Digitized by Google

6
33K0
25

~~7-1-28~~

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

R. P. IOANNIS LORINI E SOCIETATE IESV,

IN ACTVS APOSTOLORVM COMMENTARIA:

Recognita, correcta, reſtituta, locupletata.

Quibus duo Indices acceſſerunt; alter, S. Scripturæ locorum illuſtrium;
alter, rerum, & cuiuſcunque generis verborum, ſenten-
tiarumque; ac phraseωn diuerſarum, quæ in
hoc opere vel continentur vel
explicantur.

ESV * BIBL. SEC. COLL.

Ex legat. Ill.mi Cocini.

PERMISSV SVPERIORVM.

VIRTVTE DVCE
COMITE FORTVNA

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Sumptibus Antonij Hierat, bibliopolæ ſub ſigno Gryphi.

Anno M. DC. XVII.

Digitized by Google

IOANNES LORINVS

Theophilo.

*LVCAM ſequor Lucæ interpres. Non melior Commentario patronus quàm libro. hoc Saluianus exemplo, librum inſcripſit Timotheo. Diuini ſtudium amoriſque, honoriſque, vel eſſe Scriptori propoſitum debet, vel anagnoſtæ. In Euangelica plures hiſtoria verſati ſunt, non ita multi in Apoſtolica. Quod verſo diu tractoque ſiue in ſchola, ſiue in templo, complecti haud licet breui. Non tritam ſatis ineunti vitam nefas ire per compendia. Diſpendium ſit quoque compendioſum eſſe, vbi licuit * aduerſarijs, cum intelligerent quod contra illos hinc tela ſuppeterent, adeò prolixis eſſe. Facem protulit Baronius, prodiere Stapletoni Antidota, & Salmeronis Tractatus, dum hoc molior. Actum egiſſe non vereor me quis ne exiſtimet. At fatebor per quos profecero, malens, quàm deprehendi in furto, mutuum reddere *. Quamquam dictum veriſſimè,*

*Nullum eſt iam dictum, quod non dictum ſit priùs?
Quare æquum eſt vos cognoſcere, atque ignoſcere
Quæ Veteres factitarunt ſi faciunt Noui.

*Quæſiui quid ſcriberem magis quàm quemadmodum: ſolicitam nolui orationem & politam: remiſſius volui, vt loquerer ſecurius; plus habere ſiduciæ quàm curæ *. Opto demum* Θεόφιλος εἶναι καὶ Τιμόθεος: *hoc ipſum quod es ô Theophile. Prodijſſet hic multò antè Commentarius, ni maris perijſſet iniuria, & aliunde incuria obueniſſet. Vale.*

*Caluino Marlorati & alijs.

* Plinius Veſpaſiano.

* Terẽtius in Eunucho.

* Seneca epiſt. 118.

Typographus Lectori.

QVANTVM huic editioni noſtræ acceſſerit, & ſi melius ex ipſa lectione probabit Lector; monere tamen hoc loco viſum eſt, quid hic præſtitum. Ac in Scriptoris quidem dignitate & operis commendatione, Lectorem tenere, argumenti ſeries autoriſque doctrina & grauitas, in tantum iā probata, non ſinent: (nempe laudem ſuam ſatis inuenit apud legentes elaborata Scriptoris doctrina) hoc ſolùm dicam, aſſumpta velut facie altera, & iam in nitidiore coma ac cultiore veſte refulgentē exire hanc ſecūdam editionem: quam vel opus nouum credas. In quo tam ſunt accuratè omnia, tamq; attenta correctione recognita, tam multa aptè reſtituta, & locorum variorum locupletatione auctiora facta, vt nunc editio hæc longè alterā ſuperet. Ita, quàm amanter excepta prior illa eſt, Lector, quum primā lucem ei typus dedit: tā dulces omnium amplexus hæc expectat. Sed in eo maneo quod habet pagina noſtra agendum, vt qua fide, qua circūſpectione, aucta, reſtituta & locupletata ſit hæc recens editio, probet: quāquam id vel ex leuiſſima oculorum in opus iniectione, vel prima operis inſpectione dignoſci queat. Quare ſi maiorem ſibi quā dicenti fidem habere vult Lector, λάβε μ' ἐς χέρας. Inquit hoc opus exquiſitum & dictis fidem reperies. Vale Lector candide, & nos ama.

LITTERÆ DMODVM R^{di} IN CHRISTO

Patris P. CLAVDII AQVAVIVA, Societatis IESV Præpoſiti Generalis, quibus P. IOANNI LORINO licentia imprimendi ſua in Actus Apoſtolorum Commentaria conceditur.

C*VM opus hoc Commentariorum in Actus Apoſtolorum à P. Ioanne Lorino, noſtræ Societatis Theologo, compoſitum, tres eiuſdem Societatis Theologi, quibus id commiſimus, recognouerint, ac in lucem edi poſſe probauerint, facultatem concedimus vt typis mandetur, ſi ijs, ad quos pertinebit, ita videbitur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus Romæ. XI. Februarij M. DC. IV.*

CLAVDIVS AQVAVIVA, Societatis IESV
Præpoſitus Generalis.

NOS Antonius Emanuel Chalomus, Conſiliarius Regius in præfectura Lugdunenſi, Primitialis Iudex, ac Ill^{mi}, & R^{mi} D. Claudij de Bellieure, Archiepiſcopi, Comitis Lugdunenſis, Galliarum Primatis, Vicarius Generalis: facultatem concedimus typis mandandi *Ioannis Lorini Societatis Ieſu, in Actus Apoſtolorum Commentaria*, à Theologis recognita & approbata. Lugduni XXV. Iunij. M. DC. V.

CHALOM.

IOANNIS LORINI
E SOCIETATE IESV,
IN ACTVS APOSTOLORVM,
PRÆFATIO.

De libri titulo. CAP. I.

LIBRORVM tituli cùm alia, tum ipſum perſæpe deſignant argumentum. Hic ergo titulus in limine præmonſtrat Apoſtolicam hiſtoriam, quæque ab Apoſtolis acta & geſta ſunt, quibus nominibus duobus placuit poſtea Martyrum præſertim paſſionis, & mortis narrationem inſcribi; quæ prius diligenter à notariis excepta ac digeſta, publice ac ſolenniter in Eccleſia recitarentur [a], vt nunc ſolet Martyrologium.

Acta Martyrum vnde dicta.

[a] Baron. de Martyrolog. cap. 2.

A

Potuit imponi nomen Acta Spiritus ſancti, propter copiam donorum, & primitias eius hic expreſſas: at non oportuit; niſi etiam Chriſti Acta, non Euangelia, nominare libros ſuos Euangeliſtæ debuerunt. Id quidem Oecumenius [b] affirmauit de vtriſque, ſed, vt exiſtimo, laudandi magis tam egregium opus animo, quam quod ita cenſeret.

Cur hic liber nõ ſit inſcriptus, Acta Spiritus ſancti.

[b] in Acta.

B

Vtrum Acta, vel Actus melius, nõ moror: nunc hoc, nunc illud vſurpatur à Patribus, aliiſq; Scriptoribus. Secundum hæſit in Bibliis emendatioribus, eoque vtitur Eccleſia in Diuinis Officiis. Budæus etiam in Comment. linguæ Græcæ mauult Actus, quam Acta.

Acta an Actus vtrum dicendum.

C

Tametſi vero pars operis maxima in Apoſtolo vno Paulo verſatur, vt Pauli, non Apoſtolorum nomine inſigniri debuiſſe videatur, vt innuit Chryſoſtomus [c], atque Hieronymus [d], ſatius tamen fuit generaliter comprehendi in titulo Apoſtolos; de quibus tam multa quoque, tam illuſtria, tam vtilia produntur.

Cur non Acta Pauli hic liber inſcribatur.

[c] libr. cont. Gent. ſiu de S. Babyla,
[d] in epiſt. ad Gal.

Quamuis item in hoc opere contineantur vigintiduæ conciones Apoſtolorum; hæ tamen etiam ad actionem referuntur: & Actorum nomen comprehendit, quicquid docetur & præſcribitur, perinde ac Annalium vox. Vnde Poeta [e]:

> *——cupient & in acta referri.*

Cur acta, non dicta nominẽtur.

[e] Iuuen. Satyr. 2.

D

Inde dicti actuarij, deſcriptores ac recitatores actorum vel priuatorum, vel publicorum: quos etiam ſcribas & notarios appellamus. Vocabantur etiam libri actorum, in quibus liberorum ſcribebantur ſuſceptorum profeſſiones. Teſtis Iuuenalis [f]:

> *Tollis enim, & libris actorum ſpargere gaudes*
> *Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas:*
> *Iam pater es.——*

Actuarij qui ſint.

[f] Saty. 9. lege quoque Briſſo. 3. Select. ex var. antiq. c. 5.

Hoc autem libro quid aliud, niſi continentur in Domino renati?

Monet inſcriptio, vt lector, auditorve actionem intendat, Chriſtianiq; magis officium reputet in agendo poſitum, quam in dicendo, vel docendo, cuius oppoſitum exprobrat Gentilium Philoſophis melior Philoſophus martyrq; Iuſtinus [g]. Sic olim tyroni ſcutum perpolitum tradebatur admonito, in eo pręclara vt facinora inſculperet, aut cum illo ſibi moriendum ſciret generoſe [h]. Arias Montanus rationem tituli dat, quia liber contineat veluti practicam Sanctorum miſſorum, ad oſtendendam mundo Euangelij Chriſti virtutem, & efficientiam. Modeſtiam profecto præ ſe fert ſimplicitas tituli, ac ſine magnifico epitheto vllo nomen expreſſum Apoſtolorum. Syrus interpres præfixit hunc titulum: *Liber Actuum, hoc autem eſt, hiſtoria Apoſtolorum beatorum, quam collegit Sanctus Dominus meus Lucas Euangeliſta.* Retinet vero Græcam vocem paulum eam immutando, פרכסיס *Peracſis*, quaſi πράξεις. Petrus Damianus [i] numero ſingulari vocat librum Actus Apoſtolici.

Chriſtiani officium in agendo non dicendo poſitum.

[g] ora. cont. Gent.

[h] Plut. in apoph. Lacon.

[i] Sermo. de S. Eleuçadio.

An ſit Canonicus liber. CAP. II.

QVOD in Euangeliis, id in Actis quoque contigit Apoſtolorum, vt plura ſupponerentur, quam quæ agnoſceret Eccleſia, vt iis ipſis, quorum rata eſſet apud Eccleſiam, abrogaretur auctoritas. Primum illud de multitudine Apoſtolicorum actorum conſtat ex cẽſura Papæ [a] Gelaſij de Apocryphis actis Petri, Andreæ, Ioãnis, Philippi, Thomæ, Barnabæ, Stephani, Theclæ, & Pauli, necnon ex his, quæ aut de illis ipſis, aut præterea de aliis tradũt Athanaſius [b], Epiphanius [c], Cyrillus Ieroſolymitanus [d], Tertullianus [e], Philaſter [f], Hieronymus [g], Auguſtinus [h], Oroſius [i], Innocentius I. [k] Euſebius [l], qui partim amore Pauli confictos, partim errorum ſtabiliendorum gratia, id genus libros editos affirmãt. Diligenter omnes recenſet ac refellit Cardinalis Baronius, eos præterea, qui ſub aliis nominibus vitas, paſſiones, itineraria, circuitus, ſeu periodos, aſcenſus, memorias, iudicia, apocalypſes ſiue reuelationes Apoſtolorum continent. Nec parum

Acta Apoſtolorum cur plura ab Hæreticis ficta.

[a] diſt. 15. cap. Sancta Romana Eccleſia.
[b] in Synopſi.
[c] Hæreſ. 30. & 47.

Libri Apocryphi.

[d] Catech. 4.
[e] lib. de Baptiſmo. ca. 17.
[f] cap. 89. vel 41.
[g] de ſcriptis Eccl. in Luc.
[h] de fide cont. Manich. c. 38 & 22. cont. Fauſtum. c. 79. contra Adimantum. c. 17.
[i] ep. ad Auguſt.
[k] epiſtol. 3. ad Exuperium.
[l] 3. hiſto. ca. 3. & 19. & 25.

A ſuſpecta Apoſtolorum hiſtoria , quæ noſtra memoria prodiit auctore Abdia. Optima illa in his Auguſtini *a* cautio , ſi illorum eſſent , recepta eſſent ab Eccleſia , quæ ab illorum temporibus per Epiſcoporum ſucceſſiones certiſſimas vſq; ad noſtra , & deinceps tempora perſeuerat *b* , & in auctoritatem ſanctæ Eccleſiæ recipi mererentur , ſi ſancti , & docti homines , qui tunc in hac vita erant , & examinare talia poterant , eos vera locutos eſſe cognoſcerent.

Iam vero extra Canonem librorum ſacrorum librum hunc poſuiſſe Hęreticos, teſtis eſt Tertullianus *c*, Euſebius *d*, Philaſter *e*, Auguſtinus *f*, Nicephorus *g*. Verum odio id pleriq; faciebant Ec-
B cleſiæ, cuius in hoc libro incunabula viſuntur, aut arrogantia, & vſurpatione Spiritus ſancti pro ſuæ ſectæ Auctore, & communicatione eiuſdem Spiritus facta ſectatoribus illius per ipſum , quem Spiritum ſanctum tam in Apoſtolos abunde effuſum, hæc *h* hiſtoria diſerte narrat. *Poſſumus*, inquit Tertullianus *i*, *& hic Acta Apoſtolorum repudiantibus dicere , prius eſt vti oſtendatis , quis ſit iſte Paulus, & quid ante Apoſtolum , & quomodo Apoſtolus, quatenus & aliæ ad quæſtiones plurimum eo vtuntur. Neque enim ſi ipſe ſe Apoſtolum de perſecutore profitetur, ſufficit vnicuique examinare credenti , quando nec Dominus ipſe de ſe teſtimonium dixerit.* In hunc modum Tertullianus ar-
C gumentatur, argumento, vt dicunt, ad hominem, aduerſus Marcioniſtas , qui cum potiſſimum vterentur Pauli teſtimoniis , Acta tamen non recipiebant Apoſtolorum , ex quibus tamen firmum de Pauli Apoſtolatu, nec vſquam aliunde, petitur teſtimonium.

Auguſtinus *k* Manichæos magnæ ſtultitiæ coarguit , quod cum tanta liber iſte habeat ſimilia his , quæ ipſi de diuinis Scripturis accipiunt , & credunt, non hunc etiam credant, & accipiant: & alibi *l* expreſſe nominat **Canonicum librum** , atq; ſe *ſi credat Euangelio , & huic libro credere debere , quoniam vtramque Scripturam ſimiliter ſibi Catholica commendet auctoritas.*

Valet etiam ea ratio, & omnium eſſe inſtar de-
D bet , qua eundem Auguſtinum tantum illum Apoſtolicorum Actorum numerum reiecíſſe vidimus, ſi pro his vnis vrgeatur, nimirum grauiſſima Eccleſiæ *m* hæc agnoſcentis , & approbantis tanquam pro Canonicis , & vere ſacris auctoritas, præter vnanimem Patrum conſenſum.

Idem vero Auguſtinus , tractans de libris quibuſdam ſub nominibus ſanctorum Auctorum , quorum in Canonica Scriptura mentio fit , & quærens cur non item illi pro talibus habeantur, habet præclaram iſtam , & noſtro opportunam propoſito ſententiam *n* : *Cuius rei , fateor, cauſa me latet , niſi quod ego exiſtimo , etiam ipſos , quibus ea, quæ in auctoritate religionis eſſe deberent , ſanctus vtique Spiritus*
E *reuelabat , alia ſicut homines hiſtorica diligentia , alia ſicut Prophetas inſpiratione diuina ſcribere potuiſſe : atq; hæc ita fuiſſe diſtincta, vt illa tanquam ipſis , iſta vero tanquam Deo per ipſos loquenti iudicarentur eſſe tribuenda: ac ſic illa pertinerent ad vbertatem cognitionis, hæc ad religionis auctoritatem , in qua auctoritate cuſtoditur Canon : præter quem ſi qua iam etiam ſub nomine verorum Prophetarum ſcripta proferuntur , nec ad ipſam copiam ſcientiæ valent, quoniam vtrum eorum ſint , quorum eſſe dicuntur , incertum eſt , & ob hoc eis non adhibetur fides , maxime his , in quibus etiam contra fidem librorum Canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorſus illorum non eſſe apparet.* Lege Franciſcum Turrianum *o* noſtrum, & Sixtum Senenſem *p*, & Iacobum Pamelium. *q*

a 1. con. Aduerſ. leg. & Proph. c. 20.

b idem 22. cont. Fauſtum. c. 79.

Liber his à quibus Apocryphus iudicatus.

c lib. de præſcript. Hæret. c. 22. c. 23. 51. & 5. cõt. Mar. c. 1.
d 4. Hiſt. c. 29.
e c. 36. vel 61.
f lib. de vtil. cred. c. 3. 1. de ſer. in monte. c. 20. vel 58.
g lib. 4. c. 4.
h c. 2.
i ſup. c. 23. libro de præſcr.

Liber hic eſt vere Canonicus.

k lib. de vtilitate cred. c. 3.

l Sermon. 93. de Diuer. & Tract. 6. in Io. & ep. 253 19. cõt. Fauſt. c. 31. & lib. 32. c. 15. & lib. cont. ep. Manichæi, c. 5. 15. de Trin. c. 19.

Eccleſiæ auctoritas in recipiendis libris ſacris valet plurimum.

m in Concil. Trid. Seſſ. 4. vbi ad marginem alia teſtimonia citantur.

Cur alij libri ſacri, alij nõ, quamuis ab eodem auctore ſcripti.

n lib. 18. de Ciuit. Dei. c. 38.

o li. 1. pro Can. Apoſt. c. 11.
p in Biblioth. Sanct. lib. 6.
q in lib. 5. Tertul. cont. Marc. n. 21. & in lib. de Præſcr. n. 195. & 222.

De Auctore libri. CAP. III.

NOn alium Actorum librum recipit Eccleſia , quam quem Lucas compoſuit : etſi non Auctor libro , vt ſit ſacer , ſed liber pro ſacro approbatus Auctori auctoritatem conciliat , cum, quod iſti etiam *a* libro accidit , probari Auctoris nomine non probandus interdum liber cohoneſtetur.

De Luca , qui cum Lucio , de quo Apoſtolus ſcribens ad Romanos *b*, à nonnullis apud Origenem *c* perperam confunditur, multa, & varia traduntur : patria Antiochenum , medicum profeſ-
B ſione, quod Paulus *d* teſtatur, & pingendi peritũ, vt meminit Nicephorus *e*, & Damaſcenus, ſiue alius Stephani iunioris vitæ ſcriptor , nominatim faciens mentionem de imagine Chriſti ; ſcriptorem Euangelij, & Actorum, ſodalem Pauli , & in peregrinatione comitem vſque in Vrbem, qua de re idem Apoſtolus teſtimonium edidit *f*, fatentur omnes : dubia ſunt hæc , An de LXXII. Diſcipulis , & Cleophæ in Emmaus proficiſcentis ſocius *g* ; Quæ loca, quas prouincias Chriſtiana fide imbuerit ; Paulone Romam reuerſus in ſupremo diſcrimine affuerit; Vtrum ipſemet cœlebs, & annis grauis vitam martyrio finierit ; Euangelicam,
C Apoſtolicamque hiſtoriam Paulo auctore & recognitore an ſcripſerit , aut etiam Chriſti parente præcipuas illi res ſuggerente, & quaſi dictante de Incarnationis myſteriis *h*; Tandem de ſuaui ac ſalubri liquore ex eius corpore ſcaturiente , deque mirifica diuerſa in loca eiuſdem corporis translatione. Habes apud Card. Baronium *i* quos conſulas , & quos tam acre tanti viri ſecutus iudicium, in his ſequi tuto poſſis.

Nec oberit , quæ Maldonatus noſter ſtrictim ſed elegantia non minore, quam ſapientia, retulit in commentarios *k* , ad ferendam, firmandamve de his ſententiam , vidiſſe. Legendus præterea Card. Toletus in Lucam , cum Barradio in Harmonia. Chryſoſtomus monet , idcircò Lucam ſe-
D paratim Euangelium, & Acta ſcripſiſſe, *quamuis vnus idemque Theophilus eſſet , cui inſcribebat, vt diſtinctio perſpicuitatem afferret , breuitas tædium eximeret , varietas voluptate afficeret.*

Auctor huius libri indubitatus eſt S. Lucas.

a Tertull. in li. de Baptiſmo. & Hiero. in Luca.

De D. Luca quid veteres ſcribant.
b c. vlt. v. 21.
c in epiſt. ad Rom.
d Col. 4. 14.
e li. 2. c. 43. li. 6. c. 16. li. 15. c. 14. & Metaphra. in vita.

f 2. Cor. 8. 19

g Luc. 24. v. 18.

h indicat Bernardus ſer. 4. ſuper, Miſſus eſt. & Emiſ. ho. Aſſumpt. & Lyran. Luc. 2. Maior in Lucam.
i in Notis, & Tom. 1. Annal.

Qui auctores de D. Luca ſcripſerint.
k in Euangelio.

Cur D. Lucas ſeparatim Euangelium & Acta ſcripſerit.

De lingua ac ſtylo. CAP. IV.

HIeronymus *a* Lucam Græci ſermonis peritum vocat , ſimul qua lingua , quo ſcripſerit ſtylo ſignificans : quæ etiam aliorum , qui Græce bene norunt , de Luca ſententia eſt. Nemo Græco idiomate dubitat Lucam ſcripſiſſe , etſi quod
E Marcus eodem ſcripſerit , nonnulli exiſtimant, quidam Latino, nec de Matthæo omnes conſtanter loquuntur. Nam quod Latinis vetuſtioribus Luca bos eſſet (etſi potius elephantem ſignificat, vt ſcribit Varro *b*) nihil obſtat (cauſam nominis dat Plinius *c*) nec etiam quod Lucas boue Ezechielis *d* , & Ioannis in Apocalypſi *e* myſtico deſignetur ; alioqui Latinus ſcriptor eſſet homo Antiochenus , quod ſane non eſt impoſſibile, ſed ſine idonea ratione diceretur : & nominum tota cognatio ac ſimilitudo plerumque leuis, & fallax deprehenditur.

Auget vulgatæ opinionis veritatem , quod Ioſeph ex Iudæo Chriſtianus , ac eximio propterea

D. Lucas ſermonis Græci peritus hunc librum Græce ſcripſit.
a de ſcripto. Eccl. & epiſ. 145. & in c. 6. Iſa.

b lib. de ling. Lat.
c lib. 8. c. 6.
d c. 1. 10.
e c. 4. v. 7.

Digitized by Google

Comitis honore ab Imperatore Conſtantino exornatus *a*, librum iſtum inueniſſe narratur in Iudęorum ad Tyberiadem gazophylacio redditum Hebraice de Gręco, Chriſti anno 327. vel 370. fieri tamen facile potuit, vt ſcriptor alioqui Græcus propter Hebrææ gentis, & Hebrææ conſuetudinem ſcripturæ, cuius etiam teſtimonia quædam recitat, idiotiſmos ſibi Hebræos nonnullos affricuerit, qui lectorem propterea & interpretem non huius ignarum linguæ requirant. Nam proſelytum Lucam multi, vt meminit Hieronymus *b*, negant Hebraicum calluiſſe ſermonem. Denique verum eſt, quod ait Ambroſius *c*, hunc à Luca librum ſtylo hiſtorico ſcriptum, quem ſtylum videtur eo magis acuiſſe, & gratius exornaſſe, quod ſuiſmet de rebus, atq; periculis ſcripſit, obitis cum Paulo, pro hominum fere aliorum more, quem notauit Macrobius *d*, *qui pericula*, vt ait ille, *præterita, vel ærumnas penitus abſolutas cum euaſerunt, vt referant gratiſſime prouocantur.*

Acta Apoſtolorum in Gręco in Hebręũ tranſlata inuenta ſunt.

a Baro. in Annal. Tom 1. ex Epiphan. hær. 30.

b in quæſtion. Heb. ad Gen. c. 37.

c epiſt. 82. ad Eccl. Vercellen.

Liber hic cur elegantiore ſtylo ſcriptus.

d lib. 7. c. 2.

De argumento libri. Cap. v.

ECcleſiæ poſt Chriſti in cœlum aſcenſum incunabula, primoſque progreſſus in ea factos per Apoſtolos, pręſertim Paulum, ad quartum vſque Neronis annum, vel etiam ineuntem quintum hæc Hiſtoria continet; de qua in Luca Hieronymus *a* ad hunc modum: *Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo* Πράξεις Ἀποστόλων *prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit, id eſt, vſque ad quartum Neronis annum, ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum.* Sic ille.

Actuum Apoſtolorum liber quid contineat.

a de ſcriptor. Eccleſ.

Tametſi de loco, vbi volumen ſcriptum eſt, ſecus aliis videatur, exiſtimantibus Lucam in ipſa peregrinatione cum Paulo, de quo multo plura quam de aliis prodidit, quotidie ceu commentarios eorum, quæ ſubinde contingerent, aut ſicut diaria, vt Iulius quondam Cæſar fecit, exſcripſiſſe. Quod vt demus, opus tamen Romę, quo Paulum Lucas conſecutus eſt, abſolutum eſſe probabiliter ſentire poſſumus. Et fama eſt, in conducto Pauli loco, quæ dicitur Diaconia S. Mariæ in via Lata, idque inſcriptum legi in marmore eiuſdem.

Vbi ſcriptus ſit hic liber.

Octo & viginti capitibus, quibus conſtat hic liber, totidem annorum poſt Chriſti ad Patrem abitum, periodus texitur, atque duabus pręcipuis in partibus Actor exequitur, quodnam diſcipuli Chriſto in Ieruſalem primum, Iudæa, & Samaria teſtimonium ediderint, deinde vſq; ad vltimum terræ, vt ipſemet præceperat *b*, hoc eſt etiam apud Gentiles. Hic annorum numerus iniri facile poteſt. Nam Chriſtus, qui anno Tiberij decimoquinto baptizatus eſt *c*, eiuſdem Imperatoris decimooctauo mortem obiit: inde circiter poſt annum Paulus conuerſus eſt. Tiberius imperauit ex eo tempore aliis quinq; annis: omnes enim anni eius fuere viginti tres; ſucceſſerunt anni quatuor Caij Caligulæ: quatuordecim, Claudij: Neronis, qui poſt Claudium tenuit Imperium, anno ſecũdo peruenit Paulus Romam, ibique biennium manſit in ſuo conducto, vt finem Actibus imponens ſcripſit Lucas: hi omnes ſunt à Chriſti aſcenſione ſeu morte 28. à Pauli conuerſione 27. qui vſque ad 14. Neronis cum Petro nouem adhuc annos, aut paulo plus vixit.

Quot annorum hiſtoriã contineat.

b Act. 1. 8.

c Luc. 3. 1.

Quomodo colligatur, hanc hiſtoriam eſſe annorum 28.

Multa ſunt tamen non de aliis Apoſtolis ſolum, vt de prouinciarum ſortitione inter ipſos facta, & de Petro prætermiſſa, vt de ſede Antiochena, & Romana, verumetiam de Paulo. Nihil hic enim, ad Paulum quod attinet, de eius poſt conuerſionem in Arabiam profectione ac reditu Damaſcum; & poſt triennium de aduentu in Ieruſalem, quæ Paulus ipſe Galatis *d* ſcribens commemorat: nihil de perſecutionibus Theſſalonicenſibus *e*, aut hæ vno duntaxat verbo *f* attinguntur: nihil de tot flagellis & virgis, deque tam multis naufragiis, ac incommodis aliis, quæ glorioſe recenſentur in epiſtola ad Corinthios ſecunda *g*: nihil de pugna ad beſtias *h*: nihil de Thecla, cuius etſi acta ſub eiuſdem, & Pauli nomine cum titulo Lucæ pſeudographus presbyter Aſianus, vt ante *i* meminimus, euulgauit, antiquorum tamen, Græcorum præcipue *k*, Patrum magnis præconiis fama celebratur, vt inter fœminas Pauli diſcipulas, prima, & primogenita, vt inter huius ordinis martyres protomartyr, vt quia ſuppar erat Apoſtolis, apoſtolica.

Apoſtolorũ res geſtæ multæ ſunt in hoc libro prætermiſſæ.

d in epiſt. ad Gal. c. 1.

e in 1. ep. ad Theſſ. c. 2. & 3.

f Act. 17. 12.

g c. 11. 23. 24.

h 1. Cor. 15. 32.

i cap. 8.

De D. Thecla veteres quid ſcripſerint.

k Sunt apud Baron. (in Notis 23. Sept. & Annal. Tomo 1.) & Pamelium in lib. Tertull. de Bapt. num. 119 & Iuan. Molanum etiam in Martyrologio.

Quocirca melius Hieronymus in commentariis epiſtolæ ad Galatas *l* concedit in pręteritis hic nonnulla relicta (quod & Chryſoſtomus *m* etiam obſeruat, atq; Nicephorus *n*) quam cũ ideo Theclæ cum Paulo geſta in dubium *o* reuocat, quod ea Lucas prætermiſerit. Alioqui vacillabit Euangeliſtarum fides non omnia deſcribentium, vt ratiocinari Nicephorus *p* videtur. Valet id potius ad conciliandum Auctori noſtro fidem, qui quæ Paulũ attingebant, & quibus comes ipſe eius interfuerat, diligenter, ac diſtincte, cætera ſtrictim, & leuiter perſequi voluit, vt Irenæus *q* ſubnotat; nec aliter accipiendus Hieronymus *r*, dum indiuiduum Pauli peregrinationis comitem facit profecto non antequam Troade *ſ* illum conuenit. *Et vero hæc de tã multis pauca*, inquit Chryſoſtomus, *ſufficiunt ad eum finem, quem ſibi Lucas præſcripſit*, & eſt à nobis indicatus hoc capite in principio: eratque illis Eccleſiæ initiis maior Apoſtolicas virtutes in cordibus auditorum inſculpendi cura, laborque, quam multa ſcribendi aut otium, aut voluntas.

l cap. 2.

m Hom. 1. in Acta.

n 2. Hiſt. c. 25.

o de ſcript. Eccleſ.

p Ibidem.

q lib. 3. c. 14.

r de ſcript. Eccleſ.

ſ Act. 16. 11.

Ex quo illud etiam commodum in Eccleſiam redundauit, vt cum adeo parci, breueſque primi illi in ſcribendo Patres fuerint, præter ſacroſanctam Scripturarum, Traditionum item venerandam neceſſario auctoritatem agnoſceret, nobiſque proponeret.

Cur Patres antiqui tam parci in ſcribendo fuerint.

Neque vero non omnino placet, quod eſt ſubtiliter à neſcio quo animaduerſum, tres Scripturam totam in partes commode tribui, vetus Teſtamentum, Euangelia, Acta, vt ſingulis Trinitatis Perſonis ſingulæ attribuantur, quemadmodum Patri aſſignatur rerum creatio, & prouidentia; Filio redemptio; Spiritui ſancto ſanctificatio atque Eccleſiæ gubernatio: quod viſus eſt innuere is, qui Acta Spiritus ſancti titulum libro nomen indere nos poſſe dixit *t*, & Euangeliis Acta Chriſti addere ipſe potuit, vt Patris Acta, vetus Teſtamentum vocaretur.

Scripturæ diuiſio in tres partes, iuxta numerum trium S. Trinitatis perſonarum.

t vt Oecumenius c. 1.

Dici quoque poteſt, Euangelia de capite Chriſto potiſſimum agere, vt homine, rege, ſacerdote, Deo; epiſtolas Apoſtolicas, Apocalypſim, Actus, de membris, ſiue de Eccleſia. In Apocalypſi futura Eccleſiæ tempora, variique ſtatus deſcribuntur. In epiſtolis inſtruitur Eccleſia neophyta aduerſus occurrentes caſus, nouis præceptis, ſicut veterem ſynagogam Prophetæ inſtituerunt, præter legem ac Pentateuchum: in Actibus ipſa Eccleſiæ incunabula ponuntur, & naſcentis exordia.

Scripta omnia noui Teſtamẽti quid tractent.

Ac primis quidem octo capitibus exponitur

Breuis ſumma libri Actorum.

progreſſus, & confirmatio Eccleſiæ in Ieruſalem, deinceps ab octauo capite ad decimumſextum perſecutio, & augmentum in Iudæa, & Samaria: inde ad finem vſque inter Gentes præſertim. Cœptum eſt ab Ieruſalem, & Iudæa, ac Samaria, vbi erat prophetia, & lingua Hebræa: itum eſt deinde in Græciam, vbi ſapientia, & lingua Græca: tandem Romam peruentum, vbi potentia, & lingua Latina: quam triplicem linguam titulus Crucis Chriſti habuit a.

In tribus linguis prędicatum liber hic continet.

a Ioan. 19.20.

De dignitate, & vtilitate libri.

CAP. VI.

D. Chryſoſtomus queritur quod liber hic nõnullis plane eſſet ignotus.

MERITO queritur Chryſoſtomus, adeo ignotum nonnullis hunc librum, vt nec quis auctor eius, nec omnino ſcirent, an exiſteret: eaque de cauſa tantum ſe aperire theſaurum, commentando velle dixit, *non vtilem minus ac pretioſum, quam Euangeliorum, cum egregiis documentis morum, & vitæ exemplis abundet; comprehendat Chriſti promiſſorum complementum, præſertim de Spiritu ſancto, & de mirificis operibus tum numero, tum qualitate, ipſa etiam eius opera* b *ſuperantibus, illuſtrium manifeſtet myſteria, quæ pertinent ad dignitatem Spiritus ſancti, atque ad Chriſti Reſurrectionem, & Aſcenſionem: quæ poſtrema duo primarius libri ſunt ſcopus,* opinione eiuſdem Chryſoſtomi c, hierarchiæ; & conciliorum ex eo forma colligatur: conciliorum inde vſus, & Sacramentorum frequentia petatur: fortitudinis ac patientiæ in toleranda morte pro Chriſto, & tribulationibus ferendis inſignia ibi exempla tradantur: Eccleſiæ perſecutorum multiplices modi technæque detegantur: poſtremo, cum, vt ſcripſit Hieronymus d, *non nuda hæc hiſtoria, vel Eccleſiæ duntaxat naſcentis in ea texatur infantia, ſed medici ſcriptoris, verba omnia languentis animæ ſint medicina, cuius quotieſcunque liber legitur in Eccleſiis, toties eius medicina non ceſſat.*

b *idem Chryſoſt. in lib. contra Gentiles.*

Quæ maxime ex hoc libro diſci poſſunt.

c *Homil. 1. in Acta.*

d *ep. 103. & in ep. ad Paulin. ſub finem.*

Quocirca mirum videri non debet, ſi celebris idolorum antiſtes Domna, præter Ioſephum comitem, de quo dixi capite quarto, vt eſt in Eccleſiaſticis e hiſtoriis, iſtius lectione libri errores ſic abiecerit, vt Fidem complexa, exempla quæ legerat, Chriſtiane quoque viuendo, & pro Chriſtiana religione conſtantiſſime moriendo, ad viuum in ſe ipſa expreſſerit. Hieronymus Lætæ præcepta dans pro filiola Paula, iubet vt Apoſtolorum Acta, & epiſtolas tota cordis imbibat voluntate. Atque ſane, vt hoc f repetamus ex Chryſoſtomo, *reliqua Scripturæ lectio frequentanda, ſed huius in primis, & Euangeliorum, quæ cum doctrinæ vtilitate, hiſtoriæ ſuauitatem coniunctam habent*: &, ſi pia quæuis hiſtoria cum fructu, & voluptate g vſurpatur, ac nefas eſt Maiorum ignorare memoriam, quis non videt quam ſit turpe & reprehenſione dignum, Apoſtolorum, qui ſunt Patres, & fundatores Eccleſiæ, ac primi conditores generis Chriſtiani, res geſtas condemnere, neſcire, non intelligere?

Domna idolorum antiſtes quomodo ſit facta Chriſtiana.

e *Sur. 26. Decemb.*

f *Homil. 9. in ep. ad Coloſ. & conc. 3. de Lazaro.*

g *Exẽpla ſunt quas Aug. refert in Confeſſ. lib. 8. c. 6. & ipſamet ibi. Ioan. columb. Ignatius noſter, & alii.*

Conſtantinus inter alia, quibus Petri Sepulcrum exornauit, quatuor candelabra ingentis magnitudinis & pretij confecit, in quibus Apoſtolicorum actuum hiſtorię inſculptę apparebant. h

Conſtantini quale fuerit vnum in Apoſtolorum memoriam donarium.

h *in Act. Syl. veſt. to. 1. Conc.*

Ex collocatione, ſeu diſpoſitione Canonicorum librorum inter ſe cuiuſpiam libri nobilitas dignitaſque, ſi neceſſaria, aut veriſimili ſaltem ratione colligeretur, argumentari proculdubio liceret, hunc inter noui Teſtamenti libros poſt Euangelia, ſecundum eſſe. Quanquam nonnulli eum codices Bibliorum infra omnes epiſtolas reiiciunt, in quo nec temporis ordo ſeruari potuit, cum librum hunc ſuum Lucas antea fortaſſis inchoatum, Romæ abſoluerit, vnde Paulus à Luca relictus, aliquot epiſtolas dedit.

Nobilitas huius libri vnde colligi poſſit.

In Eccleſiaſtico officio lectio eius recitatur poſt octauam Paſchæ, quoniam Reſurrectionis Chriſti crebra, & clara teſtimonia habet, vt auctores de Ritibus Eccleſiaſticis notant; necnon Auguſtinus i, Chryſoſtomus k, & Gelaſius l. Immo, vt ſuperius diximus m, hic quaſi ſcopus eius eſſe videtur.

In Eccleſiaſticis officiis cur de eo libro poſt Paſcha legatur.

i *Serm. 83. de Tempo. Tract. 6. in Ioan. & prolog. in epi. 1. Ioan. & tracta. 2. in eand.*

k *Homi. 33. in Geneſim. & Hom. quæ hoc ipſum tractat argumentum, apud Turrianũ. pro epiſ. Pont. c. 18.*

l *d. 15. c. ſancta Romana.*

m *in hoc ipſo cap.*

Illa à me laus, quæ maxima omnium iudicari debet, non exaggeratur, quam libro non Lucas tantum vita, & doctrina conſpicuus, ſed libri inſpirator dictatorque Spiritus ſanctus communicat; hæc enim non propria, ſed communis laus eſt cum omni ſacra Scriptura: certe quidem, ſi ne in plurimis, profanus etiam, ſcribendo hiſtoriam, fallatur auctor, vt placet Auguſtino n, ſancti Spiritus ductum, auxiliumque deſiderat: & ſi ſacratiores apud Ægyptios ſacris tantum hominibus ſcribere licebat hiſtorias, apudque Iudæos Pontificibus, & Prophetis, vt proditum eſt à Ioſepho o; & Pontifices id item ſibi Romani, quemadmodum Vopiſcus ſcribit p, reſeruabant: ſi hæc, inquam, vera ſunt, apparet de hac quid hiſtoria ſtatui, & affirmari debeat, quam conſtet *Apoſtolicum virum* (quo nomine Tertullianus q Lucam vocat) Spiritu nimirum Apoſtolico compoſuiſſe.

Spiritus ſanctus huius libri Auctor primarius.

n *epiſt. 131.*

o *1. cont. Apionem.*

p *in Tacito.*

q *4. cont. Marcionem.*

Ad extremum, non dubitem huic ſacræ hiſtoriæ, quam de omni hiſtoria Tullius r laudem pronunciat, accommodare; teſtem eſſe temporum, primæ ac priſcæ Eccleſiæ; lucem veritatis, diuinæ ac reuelatæ; vitam memoriæ, vt Patrum apud nos viuant, vigeantque monita, beneficia, exempla; magiſtram vitæ, ex virtute iuxta magiſtrorum noſtrorum inſtitutionem, & impreſſa veſtigia gerendę; nunciam vetuſtatis, quę venerationem habet, & maieſtatis plenam auctoritatem.

Hiſtoriæ laus huic libro accõmodatur.

r *2. de Orat.*

Huc etiam facit Nazianzeni ſ de hiſtoriæ vtilitate ſententia, cum præclarum ait eſſe, mentem eius cognitione inſtructam ac refertam habere. Eſſe enim hiſtoriam conglobatam quandam, & coaceruatam ſapientiam, hominumque multorum mentem in vnum collectam. Sunt & apud Baſilium t non vno loco de Sanctorum pręſertim hiſtoriis, vt alios pręteremittam, pręclarę & ſolidæ laudes, præſenti inſtituto percommodæ, aptiſſimeque conuenientes.

ſ *ep. ad Nicobulum.*

t *orat. 1. de ieiunio, orat. in S. Gordium, orat. in 40. Martyres, &c.*

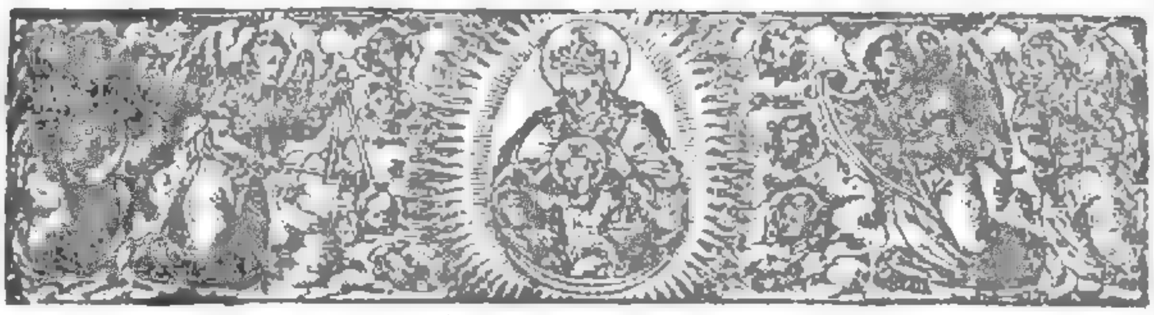

IOANNIS LORINI
E SOCIETATE IESV,
IN ACTVS APOSTOLORVM COMMENTARIA.

SVMMA I. CAPITIS.

Hoc caput tribus præſertim conſtat. Nectit hoc opus Lucas cum Euangelio à ſe edito, retexens Chriſti Aſcenſionis hiſtoriam: Apoſtolorum Catalogum recenſet: deſcribit Matthiæ aggregationem ad Apoſtolicum Collegium.

CAPVT I.

1 PRIMVM quidem ſermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Ieſus facere, & docere.

2 Vſque in diem, qua præcipiens Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegit, aſſumptus eſt:

3 Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4 Et conueſcens, præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem Patris, quam audiſtis (inquit) per os meum:

5 Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies.

6 Igitur qui conuenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael?

7 Dixit autem eis: Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quę Pater poſuit in ſua poteſtate:

8 Sed accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus ſancti in vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.

9 Et cum hæc dixiſſet, videntibus illis, eleuatus eſt: & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum.

10 Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, A

11 Qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cœlum? hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.

12 Tunc reuerſi ſunt Ieroſolymam à mõte qui vocatur Olineti, qui eſt iuxta Ieruſalem, ſabbati habens iter.

13 Et cum introiſſent in cœnaculum, aſcenderunt vbi manebant Petrus, & Ioannes, Iacobus, & Andreas, Philippus, & B Thomas, Bartholomæus, & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.

14 Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Ieſu, & fratribus eius.

15 In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum ſimul, fere centum viginti.)

16 Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prędixit Spiritus ſanctus per os C Dauid de Iuda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Ieſum:

17 Qui connumeratus erat in nobis, & ſortitus eſt ſortem miniſterij huius.

18 Et hic quidem poſſedit agrum de mercede iniquitatis, & ſuſpenſus crepuit medius: & diffuſa ſunt omnia viſcera eius.

19 Et notum factum eſt omnibus habitantibus Ieruſalem, ita vt appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc eſt, ager ſanguinis.

20 Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum: Fiat commoratio eorum deſerta, & non ſit qui habitet in ea: & Epiſcopatum eius accipiat alter.

21 Oportet ergo ex his viris, qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus,

22 Incipiens à Baptiſmate Ioannis vſq; in diem, qua aſſumptus eſt à nobis, teſtem Reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis.

23 Et ſtatuerunt duos, Ioſeph, qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus: & Matthiam.

24 Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda noſti omnium, oſtende, quem elegeris ex his duobus vnum

25 Accipere locum miniſterij huius, & Apoſtolatus, de quo præuaricatus eſt Iudas, vt abiret in locum ſuum.

26 Et dederunt ſortes eis, & cecidit ſors ſuper Matthiam, & annumeratus eſt cum vndecim Apoſtolis.

Verſus 1.] Primum quidem ſermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Ieſus facere, & docere.

PRIMVM.] Nomen eſt, non aduerbium, vt notat Beda, *a* & indicat maſculinus articulus τὸν πρῶτον.

a in Retract. in Acta.

Quidem.] Μὲν quæ particula ſolet habere ſibi reſpondentem δὲ; non tamen ſemper id obſeruatur tam apud Latinos, quam Græcos, etiam peritos ſcriptores: quamuis Hieronymus *b* ad Algaſiam, hoc in Paulo notauerit, id eſt, iſtud illarum particularum: quod Donatus Hieronymi præceptor vocat ἀνακόλουθον, id eſt, inconſequens, tanquam imperitiam Grammaticæ. Ariſtoteles reſpiciens, opinor, ad frequentem vtriuſq; particulæ in oratione oppoſitionem *c*, præcipit vt ſeruetur, & collocatio earum ita fiat, vt non longo interuallo diſtent, ne memoriam turbent.

Μὲν, & δὲ particulæ ſe inuicem cõſequentes.

b q. 10. epiſt. 151.

c lib. 3. Rhetor. c. 5. Non neceſſe eſt vt harum particularũ altera alterã cõſequatur.

Verum Demetrius Phalereus *d* auctor eſt à coniunctione μὲν, *quidem*, effici orationem ſublimem, & magnificam, nec opus eſſe, vt ei altera *δὲ autem, vero,* &c. reſpõdeat. Ita loquitur Iſocrates non raro, vt ad Demonicum, Πρῶτον μὲν εὐσέβει τὰ πρὸς τοὺς θεούς: & Dionyſius Halicarnaſſæus multa eiuſmodi in Oratoribus notat, & laudat *e*, quæ ſpeciem ſolœciſmi habeant, ſed non ſint: denique non tantum Paulus *f*, ſed etiam noſter Lucas, quem linguæ Græcæ eruditiſſimum Hieronymus vocat *g*, eodem modo vtitur alibi particula μὲν *h*, etſi Latinus interpres non expreſſerit. Lege Salmeronem *i*, & auctorem Theſauri linguæ Græcæ *k*, qui tunc monet vertendum *certe, ſane,* &c. vel omnino illius interpretationem omittẽdam, vt omiſit hoc loco Syrus. Hinc Auguſtinus *l* infert, eundem Lucam eſſe auctorem libri huius & Euangelij, potius quam ex nomine Theophili, qui

d lib. Περὶ ἑρμηνείας c. de compoſit. orat.

e lib. de Propriet. Thuc.

f 2. Cor. 12. 5. Rom. 1. 8. & 10. 1. Col. 2. 23. & alibi idem, atque alias.

g ep. 145. & in c. 6. Eſa.

h Act. 19. 4.

i Tom. 1. proleg. 16.

k Tomo 1.

l 4. de conſenſ. Euang. cap. 8.

A vtrobique ponitur, quoniam poſſent duo eodem nomine vocari.

Sermonem.] Syrus, *librum*, λόγον. Cum agitur de oratione, perinde eſt ſermo, an verbum dicatur: cum de ſecunda perſona Trinitatis, præſtat dici Verbum, quod poſuit Interpres noſter Ioannis 1. *m* & ſæpe alias, tum ipſe, tum alij. Nouantes ſi non nouant, renouant, etiam obſoleta exſuſcitant, pro verbo ſermonem vſurpantes, & qui ſic vſurpauerint, nonnullorum Patrum teſtimonia colligentes.

S. Trinitatis perſona Verbum dici debet, non ſermo.

m verſ. 1.

Videtur magis quid intimum ſignificari verbo, quod non tam à verberando aerem videlicet, vt quidam apud Auguſtinum *n* tenent, quam, vt B ipſe putat *o*, à vero, & veritate ducitur. Sermo innuit potius aliquid foris iactatum, & ſatum, quaſi à ſero, & fere eſt inter plures, auctore Seruio.

Sermo & Verbum quomodo differant.

n lib. de principiis dialect. c. 6.

o 15. de Trinit. c. 11.

Sermonem feci.] Syriace, *librum ſcripſi*. Sic M. T. *p* λόγον οἰκονομικὸν Xenophontis librum œconomicum interpretatus eſt. Vt vero minus Latine facere dicatur ſermonem, qui loquitur, at recte qui ſcribit. Quanquam putidum eſt in re tam ſeria ſeſtio verba expendere, ac elegantiã requirere. Modeſtiam notat in eo Chryſoſtomus, quod *ſermonem* Lucas dixit, non *Euangelium*. Sed hũc titulum quamuis Euangelia omnia præfixum gerant, tamen non Euangeliſtæ ipſi appoſuerunt, ſed Eccleſia, vt indicat Tertullianus *q* Marcionem C reprehendens, quia Lucæ Euangelio, quod ſolum recipiebat, eum non apponeret: vt docte probat noſter *r* Maldonatus. Magis fauet, quod Paulus ſuum *ſ* vocans Euangelium, id quod à Luca ſcriptum eſt, intellexiſſe putatur, ipſumq; ſignificare Lucæ Euangelium voluiſſe, cum dixit *t*: *Cuius laus eſt in Euangelio*, tametſi non deſunt *u*, qui ſecus vtrumque interpretentur.

p 1. de offic.

Vt faciunt Eraſmus, Beza, &c.

Euangelium ab Eccleſia nomen eſt libris Euangeliorum inditum.

q lib. 4. contra Marcion. c. 2.

r in tit. Euan. Matth.

ſ Rom. 2. 16. & 16. 25. 2. Tim. 2. 8.

t 2. Cor. 8. 18.

u Baron. to. 1. Annal.

Prudenter fecit Lucas, nectens hunc priori Euangelij ſui libro, ne quis eum ſibi vendicaret, vtque libentius reciperetur ac legeretur, tum ob D Euangeliſtę auctoritatem, tũ propter conſequentium rerũ ordinem. Videtur *x* quibuſdam in Apocalypſi *y* Ioannes prima & ſecunda de cauſa Euãgelium indicaſſe, quod ſcripſerat: ſed alij *z* poſterius Euangelium putant, colliguntq; ex aliis eiuſdem verbis *a*, ac fortaſſe quidem probabilius.

x Salmeron to. 12. tract. 6.

y c. 1. 2

z Baron. to. 1. Annal. Viegas præfat. in Apoc.

a c. 10. 11.

De omnibus.] Non omnino ſcripſit omnia, quæ *ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſe mundus capere poſſet eos qui ſcribendi ſunt, libros b*; ſed ſumma ac præcipua omnium capita: vel *omnia* quę Spiritus ſanctus ſcribenda ſuggeſſerat, alia enim alij Euangeliſtæ ſcripſerunt: vel *omnia* quæ ſufficerent Euangelicæ prædicationi, & captui auditorum, quomodo & *omnia Chriſtus quæcunque audiuerat à Patre, nota feciſſe Apoſtolis*, vere dixit *c*; & tamen multa ſupereſſe, quę non poſſent in præſentia portare *d* aſſerit, & Paulus *e ſe non ſubterfugiſſe quo minus annunciaret* E *Epheſiis omne conſilium* Dei affirmat. *De omnibus fecit ſermonem*, ait Auguſtinus *f*, *eligendo de omnibus vnde faceret ſermonem, quæ elegit apta & congrua, ſufficere officio diſpenſationis ſuæ.*

Euangeliſtæ non omnia ſcripſerunt, quæ à Chriſto geſta ſũt.

b Ioan. vlt. 25.

c Ioan. 15. 15.

d infra 16. 12.

e Act. 20. 27.

f 4. de conſ. Euang. c. 8.

Miraculorum iniri numerum non poſſe, facile colligitur ex Matthæo *g*, Marcoq; *h*, præter Ioannis citata verba: ſententias quoque alias, quas ex Euangeliſtis nemo retulit, inuenies non modo in hoc ipſo libro *i*, verumetiam apud Clementem Romanum *k* in Conſtitutionibus Apoſtolicis, Clementem Alexandrinum in Stromatis *l*, Hieronymum in epiſtolam ad Epheſios *m*, & contra Pelagianos *n*, & alios nonnullos. Quamuis ex apocryphis interdum.

Quot & qualia Chriſtus & geſſit fecit, quæ ſcripta non ſunt.

g c. 8. 16. & 9. 15. & 14. 15. 16.

h c. 6. 2. 15. 55. 56.

i c. 20. 35.

k lib. 4. c. 3. & lib. 7. c. 40.

l lib. 4.

m in cap. 5.

n lib. 3. circa princ.

Theophilus quid ſignificet.

A *Theophile.*]Sub initium Euangelij, quod eidem nuncupatum eſt, optimus nuncupatur, quod nomen quoniam Græce Dei amicum, aut Deo charum, ſeu pium, ac religioſum ſignificet, vt etiam apparet ex hiſtoria, quam Theophilõn, hoc eſt, piorum, Theodoretus cognominat, opinio quorundam fuit *a*, non certo alicui viro, ſed omnibus piis ſcripſiſſe Lucam Euangelium, & Acta.

a *Orig. hom. 1. in Lucam. ibidem Ambroſ. & Beda. Epiph. hæreſ. 51.*

Theophili nomen cur fuerit alicui viro inditũ.

Videri etiam poſſet, cognomen hoc fuiſſe hominis alicuius, ob inſignem pietatem clari, ſicut ab eximia rerum diuinarum ſcientia, *Theologus* dicebatur Ioannes Apoſtolus, Ignatius *Theophorus*, ob ſingularem Dei amorem, ſimili de cauſa *Chriſtifer* B Timotheus, aliique aliter cognominari reperiuntur. Huc propendet Titus Boſtrenus *b*. Vtraque ſententia veriſimilitudinem nonnullam habet, moralé præſertim, ne ambitioſe opera noſtra dedicemus, imitati Saluianum, qui Lucam ipſe imitatum ſe profitetur in inſcribendo ſuo Timotheo ad Eccleſiam Catholicam, vt ſolet nunc non nemo dedicare candido, aut pio lectori. *Poſitus*, inquit ille *c* (rationem ficti nominis reddens) *in hoc ambigua opinionis incerto* (ſuumne nomen in opere apponeret) *optimum fore credidit* (de ſe in tertia perſona tecte loquitur) *vt beati Euangeliſtæ ſacratiſſimum ſequeretur exemplum, qui in vtroque diuini operis exordio Theophili nomen inſcribens, cum ad hominem ſcripſiſſe videatur, ad amorem Dei ſcripſit* (exiſtimat videlicet Θεόφιλος C idem eſſe quod Θεοφιλίαν (*hoc ſcilicet dignißimum eſſe indicans, vt ad ipſum affectum Dei ſcripta dirigeret, à quo ad ſcribendum impulſus eſſet. Hoc ergo etiam ſcriptor hic, de quo loquimur, vſus eſt argumento, atque conſilio: conſcius enim ſibi, ſic ſe omnia in ſcriptis ſuis pro Dei honore feciſſe, qua ratione ille Theophile, hac etiam hic Timothei nomine inſcripſit. Nam ſicut Theophili vocabulo amor, ſic Timothei honor Diuinitatis exprimitur. Itaq; cum legis Timotheum ad Eccleſiam ſcripſiſſe, hoc intelligere debes, pro honore Dei ad Eccleſiam ſcriptum eſſe: immo potius ipſum honorem Dei ſcripta miſiſſe: quia recte ipſe ſcripſiſſe dicitur, per quem factum eſt, vt ſcriberetur. Hac cauſa igitur in titulum libellorum Timothei nomen inſcriptum eſt; congruum ſiquidem ſcriptor ille exiſtimauit, vt cum in honorem Dei librum ſcriberet, ipſi Diuinitatis honori titulum conſecraret.*

b *Luc. 1.*

c *ep. ad Salonium.*

Saluianus cur ſub Timothei nomine librum ſcripſerit.

Timothei & Theophili nomina quid ſignificent.

D Hactenus Saluianus, cuius tamen ex verbis noua elici ratio, ſeu ſententia de titulo videtur, vt non tam ad hominem Dei amantem, quam ad amatum ipſum Deum, Deive amorem liber ipſe dirigatur: quemadmodum primæ duæ hoc etiam docent moraliter, ſi nos Theophili, id eſt, pij fuerimus, & nobis hæc eſſe ſcripta opera Euangelij, Actorumque exiſtimemus.

Theophilus nomen viri propriũ eſt.

d *c. 1. 4.*

Cæterum Theophili nomen hic eſſe proprium non ambigo, non tam quod in Euangelio Lucas ei dicat *d*: *vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem*, potuit namque huiuſmodi oratione quiuis etiam fidelis comprehendi: ſed quoniam epitheto vtitur κράτιστε, hoc eſt, *optimi*, quod E certum, notum, magnumque virum deſignat; vt cum idem Præſidibus poſtea non ſemel tribuitur *e*, etiam à Paulo *f*, tanquam index nobilitatis, & ampliſſimæ dignitatis, non laus perſonæ; vt contra, Magiſtratum nondum adepti, & candidati, boni tantum viri, vt eſt apud Senecam *g*, non optimi, vel optimates vocabantur. Quanquam varios Magiſtratus appellat Auguſtinus *h* bonos vel viros vel homines. Opinio hæc eſt Chryſoſtomi, & Oecumenij, hoc loco, Euthymij, atque Theophylacti in Euangelium Lucæ *i*, & Auguſtini in opere de conſenſu Euangeliſtarum *k*.

Vox optimi Magiſtratibus addita.

e *c. 23. 26. & 24. 3.*

f *c. 26. 25.*

g *lib. 1. ep. 3.*

h *ep. 14. & 90. & 128. & 250. & 264.*

i *cap. 1.*

k *lib. 4. c. 8.*

Theophilus quis fuerit.

Oecumenius exiſtimat Theophilum iſtũ Præſidem prouinciæ alicuius, aut Præfectum fuiſſe: Theophylactus *l*, & Euthymius *m* Senatorij Ordinis, vel Principem, Nicephorus *n* aſſerit Epiſcopum in Eccleſia Antiochena ſextum: eiuſdem nominis Cæſareæ Palæſtinæ item Epiſcopum, Clemens *o* Romanus memorat in Conſtitutionibus.

l *Luc. 1.*

m *Ibidem.*

n *3. Hiſt. c. 25.*

o *lib. 7. c. 47.*

Auctoris de eo ſententia

Si vt in re incerta, & obſcura coniectare licet, magis me optimi mouet epithetum, vt laica dignitate inſignem, quam Eccleſiaſtica fuiſſe putem, nec bene, vel neceſſario argumentatur Lyranus *p* huius, quam illius conditionis perſonę magis dedicari ſacrum opus conuenire: & Epiſcopum oportere vitæ bonitate excellere. Sane quidem apocryphus, non pſeudographus tamẽ ſemper, in Recognitionibus Clemens *q* meminit Antiocheni nobilis Theophili à Petro conuerſi, domum vero ſuam in Eccleſiam conuertentis, vbi cathedram Petrus collocauerat.

p *in c. 1. Luc.*

q *lib. 10. c. vlt.*

Lucas Theophilum conuertit eumq́ ſcriptis confirmat.

r *Luc. 1.*

Fieri quoque potuit, quod Theophylactus tradit *r*, vt ciuem ſuum Lucas prius à ſe voce verboq; inſtitutum, Euangelicæ, & Apoſtolicæ ſcriptione hiſtoriæ voluerit magis magiſque confirmare. Immo Lucas non aliam reddit conſilij ſui cauſam: vt proinde non alia nobis quærenda, aut proferenda ſit ſententia, quã quę affertur à Chryſoſtomo *ſ*, vt ad hominem priuatum ea ſcripſerit, quæ maxime omnibus communia eſſe debebant, quia audierant Chriſtum dicentem *t*: *Non eſt voluntas ante Patrem veſtrum, qui in cælis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis*: vel quam aliorum, vt Theophili viri principis nomine prodiens opus hoc duplex, plus gratiæ, inuidiæ, periculique minus haberet. Et quis minus habere auctoritatis ſuſpicetur, quas ad Romanos, Corinthios, Galatas, Epheſios, Philippenſes, Coloſſenſes, Theſſalonicenſes, Paulus ſcripſit epiſtolas, quam ad Timotheum, Titum, Philemonem? Quis minus Ioannis Catholicam, hoc eſt vniuerſalem, quam particulares ad Caium, & Electam?

ſ *Hom. 1. in Acta.*

t *Mat. 18. 14.*

Idem eſt & is quem ſcripſit Euangelium D. Lucas, & Acta.

u *li. 4. de conſen. Euang. c. 8.*

Auguſtinus *u* incertum putat, an iſte Theophilus idem ſit, cui Lucas Euangelium, & Acta nuncupauerit. Atqui res certa videtur, cum in principio huius libri Actorum, mentio fiat Euangelij, quod prius illi fuerat inſcriptum, & hoc Chryſoſtomus, Oecumenius, & alij tenent.

Morales ſenſus ex nomine Theophili quot colligendi.

x *in Lucam.*

y *Pſ. 104. 37.*

Morale eſt quod ait Origenes *x*, eundem eſſe Θεόφιλον, & κράτιστον, Dei amicum ſeu pium, & fortiſſimum, ac optimum, iuxta id Pſalmi *y*: *Et non erat in tribubus eorum infirmus*: morale, ne quis inſoleſcat de titulo, qui præ ſe ferat probitatem, quam nobilitas, aut Magiſtratus exigit, quem gerit: morale, ne quamuis hæc probitas deſit, negetur debitus titulus. Morale, vt prædicator Chriſtianus & doctor, non auditorum numero, ſed vel vnius fructu ſuos metiri labores conſueſcat, Chriſti etiam exemplo, qui cum muliercula tam prolixe, tamque ſerio etiam de altiſſimis myſteriis ſermonem ſolus inſtituit *z*. Morale, vt gaudeamus *quia nomina noſtra ſcripta ſunt in cælis* a, & non *quæramus vocare nomina noſtra in terris noſtris* b, vbi huius Theophili nomen ſcitur, quis fuerit, neſcitur. Sed hos myſticos ſenſus attingimus tantum, literalem præcipue conſectamur.

z *Ioan. 4. 8. & ſeq.*

a *Luc. 10. 20.*

b *Pſ. 48. 12.*

Cur non fuerit cognomento optimi decoratus.

Porro cur Lucas Theophilum hic ſine optimi titulo nominet, cauſam eſſe non improbabilem quidam putant, quod vel Magiſtratu, Chriſtianus factus, abdicauerat ſeſe: vel melior, ſuique iam deſpicientior euaſerat, quam cum Euangelium illi

A inſcriberetur: morale & hoc modeſtiæ Chriſtianę documentum. Lege Sebaſtianum Barradium ex ordine noſtro in concordia Euangelica *a*, quæ prodiit poſtquam hæc elucubraſſemus,

a lib. 7. c. 1.

Cœpit.] Simplex ſenſus eſt de principio operum ac doctrina iam inde ab ipſa Incarnatione Chriſti, vt Ieſus, id eſt, homo erat: etenim quatenus Deus, dudum ante cœperat, quippe cum Patre, necnon cum Spiritu ſancto creator mundi fuit, vt exponit Caietanus *b*: *neque Moſes aliusve*, inquit idem, *eo modo, vt principium caputque recta ac beata vitæ facere aut docere cœperat.*

Chriſti operum initium vnde ſumendum.

b hoc loco.

Myſticum eſt quod cœpiſſe dicatur is, qui vſque modo etiam operatur *c*. *Pater meus*, inquit, *vſque modo operatur, & ego operor*: B aut qui pridem dum viueret, operabatur per ſeipſum, iam in ſuis, & per ſuos; aut qui ſolus perfecte fecit, docuitque, ſolus ac primus poſt alios facere, ac docere cœpiſſe cenſeatur.

Chriſtus à principio operans operari nunquã ceſſat.

c Ioan 5. 17.

Arias Montanus actiones operaque Chriſti ante mortem, & reſurrectionem, quamuis in ſe perfecta; tamen incœptiones docet fuiſſe, quantum ad vſum & fructum, qui reſeruabatur poſt aduentum Spiritus ſancti: & hoc ipſum eſt ab eodem Luca initio Euangelij indicatum illis duobus verbis: *Ordinare narrationem, quæ in nobis completa ſunt rerum.* Placet acumen expoſitionis; ſed literalis non eſt.

Opera Chriſti ante reſurrectionem fuere incœptiones.

C *Ieſus.*] Celebre ac diuinum nomen, de quo diligenter diſſerui in Eſaiam *d*. Proprio nomine cum Saluatorem appellare volunt Euangeliſtæ, Ieſum appellant. Chriſtus vero denotat potius officium, vt etiam dixi exponens hiſtoriam Samaritanæ *e*.

Ieſus nomen quid proprie ſignificet, & Chriſtus quale ſit.

d cap. 9.

e Ioan. 4.

Facere, & docere.] Etiam pati, patiendo enim, mirabilia operatus eſt, ſalutem ipſam opus maximum, ſtragem inimicæ mortis, & capitaliſſimi Dęmonis, denique portenta illa omnia, quę commemorantur ab Euangeliſtis: patiendo quoque fecit & operatus eſt excellentiſſimarum virtutum illuſtriſſima opera: ipſum pati, facere fuit, *quia f animam ſuam ipſe poſuit, & oblatus eſt, quia ipſe voluit* g. Sapienter, & acute Petrus Bleſenſis *h* dixit, Chriſtum in vita operatum D actionem paſſiuam in morte paſſionem actiuam. Nihil docuit Chriſtus, quod non item fecerit, & faciendo etiam docuit, & omnis eius actio noſtra fuit inſtructio.

Chriſtus patiendo eſt operatus.

f Ioan. 10. 17. 18.

g Eſa. 53. 7.

h Serm. 18.

Sed ſi docere & facere, proprie, diſtincteque accipias, multo plus fecit, & prius, quam docuit, hoc vix triennium faciens, nec niſi iam trigenarius docere incipiens, vel etiam vt volunt, quiâ baptiſmo annum expectaſſe docent, agens trigeſimumprimum annum.

Chriſtus prius & plus fecit quam docuit.

Hiſtrionis, aut hypocritæ, non veri morum doctoris eſt, docere ac dicere ſolum, non facere: nec exemplo præcepta præire; vel ſaltem ſequi. E *Imitatores mei eſtote*, inquit Apoſtolus *i*, *ſicut & ego Chriſti*; & alibi, *Sicut habetis formam noſtram* k. Phariſæorum, & Scribarum eſt dicere, & non facere *l*. *Fiducialiter ſequor te Domine, quocunque, & ſecure incedo viam mandatorum tuorum, ſciens quod per eam præceſſeris*, inquit Bernardus *m*. Idipſum vrget Ignatius *n*, & egregie Gregorius *o* in Ezechielem: & alio loco *p* docet hoc eſſe, quod de Chriſto dicitur *q*, *docuiſſe tanquam poteſtatem habentem*, quo etiam modo illud intellexit Theophylactus *r*, Bernardus *ſ* rurſum, *dare voci vocem virtutis, & ita alios docere, vt etiam teipſum doceas* t. Adde geſtare non rationale duntaxat, verumetiam ſuperhumerale. A Percommoda huic propoſito ſententia eſt apud Caſſianum *u*. Vigilius quoque Papa iiſdem verbis quæ tractamus, hortatur in epiſtola Aurelianum Arelatenſem Epiſcopum Vicarium ſuum. Plura in hanc ſententiam habet idem Gregorius *x*, & Leo *y*, Nazianzenus *z*, Lactantius *a*, Nilus *b*, Clemens *c*, Seneca *d*. Huius tritum illud, ſed propoſito valde accommodatum: *Longum ad virtutem per præcepta, breue & efficax per exempla iter eſt.*

Hiſtrionis eſt docere non facere.

i 1. Cor. 11. 1.

k Phil. 3. 17.

l Matth. 23. 3.

m Serm. 1. de omnib. Sanctis: quem etiã vide epi. 201. & Serm. de S. Bened.

n epiſt. 14.

o hom. 14.

p 23. Moral. c. 7. & 8.

q Matt. 7. 29.

r in Matth.

ſ epi. 201 & ſer. 59 in Cant.

t Pſal. 67. 34. & Rom. 2. 21.

u Collat. 14. cap. 9.

Doctores nõ verbo tantũ ſed & exemplo doceant.

x 2. par. paſtoral. c. 3. & homil. 17. in Euangelia. & in 1. Reg. c. 5.

y Serm. de S. Laurent.

z in ſent. Tetraſ. in 4.

a 4. Inſtit.

b in aſcetico.

c 2. Conſt. c. 6.

d ep. 108.

Perſimile eſt quod ait Leo *e*: *Facilis ad exhortandum ſit ratio, efficax ad ſuadendum; validiora ſunt tamen exempla, quam verba, & plenius eſt opere docere, quam voce.*

e Serm. de S. Laurent.

Teſtis eſt quoque Chryſoſtomus *f*, quod B Gentiles non ita ſignis adducuntur, vt vita, quam nihil aliud, vt dilectio commendat. Qui enim miracula faciunt, nonnunquam deceptores ab illis appellãtur: vitæ puritas non niſi bonũ arguit, &c. *Nihil adeo Gentiles arguit, vt virtus, nihil adeo perturbat, vt malitia.* Denique qui ſecus faxit, docens non faciens, recte Nazianzenus *g* trahere vna manu, alia affirmat impellere *h*. Ipſemet de Baſilio tradit, nihil præcepiſſe ſuis, quod non faceret prior: idemque de Malachia Epiſcopo Bernardus *i*. Hoc eſt eſſe ducem conſilio, militem exemplo, quod de Traiano Pacatus affirmauit *k*: ſeu quod de Mithridate Velleius, conſiliis ducem, militem manu: item quod ab Homero dictum crebro C vſurpabat Alexander, eas habere partes, quæ conueniunt eidem βασιλεῖ τ᾽ ἀγαθῷ, κρατερῷ τ᾽ αἰχμητῇ, regique bono, fortique militi. Faciunt aliqui, non docent: alij non faciunt, ſed docent: nonnulli neutrum, quidam vtrumque. *Qui fecerit, & docuerit*, inquit Chriſtus *l*, *hic magnus vocabitur in regno cælorum.* Primorum eſt ſancta ruſticitas: ſecundi ſunt iniqui, tertij inutiles. Hic ipſe locus ab Ignatio *m* quoque & Clemente *n* iuxta traditam apologiam citatur: ſed fateor ſimplicem ſenſum eſſe initio allatum, quo pacto Marcus *o* etiam refert, quod *conuenientes ad Chriſtum Apoſtoli renunciauerunt ei omnia, quæ egerant & docuerant*, intelligentes, opinor, per, *egerant*, de ſignis & miraculis, de quibus ante meminerat *p*. D Qui facere recta omitterent, tantum dicerent, Diogenes *q* aſſerebat citharæ ſimiles, quæ optime ſonaret, audiret nihil: *Et non te pudet*, idẽ dixit ſtolido aptanti pſalterium, *ſonos aptare ligno, cum ad vitam mores non componas?* Hoc laborantem vitio Pertinacem Capitolinus χρηστολόγον cognominatum ſcribit, quod bene loqueretur, male faceret. Hoc ſibi forſan apud Paulum *r* hæreticorum χρηστολογίαν volunt.

f hom. 17. in c. 3. Ioan.

Gentiles qua ratione ad fidem adducuntur.

g Tetraſ. ſent. 4.

h oratio. in S. Baſilium.

i in vita.

k in Panegyr.

l Matt. 5. 19.

m epiſt. 14. ad Epheſ.

n 2. Conſt. c. 6.

o c. 6. 30.

p ibid. 13.

q Laert. lib. 6.

r Rom. 16. 18.

Verſus 2.] Vſque in diem, qua præcipiens Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegit, aſſumptus eſt.

E VSQVE *in diem.*] Idacius *ſ* contra Varimadum legit: *In die, qua Apoſtolos elegit per Spiritum ſanctum prædicare Euangelium.* Oecumenius hinc probat Filij Deitatem, quod præceperit per Spiritum ſanctum ſibi connaturalem. Poteſt τὸ *præcipiens*, quod eſt Gręcum participium Aoriſtum ἐντειλάμενος, id eſt, *cum præcepiſſet*, referri ad Spiritum ſanctum, cuius nempe ductu & inſtinctu pręcepta dederit Chriſtus Apoſtolis, *ſpiritualia, non humana*, inquit Chryſoſtomus; vel referri etiam poteſt, *per Spiritum ſanctũ*, ad electionem Apoſtolorũ, quos vt deſignaret, ac diligeret, idem Chriſtus prius oraſſe

ſ lib. 3.

Chriſti Deitas probatur.

legitur,

legitur *a*, & poſt Reſurrectionem iis *b* inſufflaſſe Spiritum ſanctum: vel ad hæc etiam poſteriora verba, *aſſumptus eſt*, vt Spiritui ſancto vniuerſum opus redemptionis noſtræ ab Incarnatione vſque ad Aſcenſionem Chriſti peculiari quadam ratione attribuatur: ac nominatim prædicatio Euangelij, vt eſt apud Eſaiam *c*. Paulus *d* vero ſcribit, quod Chriſtus per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo. Syrus ita vertit: *Vſque ad diem illum, quo ſublatus eſt, poſtquam mandata dediſſet Apoſtolis illis, quos elegit, per Spiritum ſanctitatis.*

a Luc.6.12.
b Ioan.20.22.
Spiritui ſancto redemptionis noſtræ opus attribuitur.
c Eſa.61.1.
d Heb.9.14.

Præcipiens.] Omnia quidem alia, ſed illud in primis poſt Reſurrectionem, priuſquam abiret in cœlum *e*: *Euntes in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium, &c.* & vt *ſederent* f *in ciuitate, quoadvſque induerentur virtute ex alto*: quæ duo ſingularem plane demonſtrant Chriſti amorem erga Apoſtolos, & mundum totum.

e Mar. vlt.15.
f Luc.vlt.49.

De ætate Chriſti poſſet hic quæſtio inſtitui: ſed ad eos remitto, qui accurate illam pertractarunt, Peretium in Danielem *g*, Baronium *h* in Annalibus, Suarez *i*, Toletum *k*. Probabiliores ſententiæ ſunt de triginta duobus annis & tribus menſibus, vel de triginta tribus expletis, & tribus menſibus.

g lib.11.
h Tom.1.
i Tom.2. de Incar. Diſp.40.
k Ioan.6. annot.26.

Apoſtolus.] Nota eſt ſignificatio vocis Græcæ, vt miſſos, ſiue nuncios ſignificet, non tanquam nuncios, aut tabellarios, ſed ſicut legatos, propterea enim non ſolum nunciandi, id eſt, Euangelij prędicandi, ſed etiam baptizandi, peccata remittendi, aliaq; multa faciendi poteſtatem acceperunt, quod proprium legatorum eſt.

Apoſtoli nomen quid ſignificet.

Quanquam ſpectata ſolum vi nominis, ſeptuaginta quoque duo Diſcipuli, qui miſſi dicuntur à Chriſto *l*, Apoſtoli aliquando nominantur apud veteres auctores Irenæum *m*, ac Tertullianum *n*: immo & quicumque primi Euangelium aliquam in regionem intulerunt, vel reſtituerunt, vt Bonifacius *o* Germanorum præſertim Friſonum, Seuerinus Noricorum, Martialis Aquitanorum, Auguſtinus Monachus à Gregorio miſſus Anglorum *p*: immo & qui in Euangelio laborauerunt, vt à Paulo Epaphroditus Philippenſium *q*, aliique aliorum. Poſſunt & antiqui Teſtamenti Prophetæ, ac Ioannes Baptiſta hoc nomine appellari, vt Hieronymus obſeruat *r*.

Nomen Apoſtoli multis communicatum.
l Luc.10.1.
m lib.3.c.17.
n 4.cont. Marcio.
o in vita eius.
p cap.2.epiſt. ad Philip.25.
q Beda vocat Gregorium Apoſtolum.
r in ca.1.epiſt. ad Gal. & ep. 41. ad Damaſum.

Sed abſolute Apoſtoli nomen de paucorum illorum collegio intelligitur, quos, vt ait idem Tertullianus *ſ*, CHRISTVS *lateri ſuo adlegit*, quaſi dicas *legatos à latere*, ita vt cæteri potius ſint ſummi Pontificis CHRISTI (qui quod à PATRE miſſus eſt, dicitur etiam Apoſtolus *t*) ceu nuncij minoris auctoritatis, non legati. Ipſa nominis Apoſtoli notio explicatur Ioannis 13. *u* *Non eſt ſeruus maior domino ſuo, neque Apoſtolus maior eſt eo, qui miſit illum.*

Apoſtoli proprie qui ſint.
ſ de Præſcr. c. 20.
t Hebr.3.1.
u verſ.16.

Cum in iudiciis petit quis Apoſtolos appellando, putat Salmero *x* noſter intelligere literas dimiſſionis, quibus mittatur ad iudicem, ad quem appellauit. De hac re proprius extat in iure ciuili titulus. Sed hæc appellatio cum ſit tantum in iudiciis Eccleſiaſticis, videtur profecto eſſe ad ſupremum Tribunal, quod Romæ collocatum eſt, vbi Apoſtoli κατ' ἐξοχὴν Petrus, & Paulus reſiderunt, & Petri ſucceſſor Chriſtique Vicarius Romanus Pontifex nunc reſidet. Scio Magiſtratum apud Græcos rei nauticæ huius nominis fuiſſe, & apud Iudæos ita appellatos, qui Pontificem conſilio iuuantes, mitterentur ab eo ad Synagogas inſpiciendum, & mores componendum, atque corrigendum, vt meminit Epiphanius *y*, & Theodoſianus codex *z*. Sed hęc pridem obſeruata ſunt ab aliis *a*.

Apoſtoli in lite quid ſignificent.
x Tom.4. Tractat. 82.
y Hæreſ.30.
z lib.14.
a à Baron. Tom.1. Anno. Beda etiam Iſidorum lib.2. offic.c.5. Turrecrem.1. de Eccl.c.18. ſancta ... Atamaro. Rom.1.

Addi poteſt non inelegans Philonis Carpathij, & Gregorij Nyſſeni expoſitio illius loci de Apoſtolis, qui eſt in libro Canticorum *b*: *Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum*, Græce, ἀποστολαὶ, *nimirum*, inquiunt, *propter rubedinem ſanguinis* (quo, vt Eccleſia canit, *plantauerunt Eccleſiam*) *& multitudinem fidelium inſtar granorum, quos ad Eccleſiam adiunxerunt.*

b cap.4.13.

Conſentit item Græcus ille magiſtratus cum Apoſtolis noſtris, nauibus gubernandis, tametſi piſcando deditis, cum etiam Eccleſiæ typus, Noetica arca *c* fuerit, & nauis paſſim dicatur Eccleſia, ipſeque locus, in quem ad ſacra conuenitur, nauis in morem conſtruatur, vt Clemens Romanus *d* notauit, & Anacletus *e*, & rationes affert Turrecremata *f*.

c 1. Pet.3.20.
d epiſt.1.& 2. Conſt. c.57.61.
e epiſt.1.
f 1.de Eccl.ca. 11.

Per Spiritum ſanctum.] Præter allatas ſuperius expoſitiones, hanc affert Gloſſa, id eſt, *Propter Spiritum ſanctum*, *Quia*, inquit, *Chriſtus non præciperet, videlicet, vt ego interpretor, manere in Ieruſalem, niſi Spiritus ſanctus venturus eſſet.*

Morale eſt, quod ait Chryſoſtomus, vt *Chriſti humilitatem denotet, nihil vel præcipere, vel facere, niſi per Spiritum ſanctum*: adde ipſius ſanctitatem, obedientiam, ſpiritum lenitatis, legem ac doctrinam prorſus ſpiritualem. Præterea, vt auctoritatem Apoſtolorum, qui Spiritu ſancto docente, & impellente prædicarent, ſuaque munia obirent, re ipſa legati non tantum Chriſti, ſed etiam Spiritus ſancti, & totius Sanctæ Trinitatis. Quemadmodum enim Chriſtus ipſe à Spiritu Domini miſſum ſe dicit *g*, nimirum vt homo erat, ſiue à Spiritu communi, & eſſentiali, ſiue à notionali, & perſonali, ita de ſe Paulus, & de collegis Apoſtolis affirmat *h*: *Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos*, hoc eſt, Spiritu ſancto, qui eſt Παράκλητος, exhortator, ſiue conſolator.

Chriſtus cur Apoſtolis per Spiritum ſanctum præceperit.
Apoſtoli totius S. Trinitatis legati.
g Eſa.61.1.
h 2.Cor.5.20.

Poſtremo, morale eſt, vt tanquam fratres Chriſti & filij Dei, Spiritu Dei agamur *i*, quiduis eligentes, vel præcipientes, vel ad quemcumque dignitatis, & honoris gradum aſſumpti.

i Rom.8.14.

Quos elegit.] Eligendi verbum ſimpliciter hic accipiendum eſt, non reſtringendum ad prædeſtinationis electionem. Caietanus tamen ita exponit: *Quos elegit Apoſtolos per Spiritum ſanctum fore, ad differentiam*, inquit, *Iudæ, qui ex parte quadam Chriſti eſt electus per Spiritum ſanctum*, iuxta illud *k*: *Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus eſt?* Sed omnibus Apoſtolis commune eſt quod Chriſtus dixit *l*, *Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*, & quod de Chriſto Marcus *m*: *Aſcendens in montem, vocauit ad ſe, quos voluit ipſe, & venerunt ad eum: & fecit, vt eſſent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare* n.

Eligendi verbum non reſtringendum.
k Ioan.6.70.
l Ioan.15.16.
m Mar.3.13.
n cap.3.15.

Et quidem apte hæc electio per Spiritum ſanctum facta dicitur, quia gratis, & ex amore, qui etiam Amor in Patre, ac Filio Spiritus ſancti perſonam tertiam Sanctæ Trinitatis actiua, vt dicunt, proceſſione, ab vtraque diſtinctam produxit. Veriſimile ergo eſt, Iudam tunc iuſtum fuiſſe: de qua re poſtea.

Electio Apoſt. per Spiritum ſanctum cur facta dicatur.
Amor in Patre & Filio produxit Spiritum ſanctum.

Aſſumptus eſt.] In cœlum, vel à nube, *quæ ſuſcepit eum* o *ab oculis hominum*, vel à virtute diuina, ſiue Dei, vt mediatę cauſę, ſiue communicatæ, quæ eſt dos agilitatis; vel etiam ab Angelis officij, &

o infra verſ.9.

hono-

Inter Aſcenſionem & Aſſumptionē, quæ ſit diſtinctio.

A honoris cauſa. Quocirca diſtinctio Aſcenſionis, & Aſſumptionis, vt illa dici de Chriſto proprie tantum poſſit, ſic accipienda, quatenus ſimul eſt Chriſtus Deus, & homo, & eidem etiam homini, prout caput eſt, virtus quoque creata magis per ſe debita & connaturalis datur, hæc de aliis, ac de Beata Virgine. Alioqui & quiuis beatus per agilitatis dotem aſcendere progredique quo volet, poterit: & idem aſſumendi verbum de Chriſto vſurpatum iterum reperitur in iſto capite [a], & apud Marcum [b]. Auguſtinus [c] legit, *Vſque in diem, quo Apoſtolos elegit per Spiritum ſanctum, mandans iuſſit prædicare Euangelium*: vel, *In die qua Apoſtolos elegit per Spiritum ſanctum, & præcepit prædicare Euangelium.* B Affinis porro videtur Bernardi [d] diſtinctio inter Reſurrectionem, & ſuſcitationem, vt hæc ſit aliorum potius, illa Chriſti.

a *verſ. 9.*
b *c. vlt. 19.*
c *lib. cont. ep. Fundam. c. 9.*
d *Sermo. 1. de Paſch.*

Synonyma quidem poſſunt eſſe, *aſſumi* (: de quo item Paulus [e]) *ferri* [f], *eleuari* [g], *aſcendere* [h]: tamen primo verbo indicari quoque poteſt, vi deitatis, ac diuini doni, humanitatem ſurſum aſſumptam, aut ad conſeſſum Patris aſſumptum Chriſtum: ſecundo non ſeorſim, more noſtro, mota membra, ſed totum ſimul Chriſti corpus, perinde ac ſi ferretur ab alio: tertio, illorum comparatione quibuſcum erat, ſublimiorem, aut velut innixum Deitate euaſiſſe: vltimo, propria, quia ſimul Deus erat, C virtute, atq; gradientem in multitudine virtutis ſuæ [i]: ſic is, qui homo in Incarnatione fuit, in Paſſione vitulus, in Reſurrectione leo, aquilam ſe in Aſcenſione exhibuit.

e *1. Tim. 3. 16.*
f *Luc. vlt. 51.*
g *Act. 1. 9.*
h *in Symbolo, & Epheſ. 4. 9.*
i *Eſa. 63. 1.*

Verſus 3.] Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

QVIBVS *& præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam.*] Seipſum reſuſcitauit, & reſuſcitatum præſentem exhibuit; vnde intelligitur, prius illud verbum, *aſſumptus*, non imminuere virtutem D ipſius, quoniam plus eſt excitare ſeipſum à morte, quam aſcendere in cœlum, vt obſeruat Chryſoſtomus. Emphaticum vero eſt pronomen, *ſeipſum, vt exprimatur ille ipſe viuum exiſtere, qui paulo ante tam dira morte affectus erat*, inquit Oecumenius: quod magis adhuc demonſtrat Græcum παρέστησεν, id eſt, *ſtatuit*, ac *repræſentauit*, quaſi mors abſentia quædam duntaxat fuerit.

Magis eſt excitare ſeipſū quam aſcendere in cœlum.

Diſputat S. Thomas [k] aliique Theologi [l], quæ ſit efficiens cauſa Chriſti Reſurrectionis. Tanti operis, quod eſt omnino ſupernaturale, Deum [m] ipſum, & Chriſtum [n] quatenus eſt Deus, eſſe cauſam ſæpenumero teſtantur ſacræ Scripturæ, & Patres docent, præſertim Athanaſius [o], *corpus* inquiens, *mortalis naturæ per verbum quod in Chriſto e*E*rat, ſupra naturam reſurrexiſſe*: & Leo [p] ita ſcribit: *Deitas, quæ ab vtraque ſubſtantia* (animæ & corporis mortui Chriſti) *non receſſit, quod poteſtate dimiſit, poteſtate coniunxit.* & Auguſtinus [q]: *Mortem*, inquit, *meruitis huic formæ ſerui: non turbetur cor veſtrum, ſuſcitabit illam forma Dei.*

k *3. part. q. 53. a. 4.*
l *in S. Thomam, præſertim Diſp. 45. ſect. 2. noſter Suarez: & 3. Sent. d. 21. & 22. & in 4. diſtinct. 42.*
Reſurrectio Chriſti opus fuit & Dei, & ipſius Chriſti.
m *Rom. 8. 11. 2. Corint. 13. 4. Act. 2. 24.*
n *Ioan. 2. 19. c. 7. 17. 18.*
o *ep. ad Epictetum.*
p *Sermo. 1. de Reſurrect.*
q *Tract. 67. in Ioan.*

Si de inſtrumentali concurſu agamus, cum duo ſpectentur in Reſurrectione, corporis diſpoſitio, quam Philoſophi appellant organizationem, & animæ cum corpore diſpoſito vnio, & coniunctio; pertinere ad Chriſti dignitatem videtur, vt eius anima proprium corpus per poteſtatem quandam miraculorum ſibi propter Verbi præſentiam in modum habitus relictam, diſponeret: corporis autem pars partem, vel etiam eædem ſe ipſas: ſed vnionem inter ſe, tam corpus, quam anima efficeret, quæ aperta S. Thomæ [r] ſententia eſt: quamuis de cauſa inſtrumentali diſtincte non loquitur.

Quid operatum ſit Chriſti reſurrectionem inſtrumentaliter.
r *3. p. q. 53. a. 4. ad 3.*

Idipſum vero multi affirmant de huiuſmodi efficientia per Chriſti humanitatem, tum particulari eorum quos ſuſcitauit, tum generali futuræ reſurrectionis. Ex quo argumentum à pari, immo etiam à minori pro ipſiuſmet Reſurrectione trahi poteſt. Nam eiuſdem, ſicut diuinitatem ſuiipſius ſuſcitatio comprobat aduerſus Arianos, vt Idacius [ſ] ratiocinatur, ita humanitatem, contra Eutychen, & Neſtorium colligit Gelaſius [t] ex apparitionibus Chriſti à morte rediuiui per totos quadraginta dies.

Chriſti humanitas in generali reſurrectione operabitur.
ſ *cont. Varimadum.*
t *lib. contra illos.*

Quod ad Angelos pertinet, eorum quidem opera, vt in aliis operibus mirificis, ita in Reſurrectione generali interueniet [u], non decuit tamen locum habere in Chriſti Reſurrectione, quia nec Patrum id quiſquam dicit, nec factum eſſet, niſi vel aperto, vel penetrato ſepulchro, non modo per ſpirituales ſubſtantias, quod naturaliter poſſunt, verumetiam per corporeas, quæ pertinebant ad integritatem coporis Chriſti, vt inuicem aptarentur. Alenſis [x] negat cooperationem inſtrumentalem Angelorum in conceptione Chriſti, quia ſimiliter non decuerit.

Angeli in Reſurrectione generali interuenient, ſed non in Chriſti Reſurrectione.
u *Matth. 24. 31. & alibi.*
x *4. part. q. 14. m. 1. a. 2. ad argum.*

Morale eſt, vt ſe Chriſtus in Reſurrectione viuum præbuiſſe dicatur, quia prior mortalis vita tot obnoxia quaſi mortibus, quot calamitatibus, mors potius erat, quam vita, ipſaque moriendi neceſſitas, mortis meretur nomen. Hinc minæ illæ Dei [y]: *In quacumque die comederis, morte morieris*, hoc eſt, mortalis eris; & contra eo reſpexiſſe videtur Paulus, cum dixit [z]: *Viuificabit mortalia corpora veſtra*, nempe quæ in viuentibus mortalem vitam, iam mortua videntur; nec enim niſi mortuorum reſurrectio eſt.

Vita hæc mors potius dicenda quā vita.
y *Gen. 2. 17.*
z *Rom. 8. 11.*

Poſt paſſionem ſuam.] Media fuit ſepultura triduana, atque Reſurrectio: & illa quidem paſſio quędam cenſeri potuit clauſo eius in tumulo corpore, *qui erat inter mortuos liber* [a], & conſtituta etiam interim anima veluti in inferni libero carcere. Attamen paſſionem ſuam videlicet non fictam, ſed veram in vero corpore, non coactam, ſed ſpōtaneam dixit, qua ſimpliciter ſignificat cruciatus, & mortem, vt morti vitam, lętitiam dolori opponeret.

a *Pſal. 87. 6.*

In multis argumentis.] Id eſt, per multa argumenta confirmans, nimirum Reſurrectionem ſuam. Apud Auguſtinum, [b] *in multis argumentis dierum.* Crebra eſt præpoſitionis, *in*, pro *per*, ſignificatio, vt huius libri capite 4. [c] & c. 17. [d] & in Pauli epiſtolis ſæpiſſime. Alia exempla colligit noſter Emmanuel Sà in phraſibus Scripturæ, ordine alphabetico.

b *lib. cont. ep. Fundam. c. 9.*
In, pro *per*, crebro in Scriptura ponitur.
c *verſ. 9.*
d *verſ. 31.*

Argumenta, Græce, τεκμήρια, ſunt certa, vera, euidentia, vt etiam notat S. Thomas, [e] & Ariſtoteles [f], qui vocat σημεῖα ἀναγκαῖα, καὶ ἄλυτα, & Quintilianus [g], & Medici indicationem infallibilem; quamuis & quælibet ſigna indicia, documenta, ea quoque voce poſſunt ſignificari. Fuerunt vero hæc inquam argumenta & ſigna plagarum Chriſti, & tractati palpatique corporis eius, manducationis etiam, atque ex Scripturæ teſtimoniis collectæ ratiocinationis, cum Angelorum quoque teſtimonio, at non ex naturalibus prin-

e *3. p. q. 55. a. 5. in corp.*
f *1. Rhetor. c. 2.*
g *lib. 5. c. 9.*
Quibus argumentis Chriſtus Reſurrectionē ſuam confirmarit.

A principiis, vt S. Thomas a admonet, vbi cauſam aſſignat adeo confirmati à Chriſto myſterij, tum eius difficultatem, de qua alias, tum Diſcipulorum ipſorum in credendo tarditatem. Non conuincerent ſane hæc, neque *multa alia ſigna facta in* b *conſpectu Diſcipulorum* c pertinacis animi hominem poſt reſurrectionem, ſed ad fidem eliciendam ſatis per ſe inducebant ſimplicem & candidum, vtpote credibilitatis, licet non rei in ſeipſa, quicquid de hac re Lyranus d dicat, euidentiam reddentia.

Eadem effigies argumentum fuit naturæ humanę externę: plagę demonſtrabant identitatem mortui, ac ſuſcitati corporis: vegetantis animę facultas comeſtione oſtendebatur: aſpectu, & B colloquio, ſentientis: rationalis tum ſermone, tum Scripturarum expoſitione: Deum prodidit paratus in littore, & ex improuiſo ignis, piſcis, & panis, atque tot piſcium, & tantorum concluſio e: dum clauſis ad Diſcipulos intrauit portis f, aut eorum ex oculis euanuit, immortalis gloriam corporis manifeſtauit. Quę argumēta nō obſunt merito fidei: etſi maior eius illa eſt, & eſt hoc nomine beatior, qui tot vt credat, non requirit g, *Beati* (hoc eſt, Beatiores) *qui non viderunt, & crediderunt.*

At rationem ſolam naturalem ſequi ducē velle, C omnino eſt non credere, cum fides definiatur h, *ſubſtantia rerum ſperandarum* (id eſt, obſcurarum, *quia* i *quod videt quis, non ſperat*) *argumentum non apparentium*, vt etiam docent Ambroſius k & Gregorius l.

Mitto ſigillatim ac diſtincte recenſere Chriſti apparitiones, illarumque ordinem, quod faciunt accurate inter alios Maldonatus m in Matthæum, & Suarez n in tertiam partem. Non dubito præter eas, quæ vel ab Euangeliſtis commemorantur, vel ab Apoſtolo, plures alias fuiſſe.

De Matre affirmant aperte Ambroſius o, Sedulius p, Anſelmus q, Rupertus r, Bonauentura ſ: indicant vero Niſſenus t, & Nazianzenus u, non eſt autem veriſimile, eam cum aliis mulieribus ad D ſepulcrum perexiſſe. Si quis illud neget, eum B. x noſter Pater Ignatius merito aſſeuerat ſine intellectu eſſe. Addi poſſe videtur martyr Ignatius, quaſi id ipſemet ad Polycarpum, & ad Smyrnenſes ſcribens ſignificet, & de eodem Hieronymus y: tamen neque verba ipſius apud Euſebium z de viſibili apparitione loquuntur; neque ſi id important, de tempore poſt Reſurrectionem; niſi forte iuxta eos, qui non Chriſti, ſed Ioannis Apoſtoli diſcipulum fuiſſe volunt.

Per dies quadraginta apparens eis.] Non totis diebus continenter, ſed per hos aliquando, *quippe non verſans cum hominibus, vt ante mortem*, inquit Chryſoſtomus: *quo etiam*, vt cum eodem ait Oecumenius, & ante hos Iuſtinus a, *ſuorum magis deſiderium* E *acueret*; & illud ad ſtabiliendam Reſurrectionis veritatem ſatis erat, qua item de cauſa eis, id eſt, Apoſtolis b, *teſtibus præordinatis à Deo*, præcipue apparuit, non in Ieruſalem duntaxat, ſed & in Galilæa, idque ſæpius tanquam in patria, & vbi plures alios Diſcipulos collegerat præter Apoſtolos, vt idem annotauit Chryſoſtomus, & Hieronymus c, & Bernardus d, aliique, quibus myſtica quoque illa ratio placet de Chriſti, eiuſque fidei veluti tranſmigratione, iuxta etymon Galilææ, à Iudæis ad Gentes.

Cur exacte quadraginta dies impleuerit, omiſſis huius numeri myſteriis, quæ alio loco e attuli, diſputatque Petrus Bongus opere proprio argumentum hoc totum, commodiſſima mihi cauſa videtur, vt tot horarum abſentiam (de quo horarum numero Auguſtinus f) dierum totidem præſentia g compenſaret, amoremque erga nos ſuum tamdiu hic nobiſcum iam immortalis hærens h, Patreſque limbo extractos hoc adhuc quaſi carcere detinens declararet, & ſe tametſi abſentem corpore, vſque tamen ad conſummationem ſeculi, hoc eſt, durationis mundi, quam quadragenarius numerus deſignat i, futurum nobiſcum teſtificaretur.

Poſt dies quadraginta Chriſtus legi ſatisfaciens in templo puer eſt præſentatus k: per quadraginta à Baptiſmo ieiunauit in deſerto l, & tentatus eſt: per quadraginta ſuſcitatus reditum ad Patrem diſtulit.

Triplex hæc natiuitas eſt ſecundum carnem, ſecundum ſanctificationem quantum ad externa ſigna (Chriſtus enim nunquam non ſanctus) ſecundum conſummatam etiam in corpore perfectionem, quæ dicitur quoque regeneratio m. Primis diebus, fuit cum hominibus; ſecundis, cum beſtiis terræ; tertiis, cum ſolis Diſcipulis. Primi dies reſpondent incipientibus, ſecundi proficientibus, tertij perfectis. Finitis primis, in tēplo præſentatus eſt; ſecundis, per Angelos miniſtrantes paſtus eſt; tertiis, ſuper omnes cœlos, & ordines Angelorum eleuatus eſt. Nec lex ad templum, nec Spiritus ad prædicationem, nec ipſamet ad cœlum ſtatim Reſurrectio admittit.

Moralia ſunt hæc; ſed ita ſponte, ac vltro ſe offerentia, vt prætermitti ſine vitio non poſſint, cuiuſmodi & illud, vt Chriſti cauſa ſpiritualium etiam interdum commodorum nonnullum detrimentum patiamur, vt laboris, ac doloris pro ipſo tolerati nos non pigeat, certos *quod* n *ſecundum multitudinem dolorum in corde noſtro, conſolationes eius lætificabunt animam noſtram* o: *in paucis vexati, in multis bene diſponemur* p: *ad punctum in modico dereliqui, in miſerationibus magnis congregabimur*: tandem q: *Id quod eſt in præſenti momentaneum, & leue tribulationis noſtræ; ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operabitur in nobis*: vt meminerimus hoc tempore, quo peregrinamur à Domino, agere nos dies quadraginta purgationis, & probationis, & cuiuſdam etiam, ſed non perfectæ, conſolationis, hanc enim fore in ſexta hebdomada dierum, adiecto quinquageſimo, qui eſt iubilæi, & iubili.

Vbinam Chriſtus, cæterique Patres per hos dies quadraginta verſarentur, curioſum eſt, & penitus incertum, vt melius S. Thomas r in Summa reſpondet, quam cum in ſ Sententias, licet abſque aſſeueratione, docuit, in Paradiſo terreſtri: quod tamen etiam placuiſſe video Iuſtino, ſeu potius Iuſtini nomen mentito Auctori t, in Quæſtionibus, Irenæo u, Nicephoro x, Bonauenturę y: nam & Paradiſum ipſum Diluij aquis deſtructum quidam contendunt, qua de re præſertim z Pererius, qui affirmat, & Bellarminus a, qui negat: vterque non ſine auctoritate atque ratione legendi ſunt. Et cum in cruce latroni Chriſtus dixit b: *Hodie mecum eris in Paradiſo*: certum eſt de terreſtri nō intellexiſſe, ſed de beatitudine, quam ipſi Deus in limbo clare videndum ſe exhibens, communicauit. Porro cum legis apud Ignatium c per quadraginta perpetuos dies comediſſe, bibiſſeque cum Diſcipulis Chriſtum, intellige, vt prius dixi, quod ſubinde per eos dies id faceret, non autem quotidie. Fulbertus d recte rem de-

clarat,

a 3.p.q.55.a.1.

b Ioan. 20.30.

c vt exponit Chryſoſtom. Leont. Emiſſ. Theophyl. Lat. Euthy. Rupert. quamuis Cyri. Aug. Beda de aliis etiā ante mortem.

Signa Chriſti reſurrectionis ſufficientia ad fidem inducēdam.

d hoc loco.

e Ioan. 21.9. 10. 11.

f Ioan. 20.19. 26.

g Ioan. 20.29.

h Heb. 11.1.

i Rom. 8.24.

k 1. de Fide. cap. 5.

l hom. 26. in Euang.

m in cap. vlt. Matth.

n tom. 3. diſp. 49.

Chriſti poſt Reſurrectionem matri facta apparitio.

o 3. de virginibus.

p lib. 5. carminum.

q de excellent. B. Virgin. ca. 6.

r 7. de diuinis offic. c. 25.

ſ in Meditatio cap. 87.

t orat. de Reſurrect.

u orat. 42. & in Tragœd. de Chriſto patiente.

x in conſtit. ſpirit.

y de Script. Eccl.

z lib. 3. Hiſt. c. 30. vel 36.

Chriſtus per 40 dies cum Apoſtolis nō cōtinuo verſatus, & cur.

a quæſt. 48. ad Orthod.

b Act. 10.41.

c epiſt. ad Hedib. quæſt. 9.

d ſerm. 3. de Paſcha.

e in Euang. de orig. & cauſ. Conſti.

f 4. de Trinit. 6.

g Gloſſ.

h Chryſ. ſer. 83. & Bonauent. in Med. c. 97.

i Beda.

k Luc. 2.22.

l Matth. 4.1. & ſeq. Marc. 1.13. Luc. 4.1.

Chriſti triplex natiuitas.

m Matth. 19.28.

Expoſitio moralis dierum 40.

n Pſal. 93.19.

o Sap. 3.6.

p Eſa. 54.7.

q 2. Cor. 4.17.

Chriſtus vbi illis 40. diebus fuerit, neſcitur.

r 3. par. q. 53. a. 3. ad 2.

ſ 4. diſt. 22. q. 3. a. 2. q. 3. ad 1.

t q. 75. 76. 85.

u lib. 5. c. 5.

x 1. Hiſt. c. 31.

y in Meditat. 94. 95. & 96.

Paradiſus terreſtris an aquis diluuij deſtructus.

z Tom. 1. in Gen. lib. 3. q. 5. & lib. 9. q. vlt.

a Tom. 3. l. 1. de grat. primi hominis c. 14.

b Luc. 23.43.

c epiſt. 10.

d epiſt. 1. in bib. Pat.

clarat, dicens complacitis, id eſt, certis horis, apparuiſſe per iſtos dies. Quanquam nec arbitror ſingulis diebus. Confirmat vero ille idem receptum in Gallia & alibi vſum, vt nouus non ſacrificet ſacerdos primis quadraginta diebus, ſed ſacratum ab Epiſcopo dũtaxat capiat, ſumatque quotidie panem. Ibi vtitur pręterea figura guſtati mãna in deſerto annis quadraginta.

Quid regni Dei nomine intelligendum.

Et loquens de regno Dei.] De prædicatione & doctrina Euangelica, de ſtatu ac propagatione Eccleſiæ, de futura beatitudine (de hac maxime magiſque clare, quam dum viueret mortalis) de gratia, Sacramentis, aliiſque mediis ad illam perueniendi: hæc enim omnia regni Dei nomine poſſunt intelligi, & de his omnibus facile credi poteſt egiſſe Chriſtum *a*, *aperiendo Diſcipulis ſenſum, vt intelligerent Scripturas*; exponendo etiam auctoritatem ſummi Paſtoris, & hierarchiam totam Eccleſiaſticam, & formas ritusque Sacramentorum, ac inprimis ſacrificij Miſſæ cultum; & inuocationem Sanctorum, feſtos dies, præcepta Eccleſiæ, vt de ieiunio Quadrageſimæ, &c. cum enim hæc, & his ſimilia ſemper in Eccleſia fuerint obſeruata, non aliunde profecta videntur quam à Chriſto, qui, quod attinet ad particularia, quæ dicuntur Eccleſiæ præcepta, illa condendi non ſolum poteſtatem, ſed aliquam, ſaltem confuſe, rationem tradiderit.

a Luc. vlt. 45.

Chriſtus tradidit Diſcipulis Eccleſiæ præcepta.

Deus quomodo in hoc mundo regnet.

Regnat Deus late in mundo toto, peculiariter in Iuſtis, magis in Beatis; tum vero maxime, quando ſubiugatis inimicis, & omni periculo, ac miſeria ſublata *b*, *tradet Chriſtus Patri regnum, eritque omnia in omnibus.* Hoc regnum Dei & cœlorum Ioannes *c*, à cuius diebus ipſum vim patitur, primis prædicationis verbis primus euangelizauit *d*, deinde Chriſtus *e*, quaſi qui, vt Verbum voci ſuæ verba illa inſpiraſſet: *Appropinquauit regnum cœlorum*, idem vt Diſcipuli annunciarent, iuſſit *f*, quod etiam apud Lucam vocatur *g* regnum Dei, & ipſius aduentum, vt peteremus, docuit *h*.

b 1.Cor.15.24.
c Matt. 11.12.
d Matt. 3.2.
e Matt. 4.17.
f Matt 10.7.
g Matt. 10. 9.
h Matt. 6.10.

Beati quomodo regnent.

Nec regnat ſolum Deus in Iuſtis, aut Beatis, ſed hi quoque tanquam regia poteſtate inſignes, regnum poſſident gratiæ, vel gloriæ, debellatis tyrannis, Dęmone, Mundo, Carne. Rurſum Dei regnum, de quo loquimur, gratiæ videlicet & gloriæ, extendit ſe vſque ad intimas cogitationes, & voluntates noſtras: in ſolos volentes exercetur: præmia, ac pœnas æternas proponit.

Quæ ad regnum Dei requirantur

Ad id neceſſaria eſt pœnitentia *i*: vera ac ſolida iuſtitia, non ficta & Phariſaica *k*: regeneratio baptiſmalis *l*: humilitas & manſuetudo inſtar paruulorum *m*: multarum perpeſſio tribulationum *n*: ſtudium, & concupiſcentia ſapientiæ *o*. *Caro & ſanguis hoc regnum non poßidebunt p*: *non iniqui, fornicarij, aliiſque peccatis implicati q*: *diues difficile in id intrabit r*: *à violentis diripitur ſ, qui nempe ſibi vim ipſis inferentes, & vitia expugnantes membrorum, primi*, vt Ambroſius *t* loquitur, *regnant in ſeipſis, vt regnum poßint diripere Saluatoris* *: exponitur paupertatis, manſuetudinis, aliaſque beatitudines Euangelicas conſectantibus.

i Matt. 3. & 4 ſup.
k Matt.5. 20.
l Ioan.3 5.
m Matt.18.3.
n Act.14.21.
o Sap. 6.21.
p 1.Cor.15 50.
q 1.Cor.6 9.
r Matt.19.23.
ſ Matt. 11.12. & ſeq.
t Serm 15.
* Matt.5.3. & ſeq.

Verſus 4.] **Et conueſcens præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem Patris, quam audiſtis, inquit, per os meum.**

E*T conueſcens.*] Græcum συναλιζόμενος, quod etiam legũt Chryſoſtomus, Theophylactus, A & Oecumenius, quaſi dicas, in ſale communicãs, κοινωνῶν ἁλῶν, καὶ κοινωνῶν τραπέζης, ait Theophylactus, iuxta id Eſdræ *u*: *Memores ſalis, quod in palatio comedimus*: & eſt prouerbium: *Sal, & menſam ne prætereas x*: & vulgo dicitur, *edendos eſſe multos modios ſalis, ad confirmandam amicitiam y.* Lege Iacobum Lopes Stunicam, in defenſione tranſlationis noui Teſtamenti contra Eraſmum, & Franciſcum Lucam Brugenſem, in notationibus ſacrorum Bibliorum. Syrus vertit, *comedens panem.*

u 1.Eſd.4.14.

Sal ad confirmandam amicitiam adhibẽdum.

x in Adagiis.
y Ariſt.8. Ethic.c.& 7.ad Eudemum. Cic. de amic. Plut. περὶ φιλαδελφίας.

Et vero recte ab Interprete redditum eſt, quãuis aliquãdo ſignificare poſſit *commorans*, aut *congregans*, vt Eraſmus, & Caietanus hoc loco malũt. B Sed in ea ſignificatione frequentius ponitur συναυλιζόμενος, quod etiam haberi in quibuſdã codicibus, Auctor Græci Theſauri notat, itaque legiſſe refert Epiphanium. Legunt autem conſtãter Latini omnes, *conueſcens*, tum Hieronymus, quem ſtatim citabo. Nos ſequi Latinam editionem ab Apoſtolica probatam ſede debemus, quamuis aliter Græci legerint, vt præter Epiphanium, quem dixi, refert de Cyrillo Stunica, cum idem doceret eſſe συναλιζόμενος, quod συναθροιζόμενος καὶ συνὼν αὐτοῖς, *i. congregans, & ſimul cum eis exiſtens.* Legit Auguſtinus *z*, *conuerſatus eſt.*

Chriſtus in vltima & prima apparitione cum Diſcipulis manducauit.

z lib. cont. ep. Fund. c.9.

Sermo videtur eſſe, aut de prima, aut de vltima apparitione: in vtraque enim conueſcens præcepit, C ſed de vltima Lucas expreſſe ſcripſit *a*, in Euangelio præcepiſſe Chriſtũ in ea idipſum, quod mox hoc in loco ſubditur, ita vt proxime ante Aſcenſionem iam ex Galilęa reuerſus cum ſuis conuiuatus ſit, vt Hieronymo *b* placet, Auguſtino *c* in Ioannem, Lyrano *d* in Marcum, aliiſque, quos ſequitur Ianſenius in Concordia *e*.

a c.vlt. 49.
b ep. 150 q. 9. ad Hedib.
c Tract. pen.
d c. vlt.
e c.150.

De Chriſti comeſtione poſt Reſurrectionem.

Comeſtio Chriſti vera fuit, *non egeſtate*, inquit Auguſtinus *f*, *ſed poteſtate*, quæ poteſtas omnibus poſt Reſurrectionem corporibus communis erit, vt idem docet *g*, quod & in Lucam notant Euthymius, & Græcus Auctor in Catena S. Thomę, Hieronymus *h* & Beda, & nos in diſputatione de Beatitudine oſtendimus. Non eſt fallax argumẽtum, etiamſi non vero aſſumpto corpore humano Angeli quoque comederint *i*: agebat enim nõ cum hominibus argutis, ſed humano more, ac D ſimplici, ſicut cum apud Marcum *k* à ſe ſuſcitatæ puellæ iuſſit dari manducare.

f Serm.147. de Temp.
g lib.13. de Ciuit. Dei. c.22.
h in præfat. ad lib. 18. Eſa.
i Gen 18.9 & c.19.3 & Tob. 12 19.
k c.5. 43.

De Angelorum comeſtione quid ſentiendum.

De Angelorum comeſtione præter Ambroſ. in Lucam *l*, & Damaſcenum *m*, Auguſtinus in opere de Ciuitate Dei *n*, & ſcholaſtici Theologi in ſecundum Sententiarum *o*, & nos in primam partem S. Thomę, diſputatione de Angelis, atq; Serrarius noſter in Tobiam *p*, Emiſſenus etiam in homil. de Dedicatione, atque Iuſtinus martyr Dialogo cum Tryphone. Summa eſt, ab Angelis in aſſumpto corpore cibum exterius ſumptum, & contritum fuiſſe; Chriſtum præterea, primam, quam vocant, in ore digeſtionem, ad nutrien- E dum aptam, etiam cum guſtatione inchoaſſe; poſteriorem tamen in ventriculo digeſtionem, nedum nutritionem, ſecutam non eſſe, cibo illo in ſubtiliorem ſubſtantiam, ac veluti in auram euaneſcente, quicquid *q* Durandus velit, conuerſum cibum in ſubſtãtiam Chriſti. *Aliter enim*, inquit Beda *r*, poſt Auguſtinum *ſ*, *aquam abſorbet terra ſitiens, aliter ſolis radius candens; illa indigentia, iſte potentia.* Mortale eſt, quod ſalutem noſtram Chriſtus operatus eſt non amanter ſolum, ſed & lætanter: nato illo concinunt Angeli *t*: ad mortem iturus procedit triumphans *u*, & conuiuatur *x*: ſuſcitatus non ſemel, ac iamiam quoque aſcenſurus in

l in c. vlt.
m 4. de Fide, c.1.
n lib.13.c.42 & ep. 49. q 1. & 3. de Mirabil. Script. c. 14.
o diſtin.8. & Soto 4. d.4 q. Alii in 1.part. S.Thom. q.51. a.3.
p c. 12. q. 15.

Chriſtus quomodo poſt Reſurrectionem comederit.

q 3.d. 2.q.6. ad 2.
r in Lucam.
ſ ep.49.q. 1.

Quid ex comeſtione Chriſti moraliter colligi poteſt.

t Luc.2.13.14.
u Matt. 21. 9.
x Matt. 26. 26

a Vbi ſup.
b Luc. 7. 37. & ſeq.
c Ioan. 4. 34.
d Luc. 15. 23.
e Luc. 22. 19. & ſeq.
f Luc. 22. 30.
g Gen. 3. 6.

A cœlum, idem facit a. Magdalenam excipit in conuiuio b: Samaritanam cibum ſuum eſſe affirmat c: parabolas nuptialis conuiuii & epulo excepti prodigi d vſurpat. cibum Euchariſticum inſtituit e, pollicetur in cœlo menſam, vbi ipſomet miniſtrante edant beati, ac bibant f. Tale antidotum eſſe debuit aduerſus lethiferum pomum g.

Diſcipulos cur antequā in publicum prodirent, Chriſtus a Spiritu S. confirmari voluerit.

Præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſsionē PATRIS.] *Noluit* CHRISTVS *Diſcipulos ante* SPIRITVS *ſancti aduentum tanquam inermes, & ſine abſque auriga equos prodire in publicum*, inquit Chryſoſtomus: ſimul imitat, adhuc vetéres inter crucifixores magiſtri verſari: immo vult apud illos ipſos edi ſigna, & promulgari legē B nouam, vt iniuriam beneficio compenſet, & exemplo illi ipſi alios attrahant: *cauet ne ſi tam cito inde digreſſi eſſent*, inquit Oecumenius, *reſurrectionis* CHRISTI *veritas fieret ſuſpecta*; ibique oportuit Crucis trophæa erigi, vbi ad ignominiam CHRISTO poſita fuerant. Denique Eſaiæ h vaticinatio implenda erat: *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Incole Ieroſolymam Chriſtiane, ſi vis gratiam: religioſe, ſi propriæ vocationis donum, hoc eſt, Eccleſiam, & ordinem religioſum ne deſeras.

h Iſa. 2.

De nomine Ieruſalem, & etymologia eius varia.

Ieroſolymis.] Dicitur quoque in numero ſingulari *Ieroſolyma*, & *Ieruſalem*, vbique ſine aſpiratione in principio. Eſt enim profecto deriuatio falſa ſi C hanc vocem deducas vel ab ἱερὸν & Σαλομῶν, quaſi dicas, ſacrum, ſeu templum, aut regia Salomonis, cuius meminit Euſebius i Cæſarienſis: vel etiam ab eodem ἱερὸν, & Salem, nomine vno ex antiquis eiuſdē loci, quod Melchiſedec rex ibi fanū adiunxerit, vt eſt apud Ioſephum k, & fauet Hegeſippus l: vel, vt ipſe idem Ioſephus m alio loco tradit, quia Dauid ita nomen compoſuerit, propter murum, quo vrbem cinxit, qui etiam dicitur ἱερὸν.

i 9. de Præpara. Euang. c. 9.
k 7. de bell. Iud. c. 18.
l 3. lib. c. de excid.
m lib. 7. Antiq. c. 3.

n lib. 1. in Gen.
In Hebraicis nominibus Græca non permiſcenda.
o lib. 1. contra Apion.

Ineptum eſt in nominib. Hebraicis, vt Eucherius n recte monet, agēs de Sara, & Hieronymus, quem mox citabimus de hoc ipſo nomine, peregrinas alias voces, vt Græcas, permiſcere. Ineptius, ſi quis ne partem quidem Hebraicam relinquat, ſed totam contendat vocem Græcam eſſe: D quod merito in Apione Ioſephus o reprehendit: qui præ impotentia detractionis primum Ἱερόσυλα, ob expilata, ac incēſa templa ab Hebræis in Iudæa ſeu Chananæa, tum probri vitandi cauſa Ἱεροσόλυμα, vocata affirmabat, ipſoſq; Hieroſolymos. Nihilominus reprehēſione dignus Ioſeph. ipſe, dum τὸ ἱερὸν Hebræā vocē facit, quo in genere alii eiuſdem lapſus non pauci reperiuntur.

p epiſt. 126.

Quæ vera ſit nominis Ieruſalem etymologia.

Huius ergo nominis Ieruſalem, quod totum ex Hebræo conflatum Hieronymus p docet, necnon Ieroſolymæ, aut Ieroſolymorum, in quarum vocum formam affiniorem Græcis Latiniſq; vox illa deducta eſt, alia quærenda etymologia. E Solim, antequam vrbem Iebuſæi occuparent, *Salem* appellabatur, & poſtea *Iebus*, quam tametſi Patrū antiquorum Hippolyti, Irenæi, & Euſebii Cæſarienſis, & alterius Emiſſeni, Apollinarii atq; Euſtathii ſententiam, Hieronymus q non approbat, dicens eandem eſſe cum Salem iuxta Scythopolim, de qua Ioannis 3. r facile fuit compoſite vocare Iebuſalem, & cum quadam corruptela Ieruſalem. Concedit ſ Andreas Maſius à vulgo inditū aliquando loco nomen Iebus, attamen incolarū, non loci nomen proprium fuiſſe. Putat vero ipſe Iebuſæos nomen indidiſſe [illegible] יראו [illegible] id eſt

q ſupra epiſt. 126.
r verſ. 23.
ſ in c. 10. Ioſue.

A timuit, & a proprio nomine priore Salem (ſequitur enim antiquiorum citatam opinionē) quaſi dicas, ירו שלם *Ieru Salem*: quod tamē ſcribi debet, יראו, bien quod Aleph quieſcat, legimus *Ieru*; hoc eſt, *timete Salē*: nēpe vt nomine ipſo perterrefacerēt, & exemplo expugnatæ metropolis.

Alter rurſus Maſius deriuat à יראה & שלם *Ierèh Salem*, id eſt, *videbit* (ſcilicet Dominus) *Salem: Abraham enim*, inquit ipſe, *locum, vbi filium ſacrificauit, & vbi pro Domino, Angelus apparuit* (is fuit vrbis tertius collis Moriah) *appellauit* יהוה יראה. ADONAI *ireh*, id eſt, DOMINVS *videbit* t. *Ita vt coaluerit deinde nomen integrum* Ieruſalem. Communis, & valde trita notatio Ieruſalem eſt, B vt ſit pacis viſio, à ראה & שלם *raah* & *Salem*: tūc autem ex priore verbo ſola prima litera nomen ingrederetur; quod ſi non obſtat, ſequamur licet adeo vnanimē, in re præſertim haud magni momenti, conſenſum. Nolo cætera perſequi vrbis eiuſdem nomina, quæ Toſtatus diſticho u cōprehenſa recitat.

t Gen. 22. 14.
u Matth. 4. q. 12.

Nomina ciuitatis Ieruſalē plurima

Solyma, Luza, Bethel Ieroſolyma, Iebus, Elia,
Vrbs ſacra, Ieruſalem dicitur, atque Salem.

Siquidem nō omnium exacte reddi ratio poteſt ac non omnia fortaſſe vere in eundem locū conueniunt, vt Hieronymus x harum rerum diligens veſtigator ſignificat.

x epiſt. 126. & [illegible] Hebraic.
Ieruſalem Sedec etiam dicta.

Addit ſæpe citatus Maſius, *Sedec* etiam fuiſſe C vocatam, indeque qui in ea regnabant, vocitatos nomine Melchiſedec, aut Adoniſedech. De Salem contra Hieronymum, quod huic vrbi conueniat, probat Ribera. y

y 10. c. 7. ep. ad Hebr.

Admonēdus eſt lector, vt ſi *Solyma* in numero multitudinis, vel *Solymam* inuenerit apud bonos ſcriptores pro ciuitate Ieruſalem, meminerit, à vetere *Salem* nomen deriuatum, quod in Pſalmo LXXV z paraphraſis Chaldaica, vbi Hebraice eſt, שלם *Salem* (*Factus eſt in pace locus eius*) vertit *Ieruſalem*, caueatq; originem eius ad Solymos referre, quos Homerus celebrat, cuius opinionis Tacitus a mentionem facit, & Ioſephus b, & eam ſequitur Stephanus c Byzantius; ſunt enim illi in Tauri montis excelſis verticibus Aſiani populi D circa Lyciam, vſque ad Piſſidiam, qui vocabātur olim Milyes, Plinio d teſte; quos tamen Herodotus e eoſdem facit cum Lyciis.

z verſ. 3.
Ieroſolymi non ſunt Solymi Homerici.

Ieruſalē qualis & quanta ciuitas.

Nec vacat etiam agere de vrbis deſcriptione, & amplitudine. Cōſule Ioannem ſ Driedonem, & Pererium g, præter alios, qui deſcribunt loca ſancta. Plinius h quidem omnium Orientis vrbium longe clariſſimam vocat, nempe ex quo anguſtum per ſe oppidum Dauid amplificauit, & muniuit, caputq; imperii conſtituit, & Salomon deinde potiſſimum, aliique nonnulli poſt illum reges, magna acceſſione exornarunt. Vt neceſſe ſit Strabonem i falli, cum huius Moſem conditorem aſſirmat: dudum namque mortuus k is eſt, E priuſquam populus, quem ductabat, ingrederetur terram Chanaan. Incidi, poſtquam hæc commentatus ſum, in noſtrum Salmeronem l, qui in Prolegomenis deſcribit ciuitatem, & diſſerit de nominibus ipſius, & ſane lætatus ſum in plerique cum tanto viro, qui vnus in decem ordinis noſtri primis fundatoribus fuit, & pro ſummo Pontifice Theologus in Tridentino Concilio aſſuit, concordaſſe. Illud apud alium ante illum non repereram, vt Ieruſalem ſonet *Salem*, *alia* adiecta nominum propriorum formatrice litera י *Iod* à Ru & *Salem*, *ad differentiam*, inquit, *alterius Salem quæ eſt in Sichimis*. Quo minus credam facit,

h lib. 5. c. 14.
i lib. 16.
k Deut. 34. 5.
l Tom. 1. prolegom. 4.
Salmeronis [illegible] Ieruſalem explicatio.

quod רום Rum, ſiue רום Rom, non Re, altum ſignificat: & de duplici Salem non ita paſſim periti non conſentiunt.

Adnecte, ſi placet, ne quid circa nomen non attigerimus, Hebræos in numero duali ſed detracto י Iod, efferre ירושלם Ieruſalaim, ſiue quoniam typus erat Eccleſiæ Chriſti tum militantis, tum triumphantis; ſiue potius, quia reuera conſtructa erat duplici præſertim imminente colle, ita vt gemina videretur: ſiue quod diuiſa eſſet in partem ſuperiorem in monte Sion, & Moriah, & inferiorem. Chaldæi dicunt Ieruſalem, & interpretes Septuaginta, Ἱερουσαλήμ: Latini, verſo n in e, Ieruſalem. Sidonius a Apollinaris nomẽ Ieruſalem pro cœlo, Ieroſolymæ ſumit pro vrbe terrena, ſed qua de cauſa, non video; niſi forte quod illud nomen propius accedens ad originẽ ſuam Hebræam, etymologiam viſionis pacis clarius retinet.

Hebræi in numero duali [illegible] Ieruſalem.

a lib. 2. ep. 13.

Promiſſionem Patris.] Oecumenius notat hic eſſe eclipſim, vt ſit ſenſus, vt expectarent promiſſionem à Patre, quam Chriſtus fecerat de Spiritu ſancto.

Poteſt nihilominus etiam dici Spiritus ſanctus promiſſio Patris, vel promiſſus à Patre, tum quia ſæpe eum Pater promiſit in Scripturis, vt docent Theophylactus, & Euthymius in Lucā b, nempe apud Eſaiam c, Ezechielem d, Ioelem e, quem citat Petrus ſequenti capite f, & Paulus g: *vt pollicitationem*, inquit, SPIRITVS *accipiamus per fidem*: tum quia eſt Spiritus PATRIS (qui PATER eſt origo prima Perſonarum, licet à FILIO quoque SPIRITVS ſanctus, vt ab origine procedat) & cū CHRISTVS h promiſerat, CHRISTVS, inquam, qui prius crebro promiſſus iam erat datus, & miſſus à PATRE, ita vt PATER qui FILIVM miſerat, alium expectaretur vt mitteret Paracletum à CHRISTO Filio quatenus homo erat, poſtulatum ac impetratum. Hæc eſt noui Teſtamenti promiſſio, à DEO vt PATER eſt, ac benignus: antiqui vero Teſtamenti promiſſio fuit de temporalibus ab eodem DEO, vt Dominus. Habet & Diabolus promiſſionem ſuam, ſed mendacem ac fallacem. i

Spiritus ſanctus promiſſio Patris vel promiſſus à Patre dici poteſt.
b Luc. 24.
c Iſa. 44. 3.
d Ezech. 36. 26.
e Ioel. 2.
f Act. 2.
g Gal. 3. 14.
h Ioann. 14. & 15. & 16.
Spiritus ſanctus eſt promiſſio noui Teſtamenti.
i Luc. 4. 6.

Quam audiſtis, inquit, *per os meum.*] Græce, & Syriace, *per me*, ſeu *ex me*, nec habent verbum, *inquit*. Audiuerant enim in locis, quæ ex Ioāne citata ſunt, & Lucæ vltimo k, vbi CHRISTVS ait: *Et ego mitto vobis promiſſum* PATRIS *mei in vos: vos autem ſedete in ciuitate, quoad vſque induamini virtute ex alto.* Et tamen iam dixerat l: *Accipite Spiritum ſanctum*, ſed quamuis reuera ſanctificantem, nondum tamen alios adeo perficiẽtem & abundantem, &, vt ita dicam, viſibilem, hoc eſt, in viſibili forma. Quæ longe melior loci illius expoſitio eſt, quam ſi quis dicat ſolum ibi promiſſum Spiritum ſanctum, & diſpoſitos Apoſtolos externa ea & figurata duntaxat inſufflatione ad ipſum ſuo tempore percipiendum, ita vt, *accipite*, pro, *accipietis*, ſit poſitum.

k Luc. 24. 49.
Spiritus ſanctus bis datus eſt Apoſtolis. & cur.
l Ioan. 20. 22.

Refellit diligenter Maldonatus hunc Theodori Mopſueſteni errorem, auctoritate quintæ Synodi Conſtantinopolitanæ m, & edicti Iuſtiniani Imperatoris: & negari præterea non poteſt, Spiritum in Apoſtolis ſanctum fuiſſe prius etiam, quam inſufflando eum CHRISTVS illis daret, cum iam, vel CHRISTO n teſte, mundi eſſent, ſi Auguſtino o ita ratiocinanti credimus, atque Bedæ hoc loco, & aliis Patribus apud Maldonatum, qui merito dubitat, quia & Iudas baptizatus immundus erat; & CHRISTVS mundos aſſirmat propter ſermonem, quem locutus eis fuerat p: verum per inſufflationem ſimiliter copioſior quam antea datus eſt, addita poteſtate remittendi peccata, quæ pridem promiſſa q fuerat, tanquam effectu primario, hoc eſt, per ſe tunc magis intento, ſed à gratiæ ſanctificantis acceſſione non ſeparato, vt etiam indicat Marius Victorinus r.

Error Theodori Mopſueſteni redarguitur.
m [illegible]
n Ioann. 13. [illegible]
o [illegible]

Et quamuis ea poteſtate ante Aſcenſionem Chriſti vſi non erant, dare tamen cum Spiritu ſancto voluit, vt ſe etiam, non ſolum Patrem, dare Spiritum ſanctum declararet, ex ſe quoque procedentem, vt flatus ſ indicauit: vel quia poteſtas, remittendi peccata proprio ipſius, non PATRIS ſolius nomine danda fuit, quia illam poteſtatem morte obita ad multorum exhaurienda peccata t, comparauerat, & vt Eccleſiæ caput quibus volebat membris, impertiri poterat. Legendi Interpretes Ioannis, & alio loco Auguſtinus u, & Hieronymus x.

p Ioann. 15. [illegible]
r 4. contra Arium. [illegible]
ſ Ioan. 20. 22. Spiritus ſanctus à Filio procedit.
t Heb. 9. 28.
u [illegible] Gen. ad lit. [illegible]
x ad Hedib. q. 9.

Verſus 5.] Quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies.

REPREHENDIT Auguſtinus y legentes, *baptizabitis*, aut *incipietis baptizare*, communi errore facillimè ex Græcis codicibus: nil autem referre dicit, ſiue legamus, *baptizabimini*, ſiue *incipietis baptizari*. Cum Spiritum ſanctum dandum poſtea Ioannis baptiſmo opponat, poſſet aliquis ſuſpicari, nondum Chriſti baptiſmo Apoſtolos baptizatos fuiſſe. Id non adeo probabile eſt: quod Euthymius z tamen, aliique ſentire videntur, vt Baſilius a, & qui dicunt baptiſmum Chriſti inſtitutum poſt Reſurrectionem, vt Rupertus b, Chryſoſtomus c, S. Thomas d, Tertullianus e, Cyprianus f, Hieronymus g, Bernardus h, Fulgentius i, Alcuinus k, cum conſtet, viuente adhuc Chriſto, alios alios baptiſmum contuliſſe, eumque non Ioannis, ſed Chriſti, quicquid Chryſoſtomus l dicat in Ioannem, à quo Auguſtinus, plurimos proferens, recedit, & de baptiſmo altercatio diſcipulorum Ioannis ſatis perſuadet. Vnde licet contraria ſententia grauiore cenſura notanda non ſit, vt Canus m docet, eſt tamẽ hæc probabilior. Lege Enriquez. n

y Epiſt. 108.
z in Ioan. [illegible]
b Ioan. 3.
[illegible]

Euodius etiam primus poſt Petrum Epiſcopus Antiochenus, in epiſtola, cui titulum fecit, τὸ φῶς, id eſt, *Lux*, affirmat, à Chriſto Petrum, ab hoc Andream fratrem, & filios Zebedæi, ab iis Apoſtolos cæteros: ſeptuaginta duos diſcipulos à Petro, & Ioanne Apoſtolo baptizatos fuiſſe: Clemens o Alexandrinus idem fere tradit. Auguſtinus p, poſtque illum Gregorius q, indiſtincte omnes Diſcipulos baptizaſſe Chriſtum veriſimile exiſtimat.

Nec obſtat Ioannes, cum ait r, IESVM *non baptizaſſe*: communiter enim & vulgo id per ſeipſum non faciebat, ſed per Diſcipulos, atque inter ab ipſo baptizatos, ne Ioannem quidem baptizatorem ipſius excludit Nazianzenus ſ, aliique: & idem innuit Clemens Romanus t, Chromatius, & Hieronymus u, ſanctus Thomas x citans Auctorem imperfecti y, Beauxamis z. De Beata Virgine nominatim meminit tam citatus Euthymius, Albertus a, Turrecremata b, Lindanus,

Apoſtoli à Chriſto baptizati.
[illegible]
Virgo à Chriſto baptizata.
[illegible]

danus a, Caniſius b, Nicephorus c ex Euodio, Bellarminus d, & alii.

An autem Ioannis quoque baptiſmum Chriſti Diſcipuli ſuſceperint, [illegible] curandum eſt [illegible]. Beda in Commentariis negare videtur: ſed indicat hic locus partem affirmantem, eamque ſequitur hoc loco Euthymius, & Tertullianus e. Quod ſi aſſerimus ante diſcipulatum Chriſti ſuſcepiſſe Ioannis baptiſmum, illum dicere poſſumus tanquam præparatorium, ac veluti f [illegible], & introductorium præludium, vt [illegible] & Baſilius h, ſeu procemium, & Catechiſmum ad Chriſtum, ſicut dicit Rabanus i, & Hieronymus k, quem cognoſcerent, atque crederent, & à quo prius per pœnitentiam diſpoſiti, peccatorum veniam impetrarent, & quaſi Sacramentale diſponēs ad Chriſti baptiſmum longe efficaciorem, vt probat Sanctus Thomas l: nedum aut parem, aut etiam inferiorem, quod vtrumque Hæreticos dicere non puduit contra tā apertum Ioānis ipſius teſtimonium m de ſuo infra baptiſmum Chriſti, quod ſuſtinet Diſcipulis rem hanc contentioſe tractantibus edidit, necnon & populo Ioannem exiſtimanti eſſe Meſſiam n: atque contra manifeſtam etiam Pauli ſententiam o: qua de re multi Patres, præſertim Auguſtinus in tam multis Operibus contra Donatiſtas, ac Theologi p: & S. Thomas q, & Suarez r: & qui noſtri temporis controuerſias cum Hæreticis diſputant, maxime Bellarminus ſ, & Caniſius t, vel Commentarios ſcribunt in Matthæum, præſertim Maldonatus, aut in Ioannem, potiſſimum Toletus.

Itaque ſuperſedebimus etiam quærere, num Ioannis baptiſmus fuerit Sacramentum, vtrum certa verborum forma datus, an ad veterem, aut Euangelicam legem pertineret, & ſi quæ ſunt ſimiles quæſtiones à ſcholis potius petende Theologorum. Maneat, Ioannis baptiſmū in aqua datum duntaxat, inefficacem fuiſſe, licet nō prorſus [illegible]: quem nunc ideirco Chriſtus opponit Spiritui ſancto, vt alludat ad ipſummet Ioannem, qui ſuum in aqua, nimirum ſola, baptiſmū eſſe quando dixit, ſimul addidit Chriſti baptiſmum fore in Spiritu ſancto & igni u, & baptiſmi Chriſti Sacramentum intelligens, & Spiritum ſanctum [illegible] datum in Pentecoſte ſub externa ignis forma, vt annotauit Cyrillus Alexandrinus x, Damaſcenus de Fide Orthodoxa y, Chryſoſtomus, Euthymius, & Lyra, Hieronymus z etiam, & Beda, a etſi de baptiſmo punitionis per ignem ſub tempus iudicii, vel gehennæ, vel purgatorii, vel cuiuſuis hoc in mūdo tribulationis alii intelligāt, de quibus dicendi modis Toletus diſſerit b.

Vterque baptiſmus quibus in rebus cōueniat vel differat, idem Toletus c in Lucā optime colligit. Vterq; fuit in aqua, prædictus vterq;. Chriſti quidem ab Ezechiele d, Ioannis vero à Daniele e, vt placet Baſilio, Hieronymo, Auguſtino: vterque ſupra legem, quod de Ioannis baptiſmo aſſerit Iuſtinus f. Vtrumq; [illegible] inſtituit Deus, quod de ſuo aſſerit Ioannes in Euangelio g, nec Iudæi ſunt auſi negare de [illegible] h.

Differunt, quia baptiſmus Ioannis imperfectus erat, & tantum in aqua. *Si, [illegible] Ioannes baptiſmo [illegible]*, inquit Nazianzenus, *[illegible] non remittebat peccata*, [illegible] k, idque ex Actis l colligit Tertullianus m, & Auguſtinus n. Præterea non erat [illegible] baptiſmus Ioannis, [illegible]

Ioannis baptiſmus non inferior Chriſti baptiſmate.

Tolet. [illegible]

dæorum, & incertum, an pro fœminis: neq; enim erat neceſſarius: immo qui eum ſuſceperant, egebant baptiſmo CHRISTI o, vt idem Hieronymus aduertit, atque Auguſtinus. Denique ceſſauit lege, iſto promulgato. Porro ex citatis ſummo Patribus quidam id voluerunt ſolum, non eſſe promulgatā de baptiſmo CHRISTI legem ante Reſurrectionem ipſius, etſi iam inſtitutus eſſet, & daretur ab Apoſtolis, quod expreſſe habet S. Thomas p.

Ioannes.] Nemini non cognita nominis tam triti, & adeo à fidelibus vſurpati ſupra alia omnia Sanctorum nomina, ſignificatio gratiæ & miſericordiæ Dei. Deus ipſe ſapientiſſimus impoſitor huius nominis voluit nos ex nomine cognoſcere Ioannem ſenibus, ſterilibusq;, ſed iuſtis & piis natum parentibus, promiſſionis & gratiæ magis filium eſſe quam carnis, gratiam in vtero, & gratiæ vſum habuiſſe, per os ibi matris prophetaſſe: præcurſorem ac præconem viam Chriſto præparantem, & Euangelio gratiæ fuiſſe: innocentiſſimam in deſerto vitam vſque ad miraculum, & opinionem quod Meſſias eſſet, vixiſſe: denique non Prophetam modo, & Eliam ſpiritu, ſed miſſum, ſiue Apoſtolum, virginem, Anachoretam, doctorem, martyrem, nulli inter natos mulierū ſecundum.

Sed enim decipitur impius Mahometus, aſſerens ante Chriſti præcurſorem Ioannis nomen neminem geſtaſſe: extant namque huius nominis alii in libris Eſdræ q, & Machabæorum r, cui ſimile eſt nomen Iohanan in quarto Regum ſ, ac duobus Paralipomenon t, & Eſdræ u, & apud Ieremiam x, necnon & nomen mulieris Ioanna apud Lucam y.

Vos autem baptizabimini SPIRITV *ſancto.*] Non eſt hic Sacramentalis baptiſmus, qui aqua neceſſario conſtat, quamuis non ſola; hoc enim, vt dixi, iam baptizati erant: tamen baptizandi verbum ponitur ad SPIRITVS copiam, qui communicandus erat, denotādam, quaſi eo perfundendi eſſent, ac veluti in illum immergendi. *Modeſte dicit Chriſtus baptizabimini, & non baptizabo, cum de ipſo Ioannes dixiſſet Ipſe vos baptizabit*, inquit Oecumenius. Simul oſtendit maiores Ioanne fore Apoſtolos, *nimirum officio, quippe Spiritu baptizantes, vt Spiritu quoque baptizent*, inquit Chryſoſtomus. Rabanus monet, quoſdam codices habere: *Vos autem tingemini Spiritu ſancto*, vt refert Lyranus, & ex Beda Gloſſa ordinaria, Euthymius in Matthæum a, *& igni* Auguſtinus b ſic recitat: *Vos autem* SPIRITV *ſancto incipietis baptizari, quem & accepturi eſtis, non poſt multos iſtos dies, vſque ad Pentecoſten.* Hilarius c: SPIRITV *ſancto tingemini quem & accepturi eſtis, vel accipietis, non poſt multos hos dies.*

Venit modo in mentem ſolers ac pium Ducis Sebaſtiani Catholici ad Genſericum Gothorum Regem ſollicitantem eadem ſe vt cum illo religione obligaret reſponſum, quo vis accepti SPIRITVS ſancti, & baptiſmi eleganter declaratur. Panem poſtulat: *quemadmodum hic, inquit, panis, vt ad tantum honorem aſcenderet, aqua & ignis beneficio conſecutus eſt, ſic ego aqua ſancti baptiſmatis, & igne* SPIRITVS *ſancti ad decus hominis Chriſtiani perueni. Quod ſi effeceris, vt panis hic contritus, iterumque mollitus atque recoctus melior euadat, tum ipſe faciam quod hortaris.* Narrat id ipſiſſimis fere verbis Sigebertus d. Marius Victorinus e, & Didymus f, Ambroſius g, & alii argumentantur,

o *Act. 19. 4.*

Ioannis Baptiſtæ encomia.

Alii ante D. Ioannē fuit hoc nomine dicti.

Baptiſmus hic alius a Sacramento baptiſmi.

u *Matt. 3. 11.*

Sebaſtiani Ducis Catholici pium dictum.

Spiritus ſanctus Deus eſt [illegible]

Spiritum ſanctum eſſe Deum, quia ſolius Dei eſt tribuere effectum ſanctificationis. Athanaſius contra negat ſermonem hic eſſe de perſona, ſed de vi ac dono miraculorum.

Non poſt multos hos dies.] Suſpenſos tenet expectatione inter ſpem, metumque: non multi dies ſpem augent, ſi propriè accipiantur: ſed metum, quia coram DEO longiores moræ noſtro more perbreues æſtimantur. Gratia vigilantem exigit, beneficium id non æſtimanti gratum non eſt. *Si videris me cum rapiar a te, ſic erit tibi*, inquit diſcipulo Elias b. Paulus triduum cæcus manſit c: Chriſtus d quos curabat, ab illis prius fidem requirebat: ita etiam pictores [illegible] alijs antea coloribus illam præparant, [illegible] illuſtrior, & euidentior fiat.

Gratia Dei gratitudinem exigit.

b 4 Reg. 2. 10.
c Act. 9. 9.
d Matt. 8. 13.

Præparatio animi ad gratiam neceſſaria.

Redimus poſt acceptam gratiam [illegible] vomitum SPIRITVS gratiæ contumeliam facimus deteriores facti, quoniam nulla anticipatio præparati animi, aut leuis admodum anteceſſit. Hæc accommodate ad mores [illegible] ex Chryſoſtomo, cuius poſtrema ſententia [illegible] accipienda, quoniam [illegible] reſpondemus. Promiſſum [illegible] SPIRITVS ipſe *eum petentibus* e [illegible] Spiritus ſancti [illegible] denique decem, [illegible] CHRISTI interceſſerunt [illegible] non [illegible] ſeptem cum die quinquageſimo, qui Pentecoſten compoſuit, de qua alias.

e Luc. 11. 13.

Quam ſtolidi, qui Spiritum ſanctum à Chriſto promiſſum non veniſſe dixerunt, priuſquam [illegible] Paulum Apoſtolum [illegible] in Montanum, Priſcillam, & Maximillam, vel in Manichæum g vel in [illegible] Iudicet [illegible] hoc eſt [illegible] quod etiam facit Auguſtinus h, vocans illos [illegible] tam cæcos, vt Scripturas manifeſtas non intelligant, aut tam negligentes ſalutis ſuæ, vt omnino non legant.

Spiritus S. ad venturum negantes [illegible]

Verſus 6.] Igitur qui conuenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſraël?

IGITVR *qui conuenerant*, &c.] *Hinc incipit, poſt continuationem hactenus præmiſſam cum Euangelio,* [illegible] *de Chriſti Aſcenſione*, [illegible] Caietanus. Ex parte [illegible] Diſcipulos (quod [illegible]) [illegible] non tantum quam [illegible] de paſſione ſua loqueretur Chriſto, [illegible] cum Chriſtus [illegible] de regno DEI [illegible] eſſe ſpirituale, & [illegible] Spiritus ſancti [illegible] Hoc multo probabilius, [illegible] Oecumenius [illegible] Chryſoſtomo [illegible] ſeculi [illegible] Patres [illegible] Hieronymus [illegible] Alexandrinum & Cyprianum [illegible] Auguſtinum [illegible] de temporali regno [illegible] intelligant, vt quantus Diſcipulis [illegible] quam [illegible] de reſtitutione, ſeu, vt [illegible] loquebantur q *de redemptione Iſraël*, interrogauerint: tamen Chriſtus reſpondendo, etiam ad futurum ſeculum reſpexerit, quo tandem cognoſcerent regnum ipſius non eſſe de hoc mundo r, neque hic quærendum.

Cur Apoſtoli de regno Iſraël interrogarint.

i Matt. 20. 20

q Luc. 2. 38.

r Ioan. 18. 36.

Tolerari potuit vtcunque hic in rudibus adhuc Diſcipulis error apud Iudæos carnales vigens, qui DEI promiſſa carnaliter interpretabantur: quos tamen Chriſtus non ſemel corrigit, dicens: *Neſcitis quid petatis*: *de die illa, & hora nemo ſcit. O ſtulti & tardi corde ad credendum* s. *Non venit regnum Dei cum obſeruatione: ſed regnum Dei intra vos eſt* x, hoc eſt *Deus ipſe*, vt exponit Athanaſius y, *vel Spiritus ſanctus*, vt Paſchaſius z.

Sed minus ferendus Chiliaſtarum, ſeu Millenariorum error, ne dicam, an hæreſis, cum Apollinarem hoc nomine Papa Damaſus damnauerit a, ante quem præter hæreticum Cherinthum, Papias, Irenæus, Iuſtinus, Tertullianus, Nepos, Lactantius, Sulpitius (quamuis fuerint hi aliquanto decentiores, atque minus, vt exiſtimo, pertinaciter) idem ſibi de generali poſt mille annos reſurrectione, & temporali quodam regno perſuaſerant: in quo aliquando Auguſtinus etiam propendit, vt ipſe de ſe fatetur, cum eum error [illegible] refellit in opere de Ciuitate DEI b: de alijs meminit Euſebius c, & Hieronymus d. & noſter Ribera exponens Apocalypſis vigeſimum caput; vnde illi poſtliminium [illegible] præter veteris Teſtamenti, quibus & que ad illum ſuum errorem Iudæi vtuntur, teſtimonia, & [illegible] in hunc ſenſum, tum poſteriores Patres, tum præcipue Diſcipuli Chriſti interpretabantur. Orationis Dominicæ petitionem e de aduentu regni, & verba illa CHRISTI f: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis, vſque in diem illum, cum illud bibam vobiſcum nouum in regno PATRIS mei.*

Error Chiliaſtarum.

e Matt. 6. 10.
f Matt. 26. 29.

Cæterum vt vno verbo rem non difficilem concludamus, de qua [illegible] eſt ex hæreſeologis præſertim Alphonſo. [illegible] non erit generalis illa vnica reſurrectio, quam Ioannes h de corporibus loquitur, quorum propriè reſurrectio eſt, vocare ſolet ſecundam, animarum autem primam, cum ex peccati morte in gratiæ vitam reuertuntur: quæ mors ſimiliter duplex ab eodem i diſtinguitur.

Refellantur Chiliaſtæ.

h Apoc. 20. 5.

i Apoc. 20. 14.

Quæ in ſacris literis k prædicuntur de inſtauratione Ieruſalem, de ſumma pace, de affluenti rerum omnium copia, de honoribus, & poteſtate, de redigendis in ditionem Gentibus, moraliter omnia, vel allegorice, & ſpiritualiter omnino intelligenda eſſe demonſtrant, qui aduerſus Iudæos ſcribunt, Porchetus, [illegible] Galatinus, Leo Caſtrius [illegible] aliique permulti: & vel hac vna commentatione Iudæos, tam longa [illegible] & dura captiuitate, cuius ab [illegible] poteſt, quam [illegible] & Meſſiæ [illegible] excepto, peccati [illegible] tam grauem [illegible] pœna [illegible] quam fuerint.

De regno Iudæorum in Scripturis [illegible] quomodo intelligendum.

Miratus ſum, cum legi apud [illegible] Criſpoldum [illegible] notatum ſuis ad hunc locum, quæ ſunt in bibliotheca noſtra Mediolanenſis domus profeſſæ S. Fidelis, futurum olim quando fuerit impleta tempus nationum, vt reſtituatur ciuitas Ieruſalem, vt in ea regnent de ſtirpe Dauid Iudæi, atque de tribu Leui Sacerdotes [illegible] Chriſtiana ſacrificia, ſimul etiam legalia, quamuis in illorum dumtaxat quandam conditionem, & repræſentationem, vt nunc

Chriſtia-

Chriſtiani quidan
ſtant : præterea vt
tunc illorum Apoſt
tamen CHRISTI A
pſo, ſaltem aliquando
verſante. Anilia ſunt h
valde aſſinia.

Iudæis in fine mundi quomodo regnũ reſtituẽdum.

Illud certum eſt, reſtitu
li ac Iudæis ſub mundi fine
CHRISTI ſpirituale regnum
rantur demum in cœleſte. Si
reperimus apud Ioannem *a*, Pa
Oſeam *d*, Danielem *e*, Malachian
tres affirmant, maxime Gregori
nius *h*, Theophylactus *i*. Lege Rib
phetas minores, & in Apocalypſim, i
& eos, quos dixi, qui ſcribunt cõtra Iud
que tamen non etiam aliqui eo tempore A
chriſti partes ſectabuntur: Quemadmodum, etiam ſi *pater ille familias negauerit* l, *quod ex inuitatis vllus guſtaret cœnam*, & m *rex interfici voluerit eos, qui noluerant ipſum regnare ſuper ſe*, non ſequitur, eos à regno excludendos, ſiquidem in priore parabola alii quoque vocati leguntur, vt eorum exemplo etiam illi reſipiſcerent, ſimiles filio *n*, qui dixit patri, *ſe nolle in vineam ire, & iuit tamen*: in poſteriore nõ interficiuntur, qui prius quam rex cum regno reuerterit, videlicet ad iudiciũ, receſſerint à malitia ſua.

a Apoc.7.4.
b Rom.11.25. & ſeq.
c c.59.20.
d c.3.
e c.12.1.
f c.4.5.
g hom.12. in Ezech.
h Rom.11.
i Ibidem.
k 1.p.q.59.
l Luc.14.24.
m Luc.19.27.
n Matth.21. 28. & ſeq.

C

Si quæras, an peccauerint Diſcipuli, exiſtimãtes regnũ CHRISTI temporale futurum? Reſpondebo cum *o* Salmerone, eos non peccaſſe, quia CHRISTVS, qui ablaturus venerat peccata, nunquam ab eis hanc opinionem remouerat: immo & ante, & poſt Reſurrectionem multis eam ſententiis confirmare, & augere viſus erat, nolens tam cito, & tam violenter à temporalibus abſtrahere, & quaſi ablactare, æterna ac ſpiritualia adeo ægre, & difficile capientes, donec Spiritus ſanctus veritatem ſuggereret, & corda ad temporalium deſpicientiam, amoremq; æternorum corroboraret: verendum autem erat, ne, ſi cœlum conſcenſurus, rem aperta declaraſſet, delaberentur, & à doctrina CHRISTI deficerent, quoniam Spiritus ſancti aduentus diem non definierat, neque ſciebant, an qui aſcenderat, poſt certum tempus deſcenderet, & regnaret, vt ipſi cogitabant. Naturalis eſt amor patriæ, vtque illi bene conſultum velis, & de calamitate ipſius angaris, teſtis Ieremias *p*, Elias *q*, Daniel *r*, Dauid *ſ*, Machabæi *t* deplorantes miſeram conditionem gentis ſuæ, & propterea tædio viuendi affecti. Hoc ipſum Poſſidius *u* de Auguſtino ſcribit, ſed & Chriſtus ipſe fleuit ſuper ciuitatem *x*. Hieronymus *y* beatos prædicat Nepotianum, & Anaſtaſium Papam, quod Vrbis, ac pene orbis excidium non vidiſſent. Quid mirum ſi rudes adhuc Diſcipulos amor inſtigaret patriæ, & patrii regni?

o Tom.4.Tract.37.
Apoſtoli cur non peccarunt, hæc ſciſcitantes.

D

p Thren.1.& 5.
q 3.Reg.19.4.
r c.9.3.
ſ Pſal.50.20.
Pſal.78.1.
t lib.1.Mach. 2.7.
u in vita, c.28.
x Luc.19.41.
y ep.3.& 16.

E

Non eſt quid prætexamus nos terrenis intenti deſideriis.

Nos vero, vt moraliter agamus, quid prætexamus, non habemus, cum inferiorum rerum harum in nobis amor tam alte infixus hęret, vt propoſito licet Spiritus ſancti, & ſpiritualibus ac æternis donis, ad illarum potius deſiderium, cogitationemque animo, & voluntate toti rapiamur, tanquam *z ſtatuentes oculos declinare in terram, & noſtro ad illam ventre a conglutinato. Animalis* b *quippe homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus* DEI, *neque hunc* c *mundus poteſt accipere, quia non videt eum, nec ſcit eum.*

z Pſal.16.11.
a Pſal.43.25.
b 1.Cor.2.14.
c Ioan.14.17.

b..
& Suet
lanti, ne
C tet : & de
prodidit, & a
nus id nomen vſurpauit
tonium *m*, Aurelium Victorem
Euſebium *p*, & Martialem *q*, & Statium
quam amari nolens, fecerat id ante ipſum
gula, vt prodit Victor *ſ*, vt è contrario illi alii, nec
tam ob reuerentiam Dei, quam quod videri vellent pii magis, quam potentes, nomen id detrectarunt.

Domini nomen Chriſtianis familiare, vt ut intelligendum.
t ep.22.

Poſtea hoc nomen familiare & vſitatum fuit etiam inter Chriſtianos. Hieronymus Euſtochium *t*, propter virginitatẽ, quæ eam ſponſam Domini effecerat, Dominam ſuam merito ſe vocare ſcribit; & ſolet ſacerdotibus, & Prælatis Eccleſiæ tribui in titulum honoris, non in dominatus exercitiũ cum faſtu, & imperio, quod cauet Chriſtus *u*, & Petrus *x*, & notat Auguſtinus *y*, & Bernardus *z*, & Gregorius, qui loquitur etiã de Regibus, ac Imperatoribus Chriſtianis. *Ipſi Gentiles*, vt ait Seneca *b*, *omnem tum dominis inuidiam, tum ſeruis cõtumeliam detraxerunt, dominum patrem familiæ* appellando, quod etiam ab Auguſtino egregie obſeruatum eſt *c*.

u Luc.22.25.
x 1.Petr.5.3.
y 19. de Ciuit. Dei c.14.
z 2. de conſid. c.6.
a lib.11. ep.35.
b ep.47.
c lib.19. de Ciuit. c.16.

Non eſt verum, Plinium II. in epiſtolis ſuis ad Traianum primum vſurpaſſe hoc nomen, vtitur enim prior eo Martialis *d*, & auctor eſt Seneca *e*, occurrentes cum eorum nomina ignorantur, vel non occurrunt ipſa, ſalutari dominos.

d lib.5. epig.11. vel 8. lib.6. epig.60.
e lib.1. ep.1.

E Inter Chriſtianos vſitatior phraſis, qui didicerũt *honore ſe inuicem præuenire* f, & laudata eſt à Petro g Sara, *quod virum ſuum Dominum* h *appellaret*: & Auguſtinus *i* non dubitat Madaurenſes in idolorum ſuperſtitione perſeuerãtes, vocare dominos prædicabiles.

Domini nomen Chriſtianis frequens.
f Rom.12.10.
g 1.Pet.3.6.
h Gen.18.12.
i ep.44.

At deinde domni, & domnæ nomen, vt Deo domini, cuius templa dicuntur dominica, relinqueretur pręcipui honoris cauſa, vſurpatum monet Durantus *k*, quod in Breuiarii lectionibus, cũ præmittitur : *Iube Domne benedicere*, & in Litaniis, cum oramus : *Vt Domnum Apoſtolicum, &c.* obſeruamus, ac ita etiã loquitur Gregorius *l*, & in mul-

Domni & domnæ nomẽ cur vſurpari cœptum.
k 3. Rational. c.1.
l lib.3. ep.6. & 7. ep.127.

que
xat, vt,
paticam pi-
m CHRISTI

tus habet, quemadmo-
libro f, & in Euangelio Lu-
Matthæum x, Ioannem *, A-
alia plura apud Emmanuelem Sâ in In-
ce, & Salmeronem z, & apud alios etiam profanos Græcos, & Latinos ſcriptores, vt nō ſit Hebræorum, ſicut Gagneio placet, idiotiſmus. Cōcedam potius Hebræo idiotiſmo, ſi ponitum hic quoque optatiue pro vtinam, vt è contrario Septuaginta Interpretes, εἰ, לו lu, Hebraice, vtinā dicunt, in libro Ioſue a & Iob b: quamuis & Lucianus auctor Græcus nonnunquam ita loquatur: verum non ſecundo, ſed primo modo accipi in iſto loco indicat reſponſio quæ ſubijcitur. Terentius c vſus eſt ſi, pro, an: *Viſam ſi domi eſt*, & Cicero d: *Dicito ſi paſcuntur aues*. Auctor Græci Theſauri citat ex Græcis Plutarchum, Xenophontē [illegible], ex Latinis Horatium, dicens, id ſe in alijs obſeruaſſe. Quod, *ſi*, ſit optantis, probat Pellicanus e ex Virgilio, Perſio, Horatio. Lege Horatium Turſellinum f, & Godeſcalcum Steuuechium g.

Reſiſtunt.] Græce in tempore præſenti [illegible], quod etiam denotant proximè antecedentia verba, *in tempore hoc*, putabant enim [illegible] tempus, certe optabant. Alphonſo [illegible] ſequitur Auguſtinus h verſionem, *Si hoc in tempore repræſentaberis, & quando regnum Iſrael*: vel, *præſentabis*, aut, *præſtituaberis*.

Iſrael.] Græce, [illegible] in Datiuo: & ponitur pro toto regno integræ Iudææ, ſicut in Canticis B. Virginis, Zachariæ, & Simeonis: & ſæpe etiam in veteri Teſtamento, vt in libris præſertim Regum, & Prophetarum, pro parte cōſtante ex decem tribubus, regnoq; diſtincto ab eo quod dicebatur regnum Iuda, quale nimirum erat ante diuiſionem factam mortuo Salomone i. Pri-

y [illegible] 2. de diui. [illegible]
a Ioſue 7. 7.
b Iob 6. 8. & 6. 19.
c in Heaut.
d 2. de diuin.
e [illegible]
f [illegible] de part. Lat. [illegible]
g [illegible] part. ling. Latinæ.
h lib. contra ep. [illegible]
i 3. Reg. 12.

nitus accepit, ſi-
e k: *Nequaquam in-*
bitur nomen tuum, ſed
tu fuiſti, quanto ma-
idem Oſeas l procul-
o ſupplantauit fratrem
um Iacob, *& in forti-*
gelo, quaſi dicat, pro-
ē Iſrael, eſt enim idem,
gelo, atque præualere, &
acceſſus habere, vt eſt in

Iſrael vir, aut mens videns De-
ri tamen antiqui Auctores, nō re-
xat, Hebraici alioqui ſermonis
m docuerunt Philo n, Origenes o,
hryſoſtomus q, Baſilius r, Nazian-
piodorus t, Auguſtinus u, Gregori-
ens y autem Alexand[illegible] interpreta-
efficiendi præditum; Hieronymus z i-
e aſſignauit aliquando eandem etymologiam, ſed non cohæret, vt dixi. Nam octo literis ſcribere oportet, אישראהאל, & legendum, *Iſrahel*, cum quinque ſolum habeat, ישראל & legatur, *Iſrael*.

Solet vero nominum propriorum ſeruilis י *iod* formatrix eſſe, & cum ex ראה *raah*, quod eſt *vidit*, in hoc quinq; literali nomine ſit vnica litera ר ſequens enim א cum ל componit, אל *el* vnum de nominibus Dei, & שרה *ſcharah* ſignificat *præualuit*, ſeu *fortis fuit*, aut *dominatus eſt*, vnde etiam Sara vxor Abrahæ dicta eſt, hoc eſt, Domina, ſequitur non aliam eſſe poſſe etymologiam, quam quæ ab Angelo ipſo, & ab Oſea Propheta, vt dixi, allata eſt. Quo argumento commotus Hieronymus, & ex proprio, non ex alieno, vt aliquando ſolet, cum præſertim feſtinat, ſenſu loquens in Traditionib. in Geneſim, ſic loquitur: *Quamuis grandis auctoritatis ſint, & eloquentiæ, & ipſorum vmbra nos opprimat, qui Iſrael virum ſiue mentem videntem Deum tranſtulerunt, nos magis Scripturæ, & Angeli, vel Dei, qui ipſum Iſrael vocauit, auctoritate ducimur, quam cuiuslibet eloquentiæ ſecularis.* Sic ille; quem & nos huiuſmodi auctoritate vtentem ſequi malumus, nec non cum ait, idem eſſe ac Princeps cum Deo: quod placet Pagnino a, & Pererio b: quam cum etiam c alibi aliorum proponēs interpretationem, εὐθύτατον ΘΕΟΥ exponit, id eſt, *Rectiſſimum Dei*: nec meruit Ioſephus reprehenſionem Hieronymi d, cum ait in e Antiquitatibus Iudaicis: *Iuſſitque illum poſt hæc vocari Iſraelē, quod Hebræis, Angelo reluctantem ſignificat*: ſiquidem *reluctantem* dicit, id eſt, non cedentem, reſiſtentē, præualentem. Eſt in f Iuſtino martyre, quod partim reprehendamus, partim approbemus. Vera eſt quam aſſerit ſignificatio, id eſt, Homo vincens virtutem, אל *el* enim, fortem ſonat; ſed falſum eſt, aut in Iſrael eſſe nomen viri, quod eſt, איש *iſch*, quia ſcribi debuiſſet Hebraice cum א in principio, aut, quod ipſe putat, *Iſra* ſignificare virum: præterquā quod nihil in nomine ſupereſſet, quo ſignificaretur vincens g.

Caietani interpretatio vt ſit idem, quod, *Deus dominabitur*, quaſi ישרה *iſchre* futuro, & אל *el* apte conuenit cum dictionibus, ex quibus vna iſta componitur, ſed verbis Angeli citatis magis ea, quam initio attulimus, & rationi formandorum nominum propriorum, vt litera י *iod* præfigatur. Ignoſce Lector, ſi his te tractādis ſpinis detinemus, ex illis namque leguntur ſuaues roſæ,

C

D

E

k Gen. 32. 28.
l Oſeæ 12. 3.
m Prou. [illegible]
n lib. de Abraham & de temulen. & de Somnijs.
o hom. 2. in Numer. & prol. in Cant. & 15. 11. in Matth.
De nomine Iſrael, quæ ſit vera eius ſignificatio.
p lib. quæſt. Hebr. apud Hieronym.
q homil. 19. in Ioan. & homil. 58. in Gen.
r in c. 1. Eſa.
ſ ora. 2. Theo.
t in c. 1. Eccl.
u epiſt. 150. 16. & orat. 44 & aliis.
x lib. 1. in 1. Regum c. 7. lib. 9. [illegible]
y lib. 1 Strom.
z in cap. 1 & 2. [illegible] Oſeæ de nom. Heb. [illegible]
a lib. de interpr. nom. Hebr.
b in Gen. c. 32. Diſp. 1.
Ioſephus male a D. Hieron. arguitur.
c [illegible] Malach. 1. & Oſeæ [illegible] & in Tradit. Heb.
d in Tradit. Heb.
e lib. 1. c. 18.
f in Dial. cum Tryphone.
g Gen. 32.
Caietani expoſitio falſa.

& vis

A & vis Hebraicis vocibus magna inſidet, maximè vero quas Deus ipſe compoſuit, & impoſuit.

Verſus 7.] Dixit autem eis, Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.

R*Epellit curioſam quæſtionem, graui, quamuis benigniore, quam cum de conſummatione ſeculi ante mortem interrogaretur* a, *reſponſo*, vt Chryſoſtomo placet: abditam enim, & ſoli reſeruati Deo huiuſmodi euentorum cognitionem eſſe, quæ pendent ex libera vel Dei ipſius, vel etiam hominum voluntate.

a *Matth. 24. 3.*

B *Non eſt veſtrum.*] Legit Auguſtinus b, *Nemo poteſt cognoſcere tempus, quod Pater poſuit, &c.* Non dicit, *noſtrum*. Iam tandem pro Deo, aut certe magis à ſuis cognitus, qui olim de die iudicij nec ſe, de ſe, ſub nomine Filij loquens, ſcire affirmauit c, *ſed ſolum Patrem. In Euangelio*, inquit Baſilius d, *ſeipſum adnumerauit ignorantibus, propter multorum, vt dixi, infirmitatem: in Actis vero Apoſtolorum, tanquam perfectis ſeorſum diſſerens, per ſui exceptionem dixit: Non eſt veſtrum ſcire, &c.* Idem obſeruauit Athanaſius e, Hieronymus f, & Ambroſius g, qui præterea ex præſenti Apoſtolorum colligit interrogatione, illos crediditſe in Chriſto futurorum ſcientiam fuiſſe.

Chriſtus poſt Reſurrectionem ſe magis Deum patefecit, quam ante.
b *lib. cont. ep. Funda. cap. 9.*
c *Matt. 24. 36. & Mar. 13. 32.*
d *epiſt. 141.*
e *orat. 4. cont. Arrian.*
f *in Mat. c. 24.*
g *lib. 5. de Fide. cap. 7.*

C Ibi tamen difficultatem facit, quod Chriſto neque vt homo erat, vel beatus, vel etiam ſcientia infuſa præditus, negari eiuſmodi notitia non poteſt, nedum vt Deus eſt. Hæreſis eſt, ignorantiam Chriſto tribuere, nec talis illum defectus decebat, qui nihil quoque prodeſſet, ac obeſſet quodammodo potius operi redemptionis noſtræ perfecto. Non ſunt nunc refellendi Agnoitæ. Legatur inter alios Gregorius h. Quid ergo eſt cur eam ipſi ſibi Filio deneget, vni concedat Patri? hoc enim modo cum loquitur, non ſinit nos reſpondere neſciſſe, vt hominem ante Reſurrectionem, aut nondum ſcientia experimentali, aut, vt quod ſciebat, aliis innoteſceret: Patrem affirmat id ſolum ſcire, eo ſenſu, quo ipſius, & nõ ſuum dare, & parare dixit ſedes ad dexteram, aut ad ſiniſtram in regno i Dei, nempe per eam, quã ſcholæ Theologorum in Trinitatis Perſonis attributorum certam accommodationem agnoſcunt; vt Patris verbi gratia ſit potentia, & conditarum rerum prouidentia, ac prædeſtinatio, ac proinde etiam ſcientia. Hæc optime à Maldonato noſtro exponuntur in vtrumque Matthæi locum.

h *lib. 8. epiſt. 42.*
Chriſtus quatione ſe diem iudicii neſcire dixerit.
i *Matt. 20. 23.*

D

E Illud ſubtile, & verum eſt, Chriſtum quatenus hominem, ignoraſſe, ſi dictio illa, quatenus, non ſpeciem, ſed cauſam ſignificet: ſciuit enim humana natura, ſed non quia humanã: cum nec Angeli, quantumuis perfectiſſimi, & amiciſſimi Deo, ſciuerint, ſciantve iudicij diem k: ſed planior & accommodatior præcedens intelligentia, magiſque eidem Auctori merito probata.

Chriſtus quatenus homo neſciuit diem iudicii, hoc in quo ſenſu ſit verum.
k *Matt. 24. 36.*

Tempora, vel momenta.] Momenta reſpondent Græco nomini καιρὸς, quod ſignificat rei gerendæ opportunitates, & quos Baſilius l explicat *articulos temporum* non quoſcumque, illos etiam qui ex luminaribus in firmamento collocatis perſpici queunt, vt m *ſint in ſigna & tempora, & dies & annos*, ſed de quibus hic ſubditur n. Auguſtinus voces Græcas huius loci negat Latinè ſatis exprimi potuiſſe, cum habeant χρόνος, & καιρὸς inter ſe non negligendam differentiam n, atq; verti debuiſſe, vt initio diximus, καιροὺς, opportunitates: nec enim Apoſtolos de tam exiguo tempore (quod momenta ſignificant) ſcire voluiſſe. Syrus reddit, *tempus & tempora*, eodemque pacto Cyprianus o. Obſeruatio huius diſtinctionis confert ad intelligentiam plurium Scripturæ locorum, vt recte monet, & oſtendit Salmeron p. Parcat Auguſtinus, momenta n. etiam Cicero dicit q opportuna tempora, & occaſiones rei gerendæ. Καιρὸν Deum Gentilitas coluit ſeu occaſionem, qua de re conſule commentarios noſtros in Eccleſiaſt. r.

l *epiſt. 141.*
καιρὸς quid ſignificet.
m *Gen. 1. 14.*
n *epiſt. 71.*
o *3. teſtim. ad. 89.*
p *Tom. 1. Proleg. 14. in Formula 24.*
q *ad Treb. ep. 11. ſiue lib. 6. famil. & Attic. 1. cap. 9.*

Quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.] Non in creatarum quoq; cauſarum poteſtate, in quibus Phyſiologus, aut Aſtronomus effecta nunquam ſine vel errore, vel periculo deprehẽdit: tam bonus hoc modo vates, quam bonus coniector: Deus vero, vt cætera gubernet, hominem certe in primis, cuius animi ſenſa ſolus & voluntates penetrat, de quibus, ac multo maxime de diuinis, qui diuina ac iudicia faciunt, profecto abſq; iudicio, hoſteſque Diuinitatis iudicandi ſunt, ſed & fatuos arbitramur non ſolum impios, qui Fatum vel fando vſurpant, & hinc argumentantur contra priores Cyprianus ſ, & nos de vtriſque in Philoſophicis, ac Theologicis noſtris copioſe diſputauimus. Legendus etiã Pererius in opere de Principiis rerum naturalium, & in alio de Magia, Franciſcus Suarez, & Henricus Henriquez, cum tractant, quæ pertinent ad iudicij extremi diem, de quo argumento propriè etiam ſcripſit Federicus Lumnius t, Claudius Eſpenſæus u, Ioſeph Acoſta x, & Salmeron y.

Contra Aſtrologos iudiciarios.
Notat ſunt qui fatum vel fando vſurpant.

Non committam, quin Patres à calumnia vindicem, qui antiquiore, medioq; ſeculo, nec omnes tamen, nec pauci inſtare iudicij diem autumauerunt: non enim plane leuibus ducti ſunt circumſtantiis, atq; indiciis, potiſſimum quando diuiores ingruebant calamitates, & ipſa periclitari religio, & Eccleſia labare videbatur. Nihil tamen exacte de certo tempore definientes, ne nullus, eo lapſo, deinceps Domini expectaretur aduentus, vt Auguſtinus z monet.

t *lib. 1. c. 19. quem præcipue lege.*
Patres qui iudicii diem inſtare putauerunt, defenduntur.
u *in 2. epiſt. ad Tim.*
x *in lib. de nouiſſ. temp. quem præcip. lege.*
y *Tom. 4. Tra. 41.*
z *epiſt. 80.*

Omnium autem de hac re calculantium digitos, inquit Auguſtinus a, *reſoluit, & quieſcere facit ille, qui dicit, Non eſt veſtrum noſſe, &c. quis ex eo etiam, quod hoc loco χρόνους καὶ καιροὺς, Lucas ponit, hoc eſt, temporũ ſpatia, quæ voluminibus tranſeunt, & opportunitates, & non diem, vel horam infert indefinitum, non incertũ modo, ac non adeo breuem videri mundi durationis terminum.* Colligit hinc idem argumentum Cyprianus b de iudicij improuiſo tempore.

b *3. teſt. c. 89.*

Sed volupe eſt, quod Iuſtiniani Imperatoris tempore, vt ſcribunt Procopius c, & Leonardus d Aretinus de bello Gothorum, cum circumferretur mũdum cum prole ſua periturum, propter neſcio quod Sybillinum oraculum, dux quidam Mundus nomine in Italiæ, ad quam a Gothis liberandam cum exercitu miſſus erat, hoſtibus infeliciter pugnans, & cum prole cæſus (Mauritio nomen erat) magno omnium riſu ſimul oraculum declarauit, ſimul omnes ſuo iudicij velut impendentis timore Mundanos liberauit. Ergo non eſt noſtrum, *non eſt enim*, vt Sapiens admonet e, *neceſſarium, ea quæ abſcondita ſunt, videre oculis noſtris, in pluribus operibus eius noli eſſe curioſum, in ſuperuacuis rebus ſcrutari, multipliciter, altiora ſe quærere, & fortiora ſe ſcrutari, cum plurima ſupra ſenſum hominum oſtenſa ſint nobis: ſed quæ præcepit nobis Deus, hæc cogitanda ſemper. De temporibus, & momentis fratres*, inquit Apoſtolus f, *non indigemus, vt ſcribamus vobis, quippe*

c *lib. 1.*
d *lib. 1.*
Mundus Gothorum tempore periit.
e *Eccli. 3. 22. 24.*
f *1. Theſſ. 5.*

qui ſemper ſpiritualibus munimentis, inquit Ambroſius a, *eſſe debeat armatus, vt virtus Chriſti in vnoquoque prætendat.*

a 5. de Fide, cap. 8.

Socrates reprehendit eos qui ſcire futura curioſe volunt.

b 1. de dictis, & factis Socra.

c 14. de Præp. cap. 4.

Quid? quod Socrates ſapientiæ apud profanos ſimulacrum, hanc, vt Xenophon b, & Euſebius c tradunt, pronunciauit ſententiam, *cognitionem futurarum rerum, quæ in poteſtate Dei ſunt, non eſſe hominibus procurandam: neq; enim poſſe homines eas res cognoſcere, nec Deo gratum eſſe, ſi quæ ille occultauit, ea mortales velint nimis ſtudioſe, curioſeque rimari.*

d epiſt. 80.

Nemo ea quæ Apoſtoli ignorarunt, & Eccleſiæ non tradiderunt ſcire poteſt.

Quis noſtrum, inquit Auguſtinus d, *docere audeat, vel ſe ſcire præſumat, quod Deus ille magiſter, nec eos Diſcipulos docuit, à quibus præſentibus interrogatus eſt præſens, nec illi tunc ſancti, magnique Doctores Eccleſiam docere potuerunt?*

Mortis propriæ ſciendæ cura negligenda.

e lib. 4. c. 56. f ibid. c. 16. & homil. 38. in Euang.

g cap. 12.

h epiſt. 9.

i libr. 2. ca. 10.

k 5. de Fide, c. 7.

Comprimenda aliorum eodem modo anxia de morte cura, quæ tametſi paucis ante denunciata legitur, vt Caſſio Narnienſi Epiſcopo apud Gregorium e in Dialogis, Æmilianæ, ac Tarſillæ f, & Ruperto, qui id de ſeipſo ſcriptũ reliquit in Matthæum g, & aliis, etiam peccatoribus, vt de Prætextato Hieronymus h narrat: ipſa tamen eius incertitudo ſollicitiores per ſe propriȩ ſalutis reddit, vt Patres, & pij alij Scriptores tradunt, quos affert Lumnius diſputans de iudicio i. Appoſitè Ambroſius k: *Namq; adulter*, inquit, *niſi quotidianam pœnam metuat, non poteſt adulterandi cupiditatem deſinere, nec latro obſeſſorum ſaltuum ſecreta deſerere, niſi ſciat ſibi momentis omnibus imminere ſupplicium*: atq; omnino & iuſtus eſſet remiſſior, & peccator ſecurior. Hoc vero eſt præcinctis lumbis, geſtatiſq; in manibus lucernis vigilando præſtolari Domini aduentum, ne improuidos, incautoſque reperiens, pœnis acerbè mactet.

Mortis incertitudo vtilis eſt plurimum.

l qſt. 111.

m 5. de Trin. Non eſt ab interprete requirendum, [illegible] ſcire ne. [illegible]

Iuſtinus martyr in Quæſtionibus ad Orthodoxos vnam ſoluit l, quomodo Chriſtus nunc reſpondeat reijciendo, non refutando ſuſpicionem de regno terreno. Vrgeo, & inculco tam ſalubre, & neceſſarium non mihi minus, quam Lectori meo documentum, quod ab Interpretibus diligenter notatũ video, & ab aliis quos citaui, atque etiam ab Hilario m, ne plus vel interpretando coner, & à me qui me legit, requirat, quã ſciendi ſobrietas patiatur. Leo certe Papa X. in concilio Lateranenſi n cauit ſeuerè, ne quis tempus præfixum futurorum malorum, vel Antichriſti aduentum, aut certum diem iudicij prædicare vel aſſerere præſumat, cum Veritas dicat, *non eſt veſtrum noſſe*, &c. ipſoſq;, qui hactenus ſimilia aſſerere auſi ſunt, mentitos, ac eorum cauſa reliquorum etiam rectè prædicantium auctoritati non modicum detractum fuiſſe conſtet. Extendit quoq; præceptum ad alios.

Deus Pater nunc notionaliter, nunc eſſentialiter dicitur.

PATER.] Notionaliter pro prima perſona: aliquãdo enim etiam dicitur eſſentialiter de Deo, vt, ex multorum ſententia, in Præfatione orationis Dominicæ: dicitur namque Deus *Pater noſter*, quia creauit, & conſeruat: & redemit etiam non quidem patiendo, quod Filius fecit, ſed agendo; deniq; per gratiam regenerando, & hæreditatem æternæ beatitudinis præparando. Neſcio quam ſit verum, hoc de Deo nomen in veteri Teſtamento non dici, ſed Domini. Tertullianus id tradit, & Auguſtinus o: quia illi ſerui, nos filij, teſte Apoſtolo p. Sed Malachias q inducit Deũm ita loquentem: *Si Pater ego ſum, vbi honor meus?* & in Deuteronomio r exprobrat Moſes: *Nunquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?* Veruntamen hoc modo nomen Patris Deo non conuenit niſi in tempore, vt docet Tertullianus s, *quia non potuit eſſe pater*, inquit, *ante filium*, Angelum ſcil. vel hominem, quibus conuenit filiatio adoptionis (dicitur tamen etiam ratione creationis Adam filius Dei à Luca in Euãgelio t) ſicut nec iudex ante delictum, nec dominus, niſi ex quo eſſe cœperunt, in quos poteſtas domini ageret. Lege S. Thomam u. Minus proprie hoc modo dicitur pater, quam de prima perſona verè vitaliter generante; minime vero reſpectu naturȩ inanimatȩ, vt cum x vocatur *pluuiæ pater*. Profani ſcriptores non raro Iouem omnium patrem rerum nominant, & ſcribit Arrianus y, Bythinos conſueuiſſe montium conſcendendo cacumina Iouem Pappam ſalutare: quem Scythæ quoq; cognominabant z, Herodoto teſte, Pappæum. Deniq; omnis paternitas ex Deo nominatur in cœlis & in terra a: ſicut enim ſolus bonus dicitur, ait Hieronymus b, ita & ſolus Pater, qui creator eſt omnium, & vniuerſorum cauſa ſubſtantiæ, præſtat cæteris, vt patres eſſe dicãtur. Ipſi Hebræi primum menſem, qui eſt nouarum frugum c, vocant *Abib*, quaſi אב *ab*, id eſt, patrem. Rurſum Gentiles, vt prodit Clemens d Alexandrinus & Auguſtinus e, Deum voce compoſita *μητροπάτορα*, quaſi patrimatrem rerum cũctarum appellauerunt. Patris nomen denotat opificis potẽtiam, matris, ſcientiam, vt placet Philoni f, melius fortaſſe amorem atq; bonitatem.

o 2. de Serm. Dom. in monte.

p Rom. 8. 15.

q cap. 1. 6.

r cap. 32. 6.

s contra Hermog.

t cap. 3. 38.

u 1. par. q. 33. a. 2. & 3.

x Iob. 38. 28.

y de ponto Euxino.

z in melpomene.

a Ephe. 3. 15.

b in epiſt. ad Epheſ.

c Exod. 13. 4. & 23. 15.

d 5. Strom.

e 7. de ciuit. cap. 3.

f lib. de Mun.

Verſus 8.] Sed accipietis virtutem ſuperuenientis Spiritus ſancti in vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.

QVos negato ad quæſtionem reſponſo quodammodo deiecerat, erigit atque exhilarat promiſſione illa Spiritus ſancti, de qua prius dictum eſt, & tanquam peritus diſcipulos magiſter, reſecatis inutilibus ad vtilium cognitionem prouocat, ſimulque tacite laudat à teſtimonio, quod ipſi de illo conſtanter edituri ſint, toto orbe regnum hac ratiõe Iſraeli reſtitutum, ſpirituale magis, quam carnale; ſpirituali Iſraeli potius quã carnali. Quo in negotio nihil dubitent, aut pertimeſcant, roborandi, & quaſi *armis induendi*, vt Lucas g loquitur in Euangelio, *virtute ex alto*; ita vt nihil neceſſe ſit domi ſe trepidi cõtineant, Iudæoſve perſecutores reformident, qui mox in ipſa regia Iudȩorum, deincepſq; in prouincia tota, & in Samaria, & inter omnes longe, lateque diffuſas nationes, Euãgelij ſint verbum diſſeminaturi, magna, & efficaci virtute.

Apoſtoli Chriſti ore laudantur & roborantur.

g Luc. vlt. 49.

Virtutem.] Solet Spiritus ſanctus ſicut digitus h, ex Ambroſio i, Hieronymo k, & Auguſtino l, ſic etiam virtus Dei eadem ſimilitudine vocari, vt cum Angelus dicit B. Virgini m: *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi*, vt placet Ambroſio n, & cũ Apoſtolis Chriſtus o. *Quoadusque induamini virtute ex alto*: & ſæpe copulantur in ſacris literis virtus, & Spiritus, vt hoc in libro p: & paſſim in epiſtolis q B. Pauli: quibus locis ſignificat virtus vires ac robur ad aliquid tum faciendum, tum patiendum, & ad opera præſtanda non moraliũ virtutum duntaxat, verum etiam miraculorum; vnde fit, vt in eadem Scriptura virtutes dicantur non raro tum miracula, tum etiam exercitus. Exempla vide in Indice alphabetico noſtri Emmanuelis Sã. Huius vim virtutis expreſſit Chriſtus

h Luc. 11. 20.

i ibidem.

k Matth. 12.

l 2. q. Euan. c. 17.

m Luc. 1. 35.

n li. de iis qui initian. c. 3.

o Luc 24. 49.

p Act. 10. 38. Luc. 4. 14.

Virtus Dei quid ſit.

q Rom. 1. 4. & 15. 13. 1. Cor. 2. 4. Epheſ. 3. 16. 1. Theſſ. 1. 5.

apud

apud Matthæum *a*.

Superuenientis.] Ἐπελθόντος, ſecundum participium eſt, ſignificans communicandam dictam virtutem, poſtquam Spiritus ſanctus ſuperuenerit. Chryſoſtomus vim facit in eo, quod dicatur non miſſus, ſed *ſuperueniens* Spiritus ſanctus, quaſi ita diuinitas eius denotetur. Sed miſſum Spiritum ſanctum etiam à Chriſto ipſo, ſeu mittendum, non ſemel legimus, præſertim in Euangelio Ioannis: & tritum eſt apud Theologos, miſſionem dici de perſonis, quæ originem habent, hoc eſt, de Filio & de Spiritu ſancto. B. Bernardinus *b* hunc, vt ita dicam, ſuperuentum exponit ſuperabundantiam & copiam: cui expoſitioni fauent quæ ſupra diximus de promiſſo Spiritu, qui ante tamen datus eſſet: & qui eodem quoque ſenſu illud in verbis Angeli *d*, quibus B. Virginem ſalutauit, accipiunt: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te.* Simplicior ſenſus eſt pro ſimplici vel aduentu, vel de cælo deſcenſu *e*. Athanaſius tamen priorem indicans ſenſum, comparat cum Apoſtolis B. Virginem in eo, quod in vtroſq; dicatur Spiritus ſanctus ſuperueniſſe, oſtenditq; ac longe in illam magis. Legitur apud Auguſtinum *f*, *Accipietis virtutem Spiritus ſancti ſuperuenientem in vos*: apud Ambroſium *g*, *Accipietis virtutem, venientem Spiritum ſanctum in vos*: apud Hilarium *h*, *Accipietis virtutem, ſuperueniente Spiritu ſancto in vos*: apud Marium Victorinum *i*, eodem modo.

Spiritus ſancti] Quamuis Trinitatis perſonæ omnes vocari poſſint hoc nomine, tamen ex vſu Eccleſiæ, & Patrum ſoli tertiæ accommodatur, propter cauſas à Baſilio *k* allatas, & Auguſtino *l*, & ab alijs, lege S. Thomam *m*: nempe, vt perſona hæc à duabus alijs procedit, ita decuit nomen Spiritus commune illis habere. Et cum habitum impellentem ſignificet primaria ſua ſignificatione, denotatur per amorem, qui eſt impulſus quidam, proceſſiſſe. Sanctus vero nominatur, quoniam ſanctitas congruit ijs, quæ in Deum ordinantur: atque amor eſt, qui omnia in Deum refert, & voluntatem pro ſede principali virtutes habent.

Solum Iuſtinum *n* reperio, qui de Verbo ſiue Filio intelligat nomen Spiritus ſancti in verbis Angeli *o*: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te.* Id repugnat illi non tantum dictorum Patrum auctoritas, verum etiam profeſſio Fidei quam credimus, & dicimus *Conceptum* [illegible] *de Spiritu ſancto*, propter dictam ſuperuentionem Spiritus ſancti, & non de ſeipſo. Ambroſius in Lucam *p* citat quoſdam dicentes, in ea ſententia Chriſti, qua loquitur de blaſphemia in Spiritum ſanctum, intelligi de illa, quæ fit in Chriſtum prout eſt Deus, quoniam ita poſſit dici Spiritus ſanctus. Sed iterum de hac re inſertus capite ſecundo *q*.

Eritis mihi teſtes.] Sic Lucas in Euangelio *r*: *Vos autem teſtes eſtis horum*: & in eodem illo capite ad hoc ipſum ſubrogatur pro Iuda Apoſtolus *ſ*, ſuffectus: & infra *t* Petrus Centurionem Cornelium alloquens, ſe, & collegas, *hos fore teſtimonium* [illegible]. Rurſum Chriſtus apud Ioannem *u*: *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me, & vos teſtimonium perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis.* Vt tamen teſtimonium ab Apoſtolis redditum [illegible] Spiritus ſanctus reddant, commendatum eis videlicet, [illegible] diximus virtutem [illegible], eamdem Chriſtus *x* dicit, *os, & ſapientiam*, immo in ipſiſmet locuturi.

Teſtimonium vero exigere Chriſtus in primis de ſua Reſurrectione videtur, vt ex citatis præſentis libri, & Euangelij Lucæ locis colligitur. Atque hæc quidem Apoſtoli quædam definitio cenſeri poteſt, teſtem eſſe Chriſti Reſurrectionis. Nam Paulus *y* *honorificans miniſterium, & Apoſtolatum ſuum*, nihiloque minus fuiſſe ab iis, qui ſupra modum eſſent Apoſtoli, oſtendens *z*: *Non ſum liber*, inquit *a*: *non ſum Apoſtolus? nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi?* Chriſtus ipſe non aliud petentibus ſe ſignum voluit quam Reſurrectionis, ſub typo ſoluti templi poſt triduum excitandi *b*, ſiue Ionæ figura, qui prodiit incolumis ex ventre ceti eodem exacto ſpatio *c* quod pollicitus ſignum bis dedit.

Recte præcedit Spiritus ſancti virtus Apoſtolorum teſtimonium: non enim idoneus teſtis eſt, quem non vitæ commendat probitas, ac potiſſimum veracitas: propterea aliquoties promittens Spiritum ſanctum Chriſtus, appellat Spiritum veritatis *d*; & qui quæ teſtificatur, probare non poſſit efficacibus argumentis. Vt idcirco iure ſuo in capite quarto *e* huius operis Apoſtoli orantes, vt cum omni fiducia loquerentur verbum Dei, ſimul petierint vt *extenderet manum Deus ad ſanitates, & ſigna, & prodigia*. Quam Chriſtiana fides idoneos habeat teſtes, ita vt eorum ſint teſtimonia credibilia nimis, demonſtrat præ cæteris Euſebius *f*, maxime propter numerum, & veracitatem (ſimplices enim plerique ac rudes & de Chriſto probroſa quæq; fideliter narrant) propter vitæ ſanctitatem, maximumq; mundi contemptum, ac tolerantiam: propter doctrinam conſentientem legi Moſis, & naturali, & damnantem vitia omnia, atque ſuperſtitionem: propter tot tantaq; miracula & docendi adeo facilem benignamq; rationem, qua [illegible] mundo.

Hoc porro teſtificandi ac prædicandi munus non vnis tantum Apoſtolis commendatur, ſed, vt Auguſtinus *g* notat, etiam ſucceſſoribus eorum: quod exercuit quoque ante illos præcurſor Ioannes *h*. Et tamen Chriſtus *i* negat ſe ab homine, ſiue Ioanne, ſiue ab alio quocunque teſtimonium accipere, quaſi eo egeat, & *k* maius non habeat: habet enim Patris *l*, habet Scripturarum *m*, habet operum *n*. *Sed hæc dico*, inquit, *o* producens Ioannis teſtimonium, *vt vos ſalui ſitis*, id eſt, non egens Ioanne, eius allego teſtimonium, cui creditis vos, vt ſalui ſitis. Quamuis enim (vt eo loco Leontius, ac Theophylactus docent) Deus cum ſit, & ipſe per ſe ſplendidis miraculis, quis ſit, declarare poſſit: ideoque non indigeat teſtimonio cuiuſquam; vſus tamen eſt Ioannis teſtimonio, adde & Apoſtolorum, aliorumve hominum, ſiue Dei per homines exhibito, non propter ſe, ſed propter nos, accommodate videlicet ad mores, & captum noſtrum. Sic etiam cum vox de cælo intonuiſſet *p*: *Et clarificaui, & iterum clarificabo*, dixit: *Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos.* Sed & Patrem Chriſtus orans, eique gratias agens *q*, dicit: *Ego autem ſciebam quia ſemper me audis, ſed propter populum, qui circumſtat, dixi, vt credant, quia tu me miſiſti.* Quare non ab omni creatura, omnique hominum conditione Deus & Chriſtus habere teſtimonium voluerit, oſtendit per inductionem Petrus Damianus *r*.

Petimus nos Chriſtum, & vero debemus

quæ

e Ser. de Deipara.

f Lib. cont. epiſt. Fundam.

g De Spiritu ſancto

h Lib. de Trinit.

Cur Spiritus ſancti nomen tertiæ perſonæ tribuitur.

c Luc. 21. 15.

Teſtimonium ſuæ Reſurrectionis Chriſtus Apoſtolos ferre voluit.

y Rom. 11. 13.

b Ioan. 2. 19.

c Matth. 12. 39. & 16. 4.

Cur Apoſtoli Spiritum ſanctum prius receperint, quam Chriſto teſtimonium darent.

d Ioan. 14. 17. & 15. 26. & 16. 13.

e verſ. 29. 30.

Apoſtoli maxime idonei ad veritatem teſtes [illegible]

f Lib. [illegible] demonſtratione Euangelica.

Teſtificandi de Chriſto munus ad multos pertinet.

Chriſtus nullius egens teſtimonio

quæcunque ſe offerat occaſio, dictis factiſq; teſtimonium perhibere Chriſto, atque veritati, *vt a nobis diffametur ſermo Domini, & qui nos ex bonis operibus conſiderabunt, glorificent* DEVM *b*; & *e vitæ odore completi, currant* d *& ipſi in odorem vnguentorum noſtrorum*, immo DEI.

In Ieruſalem.] Sic Lucas in Euangelio *e*: *Oportebat*, &c. *& prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Ieroſolyma*, nempe vbi maxima trepidatio Diſcipulorum, ob recentem memoriam crucifixi Chriſti; vbi maximum crucis ſcandalum, vbi tenax veteris legis cuſtodia: inde etiam, iuxta crebrum Eſaiæ *f* vaticinium, noua lex prodire debebat, ibiq; iaciẽdus in fundamentum lapis angularis, ꝓbatus, pretioſus *g*: & in Pſalmo, Dauid *h*: *Virgam*, inquit, *virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* Siquidem ſummæ potentiæ fuit, & maximæ charitatis, ex qua Gentiles ſpem ſingularem conciperent, ante omnia ipſoſmet crucifixores conuertere, *& ita dominari Chriſtum in medio inimicorũ ſuorum* i. Iſtum locum ita intellexit Iuſtinus *k*, Proſper *l*, & alij. Ruſum in alio Pſalmo *m* ſub Chriſti perſona: *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius*: tum vero ad illum Pater: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.*

Apollonius certe, antiquus Theologus, teſtatur apud Euſebium *n* ſe traditione accepiſſe, Apoſtolis Dominum præcepiſſe, ne vſque ad duodecim annos à Ieroſolymis diſcederent: quod aliqui *o* vt plurimum ad adiacentia ciuitati loca extendunt, & de ordinaria atq; longiore in iis locis mora, non de temporanea aliqua etiam remotiore excurſione intelligunt. Clemens *p* Alexandrinus refert Petrum dixiſſe dictum Apoſtolis à Domino: *Si quis volet ex Iſrael duci pœnitentia, & propter nomen meum credere in Deum, remittentur ei peccata poſt duodecim annos.*

In omni Iudæa.] Quia diſtinguitur hoc loco à Samaria, & capite nono *q* etiam à Galilæa, alibique ab aliis in terra Promiſſionis regionibus, eius appellatione, vt notauit quoque Hieronymus *r*, duæ tantum tribus, quæ quondam Iudæ vocabantur, includuntur. Conſtat tamen à nobiliore hac parte, auctore etiam eodem Hieronymo *ſ* totam terram Promiſſionis Iudæam appellatam: vt in his Pſalmis *t*. *Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius*: vbi Iudæa, & Iſrael idem ſignificant; & *u*. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius*, & aliis locis.

Ioſephus *x* tradit, ex quo redierunt Hebræi de Babylone, non hoc amplius nomine aut Iſraelitarum, aut filiorum Iſrael nuncupatos eſſe, ſed Iudæorum, quia primi de tribu Iuda inde venerunt: & quod recentius ſit hoc nomen, teſtis eſt etiam Tertullianus *y* diſputans contra Tacitum *z*, quod etiam facit Oroſius *a*, ſimilia comminiſcentem de origine, nomine, religione Iudæorum. Lactantius *b*, & Auguſtinus *c*, qui cũ ait à *Iuda filio Iacob inditum nomen genti, & regioni*, quod ex profanis præterea hiſtoricis *d* Iuſtinus tradit, non probo, ſi ipſummet Iudam nomen indidiſſe intelligant: multo minus quod habet Lactantius *e*, Iudam neſcio quem ducem tunc, cum in quadam Syriæ parte de terra populus habitaret. Sed neq; quod Ambroſius, aut alius ſub eius nomine in epiſtolam ad Romanos *f* docet, à Iuda Machabæo cœpiſſe nomen: ſiquidem ante hunc Iudæorum ſub iſto nomine Ioſephus meminit in Antiquitatibus *g*: ipſemet vero Ambroſius in certo ſuo opere *h* de Sacramentis, docet nomen accepiſſe à pronepote Abrahæ Iuda. Certe non ante diuiſas tribus decem à duabus, & in duo regna, extat vſpiam hoc Iudæorum nomen, quod idem Hieronymus *i* in Ionam obſeruat; vbi tamen communiore nomine Ionas ſe nõ Iudæum, ſed Hebræum vocat. Quale vero illud Plutarchi *k* de Iudæi, & Ieroſolymi Typhonis filiis, qui è prælio reuerſi, in aſino ſeptem dies fugerit; vnde etiã ſabbati nomen. Ille idem Ambroſij nomen gerens auctor *l*, à tribu Iuda, non à Iuda Machabæo, cognominatos Iudæos exiſtimat, ex qua tribu Chriſtus naſciturus erat, quaſi id ſignificatum fuerit in Iuda, quod erat futurũ in Chriſto. Epiphanius *m* conſentit in denominatione à tribu Iuda, ſed vult eam denominationem cœpiſſe in diebus Dauid. Lege interpretes Matthæi, & Salmeronem *n*, & Leonicum Thomæum *o*.

Eædem rationes ſunt, cur prius in Iudæa, quã in aliis regionibus voluerit Chriſtus ſuos teſtes verſari: quæ, cur primum in Ieruſalem, nimirum quia *& ipſemet p oues domus Iſrael ante alias quæſitum venerat*, immo non alias propriè per ſeipſum, ſed illas, quamuis vt filiorum comparatione, alias *canes* appellabat *q*, & qui dum viueret mortalis, cauit *ne ſui r in viam Gentium abirent, aut ne in ciuitates introirent Samaritanorum*. Iam immortalis hic quidem *ſ* præcepit *docere omnes Gentes*, vt tamen Iudæos etiam per orbem diſperſos ad ſuum prius ouile adiungere ſtuderent, vt Paulus palam & fecit, & profeſſus eſt *t*. Quam eſſe cauſam exiſtimo, cur Ieroſolymorum euerſionem Deus, atque extremam illam, quæ durat adhuc, totius illius nationis captiuitatem totos quadraginta poſt Chriſti paſſionem annos diſtulerit, ſcilicet, vt Iudæorum complerentur iniquitates, interfectis per eos Apoſtolis nonnullis, multiſq; Chriſtianis: vt interim multi quoq; de Iudæorum numero veritatis lumen aſpicerent, qui partim ſuo exemplo pertinaces Iudæos conuincerent, partim doctrina atque prædicatione Euangelij per orbem poſtea dimiſſi, Gentes inſtruerent: vt Gentes ipſæ ad Chriſtum deinde congregatæ, tam diræ in Iudæos vltionis ob impietatem in Chriſtum admiſſam (qui ipſos miſericorditer tãdiu ad pœnitentiam expectaſſet) iuſtiſſimam cauſam intelligerent: vt per id tempus primi religionis noſtræ duces vna manentes, firmius, certiuſque ipſius dogmata, vt ritus conſtabilirent: vt conquieſcerent prius varia inter Gentes bella, quæ magno eſſe ſolent impedimento, quo minus ſerio, & animo attento concipi doctrina, præſertim tam noua, tam difficilis, tam paradoxa carni, & ſanguini poſſit; apud Iudæos vero pax vigebat, nondum rebelles Romanorum: vt denique, quod ante non ſemel dixi, iuxta etiam Gabrielis *u* de Chriſto ad deſignatam matrem prædictionem acciperet Chriſtus *ſedem Dauid patris ſui, & regnaret in domo Iacob*, in qua lex, vt quidam *x* ſupputant, viguerat annis mille quingentis quadraginta quinque, religio vero populi cœpta peculiariter ſub Abraham, fere bis mille.

In Samaria.] Iam enim ceſſabat illa prohibitio, vt dixi *y*. *In viam Gentium ne abieritis, & in ciuitate Samaritanorum ne intraueritis, ſed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Iſrael.* Eſt Samaria hoc loco nomen prouinciæ continentis tribum Ephraim, & dimidiam partem Manaſſe, à monte

Semer

A

B

C

D

E

Cur prædicatio ab Ieruſalem cœpta ſit.

e Luc. 24. 47.

[illegible]

Apoſtoli [illegible]

p 6. Strom.

Iudæa quid [illegible]

ſ In Matth. cap. 2.

t Pſal. 75. 2.

x lib. 11. Antiq. cap. 5.

Iudæi quando [illegible] omnes dici cœperint.

e Ibidem.

f cap. 1.

Iudæi dicti non fuerunt Hebræi ante tribus diuiſas.

Cur Chriſtus voluit ſuos Apoſtolos prius in Iudæa, quam in aliis regionibus verſari.

Ieroſolymorum euerſio quare dilata.

Commoda quæ noſtræ religionis duces ex ea dilatione ſunt conſecuti.

u Luc. 1. 32.

y Matth. 10.

De Samaria & Samaritanis.

Semer, ſeu à ciuitate Samaria in eo ædificata *a* regni Iſrael metropoli *b* (quæ prius vocabatur Meron, vt ait Ioſephus *c*, vel Ehemas, vt Euſebius *d*) quam cùm ſe inſtauraſſet magnus Herodes Antipatri Sebaſten, hoc eſt, Auguſtam in Auguſti honorem nominauit, vt idem ille ſcribit *e*. Lege Andream Maſium *f*. Quare non poteſt Euſebio *g* concedi, nominis originem fuiſſe poſt captiuitatem Babyloniam, quod eam in prouinciam miſſi milites ſint ad cuſtodiam. Cæterum, quando abductæ ſunt in Babylonem decem tribus, ſubmiſit Aſſyriæ rex tanquam colonias Cuthæorum ex Perſide; hos idololatras, leones à Deo immiſſi cum dilaceraſſent, remiſit rex Sacerdotes Iudæos, qui religionem inſtaurarent, vt prodit Regum hiſtoria *h*.

Verum hi ſolo recepto ex ſacris libris Pentateucho, retento etiam cultu falſorum deorum, variiſq; à Iudæo transfuga erroribus aliis deprauati, teſte Epiphanio *i*, atque Hieronymo *k*, à Iudæis habebantur eo loco, quo apud nos Schiſmatici, & Hæretici, ita vt probroſum eſſet nomẽ Samaritani *l*, & nefas eſſet Iudæis amicitias, vſumve habere cum Samaritanis *m*, & vel ſola memoria Aſſyriorum, ex quibus hi oriundi erant, quod Iudæos illi ſeruitute oppreſſerant, inuiſos, exoſoſq; redderet: & quia paternum incolentes ſolum, Ieroſolymitani quoq; templi impedire inſtaurationem conati ſunt, ad quam eos Iudæi non admittebant *n*: & quoniam ij, qui inter Iudæos tuto viuere propter flagitia non poterant, confugiebant ad illos, & vt ſecunda, vel aduerſa Iudæos fortuna afflabat, modò ſe Iudæos, modo profitebantur Aſſyrios. Legendus de horum inſtitutis ac moribus inter cæteros Ioſephus in Antiquitatibus Iudaicis *o*, qui meminit *p* etiam templi eorum in monte Garizim de quo item hiſtoria Machabæorum *q* & indicat Ioannes in Euangelio *r*, quamuis id ibi Auguſtinus *ſ* negare videatur. Addit Epiphanius *t*, adeo abſtinuiſſe Samaritanos à commercio gentium cæterarum, vt ſi aliquem forte attigiſſent, ſeſe vrina proluerent.

Quocirca cum tales eſſent Samaritani, vt non loco tantum atq. habitatione Iudæis finitimi, ſiue etiam intimi, ſed & religione ac moribus eſſent ſupra omnes gentes quam ſimillimi, rectum ordinem Chriſtus præſcripſit, cum voluit vt Apoſtoli poſt Iudæam, veritatis eam doctrinã imbuerent. Sed contigit vt propiores Gentilibus ſecundum religionem Samaritani, auidius quoque, vt deinde Gentiles, propoſitam veritatem arripuerint, & retinuerint quam Iudæi, vt conſtabit ex capite octauo huius libri, & ex iis, quæ de muliere Samaritana, aliiſq; in Chriſtum credẽtibus narrantur à Ioanne *u*. In Parabola quoq; *x* *Samaritani miſericordiam ſentientis in eum, qui inciderat in latrones*: item ex illis leproſis *y*, *qui è nouem mundatus rediit, vt daret gloriam Deo*.

An Chriſti Euangelium ab Apoſtolis prædicatum in toto orbe fuerit.

Et vſque ad vltimum terræ.] Videtur id de Apoſtolis ipſis intelligi poſſe, vt Euangelium per totum mundum mortalibus ſaltem tunc cognitum propagauerint. Sic enim Paulus *z* illum à Pſalmi locum intellexit: *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. Sic intelligẽda videtur Chriſti prædictio apud Matthæum *b*: *Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerſo orbe, in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc veniet conſummatio*, conſummatio ſcilicet ciuitatis Ieruſalem, quæ accidit quadrageſimo poſt Aſcenſionẽ Chriſti anno. Confirmat hanc loci illius expoſitionem Alphonſus Salmeron *c*, quoniam idem Matthæus ibidem *d* ſubdit de abominatione deſolationis, & Lucas *e* eam deſolationem appropinquaturam dicit, *quando circumdabitur ab exercitu Ieruſalem*, quaſi prædicatio Euangelij debeat vrbis illius caſum antecedere. Marcus *f* quoque recitat dixiſſe Chriſtum: *Ante reges, & præſides ſtabitis propter me, & in omnes gentes primum oportet prædicari Euangelium. Primum*, nempe ante conſummationem Ieruſalem, de qua Chriſtus reſpondebat Apoſtolis.

Apoſtoli prædicatum totum in ſe orbem ſunt partiti.

Accedit quod Apoſtoli totum inter ſe orbem partiti ſunt exituri ad prædicandum: vt vel vnus Paulus *ab g Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum repleuerit Euangelium Chriſti, ſic prædicans, vbi non erat nominatus, ſeu ab aliis prædicatus Chriſtus, deſiderans & in Hiſpaniam h proficiſci*, qui etiam præter citatum iam teſtimonium eius ex epiſtola ad Romanos, ſcribens Coloſſenſibus *i*, affirmat *verbum veritatis Euangelij non modo perueniſſe ad ipſos, ſed & in vniuerſo mundo eſſe, & fructificare, & creſcere*. Poſtremo Chriſtus hoc loco, & Matthæi, Marci ac Lucæ vltimo capite *k* præcepit, vt *Apoſtoli euntes in mundum vniuerſum docerent ac prædicarent omni creaturæ, ſeu omnibus gentibus*. Marcus vero ita factam ſcribens, ait *l*: *Illi autem profecti prædicauerunt vbique*. Fauet & illa coniectura, cur conueniens fuerit, vt omnibus Gentibus Euangelium prædicaretur ante excidium Ieroſolymitanum, & extremam Iudæorum calamitatem, ne videretur inde auctoritatem, & incrementum ſumpſiſſe, quod non eſſent qui obniti, & contradicere poſſent Iudæi.

Hanc opinionem de prædicatione per vniuerſum orbem in tam breui ſpatio temporis, tuentur Hilarius, Anſelmus, Chryſoſtomus, Euthymius, Theophylactus, in Matthæum, hicq; etiam in Marcum. Lyranus præterea ibidem, & Euſebius *m* in Hiſtoria Eccleſiaſtica, & Ambroſius in Lucam *n*, & Didacus Stella, etſi ex his quidam de ſua ætate videantur intelligi poſſe.

Chriſtus non fuit in toto orbe ab Apoſtolis prædicatus.

Equidem contrariam ſententiam amplector libentius, quam video pluribus hoc tempore probari, vt Suarez *o*, Ioſepho à Coſta *p*, Federico Lumnio *q*, Maldonato *r*, Enriquez *ſ*, Bellarmino *t*, Toleto *u*, Pererio *x*, contendentibus vnum de præcipuis ſignis conſummationis non vnius vrbis Ieruſalem, vel vnius Iudæorum nationis, ſed totius mundi eſſe prædicationem Euangelij in toto mundo, ita vt Chriſtus ipſe id ſatis ſignificet, *admonens ne propter calamitates vrbis, & Iudæorũ, quas prædicabat, ſuſpicaretur quiſquam finem mundi propterea inſtare*: quod ſimili occaſione facere ſolitos nonnullos poſtea Patres dixit verſu præcedenti: prius enim Euangelium toto terrarum orbe prædicari oportere, non ita tamen vt ſimul atque prædicatum fuerit, finiendus ſit mundus, nec enim certum vllum huius rei habemus ſignum.

Patres qui Apoſtolos non prædicaſſe in orbe vniuerſo docuerunt.

In hac eadem opinione eſt Origenes, & S. Thomas, quem etiam lege aliis in locis *y*. Auctor operis imperfecti in Matthæum *z*, Hieronymus, Beda, Gregorius *a*. Auguſtinus *b* quoque diſſerẽs cum Heſychio de fine mundi, teſtatur *multas ſuo tempore in Africa fuiſſe gentes, quæ Euangelium neque acceperant, neque audiuerant*: omnes vero illas ſiue prædictiones, ſiue præceptiones Chriſti ſic interpretatur, quomodo idem Chriſtus promiſit *futurum ſe cum Apoſtolis vſque ad conſummationem ſeculi*, hoc eſt, cum illis, quandiu hic viuerent, & cum ſucceſſoribus ipſorum, donec mundus iſte

perdu-

Quomodo Christus [illegible] Apostolis [illegible] præceperit.

perduraret, vt videlicet prædicent vbique nullo gentium vllius delectu, quoad vita superetit, eandem posteris curam mandaturi, vt hi suppleant, quod ipsis per tempus implere non licuerit. Locum citatum Matthæi eo modo quem dixi, exponunt etiam Cyrillus Ierosolymitanus a, Damascenus b, & Theodoretus c.

a Catec. 14. b [illegible] c [illegible]

Explicatio locorum D. Pauli, quæ significant in toto orbe Euangelium esse prædicatum.

Ad ea, quæ ex Apostolo sunt allata, obuia responsio est, vt per hyperbolen *in toto* dixerit *orbe prædicatum Euangelium*, quia in plerisq; locis prædicatum erat, aut more prophetico id iam factũ, quod futurum erat, aut de peruagata fama intellexerit, aut iam etiam factum inter eos, quibuscũ versabatur, qui sint idcirco inexcusabiles, aut Euangelium virtute, vt dicunt, vbiq; fructificare & crescere, nondum actu; qua sermonis forma Romanis scribit Paulus d, *fidem eorum annunciari in vniuerso mundo*, &, e *obedientiam eorum in omnem locum diuulgari*. Quin etiam Patres, qui in contraria sententia videntur, his modis exponi possunt.

d Rom. 1. 8. e cap. vlt. 19.

Cætera argumenta vim non habent, quæ non ex his leui negotio labefactetur. Vt omittam ipse illud argumentari, quod de citerioribus Indis, ad Fidem primum conuersis tempore Constantini Imperatoris, tradit Ruffinus f, Socrates g, & Theodoretus h, & quod de aliis nonnullis prouinciis alij historici, & testatur de sua ætate Bernardus i: præterea quod patrum nostrorum memoria reperta sit quarta pars orbis multo cæteris maior, vbi nulla Euangelij notitia vnquam fuerat.

f 1. Hist. ca. 9. g 1. Hist. ca. 19. h 1. Hist. c. 23. i [illegible] de consid.

Vidimus k Romæ, sedente Gregorio XIII & Sixto V. Iaponios Regulos neophytæ apud illos Ecclesiæ quasi primitias, & vectigales Spiritus in se primitias non obscuris signis demonstrantes, quæ veteranis Christianis ruborem ingerere de veterascente in illis, & languente Spiritu possent, & lacrymas ex eorum oculis elicere, non magis lætitiæ indices de tam læta aliorum fruge, quam mœstitiæ, ac doloris pro propriæ frugis, salutisque negligentia, & iactura.

k Anno 1585. Iaponii Reguli Romam venientes primitias Iaponiæ gentis Christo [illegible].

In disputatione B. Xauerij nostri cum Iaponiis, qui de Societate primus in Indiam, in Iaponiam vero omnino primus lucem Euangelij intulit, narrat Turselinus l etiam noster, questos cũ illo Iapponios, quod nec benignus, nec æquus DEVS videretur, qui omnium regionum, præterquam Iaponiæ memor, Iaponib. ante ipsius aduentum, nunquam indicasset sese: & vicem liberum, parentum, necessariorum, maiorumque suorum acerbè defleuisse, quibus nulla spes, nulla via foret æternam ab eis miseriam depellendi; obortis vero etiam Xauerium lacrymis suasisse, vt ob hoc in primis ipsi, quibus oblata lux, salus esset, Deo gratias agerent. Quin id nostri consilij non capimus, & antiquo beneficio nouis quotidie meritis nõ respondemus? *Non m fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.* Sed modus sit Commentario, qui si prolixior, nõ inutilis erit ad variorum, & obscurorum Scripturæ locorum de re adeo obscura ac dubia intelligentiam.

B. Xauerius primus [illegible] Indiæ [illegible] disputationem habuit. l lib. 4. vita Xauerij cap. 8.

m Psal. 147. vlt.

Vnum illud ab Augustino n subtiliter annotatum contra Donatistas & nos contra nostri tẽporis Hæreticos notare, & vrgere possumus; Catholicã esse Ecclesiam, hoc est, cum aliis de causis, vt personarum, ac dogmatum, tum locorum amplitudine vniuersalem, non angustam, & angularem; non vnius regni, vel prouinciæ, vel etiam integræ partis mundi, quod de sua Donatistæ Africa iactabant, terminis definitam & conclusam.

n [illegible]

Versus 9.] Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est: & nubes suscepit eum ab oculis eorum.

DEinceps describitur Ascensio CHRISTI, additis nonnullis, quæ de ea omissa fuerant à Luca in Euangelio o, & ab aliis Euangelistis, item in suo [illegible], quod ascendentem oculis Discipuli magistrum prosecuti sunt: & cum eo iã ab illorum aspectu subducto, intenti nihilominus cælum contuerentur, ab Angelis iussi sunt abire, confirmantibus sic IESVM denuo venturum, quemadmodum vidissent eum euntem in cælum.

Christi Ascensio describitur [illegible] o Luc. 24. 50.

Cum hæc dixisset.] Quæ sunt scilicet hoc capite p, & decimo q, & apud Matthæũ, Marcum, & Lucam extremis ipsorum Euangeliis. Locus, vbi hæc, quæ Lucas memorat, contigerint, non constat, an fuerit ipsemet, ex quo ascendit, mons nempe Oliuarum, cum Marcus recitans sermonem habitum ad recumbentes, dicat: *Et Dominus quidem Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum.* Lucas r vero vbi recitauit in Euãgelio postrema verba Christi, subdit: *Eduxit autem eos foras in Bethaniam.* Et in illo capite s paulo post: *Tunc reuersi sunt Ierosolymam à monte qui vocatur Oliueti.*

p vers. 4. & 5. q [illegible] r c. vlt. 50. s vers. 12.

Existimo à Ierusalem finito prandio, quod veteres hora sexta, seu meridiana sumebant, vt alio loco t docui, suos non Apostolos tantum, sed etiam Discipulos alios, seu u centum viginti, seu plusquam quingentos x, eduxisse per mediam ciuitatem, plena die, nullo vel obstrepẽte ex habitatoribus, sed diuino quodam stupore defixis, aut ne cernentibus quidem, vt placet S. Bernardino y (nisi malis alio illos præcessisse) in montem Oliuarum versus Bethaniam in latere eius sitam, obita etiam in transitu Bethania, propter Magdalenam, & fratres ipsius.

Qua ratione Christus die Ascensionis in montem Oliueti peruenerit. t [illegible] u Infra 1. 15. x 1. Cor. 15. 6. y Serm. de Ascens. [illegible]

Non est electa Ascensioni Ierusalem, ne nouam excitaret turbam, & quia pauci idonei erant ad tantum mysterium, electus mons est, vt more humano Christus quantum poterat terra gradiendo, & quasi gradibus ascendendo cælum peteret; nec miraculo, quandiu seruire naturæ vis poterat, vteretur; Mons Oliuarum, toties antea, orationis præsertim causa, à Christo *oleo lætitiæ vnctio z*, frequentatus; vbi & a agoniam passus sanguinem sudauit; & in quo, moriente Antichristo, Satan casurus est, vt Rabanus docet; quem citat Card. Vitriacus b, & quo ad dicendam vltimam sententiam creditur reuersurus, ad subiectam sibi c vallem Iosaphat iudicandos. Consentire Hieronymus d videtur, & Haymo e, & Suidas f, & Anselmus g, & B. Thomas h, & Comestor i & Pererius k, licet Riberæ l hoc non placeat, qua de re etiam Viegas m, & Maluenda n.

Cur non ex Ierusalem, & cur ex monte Oliueti ascenderit.

z [illegible] Heb. 1. 9. a Luc. 22. 44. b Serm. 1. de Ascens. c [illegible] d [illegible] e [illegible] f [illegible] g [illegible] h [illegible] i [illegible] k [illegible]

De loco isto accipi volunt, quod est in Psalmo o. *Qui ascendit super cælum cæli ad Orientem*, quia ad partem Orientalem ciuitatis Ierusalem situs est. Cassiodorus, Glossa, Lyranus, & Genebrardus, necnon verba Zachariæ p dicentis: *Stabunt pedes eius supra montem Oliueti, qui est contra Ierusalem ad Orientem.*

[illegible] monte Oliueti prophetia. o [illegible] p Zach. 14. 4.

Athanasius q in libro Quæstionum ad Antiochum, dicit secundum huius situs rationem, cõsuetudinem ad Christianos dilapsam, vt ad Oriẽtem conuersi precarentur, cum etiam Dauid se

q [illegible]

Mos orandi ad Orientem vnde ortum habuit.

dicat

dicat *a adoraturum in loco, vbi ſteterunt pedes eius*, hoc eſt, Chriſti. Idem habet Damaſcenus *b*, quanquam adorationis ad Orientem, aliæ ſunt cauſæ, de quibus alias. Leo V. Imperator cognomento Sapiens *c* ait locum fuiſſe montem Oliueti. Qui putant, apparitionem, quam Chriſtus *d* promiſerat in Galilęa Diſcipulis exhibendam, poſt Reſurrectionem, ipſo Aſcenſionis die contigiſſe, ſibi perſuadent, partem montis Oliueti dictam eſſe Galilæam, quod Galilæi ad diem feſtum Ieroſolymam conuenientes, ibi manere conſueſſent. Id neſcio quo pacto probare poſſint: & vt maxime probent, non eſt dubitandum, Galilææ nomine Chriſtum proprie vſum. Lege Ioannem Heſſelium Doctorem Louanienſem ſane doctum, in explicatione, ſiue hiſtoria Dominicæ Reſurrectionis.

a Pſa. 131.7.
b lib.4.c.13.
c orat. in Aſc.
d Matt. 26.32. Marc 14. 28.
Mons ex quo Chriſtus aſcẽdit non fuit in Galilęa.

Videntibus illis.] Præter Apoſtolos, etiam aliis quos dixi, necnon & Matre, piiſque mulieribus, quarum cum fratribus infra *e* mentio eſt, omneſque ex Aſcenſionis loco Ieruſalem reuerſi indicantur. S. Martialis *f* teſtatur ſe Chriſtum vidiſſe, quando apparuit poſt Reſurrectionem, & quando aſcendit. ſed incertum, ſintne genuinæ illius epiſtolæ, quæ illius nomine circumferuntur. Piũ eſt cogitare, ante diſceſſum, amicis Chriſtum, Matrem, Diſcipulos, oſculis, amplexibus, verbis inter ſe vſos, patres etiam fortaſſe de limbo eductos, ſi qui cum corpore in cœlum Chriſti comites commigrarunt, vt Arator *g* exiſtimat, & S. Bernardinus *h*, *illi* videlicet, *quos ſurrexiſſe Matthæus i ſcribit de monumentis*. Si quis tamen contendat nõ tam multos ſpectatores admiſſos, non repugnabo, ſciens nec Reſurrectionem, niſi paucis, manifeſtatam *k*, *non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo*, vt Petrus in concione dixit: cum etiam hæc ſit, auctore Dionyſio *l*, *diuinitus inſtituta lex, vt quæ à Deo reuelantur, ſuperioribus primo ac immediatè, & per eos cæteris reuelentur*.

Quinam Aſcẽſioni Chriſti præſentes fuerint.
e inf. v. 14.
f ep. ad Toloſ. c.3. & epi. ad Burdeg. c.3.
g Carmine in Acta.
h Serm. 1. de Aſcenſ. [illegible]
i Matt. 27. 52.
k Act. 10. 41.
l c. 4. Eccleſ. hier.

Emphaſim porro habent verba iſta, *videntibus illis*. nimirum cum ſenſim Chriſtus, ac paulatim, vt loquitur Auguſtinus *m*, vt ſuorum paſceret oculos, ac animos recrearet, non tam aſcenderet, quam incederet: *Non ſubito raptus*, inquit Bernardus *n*, *non furtim ſublatus, ſed videntibus illis eleuatus eſt*. Non ſicut Elias *o*, qui vnum, non ſicut Paulus *p*, qui nullum. vix enim vel ſeipſum, vt ita dicam, teſtem habere potuit, ipſo perhibente, *Neſcio, Deus ſcit*: ſed vt omnipotens, qui quando voluit, deſcendit, quando voluit aſcendit, pro ſuo arbitrio arbitros & ſpectatores, locum, & tempus, diem, & horã expectans, *videntibus illis*, quos ſcilicet tanta viſione dignabatur, *eleuatus eſt*.

m Serm. 178 de tempore.
Qua ratione Chriſtus in cœlum aſcenderit.
n de gradibus humil. [illegible]
o 4. Reg. 2. 11.
p 2. Cor. 12. 2.

Eleuatus eſt.] Non raptus, vt Elias *q*; non tranſlatus vt Enoch *r*; quia ex ſeipſo leuatus: *non Angeli adminiculo, ſed propria virtute ſubnixus*, inquit iam citatus Bernardus *ſ*. *Nec aſcendit gradiens*, inquit Caietanus in Commentario, ſed ſimul totus eleuatus, videlicet nõ tibias, crura, pedes, aut partem poſt partem mouens. Alij alienum, ſi nõ adiutorium, *certe comitatum, & obſequium*, vt Auguſtinus *t* loquitur, *Angelorum hoc loco ſignificari* dicunt, ſicut per verbum *u*, *aſſumptus*, aut attributam Patri Aſcenſionem, eo modo, quo ab eodem dicitur Chriſtus ſuſcitatus. Hilarius Arelatenſis *x* hinc probat eleuantis naturæ in Chriſto eodem diuinitatem, & humanitatem eleuatæ.

q 4. Reg. 2. 11.
r Gen. 5. 22.
Quomodo aſcẽderit.
t Serm. 176. de tempore.
u verſ. 2.
x Hom. 2. de Aſcenſ.

Terminus huius eleuationis & Aſcenſionis realis, ac veræ (quod negant quidam apud Auguſtinum *y*) continuæ, atq; ſucceſſiuæ, etiam poſtquã nubes Chriſtum ſuſcepit ab oculis ſpectatorum, quam Abulenſis *z*, & Durandus *a* inde affirmant momento abſolutam ſine medio, fuit vltimum cœlum, quod empyreum vocatur, *ſedes Beatorum*, vt Paulus *b* aperte tradit, citans quoq; locum Pſalmi *c*, *Aſcendens in altum*, vel, vt Tertullianus *d* legit, *ſublimitatem*, non autem orbis ſolis, vbi Chriſtus corpus reliquerit quaſi vaginam, vt idem Tertullianus ridens hanc amentiam, loquitur *e*, & cum riſu alij quoque explodunt, vt cum Nazianzenus *f*, Theodoretus *g*, Auguſtinus *h*. Et ſane ridicule argumentabantur Hęretici illi Seluciani, Hermiani, Paſſioniſtę (de his Philaſtrius *i*) Hermogeniani, præſertim vero Manichæi, ex Pſalmo *k*: *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*, aut ex verbis Chriſti *l*, *Ego ſum lux mundi*, ꝓinde etiam ſolem ipſum adorantes, vt meminit Nazianzenus *m*, Auguſtinus *n*, & Leo *o*.

Terminus Aſcenſionis cœlum empyreum.
y lib. de agon. Chriſt. c. 25.
z Parado. 5. c. 11. 14. 15.
a 3 diſt. 22. q. vlt. ad 2.
b Ephe. 4. 10.
c Pſ. 67. 19.
d 5. cont. Marcio. c 8.
Chriſtus non reliquit corpus ſuum in orbe ſolis.
e lib. de car. Chri. c. 24.
f orat. 51.
g lib. 1. de Fabul. Hæret.
h de Hæreſ. c. 59.
i lib. de Hæreſib.
k Pſ. 18. 5.
l Ioan 8. 12.
m ſupra ora. 51.
n Tract. 34. in Ioan.
o Serm. 4. de Natiu.

Vnde natus mos in Vrbe videtur, hodieq; vigens, ad baſilicam S Petri peruenientib. vt antequam ingrediantur, vultum ad ſolem conuertant, ac venerentur imaginem Saluatoris, Petrũ naufragãtẽ liberantis, quæ ibi poſita eſt, ne ſoli ipſi adorationem exhibere videantur. Leo *p* certe, quia Priſcillianiſtæ ſolem orientem adorabãt, & Chriſtiani etiam quidam, ſuperatis baſilicæ B. Petri gradibus, conuerſo corpore ſe deflectebãt, ſignificat ſe vehementer dolere, & cauet ne fiat, quod ſapiat paganitatis ſpiritum, tametſi forte ab iis ſolus Creator, non creatura adoraretur. De momentaneo motu ſine medio nõ diſputo, certe breuiſſimo tempore opus fuit, etiam per medium. Cum peregre diſpoſitus princeps equis ꝓficiſcitur, lente intra ciuitatem incedit: egreſſus inde, curſum arripit. Et vero ſunt, qui à terra ad octauam ſphæram, ſpacium perfici negent poſſe, iuſtis etiam itineribus, niſi, minimum, per octo annorum *q* millia.

Mos in vrbe D. Petri baſilicam adeuntibus.
p Serm. 7. de Natiuit.

Quámuis autem curioſiſſimum, ac ſuperuacaneum eſſe Auguſtinus *r* dicat, eundemque ſequens Rupertus *ſ*, quærere vbi, & quomodo Chriſtus ſit in cœlo: veriſimilis tamẽ eſt B. Thomæ *t* ſententia, in conuexa vltima cœli parte eſſe collocatum, ſiue ſedentẽ facias, ſiue potiꝰ, quod glorioſum corpus magis decet, ſtantem.

q Alphragan.
Chriſtus in cœlo vbi ſit.
r lib. de fide & ſymb. c. 6.
ſ de off. Diui. c. 4.
t 3. p. q. 58. a. 3.

Seſſio enim eius ad dexteram Patris, quam *u* confitemur, & quam Marcus *x* in Euangelio ponit, ſolum ſignificat eximium honorem Chriſto homini tributum in beatitudine, & poteſtate, & gubernatione, quæ ratione officij ipſi traditi ſeu executionis, maior quodammodo, quam Patris ipſius eſſe videtur, vtpote qui omne iudicium, poteſtatemq; ei dediſſe dicatur *y*: vel etiã denotat Chriſti quietem, quaſi poſt longum huius vitæ laborem, poſt pugnam, poſt paſſionem; ſignificat etiam firmitatem, vt ait Baſilius *z*, non fixũ vllum locum, vt colligitur ex ſimilib. aliis Scripturæ teſtimoniis, quibus eidem etiam ad iudicium venienti dextera *a* aſſignatur, & Angelis *b* anteponitur, docetq; Auguſtinus *c*, & Ambroſius *d*, & egregie declarant ex noſtris Suarez, & Maldonatus, hic in Marcum, ille in tertiam partem S. Thomæ.

Seſſio Chriſti in cœlo quid ſignificet.
u in Symbolo.
x Mar. vlt. 19.
y Ioan. 5. 22.
z lib. de Spir. ſanct. c. 6.
a Matth. 26. 64 Marc. 14. 62 Luc. 22. 69. Act. 7. 56. [illegible] Ro. 8 34.
b Ephe. 1. 20. 21. Hebr. 1. 13. & c. 10. 12.
c lib. de Fide, & Symb. c. 7. & lib. de ago. Chriſti c. 26.
d Serm. 60.
e ep. 146.

Magis illud curioſum, minuſq, ſcire neceſſarium, an in cœlum Chriſtus veſtitus aſcenderit, ibique veſtes gerat: & tamen eiuſmodi quæſtionem Auguſtinus *e* attigit, & in partem affirmantem propendere videtur, exemplo etiam vtens veſtis Iſraelitarum, quæ per tot annos in eremo ſine tritura eſſe potuit *f*. Verũ neq; ille rẽ definit,

Chriſtus omnino nudus in cœlo degit.
f Deut. 29. 5.

neque vllus in cœlo vſus indumentorum apparet, non ad ornatum, & pulchritudinem, nō ad tegendam partium aliquarum turpitudinem, & vitium, non ad diſcernendos hominum varios dignitatis, ac poteſtatis gradus, multo minus ad luxum, & libidinis incitamentum, quæ apud nos cauſæ reperiuntur, vt Clemens *a* Alexandrinus ac Baſilius docent *b*.

a lib. 2. Pædago. c. 10.
b reg. 22. ex fuſi.
Beati omnes in cœlo ſine veſtibus degunt.

Atque idem de aliis Beatis omnino ſentiendum eſt, veſtes iis neceſſarias non fore, quidquid ſit, an iis ad arbitrium vti aliquando poſſint, ſicut & nonnullis ſenſuum etiam exteriorum ad honeſtam voluptatem operationibus, quamuis non neceſſariis, vt alio loco *c* diſſerui. Hoc præ aliis magis ex profeſſo tractant, & tenent Ioannes Raulinus *d*, & Abulenſis *e*.

c in 2. 4. Diſ. de bea.
d Serm. 48. de Quadrag.
e Matth. 17. q. 43.

Sed in hoc non probo, quod idem affirmat de Chriſto, ante Aſcenſionem, & in ipſa Aſcenſione nudum omnino fuiſſe: lumine tamen, quo amictus erat ſicut veſtimēto, omnem ab intuentium oculis obſcœnitatem remouiſſe. Nā Chriſtus adhuc agens inter mortales, licet immortalis, ad mortalium ſe conditionem accommodabat, non oſtentans continuo claritatē ſuam, nec ſi quando id faciebat, ſine veſtimentis faciebat, quæ etiam transfiguratus dealbauit quidem lumine *f*, at non depoſuit. Audet Federicus *g* Nauſea in purpura Chriſtum aſcendiſſe affirmare, ſeu in rubro veſtimento, quaſi id Eſaias voluerit *h*: *Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum?* At longè alius ſenſus.

Chriſtus non omnino nudus cœlum petit.
f Matt. 17. 2.
g in Catechiſ. c. 56.
h Eſa. 63. 2.

Ad extremum, iugulat Vbiquetarios huius temporis hæreticos, qui vbique Chriſtum eſſe, ſemperque fuiſſe aſſeuerant, hæc eius in cœlum, vbi profectò non erat, priuſquā aſcenderet, Aſcēſio. Nam ad figuram recurrere metaphoræ in re tam manifeſta, tam certa, hominum eſſe dicam, qui hominis præter figuram nihil habeant. Figurata quidem locutio eſt, cum ad dexteram Patris ſedere dicitur, vt ipſimet ante conceſſimus: nec aliter enim dextera, quæ propriè in Patre nulla eſt, intelligi potuit: ſed quis ferat ludibriū in Apoſtolorum aliorumque oculis, quibus videntibus Chriſtus eleuatus narratur? Quomodo vero Ioannis *i* locus intelligendus, quem Hæretici ad ſuum errorem detorquent; *Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, Filius hominis, qui eſt in cœlo;* conſule Interpretes, & qui cum Hæreticis diſputant, & Ioannē *k* Ferdinandū noſtrū in Theſauro Scripturarum. Æmulatus poſtea Simon Magus volatum Chriſti, vt quondam fabuloſus Icarus, decidit ad terram afflictus: quod alios quoque Magos feciſſe proditū eſt, vt apud Perſas anno Chriſti 758. *l* Sed & Antichriſtum nonnulli *m* tradunt hominum infinita ſpectante turba, in montis Oliueti verticem aſcenſurum, ac ſimulaturum ſe in cœlū redire velle, vnde ad homines deſcēderat, extollentibus vero ipſum, ſpecie Angelorum, dæmonib⁹, dumq; cuncti acclamabunt ei vt Deo, vocem de cœlo, tanquam Chriſti, exaudiendam, *Morere*, moxque fulmine interiturum.

Chriſti Aſcēſio Vbiquetarios iugulat.
i c. 3. 13.
k verbo, Aſcēdere. n. 16.
l Baro. Tom. 9. Annal.
m Comeſtor in hiſt. ſchol. ex 2. Theſſ. 2. Perer. lib. 14. in Dan.

Poſſet & ad præſentem, quam Lucas hic ponit eleuationem, manuum quoq; Chriſti eleuatio referri; qua idem eundem vſum, *n* ſcribit in Euāgelio: *Et eleuatis manibus ſuis, benedixit eis: & factum eſt, dum benediceret illis, receſſit ab eis, & ferebatur in cœlū*, quaſi & antequā recederet, manus eleuādo benedixerit: & recedens etiā benedixerit, abieritq; habitu, geſtuq, manus eleuātis, & veluti euolātis.

Eleuatis manibus in cœlum Chriſtus aſcendit.
n cap. vlt. 50. & 51.

Quod benedixit, ac bene precatus eſt, Theophilus *o* (apud Ludolphū de vita Chriſti, (Theophylactus eſt, pro quo apud pleroſq; citatum lego Theophilum, credo quod qui citarunt, compendio vſi ſcripſerunt Theoph. magis autem legentibus Theophili nomen obuium ac notum) Theophilus inquam, vel potius Theophylactus, putat in hac benedictione vim communicatam, quæ illos vſque ad Spiritus ſancti aduentum conſeruaret fecit vt pater, qui moriens, aut longe, non rediturus, abiens, filiis benedicit, vt de Iſaac *p*, & de Iacob *q* proditum eſt: vel vt legiſlator, ſeu princeps, quod à Moſe factum eſt *r*: *Extendit Ieſus manus*, inquit Leo V. Imperator *ſ*, *manus, non iam transfixas* (manentibus tamen plagis) *neque vt maledictum repeteret eis, qui ex maledicto me exſoluit; ſed vt per Diſcipulos rerum vniuerſitatem benedictione locupletet: vtque Diaboli manum toto terrarum orbe experrectam, irritam, & inefficacem reddat:* eleuat, & extendit manus, vt ſuprema monita in cordibus eorum conſignet, & benedictione ad eximium Euangelij prædicandi miniſterium incitet more patris tenerrimè, & ardentiſſime amantis: qui ſi ad præſtantiora ſe recipiat, committit iis ea, quæ ipſe antea adminiſtrare ſolebat.

o part. 2. c. 81.
p Gen. 27. 4.
q Gen. 48. 9. c. 49. 1. 2.
Eleuatio manuum cur à Chriſto facta.
r Deut. 33. 1.
ſ Orat. de Aſc.

Eleuatio manuum ſignum orantis fuit, & benedictionem, quam Diſcipulus dabat, à Patre poſtulantis. Id etiam *t* Moſem feciſſe legimus, & Aaronem *u*: & de Gentilibus item conſtat, vel duce natura, quæ Dei ſedem, & veluti publicum templum cœlum eſſe docet. *Habitus orantium*, inquit Apuleius *x*, *hic eſt, vt manibus extenſis ad cœlum precemur.*

Eleuatio manuum quale ſignum fuerit.
t Exo. 17. 11.
u Leui. 9. 22.
x li. de Mundo.

Et Euſebius *y* recitat legem Conſtantini, de feriando die Dominico, qua imperauit, vt etiam Gentiles vota ſua nuncuparent expanſis in cœlum manibus, & animis ſurſum eleuatis. Hoc ipſo etiam habitu apud Romanos pietatis ſimulacrum fingebatur. De eodem Conſtantino ſcribit idem Euſebius *z*, ſuam fingi imaginem voluiſſe, tanquam precantis manibus expanſis, oculiſq; in cœlum eleuatis. Deniq; extant in Pſalmis *a*, aliiſq; Scripturæ *b* locis huius rei multa exempla. Memini huius ritus cauſas reddidiſſe, explicando caput primum Eſaiæ. Lege Iacobum Gretſerum noſtrum in opere de Cruce *c*.

Conſtantini lex de Dominico die feriando.
y lib. 4. de vita eius c. 18.
z 3. de vita eius c. 3.
a Pſa. 27. 2. Pſ. 87. 10. Pſ. 133. 2. Pſ. 140. 2. Pſ. 142. 6.
b Eſa. 1. 15.
c lib. 3. c. 17.

Naturale, ac morale eſt, vt quis in repentino diſcrimine egens, manus extendat, quaſi cedens infortunio, & implorans auxilium: ſic videmur extenſione manuum manus dare, & ad nutum nos promptos profiteri ei, cui ſupplices manus extendimus. *Paratum eſt*, inquit Tertullianus *d*, *ad omne ſuppliciū ipſe habitus orantis Chriſtiani*, &c. quaſi dicat, *Orans, præſto ſum: necte, & plecte, ſi vis, aut certe miſerere.* Prudentius *e* ſanctos quoſdam Martyres decantat ad ſupplicia raptos ita orantes corpus conformaſſe, vt ſimul crucifixi, pro eo quod pati parati eſſent, cultores ſe profiterentur. Huc etiam facit parœmialis locutio, qua digitum tollere, vel manum idē illud ſignificatur apud Perſium *f*, Ambroſium *g*, Hieronymum *h*, Sidonium *i* Apollinarem, Lactantium *k*.

Eleuatis manibus orare naturale eſt.
d in Apol. c. 30.
e Hym. 6. peri Steph.
f Satyra 5.
g de Elia c. 13.
h aduerſ. Luciferi.
i lib. 5. ep. 7. & carm. 23.
k lib. 3. c. 8.

Alia cauſa priori quodammodo oppoſita eſt, vt orans conſertis quaſi manibus pugnare, & luctari cum Deo videatur, ſicut Iacob *l*, & Moſes *m*, atque præ magna fiducia manu iam quod petit prehendere, vt eleganter de Bebiano viro conſulari in Carmine *n* de ipſo, cum ſe iamiam morituro videndum Deus exhiberet, deſcribitur. Præ-

Eleuatis manibus orantes cum Deo pugnamus.
l Gen. 32. 24. & Oſee 12. 3. 4.
m Exod. 17. 11.
n Tom. 8. Biblioth. SS. Patrum.

A terea indicat ritus iſte, nolle oratorem torpentem otio quod flagitat, impetrare, ſed ſimul ad opus manus admouere. *Leuaui*, inquit ille *a*, *manus meas ad mandata tua, quæ dilexi:* & alius *b* hortatur, *vt leuemus corda noſtra cum manibus ad Dominum in cælos, & vt manus c puras in omni loco*, ſeu *innocuas*, vt ait Tertullianus *d*, *aut re ipſa etiam totas tollamus*, iuxta morem antiquum Chriſtianorum preces fundentium, quem indicat Conſtantinus Imperator in epiſtola ad Arium, quam recitat Baronius *e*. Egregie Ephrem *f* oratione tanquam arcu nos armatos dixit, *quoniam in ea manus extendimus, ac veluti ſagittam in inimicum dirigimus.* B Quocirca merito de nobis querentem in Iudicio Chriſtum martyr Hippolytus *g* introducit: *Manus veſtras feci, vt ad preces & obſecrationes extenderetis eas; at vos ad rapinas, & cædes, & mutuas occiſiones extendiſtis.* Vbi alludit ad Eſaiam, in capite primo. *h*

Sed quæ ſequitur cauſa, multis Patribus placet, potiſſimum Minutio *i*, Nyſſeno *k*, Hieronymo *l*, Tertulliano *m*, Maximo *n* Taurinenſi, vel Ambroſio, Cypriano *o*, Iulio Firmico *p*, Theodoreto *q*, vt ritu hoc adorandi, merita proteſtemur crucifixi Chriſti, eaque Patri vt efficaciſſimum ad impetrandum medium offeramus, qui inde quoq; argumentantur contra Gentiles, & C Iudæos. In ipſo miſſæ ſacrificio Sacerdos maiore ex parte manibus orat expanſis: *quæ expanſio ſiue extenſio*, inquit Stephanus *r* Eduenſis, *prætendit in cruce manuum Chriſti extenſionem.* Finem facio, ſi vnam cauſam addidero ex ipſius orationis ratione, naturaque petitam, vt ſit mentis in Deum eleuatio; hanc enim eleuati non ſolum oculi, ſed & manus ſignificant. Aptis id Clemens Alexand. *ſ* verbis expreſſit: *Caput, & manus in cælum extendimus, & pedes excitamus in vltima acclamatione orationis, promptitudine, & alacritate Spiritus aſſequentes eſſentiam, quæ apprehenditur intelligentia, & vna cum verbo corpus à terra educere conantes erectam & eleuatam animam deſiderio meliorum, cogimus in ſancta progredi, magno animo corporis vinculum deſpicientes, &c.* D Hoc videlicet etiam affirmare poſſumus, *orationem, ceu t ſacrificium altari* (quod ab altitudine nomen habet) *imponere*: hoc idem *dirigere ad Deum, vt incenſum u orationem*, exardeſcentem, & exhalatam igne deuotionis. Petrus Damianus *x* quadam epiſtola valde commendat vſum orationis eleuatis manibus, itaque orantes Geruaſium & Protaſium oſtenſos Ambroſio ſcribit: ſimul diſputans vt ſtando oretur, maxime in Eccleſia, reprehendenſque contrarium Galliarum abuſum.

Cæterum ex Chriſti in cœlum abeuntis benedictione eleuatis manibus impertita, ſeu crucem in aere pinxerit, vt Gretſerus *y* noſter ſuſpicatur, E ſeu non pinxerit, manaſſe in Eccleſia vſum Federicus Nauſea *z*, & Ludolphus *a* exiſtimant, benedicendi crucem formando, ac nominatim finito ſacro. Deſcriptionem quidem crucis in aere ex Traditione Apoſtolica Baſilius *b* agnoſcit, & eius poſt ſacrum vſum bene demõſtrat Ioannes Stephanus Durantus *c*; ſed ex illa Chriſti aſcendentis benedictione, ex antiquioribus, qui id confirmaret, legi Micrologum *d*, cuius & illa opinio eſt, communicationis populi in ſacro typum fuiſſe non ſemel celebratum cum Diſcipulis conuiuium à Chriſto poſt Reſurrectionem: dimiſſionis autem per, *Ite miſſa eſt*, verba Angelorum, qui diſcedente Domino dixerunt, *Viri Galilæi*, &c. quo audito Diſcipuli adorantes Dominum, *reuerſi ſunt in Ieruſalem cum gaudio magno, ſicut*, inquit, *& populus relata Deo gratiarum actione, ad propria cum gaudio reuertitur.* Addit Amalarius *e* reuerti data benedictione ad Orientem, vt ſe commendet Domini Aſcenſioni. Denique *quando*, inquit, *familiarem affatum habemus cum ſeruis Dei, mos eſt religionis noſtræ, antequam ſeparemur ab illis, in vltimo benedictionem petimus.* De benedictione Epiſcopali hunc petita tradit Nicolaus Epiſcopus Neapolis ex Germano Conſtantinopolitano, vt citat ex anonymo Græco Ioſephus Stephanus *f*. qui etiam de conformatione manus ac digitorum, cum benedictionem ſolemnem format Epiſcopus.

Et nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum.] Vera nubes fuit vel de nouo producta, vel Angelorum euocata, & compacta miniſterio; non tamen, vt Abulenſis *g* exiſtimat, in modum throni excipiens à terra ipſa, ac geſtans Chriſtum: *ferebatur enim gratis nubes magis à Chriſto, quam illum ferret*, inquit Oecumenius. *Nec feſſum*, inquit B. Bernardus *h*, *iuuit, aut pigrum impulit, aut cadentem ſuſtinuit, neque enim manufacto vehiculo:* inquit Cyprianus *i*, *aut auxiliaribus carpentis eguit*: denique ſuſcepit ab oculis intuentium, non prius interiecta, quam cum aſcendens videri amplius non voluit, aut valuit. Auguſtinus *k* certe excelſam nominat.

Adfuit autem nubes ac ſereno quidem plane cœlo, tum ne Chriſtus in auras videretur inani in corpore, non in vero atque ſolido euanuiſſe: tum ad augendam Chriſti triumphantis maieſtatem, vt obſeruat S. Bernardinus *l*. In Scriptura enim hæc Dei maieſtas cum deſcribitur, nubes etiam *m* adhibentur: & *Sancti n rapientur in nubibus obuiam Chriſto in aera.* Et, vt hoc loco notant Chryſoſtomus & Beda, *cæli ſymbolum fuit, declarans quod in ipſo ſigno diuina potentia Chriſtus aſcenderet.* Cyrillus Alexandrinus in quadam epiſtola, quæ recitatur in Concilio Epheſino *o*, prædictam ait hanc nubem, *quando vidit Daniel p quaſi filium hominis venientem in nubibus cæli vſque ad Antiquum dierum, eique datum eſſe regnum & honorem.* Idem ſentit Lactantius *q*.

Quocirca non eſt probabilis Caietani in Cõmentario ſententia, & Bartholomæi Medinæ *r*, nubem nil aliud fuiſſe, quam ſplendorem ex Chriſti corpore, cum iam cœlo propinquus eſſet, eiaculatum, cuius ſimilitudinem perſpicimus in ea cœli parte, quæ dicitur via lactea. *Cum autem nubibus portatoriis aſcendiſſe Chriſtum* ait Auguſtinus *ſ*, *ac præparatis in occurſum eſſe impoſitum: commode in dicto ſenſu intelligendus eſt*: placet vero, cum ait, *nubem apparuiſſe, vt oblectaret aſpicientium oculos amœnitas eius, & irroraret eos aſcendentis de cælo ſuauitas, ne ſola deſiderantium inanis remaneret anxietas:* & tamen alio loco *t* indicat *nube ipſa ſemper quaſi euectum, quandiu viſus eſt:* dicit enim *oculis Diſcipulos illum eſſe conſecutos, donec vltro ſolutam nubem ſerena dies exciperet, & fulgore coruſco vallatum humanis conſpectibus occultaret.* Quæ verba fauent opinioni Caietani, niſi quod etiam nubem agnoſcunt.

Credibile eſt obuiam Chriſto exiiſſe iuſtis comitato Patribus, Angelos omnes, vt Patres paſſim affirmant, præcipue Cyprianus *u*, Auguſtinus *x*, Nyſſenus *y*, Epiphanius *z*. Hic etiam lugentes Dæmones introducit, quaſi ſpem de

a Pſa. 118. 48.
b Thren. 3. 41.
c 1. Tim. 2. 8.
d ſupra.
e Tom. 3. Annal.
f Tom. 2. de Panopl. ſpir.
g orat. de conſum. ſeculi.
h verſ. 15.
Cur oramus manibus expanſis.
i in Octa.
k in vita Moſ.
l Mar. 11. & de Manſ. 10 11.
m cont. Iudæos. c. 10. & de ora. c. 11 & cont. Marc. c. 8. & in Carmin. cont. eundem lib. 3.
n Serm. de Cruce inter ſer. Ambr.
o de exhort. Mart. c. 8. & ſerm. Iud. c. 21. & ſerm. de Paſſ. Dom.
p de erro. profan. c. 22.
q quæſt. 34. in Exodum.
r Lib. de ſacra. c. 10.
ſ li. 7. Strom.
t Pſal. 140. 2.
u ibi. & Apoc. 8. 3. 4.
x 9. epiſt. ep. 30.
Crucis formatæ dum datur benedictio, ratio vnde manarit.
y 3. de cruce. c. 16.
z in cathol. Catech. c. 96.
a par. 2 de vita Chri. c. 82.
b lib. de Spir. ſanct. c. 27.
c lib. 2. de Ritib. Eccl. c. 17.
d de Eccl. obſer. c. 20.

e li. 3. de Eccl. offic. c. 36. & 37.
f lib. de oſcul. pedu. Pontif. c. 16.
Nubes quæ Chriſtum tulit qualis.
g parad. 3. c. 2.
h de grad. humilit. c. 1.
i Sermon. de Aſcenſ.
k Sermo. 179. de Temp.
Cur nube in cœlum vectus ſit.
l Sermo. 1. de Aſcenſ. art. 2. c. 3.
m Matth. 24. 30. & 26. 64. Luc. 21. 27. Dan. 7. 13. Pſal. 96. 2. & alibi. Pſ. 103. 3. Eccle. 24. 7. Eſa. 19. 1. &c.
n 1. Theſſ. 4. 17.
Nubes quæ Chriſtum excepit vbi prædicta.
o Tom. 2. append. c. 8. 6.
p c. 7. 13. 14.
q lib. 4. c. 21.
De nube quæ apparuit Chriſto aſcendente, variæ ſententiæ.
r in 3. p. q. 57. a. 4.
ſ Sermo. 180. de Temp.
t Sermo. 178. de Temp.
Angeli omnes Chriſto venienti obuiam venerunt.
u Sermon. de Aſcenſ.
x Sermo. 178. de Temp.
y oratio. de Aſcenſ.
z oratio. de Aſcenſ.

A Chriſto iterum perdendo abijcientes, quam cum edentem, bibentemque etiam poſt Reſurrectionem vidiſſent, conceperant, quaſi expurgato illis iam aere, quem totum Chriſtus permeauit (vt videor legiſſe apud neſcio quem) & non tantum, cum Chriſtus in aere ſuſpenſus eſt. Exhibet nobis præterea Chriſtum Patri ouem humeris reportatam offerentem *a*, vel inſtar aquilæ prædam exhibentem *b*, vt ait Ambroſius *c*, & Cyprianus *d*, viciſſim illi Patrem adgratulantem. Cypriani argumentum de Angelorum occurſu eſt, *quoniam*, inquit, *deſcendenti coram paſtoribus Bethleemitis*, Angeli ſcilicet, *decantauerunt in ſublimi præconia e: modo ergo expreſſioribus* B *conatibus, & intenſioribus iubilis reuertenti ad Patrem, ſolemniora obſequia impenderunt, & feſtiuis obſequiis venerabantur hominem ſupra ſe ſublimatum, &c.*

a Luc. 15. 5.
b Deut. 32. 11.
c lib. de Salo. c. 2.
d vt ſupra.
e Luc. 2. 13. 14.

Tum ſubdit, *nec linguis hominum, nec Angelorum, nec cuiuſquam acumine ingenij definiri poſſe, quæ Patris in reditu Filij hilaritas fuerit, perinde ac ſi vlla ad immutabile illud gaudium eſſe acceſſio potuerit.* Confirmatur Cypriani ratio, ex eo quod Pater *cum f introduxit primogenitum in orbem terræ, dixit, Et adorent eum omnes Angeli Dei*: quanto ergo magis, cum reduxit ſupra omnes orbes cœli? Illos videor audire vſurpantes illud Apocalypſis *g*: *Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem,* C *& ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem, &c.* Et hoc vaticinatus Dauid videtur *h*: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium*, &c. Hebraicè & Chaldaicè, *Aſcenſus Domini*, & Chaldaicè, *duo millia*, id eſt, *plurima*, Angelorum μυριοπλάσιος. Quamuis de aſcenſu Dei in arca per deſertum exponi quoque poſſit. Lege Commentarium noſtrum.

Æterni Patris Filium excipientis quale gaudium.
f Hebr. 1. 6. & Pſ. 96. 8.
g Apoc. 5. 12.
h Pſal. 67. 18.

Poteſt hic non minus dies ὑπαπάντη, propter Angelorum, & Patrum cum Chriſto occurſum, & conuentum dici, quam propter *i* Simeonis, & Annæ in templum ad Chriſtum & parentes eius in die Purificationis. Vnde factum notat Cardinalis *k* Vitriacus, vt hodie ſolennis ab Eccleſia proceſſio non minus quam tunc celebretur. D Ambroſius *l* nubem ait ſplendidam fuiſſe, vt eam, de qua vox Patris audita eſt in monte *m*: & videtur tandem velle, per eam intelligi Patrem ipſum, qui occurſu quodam pietatis aſcendentem gremio molliore complexus ſit: & nubis nomine intelligi refrigerium, quo eius fouerit vulnera paſſionis, & obumbrauerit virtute diuinitatis: quemadmodum filios Iſrael ab Ægypto liberatos, nubis columna protexit *n*, & ſemper quos poſt iniurias perducit ad requiem, protegit nubis vmbraculo.

Dies Aſcenſionis poteſt dici ὑπαπάντη.
i Luc. 2.
k [illegible]
l Serm. 60. citat. Rem. in Matt. 17. 1.
n Exo. 13. 21. & Pſ. 104. 39. Pſalm. 77. 14. & ibid. 9. 19.

Verſ. 10.]Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri aſtiterunt E iuxta illos in veſtibus albis.

CVMQVE *intuerentur in cœlum euntem illum.*] Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ. Id eſt, *Et vt intendentes erant in cœlum eunte illo, ſeu, cum ille iret. Deficiebant oculi, & erant toto ſuſpenſi corpore*, inquit Ambroſius *o*. *Sed licet viſio humana deficeret, non fides tamen deuotio.* Lege Honorij I. Pontificis carmen de Apoſtolis in Chriſti Aſcenſione obſtupeſcentibus *p*, quamuis nondum inter Apoſtolos poni debuit Mathias. Multo magis in Chriſtum magiſtrum abeuntem intentos oculos defigebant, quam in ſuum Eliſæus *q*, ſed gaudentes, pararique proſequi recedentem, ac minime dubitantes, quin & ipſi poſt modicum conuerſationis huius, *poſtquam de torrente paſſionis in via hac bibiſſent, exaltato capite, & erecto, ad cœleſtia Dominum ſequerentur*, vt ait Cyprianus *r*; vel, vt ait Auguſtinus *ſ*, *pectore pauidi, mente confuſi, oculis trepidi Chriſtum conſequentes*: quod magis innuit ſequens ipſis demiſſa conſolatio. Leo *t* intentam ſolum admirationem agnoſcit, gaudium vero poſt Angelorum aduentum: necnon & Hilarius Arelatenſis *u*. Leo non ille Pontifex, ſed Imperator *x*, ex profeſſo confirmat, acrem in ipſis doloris ſenſum fuiſſe de perpetua abſentia, qui adeo doluiſſent, cum temporaneam illis per mortem denunciaſſet. Auguſtinus *y* rurſum ait, *aſcendiſſe Deum in iubilatione*, id eſt, *in admiratione gaudij Angelorum, quæ verbis non poteſt explicari, & quia gaudio verba non ſufficiebant, reſtaſſe ipſum iubilare, quod nemo potuit explicare.* Bernardus *z* etiam ait, quod illis plorantibus eleuatus eſt Chriſtus in cœlum, ex quo Eliſæus chorum Apoſtolicum in Aſcenſione CHRISTI anxie ſuſpirantem deſignat.

Chriſtum in cœlum aſcendentem Diſcipuli ſuſpenſi intuentur.
o ſup. Ser. 60.
p Tom. 2. Bibliot. Patrum.
q 4. Reg. 2. 10. 12.
r Sermon. de Aſcenſ.
ſ Sermo. 178. 179. 180.
t Sermo. 2. de Aſcenſ.
u Sermo. 1. de Aſcenſ.
x oratio. de Aſcenſ.
y in Pſa. 46. Chriſtus quomodo in iubilatione aſcenderit.
z Serm. 3. de Aſcenſ.

Significatur autem iam ſeu per ingentem ſplendorem, ſeu potius, vt ante dixi, per nubem abſtracto ab oculis intuentium Chriſto, aciem tamen illos toto conatu adhuc intendiſſe, vt in eos quadrarent verba Ezechiæ *a*. *Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum.* B. Iuſtinianus *b* putat ſuaui concentu Angelorum Chriſtum aſſectantium delinitos, attonitoſque, nec verbum quidem proferre potuiſſe. Auguſtinus *c* quoque in eadem Chriſti Aſcenſione agnoſcit cantum Angelorum.

Apoſtoli Chriſto aſcendente qualiter affecti fuerint.
a Eſai. 38. 14.
b Sermo. de Aſcenſ.
c Sermo. 178. 180. de Temp.

Ecce.] ſolet hæc particula rem nouam ac inopinatam denotare, atq; mirabilem: nonnunquã propinquum tempus, qua ratione eam vſurpat is, qui reſpondet, & paratum ſe præbet ad iuſſa præſtanda, vt apud Eſaiam *d*: *Primus ad Sion dicet, ecce adſum*. Athanaſius *e* in verbis Angeli *f*: *Ecce concipies & paries*, ait ſignificari, iamiam inſtare tempus. Frequens eſt Dei apud Prophetas dicendi forma: *Ecce ego ad te*, vel, *ſuper te*, cum magnum, certum, venturum ſupplicium comminatur *g*. Interdum *Ecce*, idem eſt, quod *ſane h*, vel idem quod *ſed. i*

Vox ecce, quid ſignificet in Scripturis.
d c. 41. 9.
e Ser. de Deipara.
f Luc. 1. 31.
g Ezech. 26. 3. 21. 20. cap. 29. 3. Nahum 2. 5.
h Gen. 29. 4. 6. 17.
i Pſal. 53. 6.

Ecce duo viri.] Vix eſt ex Patribus, vel Interpretibus, qui hos non affirmet Angelos virili habitu eſſe: ſiquidem & hoc ipſo libro in capite decimoſexto *k* qui dicitur *vir Macedo*, Angelus eſt, vt dicemus: & ab eodem Luca in Euangelio *l* *hi, qui mulieribus in Chriſti ſuſcitati monumento apparuerunt, viri dicuntur*: vnum autem Marcus *m*, cuius meminit, iuuenem vocat; quod nomen eſt etiam apud Tobiam *n*: non tantum qui Abrahamo *o*, aut Lot *p* apparuerunt.

Angeli ſunt qui viri habitu viſi ſunt.
k verſ. 9.
l c. vlt. v. 4.
m c. vlt. 5.
n Tob. 5. 5.
o Gen. 18. 2.
p Gen. 19. 5.

Itaque non vacat aliqua temeritate, quod cum Franciſco Maironi Pelbartus *q* aſſerit de Enoch, & Elia, qui ſoli ex aliis Patribus CHRISTVM conſecutis, hic in ſublunari mundo remanſerant, & iudicij diem ad homines deſcendendo præuenturi creduntur, *viri dicuntur*, inquit Epiphanius *r*, quo *animi robur Diſcipulorum confirment. Duo, quo veritati fidem faciant*; quod etiã Chryſoſtomus annotauit; *nil præterea referre*, dicens, *quod nullus de his Propheta prædixerit.* Id enim cum Reſurrectione ipſa coniunctum eſſe, adde cũ

q Sermon. de Aſcenſ.
Angeli virili habitu apparuerunt.
r oratio. de Aſcenſ.

Aſcen-

Cur duo tantum viſi ſint.
a in Serm.

A Aſcenſione. Odo *a* Morimus tam paucos dicit veniſſe, quia cæteri, rege Chriſto feſtiuius excipiendo diſtinebantur; eoq; mox iidem duo reuerterunt: ad eundem cum naſceretur, deſcendiſſe cunctum exercitum Angelorum.

Binarius numerus non ſemper malæ rei index.
b Luc. 24. 4.
c Gen. 19. 1.
d 2. Machab. 3. 26.
e verſ. 6.
f Luc. 2. 13. Heb. 1. 6.
g Luc. 22. 43.

Petrus Bongus agens de myſteriis numerorum, notat binarium denotare in Scriptura rem malam: hic duos eſſe, quia reprehendunt: ſicut ij, qui mulieres minus credentes *b* Chriſti Reſurrectionem, totidem fuerunt: & illi, qui contra Sodomam venerunt *c*, & qui contra Heliodorum *d*. Sed ratio valde incerta, imo etiam falſa, cum res multas binarius quoque ſecundas deſignet, B vt docui in capite quarto Eccleſiaſtę *e* Quidam huius binarij rationem aſſignāt, quod certiores facerent de Chriſti Reſurrectione & Aſcenſione: de recepta in cœlo anima cum corpore, atque reditu cum iiſdem ad iudicium. Nato Chriſto, tota ſe militia cœleſtis effudit *f*, gratulabunda generi humano, cuius intererat ſcire natum eſſe regem Angelorum; à quibus decebat quoque ſic humiliatum adorare: dum pateretur, vnus duntaxat *g* adfuit: erant enim tunc omnia mœſtiora: in Reſurrectione & Aſcenſione duo, præter illas quas dixi cauſas.

h li. 1. de ſpirituum appariti.
i c. 5. cœl. Hie.
k Numer. 22. 28.
Angelorum pictura & effigies quid denotet.
l in cap. 1. Lu. annot. 62.
m 3. pa. Diſp. de Angelis.

Qua forma Angeli apparuerint, lege Petrum *h* Tyræum. Non legi ſub alia, quam ſub humana, C & quidem virili forma, viſum Angelū ætate matura, ſed ſine barba, nunquam triſtem, licet quādoque ſubiratum, vt Dei vindicem. *Habet virilem animum, ex quo perpetua Dei viſione non deficit gaudio, nec ſeneſcit*, inquit Dionyſius. *i* Adeſt potius, quam ineſt nubi, igni, certis brutorum corporibus, cum quidpiam operatur in iis, videlicet non aſſumens, v.g. corpus aſinæ, quæ locuta proditur ariolo *k*. Cum alienas refert perſonas, alia ratio, vt Sanctorū cuiuslibet ſexus, ætatiſq;. Sola quādo pinguntur affixis alis capita, monemur in Angelo proprie membra, vt in homine, non quærere, illumq; totum intelligentem eſſe, & in intelligendo ac in cætera operatione promptum & D celerem. Conſule præterea Toletum *l*. Quomodo Angeli corpora aſſumant vel moueant, dixi in ſcholis Theologicis. *m*

n Sermo. 2. de Aſcenſ.
Cur Angeli de Chriſto in iudicium venturo prophetarint.
o oratio. de Aſcenſ.
p 4. Reg. 2. 12.
q c. 1. 51.

Leo *n* notat, *ad iudicandum mundum in ipſa carne venturum Chriſtum Angelorum officia prædicaſſe, vt intelligeremus quantæ poteſtates ſint adfuturæ cum iudicaturo, cui tantæ prius miniſtrarunt etiam iudicando*. Chryſoſtomus *o*, *Ne dolore tabeſcentes Diſcipuli, veſtimenta ſcinderent, ſicut Eliſæus p*. Et videtur id quod apud Ioannem *q* Chriſtus dixit, *Videbitis Angelos aſcendentes & deſcendentes ſupra filium hominis*, de Aſcenſione intelligere.

r Sermo. 2. de Aſcenſ. art. 3. c. 3.
ſ Iud. 2. 1. & ſeq.

Aſtiterunt iuxta illos.] *Improuiſo*, inquit Carthuſianus in Commentario, *atq; ſubito, in terra ipſa, nō* E *in aere, vt humaniter, intelligenter, apte ad perſuadendum agerent*, inquit S. Bernardinus *r*. Syrus vertit, *Inuenti ſunt duo viri ipſis aſtantes*. Non recordor alium Angelum cum tam multis ſimul locutum, præter eum, qui ad populum in loco flentium orationem habuit, fletum concitans. *ſ*

Angeli cur in amictu candido apparuerint.
t oratio. de Aſcenſ.
u Hom. 29. in Euang.
x Luc. 2.
y Hom. 21. in Euang.
z Matt. vlt. 3. Mar. vltim. 5. Luc. vltim. 4. Ioan. 20. 12.

In veſtibus albis.] Ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, *in veſte alba*, id eſt, veſtiti veſtem albam, ſicut ἐν πορφύρᾳ dicitur, qui eſt amictus purpura, *quo auditorum mentes & conſcientias illuſtrent*, inquit Epiphanius *t*: adde etiam, *vt exhilarent*, quod Chryſoſt. & Beda hoc loco notant, Gregorius vero in homiliis *u*, addens, *Chriſto naſcente non legi candidatos Angelos apparuiſſe, quia in Natiuitate apparuit x* DEVS *humilis, in aſcendente oſtenſus eſt homo ſublimis*. Idem de Reſurrectione dici potuit, quod & Gregorius *y* dixit, licet non cum Natiuitate comparans Reſurrectionem, in qua fulgurante vultu, & niueo veſtimento Angelus apparens *z* deſcribitur.

Angeli cognoſci debuerunt, qui Aſcenſionis Chriſti myſteria reuelabant.
a lib. 12. in Ioan. c. 46.

Denotat etiam *color pulchritudinem puritatis eorum*, inquit Cyrillus Alexand. *a* Oportuit ipſo veſtitu ac ſpecie Angelos cognoſci eſſe Angelos, vt cœleſti diuinaque auctoritate Reſurrectionis, & Aſcenſionis Domini fidem facerent, nec eos eſſe Angelos quiſquam dubitaret: alias vero, in vetere præſertim Teſtamento, cum neceſſe non eſſet vt Angeli eſſe cognoſcerentur, quin potius intereſſet vt non cognoſcerentur, communi hominum forma mittebantur.

Varius eſt in Scripturis Angelorum veſtitus.
b lib. de ſan. picturis.

Varius eis veſtitus in ſcriptura tribuitur; vel peregrini, vel militis, vel alius; color non ſemper neceſſario albus eſt: quod cum Seuerus hæreſiarcha exiſtimaret, illum reprehendit Ioannes Gabalon Epiſcopus. *Ignorat enim*, inquit, *ſanctis Poteſtatibus non eſſe curæ, quo veſtitu vtantur*. Refert id Ioannes Molanus. *b*

Picturæ eorum ratio.
c Exo. 3. 5.
d Ioſ. 5. 15.
e c. 20. 2.
f Matt. 10. 10.
g Cœl. Hier. c. 15.
h Paraſt. 3. de incomp. Dei nat.
i lib. de pictu. Eccle.
k lib. de imagin. 6.
l lib. 1. de Spirit. app.
m Exo. 25. 20. c. 37. 9. 3. Reg. 6. & 8. ſæpe. 1. Paralip. 28. 18. & 2. cap. 3. & 5. ſæpe Ezech. 10. 19. c. 11. 22.
n Eſa. 6. 2.
o c. 9. 21.
p c. 6. 6.
q in c. 9 & 10. Ezechielis.
r lib. de Templo c. 13.

Nudi aliquando pinguntur, quia quæ in hominibus nuditas verecundiam parit, in illis virtutis argumentum eſt, nempe ſanctitatis, caſtitatis, innocentiæ, immortalitatis. Diſcalceati repræſentantur, etiam cum veſtiuntur, quia id Dei miniſtris familiare eſt, Moſi *c*, Ioſue *d*, Eſaiæ *e*, Apoſtolis *f*: & innuit id ſolutionem à paruis affectibus, vt liberius ſit iter ſpirituale. De alis meminit Dionyſius *g*, & Chryſoſtomus *h*, docentque iis denotari exoneratos ſarcina corporis, totos ferri in diuinorum contemplationem, & celeres exequi diuina imperia. Lege Ioannem Molanum *i*, Brunum *k*, Petrum Tyræum *l*. De alis Cherubin Scriptura meminit non raro *m*: necnon de Seraphin *n*. Et Daniel *o* narrat, Angelum Gabrielem volaſſe ad ſe, ſicut Eſaias *p* de vno ex Seraphinis. Etſi vero de Cherubin aliqui dubitent, tamen Hieronymus *q*, & Beda *r*, & communior ſententia affirmat, nomen eſſe cœleſtium Spirituum.

De vſu coloris apud antiquos.
ſ Luc. 23. 11.
t c. 2. 2.
u lib. 2 c. 10.
x lib. de Reſurrectione carnis.
y Surius. 3. Nou.
z Athanaſ.
a Surius in Act. Clemen. Mart. Ancy.
b in vita eius.
c Sermo. 50. de Diuers.
d 1. contra Pelagian.

De coloris albi vſu tam ſacro, quam profano, multa dixi exponens Eſaiam, & Euangelium Dominicæ Transfigurationis. Summa eſt, lætitiæ ſignum ſemper fuiſſe, & vitæ, inſtitutique liberioris; quamuis non diſſoluti inter Chriſtianos in quotidiano veſtitu; ita tamen vt ſoli diuites, vt & apud Romanos qui Magiſtrum ambientes candidati nominabantur, nitidum, & candentem aſſumerent, qui ad ludibrium Chriſto datus eſt *ſ*, & à Iacobo Apoſtolo *t* Græce vocatur λαμπρά, id eſt, illuſtris veſtis; alij ſimpliciorem, paratuque facilem, vt docet Clemens Alexandrinus *u* in ſuo Pædagogo, addens, *vt animi candorem præ ſe ferrent*; Tertullianus *x* vero, *ingenuitatem ac libertatem*. Legimus Honophrium *y* alba veſte monachale inſtitutum profeſſum: Antonium *z*, vt Chriſtianus haberi, & pati martyrium poſſet, albam ſimiliter veſtem (fortaſſe candentem, aut quia in Ægypto Chriſtiani eo colore vterentur) induiſſe. Sophiam *a* quoque, vt de inuicti martyris Clementis Ancyrani morte lætitiæ ſignum ederet: Cyprianum *b* ſub tunica lineam geſtaſſe, quæ vulgo *Rochetto*, quod & de Clericis *c* Auguſtinus teſtatur: Hieronymus *d*, de veſte miniſtrorum altaris: deque Neophytis recens baptizatis; vnde & Dominica in Albis denominatur, vetus traditio eſt, Tertulliani etiam modo citati teſtimonio cōfirmata. Quod etiā videre fuit Conſtantinopoli baptizato Theodoſio iuniore, ita vt exiſtimaretur vniuerſa multitudo eſſe niue completa, vt narrat Marcus Gazenſis. Quid? quod Tobias *a* ſtratas plateas triumphantis Ieruſalem deſcribit ex lapide candido? Daniel *b* Antiquum dierum videt cum veſtimento candido ſicut nix, & Angelum Iudas Machabæus *c*: Ieremias deflens *d* populi miſeriã poſt proſperitatem: *Candidiores*, inquit, *Nazaræi eius niue*, &c. *denigrata eſt facies eorum ſuper carbones*: in Apocalypſi *e* victoribus promittuntur *veſtimenta alba*; *& interfectis propter verbum Dei dantur ſtolæ f albæ*, id eſt, gloria eſſentialis, *dealbata in ſanguine Agni*: id eſt, in meritis Chriſti: & *ſuper equum album g ſedet, habens arcum & coronam Chriſtus Deus, & homo* h, *fidelis, & verax*, quem in bello alii ſequuntur inſidentes etiam equis albis. Iuſtificatus dicitur dealbari *i*, vel is etiam qui magis iuſtificatur. *k*

Verum, quod ad veſtem ſacram pertinet, quãuis Hieronymi interpres * tam intelligat de caſulis, ſeu planetis, quam de camiſiis, conſtat tamen in omni Eccleſiaſtico apparatu veſtium plures alios colores vſurpari, hoc eſt, etiam rubrũ, violaceum, viridem, & nigrum; de quibus Gulielmus *l* Durandus in Rationali, & Claudius Minos in Emblemata *m* Alciati, & in vita Veronicę Monialis Mediolanenſis *n*, Chriſtus ipſe his viciſſim indutus, moralem ſingulorũ rationem aſſignat. Præfertur omnibus albus, quo Deum vno delectari, Perſarum Magi aſſerebãt, auctore Pierio *o*, Deoque maxime decorum Cicero vocat *p*: & de Ægyptiis Sacerdotibus proditum eſt à Philoſtrato *q*, Plinio *r*, & Plutarcho *ſ*, & S. Hieronymo *t*. Infimo loco in Sacris color niger habetur, tanquam mœroris index, ac mortis, vt Cyprianus *u* per viſum admonitum ſe ſcribit.

Sed Ioſephus *x* Stephanus omnibus Clericis vſitatum eſſe docet nigrum fuiſſe, ſeu fuſcum, aut fuluum. Certe de Sectatoribus vitę arctioris, colligitur ex Hieronymi *y* epiſtolis, & Regula, & ex Athanaſij libro de Virginitate, & Auguſtino *z* in quadam epiſtola, & Concil. Niceno II. *a* cum agit de S. Euphemia; huius etiam coloris fuiſſe fertur pallium, Religioſorum indumentum, de quo Tertullianus *b*, Origenes apud Euſebium *c*, Euſebius ipſe *d*, Hieronymus *e*, Saluianus *f*, & Acta *g* SS. Galactionis, & Epiſtemes. Attamen idẽ Hieronymus inſtituens Clericos in epiſtola ad Nepotianum, præcepit ęque pullas vt candidas vitet, & in Actis Cypriani extat, eũ eſſe vſum biro, ſeu lacerna rubra, quæ vulgo dicitur, *la Mozetta*, & vna cum aliis veſtibus à Cardinalibus, qui Regulares non ſunt, ex Innocentij IV. inſtitutione geritur: etſi Gregorius XIV. Regularibus etiam conceſſerit vſum pilei rubri, de quo librum ſcripſit Scappius.

Quare cenſet Cardinalis Baronius *h* Clericorũm omnium veſtes olim caſtaneas, aut violaceas fuiſſe, quib. hoc etiam tempore vti videmus familiares Pontificis, & Romanæ Eccleſię Seminariorum alumnos: irrepſiſſe autem colorem nigrum in Clerum occaſione Monachiſmi à Clero ipſo acceptati, & Epiſcoporum, qui ex Monachorum Collegiis creati ſunt. Spectantur quoq; veteres imagines monachorum in monaſterio S. Gregorii Romæ cum habitu coloris caſtanei, quo quidam argumento vtuntur, vt probent nec illos, nec ipſum S. Gregorium fuiſſe ex ordine B. Benedicti, cuius à colore etiam nominãtur monachi nigri. Conſule prętereà Sidonium *i*,

a c.12.32.
Albi & candidi coloris quis vſus in Scripturis.
b c 7. 9.
c 2. Mach.11. 8.
d Thren.4.7.8.
e c 3.5.
f c.7.9.13.14. & c.6.11.
g c 6.2.
h c.19.11.14.
i Pſal.50.9. Eſa.1.18
k Pſal.67.15. Dan.11.35.
De veſte alba in ſacro apparatu.
* ætate hon.
l lib.3.c.18.
m in 117.
n lib.6.c.15.
o in Hierog.
p 2.de legib.
q in Apologia ſua.
r lib.19.c.1.
ſ Opuſc. de Iſid. & Oſir.
t lib.13.in c. 44. Ezech.
u in libro de mort.
Clericorum veſtitus fuſcus aut fuluus fuit.
x lib. de offic. Pontif. c. 4.
y Ep. 4.10.12. 15.
z ep.199.
a Act. 4.
b lib. de Pallio.
c 6. Hiſt. c.31.
d 6. Hiſt. c.21.
e ep.10. 11. & 15.
f lib.2. de Iudic.
g Sur 15. Nouemb.
Clerici colore caſtaneo vel violaceo vſi ſunt.
h Tom. 4. Annal. pag. 681.
i lib.5. ep.7.

Petrum Cluniacenſ. *k* Caſſiodorum *l*.

De Gentilibus non laboro, etſi non ignorem, albatos opinione Roſini *m*, & Authoris antiquitatum conuiualium *n*, proceſſiſſe omnes Romanos: cuius contrarium innuunt Quintilianus *o*, & Suetonius *p*: at de Sacerdote affirmãt Virgili⁹ *q* puram veſtem vocans: de militibus albatis deducentibus Imperatorẽ triumphantem, Claudianus *r*: de accumbentib. in conuiuio, M. Tullius *ſ*: quo fortaſſe alluditur in parabola de veſte nuptiali *t*. Omnis hac in re dãnandus cultus, quo nomine reprehenſione dignus habitus eſt Siſinius Nouatianus Epiſcopus *u* in Hiſtoria Eccleſiaſtica, qui candidatus ſemper incedebat, & ſibi ſuiſque τῶν καθαρῶν, hoc eſt, purorum nomen glorioſe vendicabat.

Myſtice ſenſu tropologico admonet nos *x* Sapiens, *omni tempore vt ſint veſtimenta noſtra candida*, hoc eſt, candidi, & ſinceri mores: & Sacerdotalẽ camiſiam, quæ etiam alba à colore dicitur, Germanus *y* Conſtantinopolitanus, conuerſationẽ interpretatur ſplendidam Sacerdotis, & diuinitatis ſplendorem: eodemq; modo Stephanus *z* Eduenſis; quod nouum Sacerdotiũ candidatione virtutum ſit ornatum. Sed vereor ne, quæ albi coloris natura eſt, oculos, animum, ſcribentis etiam manum ille diſgregauerit, & digredi longius fecerit: lucis plurimum habet, quæ hic fortaſſe ſimul collecta videri poſſit & nimia, & moleſta: in alios autem obſcuriores Scripturę locos, quod optimi interpretis conſilium eſſe debet, deriuata, & communicata, iucunda & vtilis merito iudicetur. Qui plus lucis volet, Auctores laudaui, à quibus mutuetur; ad quos adiungo Ioannem Ferdinandum noſtrum in Theſauro Scripturarum *a*, & Lælium Biſciolam *b*.

Verſ. 11.] Qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.

QVI *& dixerunt.*] *Non vterque, ſed alter nomine vtriuſque*, inquit Caietanus. Nil tamen obſtat, quo minus vterque, ſaltem viciſſim locutus ſit. Sed nil etiam eſt, quod cogat id affirmare, & ſimilia alia exempla ſuppetunt, in quib. per Syllepſim, quod vnus fecit, totum genus feciſſe dicitur. Sic Matthæus *c*, & Marcus *d* in Domini reſurrectione recitare volentes quid Angeli mulieribus dixiſſent, vnius tãtum meminerunt: Lucas *e* vero, & Ioannes *f* plurium, vt indicarent Angelorum teſtimonio Reſurrectionem probatam eſſe, conueniebatq; vt ſaltem in ore duorum teſtium firmaretur huiuſmodi verbum, & tamen Lucas plures Angelos loquentes cum mulieribus facit, Ioannes vnum cum aliis Euangeliſtis: Matthæ⁹ *g* & Marcus *h* plures in Magdalenam indignatos, *quod vnguentum effuſum ſit*, ſcribunt, Ioannes, *vnũ Iudam i*: Matthæus *k* dixit, *Diſcipulos interrogaſſe, vnde emere poſſent panes, vt turbam quinque millium exſaturarent*: Ioannes *l*, ſolum *Philippum id interrogaſſe*. Eodem modo Prophetas Apoſtolus *ſectos* ait, *& ora leonum obturaſſe m*, *cum hoc* n *Daniel feciſſe* ſolus legatur, *illud vnus* Eſaias paſſus: *Latrones Chriſto improperaſſe in Cruce*, Matthæus *o* ſcribit, & Marcus *p*: Lucas *q* vnum duntaxat. Etſi enim multi antiqui, magniq; Auctores ſenſerunt initio vtrunq; poſtea vnum tantum id feciſſe: quod

k lib.5.ep.16.
l lib.4.ep.1.
m lib.5.c.33.
n li.1.fol.221. & ſeq.
o 2. Inſtit. ca. 15.
p in Augu.c. 44.
q 12. Æneid.
r in 4. Conſul. Hono.
ſ Orat. in Vatin.
t Matt.22.11.
u Sozom.lib. 11.c.1. & Niceph.lib.12.c. 36.
Candidæ veſtis myſtica interpretatio.
x Eccl.9.8.
y in Theor.rer. Eccl.
z libr. de Sacram.altar. c. 10.
a verbo, Album.
b lib. 10 hora. ſubciſ. c. 16.
c Matth.vlt.2.
d Mar. vlt. 5.
Multa Scripturæ exempla in quibus per Syllepſim quod vnus fecit, multi feciſſe dicuntur.
e Luc. vlt. 4.
f Ioan.20.12. & ſeq.
g Matt.26. 8.
h Marc.14. 4.
i Ioan.12. 4.
k c. 14. 15.
l Ioan.6.7.
m Heb. 11.33. 37.
n Dan.14.28.
o c.27.44.
p c.15.32.
q Luc.23.39.

A alter miraculis, & patientia, & manſuetudine CHRISTI conuerſus, alterum etiam conuitiari per gentem reprehenderit; eſt tamen contraria ſententia, nec pauciorum, & probabilior, vt noſter Maldonatus ſcite demonſtrat a. Denique B. Petrus in hoc libro capite quarto b, locum Pſalmi ſecundi, *Aſtiterunt reges terræ*, &c. de vno exponit Herode. Sic quibuſdam c videtur à Matthæo d dictum ſediſſe Chriſtum ſuper aſinam & pullũ, cum ſuper hunc tamen tantum ſederit ſuper quẽ nemo antea alius, & de quo ſolo alii meminerũt Euangeliſtæ e.

a in Matth.
b verſ. 26. 27.
c Mal. in Mat. c. 21. 5.
d Mat. 21. 5. 7. 14.
e Mar. 11. 2. 4. 7. Luc. 19. 30. 33. 35. Ioan. 12. 14.

Viri Galilæi.] Quod viros Galilæos dicit genere maſculino, non excludit mulieres, quas ibi B nonnullas fuiſſe, veriſimile eſſe dixi: vt neq; cum Pſalmo primo f Regius vates canit: *Beatus vir*, &c. ſed honoratioris ſexus mentio habetur, eorumque, quos, vt alios doceant, doceri maxime conueniebat.

f verſ. 1.

Quod dixit viros Galilæos, pro Galilæis, Græciſmus eſt ſæpe hoc libro vſurpatus, cum dicuntur *viri Patres, vel Fratres, viri Iudæi, Iſraelitæ, Athenienſes*: qua loquendi forma Demoſthenes, aliique Græci Oratores, Auctoreſq; vtuntur. Quod Galilæos nominat, velut dignitate præeminentes à loci vocabulo ſignificat, inquit Chryſoſtomus: nec enim alioqui opus fuiſſe eos audire, cuius patriæ eſſent, cum id nequaquam ignorarent. Non C intelligo cur id Chryſoſtomus dicat, cum potius inter Iudæos Galilæi contemptibiles haberentur g, & per contemptum h Chriſtus ipſe, ſicut Chriſtiani poſtea Galilæi ſunt eodem modo nominati à Porphyrio, Luciano, Iuliano Apoſtata (qui edictum etiam de ea retulit, teſte Nazianzeno i, & Chryſoſtomo k) & ab aliis, immo odio quoque habiti ſunt, tanquam factioſi, Galilæi, vt infra l videbimus.

Viri Galilæi, pro Galilæis, Græciſmus.
Galilæi nomẽ contemptum potius quam honorem ſonat.
g Ioan. 7. 52.
h Matt. 26. 69. Ioan. 7. 41.
i orat. 1. contra Iulian.
k orat. contra Gent.
l c. 5. 37.

Fortaſſe quemadmodum contemptibilia elegit Deus, vt honore afficeret: & Chriſtus qui à Iudæis m, & à Dæmone n, ſaltem aliquando, cum ludibrio Nazaræus appellabatur; ſic honoris cauſa nominatus eſt ab Angelo o, & à Diſcipulis p, piaue turba q interdum, & CHRISTVS ipſe ita ſeipſum de cœlo Paulo apparens vocat r: ſic D intellexit hoc loco Chryſoſtomus honorificum titulum Galilæorum Diſcipulis ab Angelo impertitum.

Nazaræi nomen Chriſto à Iudæis ignominioſe tributum Chriſtus ſibi glorioſe vſurpauit.
m Mat. 26. 71. Mar. 10. 46. & 14. 67. Ioan. 18. 5. 7. & c. 19. 19. Act. 6. 14. & 24. 5.
n Mar. 1. 24. Luc. 4. 34.
o Mar. 16. 6.

Alluſio etiam videtur ad ſignificatum nominis. Galilæi enim dicuntur quaſi volubiles, & tranſmigratores, & terminatores, quibus, quod mox ſubditur, minime conueniat vno loco ſtantes, fixoſque manere, ſed mundum reuoluere, legem veterem terminare, & tranſmutare. Sic enim acute Bernardus ſ eos negat *rite, rectoq; ſolemnitatem celebraſſe Paſchalem, qui in Galilæa non viderint Chriſtum ſuſcitatum, quæ Tranſmigrationem ſignificat*, hoc eſt, non in vitæ fuerint nouitatẽ tranſlati, quem- E admodum Paſcha tranſitum denotat, non reditum. Quin etiam memores ſint, quod iuſſi ſunt virtutem Spiritus ſancti expectare in Ieruſalem, vt inde tranſmigrent Chriſto teſtimonium edituri, per totum orbem. Primam Galilæorum etymologiam habet Nyſſenus t, loquens de Reſurrectione Domini, ſecundam Gregorius u ſuper Euangelia, tertiam Hieronymus x in Eſaiam. Lege Toletum in Lucam y.

Apoſtoli myſtice Galilæi recte dicuntur.
p Luc. 24. 19. Act. 2. 22. c. 3. 6. c. 4. 10.
q Mar. 10. 46. Luc. 18. 37.
r Act. 22. 8.
ſ Ser. 1. de Paſ.
t orat. 2. de Reſurrect.
u Hom. 21.
x in c. 9. annot. 49.

Porro Galilææ duæ in Palæſtina fuerunt, altera confinis Iudææ, altera Phœnicibus, vt Cyrillus z Alexandrinus deſcribit, ſuperiorem, & inferiorem Ioſephus a vocat. Illa in tribu Nephthalim dicta eſt Gentium, quod magna ex parte à Gentibus habitaretur, datis in ea Hiram Tyriorũ regi à Salomone viginti vrbibus b: hæc in tribu Zabulon circa Tiberiadem, & ſtagnum Genezareth, vt tradit Hieronymus c, Chriſti, & Diſcipulorum patria fuit, qui capite ſequenti d Galilæi nominantur, à quibus Galilæis libentius Chriſtus quã à Iudæis excipiebatur e.

Galilæa in Palæſtina duplex fuit.
z l. 3. c. in Iul.
a 3. de bell. Iud. c. 2.
b 3. Reg. 9. 11.
c de loc. Heb.
d verſ. 7.
e Ioan. 4. 45.

Ex hac gente maluit Chriſtus Apoſtolos, Diſcipuloſque deligere, non propter eam ſolam cauſam, quam paulo ante dixi, verum etiam, *quoniam ingenitu animi roborique corporis erat, pugnax*, vt Ioſephus f ait, *ab infantia, & formidinis expers*; quod vel Petri exemplo apparet g, qui ſolus aduerſus cohortem militum intrepide gladium exemit, ac principis ſacerdotum ſeruum vulnerauit, plura adhuc experturus, niſi multis à CHRISTO rationibus cohibitus eſſet. Decet autem Euangelii præcones non ſegnes ac deſides, ſed acres, ac alacres eſſe: Deuſque gratiæ ſuæ munera ad naturæ etiam ingenium, & propenſionem nõnunquam attemperat. Nec obſtat quod aliqui ex Apoſtolis fuerint de tribu Iuda, vt qui appellati ſunt fratres Domini, aut de alia tribu: nam & Chriſtus, licet de tribu Iuda, & natus in terra Iuda, Nazarenus h, atq; Galilæus i, quod ibi habitauerit, appellatus eſt.

Cur ex Galilæorum gente Apoſtolos Chriſtus delegerit.
f 3. de bello Iudaic. c. 2.
g Matt. 26. 51. 52. 53. 54. Luc. 22. 49. 50. 51. Mar. 14. 47. Ioan. 18. 10. 11.
h Matt. 2. 23. & alibi.
i Luc. 23. 6.

Quid ſtatis aſpicientes in cœlum?] Iam dixi, videri alluſionem eſſe in verbo, *ſtatis*, ad nomen Galilæorum. Caſtigat Angeli hac ſententia ſuſpenſos in cœlum oculos ſpectatorum, *quaſi*, inquit Chryſoſtomus, CHRISTI *reditum mox futurum expectarent*. Non mihi perſuadeo id illos aut opinatos eſſe, aut expectauiſſe: ſed cum admirabundi ſtarent diutius, ſimulque præ admiratione veluti conſilii inopes eſſent quid agerent, optimum patremfamilias miſiſſe qui renunciarent, vt ad opus abirent in vineam, non tota die otioſi ſtarent, excolerent commendatam terram, ſi cœlum ſuo deinde tempore ſcandere velint: *mirarentur potius*, inquit Auguſtinus k, *deſcendiſſe in has terras, & in infernum, quam aſcendiſſe, aut reſurrexiſſe*. Nec ſum tam audax, vt cum Simone l de Caſſia horum audeam in aſpiciẽdo conatum audacem dicere: malim amice curioſum, ſeu curioſe amicum, vel gaudio, admiratione, mœſtitia mixtum. Curioſum vero, non quaſi quidpiam de cœlo ſibi noui expectarent oſtẽdi, vt voluit Renardus m Lutz, ſed vt ſolet amicorum de amicis anxia ſuſpenſaque cura eſſe.

Apoſtoli ab Angelis caſtigati, & cur.
k lib. 17. Hom. in 6. hom.
l lib. 14. in Euangelia.
m in epiſt. de ſeſto Aſcen.

Statis aſpicientes.] Quamuis dixerim, videri poſſe vim eſſe in verbo, *ſtatis*, non tam pro ſitu corporis, quam pro ea, quam dicimus, ſtabilitate, atque immobilitate, & Syrus vertit; *ſtatis, & ſuſpicitis*: tamen ſcio etiam ſæpe ſtare idem eſſe quod adeſſe, ſeu eſſe, ita vt, *ſtatis aſpicientes*, idem ſit quod, *aſpicitis*, prout quoque legit in Officio Diuino Eccleſia (ſimul alto quoque loco interpretans *admiramini*) & Auguſtinus n. Exemplum eſt, cum CHRISTVS ait o: *Sũt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem*, &c. Ioannes Baptiſta p, *Medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis*: Euangeliſta q, *Turba, quæ trans mare ſtabat*: & r, *Stabant ſerui, & miniſtri ad prunas*, quos tamen Mattheus ſ ſediſſe ſcribit, & Marc t, & Lucas u: qui Lucas præterea CHRISTI parentem, & fratres foris ſtantes x facit, dum eum quærerent, necnon etiam alii duo y.

Stare idẽ eſt quod adeſſe & eſſe.
n Serm. 180. de Temp.
o Matt. 16. 28.
p Ioan. 1. 26.
q Ioan. 6. 22.
r Ioan. 18. 18.
ſ c. 26. 58.
t c. 14. 54.
u c. 22. 56.
x c. 8. 20.
y Marc. 3. 32. Matt. 12. 46.

Refert huius ſignificationem verbi ſemel notauiſſe, ne aut ſemper ſtationẽ, ſitus illam diſte-

A

tentiam deſignare putemus, aut quod voluit aliquando Hieronymus *a*, nullum peccatorem ſtantem dici in Scriptura; aut cum quis ſtare *b* orans dicitur, veram huiuſmodi poſitionem, quaſi mos fuerit Iudæorum ſtando orare, cum potius genibus id flexis feciſſe legamus CHRISTVM *c*, Petrum *d*, & Paulum *e* cum aliis, Salomonem *f*, & Danielem *g*. Itaque credo venerabundos, nixis genibus ſtetiſſe nunc Diſcipulos, nimirum manentes, fixos, immobiles, quaſi animo in cœlum raptos.

a Ezech. 2. & Ieremi 14.
b Matth. 6. 5. Mar. 11. 25. Luc. 18. 11.
Iudæi ſtantes non orabant.
c Luc. 22. 41.
d Act. 9. 40.
e Act. 20. 36. & 21. 5.
f 2. Par. 6. 13.
g c. 6. 10.

Hic IESVS. [*Quaſi illi non ſcirent quia ipſe eſſet* IESVS, inquit Auguſtinus *h*, *quem paulo ante viderunt, quem contrectauerunt*. Ipſi ergo ſciebant, quod ipſe eſſet Ieſus, ſed admiratione ipſa præ gaudio iubilationis, tanquam mente alienatis loquūtur Angeli *Hic* IESVS. Emphaticum eſt pronomē demonſtratiuum. Anaſtaſius Synaita *i* legit οὗτος, *hic*, non οὕτως, vt habemus, id eſt, *ſic*, & eſſet emphaſis, hic inquam, &c. nec quis propter eius abſentiam ſibi putet agendum licentius.

Apoſtoli Ieſum quomodo neſcierint.
h in Pſal. 46.
i lib. 5. Anag.

Sic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum.] *Veniet in eadem gloria & maieſtate, cum eadem anima, & corpore*, inquit Beda *k*, Tertullianus *l*, & Ignatius *m*, & Leo *n*. *Veniet iudex cum eiſdem vulnerum & plagarum in latere, manibus, pedibuſque impreſſis veſtigiis*, inquit Cyprianus *o*, Epiphanius *p*, Auguſtinus *q*. *Veniet vobis non terribilis, qui profectus eſt deſiderabilis: vobis in amore, impiis in tremore, cum nube, & ſigno crucis apparente in cælo*, inquit idem Auguſtinus *r*, *qui deduxiſtis euntem, ſuſcipietis redeuntem*, nempe tanquam ſecuri, & veluti aſſeſſores iudicis: *Cum duplici hominum, Angelorumque turma, qui aſcendentem perſecuti ſunt*, inquit Carthuſianus, & Bernardus *ſ* in eundem Oliueti montem: vbi iudicium fiet, vt antea diximus, quicquid in Ioelem *t* dicat Arias Montanus, & Magiſter Sententiarum in quarto *u*. Contra quos Ioſeph à Coſta in opere de Quatuor nouiſſimis, *x* exponens etiam ad hoc propoſitum Zachariæ locum capit. XIV. *cum benedictione quam beatis impertiet*, inquit Vitriecus *y*, dicens *z*, *Venite benedicti Patris mei. Ne vereamini fore vt à vobis digreſſus beneuolentiam minuat*, inquit Leo *a* Imperator. Colligit hinc Tertullianus *b* veram in carne reſurrectionem noſtram: Vigilius *c*, veritatem naturæ humanæ Chriſti.

k hoc loco.
l lib. de carn. Chriſt. c. 24. & lib. de Reſur. ca. 51.
m epiſt. 10. ad Smy.
n Sermon. 2. de Aſcenſ.
o Ser. de Aſc.
p Ser. de Aſc.
q Serm. 170. de Temp. & 180. & tract. 36. in Io. n.
r epiſt. 80. & ſerm. 110. de Temp.
ſ Ser. de Aſc.
t cap. 3.
u diſt. 43.
x lib. 4. c. 13.
y Serm. 2.
z Matt. 25. 34.
a orat. de Aſc.
b lib. de reſur. cap. 22.
c lib. 1. contra Eutych.

B

C

D

Priuſquam hinc abeamus, quædam leuiter attingenda videntur de hoc myſterio Aſcenſionis. Primum eſt, merito inter alia omnia, quæ ad Chriſtum, & redemptionis noſtræ œconomiam pertinent, maximum haberi poſſe; quod etiam affirmant Epiphanius *d*, Bernardus *e*, Bonauentura *f*. Hilarius *g* vero Arelatenſis negat minus eſſe, quam myſterium Dominicæ natiuitatis. Origenes *h* comparat cum eo die, quo Pontifex Hebræorum intrabat in Sancta Sanctorum; *hodie enim intraſſe ad Patrem, vt propitium eum nobis faceret, & exoraret pro credentibus in ſe*. Nominat Epiphanius caput, & faſtigium inter feſta Dominica hoc feſtum, atque ægre ferens magnitudinem eius a multis ignorari, oſtendit non Natiuitati ſolum & Epiphaniæ, verum etiā Reſurrectioni, & Pentecoſte præferendum, quoniam gaudium omni ex parte conſummatum offert, Chriſto videlicet, beatis Angelis, hominibuſque, necnō in hac adhuc via peregrinantibus, ſed diligētibus CHRISTVM, ideoque gaudentibus, *quia vadit ad* PATREM *i*.

Aſcenſionis Chriſti myſterium quale & quantū.
d orat. de Aſc.
e Ser. de Aſc.
f in medit. 98.
g Hom. 1. de Aſcenſ.
h Homil. 9. in c. 16 Leuit.
i Ioan. 14. 28.

E

Ipſemet CHRISTVS *ingenti gaudio triumphans ouem humana natura noſtra*, inquit idem Epiphanius, *humeris impoſitam Patri obtulit* k; *atque pro tali munere munus* SPIRITVS *ſancti, quod reddat, impetrat*. Ita inter alios exponit Auguſtinus *l*, & Gregorius *m*, *vt qui accepit, viciſſim det dona hominibus*, iuxta duplicem loci eiuſdem lectionem: *Aſcendens* n CHRISTVS *in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus*, vel, *accepit dona in hominibus. Noſter hic Samſon* o *ablatis portis, imperioque inferni, & mortis, aſcendit in cacumen montis cæleſtis*, inquit Auguſtinus *p*: noſter Iacob *q* baculo Crucis apprehendit mundum, & cum duobus populis ad PATREM rediit triumphans, inquit idem *r*, & Rupertus *ſ*: noſter Sponſus, qui per Incarnationem deſcendit in vterum Virginis, moriendo, ac in infernum deſcendēdo cum Sanctis ſuis, miſcuit myrrham cū aromatibus *t*: reſurgendo comedit fauum cum melle *u*: bibit aſcendendo vinum cum lacte *x*, inquit Rupertus *y*: noſter Dauid *z*, Golia obtruncato, intrans ciuitatem cœleſtem cum canticis excipitur, inquit apud Hieronymum *a* Auctor epiſtolæ de prima Circumciſione. Ille qui cum natus fuit *admirabilis* b, prædicans, *conſiliarius*, DEVS in miraculis, *fortis* in paſſione, *pater futuri ſeculi* in Reſurrectione: aſcendens, *princeps pacis* fuit in perpetua beatitudine, inquit Bernardus *c*. *Noſter Elias aſcendit per turbinem in cælum* d, inquit Cyprianus *e*, & Gregorius *f*. Noſter Enoch, *qui ambulauerat cum Deo* g, *ſublatus eſt à Domino, & non apparuit*, inquit Gregorius *h*. Illi PATER hodie dixit: *Sede à dextris meis* i, inquit Iuſtinus *k*, Cyprianus *l*, Chryſoſtomus *m*: eidem ANGELI *iubent aperiri portas principes* tanquam *Regi virtutum* n, *& gloriæ forti, ac potenti*, inquit Dionyſius *o*, Cyprianus *p*, Iuſtinus *q*, Auguſtinus *r*; dicunt etiam: *Quis eſt iſte qui venit de Edom* ſ, &c. inquit Dionyſius *t*, Iuſtinus *u*, Auguſtinus *x*. *Hodie aſcendit, pandens iter ante ſuos* y, &c. inquit Rupertus *z*, ſanctus Thomas, ac beatus Vincentius *a*: hodie infertur Arca in locum ſuum *b*, inquit Beda *c*, & Gloſſa ordinaria *d*. Iacob nato Ioſeph, dixit ſocero: *Dimitte me, vt reuertar in patriam meam, & in terram meam* e: quo alludit officium Aſcenſionis: *Eleuata eſt magnificentia* DEI *ſuper cælos* f, inquit Caſſiodorus *g*, Gregorius *h*, Eccleſia in officio: *Gigas decurſa via à ſummo cælo recurrit ad ſummum eius* i, inquit Iuſtinus *k*, Irenæus *l*, Gregorius *m*. *Poſuit nubem aſcenſum ſuum* n, inquit Proſper *o*, & Eccleſia in Officio: *Aſcendit ſuper Cherubim*, inquit Proſper *p*, Cyprianus *q*, Euſebius *r*: tulit prædam vt Dauid ex Amalech *ſ*, miſitque dona ſenioribus Iuda, &c. inquit Gregorius *t* (quamuis ad præſens myſterium non applicet) ſicut aquila prouocauit pullos ſuos ad volandum *u*, inquit Ambroſius *x*, & Maximus *y*.

Chriſtus ouē humanæ naturæ ad Patrē retulit.
k Luc. 15. 5. & ſeq.
l 15. de Trin. ca. 19.
m Homil. 29. in Euang.
n Pſal. 67. 19. Eph. 4. 8.
o Iud. 16. 3.
p Serm. 107. de Temp.
q Gen. 32. 10.
r Serm. 180.
ſ lib. in Gen. c. 3. & 4.
t Cant. 5. 1.
u ibid.
x Ibid.
y lib. 4. in c. 5. Cant.
z 1. Reg. 17. 49.
a Tom. 9.
b Eſa. 9. 6.
c Serm. 10. in paruis.
d 4. Reg. 2. 1. 11.
e Serm. de Aſcenſ.
f Homil. 29. in Euang.
g Gen. 5. 24.
h ibid.
i Pſ. 109. 1.
k Apol. 2. & in Tryph.
l in Symbo.
m hom. Quod Chriſtus ſit Deus.
n Pſal. 23. 7.
o Cæl. hier. c. 7.
p 2. cont. Iud. c. 26.
q ſupra.
r Serm. 178. de Temp.
ſ Eſa. 63. 1.
t ſupra.
u in Tryphon.
x Serm. 187. de Temp.
y Michæ. 2. 13.
z in Mich.
a in ſermon. vtroque.
b 3. Reg. 8. 1.
c ibid.
d ibid.
e Gen. 30. 25.
f Pſal. 8. 2.
g ibid.
h hom. 29. in Euang.
i Pſal. 18. 6. 7.
k in Tryphon.
l lib. 4. c. 66.
m ſupra.
n Pſal. 103. 3.
o ibid.
p par. 3 de prædict. c. 31.
q in Symb.
r 6. de Demonſtra. c. 1.
ſ 1. Reg. 30. 18. 26.
t homil. 36. in Euang. & 3. Moral. c. 19.
u Deut. 32. 11.
x Serm. 62.
y Serm. de Aſcenſ.

Huc ſpectant quæ beatus Thomas *z* diſputat de conuenientia Aſcenſionis, necnon Scholaſticæ ipſius, potiſſimum Suarez, atque ſæpe citati Patres in Orationibus, ſeu Homiliis & Sermonibus de Aſcenſione, maxime ſanctus Bernardinus, vel in commentariis ad Acta. Illa maximi momenti eſt, quod Aſcenſio maxime confirmat nos in fide diuinitatis CHRISTI, & aliorum eiuſdem myſteriorum. Propterea eum ſcandalizatis de EVCHARISTIA dixit CHRISTVS *a*: *Hoc vos ſcandalizat?* (ſcilicet quod manducare deberent carnem, & bibere ſanguinem eius) *Si ergo videritis Filium hominis aſcendentem vbi erat prius?* Quaſi dicat: Si hoc non creditis, nec il-

De conuenientia Reſurrectionis Chriſti.
z 3. p. q. 57. a. 1.
a Ioā 6. 61. 62.

a in c. 4. Ioan.
b Pſal. 92. 5.

lud. Et illud cum videritis, confirmabimini in fide huius. Notauit hoc Albertus *a*, alludens ad locum Pſalmi *b*: *Mirabilis in altis Dominus: teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis*: & poſſet quod ſubiicitur de ſanctificantis miſſione Spiritus accommodate intelligi, *Domum tuam Domine decet ſanctitudo.*

c ſupra verſ. 3.

Christus feria quinta in cœlum aſcendit.

Inter circumſtantias Aſcenſionis nondum expoſitas, tempus eſt, quod cum quadrageſimum ab Aſcenſione diem eſſe, ipſiuſmet Auctoris noſtri teſtimonio *c*, manifeſtum ſit, ſequitur quinta feria Chriſtum aſcendiſſe, non Sabbato, quod tamen Chryſoſtomus voluit, neque Oecumenius illum citans, ſibi diſplicere ſignificauit. Ratio, quæ mouit Chryſoſtomum, nil efficit, videlicet quod locus Aſcenſionis diſtaſſe dicatur ab Ieruſalem itinere Sabbati; maius momētum afferret, ſi quis contenderet, dies quadraginta totos interceſſiſſe, demptis extremis, & quo Chriſtus reſurrexit, & quo aſcendit. Sed quia iis etiam diebus ipſe Diſcipulis apparuit, & mentio illa Sabbati ad circumſcribēdum ſpatium itineris facta eſt, de quo poſtea *d*, ratam eſſe oportet communem, & Eccleſiæ vſu confirmatam de feria quinta ſententiam. Adde præterea Conſtitutionem Apoſtolicam apud Clementem *e*, in qua numeratis quadraginta diebus à primo Dominico die, præcipitur, vt celebretur dies feſtus Aſſumptiōis Domini, quo die abſoluta omni diſpenſatione, aſcendit ad Deum Patrem. Eodem nomine fallitur Epiphanius, quando, vt quidem nonnulli de ipſo affirmant, loquens de ieiunio feriæ quartæ olim in Eccleſia ſeruari ſolito, eius cauſam reddit, quia illuceſcente feria illa, Dominus fuit aſſumptus. Cum autem Tertullianus *f* ait aſcēdiſſe Chriſtum in Pentecoſte, intelligi debet de ſpatio inter Paſcha, & feſtum Pentecoſtes.

d verſ. 12.

e 5 Conſtit. c. 18. vel 20.

f lib. de Bapt. cap. 19.

Chriſtus quo die paſſus, reſurrexit & aſcendit.

Quo menſe, & quoto menſis die, & quot agēs annos Chriſtus aſcenderit, pendet ex chronologia ætatis eius, & Paſſionis, & Reſurrectionis. Placet 25. die Martii mortuum eſſe, reſurrexiſſe 27. die 5. Maii aſcēdiſſe, agentem annum 34. hoc eſt, menſes quinque ſupra 33. annos. Vix lætior eſt menſis, propter plantarum viriditatē, Solis ſplendorem, auium concentum, communem toti naturæ amœnitatem. Apud Athanaſium *g* reperies in Syrmiana profeſſione Fidei Arianorum tertia Chriſtum poſt quinquaginta dies à Reſurrectione aſſumptum eſſe in cœlum: quod cōmuni ſententiæ, & ipſius, & Apoſtolicæ huic noſtræ hiſtoriæ repugnat.

g lib. de Syn.

Cur feria V. Chriſtus aſcēderit, myſticę rationes.
h Pelbartus ſer. 2. de Aſc.

Mitto tropologicas, ſeu anagogicas quaſdam de Aſcenſione in feria quinta cauſas *h*, quod eo die miſſi hominum piſcatores ſint ad prædicandum, quo ex aquis piſces producti: Chriſtus ceu magnarum alarum aquila euolauerit, quo volucres ex eiſdem aquis extiterunt: quod eodem die cęleſte, quo myſticum epulum, celebrari decuerit: eodem euehi ſuper omnes cœlos, & ordines Angelorum, quo ſe tanta Maieſtas infra pedes abiecerat etiam viliſſimi, & peſſimi proditoris: quod ea ſummi rerum domini, regiſque rite dicati triumpho dies debuerit, quam nebuloni neſcio cui, quem Iouem nominauit, impia ſuperſtitio conſecrauerat.

i Ioan. 13. 5.

Feria quinta olim ęque feſtiua ac dies Dominicus, & in ea ieiunare non licebat.
k Durand. in Ratio. lib. 6. c. 4. num. 11.
l tom. par. 4. ca. 47.

Hoc ſane conſtat, in gratam, ac religioſam Aſcenſionis Chriſti memoriam, æque olim in Eccleſia, atq; Dominicam *k*, feriam V. feſtiuam fuiſſe, nec magis ea die ieiunium prohibitum eſſe quam illa Melchiadis *l* Papæ decreto, propte A quam cauſam, vt & propter Sabbatum, quo etiā nō ieiunabatur, Quadrageſimam pluribus, quā ſex hebdomadis conſtitiſſe apud aliquos, dixi in Euangelium primum Quadrageſimæ: etſi poſtea, ne venerari nebulonem illū videremur, ſublatam eius diei celebritatem, Auguſtinus *m* teſtatur: Durandus autem, quia iam multiplicatæ erant Sanctorum feſtiuitates; ac proinde ab Agapeto Papa proceſſionem fieri eo die ſolitām (de qua etiam ſuperius meminimus) necnon Rupertus *n*, & Ludolphus *o*, in Dominicum eſſe tranſlatam.

m Serm. 215. de Temp.

n lib. 4. de Diu. off. c. 10.
o 1 par. de vita Chriſti c. 82.

Poſſemus Rogationū Litanias, quæ in Eccleſia Occidentali triduo ante Aſcēſionem poſt vl- B timam Dominicam à Paſchate feria 2. inchoantur, huc referre. Verum de his conſule ſcriptores de Diuinis officiis, & Baronium in Notis Martyrologii, ad 25. Aprilis: quæ res quoq; facit pro celebritate feſti Aſcenſionis.

Tropologia ſumpta ab Aſcenſionis loco.

p cap. 14.

Tropologias de loco petere potes ex dictis de prærogatiuā montis Oliueti. Hanc etiam Hieronymus, aut apud illum Auctor Commentarij in Marcum *p*, breui complexus eſt. *In monte Oliueti Chriſtus tenetur, & inde cælos aſcendit, vt nos ſciamus, quia inde aſcendimus ad cælos, vnde vigilamus, & oramus, & ligamur, nec repugnamus in terra.*

Qua hora Chriſtus in cœlum aſcenderit.
q verſ. 4.
r lib. 9. de Diu. off. c. 10
ſ in medit. c. 98.
t Serm. 2.

u Serm. 2.

x Pſal. 54. 18.

Hora fuit pomeridiana, vel certe poſt prandiū alia, ſi antequam aſcēderet cibum Chriſtus cum C Diſcipulis die eodem ſumpſit, vt ſupra *q* diſputauimus. Rupertus *r* monet proceſſionem in hoc feſto fieri poſt tertiam, indicans circa ſextā Chriſtum aſcendiſſe. Bonauentura *ſ*, & Vitriacus *t* idem dicunt de ſexta. Mairon, quem citat Pelbartus *u*, affirmat fuiſſe nonam. Auguſtinus indicat tempus meridianum. Sic enim ait exponens verſum illum Pſalmi *x*: *Veſpere, & mane, & meridie narrabo: Veſpere Dominum in cruce, mane in Reſurrectione, meridie in Aſcenſione: & enarrabo veſpere patientiā morientis: annunciabo mane vitam reſurgētis: orabo, vt exaudias meridie, ſedens ad dexteram Patris.* Idem fere habet Proſper in ſententia Auguſtini *y*. Sed & in multis locis vigere conſuetudinem fertur, vt ho- D ra diei duodecima vſque ad primam poſt meridiem vacetur orationi publicę ac ſolemni in memoriam Dominicæ Aſcenſionis. Solet quoq; cereus Paſchalis, index verſantis nobiſcum Chriſti poſt ſuam Reſurrectionem, ſub horam ſextā extingui, & tolli.

y in cap.

Sed quod hora nona aſcenderit, ſatis probat, quod eadem etiam hora Chriſtus expirans ad inferos deſcendit, ibiq; latronem, & Patres ſuæ diuinitatis viſione beatificauit. Accedit myſtica *z* ratio, quoniam ea hora creditur eiectus Adam præuaricator de Paradiſo, *cum illum Deus deambulans ad auram poſt meridiem a reprehenderit: & obſeptus eſt cuſtoditusq; ab armato Cherub aditus Paradiſi.*

z aſſertum à Pelbarto.

a Gen. 3. 8.

Chriſtus ſecundū quoſdam aſcendit hora nona.

E Poteſt vtraque ſententia conciliari, ſi dicas, Aſcenſionē contigiſſe poſt horam ſextā circa principium nonæ: prandium enim ſumebatur hora ſexta, poſt quod aliquid ſpatii neceſſario intercurrit, antequam ad montem perueniretur, & ibi data ſuis ſalute Chriſtus aſcenderet.

In die Aſcenſionis in templo eiuſdem quatit [illegible] ſum [illegible] tum.

b lib. de loc. ſanctis c. 7.

Beda, cuius in vita legimus eum videndi Chriſtum deſiderio æſtuantem, illam eandem Antiphonam intermortuis vocibus repetiſſe iacētem ex eo morbo, qui illi poſtremus fuit, circa diem feſtum Aſcenſionis: *O rex gloriæ Domine virtutū*; hic, inquam, venerabilis Pater, narrat in deſcriptione locorum *b* in diē Aſcenſionis Dominicę, per ſingulos annos, Miſſa peracta, validi flaminis procellam

cellam

A cellam deſurſum venire conſueuiſſe, & omnes, qui in Eccleſia eſſent, in terram proſternere, tota ibi nocte ardere lucernas, vt non illuſtrari tantum, ſed & ardere mons, & ſuppoſita loca viderentur. Non minorem admirationem afferunt, quæ idem *a* commemorat, atque Hieronymus *b*, propter Dominici corporis meatum, ſummum templi cacumen, quod ibi magnifice conſtructũ eſt, nullo modo contegi, & concamerari potuiſſe, ſed tranſitum eius à terra ad cœlum vſque patuiſſe apertum. Cum his Optatus Mileuitanus *c*, Paulinus *d*, Seuerus Sulpitius *e*, & ex recentioribus Burcardus *f*, & alii certam, teſtatamque de impreſſis à CHRISTO aſcendente veſtigiis mẽtionem faciunt, B ita vt is ſacratus locus nunquam tegi marmore, aut pauiri potuerit, ſemper excuſſis ſolo reſpuente, quæ manus adornandi ſtudio apponeret: & cum quotidie terra, vbi etiam Titus Ieroſolymam obſidens caſtra locauerat, à fidelibus hauriretur, damnum tamen arena non ſentiret, ſed eadem veſtigiorum ſpecies perſeueraret.

a Ibid.
b lib. de locis Heb.

c 6. contr. Par.
d epiſt. 11.
e lib. 2. Hiſt. ſac.
f par. 1. de Ter. ſanct. c. 9.
Veſtigia pedũ Chriſti ibi hærentia nũquam dimoueri potuerunt.

Iam vero quod Burcardus, & alii lapidem, qui Domini continebat veſtigia, hoſtium religionis noſtræ inuidia, inde ſublatum teſtantur, & in Orientali porta eius Eccleſiæ ab ipſis clauſa collocatum, neſcio quam hoc eſſe verum poſſit de lapide, cum mons, vnde CHRISTVS aſcendit, lapide conſtratus non eſſet, C & cæteri, quos citaui Patres, in terra, & arena tradant veſtigia impreſſa. Minus hoc nouum, mirumve videbitur de veſtigiis Chriſti, ſi verum eſt quod Gregorius *g* Turonenſis à ſapientibus, & qui locum ipſum inſpexerunt, accepiſſe ſcribit, ſulcos, quos rotæ curruũ Ægyptiorum Hebræos perſequentium in mari Rubro fecerant, in mari permanere, & quantum acies oculorum videre poteſt, in profundo cerni: quos ſi modicum commotio maris obtexerit, illo quieſcente, rurſus diuinitus renouari vt fuerant. Videtur hoc ex Paulo *h* Oroſio Turonenſis mutuatus trãſcripſiſſe. Rem narrat de vxore Lot in ſtatuam ſalis *i* verſa Tertullianus *k* longe mirabiliorem:

Lapisne Chriſti veſtigia retinuerit an arena.

g lib. 1. Hiſtor. Franc. c. 10.

h lib. 1 c. 10.
i Gen. 19. 26.
k Carm. de Sodoma c. 1.
De ſtatua ſalis in quam verſa eſt vxor Lot.

D

—— *& ſimul illic*
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulcrum,
Ipſaq; imago ſibi formam ſine corpore ſeruans,
Durat adhuc, etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluuiis dilapſa ſitu, nec diruta ventis,
Quin etiam ſi quis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore, ſexus
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes.

Teſtatur de ſua Ioſephus *l* antiquior ætate, & multo recentior Burcardus *m*, nimirum ſtatuam illam adhuc exſtitiſſe, & ad tempus vſq; generalis reſurrectionis duraturã, Thargum *n* dicit, & valde indicat liber Sapientiæ *o*.

l 1. Ant. c. 12.
m 1. p. de Terra ſanct. c. 7.

n Gen. 19.

o cap. 10. 7.

E Addam hic in fine quam legi apud S. Bernardinum *p*, alioſq; *q* hiſtoriam de nobili milite, qui cum pie obitis locis aliis ſanctis, ad ipſa eadem veſtigia Chriſti, quæ modo dixi, perueniſſet, indidem corpore animoque deficiens, præ amoris ſuauitate, & Chriſtum videndi deſiderio, euolauit in cœlum, vnde Chriſtus aſcenderat; cumque corpus, vt fit, exenteratum eſſet, apparuerunt in corde inſculpta verba: AMOR MEVS IESVS. Nos quamdiu Chriſti iuſſu *r* peregrinamur, *conuerſationem habemus in cœlis ſ*, & *vbi ipſe eſt ad dexteram t Dei ſedẽs, quæ ſurſum ſunt quæramus, quæ ſurſum ſunt ſapiamus, non quæ ſuper terram* u. *Membra Chriſti ſumus, ſi aſcendere volumus in cœlum* x, *ſpe aſcendamus, & corde ſequamur; vitia, & paſſiones ſubdendo, & calcando, ſcalam de iis nobis faciamus* y: *ſurſum vocatos animos deſideria terrena non deprimant, ad æterna prælectos peritura non occupent* z. *Laborandum, & totis vtriuſque hominis viribus luctandum eſt, vt nobilior portio inferiorem ad cælorum ſecum excelſa extollat potius, quam vt inferior ſuperiorem ad inferni profunda demergat* a: *qui ad cœlum aſcendiſſe Dominum audiuimus, hoc ſeruemus in meditatione quod credimus: & ſi adhuc hic tenemur infirmitate corporis, ſequamur tamen cum paſſibus amoris.* Sed iam tempus eſt, vt reuertentes de monte Oliuarum, Diſcipulos ad montem Sion proſequamur. B Nam Chriſtus in cœlo quomodo ſedeat ad Patris dexteram, ſuperius *b* ſatis pro inſtituti ratione diximus: an vero vnquam ad eos deſcenderit, vel deſcendere aliquando ante iudicii diem credendus ſit, aptior ad diſputandum locus erit in hiſtoria de B. Pauli *c* vocatione. Interim lege Suarez in Tertiam partem *d*.

p Serm. 2. de Aſcenſ.
q vt Pelbar. & Surius.
Militis generoſi mors glorioſiſſima.

r 2. Cor. 5. 6.
ſ Phil. 3. 20.
t Col. 3. 1. 2.
u Aug. Serm. 174. de Tem.

x Idem Ser. 176.
y Leo Serm. 2. de Aſcenſ.
z Hilar. Arelat. hom. 1. de Aſcenſ.
a Gregor. hom. 29. in Euang.

b verſ. 9.

c cap. 9.
d q. 58. Diſp. 51 ſect. 4.

Verſus 12.] Tunc reuerſi ſunt Ieroſolymam à monte, qui vocatur Oliueti, qui eſt iuxta Ieruſalem, Sabbati habens iter.

C ALTERA nunc pars ſequitur iſtius capitis, in qua catalogus vndecim Apoſtolorum texitur poſt diſceſſum Chriſti, loco eodem cum eiuſdem Genitrice, & fratribus, aliiſque mulieribus orationi ſedulo incumbentium, & ſancti SPIRITVS aduentum pie, auideque expectantium.

Tunc reuerſi ſunt.] Hic repetenda, quæ Lucas ponit *e* in Euangelio: *Et ipſi adorantes regreſſi ſunt in Ieruſalem cum gaudio magno, & erant ſemper in templo laudantes, & benedicentes Deum.* De poſteriore ſententia dicemus verſu ſequenti.

e c. vlt. 52. 53.
Gaudium Apoſtolorum poſt Chriſti Aſcenſionem quale & quantum.

Prior docet gauiſos Diſcipulos, nempe & gloria aſcendentis Chriſti delectatos; & Angelorum reſponſo confirmatos, & promiſſi Spiritus ſancti expectatione animatos. D *Gauiſi* leguntur Diſcipuli *viſo Domino ſuſcitato* f: ſed eo ablato, auctum gaudium eſt, non ablatum, nec vnquã antea gaudium magnum ipſis tribuitur, etſi Magis ſtellam reuiſentibus *g*.

f Ioan. 20. 20.

g Matt. 2. 10.
Chriſtus ab Apoſtolis adoratus.

Non equidem dubito adoratos nunc à Diſcipulis non ANGELOS, ſed CHRISTVM, ſiue adorationem factam intelligas dum aſcenderet, ſiue poſtquam aſcendit, ſiue etiam vtroq; tempore, ſiue denique non CHRISTVM tantum, ſed & veſtigia ab eo relicta, vt ſanctus Bernardinus putat *h*. Verum non facile conceſſerim (quod docet Maldonatus *i*) adhuc ab illis nunquam eſſe adoratum, quod nempe quamuis Deum eſſe credebant, E tamen quia ſolum in eo videbant hominem, tanquam cum homine verſabantur: iam autem demum cum ferri in cœlum vident, coactos eſſe reipſa cõfiteri Deum, quem ante ſola fide confitebantur. Nam & ſola fides de CHRISTI Deitate ſatis eſſe potuit ad eum adorandum in Diſcipulis, quæ alios tam multos perpulit ad hunc illi cultum exhibẽdum: vt Magos *k*, leproſos *l*, Principes *m* Synagogæ, nautas *n*, Zebedæi *o* vxorem, Chananæam *p*, Dæmones *q*, cæcum *r* natum, hæmorrhoiſſam *ſ*, pias mulieres *t* poſt Reſurrectionem. Quid? quod etiam poſt Reſurrectionem Matthæus *u* aperte meminit ab vndecim adoratum eſſe in Galilæa CHRI-

h ſerm. 1. a. 3. c. 1.

Chriſtus an ab Apoſtolis ante dictam Aſcenſionis ſit adoratus.
i in Lucam.
k Matth. 2. 11.
l Matth. 8. 2.
m Matth. 9. 18. Marc. 5. 22. Luc. 8. 41.
n Matt. 14. 33.
o Matth. 20. 20.
p Matt. 15. 25. Mar. 7. 25.
q Matt. 8. 28. & 5. 6. Luc. 8. 28.
r Ioan. 9. 38.
ſ Mar. 5. 33. Luc. 8. 47.
t Matt. 28. 9.
u Matt. 28. 17.

a cap. 5. 8.

A STVM, de Petro vero Lucas a narrat procidiſſe ad genua IESV adorabundum videlicet, vt ibi ſententiæ auctor, quam modo refellimus, affirmat, & precabundum, cum in laxatum CHRISTI iuſſu rete contuliſſet piſcium multitudinem copioſam. Denique tot ac tam illuſtria miracula non minus reipſa cogebant Apoſtolos, vt Deum eſſe faterentur Chriſtum, quam ipſa eius Aſcenſio, atque hæc etiam non ita cogebat, quin, vt de Thoma b Gregorius c notauit, nunc dici de aliis potuerit, quod hominem viderūt, & Deum crediderunt, ac adorauerunt: fortaſſe ille intellexit ab omnibus communiter, ac publice Chriſtum non eſſe adoratum.

b Ioan. 20. 28.
c homil. 26. in Euang.

Mons Oliueti mons luminum dictus.
d 2. par. de vita Chriſti c. 2.

B *A monte qui vocatur Oliueti.*] Ludolphus d notat, in veteri editione haberi, *A monte trium luminum*, quia mons Oliueti de nocte, inquit, illuminabatur ex parte Occidentis igne templi, vbi erat ignis iugis in altari: mane à parte Orientis excipiebat radios Solis, antequam hi illuſtrarent ciuitatem: habebat etiam copiā olei, quod eſt fomentum luminis. Gloſſa ordinaria Rabani idem docet de nomine montis trium luminum, & de cauſa nominis, non tamen quod vetus editio in textu id nomen habuerit.

e verſ. præced.

Mons Oliueti quātum ab Ieroſolymis diſtaret.

Sabbati habens iter.] Monui ſuperius e, nomen Sabbati nō fauere opinioni Chryſoſtomi, quod CHRISTVS die Sabbati aſcenderit, cum hic C ſolum deſcribatur quo ſpatio mons Oliueti diſtaret ab Ieruſalem, nimirum quantum in Sabbato confici ab Hebræis poſſet: erat autem, vt ex Origene Oecumenius refert, vnius milliaris duum millium cubitorum, vel duorum milliū pedum, vt ex Rabinorum traditione, Hieronymus f: vel vt in hunc locum Beda, Gloſſa interlinearis, & Lyranus docent, idemque Beda g alibi duorum milliariorum, nempe Italicorum. Quod colligi quoque poteſt ex Ioanne h, qui Bethaniam, quæ eſt à latere montis Oliueti, iuxta Ieroſolymam fuiſſe ſcribit quaſi ſtadiis quindecim, hoc eſt, mille octingentis ſeptuaginta quinque paſſibus. Continet enim ſtadium centum D vigintiquinque paſſus; remotior vero eſt Bethania, quam mons ab Ieruſalem; quippe, vt dixi, non ad radices eius ſita, ſed in latere.

f epiſt. 151. ad Algaſ. q. 10.
g libr. de loc. ſan. c. 9.
h c. 11. 18.

Mons Oliueti vno milliari ab Ieroſolymis non diſtat.
i 16. Antiq. c. 3.

Maxime probabilis eſt traditio, quam recitat Hieronymus, quia mons Oliueti, teſte Ioſepho i, adeo propinquus eſt vrbi Ieroſolymæ, vt inter vtrumque parua vallis Cedron tantum interſit, & vbi ſexto ſtadio Titus cōtra vrbem caſtra poſuit, quæ diſtantia longe minor eſt, quam duorū, vel vnius etiam milliaris. Mille enim paſſus quinque mille pedes continent, & ſex ſtadia conficiūt ſeptingentos, & quinquaginta paſſus: quin & mōtis principium propius aberat, quam vbi Romanorum caſtra locata ſunt. Itaque bis mille pedes E ex illa Hebræorum traditione paulo plus continent, quam ſtadia tria, quæ Burcardus k quatuor eſſe affirmat, quibus mons abeſt: illud quoque vnum milliare Origenis, conſtans duobus millibus cubitorum, ter mille pedes conficit, quoniam cubitus pedem habet cum dimidio: magiſque ad leucam Gallicam accedit, quàm ad Italicum milliare, quod breuius eſt. Opinionem de bis mille paſſibus probant quidem recentiores ex alia Iudæorum traditione in libro quem appellāt Mitnaioth; prior tamen præferenda, cum, Hieronymo teſte, ex illis verbis eā acceperint in Exodo l: *Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum, nec egrediatur de loco ſuo die ſeptima.*

k ſupra citato loco.
l cap. 16. 29.

m q. 59. in cap. 21. Matth.

A Abulenſis in Matthæum m, cum ait CHRISTVM in Bethania hæſiſſe die Sabbati pridie quam triumphans Ieruſalem ingrederetur, quod nō liceret eo die iter facere, indicat profecto hāc ſententiam. Siquidem Bethania longius quidem aberat, quam montis pars aliqua, nō tamen pluſquam vndecim ſtadiis, id eſt, non integris duob. milliaribus, vt dictum eſt. Lege eūdem Abulenſem ſuper quartum Regum n, vbi ait licuiſſe mille paſſus eundo, totidemq; redeundo animi gratia, vel pia de cauſa conficere, ſed non ad expedienda negotia. Hoc etiam dicunt Lyranus & Carthuſianus. Syrus interpres hoc loco vertit, *qui eſt iuxta crepidinem Ieruſalem, & diſtat ab ea circiter ſeptē* B *ſtadia.* Cæterum dictæ traditionis origo, cur fas crederetur Sabbato breue illud ſpatium perficere, cum lex alioqui omne prorſus iter vetare videretur o, vt ante dixi, naſci potuit, ſicut indicat Oecumenius, quoniam Ioſue p per præcones cauit, vt Arca procedente, diſtarent ab ea caſtra duum millium cubitorū interuallo; propterea debuit licuiſſe inde accedere ad ipſam ipſo quoque Sabbato.

n in 4. c. 4. q. 14.
Quantū iter diebus Sabbati liceret conficere.
o Exo. 16. 29.
p c. 3. 4.

Vnde factum ſit vt Sabbato tantū itinera conficere licuerit.

Gloſſa interlinearis hic negat ſciri qua auctoritate in mores inducta ſit Sabbati per ſpatiū aſſignatum ambulatio: hanc autem Lyranus magis ad recreationem fuiſſe, quam ad laborem. Vide etiam Chriſtus cum Iudæis ex eorum conſuetu- C dine, & opinione loquens q: *Orate*, inquit, *ne fiat fuga veſtra hyeme, vel Sabbato.* Illa quidem, quia rigore horrida, lutoſa, & pluuioſa eſt; hoc autem, quia religione prohibebantur Iudæi vltra breue illud ſpatium procedere, etſi non omnino, vt ſuperſtitioſe ac ridicule nonnullos ex ipſis exiſtimaſſe, & obſeruaſſe Origenes r teſtatur.

q Matt. 24. 20.
r lib. 2. de Princip. c. 4.

SABBATI.] De huius diei celebritate, & inſtitutione nō eſt præſentis loci ex profeſſo diſſerere. Ea de illo dicem9, quę ſubinde occaſio ſuggeret, prout & paulo ante fecimus. Duo de noſtris in hoc argumento bene verſati ſunt, Toletus ſ, & Ribera t. Ex his nunc præter id, quod de Sabbati itinere diximus, nominis notationē no- D tabimus: quæ non petenda eſt à Baccho, qui interdum dicitur Sabbos, vt Plutarchus u putauit, mentiens à Iudæis cultum eſſe; vox enim Hebræa eſt, non Græca: neque propter eandem cauſam à Sabbo, qui Ægyptiis inguinum dolor eſt, vt Apion x Grammaticus Alexādrinus volebat, ex quo Hebræi laborantes, cum Ægyptum egreſſi ſunt, die ſeptimo quieuerunt: neque à שבע *ſchebah*, quod eſt *ſeptem*, quaſi dies ſeptima, vt ex Chriſtianis doctoribus Lactantius y, & Theophilus z: ſed à שבת *ſchabath*, id eſt, *quieuit*, quoniam eo die Deus à creatione rerum quieuit, vt aperte Scriptura docet a, & Ioſephus b, aliique, quamuis & Scriptura c aliam cauſam reddit, vt exponit Mo- E ſes Ægyptius d: quia liberati ab Ægyptia captiuitate, diem habuerunt, quo non à labore tantum quieſcere, ſed feriari etiam in Dei cultum, & honorem poſſent. Euſebius Cæſarienſis e cum eandem à Dei quiete etymologiam attuliſſet, ſeptimi diei ſingularem quandam excellentiam, præcipuamq; religionem, & ſanctificationem (à qua in Scriptura omnis alia feſtiuitas denominatur) vidiſſe quoque priſcos Gentilium Theologos, Linum, Homerum, Heſiodum, demonſtrat, productis in medium verſibus eorum.

ſ Ioa. 5. annot. 7. & c. 7. annot. 2.
t 5. de Temp. cap. 1.
Sabbatū vnde deriuetur, & primo non à Sabbos, id eſt, Bacchus.
u lib. 4. Sym. quæſt. 5.
x c. lib. 2. cont. Apion.
y lib. 7. c. 14.
z lib. 2. ad Autolycum.
Sabbatū deriuatur ab Hebræo verbo, quod ſignificat quieſcere.
a Gen. 2. 2. Exo. 20. 9. 10. 11. & 31. 17. Deut. 5. 13. 14. Hebr. 4. 4.
b 1. Ant. c. 2.
c Deut. 5. 15.
d lib. 3. Doct. dubitantium, c. 32.
e lib. 13. de præp. Euang. c. 7.

Bene probat Pererius f, præceptum Sabbati non eſſe præſcriptum in ſtatu innocentiæ, aut in lege naturæ, ſecutus in ea re Bedam, ac Abulēſem

f lib. 3. in Gen.
Sabbatum nō fuit præſcriptum in ſtatu innocentiæ.

contra

contra Catharinum, affertque teſtimonium Iuſtini *a*, Euſebii *b*, Tertulliani *c*, Cypriani *d*. Lege item Renatum Laurentium *e*, Andream *f* Maſiū, Petrum Galatinum *g*, & interpretes B. Thomę in Summa *h*, & Damaſcenum *i*, & auctorem victoriæ contra Iudæos *k*. Etſi vero verba Iob *l*, *non requirat eum* (diem quo conceptus erat, vel natus) DEVS *deſuper*, exponere videantur Chryſoſtomus *m*, B. Thomas *n*, Lyranus *o*, Beda *p*, ne habeatur pro die feſtiuo, vnde confirmari poſſet oppoſita ſententia: tamen melior ſenſus eſt, ne Deus ratam habeat eam ſolemnitatem, quam talibus diebus homines quandoque decernunt, nec huiuſmodi diem velut ab hominibus dicatū, requirat. B Fortaſſis diem natalem Iob ſubditi eius lætitia celebrabant, quamuis id ipſe non inſtituiſſet, ſicut qui natales ſuos Pharao, Herodes. Indicat Origenes *q*.

Ridiculum eſt, quod narrat Volaterranus *r* de Iudæo, qui delapſus in cloacam die Sabbati, noluit ob diei religionem eo die extrahi: ſequenti vero cauit loci dominus, ne extraheretur, prætexens Dominicæ reuerentiam.

Antiquior alterius væſania recitatur à Syneſio *ſ* oculato teſte, qui mox vt Sol reliquit terram in Paraſceue, clauo nauis relicto proſtrauit ſe, ſeque cuiuis calcandum exhibuit, nec ad opus rediit, quamlibet adacto gladio minitarentur ei mortē, quam ſequentis diei dimidium noctis rediret.

C Et opinor, eadem nimia religione tenebantur illi Iudæi, quos Pompeiū Strabo *t* ſcribit, captis Ieroſolymis expugnaſſe, cum diem ieiunii obſeruaſſet, quo ceſſabant ab opere. Quæ ceſſatio, vt mihi quoque videtur ab imperitis Gentilibus vocata eſt, ieiunium Sabbati, vt ab Auguſto *u*, Martiale *x*, Iuſtino *y* hiſtorico, ita vt, quod nil Sabbato pararent cibi Iudæi, omnique negotio abſtinerent; ieiunare quoque Iudæos proprie putarent: quod nefas tamen eo illis die fuiſſe docet Moſes Ægyptius *z*, aperteque colligitur, non ſolum ex catalogo ieiuniorum Iudaicorum, quem refert Ribera *a*, poſt Genebrardum, ſed etiam ex hiſtoria Iudith *b*.

D Minus probo vel ieiunium Sabbati dici vnū maxime ſolemne in anno, vt ſenſit Beroaldus *c*, vel quodlibet, denominatione accepta dierum hebdomadæ à Sabbato. Concedo denominationem iſtam, quomodo vocatur vna, id eſt, prima Sabbati *d*, & dicitur ieiunare quis bis in Sabbato *e*, ſed hoc non facit ad propoſitum.

Verſus 13.] Et cum introiſſent in cœnaculum, aſcenderunt, vbi manebāt Petrus & Ioannes, Iacobus, & Andreas, Philippus, & Thomas, Bartholomæus, & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.

E Et *cum introiſſent, in cœnaculum aſcenderunt.*] Interpunctio poni debet poſt primum verbū, & ſuppleri nomen ciuitatis, quod in textu Gręco non lego, quamuis Gloſſa ordinaria ibi eſſe affirmet *Prius aſcenderunt*, inquit Lyranus, *& poſtea introierunt cœnaculum*: & eſt figuratiua locutio, ſic vt cum dicitur *f*:

—moriamur, & in media arma ruamus.

Ita quoq; Carthuſianus, & alii Latini præter Gagneiū, qui ſenſum, quē dixi, bene colligit ex textu Græco, *καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον.*

a in Tryph.
b 2. Hiſt. c. 4.
c contra Iud.
d item contra Iud.
e in Tertul.
f in c. 8. Ioſue.
g lib. 11. de ar. Cath. verit. c. 8. & 10.
h 2. 2. q. 100. a. 3. [illegible] etiam lege quodl. 2. art. 8.
i 4. de fide c. 24.
k p. 2 c. 15.
l c. 3. 4.
m in cat. Iob.
n in c. 3.
o ibidem.
p ibidem.
q ibidem.
Hebræi in foueam lapſi inſania.
r 3. Geogra.
ſ ad Euopt.
Ieiuniū quod Iudæi celebraſſe in Sabbato dicūtur, quale.
t lib. 16.
u apud Suet. c. 76.
x lib. 4. Epigr. 4.
y lib. 36.
z lib. [illegible] lib. 3. de temp. c. de Sabb. & de ieiun.
a 3. de temp. cap. 4.
b in c. 8.
c in Sueton. in Oct. c. 76.
d Ioan. 20. 1. Matth. 28. 1.
e Luc. 18. 12.
f Virg. 2. Æn.

A *Cœnaculum.*] Ὑπερῷον. Latina vox auctore Feſto *g*, & Varrone *h* ſignificat vniuerſam domus partem ſuperiorem, poſtquam ibi cœnitari cœptum eſt. Eſt porro falſum diſcrimen, certe non perpetuum, quod affert Valla *i*, cœnaculum eſſe locum ad cœnandum in loco ſuperiore, cœnationem in inferiore. Vnde & in cap. 20. *k* huius libri cecidiſſe narratur Eutychius adoleſcēs de tertio cœnaculo: & Ezechiel *l*, Hiſtoria Regum *m*, & liber Paralipomenon *n*, vócem eandem in hac ſignificatione vſurpat, etiam pro ſuperiore parte templi, aliaque paſſim exempla occurrent. Aliquando etiam locum conductum ſignificat, habitatumque à tenuioribus, & inquilinis, iuxta illud B Iuuenalis *o*:

—Lateranorum obſidet ædes
Tota cohors, rarus venit in cœnacula miles.

Vnde cœnaculariam exercere dicebatur *p*, qui de ędibus modicum quid ſibi retinens, ſuperiora domus inquilinis locabat. Mos ille vigebat apud Romanos: Græci vero contra ad inferiora veſtibula, & ſub porticu hoſpites diuertere faciebāt, alte ipſi habitabant in penetralibus. Eadem conſuetudo Romanorū colligitur ex Plauto *q*, Macrobio *r*, & rurſum ex Iure ciuili *ſ*, & ex aliis Auctoribus apud Tiraquellum *t*.

Suſpicari poſſemus tale fuiſſe cœnaculum, cuius hic mentio fuit, ſi idem fuit, in quo vltimam C cœnam CHRISTVS celebrauit, vt habent Acta *u* Barnabæ; & ſi, quia dominum eius cœnaculi ipſe CHRISTVS nō nominauit, pauper fuit, & ignobilis, ſicut hac ratione impulſus Ambroſius *x* exiſtimauit: conſtat tamen fuiſſe grande ſtratum, ac paratum *y*, quale pauper homo habere non potuit. Nicephorus *z*, & Cedrenus *a* credunt fuiſſe cœnaculi dominum Ioannem Euangeliſtam: alii apud Theophylactum *b*, Simonem leproſum; Euthymius *c*, & Maldonatus *d*, aut Ioſephum Arimathienſem, aut Nicodemum, aliūve ex occultis Diſcipulis nobilem & locupletē *e*. Alexander auctor Actorum Barnabæ, Ioannem cognomento Marcum, Barnabæ conſobrinum, D in *f* cuius domū Petrus è carcere liberatus ſe recepit, atq; ibidē ipſo die Reſurrectionis CHRISTVM apparuiſſe, illuc SPIRITVM ſanctum in Pentecoſte miſiſſe, locumque in monte Sion Eccleſiam conſecratum eſſe. Quod Hieronym. *g* quoq; confirmat, inſuper eo illatam ſcribens columnam, ad quam alligatus CHRISTVS flagellatus eſt; idemque prodit Beda. *h*

Hęc de loci celebritate, & ſanctitate haud grauate admitto: quis eius antea dominus fuerit, Euthymio: & Maldonato, quibus adde Ianſeniū *i*, vel Alexādro, quam aliis potius conſentio. Nam Ioannes Apoſtolus vt fuerit propter nobilitatē, quod Hieronym. *k* ait, notus Pontifici, nec adeo E tenuis, quin & mercenarios *l* piſcatores haberet, & fortaſſe domum Ieroſolymis, in quam Chriſti Genetricem poſt illius Aſcenſionem receperit, non habuit certe adeo grandem, ornatam, ſtratam, paratam: neque ſi ipſa eius erat, debuit cum Petro mitti ad perquirendum, vbi Paſcha parandum foret *m*. Iam Simon leproſus, apud quem etiam ante ſex dies CHRISTVS cœnauerat *n*, nō Ieroſolymæ, ſed Bethaniæ habitabat; niſi diuinādo dicas hominem religioſum, & locupletem, Lazari, ac ſororum patrem, vt Nicephorus tradit, Paſcha in Ieruſalem celebrare voluiſſe, vel in cōducta, vel in domo propria. Felix quicumque ille fuerit, qui ex priuato ac profano in cōmunem ſa-

Cœnaculum quid ſignificet.
g lib. 3.
h lib. 3. de ling. Lat.
i 4. eleg. c. 12.
k verſ. 9.
l c. 41. 7.
m lib. 3. c. 6. 8.
n lib. 2. c. 3. 9.
o Satyr. 3.
p leg. ſi vero plures. ff. de his qui deiec.
q in Amphitryo.
r lib. 2. Sat. c. 6.
ſ l. ſi domus. §. [illegible] ff. [illegible]
t in Alex. ab Alex. lib. 3. c. 14.
Cœnaculum in quo Chriſtus Paſcha celebrauit, & Iſtud fuerintne idem.
u Sur. tom. 3.
x Luc. 22.
y Marc. 14. 15. Luc. 22. 12.
z 1. Hiſt. c. 28.
a in Annal.
b Matth. 26.
c ibid.
d ibid.
e Sur. tom. 3.
f Alexan.
g ep. 27.
h libr. de loc. ſan. c. 3.
Quis dominus eius cœnaculi fuerit.
i Concor. c. 129.
k ep. 16.
l Marc. 1. 20.
m Luc. 22. 8.
n Matth. 26. 6. Marc. 14. 3. Io. 12. 1.

crumque vſum domum conuertit, vt ſuas deinceps viri illuſtres fecêre baſilicas.

Chriſtus cur locum celebrem ad Paſcha celebrandum elegerit.

Quod verò CHRISTVS, qui præſepe natiuitati, aſellum pompæ triumphali, morti crucem, tam nobilem elegerit celebrando Paſchati locum, & inſtituendæ Euchariſtiæ, docere nos voluit res ſacras quàm decorè, & ornatè tractare ac percipere, noſtra commoda, quàm modeſtè & humiliter curare debeamus.

Cur hic Apoſtoli nominentur.

Vbi manebant Petrus, &c.] Ponuntur hic nomina vndecim Apoſtolorum, deerat enim collegio duodenarius, *vt intelligamus*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *eos reſipuiſſe, qui à Chriſto in eius paſſione defecerant: & vt quorum deſcribebantur acta, eorum nomina tenerentur*, nec quiſquam, ſicut Hieronymus *a*, Euthymius *b*, Cyrillus *c*, & Auguſtinus *d* annotarunt, per fraudem in Apoſtolorum numerum irreperet, ac ſe pro Apoſtolo, vt Manichæus, venditaret: vt Chriſtiani generis primi fundatores, & parentes in noſtra ſemper memoria viuerent & vigerent. Sic verò videmus nobiles ac principes ex nomine in Scriptura recenſitos eſſe, præſertim in libro Numerorum *e*. Quę etiam cauſa fuit, cur tam exactè illorum Euangeliſtæ catalogum confecerint *f*.

Apoſtoli cur duodecim fuerint.

Duodenarij variæ afferuntur cauſæ, totidem enim fuêre, per quos Iudaicus populus propagatus eſt, Patriarchæ, ita vt Teſtamentum vtrumq; *hoc quaſi dodecaſtylo* (ſic loquitur Irenæus *g*) id eſt, duodecim columnarum numero, quos etiam Ioannes in Apocalypſi *h* per vigintiquatuor ſeniores videtur intellexiſſe, vt ibi exponit Beda, & alij, & Arnobius *i*, fundatum ſit. Huius numeri figuras in vetere Teſtamento, aliaſque congruentes rationes ſubtiliter, pieque ſcrutati ſunt Iuſtinus *k*, Tertullianus *l*, Hieronymus *m*, Theodoretus *n*, Theophylactus *o*, Auguſtinus *p*, Sedulius *q*, Emiſſenus *r*, Rabanus *ſ*, Gregorius *t*, Ambroſius *u*, Beda *x*, Macarius *y* Ægyptius, & alij, qui vel in Euangelia ſcribunt, vel Acta, vel etiam Apocalypſin *z*, & ex recentioribus Alphonſus *a* Salmeron noſter, qui ſimul diſcrimen affert in Paulo, & Barnaba ab alijs Apoſtolis: de quo nos alias: illas autem rationes, quas alibi ſigillatim enucleauimus, vt nos commentarij finibus contineamus, modò contenti erimus indicaſſe, vnde quis petere poſſit.

Ludunt etiam Auctores in duodecim fontibus *b* Elim: lapidibus *c* ab Ioſue in Iordane electis: lapidibus *d* rationalis: lapidibus *e* ex quibus altare confectum eſſe: lapidibus *f* in fundamenta Ieruſalem coniectis: & totidem portis eius *g*: in duodecim virgis *h*: exploratoribus *i* Terræ promiſſionis: bobus *k* ſuſtinentibus mare æneum: vitulis *l* ad ſacrificium, alijſque animalibus eodem numero *m*: acetabulis *n*: panibus *o* propoſitionis: viris electis *p* ad portandam Arcam, quos Ioſue elegit: adoleſcentibus *q* offerentibus hoſtias pacificas: Iudicibus *r*, qui poſt Ioſue iudicarunt populum, duodecim ducibus *ſ*, qui in dedicatione templi Salomonis munera obtulerût: tintinnabulis *t* in veſte Pontificis: in duodecim fructibus *u*, qui per menſes ſingulos duodecim gignuntur: cophinis *x* fragmenta panum continentibus: Stellis *y* in corona ſponſæ: cœlis duodecim; tot enim peritiores noſtri temporis Mathematici demonſtrát: ſignis Zodiaci cum menſibus anni, & horis diei in portis *a* Dauid: in Leonibus *b* in throno Salomonis: in duodecim Patriarchis quos dixit, & tribubus *d* Iſraeliticis, in arithmetica perfectione *e* iſtius numeri compoſiti ex duplici ſenario, qui primus in alijs perfectiſſimus habetur; vt fructus, deſignant Apoſtoli beatitudinem accidentariam, quæ percipietur in eorum viſione: orationis auxilium, vt Stellæ: vt ſigna Zodiaci, exemplum: doctrinam, vt fontes: miracula, vt lapides in rationali: baptiſmum, vt Patriarchæ: vt boues æneum mare ſuſtinentes, pœnitentiam: communionem Euchariſtiæ, vt panes propoſitionis: vt fundamenta, firmitatem diuinæ gratiæ aliorumque donorum: mortem toleratam pro nobis, vt lapides extracti de Iordane: nec difficile aliter alia commodo pioque ſenſu interpretari. Lege Blaſium Viegam *f*, vbi addit, *in corona mulieris, id eſt, Eccleſiæ, Stellas duodecim*, qui, dum demerſum aquis hunc reparo commentarium, à me legitur, haud diu anteà editus.

PETRVS.] Græca vox eſt pro *Cepha*, aut *Cipho* Syriaca, ſiue Chaldaica, & Syrochaldaica, quod huic Apoſtolo nomen Chriſtus iam inde à principio vocationis impoſuit *g*, vt placet Auguſtino, *h* cum dixit, *Tu vocaberis Cephas*, futuro vtens pro imperatiuo, vt cum Abrahamo Deus his verbis nomen mutauit: *Nec vltra vocabitur nomen tuum Abram: ſed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium conſtitui te*. Sicut verò ex Hebræo, כיפ *Cheph*, id eſt, *petra*, quod reperies apud Ieremiam *k*, & Iob *l*, Chaldæi more ſuo addito א in fine, fecerunt כיפא *chepha* ita Græcè dialecto Attica Πέτρος, idem eſt quod πέτρα, quæ tamen genera, ſeu potius terminationes, meritò variatæ ſunt apud Matthæum *m* ab interprete Græco, & Latino: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram*, cum in textu Hebræo, aut Chaldaico, ſiue Syriaco, vel Syrochaldæo nullo diſcrimine idem nomen ponatur, quia vir non petra, ſed Petrus nomine maſculino vocandus fuit. Ædificij verò fundamentum per fœmininum melius, ac vſitatius exprimebatur, eſtque, vt dixi, πέτρος, pro πέτρα, Atticum, ac proinde etiam rarum.

Petrus à petra non dictus.

Quare probabile non eſt, Petrum à petra dictum eſſe, cum Syriace, qua lingua Chriſtus locutus eſt, vtrumque nomine eodem ſignificetur, & à petra deriuatiuè potius Petreus, quam Petrus diceretur. Id à ſe *n* aliquando dictum probabiliter, Auguſtinus retractauit *o*, alibique *p* apertè faſſus eſt, quod res eſt.

Qui Cepham κεφαλὴν, hoc eſt, caput, ſunt interpretati, vt Anacletus *q*, Optatus *r* Mileuitanus, & alij, ad ſoni vociſque ſimilitudinem alluſerunt: vt & qui κορυφαῖον, aut κορυφὴν appellauerunt, in quibus Dionyſius *ſ*, ſeu etiam κορυφαῖον ἀκρότατον, ſummum capitis verticem. Huiuſmodi alluſione vſi ſunt, qui Paſcha, Hebræam ſine dubio dictionem, ἀπὸ τοῦ πάσχειν, à patiendo, & paſſione Chriſti, denominarunt, Ambroſius *t*, Nazianzenus *u*, Auguſtinus *x*, Beda *y*: qui Ieſum ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, id eſt, *medeor*, quaſi dicas, *medicum*, Epiphanius *z* Cyrillus *a* Ieroſolymitanus. Similiter luſiſſe videbitur Philo *b*, in verbo ἰᾶν, quod eſt θεραπεύειν, & nomine ἰεσσαῖ, à priore verbo ducto, cum eoſdem, qui Ieſſæi à IESV dicebantur, vocat θεραπευτὰς, à curandis animorum ægritudinibus, & qui CHRISTVM ἀπὸ τοῦ κεχρίσθαι καὶ κοσμῆσαι τὰ πάντα δι᾽ αὐτοῦ τὸν Θεὸν, vt Iuſtinus *c*, id eſt, *quod per illum omnia inunxerit, & ornauerit Deus*, dictum putant, vel quaſi χρηστόν, *Chreſtum*, indeque Chreſtianos, vt Tacitus *d*, Plinius *e*, Lucianus *f*, referuntque Paulus *g* Oroſius, Lactantius *h*, Tertullianus *i*, Iuſtinus *k*, qui vltimi duo

Petri nomen idem eſt quod Petra, Hebraice, Syriace, & Græce.

Ieſſæi à Ieſu dicti à Philone curatores vocantur.

a Matth. 10. [illegible]
e vt docent Arithmetici, & [illegible]
f in Apoc. c. 12. [illegible]
g Ioan. 1. 42.
h 2. de conſen. Euang. c. 17. & [illegible]
i Gen. 17. 5.
m c. 16. 18.
[illegible] ad Gent.

negant hoc nomen, si admittatur quasi à [illegible], hoc est, *vtilis* erat verò etiam Latinum, & Romanum nomen Chrestus, esse odio habendum. Lege a Pamelium, & Baronium b, Turrianum c, & Salmeronem d, & Bellarminum e nostros.

Gentiles quidem ignorantia linguæ Hebrææ lapsi sunt, ac nonnulli etiam Patres: at non Epiphanius, non Cyrillus, non alij aliqui. Docuit superius disputans de nomine Israel, perperam facere, qui notationes ex vna in aliam linguam transmittent. Reprehendit id quoque Hermolaus f in Laurentio Valla, qui quod Plinius Peloponnesi promontorium Ichthyn, ipse Thucydidem vertens Piscem vocat. Legendi eodem de vitio de nostris Delrius g, & Pineda h, præterea Antonius Nebrissa & Iacobus Curtius in coniecturalibus Iuris. k

Omnes verò Petri principatum ipso eius nomine expressum voluerunt proximum Christo, qui & ipse appellatus est petra l, quam caussam præterea nominatim assignant Tertullianus m, Basilius n, Hieronymus o, Leo p, Hippolytus q martyr, Theophylactus r, Paulinus s &c. Et quidem solidissimam petram ac durissimam, sicut cautem & rupem, Syriacę vocis vis importat, immò fertur tradidisse Iosephum in opere de bello Iudaico, (non eum qui Græcè, sed alium qui scripsit Hebraice filium Gorionis, de quo ille meminit t) fuisse scopulosum collem præaltum, haud longè ab Ierusalem, vnde cerni tota posset, qui diceretur Cipho, seu Cephas, etsi [illegible] Græcè vocatum etiam asserat.

Facit ad eundem Petri primatum non mediocriter, quòd eum Lucas in illo capite, sicut & in Euangelio, texens Apostolorum catalogum, vti etiam Matthæus & Marcus, primum ante omnes nominant, necnon & [illegible], alijque sacri Scriptores, etiamsi aliquos tantum ex alijs Apostolis nominent u. Id profectò neque propter vocationem, neque propter ætatem, neque propter insignia alia dona, neque omninò casu factum dici potest. Casus non est, quod perpetuò fit, & Matthæus nominatim primum vocat Petrum, alios absque obseruatione ordinis, vt apud Matthæum annotauit Albertus.

Insignia dona præter hunc primatum, Euangelistæ facilè scire non poterant, nec indicare adsi essent. Ætate maiorem Andream facit Epiphanius x, & Hieronymus y, licet Beda & S. Thomas z velint minorem fuisse: vocatione priorem [illegible] a. *& tamen*, inquit, *primatum non accepit Andreas, sed Petrus*, immò Ioannes b in Euangelio.

Quod si quis obijciat, in epistola ad Galatas c inter Iacobum, & Ioannem medium poni Cepham, præterquam quod vnus hic locus tot alijs obesse non potest, atque etiam Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus legunt *Petrum, Iacobum, & Ioannem*, constatque pluris à Paulo factum Petrum, quàm Iacobum, *cuius* [illegible] in eadem epistola d & in comparatione cum alijs proximum e Christo fecerat: retinendo eam lectionem, dicemus cum Anselmo, & S. Thoma, id fecisse Apostolum, quia Iacobus erat Episcopus Ierosolymorum, vbi tunc erant Apostoli de quibus Paulus loquitur: aut cum alijs f non dignitatis, sed ætatis rationem habuisse, quia Iacobus Petrum antecedebat, fertur enim sex & nonaginta natus annos obijsse: aut certè nullũ eo loco ordinem seruasse, quia se alijs æqualem probanti, non erat opportunum de cuiusquam prærogatiua loqui. Vnde etiam non dixit, quod verè dicere poterat, qui columnæ erant, sed g, *qui videbantur columnæ esse*.

Etsi verò dignitatis eodem modo nullum alibi ordinem seruatum, Chrysostomus h generaliter loquendo affirmare videtur, quoties plurium mentio fit, ac nonnulli etiam alij Catholici Interpretes; id tamen quam sit parum probabile, satis profectò quæ huc vsque adduximus, demõstrant: tum illud quoque, quod quemadmodum in Apostolo vltimo, qui proditor, & omnium indignissimus erat, vbique ordo seruatus est, vt vltimo, ita in Petro seruatus de industria sit, vt primo loco, qui reuera dignitate primus erat, numeraretur. Non possumus rem tam grauem leui, quod aiunt, brachio tractare, sed refert hoc quasi fundamentum in bene fundando Petri primatu, hic iecisse, & stabiliuisse, vt à Caluinistis, & Centuriatoribus concuti non possit, nedum labefactari.

IOANNES.] Ponitur post Petrum secundus (sic habet quoque Syrus, quamuis Græcus textus Iacobum) quod alias ne Lucas i quidem fecit catalogum texens Apostolorum, aut alius ex Euangelistis k, quia nunc fortasse ordinem seruauit, quo Apostoli sedebant, aut manebant in illo cœnaculo, prout indicare videntur verba illa præcedentia: *Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt, vbi manebant Petrus, & Ioannes, &c.*

Certè peculiaris intercedebat Ioanni cum Petro beneuolentia, & familiaritas, quæ cum ante Christi Ascensionem apparuit l, tum etiam maximè post eam, vt præsens historia testatur m, in qua simul indicatur, plurimi factos à reliquis Coapostolis, & Ioannem hunc Paulus cum Iacobo, minore videlicet, & Cepha, seu Petro, Ecclesiæ columnã præ ceteris visum esse affirmat n, constatque propter singularem amorem, quo Christus eum prosecutus est o: & quoniam viuens diutissimè post alios Apostolos, ita vt etiam senior cognominaretur, *totas fundauit, rexitq.*, vt loquitur Hieronymus, p *Asiæ Ecclesias*, habitum in summa veneratione, eaque de caussa illi multos homonymos esse voluisse, vt scribit Dionysius Alexandrinus q: hoc suo tempore nullum Christianis nomen vsitatius videlicet in lege gratiæ viuentibus: Ioannes enim gratiam Dei significat, & à diuinitate sermonis ac scientiæ vnum ex Apostolis, & ante alios quoscumque Theologum appellatum, vt ab Euodio r, Dionysio s Areopagita, Origene t, Athanasio u, Epiphanio x, Chrysostomo y, Cyrillo z Ierosolymitano, Cyrillo Alexandrino a, Damasceno b, Anonymo scriptore libri de translatione sancti Iacobi Apostoli, qui vixit ante 600. annos, & cuius extat in bibliotheca Florentina: denique passim à Græcis. Latinisque, vt refert Petrus c Damianus: tamen Theophylactus d in Marcum, Iacobum huius fratrem nominat quoque Theologum vocalissimum.

IACOBVS.] Frater hic est Ioannis, & quidem maior, erat enim Ioannes, cum vocatus est, vt ait Hieronymus e, penè puer, soletque alias semper, cum nominantur, prior poni Iacobus, quam Ioannes f. Cur verò hic etiam Iacobus ponatur ante Andream, eandem rationem esse credo, quam dixi de Ioanne. Quanquam & alio quodam g loco lego hoc ordine nominatos Apostolos, Petrum, Iacobum, Ioannem, Andream inter-

A rogantes, ſigna deſtruendi templi, nimirum quoniam primi tres Chriſto magis familiares erant, vt videre eſt in notatis locis ad marginem. Marcus a autem in catalogo omnium Apoſtolorum Iacobum ac Ioannem præpoſuit Andreæ, quia ſimul dicere volebat, quibus Chriſtus nomina noua impoſuiſſet: nempe his duobus Boanerges, ſicut Simoni nomen Petri: etſi illud non tam nomen eorum fuit, quàm cognomen, quo nunquam alias, etiam poſtea nominati reperiuntur, ad deſignandum eos prædicatione inſigniores fore, vt ibi docent Chryſoſtomus, Beda, aliique Interpretes, & Anaſtaſius b Nicenus, & tanquam duos Petri, ceu ducis, ſigniferos, cum quo, tanquam familiariſſimi, ad res ſecretiores, maioreſque ſemper adhibiti ſunt à Chriſto, vti, ad transfigurationem c, ſuſcitationem filiæ Archiſynagogi d, orationem e horti.

B Vnde memoria lapſum oportet Ambroſium in Lucam, cum Iacobum, qui in Transfiguratione præſens fuit, dixit primum ex Apoſtolis conſcendiſſe ſacerdotale ſolium: idemque de Gloſſa interlineari ſtatuendum eſt, quæ Ambroſij etiam verbis in Matthæum f vſa videtur, nec non de Auguſtino g, & de Emiſſeno h, cum loquitur de Transfiguratione, vbi Carthuſianus hunc errorem notauit. Miror autem Ianſenium in ſua Cõcordia i, in dubium reuocare, an Iacobus hic noſter ante minorem ſederit Epiſcopus Ieroſolymis, cum nullum talis ſeſſionis extet veſtigium.

C Et minor à maiore ordinatus, hoc eſt deſignatus Epiſcopus Ieroſolymitanus dicatur, vt videbimus. Non eſt cõtemnenda ratio, cur Iacobum, & Ioannem Tonitrui filios dicamus: quia ceu ſacri duo fulmina belli zelum, quo pleni erant, demonſtraturi erant aduerſus eos, qui Chriſtum excipere k nollent, vt obſeruauit Ambroſius in Lucam, & poſtea contra Idololatras, ac Hæreticos, & Magos, Iacobus contra Philetum l, & Hermogenem, Ioannes contra Apollonium Tyanæum, quem etiam Ioannem Tonitrui filium ab Euangelio, quod ſcripturus erat, appellatum, credit Epiphanius m, & quo tempore ſcribebat, extitiſſe tonitrua ſcripſit non Prochorus n, tantum, vel Dorotheus o, quorum vacillat auctoritas, ſed Metaphraſtes p quoque, & alij denique quia diſfracti perſecutoribus, paſſione & morte cum ingenti quodam fragore ambo Iacobus præſertim celebrem ſui memoriam tanquam ſonitum reliquerunt. D Vtrumque Virginem fuiſſe Epiphanius q tradit: de Ioanne verò plane communis opinio eſt. Lege de vtroque Franciſcum r Panigarolam, ſed de Iacobo redibit ſermo in cap. XII.

E ANDREAS.] Rectius ordo poſtulabat, vt poſt Petrum fratrem primus locaretur, vt à Matthæo, & Luca in Euangelio s factum eſt: qui rationem habuiſſe videntur, ſicut & Marcus t, excepto eo, quod de interpoſitis filijs Zebedæi diximus, vocationis Apoſtolorum non omninò primæ, primus enim Andreas u acceſſit, nec illius, cum ex multitudine Diſcipulorum duodecim ſelegit x, quos & Apoſtolos nominauit, ſed qua Chriſtus eos ad ſe vocauit, vt ſecum perpetuò manerent, iam non amplius receſſuri, quæ propriè vocatio dicitur. Nam Matthæus y hoc vltimo modo loquens vocationem narrat primùm Petri & Andreæ, tum verò Iacobi, & Ioannis: quo eodem ordine in generali omnium catalogo eos reponit, & quinto loco z Philippum, qui etiam ex primis fuit, ex eadem Petri & Andreæ patria Bethſaida a.

a c. 3. 16. 17.
b q. in Script. q. 11.
c Matth. 17. 1. Marc. 9. ad Luc. 9. 28.
d Marc. 5. 37. Luc. 8. 51.
e Matt. 26. 37. Marc. 14. 33. Iacobus Minor Transfigurationi non interfuit.
f Matth. 17.
g [illegible]
h in Euang. de Transfig.
i c. 54.
Ianſenius dubiam ſententiam [illegible]
Iacobus & Ioannes quare Boanerges dicti.
k Luc. 9. 11.
l Abd. & [illegible]
m Hæreſ. 51.
n [illegible]
o in Synopſi.
p apud Sur. 30. Decembr.
q Hæreſ. [illegible]
s Matth. 10. [illegible]
x Luc. 6. 13.
y cap. 4. 18. 19.
z c. 10. 3.
a Ioan. 1. 43.

[illegible]

Suam quoque vocationem Matthæus b recenſet, quam poſt alias proximam fuiſſe veriſimile eſt, etſi ipſe ſe, quem ante Marcus c, & Lucas d, poſt Thomam modeſtiæ ac humilitatis cauſa conſtituat, vt placet Hieronymo, Chryſoſtomo, atque Euthymio in Matthæum: eſt verò probabile, in alijs Apoſtolis, quorum vocationis mentio non fit, eiuſdem tamen vocationis rationem in ijs ordine enumerandis habitam eſſe, vt inter alios ſentit Abulenſis e, & noſter Ribera f.

Porrò Andreæ nomen quidam putant eſſe Hebræum, vel Syrum, vt Abulenſis g. Chryſoſtomus h, & Gloſſa Interlin. alij i exiſtimant eſſe Græcum, & virilem fortemque ſignificare, quaſi dicas, ἀνδρεῖος. Fauet huic opinioni, tum quòd non facilè eſt ex alia lingua huius notionem nominis eruere: quamuis Emiſſenus k exponat ſignificare *Reſpondentem*, Iſidorus l *decorum*; tum quia Iuuencus m Poëta in verſu ſyllabam ſecundam producit, quaſi innuat eſſe Græcam illam vocem, quam dixi.

Andreamq; ſimul ſinuoſa volumina lini.

tum poſtremò, quoniam, ex quo Iudæi Græcorum, ac Romanorum ſubierunt imperium, eorundem etiam, vt mores, ſic nomina vſurpauerunt, vt patet ex libris Machab. atque in hoc libro ex nomine Stephani, Nicolai, Pauli, & aliorum, nec non in alijs hiſtorijs Iudæorum, immò ex nomine Philippi Apoſtoli, vt dicemus. Ariſteas in libro de LXX. Interpretibus à rege Ptolemæo miſſum commemorat Andream principem Somatophylacem pro verſione ſacræ Scripturæ. De celebri huius nominis medico meminêre Galenus, Dioſcorides, Plinius n, Tertullianus o.

Multa de hoc Apoſtolo prodita ſunt non modò in literis Eccleſiæ Achaiæ maximè authenticis, quæ etiam agnoſcit Auguſtinus p, immò & Bernardus q, Lanfrancus r, Iuo Carnotenſis s, Remigius t Antiſiodorenſis, Petrus u Damianus, nec non hiſtorici Eccleſiaſtici, ſed & apud alios quoque multos probatos Auctores.

Cœlibem egit vitam, teſte Sophronio x, & quoniam a negotijs abſtinebat, Ioannem Baptiſtam tanquam diſcipulus ſectabatur, *& quidem inter omnes primus*, inquit Gaudentius y Brixienſis, ſicut & prior ad Chriſtum acceſſit monitus à Ioanne Magiſtro, ideoque inter Chriſtianos quodammodo etiam primus, ſicut inter Martyres protomartyr Stephanus, vt loquitur B. Thomas z: quæ ſane Andreæ magna laus eſt; vt inter alios perpendit Chryſoſtomus a, ſicut & quòd fratrem mox ad Chriſtum vocauerit; & tamen ſibi & ætate, & vocatione poſteriorem non ægrè tulerit eſſe prælatum: vt notat Petrus b Damianus: *quæ vna res curioſis valde competit*, inquit c Epiphanius, *conſiderantes ſcrutatorem cordium Deum cuiuſq; vocatorem eſſe, & quem in primo loco, & gradu dignitatis collocare oporteat.*

Solent Euangeliſtæ d Andream nonniſi ferè cum addito proferre, *Petri* nimirum *fratrem*, cum tamen eiuſdem nominis, à quo ita diſtinguendus fuerit, nemo alius præterea ſit, qua de cauſa eam additionem, vel ſimilem ad Simonem, Iacobum, & Iudam factam videmus: quia, opinor, Andreę perhonorificum fuit tanti aut talis viri fratrem eſſe, aut Chriſto virum tantum lucrifeciſſe. Tenuis eſt Bedæ coniectura, minorem Petro natu Andream fuiſſe, quòd non Petrus illius, ſed ille Petri dicatur frater.

Hic tàdem opportunè referre poſſumus, quod

b c. 9. 9.
c c. 3. 17.
d c. 6. 14.
e Matt. 10. q. [illegible]
g [illegible] Matt. 10. q. 14.
h Hom. 13. in Matt.
Andreas quale nomen ſit, Hebræum an Græcum.
m lib. 1. Carm. de Euang. [illegible]
Iudæi Græcorum ſubiere imperium, & nomina eorum ſunt mutuati.
n lib. 21. c. 21.
p de verbis [illegible]
D. Andreas qualis.
z [illegible] de SS. Petro & Paulo.
y Tractat. [illegible]
a [illegible] de S. Andrea.
b Serm. 1.
c Hæreſ. [illegible] Deus etiam prius Andream quam Petrum vocauerit, hunc tamen illi præpoſuit.
Cur Andreas cum hoc addito frater Petri nominetur.
d Matth. 4. 18. [illegible] Marc. 1. 16. [illegible] 14. Ioan. 1. 40. 6. 8.

A ab Auctore operis imperfecti, Beda, & alijs in Matthæum animaduerſum eſt, aliquot fratrum paria eſſe vocata à Chriſto, ſcilicet Petri, & Andreæ, Iacobi, & Ioannis, atque Simonis, & Iudæ, cum Iacobo etiam minore, iuxta quorundam ſententiam, vt intelligeretur, Eccleſiam charitate conflandam eſſe maiore quàm ſynagogam, in qua par vnum duntaxat Moſis, & Aaron cernitur. Ita vt meritò quod alicubi dixit Auguſtinus, *cognominari poſſit Philadelphia, hoc eſt, Fraternitatis amor*, de qua re aliàs.

Chriſtus cur aliquot fratrum paria ad ſe vocauerit.

PHILIPPVS.] Si vocationis ratio habeatur, videri poſſet primus Chriſti diſcipulus Philippus, qui primus vocatus legitur, Andreas verò & Pe- B trus priores quidem ad Chriſtum venerunt, ſed neque tunc vocati, neque tunc fixi cum eo diſcipuli permanentes. Certè Chriſtus Philippo dixit *a*: *Sequere me*, non alijs autem verbis alij ab eodem vocati deſcribuntur, hoc eſt, Petrus *b* & Andreas, Iacobus *c* & Ioannes, atque Matthæus *d*: & idcirco non minus in Philippo efficacem Chriſti vocantis vocem, nec minorem vocati Philippi obedientiam fuiſſe credendum eſt, ſiue de Chriſto aliquid prius inaudiſſet à Petro, & Andrea popularibus ſuis, aut etiam à Ioanne Baptiſta, quod ſibi perſuadent Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius in Ioannem, ſiue nihil omninò accepiſſet.

Philippus primus omnium à Chriſto vocatus.

a Ioan. 1. 43.

b Matt. 4. 18. Marc. 1. 17. Luc. 5. 10.

c Matt. 4. 21. & 22. Marc. 1. 20. Luc. 5. 10. 11.

d Matth. 9. 9. Marc. 2. 14. Luc. 5. 27.

Philippi vocatio fuit ſimilis aliorum vocationi.

Quare abeſt longè à vero, quod arbitratur *e* C Clemens Alexand. Philippum fuiſſe, cui dixerit Chriſtus verba illa: *Dimitte f mortuos ſepelire mortuos ſuos*. Emiſſenus *g* propter eam rationem, quam initio dixi, primatum Philippo tribuit in diſcipulatu. Alcuinus *h* exiſtimat, Andreæ ſociũ fuiſſe, & cum eo antea viſendi Chriſtum cauſa veniſſe: etſi multò id plures de Ioanne affirmant; vt B. Vincẽtius *i*, Ludolphus *k* Raulinus *l*, Theophylactus & Euthymius, & Cyrillus Alexandrinus *m*: quidam, vt refert Epiphanius *n* de Iacobo. Ego verò nullum exiſtimo fuiſſe ex Apoſtolis, multoq́; minus Philippum, cuius tam diſtinctè vocatio narratur, nec ſi quis Apoſtolorum fuiſſet, Ioannes rem tam notabilem præterijſſet. D Solùm obſtat, quod prius in eam ſententiam propendere viſi ſimus, vt in Apoſtolis ordine recenſendis, vocationis rationem Euangeliſtæ habuerint: nec dum verò ſatis perpenderam hoc argumentum de Philippo, quod me certè non parum mouet. Nihil tamen de Petri primatu hinc detrahi, aut de cuiuſquam dignitate, vel meritis imminui propterea poteſt, vt neque ſuauior quædam, & humanior Chriſti cum quopiam familiaritas (in quo ſenſu nõnulli *o* interpretantur Ioannem à Chriſto peculiariter dilectum) qualem ipſi cum Philippo fuiſſe docent aliquot Ioannis *p* teſtimonia, maiorem neceſſariò inferunt ſanctitatem.

e 3. Strom. c. 4.

f Matth. 8. 22. Luc. 9. 60.

g [illegible]

h in Cat. S. Tho. in Ioan. c. 1.

i [illegible]

Maior Chriſti cum Ioanne familiaritas maiorem non infert ſanctitatem.

o [illegible] 13.

p c. 6. 5. c. 12. 21. c. 14. 8. 9.

E Illud non omittendum, primos, qui crucem tollentes, Chriſtum ſecuti ſunt, in cruce etiam crucifixo Chriſto vitam rependiſſe, Petrum, Andream, Philippum. An huius Philippi filiæ illæ quatuor prophetantes fuerint videbimus poſtea *q*.

Quod ad nomen ipſum attinet, mihi probabile eſt Græcum eſſe, non Hebræum, cuius etymon ſit *[illegible] lampadis*, quaſi, vt Emiſſenus *r* ait, exiſtimans, *hunc eſſe primum diſcipulum, oportuerit hac iſtius vocatione inuitare cæteros, ad officium prædicationis, quo, ceu lampade, mundus* illuminetur, vocatos eſſe, vt etiam propterea in Pentecoſte Spiritus ſanctus * in igneis linguis immiſſus ſit. Significat quidem פה *pe* os, & לפיד *lapid.* lampadem: verum formatio nominis *Philippus*, quod Syrochaldaicum *eſt Pilipbus*, aut *Philipbus*, difficile fit ex dictis vocabulis. Poſtremò, vt inter ſpiritales Eccleſiæ principes Philippus iuxta non improbabilem opinionem primus fuit, ita inter temporales primus Chriſtianus Imperator, vt Eccleſiaſticæ hiſtoriæ tradunt, alter item Philippus.

q [illegible]

Philippi nomen Græcum eſſe, non Hebræum.

r Hom. 1.

* Act. 2. 3.

THOMAS.] Euangeliſtæ huic Bartholomæum præponunt, atque Matthæum, excepto Matthæo ipſo, vt dicemus. Eccleſia in Canone Miſſæ & in Litanijs illum ponit poſt Iacobum, & Ioannem, habens rationem, vt quidam dicunt, ordinis, quem tenuerunt Apoſtoli in dicenda quiſque, Symbolum conficientes, ſententia: quod mihi valdè incertum eſt nec verum, ſi verum eſt quod paulo poſt dicam Reſurrectionis Chriſti ab eo articulum pronunciatum. Alium quendam ordinem, quo diſpoſiti erant Apoſtoli, adiuncto etiam Paulo, vidiſſe ſe narrat B. Brigitta *ſ*.

ſ l. 7. Reuelat. [illegible]

De D. Thoma qui ſcripſerint.

Quæ ad hunc Apoſtolum ſpectant, multa colligit Thomas Stapletonus in eo libro, quem inſcripſit, Tres Thomæ. De illo Ioannes ex Euangeliſtis crebriorem mentionem *t* facit, & Didymum quoque vocat Græco nomine, Hebræum interpretans, vt notant Theophylactus, & Euthymius *u*, quem Latinè geminum dicemus, ſiue quòd ſimul cum fratre altero, vt ait Euthymius, natus eſſet; ſiue quòd nomen id à Maioribus accepiſſet, quemadmodum qui apud Romanos *Spurij*, aut *Fuſci*, aut *Agrippæ* vocati ſunt, aut alijs huiuſmodi nominibus, tametſi ipſi tales non ſint quales eos eſſe nomina ſignificant, aut quales eorum Maiores fuerunt, à quibus nomina acceperunt. Ergo ignorans linguam Hebræam Nonnus *x*, Thomam binominem eſſe dixit, & Theodoretus *y*, qui enim Hebraicè *Thomas* dicitur, Græca voce nominatur Didymus. Neque quod Iſidorus tradit *z* exactè credo Thomam Latinè ſignificare Chriſti geminum, & ſimilẽ Saluatori. Cõpetit id potius Iacobo minori, de quo poſtea.

t c. 11. 16. c. 14. 5. c. 20. 24. c. 21. 2.

u Ioan. 11. Cur ſit vocatus Didymus.

x Paraphraſi carm. in Euang. Ioan.

y quæſt. [illegible] in Num.

z de vita & mort. Sanct. c. 73.

Clemens *a* Romanus, cum varia aliorum Apoſtolorum decreta enumerat, hoc à Thoma ſancitum ſcribit: *Vt Epiſcopus cum Hypodiaconos initiat, manuſq́; impõnit, certam orationem vſurpet, qua deprecetur vaſa ſacra vt dignè contractent.* nimirum aptè cadit in illum hæc conſtitutio, qui digitum intulerat in locum clauorum Chriſti, & manum in latus eius, *b* tanquam in vaſa quædam ſacra, & diuina, inquit Scholiaſtes Clementis Turrianus noſter.

a l. 8. Conſt. c. 21.

D. Thomas quale decretum condiderit.

b Ioan. 20. 27.

Notatu quoque dignum eſt, quòd Reſurrectionis Chriſti articulum in Symbolo Thomas dixit, ſiue forte id acciderit, ſiue ab alijs ſibi permitti impetrauerit: vt poſt Auguſtinum *c* plures ſentiunt, vt Sixtus Senenſis *d*, Claudius Vicxmontius *e*, & alij Catechiſtæ, & Diſcipulus *f*, ad Fidei firmitatem profitendam, quæ in eo prius articulo nutauerat. Hoc ſi verum eſt, non ergo verò eſt, vt ante quoque monui, ratio illa de ordine ſeruato in nominandis Apoſtolis à Canone Miſſæ, & Litanijs. Vnde tandem cur adeò varietur ordo hic, ſuſpicor Dei permiſſu factum, vt Petri quidem Primatus, qui ſemper primus ponitur, conſtaret, quia plurimi refert, parum autem, quomodo alij diſponantur.

D. Thomas ſymbolo articulum de Reſurrectione Chriſti adiecit.

c Serm. [illegible] de Tempore.

d l. 2. Bibl.

e [illegible]

f Serm. 6. de S. Thoma.

BARTHOLOMÆVS.] Ante Thomam reponitur ab Euangeliſtis, vt dixi. Sunt qui Bartolomæum dici malunt, tãquam *filium Ptolomæi*: ſic de eo refert Abulenſis *g*, Albertus *h*, Pelbartus *i*,

Bartholomæus quis genere fuerit.

g Matt. 10. q. 41.

h Luc. 6.

i Serm. 2. de S.

S.Bri-

S. Brigitta a, *ex ij. regis Suecorum genere, cuiuſ*. Iſidorus b nomen ex Syria lingua eſſe aſſerit: melius diuiſſent, ex Ægyptiorum, quorum reges Ptolomęi nominabantur. Id etſi non omninò repugnat, potueruntque Maiores eius aliqua de cauſa deſcendiſſe in Palęſtinam, & in tenuem ſtatum perueniſſe: ita vt tam grauem cenſuram qui id ſentiunt non mereantur, vt errare dicendi ſint, quod Abulenſis cenſuit: tamen ſine graui aut ratione, aut auctoritate non facilè affirmandum eſt. Multò minùs quod quidam ſomniarunt, vt ſcribit Ioannes Echius c, cum in cœna de proditore Chriſtus meminiſſet, alios ea de cauſa in Bartholomæi ſuſpicionem veniſſe, quaſi regnum affectaret, nec puduit eos id Damaſceno appingere.

Nomen Bartholomæi, vel potius cognomen, à Patre retinendum eſt, ſignificans filium Tholmai d, vel Tholomai e (quibus nominibus aliquos vocatos legimus in Scriptura, locis in margine notatis) ſicut Bar-Iona f, Bar-Timæus g, &c. filium Ionę, & Timęi. Inde conijci poſſe videtur, nomen proprium fuiſſe aliud, eundemque cenſendum cum Nathanael, quod nouum nomen Nathanael h, Chriſtus ipſe fortaſſe primus impoſuerit, ſicut nomen Petri, Simoni Barjonæ, &c. ſuadet eandem ſententiam, quoniam nonniſi Apoſtoli vocationis mentio facta fuiſſe videtur, cum vocatio trium aliorum Apoſtolorum, Andreæ, Petri, & Philippi narrata eſt, qui cum alijs etiam nuptijs intereſſet in Cana Galilææ, ad quas magiſter Chriſtus fuerat inuitatus k: quoniam connumeratur velut medius inter Apoſtolos, quibus Chriſtus reſuſcitatus apparuit l: quoniam Euangeliſtæ in Catalogo Apoſtolorum Philippo Bartholomæum copulant, videl. eo quod ille Nathanaelem vocauerat ad Chriſtum, etſi non affinitate; fratres facit Gloſſa interlin. & Hugo, & Albertus, & Carthuſianus m, quod falſum videtur, cum Philippus fuerit à Bethſaida n, Nathanael à Cana o; forſitan artis ſimilitudine, vel amicitia ei coniunctus erat. Simul aliquandiu prædicaſſe dicit quidam Ioſeph p, quoniam de tanto viro, & tam inſigniter laudato à Chriſto nemo ſub nomine Nathanaelis, præter id, quod de eo ſcripſit Ioannes, mentionem facit, niſi qui neſcio vnde commentum mutuati, Vrſinum quoque nominant, vnus aut alter Petrus de Natalibus, & Georgius Vicelius: quia tam illuſtris de Chriſto confeſſio digna videtur Apoſtolo, tantaque laus Chriſti pronunciata de illo. Hanc opinionem tuentur mordicus recentiores non pauci, vt Ianſenius q, Arias Montanus r, & ex noſtris Salmeron ſ, & Ioannes Olorius t, præterea Ioannes Ferus u, & eiuſdem Auctorem aiunt ex paulò antiquioribus Rupertum x; quo adhuc antiquior poeta Hiſpanus Iuuencus y fauere videtur, cum ait:

Ante etiam quam te vocitarent verba Philippi
Vidit, & elegit comitem te Spiritus alter.

Mihi non diſpliceret iſta ſententia, niſi contrariam pluribus placere viderem, Auguſtinum a auctorem grauiſſimum ſecutus; cuius me tamen magis auctoritas, quam ratio mouet, qua vtitur, quod Nathanael doctus eſſet, quod enim in tanta doctrina Philippus oſtendit, dicens: *Quem ſcripſit Moyſes in lege, & Prophetæ, inuenimus Ieſum filium Ioſeph, a Nazareth*, quin quod et Nathanael reſpondet: *A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?* b Neque ſi vnus doctus, & doctor eſſet, non verum eſſe quod Paulus dixit c: *Non multi ſapientes ſecundum carnem*, cum potius conueniret aliquem inter Apoſtolos talem admitti, ne viderentur ſapientes omninò contemni: ſicut & Paulus poſtea cooptatus eſt, optimè diuinæ legis inſtitutus d, & aggregatus Eccleſiæ Apollo e eloquens & potens in Scripturis, præter Matthiam, de quo interius. Accedit quod nuſquam Euangeliſtæ binominem eſſe monuerunt Bartholomæum, vt Matthæum, Thomam, Petrum, &c. Immò verò qui Vrſicinus, vel Vrſinus Illyricorum primus Epiſcopus fuit, hunc nonnulli, vt refert Eſpenſæus f, Nathanaelem eſſe autumant, à Bartholomæo diuerſum.

Tandem quia potuit inter Apoſtolos illo initio aliquis alius, cum etiam needum quiſquam ſcripta Apoſtolus eſſet, reperiri, & Chriſtus poſt Reſurrectionem, præter Apoſtolos, Diſcipulis apparuit g, & cum primum venit Andreas ad Chriſtum, condiſcipulus eius comitatus, non fuit Nathanael fortaſſe ex Apoſtolis. Nec aliud innuit Irenæus (quem tamen miror Nathanaelis & Philippi vocationem collocare poſt vocationem Matthæi, & Petri, ac Andreæ, atque Ioannis.) Rupertus autem probabilius putat Apoſtolum non fuiſſe. Et licet Nathanaelis de Chriſto confeſſio digna ſit Apoſtolatu: decuit non dari propter merita, atque etiam indignis munitve dignis non denegari. Martha h quoque de Chriſto confeſſionem non diſſimilem edidit. Lege Baronium i, Toletum k, Maldonatum l Ioannem Ferdinandum m, qui poſteriorem ſententiam iſtam ſectantur.

Ridiculi mihi n videntur, qui neſcio quæ fictitia proferunt, quibus oſtendant merito vocatum Bartholomæum, hoc eſt, filium ſuſpendentis aquas; & apto teſtem producant, qui aſſerat occaſione ipſius conuertiſſe Chriſtum in vinum aquas o, atque ita ſuſpendiſſe: quod perinde eſt, ac ſi dicant ipſum in ijs nuptijs ſponſum fuiſſe, cum id diuinare ſit, & de Ioanne, aut Simone Cananæo alij exiſtiment.

Nihil præter nomen, & electionem huius Apoſtoli habetur in ſacra Scriptura, ſi alius is eſt à Nathanaele: quæ res occaſionem dedit opinioni, quæ recitata eſt, fuiſſe externum ex regia Syrorum ſtirpe, aut etiam regis eorum filium Ptolomæi, vt notauit Abulenſis p. Alij de eo ſcriptores antiqui, & graues perhonorificè meminerunt. Non eſt inſtituti mei omnia colligere. Notatu dignum eſt, quod Areopagita q ſcripſit, diuiniſſimum eum appellans, dixiſſe, *Et multam Theologiam eſſe, & minimam, & Euangelium latum, & magnum, & iterum correptum. Et hoc*, inquit, *mihi videtur ſupernaturaliter intellexiſſe, hoc eſt, per reuelationem diuinam.* Origenes tam excellenti præditum virtute, vt quidam r teſtantur, dixiſſe fertur, *vt non poſſit aſſerere, quod Petrus illum ſanctitate præcelluerit.*

De genere mortis variant Auctores. Lege Baronium ſ. Hippolytus tamen martyr t crucifixum tradit capite deorſum inuerſo, idque Dorotheus u ad reuerentiam Chriſti (quod etiam de Petro dicitur x) ipſum petijſſe narrat. Si Nathanael fuit, rectè, quod de Philippo, Andrea, & Petro dixi, Chriſti inter primos ſectatori, eundem in oppetenda morte Crucis meruit imitari: crucem enim præter alia tormenta Bartholomæum quoque ferunt pertuliſſe. Poſtremò Euſebius y, & Hieronymus Matthæi Euangelio vſum Bartholomæum prodiderunt. z

MATTHAEVS.] Marcus a, & Lucas b in catalogo, post Bartholomæum ante Thomam, ipse c se post Thomam etiam collocat modeſtiæ ac humilitatis cauſa, ſi Hieronymo, Chryſoſtomo, & Euthymio in Matthæum d credimus: quod credere de tanto viro poſſumus, qui ſuam quoque conuerſionem longè paucioribus, & humilioribus verbis perſtrinxit e, quàm Marcus f, & Lucas g: at ſi humilitatis id ſtudio feciſſet, fortaſſe infra alios etiam ſe Apoſtolos abieciſſet.

Nulla illuſtrior vocatio quàm Matthæi, in qua cum Dei miſericordia, quæ quodammodo magis apparuit in alijs humilioribus Apoſtolis, potentia valdè eluxit, ſicut & in conuerſione Pauli, vt Chryſoſtomus h aduertit: quòd ſummum, ac primum inter Publicanos, vt Metaphraſtes i ait, locum teneret, qui cum alijs etiam Gentilibus infenſiſſimi erant, teſte M. Tullio k (ceteroqui ex equeſtri quoque ordine ad munus id, quod honeſtum habebatur, allecti, vt idem tradit l, & Plinius m, tametſi poſtea viliſſimis etiam mancipijs munus id delatum eſt, & vulgo infame habitum: de qua re Tiraquellus n) tum præcipuè Iudæis, apud quos vocabantur Gabbaim (vnde vulgare nomen Gabellæ) aut etiam Pariſim (quaſi diſſipatores libertatis vectigali exigendo) verbo vnico ad ſe à telonij iniquo lucro, vt paſſim Patres de Matthæo affirmare non dubitant, reuocauerit, reduxerit, retraxerit, & velut ferrum de terra ſuſtulerit, vt Gregor. ait o, *ne deſperarent diuites*, inquit Chryſologus p, *quos adeò difficile eſt intrare in regnum cælorum* q. Ambroſius r, & Chriſtianus Druthmarus ſ, *præfectum* nominant *vectigalibus nautarum*. Tertullianus t extendit ad vectigal pro tranſitu cœli, terræ, & maris, volens Matthæum fuiſſe Gentilem, quod eſt prorſus abſurdum, & à Hieronymo bene confutatum in epiſtola ad Damaſum u, & Gloſſa x ordinaria. Angelus Caninius y principes publicanorum vult fuiſſe tantum Romanos, alios inferiores potuiſſe eſſe de numero Iudæorum.

Idem verò Hieronymus z efficaciam vocationis huius aduerſus Porphyrium, et Iulianum Apoſtatam, propter fulgorem, & maieſtatem diuinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie Chriſti relucebat, quæ ex primo ad ſe videntes trahere poterat aſpectu, præclara comparatione demonſtrat magnetis, & ſuccini, quorum hæc vis eſt, vt annulos, & ſtipulas, & feſtucas ſibi copulent.

Ad eam, quam diximus Matthæi modeſtiam, pertinere multi putant cum Hieronymo a, vt ſe non Leui, nomine honeſtiore (deſignare quidam putant tribum, de qua eſſet) ſicut illum Marcus b, & Lucas c, ſed Matthæum appellaret. Id non video quî ſit verum, quia Matthæi nomen honoratius eſt, ac, vt contra nonnullis videtur, illi poſt vocationem impoſitum, ab ijſdemque Marco & Luca in catalogo Apoſtolorum poſitum: & Nazianzenus d è contrario dixit, quòd nomen Publicani ſibi Matthæus impoſuit, tanquam aliquid, quod inter honoranda eſſet inſigne, hoc eſt, redundans in laudem Dei.

Conuiuium amplum celebrauit, ad edendum lætitiæ de ſua conuerſione ſignum, & grati animi erga Chriſtum indicium, & vt domeſticis vale diceret, vt Eliſæus fecerat ab Elia vocatus (ille ab aratro, hic à telonio, quod τέλος Græci vocant, quòd plus gignat quàm aratum & profœminatum ſit) atque vt occaſionem Chriſto præberet plures alios doctrina imbuendi, vt inquit Euthymius f, & Chryſologus g, confirmantes exemplo Zachæi h, & [illegible] redderet.

Quamuis Baſilius i *quaſi [illegible] ſecutus eſt Chriſtum, contemnit, & notat* [illegible] *potera*nt. Quæ tanti Patris doctrina cum cautione intelligenda eſt, ne [illegible] Pontificum, vt Sixti V. decretis aduertitur, de non admittendis ijs ad Religionem, qui rationibus reddendis ſunt obligati. Ex illa porrò celebratione conuiuij mos ille fortaſſe pie apud nonnullos Religioſos inualuit, vt in alicuius è ſuis profeſſione conuiuium celebrent, quod maleuolè reprehendit conuiuialium antiquitatum collector k, ſicut & religioſorum epulum in ſacerdotum initiationibus alijsve pijs feſtiuitatibus, non veritus cum Gentilium ſaliaribus, auguralibus, & Pontificalibus cœnis conferre, quas nec arbitror alio nomine reprehendendas, niſi vel propter ſuperſtitionem, vel luxum: vt nec in Pontificis, atque ſacerdotum apud Iudæos inauguratione, vel in ſacrificijs aliud eſt reprehenſione dignum, quam immoderatas impenſarum & luxus, ſi quis forte in eis repertus eſt.

Matthæi nomen Hebraicè *Donatum* Latinè ſonat: Leui *Appoſitum*, vt Beda, [illegible] l, alijque notant: ex Dei enim dono vocatus eſt à Chriſto ad Diſcipulatum, Apoſtolatum, & dignitatem Euangeliſtæ, & erat ex tribu Leui, vt ex nomine Leui Druthmarus argumentatur.

Comparat Petrus Damianus m Matthæum cum ſanctiſſimo quoque ex Sanctis noui Teſtamenti, & cum Moſe, ex vetere Teſtamento, quod primus vterque Scripturam ſacram, ac velut legem conſcripſerit. Et ſicut Moſes primum librum, aut pro Moſe alius, Geneſim; ita Matthæus Euangelium [illegible] librum Geneſis, ſiue generationis.

Negat Gregorius n Matthæum rediſſe ad telonium, ſicut Petrus ad piſcationem o, quia [illegible] agere, quod ſine peccato vix aut nullo modo poteſt, non licet. Eſt id quidem: tamen ſicut illi piſcium piſcatores ad hominum piſcatum tranſlati ſunt; ita qui nummos Cæſaris imagine inſignitos in fiſcum Cæſaris congregabat, iuſſus poſtea eſt homines ad imaginem & ſimilitudinem Dei factos, in fiſcum Dei tanquam pretioſum theſaurum recondere. Clemens p Alexandrinus ſolis herbis victitaſſe ſcribit. Huius Apoſtoli res geſtas congeſſerunt Lippomanus, & Surius, & omnium accuratiſſimè in pio quodam opere Archiepiſcopus Salerni, [illegible] ex eo manantis gloria cumulatus, religioſiſſimè colitur, M. Antonius Marſilius Columna.

De Euangelio, quod ſcripſit, multa dici poſſent, quæ tu, Lector pie, & ſtudioſe, ex Interpretibus potes, maximè ex Maldonato q, & ſi voles ex noſtris Prolegomenis in Euangelia Dominicalia. Conſtans opinio eſt, primum ad ſcribendum ſe contuliſſe ſiue iuſſum ab alijs Apoſtolis volentib. etiam, vt ad exemplum aliorum primus id annunciaret, qui exemplo, & ipſa Publicani profeſſione, ac nomine plures læſerat, vt ait Epiphanius r; quam eſſe quidam cauſam ſubtiliter excogitarunt, cur ex Matthæi Euangelio plura, & ſæpius in Eccleſia recitentur, ſicut ex Pauli epiſtolis, & ex Pſalmis Dauid, quòd hi pœnitentia ſua, peccatores, quorũ numerus maximus eſt, ad meliorem

Euangelium pronunciant: sic de Dauid & Paulo Rodulphus a Tungentis obseruauit: hinc, vt ait Chrysostomus b, Iudæis rogatum, & nuncupatum quod Hebraice scriptum; deinde a Iacobo, minor Græce conuerterit, vt Athanasio c visum est: ita quidam quidem Athanasium intelligunt, cum dicat totum id ab eo expositum, quod intelligi poterit in concione ad populum) vel Ioannes, vt Theophylacto, etsi Augustinus c quis interpres fuerit, manere esse incertum.

Non erit alienum, quoniam de Apostolis generatim prius egimus, nunc etiam aliquid de Euangelistis in vniuersum dicamus, cum ex Apostolis duos Euangelistas habeamus, & Auctor quoque huius libri hoc honore dignatus sit. Perspicuum est, per Euangelistam accipere nos Euangelij scriptorem, Ecclesiastica huius nominis vsurpatione, non autem, quam solam acceptionem in Scriptura inuenimus f, prædicatorẽ Euangelij. Augustinus g tamen in hac significatione intelligit Paulũ h, cum ait, Deum dedisse *quosdam quidẽ Apostolos, quosdã Prophetas, alios vero Euãgelistas.*

De dignitate historiæ Euangelicæ, supra veterem Scripturam, cum omnes sacræ literæ sint *Epistolæ quædam Dei è cælo missæ*, vt dicebat Antonius i, Chrysostomus k, Augustinus l, Gregorius m: eadẽ afferri possunt, quæ de noui supra vetus Testamentum excellentia. Nam *Euangelia Christi, ipsum nobis repræsentant, quasi spirantem, docentem, vitam spirantem, deinde patientem*, inquit Basilius n, *sicut veterum scripturarum, nouarum sunt omnium*, inquit Origenes o, *primitiæ, & quod lex, ac Prophetæ futurum prædixerunt*, inquit Augustinus p, *hoc dicitur completum*: vt tametsi omnes Scripturæ vtriusque Testamenti sint diuinæ, quæ noui sunt Euangelia, præsertim diuini Spiritus, ceu quasi aureus, vel argenteus, quæ veteris tanquam ferreus, aut plumbeus, vt & lex ipsa vetus, non immerito censeri possit, atque venerandam magis quandam, vt Augustinus q scribit auctoritatem habere, [illegible] ne credas, aliud quid Ignatius r negat esse crediturum.

Sane quidem multo pluris, quam Homerum Alexander Macedo, quam Liuium alij, quam Ptolemæus veterem Scripturam sacram, æstimare debemus Euãgelia, exemplo priscorum Christianorum, qui vt rem charissimam, & tanquam amuletum de collo dependere volebant, & in [illegible], sicut etiam vetustissimis Andreæ Apostoli Actis habemus, & de Cæcilia prodũt Acta ipsius, & de aliis Hieronymus s, & Augustinus t, & Auctor u operis imperfecti in Matthæũ. Barnabam manu propria Euangelium Matthæi descripsisse, & in eiusdem defuncti pectore deuotionis causa collocatum esse, prodidit in Actis eius Alexander. Constantinus x Magnus auro ac gemmis codicem Euangeliorum dono misit ad Nicolaum item Magnum. Theodosius y quotidie lectitabat, etiã noctis bonam partem, propria descriptum [illegible] manu. Synodus z Generalis VIII. æqualem ei honorem, vt Christi imagini decreuit. Ephesina, Chalcedonensis, Nicæna, in medio statuebant, vt ad eam, tanquam ad personam Christi conuerterentur, acsi, inquit Cyrillus * Alexandrinus, Christus ipse diceret, *Iustum iudicium iudicate* a.

Solemne fuit per sacerdotes [illegible] Euangelij initiatione, librũ osculum attrectando, vt est in ritu b Canonico, & meminit Chrysostomus c: & vt in amicitiæ reconciliatione liber ille porrigeretur, vt scribit Socrates d: vt sacro ritu in Ecclesia recitaretur, de quo scriptores Diuinorum Officiorum, præcipue Ioannes Stephanus e Durantus, & Iuo in Tractatu de conuenientia veteris, & noui sacrificij: atque Augustinus f tanta reuerentia, cũ recitatur, audiendum, quanta Christum ipsum. Quod fecisse legimus Antonium, Basilium, Franciscum, & alios. Scitum est, attactu Euangeliorũ Barnabam g infirmos curasse, aliosque ab aliis eadem ratione curatos Augustinus h scribit (vnde putant quidam manasse cõsuetudinem, principium Euangelij Ioannis in fine Missæ recitandi) etsi idem traditum sein de libro Iosue, & Tobiæ à Gregorio Turonensi i, qui meminit præterea eodem codice nescio quem euasisse naufragium. Ignem hoc libro restinctum narrat Nicephorus k, & Gregorius Turonensis l, sed & illæsum de igne extractum Zonaras m. Chrysostomus n [illegible], vbi liber is reperiatur, nec Dæmones ipsos ingredi audere. Denique, quanti eum fecerint etiam Gentiles Platonici Philosophi, auctorem profert o Augustinus Simplicianum, & ipsemet testatur p, necnon Basilius q.

Quocirca iure optimo Euangeliorum in primis lectionem cõmendat idem Basilius r, Chrysostomus s quoque & Augustinus t, quoniam ex veteris præsertim lectione Testamenti multi noxam *assumunt*, inquit rursum Basilius u, *cõtraxerunt*, imo propter excellentiam Euangelij omnem interdum sacram Scripturam Euangelij voce nominat x; & Augustinus y vno verbo Scripturis omnib. lõge præfert scripturã Euangeliorum. Lege Abulensem præfatione in Matthæũ.

Ceterum cur cum Euangelium plures plane decuerit scribere, vt plurium concordia fidem augeret, & quod vnus prætermisisset, alius sine damno suppleret, vt docent Patres z, qui etiam admirabilem illum consensum diligentissime demonstrant a, confecta quoque harmonia b, siue concordia, aut Canonibus Euangelicis, aut monotessaro, aut vita Christi, multæ verisimiles, & iucundæ rationes, quemadmodum in Apostolorum numero duodenario vidimus, assignantur: nos quod ibi fecimus, præcipuas seligemus.

Quatuor esse Euangelistas, antiquissimi Patres, propter totidem Mũdi plagas, per quas deferẽdum esset Euangelium, annotarunt, Irenæus c, Anastasius d, Hieronymus e, Augustinus f: quomodo finita Euãgelij prædicatione, quatuor Angelos mittendos Christus g ait, *à quatuor ventis ad colligendam Electorum messem*, ex quatuor terræ partibus, in quas Euangelij semen iactum esse docet illa trita seminantis parabola apud Matthæũ h: & i *totidem Angelos* [illegible] *ventos super totidem stantes angulos terræ*. Præterea hoc ipsum denotant quatuor animalia k, vt passim ab omnibus fere intelligitur incredibili quadam consensione, maxime ob interpretibus Euangeliorum, vt Origene atq; Ambrosio in Lucam, Hieronymo in Matth; Ezechielis, vt Hieronymo, & Gregorio, & ex recentioribus à Pinto, & Prado nostro; Apocalypsis, vt Ribera, & Viega item nostris qui alios citant: etsi non conueniunt, quod cui Euangelistæ ex animalib. hominis, bouis, leonis, & aquilæ assignandum sit, & vitæ illos ab Irenæo l, Augustino m, Tertulliano n, Beda o, Hieronymo p, Angelomo q, Iuuenco r, Eucherio s, Se-

---

k Ezech. 1. Apoc. 4. 6. [illegible]

d Lib. Hist. cap. [illegible]
e Lib. [illegible] de Rat. Eccles. [illegible]
f Tract. 30. in Ioan.
g Acta Barnabæ [illegible]
h Tract. 7. in Ioan.
[illegible]

Euangelista [illegible]

Cur quatuor Euangelistæ.

tilio a, Anaſtaſio Niceno b, Anaſtaſio Synaita c, Gregorio d, Theophilo Antiocheno e, Cœlio Sedulio f, Cyrillo Ieroſolymitano g, Dionyſio h, Moſe Barcephas i, Germano Conſtantinopolitano k, Athanaſio l, Iſidoro m, & ex recentiorib. à Michaele Medina n, & Salmerone o. immo ab Eccleſia ipſa tum recitante viſionem Ezechielis in feſto Euangeliſtarum, tum iis hæc animalia appingente, Matthæo hominem, leonem Marco, Lucæ bouem, aquilam Ioanni, quæ Chriſti, de quo Euangelia præcipua quæque myſteria deſignant, humanam generationem, regnum, ſacerdotium, deitatem, vel, vt Gregorius vult p, Chriſtum hominem pro nobis factum, occubuiſſe, reſurrexiſſe, aſcendiſſe.

Quid? quod hæc ipſa quatuor ſigna duodecim olim tribus geſtaſſe in vexillis ferunt, leonē Iuda, Iſachar, Zabulon: hominem Ruben, Simeon, Gad: bouē Ephraim, Manaſſe, Beniamin: aquilam, Aſer, Dan, Nephthalim?

Egregie vero admirabiliterque Ezechiel expreſſit Euangeliſtarum conſpirantem diuinamque doctrinam. Nam deſcribit non ſeparata animalia, ſed in vnum corpus, quatuor eorum facies coeuntes, vel certe ſeparata quidem, verum ita, vt quodlibet omnes facies habeat, vna tamen ſingulariter in quoque emineat, & nomen particulare huius, aut illius animalis tribuat. *pennæ extentæ deſuper* verba ſunt in cælum directa, & Deitatem indicantia, vt *facies* Humanitatem: vocat eadem, nomine *Cherubim* q, propter copiam ſcientiæ: quæ Ioannes r ea de cauſa dicit, *oculis plena ante, & retro. Omnia gradiebantur ſecundum impetum* Spiritus, qui omnia ſimul afflabat.

Sunt qui in Quaternario iſto numero conſiderent Quatuor Paradiſi flumina, vt Nyſſenus ſ, Tertullianus t, Hieronymus u, Auguſtinus x, ex fonte eodem manantibus. Quatuor annulos, quibus Arca Dei geſtabatur, vt Hieronymus: Quatuor rotas in quadriga Domini S. Bernardinus y intelligit in curru Ezechielis quatuor Eccleſiæ Doctores, vnumquemque cum vnoquoque ex animalibus, hoc eſt, cum Euangeliſtis comparans. vel quatuor quadrigas quib. vehatur Chriſtus per orbem, vt Hieronymus z, Auguſtinus a, Angelomus b. vel Quadrigas Aminadab, de quibus Cantica c, vt Gregorius, Gloſſa, S. Thomas d. Quatuor genera rerum, quibus conſtat inſtitutio noſtra, præcepta ad iuſtitiam, mādata ad charitatem, teſtimonia ad fidem, exempla ad perfectionem; vel timorem, fidem, ſpem, charitatem, vel virtutes cardinales; vel dogmata, præcepta, minas, pollicitationes: verbum ſcriptum, ſigna, & martyrum ſanctitas, ſanguiſque: vt Hieronymus e, & Irenæus f, & Theophylactus g.

Alii proferunt comparationem cum quatuor primis Apoſtolis, quos primos Chriſtus vocauit h, vt Hilarius i. vel quatuor initiis lintei, quod vidit Petrus k: aut Arca Noe quadrata, vt Druthmarus l: cum teſtimoniis illuſtrioribus a Deo datis, Arca m, cæleſtis, Circumciſione n, lege veteri, & noua, vt Anaſtaſius Nicenus. vel celebrioribus illis in lege hominibus, Aaron, Moſe, Nadab, Abiud: vel Prophetis maioribus. vel principibus ſpiritibus, qui ſunt apud Danielem o: cum menſis quatuor de quadris lapidibus ad ſacrificium, & holocauſtum, de quib. Ezechiel p: cum quatuor ventis, elementis ſeu literis nominis Tetragrammati: cum anni tempeſtatibus, vt Sedulius q: cum ſcala Iacob r, quæ quatuor habebat extremitates: cum eiuſdem quatuor vxoribus ſ: cum veſtib. Chriſti quadrifariam diuiſis t: cum quatuor Scripturæ ſenſibus, hiſtorico, allegorico, tropologico, anagogico: vt Quatriduanus à morte naturali, culpæ, gehennæ, & cunctis liberetur, vt ait Hieronymus u: cum quatuor cornibus altaris Crucis Chriſti: cum portantibus paralyticum x: cum quatuor mēſibus, poſt quos meſſis venit y. Poſtremo inter numeros pares quaternarius primatum tenet: caret enim binarius medio: conſtatq; principio tantum, & fine. Et eſt Quaternarius denarii omnium perfectiſſimi cauſa, baſis, & fons: ſiquidem procedendo ab vnitate vſque ad Quaternionem coniuncti deinceps numeri illum efficiunt. præcipua item eſt quadrata in figuris architecturæ, continetque trinam ſolidi corporis cum puncto dimenſionem. Pythagoræi z per τετρακτὺν, hoc eſt, Quaternionem, ſiue Quaternarium, iuramenti formulam ſtatuebant. Ariſtoteles a virum perfectū Quadrato numero comparat: quippe primus numerus eſt pariter par, tanquam æqui, iuſtique menſura, & ipſamet cæleſtis Ieruſalem poſita dicitur in quadro b. Alia de Euangeliſtis, & Euangeliis, ſi quis requirit, citatos Auctores adeat, præcipue Abulenſem, Maldonatum, & Salmeronem, & Barradium c, & Petrum Bongum d.

Numeri quaternarii præſtantia.

IACOBVS ALPHÆI.] In hoc, & ſequentibus Apoſtolis idem ordo ſeruatus eſt ab Euāgeliſtis. Euthymius e exiſtimat fratrem Matthæi fuiſſe, quoniam & iſte Alphæi dictus eſt, nimirū filius. Sed hoc Scriptura non tacuiſſet, ſicut de aliis, & potuerunt duo idem nomen Alphæi habere.

Iacobus non fuit Matthæi frater.

An fuit filius Cleophæ.

Cum vero mater ipſius dicitur *Maria Cleophæ*, vel idem pater Iacobi binominis fuit, vel Cleophas alter poſt Alphæum maritus, vel certe pater Mariæ matris Iacobi. Nota eſt phraſis Scripturæ, vt cuius quiſque ſit filius, per Genitiuum deſcribatur, qua etiam formula f Poeta vſus eſt:

—— *Phœbi Triuiæque ſacerdos,*
Deiphobe Glauci, —— nempe filia.

Marcus g nominat etiam minorem, ſiue propter vocationem, ſiue propter ætatem; quæ ratio poſterior fortaſſe minus probabilis eſt, cum hic attigiſſe dicatur annos nonaginta ſex.

Quomodo ſit dictus frater Domini.

Paulus h *fratrem Domini*, id eſt, conſobrinum, filiumque Cleophæ fratris Ioſeph ſponſi B. Virginis, ſi idem eſt Cleophas, & Alphæus, aut ſororis eiuſdem Dei Matris, cuius ſororis pater fuerit Cleophas, vir Alphæi, aut filius Ioſeph ex alia vxore. quod etſi quidam Græci Patres, & pauci ex Latinis dixerint, non adeo placet, cum exiſtimemus Ioſeph virginem fuiſſe, vt etiam poſtea oſtendemus, agentes de fratribus Chriſti. ſicut & credibilius eſt, eandem Deiparam Matri ſuæ Annæ vnigenam fuiſſe. Athanaſius i vocat filium Alphæi. quod nomen fratris Domini, cum alios Iacobus fratres haberet, vnus obtinuit, quia cum Chriſto à puero educatus (aliorum quoque fratrum natu maximus, vt ſenſit Epiphanius k) tantam præterea in vultu & moribus ſimilitudinem habebat, vt ab eo diſcerni nō poſſet, quod etiam ait Ignatius l, ſique, qui propterea ſignum datum volunt à proditore, ne ſatellites in capiendo Chriſto fallerentur, cumque qui relicta ſindone m profugit, Iacobum fuiſſe, vt idem Epiphanius n, & Hieronymus o. Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, & ſi qui alii fuerunt apud Theophylactum p, & Eliam q Cretenſem. Hugo de ſancto Victore r improbat opinionē,

S. Ioſeph virgo fuit.

quod

quod fuerit filius Ioſeph, eo quod hic fuit virgo, & putat quod Cleophas frater Ioſeph Annam matrem B. Virginis acceperit vxorem poſt mortem Ioachim, ex qua habuerit filiā Mariam, quæ nupſit Alphæo, & hic genuit Iacobum, Ioſeph, Simonem, & Iudam: & mortuo Cleopha Salomas duxit eandem Annam, ex qua ſuſcepit filiā, item nomine Mariam, matrem Iacobi, & Ioannis ex patre Zebedæo. Præterea quod minor eſt dictus, non ætate, ſed conuerſione: *frater Domini*, vel quia filius materteræ, vel propter ſimilitudinē ſanctitatis, vel potius, quia nepos fuit patrui Chriſti, hoc eſt, Cleophæ. Sed hæc denuo poſtea expendentur, nec, vt dixi, placent vndequaque. Non fallit ſemper Phyſiognomia, & frequenter ſequuntur mores corporis temperamentum, & ſanguinis, totiuſque corporis conſtitutionis, ſimilitudo conciliatrix eſt amicitiæ: & Deus in communicanda gratia corporis bene aptati, vt in Chriſto, ſpecioſo *a* præ filiis hominum, & eius matre, rationem quandoque habet; denique cū ipſa Chriſti corporis forma, Beatorum corpora beatificatura ſit, auctore Cypriano *b*, & Auguſtino *c*, atque communi ſententia: nonne ſingularem quoq; ex Iacobi aſpectu voluptatem capturi ſunt? Etſi corporeę pulchritudinis in Chriſto cauſa fuit, *quoniam*, vt ait Hieronymus *d*, *non tantum ex Virgine, ſed etiam opera Spiritus ſancti formatus eſt*, licebit & quiddam in Iacobo, longe tamen infra Chriſtum, ſeruata proportione admittere: præſertim ſi verum eſt quod ſcripſit Egeſippus *e*, & B. Antoninus *f*, & Epiphanius *g*, in matris vtero ſanctificatum eſſe: quæ præter Deiparam, Ioannem Baptiſtam *h*, & Ieremiam *i*, huius vnius propria gratia videtur, niſi quis cum *k* Gerſone (qui id habet dicit in officio Ieroſolymitano de Ioſeph compoſito) & Iacobo *l* de Valentia, ſponſo quoque B. Virginis communicandam cenſeat, vel cum aliis apud Antoninum *m* SS. Nicolao Magno, & Dominico. De Iacob Patriarcha ſentit Comeſtor in Hiſtoria *n* Scholaſtica, Carthuſianus *o* fauet, & adſtipulatorem quoque facit Auguſtinum pluribus locis, & ita credere videtur etiam Ambroſius *p* de eodem, ſicut & de Ieremia, & de Ioāne: Ephrem de Moſe, alij de Samſone. De his vide Sebaſtianum Barradium noſtrum, qui diu poſtquam hæc commentaremur: vulgatus eſt. Is accurate diſputat de ſanctificatis in vtero Ioanne & Ieremia *q*, mihi vero nunc hæc examinare propoſitum nō eſt.

Hieronymus *r* ſcribit hunc Iacobum habuiſſe etiam cognomentum Iuſti, vnde quidam argumentantur huius fratrem fuiſſe, qui inferius in iſto *ſ* capite vocatur Ioſeph cognominatus Iuſtus, idē profecto dictum de Ieſu Iuſto apud Paulum *t*, atq; de Tito etiam Iuſto in præſenti libro Hiſtoriæ Apoſtolicæ *u*. Certe quicquid ſit de nomine, de quo alias, iuſtitiam Iacobi teſtātur eximia encomia, quæ de eo citati Auctores Egeſippus, Epiphanius, Hieronymus & viuo, & mortuo prodiderunt citatis locis, & rurſum alio loco Hieronymus *x*, & præterea Euſebius *y*, aliique hiſtorici Eccleſiaſtici, Chryſoſtomus *z*, Antiochus *a* monachus, qui exiſtimat Iuſti cognomen à iuſtitia, & ſanctitate ſingulari omnium Iuſtiſſimum eſſe indutum, quod etiam docet Hieronymus *b*. Tradunt [illegible] incredibilem Iacobi abſtinentiam, orandi ſtudium, vnde callum, ſummam opinionem Iudæorum de illo, & venerationem, ita vt [illegible] quod poſt Ioſephum, quid id indicat, ſcripſit etiam Hieronymus *d*, Euſebius *e*, Origenes *f*, Iſidorus *g*, exiſtimata fuerit cauſa excidij Ieroſolymitani.

Primus ſacrificio Chriſtiano, ſaltem ſolemniter operatus eſt, vt indicat VI. Synodus *h*, eiuſq; Diaconū Stephanum propriè fuiſſe ſcribit Ignatius *i*, nempe Ieroſolymis, vbi ſedit Epiſcopus, vt paſſim omnes fatentur, & conſentiunt in nomine, ſed non in Apoſtolo, volentes Epiſcopum illum, qui & frater Domini, & Iuſtus dictus ſit, tertium alium fuiſſe ab hoc, quē dicimus Apoſtolū, & à fratre Ioannis. Hanc ſententiam ex recētioribus defendit noſter Turrianus in Clemētis libros Conſtitutionum *k*, qui Clemens id tradit non ſemel *l*, necnon Miſſa Æthiopica in quadā oratione per Apoſtolos, & alios Sāctos. Epiphanius *m*, Hieronymus *n*, Nicephorus *o*, Cyrillus Ieroſolymitanus *p*, Dorotheus *q*, & fauere vidētur ij etiā qui Iacobum minorem, qui ſine dubio Apoſtolus eſt, faciunt filium Alphæi: eum vero qui dicitur Domini frater, &c. filium, aut ſponſi B. Virginis, aut Cleophæ. Sed neq; ratio deeſt: tū quia Papa Anacletus *r* ſcribit, primum Ieroſolymitanum Epiſcopum eſſe ordinatum Iacobum fratrem Domini à Petro, Iacobo, & Ioāne fratre, & tamen omnes Apoſtolos parem ab eodem Chriſto poteſtatem accepiſſe, & ab eodem ordinatos eſſe, communis opinio eſt, quam habet idem Anacletus, & Cyrillus Alexand. *ſ* Cyrillus Ieroſolymitanus *t*, Ammonius *u* Alexandrinus, Simeō *x* Theſſalonicēſis, aliiq; apud Turrianū.

Nicolaus *y* item Papa I. ait habendas patriarchales Eccleſias, in quibus conſtet Apoſtolos ſediſſe, Romanam, Alexandrinam, Antiochenam, Ieroſolymitanam tamen etiam eſſe in honore habēdam; quaſi velit Iacobum, qui in hac ſedit, non fuiſſe Apoſtolum. Denique Paulus *z* videtūr plane diſtinguere ab Apoſtolis, cum meminit Chriſtum ſuſcitatum illi apparuiſſe.

Attamen quod duo tantum Iacobi fuerint, iidemque Apoſtoli, & qui Alphæi dicitur, ac minor idem ſit, frater Domini, atq; Iuſtus, primuſq; Ieroſolymorum Epiſcopus, longe communior eſt ſententia, quam ſequitur nominatim Euſebius *a* Cæſarienſis cum *b* Clemente Alexandrino, Chryſoſtomus *c*, Hieronymus *d*, Iſidorus *e*. Ratio id perſuadet, quia Paulus *f* dicit, *ſe alium Apoſtolorum non vidiſſe, niſi Iacobum fratrem Domini*: eundemque cum Cepha, ſiue Petro, & Ioanne Eccleſiæ columnam nominat *g*. Diſtinctio minoris, ac maioris inter duos duntaxat eſt, vt Hieronymus ratiocinatur: Iacobus Epiſcopus Ieroſolymitanus in Concilio Apoſtolico, apoſtolica auctoritate ſententiam dixit *h* epiſtola Canonica, ſeu Catholica ad Iudęos ex Ieruſalem diſperſos ſcripta, in titulo habet nomen Iacobi Apoſtoli, & vt à Iacobo Apoſtolo compoſitam, eam recenſet Concilium *i* Tridentinum, idem que cōfirmat Euſebius *k*, Hieronymus *l*: Epiphanius *m* de alio Iacobo pręter duos Apoſtolos, fratrem Ioannis, & eum, qui fuit Epiſcopus Ieroſolymitanus, nihil in Hiſtoriis reperimus: quod enim de Iacobo Alphæi vt Apoſtolo ab his diuerſo Nicephorus *n* affert, fide caret: deniq; auctoritas Eccleſiæ magnū pondus habet, quæ Iacobi Minoris feſtum celebrat, illum aſſerens Apoſtolum fratrem Domini, Alphæi filium, fullonis, fuſte à Iudæis interemptum. Lege Abulenſem *o*, Toletum *p*, Suarez *q*, Bellārminum *r*, Baronium *ſ*.

Porro quod ex Apoſtolo Paulo in contrariū

allatum

Genealogia B. Annæ ſecundum quoſdam.

Similitudo eſt conciliatrix amicitiæ.

a Pſal. 44.3.

Corporis Chriſti forma beatificatura eſt beatorum corpora

b Ser. de Nat.

d ep. 140. ad Princ. virg.

e Hier. de Scr. Eccl.

d lib. de Scri. Eccl. in Iacobo minore.

Iacobus primus omnium ſolemniter Miſſam fecit

Iacobus qui ſedit Ieroſolymis Epiſcopus Apoſtolus

Iacobus à quibus ſit ordinatus Epiſcopus.

Patriarchales Eccleſiæ quæ habendæ.

z 1. Cor. 15.7.

Duos tantū Iacobos fuiſſe, eoſdemque quibus agit Euangelium, oſtenditur.

a 2. Hiſt. c. 1.

b 7. Strom.

d ad Heluid.

e de vita Sanct.

f Gal. 1. 19.

g Gal. 2. 9.

h Act. 15. 13. & ſeq.

i Seſſ. 4.

allatum est, nihil efficit, quia vt soli Iacobo Christus seorsim apparuit, quod is in nocte cœnæ vouisset, vt ex Euangelio Hebræorum refert Hieronymus a, non gustare cibum, donec videret Christum resuscitatum (quam historiam non admittit Augustinus b, & S. Thomas c quantum ad votum, & tempus, ne cogamur dicere citissime illi apparuisse Christum, cuius videtur Paulus oppositum innuere) ita etiam de apparitione facta separatim Petro mentio est apud eundem d, & apud Lucam e in Euangelio. Cyrillus Ierosolymitanus in hoc eodem sensu loquitur. Hieronymus sententiam emendauit: Clementis libri Constitutionum non sunt vsquequaque indubitatæ auctoritatis. Quamuis & citari pro nobis esse possent loci, vbi etiam nec ex septuaginta Iacobum hunc Discipulis facit. Sed nec de Anacleti, & similium antiquorum Pontificum epistolis nullus est, qui cum nonnulla ratione ambigat. Et tamen ordinatio Iacobi per tres illos Apostolos accipi commode potest, & vero etiam debet de speciali institutione, atque designatione Iacobi in Episcopum Ierosolymitanum, quod Chrysostomus f quoque notat, non vero de consecratione. Quod sane valde ad laudem Iacobi facit, vt quo non alius aptior iudicaretur, qui genti Iudæorum, apud quos gratia propter sanctitatis opinionem valebat, cuique per eos intrare in Sancta Sãctorum licebat, præesset, & veluti frater fratri Christo, ab iisdem crudeliter interfecto semen suscitaret, quod Christianorum, non Iacobitarum nomen sortiretur, & cui filios matris Ecclesiæ, vt Hieronymus g loquitur, Christus ad Patrem vadens commendauerat. Præterquam quod Eusebius Cæsariensis h, Dorotheus i, & Clemens k, ipse hunc à Christo ipso immediate ordinatum dicunt.

a de Scri. Ecc.
b [illegible]
Diluuntur ea quæ allata sunt contra illam sententiam.
d 1. Cor. 15. 5.
e cap. 24. 34.
Iacobus non fuit ordinatus, sed designatus Ierosolymorum Episcopus, & [illegible]
f [illegible]
Iacobus frater Domini, qua ratione semen suscitauerit.
g in c. 1. ep. ad Gal.
h [illegible]
Ierosolymitana sedes cur aliis præferenda.

Postremo Nicolaus I. (aliorum enim Græcorum citata testimonia minus curanda sunt) aut fauet, si Ierosolymitanæ Ecclesiæ honorem habet, quia Apostolica sit; aut non nocet, si Apostolicam Cathedram intelligit, in qua Petrus sedit, vel per seipsum, vel per alium nomine ipsius: aliam enim intelligit esse causam cur Ierosolymitana honorari debeat, tametsi non neget vllũ ibi Apostolum præsedisse à Petro diuersum, quã etiam Iacobi Cathedram auctor est Eusebius l esse ad sua vsque Constantinique Imperatoris tempora perhonorifice conseruatam.

l 7. Hist. c. 14.

Suppeditat hoc, inquam, quod de Episcopatu Iacobi diximus, atque alia, quę in hac componẽda de pluribus Iacobis controuersia, de qua lege præsertim Baroniũ m, & Suarez n. Vberem eiusdem laudum materiam, sicut & *quod Princeps Apostolorum ad eum misit, qui nunciaret se de carcere ab Angelo eductum o fuisse*; & quod mater eius peculiariter nominetur mater Iacobi p, etiamsi alios filios haberet, & eorum quoq; interdum dicatur mater; & Iudas Apostolus cognominetur Iacobi q, & quod Epistolam Catholicam scripsit (sic vocatur melius quam Canonica, sunt enim & epistolæ Pauli Canonicæ, sed quoniam ad particulares, vel populos, vel personas, non Catholicæ, id est, vniuersales nominantur: qua de causa postremæ duæ Ioannis nõ proprie dicuntur Catholicæ) exactis omnium virtutum documentis insigniter confertam: quam ita idcirco Hæretici Lutherani oderunt & execrantur, vt etiã stramineam nominent: Erasmus nõ redolentem Apostolicam grauitatẽ, Caietanus vero dubitat, minorisque auctoritatis esse affirmat. Contra quos noster Bellarminus r, auctoritatem epistolæ cõfirmans, & octo argumentis respondens. Qua de re quoque in erudito eiusdem epistolæ commẽtario Feuardentius, necnon, quem, meum rescribens, anno superiore, dum ad prælum mittitur, absorptum mari commentarium, nunc primum prodeuntem in hanc aliasque epistolas lego, Salmeron. At de Iacobo quidem nunc satis: de quo etiam mentio erit in cap. 12 & 15. Id tantum addo, quod ex Clemente Alexandrino in sexto Hypotyposeon, Eusebius s refert, Petrum, & Iacobum Ioannis fratrem, ipsumque Ioannem, tametsi à Christo summum dignitatis gradum essent adepti, non de gloria, & honore contendisse inter se, sed vno consensu Iacobum Iustum Ierosolymorum Episcopum designasse: in septimo autem libro ait idem Eusebius, eundem Clemẽtem scripsisse quod Iacobo Iusto, Ioanni, & Petro Dominus post Ascensionem suam, singularem quandam impertiit cognitionem, quam illi reliquis Apostolis tradiderunt, hi 70. Discipulis. Nescio Theodoretus t vnde acceperit, quod de Iacobo Alphæi scribit, priusquam vocaretur à Christo, fuisse peccatorem, sicut Matthæum.

m Tom. 1. An. [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p Marc. 15.
q [illegible]
Epistola D. Iacobi [illegible]
r lib. 2. de ver. Dei c. 18.
s 2. Hist. c. 1.
t in Psal. 67.

SIMON ZELOTES.] Ita etiam eundem idem Lucas nominat in Euangelio u, Matthæus x vero & Marcus y Cananęum, etsi hi duo numerant illum post Thaddæũ. Eadem est significatio Græcæ vocis *ζηλωτής*, quæ Hebraicæ Canæi (melius enim sic diceretur, aut etiam Cannæi, vel Cannitæ, sicut Gręce *κανίτης*, quam Cananęi) sine aspiratione, à קנא *Cana*, quod est *zelare*, seu *æmulari*: itaque appellatus est, quod ex Cana, oppido Galilææ, esset (quod alij vocantes Canan, inde Cananæum deriuant) simulque allusione facta ad nominis oppidi notionem, quod zelo ferueret, vt tradit etiam Hieronymus z, vt si quem fortem virum Valentiæ natum, & Valentinum gentili forma, & à fortitudine Valentem etiam, sed per allusionem ad nomẽ vrbis eius, appellares. Chananæa mulier, de qua Matthęus a, cum aspiratione scribitur (Hebræa vero regionis כנעם *Chanahan* dictio plane alia est) & Gẽtilis erat ex Cana maiore, in tribu Aser, inquit Maldonatus b, iuxta fines Tyri, & Sidonis, non obstante, quod Hebraice leniter scribatur illa Cana, eo quod facile permutentur literæ: sed alia nostri Simonis erat Cana minor, in tribu Zabulon, dicebaturq; proprie Cana Galilææ, prior, quamuis etiam in Galilæa, quia vicina Sidoni, Sidoniorum. Vt vt sit, certe vtraque Cana scribitur Hebraice per ק, *coph*, & Græce per κ, hoc est, sine aspiratione: mulier Chananæa Græce per χ, & Hebraice per כ *caph*, sicut & nomen Chananæorum, & Chanaã.

Simon Cananæus seu Canæus, cur sit dictus.
u c. 6. 15.
x c. 10. 4.
y c. 3. 18.
z epist. 13 ad Riparium, & Matth. 10.
De muliere Chananæa, vnde fuerit.
a c. 15. 22.
b in Matth.

Porro nemo ex Chananæis admittebatur ad Iudaismum c, & Gabaonitæ oriundi ex Chananæis, serui erant Iudæorum d. Non erat ergo Simon hic Chananæus, hoc est, ex Chanaan, Lege Abulensem in Matthæum e.

Simon Apostolus non fuit Chananeus.
c Deut. 23. 16. 17.
d Iosue, 9. [illegible]
e [illegible]
f [illegible]

Vnum obiici potest, quod etiam Antonium f Nebrissensem perpulit, vt negaret debuisse verti Cananæũ Zelotem, quoniã non videntur nominũ propriorũ significationes, & etymologiæ in alienã linguam conuertendæ, vt ipsi quoq; pridẽ superius docuimus, differentes de Ierusalẽ, & Israel: *Quis enim*, inquit, *nisi ridicule pro Platone, qui significat latus, & quia ipse Atheniẽsis fuit, est vero Athenæ Minerua dicat latũ Mineruale, Vigilantium pro Gregorio, Deo datum pro Theodoro, pro Phrontisco Prudentiũ?*

An debuit Cananæus seu Canæus Zelotes Græce verti.

Miror

A Miror cur non addiderit, pro Cepha Petrum, quem ita tamen ferè perpetuò Euangeliſtæ nominant. Cur non ei diſplicuerit, quòd Septuaginta, quos ea in re tam diligentes interpretes fuiſſe obſeruat, quodam Pſalmo *a* pro Salem proprio nomine, pacem poſuerint. Quod nobis Antonius reſponſurus non dabit, reddemus nos illi, nec dubitabimus dicere, Lucam, qui per Spiritum ſanctum ſcripſit, eiuſdem Spiritus ſancti inſtinctu zelum nobis huius Apoſtoli ea nominis ipſius interpretatione exprimere voluiſſe.

Hieronymus *b* aliquando idem Zelotæ, ſeu Cananæi cognomen tribuit Thaddæo ſiue Iudæ Apoſtolo: tamen Commentario in Matthæum *c*, Simoni tantum tribuit, ſicut & alij à Simone diſtincto cognomen Thaddæi tribuunt, quod *d* alias eidem Simoni tribuitur, nimirum prioribus locis confundens nomina, & cum vtroque Simone Iudam, quemadmodum & Sophronius apud ipſum *e*, atque Iſidorus *f*, vocantes Simonem Cananæum, cognomento Iudam, qui fuerit frater Iacobi Epiſcopi, & in Epiſcopatu Ieroſolymitano ſucceſſor.

B Hinc factum eſt, vt Simonem hunc noſtrum quidam etiam ab his Auctoribus confuſum credant cum alio Simone Epiſcopo Ieroſolymitano Iacobi ſucceſſore, qui item vocatus ſit Iudas. Dorotheus *g* autem, quamuis diſtinguat Simonem Cananæum à Simone Iuda Epiſcopo, tamen eundem putat Simonem iſtum cum Iacobo Alphæi, ſi credimus Scholiaſtæ Hieronymi *h*, quod mihi tamen Dorotheum legenti non videtur, quoniam ipſomet Dorotheo teſte, Simon Iudas Iacobo Iuſto ſucceſſit, quem ipſum eſſe Alphæi, ſuperius demonſtratum eſt. Et omninò ita eſt, duos fuiſſe Simones, Apoſtolum, & Epiſcopum, quicquid ſit de Iudæ cognomine, illum qui ab Eccleſia celebratur 28. Octob. hunc qui 18. Febr. vt conſtat ex Martyrologio, & Menologio: illum paſſum, vt Abdias ſcripſit, & Hegeſippus apud Euſebium *i*, & alij in Sanir Chaldææ, ſeu in Perſide, hunc Ieroſolymis, non, vt Dorotheus ait, in Oſtracina ciuitate Ægypti.

C Errandi occaſio fuit Abulenſi in Matthæum *k*, qui tamen noſtram alias *l* ſententiam tueri videtur, & alijs, quod Simon, ſeu Simeon Epiſcopus, dictus quoque reperiatur frater Domini, ex patre Cleopha, & matre Maria, quæ dicta eſt Cleophæ, non minus quam Iudas, ideoque vnus idemque habitus ſit Simon & Iudas: & quia Simon Cananæus, ſeu Zelotes exiſtimatus eſt idem eſſe cum Simone Cleophæ, propterea hi tres quaſi vnus idemque computati ſint, dictuſque ſit Simeon Iudas Zelotes. Verùm ſatis huc vſque demonſtratum videtur, & ante me à Baronio in Annalibus, & notis Martyrologij, diuerſos eſſe Simonem & Iudam, atque à Simone Iacobi ſucceſſore Iudam, ac proinde Simonem Cananæum à Simone, ſeu Simeone Cleophæ. Bedam *m* quidem, qui eodem fuerat errore lapſus, vt ex vtroque Simone conflaret vnum, ſententiam retractaſſe.

D Nicephorus *n*, eumque ſecutus Baronius *o*, exiſtimarunt, ſponſum in Cana *p* Galilææ fuiſſe Simonem Cananæum. Aliqua ex loco coniectura eſt, ac fortaſſe maior, quàm quas afferunt, qui Ioannem putant, apud Toletum & Maldonatum *q*, at non ſatis idonea, vt præſtet noſtram hac in re ignorantiam fateri, quam certum quid ſine magna vel ratione, vel grauì auctoritate afferre.

Cæterum cum Simon inter Chriſti fratres cenſeatur à Matthæo *r*, & à Marco *ſ*, negauit Abulenſis in Matthæum *t* ſcribens, eſſe hunc Cananæum, *Quia tota*, inquit, *cognatio Chriſti erat ex Nazareth.* Debile argumentum, ſiquidem Cana parum aberat à Nazareth, ibique facile fuit vt affines & cognati Chriſti eſſent, immò hac de cauſa Simon Cananæus ibi creditur inuitatus cum Chriſto ad nuptias. Hic ipſe creditur in Symbolo articulum pronunciaſſe remiſſionis peccatorum: erat verò non zelotes duntaxat, ſed, teſtibus Abdia, & Nicephoro, valdè miſericors, & in condonando clemens.

E IVDAS IACOBI.] Ita quoque Lucas in Euangelio *u* eum vocat, & Ioannes *x* Iudam, Marcus *y*, & Matthæus *z* Thaddæum, & ipſemet ſe etiam Iudam Iacobi fratrem initio epiſtolæ ſuæ; ita vt qui Iacobi filium arbitrati ſunt, hallucinati ſint: ponitur enim etiam alibi à Matthæo *a* frater Iacobi, Iudas cum Simone, & Ioſeph, & Marcus *b* eodem modo loquitur.

Addit Hieronymus *c* tertium nomen Lebbæi, iuxta textum Græcum, Λεββαῖος, ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, *Lebbæus qui cognominatus eſt Thaddæus.* Et meminit Auguſtinus *d* triplicis huius nominis, & quidam codices Latini id habent.

Significat Lebbæus corculum, ſiue leunculum, aut fortem. etſi Plinius *e* ſcribat, apud Romanos catos, & qui ſapientia præſtarent, corculos eſſe appellatos, necnon alter Plinius *f*: de qua re Tiraquellus *g* in Alexandrum ab Alexandro.

Sunt etiam qui tradant, quòd, qui apud Iudæos in ſuo nomine haberent quatuor literas nominis Dei יהוה alio nomine vocarentur יהודה *Iehudah*, Iudas: cui verò nomen eſſet Iudas, leo appellaretur, quòd Iudas ille Patriarcha dictus ſit Leo *h*. Et qui יהויקים *Iehoiacim*, quod contractè dicitur *Ioacim*, Eli: atque ita volunt, in iſto Iuda eſſe factum, vt pro Iehuda diceretur Iuda, aut Thoda, ſiue Thaddæus. Thoda enim ferè idem ſignificat; aut Lebbæus, quaſi leoninus aut leo. Meminit huius Hebraicæ traditionis Ianſenius *i* in Concordia Euangelica. Angelus *k* Caninius ait, Thadi Syriacè non à confeſſione, alioqui debere eſſe Thodæus, ſed à תד *thad*, voce Syriaca dici, quæ mammam vel papillam ſignificat. Negat etiam dici Lebbæum à leone, qui dicitur Hebr. לאבי *labi*, ſed à corde, quod dicitur לב *leb*, quoniam, inquit, Syriacè Leo non dicitur לאבי *labi*, ſed אריא *aria*, quaſi verò huius Apoſtoli nomen non poſſit eſſe ex puro fonte Hebræo, ſicut aliorum alia tam multa nomina. Auctor Commentariorum in Marcum apud Hieronymum, vult dici à corde, quaſi cordis cultorem.

Hunc à Simone diuerſum eſſe, cum de Simone ageremus, docuimus. Dubitatum verò eſt de duobus Thaddæis, vt de Simonibus: nam præter iſtum alter fertur ex LXX. Diſcipulis, qui ad Abagarum miſſus in Syria prædicauerit. In ea ſententia eſt Euſebius *l*, Nicephorus *m*, Græci in Menologio, vbi Iudam collocant ad XIII. Kal. Iulij Thaddæum ad XII. Kal. Sept. Simonem verò Zelotem Apoſtolum 10. Maij, & Simeonem Domini fratrem, ſiue conſanguineum 27. April. & ex Latinis Beda *n*, & Petrus *o* de Natalibus.

Alij tamen Latini poſt Hieronymum *p* contrarium ſentiunt, neque Occidentalis Eccleſia pluſquam de vno Thaddæo, quem etiam nominat Iudam, commemorationem facit, & Petrus *q* de Natalibus alio loco hanc opinionem ſequitur: necnon Beda *r* in primis Commentarijs in Acta, vbi

a Pſal. 75. 1.

b [illegible]

d ſuper Eſaia.

e de Scr. Eccl. in Simone. [illegible]

Simon Apoſtolus cum Simone Epiſcopo Ieroſolymitano confunditur.

g in Synopſi.

h in Iud. non Simon.

i lib. 3. c. 11. & 26.

k [illegible]

m in retract. in Acta.

Simon Cananæus fuiſſe [illegible] in Cana Galilææ.

Iudas etiam frater Domini

r cap. 13. 55.

ſ cap. 6. 3.

t [illegible] q. 40. & [illegible] q. 31.

Iudas Iacobi frater Apoſtolus fuit.

Iudas etiam [illegible] Matth. 10.

Lebbæus quid ſignificet.

Literas nominis Dei qui habebat in ſuo, non illo nomine, ſed alio dicebatur.

h Gen. 49. 9.

Duo fuerunt Thaddæi [illegible]

Vnus tantum à Latinis [illegible]

q [illegible]

r in Acta.

vbi cum Hieronymo docet eſſe illum ipſum, qui prædicauit regi Agabaro, quamuis in Retractat. moneat ſe in hiſtoria Eccleſiaſtica reperiſſe, hunc non Apoſtolum, ſed Diſcipulum tantum fuiſſe. Dorotheus *a* item vnicum facit, eumque Apoſtolum. Fulgentius *b* arbitratus procul dubio, huic etiam Cananæi cognomen & Zelotæ fuiſſe Iudæ proditori, opponit acutè Iudam iſtum Iudæ in cognominibus, quòd proditor de Chriſto paciſcebatur, & commercium quærebat (Iſcariotem à mercede dictum iuxta notionem vocis quidam putant, vt poſteà videbimus) noſter hic autem pro Chriſto zelabatur.

a in Synopſ.
b Serm. 6.

De hoc Apoſtolo nil aliud Scripturæ tradunt, quàm quòd poſt Cœnam extremam diſſerente Chriſto cum Diſcipulis, interrogauit eum *c*: *Domine, quid factum eſt, quia manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo?* Reliqua ex Hiſtoriis Eccleſiaſticis petenda ſunt.

c Ioan. 14. 22.

Epiſtolam enim eius Catholicam, breuem quidem, ſed vtilem, de ſuſcepta fide viriliter tuenda, & de fugiendis ſeductoribus, quibus grande immineret ſupplicium, in qua Petri epiſtolam ſecundam ſententiis, verbiſque æmulatur (vel forſitan potius vterque inſtinctus ab Spiritu ſancto eadem ſcripſit) Eccleſia vt Canonicam agnoſcit, & aduerſus maledicos eandem vindicat Sixtus Senenſis *d*, & Bellarminus *e*, Feuardentius *f*, & Salmeron. Id quod maximè vrgeri ſolet contra illam, eſt, quoniam citat libros apocryphos Enoch, & aſcenſionis Moſis.

De epiſtola S. Iudæ.
d lib. [illegible] & 7. Bibliot.
e lib. [illegible] de verbo Dei, c. [illegible]
f [illegible]

Verum etiamſi librum Enoch canonicum eſſe Tertullianus *g* velit, & Beda *h*, & Beda ſcribat vt talem tempore Iudæ habitum eſſe: tamen vt concedamus apocryphum eſſe, etiam in apocryphis poteſt aliquid veri eſſe, vt ait Hieron. *i* & Auguſtinus *k*: quod qui profert, non totum propterea librum, ex quo id eruit, approbat. Vt neque quos Paulus *l* citat Aratum, Menandrum, Epimenidem apocryphos eſſe quiſquam negabit, quemadmodum benè Hieronymus *m* argumentatur, Paulum ac Iudam hac in re comparans.

Ob librum apocryphum quem Iudas citat, non definitur eſſe canonica eius epiſtola.
g lib. de habitu mul.
h in ep. Iudæ.
A apocryphis libris [illegible]

Illud non apocryphum modò, ſed falſum etiam reor, quod Nicephorus *n* tradidit, quæ Maria Iacobi dicitur, huius vxorem fuiſſe.

Non omittam in fine referre, qua pietate Apoſtolum Thaddæum S. Bernardus coluerit: eius enim reliquias ipſo anno ad ſe Ieroſolymis miſſas, quo mortuus eſt, voluit in capſula repoſitas intra tumulum pectori ſuo ſuperponi, *certæ fidei, & deuotionis intuitu*, inquit *o* Auctor vitæ, *vt eidem Apoſtolo in die communis reſurrectionis adhæreret.* De qua tribu Apoſtoli fuerint, incertum. Putant aliqui *p* de Iuda, Zabulon, & Nephthali, propter verba Pſal. 67 *q*: *Principes Iuda, duces eorum, Principes Zabulon, & principes Nephthali.* Lege quæ ibi diximus.

S. Bernardus in quanta veneratione D. Iudam habuerit.
o lib. 5. c. 3.
p [illegible]
q Pſal. 67. 28.

Verſus 14.] Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Ieſu, & fratribus eius.

COMMENDAT Lucas triplicem in hoc puſillo grege, deſtituto Paſtoris ſolatio, ſed minimè dubitante de eius erga eos ſollicitudine virtutem, inquit Bernardus *r*, *magnanimitatis, & longanimitatis in oratione, & vnanimitatis, ſeu concordiæ inter ſe, quæ fidem, ſpem atque charitatem deſignabant.*

Triplex virtus in grege [illegible] commendatur.
r Serm. 1. de Aſcenſ.

Non exprimitur locus orationis, ſatis fortaſſe verſu præcedente indicatus fuiſſe cœnaculum: ita vt quod idem Lucas in Euangelio extremo ſcribit, *quod erant ſemper in templo laudantes & benedicentes Deum*: ſi non placet diſtinguere cum Vitriaco *ſ* de oratione in hoc per diem, in cœnaculo per noctem, accipi debeat, poſt Pentecoſten verſatos continenter in templo, prout his ferè verbis habetur in cap. ſequenti *t* huius libri. Auguſtinus *u* tamen templum intellexit, in quo vnanimes ante Pentecoſten collaudarent Dominum, *vt vna eos*, inquit, *inueniret corona ignea aduenientium gratiarum.* Idem Bernardus *x* prouocat nos hoc exemplo, atque etiam Eliſæi * plangentis Eliæ abſentiam, deprecantiſque ſpiritum duplicem ad promerendam oratione, impetrandamve Spiritus ſancti gratiam, *quam ille*, inquit, *etiam ante decimum diem, quandiu Apoſtolos expectare oportuit, liberaliter concedit.*

Vbi orarent Apoſtoli poſt Aſcenſionem.
ſ Sermo. 2. de Aſcenſ.
t verſ. 46.
u Serm. [illegible] de Tempore.
x Sermo. 1. de Aſcenſ.
* 4. Reg. 2. 9.

Veriſimile eſt quod quidam *y* addunt, vacatum etiam per hos dies ab illis ieiunio, idq; propterea nonnullos piè imitari, appellantes ieiunium Apoſtolorum, vtpote iam ablato *z* Sponſo, etiamſi lege Eccleſiaſtica ante Pentecoſten ieiunium generaliter non indicatur, & ieiunium in vigilia ipſius non ſit adeò antiquum. Lege Canonicum *a* ius. Placet quoque mihi, quod Proclus *b* Conſtantinopolitanus ſcriptū reliquit, per quotidianam diuinorum myſteriorum celebrationem Spiritum ſanctum expectaſſe.

Apoſtoli poſt Aſcenſionem vacarunt ieiunio.
y [illegible] Serm. 2. [illegible]
z Matth. 9. 15. Marc. 2. 20. Luc. 5. 35.
a diſt. 76. c. 8. & ſeq.
b in opuſ. de Tradit. diuin. Miſſæ.

Perſeuerantes.] Προσκαρτεροῦντες. Denotat ſedulum & non intermiſſum ſtudium: quo ipſo verbo vtitur Apoſtolus, cum ait *c*: *Orationi inſtantes*: quod intelligendum eſt, accommodatè, & opportunis temporib. vt cum ſemper fuiſſe in templo dicuntur à Luca in Euangelio *d* hi ipſi Diſcipuli: aut Anna *e*, *vnde non diſceſſiſſe ieiuniis & obſecrationibus ſeruiens nocte ac die*: aut oratio ab Eccleſia pro vinculis Petri *ſine intermiſſione facta*: *f* aut *quod oportet ſemper orare, & non deficere* *g* quod etiam præcipere videtur idem Paulus Coloſſenſibus *h*, & Theſſalonicenſibus *i*.

Orationi quomodo inſtandum.
c Rom. 12. 12.
d c. vlt. v. vlt.
e Luc. 2. 37.
f Act. 12. 5.
g Luc. 18. 1.
h c. 4. 2.
i 1. c. 5. 17.

Vnde Euchitæ ſui craſſi erroris anſam ſumpſerunt, qui refelluntur ab hæreſeologis. Ex his Auguſtinus *k*, quem refert & ſequitur Nicolaus I. in Reſponſione *l* ad Bulgaros, illum docet dici ſemper orare, & ſine intermiſſione, qui certa orandi tēpora nullo die intermittit; quod de horis maximè Canonicis intellexit Eligius *m*, & Hieronymus *n* innuit, & Beda *o*: mitto expoſitionem de perpetuo charitatis deſiderio; ſaltē in habitu, quę eſt adhuc Auguſtini *p*, & præterea Rabani *q*, ac B. Thomæ *r*: quam proinde immeritò reiicere conatur Ioannes Medina *ſ*, apud quem vide alias expoſitiones, atq; apud Abulenſem *t*, & Caſtro *u*, & Bellarminum *x*; & quæ diximus ad caput primum Eſaię, & interpretes citatorum teſtimoniorum. Simplicior & verior ſenſus videtur Chryſoſtomi *y*, & Theophylacti *z*, non quidem ſine vlla intermiſſione noctes, dieſq; orandū, quod omninò fieri nō poteſt: neq; ſtatutis horis, quod Eccleſiaſtici ſoli debent: ſed ne cum aliquid à Deo petimus, ſi conſecuti non fuerimus, deſperemus, & orationis curā abiiciamus, verū inſtemus, pulſemus, iterumq; iterūq; idē petamus, donec ſaltem propter improbitatē, quam ἀναίδειαν, id eſt, impudentiā Lucas *a* vocat, impetremus: *Multum enim valet deprecatio iuſti aſſidua* inquit Iacobus *b*.

Refelluntur Euchitæ hæretici.
k hæreſ. 57.
l c. 1.
m homil. 11. [illegible]
n epiſt. ad [illegible]
o [illegible]
p epiſt. 121. c. 9. & 10.
q 2. de Inſtit. cler. c. 4.
r 2. 2. q. 83. a. 14.
ſ Tract. de oratione.
t Matt. 6. q. [illegible]
x Tom. 3. lib. 1. de bonis operib. c. [illegible]
Quomodo ſit ſemper orandum.
a c. 11. 8.
b c. 5. 16.

Hoc fecerunt ipſos dies decem Diſcipuli, hortante ſine dubio, & exemplum præmonſtrante

Dei genitrix ad orandum Apoſtolos etiam adhortata

Dei

Dei Genitrice, quam ad suorum Filius discedens solatium, prǽsertim dum aberat alter Paracletus, reliquerat.

a c.3.

b Matth. 6. 9. Luc.11. 2.

Postulare debemus omnia in commune.

Vnanimiter.] Quia communiter, & vnum quid petebant, videlicet aduentum Spiritus sancti, non singuli pro se, sed pro singulis & omnib. simul, sicut de tribus pueris testatur Daniel *a*, *quod quasi ex vno ore laudarent Deum.* Hoc voluit Christus, cum nos omnes dicere docuit *b*: *Pater noster*: & omnia postulare in commune, & in numero multitudinis, vt ibi obseruant Chrysostomus, & alij, & qui Dominicam orationem proprie exposuerunt, Petrus Laodicenus, & Fortunatus Pictauiensis, & Chromatius, & Cyprianus, qui etiam appellat hanc orationem, *publicam*, *& communem*, quæ verba repetit Amalarius *c*, & omnes colligunt, meliorem esse orationem generalem, quam specialem: & Ambrosius *d*, *non solum*, ait, *illam esse vtiliorem aliis, sed etiam ipsi oranti: quia dum singuli orant pro omnibus, sequitur vt omnes orent pro singulis.* Vtitur Chromatius eleganti comparatione membrorum corporis, & partium domus inter se vnitarum, & Pauli *e* sententia, *vt inuicem onera portemus, & quod pro alterius alter crimine confidenter obtinet, qui pro se suggerere confunditur ex pudore, quia in suo facinore verecundia nil præsumit.* Deniq; *Bene*, inquit, *Dominus auctor pacis sic docuit orare f*, *vt quicquid vnus peteret, omnibus videretur proficere.* Vide Chrysostomum *g* homilia quadam ad populum Antiochenum, & altera de incomprehensibili Dei natura *h*, vbi affert exemplum Ecclesiæ orantis pro Petro vincto *i*; & Pauli poscentis cõmunes has orationes, *vt pro ipso melius gratiæ Deo agerentur k*; & Dei monentis amicos Iob, vt eo apud ipsum deprecatore vterentur *l*, & cuiusdam rei, quem recenti memoria populi intercessio liberauerat.

c lib. 3. Ecclesiast. offic.c.29.

d lib. 1. de Cain, & Abel. c.9.

Oratio generalis magis est vtilis speciali ipsi oranti.

e Gal.6.2.

f Matth.6.9. & seq.

g hom. 79.

h hom. 3.

i Act.12.5.

k 2.Cor.1.11.

l c.vlt.8.

Orationis continuæ & 40. horarum in quibusdã Ecclesiis, pia est institutio.

m Act.12.5.

Pium institutum est orationis continuæ, quæ per vices quibusdam in locis indicitur singulis Ecclesiis, hinc fortasse habens exemplum, & ex oratione pro Petro vinculis detẽto *m*, sicut quod horas quadraginta teneat ex Christi sepulturæ per id spatium duratione. Confirmari idem potest ex his quæ de publicis vel orationibus, vel ieiuniis, vel eleemosynis passim reperiũtur apud Patres, præcipue apud Leonem in Sermonibus; aut de consecratione, seu dedicatione templorũ inter alias causas propter communem orationem. Lege S. Thomam *n*.

n 2.2.q.84. a.3.

In oratione.] Duplex nomen habet textus Græcus, προσευχῇ, καὶ τῇ δεήσει. Habent vim propriã hæ voces Græcæ: sed nos id non agimus, soletq; confundi vtriusque significatio.

o Matt.27.55. Marc.15.41. Luc.23.

Mulieres de suis facultatibus præceptores alere mos fuit apud Iudæos.

p hom.3.

q c.27.

r cap.8.

s cap.5.

t 1.Cor.9.5.

u 4.cont. Marc. c.

x Esa.32.9.

Cum mulieribus.] Quarum in Euangelio mentio est, & *quæ à Galilæa o Christum sequebantur, dum viueret, ei ministrantes*, vt notat Chrysostomus *p* hoc loco. *Consuetudinis Iudaicæ fuit*, inquit Hieronymus in Matthæum *q* (ex quo Strabus ac Beda in Lucam *r*) *nec ducebatur in culpam more gẽtis antiquo, vt mulieres de substantia sua victum, atque vestitum præceptoribus ministrarent.* Vide etiam Augustinum in libro de opere Monachorum *s*. Hoc quià scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiecisse se memorat, dicit enim ipse *t*: *Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli faciunt?* Tertullianus *u* Esaiæ vaticinium impletum ait *x*: *Mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam filiæ confidentes, percipite auribus eloquium meum.*

Hæretici more illo abusi sunt.

Abusi sunt postea more illo laudabiliter ab Apostolis vsurpato Hæretici, Simon Magus, Nicolaus (si tamen hic hæreticus fuit, qua de re c.6.) Marcion, Apelles, Montanus, Donatus, Arius, Elpidius, de quibus Hieronymus *y*, & alij, quos enumerat Claudius *z* Espenæus, & colligit ex Historia Ecclesiastica, & Augustino, causam cur mulieres illæ Christo ministrarent. Lucas *a* significat fuisse, quia curatæ ab ipso erant à spiritibus malignis, & infirmitatibus.

y ad Ctesiphõ.

z in 2.ep.ad Tim.digress.13.

a c.8.2.

Mulieres quę sequebantur Christum an fuerint virgines.

b Gen.2.22. & 3.1.2.6.13.15.16. Num.31.17. & Gal.4.4.

c homil.8.in Leuit.

d li.3.ep.176.

e lib.1.in Heluid.

Ioan.2.4. c.19.26. Gal.4.4.

f in cap.4. ad Gal.

g de veland. virg.c.4.

h hæres.51.

i de fide con. Manich.

k Tract. 9.

l hæres.78.

m

An fuerint solum corruptæ, an etiam virgines, nescimus. Nomen γυναικὸς, & mulieris, tribuitur interdum etiam virgini in sacra Scriptura *b*, vt obseruat Origenes *c*, & Isidorus Pelusiota *d*, atq; ipsimet Matri Christi *e*, vt Hieronymus *f*. Notauit Tertullianus *g*, Euam adhuc virginem dictã mulierem, necnõ Epiphanius *h*, & Augustinus *i*. Gaudentius autem Brixiensis *k* mulieris nomen de B. Virgine dici, quia mater erat; Virginis, quia sine viro: Epiphanius *l*, vt occurreretur errori futuro, quod Mater Dei Dea etiam esset. Et patet ex etymo nominis mulier: dicitur enim à mollitie; quia mollior. Et Iurisconsulti virginem viripotentem mulieris appellatione contineri volunt. Idem Tertullianus *m* dicit suo tempore vulgo dictas vxores, mulieres, quamuis non sit propria significatio.

n Matth.1.23.

o Eclog. 6.

p Terent. in Andria.

q 11. Æneid.

r c.24.16.

s 6. Instit. c. 4.

E contrario virgo non semper significat incognitam viro, non solum in Scriptura *n*, sed etiam in profanis Scriptoribus, vt Virgilio in Bucolicis *o*:

Ah virgo infelix tu nunc in montibus erras.

& Comico *p*:

—— Virgo illacrymat.

Idem etiam Virgilius *q* Camillæ, quæ virgo erat, vocat *muliebria arma.* Quamuis propria significatio virginis sit pro integra, & incorrupta: vt in Genesi *r* dicitur Rebecca, pulcherrima virgo, & incognita viro. Comprobatur id etiã falso falacique Ciceronis de Popilia sua dicto apud Quintilianum *s*. Fieri potest, vt inter sectatrices mulieres nonnullæ virgines fuerint, præsertim ætate grandiores, vel certe viduæ, & ex maritatis, matres Discipulorum Christi, vt apparet ex Euangelio, cum de iis fit mentio. Lege Salmeronem *t* in Prolegomenis, & Iacobum Pontanum *u*, qui idẽ docet de nomine Græco ἡ παρθένος, ex Euripide, & Terentio. Dicitur præterea quandoq; virgo, quæ nullius est, & est soluta, siue virgo sit siue non: sic videtur Chrysostomus *x* Iob *y* intellexisse, & Theophanes *z*, cum ille dixit pepigisse se fœdus cum oculis suis, vt ne cogitaret quidem de virgine: nam quæ virum non habuit, nisi aliũde aliud constet, solet æstimari virgo. Nihilominus de voce עלמה *halmah*, qua vtitur Esaias *a*, dubitari non debet, quin proprie virginẽ significet, & antecedentia atque consequentia sententiarum cogant sæpe ita sumere, non solum illud nomẽ, sed etiam בתולה *bethulah*, vt in Deuteronomio *b*, & in libro Iudith *c*. Inepte igitur hoc loco Caluinus cõuertit Gallice, *auec leurs femmes*, *cum vxoribus eorum.* Hunc nihilo castius discipulus Beza sequitur: & contendit vterque vxorum adhuc vsum Apostolos habuisse, quos constat omnia reliquisse, cum sequuti sunt Christum *d*.

t Tom.1. Prolegom.14.

u Dialo.6.

x ho. 1. de pœnitentia Iob.

y c.31.1.

z epist. 1.

a cap.7.

b c.22.14. 15.

c c.16.17.18.

d Matt.19.27.

e c.19.27.

f hom.3.

Et Maria matre Iesu.] Non hoc repugnat sententiæ Ioannis, qui de seipso testatur *e*, quod Mariam sibi vt matrem commendatam *recepit*, εἰς τὰ ἴδια, *in sua*, hoc est, curam, & domum; id enim postea factum est, vt notat Chrysostomus *f*, & Oecumenius, qui etiam indicat, ab ipsamet omnes eum in loco esse congregatos, atque interim, dum Ioannes aderat, non fuiſſe cõueniens, vt illa adhuc abeſſet. Addit Oecumenius, ſponſum Ioſeph abfuiſſe, quia pridem mortuus erat: quæ opinio Epiphanij *a* etiam, & plurium aliorum multo probabilior eſt, quam quæ poſt Reſurrectionem Chriſti eum facit ſuperſtitem. Cuius opinionis aſſertor eſt Cyprianus *b*, ſeu Auctor de operibus cardinalibus, atque Auguſtinus *c*.

Ioſeph Mariæ ſponſus tunc erat mortuus.
a hæreſ. 78.
b Ser. de Paſſ.
c Serm. 11. de Tempo.

Memini apud neſcio quem legere, Lucam Mariæ ſatisfaciendi ſtudio, quæ id præ ſingulari modeſtia poſtulauerat, in vltimum illam locum infra omnes reieciſſe. Obſeruauit hanc eximiam in Dei Matre humilitatem eleganter iuxta, ac pie Bernardus *d*, cuius ſi vel apicem de tam deuota, & vtili ſententia dempſero, Lectorem profecto magna voluptate, & commodo fraudauero.

Maria vltimo loco à Luca nominari voluit.
d Ser. de ver. Apoc. 12. Signum magnum.

Si forte Maria (cum aliis poſt Aſcenſionem Chriſti in cœnaculo adfuit) nominetur prima, quæ ſuper omnes eſt, tam Filij prærogatiua, quam ſuæ priuilegio ſanctitatis, Petrus & Andreas (ait Lucas in Actis) *Iacobus, & Ioannes* (non exacte recitat ordinem à Luca ibi poſitum) *& cæteri qui ſequuntur: hi omnes perſeuerabant vnanimiter cum mulieribus, & Maria matre Ieſu. Itane & mulierũ ſeſe vltimam exhibebat, vt nouiſſima omniũ poneretur? Vere carnales adhuc Diſcipuli, quibus necdum Spiritus erat datus, quia Ieſus necdum fuerat glorificatus* e, *quando facta eſt inter illos contentio de primatu* f, *cum Maria quanto maior erat, humiliaret ſe non modo de omnibus, ſed & præ omnibus. Merito facta eſt nouiſſima prima, quæ cum prima eſſet omnium, ſeſe nouiſſimam faciebat. Merito facta eſt omnium domina, quæ ſe omniũ exhibebat ancillam. Merito denique ſuper Angelos exaltata eſt, quæ & infra viduas, & pœnitentes, infra eam de qua eiecta fuerant ſeptem dæmonia* g (adde fortaſſe alias curatas item à ſpiritibus malignis eodem loco apud Lucam) *ineffabili ſeſe manſuetudine inclinabat. Obſecro vos, filioli, æmulamini hanc virtutem, ſi Mariam diligitis, ſi contenditis ei placere. Aemulamini modeſtiam eius: nihil enim tam idoneum homini, nihil tam congruum Chriſtiano, maximeque monachum nihil adeo decet.*

e Ioan. 7. 39.
Humilitas B. Virginis eximia & imitanda.
f Luc. 22. 24.
g Mar. 16. 9. & Luc. 8. 2.

Hæc omnia vere pius, vere humilis, vere Virginis cultor, & imitator Bernardus. Quid ſi diuino permiſſu mulieres, ac Mater ipſa Dei, quæ tanto interuallo ſuperat omnes ordines virorũ, & Angelorum, infra poſita eſt, quoniam ſexus fœmineus vniuerſus ab officio docendi, & à hierarchia plane excluſus eſt? Potuit & vt plane eximia perſona vltimo reponi Maria loco, ſicut quando iuſſerunt renunciari Angeli Petro poſt alios Diſcipulos, reſurrexiſſe Chriſtum *h*. Nec prorſus vltima ponitur, ſed media inter mulieres, & fratres Chriſti.

Maria infimo loco poſita, eo quod mulier ſit ordinis incapax.
h Marc. 16. 7.

Maria.] Vtimur hac forma nominis iuxta formam nominum Latinorum, & Græcorum, vt & in pleriſque aliis Hebræis, & peregrinis, imitati ſeptuaginta Interpretes Chriſto antiquiores annis trecentis, & Auctorem libri Eccleſiaſtici, qui etiam creditur Græce conuertiſſe Sapientiam Ieſu Sirach, & noui Teſtamenti ſcriptores Euangeliſtas, Paulum, atque alios, denique Ioſephi *i* ac Philonis *k* de hac re annotationem, & vſum, immo & Sibyllæ Erythrææ *l*. Itaque non eſt audiendus Laurentius Valla *m*, cum exigit vt indeclinabiliter dicàmus ſemper Mariam, quia textus Græcus legit Μαριὰμ; addere potuit & Syrum interpretem in nouo Teſtamento, nam licet textus Græcus aliorum Euangeliſtarum, & Lucæ in cap. 1. & 2. ita habeat: tamen in cap. 8. 10. & 24. eiuſdem Lucæ, atque in præſenti loco, quẽ tractamus, reperitur cum caſibus obliquis, & apud Matthæum cap. 1. & vltimo: & ſi Hebræa origo retinenda eſt, deberemus dicere מרים *Miriam* per duas ſyllabas.

Maria Græcorum more & Latino proferendum.
i 1. Antiq. c. 7. lib. 2. c. 1. & 3. lib. 6. c. 9. & 10. lib. 9. c. 13.
k li. de peregrinat. Abrahæ. lib. de Cherub. & tempore. li. de ebriet.
l lib. 1. oracul.
m in c. 1. Mat.

Ioſephus Mariamnen vocare ſolet *n*, quę Hebræis eſt מרים *Miriam*. Eſt enim hoc nomen non nouum, quamuis, vt de nomine Ieſu dicitur, vni Matri Dei maxime accommodatum & proprium, quod perfidi Iudæi (quemadmodum & nomen Ieſu) per contemptum corrumpunt, mutata prima litera מ *mem*, in literam ה *he*, vocantes ישו בן הרים *Ieſchu ben Hariam*, id eſt, *filium eius, quæ inſtar fumi vilis eſt. Verum ſicut deficit fumus, illi deficiant* o, *& pereant à facie Dei.*

Mariamne dicitur à Ioſepho, quæ Hebræis eſt Miriam.
n 2. Antiq. c. 5. & in 3. c. 4.
Impij Hebræi nomen Mariæ corrumpunt.
o Pſal. 67. 3.

Inter eas, quæ Mariæ nomen ſortitæ ſunt in antiqua lege, vnius tantum Scriptura *p* meminit, ſororis Aaron & Moſis, quam cum aliis in rebus, tum in virginitate B. Virginis typum fuiſſe, poſſumus affirmare; virginem quidem fuiſſe Nyſſenus *q* docuit, & Ambroſius *r*, & Aponius *ſ*, tametſi Hur ei virum aſſignat Ioſephus *t*, & Abulenſis *u*. Principem illam omnium mulierum quæ apud Hebræos erant, & ſapientia inſignem, Clemens Alexandrinus appellat *x*. Ambroſius *y* ſimilitudinem notat, quod Maria noſtra ſummi Sacerdotis ac legiſlatoris Chriſti ſoror eſt, imo mater: Auguſtinus *z*, quod tympaniſtria, idemque habet Damaſcenus *a*: addi poteſt, quod prophetiſſa, quo eam nomine vocant Baſilius *b*, & Hieronymus *c*.

Maria ſoror Moſis typus Mariæ in virginitate fuit.
p Num. 12. 1.
q li. de Virg. c. 15.
r exhort. ad Virg.
ſ li. 6. in Cant.
t 3. Antiq. c. 2. & 4.
u in c. 15. Exo. in fine.
x li. 4. Strom.
y in c. 2. Luc. & ep. 22.
z Serm. 47. de Natiuit.
a orat. de Aſſ.
b in c. 8. Eſa.
c in c. 8. Eſa.
Nominis Mariæ etymologiæ diuerſæ.

Idem Hieronymus libro de nominibus Hebraicis, quem ex Philone Latinum feciſſe creditur, triplicem huius nominis etymologiam affert, vt ſit Maria, illuminatrix mea, ſeu illuminãs eos, vel illuminant me iſti, aut Smyrna maris, aut ſtella maris, ex quibus vltimam præfert, additque ſermone Syro, Mariam Dominam nuncupari. Idem dixit Beda *d* in Lucam de ſtella maris, iuxta Hebræos, & de Domina, iuxta Syros, ſicut & Maran eſt Dominus noſter (vnde Maranatha, Dominus venit.) Idem tradit Eucherius *e* de illuminata, de ſtella maris, & Syriace de Domina. Præterea dicitur exaltata aut doctrix populi, ac magiſtra, iuxta diuerſas radices. Epiphanius *f* interpretatur non ſolum Myrrham maris, ſed etiam Dominam, & ſpem, quia ſpem peperit totius mundi: tum Illuſtratam, vtpote quæ à Filio Dei ſit illuſtrata, & cunctos toto orbe fideles Trinitate illuſtrauerit: imo Magiſtram Magiſtrorum, ac Prophetarum Prophetiſſam Rupertus *g* nominat.

d in Luc. c. 1.
e 2. Inſtruct. c. 1.
f Ser. de laud. B. Virg.
g lib. de Glo. Fil. hom. & li. 1 in Cant.

Bernardus *h* Illuminatricem Euangeliſtarum, Ignatius *i* noſtræ religionis Magiſtram, Athanaſius *k* agnoſcit ſignificationem Dominæ, & Damaſcenus *l* Dominæ maris, quod mare pro toto mundo ſumitur: ſed omnium elegantiſſime Arnoldus Carnotẽſis *m*, Chryſologus *n*, & Eucherius *o*: Bernardus *p* ſtellæ maris, quia vt ſtella ſine ſui corruptione genuit Filium tanquam radium, & toti mundo illuxit meritis atq; exemplis. Petrus Damianus *q* eandem etymologiam affert, & Hieronymus *r*: Ambroſius *ſ* velle videtur Amaritudinem maris ſorori tantum Moſis conuenire; ipſe vero exponit: Deus *ex genere meo*: hæc expoſitio nullum fundamentum habet in lingua Hebræa, vel Syriaca, illa autem bene quadrat Matri Chriſti, propter Filii paſſionem mari amariorem paſſæ dolorem, vt verius ac melius quam Noemi מרא *Mara* *t* dici potuerit; & *magis quam Ieruſalem, magna* u *velut mare fuiſſe contritio ipſius.*

h Serm. 2. ſuper, Miſſus eſt.
Mariæ nominis variæ Sanctorum interpretationes.
i ep. 1.
k in Euang. de S. Deipara.
l lib. 4. c. 15.
m Tractat. de laud. B. V.
n Serm. 146.
o 2. Inſtruct.
p Serm. 2. ſuper, Miſſus eſt.
q Sermon. de Epipha.
r in Pſa. 18.
ſ de inſtitut. Virg. c. 5.
t Ruth. 1. 20.
u Thren. 2. 13.

Dignitates Virginis ſanctiſſimæ eius nomine denotata.

A Sane quidem allatæ quinque notiones totidem ſanctiſſimæ Virginis dignitates denotant, quot ipſum etiam Latinum nomen Maria (ſicut nomen Ieſus) literarum conſtat elementis: eſt enim illuminata fide, exaltata ad Maternitatem Dei: Mare myrrhæ, ſeu amarum, propter patientiam in Cruce Filij, quæ martyrem etiam, imo pluſquam martyrem, ipſam fecit, vt ait Hieronymus *b*, Anſelmus *c*, & alij, Maris Domina, ſeu mundi, propter gaudium Reſurrectionis, ſtella maris, propter Aſſumptionem, & orationem, qua nos ducit ad Chriſtum.

b *Ser. de Aſſumpt.*
c *lib. de excel. Virg. ca.*

d *lib. de loc. nou. Teſt. ca. 13.*
Caninii de nomine Mariæ ſententia.

Angelus Caninius *d* irridet interpretationem pro Mari falſo, aut Stella maris: *quia diſſyllabum Miriam*, inquit, *eſt ſimplex atque heemanthicum, ita* B *vt prima litera Mem cum hiric ſit hemanthica litera, alia tres thematica, at proinde thema ſeu radix* רם *ram eminuit, & conſequenter Miriam ſignificet excelſam, ſublimem, eminentem, videlicet, gratia*: debuit addere, radicem *eſſe* רם *ram*, vel רום *rum* & in nomine *Miriam* י *iod* eſſe pro ו *vau*, quia ſunt literę permutabiles. Porro non debuit contemnere alias etymologias traditas à Patribus: neque probare poteſt primam literam *mem* eſſe heemanthicam, & non de radice ipſa. Verum eſt, quod myrrha dicitur מור *mor*, aut ſine *holem* pleno מר *mor*. A מור *mor*, quod eſt amaruit, eſt nomen מר *mar*, amarus, & ים *iam*, eſt mare; atque ita ſi pro *patach* (quod fit nonnunquam) ponatur *chirich*, C מרים *Miriam*, vt Hebræi proferunt, erit amarum mare, Græci vero retinentes *patach*, dicunt Μαριάμ indeclinabiliter per tres ſyllabas, quia apud illos iod ſiue iota non eſt conſonans.

Mariæ nomē a quibus ſanctis fœminis ſumptum.
e *Num. 12.*
f *1. Reg. 25. 14.*
g *Gen. 24.*
h *Gen. 29.*
i *Iudith 13.*
k *Gen. 3. 15.*
l *1. Reg. 1. & 2.*

Pie etiam, licet non adeo ſolide, quidam prima nominis litera M, typum virginis deſignatā conſiderant ſororem Moſis Mariam *e*, vt ante diximus: ſecunda Abigail *f* humilitate, atque prudentia placantem Dauid: tertia, Rebeccam *g*. & Rachel *h* pulcherrimas: quarta, Iudith *i*, quæ Holofernem obtruncauit, vt noſtra ſerpentem *k*: vltima, Annam *l* matrem Samuelis, quæ precibus talem filium impetrauit, & Domino conſe- D crauit, vt noſtra Chriſtum.

m *Serm. de Nat. B. Virg.*
n *Ser. de iis, qui in fide hinc migrau.*
Maria nomē ab Hebræis præcognitū.
o *Galatinus lib. 7. c. 13.*
p *c. 1. ann. 61.*
q *To. 3. tract. 4.*
r *lib. 1. de B. Virg. c. 1.*
ſ *6 harm. Euang. c. 4.*
t *in c. 12. Apoc. com. 2. ſect. 1. & 2.*
u *Serm. 146.*
x *Tractat. ſuper Miſſus eſt. c. 107.*
y *in Speculo B. Virg. lect. 3.*
z *c. 1. 7.*
a *in contemp. de B. Virg. in ſ*
b *p. de laudib. B. Virg. c. vlt.*

Tandem hoc nomen, quod impoſitum diuinitus, & parentibus reuelatum Hieronymus *m* tradit, Sibyllæ prædixerunt, Damaſceno *n* teſte: & antiqui Rabini ante Chriſti aduētum ex quodam Eſaiæ loco coniectarunt: ex quibus Haccadosc *o* etiam ſcripſit Meſſię Matrem abſolute dominam, ac nominatim Prophetarum tum dominam, tum magiſtram fore. Lege Toletum *p* in Lucam, & Salmeronem *q*, & Caniſium *r*, & Barradium *ſ*, & Viegam *t* (hos longe poſt vidimus quam hęc elucubraſſemus) ſed minus verum videtur, quod ait Toletus, מר *mar* Syriace ſignificare Dominam, non enim *mar*, ſed *mara*. E Conſule Lexicon Hebraicum, & Chaldaicum, ſeu Syrochaldaicum. Lōgius abſunt à vero qui Mariam idem dicunt quod maria Latino vocabulo, quaſi in illam ſit aquarum congregatio, id eſt, gratiarū. Excuſari poteſt alluſio pia, qua vſi ſunt Chryſologus *u*, Albertus *x*, Bonauentura *y*, & alii, ſic illud quoque interpretantes, quod ſcribit Eccleſiaſtes *z*, *Omnia flumina intrant in mare.* Iduita *a* magnis laudibus celebrat hoc nomen, & Carthuſianus *b* citans reuelationem B. Brigittæ.

Mater Dei & Chriſti virgo Mater in Scriptura non dicitur aperte.
c *Luc. 1. 43.*

Matre Ieſu.] Nuſquam aperte in nouo Teſtamento mater Chriſti, vel Dei vocatur Maria, ſed ſemel tātum ſalutata reperitur ab Elizabeth ſub titulo *c Matris Domini*, nondum tamen mater, iuxta vulgarem loquendi modum, quia nondum edito fœtu; videlicet, vt argute notauit Theophylactus *d*, quoniam omnes aliæ vſque ad partum mulieres in abortus faciendi periculo verſantur, non illa. Alia quoque mulier id agnouiſſe videtur, cum *beatum ventrem, & vbera exclamando e* prædicauit, *quæ Chriſtum portaſſent & aluiſſent.* Nam beatus venter non eſt, qui portat peccatorem, ſancta ergo Chriſti conceptio. Et ſi beata vbera lactantia Chriſtum, igitur & natiuitas ſancta: & dum laudatur mater, non pater, indicatur non habuiſſe patrem ſecūdum carnem: & quando laudatus eſt non Chriſtus, ſed mater, magis ille laudatur, qui talis eſſet, vt matrem efficeret beatam.

Sed ſic teſte & verbis aliis.
d *in Lucam.*

Virgo mater cur ante partum mater dicta ſit.
e *Luc. 11. 27.*

Quanquam fieri poteſt, vt more humano laudaret matrē, propter eum, qui talis iam natus, & adultus erat. Poteſt etiam per illationem idem deduci ex aliis locis Scripturæ, potiſſimum cum Gabriel dixit B. Virgini f: *Quod ex te naſcetur ſanctum, vocabitur Filius Dei.* Et paulo ante g: *Filius Altiſſimi vocabitur*, ille nimirum, quem paries. Et quando Paulus ſcripſit h: *Miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere*: & Eſaias i: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, id eſt, nobiſcum Deus.* Et multo clarius apud Matthæum, qui cum dixiſſet *k*, *Chriſti autem generatio ſic erat*, ſubdidit: *Cum eſſet deſponſata mater eius*, nimirum Chriſti, *Maria, &c.*

f *Luc. 1. 35.*
g *vers. 32.*
h *Gal. 4. 4.*
i *c. 7. 14.*
k *c. 1. 18.*
l *in epiſt. 2.*
m *Gen. 2. 7.*
n *ibid. 21. 22.*
o *Matth. c. 12. 46. 47. 48. 49. & c. 13. 55. Marc. 3. 31. 32. Luc. 8. 19. 20. Ioan. 2. 12. & 7. 3. 5. 10.*
p *cont. Heluid.*
q *16 de ciuit. Dei, c. 19, lib. 20 cont. Fauſt. c. 35. tract. 10 & 28. in Ioan.*

Sed paſſim nonniſi mater Ieſu nominatur, hoc eſt, eius qui vulgo haberetur ſimplex ac nudus homo: honoris tamen ac dignitatis cauſa ſolita eſt nominari Maria Ieſu, ſcilicet ab iis qui Ieſum optime noſſent, & diuinitatem in nomine ipſo profiterentur, vt videre eſt apud Ignatium *l*.

Virgo mater Ieſu Maria dicta eſt.
r *li. 2. in Mar. c. fine 13. & li. 3 in Luc. ca. fine 30.*

Cur de Maria tam pauca in Scriptura habeantur.
ſ *hæreſ 39.*
t *verbo Frater.*
u *Matth. 13.*
x *apud Niceph. 2. hiſt. c. 3.*
y *oratio. 2. de Reſurrect.*
z *2. hiſt. c. 1.*
a *hæreſ 28. 51. 78. & in Ancorato.*
b *Matt 13. & 27. & Ioann. 19. & 1. Cor. 9. & Gal. 1.*
c *in Matt. 12. & Ioan. 7.*
d *Act. 1. & 2. & Gal. 1.*

Valde pauca de Matre Chriſti traduntur in Scriptura: tum quia ea ſufficiebant, quæ in illa reſpiciebant Chriſtum: tum quia vnus titulus Matris Chriſti, ac Dei inſtar eſt omnium laudū: tum quia teſtimonium eius mundo infideli ſuſpectum eſſet: tum quia vt Adam prior formatus eſt ex informi & craſſa terra *m*, deinde Eua ex eius coſta *n*: ita in primis prędicandus fuit Chriſtus, & Chriſti virtus cognoſcenda in rudi veluti terra perſecutionum atque martyrum. Poſtea Beata Virgo tot Patrum encomiis eſt celebrata, tot illuſtrata miraculis, templis, feſtis, &c.

Cur eam Chriſtus reliquerit, cum aſcendit in cœlum, alias attigi: de ætate probabiliores opiniones ſunt, fuiſſe ſexagintatrium, vel ſeptuagintaduorum annorum: de qua re Auctores, & quæ ipſe dixi ſerm. de Aſſumptione; tum vbi habitauerit, & quomodo vitam duxerit.

Chriſti fratres pluribus modis in Scriptura dici contingit.
e *ſupra. & in 1. c. 7. & 21. & in 3. c. 10.*
f *de excid. Ieroſol.*
g *orat. de Annun. apud Metaphr.*
h *de Simo. & Ipda.*
i *in c. 7. Ioan.*
k *ibidem.*
l *in c. 1 in Matth.*
m *Gal. 1. & de inſtit. Virg. c. 6.*
n *in c. 1. ep. ad Gal.*
o *in Petro.*
p *in c. 1. ep. ad Gal.*

Et fratribus eius.] Chriſti fratrum eſt etiam mētio in Euangeliis *o*, non ratione ſolius naturæ, vel gentis, vel affectus, ſeu ſimilitudinis in modo vitę aut inſtitūti, ſed cognationis, quibus omnibus modis fratres in Scripturis dici notat Hieronymus *p*, Auguſtinus *q*, Beda *r*, & Epiphanius *ſ*, vt alios modos omittamus, quos notauit Emmanuel Sà in Indice *t*. Heluidius credidit B. Virginē plures habuiſſe *filios*. Teſtis Hieronymus, & alii. Græci multi id affirmant de Ioſeph ex alia vxore ante B. Virginem, Origenes *u*, Hippolytus martyr *x*, Nyſſenus *y*, Euſebius *z*, Epiphanius *a*, Theophylactus *b*, Euthymius *c*, Oecumenius *d*, Nicephorus *e*, Hegeſippus *f*, Chryſoſtom⁹ *g*, Abdias *h*, Leontius *i*, Cyrillus Alexādrinus *k*, nōnulli quoq; ex Latinis, Hilarius *l*, Ambroſius *m*; fauet Auguſtinus *n*, tenet quoq; Platina *o*, Caietanus *p*, Iacobus Faber a, Beda Natalis b, & quidam qui Annæ vitam ſcripſerunt. Alij, fratres dici, quoniam erant filij ſororum B. Virginis ex Anna, & tribus eiuſdem viris, Ioachimo, Cleopha, Salome. Gloſſa ordinaria c, Beda d, Hugo de S. Victore e, Gloſſa interlinearis f, Eckius g, Gerſon h, Petrus de Natalibus i, B. Anton. k Ioannes Maior l, Petrus Sutor m, Ludolphus n, Comeſtor o, & Hieronymus p. Hinc illud celebre carmen.

Anna ſolet dici tres concepiſſe Marias,
Quas genuêre viri Ioachim, Cleophas, Salomaſque,
Has duxêre viri Ioſeph, Alphæus, Zebedæus:
Prima parit Chriſtum, Iacobumq; ſecunda minorẽ,
Atque Ioſeph iuſtum peperit, & cum Simone Iudam,
Tertia maiorem Iacobum, volucremque Ioannem.

Idem quoque refert Mantuanus in Faſtis:

Anna puerperio fortunatiſſima ſancto
Tres habuiſſe viros, & tres genuiſſe Marias
Dicitur. ——

Gerſon alios recitat verſus:

Anna tribus nupſit, Ioachim, Cleophæ, Salomeque,
Ex quibus ipſa viris peperit tres Anna Marias,
Quas duxêre Ioſeph, Alphæus, Zebedæuſque,
Prima Ieſum: Iacobum, Ioſeph cum Simone Iudam
Altera dat: Iacobum dat tertia, datque Ioannem.

Ex his opinionibus poſteriores duæ vtcunque defendi poſſent, & certum eſt phraſi Scripturæ ita vſurpari nomen fratris.

Prima non tam opinio eſt, quam nefanda hæreſis, pugnans cum perpetua virginitate Matris Chriſti: quæ cum hoc tempore in dubium non reuocetur, nihil eſt quod in ea hæreſi confutanda immoremur. Legendus præter Hieronymum contra Heluidum, S. Alphonſus in proprio opere de Virginitate Matris Chriſti.

Vtramque vero illam aliam ſententiã minus probabilem exiſtimo, quoniã & Annam vniuirã fuiſſe & Ioſeph integerrimũ Virginem mihi perſuadeo. Primũ aliis perſuadere etiã debet, quod Mariam parentes iam prouectæ ætatis ſingulari quodam Dei dono, & miraculo ediderunt, vt Epiphanius q, Damaſcenus r, & Auctor libri de Natiuitate B. Virginis inter Hieronymi opera, teſtatur. Ambroſius ſ etiam vniuirã aſſeuerat, necnon Theophylactus, & Euthymius in Ioanne t. Decebat quoque tali ac tanta prole contentam eſſe Annam, vt legimus de fœminis, quib. partus eſt diuinitus annunciatus & datus, Sara u, Rebecca x, matre Samſonis y, matre Ioannis Baptiſtæ z. Secundæ etiam nuptiæ nec apud Gentiles, nec apud Iudæos laudabiles erant, vt dixi exponens hiſtoriam Samaritanæ a: ſed potius laudantur hoc nomine Iudith b, & Anna prophetiſſa c.

Quod ſi aliquando Mariam Cleophæ Matris Domini ſororem legimus d, eo ſenſu accipiendũ eſt, quo & fratris nomen de cognato, & propinquo accipitur: vt nempe fuerit conſobrina ex ſorore, aut fratre patris Ioachim, vel matris Annæ, ſicut Lot e Abrahæ, Iacob f Laban eſt appellatus frater, & Abraham g Saram vxorem ſororis nomine nũcupauit. Hegeſippus vero teſtis eſt apud h Euſebium, Cleopham fuiſſe germanum fratrẽ Ioſeph viri Deiparæ, & patrem eorum, qui ſunt dicti fratres Domini, hoc eſt, conſobrini: etſi alij malũt patrem fuiſſe Mariæ, quæ ex Alphæo marito ſuſceperit Iudam Thaddæum, Simonẽ Cananæum, Ioſephum & Iacobum minorem. Lege Caniſium i, Suarez k, Iãſenium l, Canum m, Salmeronem n, Toletum o, Baronium p, Maldonatum q, Claudium Eſpenſæum r, Barradium ſ.

a de quatuor Marin.
b de quatuor Marin.
c q. 4. c. 1.
d Act. 1.
e q. 1. in ep. ad Gal.
f Act. 1.
g Serm. de S. Anna.
h Ser. de nat. B. V. & in Ioſeph.
i lib. 6. c. 139.
k 1. p. hiſt. tit. 4. § 10.
l in cap. 14. Matth.
m lib. de trip. cul. Annæ.
n de vita Chriſti 1. p. ca. 5.
o in hiſtor. ſchol. de triſ. Euang. c. 47.
p in ep. Iac.

Mariæ perpetua virginitas eſt extra omnem controuerſiam.

Mariæ mater Anna fuit vniuira, & Ioſeph eius ſponſus virgo.

q Hæreſ. 79.
r Ser. de natiu. B. Virg.
ſ lib. de viduis. c. 7.
t c. 19.
u Gen. 18. 10. & 21. 1.
x Gen. 25. 21.
y Iudic. 13. 24.
z Luc. 1. 7. & ſeq.
a Ioan. 4. 2. & ſeq.

Secundæ nuptiæ mulieribus non erãt laudabiles.

b Iudith. vlt. 26.
c Luc. 2. 36.

Maria Cleophæ cur ſoror Matris Chriſti ſit dicta.

d Ioan. 19. 25.
e Gen. 13. 8.
f Gen. 29. 12.
g Gen. 20. 12.
h lib. 3. c. 11.
i in 1. Mariali c. 9.
k 3. par. q. 28. Diſp. 5. ſect. 4.
l Concor. c. 143.
m li. 12. de locis c. 5. ad 2.
n Tom. 4. p. 2. Tract. 12.
o Ioan. 2. an. 18. & in ca. 1. Luc. annot. 30.
p Tom. 1. Annal.
q Matt. 12.

Quod ad Ioſeph Mariæ Virginis ſponſum attinet, virginitatem quoque perpetuo eum coluiſſe, mihi certe nõ dubium eſt; quod ſenſit Hieronymus t, Beda u, Rupertus x, Auguſtinus y, Alcuinus z, Hugo de S. Victore a, B. Thomas b, Gerſon c, Bernardus d, Petrus Damianus e (qui vocat Eccleſiæ fidem, id eſt, vniuerſalem, ac piam credulitatem) S. Bernardinus f. Scholaſtici in quartũ Sententiarum g; Lippomanus h, Theodoretus i, alij recentiores Auctores citati, & Hieronymus Gratianus k, & B. Brigitta l, & Chryſologus m: lõge probabilius eſt, & diuinæ prouidentiæ circa Chriſti Matrem multo cõuenientius, cum propterea Ioanni virgini virginem (iam prouecta ætate) commendatam dicat non Ambroſius n tãtum, Hieronymus o, & B. Brigitta p, ſed Epiphanius q quoque contrariæ aſſertor ſententiæ: quo vtitur argumento S. Thomas r. Adde quod, vt ante dixi, probabilius eſt, priorem mortuum Ioſeph, quam Deiparam, & quod aliam ante illam vxorem habuerit, minus probabile eſt.

Quo vero gradu attigerint Chriſtum hi, qui fratres Chriſti dicuntur, indicatum quidem eſt; nihil tamen affirmo, cum ſit incertum an reuera conſanguinei fuerint, an tantum putati ex parte Ioſeph, qui Chriſti pater putatitius erat, vt ſentire videtur Chryſoſtomus ſ, & Auguſtinus t, ita dicentes, Iacobum vocatum fratrem Domini, ſicut Ioſeph patrem eius.

Sed neſcio cur inter fratres Domini Ioannem Chryſoſtomus numeret, cum in Euangelio, nec vſpiam alibi hoc nomine nuncupetur, etſi ſcio à quibuſdam u illud opinantibus, dicentibuſq; filium fuiſſe Salomæ conſobrinæ B. Virginis, cauſam reddi, quod is cũ Iacobo fratre, & patre Zebedæo non in Nazareth verſaretur, ſed Bethſaida, vel Capharnaum, vel non longe à lacu Geneſareth, piſcationi vacans cum Petro, & Andrea x, ideoque non erat vulgo nota à Nazaræis propinquitas ipſius cum Chriſto, ſicut filiorũ Cleophæ, aut Alphæi, qui degebant in Nazareth. Verum hæc mihi ſunt incomperta, vt dixi, nec ea ſcire magni refert, dum maneat, cognationem, quæ fraternitas etiam dicitur, eorum, qui vocantur fratres Chriſti, neque ex pluribus Annæ liberis, ſiue ex eodem, ſiue ex diuerſis maritis, neque ex eo quod Ioſeph plures filios etiam habuerit, nimirum ex alia vxore, quam ex B. Virgine, prouenire, ſed aut ex fratre aliquo Ioſeph, aut aliunde.

Idem iudicium eſſe debet de ſororibus Chriſti, quæ generatim abſque nomine in Euangelio y commemorantur. Epiphanius z vero, & Hippolytus martyr apud Nicephorũ a eas diſtincte recenſent ac nominant. Chryſoſtomus b fratrũ Chriſti mentionem factam nunc dicit, vt intelligeremus hoc tempore crediduſſe in eum, quos alias incredulos fuiſſe ſcripſerat Ioannes c.

Quidã putant non eſſe nominatim expreſſos, vt apud Deum ſciremus, haud magnã duci affinitatis nominis rationem; nec id nos curare debere, *ſed vt nomina noſtra ſcripta ſint in* d *cælis.* Sunt & quib. probabile eſt, mihi certe non improbabile videtur, fratrũ nomine intelligi omnes Diſcipulos, qui forte Ieroſolymis erant, illos nimirũ, qui in iſto capite inferius e numerũ viginti ſupra centũ confeciſſe narrantur. Apud alios quoque Latinos auctores, appellantur fratres aut ſorores, qui ſunt conſobrini, ſiue fratrũ, ſororumve filii, vt apud Chryſologũ f, & Apollinarem g.

r 2. Tim. 4. digr. 26.

S. Ioſeph probatur virgo. teſtimoniis omni exceptione maioribus.

ſ 6. concor. Euang. c. vlt.
t cõtr. Heluid. & Matt. 12.
u Mat. 1. & Ioan. 2.
x Matth. 1. & li. 2. in Cant.
y ſerm. 15. de Natiui. Dom.
z in cap. 2.
a lib. de conting. Mar. & q. 1. in epiſt. ad Gal.
b Gal. 1. le. 5. & 3. p. q. 28. ar. vlt.
c Ser. de Natiuit. Mar. conſider. 3. & lib. de laudib. Ioſeph.
d Serm. 2. ſuper, Miſſus eſt.

Fratres Domini quo gradu vel affinitatis vel conſanguinitatis Chriſtũ attigerint.

e ep. 11. c. 4.
f Ser. 9. ſer. de S. Ioſeph.
g c. 30.
h in vita Ioſeph.

Ioannes Apoſtolus Domini frater non fuit.

i in c. ep. ad Gal.
k li. 4. de vita Ioſeph. c. 1.
l li. 5. interro. 12 ad q. 2. & lib. 6. c. 59.
m Ser. 175.
n de inſtit. Virg. c. 7.
o contra Iouin.
p 4. reuela. c. 119.
q hæreſ. 78.
r in c. 1. ep. ad Gal. vlt. 5.
ſ Act. 1. & homil. 5. in Matt.
t in q. ſuper Matth. q. vlt.
u vt à Salmerone ſupra.
x Matt. 4. 18.

Sorores Chriſti quæ fuerint.

y Matt. 13. 56. Marc. 6. 3.
z in Ancorato.
a 2. Hiſt. c. 3.
b Homil. 3. in Acta.
c cap. 7. 5.

Cur hic de fratribus Chriſti mentio nominatim facta non ſit.

d Luc. 10. 20.
e verſ. 15.
f Ser. 49. ſub finem.
g lib. 4. ep. 2. lib. 3. ep. 7.

Hinc inchoatur capitis pars tertia ad finem vſque, de Matthiæ in Iudæ proditoris locum ſubrogatione ad Apoſtolatum, Petro auctore, per ſortes.

Verſus 15.] In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum, dixit (erat autem turba hominum ſimul, fere cẽtum viginti.)

IN *diebus illis.*] Ante Pentecoſten, ſcilicet cum adhuc eſſent in cœnaculo: decuit enim non prius mitti Spiritum ſanctum, vt myſticus duodenarius numerus Apoſtolorũ quaſi dato ſigno ad opus dimitteretur. Hugo Cardinalis [a], *Hinc*, inquit, *habet Eccleſia conſuetudinem dicendi*, In dieb. illis, *in principio Epiſtolarum de Actibus: in principio autem Euangelii*, In illo tempore: *ad ſignificãdum, quod ſcientia Chriſti, & doctrina non fuit ei data ad menſuram, ſed fuit continua: ſed Apoſtolorũ non ita, quia quod dico tempus, non importat diuiſionem, vel menſurationem: cum vero dicitur*, In diebus illis, *dicitur diſtinctio, & menſuratio temporis.* Verba ſunt hæc citati Auctoris, qui cùm ante annos trecentos floruerit, intelligimus non eſſe recens, vt dicta illa verba lectioni Euangeliorum, & Epiſtolarum præfigantur.

Cur in Eccleſia quãdo legitur de Actibus, dicitur, *In diebus illis*, & quando Euangelium, *In illo tempore*.
a hoc loco.

Huius rei cauſam Gulielmus Durandus [b] affert, complectens ſimul Epiſtolas quæ leguntur de Prophetis, & de Apocalypſi, eò quòd in iis libris hoc ſæpe ſcriptum eſt. Vnde quæ ab Hugone aſſignatur ratio, non eſt adæquata, potuitque Durandus addere lectiones ex aliis libris veteris Teſtamenti, vt videre eſt in Miſſali.

b lib. 4. Rationalis. c. 16.

Cur autem omnis huiuſmodi ante Euangelium in Miſſa lectio, Epiſtola dicatur, rationem reddit Ioannes [c] Belethus, & Rupertus [d], quòd tum ante Euangelium quodammodo mittatur. Meliùs VValfridus Strabo [e], quia ſolius Pauli lectiones eo loco legebantur ante Damaſum Papam, cùm tamen etiam à tempore Apoſtolorum tam de veteri, quam de nouo Teſtamento ſcripturas legi conſuetas in Miſſa, tradant Dionyſius [f], & Clemens [g], atque alii, quos citat Ioannes Stephanus Durantus [h]. Rationẽ dat Rupertus [i], cur ad lectionem ſedeamus Epiſtolæ, ſtemus ad Euangelii, & Auctor Gemmæ [k] animæ, licet cõtrarium de Græcis, quod attinet ad Epiſtolam, teſtetur Micrologus [l].

Cur omnis ante Euangelium in Miſſa lectio dicatur Epiſtola
c lib. de Diui. offic. c. 38.
d 1. de Diuinis off. c. 32.
e de rebus Eccleſ. c. 22.
f Eccleſ. Hierarch. c. 3.
g 2. Conſtit. c. 57.
h 2. de Ritib. Eccleſ. c. 18.
i vbi ſupra.
k de antiquo ritu Miſſarum c. 13
l de myſticis obſeru. c. 9.

Exurgens Petrus in medio fratrum.] Non modò animi ardorem Petro peculiarem in geſtis, & dictis, verùm etiam eius ſupra alios primatum hæc verba ſignificant, vt Leo [m] IX. poſt Chryſoſtomum, & Oecumenium notant, cuius nempe ſit maiores Eccleſiæ cauſas proponere atque tractare, & viduatæ Apoſtolo vno proſpicere. Qua etiã in re declarauit nolle ſibi omnẽ vſurpare poteſtatem, ſed partiri cum aliis, quod eſt boni paſtoris, qualis Moſes, cùm quidam de Eldad & Medad prophetantibus indignarentur [n].

Petri primatus hic aperte oſtenditur.
m ep. ad Michael. Conſtant. c. 15.
n Num. 11. 27. & ſeq.

Exurgens.] In primatu modeſtiam ſeruans, & reuerentiam condiſcipulis exhibens, vt placet Carthuſiano. B. Virginẽ aſſuiſſe idem exiſtimat (cui etiã Petrus aſſurrexerit) & Chryſoſtomus: fieri poteſt, in eo tamen negotio præſentia ipſius nec neceſſaria fuit, nec, vt exiſtimo, quidquã contulit, ad electionẽ videlicet, & ius ſuffragii quod in ſexu fœmineo ex inſtitutione diuina omninò nullum eſt. Cui etiam docere fas non eſt [o].

B. Virgo præſens electioni Mathiæ aſſuerit.
o 1 Cor. 14. 34. & 1. Tim. 2. 12.

Legimus quoque Paulum ſurgendo ſermonẽ in ſynagoga Antiochiæ Piſidiæ habuiſſe [p]: vbi Chryſoſtomus innuit hunc Iudæis cõcionantib. morem fuiſſe: Hugo Cardinalis, *legentium, vt melius audirentur*, inquit Lyranus, *vt venerationi ipſi honorem impertirentur*, inquit Carthuſianus. De ſilẽtio minimè indicto agemus ibi: fortaſſe & Petrus ſibi hoc modo audientiam fecit.

p Act. 13. 16.
De more docenti in ſynagoga.

De Chriſto Lucas narrat in Euãgelio [q], quod cùm intraſſet in ſynagogam, ſurrexit legere Eſaiam Prophetam, eoq; plicato ac reddito, ſedit, vt doceret. Quo loco nonnulli obſeruant, morem fuiſſe Iudæis, vt in ſynagoga, & qui legeret ſacrã Scripturã, & qui doceret, aut loqueretur, ſtaret: idque colligunt tum ex exẽplo Pauli cõmemorato, tũ ex eiuſdem epiſtola priore ad Corinthios [r], cùm ait, *quod ſi alii reuelatũ fuerit ſedenti*, quaſi dicat, auditori *prior taceat*, quaſi dicat, *qui ſtans loquebatur taceat*. Sic ibi Catharinus, qui miratur cõcionatorem ſedentem (notaui tamen ipſe olim auditã à ſtantibus concionẽ) quod innuit Sidonius Apollinaris [s], & Optatus [t] aperte docet cõtrarium nefas fuiſſe, citans Pſalmi [u] verba, *Sedens aduerſus fratrẽ tuum loquebaris*, &c. Meminit quoque huius ritus Auguſtinus [x], & Euſebius [y] teſtis eſt de Conſtantino, & nos alibi poſtea dicemus: at Chriſtum dum quidem Prophetam legeret, reuerenter ſtetiſſe; cùm autem docere vellet, reſediſſe, vt ſuam oſtenderet ſupra cæteros Doctores auctoritatem.

q c. 4. 16.
r c. 14. 30.
s Carm. 6.
t l. 4. cont. Parmen.
u Pſal. 49. 20.
x l. de 10. chord. ſerm. 26.
y 4. vita. c. 33.

Cæterum alii contrarium colligunt, quod nimirum ſedendo Iudæi paſſim docerent, quia id de Chriſto docente ſcribit Matthæus [z], necnon Ioannes [a], non ſolùm in templo, verumetiam in monte [b]: nec enim rem inſuetam ſibi arrogaſſet, neque commodè potuit in medio campo ſedere docens: immò & ſtantem clamantemq; docuiſſe in templo Ioannes [c] dicit; nempe vehementer, ac inſolita voce aliquid prolaturi ſtamus. Quamquàm Oratores mihi videntur apud Gẽtiles aut ſtantes dixiſſe, vt ex Cicerone [d] colligitur, *cũ præcipit vt Oratoris ſtatus ſit erectus & celſus, rarus inceſſus, nec ita longus, excurſio moderata, eaque rara*, aut antequam dicerent, aſſurrexiſſe, quamuis fortaſſe poſtea reſiderent. Hinc Aiax apud Ouidium [e]:

Conſedere duces, & vulgi ſtante caterua,
Surgit ad hos clypei dominus ſeptemplicis Aiax.

Et hoc non cuiuſuis Oratoris tantum erat, ſed ſummi quoque Principis dum cõcionaretur. Sic enim deſcribit Homerus Agamẽnonẽ ἀνασάντα.

Iudæi olim docendo ſedebant.
z c. 26. 55.
a c. 8. 2.
b Matt. 5. 1.
c c. 7. 28.
d in Orator.
e lib. 13. Metamorph.

Fieri quoq; poteſt, vt ſurgendi verbo hic, ſicut & [f] alibi, celeritas agẽdi, & animi alacritas, atque conſtantia denotetur ad proſpiciendum totius Eccleſiæ vtilitati. Maximè perſpicuus eſt vltimus ex citatis in margine locis, in quo Dauid poſt iniunctã Salomoni tẽpli fabricam, & oblata ad id neceſſaria, *Surge igitur*, inquit, *& fac. & erit Dominus tecum*. Auguſtinus [g] idẽ obſeruat, cũ populus [h] dixit Aarõ: *Surge, fac nobis deos*, & nõ quia ſedẽti loqueretur. Dicitur etiam, ἀνασῆσαι, inquit Auctor Theſauri linguæ Græcæ, eo ſenſu, quo Latine ab Oratoribus dicitur excitare in concionem, ſiue excire.

f Iudic. 20. 18. 3. Reg. 14. 30. 31. Eſa. 33. 10. 1. Paral. 22. 16.
Surgere eſt prompte agere in Scriptura.
g q. 115. in Exod.
h Exo. 32. 1.

In medio.] Præ ſe fert hoc Petrum vices Chriſti geſſiſſe, qui ſæpiùs narratur in medio Diſcipulorum: licet non adeo ſit exacte ſumendum medium, vt alias dicam: nota tenere Paſtorem mediocritatẽ in omnibus, & omnibus æquum eſſe.

Fratrum.] Græce, & Syriacè, *diſcipulorum*; Cyprianus [i] vertit, *ſcientiũ*, Sunt qui diſcipulos nũc dici putent omnes qui aderant, etiam Apoſtolos non CHRISTI ſolum, ſed Petri quoque

i lib. 1. ep. 4. ſeu 68.

tanquam vicarij Chriſti: nec obſtare nomen fratrum hac parte amatum, ſicut neque quando Chriſtus vocat alios fratres ſuos a: nomen tamen fratrum eſt Diſcipulis, & fidelib. perfrequens, præſertim in primordiis Eccleſiæ, vt liquet ex epiſtolis Apoſtolorum, & ex hoc libro, & ex antiquioribus Patribus, Iuſtino b, Clemente Alexandrino c, Athenagora d, Baſilio e, Tertulliano f, Minutio g, Lactantio h, Hilario i, Auguſtino k: ex Eccleſia Vienneſi, atque Lugdunenſi in epiſtolis l ſuis. Tertullianus ait, *Cœtum ipſum Chriſtianorum vocatum eſſe nomine fraternitatis ob incredibilem amorem, vſque etiam ad Gentilium ſtuporem, qui non poterant quin exclamarent:* VIDE VT INVICEM SE DILIGANT, ET VT PRO ALTERVTRO MORI SINT PARATI.

Fortaſſe nomen id fraternitatis iam erat in vſu tempore Apoſtolorum: reperitur enim ſæpe apud Paulum m, & Petrum n in epiſtolis: & Chriſtus ipſe ita Diſcipulos appellauit o, & vnum vt omnes Patrem vocaremus in cœlis: ſeu colloquentes inter nos p, ſeu Deum orantes, præcepit q: & ipſi Diſcipuli ita etiam loquebantur r, & de ipſis Chriſtus. Addit idem Tertullianus, nos fratres dici *non iure tantum naturæ, quo quiuis frater & proximus eſt, etiam hæreticus, etiam infidelis,* vt loquitur Auguſtinus ſ, *etiam inimicus, vt Chriſtus* t, *ſed quia Patrem vnum Deum agnoſcimus, vnum ſanctitatis Spiritum bibimus, de vno vtero ignorantiæ eiuſdem ad vnam lucem expauimus veritatis.* Eundem lege aliis locis u.

Præter has cauſas Athenagoras, & Minutius ſpem aſſerunt, & quandam cognationem æternitatis. Clemens Alexandrinus, *quia vno ſub principe, & magiſtro Deo degimus, cum Plato,* inquit, *dixerit* x, *omnes qui in vna ciuitate viuant, fratres eſſe.* Baſilius y, *Quoniã non modo ſpiritualis pater vnus eſt Deus, ſed terrenus quoque Adam, & mater tum Eccleſia, tum terra.* Eandem de productore omnium Deo cauſam Plato habet in Timæo, ex quo Euſebius z. *Denique,* inquit Lucretius a:

Cœleſti ſumus omnes ſemine oriundi,
Omnibus ille idem pater eſt. ——

De iiſdem progenitoribus, ſimulq; de morum, alimentorum, totiuſque vitæ inſtitutionis ſocietate ex Theophraſto Porphyrius b, de ſanguinis communione, quæ & conſanguinitas etiam dicta eſt, Ambroſius ex libro Geneſis d. Sed arctius, ſicut nobilius vinculum eſt ſpirituale, vt docet Chryſoſtomus e, *virtutibus dicens progenitorum, ne confidamus, neque vitiis eorum trepidemus.* Imo & Chriſtus f quo vinculo abuſos Chriſtianos ad flagitia obtendebant Gentiles; quibuſcum diſputant Tertullianus in Apologetico g, Minutius in Octauio, Arnobius h contra Gentes, & Irenæus i aduerſus Hæreticos. Huc ſpectat quod dixi ſuperius k, voluiſſe Chriſtum inter Apoſtolos eſſe aliquot fratrum paria. Non eſt proprium hoc epithetum Religioſorum (etſi hodie apud eos maxime viget, & religioſos illos Hiſpani, qui non ſunt clerici regulares, *Frayles,* Itali *Frati* vocant) ſed commune omnium fidelium, vt monet Chryſoſtomus l, quaſi ab aliis vſurpari quærens Lucianus m procacis ingenij vir, & linguæ dicacis teſtis eſt: *paſſim vſitatum inter Chriſtianos huius nominis, quod iis,* inquit, *eorum legulator perſuaſiſſet fratres eſſe.*

Fraternus amor omni amori præferendus.

Videtur fraternus amor omnis exemplar amoris, veræque amicitiæ eſſe, ipſi quoque filiorum quodammodo neceſſitudini præferendus, & coniugum. Nam coniugum amor, vt ſit maximus, ſeceſſus eſt: parentum in filios adhuc maior, at non reciprocus, propter inæqualitatem; æqualitas vero inter fratres exiſtit, vt Frater dicatur, teſte P. Nigidio apud Gellium n, quaſi *Fere alter*, ſicut ex Clemente Alexandrino o, [illegible], quaſi [illegible], & dicunt etiam Græci ἀδελφοὺς, qui ſunt ex eodem vtero, & ſeptimum, teſte Xenophonte p, qui præclaram habet hac de re Cyri moribundi orationem ad filios, curare, qui fratri prouidet, cenſetur, *quippe cum fratribus ſint communes,* vt ait Philoſophus q, *parentes, vterus, ſanguis, ortus, educatio, domus, generis claritas, res familiaris, patrimonium, diſciplina, mores.* Vnde in Canticis non contenti ſponſus, & ſponſa his nominibus, vt ſe ſuauius arctiuſque complectantur, fratris, & ſororis nomine vtuntur, & Græci ἀδελφίζειν vſurpant pro eo, qui vocabulis adoptiuis alicui adblanditur, & de fido auxilio Plato r, & Homerus ſ prouerbialem illam formulam:

Frater adſit viro.

Quintilianus t ait, *quod nulla amicitia poteſt eſſe tam felix, quæ imitetur fraternitatem.* *Quis enim,* vt apud Salluſtium dicit Micypſa, *amicior, quam frater fratri?* & Heſiodus u:

Sed nec germano quiſquam eſt æquandus amori.

Vnde apud Herodotum x vxor Intaphernis optione facta a Dario, fratrem, aut maritum, aut filios morti adiudicatos eximendi, fratrem elegit. Antigone quoque apud Sophoclem, fratrem viro, ac filiis anteponit, his enim amiſſis, alios facile comparari: fratrem, ſi parentes obierint, nunquam tibi naſciturum. Meminit & huius ſententiæ Ariſtoteles y, ac de muliere Perſica Plutarchus z. Fratrem quam liberos ſeruare maluiſſe, qui mos etiam hodie apud Indos Occidentales viget, vt eſt in Annalibus Hiſpanorum, Auctor eſt Strabo a Arabas cæteroqui minus humanos, voluiſſe præferri liberis fratres in adeundis hæreditatibus: meminit præterea Cuiacius b de iure communium prælatos parentibus.

Rara omnino, & plane ſingularis fratrum amicitia, & concordia eſt, vt Sapiens dixit d, & profanus Poeta e:

——*Fratrum quoque gratia rara eſt.*

Similem ſententiam ante hunc reperies apud Euripidem in Iphigenia: & Virgilius f

Tu potes (inquit de Alecto furia) *vnanimes armare in prælia fratres.*

Fratrum odia grauiſſima.

Vt propterea fratrum odia maxima eſſe ſoleant, vt quæ calidiſſima eadem euadunt frigidiſſima: *Et omnis res, quæ à ſua ſpecie degenerat, in multo deteriorem abit, quam ſi eam natura ingeneraſſet: & concreto corpore fracto, vel abſciſſo glutinationem, concretionemque difficile eſt inuenire, ſoletque putris cicatrix remanere,* inquit Plutarchus, quemadmodum primi ex hominibus fratres g docent; & vt alia exempla in ſacra Scriptura omittam, Iacob h & Eſau, Abimelech i, & ſuorum fratrum, Abſalon, & Ammõ k, Lyſimachi, & Menelai l; & ex profanis, Atrei m, & Thyeſtis, Amulij n, & Numitoris, Etheoclis o & Polynicis. De conditoribus vrbis Romanæ canit ille p, quod

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Cuius odij pluſquã inteſtini aptam Ariſtoteles q cauſam aſſignat, quod cum quis ob naturæ coniunctionem alium amare tenetur, ſi ſe ab eo lædi, ſperniue intelligat, iraſcitur impotenter. Hoc putat Rabanus r, & alii peſſimum crimen eſſe, quod de fratribus inuicem videlicet iurgantib.

Ioſeph

Ioſeph ad patrem detulit a; & patratum in Ioſeph, Ioſephi b hiſtoricus animaduertit, cum multa de fratrum, qui in Ægypto male eum detentant, mutui amoris capere experimenta voluit: quibus etiam in gratiam admiſſis, & ad patrem remiſſis iniunxit c, Ne iraſcerentur in via; ſicut pridem Abram d Lot obſecrauerat ne iurgium inter illos eſſet, inter paſtores vtriuſq;, eo quòd fratres eſſent. Vt mirandum non ſit, ſi tam dira comminetur Deus violantibus ius fraternitatis in Amos e, & Chriſtus damnationis ſententiam laturum ſe prænunciat aduerſus eos, qui fratribus ipſius, ac proinde etiam ipſorum benignè non fecerint: f: immò peculiarem quoque his in inferno pœnam Virgilius attribuerit g:

Hic quibus inuiſi fratres, dum vita manebat.

Luculentum eſt Dauid h de fratrum amore teſtimonium: dum *bonum eſſe* dicit, hoc eſt, vtilem, adde etiam honeſtum, *& iucundum*, ſiue delectabilem. Suauitatem eius comparat *cum ſuauiſſimo ac pretioſiſſimo vnguento, quo Aaron vnctus eſt* i: vtilitatem *cum rore fœcundante*: demum ait: *vbi ſit talis fratrum concordia, illuc mittere Deum benedictionem*, hoc eſt, omnium affluentiam bonorum, tum in hac videlicet, tum in vita futura.

Non pauca ex his inuenies apud Claudium Eſpenſæum k, & apud eo poſteriorem Ioannem l de Pineda noſtrum: profitemur enim ingenuè, per quos proficimus.

Lege etiam Plutarchum m, qui hunc amorem à natura ipſa dictari docet, *cum geminauit quædam pernecessaria membra, & diſpoſuit in manibus pedibuſque digitos maximè concordes fecit: & in eodem animali tot humores, & qualitates temperauit in vnam harmoniam: nec ſecus facere qui diſſideat, aliumq; ſibi externum pro eo amicum acquirat, quam qui pro carneo qui detruncatus ſit, ligneum ſibi pedem affingat.*

Erat autem turba hominum ſimul ferè centum viginti.] Erant hi ex quingentis, quibus Chriſtum ſuſcitatum apparuiſſe Paulus n ſcribit, magis ſelecti, vt ait Oecumenius. Beda ſcrutatur in numero myſterium, quod 120. ab vno vſque ad 15. paulatim ſurgentes efficiant numerum 15. graduum, qui ob legis vtriuſque perfectionem in Pſalterio continetur, & in quo vas electionis apud Petrum Ieroſolymis o commoratur, & oportebat (hoc etiam notant Rabanus, & Hugo Cardinalis, necnon Gregorius, quem c. 2. citabo) vt Sacramentum, quod legiſlator Moſes in annis exhibuit p, hoc nouæ gratiæ prædicatores ſuo numero deſignarent. Sed ante hos habet eadem Hieronymus in Eſaiam q. Et de huius numeri myſterijs agit quoque Clemens Alexandrinus r, & Petrus Bongus in opere, quo vniuersè tractat hoc argumentum de numeris, affertque altitudinem templi 120. cubitorum, totidem auri talenta Salomoni data à regina ſ Saba: totidem annos, quos Deus Noë præfixit pœnitentiæ, ante Diluuium t. Auguſtinus u obſeruat in iſto numero decuplatú eſſe numerum duodecim Apoſtolorum. Neminem verò turbæ vox turbet, quaſi quid abiectum ſonet vel turbatum. Idem eſt ὄχλος ac turba, quod cœtus, concio, multitudo, cõgregatio, Eccleſia, quã hic nominat Syrus כנשא *chenſa*. Nec omnes, vt equidẽ puto, erãt viles perſonę, non adhuc etiam adeò perturbati, ſaltẽ Deipara.

Hominum] Ὀνομάτων, *Nominum*. Non credo veterẽ prius Interpretem, *nominum*, alium verò audaculum repoſuiſſe, *hominum*: omnes enim codices Latini (præter paucos excuſos, & manu ſcriptos) & Biblia iuſſu Sixti V. emendata, & Patres ita legunt, atque ſic etiam edidit Interpres Syrus, qui ſic reddidit hunc locum, כנשא דאנשא *chenſa denaſcha*, id eſt, *turba hominum*, qui vnà cum noſtro Hebræorum conſuetudinem non ignorantes, vt pro concretis nominibus ponant abſtracta, modò actiuè, modò paſſiuè, ſenſum, quam verba reddere maluerunt perſpicuitatis cauſa, remque ipſam pro nomine expreſſerunt, ſicut non rarò nomen Dei Deum ſignificat; quale eſt illud Deuteronomij x, *Ipſum elegit Dominus Deus tuus, vt ſtet, & miniſtret nomini Domini*; & illud Pſalmi y: *Et gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum.* Et Ieremiæ z: *Ecce ego iuraui in nomine meo magno, ait Dominus*, & multis in locis alijs, ac eadem ratione alterius rei nomen ſignificat rem ipſam, vt exemplis docet noſter Sa in Indice a, ſuntque cuiuis obuia. Neque nomina pro hominibus, niſi fortaſſe pro debitoribus, apud Latinos auctores reperiuntur. Quare nil opus eſt annotatione Caietani, alluſionem eſſe ad conſuetudinem conciliorum, in quibus notari ſolent per nomina hi, quorum intereſt dare ſuffragium: vel aliorum, qui cùm exactus hominum numerus eſt exprimendus, ſingulorum nomina cenſeri ſolere dicunt, ac vertendum hic arbitrantur, turba capitum. Quin & ſic etiam locuti videntur profani Auctores, vt Tibullus b:

——Nec fidum fœmina nomen.

& Horatius c:

——Pater ô relictum
Filiæ nomen.——

& Ouidius d:

Nam pater, & tellus iuſto regnata parente
Prodita ſunt facto nomina cara meo.

Extat in Apocalypſi e valde ſimilis loquendi formula: *Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua, &c.* & rurſum f: *Et occiſa ſunt in terræmotu nomina hominum ſeptem millia.*

Fortaſſe vis eſt in huiuſmodi phraſibus, ad ſignificandum homines excellentis nominis, ſeu dignos nominari, quos barbarus nominatos vocaret: quemadmodum dicuntur in Geneſi g *gigantes viri famoſi*, qui Hebraicè אנשי השם *anſche haſchem*, id eſt, *viri nominis*. Græcè οἱ ἄνθρωποι ὀνομαστοί, id eſt, *homines nominati*, vocitantur, quo nomine nonnullos alios appellat Eccleſiaſticus h, quam ſignificationem Oecumenius hoc loco innuebat, vt retulimus. Etſi verò Aretas in priorem locum Apocalypſis alienum eſſe dicit à Græca phraſi, vt nomina ponantur, pro hominibus: tamen ibidem Beda cauſam affert, quòd nomina Sanctorum ſcripta ſunt in cœlo: & Chriſtus proprias oues vocat nominatim i. Ambroſius; *Quoniam*, inquit, *ad excellentiam Sanctorum pertinet, vt Deus eos nominatim ſciat* k; idemque docet Haymo, & alij. Quadrare poſſunt hæ in eum locum expoſitiones, ſed non in poſteriorem, in quo commemorantur terræmotu occiſa ſeptem millia nomina hominum. Lege notationem Lucæ Brugenſis in hunc locum; Salmeron l verò noſter lectus à me poſt notationem hanc meam, plura confert ad rem præſentem.

Quòd ſi erant centum illi, & viginti Diſcipuli, vel ex antiquioribus, vel ex melioribus; at non omnes ſine dubio adhuc in ordinem hierarchicum adlecti, ac ne quidẽ eligendi ius habebant, aut ſi id etiam talibus plebeis, & laicis cõceſſum eſt, vel aliàs aliquando primis Eccleſiæ ſeculis factum eſt, in exemplum trahi non poteſt, quaſi res

a Gen. 37. 2.
b 2. Antiq. c. 6.
c Gen. 45. 24.
d Gen. 13. 8.
e cap. 1. 11.
f Matt. 25. 40.
g Æneid. 6.
h Pſal. 132. Fraternus amor quam bonus & ſuauis, ex Dauide
i Exod. 30. 23. Leuit. 8. 12. Eccle. 45. 18.
k 2. Tim. 2. digreſſ. 26.
l in c. 1. Iob. c. 3.
Fraternus amor quomodo ab ipſa natura generetur.
m opuſc. de fraterno amore.
n 1. Cor. 15. 6.
De numero 120
o Gal. 1. 18.
p Deut. vlt. 7.
q lib. 17. in proœm.
r lib. 6. Strom.
ſ 3. Reg. 10. 10
t Gen. 6. 3.
u Tract. [illegible]
Turba nomen multitudini honeſtæ conuenit.

Nomen Dei Deum ipſum ſignificat.
x cap. 18. 5.
y Pſal. 5. 12.
z cap. 44. 26
a verbo, Nomen.
b 2. eleg.
c 3. Carm. Ode 27.
d in epiſt. [illegible]
e cap. 3. 4.
f cap. 11. 13.
Quid ſignificet, quòd nomen pro homine ponitur.
g cap. 6. 4.
h cap. 39. 2.
i Ioan. 10. 3.
k Exod. 33. 12. Iſai. [illegible]
l tom. 11. tract. 9.
Qui erant in [illegible]

ritis diuini, cum ſolus quoque Petrus, vt Chryſoſtomus hic ſentit, eligere potuerit, & quod Petri conceſſu nunc alijs communicatum eſt, idem poſtea ſacris hominibus, ac multò magis popularibus propter congruentem aliquam cauſam per ſummos hierarchas Pontifices Romanos negatum eſſe conſtat, vt inter alios demonſtrat Cardinalis Bellarminus *a* noſter diſputans de Clericis in primo Tomo controuerſiarum.

Solus Petrus eligere potuit Apoſtolum.

a lib. 1. c. 9.

Nam iure diuino, tum naturali, tum etiam ſcripto, populi ſunt oues. ouibus verò nullo modo conuenit vt paſcant, & regant: & populares imperiti ſunt, qua de cauſa, Valentinianus vt rem maiorem, quàm quæ ſibi conueniret, Mediolanenſis Epiſcopi electionem refutauit, Theodoreto teſte *b*: plerumque peiores, proindeque tales Epiſcopos electuri, quod de ſuo tempore *c* Chryſoſtomus queritur: ſeditioſi etiam ac turbulenti, & idcirco ſchiſmaticæ auctores electionis, vt de Piniani electione Auguſtinus *d* refert. Ruffinus *e* de Epiſcopi Mediolanenſis, mortuo Auxentio Ariano, & de Damaſi (cum ſchiſmaticus ab alijs electus eſſet Vrſinus vel Vrſicinus Diaconus) cum eodem *f* Hieronymus *g*, & Ammianus *h* Marcellinus.

Laicis non incumbit Paſtorum electio.

b [illegible] c [illegible]

d epiſt. [illegible] 225. e [illegible]

f cap. 10. g [illegible] h lib. 27.

Sed non concedo, quicquid ſit de præſenti Matthiæ electione, delatam populo Apoſtolicis temporibus Paſtorum electionem, cum planè conſtet, hos ab Apoſtolis mitti ſolitos ad populos abſentes, & infideles: & de poſterioribus temporibus cautum ſit in Concilijs *i*, & de Eccleſia Alexandrina à Marco vſque ad Dionyſium, vt alia exempla prætermittam, teſtetur Hieronymus *k*.

Populus in primis ſeculis ius non habuit eligendi ſuos paſtores.

Aliquando datum eſt populo, vt teſtimonium daret de vita, & moribus eligendi, quemadmodum contigit in electione Eleazari in vetere Teſtamento *l*, vt magis cognitos probatoſque magis quoque diligerent, vt Tertullianus *m* præſertim, Cyprianus *n*, ac Leo *o* tradunt; cum autem ius etiam ſuffragij vſurparet, vt de tempore Concilij Niceni auctor eſt Theodoretus *p* (tametſi requirat Concilium, agens de electione Epiſcoporum Ægypti, confirmationem Alexandrini) rem indignè tulit Chryſoſtomus, vt dixi, & propter allata incommoda penitus ſublata eſt populo electio, & poſtulatio, ſolumque permiſſum teſtimonium vitæ & morum, vt hodieque conſpicimus in ordinatione Epiſcoporum, & Presbyterorum. Vt tamen locum præſentem demum concludam, dico iterum cum Chryſoſtomo, ſi Eccleſiæ licuit Matthiam, & Barnabam eligere, vt ex eis vnum Deus aſſumeret, id à Petro eſſe conceſſum: deinde non tam fuiſſe electionem, quam poſtulationem, qua cupierunt eligi vnum in locum Iudæ: poſtremò non deduci ab vno exemplo rem aliquam eſſe de iure diuino, immò neque à duobus, vel tribus, ſi quis proferat Stephani, & aliorum Diaconorum electionem *q*, vel Epiſcoporum auctore Paulo, & Barnaba factas per populum *r*: quæ tamen ſuo loco exempla nec vera, nec ad rem eſſe docebimus.

i [illegible] k [illegible] l [illegible] m [illegible] n [illegible] o [illegible] p 1. Hiſt. c. 9.

q Act. 6. 3.

r Act. 14. 22.

Ferè centum viginti.] ſiue *ſicut*, aut *quaſi*, &c. ſi hæc particula oſtendit non curaſſe Auctorem, vt adeò exactè iniret numerum, vt placet Caietano, fuit ea ratio de nominibus, cuius meminimus, & eſt Eraſmi, poſita eſſe ad exactum numerum denotandum. Alij obſeruant Spiritum ſanctum, qui per Scriptores ſacros loquitur, demittere ſe in ſuggerendis numeris ad ſcribentium perſonam, addendo huiuſmodi particulas *ferè*, *fermè*, *quaſi*, *circiter*, quia numerorum cognitionem confuſe tantum acceperint. Ita ſentire hoc loco videntur Lyranus, Hugo, & Carthuſianus, & in caput IV. Ioannis Cyrillus *s*, Theophylactus, Euthymius, notantes in ſacro Scriptore ſummam curam veritatis, & cautionem in minimis adhibitam: exempla alia ſunt non pauca in nouo *t* Teſtamento, vt omittam vetus. Patres hunc exactè numerum hic agnoſcunt, nonnullum quoque notantes in eo myſterium, vt ante diximus.

Quare addita ſit particula quaſi.

Numerum quare Scriptores ſacri exactum non poſuerint.

s [illegible] t [illegible]

Verſus 16.] **Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus ſanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit Dux eorum, qui comprehenderunt Ieſum.**

PEtri oratio verbis breuis, grauis ac plena ſententijs eſt, duplicem proponens cauſam, cur nouus eligendus Apoſtolus videatur, ſeu vnam duobus membris conſtantem, quòd Iudę proditoris in Scriptura interitus prædictus, & alterius in eius locum ſubſtitutio, quem oporteat ex ijs eſſe, qui ab initio baptiſmi, & prędicationis Chriſti ad ipſius vſque reditum in cœlum dictis, geſtiſque à Chriſto cum interfuerit, idoneus teſtis cum alijs vndecim eſſe poſſit, illum adeò myſticum atq; diuinum implés numerum duodecim.

Oratio Petri ſumma.

Viri fratres.] Iam monui ſupra *u*, phraſim Græcam eſſe, dicere, *viri fratres*, pro *fratres*, &c. Et fortaſſe cum viros dicit, fœminarum ſexum excludere intendit. Quòd autem omnium pater ita loquatur, modeſtiæ eſt, & charitatis: auctoritatis & poteſtatis. quod Romani Pontifices, ſucceſſores Petri, ſolos eos fratres, qui ipſis in cura paſtorali ſunt proximi, & peculiari modo collegas Epiſcopos, Archiepiſcopos, Primates, Patriarchas, cæteros etiam Cardinales, non Epiſcopos, atque Imperatores, Reges, &c. non fratres, ſed filios vocant, & vocantur viciſſim ab alijs nomine *Patris, Patrum, & Patriarchæ totius orbis, & Archipontificis, ſeu Archiepiſcopi vniuerſalis Eccleſiæ, Principis Epiſcoporum, Antiſtitis primarij vniuerſalis Eccleſiæ, Epiſcopi Epiſcoporum.*

Viri fratres, cur S. Petrus dixerit.

u verſ. 11.

Pontifex Rom. quibus nominibus vocat alios, & quibus vocatur.

Apoſtoli in ſuis epiſtolis non eodem ſemper modo loquuntur, ſed quos alicubi fratres, alibi filios nominant. Paulus dum ſcribit Timotheo, ac Tito, filios nominat *x*: quando de ipſis vel cum ipſis ad alios, appellat fratres *y*. Petrus appellat Marcum *z* filium. Ioannes in epiſtolis ſemper *a* filiolos, ſemel *b* fratres: Paulus ſemel filiolos *c*, quiſq; prout ſuggerebat affectus, non habito dignitatis tanto reſpectu. In capite huius libri ſeptimo *d*, Stephanus alloquens principes ſacerdotũ, alioſq; de Concilio, non ſolum viros fratres, verumetiam & patres honorificè nuncupauit; ſimilique de cauſa Paulus locutus eſt in c. 22. *e* habens rationem Gentium quoque hominum.

Apoſtoli quo nomine alios vocauerint.

x 1. Tim. 1. 2. [illegible] y [illegible] z [illegible] a [illegible] b [illegible] c [illegible] d verſ. 2. e verſ. 1.

Quandonam primum cœperit Pontifex, ſeu Papa Romanus, cui peculiariter Papę nomen attributum eſt ex decreto Gregorij VII. *f* tanquam Patri patrum (tametſi non hæc iſtius notio nominis Græci) ea formula vti, quã dixi, neſcio; id ſcio, ſicut vni tantum illi datus titulus eſt Patris patrum, ac poſtea Papæ (hoc illum ſolum Græcos appellare liquet ex Græcis ſcriptoribus, vt ex Niceta Choniata, alijſq;) de quo nomine Baronius in Notis ad Martyrol. *g* ita ab eo alios nunquam Papas appellatos, aut Patres, ſed vel fratres, vel filios, iam dicta ratione. Damaſus tamen in eadem epiſtola ad Orientales Epiſcopos, quæ eſt apud Theo-

f in Synodo Romæ anno Chriſti 1073.

g 10. Ianuar.

a 5 hiſt. c. 10. & Niceph. lib. 12. c. 17.

Theodoretum a, Epiſcopos eoſdem modò filios, modò fratres vocàr.

Magnum pondus eſt, cum aliquid Scripturæ auctoritate faciendum proponitur.

Oportet impleri Scripturam.] Magni refert ad confirmandam myſteriorum noſtrorum veritatem, quòd Scripturæ teſtimonio præmiſſa & prædicta ſint: valetque eiuſmodi argumentum maximè contra Iudæos: quo proinde vſum ſæpe Chriſtum videmus, & aſſeueraſſe, quòd quę ſcripta eſſent, vſque etiam ad minimum apicem impleri oporteret b. Et Chriſti exemplo idem Euangeliſtas feciſſe ſcimus c, & alios ſacros Scriptores, præſertim Paulum in epiſtolis ad Romanos & Hebræos, necnon Patres, ex quibus id exactiſſimè præſtitit Euſebius in ſua Præparatione, & Demonſtratione Euangelica, Proſper in opere de Prædictionibus, & Promiſſionibus, Cyprianus in libris Teſtimoniorum contra Iudæos. & ex recentioribus noſter Ioſeph Acoſta in ijs, quibus titulum fecit, De Chriſto reuelato. *Habemus*, inquit idem Petrus alio d loco, *firmiorem propheticum ſermonem*, nimirum, quàm transfigurationem e ipſam Chriſti, de qua ibi loquebatur.

b Matt. 5. 18. c [illegible]

Scriptura non eſt ita expoſita calumniæ vt alia teſtimonia

d 2 epiſt. 1. 19.
e Matt. 17. 5.
f Serm. 29. de verb. Apoſt.
g Ioan. 12. 29.
h Serm. 41. ex Quadr.
i c. 17. tract. 3.

Eſt enim Scriptura minus expoſita calumniæ, vt indicat Auguſtinus f, cum ſicut audita cœleſti voce quidam ex Iudæis tonitruum eſſe interpretati ſunt g: ita & de voce illa paterna, deq; transfiguratione tota ſtruere calumniam potuiſſent. Tractant ad hoc idem propoſitum eundem Petri locum Ioannes Raulinus h in Sermonibus, & Ioannes Suarez in Matthæum i. Idem ab eodem Petro in Concionibus huius libri inculcatum eſt, idem à Stephano, idem à Paulo, vt videbimus; idem in canticis ſuis fecit B. Virgo, idem Zacharias Ioannis pater. Poſſunt & hinc refelli veteres Hæretici, qui noui Teſtamenti Deum diuerſum dicebant à Deo veteris, contra quos antiqui etiam præſertim Patres Irenæus, Tertullianus, &c. ſæpè. Lege quæ c. ſequenti de Prophetarum teſtimonio notantur k.

Idem eſt Deus veteris & noui Teſtamenti.

k verſ. 16.

l Hebr. 6. 18.

Oportet.] Ἔδει, *oportebat*. Syriacè, *Æquum fuit*. Neceſſitas ea eſt, quam ſchola vocat ſuppoſitionis, ſecundum quam l *impoſſibile eſt mentiri Deum* inſpiratorem diuinarum Scripturarum. Lege caput quartum libri huius m.

m verſ. 12.

n cap. 1. 21.
o Luc. 1. 70.
p verſ. 10.
q cap. 13. 18.
r 2. Reg. 15.

Quam prædixit Spiritus ſanctus per os Dauid.] Magnum Petri de Pſalmis Dauid teſtimonium: tale idem edidit de Prophetis in epiſtola ſecunda n; & pater Ioannis Baptiſtæ in Cantico o. Putat Oecumenius indicari Pſalmum CVIII. ex quo etiam paulò poſt verba recitantur. Alij XL. p quem ipſemet Chriſtus de Iuda intellexit apud Ioannem q, ad ſe accommodans, aut potius de ſe propriè dictum interpretans, quod Dauid r de Achitopel, alijſque rebellibus ſuis loquens in ſuamet perſona quid Iudas contra ſe facturus eſſet, ſignificauerat.

Chriſtus cur Iudam proditorem elegerit.

De Iuda.] Hunc elegit Chriſtus, quia nouerat velle Patrem, vt eum quamuis proditorem futurum, eligeret, hoc enim bonum erat, licet proditio mala, quæ, vt talis, quemadmodum & alia mala, præuidentur, quia futura, non autem ſunt, quia præuiſa, quod rebus bonis cōuenit, aut conuenire poteſt, vt nimirum præuideantur, ac prouideantur, quia ſunt bonę, verbi gratia, cum dicitur f, *quod, vt impleretur Scriptura, Chriſtus dixit, Sitio.*

Mala præuidentur quia futura, bona ſunt, quia præuidentur.
f Ioan. 19. 28.

t 9. com. Pal.
u lib. 9. in Io. cap. 10.

Nullus conditus eſt à Deo vt peccet.

Si quæras, cur elegit Deus ad Apoſtolatum quem proditorem præuidit, hoc idem quærere poſſis de Dæmonibus, de primis parentibus, de alijs: periculoſa quæſtio, ſi nimium vrgeas, vt piè ac doctè monent Hieronymus t, & Cyrillus u Alexand. hoc fixum ſit, nullum à Deo conditum vt peccet, & malum faciat: nec Iudam electum, vt proderet: proprio id quemque vitio facere: optimum Deum, & ſapientiſſimum alieno malo ad bonum vti, vt nominatim admonet Ambroſius x, comparans primos parētes cum Iuda. Idem verò alibi y electum Iudam docet, *vt ſciremus, quanta ſit veritas, quā nec aduerſarius miniſter infirmat; quanta moralitas* (id eſt, benignitas Domini) *qui periclitari magis apud nos iudicium ſuum, quam affectum maluit: qui ſuſceperat hominis fragilitatem, nec has partes recuſare voluiſſe infirmitatis noſtræ, vt nempe proderetur: denique, vt diſceremus patientiam, ſi nempe à ſocio deſeramur, à ſocio prodamur, noſtrumq; de ſocio erret iudicium, pereat in eum beneficium, cum Chriſtus voluerit deſeri, voluerit prodi, voluerit ab Apoſtolo ſuo tradi.* Auguſtinus z attigit alias cauſas duas; alteram, quam & nos attigimus, vt malo vteretur bene ad opus Paſſionis: alteram, vt Eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Vide Leonem in Sermonibus de Paſſione a.

x lib. de Parad. cap. 8.
y lib. 5. in Luc. cap. 6.
Cur Iudam proditorem Deus elegerit.
z lib. 18. de ciuit. Dei, c. 49.
a Serm. 16. de Paſſ. Dom.

Iudas cum electus eſt, bonus fuit.

Adde, quòd Iudas, cum electus eſt, bonus fuerat, ac aliquanto etiam tempore poſt, quę probabilis opinio eſt Cyrilli b, Hieronymi c, Tertulliani d, Ambroſij e, Chryſoſtomi f, Baſilij g, Ammonij h, Leontij i, Olympiodori k, Anaſtaſij Sinaitæ l, Leonis m, Euthymij n, qui id probat ex eo, quòd Iudas in prima pedum Chriſti vnctione, quam exhibuit Magdalena, murmuraſſe non legitur, videlicet nondum auarus, aut malus? Anaſtaſius Nicenus o dicit feciſſe aliquando miracula: Olympiodorus p multos conuertiſſe: Cyrillus q Ieroſolymitanus Dæmonē eieciſſe. Ambroſius r comparat cum ſ Saul, qui bonus electus eſt; & probat ex verbis Petri in hoc capite: *Sortitus eſt ſortem miniſterij huius*: & Tertullianus t ait bonum perſeueraſſe, vſque ad loculorum officium: quod ei tamen à Chriſto commiſſum eſt, vel vt auarum eius animum ſedaret, quod ait Hieronymus, necnon & Cyrillus, & Theophylactus, ac Euthymius in Ioannem, & Origenes u: vel quia minus quam alij, idoneus erat ad ſpiritualia, magis ad temporalia; *vel ne videretur*, inquit Ambroſius x, *aut quaſi inhonoratus, aut quaſi egenus Dominum prodidiſſe: & non quaſi iniuria exaſperatus, ſed quaſi præuaricatus gratiam, maiori eſſet offenſæ obnoxius, ſicq; Dominus iuſtificaretur in eo.* Vide Leonem y Sermone de Paſſione Domini. Epiphanij z quoque ratio eſt, vt eſſet inexcuſabilis, qui cum accepiſſet à Domino marſupium, propter auaritiam tamen tradidiſſet eum.

b lib. 4. in Ioan. c. 19.
c 3. con. Tel. [illegible]
d lib. de [illegible]
e in c. 9 epiſt. ad Rom.
f homil. 45. in Ioan. & hom. de ieiun.
g epi. ad Chil.
h in Ioan. 6.
i ibidem.
k [illegible]
l Ser. de Sanct. [illegible]
m Ser. prædict.
n Luc. 7.
o q. [illegible] in Scri.
p præf. in loco.
q Catech. 7.
r ante [illegible]
ſ 1. Reg. 9. 20.
t vt ſupra
u homil. 4. in Cant.
x 1. Offic. c. 16.
y Serm. 16.
z hær. 38.

Scio, Auguſtinum exiſtimari eſſe in contraria ſententia multis locis, quæ citat Auctor Milleloquij ipſius a. Sed profectò nil aliud dicit, niſi quòd electus à Chriſto fuerit, cum præuidit malum eſſe futurum: quo in ſenſu Hieronymus b quoq; loquitur, & ſi qui ex Patribus illud præſeferunt, videntur ita intelligi poſſe, vt Clemens Romanus c, qui ait quòd diu ante proditionem malus erat: & Gaudentius Brixien. d, quòd cum pro alijs Petrus reſpondit: *Tu es Chriſtus, &c. Iudas quod corde non crediderat, ore confiteri non poterat.* Abulenſis f apertè diſſentit, & fortaſſe alij aliqui leuioris notæ, quos facilè prætereo, vt & neſcio quæ portentoſa crimina Iudæ ante vocationem, quæ tanquam certa recitat pſeudo Auguſtinus g ad ſuos Eremitas, multò prudentius, vt dubia, B. Antoninus h, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ.

a verbo Iudas.
Iudam elegit Chriſtus, quē præuidit fore malum, ſed non malum.
b in Matt. c. 7.
c lib. 5. Conſt. cap. 13.
d Tract. in die ordinat. ſuæ tom. 2 Bib. Pa.
e Matt. 16. 16.
f Matt. 10. q. 41
g Serm. 18 ad Frat. in eremo.
h 1 part. hiſt. tit. 6. c. 15.

Caiani hæretici Iudam coluerunt.

Maius illud erroris portentum Caianorum, qui, vt refert B. Epiphanius i, Auguſtinus k, alij-

i hær. 38.
k de hær. c. 18. Tom. 6.

que

A que hæreſeologi, Tertullianus a itidem, Theodoretus b (Zonaras c idem refert de Michaele Balbo Imperatore) Iudam laudabant, & colebant, quòd cùm ſciret per Chriſti mortem mundo ſalutem afferendam, proditionem accelerauit, vt ſalus noſtra citiùs proueniret.

a de Præſc. cap. 47.
b lib. 1. Hær. fabula.
c Tom. 3. Ann.

Iuda.] Etſi quæ ſequuntur, ſatis hunc diſtinguant ab alio Iuda Thaddæo, ſeu Lebbæo, de quo ſuperiùs d; tamen ſciendum, diſtinctionis gratia, ſolere ab Euangeliſtis ita deſcribi, collocantibus eum vltimo ſemper loco in aliorum catalogo, ſicut Petrum primo: *Iudas Iſcariotes, qui & e tradidit eum*, vel, *qui f fuit proditor*, vel, *Iudas Simonis Iſcariotes, qui erat eum traditurus* g, aut, *tradebat*.

d verſ. 13.
e Matt. 10. 5. c. 26. 14. Marc. 3. 19. cap. 14. 10. 43.
f Luc. 6. 16.
Iudas vnde Iſcariotes ſit dictus
g Ioan. 6. 71. c. 12. 4. c. 13. 2. 26. c. 14. 22. c. 18. 2. 3.

B Cognominatur Iſcariotes, vel à patre, vel à tribu Iſſachar, vel à vico, vt docet Hieronymus h, & Beda i. Vltimam ſententiam Lyranus k amplectitur, & Gloſſa l ord. aſſerens fuiſſe de tribu Ephraim. De vico Carioth mentio eſt in libr. Ioſue m, Ieremiæ n, & Amos o, & putat Caninius p, cumque ſecutus Baronius q, deductum cognomen ab איש *iſch*, id eſt, *vir*, & קריות *Carioth*, quaſi dicat, *vir Carioth*, & *Cariothenſis*, nec diſplicet Maldonato r, qui, quò minùs à tribu Iſſachar deductio fiat, repugnare monet, quòd non Iſcariotem ſed Iſſacharitem dicere oporteret.

h Mat. 10. & Iſa. 28. & lib. de nom. Hebr.
i Marc. 3.
k Matt. 10.
l Luc. 22.
m cap. 15. 25.
n cap. 48. 24. & 41.
o cap. 2. 2.
p de locis noui Teſt. c. 13.
q Tom. 1. Annal.
r Matt. 10.

Benè idem Caninius caninam, & indoctam mordacitatem latratu morſuque dignam caſtigat eorum, qui Iudam Gallum natione fuiſſe dictitarunt. C Theophylactus ſ vicum illum nominat Iſcaram; Hieronymus t alio loco Iſcarioth, & Iudam de tribu Ephraim. Quare ceſſat ea ratio, quam prioribus locis ipſe atque alij excogitauerant, noſque ſuperiùs agentes de alio Iuda meminimus, quòd in ipſo nomine ab Iſſachar pretium ac mercedem veluti gereret, pro qua Dominum ſuum venditurus erat. Remigius u vici nomen ait eſſe Scariotham. Gloſſa interlin. etymologiam nominis vult eſſe, *Memoriam mortis*, quidam apud Origenem, *exſuffocatum*. Bernardus, vel alius fortaſſe Bernardi x gerens nomen, conſentit in denominatione à vico ſcariothis: aliterque nominatum eundem dicit Marmotis, quaſi D dicat, mala mors. At leuiculæ ſunt huiuſmodi etymologiæ. Quicquid ſit, præualet plurium opinio, quòd à vico facta ſit denominatio: ſic enim præterea habet Chriſtianus, & Euthymius in Matthæum y, Chryſoſtomus ſerm. de Paſſione, qui citatur in catena S. Thomæ z.

Iudam quidam mentiti ſunt fuiſſe Gallum.
ſ Matt. 26.
t in Eſa. c. 28.
u Matth. 26.
x Ser. 1. de cœna Dom.
y cap. 26.
z Mar. 14.

Qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Ieſum.] Paucis his verbis proditionis immane crimen continetur, quod pluribus narrant Euangeliſtæ a; ex quibus Lucas, & Ioannes ſcribunt, *Satanam immiſiſſe in Iudam nefariam illam cogitationem*, atque etiam *introiſſe in illum poſt porrectam à Chriſto buccellam*, vt nempe quem vendiderat, traderet, ſiue E fuerit buccella Euchariſtia, eamque re ipſa ſumpſerit, ſiue non: qua de re Toletus in Ioannem b, & Maldonatus in Matthæum c; præter citatos ab ijs, adde Anaſtaſium Sinaitam d, & Cyrillum Ieroſolymitanum e, qui ſequuntur partem affirmantem (lege etiam Suarez f, & Enriquez g) Matthæus & Marcus, iam citatis locis, & Ioannes h occaſionem ſumpſiſſe ſcribunt *ex vnguenti pretioſi ſuper Chriſtum, quam ipſe exiſtimabat, iactura*, quippe loculis præpoſitus, & fur, vt ait Ioannes i, vxori ac liberis deferens, quæ ſuffurabatur, ſi credimus Comeſtori in Hiſtoria Scholaſtica k. Sed rectiùs dicere poſſumus, ea Satanam vſum occaſione, quoniam, vt Ambroſij l verbis vtar, *tametſi Iudas meditaretur Chriſtum vendere, reuocabat eum tanta Domini gratia, & quædam delinimenta pietatis, quibus furor eius molliebatur, nec erupiſſet in ſcelus, niſi in cor eius, quia Chriſtum fallere ſe putabat, aduerſarius demerſiſſet*. Videtur Ambroſius crimen eleuare aliqua ex parte; quod alij paſſim Patres in Sermonibus valdè exaggerant.

Iudas proditionis immane ſcelus vnde conceperit.
a Mat. c. 26. 14. Mar. c. 14. 10. Luc. c. 22. 3. Ioan. c. 13. 2. 21. 23. 24. 25. 26. 27.
b c. 13. an. 28.
c cap. 26.
d Ser. in tom. 1. Bibl. Patr.
e Catech. 13.
f Tom. 3. in 3. p. diſp. 41. ſect. 3.
g lib. 8. de Euchar. c. 2. & 38.
h c. 12. 4. 5. 6.
i cap. 12. 6.
k cap. 116.
l in Pſal. 38.

Equidem probo Theophylacti m iudicium, & nonnullorum recentiorum, Iudam neque eo animo vendidiſſe Chriſtum, vt occideretur, neque putaſſe fore, vt ad mortem traderetur, quem toties elapſum ſciebat mirabiliter de manibus eorum, licet, vt Hieronymus in Matthæum dicit, magicis id artibus imputarit. Gaudentius n Brixienſis exiſtimat, animum iam malè propenſum Iudæ planè ad moliendam proditionem inclinatum per illam Chriſti quamuis generalem; & leuem ac lenem reprehenſionem in eos, qui aduerſus effundentem oleum ſuper caput ipſius murmurabant. Adde quòd commotus & indignatus eſt, quia ſe proditorem ſignari cognouit, ac proinde animo obfirmauit, Dæmoni iam magis inſtiganti penitus obediens, Chriſtum tradere, & quod conceperat, implere.

Iudas Chriſtum non vendidit, vt moreretur.
m Matt. 26.
n Tract. 13.
Cur ad proditionem fuerit incitatus.

Non etiam exiſtimo, ſic Dæmonem intraſſe in Iudam, vt eum more energumenorum poſſideret, ſed cum ſatis antea plenè perſuaſiſſet, pleno iam quaſi ſinu exequendi voluntatem, quamprimum Iudam admiſiſſe, & veluti plenam Dæmoni poſſeſſionem, & ſtabilem tradidiſſe, cum priorem magiſtrum penitus deſerere conſtituiſſet. In quo ſenſu exponendus Ambroſius o, & Chryſoſtomus p. Sed videtur expreſſius dicere Anaſtaſius Sinaita q, reuera ſecundum ſubſtantiam intraſſe Diabolum in Iudam, ita enim ait id feciſſe, vt quondam in Serpentem, cum tentauit primos parentes r. Attamen contraria ſententia communior eſt, quam Ianſenius ſ ſequitur, & Interpretes Ioannis capite XIII. præſertim Toletus, & Maldonatus t, & ex antiquis Didymus u.

Dæmon in Iudam non intrauit, vt ſolet in energumenos.
o 2. de Cain & Abel. c. 4.
p hom. 71. in Ioan.
q lib. 7. Anag. cont. in Hex.
r Gen. 3. 1. & ſeq.
ſ Concord. c. 128.
t Ioan. 13.
u lib. 3. de Spiritu ſancto.

Sic verò cum Iudam vocauit Chriſtus Diabolum x, conſtat non fuiſſe tunc à Diabolo poſſeſſum, ſed ita locutum Chriſtum, vt etiam Euangeliſta notat, quia ille traditurus erat ipſum, & ceu Lucifer de vertice Apoſtolatus caſurus: veriſimilius enim eſt, Diaboli eo loco nomen vt proprium ſumi, quàm vt appellatiuũ pro calumniatore.

Iudas quomodo à Chriſto diabolus eſt dictus.
x Ioan. 6. 70.

Videtur quibuſdam iam tunc Iudas errore infectus Capharnaitarum, contra veritatem præſentiæ Chriſti in Euchariſtia: immò refert Theophylactus y, ex quorundam ſententia, in ſacra Cœna ſanguinem quidem bibiſſe, corpus autem ſeruaſſe, vt principib. ſacerdotum deferret ad exprobrandum, & irridendũ. Sed hæc incerta ſunt.

Iudas an opinione Capharnaitarum imbutus fuerit.
y Matth. 26.

Opinio vulgaris eſt, conſueſſe olim feria quarta ieiunare Eccleſiam, quòd ea die Iudas Chriſtum vendiderit. Et Epiphanius z cauſam dat, quòd ea illuceſcente Dominus aſſumptus ſit, hoc eſt, aſcenderit. Tamen huius cauſam ieiunij Auguſtinus a reddit, & Theophylactus b, & Amalarius c non iſtam, ſed Concilium à principibus ſacerdotum coactum ad occidendum Chriſtum: quæ etiam in quodam Canone Petri Alexandrini aſſignatur d. Quanquam omiſſa ſententia Epiphanij tanquam repugnante Traditioni de Aſcenſione Chriſti in feria quinta, vt aliàs dixi, duæ illæ aliæ cauſæ poſſunt incidere, ſi loquendo de vltimo concilio, id eodem die factum dicamus, quo etiam Iudas de Magiſtro vendendo vſus ea occaſione, pactus eſt. Et quidem primam il-

Ieiunij feriæ quartæ, quod olim ſeruabatur, quæ ſit cauſa.
z in compend. doct.
a ep. 86.
b Mar. 14.
c lib. de offic. Eccl. c. 37.
d tom. 2. Biblioth. Patrum.

lam cauſam ieiunij feriæ quartæ Clemens *a* Romanus affert, Iuo item 2. Decretalium, & Gratianus ex Apollinario, aut Apollonio eandem aſſignat *b*.

Hoc loco vocat Petrus Iudam ducem eorum qui comprehenderunt Ieſum, moderatè loquens, ac ſine aſperiore vllo vocabulo, immò & in alios quodammodo detorquens crimen, per quos ille ad hoc deuenit, vt obſeruat Chryſoſtomus *c*: nec omittit tamen huiuſmodi facinus, quo non mediocriter conſternati fidelium animi erigendi erant, & recreandi. Verùm, vt dixi, ſtrictim hic tantum narratur hoc crimen, facta mentione comprehenſionis Chriſti duce Iuda, quod ſolus etiam Lucas in Euangelio expreſſit his verbis *d*: *Adhuc eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, antecedebat eos.*

Verſus 17.] Qui connumeratus erat in nobis, & ſortitus eſt ſortem miniſterij huius.

Qvi connumeratus erat in nobis.] Vim facere videtur in numero duodenario myſtico, & à Chriſto inſtituto, vt notat Auguſtinus *e*, & ſigno aliquo externo deſignare Coapoſtolos, qui fortaſſe ſeparati ab alijs certo loco ſimul erant.

Eſt vndenarius numerus imperfectus, ad res ſeculi pertinens, inquit Hieronymus *f*, quoniam recedit ab vnitate, aut quia tranſgreditur denarium, tranſgreſſionem legis & peccatum deſignare poteſt, vt docet Auguſtinus *g*, & de hac ſuppletione per nouum Apoſtolum Gregorius *h*, & Beda hoc loco dici hæc putant & alibi de præuaricatione *i*. Lege de myſterio multiplici huius numeri Petrum Bongum *k*, vbi citat ad idem propoſitum alia loca Hieronymi, Auguſtini, & Proſperi.

Idem Beda *l* eo numero deſignatum Antichriſtum dicit, nempe per vndecimum cornu, eoque numero notari præuaricationem eius, Gregorius notat, quod in vndecimo Pſalmo dicitur: *Saluum me fac Domine, quoniam defecit Sanctus.*

Et ſortitus eſt ſortem miniſterij huius.] Ambroſius *m* his verbis addit quaſi interpretationem, *in ſignis & prodigijs faciendis.* Quòd verò prædicauerit, baptizauerit, dæmonia eiecerit, alia miracula fecerit, colligitur ex alijs Coapoſtolis, quibus parem à Chriſto ad hæc poteſtatem accepit *n*: & cum ijs gloriatus eſt, *quod ſibi dæmonia o ſubijcerentur.* Patres quoque hactenus citati id ſatis innuunt, diſertè verò affirmat Anaſtaſius *p* Nicenus, Cyrillus *q* Ieroſolymitanus, Olympiodorus *r*, Auguſtinus *ſ*, Iſidorus Peluſiota *t*, Nazianzenus *u*. Olympiodorus *x* verò addit *conuerſos ab eo nonnullos, & quod doctrinæ ſuæ verbis multos genuit filios.* Leo quoque ait *y*, *quod imperabat dæmonijs, & medebatur infirmis.*

Neque tamen inde colligitur argumentum pro Iudæ ſanctitate, quod facit Ambroſius, dicens, *Quomodo igitur miniſterium ſalutare ſortiretur, niſi eſſet bonus? In ſorte enim Dei iudicium fuit, dignum fuiſſe illum tempore illo, quo electus eſt, ſicut illi ſeptuaginta duo, quos ſupra memoraui. Hinc eſt vnde & Iudas poſt malè totius admiſſum ſcelus, pœnitentia motus, laqueo vitam finiuit z.* Non eſt, inquam, hæc neceſſaria ratiocinatio: immò ex hoc, & ſimilibus exemplis Anaſtaſius *a* Nicenus contrarium argumentatur. Neque vis in nomine ſortis huiuſmodi eſt, vt Ambroſius velle videtur, & indicat quoque Gregorius *b*, quod mox demonſtrabo.

a lib. 5. Conſtit. c. 24.
b de Conſec. diſt. 5. c. ieiunia. & habetur apud Pallad. in vita Apollo. c. 66.
Iudas quomodo nominatus dux eorum qui comprehenderunt Ieſum.
c hom. 3.
d c. 22. 47.
e in Pſ. 101.
De vndenario numero myſtica quædam proferuntur.
f Zachar. 2. ſub initium
g 15. de ciuit. Dei c. 20.
h lib. 32. Moral. c. 12. circa finem.
i in Pſ. 108.
k lib. de Myſter. numero.
Per vndecimum numerum Antichriſtus deſignatus.
l Apoc. 17.
Iudas omnia fecit, quæ cæteri Apoſtoli.
m in c. 9. ep. ad Rom.
n Matt. 10. 1. Ioan. 4. 2.
o Luc. 10. 17.
p q. 23. in Scripturæ
q Catech. 9. &
r Eccl. 6.
ſ lib. 3. cont. lit. Petiliani c. 55.
t lib. 3. ep. 44.
u in Chriſto patiente.
x ſupra d. hom.
y Serm. 16. de paſſ. Dom.
Iudas ſicut alij Apoſtoli miracula eſt operatus.
Iudas quia miracula fecit, non ideo ſanctus fuit.
z Matt. 27. 6.
a ſupra.
b lib. 25. Moral. c. 7. vel 9.

Aliquando ſanctum Iudam fuiſſe, non difficilè credo Hieronymo *c*, Cyrillo Alexandrino *d*, Tertulliano *e*, & fortaſſe, vt licait, vſque ad loculorum officium.

Sortem.] Κλῆρος, quod nomen Græcum, & verbum κληροῦσθαι, inde deductum ſæpe vſurpantur in nouo Teſtamento pro dono gratiæ iuſtificantis *f*, ſed propter adiuncta: alioqui indifferentem habent ſignificationem ad alia in vtroque Teſtamento. Et quidem hoc loco pro ſolo miniſterio Apoſtolatus propriè, ac per ſe accipi videtur, & pro gratia gratis data in hoc eodem libro *g*, & pro ſupremo Mediatoris officio in epiſtola ad Hebræos *h*. Quibus omnibus rectè competit nomen ſortis, quia ex Dei liberalitate, atque gratis conceduntur etiam Chriſto, ratione naturæ humanæ, cui gratia ſumma fuit vnio hypoſtatica, ex qua conſequuntur alia bona gratiæ. Vnde tamen ineptè quidam inferebant, vt Gagneius hoc loco obſeruat, æquam Apoſtolis omnibus fuiſſe poteſtatem, quòd quiſque partem ſortitus dicatur.

Quia verò inter Eccleſiæ gradus clericalis dignior, & maioribus gratiæ donis cohoneſtatus eſt, nomen ſuum ἀπὸ τοῦ κλήρου, id eſt, à ſorte obtinuit, & quaſi præcipua hæreditate Dei (hæreditas ſortis nomine vocatur, quia plerumque ſorte diuiditur in plures, etſi tota ad vnum deueniat, non etiam electione, ſed ſorte accidit, naſcuntur enim vt plurimum, non fiunt hæredes) cui ſpecialiter conſecratus eſt, & procurando eius cultui, & religioni, & rebus ſacris deputatus. *Clericus,* inquit Hieronymus *i*, *interpretetur primò vocabulum ſuum, & nominis definitione prolata, nitatur eſſe quod dicitur. Si enim κλῆρος Græcè, ſors Latinè appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de ſorte ſunt Domini, vel quia ipſe Dominus ſors,* id eſt, pars *eſt Clericorum.*

Nomen hoc egregiè contra Hæreticos tuetur Bellarminus *k* teſtimonio Tertulliani *l*, Concilij Niceni I. *m* & Clementis *n* Romani, & totius Iuris Canonici, immò Ieremiæ *o* dicentis, iuxta lectionem Septuaginta: *Cleri eorum non proderunt eis,* vt exponit Origenes *p*, Epiphanius *q*, Hieronymus *r*, Petrus ipſe *ſ*: *Neque vt dominantes,* inquit, *in Cleris*: quem ibi locum Oecumenius, necnon iam citatus Hieronymus, propriè in hoc ſenſu exponunt, & non de Eccleſia vniuerſa.

Videtur altius eſſe repetendum nominis principium ex libro Numerorum *t*, & Deuteronomij *u*, vbi Dominus dicitur ſors & pars Leuitarum, & Sacerdotum. Vnde qui cooptantur in Clero, dicunt illud Pſalmi *x*: *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei &c.* Nam tanquam hæreditati terrenæ renunciantes, adijciunt: *Tu es, qui reſtitues hæreditatem meam mihi.* In huius rei ſignum, & arctioris vitæ, figura ſpineæ coronæ, qua Chriſtus coronatus eſt, in capite ſuo inſigniuntur, vt ait Germanus Conſtantinopolitanus *y*, Beda *z*, alijque qui ſcribunt de Diuinis Officijs, vt Albinus *a*, & Rabanus *b*, Iſidorus *c* (indicat id tantum) & Concil. Aquiſgranenſe *d*. Auguſtinus *e* aſſignata notione ac ratione nominis eò modo quo diximus, facta etiam comparatione cum tribu Leui, inquit: *Nam & Cleros, & Clericos hinc appellatos puto, qui ſunt in Eccleſiaſticis miniſterij gradibus ordinati: quia Matthias ſorte electus eſt, quem primum per Apoſtolos legimus ordinatum f.* Idem dicit Iſidorus *g*, & B. Antoninus *h*.

Horum Patrum non ſanè ſpernenda eſt aucto-

Iudas aliquando fuit ſanctus.
c 3. contra Pelag.
d 4. in Ioan. c. 34.
e de Anima c. 4.
κλῆρος quid ſignificet in nouo Teſtamento.
f Act. 8. 21. c. 26. 18. Epheſ. 1. 11. Coloſſ. 1. 12. 1. Pet. 5. 3.
g c. 8. 21.
h c. 7. 6.
Clerici à clero, id eſt, ſorte, dicti cur ſint.
Hæreditas cur ſors dicatur.
i epiſt. ad Nepot.
Clerici nomen ſolis Eccleſiaſticis conuenire probatur.
k lib. 1. de Cler. c. 1.
l lib. de Monog.
m can. 2. 3. 8. 17. 18. 19.
n in can. Apoſtol. 15. 19. 25.
o cap. 12. 13.
p homil. 9. in Ierem.
q epiſt. ad Ioan. Ieroſ. ad fin.
r in Ier. ca. 12.
ſ 1. epi. 5. 3.
t cap. 18. 20.
u cap. 18. 1.
x Pſal. 15. 5.
Corona ſphærica figuræ in clericorum capite quid ſignet.
y in theo. rer. Eccleſ.
z 5. hiſt. Angl. cap. 21.
a cap. de tonſ. cleric.
b 1. de inſt. cler. c. 3.
c 2. de off. c. 4.
d can. 8.
e in Pſal. 67.
f Act. 1. 26.
g 2. Etym. c. 3.
h 3. p. hiſt. tit. 6. cap. 1.

Cleri nomen antiquius quam vt hic originem habuiſſe videatur.

a epiſt. 6. vel 20. edit. Rom.

Pythagoræ præceptum explicatur.

ritas: nec tamen ex hoc loco, aut ex ſortitione Matthiæ, Cleri & Clerici vocem natam crediderim, & intra duodecim Apoſtolos etiam illo initio Eccleſiæ coarctatam; præſertim cum ijdem Patres alijq; citati antiquiorem originem agnoſcant, ſicut eam Ambroſius *a* repetere videtur à veteris Teſtamenti Leuitico, & Sacerdotali ordine. Vnde & Pythagoras, qui ex populo Iudæorum genus duxiſſe credebatur, mandati occaſionem ſumpſerit, quo cauebat non tantum vt diuinis myſterijs addicti, capillis poſitis ſacrificarent, verùm etiam ne Diſcipuli communem atque vſitatam populo ingrederentur viam.

Laici vnde dicti.

Hic eſt infimus in Eccleſia gradus Laicorum, quaſi dicas, popularium, à nomine λαὸς, extra quem modo ſunt Religioſi, & Monachi quantum ad immunitates & priuilegia ad Clerum aggregati, in quo tamen olim tempore Hieronymi, & longè antè, ac etiam poſteà non computabantur. Lege Ioannem Ferdinandum in Theſauro diuinarum Scripturarum *b*, & Lęlium Zecchium lib. de Republica Eccleſiaſtica *c*.

b verb. Clericus.

c tract. de Clericis.

Verſus 18.] Et hic quidem poſſedit agrum de mercede iniquitatis, & ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera eius.

d Matt. 27. 5.

e 4. Mor. c. 9.

Quomodo Iudas agrum figuli poſſederit.

ET *hic quidem poſſedit.*] Quomodo poſſedit Iudas, qui pecuniam retulit, & laqueo mox ſe ſuſpendit *d*: Hanc obiectionem Gregorius *e* proponit, & ſoluit: *Neq; enim*, inquit, *emptum pretio ſanguinis agrum figuli Iudas poſſidere potuit, qui relatis triginta argenteis, traditionis crimen criminoſiori in ſe protinus morte mulctauit: ſed, poſſedit, dictum eſt, poſſidere fecit.* Sic ille, ac melius quidem, quam vt poſſediſſe dicatur, quod pecunia eius emptus ſit ager: vel quia ibi ſepultus, vt Rabano placuit; vel (quam expoſitionem meritò Gloſſa explodit) quoniam per agrum intelligatur infernus.

f cap. 27. 7.

g c. 8. Ioſ. pag. 237. & ſeq.

Agrum] Figuli vocat Matthæus *f*, ſeu quia alicuius figuli erat, ſeu quia ex eo terrã ad vaſa figul effodiebant; ſeu quia teſtarum fragmẽta in eum iactabant (qualis in Vrbe mons teſtaceus, de quo mira prædicat Arias Montanus *g*) ita vt cultura inutilis, ſolis mortuis ſepeliendis cõmodus eſſet.

Ager figuli in ſepulturam peregrinorum deputatus.

Ibi peregrinos ſepelierunt, qui patria in vrbe ſepulcra non habentes, difficilè ſepulturam reperiebant: etſi quidam Gentilibus aſſignatum eum agrum exiſtimant. Nam ciues, aut in publico loco, aut in ſuo quiſque fundo proprium habebant ſepulcrum, vbi omnes, qui eiuſdem erant familiæ, ſepelirentur: eratque grauis vel pœna, vel dolor, in patrum ſepulcris non ſepeliri, vt conſtat ex libris Regum, & alijs Scripturæ locis *h*. Sed de ſepultura in cap. V. & VII.

h 4. Reg. 9. 34. 2. Par. 21. 20. Hier. 22. 19. 2. Mach. 5. 10.

Cur ex pretio ſanguinis Chriſti ager figuli ſit emptus.

i hom. 3.

Myſtica ratio eſt, à Patribus notata, *vt pretium Saluatoris non peccatoribus ſumptum præberet, nec ſacrilegis eſſet ad luſum, ſed vt mortuis prodeſſet.* Ita loquitur Maximus Taurinenſis *i* in homilia quadam de Iuda traditore, vbi & quædam de figulo. Idem ſermo ponitur inter ſermones Auguſtini de Tempore, vel Ambroſij *k*.

k Ser. 128. Au. & inter Ser. Ambr. 31.

In agris quomodo mortui ſepeliebantur.

l 12. de legi.

m 2. de legib.

Illud etiam obſeruandum, qui extra vrbem ſepeliebant ſuos, vt aliàs dicemus, iuxta Platonis *l* legem, id feciſſe in agris ſterilibus, quique nulli vſui eſſent futuri: vt quæ ſine detrimento viuorum reciperet mortuos, ea potiſſimum terra compleretur, ne mortui viuorum minuerent vtilitates. Cicero *m* etiam ſcribit Athenis iam vſque ab ipſo Cecrope, eum permanſiſſe morem, & ius, vt cum cadauer terra iniecta & obducta eſſet conditum, ea deinde fructibus obſereretur, vt ſinus & gremium quaſi matris tribueretur mortuo, ſolum autem frugibus expiatum viuis redderetur. Lege Pererium in Geneſim *n*.

n Tom. 4. cap. 50. Diſp. 4.

Argentei, quibus Chriſtus venditus eſt, quanti eſſent valoris.

o Matt. 26. 15.

p 5. de Aſſe.

q lib. de ponderib. & menſur.

r Matt. 26. 15.

Mercede.] Merces hæc fuit triginta *o* argenteorum; ſi Budæo *p* credimus, & Alciato *q*, argenteum idem eſſe quod denarium: & hic valet duas drachmas, hoc eſt, decem aſſes Gallicos, aut paulò plus. Summa mercedis erit circiter trium aureorum nummorum, æſtimationis trium librarum item Gallicarum. Maldonatus *r* exiſtimat, argenteos cum numerali nomine adiuncto ſiclos eſſe, hos verò ſingulos continere quatuor denarios Romanos, ſeu drachmas, ſeu ſtaterem, ita vt denarius & drachma valeat quinque ſolidos Gallicos, ſeu decem Mediolanenſes, ſiue regale Hiſpanicum, ideoque valorem viginti ſolidorum argenti Gallici, quadraginta autem Mediolanenſis: & idcirco pretium venditi Chriſti eſſe decem nummorum aureorum ſolarium, qui ſinguli æquiualent tribus libris Gallicis, & ſex Mediolanenſibus. Magis probo hanc ſententiam, quam præcedentem, & quam illam *ſ*, quæ contendit, hos argenteos trecentos fuiſſe denarios. Primi, & vltimi leui coniectura ducuntur, hi, quòd ſoleret Iudas decimam partem ſuffurari eorum, quæ mittebantur in loculos, & voluerit, quod ex trecentis denarijs, quibus vnguentum æſtimauerat *t*, furaturus erat, Chriſtum vendendo recipere: illi, quoniam totum id pretium vnguenti quaſi perditum recuperare. Melius argumentarentur tertiæ ſententiæ defenſores, quia non potuit tam exiguo pretio ager emi in peregrinorum ſepulturam.

ſ quæ eſt Magiſtri in ſchol. Scholaſt. & aliorum.

t Mar. 14. 5.

Quomodo tam paruo pretio ager emi potuit.

u Ier. 32. 9.

x verſ. vlt.

Premitur quidem hoc argumento maximè prima ſententia; ſed reſpondemus, viliores tunc res fuiſſe. Ieremias *u* enim etiam agrum emit ſeptem ſtateribus (ſtater conſtat quatuor drachmis) & decem argenteis, hoc eſt, ſeptemdecim francis, ſeu libris Gallicis, triginta quatuor Mediolanenſibus, nimirum vix ſex aureis numis. Vide notationem noſtram in cap. quartum *x*, vbi repugnare videtur, quod ibi ex Plinio referimus de magno pretio agrorum eius regionis. Tempore Ieremiæ ingruente captiuitate potuit eſſe vilitas agrorum, ſed non tempore Chriſti; ſi quis diceret, non ſolis triginta argenteis agrum emptum eſſe, conuinci non poſſet: neque enim Scriptura hoc definit; etſi mercede iniquitatis poſſeſſum agrum dicat. Fieri etiam poteſt, vt non agrum totum, ſed partem emerint, quæ ſufficeret ſepulturæ. Denique argenteorum triginta valorem Baronius communi æſtimatione longè maiorem facit in appendice Tomi primi.

Non eodem pretio quo Chriſtus, Ioſeph venditus eſt.

y Gen. 37. 28.

z 2. Antiq. c. 3.

a Matt. 26. & q. in Geneſim.

b c. 11. 12. 13.

Cauendus vulgaris error, eodem pretio Patriarcham Ioſeph venditum eſſe *y*: viginti enim tantum habent Hebræi codices, & Septuaginta (dicentes tamen aureos pro argenteis) & Ioſephus *z* (qui minas vocat) & noſtri emendati, idque Hieronymus *a* annotauit: fortaſſe ex Zacharia *b*, qui de Chriſto loquens expreſſit triginta argenteos, & de coempto quoque agro meminit, vitium in locum Geneſis immigrauit. Lege Riberam noſtrum tum in Zachariæ citatum locum, tum in Amos *c*, & Pererium *d*, & quæ dicemus in capit. VII. & de Ioſeph Ambroſium *e*.

c c. 2. Amos. 15.

d Gen. 37. Diſput. 7.

e lib. de Ioſeph. c. 3.

Scio quædam circumferri de his argenteis aliena, & ridicula, vt quod ex auro Magorum confecti fuerint, etiamſi argentei nomen, monetæ ex quauis materia conuenire poſſit. Illud non improbo, quod Iuuencus a docet illos (ſed argenti vocat minas) ex Gazophylacio prius elatos eſſe à ſacerdotibus ad emendum Chriſtum: quippe publici ſumptus pro templi cauſa, aut religione fiebant ex ſacris theſauris, cuiuſmodi cauſam ſacerdotes arbitrabantur, vt Chriſtus occideretur, qui ſe Dei Filium profitebatur;

Inde ſacerdotes (inquit) *pretium quod ſanguinis eſſet*
Illicitum ſanctis adytis iam condere templi.
Quod dare tum licitum, dum ſanguis diſtraheretur,
Credebant.——

a 4. Hiſtor. Euang.

Iniquitatis.] Non tantum quia inique, & iniuſte comparata eſt merces, ac proinde non vera merces, quæ interdum iuſte dicatur, & accipitur, licet non honeſta de cauſa, verum etiam, *quoniam*, vt ait Chryſoſtomus b, *multa ſunt iniquitates, ſed hac nihil vnquam factum eſt iniquius*, de qua cum alij, tum præcipue in ſermonibus idem Chryſoſtomus, & Leo, & Nazianzenus in Tragœdia de Chriſto patiente.

Cur merces Iniquitatis dicatur.

b homil. 3. in Acta.

Et ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera eius.] Suſpenſio hæc ita exprimitur in textu Græco, *πρηνὴς γενόμενος*, *pronus factus*. Syrus interp. *Et cecidit in faciem ſuam humi.* An mortuus fuerit ante Chriſti Reſurrectionem, ambigit Auguſtinus c, ſuntque qui affirment d, cum, quod non ſperabat, Chriſtum reſurrexiſſe cognouiſſet. Theophylactus ait, cum laqueo ſe ſuſpendiſſet, vt Matthæus e ſcribit, arborem inclinatam fuiſſe, atque ita ſuperuixiſſe, poſtea hydrope mortuum, cum medius crepuiſſet. Euthymius adhuc pendentem de laqueo, à prætereuntibus agnitum, & depoſitum vixiſſe aliquantiſper ſecreto in loco; deinde ex eo loco præcipitem cecidiſſe, & inflatum crepuiſſe medium. Papias, vt hic refert Oecumenius, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, rupto laqueo ſuperuixiſſe, ac poſtea crepuiſſe curru compreſſum, cum corpore inflatus progredi non poſſet, capite vero oculiſque ita tumens eſſet, vt omnino lumen non videret, exque toto corpore ſanies ac vermes ſcaturirent: & demum ex mortui cadauere adeo tetrum odorem exhalaſſe, vt prædium, in quo deceſſit, nec habitari, nec niſi ab obturantibus manu nares præteriri potuerit.

Fueritne Iudas mortuus ante Chriſti Reſurrectionem.

c In q. 94. ex q. noui Teſta.

d Magiſt. hiſt. Schol. cap. 1. Sal. to. 1. Prolog. 11.

e c. 27. 5.

Iudæ mors qualis fuerit.

Congruit magis cum Euangelio, vt mox poſt relatos argenteos cucurrerit ad laqueum, & ante Chriſtum mortuus fuerit, ſeipſum præcipitem agendo, vt citius ſtrangularetur, ac fortaſſe rupto laqueo præ vehementia motus, & præ tumentis corporis pondere ceciderit pronus (quod hoc loco denotat *πρηνὴς*) iam ſuffocatus in patibulo (quod verbum *ἀπήγξατο*, apud Matthæum.) Id etiam indicat Nazianzenus in Chriſto Patiente, & Anaſtaſius Sinaita f: etſi quoque nomen illud Græcum ſignificare poteſt capite propendentem, & vultu in terram deiecto morientem, qualis eſt habitus laqueo morientium. Auguſtinus g *dies eius* (quod in Pſalmo dicitur) *paucos factos* exponit, *quoniam ante paſſionem Domini ſcelere ipſius & morte conſumpti ſunt.* Hoc etiam tradit modo laudatus Nazianzenus.

De Iudæ morte probabilior ſententia.

f li. 6. in Hexam.

g in Pſ. 108.
Dies Iudæ pauci quomodo facti.

De genere mortis cauſam reddit Arator h, & Sedulius i, & Bernardus k, vt in aere periret
——*cælum, terramque peroſus.* Auguſtinus l, *Quia vt laqueo reſpiratio, ita prohibetur deſperatione Spiritus ſanctus.* Beda m, *vt guttur per quod vox proditionis exierat, laquei nodus necaret.* Idem Sedulius: *vt perfidus & deſertor pateſaceret ex quanto culmine eſſet lapſus, nuper Diſcipulus, modo iam reus: nuper Apoſtolus, nunc Apoſtata nominatus. Effuſio viſcerum*, inquit Drogo n Cardinalis, *ſignificat, quod Iudas, ſicut vter plenus cupiditate, aut vas contumelia minime probatum in fornace à figulo, crepuit*: nempe viſcera ceu araneæ, pecuniæ fuerunt (*laqueum Diaboli* vocat Apoſtolus o) & viſceribus priuatus eſt, qui proditionem in iis concipiens, viſcera pietatis exuerat. Non decuit per os, quo fraudulente oſculatus erat Chriſtum, egredi maleuolam, ac perfidam animam: dignaq; blaſphemo pœna eſt, qualem & Arius paſſus eſt: quem hac in re Nazianzenus p cum Iuda comparat, & Ambroſius q, & Gaudentius Brixien. r & Epiphanius ſ, & quidam Poeta citatus à Baronio t, ita canens:

——*ruit Arius aluo,*
Infelix plus mente cadens, lethumque peremptus
Cum Iuda commune tulit, qui gutture pendens
Viſceribus curuatus obit: nec pœna ſequeſtrat
Quos par culpa ligat: qui Maieſtatis honori
Vulnus ab ore parant: hic prodidit, ille diremit
Sacrilega de voce, &c.——

h in Carm. ſuper Acta.

i lib. 5. Paſchalis c. 8.

Cur laqueo vitam finierit.

k Serm. 1. in Pſal. 90.

l lib. 50. hom. 27.

m in hunc locum.

n Tractat. de Paſſ. Dom.

o 1. Tim. 6. 9.

Iudæ & Arij ſimilis pœna, quia par flagitium.

p orat. in S. Athan.

q de Fide ad Grat. lib. 1. c. 9.

r ad Paulum Diac. Tracta. 19.

ſ hær. 68. & 69.

t Tom. 3. Annal.

Non inepte putant quidam u, ad auariſſimum iſtum proditorem Eccleſiaſtici x auaritiam inſectantis reſpexiſſe ſententiam: *Nihil eſt iniquius quam amare pecuniam: hic enim & animam ſuam venalem habet, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.* Ex arbore ſuſpenſum Iudam Theophylact. prodidit: eam ficum fuiſſe, Iuuencus y dixit, & Beda z: & illam idem ſcripſit ſuo etiam tempore ſuperfuiſſe.

u Ianſen. in Euang. Conc. c. 4.

x c. 10. 10.

y in 4. Euang. hiſt.

z de locis ſanctis c. 4.

Hic exclamare licet cum Bernardo a: *Quomodo* b *cecidiſti de cælo Lucifer?* Nam & Chriſtus Diabolum Iudam nominat c, Euangeliſta, à Satana veluti obſeſſum d, immundum e, & filium perditionis f.

a Ser. de Paſſ.

b Eſa. 14. 12.

c Ioan. 6. 70.

d Luc. 22. 3.

e Ioan. 13. 11.

f Ioan. 17. 12.

Illuſtre ac horribile exemplum eſt, & documentum, ne de gradu, aut ſanctitate efferamur. Et Patres monent, præſertim Ambroſius g, Hieronymus h, Baſilius i, Gregorius k, Auguſt. l & comparant cum Cain m (qui veniam deſperauit) Hieronymus n, & Drogo o Card. cũ Achitophel p (hic ſeipſum ſuſpendit) eandemque comparationem habet Rupertus q, & Auguſtinus r; & cũ Abſalone, qui fratrẽ ſ Ammon proditione interemit, & ſuſpenſus capillo periit t: & cum Ioab, qui Amaſam oſculi prætextu percuſſit in latere u: Ambroſius x cum Doeg y Idumæo interfectore ſacerdotum: Leo z cum libidinoſis ſenibus, quos Daniel a vocauit *ſemen Chanaan, & non Iuda.* Euſebius b Cæſarienſis *peccatũ eius ſcriptum dicit ſtylo ferreo in vngue adamantino.* Ita accõmodans locum Ieremiæ c.

g 2. Cor. 11. & c. 6. in Luc. & in Pſ. 48.

h 2. contra Iouin. & in Mar. & in Pſ. 108.

Iudæ exemplum quam horribile eſſe nobis debeat.

i ep. ad Chilonem.

k 25. Moral. c. 7.

l in Pſ. 7.

m Gen. 4. 13. & 14.

n in Pſ. 108.

o Tractat. de Paſſ.

p 2. Reg. 17. 23.

q Matth. 26. & in 2. Reg. c. 1. 5.

r in Pſal. 7.

ſ 2. Reg. 13. 29.

t 2. Reg. c. 18. 14 15.

u 2. Reg. 20. 10.

x li. 6. in Lucam.

Antiochus Monachus d opponit deſperationem Iudæ, ac puſillum, abiectumque eius animum, Petri magnanimitati in recuperanda per lacrymas gratia, quam per negationis non mediocre peccatum amiſerat. *Non potuit Iudas peiore manu perire: & quamuis ſceleratum occiderit, non debuit tamen*, inquit Auguſtin. e Merito tibi tua pœna eſt commiſſa, inquit Leo f, quia in ſupplicium tuum nemo te ſæuior potuit inueniri. Non agam nunc de damnanda ſuipſius interfectione, redibit poſtea forſitan occaſio. Interim adi Petrum Gregorium g. Prudentius h auaritiam inducit ſuum de Iuda triumphum celebrantem:

——*Nonne triumpho*
Egimus Iſcarioth? magnus qui Diſcipulorum
Et conuiua Dei dum fallit fœdere menſa
Haudquaquam ignarum, dextramq; paropſide tingit,

Petri & Iudæ diſſimilis conditio.

y 1. Reg. 22. 19.

z Serm. 16. de Paſſ.

a cap. 13. 56.

b libr. 10. de Demon.

c c. 17. 1.

d homil. 27. tom. 2. Bibl. Pat.

e 1. de ciuit. Dei. c. 17.

f Serm. 16. de Paſſ. Dom.

g 16. Syntag. c. 12.

h in Pſychomach. vt compar. amor. & [illegible]

Incidit in noſtrum, flammante cupidine, ſcelus:
Infamem mercatur agrum de ſanguine amici
Numinis, obliſo luiturus iugera collo.

Verſus 19.] Et notum factum eſt omnibus habitantibus Ieruſalem: ita vt appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc eſt, Ager ſanguinis.

ITa vt appellaretur ager ille lingua eorum.*] Syra ſeu Syrochaldaica, qua tunc lingua Iudæi loquebantur, & qua opinantur nonnulli *a* Matthæum ſcripſiſſe Euangeliũ, & Paulum epiſtolam ad Hebræos, vt nempe ab omnibus intelligerentur. Exiſtimo verba hæc non eſſe Petri, vt credidit Hugo Cardinalis, & meminit Gloſſa ordinaria, ſed, vt ea Gloſſa propendet, aut Lucæ, aut Interpretis.

a Salmeron Tom. 1. Prolego. 15.

Nam etſi Galilæi, & cuiuſuis in Palæſtina prouincia homines, vt notat Hieronymus *b*, quod etiam alibi contingit, habeant ſuos ſaltem in proferendo proprios & vernaculos ſonos, vt colligitur præterea ex libro Iudicum *c*, & ex eo quod loquela Petrum manifeſtauit eſſe Galilæum *d*, & in capite ſequenti huius libri *e*, ipſimet Iudæi dicunt ſe audiuiſſe *Apoſtolos loquentes lingua ſua*, hoc eſt, Iudæa, ſeu Syrochaldaica, nimirum ita, vt non diſcerneres eſſe Galilæos, tamen non potuit differentia eſſe tanta, vt ab ipſomet Petro exprimenda fuerit, multo minus nominis interpretatio.

Galilæi ſuos habuerunt proprios ſonos.
b in Matt. 26.
c c. 12. 6.
d Mat. 26. 73.
e verſ. 11.

Hacel-dama.] Idem nomen eſt apud Matthęũ *f*, vbi tamen Græce non legitur, nec Syriace, ſed ſola periphraſis, *ager ſanguinis*, neque à Chryſoſtomo ibidem, aut ab Euſebio *g* Cæſarienſi exponente dictum locum. Itaque ſuſpicantur quidam *h* ex præſenti loco Actorum tranſtuliſſe aliquem id nomen in Matthæum.

f c. 27. 8.
g lib. 10. de Demonſ. c. 4.
h Ianſenius Concord. c. 140. Maldonat. Matt. 27.

Hoc eſt, Ager ſanguinis.] Hæc interpretatio, vt dixi, poteſt eſſe aut Lucę, qui Græce ſcripſit, aut Latini Interpretis; vt ſæpiſſime in aliis locis vtriuſque Teſtamenti.

Diuino conſilio factũ obſeruant in Matthęum Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius, vt quam cum pecunia impietatem ſuam obruere, & quaſi ſepelire voluerant, eadem pecunia illã ſempiterno monimento in omnem poſteritatis memoriam tranſtulerint, toties renouãdam, quoties agri nomen audiretur. *Nec minus neſcientes quid facerent, vel dicerent, nomen euiuſmodi impoſuerunt, quam Caphas i prophetans*, inquit hoc loco Chryſoſtomus, adde quam Pilatus *k* titulum ſcribens. Sed exiſtimat Chryſoſtomus, conſentitque Oecumenius, cauſam imponendi nominis fuiſſe Iudam, qui impietatis ſuæ cognomen in agro ipſo tulerit ab hoſtibus: ſimul eo nomine indicatum ſanguinis ſupplicium, quod Iudæos ipſos manebat.

Quomodo agro illi ſit nomen impoſitum, ager ſanguinis.
i Ioan. 11. 51.
k Ioan. 19. 22.

Inter alias cauſas, propter quas nomina imponuntur, vna eſt euentus aliquis, vt annotauit Chryſoſtomus *l* in Geneſim, Auguſtinus *m*, Eucherius *n*, & Hieronymus *o*, vt patet in ligno ſciẽtiæ *p* boni, & mali, in Abraham ex Abram *q*; in nominibus Chriſti *r*, *Velociter accelera ſpolia detrahere, Feſtina prædari*: in nomine *Boanerges ſ*, quod filiis Zebedæi tributum eſt: in valle Achor *t*: in Neheleſchol *u*, & aliis.

l hom. 16. circa finem.
m li. 3. de Geneſi ad lit. c. 4.
n in c. 19. Geneſ.
o Eſa. 62. circa fin.
p Gen. 2. 17.
q Gen. 17. 5.
r Eſa. 8. 3.
ſ Mar. 3. 17.
t Ioſu. 7. 25. 26.
u Nu. 13. 25.

Verſus 20] Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum: Fiat commoratio eorum deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea. Et Epiſcopatum eius accipiat alter.

SCriptum eſt enim in libro Pſalmorum.*] Cum nullam prius certam Dauidis ſententiam Petrus Dauidem ipſum citans protulerit, videri poteſt id nunc exequi, ac proinde Auctorem Pſalmorum Dauidem facere: afferuntur enim teſtimonia ex Pſalmo 68. & 108. ſicut nominatim etiam tanquam Dauid in hoc eodem libro * ex Pſal. 15. ex 131. *x* ex 109. *y* qui à Chriſto quoque, vt Dauidis, citatus eſt in Euangelio *z* ex 2. *a* & in epiſtola ad Romanos *b* ex 31. & iterum ex 68. *c* in epiſtola ad Hebræos *d* ex 94. Omitto vero illa teſtimonia Pſalmorum, in quibus non exprimitur nomen Dauid. Quocirca vincere debet plurium ſententia, vt Theodoretus loquitur, & Eccleſiæ vſus, vt Caſſiodorus, Dauidem omnium Pſalmorum auctorem eſſe, quam etiam ante Chriſti ætatem omnium ſententiam fuiſſe teſtatur Iacobus de Valentia. Legendi præter iſtos ſuis in Pſalmos præfationibus, Chryſoſtomus, Euthymius, Beda, & Gloſſa, Auguſtinus *e* quoque in libris de Ciuitate Dei: & Chryſoſtomus *f* alibi, quorum tamen ſententiæ contradicit Hilarius, Hieronymus, Ambroſius, Lyranus, Eugubinus, recentiores quidam alij, & multi Rabbini, qui volunt auctores item habendos illos, quorum Pſalmi in titulis nomina gerunt.

Dauid Auctor libri Pſalmorum aſſeritur.
* c. 2. 25. 31.
x c. 2. 30.
y c. 2. 34.
z Mat. 22. 43. Marc. 12. 37. Luc. 20. 42.
a c. 4. 25.
b c. 4. 6.
c c. 11. 9.
d c. 4. 7.
e lib. 17. de ciuit. c. 14.
f ho. 1. in Pſ. 50.

Hæc ratio vel hinc refellitur, quia ſeptuageſimus primus inſcribitur Salomoni, cum tamen in eius fine habeatur: *Completæ ſunt orationes filij Iſai.* E contrario in primo Paralipomenon *g* citantur 95. & 104. tanquam Dauid, qui titulo carent: denique *nullus dicere valet*, inquit Chryſoſtomus, *vbi Dominus, vel Apoſtolus aliquis citans aliquem Pſalmum, meminerit alterius quam Dauidis, qui etiam Pſalmiſtæ nomen obtinuit*: neque de iis Pſalmis, qui habent titulum Moſis, aut Salomonis, &c. mẽtio vnquam alibi fit, vt ait Euthymius, vbi alia eorundem ſcripta commemorantur.

Contraria ſententia refellitur.
g c. 16. 8. 23.

Neq; mouere debent tituli: qui poſiti ſunt vel propter myſteriũ, auctore Remigio: vel quia huiuſmodi nominibus cõgrui quidã ſenſus indicantur, vt idem ait, necnõ Caſſiodorus, & Beda *h*: vel quia hi, quorum nomina ſunt in titulis, ſimilẽ materiam tractarũt ei, quæ eſt in illis Pſalmis, vt Moſes, Zacharias, &c. vel quia curam habuerunt cãtandi, aut pulſandi eos Pſalmos, vt colligitur ex 2. Paralipomenon *i*, & notauerũt Chryſoſtomus, Euthymius, Caſſiodorus, Iacobus de Valentia.

Tituli Pſalmorum non arguunt eos Dauidis non eſſe
h in Pſ. 60.
i c. 7. 6.

Si quis etiam dicat, multos quidem Pſalmos Dauidem ipſum compoſuiſſe; aliorum vero argumentum nonnullis dictaſſe, vt ipſi componerent, non repugnabo. Hieronymus vero, cuius, in Scripturis præſertim, iudicium magni fieri debet, ex aliorum, vt ſæpe ſolet, hoc eſt, Hebræorum ſententia, locutus videtur: ſiquidem non raro alibi Pſalmos Dauidis citat, qui tamen præferunt aliorum titulum. Negare non poſſum, illud quoque tam crebro tradi ab eodem *k*, vt neſciam an à dicta ſententia eximi poſſit: pro noſtra vero, hoc eſt, communi, conſule etiam Origenem in Pſalmos, Auguſtinum, qui in proœmio Pſalmorum diſſentire videtur, in Pſalmum nonum, & in libr. 17. de Ciuitate Dei *l*, Theophylactum in Ioannem *m*. Lege Driedonem *n*, & Salmeronem *o*.

k ep. 134. 119. & Prolog. in Malachiam.
l li. 17. c. 14.
m c. 10.
n lib. 1. c. 3. de catalo. Script.
o Tom. 1. in Prolego. 10. can. 23.

In libro Pſalmorum.] Hilarius *p* cum meminiſſet opinionis, quæ Pſalmos diuidit in plures libros, Hieronymus *q* etiam ex his verbis, quæ noſter quoque Lucas poſuit in Euangelio *r*, inferunt contrariam de vno tantum libro, quæ eſt itẽ longe communior, quam Hebræorum, teſte Hieronymo,

Liber Pſalmorum vnus eſt, non plures.
p Prolog. in Pſal.
q epiſt. 24. ad Marcellam ep. 134. & 119.
r c. 20. 42.

nymo, necnon Ambroſij a. Qui ſunt in alia ſententia, vt videtur eſſe Epiphanius b, & Ambroſius alio loco c, ex Patribus, & inter recentiores Genebrardius d, nituntur iſta coniectura, teſte Hieronymo e, quod quinquies in finibus Pſalmorũ ponitur à Septuaginta *γένοιτο, γένοιτο, Fiat, fiat*, ſeu, quod Hebraice eſt, אמן אמן *Amen, amen*. Bene occurrit ille, quia interdum, aut in exordio expreſſit Chriſtus, *Amen*, & Paulus in medio ſententiæ; & Moſes, Ieremias, & alij in mediis voluminibus, quæ non proinde multiplicãtur. Adiicit pro confirmatione ſuæ ſententiæ, ne numerus vigintiduorum librorum Hebraicorũ myſterium continens mutetur: & quoniam titulus ipſe Hebraicus, ספר תהלים *Sepher Thehilim*, quod interpretatur, volumen hymnorum, Apoſtolicæ auctoritati congruens, non plures libros, ſed vnum volumen oſtendit.

a lib. 4. de Sacram. c. vlt. & præfat. in Pſa. 36.
b in epitome.
c in Pſal. 40.
d in Pſal. 1.
e ep. 134.

Non diſſimulabo quod reperi apud Auguſtinum f, qui ſententiæ & rationis iam dictæ mentione facta, & contra hanc obiiciens, *quod qui dicitur quintus liber, nõ ita terminetur*, dicens quoque, *ſe ſcriptura canonica auctoritatem ſequentem, vbi legitur* (hoc nimirum loco) *ſcriptum eſt enim in libro Pſalmorum*, vnum librum Pſalmorum noſſe, ſubdit: *Et video quidem quomodo & hoc verum ſit, & illud ſi verum eſt, huic vero non reluctetur. Fieri enim poteſt, vt aliqua conſuetudine literarum Hebraicarum vnus liber dicatur, qui conſtat ex pluribus: ſicut ex Eccleſiis pluribus vna conſtat Eccleſia, & ex pluribus cœlis vnum cœlum, &c. & vna terra, ex multis terris, &c. Et qui ait: Scriptum eſt in libro Pſalmorum, quanquam mos loquendi ſic ſe habeat, vt vnum inſinuare librum eſſe voluiſſe videatur, tamen reſponderi poteſt (in libro Pſalmorum) eſſe dictum, in aliquo libro eorum quinque. Quod in vſu locutionis vſque adeo vel non eſt, vel raro eſt, vt etiam duodecim Prophetarum vnum librum eſſe adeo perſuadeatur, quia ſimiliter legitur g, Sicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum.*

Auguſtinus plures libros Pſalmorum videtur agnoſcere.
f Præfat. in Pſal. 150.

Vnus liber dicitur apud Hebræos, qui conſtat ex pluribus.
g Act. 7. 42.

Et poſt aliqua, ait præterea intelligi poſſe de libro Pſalmorum, quod eſt in trigeſimonono, *In capite h libri ſcriptum eſt de me, hoc eſt, in principio Pſalmi primi, etſi intelligant de Geneſi, ita vt omnes Scripturæ Canonicæ ſint vnus liber.*

h verſ. 9.

Omnes Scripturæ Canonicæ ſunt vnus liber. Auguſtini ſententiam auctor confirmat.

Hæc omnia ex Auguſtino, qui præterea opinionis de quinque libris Pſalmorum meminit in Pſalmum c v. Poſſum idem confirmare, ex eo, quod nonnunquam citatur in numero ſingulari liber Moſis i, quem conſtat eſſe Pentateuchũ, hoc eſt, ex libris quinque compoſitum: eademque ratio eſt de libro k legis aut l fœderis, aut legis m Moſis, aut legis n Dei, aut Domini o, aut libro Domini p.

i 2. Eſdr. 6. 18. Dan 9. 11.
k 4. Reg. 14. 6.
l 4. Reg. 23. 2.
m 2. Paral. 25. 4.
n 2. Eſdr. 8. 8.
o 2. Paral. 17. 9. & alibi.
p Iſa. 34. 16.
q verſ. 26. vel 31.

Fiat commoratio eorum deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea.] Sumitur hæc ſententia ex Pſalmo 68. q habetque inſcriptionem Dauid, licet noſter Interpres ponat habitationem pro commoratione, quod parum refert, & citatur idem Pſalmus ab Apoſtolo in epiſtola ad Romanos r, de omnium Iudæorum quaſi quadam ſolitudine, ac vaſtitate, & exilio extra Iudęam, & præſertim ciuitatem Ieroſolymitanam: ad quę Chriſtus alluſiſſe videtur apud Matthæum dicens ſ: *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta*, hoc eſt, *vel vrbs*, vt ait ibi Beda; *vel templum*, vt Hieronymus, Theophylactus, Euthymius; *vel ſynagoga*, vt Ambroſius in Pſalmum nonageſimumquintum.

Locus Pſalmi 68. exponitur.
r c. 11. 10.
ſ c. 23. 38.

At vero in hoc loco Petrus citatum Pſalmum de Iuda exponit, vel de agro empto pretio proditionis. *Quid enim deſertius eſſe poſſit*, inquit Chryſoſtomus, *ſepulcro?* Itaque merito debuit hoc nomine vocari ager: etenim qui pretium numerauit, etiamſi fuerant alij qui emerant, tamẽ is merito pro domino habebatur magnæ deſolationis, quæ etiam proœmium fuit Iudaicæ, cum & ipſi Iudæi ſeipſos occiderint fame, multoſque peremerint, & ciuitas verſa ſit in ſepulcrum hoſpitum, ac militum, quippe cum hi non permitterent illos ſepeliri, vtpote ſepultura indignos.

Commoratio deſerta quænam ſit.

Iudaica deſolatio maxima.

Hanc expoſitionem cõfirmat Græcus textus, & Syra interpretatio, quæ legunt in numero ſingulari, *Fiat commoratio eius deſerta*. Notat vero Leo t à Caſtro, data opera aliquando lectionẽ variam relictam eſſe ad plura myſteria ſignificanda, idq; accidiſſe circa præſentem locum. Auguſtinus u certe legit in numero ſingulari, & pro *commoratione, villam*. Fauet etiam illa narratio, quam retuli ſupra x, ſi vera eſt, eodem in agro illo ſepultum Iudam, ſed ob intolerabilem fœtorem, à nemine nec incoli nec pertranſiri abſque narium obſtructione potuiſſe. Attamen interpretatur Gloſſa cum Beda de gehenna, in quã Iudas abiens, humanę conuerſationis habitationem deſeruit, vel Apoſtolatus locum, qui donec pro Iuda Mathias aſſumptus eſt, deſertus fuit. Lyranus pœnam Iudæorum intelligit, eo modo quẽ dixi: per ſequẽtia autem verba, ipſius Iudæ excluſi ab Apoſtolatu. Eligat Lector quem maluerit ſenſum, aut vtrumque coniungat: etſi Petrus y præfatus oportere impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus ſanctus per os Dauid de Iuda, de ſolo Iuda, aut propter ſolũ Iudã, hoc teſtimonio vſus videtur.

t in Apol. lib. 1. p. 177.
u 1. de Actis cum Fel. c. 4.
x verſ. 18.
y verſ. 16.

Et Epiſcopatum eius accipiat alter.] Verba ſunt Pſalmi centeſimioctaui z, quę neſcio quis imperitus hic ſimul citata repertens, cum præcedentibus ex Pſalmo ſexageſimooctauo poſuit, ſimul etiam cum illis eodem contextu in ſui Pſalterij Pſalmo centeſimooctauo, vt contigit in Pſalmo x i i i. cui additæ ſunt aliquot ſententiæ Eſaiæ, & aliorum Auctorum, quas Paulus a Pſalmũ citans ſubiunxerat: vt Hieronymus b notauit.

z verſ. 8.

In Pſalmis quomodo aliena irrepſerint.
a Rom. 3. 10.
b in Iſa. 11. & in proœm. ad c. 16. Iſaiæ. & in c. 23 Matth.

Porro Pſalmum c v i i i. paſſim de Iuda proditore Patres c, Petrum, opinor, imitati, intelligunt; & quot argenteis Chriſtum vendidit, tot in eo Pſalmo maledictiones contineri nonnulli voluerunt: etſi id Auguſtinus, Chryſoſtomus, Theodoretus, Euthymius, Hieronymus dicant eſſe difficile, niſi per Iudam alij quoque Iudæi intelligãtur. Rupertus maledictiones ſingulas diſtincte numerat: nẽpe, vt ſuper omnia animalia ſerpens d, Diaboli inſtrumẽtum in decipiendis primis parẽtibus, maxime maledictus eſt à Deo; ita hunc, quo idem Diabolus ad omnium occidendum parentẽ inſtrumento vſus, plurimis, & grauiſſimis maledictionib. onerari, præſertim cum luerit (vti eo Pſalmo dicitur) benedictionẽ, conueniens fuit, vt maledictio ei eueniret.

Pſalmus 108. paſſim de Iuda intelligitur.
c in Pſal. 108. vel in Euang. vel in ſerm. de Paſſione Chriſti. vt Leo in 3. ſer.
d Gen. 3. 14. & ſeq.

Epiſcopatum.] Hebraice, פקדה *pecedah*, quæ vox ſignificat adminiſtrationem, inſpectionem, præfecturam, & quaſi viſitandi, & inſpiciendi officium. Septuaginta vero pro illa vſurpauerunt *τὴν ἐπισκοπὴν*, quæ ſignificat inſpectionẽ, quoniam etiam inter profanos non tantum profanũ habet vſum pro iis, quos Athenienſes mittebãt, vt ait Suidas e, ad cognoſcendum in vrbibus rerum ſtatum, & corrigendum, qui quoque vſus colligitur ex Cicerone f, & ex Iureconſultis g, idemque de Indis tradidit Arrianus h, verũ etiam ſacrum, pro ſacrarum virginum cuſtode, vt teſtatur Plutarchus i, qui id item nomen tribuit &

Epiſcopus apud profanos quid ſignificet.
e verb. epiſcopus.
f lib. 7. ep. ad Att.
g l. munerum. [illegible]
h [illegible]
i [illegible]

Termino Deo,tanquam ἐπισκόπῳ, καὶ φύλακι φιλίας καὶ εἰρήνης, Epiſcopo atq; cuſtodi amicitiæ, & pacis: Numamq; Virginum ſacratum Epiſcopum vocat, Lege Cœlium *a* Rhodiginum,& Auctorem Theſauri linguæ Græcæ. Multo vſitatius eſt in ſacris literis, ac in nouo Teſtamento, & Scriptoribus quibuſcumque,qui de rebus Chriſtianorum aliquid produnt, pro munere ſacro vocabulum Epiſcopi,aut Epiſcopatus,& ita frequens, vt non vſpiam in alia ſignificatione reperiatur. Nam Eſdras *b* meminit Epiſcop: Leuitarũ: Hebraice, פקיד *pecid*,& in lib.2.Par. *c* ופקיד כהן *vphcid chohen*,is,quem primus ſacerdos conſtituerat,iuxta noſtram editionem,dicitur, quẽ etiam 70. προστάτην τοῦ μεγάλου ἱερέως, id eſt, *præfectũ magni ſacerdotis*, quaſi quẽ inſpectorem ad hos ſummus ſacerdos delegerat. De Scriptoribus vero noui Teſtamenti res compertiſſima eſt. Solum dubitari poteſt, An ſoli Hierarchiæ Presbyteris ſuperiores,& qui Apoſtolis ſuccedere dicũtur à Hieronymo *d*, & in Iure Canonico *e*,ſinguli que tantum in vna diœceſi præeſſe poſſunt, Epiſcopi dicendi ſint, an vero etiam Presbyteri Epiſcoporũ nomine comprehendantur? Difficultatem facit, quod in iſto libro capite xx. *f* Paulus quos Epheſo Miletum conuocauerat maiores natu, id eſt, Presbyteros, vocat Epiſcopos: quod ad Philippenſes *g* ſcribens cum Timotheo, dicit *ſe ſcribere omnibus Sanctis, qui ibi erant cum Epiſcopis & Diaconibus*,quaſi in Epiſcopis Presbyteros includat: q; in prima ad Timotheum *h* poſtquam præcepta quædam Epiſcopis dederat,tranſit ad Diaconos, Presbyteris omiſſis, quaſi pro iiſdem habens Presbyteros & Epiſcopos: quod imperat Tito *i*, *vt conſtituat per ciuitates Presbyteros, ſicut diſpoſuerat illi, oportere enim Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe.* Ad hæc magis expedita, atque etiam ſecura reſponſio eſt, aliis prætermiſſis, quas recitat noſter Bellarminus *k*, vt fateamur Apoſtolorum tempore nomina Epiſcopi. & Presbyteri communia fuiſſe omnibus ſacerdotibus, tam maioribus, quos nunc Epiſcopos dicimus, quam minoribus, quos Presbyteros appellamus: quo item modo concedere poſſumus, nomine Diaconorum omnes inferiores miniſtros eſſe comprehenſos. Id de nomine Epiſcopi cõcedit Chryſoſtomus *l*, Theodoretus *m*, Ambroſius *n*, Hieronymus *o*,& alij. Eadem ratio eſt de nomine ſeniorum in epiſtola prima Petri *p*,& in 2. *q*, ac 3. *r* Ioannis: immo & de nomine ſacerdotis, quo Patres Latini ſæpe vtuntur pro Epiſcopo.

Quicquid autem ſit de nominibus, certũ eſt diſtinctam ſemper fuiſſe, & maiorem Epiſcopatus dignitatem, ac poteſtatem, ſiue ordo et am diuerſus dicendus ſit, ſiue non. Etſi enim aliquãdo conſederint in Concilio cum Epiſcopis Presbyteri, & communi cum iis conſilio Eccleſiam gubernauerint; non tamen ſine ſubordinatione: ac tandem ad vitanda ſchiſmata, remoti ſunt ab eo conſeſſu, deſiitq; nomen Epiſcopi iis tribui. Sed hæc accurate citatus Bellarminus *ſ*, Baronius *t* in Annalibus, Stapletonus *u* in Acta tractarunt. Et de nomine Epiſcopi Gabriel Cardinalis Paleottus *x*, docens profanis quoque teſtimoniis munus per id ſignificari, quod inſpiciendo, obſeruando, inuigilando verſatur: ac præter allata exempla, meminit à Plutarcho vocari θεοὺς χρηστῶν ἐπισκόπους καὶ πονηρῶν ἔργων: nonnullos à Sophocle τοῦ νεκροῦ ἐπισκόπους, inſpectores, ne quis defunctum inhumaret: à Cicerone nauẽ exploratoriam, phaſelum epiſcopium: à Plutarcho, aliiſque rei pecuariæ, & totius rei familiaris Epiſcopos. Idem præterea *y* obſeruat in iure ciuili Epiſcopos, qui pani præeſſent, ac venalibus rebus aliis: ab eodem M. Tullio illum, ad quem in tota regione ſumma negotij deferatur.

18.c.3. | nouo Teſtaméto quid Epiſcop.

2 Eſd. 11.22. | c.24.11.

in Epiſcopi | n nouo Teſtaméto preſbyteros comprehendant.

d ep. 8 5. & 85. | e diſt. 21. c. in nouo Teſta. diſt. 93. c. ſin. diſt. 95. c. olim. | 12.q.1.c. preſ.

f verſ. 17.

g cap. 1. 1.

h c. 3. 8.

i c. 1. 5.

Apoſtolorum tempore vox Epiſcopi preſbyteros continebat.

k li. 1. de cleri. c. 14. & 15.

l in epiſt. ad Philip. | m in 1. ad Timot. 3. | n in c. 4. epiſt. ad Epheſ. | o in epiſt. ad Euagrium. | p c. 5. 1. | q verſ. 1. | r verſ. 1.

Epiſcopi dignitas maior quam preſbyteri.

ſ lib. 1. de cleri. c. 14. & 15. | t Tom. 1. | u c. 20 v. 28. | x lib. de Epiſcopali munere, p. 1.

Verum, vt ad inſtitutum redeamus, Epiſcopatus hoc loco pro apoſtolatu ponitur, & Apoſtolis Epiſcopi ſucceſſerũt, vt præter allata teſtimonia, docent quoque Anacletus *z* Papa, & Beda *a*, quod multo probabilius eſt, quam Apoſtolos Chriſto ſimiles fuiſſe, Presbyteros Apoſtolis, Diaconos ſeptuaginta duob. Diſcipulis, vt dixit *b* Ignatius, vel, vt hic idẽ *c*, & Clemens *d* Romanus, Epiſcopos Dei Patris perſonam gerere, Presbyteros Chriſti, Diaconos Apoſtolorum.

Accipiat alter.] Aut comparatione Iudæ aut aliorum multorum de Diſcipulis, aut duorum, quib. ſortes datæ ſũt, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Sed primus ſenſus planior & melior.

Mos eſt diuinæ prouidentiæ, vt cum aliquis cadit, alter pro eo erigatur; vt in locum Angelorum qui ceciderunt, ſubſtituti ſunt homines; in locum Iudæorum Gentiles; in locum Hæreticorum, & Schiſmaticorum noſtri temporis, Nationes, quæ in India, in inſula Iaponia, in nouo orbe veniunt ad Eccleſiam. Nam, *e Potens eſt Deus de lapidib. ſuſcitare filios Abrahæ*, inquit Ioannes Baptiſta; & Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi *f*: *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronã tuam.* Vbi Rupertus in loci expoſitionem affert exemplũ Iudæ; ibique præterea conſule Bedam, Haymonem, & Gloſſam; & Iob *g*: *Conteret*, inquit, *multos, & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis*, quem locum egregie tractat Hieronymus, atque Gregorius *h*.

Et cum B. Franciſcus mole regiminis premi ſe quiritabatur, turbareturq; malis ſuorum exemplis, *anxio ſpiritu*, inquit Bonauentura *i*, *miſericordem Patrem precaretur pro filiis; reſponſum huiuſmodi reportauit à Domino inter alia, Aliis recedentibus alios ſubrogabo, ita vt ſi nati non fuerint, faciam illos naſci.* Cum ex quadraginta Martyrum numero vnus defeciſſet, ilico alius ſubrogatus eſt *k*. *Quis tibi imputabit, ſi perierint nationes, quas tu feciſti*, inquit Sapiens *l*? *Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat*; & *m*, *Noli altum ſapere, ſed time, ne & tu excidaris. Si ipſe Iudas Apoſtolatum perdidit, cuſtodiant ſe ſacerdotes*, inquit Hieronymus *o*, *& Epiſcopi, vt non & ipſi ſuum ſacerdotium perdant*: ſi Apoſtolus cecidit, facilius Monachus poteſt cadere. *Iudæ vnius execrandæ prolapſio*, inquit Baſilius *p* inſtituens Anachoretam, *nempe à melioris vitæ rudimentis ad exitum ſortis deterrimæ ſatis ſuperque eſſe debuerat ad commonendos, tuendoſque Dei famulos in via inſtituta rectitudinis.* Facit vero ad periculum caſus valde, & impœnitentiæ *quoniam Iudas*, vt ait Ephrem *q*, *cum Domino verſans peccauit, & ſpreto Deo iuſtum tradidit.*

y cap. 1.

Epiſcopatus pro Apoſtolatu hic ſumitur.

z epiſt. 2. | a in c. 15. Luc.

b epiſtol. ad Smyrnen. | c ep. ad Trallianos, et ep. ad Magneſia. | d 2. Conſt. c. 30.

Cum aliquis cadit, alius in eius locum ſubſtituitur.

e Matth. 3. 9.

f c. 3. 11.

g c. 34. 24.

h 25 Moral. c. 9. & 10.

Exemplum B. Franciſci, quo monſtratur quomodo religio ſit renouanda.

i in vita. c. 8.

k Baſ. in orat. de 40. Mar.

l Sap. 12. 12. | m 1. Cor. 10. 12.

o in Pſ. 108.

p ep. ad Chilonem.

q Tom. 1. Ser. de confeſſ. & reprehen. ſui ipſius longe poſt medium.

Verſus 21.] Oportet ergo ex his viris, qui nobiſcum ſunt congregati in omni tẽpore, quo intrauit, & exiuit inter nos Dominus Ieſus.

OPORTET *ergo ex his viris, &c.*] Plures enim ex Diſcipulis Chriſti non fuerant ab initio cum ipſo, etſi conſcij rerum ab eo geſtarum: ſic videlicet cum primum Chriſtum Andreas *r* adiit, alter qui cum ipſo erat, non legitur Chriſti Diſcipulus fuiſſe: vt hoc loco Chryſoſtomus obſeruat.

r hom. 3. in.

Congregati.] id eſt, conuerſati, [illegible] *qui conuenerant nobiſcum*, nimirum cum ſequeremur Chriſtum. Syrus: *Qui fuerunt nobiſcum per totum tempus*, &c.

Exire & intrare, & exitus & introitus quid ſignificent in Scripturis.

In omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus.] Exire, & intrare & introitus ac exitus, ingredi, & egredi, ingreſſus & egreſſus, phraſi Scripturæ ſignificant totam ſeriem negotiorum, & vitæ vſum atque conuerſationem, & vniuerſa ſtatus, aut vocationis cuiuſque munera. Exempla ſunt in libro Numerorum *a*, Deuteronomij *b*, Regum *c*, Pſalmorum *d*. In primo loco ad Ioſue dicitur hac phraſi de Phinees, *quod ad verbum eius quiſque præſtabit officium ſuum*, ſicut de paſtore ſequente oues, ait Chriſtus *e*: *Ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet*; id eſt, ſemper, & in omni negotio. In ſecundo dicit Moſes, quod non poterat vltra muneri ſuo ſatisfacere. In tertio, quod Dauid fungebatur officio ſuo coram populo. In quarto Salomon de ſeipſo dicit, quod erat muneris regij ignarus; pro quo orans Dominum in libro Paralipomenon *f*: *Da mihi*, inquit, *ſapientiam, & intelligentiam, vt ingrediar, & egrediar coram populo tuo.* In quinto, petit Dauid crediti miniſterij ſecundum Deum ſucceſſum, quem etiam Deus in Deuteronomio *g* pollicetur his verbis: *Benedictus eris ingrediens, & egrediens*, ſiue in rebus externis, ſiue in domeſticis, ſiue foris, ſiue domi, ſiue in bello, ſiue in pace, ſiue in principio negotiorum, ſiue in fine, ſiue pedem domo efferendo ad negotia, & manum admouendo, ſiue domum redeundo re confecta, & ad finem optatum perducta. E contrario minitatur Deus legis præuaricatori *h*: *Maledictus eris ingrediens, & egrediens.*

a [illegible]
b [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e Ioan. 10. 9.
f 2 Par. 1. 10.
g 28. 6.
h Deut. 28. 19.

Mos eſt Scripturæ vt cum extrema ponit, media intelligat.
i [illegible]
k 3. 19.

Eſt vero notandus alius Scripturæ mos, vt cum extrema ponit, media etiã intelligat. Verbi gratia, in Pſalm. CXXXVIII *i Tu cognouiſti ſeſſionem meam, & Reſurrectionem meam*, id eſt ſiue ſedeam, ſiue ſtẽ, ſiue quiduis aliud agam. In cap. 3 Iob *k*: *Paruus, & magnus ibi ſunt, & ſeruus liber à domino ſuo*, id eſt, cuiuſuis ſtatus homines.

Egreſſus & ingreſſus Chriſti quis ſit.
l Luc. 9. 58.

Quod ad Chriſtum vero attinet, intrauit, & exiuit: *in ingreſſu lectorum, & exitu ſemper exiſtens*, inquit Gloſſa interlinearis, quippe multis in locis prædicando *non habens vbi caput ſuum reclinaret l*. Vel *intrauit*, incipiens à baptiſmo Ioannis, *exiuit*, in die qua aſſumptus eſt.

Verſus 22.] Incipiens a baptiſmate Ioannis vſque in diem, qua aſſumptus eſt a nobis, teſtem Reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis.

Hiſtoria de infantia Saluatoris Apocrypha.
m [illegible]
n [illegible]

INCIPIENS *à baptiſmate Ioannis.*] Nam quæ prius facta fuerant, nemo, inquit Chryſoſtomus, nouerat edoctus, ſed Spiritu ſancto reuelante, aut etiam B. Virgine manifeſtante, vt dixi in præfatione. Videtur ergo Chryſoſtomus omnem de infantia Saluatoris quæ circumfertur, hiſtoriam apocrypham, ac dubiæ fidei exiſtimaſſe, quam et quoque cenſuram Gelaſius expreſſe tradit *m*. Et inde infert Petrus *n* noſter nuptias in Cana Galilææ non eſſe factas, quod quidam ſenſerunt, vno anno poſt baptiſmum Chriſti, quoniam ait nunc Petrum cum aliis condiſcipulis Chriſto adhæſiſſe iam inde à baptiſmo Ioannis. Poſſent tamen aſſertores contrariæ opinionis [illegible] reſpondere, quando dicit Petrus baptiſmum Ioannis, non fuiſſe baptiſmum, quem Ioannes Chriſto adhuc contuliſſet, cum nemo Diſcipulorum ſtatim ac baptizatus eſt Chriſtus, cum Chriſto fuiſſe reperiatur: immo Petrus & Andreas longe poſt etiam prima vice ad Chriſtum acceſſiſſe narrentur *o*. Iuxta illam ſententiam, quam alteri nec prætero, nec poſtpono, per baptiſmum Ioannis intelligendum eſſet totum tempus, quo baptizauit, nempe quoad coniectus eſt in vincula, quod tẽpus vno anno amplius fuiſſe conſtat.

Baptiſmus Ioannis quomodo hic ſit intelligendus.
o Ioan. 1. 40. 41.

p [illegible]
Apoſtolus teſtis Reſurrectionis.

Teſtem Reſurrectionis.] Iam dixi *p*, voluiſſe Chriſtum inculcari potiſſimum Reſurrectionem, & hanc veluti Apoſtoli eſſe definitionem, vt ſit teſtis Reſurrectionis Chriſti, & conſequenter generalis omnium. *Non ait*, inquit Chryſoſtomus, *cæterorum teſtem, ſed tantum teſtem Reſurrectionis. ſiquidem illi magis erat habenda fides, qui poterat dicere, qui edebat, qui bibebat, qui crucifixus eſt, idem ille reſurrexit.* Itaque non oportebat eſſe teſtem neque priorum temporum, neque prodigiorum, quæ poſt geſta ſunt. Nam quod quærebatur, id erat Reſurrectio; ſiquidem alia erant manifeſta. Attigit eandem rationem vtraque Gloſſa Lyrani, & interlinearis: *& quia*, inquit hæc, *de Reſurrectione dixerat Chriſtus q, & eritis mihi teſtes.* Sed & Hilarius *r* docet Reſurrectionis teſtimonium proprium eſſe Apoſtolorum.

q [illegible]
r [illegible]

Petrus aliquos certos e multitudine deſignauit.

Vnum ex iſtis.] Pronomen demonſtratiuum denotat monſtratos, & notatos à Petro manu, vel oculis aliquos certos: neque enim in tanta multitudine omnes poterant eſſe idonei teſtes, quales Petrus deſcribebat, qui videlicet verſati eſſent, & coram ſpectaſſent curſum omnem prædicationis, & operum Chriſti. Nam de fœminis, quæ ibi forte erant, certum eſt, & iam quoque diximus *ſ*, non eſſe ab eo deſignatas, & nomen virorum hoc eodem verſu, Græce ἀνδρῶν, idem ſignificat, vt notauit Gloſſa interlin.

ſ verſu.

Conditiones eius qui in locum eligendus eſt.
t 6. 3.

Porro hactenus conditiones Petrus eligendi propoſuit, ſicut poſtea cum de Diaconis agitur *t*, omnes Apoſtoli. Et quidem vt talis ſit vir, ſexu, ætate, prudentia: vt ex illis, id eſt, fidelibus: vt itẽ ex illis, hoc eſt, veluti ex eadem patria vel diœceſi, præferendus cum exteris paribus: vt ex iis qui erant cum ipſis congregati, videlicet per charitatem: vt qui cum ipſis verſatus eſſet omni tempore, ne neophytus, ac tyro eligeretur. Hoc vltimum Nicolaus *u* Papa I. hinc videtur colligere. Nec obeſſe pauca & miraculoſa debent exempla Ambroſij, Nectarij, &c. qui ex neophytis creati ſunt Epiſcopi.

u [illegible]

Verſus 23.] Et ſtatuerunt duos, Ioſeph, qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus: & Matthiam.

Duo deſignati electione, non ſorte.

ET *ſtatuerunt duos.*] *Non Petrus ſtatuit*, inquit Chryſoſtomus, *ſed omnes: ſententiam vero ipſe protulit de eligendo alio tanquam de ſuperius prædictam, iuxta Prophetiam recitator, non præceptor.* Lyranus notat electione, non ſorte eſſe deſignatos duos magis notabiles in ſcientia, & factorum Chriſti experientia.

x [illegible]

Auguſtinus *x* legit in numero ſingulari, *ſtatuit* non periculoſo ſane errore, vt Patrum ariſtarchus Beza cenſuit: habebat enim Petrus, & gerebat in hoc negotio excellentiorem auctoritatẽ, vt ante cum eodem Chryſoſtomo, & Oecumenio diximus: ita vt quod alij auctore Petro,

[illegible]

eligendo, ac deſignando; quod hic ſtatuere dicitur, fecerunt, ipſe feciſſe, atque ſtatuiſſe cenſeri potiſ, ſicut in bello dux, quod ab exercitu geſtū eſt.

Cur Petrus non elegerit ſicut poterat Apoſtolum loco Iudæ. Cur duo fuerint deſignati.

Præterquam quod ita voluit Petrus, vt ait Chryſoſtomus, *ſimul eos qui eligebantur reddere reuerendos, ſimul ſeipſum liberare ab inuidia, ſimultateque, quæ potiſſimum a cæteris oboriri, & gignere ſolet ingentia mala.*

Duos.] Non multos, ne maior fieret animorum perturbatio, neve res in multos diſtraheretur: *non vnum, ne præferretur quiſquam alteri cum frequenter qui apud homines in pretio eſt, ſit apud Deum inferior,* inquit Chryſoſtomus. *Exemplo æqualibus duos pares eſſe cognouerunt,* inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo, *quos cæteris præferendos eſſe non dubitauerunt: alterum vero præferre alteri, non hominum erat, ſed Dei. Nemo debet ſibi aſſumere honorem, ſed vocari à Deo tanquam Aaron a.* & Chriſtus ipſe, quos enim vocat Deus, facit idoneos miniſtros b. *Pro quo rogaris,* monet Bernardus c Eugenium, *ſit ſuſpectus, qui ipſe rogat pro ſe, tam iudicatus eſt, nec intereſt, per ſe, an per alium quis roget, &c.* Tandem concludit: *Itaque non volentes, neque currentes aſſumito: ſed cunctantes, ſed renuentes etiam coge illos, & compelle intrare.* Perſimilis Gregorij d ſententia, Cypriani e quoque, Leonis f, Ephrem g, Chryſoſtomi h aliorum.

a Heb. 5. 4.
b 2. Cor. 3. 6.
c 4. de conſider. c. 5.
d Li. 7. ep. in-[illegible]
e li. 4. ep. 2.
f ep. 84.
g Sermo de ſacerd.
h li. 4. de ſacer. & in Rom. hom. [illegible]

Ioſeph, qui vocabatur Bar-ſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus, & Mathiam.] Vterque ex LXXII Diſcipulis, vt placet Clementi Alexandrino apud Bedam i. Iuſtus vero prioris ponitur, ſi vim faciamus in cognomine Iuſti à Iuſtitia, vt intelligamus eum, qui humano iudicio præfertur, eſſe inferiorem apud Deum: aut non propria ipſius culpa eſſe excluſum, aut ſi cognatus Chriſti fuit, nil datum eſſe conſanguinitati, etſi cæteris paribus id liceat, & habuit Chriſtus in ſuo collegio alios conſanguineos, qui etiam fratres dicti ſunt; de quibus egimus. Mathiæ laus illa ſufficit, quod ceciderit ſors ſuper eum, alio tam bono, & iuſto relicto. Hæc fere ex Gloſſa.

Qui humano iudicio præfertur, inferior apud Deum. Co[illegible] præferendi.

Ioſeph.] Qui Chriſti cognatus erat, & Iacobi frater, non Ioſeph, ſed Ioſes, Græce dicitur k Ἰωσῆς, Syriace, *Iauſi*, ſeu *Ieuſi*. Quocirca non eſt hic idem cum Barnaba, qui vocatur Ioſeph hoc eodem libro l (etiā Syriace, quamuis Græce Ἰωσῆς) cuius tamen opinionis meminit Gloſſa interlinearis, & Lyranus, qui eam quoq; optime refellit in capite quarto, quia cognomina diuerſa sūt, & qui dicitur Barnabas, Cyprius erat & Leuites, hoc eſt, de tribu Leui: ille alius patre Alphæo, patria Galilæus, nec de tribu Leui.

Ioſeph Iacobi frater alius ab eo de quo hic agitur.
k Matt. [illegible] Marc. 6. 3. 15. 40.
l 4. 36.

Nō potui reperire, nec in Scriptura, nec apud alium Auctorem nomen Ioſes, vel eius notionē. Et vt ſuſpicari quis poſſet, Græce facile poſitum Ἰωσῆς pro Ἰωσήφ, tamen Syriace longe alia eſt ratio ſcribendi hæc nomina & codices omnes perpetuo retinent eam diſtinctionem.

Bar ſabas.] Syriace, *Bar ſchabbo*, quaſi dicas, *Filius ſchabbo*, vt, *Bar Iona*, *filius Iona*. Et ſic de alijs. Qui confundunt cum Barnaba, nominum ſimilitudine decepti videntur, atque in etymologia, quam dicunt eſſe vtriuſque eandem, vt ſignificet *filium conſolationis* vel *quietis*; quod, inquit Gloſſa interlinearis, *iuxta illam ſententiam per anticipationem nunc de hoc Ioſeph dicitur, quia nominis cauſa in ſequenti monſtratur*, nempe in capite quarto m, vbi dicuntur Apoſtoli nomen Barnabæ impoſuiſſe. Alij tamen Barſabam interpretantur *Filium conuerſionis*: Hieronymus n, & alij, *Filium reuertentem*, vel, *quietis*, vel, *iuramentis*: Barnabam *filium Prophetæ*, aut, *venientis*, aut, *conſolationis*. In capite XV. o mētio eſt cum Barnaba de Iuda, qui etiam cognominatus eſt Barſabas. Vnde coniici forſan poſſet, illum fratrē eſſe huius Ioſe, ſeu Ioſeph, quod poſterius nomen ſi huic fuit viro, Barſabæ, cognomen diſtinctionis gratia eſt additum, ſicut accidit in nomine Simonis, & Iacobi, & Iudæ.

Ioſeph Barſabas non eſt idem cum Barnaba.
m verſ. 36.
n de nom. Heb.
o verſ. 22.

Iuſtus.] Dixi de hoc nomine ſuperius *, quod cum etiam Iacobo minori tributum ſit, potuit & hæc anſa eſſe illis, qui iſtum Iacobi fratrem, & Chriſti cognatum eſſe crediderunt.

* [illegible]

Certe non poſſum, quin iterum indicem diſplicere mihi etymologiam Iuſti tanquam nominis Hebræi, quam Hieronymus libro de Nominibus Hebraicis, & Beda hoc loco, aliique aſſignant, vt ſit idem quod *Parens*, ſiue *ipſe eleuatus*. Gloſſa interlin. à Romanis ita vocatum dicit hunc Ioſeph ob eximiam virtutem. Et quidem conſtat, Hebræos Græcoſque ſub Imperio Romano Romanas alias voces retinuiſſe, vt denarius, cenſus, cuſtodia, ſicarius, ſemicinctia, ſudaria, & plures, de quibus alibi meminimus. Adde, in veteri Teſtamento ſi non cognomine, ſaltem epitheto plures Simones dici Iuſtos, vt filium Oniæ, & filium Hillel, qui & Chriſtum ſuſcepit in vlnas p. Si credendum eſt Dorotheo q, Epiſcopus fuit Eleutheropolis in Paleſtina.

Iuſti nomen [illegible] Hebraicum [illegible]

p Luc. 2. 28.
q in Synopſ.

Ioſeph Barſabas martyrio fuit coronatus.

In Romano Martyrologio die vigeſimo Iulij, ſub nomine tamen Ioſeph, *multam memoratur pro fide Chriſti a Iudæis perſecutionem ſuſtinuiſſe, ac venenum ſine læſione bibiſſe, atque in Iudæa victorioſo fine quieuiſſe.* Hæc ex Papia ſumpta ſunt apud Euſebium r. Dionyſius ſ diſputans de pace, & tranquillitate diuina, citat ſanctum Iuſtum, dicentem, *eſſe ſilentium, & ad omnem progreſſionem, quæ cognoſcitur, [illegible] motus.* Illum interpretes Dionyſij, hunc ipſum affirmant, qui vocatur Ioſeph & Barſabas.

r 3. Hiſt. c. 39.
ſ c. 11. de Diuin. nom.

Mathiam.] Syrus ſcribit nomen abſque geminatione & ſine puncto dagheſ in Thau מתיא *Mathia*; editio tamen alia inſerit in ipſo Thau punctum dagheſ. Gloſſa interlinearis exponit ſignificationem nominis, *Donatus*, vel, *Donum Dei*, *quaſi omen in nomine fuerit*, vt ait Beda, *ab Apoſtolatu, qui ei collatus eſt*: additque aliam, *Dei paruus*, vtpote qui tranſcenderit merito paruus illum, qui laude hominum erat Iuſtus. Ludit eodem modo Arator t, cuius Beda hemiſtichium tacito nomine poſuit. Sed nos propter venuſtatem & moralem ſententiam integros verſus reponimus.

Mathiæ nominis etymologia.
t li. 1. in Acta.

Conſtituere duos Ioſeph cognomine Iuſtum,
Mathiamque Dei paruum quod nomen, vt aiunt,
Hebræa prima ſonat, hominemque vocando
Comprobat. O quantum diſtant humana ſupernis
Iudicia: paruo merito tranſcenditur ille
Laude hominum qui iuſtus erat.——

Hieronymus etymon Mathiæ nullum dat, ſed Mathiam ait Donatum ſignificare. Fortaſſe reſpexit Eccleſia ad ſignificationem, quæ ab Aratore allata eſt, & præterea ab Auguſtino in Sermone de S. Mathia, quem alij tribuunt Bedæ, cum in feſto Mathiæ id ex Euangelio u recitari voluit: *Confiteor tibi Pater, Domine cœli, & terræ quia abſcondiſti hæc a ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.* Qui duodecim illa fundamenta myſticæ, & glorioſæ Ieruſalem, hoc eſt, duodecim lapides pretioſos x ſingulis Apoſtolis ac-

Cur in feſto D. Mathiæ Euangelium, Confiteor tibi, &c. recitetur.
u Matt. 11. 25. Luc. 10. 21.
x [illegible]

com-

commodant, Amethyſtum Mathiæ aſſignant, quod hic propter humilitatem, quam in nomine ipſo parui gerebat, non potuerit ſuperbia inebriari. Certe Clemens a Alexandrinus ait, quod ſe præbuit dignum, vt fieret Apoſtolus, noſque quodammodo id aſſequi poſſe, vt adſcribamur inter Apoſtolos. In Clementis Recognitionibus b eſt, Barnabam, qui & Mathias vocatus ſit, in Iudæ proditoris locum ſubrogatum eſſe. Non fuit vnus idemque, & Barnabas longe poſt cum Saulo ſegregatus eſt c: nec vllum præterea ſcio, qui Mathiæ alterum nomen aſſignet, vt Barnabas etiam vocaretur.

Verſus 24.] Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda noſti omnium, oſtende, quem elegeris ex his duobus vnum.

ET *orantes dixerunt.*] Veriſimile eſt prius quoque oraſſe, quam duos illos eligerent, ac ſtatuerent; & id indicat Arator d:

—— *tunc ſumma precantes*
Conſtituere duos. ——

Crediderim etiam vnum nomine cæterorum (is fortaſſe Petrus fuit) orationem pronunciaſſe, aut certe Lucas recitat orationis ſententiam, quam ſinguli apud ſe vno conſenſu taciti orauerunt. Eadem ratio videtur eſſe de ea oratione, quæ recitatur capite quarto e, de qua ibi agemus.

Eget oratione electio, præſertim Paſtorum & Prælatorum, quam Chriſtus ipſe ad exemplum noſtrum Apoſtolos electurus præmiſit per totam noctem f, &, ſi Ambroſio g credimus, *cum Apoſtolis orauit, quod alias ſemper ſolus feciſſe legitur, quaſi tanta res, tam communis, communem, & vnanimem poſtulet orationem.* Idem obſeruatum videtur in electione ſeptem Diaconorum h, & in ſegregatione Pauli & Barnabæ i. *Poſt orationem elegit Chriſtus Diſcipulos*, inquit Theophylactus k, *vt doceat etiam nos quando quempiam in ſpirituale miniſterium ſumus electuri cum precibus hoc faciamus, vt docti à Deo, & ab illo petentibus reuelet, quis idoneus ſit.* Cum primum Eccleſia vacauerit, decernit concilium Tridentinum l, vt ſupplicationes ac preces publicæ, priuatæque habeantur, atque à capitulo per ciuitatem & diœceſim indicantur, quibus Clerus populuſque bonum a Deo paſtorem valeat impetrare.

Qui corda noſti omnium.] Multis locis Scriptura hanc, tanquam propriam Deo cognitionem m tribuit, ita vt ſignificare videatur, naturali lumine arcanas cogitationes noſtras, & voluntates cognoſci non poſſe, ne ab Angelo quidem. Diſputat hoc de Angelo S. Thomas n definiens, has prout ſunt in intellectu & voluntate, per ſe Deũ duntaxat poſſe cognoſcere, quoniam voluntas rationalis creaturæ ſoli Deo ſubiacet, & ipſe ſolus in eam operari poteſt, qui eſt principale eius obiectum, & vltimus finis, aut certe, iuxta Apoſtolum o, *Quæ ſunt hominis* (idem vero eſt de Angelo) *nemo nouit, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt*, ita vt niſi velit manifeſtare, non poſſit alius cognoſcere. Certe quidem, eſto concederemus nil repugnare, quin cognitio talis naturaliter haberi poſſit, re ipſa tamen non haberi, Deo eam ſingulari ſua prouidentia impediente, dubitari non poteſt, cum tam clare hoc Scriptura tradat, præſertim in 2. Paralipomenon p: *Tu enim ſolus noſti corda filiorum hominum*, & in Ieremia q: *Prauum eſt cor hominis, & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Ego Dominus ſcrutans corda, & probans renes.* Sed & Patres (vt Scholaſticos ſcholæ relinquam) id perſpicue ſentiunt, Origenes r, Athanaſius ſ, Chryſoſtomus t, Cyrillus u Alexandrinus, Damaſcenus x, Ambroſius y, Hieronymus z, Auguſtinus a (ſeu Auctor de Eccleſiaſticis dogmatibus) Beda b. Immo vero tum hi Patres, tum etiam Scripturæ magis indicant eſſe etiam impoſſibilem naturæ viribus dictam cognitionem. Nam Patres Chriſti deitatem ex ea cognitione probari aſſirmant, & Apoſtoli ipſi, cum Chriſto colloquentes apud Ioannem c, ſic ratiocinari videntur, & eſſe id idoneum argumentum ſatis colligitur ex verbis Apoſtoli ad Corinthios d: *Si omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota; conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis eius manifeſta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit* DEVM, *pronuncians quod vere* DEVS *in vobis ſit.*

a 4 Strom.
b lib. 1.
c Act. 13. 2.
d lib. 1. in Act.
Oratio ab vno omnium nomine facta.
e verſ. 24. & 29.
Electio Paſtorum oratione eget.
f Luc. 6. 12. 13.
g in hunc locum Euang. Lucæ.
h Act. 6. 6.
i Act. 13. 2.
k Luc. 6.
l Seſſ. 24. c. 1. de reform.
Deo cordium cognitio propria eſt.
m [illegible]
n 1. p. q. 57. a. 4.
o 1. Cor. 2. 11.
Angelis cogitationes noſtræ non ſunt cognitæ.
p cap. 6. 30.
q cap. 17. 10.

Neque credibile eſt, ſi Angeli naturaliter hoc poſſunt, perpetuo impediri a Deo non tantum malos, ſed etiam bonos, quos tamẽ bonos ignorare id conſtat ex quadam inter ipſos altercatione apud Danielem e. Tametſi vero ratio, quam ex B. Thoma retulimus, omniũ quæ afferri poſſunt, optima eſt: at nõ eſt eiuſmodi, quæ nos, qui Angelici vim intellectus non penitus aſſequimur, plane conuincat. E contrario, quamuis negandum non ſit, contineri hoc obiectum intra limites ordinis naturalis, negamus tamen eſſe obiectum naturale intellectus Angelici, ſicut & quæ appellantur futura contingentia libera. Itaque auctoritate, præſertim hac in re, nitimur Scripturæ, & Patrum: rationem autem ſi non ex principiis rei, at ex effectu petitam ſufficientem habemus. Atque hæc quidem pro inſtituto ſufficiant, plura in ſcholis noſtris ad S. Thomam, vbi alij interpretes, præcipue Gabriel Vaſques f, & Theologi ſcholaſtici in ſecundum Sententiarum g.

Corda.] Græce eſt nomen compoſitum καρδιογνῶστα, in vocandi caſu, quaſi dicas, cordicognitor. Nomen cordis ſumitur in Scriptura pro voluntate h, pro mente i, pro interioribus omnibus corporis k. Vltima ſignificatio non eſt ad rem: facile autem eſt & has reperire apud alios Auctores, qui inde formant illa nomina cordati, væcordis, excordis; & corculum vocatus eſt Naſica, propter ſapientiam l, & Iudas, qui & Thaddæus, nominatus eſt Lebbæus, vt dictum eſt m, quod nomen ſignificat corculum.

Nomine cordium hoc loco per Metonymiam, quæ in ipſis latent, intelliguntur cogitationes intellectus, & voluntatis affectiones. Recte vero in limine orationis, ac primo loco profitentur Apoſtoli Deum cognitorem cordium: meminerãt enim iamiam commemoratum Iudæ caſum, Petri quoq; negationem, omnium in Magiſtri paſſione fugam. Vnde & Petrus imbecillitatis ſuæ memor interroganti tertium Chriſto ſene diligeret, atq; contriſtatus, quaſi his annuiſſet quod re ipſa non erat, vel non futurum erat, vel quaſi ſuſpectum eum Chriſtus haberet, dixit n: *Tu omnia noſti, tu ſcis quia amo te*; hoc eſt, ignorare non potes verum eſſe quod dico; quid ergo quaſi mihi non credens, me tam ſæpe interrogas?

Oſtende, quem elegeris ex his duobus vnum.] Fecimus, quod noſtrum erat, ſeligentes duos idque tuo ipſius inſtinctu, vltima tibi è duob. debetur electio, vel id potius expectamus, vt quem iam deſtinaſti, nobis probes, & manifeſtes. Exiſtimat

Patres tradunt hanc cognitionẽ Deo eſſe propriam.
r lib. 1. & lib. [illegible]
t homil. 23. in Matth.
u lib. 2. in Ioan. ca. 13. & 37. & lib. 2.
x de Fide c. 3.
Chriſtus ex cordium cognitione Deus probatur.
y Luc. 5. in illud, Quorum fidem vt vidit.
Spiritus omnia ſcrutatur.
Quidam de Scribis dixerunt intra ſe.
b 1. in Luc. c. 17.
c cap. 16. 29. 30.
d 1. Epiſt. 4. 24. 25.
e cap. 10. 11.
f diſp. 208. & 210.
g diſt. 8. & 9. & Scotus 4. d. 10.
Cor in Scriptura quid ſignificet.
h 1. Reg. 13. 14. Act. 13. 22. & alibi.
i 3. Reg. 3. 9. Ier. 5. 21.
k Pſal. 83. 3.
l Cic. Tuſc.
m verſ. 13.
Cur Apoſtoli Deum cordium cognitorem [illegible] noſcant.
n Ioan. 21. 17.
Cur Apoſtoli [illegible]

Chryſoſtomus, alterum ęgre laturũ fuiſſe, ſi pręterirentur: ideoq; numen implorandum Apoſtolos cenſuiſſe ad præcidendam omnem occaſionem, & ſortibus rem dirimi debuiſſe. Non illud auſim de duobus adeo ſanctis viris ſuſpicari.

Signum à Deo petere aliquando licet.

Licuiſſe aliquando petere, ac expectare à Deo ſignum citra periculum eius peccati, quod appellatur tentatio Dei, certum eſt, feceruntq; id rurſum Apoſtoli in capite quarto *a*, & docet Auguſtinus multis locis *b*, Caſſianus *c* quoque in collationibus, & patet præterea exemplo Abram *d*, Eliezer *e*, Gedeon *f*, Elizæ iterum confirmatur præcepto Dei, quo etiam præſcripſit poculum zelotypiæ *h*, denique variis hiſtoriis Eccleſiaſticis apud Auguſtinum *i*, Gregorium Papã *k*, & Turonenſem *l*. Verum hac de re fuſius egi declarans Euangelium de ieiunio & tentatione Chriſti: legiq; poſſunt Abulẽſis *m*, & Pererius *n*, & B. Thomas *o*, & Interpretes in citatos Scripturæ locos, necnon in Lucam *p*, cum Ioannis pater de petito ſigno reprehenditur, & vbi eadẽ reprehenſio eſt aliorum *q* Iudæorum, ac nominatim regis Herodis *r*. Illi præterea qui diſſerunt de purgatione vulgari, præſertim Canoniſtæ *ſ*, cum de duello, ſiue monomachia, ferro candẽte, aqua feruente, aut gelida, & aliis eiuſmodi, quibus admiſcentur exorciſmi nonnunquam, atq; maleficia item Iuriſcõſulti in Codice *t*, deniq; Delrius *u* noſter, quẽ poſt has elucubrationes legi: necnon Feuardentius *x*; qui meminerũt adhuc de prouocatione diuini iudicij, de probatione per ſumptionem Euchariſtiæ, per iuramentum, per pondera, lancem, crucem, &c.

d Gen. 15. 8. e Gen. 24. 14. f Iud. 6. 17. & 36. g 4 Reg. 20. 8. h Num. 5. 17. ſ De purgatione vulgari. m Matt. 4. q. 45. o 3 p. q. 27. a. 4. p Luc. 1. 18. q Matt. 12. 38. r Luc. 23. 8.

Verſus 25.] Accipere locum miniſterij huius, & Apoſtolatus, de quo prævaricatus eſt Iudas, vt abiret in locum ſuum.

ACCIPERE *locum*, Κλῆρον, *ſortem*, ſicut Interpres verterat ſuperius *y*. Et tamen ita etiam legit Auguſtinus *z*. Oecumenius, quod ante quoq; notauimus, alluſum dicit ad Leuitas, qui ſorte eligebantur.

Et Apoſtolatus.] Iungitur cum diaconia, ſiue miniſterio, tanquã ſpecies quædam. Auguſtinus vero pro Apoſtolatu ponit annũciationem, Latinam vocem pro Græca. Miniſterium ſignificatur, quod eſt in Apoſtolatu ſiue miſſione ad Euangelium toto prædicandum orbe. Sic eſt διακονία generale nomen, vt videbimus etiam c. 6. *a*

Apoſtolatus eſt miniſterium.

De quo prævaricatus eſt Iudas.] Ἐξ ἧς παρέβη. Syrus, *à quo deceſſit*, Auguſtinus, *exceſſit*, id eſt, per prævaricationem excidit. Forenſe verbũ eſt prævaricari, ſignificans proditionem cauſæ per colluſionem: conuenit in Iudam, qui veluti prodita cauſa ſua, ſiue Chriſti, aduerſariorum cauſam iuuit. Multa prævaricatus eſt Iudas, propria poſſedit, furatus eſt, prodidit Dominũ, vendidit gratiæ ſortem, deſperauit, laqueo ſuffocauit ſeipſũ. Gagneius putat præpoſitionem *de* eſſe pro *in*.

a verſ. 30. Prævaricatio quid ſit.

Vt abiret in locum ſuum.] Sibi deſtinatum, & conuenientem; *in laqueum* inquit Oecumenius, *quo ſe dignum reddidit*, vel certe in infernum, qui dicitur *paratus b Diabolo, & Angelis, ac ſequacibus eius.* Bernardus intelligens de laqueo, *Pulchre omnino*, inquit, *Petrus Apoſtolus filium perditionis in locum ſuum abiiſſe teſtatus eſt, quod in aere crepuerit medius, aeternus collega poteſtatum, vtpote quem veri Dei & veri pariter hominis, qui de cælo veniſſet operaturus ſalutem in medio terræ, huius inquam proditorem, nec cælum reciperet, nec terra ſuſtineret.*

b Matt. 25. 41.

Tunc vero particula *vt*, ſenſũ habet non cauſalem, ſed conſecutiuum, ſicut alibi ſæpe. Generaliter loquendo in his, quæ Deus abſolute fieri voluit, aut præuidit, vt neceſſario euenirent, denotat dictio, *vt*, cauſam, in iis, quæ ſolũ vt futura præuidit; non autem præuidit, aut voluit, vtpote quæ peccatum inuoluunt, indicat euentum. Poſito quidem peccato prouidere poteſt Deus per ſe pœnam, ſed non peccatum ipſum: & Iudas abiit in infernum, quia per ſe debebatur prævaricationi ipſius: nec tamen ideo prævaricatus eſt, vt abiret, ſed abiit, quia eſt prævaricatus.

Vt, quando cauſalis, & quando euentus ſignificat.

Textus Græcus non habet particulam cauſalem, & ita ſine illa locum hunc παρέβη πορευθῆναι, expoſuit Auguſtinus, *excepit ambulare*. Caietanus acute ſuum dici locũ notat, *quia hactenus occupauerat alienum, & ex propriis demeritis damnationis locum ſuum effecit.* Siquidem regnum ait Chriſtus *d* *paratum iuſtis à conſtitutione mundi, ignem Diabolo*, nempe poſt peccatum ipſius, vt obſeruatum eſt ab Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto, Euthymio, & aliis in Matthæum *e*.

Locus Iudæ quomodo ſit infernus.

d Matt. 25. 41.

Videtur Oecumenius aliam huius loci expoſitionem dare: vt alter eorum, quem elegeris, cõditionem Apoſtolatus huius, in quo prævaricatus eſt Iudas, accipiat, abeatque in locum ſuum, ſibique proprium, vtpote à te ordinatum, vel in locum ipſius Iudæ, quem immeritus occupabat, ac proinde ſuum, & non ſuum. Similis ſententia eſt Ioannis *f* de quibuſdam: *Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis.* Id pridem Chriſtus prædixerat de Iuda *g*: *Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis Diabolus eſt?* Vbi Auguſtinus ait *h*, *numerum duodenarium Iudam non comprehendere, ſed Matthiam*, qui loco Iudæ ſufficiendus erat. Quare apud Ioannem inquit Chriſtus *i*, *Non de omnibus vobis dico: ego ſcio quos elegerim*, excludere volens Iudam & ab Apoſtolatu, in quo quamuis reuera electus eſſet, perſeueraturus tamen non erat, & à gloria æternæ ſuæ beatitudinis, ad quam non erat peruenturus.

e cap. 25. Matthæi ...

f 1 epiſt. 2. 19.

g Ioan. 6. 71. h Tract. 27 in Ioan.

i Ioan. 13. 18.

Verſus 26] Et dederunt ſortes eis: & cecidit ſors ſuper Matthiam, & annumeratus eſt cum vndecim Apoſtolis.

ET *dederunt ſortes eis.*] ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, *ſortes eorum*. Syrus ſic habet, וארמיו פסא *Varmiu peſa*, id eſt, *Coniecerunt igitur ſortes.* Pronomen αὐτῶν referri poteſt, vel ad dantes, vel ad eos, pro quibus dabantur. Noſtra editio magis innuit poſteriorem, cui etiam fauet quoddam quaſi exemplum iſtius ſortitionis in Leuitico *k*, vbi agitur de duobus hircis, quorum vnus offerebatur Domino, alter in ſolitudinem emittebatur, prout vnicuique ſors obtigerat, his verbis: *Duos hircos ſtare faciet coram Domino in oſtio tabernaculi teſtimonij mittens ſuper vtrumque ſortem, vnam Domino, & alteram capro emiſſario: cuius exierit ſors Domino offeret illum pro peccato: cuius autem in caprum emiſſarium, ſtatuet eum viuum coram Domino, vt fundat preces ſuper eum, & emittat eum in ſolitudinem.* Vterq; caper eſt Matthias & Barſabas, quorum poſtremus quaſi Domino immolatur, cum ad eius electionem non peruenitur: primus autem foras emittitur, cum ad Apoſtolatum perueniens, ad ſolitudinem gentium deſtinatur. Primus Domino immolatur, quia cum gradu Apoſtolatus careat,

k Leu. 16.

exors tanti miniſterij quaſi mortuus deputatur: poſtremus viuus relinquitur, quia cum Apoſtolis de Chriſti Reſurrectione teſtimonium dare iubetur.

Sortes quid fuerint.

Indicatur hinc fuiſſe duas ſortes, hoc eſt, chartulas, aut alias quaſi teſſeras in vrnam, vel quid ſimile coniectas, quæ in electionibus extrahi ſolent; aut quibuſuis deliberationibus, ſiue ſint fabæ veteribus vſitatiſſimæ, albæ, & nigræ, ſiue literę alphabeti, ſiue globuli, aut calculi ἀτρήτας, vel τετρημένοι: ſiue aurati, vel argentei apud Venetos: ſiue lanei apud Genuenſes: dimiſſi in diſtinctas vrnæ eiuſdem ceu fiſtulas: ſiue teſſeræ, ſiue ſchedæ, ſiue lapilli: ſiue tabellæ: ſiue laminæ tenues: ſiue teſtaceę, aut teſtulę: quos varios modos recenſet ex antiquis monumentis Petrus Gregorius in titulum de electione *a*.

Sortes vbi conijciebantur.

Meminit Cicero *b* ſortium coniectarum in hydriam: Plautus *c* in ſitulam: Homerus *d* in galeam: putant aliqui κλῆροι dici, quaſi κάληροι, ἀπὸ τῶν κάλων, id eſt, à lignis, quorum eſſet olim ad ſortes vſus, inciſo in iis ſymbolo, ſeu teſſera: itémque Virgilius *e*, hic etiam in vrnam *f*, iis quoque vſos legimus Gétiles illos, quibuſcum Ionas nauigans eiectus eſt in mare *g*: regem etiam Babylonis apud Ezechielem *h*: milites ſuper veſtem Chriſti *i*: Aman hoſtem Hebræorum *k*: de Ægyptiis conſtat, quos quiſque coleret agros, viritim inter ſe ſortibus diuiſiſſe: Tacitus *l* ſcribit, quod Romani Magiſtratus, legationes, ac præfecturas ſortiebantur, ne ambitioni, aut inimicitiis locus foret. Lege Sigonium *m* ex Aſconio.

Græci quomodo ſortibus vtebantur.

Gręci quoque colonias ſortibus deducebant, vnde coloni dicebantur κληροῦχοι: & iudices in Areopago variis in vrnam cōiectis literis ſortiebãtur, vt eſt apud Sigonium in Republica Athenienſium *n*, ex Luciano, Demoſthene, & Schol. Ariſtophanis. Legem Syracuſis fuiſſe teſtis eſt Tullius *o*, quæ Iouis ſacerdotem in annos ſingulos capi ſortito iuberet; tametſi Dion *p* Halicarnaſſ. contrariam legem recitat cauentem ſorte, aut pretio deligi ſacerdotem. De Dionyſio Syracuſano Plutarchus in Apophthegmatibus teſtis eſt, auguriũ cepiſſe monarchiæ ex litera M, quæ ipſi obtigerat. Verum de Gentilibus plura Iunius Hornanus lib. Animaduertionum *q*. Apud Lacedæmonios athletæ ſorte educebantur ad pugnãdum, teſte Luciano *r*: apud Romanos de loco, & ordine agminis duces ſorte definiebantur, vt ait Liuius *ſ*. De ſortitionibus athletarum Petrum *t* Fabrum conſule, deq; aliis ad cognoſcenda crimina, pœnas infligendas, danda munera, &c. Lego Petrus victorius *u* quoq; poteſt; & Tiraquellus *x*. Phanum à Zelotis electum ſorte viliſſimũ ruſticum in Pontificem prodit Ioſephus *y*.

Sortium vſus perantiquus.

Quod attinet ad hebræos, tradunt ſacræ literæ hircum immolandum ſorte electum, vt dictũ eſt *z*: Aaron *a* aliis prælatum: deprehenſos Achã *b* & Ionathan *: Saul *c* creatũ regem: terram Promiſſionis inter Hebræos partitam *d*: obita ſacerdotalia munera *e*: denique hoc loco ſubrogatum pro Iuda Mathiam. Produnt Hebræi, teſte Ioſepho *f* Stephano, ſuæ gentis cōſuetudinem fuiſſe, nil inchoare negotij grauioris, niſi ſortito caperent ex Bibliis conſilium: hoc vſum modo Ioſue circa rei pœnam, Samuelem in eligendo Saul, Apoſtolos dum Mathiam elegerunt. Similia narrãtur in vita S. Huberti, & Danielis Stylitæ apud Surium. Tales vtcumq; quas vocant ſortes Virgilianas, quibus vſum Traianum prodit Spartianus, Lampridius Alexandrũ Seuerũ. Tales præterea Prænestinæ ſortes, de quibus Cicero *g*, atq; Suetonius *h*, vel iactus fortuitus, de quo Lipſius *i*. Talis βελομαντία καὶ ῥαβδομαντία, ſortitio per ſagittas aut virgas, quib. quidpiam certi inſcribebatur. Meminit de his Hieronym⁹ *k*, & Plautus *l*.

Electio Mathiæ per ſortes vnde ſumpta.

Hanc Mathiæ per ſortes electionem, videntur vt rem ex veteris Teſtamenti vſu factam, ac proinde minus perfectam, nec poſt Spiritus ſancti in Apoſtolos deſcẽſum deinceps vſurpatam, vt cum electi ſunt Diaconi, minimeque in ſacrorum præſertim hominum electione vſurpãdam vel imitandam docere Hieronymus in Ionam *m*, Chryſoſtomus, & Beda hoc loco, S. Thomas in Summa *n*, Abulenſis ſuper Ioſue *o*, Auguſtinus, & Laurẽtius Iuſtinianus Sermone de S. Mathia. Et certum etiam eſt, vt ſorte quis eligeretur in ſummum Pontificem, nunquam prius eſſe tentatum, quam paulo ante Ieroſolymorum excidium, vt Ioſephus ſcripſit *p*.

Non eſt improbanda electio per ſortes ab Apoſtolis facta.

Non auſim tamen non valde probare, quod approbatum video diuinitius, & ab Apoſtolis inſtitutum ob reuerentiam Apoſtolatus, maxima concordia, fuſis rite precibus, antegreſſa ex pluribus duorum deſignatione: & ab iis quidem Apoſtolis, quibus iam ſi non effuſus, certe infuſus, & cõmunicatus fuerat Spiritus ſanctus; ſenſus quoque apertus ad intelligendas Scripturas, tributa poteſtas remittendi peccata; quoſq; præterea ignoraturos in re tali probabile non eſt, ſi quod peccatum, ſi quid minus etiam perfectum ineſſet. Neq; vero quicquid vetus lex vſurpauit, continuo aberrat à perfectione, minuſve recte fit in noua.

Quæ ſortes reprobentur.

Improbentur ſane ſortes diuiſoriæ, conſultoriæ, diuinatoriæ, cum quis actus Humanos, vt ait S. Thomas *q*, putat ſortiri effectum ſuum ſecundum diſpoſitionem ſtellarum, aut Dæmonum ingeſtionem: hæc enim eſt ſuperſtitio; cum quis euentum ex fortuna expectat: quod eſt vitium vanitatis: cum etiamſi expectet à Deo, tamen abeſt neceſſitas, & eſt tentatio Dei: cum non adhibetur reuerentia, cum diuina oracula conuertũtur ad terrena negotia, tãdem cum quis ſine delectu & peculiari Dei inſtinctu in electionibus Eccleſiaſticis ſorte vtitur.

Sortibus quãdo vtendum.

Attamen ſortium vniuerſe vſus reprehendi non poteſt: vt Auguſtinus *r* tradit, Gregorius *ſ*, & Origenes *t*.

Et Auguſtinus exempla ponit, *Si inter Dei miniſtros ſit diſceptatio, quis eorum perſecutionis tempore maneat, ne fuga fiat omnium, & qui eorum fugiant, ne morte eorum deſeratur Eccleſia: ſi cui abundaret aliquid, quod oporteret dari iis qui non haberent, nec duobus dari poſſet, neuter vero alium vel negligentia, vel vrgente neceſſitate ſuperaret.* Gregorius affert in exemplum hanc Mathiæ electionem. Nec Theologi modo cum Canoniſtis *u*, & Summiſtis *x*, ſed etiam Iuriſconſulti *y* id cõcedunt pro dubiis dirimendis, quæ incidũt circa res eiuſdem priuilegij, fauoris, legati, &c. Illicitæ vero ſortes citatis in margine vetantur locis, necnon à Concilio Veneto *z*, & ab Aurelianẽſi primo *a*, ſic illud ſortilegij genus, quod honeſto vocabulo dicebatur, *ſortes Sanctorum*; & à Gelaſio Papa *b* reiicitur liber, cui titulus, *Sortes Apoſtolorum*. Alioquin vſus aliquis honeſtus ſortium permittitur à Sapiente, cum ſcribit *c*: *Sortes mittuntur in ſinu* (vt nunc in vas) *& à Domino temperantur*. Vtilitatem prætereà proponit *d*. *Contradictiones cõprimit ſors, & inter potẽtes quoq; diiudicat.*

Sortes illicitę prohibentur.

Sapiens ſortes comprobat

Scimus

a [illegible] Quæſt. [illegible] lib.
b [illegible]
c In Caſina.
d Iliad. 3.
e [illegible]
f [illegible]
g Ionæ 1. 7.
h cap. 21. 19.
i Matt. 27. 35. Marc. 15. 24. Luc. 23. 34. Ioan. 19. 24.
k Eſther 3. 7.
l [illegible]
m [illegible] cap. 11.
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible]
q [illegible] in Hornanum.
r [illegible]
ſ [illegible]
t [illegible]
u [illegible]
x [illegible]
y 2. de bello Iud. c. 38.
z Leuit. 16. 8.
a Num. 17. 2. & ſeq.
b Ioſ. 7. 16. &c.
* 1. Reg. 14. 42.
c 1. Reg. 10. 20. & ſeq.
d Num. 26. 55. [illegible] Ioſ. 18. [illegible]
e 1. Par. 24. 5. [illegible]
f In 1. Mach. [illegible]
g 2. de Diuin.
h in Tyb. cap. 15.
i In electis.
k in c 21. Eze. [illegible]
l in Caſina.
m cap. 1.
n 2. 2. q. 95. ar. 8. & op. 25 de ſortib.
o cap. 7. q. 41.
p lib. 4. de bel. Iud. cap. 5.
q ſupra citato loco.
r epiſt. 119 ca. 20. & ep 180. & Pſ. 30. concione 2. & de Doct. Chriſt. cap. 28.
ſ in cap. 14. 1 Reg.
t Homil. 23. in Ioſue.
u 26 q. 2. ca. 1. 2. 3. 4. q 5. c. 7. & q. 10. [illegible]
x verbo ſors.
y ff lib. [illegible] lib. 10. [illegible] lib. 13. & 14. & C lib. 6. tit. 43. [illegible]
z cap. 16.
a cap 32.
b d. 15. c. ſancta Rom.
c Prou. 16. 33.
d cap. 18. 18.

Sancti viri ſortibus vſi ſunt.

A Scimus item nónullos ſanctiſſimos viros Dei circa ſe voluntatem ſacri codicis veluti fortuita apertione ſcrutatos eſſe, & inueniſſe: aut ex alicuius ſententiæ auditione recte ominatos eſſe, vel mores inſtituiſſe. Huius rei varia exempla leges apud Athanaſium *a*, Sulpitium *b*, Gregoriũ *c* Turonenſem, Bonauenturam *d*, Nicephorum *e* Gregoram, Albertum Crantzium *f*, Auctorem *g* vitæ S. Ludouici: & de ſeipſis narrant Baſilius *h*, & Auguſtinus *i*. Vere omnino dixit ille, conuerſa oratione ad Deum *k*: *In manibus tuis ſortes meæ*, ſiue, vt Hebr. legitur, עִתֹּתָי *bitthothai*, id eſt, *tempora mea*, hoc eſt, quæcumque mihi contingere poſſunt, pendent ex tua prouidentia, etiamſi caſu quodam fieri videantur, vt id quod ſorte alicui contingit. Lege Martinum *l* Delrium in Diſquiſitionum magicarum libris. Item vide Diſputationes phyſicas de Fortuna, & Feuardentium in librum Eſther *m*.

a in Anton.
b in vita S. Martini.
c 1. hiſt. Fran. c. 37. lib. 4. ca. 16 & 20.
d in vita S. Franciſci.
e lib. 8.
f lib. 4. cap. 9. & 19.
g apud Surium tom. 4.
h epiſt. ad Euſ.
i 8. Conf. c. 12
k Pſal. 30. 16.
l lib. 4. c. 4. q. 7. ſect. 3. & 4. & c. 4. q. 1. & 2. vbi ac contra [illegible].
m in cap. 3. Eſther.

Sortiendi Sanctos in Societate mos.

Huc reuocare poſſumus pium ac laudabile inſtitutum, quod Societas noſtra renouauit, ſortiendi ſingulis menſibus tutelarem Sanctum. Vſos Hiſpanos religioſa iſta cæremonia, teſtis eſt Ribadeneyra in vita Borgiæ *n*, & ab hoc in Societatem inuectum *o*.

n lib. 2. cap. 1.
o lib. 4. c. 4.

Antiquus iſte mos oſtenditur.

p lib. 8. Mira. cap. 36.

B Meminit huius cóſuetudinis ante annos plus quam quadringẽtos Bernardi æqualis, & ex eodem ordine Cęſarius *p* Heiſterbachienſis, & quidem de ſortito extractis Apoſtolis: & id confirmat aduerſus illos, qui dubitabant, vel etiam id reprehendebant, hac Mathiæ electione, dicens, *exiſtimare ſe inde manaſſe dictam conſuetudinem: nec præiudicium fieri alijs, ſi vnus colatur impenſius.*

q Sur. tom. 6.

C Ad idem valet Elizabethæ Langrauij vxoris, fœminæ ſanctiſſimæ exemplum *q*: qui pro voto ter conſequenter obtigit Ioannes Euangeliſtą extractus ex aliis: nec dubium eſt, à Sanctis Sanctos aliquos præcipuo amore, & honore cultos eſſe, vt à Baſilio, ac Nyſſeno fratre Martyres quadraginta, vel Theodorum: Paulum à Chryſoſtomo: ab Auguſtino Stephanum: Andream à Gregorio, alios ab aliis.

Electio Mathiæ per ſortes non præſcribit legem Eccleſiaſticis.

D Porro vt hunc locum concludamus, electio Mathiæ per ſortes non præſcribit legem Eccleſiaſticis electionibus, quoniam priuilegium atq; inſpiratio Dei fuit, ne Mathias cæteris inferior cenſeretur, niſi à Chriſto ipſo eligeretur, & quoniam inter adeo pares ſanctitate, & doctrina Barſabam ac Mathiam humano iudicio diſcerni nõ poterat, vter præferendus eſſet, vt præter citatos Hieronymum *r*, ac Bedam *ſ*, annotauit quoque Ambroſius *t* in Lucam, & contra Ioannem Vvicleff, ac Ioannem Hus contendentes electionem Eccleſię Miniſtrorum fieri à ſolo Deo, Bellarminus diſſerens de clericis *u*.

r Iona 1.
ſ in hoc cap.
t cap. 1.
u lib. 1. cap. 5.

Quomodo ſors cecidiſſe dicatur.

E *Et cecidit ſors ſuper Mathiam.*] Syrus, *ſors aſcendit ad Mathiam.* Gloſſa interlin. contrario ſenſu exponit, *quod deſcendit, cadere enim deſurſum dicitur*, inquit, *quia à Deo temperata eſt.* Qui ſortes interpretati ſunt ſuperius calculos, ſchedaſque cóiectas, aut quid ſimile, cecidiſſe ſortem intelligunt per extractionem eius notæ, quę Mathiam deſignabat. Id videtur ſignificare aſcenſus Syri interpretis, & confirmari poteſt ex eo, quod Lucas *x* in Euangelio ſcribit de Zacharia, *quod ſorte exiit vt incenſum poneret*, quaſi exitus denotet extractioné ex vrna. Tamen verba Gręca ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι nõ aliud ſignificant, quam ſorte obueniſſe, quocumque tandem id modo euenerit, &, *exijt*, imperſonaliter poſitum ſignificat, accidit.

x cap. 1. 9.

A Omnino diuinum iudicium interceſſit, poſt humanum, quo duo ſelecti ac propoſiti fuerant, vt paſſim omnes fatentur, nominatim Origenes *y*, & Auguſtinus *z*.

y hom. 23. in Ioſ.
z in Pſal. 30. conc. 2.

Sors quomodo à D. Dionyſio accipiatur.

a Eccl. hier. c. 5. p. 3.

At vero Dionyſius *a* ita loquitur de iſtá ſorte: *De illa ſorte diuina, quæ Mathiæ diuinitus obtigit, alij quidem alia ſenſere, meo iudicio, non recte: aperiam autem & ipſe quid ſentiam. Videtur mihi Scriptura ſortem appellaſſe diuini quiddam, & præcipui muneris, per quod illi choro ſacratiſſimo inſinuaretur, quis eſſet diuina electione declaratus.* Hactenus ille, qui etiam ait, ob reuerentiam permiſiſſe Apoſtolos non iudicio ſuo, ſed Deo ipſi electionem.

Quomodo has ſortes interpretes expoſuerint.

b 1. par. tit. 6. c. 4.
c lib. 8. Conſt. c. 4.

B Dionyſij autem interpretes Maximus, Pachymerius, & Carthuſianus, atque beatus Antoninus *b* in ſumma Hiſtoriali, & noſter Turrianus in Notationibus Clementis Romani *c*, Dionyſium explicant de ſigno diuino ſenſibili, quod fuerit vel radius, vt Beato Antonio placet vel aliquid aliud, vt columbæ, Angeli apparentis, manifeſtæ reuelationis, vt coniicit Carthuſianus. Putat ipſe in aliis electionibus id contigiſſe, & Turrianus in diuiſione Terræ promiſſionis, additque quod antea ſortes dediſſe Apoſtoli dicuntur, ſenſum eſſe, vt certa quædã ſigna, quaſi definirent, ſi tale ſuper alterum ceciderit, intellecturos ſuo illum collegio, Dei voluntate C aggregandum. Addit Turrianus hanc aliam probationem, quoniam ſi ſortes ordinariæ fuiſſent, ordinem Scriptura ſeruaſſet, quem rei geſtæ natura poſtulabat: nẽpe primo loco narraſſet, quod Apoſtoli ſtatuerunt duos, deinde dederunt eis ſortes, poſtea orãtes dixerunt: *Tu Domine*, &c. demum ſtatim ab oratione: *& cecidit ſors ſuper Mathiam.* Et tamen prius mentio facta eſt de oratione, tum de ſortibus datis; quaſi Lucas voluerit ſignificare nil aliud fuiſſe ſortes, niſi cœleſte ſignum ante aſſignatum atque prædictum ab Apoſtolis per Spiritum Dei: non ſecus ac famulus Abraham ſignum ſibi ipſi conſtituit ad cognoſcendam eam, quam delegiſſet Deus filio domini ſui vxorem *d*.

d Gen. 24. 12. & ſeq.

Epiſcopi ſigno mirabili ad Eccleſiæ regimen aſſumpti.

e 1. Tim. 1. 18. & c. 4. 14.

Refellitur Dionyſii ſententia.

D Probabiliter hæc omnia dicuntur; & ſcio non paucos mirabili aliquo portento ad paſtoralem dignitatem vocatos eſſe, vt Papam Fabianum, Nicolaum Magnum, Ambroſium, Gregorium, Seuerum Rauennatem, alioſque eiuſdem vrbis Epiſcopos, Remigium Remenſem, &c. immo & Timotheum, teſte Apoſtolo *e*, Et fauet Apoſtolicę dignitati Dionyſij ſententia, eo modo quem diximus, intellecta. Vnũ me, quo minus libero, vt libenti animo in eam deſcendã impedit, quod & ſortium nomẽ aliud præ ſe ferat: & ſi indicem voluntatis diuinæ Apoſtoli poſtularunt, nec ita proprie dicerentur ſortes dediſſe, nec opus erat ſortibus plurib. ſiue ſignis; ſed ſufficiebat vnum, E ad alterum è duob. demonſtrandum. Non ignoro ſortium voce non raro quoduis intelligi diuinum oraculum ſignumve: nos quoq; dici quidpiam ſortiri, quod alterius deliberata liberalitate, immeritis, aut incogitantibus nobis conceditur. Alia prętereà ex parte difficile creditu eſt Lucam, ſi cœleſte ſignum Deus immiſit, prætermiſſurum fuiſſe. Placet mihi Gagneij ingenuitas animi, fatẽtis neſcire ſe modũ harum aut ſortium, aut electionis, cũ & ſola videantur inſcripta nomina in vrnã miſſa; rogatuſq; Deus, vt eius prius nomen exiret, quem aptiorem ſciret, & ſuffragiis etiam dũtaxat electum Mathiam, quoniam pro eo quod Interpres in ſequentibus verbis reddit:

Et annumeratus eſt cum vndecim Apoſtolis, Græce eſt, συγκατεψηφίσθη, id eſt, ſuffragiis, & calculis omnium cooptatus eſt. Eodem quoque pacto Petrus de Iuda dixerat *a*: *Sortitum fuiſſe ſortem miniſterij huius, & Apoſtolatus.*

a ſup. verſ. 25.

B. Antoninus *b* dicit, communiorem eſſe opinionem, quod ſortes fuerint communes, quibus frequenter vtimur ad aliquid vel diuidendum, vel cognoſcendum. Ambroſius *c* tropologice obſeruat ſortem, qua Mathias electus eſt, ſignificare ſpiritualem ſortem, qua in Euangelio deputamur Domino, iuxta id Pauli ad Epheſios *d*: *In quo etiam & nos ſorte vocati ſumus*: cum vetus fuerit terrena ſortitio, terræ nimirum promiſſionis. *In vetere cenſu*, inquit, *ſeculi materialis, in hac perſonalis officij: ibi poſſeſſio cuterarum, hic diuiſio gratiarum. Illic poßidemus arua plena laboris atque mœſtitia, hic poßidemur à Chriſto.* Auguſtinus quoque in Sermone alludit ad Græcam vocem, κλῆρος, *inde clericos dictos volens, qui ſunt ſors quadam ac peculiaris hæreditas Dei*: de qua re ſuperius dixi.

b 2. p. hiſt. tit. 6. c. 2. & 15.

c in exhor. ad Virg. & epiſt. 37. edit. Rom.

d Epheſ. 1. 11.

Et annumeratus eſt cum vndecim Apoſtolis.] Iam dixi, quam vim in verbo Græco συγκατεψηφίσθη, ponat Gagneius. Tamen præter primariam illam, maximeque propriam ſignificationem, idem aliquando valet quod decernere, & eligere, quomodocumque id fiat, ſicut & verbum χειροτονεῖσθαι, vt in capite 10. *e* huius libri; *Dedit eum manifeſtum fieri non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo*: μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ ΘΕΟΥ. Nec tamen Deus ſuffragiis elegit. Fieri quoque poteſt, vt poſt viſum diuinum electi Mathiæ ſignum, ſuis etiam Apoſtoli communibus, apertiſque ſuffragiis electionem approbarint, & gratulabundi Mathiam inter ſe conſidere fecerint.

συγκαταψηφίζομαι, quid ſignificet.

e verſ. 40. & 41.

Eſaias videtur prædixiſſe hanc electionem Mathiæ, cum ait *f*: *Illuc congregati ſunt milui alter ad alterum; requirite diligenter in libro Domini, vnum ex eis non defuit.* Et iuxta Septuaginta: *Illuc ceruæ accurrerunt, viderunt facies ſuas ad inuicem, numero venerunt*, quæ verba Cyrillus refert ad Apoſtolos ſæpe conuenientes in Ieruſalem ad capienda conſilia pro Eccleſię gubernatione: qui *milui* ſunt, id eſt, venatores, & piſcatores, agnoſcentes tempus veris, id eſt, aduentus Chriſti, rapinæ ſpiritualis auidiſſimi, & aliis auibus eſcam impertientes miſericorditer: aut ceruæ ſunt occidentes ſerpentes, quæ iis veſcuntur ſuperata pernicie veneni; & in collibus ac montibus cœli morantur. Iſtis dicitur, *Requirite diligenter in libro Domini*, id eſt, *oportet impleri Scripturam de Iuda* (vt loquebatur Petrus) *vnum ex eis non defuit*, id eſt, non deerit de numero Apoſtolorum. Ita exponit etiam de Apoſtolis Hieronymus, licet ſecundum ſenſum myſticum; de Mathiæ vero electione Leo Caſtro. Athanaſius *g* patremfamilias *h* egreſſum primo mane ad conducendum operarios, Deum intelligit: vineam, mũdum: operarios, Apoſtolos: circa vndecimam horam venientes, Mathiam, qui cum reliquis vndecim Apoſtolis connumeratus eſt. Hic tandem notandum, quod Ioſeph ille Barſabas Mathiæ veluti competitor, & cum illo deſignatus, non ęgre tulit diuino iudicio alterum prælatum, vt de Thebule, quem vocant etiam Theburem, & Theobutum, Euſebius *i*, citans Hegeſippum, & de Valentino hæreſiarcha prodit Tertullianus *k*, Irenæus, & de aliis alij, quos vna hæc cauſa à fide præcipites egit, & Maiorum memoria, & ætate noſtra.

Eſaias Mathiæ electionem prædixit.

f ca. 34. 15. 16.

Iſaiæ locus exponitur.

g quæſt. 51.

h Matth. 20.

Ioſeph non ægre tulit ſibi Matthiam fuiſſe prælatum.

i 4. hiſt. ca. 22.

k lib. cont. Valent. cap. 4.

Quæ ad hunc Apoſtolum pertinent, cum de eo nihil præterea extet in ſacris, petenda ſunt ex Eccleſiaſticis Scriptoribus, hoc eſt, præter Dionyſium iam citatum, ex Clemente Alexandrino *l*, Origene *m*, Dorotheo *n*, Euſebio *o*, Nicephoro *p*, Hieronymo *q*, Iſidoro *r*, Perionio *ſ*. Hieronymus, Nicephorus, Dorotheus tradunt prædicaſſe in vlteriori Æthiopia, Iſidorus in Iudæa. Origenes, Euſebius, ac præterea Gelaſius *t*, & denuo Hieronymus *u* meminerunt pſeudo Euangelij nomine Matthiæ. Clemens Alexandrinus, & Euſebius traditionum eiuſdem etiam apocryphatum. Epiphanius *, & Nicolaus *x* Papa I. tradunt prius fuiſſe de ſeptuaginta duobus Diſcipulis.

l 1. Strom. 6. & 7.

m homil. 1. in Lucam.

n in Synopſ.

o 3. hiſt. c. 25.

p 2. hiſt. c. 40.

q de Scriptor. Eccl.

r de vita, & obitu Sanct. cap. 81.

ſ in vita Apo.

t in c. S. R. diſt. 15.

u Præfat. in Matth.

In Romano Martyrologio *y* martyrium paſſus dicitur: Vſuardus in ſuo, in Iudæa lapidatum narrat iuſſu ſummi ſacerdotis, & capite truncatum. Hieronymus vult mortuũ eſſe in Æthiopia.

Mors B. Matthiæ.

* hæreſ. 20.

x epiſt. 1. ad Mich. Imper.

y 24. Febr.

B. Antoninus ait, *Mathiam fuiſſe in lege eruditiſſimum & Dominum quidem, dum veniret nobiſcum, rudes ac illiteratos eligere voluiſſe, ne mundi conuerſio tribueretur humanæ induſtriæ & ſapientiæ: tamen ab Apoſtolis Mathiam doctum eligi, ad inſinuandum poſteris rectoribus Eccleſiarum, quod periti viri, non idiotæ ſunt ad clerum, & regimen animarum aſſumendi; ſic enim & Paulum doctiſſimum vocatum de z cœlo ad Apoſtolatum.* Confirmat idem Auctor alio loco *a*, quod retuli de morte, ex legenda Treuerenſi, in qua tale de ipſo elogium ſit, vt *in lege Domini doctiſſimus nominetur, corpore mundus, animo prudens, in ſoluendis quæſtionibus ſacræ Scripturæ acutus, in conſilio prouidus, in ſermocinatione expeditus: multorum ſignorum patrator, quique extenſis in cœlum manibus ſpiritum Deo reddiderit: corpus vero Romam primum, deinde Treuiros eſſe tranſlatum. Sed*, inquit B. Antoninus, *dicitur communiter requieſcere in Eccleſia S. Mariæ Maioris ſub lapide porphyretico, cuius caput populo demonſtratur.*

Matthias fuit in lege doctiſſimus.

z Act. 9.

a ſup. cap. 15.

Elogia D. Matthiæ.

Clemens *b* Alexan. recitat hoc apophthegma Mathiæ ſane egregium, vndecumque ſit petitum: *Si electi vicinus peccauerit, peccauit electus. Nam ſi ſe ita geſſiſſet, vt iubet verbum, ſeu ratio*, inquit Clemens, *eius vitam ita eſſet reueritus vicinus, vt non peccaſſet.* Aliud item refert alio loco *c*, necnon ex eodem Clemente Euſebius *d*: *Cum carne confligendum eſt, eaque ad cohibendam libidinem abutendum, neque quicquam concedendum ad illius voluptatem: anima autem fidei, & cognitionis tanquam nutrimentis augenda.* Item alibi *e*, Mathiæ hanc exhortationem fuiſſe tradit, *admirari præſentia, eum enim eſſe primum gradum vlterioris cognitionis.* Hoc ſibi vult vulgare illud, Propter admirari natum philoſophari.

Mathię preclara ſententia.

b 7. Strom.

c 3. Strom.

d 3. hiſt. c. 29.

e 2. Strom.

In Canone Miſſæ ante conſecrationem non ponitur Mathias cum aliis Apoſtolis, tum vt eſſet etiam aliquis Apoſtolus ex duodecim in ſecundo ordine, vbi dicitur, *Cum tuis Apoſtolis, & Martyribus*; tum quia non fuit Apoſtolus ante Paſſionem Chriſti, neque legitur in ordine Apoſtolorum in Euangeliis: Pauli vero priuilegium eſt, vt ſemper coniungatur cum Petro. Stephanus autem Mathiæ præpoſitus eſt, propter ordinem non dignitatis, ſed paſſionis, prius enim paſſus eſt Stephanus; ſicut propter eandem cauſam Ioannem, qui primus ponitur, putant *f* quidam eſſe Baptiſtam, martyrem videlicet, & aliquo etiam modo Apoſtolum.

In Canone Miſſæ cur in ſecunda parte fiat de eo mentio.

f Vualfridus Strabo de Diuin. offic. c. 22.

⁂

CAPVT SECVNDVM.

SVMMARIVM.

Habet hoc caput partes præcipuas tres; Aduentum Spiritus ſancti cum effectu ipſius in Apoſtolis loquentibus vario genere linguarum, & auditoribus ſtupore propterea attonitis; Petri concionem, quæ Chriſto tria millia lucrifecit; Conuerſorum ad Chriſtum vitam religioſam & mores.

1 ET cum complerentur dies Pentecoſtes, erant omnes pariter in eodem loco.

2 Et factus eſt repente de cœlo ſonus tanquã aduenientis ſpiritus vehementis, & repleuit totam domum vbi erant ſedentes.

3 Et apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis, ſeditq; ſupra ſingulos eorũ.

4 Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis.

5 Erant autem in Ieruſalem habitantes Iudæi, viri religioſi ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt.

6 Facta autem hac voce, conuenit multitudo. & mente confuſa eſt, quoniam audiebat vnuſquiſq; lingua ſua illos loquentes.

7 Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes iſti, qui loquuntur, Galilæi ſunt?

8 Et quomodo nos audiuimus vnuſquiſque linguam noſtram, in qua nati ſumus?

9 Parthi, & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Meſopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum, & Aſiam,

10 Phrygiam, & Pamphyliam, Ægyptum, & partes Libyæ, quæ eſt circa Cyrenen, & aduenæ Romani,

11 Iudæi quoque, & Proſelyti, Cretes, & Arabes: audiuimus eos loquentes noſtris linguis magnalia Dei.

12 Stupebant autem omnes, & mirabantur ad inuicem dicentes: Quidnam vult hoc eſſe?

13 Alij autem irridentes dicebant: Quia muſto pleni ſunt iſti.

14 Stans autem Petrus cum vndecim leuauit vocem ſuam, & locutus eſt eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem vniuerſi, A hoc vobis notum ſit, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt, cum ſit hora diei tertia.

16 Sed hoc eſt, quod dictum eſt per Prophetam Ioel:

17 Et erit in nouiſſimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.

[redacted] 18 Et quidem ſuper ſeruos meos, & ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinẽ, & ignem, & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifeſtus.

21 Et erit: omnis, quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

22 Viri Iſraelitæ, audite verba hæc: Ieſum C Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & ſignis, quę fecit Deus per illum in medio veſtri, ſicut & vos ſcitis:

23 Hunc definito conſilio, & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemiſtis.

24 Quem Deus ſuſcitauit, ſolutis doloribus inferni, iuxta quod impoſſibile erat teneri illum ab eo.

25 Dauid enim dicit in eum: Prouidebam D Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.

26 Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe:

27 Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuũ videre corruptionem.

28 Notas mihi feciſti vias vitæ: & replebis me iucunditate cum facie tua.

29 Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha Dauid quoniã defunctus eſt, & ſepultus: & ſepulcrum eius eſt apud nos in hodiernum vſque diem.

30 Propheta igitur cũ eſſet, & ſciret quia iureiurando iuraſſet illi Deus, de fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius.

31 Prouidẽs locutus eſt de Reſurrectione Chriſti, quia neque derelictus eſt in inferno, neque caro eius vidit corruptionem.

32 Hunc Ieſum reſuſcitauit Deus, cuius omnes nos teſtes ſumus.

33 Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.

34 Non enim Dauid aſcendit in cœlum: dixit autẽ ipſe: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis;

35 Donec ponam inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorum.

36 Certiſſime ſciat ergo omnis domus Iſrael, quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus, hunc Ieſum, quem vos crucifixiſtis.

37 His autẽ auditis, compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apoſtolos: Quid faciemus viri fratres?

38 Petrus vero ad illos: Pœnitentiam (inquit) agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum: & accipietis donum Spiritus ſancti.

39 Vobis enim eſt repromiſſio, & filiis veſtris, & omnibus qui longe ſunt, quoſcunque aduocauerit Dominus Deus noſter.

40 Aliis etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur eos, dicens: Saluamini à generatione iſta praua.

41 Qui ergo receperũt ſermonem eius, baptizati ſunt: & appoſitæ ſunt in die illa animæ circiter tria millia.

42 Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum, & cõmunicatione fractionis panis & orationibus.

43 Fiebat autem omni animę timor, multa quoque prodigia & ſigna per Apoſtolos in Ieruſalem fiebãt, & metus erat magnus in vniuerſis.

44 Omnes etiam, qui credebãt, erant pariter, & habebant omnia communia.

45 Poſſeſſiones & ſubſtantias vendebant, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

46 Quotidie quoq; perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis.

47 Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnẽ plebẽ. Dominus autẽ augebat qui ſalui fierent quotidie in idipſum.

Verſus 1.] Et cum complerentur dies Pentecoſtes, erãt omnes pariter in eodem loco.

E*T cum cõplerentur dies.*] *Græce*, Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν. Syrus ſic legit, וכד אתמליו יומתא *vecad ethmaliu iommatha*, id eſt, *& cum impleti eſſet dies*. Dies in plurali dicũtur, propter omnes quinquaginta: dies in ſingulari, propter quinquageſimũ: *cõpleti dies dicuntur*, quia aduenerat quinquageſimus, ſicut Lucas in Euãgelio *a* loquitur: *Poſtquã conſummati ſunt dies octo, vt circũcideretur puer*: nempe ipſo octauo die. Et infra *b*: *Poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius* (MARIÆ) *ſecundum legem Moyſi*, nimirũ ipſo quadrageſimo die: *cum complerentur*, quia dies quinquageſimus agebatur, qui deerat ad numeri complementum. Nec refert, quod quæ narrantur, contigerint ante horam diei tertiam, quo minus dici poſſit dies cõpletos eſſe, ſeu compleri, aut diem: non ſolum quoniam dies computabatur à prima noctis hora; verũ etiam propter illam Scripturæ loquendi formulam, quæ in allatis quoq; exemplis apparet. Sic autẽ refert hunc locũ Auguſtin. *c* *In illo tempore, quo ſuppletus eſt dies Pentecoſtes.*

Pentecoſtes.] Græca vox eſt πεντηκοστὴ, ſignificans quinquagenarium numerum, & de diebus loquendo, aut totos quinquaginta dies, aut ipſum quinquageſimum diem, iuxta ea, quæ modo etiã dicta ſunt. Celebris apud Hebræos feſti nomen, hoc eſt, quod etiam vocatur feſtum hebdomadarum, & datæ legis, & nouarum frugum.

In Eccleſia vero nomẽ remanſit, feſti tamẽ antiquiſſimi, de quo meminit Paulus *d*, vt Epiphani⁹ *e* exponit, ratio diuerſa. Meminit præterea hui⁹ feſti Chriſtianorũ Clemens *f* Romanus, Tertullianus *g*, Origenes *h*, Irenæus apud Iuſtinum *i*, Hilarius *k*, Theophilus *l* Alexãdrinus, Euſebius *m* Cæſarienſis, vocans omnium feſtiuitatum principẽ, & maximam (ſic etiam Beda *n*, & Hieronymus *o*) & in orationibus, ſiue ſermonibus Nazianzenus, Chryſoſtomus, Ambroſius, Maximus, Leo: Hiſtoria item Eccleſiaſtica *p*, & Cyrillus *q* Ieroſolimitanus, agens de ſplendenti cruce, quæ in die Pentecoſtes in aere cõſpecta eſt. Auguſtinus *r* dicit, *feſta Paſſionis Domini, Reſurrectionis, Aſcenſionis, Pentecoſtes, & alia, quæ in tota Eccleſia celebrantur, ſine dubio aut à generalibus Concilijs, aut ab Apoſtolis conſtituta*: certum eſt vero ante omnia illa Concilia fuiſſe Irenæum, Tertullianum, Clemẽtem, Origenem, ac multo magis Philonẽ, qui in libro de vita contemplatiua non alios intellexiſſe videtur, quam primos Chriſtianos ſumma veneratione colentes Pentecoſten.

Vt intolerabilis impudentia ſit Magdeburgenſium *ſ*, qui auſi ſunt primis illis ſeculis negare vllam aliam expreſſe, quam de feſto Paſchatis memoriam legi.

Sed & inepte nonnulli, quod Auguſtinus *t* teſtatur, exiſtimarunt, ipſo die Pentecoſtes aſcendiſſe Chriſtum in cœlum: aſcendit enim, vt vidimus capite præcedenti, die quadrageſimo, & decimo poſt die Spiritum ſanctum miſit, vt Leo *u* atque alii affirmant, ac proinde die quinquageſimo,

Dies impleri quando dicuntur.
a Luc. 2. 21.
b ibid. 22.
c lib. cont. ep. Fund. c. 9.
d Act. 20. 16. 1. Cor. 16. 8
e Hæreſ. 75.
f lib. 5. Conſt. c. 21.
g lib. de corona milit. c. 3. & de idololat. c. 14.
h lib. 8. contr. Celſum.
Pentecoſte quid ſignificet.
i q. 115.
k Præfat. in Pſal.
l 1. Paſchali.
m lib. 4. de vita Conſtan. c. 64.
Feſtum Pentecoſtes in Eccleſia antiquiſſimum & celeberrimum.
n homil. de vigil. Pentecoſt.
o ep. ad Marc. de erroribus Montani, & in c. 4. ad Gal.
p Sozom. lib. 4. c. 4. Socra. li. 2. c. 23. Gelaſi. 2. de actis Synod. Nicæn. c. 6. Glyca. 4. p. Annal. Cedren. compend. Metaphr. de Sanctis, in Maio. Niceph. lib. 9. c. 32. Alexan. hiſt. de inuent. crucis. Iul. Pollux hiſt. ſacra.
Feſta inſtituta ab Apoſtolis.
Magdeburgenſium impudentia intolerabilis.
q ep. ad Conſtant. Imp.
r epiſt. 118. ad Ianuar.
ſ Cent. 2. c. 6.
t Serm. 185. de Temp.
u Ser. 1. & 2. de Pent.
Chriſtus miſit Spiritum ſanctum quinquageſima die poſt Reſurrectionem, & decimo poſt Aſcenſionem.

ſimo, *rum*; prout paulo ante expoſuimus, *complerentur*, ſeu, *completi eſſent dies Pentecoſtes.*

Iſidorus Peluſiota *a* diſerte docet id tempus notatum fuiſſe contra Montanum, qui lõgiſſime poſt Spiritum ſanctum miſſum eſſe ſomniabat, & contra Chriſti verba promittentis illum non poſt multos dies ab Aſcenſione; & contra æquitatem, quæ exigebat, vt Apoſtolis tale præmium daretur, qui tot pericula obierant.

Cur Spiritus ſanctus miſſus eſt paulo poſt Aſcenſionem.
a lib. 1. epiſt. 300.

Obiicies feſtum datæ legis, ſeu hebdomadarum, quo anno Chriſtus paſſus eſt, non potuiſſe incidere in diem Dominicum, in quo tamen veniſſe Spiritum ſanctum, communis traditio eſt, de qua Clemens Romanus *b*, Auguſtinus *c*, Leo *d*, Iſidorus *e*, Albinus *f*, aliique, qui diſputant de Eccleſiaſticis officiis, & VI. Synodus *g*, quoniam feſtum datæ legis celebrabatur die tertio tertii mẽſis *h deductis diebus quinquaginta*, vt Auguſtinus *i*, *ab ipſo Paſchate*, id eſt, à die decimaquarta primi menſis incluſiue; fuit vero tũc dies Paſchatis dies Iouis. Ergo complebatur quoque Pentecoſte die eodem videlicet triduo ante diem, quo celebratur à nobis. Præterea feſtum hebdomadarũ computari incipiebat à ſecundo die Azymorum, vt docent Lyranus, Abulenſis, & Caietanus in Leuiticum *k*, & Ioſephus in Antiquitatibus *l* Iudaicis. Cum ergo tempore paſſionis Chriſti dies primus Azymorum fuerit dies Veneris, numerando ab illo die excluſiue quinquaginta, complebitur Pentecoſte die Sabbati.

An in feſto hebdomadarum Spiritus ſanctus ſit miſſus.
b 5. Conſt. cap. ult.
c Ser. 154. de Temp.
d epiſt. 8. ad Dioſ. c. 1.
e lib. 1. de off. c. 24.
f ibid.
g act. 1.
Feſtum datæ legis quando celebrabatur.
h Exo. 19. & 16.
i ep. 119. c. 16.
k Leuit. 23. 10.
l lib. 3. c. 13.

Reſponſio ad hanc difficultatẽ pendet ex die, quo lex data eſt. Nec enim conſtat quis fuerit, ſed tantum habetur in Exodo *m*, veniſſe populum cũ Moſe in Sina menſe tertio, deinde die tertio datam legẽ: neſcitur vero quo die venerint, immo ſi velimus cum Auguſtino *n* fuiſſe tertium ipſius menſis, cuius primo populus venerit, non concurret feſtum datæ legis cum feſto hebdomadarum, quia hoc feſtum eſt in die quinquageſimo à ſecundo die Azymorum, non à feſto Paſchatis: aut nullum erit feſtum datæ legis contra ipſummet Auguſtinum.

Quo die lex data ſit.
m ſupra.
n ep. 119. c. 16. & q. 73. in Exo.

Deniq; vt alia omittam, quæ affert Card. Bellarmin⁹ *o*, ſi lex data eſt die quinquageſimo à Paſchate, cum tamẽ Scriptura mẽtionem faciat numeri computandi non à Paſchate, ſed ab egreſſione ex Ægypto, quæ fuit non decimoquarto die, in quo celebrabatur Paſcha, ſed decimoquinto *p*: & illo die eſt feſtum Pentecoſtes, & Spiritus ſanctus venit in die Pentecoſtes, certe ſequetũr veniſſe Spiritum ſanctum non die Dominico, ſed Iouis. Rupertus & Abulenſis in Exodum negant diem datæ legis, tametſi ſit tertius tertii menſis, eſſe quinquageſimũ, ſed quadrageſimumnonũ. Rabbi Salomon, Lyranus, & Caietanus contendunt legem datam die ſexto mẽſis tertii, qui fuit quinquageſimus à ſecũdo die Azymorum incluſiue, & concurrit cum feſto hebdomadarum.

o lib. 1. de cultu Sanctor. c. 9.
p Num. 33. 3.

Alteram difficultatem proponit Bellarminus circa locum Leuitici *q*, de feſto ſeptẽ hebdomadarum, vbi præcipitur, *vt numerus inciatur ab altera die Sabbati incluſiue quo primitiarum manipuli offerebantur, & ſequentis poſt hebdomadas ſeptem dies*, id eſt, poſt quadragintanouem dies, *ſeu in quinquageſimo feſtum fiat*. Cum igitur primus dies Azymorũ fuerit die Veneris tempore paſſionis Chriſti, ſi ab illo die incluſiue numerentur dies quinquaginta, Pentecoſte complebitur die Sabbati.

q c. 23. 15.
De feſto hebdomadarum.

Id tenet in hunc locum Actorum Hugo Cardinalis, dicens, ne Iudaizemus, celebrari à nobis Pentecoſten in die Dominico, & cõſentiunt Lyranus, Abulenſis, Caietanus, Rabbini in Leuiticum, Ioſephus etiam libro 3. *r* Antiquitatum, intelligentes per alteram diem Sabbati primã poſt feſtum Azymorum. Rupertus ac Iſychius in Leuiticũ *ſ* alteram diem Sabbati intelligunt primã, id eſt, Dominicam, quæ eſt immediate poſt Sabbatum, dieſque Pentecoſtes numerandos fuiſſe à prima Dominica, quæ occurreret poſt feſtum Paſchæ.

Cur in die Dominico Pentecoſten celebramus.
r cap. 10.
ſ Leuit. 23.

Ex his duab. opinionibus poſterior fauet quidem, ſed caret fundamento: iuxta priorem peribit figura veteris Pentecoſtes, vt fuerit feſtum ſimul datæ legis, & hebdomadarum; noſtra vero etiam feſtum datæ nouæ legis, & primitiarũ Spiritus ſancti.

Itaq; Bellarminus reſpondet, cœpiſſe quidem ordinarie numerari dies Pentecoſtes à ſecũda die Azymorum incluſiue; tamen ſi ea eſſet Sabbatũ, cœpiſſe à tertia, propter opera ſeruilia prohibita in die feſto, neceſſaria vero pro eo die, à quo numerus dierum incipiebat, nempe metere manipulum frumenti, exſiccare, mittere ad Sacerdotem.

Dies Pentecoſtes quomodo numerari ſolebant.

Cõfirmat ex illis verbis, *Altera die Sabbati*, quæ generatim includunt feſta immediate forſan occurrentia poſt Paſcha, ſiue vnum, ſiue plura, quaſi dicat, prima die profana poſt feſtum Paſchæ. Quia autem vt plurimum non occurrebat feſtũ poſt Paſcha, niſi primo die Azymorum, ideo Ioſephum *t* ſcripſiſſe loquendo generaliter, *incipere Pentecoſten Luna* XVI. cum tamen anno paſſionis Chriſti cœperit Luna XVII. quia Sabbatum fuit Luna XVI. numerando vero dies Pentecoſtes à Luna XVII. qui fuit dies Dominicus, ſequi vt cõplerentur dicti dies etiam die Dominico.

t 3. Antiqui. c. 10.

Eandem ſententiam paucis verbis tradit Emmanuel Sà in Notationibus ad Leuiticum *u*, & Acta *x*, & Ribera libris de Templo *y*, & Baronius in Annalibus *z*, & Sigonius de Republica Hebræorum *a*, etſi in quibuſdam minoris momenti diſſentiunt, vt Ribera, quod numeratio facta ſit excluſiue à ſecundo die Azymorum, idque ex vi legis. Franciſcus Suarez *b* credit veniſſe SPIRITVM ſanctum poſt iam omnino completos dies Pentecoſtes, id eſt, proxime ſequenti poſt feſtum.

u c. 23. 15.
x c. 2. 1.
y lib. 5. c. 7.
z Tom. 1.
a lib. 3. c. 10.
b 3. par. q. 53. Diſp. 46. ſect. 2.

Equidem nil video obſtare, quin dicamus, ſeptem hebdomadas plenas numerãdas fuiſſe, incipiendo à ſecunda die Azymorum excluſiue: ſic enim explebuntur quadraginta nouem dies in Sabbato, & ſequens erit Dominicus, cum tempore paſſionis Chriſti, ſecundus dies Azymorum fuerit Sabbatum.

Opinio Auctoris de re præſenti.

Minime probandum eſt quod Tullius Criſpoldus *c* dixit, habuiſſe Pentecoſtes feſtum plures dies, verbi gratia ſeptem; vt ſenſus Lucæ ſit: *Cum complerentur dies Pentecoſtes*, hoc eſt, cum ageretur feſtum in aliquo ex illis diebus. Hoc ipſum de diebus ſeptem ſentit Magiſter Hiſtoriæ ſcholaſticæ *d*. Nam præterquam quod textus Græcus habet, ἡμέραν, id eſt, *diem*, in numero ſingulari, non cõſtabat feſtum Pentecoſtes octaua, pluribuſve diebus, vt patet ex Scriptura, & docuit etiam Moſes Ægyptius *e* in ſuo Directore dubiorum, vbi tamen, ob feſti celebritatem in memoriam datæ legis, quod vnico die factum eſt, notat, *numeratos fuiſſe tot dies à die Paſcha vſque ad illum ipſum diem ſicut*, inquit, *qui expectat viſionem amici quem diligit ex animo, numerat dies donec videat ipſum.*

c in Com. in Acta.
d in Hiſtor. Actuum c. 11.
Feſtum Pentecoſtes non habebat octauam.
e lib. 3. c. 43.

Hebræorum ſalutantium ſe inuicem mos.

ipſum. Solebant nimirum Iudæi omnibus his diebus conuenire in Synagogas, & poſt ſolennem benedictionem dicere, *Hic eſt primus dies, aut ſecundus, aut tertius.*

Miror Chryſoſtomum, qui Chriſtum aſcendiſſe dixerat in die Sabbati, octauo autẽ, vel nono poſt die veniſſe Spiritum ſanctum, potuiſſe agnoſcere in noſtra Pentecoſte reſpõdentem veteris vmbram: neq; enim iuxta eum modum, qui reuera eſt falſus, vt oſtendimus capite præcedenti, reſpondent ſibi dierum numeri.

Similitudines inter vtramque Pentecoſten.
a Eſa. 2. 3.
b Sermo. 2. de Pent.
c ep. 119. c. 16. & q. 70. in Exod. 2. de Trinit. c. 15. & q. 93. vtriuſque Teſtamẽti lib. de Spir. & lit. c. 16.
d epiſtol. 127. manſ. 12.
e Ser. de Spirit. ſancto.
f Ser. 1 de eod.
g 12 Carmo Exo. 19.
h Mar. vlt. 14.
i c. 36. 26. 27.
k 2. Cor. 3. 3.
l Ioan. 4. 35.
m cap. 4.

Porro ſimilitudines in his vtriuſq; Teſtamenti feſtis, quas Patres obſeruarũt, ſunt iſtæ. Prima, quoniam eo die lex vtraque data eſt, vel certe in nouo datus eſt Spiritus ſanctus, *vt de Sion a exiret noua Lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Sic docet Leo b, & Auguſtinus c, & Hieronymus d, & Cyprianus e, & Chryſoſtomus f, & Iſidorus g, & alii. Circumſtãtiarum vero ſimilitudo patebit ex expoſitione ſequẽtis textus. Et hæc præterea notatu digna, quod Chriſtus tanto ante poſt Reſurrectionem *exprobrans Diſcipulis duritiam cordis* h, præparauit eos ad legem molliorem & ſuauiorem. Prædixerat id Ezechiel i: *Auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum: & Spiritum meum ponam in medio veſtri, ſeu in tabulis non lapideis, ſed carneis, nõ atramento, ſed Spiritu Dei viui* lex ſcripta fuit, vt dixit Paulus k. Secunda ſimilitudo conſiſtit in primitiis: nam tunc ſegetes metere incipiebant, aduentante autem Spiritu ſancto, tempus erat, vt Apoſtoli prius iuſſi leuare oculos ad regiones iam albas ad meſſem l, falcem in eam mitterent, ac frumenta in horreum Dominicum inferrent. Duo panes noui, duos populos denotant Gentium, & Iudæorum Deo per prædicationem virtute ſancti Spiritus factam oblato. Indicat Hieronymus in epiſtolam ad Galatas m, & Chryſoſtomus in præſentem locum Actorum. Tertia eſt ratione numeri quinquagenarii, qui valde myſticus eſt, præſertim vero ad remiſſionẽ peccatorum ſpectat, quam ſignificat Pſalmus quinquageſimus, & annus Iubilæi. Pſalmus enim primus quinquageſimus, vt eleganter obſeruauit Ioannes Heſſelius n, continet cõuerſionem Dauid ab adulterio & homicidio o, cognitionem peccati, ac naturæ corruptæ, & veracis promiſſionis Dei, atque occultorum ſapientiæ ipſius de genere humano per Chriſtum ſaluando ſpem, atque inuocationem pro remiſſione peccatorum: emendationem à peccatis per aſperſionem ſanguinis Chriſti: petitionem Spiritus ſancti, qui cor immundum mutet, rectumque faciat, & in via DEI confirmet: exaltationem peccatoris ad hoc, vt etiam DEVM laudet, & alios iuſtitiam doceat: abrogationem veterum ceremoniarum: Prophetiam de ædificanda Eccleſia. Quæ omnia in Pentecoſte facta, etſi non omnino perfecta ſunt.

Pſalmus 50. explicatur breuiter.
n in expli. Paſſ. & Reſur.
o 2. Reg. 11. 12.

Pſalmus 100. quid contineat.

Pſalmus ſecũdus quinquageſimus, id eſt, centeſimus, totus eſt de pia vita, & ſanctis operibus laude iudiciorum Dei, deſiderio cœleſtis patriæ. Pſalmus centeſimus quinquageſimus eſt de Dei laudibus, quæ in cœlo complebuntur.

Bona quæ Spiritus ſanctus nobis contulit.
p epiſt. 119. c. 17.

Per Spiritum ſanctum velut poſtliminio reuertimur, ſicut in Iubilæo, ad libertatem, ac priſtinam poſſeſſionem cœleſtem. Centum & quinquaginta piſces capti poſt Reſurrectionẽ Chriſti, ſignificant, auctore Auguſtino p, beatam vitam ac immortalem, per viuificantem Spiritum ſanctum. Poſtremo, quemadmodum Chriſtus A crucifigi voluit in ſolennitate Paſchali, ita Spiritus ſanctus mitti debuit in Pentecoſte, *vt celebrior eſſet, atque vniuerſalior vtriuſque myſterii memoria, & fructus,* vt ait hoc loco Chryſoſtomus, *& à Spiritu ſancto Chriſti homicidæ palam arguerentur,* inquit Oecumenius. Adiice, fuiſſe quorundam opinionem, quam refert Ammonius q, quam ſequitur Cyrillus Alexandrinus r, & Ambroſius ſ, ipſo tantum die Pentecoſtes accidiſſe in Probatica piſcina curationem vnius ab omni infirmitate. De numeri quinquagenarii myſteriis Petrus Bongus in Opere, quo & de aliorum numerorum agit.

Cur Spiritus ſanctus miſſus ſit in die Pentecoſtes.
q in Catena in Ioan. c. 5.
r eodem cap.
ſ lib. de iis qui myſter. initiantur c. 4.

Non tantum Apoſtoli, ſed alii etiam Spiritum ſanctũ receperunt.
t in lib. 50. Homil. 13. & tracta. 2. in epiſt. Ioan.
u ep. 103.
x 1. Moral. c. 7.

Erant omnes.] Non Apoſtoli tantum, ſed etiam B alii, qui conficiebant numerum centum viginti, vt ait Auguſtinus t, & Hieronymus u, & Gregorius x, qui exponit quoque numeri huius myſticam rationem eo modo, quo Beda poſtea fecit: fortaſſe etiam fuerunt plures, necnon & mulieres: certe non abfuit B. Virgo, quam ſatis communis opinio habet, eo die cum aliis effectũ recepiſſe Sacramenti Confirmationis abſque viſibili ſigno ipſius.

Etiamſi ad prædicandũ non mitterentur.

Nec refert, quod Spiritus ſanctus præſertim mitteretur ad vtilitatẽ Eccleſiæ per prædicationem, quam rem linguarum inter alia ſigna portendebant: quoniam nihilominus ordinarie illo principio primæ Eccleſiæ Spiritus ſanctus hoc C eodem modo paſſim aliis communicabatur y.

y Act. 10. 46. & c. 19. 6.
Moſes ſolus montem aſcendit, ſed Spiritus ſanctus nunc omnib. datus.
z Sermo. 186. de Tempore.
a 35. Moral. c. 7.

Cum lex data eſt, vni Moſi licuit in montem aſcendere, *iam omnibus,* inquit hoc loco Beda, *iam omni carni,* vt paulo poſt Ioelem citans docet Petrus, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, qui exprimit centum viginti, necnon Auguſtinus z, notans promiſſum *Spiritum ſanctum duodecim Apoſtolis, datũ vero numero decuplato.* Gregorius a idem dicit, conſiderans myſterium ſeptenarii ſignantis temporalia, & octonarii æterna, per quos numeros quindecim componuntur, & ſi ab vno vſque ad quindecim numerando conſurgimus, vſque ad centum viginti peruenimus.

B. Virgo cum Apoſtolis Spiritum ſanctũ accepit.
b in Mariali. c. 195.
c 4. p. Hiſto. tit. 4. c. 2. §. 1. & 4. p. ſum. Theol. tit. 15. cap. 4.

De B. Virgine in particulari affirmat Albertus D Magnus b, & S. Antoninus c, loquens etiam de aliis Diſcipulis vtriuſque ſexus. Recentiores nonnulli contendunt ſuper ſolos duodecim Apoſtolos Spiritum ſanctum deſcendiſſe in eo ſigno, quod hic deſcribitur, immo & ſolos affuiſſe, cum Chriſtus aſcendit, & toto tempore inde vſq; ad Pentecoſten.

Plures duodecim in eo ſacro Collegio fuerunt.

Repugnat hoc vltimum cõcioni habitæ à Petro ad centum viginti: de Aſcenſione etiam contrarium demonſtraui priore capite plures fuiſſe, vbi plures illos dixi fuiſſe Galilæos, & non Apoſtolos duntaxat, quod tamen vnum eſt de argumentis contrarium ſentientium. Neq; Mathiæ præmiſſa electio perſuadet, ſolis Apoſtolis duo- E decim mittẽdum fuiſſe Spiritum ſanctum, cum aliam Petrus implendi huius cauſam tam aperte aſſignauerit. Fieri poteſt, vt ſoli duodecim Apoſtoli linguis loquerẽtur magnalia, cæteris vel tacentibus ob illorũ reuerentiam, vel non loquentibus magnalia.

Beza carpens carpitur.
d in epitaph. Paulæ.

Quocirca Beza audiendus nõ eſt, dum Eccleſiam carpit, quod B. Virginem in medio Diſcipulorum exprimat, deſcendente Spiritu ſancto, in imaginibus, & hymnis; Patres quoq; nonnulli, vt Hieronymus d, ſolos Apoſtolos: aut cum his vnã duntaxat Mariam repræſentant tanquam præcipuas perſonas, non tamen aliis excluſis. Cyprianus Sermone de Spiritu ſancto expreſſe dicit, nõ non tantum Apoſtolis, ſed multitudini credentium datum Spiritum ſanctum, vt quondam de Spiritu Moſis Septuaginta duobus, vt eſt in libro Numerorum a. Chryſoſtomus b mulieres aſſuiſſe dicit, queriturque, quod ſuo tempore in templo ligneis parietibus viri à mulieribus, propter corruptos mores, & pericula peccatorum, deberent ſeparari. Locus Ioelis, quem Petrus mox citabit, fauet, exprimitur namque in illo omnis caro, & filii, ac filiæ. Lege Theodoretū c probantem ex profeſſo non excludi mulieres ab hoc munere, allato exemplo Deboræ, & ſororis Moſis, & quia in Chriſto Ieſu non eſt maſculus aut fœmina. Hieronymus d, & Auguſtinus e tradunt deſcendiſſe Spiritum ſanctum ſuper centum & viginti.

a Num. 11. 25.
b hom. 74. in Matth.
c q. 11. in Iud.
d in ep. Paulæ,
e tract. 2. in ep. Io.

Pariter.] Ὁμοθυμαδὸν, *vnanimiter*, quomodo in capite præcedenti f vocem eandem vertit noſter Interpres: quæ animorum vnio atque concordia optima diſpoſitio eſt ad recipiendum Spiritum ſanctum, vt ibi attigimus, & obſeruat S. Bernardinus g, & quidam voce Græca indicari putant, quaſi dato ſigno & ad cōdictam diem quinquageſimam, per reuelationem fortaſſe præcognitā in eundem locum, plures, qui foris verſabantur, aliqua ex cauſa, conueniſſe. Notat quoque Auctor Sermonum h ad fratres in Eremo, dictam vnionem animorum, quæ non minus eis neceſſaria eſt, vt à Spiritu ſancto viuificentur, quam ſit membrorum corporis noſtri, vt ab anima. *Ecce quam bonum, & quam iucundum, habitare fratres in vnum, &c. i quia illic mandauit Dominus benedictionem, & vitam vſque in ſeculum. Non in Hermon*, inquit ibi Theodoretus, *ſed in Sione, in quo veluti ros ſancti Spiritus in ſacros Apoſtolos miſſus eſt, per quem omnes illi qui crediderunt ſempiternam gratiam accipiunt.*

f verſ. 14.
Animorum vnio ad gratiam Spiritus ſancti recipiendā neceſſaria.
g ſer. de [illegible] Spiritus ſancti. [illegible]
h ſer. 2.
i Pſ. 132. 3.

In eodem loco.] Ἐπὶ τὸ αὐτό, *in idipſum, & ſimul.* Locus vero idem ille erat, quem capite etiam priore diximus vocatum cœnaculum. Vbi Cyrillus k Ieroſolymitanus erectam dicit Eccleſiā, loquens nominatim de miſſo illuc Spiritu ſancto, & conſentiunt alii, qui ſcribunt de locis ſanctis, prout ibidem notauimus. *In hac mirabili congruentia* (legis veteris ac nouæ datæ in die quinquageſimo, inquit Auguſtinus l, *illud certe plurimum diſtat, quod ibi populus accedere ad locum, vbi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur* m: *hic autem in eos ſuperuenit Spiritus ſanctus, qui eum promiſſum expectantes, in vnum fuerant congregati.*

k Cat. 16.
Mirabilis in magna congruentia diſſerentia.
l lib. de Spir. & lit. c. 16.
m Exo. 19. 12.

Loci circumſtantiam conſiderant Patres, vt S. Bernardinus n, quod altus eſſet, & cibo ſumendo deſtinatus, *videlicet, quia Spiritus ſanctus datur animis, qui ſe ex imis attollunt, & ſe rerum ſublimium contemplatione, vt cibo oblectant.* Notauit multo ante loci myſticam altitudinem Nazianzenus o, iuxta ſenſum accommodatū verborum illorum Pſalmi *: *Qui tegis aquis ſuperiora eius. Et ideò carnem ipſi iunxit Chriſtus*, inquit Beda p, *oportuit prius eleuari, quā Spiritus ſanctus deſcenderet.* Vacabant omnes orationi per eos dies, quibus expectabant Spiritum ſanctum, vt dictum eſt capite præcedenti. Legit hunc locum totum Auguſtinus q: *Fuerant omnes eadem animatione ſimul in vnum.*

Quid ſignificet loci circumſtantia.
n ſupra.
o orat. de Pentec.
* Pſ. 103. 3.
p hoc loco
q [illegible]

Verſus 2.] Et factus eſt repente de cœlo ſonus, tanquam aduenientis Spiritus vehementis, & repleuit totam domum, vbi erant ſedentes.

ET *factum eſt.*] Oportuit tam inſignem Spiritus ſancti miſſionem viſibilibus ſignis fieri, & nouam legem ſtabiliri, vt olim vetus ſancita eſt; *& ſi poſt hæc ſigna maleuoli, ac maledici muſto plenos dixerunt, quos Spiritus ſanctus repleuerat: quid fuiſſent dicturi, ſi prorſus abſque ſigno Spiritum accepiſſent, & prædicaſſent*, inquit Chryſoſtomus?

Cur viſibili in ſigno Spiritus ſanctus datus eſt.

Repente.] *Quia ſenſibiliter*, inquit Oecumenius, quia *Spiritus vbi vult ſpirat* s. *Et vocem eius audis, & neſcis vnde veniat, aut quo vadat. Neſcit enim tarda molimina Spiritus ſancti gratia* t, &, *ſapientia omnib. mobilibus mobilior eſt* t: vt repentinus aduentus magis excitaret: vt intelligeretur Spiritus ſancti gratiam dari ex improuiſo, ac ſine meritis, quales experimur ſubitas quaſdam internas motiones, & inſpirationes, neque vllam quodammodo præceſſiſſe in Eccleſia Gentium, quas linguæ reſpiciebant, diſpoſitionem, vt à Deo congregarentur, ſed, quod ait Eſaias u, *inuentum eſſe Deum à non quærentibus ſe.* Hoc indicat Gregorius x, docens *ſic quandoque illi Dei verbum, vel Spiritum cadere, vel irruere.*

Cur repente Spiritus ſanctus ſit miſſus.
s Ioan. 3. 8.
t Ambroſ. in Luc.
t Sap. 7. 24.
u c. 65. 1.
x 2. Moral. [illegible]

De cœlo.] De aeris parte ſuperiore, ac fere perinde, ac ſi de ipſo cœlo; ſonus enim ipſe ſeipſum prodit, vnde, & ex quanta diſtantia ſit. Indicabatur eo ſigno *Spiritum ſanctum de cœlo miſſi ab illo, qui eo aſcenderat*, inquit Oecumenius, *necnon*, vt ait S. Bernardinus y, *in cœlum euehere, atque cœleſtes reddere, quos repleuerit.*

De cœlo quare ſonus ſit factus.
y Serm. 1. de 7. don. Spir. ſanct. [illegible]

Frequens eſt, vt cœli, cœlorumve nomine in Scripturis aer intelligatur, vt cum dicuntur *volatilia* z, *ſeu volucres cœli, arcus in nubibus cœli* a, *ros cœli* b, *cœlum dari deſuper ſicut ferrum* c, hoc eſt, ſine pluuia, vel *claudi cœlum* d. *& de cœlo expectari pluuias, aut lapides magnos mitti* e, id eſt, grandinem, *ignē de cœlo deſcendere* f: *Eliam aſcendiſſe per turbinem in cœlum* g: *ianuas cœli apertas* h, *& inde ceu pluuiā manna panē cœli miſſum: Dæmones ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus* i: *aquas ſuper cœlos eſſe* k: *cœlos* l *magno impetu tranſituros, & ſicut fumū in cœlo quædā ſtellas* n *caſuras de cœlo*, hoc eſt, aereas quaſdā impreſſiones, & alia permulta his ſimilia: notantq; Patres [illegible]: idemq; exiſtimo de apertione cœlorū viſa Stephano, vel Chriſto, vt alias dicam.

Cœlum pro aere frequens in Scriptura.
z Gen. 1. 20.
a Gen. 9. 14.
b Gen. 27. 28.
c Leuit. 26. 19.
d [illegible]
e Ioſue 10. 11.
f 4. Reg. 1. 10.
g 4. Reg. 2. 11.
h Pſ. 77. 23.
i Eph. 6. 12.
k Pſ. 148. 4.
l 2. Pet. 3. 10.
m [illegible]
n Mat. 24. 29.

Sonus.] Aurium obiectum eſt, & auditus, qui eſt o ſenſus diſciplinæ, & fidei p, & ſignificat ſonū prædicationis *exiuit in omnem terram* q: verbum etiā elemento coniunctum ad conficiendum Sacramentum: denique noua lex veteri reſpondere debebat, quæ nō ſine multiplici ſono data eſt r. Auguſtinus ſ eleganter cōparat legem cum lege, negatq; in iſta, quæ nunc lata eſt, timorem fuiſſe.

Sonus cur editus ſit.
o [illegible]
p Rom. 10. 17.
q [illegible]
r Exo. 19. 16.
ſ Serm. de miſſ. Apoſt. c. 6.

Tanquam.] Et verſu ſequenti, *tanquam ignis*, ne quis arbitretur, Spiritum ſanctum corporeū eſſe, ſed minime inter corporea corporeum, & materialem, cùm minime inter elementa talis ſit aer, ſiue ventus, & ignis. Indicāt hanc cauſam Chryſoſt. & Oecumenius. Alia eſt Caietani, quoniam nec ventus verus, nec ignis verus fuit, ſed ſolus realis ſonus, & ſimilitudo quædam ignis, quod ipſum probabiliter multi dicūt de columba, quæ ſuper Chriſtum in Baptiſmo t deſcēdit, & de ſtella, quæ Magos ad illū u duxit, de qua re Interpretes, præſertim Maldonatus in Matthæum, & Toletus in Ioannem x, Ianſenius in Cōcordia y, Salmeron z, Suarez a, & Ioannes b Ferdinandus.

Quicquid ſit de aliis, de venti ſubſtantia, nihil incommodi eſſet cōcedere, veram fuiſſe, nec ſonus aliter fit, quam aeris percuſſu, cuius ſtridor ventus dici vtcunq; poteſt. Certe non ſola ima-

Verus ventus non fuit in aduentu Spiritus ſancti.
t Matth. 3. 16. Marc. 1. 10. Luc. 3. 22. Ioan. 1. 32.
u Mat. 2. 9. 10.
x [illegible]
y c. 14.
z Tom. 3. tract. 39. [illegible]
a [illegible] q. 36. Diſp. 14. ſect. 1. & q. 30. Diſp. 27. ſect. 2.
b in Theſ. verbo Columba.

ginaria

Non eſt improbabile ventum verum fuiſſe.
a 2. de Trin. c. 5. & ep. 102.
Vnio hypoſtatica nulla fuit, præterquã in Chriſto.
b lib. de carne Chriſti c. 3.
c c. 22.
d in Tertul.
e 2. Retract. c. 3.
f Matt. 3. 17.
g Matt. 17. 5.

ginaria res fuit, neq; in hoc vento, neque in aliis, quæ diximus, vt recte docet Auguſtinus *a*, hoc in primis premens, huiuſmodi tactili veras ſubſtantias, veraq; corpora, nõ eſſe in vnionem hypoſtaticam à Spiritu ſancto aſſumpta; quod Tertullianus *b* de Colũba ſenſit: & de agone Chriſtiano *c* indicauit aliquãdo ipſemet Auguſtin. (quem librũ neſcio Pamelius *d* cur neget eſſe Auguſtini, cum ſuum ille agnoſcat *e*) ſicut nec à Patre illud corpus, in quo vocẽ formaſſe dicitur ſiue in Baptiſmo *f*, ſiue in Transfiguratione *g* Filii ſui. Potius concedi poſſet ab Angelis cõcitatum eum ſonum, & allatum eſſe ventum, nõ tamẽ eo aſſumptum modo, quo ventũ illum, per quem domus Iob *h* diruta eſt. Græci, & Hieron. *i* à dæmone aſſumptum volunt, licet non per vnionem hypoſtaticam, ſed poſtquam ceſſauit, horum omnium vſus, ad quem adhibebantur, reſoluta ſunt.

h Iob 1. 19.
i in c. 13. Oſee.
Corpora aſſũpta ab Angelis poſt vſũ eorum ſunt reſoluta.

Spiritus pro vento ſæpe ſumitur.
k Ioan. 3. 8.

Aduenientis ſpiritus vehementis.] ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, *tanquam ſpirationis violenta, cum fertur*, ſeu *agitatur*. Spiritus enim ventum ſignificat apud ſacros profanosq; Auctores tam ſæpe, vt exemplis ſuperſedendum videatur. Ita exiſtimant multi accipi à Chriſto Spiritum, cum ait: *Spiritus* k *vbi vult ſpirat*, etſi intelligam alios malle intelligere de Spiritu ſancto, alios de anima noſtra: Apollinarius quidem certe in Catena Græca citatus, ait *iam inde Chriſtum alludere voluiſſe ad hãc miſſionem Spiritus ſancti, de qua modo agimus.*

l 3. Teſtim. c. 101.
m cont. epiſt. Fund. c. 9.

Cyprianus *l* & Auguſtinus *m*, alia verſione vſi, legunt: *Et factus eſt ſubito de cœlo ſonus, quaſi ferretur flatus vehemens.*

Spiritus nomen conuenit Spiritui ſancto, & cur.

Quadrat Spiritus nomen tertiæ perſonæ Trinitatis, vt à ſpirando, & flando dicitur, quia proceſſio eius eſt veluti exſpiratio quædã & reflatio, quaſi ex intimo præcordiorum calore, & amore Patris atque Filii. Propterea Chriſtum ipſum inſufflando dediſſe Spiritum ſanctum poſt Reſurrectionem *n*, vt oſtenderet ſibi eſſe conſubſtantialem, & ex ſua ipſius procedere ſubſtantia, quemadmodum & flatus ex intimo exſpiratur corpore, docent Cyrillus, Leontius, Beda, Auguſtinus in Ioannem *o*, & hic alibi *p*, & Victorinus *q* contra Arium.

n Ioan. 20. 22.
Spiritus ſanctus ex Filio procedit.
o in c. 20.
p 4. de Trin. c. 20. 13. de ciuit. c. 24.
q lib. 1.
Spiritus ſanctus eſt anima vitæ.

Significat præterea hic flatus ac ventus ita Spiritum ſanctum eſſe principium vitæ ſpiritualis, vt animam corporalis, quæ in prima creatione in corpus inſpirata, & inſufflata eſt. Neſcio an qualiſcunque illa nõnullorum paranomaſia in Græco nomine ἄνεμος, id eſt, *ventus*, & Latino, *anima*, quaſi ſit anima veluti ventus, huic propoſito cõuenire poſſit. Illud arguit veriſimilitudinem dictæ expoſitionis.

Animam noſtram eſſe ex Dei ſubſtantia qui autumarunt.
r Gen. 2. 7.

Quidam etiam, quia flatus prouenit ex corpore flantis, & narratur Deus *r* animam inſpiraſſe in hominem à ſe creatum, autumarũt animam noſtram eſſe ex ſubſtantia Dei, quod non Platonici duntaxat, quorum loquens more Cicero ſæpe dicere ſolet, *animos humanos ex diuina natura eſſe libatos; hauſtos, tractos, decerptos*; & poſt eos nonnulli damnati hæretici, vt Apocaritæ, Brachitæ, Dicarcitæ, Fauſtus Manichœus, Gnoſtici, Manichæi omnes, de quibus Prateolus in Elencho, & Caſtro contra hæreſes, addens Audianos, Ieſalitas, Tetraditas, Taſcodrogitas, ſcilicet varias Manichæorum propagines, necnõ Priſcillianiſtas, verum etiam Lactantius *ſ* quoq; eloquentior, quã ſolide doctus ſenſiſſe viſus eſt.

ſ lib. 2. Inſtit. c. 2.
t c. 37. 5.

Ezechieli *t* ſane iuſſit Deus vaticinari, & dicere nomine ipſius: *A quatuor ventis veni ſpiritus, & inſuffla ſuper interfectos iſtos, & reuiuiſcãt.* Et cum id feciſſet, *ingreſſus eſt in oſſa ſpiritus, & vixerunt*, nempe, vt Reſurrectio, inquit ibi Hieronymus, *fiat inſufflatæ ſpiritu, ſicut creatio*, adde, vt recreatio ſpiritualis ſit, ſicut eſt creatio materialis.

Reſurrectio mortuorum prophetatur.

Cur Deus animam inſpirauerit.
u Serm. 20. in Pſ. 118.
x lib. de Spirit. ſancto. c. 16.
y 2. Pet. 1. 4.
z Catecheſ. 17.

Ambroſius *u*, & ante eum Baſilius *x*, vult ideo Deum inſpiraſſe dici, dum primum hominem conderet, & inſufflando animam infudiſſe, vt oſtenderet ſe non tantum animam, qua viueret, ſed ſimul dediſſe gratiam & Spiritum ſanctum cum anima, & *diuina conſortem hominem feciſſe naturæ y, quæ*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *z*, *ſufflatio cum obſcurata eſſet per peccata, noua opus fuit*; & Auguſtinus *a quod eſt in corpore noſtro anima, id ait eſſe Spiritum ſanctum in corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia* b: dicere potuit & in cuiuſque anima. Philoſophi quoque, vt Cyprianus *c* notat, id innuerunt per animam mundi, & Scriptura *d*, per SPIRITVM *Domini, qui ferebatur ſuper aquas*, quem Chaldæus Interpres ibi vocat *Spiritum miſericordiarum & gratiæ.*

a Serm. 186. de Temp.
Spiritus ſanctus eſt in Eccleſia, quod, eſt anima in corpore.
b Col. 1. 24. & alibi.
c Ser. de Spiritu ſancto.
d Gen. 1. 2.
e q. 23. in Geneſim.

Quid ſi quam de inſpiratione Dei creantis Theodoretus *e* rationem dat, quod cognoſceretur tam facilem Deo eſſe creationem animæ rationalis, quam facile homini eſſe flatũ ex ore ſuo mittere, ad eundem recreantem accõmodemus, ad eiuſque gratiam, quæ, vt ſit ſane donum pretioſiſſimum, tamen liberale, gratuitum, obuium, & expoſitum?

Gratia Dei donum quale ſit.

Denotat quoque venti natura mobilis, & permeabilis, diuinam gratiam ſpirare vbi vult, & extrinſecus pro arbitrio inſpiratoris aduenire, eſſe quid ſpiritale, & immateriale. Ex ventorum omni natura, & qualitatibus atque commodis ſumi poteſt præclara quædam, moribuſque aptiſſima de Spiritu ſancto conſideratio. Conſulendi vero Phyſiologi, præcipue quæ ſtrictim, ſed eleganter ſunt apud Senecam capite 18. quinti Quæſtionum naturalium, digna plane quæ legantur. Vna inter alias vtilitas eſt pro frugibus. *Sicut vero non eſt poſſibile*, inquit *f* Auctor operis Imperfecti in Matthæum, *vt ex ſola pluuia fructificet terra, niſi ſuper eam flauerit ventus: ſic non eſt poſſibile, vt ſola doctrina corrigat hominem, niſi cooperatus fuerit Spiritus ſanctus in corde ipſius.* Lege Ioannem à S. Geminiano *g* in libro de exemplis, & ſimilitudinibus, vbi duodecim ventos comparat cum duodecim fructibus Spiritus ſancti, aliaque affert nõ iniucunda; item Petrum Berchorium in Dictionario *h*.

Comparatio quædam venti cum Spiritu ſancto.
f Hom. 10.
g lib. 10. c. 71.
h Verbo, Ventus & Spiritus.
i Serm. 181. de Temp.
k Gen. 1. 2.
l Ser. 1. de Pentecoſt.
m Catech. 16.
n orat. de S. Steph.
o cœl. hierarch. c. 15.

Flatus ille, ait Auguſtinus *i*, *à carnali palea corda mundabat*; & tanquam *ſpiritus quondam ille ferebatur ſuper aquas* k, *ad renouandum faciem terræ*, inquit Magnus Leo *l*: *& ſpiritum malignum inſufflat, vt contingit in exorcizatis*, inquit Cyrillus *m* Ieroſolymitanus: vehementiam huius Spiritus ait Nyſſenus *n* ſignificaſſe expulſionem aerearum ac diabolicarum poteſtatũ. Dionyſius *o* obſeruat, ventum in Scriptura ſignificare res Diuinas, quoniam à ſuperis ad inferiora mouetur, viceque verſa, &c.

Vehementia ſpiritus quid ſignificauit.
p Exo. 14. 21.
q Pſal. 47. 8.
r Pſal. 1. 4. & Pſal. 17. 43.
ſ lib. 2. de Spir. ſanct.

Vehementis.] βιαίας, *violenta*, ſeu, *cum violentia*, vt videlicet ſonum tam dictum ederet, vt excitaret, vt potentiam Spiritus ſancti declararet, ſicque animos Diſcipulorum corroboraret aduerſus perſecutores, quos poſſit Deus demergere in profundum, vt quondam Ægyptios *p* in mari rubro per validum ventum; conterere vt naues Tharſis *q*, diſſipare, & iactare vt puluerem ac ſtipulam *r*. Ambroſius *ſ*, *Eouſque*, inquit, *virtutem eſſe Spiritum ſanctum Euangeliſta ſignificat, vt & cum vt* *magna cum ſanctus Lucas deſcendiſſe memoraret, dicens: Et factus eſt ſubito de cælo ſonus, tanquam vi magna Spiritus ferretur.* Sic vero legimus in Samſone a, fortiſſimo homine, fuiſſe Spiritum Domini, & irruiſſe b, quo ſtrauit Philiſtæos: & Epiphanius c auctor eſt, ventorum impetu turrim Babel euerſam à Deo, quam tamen Herodotus d conſecratam Belo à Semiramide in templum eſſe incluſam, & ad ſuum vſque tempus per annos mille quadringentos ſcribit perduraſſe.

a Iud.13.25.
b Iud.14.6.19. & c.15.14.
c l.contr. hæreſ. non longe à princip.
Turris Babel à Deo euerſa.
d lib.1.

Sonus qui auditus eſt non perturbauit Diſcipulos.

Dixi prius, ſonum, qui auditus eſt, & fortaſſe etiam longe extra cõuentum Diſcipulorum, Diſcipulis timorem non incuſſiſſe. Accipi id debet de timore, qui perturbaret, nõ qui reuerentiam, & amorem conciliaret. Quo in ſenſu agnoſco vtriuſq; legis in modo, quo promulgata eſt, ſimilitudinem, quam præter eos, quos pridem citauimus, obſeruauit etiam Iſidorus Peluſiota e (inde confirmans vtrumque Teſtamentum eſſe ab eodem Deo) & Athanaſius f, *vt cognoſcerent*, inquit iſte, *Diſcipuli maieſtatem rei ex magnifica ratione aduenienda.*

e lib.1. epiſt. 494.
f li. de commun. eſſen. Patris, &c.

Index Diuinæ maieſtatis eſt vehementia.
g c.1.24.
h c.6.4.

Index Diuinæ Maieſtatis eſt hæc vehementia, vt apud Ezechielem g, & Eſaiam h, & alios, præſertim Ioannem in Apocalypſi. *Et audiebam ſonum*, inquit Ezechiel, *alarum, quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonum ſublimis DEI. Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia*, inquit Pſalmus i. CHRISTVS deſcendit *vt ros in vellus* k, quando incarnatus eſt, ſine ſtrepitu videlicet, *neque* l *clamans, ita vt non audiretur vox eius foris, dum mortalis nobiſcum degeret, neque triſtis eſſet, aut turbulentus: at vbi euaſit immortalis, & cæli incola, intonuit, & non tam rore, quam imbre terram ipſam copioſe impleuit, non Iudæam ſolam velleribus victimarum intentam, ſed gentes omnes tota terra diſperſas*, vt ait ſanctus Ambroſius m.

i 28.4.
k Iudic.6.37.
l Eſa.42.2.

Chriſtus totã terram imbre impleuit.
m l.1. c.10. in lib. de Spiritu ſancto.
Spiritus ſanctus quomodo roris & imbris habeat ſimilitudinem.
n 5. Moral.cap. 27.

Poſſumus perſiſtendo in roris comparatione, vel imbris, qui lanam ſine ſono, terram etiam cum ſtrepitu imbuunt, eundem Spiritum ſanctum, cum Gregorio n, *lenem ſimul atque vehementem*, commode interpretari, *vt lenis ſit, quia notitiam ſuam quatenus cognoſci vtcunque valeat, noſtris ſenſibus temperat: vehemens, quia quantumlibet hanc temperet, aduentu tamen ſuo infirmitatis noſtræ cæcitatem illuminando perturbat. Illuſtratione enim ſua nos leniter tangit, ſed inopiam noſtram vehementer concutit.* Ita Gregorius.

o 3. Reg.19.11. & 12.

Vidit aliquando Elias o, cum tranſiret Dominus, *Spiritum grandem, & fortem, qui conuertebat montes, & conterebat petras, ante Dominum; ſed non in Spiritu Dominus*, inquit Scriptura: *& poſt Spiritũ commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis.* Quem locum idem Gregorius exponit eodem loco ad eundem fere modum. *Sunt qui in iſta vehementia notent ingenium, ſiue conſuetudinẽ ſancti, ac boni Spiritus eſſe, cum primum aduenit, terrore animum percellere:* quod vel exemplo Gabrielis cõfirmant ſalutantis Mariam p, cuius aduentũ præceſſiſſe putant lucem cubiculum replentem, atq; etiam Spiritum vehementem. Probabile id ducit Salmeron q. Cyrillus Ieroſolymitanus r ait, *Spiritum vehementem oſtendiſſe præſentiam illius, qui id concedit hominibus, vt vi rapiant regnum cælorum.*

Spiritus bonus adueniẽs terrefacit, ſed poſtea ſolatur.
p Luc.1.29.
q Tom.3. Tr.3.
r Catech.17.

Ceruæ quomodo pariãt.
ſ c.39.1.
t Pſ.28.9.

Ceruas tradit tonitruo tremefactas eniti. Indicat Iob ſ, & Pſaltes t, *Vox Domini præparantis ceruos*; Hebraice ſic legim⁹, יחולל אילות *iecholel aialoth*, id eſt, *obſtetricantis ceruas.* Ergo percelluntur nũc Apoſtoli veluti voce tonitrui, paulo poſt timore depulſo in publicum prodituri, ac parituri nunc tria millia u, nunc quinque x, nunc plura y. Deſiccauit hic myſtice ventus aquas diluuii, mariſque rubri, & reduxit aquas Ægyptios ſubmergentes, & adduxit ſuaues coturnices.

u Act.2.41.
x c.4.4.
y c.21.20.

In Pentecoſte narrat Ioſephus z, cum ſacra Sacerdotes celebrarẽt in templo nocte, motum ac ſtrepitum perceptum: tum ſubitam vocem, Migremus hinc. Recte nunc eadem die diuiniora ſacra celebrantibus bene ominoſus Spiritus aduenit, & vis illabitur voces diuinas omnibus linguis proferendi, Deique præſentiam benigniorẽ denunciandi.

z 7. de bell. Iud. c.12.

Et repleuit totam domum.] Erat enim vehemens, vt dictum eſt, magnumq; fragorem edẽs: & myſtice ſignificabat huiuſmodi repletio copiã Spiritus ſancti, vt ait Oecumenius.

Domus quid ſignificet.
a Matt.2.10.
b Pſ.83.4.
c Pſ.103.7.
d Pſ.44.9.
e Eſa.3.20.

Domum.] Non ſolum cœnaculum, cum dicat totam; vel etiam cœnaculum ſolum, quia nomẽ domus aut ſynecdochice illud ſignificat, aut catachriſtice omnem habitabilem locum, vt cum Magi dicuntur *ingreſſi domum* a, hoc eſt locũ præſepis, & paſſer inueniſſe ſibi domum b, & Herodii vocatur domus quędam c. Immo & vas capax liquoris, alteriuſve rei, domus vocatur, vt cum dicuntur domus eburneæ d, & domus animæ e, aut ſpiramenti: huiuſmodi phraſi Hebraica בתי הנפש *batthei nepheſch*, olfactoriolum, ſeu capſula plena odoribus, rebuſque ſuaue ſpirantibus: & quas mulieres texebant quaſi domunculas luci f, hæ erant cortinæ. Cyprianus g, & Auguſtinus h ſic legunt: *Et impleuit totum illum locum.*

f 4. Reg.23.7.
g 3. Teſtimon. c.101.
h contra epiſt. Funda. c.9.
Sedere quid ſignificet.
i c.vlt.49.
k Luc.1.79.
l Pſ.136.1.
m Eſa.52.2.
Ier.48.17.
n c.3.26.
o cap.13.18. & Thren.2.10.
p c.2.13.
q lib.1. c.9.4.

Vbi erant ſedentes.] Non poſitionem ſitus ſignificat, ſed habitationem, vt verſu ſequẽti de ipſomet Spiritu ſancto: *Seditque ſupra ſingulos eorum*; & in Euãgelio Lucæ i: *Vos autem ſedete in ciuitate, quoadusque induamini virtute ex alto*; & alibi idem Euangeliſta k: *In vmbra mortis ſedent*; & Dauid l: *Super flumina Babylonis illic ſedimus*, & aliis in locis non raro m. Aliquando videtur idem eſſe quod iacere, vt apud Eſaiam n, & Ieremiam o, & Iob p, & Eſdram q. *Non horreo ſeſſionem corporalem*, inquit Caietanus, *cum nihil indecens inducat*: & ſane nulla eſt horroris cauſa, cum non referat quem ſitum quis Spiritum ſanctum poſtulans teneat: tametſi negari non poſſit iuuari humilem ac deuotam orationem corporis humili & deuota collocatione, quæ adeo religioſe in publica præſertim atq; ſolemni oratione ſeruatur. Orantibus autem Diſcipulis, quod & bis antea monui, aduenisse Spiritum ſanctum canit Eccleſia r:

Oratio humili corporis poſitione iuuatur.
r Hymno ad Matut. Pente.

Dum hora cunctis tertia
Repente mundus intonat,
Orantibus Apoſtolis
Deum veniſſe nunciat.

& vulgo imagines nobis referunt ipſum Spiritum ſanctum in ſedentes Diſcipulos. Quin etiã beatus Bernardinus ſ eo ſpectaſſe Lucã notat, ne quis ſonum illum prouenisse ſuſpicaretur ex Diſcipulorum agitatione, & ne impediretur vllo, vel leui ſtrepitu ſuauis, quem in eo ſono fuiſſe exiſtimat, & modulatus concentus. Verum qui primo loco allatus eſt ſenſus, vt ſimplicior, ſic veriſimilior.

ſ Serm. de ſept. don. Spirit. ſancti a.3. c.6.

Verſus 3.] Et apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis, ſeditque ſupra ſingulos eorum.

a 1. Teſtim. c. 101.

A

ET apparuerunt illis diſpertitæ linguæ.]Græce, ὤφθησαν διαμεριζόμεναι γλῶσσαι, *viſa ſunt diuiſa.* Sic Cyprianus *a*, *& diſpertita linguæ ſubtilis forma, & diſſecta.* Id quomodo fuerit, videntur declarare ſequentia verba, *tanquam ignis*, in genitiuo caſu, ὡσεὶ πυρὸς. Eſt enim ignis noſtras propter continuam flammæ agitationem, veluti diſſectus, ſicut & radii lucis. Et hoc ſenſu exiſtimo gladium illum ad intercludendum Paradiſi aditum, dictũ eſſe flammeum *b*. Solet n. enſis vibratus vehementiſſime, quaſi emiſſis ſcintillis ſplendeſcere. Certè Cyrillus Ieroſolymitanus *c* nõ dubitat dicere, linguam pro illo gladio datam eſſe, vt hęc ſalutarem pręſtaret gratiam: cum ille antea prohiberet ingreſſum Paradiſi.

b Gen. 3. 24.

Gladius cur flammeus eſt dictus.

c Catech. 17.

B

Pineda *d* noſter exiſtimat diſpertitas linguas dici celeres, expeditas, volubiles, acutas, molles, ſubtiles, quæ proinde etiam vocari poſſint flammeæ. Probat ſuam ſententiam, quoniam Hebræum verbum, חלק *Chalak*, quod ſignificat *diuidere & partiri*, ad mollia transfertur, quæ facile diuiduntur, & per lubricitatem abeunt in diuerſas partes, ideoq; etiã dicitur de lubricis, quæ ſunt inſtar mollium. Præter alia exempla in aliis rebus, affert ea in quib. vulgatus reddit, *molliter*, aut *ſuauiter loqui e.* Vbi Hebræum verbum ſonat *diuiſionem*, *& partitionem*, & LXX. vtuntur verbo διαμερίζεσθαι, quo Lucas hoc loco.

Linguæ diſpertitæ cur dicantur.

d lib. 17. c. 5. num. 11.

e Prou. 2. 16. 5. 3. 6. 24. 7. 5. 21. 26. 25. Pſa. 5. 10. Pſa. 35. 3. Pſal. 54. 22. Eſa. 30. 10.

C

Equidem idiotiſmi Hebræi notationem probo, quæ conuenit inſtituto noſtro iuxta ſenſum, quem dixi, diſpertitas vocari propter concitationem & volubilitatem, qualis in flamma cernitur: ſuauitas vero aut mollities non eſt ad rem.

Hic diſpertitæ linguæ nõ ſunt ſuaues & molles.

Scitum eſt in Scriptura *f*, tribui igni linguam, & figura pyramidalis in vtroq; fauet, & quod Iacobus ignem linguã nominat in epiſtola ſua *g*. Fulciri poteſt notatio iſta ex eo quod priſcę Gentes *h* Mercurio præconi deorum linguam ſacrabant, & in ipſis ſacris eam pręconi diſſectam tradebant: quippe qui verba in ordinem redegiſſe, multis rebus nomina indidiſſe, literas adinueniſſe crederetur.

f Eſa. 5. 24.

g cap. 3. 6.

h Pierius lib. 35. Hierog. 39.

D

Gagneius reprehendit qui diſſectas linguas interpretantur: *nec n. conſtat*, inquit, *an ſectæ fuerint linguæ illæ, at conſtat diſpertitas, ac diſtributas in eos fuiſſe qui aderant.* Qui reipſa, vt de ſerpentis lingua produnt, cuius imitari prudentiam Chriſtus *i* præcepit; vel apparenter ſectas linguas volunt, denotari dicunt donum linguarum, quod ſinguli acceperunt, aut ab eodem Spiritu eſſe diuiſiones gratiarum *k*.

i Mat. 10. 16.

k 1. Cor. 12. 11.

Neſcio lector Diodoro Siculo fidem an ſit habiturus *l*, narranti in quadam inſula Oceani Meridiem verſ° homines fuiſſe, qui diuiſam haberent linguam, & in inferiore parte ſciſſam, vt ab radice duplex eſſe videretur: imitatos vero auium diuerſarum cantus: atq; cum duobus hominibus perfectè ſimul cum reſpondendo, tum diſputando loquutos, vna quidem parte linguæ vni, reliqua alteri. Diſpertitas linguas Theodoretus interpretatur ſignificari verbis Pſalmi *m*, *dum diſcernit cæleſtis reges*, &c.

l lib. 2. c. vlt.

E

m Pſa. 67. 15.

Symbolum eſt lingua Spiritus ſancti à Patris Verbo procedentis: *Quia*, inquit Gregorius *n*, *habet cognationem maximam lingua cum verbo, & mouetur lingua à verbo cordis ad formandum, & exprimendum ſonum vocis*, inquit S. Bernardinus *o*. *Per linguam etiam*, inquit idem B. Gregorius, *cum verbum materiale procedat, negare Dei Verbum non valet, qui tam ſancti Spiritus linguam habet.*

Lingua cur Spiritus ſancti ſit ſymbolum.

n hom. 30. in Euang.

o Serm. de 9. don. Spiritus ſancti. art. 1. c. 1.

Neq; tamen quod lingua diſpertita eſt, ſignificat Spiritum ſanctum eſſe corruptibilem, ſicut *quia effundi dicitur*, inquit Dionyſius Alexandrinus apud Turrianum *o*, inde potius argumentaris contra Paulum Samoſatenum, non ſumi in Euchariſtia corruptibile corpus Chriſti, aut ſanguinem, quia ſanguis effunditur, & corpus diuiditur, hoc eſt, ſpecies vini & panis. Occurrere videtur eidem obiectioni Cyprianus *p* exemplo ſpirit° Moſis, qui quaſi diuiſ° dicitur in Septuaginta *q* duos, & Eliæ, qui dictus eſt duplex *r* ab Eliſæo expetitus: & idem quoq; monet Cyrillus Ieroſolymitanus *ſ*. Partita illa etiam veluti Spiritus ſancti communicatio indicat plenitudinem eius eſſe in Chriſto tanquam in capite, ex quo deriuato fiat in alios, vt ait S. Bernardinus *t*.

Spiritus ſanctus non eſt corruptibilis.

o lib. de Euch. c. 10. & 11.

Corpus Chriſti in Euchariſtia non eſt corruptibile.

p Ser. de Spiritu ſancto.

q Num. 11. 16. r 4. Reg. 2. 9.

ſ Catech. 17.

t ſupra dicto Sermone.

Elias Cretenſis in Commentario orationis VI. Nazianzeni, quæ eſt de Spiritu ſancto, diuiſionem in linguis denotare dicit, quod dixi, ex Apoſtolo, *Spiritum ſanctum diuidentem u ſingulis prout vult*, linguas ipſas, quod Apoſtoli magnam cognationem haberent cum Euangelij ſermone, tanquam inſtrumenta à Spiritu ſancto pulſata, eumq; reſonantia, iuxta id Pſalmi *x*: *Lingua mea calamus ſcribæ:* item ſignificare quod diximus cognationis vinculum inter Filium & Spiritum ſanctum, ſicuti eſt inter linguam, & ſermonem, ita vt etiam dicatur *y* Spiritus Chriſti. Eandem rationem habet ipſemet Nazianzenus in alia oratione *z*, & de lingua, & de partitione eius, vbi Nazianzeni quoq; alius interpres Nicetas.

Diuiſio in linguis quid denotet.

u 1. Cor. 12. 11.

x Pſal. 44. 2.

Cognationis vinculum inter Filium & Spiritum ſanctum.

y Rom. 8. 9. & alibi.

z orat. 44. de Penteco.

Cyprianus *a* ſcribit, ſignificari ea diuiſione, quod quiſque accipiebat Spiritum ſanctum ad multa.

a Ser. de Spir. ſancto.

Dum Ioannes erat in matris ventre, Zachariæ patris lingua ligata erat *b*: vbi ille natus eſt, *hunc ſolutum eſt vinculum linguæ c*: ita in Apoſtolis linguæ datę ſunt cum Chriſtus nouus homo exiit ex hoc quaſi ventre mundi in cœlum. Et ſicut ceſſatio legis veteris ſilentio illo ſignificabatur, ſermone vero quaſi principium nouæ: ad eundem modum linguæ denotarunt promulgationem nouæ legis.

b Luc. 1. 20.

c ibid. 64.

d Deut. 4. 24.

e ſupra.

f Exod. 3. 2. & ſeq.

g Luc. 12. 49.

h Hom. 30. in Euang. & hom. 2. & 5. & 8. in Ezech.

i homil. 6. in Matth.

k homil. 9. in Exo. & in Leuit. 4. & 1. in Pſal. 30.

Tropologicè accipi poſſunt officia linguæ mandendi, guſtandi, loquendi.

Tanquam ignis.] In genitiuo caſu, vt dictum eſt, ὡσεὶ πυρὸς, quaſi dicat, *linguas ignis*, vel ad ſimilitudinem ignis in colore, ſplendore, & motione. Placuit Spiritum ſanctum nunc in ignis forma dari, propter purgationem noſtram, & propter conſubſtantialitatem cum Patre & Filio, & quia Deus vocari ſolet ignis *d*, vt inquit Nazianzenus *e* & interpres Nicetas (præter Oecumenium hoc loco, qui etiam notat Patrem olim in ignito rubo apparuiſſe *f*) notat hunc eſſe ignem, quẽ ſe Chriſtus *veniſſe in terram mittere, cupereque vt ardeat g*, dixerat. Citat ad idem propoſitum hunc locum Gregorius *h*, ac vtrãque illam rationem ponit, & plures Patres ſimiliter ignem illum à Chriſto prædicatum eſſe Spiritum ſanctum intellexerunt, præſertim Chryſoſtomus *i*, Origenes *k*, Marcus Eremita *l*, Hieronymus *m*, Ambroſius *n*, Auguſtinus *o*, Philaſtrius *p*, Proſper *q*, Beda *r*, Bernardus *ſ*, Nicetas *t* rurſus atque Gregorius *u*, & Athanaſius *x*.

Cur Spiritus ſanctus in ignis forma datus eſt.

Spiritus ſanctus Patri Filioque conſubſtantialis.

l lib. de Bapt.

m in Eze. h. 9. & Mat. 3. & Ioe. 2. & Eſa. 66.

n in Lucam.

o Ser. 108. de Temp. & 189.

p in hæt. de iis qui Eſaiæ verbum talem.

q 2 p. de Præd. cap. 36.

r hom. de Purific.

ſ Ser. 1. de Purific.

t in orat. 2. de Paſcha Naz.

u homil. 3 in Ezech.

x de com. eſſ. Patris, &c.

y Matt. 3. 11.

z alibi verſ. 5.

a Catech. 17.

Ita præterea multi accipiunt Chriſti Baptiſmum in igni *y*, vt alias diximus *z*, & Cyrillus Ieroſolymitanus *a* in penetrante vi ignis, vt ſicut

A ferrum totum efficit ignem feruens, & lucidum, ita Spiritus ſanctus cum ſe animæ interiora ingreditur, comburat, deleatque ſpinas peccatorum, illam illuminet, eiq; gratiam præſtet, quã romphæa ignea intercluſerat *a*.

a Gen. 3. 24.

Ignis forma declarat conuerſionem perſecutorũ Eccleſiæ.

Importat præterea ignis forma ſignificationem quandam aduerſus perſecutores Eccleſiæ, & pro conuertendis, & aggregandis ad eam: conſumit enim, & cõuertit. Indicat id Oecumenius. Chryſoſtomus vero *b* ait denotare excitamentum, & feruorem gratiæ, & peccatorum abſumptionem. Idem *c* rurſus velut igneis linguis deſignari velocitatem conceptionis animi in prædicatore, ver-
B biq; prædicatione ſpinas concremari peccatorũ. *Sicut flatus*, inquit Auguſtinus *d*, *à carnali palea corda mundabat, ita ignis ferrum veteris concupiſcentiæ conſumebat*. Idem habet Gregorius *e*, & præterea de incenſo amore Dei, & de zelo prædicatoris, & doctoris, *cuius*, inquit, *ſermo otioſus eſt, ſi præbere non valet incendium amoris. In dextera enim Dei ignea lex* f; *& Diſcipuli illi cor ardens* g *habere ſe dicebant, cum loqueretur eis Chriſtus in via.* Leo *h*, *Vt verbum*, inquit, *Domini lucidum, & eloquium conciperetur ignitum, cui ad creandum intellectum, conſumendumque peccatum, & efficacia illuminandi, & vis ineſſet vrendi*, nimirum ſpiritaliter, *noua lucis fulgura coruſcarunt, & micantium ſplendor linguarum.*

b homil. 3. in Ioan.
c hom. de Pent. tom. 3.
d Ser. 187. & 188. de Temp.
e homil. 30. in Euang. & lib. 28. Moral. c. 1.
f Deut. 33. 2.
g Luc. 24. 32.
h Ser. 1. de Pentecoſt.

C Tali ſigno viſus eſt Deus non cum Moſe tantum in rubo *i*, vt dixi, verumetiam ſuper ſacrificium Abel *k*, vt placet interpreti Theodotioni, qui quod habemus; *Reſpondit Dominus ad Abel, & ad munera eius*, vertit; *Et inflammauit Dominus ſuper Abel*: & Hieronymo *l*, aliiſque ſuper ſacrificium Abraham *m*, Aaron *n*, Gedeonis *o*, Dauid *p*, Salomonis *q*, Eliæ *r*, Nehemiæ *ſ*, (quiddamq; ſimile à dæmone Dei æmulo, ſuper profana ſacrificia factitatum Solinus *t* prodit) videlicet affirmare poſſumus ſummum Sacerdotem noſtrum ad Patris dexteram collocatum *u*, vultuique eius aſſiſtentem pro Eccleſia tota iuge ſacrificium ſemel in cruce cruente peractum obtuliſſe, ipſamq; ſi-
D mul Eccleſiam: Patrem vero igne immiſſo amorem ſuum teſtari voluiſſe: quamq; gratè ſiue ſacrificium, ſiue pro quib. ſacrificatum erat, ſuſcepiſſet. Eſaias *x* prædicaturus, igne purificatur, Ieremias *y* eruditum ſe dicit *igne de excelſo in oſſa miſſo, ſeque* z *cum minime vellet, eo compulſum ad loquendum*: hoc eodem correptus Spiritu peccator, audet docere *a* iniquos vias Dei. Occurrit modo illud quod eſt apud Homerum *b*:

i Exod. 3. 2.

Ignis de cœlo miſſus piorum ſacrificia conſumens Spiritus ſancti vmbra.

k Gen. 4. 4.
l in Tradit. Heb. in Gen.
m Gen. 15. 17.
n Leui. 9. 24.
o Iud. 6. 21.
p 1. Par. 21. 26.
q 2. Par. 7. 1.
r 3. Reg. 18. 38.
ſ 2. Mac. 1. 32.
t Polyh. c. 11.
u Heb. 7.
x Eſa. 6. 6. & 7.
y Thren. 1. 13.
z Ier. c. 20. 9.
a Pſal. 50. 15.
b lege multa de hoc Gentilium ritu apud Euſtath. in 3. Odyſſ. longe poſt med.

——— γλώσσας δ' ἐν πυρὶ βάλλον. id eſt,

Linguas vero in ignem coniiciebant. Nam veteres honori deorum linguas contribuebant, vt rem optimam: ſed eas amburendo, perperam dictorum labes inuſtas expurgabant, inquit Rhodigi-
E nus *c*.

Pro eo quod legimus in Geneſi *d*. *Factus eſt homo in animam viuentem*, Chaldæus vertit, והויה אדם לרוח ממללא *vehaiah Adam leruah memalela*, id eſt, *Et fuit homo, in ſpiritum loquentem.* Recreari linguam oportuit per Spiritum ſanctum, quæ per peccatum lapſa erat.

c lib. 13. c. 5.
d cap. 2. 7.

Poſſum ignis qualitates myſtice transferre ad Spiritus ſancti dona & fructus, ſiue effectus: verum in manibus ſunt, qui hæc perſequuntur, præter ſupra citatum B. Bernardinum, Berchorius, & à S. Geminiano. Nil prohibet, quin hunc ignem Spiritus ſancti non fabuloſum è cœlo raptum à Prometheo, ſed vere diuinum à Chriſto miſſum reuerſo in cœlum eſſe dicamus, cor eſſe cordis noſtri, & corporis, vt Chriſtum caput, ac proinde illũ ſurſum attollere cor calore ſuo, ſicut & propter natiuum præ cæteris animalibus in corde calorem cor homo erectum habet, auctore Ariſtotele *e*, cætera animalia depreſſum.

Dionyſius *ſ* ſanctiſſimorum, qui de Deo locuti ſunt, virorum teſtimonio tradit, *inter viſibiles res Diuinæ proprietatis, ignem plurimas habere ſimilitudines, quoniam in omnibus eſt, & per omnia ſine vlla ſua admiſtione proficiſcitur, & ab omnibus prorſus excipitur: lucidiſſimus cum ſit, in ſeipſo cognitus manet, niſi materia admoneatur; omnia vincit, & in ſe conuertit, & renouat; teneri, ac miſceri neſcit; ſemper mobilis, ac ſuper appetens*, &c. *Quibus de cauſis diuinas*, inquit, *viri illi ſubſtantias ex igne maxime effinxerunt, vt illarum diuinam ſpeciem ad imitationem tendere pro viribus indicarent.*

e 2. de parti. animal. c. 6.
f de cæl. hier. c. 15.

Deo nihil igne ſimilius reperitur.

Certe nobiliſſimus Angelorum ordo ab ardore & igne denominatus eſt; vt obſeruat Gregorius *g*, & præterea cum Origene *h*, ad idem propoſitum conſiderat animalia illa apud Ezechielem *i* *habere ſimilitudinem ignis, & ſcintillarum, & carbonum ardentium*. S. Thomas in Eſaiam *k*, & in epiſtolam ad Hebræos *l*, exponit de Deo proprietates ignis ſubtilitatem, lucem, calorem, leuitatem.

Ordo Angelorum nobiliſſimus Seraphim ab ardore dictus eſt.

g Hom. 8. in Ezech.
h in Pſal. 38. hom. 1.
i c. 1. 7. 13.
k in c. 10.
l c. 12.

Gentiles non pauci ignem pro Deo coluerunt, quem cœlo lapſum iactabant, & perpetuũ (quod Iudæis etiam iniunctum erat *m*) ſeruabãt. Id de Chaldæis exiſtimant, qui, quod Scriptura *n* dicit, Abram cum aliis *eductum de Vr Chaldæorum*, exponunt de igne, in quẽ Abram, & Aran, accuſante eos impio patre Thare apud Nemrod regem, coniectus fuerit, quod more Chaldæorum noluerint ignem adorare: cuius Traditionis meminit Lyranus in Geneſim *o*, & Hieronymus lib. de Traditionibus Hebraicis *p*, & Rabbi Moyſes in ſuo Directorio *q*, ex quodam libro perantiquo de Agricultura Ægyptiaca, & confirmari poteſt ex hiſtoria Eſdræ *r*, vbi Leuitæ orantes inter alia dicunt: *Tu ipſe Domine Deus, qui elegiſti Abram, & eduxiſti eum de igne Chaldæorum, & poſuiſti nomen eius Abraham ſ.* Tamen hic ignis nomen, vel irrepſit ex margine in textum, tanquam interpretatio nominis Vr, vel ponitur pro tribulatione, vt alibi in Scriptura: eſſe enim Vr vocabulũ ciuitatis, & dictam traditionem ſibi non cõſtare, demonſtrat Pererius noſter *t*.

Gentiles plurimi ignem pro Deo coluerunt.

m Leui. 6. 12.
n Gen. 11. 31. & c. 15. 7.

Abram de Vr Chaldæorum quomodo ſit eductus.

o c. 11.
p in Gen.
q lib. 3. c. 30.
r lib. 2. c. 9. 7.
ſ Gen. 17. 5.

Nobis autem ſufficit, quod Chaldæi ignẽ coluerint. Et hoc ſatis indicant rit⁹ illi impij traducendi filios per ignem, quaſi ita expiarentur ab illo, vt aliquo nomine: de quibus ritibus libri *u* Regum, Paralipomenon *x*, & Ezechiel *y*.

t Tom. 2. in Gen. lib. 16. Diſp. 15.

Ritus impius traducendi filios per ignem vnde manarit.

u 4. Reg. 16. 3. c. 17. 17. & 21. 6.
x 2. Paral. 28. 3.
y c. 16. 20. & 20. 31.

Hoc idem de aliis illum ſimiliter cęlo lapſum colentibus memorat Ammianus *z* Marcellinus, quem ſempiternis foculis cuſtodirent, cuiuſque portio exigua vt fauſta præterierit Aſiaticis regibus. Prodit de Cappadocibus Strabo *a*, apud eos Magos fuiſſe multos, quos Pyrethos vocabant, & Pyrethia ſepta ingentia, in quorũ medio ara eſſet, in qua Magi & cinerem multum, & ignem inextinguibilẽ ſeruarent. Narrat is etiam de Pyręo, hoc eſt, igneo Athenarum propugnaculo, quod conditum erat in ſaxo vetuſto, ibique templum Mineruæ, & lucis inextinctæ lychnus, Virginũque cuſtodum domus. Etſi Plutarchus *b* in Prytanęo ignem ſempiternum cuſtoditum ſcribit à matrimonio ſolutis. De Ægyptiis refert Diodorus *c*: de Perſis idem Strabo *d*, & Curtius *e*, & Pauſanias *f*, & Procopius *g*: de Romanis res compertiſſima eſt *h*, à quibus ignis ille Veſta vocabatur,

Qui & quot populi ignem coluerint.

z lib. 23.
a lib. 15.
b in Numa, & in Probl. c. 95.
c lib. 1.
d ſupra.
e lib. 4.
f 1. Eliac.
g lib. 2. de bell. Perſic.
h Plutar. ſup. Virg. 4. Æneid. Ouid. Faſt. & alibi plurimi.

quem Veſtales virgines curabant, & tuebantur De Britannis Solinus *a*, de aliis alij, quorum Tiraquellus illuſtrans Alexandrum ab Alexandro mentionem facit *b*.

cap. 36.

[illegible]

Sed antiquiſſima huius ſuperſtitionis origo à Chaldæis, vt dixi, manauit, de quorum Myſteriis Iamblichus diſſerens, *Sacerdos*, inquit, *ad ignem aſcendit intelligibilem, quod tanquam finis omni præſagio, ſacrificioque debet eſſe propoſitum.*

Reperimus in Eccleſiaſticis hiſtoriis, ſancti Spiritus in aliquos aduentum, ignis illapſu indicatum eſſe. Illuſtria exempla ſunt in Anaſtaſio *c* Presbytero, & in Epiſcopo *d* Formellenſe, dum vterq; ſacrificaret. Poſſet huc etiam referri viſio Spiritus ſancti exhibita Sergio Patri ſancti Romoaldi, vt eſt in huius vita *e*, & quod Ephrem, teſte Amphilochio, vidit in concionantis os Baſilij igneam linguam intrare.

Spiritus ſancti illapſus per ignem indicatus.

c ex Men. Ruſ. d Baron. tom. 7. anno [illegible]

e cap. [illegible]

Scitè Cyrillus Alexandrinus *f* reſpondet Iuliano, non ideo nos abſtinere à victimis, quod ignis de cœlo non deſcendat ſuper eas, ſed quoniam vmbræ ac figuræ ceſſarunt, & in noſtrum ſacrificium deſcendit inuiſibilis ignis, qui eſt Spiritus ſanctus illuſtrans Eccleſiam. *Exorciſmo tanquam igne pellitur ſpiritus malignus, qui plerumque clamat*, Ardeo, inquit Auguſtinus. *g*

f L. 10. in Iul.

In noſtrum ſacrificium deſcendit Spiritus ſanctus.

g in [illegible]

Seditque ſupra ſingulos eorum.] Syrus legit, ויתבחו *vitbechu*, id eſt, *ſederunt*, linguę videlicet. Si retineatur numerus ſingularis, aut de igne intelligendum erit, cui linguæ ſimiles erant, aut de ſpiritu vehemente. Non de hoc loquitur ſacer Scriptor, quoniam ventus non inſidet, vel manet: & tota conſtructio violenta eſſet, & nimis remota. De igne autem loqui eum meli⁹ eſt, vt intelligamus, quoniam perinde eſt, ac ſi de linguis igneis, ſeu habentibus quandam ſimilitudinē ignis loqueretur: vel verbum ſingulare non referetur ad linguas, ſed ad rem ſignificatam per illas, hoc eſt, ad Spiritum, vt Gagneius exponit. Cyprianus ait *h*: *Et viſæ ſunt illis linguæ diuiſæ quaſi ignis, qui & inſedit in vnumquemque illorum. Seſſio hæc*, inquit Nazianzenus, *i*, *regiæ in Spiritu ſancto dignitatis excellentiam deſignat, eiuſque ſuper Sanctos requietem, quandoquidem Deus quoque pro throno Cherubinos habet k.* Idipſum ibi interpres eius Nicetas obſeruat, & Elias Cretenſis exponens aliam eiuſdem orationem *l*, & Beda in hunc locum.

Spiritus ſanctus ſedit ſuper Apoſtolos.

h in l. Teſtim. [illegible]

i Orat. 44. de Pentecoſt.

k Pſal. 79. 2. Pſa. 98. 1. Exo. 25. 18. & ſeq.

l ora. 6. de Spiritu ſancto.

Qua in parte corporis reſederint linguæ igneæ pro eo tēpore, quo reſederunt, quod ſine dubio exiguum fuit, ex ipſa hac hiſtoria non cōſtat. Tamen Patres affirmare videntur in capite, & eſt omnino veriſimile: quamuis nonnulli indicant os ſiue labra, quaſi ſe linguæ intra os linguamq; inſinuarent. *In ſpecie linguarum ignearum*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *m*, *ſedit ſuper illos, vt nouæ coronæ ſpirituales per linguas igneas imponantur capiti illorum.* Cæſarius *n* Nazianzeni frater comparans cum Ioanne Baptiſta Ioannem Apoſtolum, inter alia dicit: *Ille* (Ioannes Baptiſta) *diuinum & ſacroſanctum Spiritum in ſpecie columbæ o vidit tantum ſuper Verbum in carne baptizatum ex cælis volantem: hic autem* (Apoſtolus) *in ſpecie linguæ ignis ſuper ſuum ipſius proprium accepit caput vna cum Condiſcipulis in die Pentecoſtes.* Anaſtaſius *p* Sinaita ſeſſionem iſtam cōparat cum eo, quod dicitur in Geneſi, quod *q Spiritus Domini ferebatur, ſeu incubabat ſuper aquas, eas nempe cogens & vniens, quoniam aquæ populos Gentium præſignificabant; hæ vero linguæ inſidentes ſuper Apoſtolos deſtinatos ad prædicandum Gentibus.*

In qua parte ſederit Spiritus ſanctus in forma linguarum.

m Catech. 17.

n Dialog. 3.

o Matth. 3. 16. Ioa. 1. 32. Mar. 1. 10. Luc. 3. 22.

p lib. 9. de Hexaem.

q Gen. 1. 2.

Ammonius *r* Alexandrinus ſediſſe linguas expoſuit ſuper capita, quoniam ordinabātur Apoſtoli orbis magiſtri; quæ ordinatio fit in capitib⁹: alludit nempe ad antiquiſſimum ritum, quo ſuper capita corū, qui ordinantur Epiſcopi, imponūtur Euangelia aperta, vt meminit Dionyſius *s*, Anacletus *t*, Clemens *u*, & alij, vt habetur in Pontificali Romano.

r in Acta.

Apoſtoli per Spiritum ſanctum ordinabuntur orbis magiſtri.

s cap. 5. eccl. hierar.

t epiſt. 2.

u 8. Conſt. c. 4.

Non ducitur firmū argumentum ex ſeſſione, etiamſi ſtabilitatem, firmamque Spiritus ſancti manſionem cum Chryſoſtomo, & aliis interpretemur, pro confirmatione in gratia conceſſa Apoſtolis: de pluribus enim accipiendus eſt deſcenſus hic Spiritus ſancti, inter quos fortaſſe Nicolaus erat, qui à Diaconatu, & Fide defecit, iuxta nonnullorum ſententiam. Potius id efficeret promiſſio Chriſti *x*: *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, qui maneat vobiſcum in æternum*, hoc eſt, perducendo etiam ad vitam æternam, vt Rupertus *y* exponit, & Toletus *z*; quāuis aliter alij. Et ſane non ſecus iiſdem promiſit fore *a*, *vt vſque ad finem ſeculi cum ipſis eſſet*; hoc eſt, dum duraret mundus, præſideret toti Eccleſiæ. Quanquam non dubitem Apoſtolos plane cōfirmatos eſſe in gratia. De re duorum teſtium Enoch & Eliæ, cum prædicabunt, exiet ignis *b*, & deuorabit inimicos eorum. Sic primis his teſtib⁹ contingere oportuit. Ambroſius *c* comparat cū igne illo ſacro, quem abſconderunt Hebræi, & cum euaſiſſet aqua, rediit in priſtinam naturam *d*.

Ex ſeſſione non colligitur ſtabilitas.

x Ioan. 14. 16.

y ibidem.

z ibidem.

a Matt. vlt. 20.

b Apoc. 11. 5.

c 3. Offic. 18.

Si quæras, cur ſuper Chriſtum Spiritus ſanctus vt columba deſcenderit, non ſub ſimilitudine ignis aut linguæ, Gregorius *e* reſpondet his verbis: *In columba ſuper eum apparere debuit Spiritus, qui non veniebat, vt peccata iam per zelum perſequeretur, ſed adhuc per manſuetudinem toleraret. Et contra ſuper Diſcipulos in igne debuit Spiritus ſanctus demonſtrari, vt hi qui erant ſimpliciter homines, atque ideo peccatores, cor contra ſemetipſos ſpiritalis feruor accenderet, & peccata, quibus Deus per manſuetudinem parceret, ipſi in ſe per pœnitentiam punirent.* Non excludit tamen alios, qui Spiritum ſanctum accipiūt, & columbinam ſimplicitatem ac puritatem cum ardore æmulationis, quam indicat notari per ſerpentem, cuius prudentiam Chriſtus *f*, vult nos ſimul imitari. Eſt vero ſerpens igneæ, ac feruidæ naturæ, & partitam linguam quaſi trilinguis habet.

d 2. Mach. 1.

Cur Chriſtus in ſpecie columbæ non ignis Spiritum ſanctum acceperit.

e homil. 30. in Euang.

f Mat. 10. 16.

Aliam cauſam innuit Cyrillus *g* Ieroſolymitanus, vt columba deſignaret pueros, & innocentes, & pueros paruulos, qui naſcuntur ex *h* Spiritu ſancto, & blandiore aquæ elemento: quaſi ignis ſignificet tribulationem, atq; pœnitentiam, iam ſemel poſt regenerationis Sacramētum peccantibus neceſſariam. Deniq; in Chriſtum non deſcendebat Spiritus ſanctus, vt aſcenderet, & veluti ab igne attraheretur, quia ipſe Deus erat, DEVS *i autem ignis conſumens eſt*: non vt eum loqui doceret, quia *diffuſa k erat gratia in labiis eius*, ſed vt teſtimonium perhiberet de Chriſto, cuius proprietas eſt, *mitem l eſſe & humilem*: ſimulque id animal amoris ſymbolum, carmen ſemper amatorium immurmurans, amorem Patris (amor vero Spiritui ſancto attribuitur) in Chriſtum declarabat; necnon erga ſponſam Eccleſiam *m*, cuius in Baptiſmo perſonam Chriſtus repræſentabat.

g Catech. 17.

h Ioan. 3. 5.

i Deut. 4. 24.

k Pſa. 44. 3.

l Matt. 11. 29. Eſa. 42. 2. 3.

m Cant. 1. 14. 4. 1. & 6. 1. 8.

Quia tamen Chriſtus repræſentat nos ipſos, non male Robertus Olcot *n*, vt igne ſplendo-

n lect. 123. in lib. Sapien.

Alia eiuſdem rei cauſa.

rem

A rem ſapientiæ, & potentiam cōtra perſecutores, & lingua eloquētiam; ita notauit patientiam columba deſignatā; vt Apoſtoli prædicarent Principibus per potentiam; Philoſophis per ſapientiam; populis, qui eos non intelligebant, per donum linguarum; & vincerent omnes tum dictis donis & virtutibus, tum in primis patientia.

a Lect. 14. Signum præſentiæ Spiritus ſancti quodnam ſit.
b Matth. 17. 5.
c lib. 1 in Act.

Idem Auctor a ſignum præſentiæ Spiritus ſancti cognoſci ait, *Si iniurias dimittimus, quod denotat columba: ſi pœnitentia lacrymis irrigamur, quod nubes in Transfiguratione* b: *ſi deſiderium habemus rerum æternarum, quod ignis.* Arator c, & poſt illum Beda atque alij dicunt columba ſignificari ſimplicitatem, B & vnanimitatem; igne ſuccenſam fidem, & feruentem in docentium præſertim mente amorem, in ore ſermonem. Lege etiam Amalarium in lib. de Eccleſiaſticis officiis d.

d lib. 1. cap. 40.

Verſus 4.] Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis.

Apoſtoli non carebant Spiritu ſancto quando eum acceperunt.
e Catech. 17.
f Ser. 3. de Pentecost.
g epist. 150. ad Hedib. q. 11.
h cap. 1.
i Luc. 24. 49.
k Act. 4. 33.
l 1. Cor. 12.
m cap. 2. 28.
n infra 16.

E*T repleti ſunt omnes Spiritu ſancto.*] Non carebant Spiritu ſancto, vt denotant Patres, præcipue Cyrillus e Ieroſolymitanus, Leo f, Hieronymus g, & alij, & nos ipſi capite priore h, ſed C maiore copia, & quantum ad nouos quoſdam effectus eum acceperunt: quod exprimunt, vt indicat Hieronymus, illæ dicendi formulæ, *indui virtute* i, &, *Baptizari Spiritu ſancto*, *qui daret verbum euangelizantibus virtute multa* k, quæ dicitur l *operatio virtutum, & gratia ſanitatum*, &c. Et idem denotat effuſio promiſſa per Ioelem m, citata etiam à Petro n: & vox Baptiſmi denotabat futurā repletionem donorum, & ſtationem Spiritus ſancti ſuper Diſcipulos.

o cap. 6. 6. 7.
p ibid. 4.
q Luc. 12. 49.

Eodem ſpectat *purgatio labiorum per igneas, & diuiſas linguas, ad prædicandum*, Eſaiæ o inſtar purius Euangelium; item quod non iam *ſuperliminare ſolum commouetur* p, *domusq; repletur fumo* erroris, & tenebrarum, veriq; ignorantia; D ſed Spiritu ſancto Eccleſia, vt Spiritus ſancti gratia, & feruore omnium credentium peccata purgentur, & igne Spiritus ſancti, quem Dominus miſſurum eſſe ſe dixerat q, prædicatura Chriſtum lingua ſanetur.

r Catech. 17. Cur baptiſmi voce Spiritus ſancti aduentus declaratur
s Ioan. 7. 39.
t Iſa. 58. 11. & Pſ. 14. 18.

Videtur Hieronymus mutuatus hæc ex Cyrillo Ieroſolymitano, qui vim præſertim facit in voce Baptiſmi. *Vt enim is*, inquit r, *qui mergitur in aqua, & baptizatur, vndiq; ab aquis circumdatur, ſic & illi à Spiritu baptizati ſunt perfectè. Nondum erat Spiritus datus, quando non erat Chriſtus glorificatus* s: tunc *flumina de ventre fluxerunt credentium, aquæ viuæ* t, hoc eſt, copia donorum ſpiritualium in intimo corde voluntatis, & rationis, & conſcien- E tiæ, cum ſcilicet Chriſto per Aſcenſionem maxime glorificato, miſſus eſt in Pentecoſte Spiritus ſanctus. Sic Auguſtinus u *flumina* intellexit; *etſi glorificationem Reſurrectionis dicat*: ſic Leo x. Sed Aſcenſione maxime glorificatum Chriſtum interpretans, & quidem propius ad mentem Chriſti, qui *ſi non abiret ipſe*, negauit Paracletum *venturum* y. Minus apte qui de morte exponunt, licet negandum non ſit, hanc quoque Chriſti glorificationem fuiſſe.

u Tr. 32 in Io.
x Serm. 2. de Pentecost.
y Ioan. 16. 7.
Spiritus ſancti infuſio, & diffuſio quid ſint.

Richardus de S. Victore in præclaro Sermone, quem ſcripſit de miſſione Spiritus ſancti, accurate tractat hanc materiam, & acute diſtinguit ſancti Spiritus infuſionem, diffuſionem, effu- A ſionem. Prima eſt, etiamſi minus infuat liquor, quam vas capere poſſit. Secunda, quando eo vſque profunditur, donec nulla eius pars vacua relinquatur. Tertia, quando quod infuſum eſt ſuperfluit, ita vt aliis quoque proſit.

Plenus gratia & Spiritu ſancto quomodo quis dicatur.

Subdit præterea Spiritu ſancto, vel gratia plenum dici, qui talem tantamve accipit, ad qualem, quantamve habitudinis ſuæ capacitate idoneus eſt: ſicut vaſculum plenum dicimus, quādo tantum capit, quantum capere poteſt, & plenus fons eſt, plenum flumen, pleni riuuli. Phraſi ergo Scripturæ, repleti Spiritu ſancto dici videntur ij ſoli, quibus ita datur, vt redundet etiam B foras in aliquo ſigno, vt Ioannes z Baptiſta etiam ab vtero matris, & beata Virgo a, & mater Ioannis b, & pater Zacharias c: ſeptem d Diaconi, Barnabas e, & Petrus f, & rurſus Diſcipuli g, & Stephanus h, & Paulus i, ſiue Saulus; Diſcipuli k omnes Apoſtolorum. Neque tamen abſolutè loquendo, plus eſt eſſe plenum Spiritu ſancto, quā gratia: ſolum enim Stephanum l & Mariam m, & Chriſtum n plenos gratia legimus, plures alios Spiritu ſancto, non quod Spiritus ſanctus, qui fons eſt, auctorque gratiæ, minor ſit gratia, ſed quoniam, qui Spiritu ſancto impleri dicuntur, non ipſo Spiritu, ſed dono aliquo Spiritus, quod ſeſe foras prodat in ſigno aliquo mirabili, C dicuntur impleri, tametſi etiam gratia ſimul iuſtificans dari intelligatur: qui vero gratia, ipſa præſertim iuſtificante, & aliis eius donis plenus eſt.

z Luc. 1. 15.
a ibid. 35.
b ibid. 41.
c ibid. 67.
d Act. 6. 3.
e 11. 24.
f 4. 8.
g 4. 31.
h 6. 5. & 7. 55.
i c. 9. 17. & 13. 9.
k c. 13. 52.
l c. 6. 8.
m Luc. 1. 28.
n Ioan. 1. 14.
Plenum eſſe Spiritu ſancto, & plenū gratia, differunt.

Hinc non ſequitur, Apoſtolos fuiſſe in gratia confirmatos.

Hinc colligimus primo, non ſatis poſſe ex iſta repletione; Apoſtolorum in gratia confirmationem (quod Carthuſianus tamen contendit) probari; ſiquidem non reſtringitur ad ſolos Apoſtolos, ſed extenditur quoq; ad alios, ex quibus, vt diximus, Nicolaus fuiſſe videtur, quem nonnulli reprobum putant.

Apoſtoli fuerunt in gratia confirmati.
o lib. de bened. Patriarch. c. 4.
p Hom. 17.
Sola Virgo immunis à peccato veniali iuxta fidem.
q Seſſ. 6. can. 23.
Ioannes Baptiſta talis eſſe creditur.
r lib. de natu. & gra. c. 36.
ſ lib. de Spir. & lit. c. a. & ep. 95.
t lib. 7. c. 9.
u apoſt. 2. de Chriſti prædeſt.

Quanquam de ea confirmatione nullus dubitat, & aperte inter alios affirmat Ambroſius o. Etſi quis negat ſecuros fuiſſe de gratia, vt Maca- D rius p Ægyptius, intelligendus eſt de quadam iactura non gratiæ in ſe, ſed feruoris ipſius per peccata aliqua venialia, à quibus ſolam beatam Virginem certum eſt immunem fuiſſe, iuxta mentem Concilij Tridentini q, & doctrinam Auguſtini r: quamuis de aliis neque Concilium neget, neque Auguſtinus ſ: immo de Ioanne quoque Baptiſta Galatinus oſtendit t, Catharinus u, & Driedo x ait poſſe defendi, Patreſque aliquando inſinuant, vt Gregorius y, & Beda z, & ſic credi cōmuniter ait Abulenſis a. Certe diſſenſio Pauli cum Barnaba b, & alia cum Petro c, non videtur caruiſſe aliqua culpa veniali.

Non omnes æqualiter Spiritum ſanctum acceperunt.
x li. de gra. & lib. arb. c. 5. p. 2.
y 3 Moral. c. 4. vel 5.
z ho. de decolla. Ioan. Bapt.
a Matt. 14. 4. 40.
b Act. 15. 39.

Deinde colligimus non etiam ſequi, omnes, qui modo hanc Spiritus ſancti plenitudinem E acceperunt, æqualiter accepiſſe, ſaltem ſi non de dono linguarum, aliiſve donis gratis datis agatur, quæ æqualia fuiſſe nihil vetat, ſed de gratia gratum faciente, ſiue iuſtificante, quæ concedi ſolet iuxta quantitatem & qualitatem diſpoſitionum in vnoquoque, quam in beata Virgine fuiſſe maiorem omnino credo, & in nonnullis, etiam ex aliorum numero, quam in aliis, veriſimile eſt.

Effectum ſacramenti Cōfirmationis omnes ſunt conſecuti.
c Gal. 2. 14.

Præterea probabile eſt proprium ſacramenti Confirmationis effectum, qui ſolet per id ex opere operato concedi, ſaluo tamen augmento pro ratione operis operantis, & diſpoſitionis, communicatum nunc eſſe ſine viſibilibus ſignis,

aut maaut materia, aut forma eiuſdẽ ſacramenti; ita vt oleo & balſamo, ſeu chriſmate ex his confecto reſpondeant linguæ igneæ. Nam vt per ignem in Scriptura ſignificatur ſapientia illũinans, & charitas feruens; ſic per oleum & vnctionem. Vt propterea *a* Chriſtum Pater *vnxiſſe dicatur Spiritu ſancto, & virtute*; & Ioannes Apoſtolus doceat *b*, *quod vnctio eius docet nos de omnibus*: ſimulq; oleum illuſtrat, fouet, emollit, penetrat, corroborat. Et quemadmodum per linguam formatur vox, eoque modo prodit foras confeſſio Fidei; ita balſami odor dum diffunditur, eandem Fidei proteſtationem denotat. Congruit huic coniecturæ nomen virtutis, qua induendos Chriſtus Diſcipulos promiſerat *c*, & qua ipſummet à Patre vnctum, Petri verbis paulo ante retulimus.

Confirmationis vero ſacramentum ita nominatur à firmitate, & viribus, & quaſi armis, quib. Chriſtianũ ceu militem ad ſpiritale bellum pro Fide inſtruit, & ad fortiter tolerandas pro eadem perſecutiones. Hæc tradit Hilari⁹ Arelatenſis *d*, qui ab aliis dicitur Euſebius Emiſſenus, tum de effectu ſacramenti iſtius, tum quod idem nunc per eum conferatur, quod tunc per Spiritus ſancti in Diſcipulos illapſum: de effectu vero loquitur eodem modo Melchiades Papa *e*. Lege Bellarminum *f*, & S. Thomam *g*. Verum de hoc ſacramento rurſum in capite VIII.

Nec vero error hic refellendus, cuius pridem ante mentionem fecimus, & meminit inter alios Auguſtinus *h*, Paracletum, quem Chriſtus promiſerat, Paulo ante omnes primo datum, vel Montano cum Priſcilla, vel Manichæo. Non item reor, nunc primum Dæmonum principem ligatum in abyſſo *i*, prout Rupertus tamen tradit *k*, niſi hunc de manifeſtiore quodam vinculorum effectu interpretemur: credimus enim tum ſaltem in vincula coniectum, quando Chriſtus confixus eſt in cruce.

Apparuit nunc miſſo Spiritu ſancto, & deinceps Chriſti diuinitas longe magis, quam prius per quæuis alia ſeu argumenta, ſeu miracula, nec licuit ita Iudæis aduentum illum Spiritus ſancti in Pentecoſte calumniari. Demonſtrat hoc Laurentius Gulielmus Sauonenſis ex ordine S. Franciſci, tribus vltimis capitibus libri tertij de Triumpho Diuinitatis Chriſti, cuius opus, vna cum aliis ſimilis argumenti, manuſcriptum legi in Bibliotheca Collegij noſtri Romani.

Poſtremo colligimus, plenitudinem iſtam Spiritus ſancti non in eo conſiſtere, quod ipſamet perſona Spiritus ſancti ſubſtantialiter communicata ſit: nec enim intelligitur, quæ alia eſſe poſſit ſubſtantiæ Dei communicatio ſubſtantialis, quæ creaturæ fiat, quam in perſona: cõſtat vero ſolam Filii perſonam communicatam eſſe hypoſtaticè per Incarnationem; & cõmune Theologorum axioma eſt, opera omnia externa, quæ nempe extra Deum ſunt, communia eſſe tribus perſonis S. Trinitatis.

Quare paſſim refelli ſolet Magiſter ſententiarum *l*, Spiritum ſanctum eſſe, quo diligimus Deum & proximum, ita vt ipſemet hos actus operetur immediate, aliarum vero virtutum per virtutes. Nam, omiſſis aliis argumentis, Paulus ait *m*, *Charitatem diffuſam eſſe in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*, virtutem charitatis diſtinguens à Spiritu ſancto; & ponit charitatem inter fructus ſpiritus ſancti *n*. Plura dixi in Diſputatione de Charitate, & de Gratia: & lege Gregorium de Valentia *o*, in ſecunda ſecundæ, & Bellarminum in controuerſiis *p*: qui bene reſpondent ad teſtimonia Scripturæ, & Patrum, præſertim Auguſtini, Deum dici charitatem *q*, ſed qua nos diligit, &c.

Videtur tamen idem Auguſtinus, & alij quidam agentes de Spiritu ſancto dato in Pentecoſte (alia enim difficultas in quolibet tempore, & initio locum habet) velle ſecundum præſentiam, & eſſentiam, ac ſubſtantiam datum eſſe, prius autem, vel poſtea, ſolum per dona. Etenim Nazianzenus *r* poſtquam dixit Spiritum ſanctum datum & ante Paſſionem, & poſt Reſurrectionem, & tandem in Pentecoſte, ſubdit: *Verum obſcurius primũ in eis efficax erat, ſecũdo expreſſius, nunc vero plenius, vtpote qui non iam actu præſens ſit, vt prius, ſed eſſentia, vt ſic loquar, adſit, ſimulque verſetur.* Auguſtinus *s*, *Affuit ergo*, inquit, *in hac die fidelibus ſuis non iam per gratiam viſitationis, & operationis, ſed per ipſam præſentiam maieſtatis, atque in vaſa non iam odor balſami, ſed ipſa ſubſtantia ſacri defluxit vnguenti.* Didymus *t* Spiritus ſancti diuinitatem probat, quia eo Apoſtoli, aliique ſcribuntur fuiſſe impleti: *Nemo autem*, inquit, *ſiue in Scripturis, ſiue in conſuetudine, plenus creatura dicitur.*

Hæc ſunt loca Patrum, hique Patres, qui maiorem in hac re difficultatem facere videntur, alia n. eorundem teſtimonia, alioſq; Patres prudens omitto, in quibus facilior eſt intelligentia. Eadem porro ſolutio afferenda eſt, quæ ab interprete *u* Nazianzeni ſcitè, ſane & accommodate affertur. *Quod autem dixit*, inquit, *Auctorem exponens (vt ſic loquar) ad præmolliendam hanc vocem (eſſentialiter) dixit, vt minus propriè atque exactè prolatam, propter aptioris dictionis penuriam. Neq; enim eſſentialiter cum Filio Spiritus ſanctus in Apoſtolis habitauit, verum per diuinam inhabitationem, igneaſque linguas, atque afflatum illum, per quem nihil non poterant, ſanctique Spiritus expletionem dicere quiſpiam poſſet, cum eſſentialiter cum ipſis eſſe, ac verſari. Nam cum Filius corpore ſenſibili atque conſpicuo nobiſcum conſuetudinem habuiſſet* (eadem habet ipſemet Nazianzenus) *par erat, vt Spiritus quoque corporaliter appareret, quemadmodum etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum ignearum. Et cum Chriſtus ab iis, quæ humanitati aſſumptæ conueniebant poſt Reſurrectionem ad ea, quæ Deo conueniebant, reuerſus eſſet, ſuaque gloria, quam ante ſuſceptum ſalutis noſtræ negotium habebat, reſtitutus eſſet, &c. Spiritum ad nos poſt Chriſtum deſcendere oportebat.* Huc vſque Nicetas, qui cum de reuerſione Chriſti eo modo loquitur, eget & ipſe commoda interpretatione, de ſtatu prorſus libero à conditione mortali, &c. Eodem modo paucis verbis reſpondere videtur Auguſtinus *x*, cum ait, *quod ante Pentecoſten, & Reſurrectionem habebant, Diſcipuli Spiritum ſanctum occulte, non manifeſte atque euidenter, ſicut in ſigno viſibili*, propter quod ſignum quodammodo dici poteſt Spiritus ſanctus datus eſſentialiter, & ſubſtantialiter; neque propterea tamen non reipſa tanquam efficiens cauſa donorum præſens erat Pater, & Filius, ſed per attributionem, ſicut eorum efficientia, ita & ratione eorum, præſentia peculiaris fuit Spiritus ſancti. Vnde alio loco idem Auguſtinus *y*: *Quis porro*, inquit, *audeat opinari, niſi quiſquis inſeparabilitatem penitus* TRINITATIS *ignorat, quod in aliquo habitare poſſit* PATER *&* FILIVS, *in quo non habitet* SPIRITVS *ſanctus, aut in aliquo* SPIRITVS *ſanctus, in quo non ſit* PATER *&* FI-

---

a Act. 10. 38.

Chriſtus quomodo ſit vnctus à Patre per Spiritum ſanctum.

b 1. epi. 2. 27.

c Luc. vlt. 49.

Confirmationis nomen & effectus.

d hom. de Pentecoſt.

e in epiſt. de myſter. ar. 3. c. Spiritus ſanctus.

f tom. 2. l. de ſacram. Confir. cap. 8.

g 3. p. q. 72. a. 2. ad 1.

h de agone chriſtiano. ca. 28.

Dæmon quãdo in vincula coniectus eſt.

i Apoc. 20. 2.

k li. 10. in Ioa.

Chriſti diuinitas poſt aduentum Spiritus ſancti maxime claruit.

Perſona Spiritus ſancti ſubſtantialiter communicata non eſt.

Error Magiſtri ſententiarum, Spiritum ſanctum eſſe charitatem.

l 1. diſt. 17. lit. B. & S.

m Rom. 5. 5.

n Gala. 5. 22.

o Diſp. 3. q. 23. puncto 1.

p li. 1. de grat. & lib. arbi. c. 9. & 8.

q 1. Ioa. 4. 16.

Quinam Patres dicant Spiritum ſanctum in ſubſtantia Apoſtolis datum.

r orat. 4. quæ Pentec.

s Serm. 185. de Tempor.

t lib. 1. de Spiritu ſancto.

u Nicetas.

Quid eſt eſſentialiter Spiritum in Apoſtolis habitare?

x Tract. 74. in Ioan.

y epiſt. 57. Pater & Filius in quo habitant, in eo Spiritus ſanctus habitat.

Solus Deus implet creaturas.

lius: Didymus deniq; ſeipſum optime explicat, dicens, *plenos nos dici non poſſe aliqua creatura, ſed Deo & Spiritu ſancto, quia hic ſolus eſt, qui implet vniuerſas creaturas, & qui pleni ſunt eo, cum conſummatè acceperunt: implet autem non ſeipſo formaliter, & ſubſtantialiter, ſed dono quod producit.* Certe ante Pentecoſten plena erat Spiritu ſancto Elizabeth, filius ac vir eius: non ergo proprium eſt feſto Pentecoſtes, vt propter plenitudinem Spiritus ſancti, dicatur aduenisse ſubſtantiales. Lege S. Thomam *a*, qui hoc idem recte docet, ſimul tamen contendens dari ipſam perſonam, ſed non ita vt ſubſtantialiter vniatur. Gregorius *b* legit hunc locum quaſi dicatur quod Spiritus ſanctus cecidit; caſum vero interpretatur inopinatum aduentum; ſicut & cum verbum ſuper quempiam Prophetam cadere dicitur.

a 1. part. quæſt. 43. art. 3.

b 2. Mora. 23. vel 30.

c cap. 1. Nomen ſpiritus quid ſignificet.

Spiritu ſancto.] Occurrit hactenus non ſemel nomen Spiritus ſancti, de quo præter dicta ſuperius *c*, hæc accuratius notanda ſunt. Quid nomen ſpiritus ſolitarie ſumptum ſignificet, notiſſimum eſt, & ex ſubſtantia pertenui, quamuis materiali, qualis eſt aer, & halitus, & ventus; quales etiam qui in animali dicuntur animales, aut vitales ſpiritus; translatum eſt ad ſignificandum rem omnino immaterialem, & incorporeã. Idcirco argumentabatur Christus *d*: *Palpate & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet.* Ne me videlicet aut Angelum, aut animum eſſe arbitremini: intelligit enim genus per ſpeciem, hoc eſt, omne corpus.

d Luc. vlt. 39.

Spiritus pro voluntate & animo ſumitur.

Non raro ſumitur pro voluntate, & pro animo, ſeu mente, vt omittam iram, extaſim, vim ad aliquid, gratiam ſeu donum ſpirituale, vel Dei reuelationem & ſenſum, ſcientiamve, aut legem, ac ſtatum ſpiritualem, & Diabolum; quarum acceptionem in Scripturis loca notat Emmanuel Sà in Indice; & multas huius vocis ſignificationes Nazianzenus *e*, quod ab alijs antea expoſitę ſint, omittere ſe profitetur: afferunt vero, præter Eliã Nazianzeni interpretem Didymus *f*, Cyrillus *g* Ieroſolymitanus. Baſilius *h*, & alij.

e orat. 6 de [illegible] f [illegible] g [illegible] h lib. [illegible]

Cur nomen Spiritus ſancti ſit tertiæ Trinitatis perſonæ proprium.

i 5. de Trin. c. 11. & 15. c. 19.

Cur vero tertiæ perſonæ Trinitatis nomen Spiritus ſancti, quod de Patre & de Filio proprie dici poſſet, tributum ſit, Auguſtinus *i* cauſam reddit, vt ex nomine, quod vtrique illi conuenit, vtriuſque communio ſignificetur, quorum & donum dicitur. Conſentit etiam Rupertus in Ioannem *k*, & Alcuinus lib. de Trinitate *l*. S. Thomas *m* præter iſtam rationem, aliam etiam aſſignat, quoniam proprium eſt amoris, per quem Spiritus ſanctus procedit, quod moueat, & impellat voluntatem amantis in amatũ. Nomen autem ſpiritus in rebus corporeis impulſionem, & motionem ſignificare videtur: ſanctitas vero illis rebus attribuitur, quæ in Deum ordinantur, & amoris eſt omnia in Deum referre. Adde quod ad voluntatem, quę eſt prima virtutum ſedes, pertinet ſanctitas: per voluntatem vero procedit Spiritus ſanctus, & quod, vt Elias *n* ait, Spiritus ſanctus ſanctificet, & ſanctitatis fons ſit.

k cap. 4.

l lib. 1. c. 6.

m 1. p. q. 36. a. 1.

n in Nazian.

Spiritus nomen cum articulo Spiritum ſanctum denotat.

o lib. de Spir. ſancto.

* lib. de Spir. ſancto.

p Mich. 2.

q [illegible] Simp. quæſt. 1.

Spiritus Dei vel Domini ſignificat Spiritum ſanctum.

Sunt qui volunt, nomen ſpiritus abſolute poſitum, & maxime cum articulo Græco τὸ πνεῦμα, ſignificare ſemper in Scriptura Spiritum ſanctum. Id videtur ſentire Athanaſius *o*, Didym⁹ *, Hieronymus *p*, Auguſtinus *q*, qui tamen Auguſtinus loquitur de Spiritu Dei, aut Domini, cum quo addito, Spiritum ſumi ſemper pro tertia perſona Trinitatis, docet Baſilius *r*. Hoc quidem conceſſerim; attamen ſpiritum abſolute poni aliquando repetio pro malo, & mendace *ſ*.

r hom. 3. Hex.

ſ 3. Reg. 22. 21.

Spiritus ſanctus non ſuppoſitum, ſed creatum donum quandoque ſignificat.

Interdum Spiritus ſanctus non ſuppoſitum ſignificare videtur, ſed aliquod creatum donum, vt cum Dauid *t* orans ait: *Spiritum ſanctum tuum ne auferas à me*, etſi ſenſus quoque eſſe poteſt de tertia ipſa perſona Trinitatis, cui diuina in homines inſpiratio, & afflatus per attributionem adſcribitur.

t Pſal. 50. 13.

Spiritus ſanctus etiam ſubſtantialiter pro tota S. Trinitate ſumitur.

u Mat. 1. q. 4 [illegible]

x Mat. 1. 20. Luc. 1. 35. & in Symbolo.

Quoties autem Spiritus ſanctus pro ſuppoſito diuino accipitur, tertiam perſonam ſignificat iuxta magis communem ſententiam: à qua recedit Abulenſis *u*, docens, cum Chriſtus de Spiritu ſancto conceptus dicitur *x*, intelligi totam Trinitatem, ſeu ſubſtantialiter, non perſonaliter nomen intelligi. Immo addit, quandocunque fit mentio in Scriptura de Spiritu ſancto, niſi ſimul exprimantur aliæ perſonæ, aut aliqua illarum, iam dicto modo Spiritum ſanctum nos intelligere debere. Agnoſcit tamen contrariam opinionem eſſe, vt dixi, communem aliorum Doctorum tam antiquorum, quam recentiorum, proptereaque illam reuerenter recitat, & exponit, vt ſciamus, quomodo Spiritui ſancto Incarnationis opus deputetur. Iuſtinus *y* quidem *Spiritum ſanctum, quem superuenturum Gabriel in Mariam pollicitus eſt* *z*, interpretatur ipſummet Filium Dei, qui poſtea quoque vocatus ſit *virtus Altiſſimi obumbrans.* Verum vt ſecundum, quod plures habet aſſertores, quos illius loci Interpretes, vt Maldonatus & Toletus, proferunt, concedatur, primum aduerſatur cõmuni ſententiæ.

y Apolog. 1.

z Luc. 1. 35.

Vbi Apoſtoli varijs linguis loqui cœperint.

Et cœperunt loqui varijs linguis.] Poteſt hoc dici per Anticipationem, ita vt non in cœnaculo ipſo loqui cœperint, erant enim omnes Galilæi, aut Iudæi. Poteſt quoque fieri, vt ibidem locuti ſint, propter vim magnam Spiritus, & quoniam inter illos erant, qui plures linguas callebant, vt Barnabas Cyprius *a*, Nicolaus Antiochenus *b*: & deniq; pro vario Spiritus ſancti inſtinctu, hic vna ſibi prius ignota lingua loquebatur, & ab illo intelligebatur, qui vel antea tenebat eandem, vel etiam ignorabat. Hæc poſterior ſententia veroſimilior eſt, neq; vidi, qui contradicat: & fauet quod cœpiſſe dicuntur, quaſi Spiritus ſancti effectus ibi prodierit, & foras deinde eruperit.

a Act. 4. 36.

b infra 6. 5.

Spiritu ſancto plenus nõ poteſt ſe continere, quin diuina loquatur.

c Luc. 1. 41. & 67.

d c. 2. 28.

Non poteſt ſe continere Spiritu ſancto plenus, quin diuina loquatur, & exclamet, vt videre fuit in Prophetis, in vtroq; parente Ioannis *c*, in ſene Simeone *d*.

Varijs] Ἑτέραις, *alijs, & diuerſis, & externis.* Siriace, בלשן לשן *beleſchan leſchan*, id eſt, *lingua & lingua.* Hebraiſmus eſt, quo nunc hac lingua, nũc illa Apoſtoli locuti perhibentur, & ſingulis linguarum generibus. Quo fit, vt donum linguarũ in hoc fuerit, vt loqui poſſent diſtinctis linguis, non autem vt ſemel, ac ſimul vnius tantum voces formando, à diuerſarum linguarum hominibus intelligerentur: quanquam ne id quidẽ negatum fuit, quando neceſſitas exigebat, vt fortaſſe quando Petrus conuertit modo tria *e*, modo quinque millia *f*.

In quo poſitum donum linguarum fuit.

e Act. 2. 41.

f infra 4. 4.

Chriſtus habuit linguarum donum.

g 1. contra Gentes.

h 3. p. q. 7. art. 7. ad 2.

Arnobius *g* de Chriſto affirmat, cum concionaretur, ſimul intellectum eſſe à diuerſarum linguarum hominibus, ſanctus vero Thomas *h* dono ipſo linguarum, quod habebat, non eſſe vſum, quia ſolis Iudæis prædicabat.

Vtrumq; doni linguarum nunc dati modum concedit Gloſſa vtraq; in hunc locum, & Beda; B. quoque Thomas in ſumma, Nazianzenus ſolum primum modum admittit, necnon hoc loco Caietanus, quoniam cenſendum potius eſſet alioqui miraculum in audientib. quam in loquẽtibus, & loquentes exiſtimati ſunt ebrij. nempe quaſi qui diſtinctis linguis loquerentur. Lege etiam Viguerium in Inſtitutionibus a. Secundum modum ſequitur Carthuſianus, & ſatis indicat Cyprianus b. Chryſoſtomus quoq; & Oecumenius, præterea Baſilius c Seleucienſis, & Arator d.

Negat Chryſoſtomus fuiſſe Diſcipulos quid eſſet verbi gratia, Parthicè loqui, ſed eos qui audiebant: & Oecumenius ſolam à Diſcipulis rem ac ſententiam, quam loquebantur, cognitam eſſe, ſeu magnalia Dei. Vtitur Carthuſianus exemplo manna *, cuius erat nõ in ſeipſo varius ſapor, ſed in guſtantibus: ad quod manna quodammodo alludere voluiſſe vidẽtur mirabundi auditores, cum dixerunt inferius e: *Quidnam vult hoc eſſe?*

Conciliandæ ſunt opiniones ad eum quem dixi modum: præſertim cum qui vnam aliquã tradunt vno loco, alibi aliam etiam concedant, vt Chryſoſtom⁹, qui de diſtinctis linguis diſtinctè, & clare docet f. Sed cum præcipuus effectus doni linguarum, in diſtinctarum linguarum vſu verſetur; hinc factum eſt, vt effectum iſtum Patres, vt plurimum, ſolum expreſſerint, vt præter citatos, Ambroſius g. Auguſtin⁹ h, Leo i, Chryſologus k, Gregorius l, Cyrillus m Ieroſolymitanus.

Comprobatur hoc ab Ambroſio ex Pſalmo n: *Non ſunt loquelæ neq; ſermones, quorum non audiantur voces eorum*: à Nazianzeno ex teſtimonio Prophetæ o, *Quoniam in alijs linguis, & in labijs alijs loquar populo huic*, quem Prophetam Chryſoſtomus Eſaiam nominat: &, quod magis eſt, Paulus p tanquam in lege ſcriptum profert, ſumens ibi legem pro toto veteri Teſtamento, & intelligens Eſaiam, in quo ſimilia plane leguntur nunc in capite 28. q vbi Cyrillus ad hoc propoſitum exponit, & Chryſoſtomus in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus. Lege Leonem Caſtro in Eſaiam, qui citat præterea Tertullianum r, adde Epiphanium in hæreſi Marcionis ſ, & Haymonem t.

Accedit quod Paulus de ſeipſo teſtatur: *Gratias ago Deo meo, quod omnium veſtrum lingua loquor*: & quoties de dono linguarum meminit, id deſcribit tanquam facultatem diuerſas linguas formandi u. Et ita etiam ſupponit hæc eadem noſtra hiſtoria agens de eodem dono conceſſo Centurioni, & alijs x, atque Epheſiis quibuſdam y. Chriſtus item, cum inter ſigna, quæ eos qui crederent ſequerentur, hoc poſuit: *linguis loquentur nouis* z.

Præcipua quidem cauſa collati huius initio doni fuit, propter prædicationem, ſed ſimul etiam vt conuenientes in vnam Eccleſiam gentes inuicem ſe intelligerent, meliuſq; conſociarentur.

Quocirca nemo dubitet B. Virginem gratia hac gratis data donatam eſſe, quod affirmant diſertè Albertus a, & B. Antonin⁹ b, eliciturq; ex eorum ſententia, qui illam omnium, qui eius ætate viuebant, oraculum ac magiſtram nominant, ad quã vndiq; vel venerationis vel doctrinæ cauſa concurreretur. Ignatius c noſtræ religionis magiſtrã vocat: Rupertus d Apoſtolorum: Ambroſius e Ioannis: Bernardus f Euangeliſtarum.

Immo valde probabile eſt, pridem ante in B. Virgine fuiſſe linguarum donum cognitum eſſe tum excipiendo Magos g, tum cum in Ægypto peregrinata eſt h. Ita tenet Suarez i, merito Caietanum k reiiciens negantem habuiſſe B. Virginem vſum huius gratiæ. De Magdalena cum ſodalibus idem exiſtimo, quos hiſtoriæ produnt in Maſſilienſe litus eiectos Euangeliũ prædicaſſe.

Cęterum tot linguarum impertita cognitio eſt, quot in orbe erant, non quot duntaxat Ieroſolymis, vt innuit Glycas l ex auctoritate Chryſoſtomi. Pacianus m enumerans centum viginti n, reſpectum habuiſſe videtur ad congregatos in cœnaculo, quaſi non ſinguli omnes, ſed tantum ſingulas acceperint. Nõ poſſumus exacte ſcire, quot in linguas o labium illud vnum linguaq; vna ante turrim Babel quaſi diſſecta fuerit: Eccleſia autem infra actionem Miſſæ de Pentecoſte, *innumeras* fuiſſe, id eſt, multas numero indefinito. Ambroſius p conceſſum aſſerit: *loquelas omnium nationum, quæ igneæ eſſent; vt non eſſet dubium per diuinam inſpirationem animis fidelium rudem affectum, rationabilem ſermonem miniſtrari, non minus in pace, quam in tempore tribulationis, pro quo Chriſtus promiſit* q.

Falſa vero eſt Philaſtrii r opinio, quam, vt ille contrariam, damnat Alphonſus ſ à Caſtro, velut hæreticam; re vera plura idiomata ſemper fuiſſe, quia tamen omnia omnes intelligerent tanquã vnum habitum eſſe. Nam licet vulgo duæ ac ſeptuaginta cenſeantur ab Hebræis, & ex noſtris ab Epiphanio t, Hieronymo u, Auguſtino x, Proſpero y, Arnobio z, & Clemente * Alexandrino, & Beda a, Adone b, & alijs: attamen idẽ Clemens c recitat Euphori, aliorumq; hiſtoricorum opinionem de ſeptuagintaquinque linguis. Origenes d tam multas inducit, quam erant gentes multæ, quibus Angeli præſides illas indiderunt, quarum gentium numerum definire perdifficile eſt: qua de re conſule Pererium e, atque etiam Cardanum f, & antagoniſtam eius Scaligerum g, Genebrardum in Chronologia, Petrum Bongum h, qui eas diſtinctè numerat, ſicut & Auctor i altercationis Eccleſiæ & ſynagogæ.

Gentiles ipſi neſcio quid odorati ex vetere vel fama, vel Scriptura de confuſis linguis hominũ, inſigni epitheto hominem μέροπα appellauerũt, hoc eſt, voce diuiſum, vt Epiphanius k, & Heſychius l annotauerunt. Etſi alij rationem nominis dant articulationem vocis m, & proprium voci cuiuſq; hominis ſonum. Nicolaus de Cuſa n ait *adeo fuiſſe copioſam primam dicendi artem ex multis ſynonymis, vt omnes, quæ ſunt poſtea diuiſæ linguæ, continerentur in ipſa, ipſeque Adam, ſi quis illi loqueretur, omnes intelligeret, cum omnia vocabula impoſuerit, & multis peritia linguarum ſubito conceſſa ſit.* Hæc mihi cuncta dubia ſunt: nec ſatis mihi perſuadeo tam varias linguas in vna illa, qua loquebatur Adam & poſteri ante diuiſionem ipſarum, contentas aliter fuiſſe, quam vt in matrice, atque confuſo quodam modo: ſed & incertum valde, an Adam linguarum donum habuerit, quæ tunc non erant diſtinctæ. Nomina vero, quæ ipſe indidit, procul dubio eius duntaxat erant linguæ, qua loquebatur.

Conſtat tantam linguarum multitudinem & perturbationem ſuperbiæ atque coniurationis hominum iuſtiſſimum à Deo ſupplicium immiſſum o. Decuit igitur ad confœderandos in vnam ſpiritualẽ quaſi arcem Eccleſiæ populos, diſtinctarum cognitionem linguarum communicari, vt à complurib. Patrib. obſeruatum eſt, præſertim à Nazianzeno p, Cyrillo q Ieroſolymitano, Auguſtino r, Cypriano ſ, Gregorio t, Aratore u, Nyſſeno x, Chryſoſtomo y, Hieronymo z.

a 1.p. ſ.1.v.1.
b Ser. de Spir. ſancto.
c Sermo. de S. [illegible] Tom. 8. Serm.
d l. 1 in Acta.
Manna quomodo figuram doni linguarum geſſerit.
* Exod. 16. 14. Sap. 16. 20.
e verſ. 12.
f hom. 35. in 1. Corin. 14. & [illegible] de Spiritu ſancto.
g [illegible] 62.
h Tract. 32. in Ioan.
i Serm. 1. de Pent.
k Sermo 85.
l hom. 30. in Euang.
m Catech. 17.
n Pſal. 18. 4.
o Eſa. 28.
p 1. Cor. 14. 21.
q verſ. 11.
r 5. contr. Marc. c. 8.
ſ Confutat. 13. & 14.
t in 1. Cor. 14. 21.
Probatur donum linguarũ fuiſſe cognitionem diuerſarum linguarum.
u 1. Corin. 14. [illegible]
x c. 10. 46.
y c. 19. 6.
z Marc. 16. 17.
Cur donum linguarum traditum fuerit Apoſtolis.
a in Mariali, [illegible] Miſſus eſt. [illegible]
B. Virgo dono linguarũ ornata.
b 4. par. ſum. Tit. 15. [illegible]
c Epiſt. 1.
d l. 1. in Cant.
e [illegible]
f [illegible] Miſſus eſt.
g Matth. 2.
B. Virgo donum linguarum habuit ante Pentecoſten.
h Matt. 2. 14.
i 3. tom. q. 37. diſp. 20. ſect. [illegible]

k 3. par. q. 27. art. 5.
Apoſtoli receperunt tot linguarum donum, quot in orbe erant.
l in Annal.
m in epiſtol. ad Sympron.
n Act. 1. 15.
o Gen. 11. 1. & c. 10. 5.
p ep. 33.
q Matt. 10.
[illegible]
Quot linguarum genera fuerint, quãdo primum facta eſt linguarum diuiſio.
d hom. 11. in Numeros.
e Tom. 1. in Gen. lib. 16.
[illegible]
Homines cur μέροπες dicti.
f l. 2. de ſubtil. [illegible]
Nicolaus de Cuſa de primæ linguæ copia quid ſenſerit.
[illegible]
i cap. 7.
k in Panar. [illegible]
l in Lexic.
m [illegible]
n in compendio. [illegible]
o Gen. 11. 6. 7. 8.
p orat. 44. de Pent.
q Catech. 17.
Linguarum confuſio cur facta.
r Ser. 187. de Temp.
ſ l. de Spir. ſancto.
t hom. 30. in Euang.
u l. 1. in Act.
x orat. de S. Spir.
[illegible]

Alterius vitæ lingua quæ futura.
a Soph. 3.
b in Sophoniam.
c hom. [illegible] in Numeros.
d in 1. Cor. c. 13.
[illegible]
* in Harmonia [illegible]

Non eſt præſentis, ſed futuræ vitæ *labium in omnibus vnum à Deo promiſſum* apud Sophoniam *a*. quam linguam Hebræam interpretantur non Rabbini modo, teſte Hieronymo *b*. & Origene *c*. & Haymone *d*. verumetiam Ioannes Maior *e*. & Michael Palatius *f* in tertium ſententiarum, Sotus in quartum, Georgius Venetus *, Bonauentura Bertramus in comparatione linguæ Hebraicæ, & Aramicæ, Petrus *g* Galatinus, Ioannes *h* Viguetius, Viualdus de Monte Regali *i*, Ioannes de Selua *k*, Petrus Bongus *l*.

Linguarum diuerſitas cur manſerit poſt Spiritus ſancti miſſionem, & ad quid vtilis.

Quicquid de hoc ſit, omnium autem linguarum Beati peritiſſimi erunt) interim placuit Deo diuerſas linguas manere, etiam cum Spiritum ſanctum miſit, quia hæc ipſa diuerſitas, quamuis peccati quædam pœna, vtilis tunc fuit humano generi, *vt habitando orbi terrarum* (ſic Proſper *m* loquitur) *daret incolas malæ congregationis opportuna diſperſio*, & modo etiam commodi, ſi ſapimus, reportamus, vt, quod Caſſianus *n* ſapienter notauit, *eiuſmodi diſcordia fragilitatis nos noſtræ commonefaciat, quam ſæpe noxia quædam concordia nos facit ignorare, & meminerimus rectè damnatam ſuperbiam*, qua factum eſt, *vt non intelligeretur*, inquit Auguſtinus *o*, *homo iubens homini, qui noluit intelligere, vt obediret Deo iubenti*.

Commoda quæ linguarum diuerſitatem conſequuntur.

Maior quoq; naſcitur ex hominum inuicem ſe non intelligentium, ideoq; diuerſas orbis partes incolentium, humani victus commoditas, & copia: vtq; exoriente aut belli, aut peſtis clade, morbique exitialis, non eodem omnes loco, quos ibi facile vna lingua contineret, ſimul intereant: poſtremò, vt improborum ſocietas, quã colloquia fouent, diſſoluatur, iuxta votum illud Pſalmographi *p*: *Præcipita Domine, diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate.*

p Pſal. 54. 10.

Qui voluere orbi imperare, [illegible] gentium quibus imperabant, linguas callere.
q Val. Max. lib. 2. c. 2. Aug. 19. de Ciuit. c. 7.
r lib. 8. c. 7.
ſ lib. 17. c. 17.

Veruntamen propter allatam prius cauſam, maximè decuit donum linguarum inprimis illis Eccleſiæ cunabulis concedi. Romani rerum domini, vt prius Græci, enixè curarunt, Latina vt lingua vbiq; propagaretur cum Imperio *q*. & Mithridates, vt quos ſub imperium ſuum cogeret, obſequentiores ſibi redderet, [illegible] ſtuduit, hoc eſt, viginti duarum prouinciarum lingua loqui nullo vſus interprete, vt proditum eſt à Valerio *r* Maximo. & Gellio *ſ*: eodemq; nomine Cleopatram Plutarchus celebrat, & Amalaſuntham Theodorici Oſtrogothorum regis filiam Sabellicus *t*. & Platina *u* laudat, illam præterea [illegible] Caſſiodorus *x*; aliosq; alij *y*. Vt ſcitum illud videatur veterumque Turcarum cæteroqui illiteratiſſimorum prouerbium: *Quot quis linguas calleat, totidem illum viros æquiualere z.* Ennium tricorde Gellius *a* appellaſſe ſeipſum ſcribit, quod linguam teneret Græcam, Oſcam, Latinam. Varro nominabat Maſſilienſes trilingues, vt memorant Hieronymus *b*. & Iſidorus *c*, quia Græcè, Latinè, Gallicè loquerentur. Galli hodie, diuerſas ediſcunt libenter, facileque linguas. Eorum igitur poſſidet quodammodo quis corda, quorum ſcit linguam: atq; vt ante dixi, quorum debebat cor eſſe vnũ, oportuit linguarum etiam dono. Incommoda varietatis linguarum ponit Auguſtinus in libr. *d* de Ciuitate Dei. Plinius autem. *Tanta*, inquit, *loquendi varietas efficit, vt externus alieno non ſit hominis vice. Immo vt quidam dixit, familiarius quis cum cane, quam cum peregrina lingua homine loqui.*

t lib. 2. Enneade 5.
[illegible]
a lib. 17. c. 17.
b Præf. in 2. ep. ad Gal.
c lib. 15. Etym. c. 1.
d 19. c. 7.

e Serm. 1. de Pent.
Vbi Deus magiſter eſt, citò diſcitur quod docetur.

Sed ò *quam velox eſt ſermo ſapientiæ*, inquit Leo *e*, *& vbi Deus magiſter eſt, quam citò diſcitur, quod docetur: Non eſt adhibenda interpretatio ad audiendum, non conſuetudo ad vſum, non tempus ad ſtudium, ſed ſpirante vbi voluit Spiritu veritatis, propriæ ſingulorum gentium voces factæ ſunt in Eccleſia ore communes.* De hoc diuino munere præceſſiſſe vaticinium Iſaiæ *f* videtur, quo Paulus quoque vtitur *g*: *In loquelis enim labij, & lingua altera loquetur ad populum iſtum.*

f Iſa. 28.
g 1. Cor. 14. 21.
Donum linguarum non eſt neceſſarium.

Coacta iam congregataque, ac benè coaliita Eccleſia, & omnium loquente Gentium linguis, non eſt neceſſarium hoc donum tanquam ordinarium, vt neq; virtus miraculorum, ſeu ſignorum (inter quæ illud à Paulo *h* numeratur) quemadmodum etiam ab Auguſtino *i* animaduerſum eſt. Irenæus *k* refert *audiſſe ſe multos in Eccleſia habẽtes prophetica charismata, & per Spiritum vniuerſis linguis loquentes*, &c. quod ex eodem etiam recitat Euſebius *l*. Sed neq; prædicatoribus noſtris nũc in orbe nouo concedi id videmus, vel quia abundamus magis quam primi religionis fundatores, copia interpretum Chriſtianorum, vel quoniam expeditiorem habemus peregrinas illas linguas ediſcendi rationem; vel quia firmata iã ſatis Eccleſiæ tot alijs in locis auctoritas, ſicut aliorum miraculorũ, ita doni huius præſidio non adeo indigeat. Lege Ioſephũ Acoſta noſtrum *m*.

h 1. Cor. 12. 10.
i [illegible] de Temp.
k [illegible]
l lib. 5. Hiſt. c. 7.
Cur in nouo orbe dono linguarum prædicatores careant.

m lib. 1. de procur. Ind. ſalut. [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible]
Dono linguarum qui excelluerunt in Indijs, & alibi.
q in vita.
r in vita.

Quanquam nec miracula omnino nulla ibi fiunt, & doni linguarum aliqui interdum effectus apparent, vt de hac re tota diſſerens demonſtrat Thomas *n* Bozi* in ſuis ſignis Eccleſiæ Dei, exemplo noſtri Xauerij *o* in Iaponia, Aloyſij *p* Bertrandi, & Martini Valentini in India Occidentali, & ſuperioribus aliquot ſeculis B. Vincẽtij Ferrerij. Adde S. Bernardinum *q* in Concilio Florentino Latinè agentem à Græcis proprij dũtaxat idiomatis gnaris intellectum. Adde S. Antonium Patauinum *r*, quẽ pro expeditione Terræ ſanctæ concionantem coram Pontifice, diuerſæ ſimul nationes intellexerunt: adde Venerabilẽ Ephrem *ſ* Syrum, cui Baſilius Græci ſermonis peritiam tẽporis momento impetrauit, cum ille in huius concionantis ore igneam linguam conſpexiſſet. Prima vero Græca verba quæ protulit, hæc fuerunt: Σῶσον, ἐλέησον, ἀνάστησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ἐν τῇ σῇ χάριτι. *Salua, miſerere, reſuſcita, & cuſtodi nos tua gratia.* Adde Pachomium, qui vt conſuleret monacho ex vrbe Roma conſilij cauſa venienti ad ipſum, impetrauit à Deo linguarum dona miſſa de cœlo ad eum epiſtola.

Baſilius B. Ephrem [illegible] linguæ Græcæ impetrauit.
[illegible]

Iuuenis paſtoritius qua ratione linguarum notitiam fuit adeptus.

Adde paſtoritium iuuenem natione Liburnũ, qui cum ex peſte, quę Romę graſſabatur, putaretur penè mortuus, ſtatim ad ſe reuerſus nunciauit domino ſe in cœlo intellexiſſe, quos, & quot peſtis deletura eſſet ex ea domo: & vt fides dicẽti haberetur, oſtẽdit ſe linguas omnes didiciſſe: dictoq; reſpondit euentus: ipſe n. quidem poſt biduum extinctus eſt, ſecuti autem ſunt illum, quos morituros ſignificauerat *t*.

t [illegible]
Linguarum ſtudia quibus ſcripta ſunt ſacra volumina maximè facienda.
u [illegible] de Magiſtris.

Hinc porrò elicere poſſumus linguarum ſtudium, & ſcientia, quib. maximè conſcripta ſunt ſacra volumina quanti fieri debeat, quamq; meritò à Clemente Papa V. in Concilio Vienneñſi academijs Romanæ, Bononienſi, Pariſienſi, Oxonienſi, & Salmanticenſi cõmendata ſit *u* inſtitutio ſeu prælectio Hebraicæ, Græcæ, Arabicæ, & Chaldaicæ linguæ. Qui profectò Clemens præfatus aliquantulum ibi, quantum ei deſiderium communis omnium ſalutis ineſſet, & quantum adhoc linguarum iſtarum eſſet neceſſaria cognitio, ſic loquitur: *Ideoque illius cuius vicem in terris (licet immeriti) gerimus, imitantes exemplum, qui*

ituros

ituros per vniuerſum mundum ad euangelizandum Apoſtolos in omni linguarum genere, fore voluit eruditos, viris Catholicis notitiam linguarum habentibus, quibus vtuntur infideles, præcipue abundare ſanctam affectamus Eccleſiam, qui infideles ipſos ſciant & valeant ſacris inſtitutis inſtruere, Chriſtianorumque Collegio, per doctrinam Chriſtianæ fidei, ac ſuſceptionem ſacri baptiſmatis aggregare.

Huiuſmodi linguarum peritia, quam quidam modo, vt quondam Iudæi, Ioſepho teſte in fine Antiquitatum, tanquam profanam, & ſeruilem vituperant, Hieronymo celebritatem, Eccleſiæ magnam vtilitatem peperit Auguſtinus *a* vero, quam ſit neceſſarium Græcam & Hebræam ſcire, grauiter monet. Verum de hoc argumēto diligenter diſputant Lindanus *b*, & Salmeron *c*, & Villauicentius *d*, & Cano *e*.

a 2. de Doct. Chriſt. c.11.
b de opt. ge. interp. Scrip. lib. 3.
c Tom. 1. Proleg. 13.
d de ſtudio Theolog. lib. 2. c. vlt.
e 2. de locis Theol. c. 15.

Reſtat vna dubitatio: Quid interpretatio ſermonum differret à dono linguarum, quidue interpretari & linguis loqui, & cur Apoſtoli vterētur interpretib. vt Marco Petrus, vt teſtis eſt Papias apud Euſebium *f*, & Irenæus *g*, & Hieronymus *h*, & Glaucia, vt ſcribit Clemens Alexandrinus *i*, Paulus Tito, vt eſt apud Hieronymum *k*, & quare idem Paulus vſum doni linguarum reprehendere videatur.

Donum linguarum quid ab interpretatione ſermonum differat.
f 3. Hiſt. c. vlt.
g lib. 3. c. 1.
h de Script. Eccl. in Mar.
i 3. Strom.
k epiſt. 150. q. 11.

Linguis *l* loqui paſſim (vt hoc poſtremum quæſitum breuiter expediamus) & extra neceſſitatē vetat Apoſtolus, *ne quod erat donum datum in ſignum infidelibus, vt crederent*, in ſcandalum ipſorum, propter vanam ita loquentium ſine fructu oſtentationem, verteretur. Si quis vero lingua illorum vteretur, agens de rebus diuinis apud quos concionabatur, prophetare dicebatur potius, quam loqui linguis, hoc autem erat, cum audientes loquentis ſermonem nō percipiebāt; & loquens, myſteria etiam, ac ſublimia proferebat, quæ inferius *m* in iſto capite vocantur *magnalia Dei*.

Cur Apoſtolus linguis loqui vetet.
l 1. Cor. 14. 2. & ſeq.
m verſ. 11.

Quod ſi inter illos, quorum quis proprio loqueretur ſermone, per donum Spiritus ſancti aliqui forte reperirentur diuerſarum nationum, & ignari illius linguæ, qua loquens vtebatur, pro his opus erat interprete ad leuādum doctori laborem, multoque magis tam pro iiſdem quam pro aliis, ſi res doctor ſublimiores, & difficiliores propoſuiſſet, vt notat Theodoretus *n*, & vt epiſtolæ vno idiomate ad vnam datæ Eccleſiam, aliis communicari in alia verſæ idiomata poſſent. Lege Baronium in Annalibus *o*, & Petrum Steuartium in epiſtolam primam ad Corinthios *p*.

Quid eſt prophetare apud Apoſtolum, & quid loqui linguis. Interpretatio ſermonis quid ſit.
n in c. 14. 1. ad Cor.
o Tom. 1.
p in c. 14.

Prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis.] Græcè deeſt, ſanctus; Syrus hæc ſic habet, איכנא דרוחא *echma, deruchà*, id eſt, *Prout Spiritus ille*, nimirum qui paulo ante cum epitheto ſanctus nominatus fuerat. Neq; enim nudæ voces erant, & inanes, ſed grauidæ ſententiis, turgentes afflatu diuino, inflammatæ cœleſti igne, denique apophthegmata & oracula, vt loquitur Chryſoſtomus, & Oecumenius.

Qualia eſſent quæ loquebantur Apoſtoli.

Promiſerat quidem Chriſtus *q dandum ſuis quid loquerentur, ita* [illegible] *non eſſet præmeditandum, quoniam non ipſi, ſed Spiritus Patris locuturus eſſet in eis*: ſed agebat de tempore perſecutionis: nunc Diſcipulis ſubminiſtratur illuſtratio Spiritus ſancti etiam pro ſimplici prædicatione, per peculiare priuilegium, tanquam primis magiſtris Eccleſiæ, quique per ſe rudes erant ac idiotæ, & prædicandi munus habebant à Chriſto iniunctum, nec habebant, poſtquam Chriſtus ab eis diſceſſerat, à quo doctore diſcerent: & tandem hac ratione, doctrinæ eorum fides maior habenda erat, tanquam diuinæ magis, quam humanæ.

q Mat. 10. 19. 20.
Chriſtus promiſit ſe daturum Apoſtolis quid loquerentur.
Apoſtoli quo eguerunt magiſtro ad prædicandum.

At vero poſtea reliquos prædicatores, doctoreſq; *r attendere oportet lectioni, exhortationi, & doctrinæ, ac inſtare in illis*: Scripturam diſcere, *vtilem ad docendum, arguendum, corripiendum in iuſtitia* *, *paratos ſ eſſe ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti rationem de ea, quæ in ipſis eſt ſpe, & fide: Animam t præparare, vt Dominus linguam gubernet, quoniam non ſit reuelatio cum neceſſaria non eſt*, vt ait Chryſoſtomus *u*.

Reliqui prædicatores ſtudio & doctrina indigent.
r 1. Tim. 4. 16.
* 2. Tim. 3. 16.
ſ 1. Pet. 3. 15.
t Pro. 16. 1.
u hom. 34. in Matth.

Porro cum dicitur Spiritus ſanctus loqui in aliquo, aut dare eloqui de rebus, ac ſententiis, non de verbis ab ipſis prolatis (niſi cum dictat ſacram Scripturam) non de formandis vocibus, organiſve mouendis, ſicut dæmon facit in arreptitiis, aut bonus Angelus in corporibus aſſumptis, aut etiam in aſina Balaam *x*, in qua tamen, vt in ſerpente *y* locutum Malum quidam volunt (de qua re tota Martinus Delrius *z*) intelligendus eſt. Nam Diſcipuli ipſi erant, qui loquebantur & tacebant, cum volebant: & verbum internum concipiebant, idq;, vt exprimerent, externa organa mouebant. Tamen quemadmodum *Caiphas a non à ſemetipſo locutus dicitur, ſed propheta ſſe, cum eſſet Pontifex anni illius*; ſic quia Spiritus ſanctus dabat Diſcipulis, quid loquerentur, dicebatur ipſe loqui, & non illi, cum tamen illi loquerentur.

Quomodo ſanctus Spiritus loquatur in hominibus.
x Num. 22. 28.
y Gen. 3. 1. & ſeq.
z lib. 2. Diſqu. mag. diſp. 18. q. 8.
a Ioan. 11. 51.

Differentia eſt, quod Caiphas neſciebat quid diceret, Diſcipuli ſciebant, ſicut & communiter Prophetæ, cuius contrariū neſciens reuera quid diceret, docuit Montanus (Priſcilliano Bernard' de Lutzemburgo *b* tribuit errorem eundem) putans eos in extaſi, & cordis amentia ventura dixiſſe, nihil eorum quæ dicebant, intelligentes, quod refellit Hieronymus *c*, & nos in noſtris ad Eſaiam Commentariis.

Inter Apoſtolos & Caipham loquẽtes differentiam.
b in catalog. hæreticorum.
c in c. 1. Eſa.

Recte igitur de Spiritu Domini Sapiens *d* ſcripſit, quod *replens orbem terrarum* per præſentiam, *& continens omnia* per potentiam, *ſcientiam habet vocis* per ſcientiam omnium, quæ dicuntur, & cuiuſcumque linguæ, inquit Robertus Olcot *e*, & etiam Gloſſa, & Bonauentura. Quæ ſcientia vocum, vt acute explicat Richardus de S. Victore *f*, comprehendit ſcientiam quoq; rerum. *Semper enim, inquit, plenam cognitionem vocum comitatur ſcientia rerum, ſed non ſemper cognitionem rerum comitatur etiam ſcientia vocum: & Adam* g, *qui rebus nomina impoſuit, priuſquam vocabula eſſent, rerum ſcientiam habuit.*

d Sap. 1. 7.
Spiritus ſanctus quomodo ſcientiam habeat vocis.
e Lect. 6. in c. 1. Sap.
f Sermon. de Spiritu ſancto.
Scientiam vocum comitatur ſcientia rerum.
g Gen. 2. 19.

Similiter non omnis vox ſermo eſt, ſed latius illa patet; vt propterea ad amplitudinem ſcientiæ ſignificandam, eam potius vocis eſſe Sapiens dixerit, quam ſermonis. Hāc fortaſſe plenitudinem ſcientię Diſcipulis communicatæ ſignificarunt vocum; & ſermonum linguæ de cœlo emiſſæ formatrices.

Vox latius patet quam ſermo.

Non ſoli Prophetæ, & Scriptores ſacri egent diuina inſpiratione *h*, ſed laudatores Dei, quos, vt id faciant, illud in primis orare conuenit cum Eccleſia: *Domine i labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam*, quæ verba in cuiuſq; orationis principio Hebræos præmittere, teſtis eſt liber eorum, qui dicitur Berachoth.

h Luc. 1. 15. 70. 2. Pet. 1. 21.
i Pſ. 50. 17.

Porro tametſi tantam Diſcipuli copiam hunc receperint Spiritus ſancti; tamen non auſim, quod Iacobus de Valentia *k* ſcribit ſuper Magnificat, affirmare illos vidiſſe diuinam eſſentiam

Apoſtoli tũc non viderunt diuinam eſſentiam.
k pag. 1121. col. 1.

a 2. Cor. 12. 4.

per modum tranſeuntis, & *audiſſe arcana verba, quæ non licet homini loqui a*, perinde poſtea Paulum, nec aliter Ioannem myſterium S. Trinitatis adeo perſpicue declaraturum fuiſſe: nam melior pars Theologorum de omnibus negat, in hac vita mortali Dei eſſentiam vidiſſe. Concedo tamen id, ſi cui concedatur, concedendum Deiparæ, quod eodem eam tempore, ac alias etiam ante feciſſe, idem Auctor concedit. At Ioannem Patres & Eccleſia *b* fluenta Euangelij, & arcana omnia de Dominici pectoris fonte potaſſe aſſerunt.

B. Virgo diuinam vidit eſſentiam, ſi cui id concedendum eſt.

b *in eius officio ad Laudes.*

B ***Verſus 5.*] Erant autem in Ieruſalem habitantes Iudæi, viri religioſi, ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt.**

Habitantes Ieruſalem quomodo intelligendi.
c *Exod. 23. 17. Deut. 34. 24. 2. Paral. 8. 13.*
d *Act. 22. 3.*
e *verſ. 9. & ſeq.*
f *orat. 44. de Pent.*

E*Rant autem in Ieruſalem habitantes Iudæi.*] Habitabant non tanquam indigenæ, ſed vt inquilini, ſiue qui ad ſacrificium ter iuxta legem c aſcendebant, ſiue qui ad tempus ibi ſtudiorum cauſa commorabãtur, vt Paulus ſecus pedes Gamalielis *d*, vt etiam patet ex diuerſarum nationũ Synagogis inferius in capite ſexto *e* Nazianzenus *f*, quoniam participium Græcum κατοικοῦντες, indicat ſedem, & habitationem firmam, quæ tot nationibus, quæ paulo poſt enumerantur, non conuenit, eius ſignificationem mitigat, dicens (*ſi cui intellectus hic placet*) *neq; enim*, inquit Nicetas interpres, *perpetuo habitabant, ſed tum celebrandi Feſti cauſa conuenerant.*

Chryſoſtomꝰ velle videtur hos eſſe fixos habitatores, ait enim *patriam, domum & cognatos reliquiſſe, atque hac ratione ſe, quod mox ſequitur, religioſos oſtendiſſe.* Gloſſa interlinearis *habitatores* exponit, quod nomen per modum habitus ſignificat, ſed prior ſententia melior: & Chryſoſtomum Oecumenius in omnibus fere ſequens, intelligere videtur de pietate in ter obeundo, vt diximus templo. Iudæi quandoq; κατ' ἐξοχὴν ſoli dicuntur Ieroſolymitanis *g*. Diuina prouidẽtia factum vt confluerent ad vmbilicum orbis ex omni natione: & Ezechiel *h* verbis Dei refert poſitam in medio Gentium, & regiones in circuitu eius. Vbi Theodoretus obſeruat cauſam eſſe, vt per Iudæos omnes homines beneficio Deus afficeret. Sic dicitur operatus ſalutem Deus in medio terræ *i*, de quo loco alibi.

g *Ioan. 11. 19. c. 12. 9.*
h *c. 5. 5.*
i *Pſal. 73. 12.*

Viri religioſi.] Ἄνδρες εὐλαβεῖς. Syrus, דדחלין מן אלהא *dedachalin men eloha*, id eſt, *qui timebant à Deo*, vel, *Timentes Deum*. Lyranus: *In cultu diuino deuoti.* Gloſſa ordin. *Ad diem feſtum collecti*: quem ſenſum citati modo Patres ſequũtur. Latina vox vſu Eccleſiaſtico certum in Eccleſia hominum ſtatum deſignat, qui peculiari ratione in Dei cultu verſantur, votis religati & reuincti. Sed ſignificatio iſta non eſt huius loci, verum latior illa, cuius etymologia eſt, vel à reeligendo, vel à relegendo, id eſt, diligenter tractando, vel à religando, id eſt, arctius obligando.

Religioſi quinam ſint.

Ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt.] Hyperbole eſt, ſed non credo par illi, quæ eſt apud Plinium *k*, qui citat Timoſthenem conueniſſe Coraxim vrbem Colchorum trecentas nationes, quæ diſſimilibus linguis vterentur. Et tamen conſtat Iudæos toto diſperſos orbe fuiſſe, quod Philo *l*, & Ioſephus *m*, teſtantur.

Ex omni natione, quomodo intelligendum.
k *lib. 6. c. 5.*
l *lib. cont. Flaccum, & lib. de leg. ad Caium.*
m *lib. 14. Antiq. c. 12.*

Diſperſio Iudæorum quando accidit.

Diſperſio hæc, & captiuitas non eſt Ægyptiaca, vel Babylonica, quæ iam abſolutæ erant; neq; Romana, quæ nondum aduenerat; ſed Antio-
A chena, ſub Antiocho rege haud pridem ante hæc tempora facta, vt Beda *n* obſeruat, & ante illum Nazianzenus *o*. Addit hic poſterior Pater, ex hac, & ex illis omnibus, & quibuſdam aliis exiliis factum eſſe, vt multi ſedes diuerſis in locis conſtituerint. Idem docet Lyranus.

n *hoc loco.*
o *orat. 44. de Pent.*

Gentium nomen de Iudæis vſurpatur.
p *c. 3. 8.*

Natione.] ἔθνους, quod nomen aliquando reddit Interpres per nomen gentis; ſiquidem & iidem dicuntur Ethnici qui Gentiles. Attamen latius patet hoc loco, comprehendens etiam Iudæos. Sic putant nonnulli, de Iudæis vſurpari nonnunquam Gentium nomen, vt apud Sophoniam *p*: *Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die*
B *Reſurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum, vt congregem gentes, & colligam regna, & effundam ſuper eos indignationem meam, omnem iram furoris mei.* Non enim hoc accidit Gentilibus, erga quos potius effuſa eſt largiſſima miſericordia, inquit noſter Ribera, nempe circa tempus excidij Ieroſolymitani, de quo ibi eſt ſermo, ſed Iudæis, qui ex variis prouinciis ac regnis conuenerant in Ieruſalem, vt adorarent de more in die Paſchæ. Eodem modo de Iudæis vſurpatur nomen Gentis aliis in locis *q*, in quibus cum Hebraicè libri ſcripti ſunt, reperitur Hebraica vox, גוי *goi*. Natio Latinè, auctore Feſto de iis dicitur, qui non aliunde venerunt, nullamque à maioribus ha-
C buerunt nobilitatem, ſed eum locum, vbi nati ſunt, incolunt. At latior hic ſignificatio.

q *Pſal. 105. 5. Ezech. 36. 13. Act. 2. 5. 19. Ioan. 11. 50.*

Quanta multitudo Ieruſalem in diebus feſtis conuenerint.
r *7. de bel. Iud. c. 17.*

Quanta porro eſſet in Ieruſalem præſcriptis illis tribus ſolennibus feſtis multitudo Iudæorum vndequaque confluentium, inde poteſt colligi, quod tempore obſidionis ſub Tito circa tempus Paſchæ auctor eſt Ioſephus *r* fuiſſe ibi vicies centena, & ſeptingenta millia eorum, qui puri eſſent, quibus liceret ſolum veſci azymis. Oportuit vero ingentem fuiſſe numerum aliorum, qui neceſſitate naturæ, aut alia ex cauſa minus puri eſſent.

Sub cœlo.] De hac loquendi formula dictum eſt c. 1. Eccleſiaſt. *ſ*

ſ *verſ. 3.*

D ***Verſus 6.*] Facta autem hac voce, conuenit multitudo, & mente confuſa eſt, quoniam audiebat vnuſquiſque lingua ſua illos loquentes.**

Quomodo ad vocem multitudo conuenerit.
t *4. p. Hiſt. tit. 6. c. 1. §. 4.*

FACTA *autem voce.*] *Soni tantum, inſtar venti vehementis*, vt placet B. Antonino *t*, qui velle videtur, ſono illo excitam eſſe multitudinem, tũque Apoſtolos linguis locutos, ita vt per πρόληψιν, ſiue Anticipationem commemorata ſit priꝰ ab Auctore locutio, & multitudo cõuenerit verſus cœnaculũ ad ſciſcitandum cauſam dicti ſoni. Fauet Syrus ita vertens, וכד הוא כלא הו *vechad haua cala hau*, id eſt, *& quando factus eſſet ſonus ille*,
E vel, *cumq; extitiſſet ſonitus ille*: ita etiam ſentire videtur Anaſtaſius Synaita *u*. Gloſſa interlin. & vocem Apoſtolorum, & ſonũ iam dictum intelligit, eodemq; modo Lyranus, & alij. Caietanus vero de ſola voce locutionis, vt proinde nõ poſuerit Lucas ſonum, ſed vocem. Media ſententia probabilior eſt. Nec obſtat nomẽ vocis, ſumitur n. non tantum pro ſono hominis articulato, & inarticulato cuiuſq; animalis, ſed etiam rei inanimatæ, quomodo dũ lex danda erat, *populus videbat voces x, & audiebat*, hoc eſt, *ſonitum tubæ, & tonitrui*, vt exponitur in Pſalm. 17. *y* & 1. Reg. 12. *z* & Pſal. 76. *a* & frequentiſſima eſt eiuſdẽ nominis vſurpatio in iſta ſignificatione, itaq; & locutꝰ eſt

u *lib. 3. in Hex.*

Vocis nomen quam late pateat.

x *Exo. 20. 18. Deut. 4. 33. & 36.*
y *verſ. 14.*
z *verſ. 17.*
a *verſ. 18. 19.*

Chri-

a Ioan. 3. 8.

Chriſtus de vento ſub nomine Spiritus *a*: *Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis.* Neque deſunt in profanis Auctoribus exempla.

Conuenit multitudo.] Aut ad cœnaculum, ſiue circa illud, aut in templum, aliumve publicum locum, quo Spiritu ſancto pleni concionabundi, variiſque linguis loquentes exierant, iuxta ea, quæ ſuperius dicta ſunt, & à Carthuſiano quoq; annotata.

Vſus concionandi in publicis plateis vnde cœperit.

Hinc forſan colligi poſſit vſus concionandi in publicis plateis, & campis, quem ſcimus habuiſſe S. Vincentium Ferrerium, & Bernardinum, Petrum Martyrem, & Antoniũ de Padua, & alios: imo conceſſum eſſe Prædicatoribus, ac Minoribus, conſtat ex iure Canonico *b*. De Carmelitanis etiam teſtis eſt Cardinalis *c*, & Ioannes Andreas *d*, & habetur in Priuilegiis Mendicantium *e*, necnon in noſtris.

b *Clem. dudum. de ſepult. & extr. inter communes de priuil.*

Concionandi locus proprius eſt templum, vt & orandi, non tamen ideo hæc alibi fieri eſt prohibendum.

c *in Clemen. dudum. §. ab olim. n. 1.*

d *Conſil. de Regularib.*

e *verbo, Prædicatores. §. 8. & 10.*

Concedimus locum aptiorem eſſe templum, vt dicemus infra *f*; tamen non ſunt proinde reprehendendi, qui aliis in locis idem vſurpant: ſic n. licet locus orationis proprie ſit Eccleſia, non idcirco male Paulus fecit ſignificans *g* *velle vt orent in omni loco.* Certum vero etiam eſt, vtiliter in foro ipſo Dei verbum inuitis obtrudi, qui eius audiendi cauſa nunquam in templum intrant.

Probatur id ex Scriptura.

f *c. 5. 20.*

g *1. Tim. 2. 8.*

h *Ruth. 4. 1. & 2. Reg. 15. 2. Iob. 31. 21. Pſ. 126. 5. Zach. 8. 16.*

i *Amos 5. 10.*

k *Prou. 1. 21.*

l *Matt. 22. 9.*

Denique non dubito, quin id Apoſtoli, Chriſtuſque ipſe factitauerint vetere Prophetarum exemplo, non tantum Iudicum iudicia in porta ciuitatis exercentium *h*, de quibus Prophetis mentio eſt apud Amos *i*: & in Prouerbiis *k* dicitur *ſapientia foris prædicare, & in plateis dare vocem ſuam, in capite turbarum clamitare, in foribus portarum vrbis proferre verba ſua.* Id ſibi etiam voluit Chriſtus in parabola *l*, in qua *miſſos dicit à patreſamilias ſeruos ad exitus viarum vocatum ad cœnam quoſcunque.*

Quomodo multitudo conuenit ad vocem aduentantis Spiritus ſancti.

Caietanus conueniſſe multitudinem ait Spiritu ſancto potius impellente, quam facta voce, *quia idem Spiritus, qui prouidit, vt tunc eſſent Iudæi, viri religioſi ex omni natione habitantes in Ieruſalem, prouidit etiam vt conuenirent facta hac voce.* Equidem id mihi perſuadeo, non ita tamen, vt perinde conuenerint in Spiritu, ſicut ſancti illi vetuli in templum Simeon, & Anna *m*, ſed ex quadam generaliore prouidentia Dei. Anaſtaſius Synaita *n* *congregationem aquarum*, quam narrat liber Geneſis *o*, allegoricè interpretatur de iſta multitudine, quæ à voce violenta Spiritus coacta ſit, & in vnam Eccleſiæ compagem vnita: vultque conuentum factum eſſe in ipſammet domum, ſeu in cœnaculum, vbi erant Apoſtoli. Theodoretus *p* quoq; multa hominum millia dicit conueniſſe ad domunculam illam.

m *Luc. 2. 27. 38.*

n *lib. 3. in Hexaem.*

o *c. 1. 9.*

p *Dial. Impatib.*

Qualis fuerit hæc multitudinis confuſio.

q *Gen. 11. 9.*

r *Exo. 20. 18.*

Et mente confuſa eſt.] Καὶ συνεχύθη, *& confuſa eſt.* Syrus legit, ואשתגשׁ *veſitheteguéſch, & conturbabantur, ſeu commotus eſt,* ſcilicet *populus*. Beda, & alij opponunt iſtam confuſionem confuſioni Babylonicæ, cum linguæ diſtinctæ ſunt *q*, & *confuſum eſt labium vniuerſæ terræ, & vocatum eſt nomen loci Babel*, Græcè σύγχυσις, id eſt, *confuſio*: quidam timori, quo populus correptus eſt, quando lex data eſt *r*. *Sermo eſt*, inquit Caietanus, *de confuſione non erubeſcentiæ, ſed ignotæ nouitatis repentinæ.*

Verbum Græcum συγχύνομαι, ſignificare poteſt perturbari, animo deiici, cõmiſceri inter ſe, & tumultuari. Chryſoſtomus, & Oecumenius admirationem, & turbationem interpretantur, & exiſtimaſſe ipſos rem ad extrema peruenisse, ob facinus, quod auſi ſunt in Chriſtum, & attonitos ſtetiſſe propter tam atrox homicidium.

ſ *orat. 44. de Pent.*

Nazianzenus dubitat an Apoſtoli vna lingua loquentes intelligerentur ab omnibus.

Quoniam audiebat vnuſquiſque lingua ſua illos loquentes.] Ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Nazianzenus *ſ* ita de hoc loco diſſerit: *Verum hic paulum conſiſte, atque addubita, quomodo diſtinguenda ſit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet puncto dirimendam. Vtrum enim audiebant ſua quiſq; dialecto, ita vt, verbi gratia, vox quidem vna reſonaret, certum multa audirentur, ſic videlicet pulſato, ac perſtrepente aere, pluribuſque vocibus, vt magis perſpicue dicam, ex vna voce effectis, an potius in hoc verbo* (audiebant) *punctum ſtatuendum eſt, atque hæc verba* (loquentes ſuis linguis) *cum his quæ ſequuntur, iungenda ſunt, vt ſic legantur,* loquentes linguis propriis, ſcilicet *audientium, hoc eſt, externis, qui ſenſus mihi magis arridet. Nam ſi priorem modum ſequamur, eorum potius, qui audiebant, quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit: & iuxta poſteriorem ſenſum, eorum, qui loquebantur, qui etiam temulentiæ inſimulantur, haud dubiè, quia ipſi Spiritus afflatu noui miraculi aliquid circa voces deſignabant.* Hæc omnia ſunt Nazianzeni. De re ipſa, eiuſque ſententia dixi ſuperius: quod attinet ad ſuppunctionem, video vtrouis modo fiat, vtrumque cohærere ſenſum poſſe. Et iuxta quidem opinionem, quæ Nazianzeno placet, τὸ ἤκουον, referri debebit ad τὸ λαλούντων αὐτῶν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, *audierunt loquentes ipſos propria dialecto*, ſiue *lingua*, hoc eſt, Apoſtolos, qui loquebantur iis linguis, quæ propriæ erant audientium, iuxtà eam, quam ipſe refellit, τὸ λαλούντων αὐτῶν, per abſolutos ablatiuos exponendum erit; *loquentibus ipſis*, hoc eſt, dum loquerentur ipſi, alij audiebant, perinde ac ſi illi propria audientibus lingua diſtinctè loquerentur. Itaque quamuis Nazianzeno adhæreſco, ad id tamen, vt Caietanus putat, textus ipſe non cogit, vt non etiam aliter ſentientes, eius ſe patrocinio tueri poſſint. Ratio potius Nazianzeni, quam hic & ſuperius attulimus, perſuadet, iterumque contendo per ſe donum linguarum fuiſſe, vt diſtinctis idiomatibus vterentur, qui id habebant: licet quandoque fieret, vt ſemel diuerſarum nationum homines alloquens, & vna quidem tantum lingua, intelligeretur ab ipſis haud ſecus, quam ſi diſtinctè ſeorſimque variis locutus eſſet linguis. Eſaias *t*, quem Paulus citat *u*, prædixiſſe videtur hoc linguarum donum: *Quoniam in aliis linguis, & in labiis aliis loquar populo huic, nec ſic exaudient me dicit Dominus:* quod n. non exaudierint, docent quæ ſequuntur. Dictum vero locum bene declarare, & confirmare ſenſum, in quo ab Apoſtolo citatus eſt, probat Leo à Caſtro auctoritate non modo Interpretum Hieronymi, & Septuaginta, ſed etiam expoſitione Chryſoſtomi *x*, Tertulliani *y*, Nazianzeni *z*, Ambroſij *a*, adde Epiphanium *b*. Sed hoc iam notaui priore verſu.

Accommodantur verba contextus ad vtrumque ſenſum.

t *c. 28. 11.*

u *1. Corin. 14. 21.*

x *orat. quod Chriſtus ſit Deus.*

y *5. contra Marcion. c. 8.*

z *orat. 44. de Pent.*

a *in 1. Cor. 14.*

b *in hæreſ. Marcio. confut. 3. & 14.*

Verſus 7.] Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes. Nonne, ecce, omnes iſti qui loquuntur, Galilæi ſunt?

Quid eſt hic ſtupere & admirari.

STVPEBANT *autem omnes, & mirabantur.*] Græce ſic, ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον. Ex quibus primum verbum ſignificat *extaſim, & emotã mentem*: erat enim res hactenus inuiſa, & inaudita. *Nihil admirandum*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *c*, *ſi vos ignoratis, cum & Nicodemus ignorabat Spiritus* *d* *aduentum*, &c. Gloſſa interlin. ſtu-

c *Catecheſ. 17.*

d *Ioan. 3. 4.*

porem cordis interpretatur, admirationem faciei, ſeu habitus & geſtus externi.

Operum Dei proprium, ſui admirationem concitare.
Quid ſit admiratio.

Proprium eſt operum Dei, vt admirationem ſui concitent, eorum ſcilicet, quorum cauſas rimari non poſſumus (eſt enim admiratio cum effectus cogniti ignoratur cauſa) & naturæ ordinē egrediuntur: quæ etiam proprie miracula à mirando dicuntur. Si philoſophiæ naturali principium dedit admiratio, multo magis diuinæ, quę, dum viuimus, ſola admiratio eſt, quoniam *a per fidem ambulamus*, quæ cauſæ viſionem & ſcientiā excludit. Sed nec in beatitudine quædam admiratio ceſſabit, propter Dei, quamuis viſi, incomprehenſibilitatem.

a 2. Cor. 5.7.

In beatitudine non ceſſabit admiratio.

Rudibus diuina ridicula videntur, ſapientibus admirabiliora.

Mirantur magis, qui rem attentius contemplantur, vt montis altitudinem, qui propius eum intuentur. Hinc illa Philoſophi cuiuſdam ſententia præclara & vera; *Nulla rudibus magis ridicula videri quam diuina: nulla rurſus ſapientibus admirabiliora, quam eadem diuina exiſtimari.* Dauid certe cum oculos in cœlos, lunam, ſtellas ſuſtuliſſet, exclamare coactus eſt: *Domine Dominus noſter* b, *quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra!* & Habacuc *c*: *Conſideraui opera tua, & expaui, ſeu obſtupui*, ἐξέστην, iuxta LXX. nimirum *propter præcognita, noua, ac repentina ſalutis hominum ineffabilem admirationem*, vt ait Auguſtinus *d*.

b Pſa. 8.2.10.
c c.3.2.
d li.18.de ciuit. Dei.c.32.

Dicentes.] Πρὸς ἀλλήλους, *ad inuicem, aliuſque ad alium*, habet Grecus contextus, & Syriaca editio, חד לחד *chad lechad*, id eſt, *vnus ad vnum.*

Galilæi maxime hebetes & rudes.
e verſ. 11.

Galilæi ſunt?] *Omnes, aut fere omnes*, vt dictum eſt capite præcedenti *e*, Stuporem, & admirationem auget, quod Galilæi, vt etiam notat Gloſſa interlinearis, hebetes eſſent, minuſque proinde idonei ad linguas diuerſas, à quibus rudior ipſorum lingua longe quoq; differebat, ediſcendas, ac proferendas. Ex lingua Petrus agnitus eſt eſſe Galilæus *f*. *vnaquæq; enim prouincia, & regio*, inquit Hieronymus *g*. *habet proprietates ſuas, & vernaculū loquendi ſonum vitare non poteſt*: vt patuit in Ephrateis non valentibus aliorum Hebræorum more שבלת *Schibboleth* pronunciare, ſed סבלת *Sibboleth*, quod multis fuit cauſa mortis *h*. Idem nunc obſeruare eſt in prouinciis Galliæ, Hiſpaniæ, Italiæ, aliiſque.

f Matt.26.73.
g in Matth.
h Iud.12.6.

Verſus 8.] Et quomodo nos audiuimus vnuſquiſque linguam noſtram, in qua nati ſumus?

ET *quomodo nos audiuimus.*] Syrus habet per participium, חנן שמעין *hanan ſchemahhin* quaſi dicat, *nos audientes*, ſupple *ſumus*, & idem eſt quod, *nos audimus*, Græce vero verbum eſt in præſenti ἀκούομεν: ſed parum refert, cum tempus pro tempore non raro ponatur.

Linguam noſtram.] Τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν. Nemo audit lingua, ſeu linguam. Itaque ſupplendum eſt, *loquentes*, nempe, *audiuimus eos loquentes lingua noſtra.*

Apoſtoli locuti ſunt linguis externis.

Qui ſenſus confirmat iam non ſemel dictam opinionem Nazianzeni de linguis. Quanquam & qui aliter ſentiunt, ita exponerent, *Audiuimus lingua noſtra loquentes*, hoc eſt, cum loquerentur, viſi ſunt loqui lingua noſtra, voxque ad aures ita peruenit, ac ſi diſtinctè linguam noſtrā referret. Coactior tamē eſt huiuſmodi expoſitio, & priorem plurimum iuuant verba, quæ ſunt in verſu vndecimo, & tum Caietanus hoc loco, & alij, tum B. Antoninus ex verbis iſtis illud idem argumentantur.

Verſ. 9.] Parthi, & Medi, & Aelamitæ, & qui habitāt Meſopotamiam, Iudęam, & Cappadociam, Pontum, & Aſiam.

PARTHI, *& Medi, & Ælamitæ.*] Auditorum ipſorum verbis proſequitur enumerare nonnullas nationes ex iis omnibus, quas ſub cœlo illuc cōueniſſe dixerat *. Chryſoſtomus putat, has nominatim commemoratas, quæ Iudæis maximè aduerſabantur, erantq; in ditionem eorum redigendæ: *Et cum eſſent*, inquit, *id temporis Iudæi in captiuitate, conueniebat, vt illic multi adeſſent ex Gentibus, ſiue quod iam ad Gentes Fidei quoque dogmata ſeminata fuerint* (videlicet ob celebritatem doctrinæ miraculorum, mortis, & Reſurrectionis Chriſti) *& hanc ob cauſam complures ex illis aderant, vt memorarent quæ audierant: certiſſimum teſtimonium à ciuibus, ab hoſpitibus, ab aduenis.* Oecumenius de nationibus aduerſariis Iudæorum conſentit cum Chryſoſtomo.

* verſ. 5.
Cur hæ potiſſimum gentes fuerint commemoratæ.

Diuina prouidentia factum, vt tam multæ nationes Ieroſolymam conuenirent.

Ego vero vt id concedam, tamen diuinæ magis prouidentiæ, & prudentiæ Scriptoris tribuo, quam ipſiſmet auditoribus, qui loquētes hic inducuntur. Præterea licet non negem non Iudęos tantum natos inter Gentiles, ſed hos quoq; conueniſſe ad celeberrimum toto orbe templum (quod ab Herode inſtauratum longe præclarius fuiſſe oſtendit noſter Ribera *i*, quam quod Salomon extruxit, qua de re nolo nunc diſputare) vt ex his tam variis nationibus eo confluentibus Chryſoſtomus *k* probat, & conſtat etiam ex iis, quos Ioannes in Euangelio *l* commemorat, & ex Eunucho Candacis reginæ Æthiopū, vt multi putant, de quo in capite octauo huius libri *m*, & ex Syrophœniſſa *n*, Chananæa *o*, & Centurione *p*, & ex his quæ circa Heliodorum geſta narrātur, & ex regibus, qui munera eo mittebant *q*: & congruit myſterium congregandæ ex Iudæis, & Gentibus poſt datum Spiritum ſanctum Eccleſiæ: at veriſimilius videtur, iſtos qui nunc loquūtur, Iudæos fuiſſe, qui vſu & conſuetudine aliqua Apoſtolos, alioſq; Diſcipulos noſſent eſſe Galilæos, & qui ſuperius *r* nominati ſunt *religioſi*: neq; tanta familiaritas Gentilibus cum Iudæis intercedebat, vt quod paulo ante dictum eſt *ſ*, ac paulo etiam poſt dicitur *t*, mirabundi inter ſe diſquirerent de ratione tanti miraculi: denique ex his ipſis fuiſſe videntur tria millia à Petro conuerſa *u*, & idcirco, Gentiles inter eos erant (non pauci forſan ex illis conuerſi eſſent) quibus tamen & ægre, & ſero patuit in Eccleſiam aditus, vt videbimus *x*. Caietanus docet, eas duntaxat nationes recenſeri, quæ ſubſcripſerunt, ſeu teſtificatæ ſunt ſe Apoſtolos audiuiſſe propriis ipſorum linguis loquentes. Omnino pluribus, quā quæ hic nominantur, nationum linguis locutos Diſcipulos credendum eſt. Et Oecumenius exprimit: *Indis ac Scythis linguarum.* Caietani vero coniectura in re dubia dubiam fidem habet.

i in Agge.2.c.
k hom. 17. in ep. ad Hebr.
l c.12.20.
m verſ. 27.
n Marc. 7. 26.
o Matt.15. 22.
p Matth. 8. 5.
q 2. Machab. 3.1. & ſeq. cap.
Qui conuenerunt Ieroſolymam Iudæi non Gētiles fuerunt.
r verſu 5.
ſ verſ. 7.
t verſu 12.
u verſu 41.
x c.10. & 11. & alibi.

Pluribus quam quæ hic enumerantur linguis Apoſtoli locuti ſunt.

Parthiæ deſcriptio.

Parthi.] Parthiæ incolæ, quæ Aſia Scythica nominatur, regio eſt inter Mediam ab Occaſu, Hyrcaniam ab Aquilone, Arianam vel Ariam ab Ortu, Carmaniæ deſerta habens à Meridie. Hieronymus in locis ex Actis Apoſtolorum, Parthos collocat inter flumen Indum, quod ab Oriente eſt, & inter flumen Tigrim, quod eſt ab Occaſu.

Romanorum hoſtes pertinaciſſimi fuerunt, Craſſumq; [illegible] inſidiis cum exercitu ad internecionem ceciderunt. Arcu plurimum valuerunt, quo vel fugientes hoſti maximum detrimētum afferebant. Dicuntur à Scythis ad Medos profugiſſe, atque inde nomē accepiſſe, quia Parthi lingua Scythica exules dicuntur: auctorq; eſt Iuſtinus a, ab exulibus Scytharum, Parthorum Imperium eſſe deductum.

Parthi Romanorū hoſtes, & vnde originē duxerunt.

a lib. 1. & 41.

Medi.] Aſiæ etiam regionis latiſſimæ habitatores, quæ regio mari Hyrcano à Septentrione terminatur: ab Occaſu Armenia maiore & Aſſyria: habet verò Perſidem à Meridie, Hyrcaniam, & Parthiam (quæ Caſpiorum montibus ab ea excluditur) ab Ortu. Nomen ei inditū eſt à Medo Medeæ, & Ægei filio, vt Strabo docet b: vel à Mado potius ſeu Madai filio Iaphet, vt Ioſephus c. Diſtinguitur, auctore eodē Strabone, in maiorē, cuius caput ſunt Ecbatana, alio nomine Rhages, ſeu Rhaga, vel Rhagæ in plurali tam in Scriptura, quā in Auctoribus profanis, vt probat noſter Serarius d, minorē, quæ Atropatia ab Atropato duce dicta eſt. In Ecbatana decē tribus Iudæorum, capta Samaria, tranſlatæ ſunt. Pars quæ ſub Caſpiis portis in humili & concauo iacet ſolo, feraciſſima eſt, campumque habet latiſſimū, quem vocant Hippoboton ab equorum paſtura, quorū quinquaginta millibus ſufficit. Celebrātur malus medica (de qua Solinus e, Theophraſtus f, Plinius g, Virgilius h, Macrobius i, quæ etiā dicitur citræa, cedria, aurea, Perſica, Aſſyrica, Heſperia) liquor, & herba medica. Exiſtimo Chryſoſtomum hoc loco Perſarum nomine Medos, Parthoſque intellexiſſe, necnō qui ſequuntur, Ælamitas. Hieronym. in locis ex Actis Apoſtolorum: *Medi,* inquit, *à Madai k filio Iaphet appellati: ſunt autem inter flumen Indum, & flumen Tigrim, regiones iſte à monte Caucaſo vſque ad Mare Rubrum pertingentes, Atacuſia, Parthia, Aſſyria, Perſis, & Media, quas Scriptura ſacra vniuerſas ſæpe Media nomine vocat.*

Mediæ deſcriptio.

b lib. 11.
c 1. Ant. c. 14.

d Tob. 3. in ſi.

e in Polihiſt. ca. 49.
f 4. hiſt. plant.
g lib. 12. c. 3.
h 2. Georg.
i lib. 3. c. 19.

k Gen. 10. 22.

Ælamitæ.] Græce ſine diphthongo Ἐλαμῖται, Syrus אלמיא *alamaia*, quod interpretes reddidit, *Elamei.* Tertullianus l ita enim legit, hos cum priorum duarum gentium populis proferēs, vt comprobet iam tum tempore Apoſtolorum in Chriſtum gentes credidiſſe, vbi Pamelius idem de orthographia notans, Elamitas ait eſſe Perſas, ſic nūcupatos ab Elam m filio Sem, teſte Ioſepho n. Confirmat etiam recte tres dictas gentes ordine diſpoſitas ſic eſſe, quia vicinæ ſunt, auctoritate Hieronymi, ſeu Sophronii o, ſcribentis Thomam Apoſtolum prædicaſſe Euangelium Chriſti Parthis, Medis, & Perſis. In Paralipomenis p numeratur Ælam primus inter filios Sem: vbi tamen Græce ſcribitur per diphthōgum. & in libro Geneſis q. Sed cum ſit in voce Hebræa litera ע *hayn*, quidam codices Latini hanc vocem Helam cum aſpiratione ſcriptam habent. Abulenſis r ab hoc Elam Elamitas verſus Oriētem in Aſia habitantes nominatos ſcribit, citatque Ioſephum ſ dicētem, *Elam Elamitas, qui ſunt Perſarum principes, dereliquit.* Hieronymus in explicatione locorum ex Actis Apoſtolorum, Elamitas dicit eſſe principes Perſidis ab Elam filio Sem appellatos. Verum eſt, quod Elymum, & Elymæos nominat, ſolumque dicit, quod ab his Perſæ originem traxerunt. Ita quoque loquūtur externi alii Scriptores, vocantes regionem Elymaidem.

Elamitæ qui populi ſint.

l lib. contr. Iudæos c. 7.

m Gen. cap. 10. 22.
n lib. 1. Ant. c. 7.

o de vir. ill. in 4 tomo.

p lib. 1. c. 1. 17.

q c. 10. 22.

r 1. Paral. 1. in tex. poſt q. 14.

ſ 1. Ant. cap. 9. vel 14.

Hæc ab Eſaia t nominatur *Ælam*, quæ, vt Forerius eo loco docet, comprehendit Medos, Sogdianos, & Bactrianos. Contra illam prophetat Ieremias u, quod captiuos detineret Iudæos, & ſupra modum affligeret. Eiuſdē nominis ſeu regio, ſeu ciuitas duplex fuit in prouinciis finitimis Perſia, ſiue Suſiana, & Media. Hieronymus * regionem, de qua hic eſt ſermo, collocat ſecus Babylonem.

t c. 11. 11.

De Elamitis ſeu Elymæis qui ſcripſerunt.
u cap. 49. 34. & ſeq.

* in c. 5. Ier. & in c. 8. Daniel.

Et qui habitant.] Syrus, דעמרין *debhamerin*, id eſt, *qui ſunt habitantes*, vel, *qui ſumus habitantes*, quo modo verti potuit, οἱ κατοικοῦντες, vel, *habitatores*, nimirum ex nobis aliqui, quia introducuntur hi omnes de ſeipſis in prima perſona loquentes. Sed ſenſus idem, ſcilicet, *qui ex nobis habitant.*

B *Meſopotamiam.*] Syrus, ביתנהרים *bethnebarim*, id eſt, *inter fluuios*, hæc enim eſt etymologia nominis, quaſi dicas, *interamnanam.* Patet latiſſime regio hæc vltra Syriam, inter Tigrim, & Euphratem media, alioſque amnes, quaſi μέσος ἐν ποταμοῖς. Celebris eſt aduentu Abrahæ cum patre & familia, quando fugit de Vr Chaldæorum, ibiq; manſit in Haran, ſeu Charan, donec Dei iuſſu in Palæſtina peregrinatus eſt x. Tigris eſt ad Orientem eius, Euphrates ad Occidentem, Babylonia ad Meridiem, Caucaſus ad Septentrionem. Extenditur tamen, iuxta quoſdam, Meſopotamia in Chaldæam quoque, & Perſiam.

In Meſopotamia Abrahā verſatus eſt.

x Gen. 11. 31. 32. & c. 12. 1. & ſeq. & Act. 7. 2.

Itaque ample Stephanus ſumpſit inferius in C hoc libro y. Cum enim dixiſſet, Abrahæ verſanti in Meſopotamia, Deum apparuiſſe, ac præcepiſſe, vt inde exiret, nimirum *de terra ſua, & cognatione ſua*, addidit z: *Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan.* Tamen frequentiore vſu diſtinguitur Meſopotamia à Chaldæa. Sed iterum de hac re in cap. VII. Lege Pererium Geneſis 12. a à num. 11. & 24. & c. 24. à num. 41. Vocat quoque Plinius b hanc regionem nomine Seleuciæ.

y c. 7. v. 2.

z verſ. 4.

a verſ. 41.

b lib. 6. c. 26.

Iudæam.] Pars Palæſtinæ eſt inter fluuium Euphratem, & mare Ægyptium, habens Moabitas ab Oriente, ab Occidente mare Ægyptiū, à Meridie Cades-Barne, à Septentrione Ioppen. De hac aliquid dixi in capite præcedenti c, & adeo D nota eſt, vt plura dicere ſit ſuperuacaneum. Miratus ſum pro Iudæa poſuiſſe Auguſtinū d, dum recitat hunc locum, Armeniam. Idipſum & Tertullianus e facit.

Iudææ deſcriptio.

c verſ. 8.

d lib. cont. epiſt. Fund. c. 9.

e cont. Iud. c. 7.

Cappadociam.] Pontica regio eſt in capite Syriæ ad Septentrionem, paruam continens Armeniam, ſed magnam tangens ab Ortu, Galatiam, & Pamphyliam ab Occaſu, à Meridie Ciliciam, & Taurum montem, à Septentrione Euxinum fluuium. Eius regia prius Mazaca, poſtea Cæſarea à Claudio Tiberio dicta eſt, in qua ſedit Baſilius, & ipſe Cappadox, ſicut & Nazianzenus.

Cappadocia regio quæ ſit.

Hic teſtatur f in duas prouincias, ac præfecturas, ſeu in Cappadociam primam, & ſecundam, E atque in duas metropoles ſuo tempore diuiſam eſſe, Cæſaream, & Tyana, id de metropolibus, & metropolitis grauiter ferente Baſilio, cui Valens vt dolorem inureret, eius diuiſionis auctor fuit, addens & tertiam Muſicyſſum. Idem Nazianzenus g Cappadociam nominat venerandam, nec minus iuuentutis altricem, quam equorum generoſorum procreatricem.

Cappadociæ diuiſio.
f oratio. 20 in Baſil.

g ſupra.

Eādem regionem modo laudat, modo etiam vituperat Iſidorus Peluſiota h in epiſtolis, docēs duplicem eſſe, optimam vnam, ex qua illi extiterint, qui vitæ ſuæ, ac præceptionū luce orbis terræ finibus præluxerūt Baſilium profecto intelligens, & Nazianzenum; alteram, prodigioſæ im-

Cappadociā laudat & vituperat Iſidorus Peluſiota.
h lib. 1. ep. 352. & 135. & alib. [illegible]

probitatis, & omni vitiorum genere inquinatã, Philiſthæis, è quibus orti Cappadoces feruntur, atque Gabaonitis; ac Gigantum genti hac in re præferendã: & contendit Cappadocas lege prohibendos quemuis Magiſtratum gerere potius, quam vel Carthaginenſes, vel Ægyptios. Moſes tamen in Deuteronomio *a* Heuæos ſcribit (qui ſunt Philiſthæis finitimi) à Cappadocibus expulſos fuiſſe, & penitus deletos, eoſq; pro eis in regione illorum habitaſſe. Quare non tam ex Philiſtæis orti Cappadoces, quam ipſi Philiſtæis originem dediſſe videbuntur.

a c.2.22.

Pontum.] *Regio eſt multarum gẽtium*, inquit Hieronymus *b*, *iuxta mare Ponticum, quod Aſiam, Europamque diſterminat.* In ipſa Aſia minori eſt Haly flumine clauſa ad Occidentem, vt Straboni *c* placet, à Meridie Cappadocia, eaque præſertim parte, quæ complectitur minorem Armeniam, à Septentrione mari Euxino, ab Oriente inſula Colchide. Ptolemæus *d* paulo aliter: alter enim Pontus dicitur Cappadociæ, alter nihil propemodũ differens à Bithynia in Aſia minore ab Occaſu, inquit, ore Ponti, ſiue maris, & Thracio Boſphoro: à Meridie regione, quæ proprie Aſia dicitur: à Septentrione parte Euxini maris terminatur. Infamis veneficiis, & venefica Medea *e* (etſi hanc alii voluit Corinthiam) celebris vero Mithridate *f* Rege maximo, cum quo diu Romani ægre dimicarunt. Tulit quoque inſigne in Eccleſia monſtrum Marcionem: contra quem diſputaturus Tertullianus *g*, aggreditur à patriæ ipſius deſcriptione.

b de loc. Heb. ex Act. Apo.
c lib.7.
d lib.5 c.6.
e Virg. Ecl. 8.
f Strab. lib 7.
Marcion Ponticus hæreticus inſignis.
g lib.1 c.1.
Deſcriptio Ponti ex Tertulliano plane mirabilis.

Pontus igitur, inquit, *qui Euxinus natura negatur, nomine illuditur. Ceterum hoſpitalem Pontum, nec de ſitu æſtimes, ita ab humanioribus fretis noſtris, quaſi quodam barbariæ ſuæ pudore ſeceſſit: gentes feroiſſimæ inhabitant, ſi tamen habitatur in plauſtro. Sedes incerta, vita cruda, libido promiſcua, & plurimum nuda, etiam cum abſcondunt, ſuſpenſis de iugo pharetris indicibus, ne temere quis intercedat. Ita nec armis ſuis erubeſcunt: parentum cadauera cum pecudibus cæſa conuiuio conuorãt. Qui non ita deceſſerint, vt eſcatiles fuerint, maledicta mors eſt. Nec fœminæ ſexu mitigantur ſecundum pudorem, vbera excludunt, penſum ſecuribus faciunt, malunt militare, quam nubere. Duritia de cælo quoq;: dies nunquam patens: ſol nunquam liber: vnus aer, nebula: totus annus, hybernum: omne quod flauerit, Aquilo eſt, liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent: omnia rigent: nihil illic niſi feritas calet, illa ſcilicet, quæ fabulas ſcenis dedit de ſacrificiis Taurorum & amoribus Colchorum, & Crucibus Caucaſorum. Sed nihil tam barbarum ac triſte apud Pontum, quam quod illic Marcion natus eſt. Scytha tetrior, Hamaxobio inſtabilior, Maſſageta inhumanior, Amazonia audacior, nubile obſcurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, &c.* Lege Ouidium libro de Ponto, qui exilii ſui locum elegiace non melius depingit, quam Tertullianus in hac Declamatione cõtra Ponticum Marcionem.

Fœminæ Ponticæ quales.
Marcion hæreticus qualis.

Eſt Ponti quoddam quaſi priuilegium, quod Petrus primam epiſtolam ſcribens, *electis aduenis diſperſionis*, Pontum primo loco nominat, & cum Galatia ac Bithynia meminit quoq; Cappadociæ, de qua diximus, & Aſiæ, de qua mox dicemus. Vbi probabilis mihi videtur Maldonati obſeruatio in Ioannem *h*, diſperſionis nomine nõ intelligi Iudæos, ſed Gentiles, in qua diſperſione, hoc eſt, inter Gentiles, Iudæi illi eſſent, aut Chriſtiani ad quos Petrus, necnõ etiam Iacobus, qui eodẽ nomine vtitur *i*, epiſtolã ſcribebat καθολικὴν, ſeu ἐγκύκλιον, vniuerſalem, ſcilicet, & circularem, & ad totum orbem, ſeu ad toto diſperſos orbe, qui orbis comparatus cum Palæſtina (in qua prius Iudæi collecti erant, idq; ſibi laudi ducebant, quaſi alii, vt errabundi, diſperſi eſſent) phraſi Hebraica diſperſio appellatur, iuxta id apud Ioannem *k*: *Nunquid in diſperſionem Gentium iturus eſt, & docturus Gentes?*

Ponti priuilegium quale.
h c.7.35.
Diſperſionis nomine Gentiles ſignificantur.
i in epiſt. ca.1.
k c.7.35.

Aſiam.] Nomen eſt partis totius mundi habitabilis à veteribus cogniti, quæ pars in maiorem, minoremq; Aſiam diſtinguitur. Hugo cũ Gloſſa interlineari exiſtimat hoc loco minorẽ intelligi, quæ modo maxima ex parte Turchia dicitur, & Natolia. Obſtare poteſt, quoniam minor cõprehendit Cappadociam, & Phrygiam, quæ ſeparatim ac diſtincte recenſitæ ſunt. Erit igitur potius ea, quæ vocatur Proponticа, de qua vt à duab. illis diuerſa, licet non ſub nomine Propõticæ, Ptolemæus agit *l*.

Per Aſiam quid hic intelligatur.
l lib.5. tab.1. Aſiæ c.1.

Verſus 10.] Phrygiam, & Pamphyliam, Ægyptum, & partes Libyę, quæ eſt circa Cyrenen, & aduenæ Romani.

PHRYGIAM.] Eſt in Aſia minore partim maior inter Galatiã, & Lydiam ad Pamphyliam vſque, Lyciam, & Cariam protenſa: partim minor adiacens Troadi vſque ad Galatas, habenſque à Meridie Myſiam maiorem, & à Septentrione Bithyniam. Hieronymus contermінam facit, loquens de tota, Galatiæ verſus Septentrionem, verſus Meridiem Lycaoniæ, Piſidiæ, Macedoniæ, verſus Orientem Cappadociæ. Alii malunt hos fines, quia valde coeunt, nõ diſtinguere, vt Strabo *m*. Nobiliſſimũ propugnaculum in minore Aſia eſt Ilium. Hierapoli Philippus cum filiabus iacet *n*.

Phrygia regio deſcribitur.
m lib.12.
n Hiero. in Sophron. de ſcrip. Eccl.

Pamphyliam.] Eſt etiam in Aſia minore, olim Moſopia, tota fere montana à Tauro monte vſque ad mare, tangitque Ciliciam Trachæam ab Oriente, ab Occaſu Phrygiam, & montem Climacem, à Septentrione Piſidiam. Ptolemæus *o* conſtituit eam inter Ciliciam, & Syriam, ita vt habeat ab Occaſu Lyciam, & Aſiæ minoris partem à Septentrione Galatiam, & Cappadociam: à Meridie Mediterraneum mare, quod illic nominatur Pamphylium. Eius ciuitas eſt Perge, de qua in capite XIII. *p*

Pamphylia vbi ſit.
o lib.5.c.5.
p inf. C.13.

Ægyptum.] Notiſſima regio eſt Aſiæ maioris proxime Africam. Præter alia quamplurima, quę de ea paſſim reperiuntur, vocari ſolet Triquetra (quod nomen etiam eſt Siciliæ, ſignificans idem quod Trinacria) & Delta, quod ita ſe findat Nilus, vt figuram efficiat Δ, ac proinde inſula quoque à quibuſdam dicatur.

Ægyptus regio nobiliſſima qualis.

Vocatur etiã Hebraice, מצרים *Meſraim*, vel, *Meſrim*, vt ait Ioſephus *q*, ſeu, *Miſraim*, aut, *Miſrim*, à filio Cham *r* huius nominis: quin etiam nominatur חם *Cham ſ*, propter Meſraim filium: etſi aliquando ſignificet Æthiopiam, & Africam, propter Chus & Phut *t*, filios eiuſdem: ab Euſebio *u*, & Stephano *x*, Aeria.

Vnde Ægyptus Hebraice dicta ſit.
q 1. Antiq. cap. 12.
r Gen.10.6.
ſ Pſal.77.51. & Pſal.105.23.
t Gen.10.6.
u in Chron.
x de vrbibus.

Tam multis incolis abundauit, vt præter id, quod Plinius *y*, aliique ſcribunt de multitudine oppidorum, teſtis ſit Mela, viginti millia oppidorum Amaſi regnante habuiſſe. Ægypti prærogatiua eſt, quod infans Chriſtus eo fugiens *z*, ſuo illam aduẽtu nobilitarit, idolaque (vocat id immerito, contra tot Auctorum fidem, fabuloſum

Abundauit hominũ multitudine.
y lib.5. c.9. & 10.
z Matt. 2.14.

a Comm. c. 11.
b Sozom. 5. hiſt. c. 10. Nic. li. 10. c. 31. Euſeb. 6. de Demonſ. c. 20. Athan. de Incar. Ori. hom. 3 in Diuer.
c Philo lib. 2. de leg. ad Caium. & hiſt. Eccl. & Hier. de viris illuſt.

Prouincia Ægypti dicta Auguſtalis.

d hiſt. Rom. lib. 51.
e lib. 17. & lib. 12. & lib. 2.
f lib. 17.
g 22. Octob.
h tom. 2.
i 67. 32.

A Ianſenius a) deiecerit b, & quod arctior Chriſtianorum diſciplina ibi ſub Marco, diuque poſtea viguerit c, Romani eam prouinciam maximi faciebant, eratque apud eos nobiliſſima omnium Præfectura, quam Auguſtus veluti Romani imperii obſidem ſibi ſeruauerat, & Auguſtalem cognominauerat, nec quenquam Senatorum ad eā mitti ſanciuerat, ſed ex Equeſtri ordine aliquem virum optimum, tanquam regem, qui nullas vnquam principatus amore turbas cieret. Tradunt iſta Dio d, & Tacitus e, & Strabo f, & Acta Eugeniæ martyris: & in Iure ciuili titulus eſt inter Digeſta, *De officio Præfecturæ Auguſtalis.* Lege Baronium in Notationibus Martyrologii g, & in B Annalibus h. Nunc impletum quod in Pſalmo i ſcribitur, Hilarius k docet, *Venient legati ex Ægypto.*

Libya vnde nomē habeat.
k ibid.

Partes Libyæ.] Libya ſumitur aliquando pro tota Africa, à vento Libe, qui inde flat, aut ἀπὸ τοῦ λείπειν καὶ ὕειν, quod pluuia egeat ob nimiam ſiccitatem. Ea tamen portio, quæ ab Occaſu Ægypto adiacet iuxta Mareotidem, & Cyrenaicam regionem, vendicat ſibi peculiariter id nomen, & dici ſolet Libya Cyrenaica, vt notat Hieronymus l, dicens hanc partem Ægypti in parte Africæ primam eſſe, & mari Libyco cognomen dediſſe.

l de loc. in Act. Apoſt.

Cyrene qualis regio.

Quæ eſt circa Cyrenen.] Inde Libya Cyrenaica, C vt dictum eſt. Eſt etiam Cyrene vrbs præcipua eiuſdem Libyæ, contermina Africæ, & æmula quondā Carthaginis: *vocatur q,* inquit Hieronymus, *regio ipſius Pentapolitana, eo quod vrbibus quinque maxime fulgeat, Berenice, Arſione, Ptolemaide, Apollonia, ipſaque Cyrene.* Vulgus nunc appellat Barbariam.

Simon Cyrenaicus ex hac eſt ortus.
m Matt. 27. 32.
n Gagneus hoc loco.
o Auctor Dict. hiſt.
p Mald. Mat. 2. 32.

Simon m ille angariatus pater Alexandri, & Ruffi, Diſcipulorū CHRISTI, Cyrenæus hinc ortus n creditur, quamuis alii o malunt à Cyrene vrbe in Cypro inſula; nonnulli p ab alia in regione Decapoleos in Syria, quæ regio Cyrene quoque dicta ſit. Sed hanc nego eſſe, multoque minus Cypriam, de qua hic Lucas meminit. De alia D mentionem facit Amos q, & Hiſtoria Regum r, in quam rex Aſſyriorum abduxit populum Damaſci, videlicet vrbs erat in Media, quæ ditio fuit illius regis: ſcribitque Ioſephus ſ, Damaſcenos tranſlatos eſſe in Mediam ſuperiorem, & Ptolemæus t ponit Curinam in Media, illa vero eadem videtur cum dicta Cyrene, quam Chaldæus vocat Curni.

q c. 1. 5.
r 4. Reg. 16. 9.
ſ 9. Ant. c. 13.
t lib. 6. c. 2.

u lib. contr. Iudæos c. 7.

Romani aduenæ qui fuerint.

x lib. 1. de offic.
y cont. ep. Fundam. c. 9.

Aduenæ Romani.] Ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, *peregrinantes Romani.* Syrus ſic habet, ואילין דאתו מן רהומיא *vehilen dethu men rehumi,* id eſt, *& qui venerūt ex vrbe Roma.* Tertullianus u, *Romani & incolæ,* aliquando enim idem eſt incola, qui peregrinus, vt apud Ciceronem x, cum ait: *Peregrini, atque incolæ officium eſt nihil præter ſuum negotium agere, nec eſſe in E aliena republica curioſum.* Apud Auguſtinum y, *qui aduenerant Romani.* Itaque Romani hoc loco intelliguntur, nō qui peregrinam vitam Romæ gerebant, vt Beda exponit, ſed qui Roma Ieroſolymam diuerterant, ſiue religionis gratia, ſiue ſtudiorum: erant namque non pauci Iudæi ciuitate donati, qui Romæ tamen nunquam fuerant, vt Paulus z. Romani præterea cognominabantur illi Iudæi, qui vel habitabant Romæ, ſiue ibi ius ciuitatis haberent, ſiue non. Nam Ioſephus a tradit, eos qui Antiochiam habitabant, nominatos Antiochenos, ſimiliter qui in Epheſo commorabantur, & alia Ionia, cum ciuibus exinde natis, A eandem appellationem habuiſſe.

z Act. 16. 37. & 22. 25.
a 16. Ant. c. 4.

Roma vnde ſic dicta.

b de loc. in Act. Apoſt.
c Plin. lib. 3. c. 5. Solinus c. 1.
* 2. cont. Iou.

Nihil celebrius nomine Romano, de quo ſilere, quam loqui præſtat. Romani quidem propter eximiam virtutem, *quaſi ſola eſſet, plerique Scriptores,* inquit Hieronymus b, *Vrbem appellare maluerunt. Et quidam Latino nomine in Græcum verſo, pro Valentia Romam dictam putant* c, *ſiue propter Aſcanii filiam Æneæ neptem huius meminit, ſiue propter captiuam Itali filiam, ſiue propter Romulum, vitata tamen nominis diminutiui forma.* Idem Hieronymus *: *Roma,* inquit, *aut fortitudinis nomen eſt apud Græcos, aut ſublimitatis iuxta Hebræos.* Aliud nomen habebat, quod dicere arcanis cęremoniarum nefas erat, teſte Plinio d, ita vt Valerius Soranus, quia id e-B nunciauerat, pœnas luerit. Illud vero etiam eſt apud Macrobium e, & Solinum f, & Sempronium de Italiæ diuiſione, & de Sorano apud Plutarchum g. Vocatur præterea caput orbis, princeps vrbium, ab Horatio h; arx omnium terrarum, & gentium, & lux orbis à Cicerone i, rerū pulcherrima à Virgilio k, & maxima ab eodem l; vrbium domina, atque regina, à Martiali m; terrarū Dea, Gentiumque, à Polemone Sophiſta apud Athenæum n, & Grolanum o, orbis compendium, flos & ocellus Italiæ, ab Ariſtide p. Communem patriam appellant Cicero q, & Modeſtinus r. Athenæus ſ vero totius habitatæ terræ compendium: vtpote quod in illa omnes quodammodo com-C morentur ciuitates, Alexandria aurea, Antiochia pulchra, Nicomedia ornatiſſima, Athenæ ſplendidiſſimæ, &c. & vbi habitent quoque Cappadoces, Scythæ, Pontici, &c. Legendus quoq; Ioſephus t, & hiſtoria Machabæorum u, Plinius x, Rutilius y, & Liuius z. Dicitur item Matrix a Eccleſiarum, ita vt idem ſit dicere Romanam Eccleſiam, ſeu fidem, atq; Catholicam, apud Ambroſium b, Victorem Vticenſem c, Turonēſem d, nec vllibi maior pietas, ait Hieronymus e; denique ſedes eſt ſummi Pontificis ex diuina inſtitutione, & quidem immobilis, vt oſtendit Bellarminus f. Acute Lactantius g ludens in Paronomaſia, *cum caput illud orbis,* inquit, *occiderit, & ῥύμη* D *id eſt, vicus, eſſe cœperit, quod Sibyllæ fore aiunt, quis dubitet veniſſe iam finem rebus humanis, orbique terrarum?* A lupæ ruma vnde lac ſuxerunt fratres Vrbis cōditores, non nemo ſuſpicatur deductam Romā. Sed elogia Vrbis plura leges apud Lipſium h & Heraldum i.

d ſupra.
e lib. 3. c. 9.
f c. 1.
g libro quæſt. Rom. q. 61.
h lib. 4. ode 3. & 3. 4.
i orat. poſt reditum in Senat. & in Catil.
k 2. Georgic.
l 7. Æneid.
m lib. 10. Epig. [illegible]
n lib. 1. c. 15.
o in libr. Hiſp. [illegible]
p [illegible]
q [illegible]
r l. 33. ff. ad municip.
ſ lib. 1. c. 15.
t 2. cont. Apion.
u 1. Mach. 8. & ſeq.
x lib. 3. c. 5.
y lib. 1. Itiner.
z lib. 1.
a Cypr. ep. 45.

Roma eſt matrix Eccleſiarū, & Romana Eccleſia idem eſt cum Catholica.

b orat. de Sat. fratre.
c de perſecut. Vandal.
d de glo. Mart. c. 25. 30. 79.
e Præf. in libr. 2. ep. ad Gal. & Apol. cont. Ruf. 3. & ep. 16.
f to. 4. de Pont. Rom. c. 4.
g lib. 7. c. 25.
h de magnitud. Rom. lib. 1. c. 2.
i lib. 1. epiſt. [illegible]

Verſus 11.] Iudæi quoq;, & Proſelyti, Cretes, & Arabes: audiuimus eos loquentes noſtris linguis magnalia Dei.

Iudæi hoc loco qui eſſent.

IVDÆI *quoque & Proſelyti.*] Romani, qui nati erant cum Iudaiſmo, & ii, qui ex Gentibus Iudæi facti erant: vel referendo ad omnes nationes E hactenus numeratas, vt omnes religione eſſent Iudæi, qui Ieroſolymam cōuenerant, ſiue ita nati, ſiue aſciti. Caietanus Iudæos intelligit ſolos de tribu Iuda, quibus propria quædam eſſet dialectus, & proferendi ratio: Spiritum vero ſanctum non idiomata ſolum, ſed ſub eodem quoque vno idiomate accentus, modoſque proprios loquendi communicaſſe.

Proſelyti quinam eſſent.

Per Proſelytos vel generice quoſcunque accipit, qui legem Moſis, ſua relicta ſuperſtitione, amplexi ſint, vel eos, qui mox ſubiiciūtur, *Cretes & Arabes,* ita vt ex Proſelytis, qui merito in vltimum locum ordine dignitatis coniiciuntur, ſoli iſti fuerint. De Iudæis eadem eſt expoſitio Gloſ-

ſæ

ſæ interlinearis, & Lyrani, nempe pro tribu Iuda. Verum prima, ſeu etiam ſecunda longe meliores ſunt. Certe Iudæa cum prius numerata ſit, in alia ſunt ſignificatione nunc intelligendi Iudęi. Mihi tamen quod Caietanus docet de Dialectis, non diſplicet, cum videam, ex enumeratis nationib. nonnullas communem Græcam linguam habuiſſe ſola differentes dialecto.

a Euſ. lib. 6. c. 7. Nice. lib. 1. cap. 11.

Proſelyti.] Προσήλυτοι, à verbo *προσέρχομαι*, aduenio. Hebræi Hebraice vocabant גרים *gherim*, vt colligi quoq; poteſt ex Eccleſiaſtica hiſtoria *a*, vbi nomē eſt Giorę. Chriſtiani voce Gręca Neophytos, illos, inquam, qui ex Gentilium ſuperſtitione aut Iudæorum, ad Chriſtianorum religionem veniunt. Magno ſtudio Iudæi, vt Chriſtus *b* illis exprobrat, terra, mariq; curabant Proſelytos facere inanis gloriæ, & lucri cauſa, quemadmodum eum locum Hieronymus *c* interpretatur. Abulenſis *d* autem id refellit de reali, localique circuitu, multis ſane non malis argumentis, ita vt *circuire mare, & aridam* is quoque dicatur, qui ſe loco non mouet, cum in eo, vbi eſt, omnem ad id operam adhibet, quod intendit: qualis eſt forma illa Latinorum prouerbialis, *Omnem mouere lapidem*, & Græcorum, *πάντα κάλων σείειν*, id eſt, *mouere omnem funem*.

b Matt. 23. 15.

c Ibid. tom. 9. d in 23. quæſt. 89.

Circuire mare & aridam quid ſit.

Qui factum ſit vt pauci à Phariſæis, multi ab aliis ſint conuerſi. e hom. 23. in Matth. f c. 12. 5. g c. 12. 38. h c. 19. 15.

Malum vitæ exemplum, teſte Chryſoſtomo *e*, in cauſa erat, cur tam paucos Phariſæi traducerent ad verum cultum Dei. Contra vero propter ſanctitatem, credendum eſt ab Abraham, & Sara multos conuerſos, de quibus in Geneſi *f*, & alios ab Hebræis in Ægypto, de quibus in Exodo *g*. & nonnullos à Iob *h*. Nomen hoc Græcum Proſelytorum vſurpari cœptum eſt in libris Paralipomenon *i*, tum in libro Tobiæ *k* & Ezechielis *l*, & aliis iam citatis locis. In lege autem Moſis *m* dicebantur qui tales erant, aduenæ & peregrini, quod ſignificat vox dicta, גרים *gherim*. Vocabantur quoque nomine honeſtiore *Timentes Deum*, vt ibi *n*: *Domus Iſrael ſperauit in Domino, &c. Domus Aaron, &c. Qui timent Dominum ſperauerunt in Domino.* Et alibi *o*: *Dicat nunc Iſrael, &c. Dicant nunc qui timent Dominum.* Sic præterea inferius hoc libro *p*: *Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deum.*

Proſelyti nomen quando cœptum vſurpari. i lib. 1. c. 22. 2. lib. 2. c. 2. 17. c. 30. 25. k c. 1. 7. l c. 14. 7. m Leu. c. 19. & Exo. 12. n Pſ. 113. 9. o Pſ. 117. 2. p c. 13. 16.

Proſelyti quales erant apud Hebræos.

Tenebantur quidem Proſelyti legem vniuerſam cuſtodire; tamen neque nomine filiorum Iſrael, neq; priuilegiis fruebantur, vel ipſi, vel eorum poſteri, vt demonſtrat Abulēſis *q*, & in particulari non erant participes honorum, & regiminum Reipublicę, ſicut & idipſum in Neophytis noſtris cautum eſt ab Apoſtolo *r*: non illis fauebat annus Iubilæi, aut lex recuperandæ libertatis, aut remiſſionis debitorum: poterant ab iis veri Iſraelitæ vſuras exigere, vt idem Auctor ſentit, ita intelligens quod de fœnerando ab aduena in Deuteronomio *ſ* habetur.

q Matth. 23. q. 40. & Exod. 12. q. 38. & Num. 31. q. 11. r 1. Tim. 3. 6.

ſ Deut. 23. 9.

t in Pſ. 14. Eccleſia gentium eſt Proſelyta.

Sed acute Auguſtinus *t*: *Omnis*, inquit, *Eccleſia Gentium Proſelyta eſt, aduena ita enim eſt ad patres, nō de carne eorum nata, ſed imitādo filia.* Verum *iam nullus hoſpes eſt & aduena*, vt alludens Paulus ad *προσηλύτους*, & ad vocem Hebræam גרים *gherim*, loquitur *u*, *ſed ciues Sanctorum* omnes poſſunt eſſe, *& domeſtici Dei*, ac de familia ipſius regni Eccleſię, poſſunt vti pari immunitatis iure, priuilegiis, honoribus, bonis iiſdem. Pro Proſelytis Tertullianus *x*, & Auguſtinus *y* incolas vertunt.

u Epheſ. 2. 19.

x cont. Iud. c. 7. y contra epiſt. Fund. c. 5.

Creta qualis inſula ſit.

Cretes.] E Creta inſula, quæ nunc Candia dicitur: maribus autem vndiq; clauſa eſt, Carpathio ab Ortu, ab Occaſu Ionio, Africano à Meridie, à Septentrione Ægæo; & iacens media inter Atticam Græciæ, & Cyrenaicam Africæ oram, centum quondam oppidis inſignis fuit (ideo nominata *ἑκατόμπολις*, niſi centenarius numerus non exacte, ſed pro magna multitudine ſumēdus indefinite videatur, vt ſolet) famoſaq; diuitiis, maxime æris; *ibi enim*, inquit Hieronym. *z*, *prima huius metalli inuentio, & vtilitas fuit.* Celebratur quoque inſulæ eiuſdem optimum vinum, quod vocant Maluaticum: prima dicitur claruiſſe ſagittis, remis, equeſtri exercitu, iure ſcripto. Legendi Geographi, & Plinius *a*. Datus eſt à Paulo Cretēſibus Titus Epiſcopus *b*, quem hortatur vt dure illos increpet propter prauos mores.

z de locis in Act. Apoſt.

a lib. 4. c. 12. b Tit. 1. 13.

Arabia quæ regio. c de ſitu orbis. Triplex eſt.

Arabes.] Ab Arabia, quam perperam vnus Dionyſius *c* ſcribere ſolet Græce per duplex ρ: hæc eſt triplex, prima Petræa (vocatur etiam Nabathæa) à Petra vrbe regia eius præcipua, quam Petram deſerti (omnis Arabia ſic appellatur à deſerto, quod ערב *herab* Hebraice appellatur, quāuis pleræque aliæ ſint huius nominis ſignificationes) Eſaias vocat *d*, & incipit à Peluſio ad Palęſtinam, Iudææ, Ægyptoque confinis. Secunda eſt deſerta, vel, vt Strabo *e* loquitur, Scenitis, à tabernaculis, in quibus gens illa vaga habitat. Habens ab Occaſu Petræam, & ſinum Perſicum, à Meridie fœlicem Arabiam, à Septentrione Euphratem. Tertia fœlix, clauditur mari Rubro ab Occidente, à Meridie Palæſtina. Illius eſt vrbs Saba thurifica. *Habet Arabia gentes multas*, inquit Hieronymus *f*, *Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Saracenos, aliosque quamplurimos. Pecoris adeo fertilis*, vt ait Diodorus *g*, *vt nationes plurimas vitam paſtorum ducentes enutriat*: & de Camelorum vario genere, & maxima multitudine, teſtis eſt idem Auctor *h*, patent hæc omnia tam ex hiſtoria Iob *i*, tum ex primo Paralipomenon *k*, tum ex Eſaia *l* cum ait ad Ieruſalem: *Inundatio Camelorum operiet te, &c.*

d c. 16. 1.

e lib. 16.

f ſupra.

g 3. Bibl. c. 7.

h c. 43. i c. 1. 3. k c. 5. 21. l c. 60. 6.

Arabia fœlix dicta Saba Syriæ. m c. 60. 6. n Pſ. 71. 10.

Fœlix Arabia videtur alio nomine dicta Saba Syriæ. Vnde & in Eſaia *m*, & in Pſalmo *n* iungitur *Saba Arabiæ*, ſcribiturque Hebraice, per ש *Schin*, cum vero eſt ס *Sameck*, ſignificat regionem Æthiopiæ, vel certe contra, vt quidam volunt: de qua re Pineda noſter *o*, cenſens non adeo religioſe obſeruandam illam differentiam, cum dictæ literæ ſint ſimilis ſoni, & poſſint in eodem nomine, & re ſignificanda permutari.

o Iob 1. 14. & 15. à nu. 6.

Arabes infames ſunt latrociniis. p c. 1. 15. q lib. 16. r lib. 6. c. 28. ſ lib. 3. c. 2. t 15. Antiq. c. 11. & 1. de bell. Iud. c. 15. u in c. 3. Ierem.

Infames ſunt Arabes latrociniis, vt videre eſt apud Iob *p*, vocantem eos *Sabæos*, & apud Strabonem *q*, Plinium *r*, Diodorum *ſ*, Ioſephum *t*. Hebræis Arabs latronem denotat, ſicut mercatorē Chananæus, Chaldæus Mathematicū, teſte Hieronymo *u*, eo modo quo nunc Hiſpani campſorem nominant *Genoues*, quia valent hac arte Genuenſes. De Fœlice Plinius ait, *quodam naturæ artificio ad ſimilitudinem Italiæ, & ad eius magnitudinem mari circumfuſam eſſe, ac ſitu ipſo ſuo Fœlicem.* Ad Petræam ſpectant Moabitæ, & Ammonitæ, vt docet Hieronymus *x*.

x c. 25. Eſ. & in c. 25. Ezech.

Ex Arabia Magos veniſſe probabilis opinio eſt. y Matt. 2. 1. & ſeq. z cont. Tryph. a lib. contr. Iudæ. & 3 contr. Marcion. b Ser. de ſtella & Mago. c in comp. hiſtor. Doct. d Tom. 1. Annal. e 3. Har. c. 8.

Ex Arabia Magos ad CHRISTVM *y* veniſſe, probabilis opinio eſt, cum propter auctoritatem eorum, qui illam ſequuntur, qui ſunt Iuſtinus *z*, Tertullianus *a*, Cyprianus *b*, Epiphanius *c*, Baronius *d*, tum propter munera, quæ illi attulerunt, quibus Arabia, quam Perſia, vel Chaldæa, vel India (hoc habent Annales Indici regni Calecutii) vel terra Euilath, vel Æthiopia, vel Meſopotamia, vel alia regio ex iis, quæ ſunt in opinione de patria Magorum, quas poſt alios examinat Barradius noſter *e*, magis abūdat, auro pręſertim,

& thure; de thure quidem dictum est [illegible] Plinius de vtroque a, & Esaias b, & Ezechiel c, & de auro iterum Psalmus d; tum propter vaticinium de stella e, quod in Moab Arabiæ parte editum est.

Adiciam Tertulliani f testimonium de honestate fœminarum Arabum Ethnicarum, quas Christianis obiicit in exemplum cum exprobratione: *Iudicabunt nos*, inquit, *Arabiæ fœminæ Ethnicæ, quæ non caput tantum, sed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato contentæ sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere.* Si regina Saba Arabs erat, vt censet Hieronymus g, & alii, quod de illa Christus h dixit, de aliis dicere possumus, *quod surget in iudicio* aduersus Christianas impudicas, & tam indecore, atque inhoneste vultum, pectusque denudantes.

[illegible] Arabiæ mulieres quanta honestate pollerent. [illegible]

g Esa. 60. h Matt. 12. 42.

Audiuimus eos.] Ἀκούομεν, in tempore præsenti, sicut & in versu octauo. Syrus interpres, sicut ibi verterat in præsenti per participium, sic hic etiam facit, ita dicens: המן דממללין *shamen damnallelin*. *hæc*, inquit, *audientes ipsi sumus nos.* Augustinus i legit *audiebamus*, quasi ab ἠκούομεν. Non omnes hæ nationes recitatæ omnia verba protulerunt, sed vnaquæque, seu ex vnaquaque aliqui.

Loquentes nostris linguis.] Simplex, ac verus sensus, quod dum Apostoli modo hac, modo illa loquebantur lingua, hic vel ille, cuius propria erat lingua, loquentes intelligebat. Lege versum octauum.

Magnalia Dei.] Μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Syrus sic habet, תדמרתה דאלהא *thedmerathah daloha*, *miranda Dei*, seu, *mirabilia Dei patrata*. Non leuia, aut ludicra, aut temporalia loquuntur: non *de omnibus panibus* k, non *de primis sedibus* l & *principatu* m, non *de regno temporali Israel* n, non *sapiunt*, *loquunturve terrena* o, sed vt viri de admirandis atque magnificis operibus Dei, de Mysteriis nostræ Redemptionis, inprimis de Resurrectione Christi, quam illi maxime prædicare susceperant, & propter cuius potissimum testimonium duodecimus Apostolus Matthias suffectus fuerat p. *Loquuntur linguis nouis, qui sermonem habent de rebus diuinis*, vt ait Gregorius q. Magnificabant quoque Dei erga se magnificentissimam liberalitatem in mittendo Spiritu sancto, & dono linguarum: sicut beata Virgo Deo plena prorupperat in has voces r: *Magnificat anima mea Dominum.* Hoc verbo vtuntur in Scriptura magnum in se Dei beneficium prædicantes, ac pro eo gratias agentes, vt Dauid s. Atque hic videtur maxime proprius sensus, iuxta quem interius Cornelius cum familia t dicitur *locutus linguis, & magnificasse* DEVM, vbi est verbum μεγαλύνειν.

De quibus Apostoli locuti sunt.

k Matt. 16. [illegible] l Matt. 23. 6. m Luc. 22. [illegible] n Act. 1. [illegible] o 1. Cor. 3. 1.

p Act. 1. 26.

q Hom. de [illegible]

r Luc. 1. 46. Magnificare quid in Scriptura [illegible]

Loquela iam illos non manifestat, omnium nationum linguis loquentes, sed, vt de se dicebat Socrates u, κοσμοπολίτας, id est, mundanos, non amplius Galilæos, sed & res ipsæ ac sententiæ, de quibus loquuntur, facile produnt cælestes eos esse atque diuinos homines. *Loquere*, inquit idem Philosophus x adolescenti, *vt te videam*. Ex abundantia cordis verbum ructantis bonum ore loquente, flamma se copiosioris ignis continere nō valente, multo exhalante, & erumpente plenis ex viribus, loquebantur Apostoli.

Apostoli non solum lingua, sed rebus ipsis cælestes se produnt.

u Laertius in Socrate.

x ibid.

Versus 12.] Stupebāt autem omnes, & mirabantur, ad inuicem dicentes: Quidnam vult hoc esse?

STVPEBANT *autem omnes.*] Nullum faciunt finem stupori & admirationi, quod tam variæ linguæ, & tam grande prodigium, quo spectet, ignorant.

Mirabantur.] Hoc, & præcedens verbum habentur superius in versu septimo, sed pro hoc ibi erat Græcum ἐθαύμαζον, quod est proprie, *mirabantur*, hoc vero διηπόρουν, id est, *dubitabant*, *hæsitabant*: pro quo tamen Syrus ponit, והורין *vethamin*: id est, *obstupescentes*, supple *erant*, seu, *obstupescebant*. & pro priore, מתדמרין *methdamerin*, *admirantes erant*, seu *admirabantur*. Habet quidē verbum Græcum διαπορεῖν, significationem quam dixi, sed significat etiam interrogare, seu inquirere cum dubitatione, atq; admirari. Denotatur verbo illo collocutos inter se, & contulisse, & rē nouam iterum, iterumque discussisse, vt ait Carthusianus.

Dubitare quid significet.

Quidnam vult hoc esse?] Nō minus profecto mirandum hoc donum linguarum, quā manna, de quo olim Hebræi, מן הוא *Man hu*: id est, *Quid est hoc? ignorabant enim quid esset* y. Similitudo in his, tum quia Dei verbum animæ cibus est, tum quia, iuxta quorundam sententiam superius expositam, idē ab vnius ore prolatus sonus diuersis in hominum diuersarum linguarum auribus sonos reddebat. Et quemadmodum manna panis cæli vocatus est & Angelorum z, propter saporis excellentiam a, & quia veluti de cælo, ac Angelis factum manibus: ita linguæ istæ non tā hominum censeri poterant, quam Angelorum, tum ob perfectam cognitionem earum, tum ob res diuinas, quas linguis prædití loquebantur.

y Exod. 16. 15. Mannæ cum dono Spiritus sancti comparatio.

z Psal. 77. 24. [illegible] a Sap. 16. 20.

Vers. 13.] Alii autem irridentes dicebant: Quia musto pleni sunt isti.

NON erant hi religiosi, quos obstupuisse, ac miratos esse proxime vidimus, & versu septimo. Gentiles fuisse putat Hilarius in Hymno, qui recitatur ad Laudes festi Pentecostes:

Linguis loquuntur omnium,
Turbæ pauent Gentilium,
Musto madere deputant,
Quos Spiritus repleuerat.

Fortasse per Gentiles intelligit Iudæos inter Gētiles dispersos, vt dictum est versu 5. Nam etsi fieri quoq; potuit, vt etiam religione Gentiles idololatræ adessent, & irriderent, tamen sequens Petri oratio, in qua ebrietatis ab irrisoribus obiectæ calumniam purgat, vtens Ioelis testimonio, conuincit Iudæos fuisse: cum ipsi etiam fratres compellent Apostolos, & hi illos, & ipse ructum eosdem Petrus nomine Israelitarum nominet: quid enim ad Gentiles de Prophetis? Et hæc quidem quoque communior opinio est, quam expressit matutinalis eiusdem festi a Gregorio compositus Hymnus:

Iudæa tunc incredula
Vesana torno spiritu
Ructare musti crapulam.
Alumnos Christi concrepat.

Idem quoq; tradit Cassianus b. Oecumenius appellat *viliores ac plebeios & vulgares*. Basilius c *Pharisæos*: hoc magis credat, qui horum ingenium, moremq; obtrectandi meminerit, atq; peiorem in partem dicta, factaq; Christi, & Discipulorum eius interpretandi, & irridendi d.

Gentiles non fuerunt, qui Apostolos irriserunt.

b [illegible] c Serm. [illegible] Pharisæos fuisse credibile est.

d Matth. 9. 11. [illegible]

Irrisio [illegible] sagitta.

Grauis in corde stulti hominis sagitta, impii irrisio est, potēs fortissimum quemque, nisi singu-

lari

lari Dei gratia ſuſtentetur, de mentis ſtatu, ac de ſtatione ipſa dimouere. Propterea *Beatum illum* dixit Dauid, *qui non ſederet in cathedra peſtilētiæ* a. *ſeu irriſorum*, iuxta Hebræum nomen in eo loco poſitum: לֵצִים *letſim*, & ſe precatus eſt *redimi à calumniis hominum, vt cuſtodiret mandata Dei* b.

Inter tormenta Iob grauiſſime queſtus eſt de amicorum irriſione, & quaſi patientię oblitus, illius tamen conſtantiam non perdens, prorupit in hæc verba c: *Qui deridetur ab amico ſuo ſicut ego, inuocabit Deū, & exaudiet eum; deridetur enim Iuſti ſimplicitas.* Vbi Olympiodorus citat* in Catena: *Qui*, inquit, *corporis ſunt illecebris deliniti, eorum, qui iuſtitiæ, & ſpiritui nauant operam, ſtultam arbitrantur eſſe conditionem; de quibus dictum eſt: Animalis* d *homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.* Michol e virum ſuū Dauid ſubſilientem atque ſaltantem coram Domino ante arcam fœderis Domini, deſpexit in corde ſuo *, & quaſi vnum de ſcurris nominauit: ſed ei ob illud *non eſt natus filius vſque in diem mortis ſuæ* f. Fortaſſe in pœnam irriſionis, vt notat Ambroſius g, *Ne*, inquit, *ſuperbos crearet.* Bernardi vero de hac re ſententia accommodata ad mores adeo elegans eſt, adeo pia & religioſa, vt religioſa ſit etiam prætermittere. *Ludam* h (inquit verba Dauid vſurpans) *& vilior fiam. Ludam ſcilicet, vt illudar. Bonus ludus, quo Michol iraſcitur, & Deus delectatur. Bonus ludus, qui hominibus quidem ridiculum, ſed Angelis pulcherrimum ſpectaculum præbet. Bonus, inquam, ludus, quo efficimur opprobrium abundantibus, & deſpectio ſuperbis* i. *Nam reuera quid aliud ſecularibus quam ludere videmur, cum quod ipſi appetūt in hoc ſeculo, nos per contrarium fugimus? & quod ipſi fugiunt, nos appetimus? More ſcilicet ioculatorum & ſaltatorum, qui capite miſſo deorſum, pedibuſque ſurſum erectis, præter humanum vſum ſtant manibus, vel incedunt, & ſic in ſe omnium oculos defigunt. Non eſt hic ludus puerilis, non eſt de theatro, qui fœmineis, fœdiſque anfractibus prouocat libidinem, actus ſordidos repræſentes: ſed eſt ludus iucundus, honeſtus, grauis, ſpectabilis, qui cœleſtium ſpectatorum delectare poſſit aſpectus. Hoc caſto & religioſo ludo ludebat qui dicebat: Spectaculum facti ſumus mundo, Angelis, & hominibus* k. *Hoc ludo & nos interim ludamus, vt illudamur, confundamur, humiliemur, donec veniat qui potentes* l *deponit de ſede, & exaltat humiles: qui nos lætificet, glorificet, & in æternum exaltet.* Hactenus Bernardi ſententia.

Cum Eliſæi puer veniſſet ad Iehu, eum vt in regem vngeret, amici ipſius irridētes dixerunt m: *Quid venit inſanus iſte ad te?* Chriſtum aduerſarii eius Phariſæi, vt ante dixi, aliiq; deridebāt, vt cum puellam ſuſcitaturus, negaret mortuam eſſe n: cum prædicaret de liberalitate, de eleemoſyna o: cum iam in crucē ſublatus eſſet p; quem tot modis milites illuſerant. Paulus diſputans de Reſurrectione q ſeminiuerbius appellatus eſt, & nouorum Dæmoniorū annunciator, atq; irriſus. Cum Iudæi reſtaurarent ciuitatem, illuſi ſunt ac ſubſannati r. Sicut Iob inſultabant reges, ita parētes & cognati Tobiæ irridebant vitam eius ſ. Eliſæū pueri irridentes, Caluum vocabant t.

Deniq; inſitum & naturale Iudæorum genti videtur, irridere atque ſubſannare viros probos, nuncios Dei, paruipēdere ſermones eorum, illudere Prophetis, vt eſt in cap. vltimo ſecundi Paralipom. u Poſſem hic exempla proferre eorum, qui pœnas luerunt ob irriſas res aut perſonas ſacras. Illuſtriſſimum eſt in pueris, quos dixi, irriſoribus Eliſæi, & in eo qui S. Ludouicum Gallorum regem geſtu & habitu corporis irriſit, retinens oris & colli diſtortionem, quam imitando cum irriſione expreſſerat.

a Pſal. 1.
b Pſal. 118. 134.
c Iob. 12. 4.
d 1. Cor. 2. 14.
e 2. Reg. 6. 16.
* verſ. 16.
f verſ. 23.
g epiſt. 34. edit. Romanæ.
h epiſt. 87.
Ludus quem luſit Dauid, qualis quantuſque ſit.
i Pſal. 122. 4.
Religioſorū vita ludus eſt ſecularibus.
k 1. Cor. 4. 9.
l Luc. 1. 52.
Irriſio eſt ab antiquis Prophetis.
m 4. Reg. 9. 11.
Chriſtus fuit deriſus ab aduerſariis.
n Matt. 9. 24.
o Luc. 16. 14.
p Luc. 23. 35.
q Act. 17. 18.
r 2. Eſd. 2. 19.
ſ Tob. 2. 15.
t 4. Reg. 2. 23.
Iudæorum proprium irridere viros probos.
u verſ. 16.

A Hac ipſa de re diximus nonnulla Eccleſiaſtis interpretantes: propoſito maxime cōuenientem ſententiam x: *Calumnia conturbat ſapientem, & perdet robur cordis illius.* Non erat quidem patiendo pro nobis ſatur adhuc in cruce Chriſtus dicens, *Sitio* y: tamen Ieremias z futurum prædixit, *vt ſaturaretur opprobriis*: quaſi hęc, ſi quid aliud, ſatietatem ipſi afferre poſſent, & patiendi auferre voluntatem, niſi ſummo ac peculiari volūtatis guſtu opprobria hæc ipſa excepiſſet. Hæc colligi poſſunt omnia ex Ambroſio a, licet de Dauid loquatur.

B *Muſto pleni ſunt iſti.*] Syrus ſic interpretatus eſt, תלין מאריתא אשתין ורויו *thelin meritha eſchthin verum*, id eſt, *Iſti muſtum vel merum biberunt, & inebriati ſunt.* Auguſtinus b, *muſto onerati ſunt.* Ironia, & irriſio fictis, falſiſque conſtare ſolet: neq; enim muſti tempus erat: fortaſſe muſti nomine vetus quoque, ſed dulce per artem vinum factum intelligitur, quod Græci vocāt ἀειγλευκὲς) quo nomine Chryſoſtomus horum irriſorū veſaniam, & malitiam inauditam accuſat, & quod fere omnes exteri, ac fortaſſe etiam illi ipſi, qui Chriſtum crucifixerāt, faterentur rei inſolitæ diuinitatem: *Quamuis enim iidem qui irridebant*, inquit Oecumenius, *eam non eſſe ebrietatem probe intelligerent:* C *verumtamen maleuolentia, inuidia, & eorum, quæ ab Apoſtolis dicebantur, odio cæcati de ea Apoſtolos irridebant.*

Recte vero idem Oecumenius obſeruat, muſti potius mentionem factam; quoniam maxime inebriat propter lubricitatem, lentoremve dulcedinis magis penetrantem in cerebrum. Quę etiam eſt opinio Alberti Magni apud Cœliū Rhodiginum in Antiquis lectionibus c: tametſi aliter ſentiant apud eundem d Plutarchus e, & Hippocrates f, & Macrobius in Saturnalibus g, & fauet in libro de ebrietate, apud Athenæum h Ariſtoteles, dicens: *[illegible] mediocre decoctum minus inebriare, quippe reddita vi eius coctione imbecilliore.* Vnum D de vini incommodis eſt balbuties: ita vt qui bibat illud ſicut equus aquā, Scythice, hoc eſt, barbare, vt Parmeno cecinit apud Athenæum i, loquatur, & ne cappa quidem ſciat. Contrarius interdum garrulitatis effectus ſequitur, quam, teſte Plutarcho k, definiebant λῆρον ἄκρατον. Aduerſus prius incōmodum fertur Orpheus Mercurio non vino, ſed lacte ſupplicauiſſe; quin & Romæ hac de cauſa vicum nomine Sobrium denominatum l. Hieronymus m allata comparatione Chriſti in cruce nudi & irriſi cū Noe, docet Sanctos in ardore fidei quotidie inebriari Spiritu ſancto: & v. g. qui heri colligebat aurum, hodie proiicere, ac videri apud ignotos inſanum: deni-E que idcirco hic dici Apoſtolos muſto plenos. Eandem Chriſto calumniam intenderant, appellantes eum *potatorem vini* n.

Myſticum eſt, vt quod per ludibrium dicitur, reipſa in Diſcipulos conueniat, qui non vino veteri, quod in nuptiis Eccleſiæ defecit o, ſed muſto ſunt gratiæ ſpiritualis repleti: *iam enim vinum nouū in vtres nouos venerat*, cum Apoſtoli *non in vetuſtate literæ, ſed in nouitate Spiritus DEI magnalia reſonarent, introducti in cellam vinariam, & vino inebriati Sapientiæ* [illegible] Spiritus ſancti, quod Sapientia Patris Chriſtus charitatis miſcuerat. Hunc ſenſum tradunt Cyrillus Ieroſolymitanus p, & Auguſtinus q, Beda præterea & Gloſſa in hunc locū,

x Eccl. 7. 8.
Chriſtus in cruce patiendo ſatur non erat.
y Ioan. 19. 28.
z Thren. 3. 30.
a in Pſal. 118. [illegible]
b [illegible]
Muſtum, quo pleni erant Diſcipuli, quale fuerit.
Muſtum magis inebriat quam aliud vinum.
c lib. 18. c. 15.
d c. 17.
e 3 Sympoſ.
f 5. Regim. acutor.
g lib. 7. c. 6.
h lib. 10.
Ebrietatis effectus.
i lib. 5.
k opuſc. de garrulit.
l Feſtus lib. 17. in Sobr.
n Matt. 11. 19. Luc. 7. 34.
o Ioan. 2. 3.
Quomodo Apoſtoli muſto pleni fuerint.
p Catech. 17.
q Serm. [illegible] de Temp.

item,

Quis ſpiritus [illegible] ſignificetur.
a [illegible]
b [illegible]
c Ser. 183. de Temp.

item Gregorius a, Hieronymus b, & alij. Auguſtinus vero, & Gregorius in muſto feruorem Spiritus ſancti ſignificatum docent, atque huiuſmodi ebrietatem, qua, inquit Auguſtinus c, *multi pro deſiderio ſalutis ſuæ parentes, & patriam ſuam fugiunt, & mortui huic mundo, alios animarum inquirunt parentes, & liberos ſub iugo veniunt, & paulo ante elati atque ſublimes, humilia affectant, ſuperba faſtidiunt, & cupiunt eſſe quod ante deſpexerant, & odiſſe incipiunt quod fuerant, præſentium hoſpites, futurorum appetitores, æternam illam patriam contemptâ temporalium falſitate ſuſpirant, abſtinentiam delicijs, vigilias dulcibus ſomnis, paupertatem diuitijs anteponunt: arduum contra vitia laborem iucundiſſimam computant voluptatem, dulceſcunt eis vilia, & quæ prius fuerant pretioſa vileſcunt: diligunt inimicos ſuos & benefaciunt his qui ſe oderunt: non conuiciantur indignantibus, non irritantur in opprobrijs, non franguntur in iniurijs, prorſus horum nihil ſentiunt propter feruorem Spiritus ſancti, & propter æternam retributionem. Hoc ſpirituali mero calebant Martyres, quando abijcientes, & poſt ſe iactantes omnia mundi blandimenta, ibant ad paſſiones, obliuiſcentes facultates, & affectiones, patrimonia, ac matrimonia ſua, & vincentes armatam contra ſe paruulorum pignorum fletibus pietatem, vociferantes quidem parentes, puluerem mittentes in capita ſua, & matres facies ſuas auulſis crinibus dilacerantes. Sed illi hæc omnia, tanquam ebrij, non videbant, nec cognoſcebant ſuos, quia infuſo præcordijs ſuis Spiritu ſancto, ad dolores, ad ſupplicia, tanquam ad conſolationes, & ad præmia feſtinabant.*

Martyres quomodo [illegible] fuerint.

Sunt hæc omnia ex Auguſtino decerpta; quæ quod ſpiritualem ebrietatem egregie deſcribunt, prætermitti non debuerunt. Fieri quoque potuit, vt, quod Carthuſianus notat, *in ipſo Diſcipulorum vultu ſplendor quidam, & lætitia reluceret cum rubore, qui male affectis hominibus ac temerarijs anſam dederit exiſtimandi, dicendique illos ebrios eſſe*; ſicut Caſſium ſanctiſſimum Narnienſem Epiſcopum, vt eſt apud Gregorium d, Totila rex deſpexit, *quod faciem ipſius non ex conſperſione, ſed ex aſſidua potatione rubere crederet.* Hanc cum Ambroſio * precemur Deum, vt

Læti bibamus ſobriam
Ebrietatem Spiritus.

Apoſtolorū facies rubore [illegible] eos ebrios male [illegible] perſuaſerunt.
d 3. Dial. c. 6.
* in Hymn. ad Laud. fer. 3.

Quo etiam ebrietatis epitheto vtitur Cyrillus e Ieroſolymitanus, dicens *corporeæ contrariam eſſe, quod non inducat cognitorum obliuionem* (niſi eo modo, quo Auguſtinum loquentem audiuimus) *ſed etiam ignoratorum notitiam donet. Vinum autem ex ea vite expreſſum eſſe quæ ait f: Ego ſum vitis, vos palmites.* Adde tandem Spiritu ſancto ebrium, Dei arcana pandere, hilarem eſſe, intrepidum ſimul, & ſuorum oblitum, atque hominem quodammodo exuentem, ſuaui ſomno demerſum, omnibus ludibrio cum ſit, omnes æque ridere. Diluuio finito, allatoque in ore columbæ pacis g ſigno, tum demum vini vſus extitit, quo Noe iuſtum ebriatum irriſit de filijs h vnus: ad eundem modum poſt largiſſimas à Spiritu ſancto immiſſas aquas, Diſcipuli viſi ſunt ebrij, atq; irriſi, quos reuera non vinum inebriauerat, in quo eſt luxuria i, ſicut parum caſtæ fidei homines arbitrabantur: ſed ſpirituale, diuinumque, quod virgines germinare facit k, ſponſas Chriſto caſtas l. Legi apud ſcholiaſten Athonis Vercellenſis Epiſcopi ad eiuſdem opus manuſcriptum, cui nomen politico, nominari alogia conuiuia, quod nefas eſſet in conuiuijs loqui, nec ibi ratio haberet locum: ſed nec ante vſum vini locutos in prandijs homines reperiri.

e Catecheſ. 17.
Ebrietas ſpiritualis & corporalis contrariæ.
f Ioan. 15. 1.
g Gen. 8. 11.
h Gen. 9. 21. 22.
i Epheſ. 5. 18.
k Zachar. 9.
l 2. Cor. 11. 2.

Cæterum, vt à myſterijs ad irriſores reuertamur: irriſione hi præter ea quæ diximus, digni ſunt, manifeſtique, vt Gloſſa interlinearis loquitur, erroris arguendi, quod muſtum, ſeu vinum nō multarum locutionum, ſed vnius linguæ eloquentiam facit: namque, vt Oſeas m dicit, *Vinum, & ebrietas auferunt cor.* Vbi Hebraice, תירוש *thiroſch*, ſignificat vinū nouum, ſiue muſtum, qui autem vecors, idē loquax eſt, iuxta illud Horatij n:

Fæcundi calices quem non fecere diſertum?

& de Ennio idem o:

Ennius ipſe pater nunquam niſi potus ad arma
Proſiluit dicenda.

[illegible]
m c. 4. 11.
n lib. 1. ep. 5.
o lib. 1. ep. 19.

Sed caue ne vino, aut atræ bili, quod videtur Ariſtoteli p, aut morbo, aliique cauſæ naturali, quod alijs placet q, tribuas effectū iſtum loquendi varijs linguis in eo qui ſit idiota, & illarū prorſus ignarus, ſicut faciunt Philoſophi aliqui, minus in rebus diuinis exercitati, vt Pomponatius r, Aponenſis ſ, Leuinus Lemnius t, Sirenius u, Iamblichus x, Plutarchus y, & alij, contra quos de noſtris Delrius z, & Thyræus *, quod arte Dæmonum fieri poteſt: vnde quoque trahitur efficax argumentum ad probandum Dæmones eſſe, poſito quod in genere exiſtant Angeli, ſiquidem & coguntur obſeſſi ab exorciſtis, ſeu potius latentes in ipſis Dæmones, vt etiam inuiti loquantur: & locutio nonniſi à conſiderante, & ſciente prodit. Alioqui vero poſſent eiuſmodi effectus referri ad primam cauſam ſiue Deum quamuis non ita ſemper, cum experiamur certis medicamentis, & muſica curari arreptitios, propterea quod non poteſt Dæmon torquere illos, niſi concitando prauos eorum humores: Deus autem non eget hoc quaſi inſtrumento, ac proinde nec medicina, aliove remedio poſſent effectus eius impediri.

Loqui varijs linguis cui tribuendum, an atræ bili vel Dæmoni.
p Sect. 30. Probl. 1.
q [illegible]
r de incant.
ſ [illegible]
t de occult. naturæ mir.
u de fato.
Dæmones eſſe teſtimonium eſt ex obſeſſis ab ipſis.
x de myſterijs.
y de defectu orac.
z 4. Diſquiſ. magic. c. 4. q. 5.
* de dæmon. p. 2. c. 34.

Ebrietatis perſequi incommoda nil attinet. Exempla ſuppetunt perplurima, præcipue in Alexandro a Magno, & in Noe b altero parente generis humani: in Lot c, Ammon d, Holopherne e, Baltaſar rege Babylonis f, Benadab g rege Syriæ, & regibus triginta duobus cum eo, Simone Machabæo h. Vere omnino Scytha Anacharſis i primum quidem poculum vini affirmauit eſſe ſanitatis, voluptatis alterum, tertium contumeliæ, furoris quartum atque inſaniæ: ſiquidem ebrietas, auctore Pythagora, breuis inſania eſt. Lege Pintum in Dialogis k, præter alios plurimos auctores, & alios locos Scripturæ.

Ebrietatis incommoda.
a Q. Curt. lib. 5.
b Gen. 9. 21.
c Gen. 19. 32. & ſeq.
d 2. Reg. 13. 28.
e Iudith. 12. 20. & c. 13. 4.
f Dan. 5. 1. 4. & 30.
g 3. Reg. 20. 16. & ſeq.
h 1. Machab. 16. 16.
i Laert. lib. 1.

Nam de vini moderato, & opportuno, ac proinde ſalubri, & iucundo vſu quid attinet dicere? Sapienter Sapiens ſic de illo agit l: *Aqua vitæ hominibus vinum in ſobrietate. Si bibas illud moderate, eris ſobrius, &c. Vinum in iucunditatem creatum eſt, & non in ebrietatem ab initio. Exultatio animæ, & cordis vinum moderate potatum. Sanitas eſt animæ, & corpori ſobrius potus.* Sed & in libro Iudicum m dicitur, *quod lætificat vinum Deum & homines.* Hi enim non effuſe læti laudant illum, & vinum ad libamina ſacrificiorum adhibebatur. Lege Franciſcum Valleſium de ſacra Philoſophia n. Denique quod ad rem eſt, recte Hieronymus explanans Paulum Epheſiis dicentem, *ne inebrientur vino, in quo eſt luxuria o, ſed impleantur Spiritu ſancto*, monet, quod non poſſumus impleri ſimul vino, & Spiritu ſancto. *Eſt ebrietas culpa*, ait Ambroſius p, *eſt gratia, & forte hæc natura, quæ gratia, quia ad imaginem & ſimilitudinem Dei facti, Spiritu ſancto repleti eſſe debemus.*

Vinum moderate ſumptum plurimum iuuat.
k [illegible] 4. c. 22. & 23.
l Eccli. 31. 32. 35. 36. 37.
m c. 9. 13.
n c. 27.
o c. 5. 18.
p de Elia & ieiun. c. 16.

Ficinus q ebrietatis meminit, quam vocat ſuperdu-

q [illegible]
Ebrietas [illegible] perſonarum & cœleſtis quæ.

perlunarem, & cœleſtem, excitatam nectaris potione, per quam animus extra ſe, & ſupra ſe poſitus, morborum mortalium obliuiſcitur, & diuina ſuſpicit, quorum ſplendore primum caligat, ſed illorum ſaporem guſtans, calore nouo è priori habitu permutatur, vnde mox perſpicue cernit ſpiritualia, & illa dum ſalubriter guſtat, ſummo cum fructu nutritur. Cyprianus a calicem Domini inebriantem peroptimum ſiue præclarum, ſcilicet ſanguinis eius, ait: *ſic bibentes inebriare, vt ſobrios faciat, vt mentes ad ſpiritualem ſapientiam redigat, vt a ſapore iſto ſeculari ad intellectum Dei vnuſquiſque reſipiſcat: & quemadmodum vino iſto communi mens ſoluitur, & anima relaxatur, & triſtitia omnis exponitur, ita epoto ſanguine Domini & poculo ſalutari, expoliari memoriam veteris hominis, & fieri obliuionem conuerſationis priſtinæ ſecularis, & mœſtum pectus ac triſte, quod prius peccatis angentibus premebatur, diuinæ indulgentiæ lætitia reſolui.* Sola me talis commemoratio ebrietatis ſic ebriat, vt inſtituti oblitus plura, & alienis quidem verbis hic ponam. Non pœnitet eſſe ſic ebrioſum.

a epiſt. 63. vel lib. 2. ep. 3.

Ebrietas ſanguinis Chriſti quid faciat.

Verſus 14.] Stans autem Petrus cum vndecim, leuauit vocem ſuam, & locutus eſt eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem vniuerſi, hoc vobis notum ſit, & auribus percipite verba mea.

Hic inchoatur pars capitis ſecunda, Petri concionem comprehendens, qua ebrietatis notam à ſe, & condiſcipulis auertit: docetque Ioelis teſtimonio, vim doni Spiritus ſancti, & aliis Scripturæ locis exponit Chriſti mortem, & Reſurrectionem & Aſcenſionem, & Spiritus ſancti è cœlo miſſionem per Chriſtum.

Stans autem Petrus.] Vide in capite præcedenti b quid ſibi velit *Stans*, verum poſitionem loci, vel quid aliud. Certe animi quoque firmitatem, & conſtantiam ſtatus hic ſignificat in iis, qui tegebant ante, & latebant: intrepidam Petri orationem coram tanta ex adeo diuerſis conflata multitudine, cum vel clariſſimis tamen Oratoribus mens obſtupeſcere, corpus contremiſcere, vox non raro ſoleat faucibus hærere. De loco etiam aliquid attigi in iſto capite c. Chryſoſtomus d exiſtimat domi habitam concionem, quaſi eo conueniret multitudo. Sed hæc ipſa multitudo ſuadet locum domo ampliorem fuiſſe, ſiue templũ, ſiue alium.

b verſ. 14. Stare animi firmitatem & conſtantiam ſignificat.

c verſ. 1.
d Hom. 3. in Acta.

Cum vndecim.] Erant enim præcipui inter Diſcipulos maximeque coniuncti & concordes, alij forte iiſe digreſſi ſe intermiſcuerant multitudini, vel horum expreſſa mentio fit, quippe qui notiſſimi, & lectiſſimi eſſent, ſuoque teſtimonio Petri verba comprobarent. Vnde argumentari non licet in ſolos Apoſtolos deſcendiſſe Spiritum ſanctum, ſed in plures, vt docui verſu primo. Vndecim cum Petro duodenarium conſtituunt numerum Apoſtolorum, & denotatur Apoſtolos omnes præſentes fuiſſe. Alioqui nonnunquam in Euangelio e, *Vndecim*, mortuo iam Iuda, collectiue dicitur de Collegio Apoſtolorum, quamuis non omnes adſint. Sicut quidam dicuntur Magiſtratus *Triumuiri, Decemuiri, Quadraginta, Sexaginta*, &c. Denique hic loquendi modus denotat Primatum Petri, necnon quod vnus reſpondet pro cunctis: & quod primus tam diſerte Scripturas explanat, vt obſeruauit Leo IX. f

Apoſtoli ſoli cum Petro cur hic memorentur.

e Luc. vlt. 33. Vndecim Apoſtoli, de Collegio Apoſtolorum dicitur.

Primatus Petri hic oſtenditur.

f ep. 1. ad Michael. Imp. Conſtantinop. c. 26.

A *Leuauit vocem ſuam.*] Vt exaudiretur à multitudine, & vt confidentiam & robur animi demonſtraret: & vt quaſi feruentis in præcordiis multi ſpiritale gaudium, & amorem tanquam rupto vtre ex ore eſſlaret, vt quam procul auditores à ſalute & Spiritu ſancto remoti eſſent, oſtenderet. Extulit vocem Elizabeth reſalutans Dei matrem g, & alia mulier *beatificans ventrem, qui Chriſtum portauerat, & vbera, quæ ipſe ſuxerat* h.

Clamor prætereà, rei tractandæ momentum arguit, vt cum Chriſtus quædam docens clamauit i, & Ioannes Baptiſta k, vocatus etiam *vox clamantis*. Gratum quoque de accepto Spiritu ſancto animum, B vt cum ex leproſis decem vnus ille Samaritanus Chriſto gratias egit l: internum etiam dolorem, ex auditorum præſertim qui irridebant, perfidia, & malitia, vt cum eiecta dæmonia clamabant m: timorem item, ne debitas pœnas luerent: vt cum naufragantes Diſcipuli clamabant n. Deniq; *in virtute Spiritus ſancti*, inquit Cyrillus o Ieroſolymitanus, *voluntate Patris & Filij, ſtans Petrus cum vndecim, & eleuans vocem ſuã, ſecundum illud* p: *Exalta in fortitu vocem tuam, qui euangelizas Ieruſalem, retis verborum animas circiter trium millium cepit* q. Sic decebat prædicationis principium reſpondere ſono ſpiritus vehementis, qui totam domum repleuerat. Videtur quoque hic clamor ſimilis victoriali hymno, ſiue vlulatui militari, qui & C barritus dicitur r, aut etiam iubilatio plena ſpei ac fiduciæ.

g Luc. 1. 42.
h Luc. 11. 27.

Quid ſibi velit Petri in hoc ſermone clamor.

i Luc. 7. 8. Ioan. 7. 28. 37. & 12. 44.
k Ioan. 1. 23.
l Luc. 17. 15.
m Matt. 8. 29. & alibi.
n Matth. 14. 26. 30.
o Catech. 17.
p Iſa. 40. 9.
q Act. 2. 41.
r Veget. lib. 3. c. 18. Ammian. lib. 16. c. 26.

Locutus eſt eis.] *Non veritus ancillam*, vt Chryſoſtomus, & Oecumenius, aliique hoc loco notant, & Gregorius ſ, & Auguſtinus t, atque vt *os ceterorum pro omnibus loquens*, vt ait idem Chryſoſtomus, & Oecumenius: agnoſcentes prætereà vim diuinam in idiota verſante inter aduerſarios & iriſores. Talem *mutationem* u *dexteræ Excelſi* obſeruare eſt in quibuſdam aliis Eccleſiæ paſtoribus, qui mox ferè vt eius gubernaculum attigerunt, abſtracti à foro, & à ciuilibus cauſis, diuinas res, & Eccleſiaſticas tanta dexteritate atque peritia tractarunt, ac ſi in iis à prima ætate inſtituti fuiſſent, D vt Cyprianus, Hilarius, Ambroſius, & his ſimiles alij plerique.

ſ hom. 30. in Euang.
t Serm. 185 de Temp.

u Pſal. 76. 11. Epiſcopi à ſeculari foro ad Eccleſiæ gubernationem traducti quid fecerint.

Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem vniuerſi.] Quique indigenæ, quique inquilini, ſeu & ciues, & peregrini, ſed omnes religione Iudæi, ita vt nunc Iudæi ſint, qui in Iudæa nati: neque enim Gentiles ſpectare poteſt ſequens oratio, vt ante dixi x.

Quod vero Petrus hos vocat fratres, vel patres ſicut priore capite y. & Stephanus capite ſeptimo z, & Iudæi Paulum, & Barnabam capite XIII. a & ibidem b, Paulus illos, & Iacobus condiſcipulos cap. 15. c & rurſum Paulus cap. 22. d & 23. e & 28. f nihil refert, quoniam non tantum Petrus ita loquitur, vocans etiam hoc eodem capite E viros Iſraelitas g, ſed prætereà quoque h viros fratres, & Paulus capite 13. i viros Iſraelitas, quos proxime ante vocauerat fratres, & quos capite 18. k appellat viros Iudæos.

x verſu præced.

Petrus cur vocet ſuos auditores patres & fratres.

y verſ. 16.
z verſ. 2.
a verſ. 15.
b verſ. 26. 38.
c verſ. 13.
d verſ. 1.
e verſ. 1. 6.
f verſ. 17.
g verſ. 22.
h verſ. 29.
i verſ. 16.
k verſ. 14.

Auribus percipite verba mea.] Hieronymus exponens caput primum Ioelis, plus ait eſſe *audire*, quam *auribus percipere*, quando coniunguntur, vt ibi: & Geneſ. 4. l vt primum magis referatur ad cor, iuxta id m: *Qui habet aures audiendi audiat.* & Eſaias n, *Audite cæli, & auribus percipe terra.* Ridet id Ruffinus in Ioelem, quoniam Pſalmo quadrageſimo octauo dicitur: *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis orbem.* Sed non

Audire eſt plus quam auribus percipere.

l verſ. 23.
m Matt. 13. 43.
n cap. 1. 2.

eſt rieſt ridendus ſpiritualis hic ſenſus, quicquid ſit de literali, & illum etiam Rupertus, Ioelem eundem interpretans, ſecutus eſt, de illa phraſi, qua Chriſtus ſæpe vtitur: *Qui habet aures audiendi audiat*, id eſt, obediat, & docilis ſit, Matth. 11. *a* Reperitur quoque crebro eadem phraſis in Apocalypſi *b*. Anatomici & Galenus *c* geminas in corde collocant aures, *eo quod*, inquit Galenus, *ſicut capiti, cordi adiacent vtrinque*. Apocalypſis poſtremum interpretem Viegam lege *d*, quem ipſe longe poſt legi, quam iſta ſum commentatus.

a v. 15.
b Apoc. 2. & 3.
Cur habet geminas aures.
c l. 6. de vſu part. c. 15.
d in c. 2. com- [illegible]

Verſus 15.] Non enim, ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt, cum ſit hora diei tertia.

NOn enim, ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt.] *Ebrietatis* grauem calumniam, & à paſtore Eccleſiæ valde alienam, quem oportet ſobrium eſſe *e*, non vinolentum *f*, cum quæ in aliis crimen eſt ebrietas, in ſacerdote ſit ſacrilegium, vt ait Carthuſianus *g*, quique citatur à nonnullis Petrus Rauennas, eo quod alter animam necet vino, alter Spiritum ſanctitatis extinguat: & *Sacerdoti intraturo in tabernaculum nefas eſſet in lege vetere* h *vinum bibere, & quicquid inebriare poſſet*, vt obſeruauit Hieronymus *i*: & valde reprehendantur *mane conſurgentes ad ebrietatem* k: *& principes, qui mane comedunt* l: hanc, inquam, adeo turpem iniuriam Petrus à ſe, & condiſcipulis repellit, quorum fama publicæ vtilitati, illo præſertim principio, neceſſaria erat, ſed placide, & modeſte, magis ignorantiæ velo eos honeſtans, inquit Chryſoſtomus, *quam notans crimine conuitij*, qua, inquit Oecumenius, *ratione viam illis muniebat ad conuerſionem, & pœnitentiam.* Et quidem certe Sapientis veriſſima ſententia eſt, & quotidiano experimento teſtatiſſima, quod m *Reſponſio mollis frangit iram, & lingua* n *mollis confringit duritiam.* Exemplum habemus in Anna *o*, quam cum Heli æſtimans eam temulentam, ebriam, & vino madidam grauiter increpauit, illa, *Nequaquam*, reſpondit, *domine mi, nam mulier infelix nimis ego ſum.* Item in Abigail *p*, quæ ſapientiſſimo reſponſo ſuo ſtultiſſimi viri ſui ſtultiſſimum corrigens reſponſum iratum Dauid ſibi conciliauit: ſed illuſtriſſimum eſt in Chriſto, qui dæmoniacus appellatus, ſimpliciter reſpondit q: *Ego dæmonium non habeo.* & percuſſus: *Si* r *male* inquit, *locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem bene, quid me cædis?* denique *ſ*, *cum malediceretur, non maledicebat.* Sed eius præceptum erat *t*, *vt benedicamus maledicentibus*; & Vicarij eius Petri, qui id ipſemet nunc obſeruat *u*, *vt non reddamus maledictum pro maledicto, ſed è contrario benedicamus; quia in hoc vocati ſumus, vt benedictionem hæreditate poſſideamus.* Paulus quoque Feſto inſaniam obiicienti. *Non inſanio*, inquit, *optime Feſte, ſed veritatis, & ſobrietatis verba loquor* x: & quod exemplo demonſtrauerat, præcepto confirmauit ſcribens Romanis *y*, *Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere*: denuo adhuc de ſeipſo affirmat, in epiſtola priore ad Corinthios *z*, *maledicimur, & benedicimus.* Prælato, Concionatori, Magiſtratui, publicæ perſonæ pro aliis neceſſaria bona fama, vt docent Auguſtinus *a*, & Gregorius *b*. Hic vero dicit hoc eſſe docere cum poteſtate *c*, & omni imperio *d*.

Ebrietas ab Eccleſiæ paſtore aliena.
e 1. Tim. 3. 2.
f 1. Tim. 3. 3. & Tit. 1. 7.
g de vita canonic. ar. 7.
h Leuit. 10. 9.
i Diſtin. 35. c. vinolentum.
k Eſa. 5. 11.
l Eccl. 10. 16.
m Prou. 15. 1.
n Prou. 25. 15.
Exempla eorum qui grauibus iniuriis affecti molliter reſponderunt.
o 1. Reg. 1. 13. 14. 15.
p 1. Reg. 25.
q Ioan. 8. 49.
r Ioan. 18. 23.
ſ 1. Petr. 2. 23.
t Luc. 6. 28. Rom. 12. 14.
u 1. Pet. 3. 9.
x Act. 26. 24. 25.
y Rom. 12. 14.
z 1. Cor. 4. 12.
a epiſt. 64. & ſer. 50. de diuerſ.
b 23. Moral. c. 10.
c Matt. 7. 29.
d Tit. 2. 15.

Cum ſit hora diei tertia.] Chryſoſtomus putat leuem eſſe excuſationem, nec niſi leuiter excuſare ſe Petrum voluiſſe, cum res ipſa per ſe ſatis loqueretur, & quæ mox dicturus erat, abunde poſſent calumniam refellere. Attamen quamuis hora illa tertia, quæ æſtiuo tempore longior erat, vt dicam, mirum non eſſet, homines præſertim pauperes & piſcatores, iam vinum guſtaſſe, & fortaſſe etiam ebrios eſſe. Vnde Poeta *e* quidam ludens ait de bibace.

Heſterno fœtere mero qui credit Acerram,
Fallitur: in lucem ſemper Acerra bibit.

Apoſtoli non potuiſſe eſſe ebrij hora tertia.
e Martial. l. 1. epig. 29.

Commoda cenſetur excuſatio in iis, qui religioſi habebantur, quoniam non licebat Hebræis diebus feſtis ante horam ſextam prandere, vt meminit Ioſephus *f*, & colligitur ex capite decimo huius libri *g*: necnon ex eo quod apud Suetonium *h* Auguſtus Tiberio ſcribit, *ne Iudæum quidem tam diligenter Sabbatis ieiunium ſeruaſſe, quam ſeruaſſet eo die ipſe, poſt horam, nimirum, primam noctis.* Alioqui licet mos eſſet non Romanis tantum prandere in meridie quotidie (cui reſpondet hora ſexta) teſte Plutarcho *i*, qui notat prandium dictum quaſi παρ' ἔνδιον, quia ἔνδιον, ſignificat meridianum tempus, & meridiari ἐνδιάζειν, verumetiam Hebræis, vt teſtantur non pauca Scripturæ loca *k*: de Chriſtianis vero ſui temporis ſcribūt Caſſianus *l*, Gregorius *m*, & B. Thomas *n*: etſi Gregorius *o* alibi auctor eſt, ad horam nonam apud Antiquos quotidie prandium ſumptum: quod probat quoq; conuiualium Auctor antiquitatum *p*, ex Athenæo *q*, & ex Mureto in variis lectionibus, & Mercuriali *r*. Lege Lambinum in Horatium *ſ*, & Alexandrum ab Alexandro *t*, & Rhodiginum *u*, quibus adde Marſilium. Cagnatum familiæ noſtræ Romanæ medicum *x*. Quamuis autem hæc ita ſint, non erat tamen hic mos tam ſolemnis, vt non facile præteriri poſſet, maxime à vulgaribus opificibus, & mercenariis. Antonium Cicero *y* reprehēdens, ait, quod *ab hora tertia bibebatur apud illum, ludebatur, vomebatur*, & Martialis *z* Cæcilianum carpit, quod hora quinta ad conuiuium acceſſiſſet. Dedecet nimirum honeſtas perſonas intempeſtiua comeſſatio, qua de re dixi Commendario in Eccleſiaſten. *a* Nicolaus *b*. Papa I. conſulentibus Bulgaris, ſi liceret abſque ieiuniorum tempore quantumcunque valde mane comedere, reſpondit, neminem Patrum noſtrorum ante horam diei tertiam manducaſſe, nec ſanctam Eccleſiam ante horam hanc traditionem ſumendi cibum accepiſſe, &c. ſed potius væ dictum iis qui mane comederent *c*: & præſens hoc exemplum in Apoſtolis habeamus, & aliis numero centum viginti.

Hebræis ante horam ſextam non licebat prandere.
f in vita.
g verſ. 10.
h in Auguſto, cap. 76.
i lib. 8. Sympoſ. q. 6.
k Gen. 43. 16. 2. Eſdr. 8. 4. Daniel. 13. 7. Ioan. 4. 6.
l Collat. 21. c. 23.
m 3. Dialo. c. 13.
n 2. 2. q. 147. a. 7.
o hom. 37. in Euang.
p lib. 1. Antiq. conuiu. c. 11.
q lib. 6.
r lib. 4. c. 17. variar. lect.
Vulgares homines ante ſextam ſolebant comedere.
ſ in Saty. 2. 6. & lib. 2. ſat. 8. & lib. 1. ep. ad Vallicum.
t lib. 5. c. 21.
u lib. 27. c. 24.
x lib. de continen. c. 14.
y Phil. 2.
z lib. 8. Epig. 61. vel 61.
a c. 10. 16.
b ep. ad conſult. Bulgar. c. 60.
c Eccl. 10. 16. Eſa. 5. 11.

Porro Romani iidem atque Hebræi diem, noctemque æqualiter partiebantur in horas duodecim, ſeu, vt loquuntur Mathematici, temporales, & vſuales, & planetarias, videlicet, modo longiores, modo breuiores, pro varia Solis creſcentis, decreſcentiſve tempeſtate. Vnde Plautus *d* æſtiuam horam ponit pro longa; & Virgilius *e* tardos menſes vocat, quibus ſunt horæ diei, & operæ longiores. *Nonne*, inquit, Chriſtus f, *ſunt duodecim horæ diei?* Et apud Matthæum *g* meminit *vndecimæ*, & Ioannes *h ſeptimæ* ac *decimæ* i. Lege Plinium, & Ptolomæum *k*. Rurſus, vt multi putant, tam nox, quam dies habebat quatuor partes, & noctis quidem dicebantur vigiliæ, diei vero ſtationes, terniſque ſingulæ horis conſtabant, quæ numerari incipiebāt ab ortu, & occaſu Solis. Prima dicebatur totum ſpatium primarum triū horarum: tertia poſt alias tres vſque ad principium ſextæ; deinceps ſexta vſque ad nonam eodem modo, & nona inde vſq; ad noctem. Hoc ſi eſt, vt ſentit Baronius *l*, Petri probabilior excuſatio eſt,

Horæ Iudæorum & Romanorum inæquales.
d in Pſeudolo.
e lib. 1. Georg.
f Ioan. 11. 9.
g c. 20. 6.
h c. 4. 52.
i c. 1. 39.
Diei & noctis diuiſio ſecundum antiquos.
k in magno Syntag. aſtrono. li. 4. c. 6. & lib. 5. c. 3.
l Tom. 1. Annal.

minus enim probabile eſt ebrios fuiſſe primis tribus horis diei, quam ſi tertia nomen accipiat à tertia hora inchoata vſque ad ſextam. Alij videntur ſentire, ac dicere primum horarum ternarium nomen habuiſſe primæ horæ, ſecundum tertiæ, tertium ſextæ, quartum nonæ, ſumpta ſcilicet denominatione ab ea hora in qua quilibet ternarius incipiebat, vt eſt apud Toletum *a*. Sed idem negat huiuſmodi diuiſionem diei in quatuor partes certo vllo fundamento niti, vel auctoritate: ſicut nititur noctis in totidem partes diuiſio. Cenſorinus *b* tamen huius diſtinctionis meminit. Quod autem hæ quatuor partes, ſeu hæc horarum ſpatia dicantur etiam horæ, ſuaderi poteſt ex anni tempeſtatibus quatuor, quas Græci ὥρας appellant.

a Ioan. 19. anno. 8.

b de die natali, c. 23.

Hora non ſemper vnius horæ ſpatium ſignificat.

Non poteſt certe retineri ſemper hæc acceptio, ita vt non aliquando quę dicitur hora tertia, vel ſexta, &c. præciſe vnam ſignificet numero talem, ſoliuſque vnius ſpatium horæ. Id liquet ex Matthæi *c* parabola de operariis miſſis in vineam, & ex aliis citatis locis, in quibus exprimitur ſeptima, & decima.

c cap. 20. 1. & ſeqq.

Horæ quomodo apud antiquos ſignificabantur.

Colligitur autem ex Ioſepho *d* tubæ ſonitu certas horas ſignificari ſolitas. Apud Romanos autem id puerorum ſiue ſeruorum fuit, eorum ſpeciatim qui dicebantur accenſi *e*. *Horas quinque puer* (ait Martialis *f*) *nondum tibi nunciat*. Exempla ſunt aliis in Auctoribus alia, Suetonio *g*, Plinio *h*, Seneca *i*, Sidonio Apollinare *k*. Sed & perrarum eſt, ac haud ſcio an vnquam vſitatum, vt quatuor diei partes, quæ ternas ſingulæ horas continent, dicantur hoc nomine horæ, præſertim cum iſta diſtinctione primæ, tertiæ, ſextæ, nonæ, abſque vllo alio addito, cum neque ita vocentur noctis partes, ſed 1. 2. 3. 4. noctis vigilia. Videntur potius tanquam celebriores orationis horæ vſurpari 1. 3. 6. 9. & interdum etiam apud Hebræos mentio eſt de hora matutinali; ita vt denominentur horæ orationis, ſiue templi, etſi oratio non reperiatur duraſſe per tres totas horas; quod nihilominus Toletus contendit. Fateor tamen ſine dicta horarum vel orationis, vel quatuor partium diei acceptione difficile conciliari poſſe Euangeliſtas circa horam crucifixionis Chriſti, & tenebras factas à ſexta ad nonam. Quidam ei cenſent difficultati occurrendum, vel admittendo mendum, vt pro ϛ, ſeu ſigma tau, nota numeri ſenarij, poſitum ſit γ gamma, denotans ternarium, vt meminit Hieronymus *l*, & Theophylactus *m*: vel vt crucifixus dicatur hora tertia, quia ea hora à militibus vexatus eſt, & à Iudæis ad Crucem appetitus illis verbis: *Crucifige, crucifige*, atque à Pilato damnatus, vt exponit Auguſtinus *n* (qui aliam præterea expoſitionem addit, ſed minus probat) & Euthymius in Marcum; ſed has expoſitiones merito reiiciunt Ianſenius *o*, Toletus *p*, Maldonatus *q*, & Baronius *r*, qui de hac difficultate diſputant.

d 5. de bello Iudaico, c. 9.
e Varro. 5. de ling. Lat. Briſſon. 5. de formul.
f lib. 8. epigr. 67.
g in Domitiano c. 16.
h lib. 7 epiſt. vlt.
i de breuit. vitæ c. 12.
k lib. 2. ep. 9.

Hora crucifixionis Chriſti tertia & ſexta quomodo tueri.

l in Pſal. 77.
m in Ioan. c. 19.
n 3. de conſ. Euang. c. 13. q. 61. nou. & vet. Teſta. & in Pſal. 63. & Tract. 117. in Ioan.
o Concord. c. 142.
p Ioan. 19. an. 7. & 8.
q in Matth. c. 27. 45.
r Tom. 1. Annal.

Quod vero attinet ad præſentem locum, non egemus allatis diſtinctionibus, ſed ſimpliciter tertiam horam intelligere poſſumus illam, quæ ordine & numero inter duodecim erat tertia; hoc enim denotat, quod vocatur *hora diei*, alibi autem nõ ita, ſed vel abſolute ſine addito, vt apud Euangeliſtas citatis locis, quæ loca ex adiunctis declaranda ſunt, ſicut & in hoc ipſo lib. cap. decimo *ſ*, vel *hora orationis*, vt in capite tertio *t*. Et præterea iuxta illam diſtinctionem de quatuor partibus diei, quæ denominentur à principio, ita vt tertia protenderetur vſque ad eam, quæ numero ſexta eſt, inchoando ab ea, quæ numerabatur ordine tertia, poſſet quis ſuſpicari parum abfuiſſe horam ſextam, & meridiem, ſicque nil magnum dixiſſet Petrus, ſe, & ſuos ebrios ea hora non eſſe.

ſ verſ. 3. 9.
t verſ. 1.

Ientacula apud Hebræos moris nõ erat.

Quidam *u* hinc inferunt non fuiſſe Iudæis in vſu ientacula: Apoſtolos vero apud Ioannem apparatum ipſis à Chriſto ientaculum ſumpſiſſe *x*, eo quod totius præteritę noctis laboribus exhauſti erant: & excipiendi ſunt pueri, ſenes, operarij, valetudinarij.

u Gulielm. Stuckius lib. 1. Antiq. conuiual. cap. 11.
x Ioan. 21. 12. & ſeq.

Cæterum paſſim omnes colligunt ex iſto loco SPIRITVM ſanctum deſcendiſſe hora tertia, idque canit Eccleſia, vtens hymno Gregorij *y*:

Dum hora cunctis tertia
Repente mundus intonat.

y Hymno ad Mat. Tert.

Quare hora tertia Spiritus ſanctus venerit.

Quæ hora commoda fuit, quia tunc erant omnes in foro, & incurioſi de prandio, *& claritas ipſa diei proderat ad perſpicuitatē miraculi*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius: *quia hora erat orationi deſtinata*, inquit Beda: *quia per gratiam Spiritus ſancti Trinitatis myſterium mox prædicandum erat*, inquit idem Auctor: *quia lex tunc tertia*, hoc eſt, Euãgelica poſt ſcriptam & naturalem *ſanciebatur*, inquit Hugo Cardinalis: *quia ſicut tertia olim die congregatæ fuerunt aquæ, ita per prædicationem iamiam congregandi erant populi multi*, inquit Anaſtaſius Synaita *z*: quia hora etiam tertia Chriſtus crucifixus fuerat, iuxta Marcum *a*. Non enim alia gratia illius, & alia Spiritus ſancti, ſed qui tunc crucifixus eſt & promiſit, impleuit quod promiſit, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *b*. Tandem ſolent homines hac hora ſatis ſomno refecti liberiore eſſe capite, ſtomachoque, nondum vel fame, vel calore, vel fatigatione preſſi, ac proinde ad audiendum alacriores & paratiores.

z 3. in Hexamero.
a Marc. 15. 25.
b Catech. 17.

Horam tertiam canonicam qui dixerint.

Baſilius *c* hinc etiam confirmat vſum horæ tertiæ canonicæ, & Tertullianus *d*, & Cyprianus *e*, & Hieronymus *f*, & Iſidorus *g*, & Rabanus *h* Maurus, & Rupertus *i*, & Concilium *k* Aquiſgranenſe ſub Ludouico Pio. Hęc teſtimonia collegit Ioannes Stephanus Durantus *l*, notans præterea horam iſtam vocari in iure *m* *ſacram*: fortaſſis quia ſacris Miſſarum ſolemniis dicata eſt; vt colligitur ex Athanaſio *n*, aliiſque, qui diuerſas cauſas reddunt, quæ ſunt apud eundem Durantum: ſed illa ad rem facit, quæ affertur à Ruperto *o* quoniam Spiritus ſanctus hora tertia ſuper Apoſtolos adueniens, viuificis eandem horam dedicauit myſteriis, qua homines ſobrij, & carnalibus cibis adhuc ieiuni primum quærere debent regnum Dei *p*. Lege etiam Gulielmum Durandum *q*, & Ioannem *r* Belethum, & alios qui tractant de Diuinis, & Eccleſiaſticis officiis. Dempta Natalis *ſ* Domini nocte (& aliquandiu etiam Reſurrectionis) cautum decretis eſt, celebrari Miſſam ante horam diei tertiam: qua de re Iuo *t*, Burcardus *u*, Turonenſis *x*, Martinus *y* Bracarenſis, Sidonius *z*. Intelligunt nonnulli de ſolemni Miſſa, non de priuata. Legendi præſertim Suarez *a*, & Azor *b*. Vocant Itali hanc horam, *auream*, cauſam non reperio: affirmare poſſumus propter aduentum Spiritus ſancti. Priuſquam hinc abeo, væ illis denunciandum Eſaiæ *c* ſermone, qui conſurgunt mane ad ebrietatem. Sed & iis, qui noctem vertunt in diem ſtudio quodam ſe ab aliis ſeparandi, vel etiam temporum diſpoſitione, vt Seneca *d* loquitur. Dicas non immerito principes tenebrarum *e*.

c Sermo. 2. de Inſtit. Monacho. & regula 37. ex fuſio.
d lib. de ieiun. c. 10.
e in orat. Do.
f Dan. 6.
g 1. off. c. 19.
h 2. de inſtit. cler. c. 4.
i 1. de offic. c. 9.
k c. 126.
l li. 3. de Rit. Eccl. c. 7.
m diſt. 44. c. vlt.
n libr. de virginit.
o li. 10. de off. c. 18.
p Matt. 6. 33.
q lib. 5. c. 6.
r in explic. Diu. offic. c. 29.
ſ de conſecr. diſt. 1. c. nocte ſancta.
t 2. p. decret. c. 119.
u lib. 2. c. 54. lib. 3. c. 63.
x in vita. Pat. de S. Nicetio.
y in excerptis. c. 66.
z lib. 5. ep. 17.
a tom. 3. in 3. p. diſput. 80. ſect. 4.
b lib. 10. Inſtit. moral. c. 25.
c c. 5. 11.
d epiſt 122.
e Ephes. 6. 12.

A *Verſus 16.*] Sed hoc eſt, quod dictum eſt per Prophetam Ioel.

SED *hoc eſt quod dictum eſt.*] *Minime nunc auditur nomen* Chriſti, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *neque promiſſio* Spiritus *ſancti*, *illius promiſſio dicitur*, *ſed* Patris.

Sic enim loquens Petrus, & ea ſtatim proponens, quæ à Chriſto facta, & promiſſa fuerant, omnia ſubuertiſſet, neque auditores fidem adhibuiſſent: quod autem quærebatur, iam creditum eſſe oportebat.

Prophetę nomen quid ſignificet.

Prophetam.] Nota eſt ſignificatio huius nominis Græci, etſi non ſemper ſignificat eum duntaxat, qui futura diuinitus edoctus prædicit, B ſed & ſanctum, & doctorem populi, quia Prophetæ ſancti eſſe & ſolebant, & habebantur, eorumq; erat docere. De hac re plura in noſtris Prolegomenis ad Eſaiam, & Ribera in ſuis ad Prophetas minores. Inter hos Ioel numeratur, de quo mox.

Teſtimoniũ fidei noſtrę ſunt Prophetarum dicta.

a c. 19. 10.

b 6. Strom.

Porro magnum argumẽtum fidei noſtræ, quo libenter Apoſtoli vtuntur, maxime cõtra Iudęos, eſt impletio Prophetiarum, *Teſtimonium enim* Ieſu, inquit Ioannes in Apocalypſi *a*, *eſt Spiritus Prophetiæ.* Teſtatur Clemẽs Alexandrinus *b*, Petrum in ſuis prædicationib. profeſſum eſſe, ſe Prophetias euoluiſſe, in iiſque inueniſſe Chriſti aduentum, & mortem, & crucem, ac reliqua eius ſupplicia, C & Reſurrectionem, & Aſcenſionem, atque per ea Deo crediduſſe, denique nihil ſe ſine Scriptura dicere. Vim tanti argumenti agnoſcẽtes poſteriores Patres, magna diligentia collegerunt Prophetarum præſertim teſtimonia ad fidei noſtræ confirmanda myſteria, maxime vero Cyprianus & Proſper, ille libris ad Quirinum, hic in libro de Prædictionibus, & Promiſſionibus, & noſter Ioſeph Acoſta libris de Chriſto reuelato. Lactantius (qui in quarto Inſtitutionum eleganter id exequitur) habet hanc præclaram ſententiam: *Non idcirco à nobis* Deus *creditus* Chriſtus, *quia mirabilia fecit*, *ſed quia in eo vidimus facta eſſe omnia, quæ nobis annunciata ſunt vaticinio Prophetarum. Fecit mirabilia, magnum putaſſemus, vt & vos* D *nunc putatis*, &c. *Agnoſcamus itaque fructum Prophetiæ, & tantam partem Chriſtianæ profeſſionis ne negligamus.* Chryſoſtomus quoque hoc loco obſeruat Chriſtum huiuſmodi in Iudæos telum ſæpe intorſiſſe, eoſque ita conuiciſſe. Petrus quoque ait *c*: *Habemus firmiorem propheticum ſermonem*, quam ipſammet illuſtriſſimam Chriſti Transfigurationem: de hac ſalute ſcribit præterea *d exquiſiſſe, atque ſcrutatos Prophetas eſſe*; qua de re rurſum c. 10. *e* dicemus.

Prophetię ſunt maiorũ virtutum quam miracula, ad probandam Chriſti diuinitatem.

c 2. ep. 1. 19.

d 1 ep. 1. 10.

e verſ. 43.

f in Proœmio.

Ioel.] Hieronymus *f* ſcribens in hunc Prophetam, docenſq; vtile videri etymologias Prophetarum ſingulorum & Græce, & Latine breuiter E annotare, tradit quod Ioel Græce eſt ἀρχόμενος, id eſt, *incipiens*: & alibi *g*, idẽ quod *Dominus* Deus. Ait pręterea *h*, Ioelem prophetaſſe ſub iiſdem regibus, ſub quibus Oſeas, qui ante eum inter minores Prophetas poſitus eſt, & tempus ſuum indicauit. Idipſum monent Ruffinus *i*, Theodoretus *k*, Auguſtinus *l*, Clemens Alexandrinus *m*. Hunc Epiphanius *n* natum dicit in agro Bethor de terra Ruben, ibidemq; cum honore, & gloria humatum. Dorotheus *o* idem narrat, niſi quod agrum nominat Bethomeron in Ruben: inde & illum commendat, quod eius adeo illuſtri teſtimonio de myſterio Chriſti Petrus vſus ſit. Refertur inter Sãctos in Romano Martyrologio *p*.

De Ioele quid Hieronymus ſcripſerit.

g Prolog. in Malac.

h c. 1. Oſea, & Ioel. & Ezec.

i in Ioelem.

k Prolog. in 12. Proph.

l 18. de ciu. c. 29.

m 1. Strom.

n de vita & obitu Sanct.

o in Synopſ.

p 13. Iulij.

A *Verſus 17.*] Et erit in nouiſſimis diebus, dicit Dominus, effundã de Spiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.

ET *erit in nouiſſimis diebus.*] Apud Prophetam in capite ſecundo *q*, non eſt, *& erit in nouiſſimis diebus*, ſed, *erit poſt hæc*, nempe, poſt ea, quæ ante proxime commemorauerat de Chriſti aduentu, & doctrina, vocans illum *doctorem iuſtitiæ*, &c. Quaſi dicat, poſtquam miniſterium ſuum B compleuerit, paulo, inquam, poſt, cum in cœlum aſcenderit. Petrus ipſe, non Lucas (vt de Luca Caietanus ſentit) vſus eſt iſtis verbis: qui Caietanus, necnon Lyranus, & alij per nouiſſimos dies intelligunt, tempus noui Teſtamẽti, & legis Euangelij, poſt quam nulla alia erit. ſed de hoc mox dicam.

q verſ. 28.

Nouiſſimis diebus.] Poſterioribus, & conſequentibus diebus, quibus nominibus, aut *nouiſſimi temporis*, aut *nouiſſimæ horæ*, deſcribi ſolet tempus noui Teſtamenti, & legis gratiæ, vt obſeruãt Hieronymus *r*, & Lyranus *ſ*, & Rabbi *t* David Kimchi. Ribera nõſter *u* concedit id aliquando verum eſſe, vt apud Eſaiam *x*, & Michæam *y*, at C negat id perpetuum eſſe, ſed dictis nominibus, ſiue etiam *tempore extremo*, *ſiue dierum*, & ſimilibus, intelligi debere tempus, quod id, de quo tunc agitur, cõſecuturum eſt, ſiue ſit ante tempus Meſſiæ, ſiue poſt, ſiue ſit ipſum tempus Meſſiæ, ſiue finis ſeculi: atque quodnam determinate ſit, ex rebus ipſis, & ex conſequentibus, ac antecedentibus dignoſcendum eſſe.

Nouiſſimi dies in Scriptura qui dicantur.

r Eſa. 2.

ſ in vtrumq; locum.

t Eſa. 2.

u Mich. 4.

x c. 2. 2.

y c. 4. 1.

Nouiſſimi dies ſunt cõſequentes, ſiue præcedant Euangelii tempora, ſiue ſequantur.

Quocirca cum Iacob vocans moriturus filios dixit *z*: *Congregamini, vt annunciem quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis*, non intellexit tempus Euangelij, tametſi de illo quoque prædixerit *a*: *Non auferetur ſceptrum de Iuda*, ſed ſimpliciter id, quod poſt ſe futurum erat, multa vaticinans multo D ante Chriſtum geſta, nonnulla longe poſt, vt bene demonſtrat idem Auctor, & eſt omnino certum. Præterea Apoſtoli dies nouiſſimos vocant ventura poſt ſe tempora, vt Paulus *b*, Spiritus *autem manifeſte dicit*, *quia in nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide.* Et *c*, *Hoc autem ſcito, quia in nouiſſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſeipſos amantes*, &c. Hæc autem paulo poſt, ipſis adhuc viuentibus Apoſtolis, contigerunt. Et Auguſtinus *d* tempora iſta Apoſtolorum affirmat dicta eſſe *dies nouiſſimos*. Petrus etiam ſcribit *e*: *Venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores*, quod Iudas, cuius vltima eſt epiſtola, iam impletum fuiſſe teſtatur *f*.

z Gen. 49. 1.

a verſ. 10.

b 1. Tim. 4. 1.

c 2. Tim. 3. 1.

d ep. 80.

e 2. ep. 3. 3.

f verſ. 18.

E Talis prorſus ſignificatio reperitur *nouiſſimi* non pro vltimo, ſed pro poſteriore, in plerisque aliis Scripturæ locis *g* vtriuſque Teſtamenti, ac ſæpe Græcus textus ponit ὕστερον, id eſt, *poſterius*, & in textu Hebræo eſt אחרית *acharith*, id eſt, *extremitas*, aut, ſi ita loqui licet, *poſterioritas*, vel, אחרי *achare*, id eſt, *poſtea*.

g Geneſ. 49. 1. Eſa. 2. 2. Dan. 2. 28. Oſea 3. 5. Matt. 21. 37. c. 27. 57. c. 25.

h Marc. vlt. 14.

Ex quo ſequitur, apparitionem Chriſti poſt Reſurrectionem, cum *nouiſſime recumbentibus Diſcipulis apparuiſſe* dicitur à Marco *h*, non propterea eſſe vltimam, quoniam apparuit poſtea ad mare Tyberiadis *i*, quam controuerſiam Auguſtinus diſputat *k*, ſed tantum poſteriorem

Apparitio Chriſti, de qua Marcus, non fuit vltima.

h Mar. vlt. 14.

i Ioan. vlt.

k 3. de conſen. Euan. c. 25.

aliis antea narratis, vt ſentit Maldonatus in Matthæum *a*, & Hieronymus quodam loco *b* vertit, *poſtea*, etſi omnino poſtremam affirmat idem Auguſtinus & alij, atque ipſo die Aſcenſionis, vt dictum eſt capite præcedenti *c*. Quo etiam fit firmũ ex talibus loquendi formis & per ſe neceſſarium non trahi argumentum contra Iudæos ab iis, qui illos impugnant, vt à Iuliano *d* Epiſcopo Toletano, ab Adriano Fino *e*, à Petro Galatino *f*.

a c.vlt.
b 2.cont.Pelag.
c verſ.4.
d lib.3.cont. Iudæos.
e 7.Flag.cont. Iudæos.5.
f 3 cont.Iud. c.1.& 2.

Pererius idem notat de ſignificatione nouiſſimi, explicans Benedictiones *g* XII. Patriarcharum. Lege Ioannem Ferdinandum in Theſauro *h*, & Sebaſtianum Barradium in Concordia Euangelica *i*.

g c.8.& ſeq.
h verbo, Dies. n.4.5.6.7.8.
i lib.2.c.9.

Dicit DOMINVS.] Verba ſunt non Prophetæ, ſed nec etiam Lucæ, vt Caietanus exiſtimat, idem quoque ſentiens de præcedentibus, verum Petri, *qui ea addidit*, inquit Hugo, *ad reuerentiam verbi Dei* (id quoque habet Gloſſa interlinearis) ſicut Prophetæ dicere ſolent, *Hæc dicit Dominus*, vt attentos faciant ad verbum Dei, quod ſequitur.

Quod ait Hugo de more Prophetarum, verũ eſt, ex quibus quidam etiam præfari ſolent *k*: *Verbum Domini*, aut, *Onus verbi Domini*: qua ipſa ratione Paulus auctoritatem ſibi conciliat, loqui ſe proteſtans *l* *edoctum non ab hominibus, ſed à Chriſto, & Deo Patre*.

Cur Prophetæ, *Verbum Domini*, præfari ſoleant.
k *Eſaias, Ieremias, Ezechiel, Oſeas, Ioel, Ionas, Michæas, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias.*
l *Gal.1.1.& 2.Cor.13.3.*

Effundam de Spiritu meo.] Ruffinus exponens Ioelem, totumque hunc Prophetæ locum de Ezechiæ temporibus intelligi contendens, vult Petrum non ſatis proprie illum vſurpaſſe, ſed id ſolum de contextu propheticæ orationis, quod ſuo tempori congrueret aſſumpſiſſe: & audaces eos nominat, qui de ſolo tempore eum accipiant, quod Petrus indicauit. Audax profecto, & temeraria ſententia, tot doctiſſimis ſanctiſſimiſque viris repugnans, Hieronymo, ac Theodoreto in Commentariis in Prophetam, & Chryſoſtomo, ac Oecumenio in Acta, aliiſque in vtrumque librum, Iuſtino etiam *m* & Hilario *n*; immo & nonnullis Iudæis interpretantibus de Meſſia, vt Rabbi Dauid, & Rab Ieſua.

Ruffinus male ſentit de hac ſentẽtia.
m *in Dial. cont. Tryph.*
n *8.de Trin.*

Effundam.] *Effuſio* ſignificat *gratiæ largitatem*, inquit Hieronymus *o*, *ſicut & verbum baptizandi, cum promiſit Chriſtus baptizandos Diſcipulos Spiritu ſancto*, vt iam expoſitum eſt in capite præcedenti *p*, id eſt, veluti immergendos, & inundandos, & replendos, vt etiam intellexit Chryſoſtomus, & Theophylactus in Matthæum *q*, verba Ioannis Baptiſtæ. Eodem verbo vtitur Paulus *r*, loquens de Spiritu ſancto, qui communicatur in Baptiſmo. Denotat quoque effuſio aquam, quæ propter varios effectus ſymbolum eſt Spiritus ſancti, & gratiæ, vt docui alio loco in expoſitione Euangelij de Samaritana *ſ*. Ambroſius *t* lotionem pedum ante cœnam Euchariſticam, ſymbolũ ait fuiſſe ſpiritualis aquæ, quæ miſſo ſancto Spiritu in Apoſtolos erat effundenda, vt copioſius nimirum perfunderentur, cum mundi vtique iam eſſent *u*.

Quid ſit hic effuſio, & baptizari Spiritu ſancto.
o *q.3.ad Hedib.*
p *verſ.5.*
q *c.3.*
r *Tit.3.5.6.*
ſ *Ioan.4.*
t *Præf. lib. de Spirit. ſancto.*
u *Ioan.13.10.& 15.3.*

Probant ex hoc verbo diuinitatem Spiritus ſancti Didymus *x*, & Ambroſius *y*, quia non dicitur effundi quod participabile eſt, *quo modo non diceret*, inquiunt, Deus: *Effundam de Angelo meo, quia Angelus cum ſit creatura, non eſt participabilis*. Fateor non intelligo vim argumenti, ſiquidem charitas dicitur effundi ſeu diffundi *z*, quæ certe creatura eſt, & Spiritus ſanctus non effunditur, niſi quantum ad effectum creatum: nec impropria eſſet locutio dicere, *effunderε de gratia, de charitate, de donis*, &c. Cyrillus Ieroſolymitanus *a* in effuſione gratiam notauit, ſed præterea Chriſtum ipſum loqui apud Ioelem putat, cui Pater *omnia dederit* b, ac poteſtatem donandi Spiritum *c*, *quem non ad menſuram acceperit*, cui voluerit. Melius ex his verbis colligitur, gratiam, ſimiliaque Spiritus ſancti dona nobis inhærere: licet interdum cogamur figurate magis eadem intelligere, vt cum dicitur effundi cor *d*, anima *e*, ira *f*, framea *g*, deſpectio *h*, preces *i*, contemptio *k*, & alia plura.

Spiritus ſancti diuinitas probatur.
x *lib. de Spirit. ſancto. fere in med.*
y *lib.1.c.9.*
z *Rom.5.5.*
a *Catech.17.*
b *Matth.11. Ioan.13.& alibi.*
c *Ioan.3.*
Gratia nobis inhærens eſt.
d *Pſal.61.9.*
e *Pſal.41.5.*
f *Pſal.68.25.*
g *Pſal.34.3.*
h *Iob.16.14.*
i *Pſal.101.in tit.*
k *Pſal.106.40.*

De Spiritu meo.] Ita etiam Septuaginta apud Ioelem, vbi hebræus textus רוחי *ruchi* legit, & verſio noſtra habet, *Spiritum meum*. Sed eodem ſenſu. Gloſſa ordinaria, & Hugo particula *de* notari dicunt *dona diuerſa, non diminutionem ſubſtantiæ*. Ambroſius *l*, *quod capi non poſſit plenitudo Spiritus ſancti; ſed quantum ille pro arbitrio diuiſerit*: & tamen, vt prius dixi, effuſio ſignificat magnam copiam, maiorem, quam cum fundi, aut infundi dicitur: vt præter Richardum *m* de ſancto Victore pridem citatum, Hugo *n* etiam de ſancto Victore (vterque canonicus Regularis ſancti Auguſtini, Lutetiæ floruit in monaſterio S. Victoris, vnde nomen traxit, Scotus alter, alter Saxo) obſeruat, additque *fuſum Spiritum in Paradiſo per inſufflationem: infuſum, cum lex data eſt: nunc effuſum. Primo Spiritu irrigatam arcam, ſecundo datum torrentem doctrinæ, tertio flumen gratiæ. Chriſtum fudiſſe Spiritum per doctrinam, & miracula: infudiſſe cum ſuſcitatus inſufflauit in Apoſtolos* o: *effudiſſe, cum de cælo miſit Spiritum ſanctum: fuſum rurſum per ſapientiam contra ignorantiam: infuſum per virtutem contra concupiſcentiam; effuſum per benignitatem contra impœnitentiam. Ideo petere Dauid in Pſalmo* p, *vt Deus deleat iniquitatem, lauet, mundet, fundendo, infundendo, effundendo.*

l *1.de Spir. ſancto.c.7.*
m *Sermo.de miſſ. Spir. ſancti.*
n *in Ioelem.*
Quando Spiritus fuſus, infuſus & effuſus.
o *Ioan.20.*
p *Pſal.50.14*

Arias Montanus, & Hilaretus in Ioel *q* per effuſionem Spiritus intelligunt gratiam ſanctificantem, per verba ſequentia, gratiam, quæ dicitur gratis data ad aliorum vtilitatem. Porro cum Moſi à Deo dictum legimus *r*, quod *auferret de ſpiritu ſuo, & traderet ſeptuaginta ſenioribus*, quamuis Oleaſter concedi poſſe exiſtimet, aliquid de Moſe ablatum eſſe, magis tamen, & iure quidem, contrarium probat, exponens de ſpiritu proprio ad regendum ſine detrimento Moſis, ſed partito inter illos alios munere regiminis, quod totum Moſes prius gerebat, vt ſolent plures ab eadem lumen candela ſine diſpendio mutuare. Ita ergo fortaſſe hoc loco particula *de* innuit communicationem gratiæ & donorum prouenientem de Spiritu ſancto, tanquam de Patre luminum.

q *Hom.16.*
Gratia ſanctificans & gratis data hic datæ intelliguntur.
r *Num.11.25.*
Qua ratione ſpiritus Moſis ſit in alios partitus.

Tandem ſanctę Trinitatis myſterium his verbis declaratur: qui enim effundit, Pater eſt (communior enim ſenſus eſt, quam quem dixi eſſe *ſ* Cyrilli Ieroſolymitani de filio, quem ſentit ſolum Euſebius per omnes Prophetas locutum) Spiritus qui effunditur, dicitur eſſe Spiritus ipſius, ac proinde conſubſtantialis, & quia idem Spiritus vocatur quoque alias Spiritus Chriſti *t*, ſequitur hunc vtrique eſſe conſubſtantialem.

S. Trinitatis myſterium his verbis vt declaretur.
ſ *Catech.17.*
t *Rom.8.9.& alibi.*

Super omnem carnem.] Omnis conditionis homines, omnis ætatis, omnis ſexus, vt multis locis in Scriptura *u*; & pro toto homine ſumitur, ſicut nonnunquam animæ nomen. Vnde *auditoribus ſpem bonam Petrus inijcit*, inquit Chryſoſtomus, *& auertit inuidiam, dum Spiritum eundem*

Caro totus homo denotatur.
u *Eſa.40.5.6. c.66.23. Pſal.144.21.*

omnibus æque promiſſum, expoſitumque propheticis verbis dicit. Nimis ergo Dauid Kimchi reſtringit ad ſolum Iſrael. Explicat pluribus eo quę dixi modo, locum iſtum Fulgentius *a*.

a lib. de Incar. cap. 11.

Caro etiam carnalem hominem deſignat.

Aliquando caro ponitur pro homine carnali, aut pro homine vili, & infirmo *b*. Myſterium id maximæ dignationis Dei, quo homo factus eſt, Incarnatio maxime communi voce appellatur, & Ioannes *c* ſcripſit, quod *Verbum caro factum eſt*, vt illa ipſa dignatio exaggeraretur, opponendo ſummum infimo, & exprimeretur origo morbi noſtri, quem magnus de cœlo medicus curare veniebat.

b Geneſ. 6. 3. Deut. 5. 26. Iob. 6. 12. Pſa. 55. 5.
c cap. 1. 14.

Incarnatio & σάρκωσις quid deſignent

Vſi ſunt ea voce Latina Cyprianus *d*, Lactantius *e*, Hieronymus *f*, Auguſtinus *g*, Leo *h*, vt alios recentiores Patres, & Scholaſticos omittam: & Græca σαρκώσεως idem omnino ſignificante, Græci idem Cyrillus Alexandrinus *i*, & Damaſcenus *k*: & in Concilio Niceno dicitur Chriſtus *Incarnatus*: ei ſimilis eſt *incorporatio* apud Tertullianum *l*, Hilarium *m*, & Iſidorum *n*.

d 2. cont. Iud. cap. 2.
e 4. inſt. c. 12.
f in c. 1. Marc.
g 9. de ciuit. Dei cap. 17.
h Serm. 10. de Natiuit.
i lib. de Incar. [illegible]
k 3. de Fide, c. 13. lib. 3. c. 6.
l lib. de carn. Chriſt. cap. 2.
m Tract. in Pſ.
n ad Florentin. cap. 6.

Cur Chriſtus incarnatus ſit, variæ cauſſæ.

Rationem dicti nominis Incarnationis, ſeu Verbi caro facti propter ſummam Chriſti humilitatem affert Auguſtinus *o*, quemadmodum Theophylactus *p*, vel Dei ſingularem dignationem, vt Nazianzenus *q*, vel amorem, vt Cyrillus Alexandrinus *r*, vel viuificationem corruptæ carnis, vt B. Thomas *ſ*, & eiuſdem infirmæ naturæ reparationem, quaſi dicas ſpiritualizationem.

o epiſt. 120. c. 4.
p in Ioan. 1.
q epiſt. ad Cledon.
r lib. 1. in Ioan. cap. 15.
ſ Ioan. 1.

Non inepta fortaſſe erit notatio, quod Euangelium Hebręi *t* vocant בשורה *beſorah*, vel mercedem, pro bono nuncio: & מבשר *mebaſſcher*, Euangeliſtam *u*, vel Euangelizantem *x*, eſt autem בשר *baſcher*, caro, & בשור *beſchur*, incarnatio: lex enim Euangelica in Incarnatione Verbi fundata, tanquam in lætiſſimo nuncio, mollia & facilia continet, & ex lapideis carnea reddit corda. Quod eſt apud Oſeam *y*: *Væ eis, cum receſſero ab eis*, Græce legitur, οὐαὶ αὐτοῖς ἐστι, σάρξ μου ἐξ αὐτῶν, *Væ eis eſt, caro mea ex eis*. Vnde colligit Hieronymus Incarnationem, quaſi dicat Deus, Væ Iudæis, ex eis carnem ſumam, verumtamen poſtea funditus eos euertam.

t 2 Reg. 4. 10. c. 18. 20.
u Eſa. 41. 27.
x Eſa. 40. 9. Pſal. 67. 12.
y cap. 9. 12.

Caro ante peccatum homo non eſt dictus.

Sunt qui exiſtiment, hominem ante peccatum nunquam eſſe dictum carnem, ſed poſtea in contemptum, quia per peccatum deceſſerat de ſua dignitate. Nam quod Adam dixit *z*: *Caro de carne mea*, carnem ipſam Euæ proprie intellexit de ſua ipſius carne ſumptam; ſicut *os de oſſibus*. Primum vero legitur homo vocatus caro circa tempus diluuij *a*: *Corruperat enim*, inquit Scriptura, *omnis caro viam ſuam*, & Deus *b*, *Non permanebit*, inquit, *ſpiritus meus in homine, quia caro eſt*. Quia igitur incarnatus eſt Filius Dei ob remedium peccati, cuius in carne effectus maxime elucet, propterea recte dicitur *caro factus*; quod Paulus magis exprimens dixit *c*, *quod Deus Filium ſuum miſit in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne.*

z Gen. 2. 23.
a Gen. 6. 12.
b ibid. 3.
c Rom. 8. 3.

Tropologice quid hic caro ſignificet.

Si quis cum Hilareto *d* ſignificari affirmet hoc loco Spiritum ſanctum non lapideis & duris, ſed carnalibus, & mollibus cordibus communicandum eſſe: aut eundem Spiritum *ex lapideis carnea & tractabilia corda* e *reddere*: aut *cum caro concupiſcat aduerſus Spiritum* f non modo ſpiritum noſtrum, hoc eſt, rationem, ſed etiam dari hunc Spiritum ſanctum, vt nos efficiat ſpirituales, *ac ſapientes non quæ carnis ſunt, ſed quæ Spiritus, & quæ ſurſum* g *ſunt*, neque *viuentes ſecundum carnem, ſed Spiritu facta carnis mortificantes* h. Si cui hæc, inquam, arrident, ſpiritualem, ac tropologicum non incommodum ſenſum ſectabitur, quem innuit Gloſſa interlinearis, & Hugo.

d in com. c. 2.
e Ezech. 11. 19.
f Gal. 5. 17.
g Coloſſ. 3. 2.
h Rom. 8. 13.

Spiritus Prophetiæ datus eſt, non linguarum tantum donum.

Et prophetabunt.] Ruffinus *i* hoc loco de dono tantum linguarum intelligit, non de vero dono Prophetiæ. Quaſi vero non hoc etiam donum cum aliis datum ſit, quod etiam diſtincte datum Epheſiis diſcipulis iuſſu Pauli, Baptiſmo Chriſti baptizatis, narratur inferius *k*, etſi ibi prophetare ſignificare poteſt laudare Deum: ſed quia Prophetię maximi fiebant apud Iudæos, nomine Prophetiæ Ioel & Petrus linguarum donum, & alia comprehenderunt.

i in eundem.
k cap. 19. 6.

Prophetare multas habet ſignificationes.

Sicut Prophetæ nomen plura ſignificat, vt monui verſu præcedente, ita & verbum prophetandi. Prophetare enim eſt Prophetę officio fungi *l*, quod ſe latius extendit, quam ad futura prędicendum, eratque proprium veteris Teſtamenti. Eſt etiam interpretari ſacras Scripturas *m*, vel ſacra carmina cantu modulari, aut muſico inſtrumento *n*.

l 1. Eſdr. 5. 1.
m 1. Cor. 14. 6. & 24.
n 1. Reg. 10. 5. cap. 19. 20. & alibi.

Quod vero Chriſtus *legem ac Prophetas vſque ad Ioannem perduraſſe* dixit *o*, ſenſus eſt, quod eo vſque lex, ac vetus Teſtamentum viguit, quod his duabus vocibus quandoque quaſi deſcribitur: non autem quod in lege Euangelica nulli ſint Prophetæ futura prædicentes, ſed, vt hoc loco Gloſſa docet, & Hugo, *ſoli expoſitores iam ſcripturarum Propheticarum, vel de aliis tantum rebus, non de Chriſto ipſo vaticinantes.*

o Matt. 11. 13.

Prophetæ in nouo Teſtamento multi fuerunt, & adhuc ſunt.

Nam prophetarunt in nouo Teſtamento, vt Scripturæ ſacræ produnt, B. Virgo *p*, Elizabeth *q*, Anna *r*, & filiæ *ſ* Philippi diaconi, Zacharias *t* Ioannis pater, & Simeon *u*, vt Caipham *x* prætermittam, Agabus etiam & alij *y*, Paulus *z*, & Petrus *a*, & Ioannes in Apocalypſi. Hiſtoriæ quoque Eccleſiaſticæ plenæ ſunt, idque non de Apoſtolico tantum, ſed de ſuo etiam tempore Iuſtinus *b* citans hunc locum Ioelis, & Theodoretus notauit in Ioelem, quod & de noſtro demonſtrat Thomas Bozius in ſignis Eccleſiæ *c* Dei, & plane conſtat ex his, quæ ſcripta ſunt de hiſtoria noſtri ſeculi, certumque eſt de Chriſto ipſo multa à prædictis prophetata eſſe, *& teſtimonium Ieſu Chriſti etiam nunc eſt Spiritus Prophetiæ* d. Quanquam poſt aduentum Chriſti, qui ſcopus Prophetarum fuit, multo pauciores habemus Prophetas, qui vaticinationes canonicas ediderunt.

p Luc. 1. 46. & ſeq.
q ibid. 42.
r Luc. 2. 38.
ſ Act. 21. 9.
t Luc. 1. 67. & ſeq.
u Luc. 2. 29. & ſeq.
x Ioan. 11. 51.
y Act 11. 28. & ſeq.
z Act. 13. 1. 1. Cor. 14. niſi intelligas de interpretibus.
a Act. 10. 25. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. & 4. 3. & ſeqq. 2. [illegible] 2. Pet. 3. 3.
b in Tryp.
c lib. 1. c. 2.
d Apoc. 19. 10.

Cur Petrus filios Iudæorum prophetaturos dixerit.

Filij veſtri, & filiæ veſtræ.] Conciliant verba iſta Iudæorum beneuolentiam, quibus, vt ait Chryſoſtomus, *ſe Petrus, & alios Condiſcipulos numerat in filiis eorum: ſimulque animat, & in modeſtia continet.* Quaſi dicat, non hanc eſſe virtutem, laudemque ipſorum, cum pertingat huiuſmodi gratia vſque etiam ad puellos eorum. Simili videtur arte Chriſtus vſus, cum dixit diſputans de eiectione Dæmonum *e*: *Et ſi ego eiicio Dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt?* hoc eſt, Apoſtoli, vt veteres Patres exponunt, Hilarius, Hieronymus, Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius in Matthæum.

e Matt. 12. 27.

Fœminæ etiam prophetarunt, tam in veteri quam in nouo teſtamento.

Hinc non perperam inferunt Lyranus, & Carthuſianus, in fœminas æque ac in viros in die Pentecoſtes Spiritum ſanctum deſcendiſſe: qua de re dixi verſu primo. Inde inexcuſabiles ſunt Iudæi, *quia*, inquit Gloſſa interlinearis, *& filij & filiæ eorum prophetant, quod extendi poteſt ad Principes Eccleſiæ noſtræ, & ad Chriſtum ipſum, qui ex illis eſt ſecundum carnem* f, *& ſalus ex illis eſt* g.

f Rom. 9. 5.
g Ioan. 4. 22.

Vtriuſque ſexus prophetantium exempla in nouo Teſtamēto paulo ante protulimus, quemadmodum & in vetere præter viros memorantur ex fœminis Moſis ſoror *a*, Debora *b*, & Holda *c*, &, ſi placet, etiam Eſaiæ vxor dicta Propheteſſa *d*. Sed longe maior ex vtriſque numerus in nouo Teſtamento, in quo Spiritus ipſe ſanctus effunditur, vt vidimus, largiſſimeque communicatur.

a *Exod.* 15. 20. & *Num.* 12. 2.
b *Iud.* 4. 4. & c. 5. 1. & ſeq.
In nouo Teſtamēto numerus Prophetarum maior, quam in veteri.
c 4. *Reg.* 22. 14. 15. & ſeq.
d *Eſa.* 8. 3.
e *Pſa.* 44. 17.
f *cap.* 4. 6.
g *Act.* 9. 12. c. 16. 9. c. 18. 9. 2. *Cor.* 12. 1.
h *Act.* 10. 11. & ſeq. & *cap.* 11. 5.

Iuuenes veſtri viſiones videbunt.] *Priores ponuntur iuuenes, vt proxime ante filii, eo ordine*, inquit Chryſoſtomus, *quem ſeruauit Dauid e, cum dixit: Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii*: & Malachias f; *Conuertens corda patrum in filios.* Viſionem quidem habuit Paulus adhuc Saulus *g*, atque iam Paulus, & fortaſſe adhuc iuuenis, certe nondum ſenex: at quas Petrus *h*, & Ioannes viderunt, iis iam ſenibus factæ videntur, quibus tanquam prouectiorib. excellentiorem Prophetiæ modum conceſſum eſſe veriſimile videtur: etiamſi excipiendus ſit raptus Pauli vſque ad tertium cœlum: *& tamen altior Prophetiæ gradus eſt*, auctore ſancto Thoma i, *videre viſiones, quam ſomnia ſomniare, quia maior eſt vis Prophetici luminis, quæ aliquem abſtrahit, dum vigilans eſt, & occupatus circa ſenſibilia ad ſupernaturalia, quam quæ abſtractam animam dormientis à ſenſibilib. reperit.*

i 2. 2. qu. 174. *art.* 3.
Maior vis eſt viſiones videre quam ſomnia ſomniare.
Somnia quando præſtant viſione.
k *ibidem.*
l *Num.* 12. 6.

Ceterum ſomnia ſunt quid perfectius, quando in iis abſque vlla viſione imaginaria Deus loquitur, ac futura manifeſtat, quam cum viſio imaginaria obiicitur. Id S. Thomas *k* etiā docet. Et ratio eſt, *quoniam*, vt ipſe ait, *plus eſt audire verba, quæ ſunt ſigna maxime expreſſa intelligibilis veritatis, ſeu vigiles, ſeu dormias, quam videre res ſignificatiuas etiam veritatis.* Vnde *ſi quis*, inquit Deus l, *fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum.* Quaſi dicat: Aliis Prophetis dabo viſiones: vel, ſi magis honorare eos voluero, loquar eis per ſomnia. Non dicit, per viſionem in ſomno, videlicet opponens Prophetiæ per verba, expreſſionem viſionis, tanquam præſtantiorem. Quod ſi ſomnia viſiones ſolum habeant, quales obiiciuntur vigilantibus, tunc erit vigilantis, quam ſomniantis altior Prophetia. Id voluit B. Thomas primis verbis, nec ſibi, nec huic ſententiæ repugnans, quem etiam lege in expoſitione poſterioris epiſtolæ ad Corinthios *m* differentem de diſcrimine inter viſionem, ac reuelationem. Iuxta priorem vero ſenſum intelligendus eſt Moſes *n* Ægyptius tenens eſſe meliora ſomnia, quam viſiones.

m c. 12. *lect.* 1.
n 2. *Directi. dub. cap.* 4.
Viſio diſtinguitur à Prophetia.
o 1. *Reg.* 9. 9.

Hic porro ponendum eſt viſionis nomen certam Prophetiæ ſpeciem ſignificare, cum aliquando cum omni Prophetia conuertatur, non ſecus ac Propheta cum vidente *o*: quia Propheta oculis mentis, lumineq; diuinitus communicato videt, quæ Deus vult ei innoteſcere. Præterea prout videre communiter dicitur de omni potētia cognoſcente, poſſet cognitio, quæ eſt per ſomnia, viſio dici, reperiturq; interdum, vt Ribera *p* obſeruat in Eſaia, Amos, & aliis.

p *Oſea* 1. *nu.* 4. & ſeq.
Viſio quis modus ſit Prophetiæ.
q *Num.* 12. q. 31.

Sed vt ex dictis patet, & ex doctrina S. Thomæ, dicitur ſpecialis quidam modus Prophetiæ viſio, quando fit vigilantibus: quod multifariam contingere poteſt: ſed neceſſarium tamen eſt, vt fiat ſemper per immutationem ſenſibilem ſigni materialis, aut locutionis, aut imaginis in phantaſia, vt recte docet Abulenſis *q*, verum ita, vt ſola viſio externa ſine locutione nō ſufficiat, quoniam ſpecies viſibiles non poſſunt ſignificare aliquid niſi incomplexum. Prophetica vero cognitio eſt cum iudicio, atque de complexis. Qua de cauſa fieri poteſt, vt aliquando Prophetia cōmunicetur per ſolam locutionem ſine viſione, ſeu manifeſtatione ſigni ſenſibilis: ſæpe enim Prophetæ audiebant vocem Domini nihil videntes, vt vel ex puero Samuele conſtat *r*.

r 1. *Reg.* 3. 4. & ſeq.
Viſio fieri poteſt per ſpecies internas.

Non eſt hæc Abulenſis doctrina adeo vniuerſe vera, vt nō poſſit ſufficere immutatio per ſpecies internas, abſque locutione reali, neq; interna, quæ conceditur, locutio, fieri aliter videtur, quam per ſpecierum repræſentationem, ex qua formari poteſt cōplexa, ſeu iudicatiua cognitio. Præterquam quod repræſentari pōt, vt ipſe concedit, ſimilitudo loquentis cum dormimus; & aliquando tūc etiam colloqui videmur. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ antiquiores, & recētiores omni fere ſeculo diuerſas cōtinent viſiones. Illuſtris illa eſt, quā Carpo factā vigilanti narrat Dionyſius *ſ*.

ſ *ep.* 8. *ad Demoph.*
t *libr. de aduentu Meſſiæ c.* 19.

Seniores veſtri ſomnia ſomniabunt.] Græce habetur, *ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται*, id eſt, *inſomnia inſomniabunt.* Rabbi Samuel *t* Marrochianus, qui vixit ante quingentos annos, per ſeniores intellexit Prophetas, per iuuenes Apoſtolos: *Illi*: inquit, *ſomniauerunt fidem Gentium, quā conſequuti ſunt pueri, ſcilicet Apoſtoli, & viderunt.* Iam dixi Prophetiam per ſomnia eſſe perfectiorē, ideoq; tribui ſenioribus, hoc eſt, prouectioribus, & perfectioribus.

Prophetia per ſomnia quando fit.
u *Gen.* 40. & 41.
x *Dan.* 2. & 4.
y *Dan.* 2. 18.
z 1. *Reg.* 28. 6. 15.
a c. 29. 4.
b *Matt.* 1. 20. c. 2. 13. 19.
c *Matt.* 2. 12.
d *Mat.* 27. 19.
e *Serm.* 11. *de Paſſion.*
f *Act.* 16. 9. c. 23. 11. c. 27. 23.
g *Gen.* 2. 21.
h *Gen.* 15. 12.
i 20. 3.
k 28. 12.

Eſt autem ſomnium Prophetia in eo, qui ſomnians quæ ſunt euentura, ipſe quid ſomniet, per Dei reuelationem intelligit. Neque enim Pharao, ſed Ioſeph *u*, non Nabuchodonoſor, ſed Daniel *x* Propheta fuit, quoniā reges illi, quæ ſomniabant, non per ſeipſos, ſed per horum interpretationem perceperunt. Cupiebāt Hebræi à Deo hac ratione doceri, vt ex eodem Daniele *y* didicimus, & ex Saule *z*, & ex aliis apud Eſaiā *a*, vt quidem Septuaginta periphraſtice exponunt, addētes hæc verba, *propter inſomnia*, & ibi etiam Hieronymus atq; Cyrillus. In nouo Teſtamento extant diuina ſomnia Sponſi B. Virginis *b*, Magorum *c*, vxoris Pilati *d*, vt putāt Origenes, Hilarius, Hieronymus, Chryſoſtomus, Euthymius, Theophylactus ibidem, & Leo *e*, & Pauli. *f* De vetere enim præter iam dicta, nota ēt ſunt ſomnia & ſopores Adam *g*, & Abram *h*, Abimelech *i*, Iacob *k*, Ioſeph *l*, incerti cuiuſdam in libro Iudicum *m*, Salomonis *n*, Mardochæi *o*, Iudæ Machabæi *p*.

Diuina ſomnia quæ Chriſtianis acciderint.
l *Geneſ.* 37. 5. & ſeq.
m c. 7. 13.
n 3. *Reg.* 3. 5.
o *Eſther* 10. 5.
p 2. *Machab.* 15. 11.
q *lib.* 4. c. 3. q. 6. *ſect.* 2.
r c. 3. q. 6.
ſ *li.* 1. *de Mag.*
t 2. 2. q. 95. a. 6.
u 2. *p. tit.* 12. c. 3. 6. 7.

Diuinorum ſomniorum in noſtris, præter tēpora Apoſtolica, ſuppetunt multa exempla, ex quib. quædam colligit Martinus Delrius in Diſquiſitionibus Magicis *q*. Illuſtre eſt, quod ſibi accidiſſe narrat Nazianzenus, diſſerens de calamitatib. animæ ſuæ: apud quem ēt leges diſputationem de coniectatione ex ſomniis *r*, vbi, præter Peterium *ſ*, alios quoq; citat, refellitque vanam per illa diuinationem: qua de re, tanquam duces conſulendi SS. Thomas *t*, & Antoninus *u*.

Somnia plurima ſunt vana.
x *Deut.* 13. 1. 3. c. 18. 10. *Eccl.* 5. 6. & *Eccli.* 34. 1. 6. 7. *Leuit.* 19. 26.
y *Æneid.* 6.
z *Iliad.* 1.
a *Ode* 27. *lib.* 3. *Carm.*
b *li.* 4. *eleg.* 1.
c *li.* 1. *in Somn. Scip.* c. 3.
d *li.* 3. *Variar. lect.* c. 7.
e *lib.* 4. c. 14.
f *in* 6. *Æneid.*

Plurima eſſe vana dubitari nequit, & Scripturæ ſerio monent *x*. Attamen non ſunt omnia huiuſmodi, neque contemni omnia debent, quod voluit Xenophanes Colophonius, & Epicuræi; vt è contrario cuncta curari non debent, vt cenſuere Stoici, atq; Protagoras, Artemidorus, & in libro de Inſomniis Syneſius, atque ſomniatores alij tractantes idem argumentum. Melius Latinæ, Græcæq; principes Muſæ Virgilius *y* ac Homerus *z* duas commēti ſunt ſomniorum portas, Eburneam, per quam falſa, Corneam, per quam emittātur vera. De Eburnea Horatius *a*, de Cornea Propertius *b*. Lege ēt Macrobium *c*, Muretum *d*, Turnebum *e*, & Iacobum *f* Pontanū. Male

Ariſto-

a lib. de diu. per ſom.
b lib. de inſom.
c lib. 2. Moral. cap. 13. & lib. 4. Dial. c. 48.
d Matt. 27. 19.
e Ignat. epi. 5. Beda in Mat. cap. 27. Mag. hiſt. Sch. c. 167.

Ariſtoteles nullum à Deo ſomnium immitti doceret a, cui non modo Scriptura aduerſatur, & paulo ante allata exempla, ſed Hippocrates b optimus medicus (perinde eſt Deum ipſum intelligas, aut Angelum) addens quoque cauſas naturales: potuit & tertium membrum, ſeu auctorem Dæmonem, vt facit Gregorius c: & poteſtas malitiaque ipſius perſuadet, cum teſtata experientia vel in vxore Pilati d, cum Chriſtus ad huius tribunal ſiſteretur, vt multi Patres exiſtimarunt e.

Somnia quomodo cognoſcenda ſint.

f Iliad. lib. 2.
g 6. Ennea. 2.
h lib. 7.
i lib. 16.
k in Dem. & Pomp.
l lib. 4. Dial. cap. 41.
m Eccl. 34. 6.

Naturalia ſomnia diiudicabit gnarus Phyſicus: diuina, & diabolica doctus & pius ſpirituum diſcretor ſpiritualis pater. Optima cautio, ſi caueas, & contemnas ſomnium, vt à Diabolo immiſſum, quando Deus ipſe, ſi ſomnium immittit (id autem facit, quia tunc animus eſt magis diſpoſitus, ſimulque illuſtrior potentia Dei fit, cum nos inter nos docere nequeamus, niſi vigilantes) ſimul plerumque hominem reddere certum ſolet, à ſe id immiſſum, & profectum eſſe: & qui ad ſomnia curioſius attendunt, eos illorum interpretatio in grauiſſimas calamitates perſæpe conijcit, vt Agamemnonem apud Homerum f, Cyrum regem Perſarum apud Sabellicum g, Xerxem, apud Herodotum h, Onomarchum, apud Diodorum Siculum i, Antigonum & Pompeium apud Plutarchum k, & illum, de quo Gregorius in Dialogis l. *Niſi ergo ab Altiſſimo fuerit emiſſa viſitatio*, inquit Sapiens m, *ne des inſomniis cor tuum*, hoc eſt, ſomnia externa ſpernas, quæ non conſtet à Deo eſſe immiſſa.

Libri falſi de ſomniis.

n 26. q. 7. cap. non obſeruatis.

Falſi & damnati ſunt Abraham, & Salomonis nomine de hac re libri, & quæ Danielis item titulo ſomnialia ſcripta, vt Gratianus n notauit, circumferebantur. Verum de ſomniis iterum aliquid in capite XVI. Lege etiam Petrum Tyræum in opere de ſpirituum apparitionibus, cum diſſerit de imaginaria.

Tres ſtatus, incipiẽtium, proficientiũ, & perfectorum, vbi deſignati.

o 1. epiſt. 2. 12. 13. 14.

Moraliter, Filij, ac Filię deſignant Incipientes; Iuuenes, Proficiẽtes; Senes, Perfectos. Primi prophetant, indole ſua indicantes bonę ſpem frugis: ſecundi viſiones vident, diuino lumine clarius illuſtrati: tertij ſomnia ſomniant; propter animi tranquillitatem. Videtur Ioannes in epiſtola o triplicem hunc ſtatum ſimili quadã ratione expreſſiſſe: *Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata, propter nomen eius. Scribo vobis, adoleſcentes, & iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei manet in vobis. Scribo vobis, patres, quoniam cognouiſtis eum qui ab initio eſt.* Primis tribuit remiſſionem peccatorum: ſecundis victoriam in pugna: tertiis Dei notitiam. Sed hunc nos locum Commentario noſtro in eam Epiſtolam vberius tractauimus.

Verſus 18.] Et quidem ſuper ſeruos meos, & ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

Nemo à munere, Spiritus ſancti liber futurus.

ET *quidem ſuper ſeruos meos, & ſuper ancillas meas.*] Ioelis textus Hebręus, & quidam codices Septuaginta non habent *meos*, & *meas*, ideoque Ruffinus, & alij multi volunt notari, quod nemo, extremæ licet conditionis, à munere Spiritus ſancti excluditur. Sed noſtra lectio tam hic Græca & Latina, quam apud Ioelem in verioribus codicibus, & apud Patres citantes Prophetam, pleniorem ſenſum habet; nempe ne, quod dictum erat, *Effundam Spiritum meum ſuper omnem carnem*, Iudæi putarent de ſe tantum intelligi, ſicut & nunc Rabbi Dauid Kimchi, & alij interpretantur de iis, qui ſeruos ſe Hebræorum exhibuerint.

Etiam gentes ſi Deo ſeruierint Spiritus Dei erũt participes.
p Act. 10. 44. 45. & 15. 7. 8. & 19. 6.

Promittit enim etiam Gentes ſi ad ipſius venire ſeruitutem voluerint, tanti expertes muneris non futuras, vt factum narrat hic idem liber p non ſemel, itaque hunc locum explicat Rupertus in Ioelem, & indicat Lyranus hoc loco.

Omnis carnis nomine Gentiles intelliguntur.

q Catech. 17.

Fateor tamen nomine *omnis carnis*, ſatis generaliter omnes etiam Gentiles incluſos eſſe: & ſi ex particulis, *meos*, & *meas*, argumentandum eſt, fauent potius Hebræis, qui erant populus Dei peculiaris, & ſeruitio eius peculiariter addictus: ſed priorem illum ſenſum video à Cyrillo quoque Ieroſolymitano q ſubindicari, cum recitatis Prophetæ verbis, quæ adhuc expoſita ſunt, ſubdit: *Spiritus ſanctus non eſt acceptor perſonarum, non enim quærit ſtatus amplitudinem, ſed animæ probitatem: neque diuites efferantur, neque pauperes animum deiiciant; tantummodo vnuſquiſque ſeſe paret ad cæleſtis gratiæ ſuſceptionem.* Chryſoſtomus alium ſenſum innuit, vt pronomina *meos*, & *meas*, excludant crucifixores, in quos nondum Spiritus ſanctus ſit effuſus.

r in Ioelem.

Seruos meos, & ancillas meas.] Hæc nomina præ ſe ferunt vilitatem conditionis, & ita Cyrillus modo citatus accipere videtur, quique Gentiles intelligunt r. Arias Montanus ipſoſmet Diſcipulos intelligit, ſicut & modo laudatus Chryſoſtomus; *tam non ex timore ſeruos*, inquit Hugo cum Gloſſa interlineari.

Dei ſerui nomen eſt honorificum.
ſ in 1. Tim. 1.
t Gen. 26. 24. Pſal. 104. 6.
u Num. 12. 7. 8. Ioſue 1. 7.
x Num. 14. 24.
y Iob. c. 42. 7. 8.
z 2. Reg. 7. 8.
[illegible] 5. 14. 8.
a Exod. 14. 31. Deu. 34. 5. Ioſ. 1. 2. & 11. 15. Iudith 4. 13. Pſ. 104. 26. Baruch 1. 20.
b Exod. 32. 13. Deut. 9. 27. 2. Mach. 1. 2.
c cap. vlt. 29.
d Gen. 19. 19.
e Gen. 50. 17.
f Exod. 4. 10. Num. 11. 11. Deut. 3. 24.
g Iud. 15. 18.
h 1. Reg. 1. 11.
i 1. Reg. 3. 9.
k Pſal. 115. 16.

Eſt ſane honorificum nomen ſerui Dei, quo Deus chariſſimos ornat, & honorat, quemadmodum etiam apud homines, vt ait Ambroſius ſ, dignitas eſt ſeruum eſſe potentis, Abraham t, Moſem u, Caleb x, Iob y, Dauid z, & quo viciſſim hi, hiſve ſimiles gloriantur, aut id ab aliis de ipſis honoris cauſa dicitur. Hoc eſt quaſi epitheton Moſis, vt cognominetur ſeruus Dei a: hoc trium illuſtriſſimorum Patriarcharum Abraham, Iſaac, Iacob b, hoc Ioſue c, hoc aliorum. Ita ſe nominat Abraham d, fratres Ioſeph e, Moſes f, Samſon g, mater Samuelis h, Samuel ſic loqui doctus i ab Heli, Dauid cum alibi, tum graui vtens epiphonemate, ſiue blandiendo, ſiue confitendo k: *O Domine, quia ego ſeruus tuus, ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ*, hoc eſt, non voluntate duntaxat, & adoptione, verumetiam natura, quaſique vernaculus. Tandem, vt alios prætercam, non cenſet Pater indignum Filium, qui ſerui formam induere l dignatus eſt, ſeruum appellare apud Eſaiam m, & Zachariam n, & alios.

Chriſtus an dici poſſit ſeruus.
l Philip. 2. 7.
m cap. 42. 1. & 49. 3. 5. 6. & alibi.
n cap. 3. 8.

Id Chriſto nomen proprie non conuenit, ſi ſeruitutis vox, præter naturam, quæ in Chriſto, prout eſt humana, eſt creata, atque ſubiecta, ſuppoſitum etiam, ſiue perſonam inuoluat cum negatione communicationis in bonis, & vilitatem legalem. Hac ratione Patres quidam, & Concilium Francofordienſe negant de Chriſto nomen ſerui, ſicut & adoptiui filij.

o 3. par. quæſt. 20. ar. 1. ad 2. & 3.
p 3. d. 12. q. 2. in 2. diſſo. q. opin.
q Anath. 6.
r Apol. 1.

Sed abſolute ac ſimpliciter nihil cogit nos negare, cum confeſſione Pauli conſtet à Chriſto ſerui formam acceptam: & B. Thomas o ſerui vocabulum non exhorreat, & Paludanus p, & alij nõ pauci; quatenus ſaltem natura humana Chriſti eadem eſt cum ea, quæ in nobis eſt, qui ſerui ſumus, & qua ipſe obediuit Patri. Quo etiam pacto Cyrillus Alexandrinus q iubet nos non offendi, cum audimus à Prophetis Chriſtum vocari ſeruum. Sic loquitur quoque Nazianzenus r, Vigilius *a*, Ambroſius *b*, Auguſtinus *c*, Hilarius *d*, Athanaſius *e*, hiſque plures. Legendi Theologi, maxime vero qui rem acuratius diſputauerunt, de noſtris Gabriel Vaſquez *f*, & Franciſcus Suarez *g*. Non dubitant multi recentiores, vti appellatione ſerui pro Chriſto, vt quem dixi Suarez, & præterea Card. Bellarminus *h*, & his prior Iacobus Lopes Stunica, contra Eraſmum *i*, necnon Sanctius Carranza, & aliquanti alij.

a 3 cont. Eut.
b 5 fide de c. 6. & epiſt. 47.
c epiſt. 179.
d 11. de Trini.
e orat. 1. & 3. cont. Arian.
f diſp. 2. cont. Elc.
g 3. part diſp. 44. tom. 1.
h lib. 1. de Chriſto c. 6. poſt. 20. tertium.
i annot. 2.

In nouo Teſtamento multos dicere poſſumus *Abdias*, ſeu ſeruos Dei, nomen id illud ſonat, vel *Obadias*, quod idem eſt. Mater Dei tum etiam cum ſalutatur mater Dei, *ancillam Domini* ſe nominat *k*. Vetulus Simeon quando vlnis amplexatur Chriſtum *l*: Apoſtoli Paulus, Iacobus, Petrus, Iudas, in epiſtolis ſuis.

Serui Dei in nouo Teſtamento quot & quanti.
k Luc. 1. 38. 48
l infra 29.

Quod vero Chriſtus *m* ait: *Iam non dicam vos ſeruos*: non eſt, quod eos ipſe vnquam ita nominauerit, vt nec ſolet Princeps ciues, filios pater, magiſter diſcipulos, amici, & æquales alios, quibus ſunt æquales ita nominare: licet honoris cauſa inferiores domini nomen tribuant ſuperioribus, vel æquales inter ſe, ac etiam ignoti alijs, vt alias dixi ex Seneca. Sed neque Chriſtus tam ſe vocauit Dominum, quam approbauit, quod ſe ita Diſcipuli vocarent *n*, ſicut & quod Dauid *o* eum ita vocauerit in Pſalmo *p*, laudauit.

Serui quomodo à Chriſto Apoſtoli dicti.
m Ioan. 15. 14.
n Ioan. 13. 13.
o Mat. 22. 43.
p 109. 1.

Verum ſignificare voluit plura ſe in poſterum, quod amici faciunt, communicaturum. Immo cum dicat *q*; *Non eſt ſeruus maior Domino ſuo*, ſatis demonſtrat, ſe non ideo dixiſſe, quod Diſcipulos poſthac non appellaret ſeruos, quaſi deſinerent eſſe ſerui, aut inciperent eſſe amici: *Qui enim amicus Dei efficitur*, inquit Auguſtinus *r*, *non ſolum ſeruus eſſe non deſinit, ſed melior etiam ſeruus, quo magis amicus, ſeque, quia coniunctior eſt magis obnoxium agnoſcit, & ſeruum inutilem ſ, cuius nempe non egeat bonis t, qui ad amicitiam ſuam illum admittit*. Solum ergo intendit id quod dixi, & quod vos haberet non loco ſeruorum, ſed amicorum.

Quomodo amici ſunt, etſi non deſinant eſſe ſerui.
q Ioan. 13. 16. & Mat. 10. 24. Luc. 6. 40.
r Tract. 85. in Ioan.
Amicus Dei quo quis magis eſt, eo magis ſeruus.
s Luc. 17. 10.
t [illegible]

Alioqui conſtat, vt eſt quidam timor ſeruilis conditionis, & ſpiritus ſeruitutis, ac ſtatus legis veteris, de qua ſeruitute nonnulli Chriſtum intelligunt, ita eſſe filialem, qui eſt proprius noui Teſtamenti, & legis gratiæ, & charitatis, quo timore qui præditus ſit, huic in beatudinis ingreſſu dicet Chriſtus: *Euge ſerue bone, &c.* u

Timor ſeruilis & filialis duo ſunt.
u Mat. 25. 21. 23

Præfefert id nomen in amore, ſeu amicitia, qui exactiſſime cum Deo, propter inæqualitatem, eſſe nequit, creaturæ amantis ſubiectionem, & modeſtiam: in qua qui magis proficit, magis ſe etiam ſeruitutis nexu quodam deuinctum ſentit, quoque maior eſt, hoc ſe humilians magis *x*, ſeruum ſe maxime inutilem, ſicut ante dixi, agnoſcit *y*, & Dei etiam ſeruorum ſeruum.

Serui Dei nomen creaturæ maxime proprium.
x Eccl. 3. 20.
y Luc. 17. 10.

Quod quaſi honorarium prænomen, poſt Damaſum, vt patet ex eius epiſtola ad Stephanum Epiſcopum *z*, & Gregorium, cæteri Pontifices gerunt: vt ſignum vero extremæ ſeruitutis atque maledictionis impoſitum Chanaan filio Cham à patre *a* Noe, ſed vt hominibus ſeruites, non Deo.

Romani Pōtifices, ſe ſeruos ſeruorū Dei nominant.
z Epiſt. 2. ad Stephanum Epiſcopum.
a Gen. 9. 25.

Sane quidem veriſſimum eſt, quod *Seruire Deo regnare eſt*, quodque, vt Agatha ſapienter, & fortiter Tyranno reſpondit, humilem obiectanti in tam nobili genere, & ſeruilem Chriſtianorum vitam: *Multo præſtantior eſt Chriſtiana humilitas, & ſeruitus Regum opibus ac ſuperbia.* Et quod, vt ait Ambroſius *b*, dignitas eſt ſeruum eſſe potentis, multo vero magis omnipotentis Dei. Summa eſt ſerui Dei in mundum totum poteſtas, ſummum imperium in elementa *c*, in Solem *d*, ac cœlum, in Dæmones *e*, quodammodo in Deum ipſum, *Seruus meus es tu, Iſrael*, inquit Deus, *quia in te gloriabor* f.

Seruire Deo regnare eſt.
b in cap. 1. ep. 1. ad Timoth.
c 4. Reg. 1. 10.
d Ioſ. 10. 12. & ſeq. Eccl. 46. 5. Eſa. 38. 8. 4. Reg. 20. 11.
e Luc. 10. 9.
f Eſa. 49. 3.

Non eſt hic locus diſputandi contra Lutherum, aliosque, inter Chriſtianos etiam locum eſſe ſeruituti ciuili, quæ ex peccato originali nata, & relicta eſt: neque de libertate ſpiritus, quæ opponitur ſeruituti carnis, & peccati, aut legis ſcriptæ. Paulus vno verbo nos docet, *liberatos nos à peccato, ſeruos factos eſſe iuſtitiæ* g; & *debere per charitatem ſpiritus ſeruire inuicem: non dando libertatem in occaſionem carnis* h, & Petrus *i*, *Quaſi liberi*, inquit, *& non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut ſerui Dei.* Lege Auguſtinum *k* in epiſt. ad Romanos. Inter prærogatiuas noui ſupra vetus Teſtamentum hæ duæ ſunt, vt nouum ſit filiorum, non ſeruorum, amoris non timoris; qua de re c. 15. recurret ſermo, Lege Barradium noſtrum *l*.

Seruitus ciuilis inter Chriſtianos eſſe poteſt.
g Rom. 6. 18.
h Gal. 5. 13.
i 1. Petr. 2. 16.
k cap. 72.
l in Harmon. Euang. lib. 1. c. 7. & 8.

Et prophetabunt.] Repetit verba hæc Petrus, quæ Ioel ſemel dixiſſe contentus fuit, ſiue ad emphaſim, ſiue vt intelligeremus, eos, qui ex Gentibus crederent, non tantum accepturos fuiſſe Spiritum ſanctum ad iuſtificationem, ſed etiam donum linguarum, & Prophetiæ. Fieri poteſt, vt Propheta, & Petrus ad Gentes reſpectum habuerint, non puto tamen Petrum in concione de Gētibus intelligi voluiſſe, cum earum nomen adhuc inuiſum, & multo etiam poſt fuerit, vt conſtabit ex ſequentibus capitibus.

Verſus 19.] Et dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

E*T dabo prodigia in cœlo ſurſum.*] Theodoretus, & Rupertus in Ioelem, Chryſoſtomus, atque Oecumenius, & Gloſſa interlinearis, & Lyranus & Arias Montanus, & Ribera in hunc locum, Origenes *m* in Matthæum, & S. Thomas *n*, Beda in Marcum *o*, & Lucam *p* intelligunt de ſignis & prodigiis iudicij, vt poſtquam ſermo fuit de doctrina Chriſti, & aduentu Spiritus ſancti, *continuo*, inquit Ribera in Ioelem, *hæc ſigna ponens oſtendat, nullam legem poſt hanc eſſe expectandam, ideoque ab omnibus qui ſalui eſſe velint, recipiendam*: quo ipſo modo ratiocinatur Paulus ſcribens Hebræis *q*.

m Tract. 10.
n in cap. 24. Matth.
o c. 13.
p c. 21.

Videtur hic accommodatior ſenſus, quam quem Hieronymus poſt allatos alios affert de Paſſione Chriſti: quomodo enim Propheta dixiſſet Spiritus ſancti aduentum futurum eſſe ante hæc ſigna, cum Paſſio, & Reſurrectio præceſſerint effuſionem Spiritus ſancti? Neque conuenit, vt dies Reſurrectionis Chriſti dicatur *dies magnus, & horribilis*. Quare tandem etiam fatetur Hieronymus hanc expoſitionem eſſe tropologicam, & hinc inde in diſceptatione fluctuans, ad eam, quam dixi, inclinat.

q c. 9. 28. cap. 10. 26.
Hic locus potius ad iudicij diem, quam ad alia ſpectat.

Poſt iſtam, maxime probabilis eſt ea, quæ à Chryſoſtomo quoque affertur, & ab Oecumenio de Ieroſolymorum excidio, minus quæ à Beda, & Carthuſiano hoc loco, & ab Hilareto, & Hugone de S. Victore in Ioelem, de primo aduentu Chriſti, ita vt prodigia ac ſigna in cœlo fuerint nato Chriſto *r* cantus Angelorum; ſtella Magorum *ſ*: & tempore Paſſionis *t* eclipſis Solis, & dū Chriſtus aſcendit, viſio Angelorum *u*: in terra tot miracula viuente, & mortuo Chriſto. Improbabilitatis cauſam cognoſcet facile, cui noſtra expoſitio,

Aliæ expoſitiones.
r Luc. 2. 13.
ſ Matt. 2. 1. & ſeqq.
t Mat. 27. 45.
u Act. 1. 10.

Prodigia in cælo ſurſum, & ſigna in terra deorſum.] Ioel non poſuit tria vocabula, *ſurſum, ſigna, deorſum*, obſeruandum enim eſt, Euangeliſtas, & Apoſtolos, cum citant Prophetarum, alteriuſve Auctoris Teſtamenti veteris teſtimonia, ſenſum aliquando magis ſpectare, quam verba, quæ vel addūt, vel etiam demunt. Notauit id Origenes *a*, & Hieronymus *b*, & Salmeron *c* noſter in Prolegomenis ſuis.

Apoſtoli dū citant Scripturam, ſenſum magis ſpectant, quam verba.

a lib. 5. in c. 6. ep. ad Rom. & lib. 8. in c. 11. [illegible] Ioan.
b epiſt. 101.
c Tom. [illegible]

Prodigia & ſigna.] Gloſſa ex Beda, *Prodigium eſt, quod porro dicit*, id eſt, quod ſignificat aliquid, vel quod proditur oculis. *Signum, quo ſignificatur aliud, illudque in magnu, & in cælo, hoc in paruu, & in terra*, inquit Hugo Cardinalis. Auguſtinus *d*, monſtra, oſtenta, portenta, prodigia diſtinguens, prodigij notionem iam dictam ponit, quod porro dicat, id eſt, futura prædicat: quod ex Cicerone *e* mutuatus eſt: apud quem etiam reperio ſigni ſignificationem eandem cum præcedentibus.

Prodigium & ſignum quid ſint.
d [illegible]
e lib. 1. de Diuinat. & lib. 2. de Nat. deor.

Origenes in Ioannem τέρατα ait (ſic prodigia Græci dicunt) eſſe, *quæ præter opinionem ſunt, & humanam conſuetudinem excedunt*: σημεῖα (his reſpondent ſigna apud Latinos) quæ aliquid ſignificant. Ammonius *f* prima, *cum quid præter naturam fit*, vt ſuſcitatio mortuorum, cæcorum curatio, & ſimilia. Secunda, *quando non præter naturam*, vt ægros ſanare. Hoc loco idem per vtraque ſignificari videtur, ſaltem aliquid ſupernaturale: & quandoque ſigni nomen dicitur etiam, cum res eſt de cælo *g*.

f in Cat. Græca in Ioan.
g Luc. 11. 16.
Prodigium in malam partem ſumitur.

Latini Scriptores plerumque in malam partem prodigij nomen accipiunt, pro deorum minis, & ira, ſeu pro diris, pro ominibus, auguriiſve ſiniſtris. Vnde diuinationis apud profanos genus eſt, τῆς τερατοσκοπίας, quæ de variis atque inſolitis in aere, aut aliis elementis apparitionibus, ac ſonis, vel effectibus iudicat, vt ſunt acies in cælo viſæ, pluuia ſanguinis, & ſimilia, quibus pleni ſunt libri Iulij Obſequentis, & Lycoſthenis, & Ioachimi Camerarij (qui duo malæ ſectæ ſunt auctores, nec legendi) Polydori Virgilij, & aliorum.

Conſtat apud Iudæos dici ſigna Hebraice אתות *baath*, miracula, quia peti ſolebant, vt indicia virtutis Dei, cum is pollicebatur aliquid valde difficile, aut quando nouus Propheta exiſtebat. Primi exempla ſunt Abraham *h*, dicens: *Vnde ſcire poſſum, quod poſſeſſurus ſim eam?* (Terram promiſſionis.) Eſaias *i* ad Achaz regem loquens: *Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo*: & paulo poſt ſubiungit k: *Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum, Ecce virgo concipiet, &c.* Zacharias Ioannis pater *l*, ſic Angelum affatus: *Vnde hoc ſciam?* Raro Latina vox miraculi, ac nunquam potius reperitur in nouo Teſtamento. Notauit, quem citaui, Origenes *m*, prodigia ſine ſignis non reperiri, ſigna interdum abſque prodigiis. Chriſtus totus, & ſuo modo Apoſtoli ac Apoſtolici viri poſſunt nominari ſigna, prodigia, portenta, miracula. *Ecce ego*, ait apud Eſaiam *n* Chriſtus, *& pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſrael: à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.* De hoc loco præter expoſitores Origenem, Cyrillum, Procopium, &c. legendus Clemens Alexandrinus *o*, & Euſebius *p*.

Signum apud Hebræos quid ſit.
h Gen. 15. 8.
i cap. 7. 11.
k verſ. 14.
l Luc. 1. 18.
m tom. 13. in Ioan.
n cap. 8. 18.
o 1. Pædag. c. 5.
p 9. de demonſtrat. cap. 14.

Secundi exempla præbent Iudæi à Chriſto ſæpe poſcentes ſigna *q*: quod ipſe illis viciſſim exprobrat *r*, & Paulus *ſ*, cum ait, *quod Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt.* Hoc item modo intelligi poteſt quod eſt in Pſalmo *t*, *Signa noſtra non vidimus, iam non eſt Propheta, & nos non cognoſcet amplius.* Id eſt, iam non videmus miracula, quæ velut ſigna noui Prophetæ edebant, vt putarentur miſſi à Deo: non enim ſurgit amplius Propheta inter nos.

q Mat. 12. 38. Luc. 11. 29. Ioan. 2. 18.
r dicta loca. & Ioan. 4. 48.
ſ 1. Cor. 1. 22.
t Pſal. 73. 9.

Sanguinem.] Non quem Chriſtus prodigioſe miſit *u* ſudans in horto de toto corpore, vt exponit Hugo de S. Victore in Ioelem, & Gloſſa ordinaria hoc loco: non quem iam mortuus ex latere cum aqua *x* emiſit, vt eadem Gloſſa, atque interlinearis, & Hugo Cardinalis, & Hieronymus in Ioelem, ſed vel quem fuſurus erat ex Iudæorum corporibus Romanus exercitus: vel potius Antichriſtus ex omnibus qui ei reſiſtent, vt Chryſoſtomus, Oecumenius, Lyranus, iuxta ea, quæ hoc verſu præfati ſumus: *Conſurget enim gens in gentem y.* Allegoricos vero ſenſus, aut tropologicos de hoc, & ſequentibus, vide apud Hugonem Cardinalem, & alios.

u Luc. 22. 44.
x Ioan. 19. 34.
y Matt. 24. 7.

Ignem.] Fulgurum ſcilicet, & fulminū, *& ſtellarum z cadentiū de cælo, ſeu ignitarum exhalationum; non autem Spiritus ſancti miſſi in Pentecoſte*, vt Hieronymus expoſuit, Hugo de S. Victore, & Cardinalis; non conflagrationis in excidio Ieroſolymitano, vt Chryſoſtomus, & Oecumenius.

z ibid. 29.

Vaporem fumi.] Exhalationem excitandam ex rebus, quæ fulminum igne comburentur, non obſcuriorem Spiritus ſancti illuſtrationem in poſteros Apoſtolorum, vel excæcationem, Iudæorum, vel compunctionem, lacrymaſve (quas fumus elicit) conuerſorum, iuxta mentem citatorum Auctorum.

Verſus 20.] Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus, & manifeſtus.

SOl *conuertetur in tenebras.*] Hoc eſt, quod Matthæus *a* Chriſtum prædixiſſe recitat: *Sol obſcurabitur, & Luna non dabit lumen ſuum*, non eſt autem Eclipſis *b* Solis in paſſione Chriſti, & in Luna rubedo, etſi Carthuſianus naturaliter loquendo nigram tunc videri debuiſſe affirmat. non Solis ac Lunæ prodigia tempore obſidionis Ieroſolymitanæ, non conuerſio Euangelij in hæreſim, & Eccleſiæ quædam trucidatio in ſuis Martyribus. Lege caput XXXIV. Eſaiæ.

a c. 24. 29.
b Mat. 27. 45.

Antequam veniat dies Domini magnus, & manifeſtus.] Significant hæc verba, quæ hactenus dicta ſunt, ad diem Iudicij pertinere, vt ante etiam notauimus. Poſt ſigna, quæ diem illum antegredientur, erit breuis temporis pax, & quies, ipſeque dies inopinatus veniet, vt Euangeliſtæ docent *c*. Non omnia ſigna Iudicium præceſſura hic numerantur, ſed præter Euangeliſtas apud alios Prophetas Eſaiam *d*, Ezechielem *e*, Habacuc *f*, & Ioelem alio vltra citatum loco *g*, & apud Auctorem Sapientiæ *h*, & Ioannem in Apocalypſi *i*. Lege Interpretes S. Thomæ in Tertiam Partem *k*, præſertim Suarez ibidem *l*, & Gregorium de Valentia *m*, & Ioſeph Acoſta libro de Temporibus nouiſſimis *n*, Ioannem Fredericum Lumnium de extremo iudicio Dei, & Henricum Enriquez, Tractatu de Fine hominis, præterea illos, qui ſcripſerunt in citata teſtimonia Scripturæ, præſertim Euangeliſtarum, & Apocalypſis, & Scholaſticos in Quartum *o*, Magiſtrū hiſtoriæ Scholaſticæ *p*, Auguſtinum oratione cōtra Iudæos, & Paganos, Richardum de S. Victore Tract. De plagis Mundi,

c Mat. 24. 38. Luc. 21. 34.
d cap. 34.
e cap. 38.
f cap. 3.
g cap. 3.
h cap. 5.
i cap. 6.
k q. 59. art. 6.
l diſp. 56.
m in 3. part.
n c. 8. & alibi.
o diſt. 48.
p cap. 141.

Hippolytum martyrem de Conſummatione ſeculi, Hieronymum Magium de exuſtione Mundi, Abulenſem in caput xxiv. Matthæi a, & Ianſenium in Concordia b.

a qu. 134. 158. 161.
b cap. 124.
Signa Iudicij quot futura ſint

Solent præcipue numerari quindecim, quæ modo examinare non vacat. Illud certum eſſe debet, non myſtice, ſed proprie accipi oportere, ita tamen, vt, hoc ſenſu poſito, illum non reſpuamus, qui eſt Auguſtini ad Heſychium, Origenis in Matthæum c, Ambroſij in Lucam d.

e Eſa. 13. 10.
f Moral.

Non etiam negauerim vſitata Scripturæ phraſi, præcipue Prophetarum, inſignem quamlibet calamitatem deſcribi per tenebras Solis ac Lunæ, atque ſtellarum e (vulgoque etiam quem ſignificare volũt male fortunatum, dicere ſolent, nullam habere ſtellam, quæ ipſi luceat) per fremitum maris, tremorem terræ, & ſimilia, non quod ita re ipſa contingant. Notat Gregorius f, per lucem, & diem ſignificari proſperitatem, ac lætitiam; per tenebras triſtitiam, & res aduerſas.

Plagarum, quæ ſunt præceſſuræ Iudicij diem, ſigna.

Præterea cum inſigniores illæ Dei de Ægyptijs, Babylonijs, aliiſque Gentibus vltiones aliquando ſumptæ, quædã quaſi ſpecimina fuerint extremi Iudicij, merito per eas deſcriptæ ſunt, quæ in extremo ipſo Iudicio ſunt euenturæ, cuius per eam occaſionem nobis memoria refricetur.

Dies Domini cur dies Iudicij.
g Pſal. 79. 11.
h Pſal. 35. 7.
i Luc. 19. 42.
k Pſal. 74. 3.

Dies Domini.] Vocatur ita Iudicij dies, tum propter ſingularem quandam excellentiam, vt ſolent vocari Cedri Dei g, exercitus, montes h, &c. tum quia omnes dies, quos viuimus, noſtri quodammodo ſunt, dati vt in iis operemur pro arbitrio, iuxta id: *Et quidem in hac die tua* i, vbi alloquitur Ieruſalem Dominus: dies vero Iudicij totus erit Dei, quia non pendebit iam amplius niſi ex voluntate Dei; quando dicat Deus: ***Cum** k **accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.***

Dies Domini quid.

Frequenter Scriptura per Antonomaſiam vocat diem Iudicij, diem Domini, aut diem, quam Deus elegit ad inſignem aliquam vindictam, vt apud Eſaiam l, & Paulum m, & Iob n. Item Scriptura diem alicuius nominat, quo quis, nemine impediente, lætatur, & facit quod vult o: ſed interdum etiam, quo aliquid paſſurus eſt p.

Magnus.] Ita etiam eundem Iudicij diem vocat alibi idem Ioel q, Sophonias r, Malachias ſ, Ieremias t, Ioannes in Apocalypſi u.

Dies cur magnus dicatur.

Magnus hic Iudicij dies dicitur, in quo magna peragenda ſunt, & in æternum durabit, & aliorum dierum omnium rationes exigentur, etiam ipſius Iudicis Chriſti magnitudo cognoſcetur: & maxime lætus, ac feſtiuus erit iuſtis: quo vltimo modo dies magnus vſurpatur aliquando, vt in Oſea x: vbi Hieronymus intelligit diem natiuitatis Chriſti, ſicut & de toto eiuſdem primo aduentu explicans Ioelem ipſe, & quidam alij intellexerunt, vt ante dixi: & in Ioannis Euangelio y, in Eſaia z quoque iuxta lectionem Septuaginta, qui pro, *feſtiuitates*, legunt, *ἡμέραν μεγάλην*, id eſt, *diem magnum.*

x cap. 2. 4.
y cap. 7. 37.
z cap. 1. 13.

Dies magnus quis apud Romanos.

Apud Romanos, auctore Cornelio Tacito a, dies magnus vocabatur, qui finem imponebat multis malis, & feliciſſimæ, ac beatiſſimæ victoriæ inſignibus clarus erat, bello toto confecto nullis ſuperſtitibus eius reliquiis: *Tranſire inquit, cum expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnũ diem:* diceret more Hebræorum annum, diemve iubileum. Lege Turnebum in Aduerſariis b. Galli vocant nunc dies magnos, quibus iuſtitiæ ipſæ a ſubmiſſo nouo Iudice iudicantur.

a in vit. Agric.
b lib. 1. cap. 14.

Manifeſtus.] Apud Ioel vocat *horribilem*, Latinus interpres, ita exponens proprie vocabulum Hebræum נורא *hannora*, & ſane grammatica formatio, quæ eſt a radice ירא *iare*, id eſt, *timuit*, cui conſentit Chaldæus, qui vocat דחילא *rehila*, id eſt, *formidabilem*: tamen Septuaginta vertunt, ἐπιφανῆ, ſeu illuſtrem: & alias non ſemel idem Hebræum verbum idem Septuaginta interpretantur eodem modo (aut per ſynonymam vocem τὸ [illegible] vel [illegible], vel etiam [illegible], quod tamen ad ſignificationem terribilis magis accedit) necnon Hieronymus. Ratio vero etiam eſſe poteſt, quoniam quicquid timorem, vel admirationem incutit, vel reuerentiam, tali Hebræa voce appellatur, quæ autem in quouis genere magna ſunt, huiuſmodi effectum operantur. Sic ſolent quoque profani Scriptores enormes magnitudines, nouaſque & admirabiles appellare horribiles, aut horrendas.

Nomen Hebræum נורא *hannora* quid ſignificet.

Iudicij dies maxime horribilis.

Porro Iudicij dies clariſſimus ac lucidiſſimus futurus eſt ſupra omnes alios dies, quę lux horrori erit improbis, nec minus iuſtis, quam illis, diſpari licet modo, admirationi: ideoque merito & apte, tum horribilis, tum manifeſtus vocatur.

Non eſt ergo hic dies vel Natiuitatis, vel Reſurrectionis Chriſti, vel Pentecoſtes, vel excidij Ieroſolymitani, prout aliquoties admonuimus, ac inter cæteros Theodoretus Commentario in Ioelem, de Iudicij die diſerte exponit. Neque audiendus Eraſmus, dum propter diuerſam lectionem notat, Apoſtolos ſenſum bona fide reddere ſolitos, de verbis non eſſe ſollicitos. Vt id enim ſit verum, quod nos ipſi ſuperius notauimus, ita verum eſt, vt ſenſus idem retineatur, quod nos quidem oſtendimus, ille prætermiſit.

Verſus 21.] Et erit: Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

Solenne Prophetis eſt læta triſtibus ſubiungere.

ET *erit: Omnis quicumque inuocauerit.*] Lenit cum Propheta Petrus aſperitatem Iudicij ſpe ſalutis omnibus expoſitæ: & ſolenne Prophetis eſt, læta triſtibus ſubiungere. Quare perinde eſt ac ſi dicat: Non aliter effugi poteſt hoc terribile Iudicium, niſi Chriſti complectendo fidem, & nomen ipſius inuocando, & hanc vim habet Hebræum verbum, ימלט *immalet*, id eſt, *euadet, & effugiet ex interitu*, vel, *eruet ſe a periculo imminenti.* Vtitur loco eodem Paulus in epiſtola ad Romanos c, ſed clarius ad Chriſtum applicans, *quod nondum Petrus tempus tempeſtiuum iudicauit*, inquit Chryſoſtomus.

c c. 10. 13.

Quomodo ſit Deus inuocandus vt ſalui ſimus.
d Pſ. 144. 18.
e Rom. 10. 14.

Inuocauerit.] *In veritate*, vt loquitur Pſalmiſta d, id eſt, cum hac vita: *Quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt* e? cum affectione, inquit Chryſoſtomus, cum vita optima, cum fiducia congrua, & non dicendo duntaxat ſummis labris: *Domine, Domine* f. Poſtremo ita, vt digni ſint euadere: *Vigilate itaque*, inquit Chriſtus g, *omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt* (circa Iudicij tempus) *& ſtare ante Filium hominis.* Nam alioqui de quibuſdam dicit Deus h: ***Inuocabunt me, & non exaudiam: mane conſurgent, & non inuenient.***

f Matth. 7. 21.
g Luc. 21. 36.
h Prou. 1. 28.
i 1. Cor. 1. 2.

Non ſunt iſti ſimiles iis, de quibus Paulus i: *Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis Sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti*: neque Samueli, de quo Pſalmus k: *Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius*, neque Enos, de quo in Geneſi l: *Iſte cœpit inuocare nomen Domini.*

k Pſal. 98. 6.
l Gen. 4. 26.
Inuocari Deum, vel nomen eius ab aliquo, quid ſit.

Paſſiue inuocari Deum, nomenve eius ab ali-

quo,

a Eſa. 4. 1.

quo, aut ſuper aliquem, eſt habere nomen Dei, & eſſe quaſi peculiarem Dei: ſicut *ſuper mulierem inuocari nomen viri a*, eſt eſſe, & vocari vxorem eius, & alicuius ſuper alios, eſt cenſeri de familia, & gente ipſius.

Nomen Dei, ſeu Domini, quam vim habeat.

Nomen Domini.] Dicitur *nomen Domini* ſiue Dei, non hoc illudve tantum, quo eum appellamus, ſed noſtra de eo exiſtimatio, & quicquid ad ipſum quacunque ratione pertinet.

b Ioan. 17. 11.
c Prou. 18. 10.
d Prou. 22. 1.
e Ioan. 17. 6.

Ponitur etiam pro potentia, & auxilio eius, vt cum Patrem deprecans Chriſtus pro ſuis, ait b: *Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo*, quod nomen Sapiens propterea nominat *turrim fortiſſimam c*, & idem quoque accepit pro gloria, ſeu fama dicens d: *Melius eſt nomen bonum, quam diuitiæ multæ*: & Chriſtus proteſtatur Patri, *ſe nomen ipſius manifeſtaſſe hominibus e*.

Nomen Domini eſt Chriſtus.
f l. 11. in Ioan. c. 20.
g in cat. Græc.
h ibidem.

Scio tamen Cyrillum Alexandrinum f nomen Domini, ſiue Patris intellexiſſe Chriſtum ipſum, ita vt quod petit *ſeruari ſuos in nomine Patris*, ſit in ipſomet Chriſto, qui nomen Dei gerit, & Deus eſt, atque vocatur: Theodorum g Heracleotem Deum ac Diuinitatem, quam poſtulet communicari Diſcipulis: Theodorum h Mopſueſtienſem nomen, & affectum paternum, ita vt hunc optet Diſcipulis à Patre. Quæ expoſitiones in hoc placent, quòd quid nomen Domini ſignificare poſſit, nobis exprimunt.

Cur Filius ſit nomen Domini.

Nec diſplicet, ſi nomine Domini per accommodationem dicamus Chriſtum ideò intelligi, quia nomen eſt quædam notio, & definitio rei; Filius verò eſt Verbum & expreſſio propriæ eſſentiæ Patris, eique ex vi ſuæ generationis per expreſſionem intellectus conſubſtantialis.

Nomen Domini eſt Deus ipſe.
i Leuit. 24. 11.
k Exod. 15. 3.
l Pſ. 71. 18. 76. 15. & 85. 10.

Denique nomen Domini aliquando abſolutè ſignificat Deum ipſum: vt cum filius Iſraëlitidis, & Ægyptij dicitur blaſphemaſſe nomen Domini i: dicitur item *omnipotens nomen Dei k*, id eſt, Deus, qui ſignificatur per nomen: & quia per inuocationem nominis ipſius ingentia ſæpè fiunt miracula: & quoniam eſſe omnipotentem, de Deo inter alia vt maximè proprium dicitur l.

m Pſal. 8. 2.
n Luc. 1. 49.

Sed, vt dicebam, ſignificat nomen Dei omnes diuinas perfectiones, vt in eo Pſalmo m: *Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum*, id eſt, ſapientia, bonitas, potentia, aliaque attributa: & in Cantico B. Virginis n: *Quia fecit mihi magna, qui potens eſt, & ſanctum nomen eius*: id eſt, in myſterio Incarnationis, quod in me operatus eſt Deus, effulſit non tantum potentia, ſed etiam bonitas, ſapientia, miſericordia, iuſtitia, &c.

o Luc. 21. 36.
p in c. 25. Mat.
q in Pſ. 118.
r lib. 7. c. 19.
ſ 6. Etymol. c. 17.
t Euſ. lib. 2. de vit. Conſt.

Concludamus totum hunc Ioelis de Iudicio locum, diiudicantes nunc noſmetipſos, & omni prouiſione animi nos ad id comparantes, atque iuxta Chriſti memoratum conſilium o, *vigilantes, & omni tempore orantes*. Ad hoc enim inſtitutas Eccleſiaſticas Vigilias, nocturnaſve preces tradunt Tertullianus, Hieronymus p, & indicat Hilarius q, in illa verba, *Media nocte ſurgebam*, & quòd ad iudicium Chriſtus venturus media nocte ſit, meminit Lactantius r, & Iſidorus ſ, vt iudex expectaretur, quamuis nulla non hora expectandus ſit. Quod, vt complura mittam Anachoretarum, aliorumque exempla, fertur Chriſtianiſſimus Imperator Conſtantinus aſſiduè meditatus eſſe, & præliaturis etiam ſeriò propoſuiſſe t.

Verſus 22.] **Viri Iſraelitæ, audite verba hæc, Ieſum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigijs, & ſignis, quæ fecit Deus per illum in medio veſtri, ſicut vos ſcitis,**

Cur Petrus vnico Ioelis teſtimonio contentus fuerit.
u c. 44. 3.
x c. 36. 25.
y c. 12. 10.

V*iri Iſraelitæ.*] Non aliena animaduerſio nonnullorum eſt, vno Petrum teſtimonio contentum, plura coaceruare noluiſſe, ex Eſaia u, ex Ezechiele x, ex Zacharia y, & ex alijs, vt diſcant Concionatores magno delectu, & iudicio Scripturarum, vel aliorum Auctorum locos proferre.

Iudæi & Iſraelitæ iidem.
z cap. 1. 8.
a c. 1. 9.
b 1. Reg. 14. 11.
c 1. Reg. 23. 3.
d 4. Reg. 16. 6.

Viri Iſraelitæ.] Synonymo vtitur cum nomine Iudæorum, quod initio concionis vſurpauerat, tametſi Iudæi de his, qui ſub rege Iuda, Iſraelitæ, qui ſub Iſrael, propriè dicantur, vt aliàs z notatum eſt. Hebræorum nomen generalius eſt, quo ſe Ionas cum Gentilibus agens nominauit a, & Philiſtæi Ionathan & armigerum b. Nomen non modò Iudææ, priuſquam Dauid rex eſſet c, ſed & Iudæorum, ante Babylonicam captiuitatem, reperio d.

Petrus cur non ſtatim Chriſtum prædicare cœperit.
e 3. part. Paſtor. c. 17.

Ieſum Nazarenum, &c.] Salubri timore priùs perculſos iam informat doctrina Chriſti, tali vſus diſpoſitione valdè neceſſaria, & ſermonis lenitatem adhibens, & non inuidioſè ſtatim Chriſtum proponens, *prius reprehenſione euertens, vt poſtea conſtruat*, inquit Gregorius e, hoc exemplo ipſos admonens Prælatos paſtoralis officij.

Ieſum Nazarenum cur Petrus Chriſtum nominauerit.
f Mar. 16. 6.
g Act. 22. 8.

Nazarenum.] *Statim patriam dicit, quæ ſanè videbatur contemptibilior eſſe*, inquit Chryſoſtomus: & nihil iam magnum de illo prædicat, neque quod de aliquo Propheta alius quis diceret. Vel quoniam ita vulgò appellabatur, & cognominabatur à loco ipſo, tanquam qui eſſet obſcurior, vt rem exaggeret, ad hunc modum loquitur, quaſi dicat, Ieſum illum vulgarem contemptibilemque, &c. Eodem reſpexerunt fortaſſe Angeli reſuſcitatum nunciantes f, & Chriſtus ipſe Saulum inclamans, & vocans g.

Ieſu Nazareni nomen Chriſto à quibus tributum.
h Act. 6. 14. Marc. 10. 47. c. 14. 67. Luc. 18. 37. Ioan. 18. 5.
Nazareni nomen contemptibile.
i Ioan. 19. 19.
k Mar. 1. 24. Luc. 4. 34.
l Matt. 2. 23.
m Luc. 24. 19.
n Act. 3. 6. & 4. 10.
Nazareth ſitus.
o Act. 26. 9.
p Ioan. 1. 46.
q Tract. 45.
r Luc. 1. Gen. 12. & 18.

Quanquam cognomen id tributum legimus non ab hominibus tantum Iudæis h, & à Pilato in titulo crucis i, verumetiam à Dæmone k, & à Prophetis l, & à Diſcipulis m, & à Petro ſæpiùs n, atque à Paulo aliquando, & à Stephano o.

Quòd autem Nazareni nomen contemptibile ſit, patet ex eo, quòd Nathanael cum admiratione dixit: *A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe p?* Quomodo Prophetæ Chriſtum nominauerint Nazaræum, lege Interpretes Matthæi, & Salmeronem Tomo tertio q.

Conſtat deductum nomen eſſe à Nazareth ſita in Galilæa, in ſorte Nephthali, in confinio Iudæorum, & Gentium (ibi incarnatus eſt Chriſtus, quoniam in eo benedicendæ erant omnes Gentes r, atque omnes tribus terræ) ſeptem leucis à mari Mediterraneo, duabus à monte Thabor, tribus à Naim, triginta vel vigintiſeptem à Ieruſalem diſtans.

Duplex nominis etymologia aſſignatur, pro flore, vel germine, vel tenera planta, vel virgulto, hoc enim eſt, נצר *netſer*, aut etiam pro germinante, vel cuſtodiente ſeu cuſtodito, vel etiam pro vaſtante ſeu deuaſtatore. Præterea ſcribendo illud per ז *zain*, & dicendo נזיר *nazir*, ſumitur pro ſegregato, conſecrato, religioſo, ſanctificato, & coronato.

Iuxta primam etymologiam Chriſtus à Propheta nominatus eſt Nazaræus, ſi non ipſamet voce, ſignificatis certè ipſius, nimirum ab Eſaia, Ieremia, Zacharia, Malachia, & in Canticis.

a c. 11. 1. b c. 53. 2. c c. 4. 2. d Iere. 23. 5. & 33. 15. Zac. 3. 8. 12. Malach. 4. 2. e c. 2. 1. f c. 9. 24. g c. 1. 35.

Chriſti nomina quæ Nazareno reſpondent.

h 7. 20. * Pſal. 120. 4. i c. 8. 3. k Iud. 13. 5. 7. & 16. 17. l Gen. 49. 26. Deut. 33. 16.

A Eſaias vocat *florem a*, & *virgultum b*, & *germen c*: Prophetæ cæteri *germen d*: in Canticis *e* dicitur *flos campi*, quippe flos totius ſanctitatis ſuauiſſimè fragrans, immò *Sanctus Sanctorum*, vt loquitur Daniel *f*, & ipſamet ſanctitas, quæ ſubſtantiuo nomine neutro *ſanctum* dicitur à Luca *g*. Eſt quoque Chriſtus & homo cuſtoditus à Deo, & homines cuſtodiens. Deum cuſtodem hominis voce Hebræa נוצר *notſer* Iob *h* appellat, cum ait: *Quid faciam tibi*, נצר האדם *notſer haadam*, *ô cuſtos hominum?* & in Pſalmo, licet idem verbum non habeatur, tamen æquiualens ponitur *: *Ecce non dormitabit, neq; dormiet, qui cuſtodit Iſrael*, ibi enim habetur שמר ישראל *ſchomer iſchrael*, id eſt, *cuſtodiens Iſraelem*. B Denique vaſtator eſt Chriſtus, & ab Eſaia *i* vocatur: *Accelera ſpolia detrahere, Feſtina prædari*. Iam verò iuxta poſteriorem etymologiam conſtat, Chriſtum ſanctum eſſe, & in Samſone Nazaræo figuratum *k*. Et de eo Iacob Moſeſque vaticinatus videtur *l*, *Fiant in capite Ioſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos*. Eſt enim princeps omnium Nazaræorum, eorum videlicet, qui Deo ſanctificantur, & conſecrantur.

Etiam B. Virgo in Nazareth nata etymologiam Nazareni ſortita eſt.

m Gen. 3. 15. n lib. 7. c. 5.

Sic verò B. Virgo meritò in Nazareth nata eſt, vtpote quæ cuſtodita eſt per ſingulare priuilegium, & ab originali peccato præſeruata, & à pudore conceptus, ab onere ventris, à corruptione, & dolore partus, C à multiplicatione conceptuum, ab incineratione. Fuit quoque verè florida per virginitatem, & virtutes alias cumulatiſſimè. Poſtremò & ipſa quoque vaſtatrix fuit, *conterens ſerpentis caput m*, &, vt Eccleſiæ verbis vtar, *cunctas hæreſes interimens in vniuerſo mundo*. Vide de hac etymologia reſpectu Chriſti Euſebium in libris Demonſtrationis Euangelicæ eleganter ſanè, & copioſè diſſerentem *n*.

o in c. 11. Eſa.

Cæterum prima etymologia duntaxat conuenit nomini oppidi Nazareth, quod ſcribitur per צ *tſade*, non per ז *zain* (vt Leo tamen Caſtro contendit *o*) ſicut & nomen Nazareni in titulo Crucis, D quem Romæ inſpexi, & in Euangelio Syriaco, textuque Actorum eiuſdem linguę, & in ſcriptis veterum Hebræorum, quamuis neque Græci, neque Latini literam illam צ *tſade*, aliter exprimere poſſint, quàm per z, vel s.

Nazareth nomen in veteri Teſtamento non habetur.

p Ioſ. 19. 36. q q. 4. r in c. 11. & 19. Ioſue.

Etſi porrò nomen huius vrbis in veteri Teſtamento hoc modo non reperiatur; tamen ex eo quòd Chriſtus cognominatus eſt נצרי *notſeri* coniectura eſt vocatam eſſe Chriſti tempore נצרית *notſerith*: nec deſunt qui putent eandem eſſe cum *Aſor*, vel *Enhaſor*, quæ cum צ ſcribitur *p*, in libro Iudicum & nonnulli codices legunt *Naſor*, vbi ponitur inter ciuitates ſortis Nephthali, ibique id ſentit Abulenſis *q*. Hoc incertum valdè. Vide Andream Maſium *r*.

Nazaræi & Nazoræi apud Græcos differunt.

ſ Hæreſ. 29.

E Cum etiam Græci loquuntur de legalibus illis Nazaræis, ſcribere ſolent, Ναζαραίους, quando de Chriſto, Ναζωραῖος, Marcus verò Latinè ſcribens, Iudæos imitatus dixit Ναζαρηνόν. Epiphanius *ſ* vocat Nazoræos quoſdam hæreticos.

Cur Matthæus eum vocandum Nazaræum dixerit.

t c. 2. 23. u Eſa. 53. 3.

Cum Matthæus *t* ſecundum prædictionem Prophetarum Chriſtum dixit Nazaræum vocandum eſſe, reſpectum habuiſſe videtur ad contemptum, ne de familia Dauid per multum tempus haberetur, alioqui tum ab Herode, tum à Romanis armis etiam vrgendus, tum armis viciſſim à populo priſtinæ cupido libertatis defendendus. *Vidimus*, inquit Eſaias *u*, *eum deſpectum, nouiſſimum virorum, abſconditum, vnde nec reputauimus eum*. Contemptæ itaque Euangeliſta voluit in A honorem huius odiu nominis, & vnde Iudæi Chriſtum ridebant, inde verum probare Meſſiam, vt nil obeſſet patria Galilæa, locuſve educationis Nazareth, cum tam honorifica eſſet alluſio iſtius vocis ad eam, quæ florem ſignificans, &c. honoris cauſa de Meſſia ab Eſaia *x* vſurpata eſſet.

x c. 11. 1.

Galilæi Chriſtiani à Iuliano vocati.

y Nazianz. orat. 1. in Iulianum.

Cum eodem contemptu Iulianus Apoſtata, vt Galilæos, ita Nazaræos nos nominare ſolebat *y*: quemadmodum & Chriſtum ipſum, fabrum etiam appellans.

Nazaræi quidam fuerunt hæretici.

z Hæreſ. 29. a epiſt. 89. ad Auguſt. b in c. 52. Eſa.

Mitto Nazaræorum hæreſim, ſeu Nazarenorum, de qua Epiphanius *z*, aliiq; hæreſeologi, & Hieronymus *a*, qui addit *b*, ab Hebreis ipſis Chriſtianos ad ſua vſque tempora ita vocitatos, ſolitis B illis maledicere ter in die in ſuis orationibus. Sed gloriemur nos in iſto nomine, & floris huius odore, & decore delectemur, vt cuſtodiamur à Deo, & ſimus ipſi conſecrati, *bonus etiam odor aliis in omni loco, in iis qui ſalui fiunt, & in iis c qui pereunt*:

c 2. Cor. 2. 15.

An Chriſtus fuerit Nazaræorum voto initiatus.

d Niceph. lib. 1. c. 40. e 2. Reg. 14. 26.

An Chriſtus fuerit Nazaræorum voto initiatus, non hic quærendum: & ſatis conſtat non fuiſſe, quamuis Nazaræus vocatus eſſet, non per צ *tſade*, ſed per ז *zain*, qua poſteriore notatur litera legalium Nazaræorum nomen. Geſtabat quidem cæſariem, ſuper quam nouacula non aſcendebat *d*, at vinum bibebat, & ad mortuos ingrediebatur; quod illis Nazaræis vtrumque nefas erat. C Abſalonem nemo Nazaræum, opinor, dicebat, cæſariem licet geſtaret; quotannis enim tondebat illam *e*. Chriſtum quoque crinem interdum, ne prolixior eſſet, abſcidiſſe, quidquid Nicephorus dixerit, non eſt improbabile. Si qui Patres Nazaræum vocant Chriſtum, non legaliter loquuntur, ſed myſticè, vt Euſebius *f*, videlicet, quia *ſanctus erat, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus*, vt Apoſtolus *g* loquitur.

f 7. Demonſt. Euangel. demonſt. 5. g Heb. 7. 26.

Chriſtum à Deo miſſum voluerunt probare Apoſtoli.

h Ioan. 1. 33. i Ioan. 8. 42.

Virum approbatum à Deo in vobis.] Hic Ioanni Baptiſtæ, hic Apoſtolis aliis, hic nunc Petro ſcopus propoſitus eſt, monſtrare à Deo miſſum eſſe Chriſtum: & propterea Ioanni datum eſt columbæ D ſignum *h*: Chriſtus quoque ſæpe profeſſus eſt ſe à Patre miſſum, vt cum dixit *i*: *Ego ex Deo proceſſi, & veni, neq; enim à meipſo veni, ſed ille me miſit*. Conciliat Petrus hoc modo beneuolentiam, quaſi Deo, & non ſtatim ipſimet Chriſto adſcribat mirabilia opera, vt notant Chryſoſtomus, & Oecumenius.

Chriſtus vir emphaticè.

k Iob 1. 1. l Pſal. 4. 3. m 1. Reg. 26. 15. n Herod. in Polym. o Laert. lib. 6. p Eſa. 59. 16. q Prou. 31. 10. r Iere. 31. 22.

Virum.] Ἄνδρα. Emphaticὼs poſitum videtur viri nomen pro forti, & virtutem, vt dicunt, maſculam habente, perinde vt cum Iob in principio Hiſtoriæ *vir k* nominatur, iuxta magis cõmunem Interpretum conſenſum: vt cum exprobratione vtens Dauid, tanquam rei, quæ viros dedeceat, ait *l*: *Filii hominum*, Hebraicè, בני איש *bene iſch*, & ſecundum verſionem Hieronymi, *viri inclyti, vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæ*E*ritis mendacium?* vt cum idem Dauid Abner Saul regem ſuum oſcitanter cuſtodienti, dixit cum clamore, & indignatione *m*: *Nunquid non vir tu es, & quis alius ſimilis tui in Iſrael?* Hinc vulgatum illud: πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δ' ἄνδρες. *Homines permulti erant, at viri perpauci n*. Et Cynicus vnum in media luce virum ad exiguum lucernæ lumen quæritabat, negabatque niſi apud Lacænas, quæ ſolæ viros parerent, inueniri *o*. Lamentabatur aliquando Deus, *videns quia non eſt vir p*.

Hunc virum *mulier fortis*) quam etiam inuenire ſe poſſe Sapiens *q* quodammodo deſperabat) *circumdedit r, & nobis dedit*.

Nam primus parens in Paradiſo fortis conditus

Adam non fuit vir, ſed Chriſtus.
a Gen. 3.1. & ſeq.
b Matt. 4.1. & ſeq.
c ſuprà.
d c.6.12.
e hoc loco.
f Luc. vlt. 19.
g lib. 1. in 1. Reg. c. 1.
h lib. 1. contr. Iouin. c. 2.
i Act. 8. 27.
k 3 Reg. 2.2.
l 1. Reg. 4.9.

eſt & vir, ſed ab hoſte valdè languidè & molliter ſubiugatus, vir non fuit in congreſſione cum Angelo apoſtata *a*, qui fuit ex munere. At ſecundus Adam vir claruit in deſerto, per victoriā *b*. quem Ieremias *c*, & Zacharias *d* virum nominant: & B. Petrus *e*, & Cleophas *f*, inquit Gregorius *g*. Hieronymus *b* verò è contrario euiratum illum Candacis eunuchum *i*, non hominem, ſed ex virtute, ac fidei robore virum appellatum notat; ſignificationem iſtam viri noſter Interpres expreſſit, cum quod Hebr. eſt, חזקת והיית לאיש *chazactha vehaiitha laiſch. Confortare, & eſto vir*, exponere voluit, *& eſto fortis k*, quam tamen dictionem omiſit alibi, vbi vis eadem erat *l*: *Confortamini, & eſtote viri Philiſtiim, ne ſeruiatis Hebræis.*

Vir nomen eſt honoris, homo vilioris conditionis.
m verſ. 4.
n verſ. 9.

Eſt & aliquando vir, nomen honoris, & dignitatis, homo humilioris conditionis, tum citatis locis ex Pſal. 4. & 1. Reg. 26. tum ex Prouerbiorum *m* & Eſa. 2. *n* Hebræum nomen איש *iſch*, deriuatum videtur à יש *ieſch*, quod ſignificat exiſtentiam, quam vir habet ante fœminam, ac proinde honore, atque dignitate prior eſt, illiq; propriè conuenit rempublicam gerere, & magiſtratum, in qua ſignificatione pro magiſtratu aliquoties accipitur vir in Scriptura *o*, & in hoc ipſo noſtro libro illis verbis Pauli, *iudicaturus p eſt orbem in viro*, id eſt, Iudice ſupremo, *in quo ſtatuit, &c.*

o Gen. 26. 7. c. 43. 11.
p c. 17. 31.

Mulier publica dum curat, iungit ſibi maſculina verba.
q in Iob. c. 1. 1.
r c. 4. 11.
ſ 1. Reg. 25.
t 2. Reg. 13. 37.

Quo fit, vt rectè obſeruatum eſt à Pineda *q*, cuius ferè eſt notatio hæc tota de viro, vt dum fœminę quippiam tribuitur publici muneris, quodve ad virum potiùs pertineat, iungat Scriptura maſculina verba nominibus fœmininis. Exempla ſunt in Ruth *r*, & in Abigail *ſ*, poſſuntq; contraria citari de verbis fœmininis connexis ad nomina maſculina, quandò viri fœmineum quid gerunt, vt cum Dauid effuſius plorabat *t*.

Adam & Enoſch Hebraice quid ſignificent.

Alia duo nomina אדם *Adam*, & אנוש *Enoſch*, infirmitatem conditionis humanæ denotant. Eſt enim אדם *Adam*, rubeus, argilloſus, limoſus, אנוש *Enoſch*, miſer, deploratus, æger, & deſperatæ ſalutis.

Quamuis autem Lucas noſter Græcè ſcripſerit, verſans tamen ſcripturam Hebræam, & inter Hebræos, idiotiſmis Hebręis aſperſit opus ſuum, & nomen Græcum ἀνὴρ, eandem ferè vim habet quam Hebræum איש *iſch* Quapropter non debet videri ſuperuacanea, vel aliena hæc, tametſi longiuſcula, annotatio.

Viri nomen interdum fœminis conuenit.
u epiſt. 11. libri 3.

Negari tamen non poteſt, viri interdum nomen ſexum etiam muliebrem in Scriptura comprehendere, huncque ſub illo tanquam ſub perfectiore contineri, quod notat Baſilius in Pſalmum primum, & Iſidorus Peluſiota in epiſtolis *u*, & alij, & ἀνδροφόνος, inquit Iſidorus, id eſt, viricida dicitur, non ſolum qui viro, ſed etiam qui fœminæ necem attulit: Ἀνδριὰς item, id eſt, ſtatua, non tantum viri, ſed etiam mulieris ſimulacrum: & plurima exempla profert ex Scriptura. Poſſum quoque docere non paucis exemplis ab Interprete viros nominari gregales, viles, imbecilles: at ſuberit ferè tunc Hebræum nomen אנוש *enos*, de quo dixi, exempla ſunt apud Iob *x*.

x c. 32. 1. c. 37. 24. & alibi.
Quomodo Chriſtus vir approbatus factus ſit.

Approbatum.] Non hoc ſignificat τὸ ἀποδεδειγμένον, eſt enim idem quod demonſtratum, eò quòd ἀποδείκνυμαι, eſt indicari & demonſtrari, ſed ἀποδεδειγμένον, eſt id quod eſt receptum, & approbatum; quo poſteriore modo legiſſe Interpretes videtur: ſed cum ἀπόδειξις maxima probatio ſit, non malè ἀποδεδειγμένος, probatus, ſeu approbatus, & veluti demonſtratiuo argumento cōprobatus, atq; adeò ita confirmatus dicitur vt conuictus ſit intellectus. Syrus vertit, דמן אלהא אתחזי *demē elaha ethchezi*, id eſt, *Qui à Deo apparuit*, vel, *conſpectus eſt*, nam, *Quem Deus commendat, ille probatus eſt y*. Tertullianus *z* legit, *deſtinatum.*

y 2. Cor. 10. 18.
z lib. de carne Chriſti, c. 15.

In vobis.] Εἰς ὑμᾶς. Syrus habet, לותכון *leuathchun*, id eſt, *apud vos*, ſeu, *erga vos*, &, *veſtri cauſa*, &, *in vtilitatem veſtram*. Nam pertranſijt benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo *a*, & vix vllum miraculum fuit non vtile corporibus humanis: tale tamen non fuit ambulare ſuper aquas, transfigurari, ficum areſacere, dæmonia in porcos ingreſſa (numero duum millium, vt apud Hieronymum *b* tradit abbas Hilarion) in mare præcipitare.

a Actuum 10. 38.
Chriſtus quomodo ab Hebræis approbatus.
b In Hilarione.

Poſtremò, *in vobis*, in veſtris animis ſatis ſuperque perſuadens, niſi praua pertinaxque reſiſteret conſcientia. Theodoretus *c* auctoritate Athanaſij confirmat ex hoc loco veram humanitatem Chriſti, legitque, *oſtenſum in vobis.*

c Dial. Inconfuſus.

Virtutes quid ſignificent.

Virtutibus, prodigijs, & ſignis.] Prodigia, & ſigna quid ſint, iam dictum eſt: & ſicut quandoque ſynonyma ſunt, ita & cum illis iunguntur virtutes, quæ Græcè dicuntur δυνάμεις, quæ vox non de moribus intelligitur, ſed de vi operandi res difficiliores, aut de ipſiſmet mirificis operibus.

d Matt. 7. 22.
e Matt. ... Marc. ... Luc. 9. 1. ... Luc. 19. 37. 1. Cor. 12. 10. 2. Theſſal. ... Hebr. 2. 4. Apoc. 3. 8.
e Matth 3. 7. c. 19. ... Pſal. 17. 10. ... 6. 16. Pſ. 43. 10. Pſal. 59. 7. Pſal. 67. 9. Pſ. 58. 6. Pſ. 59 12. Pſal. 67. 13. Pſ. 61. 7. Pſ. 79. 5. Pſal. 88. 9. Pſal. 102. 21. Pſ. 135. 17. Pſal. ... Pſ. 148 ...
f 1. Matth. 24. 29. c. 26. ... 6. 4. ... 41. ... 2. Theſſ. 1. 7.

Frequens eſt hæc in Scriptura ſignificatio, præſertim in nouo Teſtamento *d*: necnon pro exercitu, maximè in vetere *e*, ac nonnunquā in nouo *f*.

Quomodo virtutes à prodigijs & ſignis differant.
g c. 18. 7.

Dicuntur miracula virtutes quòd ijs faciendis Dei virtus, & poteſtas maximè oſtendatur: & inter Angelos Virtutum ordo appellatur eorum, quorum eſt miraculis diuinis inſeruire præſertim, quæ in confirmationem fidei, & totius Eccleſiæ commune bonum cedunt: Poteſtates verò, quorum eſt cohibere, & coercere Dæmones. Reperio etiam quandoque virtutem poſitam in peiorem partem pro robore ac fortitudine, cui dolor coniunctus eſt, vel quo id habens, alios afficit, vel quem ipſe acceſſit ſibi abutens illo. Sic eſt in Iob *g*, vbi Hebræa vox און *on*, eſt Græca ὑπάρχοντα. Poſſent quoque virtutes, vt à prodigijs ſigniſque diſtinguuntur, denotare opera, quę in modo agendi ſuperant vires naturæ, vt febrem puncto temporis pellere: prodigia, quæ reipſa totam excedunt facultatem naturæ, vt mortuos ſuſcitare: ſigna illa miracula, quæ ſimul fiunt ad aliquid ſignificandum.

Chriſtus operatus eſt miracula per ſe.
h Ioan. 5. 17.
i Ioan. 1. 3.

Quæ fecit per illum Deus.] Per illum vt hominem. Erat enim inſtrumentum Diuinitatis Humanitas coniunctum: quanquam etiam vt Deus operabatur Chriſtus per ſeipſum, hoc eſt, velut cauſa principalis. *Pater meus*, inquit *h*, *vſque modo operatur, & ego operor.* Sed vt Deus etiam per Patrem, *Omnia enim per Verbum à Patre facta ſunt i*, quatenus eſſe, & virtus, ac potentia Filij eſt à Patre: verum prudenter Petrus adhuc loqui videtur de Chriſto, vt de homine Dei virtute prædito.

Chriſti miracula talia ſunt, vt negari etiam ab aduerſarijs non poſſint.
k Ioan. 5. 20. 36. c. 9. 4. c. 10. 25. 37. 38. c. 14. 10. 11. c. 15. 24.
l Ioan. 1. 26
m Ioan 3. 2.
n Ioan. 1. 26.
o Matt. 26. 55.
p Ioan. 18. 20. 21.

In medio veſtri, ſicut & vos ſcitis.] Efficax ad hominem, vt vocant, argumentum, quòd res adeò ſit aperta, & nota, negare vt aduerſarij ipſi non poſſint. Tali argumento vſus eſt Chriſtus perſæpe *k*. & Ioannes Baptiſta *l*, & Nicodemus, cuius eſt hæc ratiocinatio *m*: *Rabbi, ſcimus, quia à Deo veniſti magiſter, nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo.* Hoc videlicet eſt, quod Ioannes ait *n*: *Medius veſtrum ſtetit*, quod CHRISTVS, *o Quotidie apud vos ſedebam, docens in templo*, & *p*, *Ego palam locutus ſum mundo,* *ego ſemper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus ſum nihil. Quid me interrogas? interroga eos, qui me audierunt, quid locutus ſim ipſis; ecce hi ſciunt quid dixerim ego.*

Miraculorum qualitas & copia declarant Christum eſſe verum Meſſiam.
a Mar. 1. 32. & 34. c. 6. 56. Matth. 8. 17. c. 15. 30.
b Ioan. 15. 24.
c Ioan. 7. 28.

Miraculorum à Chriſto geſtorum copia, & qualitas *a*, vel ipſo teſte *b*, reddidit Iudæos, ſaltem primarios, & peritiores, qui non credebant, inexcuſabiles in eo quòd ſaltem non crederent Chriſtum eſſe verum Meſſiam, quidquid ſit de Deo: quibus quoque clamans exprobrabat in templo *c*: *Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis*, id eſt, ſcire debetis, aut ſcire poſſetis, ſi velletis. Minora miracula patrata ſunt in Galilæa; in Iudæa, & Ieroſolymis, vbi maior hominum celebritas, ſed & animorum erat in iiſdem peruicacia, longè maiora, vt languidi ad probaticam, cæci nati, Lazari quatriduani.

Miracula Chriſti verè diuina, & nulli alij niſi Deo tribui poſſunt.
d 1. contra Celſum.

An verò miracula conuincerent, ac demonſtratiuè concluderent, diſputant Theologi. Vbi ante omnia ponendum eſt, non fuiſſe ficta, & præſtigioſa, vt Gentiles apud Origenem *d* blaſphemant: non enim cæci, leproſi, & ſimiles, experti reipſa eſſent in ſe reſtitutam facultatem ſenſus, aut ſanitatem, &c. Item conſtare debet, miracula illa ſupernaturali virtute, non per Chriſti temperamentum, vel efficaciam imaginatiuè, vel conſtellationem patrata eſſe, aut patrari potuiſſe, vt quidam etiam noſtra ætate mali Philoſophi, de quibus agunt Caſtro *e* & Michael Medina *f*, affirmare non dubitarunt: quomodo enim (quod qui optimè philoſophantur, vt axioma tenent, fieri non poſſe) ad habitum à priuatione, naturę viribus dari reditus potuit; quomodo Chriſtus ſine mora, & ad magnam diſtantiam adeò mira feciſſet.

e de Hæreſ. verb. miraculum.
f de Fide, c. 7.

Dæmoni Chriſti miracula tribui non poſſunt.
g Matt. 12. 24.
h 2. cont. Celſum.
i 21. de ciuit. Dei, c. 6.

Denique non poſſunt Dæmoni tribui, vt Iudæi ipſimet Chriſto obijciebant *g*, & poſteà Gentiles, vt idem Origenes *h* refert, atque Auguſtinus *i*, nihil enim Dæmon ſupra vires naturalium cauſarum poteſt, quas cum optimè norit, velociſſimè, & occultiſſimè applicat, vt Auguſtinus docet. Chriſtus verò multa fecit, quæ omnem naturæ efficacitatem ſuperant, qualis eſt mortuorum ſuſcitatio *k*, cæci nati illuminatio *l*, &c. & in reliquis, quæ alioqui à Dæmone fieri fortaſſe poſſent, ſolo vſus eſt verbo, neque vllam applicationem virtutis naturalis, aut moram temporis adhibuit, quod hoc modo non poteſt Dæmon.

k Mat. 11. 5.
l Ioan. 9. 1. & ſeq.

Chriſti miracula eum verum Deum oſtendunt.

Porrò quamuis per Prophetas quondam edita ſint miracula, & quæ edidit Chriſtus, edi etiam ab alijs, ipſis à Deo communicata virtute, potuerint; quę proinde eos, qui ederent, Deos eſſe non ſufficienter probarent: tamen cum Chriſtus illa ederet in confirmationem Diuinitatis, quam de ſeipſo affirmabat, neque diuina virtus concurrat ad exhibendum mendacio teſtimonium, ſequitur per miracula ſatis probatam, teſtatamque fuiſſe Chriſti diuinitatem.

m Matt. 9. 6.
n Ioan. 11. 42.

Vnde Chriſtus aliquando dixit *m*: *Vt ſciatis, quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.* Idem Lazari ſuſcitationi orationem ad Patrem præmittens *n*: *Sed*, inquit, *propter populum, qui circumſtat, dixi: vt credant, quia tu me miſiſti.*

o Matt. 4. 3. & ſeq.

Id cum intelligerent Iudæi, negarunt verà miracula à Chriſto fieri: ſed opera Dæmonis, vt dixi: & Dæmon ipſe probè tenens vim argumenti, vt cognoſceret an is eſſet Filius Dei, poſtulabat ab eo miracula *o*.

Scripturæ quæ prædixerunt Meſſiam facturum miracula, dant Chriſto teſtimonium.
p Mat. 11. 4. & 5.
q Dialog. cum Tryph.
r de incarnat.
s in c. 7. Luc.
t 4. c. 15.
u 1. cont. Celſum.
x Ioan. 7. 31.

Scripturæ, quæ Meſſiam miracula facturum prædixerunt, præſentibus miraculis à Chriſto factis, certiſſimum præbent teſtimonium, quòd ipſe eſſet verus Meſſias, vt ipſemet reſpondit miſſis à Ioanne diſcipulis *p*. Atque hoc etiam argumento idem confirmant Iuſtinus *q*, Athanaſius *r*, Ambroſius *ſ*, Lactantius *t*, Origenes *u*, & alij, mihique illi tametſi de turba, ſcitè ratiocinati videntur, & ad credendum Chriſto optima ratione inducti, cum dicerent *x*, *Chriſtus cum venerit, nunquid plura ſigna faciet, quam quæ hic facit?*

Homines neſciunt tam euidenter Chriſti miracula ac Angeli; illa tamen ſine temeritate negare non poſſunt.
y Ioan. 5. 5. & ſeq.
z 9. 1. & ſeq.
a 11. 44.

Fateor in hominibus non poſſe eſſe exactam euidentiam de veritate miraculorum Chriſti, qualem habere poſſunt Angeli tum boni, tum mali; tamen moraliter tanta fuit in Iudæis, vt ſine magna temeritate, & inſigni malitia negare illa non potuerunt, neque ea in quorum confirmationem fiebant. Etenim magna fuit talium operum multitudo, & ipſorum effectus perſeuerantes, ac diuturni, nec vlla in ijs fallacia, ſeu deceptio: & experientia manifeſtiſſima erat. Verbi gratia in paralytico triginta & octo annorum *y*, in cæco nato *z*; in Lazaro quatriduano, & fœtente *a*, & ſimilibus pleriſque.

Quæ de Chriſti miraculis fidem facere poſſunt.

Chriſti mores fuerunt inculpati, & vita ab omni honoris, & rerum temporalium amore aliéniſſima: perpetua ad virtutis amorem, & verum Dei cultum adhortatio, & conſequenter à Dæmone auerſio: nulla aduerſariorum ipſorum, niſi leuiter aliquando, & impudenter blaſphemantium, quòd opera Dæmonis vteretur, contradictio: hæc, inquam, omnia, & id genus alia non pauca, quantam maximam deſiderare poſſumus, tum de veritate miraculorum Chriſti certitudinem, atque euidentiam, gignunt: tum etiam quia omninò ſpectat ad diuinam prouidentiam non permittere, ſub ſuo nomine aliquid falſum ita proponi, vt ſecundum rectam rationem cogamur credere id eſſe dictum à Deo, & aſſentiri abſque vlla dubitatione, ſecuros planè de ea veritate, ad quam confirmandam ſunt facta, nos debent reddere. Lege Toletum *b* in Ioannem, & Suarez in Tertia Parte *c*, Bellarminum *d*, Thomam Bozium *e*.

b c. 5. annot. 2. 4. 27. an. 45. ann. 21. & 22.
c Tom. 1. diſp. 31. ſect. 2. tom. 2. diſp. 3. ſect. 2. & 4.
d lib. 4. de Eccle. c. 14.
e in Notis Eccleſiæ.

Confitendum nobis eſt veriſſimam eſſe Chriſti fidem ex tantis ipſius miraculis.
f 3. Reg. 17. 24.
g c. 2. 3. 4.

Vtamur itaque accommodatè ad propoſitum noſtrum, nec vereamur verba recitare mulieris, quæ videns filium ab Elia ſuſcitatum dixit *f*: *In iſto cognoui, quod vir Dei es tu, & quod verbum Dei manet in ore tuo.* Audiamus etiam Paulum comminantem Hebræis *g*: *Quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo ſignis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem.*

h lib. 1 de Trin. c. 2.
Errare nullus poteſt, Chriſti fidem ſequendo.

Richardus de S. Victore vim tanti argumenti expendens, maxima fide, ac fiducia ita loquitur *h*: *Vtinam attenderent Iudæi, vtinam animaduerterent Pagani, cum quanta conſcientiæ ſecuritate pro hac parte ad diuinum iudicium poterimus accedere: nonne cum omni fiducia Deo dicere poterimus: Domine, ſi error eſt, à te ipſo decepti ſumus? nam iſta in nobis tantis ſignis, & prodigijs confirmata ſunt, & talibus, quæ nonniſi per te fieri poſſunt.* Adde & illud, *Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis, ita vt propterea, domum tuam deceat ſanctitudo i.*

i Pſal. 92. vlt.

Verſus 23.] Hunc definito conſilio, & præſcientia Dei traditum per manus iniquorum affligentes, interemiſtis.

Petrus Iudæos à crimine liberare ſatagit.
a *Gen. 45. 8.*

HVnc definito conſilio.] *Tentat liberare eos à crimine, vt quondam fratres ſuos Ioſeph a à quibus venditus fuerat*, inquit Chryſoſtomus. Simul etiam oſtendens, vt ait Oecumenius, *quàm Chriſtus libenter ac liberè paſſionem ſubierit, & à Deo prædefinitis cooperatus ſit.*

Deus peccati auctor non eſt, quamuis illud præſciat.

Non ſequitur verò, vt perperam Caluinus colligit, peccata eſſe à Deo non præſciente ſolum, & ordinante ad finem bonum, ſed actiuè quoque concurrente, ac vt fiant, decernente, proindeque abſque libertate, & neceſſariò. Nam quamuis non præſcita tantum, ſed etiam decreta fuerit Chriſti paſſio; tamen peccatum Iudæ, & aliorum fuit præſcitum duntaxat, quia hoc erat grauiſſimum ſcelus, illa maximum bonum, &, quæ Dei ſumma bonitas eſt, & conſuetudo, bene vſus eſt tanto malo ad finem adeò bonum. Quomodo felix culpa b Adæ dicitur, quia talem meruit habere redemptorem, & Deum diligentibus omnia cooperari in bonum c etiam peccata.

Mors Chriſti decreta à Deo, Iudæ peccatum tantum præſcitum.
b *Eccleſia in benedict. cerei Paſch.*
c *Rom. 8. 28.*

Simili ſententia idem Petrus vtitur in capite quarto d: & de hac re legendus Auguſtinus e, & Leo f, & Stapletonus in Antidotis huius loci. Vide etiam eundem Auguſtinum in libr. de Ciuitate g, in Enchiridio h, & lib. de Prædeſtinatione Sanctorum i.

d *verſ. 27.*
e *libr. de gra. & liber. arbit. 20.*
f *Serm. 16. de Paſſ.*
g *5. 2. 4. 1.*
h *c. 100.*
i *c. 7.*

Mors Chriſti piè inferri nullo modo potuit.

Hinc fit vt minus verè, cum nimis videntur piè loqui velle, quidam aſſerant, ſic à Deo, & Chriſto definitam ac volitam Chriſti mortem, vt vel Mater ipſa Chriſti, ſi deforet carnifex, Chriſtum crucifixura eſſet. Parum dixi, minus verè: falſum eſt, & vel cogitatu horrendum: eſt enim Chriſti interfectio grauiſſimum ſcelus. Potuit tamen imperari Abrahæ proprij cædes nati; & is Deo rem fecit gratiſſimam, cum conſenſit & conatus eſt k. Nec minus etiam Deipara feciſſet rectè, ſi Deo paruiſſet Filij interfectionẽ imperanti.

k *Gen. 22.*

Quomodo Chriſtus liberè mortem ſubiit, etiamſi Deus illam decreuerit.
l *Eſa. 53. 7. Ioan. 10. 17. 18.*

Alia difficultas exiſtit, Quomodo cum decreto illi diuino de Paſſione Chriſti, cui infallibiliter obediuit, ſalua ſit Chriſti libertas, ſine qua ipſe non meruiſſet, & quam in ſua Paſſione habuiſſe Scriptura teſtatur l. Ad ſoluendam autem iſtam maximam difficultatem, ille dicendi modus maximè placet, vt poſita infinita præſcientia diuini intellectus, qua penitus nouit, quid voluntas quæque creata operari poſſit, quidque operatura de facto ſit, necnon quid eſſet operatura in omni euentu, ac opportunitate, ſi hoc, aut illo modo applicaretur, ſeu ad operandum excitaretur, dicamus ita rexiſſe voluntatem Chriſti Deum, & excitaſſe circa præceptum, decretumque de Paſſione, etiam quantum ad particulares circumſtantias eius (de præcepto Scriptura meminit m) vt infallibiliter conſentiret, quamuis liberè, non ratione quidem præcepti, quod non poterat non implere, ſed circumſtantiarum, nulla ex parte Dei, ſeu perſonæ diuinæ Chriſti impoſita neceſſitate ipſi voluntati humanæ Chriſti, neque phyſica determinatione potentiæ eius.

m *Ioan. 10. 18. Philip. 2. 8.*

Gratia efficax cum libero arbitrio conciliatur.

Qui dicendi modus valet quoque in confirmatis in gratia, & in celebri illa controuerſia de gratia præueniente, & efficaci: de qua re Suarez in Tertia Parte n, & in Opuſculis de ea controuerſia compoſitis, & Bellarminus o, qui hoc peculiare Chriſti eſſe notant, quòd haberet intra ſe Diuinitatem ipſam, propter quam ipſi connaturale eſſet non poſſe peccare; cum alij nõ habeant intra ſe, id eſt, in ſuo ſuppoſito, aliquid, vnde peccare non poſſint, quia Diuinitas, quæ illos regit, non pertinet ad ipſorum ſuppoſitum.

n *Tom. 1. Diſput. 37. ſect. 2.*
o *Tom. 3. lib. 5. de iuſtif. c. 32.*

Cur illud hoc habuit in ſe peccabitate, vt peccare non poſſet.

In Chriſto fuit indifferentia ad præceptum Dei ſeruandum.

Et tamen etiam dicitur fuiſſe vera indifferentia in humana Chriſti voluntate ad obſeruationem, & violationem præcepti cum dicta non peccandi neceſſitate, quoniam neceſſitas illa fuit extrinſeca ipſi humanæ voluntati Chriſti præciſè ſumptæ: intrinſeca autem, & naturalis Chriſto, vt eſt homo ſubſiſtens.

ὁρίζεσθαι apud ſacros Scriptores eſt definitum eſſe.
p *c. 5. de Diuin. nom.*

Definito.] ὡρισμένῃ, participium hoc à verbo ὁρίζεσθαι, ſignificat apud profanos Scriptores finitum, & declaratum, ſed vſu Scripturæ, atque Eccleſiaſtico, ſiue, vt Dionyſius p loquitur, Theologiæ, idem eſt, quod ſtatutum, decretum, definitum, non autem declaratum, quod etiam pluribus alijs exemplis demonſtrat Adamus in ea verba epiſtolæ ad Romanos capite primo q: *Qui prædeſtinatus eſt*. vt ex hoc ipſo præſenti loco, ex capite quarto r, decimo ſ, & decimoſeptimo t; ex capite octauo u eiuſdem epiſtolæ ad Romanos, ex primæ ad Corinthios ſecundo x, & Epheſ. primo y: in quibus locis modò eſt ſimplex verbum ὁρίζειν, modò compoſitum προορίζειν, inter quæ tamen Origenes z, alijque à Scripturarum tractatores perperuum fruſtrà diſcrimen ſtatuunt, quaſi προωρισμένον ſit, ſiue προορισθὲν ſolum quod nondum eſt: ὡρισμένον, ſiue ὁρισθὲν, quod iam eſt. Neque id diſcrimen ſemper admittatur, præpoſitio πρὸ præcedens tempus neceſſariò ſignificat, ſed etiam ordinem dignitatis, vt prædeſtinari dicatur quod præ alijs deſtinatur, ſicut & quod præeligitur, &c.

q *verſ. 4.*
r *verſ. 28.*
ſ *verſ. 42.*
t *verſ. 26.*
u *verſ. 29. 30.*
x *verſ. 7.*
y *verſ. 5.*

ὁρίζειν & προορίζειν quomodo differant.
z *in c. 1. epiſt. ad Rom.*
a *vt Hier. in c. 1. epi. ad Eph.*

Conſilium quomodo in Deo ſit, vel non.
b *c. 12.*
c *lib. 2. c. 22.*

Conſilio.] Non eſt in Deo propriè conſilium, quatenus includit deliberationem, vt notauit Gloſſa in Iob b, & Damaſcenus c, qui Deo tribuit θέλησιν, non βούλησιν; ſed prout dicit certum decretum, quod, qui deliberant, poſtquam deliberarint, accipiunt, & quia hoc ſecretum eſſe ſolet, ponitur etiã pro ſecreto, vt in epiſtola ad Epheſios, & alijs locis, quæ recenſet Pineda in Iob d, quibus adde quod Paulus ait in hoc libro, capite vigeſimo e: *Non enim ſubterfugi, quo minus annunciarem omne conſilium Dei vobis*. Prætereà, quod dicit Deus apud Eſaiam f: *Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet*. Item quod apud eundem quidam irridentes g, *Veniat conſilium Sancti Iſrael*. Denique, alijs omiſſis, Lucæ 7. h *Phariſæi, & Legiſperiti conſilium Dei ſpreuerunt.*

d *c. 15. verſ. 8. n. 2. & 3.*
e *verſ. 20.*
f *c. 46. 10.*
g *c. 5. 19.*
h *verſ. 30.*

Præſcire in bonam partem ſumitur.

Et præſcientia Dei.] Præſcire, præſcitum eſſe, præſcientia, non vt modò paſſim à Theologis in malam partem, ſed in bonam quandoque ſumuntur apud Scripturas, ita vt ijdem dicantur præſciti, qui prædeſtinati i, quo item pacto præcognitum Petrus k vocat Chriſtum ante mundi conſtitutionem, & alios electos ſecundum præſcientiam Dei Patris l.

i *Rom. 8. 29.*
k *1. ep. 1. 20.*
l *1. epi. 1. 2.*

Chriſtus à quot quantiſque ad mortem ſit traditus.

Traditum.] Ἔκδοτον, Syrus ſic legit, דפריש *dapperiſch*. id eſt, *expoſitum*, vel, *qui ſegregatus erat*. Traditus eſt Chriſtus à Patre m, à ſeipſo n, à Diabolo o, à Iuda p, à Iudæis q, à Pilato militibus r vt crucifigeretur; vt notant in Matthæum Origenes ſ, & S. Thomas. Sed à Patre, & à ſe, vt homines redimeret; à Diabolo, vt redemptionem impediret & traditores ad peccatum incitaret; à Iuda per auaritiam; à Iudæis per inuidiam t; à Pilato per timorem, ne Cæſaris nimis parum u amicus videretur.

m *Rom. 8. 32.*
n *Gal. 2. 20. Eph. 5. 25.*
o *Ioan. 13. 2.*
p *Matt. 26. 15. & 16.*
q *Matth. 27. 2. Marc. 15. 1. Ioan. 18. 35.*
r *Matt. 27. 26.*
ſ *in c. 26. 2.*
t *Matt. 27. 18.*
u *Ioan. 19. 12. 16.*

Per manus iniquorum.] Λαβόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων, *accipientes traditum definito conſilio, & præſcientia Dei, per manus iniquas*, nempe veſtras, alioqui inſerendus fuiſſet articulus τῶν, quem etiam ſenſum magis expreſſit Syrus, *tradidiſtis, cum ad* *hoc expoſitus eſſet, &c.* hæc ſic exprimens, באידי רשיעא *budai raſchibe*, id eſt, *in manus improborum*, vel, *manibus ſceleratis*. Attamen noſtro Interpreti fauent Chryſoſtomus & Oecumenius, intelligentes Iudam, & milites: neque non eum patiuntur ſenſum textus Græcus, & Syra verſio.

Peccatum Iudæorum extenuatur.

Videtur extenuare peccatum Iudæorum, quaſi hi non fuerint auctores, vt Chriſtus traderetur Pontificibus à Iuda, nec à Pontificibus Pilato, ſed iam traditum, idque iuxta præſcientiam, & conſilium Dei, interfecerint. Quod ipſum iuuabat, ne ipſis adeò horrori eſſet Chriſtus crucifixus. Videtur porrò proprium velut epithetum Gentilium, vt nominentur iniqui, & peccatores: ſic eos notauit Chriſtus, cum iam adueniaſſent, vt ipſum caperent *a*: Paulus verò opponens Iudæis, *Nos*, inquit, *natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores* b.

a *Matt. 26. 45.*
b *Gal. 2. 15.*

Affigentes.] Alij codices Latini habent, *affigentes*, vt & textus Græcus προσπήξαντες: & Syrus interpres habet, וזקבתון *raz kabthun*, id eſt, *crucique affixiſtis*. Etſi verò abſque dubio clauis confixus ſit Chriſtus, id tamen non conuincit hoc verbum προσπήξαντες; funibus enim etiam quidam affixi leguntur, ſed aliunde probatur, vt ex fixura clauorum, quam commemorauit Thomas *c*, & Thomæ Chriſtus, & ex alijs, quę coaceruat Gretſerus noſter *d*. Afflictio quoque poteſt intelligi, vt præcedens interemptionem, quæ mox ſubijcitur, de varijs illuſionibus & tormentis.

Chriſtus clauis in cruce confixus fuit.

c *Ioan. 20. 25.*
d *lib. 1. de Cruce, c. 19.*

Interemiſtis.] Quia ad mortem appetierunt importunis clamoribus apud Præſidem, quamuis cauſati *ſibi non licere interficere quemquam* e.

e *Ioan 18. 31.*

Iudæi quomodo peccarunt in Chriſti morte.

Non fuit ſolummodò peccatum in Iudæis interimere Chriſtum, quòd id ex inuidia fecerint, quaſi peccaturi non fuiſſent, ſi ex obedientia, hoc eſt, ſcientes eam eſſe Dei voluntatem, vt Gloſſa ſubindicat: neque enim excuſarentur, niſi haberent expreſſum præceptum, ſicut Abraham de immolando filio *f*, vt rectè notat Hugo hoc loco. Quæ fuerit Iudæis poteſtas in cauſis capitalibus, agemus capite quarto.

f *Gen. 22. 2.*

Cur Chriſtus fuerit crucifixus.

Cur Chriſtus crucifixus ſit, hocque ſupplicii genus ſubierit, diligenter tractat Gretſerus *g* cùm ordinaria pœna blaſphemorum eſſet lapidatio, cuius criminis accuſatus eſt *h*. Sed cum ea accuſatio non valdè procederet, intenderunt ſeditionis crimen *i*, cui lege Romanorum decreta erat crux, aut beſtiæ *k*. etſi nec ab inſtitutis Iudæorum abhorreret, ſeditioſos crucifigere, quoniã crux erat in vſu apud illos, nec vlla ſcelera legiſlator ita mulctanda ſpeciatim expreſſerat *l*; & quia Barrabæ debita crux ſeditionis, & homicidij, ac latrocinij nomine, in Chriſtum translata eſt, crux vero talibus reis, etiam apud Iudæos, teſte Philone *m*, infligebatur, propterea Chriſto ſaltem vt de ſeditione accuſato, inflicta eſt, poſtulantibus à Præſide Iudæis.

g *lib. 5 de Cruce, c. 18 & 19.*
h *Io. 10, 33. Matt. 26. 65.*
i *Luc. 23. 2. & ſeq.*
k *Paul. Iuriſconſ. lib. 5. tit. 2.*
l *Deut. 22.*
m *lib. de ſpecialib. legib.*

Magia Chriſto obiecta.

Adde, Magiam Chriſto quoque fuiſſe obiectam, vt Pilatus ſcripſit ad Tiberium, referente Hegeſippo *n*: cruce autem vindicari ſolitam legibus diuinis, & ipſius Tiberij voluntate, atque exemplo, vt ſcribit Dio *o*, Tacitus *p*, & Plinius *q*.

n *in anacephal. de excid. Ieroſol.*
o *57. hiſtor. Rom.*

Ex parte Chriſti cur Crucem ſubijt.

Ex parte Chriſti, cauſæ afferuntur à Patribus: vt medicina ligni *r* lignum eſſet: vt humilibus & infimis aptum remedium daretur, nec eſſet qui non poſſet tam humilem imitari: vt *maledictum ſuſcipiens nos liberaret à maledicto ſ*: vt tanta ignominia maximam erga nos charitatem declararet, & fiduciam nobis in eum ingeneraret: vt mox ſuſcitandum corpus tali ſupplicij genere minimè frangeretur: vt eſſet mors Chriſti maximè nota, & expoſita: vt vna manu Gentiles, vna Iudæos attraheret: vt præcipitaret Diabolum ex aëre, & hunc purificaret: vt veteres Prophetiæ & figuræ implerentur. Patrum loca vide apud citatum Auctorem, & ea, quæ S. Thomas *t*, & Suarez afferunt.

p *lib. 2. Annal.*
q *lib. 30. c. 1.*
r *Gen. 3. 6.*
ſ *Galat. 3. 13. Deut. 21. 23.*
t *3. part. q. 46. art. 4.*

Verſus 24.] Quem Deus ſuſcitauit, ſolutis doloribus inferni, iuxta quod impoſſibile erat teneri eum ab eo.

Q*Vem Deus ſuſcitauit.*] Dixi capite primo *u*, quomodo & Chriſtus à Deo ſuſcitatus ſit, & ipſe ſeipſum ſuſcitauerit. Opportuna mentio nunc fit de Reſurrectione, ne Iudæi ſuſpicari poſſent, licet Deus antea probaſſet ſignis Chriſtum, tamen ob conſequens aliquod peccatum, ipſum dereliquiſſe, turpique morti tradidiſſe. Hoc Iudæi dicentes *x*, *Confidit in Deo, liberet eum nunc ſi vult*, inſultando innuebant.

u *verſ. 3.*
x *Matt. 27. 43.*

Solutis doloribus inferni.] Λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου. Syrus ſic eſt interpretatus, ושרא חבליה דשיול *uſchera chebl aicha daſchiul*, id eſt, *ſolutiſque funes inferorum*.

Chriſtus quomodo ſit à Deo ſuſcitatus.

Primo loco tribuit Petrus hanc ſolutionem Deo, qui ſuſcitauit Chriſtum: quod tamen alij intelligunt de Chriſto, non contrario ſenſu quoniam Deus id fecit per illum, hicque per gratiam Dei. Deinde pro *doloribus*, qui, iuxta vim vocis Græcæ, ſunt propriè ij, quos parturientes experiuntur, Syrus poſuit *funes*, innuens quaſi funib. retentas mortui Chriſti partes, animam in inferno, corpus in ſepulcro.

Infernus in Scriptura varie capitur.

Capitur enim etiam interdum infernus in Scriptura pro ſepulcro *y*, & nonnunquam pro ea inferorum locorũ parte, quæ vocatur Limbus *z*. Præterea pro inferno Græce eſt θάνατος, mors quia mortuorum locus eſt. Quamuis ex Græcis Irenæus ſequatur noſtram lectionẽ *a*. Dicuntur vero *dolores inferni* ij, qui grauiſſimi, & lethiferi ſunt. Noſtra lectione vtitur quoque Polycarpus initio epiſtolæ ſuæ ad Philippenſes, & Theophilus *b* Alexandrinus, Cyprianus ſermone de Cœna Domini, & alio de paſſione, & fauet Pſalmus, qui mox citatur.

y *Loca vide apud Emm. Sà in Indi.*
z *Iob. 19. 26.*
a *lib. 3 c. 12.*
b *3. Paſchali.*

Qua ratione dolores mortis ſeu inferni ſoluti à Chriſto ſint.

Sed maior difficultas eſt, qua ratione ſoluti dicantur dolores mortis, ſeu inferni per Chriſti Reſurrectionem. Chryſoſtomus, & Oecumenius exponunt, *quia mors illum detinens doluit, ipſe vero à periculo eius, quod*, inquit Chryſoſtomus, *periculum vocatur dolor mortis, liberatus eſt. ſic reſurgens, tanquam iam non moriturus, nec vllum amplius dolorem mortis, aut conditionis mortalis experturus*. Gloſſa interlin. idem indicat, & præterea *mortuorum ſolutionem*, hoc eſt, *eorum qui cum Chriſto ſurrexerunt c*: *vel certè liberationem animarum iuſtarum, quæ adhuc velut in vinculis detinebantur*: quo forſan alluſit Syrus vtens nomine חבליה *cheblaicha*, id eſt, *funium*. Idem habet Gloſſa Bedæ citans textus Græci verba, *Soluens per ipſum mortis dolores*, cum tamen noſtri codices non habeant *per ipſum*. Addit etiam de doloribus pœnarum, qui Chriſtum attingere non poterant. Lyranus ſimiliter vtrumque ſenſum ponit: hunc vltimum, & illum de Patribus limbi, qui etiam vterque placuit Auguſtino *d*, & prior Ambroſio *e*. Sanctus Thomas *f* in Tertia Parte, ibidemque Caietanus, necnon in Commentario huius loci (fauet

c *Matt. 27. 52.*
d *epiſt. 99. & 12. Gen. c 33.*
e *1. de Fide, c. 3.*
f *q. 52 art. 4.*

Magi-

Magiſter *a* in Tertio Sententiarum, docet pœnalitatem quandam animæ Chriſti fuiſſe à corpore ſeparari, & eſſe in inferno, corpori autem eſſe ſine anima, & in ſepulcro.

a diſt. 18.

Hic loquendi modus nõ eſt omnino proprius, nec enim vllus in Chriſto poſt mortem dolor fuit, ſed illi erant neceſſarij effectus conſequentes ex morte, & quædam, vt ita dicam, carentiæ perfectionum, quę pro eo ſtatu adeſſe non poterant, imo, illo poſito, potius erat commodum, & honorificum corpori Chriſti contineri ſepulcro, animæ vero, quam oportuit aliquantiſper ſeparatam manere pro ratione diuinæ Sapientiæ, nõ potuit melior locus, cœlo excepto, quod nondũ patebat, quam Abrahæ ſinus aſſignari. Vt tamen hoc ipſum fuit quædam pœnalitas, quam ſubiit Chriſtus, breuique liberatus eſt ab ea, dici quodammodo poteſt ſolutos eſſe à Deo dolores inferni, id eſt, ſepulcri & limbi, vbi erat corpus, & anima Chriſti.

Chriſtus poſt mortem nullos dolores expertus eſt.

Itaque ſoluit Deus (non enim de Chriſto, ſed de Deo intelligendus locus, ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας, &c.) dolores inferni, quãdo ſuſcitauit Chriſtum, qui dolores paſſus eſt in paſſione, & morte, propter grauitatem lethiferos, & aptos deducere in infernum, vt infernus ſignificet vel ſepulcrum, vel receptaculum quodcumque animarum: aut dolores, qui quodammodo ſentiebantur ab animabus iuſtorum limbo incluſorum, propter illum carcerem: aut rurſum liberãdo Chriſtum, ne vllos mortuus dolores experiretur, more aliorum, ita vt eſſet inter mortuos liber *b*.

Dolores inferni quomodo Deus ſoluerit.

b Pſal. 87. 5.

Certe Scripturæ exaggeratio eſt, vt dolores inferni appellentur ii qui ſunt grauiſſimi *c*, vt etiam dolores mortis: ſicut exponũt Baſilius, & Theodoretus *d*.

Dolores inferni dicuntur grauiſſimi.

c Pſal. 17. 6.

d Ibid.

Blaſphemia Caluini in Chriſtum arguitur.

Quocirca non fauet præſens Petri ſententia Caluini blaſphemię, quod Damnatorum pœnas Chriſtus perpeſſus ſit. Soluit enim dolores inferni, non quibus tenebatur, ſed ne teneretur; *Quomodo*, inquit Auguſtinus *e*, *ſolui poſſunt laquei venantium, vt non teneant, non quia tenuerunt.*

e epiſt. 99.

Neque vero Damnatos credendum eſt à ſuis eſſe per Chriſtum doloribus liberatos, vt innuit idem Auguſtinus *f*, niſi forte intelligat de Purgatorio, vnde omnes extractos eſſe, non nemo eſt qui affirmet, & vt contrarium veriſimilius ſit, ſolumque bene diſpoſitos exiuiſſe, non eſt tamen temeraria ſententia. Nam ſi homines damnatos liberauit, cur non Dæmones? hæreſis vero eſt, omnes etiam Damnatos liberatos eſſe, vt referunt Philaſter *g*, & Auguſtinus *h*, & Gregorius *i* hanc vt indubitatam veritatem docens, ac probans, citat quoque Philaſtrum, & quæ ille citat Scripturę teſtimonia ex Pſalmo *k*: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* & ex Paulo *l*, *Quotquot ſine lege peccauerunt ſine lege peribunt.* Affert etiam Auguſtinũ exponentem verba Chriſti *m*; *Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum, omnia videlicet electa, quia trahi ad Deum poſt mortem non potuit, qui ſe à Deo male viuendo ſeparauit.* Beda *n* dicit eſſe de hac re fidem Catholicam, & alios Patres citat Pererius in Geneſim *o*. Lege etiam Suarez in Tertia Parte *p*, & Henricum Enriquez *q*.

Damnati à ſuis doloribus per Chriſtum liberati non fuerunt.

f lib. 12. Gen. ad lit. c. 33. & epiſt. 99.

Hæreſis eſt, putare omnes Damnatos fuiſſe per Chriſtum liberatos.

g lib. de Hær.

h de Hæreſ. in 79.

i lib. 6. epiſt. 179.

k Pſal. 6. 6.

l Rom. 2. 12.

m Ioan. 12. 32.

n in 1. epiſt. Pet. 3.

o Tom. 2. lib. 9. diſp. 3.

p Tom. 2. q. 52. art. 5. & 6. & 7. & 8. diſ. 43.

Purgatorium hic ſtabilitur.

q lib. 7. de indulgen. c. 6.

Hinc potius contra Caluinum confirmatur doctrina de Purgatorio: hoc enim ſenſu verum erit, quod Auguſtinus citatus dixit, *aliquorum dolores ſolutos eſſe*: neq; enim illi erant ex Damnatis; qui vero limbo detinebantur, nullum proprie dolorem ſentiebant, vt idem Auguſtinus docet, necnon Gregorius *r*: in quo ſenſu intelligi poteſt Epiphanius *ſ*, & alij Patres, qui dicto modo de liberatione eorum, qui dolores in inferno ſentiebant, loquuntur; tametſi id non de omnibus neceſſarium exiſtimamus, ſed de diſpoſitis duntaxat, vt iam admonuimus.

r hom. 22. in Euang.

ſ lib. 1. de hæreſ. in vlt.

Acute argumentatur Chryſoſtomus, *qui negotium fecit morti, multo magis iis, qui crucifixerunt, nocere poterit: ſed nihil tale*, inquit, *dicit, quod potuerit vos occidere, ſed ſimpliciter ſolum inſinuauit.*

Inferni.] Iam dixi, hanc vocem, idemque eſt de inferis, ſumi pro loco Damnatorum, omniq; alio ſubterraneo, etiam qui dicitur Limbus: pro morte quoque, ac pro ſepulcro, vt exemplis docet Emmanuel Sà *t*, & nos in caput nonum Eccleſiaſtæ *u*.

t in Indice.

u verſ. 10.

Vnde non videtur verum, quod Auguſtinus *x* tradit, has voces in Scriptura ſemper accipi in malam partem: ideoque qui dictus eſt *ſinus Abrahæ*, non fuiſſe partem aliquam inferni; præſertim cum apud Lucam in Euangelio *y*, Abraham ipſe dicat epuloni: *Magnum chaos firmatum eſt inter nos, & vos.*

x epiſt. 99. & lib. 12. Gen. ad lit. cap. 33.

y cap. 16. 26.

Nam cum Iacob deflens filium Ioſeph ait *z*: *Lugens deſcendam in infernum ad filium meum Ioſeph*, ipſo deſcendendi verbo locum inferiorem deſignauit, non Damnatorum, eorumue qui purgarentur; in eo enim filium ſanctiſſimum eſſe non putabat, nec in eum ſe iturum: non etiam ſepulcrum, in quem qui credebatur à feris deuoratus, illatus non eſſet: igitur in locum quietis, & iucũditatis, de quo item, omiſſis aliis Scripturæ teſtimoniis, diſerte loquitur Sapiens *a*: *Penetrabo inferiores partes terræ, & inſpiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes ſperantes in Domino.* Hieronymus explanans verba Oſeæ *b*: *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero inferne: infernus*, inquit, *eſt locus, in quo includuntur animæ ſiue in refrigerio, ſiue in pœnis*, pro qualitate ſcilicet meritorum.

Limbus Patrum eſſe oſtenditur.

z Gen. 37. 35.

a Eccl. 24. 45.

b c. 13. verſ. 14.

Imo Auguſtinus *c* cum ſcribit Adamum à Chriſto deſcendente ad inferos ex iis eductum eſſe, idem profecto fateri videtur, ſiquidem cum conſtet damnatum non eſſe, & ex Damnatis neminem liberatum, tam diu etiam in Purgatorio fuiſſe caret probabilitate. Cyrillus *d* Alexandrinus hunc locum veluti paraphraſtice recitans, explicat de doloribus grauiſſimis mortis. Verum de hac expoſitione iam dictum eſt prius. De deſcenſu Chriſti ad inferos, locum præſentem Patres exponunt, vt Auguſtinus *e*, Fulgentius *f*, & alii, ſicut & ſequentem Pſalmi verſum, *Non derelinquet animam meam in inferno*, vt videbimus.

c epiſt. 99.

Limbus ab eo, vltimo aſſeritur.

d in c. 1. Eſa.

e ſup. & epiſt. 57.

f 1. ad Thraſ. c. 13. c. 31. & 3. c. 29.

Iuxta quod.] Καθότι. Syrus habet, מטול *metul*, ideſt, *ſiquidem*, vel, *propterea quod*, ſeu, *quoniam*, vulgo diceremus, *Come che*, Gallice, *ainſi que*, & his ſimilia.

Impoſſibile erat.] Vt non coacte mortem ſubiit, ita cogi non potuit, nec ab ea teneri, reuera inter mortuos liber *g*: & quatenus Deus, naturaliter immortalis, & vt homo nulli obnoxius peccato, cuius mors ſtipẽdium *h* ac proprius effectus; per peccatum enim mors intrauit in mundum *i*: poſtremo erat id impoſſibile, propter immutabilitatem voluntatis diuinæ, vel Prophetiæ, quæ ſequitur.

g Pſal. 87. 5.

h Rom. 6. 23.

i Rom. 5. 12.

Non fuit differenda Chriſti Reſurrectio, quoniam nullum erat in ipſo impedimentum, & decebat per capitis noſtri Reſurrectionem, noſtræ ſpem erigi, quemadmodum cum in

Chriſti Reſurrectio differenda non fuit.

inari totum caput emicat, ſcimus totum hominẽ ſaluum eſſe.

Verſus 25.] Dauid enim dicit in eum: Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.

DAuid enim dicit in eum.] Syrus, עלוהי *bhalauhi*, id eſt, *de eo*. Præpoſitio *in* cum accuſatiuo, in bonam malamue partem accipitur, atque in priore ſenſu inſcribuntur quædam laudatoriæ Orationes in nonnullos, vt Nazianzenus in Baſilium, &c. Caietanus exponit, *in eum*, id eſt, *in perſona eius*. Id antea dixerat Gloſſa interlin. & Hugo. Alii, *in eum*, velut amore trãſformatus, ac tanquã alter ipſe. Simplicior ſenſus eſt, vt ſit *in*, pro *de*, ſicut interdum eodem modo ponitur *ad*, quod exemplis ſacris, & profanis illuſtrat Salmeron *a* in Prolegomenis. Alij ſubintelligunt intendens *in eum*. Lege Haymonem in epiſtolam ad Hebræos *b*, in hæc verba; *& ad Angelos quidem dicit*, & Gelliũ *c*, & indicem Emmanuelis Sâ. Pſalmus qui citatur, titulum *Dauid* habet, de Chriſto vero intelligitur orante ſe impiorum olorem, vt conſeruet, & ſtudioſum piorum: gratias etiam agẽte, quod ſit à mortuis excitandus, & felicitate perpetua donandus, nimirum corporis & externa, nunquam enim anima Chriſti fuit non beata. Cum igitur de Chriſto agitur, Dauid in medium ſæpe ac libentiſſime profertur. Quoniam ipſius de ſemine Meſſias erat, & hic ipſe nonnunquam Dauid nomine à Prophetis appellatur *d*.

a Tom. 1. Prolog. 16.
b in cap. 1.
c lib. 2. cap. 7.
d Ezech. 34. 23. 24. & 37. 25. Ierem. 23. 10. Oſeæ 3. 5. & alibi.
e verſ. 8.

Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper.] Ex Pſalmo decimoquinto *e* hæc ſumpta ſunt, Dominum iugiter mihi proponebam, & ob oculos habebam tanquam ſcopum, ſiue adiutorem: vel (metonymice) mandatum eius de Euangelio prædicando, & moriendo pro peccatis hominũ, vel, inquit Gloſſa ordinaria, hoc, *quod peccatum nõ feci, nec dolus inuentus eſt in me* f, *non homini, ſed Deo adſcribebam*: vel, *præſens ſentiebam auxilium Dei*, inquit Gloſſa interlinearis: vel, iuxta Lyranum, *habebam continue in anima ab inſtanti creationis claritatem Diuinæ viſionis*, vel, vt Caietanus ait, *continuum meritum*.

f Eſa. 53. 9.

Dei continua præſentia valde ſalutaris eſt ad omnem virtutem, vt præter Bedam hoc loco, cũ alii, tum præcipue Baſilius pluribus in locis docet, *vt ad tollendam euagationem mentis* g: *ad frenandam iram* h: *ad fouendam charitatem* i: *ad ſpernendas laudes humanas* k: *ad diligentiam excitandam* l: *ad intendendam orationem* m: *ad comprimendam omnem diſtractionem* n: *ad peccatum vitandum* o: & acriter coarguit, qui pluris hominis, quam Dei præſentiam æſtimet.

Dei præſentia continua valde ſalutaris.
g Reg. 21. ex breuior.
h Reg. 29.
i Reg. 5. ex fuſi.
k 34. ex breuior.
l 37. ex breuior.
m 201 ex breuior. & lib. de conſ. mon. c. 2.
n 202. & 306. ex breuior.
o lib. de Virginit.

Ephrem vero ait *p*, *continua Dei recordatione turpes animæ paſſiones recedere, inſtar maleficorum Prætore accedẽte*. Vrget eandem alibi *q* admonitionem ex Pſal. 93. *r* Præterea nos debere Deo ſiſtere, perinde ac qui Principibus terrenis miniſtrant ſ, & eorum qui Dei ſemper meminerunt mentem in cœlum euadere *t*.

Boetii etiam illa ſententia eſt *u*: *Magna nobis indicta neceſſitas eſt recte viuendi, qui omnia facimus ante oculos Iudicis cuncta cernentis.* Conſtat de eodem Ephrem, & de alio neſcio quo, ad meliorem frugem reuocaſſe impudicam fœminam propoſitã præſentiæ diuinæ memoria. Inſpector eſt Deus, auxiliator, vindex, iudex, remunerator, vltimus finis.

p Tom. 2. Ser. de virt. c. 10.
q Tom. 1 paræne. 40.
r ver. 8. & ſeq.
ſ in dict. de perf. mon.
t Tom. 1. Ser. de 2. aduen. Q. rn.
u in fine, de conſol. Phil.

Primo modo dicebat quidam Propheta *x*: *Viuit Dominus, in cuius conſpectu ſto*, & Deus Abrahamo *y*: *Ambula coram me, & eſto perfectus.* Secundo modo, id quod in præſenti habetur Pſalmo, & de quo mox dicemus, adaptari poteſt *z*, *quoniam à dextris eſt mihi ne commouear*: vel id quod habetur in Cantico *a*, *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum.* Tertio modo dicebat Iob *b*, *Tu quidem greſſus meos dinumeraſti.* Quarto modo *c*, *reſpiciebat Moſes in remunerationem.* Poſtremo *d*, *quando non eſt Deus in conſpectu alicuius, inquinatæ ſunt viæ illius in omni tempore, auferuntur iudicia Dei a facie ipſius*, vbi Hebraice legimus, מרום משפטיך *marom miſchpathecha*, id eſt, *altitudo ſunt iudicia*, quod eſt, remota à conſpectu ipſius.

x 3. Reg. 17. 1.
y Gen. 17. 1.
z Pſal. 15. 8.
a cap. 8.
b c. 14. 16.
c Heb. 11. 26.
d Pſ. 9. 26.

Quoniam à dextris eſt mihi.] Vſu Scripturæ, à dextris eſſe, eſt aſſiſtere, & præſto eſſe ad ferendum auxilium *e*, ſi de Deo, aut Angelo dicatur: de Diabolo vero in malum, & vt aduerſetur, *dextera enim eius dextera iniquitatis* f. Simili phraſi dicitur *dextera Domini aliquem ſuſcipere, protegere, apprehendere, exaltare* g. Senſus quoque eſt, vt à dextris ſit Deus ei, qui illum aliis rebus præfert: ipſo enim locutionis vſu, inquit Gregorius *h*, *pro dextro habere dicimur, quod pro magno penſamus, pro ſiniſtro vero id, quod deſpicimus.*

e Pſ. 108. 5. & 109. 6. Zach. 3. 1.
f Pſ. 143. 11.
g Pſ. 17. 16. Eſa. 41. 10.
h 10. Moral. c. 10.

Itaque collocari ad dexteram, ſignum eſt honoris, vt patet ex Pſal. 44. *i* 109. *k* & 3. Reg. 2. *l* & Matth. 20. *m* & 25. *n* Simul etiam eſt protegentis, ac defendentis ab aduerſariis, vt conſtat ex dictis: in quo caſu qui præſtantior eſt, ad dexteram alterius ſit.

i verſ. 10.
k verſ. 6.
l verſ. 19.
m verſ. 21. 23.
n verſ. 33.

Notauit enim Antonius *o* Nebriſſenſis, olim in vſu fuiſſe, vt cum duo incederent, ſenior, ac honoratior ad læuam eſſet, iunior latus ei dextrum clauderet, nonnihil præcedendo in ſignum obſequii: indeq; dictos laterones, & per contractionem, latrones, Græce hyperaſpiſtę, qui defenſionis cauſa tegebant latus nobiliorum hominum. Præter argumentũ huius Auctoris, ex profanis Auctorib. affert Bellarminus *p* aliud ex Euſebio *q* (vt oſtendat, nihil præiudicare primatui Petri, quod ad eius dexteram Paulus pingatur, qua de re copioſe Petrus Damianus *r* tanquam de vetuſtis moribus recepta, vbi ludit in homine Beniamin, quod ſignificat filium dexteræ: & in raptu ad tertium cœlum, quod meretur nomen dexteræ: in vocatione de cœlo; quod inde edoctus, non ab homine: quod ipſemet Petrus ſ miratus eſt ſapientiam ipſius: quod Petrus actiuam, Paulus deſignet contemplatiuam vitam: quod cum nulla ei ſit deſignata cathedra, ſicut aliis, videatur iis tenere Præſidentis; ſaluo cęterorum tamen iure: quod plus omnib. laborauerit, & in Eccleſia fructificauerit) qui ſe in Palæſtina teſtatur adoleſcentẽ Conſtantinum vidiſſe cum ſeniore Auguſto, quando prouinciã obibant, ita ſediſſe, vt ad dexteram ipſius eſſet. Indicat Gloſſa interlin. hæc omnia vno verbo dicens, *quod à dextris erat more cuſtodis.* Lege Ioannem Fernãdes in Theſauro *t*. Confirmantur hæc præterea ex aliis teſtimoniis Scripturarum, quibus diuina protectio declaratur, dicendo eum illi quem protegit eſſe ad dextram: vt, *Dominus* u *à dextris tuis, confregit in die iræ ſuæ reges: Aſtitit* x *à dextris pauperis, vt ſaluam faceret à perſequentibus animam meam: Dominus* y *protectio tua ſuper manum dexteram tuam.* Cõtra diabolus dum aduerſatur ſtatuitur quoque

Modus incedendi veterum.
o in annot. ad 50. Scrip. loc. c. 16.
p Tom. 2. lib. 1. de Roman. Pontif. c. 27.
q lib. 1. de vita Conſt.
r lib. 2. epiſt. ep. 16. ad Deſiderium Abbatem & Card.
ſ 2. ep. 3. 15.
t verbo, Dextera.
u Pſ. 109. 5.
x Pſ. 108. 31.
y Pſ. 120. 5.

a Pſal.108.6. Zach.3.1.

A ad dexteram, v.g. *a Et diabolus ſlet à dextris eius: Satan ſtabat à dextris eius.* Motionis principium à dextra parte inchoat, ibique vires maiores, idcirco magis eam partem protegit auxiliator, aduerſarius infirmat. Itaque Chriſtus idem ſedet ad Patris dexteram *b*, & Pater eſt eidem ad dexteram *c*, quoniam Chriſtus potiora Patris habet bona, vt alias expoſuimus *d*, & Pater Chriſtum iuuat, illique fauet. Quin etiam vtrumque de hominibus aliis dici poteſt, vt Deo dextri, & dexter ſit ipſis Deus, iuxta duplicem dictum ſenſum, ſeruata proportione.

b Pſal.109.1. c Pſal.109.5. Chriſtus ſedet ad dexteram Patris, & viciſſim. d cap.1.

Ne commouear.] Ne maneam in morte, cruce, & aliis tormentis: propter ſpem etiam Reſurrectionis, de qua mox. Poſt Reſurrectionem enim B omnia ſtant immobilia. Caietanus pergit intelligere de commotione per paſſioné aliquam, vel ſubreptionem ad aliquod peccatum. Nimis tropologicum eſt, *quod ſtabat à dextris*, id eſt, proſperis, ne commoueretur animi elatione propter illa, iuxta id Pſalmi nonageſimi *e*, etiam morali ſenſu: *Cadent decem millia à dextris tuis.* Iuxta Hebræum textum, כי מימיני בל אמוט *chi mimini bal emot*, ita reddi poteſt: *Quoniam à dextris eſt mihi, non commouebor.*

e verſ.7.

Verſus 26.] Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea: inſuper C & caro mea requieſcet in ſpe.

P*Ropter hoc lætatum eſt cor meum.*] Gaudium interius eſt de cuſtodia Dei ſtantis à dextris, & commotionem impedientis, necnon de Reſurrectione. Caietanus intelligit gaudium etiam Comprehenſoris, ſiue Beati.

Cor meum.] Cor ſignificat hoc loco partem rationalem, in qua eſt mens, & voluntas, tametſi gaudium proprie eſt partis appetentis. De aliis huius vocis notionibus, nempe pro nota materiali parte, & pro omnibus interioribus, ſeu viſceribus *f*, alias dixi *g*: quo item modo dicitur in D Scriptura cor terræ *h*, vel maris *i*, pro intima ac profundiſſima parte. Vrget hunc locum Auguſtinus *k* pro Chriſti Reſurrectione.

Cordis variæ ſignificationes.

f Pſ.21.15. Pſ.36.15. g cap.1.24. h Matt.12.40. i Pſal.45.3. k lib.17.de ciuit.Dei.c.18.

Exultauit lingua mea.] Hebraice in ipſo Pſalmo eſt, כבודי *chebodi*, id eſt, *gloria mea*, & ita habet hoc loco Actor. Syrus interpres, תשבוחתי *thaſchbuchethi*, quod idem valet, *eſt enim ſermo*, quo præcipue dignitas hominis conſtat.

Solent fere Apoſtoli vti verſione Septuaginta, qui eo loco, vt & alias ſæpe, magis curant ſenſum, quam verba. Lingua vero gaudium ſe prodit, ſignificatque copiam eius verbum exultandi, Græce ἀγαλλιάσθαι, quaſi ſubſaltare, & ἄγαν ἅλλειν, nimium ſaltare. Lingua verbiſq; ipſis exultatio- E nem de ſua Reſurrectione Chriſtus declarauit, quoties de morte ſermonem fecit, tum vero etiã ſub mortem *l*.

Apoſtolis vtuntur verſione 70.

Caro mea.] Syrus habet, פגרי *pagri*, hoc eſt, *corpus meum*, corporis enim præcipua pars caro eſt, & quę pro toto homine quandoque ſumitur, multo magis pro toto corpore.

l Matt.26.32. Caro cur corpus dicatur.

Requieſcet.] *Kataſkēnōſei, commorabitur velut in ſcena, tentorio, tabernaculo,* videlicet *dum iacet in ſepulcro*, inquit Gloſſa interlinearis, & Lyranus, & Hugo.

Iuſti mors quies eſt ac ſomnus, quia is vere nũc laborat, & tranſit ad veram quietem. Alioqui etiam impii mors ſomnus dici poteſt, propter cõmunem reſurrectionem, & vigentes in anima ſeparata, vt in dormiente, quæ non otiatur, operationes. Hac de re plura in capite ſeptimo *m*.

Mors iuſti & iniuſti eſt ſomnus, ſed diuerſa ratione.

m verſ.vlt.

In ſpe.] Reſurrectionis, glorificationis, & ſeſſionis ad dexteram Patris: vel confidenter, atque citra metum corruptionis: ſpes vero non eſt carnis, ſed animæ, totiuſue hominis.

Verſus 27.] Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

Q*Voniam non derelinques.*] Cauſa altera gaudij non de carne tantum iacente in ſepulcro, verumetiam de anima exiſtente in limbo, quem ſignificat hic inferni nomen, tametſi alias habẽs ſignificationes, vt diximus, pro ſepulcro, aut fouea, aut morte, loquendo, inquam, de Hebræo שאול *ſcheol*, aut aliis ſubterraneis locis, vt multi exiſtimant.

Vox שאול *ſcheol*, quid ſignificet.

n in Pſal.15.& 9. de Trinitate.

Genebrardus *n* ex Thalmudicis quoque, & Rabbinis demonſtrat, vocem illam Hebræam ſignificare duntaxat proprie infernum animarũ. Stapletonus etiam in Antidotis in Acta negat aliam vnquam habere ſignificationem, ſicut vocem Græcam ᾅδης, quæ ſemper ponitur pro illa Hebræa, & Latina infernus. Equidem puto Hebræam, & Græcam dictionem ſumi nonnunquã pro morte, vt apud Oſeam *o*: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos.* Sic enim ibi legimus, מיד שאול אפדם *miiad ſcheol ephdē*, pro eo quod *de manu mortis*, quia nempe ante Chriſti Reſurrectionem vtrumque erat & mori, & deſcendere ad inferos: pro ſepulcro tamen nunquam accipi videntur, quod eſt Hebraice, קבר *ceber*, Græce, τάφος. Pagninus, Arias Montanus, Vatablus vertunt, *in ſepulcro*.

o cap.13.14.

Quicquid ſit, non poteſt infernus hoc loco eſſe ſepulcrum: de hoc enim partim præcedentia verba, *caro mea requieſcet in ſpe*, partim ac multo clarius ſequentia loquuntur, *nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*: neque anima ſepulcro includitur: denique in Symbolo proponuntur hæc vt diſtincta, *ſepultus eſt, &c. deſcendit ad inferos.*

שאול *ſcheol*, ſepulcrum hic ſignificat.

Vellent Hęretici, qui abradunt articulum deſcenſionis Chriſti ad inferos, per hos, aut per infernum intelligi ſepulcrum, & per animam corpus, ſiue cadauer, ita vt cum dicitur: *Non derelinques animã meam in inferno*, ſenſus ſit, *corpus aut cadauer in ſepulcro.* De inferno probant ex multis locis Scripturæ *p*, quæ tamen ſi bene conſiderentur, nihil efficiunt: & vt aliquid efficerent, non id certe, vt præſens locus de ſepulcro, vel de morte, ſiue interitu intelligatur, propter eas quas dixi rationes.

Hæreticorum de Chriſti deſcenſu ad inferos opinio.

De anima confirmant, quoniam nomen Hebræum נפש *nephes*, pro quo anima poni ſolet, ita vſurpari videtur in Leuitico: nã pro eo quod eſt in capite decimonono *q*, *Pro mortuo non inciditis carnem veſtram*, textus Hebræus habet, ושרט לנפש לא תתנו בשרכם *veſcheret lanepheſch lo thitthenu beſcharchem, & inciſionem ob animam nõ facietis in carne veſtra*, & Onkelos: *laſionem ſuper mortuum non dabitis in carne veſtra.* Et capite 21. *r* *Ne cõtaminetur Sacerdos in mortibus ciuium ſuorum*, Hebraice, לנפש לא יטמא *lanepheſch lo iitthamme, ob animam non contaminetur.*

p Gen.37.35. c.42.38. 1.Reg.2.6. Iob.7.9. c.17.16. c.21.13. Pſal.29.4. Pſ.30.18. Pſal.87.4. Pſal.113.17. Pſa.114.3. Pſ.114.3. Pſ.104.7. Prou.1.12.c.23.14. Eccl.9.10. Cant.8.6. Eccli.28.23.& 41.7. cap.51.7. Eſa.28.15.c.38.10. Baruch.2.17. Dan.3.88. 2.Mach.6.23.

q verſ.28.

r verſ.1.

Beza in editione Pſalmorum anni 1556. vertit dicto modo verſum illum Pſalmi: & cum hoc nomine reprehenſus eſſet ab Illyrico, & Caſtalione, in editione anni 1565. & 1589. repoſuit

Verſio Bezæ varia & multiplex arguit eius inſcientiam & incõſtantiam.

aliam verſionem, *Non derelinques animam meam apud inferos.* Volens tamen ſepulcrum nos intelligere per inferos,& per animam perſonam ſeu vitam, quaſi dicat, *Non derelinques me, vel vitam meam in ſepulcro.* Caluinus exponens Acta dicit, *non derelinquere animam in inferno*, eſſe non permittere, vt interitu opprimatur. Ceterum etiamſi poſſit loco corporis anima intelligi, non tamen hoc loco, tum ob ea, quæ adhuc dicta ſunt; tum quia ᾅδης nunquam ſignificat ſepulcrum: & conſtat quod corpus Chriſti non fuit in inferno: tum quia repugnat animam accipi pro cadauere, in quo eſt priuatio animæ, & vitæ, tum quia Hebraice quidem dictio נפש *nephes*, poteſt etiã ſine tropo ſignificare tã animam, quam animal, imo etiam corpus: ideoque fere ſemper adiungitur ei adiectiuum *viuens* a, quaſi nimirum habeat ſignificationem indifferentem, ad viuum, & nõ viuum: at ψυχὴ, & anima, non habent adeo generalem ſignificationem, ponunturque in præſenti loco noſtro.

Anima non poteſt hic ſignificare corpus.

Anima apud Hebræos non eſt idẽ quod ψυχὴ Græce, & anima Latine.

a Gen. 1. 20. 24. & 2. 7.

Poſtremo locum iſtum de anima, & de inferno, exponit Beda hoc loco, & alii, Ambroſius b item, Auguſtinus c, & Hieronymus d, & Fulgentius e. Eſt quoque abſurdum interpretari, non relinqui animam in inferno eo ſenſu, quod ab interitu liberetur, cum conſtet vi ſua plane eſſe immortalem. Poſtremo remoueatur elegantię Caluinianæ, Brentianæ, ac vniuerſæ Hæreticorum ſic ſentientium fæcis imperitia, nihil aliud eſſe *deſcẽdere in infernum, quam perire, atque penitus extingui, funditus interire, peſſum ire, ruere vel labi in profundum*: quoties illis formulis vtuntur Scripturæ, ſuos, quibus id notum ſcribit, pueros dedoceat Druſius f, vel puer eſſe velit Eccleſiæ, vt quod ignorat, diſcat; nec quod obiicit ipſe ſibi πάλαι ὤν, πράττω ὁ παλαιωνᾶ. Non etiam articulum deſcenſus Chriſti ad inferos, æque Catholicum vt reliquos, dubium reddat, vnius, quem pluris æquo facit, auctoritas Ruffini g, negantis eum vel in Orientis Eccleſiis, vel in Romana fuiſſe; contrarium plus viginti Ruffino antiquiorum, ne dicam meliorum teſtimonio Patrum poteſt euinci, quos citat Feuardentius h, lege quoque Bellarminum i. Quanquam cum ſubiungit, *vis tamen verbi eadem videtur eſſe in eo quod ſepultus dicitur*, videtur mihi velle dicere, quia ſepultus creditur, fieri, vt ad inferna quoque ſit credendus deſcendiſſe, quia quiſquis moritur, illuc deſcendebat ſecundum animam. Profecto ſi Chriſti anima non eſt relicta in inferno, id eſt, non interiit, quia, vt Caluinus ait, Chriſtus diuinitate ſuffultus erat, ceterorum animas oportet extingui & eſſe mortales; quod eſt ἄθεον.

b Serm. 74. de Mortui. c epiſt. 99. & 57. 9. d in c. 24. ſ... & ... 23 Eccl. e 3. ad Traſ.

f lib. 2. obſeruationum ſacrarum c. 23. Druſius negat vel reddit dubium articulum deſcẽſus Chriſti ad inferos.

g in Symbol.

h lib. 2. apprendicem contra 9. hæreſim. i lib. 4. de Chriſto, c. 6. & 7.

Caluinus animas mortales facit.

Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.] Eadem vis huius ſententiæ videtur, & prioris iam expoſitæ: *Caro mea requieſcet in ſpe*, niſi quod ratio in hoc redditur ſanctitas ipſiuſmet carnis.

Vtitur Paulus in hac eadem hiſtoria k ad idem propoſitum iſta ſententia. Sanctitas in carne erat præſertim propter diuinam hypoſtaſim, quæ inſeparata remanſit hinc in illa, hinc in anima, vt cum quis exemptum gladium manu tenet, vaginam quoque lateri affixam habet, vel etiam in altera manu, & cum arcus in medio frangitur, chorda vtrique parti adhæret.

k cap. 13. 35.

Diuinitas nõ fuit ſeparata nec à carne, nec ab anima.

Non dabis.] *Non permittes*. verbum enim Hebræum נתן *nathan*, habet hanc ſignificationem inter alias.

Sanctum tuum.] Τὸν ὅσιον in maſculino genere. Ratio eſt, cur non corrupta fuerit Chriſti caro, quia ipſa totuſque ipſe Sanctus erat, propter vnionem præſertim hypoſtaticam, vt Athanaſius apud Theodoretũ l explicat. B. Thomas m hinc quoque infert. in Tertia Parte non eſſe Chriſti corpus putrefactum redactumve in cineres; cum præterea, quoniam corruptio dedecebat Chriſtum mortuum, ſicut viuentem morbi, ne pari neceſſitate quadam naturæ, quam libera voluntate potius videretur, neu quis dubitare etiam leuiter poſſet, de eiuſdem aut Deitate, aut Reſurrectione, cum alia ex parte, neque neceſſaria ſaluti noſtræ, neque vtilis foret, iuxta id Pſalmi n: *Quæ vtilitas in ſanguine meo, dum deſcẽdo in corruptionem?* vt ibi Hieronymus, & Auguſtinus declarãt. Denique, *quorſum corrumperetur ſuſcitandum poſt triduum corpus?* inquit Origenes o: qua de cauſa nec oſſa in cruce p confringi permiſſa ſunt.

l lib. 2. Polymorpho. m q. 51. a. 3. Corpus Chriſti non fuit corruptum nec redactũ in cineres.

n Pſal. 29. 10.

o l. con. Celſum p Ioan. 19. 36.

Vnio, quam dixi, hypoſtatica, naturalem quodammodo efficiebat incorruptionem, hoc eſt, quaſi debitam: quamuis proprie, ac phyſice ſola vnio illa non ſufficeret, niſi adeſſet vis diuina efficienter operans, & præſeruãs, diſtincta etiam à dote impaſſibilitatis, conſiſtenſque in peculiari prouidentia Dei: vt ſatis innuit idem S. Thomas q, & Scholaſtici in Tertium r, Scotus potiſſimũ, & Gabriel, necnon Henricus ſ, quem Scotus in alium ſenſum male detorquet. In dicto vero à nobis ſenſu intelligenda eſt Traditio Patrum, cuius meminit Damaſcenus t, & ille ipſe aſſerit, atque Elias Cretenſis u, corpus Chriſti fuiſſe corruptionis expers propter præſentiam Verbi. Lege Suarez in Tertia Parte x. Solet Chriſti caro comparari cum imputribili arcæ ligno. Sic Cyrillus Alexandrinus y comparat, & alij.

Vnio nõ ſufficiebat, niſi vis diuina ad id cooperaretur.

q Sup. ad 3. ... r ... ſ Quodlib. 12. q. 15.

t lib. 3. de Fide c. 28. u in orat. 2. Nazianz.

x To. 2. q. 51. a. 3. in com. & Tom. 1. q. 14. diſp. 32. y de incarn. c. 10. & lib. 4. in Ioan. c. 28.

Cauendus autem error exiſtimantium, Chriſtum non aſſumpſiſſe corpus paſſibile, quaſi non deceret ſanctitatem eius ex Verbi præſentia. De hac re idem Auctor. Argumentum optimum ſumitur ex fine Redemptionis per labores, paſſionem, & mortem, atque ex plurimarum virtutum exemplo, quod nobis ea ratione præbendum erat. Dauid vero in Pſalmo, quem tractamus, non loquitur de paſſione, vel morte humani corporis, ſed de corruptione iam mortui per putrefactionem, quæ, vt dixi, Chriſtũ dedecuit, & in eo non fuit.

Chriſtus Aſſumpſit carnem paſſibilem.

Proprium epithetum Chriſti eſt, vt dicatur Sanctus (ita enim in Cantico Angelorum canimus, *Tu ſolus Sanctus*) & *Sanctus Dei*; quo modo etiam Dæmones ipſum appellarunt apud Marcũ z, & alii, *Filium Dei* a: Gabriel Angelus abſolute *Sanctum* b, vbi tamen aduerbialiter ſumi videtur pro Sancte nimirum concepto. Hac ratione Deus in Scriptura c ſimpliciter, & ſine vlla adiectione vocatur קדוש *cadoſch*, id eſt, *Sanctus*: & hymnus ille Triſagios, quem Triumphalem in ſuis liturgiis nominant Iacobus, & Baſilius, decantatur ſine ceſſatione à beatis Spiritibus d, qui ſunt etiam auditi tempore Theodoſii iunioris, vt memorant Græcorum hiſtoriæ e, & à quatuor animalibus Apocalypſis f, & ex inſtitutione Apoſtolica in Miſſa ſemper vſurpatur: de quo ritu accurate, ac pereruditè Ioannes Stephanus Durantus g.

Epithetum Chriſti proprium eſt vt ſit ſanctus.

z c. 1. 24. a c. 3. 12. b Luc. 1. 35.

c Eſa. 1. 4. c. 12. 1. cap. 37. 23. c. 40. 25. Dan. 4. 10. 20. Abd. v. 17. & de Chriſto. Habac. 1. 3. d Eſa. 6. 3. e Niceph. lib. 14. c. 46. Cedre. in Theod. Glycas par. 4. Annal. f c. 4. 8. g li. 2. de Rit. Eccl. c. 31.

Nihil pretioſius, auctore Ambroſio h, *nos inuenire perſpicuum eſt, quo Deum prædicare poſſimus, niſi vt Sanctum appellemus. Tam dulcis, & deſiderabilis vox, etiamſi die, nocteq́; poſſit dici*, inquit Cõciliũ Vaſenſe ſub Leone primo i, *faſtidium non poterit generare.*

Sanctus vt Deus dicatur pretioſum eſt.

h 3. de Spirit. ſancto. c. 16. i can. 45.

Sancti eſſe debemus, vt poſſimus dicere, Sanctus Deus.

a Leuit. 11. & 19. & 20.

Deus cur ſit Sanctus.

b hom. 14. in epiſt. ad Ephe.

c de Arca. ſer. cap. 2.

d Pineda in Iob 6. v. 10. n. 5

e c. 12. de Diuin. nom.

f 2. 2. q. 81. a. 8.

A Sed meminiſſe oportet vt *Sancti ſimus, quoniam Sanctus eſt Dominus Deus noſter* a: *Quomodo enim poteris dicere, Sanctus, Sanctus, Sanctus*, inquit Chryſoſtomus b, *qui ore tuo ad vituperium abuteris?* Arias Montanus c exiſtimat cauſam, cur attribuatur Deo hoc epithetum, eſſe, vt ſignificemus alienũ eſſe à communi aliorum Deorum falſitate, atq; ſeparatum d. Alij quod ſit ab omni immunditia vitio, ac labe purus, incontaminatus, caſtus, ſeparatus.

Fauet iſti notioni non tantum quod ſanctitatem Dionyſius e ita deſcribere videtur, & S. Thomas f. & Græca vox ἅγιος, id importat, vt quidam volũt, quaſi ἄνευ τῆς γῆς, ſed præterea quod Deus ipſe ſe ipſum inde commendat, cum quid mãdat B & præcipit maxime Sacerdotibus, ſpectans ad eius cultum, & quãdam quaſi ſanctitatem g. Magis id expreſſit Moſes illis verbis h: *Deus iuſtus, & abſque vlla iniquitate, peccauerunt ei, & non filii eius in ſordibus.*

g in Leu. ſæpe. & Eſa. 6. 3. & alibi.

h Deut. 32. 4.

Chriſto vt Deo & homini conuenit eſſe ſanctum.

i cap. 3. 3.

Chriſto quidem vt Deo præcipue conuenit Sanctum eſſe, attamen etiam vt homini (ſic abſolute vocatur ab Habacuc i) propter inhabitãtem Spiritum ſanctum in eo, & operantem ipsã eius conceptionem, & omnia deinceps opera ipſius.

Chriſtiani vocantur Sancti.

Chriſtiani, quia Deo, & Chriſto ſacrati in Baptiſmo, & gratia abluti, & ſanctificati, & ad ſanctam vitam, moreſque vocati, Sancti ſæpius appellantur à Paulo in epiſtolis, & C hac ipſa hiſtoria à Luca. k

k ca. 9. 13. 32. 41. & 26. 10. 12.

Videre de omni ſenſu dicitur.

l verſ. 26.

m verſ. 51.

n verſ. 45.

o Matt. 16. 28. Mar. 9. 1. Luc. 9. 27.

p Pſal. 4. 7.

q Pſal. 89. 15.

r cap. 17. 6.

ſ verſ. 1.

Videre.] Per experimentum ſenſus pati. Scitum enim eſt, ſenſum viſus de omni alio ſenſu dici. Eadem phraſis eſt Lucæ 2. l Ioannis 8. m Pſalmo 88. n Haud abſimili modo Scriptura o dicit guſtare mortem, quod Græcis magis familiare videtur, apud quos magis dicitur experiri, γεύεσθαι, quam ὁρᾶν, ſeu videre, itaque libentius loquũtur Scriptores Eccleſiaſtici. Videre bona dicunt Hebræi, pro frui, vt in Pſalmo p: *Quis oſtendet nobis bona?* Heb. מי יראנו טוב *mi iarchenu tob*, id eſt, *Quis videre nos faciet bonum?* &, q *Lætati ſumus pro annis, quibus vidimus mala.* Apud Ieremiam r, *Non* D *videbit, cum venerit, & non timebit* (pro quo Hebræa vox, לא יראה *lo ireeh*, id eſt, *non videbit*) *cum venerit æſtus.* Et Thren. 3. ſ *Ego vir videns paupertatem meam*, id eſt, *expertus.* Non diſplicebit fortaſſis alicui, ſi mortis experientiã viſus guſtuſque ſenſu ideo dicamus deſcribi, quod mors inter alia epitheta, dici horrida, & amara ſolet, quodq; cum hi præſertim ſenſus deficiunt, mors imminet.

Chriſti corpus vidit foueam, ſed nõ corruptionẽ.

t cap. 33. 18.

u Pſal. 54. 24.

Corruptionem.) Id non Græca modo vox διαφθορὰ, ſed Hebræa quoque שחת *ſchachath*, ſignificat, & Chal. שחיתא *ſchaiutha*. Qui autem *foueam* vertunt, pugnant cum euentu, ſiquidem Chriſtus foueam vidit, ſiue ſepulcrum, hæſitque triduum in eo. E Non ignoro tamen dictam vocem Hebræam poſſe ſignificare foueam, & ſepulcrũ: ſed, vt dixi, non quadrat ea ſignificatio huic loco. Legimus in Iob t, *Eruens animam eius à corruptione*, vbi eſt שחת *ſchachath*, & βόθρος, quia mors ibi ſignificatur ſubita, in quam quis ceu in foueã, paratis incidit inſidiis. Et quia ſolet quod fouea vel ſepulcro continetur corrũpi, propterea שחת *ſchachath*, pro ipſamet corruptione ponitur, & *interitus* u, באר שחת *bear ſchachath*, *puteus foueæ*, Græce, φρέαρ διαφθορᾶς. Vidit ergo Chriſtus foueam, quia ſepultus eſt, ſed non corruptionem, quoniam non diu iacuit in ea.

Chriſtus fuit granum mortificatum, ſed non corruptum.

x Ioan. 12. 24. 25.

y Tract. 51. in Ioan.

Quo pacto, inquies, ſuam Chriſtus mortem comparat cum grano frumenti terræ mandato, ibique mortuo x: nec enim moritur, niſi per putrefactionem, & caloris vi reſolutum, ac in aliã veluti ſubſtantiam conuerſum. Reſpondeo, in eo ſita comparatio eſt, vt ſicut granum quando dicta ratione corrũpitur, tunc germinat, ac ferre fructum incipit, ita cœperit Chriſtus redemptionis in omnes proferre fructum per paſſionẽ tanquam granum *mortificatum in infidelitate Iudæorum*, vt loquitur Auguſtinus y, *multiplicatum in fide omnium populorum.*

Verſus 28.] Notas mihi feciſti vias vitæ: replebis me iucunditate cum facie tua.

DE Reſurrectione loquitur, & glorificatione corporis, & vita immortali, ad quam ante Chriſtum nemo reſurrexerat, nemo nouerat, hoc eſt, expertus fuerat.

Futurum pro præterito, & viceuerſa, Hebraice ponitur.

Notas mihi feciſti.] Hebraice legitur, הודיעני *thodiheni*, id eſt, *notas facies*, & Chaldaice, תהודע לי *thehodahh li*, *docere me facies*, in futuro, quod tamen futurum non raro pro præterito ponitur, ac vice verſa. Syrus tamen interpres habet ſicut nos in præterito, גלית לי *gelaeth li*, *Manifeſtati mihi.* Et quamuis aliquid in futurum prædicatur, pronũciatur tanquam iam præteritum, propter prædictionis certitudinem.

Vias.] Hebraice & Chaldaice, ſiue Syriace, *viam*, aut, *ſemitam*, in ſingulari.

Reſurrectio eſt via ad vitam perfectam.

Reſurrectio, & glorificatio corporis via eſt, qua progredimur ad vitam perfectam æternam, & beatam: via eſt tum animę, tum corpori ad vitam immortalem ac impaſſibilem. Fortaſſe etiam vię iſtæ, aut via indicat ſcandentem Chriſtum in cælum, quod vocatur Terra viuentium, & locus vitæ: ſuperioribus enim ſatis iudicata videbatur Reſurrectio, atque immortalitas.

Via vitæ ante Chriſtum ignota.

z Serm. 74. de Martyr.

a Mat. 27. 52. 53.

Ambroſius z, ait, *ignotam ante Chriſtum viam vitæ, quod nullius adhuc reſurgẽtis*, nempe ad immortalitatem, *fuerat temerata veſtigio, poſtquam reſurrexit, ſolo attritam eſſe plurimorum*, qui ſcilicet, *ſurrexerunt, & introierunt in ſanctam ciuitatem* a. Vbi indicat iſtos ad immortalitatem reſurrexiſſe, ſiquidem alii ante iſtos, & Chriſtum ipſum, reſurrexerant, & à Chriſto ſuſcitati etiam fuerant.

b Ser. 1. in feſto SS. Apoſt. Petri, & Pauli.

Sed & notas feciſſe vias vitæ, cum nos docuit fidem, miſericordiam, iuſtitiam, caſtitatem, quoniam his peruenitur itineribus ad ſalutem. Eundem ſenſum Bernardus b ſequitur, loquens de Chriſto, & Petro, & Paulo. Alluſio poteſt videri ad lignum vitæ, quod fuit Crux, per quam vita reparata eſt immortalis.

Chriſtus fuit viator & comprehenſor.

Replebis me iucunditate cum facie tua.] Hieronymus vertit: *Oſtendes mihi plenitudinem lætitiarum ante vultũ tuum*, שבע שמחות את פניך *ſchomahh ſchemachoth eth panecha*, Chald. *plenitudo lætitiarum ante faciem tuam.* Hebraice id eſt, *ſaturitas lætitiarũ cum faciebus tuis.* Iucunditatem iſtam Gloſſa interlin. refert ad Aſcenſionem, Lyranus ad Reſurrectionem, Caietanus ad viſionem beatificã diuini vultus, cum dotibus corporis glorioſi. Nam quamuis ab inſtanti conceptionis Chriſtus fuerit comprehenſor quantum ad ſuperiorem animæ partem relatam ad Verbum: tamen, inquit Carthuſianus, *quantum ad inferiores animæ vires, immo & quantum ad ſuperiores comparatas ad ani-*

A *me eſſentiam, & quantum ad carnem paſsibilem; fuit viator.*

Cum, pro coram ſumitur.

Cum facie.] Ex Hieronymo, & Hebræo, & Chaldæo *ante*, ſeu *coram*, vel *apud*. vel *præſente me faciei tuæ*, vel *per faciem tuam*. Significationis, *cum*, pro *ante*, ſeu *coram*, exemplum eſt in Deuteronomio *a*: *Perfectus eris, & abſque macula cum Domino Deo tuo*: & in libro Geneſis *b*, cũ ſermo eſt de Henoch, *Ambulauit cum Deo*: & in Hiſtoria Reg. *c* cum de Salomone à mulieribus ſeducto agit: *Nec erat cor eius perfectum cum Domino Deo ſuo, ſicut cor Dauid patris eius*, Actorum 14. *d Morati ſunt tempus non modicum cum Diſcipulis*, id eſt, *per Diſcipulos*. In 2. Regum *e*: *Et cum ancillis, de quibus locuta es, glorioſior apparebo*, id eſt, *apud ancillas*.

a cap. 18. 13.
b cap. 5. 22.
c 3. Reg. 11. 4.
d verſ. 27.
e cap. 6. 22.

Facies Dei quid ſignificet.

B *Facie.*] Deo tribuitur facies eo modo, quo mẽbra alia: & quia ex facie homo dignoſcitur, ſignificat viſio faciei diuinæ, eſſentiæ Dei claram viſionem. Eandem vim habet faciei ſignificatio, pro conſpectu, & præſentia *f*, aut pro perſona *g*. Ad rem quoque facere poteſt faciei ſignificatio pro fauore *h*: ſenſus enim erit, iucunditatem omnem, aliaque beneficia proficiſci ex fauore Dei. Nam Chriſtus nunquam non vidit faciem, hoc eſt, eſſentiam Dei. Quod ſi & hanc velis hic ſignificari, ſenſus erit, replendum fuiſſe iucunditate in corpore per Reſurrectionem, & Aſcenſionem, *cum facie* Dei, id eſt, vltra viſionem eſſentiæ ipſius, qua caruit nunquam.

f 2. Cor. 8. 24. Gal. 1. 22. c. 2. 11. Pſal. 30. 23.
g Gen. 43. 3. Exo. 34. 14.
h Prou. 29. 26.

C *Verſus 29.*] Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha Dauid, quoniam defunctus eſt, & ſepultus eſt: & ſepulcrum eius eſt apud nos vſque in hodiernum diem.

V*Iri fratres.*] Vtitur Petrus nouo procœmio, vt beneuolentiores reddat, quos ſuperius tum Iudæos, tum Iſraelitas nominauerat. Vox fratrũ, de qua egimus *i*, arguit non egiſſe cum Gentilibus, videtur enim eam non ita generaliter accepiſſe, vt omnes homines comprehendat, ſed vt gente, legeque coniunctos.

i cap. 1. verſ. 16.

D *Liceat audenter dicere.*] Ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας. Syrus ſic vertit, ספס למאמר עין בגלא *ſappes lemimar bin bagla*, id eſt, *permittitur dicere cum manifeſtatione*, ſeu *manifeſte*, vel *licet palam dicere*: & poteſt ſenſus eſſe, *cum liceat*, &c. prout variæ particulæ ſuppleri poſſunt. Noſtra verſio maiorem modeſtiam præ ſe fert, quaſi poteſtatem ſibi fieri petat libere, & confidenter loquendi. Innuit quoque Petrus rem ſibi eſſe cum ſtudioſis veritatis; qua ratione magis conciliat eos ſibi. Diſciplinæ porro vigor quo pacto cum permixtione mãſuetudinis debeat ſeruari, docet egregie Gregorius *k*: item qua ratione quærere propriam laudem Concionator minime debeat *l*.

k 13 Mor. c. 3. & lib. 21. c. 10.
l 23. Mor. c. 1. & lib. 16. c. 21.

E *De Patriarcha Dauid.*] Hæc eſt cauſa petitæ veniæ, quoniam de tanto tamque celebri viro humiliter quodammodo locuturus erat, eique Chriſtum prælaturus. Magnum præiudicium facit veritati præiudicata ſententia, præoccupatus erga vel doctrinam, vel perſonam animus.

Patriarcha quid ſignificet.
m cap. 5. 28.
Patriarchæ nomen in veteri & nouo Teſtamento reperitur.
n cap. 6. 20.

Patriarcha.] Significat hæc vox cognationis principem, vt his ipſis verbis 1. Paralipomenõ *m*, vbi de multis familiis eſt ſermo, eodemq; ſenſu videtur ſumi apud Tobiam *n*. Hoc ipſo libro Actorum *o* duodecim filij Iacob nominantur Patriarchæ, hoc eſt, capita duodecim tribuum: & in epiſtola ad Hebræos *p* tribuitur idem nomen Abrahæ: nec vſpiam alibi inuenitur in Scriptura.

o cap. 7. 8. 9.
p 7. 4.

In libro Paralipomenon vox Hebræa non vna eſt, ſed dicuntur, ראשי אבות *Raſche aboth*, id eſt, *capita patrum*, Græce, *ἄρχοντες πατριῶν*, *principes patriarum*, ſeu *familiarum*, ſeu *cognationum*. in libro Tobiæ ſola verſio Hieronymi habet id nomen. In nouo Teſtamento Græca vox & Latinitate donata extat, Syriaca vero eſt duplex, ſicut illa Hebræa, ריש אבהתא *riſch abachatha*, ſignificãs *caput cognationum*. Eccleſia in Litaniis vnum ex Ordinibus Sanctorum Patriarchas ponit.

Baſilius quid per Patriarchas intelligat.
q Sermon. de Aſcenſ.
r in Breuiario admonit.
ſ Luc. 1. 55. 72.
t Rom. 9. 5.

Baſilius *q* numerans etiam ordines Sanctorũ, vnum hunc diſtinguit, & quidem vt diuerſum quoque à Patribus, per quos Patres intelligit, opinor, primos illos generis humani ſatores, ſatoſque ab his & genitos, vt Adam, Abel, Henoch, Noe, quos videlicet idem *r* alio loco vocat cœtus primogenitorum. B. Virgo, & Ioannis pater in Canticis ſuis *ſ* nomine Patrum intellexiſſe videntur, quos vocamus Maiores noſtros, hoc eſt, præceſſores, quique in lege ſcripta extiterant, quique ante illam. Ita loquitur Paulus *t*, cum inter Iudæorum priuilegia id ponit, *quorum Patres*, inquit, Græce additur, *&*, ante proxime ſequentia, *ex quibus eſt Chriſtus*, vt omittam plurima alia teſtimonia vtriuſque Teſtamenti.

Patres Moſe antiquiores intelliguntur.
u c. 7. 22.
x Leuit. 12. 3.
y Gen. 17. 10.
z lib. 2.

Aliquando tamen opponuntur Patres Moſi, & iis, qui ſub lege ſcripta fuerunt, vt apud Ioannem *u*: *Propterea Moyſes x dedit vobis Circumciſionem, non quia ex Moyſe eſt, ſed ex Patribus y*.

Apud Ægyptios, teſte Herodoto *z*, qui principem in ſacris tenebat locum non Patriarcha nominabatur, vt quidam voluit, ſed *ἀρχιερεύς*. Nomen Patriarchæ extat quidem in epiſtola Adriani Imperatoris ad Seruianum conſulem apud Vopiſcum *a*. Sed non Ægyptium proprium ſacerdotem eſſe indicat, ſicut ait de Chriſti Epiſcopis, & presbyteris, de Iudæorum archiſynagogo, &c. verum de foris venientem.

a in Saturnin.

Patriarcha nomen in Eccleſia vſitatum.
b Tom. 2. Annal.
c lib. 2. de Pontifice c. 3.
Error Lexici vtriuſque iuris, & Auctoris Theſauri Græci.

In Eccleſia ſimilis eſt vſus eiuſdem vocis, indeque dictæ ſunt ſedes Patriarchales amplæ, & in multas inferiores Eccleſias late patentis auctoritatis, de quibus alias. Lege interim Baroniũ *b*, & Bellarminum *c*. Sed caue diligenter, quæ Lexici vtriuſque iuris auctor perperam docet de prorſus pari auctoritate illorum; & quod Iuſtiniano quoque tribuere videtur Imperatori Patriarchalis dignitatis inſtitutionem Conſtantinopoli; & quod omittit Antiochenũ patriarchatum; & quod Gratianũ tractat, vt perfidioſiſſimum, præferens ei malæ falſæq; fidei Hottomanum. Conſarcinator quoq; Græci Theſauri falſo titulum hunc in ambitionem prædatoriã reiicit. Verũ, vt dixi, alio poſtea de hac re loco pluribus.

Quoniam defunctus eſt, & ſepultus eſt: & ſepulcrum eius eſt apud nos vſque in hodiernum diem.] Prudenter ſane, & argute Petrus ratiocinatur de Chriſto, non de Dauid, citatum Pſalmum intelligi oportere, quod etiam facit eodem hoc libro *d* Paulus exprimens ipſam corruptionem Dauid.

d c. 13. 36.

Dauid fuerit ne vnus ex his qui cum Chriſto ſurrexerunt.
e Matt. 27. 52.
f epiſt.

Argumentum neceſſarium eſt, & concludens de Dauid non intelligi, quod non viderit corruptionem, non tamen quod fuerit vnus ex iis, qui cũ Chriſto reſurrexerũt *e*, vel quod non fuerit. Auguſtinus *f* docens hos ipſos non reſurrexiſſe ad immortalitatem, inde probat, *quoniam Petrus non conuinceret, ſi corpus Dauid iam non erat in ſepulcro & quia quamuis ante in recenti ſua morte reſurrexiſſet, nec caro eius vidiſſet corruptionẽ, poſſet nihilominus illud*

monu-

A *monumentum manere. Durum autem videtur, vt Dauid non fuerit in illa Reſurrectione iuſtorum, ſi eis tam vita æterna donata eſt, cuius Chriſtus ex ſemine tam crebro, & tanta euidẽtia, tantaque honorificentia cõmendatur.*

Extraordinaria priuilegia non conceduntur propter ſanctitatem, ſed propter Dei beneplacitum. Qui maxime cum Chriſto ſurrexerunt.

Sed quid opus eſt, vt Dauid vnus fuerit reſurgentiũ? Non enim conceduntur extraordinaria priuilegia, quæ per ſe non faciunt ad maiorẽ ſanctitatem, propter maiorem præcedentem ſanctitatem, vel merita, ſed iuxta beneplacitũ diuinæ volũtatis, & ſpeciales aliquas rationes, vt in propoſito, his qui ſingulari virginitatis caſtitatiſque dono floruerãt, vel qui diutius in Limbo morati fuerant, vel è contrario, qui nuper obierãt, ideoque poterant eſſe teſtes magis noti, quod vltimũ B placet Epiphanio a. Indeque etiam veriſimile ſit de fœmineo ſexu, qui minus teſtificãdo idoneus eſt, nullam tũc reſurrexiſſe: & præterea ſi ad immortalitatem reſurrexerunt, quia non decebat fœminam aliam primogenitã eſſe ex mortuis ante Deiparam, ſicut fuit Chriſtus inter viros.

a in *Ancorato.* Nulla fœmina cum Chriſto ſurrexit.

Dauidem reſurrexiſſe cũ Chriſto probabile eſt.

Deinde non poteſt ex verbis Petri colligi fuiſſe, cum cõcionaretur, in ſepulcro corpus Dauid, & qui contrariam ſententiam tuentur de Reſurrectione prædictorum ad immortalitatem, ex his ipſis verbis argumentantur, quia non corpus nominauit, ſed ſepulcrum, quaſi hoc manſiſſe ſignificet, nõ illud. Quod itẽ eodem modo ponderat Hieronymus, aut Sophronius, aut quicumq; ſit C alius auctor ſermonis de Aſſumptione B. Virginis apud Hieronymũ b. Deniq; mihi videtur Petrus ſolum intellexiſſe Dauid corruptionẽ vidiſſe, quod ex ſepulcro quidẽ ſolo non ſequitur, ſed tamen poſito tam longo ſpatio tẽporis, ſepulcrũ in quod mortuus cõditus fuerat, rẽ omnino certam reddit. Pineda c ſine præiudicio contrariæ ſententiæ probabilem ducit affirmantem, reſurrexiſſe, & quidem ad vitam immortalem inter eos, de quibus Matthæus meminit d, non Iob duntaxat, de quo ipſe diſputat, verum etiam Adam, Noe, Iſaac, Iacob, Moſem, Dauid, Ionam, Danielem, Ananiam, Azariam, Miſaelem. Non auſim de vllo particulatim definire, & Romæ in D Diaconiã S. Adriani trium puerorum reliquiæ, teſtoque quoque marmorea inſcriptione, aſſeruãtur, ac earũ fertur pars Venetiis eſſe, Vercellis crus Danielis e. Fit quoque mentio tranſlationis de Babylone Alexandriam in Actis Ioannis & Cyri.

b *Tom.* 9.

c in *cap.* 19. *Iob à num.* 19.

d c. 27. 52. Qui reſurrexerint ſecundum quoſdã.

e *Baron. in Noto Martyr.*

Qui ſurrexerunt cum Chriſto, ad vitam æternã ſurrexerunt.

Iam ſuperius dixi, quicumque illi fuerint, qui reſurrexerũt, indicaſſe Ambroſium ad immortalitatem reſurrexiſſe. Et inter alias ratio hæc ſuadet, quoniam non decuit beatis iam animabus corpora corruptibilia iungi, ac veluti mortua viuis, vt corporibus corpora crudelis iungebat Mezentius, teſte Virgilio f, vt tabo, ſanieq; mortuorum viua corrumperentur.

f *lib.* 8. *Æn.*

Sepulcrum Dauid vbi eſſet, & qui illud diripuerint. In ſepulcro Dauid quæ inuenta fuerint.

g 3. *Reg.* 2. 10.

Sepulcrum eius.] Hiſtoria Regum g ſepulcrum E hoc in ciuitate Dauid conſtituit. Fuit percelebre ob auguſtiora ædificia circa illud, & reconditos in eo theſauros, quos partim Ioannes Hircanus exhauſit, dum obſideretur ab Antiocho Pio, auferens tria millia auri talenta, hoc eſt, duos fere milliones, vt vocãt, vt totius populi vexationem redimeret; partim Herodes, magnam vim reperiẽs mundi pretioſi, & aureorum ornamentorũ; niſi quod, vbi perueniſſet ad conditoria Dauid, [illegible] Salomonis (ab hoc etiam denominatũ eſt ſepulcrum) erumpente ex adytis flamma, duo milites ſepulcri ſcrutatores conſumpti ſunt. Herodes vero, vt ſe expiaret, monumẽtũ è cãdido marmore maxima impẽſa cõdidit. Auctor Ioſeph. h

h *li.* 7. *Antiq.* c. *vlt.* & *li.* 16. *cap.* 11.

Quando fuit demolitum.

A Integrum perdurauit vſque ad vltimam cladem Iudæorum per Adrianum Imperatorem, quam cladem paulo ante, vt prodigium, præceſſit ruina ſpontanea ſepulcri, vt ſcribit Dio Caſſius i. Non omni tamẽ ex parte, cum ſcribat Hieronymus k ſe ad Dauid Mauſolæum precari ſolitum: quamuis indicare videtur id extra vrbem fuiſſe, fortaſſe quia poſt tot vaſtationes, & reædificationes extra vrbem relictum eſt.

i *in Adriano.*

k *epiſt.* 17. *ad Marcellam.*

Verſus 30.] Propheta igitur cum eſſet, & ſciret, quia iureiurando iuraſſet illi Deus de fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius.

P*ropheta igitur cum eſſet.*] Hæc alia laus Dauid facit ad conciliandos auditores, & ad augendam vim argumenti. Poteſt hinc ſuaderi eorum opinio, qui Pſalmorum librum inter eas Scripturæ partes reponunt, quæ ſunt Prophetales: quam opinionem contra Hebræos, qui exiſtimant ponendum inter hiſtoriales, teſte Hieronymo in prologo galeato, tenent Caſſiodorus, Rupertus, S. Thomas, & alii: de qua re diſſerit Ioãnes Driedo l, & Georgius Ederus m: & fauet Auguſtinus n.

An liber Pſalmorum cenſendus ſit inter Prophetales.

l *li.* 1. *de Catal. Scrip. c.* 4.

m *in* [illegible] *Heb. à cap.* 21. *tum in* 25.

n 2. *de doct. Chriſt. c.* 8.

o *cap.* 2.

Certum eſt, plurimas prædictiones in Pſalmis eſſe: tametſi etiam non paucæ etiam cõtinent hiſtorias. Fauent præterea dictæ ſententiæ Patres, qui omnia, quæ in Pſalmis habentur, ad Chriſtum retulerunt, Tertullianus contra Praxeam o, Hilarius, Hieronymus, Theodoretus in Proœmio Pſalmorum, & Rupertus, idemque innuit Dionyſius p.

p c. 3. *Eccleſ. hierar.*

q *Luc. vlt.* 44.

Apud Lucam q diſtincti numerantur Pſalmi à Moſe & Prophetis. Sed ibi ſequitur conſuetudinem Hebræorum, quorum eſt, vt dixi, illa Scripturæ diuiſio in Legem, Prophetas, & Hagiographos, ita [illegible] in illis ſint Iob, Pſalmi, Salomonis opera, libri Paralipomenon, Eſdras, Eſther, vt in prologo galeato Hieronymus tradit. Aliquando tamen totum Teſtamentum vetus in legem, ac Prophetas diſtinguitur ſub nomine Prophetarum, Pſalmis comprehẽſis, vt apud Matthæũ r.

Diuiſio ſacrorum librorum ſecundum Hebræos.

r c. 5. 17. & 7. 12. c. 22. 40.

Cur & quomodo Deus iurat.

ſ *Gen.* 22. *Pſ.* 131. 11.

t c. 6. 17. & ſequen.

u *li. de Abel, & Cain, & li.* 2. *de Allegor. legu.*

Deus ſibi ipſi teſtificatur.

Quia iureiurando iuraſſet illi Deus.] Iurat Deus, vt nos certiores faciat de conſilii, ac voluntatis ſuæ immobilitate: vt perſpicue colligitur ex doctrina Pauli in epiſtola ad Hebræos t: *In quo abundantius* (inquit inter alia) *volens Deus oſtendere pollicitationis heredibus immobilitatem conſilii ſui, interpoſuit iuſiurandum, &c.* Nam, vt Philo u argumentis occurrens, quibus videri poſſet non debere Deũ iurare, bene docet: *Coarguit hac ratione Scriptura infirmitatem noſtram, conuiciantque conſolatur. Oſtendit etiam Deum ſibi ipſi teſtificari, quia ſoli ſibi eſt notus, ſibi eſt, quicquid in pretio eſt, ſibi cognatus, familiaris amicus, virtus felicitas, principium, finis, totum; ipſe iudex, ſententia, conſilium, lex, actio, principatus.*

Addit Philo præterea, quod nemo poteſt bene iurare per Deum, ſed impium eſſe, qui id faciat: quia nemo poteſt naturam Dei cognoſcere: bene autem agi, [illegible] quis per nomen & verbum Dei, quo interpretante Deus innotuit, iuret.

Platonicorũ de tribus diuinis naturis opinio.

Hæc vltima ſententia radix eſt Arrianiſmi, cui valde fauet ſchola Platonicorum, de qua erat Philo. Diſtinguebant enim Platonici tres diuinas naturas perfectione inter ſe differẽtes, ſummam, quæ dicebatur etiam ab ipſis *ipſum ens*, ac *Bonum*, *Mentem*, ſeu *Verbum Dei*, & *Animam mundi*.

Iurare per Deum, & per Dei nomen idem.

a c.44.26.

b lib.5. in Eſaiam, non longe ab initio.
c l.1. de Fide c.14.
d in Pſal.14.
e Leuit.24.11.
f in locutionibus.

A

Illud quoque falſum eſt, aliud eſſe iurare per Deum, aliud per nomen Dei, ſiquidem pro Deo Dei nomen ſæpiſſime ponitur; quemadmodum & *ſperare in nomine Dei*, vel *credere in nomen Dei, &c.* Immo & Deus ipſe nonnunquam iurare dicitur in nomine ſuo, vt apud Ieremiam a: *Ecce ego iuraui*, inquit, *in nomine meo magno, &c.* Eandem cauſam vſurpati à Deo iuramenti tradunt alii, vt Hieronymus b, & Damaſcenus c, & Baſilius d.

Denique filius Iſraelitidis blaſphemauit nomen Dei, & maledixit ei e, hoc eſt Deo. *Manifeſtū eſt enim*, inquit Auguſtinus f, *nomen Dei eſſe intelligendum, cui maledixit; quod Hebræi fuiſſe tetragrammaton illud, & ineffabile.*

Cur Deus execratorio iuramento non ſit vſus.

g in Pſal.94.
h in c.5. Eſa.
i c.61. concord. Euang.
k Amos 8. n. 20.
l in Iob c.1.21.
m in c.3. ep. ad Hebr.
n in c.22. Gen. diſ.12.
o hom. in Pſ. 14.
p Serm. 28. de verb. Apoſtol.

B

Sunt qui notent, nuſpiam in Scriptura extare expreſſum iuramētum Dei execratorium, cuius rei non eſt ratio, quod non habeat Deus maioré ſe: nec enim requirit tale iuramentum ſuperiorem, ſicque nullo etiam alio modo Deus iuraret, ſed quoniam impoſſibile eſt execrationem in Deum cadere, verbi gratia, non ſim Deus, aut nō habeat fidelis, & verax, &c. Legendi de hac re Titelmanus g, Poterius h, Ianſenius i, Ribera k, Pineda l, Adam m, Pererius n. Nonnunquam, teſte Baſilio o, iuramentum ponitur in Scriptura pro ſimplici, ſed firmiſſimo promiſſo.

Iurare licet, ſed cautè.

Iureiurando iuraſſet.] Grauiſſime, ſanctiſſime, firmiſſime. Vim enim habet geminatio illa. Exēplo Dei aliquando iurare licet, quamuis maxima cautione, propter periculum erroris, vt ait Auguſtinus p.

C

Fructus ventris ſunt liberi.
q verſ.11.
r verſ.4. 35.
ſ verſ.12. & ſeq.
t v.11. & ſeq.

De fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius.] Habetur hoc iuramentum in Pſalmo 131. q necnon ſimile in Pſalmo 88. r & ſine iuramento talis promiſſio 2.Reg.7. ſ & 1.Paral.17. t vbi qui dicitur hic *fructus lumbi*, vocatur *fructus ventris*: quod etiam nomen hoc loco ponit Syrus interpres, ſic dicēs, דמן פארא דכרסך *demen pire decarſach*, id eſt, *de fructibus ventris tui.* Vtraque pars vicina, & ſubminiſtratrix materiæ prolificæ.

D

u Luc.1.42.

x Pſ.109.3.
y verſ.4.

z c.7.
a c.2.20.
b verſ.3.
c Sap.4.5.

d c.11.1.
e c.11. epiſt. ad Rom.16.17.

Fructus ventris, ſeu vteri, ac vuluæ, aut lumbi dicuntur omnes liberi tam fœminæ, quam mares, ſiue ſit ſermo de filiis mulieris, vt, *Benedictus fructus vētris tui* u, vbi agitur de B. Virgine; ſiue de filiis viri, vt præter citatum Pſalmum, & alium, in quo, tametſi metaphorice, ipſemet Deus ait: *Ex vtero ante luciferum genui te* x, Gen. etiam 15. y *Non erit hic heres tuus*, Eliezer ſcilicet, *ſed qui egredietur de vtero tuo, ipſum habebis heredem.* Promiſcue pro vtriuſue ſexus liberis exemplum eſt apud Michæam z, & in Threnis a, & Pſalmo 126. b Sed integram ex arboribus metaphoram Sapiens expreſſit c: *Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles, & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti*, id eſt, impiorum filii antequam ad maturitatem perueniant, morientur. Vtitur quoq; Eſaias d eadem metaphora radicis, virgæ, ac floris, & Paulus e radicis, atque ramorum.

E

* ep. ad Euſto c.5.

Notat Caietanus in aliquibus codicibus Grȩcis ante *ſedere, &c.* haberi illa verba, *quantum ad carnem ſuſcitaturum Chriſtum*, verum adiectitia eſſe. Noſtri tamen codices omnes ea habent, quāuis deſint in interpretatione Syriaca. Beda quoq; lectionem illam Græcam obſeruauit: *De fructu vētris eius ſuſcitare Chriſtum, & ſedere ſuper ſedem eius.* Notat Hieronymus *, honeſte viri, mulieriſque genitalia immutatis appellata eſſe nominibus lumborum, aut femoris, & vmbilici.

Nomen ventris ὀσφύος, in præſentis loci editione Grȩca (cui Syriacum eiuſdem ſignificationis reſpondet כרסה *cheraſa*) magis congruit citato teſtimonio ex Pſalmo (*de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam*) & intelligi poteſt tum de ventre Mariæ deſcendentis ex Dauid, tum de Chriſto ſecundum carnem genito ex eodem ventre.

Reuelatio de Chriſto paulatim proceſſit ad ſummum.
f Gen.22.18.
g Pſal.131.11.
h Matt.1.20.21.
i Luc.1.31.32.35.

Reuelatum eſt Abrahæ de Chriſto magis expreſſe f, quod eſſet futurus homo, Dauid, quod rex g, Ioſepho ſponſo Mariæ, quod Deus h: ipſi Mariæ, hæc tria ſimul, dum ei dictum eſt, *Ecce* i *concipies in vtero, & paries filium: regnabit in domo Iacob: quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei.*

Sedes Chriſti eſt ſpiritualis.
k ſer. 4. ſup. Miſſus eſt.
l c.9.7.
m c.9.11.

Porro ſedes Dauid, in qua ſedit Chriſtus, per ſe ſpiritualis eſt, quam Regis illius temporalis ſedes adumbrauit, vt ait Bernardus k, de qua etiam Eſaias l, & Amos m, nec Iudææ tamen ſolius contenta finibus, verum orbem comprehendēs totum, & omne tempus.

n Luc.1.42.
o Eſa.9.6.
p c.23.5.

Poſtremo fructus nomen, quod vſurpauit etiam Elizabeth n, denotat nobis, & ad vtilitatem noſtram paruulum datum, natumque o: præterea veram in eo carnem eiuſdem ſubſtantiæ cum arbore, hoc eſt, cum matre fuiſſe, & eſſe. Hoc ſibi vult quoque apud Ieremiam p *germen Dauid iuſtum ſuſcitandum.*

Verſus 31.] Prouidens locutus eſt de Reſurrectione Chriſti, quia neque derelictus eſt in inferno, neque caro eius vidit corruptionem.

Prouidens.] Id eſt, Præuidens, & proſpiciens, quamuis & Latine prouidens idem eſt, quod præuidens: ſed cauenda æquiuocatio, ne quis intelligat actum prouidentiæ, quæ in hac materia nō eſſet Dauid, ſed Dei: Græce habetur προϊδὼν, quod eſt, *præcognoſcens*, Syriace adhuc clarius, וקדם חזא *vekadem chaza*, hoc eſt, *& ante vidit.*

De Reſurrectione Chriſti.] Chriſtum intelligit, non deſignatam perſonam, ſed Meſſiam, ſicque pedetentim ad ipſummet Ieſu perſonam deſcendit.

Non videre corruptionē idē eſt quod reſurgere.

Neque derelictus eſt in inferno.] Quantum ad animam, vt loquitur citatus Pſalmus, & textus Grȩcus hoc ipſo loco, habens ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου.

Neque caro eius vidit corruptionem.] *Hoc quidem Reſurrectione videtur minus eſſe*, inquit Chryſoſtomus, *veruntamen idem eſt.* Nam licet à corruptione diu præſeruentur, etiam hoc tempore, Sanctorū nonnullorum corpora diuino miraculo, tamen ſuppoſito illo alio membro ſententiæ Pſalmi, *quod anima non eſt derelicta in inferno*, qui tunc erat proprius locus ipſius, propterea tota illa ſententia locutus Dauid cenſetur de Reſurrectione Chriſti, cuius nimirum anima de inferno educta redierit ad ſuum corpus, præſeruatum à corruptione.

Non repugnat ſi dicatur hinc animam Chriſti intelligi, extra infernum, hinc in ſepulcro corpus incorruptum, & tamen Reſurrectionem nō fuiſſe, ſicut plurimorum Iuſtorum ex Limbo liberatorum animę extra ipſum erāt, corpora vero corrupta non reſuſcitata. Sed prædictio de nō

A

corrumpendo corpore Chriſti, quod nulli antea contigerat, ſimul cum eductione animę de Limbo, certum de Reſurrectione argumētum facit.

Canon ex quo Prophetas intelligere poſſumus.

Docet nos Petrus certum Prophetas intelligendi canonem, vt quæ conuenire non poſſunt ipſis, ad eum, qui Prophetarum, totiuſq; Scripturæ ſcopus eſt, Chriſtum referamus, vel ad eius corpus, quod eſt Eccleſia. Nihil obſtat tamen, quo minus ſi quid ſit quod alteri conueniat, dicatur etiam de Chriſto, iuxta pleniorem ſenſum, vt illud *a*: *Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filiū*: & b, *Ex Aegypto vocaui filium meum*. Nam primum, quod ſine dubio conueniebat literaliter Salomoni, Paulus etiam de Chriſto intellexit *c*: ſecūdum Matthæus *d* de eodem, quod congruebat populo Hebræo. Caietanus *e* videtur poſteriorem canonis negare partem: ſed profecto ſine cauſa. Tertium addam exemplum, *Os non comminuetis ex eo*, tum de agno *f*, tum de Chriſto *g* dictū. Quis neget autem vel Ioannis, vel Matthæi canonicum Euangelium, quia ſic dicta citant loca, ſicut propterea Caietanus *h* non id aſſerere dubitauit de epiſtola ad Hebręos? Verum hęc alias, tum de epiſtola iſta, tum an idem Scripturæ locus plures hiſtoricos capiat ſenſus: quæ poſterior dubitatio parum ad rem præſentem facit.

a 2. *Reg.* 7. 14.
b *Oſeæ* 11. 1.
c *Heb.* 1. 5.
d c. 2. 15.
e *præf. in Pſ.*
f *Exo.* 12. 46.
g *Ioan.* 19. 36.
h *in epiſt. ad Hebr.*

B

Senſus Scripturę quomodo Chriſto accommodari poteſt.

Sufficit namque, vt quod ad literam alteri conuenit gerenti typum Chriſti, Chriſto conueniat velut prototypo, per ſenſum allegoricū, qui ſenſus efficax eſt ad probandum, quando de eo conſtat vel per Scripturam, vel per Patrum, vel Eccleſiæ communem expoſitionem. Quanquam, quod attinet ad hic citatum Pſalmum, nemo negat ne vt typo quidem cuiquam conuenire, ſed ſoli Chriſto. Lege Riberam in Oſeā *i*, & in præludiis ad omnes Prophetas *k*.

i c. 11. n. 3. & *ſeq.*
k *præl.* 1. *nu.* 11. & *ſeq.*

C

Verſus 32.] Hunc Ieſum reſuſcitauit Deus, cuius omnes nos teſtes ſumus.

H*Vnc Ieſum.*] Applicat Prophetiam perſonę Ieſu cum emphaſi, *hunc* vocans, id eſt, adeo notum, adeo à multis deſpectum, neque Chriſtum, ſeu Meſſiam clare vocat, contentus ea poſuiſſe, ex quibus id illi nullo negotio colligerét.

D

Chriſtum quomodo Deus ſuſcitauerit, & ipſe ſeſe.

Reſuſcitauit Deus.] Caute ſemper incedit, omnia tribuens Deo, neque adhuc aperiens Chriſtum eſſe Deum. Suſcitauit Deus Chriſtum vt hominem, Chriſtus ſeipſum vt Deus, vt dixi capite præcedenti.

Cuius omnes nos teſtes ſumus.] Dixi etiam capite ſuperiore, hoc de Reſurrectione Chriſti teſtimonium à Chriſto ipſo cum primis Diſcipulis commendatum, & ab his diligenter, conſtanterque vſurpatum. O Petri liberam orationem & profeſſionem de Chriſto!

E

Verſus 33.] Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.

Chriſtus quomodo exaltatus.

D*Extera igitur Dei exaltatus.*] Exaltatus Chriſtus per Aſcenſionem eſt, quæ Deo efficienti cauſæ, item vt Reſurrectio tribuitur, eadem ratione. Poteſt quoque hæc exaltatio complecti eam, quę fuit à Limbo, & à ſepulcro, non tantum quæ à terra ad cœlos, quamuis iſtam potiſſimum.

Dextera quid in Scripturis ſignificet.

l *Pſ.* 117. 16.

m *verſ.* 25.

Dextera.] Manus inſtrumenta ſunt operū, ſed præcipue dextera, tāquam valētior. Idcirco Scripturæ vſu per dexteram intelligitur potentia, robur, ac virtus, vt in Pſalmo *l*: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me.* Quo ſpectat id quod dixi ſuperius *m*, de collocatione alicuius ad dexteram, vel ſiniſtrā alterius, ita vt cū de re bellica agitur, vel de diuina protectione, ſemper Deus conſtituatur ad dexteram hominis. Quia dextera fortior eſt, Græcis, Hebræiſque, & aliis in vſu fuit, pacis ac amicitiæ in ſignum ſibi dexteram porrigere. Exempla ſacra ſunt in hiſtoria Machabæorum *n*, in epiſtola ad Galatas *o*, & in Eſaia *p*: profana apud Tacitum *q* agentem de amicis Germanici, qui moribūdi illius tacta dextera iurauerunt ſe mortem vlturos: & Iuſtinū *r* ſcribētem de moribundo etiam Dario, qui porrectam dextram fidei pignus Alexandro eſſe voluit: denique Cicero *ſ* dexteras fidei teſtes vocat.

Dexteram dare ſignum eſt amicitiæ.

n *lib.* 1. c. 13. 45.
o c. 2. 9.
p c. 44. 21.
q *lib.* 2.
r *lib.* 11.

ſ *Philip.* 11.

t *verſ.* 4.

Promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre.] De hac promiſſione capite præcedenti *t* egimus. Iam vero diſtincte ponere videtur perſonas S. Trinitatis.

Patris nomē pro Deo in veteri Teſtamento rarū.

u *Eſa.* 63. 16. *Malach.* 1. 6. *Deut.* 32. 6.

A Patre.] Nomen Patris in vetere Teſtamento non reperitur abſolute poſitum ad ſignificandū Deum, tametſi dicatur interdum Deus pater noſter *u*: contra vero nomen Dei in nouo ſolitarie poſitum, ſolet non tamen ſemper ſignificare primam perſonam Trinitatis, hoc eſt, Patrem. Si quis verba Pſalmi *x*: *Pater meus es tu*, de Chriſto intelligat inuocante, Patris ibi nomen erit perſonale: ita vero intellexit Hieronymus, Auguſtinus, Caſſiodorus, Beda, Euthymius. Sic etiam in Eccleſiaſtico *y*: *Inuocaui Dominum Patrem Domini mei.*

x *Pſal.* 88. 27.

y c. 51. 14.

Nomen Patris magis proprie perſonaliter dicitur, quam eſſentialiter in diuinis. Generatio quid ſit.

z q. 33. a. 3.
a q. 27. a. 2.

Porro S. Thomas in prima parte *z* docet, nomen Patris in diuinis per prius dici, id eſt, magis proprie, ſecundum quod ſumitur perſonaliter: nam ratio patris in eo conſiſtit, *vt ſit principium generationis eius viuentis, à viuente coniunctione prodeuntis, ſecundum principium vitæ coniunctum, in ratione ſimilitudinis, in eadem natura, ſaltem ſpecifica*, vt eſt apud eundem *a*. Quo fit vt Pater maxime dicatur prima perſona ſanctæ Trinitatis, à qua eſt ducta generationis maxime propria ratio: Deus vero totave Trinitas reſpectu creaturæ Patris nomen non niſi figurate habeat, & tranſlatitie, cum non ſint eiuſdem naturæ ſpecificę. Iob *b* vocat Deum *pluuiæ patrem*: ſed certum eſt, multo minus proprie, quam reſpectu rei animatæ, & pręſertim rationalis conditæ ad imaginem Dei *c*, quæ eſt etiam expreſſior per gratiam, & gloriam in Iuſto, ac Beato.

Deus non eſt Pater ratione creaturæ niſi figurate.

b c. 38. 28.

c *Gen.* 1. 26. & 9. 6.

Deus quomodo ſit Pater luminū.

d *Iacob.* 1. 17.
e *Catech.* 7.

Vocatur prętera Deus *pater luminum d*, quod quidam quidem exponunt de tota S. Trinitate, doniſque gratiæ: ſed Cyrillus *e* Ieroſolymitanus de prima perſona, quæ eſt fons & principium Filij geniti, & Spiritus ſancti procedentis. Deus, inquit ille, *multorum quidem abuſiue dictus eſt Pater, vnius vero & ſolius natura & veritate vnigeniti Filij Domini noſtri Ieſu Chriſti: non in tempore Pater eſſe incipiens, ſed ſemper vnigeniti Pater exiſtens, &c. Hac magis, quam aliis dignitatibus venerandus: & non affectione pater factus, non ex coniunctione, non per ignorantiam, non deficiens, non diminutus, non alteratus: omne enim donum perfectum, &c.* Nec tamen proprie reſpectu Spiritus ſancti vocatur Pater: & hoc non dicit Cyrillus. De hac eadem voce Patris, vt Deo tribuitur, aliarum reſpectu creaturarum, plura diximus in Eccleſiaſtem.

A *Effudit hunc.*] Spiritum ſanctum. Beda ait in Græco eſſe, *hoc donum.* Id ego non reperio, quamuis ita Syrus vertat, ואשר מוהבתא הדא *veſched mauhabtha hada*, id eſt, *& effudit donum hoc*, & quidam codices Latini ſic habeant. Noſter interpres reſpexit ad Spiritum ſanctum: pronomen vero Græcum τοῦτο poteſt aut demonſtratiue ſumptū referri ad τὸ ΠΝΕΥ͂ΜΑ ἅγιον, vel abſolute ſignificare *hoc*, id eſt, *hanc rem*, ſiue *hoc donum*.

Christus oſtenditur verus Deus dās Spiritum ſanctum.

Cum autem ipſemet Ieſus effudiſſe dicitur, oſtenditur auctoritas, & diuinitas ipſius, prout aliquando ſe miſſurum promiſit, non Patrem tantum, vel à Patre duntaxat impetraturum, vt capite præcedente *a* vidimus. B *Quomodo ergo Deus non eſt Chriſtus*, inquit Auguſtinus *b*, *qui dat Spiritum ſanctum? Imo quantus Deus eſt, qui dat Deum?* Lege caput octauum *c*, quomodo dicatur nomen doni de Spiritu ſancto.

a verſ.3.
b 15 de Trinit. c.26
c verſ. 20.

Quem vos videtis, & auditis.] Spiritus ſanctus nō percipitur ſenſu: ſenſus tamen effectum eius ſenſibilem percipiens, in eius ita cognitionem inducitur, vt ſentiri videatur. Quare non oportuit, mutata lectione vulgata, dicere, *hoc donum*, pro *hunc Spiritum ſanctum*, etiamſi donum ſenſu perceptum ſit in ſe, & non ipſe Spiritus ſanctus.

Videtis, & auditis.] Gloſſa interlinearis primum de mente, ſecundum exponit de ſermone in variis linguis, aut de ſono vehementi, qui auditus eſt, cum deſcendit Spiritus ſanctus. C Lyranus viſas linguas igneas, quaſi nimirum adhuc reſidentes putat, fauetque Gloſſa eadem interlinearis, & Hugo. Simplicior ſententia eſt, vt de ſolo ſermone vtrumque accipiamus, cum valde incertum ſit, & forte minime verum, linguas igneas perduraſſe. Et quidē viſus pro omni ſenſu ponitur, & quodammodo poſtea reſtringitur per auditum: vel etiam percipiebant motum, ac geſtum variis linguis loquentium.

Verſus 34.] Non enim Dauid aſcendit in cœlum: dicit autem ipſe: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis. D

NOn enim Dauid aſcendit in cælum.] Pro eo tempore, quo Dauid loquebatur, ac multo etiā poſt, non vero, quo Petrus: iam enim cum Chriſto aſcenderat, aliiſque iuſtis, ſaltem ſecundum animam: de corpore paulo ante dictum eſt.

Dixit autem ipſe.] *In Spiritu*, inquit Chriſtus *d*, id eſt, cum Spiritu Dei plenus eſſet, qui nec falli, nec fallere, nec mentiri poterat. Huius ergo auctor Pſalmi Dauid eſt, non Melchiſedech, vt exiſtimauit Rabbi Abraham: non Eliezer *e* ſeruus Abraham, aut aliquis ex iis, qui tempore Dauid Pſalmos ſcribebant, vt Rabbi Aben-Ezra. E Item Pſalmus iſte non de Abraham eſt, vt Iudæi hoc tempore autumant; neque de Dauid, vt Rabbi Dauid, & Rabbi Aben-Ezra: neque de Ezechia, vt Iudæos poſt Chriſti tempora ſenſiſſe teſtatur Iuſtinus, agens cum Tryphone, & Tertullianus *f*, ſed de Chriſto; alioqui cum Chriſtus ipſe de ſeipſo, & vt à Dauide compoſitum cum Iudæis obiecit *g*, Scribæ, & Phariſæi poſterioribus Iudæis doctiores, vtrumque reprehendiſſent. Neque etiam Paulus ſcribens Hebræis *h* toties inde pro Chriſto argumentatus eſſet *i*. Lege Eugubinum in illum Pſalmum, & Maldonatum ibidē, & in caput 22 Matthæi.

d Mat.22.43.
Dauid eſt auctor Pſ.109
e Gen.15.
Hic Pſalmus non agit de alio quam de Chriſto.
f 5. cont. Marcion. c.9.
g Matt.22.43
h Heb.1.13. c.5.6. 7.21. c.10.13.
i Matt 22.43. & ſeq.

Auctoris cū Iudæo de hoc Pſalmo concertatio.

Cum nuper in itinere, quod Mediolano intēdebā Romam, diſputatio mihi cum Iudæo, qui A forte comes acceſſit, fuiſſet; iſq; præſentem Pſalmum, quo vrgebatur pro diuinitate Meſſiæ, quā negabat, contenderet non eſſe de Meſſia, neq; etiam ſcriptum à Dauid, ſed ab aliquo Dauid famulo, qui poſſet eum dominum appellare; ego vero præter alia, premerem hunc ipſum, de quo ſermo eſt, *ante luciferum genitum, & ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedech*: contra ille hoc vltimum maxime inficiaretur, iuſſi codicem proferre, ſi haberet: extraxit; locum indicatum à me legit, erubuit, vltra diſputare detrectauit: & videbatur ſibi tamen non indoctus.

Chriſtus vt homo Dominus eſt Dauidis.

Dixit Dominus Domino meo.] Hoc loco conuicit Chriſtus ipſe aduerſarios ſuos *k*, eodemque vſus eſt Paulus *l*. B Poteſt Chriſtus etiam vt homo dici Dominus Dauid, quia Chriſto, vt homini, conuenit dignitas excellentiæ ſiue capitis, & *data ei eſt omnis poteſtas in cælo, & in terra* m. Tamen tam Chriſtus, quam Paulus intendiſſe videntur probare inde diuinitatem, & hic argumentatur, quoniam *nulli vnquam Angelorum hoc dictum eſt*, vt notat Didymus *n*: Chriſtus, quia filius Dauid non diceretur Dominus ipſius, niſi ſupra tantum regem aliquid in ipſo excellentius eſſet. Certum eſt quoque, quod radix atque cauſa meriti, per quod Chriſtus acquiſiuit excellentiam capitis, fuit gratia vnionis hypoſtaticæ. Magis probo ſententiam Rabani, ac Lyrani, quam Bedæ, C Gloſſæ interlinearis, & Hugonis, vt, quod modo dicebam, locus hic de Chriſti Deitate intelligatur, licet ſi de Humanitate, conſequenter etiam de illa accipi debeat, nempe aſſumpta, & vnita perſonæ diuinæ, vt iidem Auctores alterius opinionis ſatis innuunt. Euſebius Cæſarienſis *o* ex hoc loco probat diuinitatem Chriſti.

k Mat 22.43. & ſeq.
l Heb. 1.13.
m Mat.vlt.18
n li.1. de Spiritu ſancto.

Cauſa qua Chriſtus acquiſiuit capitis excellentiam, eſt vnio hypoſtatica.

o 1.Hiſt c.3.& lib.1. præp. Euang.c.10.& lib.4 demonſt. Euang.c.15. & lib 5.c.3.

Sedere ad dexteram Patris quid ſit.

Sede à dextris meis.] Quomodo dicatur Chriſtus ad dexteram Patris ſedere, dixi capite præcedenti *p*; ſi quidem de Chriſto vt homine ſit ſermo, idem erit, ac eſſe beatum, vt Hieronymus *q* expoſuit, & Auguſtinus *r*, iuxta id epiſtolæ ad Epheſios *ſ*: D *Conſedere nos fecit in cæleſtibus cum Chriſto*, & Matth.25. *t Oues quidem à dextris*, vel ſignificabit dextera, vt ibi notaui, iudicatiuam ac regiam maieſtatem.

p verſ.9.
q in cap.1.ad Epheſ.
r lib. de Fide, & Symb.c.7. & li. de agon. Chriſt.c.26.
ſ c.2,6.
t verſ. 33.

Qui intelligunt de Chriſto vt Deo, docent eā ſeſſione deſignari æqualitatem cum Patre, vt præter Euſebium citatum (qui tamen Arrianis fauit) Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus, & Oecumenius in epiſtolam ad Epheſios, & Heb.c.1. præterea Athanaſius *u*, Cyrillus, Ieroſolymitanus *x*, & Alexandrinus *y*, Baſilius *z*, Damaſcenus *a*, Ambroſius *b*, Leo *c*. Ex his tamen ipſis quidam dicunt, & Ruffinus *d* etiam, conceſſum eſſe Humanitati ſedere ad dexteram, & E thronum, & conſortium gloriæ Patris, idemque docet Auguſtinus in Pſalmum 109. quod verum eſt, non de Humanitate in ſe, ſed in ſuppoſito diuino. Neque enim Humanitas in ſeipſa ſedet ad dexteram Patris, ſed eſt illius perſonæ, quæ ſedet ad dexteram Patris, quemadmodum per Incarnationem non habet humanitas vt ſit Deus, ſed vt ſit Dei. Honor vero ille, qui erat in humanitate à primo inſtanti conceptionis, magis innotuit poſt Aſcenſionem.

u Ser.2.contr. Arrian.
x Catech 14.
y 12.Theſau. c.7.
z li. de Spiritu ſancto.c.6.
a 4.de Fide.c.1
b 2.de Fide.c.4

Humanitas quomodo ad dexteram Patris ſedeat.

c Serm.1. & 2. de Aſcen.
d in Symb.

Vbiquetarii refelluntur.

Vnde non poſſunt Vbiquetarij firmum pro ſe argumentum ſumere, vt probent vbiq; eſſe Humanitatem Chriſti, quia vbique eſt dextera Dei, ad quam Humanitas dicitur collocata. Lege Bellarminum *e*. Ruthenos accepi hodieq; in deſcri-

e li. 3. de Chriſto.c.15.

bendo crucem, ſeſeque conſignando, deſinere in ſiniſtra: quod rudi quadam opinione concipiebant, quia Filius eſſe dicitur in dextera Patris, in ſiniſtra ſtatuendum Spiritum ſanctum. Sed Catechiſtæ rationem aſſignant cur in latere ſiniatur crux dextro, quia beneficio crucis tranſlati ſumus à ſiniſtra parte damnationis, ad æternæ ſalutis dextram. Cæterum Chryſoſtomus hoc loco metum incuti Iudæis ait à Petro, vt ſi Ieſus ſit dominus Dauid, multo magis illorum. Hoc ſequentia verba magis præ ſe ferunt.

Verſus 35.] Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

D*Onec ponam inimicos tuos*] Hæc verba, vt dixi, magnum metum Hebræis incutiunt, docêtque regni Chriſti potentiam, firmitatem, perpetuitatem. Et quia poſtquam, vt Paulus *a* loquitur proferens hunc ipſum locum, *tradiderit Chriſtus regnum Deo & Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & mortem deſtruxerit per vniuerſalem Reſurrectionem*, erit æternum regnum Chriſti, nec vllum de eo amplius dubium: idcirco expreſſit Pſalmus, excludendo id, de quo poterat eſſe dubium, & periculum.

a 1. Cor. 15. 24. 25. 26.
Chriſti regnũ æternum maxime poſt Reſurrectionem omnibus erit manifeſtum.

Donec.] Emphaſim habet, quaſi dicat, regna, etiam antequam eos ſubſternam tibi, etiam eo tempore quod tuo regno videtur maxime contrarium, etiam quando inimici tui videntur regnare, etiam antequam eos ſubſternam tibi, etiam inter medias perſecutiones, ac turbas Satanæ, & miniſtrorum eius.

Talis vis huius dictionis eſt in Pſalmo 122 *b*. *Oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri*, id eſt, etiam donec miſereatur, & antequam miſereatur, & tempore difficili. Et Matthæi vlt. *c Vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi*, id eſt, etiam vſque ad ſeculi conſummationem, ante quam conſummationem multa contraria poſſunt euenire. Itaque particula, *donec*, nõ ſignificat ſemper præfixum terminum, ſed indefinite ponitur, vt præterea Matth. 1. d *Non cognoſcebat eam, donec peperit filium ſuum*, id eſt, peperit Maria à ſponſo ſuo Ioſeph non cognita: nec tamen ſequitur, quod poſt partum cognita fuerit.

b verſ. 2.
Dictio *donec* quam vim habeat.
c verſ. vlt.
d verſ. 25.

Idem iudicium de ſimilibus dictionibus fieri debet, *antequam, priuſquam, &c.* quæ non ſemper ſignificãt affirmationem poſt tempus quod notatur, etiamſi negatio præceſſerit, nec ſemper negationem, quamuis præceſſerit affirmatio, vt notarunt Hieronymus *e*, & Chryſoſtomus *f*, & Gregorius *g*, & Ambroſius *h*, & Theodoretus *i*, & Euthymius *k* citans Nazianzenum, & remittens ſe ad Commentarium in primum Matthæi, multiſque exemplis demonſtrant.

Similem vim habent ſimiles dictiones.
e cont. Heluid.
f Matt. 1.
g 18. Moral. c. 31.
h in Inſt. virg. c. 5.
i in Pſ. 109.
k ibidem.

Inter quæ, præter iam allata, hæc ad rem faciũt Matthæi 5. l *Donec tranſeat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant*, vbi non indicatur fore, vt poſtea prætereat; & 2. Reg. 6. m *Michol*, filiæ Saul, *non eſt natus filius vſque in diem mortis ſuæ*, profecto nec poſt mortem peperit, 1. Tim. 4. n *Dum venio, attende lectioni*, non quia poſtquam venerit, negligere debeat. Pſal. 111. o *Non commouebitur, donec deſpiciat inimicos ſuos*, non tamen deſpectis inimicis ſuis, tunc Iuſtus commouebitur. Pſalmo 70. p *Ne derelinquas me, donec annunciem brachium tuum*: id eſt, ſi me non derelinquas, annunciabo iuſtitiam potentiam tuam. Sic igitur hoc loco, *Sede à dextris meis, donec ponam*, id eſt, cum ſederis, ponam; præter alium ſenſum iam allatum.

l verſ. 18.
m verſ. 16.
n verſ. 13.
o verſ. 8.
p verſ. 18.

Scabellum pedum tuorum.] Extremam, turpiſſimam, coactam, violentam, acerbam, ſeruilem, ferream ſubiectionem indicat: infima enim, & abiectiſſima corporis pars, ſunt pedes. Sic iubẽte Ioſue *q* coram toto populo principes exercitus poſuerunt pedes ſuper colla quinque regũ; cum ille omnes confirmans ita polliceretur facturum Dominum cunctis hoſtibus, aduerſum quos dimicarent: ſic Adonibezech, vt narrat Iudicum liber *r*, iuſſit reges ſeptuaginta ſub menſa colligere ciborum ſuorum reliquias. Sic alii aliquando Tyranni, ſubiugatis regibus, vſi leguntur illorum dorſo tanquam ſuppedaneo ſcabello, ad equum conſcendendum, vt Sapores Perſarum rex Valeriano Imperatore *ſ*, & Tamberlanes rex Tartarorum Baiazethe Turcarum Tyranno *t*.

Subiectio infima eſt eſſe ſcabellum pedum.
q c. 10. 24. 25.
r c. 1. 7.
Tyranni vſi ſunt regibus pro ſcabello.
ſ Trebell. in Valer. contra Vetlar. & alii.

Auguſtinus hanc ſubiectionem ſub pedibus Chriſti ait eſſe, *vel adoptatorum, vel victorum, & locum ſub illis pedibus eſſe, aut gratiæ aut pœnæ*. Poteſt hic ſenſus retineri, cui adhærere videtur Baſilius *u*, & Proſper *x*, qui vtitur iiſdem verbis Auguſtini, & Hieronymus explicans, *Dominare in medio inimicorum tuorum, dignare eſſe Dominus inimicorum tuorum*; tamen ſimplicior, & communior videtur de redactis ſub violentam, vt initio dixi, ſeruitutem, fauetq; Paulus in epiſtola prima ad Corinthios *y*. Tertullianus *z* certe, vt omittam Ianſenium, Genebrardum, Eugubinum, & alios recentiores de malis, quos mali operarios nominat, intellexit; necnon amicis eos opponit, de quibus triũphet *a*, & ſæpe eandem expoſitionem innuit *b*. Ignatius quoq; epiſtola ad Trallianos *c*, Idacius Clarus contra Varimadum *d*.

Quæ ſit illa ſubiectio.
t Hiſt. Turc.
u in Pſal. 109.
x ibid.
y c. 15. 25.
z ab. contra Hermog. c. 11.
a lib. de carne Chr. c. 15.
b lib. 3. Reſurrect. c. 22.

Theodoretus vero ait, *quod inimici potiſſimum ſunt Diabolus, & huius miniſtri Dæmones, & qui diuinis præconiis reſiſtunt Iudæi, & Græci*, hoc eſt, Gentiles. Euthymius exprimit *Gentiles, Iudæos, Hæreticos, Dæmones*: dicit tamen, *quod quidam ſubiiciuntur inuiti, alii ſponte*. Arnobius eidem confirmare videtur ex aliis verbis eiuſdem Pſalmi de dominio in medio inimicorum, de confractis regibus & capitibus conquaſſatis.

Inimici Chriſti quinam.
c ep. 1.
d lib. 1.
e in Pſ. 109.

Felix Magdalena *f* ſub pedibus Chriſti ex inimica amiciſſima, *& diligens multum* g. Infelix Diabolus, de quo Habacuc *h*: *Egredietur Diabolus ante pedes eius*: & Pſaltes *i*, *Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem*. Quibus etiam nominibus intelligi poſſunt alii inimici. Eſaias *k* vero prædixit fore, vt *reges eſſent nutritii Chriſti atque Eccleſiæ, & reginæ nutrices vultu in terrã demiſſo adorantes, & puluerem pedum Chriſti ac Vicarii eius lingentes*.

f Luc. 10. 39. & ſeq.
Qui pedibus Chriſti ſe ſubiecerunt, vel ſubiici recuſarunt.
g Luc. 7. 47.
h c. 3. 5.
i Pſ. 90. 13.
k c. 49. 23.

Denique, quod attinet ad Iudæos, nulla gens vilior, & conculcatior, & magis aliorum ſubiecta pedibus, atque ſeruituti.

Iudæorum gente nulla vilior.

Videtur hic antiquus ritus fuiſſe ſubiugandi, pedibus ceruicem terere, ſeu calcare, ſeu ſupponere. Vnde Pſal. *l* *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius*: & alio in loco *m*, *Subiecit populos nobis, & gentes ſub pedibus noſtris*. In Deuteronomio *n* item legimus: *Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina*. Rurſum in Pſalmo *o*: *Confringam illos, nec poterunt ſtare, cadent ſubtus pedes meos*. In hiſtoria Regum *p* dicitur, *quod Dauid non potuit ædificare domum Domino, donec daret Dominus hoſtes ſub veſtigio pedum eius*. In Iudith *q*: *Dominus conterat eos ſub pedibus veſtris*. In epiſtola ad Romanos *r*: *Deus pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter*.

Mos antiquus ſubiugandi hoſtes.
l Pſal. 8. 7.
m Pſal. 46. 3.
n c. 33. 3.
o Pſal. 17. 39.
p lib. 3. c. 5. 3.
q c. 14. 5.
r c. 16. 20.

Quomodo hic locus ab Apoſtolis varie exponatur.
a c.15.25.

Porro quod Petrus hæc verba Pſalmi citans, exponit de Patre ſubiecturo inimicos Filio, qui eſt verborum primarius ſenſus, Paulus in epiſtola ad Corinthios prima *a* explicat de Filio, qui Patri ſubiiciat. Communis enim eſt operatio, & potentia eadem, vt Euthymius monet, & alii ex citatis.

Verſus 36.] Certiſſime ſciat ergo omnis domus Iſrael, quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus, hunc Ieſum, quem vos crucifixiſtis.

Chriſtus eſt verus Meſſias.

CErtiſſime ſciat ergo.] Vrget, argumentationẽq; totam colligit, perſuadens non alium expectandum eſſe Meſſiam temporaliter regnaturũ, cum Ieſus ipſe ab illis tam dire tractatus, & crucifixus Dominus, & Meſſias à Deo conſtitutus ſit.

Certiſſime.] Ἀσφαλῶς, tuto ac firmiter, & ſine periculo errandi, & abſque hæſitatione, quoniã Propheta hęc dixit. Syrus quaſi affirmans habet, שריראית *ſcharirath*, id eſt, *vere & firmiter*. Propter certitudinem fides ipſa quandoque nominatur ſcientia, & qui credit, ſcire dicitur *b*.

b Eſa.53.11. Luc.1.77.& alibi.
Omnis pro totus.

Omnis domus.] Πᾶς οἶκος, pro tota, vel quauis domo, id eſt, ſinguli de domo, è contrario totum dicitur de omni, & quocumque. Eccleſiaſtæ vltimo: *Hoc eſt omnis homo*, id eſt, totus, & perfectus. Apud Scriptores profanos idem obſeruare eſt, cum alioqui omne ad numerum, totum ad quãtitatem continuam proprie ſpectet.

Domus Iſrael.) Quam variis appellationibus, amicis, & honorificis eos ſibi deuincit! *viros Iudæos vocat, viros Iſraelitas, viros fratres domum Iſrael*, tam ſæpe in tam breui oratione, tanta cum varietate illos interpellans.

Domus pro familia.
c Ruth 4.11.

Domus.) Nota eſt huius vocis acceptio pro familia, & integra gente. Hoc modo dicuntur *Rachel, & Lia ædificaſſe domum Iſrael* c, *quia genuerunt* ipſę vna cum ancillis ſuis duodecim Patriarchas, tribuum duodecim capita. Idem nomen reperitur alibi paſſim: prætera nomen *domus Iacob* apud Eſaiam legitur *d*; qui etiam meminit duarũ domorum *e*, id eſt, regni Iuda, & regni Iſrael, vt exponit Hieronymus *f*, ita vt *decem tribus ſint domus maior, duæ, minor*, vt loquitur Amos *g*.

d c.2.5. & alias ſæpe.
e c.8.14.
f ibid.
g c.6.11.

Imo & nomen domus abſolute poſitum reperitur pro Synagoga apud eundem Eſaiam *h*. iuxta id Matthæi *i*, vt notat Ambroſius *k*: *Relinquetur vobis domus veſtra deſerta*, vbi tamen alii intelligunt vrbem Ieroſolymitanam, alij templũ, ſicut & quod ait Deus per Ieremiam *l*: *Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meam.*

h c.32.14.
i c.23.38.
k in Pſ.35.
l c.12.7.

Chriſtus & Deus & homo eſt.

Quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus, hunc Ieſum. Fecit Deus, vt ille homo Chriſtus eſſet, & Deus: ſiue, vt in vnitatem ſuppoſiti conueniret humanitas cum eo ipſo diuino ſuppoſito, à quo ſuſtentatur: ſemper enim quidẽ perſona diuina illius hominis Deus fuit, at non ſemper ille homo. Sicque Humanitati illi data eſt dignitas Chriſti, ſeu Meſſiæ, & dominium, ac poteſtas: quod nomen Ieſu ſatis ſignificat, nomen videlicet impoſitum homini *m*. Quare nihil hic habẽt Arriani, ſeu veteres, ſeu noui Tranſyluani contra Diuinitatem Chriſti: hic enim ſecũdum duas naturas bis natus eſt, ab æterno, & in tempore. *Nec duos dicimus, Deum ſeorſum & hominem*, videlicet in Ieſu, qui factus dicitur homo, *ſed cogitatione ac mente cuiuſlibet*, inquit Baſilius *n*, *naturam conſideramus: & de eo qui ex Maria eſt ſecundum carnem, Petrus loquitur.*

Perſona diuina ſemper Deus fuit, ſed non ille homo.
m Luc.1.31.
Chriſtus eſt bis natus.
n 4. contr. Eunom.

Cyrillus Alexandrinus *o* tractans quoq; præſentem locum, docet Chriſtum factum Dominum à Patre ratione Humanitatis, quo modo etiam poſſet dici factus Deus, quia id factum eſt per Incarnationem, vt ille homo Ieſus ſit Deus, ſeu vt cum humanitate iungatur diuinitas, & ſit eadem vtriuſq; perſona, & vt ſit Dominus ille idem qui homo: non per participationem & gratiam, ſed per vnionem Verbi, & carnis.

Quomodo Chriſtus dici poteſt factus Deus.
o 9. Theſau. c. 3.

Addit idem Cyrillus, *fecit* poſitum eſſe, pro *declarauit*, ſicut ad Philip.2. p *Dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen*, & Heb.1. q *Tanto melior Angelis effectus*, pro *declaratus*, nimirum poſt Reſurrectionem, & Aſcenſionem. Verbo faciendi in hac ſignificatione vtitur Paulus *r*; *Nonne ſtultam*, inquit, *fecit Deus ſapiẽtiam huius mundi?* Nihilominus verbi faciendi proprietas humanitatis ratione, ſicut dictum eſt, retineri poteſt, de qua paulo poſt audiemus Ambroſium.

p verſ.9.
q verſ.4.
r 1.Cor.1.20.

Hunc Ieſum, quem vos crucifixiſtis.) Transfigunt vltima hæc concionis verba auditores emphaſi ſua ſingulari, & libertate. *Bene hic definit*, inquit Chryſoſtomus, *cõcutiens illorum mentem. Quoniam enim oſtendit, quantum ſit hoc facinus, tunc tandem & ipſum aperuit, vt ſic maius oſtendatur, & metu illos corripiat. Non enim ſic homines beneficiis adducuntur, vt timore caſtigantur.* Prius dixerat *ſ*, *Per manus iniquorũ interemiſtis*, & aliis modis peccatum extenuauerat; nunc aperte illis obiicit interfectionem, & modum eius: maius enim peccatum eorum erat, quam ipſorummet carnificum, & quam ipſius Pilati, vt Chriſtus dixit *t*, & eũ ita intellexit Cyrillus, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Euthymius, aliiq; in Ioannẽ, & Baſilius in Regulis Breuiorib. *u*

Verba Petri vltima Iudæos transfigunt.
ſ verſ.23.
Iudæorum peccatum maius, quam carnificum.
t Ioan.19.11.
u in Reg.46.

Habet Chriſtianus Concionator quem concionando imitetur, docendi libertatem moderatione atque prudentia ſic temperans, vt veritatis aculeos infigat, tamen non offendat: proferat in medium non fabulas, nõ res à ſe excogitatas, non fucatam orationem, ſed *tãquam ſcriba doctus de theſauro ſacrarum Scripturarum, noua & vetera* x *teſtimonia*, quibus diuina myſteria confirmet, *populo annunciet ſcelera eorum* y: tandem illud contendat, omnes adducere ad Chriſtum.

Concionator D. Petrum quomodo imitari debeat.
x Mat.13.52.
y Eſa.58.1.

Porro verbis iſtis Ambroſius *z* pugnat acriter aduerſus Arrianos, qui ſuperiora illa vane, vt ipſe loquitur, iactare conſueuerant. *Imperiti legant*, inquit, *totum, & intelligant, quem vos crucifixiſtis. Non diuinitas crucifixa, ſed caro eſt. Hoc vtique fieri potuit, quod potuit crucifigi: non ergo factura eſt Dei Filius, &c.* Rurſus alibi *a*: *Non igitur mirandum eſt, quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus. Fecit ergo Ieſum eum vtique qui ex tempore nomen accepit, &c.* Premit hoc loco Theodoretus *b* eos qui aſſerebant humanitatem Chriſti paſſam: Fauſtinus *c* Arrianis reſpondet abutentibus illo, necnon Gregorius *d* Bæticus: licet vtriuſque mihi eadem ſcripta videantur.

Chriſtus qui crucifixus eſt, factus eſt.
z de Fide. c. 7.
a de obitu Satyri fratris.
b dialog. Paſsibil.
c lib. contra Arrian. c. 1.
d de Trinit.

Verſus 37.] His autem auditis, compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apoſtolos: Quid faciemus, viri fratres?

SEquitur pars capitis vltima de fructu percepto ex concione Petri, hoc eſt, de aliquot millibus Iudæorum aggregatis ad Chriſtum, deque moribus, & pietate eorundem.

* verſ. 40.

Sacri Auctores non fingunt conciones, ſed fideliter dicta narrant.

His autem auditis.] Fortaſſe quoque pluribus, quod expreſsè monet Auctor inferius *, neque enim exiſtimandus eſt ipſe hic aut in Euangelio, alijque Scriptores ſacri, Liuij more, aut Thucydidis, aut aliorum Hiſtoricorum conciones componere. ſed fideliter recitare, ſi non verbis ipſiſſimis, ſenſu certè eodèm, ita vt etiam breuitati, ac veritati ſtudentes, præcipua quæque duntaxat, ac magis neceſſaria ſcribenda duxerint. Quod ſanè in Hiſtoricis, præſertim ſacris, ſtudium eſſe cumprimis deberet, qua laude Metaphraſtes caret.

a Eccl. 12. 11.

b Pſal. 119. 4.

c Heb. 4. 12.

Compuncti ſunt corde.] Primus eſt hic effectus concionis Petri, cuius verba ſtimuli acuti *a*, *& ſagitta potentis acuta* b, atque *penetrabiliora* c *omni gladio ancipiti, pertingendo vſq; ad diuiſionem animæ, ac ſpiritus, &c.* Petrus ille ipſe eſt, qui, vt ait Chryſoſtomus, *tanquam magiſtrum, & patrem erga crucifixores Chriſti, erga irriſores ſuos, & Diſcipulorum ſe exhibet, & ſuipſius reuerentiam excitat.*

Hi fuerunt ex Chriſti crucifixoribus.

d Catech. 17.

Itaque putat Chryſoſtomus, necnon Cyrillus Ieroſolymitanus *d*, *hos fuiſſe ex crucifixoribus*, id eſt, qui ad crucem Chriſtum poſtulauerant. Carnifices enim fuiſſe videntur ex ſatellitibus ethnicis.

Eccleſiaſtes Chriſtianus qualis eſſe debeat.

Hanc in Eccleſiaſte Chriſtiano requirebat orationem Hieronymus, non quæ plauſum excitaret, ſed quæ lacrymas eliceret. *Et ſi prædicatoris*, dicebat, *non pungit ſermo, ſed oblectat, ſapiens non eſt.* Confoſſum poſtea videbimus hoc ſtimulo Saulum *e*.

e Actuum 9.

f cap. 12. 10.

Compuncti.] Fortaſſe alluſio eſt ad crucifixionem, de qua proximè ante, vt *qui pupugerant, puncti ſint*, & ad verba Zachariæ *f*, per ſenſum ſaltem accommodationis; *Aſpicient ad me, quem confixerunt, & plangent.*

Dolor de peccato commiſſo cur compunctio dicatur.

g Cant. 4. 9.

Dolor animi de peccato commiſſo dicitur compunctio; vel quia aperitur cordis apoſtema, vel quia quodammodo vulneratur amore diuino cor ipſum; & Deus, qui ait: *Vulneraſti cor meum, &c.* g & Dæmon dolore, atque inuidia ſauciatur, quid ſi etiam compungitur, qui configitur cruci Chriſti, & dolet peccaſſe, cum recogitat Chriſtum ſua cauſa compunctum, & crucifixum?

Compunctio mala.

h Rom. 11. 8. Eſa. 29. 10.

At contrario ſpiritu ducuntur ij, quibus Deus dediſſe dicitur *ſpiritum compunctionis* h, κατανύξεως, ſecundum editionem Septuaginta, vel, vt vertit Theodotio, ἐκστάσεως, vel ἐκστάσεως, ſeu, vt dicit Aquila, καταφορᾶς, quaſi deiectionis, id eſt, vt exponunt Origenes, Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius in epiſtolâ ad Romanos vel Eſaiam, pertinaciam, quaſi dicas, ſpiritum clauis perforatum, & affixum in malo, vt etiam notat Chryſoſtomus, & Suidas *i*. Tali ſpiritu agitabatur blaſphemus ille, de quo in Leuitico *k*. quod blaſphemauit nomen (ſcilicet Dei) vbi, iuxta vim verbi Hebræi נקב *nachab*, ſignificatur, quod eſt quaſi perforauit, & lacerauit, malleauit, vt ibi notat Oleaſter, contra vero rectè precabatur Dauid *l*: *Cantet tibi gloria mea, & non compungar*, id eſt, non me pœniteat, non ceſſem à tua laude, &c. Vnde non immeritò quarundam gẽtium municipali iure, blaſphemis lingua perforatur.

i verbo, κατανύξεως.

k cap. 24. 10.

Blaſphemi ſunt qui perforant Dei nomen.

l Pſal. 29. 13.

Lingua perforatur blaſphemis.

m Ioan. 8. 28.

Quo ſpiritu compunctionis illi perculſi ſint.

Sed reuertendo ad propoſitum, nunc impleri cœpit, quod Chriſtus prædixerat *m*: *Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoſcetis, quia ego ſum.* Id factum non per eum, quo de dixi, ſpiritum compunctionis, qui eſt ſpiritus malus, nec per ſpiritum vel zelotypiæ, ſeu inuidiæ, qua Iudæi poſtea pulſabantur aduerſus Gentiles admiſſos in Eccleſiam, vel peruicaciæ in malo, quaſi altè infixo clauo: quem Hieronymus interpretatur ſpiritum ſoporis, qui tenax eſt.

Eſt hic proprius Iudæorum aliorum: ſed iſti, de quibus nunc ſermo, conuertuntur ad cor, potantur, & *inebriantur vino compunctionis* n.

n Pſal. 59. 5.

Tametſi in Pſalmo ſignificare videtur vinum ſoporiferum, ſtupore feriens, & in malam partem accipitur.

Spiritualis quædam eſt ebrietas.

Spiritualis quædam bona ebrietas eſt, de qua diximus, qua ebrij modo ſunt, qui prius per conuitium Chriſti Diſcipulos ebrios vocauerunt.

Qua de cauſa iſti ſint compuncti.

Qua de re compuncti ſint, non exprimitur. Lyranus ait de morte Chriſti, nempe à ſe illata: veriſimile eſt, & de præterita obſtinatione, atque ingratitudine, alijſque peccatis.

Myſtica Ioelis interpretatio.

Myſticè, non literaliter, Prophetia Ioelis impletur ſuperius expoſita, de vapore fumi lacrymas excutientis, vt placet Bedæ: Hieronymus enim longè diuerſum, & contrarium ſenſum etiam myſticum agnoſcit. Venit in mentem Angelus is, qui concionando lacrymas multitudinis elicuit in libro Iudicum *o*. Siue is Angelus de cœlo fuerit, ſiue homo quiſpiam, quia Scriptura dicit *aſcendiſſe de Galgalis*, non deſcendiſſe de cœlo. Hebræi ſecundum potius volunt, & Arias Montanus, Clarius, & alij Hebraizantes contra Catholicorum, vt Lyranus loquitur, opinionem, quam prorſus debemus amplecti; legẽdus Abulenſis *p*.

o c. 2. 1. & ſeq.

p ibid. q. 2. & 3.

q cap. 1. 13

Petrus inter Apoſtolos primo loco ponitur.

Ad Petrum, & ad reliquos Apoſtolos.] Alias *q* notatum eſt, quoties Petri cum alijs Apoſtolis mentio fit, Petrum primo loco poni, tanquam ducem. Idcirco nunc Iudæi ante omnes ad illum ſe conuertunt, quem etiam concionantem audiuerant: tum quoque ad reliquos Apoſtolos, qui ſe, vt ex verſu decimoquarto liquet, inter Diſcipulos vt primarios præbebant, & vulgo magis noti erant.

Optima Iudæorum diſpoſitio.

r cap. 9. 7.

s Luc. 3. 10.

Quid faciemus, viri fratres?] Optima hæc animi diſpoſitio, qualẽ poſtea videbimus fuiſſe in Saulo *r*, qualis fuit in turbis ad Ioannis Baptiſmum accedẽtibus *s*: *Confeſſi ſunt*, inquit Chryſoſtomus, *ſe eſſe in extremis malis, & nullam ſalutis habere ſpem: non dixerunt, Quomodo ſeruabimur? aut, reſipiſcamus, ſed permiſerunt ſeſe illis*, quemadmodum in naufragio conſtituti, vel morbo, cõſpecto gubernatore aut medico, omnia illi permittunt, & obediunt. Addit Gloſſa interlin. *ſicut cæci ducibus ſe contradunt. Vbi nomen Athenarum*, inquit idem Chryſoſtomus, *vbi nunc Græcia faſtus, vbi Philoſophorum deliramenta, &c. Reuera hæc mutatio dexteræ Excelſi* t.

t Pſal. 76. 11.

u cap. 8. 6.

x cap. 7. 20.

y cap. 35. 6.

Qui interrogant, Quid faciemus? ſine dubio conſcientiam conuenerunt: Quid fecimus? *Attendi*, inquit Ieremias *u*, *& auſcultaui: nemo quod bonum eſt, loquitur: nullus eſt qui agat pœnitentiam ſuper peccato ſuo dicens, Quid feci?* Non ita Iob *x*, qui dixit? *Peccaui, quid faciam tibi, ô cuſtos hominum?* Quanquam videtur innuere ſe peccato ſuo nihil Deo nocere poſſe, prout alio clarius loco exprimit *y*: vel nihil eſſe, quod afferat ad excuſandum ſe: vel non poſſe iudicium diuinum effugere, aut vt factum infectum ſit. Poſſunt hæc propoſito conuenire: ſed ſimplicior ſenſus, vt quærant, quid ad expiandam culpam facere illos oporteat.

Iudæi Apoſtolos fratres vocant, & cur.

Viri fratres.] Quos impoſtores, & ebrios antea vocarunt, nunc *fratres* vocãt; nec ſe tamen tali appellatione illis exæquant, ſed ad ſui amorẽ, & curã illos attrahunt, & quoniã illi primũ eos ita appellare dignati fuerant. Ex quo item intelligitur, quod pridem dixi *z*, nõ fuiſſe religione Gentiles.

z verſ. 12.

Verſus 38.] Petrus vero ad illos: Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum, & accipietis donum Spiritus ſancti.

Pœnitentia initium prædicationis Chriſti & Apoſtolorum.

Petrus vero ad illos: Pœnitentiam, inquit, agite.] Exorſus eſt Ioannes Baptiſta, & Chriſtus prædicationem à pœnitentia a, iuſſitque hic ita etiam Diſcipulos exordiri b, quod & ipſius exemplo prius fecerant c, & poſteà Paulus d; de qua pœnitentia Chriſtus Lucæ vltimo e: *Oportebat prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes.* Paulus etiam in epiſtola ad Hebræos f: *Impoſſibile eſt enim* (id eſt, valdè difficile, aut etiam abſolutè impoſſibile, loquendo de liberali remiſſione totius culpæ ac pœnæ, iuxta modum, quo conceditur in Baptiſmo, vt ſcribit B. Thomas g, Chryſoſtomus, alijque in epiſtolam ad Hebræos, Iuſtinus h, Athanaſius i, Ambroſius k, Auguſtinus l) *eos, qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cæleſte, &c. & prolapſi ſunt, &c. rurſus renouari ad pœnitentiam*, & ibidem ſuperius m: *Non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum, quæ omnia*, inquit Auguſtinus n, *pertinere ad initia neophytorum ſatis, aperteq; Scriptura teſtatur.* Gregorius o vbi eodem modo hunc locum expoſuiſſet, ſubdidit hanc vtilem admonitionem: *Qua ergo mente*, inquit, *qui tranſactas culpas flere negligunt, viuunt ſecuri de venia, quando ipſe ſummus Paſtor Eccleſiæ huic etiam ſacramento* (Baptiſmi) *addendam pœnitentiam credidit, quod peccata principaliter extinguit?* Quo fit, vt medium ſaluti neceſſarium pœnitentia ſit, vt teſtantur ſacræ literæ p, & Auguſtinus q etiam de accedentibus ad ſacramenta, qui habent vſum liberi arbitrij.

a Matt. 3. 2. & 4. 17.
b [illegible] vlt. 47.
c Marc. 6. 12.
d Act. 20. 21.
e Luc. vlt. 47.
f cap. 6. v. 4. 6.
g in epiſtol. ad Heb. & 3. p. q. 84. art. 10.
h quæſt. 96. ad Gent.
i de blaſphe. in Spir. ſanctum.
k 2. de pœnit. c. 1.
l de vera & falſa pœn. c. 3.
m verſ. 1.
n lib. de Fide, & op. c. 11.
o 3. part. Paſt. admo. 31.

Pœnitentia etiam ante Baptiſmum neceſſaria.

p Ezec. 18. 30. & 33. 11. Eſa. 45. 22. cap. 46. 8. Ioel. 2. 12. Zach. 1. 3. Luc. 13. 3. Apoc. 2. 5. & alibi.
q hom. vlt. ex 50.

Cum pœnitentia iniungitur iam compunctis corde, iam verbis Petri fidem habentibus, iam ſpem veniæ obtinentibus, proptereaque quid facerent interrogantibus, & emendationis propoſitum, ac ſatisfaciendi deſiderium oſtendentibus, qui optimus eſt ordo iuſtificationis impij, ſequitur peruerſam eſſe Hæreticorum noſtri temporis doctrinam, de vanitate operum bonorum, nullave eorum præter fidem neceſſitate. Exigit enim etiam à ſimilibus pœnitentiæ digna opera, fructuſve tum Ioannes Baptiſta r, tum Paulus ſ: ac ille quidem ſciſcitantibus ſimiliter quid facerent, quædam charitatis opera præſcribens t.

Pœnitentiæ neceſſitas tollit omnem de ſola fide iuſtificante hæreticorum fiduciam.

r Matt. 3. 8.
ſ Act. 26. 20.
t Luc. 3. 10. 11.

Confirmat veritatem iſtam ex Petri verbis quæ tractamus Auguſtinus u, vocans præſumptionem dicere exigere Petrum ſolam pœnitentiam ab infidelitate, pluſq; voluiſſe probat ex ſequentibus verbis: *Saluamini igitur à generatione iſta praua.*

u lib. de Fide, & operib. c. 8.

Plus exigit Petrus hic quam conuerſionem ab infidelitate.

Ipſum nomen pœnitentiæ à pœna, quæ tum ad dolorem de peccatis præteritis referri poteſt, quæ contritio dicitur, tum ad mulctam, quæ indicitur pœnitentibus, & ſatisfactio nominatur, rem propoſitam demonſtrat.

Proptereà horrent pœnitentiæ nomen, vt pœnitentiam ipſam Hæretici, ſecuti Laurentium Vallam x, & Eraſmum y, vſurpantque libentius reſipiſcentiam, vtpote etiam quæ magis exprimat Græcis vocibus τῆς μετανοίας (à qua hoc loco deductum verbum eſt μετανοήσατε) & τῆς μεταμελείας; ac volunt conſiſtere ſolum pœnitentiam, quæ requiritur à nobis, in mutatione, ſeu emendatione mentis, vel recognitione erroris.

Hæretici horrent nomen pœnitentiæ.

x annot. in c. 7. 2. ad Cor.
y in c. 3. Mat. & [illegible]

Immò Eraſmus contendit Latinam vocem pœnitentiæ, & verbum pœnitere, melius deriuari *à ponè tenendo*; quaſi nil aliud ſit *pœnitere*, quam poſterius conſilium tenere, & intelligere poſt factum: citat, ac refellit Cardinalis Bellarminus z Lutherum, Caluinum, ac Bezam, docetque non tam ex etymologia ſignificationem vocum ducendam, quam ex vſu Scripturæ, & bonorum Auctorum. Profectò *pœnitentiam agere in cilicio & cinere* a, *in fauilla & cinere* b, *in prædicatione Ionæ* c, *ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia* d, *ſuper peccato ſuo, dicendo, Quid feci* e? non eſt tantum reſipiſcere.

Pœnitere vnde deriuetur ex Eraſmo.

z lib. 1. de Pœnit. c. 7. [illegible]

Pœnitere aliud eſt quam reſipiſcere.

a Matt. 11. 21. Luc. 10. 13.
b Iob. vlt. 6.
c Matt. 12. 41. Luc. 11. 32.
d 2. Cor. 12. 21.
e Ierem. 8. 6.

Sacros Auctores citare nil attinet, Tertullianum f, Cyprianum g, Auguſtinum h, Pacianum i, & alios, non eſſe tantum reſipiſcere. Conuincat vel ethnicus malos Chriſtianos; is erit Auſonius k:

Sum Dea, quæ facti, non factiq; exigo pœnas,
Nempe vt pœniteat, ſic Metanœa vocor.

Tandem ſi à ponè tenere pœnitentia eſt, cur cum diphthongo ſcribitur? & vt reſipiſcentiam reddere poſſimus, pro Metanœa cum Lactantio l; at hic inquit reſipiſcere illum, quem errati piget, & ſeipſum caſtigat dementiæ, & confirmat ad rectius viuendum, quod longè aliud eſt, quam illud Eraſmi ponè tenere, & ſola vitæ mutatio, quemadmodum alij putant, & pœnitendi verbo, ſi non pœnitentiæ nomine, vtuntur pro deteſtatione peccati, cum deſiderio puniendi, Cicero m, Ouidius n, & Plinius iunior o, & ſenior p, & Seneca Philoſophus, & alter Tragœdus q. Lege Bellarminum r, & Henricum Enriquez ſ, & Gregorium de Valentia *, & Salmeronem t, qui etiam citant alios.

f lib. de Pœnit.
g ſerm. de lapſis.
h ep. 108.
i in parœn. de pœnit.
k epigr. in occaſ. & pœnit.
l lib. 6. c. 24.
m Tuſc. 4. [illegible] de Alexand. Magno. & ad Atticum.
n 1. de Ponto. prope finem.
o ep. 110.
p 7. hiſt. c. 25. & lib. 17. c. 2.

Quæri poſſit quis qualiſve dolor neceſſarius ſit ad Baptiſmum accedenti? Non defuerunt, qui requirerent dolorem contritionis, ſaltem quem accedens habere ſe arbitretur u, immò & quoties ſuſcipiendum, vel adminiſtrandum eſt aliquod ſacramentum x. Sed nimis rigidi ſunt, ſatiſq; eſt, ſi etiam ſciens accedas attritus ad ſacramentum Baptiſmi & Pœnitentiæ, iuxta communiorem ſententiam y, cuius potiſſima ratio eſt, quia Baptiſmus, & Pœnitentia inſtituta ſunt per ſe ad conferendam gratiæ vitam iis, qui ea carent; Baptiſmuſque peculiariter dicitur *lauacrum* z *regenerationis, & renaſcentiæ* a. Non ergo malè facit, ſed potius conſentaneè ad naturā horum ſacramentorum, qui illorum beneficio quærit vitam ſpiritualem, ſciens ſe eam nondum habere. Denique colligitur ex doctrina Concilij Tridentini b, & Soto c, qui de Pœnitentiæ ſacramento affirmat, negat de Baptiſmo. De diſtinctione Pœnitentiæ ante & poſt Baptiſmum, conſule B. Thomam d.

Quæ pœnitentia ad Baptiſmum requiratur.

q Trag. 6.
r ſupra, & lib. 2. c. 5.
ſ Sum. Theol. lib. 4. c. 4.
* in 3. p.
t Tom. 4. Tractat. 2.
u Nauarr. in Manua. cap. 1. nu. 38.
x Io. Medina, tractat. 7. de Pœnit. q. 6.
y in 4. diſt. 14. & 17. D. Tho. [illegible] ad 2. q. 86. art. 4. ad 1.
z Eph. 5. 26.
a Ioan. 3. 5.
b Seſſ. 14. c. 4. & ſeſſ. 6. c. 6.
c 4. diſt. 14. q. 1. a. 4. & diſt. 17. q. 2. a. 5. diſt. 18. q. 3. a. 1. diſt. 20. q. 1. a. 1. & lib. 2. de natura & gratia. c. 15.
d 3. p. q. 90. a. 4.

Et baptizetur vnuſquiſq; veſtrum.] Quod Chryſoſtomus, & Oecumenius notant dixiſſe Petrum, *Baptizetur vnuſquiſq; veſtrum*, nondum verò vt crederent, quia hoc in Baptiſmate accipiebant, in bono ſenſu intelligendum eſt, cum certum ſit, à candidato Baptiſmi, ſiue catechumeno fidem exigi.

Fides neceſſaria eſt baptizandis.

Non legimus hic quidem integrum Catechiſmum, ſed exiſtimare debemus non defuiſſe, & innuitur ſequenti illa ſententia: *Alijs etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur*, vt ibi videbimus ex Auguſtino, cuius etiam Catechiſmi typus fuit doctrina, qua Chriſtus cæcum natum videtur imbuiſſe e, antequam viſum ei concederet, & docuit f Diſcipulos, vt priuſquam baptizarent,

Baptizandi prius ſunt catechizandi.

e Ioan. 9. 35.
f Matt. vlt. 19.

A zarent, ipſi ea, quæ ad fidem pertinent, docerent.

Myſterium S. Trinitatis neceſſario credendum.

Inter neceſſariò credenda, myſterium S. Trinitatis eſt obſcurè tantum hic indicatum, cum Chriſtus dictus eſt effudiſſe Spiritum ſanctum à Patre promiſſum: Diuinitas item Filij, & Incarnatio cum alijs myſterijs attinguntur hoc eodem loco: ſed credibile eſt, diſtinctiorem horum explicationem propoſitam fuiſſe.

Sine fide explicita in Chriſtum nemo ſaluatur.

Improbabilis prorſus eſt opinio, poſſe ſalutem cuipiam contingere ſine fide explicita in Chriſtum, quem inuincibiliter ignoret. Qui eam ſequuntur ſententiam, qua facilitate recurrunt ad prouidentiam Dei, vt reuelet illa quæ ipſi docent B neceſſariò credenda, cum quis deſtitutus eſt homine doctore, poſſunt profectò, ac debent eandem fateri de reuelando Chriſto, cum fidem in illum vt præcisè neceſſariam, Patres, & Concilia tam clare ponant, & tradant. Præ cæteris hoc optimè demonſtrat noſter Ioſephus Acoſta *a*. S. Thomas *b* docet quidem ad quos non peruenit Euāgelij prædicatio, vt ſi ſint in ſyluis nutriti, excuſationem habere de peccato infidelitatis, non tamen beneficium conſequi, vt iuſtificentur ab alijs peccatis: ſi verò faciant quod in ſe eſt (videlicet non ſine gratia excitante) Deum, ſecundum miſericordiam ſuam, miſſurum eis prędicatorem fidei, ſicut miſit Cornelio Petrum *c*, Paulum Macedonibus *d* addi poteſt vel per Angelum, vel internam C reuelationem eis neceſſaria ad ſalutem traditurum. Lege Concilium Tridentinum *e*.

a 1. de proc. Indo. ſalu. c. 3. 4. 5.
b lect. 3 in cap. 10. ad Rom. & 2.2. q. 2. ar. 4. ad 3. & q. 14. de verit. a. 10. ad 1.
c Actuum 10. 5. & ſeq.
d Actuum 16. 9. 10.
e ſeſſ. 6. cap. 6.

Trinitatis myſterium quomodo deſignatum.

Lucianus *f* meminit, Catechiſtas expoſuiſſe myſterium Trinitatis; & mos erat in literis formatis hos characteres imprimendi π, υ, α, π, ſignificantes πατέρα, υἱὸν, ἅγιον ΠΝΕΥ͂ΜΑ, vel potius vltimo deſignabatur Πέτρος, tanquam Eccleſiæ caput, vt teſtatur Atticus Epiſcopus ex Concilio Niceno, vt eſt ad finem Concilij Chalcedonenſis, & refert Iuo *g*, & Burcardus *h*.

f in Philopat.
g 1. p. decreti, cap. 431.
h lib. 3. decreti, c. 229.

Petrus primus inter Apoſtolos aditum regni cœleſtis reſerauit.

Tertullianus *i* certè hunc Petri primatum colligit ex eo, quod primus in Chriſti Baptiſmo reſerauit aditum regni cœleſtis. Idem notat ex Anacleto Papa Gratianus *k*.

i Lib. de pudi. cap. 21
k diſt. 21. c. in nouo.

Baptiſmus non differendus.

D Regni iſte cœleſtis reſeratus aditus à Petro ſtatim in prima concione, admonet, cauendam dilationem Baptiſmi (quod ad Pœnitentiam quoque transferri poteſt) ſcripſit Nyſſenus orationem contra eos, qui Baptiſmum differunt, eodemque modo in illos inuehitur Baſilius *l*, Nazianzenus *m*, Chryſoſtomus *n*, Damaſcenus *o*, S. Thomas *p*. Si qui verò inſignes viri diu diſtulerunt, vt Conſtantinus Magnus, Marinus, Ambroſius, ſpeciales id faciendi cauſas habuerunt: alij vero, ſi qui fuerunt, vel ex ignorantia, vel ex nimia quadam reuerentia. Lege Suarez in Tertia Parte *q*, & Enriquez *r*.

l orat. 13. de exhort. ad Baptiſm.
m orat. in ſan. Lum.
n homil. 1. in Act. & 13. ad Hebræos.
o lib. 4. de Fide, c. 10.
p 3. p. q. 68. a. 3.
q Tom. 3. diſp. 31. ſect. 2.

Baptiſmus eſt neceſſarius.

E Porrò Baptiſmus poſt prædicatum Euangelium neceſſarius eſt *ſ*, cum antea ſufficeret adultis Pœnitentia. Modo verò adultis non tam citò datur Baptiſmus, vt à Petro datus eſt, quia exploranda eſt baptizandorum voluntas, & inſtituendi ſunt prius, quod vtrumque ſatis erat Petro, ex Spiritus etiam ſancti peculiari inſtinctu, exploratum.

r lib. 2. de Bapt. cap. 4.
ſ Ioan. 3. 5. & 5.

Paruulis non differendus baptiſmus vltra duodecimum diem.

Pro paruulis communis ferè canon eſt, vt non vltra duodecimum diem differatur eorum Baptiſmus, etſi quædam Eccleſiæ, vt Mediolanenſis *t*, cauent differri vltra nonum. Olim propter maiorem ſolennitatem aſſignata erant feſta Paſchæ, & Pentecoſtes pro Baptiſmo adultorum.

t in conc. 1. prouin. ſub Caro. Card. Borromæo.

Cur in Eccleſia vſus ſit ſacramentorum ſenſibilium.

Porrò cur Chriſtus voluerit eſſe in Eccleſia vſum Sacramentorum ſenſibilium, in promptu cauſa eſt: homo enim non anima ſola, ſed etiam corpore conſtans, ita manu ducitur ad intelligibilia: & qui circa ſenſibilia peccauit, huiuſmodi curandus medicamentis fuit: denique verſantur omnes actiones ipſius circa ſenſibilia. Differentia noſtræ, & antiquæ legis ſacramentorum nota eſt, quæ conſiſtit inter alia, in efficacia, & facilitate. Sed hæc Theologi accuratius.

Baptiſmus in Chriſti nomine an ſit idem cum eo qui confertur in nomine S. Trinitatis.

In nomine Ieſu Chriſti.] Cum Chriſtus præſcripſerit, vt Baptiſmus conferatur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti *u*, Caietanus *x* contendit, vtramque formam re ipſa eandem eſſe, ſiue ſenſu, quæ etiam videtur opinio Magiſtri ſententiarum *y*, & Adriani *z*, Gloſſæ *a* item cuiuſdam, prætereà Stephani Papæ apud Cyprianum *b*, & Nicolai etiam Papæ *c*, adhæc Ambroſij *d*, Bedæ *e*, Bernardi *f*, Hugonis de S. Victore *g*, citatque Sotus *h* Athanaſium, Chryſoſtomum, & Cyprianum, apud quos tamen nihil eiuſmodi reperitur. Ratio Ambroſij eſt, quoniam qui Chriſtum dicit, Filium intelligit, qui vnctus eſt; Patrem, à quo vnctus; Spiritum ſanctum, quo vnctus. Hoc idem docet de Chriſti nomine Irenæus *i*, & Baſilius *k*. & in qualibet perſona omnes tres continentur virtute quadam, vel, vt Theologi loquuntur, per circuminſeſſionem.

u Matt. 28. 19.
x hic, & 3. p. q. 66. a. 6.
y 4. diſt. 3.
z q. 2. de Bapt.
a c. à quodam, & c. Multi, de conſ. diſt. 4. c. ſi quo puerum, de Bapt.
b ep. 73. ad Iubaianum.
c c. à quodam Iudæo.
d 1. de Spirit. ſancto, c. 3.
e Act. 10.
f epiſt. 340.
g 2. de Sacr. p. 6 cap. 2.
h in 4. diſt. 3.
i lib. 3. de hæreſ. cap. 20.

Forma Baptiſmi eſſentialis eſt in nominibus S. Trinitatis.

Cæterum communior ſententia eſt, eſſentialem Chriſti Baptiſmi formam fuiſſe ſemper cum expreſſis, diſtinctiſque nominibus trium perſonarum S. Trinitatis, hoc eſt, Patris, Filij Spiritus ſancti. Ita vt, *in nomine*, idem ſit, quod nominando, & non ſolum in virtute, vel inuocatione, vel fide; & Chriſtus illud exprimendo, non dederit duntaxat præceptum, verumetiam neceſſarium & eſſentialem inſtituerit ritum. Ratio eſt, præter vnanimem conſenſum, & Eccleſiæ ipſius decretum per Pontifices, atque Concilia, quæ proferunt noſtri Bellarminus *l*, Suarez *m*, Gregorius de Valentia *n*, Enriquez *o*, diſputantes de Baptiſmo, & Turrianus in Clementem Romanum *p*, quoniam explicita fides S. Trinitatis neceſſaria eſt tanquam primarij obiecti, ac fundamenti, ac principalis cauſæ tam Baptiſmi, quàm omnium myſteriorum nouæ legis. Vocatur autem paſſim Baptiſmus Sacramentum Fidei, & ianua Eccleſiæ. Trinitatis verò myſterium nominat Hieronymus *q* regulam noſtræ fidei; Baſilius dogma Chriſtianæ *r* religionis, quo diſtinguamur à Iudæis profitentibus vnicam in vna natura perſonam, & à Gentilibus, qui cum perſonis multis naturas quoque multas agnoſcunt. Tale conficit argumentum Germanus *ſ* Conſtantinopolitanus, videlicet, velut ex comparatione minorum & maiorum.

k lib. de Spir. ſancto, c. 12.
l de Bapt. lib. 1. cap. 3.
m 3. p. Tom. 3. diſp. 21.
n in 3. parte.
o 2. de Bapt. c. 10.
p lib. 6. Conſt. cap. 5.
q epiſt. ad Mar.
r 2. cont. Eun.
ſ epiſt. ad Tho. 1. cap. Claudiop. in 7. Synod. act. 4.

Tres perſonæ in Chriſti nomine non habentur.

Accedit quòd in nomine Chriſti non ſatis diſtinctè intelliguntur perſonæ tres S. Trinitatis, ſiquidem Chriſtus vt Deus ſeipſum vnxit vt hominem, ſicque non ſatis apparet profeſſio Patris vngentis. Vngi quoque Spiritu ſancto, eſt ſolum per accommodationem quandam: reuera enim vnctus etiam eſt Chriſtus ipſomet Verbo, eiuſque Diuinitate. Ad extremum, ſi quod nonnulli ſtudio conciliandi tam diſcordes opiniones afferunt, verum eſſet, licuiſſe primis illis Eccleſiæ principijs ex peculiari priuilegio baptizari in nomine tantum CHRISTI, vt eius nomen ſuauius, firmiuſque infidelium

A animis imprimeretur, ac inſideret, vt habet S. Thomas [a], quid eſt quod Paulus obijcit Epheſijs [b] ad Spiritus ſancti nomen mirantibus: *In quo ergo baptizati eſtis?* miratus videlicet & ipſe eſt, quomodo baptizatos ſe dicerent, qui Spiritus ſancti perſonam in forma Baptiſmi expreſsè poni ſolitam, ne auditione quidem accepiſſent.

[a] in 3. p. q. 66. a. 6. ad 1.
[b] Act. 19. 2. & ſeq.

In nomine Chriſti baptizari quomodo concedi poſſit.

Concedi poteſt, in nomine Chriſti, & Ieſu Chriſti, idem valere, quod in fidei virtute, auctoritate, ſiue Baptiſmo, quem ipſe inſtituerit, quemadmodum in epiſtola ad Corinthios [c] dicimur *in vno Spiritu baptizati*, id eſt, in virtute, atque ſanctificatione Spiritus ſancti, non quia ſolum in Baptiſmo nomen Spiritus ſancti expreſſum innocatumque ſit, vt acutè obſeruat Baſilius [d]. B Deinde veriſimile eſt Chriſti, aut Ieſu, aut Ieſu Chriſti nomen aliquandiu appoſitum fuiſſe, addito item Domini noſtri, ſed non omiſſo nomine Patris & Spiritus ſancti, propter illam cauſam ſuperius indicatam, vt eſſet nomen amabilius, & honorabilius; qua ratione Abdias [e] refert Ioannem Apoſtolum aliquando baptizaſſe in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Patriſque eius omnipotentis, & illuminatoris Spiritus ſancti. Iuxta hæc, quæ diximus, poſſunt exponi citatorum Patrum, & Pontificum teſtimonia. Bellarminus [f] concedit, Nicolaum Papam locutum eſſe probabiliter, quamuis falsò; nec tamen errаſſe, quia nondum res erat certa, neque omninò deciſa adhuc à Zacharia, qui præceſſit Nicolaum. C

[c] epi. 1. c. 12. 13.
[d] lib. de Spiritu ſancto.
[e] lib. 5. hiſt. Apoſt.
[f] lib. 4. de Rom. Pont. cap. 10.

Concludamus pro expoſitione præſentis loci, & ſimilium, cum Cypriano [g] ita exponente, *Baptizetur vnuſquiſq; veſtrum in nomine Domini Ieſu Chriſti. Ieſu Chriſti*, inquit, *mentionem facit Petrus, non quaſi Pater omitteretur, ſed vt Patri quoq; Filius adiungeretur. Deniq; vbicunq; poſt Reſurrectionem à Domino Apoſtoli ad Gentes mitterentur, in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti baptizare Gentiles iubentur: quomodo ergo quidam dicunt baptizatum in nomine Ieſu Chriſti remiſſionem peccatorum conſequi poſſe, quando ipſe Chriſtus Gentes baptizare iubeat in plena & adunata Trinitate?* Sic ille. D Atque eundem ſenſum ijſdem verbis aſſignant Fulgentius [h] & Auguſtinus [i]. Cuius optima illa ratiocinatio, quòd ſicut ex verbis Ioannis [k]: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil*, non poteſt colligi Spiritum ſanctum excludi ab opere creationis; ita ex iſtis: *Baptizetur vnuſquiſq; veſtrum in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*, non poteſt colligi, illos non fuiſſe baptizatos in nomine Patris, & Spiritus ſancti, quia licet in nomine Ieſu Chriſti iuſſi ſint baptizari, vna perſona alias non excludit.

[g] epi. 73. ad Iubaianum.

Apoſtoli non baptizarunt in nomine Chriſti.

[h] lib. de Inca. & gratia. c. 11.
[i] 4. cont. Max. cap. 17.
[k] Ioan. 1. 3.

Qui baptizati ſunt in nomine Chriſti, etiam in nomine Patris & Spiritus ſancti ſunt baptizati.

Adde quòd Petrus hic alloquitur baptizandos, non baptizaturos, vt agnoſcant, cui acceptam ferre debeant virtutem Baptiſmi, non vt his præſcribat formam. E In Græco etiam textu eſt, ἐπὶ τῷ ὀνόματι, habetque præpoſitio illa vim ſignificandi cauſam, ac veluti fundamentum, cui aliquid innititur: apud Matthæum autem eſt, εἰς τὸ ὄνομα. Denique eodem tenore loquitur Paulus [l]: *Quicunq; in Chriſto baptizati ſumus, in morte ipſius baptizati ſumus.* Nemo verò dixit, in forma Baptiſmi adiecta eſſe poſteriora verba: vtraque ergo ſolum ſignificant efficaciam Baptiſmi prouenientem ex Chriſto, & ex morte Chriſti. Græcè ibi quoque legitur, ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, & legit ita Tertullianus [m], *in Chriſtum, & in mortem*; ſicut ſæpè [n], *in nomen Patris & Filij, & Spiritus ſancti.*

Baptiſmi virtutem cui acceptam ferre debent baptizandi.

[l] Rom. 6. 3.
[m] lib. de carnis Reſurrect.
[n] lib. de præſcript. & cont. Marcio. & cont. Praxeam.

Hinc certè Cyrillus Alexandrinus * argumentatur diuinitatem Chriſti vna cum eiuſdem humanitate.

[*] li. de fide ad Theodoſium.

In remiſſionem peccatorum.] Iuſtificatio, quaſi duplici mutatione conſtat, expulſionis peccatorum, & infuſionis gratiæ. De priore ſunt hæc verba, ſequentia de poſteriore, vt Auguſtinus [o] docet.

[o] Tract. 6. in c. 1. Ioan.

Baptiſmus eſt ſignum efficax & cauſa remiſſionis peccatorum.

Baptiſmus per ſe inſtitutus eſt, vt ſignum efficax, & cauſa remiſſionis peccati originalis, & aliorum quoque, ſi quæ cum illo reperiantur: ſicut etiam Chriſtus de ſuo ſanguine loquens dixit [p]: *Hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum*, nempe non vt ſigillum, quo, vt Caluinus loquitur de Baptiſmo, remiſſionis peccatorum promiſſio confirmatur, ſed vt vera efficiens cauſa remiſſionis.

[p] Matt. 26. 28.

Baptiſmus non valet ad remiſſionem peccatorum futurorum.

Pernicioſus eiuſdem Caluini, & craſſus error eſt, Baptiſmum valere in remiſſionem omnium peccatorum, etiam illorum, qui poſt ipſum perpetrantur, vſque ad mortem, ita vt ad ea delenda, ſola illius recordatio valeat. Hoc eſt penitus abolere vſum Sacramenti Pœnitentiæ, & Satiſfactionis, qua poſt Baptiſmum commiſſa peccata expiantur, quo nihil abſurdius: & omiſſis alijs, ſcimus à Simone Mago Petrum Pœnitentiam ſacrilegij poſt Baptiſmum facti exegiſſe [q], & Paulum docuiſſe [r], lapſos poſt Baptiſmum, quos vocat ipſe *illuminatos, non poſſe renouari ad Pœnitentiam*, id eſt, Baptiſmi beneficio rurſum gaudere: & Ioannem in Apocalypſi [s] iuſſum narrare Epiſcopo Epheſino: *Memor eſto vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

[q] c. 8. 22.
[r] Heb. 6. 4. 5. 6.
[s] c. 2. 5.

Filius quoq; prodigus [t] *typus eſt baptizatorum, qui in peccata grauia relabuntur*, vt ait Baſilius [u]: ille verò per Pœnitentiam patri reconciliatur, non per fidem, aut memoriam prioris ſubſtantiæ, & gratiæ à patre acceptæ, quam viuendo luxurioſè diſſipauerat. In hoc ſenſu Baptiſmus prodeſt pro remiſſione ſequentium peccatorum, vt Auguſtinus ſcripſit [x], *quoniam pœnitentia, oratio, eleemoſyna, & quoduis aliud remedium nonniſi baptizatis* (qui videlicet ſi poſſunt, baptizantur, aut volunt, ſi non poſſunt) *proſunt, vt in integrum reſtituantur, & per Baptiſmum ius datur ad omnia gratiæ beneficia participanda.*

[t] Luc 15. 11. & ſeq.

Per Pœnitentiam expiantur peccata, quæ poſt Baptiſmum facta ſunt.

[u] homil. de Pœnit.
[x] l. de Nuptiis, & concup. cap. 33.

Neſcio an hæc cauſa impulerit Patres Concilij Conſtantinopolitani, vt in Symbolo eum articulum ponerent: *Confiteor vnum Baptiſma in remiſſionem peccatorum*, cum præter illud alia non deſint remedia peccatorum, præſertim Pœnitentiæ Sacramentum. Lyranus putat dici *remiſſionem peccatorum*, quia Baptiſmus culpam remittit, & pœnam, quæ pœna tanquam effectus peccati, dici poteſt quadam ratione peccatum. Gloſſa interlin. ait, ſpecialiter intelligi *de remiſſione crucifixionis Chriſti*, de qua paulo ante mentio fuerat. Baptiſmi in remiſſione peccatorum vis ſupra Sacramenta alia maior eſt, quia per ſe inſtitutum eſt ad remittendam maculam, & reatum totum.

Cur in Symbolo additum ſit, *Confiteor vnum Baptiſma*.

Et accipietis donum Spiritus ſancti.] Vel intelligit gratiam iuſtificantem, quæ quodam modo præcedit, quodam modo ſequitur remiſſionem peccatorum, de qua prius, vt diſputant Theologi; vel cum per peccatorum remiſſionem intelligi potuerit gratia etiam iuſtificans, loquitur de dono illo externo linguarum, quod in primordijs Eccleſiæ communicari ſolebat poſt Baptiſmum per manuum impoſitionem: quamuis Deus

Donum Spiritus ſancti quid hic ſit.

quandoque præueniendo etiam Baptiſmum dederit, vt Cornelio, & ſocijs *a*.

a Act. 10. 44.

Verſus 39.] Vobis enim eſt repromiſſio, & filijs veſtris, & omnibus, qui longe ſunt, quoſcumque aduocauerit Dominus Deus noſter.

V*Obis enim eſt repromiſſio.*] Occurrit diffidentiæ ipſorum de tanta conſequenda gratia, eò quòd tam grauiter peccaſſent: non enim falli poſſe diuinam promiſſionem factam in primis genti Iudæorum, iuxta Ioelis Prophetiam initio concionis huius productam, præter alias plures, quas vno verbo complexus eſt Paulus in epiſtola ad Romanos *b*, dicens: *Quorum promiſſa.* Inde Chriſtus profeſſus eſt, *ſe nonniſi ad oues domus Iſrael miſſum c*. Et idem Paulus in hoc libro *d*, *Primum oportuiſſe illis loqui verbum Dei: ſed cum ſe indignos eo præberent, ad Gentes conuertiſſe ſeipſum.*

Promiſſio de Chriſto genti Iudæorum primo facta.

b cap. 9. 4.

c Matt. 15. 24.
d cap. 13. 46.

Et filijs veſtris.] Iuuantur filij fide meritiſque patrum, vt contrà ſolent eorum ipſis obeſſe peccata, non quòd præter originale transfundantur actualia, vt probabile duxit eſſe Auguſtinus *e*, & Leo *f*; eſt autem reuerà improbabile, vt oſtendit Anſelmus *g*, niſi id accipiamus de quadam habituali propenſione, quæ pendet ex conſtitutione corporis, quam vitiant etiam peccata, de praua educatione, de peruerſo exemplo, de demeritis apud Deum, propter quæ Deus quandoque filijs denegat auxilia maiora.

Peccata parentum in filios quomodo tranſeant.

e Enchirid. c. 45. & 46.
f epiſt. 86.
g de concept. Virg. c. 28.

Et omnibus, qui longè ſunt.] Poſſent quidem Iudæi intelligi loco remotiores, ac per orbem longè diſperſi; ſed videtur hæc deſcriptio Gentilium diſtantium non tantum loco, ſed multò magis notitia Dei. Ita ſæpè Scriptura deſignat Gentiles, præſertim Eſaias *h*, Zacharias *i*, & Paulus *k*, qui loquens Epheſijs ait: *Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti.* Promiſſio igitur facta eſt primum ac præcipuè ſemini Abraham *l*, ita tamen, vt in eodem benedicerentur omnes gentes terræ, & hæ ſubintrarent in locum ſeminis eius ſecundum carnem, quod ſpreuit tam magnam promiſſionem.

Gentes ſunt illæ quæ à Deo remotæ ſunt.

h cap. 57. 19. & 66. 19. 20.
i Zach. 6. 15.
k Epheſ. 2. 13. Rom. 15. 8. & ſeq.
l Gen. 12. 3. & ſeq. 18. 18. & ſeq. c. 22. 16. & ſeq. c. 26. 4. & ſeq.

Hanc nos, ſi ſapimus, non ſpernamus, ſed Paulum audiamus *m*: *Has ergo habentes promiſſiones chariſſimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.* Caiphas ipſe, *cum eſſet pontifex, prophetauit expedire, vt vnus moreretur homo pro populo, & non tota gens periret:* *non*, inquit Ioannes, *pro gente tantum*, hoc eſt, pro Iudæis, *ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi* (inter Gentes) *congregaret in vnum n*.

m 2. Cor. 7. 1.

Quoſcumq; aduocauerit Dominus Deus noſter.] Eccleſia, proprium nomen noui Teſtamenti ἀπὸ τὸ ἐκκαλεῖν, eſt euocatio, ſeu cœtus euocatorum, quia nemo adiungit ſe ad hunc populum per ſe propriove inſtinctu, ſed vocante per gratiam præuenientem Deo, vt propterea toties Paulus nominet Chriſtianos κλητοὺς *vocatos*, in omnibus ferè epiſtolis.

n Ioan. 11. 50. & 52.
Eccleſia vnde dicatur.

Verſus 40.] Alijs etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur eos dicens: Saluamini à generatione iſta praua.

A*Lijs etiam verbis plurimis, &c.*] Hinc intelligitur, quod ante dixi, ampliorem fuiſſe Catecheſim, & ſolere Lucam in hoc opere, ac in Euangelio, alioſque Euangeliſtas in ſuis, ſummam concionum habitarum duntaxat recitare. De longiore Catecheſi colligit quoque Auguſtinus *o* ex hoc loco, idemque docet de Eunucho, quem baptizauit Philippus *p*: *Sed omnia, inquit, à ſcriptore propter longitudinem non recitantur.*

Longe plura dixerunt Apoſtoli prædicantes quam quæ ſcripta ſunt.

o 4. lib. de Fide, & operi. c. 8. & 9.
p cap. 8. 26. & ſeq.

Et hoc eſt euangelizare Chriſtum, quod Philippum feciſſe ſcribitur, non tantum dicere quæ ſint credenda de Chriſto, ſed etiam quæ obſeruanda ei, qui accedit ad compagem corporis Chriſti, & non ſolum quod ad fidem, verum etiam quod ad mores fidelium pertinet, non prætermittere.

Euangelizare Chriſtum quid ſit.

Teſtificatus eſt.] Διεμαρτύρετο, quaſi teſtibus adhibitis inclamabat, & conteſtabatur, veritatem confirmans de Chriſto potiſſimum, & dogmata religionis, inculcans fortaſſe Scripturas, ita vt quod ſequitur, *exhortabatur*, magis ſpectet ad moralem inſtitutionem. Tamen Auguſtinus loco ſupra citato *q* vtrumque refert ad illud: *Saluamini à generatione iſta praua.* Hoc ſi placet, poterit verbi teſtificandi ſignificatio eſſe, præcipere, & comminari: cui Petrus adiunxit etiam exhortationem.

q cap. 8.

Frequenter dicuntur in Scriptura *r* præcepta Dei teſtimonia, quia illis Deus teſtatum reliquit quid vellet, vel quoniam cum atteſtatione quadam præcipere ſolet, necnon cum larga promiſſione. Inde quoque teſtificari ſæpe idem eſt, quod præcipere, & admonere, vt videre eſt in Moiſe & alijs *ſ*: vel proteſtari, & conteſtari: qua in ſignificatione vſurpatum puto alijs locis in hoc libro *t*, & à Paulo in epiſtolis *u*.

Præcepta Dei dicuntur teſtimonia.

r Exod. 25. 16. & 31. 18. 4. Reg. 11. 12. Pſ. 18. 8. Eſa. 19. 10. Pſ. 77. 5. 56. Pſ. 79. 2. Pſ. 118. 2. ... 19. Eccl. 45. 21. & 44. 13. & alibi.
ſ vt Deut. 31. 46. Exod. 19. 21. 4. Reg. 17. 13.
t cap. 18. 5. & 20. 21. & 28. 23.
u Gal. 5. 3. Eph. 4. 17. 1 Theſſ. 2. 12. & 4. 6. 1. Tim. 5. 21. 2. Tim. 2. 14. & 4. 1.

Exhortabatur.] Παρεκάλει. Significat hoc verbum etiam conſolari, & deprecari, quibus etiam modis Latinus interpres aliquando reddit. Syrus vertit, ובעא הוא מנהון *vbebhe hana minnehun*, quod eſt, *& petens erat ab eis*, id eſt, *efflagitabat ab eis.*

Partes hæ ſunt Paſtoris, & Concionatoris docere, & hortari, ſeu conſolari, de quibus Paulus *x*: *Inſta opportune, importune, argue, obſecra*, παρακάλεσον, *increpa*, errantes, & ex ignorantia peccantes, tum eos qui ex infirmitate, tum eos qui ex malitia peccant. Quidni vero exhortetur, ac etiam deprecetur homo hominem, cum Deus ipſe id faciat? *Popule meus y*, inquit Deus, *quid feci tibi? aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.* Precandi quoque geſtus fuit *z*, *expandere manus ad populum incredulum, & contradicentem.* Præterea in Euangelio pater egreſſus ſeniorem filium rogat, vt fratri ſuo iuniori reconcilietur *a*.

Partes Paſtoris & Concionatoris quæ ſint.
x 2. Tim. 4. 2.

y Michæ 6. 3.
Deus hominem deprecatur.
z Eſaiæ 65. 2. Rom. 10. 21.

a Luc. 15. 28.

Hoc à Deo ipſo, & Chriſto didicerunt Patres ſpirituales *habentes ſpiritum lenitatis b*: dicit enim idem Apoſtolus *c*: *Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante*, παρακαλοῦντος, *per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo*, vnde illa toties in Apoſtolicis literis obuia: *Obſecro vos d per miſericordiam Dei, exhortamur e ne in vacuum gratiam Dei recipiatis: Rogamus vos, & obſecramus in Domino Ieſu f: Rogamus vos per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum g. Seniores h qui in vobis ſunt obſecro, conſenior, & teſtis Chriſti paſſionum.* Debent hæ Petro, Pauloque familiares loquendi formulæ, magis eorum placere ſucceſſoribus, quam Phariſaicæ illæ: *Præcipiendo præcepimus vobis i.*

b Gal. 6. 1.
Patres ſpirituales deprecantur ſuos.
c 2. Cor. 5. 20.

d Rom. 12. 1.
e 2. Cor. 6. 1.

f 1. Theſſ. 4. 1.
g 2. Theſſ. 2. 1.
h 1. Pet. 5. 1.

i Act. 5. 28.

Saluamini à generatione iſta praua.] *Ipſa hæc ſum-*

Mortua opera hic condemnantur, & quæ ſint illa.
a lib. de Fide & operib. c.8.

ma eſt totum Petri concionis prolixioris, vt ait Auguſtinus *a*: eſtque in his verbis mortuorum operum condemnatio, quæ nequiter agunt huius ſeculi dilectores; & commendatio vitæ bonæ, quam teneant, atque ſectentur, qui ſe ab hoc prauo ſeculo eripiunt. *Nam mundus hic totus in maligno poſitus eſt* b, *& eſt hoc præſens ſeculum nequam* c. Gloſſa Interlinearis, & Lyranus, & Hugo exponunt de Iudæis, quos Chriſtus ipſe appellauit *generationem malam, & adulteram* d, *infidelem, & peruerſam* e, *& nequam* f. Et Moſes *g*. *prauam, atq; peruerſam*. Dauid *h*, *prauam, atq; exaſperantem*; & *i*, *generationem, quæ non direxit cor ſuum, neq; eſt creditus cum Deo ſpiritus eius.*

b 1. Ioan. 5. 19.
c Gal. 1. 4.
d Matt. 12. 39. c. 16. 4.
e Luc. 9. 41.
f Luc. 11. 29.
g Deut. 32. 5.
h Pſal. 77. 8.
i ibid.

Vitanda malorum ſocietas.
k 2. Cor. 6. 14. & ſeq.
l Eſa. 52. 11.
m Exo. 23. 32. 33. cap. 34. 15. Deut. 7. 2.
n Pſal. 105. 35. 36.
o Pſal. 1. 1.

Vitanda diligenter, tanquam peſtis, malorum ſocietas, vt docet Paulus *k* auctoritate Eſaiæ *l* dicentis, *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius.* Cauit idem ſæpè Deus *m*, ne Iudæi id facerent: ſed neglecto Dei præcepto *commiſti ſunt inter Gentes, ac didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum, & factum eſt illis in ſcandalum* n, *Beatum* dicit Dauid *o* *qui non abijt in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtilentiæ non ſedit.* Id eſt, Qui tam procul diſcedit ab impijs, vt non modò non audiat conſilia, voceſque eorum, ſed ne tangat quidem, quę pertinent ad illos, non ſedem, in qua ſederint, non viam, quam triuerint. *Nec memor ero*, inquit idem *p*, *nominum eorum per labia mea.*

p Pſal. 15. 4.
q Gen. 39. 12.
r de Ioſeph. c. 5.

Dimiſit Ioſeph caſtiſſimus pallium in manu fœminæ turpiſſimæ *q*, *quia*, vt ait Ambroſius *r*, *contactus impuriſſimæ manus contagione peſtilenti contaminatus eſſet.*

Beneficium Dei inſigne iuſtum de medio impiorum educere.
ſ 2. epi. 2. 7. 8.
t Sap. 4. 10.
u Iob. 1. 5.
x 1. Mor. c. 1.
y Tob. 1. 5. & ſeq.

Inſigne beneficium Dei eſt, iuſtum de medio impiorum educere, quamuis exilio id faciat, vt de Lot Petrus obſeruat *ſ*, quamuis ipſa morte, vt ſcribit Sapiens de Henoch *t*. Rara laus Iob pietatem ſeruantis in terra impia Hus *u*, vt notauit Gregorius *x*. Tobiæ etiam, de quo proditum eſt *y*, *quod in captiuitate poſitus viam veritatis non deſeruerit, & cum irent omnes ad vitulos aureos, hic ſolus fugiebat conſortia omnium: & cum omnes ederent ex cibis Gentilium, iſte cuſtodiuit animam ſuam, & nunquam contaminatus eſt in eſcis eorum*: mira item laus Danielis, ac ſociorum abſtinentium à cibis contaminatis *z*: & Noe, qui vocatur *Iuſtus, atq; perfectus in generatione ſua a*, id eſt, ſeculo ſuo corruptiſſimo, cum *omnis caro corruperat viam ſuam ſuper terram* *.

z Dan. 1. 8.
a Gen. 6. 9.
* ibid. 12.

Conuerſionis initio fugienda ſunt malorum conſortia.
b Cant. 2. 2.
c Serm. 48. in Cant.
d Ezech. 2. 6.
e 2. Conf. ca. 1. & 9.

Saluberrimum Petri conſilium fuit dehortari à ſocietate malorum ipſo conuerſionis initio, ea enim ſocietate nihil periculoſius eſt. *Sicut lilium*, ait Sponſus in Canticis *b*, *inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. O candidum lilium, ô tener, & delicate flos*, inquit Bernardus *c*, *increduli, & ſubuerſores ſunt tecum* d. *Vide quomodo cautè ambules inter ſpinas. Plenus eſt mundus ſpinis, in terra ſunt, in aëre ſunt, in carne tua ſunt: verſari in his, & minimè lædi, diuinæ potentiæ eſt, & non virtutis tuæ.* Lege quæ ſe Auguſtinus *e* adoleſcens in ſe ſcribit expertum malæ huius ſocietatis, & exemplorum malorum damna.

Abrenunciatio in Baptiſmo vnde originem habeat.
f in ca. 5. Mat.

Ab hac ſeparatione à generatione praua, ad quàm baptizandos hortatur Petrus, videri poſſet manaſſe ritus abrenunciationis ſolemnis Diabolo, ac pompis eius, quæ modò exigitur à baptizandis, intelligendo per pompas, mundum, quem etiam mundum in maligno poſitum totum exprimit Hieronymus *f*, loquens de iſta abrenunciatione, de qua & Theologi diſputantes de Baptiſmo, & Ioannes Stephanus Durantus de Ritibus Eccleſiæ *g*, ex Patrum teſtimonijs.

g lib. 2. c. 19.

Hæreticorum quanto ſtudio fugienda, cum exemplis.
h lib. 11. c. 25.

Non agam hic de cauterio excommunicationis, quo inurit Eccleſia, quos ab alijs vult euitari: neque proferam Ioannis exemplum, qui vbi Cerinthus lauit, lauari noluit, aut Polycarpi, qui Marcionem ne ſalute quidem dignatus eſt, aut aliorum, qui Hæreticorum conſortia omni ſtudio fugiebant. Narrat Nicephorus *h* Catholicorum Samoſatenſium aduerſus Arrianum Eunomium pro Catholico ſubmiſſum Epiſcopo Euſebio; & puerorum contra peſſimum tyrannum Arrianæ factionis Lucium ſingulare exemplum. Noluit populus vllum cum hæretico Epiſcopo penitus vſum habere, ne calidarum quidem balnei aquarum pueri cum luſoria pila per mulæ Lucij prætereuntis volueretur pedes, expiandam igni cenſuerunt.

Generatio quid ſignificet in Scriptura.
i c. 24. 34.
k in verbo, Generatio.
l Eſa. 53. 8.
m Forerius in Eſaiam.
n Pſ. 13. 12.
o verſ. 36.
p Eſa. 38. 12.
q Geneſ. 10. 1. Pſal. 111. 2.
r Gen. 11. 10.
ſ Num. 1. 20. 1. Par. 4. 2.

Generatione.] *Verſu 40.* Dixi Auguſtinum ſuprà allegato loco, hoc nomen pro ſeculo, ſiue mundo interpretari, & ita ſanè accipitur apud Matthæum *i* dicentem: *Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant*, id eſt, ætas, aut ſeculum, & duratio tota, qua mundus durabit, & conſequenter mundus ipſe, ſeu genus totum humanum.

In genere verò ſignificat indefinitam durationem, ſicut & Hebraicè דור *Dor*; aliquando certum ætatis gradum, & vitæ conditionem; qua ratione humana vita in plures ætates diuiditur: atque etiam Suidas *k*, γενεὰν ſignificare interuallum ſeptem annorum: interdum ſignificat res geſtas, aut homines alicuius ætatis & ſeculi, vt apud Eſaiam: *Generationem eius quis enarrabit l?* id eſt, vt quidam exponunt *m*, illius ſeculi, & ætatis homines, qui talia Chriſtum auſi ſunt. Alij pro natiuitate vel æterna, vel temporali, vel pro regeneratione Reſurrectionis, aut pro rebus geſtis eius, aut pro poſteris, qui ſecuturi ipſum eſſent, ſumunt. Et in Pſalmo *n*: *Dominus in generatione iuſta eſt*, id eſt, fauet ætati ac ſeculo, in quo Sancti viuunt, vt interpretatur Genebrardus, & alij. Matth. 23. *o* vbi dicitur: *Venient hæc omnia ſuper generationem iſtam*, id eſt, totum Iudæorum genus. Pro ætate ac vita ſua ſumpſit Ezechias *p*, dicens: *Generatio mea ablata eſt.* Affines ſignificationes ſunt, vt generatio ponatur pro genitis *q*: pro poſteris *r*: pro cognationibus *ſ*. Fateor tamen non vbique reſpondere id nomen γενεᾶς: eſt enim aliquando συγγένεια, vel γένεσις, vel ἔθνος, & Hebraicè תולדה *Tholedah*. משפחה *miſpechah*. Hoc loco, vt prius dixi, probabilius eſt, ſumi generationem pro gente Iudæorum.

Verſus 41.] Qui ergo receperunt ſermonem eius, baptizati ſunt: & appoſitæ ſunt in die illa animæ circiter tria millia.

Libertas arbitrij hinc ſequitur.
Retinenda eſt gratia & liberum arbitrium.

QVI *ergo receperunt ſermonem.*] Græcè additur, ἀσμένως, id eſt, vt vertit Syrus, עתידאית *bathidaith, promptè aut libenter.* Hinc infertur (etiamſi aduerbium demas) libertas arbitrij in repudianda fide, & gratia: ſicut vis gratiæ, atque vocationis & gratiæ præuenientis continetur verbis illis verſus 39. *Quoſcumq; aduocauerit Dominus Deus noſter.* Vterque vitandus ſcopulus, & omnia gratiæ tribuentium, libero arbitrio nihil, & omnia huic, illi nihil: media veritas Catholica eſt inter Pelagianos, & Lutheranos, alioſve no-

ſtri

A ſtri temporis Hæreticos: ex quibus primi pro voluntate contra gratiam, ſecundi pugnaciter agunt contra voluntatis libertatem pro gratia. Vtriuſque rei vim retinens Paulus ſcripſit *a*: *Gratia* DEI *ſum id quod ſum, & gratia eius in me vacua non fuit; ſed abundantius illis omnibus laboraui, non ego autem, ſed gratia* DEI *mecum*.

a 1. Cor. 15. 10.

Peccator cõuerſus ſuauitates indiget.

Aduerbium illud, *ἀσμένως*, importat ſuauitatẽ gratiæ, & alacritatem voluntatis: trahit enim gratia voluptate quadam ſua, vt quod prius iniucũdum & amarum erat, dulciſſimum reddatur, & iucundiſſimum. Peccator duplicem dolorem ſuſcipit ex priuatione eorum, in quib. antea oblectabatur, & ex ipſomet patrato peccato: decet B ergo ſpirituali aliqua voluptate allici eum à Deo, & foueri.

Primitiæ, quas Chriſto Petrus obtulit, quantæ.

b Exo. 33. 5.

Et appoſita ſunt in die illa animæ circiter tria millia.] Hæ ſunt primitiæ, quas offert Petrus DEO: multo gratiores, quam quas Moſes cum populo eidem obtulit die quinquageſimo ab egreſſu ex Ægypto *b*. Hodie primum præſtat Petrus, quod Chriſtus promiſerat poſt piſcium multitudinem tantam retibus concluſam: *Ex hoc iam eris homines capiens c*.

c Luc. 5. 8.

Non tantum Apoſtoli, ſed & Diſcipuli baptizarunt.

Tam multi vna die baptizati ſunt, *non à Petro ſolo, ſed ab aliis, tum Apoſtolis, tum Diſcipulis*, inquit Carthuſianus: idque & ſimplici vſurpata forma ſine cęremoniis, quas iidem poſtea Apoſtoli, eorumve ſuppares, aut alii Pontifices inſtituerunt: C & aquæ non immerſione (ſignificat illa conſepelitionem, & conſurrectionem cum CHRISTO, & ſi trina illa immerſio eſt, myſterium ſanctæ Trinitatis indicat: ſi vna, vnitatem Deitatis *d*) non effuſione, iuxta illud *e*, *Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamẽtis veſtris*; ſed aſperſione, de qua intelligi poteſt quod eſt in Pſalmo *f*: *Aſperges me, Domine, hyſſopo, & mundabor, lauabis me, & ſuper niuem dealbabor*: qua aſperſione facile eſt multos ſimul baptizari, & aqua attingi, cuius vel gutta etiam ſufficit, hodieque in Germania ferunt *g*, guttam duntaxat effundi; de quo aliqui dubitant, inter quos eſt Gregorius de Valentia *h*, quia gutta aquæ non eſt aqua, per modum abluentis, ſi minutiſſima D ſit, cuius contrarium aliis videtur, dummodo ſtilla aquæ ſit ſenſibilis, vt accidit in conſecratione panis & vini, ſub quauis quantitate ſenſibili, ita ſentit Enriquez *i*. Potuit itaque fieri, vt vnus eandem vnicam formam pronuncians, *Ego vos baptizo*, plures ſimul aqua aſpergeret. Hanc ſententiam tenet Gloſſa *k*, notans ex Hugone Canoniſta ſatis eſſe, ſi fundatur aqua ſuper caput, vel maximam partem corporis; *immo*, inquit ex ſua opinione, *ſi ſuper pedem*, quæ opinio ſatis communis eſt, vt ait Enriquez *l*. In Sacramẽtario Gregorii locus eſt, qui innuit modum iſtum baptizandi per aſperſionem.

Non fuit immerſio, nec effuſio, ſed aſperſio in hoc Baptiſmo facta.

d Leo ep. 4. c. 3.

e. Duo tempora, de conſecr. d. 4. can. Toleta. 4. c. 5. ex Greg. lib. 5. ep. 41.

e Ezech. 36. 25.

f Pſ. 50. 9.

g Villeria in ſum. de Sacr. §. 8.

h Tom. 4. diſp. 4. q. 1. de Bapt. punc. 2.

i 2. de Bapti. c. 31. §. 4.

Vnus ſimul plures baptizauit.

k c. Proprie. de conſecr. d. 4.

l ſup §. 3.

E Idem admittit ſanctus Thomas *m* de pluribus his ſimul ab eodem baptizatis, & de quinque millibus virorum, quorum capite quarto *n* narratur Baptiſmus: de aſperſione item confirmatur, tum auctoritate Cypriani *o*, *id probantis ex aqua purificationis, quæ etiam aſperſionis dicebatur p*, eratque typus Baptiſmi, & Scholaſticorum in Quarto *q*: tum exemplo ſancti Laurentii, de quo Walfridus *r*, qui narratur inſtante martyrii ſui tempore aſperſione quendam baptizaſſe, teſtis vrceus, qui hodieque honorifice cuſtoditur in templo ſancti Laurentii extra muros Vrbis; & CHRISTVM ipſum, qui Baptiſmo ſuo ſanctifi-

m 3. p. q. 66. ar. 3. ad 4. & ar. 7.

n verſ. 4.

Baptiſmus per aſperſionem probatur.

o lib. 4. ep. 9. vel 76.

p Num. 18. & 19

q 4. d. 3.

r lib. de Rebus Eccl. c. 26.

A cauit materiam Baptiſmi à ſe inſtituendi, ita baptizatum eſſe, ſatis communis opinio eſt, picturis quoque expreſſa. Videri poteſt Paulus ad aſperſionem baptiſmalem alluſiſſe, cum dixit in epiſtola ad Hebræos *ſ*: *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda.* Sed forſitan alluſio potius eſt ad aſperſionem ſanguinis, & ablutionem per aquam expiationis in lege, ſeu luſtrationis; iam enim quibus ſcribebat Apoſtolus, baptizati erant, vt opus non eſſet eos iuberi accedere cum Baptiſmo.

ſ c. 10. 22.

Apponere in Scriptura quid ſignificet.

Appoſitæ.] Poſitæ ad numerum, ſeu adiunctæ, & annumeratæ. Phraſis non infrequens, B vt apponere ſit idem quod addere *t*. *Vt non apponat*, inquit Dauid, *magnificare ſe homo ſuper terram*; & rurſus *u*: *Filius iniquitatis non apponet nocere ei*, & alibi.

t Pſ. 9. 39.

u Pſ. 88. 23.

Apponi ad patres ſuos quid ſit.

x Gen. 35. 29.

y c. 49. 33.

Hinc dicitur apponi aliquis ad patres ſuos, quando moriens adiungitur ad populum iuſtorum in limbo, vt de Iſaac *x*, & Iacob *y* tradit liber Geneſis: quæ tamen ſignificatio non videtur perpetua, quoniam de Iſmaele dicitur etiam in eodem libro *z*, qui tamen fuit impius: & de multis Hebræorum Regibus etiam impiis, cum patribus ſuis dormiuiſſe: immo & de Rege Gentili Aſtyage dicitur apud Danielem, *quod appoſitus ſit*. Et ſimplicior ſenſus eſt pro aggregatio- C ne ad mortuos, quod aliis modis dicit Scriptura congregari, & colligi *b*, & dormire cum patribus, ingredi viam vniuerſæ carnis, vel terræ; ire ad patres, & pergere ad populos ſuos, vt notat Ribera *c*, & Pererius *d*. Quocirca nimis anguſte Comeſtor *e* populum intelligit, ad quem apponuntur mortui, ſocietatem Angelorum, quod tradit quoque Gloſſa interlinearis *f*, & Abulenſis *g*, & Auguſtinus *h*. Nam, inquit Lyranus *i*, nondum ſocietas inibatur Angelorum. Nec ſufficit, quod addit ille, & Rupertus *k*, & Caietanus *l*, de omni iuſtorum in limbo multitudine: propter præcedentem cauſam de impiis. Minus placere Burgenſis *m* debet, ideò ante Abraham de nemine Scripturam illud tradidiſſe, quia prior D nullus deſcẽderit liber penitus à ſorde, quam non in purgatorio expiaret: hoc temere ſane dicitur de Noe adeo iuſto *n*, ac de aliis nonnullis præcedentibus, vt de Abel, & forſitan de ſequentibus: neque hoc eſt apponi ad populum, ſicut diximus. Intolerabilior Philo *o*, referri mortuos in aſtra. Conceſſerim potiùs innui formulis illis animarum immortalitatem, ſicut notauit Theodoretus *p*, & Caietanus *q*. Verum de hoc ſatis, prout occaſio tulit. Lege Theſaurum Ioannis Ferdinandi.

z c. 25. 17.

a c. 13. 65.

b Num. 20. 26.

c Oſee 4. n. 5.

d in c. 49. Gen. verſ. 3. & 10. & 35. verſ. 9

e hiſt. ſchol. gen. c. 14.

f cap. 25 & 49. Gen.

g in c. 25. Gen.

h q. 168. in Gen. & 2. cont. Pelag. c. 30.

i in cap. 49. Gen.

k 3. in Gen. c. 40. lib. 4. cap. 9.

l Gen. 25.

m in poſt. 2. ad dit. ad poſtil. Lyrani.

n Gen. 6. 9.

o lib. quis rerum diuinarum heres.

p q. 103. in Gen.

q in c. 25. Gen.

Apponi populo Dei quid ſit

r c. 14. 6.

ſ c. 11. 24.

t c. 50. 5.

Apponi quoque dicitur populo Dei, qui denuo ſuſcipit fidem, vt de Achior dicitur in libro Iudith *r*, & de multitudine Antiochena, in- E fra in hoc ipſo libro *ſ*. Hic eſt ſenſus præſentis loci: & phraſi eadem, idem prædictum videtur à Ieremia *t*: *Et apponentur ad Dominum fœdere ſempiterno.*

u ad Thraſymun.

x Luc. 23. 34.

y in Pſ. 93. ver. 7. & ſer. 4. de Sanctis.

Fructus ingẽs orationis Chriſti.

z orat. 2. & 3. in Paulum

a c. 21. 20.

Animæ.] Homines, per ſynecdochen, vt ante vidimus de carne. Notat id Fulgẽtius *u*: *Nec enim*, inquit, *animæ baptizantur, ſed homines.*

Circiter.] Vide cap. pri. verſu 15.

Tria millia.] Hic eſt fructus orationis Chriſti in cruce *x* pro crucifixoribus, vt ait Auguſtinus *y*, & Chryſoſtomus *z* (qui etiam idem dicit de aliis quinque millibus, & iis fidelibus, qui erant in Ieruſalem, de quibus in hoc libro *a* ad Paulum dicitur: *Vides, frater, quot millia ſunt in Iudæis qui crediderunt?*) & Leo a, & Bonauentura *.

a Sermon. 16. de paſſ. Dom. & in ſerm. 11.
* Luc. 23.

Eſaiæ prophetia impletur.
b 1. Hiſt. c. 4.
c hom. 6. in Ier.

Vel impletur admirabunda Eſaiæ prædictio capite vltimo deſcripta, vt expoſuit ibi Theodoretus, & Cyrillus, Euſebius b quoq;, item Origenes c: *Antequam parturiret peperit, antequam veniret partus peperit maſculum. Quis audiuit vnquam tale, & quis vidit huic ſimile? Nunquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens ſimul, quia parturiuit, & peperit Sion filios ſuos?* Paulinus d illud Pſalmi e, *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum* (id eſt, iniquitates) *poſtea accelerauerunt*, huc refert, quia ad Pœnitentiam feſtinantes, & cupientes à tanta expiari peccato crucifixionis CHRISTI, ad donum gratiæ cucurrerunt.

d epiſt. 58. inter ep. Aug.
e Pſal. 15. 4.

Die Pentecoſtes cur tot millia hominum Chriſto ſe adiunxerint.
f verſ. 1.
g 2. Cor. 9. 10.
h Matt. 9. 38.
i Ioan. 4. 35.
k Eſa. 9. 3.

In die illa.] Pentecoſtes, inquit Lyranus: decuit talis ac tanta meſſis talem diem, quo frugum offerebãtur primitiæ, vt dictum eſt f, & notat Gloſſa ordinaria, decuit talem Dominum, qui Spiritu ſancto ſuo *auxit incrementa frugum iuſtitiæ* g: tales meſſores, *qui rogauerant Dominum meſſis, mittere operarios in meſſem ſuam* h, cum *regiones iis oſtenſæ eſſent iam albæ ad meſſem* i, vt tam *vberi fructu lætarentur, ſicut lætantur meſſores* in meſſe k. *Quomodo nõ putas*, inquit Chryſoſtomus, *hoc non magis curaſſe Apoſtolos, quam ſignat*

Apoſtoli fuerunt meſſores, Chriſtus ſeminator.
l verſ. 4.

Sane quidem reſpectu horum Iudæorum, ac aliorum etiam quinque millium, de quibus capite quarto l, & ſimilium, Apoſtoli non tam ſeminatores, quã meſſores habendi videntur, quia Prophetæ, & Chriſtus præſertim, ſeminauerant, & diſpoſuerant Iudæos ad fidem; qui Chriſtus propterea dicebat m: *Ego miſi vos metere, quod vos non laboraſtis*, &c. vt bene annotauit Irenæus n, & Gregorius o.

m Ioan. 4. 38.
n lib. 4. c. 40.
o 9. Moral. c. 16.

Cur Paulus plus aliis laborauerit.
p ſupra c. 40.
q 1. Cor. 15. 10.

At reſpectu Gentilium & meſſores fuere Apoſtoli, & ſeminatores, quoniam nulla in iis erat fidei diſpoſitio, ſed errores, ac vitia, impietas, & ſuperſtitio. Idcirco Paulus, vt obſeruat idem met Irenæus p, *ſe plus & abundantius laboraſſe* affirmabat q. Erat enim peculiariter miſſus ad Gentes.

Apoſtoli non ſatores, ſed ſuperſeminatores fuerunt.
r in c. 4. Ioan.

Quanquam concedi etiã poteſt, quod Albertus ait r, *Iudæorum quoq; comparatione ſeminatores nõ tantum meſſores fuiſſe Apoſtolos, non quidem iaciendo ſemen primum, ſed ſuperſeminando, vt quod iam ſeminatum erat, excitaretur, inſpiſſaretur, adiuuaretur: quod perierat, suppleretur, perinde*, inquit, *vt agricola tactu hyemis ſemen, cum videt non conualeſcere, ſub æſtatem ſuperſeminat.*

Recte ergo, *in die illa*, id eſt, in Pentecoſte, colligitur meſſis iſta ſpiritualis, quæ prædicatione, ſudore, & ſanguine Chriſti per ipſos tres annos coaluit, vt annis ſingulis mille reſpondeant.

Mos celebrandi Baptiſmi in Pentecoſte vnde manauit.
ſ ep. 4. c. 5.
t c. Propter, de Conſec. diſt. 4.
u lib. 1. c. de Rit. Eccl. c. 19.

Cæterum propter Baptiſmum hoc die Pentecoſtes impertitum manauit in Eccleſiam mos celebrandi ſolenniter Baptiſmi, nõ in Paſchate ſolum, verumetiam præterea in Pentecoſte, vt ex Leone Papa primo ſ notatum legimus in Decreto t. Obſeruat id quoque Lyranus hoc loco. De duplici vero illo tempore ad Baptiſmum deſignato, Ioannes Stephanus Durantus u.

Anima pro toto homine ſæpe ſumitur.
x verſ. 17.
y in Alcibiade.
z Gen. 14. 21.
a Gen. 46. 26.

Animæ.] Tritum eſt, animam poni pro toto homine, ac potiore quidem iure, quam carnem, de qua diximus ſupra x, nõ quia quod Plato dixit y, *homo ſit tantum anima*, ſed quia, princeps hominis pars eſt. Exempla huius acceptionis in Scriptura multa ſunt, vt illud dictum Abrahę à rege Sodomorum z: *Da mihi animas, cætera tolle tibi*; & iterum a, *Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſæ ſunt in Ægyptum, fuerunt ſeptuaginta*, & in epiſtola ad Romanos b: *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit*; & Petrus c; *In qua* (Arca Noe) *pauci, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam* d. Profani quoque Auctores interdum eodem modo vſurpant hoc nomen, vt Poeta e:

b c. 13. 1.
c 1. ep. 3. 20.
d Gen. 6. & 10.
e Virg. 11. Æneid.
f Ibidem, longe ante.

Nos animæ viles, inſepta, inhumataque turba.

Item f:

Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus.——

Sed hoc poſteriore loco videtur ſumi pro cadauere anima; quod Nonius aliquando fieri obſeruauit. Pro animato corpore ſumpſit Lucretius g:

g l. 5.

Nam certe ex viuo Centauri non fit imago,
Nulla fuit quoniam talis naturæ anima.

h lib. 1. cap. 12. Miſcellan.
i hom. 49. in 24. Matt.
k in Ancorat.
l lib. de incar. c. 9. & lib. ad Traſim. c. 17.
m ibidem ad

Lege Hieronymum Magium h, qui profert quoque Chryſoſtomum i, & Epiphanium k. Adde præterea Fulgentium l, qui copioſe de iſta carnis & animæ ſignificatione pro toto homine diſſerit. De hoc autem loco tractans m: *Quiſquis, ait, hic animarum nomine ſignificatos homines nititur denegare, oſtendat neceſſe eſt, qualiter ab Apoſtolis ſine corporibus animæ credantur ſacramentum Baptiſmatis accepiſſe.*

Pium ac verum, animæ potiorem ducendam rationem, illam Baptiſmo potiſſimum remediari: tamen etiam certum, non id attendi, quoties ἐκ συνεκδοχῆς, animæ vox ponitur.

Myſtica trium millium ad fidem conuerſorum interpretatio.
n lib. 1. in Acta.

Tria millia.] Præter ſenſum allegoricum ſuperius indicatum, vt hæc tria millia tribus reſponderent annis, quibus Chriſtus prædicauit, tandemque paſſus eſt, alium agnoſcit Gloſſa ordinaria, interlinearis, & Lyranus, atque alii: ſed ante hos Arator n, qui alios præterea ſenſus ſubtiliter profert:

——*Nam trina poteſtas*
Colligit hanc prolem, numerum partita per æquum,
Perfectum eſt, quod mille ſonat: ſic denique ſeclis
Ponimus ætates, cum tempora dicimus orbis.
Res perfecta ſemel ter iungitur, & facit agmen
Myſtica vis numeri gregis eſt pia forma nouelli.

o tom. 1. proleg. 9. in 20.
p lib. de myſter. numer.

Mitto quæ de Ternarii perfectionibus ac myſteriis aſſerũtur, de quibus quædam ſunt apud Salmeronem o, & Petrum Bongum p.

Cur plures iã conuertuntur, quam viuente Chriſto.
q Ioan. 12. 32.
r Ioan. 6. 15.
ſ Ioan. 12. 24.
t c. 53. 10.

Cur tanta nunc Diſcipulorum turba fiat, ſi quæras, non autem viuente Chriſto, cauſam puto, vt ſanguinis eius efficacitas appareat, qui ſe, *ſi exaltaretur, ad ſe tracturum omnia* prædixerat q: vt vis ac valor miſſi Spiritus ſancti: vt præda prædam alliceret: & quia CHRISTO abſente nulla iam ſuſpicio affectati regni, quam adeo accurate fugit, quæſitus in Regem à tot millibus hominum r. Denique *ſemen mortuum multum fructum affert* ſ. Et, *Si poſuerit* CHRISTVS, inquit Eſaias t, *pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longæuum.*

Verſus 42.] Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.

ERANT *autem perſeuerantes.*] Commendantur neophyti hi à perſeuerantia, verbi Dei frequentatione, & Euchariſtiæ, atq; orationis, à concordia, & rerum abdicatione, à beneficentia, & cordis hilaritate, à laudatione Dei, & gratia ſibi comparata apud populum.

Noui Diſcipuli donum Spiritus ſancti acceperunt.
a Act. 8. 17. & c. 9. 17. & 10. 44. & 19. 6.

A De dono Spiritus ſancti accepto non hic fit mentio, ſed cum accepturos Petrus promiſerit, aliique ipſo conuerſionis initio ſolerent accipere *a*, non eſt dubitandum, quin acceperint. Magnum argumentum veræ conuerſionis eſt perſeuerantia, quamuis non ſemper hæc cum illa coniuncta ſit.

b verſ. 14.

Perſeuerantes.] Προσκαρτεροῦντες, *toleranter, ac patienter inſiſtentes, atque aſſidui.* Idem participiũ Græcum eſt ſuperius capite primo *b*, *Erant perſeuerantes vnanimiter in oratione.*

Cur primi Chriſtiani feruentiores fuerint nobis.

Hæc patiens perſeuerantia arguit maioré feruorem illius temporis fidelium, quam noſtri: etſi feruoris eiuſdem aliæ duæ cauſæ aſſignari poſ- B ſunt, gratiæ vberioris communicatio, quæ primi illius temporis quaſi fructus ſuauiores reddebat: & prædicatorum dicendi vis efficacior, vitę confirmata ſanctitate, & ſignis miraculorum.

Feruor in initiis Eccleſiæ & religionis maior cur eſſe ſolent.
c 2. Theſſ. 2. 12.

Nos autem, ait Apoſtolus *c*, *debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti à Deo; quod elegerit vos Deus primitias in ſalutem, in ſanctificatione Spiritus, & fide veritatis.* Hoc obſeruare eſt, & in neophytis tunc Indorum Eccleſia, & in primis ordinum religioſorum initiis. Exigit rei cuiuſque nobilioris ac difficilioris inſtitutio vim maiorem; & pro naturæ imbecillitate, ad quam ſuauiter ſe gratia attemperat, non eodem ſemper tenore, atque contentione virtutem perſequimur, & no- C ſtro quoque contingit remiſſio talis peccate.

Quatuor in quibus Chriſtiani perſeuerabant, qualia ſint.

Cæterum numerantur deinceps quatuor, in quibus perſeuerabãt primi fideles, verbum Dei, Eucharistia, oratio, eleemoſyna. Primum illuminat intellectum, ac dirigit voluntatem. Secundum, quod alia quoque Sacramenta, præſertim Pœnitentiæ, comprehendit, potentius executiuis vires ſubminiſtrat cõtra infirmitatem, & procliuitatem in malum. Tertium impetrat priores duos effectus. Quartum ſatisfacit pro his, quæ in illis iiſdem peccantur. Primum; eſt inſtrumentũ quoddam vniuerſale ad omnia: ſecundum perficit nos in ordine quodam peculiariter ad nos, confirmando vires noſtras, &c. tertium reſpicit D Deum; quartum proximum.

Quatuor inſignia prædeſtinationis ſigna.
d Ioan. 8. 47.
e Pſ. 65. 19.
f Iac. 2. 13.
g Matt. 25. 34.

Sunt præterea quatuor hæc illuſtria ſigna prędeſtinationis. Nam, *qui ex Deo eſt, verba Dei audit* d. Sacramenta conferunt ex opere operato gratiam, pignus gloriæ, ac ſemẽ. De oratione hoc ſenſu exponi poteſt quod ait Dauid *e*: *Benedictus Deus, qui non amouit orationem meam, & miſericordiam ſuã à me.* Eleemoſyna ſolet index eſſe charitatis, & animi à terrenis abſtracti: & ſicut *iudicium ſine miſericordia fiet ei, qui non facit miſericordiam* f: ſic è contrario, cum iudex facientibus eleemoſynam dicturus ſit g: *Venite benedicti*, &c.

In doctrina Apoſtolorum.] Ex hoc eſt manifeſtũ inquit Chryſoſtomus, *quod non vno vel duobus diebus, ſed multùm docuerint, vtpote in aliam vitã illos trans-* E *ferentes.*

Doctrina Apoſtolorum qualis initio fuerit.

Doctrina hæc comprehendit expoſitionem veteris Teſtamenti accommodatam ad myſteria nouæ legis: nondum enim noui Teſtamenti opus vllum ſcriptum erat, & traditionem eorum, quæ Apoſtoli à Chriſto acceperãt, & Spiritu ſancto ſuggerente didicerant.

h Rom. 10. 17.
i hom. 26. ex 50.
k hom. 13. in Exod.
Doctrina & prædicatio verbi Dei pernecessaria.
Diuini verbi contemptus quanti faciendus.

Pernecessaria res eſt doctrina, & prædicatio verbi Dei, tum ad ingenerandam fidem, *quæ eſt ex auditu* h, tum ad eam conſeruandam & augendam. Tanti facit Auguſtinus i, & Origenes *k* contemptum illius, quanti ſi quis per incuriam, Chriſti corpus de manibus (ſumebatur id olim manibus communicantium) decidere permittat.

l in vita.
m hom. 9. in 2. ad Theſſa.
n lib. 4. ep. 84.
o in Pſal. 90. con. 2.
p Serm. 35.
q Deut. 8. 3. Matt. 4. 4.
r Ioan. 6. 63.
ſ Deut. 9. 9.
t 3. Reg. 19. 8.

Perinde etiam eſt, ac ſi epiſtolas è cœlo miſſas cum recitãtur, cõtemneres: ſic enim loquitur de diuina Scriptura, ac propterea de eiuſdem interpretatione Antonius, vt eſt apud Athanaſium *l*, Chryſoſtomus *m*, Gregorius *n*, Auguſtinꝰ *o*. Ambroſius *p* vero prętereà mentis cibũ vocat, de quo illud accipiatur *q*: *Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* & *r*, *Verba quæ ego locutus ſum vobis ſpiritus & vita ſunt*: ac proinde hoc quaſi pane ſuſtentatos Moſem *ſ*, & Eliam *t*, ipſos quadraginta dies, externo abſtinuiſſe: neque voluiſſe Chriſtum tot ſimiliter dies ſine cibo vacã- B tem diuino & interno verbo de lapidibus panes facere, vt magis verbi ſtudio, quam voluptatis intẽdere nos ſalutari præcepto doceret. Hoc idem præter omnes fere Interpretes dictæ hiſtorię tentationis Chriſti, annotauit Cyprianus *u*, Baſiliꝰ *x*, Paulinus *y*, Leo *z*.

u Serm. de ieiun. & tent.
Verbum Dei comparatur cum Manna & ſemine.
x orat. 2. de ieiun.
y epiſt. 37.
z Ser. 2. de Quadr.
a [illegible] 2. 48.
b homil. 7. in Exo.
c Hære. 30.
d Serm. 91. de Temp.
e Matt. 13.
Chriſtus quoties clamaſſe legitur.

Eodem ſpectat comparatio cum Manna, qua vtitur Philo *a*, Origenes *b*, Epiphanius *c*, Auguſtinus *d*, & alii; & de ſemine, qua Chriſtus ipſe *e*, quam analogiam vide apud Stapletonum *f*, ſicut cibi apud Carthuſianum *g*. Cum ageret Chriſtus de hoc excipiendo ſemine, clamauit: *Qui habet aures audiendi, audiat* h: quod non alias fecit, niſi grauiſſima de cauſa, adhuc viuens *i*, & bis, dum C eſſet in cruce *k*, quamuis ſemel velint quidam eũ in horto clamaſſe, quando paſſus eſt agoniam; & de eo clamore loqui Paulũ in epiſtola ad Hebræos. Sed Matthæus ſemel ac iterum clamaſſe in cruce ſcribit.

f Prompt. moral. Dom. Sexag. textu 3.
Fames verbi Dei diriſſimũ & duriſſimũ tormentum.
g in Luc. cap. 8.
h Luc. 8. 8.
i Ioan. 7. 28 37. & 11. 43 cap. 12. 44. Luc. 8. 54.
k Mat. 27. 46. & 50. Heb. 5. 7.

Iſtam vt diriſſimum, duriſſimumque tormentum verbi Dei famem immiſſurum cõminatur Deus per Amos *l*, quod eſt ita Deo proprium, & quaſi reſeruatum ſupplicium, vt id Eccleſia inferre vereatur, nolens quos ſuis & ſacramentis, & ſuffragiis priuat, atque reliqua omni communione etiam ciuili, per excommunicationem, diuini verbi perceptione priuare.

Verbum Dei etiam violenter illatum prodeſt.
l 8. 11.
m homil 15. in Euang.
n Ioan. 7. 46.

Lethale quidem eſt, vt in corpore, ita in ani- D mo ingeſtum hunc cibum non retinere, vt Gregorius *m* monet; attamẽ ingeſtus prodeſt, etiamſi guſtus deſit, etiamſi faſtidioſe, & violente inferatur, vt videre fuit in militibus miſſis ad capiendum Chriſtum, qui reuerſi reſponderunt, *nunquam ſic locutum eſſe hominem* n: & Auguſtinus de ſeipſo confitetur, Ambroſium, cum adhuc Manichæus frequens audiret magis vt explorator, atque etiam vt contemptor, quam vt ſtudioſus auditor *o*, tandem vi prædicationis eius ſuperatũ manus dediſſe. Simile quiddam eſt de Monetâ quodam, qui inuitus pertractus eſt ad concionẽ, & ob eam cauſam ordini aggregatus Prædicatorum, ſanctiſſimus euaſit. Sic eſt in Chronicis S. E *Dominici p.*

o 5. Confeſſ. ca. 13.
Moneta quidam vt ad concionem perductus euaſit Prædicator.
p 1. par. lib. 2. c. 17.
Traditioni Apoſtolicæ & Eccleſiæ doctrinis inhærendum.

Cæterũ quod fideles illi primi adeo perſeuerarent in doctrina Apoſtolorum, docet nos quã ſit neceſſarium, vt traditione Apoſtolicæ adhæreamus, & libenter Eccleſiam, aliosque audiamus; priuato ſiue iudicio, ſiue ſpiritu noſtro non ducamur, vt faciunt hæretici, ex quibus exempli cauſa Lutherus impudenter dicebat, didiciſſe ſe ita confirmare cor ſuum, vt poſſet reſiſtere mille Cyprianis & Auguſtinis. Verum de hoc iterum in capite nono *q*, vbi Saulus iubetur adire Ananiam.

q verſ. 9. & inde.
Perſeuerãtia doctrinæ quid ſignet.

Indicat præterea perſeuerãtia perpetuitatem doctrinę Apoſtolicæ. Et cum in ſingulari dicitur doctrina, vnitatem eiuſdem: & cum Apoſtolorū, quod conformis vitæ ſanctiſſimæ eorum, & illorum, qui à Deo miſſi erant: quas omnes conditiones liquet deeſſe doctrinę, vel potius doctrinis, quas Nouatores impuriſſimi ſeipſos ingerentes tradunt.

Quibus nominibus verbum Dei in Scriptura deſignetur.

Denotat perſeuerantia quam ſit frequentandum verbum Dei, vtpote maxime neceſſarium vitæ ſpirituali, ac non minus quidem quam militi gladius, penna ſcriptori, aratrum agricolę, malleus fabro, ſemē plantis, panis ſuſtentationi corporis humani, aqua, ignis, aer, lumen huic mundo materiali: quæ omnia nomina in Scripturis reperiūtur verbo diuino attributa. Vnde quamuis Eccleſia interdum excommunicet, quæ pœna reſpondet illi pœnæ, qua interdicebatur quis apud Gentiles aqua, & igni; tamen non vult excommunicatum priuari auditione verbi Dei, vt iam prius diximus. Poſtremo hinc intelligitur egere nos doctrina & interpretatione Scripturarum, has non etiam adeo per ſe faciles eſſe, vt iactant hæretici.

Scripturæ nō ſunt faciles.

Euchariſtiæ nomine Syrus vtitur.

Et communicatione fractionis panis.] Καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου. Syrus, ומשתותפין הוו בצלותא ובקציא דאוכרסטיא *vmeſchthauthephin hauau bazlutha vbaktſaia deuchariſtia*, quod ſic exponitur: *Et communicabant in oratione, & in fractione Euchariſtiæ*, vbi poſtponit Euchariſtiam orationi. Senſus Syri interpretis placet. Et notabile eſt, quod nomine ipſo Græco Euchariſtiæ vtitur. Caietanus ſecutus textum Græcum, docet commendari tria illa millia hominum conuerſorum primo, *de perſeuerantia in doctrina Apoſtolorum*, de qua iam dictum eſt: *ſecundo in communicatione rerum, & officiorum mutui obſequii: tertio, in fractione panis, hoc eſt, in diſtributione cibi, quoniam communicatio redigebat propria in commune, fractio panis communis diſtribuebat in ſingulos: quarto, in orationibus.*

Caietani expoſitio reiicitur.
a verſ. 44. & ſeq.

Repugnat iſti expoſitioni, præter Syram interpretationem recitatam, quoniam paulo poſt diſtincte ſermo eſt de illa, quam Caietanus ſecundo loco poſuit, communicatione, atque diſtributione, videturque in iſto verſu mentio fieri duntaxat de rebus & exercitiis ſpiritualibus: & vocatur perſeuerantia in communicatione, quia fieret ab omnibus: erant autem ex iis procul dubio nonnulli pauperes, qui eleemoſynam largiri non poterant, neque laus eſſet quotidie conuiuari. Denique nomen communicationis & fractionis panis fauet magis, quam obſit, vt videbimus. Gloſſa interlinearis, & Lyrani, Hugo etiam, & alii vtroque modo exponunt, *tum de pane ſancto, tum de communi.* Sed mihi ſola, quam dixi, expoſitio probatur, quæ eſt etiam communior: & præter Interpretes, Ionæ Aurelianenſis *b*, & beati Antonini *c*, immo & Lutherus *d*, atque Caluinus *e* fatentur. Varietas lectionis Græcæ, & Latinæ oritur aut ex varietate codicum Græcorum, ita vt noſter Interpres iis vſus fuerit, qui ita, prout vertit, habebant: aut ex eo, quod ſenſum magis reſpexerit, quam reddere verbum è verbo. Senſus noſtræ editionis eſt: *Erant perſeuerantes in fructu fractionis, ſeu fracti panis, vel participatione, &c.* Græci textus, *In fructu participando, & in fractione*: quaſi diceret, tum in manducatione ſpirituali, tum in ſacramentali, ſeu externa. Vel certe Græca editio innuit veterem conſuetudinem vſurpandi eodem tempore Euchariſtiam, ac deinde cœnam Dominicam, liberaliter largiendo victum egenis. Sed præſtat acquieſcere in priore reſponſione.

Communicatio fractionis panis eſt frequens Euchariſtiæ vſus.

b lib. 3 de Imag.
c 3. p. hiſt. tit. 6. c. 2. §. 1.
d Serm. de Euchar.
e 4. Inſt. c. 17.

Neophytis poſt Baptiſmū olim dabatur Euchariſtia.

Hinc porro colligitur primo conſuetudo illa Eccleſiæ antiquiſſima dandi neophytis Euchariſtiam immediate poſt Baptiſmum, de qua meminit Ambroſius *f*, Cyrillus Ieroſolymitanus *g*, Tertullianus *h*, Hieronymus *i*, Auguſtinus *k*, atque alii, & hodie etiam viget apud Eccleſiā quidem Latinam in adultis, in paruulis quoque apud Græcam; de qua re etiam Scriptores de Ritibus Eccleſiæ, vt Albinus c. de Sabbato ſancto.

f lib. de iis, qui myſter. initian. c. 8.
g in Catech. myſtag.
h 4. contra Marci.
i con. Lucif.

Quotidie fideles olim communicabant.

Deinde ſequitur, vſum fuiſſe quondam frequentandæ quotidie Euchariſtiæ, non minus quam orationis, aut verbi diuini: quæ hic tria tenore eodem coniunguntur. Superuacaneum eſt de hac re agere, atque de crebrę communionis vtilitate, cum tā multi obuii ſint, quos adire poſſis, citati à recentiſſimis Ioanne Stephano Duranto, Enriquez *l*, & Suarez *m*, & Chriſtophoro *n* Madridio.

k ep. 23. & Hypognoſt.

l lib. 8. Summæ. c. 13.
m Tom. 3. in 3. par. Diſp. 69. ſect. 4
n tract. de bon. re.

Diu perſeueraſſe conſuetudinem hanc, arguunt orationes, quæ poſt communionem in Miſſa, quotidie recitantur, quæ nō de ſacerdote tantum, aut miniſtrante Clero, ſed etiam de populo vniuerſo, qui Miſſę intererat, diſerte meminerūt: hodieque ferunt Æthiopas ſub Preſte Ioanne, quotquot Miſſæ interſunt, quæ vnica quotidie fit, communicare. Item eiuſdē conſuetudinis indicium eſt εὐλογία, ſeu panis benedictus: de quo idem Ioannes Stephanus Durantus *o*.

o lib. 2. de Rit. Eccl. c. 37.

S. Euchariſtiæ frequentem vſum omiſſi Doctores queruntur.

De infrequentia ſuo iam tempore conquerebatur Chryſoſtomus *p*. Nō eſt quod quis dubitet præſtare frequenter, quam raro communicare, cum & tam multi Patres, quos citant citati Auctores, id ſentiant, vehementerq; vrgeant, ſic accipientes etiam, quod in oratione Dominica panis idem *ſuperſubſtantialis*, *quotidianuſque* dicitur; vt inter alios Ambroſius *q*, Auguſtinus *r*, Venantius affirmant *ſ*, & Concilium Tridentinum ad id magnopere hortetur ſeſſ. 13. *t* & 22. *u* hoc poſteriore loco ita loquens: *Optaret ſacroſancta Synodus, vt ſingulis Miſſis fideles aſtantes non ſolum ſpirituali affectu, ſed ſacramentali etiam perceptione communicarēt, quo ad eos ſanctiſſimi huius ſacrificii fructus vberior proueniret.* Poſtremo id exigit cibi paniſque nomen, quod Euchariſtiæ tribuitur, & quem retrahit negligentia, vel timor, incitat amor, ipſaq; frequētia melius diſponimur ad magis reuerenter vſurpandum, & oblata in Sacramento magna gratia, ex opere operato, negligi non debet.

p hom. 3. & 61. ad pop. Antiochenum. homil. 28. in 1. Cor. & 22. ad Hebr. & orat. de S. Philogonio.
q 4. de Sacr. c. 5.
r Serm. 28. de verb. Dom.
ſ in ora. Dom.
t c. 8.
u c. 6.

Diſſenſio inter Doctores de quotidiana communione olim fuit.

Veterem eſſe quæſtionem, ac diſſenſionē de iſta re, argumento eſt, quod teſtatur Hieronymus *x* in eius conſuetudinis approbationem, ab Hippolyto & aliis editos eſſe tractatus. Duo difficultatem facere poſſunt, quomodo iuncti matrimonio vſurparēt quotidie Euchariſtiam, cum nefas ſit ſacerdotibus vti coniugio: & quo loco id facere paſſim omnes poſſent, cum locorum ſacrorum penuria laboraretur, primis præſertim Eccleſiæ ſeculis, certe copia tanta non ſuppeteret, quæ omnibus ſatis eſſet.

x epiſt. 50. ad Lucif.

Cōiuges quo die communicabant non miſcebant corpora.

Equidem quod ad primum attinet, exiſtimo coniuges non vſurpaſſe Euchariſtiam, quo die corpora coniungerent, quoniam Paulus vel propter orationem, &, vt quidam cōdices habent, etiam propter ieiunium, eos abſtinere cupiebat *y*; qua de re dixi enarrans Euangelium Dominicæ primæ Quadrageſimæ. Quod ſi qui id tamen faciebant, neque propterea damnandi tanquam de peccato ſaltem mortali: at de

y 1. Cor. 7. 5.

Sacerdotes coniugatos eſſe non conuenit.

ſacerdote longe diuerſa ratio, qui non ſumit euchariſtiam duntaxat, & tractat, ſed etiam conſecrat, & totus ad id munus conſecratus eſt. Sed meum non eſt, quibus permittitur vxores ducere, ac retinere, & vſum habere cum iiſdem, ſi hūc habeant eo, quem dixi modo, penitus cōdemnare. Conſtat abſtinuiſſe legis veteris ſacerdotes à coniugibus, dum ſacrificarent: & Hieronymus a conſcientiam eorum conuenit, grauiterq; reprehendit, qui id facere non vererentur.

a in Apolo. pro lib. aduer. Iouin.

Olim Chriſtiani Euchariſtiā domū deferebant.

Quod ad ſecundum attinet, teſtantur Patres licuiſſe olim fidelibus Euchariſtiam domum deferre. Tertullianus b, Cyprianus c, Hieronym⁹ d, Auguſtinus e, Clemens f quoque Alexandrinus, & Baſilius g, qui de Anachoretis cauſam reddit, cur in Eremum Euchariſtiam deportarent, quia Eccleſias frequentare non poterant (nulli vero inter eos eſſe Sacerdotes ſolebant, quippe alii erāt monachi, alii clerici, vt dictum eſt capite 1. h) & alii addūt tempus perſecutionis, quo difficile erat coire in templum. Quæ cauſæ vbi ceſſauerunt, ac ne ſacrilegiis occaſio daretur, cautum eſt efferri Euchariſtiam extra templum, vt monet, atque decernit Concilium Lateranenſe ſub Innocentio Tertio i, & ante illud Toletanum primum k, & Cæſar-Auguſtanum l, & Rothomagenſe m.

b lib. 2. ad vxorem.
c lib. de ſpectac. & ſer. de lapſis. & ep. 58.
d ſupra citato loco.
e Serm. 252. de Temp.
f 1. Strom.
g ep. ad Cæſar. patr.
h verſ. alio.
i c. 20.
k c. 14.
l c. 3.
m c. 2.

Communionis vox quid denotet.

Communicatione] Κοινωνία. Vſitatior eſt Latina dictio, *Communionis*: quæ omnes voces exprimūt vnitatem cum Chriſto, & inter nos, ſicut & nomen Græcum σύναξις (quod eſt apud Dionyſiū n, & alios) vt ex auctoritate Damaſceni o docet B. Thomas p. Eodem nomine κοινωνίας, & *communicationis*, vtitur Paulus q. Ex adiunctis reſtringitur ſignificatio ipſius; aliquando enim, vt in Symbolo Apoſtolico, vbi credere nos profitemur *communionem Sanctorum*, idem eſt, quod communicatio & participatio fidelium in bonis ſpiritualibus: interdum in Iure, præſertim Canonico r, eſt obiectum, ſeu forma illa, qua fideles priuātur per excommunicationem (vnde illæ formulæ in canonib. Apoſtolorū ἀπὸ κοινωνίας, vel ἀκοινώνητος ἔστω) ſed κατ' ἐξοχὴν, ſumitur pro vſu iſtius Sacramēti Euchariſtiæ, propter iam dictam cauſam, quæ eſt etiam Auguſtini apud Bedam ſ, refertürq; in Decreto t. Eadem eſt vis nominis συνάξεως, pro congregatione fidelium, vt interpretatur Chryſoſtomus u, Baſilius quoque apud Damaſcenum x.

n Eccl. hier. c. 3.
o lib. 4. c. 14.
p 3. par. q. 73. a. 4.
q 1. Cor. 10. 16.
r vt in cauſa 24. q. 3.
ſ in c. 10. 1. ad Cor.
t c. Quia paſſus, de conſecr. diſt. 2.
u homil. 3. ad pop. Antioc.

Fideles communione maxime congregantur.

Potiſſimum enim congregantur hoc Sacramento, & in templum conueniebant ad vſum illius, vt Paulus ait in prima ad Corinthios y, & Iuſtinus z. Tertullianus a quoque dicit *ſoluendam eſſe orationē corpore Domini accepto*. Hinc fluxit quoque, vt diceretur ab Ignatio b *Euchariſtia pax Chriſti*, & Cypriano c *idem ſit dare pacem lapſis, quod admittere ad communionem*. & olim pacis, charitatiſque eſſet ſymbolum mittere Euchariſtiam ad Epiſcopos Romam venientes, vt auctor eſt Euſebius d, ac Nicephorus e. Et inter Pontificios ritus vnus eſt, vt longe procedens Pontifex præmittat Euchariſtiam mediam inter ſe, crucemq; vt memini feciſſe Clementem Octauum, profectum ad recipiendam Ferrariam anno 1598. & de Petro Luna quamuis Antipapa, qui nomen aſſumpſit Benedicti XIII. idem proditum eſt; cum iter faceret f. Lege opus ſacrarum cæremoniarum g, & Angelum Roccam tractatu de hoc ipſo ritu præclaræ ante Pontificem ſtet facientem Euchariſtiæ.

x lib. 4. c. 14.
y 1. Cor. 11.
z Apol. 2.
a lib. de orat.
b ad Epheſ.
c ep. 10. & 30. & in orat. Dom.
d 5. hiſt. c. 24.
e 4. hiſt. c. 38.
f diſt. Pont.
g lib. 1. ſect. 12.

Agapæ quæ conuiuia fuerint.

Significabant cōmunionem hanc, & coniunctionem, quæ à charitate nominabātur ἀγάπαι, conuiuia nimirum modeſta, & pia, quæ ab Apoſtolo indicantur nomine *Cœna Dominica* h. Athenæus i conuiuiorū apud Gentiles quæ vocarētur φιλίτια, ſiue φιδίτια, item φιλοτήσια, vel φιλίαι, & ſcilicet inter amicos celebrabantur, mentionem facit: etſi alii φιδίτια, à vino nominant, vt exponit egregie Maldonatus k, & à Patribus crebro commemorantur, quos idem citat, nec non Bellarminus l, Enriquez m, & alii. Idē ſibi vult oſculum exhibitum in Miſſa, de quo Ioānes Stephanus Durantus n, & Thomas Bozius o, ex antiquitatis teſtimoniis.

h 1. Cor. 11. 20.
i lib. [illegible] c. 2.
k in cap. 26. Matth.
l 3. de Euch. c. 18. & 7. de Miſſa. c. 16.
m lib. de ſacr. c. 10.
n 4 de Ritib. Eccl. c. 4.

Euchariſtia olim aſſeruabatur.

Quod item olim Euchariſtia aſſeruaretur in vaſe in columbæ forma facto, quæ eſt ſymbolum charitatis, ſcribit idem Ioannes Stephanus Durantus p. Idem inter alias notiones Euchariſtiæ nomen importat. Mitto Gentilium illud ſacrificium, nomine Chariſtia, ſeu conuiuiū ſacrum, in Viriplacæ deæ celebratum ſacello, ad reconciliandos coniuges inter ſe. De quo Valerius q. Ouidius r autem ita cecinit:

Proxima cognati dixere Chariſtia chari.

o lib. 14. de ſig. Eccl. c. 1.

Chariſtia Gentium conuiuium ſacrū.

p lib. 1. de Rit. Eccl. c. 16.
q lib. 2. c. 1.
r 2. Faſtorum.

Coniurati item fœdus firmabant proprio guſtato ſanguine (vt conſtat ex Salluſtio ſ, Liuio t, Herodoto u, cū de Scythis agit, Solino x, & Tertulliano y) quaſi ita ſignificantes quam ſint pro fœdere parati ſanguinem, & vitam profundere. Sed omnium quotquot vnquā extiterunt arctiſſimo nobis fœdere iunctus, & aduerſus hoſtes noſtros potentiſſimus conſpirator Chriſtus fuit, qui quem mox effuſurus ſanguinē erat, potandum nobis dedit; & corpus tradidit comedendum, quod traditoribus erat traditurus, præbibens ipſe, ac prægustans; ſuumq; hoc vnum Sacramentum ſumens, & nullum præterea ex ſuis aliud, vt recte ex ipſiuſmet verbis Tertullianus z argumentari videtur a. *Deſiderio deſideraui*, aūt, vt ipſe legit, *concupiſcentia concupiui, hoc Paſcha manducare vobiſcū*, & Emiſſenus b ex Paulo c: *Quia pueri communicauerunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem*, qui tamē fortaſſe magis eſt ſenſus accommodationis, quam per ſe intentus. Idē vero illud de Chriſto præterea ſentiunt Hieronymus d, Chryſoſtomus e, Heſychius f, Gloſſa in Ruth g, S. Thomas h, & Scholaſtici i. Cœnam, quaſi κοινὴν, id eſt, communem, Græci dictam volunt: de ſacra Dionyſius k ſic ſcribit: ὡς σύναξιν, ἢ κοινωνίαν τὴν εἰς τὸ ἓν συναγωγὴν, *quod reducat ac reuocet vnitatem ac communionem ad vnum, eſſentia vnum, ſed trinum perſonis.* De coniunctione vero inter nos ſic ille: ἡ δὲ θειοτάτη τοῦ ἑνὸς καὶ ταυτοῦ, καὶ ἄρτου, καὶ ποτηρίου κοινὴ καὶ εἰρηνικὴ μετάδοσις ὁμοτροφίαν αὐτοῖς ἐνθέοις ὡς ὁμοτρόφοις νομοθετεῖ, καὶ τὸ θειότατον δεῖπνον, καὶ ἀρχισυμβόλαιον τῶν τελουμένων εἰς μνήμην ἱερὰν ἄγει. *Diuiniſſima, vnius eiuſdemque panis atq; poculi communis pacificaque communicatio diuinam illis velut conuictoribus morum coniunctionem ſancit, & diuiniſſimi illius conuiuii tanquam primarii exemplaris aut ſymboli in horum myſteriorum memoriam ſacram ducit.*

ſ in coniur. Catil.
t lib. 1.
u lib. 4.
x c. 15.
y Apolog. c. 9.

Chriſtus amicorum omnium amiciſſimus.

z 4. cont. Marc. c. 40.
a Luc. 22. 15.
b homil. 3. de Paſch.
c Hebr. 2. 14.
d in Mat. [illegible]
e homil. 83. in Matth.

Cœna quid ſignificet. & cur ita dicta ſit.

f Leuit. 8.
g [illegible]
h 3. p. q. 73. art. 4. ad 3.
i 4. diſt. 8.
k Eccl. hier. c. 3.

Coniunctio cum Chriſto in Euchariſtia quid faciat.

Porro coniunctio cum Deo, & Chriſto duplex per Euchariſtiam exiſtit, duplex item inter nos. Nam quamuis quicunque percipit corpus Chriſti, realem coniunctionem cum eius corpore habeat, tamen in eo qui digne id facit, coniunctio hæc eſt per modū cuiuſdam amici complexus, indeque excitatur vt Chriſtum amet. & affectu complectatur, quem habet corporaliter præſentem: atque poſt realem etiam præſentiam

Locum in Actis.

reſtat moralis quædam habitudo, prout cenſetur is, qui recipit, eſſe moraliter aliquid Chriſti, & hic illius habere ſpecialem curam, non tantum quantum ad animum, verumetiã quantum ad corpus, vt id ſanctificet, & gloriæ participes efficiat.

Exemplo eſſe poſſunt coniuges, qui dicuntur, *vna caro a*, per actualem cõmixtionem. Hoc eſt, quod Chryſoſtomus *b* voluit, dicens, *nos per coniunctionem cum Chriſti corpore fieri maſſam vnam*: & Cyrillus Alexandrinus *c*: *vt ceram igni liquefactam, vt candens ferrum.* Plures alios Patrum dicẽdi modos lege, ſi placet, Lector ſtudioſe, apud Enriquez *d*. Deniq; Iſidorus Peluſiota *e* docet, cõmunionem vocari, propter coniunctionem cum Deo, & quia regni participes reddit.

Vbi non defuere, qui affirmarẽt, his, qui Chriſti corpus ſumpſerint, tribuẽdum in corpore peculiarem quaſi ornatũ in ſimilitudinem aureolæ, cum immortalitas ipſa corporis tãquam proprius effectus Euchariſtiæ cenſeatur.

Illud vere dici poteſt ex attactu tam ſacræ carnis, noſtræ carnis fomitem imminui. Ita enim S. Thomas *f* ſentit, & alii Theologi *g*, necnõ ex Patribus, Cyrillus Ieroſolymitanus *h*, Chryſoſtomus *i*, Damaſcenus *k*, Cyrillus Alexandrinus *l*, Nyſſenus *m*, Cyprianus *n*, Ambroſius *o*, Bernardus *p*, Hieronymus *q*, qui de hoc Sacramento exponit verba Zachariæ, quibus dicitur, *quoddam vinum eſſe germinans virgines*: de qua re Claudius de Sainctes in Repetitionibus de Euchariſtia *r*, & Suarez *ſ*, concilii quoq; Tridentini Catechiſmus *t*, & Concilium Colonienſe *u*.

Fractionis.] Panis Euchariſticus nominatur Panis fractionis; vel Euchariſtia dicitur fractio panis, ſeu Panis qui frangitur. Nam licet frangere panem *x* ſit eleemoſynæ nomine panẽ dare, non diuiti, ſed pauperi, non vni totum, ne alii fame pereant, vt Auguſtinus notat *y*; vel partem etiam panis, quem viaticum tãquam pauper habes, pauperi diſtribuere, vt idem docet *z*; vel parce, ac velut ex fragmentis viuere, vt hoc loco Chryſoſtomus & Oecumenius innui putant; vel mirabilem ſine manibus, aut cultro fractionẽ externi panis, vt in Euangelio Lucæ Caietanus explicat; tamen pro Euchariſtia ſine dubio accipitur à Paulo *a*, qui etiam teſtatur à Chriſto fractum panem Euchariſtiæ, dum eam inſtituit, prout & Euangeliſtæ ſcripſerunt *b*: quamuis quoque de eade fractione meminerint, cum Chriſtus panes multiplicauit *c*.

De Euchariſtia item verba Lucæ in Euangelio *d*, *Cognouerunt eum in fractione panis* (qui Lucas prius *e* ſcripſerat Chriſtum fregiſſe panem) intellexerunt Hieronymus *f*, Auguſtinus *g*, Beda *h*, Strabus *i*, Chryſoſtomus *k*, Auctor operis imperfecti in Matthæum *l*, Heſychius *m*, Euthymius *n*, & Theophylactus *o*; & id accurate probat Maldonatus *p*. Lege etiam Toletum *q*, Claudium de Sainctes *r*, Enriquez *ſ*, Bellarminum *t*.

Thalmudici tradunt, apud Iudæos ritum fuiſſe, vt in domeſtico conuiuio paterfamilias panem ſumeret, benediceret, frangeret.

Sed quiddam peculiare notaſſe videntur Euangeliſtæ tam ſæpe, & tam diligẽter habita mentione fractionis panis per Chriſtum factæ, minuſque probabiliter loqui videntur, qui vtramuis de iſto Lucæ loco interpretationem & de Euchariſtia, & de viſitato pane problematice defendunt, vt Ianſenius *a*, magis inclinans ad viſitatum panem, & alii.

Indicat fractionis nomen cõſuetudinem antiquam partiendi Sacramentum pro aſtantibus, ſiue manu, ſiue potius cultro, quia panis azymus glutinoſus ita facilius diuiditur. Talis fuit quoq; cõſuetudo apud Gentiles, vt eſſent ſacrificii participes, & libarent vinum: de qua re Gregorius Giraldus *x*, & patet etiam ex Geneſi 14. vbi poſtquam Melchiſedec ſacrificium panis & vini obtulit nomine Abrahæ, inuitatur illum, & milites eius ad participationem ſacrificii.

A multo tempore non vſurpatur fractio, ſed ſinguli panes, ſeu minores hoſtiæ conſecrantur, ad vitandum periculum decidentium micarum; & quod oporteat laicos, aliosq; etiam miniſtros ſacros, præter ſacrificantem, minore contentos hoſtia eſſe, teſtis Oſvvaldus Mulſer, qui cum maiorem poſceret diuinitus, grauem ſuſtinuit ſuæ temeritatis pœnam, vt teſtatur Tilmannus Bredenbachius *y* ex tabula ænea in tẽplo pagi Seuod prope Oenipontum pendente. Eccleſia Græca, & Æthiopica retinet veterem illam conſuetudinẽ. Monet quoq; nomen fractionis, Chriſti corpus laceratum eſſe, ac veluti confractum pro nobis in paſſione, & cruce.

Panis.] Vulgaris, ac notiſſima cauſa & ratio eſt, cur Euchariſtiæ Sacramentum ſub panis, vinique ſpeciebus inſtitutum ſit, quia nempe humani cibi, victuſque duo illa præcipuam rationem habent: & quoduis ex multis particulis inuicem permixtis exiſtit. Euchariſtia vero animæ refectio eſt & vnitatis, atque charitatis efficiens cauſa ac ſignum. *Quoniam vnus panis*, inquit Apoſtolus *z*, *vnum corpus multi ſumus omnes, qui de vno pane participamus.*

Hinc porro, vbi de ſolo pane mentio eſt, colligimus Euchariſtiæ Sacramentum ſufficienter conſiſtere, & recipi ſub vna tantum ſpecie, vt alia argumenta ad idem probandum omittamus, quæ afferuntur à citatis Auctoribus, qui diſtinguunt cum iure canonico duplicem cõmunionem, clericalem, & laicam; cum reuera diſtinctio non in ſpecie vtraque, & vna eſſe videtur, quoniam vtraque ſpecies concedebatur, ſed in deſtinato loco, ac ſeparato pro clericis, & pro laicis, vt hi communicarent extra chorum, in choro alii clerici, præter Sacerdotem & Diaconum: hi ante altare, & omnes clerici aliquo proprio ritu, & inſigni, vt colligere licet ex Concilio Toletano *a* IV. & Bracarenſi I. *b* & aliis.

Auget vim præſentis rationis illa coniectura, quia hoc Eccleſiæ principio plurimi profecto Chriſtiani, permittentibus id Apoſtolis, ſeruabant legalia, & ex his quidam erant Nazaræi vſque ſaltem ad certum tempus, qui non bibebant vinum, vt patet ex Scriptura *c*. Tales ergo non bibebant de calice, neq; tamen abſtinebant à communione, cum Lucas dicat, *omnes perſeuerasse, vt in doctrina, & oratione ita & in communicatione fractionis panis.* Nolim tamen vim adeo magnam hoc in argumẽto ponere, quoniam modicitas vini, nec nocet nunc celebrantibus, etiamſi voverint abſtinentiam eius.

Martinus Kemnitius (qui non negat præſentem locum à veteribus intellectum de Euchariſtia) contendit per fractionem panis, calicem etiam intelligi, per figuram intellectionis, qua ex parte ſignificatur totum. Quod ex Melanchtone mutuatus videtur *d*, idem prorſus docente de

fractio-

a Matt. 19. 6.
b Homil. 83. in Matth.
c lib. 4. in Ioan. cap. 7.
d lib. 8. de Euch. c. 36. & 37.
e lib. 1. ep. 228.
Coniugũ coniunctio aptatur coniunctioni cũ Chriſto, quæ fit in Euchariſtia.
f 3. par. q. 79. art. 6. ad 3. & 4. [illegible]
g Rich. 4. d. 9. art. 1. q. 2. Gab. lect. 85. in Canon. Gerſ. lect. 9. ſuper Magnificat.
His qui ſumpſerint Euchariſtiã aliquid plus tribuitur quàm aliis.
h Catech. 4. myſtag.
i hom. 4. in Matt. & 51. & 45. in Ioan.
k lib. 4. c. 14.
l lib. 3. in Ioan. & 37. & lib. 4. c. 17.
m orat. catech. c. 37.
n Serm. de cœna Dom.
o Serm. 15. in Pſ. 118.
p Serm. de cœna Dom.
q Zach. 9.
r in 6. & 12.
Euchariſtia panis fractionis aut qui frangitur, nominatur.
ſ Tom. 3. in 3. p. Diſp. 64. ſect. 2. & 3.
t de Euchar.
u fol. 78.
x Iſa. 58. 7.
y [illegible]
z Serm. 60. de Temp.
a 1. Cor. 10. 16.
b Matt. 26. 26. Marc. 14. 22. Luc. 22. 19.
c Luc. 9. 16. [illegible]
Chriſtus diſcipulis in Emmaus Euchariſtiam dedit.
[illegible]
l Hom. 17.
[illegible]
t lib. 4. de Euch. c. 13.

a in Concor. Euang. c. 146.
Quomodo ſacrificium aſtantibus diuideretur.
x Syntagm. 17. pag. 419. 494. 596. & ſeq.
Fractio Euchariſtiæ iam nõ eſt in vſu.
y [illegible]
Euchariſtia cur ſub panis ſpecie inſtituta.
z 1. Cor. 10. 17.
Communio ſub altera tantum ſpecie ſufficit.
Communio clericalis & laica quæ ſint.
a c. 18.
b c. 11.
Nazaræi olim Chriſtiani communicabant ſub ſpecie panis tantum.
c [illegible]
Kemnitii [illegible] falſa interpretatio.
d Apol. conf. Aug. art. de vtraque ſpecie.

a Lucæ 24. 30.

fractione panis, in qua Chriſtus cognitus eſt à duobus Diſcipulis *in Emaus*, inquit Kemnitius, *ſub vnica ſpecie Apoſtoli conſecraſſent.*

Confutatur Kemnitius.

Verum nimis ſunt iſti intelligentes, & in figuris catachreſtici. Vt enim hiſtoria duorum Diſcipulorum benedicti panis diſtributionem cum Chriſti receſſu ita coniungit, vt nullum relinquat locum benedicendo, diſtribuendove calici; ſic in præſenti narratione ſolam hiſtoricus memorat *fractionem panis*, non deſcribens quid Apoſtoli, ſed quid populi facerent.

b Ioan. 6. 59.
c 1. Cor. 10. & 11.
Res facta eius ex quo facta eſt nomen retinet.
d Gen. 2. 23.
e Gen. 3. 19.
f Exo. 7. 12.
g Ioan. 2. 9.
h Matth. 11. 5.
i Matth. 21. 31.

Neque vero quemquam turbet panis nomen (idemque eſt de nomine *vini*) poſt conſecrationem perſeuerans tum hic, tum apud Ioannem *b*, tum in epiſtola prima ad Corinthios *c*. Nam quod fit ex aliquo, eius nomen conſeruat: vt Eua vocatur os, & caro Adam *d*, homo ex puluere formatus, puluis *e*: virgæ conuerſæ in dracones *f* retinent virgarum nomen, & aqua verſa in vinum, aquæ *g*: dicuntur etiam cæci videre, claudi ambulare, &c. *h* Publicani etiam & meretrices præcedere in regno cælorum *i*.

Scriptura res nominat eo modo quo apparent.
k Num. 21. 8.
l 3. Reg. 7. 25.
m Exo. 39. 25.
n quæſt. 39. in Exod.

Præterea vocat Scriptura ordinariè res, vt exterius apparent, vt ſerpentem illum, qui æneus erat *k*, boues quoque æneos *l* malogranata *m*, &c. Adhæc vocatur Euchariſtia panis, phraſi Hebræa, qua omnis cibus nomine לחם *lechem*, i. *panis*, intelligitur, vt tradit Auguſtinus *n*, quia eſt cibus ſolidus, præcipuus, atque ſubſtantialis, qualis inter cibos corporales eſt panis triticeus.

Græcus articulus non ſemper vim habet.

Aliqui agnoſcunt hoc loco vim articuli Græci, qui præponitur, ita vt deſignet eximium illum panem, nempe Euchariſtiam; neque enim inferius, vbi mentio eſt de fractione panis, quæ de vſitato intelligitur, ponitur articulus. Ego non ſoleo magnum hac in re momentum ponere, cum obſeruauerim non ſemper ineſſe vim in articulo, neque hunc ſemper poni, quoties poni poſſet.

Ante Euchariſtiæ ſumptionem intelligitur confeſſio facienda.

Verum enimuero, tametſi de confeſſione nulla hic mentio fiat, non credat quis minime vſurpatam ante ſuſceptionem Euchariſtiæ, vel ad venialia, vel maxime ad expiandum peccata mortalia, ſi quis horum conſcientiam haberet. Nam probare *quiſque ſeipſum debebat, ne manducaret indigne o*. Hanc inter alias Chryſoſtomus *p* aſſignat cauſam inſtituti Quadrageſimalis ante Paſcha ieiunij, vt diſponantur fideles ad Euchariſtiæ dignam ſumptionem.

o 1. Cor. 11. 28.
p homil. 3. de Incom. prima Paſc.

Et orationibus.] Orationis quanta vtilitas, & neceſſitas ſit, docent ſacræ literæ, & innumerabilia Patrum teſtimonia.

Orandum ſemper, quomodo ſit intelligendum.

Cauendus autem Euchitarum error, ſine ceſſatione ſemper orandum eſſe. Nec enim perſeuerantia fidelium in orationib. excludebat auditionem doctrinæ Apoſtolorum, & communionem; in quibus omnib. perſeueraſſe dicuntur, quia quotidie, aut ſæpius in hebdomada, certo tamen, aſſignatoque ſingulis tempore, his rebus vacabant. Vide quæ diximus capite præcedenti *q* de eadem re, exponentes quo in ſenſu aliquando exigatur continua oratio. Adde quæ in eandem ſententiam diſputat Baſilius *r*, & Auguſtinus *ſ*. Bonauentura exponens Chriſti ſententiam in Euangelio Lucæ *t*: *Quoniam oportet ſemper orare, & non deficere, intelligitur id*, inquit, *vel in ore per poſtulationem u, vel in corde per deſiderium, vel in opere per præparationem.*

q verſ. 14.
r [illegible]
ſ [illegible]
Pſa. 37.
t cap. 18. 1.

Non diſplicet quorundam annotatio, poſitas orationes poſt auditionem verbi, & poſt Euchariſtiæ ſumptionem, quia difficilius eſt orare, & quia ad illa oratio adhibenda eſt, ſiue vt diſponat, ſiue vt comitetur, ſiue vt etiam ſubſequatur: poſtremo quia verbum excitat ad orandum, & Euchariſtia ſimul accendit, & vires ſuppeditat. Expreſſus quoque numerus eſt multitudinis, quoniam varia eſt oratio tum mentalis, tum vocalis, publica & priuata, pro orante, & pro aliis, illa quæ dicitur oratio, & præterea obſecratio, poſtulatio, gratiarum actio *u*, &c.

Cur poſt auditionem verbi & Euchariſtiam fiat de oratione mentio.
u 1. Tim. 2.

Verſus 43.] Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia, & ſigna per Apoſtolos in Ieruſalem fiebant, & metus erat magnus in vniuerſis.

FIEBAT *autem omni animæ timor.*] Idem ſibi volunt ſequentia verba: *Et metus erat magnus in vniuerſis*: quæ tamen deſunt in textu Græco, & in Syro interprete. Chryſoſtomus putat hunc timorem accidiſſe etiam iis, qui non crediderant. Timor vero hic non in illis quoque videtur natus ex odio, ſed ex magna opinione, & reuerentia: vt cum turbæ ſanato paralytico à Chriſto timuiſſe narrantur, & glorificaſſe Deum *x*: vt cum populus Salomonem dicitur timuiſſe, quando ſapientiam eius perſpexit in illo iudicio inter duas meretrices *y*: vt *cum factus eſt timor ſuper vicinos parentum Ioannis propter mirabilia, quæ afferebantur de natiuitate ipſius z*, id eſt, religio ac reuerentia quædam: vt cum ſuſcitato filio viduæ, *timor omnes accepit a*: id eſt, horror quidam in Chriſto apparentis Diuinitatis, ob quem magnificabant Deum. Deniq; huius acceptionis alia complura ſuppetunt exempla.

Timor quis ſit hoc loco.
x Matt. 9. 8.
y 3. Reg. 3. 28.
z Luc. 1. 65.
a Luc. 7. 16.

Timor oriebatur ex prædicatione Petri, vel prodigiis Apoſtolorum, vt ait Gloſſa interlin. & Lyranus: adde vultuum maieſtatem, & effulgeſcentem ſanctitatem, vt de aliis quoque Sanctis proditum eſt, quorum aſpectus erat horrori etiam ſummis principibus, vt de Leone Benedicto, & aliis ferunt hiſtoriæ. Vnde ſubditur *b*, quod *gratiam habebant ad omnem plebem*. Itaque non erat hic timor incuſſus, ſed obiectus.

Timor ille vnde oriebatur.
b verſ. vlt.

Neque enim Prælati timori eſſe velle debent ſubditis, niſi hi forſan in beſtias degenerent, cum vt obſeruat Gregorius *c*, à Deo dictum ſit, qui imperium homini dederat in cætera animalia *d*: *Terror veſter ac tremor ſit ſuper cuncta animalia terræ*, &c. *e Mirabilis mutatio dexteræ Excelſi f*, qui prius timidi, ac trepidi erant, terrori ſunt aliis & horrori: & quos ancillæ vocula terrefecit, terrorem ingerunt omnib. hominibus: *qui ebrij muſtoq; pleni* dicebantur, hi ab illis ipſis, qui id dicebant, ſummo habentur in pretio. Poſſemus in exemplum afferre Iacob, cuius ſanctitas horrorem quendã diuinum incutiebat Laban: Ioſeph comparatũ cum Pharaone; Dauid cum Saule, Daniel cum Nabuchodonoſore, Ioannem Baptiſtam cum Herode. Congruit propoſito id Pſalmi *g*: *Conturbati ſunt omnes, qui videbant eos, & timuit omnis homo*, & Petri ſententia *h*, *Conſiderantes in timore caſtam veſtram conuerſationem*. De hac re iterum in capite quinto *i*.

Prælati timori eſſe non debent ſubditis.
c 21. Moral. 11.
d Gen. 1. 28.
e Gen. 9. 2.
f Pſal. 76. 11.
Apoſtoli ante timidi, nunc aliis terrori ſunt.
g Pſal. 63. 9.
h 1. epi. 3. 2.

Multa quoque prodigia & ſigna per Apoſtolos in Ieruſalem fiebant.] Deeſt in textu Græco, *in Ieruſalem*. & Chriſtus doctrinam ſuam miraculis confirmauerat paſſim in Euangeliis *k*, & eorum operationem ſuis Diſcipulis promiſerat *l*,

i vers. 11.
Chriſtus doctrinam ſuam miraculis confirmauit.
k. Ioan. 5. 36. & 10. 25.

hęc modo promiſſio impletur, prout etiam Marcus impletam eſſe teſtatur.

Miraculorum neceſſitas.

a cap. 4. & ſeq.

b Mat. 10. 7. 8.

Præter ea, quæ verſu 22. de miraculis diſſeruimus, ſupponenda hic eorum neceſſitas eſt, ſeu maxima vtilitas ad nouam fidem, vel extraordinariam miſſionem perſuadendam. Patet id ex Moſe in Exodo a quando miſſus à Deo ad populum, & ex nouo Teſtamento, cum dixit Chriſtus b: *Euntes prædicate dicentes, quia appropinquauit regnum cœlorum, infirmos curate, mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, Dæmones eiicite.*

Miracula ab Hæreticis exigi poſſunt.

c de præſ. hæret. c. 30.

d lib. 2. c. 56. & 57. & apud Euſeb. lib. 5. hiſt. c. 7.

e 13. cont. Fauſt. c. 5.

f 22. de ciu. Dei c. 8.

g cap. cum ex iniuncto. de hæret.

Quare merito Tertullianus c exigit miracula ab Hæreticis, negans verum vllum ab iplis fieri. Irenæus d quoq; & Auguſtinus e, qui ait, *miracula* f *fuiſſe neceſſaria, vt mundus crederet.*

h Ioan. 1. 23. Eſa. 40. 3.

i Heb. 2. 3. 4.

k 2. Cor. 12. 12.

Innocentius vero III. iis, *qui ſe inuiſibiliter à Deo mitti ad prædicandum dicerent* g, *poteſt*, inquit, *rationabiliter reſponderi, quod cum interna illa miſſio ſit occulta, non ſufficit cuiquam nude tantum aſſerere, quod ipſe ſit miſſus à Deo, cum hoc quilibet Hæreticus aſſeueret: ſed oportet quod aſtruat illam inuiſibilem miſſionem per operationem miraculi, vel Scripturæ teſtimonium ſpeciale*, &c. Quod vltimum probat ex Ioanne Baptiſta proferente pro ſe Eſaiam, ac de ſe, *Ego vox clamantis in deſerto* h. Itaq; Paulus agens de ſalute nobis per Diſcipulos Chriſti annunciata, ſic loquitur i: *Quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo ſignis, & portentis, & varijs Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem.* De ſeipſo vero loquens, deque ſuo Apoſtolatu, ait k: *Signa Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis, & prodigiis, & virtutibus.*

Homines falſæ religionis nulla vnquam miracula ediderunt.

l Apol. c. 22. & 23.

m 10. de Ciu. Dei c. 16.

n lib. de centum hæreſ.

o 3. de excid. Hieroſol. cap. 2.

p Hæreſ. 66.

q Catech. 6.

r 2. hiſt. Franc. c. 3. & lib. de glor. confeſſ. c. 13.

ſ [illegible]

t [illegible]

u act. 15.

x 2. cont. Parm.

y 2. collect.

z in vita Baſilii Magni.

a vit. [illegible] Rom.

b anno 1525.

c in comment.

d c. 13.

e Dia. 1. cap. 2.

f in [illegible]

g in com. rerum in ſui temporis.

h lib. de præſ. cap. 30.

i lib. cont. Ann. Burgen.

k lib. 3. c. 2.

l Dial. 6. c. 29.

m lib. de Dogmat. chara.

n 3. Reg. 18. 23. & ſeq.

o tract. 13. in Ioan.

Alienæ, ac falſæ religionis homines nulla vnquam vera miracula ediderunt. De Gentilibus oſtendit Tertullianus l, & Auguſtinus m: de Mahumeto Damaſcenus n: de falſis miraculis Hæreticorum tradunt Hiſtoriæ, vt de Simone Mago Hegeſippus o, de Manichæo Epiphanius p, Cyrillus Ieroſolymitanus q de Cyrola Arriano, & de altero Gregorius Turonenſis r, de Eunomiano quodam Caſſianus ſ. Nicephorus t, de Polychronio Monothelita ſexta Synodus u, & de Donatiſtis Optat⁹ x, & de Timotheo Eutychiano Theodoretus lector y, & de Arrianis Amphilochius z, de quodam Iconomacho Paulus Diaconus a.

De noſtri temporis Hæreticis æque pſeudola commemorantur miracula ab Auctoribus, qui res eorum prodiderunt. Lutherus fruſtra tentauit curare energumenum, & ſuſcitare ſubmerſum, vt teſtis eſt Staphylus, & de eo ſcribit Cochlæus in actis Lutheri b, & Surius c. Caluinus fictè mortuum, reuera mortuum fecit, vt ſcriptū reliquit Hieronymus Bolſecus in eius vita d, & Lindanus in Dubitantio e, Bartholomeus Fatus f, & Surius g. Vt in genere de Hæreticis loquitur Tertullianus h. Simile accidit cuidam Miniſtro in Poloniæ, & Hungariæ finibus anno 1558. vt teſtatur Fœlicianus Ninguarda i, Lindanus in Dubitantio k, Alanus Copus l, & Franciſcus Turrianus m. Hos, & his ſimiles (quos poſtea deprehendi coniectos à Tilmanno Brendebachio in ſeptimum librum collationum ſacrarum) comparare poſſumus cum Prophetis Baal, qui per iſtius inuocationem ignem de cęlo deducere voluerunt, nec tamen potuerunt, quod verus Propheta verum Deum inuocans Elias fecit n. Meminit Auguſtinus o Hæreticorum, qui quod miracula ſua venditarent, Mirabilarij appellabantur.

Nouatianus quomodo miraculum fecerit, ſi verum eſt.

p lib. 7. hiſt. c. 17.

q lib. 7. hiſt. c. 24.

r lib. 6. ep. 10. 31.

Quod ſi de Paulo Nouatiano vera eſt hiſtoria, quam Socrates eius hæreſi infectus narrat p, atque Sozomenus q, quem Gregorius r aſſerit in Eccleſia non recipi propter multa mendacia, dicendum eſt, non feciſſe miraculum in confirmationem ſui erroris, cui Deus teſtimonium non præbet, ſed ad detegendam Iudæi impoſturam, qui cùm ſemel ab Attico Epiſcopo Cōſtantinopolitano baptizatus, denuo baptizari vellet, vt quæſtum faceret, fontis baptiſmalis aqua euanuit.

ſ [illegible]

t lib. 83. q. q. 79. lib. de [illegible] Tract. 13. in Ioan.

u Mat. 7. 22.

x Mat. 24. 24.

y 2. Theſſ. 2. 9.

In eodem ſenſu intelligere debemus, quæ vt à Simoniacis nonnullis facta miracula Petrus Damianus commemorat ſ. Poſſent ſane vera etiam miracula patrari ab impiis, vt Auguſtin⁹ docet t, & in Matthæum Hieronymus, Chryſoſtomus, Euthymius, Theophylactus, imo & Chriſtus admonet in Euangelio u, & de Pſeudochriſtis, & Pſeudoprophetis x, & Paulus y de Antichriſto: non tamen, vt dixi, ad comprobandum aliquem errorem.

Hæretici non poſſunt ſubterfugere, cum ab eis miracula exigimus.

z in Præfat. Inſtitut.

Neque vero eſt quod Caluinus z, aliiue Hæretici ſubterfugiant, cum ab iis miracula exigimus, doctrinam quam proferunt, antiquam eſſe: eſt n. omnino neoterica, & longe diuerſa ab ea, quæ traditur ab ordinatis Eccleſiæ paſtoribus: aut ſe à Deo miſſos eſſe; huic n. obiectioni occurrit Innocentius III. vt vidimus: aut nec Ioannem Baptiſtam ſignum vllum feciſſe a: multa enim in eo, ac magna facta ſunt b: & non proponebat doctrinam nouam, eumq; omnes reuerebantur vt Sanctum c, & tantum non vt Meſſiam d: neque auſi ſunt Baptiſmum eius improbare e.

Ioannes Baptiſta nulla ſigna fecit.

a Ioan. 10. 41.

b Luc. 1.

c Ioſe. 18. Antiq. c. 10.

d Ioan. 1. 19. & 24.

e Matt. 21. 25. & ſeq.

f lib. de vtil. creden. c. 17. & lib. cont. ep. Fundam. c. 4.

g 1. de Trinit. c. 2.

Teneant ergo nos cum Auguſtino f in Eccleſia vincula miraculorum, & audacter Deo dicamus cum Richardo de S. Victore g, vt alias quoq; monui: *Si error eſt quod credimus, à te decepti ſumus; iſta enim in nobis iis ſignis & prodigiis confirmata ſunt, quæ nonniſi à te fieri potuerunt.*

h Deut. 2. 25.

Et metus magnus erat in vniuerſis.] Iam dixi deſiderari hæc in codicibus Græcis: reponunt tamen quidam ad marginem nō ſolum duas dictiones ἐν Ἱερουσαλήμ: ſed etiam iſtas, φόβος τε ἦν μέγας ἐπὶ πάντας αὐτούς. Accipiunt aliqui timorem prius dictum de recipientibus Chriſti fidem; hunc vero metum de reliquis. Deus Hebræis terram ingreſſuris produſſam pollicitus eſt h, fore, *vt vel ad nomen eorum habitatores ipſius contremiſcerent, ac dolerent in morem parturientium.* Nihil nunc mirū, ſi pro horrore corripiuntur, ſeu fideles noui, ſeu etiam infideles.

Verſus 44.] Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia.

ERANT *pariter.*] Syrus [illegible] *hauu achchada, id eſt, erant vna, ſeu ſimul*, quod alias reddidit, *vna, commorabantur.* Caietanus extendit ad coniunctionem animorum, & conuerſationis, non tantum loci. Emmanuel Sà de loco eodem ita intelligit, vt nunc moris eſt Religioſis eundem inhabitare. Difficile id mihi perſuadeo, niſi forte interdiu intelligamus, fere quotidie conueniſſe: in tanta enim multitudine veriſimile eſt fuiſſe coniugatos, & patresfamilias, & domeſticis, publicisq; negotiis implicitos.

i Philem. 7.

Participatio in idipſum typus cœleſtis Ieruſalem.

Typus eſt hic quidam cœleſtis Ieruſalem cuius *participatio* i *eſt in idipſum*, ἐπὶ τὸ αὐτό. Deſiderantes *autem à cætu Sanctorum, & ab Eccleſiæ corpore ſe ſeparantes*, inquit Hilarius *a*, *participationem huius ſacræ ciuitatis non habent*. Et in Pſalmo *b*: *Ecce quam bonum, & quam iucundum, habitare fratres in vnum*, Græcè idem eſt, ἐπὶ τὸ αὐτό, quod de communitate, quæ paulo poſt hic ponitur, exponit Clemens *c*, Baſilius *d*, & Auguſtinus *e*. Verum de iſta tanta concordia plura in capite quarto *f*.

a in Pſa. 121.
b Pſalm. 132. 1.
c epiſt. 5.
d in c. 19. Aſcet. conſt.
e in Pſa. 132. & Ser. 52.
f verſ. 32.
g eod. verſ.

Et habebant omnia communia.] Hoc idem repetitur in capite quarto *g*. *Videntes ſpiritualia dona omnibus communia, voluerunt & temporalia communicare*, inquit Chryſoſtomus: *tunc vigebat calor fidei, atque imitatio Dei nullum arcebat à beneficiis ſuis*, inquit Cyprianus *h*, qui etiam deplorat *i* marcorem fidei ſui temporis, qui nec decimas darent, ac emerent potius, quam venderent.

h Serm. de ope. & eleemoſy.
i lib. de vnita. Eccleſiæ.
Cur Chriſtianis initio omnia eſſent communia.
k epiſt. 8.

Tribuit Hieronymus *k* hanc tam inſignem charitatem calenti adhuc Chriſti cruori, & abiectionem pretiorum ad pedes Apoſtolorum, argumentum fuiſſe, pecunias eſſe calcandas: de qua re in capite quarto.

Videtur hinc manaſſe Religioſus Ordo, qui ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, id eſt, à communitate, κοινοβιτικοί, id eſt, *Cœnobitici* dicuntur tametſi hoc loco nulla eſt expreſſa mentio de voto paupertatis, vt obſeruat Caietanus, qui ex eo quod prius dictum eſt, eos fuiſſe perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum, colligit huiuſmodi communem viuendi rationem profectam ex Chriſti inſtitutione. Perſequitur Chryſoſtomus *l* diuitiarum impedimenta, & commoda communitatis, ex qua tantum charitatis, & concordiæ vinculum, ac philtrum conſiſtat, & per quam amputentur duo illa omnium rixarum, litium, ac bellorum ſeminaria (Meum, & Tuum:) dicit præterea *m*, hac ratione centuplũ etiam in hoc tempore acquiri ab Apoſtolis.

Ordo Cœnobitarum vnde initium ſumpſerit.
l hom. 9. & 12. in Act. & hom. in illud Pauli, Oportet hæreſes eſſe 1. Cor. 11. 19. & hom. 33. in Geneſ.
m hom. 59. ad populum Antioch.
Monaſticæ vitæ principium.

Baſilius *n* multis locis, atque Auguſtinus *o* hinc eruunt prima fundamenta monaſtici inſtituti, negantes aliter cõcordiam inter monachos recte conſeruari poſſe. Hieronymus *p* quoque, & Caſſianus *q* agnoſcunt in iſtis actibus illud vitæ genus, idem porro Auguſtinus *r* notat, nullas Eccleſias Gentium hoc feciſſe, quia non venerabãtur vnum æternum Deum. Tametſi alibi *ſ* monet, ne efferatur quis, cum veteres Romani parſimoniæ adeo ſtudioſi fuerint. Rurſus *t* obſeruat ex Gentilibus Chriſtianos tanquam rudiores, priuſq; idololatras non adeo faciles fuiſſe ad ſe abdicandum rebus ſuis: item *u* dum Chriſtus viueret ac prædicaret, & vnum diuitem ab ipſo inuitatum vt ſua daret pauperibus, abiiſſe triſtem: nunc, miſſo Spiritu ſancto, tam multos tam libenter id feciſſe.

n Reg. 19. in fuſ. & 32. vbi de mon. & tuo. & 34. in breu. vero 85. 99. 131. 135. 148 187. 252. & ſer. 1. de inſt. monach. & proœm. ad lib. de morib. & cap. 34. Aſcet. conſt.
o epiſt. 109. & ſer. 2. de Tem. & in Pſ. 132.
p epiſt. 8. & de viris illuſt. in Marco.
q lib. 2. de Inſtit. c. 5. & coll. 18. cap. 5.
r 3. de Doct. Chriſt. c. 6.

Plato quidem perfectam Reipublicæ formam deſcribens, huiuſmodi omnium rerum communitatem induxit: ſed ea nec poſſibilis erat, nec penitus honeſta, ſi de vxoribus præſertim, & liberis etiam ageretur: de qua re Ariſtoteles in Politicis *x*. Quo nomine ſuſpecta nõnullis eſt inter alias Clementis Romani epiſtola quinta, in qua Platonis quoq; facta mentione generalem illam communitatem in ipſa natura fundatam, atq; ex iniquitate ſublatam, valde cõmendat. Sed Turrianus noſter in opere pro epiſtolis Põtificum *y*, quod ibi de coniugibus habetur, negat eſſe Clementis, ſed cuiuſpiam patroni libidinis, inſtituti in Republica Platonis, aut alicuius Nicolaitæ, vt Maſæus Cameracenus dixit in Chronico *z* exclamans, ac indignans id Clementi tribui: imo nec in vetuſto exemplari Bibliothecæ Vaticanæ reperiri: deniq; dixiſſe aliarum rerum communem vſum neceſſarium videri non ſimpliciter, ſed his qui irreprehenſibiliter militare Deo cupiant, & vitam Apoſtolorum, eorumque Diſcipulorum imitari velint.

Platonis reip. forma damnatur.
ſ 5. de Ciu. c. 18.
t de conſen. euang. cap. 23.
u in Pſa. 94. lege etiam in Pſa. 85.
x lib. 2. Polit.
Clementis epi. 5. ab illa labe quæ illi eſt aſperſa, purgatur.
y lib. 5. cap. 2.
z lib. 9.

Egimus in Scholis noſtris Theologicis *a* de dominio, & proprietate, oſtendentes quomodo peccati originalis effectus ſit, nec tamen ad ſalutem omnium rerum abdicatio requiratur; quod Hæretici quidam nomine Apoſtolici ſenſerunt, Epiphanio *b*, & Auguſtino *c* teſte, qui etiam de Pelagianis idem tradit *d*, & Hilarius ad illum ſcribens idem refert de nonnullis Chriſtianis apud Syracuſas *e*, hodieque in hac hæreſi ſunt Anabaptiſtæ.

a in 2. 2.
Dominium poſt origina[le] peccatum inductum eſt licitum.
b Hæreſ. 61.
c Hæreſ. 40. Tom. 6. & lib. de gratia Chr. c. 11. & epiſt. 106.
d epiſt. 89. & 106.
e epiſt. 89.

Nazianzenus *f* meminit legis à Iuliano Apoſtata latæ, ne Chriſtianis liceret ſe in iudicio defendere, quamuis bonis ſpoliarentur: cogendos enim eſſe obſeruare Euangelium, quo præciperentur nihil poſſidere.

Iulianus Apoſtata legem tulit, vt Chriſtianis in iudicio ſe defendere non liceret.
f orat. 1. cont. Iulian.

In Martyrologio Romano *g* Iulittæ martyris Cæſarienſis in Cappadocia, de qua etiam Baſilius egregium encomium ſcripſit, perhonorifica mẽtio eſt, illudq; de ea narratur, quod cum bona ſua a quodam potente ſibi erepta in iudicio repeteret, ille vero exciperet, vt Chriſtianam non debere audiri: & à iudice illi propoſitũ eſſet, vt ſi audiri vellet, idolis offerret, illa, cum id conſtanter recuſaret, in ignem iniecta, ſed illæſa, ſpiritum Deo reddidit. Lege Caſtro contra Hæreſes *h*, Bellarminum in Controuerſiis *i*, Molinam tomo 1. de Iuſtit. & iure *k*. Driedonem de libert. Chriſtiana *l*.

Iulittæ martyris egregium factum.
g 30. Iulii.
h verb. Apoſtolici Hæreſ. 2.
i Tom. 1. Con. lib. 3 c. 8. & 9.
k tract. 2. diſp. 19.

Scio quod Platonem (de quo Ælianus narrat *m*, noluiſſe Arcadib. ac Thebanis leges dare, quia rerum inter ſe communionem reſpuebant) Marſilius Ficinus *n*, & Chriſtophorus *o* Iauellus in partem meliorem interpretãtur, vt nempe ſit locutus de lege charitatis, & amicitiæ, atque de vſu honeſto in obſequiis, & muneribus vxorum, ac liberorum. S. Thomas *p* vero præciſe negat ſenſiſſe Platonem de communitate vxorum.

Platonem qui excuſent.
l cap. 3.
m 1. hiſt. var. cap. 42.
n in arg. dial. 5. de leg.
o in epitome dial. Plato.
p 4. de Regimine Principum cap. 4.

Viguit aliquãdiu primorum horum Diſcipulorum communitas, de qua ſub nomine Eſſenorum, vel Eſſæorum, ſcribit Philo *q* (quem Photius *r* Chriſtianum factum affirmat, poſtea ob iram, & triſtitiam defeciſſe) Ioſephus *ſ*, & Plinius *t*. Lege quæ Turrianus *u* ſcribit de Canonicis Regularibus, quos exiſtimat ex Cœnonicis, vocatos poſtea Canonicos: de his iuſtum opus edidit Ioannes Molanus. Omnino hoc maximũ argumentum eſt pro veritate fidei, potiſſimum in Iudæis conuerſis, qui adeo erant dediti externis bonis: & Antonium ad ſuorum perfectam abdicationem hoc exemplo valde permotum teſtatur Athanaſius *x*.

Eſſæi ſeu Eſſeni communitatem rerum omnium ſeruabant.
q lib. de ſupplicibus.
r in Bibl.
ſ 2. de bel. Iudaico.
u lib. 1. pro ep. Pontif. c. 6.
x in vita.

Tritum quidem eſt prouerbium, Πάντα φίλων κοινά: *Omnia amicorum communia*, quod primo loco explicat Auctor Chiliadum, & Pythagoras primus eius inuentor celebratur, vel Socrates, atque huiuſmodi etiam vitæ communis inter ſuos diſcipulos inſtitutor, *tanquã illud*, inquit Gellius *y*, *fuerit antiquum conſortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur* Κοινόβιον. Seneca *z* hũc explicat diligenter locum, & inde colligebat Diogenes ſapientem virum diuitem eſſe; quia deorũ ſunt omnia, ſapiens autem illorum amicus, quod ipſum alij de Socrate referunt.

Amicorum omnia communia vbi maxime celebratum.
y lib. 1. cap. 9.
z 7. de bene. cap. 4. & 12.

At Chriſtiana charitas tranſilit fines humanæ naturæ, ſeſeque dilatat & porrigit etiam ad exteros abſq; diſcrimine omnib. hominibus bene-

Chriſtian Charitas nes hom natura t lit.

faciens,

faciens, hocque arctiſſimo vinculo etiam alienę religionis homines attrahit, quod accidit Pacomio, & aliis. Quod etiam vt à noſtra religione homines ad ſuam ſuperſtitionem Iulianus Apoſtata abſtraheret, eſt æmulatus, vel potius ementitus a. Martialis b argute ac lepide iocatur in quendam Candidum identidem prouerbium illud in ore habentem, cum nil impertiretur amicis:

a Nazian. ora. 1. in Iulian.
b lib. 2. Epig.

Candide Κοινὰ φίλων *ſunt hæc tua candide πάντα,*
Quæ tu magniloquus nocte dieque ſonas.

Sic vero tandem concludit Epigramma:

Ex opibus tantis veteri, fidoq́; ſodali,
Das nihil, & dicis Candide, Κοινὰ φίλων.

Scitiſſime dixit neſcio quis *diuiti pauperem amicũ eſſe non poſſe, quia ſi amicus foret, pauper non eſſet.* Athenienſes Plutarchus c prodidit in execrationē fraternę diſcordiæ inter Mineruam, Neptunumque, de menſe Boëdromione diem vnũ exemiſſe.

c 9. Sym. q. 6.

Verſus 45.] Poſſeſſiones & ſubſtantias vendebant, & diuidebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

POSSESSIONES *& ſubſtantias vendebant.*] *Non dicitur*, inquit Caietanus, *quòd vendiderint domos, in quibus habitabant*, ſed inter omnia eis communia etiam domus intelligendæ ſunt communes. Gloſſa interlin. & Lyranus, & Hugo, exponunt agros ſeu vineas, & pecora: Carthuſianus bona immobilia, & mobilia. Obſtat Caietano, quod capite quarto d, vbi eadem ſententia repetitur, dicitur: *Quotquot poſſeſſores agrorum aut domorum erant vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebant.*

d verſ. 34.

Poſſeſſiones.] Syriace legitur כנינא *cheniana, poſſeſſio, & ſubſtantia*, Græce κτήματα, *bona acquiſita*, quod ſane nomen, præſertim cum ſine reſtrictione ponitur, latius accipiendum eſt, quam Latinum *poſſeſſio*, cum nonnunquam noſter Interpres vel pecora, vel armenta, ſeu iumenta, explicationis gratia, illud vertere cogatur, quod ita debeat intelligi ex antecedentibus, aut conſequentibus e. Eſt quidem vox Latina *poſſeſſio* primum dicta de agris & fundis, vt ait Feſtus, quaſi à pedum ſeſſione, vel poſitione: vel quod quis potis ſit ſedem ibi collocare: poſtea tamen de quibuſcunque bonis mobilibus vſurpatum eſt. In hac ſignificatione extat nomen poſſeſſionis etiam apud Ciceronem f, & alios. Interpres noſter in capite quinto g idem nomen Græcum expoſuit per poſſeſſionem.

e vt Exod. 17. 3. & Num. 20. 19.
f pro Quintio.
g verſ. 1.

Subſtantias.] ὑπάρξεις. Vtrumque tam Grecũ, quam Latinum vocabulum in vſu eſt apud bonos vtriuſq; linguæ Auctores. Dicuntur autem facultates ſubſtantia, vel ſubſtãtiæ, numero multitudinis, quoniam ſunt ceu materia firma ac ſolida, atque robur hominis. Vnde Sapiens ait h: *Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* Propterea qui pauper eſt, dicitur *exinanitus, exhauſtus, euacuatus* i.

Subſtantiæ nomen eſt vſitatum pro diuitiis.
h Prou. 18. 11.
i Eccl. 13. 8. & ſeq. Pſal. 2. 7.
k cap. 15. 12.

Apud Lucam in Euangelio k cum filius adoleſcentior petit à patre portionem *ſubſtantiæ*, Græca vox eſt οὐσίας, cuius videlicet vis eadem eſt atque ὑπάρξεων, ad ſignificandum facultates apud peritos Græci ſermonis, qui eadem ſignificatione dicere ſolent ταῦτα, καὶ τὰ ὑπάρχοντα, ac ſæpius quidem pro bonis mobilibus, peculio, &c.

οὐσία καὶ ὕπαρξις Græce idem ſunt.

Vendebant.] Afferebant etiam videlicet, vt capite quarto l habetur, pretia ad Apoſtolos, perfecte ſe abdicantes.

l verſ. 35. 36.
m cont. Vigil.

A Vigilantij error fuit notatus à Hieronymo m, ſatius eſſe bona ſua retinere, ac paulatim ex eis pauperes iuuare, quam ſimul illas erogare: quem quoq; errorem coarguit Auctor libri de Eccleſiaſticis dogmatibus n: nam Chriſtus adoleſcenti conſilium dedit, vt, *ſi vellet perfectus eſſe, venderet omnia quæ habebat, & daret pauperibus* o. Idem docet Auguſtinus p, præferens eos, qui omni dimiſſa ſubſtantia expeditiores Chriſtum ſunt ſecuti, iis, qui de ſua ſubſtantia Chriſto, ac Diſcipulis miniſtrabant. Idem Ambroſius q, Diadochus r, Caſſianus ſ, Gregorius t: Hieronymus u rurſum ſæpe id inculcat, & amicos hortatur, vt ad rem B longe perfectiorem, & illam Hilarionis præclaram recitat ſententiam x: *Nemo melius erogat, quam qui ſibi nihil reſeruat.* Eandem ſententiam factumque meminit alios eſſe imitatos. Lege Platum y de bono ſtatus Religioſi, & Bellarminum in Controuerſiis z.

Error Vigilantii qualis.
Error ille redarguitur.
n c. 71.
o Matt. 19. 21.
p lib. de bo. conu. c. 21.
q 1. Off. c. 30.
r lib. de Spir. perf. c. 65. & 66.
ſ collat. 21. c. 33.
t 30. Mor. c. 17.
u epiſt. 26. 28. 34.
x in vita.
y li. 3. c. 20.
z Tom. 3. lib. 2. de Monach. c. 21. & 45.

Singularis Dei prouidentia fuit, vt propter mox futuram perſecutionem diſpergendis ſuppeteret vtcumq; ex diſtractis poſſeſſionibus, & ſubſtantiis, vnde viuerent, atq; facilius ipſarum perſonarum damnum ferrent, iam abſtracti ab externis bonis.

Prouidentia Dei in diſtributione bonorum Chriſtianorum apparuit.

Optabile quidem eſſet iam Eccleſiaſticos viros à procuratione bonorum externorũ vacuos C eſſe: ſed frigeſcente charitate laicorum, atq; vt ſuam Eccleſia dignitatem tueatur, & aliis quoque benigne faciat, expedit, vt bona ſtabilia habeat, nec ea, vt primi illi Diſcipuli, diuendat, quemadmodum egregie ratiocinatur Chryſoſtomus a, deplorans tamen miſeram neceſſitatẽ Prælatorum Eccleſiæ, tractandi res, ac negotia ſecularia more procuratorum, diſpenſatorum, cauponum, publicanorum, quæſtorum, villicorum. Non negat Chryſoſtomus licuiſſe tunc habere poſſeſſiones, & bona immobilia, ſed meliꝰ pro eo tempore fuiſſe ea non habere. Quinetiam Hieronymus b à Iudæis tunc ſubſtantias, poſſeſſioneſq; credentium publicatas ſignificat, vide- D licet, vt exiſtimo, quia ipſi credentes publicationem præueniebant, & ex perſecutione publicationis periculum.

Eccleſiaſtici inopes eſſe non debent.
a hom. 86. in Matth.
b in c. 1. Amos.

Nam quod Eccleſia priſcis valde temporibus illa habuerit, patet ex epiſtola Pij I. ſecunda, & ex alia Vrbani I. ex edictis quoq; Imperatorum, quibus ablata reddi mandarunt, teſte Euſebio c, & ex plurimis aliis argumentis, quæ colligit Bellarminus d.

Eccleſia ab antiquis temporibus diues fuit.
c 10. Hiſt. c. 5.
d Tom. 2. li. 1. de Cler. c. 26.
e epiſt. 61.

Hieronymus e refert Prætextatum Proconſulem Orientis, & poſtea Vrbis præfectum, variiſque Magiſtratibus auctum, dicere per iocum Damaſo ſolitum, *Facite me Romanæ Vrbis Epiſcopum, & ero protinus Chriſtianus.* Ammianus ſ exprobrat quoq; opulentiam tantam, vt propterea Dama- E ſus & Vrſicinus omni contentione laterum iurgati ſint pro Romano Epiſcopatu.

f lib. 27.

In Decreto g ex Melchiade Papa (ſi tamen is eſt auctor Canonis) habetur, *quod futuram Eccleſiam in Gentibus Apoſtoli prauidebant, idcirco prædia in Iudæa minime ſunt adepti, ſed pretia tantummodo ad fouendos egentes. At vero cum inter turbines & aduerſa mundi ſuccreſceret Eccleſia, eo vſq; peruenit, vt non ſolum Gentes, ſed etiam Romani Principes, qui pene totius mundi monarchiam tenebant, ad fidem Chriſti & ſacramenta Baptiſmi concurrerent; vnde factum eſt, vt fabricare Eccleſias, & prædia habere ipſi licuerit.*

g 12. q. 1. c. futuram.
Cur Apoſtoli in Iudæa prædia vendiderint.

Decet præterea Eccleſiaſticos potiri facultatibus corporalibus, vt oſtendatur, Chriſtum, cui

Cur conueniat perſonas Eccleſiaſticas eſſe diuites, & habere temporale dominium.

A dominum, etiam rerum temporalium, contra Manichæos, neq; improbari à lege Euangelica, vel excludi diuites, & potentes: & vt ſeculares diſcant ab illis benignitatem, & liberalitatē erga ſubditos, & rectum vſum diuitiarum: vt è contrario ex abuſu etiam in Eccleſiaſticis diſcant alij abdicare ſe omni dominio, & Chriſti paupertatem ſequi: vt tandem conſulatur imbecillitati eorum, qui non ſunt capaces dictæ abdicationis.

Teneanturne Clerici ſi male inſumant bona eccleſiaſtica, ad reſtitutionem, dubitatur.

An Clerici domini ſint bonorum Eccleſiaſticorum, ita vt ſi male inſumant, reſtituere teneantur, diſputauimus in Secunda Secundæ. In re dubia quiſq; ſibi maxime conſulat, memor Concilium Tridentinum *a* ſeuere interdicere, B *ne ex reditibus Eccleſiæ ſtudeat quis conſanguineos, & familiares augere. cum,* inquit *Apoſtolorum Canones prohibeant, ne res Eccleſiaſticas, quæ Dei ſunt, conſanguineis donent.* Iubet præterea ibidem, *vt menſa, & victus ſit frugalis, & ſupellex modeſta.*

a *ſeſſ. 25. c. 1. de Reformat.*

Et diuidebant illa omnibus, prout cuiq; opus erat.] Sic in capite quarto *b*, *Diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat.* Vnde fiebat, quod ibidem paulo ante dicitur *c*: *Neque quiſquam egens erat inter illos.* Videtur vero diuiſio illa facta primum per Apoſtolos, ad quorum pedes ponebant vēditores pretia, vt colligitur ex capite ſexto *d*, vbi conqueſti ſunt Apoſtoli, *quod compellerentur derelinquere verbum Dei, vt miniſtrarent menſis.*

b *verſ. 35.*

c *verſ. 34.*

d *verſ. 2.*

Prælati religioſorum eorum neceſſitatibus debent prouidere.

C Hinc porro Baſilius *e* infert, *Prælatorum religioſis curam eſſe vnicuiq; proſpicere de victu, veſtitu, aliiſque neceſſariis pro cuiuſq; neceſſitate: & vt ij f, quibus cura mandata eſt diſtribuendi res neceſſarias ad fratrum vſum, faciles ſe ad omnes, & clementes præbeant, neque ſuſpicionem alicui aliquam commoueant maioris alicuius erga aliquos beneuolentiæ, inclinationiſve animi propenſioris g.* Vtitur etiam exemplo membrorum corporis, *in qua alimentum pro cuiuſque qualitate, & quantitate diffunditur, & hominum ſtatura corporis differentium; ac proinde longioribus ac breuioribus veſtimentis egentium, & bene, maleve valentium: quibus delicatiores cibi, aut medicina conceduntur, vel non conceduntur.* D Eadem eſt B. Auguſtini doctrina in Regula Monacharum *h*. Bernardus valde expendit illud, *Prout cuique opus erat* i, *Non quod puériliter quis,* inquit, *geſtire poterat, nil ibi otioſum erat, ac multo minus ſuperbum: quod opus erat, hoc eſt, quantum ad indumenta, quod & nuditatem tegeret, & frigus repelleret.*

e *Reg. 19. in fuſi.*
f *Reg. 34. ex fuſi. & 35. ex breu. & 131. & 137. & 148. & 157. & 252.*
g *Serm. 2. de inſti. Monach.*

h *epi. 109.*

i *Apol. ad Guil. Abb. longe poſt medium*

Verſ. 46.] Quotidie quoque perſeuerantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, ſumebant cibum cum exultatione, & ſimplicitate cordis.

E QVOTIDIE *quoque perſeuerantes vnanimiter in templo.*] Frequentabant templum fideles illi primitiui: tum ad orandum, tum ad prædicandum, vt ait Lyranus. Templum intelligi hic pōt pro porticu Salomonis, de qua capite 5. *k* & pro parte alia etiam, vbi orationi vacabatur. Locus templi orationi commodior eſt, & habendo ſermoni de rebus diuinis, & miniſtrandis Sacramētis, faciendoq; ſacrificio, de qua re inter cæteros accurate Bellarminus *l*, & Ioannes Stephanus Durantus *m*, & Stapletonus *n*, & nos etiam in Notationibus ad Euangelium Dominicæ primę Quadrageſimæ, & Serm. de Dedicatione Saluatoris, & in Euangelium de Samaritana *o*, & inferius c. VII. *p*

Templum quid hic ſit.
k *verſ. 12.*
Templum locus orationi & prædicationi faciendæ commodiſſimus.
l *Tom. 1. lib. 3. de Eccl. triump.*
m *de Rit. Eccl. cap. 1. & ſeq.*
n *in Prompt. Cath. in Domin. 9. poſt.* [illegible]
o *Ioan. 4.*
p *verſ. 1.*

A Præſenti inſtituto ſatis videtur, quod primi Diſcipuli ſuo exemplo religioſum templi vſum approbarunt, ſicut & capite ſequenti *q*, vbi exprimitur religionis cauſa, cum ad illud Petrus & Ioannes orationis cauſa aſcendiſſe, deſignato ad orationem tempore hora nona, narrantur, quod & Chriſtus quoque fecerat, & docuerat *r*, *aſcendentes etiam Ieroſolymam, & ibi dies aliquot commorans, & templum frequentans, non ſine publica oratione ad feſtum Encæniorum ſ*, vt argumentantur Auguſtinus contra Adimantum Manichæum *t*, & libris de doctrina Chriſtiana *u*.

Templi ſacer vſus à Chriſto & Apoſtolis approbatus.
q *verſ. 1.*

r *Matt. 21. 12.*

ſ *Ioan. 10. 22. 23.*
t *cap. 10.*
u *lib. 3. cap. 6.*

Templum pro ſacra æde raro à veteribus vſurpatum.

B Id vnum de nomine monendum reſtat, templum pro ædibus ſacris Chriſtianorum, ab antiquioribus raro vſurpari, quemadmodum & vocem Sacerdotis, non quod à principio Chriſtianæ religionis non fuerint ſacræ ædes, quæ σεμνεῖα etiam à Philone *x* dicta ſunt, ſed ob recentem memoriam Sacerdotij, templique tum Hebræorum, tum Gentilium, quæ ſine mactatione victimæ nec erant, nec intelligebantur: etſi nō neſcio interdum reperiri vtrumque apud Hilarium *y*, Ambroſium *z*, Auguſtinum *a*, Hieronymum *b*, (qui alias *c* illud quod dixi, admonuerat) necnon apud Tertullianum *d*, Optatum *e*, Minutium *f*, & ex Gentilibus apud Vopiſcum *g* quemadmodum & nomen τοῦ ἱεροῦ apud Euſebium *h*, C Baſiliū *i*, Nyſſenum *k*, & alios Græcos auctores.

x *lib. de vita ſupp.*

y *in Pſal. 126.* z *2. offic. c. 21. & 28.*
a *8. de ciu. ca. vlt. & ep. 49. & 255 de Temp.*
b *in ca. 7 Iere.*
c *ep. ad Ripa.*
d *lib. de idol. c. 7. & c. 11. & de exhor. caſt. cap. 2.*

Sed quia idem nomen templi importat etiam, vt inter Eccleſiaſtica, & Chriſtiana admiſſum eſt, quendam reſpectum ad ſacrificium, id vero vni Deo offertur, non ſolet ab antiquioribus dici de loco, qui Martyri, aliive Sancto dicatur, aut ſi ab aliquo dicitur, vt ab iis, qui modo citati ſunt, exponendus is eſt materialiter loqui de ipſo loco, qui ſit ædificatus ad ornandam memoriam Sancti, non vero ad ſacrificium illi offerendum.

Templa vni Deo non martyribus ſacra.
e *6. cont. Parm.*
f *in Octau.*
g *in Aurel.*
h *3. de vita Conſta. c. 29. 30. 63.*
i *in Pſa. 114.*
k *orat. in S. Theod.*

Similis quædam ratio eſt de altari, quod nomen ratione ſacrificij lapidi, ſuper quo fit ſacrificium, imponitur: propter reliquias autem in eodem incluſas appellatur tumulus, aut ſepul- D crum, ſiue monumentum. Hinc Damaſcenus *l*: *Templa,* inquit, *erigimus Deo in nomine, ſeu honore Sanctorum.* Et Auguſtinus *m*: *Nos Martyribus noſtris non templa, ſicut diis, ſed memorias, ſicut hominibus mortuis, quorum apud Deū viuunt ſpiritus, fabricamus.*

l *lib. 4. c. 16.*
Templa Deo ſacrantur in honore martyrum.
m *22. de ciuit. Dei c. 10.*

Frangentes circa domos panem.] Κλῶντές τε κατ' οἶκον τὸν ἄρτον. Vbi per domum Oecumenius intelligit templum, *in quo,* inquit, *cibus communis poſt Euchariſtiam ſumeretur.* Et de tali cibo dici colligunt nonnulli ex eo quod ſine articulo legimus ἄρτον. Eadem eſt de cibo iſto expoſitio Chryſoſtomi. Gloſſa interlinearis, & Hugo vtrumque panem ponunt, vel ſanctum, vel corporalem. Sed non cohærent ſibi, quod templum pro ora- E tionis loco ſancto accipiunt, domos pro loco communi ad victū. Caietanus, Carthuſianus, & Lyranus intelligunt de pane vſuali, & de loco extra templum. Gagneius omnino de Euchariſtia, necnon B. Antoninus *n*, qui ait eſſe communem opinionem. Conſentit quoq; Cardinalis Baronius *o*. Fauet quoq; Syrus interpres ſic vertens, ובביתא קצין הוו פרסיתא *vbbebaietha katſin haueu periſetha*, id eſt, *& domi frangentes erant micham benedictā*, i. ſacram ſynaxim, inquit Bodertanus in Lexico Syrochaldaico, & Biblia Regia quæ ſic legunt: *Et domi frangebant micam benedictam.*

n *3 p. hiſt. tit. 6. cap. 2. § 1.*
o *Tom. 1. Anno*

In hoc ſenſu vocatur aliquando Miſſa priuata, quæ fit nimirum in loco priuato, licet alia in ſignificatione etiam dicitur, in qua ſolus cele-

Miſſa priuata quæ ſit.

brans

A brans communicat, aut quæ priuatim celebratur in profeſtis diebus ſine publico populi concurſu, aut quæ offertur ſimpliciter vel pro priuata neceſſitate, vel pro defunctis.

Quis ſit cibus, de quo hoc loco.
a verſ. 42.

Exiſtimo de Euchariſtia non eſſe ſermonem, quoniam ſuperius paulo ante de illa ſermo habitus eſt *a*, ſed vel de victu, qui diſtribuebatur ſingulis, prout cuiq; opus erat, vel de conuiuio, quod *ἀγάπην* appellabant, & ſumpta Euchariſtia celebrari ſolebat, & *Dominica cœna* à Paulo vocatur *b*, quam diuites Chriſtiani, Chriſti imitatione, pauperibus exhibere ſolebant: Chriſtus enim antequam corpus, & ſanguinem Diſcipulis daret, vltimam cum illis cœnam egit: & de ea B cœna loquitur Apoſtolis, in qua aliqui inebriabantur, aliqui eſuriebant. Sacramentorum vero perceptione quis credat quemquam inebriari ſolitum? item de illa, quam ſibi pauperes parare non poterant: Euchariſtia autem nemo non poterat, ad quam panis buccella, & minimo vini hauſtu opus tantum erat. Ita ſentit Chryſoſtomus, aliique Græci in Commentariis; & idem ille alio loco *c* cum dixiſſet conſuetudinem celebrandæ agapes, ex hoc quod hic narratur manaſſe, notat à Corinthiis deprauatam corrigi, ac renouari à Paulo. Cyprianus quoque, ac Bernardus in ſermonibus de Cœna Domini C concordant.

b 1. Cor. 11. 20. *ἀγαπὴ, ſeu cœna Dominica quæ fuerit.*
c hom. 27. id.
Oportet hæreſes eſſe. 1. Cor. 11. 19.

Memini legere apud neſcio quem, ſolemne fuiſſe Gentilibus etiam à ſacrificio epulum *d*: cõſtatq; Iudæis præceptum eſſe per ſeptem dies in feſto Paſchæ, hebdomadarum, & Scenopegiæ *e*, facere ſacrum quoddam epulum. Hæc eſt, quam Agapen priſci Patres, Clemens Alexandrinus *f*, Tertullianus *g* præſertim vocant, & Decretum *h* ex Gregorio, & Concilium Gangrenſe *i*, & Laodicenſe *k*.

d *Auct. antiq. conu. & alii.*
e Deut. 16. 8.
f 2. *Pædag. c. 1.*
g *in Apolo. c. 39. & alibi.*
h 1. *conſecra. diſt.* 44.
i c. 11.
k c. 27.

Hinc vulgaris omnium gentium phraſis apud Chriſtianos, opinor, fluxit, vt qui quempiam ad conuiuandum inuitat, inuitare dicatur ad faciẽdam charitatem. Iudas Apoſtolus *l* meminit huius ipſius vocis, qua & eius abutebantur ſignifi- D cato falſi quidam fratres. *Hi ſunt*, inquit, *ἐν ἀγάπαις ὑμῶν*, id eſt, *in charitatibus veſtris* (Interpres *in epulis ſuis*) *maculæ*: lege etiam Cyprianum *m*, Hieronymum *n*, Clementem Romanum *o*.

l *verſ.* 12.
m lib. 3. cap. 3.
n ad Euſtoch.
o 2. Conſt. c. 32.

Circa domos.] Syrus, ſicut dixi antea, legit, ובביתהא *vbbaitha*, quod eſt, *in ſua domo*, &, *intra ipſam domum*, textus Græcus, *κατ' οἶκον*, in numero ſingulari, vt propterea vnam ſingularem ac ſacram domum Oecumenius, ſicut notauimus, intellexerit. Si ita eſſet, eſſet vnde confirmaretur vſitata Germanis, & Italis loquendi formula, qua ſummum templum, ſeu cathedralem Eccleſiam abſolute domum vocant: de qua nonnihil attingit Ioannes Molanus *p*. In Scriptura *q*. & aliis E Auctoribus *r*, extat nomen domus Dei pro Eccleſia. Sed abſolute poſitam vocem domus in ea ſignificatione nuſquam reperi.

p lib. 3. de Can[illegible] c. 3.
q [illegible] in Pent. [illegible] Proph. [illegible]
r Ser. de [illegible]

Iuxta expoſitionem de domibus priuatis, quã probabiliorem diximus, idem valebit, *κατ' οἶκον*, atque *κατ' οἴκους*, hoc eſt, ſingularis pro numero plurali, ac ſi dicas vno verbo, domatim, vel domeſticatim.

Prælati qui ſubditis neceſſaria præbent, præuenire eos debent.

Laudabile eſt, vt is, qui curam diſtribuendi habet aliis neceſſaria, quam vim habet frangendi verbum, materno conſulat affectu his qui pro Deo, matrem, patrem, omnia reliquerunt, & eorum indigentias præueniat, non præueniatur ipſe, proſpiciat, non expectet, vt neceſſitatem pa- A tiens prior petat, quod aliquando animaduerti à Baſilio, Bernardo, & Fulgentio diligenter Præpoſitis commendatum, ne anxia ſubditorũ cura tacita ſit, ac iuſta illorum reprehenſio.

Panis pro quocunq; cibo, aqua pro omni potu ſumitur.
ſ Pſal. 36. 25.
t Iob 15. 23.
t 1. Reg. 2. 5.
u lib. 1. in Eſa. cap. 3.
x q. 161. in Exod.
y 23. Moral. c. 36.
z Gen. 3. 19.
a verſ. 18.
b cap. 16. 4. & ſeq.
c verſ. 24.

Panem] Perfrequens eſt, panem pro cibo quocumq; intelligere, & iuxta adiuncta modo pro opiparo, modo pro viliſſimo, vt cũ dicitur quis *quærere panem ſ*, vel *ſe locare pro panibus t*. Id notant Hieronymus *u*, & Auguſtinus *x*, & Gregorius *y*. Sicut & de aqua pro omni potu. Exempli cauſa in Geneſi *z* ait Deus: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo*, vbi tamen quoque dicit *a*: *Comedes herbas terræ*. In Exodo *b* promittit panes mox miſſurus B manna: 1. Reg. 14. *c* mel vocatur panis. Denique vox Hebræa, לחם *lechem*, pro qua ſæpius *panis* ponitur, vertitur etiam aliquando ab Interprete noſtro per *eſcas, cibaria, conuiuium, carnes*, vt obſeruatum eſt in Theſauro linguæ ſanctæ, & verbum לחם *lacham*, eſt incidere tam ore & dentibus quidlibet, ſeu veſci, quam gladio, ſiue pugnare. Denique hoc ſibi vult in oratione Dominica, *Panis quotidianus*, & quod eſt apud Lucam in Euangelio *d*: *Beatus qui manducabit panem in regno Dei*. Sed & panis cum aqua pro integro victu, & potu reperiuntur apud Eſaiam *e*, & in Exodo *f*, & in Hiſtoria Regum *g*. Denotat hæc phraſis parſimoniam, & frugalitatem. *Initium e-* C *num* (vel *principatus ἀρχὴ*) *vitæ hominis, aqua & panis*, inquit Sapiens *h*: putantque nonnulli vſum vini, & carnium ante Diluuium non fuiſſe: de qua re Interpretes Geneſis *i*, præſertim Pererius *k*. Ioannes Buteo lib. de Arca Noe, Soto de Iuſtitia & Iure *l*, Victoria Relectione de Temperantia, S. Thomas in Summa *m*, & in epiſtolam ad Romanos *n*.

d c. 14. 15.
e c. 3. 1. c. 33. 16.
f cap. 34. 28.
g 1. Reg. 17. 14. & lib. 4. 6. 22. 23.
h Eccl. 29. 28. c. 39. 31.
i in c. 1. & 3. & 6. 9. & 8. & 13. vbi Abulenſ. q. 272. & ſeq.
k lib. 4. Diſp. vlt. & lib. 14. diſp. 1. & 13.
l lib. 3. q. 1. a. 1.
m 1. p. q. 96. a. 1 & 1. 2. q. 102. a. 6. ad 2.
n cap. 14.
o lib. 4. Pharſal.
Contra ciborum intemperantiam & ingluuiem.

Non poſſum quin proferam Poetarum duorum grauem de noſtri ſeculi intemperantia querimoniam, alterius Ethnici, alterius vero Chriſtiani. Prior eſt Lucanus *o*:

——— ô prodiga rerum
Luxuries, nunquam paruo contenta paratis,
D *Et quæſitorum terra, pelagoque ciborum*
Ambitioſa fames, & lautæ gloria menſæ:
Diſcite quam paruo liceat producere vitam,
Non auro, myrrhaque bibunt, ſed gurgite puro
Vita redit, ſatis eſt populis fluuiuſque, Ceresque.

Poſterior eſt Boetius *p*:

p 2. de conſol. Philo. metro. 5.

Felix nimium prior ætas
Contenta fidelibus aruis,
Nec inerti perdita luxu,
Facili quæ ſera ſolebat
Ieiunia ſoluere glande:
Bacchica munera nec norat
Liquido confundere melle.
Vtinam modo noſtra redirent
E *In mores tempora priſcos.*

Chryſoſtomus hoc loco panis nomine deſignari putat ieiunium, & auſteram vitam: *Simul enim*, inquit, *accipiebant alimentum, non delicias.*

Sumebant cibum.] Bene Caietanus explicat non eſſe hanc circumlocutionem comeſtionis, ſed ſignificari quod ab alio accipiebant cibum ſibi datum, facta nempe diſtributione per ſingulas domos familiarum conuerſatum ad CHRISTVM.

Cum exultatione.] *Ἐν ἀγαλλιάσει*, *eximia lætitia*, quaſi extra ſaltando præ gaudio interno. Id Salmeron *q* ait eſſe proprium ratione vtentium, exponens exultationẽ Ioannis in vtero matris *r*.

q Tom. 3 Tract. 10.
r Luc. 1. 44.

De Ioannis in vtero matris geſticulatione.

A Quod de Ioanne concedam, hanc tamen ibi vim non habet verbum *ἐσκίρτησε*, ſignificat enim proprie ſaltũ animalium præ luxu, vt ſolent pulli equini, & vituli, & arietes ſaltare. Vnde ad fœtum, qui in vtero mouetur, Hippocrates *a*, Dioſcorides, & alii Græci medici tranſtulerunt, quod exultim dicere dicit Horatius loquendo de equa trima *b*. Denique *ἀγαλλίασις*, & *exultatio* geſticulationem magis ſonant, quam ipſum gaudium.

a lib. de natura fœtus.
b 3. Carm. Ode 11.

Cur hæc inter Chriſtianos poſt cibum exultatio ſit facta.

Cauſa tanti gaudij erat moderatio, ac tenuitas victus, vt placet Chryſoſtomo, vel vt Gloſſæ interlineari, & Hugoni, ob honorem ſui Magiſtri, nimirum Chriſti, cuius fidem propagari videbant: adde fraternam charitatem, quæ gaudium B gignit *c*: & in dando, ac miſerendo hilaritatem *d*.

c Gal. 5. 22.
d Rom. 12. 8.

Et ſimplicitate cordis.] *Sine ſuperbia, & faſtu Phariſaico*, inquit Oecumenius; ſiue de beneficentia, ſiue de Parſimonia loquatur, ad quã etiam modeſtiã hortatur parcos, & frugales Auguſtinus *e*, cum hanc in ſimilium virtutum vmbra Romani non habuerint; vel, vt Chryſoſtomus exponit, cum ſimplicitate idem eſt, atque abſque fuco, & dolo.

e 5. de Ciuit. Dei c. 18.

Simplicitas & exultatio quomodo ſimul eſſent.

Vtramq; & exultationem & ſimplicitatem de vtriſq; intelligi arbitror, tum de dantibus, tum de accipientibus. *Hoſpitalitas enim, ac liberalitas f.* vt dixi, *debent eſſe cum hilaritate, & ſimplicitate g*, ſed &, *ſine murmuratione*. Et Paulus dum ait *h*, C *Epiſcopum debere eſſe hoſpitalem*, ſubdit, *& benignum*, vt obſeruat Hieronymus *i*: *quæ benignitas, & ſimplicitas quædam ex parte Marthæ hoſpitanti Chriſtum k videtur defuiſſe.*

f Rom. 12. 9.
g 1 Pet. 4. 9.
h ad Tit. 1. 8.
i in epiſt. ad Fur.
k Luc. 10. [illegible] 42.

Simplicitas laudatur maxime.

Laudat mirifice Chryſoſtomus *l* ſimplicitatem, volens omnem ea vna virtutem contineri, docenſque Deo ſemper maxime gratos ſimplices extitiſſe, atque Chriſto, *qui tales elegerit, & libenter cum illis ſermocinatus fuerit m: nec alios eſſe, qui ambulent confidenter, niſi qui ambulant ſimpliciter n*, vt videre fuit in Ioſeph, & Dauide: & vafrum & malignum recte dici *πονηρὸν, παρὰ τὸ πονεῖν*, à laborando: cum & Scriptura malitiam vocare ſoleat laborem *o*, videlicet ab effectu. D Et verbum Hebraicũ עמל *bhamal*, eſt laborare, מעל *mahhaal* vero per tranſpoſitionem vnius literæ, præuaricari, & peccare ſignificat. Syrus interpres vertit, ובבריריותא דלבהון *vbabberirutha delebehun*, id eſt, *in puritate cordis eorum*, vel ſui, vel etiam munditie cordis: ſiquidem quod Pſal. 50. *p* legimus, *cor mundum*, Syrus habet, לב ברי *leb beri*, & quamuis non vbique ſemper eædem voces, ſiue Hebraicæ, ſiue Syræ, ſiue Græcæ reperiantur, vbi Latinus vtitur nominibus ſimplicitatis, aut ſimplicis, ſunt tamen ferè omnes, æquiualentes. Inter alia dicitur aliquando ſimplex *תם *thā* à verbo Hebræo תמם *thamam*, quo nomine is E qui conſummatus, perfectus, & omni ex parte abſolutus eſt, deſignatur: ex quo factum eſt, vt hoc nomen Hebraicum תם *tham*, noſter Interpres modo per ſimplicem *q*, modo per innocentem *r*, modo per perfectum *ſ*, modo per plenum *t*, modo per ſanũ *u*, modo per integrum *x*, modo per immaculatum reddiderit *y*, ex quibus confici poteſt quædam quaſi deſcriptio ſimplicitatis.

l hoc loco.
m Prou. 3. 32.
n Prou. 10. 9.
o Pſ. 9. 28. 35. & 54. 11. 15.
p verſ. 12.
* Iob. 1. 1.
q ibid. c. 1. 8. Geneſ. 25. 27. & paſſim in Prou.
r Iob. 9. 20.
ſ Gen. 6. 9.
t Leuit. 23. 15.
u Eſa. 1. 15. & Zach. 13. 1.
x Leuit. 6. 9.
y Pſal. 118. 1.
z Iob. 1. 1.

Cur Iob ſimplex dictus ſit.

Et tamen, qui cur Iob ſimplex *z* appellatus ſit, conſiderant, non eadem ratione ſimplicitatis virtutem intelligunt. Gregorius *a* accipit manſuetudinem, qualis in columbis cernitur Chryſoſtomus *b* veritatem rationalis naturæ ſine fuco: B. Thomas *c* oppoſitam doloſitati virtutem, A quod nulli nocuerit: alii veritatem in dictis, & factis, vel puritatem rectæ intentionis, quem CHRISTVS nominat oculum ſimplicem *d*.

a 1. Moral. c. 3. & 5. & li. 2. c. 25.
b in Catena in Iob.
c in Iob.
d Matt. 6. 22.

Simplex quis ſit vere.

Omnium aptiſſima ſimplicis hominis acceptio videtur pro eo, qui veritatem habeat in verbis, & moribus expertem falſitatis, & ſimulationis, neque quicquam habeat in ſe veluti compoſitionis, & permixtionis, qua reddatur diſpar ac diſſimilis ſibi ipſi, ſed ſit omnino ſincerus, & ex animo, ac tota eius propenſione loquatur, & operetur. Id egregie expreſſit Salomon Deum deprecans *e*: *Scio Deus meus, quod probes corda, & ſimplicitatem diligas: vnde & ego in ſim*B*plicitate cordis mei lætus obtuli vniuerſa hæc*, id eſt, *vere*. Item Petrus in prima epiſtola *f*. *In fraternitatis amore ſimplici ex corde diligite attentius.* Videtur ſæpe Scriptura ſimplex cor, & ſimplicitatem cordis opponere dolo & malitiæ *g*. Lege Pinedam in Iob *h*.

e 1. Paral. 29. 17.
f c. 1. 22.

Simplex quis dicatur.

Cuius mihi quoque ad rem obſeruatio facere videtur, vt ſimplex dicatur *is*, *qui ſe in res externas, & vanas ſollicitudines non effundit, quietus, & Deo vacans*: nemo enim hoc modo ſimplicior, quam qui, quod de noſtris fidelibus hic traditur, abdicat ſe omnibus rebus, & perſeuerat in auditione verbi Dei, in oratione, & frequentia C Sacramentorum, præſertim Euchariſtiæ. In eo ſenſu Iacob nominatur *vir ſimplex habitans in tabernaculis i*, oppoſitus Eſau fratri, qui fuit *vir venator, & oberrans in agris*.

g Gen. 20. 5. 6. 2. Reg. 15. 11. Iob 33. 3. 9. Ro. 5. 4. 2. Paralip. 29. 17. Sap. 1. 1. Epheſ. 6. 5. Col. 3. 22.
h c. 1. ver. 4. à nu. 51.
i Gen. 25. 27.

Chriſtiani habiti inertes & infructuoſi.

Quo nomine tanquam ſimpliciorem vitam ſectantes Chriſtiani, habiti ſunt inertes, & infructuoſi, vt ſcribit Tertullianus *k*. Capitolinus quidem *l* ſimplicem pro bruto, tardo, hebete, vſurpat: necnon ius ciuile *m*, & Gregorius *n* hoc vocatur nomine per contemptum, vt honorificaret miniſterium ſuum, & libera oratione reſpondit. Verum, vt ait Sapiens *o*, *Melior eſt pauper qui ambulat in ſimplicitate ſua, quam diues torquens labia ſua, & inſipiens, & in prauis itineribus.* D Gloſſa interlinearis, *Simplices corde*, ait fuiſſe, *quia nihil interrogabant*, hoc eſt, non diſceptabant, ſed ſimpliciter credebant.

k in Apolog. c. 42. ad 45.
l in Pertinace.
m l. 3. §. fin. ff. de inſp. vent. [illegible]
n lib. 4. epiſt. in ep. 31.
o Prou. 19. 1. & 28. 6.

Simplicitas columbina à Chriſto probata.

Simplicitatem columbinam adeo commendatam à Chriſto *p* cum mundo nequam, & maligno acturis, *ne illi vel nocendi occaſionem darent, vel ne ſe vindicarent*, vt ait Baſilius *q*, cum Spiritu ſancto, cuius columba ſymbolum eſt, Apoſtoli in hos fideles infuderunt. *Vere Iſraelita Nathanael dictus eſt r*. quia *ſine dolo & ſimulatione, & duplici corde*, vt ait Auguſtinus *ſ*, ſeu abſque duplici ſinu cordis, vno, vbi videre veritatem, altero, vbi conciperet mendacium: *Labia enim doloſa ſunt, quæ in corde & corde loquuntur t.* Denique Iacob, E qui idem Iſrael nominatur, vir ſimplex appellatus eſt.

p Matth. 10. 16.
q Reg. 245. in breuio.
r Ioan. 1. 47.
ſ Tractat. 7. in Ioan.
t Pſal. 11. 3.

Simplicitas à quibus redarguitur.

Gregorius *u* ſcribit, *apud hypocritarum ſenſum ſimplicitatem omnem in crimine eſſe. apertas enim mentes diiudicare, & puritatem cordis hebetudinem appellare*, deſcribit autem egregie, opponitque virtutem hanc vitio contrario *x*, hoc modo: *Deridetur iuſti ſimplicitas, huius mundi ſapientia eſt, cor machinationibus tegere, ſenſum verbis velare, quæ falſa ſunt, vera oſtendere, quæ vera ſunt, fallacia demonſtrare. Hæc nimirum prudentia vſu inuenitur, hæc à pueris pretio diſcitur: hanc qui ſciunt, cæteros deſpiciendo ſuperbiunt: hanc qui neſciunt, ſubiecti & timidi in aliis mirantur, quia ab eis hæc eadem duplicitas æquitatis nomine palliata diligitur, dum mentis peruerſitas vrbani-*

u 6. Moral. c. 16.
x lib. 10. Moral. c. 17.

Sapientia huius mundi quæ & qualis.

tas vocatur. Hæc ſibi obſequentibus præcipit honorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere; irrogata ab aliis mala, multiplicius reddere: cum vires ſuppetunt nullis reſiſtentibus cedere: cum virtutis poſſibilitas deeſt. quicquid explere per malitiam non valet, hoc in pacifica bonitate ſimulare.

At contra, ſapientia Iuſtorum eſt, nihil per oſtentationem fingere, ſenſum verbis aperire, vera, vti ſunt, diligere, falſa deuitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare, quam facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare. Sed hæc Iuſtorum ſimplicitas deridetur, quia ab huius mundi ſapientibus puritatis virtus fatuitas creditur. Sic Gregorius, quem tot præter morem verbis retuli, quia non breuius, nedum melius, rem adeo neceſſariam exponere valui. Ab hac ſancta ſimplicitate ſcribit Clemens Alexandrinus *a* nos toties in Scripturis nominari pueros, & infantes, vtpote qui nouerimus ſolum DEVM PATREM.

Sapientia Iuſtorum qualis.

a 1. Pædag. c. 5.

Ambroſius laudans ab hac virtute fratrem Satyrum *b*, definit eſſe *quandam morum temperantiam, mentiſq; ſobrietatem:* illum vero tantum dicit habuiſſe ſimplicitatis, *vt conuerſus in puerum ſimplicitate illius ætatis innoxiæ, perfectæ virtutis effigie, & quodam innocentium morum ſpeculo reluceret.* Climacus *c* ait, *ſimplicitatem eſſe habitum animæ varietate carentem, totiuſq; peruerſæ intentionis ignarum, & qui nulla mala cogitatione moueatur.* Lege Antonium Meliſſam *d*, qui plura Scripturarum ac Patrum hac de re teſtimonia profert; Maximum quoque Confeſſorem *e*. Nec vero alienam exiſtimo ſimplicitatis illam notionem ab inſtituto, qua ſumitur pro liberalitate, & eius alacritate. *Qui tribuit*, ait Apoſtolus *f*, *in ſimplicitate*, ἐν ἁπλότητι: & diuitias vocat *g* ſimplicitatis largitatem: quam, Apoſtolum Chryſoſtomus *h* exponens, διαψιλίαν, copiam, affluentiam, &c. & Iacobus *i* ait Deum dare omnibus ſapientiam affluenter, ἁπλῶς. Ait inſipientis, ac liberalis, hacq; ſimplicitate carentis, dicuntur oculi eſſe ſeptemplices *k*. Multa de ſignificatis ſimplicitatis notauit Ioſeph Stephanus *l*, atque de virtute ipſa.

b orat. de obitu fratris.

c Gradu 24.

d Serm. 83. to. 5. Bibl. Patr.

e Serm. 66. to. 5. Bibl. Patr.

f Rom. 12. 8.

g 2. Cor. 8. 2.

h hom. 16. in 2. ad Cor.

i I. 1. 5.

k Eccl. 20. 24.

l in lib. 1. Machab. cap. 2. v. 37.

Verſus 47.] Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui ſalui fierent quotidie in idipſum.

SYrus aliter connectens, & præcedentis verſiculi extrema verba coniungens ita vertit: nam poſt hæc quæ retulimus, *Et cum puritate cordis ſui*, adiungit, משבחין הוו לאלהא כד יהיבין ברחמא קדם כלה עמא *meſſabehchin hauu lelaha cad iehibhin berechama kedem chulleh hhāma*, id eſt, *laudantes erant Deum, cum traditi eſſent in fauorem intimum coram vniuerſo populo*, vel *laudabant Deum, cum iniiſſent gratiam coram vniuerſo populo.* Chryſoſtomus ipſammet ſimplicitatem ac puritatem cordis affirmat eſſe veram laudem Dei. Gloſſa interlin. laudem hanc interpretabatur, iuxta illud *m*: *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliueti.* Gratias rite actas poſt ſumptum cibum à fidelibus Chriſtianis equidem non dubito, cum id Iudæis Deus iniunxerit *n*: *Cum comederis, & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quam dedit tibi.* Et huius laudabilis conſuetudinis meminit Athanaſius *o*, Baſi- A lius *p*, Chryſoſtomus *q*, Hieronymus *r*, Ambroſius *ſ*, Martinus Bracarenſis *t*, Concilium Nannetenſe *u*. Tamen haud ſcio, quam apte vſus gratiarum actionis hinc deducatur, & non potius magis late accipienda ſit laudatio iſta pro aliis beneficiis, vt notauit Lyranus.

m Matth. 26. 30.

Poſt cibum gratiæ Deo agendæ.

n Deut. 8. 10.

o de Virg.

p ep. ad Neocæſ. & inſt. mon. 5. epiſt.

q hom. 50. & 7. in Matt. & 57. ad popul. Antioch. & 19.

r ep. 22.

ſ 3. de Virgini.

t coll. 44. cap. Non decet.

u c. 11. & 12. eodem diſt. & capite.

Et habentes gratiam ad omnem plebem.] Syrus interpres quomodo hæc habeat iam dictum eſt, ſolum addam, vocem רחמא *rachame*, qua vſum hic Syrum diximus, fauorem eſſe intimum, & quodammodo viſceralem, à Græcis φιλανθρωπίαν dictum, quo quis alium intimo affectu proſequitur, ſicut explicatum eſt in Dictionario B Syrochaldaico Bibliorum Regiorum. Sed Græci ſic habent, Καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Gloſſa interlinearis, & Hugo, *ipſi plebi gratias agentes*, ſiue, *in conſpectu plebis gratiarum inuenientes.* Poſterior ſenſus eſt Chryſoſtomi, & aliorum, neque alium pari poſſe arbitror phraſim Græcam. Hanc eandē habent Syriaca verba. *Merces hæc magna fuit*, inquit Chryſoſtomus, *vt eſſent valde dilecti populo, & amabiles: quam dilectionem, & amorem conciliabat beneficentia eleemoſynæ, & morum candor, atque ſimplicitas: quæ quidem prudentibus huius ſeculi habetur ignorantia, atque ſtoliditas:* propterea merito promittitur ſimplicibus, & mundis corde viſio Dei *x*, & perſpicaciſſima co- C gnitio: & interim cum talibus in hac vita ſermocinatio Dei *y* eſt, *ſuas cum iis delicias habentis z, fictum vero abhorrentis*, & effugientis ſeu fugantis *a*. Auguſtinus mundos corde interpretatur ſimplices *b*.

Chriſtiani primi cur gentibus eſſent gratioſi.

x Matt. 5. 8.

y Prou. 3. 32.

z Prou. 8. 31.

a Sap. 1. 5.

b 1. de Sermo. Dom. in monte.

Hæc munditiës cum foras etiam ſe prodit, excitat ſui amorem incredibilem, niſi quis malitia occæcatus ſit, & tabidus inuidia, ſicut de Phariſæis, & Sacerdotibus legis veteris hic obſeruant Chryſoſtomus, & Oecumenius, cum Lucas nominatim duntaxat plebem expreſſit. Videlicet à *vafris & malignis deridetur iuſti ſimplicitas c*. Quomodo exprobrabāt Phariſæi militib. ad D comprehendendum CHRISTVM miſſis: *Nunquid & vos ſeducti eſtis d: Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? Sed turba hæc quæ non nouit legem, maledicti ſunt.* Sic alias etiam Chriſtum de largitate prædicantem, cuius laus eſt ſimplicitas, Phariſæi verſipelles auari deridebant *e*.

Munditiei cordis cum ſe prodit, ſui amorem incredibilem excitat.

c Iob. 12. 4.

d Ioan. 7. 48. 49.

e Luc. 16. 14.

Ad ſimplicitatem ſpectat mititas, & manſuetudo, quæ Moſem reddidit dilectum Deo *f*, & hominibus. Eadem viguit in primis illis Chriſtianis, ac diu poſt etiam in aliis; ita vt hoc quaſi magnete, & ſuccino, Gentilium quoque quiſquiliæ ac ferrea corda traherentur, vt de Luciani *g* martyris, & anachoretæ Abrahami inter E alios ſingulari modeſtia, manſuetudine, patientia, proditum eſt *h*, affirmantibus illis Gentilibus non poſſe non veram ac ſanctam videri legem, quæ tales, ac tantos viros haberet ſectatores.

Manſuetudo inter Chriſtianos maxime viguit.

f Num. 12. 3.

g in Actis.

h apud Ephrem.

Hic notanda tandem Dei prouidentia, vt nouellas illas plantas, donec altius infixæ eſſent, populari gratia veluti aſperſerit, & rigarit, vt quondam diſceſſuris ab *Ægypto* Hebræis, dedit Dominus gratiam coram *Ægyptiis i*, nec eos ſtatim bellis obiecit; vt & facilius egrederentur, nec ſimul egreſſi reditum meditarentur. Solent plerumq; neophyti fidei, aut arctioris inſtituti, cœleſti lacte paſci, & diuinis deliciis, donec adoleſcant, & magis confirmentur.

Singularis Dei prouidentia in primis Chriſtianis apparuit.

i Exod. 11. 3. & 12. 36.

Neophyti quibus paſcantur deliciis.

A *Dominus autem augebat, qui ſalui fierent quotidie in idipſum.*] Domino præcipue adſcribenda eſt infidelium, & impiorum conuerſio, tametſi non parum conferat fidelium, ac piorum laudabilis conuerſatio, charitas, & liberalitas, vt ante dixi; ſtudium, & labor prædicatorum: *Neque enim* [a] *qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat; ſed qui incrementum dat Deus.* Qui religioſorum ordinum primordia legit, reperiet copiam ſpiritus, & regularis obſeruantiæ in cauſa fuiſſe, cur & piorum benignitate, & piorum ad eos acceſſione augerentur, & vigerent. Eccleſiæ proles quædam Religioſus ordo eſt, iiſdem quibus illa exoriens initiis, & incrementis excreſcens.

[a] 1.Cor.3.7.

Religioſi Eccleſiæ proles.

B *Augebat.*] Προσετίθει, *Apponebat, addebat*, ad eos ſcilicet, qui in Pentecoſte crediderant: quod etiam indicat aduerbium *quotidie*, vt notant Gloſſa interlinearis, & Hugo, & Lyranus.

Qui ſalui fiebant.] Qui viam ſalutis inibant, in qua ſi perſiſterent, ſalutem conſequerentur; nec enim omnis, qui viam eſt ingreſſus, ad terminum peruenit ab ea exorbitet.

Non ſalui fiunt quotquot ſalutis viam ſunt ingreſſi.

In idipſum.] Hæc verba in codicibus Græcis nectuntur cum ſequenti ſententia, ſeu principio ſequentis capitis. Præſenti vero huic ſententiæ noſter Interpres non adiecit duo verba, quæ textus Græcus habet, & verſio Syra τῇ ἐκκλησίᾳ, id eſt, *Augebat qui ſalui fiebant, Eccleſiæ*, aut, *in Eccleſia*, vt vertit Syrus, בעדתא *behbidtha*, vel, *in cœtu* ſupple fidelium. Gloſſa interlinearis, & Lyranus, & Hugo *in idipſum*, explicant de aggregatione vniuerſorum in vnionem Apoſtolicæ regulę.

CAPVT TERTIVM.

SVMMARIVM.

Duo potiſſimum continentur iſto capite: Miraculum inſigne claudi ex vtero annorum quadraginta ſanati, alijs multis prætermiſſis, quæ ambitioſius aliquis ſcriptor colligeret, vt notat Oecumenius & Chryſoſtomus: & Petri alius ad populum ſermo de Chriſto ex occaſione miraculi, quod magnam admirationem concitauerat.

1 PETRVS autem, & Ioannes aſcendebant in templum ad horam orationis nonam.

2 Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris ſuæ, baiulabatur: quem ponebāt quotidie ad portam templi, quæ dicitur Specioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.

3 Is cum vidiſſet Petrum, & Ioannem incipiētes introire in templum, rogabat vt eleemoſynam acciperet.

4 Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit: Reſpice in nos.

5 At ille intendebat in eos, ſperans ſe aliquid accepturum ab eis.

6 Petrus autem dixit: Argentum, & aurum nō eſt mihi: quod autem habeo hoc tibi do: In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula.

7 Et apprehenſa manu eius dextera, alleuauit eum, & protinus conſolidatæ ſunt baſes eius, & plantæ.

8 Et exiliens ſtetit, & ambulabat: & intrauit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

9 Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum.

10 Cognoſcebant autem illum, quod ipſe erat, qui ad eleemoſynam ſedebat ad Specioſam portā templi: & impleti ſunt ſtupore & extaſi in eo, quod contigerat illi.

11 Cum teneret autem Petrum & Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis, ſtupentes.

12 Videns autē Petrus, reſpondit ad populū: Viri Iſraelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra virtute aut poteſtate fecerimus hunc ambulare?

13 Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus A Iacob, Deus patrum noſtrorum glorificauit Filium ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.

14 Vos autem ſanctū, & iuſtum negaſtis, & petiſtis virum homicidā donari vobis:

15 Auctorem vero vitę interfeciſtis quem Deus ſuſcitauit à mortuis, cuius nos teſtes ſumus.

16 Et in fide nominis eius, hunc, quē vos vidiſtis, & noſtis, cōfirmauit nomen eius: & fides, quæ per eum eſt, dedit integrā ſa-
B nitatē iſtā in conſpectu omniū veſtrum.

17 Et nunc, fratres, ſcio quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes veſtri.

18 Deus autem, quæ prænunciauit per os omnium Prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic impleuit.

19 Pœnitemini igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra:

20 Vt cum venerint tempora refrigerii à conſpectu Domini, & miſerit eum, qui prædicatus eſt vobis, Ieſum Chriſtum.

21 Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere vſq; in tempora reſtitutionis omni-
C um, quæ locutus eſt Deus per os Sanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum.

22 Moyſes quidem dixit: Quoniam Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter de fratribus veſtris, tanquam me; ipſum audietis iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis.

23 Erit autem: Omnis anima, quæ nō audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.

24 Et omnes Prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos.

D 25 Vos eſtis filij Prophetarum, & teſtamenti, quod diſpoſuit Deus ad patres noſtros, dicens ad Abraham: Et in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

26 Vobis primum Deus ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum benedicentem vobis: vt conuertat ſe vnuſquiſq; a nequitia ſua.

Verſ. 1.] Petrus autem & Ioannes aſcendebant in templum ad horam orationis nonam.

PETRVS *autem & Ioannes.*] Dixi in fine capitis præcedentis, inchoari caput hoc iuxta Græcum textum, ab illis verbis, quæ Latinus aliter connectens retulit ad vltimam ſententiam dicti capitis hoc modo: *In idipſum*, ſeu, *Simul Petrus, & Ioannes aſcendebant*, &c. quod eſt, vt Caietano placet, *eo ipſo tempore*, ſeu, *per idem tempus, quo hactenus narrata geſta ſunt*: vel, vt Hugoni, ad eundem finem, vt nempe Eccleſia augeretur, de cuius augmento immediate mentio facta erat. Syrus non habet, *in idipſum*, ſed והוא דכד *vehava decad*, id eſt, *& factum eſt vt cum*; ex quo intelligitur, non eodem Pentecoſtes die id factum fuiſſe, ſed, ex Caietani expoſitione, fieri videtur, eodemmet Pentecoſtes die contigiſſe hoc miraculum. Et fauere poteſt ſpatium ab hora tertia, in qua concio à Petro habita eſt, vſque ad horam nonam, in qua aſcendit in templum: quæ vero in fine capitis præcedentis de quotidiana aliorum conuerſione, ac paulo ante de perſeuerantia in doctrina Apoſtolorum, communicatione fractionis panis, & orationibus commemorantur, per Anticipationem accipienda erunt.

Quo die factum ſit miraculum claudi ſanati.

Malim tamen diem diuerſum fuiſſe, quoniam id præ ſe fert ſimplicior Auctoris ſententia, & adeo paucis horis Petri concio, trium millium catechiſmus, ac baptiſmus vix perfici potuiſſent, vt omittam priora condiſcipulorum de Dei magnalibus colloquia linguis diuerſis.

Miraculum hoc in ipſo Pentecoſtes die non eſt factum.

De Petri & Ioannis familiari amicitia dixi capite primo *a*, eamque hoc loco Chryſoſtomus obſeruat. Obſeruauerim autem & illud ego, quā apte ſenes cum iunioribus coniungantur, vt his illorum maturitas, & experientia prodeſſet: ſic enim etiam cum Philippo Andream familiariter egiſſe conſtat *b*, ſiue ſponte id ſua Apoſtoli fecerint, ſiue hos ita Chriſtus binos ante faciem ſuam mittens copularit, & non fratres inter ſe, cum Petro Andream Philippum (ſi vera eſt opinio, quæ fratrem Bartholomæi, qui ſit idem cum Nathanaele, facit, de qua capite primo *c*) cum Bartholomæo, vt quanquam tot fratrum paria charitatem referebant, eiuſdem tamen amplitudinem exprimeret fratrum non inuicem, ſed cum aliis conſociatio.

a verſ. 13.
Senes cum iunioribus apte coniunguntur.
b Ioan. 6. 8. & 12. 22.
c verſ. 13.

Tertullianus *d* indicat non hos duos ſolos Apoſtolos, ſeu Diſcipulos aſcendiſſe tunc in templum, ſed Lucas exprimere ſolet, quando omnes conueniunt, omneſque Interpretes de ſolis his duobus ſupponere videntur.

d lib. de Pſychi. cap. 10.

Exiſtimo etiam hanc conſuetudinem, vt Religioſi non ſine ſocio procedant, ſed plerumque bini manaſſe ex Apoſtolorum exemplo tum hic tum alibi, vt cum iidem Petrus, ac Ioannes ad parandam cœnam miſſi ſunt à Chriſto *e*, ad ſepulcrum Chriſti perrexerunt *f*: eos alij miſerunt Samariam *g*. Sed & ex Chriſti facto hoc ortum eſt, qui eos mittebat binos *h*. Eſt enim ſocio ſo-

Religioſi vt bini incedant, vnde proceſſerit.
e Luc. 22. 8.
f Ioan. 20. 3.
g Act. 8. 14.
h Marc. 6. 7. Luc. 10. 1.

A cius teſtis morum, cuſtos, adiutor. Myſticas alias cauſas leges apud Ambroſium *i*, & Gregorium *k*. Colligitur iſta conſuetudo ex Baſilio *l*, ex Dorotheo *m*, ex Auguſtino *n*.

Sane quidem B. Thomas tanti id faciebat, vt Religioſum, qui ſolus procederet vocaret Dæmonem ſolitarium, vt habetur in Chronicis S. Dominici *o*. Quid vero ei contigerit Bononiæ, conſtat ex vita ipſius, quando per vrbem comitabatur alium.

i In c. 10. Luc.
k homil. 17. in Euang.
l Serm. 1. de inſtit. Mona.
D. Thomas quid de monacho ſolitario dixerit.
m Serm. 20.
n in Regula.
o lib. 3. c. 7.

Denique amor inter Petrum, & Ioannem videtur fuiſſe propter Chriſtum, vt maxime indicat, tum quod in domum Pontificis Ioannes Pe- B trum, cum Chriſtus ibi ligatus eſt, intrare fecit *p*: tum quod ad ſepulcrum Chriſti vterque iuit *q*.

Amor inter iſtos fuit propter Chriſtum.
p Ioan. 18. 16.
q Ioan. 20. 3.

Aſcendebant in templum.] Gradibus ſcandebatur in templum: alioqui non vbique aſcendendi verbum ſcanſionem ſignificat, ſed ſimplicem aliquando profectionem Hebræa, ac Syra phraſi, qua verbum עלה *bhalah*, Hebraicum, & Syriacum עלא *bhala*, ire vel venire ſignificant, vt in 3. Regum, cap. 18. *r* & alibi.

r verſ. 43. & 44.

Ad horam orationis nonam.] Orationi congruit peculiaris locus, & hora. Locus eſt templum, de quo aliquid attigimus capite præcedenti *ſ*. ſufficiatque in præſentia Chryſoſtomi *t* teſtimonium, qui in magno errore verſari eum affirmat, qui ſe C dicat æque bene orare extra templum, atque in ipſo. Accedat Ignatij *u* adhortatio ad Magneſianos: *Omnes ad orandum in idem loci conuenite*, &c. *Omnes velut vnus quiſpiam in templum Dei concurrite:* Daniel apertis feneſtris in cœnaculo ſuo contra Ieruſalem tribus temporibus in die flectebat genua ſua, & adorabat *x*; videlicet conuertens ſe verſus templum Ieroſolymitanum tam longe diſſitum. Fortaſſis, quoniam ſic Salomon orantes, dum vel ad bellum procederent, vel in captiuitate conſtituti eſſent, orauerat Deum, vt exaudiret; orantes, inquam, contra viam ciuitatis quam elegerat Deus, & contra domum, quam ædificauerat Salomon nomini eius *y*. Hora hic D nona deſignatur (& quidem cum energico articulo ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐννάτην) de qua, vt diei partitionem ingreditur, egimus eodem capite *z*.

Templum locus eſt orationi dicatus.
ſ verſ. 46.
t Hom. 3. con. Anomœos & 79 ad pop.
u epiſt. 6.
x Daniel. 6. 10.
y 3. Reg. 8. 44. 48.

Vt autem nominatur orationis hora, commune id habet cum aliis ſtatis apud Hebræos ad orandum horis, ex quib. noſtræ, quas vocant Canonicas, natæ videntur, vt hoc ipſo loco ipſemet Caluinus monuit: de quo argumento Martinus Nauarrus, & Marcellus Francolinus proprie ſcripſerunt, Baronius quoq; in Annalibus *, Bellarminus in Controuerſiis *a*, Ioannes Stephanus Durantus in libr. de Ritibus Eccleſiæ Catholicæ *b*, Alphonſus de Torres in Inſtitutione ſacerdotum *c*, & Ioannes Azor in Inſtitutionib. moral. E lib. *d*, ſatis multa inſeruerūt, apud quos reperiet qui volet exactā de Horis Canonicis cognitionē.

z verſ. 15.
Hora nona orationi dicata.
Horæ Canonicæ à quibus tractatæ.
* Tom. 1.
a Tom. 4. lib. 1. de bon. oper. cap. 10.
b lib. 3 per totum, prima c.
c cap. 8. §. 2.
d lib. 10.

Neceſſariam nobis eſſe horam nonam ad orationem, ex hoc Apoſtolorum exemplo colligit Baſilius *e*, & Hieronymus *f*: quemadmodum etiam ex Cornelij Caſſianus *g*. ea hora potiſſimum Saluatoris expirationem in Cruce commemorat cum oratione pro inimicis *h*, & ſalutem noſtrā proprium mortis Chriſti effectum, & eiuſdem deſcenſum ad inferos, & corporum diuerſorum mutationem, & commotionem docent Clemens Romanus *i*, Cyprianus *k*, Athanaſius *l*, Baſilius *m*, Caſſianus *n*, Rabanus *o*, Rupertus *p*: Amalarius *q* vero, & Gulielmus Durandus *r*,

e Reg. fuſ. ex ſuſ. 37.
f in c. 6. Dan.
g lib. 3. de inſtit. renunc. c. 3.
h Luc. 23.
Cur hora nona orationi ſacra ſit.
i 8 conſt. cap. 34.
k de oratio. Dom.
l de Virgin.
m in Serm. 1. de inſtitut. mona.
n lib. 3. c. 3.
o 1. de inſtit. cleric. c. 6.
p 1. de offi. c. 5.
q 4. de offic. c. 6.
r 5. Ration. c. de Nona.

tempus quo Nona celebratur, ſignificare feruorem ſtudiorum, quem exercebat mens in altitudine virtutum, aliquantulum tepefactum eſſe propter tentationes accidentes.

Cæterum cum Petrus, & Ioannes dicuntur orationis cauſa in templum aſcendiſſe ad horam orationis nonam, intelligitur, quod capite præcedenti dicebatur de perſeuerantia in orationibus, eam accipi debere quantum ad ſtatas quotidie horas.

Quantus ſit pudor nos non orare.
a Pſ. 118. 164.
b lib. 7 in Lucam, ad Luc. 11. verſ. 5. Quis veſtrum habet amicum, &c.
c Ioan. 21. 3.

Pudeat noſtræ nos in orando pigritiæ, cum rex Dauid grauiſſimis ac plurimis diſtentus occupationibus, tamen ſepties a id in die faceret, vt notat Ambroſius b, matutinis ſemper, & veſpertinis ſacrificiis intentus.

Obſeruaſſe videtur Petrus horam tantum, nō dicens c, *vado piſcari*, quaſi opportunum tempus, quo tempore ad ſacrificium veſpertinum concurrebat multitudo populi.

Verſus 2.] Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris ſuæ, baiulabatur: quē ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Specioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.

ET *quidam vir.*] *Erat iſtius claudi vulgo nomen ignotum,* inquit Oecumenius, *neque cura fuit Apoſtolis, aut Lucæ, qui nec miracula ad gratiam ſattebant, nec facta ſcribebant, id cognoſcere.* Quanquam ſatis notus erat & grauitate, & antiquitate morbi, & conditione loci, in quo ſtabat quotidie.

Quidam non ſemper contemptim dicitur.
d Luc. 16. 19.

Non ſemper nomen, *quidam*, contemptum perſonæ ſignificat, vt neque *vir* laudem ac pretium perſonæ. Epulonem Chriſtus vocat d hominem quendam, non vt ſpernat, ſed vt nomini parcat. Poteſt id plurimis exemplis doceri, tum ſacris, tum profanis, cum vulgo tamen multi aliter ſentiant. Non eſt ſpernendus Ananias, qui dicitur quidam e, non Ioſeph ab Arimathia f, nō Zacharias pater Ioannis g, non Martha h, quæ ſimiliter cum hoc nomine nominatur.

e Actuum 9. 10. & 22. 12.
f Matt. 27. 57.
g Luc. 1. 5.
h Luc. 10 38.

Claudus ex vtero matris ſuæ.] Exaggerat hæc circumſtantia magnitudinem miraculi: tum etiam quod capite ſequenti habetur i, *annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum erat ſignum iſtud ſanitatis*; ſic fuit illuſtrior curatio cæci nati k, & hæc etiam, pro gloria Dei, non quod forſan vel ipſe, vel parentes peccaſſent, vt claudus naſceretur.

i verſ. 22.
k Ioan. 9. 1.

Baiulabatur.] *Vel portari ſolebat, vel tunc portabatur, quo tempore maxime ingrediuntur homines in templum,* inquit Chryſoſtomus. *Non ſolum erat claudus, ſed ſic contractus,* inquit Lyranus, *quod non poterat incedere.*

Cur à Chriſto curatus non ſit.

Cur ad Chriſtum non ſit adductus, aut poſt eius in cœlum Aſcenſionem, ad Apoſtolos, Chryſoſtomus, & Oecumenius rationem reddunt, quod qui templo aſſiderent, illis vel non crederent, vel inuiderent. Reſeruabatur præſenti tempori primum hoc miraculum propter myſteriū, de quo in fine illius. Athanaſius l cum narrat ex duobus, qui de ſolitudine ad Antonium veniebant, alterum ſiti periiſſe, ad alterum ab Antonio aquam miſſam eſſe, cur non etiam prioris ſitis Antonio reuelata ſit, cauſam ait referendam ad diuinum iudicium, atq; voluntatem. Interim de hora nona, ſi cui arridet, meminerit eadem m qua crucifixis cum Chriſto crura confracta ſunt, ipſius vero Chriſti crura intacta & illæſa relicta ſunt, conſolidatas eſſe iſtius claudi noſtri baſes ac plantas in nomine Chriſti, ac opera Vicarij eius.

l In vita S. Antonii.
Diuina voluntas cauſa vitæ & mortis
m Ioan. 19. 32.
[illegible]

Quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Specioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.] Mendicantium mentio eſt apud Marcum n, Lucam o, & Ioannem p. In Deuteronomio q vero mendicitas non prohibetur, ſed Hebræis, ſi legem obſeruent, promittitur rerum copia: quia tamen præuidebat Deus non eſſe complendam iſtam conditionem, ibidem ſubdit r: *Nō deerunt pauperes in terra habitationis tuæ.* Cui affinis eſt ſententia Chriſti ſ: *Semper n. pauperes habebitis vobiſcum, & cum volueritis poteſtis illis benefacere.* Vnde ſequitur, laudabilem eſſe eleemoſynæ largitionem, de qua tam ſæpe Chriſtus t, & frequentiſſime vetus, nouumq; Teſtamentum, ac Patres.

p cap. 9. 8.
q c. 15. 4.
r verſ. 11.
ſ Matt. 26. 11.
t Matth. 6. 2. Luc. 11. 41. 12. 33. & alibi.
u [illegible]
Mendicitas Hebræis non prohibita.
x [illegible] Hæreſi.
y libr. de hær. cap. 80.
z Tom. 2. lib. 2. de Monachis [illegible]
a hom. [illegible]
b [illegible]
c Gen. 19. 2.
d cap. 7. & c. 11.
e lib. 1. de bello ciuil.

Ridiculi enim ſunt Manichæi eleemoſynam execrantes, quod faueāt mali principio, hoc eſt, carni, vt refert Athanaſius u, & Theodoretus x: item Meſſaliani, qui ſibi vnis, tanquam ſpiritu pauperibus, eleemoſynas depoſcebant, teſte Damaſceno y, debilibus, morboſis, obæratis, iacturam, & damnum paſſis, &c. nullo modo permittebant.

Hæretici qui eleemoſynam reprobarunt.
f L. de mendic. validis. [illegible]
g [illegible]

De mendicitate voluntaria Religioſorum non eſt hic dicendi locus. Lege Bellarminum z. De aliis, quos dura ad eam neceſſitas adegit, illud ſæpe admonet Chryſoſtomus a, nec nimium illos perſcrutemur, neu noſtra crudelitate cogamꝰ vt qui commouere miſericordiam ordinaria illa ſua egeſtate nō queunt, extremam neſcio quam ſiue neceſſitatem, ſiue ęgritudinem ſimulent, vel *ne forte*, inquit Auguſtinus b, vrgens exemplum Lot c Angelos excipientis, *Cui humanitatē denegaueris, ipſe ſit Chriſtus.* Egi eadem de re commentario in Eccleſiaſten d. Probare quoq; poſſum, Gētilibus curæ fuiſſe ſubleuare alienam miſeriam. Lege Ariſtophanem in Pluto cum interpretibus, Appianum quoq; e, Suidam verbo, ἀδύνατοι

Mendici non nimium perſcrutandi, an vere indigeant.
h [illegible] de Epiſc. & Cler.
i [illegible]
k [illegible] Antiq. c. 16.
l [illegible]
m [illegible] Orig. cap. 9.
n 1 Tim. 3. 2. Tit 1. 8.
o ep. 16. & in additiom.

Merito tamen qui vocantur Mendicantes validi, & mendicant, vt otioſe viuant, legibus ciuilibus coercentur f.

Mendicantes validi in iure vetiti.

Sed pietas in pauperes inualidos morboſoſq; & naturæ humanæ maximè conuenit, & à Chriſtiana religione maximè ſemper vſurpata eſt, vt attigimus capite ſuperiore g. & liquet præterea ex orphanotrophiis, ptochotrophiis, ſiue ptochodochiis, vel ptochiis, brephotrophiis, gerontocomiis, noſocomiis, xenodochiis, ꝓ orphanis, mendicantibus infantibus, ſenibus, infirmis, peregrinis conſtructis: de quibus piis locis, & receptaculis ius vtrumque meminit tum Ciuile h, tum Canonicū i: & ante meminerat Ioſephus k de xenodochio conſtructo ab Hircano Iudæorū Pontifice, necnon Hegeſippus l, & Iſidorus m.

Pietas in infirmos vtroque iure commendata.
p lib. 11 ep. [illegible]
q cap. 141.
r [illegible]
ſ [illegible]
t Seſſ. 24. c. 8. de reform.
u [illegible]
x [illegible] cap. 11.

Cura huiuſmodi Prælatis in primis cordi fuit, quippe Apoſtolus n vult Epiſcopum eſſe hoſpitalem, vt patet ex Martino Papa primo o, ex Gregorio item primo p, Concilio Aquiſgranenſi q, Concilio Pariſienſi r, Concilio Nannetenſi ſ, Concilio Tridentino t, Concilio Aruernenſi u, Concilio Matiſconenſi II. x Legendi præterea citatos Patres, præſertim Nazianzenus y, Hieronymus z, Chryſoſtomus a, & alij, quos citat Alphonſus de Torres in inſtitutione ſacerdotis, agens de hoſpitalitate.

[illegible]
Prælatis pauperum cura [illegible]
z [illegible] ad Titum.
a [illegible]
b [illegible]

Hoc genus pietatis impenſius coluiſſe memorantur Gallicanus b Conſtantini gener, Pāmachiꝰ apud Hieronymum c, & apud eundem Fabiola d,

Qui maxime apud veteres pietatem in pauperes coluerunt.
d epiſt. 30.

Samſon

Samſon presbyter a, Zoticus b, monachi in Oxyrincho ciuitate Thebaidis c, ſuiq; omnibus ferè monachis valde cõmendata hoſpitalitas, & pauperum benignitas, vt videre eſt apud Caſſianũ d, & alios, huiuſq; rei non obſcura adhuc veſtigia extant apud Benedictinos, Carthuſianos, Ciſtercienſes, & ſimiles ordines, vt omittam ordinem illuſtriſſimum Hoſpitaliorum, & recẽtiores duos, alterum in Hiſpania natum, alterum in Italia infirmis miniſtrantium.

Nec prætereundus tamen Hieronymus, ſcribens de ſuamet ipſius in Bethlehem hoſpitalitate e. Celebris quoque eſt in hac re fama Gregorii f. Sed finis eſto, plura dixi in Euangelio de Samaritana g.

Vere Tertullianus h dixit, cum hanc appellauit *Catholicæ communionis conteſſerationem*: & notus eſt ille pſeudochriſtianus Peregrinus (de quo etiam Lucianus i) mẽtitus Chriſtianum, vt Chriſtianam beneficentiam experiretur.

Meminerint quoque quamlibet opulenti, & diuites, vt ait Auguſtinus k, *mendicos Dei nos eſſe, panem quotidianum à Deo mendicantes: ideoque vt agnoſcat ille mendicos ſuos, agnoſcere nos oportere & noſtros.*

Ad portam templi.] Problema cenſeri poteſt, ſatiusne ſit, mendicantes templi porta non tantum ingreſſu excludere, ne videlicet ibi mendicent, an ſaltem iis permittere, vt ad portam conſiſtentes ſtipem corrogent. Conueniebant apud Romanos ad ſtipem extra portam trigeminam, hodie ſancti Pauli, vt eſt apud Plautũ l, & Pliniũ m. Indicat modo maiorem religionem ſtipis erogatio ante templum. Pars affirmans habet patronum præcipue Chryſoſtomum, vbique in ſermonibus partes pauperum ſtudioſiſſime defendentem n. Is docet, hos *propterea ante Eccleſias, & Martyrum monumenta proſcrib. ſedere, vt ex huiuſmodi ſpectaculo deſinamus tumore depoſito, & contrito corde ad orandum ingredi & miſericordia affici erga illos, miſericordiam quæſituri à Deo, illoſque honore afficere, quos Deus ſua regia veſtibuli cuſtodes eſſe voluit, ſimul ſignificans non delectare ſe diuitiis.* Perſimilis eſt Nazianzeni o ſententia, qui præterea addit, *quod cuiuſmodi hominum clamor petentium, internis templi cantibus ex aduerſo reſpondet, atque è regione myſticarum vocum miſerabilis luctus excitatur.* Eodem ſpectare poteſt, quod ante retuli ex Auguſtino, vt cum à nobis mendici petunt, ipſi nos Dei agnoſcamus eſſe mendicos. Exigunt mendici ad portam templi tanquam Dei publicani vectigal, non quod pendere cogaris in tanta quantitate, ſed quod amore Dei ſponte largiaris, docent te modum orandi, vt exponas Deo vulnera animæ, vt ex intimo cordis affectu, & importune.

At enimuero nonnullis minimè placet mendicantium per plateas ſtatio, aut ad portas Eccleſiarum commoratio, mallentq; certo loco cunctos detineri, & piorum ibi eleemoſynis ali, tum ad prohibendas huiuſce hominum fæcis fraude ac ſordes, tum ne importunis, ac inconditis clamoribus orãtes, diuinaſve res celebrantes interturbent.

Sane quidem Concilii Turonici ſecundi decretum grauiſſimum extat p, *vt vnaquæque ciuitas pauperes, & egenos incolas alimentis congruentibus paſcat ſecundum vires, vt tam vicini presbyteri, quam ciues omnes ſuum pauperem paſcant: quo fiat vt ipſi pauperes per ciuitates alias non vagentur.* Deinde Pius Quintus Põtificatus anno primo ſeuere cauit q, *ne pauperes mendicantes, ſeu eleemoſynas petentes per Eccleſias tempore Miſſarum prædicationum, aliorumque diuinorum officiorum ire permittantur, ſed ad valuas Eccleſiarum ſtare iubeantur.* Idem decreuit Cõcilium prouinciale primum Mediolanenſe ſub Carolo Borromæo r: & ibidem ſ ſummo opere hortatur Concilium Principes, & Magiſtratus, reliquoſque omnes Chriſti fideles, vt mendicos vere ægrotos vnum in locum conducendos, ibique eleemoſynis ſuſtentandos ſtudioſiſſime curent. Romæ Sixtus V. pia ac munifica id opera procurauit, & extant quorundam Principum ſuper hac re, & Rerumpublicarum leges, quas recitat Petrus Gregorius t: & vt de Paganis denuo fiat mẽtio, conſtat Ariſtophanis teſtimonio u, ægrotis in æde Æſculapii aſſignatum locum; & Suetonius x narrat in inſula Tyberina, vbi templum erat eidem dicatum deo, morbidos delatos & expoſitos, vt curarentur. Ibi nunc, non ſine diuino conſilio, viſitur domus infirmorum, cui præeſt religioſa familia, quam Patrum memoria Ioannes de Dios religioſiſſimus vir inſtituit. Qui malunt per publicas vias mendicos ſtare, vel certe qui negant id non impediendum, vt non debet ſane, ſi non ſuppetat iis aliunde, confirmant illa parabola, in qua y Chriſtus inducit præcipientem cœnæ magnæ inſtructorem, *Exi cito in plateas, & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc*: præſertim vero alia ſiue parabola, ſiue hiſtoria de Lazaro mendico iacentem ad ianuam Diuitis z.

Quæ dicitur Specioſa.] Porta hæc videtur in porticu fuiſſe templi, quæ capite 5. a vocatur Salomonis, & Ioannis 10. b etſi hoc tempore templũ erat non Salomonis, aut Zorobabel, ſed Herodis. Quatuor vero porticus habebat hoc templũ, Ioſepho teſte c: primam omnino exteriorem, in quam ingredi liceret omnibus etiam externis, menſtruatis duntaxat mulieribus exceptis: ſecũdam, quæ pateret Iudæis, eorumque coniugibus, dummodo eſſent ab omni pollutione mundæ: tertiam pro ſolis Iudæorum maſculis, ſed mundis, ac purificatis: quartam ſacerdotum ſtolas geſtantium ſacerdotales; ita vt adyta ſoli adire poſſent principes ſacerdotum propria quoque ſtola circumamicti.

Idem Auctor d porticum Salomonis primam facere videtur (quam interdum quoq; vocat tẽplum primum) eam graphice deſcribens, tantæ inter tam egregia ornamẽta alia ſoliditatis ac firmitatis, vt mirum non ſit, ſi poſt tot templo illatas clades, poſtq; eiuſdem etiam demolitionem ac reſtaurationem ab Herode factam, porticus adhuc illa remanſerit cum ſuo etiam nomine integra. Mira item narrat de templi porticuũ portis tum ipſemet Ioſephus, tum Ariſteas in narratione de ſeptuagintaduobus Interpretibus.

Ex his videtur Specioſæ nomen habuiſſe illa, quo ad primam porticum aditus patebat, dicta Corinthia, ex ære Corinthio, quod valde ſuperabat aurata, vel argento incluſa opera, & ab ea diuerſa erat, quæ Maior dicebatur, qua intrabatur in porticum ſecundam. Lege Salmeronem e, Baronium f, & Riberam g.

Obſtare videtur, quod iam ſanatus claudus intrauit cum Apoſtolis in templum h, & quod in capite quinto ſecundi Regum legitur i: *Cæcus, & claudus non intrabunt in templum*: non ergo erat claudus ad portam ſecundæ porticus, ſed primæ omnino extra templum. Sed occurrendum eſt

a Proc lib. 1. & Anth. lib. [illegible] [illegible] quicquid de [illegible] &c.
b de quo in C. de Epiſ. & cler. l. omnia priuilegia.
c Euagr. de vit. Pat. [illegible]
d lib. 4. de Inſt. cap. [illegible]
e lib. 9. in [illegible]
f in vita.
g Ioan. 4. 3. p.
h de Præſc. cap. 20.
Eleemoſyna communionis Catholicæ cõteſſeratio.
i in dial. Peregrino.
Mendici Dei omnes ſumus.
k ſermo. 5. de verb. Dom. c. 6. & Ser. 41. c. 5. & Ser. [illegible]
An ſint permittendi mẽdici ad ianuã templi mendicare.
l in Captiuis. m lib. 4.
n hom. 21. ad populum Antioch.
o orat. 27. de pauper. amore.
Mẽdicare per plateas & per Eccleſias qui non probent.
Concilii Turonicum ſtatuit, vt quæq; ciuitas ſuos pauperes alet.
p cap. 5.
q Bulla [illegible]

Pauperes tẽpore Miſſarum per Eccleſias ire nõ debent.
r c. de Eccle. & ſacerdot. [illegible] ſ c. de [illegible]
t lib. 11. Synt. c. 21. & lib. 3 [illegible] c. 6.
u in Pluto.
x in Claudio. c. 25.
y Luc. 14. 21.
z Luc. 16. 20.
a verſ. 11.
b verſ. 23.
Templum habebat quatuor porticus.
c [illegible] Ant. & 16. Ant. ca. 14.
Porticus Salomonis quam inſignis fuerit.
d 6. de bell. Iudaic. c. 6. & 20. Antiq. c. 8.
Quæ eſſet porta templi ſpecioſa.
e Tom. 1. Tract. 42.
f Tom. 1. Annal.
g lib. 1. de templo c. 16. & cap. [illegible]
h infra v. 8.
i verſ. 8.

Porticus etiã templum dicta eſt.

primo, ſanatum claudum intraſſe in templũ, vt ita dicam, ſecundum, porticus enim quæque, ſiue atrium, habebat nomẽ templi, & prima, vt ex Ioſepho dictum eſt, vocabatur primum templũ, cuius comparatione multo magis reliquis congruebat nomen templi, vtpote quo Gentilibus intrare non licebat, vt etiam diximus, & colligitur ex huius libri capite 21. a

a verſ. 28.

Cæcis & claudis interdictus non fuit templi aditus.

b 5. de bell. Iudai. c. 6.

Deinde negandum eſt, in lege cæcis & claudis interdictum eſſe templi ingreſſum; cum Ioſephus auctor ſit b, cæcos ibi admiſſos etiam inter ſacerdotes, ſi ex genere ſacerdotali eſſent, quãuis abſque amictu ſacerdotum, neq; minor de claudis videatur eſſe ratio, qui ſaltem nullo modo excluderentur à porticu Salomonis, quæ Ethnicis patebat. Certe in Leuitico c ſolum huiuſmodi mancis, imperfectisq; hominibus ſacerdotale exercitium prohibitum legimus. Prouerbium ergo illud: *Cæcus, & claudus non intrabunt in templum*, natũ inde videtur, quod Iebuſæorum cæci, & claudi nolebant, vt Dauid ingrederetur arcem Ieruſalem d, & Iebuſæi ad irridendum illum conſtituerant eos ſuper murum, vt ait Gloſſa interli. & Lyranus: qui etiam refert opinionem, quod eſſent imagines repræſentantes Iſaac cæcum, & Iacob claudum, quibuſcum fœdus inierat Abimelech, ex quibus Iebuſæi deſcendebant: quod fœdus hi in ore earum imaginum deſcripſerant de nõ nocendo poſteris Abimelech. Vel putabant Iebuſæi arcem adeo fortem eſſe, vt non egeret auxilio virorum fortium, ſed claudi & cæci ſufficerent, ſiue homines veri, ſiue lapidei.

c c. 21. 18.

Prouerbium, Cæcus & claudus non intrabunt in templũ, expoſitum.

d ibid. v. 6.

Vide Abulenſem poſt quæſtionem ſeptimã in expoſitione textus, qui affert aliam expoſitionẽ aliorum, quod Iebuſæi improperarent Dauid eadẽ verba, quæ Dauid eos irridendo vſurpauerat, vocans *cæcos, & claudos*, id eſt, non potentes ſe defendere. Quidquid ſit, veriſimilis eſt expoſitio de hominibus, aut de ſtatuis, ſed nõ de Iſaac, aut Iacob, licet & Ezechiel e ſcribit Tyrios, vt hoſtes commouerent, ſtatuiſſe pygmæos ſuper turres: non obſtat, inquam, prouerbium, quoniam in arce illa ædificatum eſt templum, & ad miniſtrandum templo tales non admittebantur, vt dictum eſt, & notat idem Abulenſis f. Vide etiam Angelomum g.

e cap. 27. 11.

f c. 5. q. 8. & 9.
g in 2. Reg.

Cæterum portam Specioſam ædificatam quidam credũt; nempe Ioannes Benedictus, & meminit Gagneius, & Salmeron; à Ioathan Oziæ filio, & quidem à terra ſuſpenſam alte, & nominatam portam Ioathan, eamque ipſam, quæ dicitur in Scriptura h, *porta domus Domini ſublimiſſima, ſiue excelſa*. Comeſtori i Specioſæ nomen ortum tradit ab ornamento, quod addidit Alexander Hircanus. Aliis videtur, quos referunt Gagneius, & Salmeron, in inſtauratione templi Herodem illam extruxiſſe, reliquis portis altiorem, ideoque populari nomine vocatam Specioſam. Impoſuerat etiam Herodes portæ aquilam auream pulcherrimam, vt ſcribit Ioſephus k. Vatablus vnam vult fuiſſe de portis atrii populi ad Orientem, quod atrium appellaretur quaſi baſilica grandis l. Credo id, quod initio dixi, & eam portam ab Herode factam, per quam intraretur in primã porticum dictam Salomonis. Nam hoc modo ab ingredientibus omnibus etiam Gentilibus eleemoſynam claudo petere licebat: & hic paulo poſt illam narratur ab Apoſtolis incipiẽtibus introire in templum petiiſſe, & ſanus cum iiſdem intraſſe in templum: & ob celebritatem miraculi concurriſſe populum ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis, in quam videlicet iam erant ingreſſi cum claudo ſanato. Potuit Lucas portam nominando Specioſam, reſpectum habuiſſe ad *ſpecioſum præ filiis hominum*, qui eſt ſimul oſtium omnium.

h 4. Reg. 15. 35. 2. Paral. 27. 3.
i hiſt. Scholaſt. c. 17.

k 15. Ant. cap. 14. & 17. c. 8. & 1. de bello Iud. c. 21.
l 4. Reg. 15. 35.

Vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templũ.] *Miſericordes fore credidit, qui templum frequentarent*, inquit Gloſſa interlinearis, *videlicet cum miſericordiam ipſimet implorent: Iudicium vero ſine miſericordia ei fiet*, inquit Iacobus m, *qui non facit miſericordiam.*

m c. 2. 13.

Recte aliquando vocatur eleemoſyna, *benedictio* n, eo quod cum benedictione, & fauſta Dei precatione offeratur. Idcirco templum oraturi ingredientes, ac Deo benedicturi benedictionẽ, atq; eleemoſynam largiri velle merito exiſtimãtur, vt Deo quodammodo fœnerentur o. Subit nunc memoria de ſeruulo paralytico eleemoſynam petente Romæ in porticu Clemẽtis, de quo Gregorius p.

Eleemoſyna cur vocetur benedictio.
n 2. Cor. 9. 5.

o Prou. 19. 17.

p 4. Dial. c. 14. & hom. 40. in Euang.

Eleemoſynam] Dictio Græca eſt Latinitate donata, ac fere tantum in Scriptura vſurpata, & quidem pro eo munere, quod egenti ad ſubleuandam eius miſeriam, ex liberalitate, & pietatis ſtudio datur, ἀπὸ τοῦ ἐλέους, id eſt, miſericordia, ſeu ab ἐλεέω, id eſt, miſereor.

Eleemoſyna quid ſit nomen, & vnde dicatur.

Et quãquam perfectam miſericordiæ, & liberalitatis rationem eleemoſyna non habet, niſi fiat propter Deum, & ex charitatis imperio, quomodo definit eam S. Thomas q, tamẽ propterea id nomen retinere poteſt, necnon moralis virtutis rationem ſine charitate, & in peccatoribus, vt patet ex Scriptura Danielis r, Matthæi ſ, ac Lucæ t, & ex Auguſtino u, aliisque Patribus, qui ſimpliciter, & abſolute nominãt eleemoſynas, quas etiam peccatores faciunt.

Eleemoſyna etiam dicitur quæ fit à peccatoribus.

q 2. 2. q. 32. a. 1.

r c. 4. 24.
ſ c. 6. 2. 3. 4.
t c. 11. 41.
u Enchi. c. 72. & 76.

Minus proprie dicitur etiam eleemoſyna, cum quis ſuæ ipſius neceſſitati ſubuenit, prout idem Auguſtinus x docet his verbis: *Qui vult eleemoſynam ordinate dare, à ſeipſo debet incipere, & eam ſibi primum dare. Eſt enim eleemoſyna opus miſericordiæ, veriſſimeque dictum eſt* y: *Miſerere animæ tuæ placens Deo.*

Eleemoſyna de ſeipſo minus proprie dicitur.
x ibid. c. 76.

y Eccli. 30. 24.

Accipitur hoc loco & paulo poſt z, pro re ipſa, qua ſubuenitur alienæ neceſſitati, ſicut & Lucæ 12 a alias vero, ac magis proprie pro actione, vt Tobiæ 12 b & Eccleſiaſtici 17 c & alibi. Reperitur nonnunquam, licet perraro, apud Auctores profanos eleemoſynæ vox in hac ſignificatione, vt apud Spartianum de Caracalla agentem: *Non tenax*, inquit, *in largitionem, non lentus in eleemoſynã*.

Nomen eleemoſynæ duo ſignificat.
z verſ. 3.
a verſ. 33.
b verſ. 9.
c verſ. 18.

Verſus 3.] Is cum vidiſſet Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemoſynam acciperet.

INCIPIENTES *introire.*] Μέλλοντας εἰσιέναι, *futuros introire*, quod vulgo diceremus: *Che ſtanano per entrare*, vel Gallice, *eſtans pour entrer*. Syr. דעאלין *debbaalin, introeuntes*, id eſt, *iamiam ingreſſuros*.

Rogabat vt eleemoſynam acciperet.] *Vt vidit*, inquit Chryſoſtomus, *illos ingredientes, & miracula facientes talia, & pios ex ipſo habitu indicante.*

Neſcio an ibi viderit miracula ab iis fieri, vidit fortaſſe nõ oculis corporis, ſed mentis per cognitionem acceptã ab aliis. Illa alia ratio ex habitu, ſimulque ex vultu, qui pietatem ſpirabant, valde probabilis eſt: & debuit apud claudum valere, vt

Qua ratione ſit impulſus claudus ad petendam ab Apoſtolis eleemoſynam.

à tenuibus hominibus, prout idem ipſe habitus demonſtrabat, eleemoſynam peteret. Et quidem compertum eſt, proniores ad benignè aliis faciendum mediocres eſſe, quam opulentos: hi enim ex his quæ non ſunt paſſi, aliis compati neſciunt, *neque dolent ſuper contritione Ioſeph* a: illi contra ex ſe, & ſua conditione alios æſtimant: & miſeris ſubueniunt, quos exiſtimant poſſe aliquando in eos miſericordiam exercere: & plerumque meliores ſunt, qui minus diuites. Crebro autẽ in Scripturis iuſtitiæ ſanctitatiſque vocibus denotatur miſericordia: quod teſtantur etiam Hebræa vocabula literarum tranſmutatione modica, nempe חסד *heſed*, id eſt ſanctitas, & צדק *tſedek*, id eſt *iuſtitia*, in quibus iſtæ literæ ס *ſamech*, & צ *tſade*, ח *cheth*, & ק *coph*, licet diuerſę, ſoni ſimilitudine cõueniunt.

Mediocres ſunt promptiores ad eleemoſynam, quam opulenti.
a *Amos* 6. 6.

Verſus 4.] **Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit: Reſpice in nos.**

INTVENS autem.] Græce legitur ἀτενίσας. *Intendens fixis & immobilibus oculis, & obtutu.* Oculis lenibus ac benignis, & commiſerationis pleniſſimis.

Intueri aliquem, vel aſpicere, ſeu reſpicere, & videre, ſæpe in bonam partem accipit Scriptura; vt in Pſalmo b: *Protector noſter aſpice Deus*; & c, *Reſpice de cælo, & vide, & viſita vineam iſtam*; & alibi d, *Deus, Deus meus, reſpice in me*. Hoc modo reſpexit Deus Abel e: Chriſtus Matthęum in telonio f: Simonem, & Andream g: Zachæum in ſycomoro h. Petrum cum negauit i: ſcio tamen etiam non raro ſumi in deteriorem partem, & pro punitione Dei, vt Habacuc tertio k, Amos nono l, Exodi decimo quarto m, Pſalmo vigeſimoquarto n & 103. o & alibi.

Reſpicere in bonam partẽ, & malam ſumitur.
b *Pſal.* 83. 10.
c *Pſal.* 79. 15.
d *Pſal.* 21. 1.
e *Gen.* 4. 4.
f *Matt.* 9. 9.
g *Mat.* 4. 18.
h *Luc.* 19. 5.
i *Luc.* 22. 61.
k *verſ.* 6.
l *verſ.* 4.
m *verſ.* 24.
n *verſ.* 16.
o *verſ.* 32.
Petrus Ioanne præſente loquitur, & Ioannes tacet.

Dixit.] *Petrus nimirum, tacet enim Ioannes vbique*, inquit Chryſoſtomus, *ille vero pro eo rationẽ reddit*, quippe dignitate, non ætate tantum prior: qui etiam propterea Ioanni præponitur, dum hic mentio de vtroq; fit, ſicut & verſu primo, & alibi.

Reſpice in nos.] *Quaſi paupertatem habitu demonſtrantes, ſe pauperes eſſe reſponderent*, inquit Gloſſa interlin. & Hugo. Hoc merito Lyranus improbat, quoniam ex his verbis claudus ſpem potius cõcipit, vt ſequentia verba indicãt. Idem ſignificat Chryſoſtomus, notans eos, qui reſiliunt, dum orant eos inopes. Veriſimilior eſt coniectura Iſidori Clarii p, quod Petrus præuenit, vt claudus attente animaduerteret, quid eſſet faciẽdum: ne magnitudine poſtea facti perterritus, oblitiſceretur quo id pacto accidiſſet. *Sic Moſem*, inquit, *Deus interrogat, quid eſſet quod manu teneret* q, *nempe virgam vt cum cõuerſa poſtea fuiſſet in colubrum, recordaretur principium rei.*

p *in hunc locum.*
Mendicus cur Apoſtolos reſpicere iubeatur.
q *Exod.* 4. 2.

Phraſis Scripturæ *reſpicere in aliquem, ſeu ad aliquem*, eſt ſpem in illo ponere, vt r, *Reſpiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat*; & ſ, *Cum reſpiceremus attenti ad gentem, quæ ſaluare nos non poterat*; & t, *Reſpexiſtis ad amplius, & factum eſt minus*, id eſt, ſpem in meſſis tempus retuliſtis, & fruſtrati eſtis in meſſe vacui. In nouo etiam Teſtamento u, *Reſpicite*, inquit Chriſtus, *& leuate capita veſtra*, id eſt, erigite animum, & bene ſperate: qui enim deſperabundi ſunt, iis concidit vultus, vt Cain x, & nec oculos in cœlum tollere audent. Addit Carthuſianus, ideo ita locutum Petrum, vt & claudus, & alii intelligerent, à quo mox ſanitas claudo danda erat, ea que ratione Chriſto gloria, non Apoſtolis tribueretur.

Reſpicere in aliquem quid ſit.
r *Eccli.* 51. 10.
ſ *Thren.* 4. 17.
t *Aggæi* 1. 9.
u *Luc.* 21. 28.
x *Gen.* 4. 5.

Optima diſpoſitio templum ingredientis, vt exaudiatur, exaudire pauperem deprecantem. Id antea monui. Chryſoſtomus vero (vel ſi quis alius) ſermone quodam de Martyribus (is eſt ſecundus in tomo 5.) eleganter hoc modo notauit: *Aſcendunt Apoſtoli Dominum deprecaturi, ſed preces claudi non potuerunt aſpernari. Præueniuntur precibus preces: rogãtem claudum rogaturi ante audiunt, quam precentur: nec permittit claudus orare illos, quo petit, niſi prius acciperet ipſe quod optauit: vt ante ab eis quod voluit impetraret, quam ipſi à Domino, quod volebant expeterent.*

Templũ ingreſſuri optima diſpoſitio.

Verſus 5.] **At ille intendebat in eos, ſperans ſe aliquid accepturum ab eis.**

AT *ille intendebat in eos.*] Ὁ δὲ, inquit Græcus contextus, ἐπεῖχεν αὐτοῖς. *ille vero applicuit ſe, & animum illis adiecit ſeu animaduertit illos, totus ſe conuertit ad illos.* Syrus ſimpliciter vertit חרבהון *charbebun* id eſt, *intuitus eſt in eos.*

Sperans ſe aliquid accepturum ab eis.] Ergo verbis illis, *Reſpice in nos*, claudo ſpes data erat. Tropologicũ eſt, quod de Iudæis ſub perſona illius Chryſoſtomus animaduertit, *illos claudicantes fuiſſe* y, & quibus opus erat petere ſanitatem, cum tamẽ magis opes humi repentes quærerent, & propterea templo aſſiderent, vt diteſcerent.

Iudæi claudicant, & terris ſunt intenti.
y 3. *Reg.* 18. 21.

Sic hodie nonnulli frequentant patres ſpirituales, non vt ſpiritualia colligant, ſed temporalia, non propter Ieſum, ſed Lazarum z. Sapientior cæcus ille, quem cum Chriſtus interrogaſſet: *Quid tibi vis faciam?* reſpõdit: *Domine, vt videam* a.

Patres ſpirituales aliqui temporalia gratia conſectantur, non pietatis.
z *Ioan.* 12. 9.
a *Luc.* 18. 41.

Congruit propoſito egregium B. Ignatii Patris noſtri reſponſum ad eos, qui operam eius petebant ad Principum gratiam aucupandam b, vel in eorum aulas intrandum: *Ego quidem præſtantiorem Dominum nullum ſcio, quam eum, quem mihi ipſe delegi: ad hunc vos ſi applicare cupitis, libentiſſime meum omne ſtudium præſtabo.* Antonius lepide ventitantes ad ſe ſtudio pietatis Ieroſolymitanos, curioſitatis, vel emolumẽti temporalis gratia nominabat Ægyptios c, quærebatq; de diſcipulis, vtri eſſent illi qui ſe conuenire volebãt, Ægyptiine eſſent, an Ieroſolymitani, vt quid cum illis poſſet agere, cogitare melius poſſet.

Egregium B. P. N. Ignatii dictum.
b *Ribad. lib.* 5. *vita Ignat. c.* 11.
c *Pal. in Lau.*

Verſus 6.] **Petrus autem dixit: Argentum, & aurum nõ eſt mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula.**

ARGENTVM, *& aurum non eſt mihi.*] Pecunia ex hoc præſertim duplici metallo conſtat, quamuis ex ære. Auguſtinus d notat, *aurum, & argentum ſine addito, quando ponuntur, vel copulantur, ſignificare omne genus pecuniæ.* Exempla in Scriptura multa ſuppetunt e.

Pecunia argenti & auri nomine ſignatur.
d q. 139. *in lib. Iudic.*
e *Gen.* 13. 2. *Paral.* [illegible] *Eſdr.* [illegible]

Cõmercia quidem prius facta videntur, quam pecuniæ ſolutio; tamen antiquior eſt ſignata pecunia, vel in argento, vel in auro, quam prout à Plinio traditum eſt f. Nam ætate Abrahami iam erat argentea moneta probata, tranſienſque per manus mercatorum g: vnde veriſimile fit, ſicut apud Romanos, de quibus Plinius, ita & apud eos qui vixerunt cum Abraham, argenteæ vſum pecuniæ, quam aureæ antiquiorem fuiſſe. Negat

Pecunia ſignata eſt antiquitatis.
f *lib.* 33. *c.* 3.
g *Gen.* 23. 16.

Pecuniã quomodo Petrus habere ſe neget.

A Petrus pecuniã ſe modo habere, vel eſſe ad manum, inquit Gloſſa interlinearis. Chryſoſtomus, *Non dixit*, inquit, *non habeo hic, qualia nos dicimus: ſed prorſus non habeo.* Collecta ſine dubio pecunia erat ex poſſeſſionibus, & ſubſtantiis venditis, ſed pecuniam cuſtodiebat aliquis, Apoſtoli non geſtabant, & quanquam ex ea poterat Petrus claudo partem dare, tamen in præſentia nõ habebat, quod daret. Eſt quidem verum, præcepiſſe Chriſtum a Apoſtolis, *ne poſſiderent aurum, vel argentum, vel pecuniam in zonis*: ſed partim conueniebat id præceptum tempori, vt eſſent expeditiores, cum etiam tunc nec pauperum, nec Eccleſiarum curam haberent; partim quia tunc *nõ vſura rerum pecuniarum, ſed prauus tantum abuſus, & ſolicitudo in interdicta erat*, vt ait Auguſtinus b, & Hieronymus c. B

a Matth. 10. 9.

b 2. de conſen. Euang. c. 30. c 1. cont. Pel. & ep. [illegible] ad Heliod.

Apoſtolis licuit poſt Aſcenſionem habere pecunias.

At poſt Chriſti aſcenſionem, vt ſe & alios alerent, quorum curam haberent, licuit iis poſſidere aurum, & argentum, & alias res: vt conſtat ex capite præcedenti, & ex quarto, quinto, & ſexto: nec deeſt exemplum in Chriſto, quo adhuc ſuperſtite Iudas *loculos habebat, portans ea, quæ mittebantur* d, id eſt, offerebantur, *inde emens quæ opus erant, & egenis dãdi officium habens* e: ſalua tamẽ paupertate in toto collegio Apoſtolico. Lege contra Ioannem Wicleff (negantem clericis licere habere villas, poſſeſſiones, & affirmantem peccaſſe, tam eos, qui receperunt, quam eos, qui donauerunt) Cardinalem Bellarminum f. C

d Ioan. 12. 6.

e Ioan. 13. 29.

f Tom. 1. lib. 1. de Cler. 24.

Hinc diſcimus, inquit Cyprianus g, *à nobis remouere cupiditatem habendi, propterea enim abundaſſe Petrum bonis ſpiritualibus, ac tanta miraculorum poteſtate.* Hilarius h, Chromatius i, Ambroſius k, Auguſtinus l, & Chryſoſtomus m, idem obſeruant. Verum eſt, verbo præſentis temporis, & actiuo, ſignificari nonnunquã conſuetudinem profeſſionis: vt n, *Virum non cognoſco*, id eſt, nec ſoleo, nec poſſum, quia voui caſtitatem: eodemque modo videri poſſet intellexiſſe Petrum, *Argentum & aurum non eſt mihi*, propter votũ paupertatis. Tamen ſenſus ſimplicior eſt, quem dixi: ſi enim habuiſſet apud ſe, dediſſet, quod paupertatis non repugnat voto. D

g lib. de habitu virg. [illegible]

Cupiditas a nobis remouenda, ſi volumus gratia abundare.

[illegible] Serm. de beato Matth. 5. 10. k [illegible] l Serm. 29. de Petro & Paulo. l Ser. [illegible] m [illegible]

Inter inſignes Eccleſiæ noſtræ notas eſt amor paupertatis & liberalitatis: de quibus Thomas Bozius in opere de Notis Eccleſiæ o. Nil eſt quod virum magis oſtendat, quod enim Lydius lapis facit de auro, id facit aurum de homine, vt e doctorum Prouerbio dixit Plinius: vel iuxta alios quod index eſt auro, id aurũ eſt homini: de quo Prouerbio Auctor Adagiorũ p ex Chilone, Antiphane, & Themiſtocle. *Beatus vir qui inuentus eſt ſine macula, &*, inquit Sapiens, *qui poſt aurum non abiit, nec ſperauit in pecunia theſauris* q. *Quis eſt hic, & laudabimus eum?* Quidam r memorant, cum beato Thomæ Aquinati, qui forte ad Innocentium IV. venerat, dum coram Põtifice vis pecuniæ magna numeraretur, dixiſſet Põtifex: Videſne, Thoma, Eccleſiam non amplius, ſicut olim, quando primum coaluit, dicere poſſe, Argentum, & aurum non eſt mihi? Doctorem Angelicum vrbane, ac modeſte reſpondiſſe: Nec poteſt modo, quod tunc, imperare claudo, vt ſurgat, & ambulet. Abutuntur hæretici his contra facultates Eccleſiæ ſententiis: quaſi vero vel ſemper in opus miraculis, vel non maxime deceant opes Eccleſiæ maieſtatem, tum propter alias cauſas, de quibus ante diximus. E

Amor paupertatis & liberalitatis Eccleſiæ nota.

n Luc. 1. 34. o lib. 10. c. 11. & lib. 17. c. 10.

p Chil. 2. cent. 4.

q Eccle. 31. 8. r Bap. Sixtus [illegible] Florent. [illegible]

Quando nouus Põtifex inibat poſſeſſionem Lateranenſem, iuxta ritus veteres, primũ æream largiebatur pecuniam, vſurpans præſentem ſententiam, ac denotans primam Eccleſiæ paupertatem: tum ex auro & argento, recitans illud ex Pſalmo ſ: *Diſperſit dedit pauperibus*, atque deſignans poſteriores opes, & earumdem pium vſum.

ſ Pſal. 111. 9.

Cæterum quando Cyprianus t videtur negare, poſſe fidem, ac virtutẽ poſſidere (veras nempe diuitias) qui ſe diuitem ſeculo maluit eſſe, quã Chriſto, non ſic eum accipias, quaſi miraculorũ gratis datum donum nequeat eſſe in peccatore, ac in auaro: ſed exaggerate loquitur, deque eo, quod plerumque accidit.

t Lib. de Diſcip. & hab. virg.

B *Quod autem habeo, hoc tibi do.*] Nempe per gratiam ſanitatum tibi ſanitatem confero. Non datur per modum qualitatis permanentis hoc donum, aut miraculorum, aut Prophetiæ, &c. Habitibus enim vtuntur, vt volunt, qui iis præditi ſunt, non ſemper autem Propheta prophetat, &c. Sed præſto Deus eſt plerumque gratiæ ſuæ auxilio ad operanda huiuſmodi opera iis, qui talia dona habere cenſentur: *quod vero per amicos poſſumus*, inquit Lyranus, *quodammodo per nos ipſos poſſumus*: ſanitatem autem illam poterat Petrus dare virtute Domini ſui, & amici IESV Chriſti.

Quomodo gratia ſanitatum ſit in hominibus.

Habet, qui vnde tribuat eleemoſynam non C habet, magnam in hac Petri ſententia conſolationem: nec, ſi nõ det id, quod habet, vllam habet excuſationem. Pecuniam ſi non habet, habet ſi vult, miſerendi voluntatem, compatientem affectum, verba ſuauia, & conſolationem exhibentia, pias ad Deum pro paupere preces, atque ſuſpiria.

Qui eleemoſynam dare non poteſt pauperi, affectum tribuat.

Eleemoſynas non facere, inquit Hieronymus u, *crimen habentis eſt. cæterum qui non habet vnde faciat eleemoſynam, liber eſt, quantumcumque dare voluerit, tantum dedit, quia voto dedit. Tamen habent & Sancti vnde faciant eleemoſynas. Dixit enim Petrus, Argentum, & aurum non habeo, quod autem habeo, hoc tibi do*, &c. Tum ſubiicit eſſe miſericordiæ opus, quod eodem D Pſalmo ſubiicitur, *diſponere ſermones ſuos in iudicio*, id eſt, docere alios pro capacitate cuiuſque: e contrario argute reprehendit idem diuites auaros, & illiberales in epiſtola ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis x. *Argentum, & aurum non habeo, quod autem habeo, hoc tibi do, &c. At nunc multi*, inquit, *licet ſermone taceant, opere loquuntur. Fidem, & miſericordiam non habeo: quod autem habeo argentũ, & aurum, hoc tibi non do.*

u In Pſal. 111. ver. 5. Iucundus homo, &c.

x cap. 14.

Contentus eſt Deus, ſi plus non potes, vt offeras pilos caprarum y, vel duo minuta z, vel calicem aquæ frigidæ a. Tobias ſenior iuniori præcipiebat b. *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: ſi exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri* E *ſtude. Nunquam vacua eſt manus ab opere, cum arca cordis repleta fuerit bona voluntate*, inquit Gregorius: & voluntas efficax, cum præſtandi deeſt facultas, æquale meritum habet: vis enim omnis bonitatis ac meriti in opere, naſcitur ex interna voluntate: vt alias oſtendimus contra Scotum c, nõ nullam in externo diuerſam bonitatem ponente ab ea, quæ eſt in interno. Poſtremo notat Baſilius d in illis verbis: *Quod habeo, tibi do*, Dei dona, vt gratis accepta ſunt, ita gratis impertienda ſine vitio iactantiæ, vel ſimoniæ, & auaritiæ: adde etiam libenter, & largiter: ſiquidem in quæ gratis accipimus, quæque gratis damus, copioſe dare ſolemus.

Deus contentus eſt etiam minima eleemoſyna.

y Exo. 35. 6. 23. 24. z Luc. 21. 2. a Matt. 10. 42. b Tob. 4. 9.

Vis omnis meriti naſcitur ex interna voluntate.

c in 2. d.

d In Moral. Reg. 71. c. 1.

In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula.] Et in virtutem Chriſti, miraculum transfert, & ipſiſſimis verbis vtitur, quæ vſurpabat id genus homines curans a. Iam cõpletum promiſſio Chriſti, *Super ægros manus imponent, & bene habebunt* b. Auguſtinus c contra Manichæos argumentatur non eſſe carnem à malo principio, cum in Chriſti nomine ſanetur.

Ieſu Chriſti.] Omiſſo Ieſu nomine, de quo egi in primo capite Eſaiæ, Chriſtus, vt ait Tertullianus d, *non eſt nomen*, nimirum proprium, ſed *appellatio*, id eſt, nomen appellatiuum, ſeu nomen officii eſt, non naturæ, vel perſonæ. Sic ait quoque Lactantius e, *Chriſtum non proprium nomen eſſe, ſed nuncupationem poteſtatis, & regni; ſic enim Iudæos Regem ſuum appellaſſe.* Auguſtinus f vero vna cum citatis ait: *Ieſu nomen proprium eſſe: Chriſti nomen eſſe Sacramenti, quomodo ſi dicatur Propheta, vel Sacerdos.*

Ab vnctione deriuatum eſt, ſiue olei Deitatis in Humanitate, vt placet Euſebio g, Nicephoro h, Damaſceno i, & apud illum Athanaſio, Nazianzeno, & Cyrillo, præterea Origeni k, Theodoreto l, Vigilio m: ſiue olei gratiæ creatæ, vt alii explicant: vel olei Spiritus ſancti per exteriorem deſcenſum, vt placet Baſilio n. Propter oleum materiale, quo Reges o, Sacerdotes p, ac Prophetæ q in vetere Teſtamento inungebantur, ſacrabanturque, alios homines hoc nomine appellatos legimus, etiam Cyrum regem r. Chriſtus vero Rex ſ, Sacerdos t, & Propheta u fuit, vt notat Auguſtinus x.

Quæ cauſa Neſtorium impulit, vt B. Virginẽ χριστοτόκον libenter appellaret, quaſi ſolius hominis matrem, non autem Θεοτόκον, vt teſtatur Damaſcenus y dicens, *ſua ætate ad vitandum huius errorem, non appellatam eſſe Chriſtiparam.*

Et tamen Chriſti nomen ἀντονομαστικῶς, eodẽ auctore z, & Auguſtino a, eum ſignificat, qui ſimul ſit Deus, & homo. Nec refert quod vnctio Chriſti ſit ſpiritualis: hæc enim potior eſt, & ab ea quoque nonnullis id Chriſti nomen tributũ eſt, vt in Pſalmo b, *Nolite tangere Chriſtos meos*, id eſt, vt exponunt Baſilius, & Hieronymus, Patriarchas ante legem. Tertullianus c Chriſti noſtri appellationem ab vnctione ſpirituali impoſitam obiectat, & Irenæus d ab Spiritu ſancto, qui vnctio e dicitur, necnon Ambroſius f, & Auguſtinus g, & Dionyſius Alexandrinus h, & Fulgentius i, & Anſelmus k, & Gregorius l, & Hieronymus m dicens, aliis datam eſſe materialem, eaque eguiſſe, quia ſaucii erant vulnere peccatorũ. Cyrillus Alexandrinus n vnctum ſcribit Spiritu ſancto, & Patre, *quando Verbum caro factum eſt*: Nazianzenus o Diuinitatem vnctionis tenuiſſe locũ. Vnctionem iſtam præter eos quos dixi, Iacob p adumbrauit, auctore Auguſtino q: & Dauid potiſſimum. Hic ter vnctus eſt à Samuele in Bethlehem r: à tribu Iuda ſola ſ: ab omnib. tribubus t. Ad eundem fere modum Chriſtus in Nazareth conceptus, ab Apoſtolis receptus, ab omnibus nationibus admiſſus pro Rege eſt. Mitto etymologiam Iuſtini nominis ΧΡΙΣΤΟΥ, παρὰ τὸ κεχρίσθαι, καὶ κοσμῆσαι τὰ πάντα δι' αὐτοῦ τὸν ΘΕΟΝ, *quod per illum omnia inunxerit, ſeu perfecerit, & ornauerit Deus.* Aliam item quaſi χρηστός, id eſt, *vtilis*, Latine *Chreſtos*, nomine etiam vſitato Romanis, vt videre eſt apud Tacitum u, Suetonium x, Lucianum y, Plinium z, & ex noſtris apud Tertullianum a, Lactantium b, Paulum Oroſium c, qua etiam voce Hebræi quidam in Hebraica hiſtoria vtuntur: denique eam ſuperſtitionis plenam, quã Gnoſtici afferebant, & eſt apud Irenæum d, non tam notationem, quàm literarũ eo nomine contentarum arithmeticam ſupputationem.

Non potuit quidem proprie ante Incarnationem de eo qui incarnatus eſt, nomen Chriſti vſurpari, vt monuit Procopius e, & Damaſcenus f, qui teſtes etiam producit Athanaſium, Nazianzenum, & Cyrillum Alexandrinum, indeque argumentatur contra opinionem Origenis, quod animæ ante corpora extiterint: veruntamen Auctor Sermonis de Aſſumptione B. Virginis inter opera Hieronymi g, aliter ſentit, & legi ipſe apud alios Patres in eo ſenſu hoc nomẽ: immo & Paulus ita loquitur, cum ait h: *Neq; tentemus Chriſtum, ſicut quidam eorum tentauerunt*, &c. quemadmodũ & Iudas de noſtro etiam Ieſu loquens i: *Ieſus populum de terra Aegypti ſaluans.* Hæ vero loquendi formæ intelligendæ ſunt non ſolum ratione perſonæ diuinæ Chriſti, ſed etiam ob Incarnationem ita prædefinitam, ac ſi facta iam, & præterita eſſet, vt notat Damaſceni Scholiaſtes Iudocus Clictoueus.

Sed & quidam ad literam de Chriſto noſtro intelligunt id Pſalmi 131. k *Propter Dauid ſeruum tuum non auertas faciem Chriſti tui*, vt Chryſoſtomus; & quod eſt Eccleſiaſtici 47 l iuxta quoſdam codices, *Chriſtus purgauit peccata ipſius*, vt Lyranus, quamuis ibi Græce eſt, Κύριος, itaque legendum docet Ianſenius, & ſequunt Biblia Sixti Quinti, & tamen in epiſtola Iudæ citata retinent Ieſus, cum textus Græcus habeat etiam Κύριος. Sed citato loco Iudæ peculiaris ratio eſt, propter Ioſue, qui nomine reque Ieſum noſtrum repræſentauit, vt obſeruant Iuſtinus m, & Tertullianus n, & alii, quin & alii duo probant inde, tum Deitatem Chriſti, tum eundem eſſe auctorem vtriuſq; Teſtamenti, nempe Oecumenius, & Beda o. Cyrillus autem Alexandrinus p, humanitatem ſimul & diuinitatem.

Iam vero notatu dignum & illud eſt, cur à Græcis Chriſti nomen, non Meſſiæ ab Hebræis mutuati, Ieſu nomine Hebræo vtamur, copulantes nomini Chriſti. Videlicet myſterium id latere poſſumus affirmare, quod Auguſtinus q deprehendit in his vocibus, quas Paulus coniungit r, Abba Pater, vt intelligamus, eundem eſſe Deum Iudæorum, & Græcorum, ſiue Gentilium omnium. Adhæc talis nominum horum cõiunctio Ieſus Chriſtus, vel contra, Chriſtus Ieſus, videtur fieri data opera contra Iudæos, vt eũ profiteamur eſſe Chriſtum ſiue Meſſiam, qui vocatur Ieſus. Vnde Ioannes in epiſtola ſua prima ſ: *Qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt.* Et Matthæus capite primo t: *De qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus.* Tandem Ambroſius u his nominibus IESVS CHRISTVS, ſignificari docet, iam completum eſſe aduentum Verbi in carnem.

Admonent præterhac combinare voces Hæreticos, nõ eſſe alium Ieſum, qui ſit paſſus, alium Chriſtum, qui miracula ediderit; cuius hæreſis mentio eſt apud Irenæum x, & Tertullianum y, eique pridem occurriſſe videtur idem Ioannes, dicens z: *Omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt.*

Habent & Catholici expreſſiorem quandam Incarnationis, auditis nominib. his, notionem:

a Matth. 9. 5. Mar. 2. 9. Luc. 5. 23. Ioan. 5. 8. 11. 12.
b Mar. vlt. 18.
c Serm. 26. de verb. Apoſt.
Chriſtus, nomen eſt officii.
d lib. contra Prax. c. 28.
e lib. 4. c. 7.
f Tract. 3. in 1. epiſt. Ioan.
g 4. de Demon. c. 15.
h 1. hiſt. c. 4.
i lib. 3. c. 3. & li. 4. c. 6.
k 2. de Princ. c. 6.
l in Pſal. 44.
m 4. contra Eutychet.
n in Pſal. 44.
o 1. Reg. 10. 1. & c. 16. 13. & alibi.
p Exo. 29. 7.
q 3. Reg. 19. 16.
r Eſa. 45. 1.
ſ Pſ. 2. 6.
t Pſ. 109. 4.
u Deut. 18. 15.
x in Pſ. 44.
Neſtorii error, Chriſtiparam non Deiparam B. Virginem dicentis.
y lib. 3. c. 12.
z ib. cap.
a [illegible]
Chriſti nomẽ antonomaſtice Chriſto noſtro tribuitur.
b Pſ. 104. 15. 1. Reg. 2. & alibi.
c lib. de Bapt. c. 7.
d lib. 3. c. 20.
e 1. Ioan. 2. 20. 27.
f 1. de Spiritu S. c. 3.
g 15. de Trinit. c. 26. & 3. cont. Maxim. c. 16.
h ep. ad Paul. Samoſ. apud Turr.
i lib. de Incarn. c. 10.
k in c. 1. epiſt. ad Hebr.
l lib. 4. ep. 61.
m in c. 6. Ezech.
n de fide ad Theo. & 4. in Ioan. c. 19.
o orat. 4. Theo.
p Gen. 28.
Dauid præcipuus omniũ anti. [illegible] typus.
q in Pſ. 44.
r 1. Reg. 16.
ſ 2. Reg. 2.
t 2. Reg. 5.
Nominis Chriſti etymologiæ impropriæ.
u lib. 15.
x in Claudio c. 25.
y in Philopat.
z epiſt. 97. ad Traianum.
a Apol. c. 3.
b lib. 4. c. 7.
c lib. 7. c. 6.

d lib. 1. c. 13.
Chriſtus proprie non potuit dici ante Incarnationem.
e in c. 49. Eſ.
f lib. 4. c. 6.
Aliqui tamẽ dixerunt.
g Tom. 9.
h 1. Cor. 10. 9.
i verſ. 5.
Chriſti nomẽ etiam tributũ à Scriptoris Saluatori noſtro ante Incarnationẽ.
k verſ. 10.
l verſ. 13.
m cont. Tryp.
n 3. cont. Iud. & 3. contra Marcion. c. 16.
o in ep. Iud.
p de par. ad Iouin.
Cur Græco & Hebræo nomine vtamur coniunctis, Ieſus Chriſtus.
q lib. de Spirit. & lit. c. 32. Ser. 13. de verb. Apoſt. & lib. 3. de conſ. Euang. c. 4. in ep. ad Gal. & in Pſ. 8.
r Rom. 8. 15. Gal. 4. 6.
ſ cap. 5. 1.
t verſ. 16.
u in c. 1. ep. ad Philip.
Ieſus non eſt alius quam Chriſtus, nec contra.
x lib. 3. c. 18.
y lib. de carne Chriſti c. 24.
z 1. ep. 4. 3.
Incarnatio duabus his vocibus deſignatur.

A

neque enim Ieſus eſt, id eſt, Saluator, niſi Deus vel Chriſtus, id eſt, vnctus, niſi homo: *vnctio enim non fit niſi ratione Humanitatis*, inquit Hilarius *a*, ita vt id innuere videatur Ieſus ipſe Chriſtus, cum ait *b*: *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum*, quaſi dicat, & Filiũ tuum, vt homo fieret, & Humanitatem vngeret, ipſam aſſumendo.

a *lib. 11. de Trinit.*
b *Ioan. 17. 3.*

Cur dicatur Chriſtus Ieſus, & aliquãdo Ieſus Chriſtus.
c *Ioan. 1. annot. 75.*
d *Philip. 2. 5. Gal. 5. 6.*

Obſeruata ſunt ex his nõnulla ante me à Toleto *c*, qui addit, nonnunquam priore loco poni Chriſti nomen hoc modo *d*: Chriſtus Ieſus, alias è contrario, Ieſus Chriſtus, & prioris ordinis cauſam eſſe ordinem temporis, quia nomen Chriſti potius pertinet ad legem, poſterioris vero ordinem dignitatis: quoniam perfectius eſt Euangelium, & veritas, quam lex, vmbra & promiſſio. B Non videtur valde conſtans hæc ratio, cum ipſemet fateatur Ieſum magis ſonare Deitatem, quæ profecto dignitate, ac duratione prior eſt. Poſtremo, repetendum quod dixi capite primo *e*, proprio nomine ab Euangeliſtis exprimi Saluatorem noſtrum per Ieſum: per Chriſtum autem, eiuſdem officium, quod & paulo ante Patrum confirmauimus teſtimonio.

e *verſ. 1.*

Probatio, qua claudus ſe probauit curatũ, euidens.

Surge, & ambula.] Iiſdem verbis vſum Chriſtum, ſuperius monui, quæ faciunt ad euidentem curationis probationem: nec enim ſimulata, vel imperfecta videri poterat, qua impotens membrorum claudus, ac fortaſſe etiã paralyticus C ſurrexiſſet, ac ambulaſſet. Euidentior probatio fuit, quod deinde quoque exiliit.

Chriſti conſuetudo, qua vſus eſt ad ſuorum miraculorũ confirmationem.
f *c. 5.*
g *Matth. 9. 5. Mar. 2. 9. Luc. 5. 23. Ioan. 5. 8.*

Conſuetudo fuit Chriſto, ſicut à Chryſoſtomo, & Euthymio in Ioannem *f* obſeruatum eſt, poſt facta à ſe miracula, quiddam facere, vnde miraculi veritas, ac magnitudo conſpiceretur. Nam paralyticis, quos curauit, non ſurgere tantum, & ambulare, imperauit *g*, quod etiã, quamuis nõ omnino ſani eſſent, facere potuiſſent, verumetiam & in humeros grabatum tollere, ac portare, quod facere non potuiſſent, niſi nõ modo ſani fuiſſent, ſed etiam vegeti, atque robuſti. Eodem modo Chriſtus fragmenta iuſſit colligi, quando paucis panibus multa hominum millia ſaturauit *h*. Leproſo curato dixit: *Vade, oſtende te* D *ſacerdoti* i: ſuſcitatæ puellæ voluit dari manducare *k*: aquam in vinum conuerſam architriclino ferri voluit *l*.

h *Matt. 14. 20. & c. 15. 37.*
i *Mat. 8. 4. Luc. 5. 14.*
k *Mar. 5. 43.*
l *Ioan. 2. 8.*

Petrus propria auctoritate non fecit miracula ſicut Chriſtus.

Conſuetudinem iſtam Chriſti nunc imitatus eſt Petrus. Sed inter alia vna hæc differentia eſt, quod non propria auctoritate, vt ille, verum in nomine, ac virtute Chriſti miraculũ edidit, quæ virtus ipſis etiam Petri verbis, vt & aliorum, qui ſimiliter miracula fecerunt, communicata eſt: alioqui nuda verba ſignificant quidem quid velis; non poſſunt tamen præcipere, quæ nequeunt facere, vt recte Gregorius *m* in ſimili caſu notauit de Deo imperante ſurgere Ezechieli, qui re- E uera per ſe non poterat.

m *hom. 9. in Ezech.*

Verſ. 7.] Et apprehenſa manu eius dextera alleuauit eum: & protinus conſolidatæ ſunt baſes eius, & plantæ.

n *Matt. 9. 25.*
o *Matth. 9. 29. Ioan. 9. 6.*
p *Matt. 14. 31.*
q *Mat. 8. 3.*
r *ibidem 15.*
ſ *Mar. 7. 33.*

ET *apprehenſa.*] CHRISTVS etiam puellæ à ſe ſuſcitatæ manum tenuit *n*: & oculos cæcorum tetigit *o*: & Petrum naufragantem apprehendit manu extenſa *p*: & leproſum ſanans tetigit *q*: & manum ſocrus Petri febricitantis *r*: & auriculas ac linguam ſurdi, & muti *ſ*: & virtutes per A manus eius efficiebantur *t*: & infirmos impoſitis manibus curabat *u*: promittens Diſcipulos eodẽ modo eſſe curaturos *x*.

t *Mar. 6. 2.*
u *Marc. 6. 5. & Luc. 4. 40 & c. 13. 13. vbi de muliere incuruata.*

Cur Chriſtus ſit vſus tactu in miraculis faciendis.
x *Mar. 6. 18.*

Vtebatur Chriſtus contactu, vt oſtenderet nõ ſolum veritatem carnis, ſed etiam carnem ſuam propter coniunctionem cum diuinitate vim ſalutiferam, & viuificam habere; aut ſe eſſe, non alium, qui curaſſet, cum ipſe, non alius, tetigiſſet. Poſſunt hæ ſuo modo rationes propoſito adaptari, vt innuit Oecumenius: & præterea ſignificare poteſt tactus dignationem, & facilitatem: item amputat ſuſpicionem de immanente, ac inhærente virtute miraculorum, ſiue in Chriſto, ſiue in aliquo alio: nulla enim talis datur, vt dixi B verſu præcedente, ita vt non qui tangeret æger, ſed qui tangeretur, ſanitatem conſequeretur, vel quem vellet Chriſtus tangentem ſanari, vt hæmorrhoiſſam *y*.

y *Matt. 20.*

Reſurrectionis velocitas quæ & quanta futura ſit.
z *Serm. 16. de verb. Apoſt.*

Et protinus.] *Nulla intercedit cũctatio*, inquit Gloſſa interlinearis, *ne putetur aliunde ſanatio. Quanta velocitate res agatur, attendite*, inquit Auguſtinus *z*. *Vix aures debilis ſermo intrauerat iubentis, & continuo vis ſanitatis irrupit: & excluſa infirmitate, vſui membra redduntur. Teſtimonium velocis Reſurrectionis eſt velocitas ex debilitate ſurgentis in momento, in ictu oculi, in nouiſſima tuba a, &c. Futura metire de factis: in quanto momento mortui excitantur debilibus à natura crede veſtigiis.* Oecumenius quoque Reſurrectionem no- C tatam vult in eo, quod Petrus alleuauit claudũ. *Hanc vocem per Spiritum*, inquit Baſilius *b*, *dicto ocyus efficacia operis conſecuta eſt. Et hoc miraculi argumentum, celeritas in operando.*

a *1. Cor. 15. 52.*
b *hom. in Pſal. 115.*

Chriſtus aliquando miracula non ſtatim perfecit.
c *Mar. 8. 24.*

Nec tamen perpetuum, quidam enim cæcus à Chriſto curatus, primum homines vidit ambulantes vt arbores *c*, non diſcernens, quemadmodum qui procul hominem vident tanquam molem, lineamenta non diſtinguunt. Cauſa fortaſſis fuit, quod Chriſtus ſuam potentiam moderatus eſt ad cæci fidem nondum perfectam, ſicut Petrus cum perfecte credebat, firmis in mari veſtigiis incedebat; mergebatur, cum dubitabat *d*: vel voluit, vt beneficium, quod accipiebat, dum ſibi paulatim conferebatur, pluris faceret. Neſcio an D perfectam in claudo noſtro fidem affirmare poſſimus, quia in eo nullam legimus.

d *Matt. 14. 36.*

Conſolidatæ ſunt baſes eius, & plantæ.] *Hæ enim enerues ſunt in paralyticis*, inquit Gloſſa interli. ponens hunc talẽ fuiſſe. *Parum erat*, inquit Auguſtinus *e*, *quod dicebatur in vſum claudus rediſſe, vires cum ſanitate reſtituuntur: non enim dicit, reſtituta ſunt, ſed conſolidata ſunt baſes: tam abundantem recipiunt ſanitatẽ, vt ferant laborem.*

e *Serm. 16. de verb. Apoſt.*

Baſes Lyranus interpretatur crura, ac tibias, quibus innititur corporis pondus: plantas pedes vſq; ad vltimum ſuperficiẽ. Syrus priorem dictionem *βάσεις* vertit, רגלוהי *raglauchu*, id eſt, *pedes eius*, & poſteriorem, nempe plantã, עקבוהי *bhekbauchu*, hoc eſt, *calcaneos*, ſeu *veſtigium eius*, quã ſane E etiã ſignificationẽ apud profanos Auctores Græcos habet. Non memini Latinum legere vtentem hac voce in iſta ſignificatione, ſed neq; in Scriptura alium locum, in quo talis eius vſus reperiatur.

Cur primum Petri miraculum fuerit claudi ſanatio.

Quid eſſe cauſæ putemus, cur omnino primũ miraculum (ſi quod capite priore de aliis in genere dictum eſt per *περίληψιν* accipiamus) vel certe quod Spiritui ſancto viſum eſt, vt cõmendaretur poſteritati tanquam à Petro factum fuerit claudi curatio? Ambroſius *f* reſpõdet, quoniam *Petrus petra eſt ſuper quam ædificatur Eccleſia g: ideoque ſicut in Eccleſia fidei fundamentum continet, ita*

f *Serm. 68.*
g *Mat. 16. 18.*

& in homine membrorum fundamenta confirmat, & vt Chriſtianus iam non trepidus, & imbecillus poſſit ſuper petram Eccleſiæ, ſed robuſtus, & fortis incedere. Nyſſenus *a*: *Is*, inquit, *qui à natiuitate claudus fuerat. Speciosam portam templi rurſus ijs, qui ſalui fierent, aperuit, cui aſſidens ſuæ ſanationis miraculo animas claudicantes ad fidem adduxerat.*

a Orat. de S. Stephano.

Claudus ſignificat Iudaicum populum.

b in hoc loco.

c Gen. 32. 24. & ſeq.

Beda *b* per claudum intelligit populum Iſrael, qui non ſolum à Chriſti Incarnatione, ſed etiam à tempore legis rebellis, quaſi ex vtero matris, claudus fuit: *quod in Iacob cum Angelo luctante, & claudicante*, inquit, *figurabatur* c: *quia populus ille Chriſto in paſſione præualens, in quibuſdam per fidem benedictus, in alijs ex infidelitate eſt claudus.*

Porta Speciosa quæ.

d Ioan. 10. 9.

Porta vero Speciosa Dominus eſt, per quam qui intrat ſaluatur d; *ad hanc portam Iſrael debilis, nec ire valens, legis, Prophetarumq́; vocibus affertur, vt ab ingredientibus poſcat auxilium fidei, & ſapientiæ: quia vaticinia futurorum, quaſi ad portam Eccleſiæ ponunt auditores: ſed Petrus in templum perducit, cui per confeſſionem fortem, etiam cognomen petra, & claues cœli ſunt datæ.* Hucuſque Beda, & ex eo Gloſſa ordinaria. Prior verò idem verſibus elegantibus Arator expreſſit *e*:

e lib. 1. in Acta Apoſt.

——— Sed & altera nobis
Res aperit, quod cauſa gerit: gens nomen ab illo
Iſrael dicta tenet, qui bella reliquerat æger
Conatus certare Deo: tulit ipſe figuram
Corporis ante grauem, quam poſt in vulnere mentis
Iſrael claudus habet, qui per ſua crimina labens
Corde magis quam carne fluit ſpatijsq́; ſub ipſis
Quadraginta annos, Ægypti fine remotus
Claudicat Ægyptum cupiens, idolaq́; quærens,
Ponitur ad portam Speciosam debilis: vltra
Non valet ire miſer, nec limina tangere portæ:
Culpa negauit iter. Qui ſunt qui pectore claudum
Iſrael ferre ſolent, portæq́; adiungere certant,
Quæ Speciosa ſuo prodit de nomine Ieſum?
Iſaias, Daniel ſimiles quiq́; ore Prophetæ.
Obſcuris manifeſta canunt miracula Chriſti,
Et portæ qui nomen habet, ſic admonet ipſe,
Porta ego ſum vobis f, *qui per me intrare recuſat,*
Fur erit: ille nocens, poſſunt portare Prophetæ,
Ad portam cernenda magis, quam viſa loquentes,
In templum non ferre queunt: hæc ianua Petro
Credita qui Chriſtum confeſſus cognita monſtrat,
Non ventura ſonat, vetus ô ſine fine iacobis,
Ni Petrum iam claude roges.———

f Ioan. 10. 9.

Non potuerunt hæc Poëtæ Chriſtiani carmina propter elegantiam & ſententiam omitti.

Qui claudi ſint moraliter.

g Tit. 1. 16.

h 2. Reg. 5. 8.

i Matt. 18. 8.

k Sophon. 3. 19.

l cap. 4. 6.

m Heb. 12. 12.

n Pſal. 17. 37.

Atque, vt allegoriæ Tropologiam connectamus, claudicant in vtramque partem, tum Hæretici, quædam credentes quæ ſunt credenda, quædam non credentes, ac proinde, nihil vt oportet, credentes: tum peccatores alij, *qui factis negant, quæ credere profitentur* g. *Non intrabunt proculdubio huiuſmodi claudi in templum cæleſte* h, ſed ij, qui dum viuerent, pedem ſcandalizantem abſciderunt *i*. Tandem, vt cum allegoria finiam, completa videtur Prophetia Sophoniæ *k*: *Et ſaluabo claudicantem, & eam, quæ eiecta erat congregabo*; & Michææ *l*: *In die illa ſaluabo claudicantem, & eam, quam eiecteram colligam, & ponam claudicantem in reliquias.* Sed audiant Hebræi, noſque cum illis monentem Paulum *m*: *Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite, & greſſus rectos facite pedibus veſtris, vt non claudicans quis erret, magis autem ſanetur*: id eſt, ne partim Moſem ſectemini, partim Chriſtum. Petamus vt dilatet Deus ſub nobis greſſus noſtros, *& non infirmentur veſtigia noſtra* n, *& ponat pedes noſtros quaſi ceruorum* o, *vt viam Dei mandatorum curramus* p.

o ibid. 34.

p Pſ. 118. 32.

Verſus 8.] Et exiliens ſtetit, & ambulabat: & intrauit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

Claudus exiliens declarat ſanitatis magnitudinem.

q Serm. 16. de verb. Apoſt.

ET *exiliens ſtetit, & ambulabat.*] *Exilijt, ſiue tentans, an eſſet ſanus, ſiue nondum rectè ſciens ambulare, ſiue lætitia exultans*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Valet id verò ad miraculi magnitudinem. *Saltus frequenter etiam ſanis grauis eſt*, inquit Auguſtinus *q*: *non ſenſerunt illi pedes pigra remedia, nec velut vnguenti modo lita veſtigia reuocantur: ad momentum vis medicinæ irrumpentis oſtenditur, ſignaturq́; fuga infirmitatis excluſæ. Sic exilit qui ſanatur à paupere.*

r cap. 35. 6.

ſ ibidem.

t Pſal. 50. 10.

u in c. 8. Eſa.

Tunc impletum eſt Eſaiæ vaticinium *r* (vt etiam notauit Baſilius *ſ*) *Saliet ſicut ceruus, claudus*: quod moraliter, & ſpiritualiter quoque curatis contingit, quorum *exultant oſſa humiliata t*. Iſto exemplo Baſilius *u* Eſaiæ illuſtrat locum.

Stetit.] Aut poſt ſaltus ſtetit, ac deinde ambulauit: aut idem eſt ſtetit, quod fuit, ita vt exiliens ſtetit, idem ſit, quod exiliens fuit, ſeu exilijt.

Et intrauit cum illis in templum.] Vel in templum primum, vel in ſecundum, prout prius dictum eſt, verſu ſecundo. Sed melius in primum, quo poſtea miraculi fama, multitudinem conciuit. Extra templum verò edi decuit miraculum, ne loci ſanctitati poſſet adſcribi.

Ambulans, & exiliens.] Prius exiliebat, & ambulabat, nunc poſtquam ambulauit, denuò exilijt, aut non ſe capiens præ gaudio, modò ambulat, modo exilit, *id vero ne putetur*, inquit Chryſoſtomus, *eſſe ſimulatio, & hypocriſis, quod antea ſaltauerit.*

Deum quomodo claudus laudet.

Et laudans Deum.] Profectò Chriſtum, in cuius nomine iuſſus eſt ſurgere, & ambulare. Et inauditum erat, quemquam in alterius hominis nomine, ſiue virtute, aut inuocatione eſſe curatum. *Laudabat Deum*, inquit Chryſoſtomus, *vt ora aſtantium obturaret: & ſuos quidem benefactores gratus comitatur, non tamen illos, ſed Deum, qui per illos ei benefecerat, admiratur.*

Beneficij memoria retinenda eſt.

x Marc. 5. 19.

y Luc. 17. 18.

Beneficij memoria obſeruanda eſt, & grati pro eo animi exhibenda ſignificatio: hoc neſcio quem *x* à Dæmonio liberatum facere iuſſit Chriſtus, & de nouem leproſorum ingratitudine eſt indignatus *y*. Paſcha, aliæque præcipuæ feſtiuitates in veteri Teſtamento, hæque quas celebramus in nouo, inſtitutæ ſunt ad diuinorum beneficiorum memoriam recolendam.

Omnes creaturæ clamant, *Accipe, redde, caue.*

Omnes creaturæ noſtris conditæ vtilitatibus, tacitis quibuſdam vocibus, vt quidam dixit, clamant, *Accipe, redde, caue*; accipe beneficium, redde gratitudinem, caue ſupplicium.

Gratitudinis in Deum ſumma habenda eſt ratio.

z Pſal. 77. 34. 35. 36. 37.

Multi nuncupati in periculo voti, extra periculum ſunt immemores, vt illi, *qui cum occideret eos Deus, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum. Et rememorati ſunt, quia Deus adiutor eſt eorum, & Deus excelſus redemptor eorum eſt: & dilexerunt eum in ore ſuo, & lingua ſua mentiti ſunt ei: cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti ſunt in teſtamento eius* z. Tritum in Italia prouerbium eſt: PASSATO IL PERICOLO, GABBATO IL SANTO.

Hinc infert Chryſoſtomus, claudum credidiſſe: & hoc ipſum cenſendum eſſe miraculum, quod ſtatim crediderit: *qui enim liberati ſunt à diutinis morbis, vix*, inquit, *credunt, etiam cum viderint.*

Verſus 9.] Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum.

Miracula Christi & Apoſtolorum qui ſcripſerunt, vera omnino narrarunt.

E*T vidit omnis populus.*] Locus templi, & tempus Pentecoſtes, hora etiam orationis nona magnam populi multitudinem exciuerant, ac proinde magna miraculo fides, ex tot teſtibus comprobatur, vt planè impudens futurus fuerit Lucas, ſi ea narraret, quæ tam multorum refragatione facta eſſe conuinci poſſent. Idem eſto iudicium de omni hiſtoria Euangelica, in qua continentur, quæ in luce orbis geſta narrantur.

Verſus 10] Cognoſcebant autem illum, quod ipſe erat, qui ad eleemoſynam ſedebat ad Speciosam portam templi: & impleti ſunt ſtupore, & ecſtaſi in eo, quod contigerat illi.

C*Ognoſcebant autem illum, quod ipſe erat.*] *Recognoſcebant quodammodo eum, qui ob miraculum ignotus videbatur: hoc enim verbo vtimur in his, quos vix agnoſcimus*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Verbum eſt, ἐπεγίνωσκον, cuius vis eſt, vt ſignificet exploratè cognoſcere, & deprehendere. Simile quiddam in cæco nato accidiſſe obſeruat Oecumenius, quem vicini, & qui viderant eum prius, dicebant: *Nonne hic eſt qui ſedebat, & mendicabat a, &c.* ſicut & nunc cognoſcebant claudum, quòd ipſe erat, qui ad eleemoſynam ſedebat ad Speciosam portam templi.

a Ioan. 9. 8.

Impleti ſunt ſtupore, & exſtaſi.] Θάμβους, καὶ ἐκστάσεως. Syrus vertit, *ſtuporem*, תמהא *thomeha*, id eſt, *admirationem*, & *exſtaſim*, רומרא *rumera*, id eſt, *ſtuporem*, ſeu, *mentis eleuationem*, quæ videlicet homines extra ſe veluti poneret.

Admiratio duplex.

Eſt admiratio quædam ex gaudio proficiſcens, alia ex timore: *poſterior eſt iſtorum, in quibus etiam nondum erat fides*, vt ait Gloſſa interlinearis. Vnde quod Matthæus *b*, ſeu Interpres eius Græcus verbo Græco expreſſit ἐθαύμασαν, *admirati ſunt* (quod Latinus reddit *timuerunt*) Lucas *c*, ἔκστασις ἔλαβεν, id eſt, *ſtuporem cepit*, expoſuit, ac vehementem timorem interpretatur. *Stupor*, inquit Caietanus, *magnitudinem admirationis ſignificat, ecſtaſis effectum eius, hoc eſt, alienationem à ſeipſo.*

b cap. 9. 7.

c cap. 5. 26.

Exſtaſis quid ſit.

Notat Beda, dici etiam exſtaſim pro inſpiratione reuelationis: de qua quid ſit, Auguſtinus *d*, Epiphanius *e*, & Hieronymus *f*, qui cum eam Prophetis negat, in ſenſu Montani loquitur, hoc eſt, eiuſmodi alienationem mẽtis, vt neſcirent, quid loquerentur: quod etiam refellit idem Epiphanius *g*, necnon Baſilius *h*. Ita nonnulli accipiunt exceſſum Dauid, pro quo Græcè eſt ἐκστάσει, cum ait *i*: *Ego dixi in exceſſu meo, omnis homo mendax*, ſed Hebraicè nos habemus, אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב *Ani amarthi bechaphezi col haadam chozeb*; vbi cum cætera ad verbum noſtra interpretatio exprimat, tamen בחפזי *bechaphezi*, Pagninus reddidit, *in feſtinatione mea*, & proinde ſignificat, *in trepidatione mea*, cum præceps fugerem plenus pauore, ac ſtupore, & perturbatione mentis, cernens mihi perſecutionem vndique imminere; dixi tunc inquam, *omnis homo mendax*, & fallit, ac mentitur humanum auxilium, cum perſequatur me filius, & deſerar à ſubditis, qui hoc mentiuntur quoque de me actum; & me à Deo ipſo derelictum: & pulſauit animum trepidantem ſuſpicio, etiam ne quæ ſunt mihi Prophetæ proſpera vaticinati, vera eſſent. Sed credidi tamen, & confirmaui meipſum in tot & tantis aduerſis.

d q. 80. in Geneſ.
e Hæreſ. 48.
f Proœm. in Eſaiam.

g ibidem.
h Proœm. in Eſaiam.
i Pſal. 115. 2.

Exſtaſis nomen non eſt crebrum in interprete Latino.

Nomine exſtaſis non vtitur noſter Interpres, niſi hoc loco, & iterum in titulo Pſalmi trigeſimi, quod tamen non omnes legunt; & qui legunt, poſitum putant propter verſum 29. vbi eſt: *Ego autem dixi in exceſſu mentis meæ*, ἐν ἐκστάσει, *proiectus ſum à facie oculorum tuorum*, vbi etiam ſine dubio ſignificat, pauorem ac metum ingẽtem. Pſalterium Romanum habet, *in pauore*, propter quem ſibi videbatur Dauid derelictus à Deo.

In eo quod contigerat illi.] Ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ. Syrus ita, על מדם *bhal medam*, id eſt, *ſuper ex eo*, vel, *ſuper eo*. Creber huius præpoſitionis vſus in iſto ſenſu, vt apud Matthæum *k*; *Putant quod in multiloquio ſuo exaudiantur*, ſcilicet Ethnici: Actorum 7. *l Fugit autem Moſes in verbo iſto m.* Alia plura exempla colligit Emmanuel Sà *n*.

k cap. 6. 7.

l verſ. 29.
m Exod. 2. 24.
n in indice.

Ἐπὶ quid ſignificet apud Græcos.

Apud profanos Græcos auctores ſolet præpoſitio ἐπὶ, iuncta datiuo, cauſæ nota eſſe, vt ταῦτα ποιεῖν ἐπὶ τῷ κέρδει, *hæc facere lucri cauſa, &c.* Lege Theſaurum linguæ Græcæ.

Vis nominis Ieſu quanta.
o Serm. 15. in Cantica.
p Cant. 1.

Hic exclamare libet cum Bernardo *o*: *Quomodo lux iſta* (nominis effuſi vt oleum *p*) *inſplenduit, ac perſtrinxit cunctorum intuentium oculos, quando de ore Petri tanquam fulgur egrediens claudi vnius corporales plantas ſolidauit & baſes, multoſq; ſpiritualiter cæcos illuminauit: Nunquid non ignem ſparſit, cum ait: In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula?*

Verſus 11.] Cum teneret autem Petrum, & Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis, ſtupentes.

C*Vm teneret autem Petrum.*] Quidam codices habent, *viderent*, alij, *tenerent*: ſed lectio noſtra, quæ etiam eſt in emendatis Biblijs, fidem accepit à textu Græco, κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ, & à Syra interpretatione, quæ ſic habet, וכד אחיד הוא *ve,bad achid hava*, id eſt, *cum tenens eſſet*, vel, *cum teneret*. Iuxta duas illas lectiones ſenſus eſſet, quod qui primi rem deprehenderunt, Apoſtolos, claudumq; vlterius progredietes, admirabundi, atq; ſciſcitabundi ſtiterunt. At iuxta noſtram, cui malè Gagneius primã præfert, Chryſoſtomus exponit, claudum propter beneuolentiam, & amicitiam ab Apoſtolis noluiſſe ſeparari.

Claudus ab Apoſtolis aueſſi nolebat, & propter quid.

Oecumenius ait, indicare voluiſſe omnibus propriæ ſalutis auctores: aut veritum, ne ab ijs auulſus rediret in priſtinam inualetudinem: præſertim cum Petrus tangendo, & eleuando eum curaſſet. Placuit Caietano ratio ſecunda: mihi tertia diſplicet, quia non congruit tam hilariter Deum laudanti, & exilienti, & iam, ſi credimus Chryſoſtomo, fidem habenti.

Maxima beneuolentia patres ſpirituales ſunt proſequendi.

Maximam intercedere oportet neceſſitudinem, & amoris vinculum, erga ſpirituales noſtros progenitores, qui nos in Chriſto genuerunt, ſi tanta in claudo fuit propter ſanitatem corporis, etſi eam etiam quæ animi, conſecutum putem. Hoc, ſi quis alius, obſeruantiæ genus Cyprianus erga Cæcilium presbyterum, qui eum ad fidem Chriſtianam perduxit, exactiſſimè obſeruauit. *Nam illum*, inquit Pontius *q*, *tanto honore, atque omni obſeruantia diligebat, obſequenti veneratione ſuſpiciens, non iam vt amicum animæ*

Cyprianus quanto honore Cæcilium presbyterum, à quo fuit conuerſus, ſit proſecutus.
q in vita Cypriani.

coequã-

A *coæqualem, ſed tanquam nouæ vitæ parentem. Nomen Cæcilij geſtare voluit pro prænomine, perpetuum ſui in magiſtrum amoris teſtimonium.* Taceo nonnullos diſcipulos Pauli, quorum mentio eſt hoc eodem libro, & in epiſtolis ipſius, quorum alij auelli ab eo non patiebantur *a*, alij oculos ipſos ſibi pro eo libenter eruiſſent *b*.

a *Act.* 20. 37.
b *Gal.* 4. 15.

Salomonis atrium quale fuerit.

Ad porticum, quæ appellatur Salomonis.] De hac dixi verſu 2. Non ijs credas, qui nominis rationem dant, quod ea pars atrij templi eſſet, in quam ſe Salomon ſoleret orationis cauſa recipere, erat enim id atrium commune Gentilibus, & ad adorandum, orandumve: Salomon autem Iudæorum potius intraſſet in atrium, quam in illud ita B commune. Ibi voluerunt lapidare Chriſtum *c*, qui nunc per ſuos bonum pro malo rependit; *attrabens ad limina ſua, qui verus eſt, atq; pacificus Salomon*, vt ait Beda. Concurſus populi ad hanc porticum ſuadet, claudum intra eandem, poſtquam in porta curatus eſſet, ingreſſum eſſe, prout etiam prius dictum eſt.

c *Ioan.* 10. 31.

Verſus 12.] Videns autem Petrus, reſpondit ad populum: Viri Iſraelitæ, quid miramini in hoc? aut nos quid intuemini? quaſi noſtra virtute, aut poteſtate fecerimus hunc ambulare?

C V*idens autem Petrus.*] Hinc incipit pars ſecunda huius capitis, continens Petri concionem ſecundam; quam eleganter cum prima Chryſoſtomus comparat, inter alia aſſerens hanc vehementiorem eſſe, ac liberiorem.

Videns autem Petrus.] Populi ſcilicet concurſum & ſtuporem.

Reſpondit ad populum.] Reſpondit aut tacitis interrogationibus concurrentis, ac ſtupentis populi, aut fortaſſe etiam expreſſis aliquorum de mirabili ſanitate claudi. Phraſis Hebræa eſt, vt Hebræum verbum ענה *bhana*, quod eſt, *reſpondit*, & participium עונה *bhone*, id eſt, *reſpondens*, dicant, pro eo quod eſt, *exorditus eſt ſermonem*, vel, *loqui* D *incipiens*, vt in Matthæum obſeruat Euthymius *d*, cum de Chriſto Euangeliſta ſcribit, *Reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi Pater, &c.* Multa exempla ſuppetunt in nouo Teſtamento, præter locum iam citatum *e*: necnon etiam in vetere *f*. Eſt quoque interdum forenſe verbum, ſeu iudiciale, idem valens quod teſtificari, ſeu proteſtari, & ſatisfacere *g*: & quod noſtra editio habet in Exodo *h*: *Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium*, Hebraicè eſt, לא תענה ברעך עד שקר *lo thabhane berabhecha bhed ſcheker*, id eſt, *non reſpondebis in proximum tuum teſtimonium falſum*. Poteſt hoc loco ita ſumi; Petrus enim proteſta- E tur, & ſatisfacit. Nonnunquam Interpres Hebræum idem verbum ענה *bhana*, in vetere Teſtamento, quod ferè ſemper verbo reſpondendi reddit, alio quoque præter illud exprimit, vt pronunciandi *i*, loquendi *k*, perſtringendi *l*.

d *in cap.* 11. 25. *ſuper id*, Reſpondeo tibi, Pater, &c.
e *Matt.* 12. 18. c. 14. 28. c. 17. 4. c. 22. 1. c. 24. 25. c. 28. 5. *Mar.* 12. 14. c. 22. 35. *Luc.* 13. 14. c. 14. 3. c. 17. 17. *Ioan.* 2. 18. *Apoc.* 7. 13.
f *Iob.* 3. 1. *Daniel.* 1. 4. 27. *Zach.* 4. 11.
g *vt Iob* 13. 22. *Geneſ.* 30. 13. *Eſa.* 59. 12. *Oſea* 5. 5.
h c. 20. 16.
i *Iob.* 3. 4. 2.
k *Iob.* 35. 2.
l *Dan.* 7. 2.

Quid miramini in hoc.] Id eſt, *propter hoc*, vt dixi verſu decimo.

Quaſi noſtra virtute, aut poteſtate.] Græcè, *δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ, virtute, aut pietate.* Emendata Biblia retinent, *poteſtate*, prout & Syrus habet, ſic legens, או בשולטנן *o beſchultanā*, id eſt, *aut in imperio noſtro* propriè, & proinde idem eſt cum poteſtate, quamuis alij codices Latini, tum impreſſi, tum manuſcripti, quos legi, habeant, *pietate*, & ita legerint Gloſſa interlinearis, & Lyranus, & Hugo Cardinalis, & Carthuſianus; qui etiam notant, virtutem, & pietatem neceſſarias eſſe ſaluti. Lyranus autem, ad faciendum aliquod bonum, requiri facultatem, & bonam voluntatem.

Miraculorum cauſa eſt pietas.

Eſt quidem plerumque meritoria miraculorum cauſa pietas, & pietatem ac ſanctitatem ſæpe illa indicant: tamen neutrum perpetuum eſt, vt Chriſtus ipſe docuit *m*. Itaque ſi pietatem legimus, voluit Petrus & modeſtiæ cauſa, & Chriſti amore, vt miraculum hoc non ſibi, ſed Deo & Chriſto Iudæi deputarent. Nec diuerſus eſt, ſi poteſtatem retineamus, ſenſus: facilis permutatio fuit, *εὐσεβείᾳ*, & *δυνάμει*. Alioqui conſtat, *τὴν δύναμιν*, non virtutem moralem, vt velle videtur Gloſſa interlin. ſed facultatem, vt Lyranus, ſignificare. Solent pij viri ſuas & virtutes morales, & mirabilia opera ſummo ſtudio celare, ac in Deum omnia tranſcribere.

m *Matt.* 7. 22.

Sancti omnes ſuas virtutes celare ſolent, & Deo omnia tribuunt.

Hoc egregiè de Petro, eiuſque exemplo, etiam de alijs Sanctis (ante hos inſigne Ioannis Baptiſtæ exemplum *n*, & poſt eoſdem, Pauli & Barnabæ *o*) Gregorius Papa notauit *p*: *Signum quippe faciens*, inquit, *intuentium oculos, miraculi lumine perſtrinxit, ſed humilitatem cuſtodiens, laudem Auctori reddidit. De omni vero bono quod faciunt, idcirco viri ſancti ſemper laudem Creatori reddunt, vt vera ſtabilitate perſiſtant in ea virtute, quam accipiunt.*

n *Ioan.* 1. 20. & *ſeq.*
o *Actuum* 14. 13. & *ſeq.*
p *homil.* 5. *in Ezech. circa finem.*

Propterea Gregorius Turonenſis *q* appenſas ad collum geſtabat reliquias, vt quoties miraculum accidiſſet opera eius, non ipſi, ſed Sanctorum tribueretur meritis. Similiter Eligius cæco ſibi manus imponi poſtulante, manum ipſius apprehendens, eaq; ſignum illi crucis imprimens, quaſi per ſe id formare nequiret, miraculum editum adſcripſit eidem ſigno. Narratur id in vita eius *r*, & alia nonnulla ſimilia *ſ*, atque de Sanctis alijs in eorundem hiſtorijs.

Gregorius Turonenſis appenſas ad collum geſtabat reliquias.
q *Surius* 1. 6.

r *lib.* 1. c. 19.
ſ 17. & 21.

Miracula Deo quidem vt primariæ cauſæ, & Sanctorum pietati, vt ſecundariæ, ſunt tribuenda.

Caluinus ſecutus lectionem Græcam, infert, nullam habendam rationem Sanctorum pro miraculis, & gratijs, quas vocant, impetrandis, ſed planè perperam; agit enim Petrus de cauſa principali, & vnum intendebat Chriſtum Iudæis inculcare, & imprimere, fidei tamen etiam in eum paulò poſt miraculum, tanquam cauſæ nimirum inſtrumentali & meritoriæ tribuens; pietatem vero more, & intelligentia Iudæorum, vt legalis obſeruantia erat, aut naturæ viribus fiebat, & in qua illi nimium confidebat, excludens. Nam quod Sanctorum merita, & preces ad impetranda miracula gratiaſque valeant, & innumerabiles hiſtoriæ, & Eccleſiæ praxis ſuis ad illos hac de cauſa orationibus, & Patres teſtantur, præcipuè Baſilius *t*, Chryſoſtomus *u*, Theodoretus *x*, Ambroſius *y*, Auguſtinus *z*. Lege Stapletonum *a*. Gregorius *b* dixit aliquando, *devota Deo mente viros adhærentes cum neceſsitas expoſcit exhibere ſigna, vel ex prece, vel ex poteſtate.* Intellige ſecundum de modo quo poteſtatem non quidem naturalem, ſed communicatam diuinitus manifeſtant, e prece non præmiſſa. *Deus facit mirabilia ſolus c, quoniam quæcunq; faciunt Sancti, alijve, ipſe in eis operatur, qui facit mirabilia ſolus*, inquit Auguſtinus *d*.

t *Hom. de* 40. *Martyr.*
u *Hom. de S. Iuuen. & Maximo.*
x *lib.* 8. *affect. curat.*
y *ep.* 8. *& Ser.* 93.
z *lib. de cura pro mort. cap.* 16. & *libr.* 22. *de Ciu. Dei, c.* 8. & 10.
a *hoc loco in Antido.*
b 2. *Dial. c.* 30.
c *Pſal.* 71. 18.
d *in Pſal.* 71.

Verſus 13.] Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus patrum noſtrorum glorificauit Filium ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.

Antiqui Hebræorum Patres ab Apoſtolis culti & honorati.

a *Act.* 22. 14.

DEus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob.] Valdè conciliant hæc Petro amicitiam auditorum, quaſi eoſdem Patres, quos illi, veneretur, eandem cum illis religionem colat: qua etiam de cauſa in priore concione protulit in medium Dauid, & Ananias agens cum Saulo Catechumeno *a*: *Deus*, inquit, *Patrum noſtrorum præordinauit te.*

b *Exo.* 3. & 15. Deus Abraham, Iſaac & Iacob cur ſoleat dici.

Porro ſæpe Deus, horum trium Patrum Deus nominatur: ac primum quidem cum apparuit Moſi, dixit ei *b*: *Dominus Deus patrum noſtrorum, Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob miſit me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem, & generationem.* Nam hi tres Deo chariſſimi erant, ac familiariſſimi, & ab eo habuerunt promiſſionem de ſemine ipſorum multiplicando, deq́ue Meſſia inde gignendo, in quo benedicendæ eſſent omnes gentes, de peculiari protectione ac defenſione Dei, & de terra Chanaan, quæ promiſſionis dicebatur, in quam tunc terram volebat introducere populum. Itaque Deus ipſe quaſi ſe precibus eorum ſollicitatum ſentiret, vt promiſſa compleret, Deum ſe ipſorum affirmat, certiores Hebræos reddens ſe completurum. *Simul commonens per Moſem*, vt ait Didymus *c*, *vt cauerent ne eos qui non ſunt veri Dij, ſed pro veris apud Ægyptios haberentur, colerent, ſed illum qui eſt, nimirum verus Deus, & quem eorum Patres impenſe coluerunt.* Abraham quidem fuit Dei dilectus (ſic loquitur Daniel *d*) quia ex media erutus idololatria, vt eſſet pater futuri ſeculi, cum ampliſſima promiſſione *e*: Iſaac autem dicitur ab eodem *ſeruus*, propter ſingularem obedientiam *f*: Iacob demum *g* *Sanctus* dicitur, eo quod primus Deo decimas vouerit, &, ſi Auguſtino credimus apud Carthuſianum, ex vtero ſanctificatus eſt. Sunt qui in Abraham deſignatam dicant moralem Philoſophiam, quia Deo morigerum ſe ac obſequentem exhibuit: Phyſicam in Iſaac, quoniam puteos fodit, quaſi ſcientiam abſconditorum: in Iacob Metaphyſicam, propter contemplationes, & viſiones.

c *lib. de Spiritu ſancto.*

d *cap.* 3. 35.

e *Gen.* 12. & 18 & 22.

f *Gen.* 22.

g *Gen.* 28. 20.

Hebræi, dum Deum inuocant, his cum nominibus compellant.

Viciſſim Hebræi ſuis in precationibus Deum ſiue laudare, ſiue placare, ſiue exorare cupientes, Patrum eorundem adhibent commemorationem, Deoq́ue in memoriam reuocant cum illis promiſſa, & pacta inita. Hinc illud à Iacob pronunciatum *h*, *Inuocetur ſuper eos nomen meum: nomina quoq; patrum meorum Abraham, & Iſaac.*

h *Gen.* 48. 16.

Chriſtus Deum Abraham Iſaac & Iacob nominauit, & ad quid.

i *Matt.* 8. 11. & 22. 32.

k *lib.* 16. *cont. Fauſt.* c 24.

In Eccleſia boni generant bonos & malos, & mali ſimiliter.

l *Tract.* 11. & 12. *in Ioan.*

m *Act.* 9. 17 & *ſeq.*

n *Philip.* 1. 17.

o *Act.* 8. 13.

p *Gen.* 21. 2.

q *Gen.* 16. 4. & *ſeq.*

r *Gen.* 25. 25. & *ſeq.*

Chriſtus ipſe idem nomen libenter vſurpat *i*, non auertens populum à Deo ſuo, vt contra Manichæorum calumniam Auguſtinus *k* notat. Eiuſdem Auguſtini acuta alia animaduerſio eſt *l*, voluiſſe Deum à tribus illis Patribus veluti cognominari, quia ſunt Eccleſiæ noſtræ typus, in qua boni ſpiritualiter generant bonos: malos & bonos boni, mali malos & bonos, & boni malos: vt Ananias Paulum bonum bonus *m*: hi qui non ſincerè annunciabant Euangelium à mali tum bonos, tum malos: Philippus Simonem Magum, bonus malum *o*.

Quomodo Sara vxor Abraham libera & bona peperit Iſaac bonum *p*: Agar mala, & ancilla Iſmael malum *q*: Rebecca vxor Iſaac bona Iacob bonum, Eſau malum *r*: Iacob denique habuit liberos, & ex liberis, & ex ancillis, atque ex his etiam bonos & malos. Gloſſa ordinaria idem notat, Lyranus autem, quod iſte modus loquendi communis erat apud Iudæos in aſſertionibus veritatis, ideo Petrum illo vſum.

Quomodo Chriſtus ex eorum nomine Reſurrectionem probat.

Cur verò Chriſtus Reſurrectionem confirmet ex hoc, quod Deus ſe Deum Abraham, & Deum Iſaac, & Deum Iacob, nominauerit, cauſa eſt, quoniam quamuis, verbi gratia, filij Zebedæi dicuntur patre Zebedæo iam mortuo liberi ipſius, ſuperſtites Iacobus & Ioannes, nec ex eo, quod animæ ſuperſint, neceſſario ſequitur Reſurrectionem eſſe futuram; tamen ſignificare vult Deus ita ſeipſum nominans, ſe eſſe qui fœdus percuſſerit cum illis Patribus, ac proinde ſe fœdus illud cum illis Patribus initum ſeruare velle, quaſi ipſi adhuc viuentes (animæ enim eorum Patrum non interierant) Deum quotidie ſollicitent, vt ipſorum filios, ſiue poſteros liberet ab Ægyptia captiuitate: cum fœdera, quæ inter viuos feriri ſoleant, viuis ſeruanda ſint. Sufficiens argumentum contra Sadducæos, qui & Scripturam protulerant cum irriſione, quaſi ſe Chriſtus expedire non poſſet, & æquè vtrumque negabant, animæ ſcilicet immortalitatem (quippe omnem de medio ſpiritum tollentes *ſ*) & Reſurrectionem.

ſ *Act.* 23. 8.

Quæſtiones de immortalitate animæ, & de Reſurrectione connexæ inter ſe.

t 1. *Cor.* 15. *ſub finē.*

u *lib.* 2. *c.* 12. 43. 44.

Quibus duabus de rebus quæſtiones adeò quoque apud Gentiles connexæ erant, vt haberentur pro vnica, vt patet ex argumentis, quibus Paulus Reſurrectionem confirmat *t*, & ex his, quæ de Iuda recitantur in Hiſtoria Machabæorum *u*.

Beneficium Dei ſingulare cum ſe vocat hominum Deum.

x *Serm.* 15. *in Cantica.*

y *Cant.* 1. 2.

z *Ioel.* 2. 32. *Rom.* 10. 13.

Cæterum Dei ſingulare beneficium eſt, velle appellari hominum Deum. *Ait Deus*, inquit Bernardus *x*, *Ego ſum Deus Abraham, &c. Currite gentes, ad manum eſt ſalus, effuſum eſt nomen y, quod quicumque z inuocauerit, ſaluus erit. Angelorum Deus, etiam hominum Deum ſe nominat.*

Petrus vocat Ieſum Dei filium naturalem & conſubſtantialem.

Glorificauit Filium ſuum Ieſum.] Iam apertè vocat Ieſum Filium Dei, *naturalem & conſubſtantialem*, inquit Gloſſa interlinearis, *& non amplius Nazarenum*, inquit Chryſoſtomus, quod videtur nomen contemptus: fretus auctoritate miraculi in nomine Ieſu patrati, & trium millium, ac aliorum deinceps multitudine qui fidem amplexi erant. Glorificationem intelligit Lyranus de Reſurrectione Chriſti, & Seſſione ad dexteram Patris. Gloſſa interlin. de ſanitate claudi facta in nomine ipſius, necnon Chryſoſtomus. Vterque ſenſus commodus eſt. Edito miraculo dicebatur *Chriſtus ipſe manifeſtare gloriam ſuam a*, hoc eſt, diuinitatem: ſic enim iſta eo nomine ſignificari ſolet *b*.

a *Ioan.* 2. 11.

b *Ioan.* 1. 14. *Matt.* 16. 27.

Filium.] Παῖδα. Oecumenius putat eſſe humile nomen. Id ſi eſt, non filium ſignificabit, ſed puerum, ſeu famulum, cum tamen nomen παῖδες, ſignificare poſſit tum ſeruos, & ancillas, tum liberos, omneſque domeſticos. Cujus rei obuia ſunt & multa exempla. Certè probabilis eſt expoſitio Oecumenij, eique fauet verbum glorificandi.

Chriſtus à Patre quomodo glorificatus.

Attamen intelligere poſſumus eum, qui eſt filius naturalis, glorificatum eſſe, prout gloria hæc eius Diuinitatis cum Humanitate coniunctæ, declarata eſt per miracula, doctrinam, &c. Quemadmodum quando Pater Chriſto Filio reſpondens dixit *c*: *Et clarificaui, & iterum clarificabo*, ſenſus eſſe poteſt de priore clarificatione

c *Ioan.* 12. 28.

non tantum quoad acceptam à Patre conſubſtantialem ab æterno naturam, vt ferè Latini explicant, ſed de omnibus quoque adhuc factis miraculis, vt Græci: de poſteriore autem quantum ad gloriam in morte ipſa, & poſt eam, &c,

Quem vos quidem tradidiſtis.] Priore concione *traditum* dixerat *Chriſtum Dei definito conſilio ac præſcientia, & per manus iniquorum ab ipſis interemptum a:* agens adhuc moderatius, quaſi cum ebrijs, & perturbatis, modo planius crimen obiecit, fretus duabus ijs rebus, quas dixi, miraculi ſplendore, & multitudine conuerſorum: adeò verò extimulat, vt ad pœnitentiam adducat.

a cap. 2. 23.

Tradendi autem verbum, quod Græcè eſt παρεδώκατε, videtur hic importare proditoriam, ac, vt ſic loquar, deceptoriam, fallacemque traditionem, qualis etiam Iudæ tribuitur, cum vocatur traditor *b*, & proditor *c*, ὁ παραδιδοὺς, & προδότης. Sunt enim Iudæi, non Iudas tantum, inſidijs vſi, ac mendacijs contra Ieſum.

Tradendi verbum quid importet.

b *Mar. 14. 44.*
c *Luc. 6. 16.*

Et negaſtis ante faciem Pilati.] Negaſtis Ieſum, ò Iudæi, dimitti debere, ſed Barabbam poſtulaſtis, vt dimitteretur, vt mox ſubditur, aut negaſtis *habere vos Regem, niſi Cæſarem d:* idque coram Iudice Gentili, qui nec legis, nec geſtorum Chriſti conſcius erat.

d *Ioan. 19. 15.*

Pilati.] Pontius Pilatus Iudææ poſt Valerium Gratum, Annium, ſeu Ancum Ruffum, M. Ambiuium, & Coponium, quintus Iudææ Præſes, eam Præfecturam annis decem adminiſtrauit Iudæis inuiſus, ob illatas in Ieruſalem Cæſaris imagines, vt ait Ioſephus *e*: expenſum ſacrum theſaurum dictum קורבנא *Kurbana*, ad aquas à ſtadijs 300. conducendas: ob venditas ſententias, ob factas rapinas, iniurias, clades, tormenta, cædes indemnatorum, ſæuiſſimam crudelitatem, vt ſcripſit Philo *f*.

De Pontio Pilato.

Poſt Iudæis inuiſus.

e 18. *Antiq. c. 7. & 2. de bell. Iud. c. 8.*

f *de legat. ad Caium.*

Lucas refert in Euangelio, quod is miſcuerit ſanguinem Galilæorum *g* (hoc eſt, Samaritanorum, qui à vicinis Galilæis Galilæi dicuntur, aut quia ſeditioſum Iudam Galilæum ſectabantur) cum ſacrificijs: de qua hiſtoria copiosè, & diligenter Maldonatus *h*: quod factum Chriſtus non videtur improbaſſe.

g *cap. 13. 1.*

h *in Lucam ſuper eod. cap.*

Sententiam in Chriſtum dixit iniquam ſanè, ſed ferè inuitus, ita vt Patres illum quandoque excuſare videantur, immò & Chriſtus, aliorum comparatione, qui ſe illi tradiderant *i*: quippe qui poteſtate iuſta quamuis iniuſtè vteretur: alij verò illum ad tribunal ipſius tanquam criminoſum detulerant; quę tamen ratio propriè non minuit peccatum Pilati, per ſe enim grauius peccat Iudex damnans innocentem, quam qui Iudici tradit: ſed auget Iudæorum peccatum Chriſtus, propter eam cauſam, quam dixi, quoniam procurarunt occidi vt nocentem per eum, qui poteſtatem habebat. Nec profuit manus lauiſſe, vt Euangelium *k* teſtatur, vel iuxta Iudaicum *l* ritum, vel etiam aliarum Gentium, ſicut Gretſerus refert *m*, idque facie ad Orientem, vt quibuſdam videtur, cum manibus eleuata, ſicut de Gentilibus prodit Clemens Romanus *n*; inſuper flagellauit ſuiſmet manibus Chriſtum, ſi tamen Bedæ credendum eſt *o*, ſententiam in eum tulit, licet contrarium velit Chryſoſtomus *p*, & necauit Chriſtum contra Romanorum leges non conuictum, vt idem Clemens loquitur *q*, & non dilato in decem dierum ſpatium poſt ſententiam ſupplicio, vt Tiberius decreuerat, quemadmodum de eo ſcribit Tacitus *r*.

Sententiam in Chriſtum quaſi inuitus tulit.

i *Ioan. 19. 11.*

k *Matt. 27. 24.* [illegible]

m [illegible]

Pilatus quot & qualia peccata in Chriſtum commiſerit.

n *2. Conſt. c. 5.*
o *lib. 4. in Marc. 44.*
p *in 1. ad Cor. hom. vlt.*
q *5. Conſt. c. 13.*

r *3. Annal.*

Fertur quidem Pilatus Tiberio ſcripſiſſe de Chriſto magna cum laude, atque cum excuſatione latæ in eum ſententiæ, vt etiam meminit Tertullianus *ſ*, Oroſius *t*, Paulus Diaconus *u*, Hegeſippus *x* Euſebius *y*; Paulus Foroſempronienſis *z* diuerſam ac poſteriorem recitat epiſtolam ea quam Hegeſippus, alijque de Chriſto ſcripſerunt. Extabant etiam acta Pilati, non fortaſſis apocrypha illa, quæ reſpuit Euſebius *a*, Nicephoruſque *b*, ſed alia, de quibus Iuſtinus *c*, & Nicodemus *d*.

Pilatus ad Tiberium ſcripſit pro ſui excuſatione.

ſ *Apol. c. 21.*
t *lib. 7. c. 4.*
u *lib. 7. Miſcell.*
x *in Anacap.*
y *2. Hiſt. c. 2.*
z *lib. 9. c. vlt.*
a *2. Hiſt. c. 2.*
b *1. Hiſt. c. 9. & lib. 9. c. 4.*
c *Apolog. ad Anton.*

Sed tamen non purgarunt contaminatum animum manus lotæ, *nec in aſperſis digitis expiatur, quod famulante impia mente committitur*, inquit Leo *e*.

Manus lotæ non purgarunt impium Pilati animum.

d *hiſtor. Paſſ. Chriſti.*
e *Serm. 8. de Paſſ.*

Luit hoc ſummum ſcelus propria ſe perimens manu, vt citatus Paulus Diaconus tradit, & Euſebius *f*, & Nicephorus *g*, & alij: nam peiore nunquam poterat occidi manu, vt pridem de Iuda dixi, & de Hercule Seneca cecinit *h*, relegatus in proprium ſolum (quod ineptè Theophylactus *i* ait fuiſſe Pontum, quaſi propterea ſit cognominatus Pontius) à Caio, aut Viennam in Gallia, vt Caſſiodorus *k*, & Ado *l* putant, aut Lugdunum, vt Hieronymus *m*, & B. Antoninus *n*. De lacu, qui dicitur Pilati ad Lucernam Heluetiorum, prodigioſa narrantur, ſi tamen vera, ijs haud abſimilia, quæ de alio in Dalmatia Plinius ſcripſit *o*. Alia de Pilato parum certa narrantur, vt quod eum in ius coram Tiberio Magdalena vocauerit ob iniquam contra Chriſtum ſententiam. Sed & ridicula refert Gerſon *p*, quæ malim, ſi talibus delectaris, apud ipſummet legas. Plura de eodem Crinitus *q*, Camperius *r*, Petrus Meſſias *ſ*, Baronius *t*, Suidas *u*, Nicephorus *x*, Cedrenus *y*, Laziardus *z*. Non Gallus, meo iudicio, fuit, vt quoſdam velle monui; nec Ponticus. Pontios plures Romanos reperies in Onomaſtico hiſtoriæ Romanæ Ioannis Glanderpij. Nemo etiam in propria patria exulari, quamuis abfuerit inde diu, iubetur. Tradit etiam Gerſon *a*, Pilatum fuiſſe relegatum in Pontum, & Barbaris Ponti habitatoribus datum Præſidem, à quorum ſubiugatione Pontij cognomentum retulerit.

Seipſum interemit.

f *2. Hiſt. c. 7.*
g *lib. 2. Hiſt. c. 10.*
h *in Hercule furente.*
i *in c. 27. Matt.*
k *in Chronico.*
l *in Chron.*
m *Matth. 2.*
n *1. p. Hiſt. tit. 6. c. 10. §. 2.*
o *lib. 2. c. 43.*

p *Sum. Theol. lib. 1. art. 4.*
q *lib. 10. c. 5. lib. 11. c. 3.*
r *2. Theol. Orphic.*
ſ *2. Variar. lect. c. 18.*

Pilatus Gallus non fuit, nec Ponticus.

t *tom. 1. Annal.*
u *in Nerone.*
x *2. Hiſt. c. 10.*
y *Compend. hiſt.*
z *Hiſtor. vniuerſ. cap. 13.*

Iudicante illo dimitti.] Valde hinc exaggeratur peccatum Iudæorum: nil enim Pilatus reliquiſſe intentatum videtur, vt innocentem Chriſtum abſolueret, & inter alia optionem dans peſſimi prædonis & homicidæ, qua ratione & conſultum erat honori Iudæorum, & Chriſti innocentiæ. Hac in re, quam paulo ante expoſui, comparandus mihi Pilatus cum Dario Perſarum rege, qui Danielem *b* à Satrapis damnatum ad leones, omni ratione liberare contendit. Comparat Hieronymus *c* Pilati proteſtationem cum ea, quam ediderunt nautæ, quando Ionam typum Chriſti proiecturi erant in mare.

Chriſtum vt dimitteret Pilatus nihil non fecit.

a *loco ſupra citato.*

b *Daniel. 6. & vlt.*

c *in c. 1. Ion.*

Verſus 14.] Vos autem ſanctum, & iuſtum negaſtis, & petiſtis virum homicidam donari vobis.

V*Os autem ſanctum, & iuſtum.*] Complectuntur hæc duo ſummam totius perfectionis, vt & in Cantico patris Ioannis Baptiſtæ: *In ſanctitate & iuſtitia coram ipſo* d, *&c.* Vbi Theophylactus, & Euthymius obſeruant, quod prima vox, id eſt, ſanctitas, Decalogi partem primam reſpicit; ſecunda, videlicet iuſtitia, ſecundam: hoc eſt, prior Deum, poſterior homines.

Iuſtus & ſanctus omnem perfectionem continent.

d *Luc. 1. 75.*

a Pſal. 4. 4. Pſ. 15. 10. Dan. 9. 24. Habac. 3. 3. Apoc. 3. 7. b Marc. 7. 14. c Luc. 1. 35. d Act. 4. 30. Sanctus Deus ſæpe dicitur.

Sanctum.]Maximè proprium epithetum Chriſti, ſæpè ipſi in Scripturis attributum a, immò & à Dæmone ipſo b, necnon ab Angelo c: *Quod naſcetur*, inquit, *ex te ſanctum*, vbi tamen fortaſſe aduerbialiter ſumitur, pro *ſanctè*: & ab omnibus ſimul Apoſtolis d.

e Eſa. 6. 3. f Ioan 17. 11. g in Ioan.

Sæpius de Deo ipſo vſurpatum inuenies à Prophetis, & alijs. Et Seraphim decantant Triſagion hymnum e. Sed & Chriſtus Patrem ſuum ſanctum nominat f, illum deprecans, inquit Rupertus g, & Diſcipulis ab eo ſanctificationem petens.

Chriſtus ſanctus vt Deus.

Conuenit vni Deo, & Chriſto, quatenus eſt Deus, ſanctitas eſſentialis, ſeu à ſe, infinita, principalis, ſiue cauſa omnis ſanctitatis. Qua ratione quoque affirmamus ſolum Deum eſſe immortalem, bonum, iuſtum, &c. & in Hymno Angelico cantamus: *Tu ſolus ſanctus*.

Chriſtus ſanctus vt homo. h 3. par. q. 7. a. 1. & q. 15. a. 1. & alibi. i Tom. 1. diſp. 18. ſect. 1. & diſp. 33. ſect. 1. & 2. k in 3. diſt. 12. l orat. 2. cont. Arrian.

Quod ſi conſideremus Chriſtum vt hominem, ſanctus eſt, propter vnionem hypoſtaticam, præciſa etiam gratia inhærente, ita vt non poſſit non eſſe ſanctus, vt meliores Theologi ſentiunt, & inprimis S. Thomas h, & alij quos citat Suarez i, & reliqui Theologi ſcholaſtici k: & eo magis, quod vnio totam Humanitatem attingit, gratia ſolam animam per ſe, vt eſt rationalis.

m Pſ. 44. 8. n libr. de incarn. o Act. 8. p in Ancorato. q lib. de Incar. Dom. ſacram. cap. 7.

Athanaſius l appellat Chriſtum per ſe ſanctum, & Dominum ſanctificationis, natura ſua iuſtum & immutabilem ad bonum, hacque in re ſuperaſſe primum hominem, & Angelos, ſicque vnctum oleo lætitiæ præ conſortibus ſuis m. Idem habet reſpondens Apollinari n, & refert ſexta Synodus o, necnon Epiphanius p, & Ambroſius q, ideo neganti in Chriſto animam & voluntatem humanam, ne fateri cogeretur capacem peccati, nihil eſſe quod id vereatur, quia per aſſumptionem hypoſtaticam reddita eſt impeccabilis, alioqui tribuendum eſſet ac refundendum in diuinitatem peccatum, ſi quod eſſet, inquit Epiphanius.

Gratia habitualis quid Chriſto conferat. Chriſtus omnino impeccabilis. r Ioan. 3. 34. ſ Ioan. 1. 14.

Eſt præterea ſanctus, propter dictam gratiam habitualem, & quidem excellentiſſimam, vtpote quæ tribuat Chriſto dignitatem capitis, & vt in alios influat non tantum meritoriè (vt Theologi loquuntur) aut exemplariter, verumetiam efficienter. Adhæc, quoniam eadem illa gratia quodammodo eſt infinita, quippe omnem cuiuſcumque gratiæ vim, actionem, & modum continens: *Non enim ad menſuram dedit Deus illi Spiritum, ſiue gratiam* r, ſolusque ſimpliciter dici poteſt *plenus gratiæ* ſ.

Chriſtus de non ſancto non eſt factus ſanctus. t Luc. 1. 35. * Pſal. 15. 10.

Non eſt factus de non ſancto ſanctus, quaſi vnquam vel peccator, vel peccato incurrendo vllo modo obnoxius: ſiquidem non eſt filius Adæ per ſeminis propagationem, ſed ſemper fuit ſanctus, ac tantam ab initio ſanctitatem, quantam nunc habuit, creſcens duntaxat quantum ad externam coram hominibus manifeſtationem. Conceptio ipſa de Spiritu ſancto fuit, & ſancta: *Quod enim ex te naſcetur ſanctum* t, ait Angelus B. Virgini, *vocabitur Filius Dei*: & corpus eius, *quia ſanctum, non eſt violatum corruptione* *.

Quæcunque attingunt Chriſtum omnia ſancta ſunt. u Epheſ. 5. 27. x 1. Pet. 2. 9. y Hom. 44. in Acta. z de Script. Eccl. in Philo. & Marco. a 2. Hiſt. c. 15. & 16.

Poſtremò, totus Deo conſecratus fuit, & quæ quoquomodo attingunt Chriſtum, ſancta nominantur, & *Sponſa eius Eccleſia* u, vt etiam profitemur in Symbolo, ſiue Chriſtinni ſic ſæpe appellati à Paulo, & à Petro x, *Gens ſancta*; quod exprimit quoque nomen Eſſæorum, quaſi dicas, ὁσίους, inquit Chryſoſtomus y, per quos Eſſæos, ſiue Eſſenos, Chriſtianos intellexiſſe videtur Philo, teſte Hieronymo z, & Euſebius a, & Epiphanius b.

Euangelium doctrina ſancta dicitur. Pontifex Chriſti Vicarius dicitur merito ſanctiſſimus. b hæreſ. 29.

Dicitur item Chriſti Euangelium, lex & doctrina ſancta, veſtimenta, miniſtri, &c.

c lib. 7. c. 10. d orat. pro Archia. e de oraculis defectu. in fine. f verſ. 21. g cap. 1. 70. h verſ. 1. i Act. 26. 25.

Inter miniſtros autem primus, ac primarius Chriſti ipſius Vicarius, perſonam eius in terris repræſentans, vocatur ſanctiſſimus, & nomine abſtracto ſanctitas, quibuſcumque tandem moribus ſit. Nam Imperatores etiam ethnicos Valerianum, & Gallienum, Dionyſius Alexandrinus viros ſanctiſſimos apud Euſebium c appellat: & Cicero d Poetas ab Ennio *ſanctos* vocatos ſcribit, quòd quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Auctor eſt etiam Plutarchus e, Sacerdotum, aut vatum ſodales honoris cauſa dictos eſſe ὁσίους, id eſt, ſanctos: & ſimili de cauſa noſtri Prophetæ vocantur Sancti infra in hoc capite f, & in Euangelio Lucæ g. Huc ſpectare poſſunt, quæ capite primo h diximus de epitheto optimi, quod Paulus dedit etiam impijs i.

Chriſtus, & vt Deus, & vt homo, iuſtus eſt. k Rom. 3. 26. Chriſtus etiam Patrem iuſtum nominet. l Ioan. 17. 25.

Iuſtum.] Eodem ferè modo argumentari licet de hoc, atque de nomine præcedente: tribuitur videlicet & Deo, & Chriſto, huicque vt Deus eſt, & vt homo. De Chriſto inquit Paulus k, *vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum, qui eſt ex fide Ieſu Chriſti.* Chriſtus Patrem iuſtum cognominat l, in ea oratione quam à Cœna habuit, cum, vt Chryſoſtomus, Theodorus Mopſueſtienſis, Theophylactus, & Euthymius ſimul omnes obſeruant ſcribentes in Ioannem, veluti cauſam reddere vellet, cur non omnes, ſed eos tantum qui in ſe credidiſſent, in cœlo ſecum futuros eſſe dixiſſet, nempe id Patris iuſtitiam, & hominum diuerſa merita poſtulare.

Chriſtus à quibus dictus iuſtus. m Eſa. 53. 11. Ier. 23. 5. & 33. 15. Amos 2. 6. Zach. 9. 9. n Matt. 10. 41. o cap. 27. 4. p ibid. 19. q ibid. 24. r Luc. 23. 47. ſ 1. Ioan. 2. 1. Iuſtitia Chriſti qualis. t Act. 22. 14. u Act. 7. 52. x verſ. 13.

Quod attinet ad Chriſtum ipſum, crebrò vocatus Iuſtus in vetere Teſtamento m; & in nouo etiam ipſemet ſe ita vocat n; & illum Iudas proditor o; vxor Pilati p; & Pilatus q; Centurio iam extinctum in Cruce r; Ioannes ſedentem ad dexteram Patris ſ; Ananias quoque loquens de eo cum Saulo t; & Stephanus in ſua concione u, vbi alia quoque à nobis dicuntur.

y Eſa. 64. 6. Chriſtus de rigore iuſtitiæ ſatisfecit. z Pſal. 50. vlt.

Tanta eſt iuſtitia Chriſti, vt quæ in alijs iuſtis reperitur (quibuſdam Iuſti cognomen datum dixi capite primo x, cum de Iacobo minore egi) tametſi vera, intrinſeca, & non imputatiua, vel externa, cum illa comparata, cenſeri quodammodo poſſit *vt pannus menſtruatæ* y, & Deo cumulatiſſimè ſatisfecit pro nobis de rigore iuſtitiæ, eo perfectiſſimo modo qui eſſe poteſt.

De ea loquitur Dauid z ſub nomine ſacrificij, cum ait: *Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ*: propter infinitum valorẽ ſatisfactionis ex dignitate perſonæ ſatisfacientis, quæ diuina eſt, atque omnino infinita: quamuis abſolutè potuerit non acceptari à Deo, niſi pactum ac promiſſio eiuſdem Dei interceſſiſſet, vt rectè probat noſter Suarez a.

a in 3. p. tom. 1. diſp. 4. ſect. 5. & diſput. 37. ſect. 1. b lib. 3. c. 12.

Negaſtis.] Irenæus b legit, *aggrauiſtis*. Sed ἠρνήσασθε ſignificat, *negaſtis*, & ita omnes legunt, & Syrus etiam, qui dicit, כפרתון *chephartun*, à כפר *chephar*, quod eſt *denegare & inficiari*.

c Matt. 27. 21. Marc. 15. 11. Luc. 23. 18. Ioan 18. 40. Vnde manarit, vt Iudæis vnus vinctus remitteretur. d Tract. 35. in Matth. e lib. 12. in Ioan. cap. 15.

Et petiſtis virum homicidam donari vobis.] Narratur hoc ab omnibus Euangeliſtis c, prælatum Barabbam Chriſto, cum in Paſchate optio eſſet ex reis vnum abſoluendi, ſiue id priuilegium Romani Iudæis dederint, vt placet Origeni d, ſiue antiquam conſuetudinem illis aut ipſorum rogatu, aut ſua liberalitate conceſſerint, quod ait Cyrillus Alexandrinus e, vt populi ſibi gratiam conci-

conciliarent; qui poſterior dicendi modus veriſimilior eſt, vt in memoriam liberati ex Ægypto populi vnum eo die vinctum liberare liceret.

Ionathas à populo liberatus, ſignum fuit huius liberationis.

a 1. Reg. 14. 45

Huius rei non origo, vt Origenem perperam quidam intellexerunt, ſed nonnullum veſtigiũ fuit in Ionatha, quem populus liberauit *a*: quod oſtendit conſuetudinem illam, de qua Euangeliſtæ loquuntur, non fuiſſe alienam à Iudæorum moribus. Non placet coniectura Cyrilli referẽtis dictæ principium conſuetudinis in id, quod libro Numerorum præcipitur *b* de liberando eo, qui cædem inuoluntariam commiſiſſet, ita vt ne id præceptum cõtemni videretur, vnum de vinctis poſtulare ſolerent.

b *cap.* 35. 22. *& ſeq.*

Deus Chriſti filii ſuum ludibrium in Iudæis vltus eſt.

c *in Flaccum.*

B Porro iuſtus vindex Deus tantam Filio illatam iniuriam quinque ſexve poſt annis vindicaſſe videtur, cum, vt Philo ſcribit *c*, rex ipſorum Agrippa ex vrbe rediens, ab Alexandrinis ludibrio exceptus eſt. Nam inter alia Carabam quendam ſtolidum (putatur vero inſignis ille homicida, & latro id etiam nomen habuiſſe, non Barabbæ) cum ibi adhuc rex eſſet, deluſerunt, imponentes diadema papyraceum, circundantes illi ſtoream pro paludamento, dantes pro ſceptro arundinẽ, adhibentes armatos perticis adoleſcentes, cum ipſum alii ſalutarent nomine Marim, quod Syriace Dominum ſignificat (erat enim Agrippa Syrus, regnabatque in bona portione Syriæ) alii negotia cum eo tanquam cum rege tractarent. C Luerunt merito Iudæi in rege ſuo hanc pœnam, acerbiorem poſtea luituri in ſemetipſis.

Chriſtum quanto affectu proſequi debeamus.

d *Pſ.* 68. 20.
e *Heb.* 13. 13.
f *Heb.* 12. 2.
g *Ioan.* 10. 10.
h *Phil.* 2. 6.

At nos memores humilitatis, confuſionis, ac reuerentiæ *d* Saluatoris, *portemus improperium eius* e: *& propoſito nobis gaudio ſuſtineamus crucem confuſione contempta* f. Non pigeat poſtponi etiam infimis: Chriſto auctori vitæ, ac ipſiſſimæ vitæ, *qui venit vt vitam habeamus, & abundantius habeamus* g: & h, *non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*, nulla ratione Diabolum præponamus, *qui fur eſt, & latro* i, *& homicida ab initio* k: atque vt pro recuperata per Chriſtum libertate, gratam nos conſeruatæ memoriam demonſtremus, fratrum noſtrorum è vinculis liberationi, D non animæ duntaxat, ſed corporis quoque libenter ac ſedulo ſtudeamus *l*. Viuant in Eccleſia Iudæi, Gentileſque in ſpe & pace; vtrique Chriſtum occiderunt; illi volunte ac lingua; iſti re ipſa manibuſque.

i *Ioan.* 10. 1.
k *Ioan.* 8. 44.

l *Tim.* 24. 11.
Pſal. 81. 4.

Verſus 15.] Auctorem vero vitæ interfeciſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis, cuius nos teſtes ſumus.

Chriſtus vitæ auctor occidi non debuit.

A*Vctorem vero vitæ interfeciſtis.*] Egregia antitheſis, & apta exaggeratio: quomodo enim vel vitæ auctor mortis auctori, ſeu homicidæ E poſtponi, aut vita occidi potuit? aut qua ratione, ſi potuit, quia nimirum permiſit, & voluit, debuit?

Denotant etiam hęc verba, vt Chryſoſtomus, & Oecumenius animaduerterunt, quod Chriſtus ſeipſum ſuſcitauit. Sed poſſet intelligi auctor vitæ ſecundum meritum, præſertim cum de Chriſto, vt de perſona à Deo diuerſa, ſcilicet à Patre, vel certe ſecundum naturæ diuerſitatem, mox ſubdatur, *Quem Deus ſuſcitauit à mortuis.*

Chriſtus reſurrexit à mortuis, quomodo recte dicatur.

Quem Deus ſuſcitauit à mortuis.] Quomodo Deus Chriſtum ſuſcitauerit, & Chriſtus ſeipſum, dixi capite primo. Cur dicitur reſurrectio à mortuis? Siquidem mortuo duntaxat vno, & ſuſcitato, non diceretur is ſurrexiſſe à mortuis. Reſpondeo: reſurrectio ante iudicium non eſt generalis, ſed vnius aut aliquorum, alius relictis, & ideo non mortuorum, ſed à mortuis.

Melius dicitur Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quã à morte.

Hugo Cardinalis in expoſitione ſequentis capitis: *Melius*, inquit, *dicitur Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quam à morte, quia pro omnibus mortuus eſt, & per eum alii ſurrexerunt: ſed quilibet alius debet reſurgere à morte, non à mortuis.* Veruntamen frequẽtior eſt huiuſmodi phraſis, & de Ioanne Baptiſta, eum Herodes reſurrexiſſe arbitrans, illam vſurpauit *m*.

m *Matt.* 14. 2.

Valet idem, quod reſurgere corpus de loco ac B ſtatu mortuorum, vel qui mortuis debetur, ſeu plures ſint, ſeu pauciores, ſeu vnus, ſeu nullus antea mortuus præter illum, qui poſtquã mortuus eſt, reſurgit, vt ſi Abel paulo poſt quam eum occidit frater, in vitam rediiſſet, is etiam à mortuis reſurrexiſſe dici poſſet. Fulgentius *n* ex hoc loco argumentatur: *Quis quemlibet hominem vitæ auctorem diceret, niſi pro nobis Deum hominem ſuſcepiſſet?*

n 3. *ad Thraſ.*

Verſus 16.] Et in fide nominis eius, quem vos vidiſtis, & noſtis, confirmauit nomen eius: & fides, quæ per eum eſt, dedit integram ſanitatem iſtam in cõ C ſpectu omnium veſtrum.

E*T in fide nominis eius, quem vos vidiſtis.*] Perplexa, atque obſcura ſententia eſt, euoluenda ac illuſtranda, prolato in medium textu Græco, *καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε, καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, hoc eſt, *& in fide, ſeu, propter fidem, & inuocationem nominis Chriſti, nomen inuocatum à nobis, ſeu virtus eiuſdem, hunc quem videtis firmauit, & conſolidauit.* Ergo verum eſt, quod Caluino reſpondimus, fidem noſtram, & Sanctorum interceſſionem concurrere ad impetranda, & edenda miracula. Id magis exprimunt ſequentia verba.

D *Nomen eius.*] Inuocatio & virtus, vt dixi, non vocalis ſyllabarum prolatio, qua vtuntur Magi, & qua ſtulti Rabbini vſum Chriſtum fabulantur, cum ederet miracula, ſcilicet, eam quæ propria eſt, & perpaucis cognita nominis *ἀῤῥήτου καὶ ἀνεκφωνήτου*, quod vocant *τετραγράμματον* יהוה vis & poteſtas, qua falſo etiam exiſtimant Prophetas miracula perpetraſſe, vt quando percuſſis Eliæ pallio aquis, hæ non eſſent diuiſæ, Eliſæus dixit, *Vbi eſt Deus Eliæ etiam nunc? percuſſitque aquas, & diuiſa ſunt huc atque illuc, & tranſiit Eliſæus* o, hãc aquarum diuiſionem putant eſſe factam latente quadam vi, quam habebant hæ voces. Sic nunc audito ſacroſancto nomine Ieſu, gradiendi in E claudo impedimentum putant receſſiſſe: ſed quod dixi eſt verum, virtutem & inuocationem Chriſti, qui hoc nomine inuocatur, hoc ſignum feciſſe.

o 4. *Reg.* 2. 14.

Virtus nominis Chriſti quæ operatus eſt hanc ſalutem quæ fit. Quæ fides operata eſt hoc miraculum.

Et fides, quæ per eum eſt, dedit integram ſanitatem iſtam in conſpectu omnium veſtrum. Non claudi fides fuit, qui Apoſtolos reſpiciens, aliquid ſe ſperabat eleemoſynæ accepturum; ſed Apoſtolorũ ipſorum Petri, & Ioannis, tanquam media, & inſtrumentalis cauſa miraculi, ita vt principalis fuerit virtus ac potentia Chriſti.

Hæreticorum fides triplex.

Hæretici fidem triplicem agnoſcunt, hiſtoricam, qua quæ à Deo dicuntur, credimus vera eſſe; miraculorum, qua nihil eſſe, quod à Deo fieri

A non poſſit, cognoſcimus; iuſtificātem, qua Chriſti meritis peccata nobis remitti putamus. Primam reſpondere veritati Dei; ſecundam potentiæ; tertiam bonitati. Lyræ videlicet tangunt fides, vnam religionis fidem non attingunt.

Reiicitur hęc triplex hæreticorum fides.

Fides diuina proprie eſt, quæ Dei auctoritate in ſuo aſſenſu nititur, ac proinde vniuſmodi eſt quæcumque eſt, vocaturq; fides Catholica, aut etiam dogmata, quā voce vtuntur Chryſoſtomus *a*, & Cyrillus Ieroſolymitanus *b*. Verum eſt, quod fides, qua impetrantur miracula, debet eſſe magna, vt etiam gignat fiduciam impetrandi quod petitur, iuxta id *c*: *O mulier, magna eſt fides tua*: & d, *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferā.* B At quod non differat à fide Catholica, qua credimus reuelatis à Deo, patet ex eodem iam citato loco, & ex Marci vltimo capite *e*, & Lucæ 17. *f* & epiſtolæ ad Hebræos 11. *g* tandem ex hoc ipſo teſtimonio, quod tractamus. Fieri etiam poteſt interdum, vt ſola fides ſit ſatis ad impetrāda miracula, cum nempe referuntur ad ipſam fidem confirmandam, non ad vitam eius illuſtrandam, qui miracula impetrat. Sic fortaſſe concedi poteſt illud Chriſti *h*: *Crede tantum, & ſalua erit*; & improbi quidam multas virtutes feciſſe dicuntur *i*, vt nuper quoque docuimus.

a *hom. 29. in 1. ad Cor.*
b *Cate. 5. & 9.*
c *Mat. 15. 28.*
d *1. Cor. 13. 2.*
e *verſ. 17.*
f *Verſ. 6.*
g *verſ. 32. & ſeq.*
h *Luc. 8. 50.*
i *Matt. 7. 22.*

Porro valde adhuc incedit Petrus caute, non enim exprimit fidem in Chriſtum, ſed *per eum*, id C eſt, quæ eſt per eum reuelata, & prædicata. Nec omiſit tamen, quod ad eiuſdem dignitatem facit, cum ait, *quod nomen eius confirmauit, &c.* Notant hæc Oecumenius & Chryſoſtomus.

Integram ſanitatem iſtam.] Τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην, integritatem, quæ debilitati opponitur, ab integritate ſortis, ſeu hęreditatis ducta ſignificatione

Integritas hæc ſanitatis ſuperius deſcripta eſt per conſolidationem baſium, & plantarum, per ambulationem, & exilitionem, ſiue quia ſurrexit, & ambulauit, & exiliit, quemadmodum iuſſus fuerat, vt ait Gloſſa ordinaria. ſed Gloſſa interlin. & Hugo exponunt in corpore, & anima. Repugnat demonſtratiuum pronomen *iſtam*, D quod corporalem innuit omnino ſanitatem.

Quomodo claudus integre curatus fuerit.

Et quidem nec quos etiam Chriſtus corpore, animo quoque ſemper curaſſe cenſendus eſt: Malchum enim illum ſeruum Pontificis, cui abſciderat Petrus auriculam, ſanatum legimus *k*, iuſtificatum non exiſtimamus, quia nō fide ſua, ſed Chriſti benignitate ſanatus eſt: cęteri qui fide curati ſunt, & à quibus exigebat illam Chriſtus, tum in corpore, tum in animo ſanati videntur. Itaque nihil hic mouere debet nomen integræ ſanitatis, quod de corporali intelligitur; quicquid ſit de ſanitate etiam ſpirituali.

Chriſtus non omnes quos corpore, etiā animo curauit.
k *Ioan. 18. 10.*

Sicut neq; literaliter aliud Chriſtus voluit, cū ſe totum hominem in Sabbato ſanum feciſſe reſpondit *l*, quam corpus paralytici, quia totum E ægrum erat, & paralyſi diſſolutum *m*: etſi nō ignorem, totius ſanitatē à nonnullis illo modo accipi, hoc eſt, tū de anima, tum de corpore. Euthymius vtramq; expoſitionem affert, poſteriori fauēt Chryſoſtomus, Auguſtinus, Beda Rupertus.

Chriſtus ſe totum ſanaſſe hominem dicens, non intelligitur ſanaſſe animam.
l *Ioan. 7. 23.*
m *Ioan. 5. 9.*

Verſus 17.] Et nunc, fratres, ſcio quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes veſtri.

ET *nūc, fratres, ſcio.*] Temperat oleo vinum, reprehenſionis acrimoniam excuſationis lenitate, cum ſit etiā eius qui reprehenditur ingenium, quo reprehenditur magis, eo ſe magis excuſare.

Dubitatio grauis eſt, quomodo dicantur Iudæi, præſertim vero principes, tum laici, tum Eccleſiaſtici per ignorantiam Chriſtum interfeciſſe: quod Paulus quoque docuit ſcribens ad Corinthios *n*: Si *cognouiſſent nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*. Chryſoſtomus ignoraſſe reſpondet, quod vitę auctorem interficerent, non autem quod innocentem. Oecumenius de iam conuerſis hoc loco ſermonem eſſe, cęterū non ignoraſſe Petrum, abſolute in Iudęis ignorantiā non fuiſſe: portam autem pœnitentiæ aliis aperire voluiſſe.

Quomodo verum ſit principes Iudæorum Chriſtum per ignorantiam interfeciſſe.
n *1. Cor. 2. 8.*

B Non recipio reſpōſionem Iuſtini o tractantis verba Pauli *p*: *Teſtimoniū perhibeo illis* (Iudæis) *quod æmulationem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam,* molliter hæc dici orationis demiſſione, & condeſcenſu, quaſi ſit *factus infirmus infirmis, vt infirmos ſeruaret. q* Neque etiam placet quod ait Ambroſius *r*, exponens epiſtolam primam ad Corinthios, per principes intelligi Dæmones, qui non ſciuerant Chriſtum eſſe Deum. Sed neque probo de ſolis conuerſis hic loqui Petrum, inter quos nullus fortaſſe principum erat.

Falſę interpretationes reiiciuntur.
o q. 101. *ad Orthod.*
p *Rom. 10. 2.*
q *1. Cor. 9. 22.*
r *1. Cor. 2.*

Itaque potuerunt quidem Iudæi omnes, aut fere omnes cognoſcere Ieſum eſſe iuſtum, atque innocentem, illo confidenter, & palam omnes C prouocante *ſ*: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Et ipſomet id proteſtante proditore *t*, & iudice *u*.

ſ *Ioan. 8. 46.*
t *Matt. 27. 4.*
u *Matt. 27. 19. & ſeq.*

Sed præterea his, qui inter Iudæos magis erāt in ſcripturis exercitati *x*, & Chriſti doctrinam audiebant, atque miracula videbant, facile fuit deprehendere, illum eſſe Meſſiam, & vero etiam credere. Nam huiuſmodi obiectum ſufficienter propoſitum erat, vt fide ſupernaturali crederetur, & ſatis quoque efficaciter mouebat, vt naturaliter credi poſſet.

Facile fuit Iudæis Chriſtum agnoſcere.
x *ibid. 19.*

Origenes *y*, Auctor operis imperfecti in Matthæum *z*, Beda *a*, & Anſelmus ibidem reipſa cōuictos eſſe Iudæos ſentire videntur ad credendū D Ieſum non modo Meſſiam, ſed etiam Deum. Et ſaltem de Meſſia inclinant Theophylactus, Euthymius, Lyranus, & Burgenſis in Matthæum ibid. & Sixtus Senenſis in Bibliotheca *b*. Suaderi vero poteſt, quoniam non ſemel tentarunt Iudęi Ieſum interficere, quod ſe Deum faceret *c*: hancque præcipuam condemnationis cauſam oſtenderunt *d*: dixerunt quoque, *Hic eſt hæres, &c. e* Præterea Ioannes illos obcæcatos, & obduratos affirmauit *f*: Ieſus vero *negauit habere excuſationem de peccato ſuo g*, quo videlicet non credebāt in ipſum. Negant vtrumque Abulenſis *h*, & Caietanus *i*, & alii recētiores, quoniam Chriſtus ipſe in Cruce dixit *k*: *Neſciunt quid faciunt*, neque Iudæi aliud E regnum paſſim expectabant, quam temporale, ne Apoſtolis quidem exceptis, qui perpetuum cum Chriſto vſum habuerunt, vt docuimus capite primo. *l* Chriſtus quoque dixit *m*: *Hæc omnia facient vobis, quia neſciunt eum qui miſit me*, & poſtea *n*, *Hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.*

y *Tract. 19. in Matth.*
z *Hom. 40.*
a *in c. 21. Mat.*
Iudæi fuerūt ſufficienter inſtructi ad credendum Ieſum fuiſſe Chriſtum.
b *li. 6. annot. 68.*
c *Ioan. 8. 59. & 10. 31. 33.*
d *Matt. 27. 63.*
e *Matt. 21. 38.*
f *Ioan. 12. 37. & ſeq.*
g *Ioan. 15. 22.*
h *in Matth. 9. vlt.*
i *in c. 23. Luc. & 3. q. 47. a. 5.*
k *Luc. 23. 34.*
l *verſ. 6.*
m *Ioan. 15. 21.*
n *infra 16. 3.*

Ego vt aperiam quod ſentio, puto quoſdam ex intimis Diſcipulis fide diuina, & cui ſubeſſe falſum non poſſet, de Ieſu crediddiſſe & Meſſiam, & Deum fuiſſe, vt Petrum, cuius confeſſionem à Patre reuelatam Chriſtus dixit *o*: & Martham, quæ iiſdem cum Petri verbis Chriſtum Filium Dei viui Ieſum profeſſa eſt *p*.

Chriſtus à ſuis intimis agnitus fuit Deus, & verus Meſſias.
o *Matt. 16. 16 & ſeq.*
p *Ioan. 11. 27.*

Quidam minus de Chriſto ſenſerunt.

a Ioan. 14. 9.

A Ex alijs eius ſectatoribus nōnulli fide duntaxat humana illum eſſe Meſſiam, & Deum, ſibi perſuaſerunt, ſaltem per aliquod tempus: quidā eſſe Meſſiam & Filium Dei non conſubſtantialem, ſed propter excellentem quandam ſanctitatem, quos in perſona Philippi alloquebatur [a]: *Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me*: alij neutrum diſtincte, ſed tantum quod eſſet dignus fide, prudenterque facerent, qui ei crederent: denique Apoſtoli peruenerunt, ſaltem poſt Reſurrectionem, ad diſtinctam de vtroque fidem: tunc enim ipſammet eius Reſurrectioné & miracula alia euidentius conſiderabant; meminerant quoque mira quædam à ſe patrata nō opera Dæmonum, ſed inuocatione Ieſu, cuius item incomparabilem innocentiam, & ſanctitatem optime cognitam perſpectamque habebant.

Poſt Reſurrectionem Chriſtus à ſuis verus Deus eſt agnitus.

De Chriſto quid ſentirēt plebeii.

b 3. part. q. 47. art. 5.

Iā ſi de externis loquamur, hoc eſt, qui Ieſum vt Diſcipuli non comitabantur, plebeii, vt docet S. Thomas [b], tanquam Scripturarum imperitiores, nec ſatis quæ à Chriſto dicerentur percipientes, aut vim miraculorum non cognoſcētes, neutrum definite credebant. Erat tamen rumor etiam inter illos, quod Ieſus eſſet Meſſias, vt conſtat ex altercatione, quæ eſt apud Ioannem [c]: & fieri poteſt, vt ex ea turba pars crederet fide humana: vel vehementi ſuſpicione, pars diſſentiret, ſiue Principum timore, & decreto, *vt qui confiteretur illū eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret* [d], ſiue ex maleuolentia, ſiue ex inconſideratione, ſiue quod nonnulla adhuc ſigna, quæ de Meſſia circumferebantur, non videbantur eſſe completa.

c cap. 7. 26. & ſeq.

Qui fuerunt hi qui fide humana Chriſtum Meſſiam eſſe crediderunt.

d Ioan. 9. 22. & 12. 42.

e Matt. 21. 9.

Alii qui non credebant, non poſſunt excuſari.

f quæ. 108. ad Orthod.

g in c. 23. Luc.

Inter primos computare poſſumus concinētes Oſanna [e], præter infantes inſtinctu diuino agitatos, vel vt ea ſolet ætas, aliorum cantionem imitatos. Poſteriores rationes allatæ nō omnino excuſabant, quoniam, vt ante dixi, non deerant idonea argumenta, & ſi quid dubitationis oriretur, facilis erat ad Chriſtum recurſus, aut ad Diſcipulos ipſius. Minuit culpam ruditas, & ignoratio, minuſque impedimento fuit, vt ad pœnitentiam venirēt. Ex quo numero Iuſtinus [f] exiſtimat illos fuiſſe, qui facile poſt Chriſti mortem ſunt conuerſi, videlicet illas myriadas, quæ Petri concionibus aſſenſerunt. Beda [g] quoque affirmat, impetraſſe Chriſtum poſtrema illa ſua pro crucifixoribus oratione remiſſionem peccatorum iis, qui ex ignorantia peccauerunt, & non aliis.

Principes Iudæorum non cognouerūt Chriſtum filium Dei eſſe naturalem.

h ſuo loco citato.

i Ioan. 10. 31. & ſeq.

Poſtremo quod attinet ad Principes Iudæorum, ſeu Sacerdotes, Scribas, & Phariſæos, qui ſemper Ieſum ſunt inſectati, S. Thomę valet ſententia [h], non cognouiſſe eſſe filium naturalem Dei: Meſſiam enim futurū eſſe verum Deum, plane paucorum erat intelligere, & myſterium incarnationis ne ſuſpicione quidem attingi poterat: Ieſus vero perobſcure id prodebat, & cum Deo ſe æquare videbatur, tunc vero illi ſtomachari, & ad lapides [i] accurrere: denique non erat eius temporis, vt tam diſerta & explicata cognitio, fideive exigeretur: ſatis erat ipſum habere pro Propheta ſancto, & viro cum Deo coniunctiſſimo: reliqua, quæ ad Meſſiam pertinebant, ibi implicite continebantur.

An Chriſtus eſſet Meſſias, quæ fuerit eorum ſententia.

k Matth. 27. 18.

l 3. p. q. 47. art. 5. & in cap. 21. Matth.

m in c. 23. Lucæ.

n Ioan. 5. 44.

o cap. 12. 37. & ſeq.

p Iſa. 53. 1.

q Ioan. 12. 42.

An eſſet Meſſias, magis ancipites erant. Cum aberant odii, iræ, inuidiæ, humani timoris, & cupiditatis perturbationes, equidē credo, certo illos, tametſi humano, aſſenſu credidiſſe, propter vrgentes Prophetias, & manifeſta ſigna: vbi vero fræna paſſionibus dabāt, *ſciebat enim Pilatus, quod per inuidiam tradidiſſent eum* [k], facile ab ea perſuaſione reſiliebant, vt cum eodem S. Thoma [l] Euthymius [m] obſeruauit. *Quomodo*, ait Chriſtus [n], *vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis?* & Ioannes [o], *Cum autem*, inquit, *tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum, vt ſermo Iſaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit* [p]: *Domine, quis credidit auditui noſtro*, &c. Si qui in eadem ſententia perſiſtebant, non audebant palam profiteri propter Phariſæos, vt è Synagoga non eiicerentur [q].

Tempore paſſionis Dominicæ de Chriſto quæ fuerit Iudæorum opinio.

r verſ. 43.

ſ Ioan. 10. 24.

t verſ. 25. 26.

u Luc. 22. 66. 67.

Sub tempus paſſionis Dominicæ valde pauci B priorem, ſi quam habuerant, de Ieſu opinionem retinuerunt: ſed ira, odio, inuidia exardeſcētes in eum, mortem illi machinati ſunt. Colligitur id tum ex iam citatis Ioannis verbis, quibus hæc etiam mox ſubduntur [r]: *Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriā* Dei, tum ex ea interrogatione [ſ]: *Quouſque animam noſtram tollis? Si tu es Chriſtus, dic nobis palam*; cui interrogationi ſubiecit Ieſus reſponſionem [t], *Loquor vobis, & non creditis, &c. Sed vos non creditis quia non eſtis ex ouibus meis*: tum deniq; ex ſimili reſpōſione, cum iam vinctus interrogaretur à ſenioribus plebis, & Principibus Sacerdotum, & Scribis in Cōcilio ipſorum [u]: *Si tu es Chriſtus, dic nobis. Si vobis dixero, non credetis mihi, neque dimittetis.*

x Luc. 23. 34.

Principes populi non poſſunt excuſari à ſcelere in Chriſtum commiſſo.

y quæ. 108. ad Orthod.

z Luc. 23.

a 3. p. q. 47. art. 6.

C Recte igitur Chriſtum in cruce orantem [x]: *Pater, dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt*, intelligimus comprehendiſſe etiam Principes Sacerdotum, ſeniores populi, Scribas & Phariſæos, denique omnes inimicos, qui quo doctiores, eo etiam inimiciores, quicquid ſecus videantur ſentire pridem citati Iuſtinus [y], & Beda [z], necnon B. Thomas [a], excuſatos nimirum duntaxat à Chriſto minores de populo, quod Caietanus quoq; ſentit exponens in verbis Petri hoc loco, *Scio quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & Principes veſtri*, ſimilitudinem eſſe in facto, non in modo, *quia*, inquit, *Principes non ex ignorantia fecerunt.*

Principes nō crediderunt eum eſſe Meſſiam.

b 1. Tim. 1. 13.

c Act. 22. 3.

d quæ. 108. & 140.

D Sed vt tandem concludamus, quis credat eum ab iis occiſum, qui pro Meſſia haberetur, à quo maxima beneficia ſperabant, quemque ſummis votis expectabant? Etſi Paulus *ignorantiam ſuam ante vocationem profitetur* b, tametſi *ad Gamalielis doctiſſimi viri pedes inſtitutus eſſet* c, proptereaque *miſericordiam ſe conſecutum*, quæ tamen nonnullis videtur peccati potius exaggeratio, vt alias docui, exiſtimandum eſt, eadem ignorantia præceptorem, & ſimiles laboraſſe, nec in animum inducere potuiſſe, fore vt reſurgeret, & glorioſus aſcenderet, vt notat Iuſtinus [d].

e Serm. 8. de verb. Apoſt.

f Serm. 13. de Paſſ.

g [illegible] 79.

h Matt. 21. 38.

Concedo horum ignorantiam minus excuſabilem, & magis affectatam, atque ex malitia E natam fuiſſe, quod Patres docent, præſertim Auguſtinus [e], Leo [f], Bernardus [g].

Quod ſi obiicias verba illa [h], *Hic eſt heres, &c.* quæ denotare videntur ſcientes, ac volentes interfectores fuiſſe eius, qui ab iis habebatur Meſſias, dicit verò ibi Hieronymus, quod manifeſte probat Dominus his verbis, Iudęorum Principes non per ignorantiam, ſed per inuidiam Dei Filiū crucifixiſſe.

In parabola non omnia verba propria ſunt ſumenda.

Reſpondeo primo illud, quod eſt in omni parabola diligenter notādum, non eſſe omnia parabolæ verba neceſſario applicāda, vel cum proprietate capienda, ſed ſæpe ad quendam ornatū ſeu apparatum orationis quædam cōficta. De inde potuit eſſe ſenſus: *Hic eſt heres*, id eſt, qui ſe hæredem facit, quamuis non ſit, iuxta id Sapientiæ a: *Filium Dei ſe nominat: morte turpiſſima condemnemus eum.* vel, Hic eſt, qui apud populum tenet primum locum, & *poſt quem totus mundus abit* b, *& in quem omnes credent*, vt in ſuo concilio Iudæi dixerunt.

a cap. 2. 18. 20.
b Ioan. 12. 48

In fide pius affectus voluntatis requiritur.

Sapienter Theologi piam ad credendum in voluntate affectionem requirunt, quæ intellectum captiuet in obſequium fidei c: hanc enim vel impedit, vel etiam deſtruit *amor inanis gloriæ* d, *habendi cupiditas, & auaritia* e, vitia alia, & immoderatæ paſſiones. Hinc eſt, quod Reſurrectionem non credunt, qui peſſime viuunt, nec Iudicii diem, qui licentius, vt ait Nyſſenus f: neq; pœnarum æternitatem, inquit Auguſtinus g, qui ſuis perditis moribus polliceri volunt impunitatem: turpiſſimos item deos finxit ſibi Gẽtilitas, vt ſuæ patronos turpitudinis haberet, vt inter cæteros ſcripſit Nazianzenus h. Plenæ ſunt hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, & Patrum ſcripta contra Gentiles, aut Hæreticos huius generis exemplorum, tum in illis, quos à recipienda fide retardarunt, tum in illis, quos ad abiiciendam fidem, ſua peccata, & pernicioſa ſtudia perpulerunt. De Nouatiani hæreſiarchæ ambitione, Ambroſius i teſtis eſt; de Pauli Samoſateni turpi amore fœminæ, Chryſoſtomus k; de impeditis per auaritiam ab amplectenda fide, Gregorius l: de aliorum vitiorum impedimentis apud Ethnicos, Athanaſius m, & alij. Denique Baſilij n ſententia illa veriſſima eſt, *quod fides non per rationales methodos, nec per geometricas neceſſitates animum ad aſſenſum trahit, ſed per actionem virtutis Spiritus ſancti.*

c 2. Cor. 10. 5.
d Ioan. 5. 44. c. 12. 43.
e 1. Tim. 6. 10.
Qui non credunt Reſurrectionem.
f orat. 2. de Reſurr.
g 21. de Ciuit. Dei c. 18.
h orat. ſeu ep. ad Nemeſ.
De iis qui Propter vitia ſua vel Chriſti fidem amplexi non ſunt, vel ab ea defecerunt.
i l. de Pœnit. c. 13.
k homil. 7. in Ioan.
l 20. Mor. c. 12.
m ora. contra idola.
n hom. in Pſal. 115.

Verſus 18.] Deus autem, quæ prænunciauit per os omnium Prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic impleuit.

Excuſantur Iudæi à Petro.

D*Eus autem, quæ prænunciauit.*] Duplex præter ſuperiorem latet in hoc verſu excuſatio: tũ quod Chriſti interfectio diuino conſilio ac prouidentia contigerit: tum quod longe ante à Prophetis præuiſa, & prædicta fuerit. Quanquam nõ ad minuendum magis Iudæorum peccatum hæc ſpectant, quam ad excitandam illis, augendamque ſpem ob ſingularem vtilitatem ex eo peccato ſecutam, quomodo fratres ſuos Ioſeph erexit, grauis illius in eum ſceleris memoria deiectos o. Similis ſententia ab eodem Petro prolata eſt ſuperiore capite p, & in ſequenti q.

o Gen. 50. 19. 20.
p verſ. 23.
q verſ. 25. & ſeq.

Quæ prænunciauit.] Melius ſic legitur, quam, *qui prænunciauit*, vt quidam codices habent, ſic enim eſt in textu Græco, ἃ προκατήγγειλε, id eſt, *quæ prius edixerat*. Syrus ſic legit, איב מרם דקדם *eich medem deikdam*, id eſt, *ſecundum quod promulgauit*, vel, *ſicut prænunciauerat*.

Per os omnium Prophetarum.] Deeſt, *ſuorum*, vt multi codices legunt, Græce, αὐτοῦ. Gloſſa interlinearis hoc pronomine excludi ait pſeudoprophetas, de quibus Deus per Ieremiam r: *Non mittebam Prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant.* De iiſdem dæmon ipſe ſ, *Ero ſpiritus mendax in ore omnium Prophetarum.* Adde, hoc modo comprehendi eos etiam Prophetas, qui non ſcripſerant: item ſignificari Prophetas Dei organa fuiſſe *Nec enim voluntate humana allata eſt aliquando Prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines* t.

r c. 23. 21.
ſ 3. Reg. 22. 22.
Prophetæ quinam hic intelligãtur.
t 2. Pet. 1. 21.

Cum omnes Prophetas, neminem nominatim citans, teſtes producit, non ſolum auctoritati pondus addit, ſed offenſionẽ Iudæorũ vitat, vt placet Chryſoſtomo, & Oecumenio, quoniam nullum eſt prophetarum teſtimoniũ, in quo de paſſione Chriſti, & præſcientia Dei circa illam agatur, in qua non item pœnæ pro tanto crimine à Iudæis luendæ ſubiungantur. Iterum Petrus de omnibus Prophetis hoc repetit paulo poſt u, & capite decimo x, B. etiam Virgo y, & pater Ioannis z in ſuis Canticis. Dixi priore capite, quam ſit efficax aduerſus Iudæos ex Scripturis argumẽtum, quo & Chriſtus, & Apoſtoli vtantur, & nonnulli Patres, quos commemoraui.

Propterea quod Chriſti mortem prædixerunt, & pœnã etiam pro ea ſubiunxerunt.
u verſ. 21.
x verſ. 43.
y Luc. 1. 55.
z ibid. 70.

Dum vero Petrus audet per os, id eſt, conſentientem omnium Prophetarum orationem, dicere Deum prænunciaſſe, denotat proculdubio ſingularem ſapientiam ſuam: nec enim id vniuerſe de omnibus pronunciaret, niſi omnes legiſſet, & intellexiſſet, aut niſi certus eſſet, ſi minus licuerat legiſſe, ſic Prophetas loquutos. Et quidem hic erat effectus miſſi Spiritus in Pentecoſte, quamuis prius quoque apertus Diſcipulis ſenſus erat à Chriſto, vt intelligerent Scripturas, vt ſignificat idem Lucas a.

Petrus declarat ſe omniũ Prophetarũ habere notitiam.
a Luc. vlt. 45.

Chriſtum ſuum.] Abundat, *ſuum*, quod tamen Gloſſa interlinearis importare vult id, quod prius dictum eſt b: *Chriſtum fecit hunc Ieſum Deus.*

b cap. 2. 36.

Sic impleuit.] *Vt nihil deeſſet eorum, quæ patienda erant, tametſi alia ſupereſſent alterius generis*, inquit Chryſoſtomus, quod ibi quoque voluit illud c: *Conſummatum eſt*; & d, *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?* Exacte implet œconomiam Redemptionis noſtræ Chriſtus, noſtra vero pro Chriſto, imo pro nobis ipſis opera non ſunt plena e, & ſi ponamur in ſtatera, inueniemus minus habentes f. De hac plenitudine dictum alibi.

c Ioan. 19. 30.
d Matt. 26. 54.
e Apoc. 3. 2.
f Dan. 5. 27.

Verſus 19.] Pœnitemini igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra.

C*Onuertimini.*] Ἐπιστρέψατε. Vim habet verbũ hoc, & nomen conuerſionis, quæ philoſophice loquendo eſt mutatio totius in totum, & abſolutiſſimam iuſtificationem ſignificat, quæ etiam eadem de cauſa vocatur nonnunquam creatio; & iuſtificatus, *noua creatura* g: tum vt ſignificetur, gratiam produci in nobis ex nihilo, hoc eſt, ſine meritis, ſed gratis, & ſecundum propoſitum diuinæ voluntatis.

g Gal. vlt. 15.
Iuſtificatio fit ſine meritis.

Vtuntur Hebræi verbo שוב *ſchub*, cui reſpondet dictum verbum Græcum ἐπιστρέφομαι, & Latinum, *conuerti*, aut, *reuerti*, & proprie eſt fugientem, aut errantem reuocare, vt per viam, qua ierat, redeat.

Translatum ad mores, præſertim ad pœnitentiam, ſignificat, eum qui longe abierat à Deo, reuerti, remetiendo eandem viam, faciemque ad eum vertendo, per eandem viam ambulare, hoc eſt, peccata, per quæ receſſit à Deo, mente retractare, quod eſt μετανοεῖν, de quo capite priore b, & dolore magno, confeſſione, ac ſatisfactione delere. Qui ergo in via ſtat, ſoluve caput vertit, id eſt, nec dolet, nec ſatisfacit, ſed ſolum vitam priorem mutat, vt loquitur Lutherus, ſi tamen hoc ſine illis eſſe poteſt, vt idem contendit, non cenſetur conuerti, aut reuerti. *O panis ſubcinericius qui non reuerſatur* i, hoc eſt, *non agit pœnitentiam*, inquit Hieronymus k; *ſed* inquit Gregorius l, *partem mundiorem deorſum premit, nec excutit cinerẽ terrena-*

Quid eſt cõuerti aut reuerti ad Deũ per pœnitentiam.
b verſ. 38.
i Oſeæ 7. 8.
Non ſufficit mutare vitã, ſed oportet ſatisfacere pro peccatis præteritis.
k ibid.
l 11. Moral. cap. 7.

rena-

reuerterum cogitationum. Eandem vim habent reuerti, ac reuerſio ad Dominum. in Scripturis, ad idē exprimendum, vſitata vocabula *a*.

a 4. Reg. 23. 25. Ier. 24. 7. & alibi.

Arbitrium liberum oſtenditur, & gratiæ neceſſitas.

b lib. de grat. & lib. arb. c. 5.

Porro adhortatio præſens ad pœnitentiam, & conuerſionem, arguit in nobis liberum arbitriū, ſicut è contrario cum dicitur Deus *nos conuertere, vel oratur vt conuertat*, demonſtratur vis atque neceſſitas gratiæ diuinę, vt docet Auguſtinus *b*. Nec ſufficit conuerſio, quæ vitæ mutationem dicit, ſi abſit pœnitentia, quæ dolorem importet. Non eſt pœnitentia ſola vitę nouitas, vt Lutherus ſenſit, ſed requiritur dolor de præteritis peccatis, vt oſtenſum eſt capite priore.

c vers. 38.

Vt deleantur peccata veſtra.] Et peccatum crucifixionis, in quo vno multa ſunt, & alia quæcunque.

B

De quibus hic peccatis Petrus loquatur.

Melius hoc modo Chryſoſtomus, quam Oecumenius qui de crucifixionis peccato ſermonē eſſe negare videtur, quia dictum eſt ex ignorantia factum eſſe. Verum eſt latius de peccatis, & non de vno illo Petrum loqui voluiſſe, vt ait Chryſoſtomus, *ne quis excuſationis dicta prætextu pœnitentiam deſereret*, non quod non in primis illud vnum vrgeret, & deleri maxime vellet. Ex quo intelligi poteſt, pręſentem Petri concionem ad alios habitam eſſe, quam ad eos quos priore concione ad pœnitentiam inuitatos conuerſoſque baptizauerat.

Peccata non delentur ſine pœnitentia.

d cap. 2. 38.

C

Non delentur peccata adultorum ſine aliqua pœnitentia, quam idcirco alias *d* dixi à Ioanne, & Chriſto antea prædicatam, & Chriſtum, vt eam Apoſtoli prædicarent, primo loco iniunxiſſe: quod & Paulus quoque feciſſe ſe teſtatur *e*, prędicando tum Gentilibus, tum Iudæis pœnitentiam.

e Act. 20. 21. Heb. 6. 1.

Vt deleantur.] Εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι, *ad obliterandum, expungendum, extinguendum.* Syrus ſimiliter ita legit, אתבעא דנתעטון חטהיכון *ethbaana detathbibetun chetachaiechun*, id eſt, *vt deleantur peccata veſtra.* Syrochaldaicum Dictionarium in verbo, העה *thabhath*, ſic explicat, *expunxit, deleuit.*

Peccata per iuſtificationē non raduntur, ſed plane tolluntur.

Gratia longe præſtat peccato.

D

Non ergo in iuſtificatione peccata ſolum leuiter raduntur, vel teguntur, vel non imputantur, reuera autem manent. Efficax eſt gratia, ac multo quidem magis, quam peccatum, ſiue originale, ſiue actuale: quæ cum Hæretici velint reuera inhærere, vt reuera inhærent, & originale transfundi, & eſſe in cuiuſq; anima, non per imputationem eius, quod fecit Adam, quis dubitabit per Baptiſmum, hoc aliaque actualia, quæ ſimul ſunt, & per pœnitentiā ea, quæ poſt Baptiſmum committantur, proprie deleri, ac penitus extingui?

Quomodo dicantur peccata à Deo tegi, & non imputari.

f Psal. 31. 1.

g Psal. 84. 3. & Esa. 4. 5.

h Psal. 31. 2.

i Heb. 4. 13.

E

Si quando vero dicuntur peccata à Deo tegi *f*, & operiri *g*, nō imputari *h*, ſenſus idem eſt: Deo enim non poteſt aliquid tegi, niſi penitus deleatur, omnia enim nuda ſunt, & aperta oculis eius *i*: neque poteſt Deus non imputare peccata, & habere hominē pro pio, niſi deſinat eſſe impius, & reuera ſit pius, iuſtuſque per ſibi inhærentem iuſtitiam. Quid? quod in Scriptura fere ſemper coniunguntur hæc duo, remittere, ſiue delere, & tegere peccata, vt videre eſt in citatis ad marginē locis ex Eſaia, & Pſ. 84. & 31. In quinquageſimo *k* etiam dicitur: *Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Deleui*, inquit Deus, *vt nubem iniquitates tuas, & quaſi nebulam peccata tua* l.

k vers. 11.

l Esa. 44. 22.

Quomodo peccata deleantur.

Ducta præterea metaphora videtur ab eo qui debitum remittens, id de libro delet rationum ſuarum, vel ſi id recipiat: item à ſcriba, qui mēda cultello abradit: vel à quocumque qui maculam penitus abſtergit: vel à pictore, qui imaginem inducit, vt meliorem formet. Lege quam narrat Cæſarius *m* hiſtoriam de ſtudioſo Pariſienſi, cuius deſcripta peccata vbi à confeſſario perlecta ſunt, quod ille præ dolore gemituque pronunciare non poſſet, prorſus ex charta euanuerunt ſine veſtigio. De re ipſa conſule Bellarminum *n*, aliosque tractatores controuerſiarum.

m 1. mirac. c. 10.

n Tom. 4. lib. 2. de iuſt. proeſque c. 9.

Verſus 20.] **Vt cum venerint tempora refrigerii à conſpectu Domini, & miſerit eum, qui prædicatus eſt vobis, Ieſum Chriſtum.**

VT *cum venerint.*] Suſpenſa eſt ſententia huius, & ſequentis verſus, videturque deſiderari, *ſalui ſitis*, aut quid ſimile, vt notat Caietanus, Gagneius, & Sà. Quāquam Irenæus *o* nihil aliud ſupplendo bene connectit orationem hoc modo: *Vt deleantur peccata veſtra, & veniant vobis tempora refrigerij à facie Domini, & mittat præparatum vobis Ieſum Chriſtum.* Haud aliter Tertullianus *p*: *Pœniteat itaque vos, & reſipiſcite ad abolenda delicta veſtra, vt tempora vobis ſuperueniant refrigerij ex perſona Dei, & mittat prædeſignatum vobis Chriſtum.* Conſentit Syra interpretatio, quæ talis eſt, ויאתון לכון זבנא דניחותא *vaiithun lechun zabbena denuchatha*, id eſt, *& eueniant vobis tempora tranquillitatis, &c.* Græce, ὅπως ἂν ἔλθωσι, quod quidam *q* exponūt, *vtcumque venerint*, quaſi dicat, Procurate vt deleātur peccata veſtra, vtcumque venerint, aut veniant tempora Iudicii: deletis enim peccatis, minime ſolliciti eſſe debetis. Interpres Chryſoſtomi vertit, *ſi quo pacto.* Videtur ſane particula ἂν, eo quo hic ponitur loco, habere talem vſum, & non vt ſignificet *cum*, vt aduerbium temporale, nec memini legere in ea ſignificatione. Bedà ita exponit per continuationem, *Vt deleantur peccata veſtra. Vt cum venerint, &c. Tunc nimirum plane deleantur*, ita vt pro ὅπως, legatur ὅτι, id eſt, cum, ſeu quando, vt nonnulli *r* obſeruant.

o lib. 5. c. 12.

p lib. de reſurr. carn. c. 23.

q Eraſmus.

r Eraſm. etiam citatus à Pamelio in Ter.

Petrus præmii ſpem proponit, & amorem inducit.

Cæterum deinceps Petrus more optimi oratoris, præmii ſpem excitat, ſupplicii timorē proponit, in amorem inducit, vt ex contextu patebit. Primum eſt mercenariorum, ſecundum ſeruorum, tertium filiorum, vel Proficientium, Incipientium, Perfectorum.

Tempora refrigerij.] Καιροὶ ἀναψύξεως. Syrus habet, דניחותא *denuchatha*, id eſt, *tranquillitatis*, vel, *quietis.* De vniuerſali Reſurrectione & Iudicio intelligunt fere omnes, *& oſtendunt hæc verba futurum*, inquit Oecumenius, *vt in multas miſerias, & calamitates Iudæi incidant.* Idem quoque indicat ſignificari dies, qui conſecuti ſunt vehementem Ieroſolymorum expugnationem, & captiuitatē, qui dies *propter electos abbreuiati ſunt, vt credentes inuenirent refrigerium* ſ.

ſ Mat. 24. 22.

Tempore Iudicii iuſti quales futuri ſunt.

t Sap. 5. 1.

u Tit. 2. 13.

Tempore acerbiſſimo, tum vero tempore Iudicii, iuſti *ſtant* t *non modo in magna conſtantia, verū etiam gaudio, & exultatione, expectantes* u *beatam ſpē, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti.*

Reſpiciunt, & leuant capita ſua, quia appropinquat redemptio eorum x. Ipſis in ea die exoritur y *Sol iuſtitiæ, & ſanitas* z: *quæ dies impiis ſuccenſa eſt velut caminus* a: Thronus Dei, *qui dicitur eſſe Iris* b, colore igneo terret impios, cœruleo exhilarat iuſtos, vt ait Richardus de S. Victore a.

x Luc. 21. 28.

y Sap. 5. 6.

z Eſa. 58. 8.

a Malac. 4. 1.

b Apoc. 4. 3.

a in c. 4. Apoc.

A conſpectu Domini.] Ἀπὸ προσώπου τοῦ ΚΥΡΙ'ΟΥ. Tertullianus *, *à perſona.* Nomen Græcum ſignificat & conſpectum, & perſonam. Gloſſa interlin. exponit, *A facie.* Lyranus, *Secundum ordinationē Domini.* Melius Gloſſa: ita vt Chriſti facies (vt ait Caietanus) futura ſit bonis ratio ſummi refrigerii, imo, vt alias dixi *b*, viſio Humanitatis Chriſti erit nobiliſſimum obiectum beatitudinis noſtræ ſecundarium.

* lib. de reſur. carn. c. 23.

b c. 1. 19. cum de tumbo Alphon.

Qui prædicatus eſt.] Τὸν προκεχειρισμένον, *in promptu expoſitum.* Fauet huic lectioni Syrus interpres; qui habet, דמטיב הוא *demtaiab hava*, id eſt, *qui præparatus erat*, vel, *qui paratus erat.* Irenæus *c*, *Præparatum*; Tertullianus *d*, *Prædeſignatum.* Legit, credo, Interpres προκεκηρυγμένον, ſicut etiam reperi B in duobus Græcis codicibus ſimile quid notatum priore capite *e*.

c lib. 3. c. 12.
d de reſurre. carn. c. 23.
e ad verſ. 20.
approbatum.

Verſus 21.] Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere vſque in tempora reſtitutionis omniū, quæ locutus eſt Deus per os Sanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum.

QVem oportet quidem cœlum ſuſcipere.] *Amphibologia eſt*, inquit Caietanus, *vt Ieſus cœlum ſuſcipiat, vel cœlum Ieſum.* Vtrumq; verum eſt, quia vſque ad diem Iudicii, oportet vt cœlum tanquam C locus Ieſum ſuſcipiat ſicut locatum, & viciſſim, vt Ieſus cœlum veluti apprehendat, & retineat tanquam propriam Regiam. Prior ſenſus ſimplicior videtur, quia clarior eſſet, ſi diceremus: *Quē oportet in cœlum recipi.* Syrus habet, דלהולא לשמיא דנקבלון *dalebrale laſchmaia daneckablū*, id eſt, *quem oportet cœlos ſuſcipere*, vel, *in cœlo eſſe ſuſceptum*, vel, *quē oportet cœlo capi.* Vbiquetarii mallent ſenſum eſſe: *Quem oportet cœlum accipere*, id eſt, vt accipiat non proprie locum illum, ſed figurate, nempe gloriam, regnum, & maieſtatem Dei. Ita ratiocinatur Mathias Illyricus *f*: *Alioqui enim*, inquit, *ſi ſermo eſſet de loco, dictum eſſet: Quem oportet cœlo recipi.* Lege Bellarminum *g*.

Ieſum cœlū ſuſcipit, & cœlum Ieſus ſuſcipit.

f lib. de Aſc. Chriſti.

g Tom. 1. lib. 3. de Incar. ca. 12.

D *Oportet.*] Δεῖ, pro *oportebat.* Ἔδει, inquit Oecumenius, ſicut & idem Petrus in epiſtola ait, *Accipiens h enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce delapſa i, &c.* λαβὼν, pro ἔλαβεν, *accipiens*, pro *accepit.*

h 2. epiſt. 1. 17.

i Matt. 17. 5.

Cœlum ſuſcipere.] Δέξασθαι, *oportebat ſuſcepiſſe*, quaſi dicat, Hunc non videtis Chriſtum, quia oportebat eum eſſe cœlo ſuſceptum. Infert Oecumenius, inde Chriſtum eſſe Deum, vtpote qui eo redire debuerit tanquam contubernalis Patri, vnde ab illo huc miſſus fuerat. Non eſt abſolute neceſſarium argumentum, niſi alia ſupponantur, vt quod ante illum quiſquam in cœlo nō fuerit, vel eo aſcenderit ex hominibus, *quodque* E *nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo Filius hominis, qui eſt in cœlo k.* per Incarnationem ſiquidem deſcendit, non relinquēs cœlum, vt Deus, aſcendit vt homo.

Chriſtus Deus probatur.

k Ioan. 3. 13.

Vſque in tempora reſtitutionis omnium.] Hinc quidam colligunt, ex quo Chriſtus aſcendit in cœlum, nunquam inde deſcendiſſe, ſed cum legitur, quandoque in his terris apparuiſſe, apparitiones, vel Angelorum opera eius perſonam gerentium factas eſſe, vel ſecundum videntium imaginationem duntaxat, vel Chriſto in pluribus ſe ſimul locis etiam circumſcriptiue conſtituendo. Paulo cum vocatus ab eo eſt *l*, ac alias forraſſe realiter, in propria perſona viſum eſſe, demonſtrabitur capite nono.

l Act. 9. 3. & ſeq.

Arnobius *m* aſſerit Chriſtum ſe nonnunquam modo præbere conſpiciendum: *Vnus fuit*, inquit, *è nobis Chriſtus, qui poſt mortem, & Reſurrectionem ſe prompta in luce detexit: qui iuſtiſſimis viris etiamnum impollutis, ac diligentibus ſeſe, non per varia inſomnia, ſed per puræ ſimplicitatis ſpeciem apparet.*

m 1 contra Gentes.

Ad hunc locum quod attinet, dicimus nil abſurdi eſſe, affirmare Chriſtum ad exiguum aliquod tempus de cœlo deſcendiſſe, vt in Aſſumptione Matris ſuæ: ſolum enim ex hoc loco, & ſimilibus ſequitur, fixam nunc immortalis Chriſti ſedem in cœlo (qui eſt talium proprius locus) eſſe, neque illum venturum è cœlo publice, coramque hominibus, vt verſetur inter illos familiariter, vt ſomniauit Tullius Criſpoldus refutatus à nobis capite primo *n*, ante diem Iudicij. Eodem Auguſtinus intelligi debet ſenſu, cum ſcribit *, quod Chriſtus, qui iam aſcenderat in cœlum, non eſt venturus niſi in fine, vt iudicet de viuis & mortuis. Lege S. Thomam in 3. Parte *o*, & ibi Suarez *p*.

Non eſt abſurdum dicere Chriſtum ad aliquod tempus è cœlis deſcendiſſe.

n verſ. 6.

* Tractat. 2. in epiſt. Ioan.

o q. 57. a. 6. ad 3.

p Diſp. 51. ſec. 4.

Berengarius, teſte Guitmundo *q*, & eum imitati Sacramentarii abutuntur hoc loco contra realem præſentiam Chriſti in Euchariſtia, *quod qui in cœlo eſt vſque ad mundi conſummationem, non ſit quoque in Euchariſtia.* Reſponſio in promptu eſt, non eſſe in terris ordinarie, nec in Euchariſtia in morem extenſi in loco corporis, & iuxta eam externam habitudinem, quam in cœlo conſeruat. Beza aliquando *r* vt huic errori ex hoc teſtimonio patrocinium quæreret, vertit priora illa verba, *quem oportet quidem cœlum ſuſcipere*, hoc modo, *quem oportet cœlo capi, & contineri*, videlicet neceſſitate, ac veluti quodam carcere. Sed veritate compulſus, poſtea *ſ* melius, etſi nihilo melior in ſententia factus, ita reddidit: *Quem oportet quidem cœlo capi*, vel, *vt cœlis capiāt.* Caluinus autem in verſione Gallica, *lequel il faut que le ciel contienne.* Lege Stapletonum hoc loco.

q lib. 3 contr. illum

Chriſtus etiamſi cœlo capiatur, in Euchariſtia eſſe non deſinit.

r in edit. anni 1565.

ſ in edi. anni 1588.

Reſtitutionis.] Ἀποκαταστάσεως. Irenæus *t* (ſi tamē Latine ſcripſit, vt non nemo ſuſpicatur) *diſpoſitionis*, Tertullianus u, *exhibitionis.* Syrus, *vſque ad complementum temporum illorum omnium, &c.* Vox Græca ἀποκατάστασις proprie ſignificat reſtitutionem in propriam formam ſeu ſtatum. Ea vtitur Nazianzenus *x* illo ſenſu, quo Auctor, nimirum pro fine ſeculorum. Ἔσται δὲ ὁ ΘΕΟ'Σ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως. *erit autem Deus omnia in omnibus in tempore reſtitutionis omnium. Tunc enim reddetur cuique ſecundum opera ſua y, & liberabitur creatura à ſeruitute corruptionis z.*: reſtituetur Deo honor, qui nunc videtur opprimi: *implebuntur ruinæ Angelorum a*: *reformabitur corpus noſtrum b configuratum corpori claritatis ſuæ*: reddetur corpori anima: complebitur regnum Dei. Vocauit id paulo ante tempus refrigerii, καιρὸν ἀναψύξεως.

t lib. 3. c. 12.

u lib. de reſur. carn. c. 23.

x ora. 2. de Filio.

y Rom. 2. 6. & alibi.
z cap. 8. 21.

a Pſal. 109. 6.
b Phil. 3. 21.

Omnium.] Temporum, de quibus proxime præcedentibus verbis, *vſque ad tempora, &c.* vt ſit ſenſus, *vſque ad tēpora omnia reſtitutionis*, ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων. Hūc ſenſū Syrus ſecut' eſt, ſic vertēs. עד מאלמוליא רזבנא רכולהון *baad malemulaia dezabna deculehon*, id eſt, *vſque ad complementum temporum illorum omnium.* Interpres noſter alium ſenſum expreſſit, accipiens *omnium* abſolute pro rebus omnibus, præſertim vero hominibus.

Quæ.] Non ad immediate præcedens *omnium* refertur, ſi id abſolute accipiatur, ſed ad tempora. Syrus ſic legit, אילין דמלל אלהא *ilē demallel elaha*, id eſt, *vſque ad complementum temporum illorũ omnium, de quibus locutus eſt Deus.*

Per os Sanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum.] Eodem modo locutum Ioãnnis patrem Lucas meminit in Euangelio *a*.

a cap. 1. 70.
Prophetæ quomodo de Christo locuti ſint.

Locuti ſunt de Chriſto Prophetę, tum exhortando ad legem ſeruandam, quæ ad Chriſtum diſponebat, & vt perfecte ſeruaretur, eius aduẽtu egebat *b*: tum factis ac rebus ipſis prænunciantes futura Meſſiæ myſteria *c*: tum aperte loquendo, & ſcribendo de illo.

b Rom. 8. 3.
c Oſeæ 6. 3. & c. 12. 10.
Prophetę dicuntur Sancti.

Sancti dicuntur Prophetæ, tametſi aliqui ſint aliquando mali, & impii, vt Balaam *d*, Caiphas *e*, & ii, qui dicent in iudicio, *Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus f?* quia officio, & miniſterio diuino mancipati, iuxta ea, quæ ſuperius diſſeruimus *g*. *Chriſtus illos ait vocatos deos, ad quos ſermo Dei factus eſt h*: & Petrus Prophetas vocat *ſanctos Dei homines i*: imo nomen Prophetæ tribuebatur olim viris ſanctis, eo quod ſoleret omnis Propheta eſſe ſanctus. Sic legimus Abraham vocatũ Prophetam *k*: *Nunc ergo*, inquit Deus regi Abimelech, *redde viro ſuo vxorem, quia Propheta eſt, & orabit pro te, & viues.* Sic quoque turbæ Chriſtum nominabant Prophetam *l*, & cęcus natus *m*. Philo *n* expendens locum Geneſis *o* de Abraham, ſcribit quod priſcis illis temporibus non ſolum Abrahæ, verum etiam omnibus inſigniter piis in Scriptura tribuitur gratia Prophetiæ. *Etenim Propheta nihil*, inquit, *ex ſe proloquitur, ſed omnia ſubmonente alio, nempe Deo: malum autem virum non eſt fas eſſe interpretem diuini numinis.* Item dicit *p*, *quod Propheta eſt interpres Dei dictantis intus oracula.* Quaſi dicas, virum ſanctum, Dei voluntatem, cui ſe conformat, noſſe, & aliis exponere poſſe: quod Prophetiæ quoddam genus cenſeri poteſt. Lege Pererium *q*. Conſtat præterea bonum Scripturarum interpretem nominari Prophetã: vel qui mentium ſit inſpector, vt admonent Hieronymus *r*, Auguſtinus *ſ*, Ambroſius *t*. Immo & profani vates tam ample ſumunt, vt Homerus *u*:

d Num. 22. & ſeq. capiti.
e Ioan. 11. 49. & ſeq.
f Matt. 7. 22.
g verſ. 18.
h Ioan. 10. 35. Pſal 81. 6.
i 2. Petr. 1. 21.
k Gen. 20. 7.
l Luc. 7. 16. Ioan. 6. 14. & c. 7. 40.
m Ioan. 9. 17.
n lib. de legat. rerum diu. hær.
o Gen. 20. 7.
Propheta omnis vir ſanctus dictus eſt.
Propheta quid.
p lib. de præ. & pœnis.
q in cap. 20. Gen. Diſp. 2.
r in c. 4. ep. ad Epheſ.
ſ epiſt. 58.
t in cap. 12. & 14. 1. ad Cor.
u Iliad. α
x 4. Georg.

Κάλχας Θεστορίδης οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος,
ὃς ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

& Virgilius *x*:

——nouit namque omnia vates
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

A ſeculo.] Quia omnes Prophetæ, qui ab initio conditi mundi fuerunt, de Chriſto prophetauerunt, etiam Adam *y*, teſte Paulo *z*, & de Enoch mentionem facit Iudas in epiſtola ſua *a*, & de cęteris in genere dixi ſuperius *b*, vel Hebraiſmus eſt, מעולם *mehholam*, id eſt, *à ſeculo, qui olim fuerũt*, quemadmodum in Geneſi *c*, *Iſti ſunt potentes à ſeculo, viri famoſi*, id eſt, Gigantes illi antiqui adeo celebrati. Et in Pſalmo 24. *d Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum tuarum, quæ à ſeculo ſunt*, id eſt, antiquarum, prout etiam habetur in 88. Pſalmo *e*, *Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ Domine?*

Quomodo Prophetæ à ſeculo fuerint.
y Gen. 3. 15.
z Eph. 5. 32.
a verſ. 14. & 15.
b verſ. 18.
c cap. 6. 4.
d verſ. 6.
e verſ. 50.

Verſus 22.] Moyſes quidem dixit: Quoniam Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter de fratribus veſtris, tanquam me; ipſum audietis, iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis.

PRophetam ſuſcitabit.] Hoc teſtimonium ex Deuteronomio *f*, non Stephanus *g* tantum, ſed omnes paſſim de Chriſto proprie intellexerunt. Et id ex profeſſo probat Auguſtinus *h* contra Fauſtum Manichæum. Hoc idem innuit Philippus dicens *i*: *Quem ſcripſit Moyſes in lege*, non enim aliud extat de venturo Propheta tam illuſtre in Pentateucho teſtimonium. Turba quoque vocans *vere Prophetam, qui venturus eſt in mundum k*, vt obſeruant Interpretes. Item Sacerdotes, & Leuitæ miſſa Phariſæorum legatione ad Ioannem, vt interrogarent eum *l*, *Propheta es tu?* vt ibi docent Origenes *m*, Chryſoſtomus *n*, Cyrillus *o*, & alii. Paulus etiam in epiſtola ad Hebræos *p*, ita omnino intellexiſſe videtur. Eodem Chriſtus ipſe alluſit, cum dixit: *q Neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem eius vidiſtis, & verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem miſit ille, huic vos non creditis.* Et paulo poſt *r*: *Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi, de me enim ille ſcripſit.* Sic quidem de loco illo Cyprianus *ſ* notauit.

f cap. 18. 15.
g Act. 7. 37.
Propheta cũ in Euangelio Chriſtus dicitur, alluditur ad eum de quo Moſes ſcripſit.
h lib. 16. c. 15.
i Ioan. 1. 45.
k Ioan. 6. 14. & c. 7. 40. & c. 7. 16.
l Ioan. 1. 21.
m Tom. 7. in Ioan.
n Hom. 15. in Ioan.
o lib. 1. c. 24. in Ioan.
p cap. 12. 18. & ſeq.
q Ioan. 5. 37.
r verſ. 46.
ſ Lib. Iud. c. 18

Hoc ipſum demonſtrat articulus ſingularis ac pronomen demonſtratiuum, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ Προφήτου ἐκείνου, deſignans profecto ſpecialiter ſingularem perſonam. Illud quoque, *Tanquam me*, id eſt, datum nouo populo ducem, & principem, ſicut ego fui veteri. Præterea quod ſubditur: *Ipſum audietis, iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis*; quæ ipſiſſima vox eſt Patris de eo in Transfiguratione *t*.

Locus Moſis non alteri quam Chriſto conuenit.

Hac de cauſa potiſſimum comparuit ibi Moſes, vt veluti exhiberet Deo, quod illi promiſerat, cum nomine populi retulit Deo libenter auditurum, quem miſiſſet Prophetam ſimilem Moſi, & non Deum ipſum adeo terribilem.

t Matt. 17. 5.
Moſes cur Transfigurationi adfuerit.

Voluit namque audiri quidem Deus Deum, ſed humana veſtitum carne, & Moſem huius eſſe rei teſtem: ſine tonitruis, ac fulguribus, ſed tamẽ cum faciei ſplendore, ſimili ſplendori ſolis, nube lucida, nonnullo timore Diſcipulorum in monte, vt quodammodo renouarentur, quæ contigerant olim, quando dictum pactum celebratum eſt. Indicant hoc Origenes *u*, & Tertullianus *x*, & Irenæus *y*, & Iuſtinus *z*, & Clemens Alexandrinus *a*, & Auguſtinus *b*, clarius vero exponit Toletus *c*. Tandem quod vltimo loco habetur: *Erit autem: omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe*, de nullo alio, quam de Chriſto intelligi poteſt, qui etiam ſeipſum hoc nomine appellauit *d*, dicens, *Non capit Prophetam perire extra Ieruſalem.*

Deus voluit audiri Deum humana carne veſtitum.
u hom. 12. in Exod.
x 4. contra Marcionem; cap. 22.
y lib. 3. c. 12.
z q. 106. ad Gent.
a 1. pædag. c. 7.
b 16. contra Fauſt. c. 15. & 18.
c in c. 9. Luc. annot. 64.

Non expreſſit quidem eo loco Moſes Prophetam illum futurum Deum, ob ruditatem populi: quin etiam ſignificat Deum per ſe populo non locuturum: tamen minime negat illud, & docere voluit non locuturum eo quo prius modo fuit locutus, veluti per ipſammet diuinitatẽ, quam ſigna prodigiaque indicabant, ſed humano more, in natura ſcilicet humana, vocibus humanis, &c. Alioqui, ſi adeo exacta ſimilitudo vrgetur, non excelleret Moſem Propheta ille, non naſceretur de Virgine, non eſſet Redemptor: denique non eas haberet maiores, quam Moſes, perfectiones, quas Iudæi ipſi agnoſcunt.

Moſes non expreſſit Prophetam illũ futurum Deum, ſed nõ id negauit.
d Luc. 13. 33.

Summa impudentia Caluinus *e* negat proprie de Chriſto Moſis illud teſtimonium, ſolitus alia multa de Chriſti myſteriis abſque controuerſia à Patribus intellecta in fauorem Iudęorum prorſus eludere, vt integro libro alter Æthiops Æthiopem lauans oſtendit Ægidius Hunnius

Caluinus ſumma temeritate locum hunc proprie ad Chriſtum ſpectare negat.
e hoc loco & in Deut.

Wittembergæ Theologus librum inſcribens, *Caluinus Iudaizans.*

Nec ſufficit Caluini ad Petri hoc vtentis teſtimonio auctoritatem euaſio, vidiſſe quidem illum ſic ad alios hoc elogium pertinere, vt tamẽ præcipue ad Chriſtum: Petrus enim diſputans cum Iudæis agere debuit propriis, & vni Chriſto accommodatis argumentis: quod & in prima concione feciſſe *a* certum eſt, necnon poſtea *b* in tertia. Euſebius *c* certe negat de alio, quam de Chriſto intelligi vllo modo poſſe, probatque diligenter ex varia inter vtrumque analogia, & comparatione, de qua & nos paulo poſt. Lege Stapletonum.

a cap. 2.
b cap. 4.
Hoc teſtimonium de nullo alio niſi de Chriſto poteſt intelligi.
c 1. de demonſ. Euang. cap. 2.

Moyſes.] Celeberrimus homo eſt: nomen vero ſignificat, *Aſſumptum ex aqua*, quod filia Pharaonis impoſuiſſe dicitur *d*, ſiue quod Ægyptia vox, quam fortaſſe illa indidit, Hebraica iſta exprimatur: ſiue quia obſtetrix Hebræa iuſſu illius hoc ipſum Hebræum nomen impoſuerit: ſiue quoniam illa etiam Hebraicæ linguæ perita eſſet.

Moyſes quid ſignificet.
d Exo. 2. 10.

Rabanus *e* in Exodum dicit מוש *mos*, Ægyptiace eſſe *aquam*, חיש *is*, *ſaluatum*. Auguſtinus *f*, à fluctibus vocatum, quod Pharaonis necem, quam præparauerat in nomine, in fluctibus maris inuenerit. Hebraice משה *maſah*, ſignificat *educere*, vnde illud in Pſalmo *g*, *Aſſumpſit me de aquis multis*, ימשני ממים רבים *iamſcheni mimmaim rabbim*. In Exodo rationem nominis dat quę impoſuit, quia de aqua משיתהו *maſchithehu*, id eſt, *eduxi eum*. Ioſephus *h* idem habet quod Rabanus, niſi quod nomen diuidit in *mo*, & *iſes*. Philo *i* docet quod *mos*, ſit aqua. Rabbi Abraham Aben-Ezra dicit ſe legiſſe in libris Ægyptiorum, lingua Ægyptia nomen Moſis eſſe Munon, vel Monios, quod Hebraice ſonet Moſes. Lege Pererium *k*. Iuxta Hebræam vocem ſcribendum eſſet משה *Moſeh*, aut משס *Moſes*: at vero Septuaginta ſcribunt, Μωυσῆς, ideoque multi etiam Latini, *Moyſes*.

e in c. 2. Exo.
f Serm. 89. de Temp.
g Pſal. 17. 17.
h li. 2. Antiq. cap. 5.
i li. 1. vita Moſis.
k in c. 2. Exo. verſ. 7.
Moſes vel Moſeh dicendum.

Antonius Nebriſſenſis *l* ſcribit Latinos ſcriptores, vt Plinium *m*, Iuſtinum *n*, Iuuenalem *o*, & ex ſacris Auctoribus Iuuencum, Aratorem, Prudentium, ſemper Moſem, nunquam Moyſen dicere: Græcos indifferenter nunc hoc, nunc illo modo. Cauſam vero, quod Moyſes dicatur, eſſe vel interiectionem literæ *υ*, vel potius, quod Græci cum diphtongo ωυ (quæ à nonnullis diſtincta ab aliis aſſeritur) id nomen efferre cœperint: poſtea illa reſoluta ſit in ωϋ, hoc eſt, in duas vocales: ſicut è contrario in Ἐφραΐμ, & Ἰσραῒλ vocales ſolutas in diphthongum contraxerunt, Ἐφραὶμ, & Ἰσραὴλ.

l in Quinquag. c. 26.
m lib. 30.
n lib. 35.
o Saty. 14.

Addit alia nonnulla de varia inflexione huius nominis tum Gręca, tum Latina, quæ apud illum legas. Porro ex Latinis Eccleſiaſticis auctoribus Moyſem quoque pronunciant Lactantius *p*, Cyprianus *q*, Ambroſius *r*, paſſim Auguſtinus, & aliis omiſſis Sedulius *ſ*, qui ſic etiam canit:

Quid quod & Eliam, & clarum virtute Moyſen?

Vt mirum ſit ab Antonio dictum apud Latinos auctores nuſquam Moyſes, ſed ſemper Moſes legi, Clemens vero Alexandrinus *t*, qui Ægyptiace vult *Moy* eſſe aquam, ait vocatum prius fuiſſe à parentibus in Circumciſione Ioachim, & in cœlo poſtquam aſſumptus eſt, Melchi.

p li. 4. e. 5. & 9.
q de bono patientiæ.
r de fuga ſeculi. cap. 4. in hexam. cap. 8. &c.
ſ 1. Paſchali.
t 1. Strom. c. 23.

Quidem.] μὲν γὰρ. *Moyſes quidem enim*, vbi *quidem*, impletiue ponitur, vt alias ſæpe, quod capite primo *a* huius libri iam notatum eſt.

a verſ. 1.

Dixit.] Deeſt, *ad patres*, [illegible].

Prophetam.] De nomine ipſo prius egi, dixique ſignificare & virum inſigniter ſanctum, & prænunciatorem futurorum. Hoc præſertim modo accipi nunc videtur, priore non excluſo. Nam etſi honorificentiora nomina habeat Chriſtus, tamen ea Chriſti, aut Dei nomina vſurpat Scriptura, quæ ſunt rei, de qua agit, accommodatiſſima. Eo autem loco prohibetur ſuperſtitio diuinationis, cui homines curioſi libenter vacant, vt futura ſciant, quod diuinitatis cuiuſdam eſt: ideo videtur ibi Moſes velle dicere:

Propheta hic pro prænunciatore futurorum ſumitur, & hoc nomen Chriſto adaptatur.

Tu futura præcognoſcere cupis, tibi Deus Prophetam dabit, à quo cognoſces, quidquid tibi de futuris præſcire vtile eſt, vt quod animæ maneant poſt mortem, boni in æterna beatitudine, mali in ſuppliciis ſempiternis, iuſti qui maculas plene deterſas non habent, in Purgatorio ad tempus, corpora reſurrectura, Iudicium futurum, vt taceam de Antichriſto, de excidio Ieroſolymitano, de Euangelio vbiq; prædicando *x*, ac ſimul de vnguento *y*, quod ſuper eum Magdalena effudit. Ioannes Baptiſta interrogatus *z* an eſſet Propheta, negauit, intelligens illum excellentem, & magnum, quem prædixerat Moyſes, vt notat Cyrillus Alexandrinus *a*, idq; apud Ioannem denotare particulam demonſtratiuam. Eadem eſt annotatio Origenis, Theophylacti, Chryſoſtomi, & Euthymii in commentariis, & Apollinarii in Catena Græca. Lege Maldonatũ, & Toletum in Ioannẽ *b*, & hunc etiam in Lucã *c*.

Chriſtus quæ futura prædixerit.
x Mat. 24. 21.
y ibid. 7.
Ioannes in quo ſenſu ſe Prophetam negauit.
z Ioan. c. 21.
a li. 1. in Ioan. cap. 24.
b annot. in Canon. 31.

Suſcitabit.] Ἀναστήσει. Videtur hoc verbum innuere gratiam & miſericordiam, quaſi talis ac tantus Propheta detur ſine meritis noſtris, ac veluti in re deſperata, & mortua. An etiam eo verbo innuitur præter incarnationem, mors atque Reſurrectio?

Cur dicitur ſuſcitabit.

De fratribus veſtris.] In Deuteronomio, *de gente tua, & fratribus tuis*: Ex Iudæis enim Chriſtus ſecundum carnem *d*, & ſalus ex Iudæis eſt *e*.

Iudæorum ex gente Chriſtus eſt natus.
d Rom. 9. 5.
e Ioan. 4. 22.

Laus eſt gentis, de ſuamet gente idoneos habere iudices, & principes, non accerſere externos. Plutarchus *f* auctor eſt, appellationes externas, & peregrina inſtruere ſubſellia Grecos primo ob mutuam diffidentiam commentos eſſe, quaſi aſcititiam iuſtitiam, ſicut rem neceſſariam aliã, quę apud ipſos non proueniret, deſiderarẽt. Politicum problema eſt, præſtetne electione an hæreditate principes eſſe. Pro priore eſt Plutarchi *g* ratio, venatorem, non bono natum cane, ſed bonum canem, non generoſo ortum equo, ſed generoſum equum quærere: vt proinde nec tam ſpectari debeat in Republica, quo patre ſit natus princeps, quam verum bonus ipſe ſit, cui deferendus principatus. Fauet exemplum tamẽ in Sacerdotibus apud omnes prope nationes, tũ apud Hebræos in Iudicibus, apud Romanos in Imperatoribus, & libera Republica in Conſulibus: hoc tempore in Regibus Poſonicis, in ſummis Magiſtratibus Reipubl. Venetæ, Genuenſis, &c. Illud præterea non parum ad idẽ facit, quod S. Ludouicũ narrat Ionuillæus *h*, nõ eſſe paſſum, vt quos præficiebat prouinciis, in iis aut vxores ducerent, aut agros, fixaſve domos, aut Eccleſiaſtica beneficia ſibi ſuiſve habere, vel procurare poſſent: ſed inquilinos ibi, nõ incolas eſſe voluiſſe. Sed omnib. æſtimatis magis tuta, ſicut & longe cõmunior (hoc eſt, vt Herodot⁹ *i*, ac Iuſtin⁹ *k*

Principes de ſuamet gente habere laus eſt prouinciæ.
f opuſ. de nati. an progenitum ſuam charitate.
g in Sylla.
h in vita.
i lib. 7.
k lib. 16.

produnt,

produnt, omnium pene Gentium) ſucceſſionis hæreditariæ ratio, quam electionis in ciuili Magiſtratu, quam quoque rationem probatam ſcimus exemplo atque auctoritate ſacrarum literarum. *Fortes etiam creantur fortibus, &c.* ſoletque res hæreditaria, maiore ſtudio conſeruari, & propagari, quam quæ quodammodo aduentitia duntaxat eſt, atque aſcititia, nec tam poſſeſſa, quam mutuo data. Legendi de hac quæſtione Ægidius Romanus *a*, Ioannes Maior *b*, Buridanus *c*, Sepulueda *d*, Simanca *e* (qui alios citat, maxime Bieſiũ *f*) Petrus Gregorius *g*, Lipſius *h*, Ioannes Lecirier *i*, Ioannes Azor noſter *k*.

a 3. de Regim. Princ. p. 2. c. 5.
b 2. d. 44 q. 4.
c in Polit. q. 23.
d 1. de Rege, & Regis officio.
e 3. Collect. de Rep. c. 5.
f de Repub.
g 7. de Rep. ca. 11.
h 1 monita Polit. c. 3. & 4.
i 2. de primogen. q. 14.
k Inſtit. c. 16.

Similitudines quæ inter Chriſtum & Moſem interceſſerunt.

Tanquam me.] *Non tantum propter ſimilitudinem naturæ humanæ*, vt ait Chryſoſtomus, *ſed etiam propter connexionem aliquã inter illos aliarum rerum innumerabilium.* Oecumenius recenſet hæc, in quibus inter eos conſiſtit ſimilitudo. *Natus eſt Chriſtus in Bethlehẽ* l, *Moſes in Aegypto* m, hoc eſt, vt ego interpretor, vterque in alieno ſolo; *& Moſes in fiſcella* n, *Chriſtus in præſepio* o *collocatus eſt: vterq; Iſraelita ſecundum carnem* p; *Moſes ex genere Sacerdotali* q, *Chriſtus ex Dauid propter virginem* r; *contra Moſem Pharao* ſ, *Herodes contra puerum* t, *& rex vterque pueros alios occidit* u: *à matre ſeruatus eſt & hic* x, *& ille* y: *Moſes in fiſcella expoſitus eſt ad flumen, Chriſtus iuxta eundem fluuium in Lyco ciuitate Aegypti nutritus eſt: Moſes à filia Pharaonis, Chriſtus puer in ciuitate Aegypti de ditione Pharaonis.* Hactenus Oecumenius.

l Luc. 2. 7.
m Exod. 2. 2.
n ibid. 3.
o Luc. 2. 7.
p Rom. 9. 5.
q Exod. 2. 1.
r Matth. 1. 16. Pſal. 109.
ſ Exod. 1. & 2.

Nullus Propheta excepto Chriſto, Moſi comparandus.

Euſebius z tractans hunc ipſum locum Deuteronomii, comparationem inducit prolixiorẽ, & elegantem, docens, nullum ex aliis Prophetis, qui poſt Moſem extiterint, cum Moſe conferendum præter Chriſtum, imo Moſi, tanquam maiori, cæteros Prophetas detuliſſe, populumque reprehendiſſe, quod ab eo datam legem non ſeruaret, & ad nihil vltra, niſi ad ea firmiter ſeruanda, quæ in lege poſita ſunt, hortatos eſſe.

t Matth. 2. 3. & ſeq.
u Exod. 1. & 2. 5.
x ibid.
y Matth. 2.
z 1. de Demõſt. Euan. cap. 2.

Chriſtus in quibus Moſi ſimilis.

Porro Moſi Chriſtum ſimilem in his affirmat, *quod ille Iudæos ab omni ſuperſtitione abſtraxerit, ac in vera religione inſtituerit; Chriſtus idola Gentium toto mundo euerterit, & legem piè iuſteque viuendi omnibus, nempe per Diſcipulos dederit: vt Chriſto congruat, quod eſt in Pſalmo* a: *Conſtitue Domine legiſlatorem ſuper eos, vt ſciant gentes quoniam homines ſunt. Deinde vterque prodigiis legem, doctrinamque confirmauit: ille à captiuitate Aegypti, hic à Diaboli ſeruitute liberauit: promiſit ille Terram ſanctam, hic habitationem cæleſtem. Præterea ieiunarunt ambo quadraginta dies: alimenta in deſerto mirabiliter populo præbuerunt: per medium mare ingreſſi ſunt ſicco veſtigio: compeſcuerunt procellas, & vẽtos in mari: faciem diuino ſplendore illuminatam habuerunt: leproſos ſanarunt: Moſes ſororem, Chriſtus plures alios. Adhæc vt Moſes Dei digito ſcriptam eſſe legem affirmauit, ita Chriſtus ſeipſum in digito Dei eiicere dæmonia, vt Moſes impoſuit nomen Ioſue, vel Ieſu filio Naue: ſic Petri Chriſtus Simoni: ille conſtituit ſeptuaginta ſeniores, inſuper & duos: hic totidem Diſcipulos: duodecim ille exploratores terræ promiſſionis emiſit: Apoſtolos hic item duodecim ad inſpiciendas omnes gentes. Iam Moſes cauet in lege homicidium, mœchiam, furtum, periurium, Chriſtus iram, & aſpectum impudicum, & omne iuramentũ, vultque vt res etiam noſtras indigentibus largiamur. Poſtremo ignoratur Moſis ſepulcrum, & mors quodammodo ipſa; Chriſti poſt reditum in vitam, mutationem in ſpeciem quandam diuinam nemo ſcire potuit.* Sunt hæc omnia Euſebii.

a Pſal. 9. 21.

Quæ habet alia Chriſtus cum Moſe communia.

Poſſumus addere ſimilitudinem Euchariſtiæ cum Manna, & Agno: Chriſti crucifixi cum exaltato ſerpente: putatiui patris Chriſti cum Moſe adoptato: eius qui Moſi dixit, *Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos* b? cum verbis illis Chriſti; *Quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos* c? Moſis non perducentis populum in terram promiſſionis, cum Chriſto, qui noluit hic regnare temporaliter, ſed tãtum ſpiritualiter: ſubmerſorum Ægyptiorum in mari, cum peccatis in Baptiſmo extinctis.

b Exod. 2. 14.
c Luc. 12. 14.

Verum, vt Chryſoſtomus dixit, *innumera ſunt, quibus Chriſto cum Moſe conuenit. & longius prouehendum eſſet ſingula otioſe colligere volenti*, vt monet Euſebius.* Cuius eſt quoque illa notatio, necnon Oecumenii, illud *tanquam* ſignificare ſimilitudinem, non æqualitatem, quod de huiuſmodi æquiualentibus particulis verum eſt, & ſatis frequens: quomodo iubemur *diligere proximum ſicut nos ipſos* d: & Chriſtus Patrem rogat, *vt ſint Diſcipuli vnum inter ſe, ſicut ipſe & Pater* e.

Cum dicitur, tanquam, ſimilitudinem non æqualitatem importat
d Leui. 19. 34.
e Ioan. 17. 21.

Ipſum audietis, iuxta omnia, quæcumque locutus fuerit vobis.] De hoc enim Propheta dixit Moſi Deus ibidem *f*. *Ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi.*

f Deut. 18. 18.

Habuit Chriſtus vt homo Patris ſeu Diuinitatis præceptum, ea loquendi, & faciendi, quæ ad ſalutem hominum faciebat, & loquebatur. Vnde ait g: *Qui miſit me Pater, ipſe mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar*, & h, *Sicut mãdatum dedit mihi Pater, ſic facio.* & i, *Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea, ſicut & ego Patris mei præcepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione.* Porro in Deuteronomio habetur duntaxat, *ipſum audies*, tametſi ſenſus cęterorum verborum, quæ ibi ponuntur, inde colligi poſſit.

Chriſtus vt homo Patris præceptum habuit, & quale illud ſit.
g Ioan. 12. 49.
h cap. 14. 31.
i cap. 15. 10.

Verſus 23.] Erit autem: Omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.

E*Rit autem.*] *Hic fac punctum*, inquit Caietanus, *quoniam completur ſententia Hebræo more.* Hæc quoque verba non ſunt in Deuteronomio. Illius vero phraſis exempla ſunt in Eſaia *k*, Oſee *l*, Ioele *m*, Nahum *n*, Zacharia *o*, & aliis. Nec tamen integram duobus illis verbis contineri ſententiam facile concedo, niſi per Apoſiopeſin, ſiue Reticentiam, quæ raro tamen ſubintelligenda videtur, ſed ſequentia dictis locis cum illis in vnam ſententiam componenda.

k cap. 4. 3.
l cap. 1. 10.
m ca. 2. 28. 32.
n cap. 3. 7.
o c. 13. 3. & c. 14. 17.

Omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.] In Deuteronomio ſic eſt: *Qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtã* p. Quod etiam de ſe facturum Patrem his verbis Chriſtus eſt proteſtatus q: *Ego gloriam meam nõ quæro*, inquit, *eſt qui quærat, & iudicet.*

p Deut. 18. 19.
q Ioan. 8. 50.

Exterminabitur de plebe.] ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ, *internecione delebitur ex ſuo populo, & funditus peribit.* Syrus ſic habet, תאבחי נפשיה מן עמה *ethbabi napſchaia men hhamma*, id eſt, *perdetur anima illa ex populo ſuo.* Similis phraſis eſt in Exodo r, de illo, qui oleum compoſitum pro Sacerdote alteri daret: & in Numeris *ſ*, de eo qui non obtulerit tempore ſuo phaſe. Vim eandem habet, *deleri de plebe*, ſiue *populo*, ſiue *populis*: quæ dicendi forma vſurpatur de Hebræo non circumciſo t, de non ſeruante alias leges cæremoniales u. Idem valet *perire*, vel *ſuccidi de populo*, aut *cœtu Iſrael*, aut *de Iſrael*, aut *de medio populi*, aut *Eccleſiæ*, quod ſimiliter pronunciatur eadem de cauſa x.

r cap. 30. 33.
ſ cap. 9. 13.
t Gen. 17. 14.
u Leuit. 23. 29. 30.
x Exod. 12. 15. 19. & 30. 31. & 31. 14. Leuit. 7. 20. & 17. 4. & 18. 29. & 19. 8. Num. 15. 30. & 19. 13. 20.

---

*Lorinus in Acta.

Succidi de populo, aut deleri, quæ pœna fuerit.

Videtur huiuſmodi pœna eſſe tantum temporalis, nempe ſeparatio quædam à populo, ſeu per mortem corporalem, ſeu per quandam veluti excommunicationem, quæ etiam eſt mors ciuilis. Vox enim Hebræa כרת carath, pro qua eſt, *delere*, proprie ſignificat, *excindere*, ſeu *ſuccindere*, quo vltimo verbo vtitur Interpres in Leuitico *a*: nec probabile eſt, exempli cauſa, tangere cadauer, & ſe aqua non abluere, eſſe crimen dignum æterna morte: ex quo colligunt nonnulli, neque incircumciſi inter Iudęos pœnam æternam fuiſſe, ac proinde Circumciſionem non fuiſſe remedium peccati originalis, ſed tantum certum ſignaculum peculiaris populi Dei, atque fœderis inter Deum, & Iudæos. Lege Bellarminum *b*, Suarez *c*, & Enriquez. Credo tamen (quidquid ſit de ea quæſtione, in qua contraria ſententia eſt communior & verior) Petrum intendiſſe grauiorem ac æternam pœnam, cuius illa alia typus eſſet. Gloſſa interlin. exponit de exterminatione à plebe ſpirituali, vel à ſorte Sanctorũ, vel à Deo: præterea etiam de morte temporali: Lyranus, de ſocietate Sanctorum. Eodem modo Gloſſa ordi. ſiue de eiectione extra terminos beatitudinis. Reſpexit forſan ſimul Petrus ad excidium Ieroſolymorum, de quo liberati ſunt fideles, Pellam ſeſe, Dei monitu, recipientes.

a cap. 20. 3.

b Tom. 2. li. 1. de eff. Sacramen. ca. 13. & 14. 15 16. 17.
c Tomo 3. in 3. par. … de Circunc.

Verſus 24.] Et omnes Prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos.

ET *omnes.*] Καὶ πάντες δὲ, *& omnes autem*, id eſt, *ſed & omnes*, vel δὲ pro δὴ hic ſumitur, vt vult Budæus aliquando ſumi, vt ſit, *Et omnes vtiq.* Syrus omiſit, & ſic putauit abundare, vt aliquando ſolet.

A Samuele Prophetæ maxime viguerint.
d 1 Reg. 10.

e 1 Reg. 3. 1.

f lib. 3. in c. 13. Esaiæ.
Omnes Prophetæ à Samuele cœperant.

A Samuel, & deinceps.] Etſi ante Samuelem plures alii præſertim ex Patriarchis prophetauerunt de Chriſto tum factis, tum verbis, vt dixi ſuperius: videntur tamen magis à Samuele, ſub quo cœperunt eſſe reges *d*, Prophetæ viguiſſe, atque clarius, & diſtinctius de Chriſto, & Eccleſia eſſe locuti. Vnde cum de prima Samuelis vaticinatione fit ſermo, dicitur *e*, *quod ſermo Domini erat pretioſus in diebus illis, neque erat viſio manifeſta*, id eſt, non erat Prophetia, vt exponit Hieronymus *f*.

g Daniel. 14. 32.

h li. 18. de Ciuit. cap. 27. & ſeq.

Omnes quidem Prophetæ, quorum extant Canonicæ Prophetiæ, fuerunt poſt Samuelem, partim ante captiuitatem Babylonicã, vt Eſaias, Oſeas, Ioel, Amos: partim circa ipſam, vt Ieremias, Ezechiel: partim in ipſa, vt Daniel, Habacuc (quamuis alii aliter de hoc ſentiant, qui hunc ſub Manaſſe prophetaſſe ſcribunt, & non eſſe eum, per quem Deus ad Danielem *g* prandium miſit) partim poſt ipſam, vt Aggæus, Zacharias, Malachias: de horum, & aliorum tempore Auguſtinus *h*, oſtendens ſimul quomodo de Chriſto prophetauerint, & noſter Ribera Præludiis in Prophetas minores.

Prophetæ omnes vnum Chriſtum ſonant.

i Rom. 1. 2.
Argumentũ ex prædictionibus Prophetarum eſt graue admodum.

Annunciauerunt dies iſtos.] Tempora refrigerii, & Chriſti vtrumque aduentum: ſæpe enim dictũ eſt Prophetas vnum Chriſtum ſonare, & vt Rabbini loquuntur, locutos non eſſe niſi ſuper dies Meſſiæ. Adde Paulum Romanis teſtificantem *i*, *Segregatum ſe in Euangelium Dei, quod ante promiſerat per Prophetas ſuos in Scripturis ſanctis.* Graue admodum, vt non ſemel monui, argumentum conficitur ex prædictionibus Prophetarum: quo tum Iudæos, tum Paganos etiam vehementer vrgent Patres. Lege præter eos, quos alias citaui, Gregorium *k* præterea, & Auguſtinum *l*. Hic prouidentiam diuinam ſuſpicit, quod Iudæos patiatur toto mundo diſpergi, ne quæ de codicibus ſanctis probantur conficta, poſſint Pagani ſuſpicari, ſi nos iis ſolis codicibus vteremur. Obſeruatum idem eſt à Hieronymo *m*, & Theodoreto *n*.

k homil. 6. in Ezech.
l … de Ciui. c. 34. & lib. 18. c. 46. & in Pſ. 58.

m in c. 16. Eſ.
n orat. 10 de prouid.
Myſteria Redemptionis noſtræ cur prædici debuerunt.

Decuit tanto ante prædici myſteria Redemptionis noſtræ, propter dignitatem eorum, & vt confirmatior eſſet veritas eorundem, & vt ardentius libentiuſque reciperentur.

Verſus 25.] Vos eſtis filii Prophetarum, & teſtamenti, quod diſpoſuit Deus ad patres noſtros, dicens ad Abraham: Et in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

VOs *eſtis filii Prophetarum.*] Iubet animum non deſpondere: quod Chriſtum crucifixerint: ratam enim eſſe oportere Dei per Prophetas promiſſionem de ipſorum ſalute, ſicut eorundem de Chriſti morte vaticinatio vera deprehenſa fuit. Simul negat opus eſſe omnes ſigillatim Prophetas percẽtere, quoniam ipſimet Prophetarum diſcipuli ſint, in iiſque verſati. Vtrumque innuit Chryſoſtomus; primum Oecumenius, Lyranus ſecundum.

Magnus ad virtutem ſtimulus eſt maiorum virtus.

o Tob. 8. 5.

Magnus ad virtutem ſtimulus eſt maiorum virtus, ne quis ab ea degeneret. Filii dicuntur, vel quia poſteri, vel quia diſcipuli, & ſectatores. Sic grauiter ſponſam iunior Tobias cohabitaturus cum ea ad trinoctem precem hortabatur ante coniugii vſum, illud in primis cauſatus, *Filii quippe Sanctorum ſumus* o, *& non poſſumus ita coniungi ſicut Gentes, quæ ignorant Deum.*

Nobilitas vera vbi ſita.

p 1. Paſchali.
q lib. 5. c. 16.
r ep. 14. c. 5.
ſ Pſal. 36. 28.

t in Pſal. 36.

u Ioan. 1. 13.

x Eph. 3. 14.

Hæc eſt vera, propriaque nobilitas, quam illuſtres virtutes pariunt, non opes, non potentia, nõ honores, vt ex noſtris demonſtrant Theophilus Alexandrinus *p*, Lactantius *q*, & Hieronymus *r*. Eum titulum tuetur, qui virtutum hæres eſt, & imitator, *Semen impiorum peribit* ſ, cum poſteros habet pios, vt exemplo Iob ex familia Eſau docet Ambroſius *t*. Nec debet quiſquam erubeſcere ſanguinem, vt Hieronymus dixit, quia *filiorum Dei non eſt generatio ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo* u, *& omnis paternitas* πατριὰ, id eſt, cognatio, & familia, *ex Patre Domini noſtri Ieſu Chriſti nominatur* x, inquit Paulus, ne glorietur Iudæus de genere ſuo contra Gentiles.

In ciuitate Dei ſunt diuerſæ conditionis homines, qui nobiles omnes ſunt.
y Pſal. 86. toto fere.

z in cap. 9. 1. Reg.
a oratio. 21. & 28.

b oratio. in Thaumat.
c Amos 9. 7.
d Eſa. 1. 10.
e Ezech. 16. 3.
f Rom. 28. 28. 29.

In eadem *ciuitate Dei ſunt Rahab* y, hoc eſt, Ægyptii, *alienigenæ*, hoc eſt, Philiſtæi, *Tyrus, & populus Aethiopum, & Sion dicet*, ſeu dicetur, *Homo, & homo natus eſt in ea*, hoc eſt, vir, & vir, id eſt, & multi, & omnes clari, *quos Dominus narrabit*, id eſt, numerabit ac recenſebit, *in Scripturis populorum, & principum. Nobilis cenſendus eſt, qui nihil habet de vita ruſticitate, ſed eſt ſuperna conuerſatione conſpicuus*, ait Gregorius z. *Vel nobilitas ex ſanguine profecta corruptibilis eſt: vera, quæ virtute Dei conſeruat imaginem*, vt ſcribit Nazianzenus *a*, *& non caſu contingit, ſed electione volũtatis acquiritur*, vt habet alter Gregorius Nyſſenus *b*.

E contrario degeneres nobilium filii, *Aethiopum filii* vocantur à Deo *c*, *principes Sodomorum, & Gomorrhæ populus* d, *Chananæi, Amorrhæi, Cethæi* e: & à Paulo *f*. *non veri: ſed ſolo cognomine Iudæi.*

A Ioannes Baptiſta gloriantes de genere Abrahæ reprehendit a, necnon Chriſtus b, hicque iiſdem exprobrauit, quod eſſent c filii eorum, qui Prophetas occiderunt. Transferri non incommode poſſet in iſtos illud ex Satyra d:

Malo pater tibi ſit Therſites, dummodo tu ſis
Aeacidæ ſimilis, Vulcaniaque arma capeſſas,
Quam te Therſitæ ſimilem producat Achilles.

a Matth. 3. 9.
b Ioan. 8. 39.
c Matt. 23. 31.
d Iuuen. Satyr. 8. in fine.

Teſtamenti filii cur dicantur.

Et teſtamenti.] Filii teſtamenti dicuntur, non tanquam teſtamento patre geniti, ſed vt hæredes illius teſtamenti, quod Prophetis datum eſt. Simili Hebræa phraſi appellantur בני מלכה *bene melacha*, i. *filii regni* e, qui ſunt in regno, ſeu quib. regnum promiſſum eſt, & ſunt quodammodo in eius poſſeſſione, aut qui iſtud maxime cōplecti B deberent. Hac ratione vocantur בני מות *bene maueth*, i. *filii mortis* f, morti deſtinati, *filii ſponſi* g, qui celebrant nuptias, *filii ſapientiæ* h, qui maxime deberent eſſe ſapientes. Itaque *filij teſtamēti* ſunt, qui etiā nominantur *filii promiſſionis* i, ἐπαγγελίας.

e Matt. 8. 12.
f 1. Reg. 20. 31. c. 26. 16. 2. Reg. 12. 5.
g Matt 9. 15.
h Luc. 7. 35.
i Roman. 9. 8. Gal. 4. 28.

Nomen Gręcum hoc loco, quod etiam Syrus ſic ſcribens, ודיאתיקא *vediathike*, retinendum cēſuit hic, & alibi, vbicumque in textu Græco k, (quamuis Aquila, Theodotio, & Symmachus συνθήκην vſurpent) videlicet propter peculiarē vim eius, eſt διαθήκη. Significat autem proprie diſpoſitionem, & ad omne fœdus pertinet, cuius ſpecies vna eſt teſtatio vltimæ voluntatis: accommodatur vero plerumque ad teſtamentum, C quo vltima voluntas declaratur, ſicut & diſponendi verbum apud noſtrum Interpretem *: *Diſpone domui tuæ, quia morieris,* Hebraice teſtamentum, ברית *berith*, eadē ſignificatione appellatur.

k Mat. 26. 28. Marc. 14. 24. Luc. 1. 72. & 22. 20. & ſeq.

De nomine διαθήκης, quod teſtamentum Latine redditur.

* Eſa. 38. 1.

Fœdus vel pactum dici non debet teſtamentum nouum & vetus.

Nimis putidi Grammatici ſunt, qui nouum & vetus fœdus, vel pactum, quam nouum, & vetus Teſtamentum appellare malunt, vel qui inſtrumentum; quod nomen etſi boni Auctores vſurpant, teſtamentum tamen quoq; non abhorrēt, ſed libentius etiam eo vtuntur, vt Tertullianus l, Lactantius m, Hieronymus n, Auguſtinus o, & alii, teſtaturq; Tertullianus, vbi inſtrumētum dixit, magis vſui eſſe dicere teſtamentū, de qua voce, & vocis vſu Leo Caſtro p, Budæus q, Pererius r, Ribera ſ, D Barradius item in Concordia Euangelica t, & Salmeron u. Concedo confundi has voces pacti, & teſtamenti, vt etiam docent Hieronymus x, Auguſtinus y, & alii, quamuis pactū proprie includat conditiones vtrimque à contrahentibus ſeruandas, teſtamentum autem ſine conditione fieri poſſit, per ſimplicem vltimam voluntatē teſtatoris legātis bona ſua hæredibus.

l 4. contra Marcion.
m lib. 4. c. 20.
n Præfat. in Euangelia.
o epiſt. 86. & paſſim.
p in Eſa. c. 55.
q in comment. ling. græcæ.
r in c. 9. Daniel.
ſ in epiſt. ad Heb. c. 8. & 9.
t lib. 1. cap. 1.
u tom. 1. Proleg. 21.
x in c. 31. Ierem. & c. 2 Malach.

Pactum & teſtamentum licet confundantur, diſtinguuntur.

Quod vero idem Hieronymus z alibi dicit, *vbicumque in Græco legitur teſtamentum, ibi eſſe fœdus, ſiue pactum,* in Hebręo; item a, excuſandum Paulum, quod pro ברית *berith*, reddiderit, *teſtamentum*, cum Aquila, Symmachus, & Theodotion verterint, *pactum*, nec videtur neceſſarium, nec omnino verum. E Verum non videtur excuſatione Paulo opus eſſe, quin potius eo nomine laudandus eſt, ſicut & alii Apoſtoli, ac Euangeliſtæ eadem voce vtentes, & nunquam pacti, aut fœderis, quod etiam Septuaginta fecerunt. Non etiā neceſſarium, quia pluris faciendi ſunt quos diximus, Spiritu ſancto nempe afflati, & quos Eccleſia tota ſequitur, quam poſteriores illi Interpretes, quos odio noſtrarum, & rerum, & vocum id feciſſe affirmare poſſumus.

y in Pſal. 82.
z lib. quæſt. Heb. in Gen. 17.
a in cap. 4. ad Gal.

Paulus pro fœdere vtens verbo teſtamenti defenditur.

Adde etiā Philonem b, qui ſimiliter pro ברית *berith*, ponit διαθήκην. Sed neque placet quod hoc loco Gagneius tradit, nomen iſtud in ſingulari magis pactum, & pollicitationem ſignificare, in plurali autem teſtamētum: neſcio enim an in tota Scriptura, quicquid ſit de aliis Auctoribus, vel vnum proferre exemplum poſſit. *Amat Scriptura*, inquit Auguſtinus c, *teſtamenti nomine pactum appellare. Non cuſtodierunt teſtamentum Dei* d, id eſt, pactum: *Teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſmaelitæ* e: *Diſponamus teſtamentum cum Gentibus* f, id eſt, fœdus paciſcamur.

b lib. de Cain & Abel.

c lib. Locut. de Gen. num. 93. & 94. in Pſ. 82. & 16. de Ciuit. c. 27.
d Pſal. 77. 10.
e Pſal. 82. 6.
f 1. Machab. 1. 12.

Cur Scripturæ ſacræ dicantur teſtamentum.

Ratio porro cur ita Scripturæ ſacræ vocentur, vt id obiter dicam, eſt, quia præcipuæ res, quas continent, ſunt fœdera, & conuentiones quædā, quas Deus cum hominibus ex miſericordia pepigit cum ſanguine, & morte aliquorum, vt cum Noe de non amplius immittendo diluuio g: cum Abraham de Meſſia, impoſita lege Circumciſionis h: cum Moſe per ſanguinem hircorum, & vitulorum i: denique cum toto genere humano, fuſo Chriſti ſanguine k. Ambroſius l teſtamentum dici ait, quoniam ſanguine dedicatum eſt, vetus in typo, nouum in veritate. Inde etiam eſt, quod cum hac voce ברית *berith*, ſolet coniungi verbum, כרת *charath*, quod eſt ferire, vel percutere, quod & profani Auctores vſurpant, vt Virgilius m.

Stabant, & cæſa feriebant fœdera porca.

g Gen. 9. 9. & ſeq.
h infra 17. 10.
i Exod. 24. 5. 6. Heb. 9. 19.
k Matt. 26. 28. Heb 9. 15.
l lib. de Cain, & Abel c. 7.
m 8. Æneid.

Simile quid accidit quando Deus pepigit cū Abraham n. & idem ritus indicatur à Ieremia o: teſtis eſt quoque Cyrillus Alexandrinus p, morem fuiſſe Chaldæorum, iuramenta ſtabilire tranſeundo per medias diuiſiones: Deum vero figuratum per ignem, qui medius tranſibat.

n Gen. 15. 9. & ſeq.
o cap. 34. 18.
p lib. 10. contra Iulianum.

Teſtamentū Hebraice vnde deducitur.

Etymologia quoque nominis ברית *berith*, à verbo ברה *barah*, conſentit, prout ſignificat ſecare, ſcindere, occidere, comedere. Habet & ſignificationem eligendi, ad quam reſpexiſſe videtur Lactantius q, volens teſtamentum dici, quia ſit voluntas, & electio teſtatoris.

q lib. 4. c. 20. circa finem.

Beza, & Eraſmus redarguuntur.

Non eſt ferendus Bezæ faſtus, quo affirmare non veretur, Paulum in epiſtolis ignorata propria vocis Hebręæ ſignificatione, alluſiſſe ad vocem Græcam διαθήκης, id eſt, teſtamenti: neque poteſt Eraſmus excuſari, & Caietanus, damnantes epiſtolam ad Hebręos, quod eius Auctor imperite voce teſtamenti pro pacto abutatur. Potuerunt eadem de cauſa damnare epiſtolam ad Romanos r, & ad Galatas ſ, Ioannis item patrem in Cantico t, Stephanum capite ſeptimo huius libri, & Chriſtum denique ipſum vocantem calicem ſanguinis ſui noui Teſtamenti u. Lege plura apud noſtrum Salmeronem x.

r Rom. 9. 4. & 11. 27.
ſ Gal. 3. 15. 17.
t Luc. 1. 72.
u Matt. 26. 28
x tom. 1. Prolego. 21.

Quod diſpoſuit.] διέθετο. Paronomaſia quædam eſt ad nomen διαθήκης.

Dicens ad Abraham.] Huic inprimis promiſſio eſt facta, & teſtamentū quodammodo. Idcirco huius mentio præcipua ſit in genealogia Chriſti y, in Cantico Mariæ z, & Zachariæ a, & Ioannes Baptiſta b, atq; Chriſtus c, fruſtra de eo gloriātes Iudęos reprehenderūt: *hanc autem filiā Abrahæ,* inquit idē d, & de Zachæo e, *eo quod ipſe ſit filius Abrahæ*, ac ſæpe ab Apoſtolo in epiſtolis vocatur pater credentiū: & iuſtarum ante Chriſti Aſcenſionē animarū receptaculum appellabatur ſinus Abrahæ f. Huic factæ ſunt promiſſiones, quæ non vno loco in Geneſi habentur poſt ſacrificiū Iſaac filij g, quicquid ſentiat Ambroſius h, & Burgenſis i, ſed alibi eodē libro k, vt cum Caietano demonſtrat Pererius l, oſtendens eandem eſſe cum aliis eam quæ habetur cap. 12. 3. & citatur à Paulo in epiſtola ad Galatas m. Huic, inquam, promiſſio

y Matth. 1. 1.
z Luc. 1. 55.
a ibid. 73.
b Matt. 3. 9.
c Ioan. 8. 39.
d Luc. 13. 16.
e cap. 19. 9.
f Luc. 16. 22.
g Gen. 22.
h 1. de Abraham. c. 8.
i addit. 3. in c. 22. Gen.
k 15. 19. 18.
l Geneſ. 22. Diſp. 13.
m cap. 3. 16.

ſæpe facta peculiariter memoratur, quia illi primum Chriſtus promiſſus eſt, ac futurus erat omnium credentium pater.

Alioqui promiſſio quoque facta eſt Iſaac *a*, & Iacob *b*, & Dauid *c*, & aliis. Sed illis trib. Patriarchis potiſſimum, quibuſcum propterea promiſſus eſt Gentilibus ad fidem accedentibus in regno cœlorum recubitus *d*: ex tribus autem his Abrahæ præſertim, ob dictas cauſas facta eſt hæc promiſſio. Auguſtinus *e*, & Cyrillus *f* fidem pro cauſa reddunt, Abulenſis *g* promiſſionem Dei. *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones*, inquit Paulus vbi ſupra. Accedit quod etſi Iſraelitæ à Iacob, qui Iſrael cognominatur, & Iudæi à Iuda filio ipſius denominentur, tamen generaliori nomine dicuntur Hebræi, ſi non quaſi Abrahæi, vt quidam autumant, certe ex eo quod primus Abraham ita nominatus eſt poſt Euphratem tranſmiſſum, nẽpe עברי *hhibri*, i. *Hebræus*, quaſi dicas tráſitor, ac, vt Septuaginta Græce dicunt, *περάτης*, & tráſfluuialis, ſicut quoſdã dicimus Tranſpadanos, Tráſalpinos, Tranſmarinos, &c. de qua re Ribera *h*, & Pererius *i*, qui denominationem deducit ab Heber, necnon Viegas *k*. Certe prima litera nominis Abrahã, eſt א *aleph*, in nomine Hebræus, eſt ע *hhain*, vnde Hebræus non poteſt dici quaſi Abrahæus.

a Gen. 26. 4.
b cap. 28. 14.
c Pſ. 131. 11.
d Matt. 8. 11.
e li. 4. de origine animæ, c. 15.
f 1. in Ioan. c. 52.
g in c. 3. Matthæi. q. 61.
h Ion. 1. n. 43. & c. 4.
i in Gen. 14. n. 29. 30. 31.
k in c. 2 Apoc.

Et in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.] Sunt hæc verba in Geneſi notatis locis, præſertim cap. 12, & 18. & 22. & 26.

In ſemine tuo.] Capite 12. *in te*, & in epiſtola ad Galatas *l*; alibi, *in ſemine*; in Eccleſiaſtico *m*: *In carne eius ſtare fecit teſtamentum.* Notat vero Paulus *n*, dictum eſſe *in ſemine, & non in ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.* Lege Pererium *o* docte demonſtrantem nomen Hebræum זרע *zerahh*, id eſt, *ſemen*, pro variis circumſtantiis modo multos, modo vnum aliquem duntaxat ſignificare: Paulum vero doctore Gamaliele ſciuiſſe aliorum eius temporis doctorũ interpretationem, ac ſententiam fuiſſe, per ſemẽ in numero ſingulari Chriſtum intelligi, cum etiam præter Chriſtum, nullus poſterorum Abrahæ cauſa fuerit benedictionis omnium gentium. Porro idem eſt, *in te*, quod, *in ſemine tuo*; ſolent enim quædam alicui promitti, quæ non in eo, cui promittuntur, ſed in eius poſteris implẽda ſunt: hi autem, quibus hæc promittuntur, principium fere generis ſunt, & capita, vt oſtendit noſter Ribera *p*, poſt Chryſoſtomum *q*, Euthymiumque *r*, & patet ex multis quæ continentur in benedictionibus Patriarcharum *ſ*.

l cap. 3. 8.
m cap. 44. 22.
n Galat. 3. 16.
o Geneſ. 22. Diſp. 4.
Semen vnde Apoſtolus ſenſerit Chriſtum in ſingulari ſignificare.
p in Reg. 2. n. 71.
q Homil. 8 in Matth.
r in c. 2. Matt.
ſ Gen. 49.

In ſemine.] Id eſt, *per ſemen*: præpoſitio enim *in*, ſeu ב *beth*, more Hebræo, pro cauſa ponitur, aut prima, aut media, ſiue ſecunda: vt, *Benedixit nos in ipſo* t, *& elegit nos in ipſo*, id eſt, *per ipſum*: &, *Gratificauit nos in dilecto Filio ſuo.* &, *Loquens patribus in Prophetis, nouiſſime locutus eſt nobis in Filio* u, id eſt, per Patres, per Filium. Plura alia exempla ſuppetũt.

Benedicentur] *Multiplicabuntur*, quaſi dicat, *multiplex erit ſemen tuum* x, id eſt, ex te nati, & nati: *ſemen tuum creſcet in gentes* y.

t Eph. 1. 3.
u Heb. 1. 1.
x Iob. 5. 25.
y Gen. 48.

Crebra eſt ſignificatio iſtius verbi, ſicut & nominis benedictio. Videtur tamẽ non ſola benedictio multiplicationis carnalis, verũetiam ſpiritualis intelligenda: ſiquidẽ per Chriſtum præcipue, ac maxime proprie impleta eſt iſta promiſſio. *In Chriſto enim Pater benedixit nos omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus* z. Quod homo laudando, vel optando, ſeu bene precando benedicere dicitur, hoc Deus, cuius dicere facere eſt, benefaciendo, & multiplicando, & bonis afficiendo, facere cenſetur, maxime vero cum ſunt ſpiritualia bona, vnde beati benedicti nominantur *a*. Quando vero diei ſeptimæ benedixit Deus *b*, in qua nihil creauit, id fecit, quia voluit in ea benedici, & laudari à nobis. Sicut & nonnunquam benedicendi verbum conſecrationem denotat, & ſanctificationem, vt panis Euchariſtici *c*, aut etiam calicis, qui & calix benedictionis cognominatur *d*. Lege Ioannis Ferdinandi Theſaurum *e*.

Benedictio, & carnalem, & ſpiritualẽ multiplicationem comprehendit.
z Epheſ. 1. 3.
Benedicere quot & quanta denotet.
a Matt. 25. 34.
b Gen. 2. 3.
c Matt. 26. 26.
d 1. Cor. 10. 16.
e verbo, benedicere.

Omnes.] Non quia omnes, ſed quia nulla niſi in eo ſemine benedicitur. Sicut & illud, inquit Beda *f*, *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, vel quoniam omnes, quantum eſt in Chriſto, benedicuntur, & illuminantur. Vt ſi qui non benedicantur, cauſa ſit, quia nolunt benedictionem *g*: ſi qui non illuminantur, quia *diligũt magis tenebras, quam lucem* *h*. Ita etiam ſæpe Auguſtinus diſputans contra Pelagianos. *Quemadmodum*, inquit, *de aliquo doctore in ciuitate dicitur, quod omnes docet: non quia quotquot docentur, ab eo docẽtur.*

f Ioan. 1. 9.
g Pſ. 108. 18.
h Ioan. 3. 19.

Familiæ.] Πατριαὶ, quod Interpres alias vertit *i*, *cognationes*, alias *k*, *nationes*, alias *l*, *gentes*, cum eſt ſermo de eadem promiſſione. Sed pro, *cognationes*, Græce eſt, φυλαὶ, *tribus*, pro, *nationes*, & *gentes*, ἔθνη. Aliquando Latine ponitur patriarum vocabulum, vt in Pſalmo: *Afferte Domino patriæ gentium* *m*.

i Gen. 12. 3.
k Gen. 18. 18.
l Gen. 22. 18. & c. 26. 4.
m Pſal. 95. 7.

NomenLatinum *familia*, proprie dicitur de liberis hominibus, quorum dux, ac princeps generis vocatur pater, & materfamiliæ, vt ait Feſtus *n*, ita tamen vt etiam comprehendat eos omnes, qui in miniſterio ſunt, etſi liberi eſſe proponantur, per alienos bona fide nobis ſeruiẽtes, vt ſcribit Vlpianus *o*. Cicero *p* familiam vocat, quæ cõſtat ex ſeruis plurimis, & familiares olim dicebãt ſeruos, *vt omnem*, inquit Macrobius *q*, & Seneca *r*, *dominis inuidiam, omnem ſeruis contumeliam detraherent.* Apud antiquiſſimos tamen *famelia* per e, dicebatur tantum de ſeruis, ab Oſca dictione *famel*, qua illi ſeruum appellabant, auctore eodem Feſto *ſ*: Itali quoque nunc dicunt *fameglio*: In Pſ. 21. *t* vocantur eodem ſenſu *familiæ gentium*, quo nunc *familiæ terræ*. Vbi eſt quoque Græcũ πατριαί.

Familiæ nomen quid ſignificet.
n de verb. ſignificat.
o ff. de verb. ſignif. l. 195.
p oratio. pro Cæcin.
q 1. Saturnal. cap. 11.
r lib. 4 ep. 47.
ſ ſupra.
t verſ. 28.

Terræ.] Indicat hoc nomen latius patere hanc promiſſionem, quam ad genus Iudæorum, poſteros Abrahæ, ſecũdum carnem. Etſi enim terra nonnunquam accipiatur pro vno tantum regno *u*, ac pro vna etiam duntaxat vrbe *x*, tamen poſtulant citata ſuperius loca, præſertim ex Geneſis c. 12. *y* vt latior ſit terræ in iſta promiſſione ſignificatio, quia eſt abſque reſtrictione.

Terra modo ſtricte, modo late ſumitur.
u vt 3. Reg. 5. 12.
x Deut. 34. 1.
y verſ. 3.

Alioqui recte obſeruauit Hieronymus *z*, eſſe idioma Scripturæ, vt terra, vel etiam omnis terra, ſignificet eam, quæ eſt illius prouinciæ, de qua ſermo inſtituitur. Illuſtrant promiſſionem iſtam adeo vniuerſalem ſimiles aliæ promiſſiones, ſeu prædictiones, vt, *Ipſe erit expectatio gentium* a. *Reminiſcentur, & conuertentur ad Dominum vniuerſi fines terræ, & adorabunt in conſpectu eius vniuerſæ familiæ gentium: Quoniam Domini eſt regnum, & ipſe dominabitur gentium* b. *& benedicẽtur in ipſo omnes tribus terræ, Omnes gentes magnificabunt eum* c: &, *Ipſum gentes deprecabuntur* d: &, *Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſq; ad extremũ terræ* e: &, *Veniet deſideratus cunctis gentibus* f: denique, aliis omiſſis, geſtans vlnis Chriſtum puerum ſenex Simeon vaticinatus eſt fore *lumen ad reuelationem gentium* g.

z in c. 18. Eſa.
Chriſti promiſſio ſpectat ad omnes gentes.
a Gen. 49. 10.
b Pſ. 21. 28. 29.
c Pſal. 71. 17.
d Eſa. 11. 10.
e infra 49. 6.
f Agg. 2. 8.
g Luc. 2. 32.

Verſus 26.] Vobis primum Deus ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum benedicentem vobis, vt conuertat ſe vnuſquiſque à nequitia ſua.

a *verſ.* 25.

V*Obis primum Deus.*]Sic ſuperiori capite a *Vobis eſt repromiſsio, & filijs veſtris*: delinit enim ſemper Petrus auditores.

Iudæi primum ad Chriſtum inuitati.

Primum.]Πρῶτον, aduerbialiter, id eſt, *ante alios, tantum abeſt, vt nolit Deus*, inquit Chryſoſtomus, *promiſsionis participes vos eſſe*, quinetiam ſalutis aliorum vult vos eſſe quaſi actores, ac duces: de quare citato loco.

b *verſ.* 22.

Suſcitans.] Ἀναστήσας, *cum ſuſcitaris*. Alluſio eſt ad illud Moſis, quod ſuperius expoſitum eſt b: *Prophetã ſuſcitabit vobis Deus*. De manifeſtatione in carne, deque Incarnatione propriè intelligitur, atque de tota œconomia Chriſti in doctrina, miraculis & paſſione. Poteſt tamen etiam peculiariter accommodari ad ſuſcitationem à mortuis, vt Chryſoſtomo, & Oecumenio placet.

Chriſtus Dei filius, & Abrahæ, propter naturam duplicem.
c 3. ad Thraſ. cap. 12.

Filium ſuum.]*Illum ipſum*, inquit Beda, *quem proxime ante vocauerat ſemen Abrahæ*, nimirum propter duplicem naturam, humanam, & diuinam. Obſeruauerat id prior Fulgentius c. Videtur Lyranus intellexiſſe *ſuum*, cum relatione ad Abraham, vt ſit idem quod *eius*. Exponit enim id eſſe dictum, quia inter Iudæos fuit natus, & conuerſatus, verum etſi, *ſuum*, in ea interdum ſignificatione reperiatur, præſertim apud Auctores minus elegantes, tamen codices Græci emendati habent cum ſpiritu aſperiore αὑτοῦ. Scio tamen aliquando eundem vſum habere idem cum ſpiritu leni pronomen, ita vt aliunde colligenda ſit occurrentis loci ſententia. Certè prior expoſitio communis eſt, & inſtituto congruentior.

Miſit.] Non approbo, vt miſſio accipiatur per prædicationem Petri: ſed de tota, quam dixi, œconomia Incarnationis. Nec vero Petrus, quia Chriſtus iam aſcenderat, non voluit potuitve dicto modo intelligere.

Benedicentem.]Iungit, ſimiliter alludendo vaticinio Moſis, promiſſionem factam ad Abraham, quæ modo declarata eſt. Dixi etiam benedicendi verbo ſignificari hoc loco ampla beneficia, maximè ſpiritualia, non prædicationem tantum, vt velle videtur Gloſſa interlin. *Qui factus eſt pro nobis maledictus, & maledictum* d, *benedictos nos fecit*, ſeu, *in hoc vocantis, vt hereditatem benedictione poſsideamus* e, audientes in iudicio f. *Venite benedicti*, & *qui crucifixus eſt, ſuos crucifixores benedixit*, inquit Chryſoſtomus.

d Gal. 3. 13.
e 1. Pet. 3. 9.
f Matt. 25. 34.

Vt conuertat ſe vnuſquiſq; à nequitia ſua.] Græcè, Ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, *in conuertendo ſe vnumquemq; à nequitijs veſtris*. Syrus autẽ ſic legit, אן תתפנון ותתבון מן בישתכון *in thethpenun vaththubun men biſchathechun*, id eſt, *ſi conuerſi fueritis*, vel, *conuertamini, & egeritis pœnitentiam de flagitijs veſtris*, vel, *à prauitatibus veſtris*, vel, *Si conuerſi fueritis, & egeritis pœnitentiam de flagitijs veſtris*. Sà exponit, *ad hoc*, vel, ***dummodo***. Vnde eſt duplex ſenſus; prior indicat hanc eſſe benedictionem, vt quis conuertatur, ſiue iſtum eſſe principalem eius effectum: poſterior, hac lege velle Chriſtum benedictionem, hoc eſt, beneficia largè impartiri, ſi reſipiſcamus. Vtrumque ſenſum recipit Chryſoſtomus; poſteriorem verba citata Syræ interpretationis, & cum ſequitur Oecumenius. Tertius affertur à Gagneio parum à primo differens, quem textus etiam Græcus ferre poteſt: *Miſit eum benedicentem vobis, dum vnumquemq; veſtrum à veſtris nequitijs conuertit.*

Sed profectò Interpres noſter, quem iniuria Gagneius reprehendit, omnium optimè aſſecutus videtur vim ſententiæ, *Magna enim benedictio eſt*, inquit Chryſoſtomus, *conuerti ab iniquitatibus, & in beneficijs diuinis hoc merito ſummum cenſeri debet*: neque enim remiſſio peccatorum fit abſque gratia iuſtificante, quæ eſt ſemen gloriæ.

Magna benedictio eſt, conuerti ab iniquitate.

Iſte omnis fructus, vt auferatur peccatum g. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφέλωμαι αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν: *Et hoc eſt benedictio eius, cum abſtulero eius peccatum*. Ioannes quoque Apoſtolus ait h, *quod in hoc apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera Diaboli*, ex quo eſt, *qui facit peccatum, quoniam ab initio Diabolus peccat*.

Fructus caſtionis Chriſti eſt remiſſio peccatorum.
g Eſa. 27. 9.
h 1. epiſt. 3. 8.

Conuertat ſe.] *Pendet enim conuerſio à libero arbitrio noſtro*, inquit Gloſſa interlinearis, & Lyranus, & *qui fecit te ſine te*, inquit Auguſtinus i, *non iuſtificabit te ſine te*.

Conuerſio à libero arbitrio pendet.
i Sermo. 15. de verb. Apoſt. c. 11.

CAPVT QVARTVM.

SVMMARIVM.

Habet hoc caput præcipuas partes tres, Petri, ac Ioannis incarcerationem (nimirum propter miraculi in claudo nouitatem, & quinque millium ad Chriſtum acceſſionem) liberamque pro fide, & conſtantem reſponſionem: Communem cum Condiſcipulis poſt reditum ad illos, orationem, & orationis fructum, Spiritus ſancti illapſum: Animorum, & rerum in Eccleſia tota Ieroſolymitana coniunctionem, atque communicationem.

A 1 Loquentibus autem illis ad populum, ſuperuenerunt ſacerdotes, & magiſtratus templi, & Sadducæi.

2 Dolentes quod docerent populum, & annunciarent in Ieſu Reſurrectionem ex mortuis.

3 Et iniecerunt in eos manus, & poſuerunt eos in cuſtodiam in craſtinum: erat enim iam veſpera.

B 4 Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus eſt numerus virorum quinque millia.

5 Factum eſt autem in craſtinum, vt congregarentur Principes eorum, & ſeniores, & Scribæ in Ieruſalem.

6 Et Annas Princeps ſacerdotum, & Caiphas, & Ioannes, & Alexander, & quotquot erant de genere ſacerdotali.

7 Et ſtatuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?

8 Tunc repletus Spiritu ſancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & ſeniores audite:

C 9 Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iſte ſaluus factus eſt,

10 Notum ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſrael, quia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis, in hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.

11 Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli:

D 12 Et non eſt in alio aliquo ſalus. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri.

13 Videntes autem Petri conſtantiam, & Ioannis, comperto quòd homines eſſent ſine literis, & idiotæ, admirabantur, & cognoſcebant eos quoniam cum Ieſu fuerant:

14 Hominem quoque videntes ſtantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15 Iuſſerunt autem eos foras extra concilium ſecedere: & conferebant ad inuicem.

16 Dicentes: Quid faciemus hominibus iſtis? quoniam quidem notum ſignum factum eſt per eos, omnibus habitantibus Ieruſalem: manifeſtum eſt, & non poſſumus negare.

17 Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis, ne vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum.

18 Et vocantes eos, denunciauerunt ne omninò loquerentur, neque docerent in nomine Ieſu.

19 Petrus vero, & Ioannes reſpondentes, dixerunt ad eos: Si iuſtum eſt in conſpectu Dei, vos potius audire quam Deum, iudicate:

20 Non enim poſſumus quæ vidimus, & audiuimus, non loqui.

21 At illi comminantes dimiſerunt eos: non inuenientes quomodo punirent eos propter populum, quia omnes clarificabant id, quod factum fuerat in eo quod acciderat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat ſignum iſtud ſanitatis.

23 Dimiſſi autem venerunt ad ſuos: & annunciauerunt eis quanta ad eos Principes ſacerdotum, & ſeniores dixiſſent.

24 Qui cum audiſſent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine,

mine, tu es qui feciſti cœlum, & terram: mare, & omnia, quæ in eis ſunt:

25 Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid, pueri tui, dixiſti: Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania?

26 Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius?

27 Conuenerunt enim verè in ciuitate iſta aduerſus ſanctum puerum tuum Ieſum, quem vnxiſti, Herodes, & Pontius Pilatus cum Gentibus, & populis Iſrael.

28 Facere quæ manus tuá, & conſilium tuum decreuerunt fieri.

29 Et nunc Domine reſpice in minas eorum, & da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.

30 In eo quod manum tuam extendas ad ſanitates, & ſigna, & prodigia fieri per nomen ſancti filij tui Ieſu.

31 Et cum oraſſent, motus eſt locus, in quo erant congregati: & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

32 Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quiſquam eorum, quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia.

33 Et virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium Reſurrectionis Ieſu Chriſti Domini noſtri: & gratia magna erat in omnibus illis.

34 Neque enim quiſquam egens erat inter illos. Quotquot enim poſſeſſores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebant,

35 Et ponebant ante pedes Apoſtolorum. Diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat.

36 Ioſeph autem, qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis (quod eſt interpretatum, Filius conſolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Cum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pretium, & poſuit ante pedes Apoſtolorum.

Verſus 1.] **Loquentibus autem illis ad populum, ſuperuenerunt ſacerdotes, & magiſtratus templi, & Sadducæi.**

Ioannes ad populum ſermonem habuit.
a verſ. 12.

L*oquentibus autem illis ad populum.*] Solus ſuperiore capite Petrus loquebatur *a*, nunc ergo vel Ioanni tribuitur ſocio Petri, quod Petro conuenit, vel Ioannes quoque ſermonem habuit ad partem populi, & quidem ſumma gratia, propter ſuauitatem morum, & maxima efficacia, *ceu tonitrui filius*, & zelo diuino plenus. Gloſſa interlin. vtrumque ſenſum ponit, necnon Hugo. Syrus indicat primum, apud quem ſic legimus, וכד הלין ממללין הוו לעמא *vecad halen memallelin hauau lehhamma*: id eſt, *& cum illi loquentes eſſent ad populum*, vel, *cumq; illi hos ſermones loquerentur ad populum*. Per Syllepſim, quod vni conuenit, de pluribus dicitur. Lege caput primum *b*.

b verſ. 20.

Superuenerunt.] Ἐπέστησαν. Syrus habet, קמו עליהון *kamu bhalaihun*, id eſt, *inſurrexerunt in eos*. Simplicior, & crebrior eſt ſignificatio Græci verbi, quam Interpres noſter expreſſit. Indicat etiam repentinum ac improuiſum aduentum, qualis eſſe ſolet Magiſtratuum ac ſatellitum ad reos capiendos.

Et magiſtratus templi.] ὁ στρατηγὸς. Syr. *Præfecti templo.* Beda ſcribit ſecundum aliam translationem haberi, *prætor templi*. Chryſoſtomus interpretatur, *ducem militum templi*. Minus propriè Carthuſianus, alijque, quibus fauere videtur Gloſſa ordin. *officiales templi*, aut aliorum ductores: hoc enim nihil ad nomen Græcum; illud nimis genericum eſt, non exprimens vim eius.

Magiſtratus templi quis eſſet.

Huius qui ſingulari numero hic ponitur, licet alios haberet inferiores miniſtros, *partes erant, non immediatè circa cultum diuinum*, inquit Caietanus, *ſed impedire, ne quid in templo turbarum eſſet, vel indecens, vel profanum*, *ſiue laicum illum eſſe affirmes, ſiue potius de tribu Leui* (erat enim templi miniſtrorum de hac tribu numerus quidam infinitus) ſuſpicari quis poſſet ex eo numero fuiſſe miniſtros (ὑπηρέται dicuntur Græcè) *miſſos à pontificibus, & Phariſæis ad comprehendendum Ieſum c*: vel cuſtodiam illam, de qua Pilatus *d*: *Habetis cuſtodiam, ite, cuſtodite ſicut ſcitis*; quæ videtur Sigonij opinio *e*, qui etiam docet ex præfectis militaribus apud Hebræos, quoſdam fuiſſe, qui Græcè dicerentur προστάται, & στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ, id eſt, præſides templi, & præfecti exercitus eiuſdem. Præterea lictores miniſtros adhibitos ad comprehendendum reos iuſſu Principum tum ſacerdotum, tum populi, milites vero ad vim, ſicunde ingrueret, propulſandam. Exiſtimat idem Auctor, eiuſdem ordinis fuiſſe cohortem, quam proditor accepit, vt Ieſum comprehenderet *f*. Nicephorus *g* cuſtodiam Chriſti ſepulchro appoſitam militarem, & genere alienigenam nominat. Chryſoſtomus *h*, & Auguſtinus in Ioannem *i*, & Theophylactus in Lucam *k*, alijque paſſim affirmant fuiſſe Romanos.

c Ioan. 7. 44.
d Mat. 27. 65.
e li. 7. de Rep. Heb. c. 1.
Diuerſi gradus miniſtrorum templi.
f Ioan. 18. 3.
g 1. Hiſt. c. 32.
h homil. 89. in Matth.
i tract. 118.
k in c. 24.

Equidem nullo modo exiſtimo, cuſtodiam, cuius Pilatus meminit, fuiſſe Iudæorum, qui templum cuſtodirent; quoniam vni templo hi addicti erant, & ſacerdotibus parebant, proindeque nihil cauſæ fuiſſet, cur aut à Pilato Iudæi cuſtodes petijſſent, aut ſuſcitato Chriſto pecunia corrupiſſent. Deinde veriſimile eſt, templi cuſtodes milites fuiſſe Iudæos, & quidem ex tribu Leui, cuius erant inferiores, quaſi tribus ſacerdotum vigintiquatuor, ſingulæ conſtantes pluſquam quinque millibus, qui ſtatis diebus miniſtrarent, vt teſtantur Ioſephus *l*, & Ariſteas *m*, ex quibus quotidie ſeptingenti cæderent victimas, præter aliorum ingentem multitudinem libamina offerentium. His ex eodem ordine præerant ſacerdotes tanquam duces, nec enim poterant tunc Iudæi Romanis ſeruientes militarem alium Magiſtratum exercere.

Cuſtodia ſepulcri qualis fuerit.
Cuſtodes templi fuerunt Iudæi ex tribu Leui.
l 2. cont. Appionem.
m lib. de 72. Interpret.

Confirmatur hæc ſententia ex verbis Lucæ *n*:

n cap. 22. 4.

Et a-

A

Et abijt Iudas, & locutus eſt cum principibus ſacerdotum, & magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis; vbi pro *magiſtratibus*, eſt στρατηγοῖς, & paulò pòſt a: *Dixit autem Ieſus ad eos, qui venerant ad ſe, principes ſacerdotum, & magiſtratus templi*, στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ, vbi Theophylactus vocat *principes conſtructionum templi*: etſi etiam illam opinionem ponit de Præfectis, quos Romani populo conſtituerint, ne ſinerent tumultus fieri. Euthymius præfectos militum, qui cuſtodiebant templum, idque Sà in Notationibus ſequitur. Fauet præterea quod habetur in Hiſtoria Machabæorum b: *Et ædificauerunt in tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, ne quando venirent, & conculcarent eum, ſicut antea fecerunt: & collocauit illic exercitum, vt ſeruarent eum, &c.* Etſi enim poſtea Romani occupauerunt montem illum, & Iudæam, tamen credibile eſt, permiſiſſe Iudæis nonnullum numerum militum ex ipſorummet gente ad cuſtodiendum templum.

a verſ. 52.

b lib. 1. cap. 4. & 6. 61.

B

His non planè diſſimiles eſſe videntur illi, qui circa Domini annum 1130. Ieroſolymis primum inſtituti ſunt Ieroſolymitani equites, militeſque Templarij, ſeu Fratres militiæ templi, qui iuxta templum in palatio regio, & paulo poſt in proprijs ædibus iuxta templum conſidentes, ac pallio deinde albo cum rubea cruce inſignes fuerunt: quorum munus fuit itinera à latronum incurſationibus tuta ſeruare, vt prodit Gulielmus Tyrius in Hiſtoria de Bello Sacro c. Extat ad eos egregius Bernardi Sermo, qui eodem ſeculo florebat, vt idem ipſe eiuſdem ſermonis principio ſignificat. Et in capite quinto docet ipſos habitaſſe in templo, hoc eſt, prope illud. Sed cum aliquando Imperium Patriarchæ Ieroſolymitani detrectarent, à quo & ordinis inſtitutionem (vt cum Tyrio loquar) ſuſceperant, atque Dei Eccleſijs valdè moleſti eſſent, decimas eis, ac primitias ſubtrahentes, & ob ingentes diuitias regijs haud impares inſoleſcentes, euaſiſſent tandem infamium criminum rei, à Clemente Papa V. impulſore Rege Galliarum Philippo Pulchro, deleti ſunt anno 1311. vt eſt auctor Volaterranus d, Platina e, Genebrardus f, & alij.

Templariorum militum inſtitutio.

C

c lib. 12. c. 7.

Eorundem deſtructio.

d lib. 21. Anthr.

[illegible]

Sadducæi [illegible] & quis eorum auctor.

g Hæreſ. 14.

h [illegible] 24. Matth.

Sadducæi.] Syrus vocat, זדוקיא *zadukaie*, per literam ז *zain*: ſed Epiphanius g docens ſic dictos quaſi iuſtos, quod etiam Hieronymus h ait, indicant nomen ſcribendum fuiſſe per צ *tſade*, à צדק *tſedech*, quod eſt iuſtitia: tametſi duæ illæ literæ modò per z, modò per ſ, exprimantur à Græcis, Latiniſque. Primus eorum auctor, Epiphanio teſte i, fuit Sadoc. Ex Samaritanorum, qui Doſitheum auctorem habuerant, radice natos ſcribit idem Hieronymus k. Vnde & cum Samaritanis ſolos ex ſacris Scripturis Moſis libros recipiebant: atque in alijs conueniebant cum iiſdem, niſi quod Ieroſolymis agerent, & cæterorum Iudæorum ſacrificia vſurparent. A ſacerdotis Sadoc, cuius gloriabantur denominatione, doctrina deficiebant: & tum inter ſe moribus ferinis diſcrepabant, tum erga exteros illiberales, & inhumani erant, eoque nomine inuiſi, ingratique populo eſſe cœperunt.

D

i ibidem.

k lib. 1. cont. Lucifer.

E

Conſtabat horum ſecta ex paucis, ſed ferè dignitate præcipuis, ſuperbis, ſeditioſis, principum gratiæ captatoribus, vt non ſit adeò mirandum, ſi quod citati tradunt, & Ioſephus l, apud quem ſunt etiam quæ diximus, Lucas item hoc ipſo libro m, & Matthæus in Euangelio n, negarent Reſurrectionem eſſe, & Angelum, ac Spiritum, atque animæ humanæ immortalitatem: præterea omne diuinæ deliberationis decretum, ita vt ſuo quiſque ſibi libero arbitrio felicitatis, ac infortunij cauſa eſſet: tales enim in errores incurrunt, qui diuitijs freti vitijs frenos laxant, & *pecuniæ cum cætera obediant* o, ipſi vt voluptati obſequantur, pecuniam adhibent tanquam, ancillam adminiſtramque voluptatis.

Sadducæi quales fuerint.

l 18. Ant. ca. 2. & 2. de bell. Iud. c. 7.

m cap. 23. 8.

n c. 22. 23.

Quinam in ſimiles errores incurrunt.

o Eccl. 10. 19.

Aduerſus iſtos cum Phariſæis, & Scribis, perpetuum Chriſto p bellum fuit, & Ioanni Baptiſtæ q, & Apoſtolis omnibus r, & Paulo ſ. De iiſdem Ioſephus t alijs locis, & Rabbi Abraham, Aben-Ezra, & Abulenſis u.

p Matt. 16. 1. 6. 11. 12.

q Matth. 3. 7.

r Act. 5. 17.

ſ Act. 23. 6. 7. 8.

t 13. Antiq. c. 9.

u Matth. 22. q. 116. & ſeq.

B

Verſus 2.] Dolentes quod docerent populum, & annunciarent in Ieſu Reſurrectionem ex mortuis.

DOlentes.] διαπονούμενοι, *adlaborantes*, ſeu, *animo anxij*. Syrus ſic legit, כד מתחמתין הוו עליהון *cad methchamethin hauau hhalaihun*, id eſt, *cum iraſcentes eſſent aduerſus eos*, vel, *cum excandeſcerent in eos*. Verbum Græcum importat dolorem cum labore, tædio, moleſtia, angore, indignatione. Sic Paulus capite 16. x dicitur dolens de ſpiritu Pythonis, διαπονηθεὶς.

x verſ. 18.

C

In Ieſu Reſurrectionem ex mortuis.] Quidam codices habent, *in Ieſum*, ſed Græco textui conſentit noſtra editio, ἐν τῷ Ἰησοῦ, & eſt *in*, pro *de*, quaſi dicas, annunciarent Ieſum reſurrexiſſe. Iuxta aliam verò lectionem ſenſus eſt, de Reſurrectione aliorum per Ieſum; Et, vt nonnulli etiam legunt, *In nomine Ieſu*. Inter varios vſus præpoſitionis *in*, vnus eſt, quem dixi, vt ponatur pro *de*, vt Lucæ 2. y *Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus quæ audierant, & viderant*: & in Pſalmo z, *Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ.*

y verſ. 20.

z Pſal. 9. 3.

Alia exempla vide in Indice Sà. Non nego, phraſi quoque Hebræa poni præpoſitionem *in*, cum ablatiuo pro accuſatiuo citra vllam præpoſitionem, quomodo dicunt a, *æmulari in malignantibus*, id eſt, *malignantes*; *mirari in doctrina* b, id eſt, *doctrinam*. Sed non congruit præſenti loco huiuſmodi acceptio: nec enim annunciare Ieſum Reſurrectionem, congruus eſt aut ſermo, aut ſenſus.

D

In, præpoſitio pro accuſatiuo, ponitur cum ablatiuo.

a Pſal. 36. 1.

b Mar. 6. 2.

Nolebant Sadducæi, præſertim negatores Reſurrectionis, Reſurrectionem annunciari: tametſi de vniuerſali Reſurrectione hactenus mentio facta non videtur, ſed Chriſti duntaxat; niſi obſcurè indicatam dicas nomine *reſtitutionis omnium* c. Chryſoſtomus tamen hoc verſu, & his verbis ait ſignificari prædicatam Reſurrectionem omnium.

Sadducæi cur in Apoſtolos indignati ſint.

c cap. 3. 21.

E

Verſus 3.] Et iniecerunt in eos manus, & poſuerunt eos in cuſtodiam in craſtinum: erat enim iam veſpera.

ET iniecerunt in eos manus.] *Qui aliena proditione, & manu comprehenderunt Chriſtum, iam in impietate creſcentes*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *& audacia, ipſimet manus in Apoſtolos iniiciunt*: quamuis publici magiſtratus opera vtuntur, & publicè comprehendunt, vel tanquam vindices publicæ iniuriæ, vel vt metum alijs Cõdiſcipulis, eorumve ſtudioſis incuterent, vel *quod*, vt ait Chryſoſtomus, *ſeditionem vererentur multitudinis, quæ ſe nuper ad eos adiunxerat.*

Et po-

Et poſuerunt eos in cuſtodiam.] Fortaſſe in priuatam: publica enim exprimitur capite ſequenti *a*. Non videntur Iudæi hac adhuc in re abuſi poteſtate, ſed ſic, ſi ad mortem proceſſiſſent: nec enim eis *licebat interficere quemquam b*, non tantum *die feſto*, vt reſtringit Toletus *c* cum Cyrillo *d*, & Auguſtino *e*, quibus adde Chryſoſtomum *f*, ſed omni tempore, eſt enim abſoluta, & præciſa negatio: nec ſolum Crucis ſupplicio, vt idem Chryſoſtomus, & Euthymius *g*, quoniam in lege præſcripta ſupplicia erant lapidatio, ſtrangulatio, vſtio, iugulatio: verumetiam quocumque alio mortis ſupplicio, dixerat enim Pilatus *h*: *Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum.* Atque hanc ſententiam ſequuntur Rupertus, Caietanus, & Toletus in Ioannem, & Maldonatus in Matthæum *i*.

a verſ. 18.

Iudæi vſum gladij tempore Romanorum nullum habuerunt.

b Ioan. 18. 31.
c Ioan. 18. annot. 14.
d lib. 12. in Ioan. cap. 6.
e Tract. 114. in Ioan.
f homil. 82. in Ioan.
g in Ioan.
h Ioan. 18. 31.
i cap. 27. 2.

Quod ſi Chriſtum aliquoties occidere voluerunt *k*, & adulteram lapidare *l*: & Stephanum reipſa lapidauerunt *m*, aut permiſerunt, aut diſſimularunt Romani, cum de legibus imperialibus non ageretur: aut impotentis furoris id fuit, non legitimæ poteſtatis. Nam Ananus pontifex apud Agrippam regem accuſatus, quòd Domini fratrem Iacobum, alioſque impietatis reos lapidandos tradidiſſet, de Pontificatu depoſitus eſt, vt eſt apud Ioſephum *n*.

Quomodò Iudæi vel Chriſtum, vel alios ſua auctoritate occidere voluerunt.

k Ioan. 10. 31. Luc. 4. 29.
l Ioan. 8. 5. & ſeq.
m Act. 7. 57.
n 20. Ant. c. 8.

Hinc eſt, quòd Paulus ante Gallionem Proconſulem reus actus eſt, quamuis recuſarit iudicium in cauſa de religione *o*: & Herodes rex *occidit Iacobum fratrem Ioannis gladio* p, *Petrumq; apprehendit, videns id placere Iudæis*: & Pilatus optionem dedit, Chriſtum dimittendi, vel Barabbam *q*. Itaque cauſas quidem grauiores ad propriam ipſorum religionem ſpectantes, ipſimet excutiebant: multoque magis in genere eodem leuiores: at pœnas capitales ſoli Romani decernebant, & exequebantur: minores etiam Iudæi.

o Act. 18. 12. & ſeq.
p Act. 12. 1. 2. 3.
q Mat. 27. 17.

De quibus cauſis Iudæi cognoſcebant.

Talis cenſeri poteſt flagellatio Apoſtolorum in capite ſequenti *r*, & in præſenti incluſio in cuſtodiam, quam quoque dixi mihi videri priuatam fuiſſe, nimirum fortaſſe in vicina domo: fiebat id enim tantum, vt hic ſubditur, in craſtinum eo quod iam veſpera eſſet, nec res iudicio tranſigi per tempus poſſet. Non aberat longè turris Antonia, in quam incluſos Apoſtolos ſi quis aſſerat, non contendam. Poteſt id quod modo dicebam, permiſſum Iudæis cauſas ad ipſorum leges pertinentes iudicare, confirmari ex illis iudicibus, quos ijſdem conſtitutos Daniel narrat *ſ* in captiuitate Babylonica.

r verſ. 40.
ſ cap. 13. 5.

Erat enim iam veſpera.] Eo enim die circa horam nonam claudus curatus erat, poſteaque concio à Petro habita.

Verſus 4.] Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus eſt numerus virorum quinque millia.

Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt.] Non propter verbum modo, ſed etiam propter miraculum curati claudi. Chryſoſtomus, & Oecumenius tertiam cauſam aſſignant, videlicet inconcuſſum animum, & ſingularem fortitudinem Apoſtolorum, dum vincirentur.

Et factus eſt numerus virorum quinq; millia.] ὡσεὶ, *quaſi*, ſeu *circiter*: quod capite ſecundo *t* Interpres non omiſit, cum de tribus millibus ſermo fuit. Ex quo intelligi poteſt, huiuſmodi particulas etiam in Scriptura ornatus tantum cauſa poni, & non tantum, quod ſæpius fieri non negamus, ad expreſſionem exactioris veritatis, ſeu ne certò affirmari videatur, quod non ſciatur exactè certum eſſe. Solet item Scriptura (habetque id communis loquendi modus) numerum abſolutum ponere, quamuis aliquid deſit, præſertim in magnis ſupputationibus. Quæ cauſa eſt, cur Interpres interdum particulam minuentem omittat, quam alibi expreſſit. Lege caput primum *u*.

t verſ. 41.

Quaſi particulam cur Scriptura inſerat.

u verſ. 15.

Porrò quinque hæc millia, non cum tribus millibus capite ſecundo *x* commemoratis computanda ſunt, vt quidam, teſte Lyrano, & Hugone, putant, in quibus videtur eſſe Arator *y*, ſed ſeorſim, ac diſtinctè, vt Lyranus tenuit: Chryſoſtomus etiam & Oecumenius dicunt, plures in iſta concione Petri conuerſos eſſe, quam in prima; eadem eſt ſententia Gloſſæ ordin. comparantis hæc cum quinque millibus in deſerto *z* paſtis à Chriſto, vt illa myſticè Iudæos, hæc deſignent Gentiles, pro quibus vtriſque miſerit Deus Filium ſuum in plenitudine temporis, quam veſpera vtrobique ſignificat.

Quinque millia conuerſorum ad fidem quomodo computanda.

x verſ. 41.
y lib. 1. Car. in Acta Apoſt.
z Mat. 14. 21.

Oecumenius interpretatur indicaſſe Chriſtum iubentem, vt Apoſtoli darent manducare quinque millibus *a*, futuram hanc per Apoſtolos quinque millium conuerſionem. Idem ſcribit Beda. Fauet præterea Baſilius *b*, dum exaggerans vim fidei noſtræ miraculis confirmatæ, ait: *Ex eo namq; ſtupendo miraculo, his qui viderant neceſſariè excepta eſt de diuina Vnigeniti natura fides.* Eadem eſt Hieronymi ſententia in Eſaiam *c*, qui disertè ſcribit vna die crediſſe tria millia, & altera quinque millia. Hoc ipſum innuit Irenæus *d*, dicens *quod vna die baptizati ſunt hominum tria millia, & quatuor, & quinque*, hoc eſt, non tantum tria vno die, ſed etiam alio die quatuor, imo & quinque. Sanctus Auguſtinus *e* verò apertè hæc diſtinguit, & Gregorius *f*, & rurſum Chryſoſtomus *g*, qui ſubtiliter notat, quemadmodum ex ſeptem panibus quatuor tantum millia ſaturata ſunt à Chriſto, & ſportæ ſeptem relatæ *h*, ex quinque autem panibus quinque millia, & cophini duodecim ſuperfuerunt *i*: ſic prius omnibus Apoſtolis præſentibus conuerſa ſolum tria, duobus vero quinque millia. Hilarius *k* notauit eandem allegoriam in quinque panibus. *Idem numerus*, inquit, *eduentium inuenitur, qui futurus erat credi- turorum*. Nam, ſicut libro Praxeon continetur, ex Iſraelitici populi infinitate, virorum quinque millia crediderunt. Fortaſſis autem in iſtis, ſicut & in illis, non computabantur mulieres, quas non etiam ad porticum Salomonis admiſſas quidam putant, vbi prædicabant tunc Apoſtoli: & Græcè hoc loco eſt, *ἀνδρῶν*, id eſt, *virorum*: licet fatear ſub hoc nomine & ſexu maſculino, comprehendi quoq; non rarò mulieres, vt & paulo poſt dicam. Diſtinctionem quoque quinque millium à tribus prioribus exprimit Petrus Damianus *l*. Tandem Lucas ſatis præſefert, loqui ſe de eorum conuerſione, qui Petrum in illa concione audierant.

Quinque millia conuerſorum vbi præfigurata.

a ibid. 16.
b hom. in Pſal. 115.
c lib. 4. c. 40.
d in c. 1. & 11.
e Tract. 39. in Ioan.
f in lib. 1. Reg. cap. 2.
g hom. 1. & 53. in Mat.
h Mat. 15. 37.
i Mat. 14. 16.
k c. 14. in Mat.
l Ser. de Epi.

Tam multos tam pauci conuertebant, quia hi adeò ſancti, illi benè diſpoſiti: nunc tam paucos tam multi vix cõuertimus, vitio tum noſtro, tum auditorum noſtrorum. *Modicum fermentum Apoſtolorum, magnam farinæ maſſam conuertebat*, *quia*, inquit Chryſoſtomus *m*, *non quantitate numeri, ſed gratia Spiritus vim ſuam iuſti tenent.*

Cur tam pauci nunc à tot Prædicatoribus conuertuntur.

m hom. de virtu. & vitiis.

Quæ hic dici poſſent de Baptiſmo tot millium

vna

vna die, & an Spiritum ſanctum in externo ſigno, donove linguarum acceperint, pete ex capite ſecundo *a*. Carthuſianus ſuſpicatur, pluribus diebus baptizatos. Auguſtinus *b* ait accepiſſe Spiritum ſanctum, tametſi non exprimat an cum linguarum dono.

a *verſ. 42.*
b *Tract. 39. in Ioan.*
c *verſ. 47.*

Virorum.] In capite ſecundo *c* dicuntur appoſitæ animæ circiter tria millia, vbi Caietanus nomine illo animarum adeò generali comprehendi notat etiam mulieres, ac pueros. Hunc verò Carthuſianus morem Scripturę ſeruatum docet, quo mulieres puerique infra vigeſimum annum non computantur: cum tamen & ex his vtriſque credibile ſit multos eſſe conuerſos.

Qui conuerſi tum ſunt, viri omnes fuerunt.

Nomen ἀνδρῶν, ſexus maſculini eſt. Aliquando Scriptura numerando excipit nominatim mulieres, & pueros, vt in hiſtoria de paucorum panum inter tot hominum myriadas mirabili diſtributione *d*. Ioannes verò non excipit quidem, tamen viros nominat. Vbi Leontius, Cyrillus, & Ammonius in Græcorum Catena citati, obſeruant id factum ab Euangeliſtis ea de cauſa, quam diximus, quemadmodum feciſſe Moſem legimus, in libro præſertim Numerorum: vbi Origenes *e*. Idem quo minus de tribus illis millibus exiſtimemus, obſtare non arbitror Caietani coniecturam, cum quæ dicuntur animæ ſeptuaginta in Ægyptum ingreſſæ cum Iacob, maſculi ſint, & non fœminæ, ac fortaſſe etiam viri, non pueri *f*. Si reuera omnes maſculini ſexus erant, & quidem viri robuſtioris iam ætatis, voluit forſitan Lucas indicare potuiſſe Petrum Ioannemque tueri ſe iſtorum præſidio, noluiſſe vt patiendo ac benefaciendo magis perſuaderent.

d *Matt. 14. 21. c. 15. 38.*
e *hom. 1.*
f *Geneſ. 46. 26. 27. Act. 7. 14.*

Verſus 5.] Factum eſt autem in craſtinum, vt congregarentur Principes eorum, & ſeniores, & Scribæ in Ieruſalem.

Concilium Iudæorum quale fuerit.

F*Actum eſt autem.*] Hoc, & ſequenti verſu deſcribitur Concilium ex perſonis, quæ in id conueniebant, quod Græcè συνέδριον, & à Thalmudiſtis vocem Græcam mutuantibus, סנהדרין *ſanedrin*, dicitur. Compoſitum erat ex ſeptuaginta duobus veluti Senatoribus, quos nominabant ſeniores, ex duodecim principibus populi pro numero tribuum, quibus ſeniorum etiam duodeni ſigillatim reſpondebant; præterea ex vigintiquatuor principibus Sacerdotum, qui totidem præerant claſſibus eorum vltra ſummum Pontificem, eoſque qui ſummum Pontificatum aliquando geſſiſſent, & de ſummi Pontificis voluntate, aut eius, qui ſeniorum caput erat, alios quoque Sacerdotes: denique ex Scribis, qui erant legis Doctores, ac Interpretes, quos etiam Prophetas Ioſephus vocat. Sed ſingula diſcutiamus.

Qui fuerunt Principes Iudæorum.

Principes eorum.] Τοὺς ἄρχοντας. Hugo docet fuiſſe tres conſiliarios totius populi. Gagneius, & hos, & qui ſubduntur ſeniores, ac Scribas, & templi magiſtratus. Vtrumque nimis anguſtè dicitur; ſecundum partim nimis anguſtè, partim etiam nimis amplè, aut potius impropriè, ſi vera ſunt quæ de magiſtratibus templi ſuperius *g* diximus. Cæterùm, quamuis principes & populi, & Sacerdotum eſſent, hoc tamen loco priores intelligendi videntur, quia paulo poſt ſubijcitur expreſſa mentio, cum Pontificibus totius generis Sacerdotalis. Alioqui nomen principum pro vtriſque ponitur capite præcedente *h*, & in Euangelio Lucæ *i*, & alibi.

g *verſ. 1.*
h *verſ. 17.*
i *cap. 24. 20.*

Principes Iudæorum quibus de cauſis dicerentur.

Non ſunt extendendi nunc hi Principes ad quæcunque familiarum capita, licet honoratiorum, neque ad quoslibet in populo doctiſſimos, vel nobiliſſimos, neque ad omnes, qui publicam gererent adminiſtrationem, neque qui eſſent de tribu Iuda, quibus de cauſis, aut omnibus, aut aliquibus Nicodemum principem *k* Iudæorum nominatum Toleto placet, quas etiam ſignificationes apud eundem Ioannem habere nomen idem principis non dubito alijs in locis *l*.

k *Ioan. 3. 1.*

ἄρχοντες & θεσμοθέται idem.
l *infra 7. 48. cap. 12. 42.*
m *Comment. ling. Græ.*

Budæus *m* ἄρχοντας eoſdem ferè facit cum ijs qui θεσμοθέται nominantur, qui habebant ſacrorum curam, & legum, aut qui præerant iudicibus, & iudiciorum moderatores erant. Quod Hugo paulo ante de tribus conſiliarijs dixit, reſpectum opinor habuit ad traditiones Thalmudicas, iuxta quas tria erant apud Hebræos tribunalia; primum Triumuirorum, de cauſis minutiſſimis; ſecundum vigintitrium, de maioribus, etiam capitalibus; tertium ſeptuaginta & vnius, de maximis, maximeque publicis, vt pace, bello, falſoque Propheta, ſummo Sacerdote. Ac primo quidem tribunali nomen inditum eſt Iudicij, ſecundo Synedrij, tertio magni Conſeſſus. Excogitata diſtinctio ad explicandum quid eſſet reum eſſe iudicio, & concilio, vt eſt apud Matthæũ *n*. Vbi Maldonatus noſter bene eam confutat quantum ad nomina, & cauſarum cognitionem, quoniam eo loco conſtet pertinuiſſe etiam ad iudicium capitales cauſas: dicitur enim homicida reus iudicij, vt neceſſe ſit aut in primo tribunali huiuſmodi cauſas eſſe tractatas; aut primũ ac ſecundum eodem nomine iudicij משפט *Miſchpat*, tertium συνέδριον, & Hebraicè mutuata à Græcis voce, סנהדרין *ſanedrin*, id eſt, *Conſeſſum* appellatum. Vnde Chriſtus poſtquam nominaſſet Concilium, ſiue Synedrion, & Conſeſſum, quaſi id eſſet vltimum tribunal, Gehennam ignis nominauit.

Tria apud Hebræos tribunalia.
n *c. 5. 21. 22.*

Seniores.] Πρεσβυτέρους. Videntur hi eſſe illi ſeptuaginta, ſeu ſeptuaginta vnus vel duo, ex quibus cõſtabat Synedrion, quoſque olim iuſſu Dei Moſes *o* elegerat tanquam magiſtros populi, ad gubernationis onus cum illo ſuſtinendum, tametſi ante hos aliorum quoque Seniorum in Exodo *p* mẽtio ſit magnę auctoritatis, quos in omnib. cauſis populus conſuleret, ſed ſine iuriſdictione.

Concilium Iudæorum quodnam eſſet, & vnde originem habuerit.
o *Num. 11. 16.*
p *c. 3. 16. c. 4. 29.*

De iſtis crebro Euangelia meminerunt, maximè cum de Chriſto damnando ſcribunt. Marcus diſtinctè ſummos Sacerdotes, & omne Concilium quæſiſſe tradit teſtimonium aduerſus Ieſum *q*, vbi eſt τὸ συνέδριον: & Lucas in Euangelio *r*, ſeniores, principes Sacerdotum, & Scribas.

q *cap. 14. 55.*
r *cap. 9. 22.*
ſ *lib. 4. de Arc. fidei.*

Hoc Concilium non conſtabat ex ſola familia Dauid.

Id porrò falſum eſt, quod affirmat Petrus Galatinus *ſ*, Ioannes Annius *t*, & Ioannes Lucidus *u*, & pſeudo-Philo Annij, cõflatum fuiſſe Senatum illum ex ſolis hominibus tribus Iuda. Nam cum Deus illum inſtituit, voluit eligi de ſenibus Iſrael; decuit quoque id ita fieri, vt plenius omnibus ſatisfieret, quod & Moſes fecit, quando ſecutus conſilium ſoceri, creauit iudices *x*; & cum exploratorum miſit terram Promiſſionis *y*: denique ex omni tribu delectos 72. Interpretes Ariſteas narrat *z*, Ioſephus *a*, Euſebius *b*, & alij: vt bene diſſerens de iſto Concilio oſtendit Pererius *c*.

t *in Breuia. temp. Thal.*
u *de emendat. tempo.*
x *Exod. 18. 25.*
y *Num. 13. 14.*
z *in Hiſtor. de 72. Interpret.*
a *12. Antiq. c. 2.*
b *8. de Præpa. cap. 1.*
c *de bened. Patriarcha. c. 3. 4. & ſeq.*

Nec magis veram puto Abulenſis *d* opinionem, omnes generis Sacerdotalis fuiſſe: allatæ namque rationes cõtrarium euincunt eodem modo. Quod attinet ad numerum, idem Auctor *e* affirmat fuiſſe dũtaxat ſeptuaginta, quod ſanè omninò tradi videtur in libro Numerorum *f*, ita vt

d *Deut. 19. q. 4.*
e *ſup. & in lib. Num. & 1. Paral. 26. q. 26.*

Quot fuerint Seniores Hebræorum
f *c. 11. 16. 24.*

deno-

denominatione facta à maiori parte, tot congregati dicantur, etiamsi abessent Eldad, & Medad, qui & ipsi descripti fuerant, & super eos requieuit Spiritus *a*: alii septuaginta duos, diuersos facientes à septuaginta cõgregatis, duos illos: quidam septuaginta vnum, adiũgendo Pontificem. Prima tamen sententia præferenda est.

a ibid. 26.

De nomine *seniorum* superest annotare, non tã ob ętatem, quę cum experientia, & castigatis passionibus, mores habere grauiores; & auctoritatẽ maiorem solet, quam ob ipsos grauiores mores vsurpari, vt Philosophus docet *b*, & Sapiens *c*, & Esaias *d*. Colligitur idem ex verbis Domini, quibus exponit Mosi quales eligat seniores: *Congrega e*, inquit, *mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint*: ipsa vero ætas facile se prodit, nec eget magna inquisitione: & esse senes populi significat, qui à populo habeantur pro senibus, sapientibus, & bonis, ita vt doctrina, sic & morib. esse possint, quod ibidem subditur, *populi magistri*. Hoc exacte perpendit Abulensis *f* post Gregorium *g*: *Cõgrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint, in quibus quid aliud significat*, inquit Gregorius, *quam quod senectus cordis requiritur, cum tales iubentur eligi, qui senes esse sciũtur? Si enim senectus in eis corporis quæreretur, à tantis sciri poterant, à quantis videri. Dum vero dicitur, quos tu nosti, quod senes populi sunt, profecto liquet, quia senectus mentis, non corporis eligenda nunciatur*. Citat ibidem paulo ante locum Sapientiæ *h*, & notat, q senes non eos Scriptura sacra vocare consueuit, qui sola quantitate corporũ, sed morum grãdæuitate maturi sunt. Idẽ circa verba illa libri Numerorum prius animaduerterat Philo *i*.

Cur seniores sint dicti.

b 1. Eth. 6. &c.
c c. 4. 8.
d c. 65. 20.
e Num. 11. 16.

Senes non ætate, sed moribus designantur.

f Num. 11. q. 39.
g 19. Moral. c. 13. vel 12.

h c. 4. 8.

Illud etiam recte obseruatum ab Abulensi *k*, senioris nomen, cum absolute ponitur, nõ includere comparationem ætatis, nec ætatem significare, alioqui oporteret esse decrepitos, qui minus apti sunt ad Rempubl. gerendam, quod ne Plutarchus *l* quidem negaret, aut qui de Bono senectutis senex iam scripsit Gabriel Cardinalis Paleottus, & Cicero Dialogo de Senectute, sed potius esse nomen dignitatis.

i lib. super illa verba, Resipuit Noe.
k ad primum ex citatis locis.

l opusc. quod seni ger. sit resp.

Vnde fortasse Hispanice, *Señor*, Italice, *Signore*, Gallice, *Seigneur*, important quandam auctoritatem, prudentiam, venerationem, & aliquando etiam potestatem. Huic simile nomen apud nonnullas Gentes *ancians*, *maiores*, id est, antiqui, & ætate grandioris. Ioannes Mariana noster in Historia Hispanica *m* testis est, sic à Bracarense Concilio nominatum seniorem Agerensem, qui eius ditionis dominus erat Aspidius: sic sub Carolo Magno, posteaq; vsurpatam vocem variis in monumentis, & Conciliis. Ex his exempli loco potest esse Toletanum V, cap. XI. vbi Cinthila rex venisse narratur cum optimatibus, & senioribus populi sui. In concilio quoque Meldensi *n* seniorale vsurpatur, vt sit idẽ cum vigore Regio. Philo certe huiusmodi esse nomen honoris scribit *o*: & de Abraham id primum esse vsurpatum *p*; quamuis etiam post diluuium *q*, omnes maiores eius, excepto Nachor, lõge fuerint eo seniores, ob singularem sapientiam ipsius, & virtutem: vt contra qui longam ętatem sine probitate viuant, longęuos pueros esse dicendos.

Nomina quędam vulgaria à Senioribus deducta.

m lib. 5. c. 11.

n c. 47.

o lib. Quis rer. diui. sit hæres.
p lib. de Abraham. & lib. sup. verb. Resipuit Noe.
q Gen. 11. 11 & 24. 1. & c. 25. 20.

Hoc pacto Plato *r* pueros vocauit Græcos, ob ignorationem antiquitatis. Eadẽ fere sunt apud Origenem *s*, qui præterea nulli peccatori senioris nomẽ tribui notat, siquidem perditi illi iudices, qui Susannam, quam deperibant, perdere volebant, *non seniores, sed senes, ac inueterati dierum malorum nominantur t*.

Græci à Platone cur pueri dicti.
r in Timæo.
s in Gen.

t Dan. 13. 52.

Plutarchus γέροντας non tantum, aut non tam ἀπὸ τῆς γῆς, ob ariditatẽ, & quod in terram fluant, dictos putat, quã ἀπὸ τοῦ γέρως, à veneratione, honore, obseruantia, quæ pręmii loco ipsis exhibetur. Inde constat summum Lacedæmoniorũ concilium γερουσίαν vocatum, vt & Senatum Romanorum. Et Dionysius Halicarnass. *x* scribit, quod τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἀρίστους, γέροντας εἰώθασιν οἱ παλαιοὶ καλεῖν, *seniores, & optimos, senes consueuerunt veteres vocare*.

u 3. Sympos. q. 3.
γέροντες, seu senes, à Græcis vnde dicti.

x lib. 2.

Ex eadem illa acceptione nominum senioris, & πρεσβυτέρου, atq; ex institutiõe septuagintaduorum seniorum in veteri Testamento, quamuis eã nomina communia sint, aliquando tam Apostolis, quam cęteris inferioris ordinis Sacerdotibus, vt est apud Hieronymum *y* (qui *z* etiam senioris vocabulum ait esse dignitatis) natum videtur, vt nostri Sacerdotes ab Episcopis, qui succedunt Apostolis, distincti, ac tanquam septuagintaduorũ Discipulorum successores, sicut hi septuagintaduobus seniorib. veteris Testamenti respondẽt, & Apostoli Aaroni, & filiis eius atq; Leuitis, inde, inquam, natum est, vt seniores ac presbyteri nominentur. Sane in cap. XV. *a* præsentis libri, non semel distinguuntur seniores seu presbyteri ab Apostolis, & presbyteros pro Sacerdotibus minorib. intelligit Iacobus in epistola *b*, volens *induci eos, vt orent, & vngant infirmos*.

Cur nostri Sacerdotes dicti sunt presbyteri seu seniores.

y in c. 1. ad Ti. & ep. 85. & in c. 1. Agg.
z ep. 4. ad Rusticum.

a verſ. 2. 4. 6. 22. 23.
Presbyteri sunt minores Sacerdotes.
b c. 5. 14.

Hos presbyteros Anacletus *c* non propter decrepitam ætatem (hanc Augustin. *d* proprie apud Gręcos putat γῆρας dici, πρεσβεῖον, grauitatẽ, quæ post iuuentutem aduenit) sed propter sapiẽtiam nominatos tradit. Sed hac de re iterum, & accuratius in cap. 20. præsentis libri, quod attinet ad rem ipsam, id est, ad veram distinctionẽ Episcopi, & inferioris Sacerdotis, & in epistolam 2. Ioannis. Inde factum, vt nobis aliquid antiquum dicatur esse, necnon Græce πρεσβύτερον, quod venerationẽ, & auctoritatem apud nos habet. Lege Baronium *e*, & Bellarminum *f*. Reperio aliquando de Pontifice Romano vsurpatum nomẽ presbyteri, vt ab Irenæo apud Eusebium *g*.

c c. fin. dist. 80.
d in Ps. 70. concio. 2.

e Tom. 1. Annal.
f Tom. 2 in controu. de Ordine.
g lib. 5. c. 25.

Scribæ.] Ii videntur apud Iudęos esse, quod sapientes apud Latinos, apud Græcos Philosophi, Magi apud Chaldęos, & sic de aliis apud alias gẽtes hominibus doctrina, sapientiaq; præcellentibus, quales apud nos Theologi. Nimirum Scribę dicebãtur in lege, ac Scriptura periti ex qualibet tribu, vel statu essẽt, siue Leuitæ, aut Sacerdotes, siue Pharisæi, siue Principes, siue plebeii. Nam quidam Phariseus cõmemoratur à Matthæo *h*, apud quẽ Græce vocatur νομικός. Lucas vero vtitur in Euãgelio *i* voce νομοδιδασκάλων, pro qua Interpretes ponit vocem Scribę, sicut & apud Matth.

Scribæ qui fuerint.

h c. 22. 35.

i c. 5. 17.

Præterea Græcum nomẽ γραμματεὺς, solet fere semper respondere, necnon & Latinũ Scribæ, Hebræo סופר *sopher*, à verbo ספר *saphar*, quod significat numerare, vel põderare, narrare, nũciare, exponere, aut à nomine ספר *sepher*, i. e. litera vel liber, quasi dicas librarios, aut literatos; sic γραμματεῖς, ac aliquãdo γραμματικοί, & Latinitate donato vocabulo Grammatici primum dicti sunt, qui literas nouerãt, videlicet legere, & scribere; deinde qui auctores corrigebant, & interpretabantur, atq; in omni quęstione de historia, fabula, & sensu auctorum iudicabãt. Vnde & Apion, Philoponus, alii bene docti in superiorib. quoq; scientiis Grãmatici sunt nominati, Quem

Nomen Scribæ Latine, & Græce.

a c.33.18.
b 1.Cor.1.20.

A Eſaiæ Latinus interpres literatum ex Hebræo illo nomine סופר *ſopher*, interpretatur *a*, & ex Græco γραμματικὸν. Paulus *b* citans Eſaiam vocat Scribam, Græce γραμματέα.

Quodnam fuerit Scribarum officium.
c Hæreſ.15.
d 2.Eſd.8.p.10. 13.c.9.19.42.50.
e verſ.14.17.41.44.
f verſ.21.
g verſ.5.
h verſ.4.

Epiphanius *c* Scribarum officiũ fuiſſe tradit, legem populo proponere, ac exponere, & legere. Vnde lectores etiam nominati reperiuntur, vt Eſdras *d*: id vero faciebant ſingulis hebdomadis in Sabbato, vt ex huius libri capite 13. *e* & capite 15. *f* & capite 17. *g* & cap. 18. *h* colligitur, & ex Auctoris Euangelio *i*, & ex Ioſepho *k*, atque Philone *l*.

Quibus legē ſcribere licebat.
i c.4.16.
k 2.cont. Apionem.
l de vita Moſis, & lib. quod omnis probus ſit liber.
m Matt.20.18.
n Ioan.8.3.
o c.26.11. & 34.13.

B Solis quoque Scribis, vt doctis, licuit legem ſcribere, ne ab aliis deprauaretur. Nec deſũt, qui exiſtiment publicos notarios fuiſſe, & inſtrumẽta publica confeciſſe, prout & vox ipſa Scribæ præ ſe fert. Quędam quoq; iudicia exercuiſſe, intelligitur ex eo, quod ſe Chriſtus ab iis condemnandum prædixit *m*, & Chriſto adulteram obtulerunt *n*, atq; ex ſecundo Paralipomenon *o*. Doctos, ac in legis intelligẽtia exercitatos fuiſſe, argumento eſt, quod Diſcipuli exceperunt de Scribis dicentibus, *quod Eliam oporteret primum venire, antequam Filius hominis reſurgeret, moreretur, & omnino veniret* p: & quod Chriſtus de iiſdem dixit, *Super cathedram Moſi ſederunt Scribæ, & Phariſæi* q.

p Mat.17.10.
q Mat.23.2.
r cap.2.7.

Quia vero præcipue Sacerdotis eſt, in lege Dei verſatum eſſe, *labia enim Sacerdotis cuſtodient ſcientiam*, inquit Malachias *r*, *& legem requirent ex ore eius*, ideo probabile eſt, magna ex parte Scribas ex genere ſacerdotali fuiſſe, vt nũc apud nos noſtros Theologos.

Scribæ nō fuerunt de tribu Simeonis.
ſ lib.de bened. n.37.
t in c.8.Eſa. & 9.la Zachariæ, & ep.ad Algaſiam.q.10.
u 13.Antiq.c.9. & li.18.c.2.
x c.12.13.

C Falſum ergo eſt, quod quidam Hebræi, vt refert Pererius *ſ*, dicunt, Scribas fuiſſe de tribu Simeonis, qui etiam ſit dictus Semei, & Sammai, ſeu quia omnia hæc nomina haberet, ſeu Librariorum vitio. Hieronymus teſtis eſt *t*, referre Hebræos originem ipſorum in quendam dictum his pluribus nominibus, & in Hillel, qui præterea cum alio Akiba fuerint auctores Phariſæorum non multo ante Chriſtum, hoc eſt, vt ait Ioſephus *u*, centeſimo & quadrageſimotertio anno, tempore Ionathæ fratris Iudæ Machabæi. Et tamen Zacharias *x*, qui de Semei mentionem fecit, eodem cum Sammai ac Simeone, iuxtą Hieronymum, Chriſto antiquior eſt annis fere quingentis.

Scribæ cum lege orti ſũt.
y c.10.9.10.11.
z in c.18.Ioan. annot.2.
a Hæreſ.15.
b Matt.23.13.14.15.23.25.27.29.
c Matt.23.5.
d c.12.32.
e cap.49.in id Iſſachar, Aſinus fortis.

D Videntur Scribæ principiũ habuiſſe cum lege, vt colligi poteſt ex Leuitico *y*, & Toletus ita ſentit *z*: ſed Dauid, vt reliquas partes Reipub. ita & hãc in meliorem formam redegiſſe; quicquid ſit de peculiari aliquo modo aut ritu, quem ab eo tempore, quo Sammai floruit, ſeruare cœperint. Vtebantur namq; & ipſi, Epiphanio teſte *a*, & non Phariſæi ſoli, fimbriis, ac phylacteriis: vt proinde Chriſtus æque vtriſque ambitionem & hypocriſim non ſemel exprobrauerit *b*, atq; fimbrias illas & phylacteria obiecerit *c*. Neq; magis probabiliter loquuntur, qui affirmãt omnes fuiſſe de tribu Iſſachar, eo quod in primo Paralipomenon *d* legatur: *De filiis quoq; Iſſachar viri eruditi, qui nouerant ſingula tempora, ad præcipiendum quid facere deberet Iſrael, principes ducenti, &c.* Nec enim ibi ſermo eſt de eruditiōe legis, vt intellexit hoc loco Lyranus, & Abulenſis in Geneſim *e* ſed de diſciplina militari. Et quamuis eruditi eſſent in lege, non ſequitur, aut in id ſemper ſtudium incubuiſſe, aut non etiã ex aliis tribubus alios. Chryſoſtomus, Euthymius, & Leontius docent, quod per omnes tribus erãt diſperſi Scribę ac Phariſęi.

f Matt.27.25.
g Act.3.14.

E Poſtremo notabilis eſt allegoria, cuius meminerunt Ambroſ. Ruffinus, Iſidorus, & Rupertus, exponentes benedictiones Simeon, & Leui. Dicunt vidiſſe Iacob ſpiritu prophetico concilium Sacerdotum, & Scribarum execrabile de necando Meſſia, quorum proinde *maledictum furorem pronunciauit, quia pertinax futurus erat*, toties obſiſtente eis Pilato, & *duram indignationẽ*, quia *homicidam ſibi donari petierunt* f, *auctorem vero vitæ interfecerunt* g. Fauet allegoriæ opinio illa Hebræorũ, de qua diximus, fuiſſe Scribas de tribu Simeon: Sacerdotes enim de tribu Leui fuiſſe cõſtat. Hos quoque Scribas cum Phariſæis præſignificatos à Zacharia *h*, quod præter cæteros mortem Chriſti promouerint, auctor eſt Hieronymus *i*, necnon & Sacerdotes, nempe ſub nomine familiarum domus Leui, & Simeon. Lege Riberam *k*, & Maldonatum *l*, & Toletum *m*, & Sigonium *n*, & Sixtum Senenſem *o*.

h cap.12.10.
i in Zach.
k 5.de Templ. cap.4.
l Matt.4.3.
m Ioan.18.annot.1.
n 5.de Repub. Heb.c.11.
Iidem erant & Scribæ, & Phariſæi, & tamen diſtinguuntur.
o Matt.22.q.152.
p c.5.21.
q verſ.17.

Vna ſupereſt obiectio, cui Abulenſis bene ſatisfacit, cur cum eoſdem cõtingeret eſſe ſimul & Phariſęos & Scribas, immo cuiuſuis ſtatus, vt initio dictũ eſt, aliquando tamẽ, vt diſtincti ponuntur? Facilis reſpõſio eſt, accidere etiam interdum, vt ſint diuerſi, & idcirco Lucam recte ſcripſiſſe in Euangelio *p*; *Et cœperunt cogitare Scribæ*, quos paulo ante *q* appellauerat legiſdoctores, *& Phariſæi*, quoniã aliqui erant Phariſæi, qui non erant Scribæ, & vice verſa. *Et quia ſecus euenire poteſt, vt nempe in eãdem perſonam incidat eſſe Phariſæum, & Scribam*, ideo inquit idem Auctor *r*, *fit nonnunquam, vt quẽ vnus Euãgeliſta Phariſæum, alius Scribam appellet.* Exempli cauſa, Matthæus ſcribit *ſ*, Chriſtum quæſtionem de Meſſia, cuius filius eſſet, Phariſæis cõgregatis propoſuiſſe, Marcus *t* vero dixiſſe, *Quomodo dicũt Scribæ Chriſtum filium eſſe Dauid*: Lucas *u*, cum Scribis diſceptaſſe.

r Matth.22.q.121.
ſ Matt.22.41.
t cap.12.35.
u cap.20.41.

In Ieruſalem.] εἰς Ἱερουσαλὴμ. Præpoſitio denotã motum ad locum, innuit accitos eſſe in ciuitatẽ quotquot potuerant ex iis, qui non adeo procul in ſuburbanis aberant, vt frequentius atq; celebrius eſſet concilium in re tanti momenti.

Præpoſitio in eandem vim habet cum accuſatiuo, & alio caſu coniuncta.
x c.45.31.
y c.12.21.

Quanquam prępoſitio *in*, cum accuſatiuo idẽ aliquando valet, quod cum ablatiuo; verbi gratia, in libro Eccleſiaſtici *x*: *Vt daret ſapientiam in cor noſtrum*, id eſt in corde noſtro, & in Euãgelio Lucæ *y*: *Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum diues*, & alibi: ſicut è contrario: eadem præpoſitio cum ablatiuo eandem interdum vim habet, atq; cum accuſatiuo. Lege Indicem Sã. Alii cenſent conuentum dici celebratum in Ieruſalem, quia pridie concionem Petrus habuerat in monte Sion in arce Dauid, ſeu in templo. Quod mihi verius ſimpliciuſque videbatur, initio dixi.

Verſus 6.] Et Annas Princeps Sacerdotum, & Caiphas, & Ioãnes, & Alexander, & quotquot erant de genere Sacerdotali.

a Tract.49.in Ioan.

E*T Annas Princeps Sacerdotum.*] Annam & Caipham vtrumq; ſimul ſummum Sacerdotem fuiſſe, ac per vices miniſtraſſe, docet Auguſtin. *a*. Cõmunis opinio eſt etiã per vices, ſed non eodẽ anno pontificatũ geſſiſſe: idq; quod Ioann. *a* de Caipha ſcribit, ſatis indicat, *quod erat Põtifex anni illius.*

a cap.18.13.
b Exod.28.43. c.29.9.
Quomodo Pontificatus Hebræorum perpetuus, fuerit factus temporalis.

Nam quę dignitas Dei iuſſu *b*, in primogenitis Aaron debebat eſſe perpetua (quãuis vero tranſlata ſit ad familiam Ithamari poſt primos quinque ſucceſſores Eleazari maioris natu fratris

illius

a 1. Paral. 6.

illius *a*, rediit tamen ad familiam Eleazari, mortuo Eli, in eaq; durauit vſq; ad reditum populi è captiuitate Babylonis) cœpit ſub Antiocho Eupatore Syriæ rege eſſe temporalis. Is enim Onia depoſito, plebeios ac viles ſubrogabat de genere quidem Aaron, ſed non de familia, qui nec auctoritate, nec viribus, vt prius, dum ſimul Rempublicam ciuiliter adminiſtrarent, ei poſſent reſiſtere. Stetit deinde illa dignitas Sacerdotalis pontificia in Aſſamonæorum familia cum regia, quam primus geſſit Iudas Machabæus filius Mathathiæ, vt eſt in hiſtoria Machabæorum *b*, & apud Ioſephum *c*.

b 1. Mach. c. 2.

c 12. Antiq.

Pontificatus annuus quomodo factus ſit.

Sed Herodes Antiochi ſecutus exemplum, ſimiliter pontifices ſubſtituit ex fæce populi. Tandem eo euaſit auaritia Romanorum, & Iudæorum Regum, qui à Romanis fiebant, necnon ob ciuiles diſſentiones, vt pontificatus annui eſſent, & venales, vt Ioſephus idem prodit *d*.

d 18. Antiq.

Annas & Caiphas non ſimul pontificatum geſſerunt, ſed ſucceſſiue.

e c. 22. 54.

Quod igitur Annas, & Caiphas ſuo quilibet anno pontificatum adminiſtrarent, aut certe nō ſimul ambo (dicuntur vero largitionibus illum à Romanis impetraſſe) præter ea, quæ dixi, conuincit Lucas in Euangelio *e* narrans, quod Chriſtus *comprehenſus ad domum principis Sacerdotum ductus eſt*; ſi vero duo fuiſſent, nomen exprimendū fuerat eius, in cuius domum ductus eſt. Tamen qui ſemel officio Pontificis functi eſſent, Pontificis nomen, vt qui modo apud nos Epiſcopatui renunciant, Epiſcopi retinebant, vt videre eſt in hiſtoria Ioſephi *f*.

f 2. de bello Iud.

Pōtifices poſt Herodem nō fuerunt exacte annui.

g 18. Antiq. c. 4.

Ex quo id item intelligimus, etiā poſt Herodem nō fuiſſe Pontifices exacte annuos. Etenim Caiphas creatus eſt à Valerio Grato, vt ſcribit Ioſephus *g*, pontifex, anno Tiberii tertio; ille ipſe, qui ſedebat in paſſione Chriſti, & nunc in perſecutione Apoſtolorum, nec legitur ſucceſſorem habuiſſe toto tempore, quo Grati ſucceſſor Pilatus Iudææ præſes fuit. Videlicet per ſeptemdecim minimum annos, niſi Ionatham filium Anani, teſte Ioſepho *h*, qui tamen ſolet vocare Annā pontificem etiam cum Ionathas magiſtratu fungebatur, ſicut Ananum Annæ filium cum Ieſus, & alios eodem modo. Vnde omnium veriſimillime loquuntur, qui aiunt, non eſſe remotum à pontificatu Caipham, ſed ex pacto cōdicto cum ſocero Anna, aſſentientibus Romanis, pontificatus munia obiiſſe, annis alternis: maxime vero improbabiliter Euthymius, Annam vere ac proprie fuiſſe pontificem affirmans, Caipham, quia gener erat eius, adiutorem duntaxat, quales Epiſcopis dari ſolent ſenio confectis.

h 18. Antiq. c. 6.

Sed & difficile eſt, quod Baronius de Anna ſentit, fuiſſe non pōtificem, ſed principem Synedrii, ſiue concilii, & conſeſſus magni ſeptuagintaduorum, de quo egimus: noſter enim Lucas in Euangelio *i* non minus hunc, quam Caiphā appellat principem Sacerdotū, nec poteſt æquiuocationi locus eſſe in nomine quo vtitur ἀρχιερέων. Cōiunguntur vero illi duo à Luca ibi, & à Ioanne *k*, quamuis pontificatu defuncti alii eſſent, quoniam Annas primus ex proſelytis pontificatum inierat, eratq; Caiphæ ſocer, & ipſa antiquitate venerabilis, & filios omnes ſuos quinq; pari pontificatus dignitate inſignitos viderat.

i cap. 3. 2.

k c. 18. 13. 24.

Obiicit Philonem *l* Baronius, ſcribentē quod Herodes deleto Synedrio, quia iudicio illum poſtularat, vt memorat Ioſephus *m*, ſufficit Ananelum, ſiue Annam eidem concilio. Verum, auctore eodem Baronio, non videtur Philo illius libri auctor, & inauditum eſt, vt qui pontificis officio non fungeretur, Synedrio præſideret ſummo iure: ſi ergo Annas præerat, vt Vicarius tantū præerat, ac proinde non prior ante Caipham nominandus. Huius ordinis cauſam reddere videtur Hugo, Gloſſa interlin. Carthuſianus, & Gagneius, quod in Paſchate proxime præcedente Caiphas perfunctus eſſet pontificatu, & Annas ſucceſſiſſet; ideoq; etiam hic diſtincte dici, *Annas princeps Sacerdotum, & Caiphas, & Ioannes*, &c. Lege Toletum *n*, & Maldonatum *o*, & Salmeronem *p*.

l lib. de Temp.

m 14. Antiq. c.

n Ioan. 18. & Luc. 3.

Hi qui Chriſti mortē machinati ſunt, male perierunt omnes.

o Mat. 2. 4. 26. 57. & Luc. 3. 2.

p Tom. 3. tract. 2.

Nicephorus *q* vtrumq; hunc pontificem, vt & Pilatum, Scribas, & Phariſæos meritas pro Chriſti interfectione luiſſe pœnas teſtatur, indicatq; ſibi ipſis, vt Pilatum, manus conſciuiſſe. De Anna videtur aliud colligi ex Ioſeph. de Caipha vero id affirmat etiam Clemens Romanus *r*, & eundem citans Anaſtaſius Nicenus *ſ*. De eodem ſic Prudentius *t*:

q 2. Hiſt. c. 20.

r 1. Conſt. c. 3.

ſ q. 18. in Script.

t in Enchirid.

Impia blaſphemi cecidit domus alta (aliâs, *ecce*) *Caiphæ,*
In qua pulſata eſt alapis facies ſacra Chriſti;
Hic peccatores manet exitus: obruta quorum
Vita ruinoſis tumulis ſine fine iacebit.

Notabile eſt ſiſti ante Caipham Petrum, vt cuius in domo paucis ante diebus, ſeu hebdomadis Chriſtum negauerat, coram eo, & aliis conſtanter illum confiteretur iam crucifixum.

Petrus ſiſtitur ante Caipham vt Chriſtum confiteatur.

Ioannes.] Hic Annæ vnus ex quinque filiis fuit, de quo Ioſephus *u*, vt in adminiſtratione rerum Iudaicarum excelluit. Alio etiam nomine Ionathas dictus reperitur: & ſummus pontifex fuit, vt & alii fratres.

u 2. de bell. Iudaic. c. 25.

Alexander.] Alexander iſte eſſe videtur, quem idem Ioſephus *x* Iudæorū ditiſſimum atq; piiſſimum habitum ſcribit, & cognomen Lyſimachi habuiſſe, cum titulo Halabarchæ, quod eum magiſtratum geſſerit Alexandriæ *y*, hoc eſt, Præfecti talis, qui apud Ægyptios magiſtratus præcipui honoris erat. Quāuis nō me latet alias eſſe de huius vocis notione ſignificatisq; ſententias, & modo ſcribi ſine aſpiratione in principio, modo in extrema ſyllaba per *x* nō per χ. Illū Caius Imperator in vincula coniecerat, ſed Claudius ſucceſſor liberauit, & in honore habuit. Fertur ſummum quoq; pontificatū adminiſtraſſe. Nō cohæret hæc de iſto opinio, neq; de Ioanne, ſi vera eſt illa de alternis geſto pontificatu ab Anna, & Caipha, niſi affirmemus paucis annis id licuiſſe duobus his pontificibus Annæ, & Caiphæ. Lege Sigonium *z*.

x 20. Antiq. c. 3.

Halabarches quis magiſtratus fuerit.

y 19. Antiq. c. 4.

z 6. de Repub. Heb. c. 7.

Quotquot erant de genere Sacerdotali.] Ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ, *ex genere ſummorum ſacerdotum*, vt vertit Syr.[s] qui ſic habet, מן שרבתא דרבי כהנא *men ſcharbetha darbai Chahane*, id eſt, *ex genere principum*, vel, *ſummorum Sacerdotum*. Quare vel de iis loquitur, qui, vt dictum eſt, geſſerant aliquando ſummum Sacerdotium, ſeu pontificatum, vel de illis, qui quod eſſent capita vigintiquatuor claſſiū Sacerdotum, ראשי האבות ללוים *raſche haabeth lalaim*, id eſt, *principes familiarum Leuiticarum*, dicebantur, quo modo Sceuas vocatur princeps Sacerdotum in hoc ipſo libro *a*, & Eſdras ſæpe in libris ab ipſo ſcriptis: & in Euāgelio mentio crebra fit de principibus Sacerdotum *b*, & in libris Paralipomenon *c*, in quibus hæc diſtinctio claſſium auctore Dauid facta narratur: quod etiam Ioſephus *d* confirmat, dicens pluſquam quinque millia in ſingulis fuiſſe. Ne vero perſonarum acceptator haberi poſſet, ſortibus definiri voluit ordinem inter ipſos, quæ prima, quæ ſecunda diceretur,

a c. 19. 14.

b Matt. 2. 4. & 16. 21. & 20. 18. & 21. & 26. 3.

c 1. Par. 24.

d 2. cont. Appionem.

ceretur, &c. & ſimiliter munera obeunda ab vnoquoque circa miniſterium altaris. Id vltra citatos Scripturæ locos, præſertim Paralipomenō, & Eſdræ, ac Ioſephum, colligitur ex Euangelio Lucæ a, vbi pater Ioānis dicitur de vice Abia, quę octauum habebat locum b: quo nomine frequētiſſime vtitur Scriptura: quandoque *turmæ* c, Ioſephus autem, *claſſis*.

a cap. 1. 5.
b 1. Paral. 24. 10.
c 2. Paral. 31.

Vnde ſequitur minus probabilem eſſe Bedæ, Strabi, Theophylacti & Leontii, & Euthymii in Lucam d, Ambroſii quoq; & Auguſtini e, & Antipatri f, & Chryſoſtomi g, & Auctoris Hiſtoriæ ſcholaſticæ h, & Pauli Burgenſis i, Hieronymi k, Iſidori Clarii l, Bernardi m, Hugon. Cardinalis n: Sequitur, inquam, minus probabilem eſſe horū Auctorum ſententiam, quod Zacharias Ioannis pater fuerit ſummus Sacerdos: nec enim vices habebat ſummus Sacerdos, & quo tempore Ioannes conceptus eſt, pontifex erat Ioazarus, teſte Ioſepho o. Lege Toletum in Ioannem p, & Lucam q, & Maldonatum in Lucam r, & Baronium in Annalibus ſ, & Salmeronem t, qui Lyranum ſequuntur, contendentem non ſummum, ſed vnum de multis Sacerdotem fuiſſe, hoc vel argumento, præter allata, quod rem tam inſignem ad laudem Ioannis, quem maxime ornat à parentibus, Lucas non omiſiſſet, eadem quoque eſt opinio Abulēſis u, Ioannis Arborei x, Ianſenii y, Carthuſiani z, Ludolphi a, Caietani b, Thomæ Beauxamis c, Suarez d, & multorum aliorum, iamq; longe communior, & receptior.

d in c. 1. Luc.
e Tract. 49. in Ioan.
f Orat. de Ioan. Baptiſt.
g hom. 2. de incompr. Dei nat.
Zacharias D. Ioann. Baptiſtæ pater non fuit ſummus Sacerdos.
h c. 1. Hiſt. Euang.
i in c. 1. Luc.
k epiſt. 4. ad Euſtoch.
l in Lucam.
m Ser. de priu. Ioan. Bapt.
n in Luc. cap.
o lib. 17. Antiq.
p in cap. 1. Ioan. annot. 1.
q in c. 1. annot. 14 & 36.
r in c. 1.
ſ Tom. 1.
t Tom. 3. tract. 33.
u Leuit. 1. q. 13. Numer. 8. q. 2. Deuter. 18. q. 5. Exo. 30 q. 6.
x in Theſ.
y Concord. c. 2.
z in Lucam.
a 1. de vita Chriſti c. 4.
b Luc. 1.
c in Harm. Euang.
d 3. p. Tom. 2. Diſp. 24. Sec. 2.

Verſus 7.] Et ſtatuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?

ET *ſtatuentes eos in medio, interrogabāt,*] Iam ſciebant, & moleſte ſe ferre oſtenderant prædicari ab iis Reſurrectionem; tamen in tali conſeſſu homines idiotas, & vinctos præ reuerentia, ac timore negaturos expectabant, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, & nihil non facturos.

In qua virtute, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?] Pronomen demonſtratiuum indicat claudū, qui iam curatus erat, pridie etiam cum Apoſtolis in cuſtodia poſitum eſſe, & in concilio cum iiſdem productum, tanquam magicæ artis participem, vt Lyranus quoque notat.

Claudus cum Apoſtolis fuit poſitus in cuſtodia.

Malitioſam interrogationem Oecumenius ait eſſe, volentium, vt Apoſtoli ſeipſos potius, quam Chriſti virtutem profiterentur, dictæ ſanitatis cauſam fuiſſe. *Sed neque,* inquit, *nominare volunt claudi ſanitatem, ſeu qualitatem miraculi, contemtim dixiſſe per contemptum, Feciſtis vos hoc?* In quo pronomine videtur contemptus ineſſe.

Malitioſa fuit Phariſæorū interrogatio.

De nomine virtutis, quæ dicitur hoc loco *δύναμις*, id eſt, potentia, atq; quid ſit, in nomine alicuius aliquid fieri, dixi alias e.

e c. 3. & 2.

Quod de opinione artis magicæ, aut maleficii ex Lyrano retuli, idemque obſeruat Carthuſianus, facit vt veniat in mentem, quod Chriſtus ipſe, & Chriſtiani hac infamia notati ſunt.

Apoſtoli de Magia poſtulati.

De CHRISTO id voluiſſe videntur, qui dixerunt eum f *eieciſſe dæmonia in principe Dæmoniorum*, dæmonium habuiſſe g, ſeductorem fuiſſe, ac ſeduxiſſe turbas h; hanc vim enim habere poteſt verbum *πλανᾷν*. & nomen *πλάνος*, & pro ſeductore impoſtorem legendum putat Budæus i. Auguſtinus k ſcribit, Chriſtum quidem à nonnullis gentilibus ab huiuſmodi calumnia liberatum eſſe, Petrum tamē habitum maleficum, maluiſſeq; nomen illius, quam ſuum coli. *Verum ſi Petrus,* inquit Auguſtinus, *maleficus fuit, vt Chriſtū ſic diligeret mundus, quid fecit innocēs Chriſtus, vt eum ſic diligeret Petrus?*

f Matt. 12. 24.
g Ioan. 7. 20. & 8. 48.
Chriſtus benedictus Magiæ nomine male audiit.
h Matt. 27. 63. & alibi. Ioan. 7. 12. & alibi.
i in Pand. l. 4. ff. de adulter.

k l. 18. de ciuit. Dei. c. 53.
Petrus habitus fuit maleficus, ſed contra hoc nota acumen Auguſtini.

Chriſtianos paſſim cognominatos eſſe impoſtores, Hieronymus teſtis eſt l. In Actis Sebaſtiani obiectum narratur à Iudice, quod Chriſtus docuiſſet artem magicam, & idem Auguſtinus m refert, viguiſſe opinionem, tradidiſſe ſuis libros de ea conſcriptos, & Arnobius n id Chriſto nomen tributum: deniq; nihil ſæpius, magiſq; inculcatū aduerſus Chriſtianos, quibus propterea quoque ſupplicium ignis, huius proprium criminis, decerni ſolebat o.

Chriſtiani habiti impoſtores & malefici.
l ep. 10. ad Fur. & epiſt. 29. ad Marcellam.
m 1. de conſen. Euang. c. 8.
n 1. contr. Gent.

Chryſoſtomus & Oecumenius notant, nō eſſe prouocatum ad Pilatum, ſicut in cauſa Chriſti, quoniam pudebat Iudæos ab eo ſententiam expoſcere contra Apoſtolos, quem meminiſſent adeo inuitum dixiſſe contra Chriſtum, cuius etiam patronum magis, quam iudicē ſeſe præbuerat. Illa quoque cauſa eſſe potuit, quoniā in præſentia non intendebant mortem Apoſtolis inferre, nondum fortaſſe ſatis ad id idoneam prætexere cauſam valentes.

o Paul. lib. 5. ſent. tit. 23.
Cur Apoſtoli ad Pilatū deducti non ſunt.

Verſus 8.] Tunc repletus Spiritu ſancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & ſeniores audite.

TVNC *repletus Spiritu ſancto.*] *Vel eo Spiritu, quē in Pentecoſte receperat, repletus,* vt ait Gloſſa interlinearis, *conuertenſq; in vſum, quod habebat in habitu,* inquit Hugo; *vel propter augmentum gratiæ,* inquit idem. Videtur & mihi ſermo eſſe de noua aliqua gratia, nec enim op' fuiſſet repetere, quod erat omnino certum, & iam dictum.

Conſiſtit vero gratia illa in actuali quodam Spiritus ſancti auxilio per modum inſtinctus, ac impulſus, ad ſapienter & fortiter reſpondendū, iuxta promiſſionem Chriſti p, quam modo cœptam impleri monet Chryſoſtomus. Fauet Syra interpretatio, reſoluens participium *πλησθεὶς*, in verbum, [illegible] *ethmeli*, id eſt, *repletus eſt*, & Sā, *repletus*, inquit, *ad reſpondēdum*. Eodem ſenſu alias in Scriptura dicitur, *quis plenus Spiritu ſancto feciſſe* quippiam, *aut locutus*, vt inferius Apoſtoli *locuti verbum cum fiducia* q, vt *Stephanus vidiſſe cælos apertos* r, &c. vt Chriſtus regreſſus à Iordane, & *actus à Spiritu in deſertū* ſ. Sic Elizabeth *repleta Spiritu ſancto exclamauit* t, & *Zacharias prophetauit* u. Sic Ioannes Baptiſta fortaſſis dicendus eſt *repletus Spiritu ſancto ex vtero matris ſuæ* x, quia *in eo exultauit* y, quamuis iuſtificante ſimul habituali gratia donatus fuerit, & ſanctificatus.

Petrus noua gratia hanc concionem habuit.
p Matt. 10. 19. Marc. 13. 11. Luc. 12. 11. & 21. 14. 15.
q verſ. 31.
r Act. 7. 56.
ſ Luc. 4. 1.
t Luc. 1. 41.
u Luc. 67.
x Luc. 1. 15.
y ibid. 44.

Porro non eſt inconueniens, vt quis dicatur ſæpius ac multoties repleri Spiritu ſancto, quia quoties datur, videtur dari iuxta plenitudinem diſpoſitionis, ita vt dilatato veluti magis ſubiecto, repletio noua fiat. Præterea quoniam datur ad varios effectus, & pro ſingulis, ſufficit ſecundum prouidentiam, & volūtatem Dei. Quo modo idem vas repletur aere, aqua, cinere, &c. Hic Spiritus dedit magnam dicendi libertatem; *vbi enim Spiritus Domini, ibi libertas* z.

Non eſt inconueniens vt quis ſæpius repletus Spiritu ſancto dicatur.
z 2. Cor. 3. 17.

Tertullianus a ait, præceſſiſſe in Balaam quoddam quaſi exemplum dictę promiſſionis Chriſti

a 4. cont. Marc. cap. 28.
Balaam exemplum quo Spiritus S. homines ad loquendum inſpirat.

de dicta

de dictatore ſermonum Spiritu ſancto, quem quiſque vſurpaturus eſſet ante principes. *Balaam cum Spiritu implebatur*, inquit, *non ad quam veniebat maledictionem, ſed quam illi ipſa hora Spiritus ſuggerebat, benedictionem pronunciabat, ante ſe ipſo apud [illegible] regis: mox etiam apud ipſum id ſe pronunciaturum, quod Deus ori eius indidiſſet a.*

a Num. 22. 38. & 23. 5. 12. 26. & 24. 13.

Petrus ſemper prodit primus, & pro aliis loquitur.

Dixit ad eos.] Iam aliquoties notatum eſt, ſemper prodire primum Petrum, & pro aliis loqui tanquam eorum ducem.

Principes populi, & ſeniores audite.] Notanda primum Petri modeſtia, quantumuis manifeſta iniuria prouocati. Deinde, quod neq; Scribas, neq; ſummos, mediosve Sacerdotes exprimit, quoniam non ad illos, ſed ad principes, & ſeniores pertinebat vltima definitio, auditis tamẽ Scribis tanquam doctoribus. De Concilio vero illo videntur quoque fuiſſe ex Sacerdotibus principes vigintiquatuor claſſium, aut ſaltem qui pontificatum gerebat, & ii qui geſſerant. Hęc eſt cauſa, cur ſuperius non legantur ad Concilium admiſſi Sadducæi, aut magiſtratus templi, quia vt tales non erant de Concilio.

Qui illi concilio interfuerunt.

Oecumenius exiſtimat, bifariam diuiſos à Petro auditores, in eos qui minus, & in illos, qui eſſent magis capaces dicendorum.

Audite.] Deeſt in textu Græco, id tamen legit Cyprianus b, & Beda in Cõmentario notat Græce ita lectam ſuo tempore. Interpres Syrus certe illud nõ omiſit, cum in eo legamus, שמעו *ſchemahhu*, id eſt, *audite*, cumq; is textum è Græco exprimat, videtur eo tempore, quo hæc editio eſt facta, illud verbum Græcum exemplar habuiſſe. Eſt quidem in Gręco πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ, *ſeniores Iſrael*, pro quo Syrus habet, וקשישי דבית יסריל *vekaſchiſche debeth Iſrail*, id eſt, *& ſeniores domus Iſrael*. Cæterum ipſa Biblia emendata hoc verbum habent.

b Lib. 1. contra Iud. c. 26.

Verſus 9.] Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iſte ſaluus factus eſt.

SI *nos hodie diiudicamur.*] Summa huius Apologiæ eſt, optare ſe, vt manifeſtum fiat, quod ipſi occultum vellent: & quidem lætandum iis fuiſſe, in eo quod acciderat: eſſe enim teſtificationẽ ſalutis, quę tamdiu à Meſſia expectata iam aduenerat, cum illius virtute, quamuis ab eis crucifixi, claudo ſanitas collata ſit.

Summa orationis D. Petri.

Si nos.] Interrogatio poteſt eſſe, inquit Gloſſa interlin. & Hugo. Tunc vero hoc verſu concludetur ſententia, nec à ſequenti pendebit. De illo particulæ illius vſu dixi capite præcedenti c.

c verſ. 6.

Si, quomodo hic accipiatur.

Poteſt tamen etiam commode retinere vſum conditionalem, itaque iam Interpretes hoc loco paſſim accipiunt, præter Lyranum, qui ait poni pro *quia*, & ſic quoque conſtabit ſenſus, necnon accipiendo pro, *quandoquidem*, ſicut apud Ioannem, *Si hæc facis, manifeſta teipſum mundo d.*

d Ioan. 7. 4.

Diiudicamur.] ἀνακρινόμεθα, *examinamur, interrogamur*, ſeu *quæſtio de nobis habetur*. Syrus habet, מתדינינן *mithdinenan*, id eſt, *iudicium, & quæſtio habetur*, vel, *in ius vocamur*. Gloſſa interli. *Ad iudices deducimur*. Lyranus, *Ad iudicium trahimur, vt malefactores*. Verbum Græcum eſt iudiciale, & ſonat, vt dixi, examinari, interrogari, diſceptari, diiudicari, & quæſtionem haberi. Sic in capite 25. e nomen ἀνακρίσεως, Interpres vertit, interrogatione nempe iudicialem. Cyprianus f etiam hoc caput quartum, vertit, *interrogamur*.

e verſ. 26.

f Lib. 3. contra Iud. c. 10.

In benefacto.] ἐπὶ εὐεργεσίᾳ, *propter beneficium*. Præpoſitionem Latinam, *in*, & Gręcam, ἐπί, hanc habere ſignificationem, docet multis exemplis [illegible] Indice. Vnum ſufficiat ex hoc eodem libro g: *Fugit Moſes in verbo iſto*, id eſt, propter verbũ iſtud, id nempe: *Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos h?*

In, ſicut & ἐπί, idem eſt quod propter.

g c. 7. 29.

h Exod. 2. 14.

Hominis infirmi.] Carpit iudices, quod inde damnare velint, vnde laudare potius debuerãt, videlicet ob impertitam ſanitatem, non potenti, aut nobili, aut diuiti, ſed infirmo, vt notat Chryſoſtomus. Ita etiam Chriſtus i, *Multa bona opera oſtendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis?*

i Ioan. 10. 32.

Solebãt Iudæi ægre ferre, quod bene fieret hominibus, vt videre eſt in paralytico ad Probaticam piſcinam curato k, in cæco nato illuminato l, in habente manum aridam reſtitutam m, in muliere inclinata erecta n, quamuis prætextu obſeruationis Sabbati, & religionis ſuæ ipſi maleuolentiam obtegerent.

Iudæi ægre ferebant, quod hominibus benefieret.

k Ioan. 5. 5.

l Io. 9. 11.

m Matt. 12. 10.

n Luc. 13. 14.

In quo iſte ſaluus factus eſt.] ἐν τίνι, *in quonam*. Syrus habet, דבמנא *dabhemana*, id eſt *per quid, quomodo*, ſeu, *qua ratione*, aut, *cuius virtute*, & *nomine*, prout iudices interrogauerant. *Hæc eſt gratia*, inquit idem Petrus in epiſtola o, *ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias patiens iniuſte*, & infra p: *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis*.

o 1. ep. 2. 19.

p cap. 4. 14.

Verſus 10.] Notum ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſrael, quia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Nazareni, quẽ vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis, in hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.

NOTVM *ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſrael.*] Tempus erat, vt iuxta præceptum Chriſti q, *quod in aure audierant, prædicarent ſuper tecta, & quod acceperant in tenebris, dicerent in lumine*. Plebem adiungit, cui per eos, qui illi præerant, deceret communicari cognitionem veritatis, tantum abeſt, vt impedire, & coercere deberent præcones ipſius.

q Mat. 10. 27.

Cur plebem adiunxerit.

In nomine.] Oecumenius exiſtimat ſignificare hoc loco famam, atque celebrem opinionem, vt in Pſalmo r: *Quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra!* Melius interpretamur de inuocatione, & de Chriſto ipſo nominato, vt alias diximus ſ.

r Pſal. 8. 2. 10.

ſ cap. 2. 21.

Domini noſtri.] Deſunt hæc in textu Græco, & Syro, & in nonnullis codicibus Latinis. Et fortaſſe nondum ita aperte Dominum communem vocaſſet Petrus, licet iam in capite ſecundo t dixerat, *quod Deus Dominum & Chriſtum illum fecerat*: ſed in Bibliis emendatis illa habentur, quare non eſt, quod illa ſuppoſititia, & adiecta arbitremur.

t verſ. 36.

Nazareni.] Cur nomẽ patriæ exprimatur, dixi capit. 2. u cauſam eſſe, vt qui propterea deſpectui habebatur, deinceps haberetur in pretio. Obſeruat id etiam hoc loco Chryſoſtomus.

u verſ. 22.

Quem vos crucifixiſtis.] Acrius pungit, quos præcedente capite x viſus eſt excuſare, agens nimirum tunc cum populo. Sic ſane minus conuenit principum peccata reprehendere coram populo, qui pronior eſſe ſolet ad male dicendũ, & obtrectãdum de ipſis. Toties inculcat paſſionem

x verſ. 17.

Principum peccata coram populo non ſunt propalanda.

Chriſti, & Reſurrectionem, quoniam inde gloria maxima exiſtit Chriſto, confuſio Iudæis, nobis ſalus.

Chriſtus ſeipſum ſuſcitauit, vt Deus, & vt homo. a cap. 1.

Quem Deus ſuſcitauit à mortuis.] Etiam Chriſtus, vt Deus ſuſcitauit ſeipſum, & vt homo quodammodo, nempe inſtrumentaliter, vt alias *a* dictum eſt. *Maluit Petrus Patri reſuſcitationem Chriſti aſcribere, vt hinc oſtenderet*, inquit Oecumenius, *illos Deo contradicere, hinc vitaret eorum indignationem, qui nondum erant idonei ad percipiendam Diuinitatem Chriſti.*

b verſ. 7. c verſ. 14.

In hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.] Hinc apparet, veriſimilem eſſe Lyrani coniecturam, de qua ante diximus *b*, claudum illum cum Apoſtolis eſſe in carcerem coniectum, atque cum iiſdem in concilio reum productum. Confirmant idem verba illa ſequentia *c*: *Hominem quoque videntes ſtantem cum eis, qui curatus fuerat.*

In hoc.] Id eſt, per hunc, aut certe refertur ad illud, quod interrogati fuerunt, *In qua virtute*, aut, *In quo nomine*, & quod Petrus reſponderat: *In nomine Domini noſtri, &c. In hoc*, videlicet nomine, &c.

d verſ. 33.

Aſtat.] Παρέστηκεν, *adſtitit, prope ſtetit.* Quamuis hoc verbum poſſit eſſe forenſe, vt Latinum ſiſtendi, ſicut capite 23. d *Statuerunt ante illum, & Paulum*, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ, tamen neutraliter ſumptum, vt hoc loco ſumitur, non videtur habere eam ſignificationem: & ſimplicior ſenſus eſt, vt accipiatur in primaria ſignificatione, pro ſtatu, aut præſentia. Syrus etiã ſimiliter ſumpſit, qui ſic habet, הא קאם הנא *ha kaem hana*, id eſt, *ecce ſtans hic, eſt*, ſupple. Fortaſſe alluſio eſt ad præcedẽtem morbum, vt qui prius iacebat claudus, nunc erectus, & ſanus ſtet, vt etiam innuit Oecumenius.

Verſus 11.] Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli.

e verſ. 22. Chriſtus lapis reprobatus. f Matth. 21. 42. g 1. Pet. 2. 7. h Eſa. 28. 16. i Rom. 9. 33. k lib. 3. c. 12.

H*ic eſt lapis.*] Ex Pſalmo 117. *e* eſt hic locus, citatus quoq; à Chriſto *f*, & iterum à Petro *g* & ſimilis eſt apud Eſaiam *h*, quem Paulus citat *i*. Irenæus etiam *k*, vt probet eundem eſſe Deum vtriuſque Teſtamenti, alia teſtimonia ex libro Actorum affert: vtitur etiam illo teſtimonio, addens epithetum *pretioſi*, quod etiam Eſaias addidit ad lapidem. Senſus porro eſt, vtriuſq; parietis Iudæorum, ac Gentilium in vnam Eccleſiæ domum à Chriſto coagmentatum eſſe, quamuis cũ reprobauerint illi, quibus cura commiſſa erat ædificandi, atque perficiendi Hebræorum populum in fundamento legis, vt dicta domus illo poſtea lapide facilius conſtrueretur.

l Matth. 3. 9. m Ioſue 4. 9.

Putant Remigius & Anſelmus, Ioannẽ quando dixit *l*, *Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ*, veluti digito lapides indicaſſe, quos in alueo Iordanis Ioſue poſuerat *m*, & præfiguraſſe Gentes obrutas fluctibus ignorantiæ, errorumque, tandem tamen per Baptiſmum conuertendas.

n v. 43. Matth. 21. o verſ. 44.

Voluit Petrus, opinione Chryſoſtomi, reuocare in memoriam Chriſti hoc veteris teſtimonio formidabilem in Iudæos ſententiam. Subdidit enim *n*, *Auferetur à vobis regnum Dei*, & *o*, *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur*, id eſt, nõ credendo, ſed calumniando miſer erit, *ſuper quem vero ceciderit, conteret eum*, id eſt, in iudicio damnatus patietur primam, & ſecundam mortem.

[illegible]

Hic eſt lapis.] Frequenter de Chriſto dicitur nomen lapidis, & petræ apud Eſaiam *p*, Danielem *q*, Zachariam *r*; denique inquit Paulus: *Petra erat* ſ *Chriſtus*. Nam, vt Cyprianus *t* colligit, Chriſtum adumbrauit lapis, *ſuper quo dormiens Iacob u, myſticam ſcalam vidit*: in quo Moſes *laſſa deponens brachia in oratione perſeuerauit, quoad Amalech victus eſt x*: *ex quo virga percuſſo largiter aqua fluxit y*: *quo innixus Moſes Dei poſteriora vidit z*: *quem Dauid funda iaculatum Goliam proſtrauit a*: *cui Deus legẽ inſculpſit b*: *quem Ioſue in teſtimonium erexit c*: *in quem impoſita eſt arca Teſtamenti d*: *cuius lapis adiutorii, cognomen Samuel eſſe voluit e.*

Lapidis proprietates Chriſto quadrant. [illegible] d 1. Reg. 6. 18. e 1. Reg. 7. 12.

Et ſane vt alias figuras huius generis prætermittam, quadrant optime Chriſto lapidis proprietates: firmitas, & ſoliditas tum ad fundandã, ſuſtentandamque inconcuſſe Eccleſiam; tum ad percutiendum, & obterendum Diabolum: grauitas, ac pondus deorſum deprimens, propter altiſſimam humilitatem: pretium ac valor, *vt iuſtũ coronet* f iuſtitiæ, *in quam impii offendant, & impingant* g: prominentia, & altitudo, *vt ſit refugium herinaceis* h, hoc eſt, iuſtis, qui exultabundi, & gratulabundi Deo canunt i: *In petra exaltaſti me.* & k, *Poſuiſti ſuper petram pedes meos.* Lege Pererium in Danielem *l*.

f Pſal. 20. 4. g Rom. 9. 32. h Pſalm. 103. 18. i Pſal. 26. 5. k Pſal. 39. 3. l Lib. 2.

Chriſtus vtcumque petra communicauit hoc nomen Petro, & Abrahæ. m Rom. 4. 11. n Eſa. 51. 1.

Hoc nomẽ petræ cum vicaria poteſtate, communicauit Chriſtus Petro, de quo nomine dixi capite primo: & prius *omnium credentium patri* Abrahæ *m* quodammodo communicatum fuerat illis verbis Eſaiæ *n*: *Attendite ad petram, vnde exciſi eſtis.* Quod declarans mox ſubiungit: *Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos.*

o Pſalm. 117. 22. * Matth. 21. 42.

Qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus.] Quod in tertia perſona habetur in Pſalmo *o*, & ita citatur à Chriſto *, Petrus in ſecunda vſurpans, ad præſentes accommodat.

Ædificantes qui ſint. p Ierem. 1. 10. q Rom. 15. 20. r 1. Cor. 3. 10. ſ Cap. 2. 12. t verſ. 36. [illegible]

Ædificantes, ſiue ædificatores, & architecti, ſunt hi, qui docent: in qua ſignificatione vtitur Ieremias *p* verbo *ædificandi*, necnon Paulus *q*, qui ſe etiam *architectum r* nominat, itaq; in Matthæũ exponunt Chryſoſtomus, Theophylactus, & Euthymius. Vel ſunt quoq; omnes Iudæi, vt hoc loco exponit Beda, quia omnes, licet non ſinguli Chriſtum reprobauerunt, vt ineptum ædificio, ac inutilem, iuxta illud Sapientiæ ſ: *Circumueniamus iuſtum, quoniam inutilis eſt nobis.* Inde factum eſt, vt Eccleſia non ſolum domus, vt dixi cap. 2. t ſed etiam ſtructura, & ædificatio appelletur *u*, & qui ad eam ſpectant, ſuperædificari dicantur *x*, & ſeipſos ſuperædificare bonis operibus *y*, & alios ædificare exemplo *z*: & Eccleſia ipſa dum proficit, ædificari dicitur *a*.

Denique trito iam vocabulo, præſertim inter viros, & ſcriptores ſacros, ædificatio idem valet, quod bona conuerſatio *b*, & loqui verbum ædificationis, aut quid facere ad ædificationẽ ſignificat ad aliorum vtilitatem, vt inde poſſint acquiri, & veluti generari Chriſto. Nam ædificare, בנה *banah*, Hebraico idiotiſmo eſt, vt notauit Hieronymus *c*, prolem diuitiasq; multiplicare, non tẽporaliter ſolum, ſed etiã ſpiritualiter. Vnde probabile, voluiſſe Chriſtum illis verbis *d*, *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam* intelligere, propagãdam eſſe vſq; ad mundi finem copioſa fidelium ſobole, & legitima Pontificum ſucceſſione. Sumitur interdum & in malam partem pro prauo exemplo *e*.

[illegible]

Angulus & lapis angularis in Scriptura quid ſit.
a lib. 5. in Eſa. c. 19.
* verſ. 13.

Qui factus eſt in caput anguli.] *Idioma Scripturarum eſt*, inquit Hieronymus a, *vt angulum pro regno ponant: eo quod populos contineat, quaſi in tota domo fortiſſimum ſit. Vnde & Chriſtus duorum populorum parietes continens, lapis dicitur angularis.* Ita ille. Eſaias in capite 19.* angulum ponit pro regno, vocans Ægyptum *angulum populorum*: principes vero etiam, & iudices ita appellantur in libro Iudicum b, in primo Regum c, apud Sophoniam d, & Zachariam e, Ieremiam f, & Eſaiam g. Cauſam huiuſmodi appellationis & generalem, & de Chriſto Hieronymus modo citatus dedit. Etſi enim fundamentum quoque ſit, tamen ſimul lapis angularis dicitur, qui honoratiorem in ædificio, atque eminentem locum tenet, non latet; vt non ſit mirum, ſi in huiuſmodi lapidem Iudæi impegerint, vt ſolent incauti ad angulum impingere.

b c. 20. 2.
c c. 14. 38.
d c. 1. 16.
e c. 10. 4.
f c. 51. 26.
g c. 19. 13.
Chriſtus ſimul lapis angularis & fundamentum.

h num. 134.
i c. 3. 20.

Chriſtianus Adrichomius in ſua Ieroſolyma h, putat alluſiſſe Chriſtum, quando ſe lapidem nominauit angularem, ad duriſſimum ſaxum in fundamentis montis Sion, de quo Nehemias i, ſub monte firmiſſimi anguli. Non ignoro quibuſdam videri Chriſtum dici lapidem angularé, non ratione tantum fundamenti, ſed quod promineat in altiore ædificij parte, proptereaq; vocari ſummum, quaſi dicas locatum in frontiſpicio. Ita vt, quod ait Nyſſenus k, *ſpiritualis ædificij ſit Chriſtus & principium, & finis*.

k tract. de perfecti Chriſtiani forma.
Petrus Eccleſiæ fundamentum, & Apoſtoli.
l Mat. 16. 18.
m Apoc. 21. 14.
n Eph. 2. 20.
o 1. Cor. 3. 11.
Apoſtoli à Chriſto habent dignitatem.
p Eph. 2. 20.

Eſt etiam Petrus l Eccleſiæ fundamentum, aliique Apoſtoli m, ac Prophetæ n, ſed ſecundarium duntaxat, Chriſtus ſolus eſt fundamentum primum, ac principale, ita vt *nemo aliud ponere poſſit* o: eſt quoq; *ſummus angularis lapis*, vt loquitur Paulus p; à quo habent dignitatem ſuam Apoſtoli, qui fundamenta ſecundaria videlicet ſunt, propter eandem doctrinam cum doctrina Chriſti, propter fundationem Eccleſiarum, propter vniuerſalem poteſtatem, quæ in Petro reſidebat tanquam in ordinario, in aliis veluti in legatis. Lege Ioannem Ferdinandum q, & Riberam r, & Pinedam ſ.

q in Theſ. Script. verbo, Angulus.
Diſpoſitio caſtrorum ab Aria mathematice ordinata, quæ & qualis.
t in c. 14. Zach. [illegible]

Arias Montanus t comminiſcitur neſcio quam mathematicam caſtrorum populi Dei diſpoſitionem in circulum, qui circulus ductis lineis à centro diuideretur in duodecim æquas partes: & inter binas lineas exiſteret ſpatium triangulare, ſiue pyramidale, cuius conus in centro, baſis in poſtrema ſuperficiei linea geminis terminata punctis: ex ſingulorum laterum duodecim externis, & baſis contactæ puncto angulus conſtaret. Sic tota figura reſultaret duodecupla, continens duodecim latera, duodecim baſes, duodecim angulos in baſi æquales, duodecim æqualis ſuperficiei complexu partes. Hoc modo concinnata figura ſingularum tribuum primores conſtituit in baſi, & altero trianguli ſui latere, ita vt inter ſe proximum ex ordine latus cæteros contribules medio ſpatio ipſi munirent, ac veluti angulum conficerent, & ideirco anguli nominarentur. Cui hoc placet inuentum, fruatur, vnius auctoritas mihi non perſuadet. Heluetii ditionem quidem omnem in Cantones, quos vocant, diuidunt: at id nomen non magiſtratus, ſed regionis diſtributæ.

Verſus 12.] **Et non eſt in alio aliquo ſalus. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri.**

u 2. cont. Iud. cap. 16.

ET non eſt in alio aliquo ſalus.] Syrus ſic eſt interpretatus: ולית באנש אחרין פורקנא re- [illegible], id eſt, *& non eſt in homine alio ſalus, & liberatio*: vel, *Non eſt in quoquam alio redemptio.* Perſpicuum, id intelligi quod, per vt alios dictum eſt. Hugo ait, intelligi poſſe, aut de ſalute ſpirituali totius mũdi, aut corporali claudi. Cyprianus u iunxit poſteriorem ſententiam, coniungens verſus decimi poſt eam verbis, *In hoc iſte adſtat coram vobis ſanus*, verba hæc huius duodecimi, eti paulo aliter, nempe *in illo hic in conſpectu veſtro ſanus adſtat, in alio autem nullo*, tum vero ſubnectit vndecimum verſum, & tandem poſteriorem partem præſentis duodecimi. Videtur tamẽ Beda velle pertinere ad finem verſus decimi itaque ſuo tempore lectum in texto Græco. Prior ſenſus communior eſt, & magis intentus, eumq; Petrus colligit ex ſanitate claudo collata, cum id miraculum editum ſit in nomine Chriſti.

x Pſal. 117. 23.

Oecumenius vult his verbis alludere Petrum ad illa verba Pſalmi iam citati x: *A Domino factum eſt iſtud*: ſed legens Græcè αὕτη in fœminino, id eſt, *iſta*, nimirum coniunctio, & nexus per dictum caput anguli, ſeu lapidem angularem facta eſt à Domino.

Dauid refert Chriſtum in hoc Pſalmo.

Certe totus Pſalmus in perſona Dauid refert Chriſtum, illum enim initio & fratres, & antea Saul ſpreuerunt, ſed omnium poſtea caput euaſit, & rex populi, coniungens decem tribus cum tribu Iuda. Vnde etiam quo die Chriſtus triumphans Ieruſalem ingreſſus eſt, gratulabundi populi, & pueri decantauerunt illi ex eodem Pſalmo y: *Benedictus qui venit in nomine Domini* z.

y verſ. 26.
z Mat. 21. 9.

Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri.] Pergit ex ſanitate claudi magis inferre ſalutem hominum ſpiritualem, quæ nimirum per Chriſtum vnum omnibus contingat, & adhuc iis, qui præceſſerunt, contigerit, tum in lege naturæ, tum in ſcripta. Nam vt egregie docet Paulus a: *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis per gratiam ipſius per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ per remiſſionem præcedentium delictorum.*

a Rom. 3. 23. 24. 25.

Propterea *noui Teſtamenti mediatorem* vocat idem Apoſtolus b, *vt morte intercedente in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori Teſtamento, repromiſſionem accipiant qui vocati ſunt, æternæ hereditatis.*

b Heb. 9. 15.

Hinc eſt quod appellatur *Agnus occiſus ab origine mundi* c, &, *Qui tollit peccatum, ſeu peccata mundi* d. Tamen nonnulli volunt ibi in Apocalypſi eſſe Hyperbaton, vt ſentit Ribera in eandem Apocalypſin e, Pererius item, in epiſt. ad Romanos f, & alii quos ipſi citant, nec iungendum cũ agno occiſo illud, *ab origine mundi*, ſed *ad nomina ſcripta in libro vitæ*, applicari debere. Ego contra ſentio cum pluribus, quos citat & ſequitur Viegas in eandem Apocalypſin g, quia facit plurimum Redemptori Chriſto, nihilq; continet incommodi. *Ab origine mundi*, id eſt, ab exordio conditi huius mundi, multa illius mortem adumbrarunt ſacrificia: ab æterno quoq; decreta fuit eiuſdem mors, & accepta.

Chriſtus occiſus ab origine mundi.
c Apoc. 13. 8.
d Ioan. 1. 29.
e cap. 13. &
f [illegible]
g c. 13. comm. 1. ſect. 4.

Bullingerus, & Caluinus ex hac ſententia inferunt omnia reiicienda eſſe, quibus hactenus ſalus tributa eſt, vota monaſtica, Miſſas, idola, id eſt, imagines, merita, indulgentias, Diuorũ cult⁹, tot alia adminicula, quæ vix centeſimam partem salutis nostræ CHRISTO residuam faciant.

a Heb. 5. 9.
In Christi redemptione non [illegible] nihil nobis agendum [illegible].
b Matt. 19. 12.
c Luc. 22. 19.
d Matt. 6. 4. 6.
e 2. Cor. 2. 10.

Sed audiant Paulum *a*: *Christus per passionem consummatus, factus est causa salutis omnibus obtemperantibus sibi.* Atque Christus docuit aliquos *se castrare propter regnum Dei b*, quod est votum castitatis. Iussit: *Hoc facite in meam commemorationem c*, quæ est institutio Missæ: dixit, *quod Pater, qui videt in abscondito, reddet tibi d*, nempe pro merito præmium. Paulus indulgentias innuit, dicens *e*: *Ego quod donaui, si quid donaui, propter vos in persona Christi donaui.* Diuorum cultus, & inuocatio non minus licita est, quam mutua viuentium intercessio, & oratio, quam idem Paulus sæpius expetit. Idola nescimus, sed imagines pias, quibus propter prototypum honorem habem*. Deniq; iniunxit Christus Apostolis *f*, *Docere omnes seruare quæcumque mandauerat.*

f Matt. 28. 20.

A Christo solo hoc modo est salus.

A Christo igitur salus tantum est, quoniam quicquid ad eam confert, ex eo, meritisq; ipsius vim, & valorem habet, vt Sacramenta, oratio, opera bona, quæ nec Hæretici quidem negant.

Fides explicita in Christo omnino ad salutem necessaria.

Colligebant hinc nonnulli Catholici, saltem post promulgatum Euangelium, nulli quamuis inuincibiliter ignoranti, salutem posse contingere, quæ felicitatis adeptionem dicit, nisi explicitam fidem habeat de Christo, posse tamen talem iustificari per solam fidem implicitam. Alij, quia qui iustus est, ius habet ad felicitatem, vtrúque vel concedunt eodem modo, vel negant. Ego certe magis congruum puto præsenti loco, & multis aliis, Patribus quoque, Scholasticis, & Conciliis, maxime Tridentino, vt prius etiam docui, necessitate medij necessariam nunc esse cuilibet homini fidem explicitam de Christo, quod & Christus ipse non obscure Paulo apparens significauit *g*. Sed hoc accurate demonstratum est in Scholis Theologicis.

g Act. 26. 18.

Aliud nomen.] Id est, alius, seu alia virtus, vel inuocatio alterius, vt alias non semel dictum est. Prosper *h* alludens ad Iosue, cuius, vt alias dixi, à Iesu nomen nihil, parumve distat, & qui Mose mortuo populum in terram promissionis induxit, ait: *Recte huic nomini etiam terrena hæreditas distribuenda seruata est: quoniam non esse aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo nos oporteat saluari, Apostolica est sententia præfinitum, quæ nostrum ducem Christum Iesum Dominum ostendit suis hæreditatem perpetuam seipsum distribuentem, qui eum percipiento dicunt i: Hæreditas mea præclara est mihi.*

h [illegible] de [illegible] promiss. cap. [illegible]

i Psal. 15. 6.

Sub cælo.] Etsi enim de cælo, vbi Deus peculiariter sedem collocauit, salus nobis sit, tamen sub cælo est medium salutis, vbi & nos sum*, qui salutem consequimur.

Oporteat.] Respectu nostri posito Dei beneplacito de Filij sui Incarnatione non possumus aliter salutem consequi, iuxta id, quod Paulus docet hoc libro *k*: *Eo quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, &c.*

k cap. 17. 31.

Mundus aliter saluari potuit quam per Christi Incarnationem.
l Heb. 2. 10.

Tamen potuit absolute alio modo mundus saluari, solumq; fuit iste modus valde conueniens: qua ratione idem Apostolus alibi *l* dicit, quod *decebat eum, propter quem, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari.*

Vnio hypostatica necessaria fuit ad satisfactionem de rigore iustitiæ.

Ad satisfactionem de rigore iustitiæ videtur necessaria fuisse vnio hypostatis diuinæ cũ natura creata, propter infinitatem offensæ personæ. Cur autem hæc vnio in Humana & non in Angelica natura facta sit, multæ rationes afferuntur in disputatione de Incarnatione cum sancto Thoma in tertia parte *m*.

m 3. p. q. 1.

Incarnatio necessaria ad satisfactionem de rigore iustitiæ.
n Psal. 48. 8.

Necessitatem Incarnationis pro satisfactione de rigore iustitiæ Dauid significauit in Psalmo *n*, iuxta Basilij expositionem: *Frater non redimit, redimet homo*, hoc est, *non homo nudus*, inquit Basilius, *sed homo Deus Iesus Christus, quia nullus alius poterat condignum afferre pretium.*

Oportet, necessitatem hypotheticam importat.
o Matt. 24. 6.

Cæterum crebro verbum *oportet*, & alia idem significantia, cum in Scriptura ponuntur, solum denotant hypotheticam necessitatem, vt cum dicitur, *oportere esse prælia o*, &c. nempe posita hominum malitia, posito Dei decreto, quo constituerat punire Iudæos: necesse esse vt veniant scandala *p*, seu, impossibile esse vt non veniant *q*: oportere hæreses esse *r*: ea fieri, quæ prophetata sunt *s*.

p Matt. 18. 7.
q Luc. 17. 1.
r 1. Cor. 11. 19.
s Matt. 26. 54. Act. 1. 16.

Vers. 13.] Videntes autem Petri constantiam, & Ioannis comperto quod homines essent sine literis, & idiotæ, admirabantur, & cognoscebant eos quoniam cum Iesu fuerant.

VIDENTES.] Θεωροῦντες, *contemplantes.* Syrus sic legit. כד שמעו *chad schamahhu*, id est, *cum audissent.* Visus oculorum, & mentis ad plura se extendit: & non audiebant tantum, sed signa quoque alia percipiebant, quibus constantiam Apostoli suam prodebant.

Constantiam.] Παῤῥησίαν, *dicendi libertatem.* Syr° sic habet מלתה דשמעון ודיוחנן דעין בגלא אמריה *mellethah deschimhhun vedIuchanan dehhun baggela amerauha*, id est, *cum audiuissent*, vt supra dictum fuerat, *sermonem Simonis, & Ioannis, & quod in apertione dixissent eam*, id est, *quod palam dixerant illum.* Constantiæ nomen latius patet, & fortasse ab Interprete positum est propter eam causam, quam prius dixi. Quin & dictio Græca παῤῥησία, non solum orationem comprehendit, non apud profanos duntaxat, sed & apud Scriptores sacros, quale illud Pauli *t*: *In quo habemus fiduciam, & accessum*, Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὴν προσαγωγήν, id est, *in quo habemus libertatem loquendi, & introductionem.* Hoc nomen sæpe in malam partem, aliquando etiam in bonam accipitur. *Non verbis solis*, inquit Chrysostomus, *monstrabant non curare se, de quibus inducentur, & quod extrema intentemini pericula, sed etiam habitu, & voce, & aspectu, & in summa omnibus libertatem apud populum demonstrabant per ea quæ loquebantur.* Spectat sane ad illos illud dictum Sapientis: *Iustus quasi leo confidens absque terrore erit u*: & iterum illud Dauidis: *Loquebar de testimoniis tuis in conspectu Regum, & non confundebar x.*

παῤῥησία Græce quid significet.
t Ephes. 3. 12.

Apostolorum summa in dicendo constantia.

u Prov. 28. 1.

x Psal. 118. 46.

Et Ioannis.] Dixi versu primo fortasse quoque Ioannem locutum esse. Id affirmandum est, si constantiam pro sola loquendi libertate sumamus. Sin vero amplior est significatio, potuit Ioannes constantiam nutu, & gestu, & vultu demonstrare.

Comperto.] Καταλαμβανόμενοι, *deprehendentes.* Syrus sic legit, אתבכלו *ethbacchalu*, id est, *considerauerunt apud se*, vel, *cum audissent*, &c. *Intellexerunt.* Videtur hæc Syra interpretatio indicare ex sermone comperisse auditores, quod Apostoli essent imperiti. Sed contrarium colligendum fuit. Ideo melius Interpres noster, & Syrus velle videtur,

A

tur, quod facta nonnulla diſquiſitione, comperterunt illiteratos eſſe.

Sine literis Ἀγράμματοι, illiterati, & ignari prorſus literarum.

Idiota quid ſit.

Idiota.] Vox Græca eſt ab ἴδιος, id eſt, *proprius*: vnde *Idiota*, vt placet Bedæ, *is eſt, qui proprio tantum naturalique idiomate, ſeu lingua, & ſcientia contentus, neſcit ſtu lia literarum* In eadem ſignificatione Cicero *a* quoque nomen hoc vſurpat, opponens ingenioſo, & intelligenti. Crebrior eſt apud Latinos hæc ſignificatio, quam pro priuato, quique nullo publico munere fungitur. Quo pacto Nonius & Symmachus idiotas dicunt eſſe, qui res curant ſuas, ſibi, non plurimis vtiles, nihil patriæ impertientes. Syrus etiam nomine hoc contentus eſſe voluit ſcribens והדיוטא *vehediiuta*, id eſt, *& idiota*.

a 4. Verr. & in Piſonem, & pro Sextio.

B

Idiota nominari voluit piiſſimus quidam vir, qui ante non paucas annorum centurias, contemplationes edidit, nimirũ, vt exiſtimo, Chriſtianæ modeſtię ſtudio proprium nomen celans.

Illiteratus eſſe poteſt, qui non eſt idiota & contra

b hoc loco.

Chryſoſtomus *b* ait reperiri poſſe illiteratum, qui non ſit idiota, & contra idiotam, qui non ſit plane illiteratus. Et tamen, vt hic creſcat oratio, inferior eſſe deberet conditio idiotæ, quam illiterati. Nil prohibet primum referre ad ſcientiã rerum, ſecundum ad peritiam ſermonis. Synonyma tamen facit idem Chryſoſtomus ἀμαθῆ καὶ ἀδίδακτον.

C

c Ioan. 7. 15.
d Mar. 6. 2.

Iudæorum doctores ſunt ſuperbi.

Admirabantur.] Sic de Chriſto admirati ſunt dicentes *c*: *Quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit?* & *d*, *& vnde huic hæc omnia? Et quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi?* Et ibi, & hic, vt alias ſæpe, ſuperbi ſunt doctores Iudæorum, exiſtimantes nihil extra ſcholas ſuas literarum eſſe poſſe. Ideo admiratio non eſt doctrinam approbantium, ſed ægre ferentium in iis exiſtere, qui eam ab ipſis non hauſiſſent.

Stultitia prædicationis nota euangelicæ veritatis.
e 1. Cor. 1. 17.
f Act. 1. 23. & ſeq.
g Act. 13. 2. & ſeq.
h ibidem.

D

Hæc porro eſt vna de notis Euangelicæ veritatis, vt non in ſapientia verbi, aut eloquentia promulgata ſit, *ſed per ſtultitiam prædicationis, vt non euacuaretur crux Chriſti e*. Sic oportuit initio Crucifixum prædicari: poſtea Mathias *f*. Paulus *g*. & Barnabas *h* diuino ſuffragio Apoſtolis aggregati, ſunt non illiterati, ac idiotæ, ſeu bene docti, vt cum B. Antonino monuimus capite primo, fere extremo.

i in vita.

Antonius, vt ſcribit Athanaſius *i*, philoſophos, & alius in Concilio Niceno imperitus, & Sanctus mirabiliter confutauit, atque ei ſilentium impoſuit *k*. Verumtamen rara nunc ſanctitas, rarior eiuſmodi virtutis demonſtratio. Scutum eſt fides, quo qui eſt munitus, *loquitur de teſtimoniis Dei in conſpectu regum, & non confunditur l*. Dauid funda, & lapide Goliam deiecit, ſed gladio obtruncauit *m*. Moſes virga Pharaonem cũ exercitu ſubmerſit *n*: ſed deinceps armis pugnauit.

k Euſeb. li. 1. c. 5. Soz. li. 1. c. 5. 15. Ruffin. c. 3. l Pſalm. 118. 46. m 1. Reg. 17. 49. 51. n Exod. 14. 28. & ſeq.

E

Petrus & Ioannes ſatis cogniti Chriſti ſectatores.

o Matt. 26. 70. 72. Marc. 14. 68. 70. 71. Luc. 22. 57. 58. 60. Ioan. 18. 25. 27.
p Ioan. 18. 16.
q epiſt. 16.
r cap. 1. 20.
ſ 1. Hiſt. ca. 28.
t 1. Annal.
u Tom. 1. Annal.

Et cognoſcebant eos, quoniam cum Ieſu fuerant.] Petrum cognoſcebant, quia in domo Caiphę Chriſtum negauerat *o*, Ioannem ſimiliter, cuius fauore Petrus admiſſus fuerat *p*, quoniam *notus erat Pontifici*, ſeu propter nobilitatem generis, ſi Hieronymo credimus *q*, habebat ſiquidem mercenarios ſub ſe, vt Marcus ſcribit *r*, ſeu quia poſſeſſionem in Galilæa non tenuem illi vendidiſſet, comparata inde domo in Ieruſalem, vt volũt Nicephorus *ſ*, & Cedrenus *t*, quod Baronius *u* bene refutat: deniq; vtrumq; cognoſcebant, ſicut & alios Apoſtolos, *quoniam Ieſus*, inquit Lyranus, *frequenter prædicauerat in tẽplo, & ipſi erant cũ eo.*

A

x Ioan. 7. 17.

Apoſtoli de malis artibus ſuſpecti fuerunt.

Quod Gloſſa interlin. & Hugo aſſerunt hic expreſſum non eſſe, quod *fuiſſent cum Ieſu*, homine per ſe prorſus illiterato, *qui tamen literas ſciret, licet non didiciſſet x*. facit vt ſuſpicer hos ſuſpicatos eſſe, ab Apoſtolis comparatam ſcientiam mala arte, ſicut de Ieſu exiſtimauerant. Inſinuat hoc idem Chryſoſtomus, cum ait, *quod huiuſmodi cum Chriſto conſociatio fecit iſtos credere ab eo hæc illos didiciſſe, & tanquam Diſcipulos eius hæc feciſſe.*

Verſus 14] Hominem quoque ſtantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

B

y verſ. 10.

HOMINEM *quoque ſtantem.*] Productum videlicet ex cuſtodia cum Apoſtolis ad iudicium, vt ante dixi *y*; quod & Chryſoſtomus hic indicat.

Non poterant Apoſtoli de arte Magica conuinci.

Nihil poterant contradicere] Tametſi hactenus forſan de arte magica ſubdubitauerint, illos tamen rei euidentia conuincebat, cum aliis circumſtantiis probitatis Apoſtolorum, candidæ ſimplicitatis, & maturæ libertatis. Reddebantur proinde inexcuſabiles, quoniam opus tam inſigne factum erat in nomine Ieſu, & ad confirmandam fidem in ipſum. Tali argumento ex operibus miraculorum reuincebat Chriſtus Iudæos *z*.

C

z Ioan. 15. 25. 38. c. 15. 24.

Claudi in Apoſtolos fidelitas & gratitudo.

Magnam Chryſoſtomus obſeruat claudi libertatem, quod Apoſtolos in ipſo iudicij loco non reliquerit, & ita ſi dixiſſent non ſic ſe habere, ille reprehendiſſet. Quibus verbis tamen nõ tam ſignificat à Iudicibus in cuſtodia poſitum, & in iudicium productum, quam ſpõte ſeruatores ſuos in cuſtodiam comitatum, & in ipſum iudicij locum, cum videlicet paratus eſſet idem cum iis diſcrimen, & pro veritate, & pro accepto beneficio ſubire. Talis dæmoniacus, qui liberatus à Chriſto, ipſum ſequi voluit *a*. Talis cæcus natus, qui reſtitutorem viſus Chriſtum aduerſus obtrectatores tam ſerio, tam acriter, & acute defendit *b*.

a Mar. 5. 18.

D

b Ioan. 9. 11. & ſeq.

Verſus 15.] Iuſſerunt autem eos foras extra concilium ſecedere: & conferebant ad inuicem.

c Ioan. 16. 2.

IVSSERVNT *autem eos foras extra concilium ſecedere.*] Non eſt ad rem, quod huc aptat Gloſſa interlinearis, & Hugo. *Abſq; Synagogis facient vos c.* Non enim erat fortaſſe Synagoga, quo conuenerant Iudices, neq; nunc eiiciuntur, ſed dimittuntur, vt deliberetur de ipſis. Interpres Syrus ſic habet, מן כנשיהון *men chenſchehun*, id eſt, *à conuentu eorum*, quod etiam exponitur, *extra Synagogam eorum*, ſed text⁹ Græcus habet, ἔξω τοῦ συνεδρίου, *extra conſeſſum.*

E

Eiectio ex Synagoga quæ eſſet.
d Ioan. 9. 22.
e c. 12. 42.

Eiectio ex Synagoga reſpondebat noſtræ excommunicationi, quam adeo veriti ſunt parentes cæci nati *d*, & nonnulli Principum *e*, vt eius metu non ſint hi auſi confiteri Chriſtum.

Verſus 16.] Dicentes: Quid faciemus hominibus iſtis? quoniam quidem notum ſignum factum eſt per eos, omnib. habitantibus Ieruſalem: manifeſtum eſt, & non poſſumus negare.

QVID *faciemus hominibus iſtis?*] *Verba hæc victis conueniunt, non vincentibus*; inquit Iſidorus

Peluſioa lib. 1. ep. 182.

Concilium Iudæorum fuit [illegible] deſperantium.

b Luc. 12. 17.

c Luc. 16. 3.

d Ioan. 11. 47.

Peluſiota *a*: quemadmodum ſtultus ille ab auaritia victus, & conſilium petens, dicebat: *Quid faciam* b? *quia non habeo, quo congregem fructus meos*, & malus ſeruus à timore mundano compulſus aiebat: *Quid faciam* c, *quia dominus meus aufert à me villicationem?* &c. Et Pontifices, ac Phariſæi etiam ab ambitione, & inuidia, præter timorem, & auaritiam ſeducti, dicebant inuicem, *Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit d? Cauſa tam perplexæ quæſtionis eſt*, vt ait Lyranus, *quæ proximis verbis ſubditur, miraculi euidentia*, & quod viderent non poſſe ſe illos iuſte, aut ad mortem, aut ad carcerem condemnare.

Iſtis.] *Per contemptum, quaſi illiteratis*, inquit Gloſſa interlinearis, quamuis credibile eſt, conſultationem fuiſſe non de Petro tantum, & Ioanne, ſed de toto Collegio Apoſtolorum, quorum eadem erat conditio, necnon etiam de reliquis Diſcipulis, præſertim tamen de illis duobus.

Manifeſtum eſt, & non poſſumus negare.] *Fatentur ſigni euidentiam, ſed cæcati malitia credere nolunt*, inquit Lyranus, & Carthuſianus cum Chryſoſtomo: fortaſſe etiam prꝗſtigiis magicis id deputantes, qua ratione Chriſti quondam miracula ludibrio habuerunt *e*. Indicant vero ſe ſi poſſent, maxime negare velle, quæ iis proinde praua voluntas apud Deum imputatur.

e Matt. 12. 24. [illegible] Luc. 11. 15.

Verſ. 17.] Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis, ne vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum.

SEd *ne amplius diuulgetur.*] Extra Ieruſalem, ſcilicet, iam enim ibi omnibus manifeſtum erat: vnde tamen cum fama nullo negotio vulganda fuerit etiam tacentibus Apoſtolis, conſilium fatuum hoc fuit. Vehementer autem ſibi timebant à populo bene iam in Apoſtolos & doctrinam Chriſti propenſo, ac memore non tantum claudi nuper ſanati, & doni linguarum, ſed Chriſti quoque ipſius tot miraculorum, & iniquiſſimæ cædis; tum præterea quod octo millia *f* intra paucos dies eſſent conuerſa, & eo etiam plura *g*. Timore populi terrentur, ac retardantur, ne plus noceant, ſicut ſæpe quo minus Chriſto nocerent, idem illos metus impediuit *h*.

Populus in Chriſtum & Apoſtolos bene animatus erat.

f Act. 2. 41. & 4. 4.

g Act. 2. 47.

h Matt. 22. 46. Marc. 11. 18.

Comminemur eis.]. Ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα, *minis comminemur*, quæ geminatio emphatica: & quidem hoc loco minæ ſunt de morte, vt placet Lyrano.

Ne vltra loquantur in nomine hoc.] Seu prædicando, ſeu inuocando, atq; ita ſignum aliquod faciendo.

Per contemptum dedignantur nomen exprimere, profecto indigni ipſi qui exprimant, quod *nemo exprimit eo quo decet modo, niſi in Spiritu ſancto* i.

Chriſti nomen impii contemnunt exprimere.

i 1. Cor. 12. 3.

Vlli hominum.] *Neque Iudæorum, neque Gentilium*, inquit Gloſſa interlin. Magnus profecto liuor, inuidere veritatis cognitionem etiam externis.

Verſus 18.] Et vocant eos, denunciauerunt ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Ieſu.

ET *vocantes eos.*] Syrus ita legit, וקרו אנון ופקדו *vakru innun vapakkedu*, id eſt, *& vocarunt eos, & præceperunt*. Græcum verbum παρήγγειλαν, hanc quoq; præcipiendi ſignificationem habet, ſicut & Latinum denuncio, capite ſequenti *k* pręcipiendi verbo Gręcum illud ipſum verbum Interpres expoſuit.

k verſ. 28.

Præcepto vſos eſſe, non ſimplici denunciatione, vel exhortatione, quæ verbo etiam Græco poſſunt ſignificari, oſtendunt minæ, quas intentare deliberauerant, quibus contenti videri volunt, vt mitius hoc principio egiſſe cenſeantur, nec in ſe concitent populum.

Cur minis non verberibus vſi ſunt.

Ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Ieſu.] Hoc eſt quod maxime vrgebant, non tam claudi miraculum vulgari prohibentes, quod eſſet impoſſibile, quam prædicationem, qua ceſſante rumor miraculi concideret, & ipſum miraculum pro falſo haberetur.

Obſeruatione porro digna eſt Dei in perſecutionibus Eccleſiæ ſuæ, & priuati etiam cuiuſque ſuauis prouidentia. Apoſtoli primum tanquam ebrij irriſi ſunt, deinde in cuſtodiam coniecti, & ad tribunalia pertracti, poſtea virgis cæſi.

Dei prouidentia in Eccleſiæ ſuæ perſecutionibus.

Verſus 19.] Petrus vero, & Ioannes reſpondentes, dixerunt ad eos: Si iuſtum eſt in conſpectu Dei, vos potius audire quam Deum, iudicate.

SI *iuſtum eſt in conſpectu Dei.*] Adeo fidunt cauſæ, vt eam aduerſariis committant, dummodo velint ſincere iudicare, & coram Deo recte ſentire, qui nec falli, nec fallere poteſt.

Vox hæc eſt Eccleſiæ ad homines profanos, atque infideles; nec enim iſti erant amplius legitima Synagoga, cui parere tenerentur: non eſt autem ſubditi ad ſuperiorem legitimum, multo minus hæretici contra Eccleſiæ iudicium, vt illud exigant ad regulam Scripturæ. Quare abutuntur hoc loco Caluinus, alijque Hæretici contra Eccleſiæ auctoritatem pro priuato ſuo iudicio, ſicut & prædictione Chriſti: *Abſque Synagogis facient vos* l.

Qualis fuerit Apoſtolorum vox iſta dicentium.

l Ioan. 16. 2.

Valde peruerſum eſt profiteri te obedientem, inquit Bernardus *m*, *in quo noſceris ſuperiorem propter inferiorem, id eſt, diuinam propter humanam ſoluere obedientiam. Quid enim? quod iubet homo, prohibet Deus, ego audiam hominem, ſurdus Deo? Non ſic Apoſtoli, clamãt quippe dicentes: Melius eſt obedire Deo quam hominibus.* Quæ ſententia relata in capite ſequenti *n*, huic affinis eſt, vbi nos plura. Affert in exemplum, tum Adam Euæ vocem potius, quam Dei audientis *o*, quo nomine illum Deus increpauit: tum reprehenſos à Chriſto Iudæos *p*, auctoritate etiam Eſaiæ Prophetæ *q*, *quod Dei mandata tranſgrederentur propter traditiones ſuas.*

Deo potius eſt obediendum quam homini.

m epiſt. 7.

n verſ. 29.

o Gen. 3. 17.

p Matt. 15. 6.

q Eſa. 29. 13.

Poſſunt & ex Gentilibus exempla proferri eorum, qui nec ſubditi Principibus obedire, nec Principes ſibi obtemperari à ſubditis voluerunt, ſi quod eſſet contra leges, & rationem præceptũ. Antiochus III. *r* ciuitatibus ſcripſit; *Si quid per literas iuberet legibus repugnans, ne curarent, perinde quaſi ipſo neſcio ſcriptum eſſet.* Scitum quoque illud *ſ* Antigoni regis Macedonum, adulatori omnia regibus honeſta, iuſtaq; eſſe dicenti, reſponſum: *Sunt per Iouem, barbarorum duntaxat regibus: at nobis ea duntaxat honeſta ſunt, quæ honeſta ſunt: & ea tantum iuſta, quæ iuſta ſunt.* Pericles roganti pro ſe falſum teſtimonium reſpondit: Δεῖ με συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι θεῶν. Alia capite ſequenti de eadem re iterum.

Principes Gentiles ſibi obediri noluerunt quando aliquid legibus contrarium præceperunt.

r Plutarchus in Apopht.

ſ Idem ibid.

Regibus honeſta iuſtaq; tantum licent.

A *In conſpectu Dei.*] Magnam vim habent hæc, & his ſimilia verba, vt, *coram Deo*, *in Domino*, &c. Prophetæ tali phraſi non raro vtuntur *a*.

a Gen.24.40. c.48.15.& alibi.

Nam qui ſpectatorem Deum, ac præ oculis habent, recte iudicant, & qui facit quod alter vult, ſemper eum intueri, ab eoq; videri cupit. Hinc Dauid ait *b*: *Deus ſtetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos diiudicat.* Fertur, Æthiopas inſidentes ſubſellijs, in editiore loco cathedras duodecim vacuas relinquere, & dicere has Angelorum ſedes eſſe. Alij ſcribunt de media ſede pro Deo. Hoc referunt Franciſcus Aluareſius, & Ioannes Bodinus *c*, quos laudat Theatri vitæ humanæ auctor *d*. Cæterum quia perfectiſſime Deus omnia cognoſcit, aliquid coram Deo dicere, vel facere eſt, eo modo, quem quis perfectiſſimum putat, ac Deo maxime probatum. B Ioſaphat iudices ſuos monuit, *in iudicando meminiſſent Dei, ſe iudicia publica exercere e*. Precatus eſt Dauid *dirigi in conſpectu Dei viam ſuam à Deo ipſo f*.

Spectatorem Deum qui præ oculis habent recte iudicant.
b Pſa.81.1.
c 3. Dæmon. c.4.
d vol.28.lib.2. p.4111.col.1.
Quid ſit coram Deo aliquid facere.
e 2.Par.19.6.
f Pſa.5.9.

Verſus 20.] **Non enim poſſumus quæ vidimus, & audiuimus, non loqui:**

NON *enim poſſumus.*] Singularis conſtantiæ verba ſunt iſta, potiſſimum ab iis vſurpanda, quibus docendi munus ex officio, & legitima vocatione incumbit: ſed & illis, qui cuiuſcumq; C conditionis ſint, aut à Iudice legitimo, aut à Fidei hoſte, aut ab aliquo quolibet interrogantur de Fide, vel alia veritate, maxime cum imminet periculum ſcandali in ſilentio. Nam tametſi nõ viderint immediate Chriſtum ipſum, vel audiuerint, ſufficit quod teneantur ductum rationis, & Chriſti doctrinam, atque præceptum ſequi, ac profiteri.

Quibus maxime incumbat ſimilibus vti vocibus.

Interdum quoque tenetur quis ſponte, ac vltro loqui pro innocente, vt Daniel fecit pro Suſanna *g*: pro publica item vtilitate, & cum ſe talis aliqua occaſio offert, ſaluo tamen ſigillo confeſſionis. At vero non quæcumq; quis vidit, vel audiuit, debet, vel poteſt loqui, cum verbi gratia imminuunt famam alienam, cum ſecreto D commendata ſunt, nec eorum occultatio obeſſe poteſt.

Quando tenemur pro innocente vltro loqui.
g Dan.13.46.47.

Idem porro proponere nobis apophthegma poſſumus, quoties tentatione intus etiam pulſamur, *Si iuſtum eſt audire potius illum, quam Deum, iudicemus: non poſſumus, aut debemus quod iure non poſſumus*, quod noſtra nos docet conſcientia lumine diuino, & impulſu excitata, non exequi. *Non aliquid poſſumus aduerſus veritatem, ſed pro veritate*, ait Apoſtolus *h*. Et rurſus: *Poteſtas noſtra debet in ædificationem eſſe, non in deſtructionem i*. Non iuuant, neque pertinent hæ ſententiæ ad illos, *qui non miſſi currunt k*; ſiquidem Apoſtolatus certa ſunt E ſigna, quæ ſe Apoſtolus ait *l* exhibuiſſe; certæ notæ, & quaſi teſſeræ, quibus internoſcuntur qui vere mittuntur à Deo: denique, *Quomodo prædicabunt, niſi mittantur m? quomodo non vocati aſſument ſibi honorem n?*

Qui vſus erit huius vocis contra non ipſos.
h 2.Cor.13.8.
i 2.Cor.13.10.
k Iere.23.21.
l 2.Cor.12.12.
m Rom.10.15.
n Heb.5.4.

Non poſſumus.] Non poſſumus, id eſt, *Nolumus*, inquit Gloſſa ordinaria, *vel illis id in naturam quodammodo verſum eſt, vt Angelis in gratia confirmatis, non peccare*: vel, vt ait Lyranus, *Non poſſumus licite*: vel, *quia vino cœleſti ebrij ſe continere non poterant*, inquit Gregorius *o*, *& à prædicationis feruore minis victi tepeſcere nolebant*.

Quomodo Apoſtoli non poterant non loqui de Chriſto.
o in 1.Reg.c.1. lib.1.

Tradit Nazianzenus *p* modos ſex, quibus contingit, vt fieri quid non poſſe dicatur, vel enim A id eſt ob defectum circumſtantiæ: eo quod ita ſæpe oppoſitum accidat, vel quia non conueniat, vel quia non liceat, vel quia non ſit æquum, vel quoniam ſit arduum, vel quia auerſa eſt ab eo voluntas: maxime proprius modus eſt, cum quid fieri omnino non poteſt. Exempla idem affert, iiſq; ſimilia non pauca afferri poſſunt; quæ tu lege apud Toletum *q*, & Pererium *r*, qui etiam citat Cyrillum Alexandrinum *ſ*, & apud Maldonatum *t*.

p orat. 4. Theol. Sex modi, quibus aliquid fieri nõ poſſe dicitur.
q Ioan.12.annot.20.
r 3 in Gen.c.18 n.40.
ſ 6. de Trin.
t in c.4. Mat. verſ.3.

Verſus 21.] **At illi comminantes dimiſerunt eos: non inuenientes quomodo B punirent eos propter populum, quia omnes clarificabant id, quod factum fuerat in eo quod acciderat.**

NON *inuenientes quomodo punirent eos.*] Poterant ſeditionem prætexere pridem Chriſto obiectam *u*. Sed iam profligata erat huiuſmodi calumnia propter populum optime conſcium & Chriſti, & Diſcipulorum ipſius innocentiæ. Diu, & ſæpe continuit aduerſarios Chriſti populi timor, qui Chriſtum in honore, & bona exiſtimatione habebat *x*: ſicut Ioannem quoque Herodes eadem de cauſa occidere verebatur *y*.

u Luc.23.2.14.
Populi timor aduerſarios Chriſti & ſuorum diu continuit.
x Mat.26.5. Luc.22.2.
y Mat.14.5.

Omnes clarificabant id, quod factum fuerat in eo C *quod acciderat.*] Ἐδόξαζον τὸν ΘΕΟΝ ἐπὶ τῷ γεγονότι, *Glorificabant Deum in eo quod factum erat*. Aliquoties auditæ ſunt populi *z* acclamationes approbantis Chriſti miracula, & Deum laudantis propter illa, & non humanæ potentiæ, vel Diabolicæ, ſed diuinæ aſcribentis, quæ res accuſationis materiam, & cauſam punitionis aut omnino nullam, aut longe facit minorem.

z Luc.5.26.& 7.16.

Verſus 22.] **Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat ſignum iſtud ſanitatis.**

D ANNORVM *enim erat amplius quadraginta.*] Homo id ætatis confirmans ſe ſanatum, fide dignior, & iuxta vulgatam hominum opinionem curatu difficilior erat. Non dubium eſt, quin ætas claudi omnis hic definiatur, qui vitium contraxerat ex vtero matris. Illuſtrius miraculum acriores habet contradictores. Allegoriam huius numeri in claudo vide in capite præcedenti *a*. Nec abſimilis eſt, quam de numero octauo ſupra trigeſimum in paralytico affert Auguſtinus *b*.

a verſ. 7.
b tract.17. in Ioan.

Verſus 23.] **Dimiſſi autem venerunt ad ſuos: & annunciauerunt eis quanta ad E eos Principes ſacerdotum, & ſeniores dixiſſent.**

DIMISSI.] Ἀπολυθέντες, *Abſoluti & liberati*, non vt innocentes declarati, ſed à vinculis, & aliis pœnis liberi, quas in præſentia non luerunt quidem, ſed tamen minæ eis ſunt intentatæ, & interdicta prædicatio.

Venerunt ad ſuos.] Πρὸς τοὺς ἰδίους, *ad proprios*, ſeu *domeſticos*. Syrus habet, לאחיהון *lachaiehun*, id eſt, *ad fratres ſuos*.

Quanta.] ὅσα, *quotquot*. Syrus legit, כלמא *culma*, i. *omne illud*, ſeu, *quæcumq;*. Et hæc videtur hoc loco ſignificatio vocis Latinæ, quam etiam

a c. 15. 17.
b c. 4. 23.
c Iob. 13. 23.
d Pſ. 118. 84.

vim habet interdum Græca, atque alia ſimilis πόσα, vnde Lucas in Euangelio a: *Quanti mercenarij*, &c. Πόσοι μίσθιοι. &c, b *Quanta audiuimus facta in Capharnaum*, &c. Et in Iob c: *Quantas habeo iniquitates*, vbi eſt dictio, כמה *chamah*, כמה לי עונות *chammah libhauonoth*, i. *quot mihi ſunt iniquitates*, ſicut in Pſal. d: *Quot ſunt dies ſerui tui*, &c. Quamuis poſteriore Euangelij loco, atque in iſto quem tractamus, quanta intelligi poſſint idem ſignificare quod magna. Magnæ enim forſan minæ, & longior oratio fuerat, quam breuitatis cauſa Lucas perſtrinxerat. Sed & claudi curationem enucleatiꝰ narratam ab Apoſtolis credi poteſt, quamuis Chryſoſtomus neget, ne vana gloria extimulati viderentur, quod ego non credo, nec ſuſpicor.

e cap. 12. 5.

Quis vero exprimat dulces complexus, ingentemq; lætitiam ex eorum aſpectu, de quibus, vt de primis Eccleſiæ columnis, adeo ſolliciti erant, & pro quibus, dum cuſtodia tenerentur, & ſiſterentur iudicio, fortaſſe orabant continenter, vt poſtea pro Petro e? Exiſtimo claudum ipſum in medium proſiliiſſe, & ſummo gaudio plauſuq; exceptum eſſe,

Non ſilent vitium perſecutorum, quod hi ipſi maxime publicum volebant, & ceteris condiſcipulis denunciari etiam præceperant. In communi quoq; publicoq; periculo, communibus opus erat conſiliis & precibus.

Verſ. 24.] Qui cum audiſſent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine, tu Deus qui feciſti cœlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt.

f verſ. 14.
g Mat. 18. 19.
h Tom. 1. Prol. 5. & 6.

QVI *cum audiſſent.*] Hæc eſt ſecunda huius capitis pars de oratione vnanimi Diſcipulorum. *Vnanimiter leuauerunt.*] ὁμοθυμαδὸν, *vno animo, vna voluntate.* Non ſolum autem concordes in oratione fuerunt, quæ orationis efficax conditio eſt, vt capite primo f notandum eſt, vt vel *duorum, triumve ex conſenſu factam precationem exaudiendam promiſerit Chriſtus* g, verum etiam *vno quaſi ore eadem verba, non ſine magno miraculo*, vt ait Carthuſianus, protulerunt. Syrus certe, qui interpretatus eſt אכחדא *acchechad*, id eſt, *ſimul* vno omnium ore eam prolatam eſſe indicat. Comparare aliqua ex parte poſſumus hoc miraculum cum adeo celebri Interpretum ſeptuaginta vniformi verſione, quando ſeparatis quiſq; in ædiculis illam conderent, vt non leues quidem auctores tradunt. Lege inter alios Salmeronem *h*.

Leuauerunt vocem.] Non ſine ſono, & voce, quicquid Gloſſa ordin. dicat, ſed, vt Lyranus docet, *tum corde, tum ore.*.

Cordis clamor quidam eſt.
i Exod. 14. 15.
k Ione 2. 3. 4.

Eſt quidam quidem clamor cordis, vt Moſis i, vt Ionæ k, & aliorum ſine percuſſu aeris, abſque ſtrepitu; intimus enim affectus maxime auditur à Deo, vt clamor vocis ab hominibus: at vocis eleuatio ſolum cordis clamorem ſignificare non recte poteſt. *Clamor factus eſt ex voluptate*, inquit Chryſoſtomus, *& magna affectione.* Potuit & ſimul clamor eſſe calamitatem deplorantium, vt impedimento poterat eſſe diuino verbo, præterea ſe ſe ad prælium excitantium. Lege Theſaurum Ferdinandi *l*.

l verbo, Clamare.
m li. 2. de vocat. Gent. c. 8.

Tu Deus.] Nimirum *es*, quod Syrus per particulam הו *hu*, à verbo הוה *haua, fuit*, exprimit, & Interpres *es*, reddidit, & Hilarius in Pſalmum ſecundum, & Ambroſius, vel Proſper *m*.

n vt Pſal. 94. 5. Pſ. 145. 6.
Cur ad Deum Patrem orationem Apoſtoli dirigant.
o verſ. 24.
p cont. Maxi. cap. 10.

Qui feciſti cœlum, & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt.] Similis alibi ſententia reperitur n. Oratio dirigitur ad Patrem, vt ex ſequentibus conſtat: ipſius autem potentia hoc loco proponitur ad obſtruendum os aduerſariis, frangendamque audaciam eorum: quemadmodum in capite primo o, dum agebatur de ſubrogatione Apoſtoli in locum Iudæ, in qua opus erat præcognitione, propoſita eſt Deo ipſi eius ſapientia, & ſcientia. Colligit hinc diuinitatem Patris Cerealis p, tanquam perſonæ diuerſæ à Chriſto eius Filio, de quo Patri Apoſtoli loquuntur in oratione.

De cœlis quot ſint.
q verſ. 13.
r Geneſ. 1. 6. Dan. 12. 3.
ſ Pſal. 67. 34.

Cœlum.] Sphæras omnes ſuperiores, ſiue differant ſpecie, ſiue ſolo numero: ignem etiam, aeremque, qui aer non raro cœlum nominatur. Quocirca ex numero ſingulari nihil habent, qui vnicum arbitrantur cęlum eſſe: ſicut præciſe nomen plurale, ſeu duale השמים *haſchamaim*, quod agnoſcit duntaxat lingua Hebræa, non facit, vt neceſſario duos pluresve fateri cogamur. Aliunde pluralitas colligitur, non ex ratione ſolum Mathematica, Phyſicaque, ſed ex Scriptura, maxime cum Iudas meminit in epiſtola q Syderum errantium. Nam hæc ſunt ſeptem, & oportet in diſtinctis orbibus fixa eſſe: de firmamento quoque frequens mentio r, quod eſt ſydereum cœlum: empyreum quidam intelligunt per id quod vocatur *cœlum cœli* ſ. Hac de re in ſcholis Phyſicis.

t cap. 1. 1.

Terram.] Per hanc, & cœlum Moſes in Geneſi t omnem rerum vniuerſitatem complexus eſt, rudi populo, cui ſcribebat, ſeſe accommodans, quoniam duo iſta ſub aſpectum ſola manifeſte cadunt, atque ex iis corpora cætera, & apertius, & maiore ex parte coaleſcunt, & in ipſis, ceu in naturalibus locis, commorantur.

* Gen. 1. 10.
Maria omnia ſunt cum Oceano coniuncta.

Mare.] Aquæ elementum: *Congregationes enim aquarum vocantur maria* *, & omnia maria coniuncta ſunt cum Oceano, vno fortaſſe Caſpio excepto: ideoque dicuntur, *congregata aquæ omnes in locum vnum*, vt non minus hæ ſuum, quam elementa alia, locum certum occupent: quamuis propter vſus, & commoditates noſtras multæ partes vt aeris, & ignis, ſic aquæ à ſuo elemento ſeparatæ in variis terræ locis extra proprium locum contineantur.

Aquæ omnes vel maria ſunt, vel ex mari oriuntur.
u cap. 1. 7.
x lib. 5.
y Lect. 15.
z in Gloſſa magna.
a in 46. & 52.
b lib. 1.
c Diſp. 11.
d q. 9 pun. 5

Imo ſententia nonnullorum eſt, omnes aquas vel eſſe maria, vel primam ex mari per occultos terræ meatus originem ducere, ac in ipſam tandem reuerti. Sic indicat Eccleſiaſtes u, in quem locum lege Titelmanum, & alios, quæque ipſi diſſeruimus ibi, necnon Geneſis Commentatores, præcipue Peretium x, ac Hieronymum Vielmium y, & Aſcanium Martinégum z, præterea illos qui enarrant ſecundum librum Meteororum Ariſtotelis, & Iulium Cæſarem Scaligerum in exercitationibus contra Cardanum a, & Clauium in Sphæram b, & qui ſcholas ſcripſerunt in primam partem S. Thomæ, præſertim Molinam in opere ſex dierum c, & Gregorium de Valentia d.

Quomodo ſint quatuor elementa, demonſtratio.
e tex. 13.

Quaternarij elementorum numeri demonſtratio eſt in Timæo Platonis, & apud Ariſtotelem 2. de Cœlo e: eam nos in Phyſicis noſtris explicauimus. Vis tota eius ex cœlo petitur, quod volvi circa centrum debet, id eſt, circa terram. Et quia non patitur natura vnum elementum eſſe ſine alio, ne trahat omnia, in ſeq; conuertat, contrarium elemento terræ ignis elementum exiſtet: inter hæc extrema mediant duo alia in grauitate, & leuitate: præſertim cum ſecundum actiuas qualitates aqua igni, aeri terra contrariè opponantur.

Maris cur hic mentio fiat.
a Pſalm. 94. 5. Pſal. 145. 6.
b Iob. 38. 8. & ſeq. Pſal. 64. 8. Pſal. 75. 13. Pſ. 88. 10. Pſ. 92. 4. Iere. 5. 22. c. 31. 35. Apoc. 5. & alibi.
c Eſa. 57. 20.
d cap. 7. 12.

Cæterum maris mentio peculiariter hic fit, ſicut & alias cum cœlo, & terra *a*; quia in eo viſitur inſigniter Dei omnipotentia, prout Scripturæ perſæpe commemorant *b*: & ſolent qui ira æſtuant, quales erant Apoſtolorum perſecutores, comparari cum mari *c*. Vnde Iob purgans ſe à grauiſſimis ſceleribus, quæ tantum ſupplicium, tantoſque cruciatus mereri potuiſſe viderentur, dicebat *d*: *Nunquid mare ego ſum, aut cetus, quia circumdediſti me carcere?* videlicet, fremit mare, remugit, agitur, quieſcere non poteſt, procellas, turbines, tempeſtates, æſtus ſuſtinet. *Hac de cauſa Deus*, ait Chryſoſtomus *e*, *mare nec tranquillum, nec mite paſſus eſt, vt cum diuino imperio pugnante natura, diuinoq; iuſſo ſemper vincente, eſſet Dei poteſtas prædicabilis, &c.*

e In Catena Iob. c. 38.

Nihil non creatum à Deo eſt.

Et omnia quæ in eis ſunt.] Hinc refelluntur qui negant à Deo conditum immediate mundum corporeum, aut qui ab illo affirmant, quem nominant malum Deum à bono diſtinctum, aut qui aliquam ſubſtantiam eximunt à creatione Dei, vt aquam, ignem, &c. qua de re Theologi in prima parte, & Phyſici in libris de Cœlo.

Verſus 25.] Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid, pueri tui, dixiſti: Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania?

QVI *Spiritu ſancto.*] Deſunt hæc duo nomina in textu Græco. Syrus tamen ea non omiſit, ſic habens, ואנת הו דמללת ביא רוחא דקודשא *vanth hu damlalth beiad rucha dekudeſcha*, id eſt, *Tu es qui locutus es per Spiritum ſanctum*, & tamen verum eſt, diſtinctam eſſe in S. Trinitate perſonam Spiritus ſancti, & eo Prophetas inſpirante locutos eſſe *f*, vt capite priore notauimus *g*.

f 2. Pet. 1. 21.
g verſ. 16.

Patris noſtri.] Deſunt in textu, tum Græco, tum Syro. Nihilominus ſæpe nomine domus Dauid *h*, vel generis *i*, vel radicis *k*, intelligitur populus Iudæorum, quia is hanc gentem maxime illuſtrauit: Et ipſius ex genere, & radice Meſſias oriturus erat. Dixi capite 2. *l* cur vocatus ſit Patriarcha.

h Eſa. 7. 13. Iere. 21. 12. Luc. 1. 69.
i Apoc. 5. 5.
k Apoc. 22. 16.
l verſ. 29.

Quomodo ſi cui dicitur puer, ab aliis ſeruus dicatur.
m cap. 12. 18.
n cap. 42. 1.
o cap. 8. 6.
p cap. 7. 2. 3.

Pueri tui.] Syrus ſic legit, עבדך *hhabdach*, id eſt, *ſerui tui*, quam quoq; ſignificationem habet nomen παῖς. Hinc eſt, quod quem *ſeruum* vocat Interpres Matthæi *m*, dum hic Eſaiam citat, apud eundem Eſaiam *n* nominet *puerum*: & qui dicitur à Matthæo *o puer Centurionis*, appelletur à Luca *p ſeruus*.

Pueri nomen ad alios extenditur.
q Ioan. 21. 5.
r Eſther. 1. 3.
ſ Exod. 33. 11.
t 2. Reg. 2. 14.

Extenditur huius vocis vſus ad honorarios miniſtros, & quouis modo inferiores: qua ratione Chriſtus Diſcipulos *pueros* nuncupauit *q*: & Scriptura, tum Principes Perſarum *r*, quibus Aſſuerus conuiuium fecit: tum Ioſue *ſ*, etiam poſtquam dux fuerat in bello contra Amalechitas: tum milites *t*. Videtur quid in Romanis haud abſimile obſeruatum, dum ſuos milites reperiuntur iuuenes appellaſſe, & iuuentutem armare apud eos idem erat, quod militem conſcribere, ea enim plerumque ætate milites eligebantur. Nec abhorret Italica, Gallicaque locutio, qua operarii etiam ipſi, ac mercenarij nominantur filii. Quæ loquendi formula, vt Clemens Alexandrinus admonet *u*, innuit familiaritatem.

u lib. 1. Pædag. cap. 5.

Pueri nomen quid ſit propriè.

Propriè puer ætatis nomen eſt: quia vero iuniorum eſt, maioribus ac ſenioribus aſſurgere, obſequi, inſeruire, idcirco ſæpe miniſterij, & obſequij ſignificationem habet. Sic Hiſpani *moços*, non tam ex ætate, quam ex officio dicunt. Paul⁹ Iuriſconſultus *x*, annotauit iſtum vſum vocis puer pro ſeruo. Ambroſius *y* docet ſenioris ætatis ſeruulum puerum dici à dominis, vel à quibuſcunq; potioribus. Confirmat Virgilij teſtimonio *z*, qui hoc (inquit) ſequendum putauit, ſiue eorum vſum, qui ſibi docti & ſapientes videntur, ipſe reperit, ſiue de noſtris ipſe tranſtulit, ſiue translatum inuenit:

x l. puer. ff. de verb. ſign.
y lib. 1. de Abraham. c. 9.
z Eclog. 1.

Paſcite vt ante boues pueri, ſubmittite tauros.

(cui aliorum pariter alia adiungi poſſunt *a*) & familiari loquendi formula, qua (inquit) pueros dicimus, quando ſeruulos ſignificamus, non ætatem exprimentes, ſed conditionem. Legi poſtea de hoc vocabulo plura diſſertantem Lælium Biſciolam noſtrum *b*. Legendus etiam Hieronymus *c*.

a Perſii ſatyra 3. & 6.
b 1. horar. ſubceſ. cap. 17.
c in c. 1. ep. ad Titum.

Dauid cur puer Dei, aut Domini dicatur.
d 1. Reg. 13. 14.
e Act. 13. 22.
f 3. Reg. 15. 11. lib. 4. cap. 18. 3. & c. 22. 2.
g Pſal. 77. 70. 71.

Dauid porro frequenter *puer Dei*, ſeu *Domini*, aut *ſeruus* vocitatur, quoniam eum ille gloriatur quæſiuiſſe *d*, & *inueniſſe ſecundum cor ſuum e*, ita vt quotquot poſt Dauid boni reges fuerunt, *in viis Dauid ambulaſſe*, atque *iuxta omnia quæ fecerat Dauid ſeruus Domini feciſſe produntur f*. Præterea, quia reprobato Saul, electus eſt à Deo populi gubernator, & veluti Dei ea in re vicarius ſeruus *g*, denique Chriſti, qui ἀντονομαστικῶς ſeruus Dei eſt, ac dicitur, iuxta eum ſenſum ac moderationem quam antea præſcripſimus, expreſſus typus fuit, & ipſius perſonam ita geſſit, vt Chriſto nomen Dauid tribuatur *h*. Lege quæ dixi capite 2. *i* de prærogatiua appellationis ſerui Dei.

h Ierem. 30. 9. Ezech. 34. 24. c. 37. 24. Oſeæ 3.
i verſ. 18.

Quare fremuerunt gentes.] Hæc in Pſalmo ſecundo ſunt, quem hic auctoritate omnium Apoſtolorum, & aliorum conſtat eſſe Dauid. Ex hoc teſtimonio, in quo in Chriſtum conſpiratio deſcribitur, quæ in nihilum recidit, & ſemetipſos animant, & precantur Deum, vt velit ſimilem exitum habere.

Fremuerunt.] Vel tumultuatæ ſunt, ſeu congregarunt ſe, & concitatæ ſunt: iuxta vim verbi Hebræi רגש *ragaſch*. Græcum vero ἐφρύαξαν, ſignificat quoque extolli, gloriari, ſuperbire, inſurgere, frendere.

Gentium nomine qui intelligantur.
k in Pſ. 2.

Gentes.] Oecumenius exiſtimat ſic dici Iudæos compoſitos ex variis gentibus, in quas erant diſperſi. Et tamen Chriſtus Gentibus traditus eſt; etiamſi vero hæ non fremuerunt, aut conſpirauerunt, aut in Chriſtum dolos machinatæ ſunt, tamen id fecerunt irridendo, & affligendo, vt Hilarius exponit *k*. Nomen גוים *goiim*, id eſt, *gentes*, aliquando vniuerſe ſumi, vt Iudæos quoque comprehendat, alias notabimus.

l ibidem.
Vox populi in malam partem.
m in c. 5. nu. 17. & 18.

Populi.] Hilarius *l* hos Iudæos eſſe ait, intelligendo per Gentes Gentiles. Videtur hoc nomen לאמים *leummim*, id eſt, *populi*, in numeri plurali aliquando in malam partem accipi, præſertim cum de Iudæis ſermo eſt, qui in bonam partem ſolent vocari populus, לאם *laam*: male enim audire ſolet multitudo, & multi vocantur ſtulti, & peccatores, ac vulgus imperitum: Iudæi ergo ſimiles effecti, populi dicuntur. Lege Riberam in Michæam *m*.

A *Inania.*]Κενὰ, *Vacua*, Hebraice ריק *rik*. id eſt, *fruſtra ſine cauſa, inaniter*. Credebant ſe ſuis conſiliis Chriſtum concludere poſſe, & implere quod machinabantur: ſed vacua conſilia nihil continent. Arctior Arnobij expoſitio *a* de inanibus ciborum diſtinctionibus, Sabbatorum feriis, &c. quæ Apoſtolus *b* vocat *egena elementa*. Irrita fuere Iudæorum conſilia, Deo illa reprobante, prout cecinit idem Dauid *c* de illis atque de Gentibus: *Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & diſſipat conſilia principum.* Vbi Euthymius etiam populos de Iudæis interpretatur.

a in Pſal. 2.
b Gal. 4. 9.
c Pſal. 32. 10.

B *Verſus 26.*] Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius.

Astitervnt *reges terræ.*] In vnum coierunt, & concilia coegerunt, conſultarunt, & deliberarunt. Hebraicum verbum יתיצבו *ijthiatſebu*, hoc ſignificat; Syrum קמו *camu inſurrexerunt*.

Reges terræ.] Herodes, & Pilatus, de quibus paulo poſt, vt Hilarius exponit.

Aduerſus Dominum.] Hebraicè eſt nomen Dei Tetragrammaton, יהוה *Iehouah*. C

Nemo directe impugnare Deum intendit, aut nonniſi raro perditiſſimus quiſque: Iudæi vero *æmulationem Dei habebant, ſed non ſecundum ſcientiam d*. Itaque dum Chriſto reſtiterunt, cum Deo ipſo pugnauerunt, & omne tandem peccatum contra Deum eſt.

Deum impugnare directe nemo intendit.
d Rom. 10. 2.

Chriſtum eius.] משיחו *meſchicho*, id eſt, *verum Meßiam*, quemadmodum Aben-Ezra è recentioribus Rabbinis, & teſte R. Salomone *e*, vetuſtiores omnes intellexerunt. *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui miſit illum*, inquit Chriſtus *f*. &, *Qui me odit, & Patrem meum odit g*, &c. *nunc autem oderunt & me, & Patrem meum*, & idem Ioannes in epiſtola ſua *: *Qui non credit in Filium, mendacem facit Patrem.* D

e in Pſal. 2.
f Ioan. 5. 23.
g c. 15. 23. 24.
* 1. ep. 5. 10.

Verſus 27.] Conuenerunt enim vere in ciuitate iſta aduerſus ſanctum puerum tuum Ieſum, quem vnxiſti, Herodes, & Pontius Pilatus cum Gentibus, & populis Iſrael.

Applicatio eſt ſententiæ Dauid ad rem propoſitam de Chriſto, in perſecutione excitata in Diſcipulos ipſius, & ad ſimilitudinem illius.

Conuenerunt.] Συνήχθησαν. Syr⁹ legit, אתבנשו *ethchannaſchu*, id eſt, *congregati ſunt*, Tertullianus *h*, *collecti ſunt*, qui tamen etiam alibi *i* legit eo modo, quo noſter Interpres, addens *vniuerſi*. E

h lib. de Baptiſmo. c. 7.
i con. Praxeam c. 28.

Vere.] Conſentaneè ad vaticinationem Dauid. Hilarius iuxta Græcam phraſim, Ἐπ' ἀληθείας, *in veritate*.

In ciuitate iſta.] Deſunt hæc in textu Græco, leguntur tamen ab interprete Syro hoc modo, במדינתא *bamdinetha*, id eſt, *in vrbe*, ſeu *ciuitate*, à Tertulliano *k* & ab Hilario, & ab Ambroſio, vel Proſpero *l* de Vocatione Gentium. Male ergo Clarius eraſit, & Caietanus ſuperfluere affirmauit.

k citatis locis.
l lib. 2. cap. 5.

A *Puerum tuum Ieſum.*] Tertullianus, Hilariuſque legunt Filium, necnon Ambroſius, vel Proſper: & Syrus pariter legens, ברך *berech*, id eſt, *filium tuum*. Eſt hoc loco idem nomen Græcum παιδὸς, quod verſu 25. dixi ſignificare & filium, & ſeruum. Chriſto vero non repugnat, immo aliqua ex parte conuenit, vt Dei ſeruus dicatur, quatenus homo, ſicut ante dixi *m*, & modum quo dici non poſſit expoſui, pauloque poſt etiam exponam. Quare, etſi non eſt neceſſaria, tamen eſt commendanda Genebrardi annotatio, potius dictum Chriſtum puerum, quam ſeruum, propter Chriſti decus, *qui*, inquit, *etſi ſit ſeruus Dei Patris, humanæ formæ ratione, at propter illam in vnitatem perſonæ diuinæ inſeparabiliter coaleſcentem, aptius dicitur puer, ſiue Filius Dei: vbi enim locutio eſt periculoſa, & intelligentia lubrica, difficiliſque, vel propriè eſt loquendum, vel aliquanto communius, ac magis vniuerſe, vt ſubeſſe poßit diſtinctio.* B Quæ quidem annotatio eſt valde commendanda, & ob Chriſti decus conſeruandum omnino verbis ſcriptiſq; aſſerenda, quamuis de rigore quodam ſcholaſtico commodam habere poteſt interpretationem, ſi Chriſtus ſeruus Dei dicatur, quoniam Eſaias *n* diſerte vocat Chriſtum ſeruum, necnon Zacharias *o*, & alij, & quidem voce Hebræa עבד *hhebed*, quæ propriè ſignificat ſeruum, vt notat Hieronymus *p*.

m cap. 3.

Chriſtus potius puer, quam ſeruus, eius ratione humanæ naturæ dici debet.

n c. 42. 1. c. 49. 10. c. 49. 6. c. 52. 13. c. 53. 11.
o c. 3. 8.
p epiſt. ad Algaſ. q. 2.

C Scio Adrianum I. *q* & Concilium Francofordienſe *r*, vehementer prohibere huiuſmodi de Chriſto appellationem; Chryſoſtomum nolle, *nunc ſaltem ſedenti ad dexteram Patris tribuatur*, quomodo loquitur dictum Concilium, Athanaſium *ſ*, Auguſtinum *t*, Damaſcenum *u*, negare appellationi veritatem reſpondere propter vnionẽ hypoſtaticam: quod etiam voluit Leo *x*, cum dixit, *aſſumpſiſſe formam ſerui ſine conditione ſeruili*.

Qui & quot Patres Chriſtum nolint appellari ſeruum Dei.
q ep. ad Epiſ. Hiſp.
r ep. ad eoſdem.
ſ hom 13. in ep. ad Heb.
t Ser. 3. cont. Arri.
u Tract. 3. in Ioan.

Nihilominus poteſt in aliquo ſenſu vero Chriſtus nominari ſeruus, cum ipſemet non dubitauerit dicere: *Aſcendo ad Deum meum, & Deum veſtrum y*. quod ſimile quid eſt, ac ſi Dominum appellaret: vt docet Hilarius *z*, D Concilium Epheſinum *a*, S. Thomas *b*. Et vt Paulus loquitur *c*, *eſſe Dei, ſicut nos Chriſti ſumus*. Hieronymus *d* monuit de æquiuocatione vocis Græcæ παῖς, cum tamen pro ea in textu Græco apud Eſaiam *e* ſit illa, quæ ſeruum ſignificat. Vbi, inquit, non eſt mirum, ſi Chriſtus ſeruus vocetur, *factus ex muliere, factus ſub lege f*. Auguſtinus *g* quoq; agens de Chriſto, indifferenter vtitur voce *pueri*, & *ſerui*. Denique quamuis multi ſint Patres, quos commemorare ſuperfluum puto, qui Chriſtum ſeruum nominari poſſe affirment: tamen qui pro Chriſti honore & gloria omne certamen ſubire debent, ab hoc vocabulo, quod ſemper E vilitatem illam conditionis legitimæ præ ſe fert, debent abſtinere, & ſi aliquando puerum appellare contingat, nunquam eum tamen ſeruum nominare: potiuſq; Concilio Francofordienſi, quod diſerte id prohibuit, adhærere, quam rigore ſcholaſtico ſe tueri, qui cum à paucis forte intelligatur, errandi aliquam anſam præbere poſſet, & ſaltem pias aures hoc nomine fere iam inſueto offendere, quod pace eorum dictum velim, qui ad conditionem humanæ naturæ ſpectantes, ratione cuius hoc nomen de Chriſto intelligi poſſe non dubito, non tam publice, quam intra ſcholas, cũ ſic dici poſſe profitentur,

Chriſtus in aliquo ſenſu vero poteſt dici Dei ſeruus.
x lib. 3 de Fide. cap. 21.
y Ioan. 20. 17.
z 11. de Trin.
a epiſt. ad Neſtor.
b 3. p. q. 20. ar. 1.
c 1. Cor. 3. 23.
d in cap. 1. epiſt. ad Titum.
e cap. 42. 1.
f Gal. 4. 4.
g 10. de ciu. Dei. c. vlt. & libr. de vera. Eccl. c. 1.

Iſta cautione adhibita, Patres intelligas oportet, qui non dubitant, immo etiam cenſent appellari Chriſtum Dei ſeruum debere. Ex Latinis præcipue ſunt Ambroſius [a], Auguſtinus [b], Petrus Diaconus [c], Fulgentius [d]. Vigilius [e], Gregorius [f], Bernardus [g], Rupertus [h]; ex Græcis Athanaſius [i], Nazianzenus [k] cum Elia [l], Chryſoſtomus [m], Cyrillus Alexandrinus [n], Theodoretus [o]. Ambroſius, qui recuſet concedere quod Chriſtus pro nobis ſuſcepit ſeruitutem, Apollinario errore infectum affirmat. Cyrillus negat, ſi quis aſſerat Chriſtum ſeruum, propter voces Prophetarum, vllo nos offendi modo debere: probat quoque, quoniam quicquid de nihilo productum eſt, ſeruile factum eſt, & rationalis creatura, quia Deo paret, habere ſeruitutem dicitur. Diſſerunt hac de re diligenter Gregorius de Valentia [p], & Franciſcus Suarez [q] noſtri.

Quem vnxiſti.] Vide cap. 2. [r] Hinc vero Tertullianus [ſ] argumentatur Chriſti vncti diſtinctionem à Patre, qui vnxit eum. Sed ineptum argumentum eiuſdem videtur contra Marcionem [t], *Corpus Chriſtum habuiſſe, quia qui corpus non habuit, vngi omnino non potuit*, ſiquidem vnctio non corporalis fuit, ſed ſpiritualis, prout ipſemet fatetur alio loco [u].

Herodes.] Diuerſus eſt hic ab illo, de quo in capite 12. vbi de variis huius nominis regibus in hiſtoria Euangelica celebratis diſſeremus. Fuit iſte Antipas Aſcalonitæ filius: Agrippa is, qui Iacobum Ioannis fratrem occidit. Lege Narrationes noſtras in Dominicam ſecundam Aduentus.

Pontius Pilatus.] De eodem ibidem dixi, & nonnihil verſu 5. huius capitis, & capite præcedenti [x], vbi docui, cuius ſucceſſor, & quotus Iudææ Præſes fuerit. Quirinus, ſiue Cyrinus totius Syriæ Præſes fuit [y], ac proinde non inter Iudææ præſides, quod Ioſephus [z], facit, numerandus.

Cum Gentibus & populis Iſrael.] Vel diſtinctio eſt Gentilium à Iudæis, vel vtrumq; nomen de his vſurpatur. Lege verſum 25. Hilarius [a] legit, *populus Iſrael*, omiſſo nomine Gentium. Syrus vtrumq; habet, dicens עם עממא וכנשא *bhim bhammema veclenſcha, cum populis*, id eſt, gentibus, *& cætu Iſrael.*

a ep. 47. & de fide c. 4. & 6. præfat. in Pſ. 36.
b ep. 178. ſer. 5. de temp.
c de Incarn. cap. 1.
d de fide ad Petr. c. 2.
e 5. cont. Eutychen.
f 2. Moral. c. 16. vel 22.
g Sermone 6. de Paſſ. Domini.
h in c. 3. Zac.
i Ser. 4. cont. Arrian. & ep. pro Nicena Synodo.
k orat. 1. ſub finem.
l ibid. & orat. 35. num. 73.
m To. 1. ho. in 28. Quis ego ſum Domine Deus? & hom. 7. in 1. ad Philipp.
n anath. 6.
13. de Trinit. 10. Theſau. c. 15.
o in c. 2. ep. ad Philipp.
p 3. p. q. 20.
Herodes plurimi fuerunt.
q Tom. 2. diſp. 44.
r verſ. 26.
ſ cont. Praxeam c. 28.
t lib. 3. c. 15.
u lib. de Bapti. c. 7.
x verſ. 1.
y Luc. 2. 2.
z lib. 18. Antiq. c. 3.
a in Pſal. 2.

Verſus 28.] Facere quæ manus tua, & conſilium tuum decreuerunt fieri.

FACERE *quæ manus tua.*] Lege verſum 18. capitis præcedentis, & 23. ſecundi. Non refertur hoc decretú ad peccatum crucifigentium Chriſtum, ſed ad fructum paſſionis eius, & actus virtutum, quos in ea Chriſtus exercuit, vt præter Chryſoſtomum, & Oecumenium hoc loco, recte declarant Leo [b], & Proſper [c].

Manus tua.] Syrus ſic habet, למעבד כל מא דאידך *lemabbad chol ma didech*, id eſt, *ad faciendum omne quod manus tua.* Manus autem hic eſt potentia, vt exponit Chryſoſtomus. Sicut Lucæ 1. * de Ioanne Baptiſta dicitur, *Etenim manus Domini erat cum illo*, ſiquidem in operibus manus eſt organum organorum, ait Ariſtoteles [d]. Et ſenſus eſt, iuxta Oecumenium, quod non hoſtes præualuerunt, ſed omnia Deus moderatus eſt, ac in optimum finem perduxit. Sic etiam apud Ioannem [e] de ouibus ſuis loquens, id eſt, Prædeſtinatis. *Non rapiet*, Chriſtus inquit, *eas quiſquam de manu mea.*

Decretum Dei non refertur ad peccatum crucifigentium, ſed ad fructum paſſionis
b Serm. 16. de Paſſ.
Manus metaphorice quid ſit.
c lib. ad excerpta Genu. dub. 7. lib. ad cap. Gal obiect. 13. 2. de vocat. Gent. cap. 5.
* verſ. 66.
d de part. ani.
e cap. 10. 28.

Poteſt præterea manus prædictionem ac prouidentiam, præſertim cum voluntate, ac præcepto, induſtriam, & conſilium, ſapientiam, præſcientiam denotare, vt non ſemel apud Ezechielem [f], Oſeam [g], Aggæum [h], libros Regum [i], Eſdram [k], Ioſue [l]. Idcirco cum dicitur *manus Domini ſuper aliquem fieri*, ſenſus eſt, illum ei loqui, & aliquid præcipere quadam quaſi vi, & impetu.

Præcipua ſignificatio, & magis frequens eſt pro virtute, ac potentia Dei operantis ſupra vires noſtras, ſed pro variis circumſtantiis refertur ad varios effectus, ad opera mirabilia patrāda [m], ad miſerendum [n], ad puniendum [o], ad conferendam fortitudinem [p], ad fructuoſe prædicandum [q], ad declarandam excellentiam alicuius [r]. Lege Riberam in Aggæum, Maldonatum, & Toletum in Lucam [ſ], & Pradum in Ezechielem [t].

Manus prouidentiam ſignificat.
f Ez. 1. c. 3. 22. c. 37. 1. c. 40. 1.
g cap. 13. 10.
h cap. 1. 3.
i 2. lib. ca. 14. 19. & 3. 18. 46.
k lib. 1. 5. 10.
l cap. 17. 4.
Manus maxime potentiam Dei ſignificat.
m 1. Paral. 4. 10. Ierem. 32. 21.
n Pſal. 37. 3. Pſ. 118. 173.
o 1. Reg. 7. 13. Act. 13. 11. Pſ. 30. 6.
p 3. Reg. 18. 46.

Deſignant quoq; huiuſmodi phraſes ſingularem fauorem Dei, gratiam, & auxilium, iuxta illud [u]: *Poſuiſti ſuper me manum tuam: & manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Sub vmbra manus ſuæ protexit me* [x]: *Iuſtus ſi ceciderit, non collidetur, quia Dominus ſupponit manum ſuam* [y]. Nos precemur Deum verbis Iob, *operi manuum tuarum porriges dexteram* [z]: & ne obſtent ſpiritus maligni, illud inculcemus [a]: *A reſiſtentibus dextera tua cuſtodi me,* [illegible] *pupillam oculi*: preſſi tentationibus clamemus [b]: *Emitte manum tuam de alto, eripe me, & libera me de aquis multis*: tunc audiemus reſpondentem Dominum [c]: *Ego Dominus vocaui te* [illegible] *iuſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſeruaui te.* Lege Salmeronem Tomo tertio [d].

Manus pro fauore, gratia, & auxilio.
q Act. 11. 21.
r Luc. 1. 66. 4. Reg. 3. 15.
ſ cap. 1.
t in c. 1. n. 3.
u Pſal. 138. 5.
x Eſa. 49. 2.
y Pſal. 36. 24.
z cap. 14. 15.
a Pſal. 16. 7.
b Pſal. 143. 7.
c Eſa. 42. 6.
d Tract. 14.

Inde vero factum eſt, quoniam, vt diximus, manus ceu aptiſſimum, & efficaciſſimum ad opera inſtrumentum, ſignificat potentiam, ſeu potentem vim, & efficacem, vt transferatur etiam ad inanimata. Sic enim vocatur in Scriptura [e] *Manus gladij*, hoc eſt, vis ac potentia eius, vel ictus vehementior, quemadmodum ei tribuitur os, & deuorandi auiditas. Niſi per Hypallagen dictam manum gladij velimus, pro gladio manus, hoc eſt, manu apprehenſo, vel certe pro manu, vt ita dicam, gladiata, & armata. Lege Pinedam [f].

e Iob 5. 20. Pſ. 62. 5. 11. Ier. 18. 21.
Manus gladii quid ſit.
f in c. 5. Iob. n. 20. nu. 5.

Simili ratione tribuitur manus iniquitati [g], & malo [h], ſiue tribulationi, & dimitti, aut tradi aliquem in manu eorum, eſt tradi poteſtati eorum, tanquam tortorum, &c. Præterea in manu alicuius eſſe, vel tradi, eſt permitti liberæ poteſtati eius. Qua ratione [i] Deus Satanæ dixit, *vniuerſa quæ Iob haberet, in manu ipſius eſſe*, & ipſummet Iob; *& iuſtorum animæ dicuntur in manu Dei eſſe* [k], & quod *Deus laborem, & dolorem conſiderat, vt tradat eos in manus ſuas* [l], id eſt, tueatur, & illorum patrocinium ſuſcipiat. Lege Indicem Sà.

Manus iniquitati tribuitur.
g Iob. 8. 4.
h Habac. 2. 9.
i Iob. 1. 12. & 2. 6.
k Sap. 3. 1.
l Pſal. 9. 35.

Conſilium.] Lege cap. 2. [m] Oecumenius docet, idem hic ſignificare, quod manum, & potētiam: cui enim potentia ſit, non egere conſilio. Syrus vertit, צבינך *tſebianec*, id eſt, *voluntas tua.* Græcum nomen βουλὴ, vtrumq; ſignificat: iuxta rationem vero Oecumenii conuenientius eſſet voluntatem ponere, quam conſilium.

Conſilium quid hic ſignificet.
m verſ. 23.

Decreuerunt.] Προώρισεν, *Prædefiniuit.* Syrus habet רשם *reſcham, definiuit*, vel, *deſignauit*. Alibi dixi de verbis ὁρίζειν, & προορίζειν, vt accommodantur ad prædeſtinationem. Hæc autem proprie eſt ſolum de re creata, vel de perſona quoq; diuina cum relatione aliqua ad naturam creatam, v. g. ad humanitatem. Lege Auguſtinum [n]. Reſpicit autem prædeſtinatio directo terminum gloriæ, ſed ſimul præparationem gratiæ, benefi-

n Tracta. 105. in Ioan.

ciorum, mediorumque includit: ita vt vitandi ſint Scholaſtici, vel qui primum duntaxat aſſerunt, eſſe prædeſtinationē *a*: vel qui ſecundum *b*. Nā vtrumq; requirit Auguſtinus *c*, Fulgentius *d*, aliiq; Patres, & Concilium Tridentinum *e*. Vocat etiam Scriptura quoſdam præordinatos ad vitam æternam *f*: & vt cognoſcerent voluntatē Dei, &c. & prædicarent quoq; *g*: tradit præterea, quos prædeſtinauit Deus, hos & vocaſſe, & iuſtificaſſe, & glorificaſſe *h*. Hoc loco decretum conſilij diuini, ſiue prædefinitio, atq; prædeſtinatio eſt de medio. Legendus quoque B. Thomas *i*. Cæterum proprie prædeſtinatio de re tantum bona eſt. Nihilominus aliquando de re mala etiam vſurpatur, vt de interitu, de gehenna, &c. Tunc particula, *præ*, non voluntatis, ſed æternitatis anteceſſionem dicit, quia non eſt obiectum per ſe voluntatis.

a vt Ocham, Gabr. Rubeo, & alii in 1. d. 40. & Catharinus lib. 1. de præd. c. vlt. & 4. c. 2. & 3.
b vt Durand. 1. d. 41. q. 1. ad 1. & alii.
c in Enchir. c. 100. 15. ac trac. de prædeſt. Dei c. 3.
d lib. 1. ad Monimum c. 9. & 10.
e ſeſſ. 6. c. 12. & can. 17.
f Act. 13. 48.
g ibi. c. 22. 14. 15.
h Rom. 8. 30.
i 1. p. q. 23. a. 1. & 2.

Verſus 29.] Et nunc Domine reſpice in minas eorum, & da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.

Et *nunc Domine reſpice in minas eorum.*] Non imprecantur aduerſariis, tantum cupiunt remoueri prædicationis impedimentum, pati non detrectantes. *Tempus orationis tempus manſuetudinis*, inquit Chryſoſtomus *k*, exponens præceptum Chriſti, quo iubemur orare *pro perſequentibus nos* l, *ideo Deum à ſe expellit, qui illum à proximo auertit, & facit Deo iniuriam*, inquit Auguſtinus *m*, *quia ſeipſum iudicem conſtituit, & Deum tortorem.*

Eximiam autem fiduciam declarat ſimplex oratio, qua Deo præciſe exponimus noſtras neceſſitates, permittentes ipſius bonitati, potentię, ac ſapientiæ, quid facto opus ſit: quemadmodū leproſus ille, qui dicebat: *Domine ſi vis potes me mundare n*: & ſorores Lazari, *Ecce quem amas, infirmatur o*. *Sufficit enim, quaſi dicerent*, inquit Auguſtinus *p*, *vt noueris, non enim amas, & deſeris.*

Reſpice.] Reſpectus Dei, (auctore Auguſtino, aut quicumq; apud eum auctor eſt Tractatus ſuper Magnificat *q*) triplex eſt, *videlicet ſecundum cognitionem, ſecundum gratiam, ſecundum iudicium.* De primo: *Omnia*, inquit Apoſtolus *r*, *ſunt nuda, & aperta oculis eius.* Secundo modo reſpicit Deus ſolos iuſtos, quia *oculi Domini ſuper iuſtos ſ*. Tertius continget in fine, cum iudex dicet, *Neſcio vos t*.

In genere Deus reſpicere dicitur, aſpicere, videre, & his ſimilia, quando ſuam exerit, exercetque potentiam, nunc ad miſerendum, nunc ad puniendum: vel cum quid approbat, & in eo ſibi complacet. Quam enim facile nobis eſt oculos applicare ad videndum, tam eſt Deo, ac multo etiam magis quiduis operari. Sic iratus apud Habacuc *u*, *aſpexit, & diſſoluit gentes*, etſi quidam de conuerſione gentium per Apoſtolos interpretentur *x*, alij *y* de euerſa idololatria tempore Conſtantini. Sic Dauid de Deo loquens, reſpiciente terram, affirmat *facere eam tremere z*. Contra vero, *Abel reſpexit Deus a* oculis approbationis, *& Petrum Chriſtus b* oculis miſericordiæ, qui in illius oculos incurrentes, largas & amaras inde lacrymas elicuerunt: & Matthæum *videndo à telonio abſtraxit c*, & Simonem, ac Andream vocauit, duoſque filios Zebedæi *d*, & Zachæum à ſycomoro *e*. Lege varium vſum verbi aſpiciendi apud Ioannem Ferdinandum *f*.

k Hom. in c. 5. Matth.
l Mat. 5. 44.
Iniuria Deo ſi aliquando quis male precatur proximo.
Simplex oratio quid faciat.
m ſerm. 4. de Sanctis.
n Mat. 8. 2.
o Ioan. 11. 3.
p Tract. 49. in Ioan.
Reſpectus Dei triplex eſt.
q Lu. 1.
r Heb. 4. 13.
ſ Pſal. 33. 16.
t Mat. 25. 12.
Reſpicere Deus quo modo dicatur.
u cap. 3. 6.
x Aug. 18. de ciu. Dei c. 32.
y Hieron. in Habac.
z Pſ. 103. 32.
a Gen. 4. 4.
b Luc. 22. 61.
c Mat. 9. 9.
d Mat. 4. 18. & ſeq.
e Luc. 19. 2. & 4.
f in Divin. Script. c. 158.

Da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.] *Vidiſti quomodo omnia propter Deum petunt*, inquit Chryſoſtomus, *& nihil ad ſuam gloriam, deſiderantes, atque, quod in ſe eſt, promittentes animum imperterritum.*

Cum omni fiducia.] Μετὰ παῤῥησίας, cuius vocabuli vis iā ſuperius expoſita eſt. Syriace, בגלא *beggela*, id eſt, *manifeſte, in apertione, palam*, hoc eſt, quod petunt, ne minæ impediant.

Verbi diuini prędicatio maximi momenti res eſt, & multæ difficultatis; idcirco eget multa oratione. Hanc ea de cauſa flagitabat à diſcipulis Paulus *g*: & ex vetere inſtituto inchoat concionator ab oratione.

Verbi Dei prædicatio multa oratione indiget.
g 2. Theſſ. 3. 1. Coloſ. 4. 3. 1. Theſſ. 5. 25.

Verſus 30.] In eo quod manum tuam extendas ad ſanitates, & ſigna, & prodigia fieri per nomen ſancti filii tui Ieſu.

In *eo quod manum tuam extendas*] Dixi alias *h* de vtilitate miraculorum, & quomodo peti à Deo poſſint, ſine periculo eius peccati, quod vocatur Tentatio Dei. Meminerāt id promiſſum à Chriſto ſub horam ſuæ in cœlum Aſcenſionis *i*, & impleri cœptum in claudi miraculo, cuius miraculi fructus, quia tantus extitiſſet, orant, pergat Deus ad ſimilia patranda opem ferre.

In eo quod.] Ἐν τῷ ἐκτείνειν, *in extendendo.* Syrus legit, כד אידך מושט *cad aidech manſet*, id eſt, *quando manus tua extenta ſit*, vel, *cum manum tuam porriges*, & cuid eſt, Fiduciam concipiemus, ſi manum extenderis, &c.

Manum tuam extendas.] Manus potentiam ſignificat, vt expoſui verſu 28. Extendere manum, vel mittere ad aliquid, eſt incipere opus aliquod: vt capite XII. huius libri *k*: *Miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia.* Prouerb. vlt. *l*. *Manum ſuam miſit ad fortia.* Oſeæ 7. *m* *Extendit manum ſuam cum illuſoribus*, hoc eſt, libenter cœpit facere quod ipſi faciebant.

Denique ex variis circumſtantiis varius naſcitur huius phraſis vſus. Nam v.g. aliquando extēdere manum abſolute poſitum ſignificat habitū percutere volentis, vel etiam percutientis *n*, eademq; eſt vis, cum dicitur brachium, & manus eleuatio *o*, ſeu exaltari *p*, & immitti *q*, pro quo Hebraice eſt verbum, נתן *nathan*, quod ab aliis verbo ponendi, & ex aliorum interpretatione eſt, verbum dandi. Mittere quoq; manum interdū eſt diripere, quod vulgo dicitur, *Dare il ſacco mano*, & Gallice, *Donner au pillage*, vt in Threnis *r*: *Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.*

Præterea ſignificare poteſt extenſio manuum, vt placet Hieronymo, vel potius Philippo in Iob *ſ*, habitum inſultantis; quomodo peterent Apoſtoli minis minacia prodigia opponi. Item ſignificat extendere manum, ſeu expandere, benefacere, vt apud Eſaiam *t*, *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*; in Prouerbiis *u*, *Extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret.*

Ad ſanitates.] Syrus, לאסותא *laſuatha*, id eſt, *ad ſanitates*, ſeu, *ad ſanandum.* Græce, εἰς ἴασιν *ad ſanationem.*

Et ſigna, & prodigia.] Lege caput ſecundum *x*.

Fieri.] Vt fiant & edantur.

Sancti.] Lege caput præcedens *y*. Porro huc aptari poteſt quæ habetur oratio c. 36. Eccleſiaſtici, à primis eius verbis.

h cap. 2. 24.
i Mar. 16. 17. & ſeq.
k verſ. 1.
l verſ. 19.
m verſ. 5.
Extendere manum varias habet ſignificationes.
n Iob. 1. 11. Eſa. 5. 25. 1. Reg. 26. 9. Ezech. 6. 14.
o Pſal. 105. 26.
p Pſal. 9. 12.
q Eod. 7. 4.
r cap. 1. 10.
ſ in cap. 11.
t c. 65. 2. Rom. 10. 21.
u Prou. 1. 24.
x verſ. 19.
y verſ. 14.

Verſus

Verſus 31.] Et cum oraſſent, motus eſt locus, in quo erant congregati: & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

a Gen. 4. 4.
b Iudic. 6. 21.
c 2. Paral. 7. 1. & ſeq.
d 3. Reg. 18. 38.
e Gen. 15. 17.
Motus loci quid ſignificet.

E*T cum oraſſent.*] Edidit Deus quandoque ſigna orationis exauditæ ab ſe, præſertim per ignem ac nebulam, vt cum orauit Abel *a*, Gedeon *b*, Salomon *c*, Elias *d*, Abraham *e*. Hoc non eſt adeo frequẽs, ſed potiſſimum in legum principiis, vt notauit Chryſoſtomus, vſurpatum.

Motus eſt locus, in quo erant congregati.] Gloſſa ordinaria, Beda, & Lyranus hæc volunt eſſe ſignum exauditionis. Illa vero addit aliã cauſam, *ad ſuſcitandas mentes fidelium.* Lyranus cum eadem tropologice ſignificatum, quod *terrenæ poteſtates Chriſti fidei eſſent ſubiugandæ.* Chryſoſtomus, & Oecumenius conſentiunt, in ſigno exauditæ orationis. Et adiungunt: *Vt audirent etiam illi diuinam viſitationem, & per maiorem terrorem ad maiorem fiduciam.* Sic metu metus excutitur hominibus timidis, & equis, quos vocant vmbroſos: vel vt denotaretur ita Dei contra perſecutores, benignitas, atque conſolatio per repletionem Spiritus ſancti, de qua mox fit mentio. Beda præter ſubiugationem infidelium, ponit eorundem quandam quaſi exultationem, qualis tribuitur montibus ipſis *f. quando lege data mota eſt terra à facie Domini g*, vt exponit R. Iſaac locum Pſalmi, apud Genebrardum. Idem ſcribitur de mari *h*. Ante Bedam Arator ſic ad idem propoſitum cecinerat:

f Pſ. 113. 4. 6.
g Exod. 19. 15.
h Pſal. 95. 11.

——Horum ſub egreſſibus ergo
Læta mouetur humus.——

De hoc terræmotu plura.
i Pſal. 74. 4.

Claudus curatus, & poſt eius curationem motus terræ, fortaſſis innuit imbecillitatem Iudæorum, & eorum qui virtute Chriſti ſtabiliendi ſint, iuxta id *i*; *Liquefacta eſt terra, & omnes qui habitant in ea, ego confirmaui columnas eius.* Videri quoque poteſt quædam alluſio ad commotos indignatione Iudæos contra Petrum, & Ioannem, & iam citatum ab Apoſtolis Pſalmum *k*; *Quare fremuerunt gentes*, &c. Lege caput 2. *l* vbi de ſpiritu ſeu vento vehementi. Poſtremo innuebatur poſſe de lapidibus Deum ſuſcitare filios Abrahæ *m*.

k Pſal. 2. 1.
l verſ. 2.
m Matt. 3. 9.

Terræmotus cauſæ naturales & ſupernaturales.
n verſ. 1.
o cap. 16. 26.
p Apoc. 6. 12. 16. Mat. 24. 7.
q tom. ſer. de hac re. pag. 90. 90.
* de hæreſ. 54.
r Pſal. 67. 9. & Pſ. 97. 7. Pſ. 98.
s Pſal. 113. 7. Ioel. 2. 10.
t Pſal. 17. 8.
u Pſal 103. 32.
Pſ. 43. 7. Ioel. 3. 16. Agg. 2. 22. Matth. 27. 51. & c. 28. 2.
u cap. 16. 18.
x Tom. 2. Annal.
y Matth. vlt. Marc. 15. Luc. 23.

Terræmotum Deus nonniſi graui de cauſa immittit, vt ſub Ozia apud Amos Prophetam cap. 1. *n* vbi Hieronymus, necnon in caput XIII. Zachariæ refert ex Hebræorum opinione cauſam fuiſſe ſacrilegium ipſius. Alius terræmotus narratur in hoc ipſo libro *o*; cum Paulus & Sylla carcere tenerentur. Vnum de ſignis præcedentibus Iudicium erit terræmotus *p*. Concedo per naturales cauſas moueri terram poſſe, etiamſi cõtrarium Ephrem *q* nitatur probare, & Philaſter* exiſtimet hæreſim: certum eſt à naturæ Auctore, & præter naturales cauſas nonnunquam procurari, vel ad præſentiam, maieſtatemq; Dei ſignificandam *r*: vel ad iram *s*, hinc Dauid *t*: *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere*; & liber Eccleſiaſtici *u*: *Cœlum, & cœli cœlorum, abyſſus, vniuerſa terra, & quæ in eis ſunt, in conſpectu illius commouebuntur: montes ſimul, & colles, & fundamenta terræ, & cum conſpexerit illa Deus, tremore concutientur.* De terræmotu paulo ante Chriſti aduentum anno ſeptimo Herodis, Ribera Aggæi 2. de alio in paſſione eiuſdem, & alio in Reſurrectione, Baronius *x*, & Interpretes Euangeliſtarum *y*. Paulo antequam Paulinus Nolæ Epiſcopus Deo animam redderet, cubiculum, in quo iacebat, contremuit. Cum item Michael Archangelus apparuit in Gargano monte, & alia in aliis hiſtoriis extant exempla.

z cap. 9. 6.

Vt rem inſolitam, & miram Scripturæ memorant, motam à Deo terram non citatæ modo ad marginem, ſed etiam liber Iob *z*, in quo ſic eſt: *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.*

An terra naturali perenni motu moueatur.
a in ſuis teſtibus.
b opuſc. de motu terræ.
c 3. q. Peripat. q. 4.
d in Sphær. in cap. 1.
e cap. 9.
f Eccl. 1. 4.

Vbi Didacus Stunica illi opinioni adhæreſcit, quæ auctores habet Pythagoricos, & ſectatores, Copernicum *a*, & Cœlium Calcagninum *b*, & Andream Ciſalpinum *c*, terram naturali perenni motu moueri. Eam opinionem falſitatis, ac temeritatis conuincit inter alios Clauius noſter *d*, & Pineda in Iob *e*. Lege etiam Riberam in Amos, & Apocalypſim, vbi tum antiquos; tum recentes terræmotus prodigioſos, ſed naturales, ex probatis auctoribus recenſet. Quin etiam periculoſa, & Fidei repugnans videri poteſt dicta ſententia, quoniam Sapiens dicit *f*, *quod terra in æternum ſtat*, vbi eſt verbum Græcum *ἕστηκε ſtetit*, & in Hebræo habetur והארץ לעלם עמדת *vehaareſt lebholam bhomadeth*, id eſt, *terra autem in æternum fixa, & conſiſtens eſt.* Vnde fit, vt duæ hæ editiones, ſicut & noſtra, conſiſtentiam, ac ſtatum motui oppoſitum ſignificent. Etſi fateor, ſtare terram, ſignificare, poſſe perſeuerare in eodem ſtatu ſuo, veluti generationis, prætereuntes & aduenientes, res ve quæ generantur & corrumpuntur, excipiendo. Lege loci illius cõmentarium noſtrum. Idem perſuadent alij modi loquendi Scripturarum, quibus dicitur terrã eſſe fundatã *g*, firmatam *h*, conſiſtentem *i*, non *k*, commouendam, non *l* inclinandam in ſeculum ſeculi, fundatam ſuper ſtabilitatem ſuam, ſolidatam *m* quaſi baſibus, immobilem *n*. Reſponderi poteſt intelligi hæc omnia de perpetuitate terræ, atq; de imperceptibili motu ipſius. Sed eſt profecto huiuſmodi reſponſio iſta, motuſque, vt percipi ſecundum rationem non poſſit. Immobilitatem terræ ſolent Patres in diuinam referre voluntatem, atq; potentiam, præſertim Nazianzenus *o*, & Baſilius *p*: Ariſtoteles vero atq; Seneca ſententias plures de ea recitant.

g Pſal. 23. 2.
h Pſa. 92. 1. Pſ. 135. 6.
i 2. Pet. 3. 5.
k Pſal. 92. 2.
l Pſal 103. 5.
m Iob. 38. 6.
n 1. Paral. 6. 30.
o orat. 34.
p in c. 13. Eſa.

Repleti ſunt Spiritu ſancto.] Ad eum effectum, qui ſubditur: *Et loquebantur verbum Dei cum fiducia.* Lege verſum octauum. *Reaccenſi ſunt Spiritu ſancto*, inquit Chryſoſtomus, *& reaccenſum in ipſis chariſma.* Lyranus ait, *datum augmentum gratiæ, & charitatis.* Veriſimile eſt hoc, nec tamen repletio, de qua hic ſermo eſt, neceſſario illud ſignificat, vt docui citato loco.

q lib. 1. in c. 16. Reg. poſt medium.

Et loquebantur verbum Dei cum fiducia.] Et domi, & foris. *Iam non metuunt, quia cor eis Spiritus ſanctus mutauit*, inquit Gregorius *q*.

Verſus 32.] Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna: nec quiſquam eorum, quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia.

r ſerm. 90. de Div.

MVLTITVDINIS *autem.*] Hinc incipit tertia pars capitis de vnitate fraterna. Hunc locum tractare integro ſermone Auguſtinus *r* volens, non contentus, pro more prius recitatum à Diacono, codicem ipſum capiens, *Etiam ego*, inquit, *legere volo: plus enim me delectat huius verbi eſſe lectorem, quam verbi mei diſputatorem.*

Credentium.] Πιστευσάντων, *Qui crediderant.* Syrus ſic legit, לבאנשא ראנשא אילין רהימנו *lecanſcha daneſcha ilen dehaimenu*, id eſt, *erat autem*, ſupple, *congregationi hominum illorum, qui crediderant*, vel, *Cœtus hominum illorum, qui crediderant*: videtur tamen vnum ex nominibus appellatiuis ſectatorum Chriſti, vt credentes dicantur, quemadmodum vt Fideles. Lege Notationes noſtras in Euangelium de Samaritana, cum de nomine Chriſti, & Chriſtianorum diſſerimus.

Erat cor vnum, & anima vna.] In cap. 2. * loci & facultatum inter fideles communitas expreſſa eſt, iam vero, quæ nec tunc quidem defuit, longe maior ac perfectior animorum, & voluntatum, omnino genuina teſſera Diſcipulorum Chriſti *a*, quia ſcilicet, vt Euthymius ait, *charitas erga nos in magiſtro noſtro Chriſto inter omnes alias virtutes potiſſimum eluxit. Hæc eſt vnitas Spiritus in vinculo pacis* b, *hoc eſt cor vnum, & via vna*, quæ promiſit Deus per Ieremiam *c* Pythagoram produnt *d*, vt illius prouerbij, de quo egimus dicto capite 2. Τὰ τῶν φίλων κοινὰ πάντα, *Amicorum communia omnia*, ſic illius auctorem ſententiæ tuliſſe: Φιλίαν ἰσότητα εἶναι, καὶ μίαν ψυχὴν, καὶ τὸν φίλον ἕτερον αὐτὸν, *Amicitiam, æqualitatem eſſe, & eandem animam, & amicum, alterum ipſum.* Ariſtoteles in magnis Moralibus *e*: *Cum demum*, inquit, *voluerimus impenſe amicum dicere, vna mea, & huius anima eſt, dicere ſolemus.* Dixi de hac re nonnulla in capite etiam primo, diſputans de nomine fratrum. Figmentum fuit de amantibus, qui Vulcano ſe refundendos, vt è duobus conflaret vnum, tradere voluerint. Hoc diuinus præſtat ignis. Celebris quoque Salluſtij *f* ſententia, quæ placuit Hieronymo *g*, Ennodio *h*, Caſſiano *i*, Sidonio *k*, Petro Cluniacenſi *l*, Ioannes Saliſber *m*. Minutio *n*, Senecæ *o*, Apuleio *p*: *Idem velle atque idem nolle ea demum firma amicitia eſt.* Narrat autem Diodorus Siculus *q*, ſi Rex apud Æthiopas, vel quiſpiam de amicis, vulnere, aliove incommodo affectus eſſet, cæteros non animi duntaxat, ſed corporis quoque ſympathia illum proſecutos, ita vt idem infligerent ſibi. Hac ratione vno ciuili patiente membro, compatiebantur & reliqua. Eodem referri, præter alia, poteſt Lacedæmoniorum in ineundis bellis conſuetudo; prius enim concordiæ ſacrificabant, vel quia belli finis concordia eſt, vel quia concordia militum parit victoriam. Sic iſto maxime principio primam oportuit aciem Eccleſiæ arctiſſimam tenere, tuerique concordiam.

* ver. 44. & ſeq.

Vnio animorum genuina teſſera Diſcipulorum Chriſti.

a Ioan. 13. 35.

b Eph. 4. 3.

c [illegible] 32.

d [illegible]

e lib. 2. c. 13.

f in [illegible] Ca[illegible]

g [illegible] ad Demetr.

h in [illegible]

i [illegible]

k [illegible] 5. ep. 9. & 10.

l [illegible] 4. ep. 21

Erat omnium cor, & anima vna, non quod vnam animã habuerint omnes, vt ait quodam loco Chryſoſtomus *r*: *Quomodo enim hoc in diuerſis corporibus fuerit: ſed concordiam illorum nobis demonſtrat.* Hilarius *ſ* hanc vnitatem conſiſtere dicit in vna fide, & ſpe, Baptiſmo, voluntate, & Chriſto, quem vnum omnes induerant. Baſilius *t* in quærenda vna voluntate Dei. Bernardus *u* in obedientia, quam Vni omnes exhibebant. Clemens Alexand. *x* iungit obedientiam cum ſimplicitate: qua *velut infans vnum Deum Patrem vocamus, & inuocamus*, atque *nos amatores eſſe vnicornis cornu*, ſcilicet *non ſolum quia Crucis figura factum eſt, & ſalubrem vim habet contra venena, ſed quoniam vnicum eſt, & vnitatis amorem deſignat.* Gregorius *y in eo, quod per intentionem rationis ſolum conditorem aſpiciebant, & per affectionem amoris ſolam eius faciem videre deſiderabant.*

Quomodo fuerit Diſcipulorum vnum cor & vna anima.

r hom. 33. in Geneſ.

ſ 8. de Trinit.

t Fragm. ad lib. de Mor.

u Ser. ad Milites templi c. 4.

x Pædag. cap. 5.

y lib. 1. in 1. Reg. c. 1.

Addit hanc demũ eſſe perfectam abrenunciationem, quæ Monacho nomen tribuat, *vt vox nominis illius inſinuet altitudinem dignitatis, & animus tanto ardentius ad Conditoris viſionem ſe erigat, quanto ſublimitatem, in qua ſemper debet conſiſtere, quaſi in fronte prælatam portat.* Itaque videtur Gregorius *z* Monachi notionem, non ad vnius tantum Dei referre obſequium, quæ notio primum à Dionyſio *a* allata fuerat, ſed ad vnanimem quoque inter ſe plurium circa idem obſequium Dei conſenſum; quæ duo inuicem iuuantur, & confouentur, quippe quæ ſunt charitas Dei, & proximi.

Perfecta abrenunciatio monachi vbi ſita ſit.

z ibid.

a Ec[illegible] cap. [illegible]

Conſenſus plurium in Deum obſequium facit monachum.

Proinde recte Leo *b* ex corde hoc vno, & anima in Fidelibus iſtis vna, colligit paratos fuiſſe pro eo mori, quem poſcerant crucifigi. *Qui ſic viuunt in vnum, vt vnum hominem faciant*, inquit Auguſtinus *c*, *vt ſit illis vere quod ſcriptum eſt, vna anima, & vnum cor, multa corpora, ſed non multa animæ*, recte dicitur μόνος, id eſt, vnus, ſolus, &c.

Cor vnum & anima vna quid faciant.

b Serm. 11. de Paſſ.

c in Pſal. 132.

Merito inſultant nomini vnitatis, ac monachi, *Donatiſtæ, qui ſe ab vnitate præciderunt: merito illis diſplicet nomen Monachorum, quia illi nolunt habitare in vnum cum fratribus, ſed ſequentes Donatum, Chriſtum dimiſerunt.* Debet quidem ſane communis eſſe in omnibus Chriſtianis concordia iſta, vt Cyprianus *d* præſertim, & Auguſtinus *e* hinc vrgent; è quibus Auguſtinus affirmat, maiorem eſſe fraternitatem Chriſti, quam ſanguinis, quia illa ſimilitudinem tantummodo corporis refert, hæc vnitatem cordis, animæque demonſtrat: ſed multo eſſe in Religioſis arctiorem oportet, ac inſolubilem, vt Auguſtinus docet *f*.

Hæretici nomini monachi & vnitati inſultant.

d lib. 4. ep. 4. Tract. de vnita. Eccl. c. 11.

e Serm. 25. de verb. Apoſt.

Vnitas in Religioſis maxime eſſe debet.

f ep. 109.

Deſiderat Chryſoſtomus *g*, & deeſſe lamentatur in ſui temporis Chriſtianis id vinculum charitatis, fruſtraque ab Epiſcopo pacem in Eccleſia omnibus annunciari, eandemque ſpiritui ipſius viciſſim alios adprecari. At Bernardus *h* querimoniam de Monachis intendens exclamat: *Vbi nunc illud vnanimitatis exercitium? Fuſi ſumus exterius, & de regno Dei, quod intra nos eſt* *i*, *relictis veris ac perennibus bonis, foris quærimus vanam conſolationem, de vanitatibus ac inſaniis falſis; ac iam religionis antiquæ non ſolum virtutem amiſimus, ſed nec ſpeciem retinemus.*

g homil. 33. in Matth.

Pax vobis; & cum Spiritu tuo, in Miſſa dici ſolitum.

h ep. ad Guil. Abb.

i Luc. 17. 21.

Orauit aliquando Patrem Chriſtus *k*, *vt Fideles vnum eſſent, ſicut ipſe cum Patre*, imitatione videlicet, ac nexu charitatis, non æqualitate, & vnitate ſubſtantiæ, vt Auguſtinus *l*, præter alios paſſim expoſitores, ex tam multorum corde vno, & anima vna, ſcite argumentatur.

k Ioan. 17. 21.

l Tract. 14. & 39. in Ioan.

Vnde oppoſitum quidam Hæretici perperam inferebant, vt refert Hilarius *m*, vltra interpretes, & Ambroſius *n*, & Paſchaſius *o*, nempe non aliam in Patre & Filio, quam voluntatum eſſe vnitatem, atque conſenſum; non aliter dici Chriſtum Deum, & hominem, vt de aliis meminit Ioannes Maxentius *p*, quam ſecundum duarum perſonarum ſocialem vnionem. Arator *q* hinc Trinitatis myſterium confirmat:

Quis dubitare queat myſteria dogmatis, vnum
Perſonas tres eſſe Deum: cum millia vulgi
Conueniant ſub mente pari, Numenque ſequentes
Sint animis velut vnus homo!

Hæretici male collegerunt ſolam vnitatem voluntatum in ſancta Trinitate.

m [illegible] de Trin.

n 4. de Fide [illegible]

o lib. de [illegible]

p in Reſpon. [illegible]

q lib. 1. in Acta. Fides S. Trinitatis [illegible]

Porro ſicut in Trinitate Spiritus ſanctus vocari ſolet nexus, & amor, quo vniuntur aliæ Perſonæ: & præterea quemadmodum, vt dixit Poeta *r*, in hoc mundo, *Spiritus intus alit*; & iuxta Platonicos, vna anima mundi, perinde vt vnius animalis: ita SPIRITVS idem ſanctus

Spiritus ſanctus auctor eſt omnis concordiæ inter fideles.

r 6. Æneid. longè à medio.

A ctus tantæ inter Fideles concordiæ auctor erat, eſtque, eritque in Eccleſia, quam vnam profitemur, etiamſi eam diſcindere, ac diſſecare conentur hæretici, & ſchiſmatici; vt quondã Arrius, vt oſtendit Petro Alexandrino Chriſtus ętate duodenni cum lacera veſte.

a Prou. 6. 19. Dæmon maxime odit in terra concordiam.
b de modo bene viu. c. 41.
c Ser. 2. de Septuag.

Nil magis odit Deus, *quam ſeminantem inter fratres diſcordias* a. *Nil æque moleſtum Dæmoni vt concordia*, ſicut quodam in loco ait Bernardus b: *ſi enim de ieiunio agatur, ipſe nunquam comedit: ſi de vigiliis, nõ dormit: ſi de paupertate, nihil habet: ſi de continentia, hæc ei naturalis eſt: cõcordiã ægerrime fert teneri in terra, quã non potuit conſeruare in cœlo.* Idem piiſſimus Pater c mire ſociat vnitatem cum diuiſione in hac vita, B cumque ſpiritu multiplici variis donis, propria cuiq; tolerantia, propria quoq; nonnunquam in terrenis agendis ſententia. Item coniungit vnitatem cum ſectione non volatilium, ſed animaliũ, in ſacrificio Abrahæ, hæc enim volatilia, & animalia idem Pater valde diſtinguit.

d 3. Teſt. c. 3.

Nec quiſquam eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia.] Cyprianus ita legit d: *Turba autem eorum qui crediderunt, anima vna, ac mente agebant, nec fuit inter illos diſcrimen vllum.* Græce, ὐδὲ τις τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν εἶναι ἴδιον, *neque quis eorum bonorum quæ ipſius erant, dicebat eſſe (quid) proprium.* Alii codices, ὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων, &c. *neque vnum aliquid bonorum*, &c. C Idem Cyprianus e colligit maioribus populum iſtum credentium viguiſſe tunc virtutibus, nouo adhuc fidei calore feruentem: talem in operibus cumulũ in eo fuiſſe, qualis erat in dilectione conſenſus: veram natiuitatem filiorum Dei expreſſiſſe in ſe, ac lege cœleſti æquitatem Dei Patris imitatos eſſe, à cuius nemo beneficiis ac muneribus arcetur, quo minus æqualiter bonitate, ac largitate diuina perfruatur.

e Serm. de eleemoſ.

Ex vnione animorum naſcitur rerum communio.
f Serm. 25. de verb. Apoſt.
g 1. Cor. 13. 5.

Ex vnione animorum naſcitur communio rerum externarum, *vt qui eodem conſortio religionis tenebantur*, inquit Auguſtinus f, *eodem conſortio fruerentur & vita*, hoc eſt, *vt quibus erat vna fides, eſſet vna ſubſtantia: quibus erat communis Chriſtus, communis eſſet & ſumptus. Non quærit charitas quæ ſua ſunt* g, ſed ſua reddit communia. Acute, & vere Dionyſius D quidam Philoſophus riſu excipiendum dicebat diuitem, qui ſibi pauperem amicum eſſe affirmaret: *Si enim*, inquiebat, *amicus eſt, tu quomodo diues, ille pauper?*

Meum & tuũ omnium diſcordiarum ſeminarium.
h hom. 13. in Geneſ.
i 5. Polit. c. 1.

Contra vero litium ac diſcordiarum ſeminarium exoritur ex MEO, & TVO, vt ſæpe inculcat Chryſoſtomus h; vnde etiam Poeta neſcio quis:

Si duo de noſtris tollas pronomina rebus,
Prælia ceſſarent, pax ſine lite foret.

Monachorũ mirum diſſidium quomodo ſublatum.
k in vita.
l Matt. 40.
m lib. 9. ep. 66.

Ariſtoteles quoque i, *Maiorum nobilitatem, & diuitiarum abundantiam fontem vocat ſeditionum.* Fertur, duos Monachos, cum ſemper ſumma inter ſe concordia vixiſſent, alter vero, quid eſſet diſcor- E dia, noſſe cuperet, alterum docuiſſe, ſi propoſitũ in medio laterem ille ſuum affirmaret, ipſe item ſuum: idque cum ſemel, iterumve experti eſſent, alterum diſcordiæ impatientem, alteri laterem ceſſiſſe. Gregorius Thaumaturgus, teſte Nyſſeno k, lacum, diſſidii inter fratres cauſam, penitus areſecit. Prius relinquẽda tunica ei, qui abſtulit, inſuper & pallium l, quam animi relinquẽda trãquillitas, & erga illum concordia, cum tamen alioqui rem ſuam inique ablatam iure liceat repetere. Claudat Papa Gregorius hunc locum, cum quadam epiſtola m Theotimum medicum, quã diligeret ex animo declarans, docet abſurde Philoſophos nonnullos vnam duobus in corporib. animæ conſtituiſſe ſubſtantiam: hoc fieri nõ poſſe. Verum, ſi quod hic traditur, ipſeque in ſeipſo aduerſus Theotimum experiatur, fiat vt cor vnũ voluntaſq; duorum pluriumq; occupet mentes, tunc demum vnam animam in duobus corporibus pluribuſq; poſſe conſiſtere. De hac re conſule quæ attulimus cap. 2. n

n verſ. 44.
Rerum omnium abdicatio hæreticis diſplicet.

Addere libet, huiuſmodi abdicationem, quã ibi ex voto factã attigimus, diſplicere vehementer hæreticis, qui propterea illam pernegant: nec minus eam contra Anabaptiſtas certæ ſectæ hæreticos pugnare, qui hoc vitæ genus omnibus Chriſtianis dicunt eſſe neceſſarium.

o Serm. 61 de Temp. & lib. de virg. c. 13. 14. & 30. & ſer. 18. de verb. Apoſt.

Poſterior error vel inde conuincitur, quod nõ diſtinguit conſilium à præcepto, ſupererogationis opus, & perfectionis ab opere ſimpliciter neceſſario: de qua diſtinctione, quod ad rem præſentem pertinet, diſertiſſime Auguſtinus o. Qui priorem errorem tuẽtur, Caluinus, Bullingerus, Pomeranus, & alii contendunt, ius proprietatis, ac poſſeſſionis manſiſſe apud illos fideles, ſolum inter ſe coniunctos fuiſſe more amicorum, quibus dicuntur omnia communia.

Qui ſuis reb. renunciabãt, non tenebãt earum dominium.
p verſ.

Hoc ſi eſſet, quorſum venderent, ac pretia ad pedes Apoſtolorum deponerent? hæc eſt enim perfecta, & abſoluta abdicatio: quomodo nemo ſuum aliquid eſſe dicebat? qui enim dominium retinet, dicere poteſt rem eſſe ſuã. Quocirca merito capite ſequenti p, fraudatores appellantur illi, quibus res manens manebat, vt propria, priuſquam venundatæ pretium attuliſſent: & mentitos affirmat Petrus Spiritui ſancto, cui fidẽ promiſſæ, ac datæ iam rei fallebant. Tandem vt rem inſignem, & primæ illius ex Iudæis coalitę Eccleſiæ propriam Lucas narrat.

Inter conuerſos Gentiliũ & Iudæorum quæ fuit initio differentia.
q c. 15. 27.
r 3. de ciuita. Chriſt. c.

Larga vero, & liberalis eleemoſynarum erogatio Gentilium quoq; fuit conuerſorũ ad Chriſtum, vt Paulus teſtis eſt in epiſt. ad Romanos q. Differentia ergo eſt, in religioſa, & voto adſtricta priorum illorum abdicatione, Eccleſias namque Gentilium Auguſtinus r quid ſimile negat feciſſe, vt ſe voto, quẽadmodum illi, Deo dedicarent. Lege Stapletonum in Antidotis.

Ioannes quã ratiõe in ſua B. Virginem receperit.
ſ Ioan. 19. 27.
t verſ. 13.

Obiici hic poſſet, Ioannem *in ſua*, εἰς τὰ ἴδια, Chriſti Matrem accepiſſe ſ. Reſpõdeo, quicquid ſit de domo, quam Ieroſolymis eum habuiſſe dicunt, in qua Chriſtus ſupremam cœnam celebrauerat, dixi enim de hac re in cap. 1 t Rupertus ac Beda exponunt, *in ſua officia, & curam, vt ex opibus fidelium benignitate aggregatis ipſi pro illa, & pro ſe neceſſaria ſuppeditarentur.* Eſt autem valde conſentaneum, B. Virginem, quemadmodum virtutum aliarum, ſic paupertatis quoq; exactum præbuiſſe documentum, & exemplum.

Qui ſe ſuis rebus abdicabant cœlibẽ vitã agebant.

Præterea poſſet quis obiicere ſequi cõmunes vxores fuiſſe; quod ſenſerunt poſtea Nicolaitæ, & viſus eſt Plato in ficta republica ſua deſideraſſe. Cœlibem agebant vitam quotquot per votũ ſeſe rerum omnium poſſeſſione abdicabant: & ſi prius iuncti matrimonio erant, ex conſenſu continebant. Poſtremo credibile eſt, regendos Apolis ſe permiſiſſe, ac obedientię tertium votũ nuncupaſſe, atque ſeruaſſe.

Religioſos p eiuſdem religionis homines gubernari ſatius reprehenſum.
u Seſſ. 25. de reform. reg. & monial.

Cæterum longe poſt deprehenſum eſt aptius per eiuſdem ordinis Religioſos gubernari ordinem ipſum, quam per Epiſcopos; vt idcirco ab horum iuriſdictione, Pontifice ſic indulgente & concedẽte, ſint exempti, certis exceptis caſibus, quos Tridentinum Concilium expreſſit u. Lege

A Gregorium *a*, & Bonifacium VIII. *b* & Petrum Cluniacenſem *c*, qui Bernardo ſuper hac re ſatisfacit, cuius contraria videbatur ſententia. Digreditur nonnihil quoque Salmeron, hoc loco *d*, vt exemptionis iſtius vtilitatem, imo neceſſitatem demonſtret.

a *lib. 4. epi. 43. ad Caſt. Epiſ. & lib. 7. epi. 11. & lib. 11. ep. 8.*
b *Clem. Dudū, de ſepult.*
c *lib. 1. epiſt. 28. ad 17. obiect.*
d *Tract. 19.*

Verſus 33.] Et virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimoniū Reſurrectionis Ieſu Chriſti Domini noſtri: & gratia magna erat in omnibus illis.

ET *virtute magna.*] *Δυνάμει*, potentia in edendis miraculis, fiducia, & libertate in prædicando, prout in priore oratione à Deo flagitauerant, & de ſe Paulus teſtatur ad Corinthios *e*. Syrus habet, ובחילא *vabchaila*, id eſt, *in robore & fortitudine.*

e *1. epiſt. 2. 4.*

Apoſtoli.] Tum quia erant Eccleſiæ duces, ac primi prædicatores: *cōcordia enim charitatis*, inquit Beda, *eſt ordinata, vt nō omnium ſit docere*: tum quia, vt non ſemel monui, hæc illis cura de teſtificanda Chriſti Reſurrectione peculiariter mandata fuerat, veluti quoddam depoſitum, quod innui notât Chryſoſtomus, & Oecumenius verbo proxime præcedenti, *reddebant ἀπεδίδουν*: tum deniq; quoniam nullis ſæpius, & manifeſtius per dies quadraginta *f* Chriſtus Reſurrectionem ſuā manifeſtauit. Et vero faciebāt id confidētius, quod, vt ex dictis conſtat, ſua non quærebant, quibus abdicauerant ſeſe, ſed vnum Deum, & aliorum ſalutem.

Concordia ordinata eſt, vt omnium non ſit docere.

f *Act. 1. 3.*

Et gratia magna erat in omnibus illis.] Sicut in capite 2. *g* Gratiam habentes ad omnem plebem, id eſt, Gratioſi, chari, & accepti erant: vel gratia internæ ſanctitatis reddebat illos Deo gratos: vel inuicem gratia valebant amantes ſe, & iuuantes. Communior eſt poſtremus ſenſus, atque etiam tum præcedentibus, tum conſequentibus aptior ex aliis primus, iuxta quem intelligi poteſt, profeciſſe Chriſtum gratia apud homines *h*. *Erant ſicut filii in domo paterna honoru eiuſdem*, inquit Chryſoſtomus. Syrus habet, טיבותא *taibutha*, id eſt, *gratia & bonitas.*

g *verſ. 47.*
h *Luc. 2. vlt.*

Magna.] Omnia magna, virtus, & gratia, ſigna quoque, & prodigia Stephani *i*, in aduerſariis timor ac metus, &c.

i *Act. 6. 8.*

In omnibus illis.] Videri poſſet de ſolis Apoſtolis ſermo eſſe, de quibus proxime facta mentio eſt. Exiſtimo tamen etiam de aliis, & hoc ſibi velle illud, *omnibus.*

Verſus 34.] Neque enim quiſquam egens erat inter illos: Quotquot enim poſſeſſores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorū, quæ vendebant.

NEQVE *enim quiſquam.*] Dictio *enim* arguit gratiam in illis fuiſſe cum relatione ad ſeipſos, vt nominatim obſeruat Chryſoſtomus, *ob magnam dantium*, inquit, *alacritatem, nullus erat indigus.* Syrus legit, דצריך *datſrich*, id eſt, *cui opus aliqua re eſſet.* Quæ huc ſpectāt, à nobis tractata ſunt capite 2. *k* vbi cur non eſſet quiſpiam egens, cauſa redditur, *quoniam diuidebatur omnibus, prout cuique opus erat*: quod repetitur verſu ſequenti. De mendicitate neceſſaria, deque ſpontanea, & religioſa dixi cap. 3. *l* Myſticum eſt, quod Auguſtinus *nullum egentē tunc fuiſſe* interpretatur, *propter abundātiam cœleſtium diuitiarum*, quod Apoſtolus ait *m eſſe diuitem in bonis operibus*, & Petrus *n*, ac Ioānes *o*, *locupletem.*

k *verſ. 44.*
l *verſ. 6.*
m *1. Tim. 6. 18. 1. Cor. 4. & c. 4. 8.*
n *2. Pet. 1. 4.*
o *Apoc. 3. 18.*

Poſſeſſores agrorum, aut domorum.] Iam nō poteſt Caietanus de domibus dubitare, ſicut in cap. 2. *p* vbi tamen & has comprehenſas dixi.

p *verſ. 45.*

Erant.] Fruſtrà idem Caietanus hæret, an referatur ad poſſeſſores, an ad vendentes; perſpicue enim refertur ad poſſeſſores, vt etiam expreſſit Syr⁹ hoc modo - גיר דקנין הוו קוריא ובתאמז בנין הוו *gher daknin haua kuraia vbathamez banin haua*, id eſt, *nam qui poſſidentes erāt agrorum & domorum, vendentes erant*, vel, *illi enim qui poſſidebant fundos, & domos, vendebant.* B Et textus Græcus, *ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων, ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον.*

Vendentes offerebant pretia eorum, quæ vendebant.] Chryſoſtomus *q*: *Vide dilecte*, inquit, *quomodo non permittebant Apoſtolos vendere, ſed ipſi vendebant, & illis pretia dabant.* Significat nimirum voluiſſe fideles liquidius liberales eſſe, & Apoſtolos liberare moleſtia diſtrahendi, & vendendi. Sunt qui liberales videri volunt, etiamſi res donēt litibus intricatas. Chriſtus proponens perfectionis viam: *Vade*, inquit *r*, *vende quæ habes, & da pauperibus.* Vltimum noſtri hi fideles fecerunt, quia Apoſtolis in pauperes diſtribuenda attulerunt.

q *homil. 11.*

Fideles quomodo fideles eſſent.

r *Mat. 19. 21.*

C Baſilius *ſ* eos, qui ſe Deo conſecrant Religionis voto, & facultates non pauperibus, iuxta Chriſti conſilium, ſed parentibus, vel amicis erogant, affirmat ſacrilegium committere *t*: itemque ſi propinqui denegent iis, qui ad Dominum accedunt, ea, quæ ad ipſos pertinent. Cauendum vero, ne hæc ipſa in oculis illorum conſumantur, ne cauſa præbeatur ſeſe efferendi, contraque pauperibus, qui ad eandem vitam ſe contulerunt, dolendi.

Religioſi non parentibus, ſed pauperib. ſua conſecrare debent.

ſ *Reg. 9. ex fuſ.*
t *Reg. 187. ex brev.*

Problema certe poteſt eſſe, vtrum præſtet, Religioſis pauperibus eius ordinis, cui te aggreges, bona tua eleemoſynæ nomine largiri, an aliis paupertatem ſimiliter patientibus. Videtur Baſilius iam citatus ſecundum malle, eique fauere præſens exemplum, & ratio mali nominis de D auaritiæ periculo petita, ſed primum Benedicto placuiſſe ferunt *u*, cauſam hanc etiam aſſignanti, *vt plures eo modo in Dei familia ſuſtententur*: cui adde rectum ordinem charitatis.

Præſtetne Religioſum ſuis fratribus pauperib. ſua dare, an aliis.

u *in vita.*

Equidem Spiritum Domini multiplicem ſcio; nec auſim inter tantos viros arbitrium interponere. Præſens factum trahi in exemplum non poteſt, quia res erat cum fidelibus, & ex primitiuo Spiritus inſtinctu. Secunda opinio ſimpliciter præferenda eſt: prima in periculo infamiæ, cum ſit *melius nomen bonum, quam diuitiæ multæ x*: ſicut Paulus alieno ſumptu viuere noluit *y*: licet id aliis permitteret, ac optimis rationibus liE cere confirmaret.

x *Prou. 22. 1.*
y *1. Cor. 9. 15. 1. Theſſ. 2. 9. & 3. 8. Act. 20. 34.*

Verſ. 53.] Et ponebant ante pedes Apoſtolorum. Diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat.

ET *ponebant ante pedes.*] *Παρὰ τοὺς πόδας, ad pedes*: ſic Syrus, לות רגליהון *leuath ragleiehun*, id eſt, *ad pedes ipſorum.* Multæ huius rei cauſæ afferuntur. Prima eſt, ob reuerentiam erga Apoſtolos, quorum pedibus accidentes pretia offerrent. De reuerentia eſt communis expoſitio Interpre-

Cur fideles ſua ante pedes Apoſtolorum ponerent.

tum,

tum, & Chryſoſtomi alio loco a. De genuflexione affirmat Gloſſa interlin. & Hugo.

a homil. in id c. 11. 1. Cor. Oportet hæreſes eſſe. Tom. 4. & hom. 53. ad popul.

Mos antiquus fuit, pedes ſanctorum virorum amplecti, & Monachorum, & Epiſcoporum. De Epiſcopis, Hieronymus b, Ambroſius c, Auguſtinus d, Suidas e: de Monachis, Chryſoſtomus f, qui ait, *honeſtius eſſe illorum tangere pedes, quam aliorum caput.* Quid ergo mirum, aut nouum, aut a ratione alienum, ſi ſummi Pontificis in terris vices Chriſti gerentis pedes rite exoſculentur, ac pie omnes Chriſtiani? Si enim regiæ ſtatuæ fas eſt apprehendere pedes propter regiam figuram, licebit illius, qui officio, & dignitate Chriſtum repræſentat. Et cum pœnitentibus ſolenne fuiſſe teſtetur Tertullianus g, *lambere omnium, qui aſtarent, veſtigia;* laudabile erit id exhibere Paſtori œcumenico. Sic enim oportuit vaticinia Eſaiæ h. quæ hanc adorationem continent, quando in ſe Chriſtus noluit, in ſuo Vicario impleri. De locis Eſaiæ lege Auguſtinum i, & Proſperum k, atque Leonem à Caſtro l. Patres Orientales in epiſtola ad Symmachum Papam, profitẽtur ſe cupere adorare veſtigia eius m.

Pedes Sanctorum oſculari mos antiquus fuit.
b epiſt. 61. ad Pam.
c lib. de dignit. Sacerd. c. 2.
Pontificis pedes exoſculari fas eſt.
d Serm. 28. de verb. Apoſt.
e in Leontio.
f hom. 59. ad pop. Antioch.
g Apol. c. 12.
h c. 49. & 23. cap. 60. 14.
i de vnit. Eccl. c. 7.
k 3 p. de Præd. c. 35.
l in Eſaiam.
m Tom. 2. ep. Pont.

Scripſit de oſculatione pedum Pontificis Ioſeph Stephanus eruditum opuſculum, & nonnihil etiam Thomas Bozius in Eccleſię notis n. Exemplum huius erga Petrum honoris in Cornelio videbimus cap. decimo o.

Qui de ea re ſcripſerint.
n lib. 20. c. 5.
o verſ. 25.

Secundam cauſam priori ſimilem dat Chryſoſtomus, & Oecumenius, vt faſtum vitarent, & modeſtiam, atque humilitatem retinerent in exercitio tam ſtrenui operis, vt ſic etiam ſimul conſulerent pudori eorum, qui nihil habebãt, quod conferrent, ſed ex alieno viuebant. *Maioris ducebant*, inquit Chryſoſtomus p, *quod ab eis reciperentur, quam quod darentur dona: hoc enim potiſſimum eſt contemnere opes, hoc eſt paſcere eſurientem Chriſtum, ſi abſque arrogantia & faſtu id facias, ſicque des, quaſi tibi ipſi plura quam danti beneficia dare videaris.* Confirmat exemplo Eccleſiæ Macedonię, de quo Apoſtolus q, & Abrahæ r.

p hom. in id 1. Cor. 11. Oportet hæreſes eſſe. Tom. 4.
Dare pauperibus eo animo, vt beneficia tibi præſtare putes ſi accipiant, eſt Chriſtum paſcere.
q 2. Cor. 8. 1.
r Gen. 18.

Tam vult Chriſtus remotum eſſe à ſuperbia eum, qui eleemoſynam faciat, vt, ſi fieri poſſit, *neſciat ſiniſtra manus, quando illam dextra porrigit* ſ, nec ſi oculos habeat, videre id poſſit.

ſ Matt. 6. 3.

Palladius narrat t, cum Abbati Pambo viro ſancto, qui hoſpitalitati vacabat, magnam pecuniæ vim prædiues fœmina Melania detuliſſet, quaſi is illam ſperneret, ſimpliciter deponi iuſſiſſe: ipſa vero rem exaggerante, & plauſum, atque gratias expectãte, dum pondus ac numerum recenſeret, hoc duntaxat illum reſpõdiſſe, *quod eam Deus ipſe pecuniam expenderat, & numerauerat*, quaſi diceret ab ipſo vno laudem, præmiumque expectandum.

Pambo Abbatis Melaniæ reſponſum, quę ei ingentem pecuniæ vim obtulerat.
t in Lauſ. c. 10.

Tertia cauſa, vt perfectam dominii translationem eo ritu oſtenderent; quomodo Scriptura expreſſit perfectum hominis in creaturas dominium, dicendo u, *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius.* Subindicat cauſam iſtam hoc loco Chryſoſtomus, eſtque valde obuia; ita vt poſſeſſionem dictam putent, quaſi pedum poſitionem. Neſcio an huc pertinere poſſit Adagium illud, *Ante pedes*, quo ſignificetur obuium quid præſens, & in poteſtate alicuius. Lege Auctorem Adagiorum x.

u Pſal. 8.

Quarta, vt ſignificarent exactum contemptum diuitiarum, eſſe calcandas pecunias, atque auaritiam. Hoc obſeruauit Hieronymus y, Beda etiam hoc loco, & ante ipſum Arator citatus à Beda. Continent eius carmina perelegantem, & valde piam ſententiam, vt ſit nefas, lectori ea hic non recitare.

x lib. 1.
Contemptus diuitiarũ qualis eſſe debeat.
y ep. 8 c. 9. & epiſt. 28.

—— *Nunc aſpice partes*
Lector docte pias, & tecum mente ſagaci
Volue quid eſſe putes, rutili quia pompa metalli
Ponitur ante pedes, ſacris non tradita dextris.
Deſtitui debere probant, quod tangere vitant.
Calcandumque docent, quod ſubdunt greſſibus aurum,
De quo terrenæ veniunt ad pectora curæ.
Conſimili iactatur humo, quo ſiſtat auarę
Mens tua diſce loco, quod tu cuſtodis anhelans,
Quod ſtatione premis, quod cernere ſæpius ardes,
Cuius in amplexus per ſomnia cuncta recurris,
Horreſcunt tractare pii, nec tunc quoque geſtant,
Cum bona facta parant, quantum ſpeculantur in illo
Stare nefas, & dona gerens contemnitur aurum.

Quintam cauſam ex tertia deducere poſſumus, & elicere etiam ex Chryſoſtomo z. Voluit Deus, vt Apoſtoli ſtatim experirẽtur minime fallacem de centuplo etiam in hoc tempore, pro abdicatione eorum, quæ ipſius cauſa reliquiſſent, promiſſionem fuiſſe, ſiquidem ſimul ditauit ſimul honore Apoſtolos affecit: *tantum enim pretia deferentes ad pedes ipſorum largitate*, inquit Chryſoſtomus, *tribuebant honorem.* Sexta excogitari adhuc poteſt cauſa, vt compenſaret quodammodo Chriſtus honorem, quo fuerat affectus ab Apoſtolis, quando veſtimenta impoſuerunt ſuper aſinam & pullum, & illum deſuper ſedere fecerunt b. Nam voluit, vt primi Chriſtiani facultates pedibus ipſis illorum ſupponerent, quod Chriſto fecerat turba, ſternens illi veſtimenta in via c: quod & Apoſtolos feciſſe Lucas indicat d.

z homil. 11. ad pop. Antioch.
Apoſtoli quomodo centuplum eorum quæ reliquerant acceperint.
a Marc. 10. 30.
b Mat. 21. 7.
c ibid. 8.
d cap. 19. 36.

Iam vero querulis vocibus Auguſtinus e lamentatur nõ eſſe, qui cogitet de alterius inopia, ſed qui aliena diripiat; non eſſe qui ſuas ad pedes Apoſtolorum pecunias deferat, ſed qui etiã confugientes fratres trahat à pedibus ſacerdotũ. Innocentius Tertius f notat, oblationes omnes, quæ Pontifici fiunt, præterquam panis, eaſque, quæ dantur pro defunctis, deponi ad pedes ipſius, & ab [illegible] accipi, quoniam in Actibus Apoſtolorum habetur, quod afferebant pretia eorum, quæ vendebantur, & ponebant ante pedes Apoſtolorum.

e Serm. 21. de verb. Apoſt.
f lib. 2. de myſt. Miſſæ c. 57.

Diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat] *Ab hac lege & conſuetudine*, inquit Chryſoſtomus g, *inoleuit in Eccleſiis conſuetudo quædam admirabilis: fideles enim omnes in conuentibus ſuis poſtquam audiſſent doctrinas, poſt preces, poſt ſacramentorum communionem, ſoluta concione non mox domum concedebant, ſed diuites & abundantiores alimenta, & edulia à domibus ſuis afferentes, pauperes vocabant, communesq; faciebãt menſas, communia prandia, communia conuiuia in ipſa Eccleſia.* Sic ille. Et hanc Paulus vocat Dominicã cœnam h. Scriptores alii antiqui, præſertim Tertullianus i, Agapen, de qua alias. Cyrillus Alexandrinus k nũc adimpletum ait, quod Chriſtus præceperat apud Lucam l: *Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam*: cui ſententiæ adiungit hæc verba, quæ nullibi reperio in codicibus Græcis, & Latinis, vel in aliis Auctoribus: *Et ecce omnia proſpere ſuccedent vobis, ſiquidem his nil deſuit. Tamen cõſido Chriſtum non cum ſolis tunc Apoſtolis locutum, aliiſve Diſcipulis præſentibus, qui nihil, aut parum habebant: ſed cum aliis, quos de locupletibus prauidebat affectan-*

Vnde manarit, vt diuites in pauperibus conuiuia præberẽt.
g hom. in 1. Cor. 11. Oportet hæreſes eſſe. To. 4.
h 1. Cor. 11. 20.
i in Apol. c. 38. vbi Pamel. n. 397. citat alios locos eiuſdem, & aliorum.
k 8. de adorat. in Spir.
l cap. 12. 33.

dus Euangelio. Hoc apte vereque Cyrillus notauit. Imo nauem Petrus & retia eo adhuc tempore poſſidebat.

a Reg.11. ex fuſi.& ex bre. 93 & 131.135. 182.252.

Documenta pro religioſis ex hoc loco excerpta.

Baſilius *a* hinc quoq; colligit varia documenta monaſticæ inſtitutionis. Primum, vt circa cibum Monachis tribuendum qui præeſt, rem totam attemperet ad neceſſitatem cuiuſque, cum neque idem cibi ſumendi tempus, neque modus idem, regulave eadem omnibus queat præſcribi. Deinde *b*, vt MEVM, ac TVVM in vniuerſum à fratribus arceatur, & præpoſiti, ceu communes parentes, ita iis conſulant, vt ad carnales illi non recurrant *c*, ſed qui curam immediatam habent res ad fratrum vſum neceſſarias diſtribuendi, faciles ſe, & clementes præbeant ad omnes, neque ſuſpicionem aliquam commoueant maioris alicuius erga aliquos beneuolentiæ, inclinationisve animi propenſioris: quod aſſequentur, ſi ſingulis diſtribuant, prout vnicuique opus erit.

b Reg.12. ex fuſi.& 15.ex bre. & 141.& Ser. 2. de inſtit. monach.

c Reg.34. ex fuſi.

Regula ab Auguſtino ſanctimonialib. data.

d epiſt.109.

Hanc quoque primam Regulam Auguſtinus *d* dictat ſanctimonialibus. *Hæc ſunt, quæ vt obſeruetis præcipimus in monaſterio conſtitutæ. Primum, propter quod eſtis in vnum congregatæ, vt vnanimes habitetis in domo, & ſit vobis cor vnum, & anima vna in Deo. Et nõ dicatis aliquid proprium, ſed ſint vobis omnia cõmunia, & diſtribuatur vnicuique à Præpoſita veſtra victus & tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter valetis omnes, ſed vnicuique ſicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actis Apoſtolorum, quia erant eis omnia communia, & diſtribuebatur eis prout cuique opus erat.* Vtitur Baſilius exemplo variorum membrorum eiuſdẽ corporis, quibus non eadem conueniunt; diuerſæ etiam ſtaturæ hominum, qui nõ æqualibus indumentis vtuntur: deniq; virium, ac valetudinis diſſimilis, cui non ſimilia remedia debent applicari. Haud ſecus in Regula Auguſtinus. Immo & Ariſtoteles in ſua œconomia, vbi vtitur illa ſimilitudine medicorum. Hac eadem de re lege quæ dicta ſunt cap. ſecundo *e*.

Quomodo non omnia æqualiter ſint tribuenda omnibus.

e verſ.45.

Memini Fulgẽtium, & Bernardum dicere ſolitos, oportere vt Monachorum Præpoſiti, tanquam patres, matresq; ſubditis benigne, liberaliter perſpiciant, nec expectent, dũ illi repoſcant, ſed præueniant ipſi illos.

Patresfamil. etiam famulis de neceſſariis debeant proſpicere.

f Eccli.33.25.

g Prou.31.25.

h Mat.24.45.

Poſſunt hic potiore iure patresfamilias ſeuerius admoneri, vt domeſticis nihil, quoad licet deeſſe patiantur, ſed iuxta præſcriptum eiuſdem Ariſtotelis familiæ, ac famulis dent cibum, & caſtigationem *f*, quod iiſdem fere verbis Sapiens præcipit, inquiens: *Cibaria, & virga, & onus aſino: panis & diſciplina, & opus ſeruo*. Hoc nomine laudatur ab eodem Salomone *g* fortis, & prouida mulier, & à Chriſto *fidelis ſeruus, & prudens conſtitutus ſuper familiam domini ſui* *h*.

Verſus 36.] Ioſeph autem, qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis (quod eſt interpretatum, Filius conſolationis) Leuites, Cyprius genere.

IOSEPH *autem*.] Perilluſtre hoc exemplum Barnabæ nunc ponitur, tum quia de illo crebra in poſterum mẽtio futura eſt, tum præcipue, vt quaſi ex oppoſito magis eluceſcat grauitas ſacrilegii Ananiæ, & Sapphiræ, quod mox narrabitur ſequenti capite. Ita Chryſoſtomus, & Oecumenius. Vtile quoq; fuit intelligere, quibus quaſi gradibus Barnabas peruenerit ad Apoſtólicum faſtigium: *Nemo enim repente fit ſummus, neq; volando, ſed aſcendendo ſummam ſcalam attingimus.*

Quibus gradibus ad faſtigium virtutis peruenitur.

i verſ.23.

Ioſeph.] Græce, Ἰωσῆς. Lege cap.1 *i*. Syrus habet יוסף *Iauſeph*.

Barnabas.] Non Barſabas, vt hic admonent omnes expoſitores, & nos eodem illo loco.

Ab Apoſtolis.] Alexãder monachus in geſtis Barnabæ haud ſane fidelibus, Ioannis quidem Marci conſobrinum facit; exiſtimat vero à Petro impoſitum iſtud cognomẽ, quia ob ſanctitatis præſtantiam omnibus conſolationi fuerit.

k Præfa. in Euang.c.5.

Interpretis ſunt nominũ expoſitiones, quæ ſunt in vtroq; Teſtamento.

l 1.Reg.12.

m Gen.31.46.

n c.35.18. Exo. 16.35. 31.&c.12. 11.

o Apoc.9.11.

p ep. de opti. gene. interpretan.

Quod eſt interpretatum.] Beda putat hæc verba, & quoties rerum, vel perſonarum nomina cum interpretatione ponuntur in Scriptura, poni ab ipſa Scriptura, & ſacratiorem ſenſum ſignificare. Probabilius credit Maldonat⁹ noſter *k* huiuſmodi etymologias, & explicationes nominum Interpretem adhuiſſe, non ſcriptorẽ. Nã aliquando in veteri Teſtamento Hebraica Gręce, ſæpe vero Latine, & in nouo Latine Græca interpretata legimus. Exẽpla veteris ponit nonnulla, qualia sũt quæ habentur iuxta ſeptuaginta Græce *l*, & iuxta editionem Latinam *m*, itemque *n*, & noui, vt *o* vbi Latinus interpres addit nominis Græci Latinam expoſitionem. Attamen fieri poteſt, vt ſcriptor quiſque obſcurorum vocabulorum notiones ipſemet ponat, quod de Euangeliſtis docet Hieronymus *p*. Cum vero editio alterius linguæ quam in qua Scriptura condita eſt, habet eorum explicationem, quæ ſunt in illa, ſine dubio Interpreti tribuenda eſt.

q in hypoty.lib. 1.c.6.

r c.1.23. 27.33. 46.

s Tom.1.in Proleg.15.

Ex quo occurritur obiter obiectioni Eraſmi, Caietani in Euangelium Matthæi, Martini Cantapetrenſis *q*, Anabaptiſtarum, & aliorũ, qui propterea negant Matthæum Hebraice ſcripſiſſe, quod in eius Euangelio *r* Hebraicorum nominũ interpretatio reperiatur; hæc enim non eſt Matthæi, ſed interpretis. Lege Salmeronem in Prolegomenis *ſ*. Dixi in Diſputatione de Scriptura, huiuſmodi interpretationes non minus canonicas, & authenticas, quam ipſaſmet in ea, qua ſunt cõpoſitæ lingua, Scripturas.

Barnabas cur filius conſolationis ſit dictus.

t Act.1.23.& ſeq.

u ibid.

Filius conſolationis.] Vltra cauſam allatam ex Alexandro monacho, Beda reddit iſtam, *quod ſpretis præſentibus ſpe futurorum ſe ſit conſolatus per Spiritum ſanctum Paracletum*, hoc eſt, *conſolatorem*. Rabanus (& idem habet Oecumenius) *propter eleemoſynam, qua pauperes conſolatus eſt*. Affert quoque eam, quam Beda, & præterea, quia dignus habitus eſt, qui pro Iuda conſolaretur Apoſtolos. Rectius id conuenit Mathiæ *t*: & qui cum Mathia ſorti expoſitus eſt non Barnabas, ſed Barſabas *u*, fuit appellatus, vt dictum eſt.

Adde, quoniam exemplo ſuo alios prouocans Apoſtolos voluptate affecit varios preſſos perſecutionibus. Deniq; fortaſſe gratia quadam valebat ad exhilarandũ, & conſolandum: habet namque hanc vim phraſis Hebræa; vt בן נחם *ben necham*, id eſt, *filius conſolationis*, ſit idẽ, quod ad conſolandum aptiſſimus. Quis ſcit an non propterea habitus ſit pro Ioue à Gentilibus, eo quod eſſet forma & decore corporis venerabilis, atque amabilis? Profecto qui eleemoſynã elargitur, dignus eſt nomine cõſolationis. Talis erat Iob, qui dicebat *x*: *Cor viduæ conſolatus ſum*.

x c.29.13.

Leuitis agros habere vbi licuerit.

y Num.18.20.

z in vita.

Leuites.] Ex tribu Leui Lyranus docet, *quamuis non licuerit Leuitis habere agros in Iudæa y, alibi tamen potuiſſe*. Alexander monachus ait *z*, Barnabã habuiſſe in Iudæa; & Hugo Leuitis habere per-

a Num.35.4.
b cap.32.7.
c 3.Reg.2.26.
d Rel. 1. de poteſt. Eccl. q. 2. num.11.
e Mar.2,14.

miſſum ad pecora alenda a: ſic enim & Ieremiã b poſſediſſe agrum in Anathoth, iuſſu etiam Dei, (adde & Abiathar ſacerdotem c: & quæ de Leuitis producuntur Leuitici vltimo capit.) vel, quod etiam dicit Lyranus, habuiſſe in Cypro. Franciſcus Victoria d hac voce ſignificari vult, fuiſſe tãtum Diaconum. At hoc tempore, id valde incertum eſt, ne dicam falſum, cum Diaconos primi ordinaſſe videantur Apoſtoli, quamuis non ſine inſtitutione Chriſti: & coniectura leuis eſt; alioqui diceremus Matthæum, qui vocatur Leuis, Diaconũ tantum fuiſſe etiam prius quam à Chriſto vocaretur. Verum eſt, ab Eccleſia Leuitas dici voce Hebræa inferiores altaris miniſtros, præſertim Diaconos: ſicut apud Hebræos dicebantur Leuitæ, qui leuiora munera circa altare obibant.

f verſe.

Cyprius genere.] Propter diſperſionem populi in varias prouincias. Lege caput 1. f *Iam quoq; lex, quæ Hebræos certis finibus continebat, ſolum erat*, inquit Oecumenius, & Chryſoſtomus: atq; poſtquam etiam migraſſent, qui Leuitæ fuerant, id nomen retinebant.

Verſus 7.] Cum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pretium, & poſuit ante pedes Apoſtolorum.

g in geſtis Barnabæ.

CVm *haberet agrum.*] Aut in Cypro, aut in Iudæa, prout ante dictum eſt. In ipſa vrbe Ieroſolymitana fuiſſe, Alexander g monachus ſcribit, & quidem ampliſſimum, ac ædificiis exornatum magnificis: Iudæos enim carnaliter intelligentes quod Eſaias dicit: *Beatus qui habet Semen in Sion, & domum in Ieruſalem*, vt quiſque ditiſſimus erat, dediſſe operam, vt aliquid in ea vrbe poſſideret.

Quomodo agrum Barnabas habuerit, cum Chriſti eſſet Diſcipulus.
h Hæreſ 2.
i 3.hiſt.c.13.
k in ſynopſi.
l Luc 14.33.
Chriſtus non requirit ab omnibus effectum abdicationis, ſed affectum.
m Mat. 27.57.

Si Barnabas è ſeptuagintaduobus Diſcipulis fuit, vt placet Epiphanio h, Euſebio i, Dorotheo, k qui ait, quod primus Romæ prędicauit, & poſtea Mediolanenſium Epiſcopus factus eſt (de qua re alias) & poſtea aliis in locis idem fecit, immo primus omnium, cum prius eſſet Gamalielis auditor, & Pauli condiſcipulus, quique materteram Mariam matrem conſobrini ſui Ioannis Marci ad Chriſtum adduxerit, vt eſt apud eundem Alexandrum: quomodo, dicet aliquis, adhuc agrum habebat? *Chriſtus enim negat poſſe Diſcipulum eius eſſe, qui non renunciet omnibus quæ poſſidet* l. Reſpondeo. Non requirit Chriſtus ab omnibus Diſcipulis effectum abdicationis, ſed affectum: erat enim Ioſeph ab Arimathia Diſcipulus diues m. Deinde adhuc non fuerat opportunum omnibus, vt ſe rerum ſuarum dominio abdicarent.

n 7. de bell. Iudai. c.4.
Paleſtina infinitam multitudinem hominum aluit.
o lib.5.cap.13.
p c.32.7.

Attulit pretium.] Pretium hoc magnum fuit ex latifundio ſiue agro tam amplo, & ædificiis magnificis adeo illuſtri in ipſa vrbe Ieroſolymitana, vel prope, ſi vera narrat toties citatus Alexander, hoc eſt, in ſuburbiis: nam ſuburbia illa ſpatioſiſſima fuerunt, atque pretioſiſſima, vt tradit Ioſephus n: ſed & agros omnes prouinciæ Iudæorum omnino magni pretii fuiſſe oportet. Siquidem tam anguſtam illam Syriæ partem, quæ Paleſtina dicta eſt, Samariam quoque in ea includendo à confinio Arabię, vſque ad Phœnicem, non amplius centum octoginta nouem mille paſſuum, Plinius o auctor eſt, immenſam hominum multitudinem incoluiſſe, ita vt nulla in orbe toto regio alia caperet tot homines. Fiet quod dixi veriſimilius, ſi Baronium audiamus retractantem in Appendice Tomi primi Annalium pretium triginta argenteorum, quo ager figuli coemptus eſt. Credit ipſe id pretium, & quod Ieremias p dedit pro agro, quem emit, longe maius communi opinione fuiſſe.

De pretio agri figuli quid ſcribat Baronius.
Argentei qui habentur, nõ ſunt qui Iudę dati ſunt.
q Matt. 26.26. & 27.

Etenim affirmat, ſingulos argẽteos libras ſingulas argenti pependiſſe: harum vnamquamque denarios quatuor ſupra centum, ſiue ſiclos, hoc eſt, regales Hiſpanicos aſſium Gallicorum quinque, decem verò Mediolanenſium comprehendiſſe. Vnde fiet, vt ſumma pretii agri figuli conſtiterit aureis, qui contineant duodecim regales 260. agri vero Ieremiæ aureis 238. & 4. regalibus: pretium enim fuit ſeptem ſtaterum, & decem argenteorum. Stateres autem Chaldæa paraphraſis exponit minas, quarum ſingulę continent duas libras, & ſemis. *Quocirca conſequenter loquendo*, ait Baronius, *argenteos, qui Romæ, aut alibi, tanquam pretii Iudæ dati* q *partes habentur, non fuiſſe eos, quorum valor iam expoſitus eſt, ſunt enim parui valoris: atq; ita illius moneta ſignata argenteos, non ſolum triginta, ſed multo plures datos Iudæ, qui certam illam ſummam efficerent triginta argẽteorum dicti pretii maioris; vt ſi quis dare dicatur triginta aureos nummos, nõ ipſos in ſpecie auri, ſed in minore moneta, quæ trigenarium numerum ſuperet.* Ex hac ſupputatione Baronii, quã ille probabilibus ſane argumentis confirmat, colligere poſſumus, tum præcipue agri Barnabæ pretium fuiſſe magnum, tum ex aliis etiam aliorum fidelium agris venditis ingentem pecuniæ vim factã eſſe. Lege capitis primi verſum 18.

r Act.10.26.

Et poſuit ante pedes Apoſtolorum.] Cum Barnabas, vt paulo ante vidimus, vnus è primis ſeptuagintaduobus Diſcipulis, ac in illis fere præcipuus eſſet, valde dubito, an Apoſtolos proprie genuflexo adorauerit, quem nec Apoſtoli quidem ipſi omnino, vel perraro cultum ante Reſurrectionẽ Chriſto exhibuiſſe leguntur. Immo quod alios id feciſſe Apoſtolis, cũ pretia detulerunt, ex quorundam ſententia retuli, reuocari in dubium poteſt, quoniam Petrus Cornelium id facientem prohibuit rei nouitate commotus r: etſi ille id aliqua ratione feciſſe credendus eſt, quod in ipſo aliquid ſupra hominem intueri, ac venerari videretur. Id tamen ſi de aliis concedimus, nec de Barnaba negare debemus, quem conſtat omni virtute proculdubio & humilitate, quę omnium fundamentum eſt, cuſtoſque, ornatum fuiſſe.

ſ in peregr. Petri & Pauli, Tom. 1. Bibl. Patrũ.
Petri vxor qualis, ſi verum eſt.

De Barnaba cum magna laude ipſius ſępe hoc libro recurret ſermo. Id modo vnum ex Sophronio Patriarcha Ieroſolymitano ſ proferendum duxi, qui tradit Petri vxorem filiam fuiſſe Ariſtobuli fratris Barnabæ, ex qua ſuſceperit filium, & filiam. Hoc ille vnde hauſerit, neſcio: certe videtur repugnans humiliori cõditioni Petri, & pluſquam mediocri Barnabæ. De filio, ne verbum quidem apud alios quod ſciam: filia quoque Petronilla ſpiritualis, non carnalis fuit, vt probat Baronius Tomo primo Annalium, & paulo accuratius Antonius Gallonius in opere de ſanctis Virginibus Romanis Italice ſcripto.

CAPVT QVINTVM.

SVMMARIVM.

Quinq; in partes hoc caput ſecandum eſt. Continet enim terribilem Ananiæ ac Saphiræ pro fraudato agri pretio interfectionem illatam à Petro: Miraculorum per Apoſtolos, præſertim vero per Petrum, magnorum, ac multorum editionem: Vincula Apoſtolorum, eorumque, poſtquam diuinitus erepti ſunt, Petri in primis, liberam ad aduerſarios reſponſionem: Gamalielis pro Apoſtolis in concilio ſapientem apologiam: Apoſtolorum denique flagellationem, quæ iis tamen gaudium, & aſſiduæ in poſterum prædicandi alacritatem conciliauit.

1 VIr autem quidam nomine Ananias, cum Saphira vxore ſua vendidit agrum.

2 Et fraudauit de pretio agri, conſcia vxore ſua: & afferens partem quãdam, ad pedes Apoſtolorum poſuit.

3 Dixit autem Petrus: Anania, cur tentauit ſatanas cor tuum, mẽtiri Spiritui ſancto, & fraudare de pretio agri?

4 Nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, ſed Deo.

5 Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, & expirauit. Et factus eſt timor magnus ſuper omnes, qui audierunt.

6 Surgentes autem iuuenes amouerunt eum, & efferentes ſepelierunt.

7 Factum eſt autem quaſi horarum triũ ſpatium, & vxor ipſius, neſciens quod factum fuerat, introiuit.

8 Dixit autem ei Petrus: Dic mihi, mulier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit: Etiam tanti.

9 Petrus autem ad eam: Quid vtiq; conuenit vobis tẽtare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium, & efferent te.

10 Confeſtim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & ſepelierunt ad virum ſuum.

11 Et factus eſt timor magnus in vniuerſa Eccleſia, & in omnes, qui audierunt hæc.

12 Per manus autem Apoſtolorum fie-
A bant ſigna, & prodigia multa in plebe. Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.

13 Cæterorum autem nemo audebat ſe coniungere illis: ſed magnificabat eos populus.

14 Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorũ, ac mulierum.

15 Ita vt in plateas eiicerent infirmos, &
ponerẽt in lectulis ac grabatis, vt, venien-
te Petro, ſaltem vmbra illius obumbraret
B quemquã illorum, & liberarẽtur ab in-
firmitatibus ſuis.

16 Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Ieruſalem, afferentes ægros, & vexatos à ſpiritibus immundis: qui curabantur omnes.

17 Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes, qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelo:

18 Et iniecerunt manus in Apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

19 Angelus autem Domini per noctem
C aperiens ianuas carceris, & educens eos,
dixit:

20 Ite, & ſtãtes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.

21 Qui cum audiſſent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant. Adueniẽs autem princeps Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium, & omnes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem, vt adducerentur.

22 Cùm autẽ veniſſent miniſtri, & aperto carcere non inueniſſent illos, reuerſi nunciauerunt,

23 Dicentes: Carcerem quidem inueni-

mus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: aperientes autem neminem intus inuenimus.

24 Vt autem audierunt hos ſermones magiſtratus templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

25 Adueniens autem quidam nunciauit eis: Quia ecce viri, quos poſuiſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes, & docentes populum.

26 Tunc abijt magiſtratus cum miniſtris, & adduxit illos ſine vi: timebant enim populum, ne lapidarentur.

27 Et cum adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps ſacerdotum,

28 Dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis Ieruſalem doctrina veſtra: & vultis inducere ſuper nos ſanguinem hominis iſtius.

29 Reſpondens autem Petrus, & Apoſtoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.

30 Deus patrum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum, quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.

31 Hunc principem, & ſaluatorem Deus exaltauit dextera ſua ad dandam pœnitentiam Iſraeli, & remiſſionem peccatorum.

32 Et nos ſumus teſtes horum verborum, & Spiritus ſanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi.

33 Hæc cum audiſſent, diſſecabantur, & cogitabant interficere illos.

34 Surgens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, legiſdoctor honorabilis vniuerſæ plebi, iuſſit foras ad breue homines fieri:

35 Dixitque ad illos: Viri Iſraelitæ, attendite vobis ſuper hominibus iſtis quid acturi ſitis,

36 Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens ſe eſſe aliquem, cui conſenſit numerus virorum circiter quadringentorum qui occiſus eſt: & omnes, qui credebant ei, diſſipati ſunt, & redacti ad nihilum.

37 Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in diebus profeſſionis, & auertit populum poſt ſe, & ipſe perijt: & omnes, quotquot conſenſerunt ei, diſperſi ſunt.

38 Et nunc itaque dico vobis, diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos: quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus, diſſoluetur:

39 Si vero ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere illud, ne forte & Deo repugnare inueniamini. Conſenſerunt autem illi.

40 Et conuocantes Apoſtolos, cæſis denunciauerunt ne omnino loquerentur in nomine Ieſu, & dimiſerunt eos.

41 Et illi quidem ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.

42 Omni autem die non ceſſabant in templo, & circa domos docentes, & euangelizantes Chriſtum Ieſum.

Verſus 1.] Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira vxore ſua vendidit agrum.

V*ir autem quidam.*] Non eſt ſemper hoc nomen indicium virtutis, tametſi ſæpe ſit, vt dictum eſt capite 2. *a*

Quidam.] *Nomen eius*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo, *primo non ponitur, vt Ioſeph, quia iſtum culpa ignobilem fecit.* Notatio minimè neceſſaria, aut vera. Etenim Lucas in Euangelio de Lazaro mendico ait *b*: *Erat quidam mendicus nomine Lazarus.* Scio tamen nonnullos in eadem apud eundem narratione, cum ſcribit *c*, *Homo quidam erat diues:* contemptum obſeruare in dictione *quidam*. Obſeruauit id Chryſoſtomus *d*, Gregorius *e*, Beda *f*, præter alios recentiores. Idem Euangeliſta de patre Ioannis ſcribit *g*: *Fuit quidam Sacerdos nomine Zacharias.* Alijs videtur peperciſſe Chriſtum diuitis honori, vt alias monui.

a *verſ.22. & alias.*
Quidam non ſemper contemptum ſignificat.
b *cap. 16. 20.*
c *verſ.19.*
d *Hom. de diui. & Lazaro.*
e *Hom. 40. in Euang.*
f *in Lucam.*
g *Luc.1.5.*

Ananias.] Huius nominis alij leguntur ſancti viri in libro Danielis *h*, & Tobiæ *i*, & in iſto *k*, præter pigmentarium apud Eſdram *l*, quamuis in hiſtoria Tobiæ Raphael fictam perſonam Ananiæ inducit, dicens ſe Azariæ filium eſſe nomine Ananiam, vbi certum eſt, vt rectè monet Serarius noſter, reſpexiſſe Angelum ad ſignificationem vocum, quoniam Dei auxilium afferebat, & filius Dei, ac gratiæ erat.

De nomine Anania.
h *cap. 1.6.*
i *cap. 5.18.*
k *cap. 9.10.*
l *lib.2. cap.3.*

Eſt quidem exquiſitæ Hebræorum ſapientiæ firmum argumentum, teſte Euſebio *m*, Cypriano *n*, Chryſoſtomo *o*, & alijs, arcana in vocibus Hebræis ſignificatio, necnon linguæ eorum antiquitatis, ac inter omnes alias linguas primatus; attamen non quadrare ſemper vocum ſignificationes rebus, quibus imponuntur, & huius Ananiæ exemplo, & pluſquam ſexcentorum aliorum doceri poteſt, verbi gratia, Abſalon, qui ſignificat patris pacem, & re ipſa tamen fuit bellum patris.

Sapientiæ Hebræorum exquiſitum exemplum, habere in ſuis nominibus arcanam ſignificationem.
m *11. de Præpara. Euang. cap. 4.*
n *de mont. Sina & Sion.*
o *Homil. 5 1. in Gene. & 15. in cap. 16. epiſt. ad Rom.*

Agrum.] Κτῆμα, poſſeſſionem, quod nomen Interpres poſuit capite 2. *p* pro eodem Græco. Lege quæ ibi notauimus. Syrus habet, קריתא *keritha*, quod eſt *ager & villa*.

p *verſ. 45.*

Cum Saphira vxore.] Si dotalis ager erat, vtriuſque conſenſus neceſſarius fuit: ſi proprius alterius, decuit adeſſe in vtroque conſenſum.

Nil optabilius in coniugibus concordia; rara tamen res eſt, & ſuſpicienda. Mirum fuit etiam coniuges alienare agrum. Deerant forſan ijs liberi, aut ſuppetebant facultates aliæ: ca-

Concordia in coniugibus res optanda, ſed rara.

a verſ. 14.

pite tamen præcedente a id affirmatur vniuerſè de omnibus poſſeſſoribus agrorum, & domorum. Adeò flagrabant charitate ac fiducia in Deum, & de Apoſtolis tantam opinionem habebant, vt etiam iuncti matrimonio nihil ſibi neceſſariorum defuturum certò ſibi perſuaderent, quamuis omnium ſe rerum dominio ſpoliarent. Id ſe Chryſoſtomus in ciues ſuos Conſtantinopolitanos ſperat inducturum: ſed ſpes erat pro deſiderio.

Saphira quid ſignificet.

Saphira.] Hebraicè ſignificat hoc nomen narrantem, vel numerantem ſeu literariam. Quadrat ſignificatio numerato pretio. Syriaca notatio eſt pro formoſa. Græcè ſcribitur, Σαπφείρη, ſicut & gemma σαπφείρος, à qua fortaſſe proprium nomen Syrus Interpres expoſuit eo modo quem dixi. Quanquam gemma Hebraicè dicitur ספיר *ſapbir* per ſamech: at verò שפר *ſaphar* per ſcin, eſt pulchreſcere: prima autem ſignificatio eſſet à ספר *ſaphar* per ſamech, quod eſt numerare & narrare.

Verſus 2.] Et fraudauit de pretio agri conſcia vxore ſua: & afferens partem quandam, ad pedes Apoſtolorum poſuit.

ET *fraudauit de pretio.*] Ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς τιμῆς, *ſeparauit ex pretio*, vel, *ſeorſum tulit.* Syrus legit, ושקל מן מטימה *veſchekel men mimeicha*, id eſt, *& baiulauit*, vel; *geſtauit de pretio ipſius*, ſeu, *abſtulit ex pretio ipſius.* Verbum Græcum ſignificat ſeponere, interuertere, callidè ſuffurari. *Fraus fuit, quia totum vouerant ſicut cæteri*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo: *neq; conſilium Chriſti quod ſe profitebantur amplecti, Vende quæ habes, & da pauperibus* b, *nimirum, Da etiam, quæ habes, implebant.* Vbi Hieronymus c perpendens verba præcedentia, *Si vis perfectus eſſe, In poteſtate*, inquit, *noſtra eſt verum velimus eſſe perfecti: tamen quicumq; perfectus eſſe voluerit, debet vendere quæ habet; & non ex parte vendere, ſicut Ananias fecit, & Saphira, ſed totum vendere, & cum vendiderit, dare omne pauperibus.*

Fraus qua Ananias & Saphira vſi ſunt.

b Matt. 19. 21.

c Tom. 9. ibid.

Quod fraus iſta violatio voti fuerit, atque ſacrilegium, demonſtrabimus ex ſequenti contextu. In hoc fraudem fuiſſe, intellexit Gloſſa ordinaria. Baſilius ait d, quod *humana gloriæ cupiditate Ananias quicquid bonorum habebat Deo palam conſecrarat, vt hominum de ſe opinionem excitaret.* Hieronymus e, *Ideo*, inquit, *Ananias, & Saphira puniti ſunt, quia mentiri voluerunt Spiritui ſancto, & reſeruantes neceſſaria victui ſuo, quaſi perfectè ſæculo renunciantes, vanam gloriam ſectabantur.*

Fraus illorum fuit ſacrilegium.

d Serm. 1. de inſt. Monach.

e epiſt. 150 ad Hedib. q. 1.

Ananias & Saphira cur ſint puniti.

Tum ſubdit ſententiam, quæ iugulat Hæreticos, qui Apoſtolici ſunt dicti, quod neceſſariam crederent Apoſtolicam exactam rerum abdicationem. *Alioqui licet liberè vel dare, vel non dare: quanquam ei qui cupiat eſſe perfectus, præſens paupertas futuris diuitijs compenſanda ſit.* Idem habet Baſilius iam citatus, reliquique Patres, & quos citauimus & qui deinceps citabuntur.

Apoſtolici hæretici iugulantur.

Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ f putat, quòd vterque iſtorum ſe ſocietati aggregauit, vt neceſſaria vitæ abſque labore haberent, hoc eſt, quod alijs verbis Lyranus dicit, voluiſſe de medietate pretij habere expenſas communes, ſicut habebant alij, & de alia medietate viuere lautius in occulto. Vtinam non aliqui nunc in monaſterijs victum quærant, non quomodo piè ac religiosè viuant.

f in hiſt. Act. cap. 22.

Petrus Damianus g, *Pro ſuſtentanda*, inquit, *quaſi longa vita vterq; retinuit aliquid. Fortaſſe etiam cum animaduerterent perſecutionem commotam ſibi hac ratione conſultum de viatico voluerunt, ſi migrandum foret; vel vt ſe redimerent, ſi opus eſſet.* Innuit id Hieronymus h, appellans *diſpenſatores timidos, ac metuentes famem, quam vera fides non timet.* Clemens Romanus i vocat Ananiam *auſterum.* Auguſtinus k fraudem fuiſſe vult, quod *integris muneribus* (nempe vt integra offerendo) *portionem quandam putauerunt ſubtrahendam.* Lyranus, *quoniam retinere ſibi ſoli quod eſt commune, & occulte, eſt communitatem defraudare.*

g epiſtol 15. de contempt. ſæc. c. 3.

h ep. 8. ad Demetriad.

Vera fides famem non timet.

i epiſt. 1.

k Serm. 27. de verbis Apoſt.

Conſcia vxore ſua.] *Conuenerant*, inquit Lyranus, *in modum loquendi de iſta venditione, & reſpondendi.* Carthuſianus probabile ducit, Ananiam non vxori tantum, ſed emptori quoque, teſtibus, & quotquot in eo contractu interuenerant, commendaſſe, vt idem in publicum iactarent, aut interrogati reſponderent.

Nec Satanas aduerſus Satanam pugnat, cum de re communi agitur. Peruerſa iſtæc eſt etiam inter coniunctiſſimos concordia. Eruendus eſt qui ſcandalizat oculus, abſcindendus pes, vel manus l, quod de propinquis, cognatis, & neceſſarijs Hieronymus m exponit, Hilarius n, Athanaſius o, Pacianus *, Cyrillus Alexandrinus p, Anaſtaſius Sinaita q, Saluianus r, Theophylactus ſ.

Neceſſitudo omnis ſcelere coniunctis ſeparanda.

l Matt 18. 8.

m ibid.

n Can. 4. in Matth.

o q. 70. ad Antioch.

* epiſt. 3.

p lib. 12. in Ioan. c. 28.

Egregia planè, & propoſito accommodatiſſima ſententia eſt in Deuteronomio t, quamuis de idololatria: *Si tibi voluerit perſuadere frater tuus, filius matris tuæ* (tenerior eſt amor vterinorum) *vel filia, ſiue vxor, quæ eſt in ſinu tuo* (exaggeratio eſt hæc coniugalis amicitiæ) *aut amicus, quem diligis vt animam tuam, clam dicens, Eamus, & ſeruiamus dijs alienis* (auaritiam Paulus vocat idolorum ſeruitutem u) quod in his coniugibus vitium fuit, *quos ignoras tu, & patres tui, ne acquieſcas ei, nec audias, nec parcat oculus tuus, vt miſerearis, & occultes eum: ſit primum manus tua ſuper eum*, hoc eſt oculum eruere, & manum abſcindere, vt Chriſtum loquentem audiuimus x. Adamum Eua y, Dalila Samſonem z decepit: aliæ alios viros vxores, & has viciſſim viri. Sit amicus, & quiuis quantolibet vinculo aſtrictus, vſque ad aras.

Nulli quantumuis coniunctiſſimo acquieſcendum, cum nos ad peccandum inducit.

q quæſt. 71. in Script.

r 3. de Prouid.

ſ in c. 5. Matth.

t c. 13. 6. 7. 8.

u Gal. 5. 20.

x Matt. 18. 8. 9.

y Gen. 3. 12.

z Iud. 16. 6. & ſeq.

Amicus vſque ad aras.

Partem quandam.] Μέρος τι, non *præcipuam partem*, inquit Hugo; medietatem Lyranus, & Didymus Alexandrinus a. Caſſianus b verò *paruum quid* vocat id quod reſeruarunt ſibi; videtur particula τι, partem minorem denotare.

a 1. de Spirit. ſanct.

b Collat. 6. c. 11.

Verſus 3.] Dixit autem Petrus, Anania, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto, & fraudare de pretio agri?

D*ixit autem Petrus.*] Vt princeps Apoſtolorum, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo: hincque confirmari primatus Petri ſolet, quod tanquam ſummus, & diuinus iudex agnouit, & damnauit hypocriſim, ac fraudem iſtorum, & eos verbo ſuo occidit.

Primatus Petri hinc colligitur.

A

Cur tentauit.] Ἐπλήρωσεν, *Impleuit*. Fortaſſe Interpres legit, ἐπείρασεν. Secundam lectionem ſequitur Syra verſio, in qua ſic habetur, מנו דהכנא מלא *manau debachanna mela*, id eſt, *quid eſt quod ſic impleuit*, & omnes Græci, atque Cyprianus *a*, & Auguſtinus *b*, iuxta etiam quam Beda obſeruat, *mentem à ſolo Deo proprie implere poſſe*.

a *li. 3. ad Quirinum, c. 50.*
b *de tempo. Barbarico*
Mens à ſolo Deo poteſt impleri.

Neſcio an innuere velit, quem vocant Theologi illapſum ſoli Deo in alias ſubſtantias rationales conceſſum. Videri quoque poteſt feſtiua antitheſis euacuati Spiritus ſancti, qui eos repleuerat, cuius loco ſubierit malignus, ac impleuerit: ipſaque impletio plenum Satanæ dominium atque perſuaſionem importat: poſtremò interrogatio cum reprehenſione oſtendit pendere

B

peccatum ex noſtra libera poteſtate: Petrus enim *c* præcipit *nos fortiter Diabolo reſiſtere*, & Iacobus *d*, id ſi præſtemus, pollicetur fore, vt fugiat à nobis. Sed retinenda lectio noſtra, qua vtitur ex Græcis Epiphanius *e*, & innuit Clemens *f*, cum ſcribit, quòd duo hi coniuges tentauerunt Spiritum Domini.

Peccatum ex noſtra pendet voluntate.
c *1. epiſt. 5. 9.*
d *cap. 4. 7.*
e *hær. 59.*
f *7. conſtitut. cap. 3.*

Hic deprehenditur Petro communicata diuinitus occultarum rerum ſcientia: obſeruandum quoque, quod aliquando propter præcedentia aliqua peccata permittitur quis durius tentari, & tentationi ſuccumbere.

Petro communicata eſt occultarum rerum ſcientia.

C

Satanas.] Syriacè ſcribitur per ס ſamech hoc modo, סטנא *ſatana*. Significat in genere hoc nomen quemcunque aduerſarium, aut detractorem, & calumniatorem, eum denique qui alicui obſtat hoſtili animo, vt videre eſt in aliquot Scripturæ locis *g*, quibus tamē ſcribitur per ש ſchim. Baſilius *h* ita dictum dicit Satanam, quòd bono aduerſetur, idemque habet Cyrillus Ieroſolymitanus *i*. Ratio ac etymologia nominis indicatur à Zacharia *k*, cum ait: *Satan ſtabat à dextris eius*, ſcilicet, vt aduerſarius ei, ibi enim eſt verbum שטן *ſchatan, Satan*, cum litera ſeruili ל lamed, & pronomine paragogico לשטנו *liſtenò*; quod præterea verbum eſt in Pſalmo 27. *l* pro quo Latinus

Satanas quid ſignificet.
g *2. Reg. 19. 22. 3. Reg. 5. 4.*
h *homil. Quod Deus non eſt auctor malorum.*
i *Catech. 2.*
k *cap. 3. 1.*

D

ponit, *detrahebant*, necnon in Pſal. 108. *m* cum dicitur: *Et Diabolus ſtet à dextris eius*. Eandem vocem reperies apud Matthæum *n*, *Vade poſt me Satana, ſcandalum es mihi*: & in Geneſi *o*, quem ab Abraham puteum vocatum *inimicitias*, Latinus interpres ait, & Septuaginta *propter iurgium paſtorum*, Symmachus quidem, & Aquila vocauerunt *aduerſam contrarietatem*. Eſt autem Hebræa vox שטנה *ſchitnah*.

l *verſ. 21.*
m *verſ. 4. & 20.*
n *c. 4. 10. c. 12. 26. c. 14. 23.*
o *cap. 26. 21.*

Porrò nomen Hebræum, שטן *ſchatan*, additione duarum literarum, vt inflexionem Græcam Latinamque habeat (Tertullianus *p* indeclinabiliter vſurpat, & alij) dicitur Satanas, non à שטה *Satah*, & נש *nas*, quaſi dicas Apoſtatā ſerpentem, qui dicitur נחש *nachas*, quod tamen Iu-

Deriuatio nominis Satan.
p *3. cont. Marc. 20.*

E

ſtino *q* placuit. Verè quidem Satan Apoſtata, ſeu tranſgreſſor, appellatur, tuncq; deriuandum nomen eſſet à verbo שטה *ſcatah, declinauit*, vel, *defecit*, vt fecit Oleaſter in Geneſim *r*, concordatque Irenæus *ſ*, & apud Anaſtaſium Nicenum Theodoretus, atq; Beda in Matthæū *t*, eſt tamen vt cōmunior, & ſimplicior, ita verior dicta deriuatio.

q *in Tryph.*
r *cap. 26.*
ſ *lib. 5. c. 21.*
t *cap. 16.*

Iam vero nomen hoc factum eſt proprium Spiritui maligno, & quidem primò, vt docuit Nilus Abbas *u*, Euthymius apud Lippomanum in Catena Exodi *x*, & noſter Ribera *y*; cuius ratio eſt, quoniam non extat niſi in numero ſingulari, ſicut & Diaboli nomen, de quo ille idem affirmat. Sed obſtant verba illa Chriſti apud Matthæum *z*:

Satan nomen eſt proprium Spiritui maligno.
u *de octo vitioſ. cogitat.*
x *cap. 21.*
y *Apoc. 20. n. 6.*
z *cap. 12. 25.*

A

Si Satanas Satanam eijcit: & diabolos in numero multitudinis boni auctores vſurpant, licet in Scriptura non reperiantur.

Denique nomen vtrumque aliquando commune eſt, ſignificans omnem aduerſarium, & calumniatorem. Sic de Diabolo Euthymius tradit *a*, de Satana alij, vt Maldonatus *b*. In iſta ſignificatione, pro ſpiritu, inquam, maligno, hoc nomen in nouo *c* tantum Teſtamento, ſed etiam in vetere *d* occurrit. Quocirca minus eſt probabile quod Hilarius *e*, & Iuſtinus *f* dicunt, Tentatori Chriſtum id primum nomen impoſuiſſe, ſicut ſerpentis Moſem; Diaboli Iob, & poſt eum Zachariam. Rupertus quoque cum ait idem de

Satan nomen commune eſt.
a *in c. 6. Ioan.*
b *in eundem locum.*
c *Mat. 4. 10. c. 12. 26. Ioan. 13. 27. & alibi.*
d *Iob. 1. 6. & c. 2. 1. Zachar. 3. 1. 2.*
e *in c. 4. Matthæi.*
f *in Tryph.*

B

Satan; de Diabolo vero impoſitum eſſe prima vice à Dauid in Pſalmo 108. *g* hoc enim poſterius nomen Græcum eſt, ſæpeque à Septuaginta poſitum pro Hebræo *Satan*, & ignoratione linguarum factum eſt, vt idem Rupertus, & Chriſtianus Druthmarus in Matthæum *h*, & Iſidorus, alijque tanquam Hebræi nominis ſignificationem dixerint eſſe *Deorſum fluens*. Decepit illos ſimilitudo cum Hebræo *Zabulo*, aut *Zabolo*, quam notauit Hieronymus *i*: & ſimilitudinis cauſa eſſe poteſt, quod dialecto Dorica dicitur ζὰ, pro διὰ, & ζάβολος, pro διάβολος; ζαβάλλειν, pro διαβάλλειν, vt obſeruauit Pamelius in librum Cypria-

g *verſ. 6.*
h *Matt. 4. 1.*
i *in c. 6. epiſt. ad Epheſ.*
Cur diabolus vocetur Zabulon.

C

ni ad Demetrianum cum Morelio, & Auctor Theſauri Græcæ linguæ. Vtuntur nomine Zabuli, ſeu Zaboli pro Diabolo Hilarius ſæpe, Paulinus *k* quoque, & Cyprianus *l*. Igitur eadem ferè vis eſt Hebræi nominis *Satan*, & Græci *Diabolus*, pro aduerſario ſiue inimico, calumniatore ac detractore. Ridicula diaboli notatio à duobus bolis animæ perditi peccatoris, atque corporis eiuſdem. Vera nominis Satan ratio eſt, pro aduerſario ſiue contrario, vt præter citatos docent Origenes *m*, & Hieronymus *n*: diaboli autem eſt à verbo διαβάλλειν, quod eſt, vt dixi, accuſare & calumniari. Auguſtinus *o* deducit à διαβολὴ, quæ

k *ep. 4. & 31.*
l *li. ad Demetrianum, c. 6.*
m *tractat. 1. in Matth.*
n *ep. ad Marcellam.*

D

ſignificet aut calumniam, aut delationem. Iuſtinus *p* docet eſſe propriam vocem Scripturarum, & quidem à criminatione aduerſus hominem: vocari autem ab Homero alijſque, ἄτην, id eſt, noxam. Theodoretus *q* etymon deriuat, quod criminetur Deum apud homines, interque iſtos diſſeminet lites. Theophylactus *r*, quòd calumniam contra Deum contexuit, agens cum primis parentibus, & contra virtutem, paſſim cum reliquis hominibus. Lactantius *ſ*, quod ad quæ nos illicit crimina, defert ad Deum: idemque Cyrillus Ieroſolymitanus *t* tradit, & Cedrenus *u*. Si quis contendat Hebræam vocem eſſe, quia ſemper Zabulum legimus, non Zabolum, non reſiſtam. Tunc aliud etymon addi poterit, à zabul, Syro-

o *lib. 4. in Num. q. 49.*
p *paræn. ad Gen.*
q *5. de affect. Græc.*
r *in c. 4. Matt.*
ſ *2. de orig. erro. cap. 8.*
t *Catech. 2.*
u *pag. 6.*
x *verſ. 16.*
y *Gen. 3. 15.*
z *Matth. 13. 28. 39.*

E

rum lingua, quod eſt fimus ac ſtercus: nam diabolus vocari ſolet Spiritus immundus, vt poſtea videbimus *x*.

Mortales inimicitiæ ſunt iam inde à mundi exordio inter dæmonem, & genus humanum *y*, eſtque *inimicus homo* in parabola Chriſti illum deſignat *z*, & merito in Apocalypſi *a* vocatur *Accuſator fratrum*.

a *cap. 12. 10.*
b *1. epiſt. 5. 8.*
c *orat. par. ad Gentiles.*
Mortales ſunt inimicitiæ inter dæmonem & hominem.
d *2. cont. Marc. c. 10. & lib. 5. cap. 18.*

Eius officium eſt, quem Petrus ſimul nominat *aduerſarium Diabolum* b, calumniari Deum apud homines, vt docent Iuſtinus *c*, Tertullianus *d*, Theodoretus *e*, Theophylactus *f*. Sic nimirum, vt præſertim notat Tertullianus *g*, Deo impoſuit apud primos parentes *prohibitionem eſus omnis ligni*, *mendacem comminationem mor-*

Officium dæmonis eſt calumniari Deum apud homines, & apud homines Deum.
e *apud Anaſt. Nice. q. 61. in Script.*
f *in c. 4. Matt.*
g *ſupra.*

A *tis a, inuidiam cuiusdam diuinitatis, vt scientiæ boni, ac mali.*

a Gen. 3. 4. 5.

Præterea Gentibus eam de Deo calumniam persuasit, vt scribit Chrysostomus b, non habere Deum curam, prouidentiamve de his inferioribus: Iudæis de Christo, eum esse præstigiatorem, & impostorem, ita vt in Beelzebub principe dæmoniorum eijceret dæmonia c: omnibus hominibus, quibus persuadet Deum esse malorum auctorem, tum pœnæ, vt indignentur contra illum, tum culpæ, vt peccent effrenatius, non etiam dubitans, inquit Rupertus d, velle videri Deum iniustum, se vero iustum.

b Homil. 2. in 2. ad Cor.
c Matt. 12. 24.
d in c. 4. Matthæi.

Diaboli altera calumnia.

B Altera calumnia est hominum apud Deum obseruata à Basilio e, Chrysostomo f, Ruperto g. Eius exemplum est in Iob h, & vniuersè id testatur Apocalypsis i. Extant quoque de eadem horribiles historiæ apud Climacum, & Athanasium in Antonio, & alios. Vltimò spargit etiam inter homines discordias, & calumnias, vt ait Theodoretus *, & est nimis multis experimentis testatissimum, præsertim de bonis apud improbos, vt quondam de Christianis apud infideles; cuius rei fidem faciunt Patrum Apologiæ ad Gentiles.

e orat. in Lacisis.
f Hom. 2. in 2. ad Cor. 70. & hom. 3. de pat. Iob.
g in c. 4. Matt.
h cap. 1. & 2.
i cap. 12. 10.
* apud Anast. Nicen. q. 61.

Inde appellati sunt viri diabolici, qui testimonio falso innocentis Naboth causa mortis fuerunt k: similique de causa Iudam à Christo ipso *Diabolum* nominatum existimare possumus l, C *in cuius cor Diabolus miserat erat, vt traderet Christum m*: profectò nonnisi criminosa aliqua fictaque accusatione: nec aliter sentiendum de Iudæis, quos idem Christus *ex parte Diabolo esse* affirmauit n. Lege Toletum in Ioannem o, & in Lucam p, & Pinedam in Iob q.

k 3. Reg. 21. 13.
l Ioan. 6. 70.
m Ioan. 13. 2.
n Ioan. 8. 44.

Cur falsi testes dicti sunt homines Diabolici.

o in cap. 8. Ioan. 36.
p in cap. 4. Luc. 39.
q in c. 1. ver. 6. nu. 7.

Ex dictis de nomine Satanæ, atque ex eo quod Petrus dixit, *cur tentauit*, suboriri dubitatio potest, an omne peccatum eius quadam inductione, & tentatione fiat.

Disputaui hoc fusius exponens Euangelium de tentationibus Christi. Summa est, siue de illo sermo sit, qui vndique vsurpato sibi affectandi & comitandi ad similitudinem Angeli custodis officio, vnumquemque tentat, vt tradunt D Origenes r, Nyssenus s, Basilius t, Auctor operis imperfecti in Matthæum u, & Auctor Sermonum ad Fratres in Eremo, apud Augustinum x cum Magistro, & Scholasticis y: siue de alijs quibuscumque malignis spiritibus probabiliter asseri posse, nullam in vllo peccato præteriri occasionem ab illo, quam qua sagacitate est, percipit, si quo modo foras se exerat, nec intimis cogitationibus voluntatibusque includatur; vt Cassianus z docet, nosque disputatione de Angelis, qua occasione non abutatur, vt nos circumueniat, & in peccatum præcipitet. Fauent Dionysius a, Clemens Alexandrinus b, Origenes *, Basilius c, Cyrillus Ierosolymitanus d, Auctor E operis imperfecti *, Damascenus e, ex Latinis Tertullianus f, Cyprianus g, Ambrosius h, Hieronymus i, Petrus Chrysologus k, Cæsarius Arelatensis l, Beda m Augustinum n secutus, B. Thomas o.

r Homil. 12. in Luc.
s de vita Mosis.
t in Psal. 1.
u Hom. 13.
x Tom. 10. ser. 61.
y 2. dist. 21.

Dæmon nullam tentandi prætermittit occasionem quamcunque potest arripere.

z Collat. 8. c. 13.
a de Diuin. nom. c. 4.
b in Pæda.
* homil. 15. in Io.
c orat. in Lacisis.
d Catech. 2.
* supra.
e 2. de fide, c. 4. lib. 3. c. 20.
f lib. de orat.
g Serm. de ieiun. Christi, & tentat.
h lib. 4. in Lucam, de tent. Christi.
i 2. cont. Iouin.
k Serm. 11.
l hom. 21.
m in c. 6. epist. ad Ephes.
n in Psal. 55.
o in c. 6. ep. ad Ephes.

Longè tamen probabilior est opposita sententia, non instigare dæmonem, seu tentare per seipsum immediatè, quoties homines peccant. Disertè, ac ex professo etiam hoc docent Origenes p, Basilius q, Nazianzenus r, Anastasius Nicenus s, Augustinus t, & apud eum auctor libri de Dogmatibus Ecclesiasticis u, Gregorius x, Beda y, S. Thomas z, Abulensis a, Ioannes Driedo b, Ioannes Viguerius c.

p lib. 3. Periarch.
q q. 63. in breuiorib.
r in sent. 92. ex Tetrastichis.

Diabolus non semper tentat.

s q. 8. in Script. sacr. aut falso sibi impositas. ad 11.
u c. 82.
x 11. Moral. c. 9.
y in Psal. 9.
z 2. dist. 21. q. 1. a. 1. & 1. p. q. 114. a. 3. & 1. 2. q. 80.

Cur id non faciat.

a Matth. 4. q. 67.
b lib. 1 de grat. & liber. arbit. tra. 3. par. 4.
c in Iob. c. 3. §. 2. vers. 13.
d lib. 2. de prouid.

Ratio verò Basilij, & Origenis conuincit, quia naturalia famis, frigoris, æstus, aliaque incommoda, concupiscentia quoque, similesque inordinati motus, magna satis ad peccandum ansa sunt, etiam sine Dæmone; qui possit proinde conqueri, quod nos de ipso conqueramur, vt ait Augustinus, & Beda, & Nazianzenus iam citati, necnon & Chrysostomus d, qui disputat de vtilitate ex tentatione, atque etiam ex obsessione Dæmonis, consolans obsessum Stagyrium. Huiusmodi Dæmonem exposuisse querimoniam, meminit in Antonio Athanasius. Denique cum Pilatus e vxorem non exaudierit, dissuadentem instinctu Diaboli, vt placet Ignatio f, Cypriano g, Gregorio h, Bernardo i, Rabano k, Magistro Historiæ Scholasticæ l, & alijs, tametsi Origenes m bonum Angelum fuisse velit, necnon Chrysostomus n, Hilarius, Hieronymus, Theophylact. Euthymius, hi omnes in Matthæum, item Ambrosius o, Augustinus p, Leo q, intelligi potest, auctore Diabolo, peccata singula non semper cõmitti.

e Matth. 27. 19.
f ep. 8. vel 5.
g ser. de Pass.
h 33. Moral. c. 21.
i Serm. 7. de Pass.
k apud S. Thomam in Catena Matth. 27.
l c. 10. Matth.
m homil. in Matth.

Qui pro alia opinione adducti sunt Patres, dempto Auctore operis imperfecti, & Sermonum ad Fratres in Eremo, possunt commodè exponi, vt beatus etiam Thomas r fecit, vt omnis peccati auctor Diabolus habeatur, propter originale, ex quo procliuitas in nobis ad peccandum nata est.

Quomodo omnis peccati diabolus sit auctor.

n ibidem.
o lib. 1. in Lucam.
p Serm. 120. de Temp.
q Serm. 11. de Pass.
r 1. 2. par. q. 80. art. 3.

Quædam insigniora peccata Diabolo auctore immediatè fiunt, illa potissimum, quæ ad turbandam, vexandamque Ecclesiam valent magis, & ad impediendum felicem cursum eius. Hac de causa tum Iudas diabolus dictus est s, tum Satan Petrus t; & ab ipso excitatos Arrium, Eunomiumque contra Ecclesiam, ipsemet confessus est, vt Cassianus u refert.

s Ioan. 6. 70.
t Matth. 16. 23.
u Coll. 7. c. 32.

Mentiri te Spiritui sancto.] ψεύσασθαί σε τὸ ΠΝΕΥ͂ΜΑ τὸ ἅγιον, *mentiri te Spiritum sanctum.* Syrus sic est interpretatus, דתדגל ברוחא דקודשא *datbedagel beru. ha dakudesha*, id est, *qui esses mentiens in Spiritum sanctitatis*; vel, *vt mentireris in Spiritum sanctitatis.* Nonnulli codices Græci habent, ψεύσασθαί σε εἰς τὸ πνεῦμα, &c. *mentiri te in Spiritum, &c.* Quod ad Græcam phrasim attinet, prout extat passim in pluribus libris, Caietanus docet, vel iuxta eam idem esse mentiri Spiritum sanctum, cum accusandi casu, atque apud nos mentiri Spiritui sancto, cum datiuo: *Quemadmodum etiam*, inquit, *dicunt Græci εὐεργετῶ σε*, id est, *Benefacio te*, pro *tibi*.

Caietani expositio.

Altera eiusdem expositio est, quod Ananias esset mentitus se Spiritum sanctum, simulando se Spiritus sancti impulsu res suas distraxisse, ac pretium iustum detulisse, nempe quod iam recitaui ex Basilio x, *vt qui cupidus humanæ laudis quicquid bonorum haberet, palam consecrare se Deo simulauit.*

x Ser. 1. de instit. Monach.

Quod Caietanus hoc loco de Græca phrasi dicit, sanè assentior, & complura alia exempla reperies in Thesauro linguæ Græcæ. Durius autem est, quod secundo loco affert. Etsi enim hypocrita mentitur se Sanctum, non tamen Spiritum sanctum. Itaque τὸ ψεύσασθαι cum accusatiuo, & datiuo casu eandem significationem habet, nempe mentiri alicui, aut fallere, aut fraudare aliquem; vnde & versu sequenti iungitur casui datiuo, *Non es mentitus hominibus, sed* DEO, Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Augustinus *

* *de tempo. Barba.*

A ſtinus * legit, *Mentiri te apud* SPIRITVM *ſanctum.*

Verſus 4.] Nonne manens tibi manebat, & vænundatum in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, ſed Deo.

Liberum arbitrium oſtenditur.

N*Onne manens tibi manebat.*] Aculeata oratio, quæ vim liberi arbitrij oſtendit; rationem voti, dominium licitum eſſe, quibus de rebus proprijs in locis diſputaui. Quare non video quomodo Caietanus inferat Ananiam voto obligatum non fuiſſe.

B *Manens tibi manebat.*] Syrus ſic eſt interpretatus, לא הוא דילך הות עד לא תזדבן *la haua dilach hauath lbad la thezdaben*, id eſt, *Nonne erat tuus, antequam non venderetur?* vel ſic, *nonne erat tuus, quouſque non venderes illum?* Quod alij reddunt ſine interrogatione, ſed lentius: *Tuus erat ager, prius quam vendidiſſes.* Verborum verò illa repetitio, *manens tibi manebat*, ſapit Hebraiſmum, habetque emphaticam, & intenſam ſignificationem, & valdè aſſeuerantem, vt cum dicitur *a*, ראה ראיתי *raoh raithi*, id eſt, *videndo vidi*, & *b*, קוה קויתי *kaua kaithi*, id eſt, *expectando expectaui, &c.* Id notauit Euthymius in Pſalmum 39. & 131. occurrentq́; paſſim plurima exempla. Sed & Latini, Græcique huiuſmodi interdum ſimili phraſi vtuntur: ſic e-

a *Exo. 3.7.*
b *Pſal. 39. 2.*

C nim Latinè quis dicitur *ſeruire ſeruitutem*; *furere furorem*, *occiſione occidere*: vt ex Verrio Flacco refert Gellius *c*. Plato in Sympoſio, βίᾳ γὰρ ἔρωτος οὐχ ἅπτεται, οὔτε ποιῶν ποιεῖ, id eſt, *violentia*, inquit, *amoris non tangit, neq; faciens facit*, id eſt, non violenter ſtimulat: item Lucianus in Dialogo Menelai, & Prothei: *Videns*, inquit, *vidi, ſed tamen res ipſa monſtro ſimilis eſt.*

c *lib. 5. c. 11.*

Quam vim habeat hæc forma dicendi.
d *Pſal. 117. 18.*
e *1. Reg. 26. 25.*
f *verſ. 28.*

Cæterum hæc exaggeratio aliquando ſpectat ad actionem verbo ſignificatam, vt ibi *d*: *Caſtigans caſtigauit me Dominus*, id eſt, valdè: & illic: *Benedictus tu fili mi Dauid*, ait Saul *e*, *& quidem faciens facies, & potens poteris*, id eſt, potentiſſimus eris ad faciendum: & in iſto capite *f*, *Præcipiendo præcepimus*:

g *Luc. 22. 15.*
h *Act. 23. 14.*

D ibi quoque *g*: *Deſiderio deſideraui*, id eſt, vehementer. Ita alibi dicitur *h*, *Deuotione deuouimus*, id eſt, Maxima nobis mala imprecati ſumus. Interdum facit hic dicendi modus, vt certius eſſe intelligatur quod aſſeritur, vt cum dicitur *i*, *Ne timeas, quia faciens faciam in te miſericordiam*, id eſt, certiſſimè faciam; ſimile eſt & illud *k*: *Exultatione exultabunt*, & infra *l*, *Benedicens benedicam*. Hæc ferè ex Ribera mutuati ſumus ſuper caput primũ Sophoniæ *m*.

i *2 Reg. 9. 7.*
k *Pſal. 131. 16.*
l *verſ. 15.*
m *c. 6. & 7.*

Vænundatum.] Potuit verti in genere maſculino, referendo ad agrum, prout etiam vertit Syriacæ editionis Interpres, dicens, *& cum venditus eſt*, pro eo quod eſt Syriacè, דאזדבנת *dezedabnath*,

E fœminini generis, propterea quòd ager in ea lingua eſt eius generis, Græcè autem eſt τὸ κτῆμα, generis neutrius, ac proinde participium neutrum πραθὲν: hoc tamen modo Latinum nomen neutrum; vt & præcedens indeterminate ponuntur pro re venundata, & quę priuſquam venundaretur, manebat, &c. vel dicitur, quod venundatus ager erat in poteſtate vendentis, non ille in ſe, ſed ve-rũ ratione pretij, poſito iuxta phraſim Hebræam antecedente pro conſequente, priore pro poſteriore. Tale illud eſt apud Ioannem *n*: *Et vos in labores eorum introiſtis*, id eſt, in fructum alienis laboribus debitum. Alia exempla vide apud Salmeronem *o*.

n *cap. 4. 38.*
o *Tom. 1. Prolegom 14. form. 10.*

Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem?] Qui antea dixerat: *Cur tentauit Satanas cor tuum*, modo dicit, *Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem*, ſeu, vt exponit Syrus, למנא סמת בלבך דתעבד צבותא הדא *lemana ſamth belebach dethebhached tſebutha hade*, id eſt, *Quare poſuiſti in corde tuo, vt faceres voluntatem hanc?* vel, *Quid tibi venit in mentem, vt exequereris hanc voluntatem?* vt intelligamus Tentatorem ſollicitare poſſe, neceſſitatem imponere non poſſe: *latrare, vt canem catena illigatum, mordere duntaxat ſeſe in fauces illius*, vt Auguſtinus loquitur *p*, *obijcientem*.

Tentator ſollicitare poteſt, imponere neceſſitatem non poteſt.
p *Sermo. 197. de Tempo.*

Poſuiſti in corde tuo.] Vel in mente, vel in voluntate, vt aliàs dixi *q*. Ponere verò in corde, eſt attentè vel cogitare, vel velle, ſicut ponere cor ſuper, ſeu in aliquid *r*, aut ponere ſuper cor *ſ*, aut ſimpliciter ponere cor *t*. Simili loquendi forma vtitur Lucas in Euangelio non ſemel *u*. Lege Riberam in Aggæum *x*, Maldonatum, & Toletum in Lucam *y*, qui vltimus rectè monet hac phraſi aliquando ſignificari, memoria aliquid tenere, aut animo infigere.

Ponere in corde, vel ſimilia quid ſint.
q *cap. 1. 14. & alibi ſæpe.*
r *Agg. 2. 5. Ezech. 40. 4.*
ſ *Iſa. 47. 7.*
t *Dan. 1. 14. c. 10. 12.*
u *c. 1. 66. c. 9. 44. c. 21. 14.*
x *cap. 2. 9.*
y *in cap. 2.*

Non es mentitus hominibus ſed Deo.] Hinc omnes paſſim Interpretes colligunt fuiſſe ſacrilegium, & voti violationem, & Beda ex his ortum peſſimum Sarabaitarum genus, qui erant in Ægypto ficti monachi Apoſtolicam cuſtodire diſtrictionem ſimulantes, cum ſuas tamen res retinerent, de quibus Caſſianus *z*; ijs verò haud meliores erant, quos Remoboth appellatos Hieronymus *a* deſcribit. Eodem modo de hoc peccato loquitur idem Pater *b*, Auguſtinus etiam *c*, Fulgentius *d*, Gregorius *e*, Athanaſius *f*, Baſilius *g*. Nyſſenus *h*, Petrus Damianus *i*, citatus ſuprà Caſſianus. Cecinit ſic etiam hac de re Nazianzenus *k*:

Votum ab Anania fuit violatum.

Sarabaitæ qui.

Quis porro pœnam Ananiæ Saphiræq; tremendam
Cum legit, occultos nummos qui morte luère,
Non etiam leuiter metuit perſtringere vota?

Adde prætereà Cyprianum *l*, & Paſchaſium *m*.

z *Coll. 18. c. 7.*
a *epiſtol. 22. ad Euſtoch. de cuſtod. virg.*
b *ep. 8. ad Demetriadem.*
c *Serm. 25 de verb. Apoſtol. & 3. de mirab. ſcript. c. vlt.*
d *ep. de debito coniug. c. 9.*
e *li. 1. ep 33.*
f *Serm. de Paſſ. & cruce, & in Synop.*
g *Sermon. 1. de inſt. monach.*
h *orat. de Filii & Spiritus ſancti diuin. Tom. 5 Biblioth Pat.*

Poſſet quidem vtcumque Ananias dici mentitus Spiritui ſancto, ſi mendacium tantum Petro dixiſſet, quia in eo erat Spiritus ſanctus; & ſenſus eſſet, *non es mentitus hominibus*, hoc eſt, ſimplicibus hominibus, quod etiam docet Dionyſius Carthuſianus, & Caietanus: ſed magis propriè dicitur mentiri Spiritui ſancto, & Deo, qui aliquid ei promittit, & non ſeruat.

Mentitus Spiritui ſancto Ananias eſſet, ſi ſolum Petro mentitus eſſet.
Mentitur Spiritui ſancto, qui vota non ſeruat.

Denique tam grauis illata mox pœna maius mendacio peccatum arguit, aut auaritia, aut ambitione, aut hypocriſi, quæ ſola Petrus pſeudo-Martyr *n* peccata ſe hic videre, nullum autem peccatum hic eſſe affirmat ſacrilegij, & effracti voti. De Petro Martyre, qui iugum fregit, dixitque, *Non ſeruiam o*, factus Apoſtata, minus miror; Caietanum miror religioſiſſimum, & doctiſſimum virum tam manifeſtis conſignatum indicijs votum hic non deprehendiſſe. Lege Bellarminum in controuerſijs *p*.

i *ep. 15. c. 9.*
k *carmen. de virg. præc.*
l *2. teſtim. c. 30.*
m *lib. de Spiritu ſancto, c. 8.*
n *lib. de votis.*
o *Ier. 2. 20.*

p *Tom. 1. lib. 2. de Monac. c. 20.*

Non hominibus.] Id eſt, Non tantum hominibus, quemadmodum dicit Apoſtolus *q*, *quod non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem*, hoc eſt, non ſola, & præcipua; & Moſes *r*, *Non contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra Dominum*, id eſt, non ſolum contra nos, nec maxime contra nos, ſed etiam ac præcipue contra Dominum. *Nos enim*, inquit, *quid ſumus?*

q *Eph. 6. 12.*
r *Exod. 16. 8.*
ſ *lib. 2. in Act.*
t *libr. de commun. eſſen.*
u *orat. S. Theol & orat. in laudem Heronis.*

Sed Deo.] Ergo Spiritus ſanctus eſt Deus, vt præter Interpretes Bedam, Gloſſam, Hugonem, & alios, atque Aratorem in carmine *ſ*, infert Athanaſius *t*, Nazianzenus *u*, Nyſſenus *x*,

Spiritus ſanctus, Deus eſſe probatur.
x *orat. de Fil. & Spir. ſancti diuin.*

a lib. 1. de Spiritu ſancto, ſub fin. & lib. 2.
b cont. Varimad.
c 12. Theſaur. cap. 1. & 7. de Trinit. & lib. quod Spiritus ſanctus ſit Deus.
d in c. 63. Eſa.
e 3. de Spir. ſanc. cap. 10.
f in cat. fidei, ad Hunneric. & 2. de perſecu.

Didymus [a], Idacius [b], Cyrillus Alexandrinus [c], Hieronymus [d], Ambroſius [e], Victor [f], Cerealis [g], Auguſtinus [h], Epiphanius [i], Theodoretus [k], Baſilius [l], Paſchaſius [m]. Itaque mentiuntur Tranſyluani negantes nuſquam vocari expreſſe Spiritum ſanctum Deum. Contra hos ita pridem Arator cecinit:

——quod Spiritus almus
Sit Deus ex multis plena eſt inſtructio libris.
Et tamen hinc capit arma Fides: quo tenditis vltra?
Quis dubitat quod Petrus ait? ——

Non fuit peccatum in Spiritum ſanctum, ſed facta eſt Spiritui aliqua iniuria.
g contr. Mani. cap 11.
h de temp. Barba. cap. 8.
i hær. 59. & in Ancorato.
k 5. hæret. fabu.
l 3. contr. Eunom.
m lib. de Spiritu ſancto, c. 8.

Neque vero propterea peccatum hoc Ananiæ, quod eſſe ſacrilegium dixi, in Spiritum item ſanctum vocari debet, ſed Spiritui ſancto peculiariter hac in re facta iniuria cenſetur, tum ob ſimulationem, quę ſimplicitati aduerſatur, quam Spiritus ſanctus adamat in columba repręſentatus [n], & *effugit fictum* [o]: tum quia exemplo Eccleſiam lædebat, quę regitur à Spiritu ſancto: tum poſtremò, quoniam erat contra liberalitatem Spiritus ſancti, qui ſe tam profuſè communicauerat, & fortaſſe primam illam mentem Ananiæ & coniugi ſeſe pro Deo rebus abdicandi dederat.

Mentiri ſemper eſt peccatum.
n Ioan. 1. 32.
o Sap. 1. 5.
p lib. cont. menda.
q 1. ep. 2. 21.

Contra mendacium diſputari hic poſſet: ſed nos id egimus in tractatibus Theologicis, diſputantes contra Platonem, Caſſianum, Priſcillianiſtas, nullum omnino licitum eſſe. Arguta ratiocinatio Auguſtini eſt [p], *Si doctrina, quæ tradit licere mendacium, eſt falſa, non licet: ſi vera, falſitas, & mendacium oritur ex veritate, contra ſententiam Ioannis* [q]: *Omne mendacium non eſt ex veritate: & patrocinarentur veritas mendacio.*

Verſus 5.] *A*udiens autem *A*nanias hæc verba, cecidit, & expirauit. Et factus eſt timor magnus ſuper omnes, qui audierunt.

r Sap. 1. 11.

A*Vdiens autem Ananias hæc verba, cecidit.*] *Os quod mentitur, occidit animam* [r]: id inſtrumentum per quod vitam ſpiramus, mortis efficitur cauſa.

Petrus non occidit Ananiam, ſed mœrore interiit.
ſ Tractat. 9. in Matth.
t 2. Dial. c. 30.
u Act. 9. 40.
x in vita.

Hic non exprimitur, quod Petrus Ananiam interfecerit, Origenes negat [ſ]: ſed cum Ananias non ferret adeò acrem reprehenſionem, præſertim illorum verborum: *Cur impleuit, ſeu tentauit Satanas cor tuum?* præ nimio mœrore mortuum concidiſſe. Indicat eundem interfectionis modum Gregorius [t], dicens, *quod increpando vtriq; coniugi vitam abſtulit, qui reddidit Thabitæ orando* [u]. Mœrore nimio quoſdam continuò interijſſe certum eſt, & conſtat B. Vincentio [x] Ferrerio concionante quendam vi verborum eius velut in carbonem atrum redactum.

y in c. 49. Eſa.
z Act. 13. 11.
a 4. Reg. 19. 35. & ſeq.
b epiſt. 8.

Sunt & recentia exempla eorum, quibus mortem viri principis vel acris oratio attulit, vel etiam epiſtola. Procopius [y] hunc ait eſſe *gladium acutum*, de quo Eſaias, nimirum verbi Dei, quo etiam Paulus Elymam excæcauerit [z], & Ezechias [a] Rabſacem fugauerit. Hieronymus [b] idem ſentit de Petro, ſed nec imprecatum eſſe mortem: annunciaſſe duntaxat ſpiritu prophetico iudicium Dei. Ita ille contra Porphyrium Petro impingentem calumniam crudelitatis.

Verbis Petri quomodo dicatur occiſus Ananias.
c lib. 3. c. vlt.
d 7. de Inſtitu. renunc. c. 14.
e epiſt. vnica.

Dionyſius Carthuſianus hoc loco docet, ab Angelo percuſſum Ananiam, & coniugem Saphiram; Auguſtinus, ſiue apud illum Auctor Operis de Mirabilibus Scripturæ [c], affirmat, à Petro, ſeu Petri imperio, & verbis, & Caſſianus [d], & Vrbanus I. [e] & concilium Aquiſgranenſe ſub Pipino [f], *ore Apoſtolico*, videlicet tanquam cauſa, vt Theologus loqueretur, Phyſica inſtrumentali eſſe interfectos. Similem Clemens Alexandrinus [g] de Ægyptio, quem Moſes occidit [h], habet ſententiam (vbi tamen percuſſus narratur) necnon de Anania & vxore.

f lib. 3. c. 22.
g 1. Strom.
h Exod. 2. 12.

Petri primatus.
i lib. de pudici. cap. 21.
k lib. 1. ep. 24. ad Ioan. Conſtantin.
l con. Hære. verbo, Occidere.
m cap. 9. 55.

Fieri id poteſt, & ſi aſſeratur, multa hinc habebimus; primò Petri primatum, ex modo citatis Auctoribus, & ex Tertulliano [i], vtentis ſuprema poteſtate, quæ eſt typus excommunicationis; quoniam, vt idem tradit Gregorius [k], ſola eam verborum denunciatione exercuit. Secundo licitam eſſe aliquando hominis interfectionem, vt probat Alphonſus à Caſtro [l], contra Waldenſes, & Nicolaum Galecum vnum de Bohemiæ legatis ad Concilium Baſileenſe, de qua re in Diſputatione de Homicidio, & de Fide, vbi de occidendis Hæreticis. Tertio, non alienam eſſe ab Euangelica ſuauitate ſeueritatem nonnullam, vt docet Beda expendens Chriſti verba apud Lucam [m]: *Neſcitis cuius Spiritus eſtis*, vt neque defuiſſe ſemper benignitatem ſub lege ſeuera.

Chriſtus ſæuire noluit, ſed in aliquos animaduertit.
n Act. 13. 11.
o 1. Cor. 5. 5.
p de pudic. c. 21.
q Ioan. 18. 6.
r Luc. 22. 51.
ſ Ioan. 18. 10.

Noluit Chriſtus, qui pati venerat, ſæuire, ex hoc tamen exemplo, & Pauli Elymam excæcantis [n], atque Corinthium Satanæ tradentis in interitum carnis [o], *voluit*, inquit Tertullianus [p], *vt intelligeremus id ſe potuiſſe. Deiecit quidem in horto comprehenſores* [q], *nullo tamen alio malo affecit*: neque inſanatam dimiſit ſerui auriculam [r], quam Petrus, grauiter etiam propterea coercitus, abſciderat [ſ].

Exempla ſeueritatis grauiſſima.
t 4. Reg. 2. 24.
u cap. 6. 22.
x Luc. 9. 54.
y 4. Reg. 1. 10. & ſeq.
z Luc. 9. 55.

Eliſæus vrſos immiſit in irriſores pueros [t]: at hoſtibus immiſſis à rege Syriæ parci voluit [u]. Volebant duo illi fratres [x], Eliæ exemplo [y], ignem cœlitus euocari in Samaritanos: reſpondit Chriſtus quod dixi [z]: *Neſcitis cuius Spiritus eſtis*, & hoc etiam, *Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare*, nempe nolens armis obtrudere, ſed manſuetudine, doctrina, miraculis Euangelium inſinuare.

Non ſemper præcedere debet correptio.
a 4. diſt. 19. q. 1. ad 4.
b Ioan. 13. 26.
c 2. 2. q. 33. a. 7 ad 5.

Quartò, colligimus non neceſſariò præcedere correctionem debere, quando nulla ſpes eſt emendationis, qualem hic Petrum nullam præuidiſſe Chryſoſtomus monet. Durandus quoque [a], qui hac etiam de cauſa docet Iudæ proditionem manifeſtatam à Chriſto [b]. Verumque exemplum S. Thomas [c] adhibet diſputans de correctione fraterna, docetque, quod Petrus tanquam executor Dei, publicauit peccatum occultum, quod ex reuelatione ipſius cognouerat.

Cur maximè Petrus illis temporibus hoc fecit.
d cap. Nam ſi, diſt. 27.
e Coll. 6. c. 11.
f lib. 1. ep. 181.
g Serm. 15. de verb. Apoſt.
h in Moral. c. 11.

Qua in re habita magnoperè ratio eſt communis in futurum vtilitatis, vt caueretur perniciosiſſima Eccleſiaſticæ diſciplinæ ſimulatio, vt eſt in Decreto [d]; & metus vehementer incuteretur illis primordijs nouæ legis Euangelicę, vt pręter Gloſſam, Hugonem, alioſque Interpretes obſeruant Caſſianus [e], Iſidorus Peluſiota [f] vindicans Petrum à crudelitate, & amentia, & Auguſtinus [g], & Baſilius [h].

Repentinæ mortes diuino iudicio inflictæ.
i Num. 15. 35. & ſeq.
k Leuit. 10. 2.
l 2. Reg. 6. 7.
m 1. Reg. 4. 18.
n Num. 16. 31. & ſeq.
o Ioſue 7. 25.
p Gen. 3.
q Geneſ. 4.

Sic enim colligens ligna in Sabbato, lapidatus eſt [i]: Nadab, & Abiu filij Aaron, igne conſumpti [k], quia igne alieno ſacrificauerant: Oza percuſſus ob Arcæ contactum [l]: Heli, quod indulgentior in liberos fuiſſet, de ſella concidens extinctus [m]: Datham & Abiron humo abſorpti, quoniam peruicaces extiterant in Moſem [n]: Achan qui furatus erat anathema [o]: primi quoque parentes [p], & Cain [q], præter alios, diuinæ poſſunt animaduerſionis exemplum eſſe.

Punitio non differenda, & quando grauior, & quando leuior eſſe debeat.
a lib. 1.
b lib. 6. c. 14.
παράδειγμα & τιμωρία quomodo differant.

Recte Taurus Philoſophus Platonis Gorgiam interpretans *a*, in quo *ille criminis punitionem non differendam* dicit, *ita vt leuior ſit, cum ſpes eſt, eum qui delinquit, meliorem ea punitione futurum, grauior quando eius illato exemplo futura eſt, atque remedio ſanandus aliorum animi morbus, & impediendis in poſterum peccatis*: Recte, inquam, Taurus, *propter cauſam iſtam ſecundam*, vt Gellius recitat *b*, docet, *pœnam à Græcis vocatam* παράδειγμα, id eſt, exemplum, *cum punitio propter exemplum eſt neceſſaria, vt cæteri à ſimilibus peccatis, quæ prohiberi publicitus intereſt, metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco veteres quoque noſtri Romani exempla pro maximis, & grauiſſimis pœnis dicebant, quemadmodum etiam & Græci* παραδείγματα, vt idẽ Taurus notat. Hanc tum propter exemplum aliorum illatam pœnam Plato citatus, tum etiam Ambroſius *c* τιμωρίαν dixerunt, à conſeruatione honoris, cùm videlicet pœna irrogatur, vt dignitas, auctoritaſque eius, in quem peccatum eſt, conſeruetur: ne prætermiſſa animaduerſio contemptum illius pariat, & honorem imminuat.

c 1. Offic. c. 30.
d in Mon. c. 21.
* in vita Thaumat.
† Act. 3. 7.

Hanc nominatim cauſam Baſilius *d* affert adeo ſeueræ pœnę, qua Ananiam, & Saphiram plecti Petrus voluit. Nyſſenus * frater conſenſit, & hoc exemplo, quod nempe Ananias inſitam Petro virtutem contempſerat, quippe cuius vim in curãdo claudo expertus fuerat †, excuſat Thaumaturgi ſeueritatẽ, cum adeo beneficus ſoleret eſſe aduerſus cuiuſdam fraudes atq; mendacia.

Leuioribus culpis grauiores interdum pœnæ adhibentur.
e Coll. 6. c. 11.
f in c. 8. Act.
g hoc loco.

Quo fit, vt leuioribus interdum culpis, ſi eas per ſe conſideres, grauiora ſupplicia imponãtur. De harum grauiorum culparum genere arbitratur Caſſianus *e* eſſe fraudẽ ab Anania, & Saphira in pretio factam, quod deinde examinabimus, eſſentque fortaſſis nonnulla ex allatis accommodatiora exempla. Certum eſt, procedente tempore, & iã magis firmata lege, pares culpas nõ pari punitas pœna, vt de Simone Mago Chryſoſtomus monet *f*: etſi dici poſſet cum Oecumenio *g*, actum cùm domeſticis ſeuerius, lenius cũ externis, ne hi ad Fidem compelli viderentur.

Pœnæ rigidiores quid faciant.
h ſupra.

Attamen *rigidiores illæ priores pœnæ*, inquit Caſſianus *h*, *quas nouæ tranſgreſſionis præſumptores ſubierunt, efficiunt, vt quiſquis eadem deinceps affectare tentet, noſcat ſibi ſecundam eam formam, qua illi damnandi ſunt, etiamſi in præſenti ſupplicium differatur, in futuri iudicii examinatione reddendum.*

i in hunc loc.

Adiice & hanc à Chryſoſtomo *i* indicatam cauſam. *Nam nunc quidem*, inquit, *vtilitatem accipiunt, ne vltra pergant in malitia, luituri videlicet grauiores poſtea in inferno pœnas, qui ſi viuerent, plura commiſſuri peccata præuidebantur.*

Proprietarii in religione quo ſupplicio ſint digni.
k epiſt. 109.
l ep. 22. ad Euſtoch. de cuſt. Virg.
Exemplum pœnæ monacho proprietario irrogata.
m Act. 8. 20.
Aliud exemplum D. Gregorii.
n 4. Dial. c. 9.

Quinto, ſequitur quanta reprehenſione, atq; animaduerſione ſint digni, qui in religioſis familijs proprietarii dicuntur, ſiue pauca reliquerint, vt viuant commodius, ſiue pauca vſurpent, cum multis ſe abdicauerint. Qui audiant quæſo Auguſtinum *k* pie valde fœminas religioſas cõmonentem hoc modo: *Quæ aliquid habebant in ſeculo, quando ingreſſæ ſunt monaſterium, libenter velint illud eſſe commune. Quæ autem non habebant, nec ea quærant in monaſterio, quæ nec foris habere potuerũt, ſed tamen earum infirmitati, quod opus eſt, tribuatur. Et ſi pauperies earum quando foris erant, nec ipſa neceſſaria poterat inuenire: at non ideo putent ſe eſſe fœlices. Sed rurſus etiam illæ, quæ aliquid eſſe videbantur in ſeculo, non habeant faſtidio ſorores ſuas, quæ ad illas ex paupertate venerunt.* Hieronymus *l* narrat quinque millium Monachorum ſuffragio rite prius quæſito, Macarium, Pambonem, & Iſidorum, cæteroſque, quos Patres vocabant, ſancto in eis loquente Spiritu, decreuiſſe infodiẽdos cum Monacho eſſe centum ſolidos, quos lina texendo acquiſierãt, morienſque dereliquerat, parcior magis, quã auarior, cum dicerent: *Pecunia tua tecum ſit in perditionem* m. Nec hoc, inquit, *crudeliter quiſquam putet factum, tantus cunctos per totam Aegyptum terror inuaſit, vt vnum ſolidum dimiſiſſe ſit criminis.* Gregorius *n* haud abſimile exemplum recitat ſui Monachi Iuſti. Nam cum ipſe reſciſſet iam moribundum tres occultatos aureos habere in medicamine, tum ad purgationem morientis, tum ad exemplum viuentibus, præcepit vt nullus ſe ad morientem iungeret, vllove modo ei loqueretur, & mortui cadauer in ſterquiliniũ proiiceretur, iactatis etiam aureis ſuper illud, & cũctis clamantibus: *Pecunia tua tecum ſit in perditionem.* Inde factum eſt, vt ſinguli externa quæque, & vilia, & quæ eis habere regulariter ſemper licuerat, ad mediũ proferrent, vehementerq; formidarẽt, ne quid apud eos eſſet, vnde reprehendi potuiſſent.

o c. ſuper quodam. de ſtatu Mona. h.
p ibid. c. Monachi.
q Serm. 25. de verb. Apoſt.
r hom. 5. inter Ambroſianas.
* Serm. 9.
Legata pia qui non perſoluerat, qua pœna plexus eſt.
ſ de gloria Mart. cap. 16.
t ho. 45. tom. 2. Bibl. Patrum.
u lib. 1. epi. 33.
Apoſtatarum religioſorum quis exitus timendus ſit.

Extat Canon Clementis III. *o* decernentis, vt Canonicus Regularis, qui nõ reſignauit propriũ in morte, Chriſtiana ſepultura priuetur, & ſepultus exhumetur. Idem in genere decernit Innocentius III. in Concilio Lateranenſi *p*. Sexto, argumẽtum hinc peti poteſt ex comparatione minorum, & maiorum cum ſanctis Patribus. *Si Ananias cõdemnatur*, inquit Auguſtinus *q*, vel Maximus *r*, vel Ambroſius *, *quod non totum dederit quod de ſuo ipſe promiſerat: quid cenſemus de eo, qui non vult reddere quod alius repromiſit?* nimirum præſertim legata pia, &c. Quæ quidam quod nõ perſoluerat, vt ſcribit Turonenſis *ſ*, quartana febri per annum totum plexus eſt. *Si qui ex prædiis propriis*, inquit Antiochus monachus *t*, *ſuppilarunt, talem reportarunt ex furto exitum: quanto atrocius illos manet ſupplicium, qui ex alieno compilant, & arrodunt peculio? Stille*, inquit Gregorius Magnus *u*, *mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos, Deo abſtulit: conſidera quanto periculo in diuino iudicio dignus eris, qui non nummos, ſed temetipſum* (Venantium alloquitur, qui habitum monaſticum dimiſerat) *Deo omnipotenti, cui te ſub monachali habitu deuoueras, ſubtraxiſti? Conſidera iudicium Dei, quid mereatur, qui ſemetipſum Deo vouit, continuoque mundi deſideriis irretitus, mentitus eſt quod vouit.*

x op. 15. de contem. ſeculi. c. 3
Chriſtianus in omni peccato Deo fraudem facit.
y Ser. 13. editionis Rom.

Petrus Damianus *x* ex profeſſo probat minus peccatum eſſe iſtorum duorum, quã Monachorum qui pecuniam habent. Tandem opportune hic admonet paulo ſuperius laudatus à me Auguſtinus. *Videte ergo & vos fratres quid promiſeritis Deo cum primum Fidei gratiam percepiſtis. Videlicet in omni peccato Chriſtianus fraudem quandam Chriſto Deoque facit, & ſi non voti effractor, certe fidei & promiſſionis violator eſt, parumque fidus cuſtos, quam rite in Baptiſmo ediderat.* Ambroſius *y minus ait mirum eſſe abundare noſtro tempore auaritiam, cum ſub Apoſtolis pullulauerit, etſi illorum auctoritas hoc in Anania emendare non poſſet (ſi enim potuiſſet, punitus non eſſet) non debere nobis imputari, ſi illud in plerìſque corrigere non poſſimus.*

An ſimul cũ morte corporis animæ mortem ſubierint.
z Tract. 8. in Matth.
a 3. cont. Parmen. cap. 1.

Reſtat vna dubitatio, An hos mors non ſolum corporis & temporalis attigerit, ſed animæ etiam ac æterna. Negantem partem tuetur Origenes *z*. *Digni erant*, inquit, *in hoc ſeculo recipere peccatum ſuum, vt mundiores exeant ab hac vita mundati caſtigatione ſibi illata per mortem communem, quoniam credentes erant in Chriſtum.* Auguſtinus *a* fauet, dum ſimul agens de Corinthio, quem Paulus a 1. Cor. 5. 5

A *tradidit Satanæ in interitum carnis a*, ita loquitur; *Quid ergo agebat Apoſtolus, niſi vt per interitum carnis, ſaluti ſpiritali conſuleret, vt ſiue aliqua pœna, vel morte corporali, ſicut Ananias, & vxor eius ante pedes Apoſtoli Petri ceciderunt, ſiue per pœnitentiam, quoniam Satanæ traditus erat, interimeret in ſe ſceleratam carnis concupiſcentiam?* Caſſianus dum leuiorem horum coniugum culpam vocat, comparans cum illo qui Sabbato ligna collegit *b*, vt ante quoque meminimus, videtur eſſe in eadem ſententia. Eodem prorſus modo loquitur Iſidorus Peluſiota *c* prius etiam citatus.

b Num. 15. 35. & ſeq.

c lib. 1. ep. 181.

Aliqui morte corporis affecti non ſubierunt animæ mortem.

d 3 Reg. 13. 24. & ſeq.

e Coll. 7. c. 27.

f ep. 15 de contem. ſecul. c. 3.

Poteſt id confirmari præterea tum exemplo Prophetæ à leone occiſi *d*, cuius videtur leuis fuiſſe culpa, tum Moſis Abbatis apud Caſſianum *e*, qui leuem etiam ob culpam à Dæmone obſeſſus eſt. B Petrus Damianus *f*: *Et quidem illi, inquit, vtpote rudes, & ad Fidem de nouo venientes, necdum fortaſſe ad plenum Euangelica præcepta didicerant, necdum enim ſacri nouæ doctrinæ codices ad publicum in commune proceſſerant: attamen qui in ipſo Fidei tyrocinio quodammodo ſimpliciter peccauerunt, diſtricto quidem, ſed pio iudicio ſola, vt credimus, ſunt corporis morte mulctati.* Ibi probat minus illorum peccatum fuiſſe, quam Monachorum, qui pecunias habent.

Carthuſianus ait, ſperari poſſe, quod Petrus ſua prece tranſgreſſori Ananię gratiam pœnitendi obtinuit, quem foris tam diſtricte correxit.

Quod ſint damnati, qui Patres affirment.

g Col. 18. c. 7.

h Ser. 1. de inſt. Mon. & in proœm. tract. de iudicio Dei.

i Serm. 15. de verb. Apoſt.

k c. 56. tom. 4.

l homil. 12. in Act.

m Sap. 4. 11.

n hom. vlt. in epi. ad Tit.

C At enimuero, quod ſempiternis pœnis damnati ſint, Caſſianus *g* præ ſe fert, his verbis: *Beatus Apoſtolus prædictos noui facinoris principes non pœnitentia, non vlla paſſus eſt ſatisfactione curari, ſed pernicioſiſſimum germen celeri morte ſuccidit.* Dici poſſet non de pœnitentia interna locutum, quæ nulli negatur, ſed de retractatione externa, & reportatione integri pretij. Baſilius *h* paulo apertius videtur loqui, *eiuſmodi aduerſum ſe indignationem Dei prouocauit, cuius Petrus miniſter fuit, vt ne ad pœnitentiam aditum inuenire potuerit.* Eadem tamen reſponſio, quæ ad Caſſianum adhiberi poſſet. Auguſtinus *i* ait, *quod Ananias pariter & vitam perdidit, & ſalutē.* Sed fortaſſe ſalutem pro ſanitate, & vita dixit. D Apud eundem Auctor libri de ſalutaribus documentis *k* ſcribit, *Ananiæ locum Deus non dedit ad ignoſcendum.* Diceres, *ad ignoſcendum ſupplicium mortis.* Chryſoſtomus *l* dum ſcribit Ananiam ſublatum, ne vltra pergeret in malitia, innuere videtur eo abiiſſe, vbi non liceat, etiamſi libeat, male operari. Diceret tamen aliquis non ſequi, eum eſſe damnatum, ſed illuc tranſmiſſum, vbi nec liceat peccare, nec libeat; ſicut de illo dicitur, qui raptus eſt, ne malitia mutaret eum *m*. Sed & eorum alibi fauere ſaluti videtur *n*.

o epiſtol. 8. ad Demetr.

p in ep. vnica.

Commode quoque accipere licet quod Hieronymus *o* *condemnatos, & vindictam paſſos* dicit: E præſertim cum idem, & alii fere citati annotent non crudelitatem ſententię (quamuis crudelitas non eſſet, etiamſi ſupplicio æterno addicti fuiſſent) ſed correptionis exemplum. Cæſarius frater Nazianzeni idem indicat loco poſtea citando. Vrbanus item I. *p* ſatis hoc indicat, dum proponens hoc exemplum rerum Eccleſiaſticarum vſurpatoribus, cauere iubet, ne pœnam, & mortem iſtorum incurrant: &, quod peius eſt, anathema maranatha fiant: & ſi non corpore, vt Ananias & Saphira, mortui ceciderint, anima tamen, quæ potior eſt corpore, mortua & alienata à conſortio fidelium cadat, & in profundum barathri labatur.

Iuramentum Bonifacii Germanorū Apoſtoli Gregorio Papæ datum.

q in vita apud Sur. c. 14. to. 3.

r epiſt. 229.

Maius habere momentum videtur, quod Bonifacius Germanorum Apoſtolus in iuramento quod dedit, cum ordinaretur Epiſcopus à Gregorio II. hæc in fine verba adiunxit: *Quod ſi (quod abſit) contra huius promiſſionis meæ ſeriem aliquid facere quolibet modo, ſeu ingenio, vel occaſione tentauero, reus inueniar æterno iudicio, vltionem Ananiæ, & Saphiræ incurram, qui vobis (id eſt, Petro) etiam de rebus propriis fraudem facere præſumpſerunt* q. Eſt autem hæc eadem forma iuramenti, quam modo Epiſcopi in ſua quoque ordinatione vſurpant. Certe vix admittit hoc teſtimonium reſponſionem. Sicut & cum Ioannes Papa VIII. *r* Ananiæ & Saphiræ anathemate feriendos cenſet, qui decreto ſuo non obtemperent.

Diſcrimen inter prædeſtinatos & reprobos.

ſ 2. Reg. 12. 13.

t 4. Reg. 20. 19. Eſ. 39. 8.

u cap. 2. 37.

x Ioan. 4. 29.

y Gen. 4. 9.

z 4. Reg. 5. 25.

a 1. Reg. 15. 20.

b 3. Reg. 19. 2. Iere. 29. 26. c. 36. 5.

c Mar. 6. 17.

d Mat. 21. 45. 46. c. 26. 57.

e Act. 7. 57.

Sunt & qui ſtatuentes diſcrimen inter Prædeſtinatos, Reproboſque, quod Prædeſtinati culpam agnoſcant, quod fecit Dauid *ſ*, & Ezechias *t*, & in nouo Teſtamēto ſuperius illi, qui Petro ſunt concionante cōpuncti *u*, & mulier Samaritana *x*; Reprobi autem negēt, vt Cain *y*, Giezi *z*, aut excuſent, vt Saul *a*, aut etiam ſæuiāt in reprehenſores, vt Reges Iudæorum in Prophetas *b*, Herodes in Ioannem *c*, Scribæ, & Phariſæi in Chriſtum *d*, Iudæi in Stephanum *e*, velint Ananiam & Saphiram in deteriore parte eſſe, quia fuerunt de numero negantium culpam. Fallax ratio, conueniens bonis, maliſque duntaxat, quorum alteri poſſunt ad vtrumuis ordinem pertinere Prædeſtinatorum, ac Reproborum. Documento ſit in hac ipſa hiſtoria Paulus, qui tametſi adeo quandoque ſæuus & ferox in Eccleſiam, & Stephanū, ex Prædeſtinatis tamen erat. Itaque fieri potuit, vt vel ſub vltimum vitæ momentum coniuges iſtos pœnituerit.

Auctor tenet eos morte æterna non puniri.

f in cap. 1. Nahum.

Quare propendemus in benigniorem partē, vt hos coniuges cenſeamus æternam, cæteroqui debitam, temporali morte compenſaſſe; hoc enim magis diſerte & luculente aſſeritur ab auctoribus prioris opinionis: & qui pro poſteriore allati ſunt, non ægre ad æquiorem ſenſum, prout vidimus, trahi poſſunt. Fauet Hieronymus *ſ*, cum declarans bis Deum non punire in idipſum, probabile ducit, non paucos de ſubmerſis in diluuio, vel mari rubro, & de crematis in pentapoli mortem euaſiſſe æternam. Atque hic demum finis eſto paulo prolixioris digreſſionis, ſi digredi fuit, res tam multas præſenti inſtituto accommodatas maxima, qua fieri potuit, breuitatę pertingere.

Expatiatur more ſuo Chryſoſtomus in moralem inſtitutionem de cauendo periurio, de vitādis peccatis, quamuis non ſemper Deus eaſdem de iiſdem pœnas repoſcat, de cauenda offenſione ob ſceleratorum turbam, quos etiam, ſi poſſumus, reprehēdamus, vt alij honorem metumque concipiant: adiice, vt ad diuinas iniurias vlciſcendas ſeduli ac rigidi, ad noſtras lenti, & patientes ſimus, Petri, & aliorum exemplo Apoſtolorum.

g Dial. 4.

Cur Petrus ſicut fuerat veniam adeptus, illis eam non impertiit.

h Matth. 26. 70. & ſeq.

i Act. 8. 23.

Cæſarius *g* Nazianzeni frater quærit, quamobrem Petrus tam enormiter quondam lapſus, & veniam conſecutus *h*, ipſe quoque veniam nō dedit Ananiæ, & Saphiræ, ſed in vna hora vtroſque occidit verbo, licet fere nullus eſſet ipſorum lapſus reſpectu illius abnegationis. Reſpondet vero cauſas illas quas attulimus, vt incuteretur metus, & firmaretur diſciplina illo exordio legis Euangelicæ: & quia præuidebat incorrigibiles futuros, atque, vt de Simone dicitur *i*, *in anguſtia amaritudinis eos poſitos eſſe cognoſcebat*, vt-

pote

A pote non conſentiente cum labiis corde. Vtitur etiam exemplo allato eius, qui à Moſe lapidari iuſſus eſt *a*. Simile quid reſpondet Theodoretus *b*. narrans qui mortuum ſimulauerat, reuera interfectum eſſe à Iacobo Niſibeno, licet poſtea ſuſcitatus ſit: quod Petrus non fecit, quia ſalutaris prędicationis initia metu opus habebant. Cęterum hoc ipſo ex loco Bertrandus Cardinalis diſſerens de origine, & vſu iuriſdictionum cõtra Petrum de Cugneriis *c*, probat in eandem perſonam poſſe conuenire vtramque iuriſdictionem, temporalem, & ciuilem.

a Num. 15. 35. & ſeq.
b in hiſt. Patr.
c quæſt. 1.

Et factum eſt timor magnus in omnes qui audierunt.] Anticipatio eſt, vt placet Gloſſæ, & Hugoni; adhuc enim percrebuiſſe hæc res non videtur, vxo- B ri ipſi Ananiæ ignota, etiam poſt tres horas. Ea ergo extincta, tum demum timor iſte factus eſt, ac longe quidem maior, quam qui capite ſecundo *d* exprimitur, atque diuerſæ rationis.

d verſ. 43.

Potuit tamen ad paucos quoſdam homines, vt vterque admittit, iſta cognitio veniſſe, ſed metus magnitudine, ac ſtupore quodam defixi nec hiſcere auſi ſunt: aut fortaſſe tãtiſper factum vulgare ipſis non licuit, ſiue alio negotio intentis, ſiue id facere prohibitis. *Non eſt auſus quiſpiam annunciare quod acciderat*, inquit Chryſoſtomus, *adeo Petrum obſeruabant, & reuerebantur, eique obediebant.* Hic extitit fructus tam diræ animaduerſionis, vt *cognoſceretur Dominus iudicia faciens* *e*, & ſaperent a- C lii alieno malo, etiam damnationis æternæ, ſi eã illi ſubierũt: quomodo narrat Gregorius *f* Chryſorium ad ſolam *vtilitatem audientium viſionem tetram vidiſſe, & narraſſe, qui eum hoſtem, cui traditus fuerat, & innotuit, & non euaſit*: & Beda *g* (imitatus Gregorium) de milite damnato terribilem narrationem prætexens, *de quo conſtat*, inquit, *quia ſicut beatus Papa Gregorius de quibuſdam ſcribit, quod nõ pro ſe iſta, cui non profuere, ſed pro aliis viderit, qui eius interitum cognoſcentes, differre tempus pœnitentiæ dum vacat, timerent, ne improuiſo mortis articulo præuenti, impœnitentes perirent.* Ante vtrumque Cyprianus *h* narrata viſione, ac reſponſo, quæ morituro facta fuerat Epiſcopo: *Audiuit*, inquit, *frater noſter & col-* D *lega moriturus, quod cæteris diceret. Nam qui moriturus audiuit, vt diceret: audiuit non ſibi ille, ſed nobis. Nam quid diſceret iam receſſurus? didicit immo nobis remanentibus, vt dum ſacerdotem, qui commeatum petebat, increpitum eſſe comperimus, quid cunctis expediat, agnoſceremus.*

Quomodo factus ſit timor poſt Ananiæ mortẽ ita vt ad vxorem non peruenerit.
e Pſal. 9. 17.
f 4. Dial. c. 38. & hom. 12. in Euang.
Chryſorius ad ſolam vtilitatem audientium viſionem vidit.
g lib. 5. hiſtor. Angl. c. 14.
h lib. de mortalitate.

Verſus 6.] Surgentes autem iuuenes, amouerunt eum, & efferentes ſepelierunt.

S*urgentes autem iuuenes.*] Surgẽdi verbum ſignificat celeritatem, & alacritatem operis, vt dictum eſt *i*.

i cap. 2. v. 25.

E *Sepelierunt.*] Lyranus refutat eos, qui Ananiam idcirco pœnituiſſe argumẽtantur, quod alioqui Petrus eum ſepeliri non permiſiſſet, vtpote præuidens fore, vt proprietarii monachi, quod ante docuimus, priuarentur ſepultura: potuit enim occulto, ac profano in loco ſepeliri, nõ in publico, vel proprio, ne vxor mortuum agnoſceret.

Non fuit prohibendus ſepultura.

Placet iſta confutatio, quicquid ſit de pœnitentia, de qua ſuperius actum eſt: neque opus eſt exiſtimare, pręuiſam à Petro legem illam de non ſepeliendis proprietariis.

Ad ſepulturæ autem apud Hebræos locum quod attinet, maxime Ieroſolymitanos, ſolebant illi proprium habere ſepulcrum, aut in ſuo quiſque fundo, vbi omnes, qui eiuſdem eſſent familiæ, ſepelirentur, aut in publico loco. Quod ſi Ananias in alieno ſepultus eſt, graue illatũ ei ſupplicium fuit, communi gentis opinionẽ, cui magnum mortis ſolatium videbatur, vt ex multis librorum Regum locis, ac Geneſis *k* etiam colligitur, in patrum ſuorum ſepulcris ſepeliri; & cõtra graue iudicatum eſt, vt ait Olympiodorus *l*, animaduerſionis genus, ſepulturæ ſpoliari honore, & inhumatum quenquam iacere.

De Hebræorum ſepultura.
k c. 4. 35. 40. & c. 50. 24.
l in Cat. Iob. c. 15.

Vtrum vero magni referat, mortua corpora ſepeliri, ãn nihil parumve, vide quæ Auguſtinus diſputat in opere de ciuitate Dei *m*, ac libro de Cura pro mortuis *n*, & alibi *o*, & S. Thomas in Summa *p*. Alcimus *q*. Stobæus *r*.

Quid referat mortuorum corpora ſepeliri
m lib. 1. c. 12. & 13.
n c. 1. 2. 3.
o ſerm. 34. de verb. Apoſt.
p 1. 2. q. 32. d. 3. ad 1.
q lib. ad ſororem.
r Ser. 122.

Sepulturæ locum apud Iudæos extra ciuitates fuiſſe, ſatis conſtat ex Geneſi, dum de Patriarchis agit, & ex hiſtoria Regum, & ex ſepulcro Chriſti in horto, atque ex corporibus Sanctorum qui dormierant, quæ ſurrexerunt, veneruntque in ſanctam Ciuitatem *ſ*, & illæ vidẽtur ſolitudines, quas ſibi Reges & Conſules terræ Iob *t* ſcribit ædificaſſe. Immo Abulẽſis *u* exiſtimat ante Chriſtianos intra ciuitatem ſepelire non licuiſſe. De Athenienſibus legitur in epiſtola Serui Sulpicii ad Ciceronem *x*, & de Sicyonibus Plutarchus *y* tradit, religioni idipſum duxiſſe. Dares Phrygius *z* ait Troianos ante portas vrbis mortuos ſuos ſepeliuiſſe. Lex vero etiam hac de re apud Platonem *a* extat.

Hebræi ſepelierunt extra vrbes.
ſ Matt. 27. 52.
t c. 3. 14.
u Gen. 50.
x lib. 4. ep. fam.
y in Arato.
z in l. de excid. Troiæ.
a 12. de legib.

Ex lege XII. Tabularum idem Romanis cautum erat, hodieque monumenta apparent in viis Latina præſertim & Flaminia, in quibus monimentis ſiue ſepulcris inſcriptiones ipſæ ac epitaphia viatorem appellant: certæ quoque viſuntur notæ, quot agri pedes ſepulcrum teneret, ſignificantes: hoc denique indicant verba educendi, amouendi, efferendi, quæ vſurpantur de mortuis. Attamen olim Romani domi, & in laribus ſuos ſepeliebant, vt ſcribit Iſidorus *b*. De Ægyptiis teſtis eſt Diodorus *c*: Herodotus *d* de Æthiopibus per vnum ſaltem milliare: de Perſis Cœlius Rhodiginus poſt M. Ciceronem *e*, & Herodotum *f*, & Strabonem *g*: de Lacedæmoniis ex lege Lycurgi Plutarchus *h*, qui Lycurgus volebat ſepulcra ſtatui prope templa, vt iuuenes conſueſcerent non timere mortem, neu putarent inquinari homines, qui vel cadauer attingerent, vel per ſepulcra tranſirent: tandem, vt quorum ſepulcra intuerẽtur, eorum virtutes imitari conarentur.

Romani extra vrbem ſepulcra habuerunt.
b 15. Ethym. c. 11.
c lib. 2.
d lib. 3.
e Tuſcul. 1.
f lib. 1.
g lib. 15.
h in vita.

Hæc vocamus Chriſtiani cœmeteria, nempe areas conſecratas templis vicinas; voce ipſa Reſurrectionem admonente, licet Auguſtinus *i* iam ante ſua tempora templis corpora illata, propeq; Martyrum monumenta condi ſolita prodat, vt horum ſuffragiis, & Eccleſię precibus, ſacrificiiſque iuuarentur. Lege Pererium in Geneſim *k* (ex quo ſumus nonnulla mutuati) Cœlium Rhodiginum *l*, qui in agris veterũ ſepulcra probat fuiſſe ex Vlpiano, & Ioannem Sauaronem in Sidonii *m* epiſtolas (quem legimus auctorem, dum hæc prælo repararemus.) Traianum vero vnum intra vrbem & in foro ſepulcrum habuiſſe, ducibus poſtea id datum, & poſteris, auctore Plutarcho, in vrbe ſepeliri. Tradit idem de tempore Duellii Conſulis, poſt quem ita Senatus illud inhibuerit, vt Imperatoribus, & Veſtalibus conceſſerit Virgilius *n*,

——— *& corpora partim*
Multa virum terræ infodiunt, auectaque partim

Chriſtiani cœmeteria quare ſuorũ ſepulcra nominent.
i lib. de cura pro mortu. c. 4.
k Tom. 4. c. 50. diſp. 4.
l lib. 17. lect. antiq. c. 19.
m lib. 2. epi. 8. lib. 3. epiſt. 12.
n 11. Æneid. longe ab initio.

Funeſtumque tollunt in agros, vrbique remittunt.

Vbi meminit antiquæ conſuetudinis ſepeliendi intra ciuitatem, de qua etiam Seruius in 5. Æneidos exponens ea verba *a*:

a *ſub initium.*

Præterea ſi nona diem, &c. & in 6. dum tractat hæc alia:

Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.

Iterum de prohibita vrbana ſepultura, habetur in Iure ciuili *b*. Ex quo etiam Paulus *c*: *Corpus*, inquit, *in ciuitatem inferri non licet, ne funeſtentur Sacra ciuitatis: at qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.* Dionyſius Halicarnaſſ. narrat Publicolæ conceſſum priuilegio Senatus, intra vrbem ſepeliri: qua de re M. etiam Tullius *d*. Adde ex eodem Cicerone *e* de agraria ſepultura, & Horatio *f*, Liuio *g*, ex Æſchine contra Timarchum, Ariſtophane in Concionantibus. De priuilegio quod eſt cōceſſum Traiano, Eutropius *b*, & Aurelius Victor: Lege Alexandrum ab Alexandro cum Tiraquello *i*.

b *L. mortuo. ff. de religio. & ſumptib. fun. & L. Vniuer. ſ. D. Adria ff. de ſepult.*
c *lib. 1. Sent.*
d 2. *de legibus.*
e *oration. pro Sex. Roſc.*
f *li. 1. Car. Satyr. 8.*
g 1. *Decad. li. 6.*
h *lib. 8.*
i *lib. 3. c. 2. lib. 6. c. 14.*

Iuuenes.] Fortaſſe hoc nomine ſignificantur famuli, vt alias dixi de nomine puerorum, & quidem Latine à iuuando dicti ſunt, quia hæc ætas laboribus eſt aptior. Syrus ſic reddidit, אלין דעלמין בחון *ilen debbalemin bebun*, id eſt, *illi qui iuuenes erant inter illos*, & ſic robuſtiores. In eadem notione pro famulis iuuenes vſurpat Claudianus *k*:

k *in 4. Conſ. Honorii.*

Portatur iuuenum ceruicibus aurea ſedes.

Quidam in Eccleſia funeribus curandis præfuerunt, & qui illi.

Porro in Eccleſia quidam funeribus curandis præfecti ſunt, non certi ordinis proprie, qui ſeptenario duntaxat numero continentur, Oſtiarii, Lectoris, Exorciſtæ, Acolythi, Subdiaconi, Diaconi, Presbyteri, ſed officii, quale etiam Cantoris & Confeſſoris. Meminit de his omnibus Ignatius *l*, necnon de Curſore *m*, & Gelaſius *n* Papa de Notario, & Defenſore, etſi Gloſſa confundit illum cum Lectore, hunc cum Exorciſta. Vocat vero Ignatius hos quos dixi curaſſe funera, κοπιῶντας, id eſt, *laborantes*. Hieronymus, aut quicumque eſt auctor epiſtolæ ad Ruſticum Narbonenſem apud illum *o*, *foſſarios*: Epiphanius *p* illos corpora eorum, qui obiiſſent obuoluiſſe, & cooperuiſſe docet, *& copiatas* nominat, quaſi à Græco verbo κοπιάω, quod eſt *laboro*. De his ſub nomine copiatarum mentio eſt in Nouellis Iuſtiniani *q*, vbi Interpres vertit, *laboratores*.

l *epi. 12. ad Antioch.*
m *ep. ad Polycarp.*
n *cap. Monachus. diſt. 77.*
o *Tom. 9.*
p *in compen. doctrinæ.*
q 41. & 59. *vel* 61.

Nomina eorum qui olim funera curabant.

Dicti præterea reperiuntur *Sandapilarij*, de quibus Sidonius Apollinaris *r*, quod ferrent ſandapilam, pheretri genus, quo tenuiorum præſertim cadauera efferebantur: ad hæc *Veſpillones*, quia veſpertino tempore mortuos efferebant, qui funebri pompa, propter inopiam, non poterant efferri: *Lecticarij* etiam à lecticis, necnō *Decani*, quoniam in decurias diſtributi erant *ſ*, & *Libitinarij*, à Libitina dea, in cuius æde aſſeruabantur quæ ad inſtructionem funebris pompæ erant neceſſaria: & *Pollinctores*, quaſi pollutores, vnctores, aut *Polutores*, qui nempe corpora abluebant, & vngebant *t*, & *Baiuli* u, & κατῃχεῶται *x*, quaſi habitatione vrbium prohibiti, tanquam profani vel infauſti. Iulius Firmicus *y* funerarios vocat.

r *lib. 2. epiſt. 8.*
ſ *Nouel. 91.*
t *Nouel. 49.*
u *Sidon. lib. 3. ep. 12. Eutr. in Lex. Ammia. lib. 14.*
x *Helen Lex.*
y *lib. 4. c. 7.*

Conſtantini lex de lecticariis.

Conſtantinus inſtituit, vt eſſent 950. officinæ immunes ab omni publico munere, ac vectigali, quæ totidem ſuppeditarent lecticarios, ſeu decanos, libitinarios, ſeu copiatas: idque Arcadius, & Theodoſius confirmarunt *z*. Eum numerum auxit Anaſtaſius vſque ad 1100. cum certo reditu, Iuſtinianus quoque *a*, & Leo *b*, qui cognominatus eſt Philoſophus.

z *l. non plures. C. de ſacr. Eccleſ.*
a *Nouel. 43.*
b *Nouel. 12.*

Refert prętęrea Epiphanius *c*, Georgium Epiſcopum Alexandrinum excogitaſſe certum lecticariorum numerum, ita vt ſine iis non liceret corpora mortuorum efferre, maxime peregrinorum, non propter hoſpitalitatem, ſed quæſtus gratia. Tantus ille copiatarum numerus efficiebat corpus, ſiue collegium, & ſodalitatem, quæ tot ſeculis velut intermortua reuixit Romæ noſtro ſeculo ſub nomine mortis, atque inde in alias orbis Eccleſias magno Chriſtianæ pietatis exemplo, fructuque eſt propagata.

c *Hæreſ. 76.*

Georgius Epiſcopus lecticariorum certum numerum conſtituit.

Sodalitas mortis Romę quæ ſit.

Tempore perſecutionis videtur Clericorum officium fuiſſe, vt etiam punitorum cadauera mandari terræ curarent. Hieronymus *d* enim de muliere Vercellenſi icta ſepties, ita ſcribit: *Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadauer obuoluunt, & foſſam humum lapidibus conſtruentes, ex more tumulum parant.* Lege Baronium *e*, & Ioannem Stephanum Durantum *f*, qui exiſtimat, iuuenes, de quibus hic eſt ſermo, ad eum vſum tunc eſſe inſtitutos ac deſtinatos, vt mortuum corpus è domo ad ſepulturam efferrent. De hoc non adeo ſum certus: illud ſcio, iuuenū nomine famulos, vel milites intelligi poſſe, vt in Pſalmo *g*: *Iuuenes comedit ignis*; & apud profanum Poetam antea citatum *h*:

Clerici olim morte punitorum corpora curabant.

d *epiſt. 49.*
e *Tom. 3. Annal. ann. 336.*
f *lib. 1. de Rit. Eccle. c. 23. n. 14. & 19.*
g *Pſal. 77. 63.*
h *Claudia. 4. Conſ. Honorii.*

Portatur iuuenum ceruicibus aurea ſedes.

Verſus 7.] Factum eſt autem quaſi horarum trium ſpatium, & vxor ipſius, neſciens quod factum fuerat, introiuit.

F*Actum eſt autem quaſi.*] Syrus abſolute enunciat, ſic ſcribens, ומן בתר דהוי תלת שעין *vmen barbar dahauai thelath ſchabhain*, id eſt, *& poſteaquam facta eſſent tres horæ.* Et huiuſmodi particulas non ſemper reſtringere, ſed παρελκυστικῶς interdum poni, ac ornatus cauſa, dixi alias *i*: etſi illud quoque notaui, veritatis ſtudium à ſcriptore perſæpe demonſtrari, qui exacte velit tantum tradere quidlibet prout ſe habet, aut ad ipſius notitiam peruenit.

i *lib. 1. c. 25.*

Horarum trium ſpatium.] *Quo licuit vxori pœnitere, cuius*, inquit Gloſſa, *peccatum leuius fuit, vtpote quæ viro conſenſerit.* Sed id vnde conſtat? Scimus enim Euæ virum conſenſiſſe *k*, & ſæpenumero viris vxores peccandi occaſionem præbere, tum experientia quotidiana docet, tum ſacræ profanęque hiſtoriæ.

Vxores viris peccandi occaſiones ſæpè præbent.

k *Gen. 3. 6.*

Chryſoſtomus tamen dicit, quod Petrus eam ſeruare volebat, quia vir erat dux peccati, & propter hoc dedit ei tempus defenſionis, & poteſtatem pœnitentiæ. Cæſarius *l*, Nazianzeni germanus, ſcribit à Petro in vna hora coniugem vtrumque verbo occiſum eſſe. Debet id intelligi de breui mora, quam poſuit in vtroque ſeparatim interficiendo: cum alioquin inter vtriuſq; mortem trium horarum ſpatium interceſſiſſe præſens hic Lucæ locus aperte tradat.

Mulier ab hoc peccato excuſatur ex parte.

l *dial. 4.*

Neſciēs quod factum fuerat.] Nemo fuit qui ei renunciare auſus fuerit, vt dixi cum Chryſoſtomo, & Oecumenio verſu quinto.

Introiuit.] *Non vocabat eam Petrus, ſed expectabat*, inquit Oecumenius, *vt ipſa, dum vellet, ingrederetur, data illi poteſtate reſipiſcendi, & non impudenter ingrediendi.*

Verſus 8.]Reſpondit autem ei Petrus: Dic mihi, mulier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit:Etiam,tanti.

A

R*Eſpondit.*] *Rei, non verbo, introitui vxoris, non ſermoni*, inquit Gloſſa interlinearis. *Ad opus, non ad quæſtionem*, ait Carthuſianus, ſeu conuenienter ad factum ipſius, prout factum illud exegit. *Salutanti mulieri*, inquit Caietanus. *Cogitationi ſuæ*, inquit Hugo, quia antequam veniret, propoſuerat arguere eam. Syrus vertit, אמר לה *amar lah*, id eſt, *dixit ei*, vel, *cui dixit*, & hanc ſignificationem habere verbum reſpondendi, docui capite tertio *a*.

a verſ.12.

B

Familiaritas omnis cum mulieribus cauenda.

Dic mihi, mulier.] Nomen tacuit, quod virum alloquens expreſſerat, quia cauenda omnis cum muliere familiaritas. Vnde Gabriel Angelus Virginem non nominauit, ſed poſtea, vt turbatam ſolaretur *b*. Qui nobis chari ſunt, eos nomine proprio nominamus, iuxta id Moſi à Deo dictū *c*: *Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*: & illud Chriſti *d*, *proprias oues vocat nominatim*. Eodē quoq; ſpectat illud *e*: *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.* Non hac tamen de cauſa Ananias nominatus eſt, ſed propter priorem, quam dixi, cauſſam, omiſſum eſt nomen Saphiræ.

b Luc.1.28.30.

c Exod.33.12.

d Ioan.10.3.

e Eſa.49.1.

C

Si.] Hoc eſt, *An, vtrum*, &c. Vide caput 1. *f* Interrogatio hæc poterat Saphiræ ſuggerere, Petrum ſcire quę occulta erant; *cur enim nullo alio interrogato illam interrogabat?* inquit Chryſoſtomus. Virum culpæ maioris reum propriæque forſan ſeductorem vxoris non interrogauit Petrus, ſed reprehendit: ab infirmiore fœmina, & minus rea confeſſionem exigit, & pœnitendi concedit locum. In iſta cauſa non eſt iuris requirenda forma, vel in interrogando, vel in puniendo: plane diuina eſt criminis cognitio & punitio.

f verſ.6.

In iſta cauſa forma iuris non ſeruata eſt.

Tanti.]Pretij quātitatē quod attulerat Ananias nominatim expreſſit. Syrus ſic vertit, אן בחלין דמיא *in behalen demaiia*, id eſt, *Num in iſtu pretiū*, D vel, *num hoc pretio? Expreſſit Petrus præciſe ſummam*, inquit Lyranus, *quam vir eius poſuerat in communitate.* Hoc probabilius eſt, quam quod dixerit ſummam totam, quæ ex agro vendito collecta fuerat: reſpondit enim illa, *tanti*, & reſpondendo mentita eſt, ſicut vir ipſius.

Etiam, tanti.] *Apparet, partem illam pretii fuiſſe præſentem*, inquit Gloſſa interlin. Non eſt id neceſſarium, ſed tantum expreſſam à Petro, vt ante dicebam, pretii à viro allati quantitatem, alioqui ſi totum dixiſſet, mulier negando reſpondiſſet. *Magna cæcitas*, inquit Chryſoſtomus, *non permiſit illam crimen deponere, verum cum pertinacia multa reſpondit, putabat enim quod cum homine loqueretur.* E Procliues ad mentiendum fœminæ iam inde ab Eua, quæ mentita eſt mendaci *g*, & mendacii patri ſerpenti, Deum interdixiſſe tactum arboris *h*, qui tantum interdixerat eſum, vt exaggeraret præcepti grauitatem, quoniam perſuaſione ſerpentis iam interius corrupta præceptum illud iā detrectare animo cœperat. Mentita etiam eſt Sara dicens ſe *i* non riſiſſe, quæ riſerat.

Fœminæ ad mentiendum procliues.

g Ioan.8.44.

h Gen.3.2.

i Gen.18.15.

Verſus 9.]Petrus autem ad eam: Quid vtique conuenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium, & efferent te.

Q*Vid vtique conuenit vobis.*] Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν, *Quid eſt quod conſenſum eſt vobis.* Syrus ſic ſcribit, מטול דאשתויתון *metul deſchtheuithun*, id eſt, *Quare pares fuiſtis*, vel, *quia*, מטול *metul*, idem eſt quod כי *chi*, id eſt, *quia*, ideo etiam vertitur affirmatiue, *Quoniam æquales fuiſtis ad tentandum, &c.* Gloſſa ordin. increpatiue inquit dictū, vel ſic diſtinguendum, *Quid?* quaſi dicat, *Quid eſt hoc?* deinde ſibi ipſe reſpondet, & dicit: *Vtique conuenit inter vos, &c.* Communior expoſitio eſt, vt τί ὅτι, idem ſit, *Quid? quot?* aut, *Quid eſt, quod*: quod etiam verſioni noſtræ magis quadrat. Non diſplicet, quoniam nihil diſſentaneum continet, vt τί, ſeu *quid*, accipiatur ſecundo modo ex allatis à Gloſſa: ita etiam vſurpant alii Auctores, vt Ariſtophanes, τί ὦ πάτερ, *Quid ò pater? nimiū eſt quod me vis, &c.*

Tentare Spiritum Domini.] Experiri Dei notitiam mihi communicatam, veſtra ipſorum pœna, non quod id intēderint, ſed quod ex occaſione fraudis inter ipſos pactæ, id conſecutum fuerit. Ita vtraque Gloſſa, & Caietanus. Addit Carthuſianus fraudem fuiſſe æquiualentem tentationi Dei, quia tam fraudulenter partem pretii occultauerunt, tamque audenter mentiti ſunt, quaſi de Diuina prouidentia, & Dei ſcientia dubitaſſent. Gloſſa interlinearis, & Hugo exaggerationem peccati eſſe affirmat, quod non homines, vt ipſi exiſtimabant, ſed Deum ipſum fraudauiſſent. Fortaſſe id quoque Petrus voluit, quaſi diceret: Quæ hæc tandem vęſania, dedita quaſi opera velle experiri Dei indignationem? pro indignatione enim nomen Spiritus vſurpatum aliquando reperitur *k*.

k Eſa.59.19. Zach.6.8.

Ecce pedes eorum, qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium.] *Forte Petrus*, inquit Carthuſianus, *audiuit redeuntium ſonitum, ſicut Abias Propheta vxoris Ieroboam ſonitum pedum audiuit* l, vel ſpiritu vidit, quēadmodum Eliſæus *m* vidit Giezi currentem poſt Naaman: & Paulus ſe dicebat, *etſi corpore abſens eſſet, tamen ſpiritu præſentem vidiſſe ordinem ſeruatum à Coloſſenſibus* n.

l 3.Reg.14.6.

m 4.Reg.5.26.

n Col.2.5.

Et efferent te.] *Et qui faciunt, & qui conſentiunt facientibus, digni ſunt morte*, inquit Apoſtolus *o*, & in genere, *agentes, & conſentientes pari pœna puniuntur*, vt tradunt iura *p*, & communi quaſi omnium fertur prouerbio.

Agentes & conſentientes pari pœna puniuntur.

o Rom.1.32.

p c.Notum.2.q.1.c.facientes.diſt.86.c.1.de offic.deleg.c.ſicut dignum.de homic.

Verſus 10.] Confeſtim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & ſepelierunt ad virum ſuum.

C*Onfeſtim cecidit.*]Præceſſit in Petro tum circa Ananiam, tum circa Saphiram demonſtratio culpæ ante illationem pœnæ.

Hic eſt rectus ordo iudicii ſeruatus inde ab exordio mundi erga parentes primos, ergaque ſerpentem ipſum *q*. Nemo non ante citatus, vel auditus damnandus eſt. Quamuis, vt prædixi, cauſa hæc exactam iuris formam non requirit, & multa præter ordinem diuinitus in hoc negotio geſta eſſe manifeſtum eſt.

Ordo ſeruatus in hac punitione.

q Geneſ.3.

Ante pedes eius.]Stabat enim iuxta Petrum, *vt ſi reſipiſcere vellet, ac confiteri, non vereretur alios, qui audirent*, inquit Oecumenius.

Genus mulierum pudibundum eſt.

A Pudibundum genus fœmineum eſt, cuius conſulendum pudori, præſertim in excipienda confeſſione ipſius, aut etiam in aliter elicienda veritate.

Expirauit] Hic quoque eſt idem Græcum verbum ἐξέψυξεν, *exanimata eſt*, de quo dixi verſu 5. Syrus habet, ומיתת *vmithath*, id eſt, *& mortua eſt*, vbi etiam quæ de morte Ananiæ diſputata ſunt, huc tráſferri poſſunt. Carthuſianus haud ſecus, quam prius de viro, vxorem ab Angelo percuſſam affirmat. Hugo, *Ex hoc*, inquit, *videtur, quod mulier non debet excipi ab excommunicatione*, cuius notato loco dixi typum quendam coniugum iſtorum Petri voce interfectionem. Non legi qui excommunicari mulierem poſſe diffiteretur. B

Mulier excõmunicari poteſt.

Sepelierunt ad virum ſuum.] Syrus ſic habet, על גיב בעלה *hhal geb bahhalah*, quod alii, *iuxta latus domini ſui*, alii, *ad tumulum mariti ſui*. Et ponitur *ad*, pro *iuxta*.

Coniuges vno condi ſepulcro, generalis Hebræorum conſuetudo.
a 1. Reg. 15. q. 10.
b Gen. 2. 21.
c Item 14. 15.
d Gen. 25. 9. 10.
e c. 49. 31.
f Gen 49. 31.

Generalem Iudæis conſuetudinem fuiſſe, vt vno coniuges ſepulcro clauderentur, docet Abulenſis *a*, *vt carnis coniunctionem*, inquit hoc loco Carthuſianus, *ſequeretur coniunctio pulueris, & quia de coſta viri facta eſt mulier* b. Exempla certe habemus in Adam, & Eua *c*, vt colligit Abulenſis, Abraham, & Sara *d*, Iſaac, & Rebecca *e*, Iacob, & Lia *f*, vt præter Abulenſem traditum legimus ab Hebræis in libro Bereſchit Rabbah.

Barbara Thracum conſuetudo.
g A. 18. c. 15.

C Mitto barbaram Thracum conſuetudinem, cuius ex Græca hiſtoria mentionem ingerit Cœlius Rhodiginus *g*, vt decedente aliquo, vxor ex pluribus, quas vir habuerat, amicorum defuncti iudicio, illi chariſſima, cultius ornata immolaretur ad eius tumulum, vt coniunctiſſimis manibus, vnaque cum viro contegeretur humo, reliquis mœrentibus vxoribus, veluti laudis eminentiſſimæ gloria exutis. Narrat & Tullius in Tuſculanis conſimilem Indorum morem.

Græcorum mos quo maximam amicitiam declarabant.
h Alex. ab Alex. lib. 2 c. 26.

Apud Græcos vſurpatum ferunt *h*, vt cum aliqui inexplicabili nexu copularentur, vno pallio viui quidem ſe operirent, at morte obita eodem tumularentur, vt ſignificarent, duo ſimul corpora concordibus animis, & vna mente vixiſſe. D Oecumenius ex ablatione funeris eodem die vtriuſque coniugis per eos qui mortuos efferebant, infert legem fuiſſe abiectam: *Neque enim*, inquit, *qui mortuum tetigerunt Ananiam, immundi permanſerunt vſque ad veſperam, ſed ipſi etiam ad funus vxoris eius præſtiterunt miniſterium*. Non aſſequor vim rationis, nec enim immundo nefas erat denuo cadauer attingere.

Verſus 11.] Et factus eſt timor magnus in vniuerſa Eccleſia, & in omnes, qui audierunt hæc.

E ET *factus eſt.*] Iterum de timore fit mentio, quẽ veriſimile eſt, in quibuſdã ſeruilem, in quibuſdam fuiſſe reuerentialem. *Nullus ibi tamen*, inquit Chryſoſtomus, *ingemuit, nullus eiulauit; cum diuinum iudicium venerarentur, & diſcerent Deum non eſſe contemnendum.*

Beneficium Dei magnũ, poſt peccatũ ſtatim puniri.
i c. 6. 13.
k Eccl. 8. 11.
l epiſt. 1.

Eximium beneficium eſt, *quando Deus ſtatim vltiones adhibet*, vt habet ſecundus Machabæorũ *i*, *ne pœna dilata in iudicium ſit acerbior*: &, *ne dum non cito profertur ſententia, abſque timore vllo filii hominum perpetrent mala* k.

Quod autem ait Clemens Romanus *l*, præſentibus nobis interfectos Ananiam, & Saphirã in conſpectu omnium circunſtantium, ſi recipitur illa, vt illius epiſtola, debet intelligi eo modo loqui, propter eos quos apud ſe habebat, & illi rei interfuerant: neq; enim adhuc inter fideles fortaſſe Clemens cenſebatur: certe Iudæam ille nondum viderat.

m in Pſ. 81. & in ep. ad Roman. non longe à princ.
Synagoga de veteri populo, de nouo Eccleſia dicitur.
n in Eſaiam.
o c. 62. 2.

In vniuerſa Eccleſia.] Fidelium, de quibus in nouo Teſtamento maxime proprie dicitur hoc nomen, ſicut Synagogæ intelligitur de vetere. Auguſtinus *m* negat vſquam in nouo Teſtamento de Synagoga dictum nomẽ Eccleſię: congregari enim, vnde Synagoga dicitur, nẽpe ἀπὸ τοῦ συνάγειν, aut συναγωγεῖν, commune eſt hominibus, & beſtiis, at euocari, ſeu ἐκκαλεῖν, vnde Eccleſia nomen habet, eſt propriũ hominum. Hieronymus *n* de hoc nomine, vt & Auguſtinus, prophetaſſe Eſaiam dicit, cum ait *o*: *Vocabitur tibi nomẽ nouum, quod os Domini nominabit.*

Nomen Eccleſiæ quid ſignificet.
p Pſal. 25. 5.
q Pſal. 88. 5. & 149. 1.
r verſ. 40.
ſ verſ. 39.
t cap. 7. 38.
u verſ. 38.

Quanquam cum aliquo adiuncto in vtramq; partem accipi nomen Eccleſiæ poſſit; dicitur enim *Eccleſia malignantium* p, & *Eccleſia ſanctorum* q: tamen abſolute poſitum de Eccleſia Chriſti intelligitur, præterquam in capite 19. huius libri *r*, vbi dicitur, *quod erat Eccleſia confuſa*, videlicet Gentilium, & Scriba ſeditionem compeſcens, *prouocat ad legitimam Eccleſiam* ſ, ſiue ad magiſtratum ſpiritualem Iudæorum, & finita oratione *dimittit Eccleſiam*, hoc eſt, concionem conflatam ex Iudæis æque ac Gentilibus. Aliquando etiam vſurpatur hoc nomen de Synagoga ipſa, ſiue de cœtu Iudæorum, tum alibi in vetere Teſtamento, tum in hoc libro *t*. Lege quæ dixi capite 2. *u* & in 2. 2. diſputatione de Eccleſia.

Et in omnes, qui audierunt hæc.] Vel, *qui facultates non contulerant in commune*, vt placet Lyrano; vel, *qui etiam nondum erant ex Diſcipulis*. Dicitur autem *in omnes*, pro, *ſuper omnes*, aut, *in omnibus*.

Pecuniam quam iſti attulerant. Petrus probabiliter abſtinuit.
x hom. vlt.

Si quæras an pretium ab iſtis coniugibus fraudatoribus allatum, Petrus retinendum cẽſuerit, neſcio. Videtur mihi negare Chryſoſtomus in epiſtolam ad Titum *x*, & hic ſenſus iudicatus fuiſſe illorum Patrum, quos retuli hoc exemplo proprietariorum pecuniam in ſterquilinium cum ipſis proieciſſe.

Verſus 12.] Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna, & prodigia multa in plebe. Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.

Cur hic aliorum Apoſtolorum miracula recenſeantur.

PEr manus autem.] Hic inchoatur ſecunda pars capitis. Repetit vero Lucas miracula Apoſtolorum, non vt commemoret eadem repetende, ſed vt ſignificet *perſeuerantiam diuinæ potentiæ in Apoſtolis ad faciẽda miracula*, inquit Caietanus. Tum vero etiam fortaſſe, quoniam illuſtria duo de Petro narrauerat, ne quis alios præteriri ſuſpicaretur, quod non per illos talia quoque fierent, *quamuis pro honore Petri*, vt ait Gloſſa ordinaria, *eorum nomen taceatur. Atque hæc amplior cauſa timoris eſt*, inquit Gloſſa interlinearis, *& occaſio principes concitandi*, vt mox deſcribetur.

Per manus quid ſit.
y verſ. 23.

Per manus.] Tanquam per inſtrumenta contingentia, & applicata, cum Petrus per verba, & per vmbram, vt ait Gloſſa interlinearis, & Hugo: aut ſimplicius, *Per manus Apoſtolorum*, hoc eſt, *Per Apoſtolos*, quemadmodum capite 2. *y* dicuntur Iudæi interemiſſe Chriſtum *per manus iniquorum*, id eſt, *per iniquos*. Alia multa exempla ſuppetunt ſunt in Scriptura a. De vi huius locutionis lege quæ notata ſunt capite quarto b.

a Exod. 9. 11. & 35. 22. Leuit. 10. 11.
b verſ. 18.

In plebe.] *Non dicit, in principibus, quia non credebant,* inquit Lyranus, *paucis exceptis, qui occulte Chriſtiani erant*, vt Gamaliel, Nicodemus, & aliqui alii.

Solentque populares eſſe magis diſpoſiti ad amplectendam pietatis doctrinam, vtpote minus impediti *à tentationibus, & laqueis Diaboli* c, *quæ ſunt diuitiæ, quibus obediunt cætera omnium vitiorum irritamenta* d: ſimpliciori etiam ingenio, nec ita in ſua ſententia obfirmato, & tenaci. Lege caput ſecundum *.

Simpliciores ſunt ad credendum faciliores, & cur.
c 1. Tim. 6. 9.
d Eccl. 19. 13.
* verſ. vlt.

Et erant vnanimiter omnes, &c.] Nimirum Apoſtoli ipſi, vel etiam Diſcipuli alii. Primum indicat Lyranus, ſecundum Gloſſa ordinaria, notás, *in hoc mirandos eſſe Apoſtolos, quia magnitudo gratiæ non fecerat in eis ſenſus diuerſitatem*, nimirum ab aliis inferioribus.

In porticu Salomonis.] Myſtice loquitur Gloſſa interlin. luditque in Salomone, qui fuit Sapiens, dicens, *quod erant ſapientes in domo ſapientis, vbi orationi ſimul inſtabant, & doctrinæ.* Conſentit de loco orationis, & prædicationis Lyranus. De porticu Salomonis dixi capite 3. e Docebant tamen non in templo tantum, vt velle videtur Chryſoſtomus, ſed etiam *circa domos*, vt habetur in fine huius capitis. *Quid ergo Athenis,* inquit Tertullianus f, *& Ieroſolymis? quid Academiæ, & Eccleſiæ? quid hæreticis & Chriſtianis?* (more aliorum Patrum negat hæreticis nomen Chriſtianorum) *noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt, qui & ipſe tradiderat* *, *Dominum in ſimplicitate cordis eſſe quærendum.* Libri Sapientiæ auctorem Salomonem facit, de qua re nos in eiuſdem Commentario.

e verſ. 11.
f de præſcript. cap. 7.
* Sap. 1.

Verſus 13.] Cæterorum autem nemo audebat ſe coniungere illis: ſed magnificabat eos populus.

C*æterorum autem nemo.*] De infidelibus loquitur, qui non audebant ficte ſe conuertere, timentes pœnam Ananiæ, ac Saphiræ irrogatam, vt exponit Gloſſa interlinearis: alii indefinite de aliis: & fieri etiam poteſt, vt ex iis eſſent etiam aliqui fideles, ex illorum videlicet numero, qui nondum ſe bonis abdicauerant. Aut ſenſus eſt, timore magiſtratus Iudaici, minime auſos nomen dare inter fideles.

Sed magnificabat eos populus.] Magna eſt vis virtutis, ſuique reuerentiam extorquet. Emicabat in ipſo vultu maieſtas quædam, & internam ſanctitatem prodebant ſtudioſa opera, & poteſtatem diuinitus communicatam miracula, *& quemadmodum Angeli, ita admirabiles erant,* inquit Chryſoſtomus, *non ad nihil ſe conuertentes, non ad riſum, non ad mimos, non ad pericula: non ſolum autem propter hoc, ſed etiam quod valde humani & pro aliis ſolliciti erant:* alios enim pecunia, alios corporali miniſterio iuuabant. Sed enim non idcirco credebant omnes. *Ita,* inquit Carthuſianus, *& multi vſque in præſens vere religioſos atque deuotos commendant, nihilominus in ſuis carnalitatibus, & vanitatibus perſeuerant, vitioſis victi affectibus.*

Virtutis magna vis eſt.
Multi religioſos commendant, ſed non ideo à vanitatibus abſtinent.

De magnificis iſtis laudatoribus, deque magnifice laudatis prædixiſſe videtur Iſaias g: *Omnes qui viderint eos, cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus.*

g cap. 61. 9.

Magnificabat.] Deus hominem, homo & hunc, & illum magnificat. Deus magnum faciendo h hominem, magnificat eum, homo magnificat Deum, laudando, & prædicando magnitudinem eius i: homo hominem & primo k, & ſecundo modo l. Lege Toletum in Lucam m.

Deus hominem, homo Deum & hominem magnificat.
h 1. Paral. 29. 12.
i Pſalm. 33. 4. Roman. 15. 11. Luc. 1. 46. Act. 10. 46. & alibi.
k Eccleſ. 10. 16.
l 1. Machab. 10. 3.
m c. 1. annot. 14.

Quamuis Apoſtoli de ſe modeſte ſentientes, miraculorum operationes ad præceptorem referebant, per nomen eius hæc efficientes: *attamen vita eorum, virtuſque vere Euangelica,* inquit Oecumenius, *idonea erat, quæ plurimum collaudaretur.* Plane quod dicit, facit Deus n: *Quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.*

n 1. Reg. 2. 30.

Verſus 14.] Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierum.

C*Redentium in Domino.*] Græce abſque præpoſitione, πιςεύοντες τῷ ΚΥΡΙ'Ω, *credentes Domino.* Syrus ſimiliter præpoſitionem habet במריא *bemaria*, id eſt, *in Domino.* Et quidē videtur phraſis magis propria Hebræorum, quam Græcorū, aut Latinorum, qui credere alicui ſine vlla præpoſitione vſurpare ſolent. Vnde illud o: *Iis, qui credunt in nomine eius,* idem eſt quod nomini. & p, *Crediderunt viri Niniuitæ in Deo*, Septuaginta vertunt, Deo, Chaldæus, *verbo Domini*, quod nempe locutus fuerat Ionas. Et q, *Non credent mihi,* & poſtea, *ſi non crediderint tibi,* vbi nec Hebræus textus, nec verſio LXX. habet præpoſitionem: tamen in cap. XIV. * Hebraice eſt præpoſitio. Sic enim ibi legitur, ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו *vaiaaminu badonai vubmoſche hhabdo*, id eſt, *& crediderunt in Domino, & in Moyſe ſeruo eius*, non vero in noſtra verſione, vel Septuaginta: *& crediderunt Domino, & Moyſi ſeruo eius.* Idem reperies in capite XIX. r & Pſalm. 77. ſ Similiter quod dicitur Exodi 4. t *Credent verbo ſigni ſequentis*, Hebraice eſt, לקל האת *lecol haoth*, id eſt, *in vocem,* ſeu, *in verbum ſigni*: eademque diuerſitas reperitur Pſalm. 105. u Prouerb. 14. x Eſaiæ 53. y & alibi.

Credere Deo in Scriptura idem eſt quod credere in Deo.
o Ioan. 1. 12.
p Ionæ 3. 5.
q Exod. 4. 1. 8.
* verſ. 31.
r verſ. 9.
ſ verſ. 22.
t verſ. 8.
u verſ. 24.
x verſ. 15.
y verſ. 1.

Ex quibus intelligimus, diſtinctionem, qua Catechiſtæ z, vel etiam Theologi vtuntur, non eſſe ſemper exacte veram, vt non ſit idem credere Deo, & in Deo, & in Deum, quæ tamen eſt diſtinctio Auguſtini a, & reiicienda non eſt, quia frequēs, etſi non perpetua. vt poſtquam hæc notaueram, idem admonuiſſe Pererium b noſtrum deprehendi, etiam et Riberam in Ionam c, qui etiam Pererius profert locum Ioannis, vbi aliqui credidiſſe dicuntur in Chriſtum, qui habebant fidem tantum informem, & charitatis expertem. *Multi,* inquit Ioannes d, *ex principibus crediderunt in Ieſum, ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt e Synagoga non eiicerentur: dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.* Contra vero legimus apud eundem, credere Deo, de fide perfecta, & quæ per dilectionem operatur, ac meretur vitam æternam; *Qui verbum meum audit,* inquit alibi Chriſtus e, *& credit ei, qui me miſit, habet vitam æternam.*

z 4. diſt. 23. D. Thom. 2. 2. q. 2. a. 2.
Credere Deo, & credere in Deo, vel in Deum, eſt ferè ſemper idem.
a Serm. 61. de verb. Dom. & Tract. 29. in Ioan. & Serm. 131. de Temp.
b Tom. 1. in Geneſ. 15. a. 12.
c cap. 1.
d cap. 12. 42. & 43.
Credere Deo dicitur is qui habet in ſe charitatem.
e cap. 5. 24.

Idem Ioannes in epiſtola prima f, ita etiam loquitur pro eadem re, eademque ſignificatione ponens credere in Filium Dei, & credere Filio Dei. *Qui credit,* inquit, *in Filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe: qui non credit Filio, mendacem facit eum, quia non credit in teſtimonium, quod teſtifica-*

f cap. 5. 10.

[illegible] est Deus de Filio suo. Adde quod ipsemet Augustinus a concedit fideles omnes, etiam peccatores, credere in Deum, necnon Bernardus b.

Nolim propterea, vt præmonui, dictum illum loquendi modum à Theologis celebratum, distinctionis gratia inter actum fidei, quam vocant informem, & actum formatæ respuere, dum constet non ex propria Scripturæ phrasi ductum esse, vel inde vim habere, sed ex eorundem placito Theologorum Augustinum doctorem suum æmulantium, cum liceat ad propria cuiusque disciplinæ fundamenta significantius ac expressius declaranda, locutiones alioqui communes, peculiares, propriasque efficere. Auctor Thesauri linguæ Græcæ c docet, Πιστεύειν εἰς τὸν ΘΕΟΝ, & εἰς τὸν ΧΡΙΣΤΟΝ, Christianis Theologis Græcis peculiare esse, vt Latinis, credere in Deum, & in Christum: dici autem & cum datiuo, & quidem interdum præfixa præpositione, ἐπὶ.

Ac mulierum.] Nullus sexus a regno Dei excluditur: *Non est enim personarum acceptio apud Deum.* d inquit Glossa interlin. *& in Christo e non est masculus, neque fœmina.*

Mulierum nominatim meminit fortasse in gratiam sexus, quoniam de Saphira mulctata prius meminerat. Alioqui constat, fœmineum sexum, vt magis docilem, ita etiam procliuiorem ad pietatem esse, eique Ecclesia cum Augustino f deuoti epithetum attribuit: etsi de Deo voto deuotis alii intelligant, vt sunt inter viros clerici illi dicti, quos vtrosque populi vox generaliter comprehendit.

Versus 15.] Ita vt in plateas eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt, veniente Petro, saltem vmbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.

Ita vt in plateas eiicerent infirmos.] Hinc probatur ingens illa multitudo accedentium ad fidem Christi, *maior profecto*, vt Chrysostomus obseruat, *quam prædicante Christo*, vt & in hac re impleta sit eiusdem pollicitatio g: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.* Quod & passim notant Ioannis Interpretes, licet, docet a Theodorus Heracleotes, Christum beneficiorum loco miracula fecisse: Apostolos, quæ pertinebant quoque ad pœnam, vt vidimus in Anania, & Saphira, & videbimus in Elyma mago h & constat ex Corinthio, quem Paulus tradidit Satanæ i. Sed hic modus nouus est, non tamen miraculum: & sine dubio porcorum domino temporale damnum fuit, quod Christus permisit, vt à legione Dæmonum inuaderentur porci, & se in mare præcipites conicerent k. Dumilla Hilarion affirmat fuisse, teste Hieronymo l; imo & Marcus in Euangelio m. Arborem quoque ficulneam siccauit Christus n. Idem ostenditur de alia ratione, quæ redditur ab eodem, latius videlicet per orbem edita miracula à Christi Discipulis, quam à Christo, qui ea fecit in Palæstina tantum. Rupertus id ad linguarum plurium referri donum vsurpare, quia Christus vnica locutus est lingua. Sed hoc de Christo secus alius videri, capite secundo retuli; nec si concedatur, ad magnitudinem pertinebit, sed ad solam nominis celebritatem. Sed vt repetamus institutam huius loci explicationem. *Ita enim*, inquit Caietanus, *vt nec carerent lectis eos ad Apostolos, nec Apostolis vacaret venire ad corpora infirmorum.* Illud idem de maioribus operibus faciendis à Discipulis Christi hoc eodem confirmant exemplo Augustinus o, Prosper p, qui comparat cum fimbria Christi q, & vocat ipsum Euangelicum r, Theodoretus *, & alii, quotque infinitis exemplis alii demonstrant.

Eiicerent.] Syrus habet, מפקין הוו *mappekin hauu*, id est, *producentes erant*, vel, *efferent*, quod etiam significat verbum ἐκφέρειν. Fortasse reliqui Apostoli, vt Petro deferrent, infirmos ad eum efferri iubebant. Indicant hoc quæ sequuntur de vmbra ipsius, necnon Glossa ordinaria.

In grabatis.] Ἐπὶ κραβάττων. Lecticæ genus est grabatus, aut grabatum, ἀπὸ τοῦ κατακλίνεσθαι, quasi vilis lectulus ad meridiandum aptus: sed gestandis præsertim ægrotis in lectulo iacentibus accommodatus. Carthusianus cum Magistro Historiæ Scholasticæ s vult esse lectisternia pauperum, in quibus nihil corpori substernitur, sed tantum supponitur capiti substramentum. In concilio Antissiodorensi t quibus mors vicina est, vocantur *grabatarii*, etsi alii, sed non sine mendo, legant, *grauatarios*, quasi morbo grauatos.

Dictio quidem non adeo elegans, tamen à Scriptura vsurpata. Quocirca Spiridion, cum Triphillius recitans in concione verba Christi ad paralyticum u, *Tolle grabatum tuum, & ambula*, pro nomine κράβαττον, dixisset σκίμποδα, indignatus, ac de cathedra exiliens, *Tune*, inquit, *melior es eo, qui lectum dixit, cuius verbis vti confunderis* x? Pollux refert y Phrynicum negasse Atticum esse, sed eos vsurpare vocem σκίμποδα. Latini scribunt per simplex *b*, sicut lacum per vnicum *c*, quod Græci in λάκκος geminant, idemque contingit in pelana, & [illegible], atque in aliis similibus. Vnde etiam Poetæ primam syllabam grabati corripiunt, vt Virgilius z:

Membra leuat sensim vili demissa grabato.

Et Martialis a:

Sed si nec focus est, mundi nec sponda grabati.

Cicero b diuersa facit lectos & grabatos, hosque illis viliores. Syrus habet, בערסתא *beharsatha*, quæ vox, & pro lectis, & pro grabatis intelligitur.

Vt, veniente Petro, saltem vmbra illius obumbraret quemquam illorum.] Propter hunc modum edendi miracula, & qui locum illum exponunt, & qui verba Christi iam citata, *Et maiora horum faciet*, & Chrysostomus d disputans contra Gentiles, & Theodoretus e, ab Apostolis maiora quam à Christo facta affirmant. Nam quamuis spectata virtute actiua, quam infinitam esse, & diuinam oportet, omnia miracula sint paria, tamen considerando res quæ fiunt, quarum non eadem est natura, & perfectio, aut modum, qui in iis faciendis adhibetur, inæqualia sunt. Quare mortui suscitatio maius miraculum est, quam emendatio leprosi, & curare per solam vmbram mirabilius est, quam per contactum, vel verbum. Neque tamen vmbra per se operabatur, cum sit priuatio, sed præsentia Petri, propter quam curabantur infirmitates, siue ipse esset causa moralis tantum, siue etiam physica instrumentalis.

Existimat Thomas Bozius f vno duntaxat ex ægris obumbrato, reliquos in plateas elatos sanatos esse, quasi id sibi velint verba illa, *obumbraret quemquam illorum*, & sequentia, *& liberarentur ab*

a lib. de Fide, [illegible]

b [illegible]

c [illegible] m. dixit.

Nullus sexus a regno Dei excluditur.

d [illegible]

e Gal. 3. 28.

Cur hic mulierum fiat mentio.

f [illegible] Sancta Maria [illegible]

Multitudo credentium ingens.

g Ioan. 14. 12.

Christum & Apostolos diuersa miracula fecisse.

h Act. 13. 8.

i 1. Cor. 5. 5.

k Matth. 8. 32.

l in vita [illegible]

m Marc. 5. 13.

n Matt. 21. 19.

o [illegible]

p [illegible]

q [illegible] Matt. [illegible]

r [illegible]

s [illegible] Gen. [illegible]

t cap. 12.

De nomine grabati.

u Ioan. 5. 8.

x Niceph. [illegible]

y lib. [illegible] 42.

z in Moreto.

a lib. 2. [illegible]

b 2. de Diuin.

c Ioan. 14. 12.

d [illegible]

e [illegible]

Miracula maiora sunt [illegible]

Petri vmbra [illegible] curabat [illegible]

f [illegible]

infirmitatibus suis. Hoc etiam indicat Chrysostomus. Sed præterquam quod posteriora verba, vt videbimus, desiderantur in textu Græco, quæ ratio Chrysostomum saltem tangit, non eos, qui Latinam, vt debent, editionem vulgatam sequũtur, solum sequi videtur, solis obumbratis contigisse sanitatem. Refert B. Vincentius Ferrerius *a*, quosdam putasse Christi in Cruce vmbram percussisse latronem, qui dexter erat, eique sanctitatem contulisse, quando & sanitatem nunc contulit vmbra Petri.

a *Serm. in Parasceue.*

Petri primatus hinc colligitur.
b *l. de planctu Eccl. c. 33.*
c *in l. 1. in Acta.*
d *Psal. 38. 7.*

Cæterum ex hac vmbra Petri, siue ex tam proprio vni illi curandi modo, primatum illius colligit Glossa interlin. & Aluarus Pelagius *b*; Arator *c* quoque subindicat, quoniam quod hic in vmbra geritur per illum, *In imagine enim pertransit homo d*, reipsa geratur in cœlo, hoc est, vt quod suprema, quam habet, potestate ligatur, & soluitur in terra per sacramenti quasi vmbram, ratum firmumque sit in cœlo. Haud multum ab Aratore abludit Beda, ait enim: *Petrum esse typum Ecclesiæ, vt cum ille rectus incedit vmbra comitante, iacentes erigat, quoniam Ecclesia mente, & amore cælestibus intendens, quasi vmbratice transiret in terra: & hic sacramentis corporalibus figurisque cælestium renouat, quos illic perpetuis remunerat donis.*

Petrus rector est præsentis Ecclesiæ, & futuræ.
e *Ep. 1. ad Michaelem Constantinop. c. 18.*

Leo IX. *e* indidem argumentatur eundem primatum Petri, eumque rectorem fuisse vtriusque Ecclesiæ præsentis, & futuræ, ac in se portendisse statum eiusdem, ita vt per secretam vim sacramentorum visibilium solidam tribueret speciem in cœlo, quoniam *nunc videmus per speculum in ænigmate tunc autem facie ad faciem f.*

f *1. Cor. 13.*
Petrus in miraculis excellens esse debuit.
g *1. Cor. 1. 22.*

Decuit sane insignem Petrum esse in signorũ perpetratione, quia *Iudæis, qui signa petunt g*, peculiariter destinatus erat: quemadmodum Paulus, qui *Gentibus, siue Græcis sapientiam quærentibus*, sapientia excelluit, vt Carthusianus animaduertit. Argumentatur B. Augustinus *h*: *Si tunc opem ferre poterat vmbra corporis, quanto magis nunc plenitudo virtutis? si tunc supplicantibus proderat aura quædam pertranseuntis, quanto magis gratia nunc permanentis? Merito per omnes Christi Ecclesias auro pretiosius habetur ferrum illud pœnalium vinculorum: si tam medicabilis fuit obumbratio visitantis, quanto magis catena vincientis? Vt vmbra,* inquit, *venientis Petri obumbraret eos. Si tantũ quædam species vacuæ imaginis habere potuit in se vim salutis, quanto plus de corpore meruerunt attrahere salubritatis ferreo pondere sacris impressa membris vincula passionis?*

h *Serm. 10 de Sanctis.*
Ex vmbra Petri catenæ D. Aug. argumentatur.

Hæc omnia S. Augustinus: cui quis non magis credat doctori tam orthodoxo, quam Augustino Marlorato *i* hæretico eludenti, ac irridenti argumentum, quod ex quadam comparatione cum vmbra illa Petri adeo salutari, trahunt aliquando Catholici pro Reliquiarum non minus etiam salutarium honore atque veneratione?

Augustinus præferendus quam Caluinianus Marloratus.
i *in Catena.*

Quin & pro imaginibus idem argumentari fas est, siquidem vmbra corporis effigiatam veluti similitudinem repræsentat: nec aliunde quã ex huiusmodi per vmbram formatis imaginibus natam picturam Auctores tradunt, vt Clemens etiam Alexandrinus refert *k*. Liceat & mihi quasi in vmbra ludenti, alludere ad auctoritatem, & potestatem, quam Petri successores, quales quales illi sint, quemadmodum vmbra eam, quæ erat in corpore, æqualem nanciscantur, non in edendis quidem miraculis: his enim nõ eget semper Ecclesia, sed in fidelibus gubernandis, & coercendis.

Imaginum cultus ex hoc loco colligitur.
k *in Parænesi.*

Discant quoque Prælati residentia, quam vocant, quid valeat, quam sit necessaria. Neque enim quibus præsentes non sunt, illis Prælatorum prodesse vmbra, atque prouidentia potest; & vt vmbra proprium quæque, non alienum, sequitur corpus, ita Prælatorum ipsorum subditi præsenti cura, non vicaria alicuius obumbrandi, protegendi, regendi sunt.

Residentia Prælatis est necessaria.

Et liberarentur ab infirmitatibus suis.] Desunt hęc in textu Græco. Tamen in quibusdam codicibus, quos in nouo Testamento Regius olim Typographus Robertus annotauit, sic legi; *ἀπηλλάσσοντο γὰρ ἀπὸ πάσης ἀσθενείας, ἧς εἶχεν ἕκαστος, Liberabãtur siquidem omnes ab omni infirmitate, qua quisque affectus erat.* Syrus similiter his caret verbis, quod non mirum est, cum illa sit e Græco expressa interpretatio. Ex aliqua necesse est Augustinum *l* traditione accepisse, quod prodit nominatum quendam mortuum transeunte Petro, vmbra illius tactum resurrexisse.

l *lib. de catechiz. rudib. c. 23.*

Versus 16.] Cõcurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Ierusalem, afferentes ægros, & vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes.

C*oncurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum.*] Late diffundebatur fama Apostolorum, & ad eos conuocabat externam multitudinem, non magis curiosam nouitatis, quam auidam propriæ vtilitatis. Celebrabant famam præterita miracula, & recentior etiam duorum coniugum ob fraudem oblatæ rei suæ cædes.

Vexatos à spiritibus immundis.] Non hic oportet nos probare dari spiritus immundos, seu Dæmones, & ab his vexari humana corpora animosq;. Tractant præ aliis diligenter de hoc argumento ex nostris Petrus Thyræus, & Martinus Delrius, & qui hæc negare non dubitent, non dubitem dicere malo eos spiritus nequam instinctu id facere. Hieronymus *m* quidem asserit Dæmonem, vt homines ad odium creaturarum Dei prouocaret, persuasisse quibusdam effectus illos mirabiles, qui solent in eum, vt in causam referri, non à se, sed ab astris fieri.

Spiritus mali homines vexant.

m *in cap. 4. Matthæi.*

Illud quæstionem vtilem habet: Deus homines à tam tetra bellua vexari cur permittat? Huic quæstioni satisfacit libris de Prouidentia ad Stagyrium monachum energumenum Chrysostomus: *Non ageret suauiter Deus, si quod naturaliter Diabolus potest, & optat summopere, semper impediret: & minus existeret Dei clementia, nisi qua denegando totum naturalis potestatis vsum, quanta est Diabolo qua illos etiam ad pœnitentiam recipere non dedignando, qui se ipsi pactis conuentis, & data syngrapha manciparunt, aliquid ei permitteret, simulque ostenderet, a quali nos hoste per Filium suum liberauerit.*

Cur Deus à Dæmonibus homines vexari permittat.

Sapientia inde quoque elucet, quod *n patrem filiorum superbiæ* imbecilles sæpe homuli Deo freti superent, & infelix ad sordidissima interdum abiectissimaque ferenda ac patienda deiiciatur, *qui solium super Aquilonem conatus fuit locare.o*

n *Iob 41. 25.*
o *Esa. 14. 13.*

De potentia constat, dum vel comprimitur, vel, ne vltra fines præstitutos procedat, reprimitur, ita vt *neque culicem gigneret p*, qui maiora permissus fuerat, neque in porcos abire iniussus potuerit *q*, vt obseruat Gregorius *r*, & Chrysostomus *s*,

p *Exo. 8. 18.*
q *Matt. 8. 31.*
r *2. Moral. c. 6.*

a Hom. 3. de Patient. Iob.

b in Pſal. 77.

cauſa *a*, neque aliud quiduis abſque Dei licentia, cui vt lictor, ſeu carnifex Principi ſubſeruit ſecundum Auguſtinum *b*.

Tandem pertinet ad iuſtitiam Dei ſic in hac etiam vita hominum punire peccata. Hæc ipſa cauſa iis adiungi poteſt, quæ vtilitatem noſtram continet: quæ cum ſit multiplex, primum modo teneat locum.

Deus propter aliorum peccata permittit hominem à Dæmonio vexari

c 3. Dialog. ca. 33

d 1. Dialog. 20.

Raro, ſed aliquando tamen, punit Deus hac ratione aliena peccata, vt docet exemplũ Eleutherii apud Gregorium *c*, cuius ob immoderatã lætitiam denuo Dæmon diſcipulum ipſius, quẽ reliquerat, inuaſit: & aliud apud eundem *d* de extincto infantulo à Dæmone, quia parens detrahentem Epiſcopo libenter auſcultauit.

e lib. 5. Mirac. c. 11. & 16. [illegible] de Ciui. cap. 22.

g Homil. 1. in lib. Iudic.

h lib. 3. part. 1. q. 7.

i cap. [illegible] de Dæmon. p. 3. c. 30.

k lib. 4. c. 19.

l in Tob. c. 6. q. 21.

Peccata propria ob quæ Deus Dæmonem corpora obſidere permittit.

Quin & innocentes nonnunquam, ſi mala parẽtes imprecati fuerint, atrociter Diabolus mulctat ad ſumendam de ipſis parentibus vltionem, vt legere eſt in Cæſario *e*: de infantibus quoque vexatis meminit Auguſtinus *f*. Si agatur de propriis cuiuſque peccatis, quæ frequentius per Dæmonem puniat Deus, vt omittam vexationem propter publica quædam peccata, quæ fit ab Eccleſia tradente Satanæ huiuſmodi peccatores, vt meminit Origenes *g*, cui poſtea ſucceſſit excommunicatio) recẽſet, ac exemplis ea illuſtrat Martinus Delrius *h*, & Petrus Thyræus *i*, & Alexãder ab Alexandro *k*, & Nicolaus Serarius *l* contumacem inobedientiam, & ſuperbiam: odium proximi, aut inuidiam, & vindictæ cupiditatẽ, carnalem libidinem, ac etiam coniugalem intemperantiam: iuſtorum afflictionem, vel cædem iniuſtam, & crudelem: vel calumnioſam accuſationem, vel maledictionem: cognitæ veritatis impugnationem, aut apoſtaſiam, blaſphemiam in Deum, Diuoſque execrationem, ſiue imprecationem, qua quis ſub conditione ſe Dæmoni addicit: vitium vſuræ, & auaritiæ: impietatem in parentes, eorumue contemptum: iurgium atque contumelias: ingratitudinẽ aduerſus beneficia diuina: duritiam, ac immiſericordiam in pauperes, irriſionem ſacrorum, & myſteriorum, nec non abuſum, & contemptum cæremoniarũ, & ſacramentorum Eccleſiæ: templorum, & ſacrarũ rerum direptionem, ac expilationem: virorum etiam ſanctorum irriſionem, aut dierum feſtorum violationẽ: nimiam puſillanimitatẽ atq; deſperationem, qua quis oppreſſus, vel non petit à Deo auxilium, vel diffidit ſe ex malis eripiendum, vel Dæmoni ſe auxiliatori ſubiicit: curioſitatem immodicã ſciendi, quod ſcire nulla ratione cõpetit.

Ob peccata leuia etiam à Dæmone quis vexari poteſt.

m Collat. 7. c. 27.

n 1. Dialog. ca. 4.

o lib. 1. c. 1.

p lib. 1. Dial. cap. 14.

q 22. de Ciui. Dei c. 14. & ep. 12. c. 22.

r libro de prouid.

Leuiores nonnunquam etiam, & veniales culpas vindicat per Dæmonis infeſtationem Deus, maxime vt ſanctitas, & gratia innoteſcat eorum, qui ſanitatem ſunt redditurі. Contigit hoc Moſi Abbati, propter leniculam iram, vt memorat Caſſianus *m*: cuidam Religioſæ apud Gregorium *n*, propter præcipitem gulam, & leuem: cuidam Religioſo ob tepiditatem, & diſtractionem in oratione, vt eſt in vita S. Bernardi *o*: huius ille famam auxit, ſecundus Equitii, primus Macarii: his adde ſanctiſſimum illum Anachoretam, de quo Sulpitius *p*, qui, vt ne primos quidem in ſe vanæ gloriæ ſentiret motus, à Dæmone quinque menſes obſideri Deum precatus impetrauit, quẽ Dæmonem toties de aliorum corporibus exegerat. Auctor eſt etiam Auguſtinus *q*, non ſemper hominem propter peccatum vexari à Dæmone, necnon Chryſoſtomus ad Stagyrium energumenum *r*.

Gloria Dei ex victoria, qua Dæmon vincitur, reſultat.

[illegible]

Cur viuente Chriſto tam multi fuerint Dæmoniaci [illegible]

Reſultat præterea ex Dæmonis, qui vincere conatur, victoria, laus in Deum ſingularis, vt ille ipſe Dæmon mœſtus deplorat agens cum Antonio: & docent Athanaſius *ſ*, Clemens Alexandrinus *t*, Origenes *u*, Ambroſius *x*, Leo *y*, Caſſianus *z*, permittere Deum hanc dimicationem cũ Diabolo, ad manus victi probrum. Porro notatu dignum, viuente Chriſto frequentiorem trium annorum ſpatio de energumenis fieri mentionem, quam in toto veteri Teſtamento per tot ſecula, quoniam eo tempore vigebant Sadducæi, quorum vnus error erat, omnino nullum Spiritum eſſe *a*: in primitiua etiam Eccleſia, vt Auctor hoc loco narrat, & Tertullianus *b*, Cyprianus *c*, aliique, multi per Dæmones obſeſſi erant, quia ſimilis tunc error fuit Peripateticorum: nũc repullulaſcente Atheiſmo ex Caluiniſmo, tot paſſim maleficorum examina ſucceſſa multiplicantur.

Cur Dæmon humana corpora obſidet.

Poſtremo & illud ſciendum eſt, quod Diabolus affectat intrare in humana corpora, tum odio eius carnis, quam ante Euangelium à Dei Filio aſſumendam intelligebat, & aſſumptam modo non dubitat: tum quia facilius corpore vtitur ad perniciem animæ, quã, vt illud, immediate mouere nequit: tum vt poteſtatem, quæ ei propter peccatum permiſſa eſt, maxime oſtendat. Lege Toletum in Lucam *d*.

d c. 4. annot. 9.

Cur Dæmon hominem odio habeat.

e Hom. [illegible]

Baſilius *e* de odio Diaboli in hominem diſſerit eleganter, eius cauſam eſſe dicens, quod ſit imago Dei, vt Deum quia non poteſt, illius imaginem, quantum poteſt, lædat: & ſicut pardalis, cum ſit homini infenſiſſima, furor deluditur oſtenſa hominis imagine ex charta, quam illa furibunda concerpit atque dilacerat: ſic Dæmonis furor quodammodo compeſcitur, cum ei in hominem veram Dei imaginem deſæuire conceditur.

Vexatos.] ὀχλουμένους *perturbatos, ſeu cõmotos.* Syrus ſic eſt interpretatus, ואלין דהוין הוו להון רוחא טמאתא *vailen dahauain hauu lehun rauche tamatha*, id eſt, *& illi qui habentes in ſe fuerant ſpiritus impuros*, vel, *cum quibus eſſent ſpiritus immundi.* Vexationem Gloſſa interlin. accepit de morbis, & doloribus. Dictio Græca importat agitationem moleſtam, quæ fieri poteſt à Dæmone etiã non obſidente, ſeu non inhabitante, præſertim ſi Angelus loco præſens eſt per ſuammet ſubſtantiam limitatam, & non tantum per operationem.

Energumeni qui ſint.

Energumeni voce Græca, quaſi dicas exercitatos (etſi in bonam quoque partem aliquando ea vox vſurpetur) appellantur, quia à Dæmone inuaduntur, & poſſidentur, vel obſidentur ſiue cum in eorum corpora ille ingreditur, ſiue eius poteſtatem aliquam eos vexandi ſeu affligendi accipit.

Non erant Iobus, vel Antonius obſeſſi, quamuis vexati, neque etiam Iudas proditor, quem non vexauit Dæmon licet in eum ingreſſus *g* eſſet: eum Dæmonis ingreſſum, Euthymius in Lucam *h*, & Dionyſius *i* ſolum ad prodendam Chriſtum inductionem, perſuaſionemque intelligunt, & cum illis Maldonatus in Matthæum *k*, & Toletus in Ioannem *l*, videturque communior opinio.

Quocirca merito Hildegardis, alioqui Sanctæ, non tam reuelatio, quam minus vera opinio refellitur, cum ſibi reuelatum narrat, vt eſt in libro Reuelationum eius apud Theodoricum Abbatem *m*, non permittere Deum, vt Dia-

bolus

A bolus ſecundum ſuam eſſentiam, vt ſolet eſſe in loco, corpora poſſideat; repugnat id enim Theologis, qui etiam inter obſeſſos, & poſſeſſos hoc diſcrimen ſtatuunt, quod in his ſit Dæmon, vt erat in ſtatuis idolorum; id vero quoque indicant inflationes, & multa alia, quæ in poſſeſſis cernũtur. Neque verendum eſt, ne forma Dęmonis, ſiue ſubſtantia eius ſubſtantialis, corpori humano ita ſit contraria, vt illud ſtatim ſolo ingreſſu deſtruat, etiamſi nolit. Lege Martinum Delrium *a*, & præcipue Petrum Thyræum *b*.

Spiritibus immundis.] Vt boni Spiritus, ſancti, ſic mali vocantur immundi in multis Scripturæ locis *c*: delectantur enim rebus immundis ac ſordidis, ad eaſque homines ſollicitant, etſi ſpiritus B quidam fornicationis peculiaris ab Oſea *d* commemoratur, vt ipſemet Diabolus Antonio falſus eſt apud Athanaſium *e*; illeque videtur, virtutem *cuius* Iob ait *f* *eſſe in lumbis, & vmbilico*: & Chriſtus *g* *amare loca humida, nec inuenire requiem in aridis.* Et Eccleſia nos docet petere in Litaniis liberari ab hoc Spiritu, quem conſtat perdidiſſe illos, qui diluuio perierunt *h*, & infamem Pentapolim *i*, & Beniamitas *k*, alioſque innumerabiles abſorpſiſſe.

Etſi vero hoc ita ſit, quod modo dixi de Spiritu fornicationis, necnon etiam verũ id eſt, quod Origenes docet *l*, & Ambroſius *m*, & Auguſtinus *n* (qui etiam velle videtur à quibuſdam corpora vexari) & Hieronymus *o*, & Caſſianus *p*, qui C etiam agit *q* de ſpiritibus gaſtrimargiæ, fornicationis, philargyriæ, iræ, triſtitiæ, acediæ, cenodoxiæ, ſuperbiæ, & Magiſter ſententiarum *r*, & Albertus *ſ* (qui ibi exponunt ſeptem diſtincta nomina, quaſi diſtinctorum Dęmonum, iuxta totidem vitia capitalia) & Cæſarius Arelatenſis *t*, & Anaſtaſius Nicenus *u*, & Bernardus *x*, de ſingulis vitiis ſingulos nempe Dęmones proprie tentare: quod etiam ſeptem Dæmonia de Magdalena *y* eiecta deſignant, vt ait Theophylactus in Lucã *z*, & Gregorius *a*; hoc tamen ita eſt, vt ſe mutuo D iuuent, & pertinaciter vnus idemque varias artes nocendi experiatur: quod intelligitur, vel ex eo, qui triplici Chriſtum tentatione vnus idemque aggreſſus eſt *b*: vt Chryſoſtomus annotauit *c*, & Nazianzenus *d*: & ex eo malo genio, qui boni tutelaris æmulatione ſuum perdere clientulum conatur, vt tradidit Barnabas apud Origenem, Hermas *e*, Origenes *ſ*, Nyſſenus *g*, Baſilius *h*, Auctor operis imperfecti in Matthæum *i*, Auctor Sermonis ad Fratres in Eremo *k*, Magiſter cum Scholaſticis *l*, Rabbi Moſes *m*, Caſſianus *n*, Beda *o*, & alij.

Quamuis hæc, inquam, ita ſint, nihilominus omnes Spiritus nequam nominari poſſunt immundi, quatenus peccatum quodlibet immunditia eſt, & macula, opponiturque ſanctitati, atq; ſolis incoinquinatis, & immaculatis patet introitus in regnum cœleſte. Hinc fortaſſe natum eſt nomen ſpurciſſimum בעלזבוב *babbalzebub*, ſeu, vt nos dicimus, *Beelzebub*, hoc eſt, *Deus muſcarum*, aut, vt habent Septuaginta, *muſcam Deum*. Muſca enim, inquit Hieronymus *p*, ſpurcum eſt animal, quæ exterminat ſuauitatem olei *q*. Idem dici poteſt de nominib. בהמות *Behemoth*, quod ſignificat *Beſtias* r, quarum beſtiarum nomina varia illi in Scriptura tribuuntur, vt Caſſianus notat *ſ*: בעל פעור *babhal pehhor*, vel, vt dicimus, *Beelphegor* t, cuius notio eſt, *Deus cadaueris*: לויתן *liuiathan*, vel, vt dicimus, *Leuiathan* u, quaſi dicas A draconem magnum plenum veneno: *Aſmodæus* de quo cum aliæ ſignificationes aſſignẽtur, quas Serarius noſter percenſet *x*, tum illa, vt idem ſit quod metiens ignem, nimirùm concupiſcentiæ, notando, quam ea impura ſit, & inflammata, & primarius præſes incentorque libidinis, vt ex hiſtoria Tobiæ *y* colligi poteſt: atque ita ſentit Auctor libri, cui titulus eſt, *Serpens antiquus*, editus à quodam è S. Franciſci familia Ieroſolymitano, ſed anonymo.

Hæc videtur etiam cauſa, cur appareant Dæmones longe frequentius ſub formis canis, ſerpentis, hirci, felis, capri, porci, araneæ, muſcę, noctuę, lupi, ſimiliumque fœdorum, ac immundo- B rum animalium. Columbæ ſimilitudine, aut agni nunquam viſi leguntur, non quia non poſſint eam quoque, vt cęteras, induere formas, ſed quia vel non permittuntur, eo quod vt propriæ à Deo ſunt aſſumptæ, vel non volunt præ odio, ne quid cum Deo habere commune videantur.

Cæterum quem legimus appellatum Spiritũ erroris *z*, aut mendacem *a*, nequitiæ *b*, aut nequam, malum *c*, & malignũ *d*, infirmitatis *e*, mutum, ac ſurdum *f*, & peſſimum *g*, diuinationis *h*, pythonis, aut pythonicũ *i*, videtur omnino certus aliquis Angelus reprobus. Aliquando autem ſignificatur potius huiuſmodi vocibus vehemẽtior aliquis pernicioſus impetus, commotio, a- C crimonia (quem impetum etiã profani ſcriptores ſpiritum nominant) ac veluti ardor, cupido, furor, &c. vt cum dicitur Spiritus Zelotypiæ *k*: Spiritus vertiginis *l*: Spiritus ſoporis *m*: Spiritus compunctionis *n*, id eſt, pertinaciæ.

Fortaſſe idem affirmari poteſt de Spiritu fornicationum, de quo prius dixi, vt ſit vehemens ardor colendi idola *o*. In hoc ſenſu exponũt quidam cautionem illam Ioannis in epiſtola prima p: *Nolite credere omni ſpiritui*: id eſt, impulſui, ſeu motioni, vel inſtigationi, tum externæ, tum internæ, &, quod eſt in Prouerbiis q, *Totum ſpiritũ ſuum profert ſtultus*, hoc eſt, Neſcit animi ſui vehe- D mentiores motus tenere, quin eos prodat: & *r*, *Spirituum põderator eſt Dominus*, item quod ait Paulus *ſ*: *Aemulatores eſtis Spirituum.*

Quanquam dicere poſſemus, quoniam cauſa pro effectu poni ſolet, dici ſpiritum motionem, quæ in animam immittitur à ſubſtantia ſpirituali, qui dicitur ſpiritus, ſiue ſit ſpiritus bonus, ſiue malus. Lege Riberam in Oſeam *t*.

Poſtremo admonendum, ſpiritus nomen abſolute poſitum, non ſemper pro bono, quod Didacus Stella *u* contendit, ſed nõnunquam etiam pro malo accipi, vt apud Matthæũ *x*, *Eiiciebat ſpiritus verbo*: quamuis ibi præceſſerit nomen dęmoniorũ: & apud Marcum *y*: *Deprecabantur eum ſpiritus*: etſi prius *z*, ſpiritus nominatus eſt immũdus. E Et ca. 9. *a* *Spiritus conturbauit illum*, qui nempe antea vocatur *mutus*. Et apud Lucam *b*, *Spiritus apprehendit illum*. Vbi eſt quidem maligni deſcriptio, nullum tamen epithetum: ſicut nec in capite 10. *c* cum dicitur: *Nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubiiciuntur*; dixerat *d* tamen apud Euãgeliſtam Chriſtus dediſſe poteſtatem *Diſcipulis ſuis calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſupra omnem virtutem inimici, ipſique Diſcipuli dæmonia nominauerant, læti quod ſibi ſubiicerentur.* Verum eodem modo Stella nullum proferet locum, in quo ex antecedentibus, vel conſequentibus non colligatur, nomen ſpiritus, etiamſi ſolitarie ponatur, tantum pro bono, & non pro malo accipi debere:

a *lib. 3. Diſquiſ. mag. par. 2. q. 4. ſect. 7.*
b *lib. de Dæmoniacis.*
Spiritus mali quare immundi dicantur.
c *Zach. 13. 2. Matth. 10. 1. & 12. 43. Marc. 1. 23. 26. 27. Luc. 4. 33. 36. c. 6. 18. c. 8. 29. c. 9. 42. c. 11. 24. Act. 8. 7. Apoc. 16. 13. c. 18. 2.*
d *cap. 4. 12.*
e *in vita.*
f *cap. 40. 11.*
g *Mat. 12. 43.*
h *Geneſ. 7. & ſeq.*
i *infra 19.*
k *Iud. 19. & 20.*
l *Hom. 20. in Ieſue, & 8. in Exodum.*
m *lib. de Parad. cap. 12.*
n *in Quæſt. ex vtroque Teſt. c. 103.*
o *Matth. 6. & Epheſ. 6.*
p *Coll. 7. ca. 17. & 32.*
q *lib. 5. de inſtit. renun. item; Collat. 5. ca. 5.*
r *2. diſt. 6.*
ſ *Loco ſ.*
t *Hom. 23.*
u *q. 32. in Scripturam.*
x *Serm. 3. in Pſ. Qui habitat.*
y *Luc. 8. 2.*
z *ibid.*
a *Homil. 33 in Euan.*
b *Matt. 4. 3. 6. 9.*
c *Hom. 13. in Matt. & 5. ex diuerſ.*
d *orat. de Baptiſmo.*
e *in Paſtore.*
f *Hom. 10. 12. & 31. & 35. in Lucam. & 3. de Principiis. ca. 2.*
g *lib. de vita Moſis.*
h *in Pſal. 1.*
i *Homil. 4. & 13.*
k *Serm. 62. to. 10. apud Aug.*
Omnes mali ſpiritus ſunt immundi.
l *2. diſt. 11.*
m *lib. 3. More cap. 23.*
n *Collat. 8. c. 17. & Collat. 13. c. 12.*
o *in cap. 10. Aſinum.*
p *in c. 9. Mat.*
q *Eccl. 10. 1.*
r *Iob. 40. 10.*
ſ *Collat. 5. c. 32.*
t *Deuter. 4. 3. Ioſue 22. 17. Pſal. 105. 28. Oſee 9. 10.*
u *Iob. 3. 8. c. 40. 20. Eſa. 27. 1.*

x *in cap. 3. Tob. q. 8.*
y *Tob. c. 6. 17.*
Dæmones cur in formis turpium animalium appareant.
z *1 Tim. 4. 1.*
a *3. Reg. 22. 22. 2. Paral. 18. 21.*
b *Eph. 6. 12.*
c *1. Reg. 16. 15. & ſeq. Act. 19. 12. 13. 15.*
d *Luc. 7. 21. c. 8. 2.*
e *infra 13. 11.*
f *Marc. 9. 16. 24.*
g *Iud. 9. 23.*
h *Leu. 20. 27.*
i *Act. 16. 16.*
k *Num. 5. 14. 30.*
Spiritus fornicationis quis.
l *Eſa. 19. 14.*
m *infra 29. 10.*
n *Rom. 11. 8.*
o *Oſee 4. 12. cap. 5. 4.*
p *cap. 4. 1.*
q *cap. 29. 11.*
r *Prou. 16. 2.*
ſ *1. Corin. 14. 12.*
t *in c. 4. n. 25.*
Spiritus abſolute poſitus non eſt ſemper bonus.
u *in ca. 10. Luc.*
x *cap. 8. 16.*
y *cap. 5. 12.*
z *verſ. 2.*
a *verſ. 18.*
b *cap. 9. 39.*
c *verſ. 20.*
d *verſ. 19.*

ideoque vel inutilis, vel falſa eſt illa ipſius notatio. Denique, vt alias quoq; monui, ſpiritus nomen abſolute poſitum pro malo ſumitur ibi in lib. Regum *a*: *Egreſſus eſt autem ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait; Ego decipiam illum.*

a 3. Reg. 22. 21.

Insignis Eccleſiæ nota & priuilegiũ.

Qui curabantur omnes.] Hanc poteſtatem iam dederat Chriſtus, vt eſt apud Matthæum *b*, & Marcum *c*, non tantum Apoſtolis, ſed etiam ſeptuaginta duobus Diſcipulis, vt eſt apud Lucam *d*, quod non animaduertit Maldonatus in Marcum, de ſolis Apoſtolis affirmans, & ea vſus erat etiam quidam, qui non ſequebatur Chriſtum more aliorum *e*: & Chriſtus abiturus in cœlum pollicitus erat hoc primum ſignum inter ea, *quæ illos qui crederent in ipſum*, ſequerẽtur *f*. *In hoc* quippe *apparuit Filius Dei in mundo, vt diſſoluat opera Diaboli* g, dixitque de iſto: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras* h. Et quamuis alia miracula magna ex parte ceſſauerint, hoc tamen nunquam in Eccleſia ceſſat, vtpote aduerſus hoſtes nobis abſque ceſſatione inſidiantes neceſſarium.

b cap. 10. 1.
c cap. 3. 15.
d cap. 10. 19.
e *Mar. 9. 38. & Luc. 9. 49.*
f *Mar. vlt. 17.*
g 1. Ioan. 3. 8.
h Ioan. 12. 31.

Exaggerant Patres hanc adeo inſignem Eccleſiæ notam, & ſingulare priuilegium, Tertullianus *i*, Arnobius *k*, Cyprianus *l*, Lactantius *m*, Prudentius *n*, Iuſtinus *o*, Origenes *p*, Baſilius *q*, ex quibus videntur Latini penultimi duo tam admirabilem honorem adſcribere Chriſmatis Sacramento, Crucisque ſigno. Legendus præterea Hieronymus *r*, Theodoretus *, Paulus Oroſius *ſ*, Marſilius Ficinus *t*. Qui ex ordine noſtro primi Sinas, Euangelii proferendi cauſa penetrarunt anno præteriti ſeculi octogeſimo, teſtantur tum demum permiſſum id ſibi à Magiſtratu, cum reſpondiſſent ſe in Dæmones, à quibus Sinæ dire vexantur, poteſtatem à Chriſto accepiſſe, eaque poteſtate, adhibitis rite eccleſiaſticis exorciſmis, feliciter vſi eſſent.

Hæc eadem exaggeratur.

i *in Apolog. c. 23. 21. & ad Scapulam c. 2. & 4. lib. de anima. ca 57. de corona mil. c. 1. & de idololat. c. 11.*
k 1. *contra Gent.*

Nostri Sinas quomodo ſint ingreſſi.

l *ad Demetria. & ep. 2. lib. 10. c 40.*
m 4. *inſtit. c. 27.*
n *in Apotheoſi.*
o *in Trypho.*

Conſtat quoque Iapones depoſito Dæmonũ cultu, quo eorum vtcumque nonnunquam vexationem veluti redimebant, illorum ſimul moleſtia liberatos, ita vt adiurati apud nos Dæmones nonnulli reſponderint, commodiores ſe hic ſedes reperiſſe, quam ibi, vnde migrare compulſi fuiſſent. Conſule Indiarum hiſtorias.

Iapones propter quid maxime ad fidem conuerſi.

p 1. *contra Celſum.*
q *Hom. Quod Deus non ſit auctor mali.*
* 10. *de Græc. aff.*

Etſi vero Dæmonas abigendi poteſtas, quia donum eſt, quod vocant gratis datum, exerceri etiam poſſit ab infidelibus, aut certe ab improbis *u*, & de Iudæis ſui temporis Chriſtus affirmat etiam non credentibus in ipſum *x*, iuxta recentiorum expoſitionem, qui reſpiciunt ad artem exorciſticam, quam Salomon docuit, teſte Ioſepho *y* (dubitat vero S. Thomas *z*, an exorciſmos inſtituerit, cum eſſet in ſtatu ſalutis, tunc enim potuiſſe ineſſe vim diuinam in huiuſmodi exorciſmis credit, vel vtrum, quando adorabat idola, quia tunc potuit in hoc latere aliqua incantatio) & ad exorciſtas, de quibus mentio eſt in hoc libro *a*, & huius etiam expoſitionis meminit Hieronymus in Matthæum *b*, etſi quoque illius, quę ait loqui Chriſtum de ſuis Diſcipulis, placetque Hilario, Chryſoſtomo, Auctori operis imperfecti, Theophylacto in eundem Matthæi locum, necnon Athanaſio *c*, Tertulliano *d*: quamuis, inquam, hoc ita ſit, non tamen per inuocationem falſi Dei, aut ad falſum dogma confirmandum expelli poſſunt. Exagitat hoc argumento Tryphonẽ, alioſque Iudæos Iuſtinus, quod per nullius nomen Dæmonis, qui apud ipſos floruerit, quantæuis auctoritate, vel ſanctitate pellere Diabolum potuerint. Epiphanius *e* teſtis eſt, illos virtutem hanc in illis eſſe credidiſſe, quibus licuiſſet nomen Dei Tetragrammaton יהוה *Iehouah*, ſcire, aut fari: Ioſephum vero nondum credentem in Chriſtum, liberaſſe Dæmoniacum.

Dæmonas abigendi poteſtas à quibus exerceatur.

r *cont. Vigilan. & ep. 27.*
ſ 6. *Hiſt. c. 21.*
t *lib. de relig. Chriſt. c. 22.*
u *Matt 7. 22.*
x *cap. 12. 27.*
y 4. *Antiq. c. 12.*
z *q. 6. de poten. a. vlt. ad 3.*
a *cap. 19. 13.*
b *cap. 12.*
c *lib. de communi eſſ. Patris. & Fil. & Spiritus ſancti.*
d 4. *contra Marcionem.*
e *Hæreſ. 30.*

Gentilium Philoſophis obiecit Antonius impotentiam eandem, vt meminit in eius vita Athanaſius; & hic ipſe alibi *f*: de qua re plura diſputata ſunt à nobis in expoſitione Euangelii de tentationibus Chriſti *g*. Contingit nihilominus aliquando, vt per Dæmones Dæmonia expellantur, vt conſtat de Apollonio Tyanæo, cuius præconem Philoſtratum Euſebius libris octo hac maxime de cauſa refutauit, & de aliis mentionem quoque facit Iuſtinus *h*: & his ſimiles ſunt Magi etiam ſub Chriſtiano nomine, de quibus Imperator Iuſtinianus in Digeſtis *i*.

Antonii obiectio Philoſophis Gentilium facta.

f *orat. contra idola. & lib. de humana. Verbi.*
g *p. 3 q. 41.*
h *orat. ad Gentes.*
i *l. 1. ff. de var. & extraord. cog.*

Lutherus à Dæmone, quem conabatur eiicere, in ſummas anguſtias redactus eſt, atque ad alui profluuium anno 1545. vti ſcribit tunc maximus eius ſectator Staphylus in abſoluta reſponſione contra Smidelinum, & Lindanus in Dubitantio *k*. & Bredenbachius *l*, & Petrus Thyræus de Dæmoniacis *m*. Neque ſecus parocho Lutherano euenisse anno 1582. Birgellis, atque fruſtra in eiiciendo illo laboratum Auguſtæ Vindelicorum anno 1563. narrat Bredenbachius *n*. Sed & ex ore energumenæ Laudunenſis tota Gallia, ac toto orbe Chriſtiano celebratiſſimæ, Caluinianos Dæmon irridens, nihil ſibi ab illis timendũ clamabat cunctis audientibus anno 1566. quoniam amici eſſent, & fœderati, ſicut teſtantur acta, Gallice ſumma fide ſcripta, & Faius in Energumeno ſeu Alexicaco.

Lutherani nullam in Dæmonem poteſtatem habent.

k *Dial. 3. c. 4.*
l *lib. 7. collat. cap. 40.*
m *par. 3 c. 9.*

Energumenæ Laudunenſis Caluinianos amicos vocabat.

n *lib. 7. Collat. 40. & 41.*

Vere de Hæreticis affirmare licet, *vt de viuis mortuos*, quod Tertullianus de iis dixit *o*, *fecerunt, ita in hominum corpora Dæmones immiſiſſe, cum Catholici hos eiecerint, & de mortuis viuos reddiderint*. Lege Delrium *p*, & Thyræum *q*: hic inductionem facit Hæreticorum, qui magnam cum Dæmone coniunctionem, vel communionem habuerunt, & veterum, & recentiorum.

Hæretici Dæmones in homines immittunt, Catholici eiiciunt.

o *lib. de Præſcrip. c. 30.*
p *l. 3. Diſquiſ. magi. p. 1. q. 7. ſect. 1.*
q *Diſput. de Dæmoniacis, par. 2. c. 21.*

Curabantur.] Imperio, & inuocatione Chriſti, non rei cuiuſquam alterius interuẽtu, ſeu vi nominis ineffabilis, ſeu ἀνεκφωνήτου יהוה *Iehouah* enunciati, vt ex Epiphanio *r* ante dixi, ſeu annuli, ac incluſæ in eo radicis, quam Salomõ docuiſſet, vt Ioſephus *ſ* ſcripſit (meminit vero etiam de quodam nomine Baraas *t*) ſeu, quod quidem ſciatur, contactu vllo, quo Chriſtus erga ſurdũ, & mutum dæmoniacum vſus eſt *u*, dicens *Ephetha*, ſeu, vt habet Syriacum exemplar, אתפתח *ethpathach*, quo verbo Chriſtus putatur vſus, cum lingua Syriaca familiariter vteretur, & adhibens *ſputum, ſuſpectionem in cœlum, ac gemitum* quaſi videlicet exorciſmum faciens.

r *Hæreſ. 30.*
ſ *lib. 8. Anti. c. 12.*
t 7. *de bello Iudaic. c. 25.*
u *Marc. 7. 33. 34.*

Exorciſmum autem hunc cum certis cæremoniis rite vſurpat Eccleſia, non ignorans vim naturalem iis non ineſſe, quæ nulla eſſe poteſt in re corporea contra Spiritum, vtens tamen aliqua re, vt inſtrumento ad propitiandum Deum: ad quod etiã valet inuocatio nominis Dei, & Chriſti, Sanctorum reliquiæ, impreſſio Crucis, res cõſecratæ, adiuratio per exorciſmum; de quibus Thyræus quem ſupra citauimus *x*, & ſimiliter Delrius in magicis Diſquiſitionibus *y*.

Exorciſmus Eccleſię ad Dæmones pellendos valet.

x *c. 41. & ſeq.*
y *lib. 6. c. 2. ſect. 3 q. 1.*

Quod ſi quis opponat Saulem, qui Dauidis cithara minus à Dæmonio fuit vexatus *z*, dicam, aut mitigatum duntaxat harmonia dolorem, aut ſi quando compulſum eſt exire dæmonium, vel Dauidis merito, vel Chriſto in Cruce expanſo,

Qua ratione Dauid cithara dęmonem expulerit.

z 1. *Reg. 16. 23.*

quam

quam cithara referebat, eam liberationem eſſe tribuendam. De iecore piſcis, quod poſitum ſuper carbones fumo ſuo Raphael Tobiam docuit, illud extricare ſiue à viro, ſiue à muliere omne genus dæmoniorum *a*, dicam etiam id ſolum aut ſignum expulſionis fuiſſe, vt de cithara modò dictum eſt, aut dæmonium fugandum, quando fumus excitaretur: habetur enim eadem hiſtoria in capite octauo, quòd Raphael ipſe *apprehendit dæmonium, & relegauit in deſerto ſuperioris Ægypti:* vel virtus aſcititia fuit, diuinitúsq; communicata iecori illi, non intima, & naturalis. Et credi etiam poteſt, meritum atque orationem Tobiæ, & Saræ, vt moralem cauſam, interueniſſe. Vide Nicolaum Serarium in Tobiam *b*, & Franciſcum Valleſium libro de Sacra Philoſophia *c*, & Abulenſem *d*, & Delrium in Diſquiſitionibus magicis *e*.

a Tob. 6. 8. 9.
b c. 8. q. 1. 2. 3.
c cap. 28.
d 2. Reg. 16. q. 41.
e lib. 6. cap. 2. ſect. 1. q. 3. & lib. 2. q. 30. ſect. 3.

Idem affirmare poſſumus de radice Salomonis (ſi tamen caruit ea ratio fugandi dæmones ſuperſtitione) videlicet ex Dei inſtitutione valuiſſe, non ſuapte natura. Idem de alijs, quæ citati Auctores, Thyræus præſertim, & Delrius, accuratè pertractant. Nam iſta tantum indirectè, ac mediatè conferunt ad fugandos, vel retardandos conatus maleficos, eò quòd impediunt, vel auferunt diſpoſitiones, quibus vtitur Dæmon ob naturalem habitudinem, ſeu complexionem, vt atrabiliariam, quam vocant, &c. corporis humani, quod ille vexat, aut propter influxum aſtrorum, quò idem corpus afficit, vt de lunatico Euangelico cenſet Origenes *f*, & Hieronymus *g*, aut etiam debilitando, vel impediendo vim remediorum naturalium.

Radix Salomonis quomodo ad fugandos dæmones valuerit.
f in c. 17. Mat. Tract. 4.
g in c. 4. Mat.

Hac mente obſeſſis à Dæmone permittitur in Sacris Canonibus *h* petras, herbaſque natura efficaces, abſque incantatione tamen, habere, & geſtare, nec eſt qui hac in re diſſentiat. Veriſimiliter exiſtimare licet, hos quos Lucas modò commemorat, vt primum baptizati ſunt, Baptiſmi ipſius ope liberatos à Dæmone obſidente.

h 26. q. 7. cap. vlt.

Contigit id enim alias non rarò, vt videre eſt apud Nicephorum *i*, & Sozomenum *k*, ſeu Metaphraſtem de Tyridate, vel Teridate Armeniæ rege, eiuſdemque militibus ac magiſtratibus: de rege Tartarorum Caſſano apud Ioannem Villanum *l*, & B. Antoninum *m*: de Tamaracunga Peruani reguli fratre apud Chiezam de Leon *n*: de Iapone Burgenſi fœmina apud Ludouicum Froiſ *o*, qui alia quoque ſimilia exempla narrat, necnon alij in literis Iaponicis *p*: & prætereà aliud commemorat Delrius *q*, vt quod Monachij in Bauaria Iudæo euenit anno 1583.

i lib. 2. c. 35.
k lib. 2. c. 7.
Per Baptiſmi ſuſceptionem a Dæmone plurimi liberati.
l 8. Hiſt. c. 35.
m 3. p. hiſt. tit. 20. c. 8. §. 9.
n p. 1. hiſt. Peruan. c. 118.
o in lit. Iapo. an. 1596.
p vt an. 1549.
q lib. 6. Diſq. mag. c. 2. ſect. 3. quæſt. 3.

Fortaſſe baptizatos iam aliquos Apoſtoli, cum tamen obſeſſi eſſent, manuum impoſitione, ſeu Confirmationis, & Chriſmatis Sacramento à Dæmonis poſſeſſione liberauerunt: idipſum enim Lactantius *r*, Prudentius *ſ*, atque Nazianzenus *t* alijs contigiſſe vi eiuſdem Sacramenti prodiderunt: conſtatque noſtro etiam ſeculo quoſdam à Dæmonum vexatione poſt perceptum hoc Sacramentum ereptos.

Item per Confirmationem.
r lib. 4. c. 27.
ſ in Apoth.
t orat. 2. in Iul.

Verſus 17.] Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes, qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelò.

Exurgens autem princeps Sacerdotum.] Dictio *Exurgens*, non tam corporis, quam animi erectionem, & aggreſſionem ſignificat. Lege ca. 1. *u* Chryſoſtomus, & Oecumenius interpretantur erectum, exſtimulatum, commotum ob ea, quæ contingebant. Poteſt etiam idem eſſe, *exurgens*, quod, *inſurgens*.

u verſ. 35.

Princeps Sacerdotum.] Lege caput præcedens *x*.

x verſ. 6.

Quæ eſt hæreſis Sadducæorum.] Syrus ſic eſt interpretatus, דאיתיהון הוו מן יולפנא דזדוקיא *dathaiehun hauu men iulephana dezaddukaie*, id eſt, *qui exiſtentes erant de doctrina Sadducæorum*: vel, *cum eſſent ex doctrina Sadducæorum*. De Sadducæis capite priore *y*. Hæreſis autem in malam partem videtur ſumi, tum hic, tum capite XV. *z* & XXIV. *a* tum in prima epiſtola ad Corinthios *b*, tum frequentiori vſu Patrum, & ſcriptorum Eccleſiaſticorum, ſignificatque errorem circa doctrinam: quamuis in epiſtola ad Corinthios, interpretes Græci intelligant vitia circa mores, quod ſcilicet quidam in Eccleſia commeſſarentur, nec admitterent pauperes ad communionem cœnæ Dominicæ. Profani auctores vſurpant ſæpe hæreſim in bonam partem, non Græci tantum *c*, vt Philo, pro vera etiam religione: ſed Latini quoque, ac in his Cicero *d*. Omiſſis alijs falſis, & ridiculis huius vocis notationibus, quæ Græca eſt (vt quod à Latino verbo hæreo; aut quaſi eleſis, id eſt, electio) certa, & vera etymologia eſt, non ab ἐρίζω contendo; nec ab αἴρω, attollo, vel in quacunque alia ſignificatione: ſed ἀπὸ τοῦ αἱρεῖν, vel potius ab αἱρεῖσθαι, quod eſt eligere, vt notauit etiam Tertullianus *e*, & Hieronymus *f*, & Iſidorus *g*, Rabanus *h*, & Beda hoc loco, & Cyprianus *i*, indicat etiam id Irenæus *k*.

y verſ. 1.
Hæreſis in malam partem ſumitur.
z verſ. 5.
a verſ. 14.
b cap. 11. 19.
c lege Theſ. linguæ Græcæ.
d præf. in Par. ti prima.
Hæreſis vnde dicatur.
e de Præſ. in 6. & 37. & in 1. & 2. con. Mar. & in Scorp.
f in c. 5. ep. ad Gal. & in 3. c. ep. ad Tit.
g 8. Etym. c. 3.
h lib. de vniuerſ. & 2. de Inſt. Cle. c. 58.
i in 3. ep. 6. aut 76.
k lib. 3. c. 11.

Quamuis autem hæreſis dici poſſit pars; & Hæretici partiarij, vt loquitur Tertullianus *l*, ita etiam nominans Iudæos *m*; & ſæpè Cyprianus, Optatus, Auguſtinus, alijque vocant, partem Donati, Nouatiani, &c. tamen non habetur in hac loquendi forma reſpectus ad nomen hæreſis ab αἱρέομαι, quod eſt partior ac diuido, ſed potius ſchiſmatis, quod à σχίζω, ſeu σχίζεσθαι, ſciſſionem ſignificat. Sunt enim & Hæretici ſchiſmatici, licet non vice verſa omnes ſchiſmatici ſint item hæretici.

l lib. de Præſ. cap. 6.
m 3. con. Mar.
Schiſma vnde dicatur.

Sed quia Fidei noſtræ doctrina non propriè ſuſcipitur humana electione (tametſi requiritur eius conſenſus) ſed magis gratia Dei, iuxta id *n*: *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum*, & *o*, *Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*, denique *p*, *Fides eſt donum Dei*: non poteſt ei hæreſis nomen conuenire, etiam ſecundum communem illam ac indifferentem ſignificationem, vt monet idem Tertullianus, atque Hieronymus, & prætereà Theophylactus *q*. Qua de cauſa Paulus recuſaſſe videtur hoc nomine appellare dictam doctrinam Fidei: neque enim appellauit ipſe hæreſim, ſed ab alijs ita nominari dixit: *Confiteor*, inquit, *quia ſecundum ſectam, quam dicunt hæreſim r*, &c. Recentiores aliqui ex his verbis, *Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum)* arbitrantur colligi, principem ipſum Sacerdotum fuiſſe ſecta Sadducæum. Reſpondi ſic ratiocinantibus viris doctis, qui hac de re, poſt longam diſquiſitionem, me conſulebant; non videri veriſimilem conſecutionem: ſed ſolum eos, qui ſe aduerſus Apoſtolos principi adiungebant Sacerdotum, ex Sadducæis fuiſſe; quemadmodum & cap. 4. *ſ* leguntur con-

Fides non eſt ex electione noſtra ſola, ſed ex Dei dono.
n Ioan. 6. 44.
o Ioan. 15. 16.
p Ephe. 2. 8.
q in c. 2. ep. ad Coloſſ.
r Act. 24. 14.
ſ verſ. 1. & 2.

ſpirauiſſe cum Magiſtratibus templi, doluiſſeque quod annunciarent in Ieſu Reſurrectionem ex mortuis: & c. 23. *a* narratur, cum principe Sacerdotum accuſatores Pauli partim Sadducæos fuiſſe, partim Phariſæos. Non dubito in tam fœdam hæreſim prolabi ſummos quoque Pontifices potuiſſe, poſt adeo atrox crimen interfectionis Chriſti, cum ea hæreſi primores quoſque infectos fuiſſe Ioſephus teſtetur: tantum nego ſatis id ex præſenti loco deduci poſſe: nec quid potuerint peccare, ſed quid peccauerunt etiam infenſiſſimi hoſtes noſtri, deceat aſſeri à nobis

a verſ. 6.

Repleti ſunt zelo.] Syrus legit, חסמא *chaſama*, id eſt, *inuidia*. Stoici, ζῆλον, ſeu, vt Cicero loquitur, æmulationem, definiunt eſſe *ægritudinem, ſi eo quod concupieris, alius potiatur, ipſe careat*. Vnde aliqua ratione differt ab eo, quem ijdem Græci vocant φθόνον, id eſt, inuidiam. Confunduntur tamen aliquando, & generalius etiam zelus ponitur pro ſtudio, ſeu deſiderio, & cupidine tum bona, tum mala.

Zelus quid ſit.

Significat quoque voluntatem imitandi. Hoc loco idem eſt quod inuidia, ſicut etiam in capite XIII. *b* libri huius, & in prima epiſtola ad Corinthios *c*, & in epiſtola Iacobi *d*, & apud eundem *e* verbum zelandi, necnon huius libri capite XVII. *f* cum alioqui alijs in locis Scripturæ vtrumque non rarò accipiatur in bonam partem, vt zelus apud Ioannem *g*, & verbum zelo in primo Machabæorum *h*, atque alibi.

b *verſ. 45.*
c *c. 3. 3.*
d *c. 3. 14. 16.*
e *c. 4. 2.*
f *verſ. 5.*
g *c. 2. 17.*
h *ca. 2. 26. 54. 58.*

Eadem ratio eſt de vocibus æmulationis, & æmulandi, quibus Græcè ζῆλος, & ζηλόω, reſpondent; nimirum, indifferentem habent ſignificationem. Æmulationem enim Paulus tum bonam ponit in epiſtola ad Romanos *i*, tum malam *k*: verbum item æmulandi in bono *l*, & malo *m* ſenſu, in prima ad Corinth. vt omittam alia apud ipſum, & alios exempla.

Æmulatio & æmulari quid ſit.

i *c. 10. 2.*
k *c. 11. 13.*
l *1. Cor. 12. 31. c. 14. 1. 39.*
m *1. Cor. 13. 4.*

Solet Deus æmulator *n*, & zelotes *o* vocari, Hebraicè, אל קנא *el kanna*, quibus nominibus denotatur ira ipſius ex ardenti amore ſuæ ipſius vel gloriæ, vel eorum quos amat, qualis eſt in parentibus, & in amantibus, cum vident rem quam amant, ab alijs poſſideri, aut indignè, & iniuſtè tractari. Explicat copioſè Auguſtinus *p* quo pacto, ſublatis imperfectionibus, in Deo zelum debeamus intelligere, contra Adimantum, qui quod ita in vetere Teſtamento dicatur, illud negabat, & eius auctorem, cum ſuis Manicheis, Deum malum affirmabat. Quare ſignificatur hic, Sadducæos, quaſi religionis amore perculſos, reuera autem ſectæ ſuæ deiectione commotos, quæ ſpiritum, & Reſurrectionem *q* non agnoſcebat, eam autem inprimis Apoſtoli prædicabant, in Apoſtolos, & exorientem Chriſti Eccleſiam perſecutionem mouiſſe. Nulli magis Euangelio repugnant, quam qui, Sadducæorum ſimiles, animæ negant immortalitatem, proindeque Reſurrectionem: beſtiarum enim viuunt ritu, prorſus animales ſpiritum non habentes *r*. Maior erat zelus bonus Apoſtolorum, fortiſque vt infernus, ac mors, eorum æmulatio *ſ*: *& cum boni æmulatores eſſent, nihil ij: nocere poterat t*. Lege apud Robertum Olcot *u* quinque ſignificationes nominis zelus. Et de vocibus æmulandi ac æmulationis Theſaurum Scripturarum Ioannis Ferdinandi *x*. Legendi præterea interpretes S. Thomæ *y*, & Ariſtoteles *z*, & Plutarchus *a*.

Deus zelotes cur dicatur.

n *Nahum 1. 2.*
o *Exo. 20. 5.*
p *li. cont. Adi. c. præſertim 13.*
q *Matt. 22. 23. & Act. 23. 8.*
r *ep. Iud. v. 19.*
ſ *Cant. 8. 6.*
t *1. Pet. 3. 13.*
u [illegible] *Sapi. lect. 7.*
x *c. 13.*
y *2. 2. q. 36. de inuidia.*
z *2. Rhet. c. 9. & 11.*
a *opuſc. de diſf. inter odium & inuidiam.*

Verſus 18.] Et iniecerunt manus in Apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

ET *iniecerunt manus in Apoſtolos.*] *Nihil impudentius, neq; audacius malitia*, inquit Chryſoſtomus: qui experti antea didicerant, quam exigua illorum virilitas, ac fortitudo eſſet ex his quæ attentarant, attamen denuò attentant, & iterum ſimul conſurgunt.

Et poſuerunt eos in cuſtodia publica.] Capite præcedente iniectæ ſimiliter manus in Apoſtolos, poſitique in cuſtodia, ſed non eſt nominata publica, quam idcirco Chryſoſtomus appellat, *duriorem aggreſſionem*, & nos ibi hoc obſeruauimus. Gloſſa interlinearis cur poſiti fuerint in publica cuſtodia, cauſam aſſignat, vel firmitatem carceris, vel celebritatem virtutis factæ in publico, id eſt, tot & tantorum famam miraculorum, addit Lyranus; vt haberentur in numero malefactorum publicorum, quales homicidę, latrones, &c. Vocatur Græcè hoc loco τήρησις δημοσία, id eſt, *cuſtodia popularis*, & quaſi *gregalium. Nobiles enim*, inquit Hugo, *ponebantur in carcere ſecreto, atq; videlicet honoratiore, & commodiore.*

Cuſtodia, in quam Apoſtoli coniecti, fuit publica.

Cuſtodia publica, in quam Apoſtoli ſunt miſſi, qualis.

Auxit aduerſarijs arctius Apoſtolos cuſtodiendi curam rumor de interfectis Anania, & Saphira, illam forſan interfectionem adſcribentibus arti magicæ: ideò enim & comprehenſuri Chriſtum tam multi aduenerunt, & proditor præcauit, vt *illum tenerent, & cautè ducerent* b: quia toties alias euaſerat *c*, vt obſeruauit in Matthæum *d* Chryſoſtomus, & Hieronymus.

b *Mar. 14. 44.*
c *vt Luc. 4. 30. Ioan. 8. 59.*
d *cap. 26.*

Sunt qui putent, & in his S. Thomas eſſe dicitur, ſed locum non reperio, captos maleficos eripi non poſſe à Dæmone, eo quod non permittat Deus, vt ille exerceat potentiam ſuam, ne id fiat in ſcandalum Iudicum, & Dei ignominiam, quaſi plus Dæmon poſſit in ſuis miniſtris, quam Deus item in ſuis. Addunt alij, quando Dæmon mauult huiuſmodi mancipia ſua, in illa ſtatim profeſſione mori. Attamen experientiam repugnare audio in nonnullis caſibus; nec ratio ex Dei contemptu neceſſaria eſt, quia in ſupremum iudicem Chriſtum potuit Diabolus, eiuſque membra Iudæi, & Romani, potuit in Iob *e* æquè iudicem, & regem. Lege Delrium *f*.

An malefici à iudicibus comprehenſi dæmonum vi liberari vnquam poſſint.

e *Iob. 1. & 2.*
f *lib. 3. Diſq. mag. par. 1. q. 5.*

Porrò perſecutores iſti maleuoli, & inuidi non ſtatim perducunt Apoſtolos ad iudicium, ſed *verſutè anſa timoris carceris, facti pœnitentiam ab illis quærebant*, inquit Oecumenius, *volentes in crudelitate minus crudeles, & minus impij videri in impietate*, vt innuit Chryſoſtomus. Quid geſſerint in carcere Apoſtoli, quid dixerint, quis illis animus, quæ occupatio, conijciat qui poteſt. Facilè adducor credere, orationi, diuiniſque laudibus vacaſſe, plenos diuina voluptate, & fiducia, vt feciſſe poſtea *g* videbimus Paulum, & Silam, & de tot alijs aliæ produnt hiſtoriæ.

Apoſtoli quid in carcere geſſerint.

g *Actuum 16. 25.*

Verſus 19.] Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit.

ANgelus *autem Domini.*] Angeli nomen è Græcis ſumptum, notiſſimam habet ſignificationem pro nuncio, vt Auguſtinus *h* notauit, necnon Hilarius *i*, Gregorius *k*, Iſidorus *l*: ideoque ſpectata vi nominis, officij vocabulū eſt, non naturæ: iuxta id Pſalmi *m*, *Qui facit Angelos ſuos ſpiri-*

h *3. de Gen. ad lit. c. 19. & 15. de Ciuit. ca. 23. & lib. 18. c. 43. & 16. contra Fauſtum, cap. 20.*
i *5. de Trinit.*
k *Hom. 34. in Euang.*
l *1. Sent. c. 12.*
m *Pſ. 103. 4.*

rum, id eſt, nuncios, vt idem ibi Auguſtinus exponit. & illud etiam docuit Tertullianus a. & Ambroſius declarans verba Apoſtoli in epiſtolam ad Hebræos b: *Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi.*

Ex conſuetudine recepta id nomen accommodatum eſt ad ſignificandam peculiarem ſubſtantiam creatam, purè ſpiritualem, intellectualem ab homine diſtinctam, eoque præſtantiorem, vt docuit etiam Dionyſius Areopagita c.

Alioqui Angeli dicti reperiuntur interdum homines ratione officij, quoniam eos Deus vocare conſueuit Angelos, quos virtutis ſuæ miniſtros præfecit, inquit Tertullianus d, vt Chriſtus e, Ioannes Baptiſta *, Apoſtoli f, alijve Prædicatores, & Sacerdotes, ſeu prælati g, quilibet etiam homines probi, vt Clemens loquitur h, & quidam intelligunt Paulum i præcipientem, *vt mulier velamen habeat ſuper caput ſuum, etiam propter Angelos.*

Immò & homines improbi ſic vocantur, ſed cum addito, verbi gratia, *Angeli Satanæ*, vt eſt apud Irenæum *, qui & de talibus loqui Paulum aſſerit, cum ait, *datum ſibi Angelum Satanæ colaphizantem* k. Theodoretus ac Theophylactus exiſtimant idem eundem locum. Quin & res inanimæ, ſi credimus Arnobio l exponenti de ventis, & igne citatum locum Pſalmi m, Angeli nominantur. Cyrillus in Ioannem obſeruat, eum de induſtria dixiſſe de Baptiſta, quod *fuit homo miſſus à Deo*. quod iam rumor eſſet, illum de numero Angelorum fuiſſe, propter teſtimonium Malachiæ n de ipſo, qui error Origeni tribuitur à Beda o. *Sed ignorant*, inquit Cyrillus, *nomen Angeli miniſterium magis, quam ſubſtantiam ſignificare.*

Verum quando ea vox abſolutè tribuitur aliquibus hominibus, hi nonniſi magni, & egregij nuncij ſunt, vt annotarunt in Matthæum Auctor Operis imperfecti, & Theophylactus, atque Euthymius p. Vnde Iob. cap. 1. & 2. quamuis Hebraicè ſit nomen מלאך *malach* (quod quidam deriuant apud Pagninum q ab הלך *halach*, *ambulauit*, mutato ה *he* in א *aleph*, & literis tranſpoſitis, vt ſit is, qui mandatum habet à ſuo domino eundi ad aliquid annunciandum, vel efficiendum) & Græcè ἄγγελος, de ijs dictum, qui veniebant ad Iob r, tamen Interpres *nuncios* vertit, non *Angelos*; quos etſi Chryſoſtomus ſ. & Olympiodorus t, dæmones fuiſſe forma humana putant, necnon Polychronius *; tamen Origenes u exiſtimat fuiſſe aliquos de famulis.

Porrò generale nomen Angeli accommodatur tanquam proprium infimo ordini infimæ hierarchiæ, quoniam hi frequentius ad nos mitti ſolent, tametſi qui ſine dubio ſuperiorum ordinum, & hierarchiarum ſunt, atque mittuntur, nomine eodem nonnunquam appellentur, vt Gabriel, &c.

Domini.] *Angelum Domini* Gloſſa interlin. dictum ait ad differentiam mali. Abulenſis x quoque vult, vbicumque *Angelus Domini* nominatur in Scripturis, ſanctum Angelum intelligi. At Hieronymus y contradicit, exponens locum illum Pſalmi; *Et Angelus Domini perſequens eos*: dicit verò ita vocari etiam malum, quia Dominus illum creauit, & Dominus habet illum in ſua poteſtate.

Equidem non negauerim, puniri malos, bonoſve homines aliquando, aut hos exerceri etiam ab Angelis bonis, ita enim Dionyſius z ſentit, & Theodoretus a. & Auguſtinus b. & Baſilius c, & Apollinaris d: tamen videtur magis ordinarium hoc officium malorum Angelorum, qui nihilominus eo modo, quem dixi, nominari poſſunt *Angeli Domini*. Hinc eſt quod interdum dicitur *Spiritus Domini malus* e: quam appellationem Gregorius f conſiderans ait, *Quomodo ſi malus eſt, ſpiritus Domini dicitur? Domini eſt*, inquit, *propter poteſtatem, malus autem eſt, propter eius voluntatem.*

Itaque boni ac mali Angeli, Domini Angeli ſunt, ac dicuntur, propter creationem & dominium, & propter miniſterium, & propter poteſtatem, ſed boni præter has cauſas vocantur Domini, propter bonam voluntatem, qua intendunt Domino inſeruire, ac eius exequi voluntatem, quem ex charitate diligunt, & ei grati ſunt. Lege Pinedam in Iob g, & Toletum in Lucam h.

Cæterum videtur, bonum Angelum eſſe hunc, de quo Lucas hic agit; & fuit fortaſſe Michael, vt quondam Synagogæ, ita nunc tutelaris Eccleſiæ: vt communis Chriſtianorum opinio habet, & diſertè docet Pantaleo Chartophylax, in narratione de Miraculis S. Michaelis, apud Surium i, qui omnes ferè mirabiles effectus, qui in veteri Teſtamento tribuuntur cuipiam Angelo, tribuit ipſi Michaeli, necnon tranſlationem Philippi Diaconi in Azotum, de quo Auctor in capite octauo k.

Eadem ferè Sophronius l Patriarcha Ieroſolymitanus, in encomio Angelorum, Aponius quoque in Cantica m, omnium credentium ducem, ſaluti ſque curatorem vocat. & Hermas n Pauli Diſcipulus ait, inſerere legem in corde eorum, qui crediderunt, & poteſtatem habere in illos, atque gubernare. Rupertus præterea in Apocalypſim o, nominat Principem in omni prælio pro populo Dei vſque ad finem ſeculi, & Principem in orationis noſtræ ſuffragio, illud colligens ex Daniele p, hoc ex Apocalypſi q, cum dicitur, *quod ſtetit Angelus ante altare habens thuribulum aureum.* Innuitur autem à Daniele r, & à Ioanne in Apocalypſi ſ, eum tanquam Eccleſiæ præſidem pugnaturum in fine mundi aduerſus Antichriſtum. Multa de Michaele ſimul collegerunt, quos poſtea legi Blaſius Viegas t, & Patres noſtri Monachienſes u. Probat autem ille tum ex omni hierarchia mitti Angelos (id etiam demonſtrat Ribera x, Ioannes Ferdinandus y, & alij in diſputatione de Angelis) tum Michaelem omnium Angelorum ſanctorum eſſe omnino primum. Cæterum Arator z de iſto Angelo cuius hic fit mentio affirmat veniſſe ad Apoſtolos inſigni decorum luce, & noctis tenebras diſcuſſiſſe his verſibus:

Angelus aduenien tenebroſa volumina noctis
Reppulit, & ſubito micuerunt antra ſereno.

Per noctem.] *Non permiſit Deus*, inquit Chryſoſtomus, *hoc miraculum videri, ſicut neq; Chriſti conuerſionem aquæ in vinum* a, *neq; ſuam Reſurrectionem* b, *quoniam hoc modo maior fides haberi poterat ab interrogantibus de ratione miraculi, quemadmodum accidit Nabuchodonoſori, qui vt vidit laudantes Deum in camino pueros, tunc obſtupeſcere cœpit* c.

Miraculum vocat Chryſoſtomus opus aut ſupra vires naturæ, ſi penetratio fuit, aut ſupra humanas, ſi ſola ianuarum reſeratio, quia per Angelum ſumma quadam celeritate, & ſecreto: ſed de hac re mox.

Aliquando Chriſtus vulgari miracula prohibebat, ac etiam cum ea facere volebat, multitudinem ſubmonebat d: aliquãdo præcipiebat pu-

blicè

a lib. de carn. Chriſti. c. 14.
b cap. 1. v. 14. [illegible]
Angelorum deſcriptio.
c cap. 4. de cæl. hier.
Angeli etiam homines nominantur.
d lib. cont. Iud. c. 9.
e Eſa. 9. [illegible]
* Matt. 11. 10. Malach. 3. 1.
g Malach. 2. 7. & Apoc. 2. & 3.
i 1. Cor. 11. 10.
k 2. Cor. 12. 7.
l in Com. Pſal. 103.
n cap. 3. 1.
o in c. 1. Marc.
p in c. 11.
Angelus vnde dicatur Hebraicè
q in Theſ. linguæ ſanctæ.
r Iob. 1.
Angeli nomen eſt infimi ordinis.
Angelus Domini ſemper bonus.
y in Pſal. 34. 6.
z c. 4. de Diu. nom.
Angelorum etiam bonorum opera Deus punit homines.
a in Pſal. 77.
b lib. de Ciuit. Dei.
c in Eſai. 14.
d in eundem Pſal.
e 1. Reg. 16. 14.
Angeli & boni & mali ſunt Domini, ſed ſpeciali ratione.
S. Michael Eccleſiæ Angelus tutelaris.
i Tom. V. 29. Septemb.
k cap. 8. 39.
l Tom. 2. Bibl.
o lib. 5. in c. 8.
a Ioan. 2. 9.
b Matt. vlt.
c Dan. 3. 91.
Quomodo factum miraculum.

Chriſtus cur voluerit ſua miracula occultari, aut publicari.
a Marc. 5. 43.
b Matt. 8. 4.
c Marc. 5. 19. Luc. 8. 39.
d in c. 8.
Cur Chriſtus ſecum dæmoniacum eſſe noluerit.

blice narrari *a*. Primum faciebat, fortaſſe ad declinandam Phariſæorum, & Scribarum inuidiam, qui maiora miracula, vt mortuorum ſuſcitationes, & curationes cęcorum (de quibus propriè ne dicerentur, vetuiſſe Chriſtum legimus) indigno animo tuliſſent, qui neque minora ferre poterant, nam leproſo *b*, quem mundauerat, non abſolutè dixit, ne cui id diceret, ſed ne antequam ſacerdotibus ſe oſtendiſſet. De ſecundo contrariam fuiſſe cauſam conijcimus, quando videlicet aberat dictum periculum, & potius ſuberat vtilitatis ſpes, vt cum imperauit liberato dæmoniaco annunciare quanta illi ipſe feciſſet *c*, nimirum vicinis Decapolitis, Tyrijs, Sidonijſque, qui vt ſemigentiles, præparandi, alliciendique ad Fidem erant prædicatione miraculi, vt notat Ambroſius in Lucam *d*. Alia quoque potuit eſſe ratio, ne ſocietas eius, qui fuerat dæmoniacus, condiſcipulis apud alios pareret ſuſpicionem magiæ. Vnde tales, vt & furioſos, licet curentur, non ſolet ad munia Eccleſiaſtica Eccleſia admittere. Porrò notant aliqui, quod Angelus per noctem veniſſe narratur, argumento eſſe, coniectos fuiſſe Apoſtolos ſub veſperam in carcerem, ſicut antea Petrum ac Ioannem *e*: quaſi ſint veriti clara luce id facere, perinde vt quando Chriſtum nocte comprehenderunt, vt ſcribunt Euangeliſtæ: nam & hoc populi aliquem tumultum verentes fecerunt.

e Act. 4. 3.
f Ioan. 20. 19.
g in Ioan.
h cap. 25.
Apoſtoli egreſſi ſunt e carcere ianuis clauſis.
i lib. 2. Cat. in Actus.
k Mat. 27. 65. 66
l in c. 20.

Aperuit ianuas carceris.] Beda vult Apoſtolos exiuiſſe ianuis clauſis, vt intrauerat ad eos Chriſtus poſt Reſurrectionem *f*, quem etiam Chriſti admirabilem ingreſſum confirmat ex hoc ingreſſu Rupertus *g*. Idem ſentit Hiſtoria Scholaſtica *h*, & Gloſſa ordinaria huius loci, cuius meminit Lyranus, qui docet non aperuiſſe Angelum ſecundum rem, ſed ſecundum apparentiam, quia eduxit eos per ianuas clauſas ita liberè, ac ſi eſſent apertæ. Arator *i* idem aſſerit, & comparat cum dicto ingreſſu Chriſti, & cum eiuſdem egreſſu de clauſo matris vtero. Chryſoſtomus etiam cum exitu de obſignato ſepulcro, & à cuſtodibus cuſtodito *k*. Videtur etiam Hugoni probabilis opinio, eamque tuetur Maldonatus in Ioannem *l*, & Carthuſianus hoc loco, & Gagneius.

Apertis ianuis egreſſi ſunt.
m verſ. 23.

Sed contrariam exiſtimo veriorem, & verbis textus magis conuenientem, quibus non potuit clarius exprimi ianuas eſſe apertas: nam quod deinde dicitur, *carcerem inuenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas* *m*: reſpondet Lyranus, huius adſtipulator ſententiæ, Angelum reſeraſſe, moxque vbi vinctos eduxiſſet, obſeraſſe clam cuſtodibus. Rationem etiam affert, quoniam non poteſt virtute etiam angelica dari penetratio. Et tamen Angelo tribuitur eductio Apoſtolorum de carcere, & ianuarum carceris reſignatio.

Penetratio dimenſionum naturaliter impoſſibilis, ſed poſſibilis ſupernaturaliter.
n 4. d. 44. q. 6
o quæſt. 1.
p Dan. 14. 35.

Impoſſibilem penetrationem naturaliter nemo diffitetur, & vero eſt, qui ſupernaturaliter quoque fieri non poſſe contendat. Nam Durandus *n* ita tenet, & Paludanus *o* putat eſſe probabilem opinionem, ſed falsò, & periculosè. Nam obſtant exempla allata, vt omittam Habacuc, qui in lacum clauſum, atque obſignatum improuiſo introductus eſt *p*, ac, vt loquitur Ioſephus (vt quidem eum citat gloſſa vltimæ editionis, locum autem non reperio, Gorionidem non legi) intra foueam, quamuis Scriptura dicat ſuper lacum, ἐπὶ τοῦ λάκκου, vt Habacuc inquam prætereatur exemplum, obſtant quæ attulimus natiuitatis Chriſti, & Reſurrectionis, Apparitionis præterea, & Aſcenſionis ſuper omnes cœlos abſque vlla eorum patefactione, quod antea conceſſerat Durandus. In Euchariſtia quoque corporis Chriſti quantitas eſt ſub quantitate, & cum quantitate ſpecierum: quo fit, vt non repugnet, duas etiam quantitates ſimul eſſe cum extrinſeca ſua & locali extenſione. Adhæc glorioſi dos corporis, quæ dicitur ſubtilitas, obſtat; nam eius vi ſolidiſſima quæque corpora permeant intacta, minimeque aperta poſſunt.

Profectò, qui primum negaret exemplum, Deiparæ virginitatem in partu, & poſt partum vix, ac ne vix quidem poſſet conſeruare: in alijs habemus Patrum conſenſum, & ſenſum Eccleſiæ.

Chriſtus ad Diſcipulos clauſis ingreſſus eſt ianuis.
q 20. verſ. 26.

Eſt autem planè indignum, in ingreſſu Chriſti ad Diſcipulos, quem Ioannes *q* ſcribit *ianuis factum clauſis*, ad oculorum ludibrium recurrere, vt ijs viſæ ſint ſemper clauſæ, quas velociſſimo Chriſtus motu, imperceptibilique tempore apertas denuo clauſerit; vel per patentem intraſſe feneſtram, ita tamen vt ſe perinde ac ſi per ianuas intraſſet, exhibuerit: vel, quæ ratio congruit omnibus exemplis, tranſitum feciſſe ad extremum de extremo, ſine medio; quam rationem motus vt fieri poſſe concedamus (quod ſane non concedimus) eſt prorſus tamen aliena à communi illo Eccleſiæ ſenſu, quem dixi, & Patrum loquendi modo.

Penetratio dimenſionum quomodo ſit poſſibilis virtute diuina.

Denique licet naturaliter quantitates idem ſpatium occupare non poſſint, poterit Deus eam repugnantiam tollere, ſi non per inhærentem qualitatem, quæ qualis qualis illa ſit, non pugnat cum quantitatibus, certè per actualem quandam virtutem. Etenim occupatio loci non inuoluit formaliter diſtantiam, ſeu remotionem quantitatis ab eodem loco, ſiue ſpatio, ac pr[illegible] teſt tanquam poſterior q[illegible] neceſſarius effectus prohib[illegible] quam exteriorem extenſ[illegible] ſti, vt paulò ante dixi, prohibet Deus in Euchariſtia.

In pluribus locis vnum corpus diuina virtute eſſe poteſt.
r Tom. 1. de Incar. Diſp. 48. ſect. 4.
ſ lib. de vnit. Eccleſ.
t Lib. Moral. cap. 65

Nec magis videri poteſt difficile, plura corpora ſimul ponere, quam idem diuerſis in locis: quod Deum poſſe, & re ipſa non ſemel feciſſe plures docent, noſque dum ſcholaſtica tractaremus, id oſtendimus. Lege Suarez *r* in tertiam partem. Videtur memoria lapſus Cyprianus *ſ*, cum ſcripſit, duobus Apoſtolis in cuſtodia clauſis, quia ſimplices, quia vnanimes erant, Deum affuiſſe, ſcilicet per Angelum: reſolutis carceris clauſtris, vt verbum quod fideliter prædicabant, multitudini traderent, ad ſolum rurſus impoſuiſſe. Conueniunt illa non duobus, nempe Petro ac Ioanni, de quibus priore capite, ſed omnibus Apoſtolis: nec hos Angelus ad forum impoſuit, ſed iuſſit in templo loqui. Baſilius *t* colligit hinc, non debere Chriſtianum metuere, quandocunque in aliquo periculo conſtitutus ſit, aut opem diuinam deſperare, ſed confidere potius, tanquam præſente Domino, & rebus ipſius omnibus conſulente, & confirmante.

Verſus 20.] Ite, & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.

Ite, & ſtantes.] Stare coniunctum eſt verbum cum eo, quo ad eundum monet ab Angelo, non ſolum, ut ſitum corporis. Denotat etiam animi conſtantiam, et ſuos alacritatem & impetum, & militarem velut in ſtatione perſeuerantiam: denique ſtare cum magna conſtantia aduerſus anguſtiantes iuſſit pectoris bonitate a.

Notat Hieronymus b, nullum peccatorem in Scripturis ſtantem legi. Interitum animum & pænitentem crebrò denotat hoc verbum c, quandoque cum ſuperbia d. Alij quod ſæpius ſtare nihil aliud eſt, quam adeſſe, & manere. Tantum non reuocat ijs Angelus in memoriam id, quod paulò antè tam enixè præcati erant à Deo, loqui verbum cum fiducia; & quomodo exauditos ſe cognouiſſent ſigno terræmotus, repletione Spiritus ſancti, ipſa etiam prouidentia, & libera locutione. Gloſſa interlin. exponit, ite firmi & ſtabiles, vel immobiles. Syra editio ſic hæc reddidit, זלו קומו בהיכלא ומללו zelu kumu behaikela vmalelu, id eſt, ite ſtate in templo, & loquimini, &c.

In templo.] In porticu Salomonis, vt dictum eſt e. Locus hic eſt, vel Angeli iudicio, ad prædicandum Dei verbum conuenientior. Concedunt Lutherani, & Caluiniſtæ, negant Anabaptiſtæ, & Valdenſes. Poſteriores præterea refelluntur iudicio etiam, & exemplo Chriſti, qui ſe teſtatur f quotidie docuiſſe in templo, vel Synagoga, quæ erat inſtar Eccleſiæ. Paulus quoque, & Barnabas miſſi ad prædicandum, primum intrant Synagogam, & ibi prædicant g: & Paulus meminit Eccleſiarum, in quibus verbi diuini expoſitio fieret, dum præcipit in ijs tacere mulieres h. Idem proditum eſt de Petro apud Clementem i, conueniſſe videlicet in Eccleſiam domum Theophili Antiochiæ, & ibi cathedram conſtituiſſe, vnde doceret populum. Euſebius k ex Philone l refert, Chriſtianos in omnibus locis conſtituiſſe ſacras ædes ad myſteria celebranda, & ſacros libros legendos. Iuſtinus m ait, conueniſſe certum in locum ad verbum Dei, & Euchariſtiæ communicationem. Nicephorus variarum nationum ritum circa hoc enumerans n, etſi negat Romæ ſolitam haberi in Eccleſijs ſacram communionem, attamen de loco vbique ad id aſſignato meminit.

Plebs.] Cæteri enim ordines aduerſabantur Apoſtolis. Nomen plebis aliquando complectitur quoslibet ſine diſcrimine, alias verò infimæ ſortis homines, teſte Gellio o, qui etiam plebeij dicuntur; interdum illos omnes, qui priuatam vitam ducunt ſine Magiſtratu; nonnunquam qui Dei cultui, ac diuinis miniſterijs peculiariter non ſunt deſtinati (quos nunc vocant laicos, ἀπὸ τοῦ λαοῦ, id eſt, à populo.) Idem ferè indicium de populo, ac popularibus, necnon de Græcis dictionibus λαὸς, & λαϊκὸς. & Latinitate donatum laici nomen, auctore Budæo, vſurpatur de ijs, qui velut ſunt ſacrorum exortes, neque in ordines diuinos redacti.

Conſtat in Scriptura, ſæpe plebem in prima illa ſignificatione reperiri, verbi gratia, cum Ioannis Præcurſoris pater decantat Deum fecisse redemptionem plebis ſuæ p, prædicitque filium paraturum viam Altiſſimi ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius: cum ſenex Simeon ſalutare Dei eſſe gloriam plebis Iſrael q: cum omnes ſuſcitato adoleſcente magnificabant Deum r dicentes, quia Propheta magnus ſurrexit in nobis, & quia Deus viſitauit plebem ſuam. In hiſtoria Regum diſtinctio ſocum tur apertè, quando narrantur à Domino percuſſi de populo Bethſamitarum, qui viderant arcam, ſeptuaginta viri, & quinquaginta millia plebis ſ. Ibi enim pro populo Hebraicè habetur עם am, & pro plebe איש iſch. Græcè autem pro populo ſeptuaginta λαῷ, & pro plebe ἀνδρῶν [illegible]. Chaldaicè vero primi illi vocantur בסבי עמא beſabe hiban ma, id eſt, de ſenibus populi, ſecundi vero dicuntur בקהלא bikhala, id eſt, de vniuerſitate.

Hanc diſtinctionem ſeruauit Iſidorus t. Populus, inquit, eſt, vniuerſi ciues ſunt, connumeratis ſenioribus ciuitatis: plebs autem reliquum vulgus ſine ſenioribus: quaſi dicatur plebs à pluralitate, quia maior eſt numerus minorum, quam ſeniorum. Populus quaſi [illegible], id eſt, Ciuium cætus.

Apud Romanos, auctore Romulo, duos in ordines populus erat diuiſus, vt colligitur ex Dionyſio Halicarnaſſæo u, Plebeium, & Senatorium. Horum primi genere erant patritij, ſeu optimates, qui dicebantur ab Athenienſibus (apud quos, auctore Plutarcho x, ſimilis erat diſtinctio) εὐπατρίδαι: & poterant exercere militaria officia, Magiſtratus gerere, ſacra facere, ius dicere, adminiſtrare publica, vrbanaque negotia. Plebeijs, quos Græci δημοτικοὺς nominabant, licebat militibus eſſe, agros curare, pecus depaſcere, & reliquas artes ſectari. Lege Alexandrum ab Alexandro y.

Omnia verba vitæ huius.] Omnia, inquit Gloſſa interlin. vt nihil præ timore celarent. Vitæ huius, inquit Gloſſa ordin. Chriſtianæ, vel æternæ, Chriſtianum nomen non exprimendo, quia ſatis notum erat, pro quo Apoſtoli in carcerem iam coniecti erant. Chriſtus ſe vitam nominauit z, & Petrus vitæ illum æternæ verba habere dixit a. Ad hæc forſan alludit Angelus, & ſuggerit, vt hanc æternam vitam vel cum diſcrimine temporalis vitæ ſuæ prædicare, & inculcare ne dubitent.

Simplicior ſenſus eſt, vt verba vitæ huius ſignificent rationem huius inſtituti. Sic enim etiam à bonis Auctoribus vitæ nomen aliquando ſumitur. Quanquam rurſum Auctor in capite ſeptimo b, iuxta priorem ſenſum dixiſſe videtur de Moſe, Qui accepit verba vitæ dare nobis. Syrus ſic legit, כלהין מלא הלין דחיא chulhen melle halin dechaie, id eſt, omnes ſermones hos vitæ, vt ſit Hebraiſmus, pro ſermonibus vitam dantibus & producentibus.

Verſus 21.] Qui cum audiſſent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant. Adueniens autem princeps Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium, & omnes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem, vt adducerentur.

Intrauerunt diluculo in templum.] Prompta, velox que obedientia. Forſitan declinante ad diluculum nocte educti ſunt ab Angelo de carcere, & inde rectà intenderunt in templum, eoque commodum peruenerunt, quando patefactæ ſunt ianuæ. Græcè, ὑπὸ τὸν ὄρθρον, ſub diluculum, ſeu, ſub primum diluculi punctum, quod etiam vocatur primum diluculum. Syrus ſic reddidit, עדן שפרא ebedan ſcapira, id eſt, tempore auroræ, vel, tempore pulchritudinis, quod eſt, ſub auroram, vel, tempore matutino. Exierunt igitur, inquit ille Interpres, tem-

a [illegible]
b Ezech. [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e verſ. 12.
f Matt. 26. 55. Ioan. 18. 20.
g Act. 13. 14.
h 1 Cor. 14. 34.
i lib. 10. Recog.
k 2. Hiſt. c. 17.
l lib. de vita ſupplicum.
m 2. Apol.
n lib. 12. c. 34.
Plebis nomine quæ ſignificantur.
o lib. 10. c. 20.
Plebs ſæpe pro omni populo in Scriptura ſumitur, ſed aliquando pro infimis hominibus vſurpatur.
p Luc. 1. 68. 77.
q Luc. 2. 32.
r Luc. 7. 16.
ſ 1. Reg. 6. 19.
t lib. 9. Etym. c. 4.
Populi diuiſio apud Romanos.
u lib. 2.
x in Theſ.
y lib. 4. c. 8.
Chriſtus vita eſt & vitæ æternæ verba habet.
z Ioan. 14. 6.
a Ioan. 6. 69.
b verſ. 38.
Obedientia Apoſtolorum prompta.

ſpiratus eſt Deus de Filio ſuo. Adde quod ipſemet Auguſtinus *a* concedit fideles omnes, etiam peccatores, credere in Deum, necnon Bernardus *b*.

Nolim propterea, vt præmonui, dictum illum loquendi modum à Theologis celebratum, diſtinctionis gratia inter actum fidei, quam vocant informem, & actum formatæ reſpuere, dum conſto non ex propria Scripturæ phraſi ductum eſſe, vel inde vim habere, ſed ex eorundem placito Theologorum Auguſtinum doctorem ſuum æmulantium, cum liceat ad propria cuiuſque diſciplinæ fundamenta ſignificantius ac expreſſius declaranda, locutiones alioqui communes, peculiares, propriaſque efficere. Auctor Theſauri linguæ Græcæ *c* docet, Πιστεύειν τὸν ΘΕΟ'Ν, & εἰς τὸν ΧΡΙΣΤΟ'Ν, Chriſtianis Theologis Græcis peculiare eſſe, vt Latinis, credere in Deũ, & in Chriſtum: dici autem & cum datiuo, & quidem interdum præfixa præpoſitione, ἐν.

Nullus ſexus à regno Dei excluditur.

Mulierum.] Nullus ſexus à regno Dei excluditur: *Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum, d* inquit Gloſſa interli. *& in Chriſto e non eſt maſculus, neque fœmina.*

Cur hic mulierum mentio.

Mulierum nominatim meminit fortaſſe in gratiam ſexus, quoniam de Saphira mulctata prius meminerat. Alioqui conſtat, fœmineum ſexum, vt magis docilem, ita etiam proniorem ad pietatem eſſe, eique Eccleſia cum Auguſtino *f* deuoti epithetum attribuit: etſi de Deo voto deuotis alii intelligant, vt ſunt inter viros clerici illi dicti, quos vtroſque populi vox generaliter comprehendit.

Verſus 15.] Ita vt in plateas eiicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt, veniente Petro, ſaltem vmbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus ſuis.

Multitudo credentium magna.

Ita vt in plateas eiicerent infirmos.] Hinc probatur ingens illa multitudo accedentium ad fidem Chriſti, *maior profecto*, vt Chryſoſtomus obſeruat, *quàm prædicante Chriſto*, vt & in hac re impleta ſit eiuſdem pollicitatio *g*: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipſe faciet, & maiora horum faciet.* Quod & paſſim notant Ioannis Interpretes, licet addat Theodorus Heracleotes, Chriſtum beneficiorum loco miracula feciſſe: Apoſtolos, quæ pertinebant quoque ad pœnam, vt vidimus in Anania, & Saphira, & videbimus in Elyma mago *h* & conſtat ex Corinthio, quem Paulus tradidit Satanæ *i*. Sed hic modus nouus eſt, non maius miraculum: & ſine dubio porcorum dominis temporale damnum fuit, quod Chriſtus permiſit, vt à legione Dæmonum inuaderentur porci, & ſe in mare præcipites coniicerent *k*. Duo millia Hilarion aſſirmat fuiſſe, teſte Hieronymo *l*; imo & Marcus in Euangelio *m*. Arborem quoque ſiccauit Chriſtus *n*. Idem ſentio de alia ratione, quæ redditur ab eodem, latius videlicet per orbem edita miracula à Chriſti Diſcipulis, quàm à Chriſto, qui ea fecit in Palæſtina tantum. Rupertus id ad linguarum plurium refert donum vſumve, quia Chriſtus vnica locutus eſt lingua. Sed hoc de Chriſto ſecus aliis videri, capite ſecundo retuli: nec ſi concedatur, ad magnitudinem pertinebit, ſed ad ſolam nominis celebritatem. Sed vt repetamus inſtitutam ſumus loci explicationem. *Tot erant*, inquit Caietanus, *vt nec commodè poſſent illos eiicere ad Apoſtolos, nec Apoſtolis vacaret venire ad eos præ multitudine.* Illud idem de maioribus operibus faciendis à Diſcipulis Chriſti hoc eodem confirmant exemplo Auguſtinus *o*, Proſper *p* qui comparat cum fimbria Chriſti *q*, & vocat ipſum [illegible] duplicem *r*, Theodoretus *, & alii, poteſtque multis exemplis aliis demonſtrari.

Eiicerent.] Syrus habet, מפקין הוו *mappekin hauu*, id eſt, *producentes erant*, vel, *eiicerent*, quod etiam ſignificat verbum ἐκφέρειν. Fortaſſe reliqui Apoſtoli, vt Petro deferrent, infirmos ad eum efferri iubebant. Indicant hoc quæ ſequuntur de vmbra ipſius, necnon Gloſſa ordinaria.

In grabatis.] Ἐπὶ κραββάτων. Lecti genus eſt grabatus, aut grabatum, [illegible], quaſi vilis lectulus ad meridiandum aptus: ſed geſtandis præſertim ægrotis in lectulo iacentibus accommodatus. Carthuſianus cum Magiſtro Hiſtoriæ Scholaſticæ *ſ* vult eſſe lectiſternia pauperum, in quibus nihil corpori ſubſternitur, ſed tantum ſupponitur capiti ſubſtramentum. In concilio Antiſſiodorenſi *t* quibus mors vicina eſt, vocantur *grabatarii*, etſi alii, ſed non ſine mendo, legant *grauatarios*, quaſi morbo grauatos.

De nomine grabati.

Dictio quidem non adeo elegans, tamen à Scriptura vſurpata. Quocirca Spiridion, cum Triphillus recitans in concione verba Chriſti ad paralyticum *u*, *Tolle grabatum tuum, & ambula*, pro nomine κράββατον, dixiſſet σκίμποδα, indignatus, ac de cathedra exiliẽs, *Tune*, inquit, *melior es eo, qui lectum dixit, cuius verba vis confundere x?* Pollux refert *y* Phrynicum negaſſe Atticum eſſe, ſed eos vſurpare vocem σκίμποδα. Latini ſcribunt per ſimplex *b*, ſicut ſaccum per vnicum *c*, quod Græci in λάκκος geminant, idemque cernitur in ptiſana, & πτισάνη, atque in aliis ſimilibus. Vnde etiam Poetæ primam ſyllabam grabati corripiunt, vt Virgilius *z*:

Membra leuat ſenſim vili demiſſa grabato.

Et Martialis *a*:

Sed ſi nec focus eſt, mundi nec ſponda grabati.

Cicero *b* diuerſa facit lectos & grabatos, hoſque illis viliores. Syrus habet, בשרסתא *bebharſatha*, quæ vox & pro lectis, & pro grabatis inſeruit.

Vt, veniente Petro, ſaltem vmbra illius obumbraret quemquam illorum.] Propter hunc modum edendi miracula, & qui locum illum exponunt, & qui verba Chriſti citant, *Et maiora horum faciet*, & Chryſoſtomus *d* diſputans contra Gentiles, & Theodoretus *e*, ab Apoſtolis maiora quàm à Chriſto facta affirmant. Nam quatenus ſpectata virtute agentis, quam infinitam eſſe, & vnicam oportet, omnia miracula ſunt paria, tamen conſiderando res quæ fiunt, quarum non eadem eſt natura, & perfectio, aut modum, qui in his faciẽdis adhibetur, inæqualia ſunt. Quare mortui ſuſcitatio maius miraculum eſt, quàm emundatio leproſi, & curare per ſolam vmbram mirabilius eſt, quam per contactum, vel verbum. Neque tamen vmbra per ſe operabatur, cum ſit priuatio, ſed præſentia Petri, propter quam curabantur infirmitates, ſiue ipſe eſſet cauſa moralis tantum, ſiue etiam phyſica inſtrumentalis.

Miracula omnia ſunt paria quoad virtutem, ſed [illegible]

Exiſtimat Thomas Bozius *f* vno duntaxat ex ægris obũbrato, reliquos in plateas elatos ſanatos eſſe, quaſi id ſibi velint verba illa, *obumbraret quemquam illorum*, & ſequentia, *& liberarentur ab*

infir-

A *infirmitatibus ſuis.* Hoc etiam indicat Chryſoſtomus. Sed præterquam quod poſteriora verba, vt videbimus, deſiderantur in texto Græco, quæ ratio Chryſoſtomum ſaltem tangit, non eos, qui Latinam, vt debent, editionem vulgatam ſequũtur, ſolum ſequi videtur, ſolis obumbratis contigiſſe ſanitatem. Refert B. Vincentius Ferrerius *a*, quoſdam putaſſe Chriſti in Cruce vmbram percuſſiſſe latronem, qui dexter erat, eique ſanctitatem contuliſſe, quando & ſanitatem nunc contulit vmbra Petri.

a Serm. in Paraſceue.

Ceterum ex hac vmbra Petri, ſiue ex tam proprio vni illi curandi modo, primatum illius colligit Gloſſa interlin. & Aluarus Pelagius *b*; Arator *c* quoque ſubindicat, quoniam quod hic in vmbra B geritur per illum, *In imagine enim pertranſit homo d*, reipſa geratur in cœlo, hoc eſt, vt quod ſuprema, quam habet, poteſtate ligatur, & ſoluitur in terra per ſacramenti quaſi vmbram, ratum firmumque ſit in cœlo. Haud multum ab Aratore abludit Beda, ait enim: *Petrum eſſe typum Eccleſiæ, vt cum ille rectus incedit vmbra comitante, iacentes erigat, quoniam Eccleſia mente, & amore cœleſtibus intendens, quaſi vmbratice tranſiuerit in terra: & hic ſacramentis corporalibus figuriſque cœleſtium renouat, quos illic perpetuis remunerat donis.*

Petri primatus hinc colligitur.
b Lib. de planctu Eccl. a. 13.
c Lib. 1 in Acta.
d Pſal. 38. 7.

Leo IX. *e* inidem argumentatur eundem primatum Petri, eumque rectorem fuiſſe vtriuſque C Eccleſiæ præſentis, & futuræ, ac in ſe portendiſſe ſtatum eiuſdem, ita vt per ſecretam vim ſacramentorum viſibilium ſolidam tribueret ſpeciem in cœlo, quoniam *nunc videmus per ſpeciem in ænigmate tunc autem facie ad faciem f.*

Petrus rector eſt præſentis Eccleſiæ, & futuræ.
e Epiſt. ad Michaelem Conſtantinop. c. 18.
f 1. Cor. 13. 12.

Decuit ſane inſignem Petrum eſſe in ſignorũ perpetratione, quia *Iudæis, qui ſigna petunt g*, peculiariter deſtinatus erat: quemadmodum Paulus, qui *Gentibus, ſiue Græcis ſapientiam quærentibus*, ſapientia excelluit, vt Carthuſianus animaduertit. Argumentatur B. Auguſtinus *h*: *Si tunc opem ferre poterat vmbra corporis, quanto magis nunc plenitudo virtutis: ſi tunc ſupplicantibus proderat aura quædam pertranſeuntis, quanto magis gratia nunc permanentis?* D *Merito per omnes Chriſti Eccleſias auro pretioſius habetur ferrum illud pœnalium vinculorum: ſi tam medicabilis fuit obumbratio viſitantis, quanto magis catena vincientis? Vt vmbra,* inquit, *venientis Petri obumbraret eos. Si itaque quædam ſpecies vacua imaginis habere potuit in ſe vim ſalutis; quanto plus de corpore meruerunt attrahere ſalubritatis ferreo pondere ſacris impreſſa membris vincula paſſionis?*

Petrus in miraculis excellentior eſſe debuit.
g 1. Cor. 1. 22.
h Serm. 29 de Sanctis.
Ex vmbra Petri qualiter D. Aug. argumentatur.

Hæc omnia S. Auguſtinus: cui quis non magis credat doctori tam orthodoxo, quam Auguſtino Marlorato *i* hæretico eludenti, ac irridenti argumentum, quod ex quadam comparatione cum vmbra iſta Petri adeo ſalutari, trahunt aliquando Catholici pro Reliquiarum non minus E etiam ſalutarium honore atque veneratione?

Auguſtino potius credendum quam Calnino et Marlorato.
i in Catholica.

Quin & pro imaginibus idem argumentari fas eſt, ſiquidem vmbra corporis effigiatam veluti ſimilitudinem repræſentat. nec aliunde quã ex huiuſmodi per vmbram formatis imaginibus natam picturam Auctores tradunt, vt Clemens etiam Alexandrinus refert *k*. Liceat & mihi quaſi in vmbra ludenti, alludere ad auctoritatem, & poteſtatem, quam Petri ſucceſſores, quales quales illi ſint, quemadmodum vmbra eam, quæ erat in corpore, æqualem naneiſcantur, non in edendis quidem miraculis, his enim nõ eget ſemper Eccleſia, ſed in fidelibus gubernandis, & coercendis.

Imaginum cultus ex hoc loco colligitur.
k in Paræneſi.

A Dicant quoque Prælati reſidentia, quam vocant, quid valeat, quam ſit neceſſaria. Neque enim quibus præſentes non ſunt, illis Prælatorum prodeſſe vmbra atque prouidentia poteſt; & vt vmbra proprium quæque, non alienum, ſequitur corpus, ita Prælatorum ipſorum ſubditi præſenti cura, non vicaria alterius obumbrandi, protegendi, regendi ſunt.

Reſidentia Prælatis eſt neceſſaria.

Et liberarentur ab infirmitatibus ſuis.]Deſunt hęc in textu Græco. Tamen in quibuſdam codicibus, quos in nouo Teſtamento Regius olim Typographus Pariſiis annotauit, ſic legi; [illegible] *Liberabãtur ſiquidem omnes ab omni infirmitate, qua quiſ*B*que affectus erat.* Syrus ſimiliter his caret verbis, quod non mirum eſt, cum illa ſit e Grȩco expreſſa interpretatio. Ex aliqua neceſſe eſt Auguſtinum *l* traditione accepiſſe, quod prodit nominatim quendam mortuum tranſeunte Petro, vmbra illius tactum reſurrexiſſe.

l Lib. de catech. rudib. c. 23.

Verſus 16.]Cõcurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Ieruſalem, afferentes ægros, & vexatos à ſpiritibus immundis, qui curabantur omnes.

C *Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum.*]Late diffundebatur fama Apoſtolorum, & ad eos conuocabat externam multitudinem, non magis curioſam nouitatis, quam auidam propriæ vtilitatis. Celebrabant famam pręterita miracula, & recentior etiam duorum coniugum ob fraudem oblatæ rei ſuæ cædes.

Vexatos à ſpiritibus immundis.]Non hic oportet nos probare dari ſpiritus immundos, ſeu Dęmones, & ab his vexari humana corpora animoſq;. Tractant præ aliis diligenter de hoc argumento ex noſtris Petrus Thyræus, & Martinus Delrius, & qui hæc negare non dubitent, non dubitem D dicere malo eos ſpiritus nequam inſtinctu id facere. Hieronymus *m* quidem aſſerit Dæmonem, vt homines ad odium creaturarum Dei prouocaret, perſuaſiſſe quibuſdam effectus illos mirabiles, qui ſolent in eum, vt in cauſam referri, non à ſe, ſed ab aliis fieri.

Spiritus mali homines vexant.
m in cap. 4. Matthæi.

Illud quæſtionem vtilem habet: Deus homines à tam tetra bellua vexari cur permittat? Huic quæſtioni ſatisfacit libris de Prouidentia ad Stagyrium monachum energumenum Chryſoſtomus: *Non ageret ſuauiter Deus, ſi quod naturaliter Diabolus poteſt, & optat ſummopere, ſemper impediret: & minus exploret Dei clementia, niſi qua denegando totum naturalis poteſtatis vſum, quanta eſt Diabolo qua illos* E *etiam ad pœnitentiam recipere non dedignando, qui ſe ipſi pactis conuentis, & data ſyngrapha manciparunt: aliquid ei permitteret, ſimulque oſtenderet, a quali nos hoſte per Filium ſuum liberauerit.*

Cur Deus à Dæmonibus homines vexari permittat.

Sapientia inde quoque elucet, quod *n patrem filiorum ſuperbiæ* imbecilles ſæpe homuli Deo freti ſuperent, & infelix ad ſordidiſſima interdum abiectiſſimaque ferenda ac patienda deiiciatur, *qui ſolium ſuper Aquilonem conatus fuit locare. o*

n Iob. 41. 25.
o Eſa. 14. 13.

De potentia conſtat, dum vel comprimitur, vel, ne vltra fines præſtitutos procedat, reprimitur, ita vt *neque culices gignere p*, qui maiora permiſſus fuerat, neque in porcos abire iniuſſus potuerit *q*. vt obſeruat Gregorius *r*. & Chryſoſto-

p Exo. 8. 18.
q Matt. 8. 31.
r 2. Moral. c. 6.

cauſa *a*, neque aliud quidquam abſque Dei licentia, cui vel lictor, ſeu carnifex Principi ſubſeruit ſecundum Auguſtinum *b*.

a Hom. 3. de patien. Iob.
b in Pſal. 77.

Tandem pertinet ad iuſtitiam Dei ſic in hac etiam vita hominum punire peccata. Hæc ipſa cauſa iis adiungi poteſt, quæ vtilitatem noſtram continet: quæ cum ſit multiplex, primum modo teneat locum.

Raro, ſed aliquando tamen, punit Deus hac ratione aliena peccata, vt docet exemplũ Eleutherii apud Gregorium *c*, cuius ob immoderatã lætitiam denuo Dæmon diſcipulum ipſius, quẽ reliquerat, inuaſit: & aliud apud eundem *d* de extincto infantulo à Dæmone, quia parens detrahentem Epiſcopo libenter auſcultauit.

Deus propter aliorum peccata permittit homines à Dæmonio vexari
c 3. Dialog. ca. 33.
d 1. Dialog. ca.

Quin & innocentes nonnunquam, ſi mala parẽtes imprecati fuerint, atrociter Diabolus mulctat ad ſumendam de ipſis parentibus vltionem, vt legere eſt in Cæſario *e*: de infantibus quoque vexatis meminit Auguſtinus *f*. Si agatur de propriis cuiuſque peccatis, quæ frequentius per Dæmonem puniat Deus, vt omittam vexationem propter publica quædam peccata, quæ fit ab Eccleſia tradente Satanæ huiuſmodi peccatores, vt meminit Origenes *g*, cui poſtea ſucceſſit excommunicatio, recenſet, ac exemplis ea illuſtrat Martinus Delrius *h*, & Petrus Thyræus *i*, & Alexãder ab Alexandro *k*, & Nicolaus Serarius *l*, contumacem inobedientiam, & ſuperbiam, odium proximi, aut inuidiam, & vindictæ cupiditatẽ, carnalem libidinem, ac etiam coniugalem intemperantiam: iuſtorum afflictionem, vel cædem iniuſtam, & crudelem: vel calumnioſam accuſationem, vel maledictionem: cognitæ veritatis impugnationem, aut apoſtaſiam, blaſphemiam in Deum, Diuoſque execrationem, ſiue imprecationem, qua quis ſub conditione ſe Dæmoni addicit: vitium gulæ, & auaritiæ: impietatem in parentes, communem contemptum: iurgium atque conuitium: ingratitudinẽ aduerſus beneficia diuinitus data, ac immiſericordiam in pauperes, irriſionem ſacrorum myſteriorum, nec non abuſum, & contemptum cæremoniarũ, & Sacramentorum Eccleſiæ: templorum, & ſacrarũ rerum direptionem, ac expilationem: virorum etiam ſanctorum irriſionem, aut dierum feſtorum violationẽ: nimiam puſillanimitatẽ atq; deſperationem, qua quis oppreſſus, vel non petit à Deo auxilium, vel diffidit ſe ex malis eripiendum, vel Dæmoni ſe auxiliatori ſubiicit: curioſitatem immodicã ſciendi, quod ſcire nulla ratione cõpetit.

e lib. 7. Hiſtor. c. 11. 12. &
f 22. de Ciuit. cap. 22.
g Homil. 7. in Iudic.
h lib. 3. par. 1. q. 7.
i de Dæmoniacis p. 1. c. 40.
k lib. 4. c. 19.
l in Tob. c. 6. q. 2.
Peccata propria, ob quæ Deus Dæmonem corpora obſidere permittit.

Leuiores nonnunquam etiam, & veniales culpas vindicat per Dæmonis infeſtationem Deus, maxime vt ſanctitas, & gratia innoteſcat eorum, qui ſanitati ſunt redditi. Contigit hoc Moſi Abbati, propter leuiculam iram, vt memorat Caſſianus *m*: cuidam Religioſæ apud Gregorium *n*, propter præcipitem gulam, & leuem: cuidam Religioſo ob tepiditatem, & diſtractionem in oratione, vt eſt in vita S. Bernardi *o*: huius ille famam auxit, ſecundus Equitii, primus Macarii: his adde ſanctiſſimum illum Anachoretam, de quo Sulpitius *p*, qui, vt ne primos quidem in ſe vanæ gloriæ ſentiret motus, à Dæmone quinque menſes obſideri Deum precatus impetrauit, quẽ Dæmonem toties de aliorum corporibus exegerat. Auctor eſt etiam Auguſtinus *q*, non ſemper hominem propter peccatum vexari à Dæmone, necnon Chryſoſtomus ad Stagyrium energumenum *r*.

Ob peccata leuia etiam à Dæmone quis vexari poteſt.
m Collat. 7. c. 27.
n 1. Dialog. ca. 4.
o lib. 1. c. 1.
p lib. 1. Dial. cap. 14.
q 12. de Gen. ad lit. 14. & ep. 22.
r libro de prouid.

Reſultat præterea ex Dæmoniis, qui vincere conantur, victoria, laus in Deum ſingularis, vt ille ipſe Dæmon mæſtus deplorat agens cum Antonio: & docent Athanaſius *ſ*, Clemens Alexandrinus *t*, Origenes *u*, Ambroſius *x*, Leo *y*, Caſſianus *z*, permittere Deum hanc dimicationem cũ Diabolo, ad maius victi probrum. Porro notatu dignum, viuente Chriſto frequentiorem trium annorum ſpatio de energumenis fieri mentionem, quam in toto veteri Teſtamento per tot ſecula, quoniam eo tempore vigebant Sadducæi, quorum vnus error erat, omnino nullum Spiritum eſſe *a*: in primitiua etiam Eccleſia, vt Auctor hoc loco narrat, & Tertullianus *b*, Cyprianus *c*, aliique, multi per Dæmones obſeſſi erant, quia ſimilis tunc error fuit Peripateticorum: nũc repullulaſcente Atheiſmo ex Caluiniſmo, tot paſſim maleficorum examina ſucciſa multiplicantur.

Gloria Dei ex victoria, qua Dæmon vincitur, reſultat.
Cur viuente Chriſto multi erant Dæmoniaci.

Poſtremo & illud ſciendum eſt, quod Diabolus affectat intrare in humana corpora, tum odio eius carnis, quam ante Euangelium à Dei Filio aſſumendam intelligebat, & aſſumptam modo non dubitat: tum quia facilius corpore vtitur ad perniciem animæ, quã, vt illud, immediate mouere nequit: tum vt poteſtatem, quæ ei propter peccatum permiſſa eſt, maxime oſtendat. Lege Toletum in Lucam *d*.

Cur Dæmon humana corpora obſidet.
d c. 4. annot. 19.

Baſilius *e* de odio Diaboli in hominem diſſerit eleganter, eius cauſam eſſe dicens, quod ſit imago Dei, vt Deum quia non poteſt, illius imaginem, quantum poteſt, lædat: & ſicut pardalis, cum ſit homini inimiciſſima, furor deluditur oſtenſa hominis imagine ex charta, quam illa furibunda concerpit atque dilacerat: ſic Dæmonis furor quodammodo compeſcitur, cum ei in hominem veram Dei imaginem deſæuire conceditur.

Cur Dæmon hominem odio habeat.

Vexatos.] Ὀχλουμένους *perturbatos, ſeu cõmotos.* Syrus ſic eſt interpretatus. ואלין דחרין הוי לחין רוחא טנפתא *valin dehauin hauu lehun rauche tanpatha*, id eſt, *& iis qui habentes in ſe fuerant ſpiritus impuros*, vel, *eos in quibus eſſent ſpiritus immundi.* Vexationem Gloſſa interlin. accipit de morbis, & doloribus. Dictio Græca importat agitationem moleſtam, quæ fieri poteſt à Dæmone etiã non obſidente, ſeu non inhabitante, præſertim ſi Angelus loco præſens eſt per ſuammet ſubſtantiam immutatam, & non tantum per operationem.

Energumeni voce Græca, quaſi dicas exercitatos (etſi in bonam quoque partem aliquando ea vox vſurpetur) appellantur, qui à Dæmone inuaduntur, & poſſidentur, vel obſidentur, ſiue cum in eorum corpora ille ingreditur, ſimulq; poteſtatem aliquam eos vexandi ſeu affligendi accipit.

Energumeni qui ſint.

Non erant Iob *f*, vel Antonius obſeſſi, quamuis vexati, neque etiam Iudas proditor, quem non vexauit Dæmon, licet in eum ingreſſus *g*. eſſe eum Dæmonis ingreſſum Euthymius in Lucam *h*, & Didymus *i* ſolum ad prodendum Chriſtum inductionem, perſuaſionemque intelligunt, & cum illis Maldonatus in Matthæum *k*, & Toletus in Ioannem *l*, videturque communior opinio.

Quocirca merito Hildegardis, alioqui Sanctæ, non tam reuelatio, quam minus vera opinio refellitur, cum ſibi reuelatum narrat, vt eſt in libro Reuelationum eius apud Theodoricum Abbatem *m*, non permittere Deum, vt Diabolus

A bolus ſecundum ſuam eſſentiam, vt ſolet eſſe in loco,corpora poſſideat;repugnat id enim Theologis, qui etiam inter obſeſſos, & poſſeſſos hoc diſcrimen ſtatuunt, quod in his ſit Dæmon, vt erat in ſtatuis idolorum;id vero quoque indicant inflationes,& multa alia, quæ in poſſeſſis cernũtur. Neque verendum eſt, ne forma Dęmonis,ſiue ſubſtantia eius ſubſtantialis, corpori humano ita ſit contraria , vt illud ſtatim ſolo ingreſſu deſtruat,etiamſi nolit. Lege Martinum Delrium *a*, & præcipue Petrum Thyræum *b*.

Spiritibus immundis.] Vt boni Spiritus, ſancti, ſic mali vocantur immundi in multis Scripturæ locis *c*: delectantur enim rebus immundis ac ſordidis, B ad eaſque homines ſollicitant, etſi ſpiritus quidam fornicationis peculiaris ab Oſea *d* commemoratur , vt ipſemet Diabolus Antonio falſus eſt apud Athanaſium *e*;illeque videtur,virtutem *cuius* Iob ait *f* *eſſe in lumbis , & vmbilico* : & Chriſtus *g* *amare loca humida , nec inuenire requiem in aridis.* Et Eccleſia nos docet petere in Litaniis liberari ab hoc Spiritu , quem conſtat perdidiſſe illos,qui diluuio perierunt *h*,& infamem Pentapolim *i* , & Beniamitas *k*, alioſque innumerabiles abſorpſiſſe.

Etſi vero hoc ita ſit,quod modo dixi de Spiritu fornicationis,necnon etiam verũ id eſt, quod Origenes docet *l*, & Ambroſius *m* , & Auguſtinus *n* C (qui etiam velle videtur à quibuſdam corpora vexari)& Hieronymus *o*,& Caſſianus *p*,qui etiam agit *q* de ſpiritibus gaſtrimargiæ, fornicationis,philargyriæ,iræ,triſtitiæ,acediæ, cenodoxiæ,ſuperbiæ, & Magiſter ſententiarum *r*, & Albertus *ſ* (qui ibi exponunt ſeptem diſtincta nomina,quaſi diſtinctorum Dęmonum,iuxta totidem vitia capitalia)& Cæſarius Arelatenſis *t*, & Anaſtaſius Nicenus *u*,& Bernardus *x*,de ſingulis vitiis ſingulos nempe Dęmones proprie tentare: quod etiam ſeptem Dæmonia de Magdalena *y* eiecta deſignant , vt ait Theophylactus in Lucã *z*, & Gregorius *a*; hoc tamen ita eſt,vt ſe mutuo D iuuent,& pertinaciter vnus idemque varias artes nocendi experiatur:quod intelligitur, vel ex eo, qui triplici Chriſtum tentatione vnus idemque aggreſſus eſt *b* : vt Chryſoſtomus annotauit *c*, & Nazianzenus *d* : & ex eo malo genio, qui boni tutelaris æmulatione ſuum perdere clientulum conatur , vt tradidit Barnabas apud Origenem, Hermas *e*,Origenes *f*,Nyſſenus *g*, Baſilius *h*, Auctor operis imperfecti in Matthæum *i*, Auctor Sermonis ad Fratres in Eremo *k*, Magiſter cum Scholaſticis *l*,Rabbi Moſes *m*,Caſſianus *n*, Beda *o*,& alij.

Quamuis hæc, inquam,ita ſint, nihilominus omnes Spiritus nequam nominari poſſunt im- E mundi, quatenus peccatum quodlibet immunditia eſt,& macula,opponiturque ſanctitati,atq; ſolis incoinquinatis , & immaculatis patet introitus in regnum cœleſte. Hinc fortaſſe natum eſt nomen ſpurciſſimum בעלזבוב *bahhalzebub*, ſeu, vt nos dicimus, *Beelzebub*, hoc eſt, *Deus muſcarum*, aut, vt habent Septuaginta, *muſcam Deum*. Muſca enim, inquit Hieronymus *p*, ſpurcum eſt animal, quæ exterminat ſuauitatem olei *q*. Idem dici poteſt de nominib. בהמות *Behemoth*, quod ſignificat *Beſtias* r, quarum beſtiarum nomina varia illi in Scriptura tribuuntur , vt Caſſianus notat *ſ*: בעל פעור *bahhalpehhor*, vel, vt dicimus, *Beelphegor* t, cuius notio eſt, *Deus cadaueris* : לויתן *liuiathan*, vel, vt dicimus, *Leuiathan* u, quaſi dicas

A draconem magnum plenum veneno : *Aſmodeus* de quo cum aliæ ſignificationes aſſignẽtur, quas Serarius noſter percenſet *x*, tum illa, vt idem ſit quod metiens ignem,nimirùm concupiſcentiæ, notando, quam ea impura ſit, & inflammata, & primarius præſes incentorque libidinis, vt ex hiſtoria Tobiæ *y* colligi poteſt:atque ita ſentit Auctor libri, cui titulus eſt, *Serpens antiquus*, editus à quodam è S. Franciſci familia Ieroſolymitano, ſed anonymo.

Hæc videtur etiam cauſa, cur appareant Dæmones longe frequentius ſub formis canis , ſerpentis,hirci,felis,capri,porci,araneæ,muſcę,noctuę,lupi,ſimiliumque fœdorum,ac immundo- B rum animalium. Columbæ ſimilitudine, aut agni nunquam viſi leguntur , non quia non poſſint eam quoque, vt cęteras, induere formas, ſed quia vel non permittuntur , eo quod vt propriæ à Deo ſunt aſſumptæ , vel non volunt præ odio, ne quid cum Deo habere commune videantur.

Cæterum quem legimus appellatum Spiritũ erroris *z*, aut mendacem *a*, nequitiæ *b*, aut nequam,malum *c*,& malignũ *d*, infirmitatis *e*, mutum,ac ſurdum *f*. & peſſimum *g*, diuinationis *h*, pythonis, aut pythonicũ *i*, videtur omnino certus aliquis Angelus reprobus. Aliquando autem ſignificatur potius huiuſmodi vocibus vehementior aliquis pernicioſus impetus, commotio, a- C crimonia (quem impetum etiã profani ſcriptores ſpiritum nominant) ac veluti ardor, cupido, furor, &c. vt cum dicitur Spiritus Zelotypiæ *k*: Spiritus vertiginis *l* : Spiritus ſoporis *m* : Spiritus compunctionis *n*,id eſt,pertinaciæ.

Fortaſſe idem affirmari poteſt de Spiritu fornicationum , de quo prius dixi, vt ſit vehemens ardor colendi idola *o*. In hoc ſenſu exponũt quidam cautionem illam Ioannis in epiſtola prima p : *Nolite credere omni ſpiritui* : id eſt, impulſui, ſeu motioni, vel inſtigationi, tum externæ, tum internæ, &c. quod eſt in Prouerbiis q , *Totum ſpiritũ ſuum profert ſtultus*, hoc eſt. Neſcit animi ſui vehe- D mentiores motus tenere, quin eos prodat : & *r*, *Spirituum põderator eſt Dominus*,item quod ait Paulus *ſ*: *Aemulatores eſtis Spirituum.*

Quanquam dicere poſſemus,quoniam cauſa pro effectu poni ſolet, dici ſpiritum motionem, quæ in animam immittitur à ſubſtantia ſpirituali,qui dicitur ſpiritus, ſiue ſit ſpiritus bonus, ſiue malus. Lege Riberam in Oſeam *t*.

Poſtremo admonendum,ſpiritus nomen abſolute poſitum,non ſemper pro bono,quod Didacus Stella *u* contendit,ſed nõnunquam etiam pro malo accipi,vt apud Matthæũ *x*, *Eiiciebat ſpiritus verbo*:quamuis ibi præceſſerit nomen dęmoniorũ:& apud Marcum *y* : *Deprecabantur eum ſpiri-* E *tus*:etſi prius *z*, ſpiritus nominatus eſt immũdus. Et ca.9. *a* *Spiritus conturbauit illum*,qui nempe antea vocatur *mutus*. Et apud Lucam *b*, *Spiritus apprehendit illum*. Vbi eſt quidem maligni deſcriptio, nullum tamen epithetum:ſicut nec in capite 10. *c* cum dicitur: *Nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubiiciuntur*; dixerat *d* tamen apud Euãgeliſtam Chriſtus dediſſe poteſtatem *Diſcipulis ſuis calcandi ſupra ſerpentes , & ſcorpiones , & ſupra omnem virtutem inimici , ipſique Diſcipuli dæmonia nominauerant , læti quod ſibi ſubiicerentur.* Verum eodem modo Stella nullum proferet locum, in quo ex antecedentibus , vel conſequentibus non colligatur, nomen ſpiritus , etiamſi ſolitarie ponatur , tantum pro bono, & non pro malo accipi debere:

a l. 2. *Diſquiſ. mag. par.* 2. *q.* 4. *ſect.* 7.
b *lib. de Dæmoniacis.*
Spiritus mali quare immundi dicantur.
c *Zach.* 13. 2. *Matth.* 10. 1. & 12. 43. *Marc.* 1. 23. 26. 27. *Luc.* 4. 33. 36. *c.* 6. 18. *c.* 8. 29. *c.* 9. 42. *c.* 11. 24. *Act.* 8. 7. *Apoc.* 16. 13. *c.* 18. 2.
d *cap.* 4. 12.
e *in vita.*
f *cap.* 40. 11.
g *Mat.* 12. 43.
h *Geneſ.* 7. & *ſeq.*
i *infra* 19.
k *Iud.* 19. & 20.
l *Hom.* 10. *in Ioſue, & 8. in Exodum.*
m *lib. de Para. cap.* 12.
n *in Quæſt. ex vtroque Teſt. c.* 103.
o *Matth.* 6. & *Epheſ.* 6.
p *Coll.* 7. *ca.* 17. & 32.
q *lib.* 5. *de inſtit. renunc.* & *Collat.* 2. *ca.* 5.
r 2. *diſt.* 6.
ſ *Luca* 8.
t *Hom.* 29.
u *q.* 31. *in Scriptur.*
x *Serm.* 3. *in Pſ.* Qui habitat.
y *Luc.* 8. 2.
z *ibid.*
a *Homil.* 33 *in Euan.*
b *Matt.* 4. 3. 6. 9.
c *Hom.* 13. *in Matt.* & 5. *de Ieiun.*
d *orat. de Baptiſmo.*
e *in Paſtore.*
f *Hom.* 10. 12. & 32. & 35. *in Lucam.* & 3. *de Principiis. ca.* 2.
g *lib. de vita Moſis.*
h *in Pſal.* 1.
i *Homil.* 4. & 13.
k *Serm.* 48. *to.* 10. *apud Aug.*
Omnes mali ſpiritus ſunt immundi.
l 2. *diſt.* 11.
m *lib.* 3. *More cap.* 23.
n *Collat.* 8. *c.* 17. & *Collat.* 13. *c.* 12.
o *in cap.* 12. *Actuum.*
p *in c.* 9. *Mat.*
q *Eccl.* 10. 1.
r *Iob.* 40. 10.
ſ *Collat.* 7. *c.* 32.
t *Deuter.* 4. 3. *Ioſue* 22. 17. *Pſal.* 105. 28. *Oſee* 9. 10.
u *Iob.* 3. 8. *c.* 40. 20. *Eſa.* 27. 1.

x *in cap.* 3. *Tob. q.* 8.
y *Tob. c.* 6. 17.
Dæmones cur in formis turpium animalium appareant.
z 1 *Tim.* 4. 1.
a 3. *Reg.* 22. 22. 2. *Paral.* 18. 21.
b *Eph.* 6. 12.
c 1. *Reg.* 16. 13. & *ſeq. Act.* 19. 12. 13. 15.
d *Luc.* 7. 21. *c.* 8. 2.
e *infra* 13. 11.
f *Marc.* 9. 16. 24.
g *Iud.* 9. 23.
h *Leu.* 20. 27.
i *Act.* 16. 16.
k *Num.* 5. 14. 30.
Spiritus fornicationis quis.
l *Eſa.* 19. 14.
m *infra* 29. 10.
n *Rom.* 11. 8.
o *Oſeæ* 4. 12. *cap.* 5. 4.
p *cap.* 4. 1.
q *cap.* 29. 11.
r *Prou.* 16. 2.
ſ 1. *Corin.* 14. 12.
t *in c.* 4. *n.* 23.
Spiritus abſolute poſitus non eſt ſemper bonus.
u *in ca.* 11. *Luc.*
x *cap.* 8. 16.
y *cap.* 5. 12.
z *verſ.* 8.
a *verſ.* 17.
b *cap.* 9. 39.
c *verſ.* 20.
d *verſ.* 19.

ideoque vel inutilis, vel falſa eſt illa ipſius notatio. Denique, vt alias quoq; monui, ſpiritus nomen abſolute poſitum pro malo ſumitur ibi in lib. Regum *a*: *Egreſſus eſt autem ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait; Ego decipiam illum.*

a 3. Reg. 22. 21.

Qui curabantur omnes.] Hanc poteſtatem iam dederat Chriſtus, vt eſt apud Matthæum *b*, & Marcum *c*, non tantum Apoſtolis, ſed etiam ſeptuaginta duobus Diſcipulis, vt eſt apud Lucam *d*, quod non animaduertit Maldonatus in Marcum, de ſolis Apoſtolis affirmans, & ea vſus erat etiam quidam, qui non ſequebatur Chriſtum more aliorum *e*: & Chriſtus abiturus in cœlum pollicitus erat hoc primum ſignum inter ea, *quæ illos qui crederent in ipſum*, ſequerētur *f*. *In hoc* quippe *apparuit Filius Dei in mundo, vt diſſoluat opera Diaboli* g, dixitque de iſto: *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras* h. Et quamuis alia miracula magna ex parte ceſſauerint, hoc tamen nunquam in Eccleſia ceſſat, vtpote aduerſus hoſtes nobis abſque ceſſatione inſidiantes neceſſarium.

Inſignis Eccleſiæ nota & priuilegiū.
b cap. 10. 1.
c cap. 3. 15.
d cap. 10. 19.
e Mar. 9. 38. & Luc. 9. 49.
f Mar. vlt. 17.
g 1. Ioan. 3. 8.
h Ioan. 12. 31.

Exaggerant Patres hanc adeo inſignem Eccleſiæ notam, & ſingulare priuilegium, Tertullianus *i*, Arnobius *k*, Cyprianus *l*, Lactantius *m*, Prudentius *n*, Iuſtinus *o*, Origenes *p*, Baſilius *q*, ex quibus videntur Latini penultimi duo tam admirabilem honorem adſcribere Chriſmatis Sacramento, Crucisque ſigno. Legendus præterea Hieronymus *r*, Theodoretus *, Paulus Oroſius *ſ*, Marſilius Ficinus *t*. Qui ex ordine noſtro primi Sinas, Euangelii proferendi cauſa penetrarunt anno præteriti ſeculi octogeſimo, teſtantur tum demum permiſſum id ſibi à Magiſtratu, cum reſpondiſſent ſe in Dæmones, à quibus Sinæ dire vexantur, poteſtatem à Chriſto accepiſſe, eaque poteſtate, adhibitis rite eccleſiaſticis exorciſmis, feliciter vſi eſſent.

Hæc eadem exaggeratur.
i in Apolog. c. 23. 26. & ad Scapulam c. 2. & 4. lib. de anima. ca. 57. de corona mil. c. 1. & de idololat. c. 11.
k 1. contra Gent.
Noſtri Sinas quomodo ſint ingreſſi.
l ad Demetrian. & ep. 2. lib. 10. c. 40.
m 4. Inſtit. c. 27.
n in Apotheoſ.
o in Trypho.

Conſtat quoque Iapones depoſito Dæmonū cultu, quo eorum vtcumque nonnunquam vexationem veluti redimebant, illorum ſimul moleſtia liberatos, ita vt adiurati apud nos Dæmones nonnulli reſponderint, commodiores ſe hic ſedes reperiſſe, quam ibi, vnde migrare compulſi fuiſſent. Conſule Indiarum hiſtorias.

Iapones propter quid maxime ad fidem conuerſi.
p 1. contra Celſum.
q Hom. Quod Deus non ſit auctor mali.
* 10. de Græc. affect.

Etſi vero Dæmonas abigendi poteſtas, quia donum eſt, quod vocant gratis datum, exerceri etiam poſſit ab infidelibus, aut certe ab improbis *u*, & de Iudæis ſui temporis Chriſtus affirmat etiam non credentibus in ipſum *x*, iuxta recentiorum expoſitionem, qui reſpiciunt ad artem exorciſticam, quam Salomon docuit, teſte Ioſepho *y* (dubitat vero S. Thomas *z*, an exorciſmos inſtituerit, cum eſſet in ſtatu ſalutis, tunc enim potuiſſe ineſſe vim diuinam in huiuſmodi exorciſmis credit, vel vtrum, quando adorabat idola, quia tunc potuit in hoc latere aliqua incantatio) & ad exorciſtas, de quibus mentio eſt in hoc libro *a*, & huius etiam expoſitionis meminit Hieronymus in Matthæum *b*, etſi quoque illius, quę ait loqui Chriſtum de ſuis Diſcipulis, placetque Hilario, Chryſoſtomo, Auctori operis imperfecti, Theophylacto in eundem Matthæi locum, necnon Athanaſio *c*, Tertulliano *d*: quamuis, inquam, hoc ita ſit, non tamen per inuocationem falſi Dei, aut ad falſum dogma confirmandum expelli poſſunt. Exagitat hoc argumento Tryphonē, alioſque Iudæos Iuſtinus, quod per nullius nomen Dæmonis, qui apud ipſos floruerit, quantauis auctoritate, vel ſanctitate pellere Diabolum potuerint. Epiphanius *e* teſtis eſt, illos virtutem hanc in illis eſſe credidiſſe, quibus licuiſſet nomen Dei Tetragrammaton יהוה *Iehouah*, ſcire, aut fari: Ioſephum vero nondum credentem in Chriſtum, liberaſſe Dæmoniacum.

Dæmonas abigendi poteſtas à quibus exerceatur.
r cont. Vigilan. & ep. 27.
ſ 6. Hiſt. c. 21.
t lib. de relig. Chriſt. c. 22.
u Matt. 7. 22.
x cap. 12. 27.
y 4. Antiq. c. 12.
z q. 6. de poten. a. vlt. ad 3.
a cap. 19. 13.
b cap. 12.
c lib. de commun. eſſ. Patris, & Fil. & Spiritus ſancti.
d 4. contra Marcionem.
e Hæreſ. 30.

Gentilium Philoſophis obiecit Antonius impotentiam eandem, vt meminit in eius vita Athanaſius; & hic ipſe alibi *f*: de qua re plura diſputata ſunt à nobis in expoſitione Euangelii de tentationibus Chriſti *g*. Contingit nihilominus aliquando, vt per Dæmones Dæmonia expellantur, vt conſtat de Apollonio Tyanæo, cuius præconem Philoſtratum Euſebius libris octo hac maxime de cauſa refutauit, & de aliis mentionem quoque facit Iuſtinus *h*: & his ſimiles ſunt Magi etiam ſub Chriſtiano nomine, de quibus Imperator Iuſtinianus in Digeſtis *i*.

Antonii obiectio Philoſophis Gentilium facta.
f orat. contra idola, & lib. de Incarn. Verbi.
g p. 3. 4.
h orat. ad Gentiles.
i l. 1. ff. de var. & extraord. cog.

Lutherus à Dæmone, quem conabatur eiicere, in ſummas anguſtias redactus eſt, atque ad alui profluuium anno 1545. vti ſcribit tunc maximus eius ſectator Staphylus in abſoluta reſponſione contra Smidelinum, & Lindanus in Dubitantio *k*, & Bredenbachius *l*, & Petrus Thyræus de Dæmoniacis *m*. Neque ſecus parocho Lutherano eueniſſe anno 1582. Birgellis, atque fruſtra in eiiciendo illo laboratum Auguſtæ Vindelicorum anno 1563. narrat Bredenbachius *n*. Sed & ex ore energumenæ Laudunenſis tota Gallia, ac toto orbe Chriſtiano celebratiſſimæ, Caluinianos Dæmon irridens, nihil ſibi ab illis timendū clamabat cunctis audientibus anno 1566. quoniam amici eſſent, & fœderati, ſicut teſtantur acta, Gallice ſumma fide ſcripta, & Faius in Energumeno ſeu Alexicaco.

Lutherani nullam in Dæmonem poteſtatem habent.
k Dial. 3. c. 1.
l lib. 7. collat. cap. 40.
m par. 3. c. 4.
Energumenæ Laudunenſis Caluinianos amicos vocabat.
n lib. 7. Collat. 41. & 43.

Vere de Hæreticis affirmare licet, *vt de viuis mortuos*, quod Tertullianus de iis dixit *o*, *fecerunt, ita in hominum corpora Dæmones immiſiſſe, cum Catholici hos eiecerint, & de mortuis viuos reddiderint*. Lege Delrium *p*, & Thyræum *q*: hic inductionem facit Hæreticorum, qui magnam cum Dæmone coniunctionem, vel communionem habuerunt, & veterum, & recentiorum.

Hæretici Dæmones in homines immittunt, Catholici eiiciunt.
o lib. de Præſcript. c. 30.
p t. 3. Diſquiſ. magi. p. 1. q. 7. ſect. 1.
q Diſput. de Dæmoniacis. par. 2. c. 21.

Curabantur.] Imperio, & inuocatione Chriſti, non rei cuiuſquam alterius interuētu, ſeu vi nominis ineffabilis, ſeu ἀνεκφωνήτου יהוה *Iehouah* enunciati, vt ex Epiphanio *r* ante dixi, ſeu annuli, ac incluſæ in eo radicis, quam Salomō docuiſſet, vt Ioſephus *ſ* ſcripſit (meminit vero etiam de quodam nomine Baraas *t*) ſeu, quod quidem ſciatur, contactu vllo, quo Chriſtus erga ſurdū, & mutum dæmoniacum vſus eſt *u*, dicens *Ephetha*, ſeu, vt habet Syriacum exemplar, אתפתח *ethpathach*, quo verbo Chriſtus putatur vſus, cum lingua Syriaca familiariter vteretur, & adhibens *ſputum, ſuſpectionem in cœlum, ac gemitum* quaſi videlicet exorciſmum faciens.

r Hæreſ. 30.
ſ lib. 8. Antiq. c. 2.
t 7. de bello Iudaic. c. 25.
u Marc. 7. 33. 34.

Exorciſmum autem hunc cum certis cæremoniis rite vſurpat Eccleſia, non ignorans vim naturalem iis non ineſſe, quæ nulla eſſe poteſt in re corporea contra Spiritum, vtens tamen aliqua re, vt inſtrumento ad propitiandum Deum: ad quod etiā valet inuocatio nominis Dei, & Chriſti, Sanctorum reliquiæ, impreſſio Crucis, res cōſecratæ, adiuratio per exorciſmum; de quibus Thyræus quem ſupra citauimus *x*, & ſimiliter Delrius in magicis Diſquiſitionibus *y*.

Exorciſmus Eccleſię ad Dæmones pellendos valet.
x c. 42. & ſeq.
y lib. 6. c. 2. ſect. 3. q. 3.

Quod ſi quis opponat Saulem, qui Dauidis cithara minus à Dæmonio fuit vexatus *z*, dicam, aut mitigatum duntaxat harmonia dolorem, aut ſi quando compulſum eſt exire dæmonium, vel Dauidis merito, vel Chriſto in Cruce expanſo,

Qua ratione Dauid cithara dęmonem expulerit.
z 1. Reg. 16. 23.

quam

A quam cithara referebat, eam liberationem eſſe tribuendam. De iecore piſcis, quod poſitum ſuper carbones fumo ſuo Raphael Tobiam docuit, illud extricare ſiue à viro, ſiue à muliere omne genus dæmoniorum *a*, dicam etiam id ſolum aut ſignum expulſionis fuiſſe, vt de cithara modò dictum eſt, aut dæmonium fugandum, quando fumus excitaretur: habetur enim eadem hiſtoria in capite octauo, quòd Raphael ipſe *apprehendit dæmonium, & relegauit in deſerto ſuperioris Ægypti*: vel virtus aſcititia fuit, diuinitùſq; communicata iecori illi, non intima, & naturalis. Et credi etiam poteſt, meritum atque orationem Tobiæ, & Saræ, vt moralem cauſam, interueniſſe. B Vide Nicolaum Serarium in Tobiam *b*, & Franciſcum Valleſium libro de Sacra Philoſophia *c*, & Abulenſem *d*, & Delrium in Diſquiſitionibus magicis *e*.

a Tob. 6. 8. 9.
b c. 6. q. 1. 2. 3.
c cap. 28.
d 2. Reg. 16. q. 41.
e lib. 6. cap. 2. ſect. 1. q. 3. & lib. 2. q. 30. ſect. 5.

Idem affirmare poſſumus de radice Salomonis (ſi tamen caruit ea ratio fugandi dæmones ſuperſtitione) videlicet ex Dei inſtitutione valuiſſe, non ſuapte natura. Idem de alijs, quæ citati Auctores, Thyræus præſertim, & Delrius, accuratè pertractant. Nam iſta tantum indirectè, ac mediatè conferunt ad fugandos, vel retardandos conatus maleficos, eò quòd impediunt, vel auferunt diſpoſitiones, quibus vtitur Dæmon ob naturalem C habitudinem, ſeu complexionem, vt atrabiliariam, quam vocant, &c. corporis humani, quod ille vexat, aut propter influxum aſtrorum, quò idem corpus afficit, vt de lunatico Euangelico cenſet Origenes *f*, & Hieronymus *g*, aut etiam debilitando, vel impediendo vim remediorum naturalium.

Radix Salomonis quomodo ad fugandos dæmones valuerit.
f in c. 17. Mat. Tract. 4.
g in c. 4. Mat.

Hac mente obſeſſis à Dæmone permittitur in Sacris Canonibus *h* petras, herbaſque natura efficaces, abſque incantatione tamen, habere, & geſtare, nec eſt qui hac in re diſſentiat. Veriſimiliter exiſtimare licet, hos quos Lucas modò commemorat, vt primum baptizati ſunt, D Baptiſmi ipſius ope liberatos à Dæmone obſidente.

h 26. q. 7. cap. vlt.

Contigit id enim alias non rarò, vt videre eſt apud Nicephorum *i*, & Sozomenum *k*. ſeu Metaphraſtem de Tyridate, vel Teridate Armeniæ rege, eiuſdemque militibus ac magiſtratibus: de rege Tartarorum Caſſano apud Ioannem Villanum *l*, & B. Antoninum *m*: de Tamaracunga Peruani reguli fratre apud Chiezam de Leon *n*: de Iapone Burgenſi fœmina apud Ludouicum Froiſ *o*, qui alia quoque ſimilia exempla narrat, necnon alij in literis Iaponicis *p*: & prætereà aliud commemorat Delrius *q*, vt quod Monachij in Bauaria Iudæo euenit anno 1583.

i lib. 8. c. 35.
k lib. 2. c. 7.
Per Baptiſmi ſuſceptionem à Dæmone plurimi liberati.
l 8. Hiſt. c. 35.
m 3. p. hiſt. tit. 20. c. 8. §. 9.
n p. 1. hiſt. Peruan. c. 118.
o in lit. Iapo. an. 1596.
p vt an. 1549.
q lib. 6. Diſq. mag. c. 2. ſect. 3. quæſt. 3.

E Fortaſſe baptizatos iam aliquos Apoſtoli, cum tamen obſeſſi eſſent, manuum impoſitione, ſeu Confirmationis, & Chriſmatis Sacramento à Dæmonis poſſeſſione liberauerunt: idipſum enim Lactantius *r*, Prudentius *ſ*, atque Nazianzenus *t* alijs contigiſſe vi eiuſdem Sacramenti prodiderunt: conſtatque noſtro etiam ſeculo quoſdam à Dæmonum vexatione poſt perceptum hoc Sacramentum ereptos.

Item per Confirmationem.
r lib. 4. c. 27.
ſ in Apoth.
t orat. in lau.

Verſus 17.] Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes, qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelo.

A EXurgens autem princeps Sacerdotum.] Dictio *Exurgens*, non tam corporis, quam animi erectionem, & aggreſſionem ſignificat. Lege ca. 1. *u* Chryſoſtomus, & Oecumenius interpretantur erectum, exſtimulatum, commotum ob ea, quæ contingebant. Poteſt etiam idem eſſe, *exurgens*, quod, *inſurgens*.

u verſ. 15.

Princeps Sacerdotum.] Lege caput præcedens *x*.

x verſ. 6.

Quæ eſt hæreſis Sadducæorum.] Syrus ſic eſt interpretatus, דאיתיהון הוו מן יולפנא דזדוקיא *dathaichun hauu men iulephana dezaddukaie*, id eſt, *qui exiſtentes erant de doctrina Sadducæorum*: vel, *cum eſſent ex doctrina Sadducæorum*. De Sadducæis capite priore *y*. B Hæreſis autem in malam partem videtur ſumi, tum hic, tum capite XV. *z* & XXIV. *a* tum in prima epiſtola ad Corinthios *b*, cum frequentiori vſu Patrum, & ſcriptorum Eccleſiaſticorum, ſignificatque errorem circa doctrinam: quamuis in epiſtola ad Corinthios, interpretes Græci intelligant vitia circa mores, quod ſcilicet quidam in Eccleſia commeſſarentur, nec admitterent pauperes ad communionem cœnæ Dominicæ. Profani auctores vſurpant ſæpe hæreſim in bonam partem, non Græci tantum *c*, vt Philo, pro vera etiam religione: ſed Latini quoque, ac in his Cicero *d*. Omiſſis alijs falſis, & ridiculis huius vocis notationibus, quæ Græca eſt (vt quod à La C tino verbo hæreo; aut quaſi eleſis, id eſt, electio) certa, & vera etymologia eſt, non ab ἐρίζω contendo; nec ab αἴρω, attollo, vel in quacunque alia ſignificatione: ſed ἀπὸ τοῦ αἱρεῖν, vel potius ab αἱρεῖσθαι, quod eſt eligere, vt notauit etiam Tertullianus *e*, & Hieronymus *f*, & Iſidorus *g*, Rabanus *h*, & Beda hoc loco, & Cyprianus *i*, indicat etiam id Irenæus *k*.

y verſ. 2.
Hæreſis in malam partem ſumitur.
z verſ. 5.
a verſ. 14.
b cap. 11. 19.
c lege Theſ. linguæ Græcæ.
d præf. in Par. in princ.
Hæreſis vnde dicatur.

Quamuis autem hæreſis dici poſſit pars, & Hæretici partiarij, vt loquitur Tertullianus *l*, ita etiam nominans Iudæos *m*; & ſæpè Cyprianus, Optatus, Auguſtinus, alijque vocant, partem Donati, Nouatiani, &c. tamen non habetur in hac D loquendi forma reſpectus ad nomen hæreſis ab μερίζομαι, quod eſt partior ac diuido, ſed potius ſchiſmatis, quod à σχίζω, ſeu σχίζεσθαι, ſciſſionem ſignificat. Sunt enim & Hæretici ſchiſmatici, licet non vice verſa omnes ſchiſmatici ſint item hæretici.

e de Praeſ. ca. 6. & 37. & in 1. & 2. con. Mar. & in Scorp.
f in c. 5. ep. ad Gal. & in 3. c. ep. ad Tit.
g 8. Etym. c. 3.
h libr. de vniuerſ. & 2. de inſt. Cle. c. 58.
i li. 1. ep. 6. aut 76.
k lib. 3. c. 2.
l libr. de Praeſ. cap. 2.
m 3. con. Mar.
Schiſma vnde dicatur.

Sed quia Fidei noſtræ doctrina non propriè ſuſcipitur humana electione (tametſi requiritur eius conſenſus) ſed magis gratia Dei, iuxta id *n*: *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum*, & *o*, *Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*, denique *p*, *Fides eſt donum Dei*: non poteſt ei hæreſis nomen conuenire, etiam ſecundum communem illam ac indifferentem ſignificationem, vt monet idem Tertullianus, atque Hieronymus, E & præterea Theophylactus *q*. Qua de cauſa Paulus recuſaſſe videtur hoc nomine appellare dictam doctrinam Fidei: neque enim appellauit ipſe hæreſim, ſed ab alijs ita nominari dixit: *Confiteor*, inquit, *quia ſecundum ſectam, quam dicunt hæreſim* *r*, *&c.* Recentiores aliqui ex his verbis, *Exurgens autem princeps Sacerdotum, & omnes qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum)* arbitrantur colligi, principem ipſum Sacerdotum fuiſſe ſecta Sadducæum. Reſpondi ſic ratiocinantibus viris doctis, qui hac de re, poſt longam diſquiſitionem, me conſulebant; non videri veriſimilem conſecutionem: ſed ſolum eos, qui ſe aduerſus Apoſtolos principi adiungebant Sacerdotum, ex Sadducæis fuiſſe; quemadmodum & cap. 4. *ſ* leguntur con-

Fides non eſt ex electione noſtra ſola, ſed ex Dei dono.
n Ioan. 6. 44.
o Ioan. 15. 16.
p Ephe. 2. 8.
q in c. 2. ep. ad Coloſſ.
r Act. 24. 14.
ſ verſ. 1. & 2.

ſpirauiſſe cum Magiſtratibus templi, doluiſſeque quod annunciarent in Ieſu Reſurrectionem ex mortuis: & c.23. *a* narratur, cum principe Sacerdotum accuſatores Pauli partim Sadducæos fuiſſe, partim Phariſæos. Non dubito in tam fœdam hæreſim prolabi ſummos quoque Pontifices potuiſſe, poſt adeo atrox crimen interfectionis Chriſti, cum ea hæreſi primores quoſque infectos fuiſſe Ioſephus teſtetur: tantum nego ſatis id ex præſenti loco deduci poſſe: nec quid potuerint peccare, ſed quid peccauerunt etiam infenſiſſimi hoſtes noſtri, deceat aſſeri à nobis

a verſ.6.

Repleti ſunt zelo.] Syrus legit, חסמא *chaſama*, id eſt, *inuidia*. Stoici, ζῆλον, ſeu, vt Cicero loquitur, æmulationem, definiunt eſſe *ægritudinem, ſi eo quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat*. Vnde aliqua ratione differt ab eo, quem ijdem Græci vocant φθόνον, id eſt, inuidiam. Confunduntur tamen aliquando, & generalius etiam zelus ponitur pro ſtudio, ſeu deſiderio, & cupidine tum bona, tum mala.

Zelus quid ſit.

Significat quoque voluntatem imitandi. Hoc loco idem eſt quod inuidia, ſicut etiam in capite XIII. *b* libri huius, & in prima epiſtola ad Corinthios *c*, & in epiſtola Iacobi *d*, & apud eundem *e* verbum zelandi, necnon huius libri capite XVII. *ſ* cum alioqui alijs in locis Scripturæ vtrumque non rarò accipiatur in bonam partem, vt zelus apud Ioannem *g*, & verbum zelo in primo Machabæorum *h*, atque alibi.

b verſ. 45.
c c.3.3.
d c.3.14.16.
e cap. 4.2.
f verſ. 5.

g c.2.17.
h ca.2.26.54. 58.

Eadem ratio eſt de vocibus æmulationis, & æmulandi, quibus Græcè ζῆλος, & ζηλόω, reſpondent; nimirum, indifferentem habent ſignificationem. Æmulationem enim Paulus tum bonam ponit in epiſtola ad Romanos *i*, tum malam *k*: verbum item æmulandi in bono *l*, & malo *m* ſenſu, in prima ad Corinth. vt omittam alia apud ipſum, & alios exempla.

Æmulatio & æmulari quid ſit.

i c.10.2.
k c.13.13.
l 1.Cor.12.31. c.14.1.39.
m 1.Cor.13.4.

Solet Deus æmulator *n*, & zelotes *o* vocari, Hebraicè, אל קנא *el kanna*, quibus nominibus denotatur ira ipſius ex ardenti amore ſuæ ipſius vel gloriæ, vel eorum quos amat, qualis eſt in parentibus, & in amantibus, cum vident rem quam amant, ab alijs poſſideri, aut indignè, & iniuſtè tractari. Explicat copioſè Auguſtinus *p* quo pacto, ſublatis imperfectionibus, in Deo zelum debeamus intelligere, contra Adimantum, qui quod ita in vetere Teſtamento dicatur, illud negabat, & eius auctorem, cum ſuis Manichęis, Deum malum affirmabat. Quare ſignificatur hic, Sadducæos, quaſi religionis amore perculſos, reuera autem ſectæ ſuæ deiectione commotos, quæ ſpiritum, & Reſurrectionem *q* non agnoſcebat, eam autem inprimis Apoſtoli prædicabant, in Apoſtolos, & exorientem Chriſti Eccleſiam perſecutionem mouiſſe. Nulli magis Euangelio repugnant, quam qui, Sadducæorum ſimiles, animæ negant immortalitatem, proindeque Reſurrectionem: beſtiarum enim viuunt ritu, prorſus animales ſpiritum non habentes *r*. Maior erat zelus bonus Apoſtolorum, fortiſque vt infernus, ac mors, eorum æmulatio *ſ*: *& cum boni æmulatores eſſent, nihil ij nocere poterat t*. Lege apud Robertum Olcot *u* quinque ſignificationes nominis zelus. Et de vocibus æmulandi ac æmulationis Theſaurum Scripturarum Ioannis Ferdinandi *x*. Legendi præterea interpretes S. Thomæ *y*, & Ariſtoteles *z*, & Plutarchus *a*.

Deus zelotes cur dicatur.
n Nahum 1.2.
o Exo.20.5.

p li. cont. Adi. ca. præſertim 13.

q Matt.22.23. & Act.23.8.

r ep. Iud. verſ.19.

ſ Cant. 8.6.

t 1.Pet.3.13.
u in lib. Sapi. lect. 7.

x c.53.
y 2.2.q.36. de inuidia.
z 2. Rhet. c.9. & 11.
a opuſc. de diff. inter odium & inuidiam.

Verſus 18.] Et iniecerunt manus in Apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

ET *iniecerunt manus in Apoſtolos.*] *Nihil impudentius, neq; audacius malitia*, inquit Chryſoſtomus: qui experti antea didicerant, quam exigua illorum virilitas, ac fortitudo eſſet ex his quæ attentarant, attamen denuò attentant, & iterum ſimul conſurgunt.

Et poſuerunt eos in cuſtodia publica.] Capite præcedente iniectæ ſimiliter manus in Apoſtolos, poſitique in cuſtodia, ſed non eſt nominata publica, quam idcirco Chryſoſtomus appellat, *duriorem aggreſſionem*, & nos ibi hoc obſeruauimus. Gloſſa interlinearis cur poſiti fuerint in publica cuſtodia, cauſam aſſignat, vel firmitatem carceris, vel celebritatem virtutis factæ in publico, id eſt, tot & tantorum famam miraculorum, addit Lyranus; vt haberentur in numero malefactorum publicorum, quales homicidę, latrones, &c. Vocatur Græcè hoc loco τήρησις δημοσία, id eſt, *cuſtodia popularis*, & quaſi *gregalium*. *Nobiles enim*, inquit Hugo, *ponebantur in carcere ſecreto, atq; videlicet honoratiore, & commodiore.*

Cuſtodia, in quam Apoſtoli coniecti, fuit publica.

Cuſtodia publica, in quam Apoſtoli ſunt miſſi, qualis.

Auxit aduerſarijs arctius Apoſtolos cuſtodiendi curam rumor de interfectis Anania, & Saphira, illam forſan interfectionem adſcribentibus arti magicæ: ideò enim & comprehenſuri Chriſtum tam multi aduenerunt, & proditor præcauit, vt *illum tenerent, & cautè ducerent* b: quia toties alias euaſerat *c*, vt obſeruauit in Matthæum *d* Chryſoſtomus, & Hieronymus.

b Mar.14.44.
c ex Luc.4.30. Ioan.8.59.
d cap.26.

Sunt qui putent, & in his S. Thomas eſſe dicitur, ſed locum non reperio, captos maleficos eripi non poſſe à Dæmone, eo quod non permittat Deus, vt ille exerceat potentiam ſuam, ne id fiat in ſcandalum Iudicum, & Dei ignominiam, quaſi plus Dæmon poſſit in ſuis miniſtris, quam Deus item in ſuis. Addunt alij, quando Dæmon mauult huiuſmodi mancipia ſua, in illa ſtatim profeſſione mori. Attamen experientiam repugnare audio in nonnullis caſibus; nec ratio ex Dei contemptu neceſſaria eſt, quia in ſupremum iudicem Chriſtum potuit Diabolus, eiuſque membra Iudæi, & Romani, potuit in Iob *e* æquè iudicem, & regem. Lege Delrium *f*.

An malefici à iudicibus comprehenſi dæmonum vi liberari vnquam poſſint.

e Iob.1. & 2.
f libr. 3. Diſq. mag. q. 10. ſ. 4.

Porrò perſecutores iſti maleuoli, & inuidi non ſtatim perducunt Apoſtolos ad iudicium, ſed *verſutè anſa timoris carceris, facti pœnitentiam ab illis quærebant*, inquit Oecumenius, *volentes in crudelitate minus crudeles, & minus impij videri in impietate*, vt innuit Chryſoſtomus. Quid geſſerint in carcere Apoſtoli, quid dixerint, quis illis animus, quæ occupatio, conijciat qui poteſt. Facilè adducor credere, orationi, diuiniſque laudibus vacaſſe, plenos diuina voluptate, & fiducia, vt feciſſe poſtea *g* videbimus Paulum, & Silam, & de tot alijs aliæ produnt hiſtoriæ.

Apoſtoli quid in carcere geſſerint.

g Act. 16. 25.

Verſus 19.] Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos, dixit.

ANgelus *autem Domini.*] Angeli nomen è Græcis ſumptum, notiſſimam habet ſignificationem pro nuncio, vt Auguſtinus *h* notauit, necnon Hilarius *i*, Gregorius *k*, Iſidorus *l*: ideoque ſpectata vi nominis, officij vocabulū eſt, non naturæ: iuxta id Pſalmi *m*, *Qui facit Angelos ſuos ſpiri-*

h 5. de Gen. ad lit. c.19. & 15. de Ciuit. ca.23. & lib.18. c.55. & 16. contra Fauſtum, cap. 20.
i 5. de Trinit.
k Hom.34. in Euang.
l 1.Sent.c.10.
m Pſ.103.4.

tas, id est, nuncios, vt idem ibi Augustinus exponit: & illud etiam docuit Tertullianus *a*, & Ambroſius declarans verba Apoſtoli in epiſtolam ad Hebræos *b*: *Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſsi.*

a lib. de carn. Christi, c. 14.
b cap. 1. 14. & lib. 1. c. 4. de spirit.
Angelorum deſcriptio.

Ex conſuetudine recepta id nomen accommodatum eſt ad ſignificandam peculiarem ſubſtantiam creatam, purè ſpiritualem, intellectualem ab homine diſtinctam, eoque præſtantiorem, vt docuit etiam Dionyſius Areopagita *c*.

c cap. 4. de cæl. hier.
Angeli etiam homines nominantur.

Alioqui Angeli dicti reperiuntur interdum homines ratione officij, quoniam eos Deus vocare conſtituit Angelos, quos virtutis ſuæ miniſtros præfecit, inquit Tertullianus *d*, vt Chriſtus *e*, Ioannes Baptiſta *, Apoſtoli *f*, aliique Prædicatores, & Sacerdotes, ſeu prælati *g*, quilibet etiam homines probi, vt Clemens loquitur *h*, & quidam intelligunt Paulum *i* præcipientem, *vt mulier velamen habeat ſuper caput ſuum, etiam propter Angelos.*

d lib. cont. Iud. c. 9.
e Esa. 9. 6. iux. 70.
* Matt. 11. 10. Malach. 3. 1.
f 1. Cor. 4.
g Malach. 2. 7. & Apoc. 2. & 3.
h 1. Constit. c. 10.
i 1. Cor. 11. 10.

Immò & homines improbi ſic vocantur, ſed cum addito, verbi gratia, *Angeli Satanæ*, vt eſt apud Irenæum *, qui & de talibus loqui Paulum aſſerit, cum ait, *datum ſibi Angelum Satanæ colaphizantem k.* Theodoretus ac Theophylactus exiſtimant idem eundem locum. Quin & res inanimæ, ſi credimus Arnobio *l* exponenti de ventis, & igne citatum locum Pſalmi *m*, Angeli nominantur. Cyrillus in Ioannem obſeruat, cum de induſtria dixiſſe de Baptiſta, quod *fuit homo miſſus à Deo.* quod iam rumor eſſet, illum de numero Angelorum fuiſſe, propter teſtimonium Malachiæ *n* de ipſo, qui error Origeni tribuitur à Beda *o*. *Sed ignorant*, inquit Cyrillus, *nomen Angeli miniſterium magis, quam ſubſtantiam ſignificare.*

* lib. 4. cap. penult.
k 2. Cor. 12. 7.
l in Com. Psal. 103.
m Psal. 103. 4.
n cap. 3. 1.
o in c. 1. Marc.

Verùm quando ea vox abſolutè tribuitur aliquibus hominibus, hi nonniſi magni, & egregij nuncij ſunt, vt annotarunt in Matthæum Auctor Operis imperfecti, & Theophylactus, atque Euthymius *p*. Vnde Iob. cap. 1. & 2. quamuis Hebraicè ſit nomen מלאך *malach* (quod quidam deriuant apud Pagninum *q* ab הלך *halach*, *ambulauit*, mutato ה *he*, in א *aleph*, & literis tranſpoſitis, vt ſit is, qui mandatum habet à ſuo domino eundi ad aliquid annunciandum, vel efficiendum) & Græcè ἄγγελος, de ijs dictum, qui veniebant ad Iob *r*, tamen Interpres *nuncios* vertit, non *Angelos*; quos etſi Chryſoſtomus *s*, & Olympiodorus *t*, dæmones fuiſſe forma humana putant, necnon Polychronius *; tamen Origenes *u* exiſtimat fuiſſe aliquos de famulis.

p in c. 11. Angelus vnde dicatur Hebraice.
q in Thesaur. linguæ sanctæ.
r Iob. 1.
s homil. 2. & 3. in cap. 1. Iob.
t in Catena.
u hom. 1. lib. 1.
* ibidem.

Porrò generale nomen Angeli accommodatur tanquam proprium infimo ordini infimæ hierarchiæ, quoniam hi frequentiùs ad nos mitti ſolent, tametſi qui ſine dubio ſuperiorum ordinum, & hierarchiarum ſunt, atque mittuntur, nomine eodem nonnunquam appellentur, vt Gabriel, &c.

Angeli nomen est inferioris ordinis.

Domini.] *Angelum Domini* Gloſſa interlin. dictum ait ad differentiam mali. Abulenſis *x* quoque vult, vbicumque *Angelus Domini* nominatur in Scripturis, ſanctum Angelum intelligi. At Hieronymus *y* contradicit, exponens locum illum Pſalmi; *Et Angelus Domini perſequens eos*: dicit verò ita vocari etiam malum, quia Dominus illum creauit, & Dominus habet illum in ſua poteſtate.

Angeli Domini sunt semper boni.
x 1. Reg. 28. q. 73.
y in Psal. 34.
z c. 4. de Diu. nom. p. 4.

Equidem non negauerim, puniri malos, bonosve homines aliquando, aut hos exerceri etiam ab Angelis bonis, ita enim Dionyſius *z* tenuit, & Theodoretus *a*, & Auguſtinus *b*, & Baſilius *c*, & Apollinaris *d*: tamen videtur magis ordinarium hoc officium malorum Angelorum, qui nihilominus eo modo, quem dixi, nominari poſſunt *Angeli Domini.* Hinc eſt quod interdum dicitur *Spiritus Domini malus e*: quam appellationem Gregorius *f* conſiderans ait, *Quemodo ſi malus eſt, Spiritus Domini dicitur? Domini eſt*, inquit, *propter poteſtatem: malus autem eſt, propter eius voluntatem.*

Angelorum etiam bonorum opera Deus punit homines.
a in Psal. 77.
b l. 9. de Ciuit. Dei c. 1.
c in Psal. 34.
d in eundem Psal.
e 1. Reg. 16. 14.
f 2. Mor. c. 6.

Itaque boni ac mali Angeli, Domini Angeli ſunt, ac dicuntur, propter creationem & dominium, & propter miniſterium, & propter poteſtatem, ſed boni præter has cauſas vocantur Domini, propter bonam voluntatem, qua intendunt Domino inſeruire, ac eius exequi voluntatem, quem ex charitate diligunt, & ei grati ſunt. Lege Pinedam in Iob *g*, & Toletum in Lucam *h*.

Angeli & boni & mali sunt Domini, sed diuersa ratione.
g c. 1. vers. 6. n. 2.
h in c. 1. Luc.

Certum videtur, bonum Angelum eſſe hunc, de quo Lucas hic agit; & fuit fortaſſe Michael, vt quondam Synagogæ, ita nunc tutelaris Eccleſiæ: vt communis Chriſtianorum opinio habet, & diſertè docet Pantaleo Chartophylax, in narratione de Miraculis S. Michaelis, apud Surium *i*, qui omnes ferè mirabiles effectus, qui in vetere Teſtamento tribuuntur cuipiam Angelo, tribuit ipſi Michaeli, necnon tranſlationem Philippi Diaconi in Azotum, de quo Auctor in capite octauo *k*.

Michael Ecclesiæ Angelus tutelaris.
i Tom. V. 29. Septemb.
k vers. 39.

Eadem ferè Sophronius *l* Patriarcha Ieroſolymitanus, in encomio Angelorum, Aponius quoque in Cantica *m*, omnium credentium ducem, ſalutiſque curatorem vocat: & Hermas *n* Pauli Diſcipulus ait, inſerere legem in ore eorum, qui crediderunt, & poteſtatem habere in illos, atque gubernare. Rupertus præterea in Apocalypſim *o*, nominat Principem in omni prœlio pro populo Dei vſque ad finem ſeculi, & Principem in orationis noſtræ ſuffragio, illud colligens ex Daniele *p*, hoc ex Apocalypſi *q*, cum dicitur, *quod ſtetit Angelus ante altare habens thuribulum aureum.* Innuitur autem à Daniele *r*, & à Ioanne in Apocalypſi *s*, eum tanquam Eccleſiæ præſidem pugnaturum in fine mundi aduerſus Antichriſtum. Multa de Michaele ſimul collegerunt, quos poſtea legi Blaſius Viegas *t*, & Patres noſtri Monachienſes *u*. Probat autem ille tum ex omni hierarchia mitti Angelos (id etiam demonſtrat Ribera *x*, Ioannes Ferdinandus *y*, & alij in diſputatione de Angelis) tum Michaelem omnium Angelorum ſanctorum eſſe omnino primum. Cæterum Arator *z* de iſto Angelo cuius hic fit mentio affirmat veniſſe ad Apoſtolos inſigni decorum luce, & noctis tenebras diſcuſſiſſe his verſibus:

De D. Michaele quid veteres senserint.
l Tom. 2. Bibl. SS. Pat.
m lib. 4.
n lib. Past. lib. 3. simil. 8.
o lib. 1. in c. 1.
p c. 10. Apo. 12. 7.
q c. 8. 3.
r c. 12. 1.
s cap. 12.
t in c. 12. Apoc. Com. 1. sect. 7. & 8.
u in suo libro S. Michael.
x in c. 1. Epist. ad Hebr.
y in Theo. Script. num. 7.
z lib. 1. Carm. Act.

Angelus adueniens tenebroſa volumina noctis
Reppulit, & ſubito micuerunt antra ſereno.

Per noctem.] *Non fruſtra miſit Deus*, inquit Chryſoſtomus, *hoc miraculum videri, ſicut neq; Chriſtus conuerſionem aquæ in vinum a, neq; ſuam Reſurrectionem b, quoniam hoc modo maior fides haberi poterat ab interrogantibus de ratione miraculi, quemadmodum accidit Nabuchodonoſori, qui vt vidit laudantes Deum in camino pueros, tunc obſtupeſcere cœpit c.*

a Ioan. 2. 9.
b Matt. vlt.
c Dan. 3. 91.

Miraculum vocat Chryſoſtomus opus aut ſupra vires naturæ, ſi penetratio fuit, aut ſupra humanas, ſi ſola ianuarum reſeratio, quia per Angelum ſumma quadam celeritate, & ſecreto: ſed de hac re mox.

Quomodo hic fit miraculum.

Aliquando Chriſtus vulgari miracula prohibebat, ac etiam cum ea facere volebat, multitudinem ſubmonebat *d*: aliquando præcipiebat pu-

d Matt. 8. 4. 9. 30.

blicè

Chriſtus cur voluerit ſua miracula occultari, aut publicari.
a Marc. 5. 43.

blice narrari *a*. Primum faciebat, fortaſſe ad declinandam Phariſæorum, & Scribarum inuidiam, qui maiora miracula, vt mortuorum ſuſcitationes, & curationes cęcorum (de quibus propriè ne dicerentur, vetuiſſe Chriſtum legimus) indigno animo tuliſſent, qui neque minora ferre poterant, nam leproſo *b*, quem mundauerat, non abſolutè dixit, ne cui id diceret, ſed ne antequam ſacerdotibus ſe oſtendiſſet. De ſecundo contrariam fuiſſe cauſam conijcimus, quando videlicet aberat dictum periculum, & potius ſuberat vtilitatis ſpes, vt cum imperauit liberato dæmoniaco annunciare quanta illi ipſe feciſſet *c*, nimirum vicinis Decapolitis, Tyrijs, Sidonijſque, qui vt ſemigentiles, præparandi, alliciendique ad Fidem erant prædicatione miraculi, vt notat Ambroſius in Lucam *d*. Alia quoque potuit eſſe ratio, ne ſocietas eius, qui fuerat dæmoniacus, condiſcipulis apud alios pareret ſuſpicionem magiæ. Vnde tales, vt & furioſos, licet curentur, non ſolet ad munia Eccleſiaſtica Eccleſia admittere. Porrò notant aliqui, quod Angelus per noctem veniſſe narratur, argumento eſſe, coniectos fuiſſe Apoſtolos ſub veſperam in carcerem, ſicut antea Petrum ac Ioannem *e*: quaſi ſint veriti clara luce id facere, perinde vt quando Chriſtum nocte comprehenderunt, vt ſcribunt Euangeliſtæ: nam & hoc populi aliquem tumultum verentes fecerunt.

b Matt. 8. 4.

c Marc. 5. 19. Luc. 8. 39.

d in c. 8.
Cur Chriſtus ſecum Dæmoniacum eſſe noluerit.

e Act. 4. 3.

Aperuit ianuas carceris.] Beda vult Apoſtolos exiuiſſe ianuis clauſis, vt intrauerat ad eos Chriſtus poſt Reſurrectionem *f*, quem etiam Chriſti admirabilem ingreſſum confirmat ex hoc ingreſſu Rupertus *g*. Idem ſentit Hiſtoria Scholaſtica *h*, & Gloſſa ordinaria huius loci, cuius meminit Lyranus, qui docet non aperuiſſe Angelum ſecundum rem, ſed ſecundum apparentiam, quia eduxit eos per ianuas clauſas ita liberè, ac ſi eſſent apertæ. Arator *i* idem aſſerit, & comparat cum dicto ingreſſu Chriſti, & cum eiuſdem egreſſu de clauſo matris vtero. Chryſoſtomus etiam cum exitu de obſignato ſepulcro, & à cuſtodibus cuſtodito *k*. Videtur etiam Hugoni probabilis opinio, eamque tuetur Maldonatus in Ioannem *l*, & Carthuſianus hoc loco, & Gagneius.

f Ioan. 20. 19.

g in Ioan. h cap. 5.

Apoſtoli egreſſi ſunt e carcere ianuis clauſis

i lib. 1. Car. in Actus.

k Mat. 27. 65. 66
l in c. 20.

Sed contrariam exiſtimo veriorem, & verbis textus magis conuenientem, quibus non potuit clarius exprimi ianuas eſſe apertas: nam quod deinde dicitur, *carcerem inuentum clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas m*: reſpondet Lyranus, huius adſtipulator ſententiæ, Angelum reſeraſſe, moxque vbi vinctos eduxiſſet, obſeraſſe clam cuſtodibus. Rationem etiam affert, quoniam non poteſt virtute etiam angelica dari penetratio. Et tamen Angelo tribuitur eductio Apoſtolorum de carcere, & ianuarum carceris reſignatio.

Apertis ianuis egreſſi ſunt.

m verſ. 23.

Impoſſibilem penetrationem naturaliter nemo diffitetur, & vero eſt, qui ſupernaturaliter quoque fieri non poſſe contendat. Nam Durandus *n* ita tenet, & Paludanus *o* putat eſſe probabilem opinionem, ſed falsò, & periculosè. Nam obſtant exempla allata, vt omittam Habacuc, qui in lacum clauſum, atque obſignatum improuiſo introductus eſt *p*, ac, vt loquitur Ioſephus, vt quidem eum citat gloſſa vltimæ editionis, locum autem non reperio, Gorionidem non legi) intra foueam, quamuis Scriptura dicat ſuper lacum, ἐπάνω τοῦ λάκκου, vt Habacuc inquam prætereatur exemplum, obſtant quæ attulimus natiuitatis Chriſti, & Reſurrectionis, Apparitionis præterea, & Aſcenſionis ſuper omnes cœlos abſque vlla eorum patefactione, quod antea conceſſerat Durandus. In Euchariſtia quoque corporis Chriſti quantitas eſt ſub quantitate, & cum quantitate ſpecierum: quo fit, vt non repugnet, duas etiam quantitates ſimul eſſe cum extrinſeca ſua & locali extenſione. Adhæc glorioſi dos corporis, quæ dicitur ſubtilitas, obſtat; nam eius vi ſolidiſſima quæque corpora permeat intacta, minimeque aperta poſſunt.

Penetratio dimenſionum naturaliter impoſſibilis, et poſſibilis ſupernaturaliter.
n 4. d. 44. q. 6
o quæſt. 1.
p Dan. 14. 35.

Profectò, qui primum negaret exemplum, Deiparæ virginitatem in partu, & poſt partum vix, ac ne vix quidem poſſet conſeruare: in alijs habemus Patrum conſenſum, & ſenſum Eccleſiæ.

Eſt autem planè indignum, in ingreſſu Chriſti ad Diſcipulos, quem Ioannes *q* ſcribit *ianuis factum clauſis*, ad oculorum ludibrium recurrere, vt ijs viſæ ſint ſemper clauſæ, quas velociſſimo Chriſtus motu, imperceptibilique tempore apertas denuo clauſerit; vel per patentem intraſſe feneſtram, ita tamen vt ſe perinde ac ſi per ianuas intraſſet, exhibuerit: vel, quæ ratio congruit omnibus exemplis, tranſitum feciſſe ad extremum de extremo, ſine medio; quam rationem motus vt fieri poſſe concedamus (quod ſane non concedimus) eſt prorſus tamen aliena à communi illo Eccleſiæ ſenſu, quem dixi, & Patrum loquendi modo.

Chriſtus ad Diſcipulos clauſis ingreſſus eſt ianuis
q Ioan. 20. 26.

Denique licet naturaliter quantitates idem ſpatium occupare non poſſint, poterit Deus eam repugnantiam tollere, ſi non per inhærentem qualitatem, quæ qualis qualis illa ſit, non pugnat cum quantitatibus, certè per actualem quandam virtutem. Etenim occupatio loci non inuoluit formaliter diſtantiam, ſeu remotionem quantitatis ab eodem loco, ſiue ſpatio, ac [illegible] teſt tanquam poſteri[illegible] neceſſarius effectus; [illegible] quam exteriorem extenſionem [illegible] ſti, vt paulò ante dixi, prohibet Deus in Euchariſtia.

Penetratio dimenſionum quomodo ſit poſſibilis virtute diuina.

Nec magis videri poteſt difficile, plura corpora ſimul ponere, quam idem diuerſis in locis: quod Deum poſſe, & re ipſa non ſemel feciſſe plures docent, noſque dum ſcholaſtica tractaremus, id oſtendimus. Lege Suarez *r* in tertiam partem. Videtur memoria lapſus Cyprianus *ſ*, cum ſcripſit, duobus Apoſtolis in cuſtodia clauſis, quia ſimplices, quia vnanimes erant, Deum affuiſſe, ſcilicet per Angelum: reſolutis carceris clauſtris, vt verbum quod fideliter prædicabant, multitudini traderent, ad forum rurſus impoſuiſſe. Conueniunt iſta non duobus, nempe Petro ac Ioanni, de quibus priore capite, ſed omnibus Apoſtolis: nec hos Angelus ad forum impoſuit, ſed iuſſit in templo loqui. Baſilius *t* colligit hinc, non debere Chriſtianum metuere, quandocunque in aliquo periculo conſtitutus ſit, aut opem diuinam deſperare, ſed confidere potius, tanquam præſente Domino, & rebus ipſius omnibus conſulente, & confirmante.

In pluribus locis vnum corpus diuina virtute eſſe poteſt.

r Tom. 3. de Incar. Diſp. 48. ſect. 5.
ſ Lib. de vnit. Eccleſ.

t lib. Moral. cap. 63

Verſus 20.] **Ite, & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius.**

Ite, & ſtantes.] Stare conſtantiæ verbum eſt, & quaſi animi atque ab Angelo, non habitus, ſitusve corporis. Denotat etiam animi contra aduerſarios alacritatem & impetum, & militares veluti in ſtatione perſeuerantiam: denique *ſtate* *in magna* [illegible] *ſtantia aduerſus anguſtiantes iuſſi* perhibentur a.

a Ser. 13. [illegible]
b [illegible]
c [illegible]
d Luc. 18. 11.

Notat Hieronymus b, nullum peccatorem in Scripturis ſtantem legi. Intrepidum animum & pugnacem crebrò denotat hoc verbum c, quandoque cum ſuperbia d. Aliàs, quàm ſæpius ſtare nihil aliud eſt, quàm adeſſe, & manere. Tantum non reuocat ijs Angelus in memoriam id, quod paulò antè tam enixè precati erant à Deo, *loqui verbum cum fiducia*; & quomodo exauditos ſe cognouiſſent ſigno terræmotus, repletione Spiritus ſancti, ij ſe etiam præſidenti, & libera locutione. Gloſſa interlin. exponit, *Ite firmi & ſtabiles, vel manifeſti.* Syra editio ſic hæc reddidit, זלו קמו בהיכלא ומללו *zelu kumu behaicela vmallelu*, id eſt, *Ite ſtate in templo, & loquimini, &c.*

e verſ. 12.
f Matt. 26. 55. Ioan. 18. 20.
g Act. 13. 14.
h 1. Cor. 14. 34.
i lib. 10. Recog.
k 2. Hiſt. c. 17.
l lib. de vita contemplatiua.
m 2. Apol.
n lib. 12. c. 34.

In templo.] In porticu Salomonis, vt dictum eſt e. Locus hic eſt, vel Angeli iudicio, ad prædicandum Dei verbum conuenientior. Concedunt Lutherani, & Caluiniſtæ, negant Anabaptiſtæ, & Valdenſes. Poſteriores præterea refelluntur iudicio etiam, & exemplo Chriſti, qui ſe teſtatur f quotidie docuiſſe in templo, vel Synagoga, quæ erat inſtar Eccleſiæ. Paulus quoque, & Barnabas miſſi ad prædicandum, primum intrant Synagogam, & ibi prædicant g: & Paulus meminit Eccleſiarum, in quibus verbi diuini expoſitio fieret, dum *præcipit in ijs tacere mulieres* h. Idem proditum eſt de Petro apud Clementem i, conueniſſe videlicet in Eccleſiam domum Theophili Antiochiæ, & ibi cathedram conſtituiſſe, vnde doceret populum. Euſebius k ex Philone l refert, Chriſtianos in omnibus locis conſtituiſſe ſacras ædes ad myſteria celebranda, & ſacros libros legendos. Iuſtinus m ait, conuenire certum in locum ad verbum Dei, & Euchariſtiæ communicationem. Nicephorus variarum nationum ritum circa hoc enumerans n, etſi negat Romæ ſolitam haberi in Eccleſijs ſacram communionem, attamen de loco vbique ad id aſſignato meminit.

Plebis nomine qui ſignificantur.
o lib. 10. c. 20.

Plebi.] Cæteri enim ordines aduerſabantur Apoſtolis. Nomen plebis aliquando complectitur quoslibet ſine diſcrimine, aliàs verò infimæ ſortis homines, teſte Gellio o, qui etiam plebeij dicuntur; interdum illi omnes, qui priuatam vitam ducunt ſine Magiſtratu; nonnunquam qui Dei cultui, ac diuinis miniſterijs peculiariter non ſunt deſtinati (quos nunc vocant laicos, ἀπὸ τοῦ λαοῦ, id eſt, à populo.) Idem ferè iudicium de populo, ac popularibus, necnon de Græcis dictionibus λαὸς & λαϊκός. & Latinitate donatum laici nomen, auctore Budæo, vſurpatur de ijs, qui veluti ſunt ſacrorum exortes, neque in ordines diuinos redacti.

Plebs ſæpe pro omni populo in Scriptura ſumitur, ſed aliquando pro infimis hominibus vſurpatur.
p Luc. 1. 68. 77.
q Luc. 2. 32.
r Luc. 7. 16.

Conſtat in Scriptura, ſæpe plebem in prima illa ſignificatione reperiri, verbi gratia, cum Ioannis Præcurſoris pater decantat Deum *feciſſe redemptionem plebis ſuæ* p, prædicitque filium *paraturum vias Altiſſimi ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius*: cum ſenex *Simeon ſalutare Dei, & gloriam plebis Iſrael* q: cum omnes ſuſcitato adoleſcente magnificabant Deum r dicentes, *quia Propheta magnus ſurrexit in nobis, & quia Deus viſitauit plebem ſuam.* In hiſtoria Regum diſtinctio inuenitur apertè, quando narrantur à Domino percuſſi de populo Bethſamitarum, qui viderant arcam, ſeptuaginta viri, & quinquaginta millia plebis ſ. Ibi enim pro populo Hebraicè habetur עם *ham*, & pro plebe איש *iſch*. Græcè autem pro populo legimus ἄνδρας, & pro plebe ἐκ τοῦ λαοῦ. Chaldaicè verò primi illi vocantur בסבי עמא *beſabe hheamma*, id eſt, *de ſenibus populi*, ſecundi verò dicuntur בקהלא *bikehala*, id eſt, *de vniuerſitate*.

ſ 1. Reg. 6. 19.
t lib. 9. Etym. c. 4.

Hanc diſtinctionem ſeruauit Iſidorus t, *Populus*, inquiens, *vniuerſi ciues ſunt, connumeratis ſenioribus ciuitatis: plebs autem reliquum vulgus ſine ſenioribus*: quaſi dicatur plebs à pluralitate, quia maior eſt numerus minorum, quam ſeniorum. Populus quaſi [illegible], id eſt, *Ciuium cœtus.*

Populi diuiſio apud Romanos.
u lib. 2.
x in Theſ.
y lib. 3. c. 18.

Apud Romanos, auctore Romulo, duos in ordines populus erat diuiſus, vt colligitur ex Dionyſio Halicarnaſſæo u, Plebeium, & Senatorium. [illegible] erant patritij, ſeu optimates, qui dicebantur ab Athenienſibus (apud quos, auctore Plutarcho x, ſimilis erat diſtinctio) εὐπατρίδαι: & poterant exercere militaria officia, Magiſtratus gerere, ſacra facere, ius dicere, adminiſtrare publica, vrbanaque negotia. Plebeijs, quos Græci δημοτικοὺς nominabant, licebat militibus eſſe, agros curare, pecus depaſcere, & reliquas artes exercere. Lege Alexandrum ab Alexandro y.

Chriſtus vita eſt, & vitæ æternæ verba habet.
z Ioan. 14. 6.
a Ioan. 6. 69.

Omnia verba vitæ huius.] *Omnia*, inquit Gloſſa interlin. *vt nihil præ timore celetis.* *Vitæ huius*, inquit Gloſſa ordin. *Chriſtianæ, vel æternæ*, Chriſtianum nomen non exprimendo, quia ſatis notum erat, pro quo Apoſtoli in carcerem iam coniecti erant. Chriſtus ſe *vitam* nominauit z, & Petrus vitæ illum æternæ verba habere dixit a. Ad hæc forſan alludit Angelus, & ſuggerit, vt hanc æternam vitam vel cum diſcrimine temporalis vitæ ſuæ prædicare, & inculcare ne dubitent.

b verſ. 38.

Simplicior ſenſus eſt, vt verba vitæ huius ſignificent rationem huius inſtituti. Sic enim etiam à bonis Auctoribus vitæ nomen aliquando ſumitur. Quanquam rurſum Auctor in capite ſeptimo b, iuxta priorem ſenſum dixiſſe videtur de Moſe, *Qui accepit verba vitæ dare nobis.* Syrus ſic legit, כלהין מלא הלין דחיא *chullehen mellehalin dechaie*, id eſt, *omnes ſermones hos vitæ*, vt ſit Hebraiſmus, pro ſermonibus vitam dantibus & producentibus.

Verſus 21.] Qui cum audiſſent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant. Adueniens autem princeps Sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium, & omnes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem, vt adducerentur.

Obedientia Apoſtolorum prompta.

Intrauerunt diluculo in templum.] Prompta, veloxque obedientia. Forſitan declinante ad diluculum nocte educti ſunt ab Angelo de carcere, & inde rectà intenderunt in templum, eòque commodum peruenerunt, quando patefactæ ſunt ianuæ. Græcè, ὑπὸ τὸν ὄρθρον, *ſub diluculum, ſeu ſub primum diluculi punctum*, quod etiam vocatur primum diluculum. Syrus ſic reddidit, עדן שפרא *hhedan ſaphra*, id eſt, *tempore auroræ*, vel, *tempore pulchritudinis*, quod eſt, *ſub auroram*, vel, *tempore matutino. Exierunt igitur*, inquit ille Interpres, *tem-*

pore

pore matutino, & introierunt in templum. Quæ interpretatio id importat, quod modo dicebam, perueniſſe in templum paulò tardius, hoc eſt, in aurora.

Cur Apoſtoli matutino tempore templum adierint.

Decori habenda fuit ratio, ne Apoſtoli noctu ciuitatem inambularent, & obediendi ſtudium eos compulit opportune primo quoque tempore accurrere in templum, ſimul gratias Deo pro liberatione acturos, & precaturos felicé exitum prædicationi, ſimul præoccupaturos auditorum aduentum, vt illuſtrior appareret liberatio ob circumſtantiam temporis, & in prædicandi munus quam citiſſimè diutiſſimeque incumberent.

Oratio & ſacrificium matutinum laudatur.

Laudatur ſacrificium orationque matutina in Iob *a*. Commendat id nobis Deus apud Amos *b*. Dauid hoc ſe facturum recipit *c*, & feciſſe commemorat *d*. Ex Gentilibus ſolemne Magis, Perſiſque tradit fuiſſe Herodotus *e*, vt primo ſemper diluculo ſuis idolis hymnos, & laudes dicerent. Et de Apollonio Tyanæo refert Philoſtratus *f*, quod cum Sacerdotib. habitabat, & oriente Sole ſacra quædam in occulto faciebat. De primis illis Chriſtianis teſtis eſt Plinius ſecundus *g* in epiſtola ad Traianum, & Philo *h*, & Tertullianus *i*.

h lib. de vita contemplatiua.
i in Apolog. c. 3.

Inde tandem nata videtur inter alias cauſas celebris illa orandi ad Orientem conſuetudo, de qua inter alios Clemens *k*. inde matutinalis officij ratio: cum etiam iuxta communiorem Latinorum ſententiam, vt oſtendit Ioannes Stephanus Durantus *l*, eo tempore, hoc eſt, mane, in aurora Chriſtus reſurrexerit, canentibus vice gallorum Angelis. Inde etiam factum, vt in Orientem ſpectarent templa, quod de Gentilibus prodidit Hyginus *m*, & Latinus Pacatus *n*, de Chriſtianis Iſidorus *o*. Videlicet hoc illud eſt, quod inprimis trito illo prouerbio commendatur, *Ab loue principium*; & quo nomine ſuum Homerus *p* Vlyſſem celebrat:

l 1. de Rit. Eccleſ. c. 6.
m lib. de limitibus.
n in Paneg. ad Theod.

——qui ſemper ſacra Deorum
Ante alios facit cumulans altaria donis.

At quanto hæc ſunt longè ſuauiora animæ verè Chriſtianæ modulamina, quæ canit Eccleſia *q* non minus eleganter quam religioſe!

Somno refectis artubus,
Spreto cubili ſurgimus,
Nobis, Pater, canentibus
Adeſſe te depoſcimus.
Te lingua primum concinat,
Te mentis ardor ambiat,
Vt actuum ſequentium
Tu Sancte ſis exordium.

r in hym. Dominic. ad Laudes.

Quid illa quam aptè dicta ſunt *r*?

Tu lux refulge ſenſibus,
Mentiſq. ſomnum diſcute,
Te noſtra vox primum ſonet,
Et ora ſoluamus tibi.

Sed huius rei contemptum è contrario Scriptura in Cain notaſſe videtur, vt Ambroſius monet *ſ*, exponens hæc verba *t*: *Factum eſt poſt multos dies, obtulit Cain ex fructibus terræ. Duplex culpa*, inquit Ambroſius; *vna, quod poſt dies obtulit; altera, quod ex fructibus, non ex primitiis fructibus: ſacrificium autem & celeritate commendatur, & gratia.* Tacitus *u* memorat Syris vitatum fuiſſe, Solem ſalutare orientem, de Parthis Herodianus *x*. Plato *y*: *Oriente*, inquit, *Sole & Luna, iiſdemq. occidentibus in terram inclinationes & adorationes fiunt Græcorum, omniumq. Barbarorum.* Lege Apuleium *z*, Senecam *a*, Arnobium *b*; & de recentioribus qui citant Homerum *c*, Virgilium *d*, Ouidium *e*, Alexandrum ab Alexandro *f*, Briſſonium *g*, Lipſium *h*, Iacobum Pontanum *i*, Pinedam *k*. Claudendus hic locus Clementis *l* admonitione peracri, qua exprobrat tardis Chriſtianis Gentilium, Iudæorumque concurſum ad ſua vel templa, vel Synagogas orationis cauſa, vt primum diluxit, aut experrecti ſunt. Grauior adhuc ſuper hoc ſancti Spiritus admonitio, qui ſic per Sapientem *m* quemque compellat, *vt notum omnibus eſſet, quoniam oportet præuenire Solem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.*

ſ de Cain & Abel. c. 10.
t Gen. 4. 3.
u 3. Hiſt.
x lib. 4.
y 10. de legib.
z lib. 11.
m in Sap. 16. 28.

Et docebant.] Nimirum finita in templo precatione, & iam nonnullo hominum facto concurſu. Innocentiæ argumentum fuit, fugam, quam poterant, non capeſſe, & ad idem, ob quod carcere incluſi fuerant, intrepide reuerſos eſſe.

Adueniens autem princeps Sacerdotum.] Græcè, Παραγενόμενος δὲ, *Accedens, & appropinquans.* Indicat hoc participium Aoriſtum veniſſe principem Sacerdotum ad locum deputatum Synedrio, ſeu concilio ad tractanda negotia, & quidem fortaſſe hoc grauiſſimum erat de Apoſtolis, qui adhuc in carcere eſſe credebantur, qui locus eſſet intra templi amplitudinem, ſed remotior à porticu Salomonis, vbi Apoſtoli docebant interior concilio, vel templo contiguus. De principe Sacerdotum dixi alias *n*.

Conuocauerunt concilium.] Syrus ſic exprimit, לְחַבְרַיְהוּן *lachabraihun*, id eſt, *ſuos collegas*, vel, *eos qui erant de ſuo collegio*, & quaſi diceres, *ſocios ſuos*, Græcè, τὸ συνέδριον: de quo item alibi *o* egimus. Syra interpretatio indicat illis verbis Principem Sacerdotum præfuiſſe ſynedrio, ſiue Concilio.

Et omnes ſeniores filiorum Iſrael.] Καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν, quaſi vt Senatum à ſenioribus Latini dicunt, ita à Græcis ἀπὸ τῶν γερόντων, dicatur γερουσία.

Alio quoque loco ſeniores qui eſſent, oſtenſum eſt *p*, nec omninò Senatoribus Romanis in Hebræorum Republica reſpondebant, vt ex dictis conſtat. Alias quod ſeniores, qui in Capharnaum ad Chriſtum vt interceſſores miſſi ſunt *q*, non videntur ad Senatum pertinuiſſe. Nomen τῆς γερουσίας, pro Senatu Romano Plutarchus *r* vſurpat: nec alium reperio, qui vtatur hoc nomine. Ἡ δὲ Ῥωμαίων σύγκλητος καλεῖται ἄχρι τοῦ νῦν γερουσία, id eſt, *Romanorum autem Conſilium ad hoc vſq; tempus Senatus nominatur.*

p ibidem.
q Luc. 7. 3.

Frequentiſſimi nunc conueniſſe videntur, pluréſque quam cum Petrum, & Ioannem in ius vocarunt: imprimebat enim eorum opinione periculum religionis auitæ, inualeſcente nomine Chriſtiano.

Verſus 22.] Cum autem veniſſent miniſtri & aperto carcere non inueniſſent illos, reuerſi nunciauerunt.

Aperto carcere.] Deſiderantur hæc tum in editione Syra, tum etiam in textu Græco; codicum tamen vulgarium quidam addunt, καὶ ἀνοίξαντες τὴν φυλακὴν, *& cum carcerem aperuiſſent*, vt obſeruauit Pariſienſis Typographus, qui cum varijs lectionibus Teſtamentum olim edidit. Dupliciter verò intelligi poſſunt, vel repertum carcerem apertum, vel miniſtros eum aperuiſſe. Hic poſterior magis congruit. Eſt enim in ſequenti verſu planè id expreſſum, & recitata modo verba Græca diſertè idipſum continent.

Verſus

Verſus 23.] Dicẽtes: Carcerem quidem inuenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: aperientes autem neminem intus inuenimus.

CARCEREM *quidem inuenimus clauſum.*] Ergo exierant Apoſtoli ianuis clauſis, aut hæ ab Angelo, eductis illis, denuo ſunt clauſæ. Fieri poteſt, vt eodem omnes ac ſoli carcere incluſi fuerint: vel, quod fieri ſolet in noxiis confœderatis, ſeparatim poſiti: vtroque modo miraculoſa extitit eorum liberatio: ſed mirabilior, ſi inuicem ſeiunctos aliis reis aſſociauerãt, aut ſi vna omnes cum ceteris erant.

a lib. 14. in loco.

Apoſtolos clauſo carcere egreſſos quidam exiſtimant.

Rupertus *a* quidem ſentit, egreſſos nunc carcere clauſo Apoſtolos, indeque facit argumentum à minori pro Chriſto iam immortali clauſis intrante ad Apoſtolos ianuis.

Cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas.] Teſtimonium hoc fidem facit miraculo. Vera quidem nunciaſſe miniſtros non dubito: ſed ſtudioſè id feciſſe; & rẽ verbis exaggeraſſe credi poteſt, vt ſibi ſimilibus fauerent in tam graui periculo, ſi eorum culpa dilapſos Apoſtolos probari potuiſſet, vt de cuſtodibus Petri in capite 12. *b* & Pauli ac Silæ in capite 16. *c* narratur ab Auctore.

b verſ. 19.
c verſ. 27.

Cuſtodes ſtantes ante ianuas.] Nonnulli codices Græci addũt ἔξω, *foris*. Sufficit, πρὸ τῶν θυρῶν, *ante ianuas* videlicet extra interiorem carcerem ſtabant illi cuſtodes, vel etiam ante exteriorem, ſed potius ante priorem illum ſtetiſſe illos credendum eſt.

Neminem intus inuenimus.] Si referatur ad Apoſtolos, poterit quis ſuſpicari diuerſum quidem pro aliis, proprium vero pro illis carcerem fuiſſe; vel nullum ex Apoſtolis in communi carcere ipſis cum aliis inueniſſe, etiamſi fortaſſe aliquos alios inuenerint. *Quid profane Iudæe*, inquit Beda: *cæca ſtimulatus inſania, furantibus dicens Apoſtolis Dominum fuiſſe de monumento ſublatum d? Dic rogo, eoſdem Apoſtolos de carcere tuo clauſo, cuius furto credis ablatos?*

d Matt. 28. 12. & ſeq.

Cur cuſtodes carceris corrupti nõ fuerint.

Non fuit eis otium, aut etiam audacia, cuſtodes corrumpendi, iam prior illa ſepulcri Dominici cuſtodum corruptela male ſucceſſerat: & dum affertur nuncius euaſiſſe Apoſtolos, ſimul nunciantur docere in templo, vbi veriſimile ſit mirabilem ſuam liberationem minime tacuiſſe, ſed ad CHRISTI laudem illam eximiè celebraſſe.

Verſ. 24] Vt autem audierunt hos ſermõnes Magiſtratus templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

MAGISTRATVS *templi,*] Ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, *Dux militum templi.* Lege à nobis dicta in capite præcedenti *e*, & citatum ibi Carolum Sigonium in Republica Hebræorum *f*, qui magiſtratus templi *duces militares* docet fuiſſe adhibitos ad reos capiendos, *non vero iudices, qui in templo iudicarent.* Illud quoque monet, videri interpretem hoc aliiſque in locis Matthæi, Marci, Lucæ, parum apte vertiſſe, στρατηγὸν, *magiſtratum*, quoniam non expreſſit militarem principatum, qui in voce Græca continetur.

e verſ. 1.
f lib. 7. c. 13.

Magiſtratus templi qui eſſent.

Scimus tamen à Græcis etiam id nomen generalius accipi aliquando, pro eo qui cuilibet rei præeſt. Siquidem dicuntur apud Ariſtotelem *g* non ſolum στρατηγοὶ πολέμων, *duces bellorum*, ſed & κυνηγεσίων, id eſt, *venationum.* Immo Plautus *h* cõuiuii ſtrategum dixit. Siculi etiam hoc tempore Præfectum vrbis appellant *Stratigo.*

g lib. de Mundo.
h in Sticho.

Quocirca Lyranum nõ audio, cum hoc loco ait, *nomen Magiſtratus eſſe officii, & collectiue poni pro maioribus communitatis*: neq; Carthuſianum, dum Doctores legis intelligit, & Iudices.

Principes Sacerdotum.] Qui dicerentur Principes Sacerdotum; vno duntaxat inter Sacerdotes ſupremo principe exiſtente; conſule caput præcedens *i*.

i verſ. 6.

Ambigebant de illis quidnam fieret.[Διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο. *Dubitabant de his, quidnam hoc eſſet.* Syrus ſic expreſſit, תמיהין הוו עליהון ומות חשבין הוו דמנאתי הדא *thamirin hauu bhalaiehun vmath chaſchbin hauu demanabe hada*; id eſt, *obſtupeſcentes, & admirabundi erant ſuper illos, & ſecum reputabant quidnam eſſet hoc*; vel, *obſtupeſcebant ſuper his, & cogitabant, quid hoc eſſet.* Phraſis Græca ſignificare videtur dubitatum ac diſceptatum in concilio, res illa quonam euaſura eſſet, & quid fieret, factumq; eſſet Apoſtolis: ſimul fraus, an vis interueniſſet, dignaque fide, verum miniſtri renunciarent: qua ratione comprehendi, & ſiſti poſſent.

Suſpicabantur nimirum fortaſſe præſtigiis fugiſſe Apoſtolos: nam etſi viguit aliquando, hodieque viget apud aliquos opinio, huiuſmodi artes inualidas eſſe, cum carceribus malefici includuntur auctoritate publica, ſicut etiam prius memini: verumtamen id perpetuum non eſſe ſuperius docui *k*, & conuincitur, vel vnius Apollonii Tyanæi magi ſceleratiſſimi exemplo, quem Philoſtratus vnicus eius laudator euanuiſſe ſcribit *l* ex carcere Romano, vbi eum tenebat Domitianus, atque Puteolis improuiſum eo ipſo tempore apparuiſſe, quo vinctus Romæ agere putabatur. Non temere quis fortaſſe affirmauerit; indulſiſſe diſcipulum Philoſtratum amori erga magiſtrum ſuo, qui amor immodicus modum ei non permiſit adhibere narrationibus temere de Apollonio confictis: & ſi vnquam prouerbium hoc, κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, id eſt, *mali corui malum ouum*, verum fuit, id in Apollonio, & Philoſtrato eius diſcipulo veriſſimum apparuit. Et fieri quidem potuit, vt de carcere, qui etiam laxior, quam talib. reis deberetur, aſſignatus fuerat, Ælius eum præfectus, illius nuper vſus familiaritate in Ægypto, exire clam conceſſerit: quod factitant hoc tempore, qui carceribus præſunt vel prece, vel pretio corrupti.

Non eſt certũ maleficos, cũ à iudicib. detinentur, non poſſe fugere.
k verſ. 16.

l lib. 7. & 8. ca. 17. & lib. 8. c. 4. & 5.

Verſus 25.] Adueniens autem quidam, nunciauit eis: Quia ecce viri, quos poſuiſtis in carcerẽ, ſunt in templo ſtantes, & docentes populum,

STANTES, *& docentes.*] Ergo Apoſtoli cum Pontifices, & vniuerſum concilium de eis deliberarent, ſtant & docent. Porro modus hic loquendi præ ſe fert magnam in Apoſtolis confidentiam, & conſtantiam, vtpote qui non obiter, aut curſim, ſed ſerio, ac ſedulo doceant. Sed & præterea ab Apoſtolis exemit hic nun-

Conſtantia Diſcipulorũ admirabilis.

pore matutino, & introierunt in templum. Quæ interpretatio id importat, quod modo dicebam, perueniſſe in templum paulò tardius, hoc eſt, in aurora.

Cur Apoſtoli matutino tempore templum adierint.

Decori habenda fuit ratio, ne Apoſtoli noctu ciuitatem inambularent, & obediendi ſtudium eos compulit opportunè primo quoque tempore accurrere in templum, ſimul gratias Deo pro liberatione acturos, & precaturos felicé exitum prædicationi, ſimul præoccupaturos auditorum aduentum, vt illuſtrior appareret liberatio ob circumſtantiam temporis, & in prædicandi munus quam citiſſimè diutiſſimeque incumberent.

Oratio & ſacrificium matutinum laudatur.

Laudatur ſacrificium oratioque matutina in Iob *a*. Commendat id nobis Deus apud Amos *b*. Dauid hoc ſe facturum recipit *c*, & feciſſe commemorat *d*. Ex Gentilibus ſolemne Magis, Perſiſque tradit fuiſſe Herodotus *e*, vt primo ſemper diluculo ſuis idolis hymnos, & laudes dicerent. Et de Apollonio Tyanæo refert Philoſtratus *f*, quod cum Sacerdotib. habitabat, & oriente Sole ſacra quædam in occulto faciebat. De primis illis Chriſtianis teſtis eſt Plinius ſecundus *g* in epiſtola ad Traianum, & Philo *h*, & Tertullianus *i*.

Inde tandem nata videtur inter alias cauſas celebris illa orandi ad Orientem conſuetudo, de qua inter alios Clemens *k*, inde matutinalis officij ratio: cum etiam iuxta communiorem Latinorum ſententiam, vt oſtendit Ioannes Stephanus Durantus *l*, eo tempore, hoc eſt, mane, in aurora Chriſtus reſurrexerit, canentibus vice gallorum Angelis. Inde etiam factum, vt in Orientem ſpectarent templa, quod de Gentilibus prodidit Hyginus *m*, & Latinus Pacatus *n*, de Chriſtianis Iſidorus *o*. Videlicet hoc illud eſt, quod inprimis trito illo prouerbio commendatur, *Ab loue principium*; & quo nomine ſuum Homerus *p* Vlyſſem celebrat:

—— qui ſemper ſacra Deorum
Ante alios ſacit cumulans altaria donis.

At quanto hæc ſunt longè ſuauiora animæ verè Chriſtianæ modulamina, quæ canit Eccleſia *q* non minus eleganter quam religioſè!

Somno refectis artubus,
Spreto cubili ſurgimus,
Nobis, Pater, canentibus
Adeſſe te depoſcimus.
Te lingua primum concinat,
Te mentis ardor ambiat,
Vt actuum ſequentium
Tu Sancte ſis exordium.

Quid illa quam aptè dicta ſunt *r*?

Tu lux refulge ſenſibus,
Mentiſq; ſomnum diſcute,
Te noſtra vox primum ſonet,
Et ora ſoluamus tibi.

Sed huius rei contemptum è contrario Scriptura in Cain notaſſe videtur, vt Ambroſius monet *ſ*, exponens hæc verba *t*: *Factum eſt poſt multos dies, obtulit Cain ex fructibus terræ. Duplex culpa*, inquit Ambroſius; *vna, quod poſt dies obtulit; altera, quod ex fructibus, non ex primis fructibus: ſacrificium autem & celeritate commendatur, & gratia.* Tacitus *u* memorat Syris viitatum fuiſſe, Solem ſalutare orientem, de Parthis Herodianus *x*. Plato *y*: *Oriente*, inquit, *Sole & Luna, eiſdemq; occidentibus in terram inclinationes & adorationes ſunt Græcorum, omniumq; barbarorum.* Lege Apuleium *z*, Senecam *a*, Arnobium *b*; & de recentioribus qui citant Homerum *c*, Virgilium *d*, Ouidium *e*, Alexandrum ab Alexandro *f*, Emſonium *g*, Lipſium *h*, Iacobum Pontanum *i*, Pinedam *k*. Claudendus hic locus Clementis *l* admonitione per acri, qua exprobrat tardis Chriſtianis Gentilium, Iudæorumque concurſum ad ſua vel templa, vel Synagogas orationis cauſa, vt primum diluxit, aut experrecti ſunt. Grauior adhuc ſuper hoc ſancti Spiritus admonitio, qui ſic per Sapientem *m* quemque compellat, *vt notum omnibus eſſet, quoniam oportet præuenire Solem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.*

Et docebant.] Nimirum finita in templo precatione, & iam nonnullo hominum facto concurſu. Innocentiæ argumentum fuit, fugam, quam poterant, non captaſſe, & ad idem, ob quod carcere incluſi fuerant, intrepidè reuerſos eſſe.

Adueniens autem princeps Sacerdotum.] Græcè, Παραγενόμενος, *Accedens, & appropinquans*. Indicat hoc participium Aoriſtum veniſſe principem Sacerdotum ad locum deputatum Synedrio, ſeu concilio ad tractanda negotia, & quidem fortaſſe hoc grauiſſimum erat de Apoſtolis, qui adhuc in vinculis eſſe credebantur, qui locus eſſet intra templi amplitudinem, ſed remotior à porticu Salomonis, vbi Apoſtoli docebant inſcio concilio, vel templo contiguus. De principe Sacerdotum dixi alias *n*.

Conuocauerunt concilium.] Syrus ſic exprimit, לְהַבִּירַיְהוֹן *lahabiraihun*, id eſt, *ſuos collegas*, vel, *eos qui erant de ſuo collegio*, & quaſi diceres, *ſocios ſuos*; Græcè, τὸ συνέδριον: de quo item alibi *o* egimus. Syra interpretatio indicat illis verbis Principem Sacerdotum præfuiſſe ſynedrio, hoc Concilio.

Et omnes ſeniores filiorum Iſrael.] Καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν, quaſi vt Senatum à ſenioribus Latini dicunt, ita à Græcis ἀπὸ τῶν γερόντων, dicatur γερουσία.

Alio quoque loco ſeniores qui eſſent, oſtenſum eſt *p*, nec omninò Senatoribus Romanis in Hebræorum Republica reſpondebant, vt ex dictis conſtat. Adde quod ſeniores, qui in Capharnaum ad Chriſtum vt interceſſores miſſi ſunt *q*, non videntur ad Senatum pertinuiſſe. Nomen τῆς γερουσίας, pro Senatu Romano Plutarchus *r* vſurpat: nec alium reperio, qui vtatur hoc nomine. Ἡ δὲ Ῥωμαίων σύγκλητος καλεῖται ἄχρι τοῦ νῦν γερουσία, id eſt, *Romanorum autem Conſilium ad hoc vſq; tempus Senatus nominatur.*

Frequentiſſimi nunc conueniſſe videntur, pluréſque quam cum Petrum, & Ioannem in ius vocarunt: ingruere ſiquidem eorum opinione periculum religionis auitæ, inualeſcente nomine Chriſtiano.

Verſus 22.]Cum autem veniſſent miniſtri & aperto carcere non inueniſſent illos, reuerſi nunciauerunt.

A*Perto carcere.*] Deſiderantur hæc tum in editione Syra, tum etiam in texto Græco; codicum tamen vulgatum quidam addunt, καὶ ἀνοίξαντες τὴν φυλακὴν, *& cum carcerem aperuiſſent*, vt obſeruauit Pariſienſis Typographus, qui cum varijs lectionibus Teſtamentum olim edidit. Dupliciter verò intelligi poſſunt, vel repertum carcerem apertum, vel miniſtros eum aperuiſſe. Hic poſterior magis congruit. Eſt enim in ſequenti verſu planè id expreſſum, & recitata modo verba Græca diſertè idipſum continent.

a Iob. 1. 5.
b Amos 4.
[illegible]
f lib. de vita Apol. c. 3.
k 1. Conſt. c. [illegible] & lib. 7. c. 44.
l 1. de Rit. Eccleſ. c. 6.
m lib. de limitibus
n in Paneg. ad Theod.
p Odyſſ. 1.
q in hymn. fer. 2. ad Matut.
r in hymn. Dom. ad Laudes.
ſ de Cain & Abel
t Gen. 4. 3.
u 5. Hiſt.
x lib. 4.
y 10. de legib.
e 4. Faſtorum.
l 1. Conſtit. cap. 8.
m Sap. 16. 28.
n cap. 4. v. 6.
o cap. 4. vel 5.
p ibidem.
q Luc. 7. 3.
r in Romulo.

Verſus

Verſus 23.] Dicẽtes: Carcerem quidem inuenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas: aperientes autem neminem intus inuenimus.

CARCEREM *quidem inuenimus clauſum.*] Ergo exierant Apoſtoli ianuis clauſis, aut hæ ab Angelo, eductis illis, denuo ſunt clauſæ. Fieri poteſt, vt eodem omnes ac ſoli carcere incluſi fuerint: vel, quod fieri ſolet in noxiis confœderatis, ſeparatim poſiti: vtroque modo miraculoſa extitit eorum liberatio: ſed mirabilior, ſi inuicem ſeiunctos aliis reis aſſociauerãt, aut ſi vna omnes cum cęteris erant.

a lib. 14. in Ioan.

Apoſtolos clauſo carcere egreſſos quidam exiſtimant.

Rupertus *a* quidem ſentit, egreſſos nunc carcere clauſo Apoſtolos, indeque facit argumentum à minori pro Chriſto iam immortali clauſis intrante ad Apoſtolos ianuis.

Cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante ianuas.] Teſtimonium hoc fidem facit miraculo. Vera quidem nunciaſſe miniſtros non dubito: ſed ſtudioſè id feciſſe, & rẽ verbis exaggeraſſe credi poteſt, vt ſibi ſimilibus fauerent in tam graui periculo, ſi eorum culpa dilapſos Apoſtolos probari potuiſſet, vt de cuſtodibus Petri in capite 12. *b* & Pauli ac Silæ in capite 16. *c* narratur ab Auctore.

b verſ. 19.
c verſ. 27.

Cuſtodes ſtantes ante ianuas.] Nonnulli codices Græci addũt ἔξω, *foris*. Sufficit, πρὸ τῶν θυρῶν, *ante ianuas* videlicet extra interiorem carcerem ſtabant illi cuſtodes, vel etiam ante exteriorem, ſed potius ante priorem illum ſtetiſſe illos credendum eſt.

Neminem intus inuenimus.] Si referatur ad Apoſtolos, poterit quis ſuſpicari diuerſum quidem pro aliis, proprium vero pro illis carcerem fuiſſe; vel nullum ex Apoſtolis in communi carcere ipſis cum aliis inueniſſe, etiamſi fortaſſe aliquos alios inuenerint. *Quid profane Iudæe*, inquit Beda: *cæca ſimulatio inſania, furantibus dicens Apoſtolis Dominum fuiſſe de monumento ſublatum* d? *Dic rogo, eoſdem Apoſtolos de carcere tuo clauſo, cuius furto credis ablatos?*

d Matt. 28. 12. & ſeq.

Cur cuſtodes carceris corrupti nõ fuerint.

Non fuit eis otium, aut etiam audacia, cuſtodes corrumpendi, iam prior illa ſepulcri Dominici cuſtodum corruptela male ſucceſſerat: & dum affertur nuncius euaſiſſe Apoſtolos, ſimul nunciantur docere in templo, vbi veriſimile ſit mirabilem ſuam liberationem minime tacuiſſe, ſed ad CHRISTI laudem illam eximiè celebraſſe.

Verſ. 24] Vt autem audierunt hos ſermones Magiſtratus templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

MAGISTRATVS *templi.*] Ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, *Dux militum templi.* Lege à nobis dicta in capite præcedenti *e*, & citatum ibi Carolum Sigonium in Republica Hebræorum *f*, qui magiſtratus templi *duces militares* docet fuiſſe adhibitos ad reos capiendos, *non vero iudices, qui in templo iudicarent.* Illud quoque monet, videri interpretem hoc aliiſque in locis Matthæi, Marci, Lucæ, parum apte vertiſſe, στρατηγὸν, *magiſtratum*, quoniam non expreſſit militarem principatum, qui in voce Græca continetur.

e verſ. 1.
f lib. 7. c. 13.

Magiſtratus templi qui eſſent.

Scimus tamen à Gręcis etiam id nomen generalius accipi aliquando, pro eo qui cuilibet rei præeſt. Siquidem dicuntur apud Ariſtotelem *g* non ſolum στρατηγοὶ πολέμων, *duces bellorum*, ſed & κυνηγεσίων, id eſt, *venationum.* Immo Plautus *h* cõuiuii ſtrategum dixit. Siculi etiam hoc tempore Præfectum vrbis appellant *Stratigo.*

g lib. de Mundo.
h in Sticho.

Quocirca Lyranum nõ audio, cum hoc loco ait, *nomen Magiſtratus eſſe officii, & collectiue poni pro maioribus communitatis*: neq; Carthuſianum, dum Doctores legis intelligit, & Iudices.

Principes Sacerdotum.] Qui dicerentur Principes Sacerdotum; vno duntaxat inter Sacerdotes ſupremo principe exiſtente; conſule caput præcedens *i.*

i verſ. 6.

Ambigebant de illis quidnam fieret.] Διηπόρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο. *Dubitabant de his, quidnam hoc eſſet.* Syrus ſic expreſſit, תהירין הוו עליהון ומית חשבין הוו דמנאהי הדא *thahirin hauu bhalaihun vmath chaſcibin hauu demanahi hada*; id eſt, *obſtupeſcentes, & admirabundi erant ſuper illos, & ſecum reputabant quidnam eſſet hoc*; vel, *obſtupeſcebant ſuper his, & cogitabant, quid hoc eſſet.* Phraſis Gręca ſignificare videtur dubitatum ac diſceptatum in concilio, res illa quonam euaſura eſſet, & quid fieret, factumq; eſſet Apoſtolis: ſimul fraus, an vis interueniſſet, digna que fide, verum miniſtri renunciarent: qua ratione comprehendi, & ſiſti poſſent.

Suſpicabantur nimirum fortaſſe præſtigiis fugiſſe Apoſtolos: nam etſi viguit aliquando, hodieque viget apud aliquos opinio, huiuſmodi artes inualidas eſſe, cum carceribus malefici includuntur auctoritate publica, ſicut etiam prius memini: verumtamen id perpetuum non eſſe ſuperius docui *k*, & conuincitur; vel vnius Apollonii Tyanæi magi ſceleratiſſimi exemplo, quem Philoſtratus vnicus eius laudator euanuiſſe ſcribit *l* ex carcere Romano, vbi eum tenebat Domitianus, atque Puteolis improuiſum eo ipſo tempore apparuiſſe, quo vinctus Romæ agere putabatur. Non temere quis fortaſſe affirmauerit; indulſiſſe diſcipulum Philoſtratum amori erga magiſtrum ſuo, qui amor immodicus modum ei non permiſit adhibere narrationibus temere de Apollonio confictis: & ſi vnquam prouerbium hoc, κακοῦ κόρακος κακὸν ὠόν, id eſt, *mali corui malum ouum*, verum fuit, id in Apollonio, & Philoſtrato eius diſcipulo veriſſimum apparuit. Et fieri quidem potuit, vt de carcere, qui etiam laxior, quam talib. reis deberetur, aſſignatus fuerat, Ælius cum præfectus, illius nuper vſus familiaritate in Ægypto, exire clam conceſſerit: quod factitant hoc tempore, qui carceribus pręſunt vel prece, vel pretio corrupti.

Non eſt certũ maleficos, cũ à iudicib. detinentur, non poſſe fugere.
k verſ. 16.

l lib. 7. & 8. ca. 17. & lib. 8. c. 4. & 5.

Verſus 25.] Adueniens autem quidam, nunciauit eis: Quia ecce viri, quos poſuiſtis in carcerẽ, ſunt in templo ſtantes, & docentes populum,

STANTES, *& docentes.*] Ergo Apoſtoli cum Pontifices, & vniuerſum concilium de eis deliberarent, ſtant & docent. Porro modus hic loquendi præ ſe fert magnam in Apoſtolis confidentiam, & conſtantiam, vtpote qui non obiter, aut curſim, ſed ſerio, ac ſedulo doceant. Sed & præterea ab Apoſtolis exemit hic nun-

Conſtantia Diſcipulorũ admirabilis.

cius, à militibus fortaſſe diuerſus, omnem ſuſpicionem fraudis; neque enim deliteſcunt, qui euaſerant.

Verſus 26.] Tunc abiit Magiſtratus cum miniſtris, & adduxit illos ſine vi: timebant enim populum, ne lapidarentur.

MAGISTRATVS *cum miniſtris.*] Magiſtratus templi, ſicut etiam ſupra dictum eſt, Græce vocatur στρατηγὸς, de quo dixi: *cum miniſtris*, hi erant milites ſub illo duce militari, cui curæ erat templum tueri à ſtrepitu, diſſidio, &c.

Et adduxit illos ſine vi.] Leniter, ac honorifice etiam fortaſſe cum Apoſtolis egit, non ſolum ſibi timens à populo, vt mox ſubiicitur, ſed Apoſtolorum ipſorum maieſtatis ore pleno, & graui oratione delinitus victuſque. Qui comprehenſuri Chriſtum miniſtri ſunt miſſi (ex militib. quoque forſan templi) Chriſti diuinis verbis ita capti ſunt, *vt ſic vnquam locutum negarent alium hominẽ* a, eximia fide præditi non redierunt modo, quod omittere poterant, ſed iam reuerſi obtenderunt ſe adducere non potuiſſe, timuiſſeq; inclinatam in eum turbam.

a Ioan. 7. 45.

Quod Apoſtoli adducuntur ad concilium, in cauſa forſitan fuit Magiſtratus ſiue dux, nolens officio deeſſe, ne officii iacturam faceret. Nec opus fuit vi, idcirco quod Apoſtoli, vt veriſimile eſt, populum bene erga ſe animatum, & ad propulſandam paratum iniuriam, compeſcebãt, memores pacem à Chriſto prædicante *b*, moribundo *c*, ſuſcitato *d* inculcatam, & magnopere commendatam; parẽdum publicæ poteſtati, eos hortatum eſſe magiſtrum ſuum, non vt vocati à Magiſtratibus defugerent, ſed forti, infractoque animo pro ſe reſponderent, & ſatisfacerent *e*: ſatis tutum eſſe à conſcientia bona præſidium.

Cur Apoſtoli in Concilium veniant.

b Mat. 10. 12.
c Ioan. 14. 27.
d 20. 21. 26.
e Mat. 10. 17.

Reuocabat fortaſſe condiſcipulis Petrus in memoriam, ſe gladio cædentem aliquem, vt Chriſtum vindicaret, acriter fuiſſe ab ipſo Chriſto coercitum. Iacobus *f* quoque, & Ioannes reprehenſionem magiſtri commemorarunt, negantis *ſcire illos, cuius ſpiritus eſſent*, quando in inhoſpitales Samaritanos ignẽ de cœlo deuocare volebant *g*.

Qua ratione Apoſtoli Magiſtratui paruerunt.
f Mat. 26. 52. & ſeq.
g Luc. 9. 52. & ſeq.

Hanc fortitudinem tãtam poſtea tot viri ſancti ſunt imitati, negantes armis repugnandum perſecutoribus, ſed patientia. Quod inter alios Ambroſius *h* & Thomas Cantuarienſis ſuo exemplo comprobarunt, de quibus hi, qui vitam ipſorum ſcripſerunt, teſtes ſunt, eos videlicet ita ſe geſſiſſe, quemadmodum iam feciſſe Apoſtolos vidimus, quia quantacunque eſſet commota aduerſus illos perſecutio, illa ad priuatas ipſorum tãtum perſonas ſpectabat, quare illam cum maxima patientia tolerarunt. Vide D. Ambroſii epiſtolam 13. ex editione Romana, & D. Thomæ vitam, quam Surius habet in 6. Tom. Gloſſa interlin. *Ecce*, inquit; *magnitudo fidei, non timere eos qui ſe vinxerant.*

h ep. 13. edit. Rom.

Ex parte Apoſtolorum, inquit Lyranus, *cauſa cur ſine vi adducti ſunt, fuit prompta voluntas veniendi, & ſecuritas de aſſiſtentia Dei.* Idem habet Hugo.

Timebant enim populum, ne lapidarentur.] De lapidationis ſupplicio à quibus inferri, & in quos poſſet, dicam capite ſeptimo. *O inſipientiam!* inquit Chryſoſtomus. *Oportebat timere Deum, qui tanquam volucres illos ſemper ex ipſorum manibus eripiebat.*

Timor iſtorũ Magiſtratuũ vanus oſtenditur.

Volens occidere Ioannem Herodes, timebat populum *i*, *quia ſicut Prophetam eum habebant.* Phariſæi timore turbæ veriti ſunt reſpondere, *Baptiſmus Ioannis an eſſet ex hominibus, quia omnes habebant Ioannem ſicut Prophetam* k. Eodem timore ſæpius iidem Iudæi reuocati ſunt à cęde Chriſti *l*, vt alias indicaui. Sed Marcus *m* ait, *quod timebant Chriſtum ipſum, quoniam vniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius.*

i Mat. 14. 5.
k Mat. 21. 26.
l Mat. 21. 46. Mar. 12. 12. Luc. 19. 47. 48. c. 22. 2.
m c. 11. 18.

Verſus 27.] Et cum adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps Sacerdotum.

ET *cum adduxiſſent illos.*] Non ſine magno hominum concurſu proſequentium vſque ad concilium, & verbis, geſtibus, multiſq; modis fauentium: etſi in turba neceſſe eſt varia ſtudia fuiſſe, & quoſdam illos laude & gloria, alios vituperio & ſupplicio dignos duxiſſe.

Statuerunt in concilio.] Enimuero iam impletur vaticinatio Chriſti, *Tradẽt vos in conciliis* n, &c. Vbi male quidam per concilia, Gentium tribunalia; per Synagogas, Iudæorum cœtus intelligunt: nec melius ſentiunt, qui vtrunque ad Gentes pertinere putant, vt Synagogæ ſint panegyres, hoc eſt, populares eorum conciones. Veriſimilius eſt ad Iudæos vtrumq; referri, qui & Synagogam habebant, hoc eſt, totius populi concionem, vbi qui flagris erant digni, flagellabantur, & leuioribus huiuſmodi pœnis plectebantur; & Synedrium, id eſt, concilium, vbi grauiores cauſæ decernebantur, vt alias dictum eſt *o*.

n Mat. 10. 17.
o cap. 4.

Verſus 28.] Dicens: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine iſto: & ecce, repleſtis Ieruſalem doctrina veſtra: & vultis inducere ſuper nos ſanguinem hominis iſtius.

PRÆCIPIENDO *præcepimus.*] Græce cum interrogante negatione, οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν. Syrus ſimiliter ſic rem exaggerauit, לא הוא מפקד פקדן לכון *la haua mepkad pekadan lechun*, id eſt, *nonne fuit præcipiendo præceptum vobis?* vel, *nonne præcipiẽdo præcepimus?* hoc eſt, ſæpe, ſerio, & grauiter, conceptis verbis, atq; auctoritate publica. Id Petro, ac Ioanni, & per eos vt primarios cæteris imperatum vidimus *p*. Budæus *q* hunc locum ita vertit: *Nonne conceptis verbis interdiximus vobis*, &c.

p cap. 4. 17. & ſeq.
q Commen. ling. Græ.

Παραγγέλλειν. & *præcipere* ſignificat, & *interdicere*, vel edicere, ſeu edicto præcipere. De geminatę iſtius orationis vi lege notata verſu quarto.

Et ecce.] De vi dictionis, *ecce*, dixi capit. primo *r*; ſignificat hic rem inexpectatam, vel idem valet, *& ecce*, quod, *& factum eſt*. Budæus ait hãc vim eſſe aduerbii Græci ἰδοὺ, & optime eam exprimit Gallicum, *& voilà*, & Italicum, *eccoti*. Frequens videtur in Euangeliis in iſta ſignificatione huius vocis vſus.

r verſ. 10.

Repleſtis Ieruſalem doctrina veſtra.] Exaggeratio eſt cum contemptu, qui conſiſtit in verbo, *repleſtis*, eo quod re parui momenti, vt ipſi putabant, facta ſit iſta repletio tantæ ac tam nobilis ci-

Doctrina Chriſti deſpicabilis eſt viſa Iudæis.

A uitatis; & in voce *doctrinæ*, quæ ſane nouitate ſua omnino deſpicabilis erat, eſt magnus contéptus, cuius Apoſtoli doctores fiunt, ſic illi pridem de Chriſto a: *Ecce mundus totus poſt eum abiit. ſed laudant*, inquit Gloſſa ordin. *ignorantes, ac nolentes Apoſtolos, qui nec territi minus ceſſant prædicare.*

a Ioan. 12. 19.

Simili phraſi vtitur Paulus ad Romanos b, *ita vt ab Ieruſalem*, inquit, *per circuitum vſque ad Illyricum repleuerim Euangelium Chriſti*, quamuis oppoſitus videtur dicendi modus à præſenti; ibi enim ait Apoſtolus ſe repleſſe Euangelium in loco, nimirum tanquam rete multis ad Euangelii doctrinam redactis hominibus, ceu piſcibus, & nihil omittendo eorum, quæ ad prædicationis pertine- B bant officium: hic vero dicitur, quod Apoſtoli replerant locum doctrina.

b c. 15. 19. Paulus repleuit Euangelium loco, Apoſtoli Euangelio locum repleuerunt.

Et vultis inducere ſuper nos ſanguinem hominis iſtius?] Vultis imponere, ac imputare nobis mortem iſtius, & homicidii reos facere: prædicatis enim illum iuſtum, ac reſuſcitatum, iamque ſemel c, ſecundo d, ac tertio e id exprobratis nobis, audiente populo, pergitiſque doctrinam de illo veſtram fictis confirmare miraculis.

c c. 2. 23. & ſeq. d c. 3. 13. & ſeq. e c. 4. 8. & ſeq.

Apoſtoli ſeditionis arguuntur.

Quod quid aliud eſt, quam ſeditionem concitare, & populi nobis conflare inuidiā atq; maleuolentiam? Immo & Romanos commouere in nos, quoniam nobis auctoribus, ſua illi ſententia C hominem de medio ſuſtulerunt. Poteſt in textu Græco huc vſque peruenire interrogatio, eamq; Beda, & Rabanus recitati à Gloſſa ordinaria agnoſcunt.

Oblitus eſt princeps Sacerdotum, inquit Beda, *debiti, quod ipſe ſibi, & ſuis imprecatus erat, dicens: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros* f. *Sed illud per antiphraſim*, inquit Gloſſa ordin. hoc loco dictū tunc eſt à populo vniuerſo. *Execrando ſanguinem Ieſu, timent diuinam vindictam*, inquit Caietanus, *ſi Ieſus Chriſtus crucifixus adoratur à populo.*

Sanguinem Chriſti timēt Iudæi, ne in ſuum caput recidat.
f Mat. 27. 25.

Porro ſanguis alicuius ſuper aliquem phraſi Scripturæ g, aut ſuper caput illius dicitur, vt ſignificetur eſſe dignum morte, vel interficiendū, D vel ipſum ſibi eſſe cauſam mortis.

g Leuit. 20. 9. 27. Ioſue 2. 19. 2. Reg 1. 16. Oſee 12. 14.

Sanguis pro vltione ſumitur, quæ de aliquo peccato.

Sanguinem.] Præter modo dicta, notatu dignū eſt, quod ſanguis eſt vltio, quę ſumitur de aliquo peccante, & omne peccatum, quia dignum morte, facit eum, qui illud operatur, ſanguinis reum, ſed præſertim carnis, & homicidii, quorum vtrūque effuſione ſanguinis patratur. Lege Salmeronem h. Ribera i vero extendit ad alia cum S. Gregorio k, quia ſanguinis eſus erat apud Hebræos deteſtabilis l, & ſanguis menſtruus immundiſſimus cenſebatur m.

h Tom. 6. Prolog. 14. ſerm. 29.
i Oſee 4. n. 9.
k 13. Moral. c. 22.
l Act 15. 29.
m Eſa. 64. 6. Zachar. 13. 1. Ezech. 18.

Hominis iſtius.] Contemptim loquuntur, *tacentq; nomen propter claritatem*, inquit Gloſſa interlin. *cui nimirum inuident, & vel propter odium illum* E *non nominant, quo etiam modo paulo ante dicebant, ſe prohibuiſſe ne docerent in nomine iſto.* Hominis nomē aliquando eſt ad contemptum, & in malam partem accipitur pro vulgari, & plebeio, ſicut Hebræū איש *iſch*, *vir* (alioqui magis honorificum) pro quolibet è vulgo.

Verſus 29.] Reſpondens autem Petrus, & Apoſtoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.

RESPONDENS *autem Petrus, & Apoſtoli, dixerunt.*] *Ex feruore, & zelo*, inquit Gloſſa interlinearis. (Hugo etiam, & Hiſtoria Scholaſtica n) A *non patiuntur Apoſtoli vnum loqui pro omnibus.* Lyranus negat id eſſe veriſimile, *quia ibi*, inquit, *fuiſſet confuſio vocum, quæ nec eſt decens, nec bene intelligibilis, nec ſic permittitur hominibus loqui in loco iudicii. Ideo magis videtur, ſaluo tamen meliori iudicio*, pergit Lyranus, *quod Petrus ſolus dedit reſponſionem: qua data, alii Apoſtoli approbauerunt eam tanquam ſuam*: nec illa Gloſſa, cum non ſit magiſtralis, eſt authentica.

n in Act. c. 29.

Petrus pro aliis ſemper loquitur.

Dionyſius Carthuſianus probabilem ducit priorem expoſitionem, ita vt Petro reſponſionem inchoante, & proſequente, alii ex feruore aliqua verba miſcerent eadem affirmando: *quod & in iudiciis*, inquit, *accidere ſolet; non tamen* B *inordinate, ſed valde modeſte id fecerunt.* Fit quidem per Syllepſim, vt quod vni conuenit, de toto eius genere dicatur, vt notauimus capite quarto o, & primo p. Ad hanc tamen figuram confugiendum non eſt, quando diſtinctè pluribus quid conuenire exprimitur, vt hoc loco. Quocirca placet magis Carthuſianus, qui quoquomodo priores duas opiniones illa ratione conciliat.

Apoſtoli quomodo loqui in iudicio ſimul potuerunt.

o verſ. 1.
p verſ. 10.

Obedire oportet Deo magis quam hominibus.] Ergo etiam hominibus, quando Deo non repugnant, à quo imperandi auctoritatem receperunt. Notant in hac reſponſione Chryſoſtomus, & Oecumenius eximiam modeſtiam, cum poſſent gratia C quoq; populi freti obiicere tot edita prius ab ipſis miracula, & eorum peruicaciam, ſingularem præterea commiſerationem Apoſtolorum, qua conſiderabant quomodo illos liberarent ab errore, & furore. Gloſſa interlin. & Hugo obſeruāt breuitatem, quæ nobis exemplo ſit non vtendi verborum circuitu.

Obediendū hominibus quando Deo non repugnant.

Sententiam ipſam expoſuimus capite quarto q, vbi Petrus & Ioannes permittebant iudiciū aduerſariis, *Deum ne audire oporteret, an illos*: nunc vero ea poteſtate iudicandi tunc abuſos, liberius Apoſtoli omnes reprehenderunt.

q verſ. 19.

Trita illa ſancti Bernardi eſt ſententia r: *Siue Deus, ſiue homo Vicarius Dei mandatum quodcunque* D *tradiderit, pari profecto obſequendum eſt cura, pari reuerentia deferendum, vbi tamen Deo contraria non præcipit homo.* Illuſtratur hic locus egregiis teſtimoniis Hieronymi, Ambroſii, Fabiani Papæ, Auguſtini, Iſidori, quæ habentur in Decreto ſ: ſed Auguſtini pulcherrimum eſt t argumentantis ex humanis, vbi obedientia inferiori Magiſtratui negatur, cum ſuperiori contraria eſt. Adde Baſilium u, & Pachomium x, Vrbanum II. y & Hieronymum z.

r lib. de præcepto, & diſpenſat. c. 12.
Obediēdum eſt hominib. quatenus Deo contraria non præcipiunt.
ſ 11. q. 3. ca. 92. 93. 94. 95. 97. 98. 99. 101.
t Ser. 6. de verb. Dom. & epiſt. 166. & in Pſal. 124.

Debent ſerui, ac miniſtri Dei, ſalua quidem Chriſtiana humilitate, ſed libere tamen, & confidenter, etiam cum periculo vitæ, Dominicam tradere doctrinam, vt hinc Baſilius a argumenta- E tur. *Simul oportet maioribus quemque poteſtatibus*, vt idē infert b, *ſubdi, in iis rebus, quæ diuinis mandatis non obſiſtunt.*

Miniſtri Dei Chriſti doctrinam quomodo prædicare debeāt.
u Reg. 7. ex breuib. & 114. & 303. & 304. & de inſtit. monach. c. 14. & 16.
x in Regula.
y ep. 2. 11. q. 3. c. 3.
z in c. 3. ep. ad Titum.
a in Moral. c. 70.
b ibid. c. 79.
c Hom. 28.
d verſ. 34.

Dialogiſmus iſte fuit coram populo, non ſolū coram congregatis in Concilio, vt quidem placet Chryſoſtomo in Geneſim c, vbi Apoſtolorū in dicendo libertatem mire exaggerat. Sed intra Concilium, atq; coram iis tantum, qui erant de Concilio, fuiſſe magis credo, & ſatis indicat, præter alia, quod paulo poſt iuſſi ſunt Apoſtoli foras fieri ad breue tempus d.

Infinita ſunt exempla Martyrum & Confeſſorum, qui ſumma libertate Imperatoribus, aliiſque Principibus obedientiam, Dei repugnātem obedien-

Qui & quot Sancti Tyrannis legi Dei cōtraria præcipientibus reſtiterunt.

obedientiæ, denegauerunt. Quo in genere illuſtriſſimi fuerunt Ambroſius, Baſilius, Hilarius, Chryſoſtomus, Martinus, Thomas Cantuarienſis, & apud Theodoretum *a* Beroenſis quidam Chriſtianus princeps Apoſtatæ Iuliano reſpondens. Gregorius quoque Magnus reſtitit Mauritio leges ferenti pugnantes cum Eccleſiaſtica libertate: & alii eiuſdem nominis duo, ſecundus, & tertius, ſui temporis Imperatoribus ſeſe conſtantiſſime oppoſuerunt.

a 3. *hiſt.* c. 22.

Vetera legis obſoletæ non profero exempla, vt Balaam *b*, & Machabæorum *c*, trium puerorum in Babylone, quos vbi Tyrannus ab incendio reperit liberatos, laudauit etiam hoc nomine quod verbum eius immutauiſſent *d*, Chaldaice, *ſecundauerunt*, שַׁנִּיו, id eſt, *præceptum humanum poſtpoſuerunt Dei præcepto*. Quam vim lex humana habeat ad obligandum, diſputauimus in ſcholis.

b *Num.* 22. 18. 38. c. 23. 8. 12. 26.
c 1. *Mach.* 2. 19. & *ſeq.* c. 7. 30.
d *Dan.* 3. 95.

Hæreticos hæc non iuuat ſententia, vt Synodorum, Patrum, Pontificum, Eccleſiæ (quam iuſſit audiri Chriſtus, eique obediri *e*) auctoritate contempta, ſe cauſentur obedire Deo magis, quã hominibus. Conſtituta iam loquebantur Apoſtoli Eccleſia, & tam aperto totque miraculis teſtato Dei accepto, atque prædicato mãdato. Abolita iam erat Synagoga, vt capite quoque priore admonuimus. Cumque ipſi nullum proferre poſſint argumentum, quo accepiſſe ſe à Deo tale mandatum oſtendant, non poſſunt Eccleſiæ ſanctis præceptis reluctari, & ab eius ſe obedientia peruicaciter retrahere.

Hæretici ſe hac ſententia contra Eccleſiam tueri nõ poſſunt.
e *Matt.* 18. 17. *Luc.* 10. 16.

Verſus 30.] Deus patrum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum, quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.

DEVS *patrum noſtrorum*.] *Magna enim ſapientia oſtendunt*, inquit Chryſoſtomus, *quod illi cum Deo pugnent*. Valet ad conciliandam beneuolentiam, quod & eundem Deum, eoſdemque patres communes faciant, ad conuincendum etiam, quod, vt ait Gloſſa ordinaria, non nouus, nec nuper ab ipſis inuentus DEVS ſit; ita vt eorum inobedientia reddatur inexcuſabilis.

Suſcitauit Ieſum.] Ἤγειρεν Græce, *erexit*, & Syriace, אַקִים *akim*, id eſt, *excitauit*, vel, *efflorescere fecit*. De Reſurrectione intelligitur à Chryſoſtomo, & aliis, quamuis propter exaltationem, quæ ſubiungitur, & interfectionem, quæ interſeritur, videri poſſet intelligi de Incarnatione.

Chriſtus quomodo ſit ſuſcitatus.

Dicitur enim etiam quis ſuſcitari, cùm primum in lucem emittitur. Suſcitari quoque dicitur, quod in apertum profertur, & manifeſtatur, & exeritur, verbi gratia. *f* *Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum*, quod alii reddunt, *nudatione nudaſti*, vel, *manifeſtatione manifeſtabitur arcus*, &c. Præterea ſuſcitatur aliquis, quando vt incitetur, & commoueatur in alium, more præliantis inducitur *g*. Omnia propoſito conueniunt; vltimum quidem, quatenus immiſſus eſt Chriſtus ad præliandum contra mundum, & Satanam, & peccatum.

f *Habac.* 3. 9.
g *Iob.* 16. 9. & 41. 2. *Eſa.* 10. 26.

Reſurrectio vero Chriſti, ſicut & exaltatio, cur Patri aſſignetur, pridem dictum eſt *h*. Nondum tẽpus erat, vt perſpicue declararetur, Chriſtum eſſe Filium Dei, præſtabatq;, vt interim diceretur, eum non eſſe alienum à Deo Patrum, qui ſine dubio à Iudæis colebatur, vt notãt Chryſoſtomus, & Oecumenius.

h *Act.* 2.

Cur Apoſtoli Chriſtum Dei Filium non prædicent.

Quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.] Inducunt Apoſtoli ſuper primores Iudæorum, quod ipſi antea conqueſti erant ſibi fieri ab illis, *ſanguinem hominis iſtius Ieſu*, non iam eleuantes crimen dicendo *interemptum ab iis, quibus eum Deus definito conſilio, & præſcientia tradiderat per manus iniquorũ i*, aut *per ignorantiam k*, aut quia *Deus prout pronunciauerat per os omnium Prophetarum pati Chriſtum ſuum, ſic impleuit l*: ſed clare, & ſimpliciter execrandæ impietatis reos illos conſtituunt.

i *cap.* 2. 23.
k *cap.* 3. 17.
l *ibid.* 18.

In ligno.] Lignum vocatur Crux, item in capite 10. *m* libri huius, & capite 13. *n* & in prima Petri epiſtola *o*, & in epiſtola ad Galatas *p*, itidem in Deuteronomio *q*.

Crux lignum vocatur.
m *verſ.* 39.
n *verſ.* 29.
o c. 2. 24.
p c. 3. 13.
q c. 21. 23.

Et hoc nomen, ſicut etiam Græcum τὸ ξύλον, & multo magis Hebræum עֵץ *hhets*, dicitur de omni eo, quod ex lignea materia eſt (pro arbore quidem viua ſæpius *r*, aliquando pro trunco etiam & ſtipite *ſ*) tunc vero periphraſi opus eſt, aut alio vocabulo, vt, *cum gladiis & lignis*, Marci 14. *t* id eſt, baculis, quos fuſtes dicit Matthæus *u*, item Actuum 16. *x* *Pedes eorum ſtrinxit ligno*, id eſt, ligneis pedicis, ſeu compedibus. In iure ciuili aliquando lignum ponitur pro tabula, in quam lex eſt inſcripta *y*. Notant quoque Iuriſconſulti *z* xyla dici Græcis naues lignis è paludibus ſubuectandis deſtinatas.

Ligni nomen quid ſignificet.
r *Gen.* 1. 11. *Pſal.* 1. 3. & *alibi.*
ſ *Deut.* 4. 28. c. 21. 23. *Ezech.* 15. 2. &c.
t *verſ.* 43. 44.
u c. 26. 47.
x *verſ.* 24.
y *l. w. ff. de bon. poſſ. contra tab.*
z *apud Cal. Rhodig. lib.* 25. c. 18.

Verſus 31.] Hunc principem, & ſaluatorẽ Deus exaltauit dextera ſua ad dãdam pœnitentiam Iſraeli, & remiſſionem peccatorum.

HVNC *principem & ſaluatorem.*] Honorifica hæc epitheta valent ad exaggerandam culpam Iudæorum.

Principem pacis vocat Eſaias *a*: quem principatum conſecutus eſt Chriſtus potiſſimum in Aſcenſione, vt Bernardus docet *b*, applicans alia nomina, quæ ab eodem Propheta tribuuntur Chriſto, aliis eiuſdem myſteriis: vocatur quoque Meſſias Dux ab Eſaia *c*, à Michæa *d*, à Iacob *e*, & Rex à Dauid *f*, à Ieremia *g*, & Zacharia *h*.

a *cap.* 9. 6.
Nomina Chriſti Domini noſtri.
b *Serm.* 10. *ex paruis.*
c *cap.* 55. 4.
d *apud Matth.* c. 2. 6.
e *Gen.* 49. 6.
f *Pſal.* 2. 6. & 71. 1.
g *cap.* 30. 9.
h *cap.* 9. 1.

SALVATOREM.] ΣΩΤΗ͂ΡΑ. Vocat etiam Eſaias *i* Meſſiam Saluatorem. Abhorrent quidam Latine ſcribentes, & loquentes, à voce Saluatoris, Seruatorem malentes, tanquam hoc ſit Ciceronianum, alterum non ſit. Sed Chriſtianum oportet eſſe, non Ciceronianum, & Patres noſtros ſequi non ſanctiſſimos tãtum; ſed etiam doctiſſimos, & eloquentiſſimos. In his Auguſtinus *k* ita de hoc nomine loquitur: *Qui eſt Hebraice Ieſus, Græce* ΣΩΤΗΡ, *noſtra autem locutione Saluator. Quod verbum Latina lingua antea non habebat, ſed habere potuit, quando voluit.* Sic ille, qui alibi *l* ſtudioſiores illos linguæ Latinæ, quã vitæ Chriſtianæ, ſeuere, ſed vere coarguit. Et idem facit Ambroſius *m*. Hieronymus *n*, Gregorius *o*. Huius illa ſententia eſt: *Indignum vehementer exiſtimo, vt verba cæleſtis oraculi reſtringam ſub regulis Donati.* Idem eleganter admonet Arnobius, diſputans aduerſus Gentes *p*. Huc ſpectat etiam quod de voce, *grabatus*, alias dixi.

i c. 12. 2. c. 62. 11.
Saluator dicendum, non Seruator.
k 13. *de Trin.* c. 10.
l *lib.* 2. *de doctr. chriſt.* c. 13. & 4. *conf. Creſcon.* c. 1.
m *in* c. 2. *Luc.*
n *in* c. 40. *Ezechiel.*
o *Præfat. in lib. Moral.* c. 5.
Non opus eſt omnia ad noſtrã Latinitatis reducere.
p *lib.* 1.
q *lib.* 2. *in Verr. ſeu orat.* 4.
Saluatoris voce etiam Cicero eſt viſus.

Quanquam Latinæ parens linguæ Cicero *q* Latino verbo negat Græcam vocem Σωτὴρ exprimi poſſe: Verba illius hæc ſunt: *Itaque eum non ſolum patronum iſtius inſulæ, ſed etiam Sotera conſcriptum vidi Syracuſis. Hoc quantum eſt? Ita magnum, vt Latine vno verbo exprimi non poſſit. Is eſt nimirum Soter, qui ſalutem dedit.*

Sed & nouas voces excogitare licere in his, quæ ſpectant ad ſcientias, arteſque, idẽ alibi ſubindicat *a*, eſſeq; puerile res ad philoſophiam ſpectantes dicere ornate velle; docti autem, & intelligentis viri plane, & perſpicue expedire. Deniq; ſaluandi vtitur verbo M. T. *b* dicens *rempublicam ſaluare*, tametſi reponendum cenſent Latiniores illi, *ſeruare*. Refellit Ioannes Molanus *c*, & Cardinalis Baronius *d*, eos qui Seruatorem pro Saluatore vſurpare ſuperſtitioſe, vel putide conſueuerunt. Omitto gẽtilitiam ſuperſtitionem, quæ deos ſuos Soteras nominat, ſiue Saluatores, & ſeruatores, aut ſoſpites, necnon principibus viris idem epitheton attribuit, atq; etiam vt cognomẽ aſſignat. Scriptura ipſa de iudicibus, ducibuſque populi nõ raro ſimiles voces vſurpauit *e*, dicens, quando mittebat illi Deus ab hoſtibus preſſo quempiam, qui eum ſubleuaret, miſiſſe Saluatorem. Simili de cauſa Ioſeph Patriarcha Ægyptiace, צפנת פענח *tſaphnath pahhaneath*, dictus eſt ab Ægyptiis ſaluator mundi *f*. Syrus habet hoc loco pro Saluatore, viuificatorem. Verbum quo Syrus vtitur eſt מחיינא *machaiana*, quod etiam *viuificans* redditur. Lege Commentarium noſtrum in 1. epiſt. Ioannis *g*.

a 5. de Finib.
b in Piſonem.
c annot. in Martyr. Vſuar. ad 5. Cal. Martii.
d Notat. in Martyr. ad 9. Nouemb.
e Iud. 3. 9. 2. Eſd 9. 27. Eſa. 19. 20. Abd. verſ. 21.
f Gen. 41. 45.
g verſ. 14.
h verſ. 19.

Exaltauit dextera ſua.] Sic igitur in capite 2. *h* *Dextera igitur Dei exaltatus.* Vbi, atq; in verſ. 25. expoſuimus, necnon & capitẽ 1. quid ſibi velit dextera, eſſeq; ad alicuius dexteram, aut aliquem alicui eſſe à dextris: exaltationem intelligit Gloſſa interlin. de virtutibus, vel aſcenſu in cœlum, ſeu, vt loquitur Lyranus, *ad cæleſtia*. Chryſoſtomus de Aſcenſu, & quidem aptius quam de Reſurrectione, quæ paulo ante expreſſa eſt.

Ad dandam pœnitẽtiam Iſraeli.] Locum, ac tempus pœnitentiæ, Iudæis in primis, *ouibus domus Iſrael i*, tum propter alia peccata, tum præſertim propter grauiſſimum occiſionis Chriſti ſcelus: ita vt non mors tantum eius fuerit *propter delicta*, verumetiam *Reſurrectio atque Aſcenſio propter iuſtificationem k*, vt quod comparauerat Chriſtus nobis per mortem, applicaret ad vitam & iuſtitiam noſtram, mittendo prædicatores in mundum, & dando Spiritum ſanctum, & inſtituendo per ſuos miniſtros apta media magis particularia ad ſalutem, vt eſſet exemplar quoddam noſtræ iuſtificationis: & tanto Reſurrectionis ipſius miraculo incitaremur ad fidem & iuſtificationem: & intelligeremus nobis ab ipſo ius acquiſitum ad immortalitatem corporis, qui erat effectus iuſtitiæ originalis. Lege Toletum *l*, & Pererium *m*.

i Mat. 15. 24.
k Rom. 4. 25.
Mors Chriſti per media nobis eſt applicanda.
l in c. 4. epi. ad Rom. annot. vlt.
m ibid. diſp. vlt.

Nulla nunc de Gentilibus mentio; ne iam indignatis Iudæis, qui abominabantur Gentiles, & ſibi vnis Meſſiam venturum credebant, maioris anſa indignationis præberetur.

Et remiſſionem peccatorum.] Hic aliquoties fructus Chriſti aduentus expreſſus eſt, & inculcatus, tanquam primarius atque præcipuus, & in quo ipſa Chriſti exaltatio vel maxime conſiſtit. Iuſtificatio noſtra, etſi nõ in ſola remiſſione peccatorum tota ſit poſita, ſed in dono gratiæ inhærentis, frequentius tamen explicari ſolet priore modo *n*, & vt natura priore, & vt magis noto, atque quadam etiam ratione magis neceſſario effectu, & magis perfecto in genere ſuo. Vnde Auguſtinus *o*: *Ipſa noſtra iuſtitia quamuis vera ſit propter veri boni finem, ad quem refertur, tanta tamen eſt*, inquit, *in hac vita, vt potius peccatorum remiſſione cõſtet, quam perfectione iuſtitiæ*, &c.

n Matt. 26. 28. Mar. 14. cap. 3. 29. Luc. 1. 77. c. 3. 3. c. 4. 18. cap. 24. 47. Act. 2. 38. c. 10. 43. c. 13. 38. c. 26. 18. Roma. 3. 25. Eph. 1. 7. Col. 1. 14. Heb. 9. 22. c. 10. 18.
Iuſtificatio noſtra nõ eſt ſola peccatorum remiſſio, tamen hoc maxime modo explicatur.
o 19. de Ciuit. Dei. c. 27.

Nam in Baptiſmo perfecte peccata delentur, vt nihil omnino remaneat habens rationem culpæ: virtutes infuſæ ita ſuo quodã modo ſunt perfectæ, vt magis quotidie perfici debeant. Præterea iuſti ipſi labuntur ſæpe in peccata venialia, ac proinde virtutes infuſæ egent quotidie noua remiſſione huiuſmodi peccatorum: remiſſio ſemel facta non habet opus noua infuſione virtutum. Alioqui error Caluinianꝰ eſt dicere, nil aliud eſſe iuſtificationem, quam remiſſionem peccatorum. Et nomen ipſum plane contradicit, quod etiam Paulus opponit diſtincte remiſſioni peccatorum, ita ſcribens Romanis *p*: *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtram*, hoc eſt, mors Chriſti fuit exemplar mortis peccatorum, videlicet ipſorum remiſſionis, ac deletionis; Reſurrectio renouationis, atq; regenerationis internæ, per quã in nouitate vitæ ambulamus, quę inter alias latas paulo ante loci huius expoſitiones vna eſt ſatis recepta. Idem in eadem epiſtola *q*: *Sicut regnauit peccatum in mortem*, inquit, *ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam*. Id eſt, ſicut peccatũ operabatur opera mortifera, ita gratia per iuſtitiam infuſam operabitur opera vitæ æternæ meritoria. Adhuc ibidem *r*: *Neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato, ſed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſtitiæ Dei.* Præterea *ſ*, *Spiritus viuit propter iuſtificationem*; vel, vt habet Gręcus textus, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ, διὰ δικαιοσύνην, id eſt, *Spiritus vita*, nimirum eſt, *propter iuſtitiam*. Eadem eſt vis verborum in epiſtola ad Galatas *t*: *Si data eſſet lex quæ poſſet viuificare, vere ex lege eſſet iuſtitia.* Denique ad Epheſios in hunc modum ſcribit *u*: *Renouamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis.* Probari idipſum poteſt multis Patrum, ſed Auguſtini potiſſimum, teſtimoniis. Clariſſimum huius rei teſtimonium, aliis omiſſis *x*, eſt in quadam epiſtola ad Sixtum *y*: *Nec quiſquam liberatur, & iuſtificatur, niſi gratia Dei per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, non ſolum remiſſione peccatorum, ſed prius infuſione fidei, & timoris Dei, impartito ſalubriter orationis affectu, & effectu.* Ratio ipſa id conuincit. Eſt enim iuſtificatio motus quidam de peccato ad iuſtitiam, denominatus à termino ſuo, ad quem ducit, igitur præter peccatorum remiſſionem, aliqua iuſtitia acquiritur. Remiſſio etiam per ſe liberat à pœna duntaxat, immo ſi conſideretur præciſe abſque vlteriore termino poſitiuo (quiſquis ille ſit, ſiue ſit habitualis gratia, ſiue aliquis actus ſecundus de potentia Dei ſaltem extraordinaria eductus) & ſola (ſicut volunt hæretici ordinarie fieri) talis tamen vt per eam vere ac formaliter, & non imputatiue tantum ſint deletæ maculæ peccatorum; hoc, inquam, pacto conſiderata remiſſio peccatorum, ſolum illum effectum operatur, non autem tribuit ius ad gloriam, aut confert reſtituitve Dei amicitiam, qui tamen duo effectus iuſtificatis abſque dubio conueniunt. Ad idem valent argumenta, quibus demonſtratur, iuſtitiam noſtram formalem eſſe inhærentem. Verum id alibi executi ſumus *z*, & legendus inter alios Cardinalis Bellarminus *a*, & Suarez *b*: & præ omnibus Con-

Baptiſmi effectus.
Dicere iuſtificationem noſtram eſſe ſolam remiſſionem peccatorum eſt error.
p c. 4. 25.
q c. 5. 21.
r c. 6. 13.
ſ c. 8. 10.
t c. 3. 21.
u c. 4. 23. 24.
x Enchir. c. 32. de pecca. mer. c. 19. Serm. 16. de verb. Apoſt. li. de Spir. & lit. c. 17.
y ep. 105.
Quid ſit iuſtificatio.
Iuſtificatio non eſt ſola peccatorum remiſſio.
z Diſput. de gratia.
a lib. 2. de iuſtific. c. 3. & 6.
b Tom. 4. in 3. p. diſput. 5. ſect. 1. 3. 4.

a Seſſ. 6. can. 11.

A cilium Tridentinum *a*, quod hac de re ſancit iſto modo, agens de iuſtificatione, vt nunc fit: *Si quis dixerit homines iuſtificari, vel ſola imputatione iuſtitiæ Chriſti, excluſa gratia & charitate, quæ in cordibus eorum per Spiritum ſanctum diffundatur, atque illis inhæreat: aut etiam gratiam, qua iuſtificamur, eſſe tantum fauorem Dei, anathema ſit.*

Verſus 32.] Et nos ſumus teſtes horum verborum, & Spiritus ſanctus, quem dedit DEVS omnibus obedientibus ſibi.

B ET *nos ſumus teſtes.*] Græce, Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοῦ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων, *Et nos ſumus teſtes eius*, nempe Chriſti, *verborum iſtorum*. Oſtendunt ſe diuinis imperiis obtẽperantes prædicare Chriſti Reſurrectionem cumprimis, & Aſcenſionem, & per eundem Chriſtum peccatorum remiſſionem. Gloſſa interlinearis verba hæc explicat eſſe virtutes, ſiue miracula, Aſcenſionem, & Spiritus ſancti miſſionem: Lyranus duo poſtrema, & Reſurrectionem: Chryſoſtomus, qui magnam notat in hac oratione libertatem, pœnitentiam atque remiſſionem: *nam Reſurrectio quidem*, inquit, *erat iam ex confeſſo*. Eadem eſt expoſitio Oecumenii, & ſane probabilis. Mentio remiſſionis opportune fit tum, cum Iudæi nouum facinus C moliti ſunt, & eadem machinati contra Apoſtolos, & quando Apoſtoli grauiſſimam illis cædem Filii Dei obiecerãt: *Et ille à Deo exaltatus*, inquit Oecumenius, *iniuriarum obliuiſcitur*.

Verbi variæ & multiplices significationes.

Horum verborum.] Harum rerum, phraſi Scripturæ valde frequenti, ac trita, vt exemplis ſuperſedendum videatur. Nempe verbum, Hebraice דבר *dabar*, ſignificat non modo conceptionem animi, & quod voce exprimitur, atque præceptum, promiſſionem, prædicationem, narrationem, & diuinum, atque ſubſtantiale VERBVM, quod eſt in ſancta TRINITATE perſona ſecunda, verumetiam rem, & opus, euentum, D factum, quoniam hoc dum narratur, ſermone ac verbo enunciatur.

b Luc. 2. 15.

Videamus hoc verbum quod factum eſt, quod Dominus oſtendit nobis, aiebãt boni paſtores illi in Euangelio *b*. Ita vt verbum non ſignificat opus abſolutum, ſed quod dictum, & voce ſignificatum eſt, ponendo abſtractum pro ſuo concreto, actiue, aut paſſiue ſumpto, id eſt, verbum pro re dicta.

c Tom. 1. Proleg. 14. in voce Verbum.

Verbum, λόγος Græce quid ſignificet.

Hinc eſt, quod libri Paralipomenon inſcribuntur, דברי הימים *dibre haiamin*, *Verba dierum*, id eſt, Geſta temporũ, ſeu Chronicon. Lege Salmeronem *c*.

E Porro Hebræum nomen דבר *dabar*, Interpres Græcus nunc vertit λόγον, nunc ῥῆμα: Latinus, & *verbum*, & *ſermonem*, in ea quam poſtremum attuli ſignificatione. A phraſi Hebræa non abhorrent optimi auctores Græci, cum dicunt δέξασθαι τοὺς λόγους τινός, *Admittere verba alicuius*, id eſt, petitionem, ſeu conditionem, remq; quæ verbis exprimitur, & illis veluti continetur. Sed & idẽ Interpres quandoq; nomen אמר *omer*, quod parẽ vel certe valde ſimilem cum nomine דבר *dabar* habet ſignificationem, rem reddit, vt Iob *d*, vbi Hebraice legimus, ותגזר אמר *vetigzar omer*, Interpres reddit, *decernes rem, & veniet tibi.*

d c. 22. 28.

Et Spiritus ſanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi.] Καὶ τὸ ΠΝΕΥΜΑ δὲ τὸ ἅγιον, habet A Græcus contextus, id eſt, *Et Spiritus autem ille ſanctus*, quaſi dicat: Quin & Spiritus ſanctus, magis ille, quam nos, hæc eſt operatus, nec nos niſi per illum ori verba inſpirantem, & vim ad miracula tribuentem: immo & cæteris ſe communicauit, vobiſque, ſi obedientes fueritis, communicabit, ſi, inquam, obedientes gratiæ præuenienti ipſius, dabit incrementum ſuorum chariſmatum, vt ait Carthuſianus. Dixerat Chriſtus *e*: *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me, & vos teſtimonium perhibebitis*, &c. Cuius ſententiæ ſenſus eſt. Non tantum, quod teſtimonium perhibituri eſſent Apoſtoli per Spiritũ ſan-B ctum, vt exponit Auguſtinus *f*: ſed &, quia Spiritus ipſe ſanctus per ſeipſum ſuper baptizatos videlicet, aut cõfirmatos in forma ignis, & linguarum viſibiliter deſcenſurus eſſet, atque ita diſtinctum Chriſto ab Apoſtolorum teſtimonio teſtimonium ipſi eſſet præbiturus.

Spiritus S. auctor eſt omnium quæ Apoſtoli faciunt.

e Ioan. 15. 26. 27.

f Tract. 93 in Ioan.

Quinetiam eiuſdem Spiritus ſancti diſtinctũ, propriumque teſtimonium, tametſi ſecundum internum quendam modum perſeuerat: *ipſe enim etiam nunc*, teſte Paulo *g*, *teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod filii Dei ſumus.*

g Rom. 8.

Non poteſt hic teſtis falli, quia ſapiẽtiſſimus, nec fallere, vtpote optimus: & eſt ſummæ auctoritatis, omnique exceptione maior, quoniam eſt C omnipotens. Lege Cyrillum in Ioãnem *h*, & Toletum *i*. Durus autem eſt Spiritus ſanctus teſtis in eos, qui vocantem contemnunt.

Spiritus ſanctus teſtis eſt omni exceptione maior.

h lib. 10. c. 35.

i in c. 15. Ioan. ann. 25.

Verſus 33.] Hęc cum audiſſent, diſſecabantur, & cogitabant interficere illos.

HÆc *cum audiſſent.*] Syrus ſic expreſſit, מתגוזלין הוו ברוגזא *methgauzelin hauu bedugueza*, id eſt, *ſeipſos quaſi dilacerantes erant præ furore*, ſeu *impatientia*; vel *Corripiebantur furore*, διεπρίοντο. Significat autẽ διαπρίω, & ſimplex πρίω, ſerra ſeco, vel diffindo. Sed & frendo & D ringo dentibus, vt eſt apud Suidam, qui πρίειν, interpretatur βρύχειν, id eſt, ſtridere, quod etiam verbum eſt in capite ſeptimo *k*. Syra illa interpretatio, & Regia, quæ vertit etiam, *furebant*, aliena eſt ab interpretatione verbi Græci. Non poterant reſponſionem Apoſtolorum infringere, verebantur populari auræ reſiſtere; ideoq; cum maxime vellent illos exſcindere, ſcindebãtur ipſi variis cogitationibus.

k verſ. 54.

Et cogitabant interficere illos.] Καὶ ἐβουλεύοντο, *& deliberabãt*. Syrus ſic exponit, מתחשבין הוו *methſchabin hauu*, id eſt, *erant apud ſe reputantes*, ſeu, *cogitantes*, vel, vt alii, *machinabantur*. Græcum verbum ſignificat conſultare. Chryſoſtomus notat in iſtis E malitiam, & ex malitia conſequentem in iiſdem animi turbari moleſtiam, cum Apoſtoli è contrario ſumma pace, atque tranquillitate fruerentur. Scilicet, *Impii*, vt ait Amos *l*, *oderunt corripientem*: & *m*, *Semper præſumit ſæua, perturbata conſcientia.*

Iudæi animo perturbato, Apoſtoli pacato erant.

l cap. 5. 10.

m Sap. 17. 10.

Verſus 34.] Surgens autem quidam in Concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, Legiſdoctor honorabilis vniuerſæ plebi, iuſſit foras ad breue homines fieri.

a verſ.19.

Surgere dicentibus & teſtantibus moris erat.

b Matt.12.41.42.

c verſ.7.

d verſ.13.

A SVRGENS *autem quidam in concilio Phariſæus nomine Gamaliel.*] Dixi capite primo *a*, quid ſit ſurgere in concione. Gamaliel, qui hic nominatur, fortaſſe ſurrexit, quia ſedebat, vt conſiliari⁹; & ſententiam dicentibus mos erat ſurgere, ſicut & teſtibus; quomodo de Niniuitis dixit Chriſtus *b*, *quod ſurgent in iudicio, & Regina Auſtri*, ſcilicet vt teſtes deponentes, non vt iudices ſedentes. In c.15.*c* huius libri, Petrus in concilio ſermonem habiturus ſurgit: ſed non Iacobus poſt Petrum loquens *d*, quoniam ſedebat vt Epiſcopus Ieroſolymitanus. Sine præiudicio tamen primatus Petri; qui alia de cauſa ſurrexiſſe poteſt intelligi, vt ſuo dicetur loco. B Nam vt hoc ipſo cap. quinto *e* ſuperius monui, ſurgere aliquando idē eſt quod inſurgere, aut ſimpliciter aggredi aliquid: dicitur enim ibi de principe Sacerdotum, & toto concilio: quam ſignificationem videtur id verbum habere eodem illo capite 15. paulo ſuperius, cum quidam Phariſæi ſurrexiſſe dicuntur *f*. Porro Gamaliel ſurrexit, aut cum ei fuit ex ordine dicenda ſententia, aut anticipans, vt occurreret exaſperato in Apoſtolos Concilio.

e verſ.17.

f verſ.5.

Phariſæi quales eſſent.

Phariſæus.] Dicitur Phariſæus à פרש *paraſch*, quod ſignificat ſeparare, vel diuidere: ſecernebantur namq; Phariſæi ab aliis legis obſeruantia, & profeſſione religionis peculiari. Significat itē C exponere: quippe qui ſe legis expoſitores profitebantur, ſeu ſapientiſſimi inter Iudæos, eoq; loco, quo apud Græcos Philoſophi: vel potius ita dicebantur, quaſi expoſiti & ſeparati ob inſignē eruditionem, & ſanctitatem.

Phariſæi in quanta eſſent veneratione.

g 13. Ant. c.8. & 9. & libro 18.c. 2.

Phariſæi, teſte Ioſepho *g*, *tanta apud populum auctoritate valebant, vt iuxta eorum reſponſa fierent quæ ad cultum diuinum, & precationes ſolennes pertinebant: & pontifex Hircanus populo, cui prius gratiſſimus erat, diſplicere cœperit, quod ipſe ac fratres eius infeſti Phariſæis eſſent.*

Eorum origo.

h c.4. verſ.5.

i 1. de bel. Iud. cap.4.

k in ca. 8. Eſa. & c.10.Zach.

l verſ.5.

Hi cum Scribis, de quibus antea dixi *h*, originem duxerunt, haud paulo ante Chriſti aduentum, vt Ioſephus *i* indicat (quamuis id nolle videatur Hieronymus *k*) ex duabus familiis Iſrae- D litarum, Samai, & Hillel. Sed conſule dicta capite quarto *l*.

m Num.15.38. Deut.22.12.

n Matth.23.

o cap. 6.8.

Fimbrias protrahebant palliorum, quas Hebræi Dei iuſſu *m* in quatuor angulis hyacinthinas geſtabant, atque in oris etiam earum ſpinas ligabant, vt alio loco meminit Hieronymus *n*, quarum punctionibus pedes, tibiaſque cruentatas oſtentarent, in ſignum ſeuerioris vitæ. Præterea quoniam in Deuteronomio *o* diuinorum memoria præceptorum commendabatur verbis illis: *Ligabis præcepta mea quaſi ſignum in manu tua, & mouebuntur inter oculos tuos*, legem in membranis ſcriptam & complicatam ligabant in fronte, aut capiti circumponebant in modum coronæ.

Phariſæorum fimbriæ, & phylacteria quæ eſſent.

p Mat.23.5.

q Hær.15.

r Mat.23.23. Luc.11.42.

ſ Luc.11.39. Mat.15.2.&.23.25.26. Mar.7.3.4.

E Sunt hæ fimbriæ, atq; phylacteria, quæ Chriſtus eis exprobat *p* propter hypocriſim, ſicut & decimationes, & opera ſimilia ad captandam gloriam compoſita, vt Epiphanius *q* obſeruat, & de decimationibus Euangeliſtæ *r*. Apud eoſdem quoq; eſt, eos, Phariſæos nempe, deditos fuiſſe multis, & quotidianis purificationibus *ſ*.

t lib. 5.c.9.

Religionem tegere quomodo liceat.

Gamaliel.] Beda Clementem refert dixiſſe, quod hic Apoſtolorum erat in fide ſocius; ſed eorum conſilio permanſit apud Iudæos, vt eorū in tali turbine poſſet ſedare furorem. Hoc habet Clemens in Recognitionibus *t*. Licuit ad tempus religionem tegere, vt ſanctum etiam Sebaſtianum feciſſe ſcimus, eoque modo multos ad Chriſtum adiunxiſſe; quo exemplo vtitur B. Thomas *u* in ſimili propoſito, & permiſſum Naaman ab Eliſæo regi infideli obſequi *x*, ac templum idolorum ingredi: & Chuſai verſabatur cū Abſalone, ſed vt huius praua conſilia contra Dauid inuerteret, & ipſi Dauid aperiret *y*.

u 2.2.q.10.ar.10.ad 3.

x 4.Reg.5.18.19.

y 2.Reg.17.5. & ſeq. & c.16.16. & ſeq.

Vnus vir bonus & ſapiens plurimi refert.

z c.37.18.

a Act.22.3.

b in Hiſt. de Inu. ſancti Stephani, & aliorum.

c in Act. Barn.

Plurimi refert vel vnus vir bonus, & ſapiens. *Anima viri ſancti*, inquit Eccleſiaſticus *z*, *enunciat aliquando vera, quam ſeptem circumſpectores ſedentes in excelſo ad ſpeculandum.* Paulus nunc Gamalielē magiſtrum ſuum appellat *a*; adiungit Lucianus presbyter *b* Paulo condiſcipulos Barnabam, & Stephanum; Alexander monachus *c* Barnabam.

De Gamaliele Rabbinorum mendacia.

Figmenta ſunt, quæ de iſto produntur à Rabbanis, condidiſſe benedictionem contra Hæreticos (ſic vocant Chriſtianos) quæ recitatur in ſolemnibus precibus cum aliis duouiginti: perueniſſe ad tempus captiuitatis, atq; in Iudaiſmo conſenuiſſe, cum vita ei à Tito condonata eſſet, interceſſore Rabbino Ionathan Ben-zachai.

Fuit ſanctus & verus Chriſtianus.

d 3. Auguſti.

Vt ſanctum Eccleſiæ alumnum, & Catholicum recenſent Martyrologia omnia, præter citatum Lucianum, cum de mirabili corporis eius inuentione, ipſomet reuelante, necnon filij Abibæ, ſeu Abibonis, & Nicodemi atque Stephani protomartyris agunt *d*.

Doctoris munus olim delatum publico ritu.

e li. de Acad. orbis.

Iulianus vetuit Chriſtianis humaniores literas profiteri.

f de diſc. cor. & de tra. diſcipl.

g lib. 22. & 25.

h in C. Theo. lib. 13. de Profeſſ.

Liberum deinde reliquit quibuſcumq; modo à ſe probati eſſent.

i epiſt.42.

Legiſdoctor.] Νομοδιδάσκαλος, *legis magiſter.* Fortaſſe Scriba erat, & præterea munus, ac titulum docendi, & publice profitēdi habebat. Exiſtimare par eſt, delatum id olim certo ritu, vt nūc fit, & non ſine ſtipendio, priuilegioq; officium Doctoris, ſeu profeſſoris etiam apud Iudæos fuiſſe. De toto genere academiarum, & tradendarum diſciplinarum ſcripſit Iacobus Midendorpius *e*, & ante illum Ludouicus Viues *f*. Iulianus Apoſtata cauit aliquādo, ne Chriſtiani ea dignitate perfungerentur, eo prætextu, ne figmenta detegentes idolorum, ab eorum cultu homines retraherent. Id inclementer factum Ammianus accuſat *g*, quamuis Ethnicus. Vt videretur ergo clementior, edictum ſanxit, quo quos vellet ſcientiarum præfici ſcholis, ſuo reſeruabat arbitrio. Edicti verba ſunt hæc *h*: *Magiſtros ſtudiorum, doctoreſq; excellere oportet, moribus primum, deinde facundia. Sed quia ſingulis ciuitatibus adeſſe non poſſum, iubeo quiſq; docere vult, non repente, nec temere proſiliat ad hoc munus, ſed iudicio Ordinis probatus, decreto Curialium mereatur, optimorum conſpirante conſenſu. Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, vt altiore quodam honore, noſtro iudicio, ſtudiis ciuitatum accedant.* Idem Iulianus in epiſtolis *i* prolixiore oratione proſequitur eundem illum in dicta prohibitione prætextum probitatis magiſtrorum: *& quod non deceat, vt eos Auctores exponant ij, qui quos illi coluerunt, deos oderunt.*

k in vita Proæ.

l in Chron.

m 8.Conf.c.5.

Ex hac occaſione ſcholam deſeruit, teſte Eunapio *k*, Muſonius; Proæreſius quoque, vt ſcribit Hieronymus *l*; & apud Auguſtinum *m* Marius Victorinus.

Honorabilis vniuerſæ plebi.] Græce τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, *in pretio habitus ab vniuerſo populo*: & Syriace, מיקר *meiakar*, id eſt, *glorioſus & inclytus.* Fortaſſe ipſa ætate, & morum grauitate, ſed præterea ipſo etiam docendi munere, quod inſigniter exercebat.

Scientiarum profeſſoribus honos debetur.

n l. vnica. C. de profeſſ.

Omnino ſcientiarum profeſſoribus, atq; doctoribus honos debetur, voluitque Ius ciuile, vt qui annos viginti docendo conſumpſiſſent, Comitatus dignitate augerentur *n*. Nil attinet rem hanc aliis vel teſtimoniis, vel exemplis cōfirmare. De dignitate magiſterij meminit Caſſiodorus a.

a 1. Var. epiſt. 13. lib. 5. ep. 12

Theodoſius Senior magiſtrum ſtare, filium vero diſcipulum ſedere ægre tulit.

Non omittam memorabile factum Theodoſij Senioris. Ingreſſus is ſcholas, cum vidiſſet Arſenium doctorem ſtantem, Arcadium vero filiũ iam à ſe appellatum Auguſtum, dũm diſcipulus audiret, ſedentem, indignatus eſt, quod Arſeni⁹ magiſterij gradum parum decore ſeruaſſet: eoq; indignatio proceſſit Imperatoris, Arſenio indignum cauſante, ſi ſedens doceret ſtantem Auguſtum, vt Auguſti inſigne filio auferret, ſedereq; in throno Arſenium compelleret, filium detecto capite auditorem ſe profiteri: tunc enim prolem ſuam vere fore dignam Imperio, ſi cum ſcientia æque imbuta eſſet pietate. Sic de Arſenio ſcriptum reperies apud Surium b, & Nicephorum c. Sed præter citatos ſupra auctores, legi quoque poteſt Petrus Gregorius d, diſſerens de cuncta politia circa ſtudia, ſcholas, collegia, de honore doctoribus habendo, & profeſſoribus, de ſtipẽdio, & priuilegiis, &c. Poſſet hic comparatio inſtitui, maiorne legis Doctorib⁹, an medicinę honor deferendus ſit. Lege Caſſanæum in Catalogo gloriæ mundi e, & Tiraquellum f. qui alios citat, præſentes ſine dubio legis Doctores, etſi rationes pro Medicis non diſſimulent; quibus fauet etiam quodam loco Baſilius g.

b in vita Arſ. 19. Iul. tom. 3.
c lib. 12. c. 23.
d lib. 18. de repub.

e par. 10. conſid. 11.
f Tract. de nobilit. c. 31. à n. 319.
g epiſt. 80.

Cur iubente Gamaliele Apoſtoli ſuceſſerint.

Iuſſit foras ad breue homines fieri.] *Perterruit hoc modo Apoſtolos de induſtria*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *ne quam collegis ſuſpicionem ingeneraret, quod eis faueret, eademve cum ipſis ſentiret, atq; vt in eorum abſentia efficacius pro illis diceret*, inquit Lyranus. Et tamen c. præcedente iuſſerunt quoque Petrum, & Ioannem foris extra concilium ſecedere, vt conferrent ad inuicem. Exiſtimare videntur duo illi Patres, nondum crediddiſſe Gamalielem, ac de tam docto & prudenti viro id mirantur. Ex his tamen, quæ de eo prius dixi, cõtrarium colligitur.

Iubeo quam vim habeat, & κελεύειν Græcum.

Iuſſit.] Forſan in aurem Principi Sacerdotum, ſiue, qui Synedrio præerat, cum ſuggeſſiſſet, iuſſit miniſtris, vt ſubmouerent Apoſtolos: aut iuſſit, quia fuit auctor ei, qui iubere poterat, vt iuberet: ac iubendi verbum hoc loco, ſicut & alibi, ſignificat ſuadere, & conſilium dare: neque enim Gamaliel tanta erat auctoritate, vt in tanto concilio iubere pro poteſtate ei liceret.

Iubere Latini dicunt pro decernere, ac ſententiam dicere, pro optare, & precari. Grecum quoque κελεύειν, idem eſt nonnunquam quod hortor, & inuito, vel peto, ac poſtulo, vel cenſeo, vel permitto, vel exigo. Et notũ eſt, τὸ κέλευσμα, celeuſma nauticum, hoc eſt, hortamentum, quod remigibus dari ſolebat. Deniq; non eſt ſemper dictio δεσποτικὴ, ſed φιλικῶς interdum vſurpata, vt Homeri interpres notat h. Carthuſianus verum imperium intelligit, *quamuis in corde ſuo*, inquit, *ſibi eos præponeret, ſeque eorum ſeruum, ac diſcipulum reputaret.* Senſus tamen priores videntur magis commodi.

h Iliad. λ

Ad breue.] Βραχύ τι, *Breue quid.* Syrus ſic pro eo habet, לבר ערנא זעורא *lebar bhedana zebbura*, id eſt, *ad foras per tempus exiguum*: vel, *Paululum temporis.* Phraſis Græca ſatis frequens, vt nomen illud ſimpliciter ponatur pro omni tẽpore, ſubaudiendo χρόνον, ſitq; idem quod pauliſper. Ita etiam loqui videntur Itali, Hiſpani, Galli per ſuũ illud, *vn poco, vn peu.* Latinis item vſitatum eſt dicere, *breui*, vel *in breui*, ſcilicet tempore.

Homines.] Ἀποστόλους Græcè, cui conſentit Syrus dicens, לשליחא *laſchlaiche*, id eſt, *miſſos.*

A

Foras fieri.] Ἔξω ποιῆσαι, *Foras facere.* Videntur mihi haud abſimiliter Itali dicere: *Fatteui innanzi, ò in dietro, ò fuora*, &c. Et Galli, *Faites vous en auant, arriere*, &c. De hac Græca Phraſi agit Theſauri linguæ Græcæ Auctor ad verbum ποιεῖν, docetque hoc verbum iunctum iſti aduerbio ἔξω, & ſimilibus ἔσω, ἔμπροσθεν, ὄπισθεν, &c. habere non proprie agendi, ſed proponendi ſignificationem, ſeu collocandi. Et ποιεῖν ἔξω, in iſto loco, quem tractamus, eſſe facere vt foras eant, imo exeant, & egrediantur, itaquè etiam loqui Plautum. Nec propterea tamen reprehendendus fuit B Interpres noſter, qui verbum verbo fideliter reddidit, aut neceſſario dici debuit *iuſſit vt Apoſtolos abducerent*, vel potius, *emitterent*, cum ſenſus iuxta noſtram verſionem ſatis conſtet. Syrus vertit, ופקד דנפקון אנון לשליחא לבר *vappekad denapkun annun laſchlaecha lebar*, id eſt, *& iuſſit, vt inberent ipſi Apoſtolos ad extra*: vel, *Iuſſitque, vt illi abducerent Apoſtolos foras.*

Facere foras quid ſit, & vnde ſumptum.

Verſus 35.] Dixitque ad illos: Viri Iſraelitæ, attendite vobis ſuper hominibus iſtis quid acturi ſitis.

C VIRI *Iſraelitæ, attendite vobis.*] *Non magna vehementia vtitur*, inquit Chryſoſtomus, *ſed vt cum viris ebriis furore loquens, hortatur, ne ita ſimpliciter, neque ita temere ferantur.*

Præcipitata ſententia nihil periculoſius.
i Dan. 3. 15. & ſeq.

Nil periculoſius præcipitata ſententia, qualis fuit Nabuchodonoſor in tres pueros i, ac Theodoſij ſenioris in Theſſalonicenſes, quem Theodoſium Ambroſius non admiſit ad pœnitentiã, niſi lata lege de differenda in diem triceſimum Imperatoriæ capitalis executione ſententiæ k, quam legem tulerat ante iunior Valentinianus l.

k Ruf. lib. 2. c. 18. Sozom. lib. 7. cap. 24.
l l. ſi vindicari. C. de pœn.

Huc ſpectant tritæ illæ voces, *Viſis videndis, & conſideratis conſiderandis*; quod etiam ait Salluſtius m: *Antequam incipias, conſulto; vbi conſulueris, mature facto opus eſt.* Quæ Salluſtio vetuſtior ſententia D Bianti à Laertio n tribuitur, eſtque apud Ariſtotelem o. Simile adagium, *Feſtina lente*, adeo tritum ab Auguſto, teſte Gellio p, & Macrobio q, & Suetonio r.

m de bell. Iugurth.
n lib. 1.
o 6. Eth. c. 9.
p lib. 10. c. 11.
q lib. 6. c. 8.
r in vita ca. 25.

Verſus 36.] Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens ſe eſſe aliquem, cui conſenſit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occiſus eſt: & omnes, qui credebant ei, diſſipati ſunt, & redacti ad nihilum.

Exempla quo recentiora, eo melius fidem faciunt.

E ANTE *hos enim dies extitit Theodas.*] Exemplis illos caſtigat, & quidem recentioribus, quæ ad confirmandam fidem dictorum plurimum momenti habebant: *& illum qui plures defecere fecerat, poſterius ponit*, inquit Chryſoſtomus, nimirum vt creſcat oratio.

Ante hos dies.] Scripturæ phraſi idem eſt quod *ante hæc tempora*; immo ante quamlibet longa: & ſatis frequens eſt, vt dies, in plurali pro anno accipiantur, & annis, quando non exprimitur numerus dierum, vt notauit Ribera noſter in Amos ſ. Iuſtinus Martyr t obſeruat, etiam à Platone diem vocari tempus. Si Iudas, vt poſt Theodam hic ponitur, ita eo poſterior fuit, ille vero in diebus profeſſionis, ſeu cenſus ſub Quirino, ipſo

ſ c. 4. num. 9.
t oratio. ad Gent.

anno, quo Chriſtus natus eſt, vt dicemus, oportet abiiſſe, minimum quatuor, & triginta annos, cum hæc Gamaliel loqueretur.

a 20. Antiq. c. 2. vel 4.

b lib. 6. ep. 10.
c in cap. 1. ep. 2. Petri.

Theodas.] Θευδᾶς. Syrus habet, תודא *thauda*: Ioſephus a etiam nominat Theudam. Trebatij libertus Theudas quidam nominatur à Cicerone b. Oecumenius c docet, Theudam diminutiue dici à Theodoſio, ſicut Simonem à Simeone, Menam à Menādro, Metram à Metrodoro: adde apud Hebræos, vt alibi dixi, Ionam à Ioannes, cum vtriuſq; nomen Petri patri tribuatur.

Dicens ſe eſſe aliquem.] Λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν, *dicens aliquem ſeipſum magnum eſſe.* Syrus vero ſic habet, ואמר על נפשה דמדם הו רב *vamel bhal naphſcheh demedem hu rab*, id eſt, *& dixit de anima ſua, quod aliquid eſſet ipſe magnus*, vel, *dixerat, de ſeipſo ſe eſſe quid eximii.* De Simone Mago eadem prorſus verba habentur capite octauo in textu Græco d, vbi Interpres noſter ita reddit: *Dicens ſe eſſe aliquem magnum*, & Syrus ſic reddidit, *cum magnificaret ſeipſum, diceretque: Ego ſum magnus ille.* Vnde ſuſpicor in húc locum irrepſiſſe in textu Græcô nomen μέγαν, aut Interpretem codice vſum, in quo nō eſſet, ſicut nunc non habent emendatiores e. Alioqui τὶς, & Latinum *quis*, & *aliquis*, aliquando ſignificat hominem honoratum, & in pretio exiſtentem, vt docent Auctores vtriuſq; linguæ Lexicorum. Dictio *quidam*, æquiualens dictioni *aliquis*, non ita videtur habere eum vſū: nec tamen vage ſemper ſignificat, ſed certam ac determinatam, & bene deſcriptam perſonam, quæ tamen non nominetur, ſicut bene notat Maldonatus apud Matthæum f ſcribens in hæc verba, *Ad quendam*, πρὸς τὸν δεῖνα, ſicut Hebræi dicunt, פלוני אלמוני *peloni almoni*, vt ibidem Hieronymus notat, & Hiſpani ex Hebræis mutuati dicunt, *fulano*, addentes quoq; *citano*, Itali, *vn cotal*, Galli, *vn quidam*. Apud Danielem g, pro, *alteri neſcio cui*, Græce eſt, τῷ φελμουνί, vbi Scholiaſtes editionis Græcæ Septuaginta, quæ iuſſu Sixti V. emendata eſt, Eudoxium citat legentem τῷ Φελμουνί, & interpretantem τῷ προσφιλεστάτῳ, τῷ ἐφεστῶτι κατ᾽ ἐξοχὴν τῷ ταῦτα δεικνύντι, *chariſſimo, & præcellentis dignitatis qui hæc oſtenderet.* Hieronymus vnumquemlibet de Angelis intelligit, cuius taceatur nomen, & ſic ait vertiſſe Symmachum, τινὶ ποτε, cum Aquila & Theodotio ſecuti ſunt Septuaginta, relinquendo Hebræam vocem, פלמוני φελμουνί.

d verſ. 9.

Nomen quis, ſeu aliquis, hominem honoratum ſignificat.
e vt Rob. Stephani.

f cap. 26. 18.

g cap. 8. 13.

De Theoda, ſiue Theuda.
h 20. Ant. c. 2.

Theodas ergo, ſeu Theudas, vt Beda, omneſque Gloſſæ, Carthuſianus, alijq; cum Ioſepho h affirmant, cum multas ex vrbe Ieroſolymitana facultates ſuſtuliſſet, ſuis perſuaſit obſidere ripas Iordanis, cumq; eſſet magus, Prophetam ſe vēditabat, pollicens diuiſo ſe fluuio tranſitū præbiturum. Huic iuſſu Cuſpij Fadi procuratoris ſuperueniente equitum manu multis, vel peremptis, vel captis, caput amputatū eſt, ac in vrbē relatū.

Error Ioſephi.

i 2. Hiſt. c. 10. & 11.

Sed falli Ioſephus videtur, ſeipſumq; fallere; ſiquidem Cuſpius, vt ipſemet ſcriptum reliquit, miſſus eſt procurator Iudææ vna cum Longino præſide Syriæ à Claudio: atqui concilium id, cui Gamaliel interfuit, ſub Tiberio celebratum eſt, cui Claudius ſucceſſit. Qua etiam in re Euſebius i Ioſephum ſecutus fallitur. Opinio Caietani non admittitur, Theodam hic à Luca commemoratum diuerſum eſſe ab eo, de quo citatus Ioſephꝰ meminit. Mouit Caietanum, quod is, de quo Gamaliel, vt textus indicat, fuit ante Iudam Galilæum; quem autem Ioſephus memorat, longe poſt illum extitit. Sed occurram poſtea huic argumento.

Cui conſenſit.] ᾧ προσεκλίθη. Alij, ᾧ προσεκολλήθη. Vatablus interpretatur verbum ſecundum, *cui adhæſit*, quaſi dicas, *agglutinatus eſt*, quo pacto reddit Interpres alibi hoc verbum, & κόλλησιν, *agglutinationem* k. At primum προσκλιθῆναι, eſt *aſcitū eſſe in auxiliū*. Syrus aūt ſic habet, ואזלו בתרה איך ארבע מאא גברין *vezalu batherah ech arbahh mea gabrin*, id eſt, *& abierunt poſt eum quaſi quadringenti homines*. Deinde verbū προσκολλάομαι. vnde προσεκολλήθη, reſpondet Hebræo verbo, דבק *dabach*, quod indicat ita duo, vel plura vnum eſſe, ſicut illa quæ glutino coniunguntur, Latine adhærere dicunt. Vt l, *Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ*, Hebraicè ודבק *vedabach*, Græce προσκολληθήσεται; ſic apud Epheſios m, idem verbum ſimili Latino, nempe *adhærebit*, redditur.

k Ier. 13. in Baruch. 3. 4. Eza. 19. 4. Eccl. 25. 14.

l Gen. 2. 24.

m cap. 5. 31.

Numerus virorum circiter quadringentorum.] Ioſephus numerum non definit: ſolum dicit perſuaſiſſe præſtigiatorum illum magnæ vulgi multitudini. Debuit, quo tempore ſcribebat Lucas, ea de numero fama viguiſſe: quæ fama, vt eſſe inconſtans ſolet, ac incerta, non ſine moderatione vocis, circiter, recitatur.

Obſeruat Petrus Bongus in opere de Numerorum myſteriis quadringenteſimum numerum nunquam laudabiliter poſitum in Scriptura. Nā eô numero conſignantur miſerabiles illi, quorū ſe Dauid Saulem fugitans, ducem exhibuit n: Prophetæ lucorum, quos Elias interfecit o: Prophetæ Baal, quos conſuluit rex Iſrael, & deceptus eſt p: totidem fuerunt, deſtructi tot cubitis muri Ieruſalem q: tot viri, quibus Eſau Iacob fratrem ſuum perſecutus eſt r: peregrinatio ac ſeruitus Hebræorum per tot annos durauit ſ.

n 1. Reg. 22. 2.
o 3. Reg. 18. 20.
p 3. Reg. 22. 6.
q 4. Reg. 14. 13.
r Gen. 32. 7.
ſ Act. 7. 6.

Verſus 37.] **Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in diebus profeſſionis, & auertit populum poſt ſe, & ipſe periit: & omnes, quotquot conſenſerunt ei, diſperſi ſunt.**

POST *hunc extitit Iudas Galilæus.*] Hoc eſt Caietani argumentum, quo tradit alium eſſe Theodam hic commemoratum ab illo, cuius meminit Ioſephus. Sed quod poſterior Iuda fuerit, aliorum opinio eſt t, & particulam, *poſt*, Græcamq; μετά, non ſignificare ordinem temporis, ſed idem quod *vltra, præter*, vel *deinde*, ac *deinceps*, & ſimiles particulæ prædictis conſequentia connectentes: & Græce idem quod πέραν, vel ἑξῆς, *deinde*. Indicat quoq; hanc expoſitionem noſter Sà, ponens in notatione, *vltra*, & Chryſoſtomus præterea, dum ait afferri ſecundo loco illum, qui plures deficere fecerat: & ex profeſſo Martinus Cantapetrenſis u auctoritate Ioſephi x, & Euſebij y, Origenes z tamen aperte docet Theudam fuiſſe antequam Chriſtus natus: Iudā vero poſt illum in diebus cenſus tempore natiuitatis Chriſti. Certe ſi Theudam aliquem ſub Claudio fuiſſe verum eſt (vt præ ſe fert citatus Euſebius, Ioſephum citans ac ſequens) de alio neceſſe eſt loqui Gamalielem, qui illo fuerit longe anterior, & non, vt dixi, ipſo poſterior Gamaliele. Sed vnicum Theudam paſſim agnoſcunt cæteri.

Poſt, non ad temporis ordinem refertur, ſed idem eſt quod præter hæc
t Gagnei hoc loco, & Ioan. Benedicti.

u 5 Hypot. p. 164.
x loco citato.
y 1 Hiſt. c. 5. & lib. 2. cap. 10.
z 1. contr. Cel. & tract. 21. in Matth.

In diebus profeſſionis.] Ἀπογραφῆς, *deſcriptionis*. Syrꝰ ſic eſt interpretatus, ביומתא רבמה מהבין הוו

Quid ſit profeſſio hoc loco.

אגשא

A אנשא בכסב רישא *beiaumetha demeth chathbin haun anaſcha bacheſeb riſcha*, id eſt, *in diebus, quibus deſcribentes erant homines in argento capitationis*; vel, *Quibus diebus deſcripti ſunt in pecunia capitatim*, ſeu *cenſu*. Vertit Hieronymus *a*, *in diebus cenſus*.

a in c. 3 ep. ad Titum.

b c. 2. v. 1. & 2.

Deſcriptio quando facta ſit, & cur.

c 18 Ant. c. 1.

d 4 cont. Mar. c. 36.

Profeſſio iſta, ſeu deſcriptio à Luca deſcribitur in Euangelio *b*, facta per Quirinum, ſeu Cyrinum, vel Cyrenium iuſſu Cæſaris Auguſti, ſiue vt conſtaret hominum numerus, qui parebant Romano Imperio, vt innuit Ioſephus *c*, & Tertullianus *d*, ſiue ſimul, idq; potiſſimum, ad colligendum vectigal in ſingula capita, quam nominant Iuriſconſulti *capitationem*. Solent namque **B** ſuos cenſere Principes, vel vt intelligant, ab illis quantum elici pecuniæ queat, vel miles quam copioſus fieri. Eamque recenſionem, cenſumq; Herodes rex non impediebat; habebat enim regnum precario, non vectigalis ipſe duntaxat Romanorum, ſed pene etiam mancipium, ad illorum nutum regens, rectuſq;. Ergo Iudas Galilæus occaſione dictæ deſcriptionis populum ſollicitauit ad defectionem, indignum ducens alij ſeruire, quam Domino Deo, aut pendere tributum alienigenis, cum in Deuteronomio *e*, vt quidem recitat Tertullianus *f*, & poſt ipſum Hieronymus *g* (nec n. vſpiam in vlla editione nunc ſic extat) ita habeatur: *Non erit vectigal pendens ex filiis* **C** *Iſrael*.

e c. d. 23. & ca. 10. 20.

f lib. de Pudic. c. 9.

g epi. 146.

Quis fuerit Iudas ſeditionis auctor.

h lib. 18. Ant. c. 1. & ſeq.

Ioſephus *h* Iudam hunc Gaulanitem cognominat, ex oppido Gamala, aſcitum vero ab eo Sadoch Phariſæum, ita vt à Phariſæorum ſecta hoc vno ſolum differrent, quod templo abſtinerent ſeorſum à cæteris ſacrificantes, quippe re ipſa Samaritani.

Galilæi quinam eſſent.

Sectæ iſtius ſub nomine Galilæorum (qui æquè ac Samaritani Iudæis inuiſi erant) & quod Iudam Galilæum ſectabantur, & quia Galilææ maioris, meloriſq; prouinciæ Iudææ partis nomen ſibi vſurpantes in Iudæos inſoleſcebant (vt ſolent non tantum vicinæ vrbes, verum integræ etiam prouinciæ vicinarum prouinciarum, præ**D**ſertim nobilium, nomine vocari) ſectæ, inquam, iſtius, credit Oecumenius hoc loco, meminiſſe in Euangelio Lucam *i*, narrantem ſanguinem Galilæorum miſcuiſſe Pilatum cum ſacrificiis, neq; enim in Galilæos veros ius Pilato erat *k*. Idem placet Anaſtaſio Niceno *l*, qui præterea docet, veritum ab illis fieri ſacrificia pro Romano Imperio, aliiſve Gentilibus; ideoq; ab irritato Pilato inter ſacrificia interfectos, aut dum iam illi ea facerent, vt ſcribit Hegeſippus *m*, in monte Gadir, ſiue Garizim, qui eſt in Samaria, aut in vico eiuſdem Thirataba, quem præoccupauit Pilatus, priuſquam peruenirent in montem ad ſacrificandum, vt indicat Ioſephus *n*. Idem ſentit Hugo Ætherianus *o*, appellans eum Iuriſconſultum.

Quidnam Galilæi fuerint, quos Pilatus interfecit.

i c. 13. 1.

k infra 23. 6. 7.

l q. 67. in Scr.

m lib. 2. de excid. Ieroſ. c. 5.

n 18. Ant. c. 5.

o de regreſſu animarum, c. 9.

E *Auertit populum.*] Deeſt, *ἱκανὸν*, id eſt, *multum*, & Syrus idem habet, עמא סגיאא *hhamma ſagguea*, id eſt, *populum multum*. Theodas vero dicebatur ſuperius habuiſſe ſibi conſentientes circiter quadringentos tantum.

Et ipſe periit.] Nec periit tamen, aut penitus exciſa eſt ſecta Galilæorum. Apoſtoli ipſi cum Chriſto, quia patria Galilæi erant, venerunt in ſuſpicionem eiuſdem doctrinæ; vt propterea quæſtionem Chriſto aduerſarii mouerint, *an liceret dare cenſum Cæſari p*, vt Hieronymus notat *q*. Qua etiam de cauſa Paulum ait ſæpe aduerſus eiuſmodi ſectam præcipere. *Admone illos*, inquit Paulus Tito *r*, *principibus, & poteſtatibus ſubditos* **A** *eſſe*, & ad Romanos *ſ*: *Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit*, & *t*, *Cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal. Chriſtus ipſe* reſpondit *u*, *Reddenda Cæſari, quæ ſunt Cæſaris*, vt omittam exempla Tobiæ *x*, & Danielis *y*, & ſociorum, admonitionem quoque Ieremiæ *z*, vt obedirent regi Chaldæorum, & reprehenſionem Sedechiæ regis Iuda, quod fidem datam Nabuchodonoſori fregiſſet *a*.

Principibus ſeculi eſſe obediendum Paulus præcipit toties, & cur.

p Mat. 22. 16. 17.

q in c. 3. epi. ad Titum.

r cap. 3. 1.

ſ cap. 13. 1.

t verſ. 7.

u Matt. 22. 21.

x cap. 1. 1.

y Dan. 3.

z cap. 38. 17.

a 2. Paral. vlt. 13.

Inter alias cauſas cur Chriſtianos perſequerentur Gentiles, vna erat, teſte Clemente Alexandrino *b*, Iuſtino *c*, Auguſtino *d*, & omnibus fere veteribus, qui pro nobis apologias ediderunt, **B** quod religionis prætextu à Maiorum ſe obedientia ſubtraherent: & vero paucos illo Eccleſiæ principio Chriſtianos fuiſſe, qui ſe à legibus ciuilibus, & ſubiectione Magiſtratuum liberos & exemptos eſſe contenderent, notat Chryſoſtomus, aliique *e*.

Gentiles Chriſtianis obiiciebant, principibus eos non obedire.

b 4. Stromat.

c Apolog. 2.

d Conc. in. 31. in Pſal. 118.

e ad c. 13. ep. ad Rom.

Galilæi ſupplicii fuerunt à Paganis affecti.

Redeo ad Galilæos, quorum nos conſtat nomine vocitatos eſſe ab aduerſariis vt c. 1. huius libri docui, ob illam fortaſſe, quam modo dicebam cauſam; & hoc prætextu ſuppliciū de Chriſtianis primis ſumptum eſt, ſicut Claudius, auctore Ioſepho *f* factioſos ſectę huius duos homines crucifixit, Iacobum, & Simonem. Teſtis eſt idem quoq; *g*. Iudæos, qui erant in Ægypto, eo**C**dem errore infectos eſſe, & poſt excidium Ieroſolymitanum nullo genere tormentorum adduci potuiſſe, etiam pueros, vt Cæſarem Dominum faterentur.

f 20. Antiq. cap. 3.

g 7. de bel. Iud. ca. 29. & 31.

Sed longe ante hoc excidium, quando exacto Archelao Iudęa redacta eſt in prouinciam, & iūcta Syriæ, amiſſa regni prærogatiua, ac titulo, repullulauit per quēdam alium Simonem, vt prodit idem Ioſephus *h*. Deniq; propter hoc hominum genus Herodem magnum credi poteſt, anno regni trigeſimo primo Iudæos compuliſſe ſibi, ſuiſq; poſteris regnum iurare.

h li. 2. de bel. Iud. cap. 7.

Herodes Iudæos in ſuum regnum iurare compellit.

Porro veriſimiliter ſentiunt, qui dicunt Chriſtum innuere voluiſſe, Theodam, ac Iudam, cū **D** dixit *i*: *Omnes, quotquot venerunt ante me, fures ſunt, & latrones*: neq; enim reſpexiſſe videtur ad antiquiores pſeudoprophetas, quorum iam memoria interierat, ſed ad tempora recentiora, reſq; omnibus notas, inter quas & Herodianorum ſecta, qui Herodem magnum habebant pro Chriſto, merito cenſeri poſſit. Ita verba illa Chriſti intellexerunt ſcribentes in Ioannem Græci Patres Chryſoſtomus *k*, Cyrillus *l* (quanquam vſque ad nonum interrupti ſunt libri eius, & quintum, ſextum, ſeptimum, octauum Iudocus Clictouæus, ex Chryſoſtomo, aliiſque collectos ſuppleuit, vt teſtis eſt Sixt⁹ Senenſis *m*) Theodorus Heracleenſis, & alter Mopſueſtenus citati in **E** Catena Gręca, Theophylactus, & Euthymius, ex recentioribus Toletus, & Maldonatus, & præterea Iſidorus Peluſiota *n*, & Hugo Ætherianus *o*.

i Ioan. 10. 8.

k hom. 58.

l li. 7. c. 3. in Ioan.

m lib. 5. Biblioth.

n li. 3. ep. 11.

o li. de animarum regreſſ. c. 9.

Redacti ad nihilum.] Non videtur neceſſaria Carthuſiani annotatio, *ad nihilum redactos non abſolute, cum animæ ſint immortales, & prima materia incorruptibilis, ſed quantum ad id, quod attentarunt, & de terra, ſeu vita præſenti ſublati ſunt*. Eſt namq; huiuſmodi formula valde trita, & communis. Poterat Gamaliel, inquit Chryſoſtomus, & alium Ægyptium ſeditioſum ſcilicet commemorare, ſed ſuperflua fuiſſet commemoratio. De Iudæ Galilæi, & factionis eius hominum exitu cognoſce ex citatis Ioſepho, & Euſebio.

a Pſa. 67.1.
b Hab. 3. 6.
c 3.Reg.22.17.
& 4.25.Ier.52.
8.

A *Diſperſi ſunt.*] Videtur verbum diſpergendi bellicum, vt ibi *a*, *Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius:* & *b*, *Aſpexit, & diſſoluit gentes*; & alibi *c*. Hoc loco διεσκορπίσθησαν, ſicut priore verſu διελύθησαν, pro, *diſſipati ſunt.*

Verſus 38.] Et nunc itaque dico vobis, diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos: quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus, diſſoluetur.

Humanæ quæ geruntur conſilio in nihilum recidunt.

ET nunc itaque.] Summa conſilii eſt: Confiderent recentibus docti exemplis, in nihilum recidere, quæ humano geruntur conſilio: non properandum, neq; iſtam mox excidendam doctrinam, quæ neminem adhuc lędere deprehenſa ſit: breui intellecturos, quo euadet: ſi ſit à Deo, caueant ne repugnent.

B *Itaque.*] Deeſt in textu Græco, ſed pro eo legitur, *καὶ τὰ νῦν, & quæ nunc*, id eſt, quod ad ea pertinet, quę nũc ingruunt, ac gerenda ſunt. Hebręi coniunctione vtuntur, vt cauſam reddant, vel quid inferant, nã ſępe ו *vau*, cauſalis eſt particula, vt Geneſis decimoquarto, והוא כהן *vehu chohen*, id eſt, *erat enim ſacerdos.*

Diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos.] Syrus ſic interpretat' eſt, פרוקו לכון מן אילן אנשא ושבוקו לחון *peduku lechun men halin anaſcha, veſchuku lehun*, id eſt, *Abſtinete vos ab his hominibus, & omittite eos*, hoc eſt, Deſinite perſequi, & præceptis minacibus, atq; carcere cohibere. Vitate cõſortium eorum, ab iis, ſi ita vobis quidem placet, abhorrete, nihil vobis rei cum ipſis, nulla communio ſit. Hoc ſibi videtur velle τὸ ἀπόστητε, *recedite*, vnde apoſtata.

C *Si eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus, diſſoluetur.*

Verſus.] 39. Si vero ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere illud, ne forte & Deo repugnare inueniamini. Conſenſerunt autem illi.

D *SI vero ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere illud.*] Sic emendata Biblia habent, iuxta Græcum αὐτό. Aliqui codices legebant, *eos.* Refertur melius ad opus & conſilium ſententia, quam ad Apoſtolos. Syriace ſic legitur, לא מטא באידיכון דתבטלונוהי *la matia beiadaiechun dathebatlunaiehi*, id eſt, *non pertinet ad vos manibus veſtris illud compeſcere*; vel, *non eſt facultas in manibus veſtris, vt diſſipetis ipſum.*

Gamalielis in dando conſilio prudentia.

Ne forte & Deo repugnare inueniamini.] Solerter loquitur Gamaliel. Non ait, ex Deo eſſe, contradiceretur enim ei aperte ab omnibus: neque ex hominibus, proderet namque eis Apoſtolos: E mediam tenens viam, periculi metum iniicit ex altero, ex altero ſecuritatem. Non enim dicit, Niſi diſſolueritis, cognoſcetis eſſe ex Deo: ſed, ſi ex Deo non eſt, diſſoluetur: hoc oſtendit Dei potentiam, illud oſtenderet eorum ſæuitiam.

Non item dixit: ſi Chriſtus eſt Deus, neque quod conſilium non eſſet humanum, nec etiam quod non diuinum, ſed futuro tempori fidem permiſit. Videtur poſtremo Gamaliel, dicendo, *Ne forte & Deo repugnare inueniamini*; alludere quodammodo, ac tacite approbare voluiſſe ſententiam illam Petri, *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.*

Magiſtratus poteſt impedire nouas res molientes, & non expectare progreſſum.

A Ergo, dicet aliquis, non occurreret Magiſtratus vel politicus, vel Eccleſiaſticus, nouas res molientibus, ſed permittet, vt longe progreſſi ſponte, vel diuina vltione concidant? Alia ratio erat in Apoſtolis, quos adeo multa reddebant omni veneratione dignos, vt eorum conſilia, factaque non illico impedienda, & improbanda eſſent: ſed ſi qua ſuberat dubitatio, ſufficeret, attente diſpicere, quem res ipſorum tenerent curſum. Iudæi ſi tacerent, ſine dubio peruenirent ad ſcientiam ſalutis; ad quam quoque ſenſim diſponendi erant, tamdiu ſuis volutati in vitiis, tamq; male aduerſus doctrinam iſtam animati. Iam alte, firmiterq; fundata, & firmata religione, ſtrenue, ac fortiter obſiſtendum noua dogmata

Aduerſarii Catholicæ religionis non ſunt audiendi.

B proferentibus, non enim audiendi zizaniorum ſeminatores, & Catholicæ religionis hoſtes amãdandi ſunt, vt alio loco docui *d*; & vel duo exempla, quæ protulit Gamaliel, euincunt. De his Chriſtus *e* præmonuit, vocans *falſos Prophetas, & in veſtibus ouium lupos rapaces*, & Paulus *f*, negans etiam Angelo aliter euangelizanti eſſe credendum *g*.

d Diſp. de Fide.
e Mat. 7.15. 24.24.
f Act. 20. 29. & ſeq. 1. Ti. 4. 1. 2 Tim. 3. 5. & alibi.
g Gal. 1.8.

Probauerant ſe ſatis Apoſtoli, & eorum magiſter Chriſtus, omni virtutum genere, atque miraculorum, non armis, & effrænі licentia vitę, vt Mahomet, Hæreticiq; veteres atque recentes. Adhuc expectabant eo tempore Iudæi Meſſiam, C cuius forma, propter obſcuritatem, ab Eſaia *h*, & Zacharia *i*, aliiſq; prædictam, haud facile cognoſci poterat.

h cap. 53. 2. & ſeq.
i 14. 5. 9. & ſeq.

Nulla ratione Iudæi in Apoſtolos animaduertere poterant.

Non reſpuebant Apoſtoli Deum Iſraelis, nihil in iis deprehendi poterat ſpectans ad ſeditionem, cum in tanta inter eos, aliosque Diſcipulos concordia plane incredibili, tanta appareret humanarum rerum deſpicientia. Puniri poſſent, ſi deorum cultum inducerent *k*; at de hoc ne verbum quidem, imo nec adhuc contra vllum legis ritum concionati fuerant. Lege contra eos erat agendum, ſi falſa prædicerent *l*: verum ad hoc cognoſcendum tempore opus erat.

k Deut. 13. 5.

l Deut. 18. 20.

Noua quæ docuerunt Apoſtoli à Prophetis prædicta.

D Quod ſi quid à lege differens pronunciabant, fecerant & hoc omnes Prophetæ, vaticinatique erant futurum aliquando, vt legis ſacrificia abrogarentur, Gentes in eiuſdem religionis vna cũ Iudæis ſocietatem admitterentur; pactum nouũ ſeu teſtamentum conderetur *m*; deniq; alia multa in futurum euentura Prophetarum libris continebantur, quorum exitus expectari debebat, & fieri de futuris coniectura ex iis, quæ perinde, vt prædicta fuerant, iam eueniſſe diffiteri non poterant.

m Pſ. 49. 8. 9. 13. 14. Eſa. 56. 7. Ier. 31. 40.

Dei iuſſum de cauendis falſis Prophetis Apoſtolos non continebat.

DEVS ipſe in Deuteronomio *n* ante denunciauerat ne timerent falſum Prophetam, *vtpote cum quod prædixit in nomine Domini, non eueniret*, & apud Ieremiam *o*, *ſe confuſurum Prophetas mendaces.* E Vbi quamuis ſit ſermo de Prophetis Ieremiæ coætaneis, tamen nec ille, nec ex aliis antiquis Prophetis vllus, de falſis Prophetis, ſed de doctoribus prophetauit ſectam facturos nouam, ſed noſtri duntaxat Doctores, nimirum cum Chriſto Apoſtoli, aliique. Valent hæc omnia ſimul pro nobis, ſimul pro Gamalielis conſilio.

n c 18 vlt.
o ca. 14. 14. & ſeq.

Caluinus de Gamaliele quid ſentiat.

Hunc perperam Caluinus contendit, nec fuiſſe ex Deo, nec in Apoſtolorum iſta fauorem dixiſſe: mitiorem duntaxat moderati, manſuetiq; hominis ſententiam fuiſſe, homine indignam prudente, vtpote quæ maleficiis, ſceleribuſque omnib. impietatis viam aperiret: attamen valere in cauſa fidei, veręq; religionis: cuius, vt im-

A pediri curſus non debet, ita nec humano vllo conſilio poteſt. Quærit videlicet qua poteſt via Caluinus ſuo, ſuique ſimilium ſacrilego errori ſubſidium, & fulcrum: ſed arundineum eſt hoc, non ſolidum, nec eadē fauere ſententia iniuſtæ, iuſtæque cauſæ valet, impietati, & ſinceræ religioni, mendacio, & veritati.

Qui perperam Gamalielis conſilio abutuntur.

Sunt etiam, qui abutantur Gamalielis ſententia, vt propenſos ad ordinem religioſum adoleſcentes potiſſimum retardent, conſilium ipſum Dei ſuomet conſilio peruertere conantes: nec in eo ſaltem Gamalielem audientes, vt ſinant illos, ac ſuomet ipſos arbitrio permittant: & idcirco Deo repugnare inueniuntur.

Prædeſtinationis ſignū longa in bonis operibus perſeuerantia.
a Tract. 45. in Ioan.
b Phil. 2.12.
c ad Antonianum.
d [illegible] Hexapol.
[illegible] 5. Hab.
f in Pſa. 57.
g Habac. 3.10.
h Pſa. 57.8.
i in Pſa. 9.
k Pſa. 9.6.
l 5. & 7. de curand. Græc. affect.

B Verumtamen negari non poteſt, quin re ſecundum ſe ſpectata, magnum ſit diuinæ prædeſtinationis argumētum longi temporis in bonis operibus perſeuerantia, vt docet Auguſtinus a; ſed nondū certum, niſi fuerit vſque ad finem: vt propterea cum metu & tremore oporteat nos ſalutem noſtram operari b. Bene longa porro inductio fieri poſſet in ſectis, legibus, imperiis, hæreſibus, varia idololatria, &c, quo pacto, quia nō nitebantur Deo, diſſoluta ſint vt fumus, cometa, torrens, & ſimilia. *Sacrilegi feruent inter initia*, inquit Cyprianus c, *incrementa habere non poſſunt, nec augere quod illicite cœperint, ſed ſtatim cum praua ſua æmulatione deficiunt.* Comparant Baſilius d, Hieronymus e, C Auguſtinus f, hæreticos cum torrentibus velociter, ac præcipitanter decurrentibus, tranſeuntibus, deficientibus, iuxta illud g: *Gurges aquarum tranſiit:* & h, *Ad nihilum deuenient tanquam aqua decurrens.* Legendus inprimis Auguſtinus. *Non vos terreant* (inquit) *fratres, quidam fluuij, qui dicuntur torrentes; hyemalibus aquis implentur; nolite timere, poſt paululum tranſit, decurrit aqua, ad tempus perſtrepit, mox ceſſabit. Diu ſtare non poſſunt. Multæ hæreſes iam emortuæ ſunt. Cucurrerunt in riuis ſuis quantum potuerunt, decurrerunt, ſiccati ſunt riui, vix eorum memoria reperitur, vel quia fuerint*, &c. De iiſdem exponit Hieronymus i, quod *periit* k *memoria eorum cum ſonitu*, nempe multæ doctrinæ. D Præclare Theodoretus l hoc ipſum vrget de Philoſophorum ſectis.

Conſenſerunt autem illi.] Quod attinet ad interfectionem, & detentionem in carcere: tametſi vis argumenti abſolute perſuaderet, vt prorſus Apoſtolos abſoluerent. *Perſuaſit Gamaliel, & quaſi prædicauit Euangelium*, inquit Chryſoſtomus; *immo quaſi iuſtam ſententiam contra illos proferebat, tantum non dicens: Credite quod non poteritis diſſipare: quare non credidiſtis? Tam magna prædicatio, quia & ab inimicis teſtimonium habet*, videlicet, vt dixi, exiſtimat Gamalielem nondum fuiſſe Chriſtianum.

E *Verſus* 40.] Et conuocantes Apoſtolos, cæſis denunciauerunt ne omnino loquerentur in nomine Ieſu, & dimiſerunt eos.

ET *conuocantes Apoſtolos, cæſis.*] *Non hoc profectum eſt ex conſilio Gamalielis, ſed ex innata ſæuitia iudicum, qui quoquo modo ſuæ libidini ſatisfacere voluerunt, ne nihil egiſſe viderentur, & inſipienter* [illegible] *tentaſſe, quæ ipſis impoſſibilia erant*, vt obſeruat Chryſoſtomus.

Homines nolunt videri inſipienter egiſſe, etiamſi errauerint.

Nolunt homines, ii præſertim in quibus prudentia exigitur, ſi quid per inſipientiam deliberauerint, inſipienter feciſſe videri. Item volunt, qui conſuluntur, conſilium omnino aliquod iis gratum dare, quibus ſtudent. Medicus dum aduocatur ad ægrotum, ne aduocatus fruſtra cenſeatur, pharmacum, remediumve, tametſi haud ita opportunum, vel neceſſarium quandoq; ſit, præſcribit: Iudex, quem reum ſemel in vinculis habet, aut diutius ibi detinet, aut aliqua pœna mulctat, etiam innocentem, ne nocens ipſe, ac iniuſtus eſſe videatur.

Iudex erga reum innocentem non vult videri nocens.

Quæ poteſtas in Iudęis coerciua fuerit, dictum alias m. Apoſtoli ipſi apud Clementem Romanum n harum plagarum faciunt auctorem Caipham, Alexandrum, & Annam (de quibus initio huius capitis) & quidem ſæpius ſe plagas ab iis accepiſſe (cum Lucas meminerit duntaxat ſemel) ibidem narrant. Prædictio Chriſti modo impleta eſt: *Et in ſynagogis ſuis flagellabunt vos* o, id eſt, in publicis concionibus. Merito Iudæorum ſynagogas appellat Tertullianus p *fontes Eccleſiæ perſecutionum*: & hæc omnium prima cenſeri poteſt.

m cap. 4.5.
n 5. Conſt. c. 2.
o Mat. 10.17.
Synagogæ fontes ſunt perſecutionum.
p lib. contra Gnoſtic. c. 10.

Cæſis.] δείραντες, *cum cecidiſſent*: δέρω enim & excorio, & cædo, ſeu verbero ſignificat.

De pœna verberum & flagellationis plura cū de D. Paulo dicemus q. Iudęis permittebant Romani minores has pœnas ſuis infligere. Græcum verbum δέρω, ſicut & noſtrum *cædo*, non reſtringitur ad flagella vel fuſtes, ſed ad alapas r, & pugnos extenditur, alioſque modos. Non videtur autem aliis hoc loco modus aptior, quam vt idē ſit cum cædere & verberare, eumq; tum Syriaca editio expreſſit verbo נגדו אנון *naggedu ennun*, id eſt, *verberauerunt eos*, tum communis omnium conſenſus tradit, vt Clementis Romani, & Athanaſij, quos citauimus, præter alios. Flagella pati Chriſtianorum eſt, inferre Caiphæ, & Pilati, ait quodam loco Athanaſius s.

q c. 16. & 22.
r Ioan. 18. 23.
Flagella pati Chriſtianorum eſt, inferre Pilati.
s epiſt. ad orthodoxos in perſecut.
t in cap. 8. Eſaiæ.

Omnino.] Deeſt in textu Græco, & in nonnullis Latinis, quin etiam & in Syriaco. *Vincemini*, inquit Procopius t, *& delebimini Romanorum armis, nec ſtabilietis conſilium, quod cœpiſtis.*

In nomine Ieſu.] Id eſt, *de nomine*. Sic laudabant Deum paſtores u nati Chriſti ſpectatores, *in omnibus*, id eſt, *de omnibus quæ viderant*. *In quo hæc dicuntur*, ait Paulus x, id eſt, *de quo*, *de alia tribu eſt*, &c.

u Luc. 2.20.
x Heb. 7. 13.

Verſus 41.] Et illi quidem ibant gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.

ET *illi quidem ibant gaudentes.*] Id præceperat Chriſtus, dicens: *Gaudete & exultate* y, &c. Chryſoſtomus z: *Tametſi*, inquit, *flagella non gaudij ſint occaſiones, ſed triſtitiæ, & mœroris, nihilominus flagella propter Deum, & cauſa, propter quam flagellabantur, gaudium eis pariebat. At ij, qui flagellarunt, in magna animi conſternatione, & hæſitatione neſciebant quid facerent. Audi enim eos, quomodo poſt flagellationem animo fluctuant, & dicunt: Quid faciemus hominibus iſtis? Quid dicitis? flagellaſtis, innumera mala ſubornaſtis, & dubitatis? Tam fortis inuictaque res eſt virtus, & dum patitur, affligentes vincit.* Hæc ille. Sed eſt memoria lapſus, cum eam hæſitationem ait poſt flagellationem contigiſſe; præceſſiſſe enim non ſecutam eſſe, Lucas narrat.

y Matt. 5. 12.
z Hom. 25. in Geneſ.
Qui flagellantur, gaudent; qui flagellant, mœrent.

Nuſquam, inquit idem Chryſoſtomus in hunc

a Ier.37.14.
b 3.Reg.19.2.

A locum, *hoc apud veteres contigit, etiamſi Ieremias a flagellatus ſit, & Eliæ b, aliiſque Prophetis diræ intentatæ ſint minæ. Quibus ſignis hoc non magis admirabile eſt: eſt quippe fortitudinis excellentiſſimus gradus, non tantum patienter, & libenter, ſed lætanter quoq; aduerſas res ferre. Hoc eſt omne gaudium*, id eſt, perfectum, *in varias tentationes*, vt loquitur Iacobus c, *incidere*, his namq; qui defungitur, propinquat ad portum, *ipſaq; patientia*, vt idem ait d, *opus perfectum habet, & ſpem conciliat, quæ non confundit* e. *Pſallit qui eiuſmodi eſt, in tubis ductilibus Domino* f, *quæ per tribulationem diſtentæ ſunt, vel in chordis inſtrumenti muſici, quæ ſimiliter dum diſtenduntur, edunt ſonum harmonicum*, vt ait Auguſtinus g.

Eſt fortitudinis excellentiſſimus gradus, lætanter ferre res aduerſas.
c cap.1.2.
d ibid. 4.
e Rom.5.5.
f Pſal.97.6.
g in eundem Pſalmum.

B Dux Apoſtolorum Petrus, quod cum collegis facto præſtiterat, nos, vt & etiam faciamus, graui, & efficaci oratione cohortatur h. *Chariſſimi, nolite peregrinari in feruore* (id eſt, Ne videatur vobis res inſolens ac noua verſari in feruore perſecutionis) *qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis contingat, ſed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quoniam quod eſt honoris, & gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt eius Spiritus, ſuper vos requieſcit.*

Petrus de patientia in aduerſis quantum gloriatus ſit.
h 1.epi.4.12. & ſeq.

Exultabat Paulus, gaudioq; triumphabat, & omnibus lætitiis incedebat in tribulationibus pro Chriſto i. *Repletus ſum*, inquit, *tribulatione, ſuperabundo gaudio in omni tribulatione veſtra*: & k, *Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis: idipſum vos gaudete, & congratulamini mihi.* C

Et Paulus ſimiliter.
i 2.Cor.7.4.
k Phil.2.17.

Plenæ ſunt hiſtoriæ, & acta Martyrum, quantam illi in acerbiſſimis tormentis perciperent geſtientis liquidæque iucunditatis voluptatem, ita vt ceſſatio ipſa tormentorum moleſta illis accideret, eo quod huiuſmodi gaudiorũ ceſſationẽ, vel remiſſionem induceret. [illegible] de Theodoro adoleſcente narrat Hiſtoria Eccleſiaſtica l. Aqua ſuapte natura grauis cum caleſit, & feruet, veluti aſcendit, & ſaltat; ita charitas facit, vt quem res aduerſæ deprimerent, per ſeſe extollant, & gaudio exultationis repleant. Non incommode digredi liceret in tractationem de gaudio ſpirituali. Sed præſcripta Commentarij lex nos cohibet. D Lege Franciſcum Ariam noſtrum m, in libro de profectu ſpiritali, tomo ſecundo, vbi agit de oratione mentali.

Martyres in tribulationibus quantis gaudiis abundarint.
l Theod. lib.3. hiſt.c.10.
m p.2.t.3.4. p.3.a.3.4. Hiſpanice vel Italice.

Facit ad id quod antea dixiſſe Chryſoſtomum retuli, fortitudinem iſtam ſignis omnib. eſſe magis admirabilem, egregium ſenis cuiuſdam Alexandrini reſponſum, de quo Caſſianus n: *Hic turbis infidelium circumfuſus, non ſolum maledictis, verum etiam grauiſſimis impellentium cum vrgeretur iniuriis, eiq; à ſubſannantibus diceretur, quid miraculi Chriſtus veſter, quem colitis fecit: vt his, reſpondit, ac maioribus, ſi intuleritis, non mouear, nec offendar iniuriis*: addere E potuit, quod eſt Apoſtolicum, *vt gaudeam quoq; & me magno dignatum honore putem.* Atque hanc ego patientiam, gaudiumque in tribulationibus innuiſſe Chriſtum puto, quando qui crederent in ſe, maiora facturos promiſit ſigna, quam ipſe faceret o, ea intelligens quæ operabatur exterius proprie dicta miracula. Certe admiratur mundus iſtam patientiam.

n Colla.12.c.13.
Miraculum Chriſtus quod magnum fecit.
o Ioan.14.12.

A conſpectu concilii.] Etiam inter verbera atque iis mixta verberantium, & verberatos ſpectantium conuitia, par eſt credere Diſcipulos gauiſos eſſe, & in Dei quoque laudes, quod de aliis Sanctis accepimus, prorupiſſe.

A Verberatio tamen, & flagellatio, quam atrocem fuiſſe ſuſpicor, vt Apoſtolos maxime deterreret à prędicationis curſu, fortaſſe clam adhibita eſt, fauentis iis populi metu. Non aliud, inculcantibus ne prædicarent in poſterum, exiit ex ore flagellatorum reſponſum, quam illud p, *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Dimiſſi vero hilaritatem vultu, verbis gaudium, ac gratulationem vel ſibi, vel aliis, Deo gratias, deprecationem vindictæ inferre paratis pro ſe, pręferebant.

Verberatio Apoſtolorum qualis.
p Sup.4.19.

Quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.] *Eſt reuera dignatio*, ait in Commentario epiſtolæ ad Coloſſenſes Chryſoſtomus q, *etiam contumelia affici, & ligari: ſi enim qui amicum* B *habet, lucro deputat, ſi illius gratia quicquam ferat; multo magis ſi propter Chriſtum hoc fiat.* Huc ſpectat recitata à me ſententia Petri, & Pauli in cruce ambitioſa quædam gloriatio.

Dignatio maxima eſt pro Chriſto pati.
q Hom.12.

Si quis vult erigi, & ſuperbire ſancta ſuperbia, erigatur cũ Apoſtolis, vt monet Hieronymus r, *quando dignus fuerit pro nomine Ieſu Chriſti contumeliam pati*, glorietur cum Apoſtolo, *qui exultabat in tribulationibus* ſ.

Vbi ſancta ſuperbia erigi poſſimus.
r Sephon.4.
ſ Rom.5.3. 2.Cor.12.9. & al. ibi.

Videtur mihi hic Apoſtolus tanquam vulnerum cicatrices oſtẽdere, & deprædicare, ceu fortitudinis indices, cum ait t: *Nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.* Tolerata crux pro Chriſto, character eſt, quo inſi- C gnit & obſignat Chriſtus ſuos milites, tanquam viuifico illo ſigno THAV u, aliove, quo ſeruos Dei ſignari imperatum Ioannes tradidit in Apocalypſi x, & ſic Rupertus y *id ſignum in ſuperliminari domorum expreſſum, & vtroque poſte* z, *cum ſanguinis notulis* myſtice interpretatur.

t Gal.6.17.
Crux tolerata pro Chriſto, character eſt Chriſti.
u Ezech.9.4.
x cap.7.3.
y lib.2.in Exod.c.16.
z Exod.12.7.

Non re alia magis Deus, quod cuipiam fidat, declarat, quam cum dat non ſolum, vt in eum credat (vt Apoſtoli a verbis vtar) *verum etiam vt pro eo patiatur: nec alios ita Diabolus inſectatur* [illegible] *donis plenos, & à mare ipſius extractos, quam eos qui gratia pro Chriſto tormenta ſuſtinuere*, vt admonet Gregorius b.

Deus ſe cuipiam fidere declarat, cum ei pati pro amore ipſius concedit.
a Philip.1.29.
b 4. Moral. c. 26.

Vnde Chriſtum ipſum poſt Baptiſmum, in quo Pater luculente de Filio teſtificatus eſt, & in D eum Spiritus ſanctus ſpecie columbina deſcendit c, duxit d, egit e, expulit f idem *Spiritus ſanctus in deſertum ad certamen cum Diabolo*: vt alias diligenter expendi, tractans etiam de commodis tentationis g, vt intelligamus quo quis procedit in gratia & ſanctitate magis magiſque, hoc etiam grauius in ſe odium, bellumque capitalis hoſtis prouocare, & maiore fortis pugilis à Deo honore dignari, *cum hoſtis ille*, vt Caſſianus h ſcribit, *indignum reputet cum ignauo, & imbelli certare.*

c Matth.3.16.17.
d Matt.4.1.
e Luc.4.1.
f Marc.1.12.
g in 6 euang. Dom.1.Quadrag.
h Col.7.ca.23.
Diabolus indignum putat cum ignauo pugnare.

Chryſoſtomus hanc Dei dignationem prolixe, ac eleganter proſequitur libris de Prouidentia ad Stagyrium. Idipſum vidit etiam Gentilis Seneca i, *ignem expertum* dicens Deum *in Mutio,* E *paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone.* Subdit longe poſt: *Hos itaque Deus quos probat, quos amat indurat, recognoſcit, exercet.*

i lib. de Prouidentia, c.4.5.

Sane Sponſa in Canticis dum promouetur in amore Sponſi, tentatur grauius, ac moleſtius fert eius abſentiam. Primum enim *queritur ſe ſolam relictam* k *tum egreſſa domo, vrbem obit, & quærit* l, *demum incidens in cuſtodes ſpoliatur, ac verberatur* m. Sunt hi tres ordines, Incipientium, Proficientium, Perfectorum.

Sponſa Chriſti dum promouetur in amore ipſius grauius tentatur.
k cap.1.6. & ſeq.
l c.3.1.& ſeq.
m cap.5.7.

Ex hoc vltimo poſt acceptum Spiritum ſanctum, erant Apoſtoli, in ipſis verberibus exultantes, & ſibi plaudẽtes. Apoſtolos multi poſtea

Apoſtoli erant ex perfectorum ordine poſt acceptum Spiritum ſanctum.

omnis ſexus, ætatis, conditionis, præſertim Martyres, imitati ſunt. Exempli loco ſufficiat in præſentiâ virgo ac Martyr Secunda, quæ, cum virgis Ruffinam ſororem Tyrannus cæderet, ita eũ interpellauit cum pia quadam indignatione, quod ſe tali pro Chriſto indignam tormento iudicare videretur: *Quid eſt, quod ſororem meam honore, me magis afficis ignominia? iube ambas ſimul cædi, quæ ſimul Chriſtum Deum confitemur.*

Ruffina & Secunda ſorores martyres conſtantiſſimæ.

Sed ne maſcula virtus mulierum videatur, par accedat virorum. Dorotheus, Gorgoniuſq; primi ac intimi Diocletiani cubicularij, martyrem conſpicati coram Imperatore acerbiſſime cruciari, has eruperunt in voces: *Quid eſt, Imperator, quod huius condemnata ſententia, quæ nobis cum eo communis eſt, vnum illum punis? iſtius noſtra etiam eſt fides, idemque propoſitum.*

Et Dorotheus & Gorgonius.

Paulus teſtimonium perhibet fidelibus ex Hebræorum ſecta factis, quod *bonorum ſuorum rapinam cum gaudio ſuſceperunt* a, vbi Chryſoſtomus b notat, quod *hoc erat totum Apoſtolicum, & dignum magnis illis animis, qui flagellati gaudebant.* Qui autem fert cum gaudio, oſtendit ſe habere mercedem aliquam, & quod ea non ſit damnũ, ſed prouentus.

a ad Hebr. 10. 34.
b hom. 21. in ep. ad Hebr.

Porro gaudij cauſa erat, pro eo Ieſu contumeliam pati, *qui propoſito ſibi gaudio, ſuſtinuit crucem confuſione contempta* c. Hoc eſt, cum poſſet frui vitæ immortalis gaudio, mori maluit: aut propter gaudium de ſalute hominum, & gloriæ Dei, ac ſuæ, per Diſcipulos ſuos propagandæ. Gaudebant eodem nomine Apoſtoli, quod per ſimilem confuſionem, & Magiſtro ſimiles effici ſe videbant, & eiuſdem gloriæ miniſtros proferendæ.

Gaudii Apoſtolorum cauſa quæ fuerit.
c Hebr. 12. 2.

Cauendus vero Tertullianus d hoc Apoſtolorum abutentis exemplo error, quod nefas ſit fugere in perſecutione. Ita vero ille ratiocinatur: *Apoſtoli tractantes in perſecutionibus agitati, quando ſe pecunia liberauerunt? quæ illis vtique non deerat, ex prædiorum pretiis ad pedes eorum depoſitis, certe multis locupletibus credentibus viris, ac fœminis, qui his etiam refrigeria ſubminiſtrabant.* De hoc argumento egi Diſputatione de Fide.

d lib. de Fuga in perſecut. c. 12.
Error Tertulliani, non poſſe quem fugere in tribulatione.

Pro nomine Ieſu.] Significare potuerunt his verbis Apoſtoli, & gloriari, ſe de domo & familia Ieſu eſſe, domeſticos ac familiares ipſius, ac veluti ſobolem & poſteritatem: quoniam ſolet filius, hæreſque, interdum etiam neceſſarij alij, alterius nomen aſciſcere. Ad hunc modum verita eſt Theucuitis, ne ſupereſſet viro ſuo nomen e & pollicetur eunuchis Deus nomen melius à filiis & fidelibus f: & Chriſtus, vtpote Dei Filius, Dei Patris nomen ſæpius vocatur, vt Petrus Faber g obſeruauit. Itaque gloriæ ſibi ducebant Apoſtoli pro nomine Ieſu contumeliam pati, hoc eſt, vt intimos eius, vt genus, vt hæredes. Hoc eſt etiam, quod Apoſtolorum princeps iam in ſe, & Coapoſtolis expertus ſcribat h: *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis*, &c. Si quis patiatur vt Chriſtianus, non erubeſcat, ſed glorificet Deum in iſto nomine. Confirmari loquendi dicta formula poſſet ex profanis, apud quos etiam nomen habet eandem notionem. Lege Roam noſtrum i.

e 2. Reg. 14. 7.
f Eſa. 56. 5.
g in Dodeca. cap. 2.
h 1. Pet. 4. 14. 16.

Naſcere Dardanie promiſſum nomen (ſed alias, numen) *Iulo*

ait Martialis k,

Vera Deum ſoboles, naſcere magne puer.

Ex Virgilio l mutuatus eſt:

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar, &c.
Iulius à magno demiſſum nomen Iulo.

i 3. ſingul. c. 14.
k li. 6. Epigr. epigr. 3.
l 1. Aeneidos.

Verſ. 42.] Omni autem die non ceſſabant in templo, & circa domos docentes, & euangelizantes Chriſtum Ieſum.

OMNI *autem die non ceſſabant.*] *Nec verbis, nec terrentur Apoſtoli verberibus, niſi diuina poteſtate*, inquit Carthuſianus, *totum opus eorum fuiſſet fulcitum, mirum, & incredibile videretur, quod principes Iudæorum, vel vno die permiſiſſent eos in vita, aut ciuitate ſua metropolitana.* Sed *non eſt conſilium contra Dominum* m. *Homines enim cogitant conſilia, quæ non poſſunt ſtabilire* n, *Deus reprobat conſilia principum, & conſilium Domini in æternum manet* o.

Non eſt conſilium contra Dominum.
m Prouer. 21.
Impii Dei conſilium quomodo irritent
o Pſ. 32, 10. 11.
p Pſ. 106. 11.

Nam quod impij dicuntur conſilium Altiſſimi irritauiſſe p, ſumitur ibi conſilium, vt alias non raro, pro præcepto: quod cum denotet voluntatem diuinam ſigni, vt Theologi loquuntur, conſilium autem beneplaciti, non eſt mirum ſi id irritatur, non iſtud, proprie loquendo.

In templo.] Templum quidem habendo de rebus diuinis ſermoni maxime accommodatum eſt, vt antea dixi q: haberi tamen etiam aliis in locis poteſt.

q verſ. 20.

Circa domos.] Gloſſa interlin. domos intelligit vel templo vicinas, vel totius quoque ciuitatis. *Spiritualem cibum docendo tribuebant*, inquit Caietanus, *ſicut & de corporeo cibo dixerat per ſingulas domos diſtributo* r. Fieri poteſt, vt & tunc vterque diſtribueretur; nunc tamen de ſpirituali exprimitur, quia tanto alacrius & impenſius, quanto ſeuerius tum verbis, tum verberibus illum communicare prohibebantur.

r cap. 2. 46.

Hæretici ſibi in ſuo doctrina obſiſtendum à nobis negant; id cum ſit, impotenter ferunt: & ſi niti contra nequeunt, ceſſant, cum obedire illos Deo, ſi ſunt ex Deo, & non ex hominibus, Apoſtolorum exemplo, oporteret. Habet & Eccleſia *canes mutos luporum trepidos ad aſpectum, nec audentes latrare* ſ, quiq; tacendo Deum habere inimicum malunt, quam homines, non intelligentes *ſeruos Dei non eſſe qui placeant hominibus* t, & qui iſtis placent, confundi, & à Deo ſperni u.

Hæretici ſunt canes muti.
ſ Eſa. 56. 10.
t Gal. 1. 6.
u Pſal. 52. 6.

Quod autem *circa domus*, hic habetur Græce, Κατ' οἶκον, ſicut capite ſecundo x, vbi conſule quæ dixi, Syrus reddit, ובביתא *vbbaitha* hoc loco, *domus*. Adde, idem eſt *circa*, quod *per*, aut *circum*, aut *ſigillatim*, vt ſi Italice diceremus, *inſegnando intorno le caſe*, vel Gallice, *enſeignans és enuirons par les maiſons*, vel, *parmy les maiſons*, per vnamquamque domum, ſeu per ſingulas domos.

x verſ. 46.

CAPVT SEXTVM.

SVMMARIVM.

Diaconorum electionem, & primi inter illos Stephani ſignis, doctrina, & ſanctitate maxime conſpicui accuſationem narrat Lucas in iſto capite.

A 1 IN diebus autem illis, creſcēte numero Diſcipulorum, factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quod deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum.

2 Conuocantes autem duodecim multitudinem Diſcipulorum dixerunt: Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis.

3 Conſiderate ergo, fratres, viros ex vobis boni teſtimonij ſeptem, plenos Spiritu ſancto, & ſapientia, quos conſtituamus ſuper hoc opus.

4 Nos vero orationi, & miniſterio verbi inſtantes erimus.

5 Et placuit ſermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide, & Spiritu ſancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam Antiochenum.

6 Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum, & orantes impoſuerunt eis manus.

7 Et verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur numerus Diſcipulorum in Ieruſalem valde: multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei.

8 Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine faciebat prodigia, & ſigna magna in populo.

9 Surrexerunt autem quidam de ſynagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenenſium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Aſia, diſputantes cum Stephano:

10 Et non poterant reſiſtere ſapientiæ, & Spiritui, qui loquebatur.

11 Tunc ſummiſerunt viros, qui dicerent ſe audiuiſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen, & in Deum.

12 Commouerunt itaque plebem, & ſeniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium.

13 Et ſtatuerunt falſos teſtes, qui dicerent: Homo iſte non ceſſat loqui verba aduerſus locum ſanctum, & legem.

14 Audiuimus enim eum dicentem: Quoniam Ieſus Nazarenus hic deſtru-
B et locum iſtum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyſes.

15 Et intuentes eum omnes, qui ſedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.

Verſus 1.] In diebus autem illis creſcente numero Diſcipulorum, factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quod deſpicerentur in mi-
C niſterio quotidiano viduæ eorum.

I*N diebus autem illis.*] *Non illis omnino dicit diebus, ſed quia hæc eſt conſuetudo Scripturæ, quæ etiam futura aliquando quaſi deinceps facta dicit*, inquit Chryſoſtomus; qui tamen illos quoque interpretatur ſecundo loco dies, quando facta fuerant quæ narrata erant capite priore, flagella videlicet, & minæ, & incrementum Diſcipulorum. Oecumenius primum ſenſum ſequitur. Lege caput primum *a*.

D *Creſcente numero Diſcipulorum.*] Vtpote quoniam omni die docebant *Apoſtoli in templo, & circa domos b*: & *poſt tentationes creuit Eccleſia, non antea*, inquit Chryſoſtomus. *Eccleſiæ proprium eſt*, ait Hilarius *c*, *vt tum vincat, cum læditur; tum intelligatur, cum arguitur; tum obtineat, cum deſeritur.* Lo-

a verſ. 17.
Eccleſia poſt tentationes creuit.

b c. præced. verſ. 42.

c 7. de Trin.

quitur de incremento Eccleſiæ inter hæreſes

Res eſt exemplis teſtatiſſima, ſed multo adhuc magis inter cædes Martyrum. Vt omnino recte dixerit Tertullianus *a* alloquens perſecutores Gentiles: *Nec tamen nihil proficit exquiſitior crudelitas veſtra, illecebra eſt magis ſectæ: plures efficimur, quoties metimur à vobis, ſemen eſt ſanguis Chriſtianorum. Nec deficiet hæc ſecta*, inquit idem ad Scapulam *b*, *quam tunc magis ædificari ſcias, cum cædi videtur: quiſq; enim tantam tolerantiam ſpectans, vt aliquo ſcrupulo percuſſus, & inquirere accenditur, quid ſit in cauſa, & vbi agnouerit veritatem, & ipſe ſtatim ſequitur.*

a *Apol. c. vlt.*

Sanguis martyrum ſemen eſt Chriſtianorum.

b *in fine.*

His affinia ſcribit Iuſtinus *c* diſputans de veritate religionis Chriſtianæ, conſtatq; hac potiſſimum de cauſa illum ipſum eſſe ad Chriſtianiſmum adductum. Lactantij *d* vero, qui merito ab Hieronymo *e fluuius eloquentiæ Tullianæ, & Cicero Chriſtianus* nominatur, acuminis & elegantiæ plena ſunt hæc verba: *Cum vero ab ortu ſolis vſque ad occaſum lex diuina ſuſcepta ſit, & omnis ſexus, omnis ætas, & gens, & regio vnitis ac paribus animis* DEO *ſeruiant, eadem ſit vbique patientia, idem cõtemptus mortis, intelligere debuerant aliquid in ea eſſe rationis, quod non ſine cauſa vſque ad mortem defendatur, aliquid fundamenti ac ſoliditatis, quod eam religionem non tantum iniuriis ac vexatione non ſoluat, ſed augeat ſemper, ac faciat firmiorem.* Et poſt pauca: *Nam cum videat vulgus dilacerari homines variis tormentorum generibus, & inter fatigatos carnifices inuictam tenere patientiam, exiſtimant, id quod res eſt, nec conſenſum tam multorum, nec perſeuerantiam morientium vanam eſſe, nec ipſam patientiam ſine Deo cruciatus tantos poſſe ſuperare.*

c *de vera religione confeſſ. fidei.*

d *lib. 5. Inſtit. diu. cap. 13.*

e *epiſt. 13.*

Ex perſecutionibus quo modo veritas Chriſtiana cognoſci poſſit.

Strinxit tam breui ſententia rem totam Hieronymus *f*, *perſecutionibus*, inquiens, *creuit Eccleſia, martyriis coronata eſt* Tandem ita futurum fuiſſe, vaticinatus eſt Dauid, tunc inducens Patrem, inuitantem Filium *ad poſtulandum, & offerentem* g *ti Gentes hæreditatem, & poſſeſſionem eius terminos terræ*, cum *fremerent Gentes*. Nec magis vexati *ab Ægyptiis Hebræi excreſcebant*, vt habet liber Exodi *h* (in quem locum extat ſermo S. Auguſtini *i*) quam propagata late Eccleſia eſt maiorem in modum perſecutionem paſſa. Lege Thomam Bozium in ſignis Eccleſiæ *k*. Vnus Petrus capite ſecundo tria, capite quarto quinque millia conuertit: &, ſi credimus Sophronio *l*, conſtituit decem millium virorum Eccleſiam.

Eccleſia creuit perſecutionibus.

f *in vita Malchi. & ep. 60.*

g *Pſal. 2. 8.*

h *cap. 1. 7.*

i *cap. 84. de Tempo.*

k *lib. 4. c. 4.*

l *orat. de laborib. cert. & peregr. Petri, & Pauli, Tomo 7. Biblio. Pat.*

Diſcipulorum.] Chriſtiani omnes priuſquam hoc nomine Chriſtiani vocarentur, generali nomine Diſcipuli dicebantur, vt colligitur ex capite XI. *m Omnes*, inquit Athanaſius *n*, *qui credebant in Domino noſtro Ieſu Chriſto, non Chriſtiani, ſed Diſcipuli tantummodo vocabantur. Et quia multi multorum dogmatum Auctores extiterant doctrinæ obuiantes Apoſtolicæ, & omnes ſectatores ſuos Diſcipulos nominabant, nec vlla erat nominis diſcretio inter veros falſoſque Diſcipulos, ſiue Chriſti, ſiue Doſithei, ſiue Iudæ cuiuſdam, ſiue Ioannis ſectatores eſſent, qui ſe quaſi Chriſti Eccleſiæ fatebantur, quin potius vno Diſcipulorum nomine ferebantur: tunc Apoſtoli conuenientes Antiochiæ, ſicut horum, Luca narrante* o, *acta teſtantur, omnes Diſcipulos vno nomine, id eſt, Chriſtianos appellant, diſcernentes à communi Diſcipulorum vocabulo. Et vt diuinitus per Eſaiam* p *oraculi ſermo compleretur, quo ait: Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum.* Sic ille.

Chriſtiani omnes initio Diſcipuli nominati.

m *verſ. 26.*

n *Diſp. cont. Arrium.*

Chriſtiani vbi primum dicti ſunt.

o c. 11 26.

p *cap. 62. 2.*

Sed nos poſtea citato loco de nomine Chriſtianorum dicturi ſumus. Illum vero Eſaiæ locum ita etiam expoſuit Euſebius *q*, & Chryſoſtomus *r*, etſi Hieronymus *ſ* de nomine Eccleſiæ pro nomine Ieruſalem, vel Sion.

q *2. de demonſtr. Euang. cap. 47.*

r *Hom. 19. in Ioan.*

ſ *in Eſai. 62.*

Illud porro Diſcipulorum nomen extat quidem in hoc loco ſæpius etiam poſt impoſitum illud Chriſtianorum, tamen nullibi in epiſtolis Apoſtolicis: vt viciſſim nomen Chriſtianum iterum duntaxat in iſto opere *t*, vt ſemel à Petro vſurpatum reperitur *u*.

t *cap. 26. 28.*

u *1. ep. 4. 16.*

Similiter in Euangeliis crebro Apoſtoli ipſi Diſcipuli nominantur, attamen interdum adaptatur hoc nomẽ ſelectis Septuagintaduobus *x*: ſicut Apoſtoli duodecim proprie dicti ſunt *y*: qui, vt Hieronymus *z* loquitur, Beda *a*, & Anacletus *b*, eſt primus Diſcipulorum ordo, nempe primariorum, ac ſuperiorum, quibus in Eccleſia reſpondent Epiſcopi, ſicut illis aliis inferioribus, & generale propterea nomen retinentibus, minores ſacerdotes, vt Petrum docuiſſe teſtis eſt Clemens *c*.

x *Luc. 10. 1.*

y *Luc. 6. 13.*

z *epi. ad Fabiolam. manſ. 6. & epiſt. ad Marcel. contr. Mont.*

a *in c. 15 Luc.*

b *epiſt. 2.*

c *epiſt. 1.*

Epiſcopi reſpondent Apoſtolis, & ſacerdotes 70. Diſcipulis.

Quanquam Chriſto Epiſcopos, Presbyteros Apoſtolis, Diaconos ſeptuagintaduobus Diſcipulis ſimiles facit Ignatius *d*, qui tamen *e* etiam cum Clemente *f*, primos Dei Patris, ſecundos Chriſti, tertios Apoſtolorum gerere figuram tradit, vt memini ſuperius *g*.

d *epiſtol. ad Smyrnen.*

e *ep. ad Tral. & epiſt. ad Magneſ.*

f *2. Conſt. c. 31.*

g *cap. 1. 20.*

Factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos.] Paſſa eſt primum Eccleſia perſecutiones, deinde hæreſes & ſchiſmata, vt Bernardus ſcribit *h*. Alia ex alia Eccleſiam vexat tentatio: victo quaſi illo externo aduerſariorum bello inteſtinum ſuſcitat Diabolus, ac domeſticum, & proinde tanto magis periculoſum. Quos minæ flagellaque robuſtiores, & charitate inter ſe coniunctiores reddiderant, eorum tantam illam concordiam *terribilem, vt caſtrorum aciem ordinatam i*, turbare, atque ſchiſmate diſcindere zizaniorum ille ſuperſeminator *k*, capitalis inimicus Eccleſiæ conatus eſt.

Poſt perſecutiones ſchiſmata & hæreſes Eccleſiam vexant.

h *Serm. 6. in Pſ. 90. & 33. in Cant.*

i *Cant. 6. 3. 9.*

k *Mat. 13. 5.*

Vbi eſt multitudo, ibi eſt confuſio.

Non poſſunt in multitudine tam exacte omnia fieri, & deinceps obſeruare eſt, tum in Eccleſiæ ipſius progreſſionibus, tum in ordinibus Religioſis, tum in omni alio conuentu ſacro, politicoque natam plerumque perturbationem atque confuſionem ex multitudine. Vt ſit plane verum illud Prophetæ (quod de Iudæis per ſe dicitur multiplicatis in carne, non lætificantibus ſua conuerſione Deum & Eccleſiam) *Multiplicaſti l gentem, ſed non magnificaſti lætitiam*: ſolentque dilecti pauci magno aliorum numero longe præſtare.

l *Eſa. 9. 3.*

Cum Petrus magnam piſcium multitudinem cepit, ſciſſum eſt rete *m*: *nam ſi non eſſent retia ſciſſa, ſchiſmata non eſſent commiſſa*, inquit Auguſtinus *n*, quem præterea alibi lege *o*, necnon & Gregorium *p*, & Bedam *q*.

m *Luc. 5. 6.*

n *Serm. 42. de Temp.*

o *1. q. Euang. q. 8.*

p *ho. 24. in Euang.*

q *in Lucam.*

Valde alienum eſt & à charitate Chriſtiana & à recta ratione diſſidium, vt ita dicam, nationale, & ſic ſuæ addictum eſſe nationi, alienam quis vt oderit, inſectetur, maledictis proſcindat.

Diſſidium nationale à recta ratione alienum. Roma quomodo creuerit

Non alia magis Roma ratione coaluit, creuitque, quam ſuo nationes omnes gremio excipiendo, fouendoque, & omnium facta communis patria *r*.

r *lege c.* [illegible] *ad municip.* Romani.

ſ *verſ. 5.*

Et cum primo miſſo Spiritu ſancto, Eccleſia condi cœpit, vt vidimus capite ſecundo *ſ*, *Conuenerant ex omni natione, quæ ſub cœlo eſt, in Ieruſalem, & omnium domum linguarum communicatum eſt.* Id crebro Apoſtolus inculcat *t*, non eſſe in

t *Rom. 3. 10. Gal. 3. 28. Coloſ. 3. 11.*

Chriſto

Chriſto Ieſu, *nec Iudæum, nec Græcum, ſiue Gentilem, nec Barbarum, nec Scytham, nec ſeruum, nec liberum, nec circumciſionem, nec præputium*, ſed omnes vnum in ipſo, & omnia, & in omnibus ipſum,

a ſupr. 11.

Murmur.] γογγυσμὸς, *murmuratio*, quæ vox, ſicut & in Ioannis Euangelio *a*, ſumitur in malam partem de querulis, ὀνοματοποιητικῶς, à murmure gementium columbarum. Incertum, carueritne peccato murmur hoc. Quandoq; variant ſententiæ ſine diſſidio animorum ac voluntatum. Videntur autem delatæ querimoniæ ad Apoſtolos, & ſi quid in his peccatum eſt, eo facile fuit, quod de ipſis Apoſtolis obmurmurare non dubitauerint. Familiare malum multitudini de ſuis queri ac ſiniſtre loqui principibus.

Multitudo de ſuis principibus facile obmurmurat.

Græcorum.] Τῶν Ἑλληνιστῶν, *Græcorum*, ſeu *Græcanicorũ*. Syr⁹ ſic legit, רטנו הוו יוניא תלמידא *ratenu hauu iaunaia thalmide*, id eſt, *Murmurabant Iones diſcipuli*. Erant videlicet hi religione Hebręi, ſed vel illi inter Græcos nati, vel etiam proſelyti Græca lingua vtentes. *Græcos opinor dici*, inquit Chryſoſtomus, *qui Græce loquebantur*, quamuis Hebræi eſſent.

Conſentiunt hac in re alij, etſi quoque Gloſſa ordinaria videtur de Gentilibus in ciuitate conuerſantibus intelligere: quos niſi intelligat ad Iudaiſmum conuerſos, aut certe ad Chriſtianiſmum, ad rem non loquitur: quod enim eſſe murmur potuiſſet inter fideles, & inter Gentiles in ſua Gentilitate perdurantes? Syrus interpres vocat *Iones diſcipulos*, vt ante dixi. Sed Ionum nomine Græcos intellexit per quandam συνεκδοχὴν, cum Ionia ſit Græciæ pars nobiliſſima.

Græci pro Gentilibus paſſim vſurpantur.

b lib. 2. ca. 15. verſ. 24.

Verum eſt in nouo Teſtamento paſſim, & à Patribus præſertim Græcis, & in Hiſtoria Machabæorum *b*, Græcorum nomine generaliter dici omnes Gentiles, & opponi Ἕλληνας Hebræis, ſiue Iudæis, necnon etiam Chriſtianis, & ἑλληνισμὸν ab iis dici doctrinam ritumque Gentilitiũ. Nempe lingua Græca latiſſime patebat, & eorum tum ſapientia, tum ſuperſtitio maxime vbique vigebat. Quinetiam qui Græci non eſſent, Barbari vocabantur; vt à Ioſepho *c* Hebræi, Latini à Plauto *d*.

c proœ. lib. de bello Iud.

d Prolog. Aſinaria.

Qui dicantur ἑλληνισταὶ, non ἕλληνες.

De induſtria Lucas Ἑλληνιστὰς dicit vt etiam obſeruauit Chryſoſtomus, & Oecumenius, non Ἕλληνας, quaſi dicas, non *Græcos*, ſed *Græcizantes*, & Græca lingua vtentes, ſectatores, ſeu imitatores Græcorum in lingua. Simili de cauſa Romanenſis dicebatur, qui alibi ortus Romæ verſabatur, vt à Catone *e*, ſal Romanenſe non Romæ factum, ſed Romæ venditum. Quanquam Tertullianus *f* alijque Romanam Eccleſiam nominare Romanenſem ſolent. Ioſephus narrat *g* Lacedæmonios ab Abraham genus trahere ſe dixiſſe, & ſcribit multos habitaſſe in Ionia, quos à Gentilium vindicarit iniuriis M. Agrippa *h*: & Antiochiæ, Epheſi, alibique inter Gentiles ius ciuitatis habuiſſe *i*.

e de re ruſtica paſſim.

f de præſcri. cap. 30.

g lib. 12. Antiq. c. 1. lib. 14. cap. 9.

h lib. 16. Antiq. cap. 4.

i cont. Apionem.

Hebræos.] Natos in Iudæa, totave promiſſionis terra. Primus hoc nomine appellatus eſt Abram *k*: *Et ecce vnus qui euaſerat*, inquit Scriptura, *nunciauit Abram Hebræo*. Cum autem prima litera nominis אברם *Abram* ſit א *aleph* ſimplex, Hebræi autem ſit prima litera ע *hhain* aſpiratio denſior, cum ita ſcribatur עברי *hhibri*, non apte ſentit apud Euſebium *l* Artabanus, & aliquando Auguſtinus *m*, ac Proſper *n* meminit dictos Hebræos quaſi Abræos.

k Gen. 14. 13.

Hebræi vnde dicti.

l 9. de Præp. Euan. c. vlt.

m de conſen. Euang. c. 14.

n part. 1. de promiſſ. & præd. c. 9.

Alii deducunt à עבר *hhabar*, quod eſt *tranſire*, ita vt ita denominatus ſit Abram, quaſi tranſitor, quod primus eius gentis ex Meſopotamia tranſito fluuio Euphrate venerit in terram Chanaan *o*. Septuaginta *p* interpretes pro Hebræo ponunt Περάτην, hoc eſt, tranſitorem, ſeu tranſfluuialem, vt loquitur Auguſtinus *q*. In ea opinione feruntur eſſe Origenes, & Diodorus Tarſenſis citatus in Catena *r*: diſerte autem illam ſequitur Chryſoſtomus *ſ*, Theodoretus *t*, Rupertus *u*, Burgenſis *x*, & ex recentioribus Ribera *y*, & Ioannes Reuclinus *z*.

o Gen. 12. & inde.

p Gen. 14. 13.

q de locutio. in Gen.

r In Gen. c. 14.

ſ hom. 35. in Gen.

t quæſt. 60. in Gen.

u li. 5. in c. 11. Gen.

x in Addi. 2. ad poſtil. Lyrani ſuper c. 21. Matth.

y in Ioel. c. 3. nu. 41.

Probabiliter loqui iſti mihi videntur: meque non parum mouet auctoritas ſeptuaginta Interpretum, & quia Gregorius ait *a*, quod Hebræus tranſitorem ſignificat: ita tamen vt ſua etiam ſit eorum ſententiæ probabilitas, qui ab עבר *Heber* Hebræorum nomenclaturam deriuant.

Nomen Hebræus, ab Heber eſt dictũ.

z 1. de verbo mirifico c. 13.

a homil. 3. in Ezech.

Facit id Ioſephus *b*, & Euſebius *c*, item Acatius in Catena Geneſis, Hieronymus *d*, & Auguſtinus *e* propendens huc magis, quam in vllam aliam opinionem. Proſper quoque citato loco, & præterea Iſidorus, Beda, Lyranus, Abulenſis, Caietanus, Eugubinus, Pererius in Geneſim *f*. Lippomanus in Catena Geneſis ad cap. XI. citat Rabanum, & ad cap. XIII. ex profeſſo idem probat, necnon Pagninus in Theſauro linguæ ſanctæ, & Blaſius Viegas noſter *g*.

b 1. Antiq. c. 7.

c initio Chr.

d in epiſt. ad [illegible] & [illegible] & libr. de Tradit. Heb. in Gen.

e lib. 16. de ciui. Dei c. 3. 16. & 11. lib. 18 c. 39. & 1. Retr. cap. 16.

Caietani ratio ſumitur ex maiore affinitate in ſono harum vocum *Heber*, & *Hebræus*. Eugubini, quia nomina Gentilia apud Hebræos per י *iod* in vltima proferũtur, vt יהודי ישראלי עמלקי *Iehudi*, *Iſraeli*, *Hhamaleki*, id eſt, *Iudæus*, *Iſraelita*, *Amalecita*: huiuſmodi vero nomina ducta ſunt ab aliquo nomine primitiuo ſignificante, quandam eius gentis originem, & quaſi caput. עברי *hhibri* ergo, id eſt, *Hebræus*, ab Heber erit, principe eius gentis: tranſitor autem deducitur ab עבר *Hhabar*, & vt eſſet appellatiuum nomen, deberet עבר *hheber* per duo ſegol, vel עבר *hhabar*, per duo cametz; more aliorum item appellatiuorum, quæ non terminantur in iod.

Cur veniat ab Heber potius quam aliunde.

f c. 10. vel 11. vel 13. vel 14.

g in c. 2. Apocal. comment. 2. ſect. 4.

Adiice rationem Auguſtini *h*, ideo namque in progenie Sem primus ac ſolus nominatus eſt Heber, cum quintus nepos eius fuerit, quoniam ex illo Hebræi ſunt cognominati, tanquam Heberei; quod ad tandem Sem facit, veluti patris populi Dei.

h 16. de Ciu. cap. 3.

Denique credibile eſt, eandem fuiſſe originem, ac rationem appellationis linguæ, & gentis Hebrææ; linguam vero ab Heber dictam omnes concedunt, eo quod penes illum ſolum & familiam ipſius lingua Hebræa, quæ ante ædificationem turris Babel communis erat, remanſit vna cum vera Dei fide, cultuque ac religione.

Hebræa lingua in familia Heber ſola remanſit.

Eo quod deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum.] Græce, παρεθεωροῦντο, quod Heſychius reddit, παρεφρονοῦντο, *contemnerentur*. Syrus ſic legit, דמתבסין הוי *demethebaſian haui*, id eſt, *impeditæ eſſent*. *Præferebant Hebræi ſuas viduas vtpote eruditiores*, inquit Beda, *in miniſterio viduis Græcorum, videlicet, vt magis miniſtrarent illæ, quam iſtæ*. Chryſoſtomus innuit eundem ſenſum. Vult autem Hugo, ne vocatas quidem ad miniſterium. Gloſſa ordinar. ex Rabano, *Ex deſpectu*, inquit, *plus grauabantur*. Qui quidem ſenſus videtur contrarius priori ſenſui, quod nempe plus occuparentur, & miniſtrare compellerentur, atq; ad vilia officia deputarentur. Lyranus hoc ex-

Quomodo viduæ deſpicerentur in miniſterio quotidiano.

A ponit dupliciter. Vno modo, quia Græcæ mulieres, tanquam magis rudes, repellebantur ab Hebræis, ne miniſtrarent. Alio modo, quod Græcis viduis non adminiſtrabantur ita bene neceſſaria, ſicut Hebræis.

Ex his duobus vltimis modis coincidit primus cum Beda: ſecundus diſtinctus eſt ab illo, & à Rabano. Carthuſianus omnes hos modos recenſet. Caietanus ſequens ſecundum, refutat primum, *Quoniam ſi diceret*, inquit, *à quotidiano miniſterio, ſignificaret, quod repellebantur viduæ Græcorum à miniſtrando: ſed dicendo, in quotidiano miniſterio, ſignificat Græcorum viduas grauari vilioribus miniſteriis quotidianis.*

B Videtur Gagneius ſequi tertium, adiungens viduis etiam orphanos, quæ eſt etiam expoſitio Oecumenij, cuius ille doctrinam fere ſolet amplecti. Mihi quoque iſte ſenſus maxime placet, qui probatur quoque Sà in Notationibus, quãuis nec alij diſpliceant, & omnes veri eſſe poſſint. Nonnulli, vt meminit Salmeron *a*, menſas ſacras intelligentes ſiue altaria, deſpectas viduas Græcas intelligunt, eo quod illæ queri, quod ipſis Euchariſtia ſubtraheretur, ſolitæ eſſent. Nullam cerno hic ſpeciem probabilitatis. Hieronymus nunc primum *b*, nunc ſequi ſecundum ſenſum videtur *.

a Tom. 12. tract. 23.

b ad Euagr. ep. 83.

* in cap. 48. Ezech.

C Notatu dignum, quod vt primi in Eccleſia Græci murmurarunt, ita etiam primi ab ea defecerunt, & multiplici ſemper ſchiſmate illam diſciderunt, qua de re legantur Annales & hiſtoriæ etiam Græcæ, & Thomas Bozius *c*, & prioribus aliquot libris hinc inde, pro Gentis naturali ad factiones & ſeditiones propenſione. Quam ſciſſionem tantorum tamen, & adeo de Eccleſia bene meritorum Patrum doctrina ſingularis ſanctitaſq; ſatis cumulate vel emendauit, vel compenſauit.

Græci primi in Eccleſia murmurarunt, & primi ab ea defecerunt.

c lib. 13. de ſig. Eccle. c. 3. lib. 19. c. 3. lib. 24. c. 2.

Deinde à mulieribus veriſimile eſt eſſe excitatum murmur; querulum eſt enim omne mulierum genus, ambitioſum, & ad murmurandum procliue: D ſolentq; præſertim viduæ, *eſſe otioſæ, ac diſcurrere per domos, verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet*, vt ait Apoſtolus *d*; denique, *A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes morimur*, inquit Eccleſiaſticus *e*. Et erant forſan hæ viduæ minus opulentæ. Solent vero qui huiuſmodi ſunt, in cœnobiticis ſodalitatibus longe magis conqueri, ſi quid in victu, veſtituve vel tãtillum denegetur, aut iis non æque vt cæteris affatim tribuatur.

Mulieres primum in Eccleſia rumorem excitarunt.

d 1. Tim. 5. 13.

e Eccl. 25. 33.

In cœnobiis qui maxime murmurare ſoleant.

Præterea, verum eſt illud quod eſt in Pſalmo *f*. *Quod ſi non fuerint ſaturati, & murmurabunt*, quod ſatis ſuperq; experti ſunt duces Hebræi populi Moſes, & Aaron *g*: in quos & alij quidam (quæ E murmuris cauſa alia eſt) murmurauerunt, quoniam de miniſteriis, ac dignitatibus contendebant *h*.

f Pſal. 58. 16.

g Exod. 16. 2. c. 17. 2. Num. 11. 1. c. 14. 2. c. 20. 3.

h Num. 12. 1. 16. 1.

Qui res communes diſtribuunt, ægre omnibus ſatisfaciunt.

Iam & illo quotidiano diſcimus experimento, illos, qui rem diſtribuendi communem curã habent, quam omnibus ægre ſatisfaciant, aliquorum querimonias & obmurmurationes quam difficulter declinent. Vnde illud de huiuſmodi delectu, & conditionibus præceptum Clementis; quod tamen, licet quidam ex eodem citent, apud illum hactenus inuenire non potui: *Idcirco Epiſcope, elige adiutores vitæ, & iuſtitiæ operarios Diaconos Deo gratos, quos ex cuncto populo maxime dignos probaueris, & faciles ad vexationes & moleſtias in vſum miniſterii ſuſtinendas.*

A Poſtremo diligenter animaduertenda eſt humanæ infirmitatis conditio, & quam parum nos nobis ipſis fidere poſſimus, cum primitias illas Spiritus corrumpere ambitio, & tot myriadum cor vnum, & animam infringere leui ex cauſa conceptum murmur potuerit. Quod profecto & magis mirandum eſt, quia tot ac tam graues perſecutiones pro Chriſto toleratæ, tam exacta rerum omnium abdicatio, adeo crebra verbi diuini, & ſacramentorum vſurpatio murmur iſtud impedire, & auertere non potuerunt.

Miſeria huius vitæ & inſtabilitatis noſtræ exemplum.

Solent, qui vitam ſeueriorem, & magis, vt vocant, ſpiritualem profitentur, propriæ fiduciæ B pleni, & exiſtimationis, interdum huiuſmodi vitiis laborare, & vt ad ſeipſos modeſtiores redeant, in ea vt incurrant Deus permittit, ne qui ſe, parua oblata occaſione, facile labi deprehendunt, ſuiſmet viribus imputent, ſi quid magnum, & præſtans operentur.

In miniſterio quotidiano.] Erat hoc miniſterium, vt quibuſdam placet, circa menſarum ſeruitium, cui mulieres præficerentur, ad eum fere modum, quo nonnullæ *i* Domino miniſtrabant, & Apoſtolis etiam licebat ſororem mulierum in hunc finem circumducere *k*, vt omnes Expoſitores paſſim interpretantur, & Tertullianus *l*, & Auguſtinus *m*, atq; Hieronymus *n*: qui item *o* obſer- C uat, & poſt eum Beda, & Gloſſa ordinar. *p quod conſuetudinis Iudaicæ fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, vt mulieres de ſubſtantia ſua victum, atq; veſtitum præceptorib. miniſtrarent:* ſed quia hoc ſcandalum facere poterat in Nationibus, Paulus abieciſſe ſe memorat *q*. Prædictum ab Eſaia de Chriſto Tertullianus *r* alio quodam loco docet, fore vt eum mulieres opulentæ miniſtrando comitarentur: *Mulieres diuites exſurgite, & audite vocem meam ſ.*

Miniſterium quotidianũ quale foret.

i Matt. 27. 55. Marc. 15. 40. Luc. 8. 2.

k 1. Cor. 9. 5.

l lib. de Monog. cap. 8.

m lib. de ope. Monach. c. 4.

n 1. contr. Iouin.

o in cap. 27. Matth.

p in c. 8. Luc.

q 1. Cor. 9. 12.

r 4. cont. Marcion. c. 19.

ſ Eſa. 32. 9.

Alibi adhuc idem Hieronymus *t* meminit abuſos Hæreticos ea laudabili Apoſtolorum conſuetudine, turpes quaſdam mulierculas circumducendo.

t ep. ad Cteſiphon.

Hæretici hac conſuetudine abuſi ſunt.

D Chryſoſtomus & Oecumenius intelligunt de eleemoſynarum diſtributione, notantes tale nomen hic poſitum, & non magis ſpecioſum eleemoſynæ, ne qui dabant, extollerentur, vtpote diſpenſatores duntaxat ac miniſtri: & vt qui accipiebant, agnoſcerent beneficium, honoremq; ſibi impenſum. Vtrumq; in hoc miniſterio coniungere poſſumus, ita vt Diaconi poſtea electi viduarum maiorem quandam prouidentiam haberent, & eadem circa menſas exequerentur, quæ prius à viduis fiebant. Hinc Paulus Timotheo ſcribens monet *u*: *Si quis fidelis habet viduas, ſubminiſtret illis, & non grauetur Eccleſia, vt iis, quæ vere viduæ ſunt, ſufficiat.*

Miniſterium eleemoſynã hic deſignat.

u Cap. 5. 16.

E *Viduæ.*] Si deſpicientia erat circa victum, veſtitumque, & alia neceſſaria viduis, obſeruatione dignum eſt, quod viduarum inprimis curam diligentem Eccleſia habuit, vt intelligimus ex Pauli epiſtolis *x*, & Conſtitutionibus Apoſtolorum à Clemente collectis *y*, prout & Deus ipſe eandem in antiqua lege magnopere commendauit *z*: & Iacobus Apoſtolus *a* fecit non poſtremam partem religionis mundæ, ac veræ, *viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*. Idemque Deus peculiariter *eſt iudex* b *viduarum, ac ſuſceptor* c. Clemens *d* viduas & orphanos voluit exiſtimari *in figuram altaris, quemadmodum virgines honorari in figuram thuribuli, & incenſi*: multaque Ambroſius *e*, aliique Patres *f*

x 1. Timo. 5. 3. & ſeq.

y lib. 3.

Viduarum in Eccleſia olim maxima cura fuit.

z Exo. 22. 22. Deut. 10. & 14. & 16. & 24. & 26. & 27. Eſa. 1. 17. 23. Iere. 5. 28. c. 7. 6.

a cap. 1. 27.

b Pſal. 67. 6.

c Pſal. 145. 9.

d lib. 2. c. 30.

e lib. de viduis.

f Hier. ep. 9. & 10. Aug. li. de bon. vidui. & epiſt. 121. Chryſ. 2. ep. ad vid. iuni. Nyſſ. de virg. cap. 1.

In laudem viduarum habent,& nos nonnihil etiam diximus ad primum caput Eſaiæ, & in enarratione Euangelii Dominicæ infra octauam Natiuitatis, & eius quod continet hiſtoriam Samaritanæ *a*.

a Ioan. 4.1. & ſeq.

Verſus 2]Conuocantes autem duodecim multitudinem Diſcipulorum,dixerũt: Non eſt ęquum nos derelinquere verbum Dei,& miniſtrare menſis.

Apoſtolorum prudẽtia ſingularis.

CONVOCANTES *autem duodecim multitudinem Diſcipulorum.*] Prudentia facilitaſq; in Apoſtolis elucet, quod id auctoritatis & ſanctitatis homines Diaconorum electionem multitudini permittant, contenti numerũ præſcripſiſſe,& ordinationem ſibi reſeruauiſſe,expoſitis etiam cauſis, cur id fieri oporteret. Quare Moſis exemplum ſecuti videntur,& Aaron,qui ſupplices propter murmur Hebræorum ſe interpoſuerunt,ne latius in illos ira Dei deſæuiret *b*. Occurrendum ſtatim communi malo, ne dilatione remedii ingraueſcat morbus. Duo vitanda extrema,pręſertim Magiſtratui,ne vel aliena pluris faciat de ſeipſo iudicia ſermoneſque, vel etiam penitus cõtemnat; vt nec inita conſilia leuiter mutet,vel pertinaciter conficiat. Regium eſt quidẽ male audire,cum bene feceris, quod de Alexandro Plutarchus *c* apophthegma refert:& ignauię criminationem Fabius repellebat, pugnæ declinans periculum,cum diceret: *Eſſem ego vere formidoloſus, ſi leuium obtrectationes veritus, à meorum conſiliorum ratione diſcederem* d. At & Moſes ipſe non dedignatus eſt hominis Gentilis reprehenſionẽ, atque conſilium *e*.

b Num. 16. 22.

c in Alexand.

d Sab.li.9.c.11. Plut. in Fab.

e Exod. 18.14. & ſeq.

Duodecim.] Οἱ δώδεκα. Syrus ſic legit, תרי-עשר שליחא *there-hhaſcher ſchelaiccha*, id eſt, *Duodecim Apoſtoli.* Atticulus Græcus denotat *duodecim* collectiue ſignificare Apoſtolicum collegium,quod eo numero conſtabat;ſicut prius quam pro Iuda ſuffectus eſſet Mathias, deſignabatur idẽ cœtus nomine vndecim. Lege caput ſecundum *f*.

f verſ. 14.

Multitudinem Diſcipulorum.] Τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, *Multum numerum Diſcipulorum.* Syrus ſic interpretatur, לכלה כנשא דתלמידא *lechulch chenſcha dethalmide*, id eſt, *totam congregationem Diſcipulorum*, vel, *omnem cœtum Diſcipulorum.* Cyprianus *g*, *totam plebem Diſcipulorum.* Plures equidem puto,quam centum viginti fuiſſe,quos ad electionem Mathiæ Petrus conuocauerat *h*,

g lib. 1. ep. 4. ſeu 68.

h c. 1. 15.

Ad electionẽ Diaconorum qui conuenerint.

Omnis tamen cœtus & cogi vix poterat, & confuſionem coactus peperiſſet. Etſi vero fęminarum cauſa agebatur, admiſſas mihi non perſuadeo. *Cõſenſum quærũt multitudinis*, inquit Gloſſa interlinearis, *quod in exemplum debet aſſumi.* Sed nos in capite primo oſtendimus *i*, quæ partes populi fuerint in ſacris electionibus, differentes de electione Mathiæ, & paulo poſt aliquid adiungemus.

i verſ. 16.

Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Curabant prius Apoſtoli diſpenſationem communium facultatum:ſed id impedimento erat prędicationi,cui cum vacare vellent, locus dabatur querimoniis, quoniam non ſatis omnibus proſpici de neceſſariis poterat, ac proinde ne mole negotiorum obruerentur, ea cum aliis partiri. Moſis etiam exemplo, conſilium ſecuti ſui ſoceri Iethro *k*, decreuerunt.

k Exod. 18. 14. & ſeq.

Miniſterium verbi exigit hominem vacuum.

Exigit officium prædicationis hominem vacuum externis,quamuis ſpiritualibus curis;ita vt Paulus ne baptizare quidem vellet, quo magis ſedulo euangelizaret,ad hoc ſe miſſum ſcribens, non ad illud *l*.

l 1. Cor. 1. 17.

Adiungitur paulo poſt *m* Apoſtoli miniſterio verbi,orationis inſtantiam:quæ res duæ,vt valde affines,ita minime negotioſos decẽt. Vnde Marcus exercitator in diſputatione ſua *n* cum ſeculari cauſidico: *Hinc*, inquit, *diſcimus, illos incumbere debere miniſteriis, qui in oratione perdurare nequeunt, ne vtriſque deſtituamur: qui vero poſſunt, his quod præſtantius eſt, non eſſe negligendum.*

Prædicationi oratio : diungenda eſt.

m verſ. 4.

n Tom. 1. Bib. Patrum.

Ioannes Auila, vir noſtro ſeculo apud Hiſpanos magni nominis propter vitæ ſanctimoniam, & efficaciam prędicationis,dum Eccleſiaſten inſtituit *o*, monet confeſſiones ordinarie ne excipiat, neu externis negotiis quantumlibet piis implicari ſe ſinat. Idem præcipiebat concionatorib. noſtris beatus pater Xauerius, vt de eo commemorat Turſellinus *p*. Epiſcopo maxime conuenit prædicare,& docere, quippe idem paſtor & doctor,teſte Paulo *q* (vt eum quidem Græci exponunt, Hieronymus *r*, Sedulius, pluriniique Latinorum, & Auguſtinus *ſ*) idque vehementer illi mandat Concilium Tridentinum *t*.

Concionatoribus abſtinẽdum eſt ab audiendis confeſſionibus.

o epiſt. 1.

p li. 6. vit. c. 16.

q Eph. 4. 11.

r in c. 4. ep. ad Ephes.

ſ ep. 59. q. 4.

t Seſſ. 5. c. 2.

Porro Apoſtoli, qui cura aliis miniſtrandi victum, abſtrahi, aut etiam diſtrahi nolunt à verbo Dei prædicando,& communicando, quod eſt animarum alimonia, quippe quia *u* *Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*, eorumque quos nominat Scriptura, *os Dei* *x*, ita vt ab eius communione nullus, ne præciſus quidem, & excommunicatus ab Eccleſia, inhibeatur (ſicut dudum ante notauimus *y*) quanto ſe minus diſtineri ſiuiſſent ipſi comeſſationibus, & compotationibus, vel honeſtis etiam conuiuiis?

u Deut. 8. 3. Matt. 4. 4.

x Ier. 15. 19.

y cap. 2. 42.

Adhibet Clemens Alexandrinus *z* hoc argumentum ex Apoſtolorum exemplo, vt perſuadeat in victu temperantiam, atq; modeſtiam. *Quin etiam*, inquit, *dicebant duodecim, cum euocaſſent Diſcipulorum multitudinem: Non eſt bonum nos relicto verbo Dei, miniſtrare menſis.* Hieronymus *a* item in Eccleſiæ principes, qui deliciis affluunt, & inter epulas atq; laſciuias pudicitiam ſe ſeruare credũt, grauiter inuehens. *An non*, inquit, *confuſio & ignominia eſt, Ieſum crucifixum, magiſtrum pauperem atque eſurientem fartis prædicare corporibus, ieiuniorumq; doctrinam, rubentes buccas tumentiaq; ora proferre? Si in Apoſtolorum loco ſumus, non ſolum ſermonẽ eorum imitemur, ſed conuerſationem quoque,& abſtinentiam amplectamur. Sanctum vtiq; eſt, & Apoſtolicum miniſterium, viduis,& pauperibus miniſtrare. Non oportet, inquiunt, dimiſſo verbo Dei, miniſtrare nos menſis. At nunc, nõ dico pauperes, non dico fratres,& qui rurſum inuitare nõ poſſint (ex quibus excepta gratia, nihil aliud Epiſcopalis ſperet manus) ſed militantes,& accinctos gladio,& iudices accubantibus ante fores ſuas centurionibus, & turmis militum. Chriſti ſacerdos inuitat prandium. Tota Clerici vrbe diſcurſant, quærunt exhibere iudicibus, quæ illi in Prætoriis ſuis aut inuenire non poſſunt, aut certe inuenta non coemunt.*

Temperantiã hoc facto docent Apoſtoli.

z li. 2. Pæd. c. 7.

a in c. 2. Mich. & epiſt. 2. & 83.

Prædicator et Apoſtolos in quo imitari debeant.

Omnia iſta ſunt Hieronymi, quæ vtinam non totidem aptari verbis poſſent nõnullis arctioris vitæ legib. aſtrictis, quos hortor magnopere monachum audiant Hieronymum, & eiuſdem ordinis id illis proprie præcipiẽtem in Regulis Baſilium *b*: *Caueat Martha, ne turbetur erga plurima* c, *memor ſororis meliorem partem eſſe, ſic illa iuuari ab hac velit, vt ei non noceat.*

Monachos oportet paucis eſſe cõtentos.

b in 20. ex fuſ.

c Luc. 10. 16.

Poſſidius *d* magiſtri ſui Auguſtini vitam ſcri-

d c. 22. & 27.

A betis, illum Ambroſii magiſtri ſui ſectatum hac in re exemplum narrat, quod tametſi hoſpitalitatis munere Epiſcopis adeo proprio *a* fungens externos hilariter prolixeq; excipiebat hoſpitio; celebrare tamen ipſe aliorum conuiuia, iisve intereſſe omnino reſpuebat.

Auguſtinus in peregrinos liberalis, conuiuiis non intererat.
a 1. Tim. 3. 2. Tit. 1. 8.

Produnt quoque de Chryſoſtomo, magnos apud ſeipſum viros conuiuas habere noluiſſe, tãetſi domi per deſtinatos miniſtros laute tractari aduenientes imperabat: nolebat videlicet tantus vir à ſcriptione, & prædicatione reuocari, cui continenter quotidie erat intentus, malebatque ſeueritatis notam ſubire, quam officio ac muneri maxime neceſſario, & Epiſcopis adeo peculiari deeſſe. B

Chryſoſtomus magnos viros conuiuas habere noluit.

Eadem de cauſa nec ipſe, nec Nazianzenus, nec Auguſtinus *b* de rationibus, & prouentibus cognoſcere volebant: eiuſq; rei procurationem reiiciebant in alios. *Nunquam clauem Auguſtinus* (ait Poſſidius) *nunquam annulum in manum habebat, ſed à domus præpoſitis cuncta & accepta & erogata notabãtur, &c. magis illorum fidem ſequens, quam probatum manifeſtatumque cognoſcens.* Ambroſius *c* de ſeipſo refert, non de illo tantum Paulinus *d*, temporalium rerum curam fratri Satyro commiſiſſe. Teſtis Auguſtinus *e*, quam ſedulo vacaret Ambroſius habendis publice ſermonibus: quotidie Miſſam celebraſſe indicãt orationes eius ad eam C præparatoriæ, ipſeque quadam ad ſororem epiſtola: neminem qui ſe negotii adiret cauſa excluſum, idem prodit Auguſtinus *f*: Paulinus *g* autem tãta cura obiuiſſe munia Epiſcopalia, vt, eo mortuo, vix quinque præſtare poſſent Epiſcopi, quæ ſolus præſtabat.

Epiſcopi ſancti de ſuis rationibus cognoſcere nolebant.
b in vit. apud Poſſid. c. 24.
c orat. de Satyr. fratre.
d in vita.
e 5. Conf. c. 13. & lib. 6. c. 3.
f 6. Conf. c. 3.
g in vita.

Cum auté Epiſcopis, vt diximus, imponatur hoſpitalitas, & Apoſtoli, quãuis menſarum munus in Diaconos reiecerint, non abiecerint tamen, vt alienum à ſua poteſtate, ſed tãquam minus opportunum grauioribus occupationibus; quid hic hæretici obganniunt, remouendam penitus ab Eccleſiaſticis temporalem ac politicam adminiſtrationem?

D Diaconi ipſi, vt demonſtrabimus, Eccleſiaſtici erant, & primarii illi Apoſtoli Petrus, Iacobus, & Ioannes ſolliciti de fratrib. egenis, Paulum rogant, & Barnabam, vt corrogent eleemoſynam: quam illi diligenter collectam pertulerunt Ieroſolymam, non ad Diaconos præfectos mẽſis, ſed ad ſeniores *h*. *Nemo quidem militans Deo i implicari debet negotiis ſecularibus*, ſeu vt text' Græcus habet, *βίου πραγματείαις, negotiationibus vitæ, victusque.* Cyprianus *k* legit, *moleſtias*, Ambroſius *l* *obligationes*, tamen cum res tulerit, & omnino ſpiritualia detrimentum non patiantur, ſed hęc potius ex illorum tractatione promoueri poſſunt, nõ permitti ea duntaxat Eccleſiaſticis Prælatis Paulus, verum E etiam iniungit.

Curam rerũ temporalium & adminiſtrationem Epiſcopi habere debent.
h Act. 11. 29. 30.
i 2. Tim. 2. 4.
k lib. 1. ep. 9.
l in comment.

Et ea Auguſtinum tractaſſe non Poſſidius *m* modo, ſed de ſe Auguſtinus *n* teſtatur, obſeruans Paulo, aliiſque Apoſtolis, *non id ita licuiſſe, quod huc illucque diſcurrerent, nuſquam fixam ſedem habentes, cæterum huiuſmodi ſecularib. negotiis, & moleſtiis Paulum Prælatos affixiſſe o*, & ſi *fratrem* nominat, quia adhuc rector in Eccleſia Corinthiorum non erat vt ait Ambroſius *p*, ordinatus. Et ex Chryſoſtomo, Theodoreto, aliiſque idem colligitur *q*, necnon ex Auguſtino *r*, & Clemente Romano in Conſtitutionibus *ſ*; non vtique ſuo, ſed eius qui in eo loquebatur arbitrio.

m in vit. c. 19.
n lib. de opere Mon. c. 29.
Secularibus negotiis Paulus Prælatum præpoſuit.
o 1. Cor. 6.
p in 1. Cor. c. 6. & ep. 49.
q in 1. Cor. 6.
r in Pſal. 118. conc. 24.
ſ lib. 2. c. 49. & aliquot ſeq.

Videntur equidem mihi nunc Apoſtoli Chriſtum imitari, qui interpellatus à neſcio quo, vt fratri diceret, vt diuideret cum ipſo hæreditaté, reſpondit *t*: *Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem inter vos?* quaſi negaret non habere ſe iudiciariam poteſtatem, qua tamen vſus eſt in cauſa adulteræ *u*, in tollendis de medio porcis *x*, in ſiccanda ficulnea *y*, in aſina & pullo obequitando, ſed voluntatem poteſtate vtendi, *cum*, vt ait Ambroſius in Lucam, *maioribus intento animo, minoribus obſtrepi negotiis non debeat.*

t Luc. 12. 14.
u Ioan. 8. 1. & ſeq.
Chriſtus vſus eſt poteſtate iudiciaria.
x Mat. 8. 32.
y Mat. 21. 19.

Alioqui cognitas ab Epiſcopis, & iudicatas cauſas ſeculares, non exemplum tantum iam allatum Auguſtini docet, quem item vide in Pſalmum 118. *z* ſed prætere a Ambroſii, teſte Auguſtino *a*, qui etiã Ambroſius id de ſeipſo narrat *b*, necnon ſe Magiſtratuum, ipſiuſque Imperatoris praua irritaſſe iudicia cõfirmat *c*. Gregorii etiam Thaumaturgi apud Nyſſenum *d*, & Syneſii Epiſcopi Ptolemaidis Cyrenenſis Pentopolitanæ prouinciæ in Ægypto, vt ipſemet in quadam epiſtola *e* meminit, conquerens more Ægyptiorum, & Hebræorum coactum ſacerdotis, iudiciique partes exercere.

Epiſcopi cauſas ſeculares cognouerunt & iudicarũt.
z conc. 24. & ep. 147.
a 6. Confeſſ. c. 3.
b epiſt. 49.
c 2. Offic. c. 25.
d in vita.
e ep. 57.

Huius omittenda nullo modo ſententia inſtituto noſtro peropportuna: *Non condemno Epiſcopos, qui in rerum negotiis verſantur, ſed magis miror eos, qui vtrumque poſſunt. Mea facultas non eſt duobus dominis ſeruire f. Si vero ſunt aliqui, qui neq; à condeſcenſu læduntur, poterunt ſane & ſacerdotio fungi, & ciuitatum præfecti eſſe: radius enim Solis ſi cum ſtercore verſabitur, purus manet, non inquinatur: ego vero cum idem hoc ſecero, fontibus, & mari opus habeo.*

f Matt. 6. 24.

Scitũ eſt poſtremo, ab Eccleſiaſtico Magiſtratũ latas eſſe leges ciuilibus alioqui per ſe minime malis repugnantes, qualis eſt illa quæ in Concilio Africano, Cypriani tempore, cautum eſt, ne clerici tutelas admitterẽt, cuius meminit idem Cyprianus *g*, & à ciuili Magiſtratu ad Eccleſiaſticum Magiſtratum olim prouocatum eſſe, rata ac firma iudicis Eccleſiaſtici manente ſententia, nec ſi præoccupatus Eccleſiaſticus eſſet, licuiſſe ad ciuilem appellare. Et cum Epiſcopi ſontium ſupplicia apud Iudices intercedendo deprecarentur, ab iis exauditos. Qua de re videre poteris, quę ſcripta ſunt in C. Theodoſiano *h*, & de Conſtantino Magno, quæ ſunt apud Euſebium *i*, & Sozomenum *k*, & ex Iuſtiniano in Nouellis *l*, & ex Honorio *m*, vt eſt apud Auguſtinum *n*, & Ambroſium *o*.

Eccleſiaſtici leges tulerũt ciuilibus repugnantes.
g epiſt. 66.
h de Epi. iudic. l. 1.
i 4. vita Conſt. c. 27.
k lib. 1. c. 9.
l Nouel. 86.
m de Epi. audien. l. 7. in Cod.
n ep. 33. & 34. & 159.
o epiſt. 76.

Omitto pauperum curam Epiſcopis tam ſerio commiſſam cum hoſpitalitate, & ſacerdotii redituum parté ad id peculiariter deſignatam. Lege de tota hac controuerſia Bellarminum, cum agit de Romano Pontifice *p*.

p lib. 5. c. 10.

Egregia omnino ſunt, quæ de cura rerũ temporalium à Prælato ſumenda præcipit Bernardus *q*: *Summa eſt*, inquit, *vt eam cum alio communicet fideli, prudenti, quem auctoritate cõmuniat; & quamuis idoneum non reperiat, aut non adeo fidelem, talem potius ſuſtineat, quam ſe immergat labyrintho huic, memor Iudam œconomum fuiſſe Saluatoris r, & infidelem Aegyptum Ioſepho ſuarum ita rerum curam commiſiſſe, vt ignoraret ipſe quid haberet in domo ſua, niſi panem quo veſcebatur ſ.*

Quomodo cura rerum temporalium ſit ab Epiſcopo adminiſtranda.
q lib. 4. de conſid. c. 6.
r Ioan. 12. 6.
ſ Gen. 39. 6.

Nil turpius Epiſcopo, quam incumbere ſupellectili, & ſubſtantiola, ſcrutari omnia, ſciſcitari de ſingulis, mordere ſuſpicionibus, moueri ad quæque perdita, vel neglecta, quotidianas expenſas quotidiano reciprocare ſcrutinio, de pretio eſcarum, & numero panum quotidianorum cum miniſtris habere diſcuſſionem: con-

Epiſcopum quæ minime decent.

tinua

ſumma verò Dominici gregis detrimenta neſcire: raram admodum cum presbyteris celebrare collationem de peccatu populorum. Sic optimus Abbas ibi & alibi *a* partes Epiſcopi Prælatique deſcripſit, id ſine dubio factitans in monaſterio, quod ſuggerebat Pontifici. Pie ac vere Ambroſius *b*, perpendens Pſalmi verba, *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, ſiue in verbum,* ait: *Nos autem otioſos nos putamus, ſi verbo tantummodo ſtudere videamur: & pluris æſtimamus eos qui operantur, quam eos qui ſtudium cognoſcendæ veritatis exercent*, &c. Tum, allata ſententia CHRISTI *c*, *Marthæ, Martha, ſollicita es*, &c. *Ita, inquit, verbum cognoſcere maius opus eſſe, quam miniſtrare diuina auctoritate ſententia definitur*, & cetera. Itaque præcipua Epiſcopi ac Prælati de Dei verbo cura debet eſſe: res temporales per alios potius adminiſtrabit. In concilio Carthaginenſi quarto, *d* decernitur, vt *Epiſcopus gubernationem viduarum, & pupillorum, ac peregrinorum non per ſeipſum ſed per Archipresbyterum, aut per Archidiaconum agat.* Item *e*, vt *nullam rei familiaris curam ad ſe reuocet, ſed lectioni, & orationi, & verbi Dei prædicationi tantummodo vacet.* In Chalcedonenſi *f* Synodo cauetur, ne abſque œconomo res ſeu facultates Eccleſiaſticas Epiſcopi tractent. Legat, cui vacat, prolixam & accuratam Claudii Eſpenſæi digreſſionem ad priorem epiſtolam Pauli ſcriptam Timotheo, quæ eſt de Clerico. Belle huc Eſaiæ *g* teſtimonium quadrat agentis de Principe, quem non minus Eccleſiaſticum poſſumus intelligere, quam politicum: *Princeps ea, quæ digna ſunt Principe, cogitabit: & ipſe ſuper duces ſtabit*; hoc eſt, ſuper inferiores Magiſtratus, ita permittens illis munia ipſorum propria, vt ſimul velut ex alto attendat, ne quid in iis peccent, grauius præſertim.

a vt hom. 4. ſuper, Miſſus eſt

b in Pſal. 118. octon. 11.

c Luc. 41.

d c. 17. & habetur d. 88. c. Epiſcopus gubernationem.

e c. 20. & d. 88. cap. Epiſcopus nullam.

f c. 26. & d. 89. ca. quoniam in quibuſdam. & 16 q. 7. c. quoniam in quibuſdam.

g c. 32. 8.

Non eſt æquum.] Græce, *Οὐκ ἀρεστόν ἐστι*, *non eſt conueniens*. Syrus vero ſic habet, לא שפיר *la ſchaphir*, id eſt, *non eſt res pulchra*: vel, *Non decet*. Græca phraſis proprie ſignificat, *non eſt placitum*, nimirum Deo, nobis, vobiſque, ſeu tale vt placere poſſit. Neſcio, an cui placeat, vt huc illã τοῦ ἀρεστοῦ ſignificationem facere dicamus, qua, Budæo auctore *h* (qui ſe de hac re à Paulo Æmilio admonitum ingenue fatetur) idem eſt quod decretum, & placitum, vnde ſint quæ Galli arreſta, *arreſti*, aſcita vna litera r, appellant; ſicut & placita Plinius *i* vocat maxime ratas opiniones Medicorum, quales Aphoriſmi Hippocratis, ita ſcita, & Senatuſconſulta curiæ Gallicæ Arreſta nominentur, quaſi placita, quoniam antiqui verbo placẽdi vtebantur pro eo quod eſt decernere, & ſtatuere Senatuſconſulto. Quod Briſſonius *k* affirmat teſtimonio Senecæ, Ciceronis, Liuii, & legum. Sic hodieque formulam in decernendo Galli Reges hanc adhibent, *Car tel eſt noſtre plaiſir*, innuentes fortaſſe Comitiorum decretũ, quod medii ſeculi ſcriptores, vt ætate Caroli Magni, placita vocabant, eodemq; nomine Curiam ipſam, forum, & iudicium. Vnde placitare, Gallice *plaider*, Italice, *piedeggiare*, vel, *piateggiare*. & lis Hiſpanice, *pleyto*. Non inueroſimile Franco-gallicum, *les plaids*, à *platz* Germana voce deriuatum, quæ plateam ſignificat.

Arreſtum, quo Galli vtuntur pro ſentẽtia ſummi tribunalis vnde dictum.

h in Pand. i. ſu. ff. de ſenato.

i lib. 14. c. 22. & lib. 29. c. 1.

k Form. lib. 2. pag. 214. & 215.

Iuxta hanc notionem ſignificarent Apoſtoli modum illum miniſterii circa menſas adhuc obſeruatum, non eſſe arreſtum, hoc eſt, non obtinuiſſe vim decreti, & perpetuæ legis, vt nempe per ipſoſmet Apoſtolos fiat: experiundum prius fuiſſe, & doctrice experientia compertum eſſe, nouam iniri rationem ſtabilem, ratamque oportere.

Quomodo quod de menſarum miniſterio factum fuerit, decretum nõ fuerit.

Sanctas oportet eſſe leges, hoc eſt, ſancitas, & quam fieri poteſt, maxime firmas, ſed pro conditione rerum humanarum, vel temperandæ quãdoque ſunt, vel etiam mutandæ, & abolendæ.

Leges quomodo ſanctæ ſint.

Miniſtrare menſis.] Menſarum miniſteria omnia ad vitam ſuſtentandam neceſſaria, comprehendunt, præſertim ad victum, idque maxime pauperum. Gregorius *l* pro eodem accipit, præponi aliquem menſis pauperum, & exhibendæ diaconiæ, patebitque id magis ex dicendis. Syrus interpres menſas hic vocat פתורא *pathura*, quod quidam putant è Græco deſcendere *ποτήριον*, pro calice & patera, ſeu poculo, ac per ſynecdochen ſignificare, quæ pertinent ad victum. Obſtat huic ſententiæ aſpirata litera in Syra voce: durior quoq; ac inſolentior ſynecdoche iſta cenſenda eſt.

l lib. 9. ep. 24.

Verſus 3.] Conſiderate ergo, fratres, viros ex vobis boni teſtimonii ſeptem, plenos Spiritu ſancto, & ſapientia, quos conſtituamus ſuper hoc opus.

CONSIDERATE *ergo, fratres.*] Ἐπισκέψασθε, *perſpicite*. Syrus habet, בצו *beſſu*, i. *diſpicite*, ſeu, *exquirite*. Prima eſt hæc electoris conditio, ne tumultuarie, & inconſulte eligat: & reſpectum habeat ad amorem fraternum, atque concordiã. Non permittitur ſortibus electio, vt Mathię; qua de re dictum tunc ſatis. Lege Petrum Gregorium *m*.

m 7. de Rep. c. 14. tract. de Elect. 1. p. n. 10. & 34. Synt. c. 5.

Viros.] Nõ mulieres, inquit Gloſſa interlinearis, hæc eſt ſecunda: arcentur enim ab hierarchia Eccleſiaſtica. Qua in re Pepuzitæ ſiue Pepuziani, apud Epiphanium *n*, & Auguſtinum *o*, & hæreſeologos alios errant, hierarchicos ordines etiam fœminis conferentes; cum fabularentur in oppido Pepuza Chriſtum ſpecie fœminæ reuelatum eſſe; ideoque cognominarent id oppidum Ieruſalem, tanquam diuinum quid, & ſummum fœminis haberent honorem. Errat præterea Lutherus *p*, cum vult fœminas etiã, dummodo ſint baptizatæ, poſſe ſacramenta miniſtrare. Hunc errorem condemnat Concilium Tridentinum *q*.

n hæreſ. 49.

o de hæreſ. c. 27.

p lib. de capt. Bab. c. de ordine. & in artic. à Leone X. damnatis in 13. & lib. contra Bullam eiuſdem, & lib. de abrog. Miſſ. priu. & libr. de inſt. miniſt. Eccleſ.

q Seſſ. 7. can. 1

Certum eſt quoque Angelum non eſſe miniſtrum ordinarium; tametſi collatum à bono ratũ haberi ſacramentum deberet, vt de ordinatione Amphilochi tradit Nicephorus *r*.

Angelus ſacramẽtorum non eſt ordinarius miniſter.

Nam oportet miniſtrum eſſe iis ſimilem, quibus miniſtrat, & elementum, hoc eſt, verbũ, ſenſibili voce proferre; quæ Angelo minime conueniunt: fœminas ne docere quidem in Eccleſia permittitur ab Apoſtolo *ſ*, multo minus exercere poteſtatem ordinis, aut iuriſdictionis Eccleſiaſticæ. Lege Bellarminum *t*. De Diaconiſſis vero, & Presbyteris fœminis paulo poſt.

r lib. 11. c. 20.

ſ 1. Cor. 14. 34. 1 Tim. 2. 11. 12.

t lib. 1. de Sacr. c. 24. & 25.

Ex vobis.] Tertia veluti conditio electionis eſt, vt in congregatione eligendorum ſimul abſque acceptione perſonarum, ſimul etiam de numero fratrum congregatorum delectus fiat, hoc eſt eiuſdem fidei, & religionis, eorumdemque morum: nam quod attinet ad alias externas conditiones gentis, ſeu patriæ, nobilitatis, doctrinæ, ætatis, famæ, & & exiſtimationis, &c. ſtatui nihil poteſt, niſi pro variis temporis, ac locorum, ſimiliumque rerum circumſtantiis; & alibi attigi neſcio quid, præſtetne Magiſtratum ex domeſticis eligi, an etiam externis *u*. Conſtat olim propter

u cap. 9. 12.

depre-

Prohibitũ eſt ne Afri ordinarentur, & cur.

deprehenſam Afrorum perfidiam, qui vel relabantur in hæreſim Donatiſtarum, aut Manichæorum, vel tectam diu prodebát, cauendum fuiſſe à Gregorio Papa II. ne penitus ad Eccleſiaſticos ordines admitterentur. Quo minus mirari debebit, qui ſimilia vigere alicubi decreta cognoſcet, ob cauſas non omnino diſſimiles: ſeu quæ pertinent ad errores, ſeu ad mores. De Diſcipulorum numero electio fit, vt qui obedire didicit, præſit. Recte enim inquit Hieronymus *a*: *In Eccleſiis quãuis ſanctus ſit, paſtoris ſibi nomen aſſumere nemo debet, niſi poſſit docere quos paſcit.*

a Epheſ. 4.

Boni teſtimonii.] Μαρτυρουμένους, *Teſtatos, & probatos.* Syrus ſic eſt interpretatus, דאית עליהון סהדותא *dith bhalthun ſahadutha*, id eſt, *de quibus ſit vel extet teſtimonium.* Eſt μαρτυρέομαι, teſtibus comprobor, ſeu teſtimonio probor, & plerumq; in bonam partem ſumitur. Vnde alibi in Scriptura ponitur abſolute abſq; additione boni *b*, χήρα ἐν τοῖς καλοῖς ἔργοις μαρτυρουμένη, *vidua in bonis operibus teſtata & probata.*

b 1. Tim. 5. 10. Rom. 3. 21.

Quomodo populus in Epiſcoporũ adeſſet electione.

c verſ. 15.

Dixi capite primo *c* conceſſam populo hac ratione quodammodo electionem miniſtrorũ Eccleſiæ, etiam Epiſcoporum, nimirum non tam per ſuffragium, quam per teſtimonium de vita, & moribus, vt magis cogniti, probatique, magis quoque deligerentur, & audirentur. De Diaconis quidem ſic præcipit Paulus *d*: *Et hi autem probentur primum, & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes*, videlicet præſertim publicum, & multitudini notum, in quo debent miniſtrare, ἀνέγκλητοι, ſine accuſatione, ſine crimine, quo de in ius vocari poſſint, vt explicat Hieronymus *e*. Quam etiam ad rem facit Origenis locus, quem poſtea citabo, & quod Cyprianus *f* negat immunem eſſe populum à contagio delicti, ſi ad iniuſtum atque illicitum præpoſiti ſui Epiſcopatum conſenſum ſuũ commodet: & probat electionem coram eo fieri debere, non tantum exemplo Aaron, & Eleazari *g*, ſed etiam Matthiæ *h*, & Diaconorum; *vt vel detegantur*, inquit, *malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur, & ſit electio iuſta, & legitima; quæ omnium ſuffragio, & iudicio*, id eſt, *teſtimonio fuerit examinata.*

d 1. Tim. 3. 10.

e 1. cont. Pela.

f lib. 1. ep. 4. ſiue ep. 68.

Populus à delicto immunis non eſt, ſi ad indignum cura . . . . . la peruenia.

g Num. 20. 27. & ſeq.

h Act. 1. 15. & ſeq.

Epiſcoporum electio per plebem fieri non debet.

Cæterum in Concilio Laodiceno *i* prohibetur electio Epiſcoporum per plebem fieri. Hieronymus *k* ſcribit electionem Epiſcopi Alexandrini factam fuiſſe à presbyteris. Leo *l in ſingulorum Epiſcoporum electione requirit vota ciuium, teſtimonia populorum, honoratorum arbitrium, electionem clericorum: &* denuo ibidem, *ſubſcriptionem clericorum, honoratorum teſtimonium, ordinis, & plebis conſenſum.* Lege Pamelium in Cyprianum *m*. Item Leo ad Epiſcopos Africanos *n* ſcribens: *Cito manus imponere*, inquit, *eſt ante ætatis maturitatem, ante meritum obedientiæ, ante tempus examinis, ante experientiam diſciplinæ, Sacerdotalem dignitatem conferre non probatis; & communicare peccatis alienis eſt, talem effici ordinantem, qualis ille eſt, qui non meruit ordinari.*

i can. 12. & 13. c. non eſt permittẽdum. diſt. 63.

k ep. ad Euag.

l ep. 87. ca. 1. 2. vota. diſt. 63.

m lib. 1. ep. 4. vel 68.

Quid ſit cito manus imponere.

n ep. 87. & ca. quid eſt manum. diſt. 78.

Electio facienda non eſt hominum ignotorum.

o 4. de Sacerd. quem lege præterea . . . . 1. in epiſt. ad Tit. & hom. 1. ad pop.

Chryſoſtomus etiam *o*: *Neque*, inquit, *eos, qui elegerint, ſubleuare quicquam poterit, ſi dixerint ignoraſſe ſe eum, quem elegere; verum vel ex hoc ipſo crimen grauius efficitur, quod quem ignorauere, perduxerint, aut certe quæ illis videtur excuſatio, accuſatio eſt. Nam quomodo id abſurdum non ſit, eos, qui mancipium aliquod empturi ſint, id tum medicis oſtendere, tum emptionis ſponſores poſtulare tum vicinos interrogare, ac ne tunc quidem adhuc confidere, quin imo, & diuturnũ aliquod tempus poſcere, intra quod probare illud poſſint: eos vero, qui quempiam ad Epiſcopale munus huiuſmodi cooptaturi ſunt, ſicut placitum ſit ad aliorum vel gratiam, vel inuidiam teſtimonium ſuum accommodare, ita cum temere, ac vt caſus tulerit, adlegere, nulla prorſus alia diſcuſſione facta.* Sic aureum illud os.

Gregorius etiam cum in aliis epiſtolis, tum maxime in 34. libri octaui declarat, quam diligens eſſet inueſtigator eorum, qui ordinandi eſſent, & lib. 7. epiſt. 110. vbi egregiis ſimilitudinibus hoc demonſtrat.

Solet hoc tempore ſolenniter ac publice exigi de ordinandis teſtimonium ab Epiſcopo, idque nomine omnium reddi ab Archidiacono: qui mos innuitur Romæ ſeruatus à Hieronymo *p*, & ab Auctore Quæſtionum vtriuſq; Teſtamenti apud Auguſtinum *q*.

p epiſt. 85.

q q. 101.

Et hoc eſt *manus cito nemini imponere*, vt canet Apoſtolus *r*, *ne communices, qui imponit peccatis alienis, examen ordinandi præcedere, ... qui probitate morum, & Eccleſiaſtico labore ſit commendatior, probatus iudicio, non fauore, ſuſceptus veritate, non gratia, Apoſtolico ordine fretus, non præcipiti voluntate*, vt loquitur Papa Siricius *ſ*, quamuis agens de gradu Epiſcopali.

r 1. Tim. 5. 22.

ſ epiſt. 3.

Quid requiritur in miniſtro Eccleſiæ.

t Luc. 12. 42. Matt. 24. 45.

u 1. Tim. 3. 4.

x 6. de Sacerdotio.

Requiritur in miniſterio Eccleſiæ non doctrina tantum cum ſanctitate, ſed etiam prudentia *t*, *ita vt domui ſuæ, ſi quam habet, bene præeſſe ſciat* u, *& nihilominus ſecularia, mundanaque omnia noſcat*, vt ait Chryſoſtomus *x*, *tanquam qui in media hominũ turba verſatur, & rerum omnium humanarum ſecurior viuat, quam Monachi, qui montes ipſos habitandos occuparunt. Nam cum illum neceſſe ſit eorum hominum conſuetudine, & congreſſione vti, qui & vxores habent, & liberos alunt, & ſeruos poſſident, quiq; & diuites admodum ſunt, & publice negotiantur, & potentia pollent, certe eum varium eſſe conuenit.* Ita quidem Chryſoſtomus de Epiſcopo, ſed ſuo modo ad alios transferri poteſt, qui ad aliquam in Eccleſia ſollicitudinis partem vocantur.

Quantum ſit peccatum manum indignis imponere.

y 1. Tim. 5. 22.

z cap. 149.

Communicat peccatis alienis, inquit Apoſtolus *y*, vt ante retuli, *qui cito*, id eſt, temere, & ſine delectu manus imponit, quam ad rem valde facit exemplum Leonis Papæ primi recitatum in Prato ſpirituali *z*. Illi enim Petrus, poſtquam dies quadraginta perſeuerans ad ſepulcrum eius petiiſſet ſibi, ipſo interceſſore, peccata dimitti, reſpondit: *Oraui pro te, & dimiſſa ſunt tibi omnia peccata tua, præterquam impoſitionis manuum: hoc ſolum abs te requiretur, ſiue bene, ſiue fortaſſe male egeris.*

Id nempe intelligitur, non de dimidiata culparum remiſſione, ſed de pœnæ ſatisfactione. Nil ergo mirum, ſi Leo tam ſeuerus in corrigendis aliorum fuerit electionibus *a*. Eius tranſtulit, eadem de re loquens, verba cõtra Imperatorem Michaelem, & contra Photium agens Nicolaus Primus, necnon aliorum Pontificum in pluribus epiſtolis.

a in ep. 87. c. 1.

Huc ſpectat ſcrutinium, de quo Anacletus in epiſtola *b*, qui prǽterea ciuium conſenſum requirit: & quod Zephyrinus *c* imperat, vt ordinatio fiat multis coram aſtantibus: & literæ teſtimoniales, quæ ab ordinatis exiguntur, de quibus exactiſſime præcipiunt Concilia Prouincialia Mediolanenſia *d* poſt Oecumenicum Tridentinum *e*. Legenda tota Decreti cauſæ primæ quæſtio ſeptima, necnon Interpretes Pauli locis citatis.

b epiſt. 2.

c epiſt. 2.

d in 4. par. 2. pag. 141. in 1. par. 3. pag. 366.

e Seſſ. 23. Decret. de Reform. c. 8. & 3.

Quinam ſint inter cæteros eligendi.

f in Leuit. homil. 6. & c. licet ergo. q. 1.

Septem.] Et multis conuocatis eliguntur, quoniam ii aſſumendi ſunt, qui inter cæteros ſunt magis digni, idoneique. Origenes egregie hoc docet *f*: *Licet Dominus*, inquit, *de conſtituen-*

de Principe præcepiſſet, & Dominus elegiſſet, tamen conuocatur etiam Synagoga: requiritur enim in ordinando Sacerdote, idem dices de Diacono, *& præſentia populi, vt ſciant omnes, & certi ſint, quia qui præſtantior eſt ex omni populo, qui doctior, qui ſanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligitur ad Sacerdotium, & hoc atteſtante populo, ne qua poſtmodum retractatio cuiquam, ne quis ſcrupulus reſideret.* Huc vſque Origenes.

Septem, inquit. Nõ minus collegium Diaconorum horum dictum eſt ſeptem *a*, quam Apoſtolorum duodecim, vt dictum eſt ſupra *b*. Hos Diaconos ſeptem recte comparaueris, imitatus Hugonem, & alios, cum ſeptem Angelis Deo aſſiſtentibus, & candelabris lucentibus ante Dominum, & lampadibus ſiue ſpiritibus, & tonitruis, & vno in lapide infixis oculis, & ſtellis, quas tenere in dextera Chriſtum Ioannes vidit in Apocalypſi variis locis; & prima quidem tria huc aptat Concil. Aquiſgran. *c* Ignatius *d* certe Diaconos vocat *imitatores Angelicarum virtutum*: nimirũ propter nonnulla munia iis attributa, de quibus poſtea.

a Act. 6.
b verſ. 2.
c cap. 7.
d ep. 5. ad Tra.

Septenarii perfectiones fuſe perſequitur Petrus Bongus in opere de Numerorum myſteriis, & Andreas Maſius in Ioſue *e*, & Salmeron in Prolegomenis *f*, Ribera *g*, Pineda *h*, Perẽrius libro 1. in Geneſ. *i* ex antiquis, Philo *k*, Euſebius *l*, Clemens Alexandr. *m* Auguſtinus *n*, Beda *o*, Hieronymus *p*, Hilarius *q*, Baſilius *r*, Chryſoſtomus *ſ*, Procopius *t*, Macrobius *u*, Gellius *x*. Rurſus ex recentioribus Franciſcus Georgius *y*, Pierius *, Baptiſta Egnatius *z*. Vocat eum Cicero *a* numerum rerum omnium nodum: Linus poetarũ vetuſtiſſimus cunctarum rerum originem, quæ primariæ ſex ſunt, Angelorum, elemẽtorum, in quibus cœlum quoque numeratur, mixtorum, inanimatorum, plantarum, brutorũ, hominis: quarum rerum eſſentia veluti ſeptima Dei vnitate colligatur, & conſiſtit. Pythagorei duci, ac rectori omnium ſimillimum dixerunt, & virgini ſine matre natæ Mineruæ: vt proinde Philo *b* dicat, quod illud vnum ſolum ſyncerum eſſe hebdomadam ſine matre ex ſeipſo ſolo genuit, nulla prorſus adhibita materia: & tertia lex eſt de ſemper virgine ſine matre nata hebdomada (hoc eſt, de ſabbato ſanctificando *c*) vt creatura aſſueta eius otio, reminiſcatur eius, qui cuncta facit inuiſibiliter. Deniq; totus diuinus habetur ſeptenarius, & ter quaterq; beatus dicitur is, qui maxime, ac, vt dici ſolet, omnibus numeris abſolutus, & perfectus; eſtque crebro idem numerus à Scriptura pro vniuerſitate & generalitate rerũ vſurpatus. Teſtis idem Philo *d* (dicens nulla facundia naturam vimq; ſeptenarii exponi) vocarũ à Philoſophis σεπτάδα pro ἑπτάδα, quaſi ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ, & σέβεσθαι ab inſita quadam venerabilitate.

e cap. 6.
f To. 1. in Prol. 40. & 41.
g Mich. 5. n. 60.
h Iob 5. n. 19.
i c. 2. v. 33. & c. 41. v. 8. c. 2.
k lib. de vita contempl.
l lib. 13. de Præ. c. 7.
m 6 Str. c. 8.
n 1. Gen. Com. Manic. c. 23. in Pſalm 78. & 11. de Ciu. c. 31.
o in Hexam.
p Amos 5.
q Tract. in Pſal.
r hom. 11. Hexam.
ſ orat. 5. contra Iud.
t in c. 4. & 41. Geneſ. & 4. Deut.
u lib. 1. c. 6.
x lib. 3. c. 21.
y in har. cant. 1. ton. 7. c. 5.
* lib. 36.
z in tes. c. 21.
a in Som. Scip.
b lib. de opiſ. mundi.
c Exod. 20. & c. 31. 13. 14. Deut. 5. 12. 13. 14. Ezech. 20. 13 Geneſ. 2. 2. 3.
d hoc ſupra citato.

Præterea plurima myſtica numeri ſeptenarii exempla, in columnis domus ſapientiæ: in donis Spiritus ſancti: in Sacramentis: in pœna ſeptupli: in remiſſione ſeptuagies ſepties facienda: in ſeptem hebdomadis dierum pro Pentecoſte: in totidem annorum pro Iubilęo: in ſeptuaginta hebdomadis Danielis: in ſeptem annis, quibus laborauit Iacob pro Rachele: in ſeptem vaccis pinguibus & macilẽtis: in diebus azymorũ: in ſeptimo anno quo liberabatur ſeruus Hebræus à ſeruitute: in anno quo vacare debebat prius culta terra: in aliis, quæ proprio tractatu Italice compoſito collegit Ioãnes Paulus Euſtachius ex Hebræo A Chriſtianus; docẽs adeo exacte vſum Chriſtum numero myſtico ſeptenario in nouo Teſtamento, vt eſt in vetere vſus Deus: indeque fieri eundem vtriuſque Teſtamenti Deum eſſe. Quod quidem argumentum pium magis, quam validũ eſt, cum in his numerorum myſteriis nihil ſucci, nihil vigoris ſit ad dogmata aliqua confirmanda: ſed ſuppetũt longe firmiſſima ad id comprobandum argumenta, quę ex antiquis, qui contra Marcionem, & Manichæos, & ſimiles hæreticos diſputarunt, peti poſſunt. Et vt aliqua nos adhuc ſeptenarii numeri exẽpla proferamus, quis ſcit, an ſeptem ſportæ, quæ ſuperfuerunt ex quinque panibus multiplicatis *e*, deſignent ſeptem hos B Diaconos noſtros, ſicut in alia multiplicatione cophini *f* duodecim, totidem Apoſtolos, quoniã ita menſis præſunt Diaconi, vt Apoſtolis tamen ſubiiciantur? Et poſſemus idem dubium proferre de ſeptem Diſcipulis, quib. Chriſtus apparuit piſcantibus poſt Reſurrectionem: *Et cum iuſſiſſet rete in dexteram nauigii partem mittere, illud plenum magnis piſcibus ad terram perduxerunt* g: quia Diaconorum fuit iſtorum officium, alimenta conquirere, & diſpenſare pauperibus.

e Matt. 15. 37.
f Ioan. 6. 13. Mat. 14. 20.
g Ioan. 21. v. 6. & ſeq.

Porro quoniam ſeptem Diaconi duntaxat nunc electi ſunt, Concilium Neocæſarienſe ita ſanxit *h*: *Quod ſeptem debeant eſſe Diaconi*, ex Canone, *etiamſi ſit magna ciuitas, & ex libro Actuum perſuadebitur.* C Hoc decretum cum recitaſſet ſexta Synodus Conſtantinopolitana *i*, declarat Patres illos locutos non de viris qui miniſtrant myſteriis, ſed de miniſterio quod in vſu menſarũ adhibebatur. Ad hoc vero affert Concilium hunc ipſum locum, quem tractamus, cum expoſitione Chryſoſtomi docentis illud idem; de qua re paulo poſt.

Septem Diaconi non plures in vnaquaque ciuitate eligendi.
h Can. 15. vel 14. [illegible] à Conc. [illegible] Diacon. ſeptẽ.
i Can. 16.

Sed quod attinet ad numerum, eum quoque referebant ſeptem in vrbe Diaconi, qui Regionarii dicebãtur, à ſeptem illius regionibus, quas Papa Fabianus *k* ex quatuordecim (iuxta diuiſionem Gentilium, vt videre eſt apud Tacitũ, Plinium, Sextum Ruffum, Victorem, & alios) in ſe- D ptem contrahens, ipſis attribuerat, vt apparet ex veteribus Eccleſiæ Romanæ monumentis, & libro de Romanis Pontificibus.

In Vrbe ſeptẽ fuerunt Diaconi regionarii.
k epiſt. 1.

Sed & Sozomenus *l* auctor eſt, diutius perſeueraſſe, vt in Romana Eccleſia non niſi ſeptem Diaconi ordinarentur. In Concilio Romano II. ſub Syluestro Canon extat *m*, vt Diaconi Cardinales Vrbis non eſſent niſi ſeptem, aliarum vero Parochiarum ſaltem duo. In primo autem Concilio Romano *n* mentio eſt de ſeptem. Antiquior Syluestro, & Fabiano Euariſtus Diaconos quoque ſeptem ordinaſſe traditur, qui cuſtodirent Epiſcopum prædicantem *o*.

De Diaconorum numero quid ſit ſtatutum.
l lib. 7. c. 19.
m Can. 6.
n Act. 2.
o in lib. de Rom. Pont.

In Concilio Aquiſgranenſi *p* extat, *quod exhinc*, E id eſt, ex electione ſeptem Diaconorum, quam præſens hiſtoria continet, *Apoſtoli vel ſucceſſores Apoſtolorum per omnes Eccleſias decreuerunt ſeptem Diaconos ordinandos, qui ſublimiori gradu cæteris proxime circa aram Dei quaſi columnæ altaris aſſiſterent.* Et tamen Clemens *q* docet, numerum eorum eſſe debere ad proportionem multitudinis. Nicephorus *r* quoq; ſcribit Romæ quidẽ ſuo tempore ſeptem duntaxat fuiſſe Diaconos ad primorum inſtar: apud alios autem populos, quem fors tuliſſet, eorum numerum extitiſſe.

De ſeptẽ Diaconis quid Conc. Aquiſ. ſtatuerit.
p cap. 7.
q 2. Conſt. ca. 1.
r lib. 12. c. 34.

Quod in cauſa fuit, vt Auctor Commentariorum in primam ad Timotheum *ſ* apud Ambroſium inde probet cœlibatum Diaconorum, & aliorum

ſ ca. 3.
Diaconorum continentia vnde probari poteſt.

aliorum miniſtrorum altaris, quod in lege erat infinita quædam Leuitarum multitudo, ita vt tempore quo non contingebat illos deſeruire altari, coniugio, & rei familiare vacare poſſent: nũc Diaconos oportet eſſe ſeptem, & aliquãtos Preſbyteros, vt bini ſint per Eccleſias, & vnus in ciuitate Epiſcopus, & quotidie præſto eſſe debent in Eccleſia, ita vt non habeant dilationem, vt poſt conuentum legitime purificentur ſicut veteres.

Plenos Spiritu ſancto & ſapientia.] Non ſufficit teſtimonium bonum, & externa bona exiſtimatio, ac fama; ſed requiruntur internæ diſpoſitiones ſanctitatis, & prudẽtiæ, vt etiam ſuperius docuimus.

Hi Diaconi non tantum fuerunt materialib. menſis præpoſiti.
a *Hæreſi 20.*

Hæ autem tot, ac tales diſpoſitiones, & quod, vt Epiphanius a dixit, eſſent hi ſeptem Diaconi ex ſeptuagintaduobus Diſcipulis, demonſtrant non ſolis materialibus menſis præpoſitos fuiſſe: tum etiam qui paulo poſt ſubduntur ritus orationis, atque impoſitionis manuum in eorũdem ordinatione, quos adhibitos Auctor item ſcribit, cum Paulus & Barnabas ordinati ſunt b: Baptiſmus quoque à Philippo collatus & Euangelii ab eodem, & à Stephano facta prædicatio manifeſto declarant ad aliquem Hierarchicum ordinem fuiſſe prouectos, ſiquidem quæ maioris ſunt momenti iudicia, quam externæ menſæ, per eos, qui contemptibiles eſſent in Eccleſia exerceri Paulus c voluerit. Præterea eaſdem fere in Diaconis conditiones requirere is ſolet, quas in Epiſcopis d: in epiſtolis item aliis e ſolet eos cum Epiſcopis coniungere, & ſubnectere, Epiſcoporum nomine presbyteros quoque intelligens, vt alibi dixi f.

b *cap.13.3.*
c *1.Cor.6.4.*
d *1.Tim.3.2.3.4.Tit.1.6. & ſeq.*
e *Philip.1.1. 1.Tim.3.8.*
f *cap.1.20.*

Poſtremo conſtat ex eiuſdem epiſtolis Diaconos fuiſſe Epheſi, Philippis, & Cretæ, vbi tamen non agebant Chriſtiani vitam cœnobiticam, hoc eſt, ex collatis in commune facultatibus, vitam minime ducebant fideles, qui ibi erant, ideoque nõ erat ibi opus miniſtris menſarum externarum: igitur alia potiora ad eos munera pertinebant.

Diaconatus characterem imprimit, & habet annexum cœlibatum.

Imprimit etiã Diaconatus characterem, quia non poteſt repeti, nec amitti: & habet annexum cœlibatum ex decreto Concilii Ancyrani g, & Siricii Papæ h, & Concilii Carthaginẽſis ſecundi i, in quo citatur Apoſtolica Traditio, & Innocentii I. k qui de Syricio meminit, & VI. Synodi l, & citatur in Decreto m (ſi tamen canon ille aliquo in numero ſit cenſendus, & non potius ſpurius & ſuppoſititius, vt poſtea dicam) & Arelatenſis II. n & III. o & Capitulorum, quæ Martinus Bracarenſis ex Synodis Græcis collegit p, recitaturq; in Decreto q, & Concilii Arauſicani I. r & Concilii Lugdunenſis II. ſ & Concilii Agathenſis ſub Symmacho t quod meminit Syricii, & Innocentii, item Leonis Primi. u Sed hæc ipſa maiorẽ ex his quæ mox ſubiicientur, firmitatem conſequentur. Gloſſa interlinearis, & Lyranus plenitudinem iſtam ſancti Spiritus, & ſapientię, exponunt de dono ſignorum, & linguarum: Oecumenius de interna gratia ad ferendam maledicẽtiam orphanorum, & viduarum, aliorumq; nugatorum.

g *c.9. vel 10.*
h *ep.ad Epiſcopos Afric.*
i *cap.2.*
k *ep.ad Exuperium.c.1.*
l *can.13.*
m *diſt.32.cap. quoniam.*
n *cap.2.*
o *cap.3.*
p *cap.39.*
q *diſt.27.cap. Diaconus qui.*
r *c.21.23.24.*
ſ *cap.1.*
t *cap.9.*
u *epiſt.92.*

Quos conſtituamus ſuper hoc opus.] Ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης, *in vſu*, aut *neceſſitate hac*, *in negotio*, vel *neceſſario munere*. Syrus ſic legit. על חרא צבותא *hhal hada tſebutha*, id eſt, *ſuper hoc munus*, vel, *apparatum*. Communis expoſitio eſt de miniſterio rerum temporalium, quod exerceant ipſi, vel exercentibus præſint. Attamen Beda, & eius verbis Gloſſa ordinaria, *conſtitutos* ait *Diaconos*, *qui eſſent ſublimioris gradus cæteris*, *& proximi circa aram*, *quaſi columnæ*, *aſſiſterent*.

Diaconi ad quod munus ſunt electi.

Negant quidem Chryſoſtomus, & Oecumenius conſtitutos nunc Diaconos iuxta gradum, qui nunc eſt in Eccleſia, ſed ad miniſterium duntaxat eleemoſynæ quotidianum, & Chryſoſtomi auctoritatem ſecutum ſextum Conſtantinopolitanum vniuerſale concilium, memini ſuperius idem ſenſiſſe. Origenes quoque in Matthæum x in eadem videtur opinione, nummularios, de quibus Euangeliũ, Diaconos interpretans menſis præpoſitos Eccleſiaſticarum pecuniarum has non bene tractantes ac diſpenſantes, ſed fraudãtes, & inde diteſcentes. Innuit ſimile quiddã Cyprianus y conquerens de Nicoſtrato Diacono.

x *Tract.15.*
y *lib.2.ep.8. & ep.10.*

Tamen iſti non affirmant Diaconatus ordinẽ in hoc ſolo conſiſtere, & non in munere aliquo ſacro, atque ipſum non eſſe ordinem vere ſacrũ. Habetur etiam Canon ille VI. Synodi vnus ex ſpuriis & confictis.

Etiamſi iſti primi Diaconi nõ fuerint ſacro ordine inſigniti, Diaconatus tamen ſacer ordo eſt.

Et quanquam aliud eſt dicere, Diaconatũ eſſe ordinem ſacrum, quod præter allata argumenta probatur facile auctoritate Ignatii, Dionyſii, Clementis, & omnium Liturgiarum, aliorumq; multorum Patrum, qui poſtea proferentur, qui miniſterium altaris, contactum & delationẽ vaſorum ſacrorum, ſolennem recitationẽ Euangelii, q; Dominici ſanguinis diſpenſationem iis aſſignant, & comparant cum Leuitis veteris Teſtamenti, eodemque nomine Leuitas vocant: aliud autem, quod in præſenti loco ſacra ordinatio facta ſit: cuius contrarium vltra citatos, tenet quoque Durandus z, Caietanus a, & Michael Medina b, & defendi poſſe ait Franciſcus Victoria c, & Dominicus Soto d, & cũ Victoria tenet Martinus Ledeſma e à Chriſto inſtitutum olim Sacerdotium, Diaconatum ab Apoſtolis: nihilominus longe communior ſententia eſt, quæ hoc affirmat.

z *diſt.24.q.2.*
a *ſuper præſentem locum, & tom.1. Opuſc.tr.11.*
b *de ſacro. hom. orig. & cõtinen.c.16.*

Diaconorum ordo à Chriſto inſtitutus.

Hanc ſententiam non ea modo, quę antea dicebam, demonſtrant, ſed apertum etiam Ignatii teſtimonium de Diaconis ita loquentis f: *Oportet & Diaconos myſteriorum* CHRISTI *miniſtros per omnia placere: nec enim ciborum, & potuum miniſtri ſunt* (*tantummodo ſe*, *ſemper*) *ſed Eccleſiæ* DEI *adminiſtratores*.

c *in Summ. de Sacro n.216. vel 215.*
d *4.diſt.24. q.1.a.4.*
e *in 4.2.p.q.40.a.1.*

Diaconus eſt ordo ſacer, vt veteres Patres docent.
f *epiſt.5.*

Et vt intelligas reſpectum etiam habuiſſe ad Diaconos, de quibus præſens hiſtoriæ noſtræ locus agit, ſubdit Ignatius, *quod miniſtrant Sacerdotibus purum*, *& inculpatum miniſterium*, *vt Stephanus Iacobo*, *Timotheus*, *& Linus Paulo*, *Anacletus*, *& Clemens Petro*. Vbi profecto ſatis ſignificat protodiaconum Stephanum non ſolis externis menſis miniſtraſſe. Dionyſius crebro meminit in ſua hierarchia Eccleſiaſtica g de Diaconorum ordine ſacro, qui inter alia, panem ſanctum, & benedictionis calicem imponant altari. De iiſdem ſcribit ad Demophilum: nec videtur de menſis temporalibus verbum vllum facere.

g *cap.3.p.5.*

Ad huc magis diſerte Cyprianus h nobis adſtipulatur. Nam cum docuiſſet Epiſcopi ordinationem rite fieri teſtante populo, vſus exemplo Mathiæ, & Diaconorum, de his huiuſmodi cauſam reddit: *Quod vtique idcirco tam diligẽter*, *& caute conuocata plebe tota gerebatur*, *ne quis ad altaris miniſteriũ*, *vel ad Sacerdotalem locum indignus obreperet*.

h *lib.1.ep.4. ſeu 68.*

Ruſum alio loco i, poſtquam dixerat à Do-

i *lib.3.epiſt.9. ſeu 65.*

* Matth. 10. 1. Luc. 6. 13.

Apoſtoli cur poſt Aſcenſionem non ante Diaconos elegerunt.

A mino* quidē electos Apoſtolos, id eſt, vt ipſemet ait, Epiſcupos, & Prępoſitos Eccleſiarum, Diaconos verò ab Apoſtolis poſt aſcenſum Domini in cœlos, eſſe cōſtitutos, rationē conſtitutionis fuiſſe ait, *vt haberent Epiſcopatus ſui, & Eccleſiæ miniſtros.*

Sacramenta omnia non leguntur à Chriſto inſtituta, præſcripſit tamen illa.

Vbi quod dicit de conſtitutione Diaconorum per Apoſtolos, ad frangendam videlicet audaciam quorundam eius ordinis, non facit, quo minus Chriſto auctore & inſtitutore Diaconatus ſacri, id Apoſtoli fecerint, ita vt Chriſtus per ſeipſum nullos Diaconos ordinauerit, quemadmodum nec immediatè legitur omnia Sacramenta contuliſſe; vel etiam adeò diſtinctè ritus inſtituiſſe, cum ſatis ſit rationem præſcripſiſſe, & materiam ac formam eſſentialem deſignaſſe: B quod præter eum qui dignitatem capitis habebat, potuiſſet nemo.

Cur duos tantum ordines à Chriſto inſtitutos veteres tradiderint.
a epiſt. 2.
b epiſt. 3.

Sic intelligimus Anacletum *a*, & Damaſum *b*, cum ſcribunt, quòd Chriſtus duos tantum ordines inſtituit, Epiſcoporum in Apoſtolis, & Presbyterorum in ſeptuaginta duobus Diſcipulis; agentes (maximè verò id tractabat Damaſus) contra Chorepiſcopos, qui volebant videri tertium quoddam genus, cum reuera eſſent ſolum Presbyteri.

c cap. 7.
d 7. Etymol. cap. 8.

Concilium Aquiſgranenſe *c* vtens verbis Iſidori *d* multa de Diaconis tradit tanquam de ſacris miniſtris, eorumque originem refert ad Leuitas veteris Teſtamenti, & ad electionem C ſeptem Diaconorum, quæ hoc loco habetur.

Ordinatio Diaconi quomodo fiat.
e lib. 8. c. 17. & 18.

Clemens in Conſtitutionibus *e* docet ordinationem Diaconi fieri ſolitam ab Epiſcopo imponente manus ei præſentibus omnibus Presbyteris, & Diaconis, & recitante orationem, in qua poſtulatur ordinando plenitudo Spiritus ſancti, & virtutis, ſicut impletus eſt Stephanus.

f 8. Conſt. cap. 22.
g in actis, & apud Ambr. 1. offic. c. 41.
h 2. de Euch. ſacrif. c. 39.

Refert præterea *f* miniſtratum à Diacono ſanguinem: ſicut aliquanto poſt de B. Laurentio *g* conſtat, alijſque, quos Guillelmus *h* Alanus idcirco vocatos notat conſummatores & confirmatores ſacramenti: quod autem ſuſpicatur cum vitio legi apud Ambroſium conſecratores, & ipſe prorſus cōſentio, & approbatorē præterea habeo Claudium Eſpenſęum, qui Gropperum citat, im- D mò Eccleſiam ipſam, quæ diſpenſationem pro conſecratione vſurpat in Eccleſiaſticis officijs.

i 1. Tim. 3. 8.

Quid? quòd Paulus aſſignans conditiones Diaconorum, complecti videtur officia eorum tam ſacra, quam temporalia? *Diaconos nempe i*, inquit, *oportet eſſe ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum ſectantes* (facilè enim eſt in hæc vitia incurrere verſantem cum quibuſuis, etiam cum fœminis, & tractantem alimenta atque pecunias) *habentem myſterium fidei in conſcientia pura*, id eſt, ſanguinis Chriſti adminiſtrationem.

Myſterio fidei ſanguis Chriſti ab Apoſtolo deſignatur.
k cap. Cum Marthæ, de celebr. Miſſ.

Timidè proferebam expoſitionem iſtam, etſi in calicis conſecratione vſurpari ſcirem has vo- E ces, *myſterium fidei*, cum ecce requirens auctorem, ſeu fautorem expoſitionis meæ, Catharinum reperi, qui hactenus id nulli veniſſe in mentem miratur, ac ne Innocentio quidem Pontifici *k*, qui verba illa conſecrationis ex Apoſtolica traditione accepta docuit, licet in ſacris literis non legantur. Adamus Sasbout mihi quoque videtur idem innuere, dum ait *poſſe pro certo myſterio accipi, vt ſit*, inquit, *myſterium ſpecialis nominis, & non tota fides, ſeu profeſſio Chriſtianiſmi.*

l Tom. 4. Diſp. 9 q. 1. punct. 2.

Idem præſefert Gregorius de Valentia *l*, vim faciens in dictis verbis, *myſterium fidei*, vt probet A Diaconatum eſſe ordinem ſacrum ex inſtitutione diuina. Meminit, nec improbat eam expoſitionem Antonius Scaynus *m*. Vidi etiam poſtea placuiſſe noſtro Salmeroni *n*.

m in annot. ad 1 Tim. 3. 9.

Cur adhibeantur hæ voces in conſecratione calicis.
n in 1. Tim. 3. diſp. 12. & in præſentem locum.

Quocirca credibile eſt, Eccleſiam in forma conſecrationis calicis hæc verba *myſterium fidei*, ex Apoſtolo mutuatam, non autem de ſuo addidiſſe, vt ſentiunt paſſim tamen ſcriptores de ritibus Eccleſiaſticis. Probo autem quam, cur id fecerit, reddit Iuo cauſam, quia multi hęrebant, quomodo ſub ſpecie elementorum ſumeretur corpus & ſanguis Chriſti, & hac ratione ſcrupulum ſuſtulit, quaſi diceret: *Sacramenta quæ vides in altari, æſtimanda ſunt non ſpecie, ſed fide.*

o epiſt 14.
Patres Diaconos à Chriſto inſtitutos perhibent.
p epiſt. 6.
q epiſtol. ad Smyrnen.
r epiſt. 1.
ſ in Moral. reg. 71. c. 2.

B Tandem Ignatius *o* dicit, *Diaconos à Chriſto conſtitutos eſſe ſicut Epiſcopos, & Presbyteros, iiſq; commiſſum eſſe miniſterium Chriſti* p; Polycarpus *q* verò non eſſe hominum miniſtros; ſed Chriſti; & Hieronymus *r*, quòd Nicolaus vnus è ſeptem miniſtrabat calicem Domini, vt rem certam ponit. Fauet eidem Baſilius *ſ*. Eccleſia etiam in Diaconorum ordinatione petit, vt Deus velit hos gratia Diaconatus inſignire, vt digni exiſtant gradu, & ordine, quo in ſeptenario numero Apoſtoli Stephanum cum alijs elegerunt. Atqui nunc ſine cunctatione profitetur Eccleſia, Diaconatum eſſe ordinem ſacrum.

t 2. de Eccl. off. c. 12.
u lib. de ſacra. altaris, c 7.
x lib. 2. Myſt. Miſſæ, ca. 5. & 6.

Alij poſteriores auctores id apertè docent, C præſertim Amalarius *t*, & Stephanus Eduenſis *u*, Beda in Retractatione in hunc locum, & Innocentius III. *x* qui notat ideò dalmaticis Diaconos vti, quæ laxiorem formam habent, quia principaliter electi ſunt ab Apoſtolis, vt menſis ex officio miniſtrarent. Quo loco electionis huius occaſionem notat, non electorum ſolum, aut etiam principale officium.

Quomodo ex hac electione colligatur ſacrum Diaconorum miniſterium eſſe.
y 1. Cor. 11. 21.
z ibid. 20.
a 1. Cor. 11. 26.
b cap. 2.

Immò verò ex illa occaſione colligi poteſt ſacrum Diaconorum miniſterium. Etenim cōcurrebant, & coincidebant olim menſa; ſiue cœna communis, & ſacra; vt contigit in cœna vltima Chriſti; quæ præterea etiam legalis dicta fuit: & ex eo quod Apoſtolus ad Corinthios *y* ſcribit: *Vnuſquiſq; ſuam cœnam præſumit ad manducandum*, ni- D mirum communem: de ſacra verò, ſiue, vt appellatur in eadem epiſtola, Dominica *z*, ſunt ſequētia illa verba: *Quotieſcumq; a manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat*, de qua item cœna ſacra pridē expoſuimus *b*, *communicationem fractionis panis*; de communi autem ſumptionem cibi cum exultatione.

Poſt communionem fideles ſolebant ſimul conuiuari.
c Hom. 27.

Solebant verò antiqui illi fideles ad ſynaxim conuenire, & ſumpto pane cœleſti vna conuiuari, & materialem panem victumque neceſſarium accipere, vt apertè docet Chryſoſtomus in epiſtolam primam ad Corinthios *c*. Cum excreuiſſet igitur eorum numerus, murmurque illud natum eſſet, de quo initio capitis dictum eſt, placuit Diaconos creari, qui alimenta ex oblationibus E fidelium, tempore ſacrificij fortaſſe, vt modo fit nonnullis in locis, collecta, ex æquo pro cuiuſq; neceſſitate diſtribuerent, poſtquam peractis myſterijs myſticum ipſi poculum ritè omnibus diſpenſaſſent: quod ſpirituale miniſterium non exprimitur in præſenti textu, nec Eccleſia id in iſta Diaconorum electione factum decernit, aut Patrum communis ſententia, alioqui eſſet res de Fide; tamen eo propendet communior opinio, & graues Patres affirmant, & rationes non improbabiles ſuadent, vt oſtendimus.

Non placet quorundam annotatio, Lucam rem adeò myſticam texiſſe ſilentio. Etſi enim ſolerent etiam catechumenos cælari myſteria ſacratiora, teſte Dionyſio a, Baſilio b, Ambroſio c, Auguſtino d, tamen ſcribebatur hęc omnibus hiſtoria, fidelibus quoq; : nec alibi prodenda fuiſſent literis talia myſteria, ſi quid ratio iſta valeret. Arator in carmine ſic de his Diaconis cecinit e:

Intra miniſterij ſacris altaribus apti
In ſeptem ſtatuêre viros, quos vndiq; lectos
Leuitas vocitare placet, quam ſplendida cœpit
Eccleſia fulgere manus, quæ pocula vitæ
Miſceat, & latices cum ſanguine porrigat agni.

a Eccl. hier. ca. 7 p. 1. ub finem.
b de Spiritu ſancto c. 27.
c de iis qui myſt. initiantur, c. vlt.
d Tract. 11 & 96. in Ioan.
e lib. 1 in Act.

Gulielmus Pariſienſis rem totam breui hac ſententia definit f: *Nonnullis viſum ab initio diaconale fuiſſe officium pauperum miniſtrare menſis: manifeſtum eſt autem ex ipſa conſuetudine euidentiſſima Eccleſiæ, Diaconale officium totum circa Miſſarum ſolemnia conſiſtere.* Sic ille. Lege Bellarminum g, Baronium h, Catharinum i, Taperum k, Democarem l, Stapletonum m, Ioannem Ferdinandum n, Claudium Eſpenſæum o, & alios quamplurimos, qui noſtro tempore de religione controuerſias tractarunt.

f lib. de ſacr. ord. c. 3.
g Tom. 2. controuerſ. lib. 1. de [illegible] c. 6.
h Tom. 1. Annal.
i 5. contr. Caietan.
k art. 17.

Diaconorum auctoritas magna ſemper in Eccleſia extitit.

Cæterum magna Diaconorum auctoritas ſemper extitit circa miniſterium altaris, imponendo ſuper illud ad ſacrificium ſanctum panem, & benedictionis calicem, vt loquitur Ignatius p, Dionyſius q, Clemens r, Polycarpus ſ, ita vt altare dictum reperiatur Diaconium in Concilio Laodiceno t, & Agathenſi u, quia ſolis Diaconis ad id licebat accedere, & à Cypriano in epiſtola ad Cornelium de Nouato ſcribitur. Circa diſtributionem ſanguinis ſacri fuiſſe Diaconorum miniſterium, habent, præter Ambroſium ſupra citatum, Cyprianus x, & Iuſtinus y, & Concilium Carthag. z & Chryſoſtomus a, & eſt apud Nicephorum b. Adhæc recitationem ſolemnem Euangelij in Miſſa fuiſſe eorum peculiare officium, ſcribunt plurimi, vt Clemens c, Hieronymus d, Auguſtinus e, Gregorius f.

l 3. de ſacrificio Miſſæ, c. 1.
m in Antidot. ad hunc locum.
n in Theſaur. Script. verbo, Diaconus.
o in 1. ep. ad Timoth. lib. 1. digreſſ. c. 4. & 6.
p ep. 2. & 13.
q Eccleſ. hier. cap. 3.
r 2. Conſt. c. 61.
ſ ep. ad Phil.
t can. 21.
u can. 66.
x Sermon. 5 de lapſis.

Officia quibus in Eccleſia Diaconus fungebatur.

y Apolog. 2.
z can. 38.
a epiſt. ad Innoc. Papam.
b libr. 17. Hiſt. c. 19.
c lib. 8. Conſt. c. 17. & 18.
d epiſt. ad Euagrium, & ep. ad Sabinia.
e Sermon. 4. de Sanctis.
f in Conc. Rom. c. 1.

Amplius mandata ijs eſt cura diſponendi in templo, quo quis loco ſedeat, & imperandi ſilentium & mutuam pacem, atque ſincerum animum, & orandi cum Pontifice, vt Clemens g tradit. Licuit & baptizare Diacono abſente Presbytero, vt eſt apud Tertullianum h, & Hieronymum i: necnon impartiri Euchariſtiam etiam eodem in caſu, vt legimus in Concilio Niceno k. De poteſtate circa reconciliationem pœnitentium teſtis Cyprianus l.

Diacono prędicare non licebat.

g ſupra.
h lib. de Bapt. c. 17.
i lib. cont. Luciferia.
k can. 14.
l lib. 3. ep. 17.

Circa prædicationem quæ fuerit horum adminiſtratio, tradit Gregorius m, qui tamen tantum videtur ſignificare ſolemnem recitationem Euangelij; prędicare enim tunc Diacono fas non erat, ſed ex conceſſione Concilij Vaſenſis II. n cum Presbyter per infirmitatem non poſſet, Sanctorum Patrum homilias populo recitabat. Ambroſius o tamen ait Diaconos eſſe Euangeliſtas, id eſt, Prædicatores. Theophylactus p eos intelligit, quos Apoſtolus ibidem vocat Doctores, quia poſſunt euangelizare ſine cathedra, quemadmodum Stephanus q, & Philippus r, idque etiam docet Petrus Bleſenſis ſ, & Anſelmus t. Exemplum Benjamin Diaconi Perſæ, de quo Eccleſiaſticæ hiſtoriæ u, non obeſt; docebat enim fortaſſe ac prædicabat etiam ſine cathedra. Idem ſentiendum eſt de Vincentio, qui etiam Epiſcopi imperio id vſurpabat.

m lib. 4. ep. 44. vel c. 88.
n cap. 2.
o in c. 4. ep. ad Epheſ.
p in c. 4. ep. ad Epheſ. 11.
q Act. 7.
r infra 8.
ſ epiſt. 123. & 141.
t Epheſ. 4.
u Theod. 5. Hiſt. ca. 38 Tripart. lib. 10. c. 33. Niceph. lib. 14. ca. 20.
x Sermon. 4. de Sanctis.

Cum autem Auguſtinus x dicit, quòd Stephanus Euangelia legebat, propriè admittendum non videtur, quoniam nondum ſcripta erant Euangelia, aut legebantur ſolemniter in Miſſa.

Neque verò dicta Diaconorum auctoritas tantum erat circa hæc, & circa alia huius generis, quæ tum citati Patres habent, & qui de Ritibus Eccleſiaſticis, vel officijs diuinis diſſerunt, tum Liturgię, verumetiam circa alia, quę ipſam externam gubernationem & munia magis attingunt.

Diaconus Epiſcopi auditus, oculus, os, cor, & anima.

Nonniſi Diaconi Apocriſarij erant.

Diaconum appellat Clemens y Epiſcopi auditum, oculum, os, cor, & animam: nonniſi ex hoc ordine Apocriſarij ſedis Apoſtolicæ (quos Nuncios, aut etiam Legatos vocamus) deſtinabantur, teſte Gregorio z, ac quidem ſimile colligitur ex epiſtola Alexandri Epiſcopi Alexandrini apud Theodoretum a encyclica, quam miſit per Apionem Diaconum, videlicet vt honorarium tabellarium, quamuis Gregorius II. vſus eſt Presbytero apocriſiario.

y 2. Conſt. cap. 44.
z lib. 11. ep. 48.
a 1. Hiſt. c. 4.

Diaconi munera.

Eius erat cuſtodire Epiſcopum prædicantem propter ſtylum veritatis, vt habet Euariſti decretum in libro de Romanis Pontificibus, id eſt, propter eius muneris dignitatem, & functionis amplitudinem: obire carceres, in quibus Martyres tenebantur, vt eos non re ſolum, ſed cõſilio quoque, & adhortatione ſolaretur, vt ait Cyprianus b, patetq; exemplo Abibi Diaconi Epheſini martyris. Pertinebat ad officium quoque Diaconi, vt legimus apud Metaphraſtem c, & Euſebij cuiuſdã exemplo, de quo Euſebius d, referre diuerſorum cauſas ad ſummum Pontificem, & ab ipſo accepta reſponſa petentibus reddere, vt indicat Auctor Quęſtionum vtriuſq; Teſtamenti apud Auguſtinum e. Inſpicere etiam quid in Eccleſia vbique geratur, & certiorem facere Pontificem, vt intelligimus ex Clemente f, & Gregorio g. Concilium Aquiſgranenſe ſub Ludouico Pio h, complectitur multa ex dictis, aitque *quod ſine Diacono Sacerdos nomen habet, officiũ non habet, quia ſicut in Sacerdote cõſecratio, ita in miniſtro diſpẽſatio ſacramẽti eſt.*

b ep. 11. vel lib. 3. ep. 25.

Diaconi erat referre Pontifici diuerſorum cauſas.

c 15. Nouemb. c. 13.
d 7. Hiſt. c. 11.
e q. 101.
f ep. 1.
g lib. 4. ep. 24.
h cap. 7.

Alia Diaconorum miniſteria.

Clemens enumerat varia miniſteria temporalia exercenda à Diaconis i, & laicis, eſſe inſtar Aaron, vt Epiſcopum, ſicut Moſem & Deum: & in epiſtola prima ponit plura tam ſpiritualia, quam temporalia, quæ recitantur etiam in Decreto k. Victor Vticenſis l ſanctarum reliquiarum gerulos vocat.

i 2. Conſt. c. 29.
k diſt. 93. cap. Diaconi Eccleſiæ.

Eleemoſynas largiri ad Diaconos maxime ſpectabat.

Eminebat tamen inter alia Diaconorum officia illud vnum de diuidẽdis eleemoſynis in pauperes, vt conſtat ex Laurentio, per ea quæ ex Ambroſio & Leone m de eo dicuntur, & ex Tito martyrium Romæ paſſo, de quo Proſper in Chronico n, & ex his quæ traduntur à Hieronymo o, & Gregorio p, qui meminit Honorati Archidiaconi Eccleſiæ Salonitanæ agentis contra Epiſcopum dilapidantem facultates, & recitat ipſam ſcripti formulam, cum alicui Diaconia, hoc eſt, eiuſmodi facultatum procuratio committebatur q, in qua de hoc, quod ad menſas pauperum, vel diaconiæ exhibitione Diaconus percepiſſet, nulli vnquam hominum quolibet modo, ſeu ingenio cogi Diaconum ponere rationem prohibet Gregorius, vel aliquam moleſtiam ſuſtinere.

l 3. de perſec. Vandal. in fin.
m in Sermo. de S. Laurentio.
n an. 429.
o in Ezech. ca. 48.
p lib. 2. ep. 14.

Circa Eccleſiæ facultates quanta fuerit Diaconi facultas.

q lib. 9. ep. 14.

Diaconiæ erant vbi Romana Eccleſia patrimonium habebat.

Et in locis illis, vbi Romana Eccleſia patrimonia poſſidebat, Diaconiæ conſtitutæ erant, ſicut & in Vrbe, in quibus eleemoſynæ à Subdiacono rectore patrimonij, & diſpenſatore erogari ſolerent, vt videre eſt in multis Gregorij epiſtolis. Huc ſpectant qui vocantur œconomi Eccleſiæ; de quibus inter alios Claudius Eſpenſæus r.

r in 1. epiſt. ad Tim. libr. 1 digreſſ. c. 4.

Sed cum his de cauſis nimium efferentur, ac inſoleſcerent Diaconi, etiam aduerſus Presbyteros, imo & Epiſcopos, vt Cyprianus teſtatur *a*, cauit Concilium Nicenum *b*, ne porrigerent Presbyteris Euchariſtiam, neque coram illis ſederent, neque excommunicarent, priuſquam Epiſcopus, vel Presbyter, neque communicarent, niſi poſtquam ijs miniſtraſſent. Concilium verò Arelatenſe *c* exprimit, *ne ſedeant in ſecretario, & ne liceat corpus Chriſti præſente Presbytero alijs tradere.* Carthaginenſe VI. *d* inſeruit eundem Canonem Concilij Niceni; rurſum Arelatenſe I. *e* ſanxit, *ne Diaconi aliquid per ſe præſumant, ſed honor Presbyteris reſeruetur.* Item Andegauenſe celebratum circa annum 400. quod manuſcriptum extat *f*, *vt Diaconi nouerint omni humilitate Presbyteris deferendum eſſe.*

a lib. 1. ep 2. & 3. ep. 10. & referuntur præterea c. Domnum, d. 93.
Diaconis quę fuerint prohibita
b can. 14. vel 18 habetur c. peruenit, diſtin. 93.
Diaconi honorem Presbyteris habere debent.
c cap. 15.
d cap. 13.
e cap. 18.
f cap. 3.

Præterea Gelaſius ſimile decretum edidit in Concilio Romano *g*, *prohibens etiam ne baptizent præſente Epiſcopo, vel Presbytero, aut Euchariſtiam miniſtrent.* Similia ſunt in concilio Eliberino *h*, & in Agathenſi *i*, vel apud Martinum Bracarenſem *k*, & in Laodiceno *l*, & in Romana Synodo ſub Syluestro *m*, & in Concilio Toletano IV. (habetur in Decreto *n*) & in VI. Synodo quæ etiam recitatur ibidem *o*, prohibetur, *ne Diaconus in quauis dignitate, vel officio Eccleſiaſtico ſit, ſedeat ante Presbyterum, præterquam ſi proprij Patriarchæ, vel Metropolitani vicē gerens adſit in alia ciuitate ſuper aliquo capite.*

g c. 9. & 10. & in ep. 6.
h cap. 77.
i cap. 69.
k cap. 40.
l cap. 20.
m cap. 7. c. 58. diſt. 93.
n diſt 93. cap. Nonnulli.
o ca. Præcipimus. diſt. [illegible]

In Concilio Carthaginenſi IV. *p* cautum eſt, *vt præſente Epiſcopo Euchariſtiam corporis Chriſti populo, ſi neceſſitas vrgeat, iuſſus eroget: vt* * *quolibet loco iubente Presbytero ſedeat: vt in conuentu Presbyterorum interrogatus loquatur:* penultimum verò Canonem refert Martinus Bracarenſis in collectione capitulorum ex Græcis Synodis *q*. Legenda Decreti diſtinctio 93.

Poteſt Euchariſtiam miniſtrare, ſi neceſſitas vrgeat.
p c. 38. & refertur c. præſente, ead.
* c. 39. & 40. C. [illegible] Diaconi.
q cap. 40.

Teſtatur Hieronymus *r*, quod Romæ Presbyteri ſedebant, Diaconi ſtabant, in epiſtola, qua ex profeſſo retundit væſanam audaciam anteferentium Diaconos Presbyteris, eademque de re agit Auguſtinus, ſeu quis alius apud ipſum, in Quæſtionibus ex vtroque Teſtamento *ſ*: & vterque præterea meminit, auſos Romæ Diaconos, quod erat Sacerdotum agere per conuiuia, & in oratione id voluiſſe, quod reſpondeatur illis, ſeu benedictiones Presbyteris dare.

Diaconi ſunt Presbyteris inferiores
r epiſt. 85. refertur cap. legimus, diſt. 93.
ſ q. 101.

Minus mirandum, ſi ſe in conuiuijs, quæ ipſi ex officio quodammodo inſtruebant, curabantque, eorum ſe ſpiritus, faſtuſque continuiſſent. At non ferendum, quod, vt ait Auguſtinus, *non omnia miniſteria obſequiorum per ordinem agere Diaconi vellent, reijcientes in multitudinem aliorum clericorum, vt portare altare, & vaſa eius, & aquam in manus infundere Sacerdoti, ſed propter magnificentiam vrbis Romanæ, quæ caput eſſe videtur omnium ciuitatum, honorabiliores ſibi putari, quam apud ceteras Eccleſias;* nec tamen ſine vitio, cum tanto illis in eadem ciuitate magis ſublimandi eſſent Sacerdotes, quibus ſunt ipſi inferiores. Lege cum otio Hieronymum & Auguſtinum, vt cognoſcas propria Diaconorum munia, & vnde tantos conceperint ſpiritus, potiſſimum Romani Diaconi, Paulinus *t* appellat Diaconum cuſtodem ſanctæ arcæ, id eſt, prouentuum Eccleſiaſticorum, facultatumque omnium.

Diaconi ſui muneris propria agere contemnebant.
t in Carm. de vita S. Mart. lib. 4.

Sed Cardinalium ratio meritò potior habetur quamuis ordine ſacro ſint inferiores, aut ne vllum quidem ſacrum habeant: ſoli enim tum ad Pontificum conſilia, tum ad electionem adhibentur, nec alius eligi, quam ex eorum numero ſolet. Hoc poſtremum iam inde ab anno Chriſti 779. conſtitutum Sigonius *u* narrat ab Stephano III. & Petri Damiani Cardinalis, qui hoc viuebat tempore, confirmat teſtimonio: de iure quoque Pontificis eligendi penes Cardinales ſolos, meminit alio loco *x*, cœpiſſe anno 1059. Extant præterea Eugenij IV. literæ ad Henricum Cantuarienſem Archiepiſcopum, quibus contendenti de priore loco cum Ioanne Presbytero Cardinali in Florentino Concilio, multis rationibus ſatisfacit, quas literas recitat Iacobatius *y*.

Cardinalium potior ratio eſt habenda quam aliorum.
u lib. 3. de regno Ital.
x lib. 5.
y lib. 1. de Concil. num. [illegible]

Verſus 4.] Nos vero orationi, & miniſterio verbi inſtantes erimus.

NOs vero orationi, & miniſterio verbi.] Miniſterium verbi vocatur hoc loco, διακονία τοῦ λόγου, quaſi *diaconia*, ſeu *miniſterium ſermonis*, & Syriace item תשמשתא דמלתא *theſchmaſchetha demalletha*, id eſt, *officium*, ſeu *miniſterium ſermonis*.

Vnde apparet, nomen Diaconi generaliter ſignificare quemlibet miniſtrum: quo etiam modo Chriſtum Paulus nominat *miniſtrum*, ſeu *diaconum circumciſionis z*. Et apud Matthæum *a* inquit de ſe Chriſtus, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, *Filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare.*

z Rom. 15. 8.
a c. 20. 28.

Dicitur enim διακονεῖν, à κονεῖν, quod eſt currere & properare, vnde colligi poteſt τὸ διακονεῖν idem eſſe quod percurrere, ac etiam miniſtrare, & famulari, qui quamlibet operam famuli præſtat, aut aliter aliquid in alterius obſequium adminiſtrat: & Diaconus interdum ſignificat quoque honoratum nuncium, ſiue Legatum, atque διακονία Legationem, vt oſtendit Auctor Theſauri Græcæ linguæ, paſſimque in nouo Teſtamento, vbi Interpres noſter ponit verbum miniſtrandi, aut miniſtri, & miniſterij, illis reſpondent in textu Græco dictæ voces.

Diaconus vnde dicatur.

Cæterum optimus hic ordo eſt, vt præcedat oratio ante verbi, & prædicationis miniſterium, qua de re nonnihil attigimus capite quarto *b*. *Lectio ſuppeditat materiam*, inquit Hugo, cum gloſſa, *meditatio diſponit; in oratione eſt formalis efficacia, quoniam hanc illa impetrat.* Bernardus *c*: *Nunc*, inquit, *manent tria, verbum, exemplum, oratio: maior autem horum oratio; ea namq; operi, & voci gratiam, & efficaciam promeretur.* Lege eundem in Cantica *d*.

Oratio præcedere debet verbi miniſterium.
b verſ. 29.
c epiſt. 201.
Oratio verbo & exemplo præſtat.
d ſerm. 59.

Gregorius *e*: *Humani*, inquit, *generis Redemptor per diem miracula hominibus exhibebat, & ad orationis ſtudium in monte pernoctabat, vt perfectis videlicet prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam amore ſpeculationis funditus deſerant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate penitus contemnant; ſed quieti contemplantes ſorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant.*

e 6. Moral. ca. 17. vel 25.
Boni prædicatoris eſt, actionem cum ſpeculatione coniungere.

Auguſtinus *f*: *Agat*, inquit, *noſter iſte eloquens, cum & iuſta, & ſancta, & bona dicit (neq; enim alia debet dicere) agat quantum poteſt, cum iſta dicit, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hoc ſe poſſe, ſi potuerit, & in quantum potuerit, pietate magis orationum, quam oratorum facultate non dubitet, vt orando pro ſe ac pro illis, quos eſt allocuturus, ſit orator antequam dictor. Ipſa hora iam, vt dicat, accedens, priuſquam exerat proferentem linguam, ad Deum leuet animam ſitientem, vt eructet quod biberit, vel quod impleuerit fundat.*

f 4. de doctrina, c. 15.
Oratoris boni eſt ita dicere, vt intelligenter, libenter, & obedienter audiatur.

Cur præcipuè ante conciones orandum ſit.

a Sap. 7. 16.

b Matt. 10. 20.

Cum enim de vnaquaq; re, quæ ſecundum fidem, dilectionemq; tractanda ſunt, multa ſint quæ dicantur, & multi modi, quibus dicantur ab eis, qui hoc ſciunt, quis nouit quid ad præſens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, niſi qui corda omnium videt? Et quis facit, vt quid oportet, & quemadmodùm oportet dicatur à nobis, niſi in cuius manu ſunt & nos, & ſermones noſtri a? *Ac per hoc diſcat quidem omnia, quæ docenda ſunt, qui & noſſe vult: & docere, facultatemq; docendi, vt decet virum Eccleſiaſticum, comparet. Ad horam vero ipſius dictionis illud potius bonæ menti cogitet conuenire: Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis* b. *Si ergo loquitur in eis Spiritus ſanctus, qui perſequentibus traduntur pro Chriſto, cur non & in eis, qui tradunt diſcentibus Chriſtum?* Nihil in hanc ſententiam dici melius, nihil verius potuit.

Doctor Eccleſiaſticus elaboret vt auditores ſui fiant meliores.

c l. de vita contempla. c. 23.

Proſper c hoc, inquit, *ſpecialiter doctor Eccleſiaſticus elaboret, quo fiant qui audiant eum, ſanis diſputationibus meliores, non vana aſſentatione fautores. Lachrymas quas vult à ſuis auditoribus fundi, ipſe primitus fundat, & ſic eos compunctione ſui cordis accendat.*

d apud Hieronymum.

Oratio qualis pro Prædicatoribus facienda.

Teſtis eſt Epiphanius ſcribens Ioanni d Ieroſolymitano, in ſolemnibus Miſſarum communi oratione iuuari ſolitos prædicatores: *Quando complemus*, inquit, *orationem ſecundum ritum myſteriorum, & pro omnibus, & pro te quoq; dicimus: Cuſtodi illum, qui prædicat veritatem, vel certè ita: Tu præſta Domine, & cuſtodi, vt illud verbum prædicet veritatis, ſicut occaſio ſermonis ſe tulerit.*

e Gen. 28. 12.

f 2. Cor. 5. 13.

g in Pſal. 119. & conc. 1. in Pſal. 30.

h Ezec. 1. 14.

Prædicatores & ſecretum contemplationis & operationis exercitium ſectari debent.

i Eccl. 1. 7.

k lib. 30. Moral. c. 2. & hom. 5. in Ezech.

Poſtremò, prædicatorem decet veluti Angelum aſcendere ad Deum e per contemplationem, & deſcendere ad nos, vt bonum nobis procuret, *Deo excedere, & nobis ſobrium eſſe* f, vt inquit Ambroſius g, *per orationem, & prædicationem, & eſſe velut fulgura* h, *quæ eunt, & reuertuntur, atq; flumina* i, *quæ ad locum, vnde exeunt per contemplationis ſecretum & publicum operationis, ſeu prædicationis*, inquit Gregorius k, *reuertuntur. Niſi enim ad contemplandum Deum ſollicita ſemper mente recurrerent, nimirum interna charitas, etiam exteriora prædicationis eorum verba ſiccaret: ſed dum videre Deum indeſinenter ſitiunt, quaſi decurſura foris flumina intus ſemper oriuntur, quatenus illic amando ſumant, vnde ad nos prædicando defluant.*

l Ezech. 1. 8.

m Greg. ibi.

Idem ſignificat *myſticorum animalium ſub pennis manus* l, vt exponit idem Gregorius m. Placet etiam admonitio Carthuſiani: *O vtinam*, inquit, *Prælati iſta attenderent, quorum iam plures pluſquam oportet, decet, aut licet, circa temporalia occupantur, in exterioribuſq; verſantur: quia mente ſunt frigidi, nec in ſpiritualibus exercitijs habent ſaporem. Hinc offenduntur negligentes ſeipſos, & ſibi commiſſos.*

Verſus 5.] Et placuit ſermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide, & Spiritu ſancto:

n verſ. 2.

E*T placuit ſermo coram omni multitudine.*] *Malum murmurationis optabat hæc multitudo extingui*, inquit idem Carthuſianus, *& vt boni filij patrum ſuorum conſilio tam rationali celeriter acquieuerunt: quod & cunctis ſubditis eſt penſandum.* Videri poteſt alluſio in verbo, *Placuit*, & Græco, ἤρεσεν, ad id quod ſuperius notauimus de placito, & arreſto n. Similis eſt alluſio in Syriaco: prius enim dictum erat, לא שפיר *la ſchaphir*, id eſt, *non eſt pulchrum*, vel, *res pulchra*: hic habetur eodem verbo, ושפרת *veſcha phreth*, id eſt, *& pulchrum fuit*, vel, *pulchra res viſa eſt.*

Illorum iugum libentius ſubimus, quos ipſi nobis præficimus.

o 1. Reg. c. 8. & 9.

Gratum fuit quoque rem ex eorum arbitrio pendere, ſiquidem illorum ſubimus iugum libentius, quos ipſi nobis præficimus. Teſtis Hebræus populus, qui ne grauiſſimis quidem difficillimiſque propoſitis à Samuele regis conditionibus remoueri potuit à voluntate regem habendi, qui ſorte tamen ipſis datus eſt o.

Stephanus, nomen Græcum eſt.

p verſ. 13.

Et elegerunt Stephanum.] Non dubium eſt, quin hoc ſit nomen ex Græcis mutuatum; paſſim enim omnes exponunt ſignificare coronam, quod Græcè στέφανος ſignificat. Idem ferè eſt de alijs Diaconis: quamuis Beda velit Hebraicè ſignificare, *norma veſtra*, nempe Martyrum ſequentium, quibus dum primus pro Chriſto occubuit, factus eſt forma pro eodem moriendi. Lege quæ dixi in capite primo p, de nomine Andreæ, & ſimilibus.

Electio, deſignatio tantum eſt.

q cap. 1. 23.

Electionis autem nomine deſignatio tantum hoc loco intelligitur, non ſupremum ius eligendi, vt antea etiam dixi q.

Stephanus, fuit ex Græcis ſeu Hebræis Græcizantibus.

Non aberraret fortaſſe, qui Stephanum, & alios Diaconos aſſereret ex Græcis eſſe, id eſt, ex Græcizantibus, quoniam & omnia ferè eorum nomina Græca ſunt: & fieri poteſt, vt in his deſignandis habita ratio ſit murmuris Græcorum, quod ita optimè compeſceretur, ſi videlicet ex ijs ipſis eſſent, quibus eleemoſynarum, arcæque Eccleſiæ procuratio committeretur. Carthuſianus ait ſibi videri, quòd hi ipſi ſeptem electi etiam elegerunt, ſicut in electionibus collegiorum & cœnobiorum qui eliguntur, ijdem quoque eligunt.

r l. pro can. Apoſt. c. 18.

Electio Diaconorum quomodo ſit facta.

ſ verſ. 23.

Franciſcus Turrianus r docet hanc electionem nihil aliud fuiſſe, niſi ſolam ſeparationem ab alijs, eo prorſus modo, quo in capite primo ſ dictum eſt, quod Apoſtoli ſtatuerunt Ioſeph, & Matthiam. Vt verò dicit electio traditionem poteſtatis, Matthiam quidem immediatè à Deo, hos verò ab Apoſtolis electos: immò & iuxta priorem ſenſum Diſcipulos ſeptuaginta duos ab ijſdem Apoſtolis, cum Chriſtus ipſos iuſſiſſet t *rogare Dominum meſſis, vt mitteret operarios in meſſem ſuam*: tunc enim propoſuiſſe dictos Diſcipulos: atque ita Zepherinum Papam intelligendum, cum ſcribit u, quòd Chriſtus præcepit Apoſtolis, *vt ſeptuaginta duos Diſcipulos in adiumentum eligerent*: & Anacletum x dicentem *quod eos Apoſtoli elegerunt.* Petrus Damianus y nominatim de Stephano ſcribit à Petro Diaconum conſecratum.

Apoſtoli elegerunt 72. Diſcipulos.

t Luc. 10. 1. 2.

u epiſt. 1.

x ep. 2. & 3.

y ep. 2. c. 4. ad Nicol. & op. 30. c. 3. & lib. 5. epiſt.

z cap. 10. 1.

a verſ. 24.

Id quoque velle Lucam in Euangelio z, vbi vtitur verbo Græco ἀνέδειξεν, id eſt, *oſtendit*, pro quo Interpres habet, *deſignauit*: quemadmodum & in capite primo huius libri a, quando Apoſtoli orabant: *Oſtende, quem elegeris.*

Plenum fide, & Spiritu ſancto.] Requirebatur ſuperius plenitudo Spiritus ſancti, & ſapientiæ in omnibus, hæc modo dicitur eſſe in Stephano; niſi quod pro ſapientia fides ponitur.

Stephanus Diaconorum omnium primus nominatur.

b ep. de non iurando.

c Serm. 94. de Diuer.

Itaque meritò tanquam conſpicuus primus nominatur, ac veluti *Archidiaconus*, *& primicerius aliorum*, vt Patres loquuntur (vt verbi gratia Lucianus b) & inter alios *perinde primus, vt inter Apoſtolos Petrus*, vt loquitur Auguſtinus c, &

Chry-

a Sermo. 154.
b orat. de Marty. & laudat. S. Stephani, apud Metaphraſtem, & Lippomanum Auguſt.
c Sermon. 5. de Sanct.
d Sermo. de S. Steph.
e lib. 4. c. 16.
f ſupra.

A Chryſologus *a*, *inter Apoſtolos Apoſtolus*, *Propheta inter Prophetas*, *Doctor inter Doctores* (vt loquitur Nicetas philoſophus *b*, dicens *quod charitate ardebat magis, quam omnes Sancti ſui temporis*, videlicet poſt Apoſtolos) & inquit idem Auguſtinus *c*: *Diſcipulus erat ordine, ſed factus eſt magiſter exemplo.* Hoc ipſum docet Maximus *d*. Damaſcenus *e* nominat πρῶτον διάκονον Chriſti, id eſt, primum miniſtrum.

g Luc. 23. 34.
h hæreſ. 21.

Porrò dubitat idem Auguſtinus *f*, an poſt Aſcenſionem tantum Stephanus ſit aggregatus fidelibus, vt vnus de illis, pro quibus Chriſtus in Cruce orauit *g*. Epiphanius *h* tamen putat, omnes Diaconos fuiſſe de numero ſeptuaginta B duorum Diſcipulorum.

i Sermon. 2. de Sanctis.
S. Stephanus fuit virgo.
k Sermo. de S. Stepha.
l infra verſ. vlt.
m oratio. de S. Steph.
Fuit quaſi Apoſtolus.
n lib. 4. c. 16.
Miniſtri nomen Chriſtus ſibi tribuit.

Affirmat rurſum Auguſtinus *i*, & Fulgentius *k*, fuiſſe Stephanum iuuenem, & elegantis formæ, atque etiam virginem, quod forſan indicat conſpecta in concilio facies eius, vt Angeli *l*. Nyſſenus *m* ait, *cum multi ad prædicationem fidei confluerent, atq; maiorem manum gratiæ miniſtrantium res poſtularet, tunc ſapientia, ac gratia abundantem Stephanum à Spiritu in auxilium Apoſtolorum vocatum, nec obſtare nomen Miniſtri, ſeu Diaconi, vt ſecundum duntaxat locum propterea ab Apoſtolica dignitate habere ſuſpicemur* (Damaſcenus *n* appellat Apoſtolum) quoniam nomen idem Paulus ſibi tribuit *o*, C & Chriſto *p*, & Chriſtus *q* ipſe ſibi.

Stephani animi magna indoles
o 1. Cor. 4. 1. & 2. Cor. 11. 23. Rom. 15. 16. & paſſim.
Priuilegium Stephani ſingulare quale ſit.
p Rom. 15. 8.
q Matt. 20. 28. Marc. 10. 45. Luc. 22. 27.
r Sermon. 95. de Diuerſis.
ſ Sermon. 5. de Sanctis.

Addit in magna animi Stephani indole; Spiritum ſanctum gratiæ radios clariores effeciſſe.

Singulare profectò, vt Auguſtinus *r* obſeruat, Stephani priuilegium eſt, quia cum aliorum Martyrum vix geſta inueniamus, quæ in ſolemnitatibus eorum recitare poſſimus, huius in canonico libro eſt diligenter hiſtoria narrata. Dicit quoque *ſ*, quod præpoſitus eſt fœminis, teſtimonium meruiſſe ſinceriſſimæ caſtitatis: hæc tamen laus communis eſt cum alijs Diaconis.

D *Fide.*] Aut fidelitatem ſignificat maximè neceſſariam curatori, & diſpenſatori facultatum, ne eas auertat, & velut Iudas furetur: aut virtutum Theologicarum primam, quæ illo præſertim initio Eccleſiæ potiſſimum commendatur, & vt fundamentum totius Chriſtianæ religionis, & propter difficultatem credendorum, quæ difficultas cum per ſe grauiſſima erat, tum nondum bene conſtituta Eccleſia, grauior.

Fides pro fiducia hic ſumitur.

Poſſet quoque fiduciam ſignificare cum animi quodam robore aduerſus pericula penuriæ, quando neceſſaria ſubminiſtranda ſunt, & contra murmurationes eorum, quibus diſpenſandum erat, & ne lucri ſpecie falleretur, & irretiretur, ac fraudaret, vel interuerteret.

Seruum fidelem qualem requirat Chriſtus.
t Hom. 78. in Matth.

E *Fidelem ſeruum, ſiue diſpenſatorem requirit Chriſtus*, inquit Chryſoſtomus *t*, *qui nihil ex rebus Domini ſibi attribuit, nec incaſſum quicquam expendit: prudentem autem qui diſpenſare nouerit. Opportunè ſiquidem vtraq; vt nobis opus eſt, ne ſcilicet quæ Domini ſunt, ad proprios vſus rapiamus, & vt opportunè omnia diſpenſemus: nam ſi alterum horum abſit, eius abſentia, alterum omnino claudicat.* Hæc diuitibus Chryſoſtomus applicat: Prælatis tamen etiam accommodari poſſunt: quod idem quoque Pater facit, necnon Hilarius *u*, & Ambroſius *x*.

u Hom. 27. in Matth.
x in c. 12. Luc.
De Philippo Diacono.
y verſ. 8.

Philippum.] De hoc in capite 8. & 21. celebris mentio eſt, vt idcirco meritò in Diaconorum catalogo nunc ſecundus ponatur. Vocatur in poſteriore loco Euangeliſta *y*, non à ſcripto A Euangelio (eſt enim apocryphum quod nomine eius aliquando circumferebatur) ſed prædicato; ſicut cum Paulus Timotheum ſuum hortatur *z*, *vt opus faciat Euangeliſtæ*; & cum idem ait ſcribens Epheſijs *a*, *quoſdam eſſe in Eccleſia Euangeliſtas*: de ijs, qui circum loca Euangelium prædicabant, non vt cæteri Apoſtoli, ſed per occaſionem tantum, exponit Ambroſius *b*, & Chryſoſtomus *c*, quales erant Priſcilla, & Aquila, quales, vt ait Theodoretus *d*, noſter hic Philippus. Si quo tempore viuebat Philippus, Euangelium in ſacro recitatum fuiſſet, cauſa cur Euangeliſtæ tum ipſe, tum Diaconi alij dicerentur, hæc reddi poſſet, quoniam Diaconorum eſt id ſolemniter reci-B tare. Anſelmus Euangeliſtarum nomine non tantum intelligit eos, qui ſcripſerunt Euangelium, ſed etiam qui prædicarunt, & officium miniſtrandi pauperibus habuerunt, *vt ſeptem*, inquit, *Diaconi ſub Apoſtolis. Vtrumq; enim victum præbuiſſe* & ſpiritualem, & corporalem, & ſimiliter nunc agere debere Diaconos, proptereaque hodie legere in Miſſa Euangelium. Conſtat tamen ſolemnem, & ex cathedra prædicationem non eſſe Diaconorum, vt ſuperius cum Ambroſio docui.

Cur Euangeliſta [illegible] dictus.
z 2. cap. 4. 5.
a cap. 4. 11.
b in epiſt. ad Epheſ.
c ibi. hom. 11.
d in epiſt. ad Epheſ.

Philippus fuit appellatus Apoſtolus.
e 3. Conſt. c. 7.
f 3. Hiſt. c. vlt.
g libr. de Bapt. c. 8.
h in Cant.
i præf. in Pſ.
k verſ. 2.

Repetitur etiam aliquando vocatus Apoſtolus, vt à Clemente *e*, Euſebiò *f*, Tertulliano *g*, C Philone Carpathio *h*, Caſſiodoro *i*, ſed magis generali acceptione Apoſtoli, de qua egimus capite primo *k*, ad quam qui non attendunt, ea illi, qui vnus fuit ex duodecim Apoſtolis, tribuunt, quæ ſunt huius Diaconi, vt videbimus in capite octauo. Lege Iſidorum Peluſiotam *l*.

De Prochoro Diacono.
l libr. 1. epiſtol. 447. 448. 449. 450.
m libr. de 72. Diſcipulis.
n in Synopſ.
o Serm. de Apoſt. Petro & Paulo.
p lib. 4. c. 36.

Prochorum.] De hoc mentio eſt in Romano Martyrologio 9. Aprilis, in Græcorum Menologio vnà cum Nicanore, Timone, & Parmena 28. Iulij. De eodem ſcribit Hippolytus Martyr *m*, Dorotheus *n*, Metaphraſtes *o*, Petrus de Natalibus *p*.

D Nicomediæ Epiſcopum primum fuiſſe affirmant cæteri; ordinatum à Petro: Petrus de Natalibus aſſerit nepotem Stephani, & Ioannis Apoſtoli comitem in Aſia, à quo Antiochiam miſſus, ibi martyr occubuerit, fide, vt Martyrologium habet, ac miraculis clarus.

Pſeudoprochorus eſt, qui vitam D. Ioannis ſcripſit.
q Tom. 7. Biblioth. Patrum.
r cap. 96.
ſ 27. Decemb.
t lib. 2. Biblioth.
u in Synopſ.
x lib. de labori. & peregrinat. Petri, & Pauli. Tomo 7 Biblioth. Patrum.

Extat *q* Ioannis Apoſtoli ſcripta vita ſub nomine Prochori, ſed in multis apocrypha, vt qui ſcripſit, illuſtri ſibi auctoritatem nomine facere voluiſſe videatur, non verus, ſed pſeudoprochorus ſit. Hic quicunque ſcriptor eo libro, quem dixi *r*, tradit ſe amanuenſis officio functum excepiſſe ex ore Ioannis dictantis, & chartis mandaſſe Euangelium. Metaphraſtes *ſ*, & Sixtus Senenſis *t* idem confirmant. Cum tamen Athanaſius *u* hoc de Caio prodat. Denique Sophronius E Patriarcha Ieroſolymitanus *x* non ſolum Nicomedienſium, vt alij citati Auctores, verumetiam Antiochenorum relictum Epiſcopum ſcribit, quod ſanè non conſentit cum catalogo Epiſcoporum, qui Antiochiæ præfuerunt, ex quibus poſt Petrum primi numerantur Euodius, & Ignatius.

De Nicanore.
y in Synopſ.

Nicanorem.] Dixi paulò antè natalem eius haberi in Menologio 28. Iulij ſub Veſpaſiano in Cypro: Martyrologium autem eodem in loco paſſum 10. Ianuarij ſcribit, gratia fidei, & virtute admirandum. Quàre non congruit quod ait Dorotheus *y*, eodem die cum protomartyre Stephano, & multis alijs vſque ad duo millia martyrio occubuiſſe.

De Timone Diacono.

Timonem.] Et hic cum alijs nonnullis recenſetur in Menologio die 28. Iulij. Sed in Martyrologio Romano April. 19. vbi etiam dicitur, quod primo apud Beroeam doctor reſedit, ac deinde verbum Dei diſſeminans venit Corinthum, ibique à Iudæis & Græcis, vt traditur, flammis iniectus, ſed nihil læſus; demum cruci affixus, martyrium ſuum impleuit. Idem de illo ſcribit Petrus de Natalibus *a*, nec, vt ipſi Baronius aſcribit, negat diuerſum eſſe ab iſto, ſed tantum *b* in Arabia alium quendam eius nominis ex Diacono factum Epiſcopum; Dorotheum *c* verò iure confutat, quod Boſtrenſem, non Beroenſem Epiſcopum facit. Mendum quoque in eodem eſt, cum Simonem nominat pro Timone: in quibuſdam verò codicibus legitur, *Timotheum.*

a lib. 4. c. 66. b cap. 27.

c in Synopſi.

De Parmena.

Parmenam.] Huius demum in Menologio mentio eſt cum præcedentibus tribus 28. Iulij, etſi quoque ſecunda Martij, & ſexta Maij: Romanum verò Martyrologium hoc de illo elogium habet 23. Ianuarij, *Philippis in Macedonia ſancti Parmenæ, qui fuit vnus de ſeptem primis Diaconis. Hic traditus gratiæ Dei, iniunctum ſibi à fratribus officium prædicationis plena fide conſummans, ſub Traiano martyrij gloriam eſt adeptus.* Neſcio quid ſibi Dorotheus *d* velit, cum ait: *Hic in ipſo Apoſtolorum conſpectu Diaconi officio fungens mortuus eſt.*

d in Synopſi.

De Nicolao Antiocheno.

Nicolaum aduenam Antiochenum] Pro aduena, Græca vox eſt προσήλυτος, ſeu *proſelytus*, de qua diximus *e*. Magis probabilis opinio ex Iudæo Chriſtianum immediatè factum, quam, vt Lyranus putat, & Carthuſianus propendet, ex Gentili: nondum enim ex Gentilibus ad Chriſtianam religionem patebat aditus. Vltimus numeratur Nicolaus eo modo, vt quidam arbitrantur, quo inter Apoſtolos Iudas Iſcariotes, quoniam vterque defecit. Nam hæreſis impuriſſimæ auctorem, quæ Nicolaitarum etiam dicta eſt, multi faciunt, de qua mentio quoque eſt in Apocalypſi *f*, vt Irenæus *g*, Epiphanius *h*, Dorotheus *i* (qui Sapriæ Epiſcopum nominat) Tertullianus *k*, Hilarius *l*, Hieronymus *m*, Philaſtrius *n*, Petrus Damianus *o*, ſanctus Thomas *p*, Damaſcenus *q*, Iſidorus *r*, Gelaſius *ſ*.

e cap. 2. 11.

f cap. 2. 15. g lib. 1. c. 27. h hæreſ. 25. i in Synopſi. k lib. de Præſcr. c. 46. l in c. 25. in Matth.

Nicolaus cur defecerit, & ſummi ſacrorum hominum continentia.

Occaſionem defectionis Epiphanius ait fuiſſe, quod ordinatus Diaconus, cum ad imitationem eorum, quos Deo addictos videbat, ab vxore, quam formoſam habebat, ſe continuiſſet, & à concupiſcentia ſuperatus, eam iterum ſuperinduxiſſet, argueretúrque ab Apoſtolis, quòd vxore, quam antea dimiſiſſet, vteretur (indignum nimirum ratis, vt ſacris iam officijs atque ordinibus mancipati adhuc carnis tenerentur illecebris) hæreſim excogitauit, neceſſarium ad ſalutem conſequendam affirmans quotidiè inquinari luxurijs.

m ep. 8. & 48. & dial. contr. Luciferian. & ad Creſiphon. aduerſ. Pelag. n cont. hæreſ. o ep. 12. c. 4. p 3. cont. Gent. c. 124. & quodlib. 3. a. 11. ad 5. & 1. Theſſ. 4. lect. 1.

Oſtenditur ab hac culpa immunis.

Nihilominus Nicolaum à tanta culpa liberant alij, tametſi concedant, ſectam illam turpiſſimam honeſtum viri optimi, & ſanctiſſimi nomen prætexere voluiſſe. In primis Clemens Alexandrinus *t*, ſimul explicans innocentiam Nicolai, ſimul eorum, qui Nicolaitæ nominari voluerunt, impoſturam detegens, loquitur in hunc modum: *Cum Nicolaus formoſam haberet vxorem, & poſt Aſcenſionem Saluatoris, ei fuiſſet ab Apoſtolis exprobrata zelotypia, in medium adducta muliere, permiſit, cui vellet, eam nubere. Aiunt enim hanc actionem illi voci conſentaneam, quæ dicit carne vti oportere; eiuſq; factum & dictum abſolutè ſequentes, qui eius hæreſim ſequuntur* (id eſt, qui nomine eius hæretici Nicolaitæ appellantur) *impudenter, effuſeq; fornicantur. Ego autem audio, Nicolaum quidem nunquam vlla alia, quam ea, quæ ei nupſerat, vxore vſum eſſe, & ex illius liberis filias quidem conſenuiſſe virgines, filium etiam permanſiſſe incorruptum. Quæ cum ita ſe habeant, vitij erat depulſio, atque expurgatio in medium Apoſtolorum circumactio vxoris, cum dicebatur laborare zelotypia, & continentia à voluptatibus, quæ magno ſtudio parantur, docebat illud, carne vti oportere, hoc eſt, exercere carnem: neque enim, vt exiſtimo, volebat conuenienter Domini præcepto, duobus* u *dominis ſeruire; & Voluptati, & Deo. Dicunt itaque Matthiam quoque ſic docuiſſe, cum carne quidem pugnare, & ea vti, nihil ei impudicum largiendo ad voluptatem; augere autem animam per fidem & cognitionem.*

q libr. de hæreſib. r 8. Etymol. c. 5. ſ habetur 24. q. 3. c. Quidam. & c. Sancta Romana, d. 15. t 3. Strom. c. 4.

Nicolaus ab omni libidine fuit immunis.

Quidnam ſit carne vti oportere. u Matt. 6. 24.

Sunt hæc omnia Clementis, qui etiam alibi *x* breuius eundem Nicolaum excuſat. Euſebius *y* eadem ex Clemente recitat, & probat, necnon Theodoretus *z*, & Nicephorus *a*.

x 2. Strom. c. 8. y 3. Hiſt. c. 29.

Quin etiam Ignatius *b* teſtis eſt, ſæpe dictos turpes Hæreticos pulchrum nomen Nicolaitarum eſſe mentitos: *Fugite*, inquit, *impuros Nicolaitas falſum ſibi nomen ſumentes:* & *c*, *Finem beatitudinis conſtituunt voluptatem, vt ij, qui falſo nomine Nicolaitæ dicuntur.* Clemens prætereà Romanus *d* idem innuit, dicens; *Alij inuerecundè fornicantur, quod nunc faciunt falſi nominis Nicolaitæ.* Hippolytus *e* virum fide Catholica probatiſſimum, & Samaritanorum ab Apoſtolis factum Epiſcopum affirmat.

z 3. de Fab. Græc.

Nicolaitæ falſo Nicolai nomen mentiti ſunt.

a lib. 3. c. 15. b ep. 1. ad Trallianos. c ep. ad Philadelphien. d lib. 6. Conſtit. c. 8. e lib. de 72. Diſcip.

Auguſtinus *f* fauet, dum æquè vt Epiphanius *g*, & Clemens Alexandrinus iam citatus ait, quòd excuſaret ſe, permiſiſſe, vt vxore ipſius vteretur qui vellet: hæreticos verò factum eius in ſectam turpiſſimam vertiſſe. Theodoretus *h* rem vno verbo expreſſit, cum dixit id feciſſe οὐ νομοθετοῦντα, non vt legem poneret, ſed vt accuſatores redargueret.

f lib. de hæreſib. c. 5. g hæreſ. 25.

h 3 de Fab. Græc.

Vendicant quoque ab omni infamia Nicolaum ex recentioribus Carthuſianus hoc loco, Pamelius *i* (qui monet dubiam eſſe orationem Iſidori, Rabani, Honorij, Gratiani, quæ videntur innuere contrarium) Ribera *k*, Baronius *l*, Blaſius Viegas. Quam ſententiam adiuuat iſta ratio, quoniam Euſebius *m*, eos qui ſunt dicti Nicolaitæ, ad modicum tempus perduraſſe ſcribit, nimirum cum falſi eos nominis tæderet; excogitatis nouis portentoſis erroribus, non amplius illo ſe nomine vocitarunt.

Qui Nicolaum ab hæreſi liberent.

i in lib. Tertul. de Præſcr. num. 305. k in cap. 2. Apoc. n. 9. l Tom. 1. Annal. m 3. Hiſt. cap. 29.

Equidem benigniorem ſententiam iſtam libentius amplector, præſertim tot, ac tantorum fultam auctoritate Patrum, grauiumq; aliorum auctorum, cum etiam videam ex alijs, qui videntur eſſe in contraria ſententia nonnullos, vel famam ſolam ſequi, vel damnare, non Nicolaum, ſed Nicolaitas. Alioqui ſcio nihil vel nouum, vel mirum videri debere, ſi è Diaconis ſeptem vnus lapſus ſit, cum Iudas dignatus Apoſtolico honore, Magiſtrum prodiderit, Lucifer de cœlo ceciderit, tot alij merito, & gratia inſignes turpiſſimè corruerint. *Non omnes Epiſcopi, Epiſcopi ſunt,* ait Hieronymus *n*. *Attendis Petrum, ſed & Iudam conſidera: Stephanum ſuſpicis, ſed & Nicolaum reſpice, quem Dominus in Apocalypſi* (non tamen nominatim illum, ſed Nicolaitas illius mentitos nomen) *ſua damnat ſententia, qui tam turpia, & nefanda commentus eſt, vt Nicolaitarum hæreſis ex illa radice naſcatur. Probet ſe vnuſquiſque, & accedat. Non facit*

Auctoris de Nicolao ſententia.

n ep. 1. ad Heliodorum.

A *Eccleſiaſtica dignitas Chriſtianum.* Iterum agens cum adultero, & inceſto Diacono Sabiniano *a*, monet ordinis ſuſcepti meminerit, ita tamen vt eius vel ordinatoris ſanctitati non fidat. *Recordare,* inquit, *à quo Epiſcopo Diaconus ordinatus ſis. Nec mirum, quamuis ſanctum hominem, tamen in homine deligendo potuiſſe falli, cum & Deum pœniteat, quod Saul in regem vnxerit* b, *& in duodecim Apoſtolis Iudas ſit proditor repertus, & de quondam ordinis tui hominibus Nicolaum Antiochenum immunditiarum omnium, & Nicolaitarum hæreſeos auctor extitiſſe referatur.* Vbi, *referatur,* dicit, ex aliorum ſententia magis loquens, quam ex propria. Sicut loqui tamen videtur alijs in locis, cum vero diſputans contra Luciferianos, oſtendenſq; hoc exemplo cum bonis malos B permixtos eſſe.

a epiſt. 48.

In hac vita nullus de ſua ſalute ſecurus eſſe poteſt.

b 1. Reg. 15.35.

Simile documentum colligit S. Thomas *c*, nõ ceſſandum à procuranda ſalute aliorum, quod aliqui à ſalutis via, quam arripuerint, recedant. Verum, vt dixi, propendet magis animus, Nicolaum nullius hæreſis auctorem fuiſſe, ac ne vlla quidem dignum nota, quamuis de illo nihil prçterea memoriæ commendatum reperiamus. Videri quoque poteſt mitiori noſtræ de Nicolao ſententiæ Turonicum concilium II. *d* fauere, cũ ait, quod hæreſis Nicolaitarum per Nicolai facilitatem ſurrexit.

c quodlib. 3. art. 11. ad 3.

d cap. 20.

C *Verſus 6.*] Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum, & orantes impoſuerunt eis manus.

HOs ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum.] Multitudo Diſcipulorum, ſiue fratrum, quos delegerant, deſignauerant, & ſeparauerãt, Apoſtolis probandos, atque ordinandos proponit, ac veluti offert & præſentat, agnoſcens ius omne, & arbitrium hierarchiæ in Apoſtolis eſſe.

Et orantes impoſuerunt eis manus.] Προσευξάμενοι, *cum oraſſent.* Syrus ſimiliter, וכד צלין *vechad tſelin,* i. *& cum oraſſent,* ſeu, *preces fudiſſent.* Ritus hic D duplex orationis, & impoſitionis manuũ aperte indicat, Diaconatum eſſe quid hierarchicum, & ſacrum, non merum menſarum externarum, aut eleemoſynarum miniſterium. Hoc argumento ſuperius vſi ſumus, atque in eo ad idem confirmandum Beda *e* vim facit, hoc proprie eorum eſſe docens, qui de communi fidelium numero ad ſacroſancti altaris promouentur officium.

Diaconatus ordo ſacer hic eſſe oſtenditur.

e Beda, in Act.

Quod vero innuit aliquanto tempore poſt ordinationem iſtam ſacram Diaconorũ factam, vbi inuenti ſunt digni, qui creſcente gradatim prouidentia conſilij ſalutaris, miniſtri eſſent altaris & Dominici ſanguinis, miniſterio iam refe- E ctionis, & menſæ communis multitudinis credentium bene functi, quæ eſt quoque ſententia Gloſſç ordin. Hugonis, & aliorum, non congruit cum præſenti contextu, qui profecto ſatis indicat, ſimul atque alij fideles ſeptem illos ſtatuerũt ante conſpectum Apoſtolorum, Apoſtolos ipſis oratione facta manus impoſuiſſe, & ſic ad miniſterium altaris eos ordinaſſe.

Non poſt rerum temporalium adminiſtrationẽ, ſed ſtatim poſt ordinationem Diaconi altari inſeruierunt.

Orantes.] Orationis forma nõ exprimitur, nec illa eſt, ſine dubio, quam recitat Clemens Romanus *f*, & libri Ritualium, quoniam in ea fit mentio ordinationis horum primorum ſeptem Diaconorum: tamen veriſimile eſt, quod Gloſſa ordinaria, Hugo, Lyranus, Carthuſianus, alijque obſeruant, hinc deinceps manaſſe conſuetudinẽ

Mos orandi in ordinationibus ab hoc loco manauit.

f 8. Conſt. c. 25.

A orationes in ordinationibus vſurpandi. Oratum eſt quoq; à cæteris Apoſtolis pro electione Mathiæ *g*: ab Antiochenis pro ſegregatione Sauli & Barnabæ *h*: à Chriſto ipſo, quando Apoſtolos elegit *i*: addit Chryſoſtomus ieiunium, quamuis non hic, ſed in ordinatione Sauli, & Barnabæ mẽtio de illo habeatur *k*, & iterum quorundam aliorum *l*: vbi etiam fit mentio de oratione: de quo & nos tunc agemus, atque de inſtituto ordinationes celebrandi in ieiunijs Quatuor Tẽporum. Sub oratione comprehendi quidam putant ſacrificium. Clemens quidem Romanus *m* aperte ſatis id ſignificat.

Quomodo oratum his ſit.

g cap. 1. 24.

h infr. 13. 3.

i Luc. 6. 12.

k Act. 13. 3.

l infra 14. 22.

m 8. Conſt. ca. vlt.

Impoſuerunt eis manus.] Impoſitionem manuum B in ordinatione Diaconi, idemque eſt de Presbytero, accidentariam tantum non eſſe, quod ſenſit Dominicus Soto *n*, & quidam alij, demonſtrat præter cæteros Bellarminus *o*: tum quia cõmunior eſt ſententia Scholaſticorum, quæ colligitur quoque ex Patribus, atque Concilijs, præſertim ex Tridẽtino, quod nempe ſit eſſentialis: tum quia, cum toties de illa Scripturæ *p* meminerint, nec aliũde conuinci poſſint Hæretici, ordinationem eſſe Sacramentum proprie dictum, quippe quod non aliud alibi extet ſymbolũ externum, nec aliorum Sacramẽtorum eſſentiales partes aliter ex Scripturis, quam ex huiuſmodi probemus, cogimur affirmare omnino eſſentia- C lem eſſe. Hoc ſibi etiam vult nomen ipſum, quo paſſim à Græcis appellatur Ordinis Sacramentum, vt à Chryſoſtomo exponente præſentẽ locum, nempe χειροτονία, hoc eſt, manus impoſitio ſeu extenſio. Syriace etiam ex hoc loco, סימידא *ſiameda,* quod eſt manuum impoſitio, eſt ſacri ritus huius nomen. Docet quoq; Paulus *q* *per manum impoſitionem dari gratiam.* Et voluit Deus id euidenti ſigno declarari, quando, vt narrat Metaphraſtes *r*, cum imponeret Chryſoſtomo manus Epiſcopus Antiochenus, vt eum crearet Presbyterum, continuo deſcendit in eum viſibiliter Spiritus ſanctus in forma columbæ; & cum gra- D tiam dari definit Concilium Trident. *ſ* quando ſuper ordinandum Epiſcopus dicit: *Accipe Spiritum ſanctum*: dicit autem, cum manus imponit. Neque vero dubitandum eſt, quin ex Chriſti inſtitutione, & nunc Apoſtoli, & deinceps iidem, atque alij in ordinando adhibuerint cæremoniam iſtam eſſentialem impoſitionis manuum, quamuis non legamus Chriſtum ea vſum. Id voluit duntaxat Gregorius IX. *t* cum dicit, Manus impoſitionem eſſe ritum ab Apoſtolis introductum, non quod, inquam, ipſi eum inſtituerint, ſed quia primi cœperint illum vſurpare in ordinationibus.

Impoſitio manuum nõ eſt quid accidentarium, ſed eſſentiale in ordinatione.

n 4. diſt. 24. q. 1 art. 4.

o Tom. 2. Cont. lib. 1. de ord. c. 9

p hoc loco, & infr. c. 13. 3. & 4. 1. Tim. 4. 14. c. 5. 22. & 2. ep. c. 6.

q 1 Tim. 4. 14. 2. epiſt. 1. 6.

r in vita S. Chryſoſt.

Chryſoſtomus cum ordinaretur, Spiritum ſanctum in ſpecie columbæ recepit.

ſ Seſſ. 23. c. 4.

Chriſtus Apoſtolos cum impoſitione manuum ordinem conferre voluit.

t c. Presbyter. de Sacr. non iterand.

Porro ſimilis ritus exẽplum præceſſiſſe in le- E ge veteri, vbi & imponendas eſſe manus ab Aaron, & filiis eius ſuper eos, qui Sacerdotio, Leuiticoque officio initiarentur, Baronius ait: ego vero id non inuenio, ſed tantum, vt Sacerdotes imponerent manus ſuper victimam, habetur in libro Exodi *u*, quem ipſe citat, qui ipſe ritus Diaconos, alioſq; ſacros commonefacit, vt ſe Deo ſacratos ſciant, & toti ei ſe dedicent, iam non ſibi viuẽtes, ſed vitã totam diuinis miniſterijs ipſius, & aliorum propter ipſum vtilitati, ac ſaluti libẽter impendant, atq; ſuperimpendant *x*. Lego iuſſu Dei à Moſe *y* impoſitas manus capiti Ioſue ſucceſſoris, & gubernatoris, duciſq; ciuilis, quẽ ſane dicatũ oportet commodis eorũ, quib. præeſt, ac multo magis illũ, qui res tractat ſpirituales.

u c. 29. 10. 15. 19.

x 2. Cor. 12. 15.

Super Ioſue Moſes manus impoſuit.

y Num. 27. 18. 23.

Diabolus ritum impoſitionis manuum eſt imitatus.
a lib. de Præſ. cap. 40.
b Dec. 1. lib. 1.

Videtur Diabolus, qui multa ex lege diuina in cultum ſuperſtitionis tranſtulit, quæ Tertullianus *a* enumerat, ritum etiam impoſitionis manuum ſuper ſacrãdum Pontificem præſcripſiſſe. Liuius *b* namque tradit Numæ capiti, cum ſummo Sacerdotio initiaretur, manus eſſe impoſitas.

Cur ordinandis manus imponantur.
c l. 2. de Eccl. offic. c. 10.
d de Eccl. hierar. c. 5.

Aliam porro myſticam cauſam de manuum impoſitione aſſignat Amalarius *c*, quoniam ita deſignatur illapſus Spiritus ſancti, quem ordinans precatur dari ordinãdo: manus enim, opera, & digiti, dona Spiritus ſancti denotant, & ex Dionyſio *d* indicatur hac cæremonia, *protectio principis, & perfectoris Dei, qua interne illi ipſi, quibus manus imponitur, tanquam filij gubernantur, quæ virtutem, ac robur ipſis largitur, & aduerſarias poteſtates repellit.*

Impoſitio manuum vnde ſumpta.
e de Eccl. off. lib. 2. c. 5.
f Num. 27. 18. 23.
g Gen. 27. 27.
h Gen. 48. 14. & ſeq.
i Luc. vlt. 51.
k Act. 13. 3.

Iſidorus *e* confirmat impoſitionis manuum vſum ſuper ordinandos etiam Epiſcopos, non exemplo tantum Ioſue, quod attuli, cum illum Moſes ducem populi inſtituit *f*, ſed & Iacob, cũ ei Iſaac benedixit *g*, & filiorum Ioſeph Ephraim, & Manaſſe, cum Iacob ipſis bene precatus eſt *h*; præterea Chriſti, qui aſcendens in cœlum, eleuatis manibus benedixit ſuis *i*, ac eorum, qui Antiochiæ Saulum ac Barnabam ordinauerunt *k*.

Manuũ impoſitio eſt maxime in aliis Sacramentis vſitata.
l Mar. vlt. 18.
m Mat. 19. 15.

Omnino maxime peculiaris eſt Ordinis ſacramento manuum impoſitio, quæ inde quoque, vt dixi, Græce χειροτονία vocata eſt à Patribus: tamen adhiberi eam præterea certum eſt in Baptiſmo, & Confirmatione; quod quidam item Latini appellant quoque manuum impoſitionem, & de abſolutione alias dicemus, imo & ſuper ægros, vt Chriſtus ipſe prædixit *l*, & oblatis ſibi pueris manus impoſuit *m*, benedicendo: vnde Eccleſiaſtica conſuetudo nata eſt, quam Auctor imperfecti operis in Matthæum probat, vt laici, præſertim pueri, à Sacerdotibus, & Epiſcopis etiam extra Eccleſiam impoſitis manibus benedicantur: ſæpe etiam Chriſtus miracula manus imponendo operabatur *n*: & vt manus imponẽdo ſanaret, rogabatur *o*. Quin & hanc fuiſſe conſuetudinem veterum ſanctorum virorum, vt impoſitis ægros ſanarent manibus, etiam Gentilis homo Naaman prætulit *p*.

Manuum impoſitione laici à Sacerdotibus benedici ſolẽt.
n Mat. 8. 3. 15. c. 9. 25. c. 19. 2. Mar. 1. 31. c. 5. 41. c. 6. 5. ca. 7. 32. c. 8. 23. 25. Luc. 13. 13.
o Mat. 9. 18. c. 19. 13. Marc. 8. 22.
p 4. Reg. 5. 11.
q lib. de variis cap. Eccle. 10.

Manuum impoſitio peculiaris confirmationi & ordini differt ab aliis
r in li. 3. Conſt. Clem. c. 19.
ſ 3. de Bap. con. Donatiſt.

Hincmarus Rhemenſis *q*, quem citat, ſequiturque Turrianus *r*, meminit dictæ multiplicis manuum impoſitionis pro reconciliatione pœnitentium, depulſione infirmitatis, vel Diaboli, ſimplici benedictione, cõfirmatione, ordinatione, ita vt his duob. vltimis modis non ſignificet ſolã orationem, quæ iterari poteſt, teſte Auguſtino *ſ*; ſed etiam Sacramentum, quod non poteſt.

Impoſitio manuum quandoque conceditur, quandoque negatur.
t 8. Conſt. c. 19.
u c. 21.
x c. 22.
y c. 14.
z c. 19.

Quæ diſtinctio habenda eſt præ oculis, vt ſciamus quo modo quibuſdam negetur manuum impoſitio, & iiſdem tamen concedatur. Conceditur verbi gratia Diaconiſſis à Clemẽte Romano *t*, & hypodiaconis *u*, lectorib. *x*, clericis quoque primæ tonſuræ à Concilio Niceno II. *y* nempe illa magis generalis: negatur autem eodem Concilio Niceno I. *z* iiſdem Diaconiſſis, illa nimirum, quæ faciat eas eſſe extra numerum laicorum, ſiue quæ propria eſt ſacramenti Ordinis. Item hypodiaconis à Concilio IV. Carthaginenſi *a*.

a cap. 5.
b c. 5. lib. 1. de Sacr. in genere, c. 21.
c diſ. 34. ſect. 1.

Deniq; quadruplex impoſitio manuũ diſtinguitur ab Henrico Enriquez *b*, conſecratoria, ordinatoria, reconciliatoria, & ſalutaris: quæ ipſæ adhuc poſſent varie ſubdiſtingui, vt ex dictis intelligitur. Suarez tom. 3. in tertiam Partem *c* numerat curatiuam, conſecratiuã, ſeu ordinatiuam confirmatiuam, cæremonialem ad Baptiſmum, reconciliatiuam, deprecatiuam. Gloſſa *d* meminit harum diſtinctionum.

d in c. manus impoſitio. 1. q. 1.

De porrectione libri, & aliis cur nõ fiat mẽtio.
e in Bulla vnionis.
f de Eccl. off. cap. 12.
g ibid.

Si quæras de porrectione libri Euangeliorum, quam Florẽtinum Concilium *e* definiit eſſe materiam ordinis Diaconatus; quemadmodum cęterorum Ordinum, porrectionem quoque aliorum inſtrumentorum, cur modo Lucas nil attigerit, in promptu reſponſio eſt, quam & ipſe attigi ſuperius, quia non erat adhuc opus, vt exercerent diuinum miniſterium ſolemniter Euangelium recitandi, quod nondum etiam ſcriptum erat, vt notat idem Amalarius *f*. Ipſe vero cum docuiſſet *g* conſecrationem Diaconorum fuiſſe in dicta impoſitione manuum factam per Apoſtolos, refellit in quodam libello de ſacris Ordinibus Auctoris incerti doctrinam, ſolum Epiſcopum debere manus imponere ſuper Diaconum, quia non ad Sacerdotium conſecratur, ſed ad miniſterium.

Epiſcopi ſoli non debent Diaconis manus imponere.

Imitatio Epiſcoporum eſt chorus Apoſtolorũ.

Nunquid ſcriptor libelli, inquit, *doctior, & ſanctior Apoſtolis? qui poſuerunt plures manus ſuper Diaconos, quando conſecrabantur. Et propterea ſolus Epiſcopus ponat manum ſuper Diaconum, ac ſi ſolus poſſit precari virtutem gratiarum, quam plures Apoſtoli precabantur? An forte non ideo imponit Sacerdos manum ſuper eum, qui ad Diaconatus officium conſecratur, vt non fiat quod ipſe eſt; id eſt, Sacerdos? ſi ita eſt, nec Epiſcopum ei oportet manum imponere, quia ipſe orat pro eo, non ſolus ille, ſed omnes, qui pie intendunt verbis Epiſcopi, ac mente retinent. Imitatio Epiſcoporum, Apoſtolorum chorus eſt, & optimum eſt bonos duces ſequi, qui certauerunt vſque ad plenam victoriam.*

Soli Epiſcopi debent Diaconis manus imponere.
h 4. diſt. 25. q. 1. art. 1. ad 1.
i hoc loco.
k Act. 7. 57.

Hactenus ille. Nihilominus Epiſcopum ſolum manus Diacono imponere, Theologi monent, præſertim S. Thomas *h*. Imo, vt refert Hugo Cardinalis *i*, qui vixit ætate B. Thomæ, quidam exiſtimabant hos ſeptem, de quibus nunc agimus, antea Diaconos fuiſſe, hoc eſt, menſarum miniſtros: poſtea vero, quando iis manus impoſitæ ſunt, etiam factos eſſe Sacerdotes. Hoc merito refellit Hugo, quoniam Stephanus haud ita poſt lapidatus eſt *k*, *& fieri*, inquit, *poteſt, quod antiquitus bene imponebantur manus Diaconis: ſed creſcente Eccleſia, vt fiat diſtinctio donorum, quæ dantur in ordinibus, modo ſolis Sacerdotibus imponuntur.*

Carthuſianus quoque ſcribit, non vbique, ſed in nonnullis duntaxat Eccleſiis, manus imponi Diaconis dum ordinantur. Lyranus abſolute affirmat id fieri.

Quid ſit in ordinatione Diaconorum neceſſarium.
l 4. d. 24. q. 1.
m 1. de ſacra. Ordin. c. 9.
n 10. ſumma Theol. moral. c. 8.
o 3. p. diſp. 9. q. 1. puncto 5.
p epi. 12. ca. 4. to. 3. Bibl. Patrum.

Sed ſi, vt prius docui, probabilior opinio eſt, impoſitionem manuum eſſe ordini ſacro eſſentialem, qui eam non adhibent, nihil conferunt, etiamſi librum Euangeliorum tradant, & formam verborum proferant: pro quo libro priuſquam extaret, putant quidam vel ex Chriſti diſpenſatione ſatis fuiſſe dictam impoſitionem manuum: vel tunc traditam chartam, in qua continerentur ſcripta myſteria fidei, quæ habentur in Euangelio. Durandus *l* quidem certe, quamuis exiſtimarit Euangeliorum libri traditionem non eſſe de eſſentia, merito tamen conſtituit, vt in Eccleſia Anicienſi traderetur, vbi id ante non fiebat. Lege Cardinalem Bellarminum *m*, & Henricum Enriquez *n*, & Gregorium de Valentia *o*. Petrus Damianus *p* aſſerit, Diaconos ordinatos à Petro, Nicolaum nominatim exprimens.

Monet me Diaconorum nomen, & officium,

De Diaconiſſis fœminis vnde originem duxerint.

vt de Diaconis etiam fœminis, ſiue Diaconiſſis aliquid attingamus. Viduæ illę, quarum occaſione Diaconi ſunt creati, à miniſterio menſarum remotæ, aliis functionibus mancipatæ ſunt, vt cuſtodiendi veſtibula ſacra, vti Ignatius loquitur a, hoc eſt, portas, quæ mulieribus tantum patebant, vt per eas ingrederentur in deſtinatam ſibi templi partem à viris diſtinctam. Ad eas quoque pertinebat, teſte Clemente b, mitti aliquando ad mulierum domos, cum non poſſet ire Diaconus propter infideles, & improborum cogitationes: præterea abſtergere frontem earum, quæ ab Epiſcopo inungebãtur: miniſterium exhibere circa baptizandas, ob honeſtatem, & decorum: itẽ circa infirmas: ac proinde viduæ debebant illis obedire.

Quæ ad earum officium pertinerent.
a epiſt. 12.
b 3. Conſt. c. 8. 15. & 19. lib. 8. c. 28.

Similia habet Epiphanius c, qui cum dicit inſtitutas eſſe propter horam viſitationis affectionis, videtur intelligere extremam Vnctionem: ſicut per horam laboris, officium ſepulturæ, cum lauantur corpora, &c. Similia ſunt apud eũdem Epiphanium d, qui addit & balnea.

c hæreſ. 79.
d ep. ad Ioan. Ieroſol. apud Hieron. 60. & in hær. Colly. & in epil.

Cæterum nequis exiſtimaret has ad hierarchiam ſpectare, Concilia, præſertim Nicenum, e & Arauſicanum I. f & Epaunenſe g, & Aurelianenſe II. h (quanquam de canone illo Niceno merito dubitat Michael Medina i, videri namq; ſibi ait tantum loqui de Paulianiſtis, quæ necdũ etiam baptizatæ eſſent, vt meminit quoque Innocentius I. k) adnumerant eas inter laicas.

e c. 19. vel 22.
f cap. 26.
g cap. 21.
h c. 16. & 17.
i lib. 4. de ſacrorum hominum contin. c. 8.
k epiſt. 22. vel 27. edit. Rom.
l 1. Tim. 5. 9.

Putant quidam, eas viduas, quas vetat Paulus l *eligi minores annis ſexaginta, & nonniſi moribus probatas*, & quas vocat *anus in habitu ſancto* m, Græce, *ἱεροπρεπεῖς*, id eſt, *quæ deceat ſacratas perſonas*, fuiſſe Diaconiſſas. Certe lex eſt in iure ciuili n, cuius quoque meminit Sozomenus o, vt ſexagenaria ſit Diaconiſſa. Hieronymus de his accipit conditiones illas, quas in mulieribus requirit idem Apoſtolus p, *vt ſint pudicæ, non detrahentes, ſobriæ, fideles in omnibus* (quamuis id Haymo neget cum Auguſtino) ſicut & quod retulimus ex eodem q de electione viduæ ſexagenariæ. Primaſius autem Hieronymum tranſcripſit.

De Diaconiſſis quomodo D. Paulus loquutus dicitur ſecundũ quoſdam.
m ad Titum 2. 3.
n l. 27. de Epiſcop. in Cod. Theodo. vide præterea Nouell. Iuſt. 3. & 123.
o 7. Hiſt. c. 6.
p 1. Tim. 3. 11.
q cap. 5.

Dicitur porro interdum Diaconiſſa, vel Diacona, ſicut etiam Presbytera, illa mulier, cuius vir ex illius conſenſu promotus eſſet in vnum ex illis ordinibus, ipſa vero caſtitatem ſeruare debebat. Harum appellationum, ſeu denominationũ exempla ſunt in Concilio Turonenſi II. r in Decreto etiam Zachariæ Papæ manuſcripto habetur, quod citat Baronius ſ, de non admittenda in contubernium Presbytera, Diacona, vel Monacha: quod item in Concilio Romano II. ſanxit Gregorius II. (vbi de Epiphania diacona, quæ poſt præſtitum ſacramentum, id eſt, iuramentũ, & votum, cum Adriano quodam fugerat t) & Baſilius epiſtola ad Peragorium. Concilium vero Antiſiodorenſe u inhibet, ne Presbytera cum ſuo Presbytero dormiat. Deniq; Photius in Nomocanone x oſtendit ex Concilio Laodiceno, & Chalcedonenſi prorſus diuerſam fuiſſe Diaconiſſam & Presbyteram. Loquitur item Gregorius y de Presbytera in eodem ſenſu.

Mulieres quarum viri ad diaconatum promoti vel Presbyteratum. Presbyteræ & Diaconæ dictæ ſunt.
r cap. 20.
ſ Tom. 1. Annal.
t cap. 42.
u cap. 21.
x tit. 1. c. 37.
y 4. Dial. c. 11.

Alias tamen etiam Presbyteræ nomen, iuxta etymon vocis Græcæ, vſurpatum reperitur pro fœmina ſeniore (forſan quæ præeſſet Monialibus) vt apud Athanaſium z, & Theophylactum a, & S. Thomam b, qui præterea loquens de Diaconiſſis dicit, conſueuiſſe homiliam legi in Eccleſia ab illis, nempe inter mulieres.

Presbytera pro ſeniore ſumitur. Presbyteræ nomen quib. fuerit tributum.
z de virgi.
a in c. 19. Mat.
b 4. d. 25. q. 2. art. 1. q. 2.

Refert quoque c, & ante ipſum Ambroſius d, quod Cataphrygæ, quoniam immediate poſt Diaconos agitur de mulieribus ab Apoſtolo, putarunt poſſe mulieres Diaconas ordinari. Tribuit eundem errorem Acephalis Marianus Scotus, & Sigebertus in Chronico e. *Sed vocantur in iure Diaconiſſæ*, inquit idem B. Thomas, *non quia habeant huiuſmodi ordinem, ſed propter aliquod miniſterium Eccleſiæ: ſicut in Græco dicitur Diaconus quilibet miniſter.*

c in 1 Tim. 3. lec. 2 in fin.
Cataphrygarum error de mulieribus.
d ibid.
e ann. 525. vel 526.
Diaconiſſæ in iure quæ ſint.

Meminit de iiſdem Cataphrygis, eoſque refellit cum Wicleſiſtis, & Pepuzianis (de quibus etiam ac de Collyridianis Epiphanius) Thomas Waldenſis f citans Auguſtinum, & Damaſcenum. Sed non placet quod ait, tales Diaconiſſas fuiſſe duntaxat ex eis, quæ eſſent maritæ Diaconorum poſt obitum eorum. Legenda alia Concilia g de Diaconiſſarum ætate, vt non ſit minor quadraginta annis, quæ cum vtantur nomine ordinationis, aut etiam impoſitionis manuum, non proprie loquuntur de ſacra, ſed de quadam deputatione, & benedictione; ſicut etiam cum Moniales conſecrari, ac benedici dicuntur; cum item prohibent nuptias ſub anathemathe, fortaſſe etiam eas irritant propter ſolemne votum caſtitatis. De forma ordinationis Clemens in Conſtitutionibus h, & de tota re Claudius Eſpẽſeus i, & Michael Medina k (qui mihi Claudiũ videtur legiſſe, vt & in alio opere eiuſdem argumenti) & Ioannes Roffenſis l.

f Tom. 3. de Sacra. tit. 7. ca. 58.
g Chalc. c. 15. 27 q. 1. c. Diaconiſſam & Verm. c. 73. & Lao. c. c. 11 & 3. c. mulieres, & Carth. 4. c. 12.
Quid intelligant Concilia, cum dicunt Diaconiſſas ordinari.
h 8. Conſt. in c. 19 & 20.
i in 1. ad Tim. lib. 1 Dig. in c. 17.
k 4. de ſacrorum hom. contin. c. 7. & ſeq.
l cont. Luth. de ſacer. def. c. 36.

Phæbem commendat Paulus m, quæ erat in miniſterio Eccleſiæ, quæ erat in Cenchris, *οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας*, &c. Vbi omnes fere Interpretes agnoſcunt munus nomenque Diaconiſſæ, & hanc ſolitam fungi miniſterio circa Baptiſmum, & verbum Dei, illo ſcilicet modo, quem diximus. Celebratur Diaconiſſa, quæ ſacerdotis pagani filium docendo conuertit n, ſub Iuliano Cæſare apoſtata. In vita Chryſoſtomi laudantur nobilitate præſtantes Diaconiſſæ, Procula, Pentadia, Syluana, Olympias.

Ex Diaconiſſis quæ fuerunt celeberrimæ.
m Rom. 16. 1.
n Theodor. 3. hiſt. c. 19. & 6. Trip. c. 15.

Verſus 7.] Et verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur numerus Diſcipulorum in Ieruſalem valde: multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei.

Fidei incrementum magnum miraculum cenſetur.

ET *verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur.*] Mirabile hoc eſt, ſiue locum conſideres, vbi crucifixus eſt Chriſtus, ſiue perſecutionem commotam in Apoſtolos, qui & flagellati ſunt, ſiue inter Diſcipulos ipſos excitatum murmor. *Sic videlicet vigebat adhuc coniugum illorum ſubitæ, & terribilis animaduerſionis memoria*, vt Chryſoſtomus notat. Gloſſa ordin. ait hanc eſſe quaſi recapitulationem, quoniam in fine capitis præcedentis dictum fuerat: *Omni autem die non ceſſabant in templo, & circa domos docentes, & euangelizantes Chriſtum Ieſum*; & in principio huius capitis, *Creſcente numero Diſcipulorum*, vt hinc intelligamus ortam perſecutionis mox deſcribendæ cauſam, quia nempe acceſſio magna facta eſt credentium in Chriſtum, præſertim ex numero Sacerdotum.

Verbum Domini quomodo creſcere dicatur.
o cap. 19. 2.
p cap. 1. 6.

Verbum Domini creſcebat.] *In fide, & opere credentium*, inquit Gloſſa interlin. Similis locutio habetur infra hoc ipſo libro o: *Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.* Et in epiſtola ad Coloſſenſes p: *In verbo veritatis Euangelij, quod perue-*

A *nit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & creſcit, ſicut in vobis, ex ea die, &c.*

Sumpta eſt ſimilitudo ex ſtirpibus, plantiſq; quæ creſcunt, ſeu ex iactis ſeminibus, dum in plantas adoleſcunt: quam ſimilitudinem indicat verbum Græcum *αὐξάνειν*, in omnibus iſtis locis, quos retulimus, & ea ſimilitudine vel parabola vſus eſt Chriſtus *a* non ſemel. Quin etiam verba diſſerendi, ac diſputandi petuntur ex agricultura: & conceptio animi ſemen aliquo modo iactum ſupponit: in verbo ipſo prolato ſonus, aut ſcriptura corticis inſtar eſt ſiue pellis: conceptus ibi inuolutus medullæ ſimilitudinem habet: qui verbum profert, ſeminator eſt; qui audit, terra: B ſed *incrementum dat Deus*, inquit Apoſtolus *b*, *qui voluntarie genuit nos verbo veritatis* c, & illos dicit *Deos, ad quos ſermo ipſius fit* d, & interius maxime ſeminat.

a *Matt.* 13.
Ex agricultura ſumitur ſimilitudo creſcetis & fructificantis verbi.

b 1. *Cor.* 3. 6. 7.
c *Iac.* 1. 3.

d *Ioan.* 10. 35.

Apud Marcum *e* egregie deſcribitur incrementum, fructuſque huius ſeminis, hoc eſt, verbi prædicati. *Sic eſt regnum Dei*, ait ibi Chriſtus, *quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & dormiat, & exurgat nocte, & die, & ſemen germinet, & increſcat, dum neſcit ille. Vltro enim terra fructificat primum herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.*

e *cap.* 4. 26. & *ſeq.*
Similitudo de ſeminante ad verbum Dei adaptatur.

Nam verbum Dei prædicatum, & in corde hominis receptum, efficitur initio mortuum, dũ C veterem hominem occidit, rationem humiliat per fidem, ſacrificat corpus abſtinentia, & continentia: poſtea intus homo nouus quaſi adhuc ſub terra latens proponit bona operari: tandem exiſtit, proditque per fructum boni operis foras, ac ſe ad aliorum exemplum ſpectandum præbet. Et hoc quidem totum incrementum ſpirituale, ſiue generatio fit mirabili quodam modo, quem prædicator qui ſeminat, & is ipſe, in quo ſemen iactum eſt, ignorat.

Qua ratione verbum Dei in anima fructificat.

Vnde quod de ſe narrat Auguſtinus, quodam loco, dum concionando digreſſus eſſet in confutationem Manichæorum, de qua nil erat præmeditatus, quendam qui forte aderat, eius ſectæ hæreticum eſſe conuerſum, id ſæpe aliis diuini D verbi ſeminatoribus euenit.

Auguſtinus quo modo digreſſus in concionando Manichæum conuerterit.

Semen eſt verbum, ac doctrina comparata cũ actibus & operibus bonis: hæc vero ſeminis etiam habent rationem reſpectu præmii, vitæque æternæ: *Quæ ſeminauerit enim homo, hæc & metet: de carne corruptionem, de Spiritu vitam æternam* f. &, *Qui parce ſeminat, metet etiam parce, & qui in benedictionibus*, large, & affluenter g, *de benedictionibus & metet*; copioſiſſimum fructum ſuorum operum bonorum in gloria cœleſti reportabit. Semen verbi efficax eſt, nec deeſt Solis, Lunæ, ſiderum, imbriũ, ventorum, hoc eſt, cœleſtis auxilii influxus: attamen deſideratur quoque ſolum ferax per liberi E arbitrii concurſum.

Semen eſt verbum reſpectu operũ, & opera reſpectu vitæ æternæ.
f *Galat.* 6. 7. 8.
g 2. *Cor.* 9. 6.

Poteſt hic præterea creuiſſe verbum intelligi, quia vacabat tunc magis Apoſtolis prædicare, onere depoſito viduas alendi: iuuabant etiam eo in munere Diaconi: auditores partim noui accedebant, partim veteres magis ac magis inſtruebantur.

Liberum arbitrium ſtabilitur.

Multa etiam turba Sacerdotũ obediebat fidei.] Syrus ſic vertit, ועמא סגיאא מן יהודיא משתמע הוא להימנותא *vehhamma ſaghia mē Iehudaie meſchthemahh hana lehaiemanutha*, id eſt, *& populus multus ex Iudæis auſcultans erat*, ſeu, *obediens erat fidei*, vel, *& populus multus ex Iudæis auſcultabat fidei.* Fortaſſe pro τῶν ἱερέων, legit, τῶν Ἰουδαίων. Nihilominus non eſt diſcedendum à Græcis & Latinis codicibus, & de Sacerdotibus vere locutum eſſe Lucam intelligendum, cum alioqui de Iudæorũ conuerſione facta crebro fuerit mentio: & credendum magnum aliquid hoc loco, & nouum voluiſſe adiungere, quo amplior Diuini verbi fructus agnoſceretur.

Quapropter, *Conſidera*, inquit Chryſoſtomus, *quanta ſit benignitas Dei: ex illis enim principibus Sacerdotum, qui ad eadem turbam exaſperarant, qui talia clamarant, & dixerant: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere nequit* h, *ex his multi obediebant fidei. Illius igitur & nos ſimus imitatores, nempe diligendo inimicos, & bene eis faciendo* i: quod fuſe proſequitur. Sed quod de Sacerdotum principibus dicit, ſummos non intelligit, ſed minores, qui turbæ ὄχλου nomine hic vocantur principes. Quamuis hic ſimplicium ſacerdotum, ἱερέων, mentio fiat, non autem ἀρχιερέων, id eſt, ſummorum ſacerdotum. Lyranus, etſi hos miraculis, quæ manifeſte fiebant, adductos ad fidem aſſerit, vult tamen occulte adhuc Chriſtianos fuiſſe, perinde vt Gamalielem.

Benignitas Dei quanta in Sacerdotũ conuerſione.

h *Mat.* 27. 42.

i *Matt.* 5. 44.

Caietanus abſolute Chriſtianos nominat, quãtum ad ea quæ ſunt fidei, ſed negat communicaſſe cum aliis Chriſtianis in hoc, quod haberent omnia communia: & propterea dixiſſe de his Lucam, *quod obediebant fidei*, de aliis, *quod multiplicabatur numerus Diſcipulorum valde.* Vtrumque probabile eſt: nec enim ſi palam tanta tantæ auctoritatis hominum multitudo Chriſtum profiteretur, auderent cæteri tam diram in hoc nomẽ mouere perſecutionem.

Sacerdotum Iudæorum conuerſio ad Chriſtum qualis.

Obediebat fidei.] Aſſenſus fidei obedientia nominatur tum hic, tum ab Apoſtolo *k*: & idem eſt de obedientia Euangelii *l*, & veritatis *m*, & doctrinæ *n*, & verbi *o*, & ſermonis Domini noſtri Ieſu Chriſti *p*. Quoniam ad credendum opus eſt infallibili auctoritate, cui ceu magiſtræ in omnibus fidei quæſtionibus oporteat obedire aſſentiendo, vt tradit Auguſtinus *q*, & fides eget pia quadam voluntatis affectione, & impulſu, propter difficultatem obiecti obſcuri, & ſupernaturalis: neque credit quis, quantumlibet conuinci videatur, niſi velit, & *captiuet intellectum in obſequium fidei* r, reſpiciens ad auctoritatem ſuperioris, qui credenda reuelat, ac proponit, qui eſt Deus per Eccleſiam, & credere imperat, ita vt *non credentes dicantur inobedientes* ſ.

Cur aſſenſus fidei vocetur obedientia.
k *Rom.* 1. 5. & 16. 26.
l *Rom.* 10 16.
2. *Theſſ.* 1. 8.
1. *Tim.* 6. 3.
Ad credendũ quid ▮ neceſſarium.
m *Gal.* 3. 1. &. 5. 7.
n *Rom.* 6 17.
o 2. *Theſſ.* 3. 14.
p 1. *Tim.* 6. 3.
Nemo credit niſi velit.
q *de vtilitate credendi*, c. 16.
r 2. *Cor.* 10. 5.
ſ *ad Titum* 1. 10.

Hinc eſt quod vitia, & paſſiones exorbitantis voluntatis magnopere impediunt aſſenſum fidei, aut iam etiam datum reuocant. Id non modo Chriſtus de quorundam auditorum ſuorum ambitione affirmat *t*, & Lucas de aliorum *auaritia, quæ fiebat, vt quæ dicerentur à Chriſto irriderent* u, verum etiam Paulus de hac item *nimia habendi cupiditate* x idem affirmat, & Nyſſenus ait *y*, *Conſcios turpiſſimarum actionum odio iudicii diuini Reſurrectionem ſuſtuliſſe*: & Auguſtinus *z*, *æternitatem pœnarum inferni*: & Ambroſius *a* teſtis eſt, *Nouatianũ dolore amiſſi Epiſcopatus, ab Eccleſia receſſiſſe*: & Chryſoſtomus *b* ſcribit, *amore fœminæ Paulum Samoſatenum apoſtataſſe à fide.*

Vitia & paſſiones impediunt aſſenſum fidei.

t *Ioan.* 5. 44.

u *Luc.* 16. 14.
x 1. *Tim.* 6. 14.
y *orat.* 3. *de Reſurre.*
z 21. *de Ciui.* *cap.* 18.
a *li. de Pœnit. cap.* 15.
b *hom.* 7. *in Ioan.*

Docet item Gregorius *c* multis idololatrarum impedimento fuiſſe auaritiam, ne conuerterentur: idẽ habet Athanaſius *d*, & Nazianzenus *e* in genere affirmat, *illos vt patrocinium vitiis ſuis haberent, vitia Diis ſuis affinxiſſe, ex quo illud efficeretur, vt non ſolum impunitum maneret quoduis crimen, ſed etiam laudabile atque honeſtum haberetur, velut Deo,*

Quot & quãti ob prauas animi cupiditates non fiunt Chriſtiani vel deficiunt.
c 20. *Moral. cap.* 12.
d *orat. cont. idola.*
e *ep. ad Nemeſ.*

quem

quem ipſe coleret, gratum & iucundum. Hoc idem notatum eſt ab iis, qui contra Gentiles ſcripſerunt, vel apologias pro Chriſtianis. Exiſtimat Catharinus a, poſt Anſelmum, obedientiam fidei, non de aſſenſu duntaxat intelligi: ſed tunc dici aliquem obedire fidei, quando factis exequitur quæ mandantur in lege fidei. Mihi tamen planior videtur priori loco allata, vt multo etiam magis communis, expoſitio.

a in cap. 1. ad Rom.

Obedire fidei quid ſit [illegible].

Verſus 8.] Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine faciebat prodigia, & ſigna magna in populo.

STephanus autem.] Aggreſſurus hiſtoriam Stephani, præfari cum Auguſtino b debeo: *Donet mihi Dominus pauca dicere ſalubriter, qui donauit Stephano tanta dicere* (adde & facere, & pati) *fortiter.*

b Ser. 1. de Sanctis. & 51. de Diuerſis.

Plenus gratia.] Textus Græcus pro *gratia*, habet fidem, cum ait, πλήρης πίστεως, *plenus fide*, quemadmodum & in verſu 5. vbi Interpres poſuit fidem. Notat tamen Typographus Pariſienſis Regius c aliquot codices habere χάριτος, id eſt, *gratia*. Syrus hic cum Latina editione congruit, ſic habens, מלא הוא טיבותא *mele haua taibutha*, id eſt, *plenus erat bonitate, gratia, beneficentia*, tot enim modis redditur hæc dictio. Certe gratia plenus, & populo gratioſus erat, *ita vt Apoſtolis inferiorem eſſe, aut ſecundum dignitatis locum habere cenſendum vetet* Nyſſenus d, Hieronymus e, etſi dignitate vinci cócedat à Timotheo, & Tito (quod concedi profecto longe magis debet de Apoſtolis, quoniam fuit Stephanus dũtaxat Diaconus) tametſi quodam etiã modo Apoſtolus dici potſit, vt eum vocat Damaſcenus f, negetque illis deteriorem habendum eſſe: attamen fidei mentio maiorem quendam reſpectum habet ad acrẽ illam, & doctam concionem à Stephano habitam, quæ mox recitabitur, quam gratia ſanctificans.

c in ſuo nouo Teſt. Græ.

Stephanus non inferior Apoſtolis cenſetur.
d orat. de S. Stephano.
e 1. contr. Iouin.
Quomodo Stephanus ſit Apoſtolus inferior.
f lib. 4. c. 16.

Et fortaſſe accipitur fides hoc loco pro dono ac fructu Spiritus ſancti: quæ duo quoniam non ſunt niſi in habentibus gratiam ſanctificantem, & eorum plenitudo index eſt plenitudinis illius, idcirco Interpres pro fide gratiam poſuit.

Fides hic accipitur pro dono Spiritus ſancti.

Poteſt quoque fides accipi pro ea, quæ interdum nominatur fides miraculorum, quoniam mox iſta Stephanus feciſſe memoratur: & gratia pro dono etiam miraculorum, quæ eſt vna ex iis, quas vocant *Gratias gratis datas*: quanquam fides miraculorum eadem eſt, quæ Catholica, ſed excellens, vt oſtendit Cardinalis Bellarminus g, & Maldonatus h, patetque ex Scriptura i, & ex his quæ dixi capite tertio k.

Fides miraculorum eſt eadem cum fide Catholica.
g Tom. 1. lib. 1. de Iuſt. c. 11. & 15.
h in cap. 9. Mat.
i Marc. 9. 17. Luc. 17. 6. 1. Cor. 13. 2. Heb. 11. ſæpe, & alibi.
k verſ. 16.

Et fortitudine.] Καὶ δυνάμεως, id eſt, *virtute*, vt etiam Syrus vertit, ſic dicens, וחילא *vechaila*, quod eſt idem quod *fortitudo, robur*, & *vires*, ſeu, *facultas*, atque *vis*.

Quid ſit fortitudo hoc loco.
l verſ. 22.

Dixi capite ſecundo l, hoc nomine ſignificari vim operandi res difficiles, ac mirabiles, ita vt ipſæ etiam res virtutes appellentur, & Græce δυνάμεις. Itaque fortitudinem Interpres intellexit gratiam efficacem huiuſmodi difficilium, & mirabilium rerum. Gloſſa interlin. gratiam quidem exponit Spiritus ſancti, & iuſtificantem, fortitudinem vero fidei. Lyranus, gratiam ad bene operandum, fortitudinem ad aduerſa tolerãdum; ſed placet prima expoſitio: etſi *ad ſtrenue diſputandum, & moriendum fortitudine opus fuit plane*

A *ſingulari: infuſo autem Spiritu libertatis ignitus animus in lumen veritatis erumpit, nec patitur vllo pacto rigorem iuſtitiæ vel ſubmitti aliquando, vel dimitti*, inquit Petrus Damianus m.

m Serm. de S. Stephano.

Faciebat prodigia, & ſigna magna in populo.] De prodigiis, & ſignis lege caput item ſecundum n. *Ante tempus ordinationis nullum Stephanus fecerat ſignum; at vbi manifeſtatus eſt*, inquit Chryſoſtomus, *vt oſtendatur non ſufficere ſolam gratiam, ſed opus eſſe etiam ordinatione, vt Spiritus ſancti augmentum fiat.* Idem obſeruat Oecumenius. Exiſtimo eum equidem inter docendum, vt quæ dicebat conſignaret, prodigia illa atque ſigna edidiſſe, peculiari videlicet Dei inſtinctu, necnon permiſſu A-

n verſ. 19.

Opus eſt ordinatione & non ſola gratia ad Spiritus ſancti augmentum.

B poſtolorum, quos capite quarto vidimus enixe precatos à Deo, vt huiuſmodi operibus liceret doctrinam comprobare.

Mortui S. Stephani reliquiæ innumerabilia miracula fecerunt, quæ ſunt præſertim apud Auguſtinum o, & apud Euodium Vzalenſem, in duobus libris de miraculis S. Stephani, qui extãt tom. 10. operum D. Auguſtini. Videtur idem Auguſtinus p legiſſe in hoc textu iſta alia verba, *per nomen Domini Ieſu Chriſti*; illa enim exponit, & vim in iis facit, cui conſentiunt codices Græci nonnulli, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, vt eſt apud Regium Typographum Pariſienſem.

S. Stephani reliquiæ multa fecerunt miracula.
o 22. de ciuit. Dei. c. 8.

p Ser. 94. de Diuerſis.

C *Verſus 9.*] Surrexerunt autem quidam de ſynagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenenſium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Aſia, diſputantes cum Stephano.

SVrrexerunt.] De hoc verbo ſurgendi dixi non ſemel ſignificare interdum aggreſſionẽ. Hoc loco habet iſtã ſignificationem. *Iterum*, ait Chryſoſtomus, *vocat ſurrectionem, illorum exacerbationẽ, & iram, atque nouam accuſationem*, quam induunt, etiamſi Gamaliel illos prohibuiſſet quicquam contra Diſcipulos attentare.

D Itaque non diſputant ſtudio veritatis cognoſcendæ, ſed eius impugnandæ voluntate, vt vel in errorem alios adducant, vel occaſionem captent ſectatores, doctoreſq; veritatis perſequẽdi. Hos imitantur Hæretici, quibuſcum publici congreſſus & concertationes vix vnquam, ac ne vix quidem bene ſuccedunt, & ex Eccleſiæ vtilitate, vt alias q fuſe demonſtraui.

Hebræi non diſputant ſtudio veritatis cognoſcendæ, ſed impugnandæ.
q in 1. p. de fide, c. 5. 11.

De ſynagoga.] Synagogæ nomen quid ſignificet, & quomodo differat ab Eccleſia, quæ ſunt duo nomina Græca, dixi alias r: & cur illud veteri legi attributum ſit, hoc nouæ: & quæ pœna eſſet extra ſynagogam fieri.

r c. 5. 11.

Triplicem vſum hæc vox habet in Scriptura, E pro tota Iudæorum Republica ſ: pro quocumq; ſiue bonorum, ſiue malorum cœtu t, imo & ſatanæ u: pro loco, in quem multitudo Iudæorum conueniebat ad aliqua exercitia ſpiritualia x: vt ad prædicationem verbi, & legis explicationem diebus ſabbatorum y; & ad orationem, & laudẽ Dei z; & ad correctionem publicam peccatorũ in lege a. De loco correctionis expreſſe tradit Gloſſa b: de expoſitione legis, & Scripturarũ Ioſephus c, & Philo d, qui locum etiam illum vocat oratorium, atque ſcholam omnium virtutum.

ſ Num. 4. 34. & c. 16. 2. c. 27. 20. c. 31. 13. Ex. 34. 31.
t Pſal. 85. 14. Eccl. 7. 30. c. 21. 10.
u Apoc. 2. 9. & c. 3. 9.
x Luc. 7. 5.
Synagogæ nomen triplicẽ vſum habet in Scriptura.
y Act. 13. 15. & ſeq. c. 17. 15. 21. Luc. 4. 15. & ſeq. & c. 13. 10. Ioan. 18. 20. Mat. 13. 54.
z Mat. 6. 2. & Iudith. 6. 22.
a Matt. 10. 17. & c. 23. 34. Marc 13. 9.
b Act. 22. 19. & c. 26. 11.
b Mat. 10. 17.
c 2. contra Apionẽ.
d lib. 3. de vit. Moſis, & libr. Quod omnis probus ſit liber, & lib. de leg. ad Caium.

Cæterum loci iſtius origo, qui vbique conſtrui poterat, eademq; in ciuitate multiplex, vt in vna Ieruſalem tempore excidii ipſius vſque ad quadrin-

In vna & eadem ciuitate plures fuerũt ſynagogæ.

A dringentas & octoginta tam pro aduenis Iudæis, quam pro ciuibus, & patet hoc ipſo verſu *de ſynagoga Libertinorum, & Cyrenenſium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Aſia*: qui omnes erant aduenæ: de aliis vero extra Ieruſalem in iſto eodem libro *a*, & de Romanis oratoriis apud Philonem *b*, ita vt etiam Gẽtiles ſuo ſumptu eas Iudæis ædificarent, vt eſt in Euangelio Lucæ *c*: huiuſmodi, inquam, origo loci longius petenda videtur, quam à tempore Babylonicæ captiuitatis, vt exiſtimauit tamen Sigonius *d*. Nam legimus in libro Iudicum e, *conueniſſe in Maſphat quadraginta millia virorum in Eccleſiam populi Dei*, hoc eſt, in locum Deo dicatum diuerſum ab eo, vbi erat Arca, & vbi ſacrificium fiebat, is enim locus B erat Silo *f*.

a c.9.& c.13. & c.14.& c.17. & Matth.4.23.
b *de legat. ad Caium.*
c c.7.5.
Origo Synagogarum vnde petenda.
d *1. de rep. Hebr. c.1.*
e c.20.1.
f 1.Reg.c.1. 3.

Synagogæ quando ædificari cœperunt.

Igitur cum cœpit ab Hebræis, vt à propriis incolis, inhabitari terra promiſſionis, ſimul quoq; cœpta videntur conſtrui loca ſacra pro oratione, verbo Dei, & negotiis religionis, & diuerſa, multipliciaque fuiſſe, iuxta diuerſitatem, ac multiplicitatem familiarum, & tribuum (vnico ſemper duntaxat Arcæ atque ſacrificii reſeruato loco) vbi ſæpe congregabantur Iudæi ſeorſum. Indicat hanc antiquitatem Iacobus in Concilio Ieroſolymitano, cum ait *g*: *Moyſes à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus, qui eum prædicent in ſynagogis, vbi per omne ſabbatum legitur.*

g *Act.15.21.*

h *ſupra.*
Synagoga & templum quomodo differrent.
i Ioan 18.20.
k in Apol.c.18.

C Docet Sigonius *h*, ſynagogas, quæ erant in Ieruſalem, fuiſſe peregrinorum, templum ciuium, in quo conuenirent doctrinæ cauſa. Ego vero nil video, quod cogat diſtinguere; cum potius contrarium Chriſtus innuat illis verbis *i*: *Ego ſemper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt.* Illud ex Tertulliano *k* colligere poſſumus, ad Iudeorum ſynagogas liberum etiam Gentilibus ingreſſum patuiſſe.

Poſtremo ſynagogis præerant potiſſimum Scribæ, quoniam eorum erat, vt alias dixi *l*, conciones habere ad populum, & Scripturas exponere, necnon Phariſæi, quibus id quoque cum Scribis fuit commune, & vtroſque Chriſtus increpat, quod *cum ſederent ſuper cathedram Moyſi* m, D *clauderent populo regnum cælorum* n, perperam declarantes Scripturas, & ex proprio ſenſu, quem illis auaritia, & ambitio dictaret.

m Matt. 23.2.

Qui autem primum inter eos locum in ſynagoga tenebat, Archiſynagogus, ſiue princeps ſynagogæ nominabatur: quemadmodũ in ſcholis qui Decanus facultatis, aut etiam Cancellarius appellatur. Lege Sigonium *o*, & Toletum *p*. Hinc porro colligitur, diſputationem Stephano non fuiſſe cum Gentilibus, qui nempe religione tales eſſent, vt tamen ſentire videtur Nicetas philoſophus *q*. Ridiculus certe fuiſſet argumenta proferendo ex Scripturarum teſtimoniis, vt fecit c. ſequenti, ſi ei cum Gentilibus res fuiſſet.

o *1. de repu. heb.c.8. lib. 5. c.10.*
p *Ioan.18.annot. 2.*
q *ora. de Mar. & Ioann. S. Stephani, apud Metap. & Lippo. menſ. Aug.*

E *Quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenenſium, &c.*] Videtur nonnullis, vt Caietano, vnica pro his omnibus ſynagoga fuiſſe: tamen diſtincta, & cum diſtinctione poſita nomina contrarium indicãt; & ita quoque ſentire videntur Gagneius hoc loco, & aperte Chryſoſtomus, ac Oecumenius.

Libertinorum.] *Sic appellabantur*, inquit Chryſoſtomus, *qui à Romanis libertate donati erant.* Syrus ipſum nomen Latinum retinuit, ſic vertens, דמתקריא דליברטינו *demethcharie delibertinu*, id eſt, *quæ vocabatur de libertinis*, vel, *eorum qui erãt libertini.* Græcus etiam contextus λιβερτίνων habet. Addit Oecumenius, fortaſſe rationem nominis eſſe à Lybia, ſiue Liuia (Græci enim ſæpe u Latinam conſonantem reddunt per β) Auguſti coniuge percelebri, ab eoque eximie adamata, & quæ vicem ei rependit ad eius ſepulcrum toleranti animo perſeuerans. Beda *r* docet, etiãſi textus Græcus eandem iſtam vocem retineat, vt dixi, ſignificari tamen per eam hoc loco filios libertorum, qui poſt ſeruitutem manumiſſi, ac libertate donati ſunt.

Libertini qui fuerint.
r *in Retract.*

Conſentit Gloſſa ordin. & Caietanus, qui præterea ſuſpicatur, ſynagogam vnam pro omnibus, qui hic recenſentur, à libertinis nomẽ accepiſſe. Videntur vero conuenire omnes, quod libertini Romani erant, hoc eſt, ex his qui Romam abducti captiui, libertate ibi donati fuerant, de talib. enim Philo *ſ* mentionem facit. Hoc ſi eſſet, ex tribus mundi partibus diſputatores Stephanus habuiſſet, ex Europa Romanos iſtos, Cyrenenſes, & Alexandrinos ex Africa, ex Aſia illos, qui erãt à Cilicia, & Aſia minori, atque ſic Stephani fama & Euangelii doctrina longius propagari potuiſſet. Nec eſt improbabile, Libertinorum nomen cæteris conuenire, qui hic ponuntur, præſertim iuxta ſententiã, quod vnica omnib. illis ſynagoga eſſet, ita vt in vnã omnes cuiuſuis gentis libertini congregarẽtur, nimirum dedignantibus his, qui natura liberi eſſẽt, libertinos ſibi aggregare.

ſ *lib. de leg. ad Caium.*

Liberti & libertini quomodo diſtinguantur.

Diſtinguuntur quidem liberti & libertini (ſi proprie loqui volumus) vt primi dicantur reſpectũ ad patronum, ſecundi conditionem ipſam hominum, vt cum dicuntur aliqui ingenui, vel qui ex manumiſſis procreantur: tamen confuſa poſtea eſt horum vocabulorum ſignificatio. Id videre potiſſimum eſt apud Iuriſconſultos, quos cõſule, ſi te delectat ſcire triplex eorum genus Romanorũ, Latinorum, Iunianorum, & dedititiorum *t*. Nõnus in collectione & expoſitione prophanarum hiſtoriarum, quæ ſunt in prima oratione Nazianzeni contra Iulianum, docet Athenis in Cynoſarge iudicium fieri ſolitum ſimul de nothis & libertinis; an omnino libertate donati eſſent: & nothorum ipſis nomen communicatum, per comparationem ad ingenuos.

t *lib.1. Inſtit. tit.5. de libertinis.*

Qui primi aduerſus Chriſtianos rebellarunt, à ſeruis fuerũt procreati.

Myſtica obſeruatio Bedæ, & Gloſſæ ordinariæ, de ſeruili ſtirpe procreatos fuiſſe, qui primi aduerſus Chriſti fidem rebellarunt, & huiuſmodi eſſe hæreticos, qui libertatem permittunt, ac promittunt *ſerui corruptionis*, vt loquitur Petrus *u*.

u 2.ep.2.19.
Hæretici ex ſeruis nati ſunt.

Conſtat ſane, vt exempli loco vnum, aut alterum proferam, impiiſſimum Manetem, ſiue Manichæum, qui vocabatur initio Curbicus, viduæ ſeruum emptitium fuiſſe *x*, & ne ſeruitutis nomen illi contumelioſum eſſet, poſtquam ab hera eſt adoptatus, Manem dici voluiſſe, quod lingua Perſica homiliam, & Babylonica vas, ſed apud Græcos inſanum ſignificat.

x *Cyril. Ieroſolym. catecheſ.6.*

Mahometus ſeruus fuit peſſimus.
y *apud Theophanem, & Cedrenum in Annalib.*

De Mahomete ſimilis eſt hiſtoria *y*: fuit videlicet camelorum paſcendorum curæ præpoſitus, & addictus fuit ſeruitio potentis cuiuſdam viduæ, vt eius paſceret camelos: qui factus demum eſt per ſummam vafritiem dominæ ſuæ maritus; egregium profecto par libertinorum, qui diriſſime, & diutiſſime vexarunt Eccleſiam: & *velamen malitiæ*, ſicut & Hæretici noſtri, *pretenderunt libertatem*, vt iterum loquar cum Principe Apoſtolorum *z*. His addi poteſt ille, qui Leonem Iſaurum Imperatorem ex Imperatoribus primum Iconoclaſtam fecit, de quo præter Theophanem, & alios, Damaſcenus,

z 1.Pet.2.16.

Exiſti-

Libertini nō ſunt populi ab aliqua regione ſic dicti.

Exiſtimauit Gloſſa interlinearis Libertinos à quadam regione nominatos: quam ſententiam Hugo, & Lyranus non improbant; vt neque etiam Gagneius, qui ait fortaſſe regionem fuiſſe Lybiam, ſeu Africam. Verum nullus Coſmographus, vel Hiſtoricus ita vnquam libertinorum vſurpauit nomen, & ratio ſcribendi repugnat, atque deriuatio: non enim à Libya *Libertini*, ſed *Libyes* dicuntur: neque *Libertini*, ſed *Libyrtini*, alia deriuatione dicendi eſſent, aut, vt hæretico placuit auctori *a*, *Libyſtines*: & ita placuit, vt ſubſtitui velit pro λιβερτίνων, nomen λιβυστίνων. Sed quis eum conſtituit iudicem & cenſorem omnium quotquot extant & codicum, & Auctorū? Quid ſi libertinos intelligamus, qui libertatem profitebantur pro Iudęis, aduerſus Romanos, vt priore capite diximus, Galilæorum ſectam hoc profeſſam; ita vt tali propterea nomine vocarentur? Certe videntur id illa verba indicare, *quæ appellatur*; & legi poſtea in ſchedis Clementis Puteani noſtri doctiſſimi & piiſſimi viri, eam illi probari ſententiam.

a Beza.

Cyrenenſium.] E regione Cyrenaica in Africa, vel Cyrene ciuitate Africæ, ſi Chryſoſtomo, & Oecumenio, atque Gagneio credimus *b*, qui dicit, modo à mercatoribus regionem illam vocari Barbariam. Æmula fuit ciuitas iſta quondam Carthaginis, atque clarorum virorum memoria celebris. Ammianus *c*, Mela *d*, Plinius *e*, & Strabo *f* ſcribunt de alia in regione Decapoleos in Syria, quæ ipſa regio eodem nomine vocatur Cyrene, videturque id etiam colligi ex hiſtoria Regum *g*, & Amos *h*, etſi his locis exiſtimant alii ſermonem eſſe de ciuitate in Media, Ioſepho *i* quoque auctore, eamque eſſe, quam Ptolomæus *k* Curinam vocat, non ſecus atque Chaldæus interpres apud Amos, qui vtitur nomine קרני *karnei*.

b in cap. 2. Actorum.

De Cyrene vrbe Decapoleos.
c lib. 22.
d lib. 1.
e lib. 5. c. 5.
f lib. 17.
g lib. 4. c. 16.
h cap. 1. 5.
i lib. 9. Antiq. cap. 7.
k lib. 6. c. 2.

Qui dicitur Simon Cyrenenſis, vel Cyrenęus *l*, baiulator crucis Chriſti, & pater Alexandri, & Ruffi, ex qua Cyrene oriundus fuerit, incertum, etſi Beda *m* ex Libyæ ciuitate affirmet, & Auguſtinus *n* Afrum eum nominet: alii ex Cyrene vrbe in Cypro fuiſſe putant. Id videtur certum, religione Iudæum fuiſſe, cum de filiis, vt vulgo notis, ac fortaſſe etiam Diſcipulis Chriſti, Marcus meminerit. Quia vero loci origine Gentilis erat, idcirco Hilarius *o*, Ambroſius *p*, Beda *q*, & Leo *r* Gentilem vocant, dicuntque per eum ſignificatum fore, vt crucem Chriſti amplecterentur etiam Gentiles. Ex his nonnulla iam notata ſunt *ſ*.

Simon Cyrenenſis cuius fuerit.
l Matth. 27. 32. Marc. 15. 21. Luc. 23. 26.
m in cap. 27. Matth.
n libr. de Tabern. c. vlt.

o Can. 33. in Matth.
p in cap. 23. Lucæ.
q in Matth. c. 27.
r Serm. 8. de Paſſ.
ſ cap. 2. 10.

Alexandrinorum.] Ab Alexandria Ægypti metropoli, quæ prius dicta Memphis, atque etiam No, nomen id cum magnitudine à Magno Alexandro accepit, vt Hieronymus notat *t*. Nahum Propheta deſcribēs ſitum eius, vocat κατ' ἐξοχὴν Hebraice, נא אמון *No Amon*, id eſt, interprete Hieronymo, *Alexandria populorum u*, vbi Chaldæus proprium nomen vſurpans ſic reddidit, אלכסנדריא רבתא *Alexſandersia rabbetha*, id eſt, *Alexandria magna*. Ieremias tumultum Alexandriæ *x*: Ezechiel, multitudinem Alexandriæ *y*. Ex profanis Auctoribus Ioſephus *z* huius ciuitatis, vt ab Alexandro inſtaurata eſt, fuiſſe ſcribit longitudinem triginta ſtadiorum, latitudinem decem. Q. Curtius *a* totum ambitum murorum octoginta, hoc eſt, latitudinem vnius milliarii, & vnius quartæ; longitudinem trium milliariū, & trium quartarum; circuitum decem milliariū. Hodie vulgari ſermone vocatur *Cairo*, ab Hebræis *Moph*, vel *Noph*, vel *Mizdel*, Nilo tanquam claustrum impoſita. Sed tradunt aliqui, Memphim fuiſſe ſitam in altera parte fluminis è regione huius, quem dicunt Cairum. Diodorus Siculus deſcribit veterem Memphim cōplexam eſſe ſtadia centum quinquaginta, pluraq; ſunt apud eūdē de munitione, natura, ingenio loci eiuſdē.

t Oſee 9.

u cap. 3. 8.

x cap. 46. 25.
Deſcriptio Alexandriæ.
y cap. 30. 15.
z 2. de bel. Iud. c. 16.
a lib. 4.

Eorum qui erant à Cilicia.] A Tharſis (quod nomen ſine aſpiratione Græci ſcribunt; ſicut etiam cum dicunt Palæſtinos pro Philiſtiim, Carmelū pro Charmel; Sarepta pro Sarephta, &c.) pronepote Noe ex Iauan filio Iaphet *b*, orti ſunt Cilices, vt indicat eius regionis metropolis Tharſus, ſuper omnia, ortu B. Pauli nobilis *c*, licet Ioſephus *d* aliis de cauſis ἀξιολογωτάτην, id eſt, celebratiſſimam vocat, & Solinus *e* matrem vrbium. Id docent idem Ioſephus citato loco, Hieronymus *f*, Gloſſa interlin. & Lyranus, & Lippomanus, & Antonius Honcolana *g*. Ianſenius, & Genebrardus *h*, Ioannes Catharinus, & Franciſcus Ribera *i*. Latiſſime patuiſſe Ciliciam, auctor eſt Solinus *k*, ſiue Cilicum imperium, idemq; eſt de regione Tharſis, vt intelligitur ex libro Iudith *l*.

b Gen. 10. 4.

c Act. 21. 9. 11. cap. 22. 3.
d 1. Antiq. c. 7.
e cap. 47.
f in Trad. Hebr. in Gen. & lib. de locis Hebr.
g Gen. 10.
h in Pſal. 47.
Cilicia latiſſime patuit.
i in c. 1. Ionæ.
k cap. 47. Polyhiſtoris.
l cap. 2. 5.

Sed proprie anguſtior eſt horum nominum ſignificatio, necnon locorum per ea nomina ſignificatorum dimenſio, vt diligēter demonſtrat Ribera *m*, & colligitur præterea ex Ptolomæo *n*: vulgo appellatur Caramania. Lege quoque Pererium *o*, & Serarium *p*. Videtur Paulus, vtpote Tharſenſis, ex hac ſynagoga fuiſſe, necnon Stephanus, ſi frater erat eius conſobrinus, vt Salmeron aſſerit.

m ibid.
n lib. 6. c. 2. & 8.
o lib. 12. in Danielem, & lib. 10. in Gen. à nu. 25.
p in ca. 2. Iudith.

Et Aſia.] Aſiæ minoris prouincia, *quæ Ciliciæ vicina eſt*, inquit Gloſſa interli. de qua capite quoque ſecundo dictum eſt *q*. Aſia minor omnis nūc dicitur Turcia, continetq; Phrygiam, Pamphyliam, Cariam, Lyciam, Lycaoniam, Lidiā, Cherſoneſum, Pontum, Bithyniam, Cappadociam, & alias prouincias.

q verſ. 9.

Diſputantes cum Stephano.] Συζητοῦντες, *Diſquirentes*. Syrus habet, דרשין הוו *dareſchin hauu*, id eſt, *diſputantes erant*, &, *ſe exercebant diſputando*.

Cur tot cum vno Stephano diſputare voluerunt.

Mirum eſt, tam multos ex tot ſynagogis collectos contra vnum conſpiraſſe, & quidem Diaconum, aut ex ſeptuagintaduobus Diſcipulis, non autem contra Apoſtolos. Videlicet indigne fortaſſe ferebant ab erudito Gamalielis auditore, quaſi magiſtri freto auctoritate, qui perſecutionem diſſuaſerat, & nihil Apoſtolorum minis ac verberibus commoto, tanto animi ardore, tanta gratia, vel ob ipſius corporis formam, vel ob facilitatem morum, quos Spiritus ſanctus comitabatur, tot edendo ſigna, ac prodigia, Chriſti doctrinam tradi, & perſuaderi. Apoſtolos vero noluiſſe aggredi diſputando, quos exiſtimabant conditione idiotas, rudeſq; ſcientia, & quos ob magiæ (quam imperitiores plerumque artem factitant potiſſimum) ſuſpicionem durare diu poſſe non credebant; ſibique perſuadebant, doctioribus non poſſe imponere, eoſve ad ſuam ſectam deducere ſe poſſe diffidebant.

Fortaſſe etiam ætatem, & auctoritatem Apoſtolorū veriti, illos aggredi per ſeipſos non audebant. Veriſimile eſt, Saulum ſtimulatū inuidia, ac moleſte ferentem tanti fieri condiſcipulum, ac forſan affinem ſuum Stephanum, & magiſtrū communem Gamalielem aliquid dare gratiæ in fouendo Stephano videri, alios concitaſſe, & armaſſe in Stephanū, & tantū non ducem omnib.

Saulus fuit huius diſputationis contra Stephanū auctor & excitator.

præiuiſſe. *Stephano ipſo etiam contra indignum ducente*, inquit Occumenius, *cum eis, qui circa Sophiſticas vires ac gloriam apud Hebræos habebant* (imo vero apud omnes Cyrenaicorum nomen, & ſecta hac in re celebrabatur) *& corde excæcati erant, conuerſari, ipſi vero ſuæ vanitati fidentes, ad diſputandum cum eo proceſſerunt.*

Cur ſolum Stephanum hi aggreſſi ſint.

Solum Stephanum adeo multi ſunt aggreſſi, non alium, tum quidem inuidia eorum, quæ edebantur ab eo ſignorum, vt ſi forte ad hæſitantiam, atque conſilii inopiam eum adigerent, pudore ſuffunderent, tanquam inſipienter ſe habentem in his, quæ ſibi delegata eſſent; tum etiam, vt diſtractione diſputationis erga ipſos, cauſa illi eſſent, vt à ſignis vacaret. Nyſſenus *a*, *Omnes*, inquit, *in quibus eruditionis atque ſcientiæ nonnihil inerat, in ſeſe conuertebat: & ex iis, qui cæteris præſtare eruditione videbantur, coitione atque conſpiratione facta, veluti in phalangas quaſdam conſtipati, ſic impetum Stephani ſuſtinere nitebantur. At ille omnibus pariter inuictus erat, ſiue multis ſolus, ſiue cum paucis congrederetur.* Tunc igitur in ſpeciem quidem Alexandrini, Libertinique, & Cyrenenſes, quique vndique conuenerant homines cum veritatis athleta confligebant: reuera autẽ, vt per id quod apparuit, intelligitur, qui cum eo contendebat, is pater mendacii erat, per figuras humanas aduerſus eam, quæ à Stephano proferebatur, veritatem inſurgens. Auguſtinus *b*, ſiue Fulgentius, eleganter ſane, atq; appoſite inducit hos diſputatores inter ſe deliberantes quomodo aggrederentur, & perderent Stephanum, & iuuenem, & pulchrum, & eloquentiſſimum, & ſapientiſſimũ præ omnibus, & ſignis miraculorum gloria plenum: præterea facit eos deplorantes grauem ſuæ religionis iacturam, ob tam multos ad Chriſtum aggregatos.

a [illegible] de S. Stephano.
Cur vnum omnes petie-tint.

b Serm. 4. de [illegible].

Verſus 10.] Et non poterant reſiſtere ſapientiæ & Spiritui, qui loquebatur.

ET *non poterant reſiſtere ſapientiæ.*] *In Græco habetur plus*, inquit Beda *c*: *Et non poterant reſiſtere ſapientiæ, quæ erat in eo, & Spiritui ſancto, qui loquebatur, propter quod redarguerẽtur ab eo cum omni fiducia.* In vno codice Græco, cuius meminit Regius Pariſienſis Typographus, ſic eſt: *καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιςῆναι τῇ σοφίᾳ τῇ οὔσῃ ἐν αὐτῷ, καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ᾧ ἐλάλει διὰ τὸ ἐλέγχεσθαι αὐτοὺς ὑπ' αὐτοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας· μὴ δυνάμενοι οὖν ἀντοφθαλμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. &c.* Quod ſic reddi poteſt, *Et non poterant contraſtare ſapientiæ, quæ erat in ipſo, & Spiritui ſancto, quo loquebatur, propterea quod illi ab ipſo redarguerentur cum omni libertate. Cum igitur non poſſent aduerſus veritatem obniti, &c.* Syrus iſta omnia omiſit, & in hoc tantum à noſtra editione variat, quod Spiritui ſancto ſapientiam tribuat dicens, חכמתא דרוחא *chechmetha deruha*, id eſt, *ſapiẽtia Spiritus.* Gloſſa interlinearis ad verba, *qui loquebatur*, addit, *cum omni fiducia, & ſine timore.* Petrus Damianus *d* ita legit, *redarguebantur ab eo cum omni fiducia.* Hoc vero illud eſt quod promiſerat Chriſtus *e*: *Dabitur vobis in illa hora quid loquamini: non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis*: & *f*, *Ego dabo vobis os & ſapientiã, cui nõ poterunt reſiſtere, & cõtradicere omnes aduerſarij veſtri.*

c [illegible] tract.

d Serm. de S. Stephano.
e Matth. 10. 19. 20.
f Luc. 21. 15.

Non poterant.] Non dixit, *Non volebant*, inquit Petrus Damianus *g*, *quod ratiocinabilium eſt, & perfectorum, ſed non poterant, vbi menti mala, facultas tollitur, non voluntas mutatur.* Sed certe vt maxime vellent, non poterant reſiſtere, hoc eſt, vincere: reſiſtebant enim, verumtamen nil proficiebant.

g ſupra.

Sapientiæ.] *Scripturarum*, inquit Gloſſa interlin. *aut ſapientiæ Stephani*, inquit Carthuſianus, *quam videlicet ingenio etiam ac ſtudio ſibi comparauerat, & Spiritus ſancti præſidio munierat.*

Spiritui.] *Sancto*, inquit Carthuſianus: *quem pollicitus Chriſtus, vt vidimus, vocauit Spiritum Patris* h *loquentem in fidelibus*: vel orationis vehementi impetu *conterenti etiam naues Tharſis* i *hominum pertinacium.*

h Matth. 10. 19. 20.
i Pſal. 47. 8.

De Spiritu ſancto ſermonem eſſe, indicant verba Stephani *k*: *Vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis*, & citatus codex Græcus id habet; & Syrus quoque id aperte demonſtrat, ſic habens, דממללא הוה בה *dammallela hauath bah*, id eſt, *qui Spiritus loquens erat in eo*, vel, *per eum.* Grauiſſimum eſt hoc peccatum in Spiritum ſanctum, reſiſtere Spiritui ſancto, & agnitam veritatem diuinam impugnare; erit vero inſuper blaſphemia, detrahere, atque calumniari eandem veritatem, perinde ac ſi mala eſſet, vel opera euidenter bona, & diuina æſtimare, ac ſi eſſent diabolica, & deteſtabilia: quoniam Spiritui ſancto attribuitur operatio miraculorum, & illuminatio ad cognoſcendam veritatem, quæ omnia ordinantur ad ſanctificandum homines.

k cap. 7. 51.

De peccato in Spiritum ſanctum.

Ita omnino intelligendus Chriſtus, cum de blaſphemia in Spiritum ſanctum loquitur *l*, agens profecto de certo, & determinato peccato, non de finali impœnitẽtia, aut de peccato, quod vocant ex malitia, quoniam ſunt hæ circumſtantiæ diuerſorum peccatorum. Lege Athanaſium *m*, Baſilium *n*, Anaſtaſium Nicenum *o*, Ambroſium *p*, Hieronymum *q*, Chryſoſtomum *r*, Bedã in Matthæum, & Iſidorum Peluſiotam *ſ*, qui eo modo, quo dixi, exponunt, nempe facile remitti blaſphemiam in Filium hominis, hoc eſt, eorum qui propter nouitatem doctrinæ appellabant Chriſtum ſeductorem, & ob vitam communem cum cæteris hominibus, vinipotorem *t*, & voracem *t*, & quia pauper erat, filium fabri *u*: longe vero difficilius blaſphemiam in Spiritum ſanctum; eorum ſcilicet, qui opera, quæ ſciebant eſſe Dei, & à Chriſto fieri virtute Spiritus ſancti, eiectionem Dæmonum, curationem morborũ, ſuſcitationem mortuorum, &c. credere nolentes, ſpiritui nequam tribuebant, & immundo (qui maxime opponitur ſanctitati Deitatis) quibus ne in hac quidem vita ſit remiſſa temporalis pœna, cum Romani eos debellauerint. Alios dicendi modos aliorum Patrum de iſta quæſtione, qua in omnibus ſanctis Scripturis nullibi forte maiorem, & difficiliorem inueniri Auguſtinus *x* ſentit, vide apud Scholaſticos *y*, & Hieronymum *z*, & Richardum de S. Victore *a*, & ex recentioribus apud Toletum *b*, & Maldonatum *c*, & Ioannem Ferdinandum *d*, & Gregorium de Valentia *e*.

Peccatum in Spiritum ſanctum quid ſit.
l Matt. 12. 31. Mar. 3. 28. 29. Luc. 12. 10.

m lo. in hæc verba Matth. 12. de hoc peccato.
n Reg. 273. in breuib.
o q. 41 in Scripturam.
p 2. de Pœn. cap. 4.
q Matth. 12.
r Matth. 12.
ſ lib. 1 ep. 59.
t Matt. 11. 19.
Quæ in Chriſtum blaſphemia facile remittitur.
u Matt. 13. 55. Mar. 6. 3. Ioan. 6. 42.

x Serm. 11 de verb. Dom.
y in 2 d. 43.
z ep. ad Marcellam, de hac blaſphemia.
a Tractat. de blaſphem. in Spirit. ſanct. & [illegible]
b Luc. 12 an. 7. & ſeq.
c Matt. 12. 31.
d in Theſaur. Scrip. ub. 2. c. 47.
e To. 3. diſp. 2. q. 11.

Cæterum impugnatores Stephani, quantum ex præſenti hiſtoria colligitur, tum hic, tum in ſequentibus verſibus, & capite, commiſerunt quidem peccatum in Spiritum ſanctum, non tamen blaſphemiam; hæc enim eſt, quando non ſolum quis reſiſtit legi, ſed præterea detrahit legiſlatori Deo, vel negando quod in eo eſt, vel falſo imponendo quod non eſt; & in particulari aſſignans opera virtutis Dei Dæmonio.

Illi in Spiritũ ſanctum peccauerunt, ſed non blaſphemiam commiſerunt.

Qui loquebatur.] ᾧ ἐλάλει, *quo, ſeu, per quem loquebatur*

Blaſphemia quando committitur.
a *Matt.10.19.20.Luc.21.15.*

A *batur Stephanus.* Interpres alluſiſſe videtur ad verba citata, quibus continetur illa promiſſio Chriſti *a*, & modus ille loquendi habet maiorem emphaſim, quaſi denotet, quod Stephanus agebatur à Spiritu ſancto, & eius ab illo lingua mouebatur.

Quibus ſit locutus Spiritus ſanctus.

Simile quiddam contigit iis, quibus in aurem inſuſurraſſe legũtur Angeli, vt Ambroſio, & Vincentio Ferrerio; vel colũbæ, vt Baſilio, & Gregorio; vel aliquis Sanctus, vt Chryſoſtomo Paulus, quemadmodum ex eorum rebus geſtis conſtat. Feliciter ſucceſſit diſputatio. At non ſponte Stephanus eam iniit, nec tutum, licitumve cuiuis ingerere ſeſe. Hac de re alias. Multa in libris Augu- B ſtini viſuntur exempla diſputationum: & perilluſtre eſt quod Victor *b* narrat, continẽs Catholicorum modeſtiam, inſolentiam hæreticorum.

b *2.de perſecut. Vandal.*

Verſus 11.] Tunc ſummiſerunt viros, qui dicerent ſe audiuiſſe eum dicentẽ verba blaſphemiæ in Moyſen, & in Deũ.

T*Vnc ſummiſerunt viros.*] Recte notat Caietanus, non eſſe iſta, quæ hic narrantur, vnico geſta tempore, ſeu in continenti: tametſi neſciatur, quot in iis rebus agendis dies poſiti fuerint.

Summiſerunt.] Ὑπέβαλον, *ſubiecerunt.* Significatur cõpoſita, & occulta, ac ſubornata, atq; (quod nomen Latinum per Græcum illud verbum apte exprimitur) C ſuppoſita accuſatio, & falſo cõficta, ὑπϐάλλειν enim inter alia ſignificat falſum quippiam adſcribere, ſeu loco veri ſubiicere, & hoc idem valet Latine ſupponere: ſicut ſuppoſita perſona, aut ſuppoſitum teſtamẽtum dicitur, cum fingitur. Fuerunt videlicet ſubornati, ac ſuppoſititii teſtes in Stephanum immiſſi. Notat Gloſſa interlin. notari hoc verbo calliditatem fraudis, Lyranus mendacium, & iniquitatem, ſed nimirum callide tectam.

Stephanus in quo cum Chriſto conuenerit.
c *ſerm 93. de Sanctis.*
d *Matth.26.60.61.*
e *Ioan.11.49.50.*

Auguſtinus *c* in Stephano magnam ſimilitudinem agnoſcit cum Chriſto *d*, in eo quod falſi teſtes falſum teſtimonium idem fere de vtroque dixerunt, & quod teſtimonium in Stephanum D dictum, vera fuit prædictio, ſicut Caiphę ſententia contra Chriſtum in Concilio.

Qui dicerent.] Syriace ſic legitur, ואלפו אנון דמרין *valephu innun dimerũ*, id eſt, *& inſtruxerũt*, vel, *docuerunt viros, qui dicerent*, vel, *vt dicerent*; ex quibus verbis omnino falſitas teſtimonii magis apparet, & nõ minor iſtorum malitia, quam impiæ Iezabelis, quæ & ipſa falſos teſtes contra piũ Naboth, inſtruendos curauit, vt eum morti adiudicandum traderent, ſicut Regum habet hiſtoria *f*.

f *3.Reg.21.9.10.12.*
Quid ſit blaſphemia.

Verba blaſphemiæ.] Βλασφημία idem eſt proprie, quod nocens dictum, aut læſio famæ. Vſu tamen Scripturæ, & ſcriptorum Eccleſiaſticorum ſolet E accipi pro verbis, quibus de Deo dicitur quod ei non conuenit, aut negatur quod cõuenit: vel etiã de rebus ac perſonis, quæ Deum attingũt, vt hoc loco. Legendus S. Thom. in 2.2 *g* vbi nos ipſi de hac re egimus, necnon in c.1. Eſaiæ, & alii Scholaſtici in 2. Sententiarũ *h*, & Gerſon Tractatu de Blaſphemia *i*. Itaque quãdo Auguſtinus *k* docet, quod blaſphemia eſt, cũ aliqua mala dicũtur de bonis; licet hoc ſecundum priorem illam ſignificationem, in qua à profanis Auctoribus ſumitur, verum ſit: non tamẽ iam communiter ita accipitur, niſi mala verba de Deo dicantur, quoniã de hominib. dubitari poteſt: Deus vero ſine cõtrouerſia bonus eſt. Quare cõplexus eſt hic Doctor

g *q. 13.*
h *diſt. 41.*
i *in 4. ar. 4.*
k *de moribus Manich. c.11.*
Deus ſine controuerſia bonus eſt.

A magis communem blaſphemię ſignificationem.

Blaſphemia pro quocumque vituperio ſumitur.
l *1.Par.20.7.*

Aliquando tamen ſumitur blaſphemare pro vituperare, & blaſphemia pro vituperio, & probro. *Sic enim Goliath* dicitur *blaſphemaſſe Iſrael* l: ſic Deus præcipit populo ſuo, *ne timeat opprobrium hominum, vel blaſphemias eorum metuat* m: ſic idem eidem minatur fore, vt ſit *opprobrium, blaſphemia, & exemplum, & ſtupor in Gentib.* n: ſic audiſſe ait *opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon, qui exprobrauerunt populo* o: ſic ſacerdotes in hiſtoria Machabæorum deprecabantur Deum, *vt meminiſſet blaſphemias aduerſariorum* p: ſic Paulus ait de ſe, *quod blaſphemaretur*, quaſi dicens *facienda mala, vt venirent bona* q: ac præterea de ſe, deque aliis: B *Blaſphemamur*, inquit, *& obſecramus* r: ſic Angelo Smyrnæ dictum eſt: *Blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt* ſ: ſic rurſus Apoſtolus Tito ſcribẽs: *Admone*, inquit, *illos neminem blaſphemare* t; & Auctor operis imperfecti affirmat *u*, etiam malum hominem poſſe blaſphemari.

m *Eſa.51.7.*
n *Ezech.5.15.*
o *Sophon.2.8.*
p *1.Machab.7.38.*
q *Rom.3.8.*
r *1.Cor.4.13.*
ſ *Apoc.2.9.*
t *cap.3.2.*
u *homil.3 in Matth.*

Blaſphemia etiam eſt male ominoſa oratio.
x *lib.3.ep.13.ad Attic.*
y *in orat. ad patrem ſuum, & in Apolo.*

Alia item ſignificatio eſt pro infauſta, & male ominoſa oratione, vt apud M. Tullium, interprete Conrado *x*, & Manutio, & apud Nazianzenũ *y*, vt Billius obſeruat; quaſi ſit idem βλασφημία, quod δυσφημία, & ſic idem eſt, quod mala fama ab alio diſſeminata. Tãdem nonnunquam blaſphemia eſt quoduis peccatum; quia qui peccat videtur non admodum bene ſentire de Deo. Sic C aliqui accipiunt timorem Iob *ne forte filij eius benedixiſſent* z Deũ, id eſt, blaſphemaſſent, *in cordibus ſuis*: & Auguſtinus *a* voraces ac vinolentos ait, quantaslibet laudes lingua eorũ ſonet, vitam ipſorum blaſphemare: præterea *b*, raro inueniri qui blaſphement lingua, multos qui vita. Græce dicto loco Iob eſt, *ne forte in mente ipſorum male cogitauerint de Deo.* Chaldaice, *ne forte ad iracundiam Deum prouocauerint.*

z *Iob.1.5.*
a *in Pſal.146.*
b *tract.27.in Ioan.*

Moſes ab Hebræis quanti fiat.
c *Deut.vlt.6.*

In Moyſen.] Vel ipſa Moſis perſona intelligitur, quæ maximi fiebat à Iudæis, ac tanti quidem, vt mortui corpus abſcondendum fuerit à Deo *c*, vt quidam arbitrantur, ne illum ipſi pro Deo colerent: vel à Moſe lata lex, aliæque traditiones, de D quibus paulo poſt *d*. Solet enim Moſis nomine intelligi lex, aut Pentateuchus, quem ſcripſit *e*, vt etiam à Hieronymo obſeruatum eſt *f*.

d *verſ.14.*
e *Luc.16.29.& 24.27. Rom.5.14.*
f *2.in Ioan.*

Et in Deum.] Sic creſcit oratio, pluris ergo æſtimabant Deum, quam Moſem: & tamen Oecumenius contrarium notat; quaſi prius nominauerint, quem ſua etiam opinione, aut ſaltem re, & factis præferebant, ſiue practice, quamuis forſan non ſpeculatiue.

Verſus 12.] Commouerunt itaque plebem, & ſeniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium.

E

Cur prius plebem in ſuam ſententiam perſuaſerint.

C*Ommouerunt itaque plebem.*] Cum iam falſos & malos rumores ſparſiſſent, & ſuppoſitos teſtes paratos haberent (id indicat particula *itaque*) machinas admonẽt primum ad plebem imbecilliorem, & mutabiliorem aduerſus Stephanum concitandã. Sciebant enim Apoſtolos, cæteroſque Diſcipulos plebi gratos eſſe, ita vt qui Apoſtolos prius deduxerant in conciliũ, vi abſtinuerint, veriti ne ipſimet lapidarẽtur à populo *g*.

g *cap.5.26.*
Apoſtoli cur plebi grati fuerint.
h *cap.2.& 3.& 4.*

Inter alia placebant Diſcipuli propter opinionem ſanctitatis, ac religionis, quod perhonorifice de Patribus *h* loquerentur. Idcirco infamãtur apud plebẽ de blaſphemia in Moyſem, & Deũ.

Et ſeniores, & Scribas.] Illi præerant concilio, hi erant legis Doctores, vt alias dictum eſt. De ſacerdotibus non fit mentio, quia ſi aliqui male animati erant, plures ex eis tamen erant in magno ipſorum numero, qui ſicut ſuperius viſum eſt, obediebant fidei *a*, etſi forte cum reliquis Diſcipulis non ſe aggregarent.

a *ſupra v. 7.*

Concurrentes rapuerunt eum.] *Ἐπιςάντες συνήρπασαν αὐτὸν, ſuperſtantes ſimul rapuerunt eum.* Syrus ſic expreſſit, ואתו וקמו עלוהי וחטפו איתיהי *vethu vekumu bhalauhi vechatephu athjhi*, id eſt, *& venerunt, & ſurrexerunt contra eum, & rapuerunt, duxerunt eum*, vel, *raptum duxerunt eum*, vel, *proinde venerunt, & inſurrexerunt in eum, correptumque adduxerunt, &c.* Phraſis Græca vim, & impetum ingentem denotat: ſic ſemper augeſcit perſecutorum in dies furor, quos veriſimile eſt illos ipſos fuiſſe, qui ſuperius commemorati ſunt ex variis ſynagogis, ac dedito ſtudio, ea viuſos, vt reum nocentiorem eſſe perſuaderent, ceu prædonem, ſeditioſum, ſacrilegum.

Perſecutorū furor in dies augeſcit.

Adduxerunt eum in concilium.] Syrus ſic habet, למצעת כנשא *lemetsihath chenſcha*, id eſt, *in medio congregationis*, ſeu *ſynagogæ*. Melius noſter Interpres: nec enim Græcum nomen *τοῦ συνεδρίου*, quod eſt hoc loco, ſignificat ſynagogam: & ſynagogæ, maxime in Ieruſalem, non habebant hunc vſum, vt cogerentur in eas ſeniores & Scribæ ad negotia tractanda maioris momenti.

Verſus 13.] Et ſtatuerunt falſos teſtes, qui dicerent: Homo iſte non ceſſat loqui verba aduerſus locum ſanctum, & legem.

E*T ſtatuerunt falſos teſtes.*] Sicut & contra Chriſtum, vt cum Auguſtino *b* antea notauimus: vt verum ſit quod Chriſtus prædixit *c*, *Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius?*

b *Serm. 93. de Sanctis.*
c *Matt. 10. 25.*

Inter Decalogi negatiua præcepta vnum hoc eſt, de non dicendo contra proximum falſo teſtimonio, quod item ſæpe alias cauetur in Scriptura *d*. Magna exaggeratio calamitatis propriæ à Iob *e* ponitur his verbis: *Rugæ meæ teſtimonium dicũt contra me, & ſuſcitatur falſiloquus aduerſus faciem meam contradicens mihi.* Suſanna quoque non tam mortem, quam teſtium reformidans criminationem falſam, cum audiſſet minas ſeniorum, *Dicemus contra te teſtimonium*, ingemiſcens dixit: *Anguſtiæ ſunt mihi vndique f.*

Falſum teſtimonium quā graue ſcelus ſit, & quam formidabile.
d *Exo. 20. 16. c. 23. 1. Deut. 5. 20. c. 19. 15. 16. Prouer. 12. 17. c. 19. 5. 9. c. 24. 28. c. 25. 18.*
e *cap. 16. 9.*
f *Dan. 13. 21. 22.*
g *Eccl. 26. 5. 6.*

Hinc præterea Sapientis illud apophthegma *g*: *A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit: delaturam ciuitatis, & collectionem populi, calumniam mendacem, ſuper mortem, omnia grauia*, hoc eſt, Timui publica notari infamia in ciuitate, ne ex huiuſmodi infamia coeat, & congregetur contra me multitudo, & ne in ea congregatione falſis criminibus grauer.

Comminantur Scripturæ citatæ pœnas graues falſum edentibus teſtimonium, & hiſtoria Suſannæ illuſtre in ſenioribus exemplum continet. Euſebius verò aliud narrat longe mirabilius de criminatoribus Narciſſi, innocentiſſimi viri, Epiſcopi Ieroſolymitani *h*: quæ vero mandauerat vt in Naboth ſubmitterentur duo falſi teſtes, qui eum benedixiſſe dicerent, hoc eſt, blaſphemaſſe Deum, & Regem, quam pœnam Iezabel impia regina luerit, narrat Regum hiſtoria *i*, vocatque falſos illos teſtes, filios Belial, & Diaboli, & viros diabolicos *k*.

Falſorum teſtium pœnæ.
h *6. Hiſt.*
i *3. Reg. 21. 10. 13.*
k *ibid.*

Si de legibus humanis loquamur, hæ in cauſis ciuilibus certas pœnas, atque in criminalibus decreuerunt iure communi *l*: ac in his quidem pœnam talionis, quæ etiam eſt in Deuteronomio *m*: & lex vna XII. Tabularum deiectionem ex ſaxo Tarpeio, quam non eſſe nimis duram, demonſtrat ex Phauorino philoſopho Cæcilius Iuriſconſultus apud Gellium *n*. Indos narrat Strabo *o*, digitos extremos falſis teſtibus decurtaſſe. Longobardi *p* dextram manum amputabant. Suidas *q* refert legem latam in Tenedo à Tene, vt falſo accuſantibus à tergo carnifex aſtaret ſublata ſecuri, vt conuicti ſtatim ferirentur. Lege cum ſcholiaſte Tiraquello Alexandrum ab Alexandro *r*. Lege Iſidorum *ſ*, Iuriſconſultos in iura citata *t*, Iacobum Simanca *u*, & Couarruuiam *x*.

Iure communi quæ his pœnę ſtatutæ ſint.
l *l. 1. § 1. ad legem Cornelia de falſis. & ca. 1. de crimine falſi. & c. hæc etiã 22. q. 5.*
m *c. 19. 18. 19. 20. 21.*
n *lib. 20. c. 1.*
o *lib. 15.*
p *leg. Longo. lib. 2. tit. de teſtibus l.* [illegible]
q *verbo, Tenedius.*
r *lib.* [illegible]
ſ *l. 2. eo. ſum. bo.* [illegible]
t *& in l. 2. C. de reb. cred. & ff. de teſtibus. & cap. 1. de re. ſcript. & c. quoniam de* [illegible] *Nou. Iuſt. 123. Conſt. Leon. imp. tit. 76. & 77.*
u *in inſtitu. Catholic. tit. 64.*
x *1. Variar. c.* [illegible]

Cæterum vt ad propoſitum reuertamur, mẽtio hic fit teſtium in numero multitudinis, quoniam lex præſcribebat, vt à pluribus teſtimoniũ ederetur, nempe à duobus, vel tribus *y*, quomodo duos legimus ſubornatos contra Naboth *z*, & Suſannam *a*, & Chriſtum *b*. Quotnam autem hi teſtes fuerint, Auctor non exprimit, vt mirer aliquos eum numerum binarium ab illo expreſſum affirmaſſe *c*.

y *Deut. 17. 6. c. 19. 15. Matt. 18. 16. Ioan. 8. 17.* [illegible]
z *3. Reg. 21. 10.*
a *Dan. 13. 41.*
b *Mat. 26. 60.*
c *Maldon. in c. 26. Matth.*

Homo iſte.] Contemptum denotat hæc loquẽdi forma, vt notat vtraque Gloſſa.

Non ceſſat loqui.] Exaggeratio eſt, qua perſuadere volunt, non ſemel aut iterum, ſed ſæpius, & veluti ex quodam habitu ſolitum blaſphemare. Oportet vero multories à Stephano habitum ſermonem de religione, vel priuatim, vel publice, vt huiuſmodi teſtimonium etiam à falſis teſtib. deponi potuerit. Grauis accuſatio blaſphemiæ, quæ propter atrocitatem ſuppliciis grauiſſimis per leges luitur *d*, & rurſus in iure canonico, vt apparet ex titulo de maledicis, & alibi *e*, & per extrauagãtes Pontificum maximorum Leonis X. *f* Iulii III. & Pii V. *g* ac nominatim lapidatione per legem diuinam *h*, quia idcirco tanquã blaſphemus occiſus eſt Naboth, vt dixi, & noſter Stephanus, & niſi Chriſtus ſeſe ſubduxiſſet, lapidatus eiuſdem cauſæ prætextu fuiſſet *i*.

d *In Authen. conſ. 77. in C. Theod. tit.* [illegible]
e [illegible]
f *3. & 49.*
g *5.*
h *Leu. 24. 16.*

Memorabile exemplum vindictę diuinæ contra Sennacherib regem Aſſyriorum propter blaſphemiam immiſſum cõtinet Regum liber quartus *k*, & ſecundus Paralipomenon *l*, quod magis illuſtrat vtrobique Lyranus, & ex Hiſtoricis profanis Herodotus *m*. Ille namque tradit, cæſorum ab Angelo cadauera confeſtim redacta in cineres: hic arcus, & ſcuta corroſa ab agreſtibus muribus, regem à filiis in templo trucidatum, capillum ei barbamque radentibus ad ignominiam, & in ſtatuæ ipſius manu murem cum hac inſcriptione ponẽtibus: *Εἰς ἐμέ τις ὁρῶν, εὐσεβὴς ἔστω*, *In me quiſquis intuitus fuerit, pius eſto.*

Sennacherib ob blaſphemiam quam grauiter ſit punitus.
i *Ioan. 10. 30.*
k *cap. 19. 35.*
l *cap. 32. 21.*
m *lib. 2.*

Paulus Alexandrum, & Hymenæum tradendos cenſuit Satanæ *n*, vt diſcerent non blaſphemare. Nathan peccatum Dauid inde maxime auxit, quod per id blaſphemari feciſſet nomen Dei *o*, quam ipſam Deus iniuriam ſuam ſibi ab impiis illatam vehementer queritur apud Eſaiam *p*.

Alia exempla vindictæ diuinæ contra blaſphemantes.
n *1. Tim. 1. 20.*
o *2. Reg. 12. 14.*
p *Cap. 52. 5. & Rom. 2. 24.*

Facit etiam ad huius ſceleris immanitatem, quod vt illud à filiis Iob auerteret, ne ipſi Deo *benedicerent* (hoc eſt, maledicerent, & blaſphemarent, ſiquidem horret Scriptura vel ipſum nomen blaſphemiæ) *ſacrificabat quotidie pro illis* q. Et quod eundem Iob in calamitate graui

q *Iob 1. 5.*

cõſtitutum, hortata eſt vxor benedicere *a*, id eſt, maledicere Deo, & mori, hoc eſt, vt eo peccato prouocaret in ſe Deum, ſicque ab eo interfectus, morte faceret miſeriarum compẽdium. Ita quidem exponunt Apollinarius & Chryſoſtomus in catena Iob, necnon Baſilius *b*. Præterea quod Michael *altercans cum Diabolo de Moſis corpore, non eſt auſus et iudicium inferre blaſphemiæ* c. *Et ſunt tamen qui quæcumque ignorant, blaſphemant.* Ad hæc quod in ſignum execratæ blaſphemiæ ſolerent veſtimenta lacerari, vt alias dicemus. Item quod Gẽtilis Nabuchodonoſor prohibuit blaſphemari Deum Iſrael, vt refert Daniel *d*, hinc enim longe magis ſibi fideles id prohibitum perſuadere debent, tot à Deo in momenta ſingula beneficiis affecti, nec vlla ratione induci, vt Polycarpus argumentabatur, *octoginta ſexque ſupra exactis annis ad blaſphemandum ſollicitatus, vt tantum benefactorem blaſphement*, vt memoriæ proditum eſt ab Euſebio in hiſtoria Eccleſiaſtica *e*, & aliis. Iuſtinianus in Authenticis *f*, *fames, terræmotus, ac peſtilentias ab irato propter blaſphemias Deo immitti ait, haſque vltimo ſupplicio extirpandas.* S. Ludouicus rex Galliæ Chriſtianiſſimus blaſphemantis linguam ferro candente adurebat, atq; ſeipſum hanc pati pœnam paratum profitebatur, ſi ea pœna excindi tantũ nefas, tantaque iniuria Dei poſſet *g*. Paulus Æmilius tamen candentem laminam fronti blaſphemi iubente S. Rege inuſtam ſcribit *h*.

a Iob.2.9.
b [illegible]
c ep. Iudæ.9.10.
d cap.3.96.
e lib.4.c.14.
f conſt.77.
g S. Vincen. in [illegible]
h lib.7. Hiſt. Franc.

Nulla eſt bene conſtituta Reſpublica, quæ blaſphemis non acerbas pœnas decreuerit, vt de Saracenis quoque teſtatur B. Antoninus *i*: nec ferre poteſt Chryſoſtomus *k*, qui nullum æq; peccatum, ac ſæpius inſectatur, vt etiã priuatus quiſque iniuriam iſtam Dei ſinat inultam abire, nec ipſemet impacto colapho vlciſcatur: & notat Auctor operis imperfecti *l*, Chriſtum aduerſus tentatorẽ ſuum tum demum exaſperatum eſſe, cum per blaſphemiam, Deo debitam ſibi ipſi adorationem exegit *m*. Idem B. Antoninus diuinæ in blaſphemos animaduerſionis exempla recitat, præter illa quæ attulimus, & alia legere potes apud Gregorium *n*, Nicephorum *o*, Petrum Damianum *p*, Cæſarium *q*, Alexandrum Anglum *r*, Pratum ſpirituale *ſ*; denique conſtat, Socratem quod in Deos iniurius haberetur, apud Athenienſes delatum, & damnatum eſſe. De blaſphemorum pœnis, Simanca *t*, Menochius *u*, Petrus Gregorius *x*, Azor *y*. Concludamus orationem conuerſi ad Deum, ac verbis vtentes, quibus Tobias *z* myſticam Ieruſalem alloquitur: *Maledicti erunt, qui contempſerint te, & condemnati erunt omnes qui blaſphemauerint te, benedictique erunt, qui ædificauerint te.*

Omnes reſpublicæ grauiſſimas in blaſphemos pœnas ſtatuerunt.

Aduerſus locum ſanctum.] Templum intelligunt, vt apparet ex euerſione per Ieſum, de qua ſequẽti verſiculo, aut etiam ciuitatem, quam idem Chriſtus euertendam prædixerat *a*. Nam ciuitas tota ſancta cognominatur *b*, vel ciuitas Sancti *c*, ſiue Domini; imo ciuitas Dei *d*, ſiue Domini Siõ, item mons ſanctus *e*: & nomẽ hoc idem loci ſancti pro ciuitate alibi, quam hic, inuenitur *f*. Obſeruat quoque Marianus Victorinus *g*, quod apud Hebræos ſiclo vna ex parte inſcribebatur, *Ieruſalem ſancta*, vbi nimirum inſculpta virga Aarõ, regnum, imperiumue deſignabat: alia vero ex parte, vbi erat ara denotans ſacerdotium, *ſiclus Iſrael.* Is tamen, quem Romæ vidi, habebat pro ara calicem, ex quo flamma aſcendit. Cauſa huius appellationis eſt, quoniam Deus peculiariter ibi

d Pſal.86,2. [illegible]
Sicli forma qualis fuerit.
[illegible]

A colebatur templo, & ſacrificio, quæ etiam extra eam ciuitatem eſſe non poterant, vt notat Euthymius *h*. Præterea lex eo loci atque cæremoniæ obſeruabantur exactius, vt ait Beda *i*: ſimilis cauſa eſt, cur diceretur ciuitas iuſtitiæ, vt notauit Chryſoſtomus *k*. *Abundabat*, inquit Chriſtianus Druthmarus *l*, *maiore, quam loca alia, piorum, & in lege peritorum numero, vel ſacerdotum, vel Prophetarũ.* Ibi creditur Abraham filium ſacrificaſſe *m* (ante illum ibidem obtuliſſe Abel ſacrificium, Hebræi quoque nonnulli putant) Dauid Angelum graſſante peſtilentia manu gladium geſtantem vidiſſe *n*: denique, vt alia omittam, atque etiam de ipſo eius ſitu, qui refert quandam ſanctitatem,

h Matth.4.
i ibid.
Ieruſalem cur ciuitas ſancta diceretur.
k hom.5. in Matth.
l ibid.
m Gen.22.2.
n 2.Reg.vlt.

B poſtquam illã ſanctus ſanctorum Chriſtus præſentia ſua ſanctificauit, & doctrina, & miraculis, & morte, & Reſurrectione, & miſſo Spiritu ſancto, & Sacramentorum inſtitutione (adde cædem Stephani, & vtriuſque Apoſtoli Iacobi) longe maximo iure ciuitas, & locus ſanctus appellatur, & Eccleſiæ tum militantis, tum triumphantis eſt typus. Porro etiam poſt necem Chriſti ſancta vocatur Ieruſalem, licet tanto facinore contaminata, in Euangelio *o* propter ſanctitatem, non quam amiſerat, ſed quam prius habebat, eo modo, quo Matthæus iam Chriſti Diſcipulus, vocatur tamen Publicanus *p*, vt in Matthæum Hieronymus, ac Beda obſeruant. Lege

Ieruſalem eſt magis ſancta, quam antea vnquam fuerit.
o Matt.27.53.
p Matth.9.

C Peterium in Danielẽ *q*, & Maldonatum in Matthæum *r*. Nimio quodam templum Iudæi amore proſequebantur: nec fere grauior in Ieremiam criminatio fuit, quam quod prophetaſſet euerſionem eius *ſ*.

q lib.4.
r ca.4. & 27.
ſ Ierem.26. 8. & ſeq.

Et legem.] Quem prius vocauit *Moſem*, & paulo poſt *traditiones, quas tradidit Moſes.* Loquebatur itaque Stephanus contra locum ſanctum, & legem, *quia templo, & legi veteri Eccleſiam, & legem nouam præferebat*, inquit Gloſſa interlinearis. Recte, ſed non ad mentem accuſatorum.

D *Verſus* 14.] Audiuimus enim eum dicentem, quoniam Ieſus Nazarenus deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moſes.

A*Vdiuimus enim eum dicentem, quoniam Ieſus Nazarenus.*] *Hic & in hoc modo loquendi eſt contemptus ſiue propter pronomen demonſtratiuum, ſiue propter cognomen Nazareni*, vt notat Chryſoſtomus, quoniam Nazareth erat locus vilis, & inferior quocumque alio fere totius Galilææ. Atque vel *in hoc deprehenduntur falſi teſtes*, inquit Oecumenius, *quoniam Stephanus nequaquam dixerat Nazarenum Chriſtum.*

E Non equidem idcirco teſtibus iſtis crimen falſi intenderim; fieri namque poteſt, vt id nomen etiam Stephanus vſurpauerit, vt doceret illius ipſius dignitatem, atque maieſtatem, qui cum ex humili oppido eſſet, & ab eo per contemptum ab aduerſariis Nazarenus cognominaretur, tamen Chriſti, & veri Meſſiæ nomen & gloriam conſecutus eſſet. Lege caput ſecundum *t*.

Non ſunt falſi teſtes in eo quod Ieſum Nazarenum dixerint.
t verſ.22.

Deſtruet locum iſtum.] Vel ciuitatem, vt diximus; vel templum, quod potuit etiam digito indicari in ſynedrio, vbi cõgregati erant, quod erat templo attiguum. *Multa illis reuerentia erat erga templũ: vtpote qui & iuxta illud habitare ſummo honori ducerent*, inquit Chryſoſtomus. Id colligitur non ex

Iudæi erga templum ſumma obſeruantia affecti fuerunt.

Ieremia *a* tantum ipſis exprobrante tantam curam, & cultum templi, quaſi in ea re ſpes omnes ſuas collocaſſent; ſed etiam ex eo, quod ſubornati contra Chriſtum falſi teſtes pariter idem illi crimen deſtructionis templi obiecerunt *b*; & alii iam crucifixo per conuitium inculcarunt, inſultantes & blaſphemantes *c*.

a cap. 7. 4.
b Matt. 26. 60. 61.
c Matt. 27. 39. 40.

Fortaſſe iſti teſtes, aut potius teſtium adornatores ſperabant huiuſmodi accuſationem, quam Chriſto obiectam, ei damnationis conciliaſſe ſententiam putabant: Stephano quoque conciliaturum, qui hoc etiam nocentior videretur, quod nec alieno Magiſtri ſupplicio cautior euaſiſſet, ſed id auderet admittere, quod in Magiſtro animaduerſum eſſet.

Fuiſſe periculoſum de templi excidio loqui, illud etiam indicat, quod cum Chriſtus *oſtendentibus ſibi Diſcipulis ædificationes templi*, fortaſſe quia dixerat Iudęis, *relinquendam illis eſſe domum ipſorum deſertam* d, atque alio loco futurum prædixerat, *vt non relinqueretur vnus lapis ſuper lapidem qui non deſtrueretur* e, accedentes Diſcipuli vel omnes, vel potius, vt Marcus *f* ſcribit, magis familiares Petrus, Iacobus, Ioannes, Andreas, percontati ſunt, quando id eueniret.

Quam periculoſum fuerit de templi excidio verba facere.
d Matt. 23. 38.
e Luc. 19. 44.
f cap. 13. 1.

Atque ex his item locis apparet, Chriſtum prædixiſſe euerſionem templi, & ciuitatis, ſicut & apud Ioannem *g*, cum dixit: *Soluite templum hoc, & ego in tribus diebus excitabo illud*; & apud Lucam *h*, cum tenderet ad mortem, vbi Oſeæ *i* verbis vtitur, ſicut & Ioannes ad idem propoſitum, vt quidam volunt, in Apocalypſi *k*: quæ prædictio videtur præterea facta à Tobia *l*, *Ieruſalem ciuitas Dei, caſtigauit te Dominus in operibus manuum tuarum*; & à Ieremia *m*: *Propterea mœſtum factum eſt cor noſtrum, ideo obtenebrati ſunt oculi noſtri, propter montem Sion, quia diſperiit*; & ab Ezechiele *n*: *Pro eo quod Sanctum meum violaſti in omnibus offenſionibus tuis, ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miſerebor, & faciam in medio tui iudicia gentium, & faciam in [illegible] quod non feci, & quibus ſimilia vltra non faciam propter abominationes tuas. Ideo patres comedent filios ſuos in medio tui, & filij comedent patres ſuos, & faciam in te iudicia, & ventilabo vniuerſas reliquias tuas in omnem ventum.* Eſt item illuſtre de re eadem teſtimonium Zachariæ *o*, de quo Euſebius *p*, & in eundem locum Cyrillus, Theodoretus, Rupertus, Hieronymus, & alii: & aliud eiuſdem *q*, de quo ex Hebræorum ſententia Lyranus *r*, & Galatinus *ſ*. Hieronymus præterea exponens Michæam, ait idem hoc excidium illum prædixiſſe *t*. Origenes *u*, Tertullianus *x*, iterumque Euſebius *y* affirmant de Eſaia *z*, quod nos quoque ibi adnotauimus, quibus adde alia duo loca eiuſdē *a*, & alium Ieremiæ *b*. Videtur Chriſtus *c* Danielem *d* de hoc etiam excidio intellexiſſe. Sed & Petrum, & Paulum, cum Romæ eſſent, de eodē vaticinatos eſſe, teſtis eſt Lactantius *e*, atque prędicaſſe, & ea, inquit, *prædicatio in memoriam ſcripta permanſit*. Ioſephus *f* autem prodidit, *Prophetarum quæ extabant hac de re oracula, tanquam vulgares fabulas à ſuæ gentis hominibus fuiſſe deriſas.*

Excidium templi & Vrbis à Chriſto prædictum, & ab aliis.
g cap. 2. 19.
h cap. 23. 30.
i cap. 10. 8. 9.
k cap. 6. 16.
l cap. 13. 11.
m Thren. 5. 17.
n c. 5. 9. 10. 11.
o cap. 14. 1. & ſeq.
p 6. de Dem. c. 18. & li. 8. c. 4.
q cap. 11. 1.
r in Zach. 14.
ſ lib. 4. c. 8.
t cap. 7. 5. 6.
u tract. 24. in Matth.
x 4. contra Marcio. in fi.
y 2. de Dem. cap. 16.
z cap. 1. 7.
a c. 5. 21. & c. 25. 29.
b cap. 19. 6. & ſeq.
c Matt. 24. 15.
d c. 9. 27.
e lib. 4. c. 21.
f 5. de bello Iud. c. 2. & 3.

Et mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyſes.] Τὰ ἔθη, *conſuetudines*, & *ritus*. Syrus etiam habet, עידא *bhaiade*, id eſt, *conſuetudines*, quæ ſuperius ſub nomine legis, aut etiam Moyſi comprehenſę ſunt. Mutatio hæc videlicet in melius, recedente figura, & vmbra, æque prædicta eſt, ac euerſio templi, atque ciuitatis: nominatim vero à Chriſto, qui ſe profeſſus eſt non veniſſe legem ſoluere, ſed adimplere *g*, in familiari dialogo cum Samaritana *h*.

Mutatio cæremoniarum legis Moyſis à Chriſto prædicta.
g Matth. 5. 17.
h Ioan. 4. 21. & ſeqq.

Exiſtimo Interpretem nomine traditionum non intellexiſſe diſtincte & proprie, voce duntaxat relictas à Moſe ſucceſſori Ioſue, & inde per manus acceptas legis cæremonias diuerſas ab iis, quæ ſunt ſcripto mandatæ, & quas Græci quidā δευτερώσεις, Hebræi autem קבלה *kabbala*, ſeu Cabalam nominant, ſed vniuerſe ac generaliter quicquid legis nomine continetur, & ad reipublicæ Hebręorum gubernationem, tum ſacram, tum politicam pertinet. Nam conſtat voce traditionis doctrinam quoque ſcriptam ſignificari; vt cum Moſi dixit Deus *i*: *Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade in auribus Ioſue*: præterea in illis Pauli verbis *k*: *Tenete traditiones, quas accepiſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam.* Tamen ex vſu Patrum, atque Theologorum, traditionis alioqui generale nomen accommodatum eſt ad doctrinam non ſcriptam, vt apud Irenęum *l*, Tertullianum *m*, Cyprianum *n*, Auguſtinum *o*, Baſilium *p*, & plurimos alios, quos citant hi, qui agunt de traditionibus, vt Canus *q*, Martinus Perezius *r*, & Cardinalis Bellarminus *ſ*.

Quid traditionum nomine fuerit intellectum.
i Exod. 17. 14.
k 2. Theſ. 2. 4.
l lib. 3. c. 2.
m de corona militis, c. 3.
n lib. 2. ep. 3. & 74.
o 5. de Bapt. cap. 23.
p de Spiritu ſancto.
q 3. de locis.
r in opere de [illegible].
ſ de Verbo non ſcripto.

Accuſatio quidem diabolici oratorum talis eſt, inquit Nyſſenus *t*, *ſed quænam eſt audientium amentia? cuius criminis nomine ſæuiunt? quam nequitiā in his verbis deprehenderunt? Nam quæ quidem aduerſus eum proferebantur, in poſterum euentura erant. Aiebant enim eū dixiſſe locum euerſum iri, & inſtituta Moſis commutatū iri. Quod igitur maleficium in his verbis continetur, ſiue vera, ſiue falſa loquatur? Nam ſi quidem mentitur, id quod angit, & male habet, non eueniet: ſin autem vera dicit, quænā eſt iniuria ſermonis, quo prædicitur id, quod euenturum ſit? Nam quæ fient, prorſus euenient, ſiue ſileamus, ſiue loquamur: at cædes prædicentis, quam affert incommodorum correctionem? Deinde accuſatur quidē Ieſus Nazarenus: ſententia autem, quæ pœna, atque ſupplicium decernitur, aduerſus Stephanum fertur. Atque ſi is qui delinquit, iram mouet, & criminis datur locus, & inſtitutorum mutatio, atque hæc accuſator non à Stephano, ſed ab Ieſu fieri dicit, aduerſus accuſatum prorſus cōmoueri iudices oportebat. O iniuſtam audientium ſententiam! Quoniam*, inquiunt, *Ieſus mutabit leges, lapidetur Stephanus.*

Sententia in Stephanum plane iniqua decernitur.
t oratio. de S. Steph.
Ieſus Nazarenus accuſatur, & Stephanus plectitur.

Quomodo autem legem Ieſus abrogabit, qui ita affectus erat erga legem, qui omnia ad confirmationem antiquarum legum inſtituit? qui dixit u: *Non veni diſſoluere legem, ſed impleturus? qui legem de non interficiendo, per hoc, quod nec quidem prorſus iraſci quenquam Diſcipulis confirmauit* x? *qui adulterium vna cum libidine atque concupiſcentia eiecit* y? *qui per id quod noluit vt quiſquam vlciſcatur eum, à quo ante læſus eſſet* z, *ne laceſſendum quidem iniuria quenquam eſſe præcepit? qui per communicationem facultatum auaritiæ vitium exterminauit* a? *Qui fit igitur, vt hæc neque commemorata, neque in cognoſcendo ſimul quæſita, & examinata ſint? Vellem nunc adeſſe mihi ſanguinariorum illorum iudicum concilium, ac de locis, quorum nomine ſæuiunt inſenſi, ſciſcitari eos: vbi celebre illud templum? vbi incredibiles lapidum magnitudines* (erat templi ab Herode integrati, lapidum longitudo centum cubitorum, altitudo totidem, & amplius viginti: lapides candidi atque firmiſſimi, longitudine vigintiquinque cubitorum, latitudine duodecim, altitudine octo *b*, ita vt merito Diſcipuli Chriſto ſtupore pleni dixerint *c*; *Magiſter, aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ*) *vbi aurum illud, quod reliquam templi materiam pretio prope-*

Ieſus legem non abrogauit.
u Matt. 5. 17.
x verſ. 22.
y verſ. 28.
z verſ. 39.
a Luc. 6. 38.
Templi lapides quales & quanti.
b Ioſeph. 15. Antiq. c. 14.
c Marc. 13. 1.

modum

a Aggai 2. nu. 95. & ſeq.

modum æquabat? (putat Ribera a, templum quod Herodes extruxit, longè magnificentius fuiſſe, quam quod Salomon) *vbi legitima ſacrificia? aries, vitulus, agnus, iuuenca, columba, turtur, & auertendis malis ſacrificari ſolitus caper? Si idcirco Stephanum capitis condemnant, vt ne quid triſtium illarum rerum eueniret, oſtendant quæcumq; per cædem illam nefariam ſibi conſeruarint. Quod ſi nihil horum reliquum eſt, quorum nomine ſententiam illam tulerunt, dicant, cuius rei gratia cædes ab ipſis perpetrata ſit.*

Tam multa ex Nyſſeno retulimus haud ſanè aſſueti aliena in noſtras chartas trāſcribere, quoniam ſentētiam, quæ placet, non potuimus paucioribus, nedum melioribus verbis, exprimere.

Illud ſolum annotauerimus, non videri adeò inconcinnam, atq; importunam accuſationem, etiamſi Stephanus non de ſeipſo, ſed de Chriſto affirmaſſe dicatur, deſtructurum fuiſſe locum ſanctum, & traditiones mutaturum, quas tradiderat Moſes. Nam hoc nil aliud erat, niſi præferre legi Euangelium, Chriſtum Moſi, & diuinitatem Chriſto tribuere; quæ omnia ſi falſa eſſent, vel potius quia falſa illi eſſe ea exiſtimabant, blaſphemiæ culpa non vacabant opinione eorum, qui legem, & Moſem amplectebantur, & Ieſum ob ſimile crimen, quod Stephano in præſentia obijciebant, egerant in crucem.

Potuit Stephanus accuſari, etiamſi Chriſtum dixiſſe, quæ commemorauerat ſignificauerit.

Aliud eſt, quod obijci poſſit contra Lucam ipſum, quid ſit, cur falſos teſtes nominet, qui ea de Stephano recitarunt, quæ Stephanum dixiſſe veriſimile eſt, cum ſint vera, & à Chriſto ipſo, vt vidimus, etiam prædicta? Quare teſtium illorum, qui contra Chriſtum dixerunt, *non fuiſſe conueniens teſtimonium.* Marcus ait b, hoc eſt, ſufficiens ad condemnandum illum, quod Græcè vocatur æquale, καὶ οὐδὲ οὕτως ἴση ἦν ἡ μαρτυρία αὐτῶν; & tamen Stephano nonniſi propter ſimile in ipſum dictum teſtimonium mors illata eſt? Ratio eſt, quoniam in illis verbis, quæ ſe teſtes hi à Stephano audiuiſſe dixerunt, continebatur, vt modo dixi, Ieſum eſſe Deum: inſuper addebant dixiſſe, quod mutaret traditiones, quas tradiderat Moſes: quæ res duæ reum extremi ſupplicij idoneè conſtituebant: tum maximè primum, in quo erat blaſphemia lapidibus punienda c.

Cur falſi teſtes hi dicti, qui retulerunt Stephanum hic dixiſſe, quæ probabiliter dixerat.

b Mar. 14. 59.

c Leu. 24. 16.

Nihilominus meritò nominantur hi falſi teſtes, non quod à Stephano Ieſum cognominatum Nazarenum dixerint, quod ante refelli, ſed quia depoſuerint, dixiſſe Chriſtum, ſe locum ſanctum deſtructurum, quod minime dixerat, ſed id gentes facturas: item Moſis mutaturum traditiones, qui & legem religioſè obſeruabat ipſe, ac ſe non vt ſolueret, ſed adimpleret, veniſſe proteſtatus erat. Si mutauit & ſoluit poſt mortem, vt Caietanus d exiſtimauit, non eſſent dicendi dicti teſtes falſi, & mendaces.

Quomodo hi falſi teſtes vere fuerint.

d in c. 5. Matt.

Itaque Chriſtus erudiens Diſcipulos futuros prædicatores, & lucem mundi, ſalque, vt cum maxime, tunc eos legis vult obſeruantes eſſe, ſicut ipſemet, conditor licet legis, legem obſeruabat, vt habet Auctor operis imperfecti e, quamdiu eam vigere oportebat.

Chriſtus vult Apoſtolos legis eſſe obſeruatores.

e in Mat. hom. 10.

Quanquam & illud verum eſt, aliter impletam legem à Chriſto, quia melius explicauit, vt tradit Euthymius, Theophylactus f, & Nyſſenus g, quia gratiam attulit, vt facilius ſeruaretur, vt ſcribit Auguſtinus h, & Chryſoſtomus i, quia figuris ac prædictionibus exhibita re ipſa & veritate finem impoſuit, ſic plurimi alij Interpretes apud Maldonatum k, quia præmia potiſſimum æterna, pœnaſque propoſuit, non, vt ferè ſemper lex, quæ temporalia duntaxat, & caduca continet. Hoc non eſt legem ſoluere, ſed perficere: nec erant illi teſtes adeò vel acuti, vel fauentes Chriſto vt eo ſenſu multiplici, quem dedimus, vel Chriſtum, vel Stephanum intelligerent, aut intelligi vellent.

Lex à Chriſto quomodo impleta fuerit.

f in Matth.

g con. Iud.

h 7. cont. Fau. c. 5 & lib. 19. c. 7.

i hom. 16. in Matth.

k in c. 5. Matt.

Verſus 15.] Et intuentes eum omnes, qui ſedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.

ET *intuentes eum omnes, qui ſedebant in concilio, viderunt faciem eius.*] Omnes Gloſſæ, & Hugo interpretantur de noua quadam pulchritudine, & claritate. Nyſſenus l vocat *Angelicum decorem, & mutationem faciei in angelicam formam.* Auguſtinus m ait illuſtratam eſſe faciem vt Solem, & n comparat cum ſplendore vultus Moſis, niſi quod, inquit, *iſte, propter excæcationem Iudæorum poſuit in eo velamentum, ne videret criminoſum ipſorum vultum o; hic ad confuſionem illorum reuelata facie ſpeculans p in cœlum gloriam Filij Dei, Reſurrectionis annunciabat ſacramentum:* dicit etiam q, *in amico Angelorum angelicam ſimilitudinem apparuiſſe, & in pediſſequa Chriſti ouis fronte ſignum geſtaſſe, cui ſint patefacta porta cœlorum.* Hilarius Arelaten. r docet fuiſſe in Stephani facie *ſpeciem reſurgentis, aduerſarijs quidem ad pœnam peccati, & tormentum inuidiæ, & exprobrationem impietatis, & teſtimonium criminis, & veluti repercuſſionem luminis ex facie lapidati, ſiue quia iam lapidandus deſignabatur: in ipſo autem Stephano abundantiam cordis tranſiſſe in decus corporis, & in exteriori gloria candorem interioris exundaſſe, & abſcondita pectoris ornamenta ſpeculum frontis irradiaſſe; & cum haberet in ſe Spiritum ſanctum, os præ ſe geſtaſſe angelicum.*

l ora. de S. Stephano.

m Serm. 99. de Diuerſ.

n Sermon. 8. de Sanctis.

De gloria vultus S. Stephani

o Exo. 34. 35.

p 2. Cor. 3. 16.

q Serm. 99. de Diuerſ.

r homil. de S. Stephano.

Petrus Damianus ſ, vbi dixiſſet faciem luminoſam, & vultus Dei lumine inſignitam, & vibranti ſplendore ſerenatam appellaſſet, ſubdit hæc: *Reſpondeant mihi diuinorum voluminum euolutores, vbi reuoluerint hominem in terris poſitum, vultum angelicum induiſſe: & cum in vtriſq; legibus vel raro, vel nunquam inuenerint, adſtupeant gloriæ triumphantis.*

ſ Sermon. de S. Steph.

Chryſoſtomus t comparat ſimiliter cum gloria vultus Moſis u, & inde redditum amabilem ſimulque terribilem, & reuerendum, ita vt propterea paſſi ſint illum concionatori: de Barnaba ſimiliter traditum, eum dicendo facie amabilem fuiſſe, ita vt angelicam quoque dici poſſet habuiſſe. Quæ vna forſan cauſa fuit, cur id nomen haberet, quod, vt alias notatum eſt, ſignificat *filium conſolationis.* Tertullianus x ponit eandem comparationem Moſis tum ſeorſim, tum etiam in Transfiguratione Chriſti, atque in Elia, *Sed Moſes erat,* inquit, *proinde qui non videbatur; ſic & Stephanus angelicum iam faſtigium induerat, ſed nondum alia genua in lapidatione ſucciderant.*

Facies Stephani cum gloria vultus Moſis comparatur.

t hoc loco.

u Exod. 34. 35.

x lib. de reſurr. carnis, c. 55.

Ex his porro, quæ adhuc allata ſunt, colligi poteſt, quibus de cauſis voluerit Deus emicare in Stephani vultu angelicam, hoc eſt, ſplendentem, & decoram formam. Adde præterea, vt declararetur Stephani innocentia, libertas dicendi (ſolent iudices reorum vultum attendere, & geſtum oris, an palleant, balbutiant, tremant, &c.) efficacia doctrinæ, ideo cum legem Moſes detulit, radians deſcendit y, & quando Chriſtus veluti doctor creatus eſt à Patre illis verbis z: *Ipſum audite, facies eius reſplenduit ſicut Sol* a, & ipſe Doctori-

Cur Stephani facies reſplenduerit.

y Exod. 34. 29.

z Mat. 17. 5.

a ibid. 2.

a Mat. 5. 14.

bus ſuis dixit *a*: *Vos eſtis lux mundi*: item quod qui ſunt etiam in gradu inferiore, poſſunt clareſcere (nec enim hoc de Apoſtolis proditur) quod qui ad audiendum hac ratione allicerentur, magis etiam, ſi non obedirent, inexcuſabiles redderentur: quod officium Diaconi, & Angeli, ſicut & nominum ſignificatio ſimilia ſunt, & in tractandis rebus ſacris, atque in viduarum cura, angelica opus eſt puritate.

Dauid Angelus Dei dictus à multis, & cur.

b 1. Reg. 29. 9.
c 2. Reg. 14. 17. 20.

Vocatus eſt Dauid aliquando Angelus Dei ab Achis *b*, propter innocentiam: *Scio*, inquit, *quia bonus es tu in oculis meis ſicut Angelus Dei*: à muliere Thecuite *c*, propter ſapientiam, & animi in ſecundis, & aduerſis rebus conſtantiam: *Sicut eſt Angelus Dei, ſic eſt Dominus meus rex, vt nec benedictione, nec maledictione moueatur*: &, *Tu autem Domine mi Rex, ſapiens es ſicut habet ſapientiam Angelus Dei, vt intelligas omnia ſuper terram*: à Miphiboſeth filio Saul propter facilitatem, & in parcendo benignitatem *d*: *Tu autem Domine mi rex, ſicut Angelus Dei es, fac quod placitum eſt tibi.*

d 2. Reg. 19. 26.

Stephanus bene dictus eſt Angelus.

Eædem omnes cauſæ in Stephano ita reperiuntur, vt iure meritiſſimo facies eius illuxerit, ſicut facies Angeli, & Angeli ei nomen aptiſſimè tribuatur. Et quidem illos, qui ita Dauid compellarunt, adegit proprij emolumenti neceſſitas, & voluntas; Stephanum verò inimici ipſi, vel inuiti coacti ſunt, vt tanquam Angelum venerarentur, & prolixè concionantem auſcultarent.

e Gen 33. 10.

Extant & alia exempla in Scriptura, quibus comparatio hæc ex Angelis petitur, ad exaggerandam dignitatem, maieſtatem eximiam, & imperio ac veneratione dignam ſpeciem. Nam Iacob occurrens irato fratri Eſau, & muneribus verbiſque placare volens *e*: *Sic enim*, inquit, *vidi faciem tuam, quaſi viderim vultum Dei*, vbi Hebræum nomen אֱלֹהִים *Elohim*, verti poteſt (Angelorum) id eſt, ex inopinata humanitate tua tanta maximo affectus ſum gaudio. Regina Eſther cum eam Aſſuerus regia ipſius maieſtate ſtupefactam bonum habere animum iubens interrogaſſet, infixo oſculo, cur mihi non loqueris? reſpondit *f*. *Vidi te Domine, quaſi Angelum Dei, & conturbatum eſt cor meum præ timore gloriæ tuæ: valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena eſt gratiarum.*

f Eſther 15. 16. 17.

Videtur itaque parœmialis hæc apud Iudæos locutio, quæ excellentiſſimam quampiam hominis ſpeciem, ſplendorem, terrorem, maieſtatem ſignificent. Hinc enim eſt, quod Ioſephus Gorio-A nides, *g*, & Flauius *h* narrantes idem de Eſther, nullam Angeli mentionem faciunt: *ſed vidi te*, inquit Flauius, *magnum, pulchrum, ac terribilem*. Iuuat hanc noſtram coniecturam Chaldaica paraphraſis Canticorum primo *i*, cum ait: *Quando Iſraelitæ fecerunt vitulum k denigratæ ſunt facies eorum ſicut AEthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar: & quando egerunt pœnitentiam, & dimiſſum ijs fuit peccatum, multiplicatus eſt ſplendor gloriæ vultus eorum, ſicut vultus Angelorum.*

g in hiſt. Iud. h 11. Ant. c. 6.
i verſ. 5.
k Exod. 32. 4.

Animi temperati decor in vultum etiam redundat.

Ex qua etiam Paraphraſi egregium illud ethicum documentum elicitur, iuſti ac temperati animi decorem in ipſum etiam vultum exterius redundare. Exemplo ſunt Daniel, Ananias, Aza-B rias, & Miſael: qui cum nollent pollui de menſa regis, neque de vino potus eius, & veſcerentur ſolis leguminibus, aquamque biberent, apparuerunt vultus eorum meliores, & corpulentiores præ omnibus pueris, qui veſcebantur cibo regio *l*. Dixi capite ſecundo, quibuſdam alijs viris ſanctis communicatam diuinitus in vultu gratiam, & maieſtatem, quæ intuentes diuino quodam horrore compleret. De exemplo verò fulgoris ac luminis in nonnullorum adhuc viuentium vultu, ac corpore, quaſi expreſſionem claritatis, quæ dos vna eſt beatorum corporum, lege Thomam Bozium *m*. Prudentius hinc ducit comparationem ad alios fortiſſimos Martyres, C vt Laurentium, & Vincentium, vt animi proditam fulgore vultus conſtantiam deſcribat; necnon ex Moſe. De Laurentio hoc modo:

l Dan. 1. 8. 12. 15.

m lib. 15. de Noto Eccl. cap. 5.

Illi os decore ſplenduit,
Fulgorq; circumfuſus eſt.
Talem reuertens legifer
De monte vultum detulit:
Iudæa, quem plebs aureo
Boue inquinata, & decolor
Expauit, & faciem retro
Detorſit, impatiens Dei:
Talemq; & illic prætulit
Oris coruſci gloriam
Stephanus per imbrem ſaxeum
Cælos apertos intuens.

D De Vincentio:

Aſt ille tanto lætior,
Omni vacantem nubilo
Frontem ſerenam luminat,
Te Chriſte præſentem videns.

CAPVT SEPTIMVM.

SVMMARIVM.

Recitatur in hoc capite pererudita Stephani concio habita in concilio, & eiuſdem pro veritate, quam docebat, fortiſſimè obita mors.

1 Dixit autem princeps Sacerdotum: Si hæc ita ſe habent?

2 Qui ait: Viri fratres, & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charan.

3 Et dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monſtrauero tibi.

4 Tunc exijt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan. Et inde, poſtquam mortuus eſt pater eius, tranſtulit illum in terram iſtam, in qua nunc vos habitatis.

5 Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec paſſum pedis: ſed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem, & ſemini eius poſt ipſum, cum non haberet filium.

6 Locutus eſt autem ei Deus: Quia erit ſemen eius accola in terra aliena, & ſeruituti eos ſubijcient, & malè tractabunt eos annis quadringentis:

7 Et gentem cui ſeruierint, iudicabo ego, dixit Dominus, & poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto.

8 Et dedit illi teſtamentum circumciſionis: & ſic genuit Iſaac, & circumcidit eum die octauo: & Iſaac, Iacob: & Iacob, duodecim Patriarchas.

9 Et Patriarchæ æmulantes, Ioſeph vendiderunt in Ægyptum, & erat Deus cum eo:

10 Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius: & dedit ei gratiam, & ſapientiam in conſpectu Pharaonis Regis Ægypti, & conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum, & ſuper omnem domum ſuam.

11 Venit autem fames in vniuerſam Ægyptum, & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres noſtri.

12 Cum audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Ægypto, miſit patres noſtros primum: A

13 Et in ſecundo cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.

14 Mittens autem Ioſeph accerſiuit Iacob patrem ſuum, & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuaginta quinque.

15 Et deſcendit Iacob in Ægyptum, & defunctus eſt ipſe, & patres noſtri.

16 Et tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti à filijs Hemor filij Sichem.

B 17 Cum autem appropinquaret tempus promiſſionis, quam confeſſus erat Deus Abrahæ, creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto,

18 Quoaduſque ſurrexit alius Rex in Ægypto, qui non ſciebat Ioſeph.

19 Hic circumueniens genus noſtrum, afflixit patres noſtros, vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.

20 Eodem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus Deo, qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui.

21 Expoſito autem illo, ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi in filium. C

22 Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientià Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus ſuis.

23 Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael.

24 Et cum vidiſſet quendam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei, qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio.

25 Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipſius daret ſalutem illis: at illi non intellexerunt.

D 26 Sequenti vero die apparuit illis litigantibus: & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum?

27 Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos?

28 Nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfeciſti heri Ægyptium?

29 Fugit autem Moyſes in verbo iſto, & factus eſt aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos.

30 Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.

31 Moyſes autem videns, admiratus eſt viſum. & accedente illo vt conſideraret, facta eſt ad eum vox Domini, dicens:

32 Ego ſum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare.

33 Dixit autem illi Dominus: Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt.

34 Videns vidi afflictionem populi mei, qui eſt in Ægypto, & gemitum eorum audiui, & deſcendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum.

35 Hunc Moyſen, quem negauerunt, dicentes: Quis te conſtituit principem & iudicem? hunc Deus principem & redemptorem miſit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.

36 Hic eduxit illos faciens prodigia & ſigna in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deſerto annis quadraginta.

37 Hic eſt Moyſes, qui dixit filijs Iſrael: Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, tanquam me, ipſum audietis.

38 Hic eſt, qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus noſtris: qui accepit verba vitæ dari nobis.

39 Cui noluerunt obedire patres noſtri: ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum.

40 Dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moyſes enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.

41 Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum.

42 Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum: Nunquid victimas, & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſrael?

43 Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

A 44 Tabernaculum teſtimonij fuit cum patribus noſtris in deſerto, ſicut diſpoſuit illis Deus, loquens ad Moyſen, vt faceret illud ſecundum formam, quam viderat.

45 Quod & induxerunt, ſuſcipientes patres noſtri cum Ieſu in poſſeſſionem Gentium, quas expulit Deus à facie patrum noſtrorum, vſque in diebus Dauid,

B 46 Qui inuenit gratiam ante Deum, & petijt vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 Salomon autem ædificauit illi domum.

48 Sed non excelſus in manufactis habitat, ſicut Propheta dicit:

49 Cœlum mihi ſedes eſt: terra autem ſcabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ eſt?

50 Nonne manus mea fecit hæc omnia?

C 51 Dura ceruice, & incircumciſis cordibus, & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis, ſicut patres veſtri, ita & vos.

52 Quem Prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri? Et occiderunt eos, qui prænunciabant de aduentu Iuſti, cuius vos nunc proditores, & homicidæ fuiſtis:

53 Qui accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum, & non cuſtodiſtis.

D 54 Audientes autem hæc diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum.

55 Cum autem eſſet plenus Spiritu ſancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, & Ieſum ſtantem à dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris Dei.

56 Exclamantes autem voce magna continuerunt aures ſuas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum.

E 57 Et eijcientes eum extra ciuitatem lapidabant: & teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.

58 Et lapidabant Stephanum inuocantem, & dicentem: Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meum.

59 Poſitis autem genibus, clamauit voce magna, dicens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit in Domino. Saulus autem erat conſentiens neci eius.

Verſus 1.] Dixit autem princeps Sacerdotum: Si hæc ita ſe habent?

D*Ixit autem princeps Sacerdotum.*]Stephano videlicet, quod nomen Beda monet fuiſſe in codicibus Grȩcis. Id etſi apud Chryſoſtomum, aut Oecumenium non reperio, & ſatis ſuppleri poteſt, prout & Gloſſa interlinearis expreſſit: tamen codices nōnullos profert Typographus Pariſienſis Regius a, qui hoc nomen habuerint. Cęterum Syrus interpres ſic reddidit, ושאלה רב כהנא *veſchalah rab chahane*, id eſt, *& interrogauit eum princeps Sacerdotum*, vbi verbum interrogandi iudiciale dignitati & functioni Pontificis, qui locum iudicis tenebat, proprium & appoſitum habetur.

a In nouo Teſtam.

Porrò dicti Patres in iſta principis Sacerdotum, qui vel concilio pręerat, vel ad quem in cauſa religionis primæ deferebantur, perquiſitione, obſeruant manſuetudinem, vt propterea etiam Stephanus benignis verbis dicere ſit aggreſſus.

Princeps Sacerdotum modeſtè Stephanum interrogat.

Fieri poteſt, vt tametſi ſynedrij præſes cum alijs malignum in eum gererent animum, tamen eum prodere dubitarent, quia Stephani venuſtas, & vultus eucharis, gratiam ac beneuolentiam extorquebat: vel maximè inuidiam, odiumq́ue tegerent, vt melius incautum propoſitis iam in eum criminationibus conuincerent ex datis ab ipſo reſponſis.

Cur benignè ſatis ſummus Sacerdos ſit locutus.

Chriſtum venerabantur plebeij, & milites b, ſapientiam doctrinæ, & magnitudinem miraculorum mirantes, & regem inaugurare volentes c, fauſtiſque velut in triumpho acclamationibus excipientes d: ſuos autem deinceps Diſcipulos voluit ipſe etiam à ſapientibus, & nobilibus, & potentibus ſecundum carnem honore affici, & in pretio haberi, quamuis hi minimè id vellent, quod vel vnius Maximi Imperatoris, vel potius Tyranni, alijs omiſſis doceri exemplo poteſt, quem in ſedentis ſella, igne diuinitus ſubmiſſo compulit Deus Martino aſſurgere e, eique venerabundum occurrere.

b Ioan. 7. 46.

c Idem 6. 15.

d inf. 12. 22. Chriſtus voluit ſuos Diſcipulos à potentibus & nobilibus honorari.

e Sulp. in vit.

Verſus 2.] Qui ait: Viri fratres, & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charan.

V*Iri fratres, & patres audite.*] Honorificè compellat, vt iratos conciliet, & reconciliet; quippe f *Reſponſio mollis frangit iram*: non denegat etiam perſecutoribus conuenientem titulum, quem doluit aliquando Paulus Pontifici, licet per ignorantiam, ſe non dediſſe g. *Illi quidem ad eadem ſpectabant, & iam manus lapidibus armabant*, inquit Nyſſenus h, *obtutu, anhelatione, dentium colliſione* (id poſtea narratur) *ſæuitiam præſeferentes: hic verò tanquam fratres aſpiciebat, & tanquam patres ſalutabat. Viri enim fratres*, inquit, *& patres audite.* Auguſtinus i ſic ait cœpiſſe ad ſuos perſecutores loqui, quaſi timeret eos, & ita leniter, blandè, & clementer, vt conciliando auditorem, commendaret Saluatorem, & diu loquens audiretur.

f Prou. 15. 1. Stephani in ſuos aduerſarios modeſtia.

g Act. 23. 5.

h Or. de S. Stephano.

i Ser. 3. de Sanctis, & 31. de Diuer.

Viri fratres, & patres.] *Coæui, & ſeniores*, inquit Gloſſa interlinearis, Lyranus, & Hugo. Hac verò nominum proprietate demonſtrare intendit, vt obſeruat Oecumenius, prudentis non eſſe iniurioſum quippiam, aut quod damnum afferat, aduerſus fratres, ac patres inducere: ſe itaq; nil tale moliri; vereri autem, ne communis ipſi naturæ obliti ſint, cum tanto ardere odio videantur, vt neque ſignis, & prodigijs, quæ per illum Deus operari dignetur, credere, ac cedere ſuſtineant. Syrus maiorem adhuc moderationem præſefert, apud quem ſic exorditur, גברא אחין ואבהתן *gabre achaiin vabahathan*, id eſt, *viri fratres, & patres noſtri*: magnum enim eſt animi ſubmiſſionis erga illos exemplum, ſuos patres eos appellare, qui tam atrociter in eum ſæuire iam cœperant. Eodem aliquando exordio Paulus, vocatus etiam in ius, apologiam inchoauit, in hac ipſa hiſtoria k.

Prudentis non eſt, iniurioſum quippiam inducere.

k Act. 22. 1.

Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ.] Profligat Stephanus capita quatuor accuſationis, docens ſe contra Deum non eſſe locutum, neque contra Moyſem, neque contra templum, neque contra legem. Criminis purgatio, quæ hinc incipit vſque ad verſum 20. conſiſtit in hoc, quòd de Deo, de Patribus, ac nominatim de Moſe, de lege etiam prolixè, & honorificè diſſerit, incipiens à primo gentis auctore Abraham, & docet non eſſe blaſphemum, aſſerere Chriſtum eſſe huius mundi Saluatorem, quem tot pridem figuræ, oracula, ac teſtimonia Prophetarum prænunciauerint.

Summa totius orationis huius.

C *Expoſuit ab initio legem Dei ab Abraham vſque ad Moyſem, & vſque ad datam legem, & vſque ad introitum in terram Promiſſionis*, inquit Auguſtinus l, *vt commendaret, quia non erat verum teſtimonium, vnde illi calumniam commouebant. Deinde de Moyſe dedit eis magnam ſimilitudinem ad Chriſtum*, inquit idem, nempe *vt ſe Moyſis declararet non aduerſarium, ſed addictum.*

Cur his de rebus in Cōcilio Stephanus diſſeruerit.

l Serm. 93. de Diuer.

Deus gloriæ.] Hæc prima verba non ſunt hominis blaſphemi, ſed gloriam Dei quærentis, & gloriæ ipſius quæcumque dixiſſet, feciſſet, aſcribentis. Sed neſcio quid ſibi velit Gloſſa ordinaria, ad hæc ipſa verba notans, quod memor Stephanus præcepti illius, m *Diligite inimicos veſtros*, perſecutoribus ſuis ſalutem nunciauit: nec enim in his verbis vlla ſalutatio continetur, ſed in prioribus, quibus eos viros patres fratreſque compellat.

m Mat. 5. 44.

Chryſoſtomus, & Oecumenius cauſam huiuſmodi de Deo appellationis ſtatim in initio aſſignant, vt intelligerent aduerſarij, quòd nihil proficerent contra prędicationem, nec eſſe quod tanti templum, vel inſtituta ſua facerent, Deum namque ſemper omnia facere, nullo egentem inſtrumento, Abrahæ n apparuiſſe, cum nondum templum eſſet, nondum ſacrificium lege præſcriptum, etiamſi progenitores Gentiles haberet, atque in aliena terra ageret, ac de omnibus hoſtibus ei victoriam tribuiſſe: denique ignobiles glorioſos feciſſe: & cum ſit fons gloriæ, opus illi non eſſe gloria per templum, aut quid tale, ſed qui ingloriós ita glorificauerit, multò magis glorificaturum ipſos.

Deus gloriæ cur ſit dictus à Stephano.

n Gen. 15. 6.

Vocauit Deum Dauid o *Regem gloriæ*, & Paulus p Chriſtum, nec eſt aliud epithetum, quod ſibi Deus magis vendicet, affirmans per Eſaiam q, *quod gloriam ſuam alteri non dabit*; idemque Apoſtolus, *ſoli Deo honorem & gloriam* r *precatur*, & in omnibus dandam cenſet. Sed etſi verum, id eſt, κατ᾽ ἐξοχὴν, ac de certo duntaxat honore, & gloria, tamen alio certo gloriæ genere etiam amici Dei participes ſunt, cùm non dubitet idemmet Paulus polliceri *gloriam & honorem* omni

Deus gloriæ eſt epithetum quod ſibi Deus maximè vendicat.

o Pſal. 23. 7. 8. 9. 10.

p 1. Cor. 2. 8.

q Iſa. 42. 8. & c. 48. 11.

Gloria Deo ſoli eſt propria, tamen etiam alia Sanctis datur.

r 1. Tim. 1. 17.

a Rom. 2. 10
b 1. Reg. 2. 30

omni operanti bonum a, immò Deus ipſe promittit *ſe glorificaturum eum, qui ſe glorificauerit* b. Et conſtat Sanctos ritè à nobis debito honore coli: tamen quoniam hic ipſe honor alijs defertur propter Deum, meritò Deum gloriæ Deum appellamus, *qui eſt glorioſus in Sanctis ſuis* c, & *glorificatur in cõcilio Sanctorũ* d, & eſt gloria noſtra *e*, & in eo gloriamur *f*, & quem Eccleſia doxologico hymno quotidiè ſæpius repetito dilaudat canens: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, &c.* (ex inſtitutione Damaſi Papæ hortatore Hieronymo, vt ait Alcuinus *g*, vel potius, vt Walfridus *h*, ex inſtitutione Concilij Niceni, vt colligitur prætereà ex Theodoreto *i*, & Sozomeno *k*, & Baſilio *l*, & Concilio Vaſenſi II. *m*) & inſuper ſolennioribus diebus illo hymno, qui dicitur Angelicus *n*: *Gloria in excelſis Deo, &c.* id eſt, in cœlo nunc eſt parata Deum glorificandi materia, & Angelis, qui ſunt incolæ cœli, exhibita: quem hymnum cantari præcepit in Miſſa Teleſphorus Papa, teſte Walfrido *o*, & alijs: licet in Liturgia Iacobi habeantur verba, quæ ſunt in Euangelio Lucæ: quę verò ſequuntur addiderit aut Teleſphorus, aut Hilarius Pictauienſis, vt ſcribit Innocentius III. *p* Lege de his Ioannem Stephanum Durantum *q*. Denique *in templo eius omnes dicent gloriam* r, cum qui *gratiam hic dedit, dabit ibi & gloriam* ſ, hoc eſt, beatitudinem, quæ gloria vocatur, quoniam eſt eximium opus gloriæ ipſius, & quæ maximè redundat in gloriam, & laudem eius.

c *Eccleſia in Graduali Martyrum.*
d *Pſal.* 88. 8.
e *Pſal.* 3. 4.
f 1. *Cor.* 1. 31.
g *lib. de offic. diu.*
h *de obſeru. Eccl. c.* 25.
i 2. *Hiſt. c.* 24.
k 3 *hiſt. c.* 19.
l *lib. de Spiritu ſancto, c.* 28.
m *cap* 5.
n *Luc.* 2. 14.
o *de obſeruat. Eccl. c.* 22.
p 2. *de myſt. Miſſæ, c.* 20.
q *lib.* 3. *de rit. Eccl. cap.* 15. & *lib.* 2. *c.* 9.
r *Pſal.* 28. 9.
ſ *Pſal.* 83. 12.

Apparuit patri noſtro Abrahæ cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charan.] Occurrunt hic multæ, ac perplexæ dubitationes, præſertim propter apparentem in Stephani verbis diſcrepantiam ab hiſtoria Geneſis. Prima eſt, quæ apparitio iſta fuerit.

Quomodo Deus Abrahę apparuerit.

Putant nonnulli, epithetum illud Deo tributum, vt gloriæ Deus dicatur, innuere factam apparitionem in forma glorioſa. Tamen per Angelum apparuiſſe affirmat Gloſſa interlinearis, Hugo, & Carthuſianus hoc loco, & Caietanus in Geneſim dicit ſimpliciter Deum ipſi apparuiſſe in forma item glorioſa. In Geneſi, vbi commemoratur prima Dei oratio ad Abraham *t*, nulla mentio eſt de apparitione: & Paulus *u* recitans hanc eandem vocationem, apparitionis etiam non meminit.

t *Gen.* 12. 1.
u *Heb.* 11. 8.

Apparitio quædam eſt auricularis.

Conſtat apparitionem dici eam quoque, quæ eſt auricularis, & non ocularis, ſiue viſibilis. Exempla ſunt alia, cum Deus legem dando locutus eſt Iſraelitis *x*: cum Moyſes audiebat vocem Dei loquentis ad ſe de propitiatorio *y*: cum ter Samuelem Deus vocauit, ipſe verò ſe ab Heli vocari exiſtimauit *z*.

x *Exod.* 20. 18. *Deut.* 5. 22.
y *Num.* 7. 89.
z 1. *Reg.* 3. 4. & *ſeq.*

De hoc duplici apparitionis genere, atque prætereà de imaginaria, & per ſomnia, & de intellectuali, conſule Abulenſem *a*.

a 3. *Reg.* 3. *q.* 2.

Nouies locutus reperitur Deus Abrahæ *b*, ſed nonniſi ſemel exprimitur viſibilis eius apparitio *c*, quamuis locutio ipſius interdum appelletur apparitio *d*, & in genere aliquando factus eſſe ſermo ad eum Domini dicatur per viſionem. Scio Pererium *e* velle apparitionem pro viſibili accipi, ſed id certè non probat.

Deus nouies repetitur locutus Abrahæ.
b *Geneſ.* 12. 1. *ibid.* 7. & 13. 14. & 15. 1. & 17. 1. & 18. 1. & 21. 12. & 22. 1. *ibi* 11.
c *Gen.* 18. 1.
d *Gen.* 12. 1.
e *Gen.* 12. *q.* 6.

Negare videtur Baſilius *f* formatas à Deo ſenſibiles, & externas voces, quando verbum feciſſe ſcribitur, ſed ſolò interno auditu percepiſſe eos, quibus Deus loquebatur interius, ac intelligibiliter. Id vniuerſe admittere non auſim, ſed forſan de Prophetis, de quibus Baſilius *g* loquitur: nec minus auditas corporis auribus voces nomine Dei emiſſas, certus mihi eſſe videor, in vetere Teſtamento interdum, quam quas ſic auditas ambigi non poteſt, in nouo non ſemel *h*. De varijs modis, quibus Deus creaturis ſuis loquitur, fusè & egregiè Gregorius *i* diſſerit. Sed copioſius ac ex profeſſo Petrus Tyræus noſter *k*.

Deus cum locutus dicitur voceſne formauerit externas.
f *in c.* 7 *Eſa.*
g *ibidem.*
h *Mat.* 3. 17. & 17. 5. *Ioan.* 12. 28. *Luc.* 2. 13. 14.
i 28. *Moral. à* 2. & *ad* 7.
k *lib. de Dei appar. & vocali locut. in vet. Teſta. & lib. de gloria. Filij Dei appar.*

Secunda dubitatio, vbi erat Abraham, cum hoc Dei primum oraculum accepit. Stephanus quidem locum deſignat Meſopotamiam. Hac Stephani fretus auctoritate Auguſtinus *l* ſentit poſt egreſſum ex Chaldæa, & ante aduentum in ciuitatem Haram, in ipſo itinere ex illa in iſtam, ſeu potius in Chanaan, cum eſſet Abram in Meſopotamia, verba hæc Deum dixiſſe. Obſtat, quoniam iuſſus eſt tunc Abram exire de patria, in qua nimirum erat, cum ei Deus id præceptum dabat. Meſopotamia verò, prout eam Auguſtinus ipſe diſtinguit à Chaldæa, Abræ patria non fuit, ſed Chaldæa.

Quo in loco facta ſit hæc Dei ad Abraham apparitio.
l 16. *de ciuit. Dei, c.* 15.

Nec ſufficit reſponſio Auguſtini, quam ſequitur hic Gloſſa ordinaria, & Beda, nempe illo egreſſo iam ſecundum corpus, vt etiam egrederetur ſecundum deſiderium abiecta illuc regrediendi voluntate, eſſe imperatum: quoniam tam diſertum de egrediendo præceptum, corporalem egreſſum importat, neque credi debet de Abram id cupiuiſſe aliqua ratione, quod ei à Deo fuerat tantoperè interdictum, vel eo redire etiam cogitaſſe, vnde propter odium ac fugam idololatriæ diſceſſerat, vt dux Ammonitarum Achior poſtea confirmauit Holoferni *m*.

Abraham ex patria egreſſus non habuit voluntatem ad eam regrediendi.
m *Iudith.* 5. 8. 9.

Itaque hoc loco Stephanus Meſopotamiæ nomine, de quo egimus capite ſecundo *n*, & aliquid paulò pòſt dicemus, latiſſimè vſus eſt, prout ſignificat omnem illam regionem, quæ eſt trans Euphratem, habito reſpectu ad terram Chanaan, id eſt, ad Syriam, & eam quæ propriè vocatur Meſopotamia, & Chaldæam, & Babyloniam comprehendit. Vnde idem Stephanus ſubdit verſu 4. *Tunc exijt* (Abram) *de terra Chaldæorum*, intelligens, profectò idem per vocabulum Meſopotamiæ, & Chaldææ.

Meſopotamia latiſſimè hic ſumitur.
n *verſ.* 9.

Sed quod Abulenſis *o* bis datum Abræ idem præceptum, ſemel in Meſopotamia, hoc eſt, Chaldæa, iterum in Haran affirmat, atque de primo loqui Stephanum (id verò etiam docet hoc loco Gagneius, & meminit Gloſſa, & Lyranus, & Hugo, tenetque Ribera in epiſtolam ad Hebræos *p*, & ibidem Petrus Lombardus, & in Geneſim Ludouicus Yſtella *q*) minus congruit Scripturæ, Patribuſque vnam tantum agnoſcentibus vocationem Abræ: & Stephanus iiſdem verbis refert vocationem illius, quibus liber Geneſis: denique quid opus erat duplici vocatione obedientiſſimo Abræ, qui licet ex itinere ſubſtiterit in Haran, vt inſeruiret tantiſper voluntati patris Thare, Deo id etiam conniuente *r*, tamen eo animo ex Chaldæa diſceſſerat, vt iret per ſe in terram Chanaan? Et cum Deus dixit: *Exi de terra tua*, quis non videt idem eſſe quod, *de patria tua*, in qua natus es, qualis non erat Haran, ſiue diu ibi manſerit, quod Abulenſis ait, ſiue parum, quod Auguſtinus, & alij tradunt?

o *Gen.* 12. *q* 12. & 18.
p *cap.* 11.
q *in c.* 11. & 12.
Abraham ſemel tantum vocatus eſt, non bis.
r *Iudith* 5. 9.

Non magis probabile eſt, quod S. Thomas docet in epiſtolam ad Hebræos *ſ*, exiuiſſe Abram ex Chaldęa cum patre iterum reuerſurum, ſed ex præcepto Domini veniſſe in Meſopotamiam Syriæ, ibiq; mortuo patre intendiſſe remanere, ſed ex mandato nouo veniſſe in Chanaan. Sed nec

Opinio S. Thomæ non probatur.
ſ *c.* 11. *lect.* 3.

Lyranus quo modo ſit hiſtoriam interpretatus.
a cap. 12.

ſatis apte docere Lyranus in Geneſim a videtur, qui quam vnicam vocationem agnoſcit, eam in Haran factam autumat, ita vt *iubeatur exire de terra ſua*, id eſt, de Chaldæa, non ſimpliciter quidẽ, quoniam egreſſus iam erat, ſed longius, atque remotius recedere, idque poſt mortem patris Thare. Nam Stephanus narrat vocatum Abram in Meſopotamia, priuſquam veniret in Haran, ſiue Charan, ſiue Charras, ac proinde ante mortem Thare. Interpretatio quoq; verborum illorum, *Exi de terra tua*, plane violenta eſt, ſicut & eorum, qui ipſam vrbem Haran dicunt cenſeri poſſe patriã Abræ, quia quodammodo Chaldęę pars cenſeatur, vt habet Ludouicus Yſtella *b*.

b in c. 12. Geneſ.
Pauli Burgenſis ſententia reiicitur.
c in 1. addit. ad poſt. Lyr. in cap. 12. Gen.

Paulus Burgenſis *c* contendit, natale ſolum Abræ eſſe Haran, ideoq; ibi accepiſſe præceptũ egrediendi, cum etiam ſita ſit in extremitate Meſopotamiæ. Abhorret hæc opinio à communi, & recepta tam Hebræorum, quam Chriſtianorum opinione, qui natum Abram conſentiunt in Vr ciuitate Chaldææ. Vide inter alios Ioſephum *d*, & Euſebium *e*, immo & à Scriptura, quæ tradit, *Aran filium Thare, & fratrem Abræ mortuum in terra natiuitatis ſuæ*, hoc eſt, in Vr ciuitate Chaldæorũ: & inde Thare ſecum eduxiſſe Abram, vt irent in terram Chanaan *f*: hoc enim indicat, quod initio habitauerint in Chaldæa, & quod hæc eorũ patria fuerit.

d lib. 1. Antiq. c. 8.
e lib. 9. de Præp. Euangel. vlt.
f Gen. 11. 28.
g Iudith 5. 6. & 7.

Sed & Achior *g* populum Hebræum ex progenie Chaldæorum facit, atque patres eorũm ab initio habitaſſe in Meſopotamia, & inde veniſſe in ciuitatem Haran. Habebatur vero præcipue Abram princeps, ſator, ac parens gentis ſuæ, vt dicemus. Tandem apertiſſime teſtatur Stephanus noſter, æque vt liber Geneſis, Abram euocatum à Deo, eductumque è Chaldæa. Quare ſapientior fuit poſterior eiuſdem Burgenſis cogitatio, qua priorem retractauit ſcribens in Deuteronomium *h*.

h in addit. ad cap. 1.
Chryſoſtomus agnouit difficultatem.
i Hom. 31. in Geneſ.

Porro Chryſoſtomus *i* vidit, & occurrit apparenti contradictioni in verbis Stephani, & Geneſis, circa locum, vbi Abram vocatus eſt. Poſtquam enim recitauit quæ ponũtur in capite Geneſis vndecimo, extremo, de educto Abram cum patre & aliis, ſubdit: *Attendamus diligenter, obſecro, quæ ſunt lecta, vt mentem eorum, quæ in ſcriptis latent, deprehendamus. Ecce enim mox in principio videtur eſſe quæſtio. Nam cum beatus ille Propheta, Moſes inquam, dixiſſet, Accepit Thare Abram, & Nachor, & eduxit ex terra Chaldæorum, vt proficiſcerentur in terram Chananæorum, & venit vſque ad Charan, & habitauit illic: beatus autem Stephanus Iudæos laudãs inquit, Deus gloriæ viſus eſt patri noſtro Abraham, cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charan, & illinc, poſtquam mortuus eſt pater eius, migrare eum fecit. Quid igitur? diſſidentne à ſeipſis diuinæ Scripturæ? abſit. Sed ex hoc animaduertere licet, quod cum Patriarcha Deo acceptus eſſet, viſus ei Deus imperauit, vt inde migraret. Quod vt cognouit Thare pater eius, licet infidelis eſſet, attamen ob amorem in filium, ſocius illi peregrinationis eſſe voluit: & vt venit in Charan, ac illic habitauit aliquandiu, vita hac exceſſit. Patriarcha autem tunc ad imperium Dei in Chanaan conceſſit. Denique non antea eum Deus inde euocauit, donec mortuus eſt Thare.*

Eam diſſoluit.

Hactenus ille, qui perſpicue vocationem factam fuiſſe refert, cum adhuc eſſet in Chaldæa. Quod vero de diſceſſu Abræ ex Charan, quæ interiacebat inter Chaldæam, & Chanaan, continuo poſt mortem patris Thare affirmat, deinde expendetur.

Cur prius de diſceſſu Thare, quam de vocatione Abrahæ Moſes ſcripſerit.
k 16. de ciuit. Dei. c. 15.

Vnum reſtat animaduertẽdum cum Auguſtino *k*. Moſem, vt ſimul omnia exponeret, quæ ad hiſtoriam Thare pertinebant, & exinde ordiretur diligẽtius ſcribere de Abram, eam ob cauſam prius expoſuiſſe in capite vndecimo diſceſſum Thare ex Chaldæa, & aduentum in Haran, & mortem: initium autẽ narrationis de Abram per recapitulationem repetiiſſe ab ipſius vocatione in principio capitis XII. omittendo ea, quæ acciderant vſque ad aduentum in Haran, quoniam narrata iam erant. Lege Pererium in caput duodecimum Geneſis *l*, Ioannem Ferdinandum in Theſauro Scripturę *m*, & Andream Maſium *n*, & alios interpretes, tum in Geneſim, tũ in præſentem locum.

l Diſput. 3. num. 1. & ſeq.
m in verbo, Abraham.
n in c. vlt. Ioſue.

Patri noſtro Abrahæ.] Gloriabantur Hebręi hoc vno tanquam principe, ſatore, ac primario parẽte, vt ſæpe illis exprobratum eſt à Ioanne Baptiſta, quæ tamen exprobratio non aduerſatur Eſaię dicenti *o*: *Attendite ad Abraham patrem veſtrum*, & à Chriſto. Lege caput tertium *p*. Hoc autem loco ponitur nomen Abraham tanquam magis vulgatum, & cognitum; cum alioqui quando primũ vocatus eſt, adhuc nominaretur Abram, & nondum dictus fuiſſet Abram.

o Eſa. 51. 1.
p verſ. 33. & 39.

De Meſopotamia.

In Meſopotamia.] Dixi paulo ante, necnon in capite ſecundo, nomen illud modo proprie certam vnam prouinciam duntaxat ſignificare, modo latius plures, atque in poſteriore ſignificatione Stephanum accepiſſe, videlicet vt comprehẽderit etiam Chaldæam. Idem vero iudicium eſſe debet de capite 24. Geneſis *q*, & capite item 24. Ioſue *r*.

q verſ. 10.
r verſ. 3. 14. 15.

Charan.] Ita etiam Gręce indeclinabiliter χαῤῥὰν, Syriace. חרן *choron*, vt pronunciant hi, qui vt ſolent Hebræum, Syriacum cametz pronunciãt, quamuis alii retinentes pronunciationem Hebræam Charan vt nos legãt, & ſcribitur Hebraice per ח Cheth fortem aſpirationem; quæ cum omittitur, ſicut perſæpe literæ iſtæ gutturales propter difficultatem pronunciationis à Græcis & Latinis omitti conſueuerunt, tunc loco Charan, legitur Aran; hoc autem non eſt nomen ciuitatis, vt putauit Gagneius, ſed regionis Syriæ; ciuitas autem dicitur Haran, & Charan, & geminata litera r, Charran, & ſecundum formam nominis declinati in numero multitudinis, Charræ; vnde Lucanus *ſ*:

ſ Lib. 1. de bello ciuili.

Aſſyrias latio maculauit ſanguine Charras.

Quo item modo nominat Ptolomęus ciuitatem iſtam clade M. Craſſi à Parthis illata nobilitatã, & ſitam in extrema Meſopotamia, verſus Syriã, & Palæſtinam. Videntur tamen Latini profani Scriptores abſque aſpiratione Carras dicere, vt præter Lucanum Plinius *t*, niſi quis mendum afferat, qui etiam eaſdem collocat in Arabia. Sed latius patet Arabia. De eadem mentio fieri videtur in libro Tobiæ *u*, & Iudith *x*. Sed alia eſt ac diuerſa in libro Tobiæ: media inter Aſſyria & Mediã. Vbi lege Serariũ noſtrum. Sed moneo Græce non haberi nomen loci *y*, ſed aduerbium [illegible]; quod autem ille Hebraice dicit vocari אכירם *Acirim*, ex textu Hebræo vel Chaldæo potius, qui ſeparatim bis editus eſt in Germania (vt refert idem Serarius *z*) ſumptum eſt. Nam cũ aliis ſacris libris hic liber non habetur, in Hebraicis vulgatis Bibliis, quæ nunc extant, & paſſim habentur.

t lib. 5. c. 24.
u cap. 11. 1.
x cap. 1. 9.
y verſ. 1.
z prolog. 3. in Iud.

Verſus 3.] Et dixit ad illũ: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monſtrauero tibi.

EXI *de terra tua, & de cognatione tua.*] In capite duodecimo Geneſis additur: *Et de domo patris tui. Sed id omiſit Stephanus tanquam notũ*, inquit Iugo, *his quibus loquebatur.*

Domus ex qua Abrahã exire iuſſus ſit. Cur Deus illi præcepto adiunxerit, de cognatione & domo relinquenda.

Significat porro domus patris familiam paternam, & non domicilium duntaxat. Quamuis autem Abram relinquendo patriam cenſeatur quoque reliquiſſe cognationem, & domum, & quod eum ſecutus ſit pater, aliiq; affines, eorum amoris fuerit erga illum, cum ſolus exire paratus eſſet, in præcepto tamen omnia expreſſit Deus, ad magis abſtrahendum, & probandum affectũ, *ne forte aut imprudenter cœpiſſe videretur, aut fraus aliqua mandatis cœleſtibus pararetur*, inquit Ambroſius *a*.

a l. de Abra. [illegible]

Myſtice quid ſignificauerit hæc Abrahæ vocatio.

b Glaph. lib. [illegible]
c Oſeæ 9. 10.

Porro vocatio iſta præſignauit vocationem Iudæorum, & Gentium, *quorum Abraham pater futurus erat*, inquit Cyrillus Alexandrinus *b*. *& quem vt botrum in deſerto idololatriæ inuenit, & vt fructum præcocem in ficu c*. Denotauit etiam tum vocationem cuiuslibet per excitantem, ac præuenientem gratiam: tum quendam veluti exitum hominis perfecti, *& perfectiſſimam Aſcenſionem*, vt loquitur Baſilius *d*, *ab omnibus corporis voluptatibus, quas terra ſignificare poteſt, & a delectatione ſenſibilium organorum, tanquam à cognatione: & ceu a domo paterna, a vitæ priorũ criminibus per cõtraria virtutum ſtudia.*

d in c. 7. Iſa.

Abbas quoque Paphnutius apud Caſſianum *e* obſeruat renunciationis genus triplex in hac vocatione: primum, quo vniuerſis bonis temporalibus nuncium remittimus: alterum, quo etiam cupiditates earum rerum exuimus: tertium, quo mentem animumque ab omni rerum viſibilium ſtudio, & cogitatione, ad rerum inuiſibilium, & cœleſtium contemplationem, & amorem traducimus, &c. *De primo dixit Deus*, inquit, *Exi de terra tua, id eſt, de facultatibus mundi huius, opibuſque terrenis. De ſecundo dixit, de cognatione tua, id eſt, de conuerſatione, & moribus, vitiiſq; prioribus, quæ nobis a noſtra natiuitate cohærentia veluti affinitate quadam, & conſanguinitate cognata ſunt.* Tertio dixit, *de domo patris tui, id eſt, de omni memoria mundi huius, rerumque mundanarum, quæ perpetuò noſtrorum oculorum occurrunt obtutibus.*

Triplex genus renunciationis ex hac vocatione colligitur.
e Coll. 3. c. 6.

Philo *f*, & eum imitatus Ambroſius *g*, *migrationem de terra* tropologice etiam exponit, *fugam e carcere corporis, & voluptatibus tanquam cuſtodiis carceris iſtius*: cognationem intelligit *ſenſuum familiarem vſum, qui ſenſus ſunt cognati mentis, & cum ea pars animæ*: per domum paternam accipit *mentem ſiue intellectum, & rationem, quæ quaſi pater potentias ſuas in ſingulas partes ſeminat, ſuas cuique operationes tribuens, & omnes gubernans.*

Philonis tropologica expoſitio.
g l. 2. de Abraham. c. 2.

Albinus ad vnam ex quæſtionibus in Geneſim *h* reſpondens, ait, *per tres egreſſiones de terra, de cognatione, de domo paterna ſignificari egrediendum nobis de terreno homine, de cognatione vitiorum noſtrorũ, & de mundo, qui Diaboli domus eſt*, & ſimilem ſententiam contineri verbis Pſalmi: *Obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui i.*

Allegoricæ aliæ interpretationes.
h q. 154.

Hugo de S. Victore *k* docet ſignificari egreſſum animæ de delectatione terrena, & de conuerſatione praua, in qua ſub patre Diabolo primum permanſit: inuitatis autem ad terram vitæ ſpiritualis, tabernaculum eſſe conuerſationem honeſtam, altare, fidem firmam, ſacrificium, actionem bonam.

i Pſal. 44. 11.
k l. 2. Allegoriarum in Geneſ. cap. 2.

Exi de terra tua.] Hebraice in Geneſi ſic eſt, לך לך *lech lecha*, id eſt, *Vade tibi, quæ phraſis*, inquit Thomas Caietanus *ſignificat, quod ad ipſius Abrahæ vtilitatem præcipiebatur ille egreſſus.* Eſt tamen hæc phraſis viſitata pro quacunq; ambulatione, ſiue vtilis ambulanti ſit, ſiue indifferens. *Terra tua*, idem eſt, quod patria tua: quam fuiſſe Chaldæam, ſuperius oſtenſum eſt contra Burgenſem, quæ prouincia, atque Vr natale ſolum Abræ erat tunc abominanda; propter idololatriam à Nino id temporis inceptam, Belum patrem publice coli imperãte diuinis honoribus, ſimul propter ſacrilegam vanitatem diuinationis Aſtrologicæ, quæ adeo viguit apud Chaldæos, vt deinceps, qui Aſtromantiæ dediti fuerunt, iidem Chaldæi nominati ſint.

Vade tibi, cur dixerit Deus Abrahæ.

Chaldæa ex cauſa [illegible] abominanda.

Merito igitur euocauit inde Deus Abraham, & maxime, ſi ipſe aliquando idololatriæ ſuperſtitione pollutus fuit, vt cum Rabbinis Iohanan, & Hanina ſentit Genebrardus *l*, & Andreas Maſius *m*, atque Philo *n*: quorum tamen opinionem recte confutat Pererius *o*, auctoritate non ſolum Ioſephi *p*, & Suidæ *q*, verumetiam teſtimonio Iudæorum, qui ſe Chriſto negauerunt *natos ex fornicatione, ſed ſe patrem habere Abraham, & Deum r*, id eſt, nec ſe idololatras eſſe, nec progenitos ex idololatris. Fauet nonnihil tamen priori ſententiæ Nyſſenus *ſ*, quem tamen, cum ait *Abrahamum patrium errorem reliquiſſe*, poſſumus intelligere, ne in eum incideret, *eſſe vocatum à Deo*. Clemens Romanus *t*, ſeu quis alius, aperte fatetur Aſtrologum fuiſſe, tamen ab initio cæteris omnibus errantibus, ex ratione & ordine ſtellarum cognouiſſe conditorem, atque prouidentiam ipſius. Chryſoſtomus *u* ait Abraham infidelitate peccaſſe, ideoque ſemen eius annis quadringentis ſeruiuiſſe: & comparat cum peccato Dauid & Moſis. Si quid errauit in his Abraham, collapſus incuria iuuenilis cenſendus eſt, cum Ambroſio *x*, qui docet, vt Chaldæorum errores relinqueret, euocatum a Deo, ac virtutis exercitiis eruditum. Concedit id etiam Gulielmus Hamerus eruditus Geneſis expoſitor, capite vndecimo, extremo.

Abraham an idololatra fuerit.

l in Chron. [illegible]
q verbo Abraham.
r Ioan. 8. 41.
ſ Orat. de S. Baptiſ.
t l. Recog. [illegible]
u Hom. 4. de pœnit.
x in Pſ. [illegible]

Terra.] מארצך *mearſecha* Hebraice, id eſt, *de terra tua.* Nomen hoc aliquando accipitur pro regione latiore, & plura ſub ſe regna complectente, vt cum Iob dicitur, *vir in terra Hus y*, plures enim Auſitidis reges facit Ieremias *z*: aliquando pro vno tantum regno *a*: aliquando pro vna tantum vrbe *b*.

y Iob 1. 1.
Terræ nomẽ [illegible] ſignificationes.
z Ierem. 25. 20.
[illegible]

Hoc loco nomen poſſeſſiuum *tua*, videtur indicare locum particularem, vbi Abram natus eſt nimirum Vr: tamen cum adeo procul receſſerit, factum eſt, vt in prima, latiore videlicet ſignificatione, ſumatur.

Quanto patriæ naturalis amor eſſe cuiuis maior ſolet, vt eam etiam Monachi ægre adduci poſſint vt deſerant, teſte Chryſoſtomo *c*, tanto hoc durius & perfectius cenſeri præceptum debet, quo Abraham iuſſus eſt extra patriã ſine regrediendi ſpe peregrinari.

Amor patriæ naturalis [illegible]
c Hom. 31. in Geneſ.

Eleganter hoc exaggerat Auguſtinus *d*: *Nouum probationis genus*, inquit, *habenti propria exilia* (vitæ ipſius etiam in natali ſolo) *indicere peregrina, ingerere laborem itineris quieſcenti, imperare penuriam poſſidenti, & tantarum facultatum*

d Serm. 68 de Tempore. [illegible]

domino neceſsitatem imponere peregrinandi, &c. *Cui non eſt magis dulce proprium tugurium, quam palatia peregrina, & voluntaria caſa, quam digeſta prætoria? cui non eſt durum, illos conſcios natalium parietes, dulcia illa limina, atque amabilem larem, quem & parẽtum memoria, & ipſius infantiæ rudimenta commendant, vbi cunabula illa noui, & mox orientis hominis famulabantur, vbi ſecura alludẽs infantia inter lucis primordia, aut pueriles anni ſimplicitate felices, quos ſibi inter laſciuos, atque ipſius ætatis luſus vernaculo genuina ſola neceſsitas exhibebat? Inter hæc ergo tam blanda, tam dulcia, quæ cum omni fuerant difficultate relinquenda. Exi*, ait, *de terra tua. Quis hæc ſine fidei viribus libenter audiret?*

Sunt hæc omnia Auguſtini, quibus haud diſſentanea habet Ambroſius in Ionam *a*, grauiſſimam pœnam ſceleribus grauiſſimis exilium decerni inter alia docens. *Patria*, inquit Cicero *b*, *nos omnium maxime delectat, cuius rei tanta eſt vis, tantaq; natura, vt Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis tanquam nidulum affixam, ſapientiſsimus vir immortalitati antepoſuerit.* Vlyſſem intelligit, quem annos decem errantem Calypſo apud ſe immortalitate ei propoſita retinere non potuit: nil enim dulcius patria æſtimabat, vt ipſummet loquentem Homerus inducit *c* in conuiuio Phæacum, cuius etiam fumum idem Homerus videre eum cupiuiſſe ſcribit his verbis:

a [illegible] c. 4.

b 1. de Orat.

Patria nos maxime delectat.

c Odyſſ. 9.

ἱέμενος τὸν καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι
ἧς γαίης——

id eſt,

Exoptans oculis ſurgentem cernere fumum
Natalis terræ.

Vnde prouerbium Græcum natum eſt, *ὁ τῆς πατρίδος καπνὸς λαμπρότερος τοῦ πυρὸς ἀλλοίοις πυρός*, id eſt, *Patriæ fumus igni alieno luculentior:* & Ouidius *d* idem de eo ſcribit, cuius verſus hi ſunt.

d 1. de Ponto, eleg. 4.

Non dubia eſt Ithaci prudentia: ſed tamen optat
Fumum de patriis poſſe videre locis.
Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui.

Patria quanto amore ſit proſequenda.

Probat id idem ex beſtiis ipſis, vt merito patria à patre nomen deflectatur, ſiquidem eſt primus parens: poſitione autem muliebri, quaſi ex vtroque mixtum parente: & tanquam parentes ambos ſimul colendam ſignificat, & magis etiam quam parentes ipſos. Id feciſſe ſapientiſſimos ac optimos viros, exemplis oſtendi poſſet. His in Elyſiis Poeta *e* inſignem aſſignat gloriam, præmiumque:

e Æneid. 6.

Hic manus ob patriam pugnando vulnera paſſi.

&,

Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.

Vbi Pontanus noſter ad rem eandem profert alia teſtimonia. Lucillius quoque hanc rem apte cecinit:

Commoda præterea patriai prima putare,
Deinde parentum, tertia iam poſtremaq; noſtra.

Sed & eodem de argumento cõſulendus adhuc Cicero *f*, Lactantius *g*, Caſſiodorus *h*, Symmachus *i*, Sidonius *k*. Plutarchus tradit *l*, vt à patre patriam dicimus, ita Cretenſes dixiſſe *μητρίδα* à matre, quaſi matriam.

f Phil. 3. & 2. de legib.
g lib. 6. c. 6.
h lib. 1. Variar. epiſt. 32.
i lib. 1. ep. 44.
k lib. 3. ep. 3. & carm. 23.
l lib. Num ſeni gerenda Reſp.

Amor patriæ cœleſtis patriæ amori poſtponẽdus.

Sed idem Auguſtin. *m* alio loco argute ſimul ac ſeuere demõſtrat patriæ huius amor quam ſit amori cœleſtis illius poſtponendus, & *n* deſerẽda, ac perdendã etiam, ne illius iactura fiat, quæ ſalua eſſe non poſſit in perditis, ac præſertim impiis inſtitutis, atque moribus.

m epiſt. 105.
n 5. de ciu. Dei c. 16.

Pro cœleſtis patriæ amore quanta ſint perferenda.

Præterea idem alibi *o* multis argumentis confirmat, quod ſi tanta Gentiles fecerunt, tuleruntque pro ciuitate terrena, quanta Chriſtianos facere, patique neceſſe ſit pro dilectione patriæ æternæ. Egregium illud apophthegma inter Platonicos ſummi Plotini, immo ipſiuſmet Platonis: *Fugiendum eſt ad clariſsimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia: quæ igitur claſsis aut fuga? ſimilem Deo fieri. Si ergo Deo quanto ſimilior, tanto fit quiſque propinquior, nulla eſt ab illo tanta longinquitas, quam eius diſsimilitudo.*

o apud Aug. 9. de ciu. c. 16.

Hanc veluti viam verbis duobus alius Philoſophus, & ex ſapientibus ſeptem vnus indicauit, & expreſſit, quam Ambroſius *p* ſecutum Abrahã ſapientibus iſtis ſeniorem notat: *Ἕπου τῷ Θεῷ. Sequere Deum*: quod ii profecto faciunt, qui *ſe hic permanentem non habere ciuitatem*, cum meminerint *q*, *conuerſationem in cœlis habent r*, *peregrinantes à Domino ſ cum gemitu, & ſuſpirantes ad cœleſtem Hieruſalem patriam, & matrem noſtram t.*

p lib. 1. de Abraham. c. 2.

q Hebr. vlt. 14.
r Philip. 3. 20.
ſ 2. Cor. 4. 5. 6.
t Gal. 4. 26.

Hic ſumus in colonia.

Hic in colonia ſumus, non in patria: *quod ſi talis ac tanta eſt colonia, exiſtimare*, inquit Nyſſenus *u*, *oportet qualis ſit ea vrbs, vnde colonia deducta ſit, quæ ſit in ea pulchritudo, quæ ſit in ea regia, quæ beatitas eorũ, quibus illa habitatio obuenit. Nam ſi ea, quæ in rebus creatis apparent, eiuſmodi ſunt, vt nulla oratione explicari, nulla ratione comprehendi poſſint: quid de iis exiſtimandum eſt, quæ ſupra hæc ſunt, quæ neque oculo comprehendi poſſunt, neque auribus percipi x, neque mentis, & intelligentia coniecturis, qualia ſunt, iudicari, & exiſtimari poſſunt?* Neque idcirco tamen non poteſt, vt quoſdam obiicientes refert Auctor libri de conflictu vitiorum, & virtutum, apud Auguſtinum *y*, in patria ſuæ natiuitatis perfectus quis eſſe, quaſi hoc ſenſu accipienda ſit illa ſententia Chriſti *z*, *Nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua*: contrarium enim docent plurima Sanctorum, qui in natiuo ſolo vixerunt, exempla: & non dixit Chriſtus: *Nemo Propheta perfectus*, ſed *acceptus*: denique magis à Chriſto, & Deo fuga patriæ ſuadetur pro affectibus, quam pro greſſibus. Quod maxime in his locum habere debet, qui ex patria peccandi graues occaſiones capiunt, à quibus ipſi facile vinci ſe, & ſuperari patiuntur. Sicut è contrario, illis minime patria relinquenda eſt, qui ſine proprio ſalutis periculo, & cum aliorum emolumento in ea verſari poſſint. Tunc enim & officii ratio, & charitatis ordo exigere videtur, ne quis patriam, in qua vtilem nauat operam, derelinquat, vt ſcite demõſtrat Bernardus *a* Abbati S. Ioannis Carnotenſis, docens Abrahę exẽplum non ſemper eſſe imitandum. Negandum quinetiam non eſt, multum conducere, ad maiorem rerum humanarum ſcientiam aſſequendam, varia peregrinando obire loca, & per diuerſas orbis regiones diſcurrere, quemadmodũ inter alios D. Hieronymum feciſſe multorum ſermone narratur. & Homerus *b* ſuum Vlyſſem, quẽ quaſi ſapientiſſimum laudandum ſuſcepit, ideo maxime commendat, quod, vt ipſe ait,

u orat. de S. Greg. Thaum.

x Iſa. 64. 4. 1. Cor. 2. 9.

y Tom. 9. tract. 19. c. vlt.

z Luc. 4. 24.

a epiſt. 82.

b Odyſſ. 1.

πολλῶν δ᾽ ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω,

id eſt,

Qui mores hominum multorum nouit & vrbes.

Iure Antiſthenes *c* ridebat Athenienſes, quod eſſent *αὐτόχθονες*; communem hanc enim iis laudem eſſe cum teſtudinibus cochleiſque. Tales, qualis & Arcadum pauperrimus, qui terminos agelli nunquam exceſſerat *d*, & Veronenſis à Claudiano celebratus ſenex, comparat Orus *e*, cum onocephalis. Male pugnauit, vt prudenter notauit Liuius *f*, cum Romanis Antiochus, quod

c Plinius li. 28.

d Solinus ca. 7. Valer. Max. li. 7. c. 1.
e lib. 4. c. 23.
f lib. 35.

vnius Minionis inexperientiſſimi externarum rerum conſilio vſus fuerit. Similis forſan cauſa cur de Romanis Herodotus ac Thucydides nec verbum fecerint: cur, vt admonet Budæus a, res Hiſpanorum, Gallorumq; Græcis adeo obſcuræ fuerint, vt Ephorus Hiſpaniam, quam vocat Iberiam, exiſtimauerit eſſe ciuitatem.

a 4. de Aſſe.

De cognatione tua.] Syrus ſic hæc Moſis verba hoc loco expreſſit, ומן לות בני שותמך *vmen lauath bene tuhamach*, id eſt, *& de filiis cognationis tuæ.* Sed in Geneſi ſolum eſt, וממולד תך *vmimolad thecha*, id eſt, *de cognatione tua* ſimpliciter, vt hic habemus. Rupertus hoc diſtincte poſitum ait, *quia alibi terra, alibi cognatio Abrahæ erat: illa Chaldæorum erat, hæc vero in Haran, ſeu in Syriam deuenerat.* Sed iam oſtẽſum eſt, vnica vocatione Abram euocatum eſſe, ac ſimul etiam tunc iuſſum eſſe egredi & de terra, ſiue patria, vbi vocatio facta eſt, & de cognatione.

Hoc præceptũ quomodo ſit intelligendũ.

Abram ex patria ſolus nõ diſceſſit.

b Gen. 11.31.

Recte Caietanus in Geneſim hoc præceptum ita interpretatur, niſi aliquis de cognatione, ſiue domo voluiſſet cum eo egredi, quod etiam contigit, cum & pater egreſſus ſit vſque Charan, & poſtea Loth iuerit cum Abram vſque in terram Chanaan, ita vt videatur Moſes b, nempe decorum ſeruans, ipſummet patrem Thare diſceſſus ex Chaldæa auctorem facere potius, quam ipſum Abram, quamuis iſti, & non illi, ſignificatum ſit à Deo, vt de patria egrederetur.

c ep. ad Paulinum.

Quam ſit moleſtum à ſuis egredi, coniectura ſumi poteſt ex his, quæ de patria relinquenda diximus. *Sed credenti*, vt ait Hieronymus c, *totus mundus, diuitiarum eſt*: &, *facile contemnit omnia, qui ſe ſemper cogitat eſſe moriturum*: & verum eſt illud prouerbii loco ab antiquis vſitatum, *πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ*, id eſt, *Hæc patria cuique eſt, viuit in qua quis bene*; vnde & Socrates non ſe Athenienſem, ſed *κοσμικὸν*, ſeu *κοσμοπολίτην*, id eſt, *mundanum, & ciuem mundi*, nominabat, vt de eo prodit M. T. d

d in 5. Tuſc.

e orat. de Machab.

Cæterum, qui ad ſupernam Ieruſalem tendit, & voluntate fixus in ea immoratur, *cognationem ducit*, vt verbis vtar Nazianzeni e, *primam illam inhalationem, & qui ſecundum virtutem progenitores fuerunt: porro amicos, Prophetas, & Patriarchas, aliosque, à quibus pietatis formam, & exemplum accepit: æquales præterea eos habet, qui ſecum hoc tempore in eiſdem periculis, eademve vitæ ratione verſentur, atque in doloribus perferendis contemporanei ſunt.*

Veni in terram quam monſtrauero tibi.] Hebraice in Geneſi ſic eſt, אשר אראכה *aſcher arecha*, id eſt, *quam videre te faciam*: & Syrus ſimiliter, qui ſic hæc expreſſit, דאחזיך *dechauei ich*, id eſt, *quæ videbitur tibi*, ſeu, *à te.* Nimirum poſtea dixit illi Deus f, præbens oculis eius conſpiciendam terram Chanaan: *Leua oculos tuos, & vide à loco, in quo nunc es, ad Aquilonem, & Meridiem, & Orientem, & Occidentem, omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo in ſempiternum.*

f Gen. 13.14.

Terra quam Deus iuſſit petere Abraham, illi nominata non fuit.

g cap. 11.

Non tamen tunc, cum primum euocatus eſt, nomen illius terræ expreſſit DEVS, ſed indefinite, & confuſe tantum terram nominauit, vt colligi poteſt ex Geneſi cõtra Oleaſtrum, & Caietanum in Geneſim, & Riberam in epiſtolam ad Hebræos g: tum quod breuius fuiſſet nomen Chanaan ponere, quam circumloquendo dicere, *terram quam monſtrauero tibi*: tum quia Paulus id plane præ ſe fert, & inde fidem, ac obedientiam Patriarchæ exaggerat, cum ait h: *Fide qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem, & exiit, neſciens quo iret.*

h Heb. 11.8.

i in c. 12. Gen.

Nec ſufficit exponere neſcire qua via iret in Chanaan, ſicut explicat Ludouicus Yſtella i, cum maxime ſit aduerbium ποῦ, *vbi*, quod locum, ad quem eundum eſt, denotat. Cum tamen ad iter ſe accinxit, aut etiam aggreſſus eſt, nomen proprium eius terræ declarauit, vel Angelum ei comitem, vitæque ducem adiunxit, vt indicat Carthuſianus k. Sequitur ſententiam iſtam Chryſoſtomus l obſeruans, neſciſſe quantum ſibi iter conficiendum eſſet, & an ad vbetiorem ſua terram mitteretur. Auguſtinus m item penitus conſentit, Lyranus etiam in Geneſim, ibique Lippomanus, & Pererius. & in epiſtolam ad Hebræos n, Anſelmus, Theodoretus, Primaſius, Haymo, Oecumenius, Theophylactus, Titelmannus, Arboreus, Carthuſianus, & Gloſſa interlinearis hoc loco. Ergo per prolepſim dictum eſt Geneſis vndecimo o, *vt irent in terram Chanaan, veneruntque vſque Haran.*

k in c. 11. epi. ad Hebr.

l in Gen.

m Serm. 68. de Temp.

n cap. 11.

o verſ. 31.

p Gen. 11.31.

q Gen. 12.4.

Obiici poteſt, quod Moſes ſcripſit p, Thare vna cum Abram *exiiſſe de terra Chaldæorum, vt irent in terram Chanaan, & quod Abram* q *exiuit de ciuitate Haran, vt iret in terram Chanaan, ſicut præceperat ei Deus*, iam igitur indicauerat Deus nomen terræ Chanaan.

Quomodo omnino fuerit indicata Chanaan, neſciuerit Abraham quo iret.

r Heb. 11.8.

ſ Gen. 12.6.7.8.

Accedit, vere adhuc dici poſſe, neſciſſe Abrã quo iret, vt Apoſtolus loquitur r, quoniam terra Chanaan vaſta erat, ac à multis gentibus ortis ex filiis Chanaan incolebatur: ſic enim in qua eius parte habitandum, aut quieſcendum ei eſſet, ignorabat; vnde additur in Hiſtoria, quod cum perueniſſet in terram Chanaan, pertranſiuit Abram terram vſque ad locum Sichem, & vſque ad cõuallem illuſtrem ſ, expectans diuinum reſponſum, in qua terræ parte ſeſe ſiſtere deberet: *& inde tranſgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum ſuum*, &c. *perrexitque vadens, & vltra progrediens vſque ad Meridiem.*

Neque enim iuſſit vt ſacrificaret filiũ, mons ei non eſt indicatus.

t Gen. 22.2.

Simile eſt quod de eodem narratur, quando iuſſus eſt filium ſacrificare t. DEVS enim terram illi oſtendit, in qua ſacrificaret, non autem montem, ſed id poſtea quoque cognouit: *Tolle*, inquit DEVS, *filium tuum primogenitum, quem diligis, Iſaac, & vade in terram Viſionis, atque ibi offeres eum in holocauſtum, ſuper vnum montium, quem monſtrauero tibi.* Verum, vt ab vltimo incipiat reſponſio, apparet in verbis recitatis nomen terræ Viſionis à Deo expreſſum: & præſertim in Hebræo, vbi legitur, אל ארץ המריה *el erets hamoriiah*, id eſt, *in terram hamoriia*, vbi Moriia, vel, vt nos dicimus, Moria, nomen proprium montis eſt, in quo Dauid holocauſta obtulit pro peſte ſedanda u.

u 2 Paral. 3.1.

At nomen Chanaan non expreſſit ipſe Deus; ſed primo quidem loco Moſes per anticipationem, & ob maiorem orationis breuitatem, ac perſpicuitatem (quo modo ſatisfit quoque aliis partibus argumenti) videlicet intelligens terram, quæ vere erat terra Chanaan, ſicut poſtea expreſſa eſt Abræ, & cognita, ac nolens longiore verborum circuitione vtendo dicere terram, quam ſe DEVS Abræ mõſtraturum promiſerat: quæ tamen verba, cum DEI ipſius ſermonem recitauit, exprimere debuit,

& non nomen terræ Chanaan, quod Deus non expreſſerat. Minus aptum eſt vel cum Lyrano, & Beato Thoma exponere, neſciſſe quo iret, quia terram illam prius non viderat; vel cum Primaſio, & Haymone in altera expoſitionum, quas aſſignant, quoniam non habebat quem imitaretur.

Verſus 4.] Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan. Et inde, poſtquã mortuus eſt pater eius, tranſtulit illum in terram iſtam, in qua nũc vos habitatis.

TVNC *exiit de terra Chaldæorum.*] Obediuit Abram ſine cunctatione Deo: ſed pater vlterius progredi cum nollet, ſubſtitit cum ipſo filius in Charan: iam tamen priuſquam eo perueniret, admonitus vt in Chanaan vſque tenderet, & diuino, vt par eſt credere, permiſſu, itineris curſum in gratiam patris intercidens vſque ad mortem patris vltra non eſt progreſſus.

a 16. de ciuit. Dei c. 16.

Et inde, poſtquam mortuus eſt pater eius, tranſtulit illum in terram iſtam, in qua nunc vos habitatis.] Pro, *tranſtulit*, legit Auguſtinus, *collocauit* a, & Græce eſt *μετῴκισεν*, id eſt, *coloniam, & habitationem fecit*, eſt enim etiam *μετοικία* colonia. Syrus autem ſic habet, שניה אלהא לארעא הדא *ſchaniiah elaha larehha hada*, id eſt, *mutauit illum Deus in terram hanc*. Qui bis vocatum Abram dicunt, ſemel in Vr Chaldæorum, & iterum in Haran, ſecundam vocationem his verbis indicari volunt. Sed nos de re ipſa iam egimus, verba autem non aliud efficiunt, quam interruptum iter Deo auctore ſuſceptum, repetitum ac perfectum eſſe, vt Dei imperio plane tunc demum ſatisfieret.

De anno quo Abraham de Charan exiit magna difficultas.

b Gen. 12. 4.
c Gen. 11. 32.
d ibid. 31.
e ibid. 26.

Iam vero impedita difficultas eſt, an diſceſſerit ſolum Abram ſemel ex Haran, ſiue Charan verſus Chanaan, idque cum primum pater eius mortuus eſt, quoniam dicitur Abram, cum inde digreſſus eſt, fuiſſe annorum ſeptuagintaquinque b: pater autem ipſius Thare mortuus eſt, cum eſſet annorum ducentorum quinque c, & conſtat Abram cum patre, atque cum Lot, & Sarai vxore moram nonnullam traxiſſe in Haran d: & præterea certum eſt quod Scriptura tradit, vbi Thare vixiſſet ſeptuaginta annos genuiſſe filios. e Nam ſi cum Abram ex Haran primum diſceſſit, Thare iam mortuus erat, habebat vero tunc Abram annos ſeptuagintaquinque, omnino ſequitur genitum à patre Thare Abram, non ſeptuageſimo eius anno, ſed centeſimo trigeſimo.

De annis Abrahæ Hebræorum reſponſio futilis.
f in trad. Hebraic. ſuper Gen. c. 12.
g 2. Eſd. c. 9. 7.

Propterea quidam Hebræi, ac tandem ad eos ſe adiungens Hieronymus f, volũt, cum primum venit Abram in Chanaan defuncto patre, fuiſſe annorum centum trigintaquinque: Moſem vero computaſſe annos ſeptuagintaquinque, non ab ortu ipſius, ſed ab eo tempore, quo ex Vr, id eſt, igne, in quem eum Chaldæi coniecerant, quoniam ignem adorare noluerat, diuinitus incolumis euaſit, quæ fuit regeneratio quædam, ac ſecunda natiuitas. Verum omiſſo igne illo fabuloſo, & ſignificante duntaxat, more Scripturæ, tribulationem, qua ratione Eſdras intelligendus eſt, dicẽs *Abram inde eductum* g, ſi Abram cum venit in Chanaan, abſoluerat ætatis annos centum trigintaquinque, conſequens erit, vt

Abraham quando genuit Iſaac.
h Gen. 17. 17. & 21. 5. Rom. 4. 19.
i Gen. 21.
k infra 25. 20.
l infra 25. 7.

A filium Iſaac (quem centenarius genuit h) vel triginta quinque annis genuerit priuſquam veniret in Chanaan; cum tamen hiſtoria Geneſeos tradat genitum in Chanaan i, vel ſi recurratur ad computationem annorum Abram à liberatione eius ex dicto igne, ac proinde re ipſa habebat Abram, cum genuit Iſaac, annos centum ſexaginta, quoniam Iſaac quadragenarius viuo adhuc patre Abram duxit vxorem k, fuiſſet omne tempus vitæ Abraham ducentorum annorum, qui tamen mortuus ſcribitur centeſimo ſeptuageſimoquinto anno l.

Alia aliorum conciliatio.
m in Gen. 11. 26.
n 16. ciu. c. 14.

Minus probabilis eſt Theodoreti, Lyrani, & Caietani conciliatio, Abram natum anno centeB ſimo trigeſimo Thare, quoniam cum primũ diſceſſit ex Haran patre mortuo, habebat annos ſeptuagintaquinque, ille vero vixit ducentos & quinque. Sed certe probabilis non eſt, quoniam cum habeamus Thare genuiſſe tres filios m cum ſeptuagenarius eſſet, & cum maximi referret ſciri tempus natiuitatis Abram, potius quam aliorũ fratrum Nachor vel Aran, plane veriſimile ſit voluiſſe Moſem, ſeptuageſimo Thare anno natum Abram, & nos exacte intelligere tempus ortus eius, ex quo adeo certa pendet Chronologiæ ratio, vt docet Auguſtinus n. Adde quod ex diſceſſu Abræ poſt mortem patris in Chanaan, nõ poteſt id definite intelligi, quoniam Scriptura non C tradit, an diſceſſerit aliquot annis poſt, an eo ipſo anno, quo mortuus eſt.

Maſii opinio de annis Abrahæ.
o cap. vlt.

Andreas Maſius exponens Ioſue o putat veniſſe primum Chanaan anno ætatis quinto ſupra ſeptuageſimum, cum pater adhuc viueret. Stephanum autem in hoc loco affirmantem veniſſe poſt mortem patris, loqui de morte non naturali, ſed ſpirituali, quando ſcilicet conſtituit vlterius non progredi Thare in Chanaan, quo vocabat Deus filium, ſed apud Deos ſuos remanere. Fateor ingenioſe id dici, & mortuos interdũ appellari iacentes in peccatis, præſertim in idololatria, quæ mortuos etiam colit Deos. Cæterum Stephanus cõtexit narrationem hiſtoricam, quæ D proinde non eſt ad tropologicum ſenſum detorquenda. Sed & quibuſdam viſum eſt, Thare ſtudio idololatriæ, quam reliquerat, ex Chaldæa fugiens, reuertiſſe in Haran, propter diſceſſum, & abſentiam Abram p.

p Pererius lib. 16. in Geneſ. Diſp. 16.
Conciliatur cum Moſe Stephanus, & oſtenditur qua ratione anno 75. vitæ ſuæ Abrahã in terram Chanaã venerit.

Itaque vt cohæreat cum Moſe Stephanus, oportet aſſeramus bis Abram ex Charan veniſſe in terram Chanaan, primum cum eſſet ſeptuagintaquinque annorum, relicto in Charan patre viuo, & annum tunc centeſimum quadrageſimumquintum agente: ita vt peregrinatus ſit apud Chananæos per annos ſexaginta, interim forte aliquoties patrem reuiſens: deinde cum audita patris morte, vt funus curaret, & bona à paE tre relicta occuparet, poſtremo reuertit in Charan, & inde, confectis his negotiis, terram Chanaan repetiit animo firmiſſimo certiſſimoque illuc non amplius redeundi, ſed ſtabilem cum Chananæis ſedem habendi. De prima profectione Moſes locutus eſt, Stephanus de ſecunda. Placuit hæc ſententia, vt taceam Abulenſem q, etiam Pererio r Auguſtinum ſ ſecuto, poſtquam alios dicendi modos, quos declarauimus, excuſſiſſet. Fauet Græcum verbum *μετῴκισεν* quo Stephanum initio vſum dixi, id eſt, *colonum, & habitatorem fecit*; eique quaſi non amplius reuerſuro in Haran, domicilium in Chananæa ſtatuit, vt idem Auguſtinus ſcite perpendit. Vnde cum eſſet

q Gen. 12.
r ibid. Diſp. 13.
ſ lib. 9. in Gen. q. 15. & 16. de ciuit. c. 15.

Abraham centum trigintaſeptem annorum, hoc eſt, duobus poſt patrem mortuum annis, poſſedit partem aliquam terræ Chanaan, empta ſpelunca duplici in ſepulturam vxoris Saræ *a*.

a Gen. 23. 9. & ſeq.

Cur Abrahã viuo adhuc patre de Harã diſceſſerit.

b ſupra.

c lib. 16. de ciuit. c. 13.

Primæ profectionis Abram de Haran Abulenſis *b* cauſam reddit haud contemnendam, vt patrem proceſſu temporis idololatria deprauatum (fortaſſe ex conſortio alterius filii ſui Nachor, qui fuerat idololatra in Chaldæa, teſte Auguſtino *c*, & longe poſt primum aduẽtum Abram in Haran, cum patre in eandem vrbem Haran deuenerat) vitaret, ne & ipſe peruerteretur. Videor iure meo controuerſiam iſtam hoc loco diſceptaſſe, quam alii Geneſis Interpretes ibi tractant, non niſi ex occaſione verborum Stephani, quæ in ſpeciem cum Moſis hiſtoria quodammodo pugnant.

In qua nunc vos habitatis.] Innuunt hæc verba, quæ fideles veluti diſtinguunt ab auditoribus, abdicationem, ac diſtractionem etiam agrorum factam à fidelibus: aut quod hi illorum iudicio tanquam peripſema, & purgamentum exterminandi eſſent de mundo, & ex hominibus auferendi, aut tanquam extorres amandandi longe extra patriam, vtpote indigni terra promiſſionis, data filiis Abrahæ, & cultoribus legis. *Apoſtoli terram reliquerant*, inquit Gloſſa ordinaria, *& Stephanum iam quaſi in morte poſuerat.*

Verſus 5.] Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec paſſum pedis: ſed repromiſit dari illi eam in poſſeſſionem, & ſemini eius poſt ipſum, cum non haberet filium.

ET *non dedit illi hereditatem in ea, nec paſſum pedis.*] Pro paſſu, quod Græce eſt βῆμα, id eſt, *greſſus*. Syrus vertit, דרכבתא *dareſbetha*, id eſt, *veſtigium*, ſeu *gradum*, licet ea ſignificatio non ita obuia ſit, Theodoretus *d* vero doceat ſignificare menſuram trium cubitorum, ſicut quidam ex expoſitione ipſius in epiſtolã ad Hebræos citant, quod tamen non reperio.

d in c. 9. epi. ad Hebr.

Speluncam quam emit Abraham, nõ poſſedit iure hæreditario.

e verſ. 16.

f c. 23. 9. & ſeq.

g c. 33. 24.

Quod autem infra *e*, & in Geneſi eſt *f*, vt paulo ante etiam diximus de empta ſpelunca ad ſepulchrum, non fuit acquirere ſpeluncam illam hæreditario iure, neque ad incolendum, aut colendum, vt notant Gloſſæ. Similiter quod ait Ezechiel *g*: *Vnus erat Abraham, & hereditate poſſedit terram*, intellige non in ſe, ſed in poſteris ſuis.

Quomodo verũ ſit quod promiſit Abrahæ Deus de poſſeſſione terræ Chanaan.

h c. 13. 15.

i infra 26. 3.

k c. 13.

Cæterum quærat aliquis qua ratione conſentiant iſta cum tam prolixa promiſſione, quam fecit Deus Abrahæ non pro ſemine tantum poſteriſque ipſius, verumetiam pro ipſo *omnem terram*, inquit Deus in Geneſi *h*, *quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo*: & loquens cum Iſaac *i*, *Tibi & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has. Non eſt ſenſus*, inquit Caietanus *k*, *quod ipſe Abrahã in propria perſona eſſet poſſeſſurus terram illã quia nec paſſum pedis dedit illi Deus ibidem: ſed eſt ſenſus, quod ratione, vel reſpectu tui dabo ſemini tuo terram hanc.*

l Hom. 8.

Atque vſitatum hoc eſt in Scriptura, vt aliquibus quædam promittantur, quia ſunt caput, & principium poſteritatis, in qua, & non in ipſis, illa præſtanda ſunt, vt obſeruatum eſt à Chryſoſtomo in Matthæum *l*, & patet exemplis, quæ ipſe affert, & ex benedictionibus Iacob *m*, atq; ex aliis huius generis, tum ipſimet Iacob, vel Abraham factis promiſſionibus, tum etiam contentis in libris Prophetarum.

m Gen. 49.

Cum non haberet filium.] Non ergo Iſaac genitus eſt in Haran, vel in Chaldæa, quod tamen ſequi neceſſario ſuperius docui ex eorum opinione, qui volebant, cum Abram venit primum in terram Chanaan, fuiſſe annorum centum trigintaquinque.

Magnitudo fidei Abrahæ.

Emphaſim vero habet hæc additio, vt intelligatur magnitudo fidei Abræ, qui nimirum crediderit eam terram à poſteris ſuis poſſidendam, etiamſi poſteritatis velut ramum non haberet, quippe filio carens.

Verſus 6.] Locutus eſt autem ei DEVS: Quia erit ſemen eius accola in terra aliena, & ſeruituti eos ſubiicient, & male tractabunt eos annis quadringentis.

n in nouo Teſtamen. Rob. Steph.

LOCVTVS *eſt autem ei.*] Græce οὕτως, id eſt, *ſic*. Quidam tamen Græci codices *n* inſerunt αὐτῷ. Syrus etiam habet, *cum eo*, dicẽs ומלל הוא עמה אלהא *vemalel haua hhimmah elaha*, id eſt, *& locutus eſt cum eo Deus.*

Accola in terra aliena.] πάροικος, id eſt, *inquilinus*. Syrus habet, תותבא *thuthaba*, quod *inquilinus* etiam redditur proprie. Vide infra.

o Gen. 15. 13.

p cap. 5. 9.

q cap. 3.

Et male tractabunt eos annis quadringentis.] Hic numerus annorum habetur etiam in Geneſi *o*: & in libro Iudith *p*: quamuis nonnulli codices & auctores addiderint in hoc loco Actuum, *triginta*, vt ſanctus Thomas, Rabanus, & Caietanus in epiſtolam ad Galatas *q*, necnon Caietanus, & Gloſſa tractantes præſentem locum, & Gagneius contendit ita legi debere, tum propter auctoritatem Gloſſarum, tum maxime ex verbis Pauli in dicta epiſtola. Sed præualet auctoritas editionis vulgatæ nuper iuſſu Sixti Quinti, & Clementis Octaui correctæ, & publicatæ, præſertim cum nullus codex Græcus, vel Syrus interpres, nulluſque Græcorum Interpretum aliter legat, vel exponat: & Stephanus citet ſine dubio Geneſim, in qua non eſt adiectio illa numeri in vllis neq; Hebraicis, neq; Chaldaicis, neq; Græcis, neque Latinis codicibus, & Pauli locus aliter ſit intelligendus, vt liquebit.

Denique recta Chronologia demonſtrat, ab ortu Iſaac, qui fuit primum ſemen Abraham, ad quod ſemen pertinent verba, quæ Stephanus commemorat, & non ad perſonam Abraham, vſque ad egreſſionem Hebræorum ex Ægypto, ſolos prætermiſſe annos quinque ſupra quadringẽtos, etſi, more Scripturæ, minor numerus prætereatur.

Quæſtio de 400 annis, q[ui] fluxerunt vſque ad exitũ Iſraelitarum ex Aegypto, vnde incipiant.

r in cap. 3. ep. ad Gal.

ſ cap. 12. 40.

t Gen. 15. diſp. 6. qui & etiam vide Geneſ. 12. diſp. 2. & in c. 12. Exo. diſp. 3.

Exiſtit vero nunc difficilis ſatis, & celebris quæſtio, quam Hieronymus *r* vocat non paruã, & à multis quæſitam, ſed vix adhuc inuentam, quoniam & bis iam citatus Apoſtolus recenſet à promiſſione, *quæ facta eſt Abræ, nimirum omnino prima, quando iuſſus eſt Chaldæam deſerere, vſque ad tempus datæ legis in Sina, quadringentos, & triginta annos*, & in Exodo *ſ* proditum eſt, habitaſſe *Hebræos in Aegypto annis quadringentis triginta.*

Demonſtrat noſter Pererius *t* habitationem populi in Ægypto, quæ conceſſu omnium auſpicanda eſt ab eo tempore, quo Iacob cum familia eo deſcendit annum agens centeſimum trigeſimum a, cum eſſet Ioſeph annorum triginta nouem b, non duraſſe per quadringentos, ſed tantum per ducentos quindecim annos.

a Gen. 47. 9.
b Gen. 41. & 45
Filii Iſrael in Aegypto fuerunt 215. annis.

Hic auctor præ manibus eſt, & rationem colligit ex Auguſtino c, Beda d, & Hebræorum magna Chronologia, ex Ioſepho etiam e, Euſebio f, Hieronymo g, Ruperto h, contra Chryſoſtomū i, qui tempus iſtud breuius facit ducentis annis, contra quoſdam Hebræos, & Lyranum, & Clarium, atq; Caietanum k, qui id determinant ducentis decem: adijce Ioannem Benedictum, qui addit annos præterea quinq; contra Genebrardum l, qui quadringentis, vel etiam inſuper triginta.

c quæſt. 47. in Exo. & 16. de Ciuit. c. 16. & 24.
d lib. de ſex ætatibus.
e lib. 2. Antiq. c. 6.
f in Chron.
g in trad. Hebraic.
h in Gen. 15. lib. c. 1.
Vnde colligatur numerus annorum manſionis in Aegypto.
i homil. 38. in Gen.
k Gen. 15.
l in Chron.

Summa rationis eſt, quia Moſis auus Caath vna cum auo ſuo Iacob Ægyptū eſt ingreſſus m: & ibi vixit vſque ad annum centeſimum trigeſimumtertium n: ex hoc Amram natus eſt pater Moſis, qui Amram vixit annos centum triginta ſeptem o: Moſes huius filius cum eſſet octoginta annorum, eduxit Hebræos ex Ægypto p. Illorum trium anni ſimul omnes efficiunt trecentos quinquaginta. Non ergo habitatio populi in Ægypto durauit annis quadringentis, nedum præterea triginta. Quod ſi demas de annis Chaath illos, quos vixit antequam Ægyptum ingrederetur, eoſq;, quos genito iam filio Amram ſuperuixit, necnon quos Amram poſt generatum à ſe Moſem vixit, ne bis idem tempus computetur, erit numerus multo minor.

m Gen. 46. 8. & ſeq.
n Exo. 6. 18.
o 20. & ſeq.
p Exo. 7. 7.

Alia ex parte docet Paulus q quadringentis triginta annis poſt promiſſionem à Deo factam Abræ, quando iuſſit , vt ex Meſopotamia ſiue Chaldæa exiret in Chanaan, legem Moſis latam eſſe: cum ergo tunc Abram eſſet quinque ac ſeptuaginta annorum r, & ab hoc tempore vſque ad ingreſſum Iacob in Ægyptum anni ducenti quindecim effluxerint, videlicet viginti quinque vſque ad ortum Iſaac, quem ille centenarius genuit ſ: hinc vſque ad natiuitatem Iacob ſexaginta t: hinc etiam vſque ad ingreſſum Iacob in Aegyptū centum triginta u; neceſſario ſequitur reſtare vſque ad legem datam tertio menſe egreſſionis populi ex Aegypto, annos omnino ducentos & quindecim, atque hoc ſpatio manſiſſe populum in Aegypto.

q Gal. 3. 17. Anni à promiſſione facta Abrahæ vſque ad legem datam quomodo computentur.
r Gen 12. 4.
ſ Gen. 21. 5
t Gen. 25. 26.
u Gen. 47. 9.

Si autem computentur quoque anni, quibus in Chanaan verſatus eſt Abram ante ortum Iſaac, & hic atque poſteri, erunt quadringenti triginta, quomodo ſeptuaginta Interpretes in Exodo interpretati ſunt x, & Auguſtinus y, & Apoſtolus citato loco, qui hoc ibi contendit, non quanto tempore in Aegypto Hebræi morati ſint, ſed legem Moſis *non habuiſſe vim faciendi irritam* z *promiſſionem Dei datam Abræ, in qua continebatur gentium benedictio per ſemen eius, ita vt benedictio illa expectanda fuerit inde, & non per legem. Lex enim*, inquit, *data eſt poſt illam promiſſionem annis quadringentis triginta* a.

x cap. 12.
y quæſt. 47. in Exod.
z Gal. 3. 16. 17.
a ibid. 17.
Quot annos ſeruierint Iſraelitæ in Aegypto.

Si quæris quandiu ſeruierint, & afflicti fuerint Hebræi in Aegypto, nec enim quod Stephanus de numero annorum refert, pertinet ad omnia, quæ ſimul ponit, ſed tantum ad habitationem in terra aliena, vt optime annotauit Auguſtinus b: ita vt etiam intra illos annos ſeruitus fuerit, idemq; terminus huius, & illorum, & ſit in oratione tum Stephani, tum Geneſis hyperbaton, quod notant quoque Gloſſę hoc loco.

b quæſt. 47. in Exod.

Reſpondeo, minus quam centum triginta annis. Etenim ex vniuerſo tempore habitationis in Aegypto, eximendi ſunt anni vnus, & ſeptuaginta , quos vixit Ioſeph poſt aduentum patris in Aegypto, & gens Hebræa ibi floruit, ſicque ſuperſunt centum quadragintaquatuor anni totius manſionis in Aegypto: & rurſum, demptis vigintiduobus annis , quibus ſuperuixit Leui fratri ſuo Ioſeph, quoniam ſeruitus cœpit duntaxat mortuo Leui, reliqui erunt ſoli anni centum viginti duo.

Immo Hebræi aſperam ſeruitutem definiunt octogintaſeptem annis, nempe ſumentes principium à natiuitate ſororis Moſis, quam etiam volunt vocatam מרים *miriam*, aut *Mariam* ab amaritudine tunc incipientis ſeruitutis: erat vero maior fratre ſeptem annis, & hic octogenarius duxit populum ex Aegypto c.

c Exo. 7. 7.

Quocirca grauius hallucinatur, quam cæteri, Stapletonus in Antidotis ad hunc locum Actuū, volens totos quadringentos annos conſumptos eſſe in Aegyptiaca habitatione, atq; etiam afflictione. Non fuit opus valentibus antidoto, aut ſi quo modo hac in re male Hæretici valerent, non laborarent morbo hæreſis, cum citra Fidei periculum huiuſmodi res varie à Catholicis diſcutiantur. Alphonſus Cumiranus d in Conciliationibus ſuis, annos quadringentos triginta accipit à promiſſione facta Abræ, at vero quadringentos ab ingreſſu Iacob in Aegyptum. Sed refellitur eodem modo.

Stapletonus redarguitur.
d Tom. 1. in 22.

De myſterio numeri quadringenteſimi Petrus Bongus in opere de Myſteriis numerorum, vbi attingit quoq; explicatis difficultates. Cauſa captiuitatis huius quænam fuerit, incompertum. Anaſtaſius e tamen Synaita aſſignat fornicationem Dinæ, cædemq; Sichimitarum f.

e q. 4. anag. contempl. in hex.
f Gen. 34.

Erit ſemen eius accola in terra aliena.] Non modo in Aegypto, ſed etiam in terra Chanaan, vt Septuaginta exponunt in Exodo g (vbi enim eſt ſecundum noſtram editionem, *quod habitatio filiorum Iſrael, qua manſerunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum*, illi ſic legunt: *ἡ δὲ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἣν κατῴκησαν αὐτοὶ, καὶ πατέρες αὐτῶν ἐν γῇ αἰγύπτῳ, καὶ ἐν γῇ χαναὰν, καὶ αὐτοὶ καὶ πατέρες αὐτῶν τετρακόσια τριάκοντα ἔτη*, id eſt, *At habitatio filiorum Iſrael, quam habitauerunt ipſi, & patres eorum in terra Aegypti, & in terra Chanaan, & ipſi & patres eorum quadringentorum, & triginta annorum fuit*) ſicut Auguſtinus h, atque citati Ioſephus, Beda, Euſebius, Pererius: item Sà, Clarius, Ioannes Benedictus i, ac præter iſtos, Chryſoſtomus k, Hieronymus l, B. Thomas m, Gloſſa interlin. n Rupertus o, Lyranus p, Abulenſis q, & nos antea oſtendimus.

g c. 12. 40.
h quæſt. 47. in Exod. & 16. de ciu. c. 16. & 24.
i in Exod.
k hom. 39. in Gen.
l in c. 3. epi. ad Gal.
m ibid.
n ibid.
o li. 2. in Exo. c. 20.
p in c. 12. Exo.
q ibid. q. 14.

Male igitur Oleaſter r negauit intelligi poſſe terram Chanaan; quoniam in ea nati ſunt Iſaac, & Iacob, ibiq; ille ex toto, hic maxima in parte vixit. Nam etſi terram illam incolerent, in eaque nati eſſent, non tamen eius domini & poſſeſſores erant. Iacob ipſe Pharaoni reſpondit ſ: *Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum ſunt, parui, & mali, & non peruenerunt vſq; ad dies patrum meorum, quibus peregrinati ſunt.*

Quomodo Patriarchæ fuerint peregrini vbicunque vixerunt.
r Gen. 15. & Exod. 12.
ſ Gen. 47. 9.

Paulus vero de tribus Patriarchis loquens, ait t: *Fide demoratus eſt*, Abraham, *in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdem.*

t Heb. 11. 9.

Eugubinus u, & Genebrardus x, & Yſtella y

u Recogn. in pentateu.
x in Chron.
y in c. 12. Exo. num. 69.

a in c.5.v.19. ad Galat.

A qui non debet contra edit. Sixtinam *a* legere annos 130.) eodem ſunt modo reprehendendi, quod, quam diximus Interpretum ſeptuaginta verſionem, nimis acriter reprehendant.

Cur Scriptura meminerit Aegypti ſolius, & non terræ Chanaan.

b Lxod.12.
c ibid. q. 44.
d ibid. diſ.19. num. 116.

Obiicies nominatim Scripturam loqui de Ægypto. Ratio eſt, quia habitatio hæc fuit vltima & diuturnior, vt reſpondent Lyranus *b*, Abulenſis *c*; eſt quoq; Synecdoche, vt ait Pererius *d*, tũ quia prætereuntur Abraham, Iſaac, Iacob, ſoliq; poſteri memorantur, tum quia eorundem omittitur habitatio in terra Chanaan: quanquam habita mentio videtur Ægypti, quoniam etiam expulit Abram fames in Ægyptum ſtatim vt venit in Chanaan *e*.

e Gen.12.10.

f Gen.18.23. & ſeq.

Quare Hebræi tamdiu in Aegypto vexati ſint.

g Matt.11.30.

h verſ.12. & ſeq.

i c.18.

B Sed cur, inquies, Abram pius orator pro Sodomitis, peſſimis *f* hominibus, pro ſuis preces ad auertendas Dei minas non interpoſuit? An quia ſimul intellexit, non aliter idoneum ſemen ſuum reddi legi, & tot aliis beneficiis accipiendis, niſi diu ante vexaretur, ac veluti concoctus matureſceret ad tale iugum, quo ſubact⁹ ad ſuaue iugum Chriſti *g* diſponeretur? Id ſane videretur extaſis indicaſſe, quam de Abraham Geneſis caput 15. narrat *h*. An cognouit quot, quantaq; opera ex ea occaſione Deus ad gloriæ ſuæ inſignem propagationem operaturus eſſet, ex quibus ad aduerſarios ipſos, & perſecutores rediret C ſpiritualis etiam vtilitas? Hoc innuit Sapientiæ liber *i*. An orauit quidem, tametſi hoc ſacræ literæ non prodant, ſed plane exauditus non eſt?

Accola] Πάροικος Proprie qui iuxta habitat; incola vero qui ſimpliciter in alieno: ſed cõfunduntur nonnunquam, ſignificantq; in aliena vrbe vel Rep. habitantem, velut municipem, aut inquilinum. De his vocibus præter Grammaticos Iuriſconſulti agunt *k*.

k ff. de acquir. poſſ. l. 37. & ff. de migr. l. fin. & Lexicon iuris. l. pupilms. §. incola ff de verb. ſignif.

Verſus 7.] Et gentem cui ſeruierint, iudicabo ego, dixit Dominus, & poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto.

D

ET *gentem, cui ſeruierint.*] Gens eſt hæc Ægyptia, quæ Hebræos ſeruitute oppreſſit, & male tractauit: ſed eam Deus decem plagis vexauit, & ad perſequendum Iſrael egreſſam, poſtquam rebus expoliaſſet, in Mari rubro extinxit *l*. Id Caietanus putat deſignatum, quando Abram ſacrificans abigebat volucres infeſtas victimis *m*.

l Exod 12. & 14.

m Gen.15.11.

Iudicabo ego.] Pro *iudicabo*, Syrus habet, אדדנייר הו *edunniu hi*, id eſt, *condẽnabo ego*. In Geneſi quoque poſuit Interpres verbum *iudicabo*, quod Græce, ſicut etiam hic, eſt κρίνω, & Hebraice participium דן *dan*, cum pronomine primæ perſonæ דן אנוכי *dan anochi*, i. *iudicans ego*, ſupple ſum, quemadmodum & hoc loco in textu Syrochal- E dæo verbum ex eadem radice, ſiquidem, אדדנייר *edunin*, quod hic habetur, radicem habet דיין *detan*, quod eſt litigare, & iſtud verbum à דון *dun*, Hebræo ortum eſt.

Significat verbum Hebræum דון *dun*, pronunciare ſententiam aut contra aliquem, aut pro aliquo, necnon punire, interdum litigare, vel diſcutere, ſeu cognoſcere de cauſa, quod ante ſententiæ pronunciationem neceſſarium eſt. Frequentior eſt prior ſignificatio, congruitque huic ſententiæ.

Significatio verbi κρίνω.

De Græco κρίνω putat theſauri Auctor primam ſignificationem eſſe, vt ſignificet ſecernere, diſcernere, dirimere, ex ea vero profectam A aliam, qua ponitur pro iudicare, & ſimilibus; agnoſcit tamen, quod verum eſt, ſæpe in Scriptura vſurpari pro damnare, ſicut & κρίμα pro damnatione. Exempla Latini nominis iudicij affert Sà in Indice Scripturæ.

n ibid.14.15.

Et poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto.] In Geneſi *n* ita habetur: *Et poſt hæc egredientur cum magna ſubſtantia: tu autem ibis ad patres tuos ſepultus in ſenectute bona: generatione autem quarta reuertentur huc:* vbi non eſt mentio de ſeruitute, quam ſeruituri eſſent Deo. Generatio autem quarta quartum annorum centenarium ſignificat, ſiue quadringentos annos, de quibus ſuperius di- B ſputatum eſt: vel perſonam ex alia genitam, poſt quam Iacob cum ſuis in Ægyptum ingreſſus eſt, quartam ordine in ipſa Ægypto. Eſron enim Iudæ filius in Ægypto genuit Ram, ſiue Aram, quę eſt prima generatio: Aram Aminadab, quæ eſt ſecunda: Aminadab Naaſon, quæ eſt tertia: Naaſon Salmon, quæ eſt quarta, & hic ingreſſus eſt Terram promiſſionis. Porro tamdiu dilata eſt Diuini promiſſi executio, vel pluris fieret, ac maioribus votis expeteretur.

Quatuor generationes quomodo computandæ ſint.

Verſus 8.] Et dedit illi teſtamentum Circumciſionis: & ſic genuit Iſaac, & cir- C cumcidit eum die octauo: & Iſaac, Iacob: & Iacob, duodecim Patriarchas.

ET *dedit illi teſtamentum Circumciſionis.*] De nomine Teſtamenti, & Græco Διαθήκης, dixi capite tertio *o*, necnon de Latinis vocibus Fœderis & Pacti, & Hebræo ברית *Berith*. Hoc autem pactum, & lex Circumciſionis data eſt in Geneſi *p*. Diſputant fuſe de Circũciſione ex noſtris Pererius in Geneſim *q* per ſex Diſputationes, & Suarez in tertiam partem D. Thomæ, & Salmeron *r*, & Ioannes Antonius Campanus *ſ*. D Nos potiora quædam paucis attingemus.

o verſ.25.

p cap. 17.10. 11.
q cap.15.

r Tom.1. Tract.16.
ſ oratio. de Circumc. ad Princ. II.
t lib. de Circumciſio. vſu.
u Doctor. dubi. lib.3.c.50.
x 1.2.q.102.a.5.ad1.
y Gen 15.
z 4. Inſt. c. 1.
a 1. Antiq. c. 12.

Cur Circumciſio fuerit inſtituta.

b Hom. 39. in Geneſ.
c q. 67. in Geneſ.

d Rom.4.11.

Inſtituendæ Circumciſionis, aliis omiſſis cauſis, quas Philo *t*, Rabbi Moſes Aegyptius *u*, ſanctus Thomas *x*, Abulenſis *y*, Lactantius *z*, aliiq; afferunt, hæc maxime propria eſt, quam nomen Hebræum ברית *berith*. id eſt, *Teſtamenti*, ac *fœderis* præ ſe fert, & explicat Ioſephus *a*, Chryſoſtomus *b*, Theodoretus *c* aliique communiter, ne ſemen Abraham impiis permixtum, interim dum tempus aduenirer implendæ promiſſionis, paternam nobilitatem macularet, ſed conſeruaret indebilem memoriam eius, qui tale ſignum dederat, eorumque, quæ promiſerat, præſertim Meſſiæ, & imitaretur fidem patris Abraham, E cui Circumciſionem datam ait Apoſtolus *d*, *vt ſignaculum iuſtitia fidei eius, quæ eſt in præputio*, id eſt, iuſtitiæ per fidem perfectam comparatæ, vel quam fides præ ſe tulit, & declarauit, cum adhuc præputiatus eſſet.

e lib.2.
f lib. de ſacra Philoſo c.18.

Aegyptii non tradiderunt Hebræis Circumciſionem.

g in Hierogly.
h lib. 2. c. 1. & lib. 4. c. 3.
i lib. 17.
k lib. 2. in ep. ad Rom.
l lib. 4. c. 3.

Populi qui & quot Circumciſione ſunt vſi.

m lib.16.

Erat itaque Herodotus *e*, cum Palæſtinos, ſiue Iudæos ritum Circumciſionis ab Aegyptiis accepiſſe ſcribit: neque de hoc dubitare debuit Franciſcus Valleſius *f* citans Orum *g* affirmantem vſos Circumciſione Aegyptios: quod prætera proditum eſt à Philone ſupra citato, Diodoro Siculo *h*, Strabone *i*, Origene *k*, & aliis; & de Colchis loco citato ab Herodoto, & Diodoro; de Aethiopibus ab Herodoto; de Troglodytis à Diodoro *l*, & Strabone *m*: de Syris ac Phœ-

nicibus

nicibus item ab eodem Herodoto; idemque de his, & Arabibus habet Cyprianus *a*: de Macronibus ab eodem Herodoto *b*; de Lydis à Martiale *c*: de Iſmaelitis & Homeritis, & Samaritis ab Epiphanio *d*; deniq; Hieronymus *e* id tradit de Gentibus, quæ Iudææ, Palæſtinæque confines ſunt, hoc eſt, de Aegyptiis, Idumæis, Ammonitis, Moabitis, & omni gente Saracenorum, quæ habitat in ſolitudine, & conſtat Mahometem Circumciſionis cæremoniam ſectatoribus ſuis indixiſſe. Munſterus *f*, in religione chamæleon ac polypus, Præſtanis regis Aethiopas ſubditos teſtatur, etiamnum retinere Circumciſionem, à Regina Saba acceptam, etiam in fœminis: quin profiteri eam gentem quoq; hunc ſe morem accepiſſe ex libris Synodorum Apoſtolicarum. Idipſum refert Hieronymus Lilius *g*.

a Ser. de Circ.
b ſupra.
c lib. 6. Epigr. 30.
d hær. 30.
e in cap. 9. Ier.
f 6. Geog.
g addit. ad Gyrald. ver. hiſt. lingua Ital.

Et quod magis mirere, in Arabia Creophagi, vt eſt auctor Strabo *h*, mulieres ipſas circumcidunt: & de Andramite Lydorum rege narrat Xanthus *i*, & Athenæus *k*, & Polydorus Virgilius *l*, Eunuchas: in Aegypto quoque Strabo refert, aliquando inciſas eſſe; teſtatur id quoque Ambroſius *m*. Non poteſt hæc proprie Circumciſio cenſeri, ſed exciſio, non περιτομή, ſed ἐκτομή, de qua Medici *. Strabonis *n* autem apertum mendacium γυναῖκας Ἰουδαϊκῶς τετμημένας, *fœminas Iudaice conciſas*; & Iudæos *o* legem habuiſſe de marium ac fœminarum exciſione. Certe in Pierio *p* ferri non poteſt, quod aſſerit cum diuinarum literarum hiſtoria Strabonem conſentire. Quod addit ſolos in Aegypto ſacerdotes circũciſos, habet etiam Origenes *q*. Omitto, quod à Circumciſione fiebant præputiati medico quodam attractorio inſtrumento, qui ſpathiſter dicebatur; quod indicare Paulus videtur ad Corinthios *r*, *Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium*. Quo pacto qui de Samaritanis ad Iudæos, vel de his tranſibant ad illos, denuo circumcidebantur; vt de Symmacho meminit Epiphanius *ſ*.

h lib. 16.
Mulieres etiam circumciduntur à quibuſdam populis ſi verum eſt.
i lib. 1 rerum Lydorum.
k lib. 12. c. 4.
l 1. de rerum inuent. c. 4.
m lib. 2. de Abraham. c. 11.
* 1. de ſper. c. 15. & in introduct.
n lib. 16.
o lib. vtrim.
p 6. Hierogly.
q in c. 2 ep. ad Rom.
r 1. ad Cor. 7. 18.
ſ de pond. & menſ.

Præceptam autem ſolum viris à Deo Circumciſionem dicunt, eo quod ad mixtionis vſum vir muliere vehementior ſit: vel quia viri licite errare ſe credunt, ſi ſolo abſtineant adulterio: meretricios autem vſus tanquam legi naturæ non repugnantes putant: cùm tamen præter coniugiũ, nec viro liceat, nec fœminæ miſceri alteri: vel iuxta myſticum ſenſum, quod ſi mens purgata, & circumciſa ſit, & exuta ſuperfluis voluptatibus, & cogitationibus, reſtringit animam ad ſui caſtimoniam, puriſq; ſenſibus infuſam, bonorum facit partuum genitricem.

Præceptum Circumciſionis cur ſolis viris datum.

Cur in præputio *t* Circumciſio mandata ſit, ex dictis facile colligi poteſt. Iuſtinus *u* iſtam etiam dat, vt debilitatio membri genitalis, quod ineptum iam erat in Abram, fidem exacueret, qua penitus crederet illi ad gignendum vim eſſe à Deo communicandam.

Cur ſit data in ea parte corporis.
t Gen. 17. 10. 11. Rom. 4. 11.
u quæ. 102. ad Orthod.

Porro prior quam dixi Circumciſionis cauſa tam vera & propria eſt, vt nonnullis non contẽnendæ auctoritatis ſola quoq; per ſe aſſignanda videatur, & non ad originale peccatum in pueris, & actualia etiam delenda in adultis in more Sacramenti, & quod *incircumciſi in præcepti contemptum delendi de populo dicuntur x*, intelligatur ſolum, quia nec numero Iſraelitarum cenſerentur, nec priuilegio fruerentur populi peculiariter à Deo electi, & dilecti, ſed omnino de medio tollerentur, ac interficerentur. Lege Bellarminum *y*, qui hoc bene probat, & Pererium *z* (qui oſtendit pœnam illam eſſe temporalem, & pro adultis) & Adamum *a*, & Stapletonum *b*.

Circumciſio ſitne data in remedium peccati originalis.
x Gen. 17. 14.
y Tom. 2. li. 2. de Sacra. c. 14. 16. 17.
z in Gen. c. 17. diſp. 6. & in ep. ad Rom. c. 4.
a in c. 4. ep. ad Rom.
b in vindicijs Antid.

Nihilominus communior eſt nunc Theologorum ſententia, ad quam magis quoq; Patres propendent poſt Auguſtinum *c* (Gregorius *d* idem affirmat, & Beda *e* etiam, & alij idem tradunt) Circumciſionem fuiſſe Sacramentum inſtitutum in originalis peccati remedium; licet longe diuerſa ratio foret tum illius, tum cæterorum legis veteris Sacramentorum, gratiam conferendi: nempe illam ipſa ſua non conferebant virtute, nec etiam tanquam inſtrumenta, ſed virtute paſſionis Chriſti, quam præſignabant, & vt conditiones adhibebantur, quæ ceu cauſæ morales ad eam efficiendam valebant, vt habet Gregorius de Valentia *f*.

c 1. de nupt. & concu. c. 11. & 2. de pec. orig. c. 30. 4. de Bapt. cont. Donat. c. 23. & 24. 16. de ciu. c. 27. & alibi.
Sacramenta veteris legis quomodo conferrent gratiam.
d 4. Mor. c. 3. & habetur c. Quod autem. de conſ. d. 4.
e in c. 2. Luc.
f in 3. p. q. 70. pun. 13.

Ex allata vero cauſa recte deducit Chryſoſtomus *g*, *inſenſatos, ingratos, ac pueriles mentis eſſe Iudæos, qui hoc etiam tempore Circumciſionem obſeruant, & obſeruari à nobis velint. Nam nunc beneficio veritatis omnes gentes ad lucem adductæ ſunt, neq; eſt amplius diſtinctio Iudæi, & Græci h*.

g hom. 39. in Gen.
Circumciſio non eſt amplius neceſſaria.
h Rom. 2. 10. c. 10. 12. Gal. 3. 28.

Damaſcenus quidem *i*, & Theodoretus *k* docent, in deſerto non fuiſſe vſum Circumciſionis, quia deſertum ipſum ſatis Hebræum populum ab aliis ſecernebat: & *nouo ſuperinducto Teſtamento: vetus antiquatum eſt, & ad interitum venit*, vt Hebræis Paulus *l* ſcripſit: & præſente veritate, ac re ſignata, ſigni vſus ſuperfluus eſt, vt docuit Ambroſius *m*.

i lib. 4. c. 26.
k in Ioſ. q. 21.
l Heb. 8. c.
m libr. 2. de Abraham. c. 4.

Id vero ſignum eatenus æternum fuit, vnde & illud Scriptura futurum dicit, לברית עולם *librith hholam*, id eſt, *in fœdus ſempiternum*, quatenus abſque vllius determinatione temporis durauit diutino tempore, non minus mille nongentorũ ſeptuagintaocto annorum, & tandiu, quandiu fœdus atque promiſſio venturi Meſſiæ complerentur: deniq; æternum etiam cenſendum eſt, ratione figurati per illud Baptiſmi, & Circumciſionis ſpiritualis: vtraque autem res æterna eſt vel ſimpliciter, vel vſque ad conſummationem ſeculi.

Circumciſio, qua ex parte ſignum ſempiternum dictum ſit.

Quapropter Aethiopes nunc, ſiue Indi Chriſtiani ſuperſtitioſe Circumciſionem retinent: etſi quidam illos excuſant à peccato mortali, quia id facere dicuntur duntaxat in memoriam generis ſui, dicentes ſe oriundos ex Abraham, & Regem ſuum eſſe ex familia Dauid: aut etiam ex deuotione, ſtudioq; imitandi Chriſtum in eo dolore perferendo, cum alioqui nec ſpem in Circumciſione ponant, nec ſe ad eam, vt ad legis Sacramentum, obligatos credant, quod credere nefas eſt, iuxta Apoſtolum *n*, idemq; & Cyprianus *o* docet, & paſſim omnes.

Aethiopes Chriſtiani Circumciſionem ſeruare cur ſe dicant.
n Gal. 5. 2. & alibi.
o Ser. de natiu. Chriſ.

Et ſic genuit Iſaac.] Centenarius, cum accepiſſet anno præcedente mandatum Circumciſionis. Vim habet illud, *ſic*, οὕτως, quod Syrus vertit, והידין *vehaieden*, quod eſt, *& tunc*, quaſi dicat, accepto, & ſeruato Dei mandato: & cum Abraham fidem ac obedientiam ſuam ſatis teſtatam feciſſet, dedit illi Deus promiſſam ſobolem, & poſteritatis ſemen, ſiquidem, *in Iſaac*, inquit *p*, *vocabitur tibi ſemen*.

Abrahæ fides & obedientia ſobolem dedit.
p Gen. 21. 12. Rom. 9. 7. Heb. 11. 18.

Et tamen Paulus in epiſtola ad Hebræos *q* videtur fidei Saræ natum filium imputare: *Fide*, inquit, *& ipſa Sara ſterilis, virtutem in conceptionem ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit eſſe eum, qui repromiſerat. Propter quod & ab vno orti ſunt (& hoc emortuo) tanquam ſidera*

q c. 11. 11. 12.

a Gen. 22. 17.
Cur fidei Saræ conceptionem Iſaac Paulus tribuerit.
b Ioan. 11, 20.

cæli in multitudinem, & ſicut arena, quæ eſt ad oram maris, innumerabilis a. [illegible] autem dedita opera fecit Apoſtolus, vt placet Chryſoſtomo, vt pudorem Hebræis excitaret, ne magis puſillanimi videri velint, quam mulier, quæ quamuis aliquantulum hæſitauerit, idque ridendo ad pollicitationem prolis *b*, tamen mox credidit, poſtquam reſciuit quis pollicitaretur. Et cum tribuitur effectus cauſæ, quæ videtur minus præcipua, cenſetur includi illa, quam conſtat eſſe præcipuam.

Fides Abrahæ præcipue commendatur.
c Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Gal. 3. 6. Iac. 2. 23.
d Rom. 4. 19. 20. 21. 22.

Nam fides Abrahæ inprimis, & crebro commendata eſt *c*, illis potiſſimum verbis: *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam*: quam præterea Paulus bene conſiderat *d*, cum ait: *Et non infirmatus eſt fide, nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cum iam fere centum eſſet annorum, & emortuam vuluam Saræ: in repromiſſione etiam Dei non hæſitauit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo, pleniſſime ſciens, quia quæcumque promiſit, potens eſt & facere: ideo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Conſentiunt hac in re Chryſoſtomi ſectatores Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, quibus magis aſſentior, quam Lyrano neganti Saram crediſſe.

Abraham circumcidit Iſaac.
e Gen. 17. 23. & ſeq.
f Exod. 4. 25.

Et circumcidit eum.] Forſan ipſemet manu ſua, ſicut ipſe ſeipſum prius circumciderat vna cum Iſmael, & omnibus maſculis domus ſuæ *e*. Nec enim certus vllus à lege miniſter præſcribebatur, quoniam Sephora vxor Moſis filios circumcidit *f*.

Cultro fiebat Circumciſio, non lapide.
g ibi & Ioſ. 5. 2.
h Dial. cont. Tryphon.
i part. 12. 1. de Sacram. c. 2.
k 3. par. q. 70. a. 4. ad 2.
l Exod. 4.
m 4. d. 1. p. 2. dub.
n in Exod. 4. diſ. 6.
o 9. Hær. c. 1.
p Tom. 3. tra. 36.
q Ser. 141. de Tem. & 2. con. Pel. ac poſt. orig. & tract. 3. in Ioan. c. 1.
r ſer. 1. de Cir.
ſ 4. Sent. d. 1.
t Tom. 9.
u in c. 7. Ioan.
x in c. 2. Luc.
y c. 17.
z cap. 12.
a Gen. 34. 24.

Culter aliquando fuit petrinus *g*, ſed raro, atque ad ſignificationem peculiaris myſterij, non ordinarie, quoniam ferreus magis eſt obuius, & accommodatus, vt Iuſtinus docet *h*, Hugo de S. Victore *i*, B. Thomas *k*, Lyranus, & Abulenſis *l*, & S. Bonauentura *m*, & Pererius *n*, & Barradius *o*, & Salmeron *p*.

Contrariam opinionem tenet Auguſtinus *q*, Bernardus *r*, & Magiſter *ſ*. Auctor quoque libri de vera Circumciſione apud Hieronymum *t*, Beda *u*, Haymo *x*. Sed, vt dixi, ex duplici exemplo generalis regula duci non poteſt, neq; aut in Geneſi *y*, aut in Leuitico *z*, cum de præcepto Circumciſionis agitur, mentio eſt, cuius materiæ cultrum eſſe oporteat. Fieri autem poteſt, vt Sephoræ, atq; in deſerto Ioſue magis ad manum fuerit petrina materia, quam ferrea. Nec vero probabile eſt, ad tot circumcidendos Sichimitas *a* paratos fuiſſe ſilices, & non potius adhibitos ferreos cultros, imo vero expreſſio illa petrini cultri in duplici dicto exemplo indicat nõ ſolitam cum tali inſtrumento Circumciſionem dari, cum nullibi, vbi de illa generale præceptum datur, vllum certæ materiæ deſignetur inſtrumentum.

b verſ. 44.

Adde, quod verba Hebræa חרבות צורים *charboth tſurim*, quæ interpres noſter, *cultros lapideos* reddidit, & Septuaginta in libro Ioſue, *μαχαίρας πετρίνας, gladios lapideos*, aut *petrinos*, verterunt, magis ſignificant acutos, reddique ad verbũ poſſunt hęc Hebręa עשה לך חרבות צורים *bhaſcheh lecha charboth tſurim, Fac tibi cultros acierũ*, & Chaldæus exponit חריפין *chariphin, gladiolos*, aut *nouaculas acutas*, ſicut in Pſalm. 88. *b Auertiſti adiutoriũ gladii eius*: vbi Hebraice habemus, עור חרבו *bhezer charbo*. Dauid Kimchi vertit, *gladiũ acutum eius*, & ſic vbique verti poſſe putat, vbi etiam Chaldæus ſic legit, סיפה חריפא *ſaiephe chaipha*, i. *gladium acutum eius*. In Exodo pariter iuxta textum Hebræũ habetur duntaxat, A ותקח צפרה צר *vatthikkath Tſipphorah tſor*, id eſt, *Tulit Sephora nouaculam*, aut *aciem gladij*, licet Chaldæ⁹ vertat, טינרא *tinnara*, *ſilicem*. De Ioſue tradit Rab. Moyſes Maimonius *c* ſilicibus vſum. Nos editionem vulgatam ſequi debemus.

c in Moreh. p. 3. cap. 16.
Qui & quot Circumciſionem lapide factam putant.
d in carm. de Berecy. & Athi.
e Saty. 6.

Fauet vero præterea ſententiæ Auguſtini, quod Gentiles, quos vſurpaſſe ritum Circumciſionis dixi lapideum cultrum adhibebant. Teſtes habemus Catullum *d*, & Iuuenalem *e*. Prior ita cecinit:

Deuoluit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Poſterior ad hunc modum:

Mollia quo rupta ſecuit genitalia teſta.

f 1. Cor. 10. 4.
g contra Tryphon.
h Hiſt. ſchol. in Reg. c. 10.

B Andreas Maſius eandem opinionem ſequens, negat dictum vocabulum Hebræum צור *tſur*, accipi vnquam in ſacris literis pro acie. Deniq, valde contendit pro hac ſententia, vel propterea vt Iudæis opponat Circumciſionem ſpiritualẽ figuratam per eam, quæ à Ioſue facta eſt, per Chriſti verbum: *Petra enim erat Chriſtus f*, vt philoſophatur Martyr Iuſtinus *g*. Accedit mos ſeruatus ab Hebræis circũcidendi petrinis cultris: quem tamen poſtea mutaſſe Petrus Comeſtor prodit *h*, poſtquam Goliam Dauid lapide ſtrauit, cedente loricæ ferro galeæq; lapidi, vt ipſi quidem fabulantur.

Circumciſio vbiuis celebrari poterat.
i Exod. 4. 24.

Quod attinet ad locum, vbiuis circumciſio C celebrari potuit, etiam in priuata domo, etiam in via, vt conſtat de Sephora *i*, & priuſquam templum conſtrueretur, iam circumciſionis ritus obſeruabatur: neq; octauo die poterant infãtes Ieruſalẽ deferri in templũ toto orbe diſperſi.

k Luc. 1. 60. 61.
Chriſtus vbi circumciſus fuerit.
l Luc. 2. 22.
m Leuit. 12. 4.
n hær. 29. con. Opinat.
o in Pſal. 118. ſub princ.

Interfuit quoq; mater Ioannis Baptiſtæ Circumciſioni eius cum viro Zacharia *k*: nec de B. Virgine & Ioſeph ſcribitur in templum tuliſſe puerum Ieſum, vt circumciderent, ſicut, vt ſiſterent eum Domino, tulerunt in templum *l*: neq; licebat puerperæ domo egredi, & intrare templum, vel Synagogam *m*. Epiphanius *n* vero diſerte tradit circumciſum Chriſtum in ſpelunca Bethlehemitica, vbi natus erat: in quo etiã loco repertum à Magis multi dicunt. Quare non D curandum, ſi nunc circumcidantur Iudæi in Synagogis. Hilarij *o* autem minus probabilis opinio, circumciſum in templo Chriſtum: vel aliorum affirmantium in Synagoga Bethlehem: vel Nicephori *p*, qui ait in domo Ioſeph.

p 1. Hiſt. c. 12.
Cur die octauo Circumciſio puero & nomen dabatur.
q Ser. de Circumc.
r Hom. 39. in Geneſim.

Die octauo.] Eodem etiam die imponebatur maſculis nomen. Ratio myſtica cur in circumcidendo ratio haberetur huius diei, ſimulq; in imponendo nomine, à Cypriano *q* iſta redditur: *Intimatum eſt iis, qui digni Sanctorum conſortio cenſebantur, quod eorum nomina ſcriberentur in cælis, & æternæ beatitudinis, quam poſt hanc vitæ huius ſeptimanam, octaua dies conſequitur, hæredes fierent & conſortes, quicumque vitæ innocentia, & ſanctimonia ſeſe* E *Domino conſecraſſent.* Chryſoſtomus *r* magis phyſicam cauſam aſſignat, vt in ætate adhuc immatura Circumciſionis in carne labor facilius toleraretur.

Cur octauo die circumcideretur puer.
ſ q. 102. in Romanis.
t Leuit. 22. 27.
u 7. de hiſt. anim. c. 12.

Sed addendum eſt, quoniam cur octauus potius dies eſſet, nondum apparet, ſeptimum ab ortu diem valde periculoſum eſſe infantibus, eo quod præter alias cauſas vmbilicus pleriſq; decidit, vt eſt apud Plutarchum *ſ*: quo reſpexit etiam fortaſſe lex cauens *t*, *animalia recens nata ante octauum diem Deo immolari.* Teſtis Ariſtoteles *u*, quod ante ſeptimum diem plurimi intereant infantes, ſolitum nomen imponi die ſeptimo.

Scribit vero idem Plutarchus, Romanos poſt ſeptimum diem, obſeruaſſe dies luſtricos: & Macrobius a octauo fœminis, maſculis nono nomen impoſuiſſe: idemque habet Feſtus: & de Athenienſibus poſt Suidam, Alexander ab Alexandro b, quod vtrique decimo. At vltra octauum Circumciſio non differtur, ne deinceps magis ſolidetur corpus infantis, maioremque cruciatum ſentiret.

a lib. 1. c. 6.
b lib. 2. c. 25.

Ad myſterium quoque pertinet præfiguratio legis Euangelicæ, quæ denotari ſolet per diem octauum, id eſt, Dominicum, quo Chriſtus reſurrexit; ſicut legem veterem deſignat Sabbatum, & octo Beatitudines c prædicatæ à Chriſto continent ſummam hominis perfectionem, quæ conducit ad circumciſam, liberamque omni perturbatione, ac moleſtia cœleſtem beatitudinem, quam ſabbatiſmus felicem animarum, octauus dies Reſurrectionis corporum dicit poſt ſex dies in hac vita laboris, & miſeriæ. In hunc modum Auguſtinus d, & Hugo S. Victoris e ratiocinantur, necnon Ambroſius f. Et videtur Herus ille Pamphylius apud Platonem g id dixiſſe, cum ait, *animas, quando ſeptem in prato dies requieuerint, oportere octauo ſurgentes die recedere.* Lege de myſterio octonarij Petrum Bongum h.

Lex Euangelica per octauum diem denotari ſolet.
c Matth. 5. & 7.
d 16. de ciuit. Dei. c. 30.
e 1. de Sacr. p. 12. c. 2.
f 2. de Abra. c. 11.
g 10. de Rep.
h lib. de num. myſter.

Neque credendum Magiſtro ſententiarum i, cum nonnunquam diem præueniri potuiſſe, cũ lex præciſe illum conſtituat k. nec ſecus ab vllo prorſus factum ſit: denique ita ſentit S. Thomas l, aliique Theologi.

Magiſtri ſententiarum error.
i in 4. diſt. 1.
k Leuit. 12. 3. Luc. 2. 21.
l 3. p. q. 70. a. 3. ad 3.

Attamen vltra octauum diem licuit differre Circumciſionem, ſi quod interueniret neceſſarium impedimentum. Hoc docet tum exemplum eorum, quos Ioſue poſt tot annos confectis itineris in deſerto circumcidit m: tum prorogata in aliud ab eo, quod præſcriptum erat, tempus, Paſchæ celebratio n.

Differre licuit Circumciſionem poſt octauum diem.
m Ioſue. 5. 5.
n Num. 9. 15.

Non licuit Hebræis vti Circumciſione, quo tempore peregrinantes toti pendebant ex Dei nutu, declarantis per nubem, quando ipſis foret conquieſcendum. Excuſant hoc pacto illos (quamquam excuſatio magna eſt, quod nuſquam ſacræ literæ vitio dederint huiuſmodi protelationem) Theodoretus o, & Damaſcenus p, hoſq; ſecuti Maſius q, & Pererius r.

Cur Hebræi in deſerto circumciſi non fuerint.
o q. 21. in Ioſ.
p lib. 4. c. 26.
q in Ioſ.
r in c. 17. Gen.

Alia fuit de Moſe ratio, cum eum Angelus ob prætermiſſam filij Circumciſionem voluit interficere ſ: neque enim vrgens vlla neceſſitas tanta occurrebat, eratq; indecens, & abſurdum, ſi legiſlator tanti populi, duxque futurus, ne in ſua quidem familiola Diuinæ legis iura coluiſſet. Ambroſius t ſcribit, Ægyptios quartodecimo die circumcidiſſe mares & fœminas, quod ab eo anno incipiat flagrare paſſio virilis, & fœminarũ menſtrua ſumant exordia.

Moſes iure à Deo corripitur, quod filij Circumciſionem diſtulerit.
ſ Exod. 4. 24.
t 2. de Abra. c. 11.

Et Iſaac, Iacob: & Iacob duodecim Patriarchas.] Nempe genuit, vt etiam diſtinctè Syrus expreſſit, qui ſic habet. ואיסחק אולד ליעקוב *veiſachak auled leiahhakub*, id eſt, *& Iſaac genuit Iacob*, & poſtea addit, *& Iacob genuit duodecim patres noſtros*: non ergo refertur ad verbum *circumcidit*, immediate præcedens, quaſi affirmet circumciſum Iacob ab Iſaac, & à Iacob duodecim Patriarchas: de hoc enim nihil habet hiſtoria Geneſis. De nomine autem Patriarchæ alias egimus u. Iſtis peculiariter tribuitur hoc nomen, quia ab ipſis denominantur duodecim tribus: adeoq; etiam paulo poſt vocantur patres noſtri. Sicut & hoc loco Syrus eos vocat, אבהתם *abachatham*, id eſt, *patres noſtros*.

u cap. 2. 29.

Verſ. 9.]Et Patriarchæ æmulantes, Ioſeph vendiderunt in Aegyptum, & erat Deus cum eo.

ET *Patriarchæ æmulantes, Ioſeph vendiderunt.*] De vendito Ioſeph à fratribus propter inuidiam (prout rectè Syrus expoſuit verbum Græcum ζηλώσαντες, ſic dicens, וחסמו אבהתם טנו ביוסף *vehanum abachatham tanu beioſeph*, id eſt, *Patres noſtri inuiderunt Ioſeph*, participium ζηλώσαντες per verbum exponens, noſtq; de vi huiuſmodi vocabulorum diximus x) ſcribitur in Geneſi y, cuius venditionis cauſa fuit, tum quia eos detuliſſet ad patrem de crimine peſſimo; tum quia impenſius diligeretur à patre præ cæteris; tum quia ſomnia ſua, quæ primatum ipſius declarabant futurum ſuper illos, ſimplicitate quadam animi aperiebat.

x c. 5. 17.
y Gen. 37. 4. 5. 11. 18.

Oecumenius exiſtimat, vt Abraham, ita Ioſeph hiſtoriam carptim ſummo artificio à Stephano attingi, ad exprobrandam Principibus Iudæorum animi ferociam, & impatientiam è diametro oppoſitam ſingulari facilitati, & tolerantiæ illorum duorum Principum; quorum alter non ſit deprecatus abbreuiari tempus Ægyptiacæ captiuitatis, alter iniurias beneficiis compenſarit, cum vlciſci poſſet: iſti vero pertinaces, & impatientes velati contra Chriſtum ipſum, & Diſcipulos eius conſpirarunt. *Sed vertitur coniuratio hæc*, inquit Chryſoſtomus, *in Chriſti laudem & exaltationem, cui nolentes aduerſarij inſeruiunt.*

Cur breuiter hic Stephanus Abrahæ & Ioſephi hiſtoriam perſtringat.

Exegerat Ioſeph puer annos ſexdecim, decimum ſeptimum ingreſſus, cum fratres accuſauit ſiue de iurgiis mutuis, ſiue de nefando crimine, ſiue etiam de beſtiali peccato, ſiue generatim de impuris ac fœdis moribus: variant enim Auctores. Quæ ætas idonea bello, vt conſtat ex Scipione Africano, Alexandro Magno, Iulio Cæſare, & Auguſto, & ex his quæ de militari apud Romanos ætate inter alios, & poſt alios ſcripſit Ioannes Anto. Valtrinus noſter z, & quam ætatem Terentius Varro citatus ab Auguſtino a, adoleſcentiæ ianuam nominat; ideo expreſſa eſt, vt in tantillo puero tanta indoles caſtitatis, & virtutum reliquarum intelligeretur. Itaque tantum abeſt, vt quod zelo iuſtitiæ, & amoris fraterni, & pietatis paternæ ſtudio fecit, accuſando fratres apud patrem, accuſationem mereatur, quã in eum Hebræos nonnullos intendere Abulenſis b refert, vt potius inde ſummam laudem mereatur.

Aetas bello idonea quæ ſit.
z 1. de milit. Rom. c. 4.
a 22. de ciuit. Dei. c. 15.
b Gen. 37.

Vel enim priuſquam accuſaret, præmonuit fratres, vt idem notat, & prior illo S. Thomas c, tametſi Moſes non meminerit: vel ne id quidem opus fuit, cum, vt textus Hebræus habet, דבתם רעה *dibbatham rabba*, id eſt, *infamiam eorum malam, & oblocutionem*, ſeu, famam de fratribus malam, rumoremq; publicum patri renunciauerit: & quamuis res ſecretior eſſet, admonitione iunioris fratres ſeniores irriderent, & contemnerent, atque admonentem odio etiam maiore proſequerentur, ac deteriores euaderent.

Ioſeph nullam culpam commiſit fratres apud patrem accuſando.
c 2. 2. q. 33. a. 7. ad 1.

Videor mihi puerum cum puero, Tobiam cũ Ioſepho apte cõparare poſſe, & quæ de Tobia d propriè dicta eſt ſententiam, æque in Ioſephum transferre: *Cum eſſet iunior omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile geſſit in opere.* Quo loco Serarius noſter profert exemplum in Themiſtocle ex Plutarcho e, qui cum, cæteris pueris ludentibus,

Ioſeph cum Tobia comparatur.
d Tob. 1. 4.
e in Themiſt.

orationes

orationes meditaretur, et magiſter dixit, *Iſte puer, paruum nihil, ſed magnum aliquod aut bonum, aut malum futurum auguror*: & ſacrum ex Bernardo *a*, de Malachia Epiſcopo, & de Baſilio ex Nazianzeno *b*; atque extant aliorum Sanctorum exempla alia non pauca, qui ſanctitatem quandam à puerilibus annis præ ſe tulerunt, & pueritiam ſenilem traduxerunt. Concedi poteſt, aliquam fuiſſe fortaſſe in puero Ioſeph ſomnia narrante ſuam puerilem vanitatem; *ſed quam, vt ait Bernardus c, tot poſtea, tantiſque virtutibus obſcurarit, & calamitatibus expiârit*. Myſteria numeri ſenarij ſupra denarium, vide apud Petrum Bongum.

a in vita Mal.
b ora. de S. Baſilio
c de gradibus humil. in 1.

Ioſeph à quibus, & quo pretio venditus.

Vendiderunt.] Non omnes: Benjamin enim vix trimus erat, Ruben aberat. Porro pretium fuit עשרין בכת *bheſchrin chaſeph*, hoc eſt, *viginti argenteorum*, vt habent emendatiores codices Hebraici, & Chaldaici, qui ſic legũt, עשרין סלעין רבכת *bheſchrin ſilbhin dechſaph*, hoc eſt, *viginti ſiclis argenti*, quamuis aliqui habeant vigintiquinque, alij triginta, vt obſeruat Ambroſius *d*, & Auguſtinus *e*: notantes in poſteriore figuram Chriſti venditi pari numero argenteorum.

d lib. de Iſaac. c. 7. & lib. de Spirit. ſancto c. 18.
e Serm. 81. de Tempore.

Oſtendit Petrus Bongus vicenarium numerum ſymbolum eſſe ſeruitutis, atque in id non pauca Scripturarum confert exempla. Septuaginta interpretes pro argenteis aureos reddunt: nam ſic legunt, εἴκοσι χρυσῶν, hoc eſt, *viginti aureis*, vt notat etiam Hieronymus *f*, Ioſephus *g minas*, quæ, vt ſupputat Pererius *h*, efficerent quadringentos octoginta aureos, ſi de minis Hebraicis ſit ſermo, vel, ſi de Atticis, ducentos. Lege quæ diſſerui capite primo *i* de Chriſti venditione.

f in Trad. Heb. in Gen. ca. 37. & Matth. 26.
g lib. 2. Ant.
h Gen. 37. d. 7.
i verſ. 18.
k Apol lib. 3.

Non eſt iam audiendus omnino Leo Caſtro *k*, dum enixe pugnat legi debere triginta, & queritur corruptum à Iudæis eum numerum, atque reſtitutum in nouis Breuiarijs lectione 3. Dominicæ tertiæ Quadrageſimæ: nam, vt dixi, plures codices habent viginti, & Bibliorũ editio emendata iuſſu Sixti V. & Clementis VIII. & Breuiaria item emendata ab eodem Clemente VIII. ſic etiam nuper in eadem lectione reſtituerunt, etiamſi aliqui codices habeant triginta, eamque lectionem, præter Ambroſium, & Auguſtinum, agnouerit Origenes *l*, ac Beda *m*: *nec typum per omnia reſpondere neceſſe eſt*, inquit Ianſenius *n*, & *Chriſtum pluris æſtimari conueniebat, quam ipſius figuram*.

l hom. 1. in c. 1. Exod.
m in c. 37. Gen.
n Conc. c. 138.
o Gen. 37. 25.

Emptores appellat ſacer textus *o* ישמעאלים *iſmeelim*, id eſt, *Iſmaelitas*, atque מדינים *madianim*, id eſt, *Madianitas p*, & meminit etiam vẽditum Putiphari Eunucho *q* à Madianitis, quos eoſdem rurſum nominat Iſmaelitas, loquens de hac ſecunda emptione *r*. Non eſt confugiendum ad triplicem venditionem cum quibuſdam Hebræis apud Abulenſem *ſ*, ſed pro eadem gente Iſmaelitæ, ac Madianitæ accipiendi ſunt, vt non ſemel alias in Scriptura, quoniam erant ex duobus filiis vnius Abraham Iſmael *t*, vt Madian *u*, & in eadem regione Arabiæ permiſtas habebant ſedes, communiq; nomine dicebantur Arabes Hebraice, כושים *Chuſim*, quod nomen vertunt quidem Septuaginta, & noſter Interpres, *Aethiopes*, & כוש *Chus*, *Aethiopiam*: eam nempe, quæ Orientalis eſt propinqua Ægypto: tamen poſtea vtrumq; mutatum eſt in nomen Arabum, & Arabiæ.

p verſ. 28.
q verſ. 36.
r c. 39. 1.
ſ c. 37.
Ioſeph quibus & quoties venditus ſit.
t Gen. 16. 11.
u infra 25. 2.

Mercatores quibus venditus eſt Ioſeph, partim Iſmaelitæ, partim Madianitæ fuerunt.

Itaque mercatores prætereuntes, quibus Ioſephus venditus eſt, partim erant Iſmaelitæ, partim Madianitæ: denominati autem ſunt potius ſimpliciter Iſmaelitæ, aut quia hi plures, aut quia hi ditiores, etiamſi & Madianitæ in negotio emptionis, ac venditionis Ioſeph participes fuerint, & nominatim quoq; exprimantur. Hæc ſententia eſt Auguſtini *x*, & recepta.

x q. 126. in Gen.
Cur Iudas cum Madianitis vendendum ſuaſerit.

Conſilium iſtis vendendi Ioſeph dedit Iudas, ratus illum, quem morti eripere volebat, apud eos leuiorem ſeruiturũ ſeruitutem, vt qui eſſent ei propinqua ſanguinis neceſſitudine coniuncti: fuerat enim auus Ioſeph, Iſaac frater Iſmaelis, & Madian. Quæ fortaſſe cauſa fuit, cur de tam paruo pretio inter ipſos conuenerit.

Iuſtinus venditionis meminit.
y lib. 36.

Porro venditi Ioſephi meminit etiam ex profanis Iuſtinus *y*, tametſi nonnullis hiſtoriam mẽdacijs reſpergit, & hac Ioſephum infamia, vt per artes magicas ſibi gratiam cõparauerit; niſi forte honeſtum Magiæ nomen, ſicut alios feciſſe non ignoramus, vſurpaſſe eum dicere velimus.

z Gen. 39. 1.
Ioſeph in Aegypto iterum fuit venditus.

In Aegyptum.] Nimirum tendentibus in Aegyptum negotiatoribus: qui cum eo perueniſſent, illum ibi vendiderunt Eunucho Putiphari *z*, vt diximus, maiore ſcilicet, quam emerant, vt ſolent mangones, reuenditoreſq;, pretio, tam eximiis ornatum corporis animiq; dotibus. *Breuiter narrans*, inquit Lyranus, *tranſit ad finem. Non enim primo Aegyptiis, ſed Iſmaelitis negotiatoribus, & Madianitis venditus eſt, & illi vendiderunt eum in Aegyptum Putiphari ſacerdoti*. In eodem ſenſu intelligenda eſt verſio Syriaca huius loci, quæ ſic eſt, וזבנוהי למצרין *vezabnuhi lemetſraiin*, id eſt, *& vendiderunt eum Aegypto, ſeu Aegyptiis*.

a Sap. 10. 13. 14.
De Ioſeph quid Sapiens ſcribat.

Et erat Deus cum eo.] Hæc, atque ſequentis verſus verba, & quæ prolixe narrantur in Geneſi de diuino auxilio, ac fauore, Sapiens ita breuiter expoſuit *a*: *Hæc ſapientia, venditum iuſtum* Ioſeph; *non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eum: deſcenditq; cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum: donec afferret illi ſceptrum regni, & potentiam aduerſus eos, qui eum deprimebant: & mendaces oſtendit eos, qui maculauerunt illum, & dedit illi claritatem æternam*.

Notanda vero phraſis, *Erat Deus cum eo*, quæ vſurpatur etiam de Dauid *b*, & de Ioanne Baptiſta *c*, quamuis paulo aliter, ponendo *manum Domini*, pro Domino, vt alibi diximus *d*. *Fuit autem Dominus cum Ioſeph*, inquit hiſtoria Geneſis *e*.

b 1. Reg. 16. 18.
c Luc. 1. 66.
d cap. 4. 28.
e cap. 39. 21.

Verſus 10.] Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius: & dedit ei gratiam, & ſapientiam in conſpectu Pharaonis Regis Ægypti, & conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum, & ſuper omnem domum ſuam.

ET *eripuit eum ex omnibus*.] Quod carptim in hoc verſu attingitur, explicate, ac fuſe ponitur cap. xli Geneſis, & deinceps.

Ioſeph quot adverſa ſit paſſus.

Eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius.] Ex importunę heræ turpi ſuggeſtione, & ex vinculis. Seruiuit decem fere annos, & in carcere duos exegit, ingreſſus trigeſimum. *Singulare beneficium fuit non occidi creditum adulterum*, inquit Chryſoſtomus *f*. In vinculis dira paſſum, plane ſignificat Dauid *g*, & Sapiens *h*. Ibi qui præerat, partes ſuas in gubernatione vinctorum permiſit ei. Sunt hæc in capite trigeſimonono Geneſis.

f Hom. 62. in Gen.
g Pſalm. 104. 18.
h c. 10. 13. 14.

Ioſeph non fuit magus.

Dedit ei ſapientiam.] Non erat ergo Ioſeph magus, vt de eo ſcripſiſſe Iuſtinum hiſtoricum prius monui. Quinetiam Ioſeph ipſe ſatis diſcuſſit

hanc,

hanc, quæcumq; eſſe poſſet de illo, opinionem, præfatus Regi antequam ſomnia ei ſua exponeret, dicenti, *quæ audiui te ſapientiſſime conijcere* a, *Abſque me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni* b, id eſt, Dei eſt hoc opus, non humanæ ſapientiæ. Is per me, quaſi per organum ſuum, tibi quę regno tuo conducant, declarabit. Vnde Chaldæ' vertit, בר מן חכמתי אילהין מן קדם יהוה איתותב ית שלמא לפרעה *bar men chachmethi elahen min kadam Adonai ithothab ieth ſchelama leparhho*, id eſt, *Non ex mea ſapientia, ſed à facie Domini reſpondebitur pax Pharaoni.* Septuaginta ſic interpretantur, *ἄνευ τοῦ θεοῦ οὐκ ἀποκριθήσεται τὸ σωτήριον Φαραὼ* id eſt, *Sine Deo non reſpondebitur ſalutare Pharaoni.* Symmachus: *Non ego, ſed Deus reſpondebit pacem Pharaoni.* Videtur Paulus Oroſius c Iuſtinum redarguere.

a Gen. 41. 16.
b verſ. 25.
c 5. Hiſt. c. 8.

Pharaonis.] Ægypti regnum commune nomen erat, quoniam & multi memorantur à Scriptura appellati hoc nomine in Ægypto reges, & nonnunquam ſubiungit eadem Scriptura vocabulo Pharaonis proprium nomen eius, vt Nechao d, Ephree e, Seſac f, Sua g. Euſebius h (& Philippus Solitarius i, qui citat Iſidorum) perinde Pharaones dictos ait, vt Auguſtos Romanos Imperatores.

Pharao, commune nomen Aegypti regibus.

d 4. Reg. 23. 29.
e Iere. 44. 30.
f 3. Reg. 14. 25.
g 4. Reg. 17. 4.
h in Chron.
i lib. 1. de diui ſer. c. 4.
k lib. 9. in Eſaiæ c. 40.

Hieronymus k idem tradit, addens comparationem de nomine Cæſarum apud eoſdem Romanos, cum nomine Antiochi apud Syros, Arſacidæ apud Parthos: id etiam habet Iuſtinus l, Strabo m, Dion n. Sed poſt Alexandrum, reges in eadem Ægypto nominatos Ptolomæos vſque ad Cleopatram, qua victa ad Actium Aegyptus Romana eſt facta prouincia. Addere poſſumus cum Baſilio o apud Philiſtæos nomen Abimelech, qui itidem docet illud de Pharaone. Præterea de Nabuchodonoſor apud Babylonios: de Dario, Cyro, Xerxe, Artaxerxe apud Medos, & Perſas, Hebręi vero pro Artaxerxe dicebant Aſſuerũ. De nomine Cleopatrę pro Aegypti reginis, & Candaces pro Æthiopum ſimiliter reginis, vt videbimus capite octauo p, de nomine Herodis apud Iudæos. Adhæc reges Albanos cognomen Syluij geſtaſſe, teſtis eſt Dionyſius Halicarnaſſæus q, & Feſtus r, & Liuius ſ, & Seruius t. Latinos Murrhani, vt hic idem obſeruat, iuxta id Virgilij u:

Reges plurimarum gentium eodem nomine dicti ſunt.

l lib. 41.
m lib. 15.
n in Pomp.
o in Pſal. 33.
p verſ. 27.
q lib. 1.
r lib. 17.
ſ lib. 1. Decad. 1.
t in lib. 6. Æneid.
u Æneid. 12.

> *Murrhanum hic atauos, & auorum antiqua ſonantem*
> *Nomina, per regeſq; actum genus omne Latinos.*

Præterea, vt adhuc Auctor hic prodit *, Athenienſium reges cognominati ſunt Cecropidæ, Indorum vel Palibroti, vel Sandracocti, vel Taxiles, vt placet Straboni x, & de tertia appellatione meminit Plutarchus *, & Q. Curtius y, etſi alij nomen gentis Indicæ, & Palimbrotam vrbem ampliſſimam in India faciant. Idem de nomine Nicomedis Bithynis regibus communicato refert Strabo z: Paphlagonibus Philomenis Iuſtinus a: Theſſalis Hellenis, Solinus b: Armenis Tigranis, Xenophon c, Plutarchus d, Iuſtinus e, Dion f, L. Florus g, Valerius Maximus h: Moloſſis Pyrrhidæ, Plutarchus i: Ponti Mithridatis, idem Auctor k: Perſis, qui eunuchi eſſent, Bagoij, Plinius l: Regibus Hunnorum, Gagani, Turonenſis m, paſſimq; Paulus Diaconus, Rhegino, Sigebertus: Longobardorum, Flauij, Paulus Diaconus n: Africæ Proconſulibus, Scipionis, Capitolinus o. Legendi Iſidorus p, Eucherius q, vetus Iuuenalis interpres r. Lege Tiraquellum in Notationibus ad Alexandrum ab Alexandro ſ.

* obſcœn.
x lib. 15.
* in Apophth. Alex.
y lib. 8.
z lib. 12.
a lib. 37.
b lib. 23. vel 34.
c 7. Cyrop.
d in Lucullo, & in Pomp.
e lib. 40.
f in Pompeio.
g in epit. Liu. lib. 6. c. 97. & 98.
h lib. 9. c. 11.
i in Pyrrho.
k in Demetrio.
l lib. 13. c. 4.
m 4. Hiſt. cap. 29.
n 5. de geſt. Longobard.
o [illegible]
p 5. Ety. c. 3.
q 2. de contem. Mundi.
r [illegible]
ſ lib. 3. c. 2.

Verum, vt ad Pharaonis nomen reuertamur, ſic dictum putat Ludouicus Viues t, quaſi Pharonem, à Pharo inſula è regione Alexandriæ, olim Carpathos dictæ, vbi regnauit Protheus. At qui tempore Abrahæ dicebatur Ægypti rex Pharao, quando etiam dicta inſula Pharus videtur, & non Græco vocabulo Carpathos nominata: nec à tam ignobili loco nomen tam illuſtre deſumptum veriſimile eſt.

Pharao rex Aegypti vnde cognominatus ſit.
t 14. de ciu. c. vlt.

Ioſephus u, qui ſtetiſſe hoc nomen apud Ægypti reges ait, poſt Minæum conditorem Memphis, & Abrahamo antiquiorem, vſq; ad Salomonis tempora mille trecentos, & amplius annos (hic labitur in Chronologia, in eo quod poſt Salomonem reges Ægypti Pharaones vocatos negat) Aegyptia lingua Pharaonem regem ſignificare tradit: reges autem à pueritia nominibus aliis diſcretos, cum primum regiam dignitatem inirent, eius dignitatis ac poteſtatis nomen patriæ linguæ vernaculum aſſumentes, Pharaones eſſe appellatos. Annotat item notata iam de Ptolomæis Aegypti regibus, & de Cæſaribus Romanis Imperatoribus.

Ioſephus de hoc nomine quid ſentiat.
u 8. Ant. c. 2. vel 6.

Lege Pererium in Geneſim x, qui merito adhæreſcit rationi nominis, quam Ioſephus attulit, quam rationem inde confirmo, quod pari modo iuxta Perſarum idioma, vt ſcribit Herodotus y, Artaxerxes, Magnum bellatorem ſonet; Xerxes bellatorem; & Aſſuerus, Magnum caput; Darius ἐρξείην coercitorem aduerſariorum denotet. Sed & nomen proprium moris fuiſſe mutare Perſis, cum ad Imperium accederent, probatur Codomani exemplo, qui ne quid Regiæ maieſtati deforet, Darij nomine voluit honorari, vt ſcribit Iuſtinus z.

Ioſephi ſententia de Pharaonis nomine probatur.
x c. 12. diſp. 7.
y lib. 6.
z lib. 10.

Conſtituit eum præpoſitum ſuper Aegyptum.] Somniorum regis ſolers coniectatio, & conſilium prudens circa annonam, Ioſephum eo dignitatis extulerunt, vt late deſcribitur in Geneſi, capite, XLI. & Pſalmo CIIII. & Sapientiæ X. *Quis expectaſſet*, inquit Philo a, *intra vnam diem, è ſeruo dominum, è vinctis præſtantiſſimum omnium, è carcerarij vicario protegum fieri, & regiam inhabitare pro carcere, & ex ignominia extrema in ſupremum honoris culmen aſcendere?* *Pro compedibus*, ait Rupertus b, *in quibus humiliauerant pedes eius* c, *torquem aureum accepit, pro ſeruili nomine, & habitu, regium portat annulum, pro carceris humilitate, ſuper altum ſedit Imperij currum.* Subiungit idem Auctor Ioſephi comparationem cum Chriſto, & annulum regium, ſtolam byſſinam, torquem aureum, regalem currum, cum quatuor dignitatibus inſignibus, quæ poſt paſſionem Chriſto collatæ ſunt à Patre, confert. In multis præterea aliis Ioſephum geſſiſſe typum Chriſti, Patres annotant. Quod precibus fratris Ruben à morte liberatus eſt, & tamen in ciſternam miſſus, præfigurauit à Pilato, quamuis inuito, damnatum ad mortem, vt ait Auguſtinus d, & Proſper e: Quod nudatus eſt à fratribus tunica talari, diuiſas à militibus Chriſti veſtes, vt iidem dicunt f: Quod cum duobus Regis miniſtris in carcerem miſſus eſt, Chriſtum ad mortem ductum vna cum duobus latronibus, iidem eodem loco docent: Quod triginta natus annos ſtetit in conſpectu Pharaonis, Chriſtum indicat eadem ætate cœpiſſe prædicare, vt obſeruat Hieronymus g: Quod ſalutem attulit Aegypto, & fratribus à Chriſto veram toti mundo ſalutem

Ioſeph qua ratione ad tantum dignitatis faſtigium euectus ſit.
a lib. de Ioſeph.
Magna & ſubita Ioſeph ex humili in altum eleuatio.
b li. 8. in Gen. c. 40.
Ioſephi cum Chriſto comparatio.
c Pſal. 104. 18.
Ioſeph in quot & quibus Chriſti figura fuerit.
d Lib. 12. cont. Fauſtum. ca. 26. & Ser. 80. de Temp.
e 2. de Præd. cap. 22.
f Aug. Serm. 81. de Temp. Proſper. p. 1. c. 26.
g in cap. 3. Ezech.

a Ep. 143. 141. 107. in Gen.
b l. 2. de Praed. c. 23.
c Ioan. 12. 24. 25.
d Serm. 84. de Temp.
e Serm. 81. de Temp.
f l. 8. in Gen. cap. 22.

lutem allatam, vt notant Auguſtinus *a*, & Proſper *b*: Quod mortuo ipſo, dicitur populus valde creuiſſe, vt inferius videbimus, poſt mortem Chriſti, vt qui fuit granum frumenti in terra mortuum *c*, Eccleſiam latiſſime excreuiſſe, vt idem Auguſtinus *d*. Denique in omni actu Ioſephi docet Auguſtinus *e* notabilem aliquam Chriſti figuram exiſtere: & Rupertus *f* oſtendit ſomnia etiam ipſa Ioſeph valde ſimilia eſſe parabolis Chriſti, & doctrinæ. De pretio, quo venditus eſt vterque, monui ſuperius *g* non fuiſſe, vt nonnullis viſum eſt, ſimilitudinem, quoniam Ioſeph viginti duntaxat, Chriſtus argenteis venditus eſt triginta. Ipſa veſtis adoleſcentuli polymita, varium pulcherrimarum Chriſti virtutum deſignat ornamentum: Miſit Iacob illum ad quærendos fratres; miſſus eſt Chriſtus à Deo Patre ad quærendos nos, quos habet loco fratrum: Fera peſſima inuidiæ Iudaicæ deuorauit Chriſtum: ipſa Chriſti caro imbuta eſt proprio ſanguine: qui creditus eſt extinctus, dominatur Ægypto & mundo: mendacio perſuadere conati ſunt Iudæi non reſurrexiſſe Chriſtum, ſicut fratres Ioſeph illum plane mortuum mentiti ſunt: Diu Ioſeph imperauit clam fratribus, Chriſtum ignorant Iudęi, donec ad veſperam famem patientes, vt canes, conuertantur *h*: Eductus de ciſterna Ioſeph venditur Iſmaelitis, Chriſtus exiſtens de ſepulcro, fidei commercio comparatur à Gentibus. Iulius Firmicus prodit, Ægyptios, patrio gentis inſtituto, templa Ioſepho poſuiſſe. At iure diuino hæc paſſim excitata ſunt Chriſto. Si quis cupit eundem Ioſeph conferre cum ſponſo Mariæ, Bernardum legat *i*: lege quoque Hieronymum Gratianum *k*.

g vers. præcedente.
h Pſal. 58. 7.
i Serm. 2. ſuper, Miſſus eſt.
k in vita Ioſeph c. 1. 2.

Deus hominum piorum calamitates magnis honoribus compenſare ſolet.
l 2. Cor. 4. 17.

Hinc vero etiam tropologia elegans & ſalutaris extrahi poteſt, quam abundanter, & cumulate Deus labores atq; ærumnas compenſet, *& momentaneum ac leue tribulationis noſtræ ſupra modum in ſublimitate infinito quodam pondere gloriæ l* reparare conſueuerit. Calamitas Ioſeph durauit annis tantum quatuordecim, proſperitas octoginta, ſiquidem ab anno trigeſimo vſque ad centeſimumdecimum *m*, quo mortuus eſt, perpetua floruit tranquillitate, gloria, proſperitate.

m Gen. 50. 25.

Verſ. 11.] Venit autem fames in vniuerſam Aegyptum, & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres noſtri.

Fames & vbertas à Ioſepho prædictę.
n Gen. 41. 30. 53. & ſeq.
o verſ. 25.
p Pſal. 104. 16.
q Rom. 4. 17.
r Matth. 1. 9. Geneſ. 21. 12. Eſa. 56. 7.
ſ Rom. 9. 7. 8.
t Luc. 19. 46.

VENIT *autem fames in vniuerſum Aegyptum.*] Hanc famem prædixerat Ioſeph Pharaoni *n*, & ſignificauerat ſicut vbertatem ſeptennalem, ita & illam per æquale ſpatium à ſingulari quadam Dei prouidentia futuram fuiſſe. Nam dixit Ioſeph exponens ſomnia regis *o*: *ſomnium regis vnum eſt*, id eſt, eodem illa duo ſomnia pertinent; *quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni*: hoc ipſum ſatis innuunt verba Pſalmi *p*: *Vocauit Deus famem ſuper terram*, id eſt, miſit, & fecit eſſe famem: ea loquendi forma, qua Paulus de Deo dicit *q*, *quod vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt*: & ſępe in Scriptura vocari, idem eſt quod eſſe. Exempla ponit Maldonatus, & habentur *r*, quorum primum per, *eſt*, exponitur *ſ*, & ſecundum *t*.

Alioqui ſi modo naturali, ac per naturales cauſas contigiſſent, eas quoq; coniicere forſan quis potuiſſet, per aſtrologicas, & phyſicas rationes, nec opus fuiſſet ea ſapientia, quam ad hoc cognoſcendum, & prædicandum, Ioſepho communicatam Scriptura *u* dicit, & ipſe etiam præ ſe tulit *x*. Sane quidem naturæ ordinem, & facultatem excedere videtur, vt in eadem regione rerum abundantia maxima per ſeptem continuos annos perduret, & poſt eam proxime per ſeptem alios etiam continuos annos ſumma ſterilitas: famesque ſubſequatur.

Non fuerunt ex naturalibus cauſis profecta.
u hic verſu præced.
x Gen. 41. 25.

Atque ideo magis intelligitur, quod in Ægypto Nilus *moderate exundans abundantiæ cauſa eſt; parcior, vel exundantior penuriæ*, vt Plinius teſtatum reliquit *y*: *ita vt per duodecim cubitos inundante Nilo, famem prouincia ſentiat, per tredecim etiamnum eſuriat: quatuordecim hilaritatem afferant, quindecim ſecuritatem, ſexdecim delicias*: ac maximum quidem incrementum fuiſſe ſemel tradit octodecim, minimum quinque.

Nilus in Aegypto abundantiæ & penuriæ cauſa eſt.
y lib. 5. Hiſt. c. 9. & in Panegyrico.

Itaque oportuit vt præter vim, & curſum naturæ, ſola Dei poteſtate fieret id incrementum Nili vltra ſexdecim, vel octodecim cubitos, vnde tanta fertilitas ſequeretur per ſeptem annos continenter: contra vero perexiguus eſſet fluminis auctus infra duodecim, aut etiam quinq;, ex quo fames tam atrox accideret.

Quomodo fertilitas & penuria ex Nilo factæ ſint.

De famis incommodis, & grauiſſima calamitate multa ſunt quæ ex ſacris, & profanis literis proferri poſſent. Scripſit Baſilius proprium de ea ſermonem, ſimulq; de ſiccitate, in quo tanti mali acerbitatem exaggerate ſcribit, quod faciunt etiam ex profanis Plutarchus *z*, Gellius *a*, Rhodiginus *b*, Ouidius *c*, anteponens illud cæteris, quibus humanum genus vexari poteſt, vt omittam ſummum Latinorum Oratorem *d*, qui nihil fame miſerius affirmauit.

De miſeria famis.
z opuſc. de tuenda valet.
a lib. 16. c. 3.
b lib. [illegible] c. 20.
c 8. Metam.
d 3. ad Attic. ep. 21.

Id profecto vates diuinus vnus verbis diſertis explicauit, Ieremias ſcilicet, qui ita lamentatur *e*: *Melius fuit occiſis gladio, quam interfectis fame, quoniam iſti extabuerunt conſumpti a ſterilitate terræ.* Nec abſimile eſt quod Græcorum poeta primus cecinit *f*:

e Thren. 4. 9.
f Homer. Odyſſ. 12.

Πάντες μὲν συγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι
Λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. id eſt
Dura quidem miſeris mori eſt mortalibus omnis,
At periſſe fame res vna miſerrima longe eſt.

Quo tempore Vrbem inopia maxima inceſſit, & annonæ pręfectus primus creatus L. Minutius ex primariis auctor eſt Liuius *g*, multos ex plebe, ne diutina fame cruciarentur, capitibus obuolutis ſeſe in Tyberim præcipitauiſſe. Prodigioſas fames coaceruat Mauritius Hilaretus *h*, & Philippus Boſquerius in flagro academiæ peccatorum, quod opus Gallice ſcripſit *i*. Quid plura? omitto rabiem, & feritatem, qua fames humanitate expolians hominem induit, vt dentem non in ſuorum modo, ſed in ſui etiam ipſius carnem figat: liberi homines libertatis, qua nil pretioſius ducunt, fieri iacturam ante patiuntur, quã lenta illa tabe exedi, & conſumi. Cuius rei documentum ſunt in propoſito & Ægyptij, & fratres Ioſeph. Argute apud Plautum *k* Saturio loquitur Toxillo ſeruo ſuo:

g lib. 4. longe ante medium.
h Concio in fer. 4. poſt Dom. 1. Quadrageſimæ.
i ſect. 2. num. 20.
k in Perſa.

Me quoq; etiam vendas licet, dum ſaturum vendas.

Et Lucanus *l*:

Gnarus & iratum cauſas, & ſumma fauoris
Annonæ momenta trahi: namq; aſſerit vrbes
Sola fames, emiturq; metus, cum ſegne potentes

l 3. de bello Pharſal.

Vulgus alunt: nam nescit plebs ieiuna timere.
Fames loqui volucres docet, vt pſittacum τὸ χαῖρε, &c. vt eas quæ Pſaphonem magnum eſſe Deũ garriebant *a*. Agiles, & alacres advolatum reddit pullos aquilinos *b*. Columbam tempore Noetici diluuij in arcam retraxit *c*: ancillam Agar, vt heræ obediret, adegit *d*.

a *Maximus Tyrius Serm.* 19.
b *Plin. lib.* 10. c. 3. & 4.
c *Gen.* 8. 9.
Fames in Scriptura decem celebrantur.
d *infra* 21. 15. & *seq.*

Chaldæus *e* paraphraſtes obſeruat decies in Scriptura cladis famem immiſſam ad caſtiganda peccata, & conſtat inter ſupplicia grauiora, hoc velut grauiſſimum peccatoribus comminatum Deum *f*, nimirum plus quam gladium, peſtem, malas beſtias. Prima fames fuit ſub Adam, propter cuius inobedientiã negauit prouentus ſuos terra *g*: ſecunda *h*, viuente Lamech, qui primus bigamiam induxit: tertia, tempore Abram *, quo obtulit mortales vltionis diuinæ per diluuium, redierunt ad peccata priora: quarta, dum viueret Iſaac, quando Iſmael à vero Dei cultu deficiebat *i*: quinta, hæc ipſa, de qua agimus, quæ ſane debebatur peccatis fratrum Ioſeph, & Putipharis Eunuchi *k*: ſexta ſuperſtite Booz, quando Hebræi depoſita memoria liberationis ſuæ ex Aegypto, & tot aliorum diuinorum beneficiorum, ſeruierunt Baalim, & Aſtaroth *l*: ſeptima, regnante Dauid, propter grauia ſcelera Saulis *m*: octaua, ad vindicandam Achab, & Ieſabelis tyrãnidem, & impietatem, atq; crudelitatem aduerſus Eliam, & alios Prophetas *n*: nona ſub Eliſæo ſimilibus de cauſis *o*: vltimam prædixit Amos *p*: *non famem cibi, ſed audiendi verbi Dei*: qua fame premuntur Iudęi: nos autem panibus abundamus *q*.

e *Ruth.* 1.
f *Deuter.* 28. 48. 49. & *cap.* 32. 24. *Ier.* 15. 2. *Ezech.* 14. 13. *Geneſ.* 3 & 4. *Leuit.* 26. 26. *Oſea* 2. 9. & 8. 7. *Pſalm.* 104. 16. *Prouer.* 3. 10.
g *Geneſ.* 3. 17. 18. 19.
h *Gen.* 5. 29.
* *Gen.* 12. 10.
i *Gen.* 26. 1.
k *Gen.* 39. & 24.
l *Ruth.* 1. 1.
m 2. *Reg.* 21. 1.
n 3. *Reg.* 17. 1.
o 4. *Reg.* 6. 25.
p *cap.* 8. 11.
q *Luc.* 15. 17.

Itaq; recte Baſilius *r*, & Hieronymus *ſ* generaliter pronunciant, famis, penuriæ, & egeſtatis flagella auctore Deo peccatis infenſo deſcendere.

Famis flagella à Deo infenſo peccatis prouocantur
r *hom. de fame.*

Etſi vero calamitas communis inuoluat etiam iuſtos, vtpote partem aliquam communitatis: attamen verum etiam eſt, illos Deo curæ eſſe, & à famis periculo mirabiliter liberari: quod feciſſe Deum *t*, non tantum promiſiſſe *u*, docent eædẽ ſacræ literæ, ac inprimis præſens exemplum fratrum, & patris Ioſeph, immo Gentilis poeta negare non dubitat, vexari fame iuſtos, ſic ſcribens *:

Οὐδέ ποτ᾽ ἰθυδίκαισι μετ᾽ ἀνδράσι λιμὸς ὀπηδεῖ,
Οὐδ᾽ ἄτη, θαλίης δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται,
Τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολλὺν βίον. id eſt,
Nunquam dira fames iuſtos diuexat in orbe
Aut noxa, aſt illis conuiuia pinguia præbent
Cælicolæ, & tellus his victum præbet abunde.

Iuſti fame non vexantur.
ſ *Mala.* 3. 5.
t ... 16. 4. & *ſeq.* 3. *Reg.* 17. 4. & *ſeq.* *Dan.* 14. 33. & *ſeq.*
u *Pſal.* 36. 19. *Prou.* 10. 3.
* *Heſiod. in Erg.*

Ex multis cauſis, ob quas iuſti iuſtè plectuntur nonnunquam à Deo, vna eſt, quæ in Patriarcha Iacob locum fortaſſe habuit; illa nimirum, quam Auguſtinus *x* aſſignat, nec paruam eſſe arbitratur, *quando à malis docendis, admonendis, aliquãdo etiam obiurgandis, & corripiendis male diſſimulatur à bonis, vel cum laboris piget, vel os eorum verecundantur offendere, vel cum eorum inimicitias deuitant, ne impediant, & noceant, in iſtis temporalibus rebus ſiue quas adipiſci adhuc appetit noſtra cupiditas, ſiue quas amittere formidat infirmitas: quia in re non vtiq; parem, ſed lõge grauiorem habent cauſam: quibus per Prophetam dicitur: Ille quidem in ſuo peccato morietur, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram y*. Nam filios, quorũ fama mala percrebuerat, & à Ioſeph ad patrem delata fuerat *z*, indulgentior forſan Iacob ſegnius admonuerat, remiſſius caſtigauerat. Certe idem Auguſtinus *a* obſeruauit fuiſſe Iacob hac & ſimilib. tribulationibus minuta quędam peccata. Sed legendus omnino Cyprianus ad Demetrianum, & de moralitate.

Cur cum improbis Deus probos puniat.
x 1. *de ciui. Dei c.* 9.
y *Ezec.* 3. 18.
z *Gen.* 37. 2.
a *Serm.* 82. *de Temp.*

In Chanaan.] Ioſeph quidem non prædixerat famem futuram niſi in Aegypto: colligi tamen id facile poterât, & de aliis tantæ ac tam fertili vicinis prouinciis: atque etiam de Chanaan expreſſum habetur in Geneſi *b*. Porro notiſſima eſt regio Chanaan à filio Cham filij Noe, cum nomine originem ſortita, multaq; diſpertita in prouincias ſub propriis nominibus, licet vna ſibi vt proprium aſciuerit. Ceſſit tota in hæreditatẽ Hebræorum, & promiſſionis terra vocata eſt. Lege Hieronymum *c*, & Lyranum *d*. Quandoque generaliter omnis negotiatorum regio vocatur Chanaan: valet id enim vox Hebræa כנען *Chanahhan*. Vnde quod habetur apud Zachariam *e*, *Et non erit mercator vltra in domo Domini*, Hebraice eſt, כנעני *Chenahhani*, id eſt, *Chananæus*, vt eſt apud Septuaginta, & Chaldæum paraphraſten: Aquila vero, ſimiliter vt noſter Interpres, reddit mercator: & pro inſtitoribus apud Eſaiam *ſ* Hebræus textus habet, כנעניה *Chinhhaneha*, id eſt, *Chananæos eius*, idq; quidam volunt intentum, quando Chriſtus eiecit de templo vendentes *g*. Item in Prouerbiis habetur, *Cingulum tradit Chananæo h*, id eſt, mercatori; eadem ſignificatione dicitur Babylon *i*, ארץ כנען *ereſ Chanahhan*, id eſt, *terra Chanaan*.

b *cap.* 42. 1.
c *in trad. Hebra.*
d *in cap.* 27. *Ezech.*
e *cap.* 14. 21.
f *cap.* 23. 8.
g *Matt.* 21. 12. *Ioan.* 2. 15.
h *c. vlt.* 24.
i *Ezech.* 17. 4.

Verſus 12.] Cum audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Ægypto, miſit patres noſtros primum.

C*VM audiſſet autem Iacob.*] Erat in Aegypto frumentum ſapientia, & induſtria Ioſephi, qui quod conſilium Pharaoni dederat, Pharaonis voluntate ipſe executus eſt. Nã cum rex præfecit Aegypto annonæ procurandæ cauſa; quod munus apud Romanos etiam perhonorificum habebatur: ſiquidem & qui id geſſit primus L. Minutius, ex principibus viris erat, vt ſuperiꝰ retuli ex Liuio *k*: & Pompeio Magno, poſt exactos piratas, ac debellatum Mithridatem, atq; Orientem Romano Imperio ſubiugatum, treſq; orbis partes glorioſiſſime triumphatas, huiuſmodi Præfectura delata eſt, *non minus ei gloria*, vt Plinius *l* prodidit, *addens, quam ſuperiora*. Deſcribit eleganter Caſſiodorus *m* formulam Præfecturæ Prætorianæ, docetq; primum huius dignitatis infulas Ioſephũ conſecrauiſſe: & ab illo Patriarcha nunc Præfectum patrem appellari Imperij, & hodieq; voce pręconis euulgari, vt olim illum præco Pharaonis iuſſu inuulgauit.

Munus annonæ procurandæ apud Romanos perhonorificum.
k *lib.* 4. *Hiſt.*
l *in Panegy.*
m *libr.* 6. *variar. epiſt.* 3.

Itaque Ioſeph ſeptem vbertatis annis per cõſtitutos in ſingulis ampliſſimæ prouinciæ regionibus præpoſitos, quintam partem frugum condi iuſſit in horrea, & reſeruari futuræ ſterilitati, quæ cum aduenisſet, vendebantur.

Viri iuſti præſentia vtilis, & ſalutifera eſt. Teſtis Segor, quam ab incendio, quo deflagrauit infamis Pentapolis, Lot præſens liberauit *n*. Teſtis Laban, atq; etiam teſtificãs ipſimet Iacob, quod experimento didiciſſet, quia benedixerit ei Dominus propter illum *o*. Teſtes filij illi Iſrael, de quibus proditum eſt, quod vbicumque habitabant lux erat, cæteris in Aegypto denſa caligine contectis *p*. Teſtis Naaman, qui vnus extitit cauſa ſalutis vniuerſæ Syriæ *q*. Teſtis B. Virgo ſanctificans Ioannem ſua præſentia *r*, verbiſque, vt ait Cyrillus Alexandrinus *ſ*, & Ambroſius: *t*

Viri iuſti præſentia vtilis.
n *Gen.* 19. 29. 30.
o *Gen.* 30. 27.
p *Exo.* 10. 23.
q 4. *Reg.* 5. 1. & *ſeq.*
r *Luc.* 1. 44.
ſ *de Fide ad Reginas c. de Euang. ſecundum Lucam.*
t *de Inſtitut. virg. c.* 7.

teſtis denique Michas *a*, qui habens puerum ſacerdotem apud ſe, dixit: *Nunc ſcio quia benefaciet mihi Deus habenti Leuitici generis Sacerdotem.* E contrario exploratum eſt, vel vnius improbi ſocietas, aut vicinia, quantum damni integræ multitudini ſæpe attulerit, & afferre poſſit, vt *ita aliquid mali ſit propter vicinum malum b.* Talis Abimelech *c*, Acham *d*, affines Saul *e*, Dauid cum populum recenſuit *f* Sennacherib *g*, Pharao Hebræorum perſecutor *h*, Ionas *i*, cui perſimilis in caſu ſimili Maria quędam ſceleratiſſima fuit, cuius mẽtio eſt in Prato ſpirituali *k*. Talem præterea canit Aiacem Virgilius *l* fuiſſe:

——— Pallaſne exurere claſſem
Argiuum, atq; ipſos potuit ſubmergere ponto
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?

Plutarchus *m* memorat, cum Romanos ac Laurentes dira lues popularetur, ſterileſcerent agri, pecudeſq; morerentur, & ſanguine plueret, non ante finem habuiſſe diuinam iram, quam deditis ad ſupplicium, punitiſque parricidis. Sapienter, ac vere Græcus poeta *n*:

Πῆμα κακὸς γείτων ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ,
Ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅς ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ,
Οὐδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη, id eſt;
Vicinus malus eſt graue damnum, vt amicus opẽ fert,
Sortitus frugi vicinum eſt nactus honorem,
Non pereat tibi bos, ni vicinus malus adſit.

Argutum quoque fuit Themiſtoclis conſilium, quo vt villam faceret vendibiliorem, edici voluit, *Ἀγαθοὺς ἔχει γείτονας, Bonos habet vicinos o.*

Miſit patres noſtros primum.] Non potuit latere Chananæos, & finitimos populos annonæ comparandæ huiuſmodi opportunitas: & iam Abrã, vt fami remedium quæreret, ex Chanaan quoq; perrexerat in Ægyptum *p*.

Sed mirum ſane videri poteſt, cur nec Ioſeph per tres, & viginti annos de ſtatu ſuo patrem fecerit certiorem, quem non neſciebat magno ipſius cauſa in mœrore ac dolore verſari: nec id ei vnquam Deus, qui toties apparens; arcana alia patefecerat, indicauerit; nec demum viri Hebræi, qui tota Ægypto à rege ſecundus dominabatur, & frumenta pro arbitrio diſpenſabat, ad eos fama peruenerit, ac ne leuis quidem fratres, patremq; de Ioſeph ſuſpicio pulſauerit.

Et hoc Auguſtinus *q* Dei ſingulari conſilio voluntatiq; deputat, vt per diuturnam illam afflictionem à quotidianis delictis, leuibuſq; peccatis purgaretur Iacob, eiuſq; augereſcerent merita, & maiora eſſent in futura vita præmia. *Cæteroqui enim ab eo loco,* inquit, *vbi erat Iacob, vſq; in Aegyptum vix erant trecenta milliaria: & frequentiſſime ex Aegypto in terram Chanaan, & hinc in Aegyptum magna fiebat hominum commeatio & concurſus: nec deerat vel Ioſepho ſuorum memoria, vel facultas, opportunitaſque mittendi ad illos, ſaltem quando ſummo honore, & poteſtate regebat Aegyptum.*

Alio modo Theodoretus *r* quæſtioni huic ſatisfacit: *quoniam aliter prædictio Abrahæ facta ſ, poſteros eius in terra aliena peregrinaturos, & duriſſimam ibi ſeruitutem experturos, non compleretur: ſtatim enim Iacob reſciens chariſſimum filium Ioſeph viuere, & ſeruũ eſſe in Aegypto, quantolibet cum pretio redimi, & ad ſe reduci quamprimum curaſſet.* Oportuit igitur, tamdiu Ioſephi ſtatum patri eſſe ignotum, quoad ille patrem ipſum cum omni familia, ſummam adeptus apud Ægyptios dignitatem acceſſeret, ibique multiplicatis eorum poſteris, exitum ſortirentur pridem ante denunciata.

a Iudic. 17. 13.

M[illegible] mala [illegible] affert.

b Plaut. in Mercat. Act. 4. ſcena 4.

c Gen. 20.

d Ioſue 7. 1. & ſeq.

e 2. Reg. 21. 1.

f 2. Reg. 24. 1. & ſeq.

g 4. Reg. 19. 35. & ſeq.

h Exod. 5. & ſeq. cap.

i Ionæ 1. 4. & ſeq.

k cap. 76.

l Æneid. 1.

m in Romulo.

n Heſiod. l. in Ergo.

o Plutarch in Themiſtocle & in Apophth.

p Gen. 12. 10.

Cur Ioſeph patrem ſuum de ſuo ſtatu certiorem per tot annos non fecerit.

Prouidentia Dei [illegible] id eſt.

q ſerm. 82. de Temp.

r q. 98. in Geneſim.

Vt Prophetia de ſeruitute Aegyptiaca exitum haberet.

ſ Gen. 15. 13.

A Ad has cauſas duas tertiam cenſeo adiungendam cum Pererio *t*, poſt Thomam Anglicum (qui ſub B. Thomæ Aquinatis nomine circũfertur) videlicet præſcriptum eſſe à Deo tempus, quo tempore Ioſeph ſeipſum ſuis manifeſtaret, expectaretq; dum illos fames ad ſe venire compelleret, eoſdemq; aliquantiſper dure ac aſpere tractaret, vt per huiuſmodi vexationem crimen agnoſcerent, & pœnitentia caſtigarent: ac tandẽ accerſito patre, diu in Ægypto ipſi, poſterique tranquille, ac proſpere tranſigerent.

Accedit myſtica ratio, vt adumbraretur Iudæos in veri Meſſiæ ſumma ignoratione perdiu futuros, B tandem vero miſericordia eiuſdem, in ipſius eſſe cognitionem, fidem, cultumque venturos.

Verſus 13.] Et in ſecundo cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.

ET *in ſecundo cognitus eſt Ioſeph.*] Syr.* ſic & legit, וכד אזלו דתרתין זבנין אודע יוסף נפשה לאחוהי *vechad azalu detharthen zabnin audahh Iauſeph napſcheh lachauhi*, id eſt, *& cum abiiſſent in ſecunda vice, notum fecit ſeipſum Ioſeph fratribus ſuis,* C vel, *& cum bis profecti eſſent, patefecit ſeipſum Ioſeph fratribus ſuis.* Narratur in Geneſi *u* longa diſſimulatio Ioſeph, & aſperitas aduerſus fratres ſuos, & quemadmodum cum iterum reuertiſſent, poſita ſimulatione, illos omni officio, & humanitate, pro fratre ſe gerens, proſecutus ſit. Dictæ aſperitatis cauſam iam ex Thoma Anglico *x* retulim*, vt veniam facilius impetrarent à Deo, pœnamve luerent impietatis contra fratrem commiſſæ. Auguſtinus *y* aliam inſuper adijcit, vt dilatio, & ex ſpe dilata naſcens afflictio, plenius ac vberius gaudium efficeret. Tertia eſt Ioſephi hiſtorici *z*, Chryſoſtomi *a*, Lyrani *b*, & Abulenſis *c*, vt hac ratione Ioſeph Patriarcha ſciſcitaretur de patre, D & de Benjamin, qui aberant, veritus ne & hunc vel occidiſſent, vel vendidiſſent. Quarta rurſum Thomæ anglici *d*, vt quadam profunditate ſapientiæ circumducendo fratres, quaſi ſtultos, & malitioſos, & faciendo eos coram ſe incuruari, & contremiſcere, & incarcerari, ſomnia ipſius vera fuiſſe appareret. Quinta ex eodem Auctore *e*, refertur, quoniam conſulebat hoc modo modeſtiæ ac reuerentiæ fratrum, ne crimen eorum proderet in publicum: placauit quoq; inuidiam, & cohibuit malitiam (cenſeri poſſunt hæ rationes nouæ) qua fortaſſe potuiſſent inſtigari ad machinandum aliquid contra vitam eius, ſi ſciuiſſent illum viuere in magna proſperitate, & gloria.

E Imitandum proponit Gregorius *f* Ioſephi exemplum doctori, ac rectori, vt ſeueritatem cum lenitate ſapienter, & dextre coniungat, aſſignãs quoque primam ex allatis cauſis, cur vti ſeueritate Ioſeph voluerit. Obſeruat præterea Dei plane admirabilem prouidentiam, vtentis fratrum inuidia, quæ impedire nitebatur diuina conſilia, ad ea ipſa ad exitum perducenda. Atque id etiam facit Baſilius *g*.

Et manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.] In Geneſi *h* narratur gauiſum Pharaonem, atq; omnẽ familiam eius, voluiſſeq;; vt tota cognatio Ioſeph veniret in Aegyptum. Præſtantiſſima virtus, & maxima merita Ioſeph in Ægyptum, tum

t Gen. 42. in Præfat.

Debuerunt fratres crimen in ipſum patratũ agnoſcere.

u cap. 42. & 43.

Cur tanta aſperitate erga fratres ſuos Ioſeph ſit vſus.

x in Geneſ.

y q. 146. in Geneſim.

z 2. Antiq. c. 3. vel 4.

a Hom. 64. in Geneſ.

b q. 100. in Gene.

c Gen. 42.

d ibidem.

e ibidem.

Ioſeph proponitur ſeueritatis ac lenitatis exemplum.

f Hom. 22. in Ezech.

g Homil. de inuidia.

h c. 45. & 46. & ſeq.

Merita Ioſeph & virtus cum omnibus charum reddiderunt.

Principis, tum procerum beneuolentiam ipſi conciliabant: cum alioqui aulicis ſolemne ſit adulatione inuidiam tegere aduerſus eos potiſſimum quos videant ex humili conditione, & ex aliena gente, locoque, ad altiſſimum repente gradum prouehi.

Ioſeph nobilitas magis eum clarum apud Aegyptios reddidit poſtquam agnita fuit.

Genus eius.] Nomen generis indicat fortaſſe gaudij Pharaonis cauſam fuiſſe, quod ita innoteſceret nobilitas, & claritas generis Ioſeph, cuius obſcuritas apud Ægyptios nonnihil ei gloriæ facile decerpebat: & in regem ipſum, qui alienigenam, obſcurum, ſeruiliſque conditionis tam alte extuliſſet, ſubditorum odium, ac maleuolentiam prouocabat Syrus legit טוהמת דיוסף *tuhameth deiauſeph*, id eſt, *cognatio ipſius Ioſeph*, quo verbo videtur magis ipſius nobilitas declarari, cum ex iſto dilucide magis propinqui cognatiq; ipſius diſtinctius intelligantur.

Verſus 14.] Mittens autem Ioſeph, accerſiuit Iacob patrem ſuum, & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuagintaquinque.

MITTENS *autem Ioſeph.*] Miſit Ioſeph iuſſu Pharaonis: nec Geneſis vlla recitat Ioſephi verba, quibus id mandauerit, fortaſſe habens rationem decori, neq; ſatis exprimere valens tenerum optimi filij affectum erga patrem.

a Gen. 46. 26.
b vers. 27.

In animabus ſeptuagintaquinque.] In Geneſi dicuntur primum ingreſſæ in Ægyptum cum Iacob animæ ſexagintaſex *a*, deinde ſeptuaginta *b*. Sed in illo numero non comprehenditur Iacob, neque Ioſeph, & duo filii ipſius: dicitur enim, quod *cunctæ animæ, quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob in Aegyptum, & egreſſæ ſunt de femore illius, abſque vxoribus filiorum eius, erant ſexagintaſex.* Vidit id etiam, notauitque Hieronymus *c*.

c in Tradit. Hebraicis in Geneſim.

De numero eorum qui deſcenderunt cum Iacob in Aegyptum, Scripturæ variant.
d Exod. 1. 5.
e cap. 10. 22.

Porro idem numerus ſeptuaginta ponitur in Exodo *d*, & in Deuteronomio *e*, iuxta textum Hebręū in quo legimus שבעים נפש *ſchibbhim naphes*, id eſt, *ſeptuaginta animæ*, & editionem noſtram. Interpres autem ſeptuagintaduo, & in poſteriore loco Geneſis, & in Exodo ponunt ſeptuagintaquinq;, ſicut modo beatus Stephanus, quamuis illi in Deuteronomio concordent cum Hebræo; ideo difficultas oritur in concilianda iſta diſcrepantia numerorum.

Scopuli in quos incidunt, qui Scripturam volunt corrigere.
f in cap. 46. Geneſ.

Nam dicere, vel accipiendam Scripturam in numeris, quos exprimit, vt ait Clarius *f*, non logico, id eſt exacto modo, ſed communi, & populari vſu; vel mendoſe addita quinq; à Septuaginta in editione Gręca, & in verbis Stephani; vel Interpretes ſeptuagintaduos errasse, & eorum ſequi errorem Stephanum, ſiue Lucam voluiſſe; qua vtraque poſteriore ratione reſpondit Eugubinus *g*, & hæreſiarcha Beza, improbabile, ac etiam temerarium eſt.

g in Recognit. veteris Teſt. ad veritat. Hebrai.

Temerarium eſt dicere 70. Interpretes erraſſe, & Lucam, ſeu Stephanum eorum errorem ſecutum eſſe.
Septuaginta Interpretes ſumma fide digni.

Vnde obſecro habet Eugubinus mendum irrepſiſſe, quod ante ipſum agnouit nemo, & omnes tam codices, quam expoſitores pro mendo non habuerunt? In numero vt fuerit mendum, certe non potuit eſſe in declarando, qui fuerint adiecti quinque, quorum filij, & quibus proprie nominibus appellarentur. Iam ipſos Interpretes erraſſe optimos, & ſapientiſſimos viros, diuinitus quoque afflatos, ac velut Prophetas, vt graues Auctores, citati à Salmerone, qui poſt alios prodiit *h*, & à Leone Caſtro, & à Lindano putant; aut Lucam, ſiue Stephanum tam turpiter errantes ſequi voluiſſe, vel inſcienter ſecutos eſſe, nemo videt ſine manifeſto totius Scripturæ fidei, & auctoritatis periculo affirmari non poſſe; quam Scripturam ex verſione Septuaginta non modo citaſſe in ſuis ſcriptis Apoſtolos conſtat, ſed etiam tradidiſſe integram vniuerſis nationibus, quæ in Chriſtum crederent, aperte docent Cyrillus Ieroſolymitanus *i*, & Theodorus *k*. Poſtremo perit fides Scripturarum, ſi populariter, & vt lubet, non exacte ac præciſe ſumuntur, quæ tradunt.

h Tom. 1. Proleg. 5. & 6.

i Catech. 4.
k Sophon. 3. in tract. Græc. in Prophet.

Hieronymus quid de hac controuerſia ſentiat.
l in Trad. Hebr.

Hieronymus *l* putat, additos quinq; per anticipationem, quoniam cum Iacob intrauit Ægyptum, Manaſſe, & Ephraim filij Ioſeph non erant in ea ętate, vt filios generare poſſent, quos poſtea genuerunt, prior Machir, & hic Galaad: poſterior Sutalaam; & Taam; & Sutalaam, Edem. Quod vero attinet ad Lucam, ait idem Hieronymus, maluiſſe ſequi translationem ſeptuaginta Interpretum, quæ id temporis multo magis vulgata erat & celebrata, quam Scripturam Hebraicam, non quod, vt quidam exiſtimarunt, Lucas Hebraicæ linguæ eſſet imperitus. Auguſtinus *m* poſt hinc inde varie tractatam quæſtionem, tandem ait *n*, *etiam illos quinq; dici ingreſſos cū Iacob, qui nec quamdiu quidem ipſe vixit in Aegypto, naſci omnes potuerunt* (vixit enim ibi annis ſeptemdecim, & filij Ioſeph, Manaſſe, ac Ephraim cum primum auus ingreſſus eſt, nonum annum non excedebant, ac proinde quo anno mortuus eſt Iacob, Manaſſe natus tantum annos vigintiſex, non potuit habere nepotem Galaad, nec Ephraim Edem) *quoniam ingreſſus Iacob in Aegyptum, extendi debet ad omne tempus, quo Ioſeph vixit, poſtquam Iacob ingreſſus eſt. quem illuc ille euocauit, & dum ipſe Ioſeph viueret, nati ſunt illi quinque, vt eſt prope finem Geneſis.*

m qu. 152. in Geneſ.
n q. vlt. & 15 de ciu. c. 40.

Ingreſſi ſunt ſeptuagintaquinque in parentibus ſcilicet.
o Heb. 7. 9.

Quare præſtat dicamus, ingreſſos ſeptuagintaquinq; non in ſe, ſed in parentibus, videlicet Manaſſe, & Ephraim in patre Ioſeph, item Heſron, & Hallu in patre ſuo Phares: quemadmodum Paulus *o* *Leui decimas dediſſe Melchiſedech*, qui annos amplius centum & quinquaginta poſt Melchiſedech fuit: intelligit nimirum dediſſe in proauo ſuo Abraham, qui decimas obtulit Melchiſedech *p*. Hoc tandem elicitur ex Auguſtino, quem ſequuntur Eucherius, Albinus, hic in Geneſim, ille præterea in Deuteronomium, & alij, vt in Geneſim Ludouicus Yſtella, & Sà, & Oleaſter. Accedit quod in Geneſi *q*, vbi editio vulgata habet: *Filij autem Ioſeph, qui nati ſunt ei in terra Aegypti, animæ duæ*, legunt Interpretes LXXII. υἱοὶ δὲ Ἰωσὴφ, οἱ γενόμενοι αὐτῷ ἐν Αἰγύπτῳ ψυχαὶ ἐννέα. *Filij autem Ioſeph, qui fuerunt ei in Aegypto, animæ nouem*, ex quibus reſultat ſeptuagintaquinque, adijciendo nouem ad ſexagintaſex. Lege præterea Martinum Cantapetrenſem *r*, & Hieronymum de la Rua *ſ*, & Pererium *t*.

p Gen. 14. 20.
q cap. 46. 27.

r 4. Hypo. c. 1.
ſ Controu. 4. poſtrema.
t Geneſ. 46. Diſp. 1.

Hæ difficultates tolli ita non poſſunt, vt nō remaneat aliquis ſcrupulus.

Huius placet mihi ingenuitas profitentis, quod & ipſe profiteor, non poſſe ſimiles difficultates ita penitus expediri, vt non relinquatur ſtudioſis adhuc quærendi, & excipiendi locus, & hoc ſatius duco, quam eo confugere, cum Petro Bungo *u*, poſt Alphonſum Cumirenum *x*, vt dicamus voluiſſe Interpretes ſeptuaginta numerum ſeptuagenarium additione quinque complere prophetica quadam libertate ob myſticam aliquam ſignificationem. Porro Clemens Alexandrinus *y* refert, ac refellit Euphorum, alioſq;

Petri Bungi temeritas, qui dum vult ſuis de numeris patrocinium quærere, & Scripturam vitiat.
u lib. de myſt. num.
x To. 1. conciliat. in 23.
y 1. Strom. c. 21.

qui ex hoc loco inferebant, linguas omnes eſſe ſeptuagintaquinque.

Verſus 15.] Et deſcendit Iacob in Ægyptum, & defunctus eſt ipſe, & patres noſtri.

E*T deſcendit Iacob in Ægyptum.*] Situs locorum in cauſa eſt cur aſcendere, vel deſcendere quis dicatur: cum locus eſt accliuis, aſcendit ex decliui qui ex illo in illum tendit; contra vero deſcendit, qui decliuem relicto accliui petit. Vnde toties in Euangelio de aſcenſu in Ieruſalem ſitam in collibus mentio eſt. Quare vt verum ſit, ad rem tamen parum facit quod Origenes *a* obſeruauit, nunquam fere in ſanctum locum deſcendiſſe quempiam referri, nec ad vituperabilẽ conſcendiſſe. Gloſſa interlinear. etiam hoc loco myſtice interpretatur deſcendere in Ægyptum, qui mundo adhæret. Obſeruaui quandoq; dici aſcenſum ex Ægypto in Chanaan *b*. Itaq; non aliud aliquãdo ſignificat aſcendere, quam ſurgere, vel ire, ſeu proficiſci *c*. Hebræis eſt verbum עלה *bhala* (vnde forſitan Gallicum, *aller*) frequẽs in ea ſignificatione, licet aſcendere ſignificet.

a homil. 19. in Geneſ.

b Gen. 45. 25. c. 50. 25. c 3. Reg. 18. 41. Iob. 36. 20.

Et defunctus eſt ipſe.] In Geneſi * narratur mors Iacob. Pro verbo Latino, *obiit*, Hebræum verbũ גוע *gauabh* (vnde ducitur futurum, quod hic habetur ויגוע *vaiiguabh*, id eſt, *& mortuus eſt*) ſignificat dulcem ac facilem mortem per lentã quandam reſolutionem, & defectum paulatim labẽtis ſpiritus obire, quod Græce ἐξέλιπεν dicitur, id eſt, *defecit*, ſeu, *dereliquit*, & idem valet verbum Chaldæum ibidem repoſitum ואתנגיד *veethnegid*, id eſt, *& defecit*. Non me latet tamen pro quauis morte vſurpari hæc omnia. Cum autem abſoluiſſet Iacob ætatis annos centum quadragintaſeptem, felici morte abſumptus eſt.

* c. 49. vlt.

Mors Iacob qualis.

Et patres noſtri.] De morte Ioſeph, & aliorum Patriarcharum habetur in Exodo *d*, quæ contigit quidem in Ægypto, prout Syriacus interpres hoc loco expreſſit, cum ſic vertit, ומית תמן *vmith thaman*, id eſt, *& mortuus eſt illuc*, necnon hiſtoria Geneſis de Ioſeph *e*.

d cap. 1. 6.

e c. vlt. 25. Ioſeph mortuus eſt ante fratres ſuos.

Hunc expletis centum decem annis primum ex fratribus mortuum tradunt Hebrei, breuioris nempe vitæ, quam cæteros; quippe cum etiam moriens fratribus mandarit, vt oſſa in Chanaan tranſportarent: & omnes præter Benjamin, grãdiores natu erant. Longiſſime autem vixiſſe videtur Leui, vtpote qui attigerit centeſimum trigeſimum ſeptimum annum.

Breuioris porro vitæ Ioſeph fuit, quam reliqui eius fratres, minoriſq; quam patris Iacob trigintaſeptem annis, quam aui Iſaac ſeptuaginta, quã proaui Abraham ſexagintaquinque, cuius cauſa eſſe potuit, & quia ab anno decimoſexto vſque ad trigeſimum, ætatem contriuit in maximis anguſtiis & calamitatibus; & quia reliquum vitæ ſpatium peregit in grauiſſimis laboribus, & anxiis curis, quarum plena eſt, ſuaque premit mole publicarum rerum, & imperij maxime adminiſtratio, *Omnis namque potentatus breuis vita*, inquit Sapiens *f*.

Cur Ioſeph reliquis fratribus minus vixerit.

Deceſſit ante egreſſum Hebræorum ex Ægypto, annis centum quadragintaquatuor, & ante ortum Moſis ſexagintaquatuor, tantum abeſt vt Moſis pater fuerit, quod mendaciſſime prodidit Iuſtinus hiſtoricus *g*.

f Eccl. 10. 11.

Quo tempore obiit.

g lib. 36.

Verſus 16.] Et tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulcro, quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filii Sichem.

E*T tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulcro.*] Sollicitì fuerunt magnopere Patriarchæ de ſepultura corporis ſui in terra Chanaan, vt patet ex his, quæ habentur in Scriptura de Iacob *h*, & Ioſeph *i*; vt oſtenderent familiæ ſuæ, futurum aliquando, vt ipſos ac poſteros traduceret Deus ex Ægypto in eam regionem, vt annotauit Theodoretus *k*: & vt cum Chriſto reſurgerent, inquit Auctor Hiſtoriæ Scholaſticæ *l*, diſtare tantum dicens à monte Caluariæ Abrahomium, id eſt, locum vbi ſepultus eſt Abraham, triginta milliaribus. Tale quod Petrus Damianus *m* dicit, quoniam in ea regione Chriſtus erat naſciturus. Poſteriorem cauſam recipit quoque Lyranus, & Abulenſis in Geneſim *n*. Adiice amorem naturalem patriæ, & charorum, apud quos etiam mortui iacere cupimus: pia ſolatia Deum rite colentium in terra Chanaan, ſiue pro nondum expiatis animis, ſiue in cadauera ipſa idololatrarũ quodam quaſi commercio profanarentur.

Cur Patriarchæ oſſa ſua in terram promiſſionis transferenda curarint.

h Geneſ. 47. 30.

i Gen. 50. 24.

k q. 107. in Geneſ.

l q. 100. in Geneſ.

m Serm. 1. de tranſl. S. Hilarion.

n cap. 47.

Omnino primam cauſam videtur Paulus ſignificare voluiſſe, ſimulq; etiam indicaſſe ſecundam, cum dixit, loquens de Ioſepho *o*, *Fide Ioſeph moriens, de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt, & de oſſibus ſuis mandauit.* Non præcepiſſet efferri oſſa ſua ex Ægypto in terram Promiſſionis, niſi crederet poſſidendam à filiis Iſrael, ſicut Deꝰ promiſerat. Moſem tranſtuliſſe oſſa Ioſeph, teſtatur liber Exodi: *p* & in libro Ioſue *q* continetur, quod ſepelierunt *eum in Sichem in parte agri, quam emerat Iacob à filiis Hemor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in poſſeſſionem filiorum Ioſeph.*

o Heb. 11. 22.

p cap. 13. 19.

q cap. 24. 32.

Nugantur Hebræi, futurum vt reuiuiſcant primi, qui in terra illa fuerunt humati. Non expreſſit Ioſeph certum locũ in terra Chanaan, in quo ſepeliri vellet, tamen in Sichem Scriptura meminit humatum Ioſeph, cuius Iacob voluerat eſſe illam agri partem *r*, vltra eam terram, quæ illi ſorte debebat obtingere: ſolẽne autem fuit priſcis illis patribus, vt quiſq; in ſuam inferretur poſſeſſionem. Putat quidem Rabbi Dauid Kimhi *ſ*, Ioſephum ſibi locum illum delegiſſe, in quo humari vellet: ſed non probat.

Ioſeph vbi ſepultus fuerit.

r Gen. 48. 22.

ſ Ioſue 24.

Alij item Rabbini ſcribunt prudenter id ſibi faciendum Iſraelitis exiſtimauiſſe, vt eo referrẽt, vnde ſublatum vendiderant, ſimiliter atq; ſi nebulones furto aſportatam vini lagenam vt ebibẽte, eo reiiciant vacuam, vnde plenam ſuſtulerãt, Atqui ſacra Geneſis non in Sichem, ſed Dothaim venditum Ioſeph memorat, quo greges ſuos è Sichem abegerant fratres *t*,

Somnia Rabbinorum ridicula.

t cap. 37. 12. & ſeq.

Potuerat Ioſeph imperare, vt quam primum transferretur ſe defuncto corpus ſuum in terram Chanaan: noluit tamen, ſed libenter diſtulit, vt interim, dum apud Ægyptios Iſraelitæ detinerentur, promiſſorum Dei ſpei, ac fidei momentum haberent, & expeterent ac pie procurarent ingreſſum in regionem promiſſam. *Poſt mortem meam u*, inquit Deus, *viſitabit vos, & aſcendere vos faciet de terra iſta ad terram, quam iurauit Abraham, Iſaac, & Iacob.*

Cur Ioſeph ſtatim poſt mortem transferri noluerit.

u Gen. 50. 23.

Cęterum caue arbitreris Sichem eſſe nomen vrbis, quaſi eam filij Iacob iure belli, quo ſtuprũ ſororis vlciſcerentur *x*, ſibi, patriq; acquiſierint,

x Gen. 34. 25. 26.

fuit enim facinus illud filiorum Iacob in Sichimitas iniquiſſimum, & ab ipſo Iacob vehementer improbatum, & tunc cum factum eſt *a*, & quando prope mortem omnibus filiis benedicebat *b*: ac proinde pars ea, quam Iacob filio Ioſeph vltra ſortem dedit, non eſt, de qua dicit *c*, *quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo:* fuit ſiquidem illa duntaxat pars agri, quam Iacob ex Meſopotamia reuerſus, habitanſque iuxta Sichem, emerat à filiis Hemor *d*: de qua parte agri mentio etiam eſt apud Ioannem *e*, cum ait *fuiſſe iuxta Sichar, ſiue Sichem prædium, quod dedit Iacob Ioſeph filio ſuo*: nempe, vt non improbabiliter notat Rabbi Kimhi, vt animum ipſius ab amore Ægypti ad Terræ promiſſæ amorem magis traduceret.

Illam autem agri partem prius emptam fortaſſe Amorrhæi per vim Sichimitis eripuerunt: tum vero Iacob eos vi bellica expulit, quam ſignificant gladius, & arcus: vel, vt Chaldaica paraphraſis vertit, בצלותי ובבעותי *biſluthi vbbebhuthi*, id eſt, *oratione mea, & obſecratione mea*, quaſi per hæc auerterit periculum amittẽdi agri, quod ob Sichimitarum cædem, & vrbis eorum per filios factam euerſionem, merito timere potuerat. Vtrum autem ex his contigerit, aut quo tandem alio modo, nihil in Scriptura expreſſum habetur. Lege Interpretes Geneſis *f*, præſertim Pereriũ *g*, & Andream Maſium, atque Ariam Montanum in Ioſue *h*.

Sunt qui per arcum & gladium denotari velint Iacob proiectis ad agrum illum ſagittis, & protenſo gladio, iuxta ſolemnem temporis illius ritum, quaſi iure belli exuiſſe Amorrhæos poſſeſſione: ſicut cum Ioas iuſſus eſt ab Eliſæo ſagittas iacere in Syriam, eo illam præſagio debellaturus *i*.

Quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filii Sichem.] Syriace tantũ habetur, מן בני חמור *men bene chamur*, id eſt, *à filiis Hemor*. Beda in Retractationibus notat in textu Græco addi ad Abraham, *pater noſter* itaque locutum Stephanum blandiendo, vt diutius ac libentius audiretur. In Commentariis autem ait pro *filiis Sichem*, in codicibus etiam Græcis haberi, *qui fuit in Sichẽ*. Quos vidi codices hæc non habent, niſi forte pro τοῦ Συχὲμ, vt nos legimus, ſupplentes vocem υἱοῦ, id eſt, filii, ſic ipſe ſuppleuerit, ὄντος ἐν Συχὲμ, id eſt, *qui fuit in Sichem*: quid autem hic ſupplendum ſit, poſtea diſſeretur.

Quod ad rem ipſam attinet, in Geneſim narratur emiſſe Abraham *ab Ephron agrum, & ſpeluncã pretio quadringentorum ſiclorum argenti probatæ monetæ publicæ in terra Chanaan, in cuius ciuitate nomine Arbee, ſiue Hebron Sara defuncta erat k*. In capite autẽ 33. ſcribitur *quod Iacob reuerſus de Meſopotamia Syria tranſiuit in Salem vrbem Sichimorum in Chanaan, & habitauit ibi iuxta oppidum, & emit partem agri, in qua fixerat tabernacula, à filiis Hemor patris Sichem cẽtum agnis*. Idem repetitur in Ioſue *n*, niſi quod pro agnis ponuntur *oues nouellæ*, eodem ſenſu: & additur, quod ante etiam expoſuimus, fuiſſe eum locum in poſſeſſionem filiorum Ioſeph.

Incertum eſt, quomodo intelligendus ſit Stephanus, qui vtramque emptionem Abraham, & Iacob in vnam eandemque confudiſſe videtur, aut potius pro Iacob poſuiſſe Abraham. Huius ſolutionem difficultatis ſe daturum promiſit Hieronymus *o*, ſed promiſſum nõ exſoluit, quod ſciamus. Ante omnia, ſicut ſuperius fecimus, debemus Luca, vel Stephano lapſum memoriæ remouere, aut quod iuxta vulgi tantum opinionẽ, non ſecundum veritatem loquentes, vt reſpondent hoc loco Beda, & Gloſſa ordinaria, atque Canus *p*, confuderint emptionem Abrahæ cum emptione Iacob.

a ibid. 30.
b Gen. 49. 5. 6. 7. 8.
c Gen. 48. 22.
Terra quam dedit Ioſeph filio ſuo quæ fuerit.
d Gen. 33. 18. 19.
e Ioan. 4. 5.
f Gen. 48.
g ibid. diſ. 2.
h c. 24.
Quomodo olim poſſeſſionem eorũ quæ emerat quis capiebat.
i 4. Reg. 13. & ſeq.
k cap. 23. 15. & ſeq.
De agris quos emerũt Abraham & Iacob in terra Chanaan.
l ibid. v. 2.
m v. 18. & 19.
n c. 24. 32.
Qua ratione intelligẽdus ſit Stephanus qui vtramq; emptionem confundere videtur.
o epiſt. 101.
Lucas & Stephanus non ſecundũ vulgi opinionẽ, ſed ſecũdum veritatem locuti ſunt.

Deinde non placet euaſio Lippomani, & Eugubini in Geneſim, atque Maſii in Ioſue *q*, vitiũ eſſe in Latina, Græcaque editione præſentis loci, ideoq; reponendum *Iacob*, pro *Abraham*, & pro *filii Sichem*, *patris Sichem*. Nam ante iſtos nemo aliter aut legit, aut mendum deprehendit; neq; ſuſpicionem erroris iuuat tanta diſſimilitudo nominum Abraham, & Iacob, multo minus diuerſitas pretii, quod Abraham pendit quadringentorum ſiclorum argenti, Iacob centum agnorũ, ſeu ouium nouellarum, & ille quidem in vſum ſepulturæ, hic autẽ prædii. Quamuis Arias pretia velit eadem fuiſſe, ita vt *agni vel oues nouellæ* in nũmis notatæ fuerint (vnde pecuniæ nomen à pecude) & *nouellarum* vox puritatem denotet, integritatem, iuſtumq; nummorum pondus. Opinatur de pretiis idem R. Dauid Hakibah *r*, & Eugubinus *ſ*, & Hieronymus de la Rua *t*. qui ſimul etiam obſeruat morem illum, quo reditus nomine tot exiguntur pecudes, licet ſoluantur in pecunia. De hac ipſa re poſt alios, ſed præ aliis accuratius Pineda noſter *u*.

Alii orationem Stephani varie inflectunt, & detorquent, vt ſuæ tandem, quam volunt, ſententiæ, ceu breuiorem pannum vlnæ longiori adaptent. Magiſter Hiſtoriç ſcholaſticç *x* in hũc modũ diſponit: *Et tranſlati ſunt in Sichem, Sichem dico emptam per Iacob, ſcilicet à filiis Sichem filii Hemor: deinde poſiti ſunt in ſepulchro, quod emit Abraham pretio argenti*. Caietanus ita contexuit: *Et tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt à filiis Sichem filii Hemor in ſepulcro, quod emit Abraham pretio argenti*.

Hæ diſtorſiones contra omnes codices, & Patres veritatem vexant, & obſcurant, non fulciunt, aut illuſtrant. Sequitur quoq; ex eo, quod ait Comeſtor, ſepultos eſſe omnes Patriarchas in Hebronico ſepulcro Abraham, quod Hieronymus, Beda, aliique negant. Ex Caietani vero expoſitione ſequitur item, quod Sichimitæ oſſa duodecim Patriarcharum, qui ſepulti fuerant in Sichem, inde tranſtulerint in Hebron ad ſepulchrum Abraham: cum tamen multo credibilius ſit, Sichimitas eorum oſſa exhumaturos, & proiecturos fuiſſe, memores quantam ab illis maiores ipſorum ſtragem accepiſſent. Martinus Cantapetrenſis *y* ait, *Ioſeph cum aliis tribus eſſe ſepultum in Sichem, Iacob in Hebron*; quod autẽ dicitur, *Quod emit Abraham*, &c. nomen Abraham eſſe genitiui caſus, & intelligi nepos Abraham, id eſt, quod emit Iacob: & cum in textu Græco ſit, τοῦ Συχὲμ, poſſitque ſubaudiri, vel patris, vel filii, ſatius videri, vt ſubaudiatur *patris*, quia ita habetur in Geneſi *z*.

Concordat in his Hieronymus de la Rua *a*. Huic etiam errori adhæſit Beza in huius loci interpretatione, qui poſt Hemor addidit charactere diuerſo *patris Sichem*. At hæc etiam dura ſunt, & ab editione vulgari, quam merito veneramur, diſſentanea.

Reſtat igitur, vt Lyranum *b* ſequamur, qui placuit etiam Caietano, & Pererio, innuitque hunc dicendi modum Hieronymus *c*, & Gregorius *d* Loquitur omnino Stephanus de emptione, quã exercuit Abraham, quoniam ita legunt, ſemper-

p 1. de locis c. vlt.
q c. 24.
Pecunia olim ouibus ſignata.
r citat. à pag. in Theſ. ad nomen. קשיטה Keſchitah,
ſ id c. 33. Gen.
t cent. 4. poſit.
Malæ huius loci interpretationes.
u in c. 42. Iob. v. 11. & ſeq.
x c. 30. in hiſt. Act.
Refutantur Comeſtor & Caietanus.
y 6. Rep. 22.
z c. 33. 19.
a cent. 4. poſit.
Intelligẽdus locus eſt de agro ab Abraham empto.
b in Gen. 23.
c epiſt. 101.
d lib. 7. ep. 33.

que legerunt omnes codices, & Auctores, & ſermo hic eſt de agro, quem in ſepulchrum Abraham emit, non Iacob, qui emit in vſum tantum prædii, prout & à Ioanne nominatur *: & meminit Stephanus de pretio argenti, quod Abraham dedit, Iacob autem centum agnos, ſiue oues nouellas, pro illo ſuo prædio contulit.

* Ioan.4.5.

Ephronis pater binomius

a c.23.8.

b ſupra.
c Tom.1.Prol.

Sed Ephron, à quo emit Abraham, patrem habuit binomium, Seor, quo nomine vocatur in Geneſi *a*, & Hemor, quo in præſenti loco. Similia exempla non pauca ſuppetunt in vtroq; Teſtamento, quæ affert Pererius *b*, & Salmeron *c*. Iam vero Moſes tacuit patrem, vel auum Seor; Stephanus expreſſit, cum dixit, *quod Hemor* (qui eſt idem cum Seor) *fuit filius Sichem*. Qua ipſa in re mos quoque obſeruandus eſt Scripturæ, vt in rerum narrationibus vnus ſcriptor ſuppleat circumſtantiam ab alio omiſſam; verbi gratia, Magorum Pharaonis nulla nomina recitantur in Exodo *d*, Paulus *e* autem nominat Ioannem, & Mambrem.

Mos Scripturæ, vt vno in loco ſuppleat quod deeſt in alio.

d c.7.& ſeq.
e 2.Tim.3.8.

f verſ.13.

g c.vlt.32.

Quod vero dicitur hoc loco, *& tranſlati ſunt in Sichem*, non debemus ad Iacob, qui Geneſis vltimo *f*. *ſepultus dicitur in ſpelunca empta ab Abraham, in Hebron*, & filios eius, coniunctim referre, ſed tantum ad filios, præſertim ad Ioſeph, quem ibi ſepultum traditur in libro Ioſue *g*. Illud autem, *& poſiti ſunt in ſepulchro, quod emit Abraham*, ad ſolum Iacob. Et quidem etiam non eſt inſolens, vt Scriptura plurali numero dicat de multis, quod vel paucis, vel vni quoque tantum conuenit, ſicut exempli cauſa, de effuſo vnguento murmuraſſe dicunt alii Euangeliſtæ Diſcipulos *h*, quod de vno Iuda ſcripſit Ioannes *i*. Eodemque modo in cruce aliqui narrant *k* conuitia iecisſe latrones in Chriſtum, Lucas *l* alterum duntaxat. Quanquam putant aliqui principio vtrumque latronem eſſe conuitiatos, poſtea reſipuiſſe alterum.

h Matth.26.8. Mar.14.4.
i Ioan.12.4.
k Mat.27.44. Mar.15.32.
l Luc.23.39.

Alia huius difficultatis enaſio.

m Gen.48.22. Ioan.4.5.
n 2.Ant.c.8.

o in epitaph. Paulæ ep.27.

Si minus hæc arrident, non erit improbabile affirmare, Patriarchas duodecim in Ægypto defunctos, inde primum tranſlatos in Sichem, ſiue prope Sichem, vbi ager fuerat aſſignatus Ioſepho à patre Iacob *m*, poſtea in Hebronicũ Abrahæ ſepulchrum. Ioſephus *n* certe hiſtoricus, qui magnã in his fidem meretur, tradit poſitos eſſe in Hebron: huc autem deportatos ex Sichem multi aſſeuerant, vt cum Magiſtro Hiſtoriæ ſcholaſticæ, Carthuſianus, & Gagneius. Negat Hieronymus de Hebron *o*. Sed nõ cõcludit ea ratio, quod ſuo tempore Patriarcharum in Sichem ſepulcra extarent, & viſerẽtur: id enim eſſe potuit, etiam ſi ex Sichem tranſlati fuiſſent prius in Hebron.

Sichem quæ & qualis ciuitas.
p Ioan.4.
q epiſt.27.

r de locis Hebr. & in Trad. Heb. in Gen.

Et tranſlati ſunt in Sichem.] Nomen eſt loci, qui tempore Chriſti Sichar corrupte dictus eſt *p*, pro Sicem, vel, vt ait Hieronymus *q*, pro Sichem, quę ipſius ætate dicebatur Neapolis, nunc à Saracenis *Nablos*, necnon, vt habet alibi *r*, Salem, & ciuitas Iacob. Latine, & Græce in numero plurali Sicima, eratq; tribus Ephraim, ſed in finibus, & alia tamen etiam in monte Ephraim fuit vna ex ciuitatibus fugitiuorum *ſ*.

ſ Num.35.6. & ſeq.
t c.6.

u c.20.

x cap.4.

Arias Montanus in Oſeam *t* Sichem Samariæ metropolim negat eſſe, illam, in qua, ſeu prope quam condita ſunt oſſa Ioſeph. Maſius in Ioſue *u* putat eſſe eandem, neque de duplici Sichem in Scriptura certi quid reperiri, *tametſi*, inquit, *Euſebius etiam diſtinguat*. Toletus item in Ioannem *x*, vnicam facit. Beauxamis item in Harmonia, etſi perperã confundens cum ciuitate Samariæ. Præſtat Hieronymum diſtinguentem ſequi, & noſtrũ Riberam in Oſeam *y*, & Abdiam *z*, cum Euſebio. Quæ illuſtria hoc in loco contigerunt, idem colligit, ſed vni fortaſſe tribuens, quæ duobus conueniunt, quod de Maldonato *a* quoque, qui eadem enumerat, ſentiendum eſt. Iuſtini Martyris patria fuit Neapolis, eadem cum Sichem, de qua modo agimus, aut eidem proxima.

y c.6.n.34.
z c.1.n.31.

a in c.4.Ioan.

Filii Sichem.] Hoc loco Sichem eſt nomen viri, de quo prius dictum eſt, Græce ſolum habetur τοῦ Συχὲμ. Beda teſtis eſt, in quibuſdam codicibus legiſſe, ἐν Συχὲμ, tunc vero eſſet nomen loci: ſed hæc, vt editioni vulgatæ repugnans, eſt reiicienda. Alphonſus Salmeron locum hunc totum bene longa verſat epiſtola ad Antonium Cardinalem Caraffam *b*.

b Tom.16. operum.

Verſus 17.] Cum autem appropinquaret tempus promiſſionis, quam confeſſus erat Deus Abrahæ, creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto.

CVM *autem appropinquaret tempus promiſſionis quam confeſſus erat.*] ὤμοσεν, *iurauerat*, alii codices Latini, *profeſſus erat*. Syrus ſic habet דאשתודי הוא במומתא אלהא *deſchetbaudit haua bemaumatha alaha*, id eſt, *quam pollicitus fuerat cum iuramento Deus*, vel, *quam iureiurando pollicitus fuerat Deus*. Fortaſſe Interpres legit, ὡμολόγησεν, quod verbum ſignificat nõ tantum confiteri, ſed etiam ſpondere, & mittere roganti, atque paciſci.

Latino autem confitendi verbo Interpres vtitur non raro pro eo, quod eſt laudare, atque honorificum dare teſtimonium, & celebrare. Videtur & aliquando idem eſſe, quod indicare ſimpliciter *c*, vel gloriando profiteri; quam vim habet Hebræum in hithpael התודה *hithuada*, quo pacto Chriſtus ipſe confiteri aliquem dicitur *d*. *Omnis*, inquit Chriſtus, *qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cælis eſt*, vbi Syriace habetur verbum ידא *iada*, Græce, ὁμολογεῖν, quod vtrumque confiteri ſignificat.

c Gen.31.20.

d Matt.10.32.

Quando cœperit creſcere populus.

Creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto.] *Mirabile* ait eſſe Chryſoſtomus, *eo tum ſolum tempore vel maxime creuiſſe populum, atque multiplicatum eſſe, cum inſtaret præfixum tempus abeundi ad promiſſam terram*. Non ita tamen accipiendum eſt, vt præ ſe fert hic Doctor, quaſi lapſis iam quadringentis annis, tunc demum duntaxat cœperit illud incrementum: oportuiſſet enim vel viros naſci, vel pueros, aut adoleſcentes grandeſcere veluti in momento temporis, idque ita vt ex vteris maternis prodirent magno numero fœtus.

Declaratur ingens Iſraelitarum in Ægypto multiplicatio.
e c.1.&7.

In Exodo ſic ſcribitur *e*: *Quo mortuo*, nempe Ioſeph, *& vniuerſis fratribus eius, omnique cognatione illa, filii Iſrael creuerunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt: ac roborati nimis, impleuerunt terram*. In quib. verbis magna quædam, & hyperbolica exaggeratio eſt, tum quod terram impleſſe dicuntur, tũ quod ita fructiferi fuiſſe perhibentur, vt ibi ſignificat Hebræum verbum פרו *paru*, à rad. פרה *parah*, quod eſt fructificare, & quemadmodum arbores fructus ferre, ſiue inſtar ſeminum in terram proiectorum, vel herbarum vltro ex ea naſcentium, atq; vt ſonat aliud verbum ישרצו *iſhretſu*, à rad. שרץ *ſcharats*, quod eſt mouere ſe, & reptare, & gigni, ſicut ebulliunt reptilia, &

aquati-

aquatilia, & ſcaturiunt vermes, & huiuſmodi animalia maximo quodam numero.

Manethonis falſitas redarguitur.
a 1. con. Apionem.

Quapropter Manethon, quem citat Ioſephus a, non tãtum falſus, ſed etiam ridiculus deprehenditur, dum memorat Hebræos, quos nomine paſtorum deſignat more Ægyptiorũ, quod illi non aliam tenere ſe artem, atq; exercere profeſſi erant apud Regem Ægypti, cum illuc primum venerunt b, maxima multitudine veniſſe in Ægyptum, & ſubiugaſſe ſibi Ægyptios, & regnaſſe inibi per annos trecentos nonagintatres. Nam qui Ægyptum ingreſſi ſunt, pauciores fuerunt quam ſeptuaginta, & ibi diutius ſeruierunt duriſſimam ſeruitutem, nec amplius in ea regione manſerunt ducẽtis quindecim annis. Si quod autem iis regnum tribui poteſt, ſtetit illud tãdiu duntaxat, quandiu Ioſeph vixit, aut paulo poſt aliquantiſper duntaxat.

b Gen. 46. & 47.

Iſraelitæ quot & quanti fuerint ex Aegypto egreſſi.
c Num. 1. & ſeq. atque verſibus 46. 47.

De multitudine populi cognoſci poteſt, ex eo quod dempta tribu Leui, ſexu muliebri, maribus infra vigeſimum annum recenſita ſunt anno altero egreſſionis ex Ægypto, bellatorum ſexcenta millia, & inſuper tria millia, quingenti & quinquaginta c, excepti ſunt quoque ſenes, inualidi, ac imbelles. Quia vero multitudo tanta mouit Ægypti regem, vt eos opprimeret ſeruitute; hæc autem accidit mortuo Ioſeph poſt annos circiter quinquaginta, oportet ſpatio iſto tantopere populum excreuiſſe. Minus id mirabere, ſi recordaberis in exercitu Nini Aſſyriorum regis, qui floruit poſt diluuium (cui ſoli tres filii Noe ſuperfuerant) anno forte ducenteſimo quinquageſimo, numerata peditum ſepties, & decies centena millia, equitum ducenta millia, curruum falcatorum decem millia, ſexcentoſque, cuius rei teſtis eſt Cteſias d, ſi tamen hoc verum eſt, cum de hoc regno fabulæ multæ circumferantur.

d Apud Diodorum Sicul. lib. 3. c. 2.
e 18. de Ciu. c. 7.
Tribuẽda eſt miraculo Hebræorum hæc multiplicatio.
f 7. de hiſt. ani. c. 4. Plin. etiam lib. 7. c. 3.

Tantam facultatem tribuit Auguſtinus e miraculo. Recte quidem, vt enim poliſicæ fuerint omnes fœminæ, ac enixæ binos, ternos, quaternosve, quod frequens in Ægypto fuiſſe tradit Ariſtoteles f, adde ſeptenos, quot Medici cellulas in matrice reperiri, ac fœtus etiam poſſe formari docent in illis: tamen, vt ea tamdiu ſtaret adeo multiplicata generatio, naturæ ſuperat ordinem & poteſtatem, præſertim populo tam dire vexato, laboribuſque continue preſſo. Mittam ſingularia quædam exempla, τῆς πολυτεκνίας, & fœcunditatis tum profana, tum ſacra, deque mulieribus, quæ plures vno partu ediderint, de quibus, ſi lubet, lege Rauiſium Textorẽ in Officina, Rhodiginum, & Tiraquellum de legibus connubialibus. Adeo autem ſtolidi ſunt Iudæi, vt promiſſum Dei de multiplicãdo ſemine Abraham ſtellarum inſtar, arenæque maris, ſic intelligant implendum Meſſiæ tempore, vt qualibet mulier quolibet die filium pariat g.

g Petrus Cluniac. 3. contr. Iud. c. 3.

Verſus 18.] Quoaduſque ſurrexit alius Rex in Ægypto, qui non ſciebat Ioſeph.

h cap. 1.
Catalogus regum Aegypti, vſque ad exitum filiorum Iſrael.

QVOADVSQVE *ſurrexit alius Rex in AEgypto.*] Sumpta ſunt hæc ex libro Exodi, vbi ſic eſt h, *Surrexit interea Rex nouus ſuper AEgyptum, qui ignorabat Ioſeph.* Euſebius & Hieronymus in Chronicis docent, quod poſt ingreſſum Iacob in Ægyptum, ex Regibus, qui communi nomine Pharaones appellabãtur, vt ante dictum eſt, primus regnauit Amoſis annis vigintiquinq;: poſtea Nebron annis tredecim: dehinc Ænomphis annis vigintivno: tũ Mephres annis duodecim: deinceps Miſpharmurutis annis viginti ſex: ſexto loco Tithimoris annis nouem: tandem Amonaphis annis trigintauno, ſub quo Amram ſeptuagenarius genuit Moſem. Gloſſa ordinaria in Exodum, Pharaonis, ſub quo Ioſeph in Ægypto fuit, cognomen ait fuiſſe Mephrem, illius qui filios Iſrael afflixit, Cenchren, Theophilus i Antiochenus Thermoſſem cognominat.

i 3. ad Autolycum.
Rex qui afflixit Iſraelitas qualis fuerit.
k 2. Antiq. c. 5. vel 9.
l Eſa. 52. 4.

Nouus iſte rex, *qui ignorabat Ioſeph*, hoc eſt, beneficia, quæ ille contulerat in Aegyptios. *non fuit de ſemine regum AEgypti, qui conſtituit Ioſeph ſuper AEgyptum*, vt Ioſephus ſcribit (inquit hoc loco Carthuſianus, & Lyranus) & id habet Ioſephus in Antiquitatibus Iudaicis k. *Videtur*, inquit in Exodum Caietanus, *quod non AEgyptius fuerit, nam Ioſeph notus fuerat familius omnibus AEgyptiorum*: & præ ſe ferunt verba Eſaiæ, quod fuerit Aſſyrius: nam dicit l: *In AEgyptum deſcendit populus meus à principio, & Aſſur ſine cauſa calumniatus eſt eum.* Ibi tamen alii, vt Forerius, regi illi attribui cognomen, ſeu epithetum *Aſſur* obſeruant, propter potentiam, & crudelitatem: fuiſſe enim veluti in prouerbio ea tempeſtate, vt ex lectione Prophetarum apparet, qui hoſtes populi Dei illorum populorum nominibus ſolent appellare, qui Iudæis infenſi fuerant.

Prophetæ hoſtes populi Dei regũ nominibus appellant, qui fuerunt ei infenſi.

Aliorum opinio eſt, loqui Prophetam de duplici captiuitate, Aegyptiaca, & Babylonica. Sed placet mihi magis, vt tantum de Aegyptiaca ſermonem faciat, quoniam magis cohæret hæc expoſitio cum textu: & onus captiuitatis denotat non ſimplicem deſcenſum populi Hebræorum in Aegyptum, vt colonus eſſet ibi, ſed id quod ſequitur, *& Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum.* Accedit, quod ab Aſſur filio Sem ſecundo, & nepote Nemrod reges Aegyptiorum originem traxiſſe nonnulli putant. Quo modo Aſſur Aegypti regem ſignificare poſſet.

Beneficiorũ facile obliuiſcimur.
m in Olymp. oda 7.

Facile beneficiorum obliuiſcuntur homines, præſertim veterum, atque ii, qui potiuntur rerũ. *Vetus beneficium*, inquit Pindarus m, *obliuioni, & quaſi ſomno traditur*: verba eius ſi quis deſiderat, hæc ſunt: ἀλλὰ παλαιὰ γὰρ εὕδει χάρις, ἀμνάμονες δὲ βροτοί· ὅ τι μὴ σοφίας ἄωτον κλυταῖς ἐπέων ῥοαῖσιν ἐξίκηται ζυγέν. id eſt, *Sed enim vetus dormit beneficium, immemoresq; ſunt mortales eius rei, quæ non peruenerit ad ſummum florem ſapientiæ, inclytis carminum fluentis immixta.* Oblitus etiam eſſet Aſſuerus Mardochæi, niſi hiſtorias & annales priorum temporũ legi, audiente ſe, vigil ac pernox iuſſiſſet, *& in his reperiſſet, quomodo nunciaſſet Mardochæus inſidias Bagathan, & Thares eunuchorum regem Aſſuerum iugulare cupientium* n: qua de cauſa tãto eum honore affecit, & gentem vniuerſam Hebræorum.

n Eſther 6. 1. & ſeq.
o Proœm. Bibliothe.
Hiſtoriæ vtilitas.
p 2. de Oratore, & 2. de Finib.
q initio Decadis primæ.

Hiſtoriæ nimirum, ait Diodorus o, *legentibus citra periculum oſtendunt præteritorum exemplis, quid nobis appetendum ſit, quidve fugiendum: & verbis res geſtas repræſentantes, omnem complectuntur vtilitatem: nam conſentientes ad honeſtum impellunt, deteſtantur vitia, probos extollunt, deprimunt improbos*, &c. Sed de hiſtoriæ quoque vtilitatibus legendus M. Tullius p, & Liuius q. Propterea Homerum Alexander de manibus non deponebat, ſupponens etiam eum noctu ceruicali cum pugione: Scipio Africanus Cyropædiam vſurpabat lectione fere continua: Cato Vticenſis auctores Græcos etiãnum in Senatu legebat: & Alexãder Seuerus, ne quid irremuneratum maneret, quæ cuique munera contuliſſet, ſcriptis diligenter mandabat. Si quis nihil, aut minimum petiiſſet, illum appellabat, dicens: *Quid eſt, quod nihil petis? an me tibi vis fieri debitorem? pete, ne priuatus de me queraris.* Diligenti memoria cuſtodita eſſe, quæ in Perſarum Reges conferrentur beneficia, Herodotus *a* auctor eſt, loquens de Dario Coam recognoſcente, & Iſtiæum *b*, & Phylacum Samium *c*, Thucydides *d* quoque refert, dixiſſe Xerxem Pauſaniæ: *Tibi beneficium noſtra in domo ſemper inſcriptum erit.*

a lib. 4.
b lib. 5.
c lib. 8.
d lib. 1.

Verſus 19.] Hic circumueniens genus noſtrum, afflixit patres noſtros, vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.

Cur Pharao ad affligẽdos Iſraelitas inductus ſit.

HIc *circumueniens genus noſtrum.*] Græce eſt, κατασοφισάμενος, quaſi, *falſis & ſophiſticis rationibus & cauillationibus redarguens.* Syrus ſic legit, ואצטנע על טוהמן *vetſetanabh bhal tuhaman*, id eſt, *compoſuit ſe*, ſeu, *finxit dolum aduerſum cognationem noſtram*, vel, *& doloſe egit in cognationem noſtram.* De nouo illo Rege Ægypti ita loquitur liber Exodi *e*: *Et ait ad populum ſuum: Ecce populus filiorum Iſrael multus, & fortior nobis eſt: venite, ſapienter opprimamus eum, ne forte multiplicetur: & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis noſtris, expugnatiſque nobis, egrediatur de terra.* Septuaginta interpretes vtuntur quoque ibi verbo κατασοφισώμεθα. Hebræum vero verbum eſt נתחכמה לו *nithchachemalo*, quaſi *ſapientiores ſimus illo, & fallaci arte vtamur in illum*, quod ſatis exprimit verbum Græcum κατασοφισώμεθα. *Neque enim*, inquit Græcus in Catena, *Hebræos manifeſte augere poterant, cum nullam huiuſce rei vel leuiſſimam cauſam haberent.* Atque hoc illud eſt, quod paulo ante attulimus ex Eſaia *f*: *Et Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum.* Nam in verbis modo recitatis ex Exodo, Pharao nihil niſi timores quoſdam inanes exponit ſine vlla probabili ſuſpicione, immo cum falſa, atque iniqua opinione de iis, de quibus erat Ægyptus optime merita.

e c. 1. v. 10.
f c. 52. 4.

Ioſephus *g* alium prętextum excitatę perſecutionis memorat, quod quidam ex eo genere hominum, quos gens illa vocat *ſacrorũ ſcribas*, quorumq; prædictionibus multum tribuit, prænunciauit Rege, naſciturum per id tẽpus apud Iſraelitas quendam, qui res Ægyptiorum olim grauiter afflicturus erat, Iſraelitas contra euecturus, ſi modo ad ętatem adultam perueniret: nam & virtute fore præcellentiſſimum, & gloriæ per omne æuum celebrem.

Moſes futurus prænũciatur, & ob eum perſecutio excitatur.
g 2. Antiq. c. 5. vel 9.

Afflixit patres noſtros.] Illa duriſſima ſeruitute, quam exercere cogebantur in operibus luti, & lateris, omniſque famulatus in terræ operibus, inter quæ erant ædificationes vrbium, vt exprimit hiſtoria Exodi *h*, indicans præterea, iuxta textum Hebraicum, impoſita tributa (nam vbi nos legimus, *Prepoſuit itaque eis magiſtros operum*, ſic habet, וישימו עליו שרי מסים *vaiaſchimu bhalau ſchare maſim*, quod ſic quidam interpretantur, *Prepoſuerunt eis magiſtros tributorum*, vel, *Exegerunt ab eis tributa magna*) atque tandem poſtea etiam flagella adiecerunt *i*. Ioſephus addit *k*, deductionem fluminis in foſſas, extructionem mœnium, & aggerum, ad arcendas inundationes eiuſdem fluminis, pyramidum etiam inſanas ſubſtructiones. Alii Hebræi adiiciunt inſuper, coactos fuiſſe ſtercora ex vrbibus, ac fæces exportare. Hoc ipſum quidã confirmant ex Pſalmi verbis *l*, *Manus eius in cophino ſeruierunt.*

Quibus modis afflicti ſint ab Ægyptiis Hebræi.
h c. 1. 11. & 14.
i Exod. 5. 14.
k ſupra c. 12.
l Pſal. 80. 9.

Intendebat hoc ſagaci, ac clandeſtino cõſilio Rex Pharao efficere, vt Hebræis, ſicut notat Rupertus *m*, non liberet coniugales complexus inire, labore, vel iniuria voluptatis obliuionem afferente. Et quemadmodum laboribus vires eneruabat, & extenuabat vim generãdi proles; ita tributis atterebat opes eorum, vt neq; numero, neque fortunis augerentur: *ſed aſtu laboris operoſi, naturæ radix non areſcit*, inquit idem Rupertus, *ſed potius poſt laborem cibi potusq;, ac ſomni auidior fit: quibus rebus voluptas non emori ſolet, ſed refota creſcere, & prorumpere geſtit: ita vt ſic fruſtra inuidia pugnaret, præſertim vbi cœli ros, & terræ pinguedo, id eſt, Dei & Patrum benedictio ſterilem eſſe Iſraelem non ſinebat.* Nil dico, quod verberibus, atque plagis feruentiores quidam redduntur, vt poſt Cœlium Rhodiginum *n*, & Othonem Brunfolſium *o*, Tiraquellus teſtatur *p*: hoc enim paucorum eſt, & inter mirabilia numerandum.

Cur tantis laboribus Hebræi afflicti fuerint.
m in Exodum.
n lib. 11. c. 15.
o in Onomaſtico Medic. verbo, Coitus.
p in 15. leg. connub. nu. 5.

Itaque quod Scriptura tradit, *Quanto magis filios Iſrael Aegyptii opprimebant, tanto magis multiplicatos eſſe, & creuiſſe*, vt nõnullam in natura cauſam habere poſſit, quam attigit Rupertus, aliã tamen præterea ex Dei peculiari voluntate, & virtute confiteri neceſſarium videtur. Id innuitur verbis Pſalmi *q*: *Et auxit populum ſuum vehemẽter, & firmauit eum ſuper inimicos eius.*

Ex peculiari Dei voluntate Hebræi erant fecũdi.
q Pſ. 104. 24.

Vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.] Τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Syriacus interpres ſic hæc reddidit, ופקד דיהוון משתדין ילודיהון דלא יחון *vaphcad deiehbun meſchthedin teludaiehun dela iechun*, id eſt, *& præcepit, vt eſſent abiecti filii eorum, vt non viuerent*, vel, *& præcepit eiici infantes eorum, ne ſeruarentur.* Videtur autem Latinus legiſſe ζωοποιεῖσθαι, ſiquidem ζωογονεῖσθαι, eſt, *viuos produci*, ſiue *gigni.* Reuera autem voluit Pharao, ne nati Hebræorum amplius viuerent: & curauit per populum ſuum exponendos Hebræorum maſculos, non vero (vt editio noſtra hoc loco præ ſe fert) vt Hebræi ipſi infantes ſuos exponerent, imperauit. Stephanus autẽ afflictionem aliam, quam dictam expoſitionem per miniſtros Pharaonis Hebræorum maſculorum, nunc nõ deſignauit. Sed audiamus Moſem hoc ita narrantem *r*: *Dixit autem Rex Aegypti obſtetricibus Hebræorum* (quæ Ægyptiæ non Hebrææ erant, vt colligitur ex ſequentibus) *quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua, præcipiens eis: Quãdo obſtetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, ſi maſculus fuerit, interficite eum*: vel etiam antequam omnino prodierit, ita vt mortuus extrahatur, vel illico, vt ventrem egreſſus fuerit: *ſi fœmina, reſeruate.* Tum poſtea ſubdit aliud eiuſdem præceptum, cum prius illud obſtetrices non impleſſent: quo ſane reſpexiſſe videtur editio Gręca præſentis loci *ſ*: *Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo dicens: Quicquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proiicite; quicquid fœminini, reſeruate.*

r Exod. 1. 15. 16
ſ verſ. 22.

Hoc iam non eſt circumuenire, & fraudibus agere, ita vt cogamur dicere in tam breui, & proinde obſcura Stephani oratione quędam eſſe intelligenda. *Incredulus Pharao*, inquit Auguſtinus *t*, *hic in alterum ſe nocendi aditum vertit, vt quod occulte antea tentauerat, in populis palam fieret, omnem Hebræam maſculinam prolem iuſſit occidi.* Rupertus

t Serm. 86. de Temp.

Tria ſcelera quæ commiſit Pharao.

A *Tria*, inquit, *ſcelera ſubſequenter commiſit Pharao. Primum, quod hoc intendit, opprimendo filios Iſrael, quatenus voluptate generandi emortua filii non procrearentur: ſecundum, quod obſtetricum dolo agere niſus eſt, vt nati paruuli clam interimerentur: tertium, cum aperta ſæuiens perſecutione, præcepit omni populo ſuo, vt maſculos in flumen proiicerent, fœminas autem viuificarent.* Textus Hebræus pro flumine habet, היארה *haieorah*, quod non tam flumen dictum Hebraice נהרה *neharah*, quam *riuum*, vel, *è flumine ductam aquam ad irrigandos agros*, ſignificat, & verbum, תשליכהו *thaslichuhu*, ſignificat ſolum, *exponite eum*, ſeu, *abiicite eum*; vel, *proiicite eum*. Chaldaica paraphraſis nomen fluuii Hebraicum retinuit B לנהרא *lenahare*, immutata paulum ſcriptione, & pronunciatione, & Septuaginta id expreſſerunt nomine ποταμὸν, quod flumen ſignificat, & Latinus interpres, flumine etiam vſus eſt, fortaſſe ob id, quod Moſi poſtea contigit, vbi tamẽ Hebraice idem nomen eſt, quod ſupra היאר *haieor*. Stephanus autem tantũ vocauit ἔκθετα βρέφη, id eſt, *expoſitos*, ſiue, *expoſititios*, & *proiectos*, quomodo Euripides appellat Oedipoda γόνον ἔκθετον, id eſt, *partum expoſitum*, & Iſocrates ac Lucianus παῖδα ἐκτεθέντα, *puerum eiectum*. Heſychius etiam τὰ ἐκτεθέντα τὰ ἐκβεβλημένα, id eſt, *eiecta*, ſeu, *proiecta* interpretatur.

C *Verſus 20.*] Eodem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus DEO, qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui.

De Moſe præcipue cur Stephanus agere intendat.

EODEM *tempore natus eſt Moyſes.*] Præcedentem narrationem retexuit eo conſilio, atque perſtrinxit, vt ad Moyſem perueniret, ac in eo diutius verſaretur, qui tanti fieret ab aduerſariis, & quem hi ab ipſo blaſphematum criminabantur. Habemus in Exodo *a*, *quod vir de domo Leui accepit vxorem ſtirpis ſuæ, quæ concepit, & peperit filium*, nempe Moyſem: poſtea eodem libro *b* ponitur nomen patris Amram, qui fuit nepos Leui ex ſecundo eius filio Caath, & primogenitus iſtius: & D duxit vxorem Iochabed patruelem ſuam, id eſt, amitam, nempe ſororem Caath patris ſui, filiamque immediate ipſius Leui, genitam ab eo longe poſt ingreſſum in Ægyptum *c*, ex eaq; ſuſcepit etiam Aaron, & Mariam.

a c.2.2.

b c.6.16.18.20.

c Num.26.59.

Hoc mirabile eſt, inquit Chryſoſtomus, *quod futurus Præfectus, neque poſt hæc, neque ante hæc, ſed in ipſo medio furore naſcitur.* Ioſephus ſcribit *d*, Amarami, hoc eſt, Amram patri Moſis, cum oraſſet pro ſalute gentis ſuæ, & pro vxore Iochabele, ſiue Iochabed, prægnante, reſpondiſſe in ſomnis DEVM *ſibi cordi eſſe & publicam Hebræorum incolumitatem, & priuatim ipſam illius gloriam: puerum enim, quem geſtaret* E *vxor, naſciturum, & feliciter inſidias obſeruatorum euaſurum, & populum ex Ægyptiaca ſeruitute liberaturum*: vxorem vero poſtea tam facile enixam, vt obſeruatores fefellerit, nihil ſentientes eorum, quæ in vulgaribus puerperiis ſentiri ſolent.

d Antiq.c.5. vel 9.

De Moſe facta patri reuelatio

Repetit eadem paucis verbis Freculphus *e*, niſi quod Moſis patrem vocat Ambri: refellit vero etiam *f* Iuſtinum, ſiue Pompeium Trogum, quem ille redegit in compendium, quod, vt ante meminimus, Moſem filiũ Ioſeph aſſereret. Qua in re turpior adhuc error Alexandri Polyhiſtoris apud Suidam, Hebræam mulierem Moſi fuiſſe, A cuius ſit commentarius, qui pro lege habeatur à Iudæis.

e 2.Chro c.8.

f ibid c.2.

Et fuit gratus Deo.] Καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ ΘΕΩ͂, *& erat placens & commodus Deo.* Sic vero Beza hæc exponit, *qui fuit diuinitus venuſtus*: cũ ita hic laudetur Moſes, vt quaſi ab infantia ob ſingularem in eo indolem Deo placuerit, vel ſi præpoſitio *coram* intelligatur, & ſic dicatur elegans & pulcher coram Deo, id eſt, vere, & eminenti quodam modo præ cæteris pulcher fuiſſe monſtretur. Syrus habet, ורחים הוא לאלהא *verachim haua lalaha*, id eſt, *& dilectus fuit Deo*, vel, *charus*. Gloſſa interlinearis exponit, *quia habuit à Deo gratiam in facie*; Lyranus, *quoniam ſeruauit eum Deus ne periret cum a-* B *liis pueris in flumine.* Hugo, *quia gratiam habuit, ſiue dona gratiæ.* Quibus verbis oſtendit Stephanus ſe Moſem non blaſphemare: Carthuſianus: *Eo quod fuit Deo acceptus, non ex propriis meritis, ſed ex Dei bonitate, tanquam æternaliter prædeſtinatus.* Oecumenius Græcas voces ἀστεῖος θεῷ, exponit per iſtas, εὐάρεστος ἢ θεοφιλὴς, καὶ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ ἀμώμητος, *beneplacens, ſiue Dei amicus, & in puerili ætate irreprehenſibilis.*

Optime Gloſſa interlinearis ſenſum reddidit: id enim Exodus plane denotat appellans elegãtem *g*, vbi eſt nomen Hebræum טוב *tob*, id eſt, *bonus & pulcher.* Sic enim ibi legimus, ותרא C אתו כי טוב הוא *vathere otho chi tob hu*, id eſt, *& vidit eum quod pulcher ipſe*, ſupple eſſet (in qua ſignificatione dicitur quoque de Saul *h*, & de aliis) & Græca vox eſt eadem, quæ in præſenti loco, nempe ἀστεῖος, pro quo Aquila ponit ἀγαθὸν, id eſt, *bonum*, Symmachus καλὸν, id eſt, *pulchrum.*

g c.2.2.

h 1.Reg.9.2.

Nomen ἀστεῖος quid ſignificet.

Certe ἀστεῖος proprie ſignificat vrbanum, tum vero etiam feſtiuum, lepidum, cui aliqua gratia inſit, & quem Græci vocant nomine εὔχαρις, venuſtum, elegãtem, honeſtum: quas tamen ſignificationes ferre poteſt Latina vox gratus, ſicut & gratia interdum pro pulchritudine accipitur, vt ibi *i*. *Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo*: & à gratia vulgo dicũtur mulieres gratioſæ, aut etiam pueri, & adoleſcentes. Poſſet præterea explicari ἀστεῖος θεῷ, *bellus* DEO, id eſt, eximie bellus: aut D bellus à Deo, ſicut dici ſolet quis benedictus, & doctus Domino, aut etiam ſalus Domino, & cætera.

i Prou.31.30.

Porro quod Stephanus ait, fuiſſe puerum Moſem gratum Deo, ſignificat pulchritudinem in eo eximiam, & ſingularem fuiſſe. *Natus infans*, inquit Philo *k*, *mox vrbaniorem præ ſe ferebat vultum, quam quis de priuato homine ſuſpicari poſſet. Parce de ſemetipſo loquens Moſes*, inquit Rupertus *l*, *dixit infantem ſe eſſe elegantem, ſed reuera tanta fuit elegantia, quanta diuinum illum ſplendorem præſignari decuit, quod poſtea facies eius ex collocutione Dei ſplendida facta eſt m, neque eorum elegantia ſtudioſa nato mox infantulo ineſſe po-* E *tuit.* Vis mihi quædam videtur etiam in Græca voce ἀστεῖος, ad puſillitatem Moſis in ætatula & corpuſculo denotandam. Rhodiginus *n* negat pulchritudinem niſi in magno corpore proprie reperiri, quia dignitas, quæ expetitur, nulla in puſillis reperitur. Ridet Martialis *o* Cottam, qui bellus magnuſque vellet videri. Importat nomen id potius delitias quaſdam, & ciuile blandimentum. Alio nomine dicuntur tales σύμμετροι, quaſi dicas conformatos, quorum quidem venuſtum membra reſponſum habeant, ſed ob puſillitatẽ, nec pulchri, nec formoſi cenſeri ſimpliciter valeant.

k lib.1.de vit. Moſis.

l in Exo.c.2.

m Exo.34.29. 2.Cor.3.13.

n lib.9.c.24.

o lib.1.epig.9. vel 10.

a c.3.22.
Christi corporis summa venustas commendatur.
b Psal.44.3.

Inter hunc veteris Auctorem legis, & Christum nouæ multas intercedere ſimilitudines, ſuperius docui a. His iſta adiungi poteſt, formæ, atque pulchritudinis: nam de corporis Christi ſpecioſa forma locutum Dauid, cum dixit b: *Specioſus forma præ filiis hominum*, placet Auguſtino, & Caſſiodoro in Commentariis, præterea Bernardo c, & Chryſoſtomo d, & Græco auctori in Exodum e: & illam in Christo fuiſſe docet Hieronymus f, inquiens, *quod niſi habuiſſet in vultu quiddam, oculisve ſydereum, nunquam eum ſtatum ſecuti fuiſſent Apoſtoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruiſſent* g. Denique eſt longe magis communis opinio, à qua non ſine aliqua temeritate recedit Michael Medina h, contra quem Suarez i. Lege etiam Abulenſem k.

c Serm.2. de omnib. Sanct.
d Hom.28. in Matt. & hom. 22 ad pop.
e in cat. Exod. c.2.
f Epiſt.140. & Mat.9.
g Ioan.18.6.
h 2. de Fide.ort. 7.
i 3.p.q.14. diſp.31.ſect.2.
Pulchritudinis Christi cauſa.
k Parad. 4.
l Hiſt.1.vlt.

Ratio ipſa naturalis id perſuadet, quoniam pulchritudo naſcitur ex bonitate interni temperamenti, quod fuit in corpore CHRISTI: & Nicephorus l deſcribit pulcherrimum vultum eius, cuius extant expreſſæ imagines vel ab ipſomet CHRISTO, vt proditum eſt de imagine, quam miſerit Agabaro, & de alia, quam dederit Veronicæ, de qua Gretſerus noſter m, & Baronius n, vel à Luca depictę, de quibus Nicephorus o, Theodorus lector p, Metaphraſtes q. Tanta eſt in corpore & animo humano cognatio, & ſympathia, vt in his inſint plerunque præſtantiſſimæ animi dotes, qui forma corporis antecellunt: *eius enim ſpecies*, inquit Ambroſius r, *ſimulacrum eſt mentis, figuraque probitatis. Et natura ipſa magis mentibus domicilia corporum digna metatur*, inquit Auctor Panegyrici ad Conſtantinum, qui incipit, *Facerem ſacratiſſime Imperator*: aut etiam *cum venerit animus*, vt ait Latinus Pacatus s, *fugit habitaculum pro habitu ſuo* (dicitur id Oratorie vel Pythagorice, nō vere, cum falſiſſimum ſit, animas vſquam ante corpora extitiſſe) aut, quod à Maximo Tyrio t dictum eſt, *vt ante Sol exoriens præmittit fulgorem, qui cacumina montium illuſtret, vberioris lucis ſpe: ita ſplendeſcentis animo præfulget in ſuperficie corporis decor ſpem afferens multo melioris.* Vtitur ſimili comparatione Lucianus u. Legantur Rhodiginus x, Tiraquellus y, Caſſanæus z, Bongus a. Tritum illud Euripidis recitatum à Porphyrio b, faciem eſſe dignam Imperio: & Lucretius c ait, in conſtituēdis Regibus faciem multum valuiſſe: idem prodit Q. Curtius d: eius quoque rationem Ariſtoteles e haberi vult: nec non verum (tametſi reprehenſum à Seneca f, quem reprehendit Bodęus g) illud h:

m 1 de cruce. c.37.
n To.1. Annal.
o 2. Hiſt. c.43. & lib.14.c.2.
p 1. Collect.
q in vit. Luc.
r 2. de virgin.
s Panegyr. ad Theodoſ.
t Serm.20.
u in imagin.
x lib.16. c.3. & lib.24.c.7. & 8. & 9.
y l.2. connub. à nu.27.
z Cata.gl. mun. conſid. 30.
a de myſt. nu. de vndenario.
b in Iſag.c.9.
c lib.15.
d lib.6.
e 4. Pol.c.4.
f epiſt.46.
g lib.5. Miſtel. c.35.
h Æneid.5.

Gratior & pulchro veniens in (vel è) *corpore virtus.*

Pythagoras, Iſocrates, Plato, nec ad ſcholam deformes admittebant. Lycurgus longius amandabat: lex quoque Moſis arcebat à ſacris, vt aliæ externæ. Legendus Abulenſis i.

Certe Auguſtinus k ait, conſuetudinem Scripturæ eſſe, ſpecioſos corpore bonos vocare, quod Græcis, vt demonſtrat Proclus l, familiare eſt idem dicentibus eſſe καλὸν, καὶ ἀγαθὸν, & illud quidem dici quaſi παρὰ τὸ καλεῖν, quoniam permulceat, ſic Dionyſius m hoc quaſi ἐφ' ὃ πάντες θέομεν, *ad quod omnes currimus*. Tales fuerunt in ſacris literis Ioſeph n, Saul o, Dauid p, Abſalō q, Salomon r, & innumerabiles alii, quos ex Poetis, Oratoribus, & Hiſtoricis poſſem producere, ſi diutius in hoc communi loco immorari conceſſum eſſet.

i Parad.c.101.
k lib.15. de ciu. c.23.
l in Alc. Plat. de anima.
m c.4. de diu. nom.
n Gen.39.6.
o 1.Reg.9.2.
p 1.Reg.16.12.
q 2.Reg.14.25.
r Sap.7.11.

Decuit igitur Moſem tantum futurum ducem, legislatorē, ſacerdotem, doctorem, aptum A tantis dotibus corpus habere, decorum, elegans, venuſtum, cum liberatrici etiam futuræ populi ſui Iudith, præter natiuam, & aſcitā ex ornamento extrinſeco pulchritudinem, contulerit quendam ſplēdorem Deus, & in illā ampliauerit pulchritudinem, *vt incomparabili decore omnium oculis appareret* s. Lege quæ de beatæ Virginis corporali pulchritudine colligit Viegas noſter t, & Barradius u, & Suarez x, qui agit præterea de Christo y.

s Iudith 10.4.
t in c.12. Apoc. comment. 4. ſect.3.
u 6. Harm. c.9.
x To.2. in 3.p. diſp.2.ſect.2.
y Tom.1. diſp. 32.ſect.2.
z cap.2.2.

Qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui.] In Exodo z: *Et videns eum elegantem*, vel mater, vel pater, vel potius vterque, Græce enim eſt ἰδόντες, quamuis Hebraicum תרא there, ad matrem ſolā B pertineat, cum ſit futurum tertiæ perſonæ generis fœminini, *abſcondit*, ſiue *abſconderunt tribus menſibus*. In epiſtola ad Hebręos a. *Fide*, inquit Apoſtolus, *Moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo quod vidiſſent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.*

a c.11.23.

Cur Moſes ſeruatus ſit tribus menſibus.

b Exo.2.

Gloſſa interlin. indicat Moſem propter elegātiam formæ à parentibus abſconſum eſſe, vt ſaltem hic ſeruaretur, aliis pereuntibus. Rupertus longe alia de cauſa id factum putat b, nimirum, *ne propter elegantiam eius, quæ iam ardere cœperat, magis inflammaretur inuidus.*

Cur diutius ſeruatus non ſit.

Non eſt ſeruatus Moſes longiore tempore, *quia*, inquit Lippomanus, *ſcrutinium per domos ſin*C*gulas inſtabat, quod tribus quibuſque menſibus fieri conſueuerat*: vel quia non potuit diutius: tādiu autem potuit, quia *quidam partus*, inquit Lyran. *non multum apparent per clamorem, maxime cum volunt matres celare.* Alii notant infauſtum eſſe nonageſimum numerum, quot dies continentur in tribus menſibus. At non omnes menſes conſtant conſequēter triginta ſolis diebus exacte.

Moſes cur dicatur ab Apoſtolo per tres menſes fide ſeruatus.

Si quæras, cur fidei tribuatur ab Apoſtolo, quod parentes fecerūt naturali amore prolis, reſpondebunt in eum locū Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, ſanctus Thomas, Lyranus, & alii, ex ea elegantia filii intellexiſſe parentes, atque credidiſſe futurum magnum virum, ideoque eum ſeruaſſe. Hæc potius prudens habenda eſt coniectura, non autē fides, D niſi Deus aliquid promiſit, vel reuelauit. Ioſephus quidē c, vt antea meminimus, prodidit, patri Moſis fuiſſe factam reuelationem: *De Deo vero ille certam*, inquit, *ſpem habebat, promiſſurum, vt oraculi veritatem euentus iudicaret.*

c lib.2. Antiq. 5. vel 9.

d 1. de vita Moſis.

Verum videtur Paulus docere fidem ortam ex infantis elegantia, necnon Philo d, dicēs, quod viſus eſt præ ſe ferre haud vulgarem indolem, adeo, vt eius parentes edictum Tyranni contemnerent. Vtrumque fuit: & Amram accepit oraculum, de quo, vt apud Iudæos vulgari, Moſem ipſum opinionem habuiſſe innuunt illa verba, quæ ſequuntur in Exodo e: *Exiſtimabat autem in*E*telligere fratres, quoniam Deus per manus ipſius daret ſalutem illis.* Et cum nonnihil forſan dubitaret non poſſe Pharaonis manus effugere, confirmatus eſt ipſa elegātis filii forma, quaſi peculiari quodam ſigno, quod Deus dederit, cui gratum fuiſſe Stephanus dicit, & omnino verum eſſe oraculum credens, illum tribus menſibus domi ſuæ cuſtodiuit.

Moſes accepit à Deo oraculum, futurum vt ipſe populum liberaret.
e verſ.25.

Verſus 21.] Expoſito autem illo, ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi in filium.

EXPOSITO *autem illo.*] Syrus ſic habet, ונכד אשתדי מן עמה *vecad eſchtbedi men bhammah*, id eſt, *& cum abiectus eſſet à populo ſuo*, vel, *cumque fuiſſet expoſitus à populo ſuo.* De matre ſola loquitur textus Hebraicus *a*, Interpres Chaldaicus, & noſter. *Cumque iam celare non poſſet*, inquit vulgata editio, *ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, poſuitque intus infantulum, & expoſuit eam in carecto ripæ fluminis, ſtante procul ſorore eius, & conſiderante euentum rei.* Septuaginta interpretes vtrique parenti occultationem tribuunt, dicentes, *ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠδύναντο ἔτι κρύπτειν αὐτὸ, poſtquam autem parentes non potuerunt amplius occultare ipſum*; expoſitionem tamen ſoli matri aſſignant, dum ſubiiciunt: *ἔλαβεν αὐτῷ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θῖβιν, καὶ ἐνέβαλε τὸ παιδίον εἰς αὐτὴν, καὶ ἔθηκεν εἰς τὸ ἕλος παρὰ τὸν ποταμόν, Accepit illi mater eius arculam, & impoſuit in ea puerum, & poſuit eam in palude iuxta fluuium.* Ioſepho minus credendum dicenti in flumen ipſum proiectam eſſe arcam, ſeu quem ipſe appellat lectulum, quantus infantulum commode capere poterat. Credi poteſt, ſororem Mariamem, ſiue Mariam, iuſſu matris ex aduerſo per ripam deſcendiſſe, obſeruaturam quo tandem res euaderet. Ceterum pro fiſcella editio Græca Regia habet θήκην, thecam, ſiue arcam: editio vero Septuaginta iuſſu Gregorij XIII. & Sixti V. emendata θίβιν, quo etiam modo legerunt Origenes *b*, & Auguſtinus *c*, & alij, etſi Auguſtinus ait, quid ſit θίβη, difficile eſſe noſſe, quia nec Græcus interpres ex Hebræo, nec Latinus ex Græco vertit hoc nomen (nondum Hieronymus ediderat interpretationem ſuam Latinam) ſed tranſtulit, vt inuenit. Nimirum Hebræum nomen eſt, תבה *thebah*, ſignificans non tantum, vt Origenes voluit, tegimen ex papyro contextum, ſed etiam ex ligno, cum ita quoque appellata ſit Arca Noe *d*. Cyrillus *e* legit, θίβιν, vt notatur in variis lectionibus dictæ editionis Græcæ emendatæ, vbi præterea ex Schol. dicitur quod eſt κιβωτὸς παπύρου, ἢ ὑδρεία, ἢ πλατυσμὸς, ἣν τινες καλοῦσι σίτλην, *arca papyri, ſeu vas aquarium, ſeu ſitula, & vrna, & hydria, vel platyſmus, quam vocant ſitlem*, nec enim harum vocum ſignificationem reperire potui, niſi quod πλατυσμὸς ſignificat dilatationem ſeu diductionem, & id omne quod latum eſt, vt linteum, vel quid ſimile, & fortaſſe latam arcam. Lippomanus & Yſtella credunt vitioſe legi, θίβιν, pro θήκην, ponendo primo loco, ι, pro η, & β, pro κ, præſertim cum Auguſtinus ſignificationem vocis θίβιν difficilem cognitu affirmet.

a cap. 2. 3. 4.

b in Exodum.
c de locut. in Exodum.

d Gen. 6. 14.
e in Glaphyris.

Omnino retinenda eſt vox θίβη per iota, cui auctoritatem tribuit Pontificia approbatio editionis Bibliorum ex verſione ſeptuaginta Interpretum, tum etiam, quoniam periti Græci ſermonis agnoſcunt notionem ipſius huic loco congruentem; licet nonnulli legant, θίβιν, alij dicendum putant, θίβη, τῆς θίβης, non, θίβις, θίβιος, vt Varinus *f*, Phauorinus genere fœminino ἡ θίβη, & maſculino ὁ θίβης, dici poſſe credit. Nam Heſychius *g* docet eſſe πλέκτον τι κιβωτοειδὲς ὡς γλωσσοκομεῖον, id eſt, *fiſcellam è vimine plexam circuli in modum, & tanquam marſupium oblongum, quo viatores vtuntur.* Budæus *h* notat apud Athenæum vſurpari pro vaſe, quod amplexatur diſcum vitreum, ne frangatur in ferculis ferendis, à Plinio* dictum *repoſitorium*, quod alij vocant loculum. Suidas *i* poſtremo ait eſſe arculam *ex libro, ſeu papyro in morem cophini factam.* Phauorinus *k* explicationem affert vtramque Suidæ & Heſychij, ponit quoque τὸν θίβωνον, dicens eſſe κιβωτὸν κύπρινον, id eſt, *arcam ex cypro arbore Ægypti, quæ ſimilis eſt liguſtro, compoſitam*: immo quorundam opinione eſt eadem cum liguſtro. Sed & Lucianus* vſurpat nomen τῆς θίβης in eadem ſignificatione pro arca papyri. Tam multa de re tantilla dicta ſunt, vt vindicem editionem Sixtianam Interpretum ſeptuaginta.

Vox θίβη non θίβις retinenda eſt.

f in Lexico.

g in Lexico.

h Citatus in Theſauro linguæ Græcæ.
Quid ſignificet θίβη vox hic vſurpata.
* li. 9. c. 21. & li. 28. c. 20.
i in Hiſtoria.
k ſupra.

* in Timone.

Idem locus Exodi *l fiſcellam ſcirpeam*, vocat, Hebraice תבת גמא *thebath gome*, id eſt, *fiſcellam*, ſeu, *arculam iunci*, aut arboris admodum leuis, ex qua fiunt nauiculæ, vt ait R. Dauid Kimhi, à radice גמא *gama*, quod eſt, *bibit*, ſeu, *abſorpſit*, ſeu, *immerſit*, eo quod hæc aquis immergatur. Plura de hoc Pineda noſter *m*, quem legimus poſtquam iſta notaueramus. Ioſephus appellat lectulum ex papyro contextum, & nomen θίβη, vt retulimus, ipſam ſecum materiam importat: quæ etiam ratio iuuat, vt id retineatur, & non generalis ſignificationis vox θήκη. Porro dictio Hebræa גמא *gome*, ſignificat lignum admodum leue, qualis eſt arundo marina, aut iuncus, aut papyrus, aut ſcirpus, quæ ſæpe nomina confunduntur, idemque fere ſonant. Rupertus *n* ait eſſe genus aquoſæ geneſtæ ſine nodo, & papyrum leuem, ſeu cannam, de qua Lucanus *o*:

l cap. 2. 3.

m in c. 8. Iob. ver. 11. nu. 2.

Quid ſit iuncus de quo hic agitur.

n in Exodum. lib. 1. c. 9.
o lib. 4.

—Cum tenet omnia Nilus
Conſeritur bibula Memphitis cymba papyro.

Plinius *p* ſcirpum, ſeu papyrum naſci docet *in paluſtribus Ægypti, aut quieſcentibus Nili aquis, vbi euagatæ ſtagnant, duo cubita non excedente altitudine gurgitum, brachiali radicis obliqua craſſitudine, triangulis lateribus, decem non amplius cubitorum longitudine; in gracilitatem faſtigiatum thyrſi more cacumen includens, & ex ea texi nauigia, atque radicem non ignem tantum alere, ſed ad alia quoque vtenſilia vaſorum vtilem eſſe.* Hoc etiam vltimum, quod dixi, nempe ex eo nauigia texi, confirmant verba Eſaiæ *q*: *Mittit in mare legatos, & in vaſis papyri ſuper aquas.* Quo in loco eadem vox Hebræa, quæ in Exodo, nempe גמא *gome*, habetur. Sed iſta de iunco, qui vulgo ita nominatur, vera non ſunt: ideoque fiſcella ex eo compoſita non erat. Lege quæ de iunco Leuinus Lemnius *r*. Illam porro fiſcellam linierunt bitumine (quod ἄσφαλτον Græci vocant, & Hebraice dicitur חמר *themar*, id eſt, cæmentum, & terra tenax) & pice, ad tenaciſſimum contra ſentinam aquæ præſidium, quod de bitumine potiſſimum affirmat Plinius *ſ*, eoque oblini arcam à Noe imperauit Deus *t*. Scilicet vult ille homines in rebus aduerſis quod in ſe eſt, faciant, reliquum diuinæ prouidentiæ permittant, & commendent. Allegorias ac tropologias vide in Catena Lippomani, & apud Ambroſium *u*. Nihil opus eſt etiam morari in excuſandis parentibus Moſis, eum diſcrimini exponentibus. Damnandi forent, ſi ſeruare aliter infantem potuiſſent *x*: retentus domi diutius, ſine dubio cæſus eſſet ab exploratoribus: quoad potuerunt retinuerunt, nec abſque magna cura & prouiſione expoſuerunt: denique certi erant oraculo diuino, ſi vera Ioſephus narrat, non periturum infantem. Sed periclitabatur parentum vita, ſi deprehenſus apud eos infans fuiſſet. Hoc vltimo modo Menochius *y* illos excuſat.

p lib. 13. c. 11.
Papyrus vbi naſcatur.

q c. 18. 2.

r lib. de herbis & arboribus in Biblia. c. 16.

ſ lib. 35. c. 15.

t Gen. 6. 14.
Deus vult homines in aduerſis omne ſubſidiũ quod poſsũt, quærere.
u in c. 6. Apoc ſuſe.
Parentes Moſis non peccarunt, exponendo eum mortis periculo.
x de infantib. expoſ. c. vnico.

Suſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit ſibi eum in filium.] Ioſephus *z* nomen filiæ Thermutem exprimit. Rem vero diſtincte pluribus verbis in Exodo *a* narratam habemus: *Ecce autem deſcendebat filia Pha-*

y lib. 2. de arbit. iudic. centur. 4. caſu. 396. nu. 8.
z 2. Antiq. c. 5. vel 9.
a c. 2. 5. & ſeq.

Moſes à flumine, in quod fuerat expoſitus, liberatur.

lia Pharaonis, vt lauaretur in flumine, & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei. Quæ cum vidiſſet fiſcellam in papyrione, miſit vnam è famulabus ſuis, & allatam aperiens, cernenſque in ea paruulum vagientem, miſerta eius ait: De infantibus Hebræorum eſt hic. Cui ſoror pueri: Vis, inquit, vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infantulum? Reſpondit: Vade. Perrexit puella, & vocauit matrem ſuam. Ad quam locuta filia Pharaonis: Accipe, ait, puerum iſtum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suſcepit mulier, & nutriuit puerum, adultumque tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptauit in locum filij. Idem Ioſephus a paulo aliter deſcribit rem geſtam: *Erat filia regi nomine Thermutis: hæc dum ludit ad ripas fluminis, conſpicata vas fluitans, miſſis natatoribus iubet lectulum ad ſe in ripam extrahi: quo, vt iuſſum erat, allato, mire placuit puer, quod eſſet magnus ac pulcher. Tanto enim fauore Deus Moyſem proſecutus eſt, vt eum fecerit ab illis ipſis nutriri, & educari, qui propter eius natiuitatem reliquos quoque Hebræos perdendos decreuerant. Itaque iubet Thermutis mulierem aliunde adduci, quæ puero mammam præbeat. Quo non admittente mammam, ſed aduerſante, idque cum alia poſt aliam adduceretur, Mariame, quaſi non data opera, ſed fortuito ad ſpectandum interueniſſet* (dixerat autem iuſſu matris eam deſcendiſſe obſeruaturam, quo tandem papyraceum illud vas deportaretur à flumine) *Nihil agis, inquit, regina, dum nutrices infanti adhibes alieni generis mulieres: quod ſi Hebræam aliquam accerſeres, tum forte popularis mammam admitteret. Cumque recte monere videretur puella, iuſſa eſt ipſa hoc negotium exequi, & lactantem quampiam adducere, ac mox vſa permiſſa poteſtate, redit adducens communem matrem ignotam omnibus qui tum aderant. Tum infans perquam libenter inhærere mammillæ viſus eſt* (id quoque ponit Nyſſenus in vita Moſis) *& rogante regina, mulier commiſſi infantis curam ſuſcepit*, &c.

a loco ſupra citato.

De Moſe alia narratio Ioſephi.

Moſes ab eis nutritus qui propter eum Hebræos omnes perdere decreuerant.

Moſes lactãdus propriæ matri datus eſt.

Moſis infantia qualis.

Pergit deinde quædam dicere de rudimentis pueritiæ, & de modo quo adoptatus eſt: *Puer autem non pro ætate proficiebat intellectu, ſed ſuæ ætatis menſura multo ſuperior, & ſeniorem huius rei facultatem in infantia demonſtrabat, & inter ludendum præ cæteris ſapere videbatur, & quidquid agebatur, noua quadam indole res magnas olim gerendas præ ſe ferebat.*

Moſis elegãtia ac pulchritudo admirabilis.

Poſt tertium vero annum ætatis admirandam gratiam ei Deus addidit: nemo enim erat adeo tetricus, vt viſa Moyſis pulchritudine non obſtupeſceret, & perſæpe accidebat, vt dum geſtatur ac circumfertur, obuios quoſque in ſe conuerteret, ita vt relictis ſeriis aliis negotiis, mallent præcellenti eius forma oculos paſcere. Tanta erat puerilis gratia, vt inuiti homines ab hoc ſpectaculo diſcederent.

Adoptatur à regis filia.

Quo factum eſt, vt Thermutis hunc ſibi filium adoptauerit, cum alioqui germanis liberis careret: allatumque patri oſtendebat, dicens de ſucceſſore ſe cogitare, etiamſi Deus illi nullum filium gignere dederit. Hunc puerum, inquit, *ego educaui non minus indole, quam pulchritudine diuina excellentem, quem Nilus ipſe in ſinum meum tradidiſſe mihi videri poteſt: quem decreui adoptare mihi filium, tibi vero in principatu ac imperio ſucceſſorem, & cum dicto patri infantem in manus impoſuit. At ille, poſtquam acceptum ad pectus applicaſſet, filiæ gratificaturus, comiter diadema ſuum eius capiti impoſuit.*

Moſes puer diadema Pharaonis pedibus calcat.

Moyſes vero capiti pueriliter detractum prolabi in humum paſſus pedibus etiam calcauit: id quod mox ominoſum eſt viſum, & regno nihil boni portendere: moxque ille ſacrorum Scribas (de quo diximus agentes de edicto contra Hebræorum maſculos infantes) *qui natiuitatem eius Ægypto cladem allaturam prædixerat, occidere puerum volebat, vociferans: Rex, puer ille, per cuius necem nobis ſecuritatem Deus pollicetur, vaticinium iam confirmauit inſultando tuo regno, & diadema calcando. Hoc interempto, tam Ægyptiis metum, quam Hebræis ſpem, & fiduciam adime.*

Moſes à morte per Thermutem liberatur.

Thermutis vero confeſtim eum eripit, rege quoque non inuito, cui Deus talem animum indiderat, Moyſis ſaluti prouidens. Itaque educabatur quam accuratiſſime. Quamobrem Hebræi quidam felicitatem ſuo generi per illum affuturam ſperabant, Ægyptiis vero ſuſpecta erat hæc educatio. Sed cum nemo extaret vel è cognatis regis, vel ex aliis optimatibus, qui etiamſi Moyſes ſublatus eſſet, magnopere videretur procuraturus Ægyptiorum commoda, abſtinuerunt ab eius cæde.

Hæc omnia tranſcripſimus præter morem ex Ioſepho, quod & quædam ſuperius dicta illuſtrent, vt de pulchritudine infantis, & alia contineant ſcitu iucunda, ac ad intelligendum ea, quæ ſunt in Exodo, vtilia. Emiſſenus b eadem recitat, dicitq; ideo fortaſſe prætermiſſa à Moſe, ne ſuum præconium ſcribere videretur.

b Hom. de SS. Innocentib.

Moſes de ſe multa prætermiſit.

c l. 1. de vita Moſis.

d 1 Strom. ca. 23.

Filia Pharaonis quomodo Moſem adoptauerit.

Philo c (ex quo tranſcripſiſſe videtur Clemens Alexandrinus d, citans etiam Ezechielum Iudaicarum tragœdiarum poëtam) *illam filiam regis*, ait, *vnicam regi fuiſſe, atque dilectam, & dudum nuptam non potuiſſe matrem fieri, nec habere ſucceſſorem in regno valuiſſe, alioqui migraturo in familiam aliam nepotum penuria: ea preſſam cura, maximeque anxiam, cum hactenus domi ſe continuiſſet, exiſſe ad fluuium, & lauantem inter opaca ſtagnorum iuſſiſſe afferri puerum, cuius forma & infortunium eam commouerit: vt nutricandum traderet eo modo, quem Ioſephus dixit: cum nondum tutum eſſet eum ferri in Regiam, & prouideret Deus, vt prima educatio contingeret infanti domi apud hos ipſos, ex quibus procreatus fuerat.*

Finxit ſe grauidam filia Pharaonis.

Diſcrepat Philo à Ioſepho, quod ſcribit filiam regis iam ante muliebri arte finxiſſe ſe grauidam, vt infans natiuus videretur, non aſcititius. Sed id ſane veriſimile non eſt, nec congruum reliquæ hiſtoriæ de Moſe. Artapanus apud Euſebium e Pharaonis, quem cognominat Chenephrim, vel Nechephrim, filiam vocat Merim; & Moſem refert à Græcis dictum Muſæum. Nec hæc ſunt admodum probabilia.

e 9. de Præpa. Euang. c. 4.

Quod ait Ioſephus poſt tertium annum adoptatum, & domi receptum à filia regis, Philo ſic habet: *Cum ablactatus mature eſſet, maioribus quam pro ætate incrementis eſt auctus.* Scriptura porro dicit adultum iam traditum filiæ regis à matre. *Nouum miraculum*, inquit Auguſtinus f, *genus fecit miſericordiæ filia parricidæ: nam dum paruulum ſeruat ignara, patrem decipit incauta. Dignum malitia eius ſceleris erat, vt filiæ prouiſione periret, qui genitrices interdixerat parturire. Competens acceſſit diuina vindicta, vt ſuis affectibus puniretur, & Moyſes pro aliis eruendis erueretur.* Si fauor pulchritudinis meretricem Phrynem liberare potuit in iudicio Athenienſi, cum tunicam à pectore diduxiſſet, quam Hyperidis non potuit actio clariſſimi Oratoris, vt Athenæus g meminit, & Pauſanias h, & alij complures: eſt enim, quod ait ille i, *Formoſa ſpecies muta commendatio*, & pulchritudo, auctore Ariſtotele k, eſt παντὸς ἐπιςολίου συςατικώτερος, *quauis epiſtola commendabilior*, & σιωπῶσα ἀπάτη, *ſilens fraus*, vt loquebatur Theophraſtus l, & ἀδορυφόρητος βασιλεία, *abſque ſatellitio regnum*, vt Carneades: quid mirũ, cum hæc, inquam, ita ſe habeant, ſi plane diuinitus radians in Moſis infantis vultu decor, Regis

f in locut. in Exodum.

Educatio Moſis miraculum cenſetur.

g lib. 13. c. 22.

h lib. 1.

i Publius Syrus.

Pulchritudinis commẽdatio ex Auctoribus profanis.

k apud Laertium.

l apud eundem.

A filiam complectitur non miſeratione tantum, ſed amore?

a Serm. 2. in oct. Paſcha.
Moſis cum Chriſto cōparatio.

Apte profectò Bernardus [a] cum Pharaone Herodem, Chriſtum infantem cum infante Moſe comparans, notat *in vtroque illo illum vtrumque deluſum, ac vtrobique pro vnius ſuſpecta perſona trucidatam numeroſitatem puerorum: & vt Moſem filia Pharaonis, ita Ægyptum ſuſcepiſſe Chriſtum conſeruandum.* Alij Patres in Moſe à matre expoſito, & à Pharaonis filia ſuſcepto intelligunt Chriſtum repudiatum à Iudæis, à Gentilibus ſuſceptum, ita tamen, vt tandem ab Eccleſia ipſa fidem Chriſti Synagoga recipiat.

Quæ ab impiis Gentilibus de Moſe falſo prodita ſunt.
b in Hiſtor.

Antequam prodeat grandior Moſes, vindi- B candus nobis ab hiſtorico profano Alexandro Mileſio, quem Suidas [b] teſtis eſt ſcripſiſſe Moſo fœminam fuiſſe, quæ legem ediderit Hebræorum. Errat & in nomine, & in ſexu. Errant & in aliis non paucis antiquiores Chriſto Scriptores, pertinentibus ad eundem Moſem; de quo meminerunt: vt ex Ægyptiis Sachoniato Berutius, & Ptolemæus Mendoſius, & Manetho: ex Chaldæis Beroſus: ex Græcis præter Alexandrum, Artapanus, Polemo, Eupolemus, Euphorus: ex Latinis Iuſtinus, & alij, quos collegit Pererius [c], notans Origenis [d] lapſum tradentis poſt Chriſtum duntaxat nomen Moſis innotuiſſe Gentilibus. C Inſigne etiam eſt Plinij [e] contra Moſem mendacium, qui factionis magicæ à Iudæis pendentis eum auctorem fingit, & eum cum Iamne coniungit, quem Ægyptium fuiſſe magum, vnumque ex his qui Moſi reſtiterunt, ex Apoſtolo [f] conſtat.

c in c. 2. Exod. diſp. 4.
d Hom. 1 in Cant. Oleum effuſum nomen tuum.
e lib. 30. c. 1.
f 2. Tim. 3. 8.

Verſus 22.] Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus ſuis.

g Exo. 2. 10.
h l. de vita Moſis.

ET *eruditus eſt Moyſes omni ſapientia Ægyptiorum.*] Scriptura in Exodo de hac eruditione non meminit, ſolum tradit [g] *adoptatum in filium filia* D *Pharaonis, ſatis*, vt Caietanus notat, *innuens illis verbis regiam educationem in artibus liberalibus* [h]. Philo poſtquam eadem fere dixit de modeſtia, grauitateque in puerilibus annis, quæ Ioſephum ſuperius dicentem vidimus, addit, *quod confeſtim acceſſerunt aliunde præceptores quidam vltro venientes è præfecturis Ægypti proximis, alij magnis præmiis inuitati è Græcia: at ille eos intra modicum tempus ſuperauit, natiua docilitate inſtitutionem præcurrens, vt reminiſci videretur, non diſcere, in rebus difficilioribus de ſuo comminiſcens aliquid*, &c.

Moſes à quibus doctus fuerit.

Quot & quã multa didicerit.

Itaque numeros, & geometriam, vniuerſamque muſicam, rhythmicam, harmonicam, metricam, ſiue contemplatiuam, ſiue per inſtrumenta, voceſque promentem ſe modis variis, accepit ab Ægyptiis doctoribus, & inſuper E *occultam Philoſophiam deſcriptam literis, vt vocant, hieroglyphicis, hoc eſt, notis animalium, quæ ipſi venerantur pro numinibus: reliquas liberales artes Græci docebant: ex propinquis autem regionibus euocati Aſſyrij ſuas literas, Chaldæi ſideralem: hanc & ab Ægyptiis didicit, mathematicæ cumprimis deditis, obſeruanſque quid vtriſque conueniat, & in quo diſcrepent*, &c. Baſilius [i] ait Moſem dexteritate ingenij, & perſpicacia intelligentiæ ſuperaſſe omnes Ægyptios. Errat Iamblicus [k] affirmans primum ſapientiæ ac doctrinarum auctorem fuiſſe Mercurium Triſmegiſtum: hic enim, vt Euſebius [l] teſtatur, & Auguſtinus [m], Moſe recentior eſt, quia tempore Moſis Atlas Aſtrologus Promethei phyſici frater, & auus maternus maioris Mercurij floruit: huius autem Mercurij nepos fuit alter ille cognomine Triſmegiſtus.

i in c. 1. Eſa.
k li. de myſt. Ægypt.
l 9. de Præpar. c. vlt.
m 18. de Ciuit. c. 8.
Mercurius Triſmegiſtus ſapientiæ & doctrinarum auctor apud Ægyptios non fuit.

Abraham non docuit Ægyptios diſciplinas.
n ſupra.
o 1. Antiq. c. 2.

Refert idem Euſebius [n] quorundam opinionem, quæ etiam eſt Ioſephi [o], traditas ab Abraham Ægyptiis mathematicas diſciplinas. Obſtat, quoniam perparum in Ægypto hæſit, non per duos & viginti annos, vt Artapanus apud Euſebium dicit. De Iſide Inachi Argiuorum regis filia Varro ab Auguſtino [p] citatus id exiſtimat; cuius Iſidis in Ægypto regnum poſt Abraham inchoat Euſebius [q].

Neque Iſis.
p 18. de Ciu. cap. 40.
q in Chron.
Sed potius Iacob vel Ioſephus.
r Pſal. 104. 20. 21. & 22.

Credibile eſt cum Iacob degerit annos ſeptemdecim apud Ægyptios, docuiſſe illos: aut potius Ioſephum, qui etiam cum imperio, totos octoginta ibi præfuit: de qua re accipi poſſet quod eſt in Pſalmo [r]: *Eloquium Domini inflammauit eum: miſit rex, & ſoluit eum, Conſtituit eum dominum domus ſuæ, & principem omnis poſſeſſionis ſuæ: vt erudiret principes eius ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.* Quanquam non ignoro, ſermonem eſſe, iuxta præſertim Hebræum textum qui ſic habet, לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם *leaſor ſcharau benaphſcho vezkenau iechaccbem*, id eſt ad verbum, *ad alligandum principes eius in anima ſua, & ſenes eius ſapientes efficeret*, de caſtigata per eum corruptela aulica, & reductione ad moderationem, atque virtutem, qua ipſe erat præditus; ſeu, vt pro arbitrio ſuo id faceret, & Conſiliarios Regios efficeret ſapientes. Verum & allata ſententia rectè cohæret. Porro quod Philo de doctoribus Græcis tradidit, & Chaldæis diſciplinis, melius fecit Stephanus ea non commemorando. Moſes namque Cadmo antiquior eſt, qui literas ipſas Græcas adinueniſſe memoratur: & cōſtat ante ſeptem Græciæ Sapientes, qui circa tempus captiuitatis Babylonicæ claruerunt, nullam apud Græcos fuiſſe philoſophiam, nedum ſapientiam. Denique Stephanus ſatis profectò ſignificat ſapientiam apud Ægyptios ante Moſem non ſolum notam, ſed etiam celebratam & honoratam fuiſſe.

Non rectè Philo Moſem à Græcis doctrinam hauſiſſe tradit.

Moſes an Hieroglyphica cognouerit.
ſ q. 25. ad orthod.
t 1 Strom. ca. 15.

Quod attinet ad Hieroglyphica, Iuſtinus [ſ] quidem negat, eorum ſcientia Moſem imbutum fuiſſe, vtpote quæ contraria Hebræorum regimini foret: Clemens tamen Alexandrinus [t] ait ea adhibuiſſe ad tradenda, & exponenda complura legalium præceptorum, & cæremoniarum myſteria. Citat quoque Eupolemum in libro de Iudææ regibus, aſſerentem fuiſſe Moſem primum ſapientem, & grammaticam primum tradidiſſe Iudæis, & Phœnices accepiſſe à Iudæis, Græcos autem à Phœnicibus. Lege de hac re tota Pererium [u], & de quadruplici Ægyptiorum ſapientia, Mathematica, Phyſica, Morali, ſiue Politica, & Theologica, cuius pars princeps erat Hieroglyphica, ſub ſe comprehendens imitatiuam, tranſlatiuam, & ænigmaticam. Clementem Alexandrinum [x], & Sixtum Senenſem [y]. De Hieroglyphicis olim ſcripſit Chenæmon, & Orus Apollo: ex recentioribus Pierius Valerius. Earum literarum inſtitutum paucis verbis expreſſit Lucanus [z]:

Græci à Phœnicibus, hi ab Hebræis literas acceperunt.
u Gen. 12. diſput. 4. & in Exod. ca. 2. diſpu. 7. 8. & 9.
Ægyptiorũ ſapiẽtia quadruplex.
x 6. Strom. c. 2.
y 2. Biblioth.
z lib. 3.

Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Nouerat, in ſaxis tantum volucreſque feræque,
Sculptaque ſeruabant magicas animalia formas.

Liberi educandi quomodo ſint.

Hinc diſcimus, tum quomodo liberi educandi ſint, & ſcientiis imbuendi; tum externæ diſciplinæ ab impiis potiſſimum vſurpatæ, piis commodum quantum apportare poſſint.

Educationis liberorũ exempla.
a Dan. 13. 3.
b Tobiæ 4. 2. & ſeq.
c Iob 1. 4.
d Eſther 2. 7. 15.
e Dan. 13.
f 1 Cyropæd.
De liberorũ educatione qui ſcripſerunt.
g 1. lib. Biblioth. ſelectæ c. 7. & ſeq.
h Eccl. 7. 25. & ſeq. Ephe. 6. 1. & ſeq.
i Seſſ. 24. c. 18. de reformat.
k lib. 3. c. vlt.
l Hom. 2. Hexaem.

Egregia eruditionis liberorum extant exempla in parentibus Suſannæ *a*, & Tobiæ iunioris *b*, & filiorum Iob *c*, & neptis Mardochæi *d*. De Suſanna loquens Origenes apud Hieronymum *e*: *Hoc*, inquit, *vtendum eſt teſtimonio ad exhortationem parentum, vt doceant iuxta legem Dei, ſermonemque diuinum non ſolum filios, ſed & filias ſuas.* Non erant modo apud Græcos ſcholæ, quas ad literas ediſcendas adirent pueri, ſed in quibus iuſtitiam docerentur, vt à Xenophonte *f* proditum eſt. Edidit de liberorum educatione Plutarchus opuſculum, ex recentioribus Syluius Antonianus, poſtea S. R. E. Cardinalis, Italico ſermone, & ex noſtris Hiſpanico Stephanus Aſtete. Sed & hoc argumentum copioſe tractauit optimus ſenex & πολυγραφώτατος noſter P. Antonius Poſſeuinus *g*, vbi de cultura ingeniorum diſſerit, quem poſtea tractatum multa adiiciens Italice edendum curauit. Ex Patribus autem hinc inde multi, maxime Clemens Alexandrinus in ſuo Pædagogo, de hac re agunt, & eam ſacræ literæ valde commendant *h*, & Concilia permulta, præcipue Tridentinum *i*. Legatur etiam hiſtoria Ribadeneiræ item noſtri de vita B. Ignatij noſtri *k*. Quod autem ea Moſis inſtitutio procurante filia Pharaonis facta ſit, dubitari nequit: & præter citatos Magiſtros diſerte affirmat Baſilius *l*, dicens, *magnifico ac regali impendio id feciſſe.*

m Dan. 1. 4. & ſeq.
n in Act. c. 7.
o 1. Conſt. c. 6.
In libris diuinis nihil eorum deeſt quæ ſunt in ſecularibus ſcientiis.
p in expoſit. Pſal.
q in c. 2. ep. ad Coloſſ.

Iam vero quod ſpectat ad vſum ſecularis ſcientiæ, cum hic in laude Moſis hoc loco ponatur, & alibi Danielis, atque ſociorum *m*, bene Oecumenius *n* monet illam non eſſe reiiciendam: *Oportet autem*, inquit, *paululum illis adhærere eos, qui diuina ſcientia diuinitus inſpirata immorantur*: in qua Scriptura diuina Clemens Romanus *o* docet, nec hiſtoriam deſiderari in libris Regum, nec ſophiſticam, id eſt, eam quæ argute ad ſapientiam refertur, nec poeticam in Iob, Prophetis, Prouerbijs, nec cantilenas in Pſalmis, nec vetuſtatem originis rerum in Geneſi, nec leges in Deutoronomio, &c. atque his affinia habent Caſſiodorus *p*, & Ambroſius *q*, *Neque enim Moſes*, inquit, *neque Ananias, aut Daniel peregrinam didicerunt eruditionem, niſi neceſſitate, atque coactione dominorum: in nullo etenim ea vſi ſunt, niſi forte quis dicat, quod bonum ſit eas diſcere ad euertendas illorum fraudes.*

Moſes laudatur non propter vſũ ſapientiæ Ægyptiorũ, ſed propter ſcientiam.
r q. 25. ad Orthodox.
ſ lib. 2. Reg. c. 6.
t diſtin. 37. c. Turbat acumen.
u lib. 9. ep. 48.
x Dan. 1. & hab. diſt. 37. c. [illegible] de menſa, quam mutare non [illegible] iiſdem verbis.
y Nazianz. ora. 1 in Iulian. Cyr. l. 6. contra Iulian.

Iuſtinus *r* ait laudari hoc nomine Moſem non ſimpliciter, ſed poſita iam vera in Deum pietate, & magis propter ſcientiam, quam vſum. Eandem ſententiam habet Beda *ſ* citatus in Decreto *t*, vbi Gratianus notat à ſancto Gregorio *u* *non reprehendi Epiſcopum, qui eas didicerat, ſed quia contra Epiſcopale officium, pro lege Euangelica, grammaticam populo exponebat.* Idem Hieronymus *x* notat, *ſi Daniel, & tres eius ſocij, qui cibis regiis ne polluerentur, veſci noluerunt, in vitio eſſe, & contra religionem noſſe doctrinam Chaldæorum, & libros eorum legere* (quod interdictum aliquando eſt Chriſtianis à Iuliano Apoſtata *y*) *exiſtimaſſent, nunquam id facere ſuſtinuiſſent. Ea igitur*, inquit, *didicerunt illi, non vt ſequerentur, ſed vt ea vanitatis & falſitatis, atque impietatis conuincerent, & damnarent. Nam ſi quis aduerſus Mathematicorum, quos Genethliacos vocant, dogmata diſputaret, matheſeos eorum ignarus, riſui omnium pateret. Itaque tres illi pueri ſapientiam Chaldæorum ea mente didicerunt, qua Moſes doctrinas Ægyptiorum didicerat.* Tametſi, quod attinet ad Danielem, ſociosque, non improbabile cenſeo, literas, quas cum lingua Chaldaica illos diſcere voluit Nabuchodonoſor, non Chaldæorum ſignificare doctrinam, cui addiſcendæ triennium quod ille dedit *z*, non ſufficeret, ſed characteres formare, & legere: vt cum ipſo loqui poſſent, rexque ab illis Chaldaice audire de Hebræorum eruditione, cuius toto orbe fama celeberrima, & in qua illi verſatiſſimi erant, vtpote, quemadmodum ibi eſt, eruditi omni ſapientia, cauti ſcientia, docti diſciplina, priuſquam eorum delectus fieret.

z Dan. 1. 5.
Cur ſint profanæ literæ cognoſcẽdæ.
a orat. de hac re.
b epiſt. 84.
c li. 2. de doctr. Chriſt. ca. 18. & 35. & 39. & 37.
Veritas vbicunque eſt, à Spiritu ſancto eſt.
d in c. 12. prior. ad Corinth.
e Ioan. 14. 17. c. 15. 26. c. 16. 13.

Ex his, atque ex aliis, quæ in hanc ſententiam Baſilius *a* diſputauit, de vtilitate nimirum capienda ex Gentilium libris (confirmans ea quæ dicit exemplo Moſis, & Danielis, ac ſociorum) necnon alio loco Hieronymus *b*, & Auguſtinus *c*, intelligitur conferre huiuſmodi lectionem ad augendam, aut etiam acquirendam notitiam, & veritatis (*quæ vbicumque ſit, à Spiritu ſancto eſt*, vt ſcribit Ambroſius *d*, qui dicitur *Spiritus veritatis* e) de rebus per ſe ſcitu dignis, valdeque cum iis etiam, quę traduntur in Scriptura, congruentibus, & falſitatis, quam deprehendiſſe, refutaſſe eſt.

Quid vtilitatis ex profanis literis capi poſſit.
Sacri ſcriptores Gentiliũ Auctorum ſententias ſuis libris inſeruerunt.
f 1. Cor. 15. 33. Tit. 1. 12.
g c. 17. 28.
h ora. in Natiuit. Chriſti.
i Hom. 3 Hexaem.

Præterquam quod inde perſpicitur diuinarum literarum ſupra profanas antiquitas, ſublimitas, vtilitas, eundemque eſſe Deum naturæ, & gratiæ, veræ philoſophiæ, atque diuinæ Scripturę auctorem. Inde eſt, quod non Doctores tantum Latini, Græcique, Gentilium ſententias inſerere ſcriptis ſuis, atque diſputationibus de diuinis etiam rebus non dubitarunt, verum & Paulus in epiſtolis ſuis *f*, & hoc ipſo in libro *g* agens cum Athenienſibus. *Sunt videlicet ab aduerſariis petita teſtimonia ad fidem validiora*, inquit Baſilius *h*: *& quemadmodum vites clauiculis ſuſtentatur*, inquit idem *i*, *ita & fides externis diſciplinis fulcitur.*

Literæ profanæ Ægypti ſunt ſpolia.
k 2. de doct. Chriſt. cap. 40. & 22. contra Fauſt. c. 91.
l in c. 3 Exod.
m 1. de Prædict. c. 37.
n in vita.
o Exod. 2.
p c. 5. Exod.
q q. vtriuſque Teſta. q. 42.
r Iſa. 5. 2.
ſ lib. de vita Moſis.

Hæc ſunt ſpolia Ægypti, quæ iure noſtro tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus repetimus, vt eleganter docet Auguſtinus *k*, & Rupertus *l*, vterque primum ſpoliatorem Moſem vocans, & Proſper *m*. *Nonne aſpicimus*, inquit Auguſtinus, *quanto auro, & argento, & veſte ſuffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus, Doctor ſuauiſſimus, & Martyr beatiſſimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius? vt de viuis taceam: quãto innumerabiles Græci? Quod prior ipſe fideliſſimus Dei famulus Moyſes fecerat, de quo ſcriptum eſt, quod eruditus fuerat omni ſapientia Ægyptiorum.* Nyſſenus idem tradit de Gregorio Thaumaturgo *n*. Fabulam narrat Hugo Cardinalis *o*, poſt Magiſtrum hiſtoriæ ſcholaſticæ *p*, cum puer in Regis brachiis ad os prunas admouiſſet, linguæ inde impedimentum contraxiſſe. Rurſus Auguſtinus, aut alius *q*, in ſpinis peccata, quæ reddat pro vuis virtutum peccator *r*, notat: prius oſtendiſſe quam pro peccatis legem punientem daret Deum. Non ſunt peccata de natura, nec habent radicem ipſam naturæ ſpinis armatam: licet quod ad naturam adiecit primus parens peccatum, in prole originale factum fuerit ab illius actuali diuerſum. Eodem modo colligit Nyſſenus dictam tropologiam *ſ*: *Quo Hebræorum facto*, inquit, *nos monemur, non eſſe negligendas doctrinarum diuitias, quas Gentes poſſident, moralem, naturalemque philoſophiam, aſtronomiam, geometriam, muſicam, dialecticam, cæteraſque ſcientias, quibus alieni ab Eccleſia florent, accipere ab illis, ac illos abutentes priuare, ſi poſſibile eſt, & in meliores vſus transferre iubemur.*

t epiſt. 84.
Allegoriæ aliquot quibus idem docetur.

Hoc præterea eſt, vt cum Hieronymo *t* loquar purgante ſeipſum aduerſus eos, qui reprehenderent, quod in Opuſculis ſuis ſecularium literarum interdum poneret exempla, quaſi candorem Eccleſiæ Ethnicorum ſordibus pollueret, *Hoc*, inquam eſt, *extorquere de manibus hoſtium gladium, & Goliæ ſuperbiſſimi caput proprio mucrone truncare* a: *hoc eſt, captiuæ mulieris radere caput, ſupercilia, omnes pilos, & vngues corporis amputare, & ſic habere in coniugio* b. Quod etiam alibi vrget c, *ex vxore fornicaria generare filium Iezrael, qui vocatur ſemen Dei* d: *nouacula acuta barbam, & crura radere peccantium* e: *fornicantis tondere cæſariem* f.

a 1. Reg. 17. 51.
b Deut. 21. 12. 13.
c epiſt. 146.
d Oſee 1. 4.
e Eſa. 7. 20.
f Ezech. 5. 1.

Affert ibidem Hieronymus Latinorum & Græcorum Patrum multa exempla, qui ſcripta ſua Ethnicorum ſcriptionibus intermiſcenda cenſuerint. Theodoretus g monet id recte fieri ab eo, qui cum delectu faciat, ex ſpinis roſas decerpendo, & ex floribus mella, & ex venenatis feris atque ſerpentibus ſalutares medicinas.

g 1. de aff. Græc. ſub finem.

Damaſceni par eſt in re eadem conſilium h, *vt ceu boni trapezitæ legitimum ac purum aurum aſſeramus, adulterinum refutemus.* Clemens autem Alexandrinus i philoſophiam Gentibus traditam ait velut proprium teſtamentum, vt ſit tanquam fundamentum Chriſtianæ philoſophiæ. Ambroſius k vt ancillam Agar, qua, dum ancillatur, vti licet, non vt dominetur. Eadem vtitur ancillæ dominæque ſimilitudine Clemens Alexandrinus l. Auguſtinus m teſtatur ſe lecto Ciceronis Hortenſio, à rerum vanarum ſpe, & curarum terrenarum deſiderio, ad ſapientiæ amorem, & ad cœleſtia contemplanda & diligenda fuiſſe traductum. Qui fuit quaſi primus gradus, quo vir ille diuinus, & magnum totius Eccleſiæ columen, variis licet quaſi anfractibus Manichæorum erroribus circumductus poſtea ſit, tandem tamen, Deo bene iuuante, ad Chriſtianæ fidei notitiam perductus eſt. Et Iuſtinus receſſit à Gentilitate propter lectam neſcio quam Platonis ſententiam. *Videlicet, ſicut ſolent tinctores vt perfectum purpuræ colorem panno inducant, inferiorem alium colorem ſubtexere, ita ſe habent humanæ diſciplinæ*, inquit Baſilius n, *ad diuinam ſcientiam.*

Quomodo ex profanis Auctoribus bona decerpere, mala reiicere debeamus.
h lib. 4. c. 18.
i 6. Strom.
k 2. de Abraham c. 10.
l 1. Strom. c. 5.
m lib. 3. Confeſſ. c. 4.
n ora. ad adoleſcen.

Gregorius o propterea docet edoctum fuiſſe ſeculares diſciplinas prius Moſem, quia res diuinas diſcere debebat. Ideo Eſaiam inter Pophetas excellere, Paulum inter Apoſtolos, *quia tali quoque doctrina imbuti antea fuerant; & quia hæc quædam quodammodo diſpoſitio eſt, quæ nos magis reddit idoneos ad percipiendas res diuinas: curare Diabolum, vt aciem noſtram obtundat, nec vt ferrum Philiſtæi apud peritos acuere ſinant.* Facit ad rem præſentem, quod non impar Iuliano Porphyrius in apoſtaſia, nobis hanc inuidebat ſcientiam, & in Origene dolebat eſſe, vehementerque reprehendebat, vt prodidit Euſebius p.

o li. 5. in c. 13. 1. Regum c. 3.
p 6. Hiſt. c. 13.

Alioqui veriſſimum eſt quod ait Tertullianus q, *quod ipſæ hæreſes à philoſophis ſubornantur: & ſi Hæreticis auferantur quæcumque Ethnici ſapiunt, & de ſolis Scripturis ſuas quæſtiones ſiſtant, ſtare non poſſe* r, & quod *Philoſophi ſunt Patriarchæ Hæreticorum* ſ. *Et* [illegible] *de ſemine illorum* t, *& de illorum ingeniis hæreſis animatur* u, *& ex ſubtiloquentiæ viribus, & philoſophiæ regulis conſtat* x. Similia ſunt apud Cyrillum Ieroſolymitanum y, apud Lactantium, & alios.

q lib. de Præſcript. c. 7.
Philoſophia eſt hæreſeon parens.
r lib. de Reſurr. carn.
ſ li. con. Hermogen. c. 8.
t Apol. c. 47.
u 1. cont. Marcion.
x 5. cont. Marcion.
y Catech. 18.

Non eſt difficile oſtendere, qui ex quibus Philoſophis ſuos Hæretici errores hauſerint: & ſapienter cautum eſt ſacris Canonibus, vt Epiſcopi ac Preſbyteri à lectione librorum Gentilium abſtineant z: immo Apoſtolus longe ante præmonuit, *ne quis per inanem atque fallacem philoſophiam ſeduci ſe patiatur* a. Cautio igitur eſt habenda, & delectus, vt iuxta conſilium Sapientis, ſi & ipſi ſapimus, *in terram alienigenarum gentium pertranſeamus, bona, & mala in omnibus tentantes* b: *ſed ſapientiam omnium antiquorum*, Patrum ſcilicet noſtrorum, *exquiramus, & in Prophetis vacemus, atque narrationem virorum nominatorum conſeruemus* c. Neque ita illos externos auctores amare, & voluere debemus, vt nos Ciceronianos v.g. ſicut Hieronymo hac de cauſa flagellato reſponſum eſt d, ſiue Ariſtotelicos, aut qualeſcumque tandem alios, non Chriſtianos nominari patiamur. De hoc abuſu lege Canones e, & quæ magno iudicio & ſingulari prudentia noſter P. Antonius Poſſeuinus egregie in Apparatu ad Philoſophiam in ſua ſelecta Bibliotheca coniecit. Nazianzenus f docet Athanaſium, & Baſilium adhibuiſſe dictam moderationem. Idem Hieronymus Cteſiphonti ſcribens citat, probatque quod Tertullianum retuli dixiſſe, *Philoſophos eſſe Patriarchas hæreticorum.* Facit præterea ſimiles Attelabo g, *qui omnia degmata* [illegible], *cum frigeant, & volare non poſſint, ſedem ſibi & requiem inter Ariſtotelis, & Chryſippi ſpineta reperiunt.*

z 1. Sacerdotes diſt. 37.
a Coloſſ. 2. 8.
In libris antiquorum legendis cautio eſt adhibenda.
b Eccl. 9. 5.
c ibid. 1.
d epiſt. 22.
e diſt. 37. per totam.
f in orationibus de ipſis.
g in Nahum. c. 3.

Nugantur qui librum titulo Moſis ſororiſque venditant alchymicæ artis, & chryſopœiæ h: hos enim ab huiuſmodi vaniſſimis ſtudiis abhorruiſſe minime dubitatur.

Libri Moſis nomine falſo inſcripti.
h Delrius refert lib. 1. Diſquiſ. Magic. c. 5. q. 1. ſect. 1.

Et Ambroſius i ait, *nec alia quidem vere philoſophiæ rationalis mandare ſcriptis voluiſſe: quia enim Spiritum Dei accepit, quaſi miniſter Dei, inanem illam, inquit, & vſurpatoriam philoſophiæ doctrinam veritatis rationi poſthabuit: & ea deſcripſit, quæ noſtra ſpei accommoda indicauit.* Lege Salmeronem k, Martinum Cantapetrenſem l, Villauincentium m, Henricum Gandenſem n, Hugonem de ſancto Victore o.

Moſes Spiritu Dei plenus diuina tantum non humana cōſcripſit.
i 6. Hexam. c. 8.
k Tom. 1. prolego. 17.
l 1. Hypotypoſ. c. 6. 11. 13. 14. 15. & li. 6. c. 6.
m de ſtudio Theologiæ lib. 1. c. 4. & ſeq.
n in Sum. a. 7. q. 8. & ſeq.
o in Prolo. de cœleſt. Hierarch.

Et erat potens in verbis, & operibus ſuis.] Simile quid de Chriſto peregrini illi Chriſto ipſi dixerunt, vocantes eum *Prophetam potentem in opere, & ſermone* p, id eſt, in miraculis & doctrina. De Moſe nil expreſſum habetur in Exodo.

p Luc vlt. 19.

Ioſephus q autem narrat, vbi adoleuiſſet, breui ſuæ virtutis hoc ſpecimen edidiſſe, vt in graui expeditione contra Æthiopas, à quibus Ægyptij plane oppreſſi erant, oraculo etiam Deorum, copiis præfectus, victoriam inſignem retulerit cum ſumma laude prudentię, atque fortitudinis, cumque regali affinitate, ob Tharbem regis Æthiopum filiam matrimonio ſibi iunctam.

Moſes contra Æthiopas pugnauit, & victoriam tulit.
q 2. Antiq. c. 5. vel 10.

Verum de bellico facinore, vt Ioſepho credamus (ex quo cæteri mutuantur, vt Freculphus r) vxorem illã ipſi fuiſſe minime credibile eſt, quoniam Scriptura ſ Sephoram eius vxorem nominat, & ipſemet Ioſephus alterius vxoris Moſis quoque meminit t. Monogamum autem vocat Tertullianus u. Sunt qui cauſam iurgationis Aaron & Mariæ contra fratrem Moſem aſſignent dictam vxorem Æthiopem (vt Gloſſa ordinaria Rabani x, & meminerunt Hugo Cardinalis, Lyranus, Carthuſianus, & alij y, necnon magiſter hiſtoriæ ſcholaſticæ z, & Abulenſis a, vbi conſentit de illa vxore, non tamen de cauſa iurgij) ſed penitus abſque fundamento, vt demonſtrat Lyranus b, & Oleaſter c.

r 2. Chron. c. 8.
ſ Exod. 2. 21.
Moſes fuit monogamus.
t ſupra c. 11.
u li. de Monogamia c. 6.
x Exod. 2.
y tam ibi, tum Num. 12.
z in Exod. c. 6. & in Num. c. 16.
a Num. 12. q. 4.
b Num. 12.
c ibidem.

Chryſoſtomus autem exponens verba iſta, ſolum in genere ſibi videri dicit, *quod incipiebat eſſe admirabilis: & per quadraginta annos fuiſſe in Ægypto, minime deprehenſum ex Circumciſione.* Idem alio loco d, ſcribit ignoraſſe à quibus genitus eſſet, eaque re nil grauius Hebræo, ſingularique pruden-

d li. 1. ad Stagyrium.

A tia prædito adoleſcenti potuiſſe contingere; etſi millies regis filius eſſe putaretur.

Quid ſignificet eſſe potentem in verbis.

[a] Exod. 4.10.

Quod potens in verbis dicitur, vel intelligendum eſt de eloquentia, iuxta Origenem, vt notat Carthuſianus, ita vt cum ſe Moſes ineloquentem appellauit [a], Dei comparatione locutus ſit, vel tantum de facultate ſapienter diſſerendi. Prior ſententia pleriſque fere omnibus placet: Græcus vero auctor in Catena exponit fuiſſe Moſem tardum ad loquendum, quia ita ſe aſſueſecerat, vt tutius, cautiuſque loqueretur.

Moſes quomodo ſe ineloquentem eſſe profeſſus ſit.

Moſes oblitus erat linguæ Ægyptiacæ.

Hugo de S. Victore aliam probabilem rationem aſſignat, quæ docet nil obeſſe præſenti, quã Stephanus videtur affirmare, eloquentiæ, B ineloquentiam quam de ſe Moſes profitetur. Nam dicit, tametſi ex aliorum ſententia, propterea ſe non eloquentem dixiſſe, quia diu moratus fuerat in terra Madian, videlicet per quadraginta annos, ac proinde oblitus erat aliquantulum linguæ Ægyptiacæ, vt ei Aaron frater, qui ex Ægypto non diſceſſerat, dandus interpres fuerit.

Vnum obſtat, quod Moſes ait, *ab heri, & nudiuſtertius, & ex quo locutus es ad ſeruum tuum.* Sed Caietanus illud poni vult pro præcedente tempore etiam longo: ex quo ſequitur, verborum horum ſenſum eſſe, quod neque colloquio cum Deo amotum fuerit id impedimentum.

C *Verſus 23.*] Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius, vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael.

C*Vm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus.*] Quo nimirum tempore contigerunt ea, quæ de Moſe ſuperius retulimus. Vnde ſequitur, ad hoc vſque tempus perſeueraſſe Moſem in domo regia tanquam regium filium.

Aſcendit in cor eius.] Syrus ſic habet etiam, סלק הוא על לבה *ſelak haua bhal lebab*, id eſt, *aſcendens fuit ſuper cor eius.* Phraſis non inuſitata etiam profanis auctoribus, vt cum dicimus, Subiit in animum meum, &c. Cor autem, pro animo & voluntate accipi, præter alias ſignificationes, alibi D dixi.

Cur Moſes ante quadrageſimum annum fratres ſuos non viſitauerit.

Vt viſitaret fratres filios ſuos Iſrael.] A quibus abeſſe, & eorum videre duram ſeruitutem, moleſtiſſimum erat. Cur tamdiu vero diſtulerit, non facile diuinauerim. Fortaſſe illo demum tempore ſuggeſſit ipſi eam mentem Deus, cum homines magis maturi, & ſapientes, atque ad quiduis agendum apti tunc erant. Fieri item poteſt, vt eo potiſſimum tempore rei bene gerendæ opportunitas ſeſe obtulerit, illamque ipſe expectauerit. In Exodo ita legimus [b]: *In diebus illis, poſtquam creuerat Moyſes, egreſſus eſt ad fratres ſuos, viditque afflictionem eorum.* Rupertus incrementum illud per an- E nos, qui hoc loco quadraginta numerantur, exponit. Ezechielus autem poeta apud Clementem Alexandrinum [c], plenum dierum ſenem vocat: vbi autem editio noſtra *afflictionem*, & Septuaginta Interpretum τὸν πόνον, id eſt, *laborem* habet, Hebraice, בסבלתם *beſiblotham*, id eſt, *oppreſſiones eorum*, legimus, vel, *onera*: vox enim Hebræa סבלה *ſiblah*, denotat laborem; onera, ſufferentiam laborioſam, quæ à Chaldæo פולחנא *pulchana*, id eſt, *ſeruitus* dicitur.

[b] c. 2.11.

[c] 1. Strom. c. 23.

Hoc tempore impletum videtur quod Apoſtolus ait [d]: *Fide Moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æſtimans theſauro Ægyptiorum improperium Chriſti, aſpiciebat enim in remunerationem.* Facto, reque ipſa, etiamſi nihil de filia Pharaonis diceret, negauit ſe eſſe eius filium, videlicet Hebræorum ſe populo adiungendo. Fortaſſe tamen verbis quoque negauit, etiam cum quodam horrore & abominatione. Græce enim eſt ἠρνήσατο, id eſt *detrectauit, & recuſauit.* Syriacus ibi legit, כפר דלא נתקרא *chephar dela nithkare*, id eſt, *negauit, vt non vocaretur*, quam ibi vim verbi Græci expendens notauit Chryſoſtomus.

[d] Heb. 11. 24. 25. 26.

Moſes quomodo ſe Pharaonis filium negauerit.

Ea autem in re vitauit peccatum, quod admiſiſſet, ſi, ne iucunditatem illam admitteret, hoc eſt, diuitias, ac voluptates, quibus in aula potiebatur, nihil de ſuæ gentis liberatione cogitaſſet, ad quam ſe à Deo electum non ignorabat, *atque deliciis affluens, nihil pateretur ſuper contritione Ioſeph* [e]: & reputauit cum animo ſuo Chriſti, quam præcognoſcebat, paſſionem, ſibi ad imitandum eum proponens, pluris hoc æſtimauit, quam omnes Ægypti gazas, & cunctos honorum titulos. Volunt quidam quinto anno à Moſis ortu, Thermutis, quæ Moſem ſibi in filium adoptauerat, mortuum patrem fuiſſe: nec Moſem ad viſendos fratres prius contuliſſe ſeſe, niſi poſt ab ſe proſpere confectum Æthiopicum bellum; quæ res ei Ægyptiorum conflarit inuidiam, regno ſuo timentium, vt quidam Scriba prædixerat. Sed hæc incerta ſunt.

Moſes peccati non vitaſſet, ſi Pharaonis filiæ filium non negaſſet.

[e] Amos 6.6.

Verſus 24.] Et cum vidiſſet quendam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei, qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio.

E*T cum vidiſſet quendam iniuriam patientẽ.*] Syriace ſic legimus, וחזה לחדמן בני שרבתה *vehaze lechadmen bene ſcharbetheh*, id eſt, *& vidit quendam ex filiis ſuæ proſapiæ*, vel, *generis ſui.* Forſan reſpectum habuit ad locum Exodi [f], in quo ille quidam dicitur *de Hebræis fratribus ſuis*, Hebraice, איש עברי מאחיו *hiſch hhibri meechau*, id eſt, *vir Hebræus de fratribus ſuis.* Attamen fratris dictio latius patet, quo etiam pacto illam Philo in vita Moſis, texens hanc ipſam hiſtoriã, vſurpauit.

[f] c. 2.11.

Iniuriam patientem.] Α᾿δικούμενον, id eſt, *iniuria affectum & vexatum*, In Exodo [g]: *Vidit virum Ægyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus ſuis. Quæ percuſſio fuerit, non exprimitur*, inquit ibi Caietanus, *an mortifera, vel caſtigationis, ſeu paruæ læſionis.*

[g] ibidem.

Quis fuerit is quem Moſes interfecit.

[h] Exo. 2. q. 6.

Lyranus, & Abulenſis [h], ex Hebræorum ſententia, referunt hunc fuiſſe Salomitam mulieris pulcherrimæ maritum, quem Ægyptius ſummo mane ad opus euocarat, vt clam tanquam maritus abuteretur illa, quod is vbi cognouiſſet, arguebat eum: Ægyptius autem ipſum grauius affligebat, & percutiebat. Sed Carthuſianus [i], ex Rabbi Paulo, docet hanc eſſe fabulam. Philo cum commemoraſſet intolerandas ærumnas, quibus Ægyptij Hebræos affligebant, nilque Moſem deprecando, monendoue profeciſſe, ſubiicit *fuiſſe vnum aliquem immaniorem operarum Præfectum, quem preces etiam exacerbarent, miſeros autem Hebræos ni celeriter iuſſa facerent, verberaret, excruciatque: hunc à Moſe interemptum, ac iure quidem, cum is viueret in perniciem hominum.* Hoc nimirum eſt quod ſequitur.

[i] Exod. 2.

Vindicauit illum: & fecit vltionem ei, qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio.] Syrus ſic reddidit, ותבעה ועבד לה דינא וקטלה למצריא *vethabbheb vebhauad leh dina vekatleh lemitſeria*, id eſt, *& vltus eſt eum, & reddidit ei ius, & interfecit Ægyptium*: ſic percuſſionem, *interemptionem* reddidit, quam textus Exodi *a* aperte ponit his verbis: *Cumque circumſpexiſſet huc atque illuc, & nullum adeſſe vidiſſet, percuſſum Ægyptium abſcondit ſabulo.* Verbum *percutere*, de ingenti pulſatione ſolet dici cum grandi ſtrepitu, ac verberatione, proprie loquendo: quamuis ex adiunctis varias habeat ſignificationes, vt, percutere gladio, lingua, cæcitate, percutere ciuitatem.

a 2.0.12.

Ex his circumſtantiis bene refellit Abulenſis *b* figmentum Rabbi Salomonis, quod Moſes edito nomine Tetragrammaton, יהוה interfecerit Ægyptium: quid enim Moſes circumſpiciebat, aut cur ſepeliebat, quem, ſi illo modo periiſſet, conſtaret non ab alio, quam à Deo, vel cauſa interna periiſſe? Philo Epiſcopus *c* refert ex traditione, illum Ægyptium interfectum, fuiſſe vnum ex Præfectis. Clemens Alexandrinus *d* ait ſolo verbo interfectum eſſe, ſicut à Petro *e* Ananiam, & Sapphiram. Sulpitius *f* calce percuſſum.

b ibid. q.7. Rabbi Salomon qui dicit vi nominis Dei interfectum Ægyptium, redarguitur.
c in Cat. Exo. 2.
d 2. Strom. ca. 23.
e Act. 5. 5.10.
f 1. Hiſt. ſacra.

Videtur Ambroſius *g* hoc factum approbare, *quoniam qui non repellit à ſocio iniuriam, ſi poteſt, tam eſt in vitio, quam ille qui facit. Vnde ſanctus Moſes hinc prius*, inquit, *orſus eſt tentamenta bellicæ fortitudinis*, &c. & Salomon ait *h*: *Eripe eum, qui ducitur ad mortem*: & Iob *i*: *Saluum feci pauperem de manu potentis, & pupillum, cui adiutor non erat, adiuui: benedictio perituri in me veniebat.* Et alibi idem Ambroſius *k* laudans hac in re Moſem, ait: *Sed non ante illum interfeciſſet Ægyptium, niſi prius in ſe nequitia ſpiritualis Ægyptium interemiſſet, & abdicaſſet regalium luxum honorum.*

g 1. Offic. c. 36. Moſis factū probatur.
h Prou. 24. 11.
i c. 29. 12. 13. 17.
k li. 2. de Abel, & Cain, c. 4.

Sed Auguſtinus *l* improbat, quia inconſulta æterna lege id fecit, *Reperio*, inquit, *non debuiſſe hominem ab illo, qui nullam ordinatam poteſtatem gerebat, quamuis iniurioſum, & improbum, occidi*, &c. *Et ille autem motus, quo Moyſes peregrinum fratrem à ciue improbo iniuriam patientem, non obſeruato ordine poteſtatis, inultum eſſe non pertulit, non virtutum fructibus inutilis erat, ſed adhuc incultus, vitioſa quidem, ſed magnæ fertilitatis ſigna fundebat.* Ad idem affert exempla Petri autem perſecutoris Chriſti abſcindentis *m*, & Sauli in Eccleſiam ſæuientis *n*. Tandem comparans Eccleſiæ ac Synagogæ ſummos duces Petrum, Moſemque, ſubdit: *Vterque non deteſtabili immanitate, ſed emendabili animoſitate iuſtitiæ regulam exceſſit: vterque odio improbitatis alienæ, ſed ille fraterno, iſte dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccauit.*

l 22. co. Fau. c. 70. Reprobat Auguſtinus.
m Luc 22. 50.
n Act 9. 1.
Moſes comparatur cum Petro Malchum percutiente.

Videtur idem tamen alibi Auguſtinus *o* excuſare Moſem Stephani verbis, quibus & hic eundem excuſat. *Tamen*, ait ille, *ſicut Stephanus dicit in Actibus Apoſtolorum, putabat intelligere fratres ſuos, quod per eum Deus daret illis ſalutem, vt per hoc teſtimonium videatur Moſes iam diuinitus admonitus, quod Scriptura eo loco tacet*, nempe in Exodo, *hoc audere potuiſſe.* Idipſum Rupertus *p* facit, eadem ductus auctoritate Stephani. Lyranus quoque hoc loco, & in Exodum, & Hugo Cardinalis, & Carthuſianus, & Abulenſis.

o q. 2. in Exo. Moſis factū plurimi excuſant.
p in Exo. 2.

Euſebius *q* autem æquiparat zelo Phinees, nominatque *pietatem ac religionem.* Atque hoc prorſus modo loquitur Oecumenius in expoſitione præſentis loci Actuum Apoſtolicorum, addens *figuratum ſenſum de Satana deiecto, & in infernum eiecto à Chriſto, quem tamen Chriſtum Iudæi calumniati ſunt eiicere dæmonia in Beelzebub r, ita vt deſerta Iudæa abierit in Galilæam.*

q in cat. Exo. Alij prorſus illum laudant.
r Mat. 12. 24.

S. Thomas *ſ* amplectitur omnes tres dicendi allatos modos, vnum Ambroſij, alios duos Auguſtini, & primum illum ita declarat, quod *Moſes fratrem defendens cum moderamine inculpatæ tutelæ, occiderit Ægyptium.* Caietano non placet iſta ratio, neque patitur, vt recurratur ad diuinam reuelationem, *quoniam*, inquit, *circumſpectio Moſis huc illucque, an aliquis eſſet teſtis, arguit vltionis ſtudium, & humanam cautelam.* Attamen aliter excuſat, ſi nimirum ponatur, Ægyptium illum præpoſitum fuiſſe ad affligendum Iſraëlitas, vt indicant citata verba Exodi: *potuit enim hoc modo publicum illum hoſtem occidere, vt hoc facto*, inquit, *inchoaretur liberatio Iſraelis*: quam rationem citata etiam verba Stephani ſignificant.

ſ 2. 2. q. 60. a. 6. ad 2.
D. Thomas opiniones omnes conciliat.
Qua ratione Caietanus Moſem excuſet.

Lippomanus auctor Catenæ in Exodum, plane vindicat ab omni culpa Moſem: *ſolere namque*, ait, *quos ad heroicas conficiendas res elegit Deus, in iis operari ſingulares quoſdam, admirabileſque animi impetus, etiam prius quam electionem ſuam publice declarent*: & hoc docet tum allato Phineis exemplo *t*, tum Dauid *u* Goliam ſternentis, tum Cypri pro filio paſtoris habiti, qui primus Perſici regni Monarcha diuinitus fuit deſtinatus, ſiquidem in puerilibus annis puerilem inter pueros rempublicam veluti rex inſtituit, ac inobedientes caſtigauit: & cum Aſtyages rex eum reprehenderet, quod ipſe ſerui filius cæcidiſſet ingenuos pueros, reſpondit magna conſtantia ſe vt regem feciſſe.

Deus quos elegit ad res mirabiles, iis impetus, quibus hoc declarent, impartitur.
t Nu. 25. 7. & ſeq.
u 1. Reg 17. 49.
Cyrus in pueritia quid fecerit.

Propenſiore animo inclino in ſententiam, quę Moſi fauet, cum plures quoque ea habeat fautores: & quod Caietano ſcrupulum fecit de circumſpectione, dilui poteſt, quoniam quod licite Moſes facere potuit, caute voluit, ne qua ſeditio excitaretur, & ipſemet capitis diſcrimen ſubiret. Plures vero, melioreſque Theologi docent iuſte à quouis quemuis occidi poſſe, pro defenſione alterius iniuſte inuaſi, cum eo moderamine, quod B. Thomas dicebat, *inculpata tutela.* Lege de Moſe Dominicum Bannes *x*, & Sotum *y*, & Michaelem Salon *z*, Petrum Aragon *a*, & Pereriam *b*.

Liberatur à culpa Moſes, Auctoris ſententia.
x de iuſt. & iure, in q. 60. ar. 6. in 2. 2. D. Thomæ.

Porro non apte colligunt quidam Iuriſconſulti, de quibus Salon meminit, Moſem non fuiſſe ſacerdotem, eo quod occiderit Ægyptium. Non enim habuit irregularitas ex homicidio tunc locum: ſed ſummus ſacerdos etiam cauſas quoque ſanguinis cognoſcebat, & omnis ordo ſacerdotalis arma tractare poterat: diſerte vero Moſem nominat Dauid *c* ſacerdotem, quod confirmat etiam aliis teſtimoniis ac rationibus Genebrardus *d*. Fuit certe proauus Moſis Leui *e*.

Moſes fuit ſacerdos, nec fuit irregularis occidens Ægyptium.
y 1. de iuſt. & iure. q. 4. ar. 6. ad 2.
z 2. 2. q. 60 ar. vlt.
a ibid.
b in c. 2. Exo. diſp. 10.
c Pſa. 98. 6.
d ibid.
e Exo. 6. 16.

Verſu 30.] **Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipſius daret ſalutem illis: at illi non intellexerunt.**

EXISTIMABAT *autem intelligere fratres.*] Cum vir tantus eſſet Moſes, & iam palam ſe Hebræum prodidiſſet, hoc ipſo, quod tam admirabili ratione ſeruatus eſſet adhuc infans, & fortaſſe etiam ſe deſignatum à Deo liberatorem prius dixiſſet, & adeo inſigni facto confirmaſſet, exiſtimabat perſuaſum Hebræis eſſe, ſe pro officio ſuo vltionem de Ægyptio feciſſe.

Moſes ſe prodiderat liberatorem populi futurum.

Hebræi in Moſem ingrati.

A *At illi non intellexerunt.*] Hæc, atque præcedentia verba, dicuntur à Stephano propter ſequentem hiſtoriam, in qua deprehenditur peruicacia, & ingratitudo Hebręorum aduerſus liberatorem ſuum, deputantium Ægyptij occiſionem furibundo Moſis zelo, non amori erga gentem ſuam. & à Deo acceptæ auctoritati. Præterea, vt intelligatur occaſio fugæ ipſius ex Ægypto, hæc adiecta ſunt.

Verſus 26.] Sequenti vero die apparuit illis litigantibus: & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum? B

a c.2.13. Quo die Moſes fratres conciliare niſus fuerit.

SEquenti vero die apparuit illis litigantibus.*] Abulenſis in Exodum, quod ibi dicitur *a*, *Et egreſſus die altero*, clarius hic dici notat: & tamen ſatis quoque ibidem in textu Græco exprimitur, fuiſſe diem proxime ſequentem: Ἐξελθὼν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ δευτέρᾳ, *Egreſſus autem die ſecundo*, Et Hebraice etiam habetur, ויצא ביום השני *vaiatſe biom haſcheni*, id eſt, *egreſſus eſt die ſecundo.* Nam ſine dubio שני *ſcheni*, ſignificat ſecundum.

b ibid. v.14.

Potuit & id Abulenſis colligere ex verbis, quæ eodem loco alter Hebræorum reſpondit *b*: *Num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Ægyptium?* Quan- C quam excipi poſſet, *heri*, quo caret Hebraica editio, & interpres Chaldæus, ſignificare interdum tempus præteritum, indefinite, ſicut, *cras*, futurum, & δευτέρᾳ ἡμέρᾳ nonnunquam dici quamlibet poſteriorem diem. Lege Salmeronem *c*, & Riberam *d*. Itaque non penitus conſtat an vnus tantum, vel plures ab occiſi Ægyptij die interceſſerint.

c Tom.1. Prol. 16.
d in c. 11. epi. ad Hebr. n.32. & ſeq.
e c.2.13.

Apparuit illis litigantibus.] In Exodo legimus *e*: *Conſpexit duos Hebræos rixantes*, Græce, διαπληκτιζομένους, *altercantes vſque ad plagas*, ſeu, *venientes ad manus, digladiantes, pugnantes.* Hieronymus Oleaſter *f* Hebræum participium נצים *nitſim*, vult melius reddi, *eleuantes*, nempe ſe alterum in alterum, quoniam radix ipſa נצה *natſa*, id proprie ſignificat, D ſeu etiam volare, quaſi dicas, *inuolantes.* Alij tamen Hebraicæ linguæ periti agnoſcunt eam ſignificationem, quam Interpres noſter poſuit, præſertim in voce paſſiua, vt hic eſt, vnde etiam exponunt נצים *nitſim, litigantes, & rixantes*, & alibi in hac ſignificatione reperitur.

f ibid.

g ibidem. Qui fuerint illi qui inter ſe pugnarūt. h Num. 16.1. & ſeq.

Hebræi, teſte Lyrano *g*, Hebræos illos duos tradunt fuiſſe Dathan, & Abiron, fortaſſe quia hi poſtea etiam reſtiterunt Moſi in deſerto *h*. Carthuſianus id refutat, quoniam Dathan, & Abiron fuerunt filij Eliab filij Ruben, & de maioribus populi Iſraelitici; quos adeo inter ſe propinquos ac potentes ita contendiſſe veriſimile non eſt, vt E ſeſe percuterent. Coniectura vtraque leuis eſt, præſtatque diuinandi laborem de re, quam tacitam Scripturam eſſe voluit, defugere.

Reconciliabat eos in pace.] Græce, Συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, id eſt, *Attrahebat ſimul eos in pacem, compellebat, aſtringebat.* Syrus ſic eſt interpretatus, ומפיס הוא להון דנשתינון *vampis hana lehun deieſchthaienún*, id eſt, *& procurans erat eis, vt pacarentur*: vel, *ſuadebat eis, vt in gratiam redirent*, nimirum efficaci ratione, & oratione.

Quomodo maxime pax inter Chriſtianos ſuaderi poteſt. i Gen. 13. 8.

Viri, fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum?] Efficax & acris oratio, atque non ſine exprobratione conuincens: qua Abraham, vt iurgia compeſceret inter ſuos paſtores & Lot, vſus eſt *i*. Hoc Chriſtianus quibuslibet, præſertim Religioſis, & Clericis inter ſe contendentibus, eſt dicendum. In Exodo *k* legimus: *Dixitque ei qui faciebat iniuriam, quare percutis proximum tuum?* In cuius ſententiæ priore parte eſt Hebræum verbum רשע *raſchahh.* Nam ſic eſt in Hebræo, ויאמר לרשע *vaiomere leraſchahh*, cuius verbi ignota propria ſignificatio eſt, inquit Oleaſter, & Hebræi ſignificare dicunt verbum radicale, רשע *raſchahh*, *impium eſſe, impie agere, condemnare, pauere, inquietum eſſe*, & videtur maxime proprie ſumi hoc loco nomen pro impio, quod epithetum tribuitur ei, qui culpabilior erat inter corrixantes. Lippomanus affert has ſignificationes eiuſdem nominis pro improbo, iniquo, violento, reo: vltimam ſignificationem Pagninus ait frequentem, & quidem forenſem, ac oppoſitam nomini צדיק *tſadik*, id eſt, *iuſtus.*

k c.2.13.

Moſes paulatim magis ac magis innoteſcit.

Cum vidiſſet Moſes neceſſariam primo die vigilantiam ſuam erga populum Dei affectum iniuria ab externis, eam ſedulo adhibere tentauit, progreditur deinde ad fratrum ſalutem, quorum mutuum diſſidium zelo accenſus iuſtitia ferre minus potuit, memor cuique quidem Deum, ſed ſibi cumprimis mandaſſe de proximis *l* & iuuandis, & defendendis, non magis aduerſus alienigenas, quam contra domeſticos. Obſeruat Chryſoſtomus in eodem Moſe iram in Ægyptium illum, manſuetudinem circa Hebræos litigatores.

l Eccl. 17.12.

Verſus 27.] Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum dicens: Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos?

QVi *autem iniuriam faciebat proximo.*] Non ſuo tantum, ſed aliorum etiam nomine, iſtum hoc feciſſe innuit Stephanus infra *m*, & illis quoque ſuperioribus verbis: *At illi non intellexerunt.* Rupertus etiam id colligit ex pronomine numeri pluralis, *nos*, & quoniam cunctis profitentibus Moſem eſſe à Deo iudicem conſtitutum, id vni negare non licuiſſet, præſertim nomine omnium.

m verſ. 35.

Moſes tunc erat princeps atque iudex.

Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos?] Verum loquitur iſte, non volens, nempe Moſem *eſſe principem, & iudicem*: id autem quod vult, eſt detrectare imperium, ac iudicium alterius, quod ſolent impij. Sic enim, verbi gratia, Sodomitæ ad Lot leuiter eos increpantem locuti ſunt: *Ingreſſus es vt aduena, nunquid vt iudices n?*

n Gen. 19.9. Hebræus ingratitudine peccauit. o Exod. 2.

Peccauit Hebræus iſte ingratitudine, inquit Carthuſianus *o*, *in Moſem, qui illos reconciliabat in pace, vt vir tantus, ac tanti habitus, vt Rex Ægypti iunior appellaretur*, teſte Philone *p*, *omni ſe dignitate exuens, propter ipſos, & ad illos à Deo liberator, ac ſeruator miſſus.* Eodem modo Iudęi negauerunt ſe Chriſti diſcipulos eſſe velle, ſed Moſis *q*, aut alium ſuper ſe regnare præter Cæſarem *r*.

p in vita Moſis. Moſis alia cum Chriſto ſimilitudo. q Ioan. 9.28, 29. r infr. 19.15.

Marcion, teſte Tertulliano *ſ*, argumentabatur alium eſſe Deum noui, alium veteris Teſtamenti, quoniam Moſes rixantibus fratribus vltro intercedit, & iniurioſum increpat: Chriſtus poſtulatus à quodam, vt inter illum, & fratrem ipſius de diuidenda hæreditate diſſidium componeret, operam ſuam denegauit *t*. Videlicet Moſes erat miniſter Dei ſeueri iudicis, & iuſti, ſub vetere Teſtamento: Chriſtus eſt miniſter Dei

Marcioni male oſtendit alium eſſe Deum veteris ac noui Teſtamenti. ſ lib. 4. cont. Marc. c.28.

t Luc. 12.14.

optimi,

optimi, non autem iudicis. Conuincit Hęreticum hunc Tertullianus, quia vt idem Deus, & Chriſtus oſtenderet ſe indigne tuliſſe Moſem eſſe reiectum ab illo Hebræo dicente, *Quis te conſtituit principem, & iudicem ſuper nos?* nunc in ſimili cauſa reiicit verbis iiſdem alium id petentem: confundendo ipſum, ac ſi diceret: Recordare quod Moſes ſeruus meus repulſus eſt ab Hebræo ſimili ſibi detrectante iudicium oblatum: quare nunc ego eodem verbo detrecto iudicium à te illud à me petente.

Alij, vt Toletus *a*, negant Moſem iudicis adhuc poteſtatem habuiſſe, verum vt particularem perſonam duntaxat, ex charitate, iniuriam patienti, quo potuit modo, ſubueniſſe, cum in tali temporis articulo res legitime coram Iudice tranſigi non poſſet, & idcirco inepte eum, qui reprehenſus eſt, reſpondiſſe: Chriſtum bene, quia lis erat de hæreditate, quam ordinarij iudices dirimere poterant, ipſe, quamuis poſſet, non erat deputatus, vt forſan arbitrabatur qui id ab illo exigebat, nec huiuſmodi poteſtatis vſu à grauioribus negotiis auocari volebat. Si verum eſt, quod ſuperius *b* ex aliorum quoque ſententia retulimus, iam tunc Moſem accepiſſe principis, iudiciſque poteſtatem, & grauiorem Hebręus contumax reprehenſionem meritus eſt, & Tertulliani in Marcionem retortum argumentum aptius, efficaciuſque concludet.

a *in c.* 12. *Luc. annot.* 26. & 27.

Moſes cum hæc ageret, nōdum erat princeps neque iudex. Chriſtus cur de hæreditate diuidenda iudicium detrectauerit.

b *verſ.* 24.

Verſus 28.] Nunquid interficere me tu vis, quemadmodum heri interfeciſti Ægyptium?

N*Vnquid interficere me tu vis.*] Hebræa verba ſic habent in Exodo *c*, חלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המישרי *halorgeni athah omer chaaſcher haragtha eth hammiſchri*, id eſt, *Nunquid ad occidendum me tu dicis, quemadmodum occidiſti Ægyptium*, vel *vt occidas me*. Chaldæa etiam habent hoc modo, חלמיקטלי את אמר כמא דקטלת ית מצראה *halmikteli ath amer chema diktaltha iath miſraah*, id eſt, *Nunquid vt occidas me tu dicis hoc, ſicut occidiſti Ægyptium?* Merito Abulenſis *d* confutat Rabbi Salomonem, affirmantem, quod iſte veritus eſt, ne ſe Moſes, vt Ægyptium, prolatione duntaxat nominis Tetragrammaton יהוה repente occideret, de qua re dixi ſuperius *e*: necnon dixi, quod *heri*, ſumi poſſit pro tempore indefinito, & non pro die proxime præcedenti.

c *c.* 2. 14.

d *Exod.* 2. *q.* 7.

e *verſ.* 24.

Dicere interdum eſt idem quod affirmare, & decernere: ideoque bene vertit noſter Interpres, *tu vis.* Regerit amarulentum Hebræus ingratus, & mordax reſponſum, & pro proprio beneficio tam humanæ benignæque correctionis ſibi factę, & pro communi vindicatæ totius Hebræorum gentis, per Ægyptij interfectionem, conceſſione & munere.

Dicere idem eſt quod affirmare.

Verſus 29.] Fugit autem Moyſes in verbo iſto, & factus eſt aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos.

F*Vgit autem Moyſes in verbo iſto.*] Syrus ſic reddidit, וערק משא במלתא הדא *vehharak muſche bemelletha hade*, id eſt, *& effugit Moſes ad ſermonem iſtum*; vel, *ob hunc ſermonem*; præpoſitionem enim ב *be*, & Latinam *in*, vſurpari cauſaliter alias dixi: ſermonem quoque pro re, & facto, quamuis hoc loco per eum ſermonem intelligi poteſt reſponſum illud, quod iniurioſus Hebræus dedit. Explicat hoc modo phraſim hanc Auguſtinus *f*, ſimilibuſque aliis exemplis illam confirmat: ſed negat Iuliano iis abutenti, eandem vim eſſe, quando ſcribit Apoſtolus *g*, *in quo omnes peccauerunt*, id eſt, propter quem Adam, ſeu quia peccauit ille; non autem, in quo originaliter, & tanquam in maſſæ vnione communiter. Narrantur hæc fuſius in Exodo his verbis *h*: *Timuit Moyſes, & ait: Quomodo palam factum eſt verbum iſtud? Audiuitque Pharao ſermonem hunc, & quærebat occidere Moyſem.*

f *cont. Iul. c.* 24.

g *Rom.* 5. 12.

h *c.* 2. 14. & 15.

Ioſephus *i* ſcribit, cur Pharao Moſem ad necem quæſierit, cauſam fuiſſe, *proſperos Moſis ſucceſſus in expeditione Æthiopica, ſuggerentibus regi Ægyptiis, maxime Scribis & ſacrificis, verendum, ne rebus feliciter geſtis elatus, res nouas in Ægypto moliretur, accuſantibus præterea eundem cædis* (nimirum illius, cuius & noſtra, & Exodi hiſtoria meminit) *Moſem vero in ipſo temporis articulo, quo erat opprimendus, clam ſe ſubduxiſſe, & cum vias obſeruari intelligeret, per ſolitudines fugam arripuiſſe, qua euaſurum inimici ſuſpicari non poſſent, atque nuſquam alimenta inuenientem, inediam patientia ſuperaſſe.*

Moſes, referente Ioſepho, quam ob cauſam Ægyptum reliquerit.

i *2. Antiq. ca.* 5. *vel* 10. & 11.

Conſentit his Philo *k*. Exiſtimant quidam, vt Lippomanus *l*, ab Iſraelitis ipſis delatum fuiſſe Moſem ad regem impium, quia fratrum erat fideliſſimus & iuſtus defenſor. Paulus eandem hiſtoriam his paucis verbis perſtrinxit *m*: *Fide*, inquit, *reliquit Ægyptum* (Moſes) *non veritus animoſitatem* (vbi Græce eſt, θυμὸν, id eſt, *iram & ferociam*; Syriace, חמתה *chamathe*, quod ſimiliter iram & furorem ſignificat) *regis; inuiſibilem enim tanquam videns ſuſtinuit.* De hoc enim primo exitu Moſis ex Ægypto hunc epiſtolę locum exponit Rupertus, & in Commentario epiſtolæ ad Hebræos Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, quoniam licet fugerit, ne ſe in apertum periculum coniiceret, rediit poſtea timorem non admittens. Alij malunt, vt Catharinus, Arboreus, Gagneius, Titelmanus, & Ribera, & in Exodum Lyranus, Abulenſis, Pererius, ſermonem fieri à Paulo de ſecundo egreſſu, cum populum omnem eduxit. Nam timor, quo correptus dicitur in Exodo, non competit ſecundo, ſed primo: & animoſitatem regis, quam Apoſtolus veritum negat, non veritus eſt in ſecundo.

k *in vita Moſis.*

l *Exod.* 2.

m *Heb.* 11. 27.

Moſes ex Ægypto bis fugit.

Petrus Lombardus ait, etiam cùm Moſes fugit prima vice non timuiſſe, ſed crediđiſſe liberandum ſe à Deo, neque voluiſſe in Ægypto manere, ne eſſet cauſa iactantiæ, ſi in apertum periculum ſe præcipitaret, & ſic Deum tentaret: Sanctos vero quamdiu habent quo fugiant, cedere debere Chriſti exemplo (omiſſis exemplis aliorum, vt Iacob fratrem fugientis *n*, Dauidis Saulem *o*, Pauli Aretam regem *p*) qui ſuis etiam in perſecutione iniunxerit fugam *q*. Placet hæc admonitio contra Tertullianum *r*, alioſque, qui perſecutionem fugere nefas putant, & cum fugit Moſes, fidem habuiſſe non dubito: at etiam timuiſſe affirmare neceſſe eſt, cum adeo diſerte Scriptura id teſtificetur: qui timor, vt dixi, apparuit in prima fuga, non in ſecunda, quæ non tam fuga fuit, quam liber, & auctoritatis cuiuſdam plenus exitus: ac proinde digna fuit fides Moſis, quam Paulus celebraret multo magis, cum ſecunda vice egreſſus eſt, quam cum prima. Minus probo Primaſium, quem Lombardus mihi exſcripſiſſe videtur, & Gloſſa, cum ait *fugam, metumque fuiſſe* duntaxat

Moſes non fugit ex Ægypto timore preſſus, ſed ne Deum tentaret.

n *Gen.* 27.

o 1. *Reg. c.* 19. 21. 23. 27.

p 2. *Cor.* 11. 32.

q *Mat.* 10. 23.

r *lib. de fuga in perſec.*

Tamen negari non debet eum timuiſſe.

Primaſius item ait non timuiſſe.

duntaxat externum, ac ſimulatum, ideoque ſit ei reputari, quaſi non timuiſſet, ac non fugiſſet. Verum hoc effugium eſt, minimeque neceſſarium ad conciliandam præſentem controuerſiam. Hugo Cardinalis timuiſſe concedit quodam naturali timore, tamen eo timore non coactum de Ægypto exire, fugamque non timoris fuiſſe, ſed cautelæ eo modo, quem diximus. Rectius nihilominus illam aliam, quam ſequimur, ſubdit ſententiam, vt magis conſentaneam Apoſtolo. Neque obſtat, quod hic celebrationem Paſchæ, quæ præceſſit diſceſſum populi, collocat poſteriore loco, quoniam, vt reſpondet Carthuſianus, non ſeruauit paulus ordinem rei geſtæ: vel minus, quia licet penitus egreſſi non eſſent Hebræi Ægyptum, iam tamen erant in procinctu, eademque die contigit celebratio Paſchæ, & egreſſio *a*. Prætermitto figmenta Rabbinorum apud Abulenſem, & Carthuſianum *b*, quod cum rex coram ſe caput Moſi demi imperaſſet conſtantiſſime reſpondenti, lictor percuſſus eſt aoraſia, ita vt alia viderit omnia, vnus illi Moſes, cæteriſque, præterquam Pharaoni, inuiſibilis eſſet.

Pauli laus explicatur.
a Exod. 12.
b c. 2.

Et factus eſt aduena in terra Madian.] Hiſtoria Exodi ſic habet *c*: *Qui fugiens de conſpectu eius* (Pharaonis) *moratus eſt in terra Madian, & ſedit iuxta puteum.*

c c. 2. 15.

Madian, vrbs eſt, vt ait Hieronymus *d*, ab vno filiorum Abraham ex Cethura *e* ſic vocata, trans Arabiam, ad Meridiem in deſerto Saracenorum contra Orientem Maris Rubri: vnde Madianæi, & Madianæa regio: alia vero ciuitas homonyma eſt iuxta Arnonem, & Areopolim, ex qua erant filiæ Obab, ſoceri Moſis. Conſule quæ ſuperius in hoc ipſo capite docui *f*, de promiſcua Madianitarum, Iſmaelitarumq; pro gente eadem acceptione, & quod interdum etiam dicantur Arabes ac Æthiopes. Adde ex Habacuc *g*: *Vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian*, vbi conſule Riberam noſtrum, & Lyranum *h*, Eugubinum, Vatablum, Oleaſtrum. Sane quidem Sephora Moſis vxor ex Madian fuit, quæ tamen appellatur item Æthiopiſſa *i*, vt notauit Auguſtinus *k*. Ioſephus *l* Madianam vrbem ſcribit in littore maris Rubri ſitam. Philo *m* vocat finitimam Arabiam: Baſilius *n* Æthiopiam.

Madian vrbs quæ ſit.
d lib. de locis Heb.
e Gen. 25. 2.
f verſ. 9.
g c. 3. 7.
h in cap. 12. lib. Num.
i Num. 12. 1.
k quæſt. 20. in Num.
l 2. Ant. ca 5. vel 11.
m in vita Moſ.
n hõ. 1. Hexa.

Diuino conſilio factum eſt, vt eo potiſſimum Moſes confugeret, vt inde ex progenie Abraham conuenientem ſibi ſumeret vxorem, atq; inſtrueretur etiam doctrina Mercurij Triſmegiſti (prius eruditus in Ægypto omni ſapientia Ægyptiorum) qui, vt nonnulli viri inſignes affirmant, inquit Lippomanus *o*, Iethro fuit, & ſeptinomius. Hoc tamen eſſe falſum docent ea, quæ ſuperius dixi de Triſmegiſto *p*, ſicut & Abulenſis *q*, commentitia demonſtrat eſſe, quę à Iudęis dicuntur de Iethro, fuiſſe vnum de conſiliariis regis Ægypti, vna cum Iob, & Balaam, illuc eiectum à rege, quod cum coleret verum Deum, dehortaretur Hebræorum vexationem.

De Iethro fabuloſa quędam.
o Exod. 3.
p verſ. 22.
q Exo. 2 q. 6.

Vbi generauit filios duos.] Gerſom & Eliezer *r* ex Sephora filia Raguel *ſ*, ſiue Iethro, aut Iether, Hebraice, יתרו *Iethro*, ſiue Cynæi, ſiue Hobab, (ita vt idem quadrinomius eſſet) quamuis aliqui putent Raguel fuiſſe patrem Iethro, & more Scripturæ dici pătrem puellarum eum, qui auus erat. Ioſephus *t* Raguelem Ietheyleum cognominat, qui Moſis amicitiam, atque affinitatem expetiit, & ſibi eum arcte deuincire voluit, eo quod ille filias ipſius, cum ſe aquatum greges ad puteum contuliſſent, aduerſus paſtores impedientes defendit, & earum oues adaquauit *u*.

r ibid. 22.
ſ ibid. 18.
t 2. Ant. ca. 5. vel 11.
u Exod. 2. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.

Nimirum *tanta fuit in Madianæo ad prænoſcenda ingenia hominum, moreſque comprehendendos prudentia*, inquit Nyſſenus *x*, *vt vnica re geſta, quam Moyſes aduerſus paſtorum vim* (non ſane incomitatus, & ſolus, vt notauit Hugo de S. Victore *y*, & indicauit Carthuſianus *z*) *magno animo fecerat, adoleſcentis* (erat tamen iam quadragenarius) *virtutem conſpexerit, quod non proprio lucro, aut laude commotus, pro iuſtitia pugnauerit, ſed iuſtum ipſum per ſe ac natura ſua honeſtum iudicans, paſtores, qui nihil in ſeipſum peccarunt, caſtigauit, eorumque iniuriam repulit. Quapropter virtutem Moyſi admiratus, præſtantiorem ipſam aliorum diuitiis exiſtimans, filiam ei tradidit in vxorem, facultatemque fecit, vt ipſe quamcunque viuendi rationem vellet, eligeret.*

Iethro cur & qua ratione Moſi filiam vxorem dederit.
x in vita Moſi.
y annot. in Exod.
z Exod. 2.

Notabilis veluti occurſus, & concurſus hinc in Moſem ærumnarum, & calamitatum, hinc Dei in eundem beneficiorum, & conſolationum. Digna quoque obſeruatione gratitudo Iethro aduerſus peregrinum: Moſis continuus ac inflexibilis iuſtitię rigor, ſtudiumque alios iuuandi: rurſum in ſocero frugalis prudentia, prudenſque frugalitas in locandis filiabus.

Dei ſingularis beneficẽtia in Moſẽ ærumnis maxime fatigatum.

Fortaſſe ab eodem, vel comitibus, vt obſeruat Carthuſianus, intellexerat, qualis in Ægypto fuiſſet, & cur inde receſſiſſet. Moſis præterea pius erga Deum eſſe monſtratur, ac memor pro beneficiis diuinis animus, vt ipſa filiorum nomina voluerit diuinæ monumenta clementiæ eſſe, qua ipſum Deus in exilio complexus erat: ſiquidem alteri filio indidit nomen גרשם *gereſcham*, id eſt, *peregrinus ibi*, vel, *Gerſom*, vt nos legimus, dicens: *Aduena fui in terra aliena*; alteri אליעזר *elihhezer*, id eſt, *Deus meus adiutorium*, vel, vt nos dicimus, *Eliezer*, dicens: *Deus patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis a.*

Moſes cur à Iethro gener electus fuerit.
a Exod. 2. 22. & c. 18. 4.

Verſus 30.] Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus, in igne flammæ rubi.

ET *expletis annis quadraginta.*] Quo ſpatio myſtico, vt antea dixi, paſcebat Moſes Iethro ſoceri ſui oues *b*, ad principatum ita ſe præparans: præfectura enim manſueti pecoris habet quiddã ſimile cum regimine in ſubditos, ſicut venatio cum militia, inquit Philo *c*; qui etiam ſubdit illud Paradoxum: *Non poſſe regem vndequaque perfectum eſſe, niſi qui calleat paſtoritiam artem, & curando minora animalia, didicerit quomodo debeat præeſſe præſtantioribus: denique reges aiunt cognominari paſtores populorum, non contumelia, ſed honoris gratia.* Homerus quidem perhonorifica voce crebro *d* Agamemnonem nominat *ποιμένα λαῶν*, *paſtorem populorum*. Et Deus ipſe *e* reges Ethnicos, per Prophetas, Cyrum regem רעי *rohhi*, id eſt, *paſtorem meum*, & alium זה רעה *zeh rohheh*, id eſt, *paſtorem iſtum*, nominat.

b Exo. 3. 1.
c in vita Moſi.
Rex non poteſt eſſe perfectus, qui artem paſtoritiam non calleat.
d in Iliad. & Odyſſ. 24.
e Eſa. 44. 28. Iere. 49. 15.

Inſuper idem Philo narrat Moſem ea in arte, vſquè ad inuidiam paſtorum aliorum, excelluiſſe, cum grex ei commiſſus indies creſceret, ac præter egregiam corporum habitudinem fœcundus eſſet, paſcuiſque vberrimis frueretur.

Moſes fuit in arte paſtoritia eximius.

Non digrediar in paſtoritiæ artis laudes, quam factitaſſe non priſcos tantum primarios viros à Scriptura celebratos, incipiendo ab Abel *f*, ſed alios etiam conſtat, qui memorantur in profanis

Primarij fere antiquorum Patrum viri artem paſtoritiam coluerunt.
f Gen. 4.

A historiis. Cuius rei, præter iam allatam, hæc eſſe præterea cauſa potuit, quia omnes fere antiquorum opes erant in pecore.

Artis paſtoritiæ commoda.

Omnium artium aliarum illa ſimpliciſſima eſt, minimeque operoſa, ita vt meditationi, contemplationique naturalium, ac diuinarum rerum otium relinquat, & tractari etiam à peregrinantibus poteſt. Suppeditat victum nobis, veſtitumque, & Deo ſacrificiorum, oblationumque materiam.

a 1. de re ruſt. c. 1. Tres vitæ hominum quaſi gradus.

M. Varro *a* ſcribit, *ſummum gradum naturalem fuiſſe, cum alerentur homines iis, quæ terra nullo imperante, & nullis ſaucia vulneribus, aut pulſata raſtris vltro procrearet* (id in ſtatu innocentiæ fuit) *ex hac vita poſtea ad ſecundum homines gradum eſſe progreſſos commemorat, paſtoritiam*, videlicet, *vitam, vt qui prius ex arboribus, virgultiſque glandem, arbutum, poma, & mora decerpſiſſent victus cauſa; eandem deinde vtilitatem à ſylueſtribus animantibus captis, & manſuefactis peterent: tertio demum gradu à vita paſtorali ad agricolationem homines tranſiiſſe* (fuit tamen in ipſo mundi principio & Cain *b* agricola) *in qua non pauca de ſtatu vtroque præcedente retinuerint.*

b Gen. 4. 2.

Deus & Chriſtus paſtoris nomine delectantur.

c 3. in Hexam.

d epiſt. 4. ad Ruſt.

Poſtremo Deus ipſe atque Chriſtus mirifice delectantur paſtoris appellatione, idque iis nomen ſacræ literæ frequenter communicant. Anaſtaſius Sinaita *c* notauit etiam paſtum à Moſe fuiſſe gregem irrationalem, in typum paſcendi ab eodem aliquando rationali. Hieronymus *d* idem obſeruat, ſicut & Apoſtolos de piſcatione lacus Genezareth ad piſcationem hominum tranſiiſſe.

Dauid ex vita paſtoritia ad regnum traductus.

e Pſal. 77. 71.

f 2. Reg. 5. 2.

g Mat. 4. 19.

Dauid *de poſt fœtantes eſt euocatus ad regnum* e, *vt paſceret Iob ſeruum Dei*, cui quoque Deus dixit, *Tu paſces populum meum Iſrael* f, eo fere modo, *quo piſcatores piſcium fecit Chriſtus piſcatores hominum* g.

Eccleſiaſtica gubernatio eſt nomine paſtoris inſignita.

h cap. 34. 2. & ſeq. & cap. 37. 24.

Sed & pro Eccleſiaſtico munere frequens eſt paſtoris metaphora, vt apud Ezechielem *h*, & Ieremiam *i*, necnon Zachariam *k*, item Ioannem *l*, & D. Paulum *m*.

Chriſtus paſtor, & à ſe & aliis dicitur.

i 17. 15.

k cap. 11. 5. & ſeq. & c. 13. 7.

l cap. 10. 11. & ſeq. & c. 21. 15. & ſeq.

m Epheſ. 4. 11.

n Ioan. 10. 11. 14.

o Hebr. 13. 20.

p 1. ep. 2. 25. & 5. 4.

q Luc. 15. 5.

r lib. de pud. c. 7. & 10.

ſ lib. 1. ep. 136.

D Chriſtus ſeipſum vocat hoc nomine apud Ioannem *n*, vocaturque *paſtor magnus* à Paulo *o*, *paſtor, & Epiſcopus animarum, & princeps paſtorum*, à Petro *p*. Id ſibi voluit ipſe nomen tribui per parabolam paſtoris in humeros imponentis centeſimam recuperatam ouem *q*. Hac imagine Chriſtum calices ipſi exhibebant Tertulliani tempore, vt eſt apud eundem *r*. Nec aliud ſignificat pallium ex agnina confectum lana, quod primores Epiſcopi geſtant ſolemnioribus diebus, vt obſeruat Iſidorus Peluſiota *ſ*. Lege laudes artis paſtoritiæ apud Baſilium, dum Mamentem celebrat martyrem, qui eam factitauerat. Ibi memorat Iacob, Moſem, Dauid, aitque ſorores eſſe quaſdam paſturam, & regni adminiſtrationem. Profert etiam Chriſtum id ſibi nomen tribuentem.

t cap. 3. 1.

u lib. de locis Hebr.

E *Apparuit illis in deſerto montis Sina.*] In Exodo *t* ſic legimus: *Cumque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad montem Dei Horeb.* Hieronymus *u* tradit, quod mons Horeb eſt in regione Madian, iuxta montem Sina ſupra Arabiam in deſerto, cui iungitur mons, & deſertum Saracenorum, quod vocatur Pharan: duplici autem nomine eundem montem vocari, nunc Sina, nunc Horeb.

Mons Sina & mons Horeb ſunt vnus mons.

x in Exod.

y 3. Reg. 19. 8.

z Pſal. 35. 7.

Caietanus *x* ait, duplici parte conſtare eundem montem, ac partem vnam, quæ ipſa habeat formam cuiuſdam parui montis, appellatam nomine montis Horeb: totum vero montem dictum montem Dei, quo etiam modo dicitur in hiſtoria Regum *y* à nomine quod poſtea accepit, A eo quod ibi Deus legiſlator apparuerit: aut forſan, quia eſt mons ingens, & excellens, ſicut dicuntur *exercitus Dei, cedri Dei, viri Dei*, & ſimilia. Vnde in quodam Pſalmo *z*: *Iuſtitia tua ſicut montes Dei.* Chaldeus ſic vertit Exodi verba præcedentia, ואתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא יהוה לחורב *vaatha letura deithgeli bhalohi iekare* ADONAI *lehoreb*, quod ſic exponitur, *Et ipſe Moyſes venit in montem Horeb, vbi reuelata eſt gloria Domini.* Tali de cauſa Iacob locum, vbi Deum vidit, vocauit פניאל *peniel*, vel, vt nos dicimus, *phanuel*, id eſt, facies Dei, dicens, *Vidi Dominum facie ad faciem* a. In eodem monte dum Moſes manibus eleuatis orat, Ioſue hoſtes debellat *b*. Elias in eius quadam B ſpelunca ſtans, videt, & audit Deum in ſibilo auræ tenuis *c*: huius petra percuſſa populo ſitienti dat aquas *d*.

a Gen. 32. 30.

b Exod. 17. 11. 12.

c 3. Reg. 19. 12.

d Pſal. 77. 20. Num. 20. 11.

Quæ in monte à Deo geſta ſint.

e lib. 2. Ant. c. 5. vel 12.

Videtur apparitio in ipſo monte contigiſſe, qui, quod nemoroſus eſſet, Philo ſimpliciter nemus exprimit, & non montem: Ioſephus *e* vero montem Sina omnium in ea regione celſiſſimum, & paſcuis valde commodum, atque herba abundantem, & eo quod vulgato rumore numen illic habitare diceretur, paſtoribus hactenus inacceſſum ob religionem loci fuiſſe.

f Gal. 4. 25. Horeb & Sina montes ſunt diuerſi.

Paulus *f* dicit, quod Sina mons eſt in Arabia. Credibilis eſt, Horeb, & Sina ſolis radicibus cohærere, ideoque interdum confundi, cæterum C longe diuerſos eſſe, & Sina longe ſuperiorem eſſe Horeb altitudine.

Solitudo diuinis oraculis inſeruit.

g ep. ad Chilonem.

h Hebr. 11. 38.

i Luc. 5. 16.

k Matt. 17. 1.

l lib. ad Mart. c. 2.

m Luc. 1. 80.

n Dan. 2. 11.

o 7. de Ciuit. Dei c. 35.

p de vita Moſis.

q Tract. de orat. ment. c. 7. Hiſp. vel Italice.

r 3. de diſcipl. Chriſt. perf. c. 11.

ſ hom. 1. Hex.

t Thren. 3. 28.

Mōs Deo excelſo conuenit.

u Pſal. 120. 1.

x Pſal. 3. 5.

Solitudo diuinis oraculis inſeruit, vt Baſilius *g* demonſtrat exemplo noſtri Moſis, & Iacob, & Abraham, & aliorum Patrum, quos Apoſtolus *h* non ſine laude commemorat in ſolitudinibus erraſſe, denique Chriſti ipſius, qui frequentabat deſerta loca ad orandum *i*. Hoc ipſum Chriſti exemplum demonſtrat, qui etiam gloriam ſuam transfiguratus in monte paucis oſtenderit *k*, atque illud Prophetarum Tertullianus *l* profert: D quibus adde Ioannem Baptiſtam *m*. Huc forſan ſpectat quod arioli, ac magi reſponderunt Nabuchodonoſori *n*, *Diis non eſſe cum hominibus conuerſationem*: & quod de Numa proditum eſt etiam ab Auguſtino *o*, ab Ægeria illa ſua ſeorſim edoctum in ſolitariis locis: idemque multis aliis doceri profanis exemplis poteſt. Lege quæ dixi in expoſitione Euangelij Dominicæ primæ Quadrageſimæ, quam ſit neceſſarius receſſus iis, qui publica munia obeunt ſaltem ad tempus: quod ſubindicat etiam in propoſito Nyſſenus *p*. Præcipit hac de re Arias noſter *q*, & Bernardinus Roſignolius item noſter *r*. Ille variis præſertim exemplis rem demonſtrat, hic auctoritate Patrum. Baſilius *ſ* autem ſcribit, totis quadraginta annis in liberrimo otio contemplationi indulſiſſe Moſem. Ibi loquitur Deus ad cor, & E leuat ſe ſolitarius ſuper ſe *t*. Iam vero mons Deo excelſo optime conuenit: vt proinde ſapienter in monte Salomon templum erexerit, non ſecus ac idololatræ ſuis delubris montes delegerunt; quemadmodum crebro meminit Regum hiſtoria. Hinc illud Pſal. *u* *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi.* & alibi *x*, *Exaudiuit me de ſancto ſuo.*

y verſ. 29. Angelus fuit, qui dictus eſt à Moſe Dominus.

z cap. 3. 2.

Angelus.] Græce eſt, ἄγγελος κυρίου, ſicut & Syriace, מלאכא דמריא *malache demarcia*, id eſt, *Angelus Domini.* De nomine Angeli dixi capite 5. *y* Quod ad rem ipſam attinet, quem vocat Stephanus Angelum, Moſes ipſe, iuxta verſionem noſtram, vocat Dominum in Exodo *z*: *Apparuitque ei Dominus.* Tamē in Hebræo eſt, וירא מלאך יהוה

vaiera maleach ADONAI, id eſt, *& viſus eſt ei Angelus Domini.* Similiter etiam Chaldæus eſt interpretatus, ſic dicens, ויתגלי מלאכא דייי *vaithgeli maleacha* d'ADONAI, id eſt, *& apparuit ei Angelus Domini.* Eodem modo ait Stephanus infra *a*: *Qui accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum*, qua item ratione loquitur Apoſtolus *b*, cum tamen etiam lex à Deo ipſo data dicatur *c*. Extant & alia complura ſimilia exempla: ac vniuerſe magis communis opinio eſt, cuius primus auctor præiuit Dionyſius *d*, non Deum per ſeipſum in vetere Teſtamento apparuiſſe, ſed loco Dei Angelum. Sic vero, vt pauca exempla annectam, dicitur Deus apparuiſſe Abrahæ in Geneſi *e*, qui tamen Patriarcha hoſpitio Angelos excepiſſe ſcribitur à Paulo *f*. Præterea Iacob dicit *g*, *in ſomnis Angelum Domini ſibi apparuiſſe, ac dixiſſe: Ego ſum Deus Bethel*, videlicet quoniam Deum repræſentabat. Denique Deus ipſe primum vocaſſe narratur Abraham ad ſacrificandum filium *h*, poſtea exprimitur nomen Angeli loquentis in perſona Dei *i*, & quidem nulli potius Deus immediate apparuiſſet, quam Moſi, de quo ait *k*: *Ore ad os loquor ei, & palam, & non per figuras, & ænigmata videt Deum*: cui tamen in hac auguſta viſione ardentis rubi conſtat non ipſum Deum, ſed Angelum apparuiſſe, etiamſi recitentur verba Dei, quæ nimirum dicebantur ab Angelo ſuſtinente perſonam Dei.

a *verſ. 53.*
b *Gal. 3. 19. Heb. 2. 2.*
c *Exod. 19. & 20. & Deut. 4.*
d *ca. 4. cœle. hier.*
Deus in veteri Teſtamento non apparuit, ſed loco eius Angelus.
e *c. 18. & 21.*
f *Heb. 13. 2.*
g *Gen. 31. 11.*
h *Gen. 22. 1.*
i *ibid. v. 11. 15.*
k *Num. 12. 8.*

Auguſtinus libris de Trinitate *l* ſæpenumero diſſerit de hac re, eoque tandem inclinat, vt ex S. Trinitatis perſonis ſecunda per Angelos repræſentata fuerit, quia & ipſum Angeli nomen interdum ei communicatur, vt citato loco docui, & decebat hoc veluti ſymbolo Incarnationem futuram præſignificari. Chryſoſtomus in præſentem Actuum locum idem ſentit, vocans *magni conſilij* Angelum, & Hilarius *m*, & Ambroſius *n*. Feſtiua quidam ſimilitudine hoc illuſtrant, ſumpta ex adoleſcentulo, qui præclaram veſtem nouam, nonniſi die præſtituta induere iuſſus à patre, non poteſt ſe continere, quin præ lætitia geſtiens eam domi clam ſolus induat, ſeſeque ſic veſtitum glorioſe circumſpiciat, vel potius æquali ſodali, ſi minus id aliud liceat, imponat.

l *præſertim li. 2. c. 13. & li. 3. ca. 10. & ſeq. eandem lege q. 3. in Exod.*
Secunda perſona à Patribus viſa in Angelo eſt, propter incarnationẽ.
m *5. de Trin.*
n *1. de Fide, c. 3.*

Recte alibi Auguſtinus *o*: *Quemadmodum* inquit, *Verbum Dei, quod eſt Christus, in Propheta loquitur veritatem, ſic & in Angelo ipſo loquitur, quando veritatem Angelus annunciat: & recte dicitur Deus dixit, &, Deus apparuit. Et idem recte, Angelus dixit, &, Angelus apparuit, cum illud dicatur ex perſona inhabitantis Dei, hoc ex perſona ſeruientis creaturæ. Sed cum verba iudicis*, inquit idem Auguſtinus alibi *p*, *præco pronunciat, non ſcribitur in geſtis, ille præco dixit, ſed ille iudex, &c*

Quomodo verũ ſit, Verbum diuinũ apparuiſſe, cum Angelus apparuerit.
o *lib. contra Adimantum. c. 9.*
p *3. de Trin. c. 11.*

Si igitur ſpectemus id, quod in apparitionibus efficienter fit, immediate dicendæ erunt Angelorum apparitiones, non autem Dei: ſin autem id quod referunt, & ad quod referuntur, Dei ſunt apparitiones, non Angelorum. Imperator in ſua ipſius imagine, quam pictor effigiauit, nihil efficit, nec tamen imaginem pictoris abſolute dixeris, ſed Imperatoris.

Angeli vere apparuerunt, ſed Deum repræſentarunt.

Gregorius *q* præterea loquens de hac apparitione Moſi facta: *Hinc eſt*, ait, *quod Angelus, qui Moyſi apparuiſſe deſcribitur, modo Angelus, modo Dominus memoratur: Angelus videlicet, propter hoc, quod exterius loquendo ſeruiebat: Dominus autem dicitur, quia interius præſidens loquendi efficaciam miniſtrabat. Cum ergo loquens ab interiori regitur, & per obſequium Angelus, & per inſpirationem Dominus nominatur.* Addi maxime debet, quod antea monuimus, Angelo nomen Domini tribui, quando perſonam Domini repræſentat. Legendus quoque Hieronymus in epiſtolam ad Galatas *r*: conſule etiam Petrum Tyræum noſtrum in opere de Apparitionibus ſpirituum *ſ*, & Theologos, & quam cum illis ipſi inſtituimus diſputationem de Angelis. Gabriel Vaſquez accuratius hoc diſcuſſit *t*.

Cur idem, & Dominus, & Angelus dicatur
q *Præfat. in libros Moral. c. 1. vel 2. quam item vide lib. 28. c. 2.*
r *in cap. 3.*
ſ *lib. 1. c. 13. 24. 25.*
t *1. p. q. 51. diſput. 187.*

Abulenſis *u* porro optime monet non fuiſſe conueniens, vt Angeli, qui apparebant, & loquebantur tanquam Dei miniſtri, dicerent ſe à Deo miſſos, & nomine Dei agere, ne populus Deum otioſum crederet: vel plus nimio ſe Angelis obligatos duceret, immo diuinos iis honores deferret: ſed cum per Angelos Deum loquentem ſecum audiret, hinc magis alliceretur ad Deum, quaſi qui eos magnificaret: & vt ſe ipſi magis æſtimarent, *tanquam qui Deum appropinquantem haberent* *x*: & pluris fierent, quæ ipſis proponebantur à Deo.

Cur conueniens non fuerit, vt Angelus in perſona ſua loqueretur.
u *Matt. 17. q. 77.*
x *Deut. 4. 7.*

Qua in re Chriſtianos Doctores, quam Philonem *y* Iudæum ſequi malumus, affirmantem eum, qui apparuit, re ipſa fuiſſe Deum: Angelum vero nominatum, quoniam futura prænunciauit. Illud ipſum, quod Philo, innuit quidem etiam Nazianzenus *z*, & Cyprianus *a*. Iuſtinus *b* quoque loquens de hac ipſa viſione, & Theodoretus *c*, Euſebius *d*, Nicephorus *e*, Origenes *f*, Patres concilij Sirmienſis *g*, Leo *h*, Ambroſius *i*, Tertullianus *k*, Clemens Romanus *l*. Hi etiam, quos citat Pererius *m* exiſtimaſſe quartum, qui cum tribus aliis conſpectus eſt in fornace Babylonica, reuera fuiſſe filium Dei. Verum & intelligi poſſent eo modo, quem diximus, & noſtra ſententia aperte etiam nititur auctoritate Dionyſij *n*, Hieronymi *o*, & Gregorij *p*, & Cyrilli Alexandrini *q*, & Rabbi Moſis *r*, & Athanaſij *ſ*, & aliorum. Priores quoque maiore ex parte docent Filium Dei apparuiſſe: nec tamen video, quid in apparitionibus veteris Teſtamenti adeo peculiare fuerit, vt illi duntaxat perſonæ tribui, & non alius æque poſſit ac debeat, ſeu cur magis vnam ſignificaret perſonam, quam alias. Niſi dicamus quodammodo Dei Filium ante ſumptam humanam naturam, eius ſe iam tum ſimilitudine, vt prius dicebamus, induiſſe, ac ſe veluti ad futurum Redemptoris exercere voluiſſe. Verbi gratia, ſic ſpecie quarti pueri tres in fornace Babylonis liberaſſe *t*, quo modo poſtea iuſtos ex inferno loco liberauit.

Qui & quot Patres Deum apparuiſſe, tradiderunt.
y *in vita Moſis.*
z *Tractat. de fide.*
a *2. cont. Iud. cap. 5.*
b *Dial. cum Trypho.*
c *q. 5. in Exodum.*
d *1. Hiſt. c. 3.*
e *1. Hiſt. c. 1. & 2. & 3.*
f *Hom. 1. in c. 6. Eſa.*
g *can. 13.*
h *epiſt. 13. ad Pulcheriam.*
i *lib. de his qui initiant. c. 4.*
k *lib. cont. Iud. c. 9.*
l *lib. 5. Conſtit. c. 21.*
m *in c. 3. Dan.*
n *cap. 4. cœl. hierarch.*
o *in cap. 3. ad Gal.*
p *in præf. Moral. c. 1. vel. 2.*
q *1. Theſaur. c.*
r *li. 2. ductoris dubitorum, c. 7. & 8.*
ſ *Ser. 4. cont. Arria.*
t *Dan. 3. 94.*

In igne flamma rubi.] In Exodo legimus, *In flamma ignis de medio rubi.* Hebraice, בלבת אש מתוך הסנה *belabbath eſch mitthoch aſſeneh*, id eſt, *in flamma ignis de medio rubi.* Rubus vocatur הסנה *haſſeneh*, qui eſt frutex ſterilis & ſenticoſus, quem, citra deplumationem, intrare auis non poteſt, & ſolo contactu vulnerat, creſcens in deſerto, & ab hoc tum nomine, tum frutice, & deſertum amplum, & mons Sina vocatus dicitur. Nam à סנה *ſeneh*, fit סיני *Sinai*; poſito י *Iod* loco ה *He* vltimæ literæ radicalis: ſic dictus, vel quod ruborum ibi magna copia eſt, vel quia in eo monte rubus erat, in quo Deus Moſi apparere dignatus eſt. Elegit Deus rubum, quod facile cremari ſolet, vt ſic illuſtrius eſſet miraculum, atque apertior ſignificatio eius rei, quam ille intendebat. Eſt hæc ratio Theodoreti *u*, qui aliam præterea affert, ex Hebræis nimirum petitam, vt Iſidorus *x* obſeruat, ne forte exculperent Iudæi, proni ad idololatriam propter commercium cum Ægyptiis, in illo ligno idolum.

Mons Sina vnde dicatur.
Cur Deus in rubo apparuerit.
Cur Deus in igne rubi apparuerit.
u *qu. 6. in Exod.*
x *in Catena.*

Nihil habere Deum commune cum Dæmonibus decuit, quos auctor eſt Alexander Magnus in epiſtola ad præceptorem Ariſtotelem (quam epiſtolam Latinam fecit Cornelius Nepos) in India locutos per arborem. Reddit eandem rationem putatus Athanaſius *a*. Similem cauſam de igne dant Gloſſæ, quia forma eius non eſt imitabilis. Alias vide apud B. Thomam *b*, & quas etiam attulimus ſupra *c*.

a *qu.10. ad Antiochum.*
b *in cap.10. Eſaiæ & in c. 12. ad Hebr. lect.5.*
Quid rubus ardens ſignificauerit.
c *cap.2.3.*

Myſticas cauſas de rubo ardente dat idem Theodoretus, non ſubiugandum Iſraelem ab Ægyptiis: & virginitatem matris ab incarnato Verbo conſeruandam. Athanaſius, vt ſignificaretur, quod germinaret Chriſtus ex noſtra ſpinoſa natura. Sed de his poſtea. Quod vero attinet ad illam de igne cauſam, ea æque locum habet in aliis rebus inanimatis, vt in nube, &c. in quibus Deus apparuit. Et quæri poteſt, cur id fecerit? Quod autem Moſes reſpondit *d*, vt præcideretur occaſio idololatriæ, id in populo verum eſt, non in Moſe ipſo, & ſimilibus ei ſanctiſſimis viris, quibus ſub humana etiam forma viſus eſt. Melior, vt vniuerſalior, ea ratio, quę id adſcribit diuinę prouidentiæ.

d *Deut.4.15.*

Decebat nimirum, vt ſe Deus primo familiariorem exhiberet, poſtmodum lapſu temporis aliquid inde remitteret: tandem homines non per ſe, ſed per homines regeret. Primus modus fuit ſub humana forma: ſecundus, quando auditus eſt, non viſus: tertius, quo nec etiam auditus, ſed ſe per ſomnum inſinuauit, aut imaginationem: vltimus, quo intellectum duntaxat occupauit. Seruatum dicimus hic ordinem hunc, vt plurimum, non tamen ſemper. Nam alioqui interdum cum videbatur Deus ſub externa ſpecie, audiebatur quoque, in ſomnis apparebat, intellectum illuſtrabat: & poſterioribus temporibus aliquando eſt viſus, aliquando auditus. Irenæus *e* tamen docet, forma humana nunc Deum Moſi apparuiſſe: quod ſane non videtur verum, niſi propter vocem humanam. Philo *f* tradit pulcherrimam quandam ſpeciem viſam fuiſſe, quæ fuerit diuinæ præſentiæ manifeſtiſſimum indicium.

Cur Deus ſe in aliis formis aſpectabilem præbuerit.
Deus variis modis viſus.
e *lib.4.c.17.*
f *in vita Moſis.*

Verſus 31.] **Moyſes autem videns, admiratus eſt viſum, & accedente illo, vt conſideraret, facta eſt ad eum vox Domini.**

MOYSES *autem videns, admiratus eſt viſum.*] Legimus in Exodo *g*: *Et videbat, quod rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo Moyſes, vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus.* Magnam viſionem vocauit Moſes (quam Nyſſenus *h* vult in medio, claroque die contigiſſe, niteſcente ſuper ſolarem lucem illo igne) nullo reſpectu habito ad Deum: nondum enim conſtabat in rubo apparíturum, aut locuturũ Deum, ſed quia res erat admodum noua, & inſolita. Alioqui magna reuera viſio erat, non tantum quod verus ignis de nouo productus, ſiue allatus, tamdiu perdurans, verum lignum, idque rubum, non conſumpſerit, vt ne calefecerit quidem, cum tamen reliquum montem depaſceretur, vt placet Cyrillo Alex. *i* Deo ſuſpendente concurſum, vt in fornace Babylonica *k* fecerat (idem affirmat Baſilius *l* de carbone, quo Eſaiæ labia tacta ſũt *m*) ardorem tamen oſtentans, & lucem, & lucentes flammas, quas alia quædam ei affixa materia alebat, & rubum ceu veſte ambiebant; diſputat de his Abulenſis Exodi 3. *n* verumetiam propter multiplicem ſignificationem. *Significabat*, inquit Philo *o*, *ardens rubus oppreſſos iniuria; vrens vero ignis oppreſſores: quod autem non exurebatur materia, portendebat non perituros, qui affligebantur, inimicorum violentia, ſed conatum eorum fore irritum, illos vero euaſuros incolumes.* Conſentit in hac ratione Gloſſa huius loci, & Exodi, & Theodoretus *p*, quem prius retuli, quam exiſtimo maxime literalem eſſe ſignificationem, ac propriam.

g *cap.3.2.3.*
Cur viſio hęc magna dicta ſit.
h *in vita Moſis.*
Mirabilia, quæ circa illum ignem contigerunt.
i *li. 2. de adorat. in Spir. & veritate.*
k *Dan.3.*
l *Eſa.6.*
m *infra.6.*
n *q.3. & 4.*
Quid ſignificabat rubus ardens non conſumptus.
o *in vita Moſis.*
p *in Exod.q.6.*

Cyrillus iam citatus ait Iſraelem velut ſylueſtrem arborem nullos iuſtitiæ fructus habentem, quod in Ægyptiorum legibus aleretur, legem accipere debuiſſe, quæ illuminandi vim quidem haberet, ſi ſpiritualiter intelligeretur, & calefaciendi, ſed proprio Iudæorum ſtupore inutilis ipſis futura eſſet. Sed & in confirmationem prioris expoſitionis apte citat Eſaiam *q*: *Noli timere, &c. cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te.* Scitum porro eſt, ignem poni pro omni tribulatione: in quo ſenſu intelligunt Abram eductum de Vr, & igne Chaldæorum *r*, vt ſuperius hoc ipſo capite notauimus.

Iudæi quales ante legem fuerint.
q *cap.43.1.2. iuxta 70.*
r *Geneſ.15.7. 2. Eſd.9.7.*

Præterea optima ratione tali viſo Moſem Deus in ipſo rerum gerendarum initio, ſimul & certa fiducia confirmauit, & ab inſolente arrogantia prohibuit: nam quia ipſe cum ſæuo populi domino, vt annotarunt Rab. Simeon filius Ioanna *ſ*, & Rab. Leui filius Gerſonis, & cum ipſis elementis in Ægypto, in mari, in vaſta ſolitudine pugnare, luctarique tota vita debebat, vidit rubum, populum videlicet, cuius ipſe futurus eſſet Imperator, è media calamitatum, atque ærumnarum flamma incolumem ſupereſſe, ſed præſente Deo, rubumque in ipſo incendio conſeruante.

Myſticus alius ſenſus ex Hebræorum fontibus hauſtus
ſ *in lib. Zohar.*

Moralis à priore haud multum abludens ratio eſt, *quoniam Eccleſia* (ſic loquitur Hieronymus *t*, & Iſidorus *u*) *& quiuis iuſtus, rubus eſt, ita vt illos nemo cuiuſcunque potentiæ, aut conditionis lædat, qui viciſſim non ſimul pugnatur, atque veluti vulneretur, & cruentetur aliqua pœna*; vel certe loquente, & conſolante in rubo Deo, flamma non noceat perſecutionis.

Tropologicus ſenſus de perſecutione inualida virorum iuſtorum.
t *ep.129. manſ. 8.*
u *in Catena.*

Impius igni deuoratur, quia aridum lignum eſt, ſiccum fœnum, & palea; pius in medio ignis non æſtuatus viret, ac inſuper pungit aduerſarios, cruciatque. Ioannes paleis improbos comparat *x*, & hos in iudicio Chriſtus aridos ſe inuenturum dicit *y*: & ſeipſum *viride lignum* affirmans dicenſque *z*, *Si in ligno viridi hæc fiunt, in arido quid fiet?* oſtendit peccatores eſſe ligna arida. Allegoriam affert Oecumenius, vt ſignificaretur captiuitatis humanæ remedium per Incarnationem futurum. Nam igni comparatur Deus *a*, homo herbis ac ſpinis: homini Deus ſummo miraculo coniunctus eſt: & Humanitas per Diuinitatem non conſumpta, ſed incorrupta poſt Reſurrectionem reddita eſt. Tranſcripſit hæc Oecumenius ex Cyrillo, qui citatur in Catena, vbi affertur quoque Seuerus. Chryſoſtomus hoc loco idem etiam habet de corpore CHRISTI, quod mortuum quidem eſt, ſed à morte nequaquam perpetuo detineri potuit *b*. Nec aliter loquitur Gregorius *c*.

x *Matt.3.12.*
Peccatores ſunt ligna arida igni deſtinata.
y *Luc.21.26.*
z *Luc.23.31.*
a *Deut.4.24.*
Per Incarnationem Deus homini coniunctus eſt miro modo.
b *Act.2.24.*
c *Homil.2. in Ezech.*

Eodem pertinet vulgaris illa, & ab Eccleſia quoque decantata myſtica intelligentia de illæſa, ac integra virginitate Deiparæ. Hoc vero expreſſit Theodoretus, & Seuerus, & Chryſoſtomus in Catena, Bernardus *d*, Eucherius *e*, Ru-

Virginitas B. Virginis illibata deſignatur.
d *Serm. in id Apoc.12. 1. Signum magnum. &c. & 2. ſuper. Miſſus eſt.*
e *De formulis ſpirit.*

a in Exo. c. 1.
b orat. de Natiui. & in vita Moſis.
c oratio. 2. de Deip.
d Gen. 22. 13.

pertus a, Nyſſenus b, Heſychius presbyter Ieroſolymitanus c. Quid ſi ſpineam coronam Chriſti deſignatam dicamus hoc rubo, ſicut & vepribus arietis hærentis cornibus vice Iſaac immolati d? Porro quemadmodum in parabola lignorum, quæ conuenerunt vt vngerent ſibi regem, rhamus oblatum honorem admittens ea lege, vt *ſi nollent ſub vmbra eius requieſcere, ignis ex ipſo egrediens deuoraret cedros Libani* e, tyrannicum imperium denotat: ita exiſtimo voluiſſe Deum, per rubum ſignificare tyrannidem Pharaonis eo modo quem dixi: Iudæos vero, qui capiti Chriſti ſpineum ſertum imponi curauerunt f, illum hoc facto indicare voluiſſe regno penitus indignum.

e Iud. c. 9. 15.

f Matt. 27. 29. Marc. 15. 17. Ioan. 19. 2.

Aliæ variæ expoſitiones rubi & ignis.
g Serm. 46. de Tempore.
h Homil. 7. in Ezech.
i Deut. 33. 2.

Auguſtinus g rubum exponit Synagogam Iudæorum, in quibus diu Spiritus ſancti flamma fuit, ſed ei ita reſtiterunt, vt conſumi non potuerint. Gregorius h eundem populum, qui igneam i legem accepit, & tamen peccatorum ſuorum ſpinas non deſeruit, nec eius vitia diuini ſermonis flamma concremauit. Alium rurſus tropologicum ſenſum innuit Hieronymus k; peccata vt ſpinas inflammari, & expurgari à Deo, non tamen conſumi peccatores, cum eos ſaluos velit. Nazianzenus l, hominem Chriſtianum pietatem colere oportere inter impios, quemadmodum rubus ita conflagrabat, vt tamen exhauriri non poſſet, non infici vitiis eorum, ſed potius curare, vt alij per illum meliores efficiantur. Lege Pagninum m, & de tota hac apparitione Petrum Tyræum n.

k in Pſ. 140.
l orat. in laudem Heronis.
m in Iſagog. Script.
n 2. de ſpirit. apparit. c. 5.

Verſus 32.] Ego ſum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac. & Deus Iacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare.

o verſ. 13.
p cap. 3. 3. 4.

EGo *ſum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham.*] Lege quæ docui capite tertio o. In Exodo videtur alius ordo ſeruari, quoniam hęc verba recitantur poſt illa, quæ hic ponuntur verſu ſequenti. Ibi eſt p: *Dixit ergo Moyſes: Vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. Cernens autem Dominus, quod pergeret ad videndum, vocauit eum de medio rubi, & ait: Moyſes, Moyſes. Qui reſpondit: Adſum.*

Moſes laudatus, quod rem melius conſiderare voluerit.
q 1. Ioan. 4. 1.
r 1. Theſ. 5. 19.
ſ Eccl. 19. 4.
t 2. Corin. 11. 14.
u lib. de ſpir. apparit. c. 16. 17. 18 lib. 4. de apparit. intell. cap. 15. & ſeq.
x 1. par. q. 23. a. 3.
y verſ. 21.

Laudandus hac in re Moſes, quod explorare diligentius voluit, nec temere ſpectro credere: *probandi* q *quippe ſpiritus, an ex Deo ſint, non extinguendi* r: &, *Qui credit cito, leuis eſt corde* ſ: ſed &, *Satanas transfigurat ſe in Angelum lucis* t. Lege Petrum Tyræum u, & Bartholomæum Medinam x.

Tremefactus autem Moyſes non audebat conſiderare.] Ex eiſdem traditionibus hauſit Stephanus tremorem Moyſi, ex quibus hauſit Paulus in epiſtola ad Hebræos duodecimo y. Ibi Paulus refert dixiſſe Moſem: *Exterritus ſum, & tremebundus.* Sed videtur loqui de eo tempore, quo legem accepit: quamuis concedo, de hoc terrore, ac tremore Moſis in hiſtoria datæ legis mentionem non fieri. Attamen tremor eius terrorque in iſta viſione indicatur illis verbis Exodi z: *Abſcondit Moyſes faciem ſuam, non enim audebat aſpicere contra Deum.*

z cap. 3. 6.

Moſes non fuit territus, cum legem accepit.
a Exo. 20. 20.
b ibidem 21.

Sane cum Moſi lex data eſt, Moſes ipſe iuſſit populum deponere timorem a, & audacter immiſit ſe in caligenem, in qua erat Deus b. Propterea S. Thomas, Lyranus, & Carthuſianus, & Guillaudus, & Caietanus interpretantur locum Pauli de viſione rubi ardentis. Non congruit hæc expoſitio cum contextu Apoſtoli, qui ibi loquitur de terrore legis, cum lata eſt, & de omnibus, quæ tunc acciderunt: neque ad rem eius pertinebat loqui de timore alterius temporis. Quare timuit Moſes primum, cum ferebatur lex, intuens Dei Maieſtatem, & prodigia magna c: poſtea confirmatus à Deo timorem abiecit, & populum bono animo eſſe iuſſit d. Ad eundem modum, cum vidit rubi viſionem magnam, & inſolitam, extimuit; deinde, timore depoſito, cum Deo loquebatur. Chryſoſtomus, aliique Patres Græci ita exponunt, Petrus etiam Lombardus, Catharinus, Arboreus (etſi non placet quod ait, timuiſſe, quatenus populi timori ſe accommodauit, eum leniendo) Titelmanus, Guillaudus quoque (qui minus etiam mihi probatur, cum exponit, dicere potuiſſe Moſem illa verba, aut adeo terribilem fuiſſe apparitionem in monte, vt vel ipſi duces terreri potuerint) & Ribera, Oecumenius item in expoſitione præſentis loci Actuum.

Moſes timuit, ſed poſtea à Deo confortatus timorem depoſuit.
c ibidem 18.
d ibidem 20.

Viſiones diuinæ timorem incutiunt.
e Ioſ. 5. 14. 15. 16.
f Iud. 6. 22.
g ibid. 13. 22.
h cap. 9. 8.
i c. 7. 8. & 10.
k cap. 3. 1.
l ca. 42. 5. 6.
m cap. 23. 9.
n 3. Reg. 19. 13.

Cæterum nec mirum, nec rarum eſt, quod diuinæ viſiones metum incutiant, aut etiam diuinæ voces. Nam idipſum legimus de Ioſue e, de Gedeon f, de parentibus Samſonis g, de Ezechiele h, de Daniele i, de Habacuc k, de Iob l, de Ieremia m, de Elia n: & in nouo Teſtamento de Zacharia o, B. Virgine p, mulieribus q, Ioanne Apoſtolo r, de hoc cum Petro, & Iacobo ſ, & de aliis in aliis hiſtoriis Eccleſiaſticis.

Qualis ſit hic metus.
o Luc. 1. 12.
p ibid. 29.
q Matt. vlt. 8.
r Apoc. 1. 17. & alibi.
ſ Matt. 17. 6.
t Pſal. 2. 11.
u Iudic. 6. 22.
x ibid. 13. 22.

Eſt hic metus venerationis, ac reuerentiæ Deo debitæ, & in tanta dignatione decet, vt mortales exultent quidem, ſed cum tremore t, exiſtimentque familiarem cum Deo conuerſationem, & colloquium non eſſe præſentis vitæ. Qua de cauſa conſpectis Angelis Deum referentibus exiſtimabant ſe Gedeon u, & Manue x illico morituros. Et viguiſſe videtur hæc olim opinio, iuxta id: *Non videbit me homo, & viuet* y.

y Exo. 33. 20.

Diſcrimen apparitionũ bonarum & malarum.
z in vita.

S. Antonius, apud B. Athanaſium z, hoc aſſignabat diſcrimen inter bonorum, malorumque Angelorum apparitiones, quod cum bonis hominibus apparent boni, etiamſi initio inuſitato aſpectu timorem iniiciant, ad extremum conſolationem, & animi tranquillitatem relinquũt, mali eundem timoris aculeum, quem infixerunt, non auellunt. Præter Antonium, Hieronymus idem tradit, atque Theophylactus in Matthæum a, & Beda in Lucam b: & ſapienter, vt cætera, beatus noſter P. Ignatius vnam hanc regulam, in Regulis de ſpiritibus diſcernendis, præſcripſit c. Egimus & nos hac de re ad Ioannis epiſtolæ primæ caput primum: & ex variis Auctoribus nonnulla congeſſit Bernardinus Roſignolius noſter d.

a cap. 28.
b cap. 2.

c in lib. exercitio. ſpir.

d lib. 5. de diſcipl. Chriſt. perf. à cap. 13. vſque ad 20.

Verſus 33.] Dixit autem illi Dominus: Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.

e cap. 3. 5.

DIXIT *autem illi Dominus: Solue calceamentum.*] Legimus ſic in Exodo e: *Ne appropies huc: ſolue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.* Merito Theodoretus f diſcalceationis huius cauſas illas, quas alij referunt, minus probat: vel, vt huius vitæ curas, ac ſollicitudines deponeret: vel, vt eo ritu declararet locum eſſe ſanctum, etenim neque adhuc in Pontificem,

f in Exo. q. 7.
Cur Deus iuſſerit Moſi calceamentum ſoluere.

aut

aut Prophetam Moſes creatus erat: neque iam locum illum Deus ipſe conſecrauerat. Putat vero exegiſſe Deum à Moſe hoc modo maiorem reuerentiam ad excipienda ſua mandata: ſimul erudire voluiſſe ſacerdotes, qua ratione deinceps miniſtrare debeant in tabernaculo; id namque nudis pedibus faciebant. Poſteriorem Theodoreti cauſam Diodorus *a* reiicit, atque illam, ne vxorem accipiens in Ægyptum deſcenderet educturus populum, quoniam & hæc non tanti videntur, & Ioſue idem facere iuſſus eſt *b*, cui nihil horum declarandum, aut mandandum erat: cum autem ipſe reddit eam cauſam, quam ſecundo loco Theodoretus confutauit, & mihi, qui eo nomine Theodoretum recepi, illa eius ratio, quæ ipſi primo loco placuit, placet, quam video aliis quoque placuiſſe, adiuncta ad reuerentiam humilitate, & attentione aduerſus Deum, qui ſua præſentia locum ſanctificabat. Ita docent Gloſſę, tum in hoc, tum in libro Exodi, & Ioſue, aliique Interpretes: quin etiam tradunt, nefas primis Hebræis fuiſſe, vt calceati loca ſancta intrarent: qui hodieque mos à Saracenis, ſiue Turcis, Lyrano teſte, & Abulenſe, & Rabbi Moſe Gerundenſe, ſeruatur.

a in Catena.
b cap. 5. 16.
Reuerentia in Deum quanta eſſe debeat.

Eam conſuetudinem innui putant verbis Ioannis, quibus ſe indignum dixit *portare calceamenta Chriſti poſt eum* c, ſeu *ſoluere corrigiam illorum* d: videlicet quoniam ingreſſuri ſacrum locum, depoſitis calceis, aut ſoleis tradebant pueris hi, qui paulo nobiliores erant. Sed & de Gentilibus idem tradit Cyrillus Alexandrinus *e*: narraturque in hiſtoria Regum *f*, Philiſtæos poſtquam Dagon ante arcam Domini repertus eſt in limine templi confractis brachiis, & pedibus, cauiſſe, ne quis etiam ſacerdos pedem poneret ſuper limen eius.

Ioannes quomodo dixerit ſe Chriſti calceamenta portare.
c Matt. 3. 11.
d Luc. 3. 16.
e li. 2. de adorat. in Spi. & verit.
f 1. Reg. 5. 5.

Voluerunt Diſcalceati (Hæretici quidam ſic dicti teſte Philaſtrio, & Auguſtino *g* contra hæreſes ſcribentibus) nos vbique ſine calceis incedere: tum quia hoc Dominum præcepiſſe Moſi, & Eſaiæ dicebant; tum etiam quod exiſtimarent ſine iſtis Chriſtum, ac Diſcipulos ambulaſſe. Verum & hoc falſum eſſe oſtendetur capite duodecimo *h*, vbi Petrus iubetur *calceare ſe caligas ſuas*, hoc eſt, calceos: & vnum, aut alterum exemplum antiquæ legis Moſis ipſius, vel Eſaiæ præterea, qui triennio diſcalceatus ambulauit *i*, non præiudicat, in qua etiam ſcimus peregrinantium calceos quadraginta annis diuinitus ſeruatos illæſos *k*. Melius hinc argumentamur cum Maſio *l* pro ſacris cæremoniis, contra noſtri temporis Hæreticos, ſicut & pro deputandis cultui Dei locis ſanctis. Aliam Lippomanus probabilem cauſam hanc aſſignat, quæ mihi maxime præ cæteris probaretur, niſi qui ſolui calceamenta imperat Deus, idem cur imperet, mox ſubderet: *locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt*, & niſi Ioſue idem imperatum conſtaret. Ait itaque Lippomanus, iſta diſcalceatione denotari, vt ibi Moſes conſiſtat, nec vlterius pergat, *attendens quid ipſi mandetur, res nempe ſanctiſſima liberationis populi, & eductionis ad eum locum, in quo & legem ſanctam ipſi daturus ſit*. Nam è contrario cum egreſſuri eſſent Hebræi Ægyptum, & agnum comeſturi, iuſſi ſunt calceamenta habere in pedibus, in ſignum profectionis, & migrationis *m*. Præterea addit, ſignificari hac diſcalceatione renunciationem, ſeu dimiſſionem paſtoralis officij, & vocationem Moſis ad aliud longe melius, & ſanctius officium. *Quomodo*, inquit, *mos erat antiquitus in Iſrael inter propinquos, vt ſi quando alter alteri ſuo iuri cedebat, vt eſſet iuſta conceſſio, ſolueret homo calceamentum ſuum, & daret propinquo ſuo* n.

Diſcalceati hæretici cur nos nudis pedibus incedere voluerint.
g Hær. 68.
h verſ. 8.
i Eſa. 20. 2. 3.
k Deut. 29. 5.
l in Ioſue.
Huius præcepti alia ex Lippomano ratio.
m Exo. 12. 11.
n Ruth 4. 7. Deut. 25. 9.
Quomodo quis diſcalceatus iuri cedebat.

Vnde alij quidam notant, vt Feuardentius *o*, in Abſalonica ſeditione Dauid exiſſe ex Ieruſalem, & oliuarum montem nudis pedibus conſcendiſſe, vt indicaret ſe coactum illinc cedere, & ciuitatem, & regnum illi dimittere: item Ioannem Baptiſtam, cum negauit ſe dignum, qui ſolueret corrigiam calceamentorum Chriſti *p*, ſignificare voluiſſe, ſolum Chriſtum eſſe ſponſum Eccleſiæ, & ſe huius rei humilem duntaxat, & abiectum eſſe præconem. Hoc expreſſe notauit Cyprianus *q*, & Iſidorus *r*, & Ambroſius *ſ*.

o in librum Ruth.
p Matt. 3. 11. Luc. 3. 16.
q 2. aduer. Iud. c. 9.
r in Catena.
ſ de benedi. Patriarchar. c. 4. & 5. de fide. c. 5.

Accedit hoc ad ſenſum myſticum, qualis eſt etiam, vt acceſſurus ad Deum contemplandum, à mortuis ſe carnalibuſque phantaſiis abſoluat iuxta Auguſtinum *t*, & Ambroſium *u*, & Nyſſenū *x*. Vt quod idem Auguſtinus notat vbi ſupra, & Cyrillus Alexandrinus *y*, & Oecumenius in hunc locum, intelligamus Chriſtum eſſe iis inacceſſum, qui ſunt ſub lege mortua, quam corium calceorum ſignificat: &, *vt qui mittitur ad huiuſmodi officium, ad quod Moſes mittebatur*, inquit Ambroſius *z*, *non retardetur mortis periculo, cuius metu prius fugerat: & ſint ſpecioſi pedes euangelizantis* a, inquit Proſper *b*: *vt dum Paſcha celebramus, tegamus pedes calceis legis, & Scripturarum, aduerſus iniurias errorum, & morſus Dæmonis, ſed ſciamus in terra promiſſionis æternæ beatitudinis nullum eorum vſum eſſe*, inquit Gaudentius Brixienſis *c*.

Myſticus diſcalceationis ſenſus.
t Serm. 66. de Tempore.
u in Pſal. 119.
x in vita Moſis.
y 2. de ador. in ſpi. & veri.
z lib. 7. in Lucam. c. 10.
a Eſa. 52. 7. Rom. 10. 15.
b in Catena.
c Tract. 5. de Exodo

Denique ſicut calceamenta in pedibus habere, ſignum eſt lætitiæ, & honoris, ita ſine his incedere, mœſtitiæ, vel captiuitatis. Vnde, vt Ezechiel pro vxore mortua nulla ederet ſigna triſtitiæ, inter alia ei præcipitur *d*: *Corona tua circumligata ſit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*: & de Synagoga accepta in ſponſam ait apud eundem *e* Deus: *Calceaui te hyacintho*: & indulgens pater prodigo filio in gratiam recepto imperat dari calceamenta in pedibus *f*. Et è contrario Eſaias in ſignum captiuitatis populi ambulauit nudus, & diſcalceatus *g*. Bene igitur liberatori captiuorum, vt magis animo menteque reuoluat calamitatem eorum, & eis compatiatur, calceamenta deponere Deus imperat, quæ captiui in exitu de captiuitate iubentur induere *h*: ſimul etiam vt intelligeretur, quam facile eſt calceum exuere, & induere, tam eſſe Deo captiuos eximere & liberare.

Calceamenta geſtare ſignum erat lætitiæ.
d c. 24. 17.
e cap. 16. 10.
f Luc. 15. 22.
g cap. 20. 2.
h Exod. 12. 11.

Calceamentum pedum tuorum.] Ὑπόδημα, quaſi ſubligaculum. Syriace, מסניך *meſnaich*, id eſt, *calceamenta tua*, de quo in capite 12. *i* Quod autem quidam recentior Rabbinus Iſaac Æramæus *k* obſeruauit Moſi dictum, vt ſolueret de pedibus, in plurali, nempe רגליך *raglecha*, Ioſue autem in ſingulari, videlicet רגלך *raglecha*, id eſt, *de pede* l, quia illi duplex cura incumbebat, & Imperatoris, & patrisfamilias, ſiue nutricij, huic ſola cura rerum bellicarum: quod item R. Bahaiaus, quoniam Moſes vberiore diuinarum rerum intelligentia præ Ioſue informandus erat: magis argutum eſt, quam firmum, vt bene monet Maſius *m*. Legendus & in eundem locum Arias, vbi paranomaſiam obſeruat inter נעל *nahhal*, quod eſt calceamentum, & רגל *regel*, quod eſt pes. Conſule quoque de nuditate quæ diſſerit in Apparatus libro, quem Ieremiam inſcribit. Si Moſis iuncea calceamenta erant, vt Hebræis placet, perit entallati myſtici ſenſus de corio, ſiue pelle.

i verſ. 8.
Rabbini cur de Moſe pedes, de Ioſue pedem dictū eſſe putent.
k lib. de calig. Iſaac.
l cap. 5. 16.
m ibidem.

Verſus 34.] Videns vidi afflictionem populi mei, qui eſt in Ægypto, & gemitum eorum audiui, & deſcendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum.

VIDENS *vidi afflictionem populi mei, qui eſt in Ægypto.*] In Exodo fuſius hæc narrantur *a*, ſimulque reſponſio Moſis ad Deum, & iterum Dei ad illum *b*. Non vacat ſingula exponere, nec etiam opus eſt, Philo *c* inducit Deum hæc alia verba promentem de rege, ad quem mittebat Moſem: *Qui tum regnabat, cum præ metu fugeres, defunctus eſt, in regnum ſucceſſit alius, cui nulla tecum ſimultas intercedit.* Equidem & ipſe idem ſentio de diſtinctis regibus, ſicut & de eo, ſub quo natus eſt Moſes, & illo, ſub quo reliquit Ægyptum, vt iuxta Ioſepi chronologiam, & aliorum demonſtrat Abulenſis *d*, quoniam nullus ex his Ægypti regibus legitur vltra triginta annos regnaſſe. Cæterum non mihi videtur Deo digna oratio, qua Moſem admoneat de morte regis, cum, qui tunc regnaret, ſi non priuatam cum eo ſimultatem gerebat, communis certe Hebræorum hoſtis, atque duriſſimæ vexationis auctor eſſet, quæ ad Deum ipſum præ ſui magnitudine, & atrocitate clamabat.

a cap.3.4.5 & 6.
b v. 11 & ſequentib.
c in vita Moſis.
d Exo.2.q.4.
Philonis verba, quibus Moſem Deũ allocutum dicit, ſunt Deo indigna.

Deſcendi.] Deſcenſus Dei ſignificat, vt notat Euſebius in Catena, nouum effectum in humana creatura: *prouidentiam, & curam eius ſpecialem de rebus humanis, atque iudicium eius integerrimum*, vt ait Origenes *e*; aut, vt Auguſtinus *f*, *aliquid à Deo fieri in terra præter vſitatum naturæ curſum*; quod etiam obſeruatum eſt à Hieronymo, & Theodoreto in Michæam *g*. Quocircà nimis reſtrinxit acceptionem huius verbi, cum de Deo dicitur Moſes *h* Ægyptius, ad vindictam, & repetitionem pœnarum. Quanquam, proprie loquendo, deſcenſus non ipſam prouidentiam, ſiue in puniendo, ſiue in benefaciendo ſignificat, ſed appropinquationem, quaſi ad propius aſpiciendum cuiuſque merita, vel demerita, vt patet ex Geneſis vndecimo *i*, & decimooctauo capite *k*, atque ex aliis locis; in quibus modus hic loquendi denotat lente, & circumſpecte, non feſtinanter, ac temere Deum ſe gerere, vt obſeruat Chryſoſtomus *l*, Rupertus *m*, Philo *n*. Quod etiam Decreto inſertum eſt *o*.

Deſcenſus Dei quid ſignificet.
e homil. 4. in Gen.
f 16. de ciui. Dei c.5.
g cap.1.
h lib. 1. Diuinar. c. 10. & lib.2.c.30.
Quid proprie Dei deſcenſus ſignificet.
i verſ.5.7.
k verſ.21.
l Hom. 30. in Gen.
m libr 4. in Gen.c.41.
n libr de con fuſ. ling.
o ex epiſtola Anaſtaſij Papæ, in ca. Deus omnipotens. 2. q.7.

Nunc veni.] Sic etiam eſt in textu Hebræo Exodi, vbi ita legimus, ועתה לכה *vehhathah lecha*, id eſt, *& nunc veni.* Vbi tamen editio Latina non habet, *nunc*. Quanquam phraſi Scripturæ *nunc*, non raro nota eſt illationis, non ſemper aduerbium temporis *p*: ſoletque reddere Hieronymus, *itaque, igitur*, aut quid ſimile. Notat Rupertus dixiſſe Deum prius, *Veni*, deinde, *mittam te. Hoc non leue eſt in ore Dei*, inquit, *præſenti, ac corporaliter aſtanti dixiſſe, veni.* Non, inquam, leue eſt, neque deinceps leuiter actum, vt qui corpore Deo præſens aderat, animo quoque ad obediendum parato adeſſet. Palam eſt ex ſequentibus, quia nondum venerat, quo toties ire iuſſus fuerat. Videtur mihi phraſi Hebræa imperatiuum לך vel לכה *lecha*, habere vim aduerbij hortantis, vt cum dicimus, *Age, agedum, heus tu, adeſdum, huc ades*, vt cum dicunt, לך נא *lecha na, veni quaſo*, quod eſt, *agedum quaſo. q* &, לכה גשה *lecha naſcha*, quod eſt, *veni inebriemus*, id eſt, *agedum propinemus vinum r*. Et pro verbo illo Hebræo, Græci interpretes ponunt δεῦρο. Ea phraſi Iacob vtitur mittens Ioſeph ad fratres *ſ*, ſic dicens לכה ואשלחך *lecha veeſchlachacha*, id eſt, *veni, mittam te*, Græce, δεῦρο, ἀποστελῶ σε, *agedum, mittam te.* Sic ſolent dicere, *vade*, per modum concedentis & dimittentis *t*. Auctores alij vtuntur verbo I, vel *I nunc*; ſed interdum per ironiam contra oſcitantes. Sic Propertius *u*. Martialis *x*; Seneca *y*, Sidonius Apollinaris *z*.

p Hebr.12.25. 1.Paral.29.7. Pſal.2.10. & Pſalm 48.8. 1.Cor.12.18. Luc.11.39.
Vis verbi, Veni, in ore Dei magna.
q Num.23.13.
r Gen.19.32.
ſ Gen.37.13.
t Matt. 2. 13. Marc.5.34. Luc.7.50.c.8.48. Ioã.4.50. Iudic.11.38. 1.Reg.17.37. 2.Reg.14.8.

Mittam te.] Per homines agit Deus quod vult, & quomodo, ac quando vult, qui nonnunquam ſolus, vel per Angelum agere ſolet, vt cum vna nocte primogenitos Ægyptiorum *a*, & alias exercitum Sennacherib interfecit *b*.

Deus agit per homines quæ ſolus aliquando fecit.
u lib.3.
x 2. Epigr. epig. 6. & alibi.
y 1.q.nat.c.16.
z lib.1.epiſt. ep.3. & in Panegy. Anthemii.
a Exod. 12.
b 4.Reg.19. 35. Eſa.37.36.

Verſus 35.] Hunc Moyſem, quem negauerunt, dicentes: Quis te conſtituit principem & iudicem? hunc Deus principem & redemptorem miſit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.

HVNC *Moyſem, quem negauerunt, dicentes.*] Deinceps premit Stephanus, vrgetque peruicaciam, & rebellionem Iudæorum, qua vt nunc Chriſto, ita olim Moſi reſtiterint, cum tamen blaſphemiæ in Moſem noxam Stephano impingant: contentus vero eſt rem innuiſſe, volens vt ipſimet ſeipſos cum anteceſſoribus, cum Moſe Chriſtum comparent.

Redemptorem.] Λυτρωτὴν, *liberatorem*, ſeu, *ſolutorem pretij debiti pro captiuitate.* Syriace, דיינא *daiana*, quod Latinus interpres vertit, *liberatorem*, ſed melius vertiſſet, *iudicem*, ſeu, *diremptorem litium*, à radice דין *daian*, vel, דן *dan*, quod eſt, *iudicare*, vel, *litem dirimere.* Videtur autem vox redemptoris magis propria Dei; nec ſcio, an alibi in Scriptura de alio dicta, quam de Deo, reperiatur. Moſes quidem, & poſt eum Ioſue, Gedeon, Samſon, Iephthe, aliique iudices, ac reges non ſemel Hebræos ab hoſtibus aſſeruerunt, ideoque quodammodo dici potuerunt non modo redemptores, verumetiam & Chriſti, & Saluatores: ſicut & ab Ægyptiis Ioſeph dictus eſt Saluator mundi *c*. Attamen nomen τοῦ λυτρωτοῦ, qui dicitur Latine redemptor, non poteſt ita proprie alij conuenire, quam Verbo incarnato. Nam ſignificatur eo nomine is, qui ſoluto pretio, & interueniente pacto aliquem liberat, tam abalienatum ac deuolutum ad alium poſſeſſorem, olim autem ſuum. Chriſtus vero redemit nos de poteſtate Dæmonis, & à peccatis noſtris, ſoluto pretio ſanguinis ſui. *Redemit nos de maledicto legis*, inquit Apoſtolus *d*; &, *Dedit redemptionem ſemetipſum e*; &, *Habemus redemptionem per ſanguinem eius f*: & in Apocalypſi *g* Sancti aggratulantes Chriſto dicunt, *Redemiſti nos, Deus, in ſanguine tuo*: & vocat eum *Redemptorem* Iob *h*, & Eſaias *i*. Hinc illæ voces, vt dicamur *populus acquiſitionis k*, & Syriace, בכנשא פריקא *chenſcha perika*, id eſt, *congregatio redempta*, vel, *cœtus redemptus*, Græce λαὸς εἰς περιποίησιν, id eſt ad verbum, *populus ad vindicationem*, ſeu, *vindicatus ab alio*, cum olim à Deo *venditi eſſemus in iniquitatibus noſtris l*, & à nobis *gratis venundati diabolo m*: *Nunc vero pretio ſuritis magno empti n*, &, *redempti pretioſo ſanguine ſumus*

Redemptor nomen eſt Deo proprium.
c Gen.41.45.
Chriſtus noſter redemptor propriè eſt.
d Gal 3.13.
e 1. Tim. 2.6.
f Epheſ.1.7.
g cap.5.9.
h cap.19.25.
i c.44.6.c.63.16.
Beneficium redemptionis quanti faciendum.
k 1.Pet.2.9.
l Eſa.50.1.
m Eſa.52.3.
n 1.Cor.6.20. & 7.23.

Agni immaculati a. Non ergo iam ſumus noſtri, vt poſt Paulum *b*, Cyrillus Alexandrinus *c* infert. Proinde ſuperbiendum ſeruis non eſt, vt ait Ambroſius *d*, ſed grati debemus eſſe *e*, & fugere ſeruitutem peccati, ac diaboli *f*.

Cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.] Ecce iterum Angelum vocat apparentem in rubo, qui alias dicitur Deus, quoniam, vt dictum eſt *g*, repreſentabat Dei perſonam. Dixi quoque alias, manum ſignificare potentiam, vel inſtrumentum, ſiue mediam cauſam. Poſterior ſignificatio eſt huius loci: & præpoſitio *cum*, idem valet quod *per*.

a 1. Pet. 1. 18.
b 1. Cor. 6. 19.
c li. 4. in Eſa. c. 45.
d libro de Iſaac. c. 3.
e 3. de Fide. cap. 5.
Angelus eſt, qui alias Deus dictus eſt.
f in Pſal. 49.
g verſ. 30.

Verſus 36.] Hic eduxit illos, faciens prodigia, & ſigna in terra Ægypti, & in Rubro mari, & in deſerto annis quadraginta.

HIC *eduxit illos, faciens prodigia, & ſigna.*] Hæc prodigia, & ſigna (quæ voces alio loco explicatæ ſunt *h*) late narrantur in Exodo *i*, nec debent hic à nobis, qui Exodum non commentamur, enarrari; lege etiam Pſalmum 77. *k* & 104. *l*

Memorabiles ſunt præter duo ſigna edita coram Pharaone, conuerſionem ſcilicet virgæ in colubrum *m*, & deuorationem virgarum maleficarum *n*, decem plagæ; prima eſt, verſæ in ſanguinem aquæ *o*: ſecunda, eductio ranarum in ingenti multitudine *p*: tertia, productio ſciniphum *q*: quarta, muſcarum *r*: quinta, interfectio animalium, quæ ad Ægyptios pertinebant *ſ*: ſexta, vlcera, & veſicæ turgentes etiam in hominibus Ægyptiis *t*: ſeptima, grando igne mixta *u*: octaua, locuſtæ *x*: nona, tenebræ triduanæ *y*: decima, mors primogenitorum *z*. Has plagas neſcio Suidas *a* vnde acceperit perduraſſe dies quadraginta. Paulus vero Oroſius *b* cum de iiſdem plagis meminit, redarguit mendacij Trogum Pompeium *c*, & Cornelium Tacitum *d*, affirmantes Hebræos ab Ægyptiis eſſe expulſos, reſponſo id facere monitis, ne ſcabiei, ſeu vitiliginis peſtis, quam patiebantur, ad plures ſerperet. Eoſdem recitat Freculphus *e*, refellitque: Ioſephus *f* autem hæc ipſa, aliaque de cauſa diſceſſus Hebræorum ex Ægypto mendacia redarguit.

h capitib. præcedent.
i c. 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 14.
Plagæ Ægypti decem memorabiles.
k verſ. 43. & ſeq.
l verſ. 27. & ſeq.
m Exod. 7. 9.
n ibid. 10.
o ibid. 19.
p Exod. 8. 6.
q ibid. 17.
r ibid. 24.
ſ Exod. 9. 6.
t ibid. 10.
u Exod. 10. 13.
x ibid. 14.
y ibid. 22.
z Exod. 12. 29.
a verbo, Ægypti plagæ.
b lib. 1. c. 10.
Mendacij redarguuntur Trogus Pompeius, & Tacitus de his plagis.
c apud Iuſtinum lib. 36.
d lib. 21. Annal.
e Tom. 1. Chron. lib. 2. c. 8.
f 1. contra Appionem.

In Rubro mari.] Quę ibi ſigna, prodigiaque contigerunt, continentur in hiſtoria Exodi *g*, & in Pſalmis *h*, in libro Iudith *i*, & Sapientiæ *k*, & Ioſue *l*, & populo Hebræo fidem Paulus tribuit *m*, in tranſitu Rubri maris. Ioſephus *n* autẽ ait exercitum Ægyptiacum conflatum eſſe ex ſeptingentis curribus, & equitum quinquaginta millibus, & ducentis millibus ſcutatorum peditum.

Solum notari velim, quod ſcriptis mandarunt Paulus Oroſius *o*, & Gregorius Turonenſis *p*, extitiſſe ſuo tempore impreſſos in Rubro mari tractus curruum, rotarumque orbitas. Sed audiamus Oroſium: *Extant etiam nunc*, inquit, *certiſſima horum monimenta geſtorum. Nam tractus curruum, rotarumque orbitæ non ſolum in littore, ſed etiam in profundo, quouſque viſus admittitur, peruidentur. Et ſi forte ad tempus, vel caſu, vel curioſitate turbantur, continuo diuinitus in priſtinam faciem ventis fluctibuſque reparantur: vt quiſquis non docetur timorem Dei propalatæ religionis ſtudio, ira eius tranſactæ vltionis terreatur exemplo.* Turonenſis verba ſunt hæc: *De quo tranſitu multa narrantur. Sed nos quod à ſapientibus, & certe illis hominibus, qui in eodem loco acceſſerunt, verum cognouimus, iis ſtuduimus inſerere paginæ. Aiunt enim ſulcos, quos rotæ curruum fecerant, vſque hodie permanere, & quantum acies oculorum videre poteſt, in profundo cerni: quos ſi modicum commotio maris obtexerit, illo quieſcente, rurſum diuinitus renouantur, vt fuerant.*

g cap. 14.
h Pſal. 105. & Pſal. 135.
i cap. 5.
k c. 10. & 19.
l cap. 2. 10.
m Heb. 11. 29.
n 2. Antiq. c. 6.
o lib. 1. Hiſt. c. 10.
p 1. Hiſt. Franc. cap. 10.
De orbitis curruum in mari rubro perdurantibus.

Addit Gregorius veterem Traditionem, cuius etiam, vt veteris Origenes *q* meminit, & Epiphanius *r*, & Aben-Ezra *ſ*, in illa diuiſione maris quibuſque tribubus Hebræorum ſingulas factas diuiſiones propriamque vnicuiq; apertam viam, iuxta id quod eſt in Pſalmo *t*: *Qui diuiſit mare Rubrum in diuiſiones.* Refert idem Theodoretus *u*, tametſi non approbat: item Rupertus, aliique poſteriores exponentes Exodum. Illud vero de veſtigiis in mari relictis tradit præterea Diodorus *x*. Minus id mirabitur, qui Tertullianum *y* leget de ſtatua ſalis in quam vxor Lot verſa eſt canentem hoc modo: *Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram*, & reliqua, quæ ſupra *z* commemorata ſunt.

Mare rubrũ in 12. diuiſiones ſciſſum eſt.
q Hom. 5. in Exod.
r Hæreſ. 64.
ſ Exod. 14.
t Pſal. 135. 13.
u q. 25. in Exod.
x in Catena.
y carmen. de Sodoma. c. 5.
z cap. 2.

Venit in mentem apta comparatio cum excidio Sodomitico, quod plagas Ægypti, aliaque in egreſſu populi edita prodigia ſex, & quadringentis annis anteceſſit. Cum enim fuiſſet regio illa feraciſſima plantarum omnis generis pulcherrimarum, modo partim fructum ferunt nullum, partim prodigioſum, ſpecie videlicet inani, falſaque imagine fructus, ita vt qui colore apparent veri fructus, in manibus carpentium in cinerem, fumumq; reſoluantur, vt præter auctorem libri Sapientiæ, qui *a* in teſtimonium nequitiæ terram fumigabundam conſtare perhibet, & in certo tempore fructus habentes arbores fumigabundos, videlicet, non Ioſephus *b* modo teſtificatus eſt, ſed ex ethnicis quoque auctoribus Solinus *c*, & Tacitus *d*, qui multo melius, ac verius eius rei cauſam referunt in Deum ipſum, cœlumve, quam Strabo *e* in exhalationem terreſtrem; niſi forte hanc à Deo Sodomorum vindice ſemel per ignem, ſulphurque immiſſum generatam, cum ſua iſta cauſa perpetuari velit. Lege etiam Borcardum *f*.

Cladis Sodomiticæ & Ægyptiacæ comparatio.
a cap. 10. 7.
Ethnici meminerunt Sodomitici incendij.
b 5. de bello Iud. c. 5.
c cap. 37.
d lib. 5.
e lib. 17.
f 1. part. deſcript. terræ ſanctæ. c. 7. n. 38.

Imminuit tanti miraculi celebritatem circa tranſitum Rubri maris Hebręorum Hebręus homo Ioſephus, dum ſcribit *g* eam ceſſionem maris factam ſiue Dei voluntate, ſiue naturæ ſponte, quandoquidem Alexandri ductu Macedonibus Pamphylium mare ceſſerit, & aliam viam non habentibus illac iter apertum ſit, cum Deus eius opera ad deſtruendum Perſarum Imperium vti decreuiſſet. Hanc ſiue fabulam, vt mihi quidem facile perſuadeo, & fidem huius rei facit Crinitus *h*, ſiue hiſtoriam, ſed minus exaggeratam, narrant Curtius *i*, vt quidem citat Pererius *k*, & Strabo *l*: hic vero etiam naturalẽ facti cauſam reddit. Multo magis fabuloſum quod R. Samuel Marrochianus refert, Hebræos ambulaſſe ſuper aquas. Primus id creditur feciſſe, Chriſtus, & cum Chriſto Petrus, & alij poſt iſtos.

g 2. Antiq. cap. vlt.
De mari Pamphylio, quod Macedonibus Alexandro duce ceſſerit, fabula.
h 17. de honeſta diſcip. c. 13.
i lib. 5.
k in c. 14. Exod. diſput. 4.
l lib. 14.

Porro mare Rubrum ſinus Arabicus, ſiue Ægyptius, aut Oceanus inter Æthiopicum mare & Indicũ à profanis etiam ita vocatur, Gręce Ἐρυθρὸν, ob rubentes arenas, vt Plinio placet *m*; & quia corallium iis fere locis reperiatur, quaſi hic fundi, & corallij color aquis ruborem communicet, κατ' ἔμφασιν non καθ' ὕπαρξιν, vel, vt mauult Vranius ſcriptor Punicus apud Stephanum *n*, propter aquam, quæ iuxta montes, & promontoria rubra per Solis reflexionem rubeſcit: quomodo mare Ægæum hodie à Turcis album nominatur, & Euxinum nigrum: vel tandem ab Erythra Perſei filio ibi ſubmerſo, vt ſcripſit Stra-

Mare rubrũ quondã ſit.
m lib. 12. c. 2.
Mare rubrũ cur ſic fuerit nominatum.
n lib. de vrb.

Strabo *a*, & Arianus *b*. Prima cauſa, quæ plures habet ſectatores, neſcio an ſit vero ſimilior. Appellat Tertullianus *c* Erythræum pelagus, ſiue mare, necnon Plinius *d*, & Dionyſius *e*, & Plinius meminit de omnibus allatis vocabuli notionibus, alioſque credere talem ipſius aquæ naturam eſſe aſſerit. Affirmat Curtius *f* hoc mare, ne colore quidem abhorrere à cæteris, eique nomen inditum ab Erythro rege, propter quod ignari rubere aquas credant. Ioannes Brodæus *g* teſtis eſt peritos marium teſtari quod prodit Curtius. Vereor tamen à communiore de colore rubro ſententia recedere. Quod autem ſola ſit ruboris emphaſis, & ſpecies atque apparentia, non *ὕπαρξις*, & veritas, ac exiſtentia, intelligi poteſt ex Dionyſio Alexandrino patria Ægyptio, qui apud Nicephorum *h* ſcribit, *Alexandria Nilum cæde Chriſtianorum cruentatum præbuiſſe ſpeciem maris Rubri.* Hebræi nominant ים סוף *iam ſuph*, id eſt, *Mare algæ, & carices*, ſiue *carectoſum*, interprete Rab. Iapheth, apud Genebrardum *i*, à copia caricum, & iuncorum, ſiue papyrorum tam in littore, quam in fundo, è quibus poſtea cœpit apud Ægyptios chartæ vſus, ac nauigiorum, vt ait Herodotus *k*. Scripſit quoque Plinius *l* ſyluis & carice refertum: Theophraſtus etiam *m*. Conuenit præterea huic mari denominatio סוף *ſuph*, quatenus nomen iſtud ſignificat etiam turbinem, & procellam, ſiquidem procelloſum eſt, ob varias rupes atque promontoria. Vult Aben-Ezra *n* Suph eſſe loci vocabulum, Rabbi Ieſua vrbis: quemadmodum mare Cinnereth, ſiue Geneſareth dicitur ab illa vrbe. Latet quoddam myſterium in nomine Rubri maris, quoniam vt *baptizati ſunt Hebræi in eo mari* o, *ita nos in Chriſti ſanguine baptizati ſumus*, è quo Baptiſmus, & reliqua ſacramenta vim efficaciamque conſequuntur. Lege Theodoretum *p*.

Et in deſerto annis quadraginta.] Tamdiu circumduxit Deus populum Hebræorum, & non per vim terræ Philiſtiim, quæ vicina eſt, *Reputans* q, inquit Scriptura, *ne forte pœniteret eum, ſi vidiſſet aduerſum ſe bella conſurgere, & reuerteretur in Ægyptum*: tum quia ab his qui Terram promiſſionis explorauerant, per dies quadraginta, exterriti eo aſcendere noluerint, ita vt totidem annis detinere eos voluerit in deſerto: & duobus exceptis, Ioſue, & Caleb, qui ad ingrediendum erant hortati, nulli ad illam peruenere *r*. Vnde cum minatus eſt Deus *ſ*: *Filij veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadauera patrum in deſerto iuxta numerum quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram: annus pro die imputabitur, & quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem meam: quoniam ſicut locutus ſum, ita faciam omni multitudini huic peſſimæ, quæ conſurrexit aduerſum me, in ſolitudine hac deficiet, & morietur.*

Exprobrat grauiter Deus in Pſalmo 94. * & Paulus *t* verbis eius Pſalmi pertinaciam Hebræorum illorum per illos quadraginta annos, quo etiam tempore profitetur Moſes erudiſſe ac tentaſſe Deum populum ſuum *u*. Moraliter hæc transfert Gregorius *x* ad prouidentiam Dei circa nouos ſuos tyrones, vt ab aliis arceat initio grauiores tentationes, ne ad priſtinam vitam reſilire quodammodo compellantur.

Attamen quoniam poſtquam redierant exploratores, duo fere anni abierant ab egreſſu ex Ægypto, vt colligitur ex libro Numerorum *y*; videntur hi anni quadraginta inde computandi, ac proinde omnes eſſe quadragintaduo, prout expreſſerunt ſeptuaginta Interpretes in libro Ioſue *z*, (quo etiam pacto legit Auguſtinus *a*) etiamſi ibi editio Hebræa habeat ſolum, ארבעים שנה *arbahbim ſchanach*, id eſt, *quadraginta annos*, videlicet in maiore ſumma adeo paruam illam includens: & idem etiam affirmare videtur Origenes *b*, & Auguſtinus *c*.

Nihilominus non amplius quadraginta annis peregrinatos in deſerto Hebræos, euidens argumentum inde deducit noſter Ribera *d*, quoniam Aaron, qui erat octogintatrium annorum *e*, in egreſſu Ægypti *f*, mortuus eſt in anno quadrageſimo egreſſionis filiorum Iſrael ex Ægypto, cum eſſet annorum centum vigintitrium: & Moſes minor tribus annis, poſt paucos menſes obiit eodem anno *g*, habens centum, & inſuper viginti annos, quando iam finiti erant errores deſerti: & continuo poſt pauciſſimos dies duce Ioſue tranſiit populus Iudæorum Iordanem: vbi dici non poteſt in maiore minorem ſummam eſſe incluſam. Quod ergo dicitur, per quadraginta annos populum portaſſe fornicationem patrum ſuorum in ſolitudine, cum tamen ea fornicatio, vt dixi, facta ſit anno ſecundo, ex quo Iſraelitæ de Ægypto exierant, ratio eſt, quia paruum deerat de eo numero, nimirum duo fere anni.

Obſeruauit Clemens Alexandrinus *h* Ethnicos ipſos artem imperatoriam, vel exercitus ducendi à Moſe didiciſſe. Verbi gratia, ſicut ille quod ſuſpicaretur fore, vt abeuntes Hebræos Ægyptij perſequerentur, breui & compendioſa relicta via, conuerſus eſt in ſolitudinem, & maxima ex parte noctu iter fecit, ignis columna duce, atque ea ratione populum exercuit ad fiduciam in Deum, & ad tolerantiam: ad eundem modum ductaſſe Miltiadem imperatorem Athenienſem noctu exercitũ per loca inuia: Thraſybulo, qui exules reducebat, ducem pariter per loca non trita columnam lucidam fuiſſe.

Verſus 37.] Hic eſt Moyſes, qui dixit filiis Iſrael: Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, tanquam me, ipſum audietis.

HIc *eſt Moyſes, qui dixit filijs Iſrael.*] Pronomen demonſtratiuum poſitum in iſto verſu, & in præcedenti, & in duobus ſequentibus, magnam emphaſim habet, demonſtratque ab illo Moſem magni fieri, non autem blaſphemari, ſicut eum Iudæi facere criminabantur.

Prophetam ſuſcitabit vobis Deus.] De hac Moſis ſententia egimus ſuperius *i*, atque de comparatione, ſiue ſimilitudine inter Moſem & Chriſtum. Opportune vſurpat Stephanus huiuſmodi Moſis teſtimonium toties à ſe laudati, *vt doceat in Chriſto peractum eſſe myſterium*, inquit Oecumenius, *& Deum Patrem proprij Filij Incarnationem prædixiſſe per Moſem.*

Tanquam me.] Chryſoſtomus, & Oecumenius volunt Stephanum ſimilitudinem in eo ponere, illamque Moſem ipſum dictis verbis innuere voluiſſe, quod Chriſtus contemnendus eſſet, atque inſidiis appetendus adhuc etiam puellus, &c. quod eum tanta patrantem miracula, & tradentem eis tam eximias leges audituri non eſſent.

a lib. 16.
b li. 8. geſtorũ Alexandri.
c lib. contra Iudæ. c. 9.
d lib. 6. ca. 23.
e de ſitu orbis.
f lib. 8.
g 1. Miſcellanea. c. 9.
h 6. Hiſt. c. 19.
Mare rubrũ quare dicatur *ſuph* Hebraice.
i in Pſ. 105. 9.
k lib. 2.
l li. 3. c. 25.
m 4. de plantis.
n Exod. 13.
o 1. Cor. 10. 2.
p q. 27. in Exod.
q Exod. 13. 17. 18.
Cur 40. annis in deſerto ſint Hebræi commorati.
r Nu. 13. & 14.
ſ Num. 14. 33. 34. 35.
* verſ. 12.
t Heb. 3. 7. 8.
u Exod. 16. 4. Deut. 8. 2. cap. 13. 10. 11.
x 24. Mor. ca. 15.
y c. 9. & 14.
Quadragintaduos annos populus in deſerto manſerit.

z c. 5. 6.
a q. 6. in Ioſue.
b Homil. 8. in Numeros.
c q. 6. in Ioſue.
Quadraginta tantum annos ibi verſatos eſſe demõſtratur.
d Amos 5. nu. 62. & ſeq.
e Exod. 7. 7.
f Nu. 33. 38. 39.
g Deut. vlt. 7.
h 1. Strom. c. 24.
Antiqui Imperatores artem imperatoriam à Moſe didicerũt.
Stephanus oſtendit Moſem ſe non blaſphemari.
i c. 3. 22.
Chriſtus qua ratione Moſi ſimilis.

Verſus 38.] Hic eſt, qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus noſtris: qui accepit verba vitæ dare nobis.

H*ic eſt, qui fuit in Eccleſia.*] in congregatione totius populi, cui erat præfectus. Quod expreſſit Syrus, cum ſic eſt interpretatus, חנו דהוא בכנושתא *hanu debana bacchenuſchetha*, id eſt, *hic eſt, qui fuit in ſynagoga*, ſeu, *cœtu*, &, *congregatione*. Hinc vero laudare videtur Stephanus legem ſimul & Moſem, quod lex à Deo data ſit publice præſente tota fidelium multitudine. De nomine Eccleſiæ dixi capite quinto *a*.

a verſ.11.

Magna legis laus eſt, datá eſſe à Deo.

b verſ.30.

Cum Angelo, qui loquebatur ei.] Dictum eſt quoque ſuperius *b*, qua ratione lex nunc à Deo, nunc ab Angelo data dicatur. Et hæc alia laus magna legis, quod habeat auctorem Deum, quam ſuis quique legiſlatores legibus conati ſunt attribuere, fabulantes, ſiue fingentes neſcio quod numen, à quo illas accepiſſent, vt inductione docere poſſem cum Cœlio Rhodigino *c*, qui certis auctoribus id confirmat in Zoroaſtre, Triſmegiſto, Charonda, Dracone, Solone, Zamolxe, Minoe, Maumeth, &c. Quibus adde Numam. Hoc etiam ex Iſidoro *d*, quem refert Gratianus *e*, probari ſatis euidenter poteſt, vbi etiam legiſlatores fere omnes numerantur.

c lib. 13. c. 19.

d lib.5. Etym.
e c. Moyſes, d. 7.

Qui accepit verba vitæ.] Λόγια ζῶντα. Syrus ſic habet, דקבל מלא חיתא *dekabbel melle chaiatha*, id eſt, *qui accepit ſermones vitæ*, ſeu, *qui accepit eloquia*, ſeu, *verba vitæ*. Græce λόγια, ſæpius ſignificant oraculum, & reſponſum diuinum, aut ſcripturam diuinitus inſpiratam.

Dare nobis.] Græce, *δοῦναι ἡμῖν*, *ad dandum nobis*, Syriace, דלן יתל *delen ïetbel*, id eſt, *quæ nobis daret*. Tertia laus legis eſt maxima, vt vitam conferat. Hinc illæ adhortationes, & promiſſiones Dei *f*: *Cuſtodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis*: quæ verba repetit Ezechiel *g*, & Paulus *h*. Lege caput quintum *i*. Quanquam vita, quæ pro præmio proponitur in vetere Teſtamento, videtur per ſe duntaxat eſſe præſens, atque ſic etiam intellecta ab Apoſtolo in locis ſupra citatis, qui opponit opera, quibus vita redditur, fidei, ex qua iuſtus viuere dicitur: & vult obſeruatorem legis viuere in ea, hoc eſt, frui præſenti vita cum poſteritate & gloria, quæ in quauis Republica debetur bono ciui, ac de illa bene merito, & non interfici à ſeueritate legis, aut puniri pœna, & ſupplicio humano, quod infertur tranſgreſſoribus: nihil autem præterea conſequi putat, ſi conſiderentur opera illa ſecundum ſe, vt fiunt citra fidem Chriſti, ab homine mere legali, & non ex ſpiritu fidei ab eo, qui iam per fidem in Chriſtum eſt iuſtificatus. Talis enim hominis opera illum Deo commendant, vt recte cum Auguſtino *k* exponit Adamus, & Catharinus, & Caietanus, & Arboreus, & Petrus Lombardus, & Sedulius, & Gagneius, & Innominatus, & Philibertus Hareſcha, & Titelmanus, & Gloſſæ, & Haymo, & Hugo Cardinalis, & ſanctus Thomas, & Theodoretus, & Ambroſius, & Anſelmus, & Origenes, & alij in epiſtolam ad Romanos, & ad Galatas interpretes: merenturque eiuſmodi opera, ex ſpiritu nempe fidei, non legis facta, vitam æternam. Cum autem dicit, *Dare nobis*, conciliat beneuolentiam, coniungens ſe cum illis, oſtenditque **A** ſibi probari legem, quam non minus dicit ſibi datam, quam illis.

f Leu.18.5.
g c.20.11.
h Rom.10.5. Gal.3.12.
i verſ.20.

Opera legis mere legalia qualem vitã habent.

Opera fidei ad quid valeant.
k Incho. c.29.

Verſus 39.] Cui noluerunt obedire patres noſtri, ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum.

C*Vi noluerunt obedire patres noſtri.*] Sæpe ſe inobedientes ac rebelles erga Moſem, Iudæi in deſerto exhibuerunt, & reditum in Ægyptum meditati ſunt, vt videre eſt in Exodo, aliiſque libris ſequentibus Pentateuchi *l*, & ex his quæ ſubiiciemus, maxime vero illud ex iis, quæ ſunt in ſe**B**quenti verſiculo conſtabit. Certe Deus ipſe conqueſtus eſt cum Moſe, *per decem vices fuiſſe tentatum ſe à populo inobediente* m, id eſt, multoties: qua ratione ponitur alibi denarius numerus, vt patet ex exemplis *n*, & etiam ego notaui in Eccleſiaſten *o*. Retorquet autem Stephanus crimen ſibi obiectum, & exaggerat eorum peccatum, vt qui non ſimpliciter tantum tranſgreſſi ſint legem à Moſe datam, & præcepta, quæ nomine Dei eis dederat, qui eſt veluti primus gradus tranſgreſſorum: ſed dant opera, & ex peruicatia peruerſæ voluntatis, & malignæ ea violarant, non ex infirmitate, vel ignorantia, qui eſt ſecundus gradus: repellendo præterea monentes, & adhortantes ad leges ob**C**ſeruationem, qui eſt tertius gradus: & tandem penitus ſeſe auertentes, ceu qui traditi ſunt in reprobum ſenſum, qui eſt vltimus peccatorum gradus. De his quatuor veluti gradibus conſummatæ iniquitatis accipere poſſumus verba Amos *p*: *Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod abiecerit legem Domini, & mandata eius non cuſtodierit. Deceperunt enim eos idola ſua, poſt quæ abierunt patres eorum.*

Iudæi Deo & Moſi in deſerto inobedientes fuerunt.

l Exod.14.11. 12. c.15.24. c.16.2.3. c.17.2.3. Num.11.1. c.14.2.3.4. & 21.4.5.
m Nu.14.22.

n Geneſ.31.7. 41. Leu.26. 26. Iob.19.3. Zac.8.23. Apo 2.10.
o cap.7.20.
Quatuor tranſgreſſorum veluti ordines.

p cap.2.4.

Verſus 40.] Dicentes ad Aaron, Fac nobis Deos, qui præcedant nos: Moyſes enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.

D D*icentes ad Aaron, Fac nobis Deos, qui præcedant nos.*] Hæc quæ hic habentur, in Exodo ita narrantur *q*: *Videns autem populus, quod moram faceret deſcendendi de monte Moyſes, congregatus aduerſus Aaron, dixit: Surge, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Incredibilis eſt hæc inſipientia, & ſtupiditas, cum effrenata quadam & contumaci diffidentia, atque recentium beneficiorum nullo modo ferenda obliuione* (vt loquitur Chryſoſtomus *r*, & Cyrillus Alexandrinus *ſ*, & Tertullianus *t*, & Cyprianus *u*, & Hieronymus *x*, & Clemens Romanus *y*) *velle, Deo vero ac tam benefico derelicto, vt homo quiſpiam fictum ac falſum Deum faciat. Hac vna in re ſapiunt, quod ſe ſine Deo nihil fatentur poſſe.*

E Rabbi Salomon apud Gloſſam *z* ait, quod iſti fuerunt Ægyptij conuerſi ad Iudaiſmum, qui cum Iudæis ex Ægypto aſcenderant, & nunc Iudæos ad idololatriam incitauerunt: fingit etiam, paulo ante quam ad idololatriam prolapſi eſſent, Satanam aerem turbaſſe, & ſimilitudinem in eo feretri oſtendiſſe, dixiſſeque Moſem mortuum eſſe. Refellit eum diligenter Abulenſis *a*, dicens ea illum confinxiſſe in gratiam gentis ſuæ. Non temere id ab Abulenſe pronunciari mihi perſuadeo, quoniam nec apud Ioſephum, nec apud Philonem grauiſſimos rerum Iudaicarum ſcriptores, & Iudaicæ religionis ſectatores, quicquam tale

q c.32.1.2.
Stupiditas hominum grauiſſima vbi ſit.
r hom. de prod. Iud. & ho. cont. Iud. Gent. & Hæret.
ſ 3 de ador. in Spir. & veritate.
t cont. Iud. ca. 3.
Sine Deo homines impij nihil ſe facere poſſe putant.
u de bono pat. cap. 8 & 1. cont. Iud. c.1.
x lib. 2. in Oſ. c.4.
y 4. Conſ. ca. [illegible]
z Exod.32.
R. Salomon quo modo peccatũ idololatriæ Iudæorum eleuare ſit conatus.
a ibi q.1. & 2.
Iudæi ſcriptores, huiuſce ſceleris æſtimationem negant.

A

ſcriptum reperio de iſta idololatria. Solum Ioſephus *a*, dum meminit ſecundæ migrationis Moſis in montem, & quadraginta dierum ieiunationis, ait, *alios deuoratum à beſtiis iactaſſe, maximeque qui minus eum amabant, alios raptum à Deo.* Confutat quoque idem Abulenſis *b*, tum eos, qui volunt Aaron, de quo eſt ſermo, alium fuiſſe à fratre Moſis, tum rurſus Rab. Salomonem dicentem, quod mentio eſt de Aaron, & non de Hur, quem Moſes cum illo aſſignauerat populi iudicem, atque cuſtodem, quia hic cum tam impiæ petitioni non annuiſſet, ſputis in eius guttur immiſſis à populo ſuffocatus eſt. Adhæc idem Auctor *c* explicat, tametſi editio noſtra habeat plures Deos poſtulatos, vnicum petiiſſe Hebræos, apud quos non raro nomen אלהים E L O H I M, habens formam multitudinis, de vno tantum Deo dicitur. Fauet Hieronymus *d*, dicens, iuxta Scripturę conſuetudinem, vnum idolum appellari pluraliter, אלילים *elilim*, & è contrario multa dæmonia ſingulari numero, אליל *elil*.

a 1. Ant. c. 4. vel 6.

b quæſt. 5.
Aliæ Hebræorum fabulæ refelluntur.

c q. 4. & 5.

Nomen Elohim de vno tantum Deo dicitur.
d Dan. 3.

B

Cur Dij plures expreſſi ſint.

Gloſſa ordin. nihilominus in præſentem locum Actuum obſeruat expreſſos plures Deos (quod etiam interlinearis tenet) propter duas columnas illas, quæ præcedebant Hebræos, *in quarum*, inquit, *honorem vnum factum eſt ſimulacrum, ſed ambæ columnæ adoratæ.* Hoc gratis dicitur, & parum conſentanee his, quæ de vitulo conflato ſubiiciuntur.

C

Hebræi putarunt idola per ſe ipſa mouere ſe poſſe.

Illud conſtat, ſibi perſuaſiſſe Hebræos in idola, quæ ſibi depoſcebant, vim aliquam immitti, ſeu ineſſe, qua illa agitare ſe poſſent, & iter illorum dirigere: ſicut in Ægypto conſpexerant bouem Apim ſumma veneratione cultum commouere ſeipſum, teſte Plinio *e*, & Solino *f*, vt toties citatus Abulenſis *g* annotauit: & quamuis adhuc columna illa duplex perduraret, quæ direxerat eos eo vſque, tamen abſente Moſe non mouebatur, vt idem ait *h*.

e lib. 8. c. 46.
f cap. 45.
g Exo. 32. q. 7.

h quæſt. 9.

i cap. 32. v. 1.

Moyſes enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.] In Exodo *i* ſic habetur: *Moyſi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Ægypti, ignoramus quid acciderit.* Magni contemptus verba ſunt, & erga Moſem, & erga Deum. Nam de Moſe, vt de ignoto homine loquuntur, & eductionem ex Ægypto nõniſi auctore Deo factum cum tot ſignis, & prodigiis, non Deo tribuunt, ſed Moſi, quaſi ſeductori, cum quadam exprobratione, quam denotat pronomen *hic*, non vero quod viderent cadauer eius, ſeu feretrum dependens allatum à Satana, in quo eſſet ſimilitudo cadaueris ipſius, vt Rab. Salomon iam exploſus commentabatur. *Exiſtimabat forſan populus Moſem interiiſſe, aut ei aliquid accidiſſe, vt redire non poſſet*, inquit Gloſſa interlinearis in Exodum. Tertullianus *k* hæc paulo aliter narrat, *Moyſes enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit, neſcimus.* Magna prorſus iactura fit populi ex rectoris abſentia, quanquam negotium eius agere videatur coram Deo: populi etiam, ac ſubditorum contra præpoſitos facilis contemptus oritur, & turpis ingratitudo.

D

Hebræi & Deum, & Moſem ſe plane contemnere profitentur.

E

k cont. Iud. c. 1.

Rectoris abſentia magna populi iactura eſt.

Verſus 41.] Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum.

A

ET *vitulum fecerunt.*] Syriace ita habetur, ועבד לחון עגלא *vebhabad lehun bhagla*, id eſt, *& fecit, ſeu, proinde fecit eis vitulum*: Græce, ἐμοσχοποίησαν, vbi ſi pro α, ſit ε, & legamus, ἐμοσχοποίησεν, non ἐμοσχοποίησαν, optime cum Syriaca editione conueniet, & Aaroni non toti populo, vituli confectio tribuetur, ſicut etiam in Exodo narratur, vbi pluribus res exponitur hoc modo *: *Dixitque ad eos Aaron: Tollite inaures aureas de vxorum, filiorumque, & filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad me. Fecitque populus quæ iuſſerat, deferens inaures ad Aaron. Quas cum ille accepiſſet, formauit opere fuſorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem: dixeruntque: Hi ſunt Dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti.* Pro *opere fuſorio*, Hebraice eſt, בחרט *bachereth*, id eſt, *ſtylo*, ſeu, *typo* nempe ferreo, ſicut Græce, γραφίδι, & Chaldaice, בזיפא *bezipha*, id eſt, *circino*: & hæ omnes voces videntur ſignificare inſtrumentum ad ſculpendum, quo fictus eſt vitulus in typo, ſeu forma lutea. Voluit Aaron auri tenaces Hebræos, & ornamentorum adeo, vt ita dicam, affixorum, & intimorum amantes, auertere à tam impia, & importuna petitione, vt docent Auguſtinus *l*, & Theodoretus *m*. Erat vero mos Orientalibus, vt viri etiam geſtarent inaures, vt eſt apud Plinium *n*. Idem colligitur ex Scriptura *o*. Dici etiam videtur idem nomen de monili, quod è fronte ad naſum pendebat, dicebaturq; ornamentum naſi. Lege Ariam *p*, Pradum *q*, Pinedam *r*, Oleaſtrum *ſ*. Tertullianus *t* appellat monilia fœminarum, & annulos virorum Ambroſius *u* addit petiiſſe etiam Aaron virorum annulos, & affert myſticam quandam cauſam. Illa Auguſtini loco citato optima eſt admonitio, ne quis contriſtetur, *ſi quid tale quis facere iubeatur propter vitam æternam.*

* c. 32. v. 2.

B

Cur Aaron vxorũ inaures habere voluerit.

l qu. 141. in Exod.
m in Exod. q. 66.

Inaures etiã viri geſtabãt.
n lib. 11. c. 37.
o Geneſ. 24. 30. 37. c. 35. 4. Exod. 35. 22. Iudic. 8. 24. Iob. 42. 11. Ezech. 16. 12.
p Iudic. 8.
q Ezech. 16.
r Iob 42. verſu 11 nu. 12.
ſ Gen. 35.
t cont. Iud. c. 1.

C

Cur vitulus formatus ſit, vnica cauſa eſt aliis fictitiis omiſſis, quas bene reiicit Abulẽſis *x*, quoniam Apim vitulum, ſiue bouem Ægyptij impenſius colebant, qui alio quoque nomine dictus eſt Serapis, & erat corpore nigro, candida fronte, & in tergo alba nota inſignis, nec poterat certos vitæ annos excedere: illum vero demerſum in lacum, defunctumque Ægyptij plangebant, & alio inuento mirifice lætabantur, vt proditum eſt à Strabone *y*, Plinio *z*, Solino *a*, Mela *b*, Statio *c*, Herodoto *d*, Diodoro Siculo *e*, Luciano *f*, Alexandro ab Alexandro *g*. Porro caput duntaxat bubalum, ſeu vitulinum ab Aaron eſſe formatum, affirmat Lactãtius *h*, Tertullianus *i*, Cyprianus *k*, Ambroſius *l*, Hieronymus *m*, Auguſtinus *n*, Ruffinus *o*, Beda *p*, Rupertus *q*, Chryſoſtomus *r*.

Cur vitulum Hebræi pro Deo ſibi finxerunt.
x Exod. 32. q. 11.
y lib. 17.
z lib. 8. c. 46.
a in Polyhiſto. c. 45.
b lib. 1. c. 9.
c 3. Thebaid.
d lib. 2.
e lib. 2. c. 4.
f lib. de ſacrif.
g lib. 6. c. 2.
h lib. 4. c. 9.
i lib. cont. Iud. cap. 1.
k lib. de bono patien. c. 8.
l 1. de pen. c. 8. & epiſt. 56. ad Roma.

D

Non deſunt ex Hebræis, qui Hebræos, & Aaronem ab omni peccato excuſent. Sed hoc quid aliud eſt, quam Deum ipſum accuſare, accuſantem nominatim populum de idololatrię peccato, atque ex eo vigintitria millia occidi imperantem *ſ*, & Aaron conterere volentem *t*. Pluribus contra illos Abulenſis *u*.

A peccato idololatriæ Hebræi excuſari non poſſunt.
m in c. 7. Oſe. & 11. & in ca. 5. Amos.
n in Pſal. 73.
o in c. 5. Amos.

E

Inuenio aliquos Patres, qui Aaronis peccatum aut omnino nullum fuiſſe doceant, aut nonniſi, leue. Nam Ambroſius *x* coactum id feciſſe ſcribit: etſi ait ſe tantum Sacerdotem neque excuſare poſſe, neque audere accuſare. Theodoretus *y* non omnia venia indignum cenſet, cum omni ope illud nefas impedire conatus ſit. Eodem modo loquitur Diodorus *z*. Gloſſa interlinearis in Exodum: *Non eſt auſus*, inquit, *reſiſtere, quia ſciebat populum pronum ad occidendum.* Abulenſis, Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionyſius Carthuſianus, Oleaſter, Lippomanus, Yſtella, aliiq; recẽtiores aliqua

Aaron an ſit excuſandus.
p in hunc locum Act.
q in cap. 5. Amos.
r orat. cont. Iud. Gent. & Hæret.
ſ Exod. 32. 28.
t Deut. 9. 20.
u ſupra.
x epiſt. 56.
y Exod. 32. q. 66.
z in Catena.

Peccatum Aaron qui extenuant.

ratione hoc peccatum extenuant; quem ego dicendi modum ſequi malim, quam penitus excuſare, cum legam oraſſe pro Aarone Moſem fratrem a: *Aduerſum Aaron quoque*, inquit ille, *vehementer iratus, voluit eum conterere, & pro illo ſimiliter deprecatus ſum.* Miror Bernardum b omni culpa liberum affirmare, *ac duntaxat impeditum* vult *eſſe*, improbitate videlicet Hebræorum, *ne perficeret quod pro bona voluntate cogitabat, non ſecus ac Samuel Saulem regem inuitus inunxit* c, *& Dauid prohibitus eſt ne templum ædificaret* d, *quod ſancte propoſuerat.* Multa quidem Aaron tentauit, vt populum auerteret, iubendo, vt decerperentur monilia, & ornamenta de capitibus mulierum, & puerorum, quod tamen non putabat futurum: deinde ſculpſit in metallo cum ſtylo, γραφίδι, vel, vt alij legunt, ἐν τέχνῃ, in arte: tertio proiecit vniuerſam maſſam in ignem: tandem egreſſus eſt vitulus non virtute ignis, & artis, ſed per Magos Ægyptios (vt quidem placet Lippomano) qui cum Hebræis aliqui aſcenderant: vel, quia id fabuloſum credit merito Caietanus, fuſorio opere factus eſt, poſtquam non ſine longa mora typus, ſiue forma confecta eſt, & reliqua neceſſaria ad fundendum aurum, & formandum ipſum in figuram vituli: quam cum nulla circa eum incantatione vſus eſſet ad tribuendum ei motum, vt de Dædalo refert Ariſtoteles e, ſperabat fore, vt eum ſine vllo motu videntes, omnino non colerent. Sed oportuit Aaronem huiuſmodi impietatem vel cum vitæ periculo penitus prohibere, vt prius feciſſe Hur, iuxta quorundam opinionem, antea audiuimus.

Cyrillus Ieroſolymitanus f aperte concedit peccaſſe Aaronem, atque inde argumentum ducit pro pœnitentibus. *Etiamſi vniuerſus populus peccet*, inquit, *non ſuperabit diuinã benignitatem. Vitulum populus fabricauerat, ſed non deſtitit Dominus Deus à benignitate. Negauerunt Deum homines, ſed Deus ſeipſum non negauit* g. *Iſti* h, inquiunt, *ſunt dij tui Iſrael, & tamen pro more ſuo Deus ſeruabat illos. Neque populus tantum peccauit, ſed etiam Aaron ſummus Sacerdos, Moyſes enim dicit: Et ſuper Aaron facta eſt ira Domini, & rogaui pro ipſo, & condonauit illi Deus* i. *Tum vero Moyſes quidem ſupplicans pro ſummo Sacerdote peccante, placauit Dominum: Ieſus autem vnigenitus orans pro nobis non placabit Deum? At illum quidem propter crimen non vetuit ad ſummum Sacerdotium peruenire: te vero ex Gentibus venientem ſalutem conſequi vetabit?* Hæc omnia ſunt Cyrilli. Hieronymus k etiam ſcribit, quod ſacrilegium Aaron ob conflatum ex auro vituli caput, fraternæ correxere preces. Recẽs Auctor proprio quodam opere Aaron expurgauit. Quibus adde cum Caietano l ad augendum & paſtoribus erga oues delinquentes commiſerationem, & his, vbi deliquerint, veniæ fiduciam, permiſiſſe Deum, vt ſummi duo hierarchæ, veteris vnus legis, & nouæ alter, nimirum Aaron & Petrus, fœde laberentur circa ipſammet, cui præerant, religionem, ſi minus contra fidem, quam vt non ex animo abnegauerint, ita profeſſi certe non ſunt, ac proteſtati, cum debuerunt.

Et obtulerunt hoſtiam ſimulacro.] Habemus hæc in Exodo m his verbis: *Quod cum vidiſſet Aaron, ædificauit altare coram eo, & præconis voce clamauit dicens: Cras ſolemnitas Domini eſt: ſurgenteſque mane, obtulerunt holocauſta, & hoſtias pacificas: & ſedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere.*

Hugo Cardinalis: *Hic non liquet*, inquit, *excuſatio Aaron.* Caietanus vero, *Non meretur tanta blaſphemia Aaron excuſationem, quam alios ſecuti appoſuimus circa petitionem inaurium: ſed potius meretur accuſationem, vt pro honore futuri idoli, petierit inaures aureas ex vxoribus, & filiis, & filiabus. Inſaniuit enim ipſe longe magis quam alij: nam alij nonniſi* אלהי ELOHE, *&* אלהים ELOHIM, *quæ ſunt nomina communia, attribuerunt idolo, ipſe autem incommunicabile, & ineffabile nomen* TETRAGRAMMATON יהוה *attribuit idolo, nullo ad hoc inſtigante, &, quod peius eſt, voce publica.*

a Deut. 9.20.

b epiſt. 82.

Bernardus illum plane excuſat.

c 1. Reg. 10.1.

d 2. Reg. 7.

Aaron quæ fecerit vt ab idololatria populum auerteret.

e 1. Polit. 4.

Non poteſt à peccato liberari.

f Catech. 2.

Cyrillus id aperte docet.

g 2. Tim. 2.13.

h Exod. 32.4.

i Deut. 9.20.

k epiſt. 10.

l in Exo. 32.

Duo ſummi hierarchæ Aaron & Petrus, fœde lapſi ſunt.

m c. 32. 5. 6.

Lyranus ait conſulta opera voluiſſe Aaronem ædificare altare, ad retardandum immolationem, quia ſtatim ſine altari immolaturi eſſent, & ipſummet ſuis manibus Pontificem (id ex ſententia refert R. Salomonis) non populi, id ædificaſſe, vt tardius fieret, quia ſi dixiſſet, quod ipſi facerent, in monumento ſic fuiſſet factum per manus multorum.

Porro ludus, quem luſiſſe idololatræ Iudæi dicuntur, licet iuxta multiplicem notionem ſignificare poſſit ipſum actum cultus ſuperſtitioſi, aut digladiandi, aut ſaltandi, ſiue choreas celebrandi, aut etiam concumbendi: tamen ad rem mihi maxime videtur tertia ſignificatio. Nam cum in deſcenſu de monte tumultum, qui audiebatur in caſtris, pugnæ vlulatum eſſe dixiſſet Ioſue, Moſes reſpondit eſſe vocem cantantium; & cum eo veniſſet, vidit vitulum & choros n. Tertullianus o intelligit libidinoſum actum: ſed Scripturam præ verecundia ſic locutam. Idẽ innuit Ambroſius p. Poteſt id concedi de choreis ipſis, quæ libidinoſe plerumque fiunt, & ad libidinem prouocant, & hac videtur alibi ratione Tertullianus locutus q. Alioqui prior expoſitio longe communior eſt, necnon Gregorij r ſententia hæc ipſa eſt, quam etiam ſatis ſignificant verba textus, quæ Stephanus ſubdit, *& lætabantur in operibus manuum ſuarum*, vt paulo poſt exponemus: & in epiſtola ad Corinthios prima ſ, poſt recitata hæc eadem verba ſubiungitur *fornicatio Hebræorum*, tanquam diſtincta ab eo ludo. Vtcumque ſit, cum feſtiuis diebus honeſtæ quieti, atque voluptati liceat indulgere, etiam per legem diuinam, non ſolum ex vſu, & doctrina Gentilium, de qua Xenophon t, & Plato u: fit tamen neſcio quo modo, vt eo maxime tempore laxentur freni libidini, & gulæ, & indulgeatur choreis profano, ac Gentilitio more, quem Hebræi illi impij atque ſacrilegi citato loco Exodi imitati ſunt, & in libro Iudicum factitare coactus eſt Samſon x, ſed id cum damno aliquo eorum, à quibus ad ſaltandum inductus fuerat. Vſos reperimus Gentiles ſaltatione ſacra, ſeu ſuperſtitioſa theatrica, militari, conuiuiali: Dauid quoque ſaltauit coram Arca Teſtamenti y: Maria ſoror Moſis z, & mulieres Hebrææ poſt ſubmerſum Pharaonem & Ægyptios, & mulieres item vniuerſæ de vniuerſis tribubus Iſrael in occurſum Dauid venientes occiſo Golia a: ſed alias non ducebant Hebræi in ſacris ſuis choreas. Requirunt hæc longiorem tractatum, & ſeparatum, qui apud me recẽtioris Auctoris manuſcriptus aſſeruatur, cui pene germanus eſt, quem ipſe compoſui de ludis ſcenicis, ſiue de Comœdiis, & Tragœdiis. Legi poſſunt Luciani tractatus de ſaltatione: Fabri Agoniſtica: Mercurialis Gymnaſtica: Auctoris peruerſę religionis conuiuiales antiquitates, quæque ipſi notauimus ad caput tertium Eccleſiaſtæ b.

Et lætabantur in operibus manuum ſuarum.] Sal-

tando,

Aaron grauiter accuſatur.

Cur Aaron altare ſuis manibus ſit fabricatus.

Ludus idololatrarum qualis fuerit.

n Exod. 32. 17.

o 2. cont. Mar. c. 18. & lib. de pœn. c. 6

p epiſt. 56.

q de coron. milit. c. 9.

r 1. Moral. c. 4. & hom. 40. in Euang.

ſ cap. 10. 7.

Diebus feſtiuis peccatis facile frena laxantur.

t in Hierone.

u 2. de legib. ſtatim ab initio.

x cap. 16. 25.

y 2. Reg. 6. 15. 16.

z Exo. 15. 20.

a 1. Reg. 18. 6. 7.

b cap. 4.

A tando, tripudiando, choreas ducendo, manducando, & bibendo, ſeu conuiuando, prout ſatis expoſitum eſt.

Verſus 42.] Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum. Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſrael?

CONVERTIT *autem Deus.*] Ἐπέστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, *retraxit ſe autem Deus*, vel, *inflexit*. Syriace B ſic legimus, ויתהפך אלהא *vethaphach Elaha*, id eſt, *& conuertit ſe Deus*, vel, *auerſus eſt Deus.* Poteſt tamen & actiue intelligi, ſicut verbum ſequens, eo ſenſu quem dicemus, & quemadmodum in Pſalmo 104. a *Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius*, id eſt, cauſa fuit odij per accidens, conſecutiue, occaſionaliter, *non cor illorum malum faciendo*, inquit Auguſtinus b, *ſed populo ſuo benefaciendo, cor illorum ſponte malum ac inuidum conuertit ad odium.*

a Verſ. 25. Deus quomodo odij cauſa ſit.

b in eundem Pſal.

Tradidit eos ſeruire militiæ cœli.] Verbum *tradidit*, eodem modo intelligendum eſt, quo præcedens *conuertit*; & ſicut in epiſtola ad Romanos c: C *Tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vſum, in eum qui eſt contra naturam.* Et poſtea, *Tradidit eos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea, quæ non conueniunt*, nimirum ſubtrahendo peculiarem protectionem, & magis ſpecialia auxilia gratiæ. Chryſoſtomus, & Gloſſa interl. hoc loco notant, quod tradidit, idem eſt ac permiſit. In hoc ſenſu dicitur peccatum pœna peccati, vt alias docuimus cum S. Thoma d, & Deus dicitur excæcare, ac indurare, vt in Diſputatione de Prædeſtinatione, vel in ea qua tractatur, An Deus ſit cauſa peccati, diſputari ſolet.

c cap. 1. 26. 28.

Peccatum eſt pœna peccati, hoc quomodo ſit intelligendum.

d 1. 2. q. 87. a. 2.

Pro ſeruire eſt Græce λατρεύειν, quod verbum diuino cultui ex vſu Doctorum fere ſemper ac- D commodatur, vt alibi dictum eſt.

Militia, Hebraice, צבא *tſeba*, quando coniungitur cum nomine, השמים *haſchamaim*, id eſt, *cœli*, aut *cœlorum*, aut *excelſi*, dicitur vel de militia Angelorum, vel de Sole, Luna, ſtellis, vel figurate de miniſterio, ſeu cultu in templo. In ſecundo ſenſu ſemper accipit Scriptura, quando reprehendit idololatriam filiorum Iſrael, quod ſæpe facit in libris Regum, & Paralipomenon, & Prophetarum. Dicitur autem militia, ſiue exercitus cœli, quod plurimæ ſint ſtellæ, & ordine diſpoſitæ, veluti exercitus: & Luna, quæ iſti multitudini præeſſe videtur, ab idololatris regina cœli nominatur e. Vnde in libro Iudicum f, *ſtellæ manentes in ordine, & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt.* Ex E his plurimæ fixæ ac immotæ ſuis in ſtationibus hærent; quædam etiam ſuis certis ac definitis motionibus, & curſibus veluti caſtrametantur: ſuntque illæ, quos planetas vocant, quod quaſi huius exercitus adminiſtri vagentur, atque errent inter medios alios milites: deinde ordo, fortitudo, ac maieſtas, quæ in his reperitur (quod & de duabus aliis acceptionibus dici poteſt) iuxta id g: *Terribilis vt caſtrorum acies ordinata.* In tertio ſenſu exponi debet Eſaias h: *In die illa*, dicens, *viſitabit Dominus ſuper militiam cœli in excelſo, & ſuper reges terræ, qui ſunt ſuper terram.* Miniſtri enim templi Domini aſſiſtunt, & miniſtrant in templo, ſicut

Quid ſit militia cœli in Scriptura.

Militia cœli pro ſtellis in malam partẽ ſumitur.

e Iere. 7. 18. & 44. 17. 18. 19. 25.

f cap. 5. 20. Stellarum diuiſio in fixas & errantes.

g Cant. 6. 3. Militia cœli pro his qui rebus diuinis deſeruiunt.

h cap. 24. 21.

A Angeli in cœlo. Confirmat id Forerius i in Eſaiam, quoniam iuxta vim vocis Hebrææ in auctoritate libri Numerorum k, in quo ſermo habetur de Leuitis hoc modo, *ingredientur, vt miniſtrent in tabernaculo fœderis*, Hebraice autem ſic legimus, יבאו לצבא צבא בעבדת אהל מועד *iabo litsba tsaba babhabodath beohel mohhed*, id eſt ad verbum, *ingredientur militare militiam in cultu tabernaculi Eccleſiæ*: vbi ingredi ad militandum militiam, eſt fungi miniſterio Eccleſiaſtico: iuxta vim vocis Hebrææ, צבא *tſeba*, & templum ac propitiatorium appellatur etiam cœlum: & honeſtæ illæ fœminæ, quæ oblatis ſpeculis pernoctabant in oſtio tabernaculi, dicuntur *excubare*, Hebraice, צבאו B פתח *tſebao pethath*, id eſt, *militare in porta* l.

i ibid.

k cap. 8. 24.

l Exo. 38. 8.

Primi ſenſus exemplum habemus apud Lucam m, qui Angelos natum Chriſtum laudibus concinentes nominat *multitudinem militiæ cœleſtis*, affertque idem Forerius ſimiliter, iuxta Hebræum textum, teſtimonium ex primo Regum n (loquitur Hebræorum more, qui primum Regum librum nominant, quem nos tertium librum dicimus) ſic enim ibi legimus, וכל צבא השמים עמד *vecol tſebath haſchamaim hhomed*, id eſt, *& omnem militiam cœlorum ſtantem*: atque ita loqui ſolet Eccleſia in præfationibus Miſſæ: & in Apocalypſi deſcribitur bellum Angelorum duce Mi- C chaele o: & apud Danielem p mentio eſt de eodem, & aliis præſidibus exercituum: ſic etiam de his loquens Iob dicit q: *Nunquid eſt numerus militum eius?*

m cap. 2. 13. Militia cœleſtis pro Angelis.

n cap. 22. 19.

o cap. 12. 7.

p cap. 10. 13. 21.

q cap. 25. 3.

Nomen Hebræum צבא *tſeba*, quod dixi, Septuaginta τὸν κόσμον, & Hieronymus aliquando vertunt ornatum, vt in Geneſi r: *Igitur perfecti ſunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum*, Hebraice, כל צבאם *col tſebaam*, id eſt, *omnis exercitus eorum*: id eſt, omnes ſtellæ, quæ ſunt ornatus, & decor cœlorum, non excluſis creaturis aliis, quæ in exercitus apte diſpoſiti morem conditæ ſunt, ac veluti deſtinatæ à ſuo conditore ad opus egrediuntur, vt aliam alia nec impediat, nec retardet, ſed incitet potius iuuetque. Chaldæus ibi vertit, D חיליהון *chelehun*, id eſt, *exercitus eorum.* Interdum redditur Hebræa vox צבא *tſeba*, per nomen δυνάμεις, *& virtus*, id eſt, fortitudo, & res fortis, vt in Pſ. ſ יהוה צבאות redditur, *Dominus virtutum*, id eſt, exercituum, *ipſe eſt rex gloriæ.* Hinc eſt, vt monet Ribera t, quod in alio Pſal. u ſenſus ſit, *Spiritu oris eius omnis virtus eorum*, nempe cœlorum, id eſt, omnis exercitus, ſiue ſtellæ; & in alio x: *Non egredieris vel exibis Deus in virtutibus noſtris*: id eſt, cum noſtris exercitibus, vt pugnes nobiſcum, & ſerues nos; & in alio y: *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa*, id eſt, in magno exercitu, quippe magnus erit exercitus euangelizantium, quoniam vniuerſæ creaturæ prædicandum erat Euangelium z. Crebro aliis in locis vocari ſolet mi- E litia cœli ſtellarum multitudo a. De Angelis præter citatum locum Iob, intelligi quoque poteſt Eſaias b: *Ducit in eo numero militiam cœlorum.* Eſt in ſtellis, ac multo magis in Angelis triplex proprietas exercitus, ordo, fortitudo, maieſtas, quæ verbis continetur Canticorum c prius citatis, *terribilis vt caſtrorum acies ordinata*: terribilitas namque fortitudinem ac maieſtatem importat. In Apocalypſi d, equitantem in equo albo fidelem & veracem exercitus, qui ſunt in cœlo, ſequebantur in equis albis. Iacob appellauit caſtra Dei e, & loco vbi Angeli apparuerunt nomen indidit *Machanaim*, i. caſtra f, denique in Pſal. g habetur:

r cap. 2. 1. Militia cœli pro ornatu.

Militia pro robore & virtute.

ſ Pſal. 23. 10.

t Sophon. 1. n. 24.

u Pſal. 32. 6.

x Pſal. 43. 10. Pſ. 107. 12.

y Pſal. 67. 12.

z Mar. vlt. 15.

a Deut. 7. 3. 4. Reg. 17. 16. cap. 21. 3. 5. 2. Par. 33. 3.

b c. 40. 26.

c cap. 6. 3.

d cap. 19. 14.

e Gen. 32. 2.

f ibid.

g Pſal. 33. 8.

Immittet

immittet Angelus Domini in circuitu, &c. id eſt, iuxta Hieron. *circundat in gyro*: iuxta alios, & verbum Hebræum, חנה *chone*, *caſtrametatur*. Simili figura Daniel *a* exercitum Hebræorum nominauit *fortitudinem cæli*, צבא השמים quia Deo duce bella gerebant: & dixit, quod cornu modicum (qui creditur Antiochus Epiphanes Seleuci filius prius obſes Romę, nec legitimus regni hæres) deiecit de iſta fortitudine, & de ſtellis, id eſt, de militibus Hebræis.

a cap. 8. 10. 11.

Sicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum.] Locus qui citatur eſt Amos Prophetæ *b*: omnium enim duodecim Prophetarum liber vnus cenſetur, teſte Hieronymo in prologo galeato. Hoc idem notat Beda, & Gloſſa ordin. *Quamuis*, inquit, *duodecim libros numeret Auguſtinus*. Lege cap. 1. *c*

b cap. 5. 25.
c verſ. 20.

Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſrael?] De his annis quadraginta diſputatum eſt ſuperius hoc ipſo capite *d*. Hieronymus in Commentario ſuper Amos, cuius hic citatur teſtimonium, niſi quod pro *hoſtias*, eſt ibi *ſacrificium* (ſed Græce voces eædem vtrobique, *σφαγίας καὶ θυσίας*) declarat Prophetam per præſentem locum Actuum, ſeu declarationem ipſam Stephani vt aptiſſimam refert, ac ſequitur. Senſus autem Prophetæ, qui Deum loquentem inducit, hic eſt: Quidni vos ſeueriſſime puniam, cum hæc veſtra impietas vetuſtiſſima ſit, atque ab ipſis Ægyptiacæ liberationis cœpta temporibus, cum paulo poſtquam liberati eſtis, quarto nimirum menſe *e*, vitulum formaſtis, eique immolaſtis, ac poſtea mihi nunquam per totos quadraginta annos peregrinationis veſtræ, ſed idolis, ſeu ſtellis quibuſdam ſacrificaſtis? Eadem eſt expoſitio Gloſſarum in vtrumq; locum, Theodoreti, & Ruperti in Amos, Bedæ in Actus, quæ longe facilior eſt, ac verior ea, quam Ruffinus affert, qui eam, quæ à Hieronymo affertur, eius etiam indicato nomine, miſeram appellat, aut quæ redditur ab aliis recentioribus. *Quod ſi quædam ſacrificia poſtea Domino obtulerunt* f, *non voluntate*, inquit Hieronymus, Gloſſa, & Beda, *ſed pœnarum fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt: & denique vbicunque occaſio fuit, ſemper corde reuerſi ſunt in Ægyptum, deſiderantes porros, pepones, allia, cepe, & cucumeres* g, *& carnes Ægyptias, & manna quod de cælo datum eſt contemnentes. Quod vt ſic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelii, dignus nomine ſuo in Apoſtolorum narrat hiſtoria.* Hoc modo Hieronymus in Amos, in quem etiam lege Riberam *h*. Lyranus ideo negari ait *oblatas victimas, aut hoſtias, quia valde paucæ fuerant*. Deus ipſe per Ieremiam *i* teſtis eſt, ſe cum patribus locutum non eſſe, & non præcepiſſe eis in die, qua eduxit eos de terra Ægypti, de verbo holocauſtomatum, & victimarum.

d verſ. 36.
Declaratur Prophetia Amos.
e Exod. 19. & 30.
f vt Leu. 8. & 9. & Num. 7.
g Num. 11. 5.
h c. 5. à nu. 56.
i cap. 7. 22.

Verſus 43.] **Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſydus Dei veſtri Rempham figuras, quas feciſtis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.**

ET *ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch.*] Non pertinent iſta ad tempus, quo fuit populus in deſerto, vt ſatis demonſtrat quæ ſubiicitur pœna tranſlationis in Babylonem. Legitur in Amos *k*: *Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro*, vbi verbum Hebræum, נשא *naſcha*, ſignificat, *portare, ferre, eleuare, ſuſcipere*, nempe humeris portandum. Nomen tabernaculum, quod hoc loco Græce eſt *σκηνὴν*, & apud Amos, ex verſione Septuaginta, & ex Symmacho vertit etiam Aquila *συσκιασμοὺς*, id eſt, *vmbracula*, Hebraice autem, סכות *ſicchoth*, & Hieronymus idem nomen Latinum ponit. Idcirco perperam noui quidam Interpretes Hebræam vocem, סכות *ſicchoth*, idoli propriam eſſe ſentiunt. Et verſio Theodotionis *viſiones*, referente Hieronymo, non ita quadrat: neque Montani, *auſcultationem regis veſtri*.

k cap. 5. 25.

Moloch.] Syriace, מלכום *malchum*. Legitur Hebraice apud Amos, מלככם *malchechem*, id eſt, *regis veſtri*, vt etiã reddidit Symmachus, & Theodotio. Chaldaice eſt, פתכומריכון *pachumarechun*, id eſt, *Sacerdotum veſtrorum*. Sed Septuaginta, & Hieronymus, prout habem⁹, Aquila vero Μελχὸμ. In Leuitico *l* mentio eſt idoli nomine Moloch, etiamſi ibi Septuaginta ponãt, *ἄρχοντας*, aut *εἰς τὸν ἄρχοντα*, *regnantes*, aut, *in regnãtes*: ſicut & Amos *m*, pro, *Melchom*, *regem eorum*, & ibi eodem modo Chaldæa paraphraſtis, מלכיהון *malchehun*, id eſt, interprete Aria, *rex eorum*, & vtrique apud Ieremiã *n*. Præterea in Regum libris *o*, & in Ieremia *p*: quibus locis Septuaginta retinẽt dictionem propriam Moloch. Si puncta ex Hebręis vocibus detrahamus, מלך poteſt eſſe *Moloch*, & מלכם *melchom*. Eſt porro Moloch idolum Ammonitarum, cui Iudæi lapſi in idololatriam, filios per ignẽ offerebãt, vt patet ex citatis, idem quod Melchom, de quo Amos *q*, Sophonias *r*, Ieremias *ſ*, Hiſtoria Regum *t*, & lib. Paralipomenon *u*, vt notant in præſentem locum Oecumenius, & Beda, & conſtat ex textu Hebræo in libro tertio Regum *x*, vbi pro *Moloch*, eſt מלכם *Melchom*. Deducitur nomen *Moloch*, & *Melchom*, vel etiam *Molech*, vel *Malchom*, vel *Milchom*, à verbo, מלך *malach*, ſignificante *regnare*, quaſi idolum illud præcipuum fuerit, & inſigni obſeruantia cultum: ac proinde recidit eodem, vel nomen proprium retinere, vel ſignificationem nominis per etymologiam. Neque enim probabile eſt quod quidam dicunt, Melchom, aut Moloch idem valere ac Angelum, ſiue nuncium, ideoque Deum illum Ammonitarum fuiſſe Mercurium nuncium Deorum: neque enim habet hoc nomen א *aleph*, quod eſt in nomine, מלאך *Maleach*, id eſt, *Angelus*, & *nuncius*: omitti vero etiam non poteſt, quia eſt de ſubſtantia nominis, cum à radice, לאך *laach*, per literam formatricem, מלאך *maleach*, id eſt, *nuncius*, ſeu *Angelus*, deducatur. Oecumenius in expoſitione Actuum dicit hoc ſimulacrum habuiſſe in parte frontis extrema lapidem tranſparentem, ac pretioſum in modum Luciferi. Ribera *y* ex nominis etymo infert potius fuiſſe Iouem, quem falſiſſime antiquitas nominauit *ἄνακτα ἀνδρῶν τε θεῶν τε*, id eſt, *regem hominumque Deumque*, qui numeraretur etiam in *militia cæli*, nempe inter ſeptem ſtellas errantes. Alij putant fuiſſe Saturnum, quaſi Deum, ſeu aſtrum regium dicas, quod regnum haberet, & dominium. Lege Abulenſem in Leuiticum *z*, Oleaſtrum, alioſque, qui exponunt quomodo coleretur illud idolum, & qua ratione pueri iniicerentur in ipſum, cum incanduiſſet: atque Oleaſter, ex nonnullorum ſententia, habuiſſe quoque nomen Beelphegor, & apud Gentiles Priapi. Vide præterea Interpretes Pſalmi centeſimiquinti *a*, præcipuè Genebrardum, & Petri Gregorij Syntagma iuris *b*.

De nomine Moloch.
l cap. 18. 21. & c. 20. 2. 3. 4. 5.
m c. 1. 15.
n cap. 49. 1.
o lib. 3. c. 11. 5. 7. 33. lib. 4. c. 23. 10.
p c. 32. 35.
Quod idolum eſſet.
q c. 1. 15.
r c. 1. 5.
ſ c. 49. 1.
t lib. 4. c. 23. 13.
u li. 1. c. [illegible]
x c. 11. 5. 33.
Melchom non [illegible] idem quod Angelus.
y Amos 5. nu. 78.
z cap. 18.
a verſ. 20. & 31.
b lib. 43. c. 10. nu. 18. & ſeq.

Quod ſi quæras quando hæc idololatria Moloch, & Militiæ cæli, & proxime ſequens, à Iu-

Iudæi non coluerunt Moloch in deſerto.

dæis

dæis fuerit vſurpata; reſpondebit Lyranus, *poſtquam Hebræi ſunt ingreſsi Terram promiſsionis, vt continet liber Iudicum*, inquit, *multipliciter, & Regum, & Paralipomenon: quo autem tempore fuerunt in deſerto, id non legi. Adde, quod neque Moſes vlla ratione id paſſurus fuiſſe videatur.* Attamen Oecumenius tractans præſentem locum Actuum, *hoc factum*, ait, *dum Moſes erat in monte cum Deo.* Certe non omnia ſcripſiſſe Moſem, & potuiſſe Stephanum id modo narrare, quod ex vera Maiorum traditione acceperat, negari nequit, vt in ſimili ſuperius *a* docuimus. Ribera *b* exiſtimat potius geſtum id eſſe, quando populus erat in terra Moab, atque indicari in libro Numerorum *c* verbis illis: *Fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earum.* Inter hos autem plures Deos cultos tum ab Hebræis, vt etiam teſtatur Ioſephus *d*, erat Moloch Deus non ſolum Ammonitarum, vt ante diximus, ſed Moabitarum quoque, vt ait idem Oecumenius, & alij. Sane Moabitæ ac Ammonitæ ſanguinis, locique propinquitate coniuncti erant, vt facile fuerit Deum, qui Ammonitarum proprius erat, & quaſi indigena, Moabitas etiam veluti ab Ammonitis mutuo capientes venerari, & colere. Exemplo ſit Baal Deus idem Tyriorum, & Babyloniorum, quamuis ab his, quibus proprius erat, illi acceperint, necnon & Sidonij, vt cum Hieronymo, & alijs accurate demonſtrat in Oſeam idem Ribera *e*.

Moſes non omnia ſcripſit, quæ in deſerto ſunt geſta.

a verſ. 32.

b Amos 5. nu. 70.

c cap. 25. 2. 2.

d 4. Ant. c. 6.

Moloch Deus non ſolum Ammonitarum, ſed & Moabitarum.

Baal Deus Tyriorum & Babyloniorum.

e c. 2. nu. 42.

De idolo Rempham.

Sydus Dei veſtri Rempham.] Deeſt hoc nomen in textu Hebræo, cum ſic in eo legamus, ואת כיון צלמיכם *veeth chyun tſalmechem*, id eſt, *& chyun imaginum veſtrorum.* Porro nomen ῥομφά, ibi Septuaginta videntur addidiſſe: retinueruntq; illud Aquila & Symmachus. Theodotio vero pro verbo Hebraico, כיון *chyun*, teſte Scholiaſte, ἀμαύρωσιν, id eſt, *obſcuritatem*, vertit. Hieronymus autem dicit pro *Rempham*, alios *Rempha*, alios *Rephem*, vel ſine diphthongo, vel cum illa, alios *Rephan*, legere. Oecumenius hoc loco Actuum tenebras, aut excæcationem interpretatur, quod facit ad irriſionem idoli, quod nempe cenſeretur ſydus, & tamen non lumen afferret, ſed eſſet obſcurans & excæcans. Beda, Lyranus, Gloſſa interlinearis, & alij hoc loco affirmant, Rempham fuiſſe ſtellam, quæ dicitur Lucifer. Oecumenius eam ſtellam ait fuiſſe in fronte Moloch. Enimuero credibile eſt, in huiuſmodi ſimulacrorum fronte, vel vertice appictas ſtellas fuiſſe: quemadmodum & Romani ſimulacro Iulij Cęſaris ſtellam in vertice addebant, vt ſcripſit Suetonius *f*, & Plinius *g*, & ad id alluſerunt Virgilius *h*, ac Horatius *i*. Veriſimile eſt idem idolo duplex fuiſſe nomen, vt ſuſpicatur Leo Caſtro *k*, volẽs idem eſſe רפם & כיון *chyun*, & *repham*, & כיון *chyun*, eſſe barbarum, רפם *repham*, Hebræũ, à רפא *rapha*, quod eſt ſanare, quia crederetur morbos ſanare. Atqui non minus eſt Hebraicum כיון *chyun*, à כון *chun*, id eſt, *parauit, firmauit, certificauit, verificauit, rectificauit, perfecit, aptauit, decreuit*, &c. quaſi ab apparatu: & *Rempham* legimus, non *Repham*. Suſpicatur auctor Hebraici Theſauri hoc loco legi *Rempham*, pro *Keuan*. Id non videtur probabile, quoniam non per k, ſed ch, Latino elemento reddi debet כיון *chyun*, vel כון *chiuuan*. Malim barbaram vocem affirmare *Rempham*, quam כיון *chyun*, & non hanc, vt ait idem Auctor Theſauri, ſed illam potius eſſe propriam Iſraelitarum, Perſarumque. Nec diſplicet etymologia כיון *chyun*, à כוה *chauah*, quod eſt aduri, vel vt de aſtro dicatur (non de placenta, ſiue torta) vel quia traducebantur per ignem filij colentium Moloch *l*. Idcirco autem vocabatur aut idolum ipſum, aut eius ſacrificium *Thopheth*, id eſt, portentum, ſeu ſpectaculum horrendum: vel, vt alijs videtur, tympanũ, quod pulſabatur, ne aduſtorum audirentur gemitus in valle Hinnon, vnde vox gehennæ. Septuaginta & Lucas videtur vſi nomine barbaro magis noto & trito, & ſic appellarunt *Rempha*, vel *Rempham*, non *chiuan*, vel *chyon*.

Quid ſignificet Rempha.

Stellas in fronte idolorum antiqui appingebant.

f in vita. c. 88.

g lib. 2. c. 25.

h Eclog. 9.

i lib. 1. Ode 12.

k Apoc. lib. 6.

l Ezech. 6. 20. 21. Ierem 7. 31. cap. 19. 5. 4. Reg. 16. 3. cap. 21. 6. c. 23. 10. Ioſeph 9. Antiq. c. 12.

Figuras, quas feciſtis, adorare eas.] Amos *m* ſecundum editionem noſtram habet, *imaginem idolorum veſtrorum, ſydus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.* Sydus autem eſt illud, quod Rempham vocatum dixi à Septuaginta. Hebraice, כיון *chyun*, nempe Luciferi, quem hodieq; Saraceni venerantur. A Stephano perſpicuitatis cauſa additæ ſunt dictiones vltimæ duæ, quæ non ſunt apud eundem Prophetam, vt apertius exprimeret Hebræorum infidelitatem, atque idololatriam. Quanquam latebat id non obſcure in dictis verbis, *figuras, quas feciſtis*, ſcilicet *vt Dij veſtri eſſent.* Abutuntur Hæretici Iconomachi præſenti loco aduerſus cultum ſanctarũ imaginum. Sed Stephanus reprehẽdit adorationem, quę vt dijs tribuebatur, & figurationem ſtellarum ad cultum, quaſi eo dignæ eſſent. Lege Stapletonum in Antidotis huius loci.

m cap. 5. 26.

Contra hæreticos cultum ſanctarum imaginum ex hoc loco impugnantes.

Et transferam vos trans Babylonem.] Amos dicit *n*: *Et migrare vos faciam trans Damaſcum.* Hieronymus ita conciliat: *Nec putandus eſt primus martyr erraſſe, qui pro eo quod in Propheta ſcriptum eſt, trans Damaſcum, dixerit trans Babylonem. Magis enim intelligentiam, quam verbum poſuit, quia trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonem, ſiue trans Babylonem.* Eadem verba repetit Rupertus in Amos, & in præſentem locum Beda, Gloſſa, & alij. Declarat hoc Ribera exponens Prophetam, quoniam *Iſrael, ſiue decem tribus, de quibus Amos agit, migrarunt trans Damaſcum in terram Aſſyriorum, cuius metropolis eſt Niniue, in quam Tobias captiuus translatus eſt* o: *habitauerunt quoque in ciuitatibus Medorum longe à Babylone ſupra Perſidem verſus Aquilonem, vt Regum habet hiſtoria* p: *tranſlata ſunt in Aſſyrios, poſitaque in Hala, & Habor ciuitatibus Medorum iuxta fluuium Gozan. Vnde idem Tobias inuiſit contribules captiuos in Rages Medorum ciuitate* q. *Denique Ioſephus* r *auctor eſt, non tantum in Mediam, ſed & in Perſidem traductum fuiſſe Iſrael, & ſiue continuo in Perſidem venerit, ſiue poſtea, certum eſt plane tempore Stephani ita fuiſſe propagatas decem tribus, vt à Media paulatim in finitimas regiones deſcenderint vſque ad Perſidem, & alias prouincias, quæ ſunt trans Babylonem, & eius flumen Euphratem, & omnes illas regiones tenuerint, cum idem Ioſephus teſtetur* ſ, *dum viueret, fuiſſe ex decem tribubus vltra Euphratem infinita hominum millia. Hoc itaque ſibi Hieronymus voluit, docens Stephanum magis intelligentiam, quam verbum poſuiſſe, qui trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonem, ſiue trans Babylonem.* Non cohæret conciliatio Caietani, Stephanum nomen Damaſci, quo eſt vſus Amos, non accepiſſe, vt eſt proprium, ſed vt appellatiuum, atque ita ſub eo contineri Babylonem. Nec enim Damaſcena regio latius ſumitur, quam pro Syria, cuius erat caput Damaſcus. Oecumenius ait, Stephanum ſequi editionem Hebræam: vel quod terminos Damaſcenorum, Syrorumque regionis ſit Babylonia. Lyranus trãſlatum ait Iſraelem trans Damaſcum, id eſt, vltra longiuſque, Babylonem autem plus diſtare à Iudæa, vel quia tranſitus in Babylonem eſt per Damaſcum, & Propheta expreſſit capti-

n cap. 5. 27.

Trãs Damaſcũ ſeu trans Babylonem quomodo Iudæi ſint tranſlati.

o Tob. 1. 11.

p 4. Reg. 17. 6.

q Tob. 1. 6.

r 9. Antiq. c. vlt.

Decem tribus longe lateq; in Media propagatæ ſunt.

ſ 11. Antiq. ca. 5.

Caietanus non bene conciliat Stephanum cũ Propheta.

uitatem, ſeu captiuitatis partem priorem, Stephanus poſteriorem. Niſi Stephanus citaret Prophetas, minor difficultas foret. Mihi verò quid prętereà reſpondeam non occurrit, niſi vt in Hieronymi explicatione acquieſcam, cum qua alij conſentiunt quoquo modo, excepto quod Hebræam editionem, vt voluit Oecumenius, non ſequitur Stephanus, quoniam illa habet Damaſcum, non Babylonem. Lege etiam Leonem à Caſtro a, qui hunc & aliquot præcedentes ac ſequẽtes huius capitis locos, ex editione Septuaginta citatos expendit, atque defendit. Captiuitatem iſtam ſæpe Deus comminatus erat per Prophetas, ſed maximè in Deuteronomio b.

a lib. 6. Apol.
b c. 28. 25. 32. 36.

Verſus 44.] Tabernaculum teſtimonij fuit cum Patribus noſtris in deſerto, ſicut diſpoſuit illis Deus loquens ad Moyſem, vt faceret illud ſecundum formam, quam viderat.

Tabernaculum teſtimonij fuit cum Patribus noſtris in deſerto.] Iam occurrit Stephanus obiectioni de templo, quod deſtruendum eſſe ab eo dictum accuſabatur. Id enim laudat, quoniam & Moſes tabernaculum conſtruxerit, iuxta exemplar ſibi à Deo delineatum c: & Salomon poſt quadringentos octoginta annos templum ædificauerit: tametſi hic ſit profeſſus non concludi Deum loco d, ita vt quamuis templum deſtrueretur, haud magnum incommodum fieri religioni cenſeri debeat. In Lege ſcripta Deus tabernaculum inſtituit, & in eo Sancta Sanctorum, arcam, & altaria: deinde pro tabernaculo templum in Ieruſalem. Tabernaculum, quod etiam Sanctuarium eſt dictum, erat ſtructura inſtar templi ex lignis Setim, quod per partes compingi ac diſſolui, & quocunque deferri poterat. Locus qui in eo ſanctior erat, velo diſtinctus, Sanctuarium Sanctuarij, & Sancta Sanctorum appellabatur. Ibi arca fœderis ſeruabatur habens operculum, cui nomen propitiatorium: & oraculum duobus Cherubim alas ſuperextendentibus obumbratum: necnon altare aureum thymiamatis. Extra velum erat menſa cum duodecim panibus ſacris, qui dicebantur propoſitionis, & prętereà candelabrum cum ſeptem lucernis, & altare thymiamatis. Extra tabernaculum in atrio vel tentorio columnis & cortinis cincto, erat cum labro æneo altare æneum holocauſti. Dicebatur Tabernaculum, atque etiam Arca teſtimonij, ſiue Teſtamenti, & fœderis, quia ijs aſſeruabantur tabulæ legis, quæ continebant teſtamẽtum, fœdus & pactum, quod percuſſerat Deus cum populo ſuo, vt hic illum peculiariter coleret, ille hunc peculiari tutela, & prouidentia regeret, & lex ipſa teſtatum relinquebat, quid fieri vellet ab ipſis Deus.

Tabernaculi mentio, cur hic fiat.
c Exod. 25. 9. & 19.
d 3. Reg. 8. 27.
Tabernaculum, arca, & templum in lege ſcripta [illegible]. Deſcriptio tabernaculi.
Cur Tabernaculum & arca teſtimonij diceretur.

Colliguntur hæc omnia ex libro Exodi e. Et Paulus quidem in epiſtola ad Hebræos ait f *fuiſſe typum tabernaculi cœleſtis, & non manufacti, quod Chriſtus introiuit noui Teſtamenti mediator.* Hieronymus g verò ait totum mundum deſcriptum eſſe dicti tabernaculi quodam quaſi Sacramento, ac de tota re fuſius Ribera in opere de Templo h, & Carolus Sigonius de Republica Hebræorum i, & Villalpandus k. Tabernaculum ſolubile, ac plicabile perinde vt Arca, delatum eſt in terram Chanaan à Deo promiſſam, tum cum duce Ioſue populus Hebræus ſicco veſtigio Iordanem traiecit l. Poſtea è Galgalis, deiecta Iericho m diuinitus, tranſlata ſunt in Silo, quod erat oppidum ad Tribum Ephraim pertinens, vbi ſub Iudicibus permanſerunt. De his conſule Hiſtoriam Ioſue n, & Iudicum o. Tempore Heli ſummi Sacerdotis, cum infeliciter pugnatum eſſet contra Philiſtæos, Arcam in caſtra eductam hoſtes acceperunt, & à Deo proptereà caſtigati ipſi Philiſtęi, remiſerunt illam maximo cum honore, Hebræi verò in Gabaa Cariathiarim Benjamin intulerunt p: tabernaculum autem Arca vacuum, regnante Saul, in oppidum Nobe Tribus item Benjamin q. & ſub Dauid tum illud, tum altare holocauſtorum in Gabaon eiuſdem Tribus r. Sed Arcam ex Gabaa extulit idem in ciuitatem ſuam Ieruſalem, includens nouo tabernaculo. Illud porro aliud à Moſe conditum adhuc erat in Gabaon tempore Salomonis ſ. Neque huius tabernaculi deinceps mentio reperitur in Scriptura. Venit poſtea pia in mentem Dauid cogitatio de extruendo templo t: præſtitit id Salomon cumulatiſſimè u: atque in eius partem vnam dictam Sanctam Sanctorum celebri pompa tranſtulit Arcam Moſis cum Tabernaculo Dauid: licet Ribera velit cum eo, quod erat Moſis, citans Ioſephum x: & vtrumque indicatur in hiſtoria Machabęorum y, cum narratur, *Ieremiam ſpoliato templo, iuſſum eſſe à Deo tabernaculum, & arcam ſecum deferre vſq; in montem, vbi Moſes fuerat, ibiq; in ſpeluncam eam incluſiſſe cum altari incenſi.* Putat Serarius z, vtrumque tabernaculum aſſeruatum fuiſſe in templo Salomonis, & inde à Ieremia extractum. Nec me latet varias eſſe ſuper hoc ſententias. Sumitur porrò nonnunquam pro templo tabernaculum, vt a, *Introibimus in tabernaculum eius:* & b, *Tabernaculum meum vaſtatum eſt.* Simile quid Moſaico tabernaculo fuit, quam dicebatur Conſtantinus, *portatilem præſertim in bello Eccleſiam circumgeſtaſſe* c: de Getis refert Hieronymus d, *circumtuliſſe in exercitu Eccleſiarum tentoria.* Tandem dirutum eſt templum (licet aliquando inſtauratum fuerit) prout comminando Deus ipſe Salomoni vaticinatus erat. Legendi Regum libri e, & Paralipomenon f. Itaque ſcitè Stephanus argumentatus eſt, non eſſe tanti templum exterius faciendum, vel tabernaculum etiam, aut arcam.

Tabernaculum quid ſignificaret.
e cap. 25. fere toto.
f Hebr. 9. 11. & ſeq.
g epiſt. 128.
h lib. 2. c. 3. & lib. 3. c. 1.
i lib. 1. c. 2. & 3.
k in Ezech. tom. 2.
Tranſlatum fuit in terram Chanaan.

l Ioſue 3. 17.
m Ioſ. 7. 2.
n c. 4. & 5. & 18.
o ca 18. & 20. & 21.
Arca à Philiſtæis capta, ab eiſdem amandata eſt.
p 1. Reg. 4. & 5. & 6. & 7.
q 1. Reg. 21.
r 1. Paral. 1. & 16. & 21.
Dauid conſtruxit nouum tabernaculum.
ſ 2. Paral. c. 1. 3. & 3. Reg. 3. 4.
Dauid de templo extruendo cogitat, quod Salomon filius præſtitit.
t 2. Reg. 7. 1.
u 3. Reg. 8.
x 8. Antiq. c. 2. vel 4.
y libr. 2. c. 2. 4. 5.
z in cap. 2. 2. Mach.
a Pſal. 131. 7.
b Iere. 10. 20.
c Socr. 1. hiſt. c. 14. Sozom. lib. 1. c. 8. Trip. lib. 1. c. 10. Niceph. lib. 7. c. 46.
Templum vaſtatum eſt & dirutum.
d epiſt. ad Lætam.
e libr. 3. ca. 17. lib. 4. c. 7. & 9.
f lib. 2. c. 17. & 22.

Augebitur verò vis argumenti valde, ſi adiecerimus illa, quæ Ieremias occuluit, amplius inuenta non eſſe, ne Cyri quidem tempore, cum è captiuitate Babylonica populus iterum Ieroſolymis congregatus eſt, vt longè communior habet opinio, quam tandem ſectatus eſt Ribera noſter g. Profectò id mihi demonſtraſſe videtur Serarius item noſter h. Vbi meritò Hiſtoriam ſcholaſticam refellit, cum tradit i, Arcam in triumpho Romæ fuiſſe, & ſeruari eam in templo Lateranenſi, quod etiam improbat Ribera ſupra citatus, & Abulenſis k, necnon Hegeſippum l reprehendit ſcribentem Pompeium vidiſſe veras illas priores Teſtamenti tabulas, & Cherubinos; denique impoſtorem illum, qui apud Flauium Ioſephum m nugatur; Moſem in monte Garizim defodiſſe vaſa ſacra. Rupertus n, & Ambroſius o docent inuentam Arcam, & alia Chriſti tempore, ſed myſticè, quia Chriſtus ipſe fuit vera Arca, & verum thymiamatis altare, qui verum tabernaculum Eccleſiæ excitauit, in quod Gentes fide vnanimes congregauit. Ioſephus Gorionides p, Epiphanius q, Dorotheus r, Richardus de Sanct. Victore ſ, Hiſtoria ſcholaſti-

Arca & quæ Ieremias occuluit amplius inuenta non ſunt.
g Agga. 2. à nu. 15. & 2. lib. de Templo, c. 2. & Heb. 1. ac 9.
Arca non fuit Romam in triumphum delata.
h 2. Mach. 2. 4. 5.
i c. 5. Iudith. & c. 46. Exodi.
k Exod. 25. 9. 14.
l lib. 1. c. 17.
m 18. Ant. c. 5.
n 20. de victoria verbi Dei, c. 21.
o 3. Offic. c. 14.
p lib. 1. c. 27.
q lib. de vita & mort. Prophetarum de Ieremia.
r in Synopſi cũ de Ieremia.
ſ 4. excep. c. 31.

Arca vera Christi tempore quomodo ſit inuenta.

a ſupra.
b lib.2.c.11.

ca *a*, Canus *b*, Ribera, & Serarius citati exiſtimant, in nouiſſimis tantum diebus hæc inuenienda, quando Elias & Henoch congregabunt, & ad Chriſtum adducent reliquias Iſrael. Vnde Ioſephus ille Gorionides ait, Ieremiam dixiſſe: *Non ſciet homo, neq; cognoſcetur locus, donec venero ego, & Elias propheta famulus Domini. Tunc reſtituemus Arcam in locum ſuum intra Sancta Sanctorum ſubter alas Cherubinorum.* Rabbini plerique conſentiunt, quos ita ſequi licet, vt tamen inde Iudaiſmus non reſtauretur, vt arca viſa, & Ieremiæ completa Prophetia, Hebræi ipſi magis adducantur ad veriſſimam Arcam, nempe ad verum Meſſiam Chriſtum, atque ad Catholicam Eccleſiam, quæ eſt ipſius veri Dei veriſſimum tabernaculum, inuitantibus Henoch, & Elia. Malim eam opinionem deſerere, ne videamur ſapere vlla ratione Iudaiſmum, ijſve fauere, qui dicto tempore ſentiunt, à Iudæis conuerſis vſurpanda legis ſacrificia, quamuis duntaxat in ſignum, & memoriam: quod repetit hoc loco Tullius Criſpoldus iam à nobis in capite primo refutatus.

Iudaiſmus nullo modo eſt reparandus.

Vt faceret illud ſecundum formam, quam viderat.] Quam videlicet Deus illi oſtenderat *c*, & inſtar eius fieri præceperat, edens oraculum, vt loquitur Apoſtolus, καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, id eſt, ſicut *dato ſibi oraculo Moſes acceperat*. Id Stephanus data opera commemorat, quia paulo poſt dicturus eſt, auctore eodem Deo, Deum locis addictum non eſſe, nec templo.

c Exod.25.9.40. Hebr.8.5.

Verſus 45.] Quod & induxerunt, ſuſcipientes patres noſtri cum Ieſu in poſſeſſionem Gentium, quas expulit Deus à facie patrum noſtrorum, vſque in diebus Dauid,

Q*Vod & induxerunt, ſuſcipientes patres noſtri.*] Pro *induxerunt ſuſcipientes*, Syrus legit, מעבלו אעלוהי *mabbalu abbaluhi*, id eſt, *inducendo induxerunt*, quod vehementiam quandam in eo Tabernaculo transferendo, & ardorem Hebræorum denotat, vt expoſuimus ſupra *d*. Porro narratur hoc in lib. Ioſue *e*, vbi dicitur *ſacerdotes portaſſe Arcam ante populum, quando is tranſibat Iordanem*, vbi nomine Arcæ comprehenditur etiam Tabernaculum, ſicut hoc loco Arca nomine Tabernaculi.

d cap.5.28.
e cap.3.14.

Etſi autem Caathitarum erat, qui Leuitæ duntaxat erant, non Sacerdotes, Arcam baiulare *f*, tamen propter huius miraculi excellentiam, nempe tranſitum Iordanis ſicco veſtigio, Sacerdotib. hoc opus impoſitum eſt. Simili de cauſa in expugnatione Ierichuntina *g* circumtulerũt Sacerdotes Arcã: præterea geſtarunt illam etiam Sacerdotes, quando Dauide Abſalonem fugiente, eam ad illum vexerunt, & eam eius mandato in Ieruſalem retulerunt *h*: denique quando in exædificatum, & iam dedicatum templum Salomonis inferebatur è ciuitate Dauidis *i*. Notarunt id Thalmudici, & Rabbi Dauid Kimhi *k*, & Maſius cum ijſdem *l*. Vulgò nũc vocamus tabernaculum, vbi venerabilis Euchariſtia vaſe continetur incluſa, ſiue pixide, aut arcula. Nomen tabernaculi Clemens Romanus vſurpat *m*. Græci vtuntur voce κιβώριον *n*, Latini & Galli dicunt ciborium, *ciboire*, pro ſacra pixide: ſed non aſſentior etymologiæ Germani, *cib*, eſſe Arcam, *Orion*, illuminationem Domini. Auctores alios citat Ioannes Stephanus Durantus *o* Græcos, Latinoſque, apud quos ciborium extat notione dicta, noſq; nonnihil ſurſum *p*. Sed τὸ κιβώριον populi ſpeciem eſſe ſcribit Athenæus initio libri tertij, & Heſychius quoq; Ægyptium eſſe nomẽ τὸ κιβώριον refert, pro ſcypho & poculo; vnde illa ſacra vaſa, quæ ſacroſanctam Euchariſtiam continent, quia ad poculi ſpeciem facta ſunt, ciboria dicta eſſe crederem.

Caathitæ fœderis arcam portabant, ſed Sacerdotes eam tulerunt propter miraculum.
f Nu.4.15.& c.10.21.
g Ioſue c.6.6.7.
h 2.Reg.15.24.25.
i 3.Reg.8.1.4.
k in c.3. Ioſue.
l ibid.
m 8.Conſtit. cap.13.
n Germ. in theoria rer. Eccleſiaſt.
o lib.1.de ritib. Eccl.c.16.
p cap.19.20.

Cum Ieſu.] Idem qui prius vocabatur Hoſeas, poſtea vocatus eſt Ioſue, ſiue Iehoſuah, ſiue Ieſus à Moſe, vt Ieſum Chriſtum per hunc etiam ipſo nomine adumbraret, qui Moſi à Deo ſucceſſor deſignatus erat *q*. Tamen conſtat ex titulo Crucis, quod Romæ vidi, & ex communi traditione, ꝙ Saluator quadrilitero nomine dicatur, ישוע *Ieſchuah*, ſicut & nonnulli alij, quos Latinus interpres nominat Ieſue, aut Ieſua *r*, quamuis aliquando per abbreuiationem omittatur litera ו *vau*. Alter autẽ populi dux, יהושע *Iehoſchuah*, per nomen ſex, aut potius quinque literarum, ſcribendo *holem*, id eſt, vocalem, *o*, ſine *vau*, vel pro *vau ſcurec, chibuts*, Petrus Galatinus *ſ*, Sanctes Pagninus *t*, Cornelius Ianſenius *u* negant noſtrum Ioſue, aut Ieſum Sirach, aut Ioſedech habuiſſe (quæ nonnullorum etiam ſentẽtia eſt, vt Iacobi de Valentia *x*, Ludouici *y*, ſeu Aloyſij Legionenſis, ſiue de Leon, Lexici Hebraici Complutenſis, dubitatque Ioannes Eckius *z*) idem nomen, quod habuit Chriſtus. Huius enim nomen eſſe Ieſuah, illorum Iehoſuah, & hoc ſignificare, Deus ſaluabit, aut Deus ſalus, illud Saluator.

Ieſus Naue prius Hoſeas, poſtea Iehoſuah dictus eſt.
q Num.27.18.
r 1.Paral.31.15. 1.Eſd.2.36.40. Nehem.7.39. cap.12.8. 2.Paral.7.30.& 24.11. Geneſ.46.17.
ſ lib.1. de arcan. c.10.
t in interpret. nom. Hebr.
u cap.7. Concord.
x in Pſal.8.
y de nominibus Dei, lib.3.
z Ser.4. de Circumciſ.

Cæterum retinenda mordicus hic, & in epiſtola ad Hebræos *a*, & in Eccleſiaſtico *b*, editio noſtra Latina, conſentiens quoque cum Græca, quæ & noſtrum Ioſue nominant interdum Ieſum, & Sacerdotem illum filium Ioſedech *c* Græcè Ἰησοῦν. Sed & Patres id planè affirmant, de Sacerdote quidem (qui Hebraicè dicitur ישוע *Ieſchuah* in lib. 1. Eſdræ *d*, quamuis Latinè ſit Ioſue, & apud Zachariam *e*, Hebraicè יהושע *Iehoſuah*, & apud Aggæum *f*, Latinè Ieſue, & Græcè, Ἰησοῦς, vt ſuſpicer idem prorſus nomen paululum immutatum eſſe *Ieſuah*, & *Iehoſuah*, poſſeque Chriſto tribui, ſicut & dicto Sacerdoti, vt videre eſt in Eli, & Eliachim, ac ſimilibus, quæ modicè variata nomen idem efficiunt) Hieronymus, Theodoretus, alijque interpretes Zachariæ, Euſebius *g*, item Auguſtinus *h*, alijque volentes typum Chriſti geſſiſſe etiam in nomine: multò autem magis, qui de ipſo ſolo Chriſto Prophetam loqui interpretantur, vt Tertullianus *i*, Lactantius *k*, Ambroſius *l*, Origenes *m*.

Ieſu nomen non Saluatori noſtro tantum proprium eſt, ſed ei commune cum alijs.
a cap.4.8.
b cap.46.1.
c Zach.3.1.
d c.3.2.c.5.2.
e cap.3.1.
f cap.1.1.
g 4. de Demonſt. c.17.
h 12.contra Fauſt. c.30.
i lib. contr. Iudæ. c.vlt.
k lib.4. c.17.
l 3.de Fide, c.4.
m Homil.9. in Leuit.

De Ioſue, quod idem nomen Chriſti geſſerit, ceu typus quidam eius, diſertè docet Iuſtinus *n*, id accepiſſe notans à Moſe, cum antea Auſes, vel Oſee nuncuparetur, cum illum deſignatum ſucceſſorem iuberet introducere populum in Terram promiſſionis. Eadem eſt ſententia Origenis *o*, Euſebij *p*, Theodoreti *q*, Cyrilli Ieroſolymitani *r*, Tertulliani *ſ*, Ambroſij *t*, Hieronymi *u*, Auguſtini *x*. Philo quoque *y*, & Ioſephus *z* Iudæi Græcè ſcribentes, eum, qui Ioſue à nobis dicitur, appellant Ἰησοῦν, Ieſum. Lege Leonem à Caſtro *a*, & Franciſcum Suarez *b*, & Martinum Cantapetrenſem *c*; ex quibus poſtremus variè comparat Chriſtum cum Ioſue admodum acutè, & piè, poſt Origenem, quem citat, & poſt Iuſtinum, & Cyrillum Ieroſolymitanum.

n in Tryph.
o Hom.26. in Numeros.
Ioſue Chriſti typus, eius nomen habuit.
p 4. de Demonſt. c.vlt.
q in prin. Ioſue.
r Catech.10.
ſ lib. cont. Iud. ca.9.& 3. cont. Marc. c.16.
t in Pſal.47.
u 1. contra Iouin.
x qu.103. in Exod.& 16.cont. Fauſt. ca.16.& ſeq.
y lib. de hum.
z 3.Antiq.
a in c.7. Eſaiæ.
b 3.part. q.35. diſp.45. ſect.1.
c 2. hypotyp. cap.8.

Iudæi per contemptum diminutiuè vocant Ieſum, ישו Ieſu detracto ע. Tamen mos eſt Ara-

A mææ linguæ, vt notauit Iuſtus Nathanus *a* grammaticus Hebræus, abſorbere ח *chet* & ע *hhain*. Imo ſic Hebræos ipſos vſurpare *Bel* volunt, pro, בעל *Bahhal*, & ſimiles alias voces per modum compendij.

a lib. de vocibus Thalmudicis.

Vſq; in diebus Dauid.] Latinius & clarius dictum fuiſſet, *vſq; ad dies Dauid:* ſic enim Græcè legimus, ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβὶδ, *vſq; ad dierum Dauid ſpatium.* In Latino ſermone ineſt æquiuocatio, loquaturne Stephanus de Tabernaculo, an de Gentium expulſione, de qua in proximis verbis præcedentibus. Tollit eam ambiguitatem Syriacus interpres, apud quem ſic legimus, ואתיכל עד מא ליומותי דדויד *vathical bhad ma leiaumathi* B *dedauid*, id eſt, *& deportatum eſt vſq; ad dies Dauidis*, vel, *& deductum eſt vſque ad dies Dauid*, nempe Tabernaculum ſine templo. Gloſſa quoque interlinearis, *Sic iunge*, ait: *Tabernaculum fuit vſq; ad dies Dauid, & in diebus Salomonis templum Tabernaculo ſucceſſit.* Lyranus præterea monet hunc eſſe ſenſum. Verum eſt etiam quod Caietanus dicit, & ipſi ſuperius notauimus, feciſſe Dauid aliud Tabernaculum in monte Sion, in quo poſuit arcam, vnde factum eſt, vt minus honoris haberet Tabernaculum Moſis: ſed non huc reſpexiſſe Stephanum, oſtendit ſequens verſus, qui loquitur de templo, quod voluit ædificare.

Dauid aliud fecit tabernaculum diuerſum à Moſis tabernaculo.

Verſus 46] Qui inuenit gratiam ante C Deum, & petijt, vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

Q*Vi inuenit gratiam ante Deum.*] Phraſi Scripturæ מצאת חן *matſoth chen*, id eſt, *inuenire gratiam* apud alium, etiam hominem, eſt gratum eſſe *b*, & beneficio inſuper dignum eſſe. Videtur autem Stephanus innuere ſtudium in quærenda huiuſmodi, conſeruanda, augendaque gratia adhibitum fuiſſe, vt de beata Virgine loquens, cum Angelus inueniſſe gratiam eam dixit *c*, Bernardus *d* notat: necnon & ſingulari præ alijs gratia præditam eſſe: quod idem *e* de eadem ſignificatum ijſdem verbis docet. Sic vulgò dicere ſolemus, Inuenit gratiam apud Regem, id eſt, D aut ſolus, aut maximè omnium Regi gratus eſt. Petita etiam videtur hæc loquendi formula ex ijs qui inſperato theſaurum, aut quid aliud inueniunt, vnde fortunati nominantur: ita vt inuenire gratiam quis dicatur, quia *f* gratis gratia ei confertur, & abſque prioribus meritis: vel etiam nulla præuia cogitatione, quæ ſi pia eſt, à gratia præueniente eſt *g*, quam ſanè gratiam melius affirmare poſſumus à nobis inueniri, quaſi bona quadam fortuna, quam nos eam quærendo inuenire. Nec excludit hic tamen dicendi modus, quin apud Deum gratiam inueniſſe dicatur, E maiorem videlicet, qui hanc, adiutus minore, concupiuit, & per illam quæſiuit, petijtque. Sic non improbabile videtur dixiſſe Angelum Mariæ *h* *quod gratiam inueniſſet*, nempe maternitatis Dei, quam nouerat concedendam cuipiam fœminæ *de domo ac familia Dauid:* vt hac etiam fortaſſe de cauſa eſſe virgo voluerit, præter aliarum conſuetudinem, quod Dei matrem debere virginem eſſe in Eſaia *i* legiſſet. Lege Salmeronem *k* egregiè hoc probantem, idque affirmat profectum ex ſumma charitate, cum ſingulari modeſtia, ſiue humilitate, atque cum merito, vt conſequeretur tantam dignitatem. Toletus in Lucam *l* obſeruat eſſe quid maius *inuenire gratiam apud Deum*, Græcè, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, id eſt, *iuxta*, ſeu *prope illum*, quam *coram Deo*, aut etiam *ante Dominum*, aut *in conſpectu Domini*, aut *in oculis Domini*. Ac primum quidem modum de ſola Beata Virgine vſurpari, alios de alijs, quoniam illa per gratiam omninò ſingularem hoc habuit, vt Deum ipſum (cuius etiam nomen exprimitur, & non Domini, quod habitudinem dicit ad ſeruum, & ancillam) in ſuo ventre reciperet, ipſumque gigneret.

Inuenire gratiam apud aliquem quid ſit.

b Gen. 6. 8. & 18. 3. c. 19. 19. c. 30. 27. c. 33. 5. c. 39. 4. Exod. 33. 12. Eſther. 2. 9.

c Luc. 1. 30. & alibi ſæpe.

d Sermon. 4. de Aſſumpt.

e Ser. 3. de Annunciat.

Gratia gratis confertur, & abſque meritis.

f Rom. 11. 6.

g 2. Cor. 3. 5.

Inuenit gratiam, qui minore adiutus eam concupiuit.

h Luc. 1. 30.

i Eſa. 7. 14.

k Tom. 3. tract. 6.

l in cap. 1. annot. 79.

B. Virginis prærogatiua.

Non eſt ſola conſulenda editio Latina vulgata, ſed Hebraica etiam phraſis obſeruanda, vt vim huius particulę intelligamus, cum in Exodo *m* reperiamus in verbis Dei ad Moſem: *Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*, particulam ἐνώπιον, cum datiuo, ἐμοὶ, haberi, in qua tamen Toletus vim faciebat, quæ Hebraicè his verbis מצאתה חן בעיני *matſathah chen behhenai*, *inueniſti gratiam in oculis meis*, dicitur, quam eandem vocem habent omnia loca, in quibus eſt dicta phraſis, & à noſtro Interprete redditur nunc vno, nunc alio ex ijs modis, quos Toletus notauit, id eſt, *coram, ante, in conſpectu, in oculis meis*: quæ vltima ſignificatio propriè reſpondet illis vocibus Hebraicis, בעיני *behhenai*. Eodem modo ſciendum eſt, in ijſdem illis locutionibus pro nomine Latino, *Dominus*, non eſſe, vt plurimum, Græcum nomen, ὁ Θεὸς, ſed ὁ κύριος, quod loco nominis ineffabilis יהוה ponitur, quod Dei nomen eſt maximè proprium, & non reſpectum ad ſeruum, & ancillam denotat, ſed eius eſſentiam ſingularem; vt quando de Noe ſcribitur, *quod inuenit gratiam coram Domino n*, Hebraicè habetur, ונח מצא חן בעיני יהוה *venoach matſa chen behhenai*, Septuaginta reddiderunt, Νῶε δὲ εὗρε χάριν ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ, *Noe autem inuenit gratiam coram Domino Deo*, vbi Dominus nomini ineffabili reſpondet, & reſpectum ad ſeruum non indicat, ſed eſſentiam Dei deſignat, quæ vtcunque nomine ineffabili exprimitur. Porro Dauid *o* quam Deo charus, gratuſque fuerit, ac ſecundum Dei cor, teſtatur hiſtoria Regum *o*, & ipſemet in Pſalmis *p*, & rurſus Lucas infertus *q* Pauli teſtimonium citans prolatum ex Scriptura, quæ id teſtatur. Denique *gratiam apud Deum* dixit noſter Interpres, de quocunque loquens, in epiſtola Petri *r*, & ſæpe extat in epiſtolis Pauli *eſſe iuſtum apud Deum*, *innoteſcere orationes apud Dominum*, *manere in aliquo inſtituto apud Deum*, *optare apud Deum*. Et ſimilis phraſis crebro occurret legenti Scripturas.

m c. 33. 12.

Inueniſſe gratiam in oculis quis dicatur.

n Gen. 6. 8.

Dauid Deo quam gratus fuerit

o 1. Reg. 13. 14. c. 16. 13.

p Pſal. 88. 21.

q Actorum 13. 22.

r 1. ep. c. 2. 20.

Gratia apud Deum de quocunque dicitur.

Petijt vt inueniret tabernaculum Dei Iacob.] Legimus in hiſtoria Regum deſiderium Dauid *ſ*, ſed non orationem, in Pſalmo autem centeſimo trigeſimo primo *t* teſtatur ipſe iuraſſe ſe ac vouiſſe *inuenturum ſe locum Domino, tabernaculum Deo Iacob*, vbi Hebraicè eſt, משכנות *miſchanoth*, id eſt, *tabernacula*, in plurali, ob templi Salomonij (vt Genebrardus notat *u*) partes aliquanto plures, quam in tabernaculo Moſaico. Caietanus in præſentem locum Actuum obſeruat locatum pro loco poni: petijſſe enim Dauidem, *vt inueniret locum ſtabilem, vbi eſſet tabernaculum Dei Iacob, & effeciſſe illud in Sion.* Sed profecto ſermo eſt de templo ipſo, ſub nomine tabernaculi, quod erat includendum templo à Dauide conſtruendo; & placet opinio Hebræorum, quam ſequitur Ianſenius in dictum Pſalmum, iuramentum id, votumque Dauid feciſſe eo die, quo vidit Angelum paratum ad percutiendum Ieruſalem ob peccatum numerationis populi *x*; quia tunc

ſ 2. Reg. 7. 2. & 1. Paral. 17. 1.

t ver. 2. 3. 4. 5.

Dauid voluit conſtruere Domino tabernaculum.

u ibidem.

x 2. Reg. 24. 1. 1. Para. 21. 1. & ſeq.

Dauid quando vouit templum à ſe conſtruendum.

animaduertit ſibi eſſe neceſſarium placare Deum ſacrificijs, nec poſſe ire in Gabaon, vbi erat altare holocauſtorum præ nimio timore, & cum ſciret templum ædificandum à filio, prout ei promiſſum fuerat, certum verò locum nondum didiciſſet, tunc nimirum vouiſſe ſe non introiturum in domum ſuam, &c. priuſquam per diuinam reuelationem certior fieret de dicto loco. Quando enim ad illum Gad propheta à Deo miſſus, iuſſit vt aſcenderet ad aream Ornam Iebuſæi, ſuper quam Angelus in conſpectu erat, ibique offerret ſacrificia, hæc vbi ignis cœleſtis deuoraſſet, *Hæc eſt*, inquit Dauid, *domus Dei, & hoc eſt altare in holocauſtum Iſrael*, quaſi diceret, Iam inueni locum, quem quærebam. Vnde Salomon dicitur conſtruxiſſe templum in monte Moria, qui demonſtratus fuerat Dauid *a* patri eius, in loco quem parauerat Dauid in areâ Ornam Iebuſæi. Atque ab eo tempore cœpit ipſe parare omnia ad ædificandum templum neceſſaria, & filium Salomonem ad id adhortari.

a 2. Par. 3. 1.

Deo Iacob.] Rectè hic, & in citato Pſalmo appellatur *Deus Iacob*, eo quod hac in re Dauid imitatus ſit Iacob, de cuius ſimili voto legimus in Geneſi *b*. Dicitur quidem ſæpè Deus eſſe Deus Iacob, ſed coniunctim ſimul cum Iſaac, & Abraham ſolitariè vero ac ſeorſum non cum Abraham, vel Iſaac, ſed Iacob *c* Deus, aut etiam Dominus *d* nonnunquam nominatur. Quin etiam ab eodem, ſicut & ab altero eiuſdem nomine, quotquot ab eo genus duxerunt, domus Iacob, & Iſrael, atque Iſraelitæ, & filij Iſrael, & abſolutè ac ſine addito Iacob, vel Iſrael, appellari repeꝛiuntur: quamuis interdum hæc nomina ſumantur pro decem tribubus, & regno diuiſo à regno Iuda. Et quidem Iacob peculiariter Deum religioſo cultu veneratus eſt *e*, pluraque, quàm pater, & auus, & adhuc maiora diuinæ erga ſe prouidentiæ ſigna expertus eſt, & pater fuit duodecim Patriarcharum *f*, à quibus totus Hebræorum populus propagatus eſt, quos Hebræos dictos, quaſi Abrahæos alibi falſum eſſe docui. Semel reperio vocatum Deum Abraham *g*, & Deum Iſaac ſeparatim *h*. Ad eas quas dixi cauſas, cur totus populus denominatus ſit à Iacob, & Deus populi dictus ſit Deus Iacob, accedit hæc alia, quoniam Abraham duplicem habuit poſteritatem, ex Iſaac ſcilicet, & Iſmael, ſimiliter Iſaac ex Iacob, & Eſau, progeniem numeroſam habuit: Iacob vero habuit duodecim filios, qui omnes legem integram & reliqua omnia acceperunt à Deo, & fuerunt populus peculiaris Dei; Iſmael verò, & Eſau ab his boni excluſi ſunt. Notauit id Toletus in Lucam *i*, dum ideo conſiderauit annunciatum Virgini filium dici *regnaturum in domo Iacob k*, potius quam Abraham, vel Iſaac, quibus tamen etiam promiſſus erat. Sed quod ait, dici domum Iacob, ſedem autem Dauid, quia hic fuit rex, non ille, minus ad rem videtur, quoniam, vt paulo ante dicebam, domus Iacob ſignificat totum populum Hebræum: immò, & domus Dauid, quamuis fuerit rex, vt legere eſt paſſim, præcipuè in Prophetis: licet aliquando peculiariter ſignificet familiam, ac progeniem ipſius Dauid, vt apud eundem Lucam *l*. Hieronymus exponens Eſaiæ verba *m*: *Audite ergo domus Dauid*, id eſt, *Tribus*, inquit, *regia, ſeu tribus Iuda, in qua erat regnum*: & eadem eſt ſignificatio illorum verborum Pſalmi *n*: *Sedes ſuper domum Dauid: Iudices namq;, qui ſedebant in Ieruſalem, erant de tribu Iuda.*

Deus Iacob, cur ita dicatur.

b Gen. 28. 20.

c 2. Reg. 23. 1. Ps. 19. 2. Ps. 45. [illegible] Ps. 24. [illegible] Ps. 80. 2. [illegible] Ps. 113. 7. Ps. 146. 5. [illegible] d Esa. 45. 15.

Iacob Deum peculiariter [illegible] veneratus [illegible]

i in ca. 1. anno. 9.

Christus cur dictus ſit regnaturus in domo Iacob.

k Luc. 1. 32.

Domus Dauid Hebræum totum populum indicat.

l c. 2. 4. & 5.

m c. 7. 13.

Domus Dauid quid ſignificet.

n Pſal. 121. 5.

Verſus 47.] Salomon autem ædificauit illi domum.

Salomon autem ædificauit.] Narratur ædificatio iſta in tertio Regum *o*, & primo Paralipomenon *p*, & templi ſtructuram omnem diligenter deſcribit Ribera in proprio opere, atque Villalpandus in Ezechielem.

o c. 6. 1.

p c. 17. 12.

Vocatur ſæpè templum nomine *domus Dei* ſeu *Domini*, in octateucho, Pſalmis, Prophetis, Euangelijs, & ſcriptis Patrum: & vulgò ab Italis, quod in vrbe præcipuum eſt, ac metropolitanum, dicitur, *il duomo*, niſi malis corruptè à Latino *Dominicum*, quod Patres Latini vſurpant in eodem ſenſu, ſicut Græci Κυριακὴν, Baſilicam, pro æde ſacra præcipua, quaſi dicas, Regiam, & neutro genere, τὸ κυριακόν. Lege de nominibus Dominici, & Baſilica, Baronium in notis Martyrologij *q*, & in Annalibus *r*, & Ioannem Stephanum Durantum in Ritibus Eccleſiæ Catholicæ *ſ*. Quod vero attinet ad nomen domus Dei, quo vtitur etiam Tertullianus *t*, & Synodus Gangrenſis *u*, putarunt nonnulli, domum Dei in Geneſi *x* templum ſignificare, eoque in loco poſtea templum ædificatum. Diſtat tamen locus, cuius ibi mentio fit, ab Ieruſalem multis milliaribus.

Templum domus Dei vocatur.

q 13. Decemb.

r Tom. 1 Annal

ſ lib. 1. c. 2.

t lib. de idol. c. 7.

u can. 5.

x ca. 28. 17. 22. c. 35. 7.

Eſt vbique Deus *y*, & omni adorandus, oranduſque in loco *z*, quod fecit in medio mari Moſes *a*, Iob in ſterquilinio *b*, Ezechias in lectulo *c*, Ieremias in luto *d*, Ionas in ventre ceti *e*, tres pueri in fornace *f*, Daniel in lacu leonum *g*, latro in cruce *h*, Paulus in carcere *i*, in requiſitis naturæ Licentius (quem defendit Auguſtinus *k*) & Agnes Auguſta (cuius factum approbat Petrus Damianus *l* exemplo Agnetis Martyris, quæ vidit in lupanari Angelum, & Angelicum reperit indumentum) & alij alibi: tamen peculiari quadam ratione eſſe, colique certis in locis vult Deus, vt egregiè Auguſtinus *m* docet, ac poſt eum qui tractant controuerſias, præcipuè Bellarminus *n*.

Deus vbique eſt, ſed peculiari in loco coli vult

y Ierem. 23. 23. 24. Ioan. 4. 21.

z Pſ. 102. 20. Ioan. 4. 21. & 1. Tim. 2. 8.

a Exod. 15. 22.

b Iob. 2. 8.

c Eſa. 38. 2. & ſeq.

d Ierem. 38. 6.

e Iona 2. 2.

f Dan. 3. 51.

g Dan. 14. 37.

h Luc. 23. 42.

i Act. 16. 25.

k 1. de ord. c. 8.

l ep. ad Agne. Auguſt. apud Baron. tom. 11. p. 382.

m ep. 137.

n to. 3. de cultu Sanct.

Merito *Domus Dei* vocatur ædes ſacra, aut etiam *cœtus fidelium*, qui dicitur Eccleſia *o*. Nam Deus peculiarem habet prouidentiam de vtraque, ſicut paterfamilias de domo ſua: habet ibi ſuam ſupellectilem, & pretioſa quæque recondita, nempe ſacramenta, ſacrificium, religionem, dona Spiritus ſancti, & reliqua ſalutis inſtrumenta: habitat in ea ſingulari quodammodo, tum per beneficia, quæ ibi magis communicat; tum per corporalem præſentiam in Euchariſtia: omnes qui in ea verſantur, proprio quodam vinculo coniuncti ſunt, ideoque *Domeſtici Dei p* nominantur. Placet mihi pietas Gallorum, vulgari nomine Noſocomium Dei domum appellantium, ſiue Palatium, Gallicè, *l'Hoſtel-Dieu*. Sic antiquus ac doctiſſimus iuxta pijſſimuſque ſcriptor Gulielmus Pariſienſis appellat *q*, & Hugo Cardinalis *r*.

Eccleſia domus Dei eſt.

Eccleſiæ Deus peculiarem curam habet.

o 1. Tim. 3. 15. 1. Pet. 4. 17. Pſ. 25. 8. Prou. 9. 1.

p Eph. 2. 19.

q lib. de morib. c. 6.

r in Pſal. 25.

Verſus 48.] Sed non Excelſus in manufactis habitat, ſicut Propheta dicit.

Sed non Excelſus in manufactis habitat.] Hoc & ſequentibus duobus verſibus conuincit Stephanus Iudæos, nimirum *confiſos in verbis mendacij de templo ſuo ſ*, & illum criminantes, quaſi contra id blaſphemaſſet. Nam & Salomon ipſe, & Eſaias negarunt Deum loco circumſcribi, templove, aut domo includi *t*, & hic quidem locus innuere videtur verba Salomonis, quibus præ-

ſ Ierem. 7. 4.

Deus loco non includitur.

t 3. Reg. 8. 27. & 2. Para. 2. 6. & 6. 18. Eſa. 66. 1. 2.

fatus

A fatus eſt, *quod nec cœlum, nec cœli cœlorum caperent Deum.*

Excelſus.] Græcè, ὕψιστος dicitur, quod nomen Interpres noſter quandoque vertit per nomen Altiſſimi. & in textu Hebræo ſolet eſſe idem nomen עליון *bhelion*, quod vnum eſt ex decem Dei nominibus, quod præ omnibus creaturis, etiam Angelis, ſit in altiſſimo & ſupremo gradu. Exempla obuia ſunt *a*, tum illud Angeli dicentis Mariæ *b*: *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi: & c, Filius Altiſſimi vocabitur.* Dæmon ipſe idem nomen tribuit Chriſto *d*, & Chriſtus Deo *e*. Cauſa tam frequentis epitheti eſſe videtur, vt diſtinguatur à falſis Dijs, qui de terra erant, & altiſſima non fecerunt. B Qua etiam ratione dici ſolet Deus cœli, vt notaui in expoſitione pſalmi nonageſimi, & in argumentum veri Dei dici: Dauid *f*: *Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat?* & *g*, *Omnes dij Gentium Dæmonia, Dominus autem cœlos fecit.* Vnde Gabriel ijs verbis vſus eſt quæ recitaui, tum vt doceret Chriſtum verum, ac naturalem filium Dei eſſe, tum vt humiliationis ipſius magnitudinem exprimeret, qui cum eſſet *filius Altiſſimi*, naſci tamen in infimis dignatus ſit, iuxta ea altiſſima, quæ promiſit Dauid in Pſalmo ſeptuageſimo *h*, his verbis, *Potentiam tuam Deus vſque in altiſſima, quæ feciſti, magnalia*, vt ibi exponit Gloſſa, Lyranus, & Hieronymus; C hic vero præterea alio loco *i* dictum nomen Hebraicum עליון *bhelion*, ait vnum eſſe de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus vocatur: nempe verè de Deo cantatur: *Tu ſolus Altiſſimus ſuper omnem terram k. Erigat ſe, quis vult*, inquit in eum locum Hieronymus, *nos dicamus: Tu ſolus Altiſſimus, quantumuis quis exaltetur, nos habemus Deum, cui excelſum nomen eſt.* Soli Deo debetur illa adoratio, quæ λατρεία dicitur, cuius inter alia ſigna hoc vnum eſt, vt ei altare erigatur, quod Latinè ab altitudine dictum voluit.

a vt Num. 24. 16. Pſal. 7. 14. Pſal. 20. 8. Pſ. 45. 5. Pſal. 49. 14. Pſ. 82. 19. Pſal. 86 5. Pſal. 90. 1. Pſal. 106. 11.
Cur Deus dicatur Altiſſimus.
b Luc. 1. 35.
c ibid. 32.
d Luc. 8. 28.
e Luc. 6. 35.
f Pſal. 112. 5.
g Pſal. 95. 5.
Chriſtus verus, ac naturalis eſt Dei filius.
h verſ. 19.
Deus ſolus altiſſimus.
i epiſt. 136.
k Pſal. 82. 19.
Soli Deo latria debetur.

Innuit S. Thomas nominis Altiſſimi, prout Deo attribuitur, hanc ipſam rationem, tractans D verba Iob *l*: *Si oſculatus ſum manum meam ore meo, quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum. Si enim*, inquit, *quibuſdam creaturis nomen Dei per participationem attribuatur, ſoli tamen Deo altiſſimo latria cultus debetur, qui vocatur Altiſſimus, etiamſi alijs talis cultus exhibeatur.* Idem notat Lyranus in eundem locum Iob, nempe Deum altiſſimum idem eſſe ac Deum, cui ſummus cultus debetur. Ipſemet Aſſuerus Iudæos veri Dei cultores nominabat *filios Altiſſimi, & Maximi, ſemperque viuentis Dei m*, eruditus opinor, a quo ad veram fidem perductus ab Eſther, & Mardochæo: profitetur enim ibidem eiuſdem Dei beneficio, & patribus, & ſibi regnum traditum, & vſque in id tempus E cuſtoditum.

Communicatur vocabulum excelſorum alijs vel cœlis, vel Angelis, vel hominibus, hiſque, aut ſapientibus, aut iudicibus, aut potentibus, ita vt ſit quædam periphraſis Dei dici *iudicem excelſorum n*, *quoniam excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij, & inſuper vniuerſæ terræ Rex imperat ſeruienti.* Sic eſt in libro Eccleſiaſtæ *, vbi nos hoc ipſum expendimus. Denique omni malo Deus eſt ſuperior, omni bono ſublimior, omnem creaturam ad altiorem ſtatum poteſt euehere. Apud Danielem legimus de quodam Rege potentiore: *Et ſermones contra excelſum loquetur, & Sanctos Altiſſimi conteret*, & paulo ante *p*: *Suſcipient regnum ſancti Dei altiſſimi.* Ibi eſt עליונין in plurali, & in ſtatu, vt vocant, regiminis, vt indicat proxime præcedens קדישי. Exponunt aliqui, quod quatuor regna, de quibus eo loco prius, *Suſcipient regnum Sanctorum altiſſimorum*, id eſt, occupabunt regnum filiorum Dei, ſiue Sanctorum, qui ſoli ſuo iure poſſidere deberent terram: & dici Sanctos altiſſimorum, id eſt, cœlorum, in quibus eorum conuerſatio eſt. At cum Sancti in hac vita non habeant ciuitatem permanentem, & vtantur hoc mundo ac ſi non vterentur; & quia totus contextus longè aliud ſignificat; melius alij beatos, qui iam ſunt in altiſſimis cœli ſedibus, interpretantur, B & cum Chriſto, quem canimus abſolutè ſolum Altiſſimum, venient ad Iudicium, vt plenam cum ipſo regni poſſeſſionem capeſſant, ſcilicet cum altera ſui parte, id eſt, cum corpore. Vel ſunt quoque huius vitæ Sancti appellati altiſſimorum, quia hæredes altiſſimorum, vt innuitur apud eundem Prophetam, inferiore eiuſdem capitis loco *q*. Verumtamen iuxta editionem noſtram, vt vbique ſit numeri ſingularis genitiuus caſus, ac epithetum Dei, quod nomen Dei Hieronymus addidit *r*, erit illud plurale, עליונין pro ſingulari, עליון ſicut אלהים, pro אלוה; & de Deo ipſo intelligetur.

Lirns. Iob. 22. 12.

Cur Deus Altiſſimus dicatur.
l c. 31. 28.
m Eſther 16. 16.
Excelſi nomen communicatur alijs à Deo.
n Iob. 22. 12.
* cap. 5. 7.
o c. 7. 25.
p verſ. 18.
q verſ. 27.
r verſ. 18.

C *Sicut Propheta dicit.*] Eſaias, cuius ſunt verba ſequentia. Et quamuis inter Prophetas Eſaias ita eminet, vt meritò Prophetæ nomen abſolutè poſitum κατ' ἐξοχήν, de illo intelligi poſſit, ſicut de Paulo nomen Apoſtoli: & qui propter perſpicuam myſteriorum Chriſti prædictionem, meruerit Euangeliſta nominari, potius quam Propheta, vt loquitur Hieronymus *ſ*, & Auguſtinus *t*, vt omittam viri nobilis ac vrbani ſuper omnes alios eloquentiam obſeruatam, præter Hieronymum à Gregorio *u*, & Bernardo *x*, & quod cum in primis Ambroſius ab Auguſtino catechumeno, teſte ipſomet Auguſtino *y*, legi voluerit, *quod præ cæteris*, inquit, *Euangelij, vocationiſque D Gentium ſit prænunciator apertior*, quem etiam vnum Chriſtus in Synagoga interpretari dignatus eſt *z*: tametſi, inquam, hæc ita ſint, nihilominus non hoc fortaſſe reſpexit Stephanus, ſicut neque Matthæus citans eundem aliquando tacito eius nomine *a*, necnon eundem cum Zacharia *b*, quod facit etiam dum citat Oſeam *c*, & Dauidem *d*.

Eſaias Propheta per excellentiam dici poteſt.
ſ epiſt. 103. de [illegible]
t l. 18. de ciuitat. Dei c. [illegible]
u [illegible]
x [illegible]
y 9. Confeſſ. c. 5.
z Luc. 4. 17.
a Matt. 1. 22. c. 2. 5.
b c. 21. 4. 5.
c c. 2. 15.
d c. 27. 9.

Verſus 49.] Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis E meæ eſt?

C*Oelum mihi ſedes eſt.*] Hæc ſententia eſt apud Eſaiam *e*, & citatur iuxta verſionem Septuaginta, vbi Hieronymus notat, hoc loco vſum Stephanum aduerſum Iudaicam contentionem & errorem, qui putant inuiſibilem & incomprehenſibilem Deum templo Ieruſalem poſſe concludi, & ad hoc ipſum magis refutandum alia idem Doctor teſtimonia profert. Vix credo tam craſſo errore Iudæos laboraſſe, etſi conſtat materiali ſuo templo nimium tribuiſſe. Vnde Hieronymus ſubdit Eſaiam notare voluiſſe repudium templi, ac ſacrificij veteris legis, poſtquam ve-

e cap. vlt. 1.
Iudæi Deum templo concludi poſſe putabant.
Veteris legis ſacrificia ceſſatura prædicantur.

nit verum templum, atque ſacrificium, quod eſt Chriſtus. Idem affirmat in eundem locum Cyrillus Alexandrinus, & Procopius, Chryſoſtomus quoque in præſentem locum, & alij Interpretes. Rurſus Hieronymus obſeruat, necnon Hilarius a, & Athanaſius b, & Petrus Damianus c, & alij infra citandi, de eodem Deo dici nunc, quod *ſedem habeat cœlum, & terram ſcabellum pedum*, ſicut quod *ponderet cœlos palmo, & metiatur aquas pugillo, & appendat tribus digitis molem terræ* d, vt oſtendatur forinſecus, & intrinſecus infuſus, & circumfuſus, & continere omnia creata, atque extra ea eſſe, & vbique exiſtere.

a 1. de Trin.
b libr. de ſubſtan. S. Trin.
c op. 4. c. 6.
Quid ſignificent hæc epitheta, quæ Deo tribuuntur.
d Eſa. 40. 12.

Cœlum mihi ſedes eſt.] Ita etiam Dauid e: *Dominus in cœlo ſedes eius*: & f, *Dominus in cœlo parauit ſedem ſuam*: & g, *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*: & h, *Qui habitat in cœlis, irridebit eos*: & i, *Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat?* & k, *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis*: & l, *Cœlum cœli Domino*: & Sapiens, iuxta Eccleſiæ ſenſum de Verbo incarnato m: *Omnipotens ſermo tuus de cœlo à regalibus ſedibus proſiluit*, ſeu *venit*, quod & in Symbolo Niceno profitemur, *deſcendiſſe de cœlis.* Denique Chriſtus iuſſit nos orantes ita præfari n: *Pater noſter qui es in cœlis*: *Non quod ibi Deum concludat*, inquit Chryſoſtomus o, *ſed vt à terris abducat orantes, & ſupernis habitaculis, ac regionibus affigat excelſis, & vt intelligamus*, ait Origenes p, *in melioribus mundi requirendum.* Ibi videlicet ſuam gloriam Deus manifeſtat; ibi Beatos habitare vult; ibi Dei magnificentia, & omnipotentia magis elucet, propter eximiam cœli pulchritudinem, amplitudinem, incorruptibilitatem, perennitatem circularis motus ab intelligentijs, influxus, & actiones in inferiora: ita vt Deus cœlos *feciſſe dicatur in intellectu* q, & ipſi vocentur *opera digitorum eius* r: & *enarrare* cenſeantur *gloriam ipſius* ſ: poſtremo dicitur *cœlum domus Dei*, inquit Chryſoſtomus t, *quia eſt locus purus à vitio.* & Deus, inquit Bernardus u, ad cœlorum comparationem, nec eſſe videtur in terris: quemadmodum licet toti corpori præſens ſit animus, tamen in capite præcipuè reſidet. Intelligit Daniel x, *per templum ſanctum gloriæ Dei, & thronum regni eius*, cœlum, perinde ac Dauid, qui ante verba primo loco recitata ita habet: *Dominus in templo ſancto ſuo.* Chriſtus quoque vetat iurare *per cœlum* y, *quia thronus Dei eſt.* Inde eſt, quod cœli nomine interdum cœli incolæ intelliguntur, vt cum dicitur; *Inclinauit cœlos, & deſcendit* z, id eſt, Angelos præmiſit, quando ad nos venit Deus incarnatus, vt exponit Hieronymus; ſicut & illud *: *Aduocauit cœlum de ſurſum, & terram diſcernere populum ſuum*, id eſt, tam Angelos, quam Apoſtolos ad iudicium. Et huius generis ſunt plura alia exempla. Scribit Ariſtoteles a, *Omnibus à natura quaſi inſitam opinionem, Deum in cœlo habitare, quod teſtatur illud adeo frequens apud poetas Græcos:*

Ὃς ὑπέρτατα δώματα ναίει.
id eſt,
Superiq; habitator Olympi.
&,
Ἕδος αἰὲν ἔχουσι.
id eſt,
Habitant quam numina ſedem.

Tametſi cæca Gentilitas Deos coluit terrenos & inferos. Quo ſpectat naturalis cuique ad cœlum proſpectus, dum re aliqua aduerſa premitur, quaſi inde auxilium poſcat à Numine. Mitto moralem ſenſum: vt cœli nomine iuſtus intelligatur, aut Eccleſia, in qua Deus conſideat. Ita exponit Hilarius b, Ambroſius c, Auguſtinus d, Origenes e: Gregorius ſ autem intellexit Chriſtum eſſe Dei ſedem. Sed & illud obſeruatu dignum, quandoque cœli nomine Deum ipſum intelligi. Sic nimirum dicebat ille g: *Peccaui in cœlum*, id eſt, in Deum. Quærebat Chriſtus h, Baptiſmus Ioannis eſſetne de cœlo, id eſt, ex Deo: qui nimirum incolere cœlum dicitur. Qua etiam ratione crebrò legimus i cœlum ac terram teſtes adduci, hoc eſt, cœli incolas, præcipuè Deum, & terræ. Immò nonnunquam Latinus interpres exprimit ac ſupplet nomen Dei ſcribens, Deum cœli, cum eſt ſolum nomen cœli: vt ibi k, *Non eſt differentia in conſpectu Dei cœli*, ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ, *liberare in multis, & in paucis.*

e Pſal. 10. 4.
f Pſal. 102. 19.
g Pſal. 18. 6.
h Pſal. 2. 4.
i Pſal. 112. 5.
k Pſal. 122. 1.
l Pſal. 113. 16.
m Sap. 18. 15.
n Matth. 6. 9. Luc. 11. 2.
o in Matth. Hom. 20.
p 2. Periarc. c. 4.
Deus in cœlo cur eſſe dicatur.
q Pſal. 135. 5.
r Pſal. 8. 4.
ſ Pſal. 18. 1.
t in Pſal. 114.
u Serm. 2. in Pſal. 90.
x c. 3. 53. 54.
y Mat. 5. 34. & c. 23. 22.
z Pſal. 17. 10. & Pſal. 143. 5.
* in Pſal. 49.
a 1. de cœlo, text. 22.
Cœlum Deum inhabitare quomodo natura doceat.
b in Pſ. 131.
c in c. 11. Luc.
d in Pſal. 98. & 131.
e Homil. 1. in Gen.
ſ in Pſ. 5. pœnit.
g Luc. 15.
h Luc. 20. 4.
i Deut. 4. 26. & 30. 19. 1. Machab. 2. 37.
k 1. Mach. 3. 18.

Terra autem ſcabellum pedum meorum.] Chriſtus eodem modo loquitur, dum vetat iurare per terram, *quia ſcabellum ſit pedum Dei* l. Ij, quos citaui, cum initio agerem cur cœlum dicatur ſedes Dei, docent dici terram ſcabellum pedum eius, ad magis exprimendam immenſitatem Dei. Origenes m, & Baſilius n myſticè vocant Eccleſiam, quæ eſt ſuper terram, ſcabellum pedum Dei, *quia paruam hic habet cognitionem de Deo in ænigmate* o, *ac per ſpeculum, & per viſibilia, quæ pedes Domini appellantur.* Idem Origenes p, Eucherius q, & Ambroſius r, & Chryſoſtomus ſ Chriſti carnem dicunt eſſe ſcabellum pedum Dei, vtpote quæ ex terra ſit, atque in hoc ſenſu Dauidem imperare, *vt adoremus ſcabellum pedum Dei, quoniam ſanctum eſt* t. Eudem modo explicat hæc eadem verba Pſalmi Hieronymus, & Auguſtinus in Commentario, & alij. Rurſus Origenes u irridens Anthropomorphitas tacito nomine, quod etiam facit Auguſtinus x, vult eos, qui adhuc terrenum propoſitum gerunt, & in quibus exigua, vel nulla pars cogitationis inuenitur, qua Dei prouidentiæ ſe ſubijciant, atque committant, eſſe ſcabellum pedum eius. Quò ſpectat ſatis communis acceptio ſcabelli huius pro peccatore, & hoſte Dei, qui vi redigitur in ſeruitutem ipſius, iuxta id Pſalmi y: *Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum.*

l Mat. 5. 35.
Cur terra ſcabellum pedum Dei dicatur.
m in cap. 21. Matth.
n in cap. 1. Eſa. non longè à princ.
o 1. Cor. 13.
p Homil. 5. in Eſa.
q libr. de ſpir. formul. c. 1.
r 3. de Spiritu ſancto, c. 12.
ſ Ser. de Trin.
Caro Chriſti eſt adoranda.
t Pſal. 98. 5.
u Homil. 2. in Gen.
x in Pſal. 98.
y Pſal. 109. 1.

Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ eſt?] Apud Eſaiam z ſic legimus: *Quæ eſt iſta domus, quam ædificabitis mihi? & quis iſte locus requietionis meæ?* In Hebræo textu ſic habemus, אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי *e ze bayth aſcher thibnu li, ve e ze makom menuchathi*, id eſt, *vbi eſt iſta domus, quam ædificabitis mihi, & vbi eſt ille locus quietis meæ?* Templum verò appellatur locus requietionis Dei, iuxta illud a: *Exurge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ.* Antequam enim extrueretur templum, nullo loco Deus fixo, ac ſtabili quodammodo conſiſtebat, ſiquidem tabernaculum Moſis erat motorium ac portatile; vagum etiam, ac ſine certo domicilio in Silo, Nob, Gabaon, &c. vt ante diximus. Ibi quoque Deus conquieſcit, veluti delectatus religioſo cultu noſtro, & expectans ſupplicationes noſtras. Legenda oratio Salomonis in dedicatione templi b.

z c. 66. 1.
Templum cur requies Dei dicatur.
a Pſal. 131. 8. 2. Paral. 6. 41.
b 3. Reg. 8. & 2. Paral. 6.

Verſus 50.] Nonne manus mea fecit hæc omnia?

NOnne manus mea.] Apud Eſaiam a: *Omnia hæc manus mea fecit, & facta ſunt vniuerſa iſta, dicit Dominus.* Merito interrogat, quæ ſit, & vbi huiuſmodi domus ædificanda, an extra mundum? Sin minus, quid ergo beneficij accipere ipſum putarent? Simili argumẽto magna cum exaggeratione vtitur Deus loquens de ſacrificiis, hiſque ſe minime egere docens in Pſalmo quadrageſimonono b: *Quoniam meæ ſunt*, inquit, *omnes feræ ſyluarum, iumenta in montibus, & boues. Cognoui omnia volatilia cæli, & pulchritudo agri mecum eſt. Si eſuriero, nõ dicam tibi, meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius, &c.*

a c. 66. 1.

b verſ. 10. 12.

Porro, quæ à 48. verſu hactenus dicta ſunt, nullo modo fauent Hæreticis impugnatoribus templorum, qui aut omnino de medio tollunt, vt Anabaptiſtæ; aut iis ſolum vti volunt tanquã auditoriis verbi Dei, ac nonniſi ſecundario, vt oratoriis & ſacris locis ad ſacrificia, & ſacramenta. Sæpe Chryſoſtomus c refutat dicentes orationem vbique perinde fieri, vt in templis, & hanc in Maſſilianis hæreſim notauit Damaſcenus d. Recitat Ioſephus e orationem Ieroboam, qui primus diſcidit regnum Iudaicum diſtractis ad ſe decem tribubus: *Viri populares*, inquit, *notum vobis exiſtimo, quod nullus locus Deo eſt vacuus, & quod is nullo certo loco includitur, ſed vbique vota exaudit, vbique cultores ſuos reſpicit, &c.* Lege quæ dixi capite tertio f. & ſecundo g, & præterea Baſilium h. Caluinum autem præſenti teſtimonio Eſaiæ, quem Stephanus citat, abutentem aduerſus vſum templorum i, bene confutat Stapletonus in Promptuario Catholico k. Certe mentitur, Chriſtianos exiſtimare includi Deum templorum habitaculis, vnde propius aurem admoueat. Negare autem nõ poteſt, vere & proprie locutum Chriſtum, *cum templum nominauit domum orationis* l, *& Patris ſui* m, & quando iurare vetans in templo, cauſam reddidit, *quia qui iurat in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in templo* n. Salomon etiam reprehendi nequit, cum dixit: *Aedificans ædificaui domum in habitaculum tuum* o: nec Dauid dicens: *Mons Sion, in quo habitaſti in eo* p: &, *Repulit tabernaculum Silo, tabernaculum ſuum, vbi habitauit in hominibus* q: &, *Elegit* r *eam* (domum Sion) *in habitationem ſibi*. Nemo tam hebes, qui non intelligat non egere Deũ domo, neque includi loco vllo, neque vbicunq; peculiariter colitur, & oratur, quoſcunque, aut quomodolibet orantes, ipſum exaudire. Secundum ſenſum Stephanus hic reiicit, primum hoc eodem libro Paulus ſ, tertium Ieremias t. Sane *Spiritus ſanctus habitat in cordibus fidelium* u, quis tamen ibi dicat concluſum, aut ea habitatione egentem, aut ita illis cordibus alligatum, vt cum etiam ad impietatem relabuntur, in iis habitet? cum Sapiens neget *habitare in corpore, ſiue corde ſubdito peccatis* x. Vt ergo habitatio illa denotat quãdam veluti gratiarum, donorumque Dei in cordibus iuſtorum veluti diſpoſitionem ſupellectilisq́; ita cum Deus habitare in templis dicitur, ſenſus eſt, ibi illum peculiari cultu celebratum, gratiarũ ſuarum dona potiſſimũ diſpertire, tametſi iis locis nec egeat, nec includatur, nec extra illa nũquam ſua conferre beneficia, aut non queat, aut prorſus non velit, aut illis infallibiliter teneatur.

Arguuntur hæretici, qui templa deſtruunt, vel tantum auditoria verbi Dei putant.

c vt homil. de incompr. Dei nat. hom. 30. contr. Anom. homil. 73. ad pop. Antioch.
d lib. de hær.
e Antiq. lib. 8. c. 3. vel 8.

Chryſoſtomus eos redarguit.

f verſ. 2.
g verſ. 48.
h 1. de Bapti. c. 8.

Caluinus redarguitur nõ à nobis tantum, ſed a Chriſto ipſo.

i 1. Inſt. c. 11. 20. num. 30. & in Actis.
k in Dom. 9. poſt Pent.
l Matth. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46.
m Ioan. 2. 16.
n Mat. 23. 21.
o 3. Reg. 8. 13.
p Pſal. 73. 2.
q Pſal. 77. 60.
r Pſal. 131. 13.

Deus non eget domo, nec loco includitur.

ſ Act. 17. 24. 25.

Spiritus S. habitat in cordibus fidelium, ſed his non includitur.

t c. 7. 4. & ſeq.
u Rom. 8. 9. 11.
x Sap. 1. 4.

Quid denotat Spiritum ſanctum in cordibus habitare.

Neque vero quicquam habent Manichæi ad probandum diuerſum eſſe Deum noui, & veteris Teſtamenti, ex eo quod in veteri Teſtamento iniũcta ſit ædificatio templi, in nouo vero nullũ tale præceptum habeatur. Nam & in veteri Teſtamento ita iniuncta eſt, vt ſimul declaratum ſit, non eſſe neceſſariam Deo templi ædificationem. In nouo etiam, quamuis non ſit templi iniuncta ædificatio à Chriſto, tamen ab ipſo approbatus eſt vſus templi, & ita licita eſſe oſtenditur illius ædificatio, prout recte contra eoſdem Hæreticos obſeruauit Auguſtinus y.

Contra Manichæos, diuerſos Deos, vnum veteris, alterum noui Teſtamenti ſomniantes.

y lib. cont. Adimantum. c. 10.

Verſus 51.] Dura ceruice, & incircumciſis cordibus, & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicut patres veſtri, & vos.

DVra ceruice, & incircumciſis cordibus, & auribus.] *Purgatus à crimine, de quo falſi teſtes eum arguebant, incipit Iudæos arguere*, inquit Gloſſa ordinaria: *quia qui ſine crimine eſt, dignus eſt doctoris officio.* Hactenus manſuete cõcionatus, nunc aſperius agit, quia *videbat illos*, inquit Oecumenius, *animum nõ aduertere his, quæ dicebantur*, & *ſciens ſe moriturũ ex reuelatione*, inquit Chryſoſtomus, *magna dicendi libertate vtitur*: quod etiam indicat Auguſtinus z, dicens præterea illum videri, *vt inimicum a loqui, cum reuera non eſſet, ſed perfecto odio odiſſet pertinaciam ipſorum, & correptio hæc maximam charitatẽ oſtenderet*, vt ait Fulgentius b: *ita vt ideo in oratione, quam poſtea pro eis fudit, audiri meruerit lenitas eius, quia ſine charitate non fuit in correctione ſeueritas, & Eccleſiaſticum diſpenſatorem erudierit, vt ad corrigendũ cuiuslibet peccati errorem, & non deſit in ore correptio, & ad Deum pro eo ſupplex effundatur oratio vt qui malum fecit, per increpationem de malis operibus confundatur, & per orationem apud Deum adiuuetur.* Extant huius confidentiſſimæ, & acerrimæ orationis exempla in Elia, Eſaia, Daniele, Machabæis, atque in Martyribus noui Teſtamenti, pueris etiam, ac puellis, in quibus, vt de Stephano notat Chryſoſtomus c, *libertas erat abſque furore, & indignatione. Nã quod ex furore non fuerit locutus, oſtendebat*, inquit, *quando in cruciatibus pro illis orabat.*

Qui ſine crimine eſt, dignus eſt doctoris officio.

Aſperior hæc Stephani oratio cur ſit.

z Ser. 1. de Sanctis, c. 94. de Diuer. & conc. 2. in Pſ. 70. & in Pſal. 132.
a Ser. 32. & 91. de Diuerſ.
b Ser. de S. Stephano.

Stephani dicẽdi libertatem qui ſint imitati.

c hoc loco.

Dura ceruice.] Syriace acrior etiam eſt increpatio: ſic enim eos cõpellat אר קשיי קדלא ודלא גזירין בלבהון *au kaſcheie kedala vadle guezirin belebehun*, id eſt, *ô duri ceruice, & non circumciſi in cordibus ſuis.* Porro ſatis frequens eſt hæc phraſis metaphorica, *dura ceruice*, ad ſignificandam animi contumaciam, obſtinationem, inobedientiam obfirmatam, vt dicatur quis *dura ceruice*, vel etiam *duriſſima ceruice* d, aut, *indurare ceruicem* e: & è contrario, *curuare ceruicem*, eſt reddere aliquem faciliorem ad obediendum f: & idem *deucere ceruicem* g, vel, *conterere* h: aut in oppoſito ſenſu *habere ceruicem vt neruum ferreum* i. Ratio metaphoræ petitur ex ea colli parte, quæ conſtat oſſibus orbiculatim vertebratis, & ita fit mollior ad inflexionem; vel ex bobus iugum detrectantibus. Ceruicoſum Latini dicunt eum, qui eſt indomabilis, inexorabilis, contumax. Hæc vero alluſio ex iugo, eſt multis in locis Scripturæ k.

Dura ceruice quid ſignificet.

d Exod. 32. 9. c. 33. 3. 5. & 34. 9. Deut. 9. 6. 13. c. 31. 27. Prou. 29. 1. Baruch. 2. 30. Eſa. 48. 4.
e Deut. 10. 16. 4. Reg. 17. 14. 2. Par. 30. 8. & 36. 13. 2. Eſd. 9. 16. 17. 29. Ier. 7. 26. c. 17. 23. & 19. 15.
f Eccl. 30. 12.
g Iere. 48. 39.
h Pſal. 128. 4.
i Eſa. 48. 4.
k Act. 15. 10. Rom. 16. 4. Thren. 5. 5.
l Iob. 15. 26. Eſa. 3. 16. Ier. 6. 28.
m Deut. 33. 29. Ioſ. 10. 24.
n Eccl. 30. 12. Ier. 27. 12.
o Eccl. 51. 34. Ier. 27. 12.
p lib. 4. Dec. 4.
q lib. de viris illuſt. cap. de M. Lælio Druſo.
r Verr. 6. & orat. pro Cluen.

Eodem ſpectat *ambulare, aut incedere eleuato, erecto, ſeu ſublimi, extento collo* l: & contra, *collum alicuius calcare* m, *curuare* n, *ſubiicere* o, eſt in ſubiectionem ſuam redigere. Vnde apud veteres pœnæ genus fuit, vt Magiſtratus, quem videret parum obedientem mandato ſuo, in collum eius inuaderet, idque intorqueret, vt videre eſt apud Liuium p, Plinium q, Ciceronem r, qui ita loquitur: *Aliquem obtorto collo ad ſubſellia reducere.*

Præterea idem vitium obſtinationis exprimit Scriptura per *cõtentionem*, & *contentioſe agere* a, per *eſſe durum* b, per *frontem æream* c, per *attritam* d, per *peccata dura* e, per *durum*, ſeu *obduratum cor* f, vel *indomabile* g: & per *gentem*, vel *domum apoſtatricem* h, aut *exaſperatricem*, ſiue *exaſperantem* i, ſeu per *irritatores* k. præterea per *cor incredulum, atque exaſperans* l, & *impœnitens* m.

Incircumciſis cordibus.] Huc faciunt quæ modo dixi de corde duro; quod cor quidem Deus *indurare* dicitur, & *aggrauare* n, non poſitiue, & directo, ſed permiſſiue, & negatiue, quatenus per magis peculiarem, & efficacem gratiam *non mollit* o, ſeu *non tãgit* p, reddendo *ex lapideo carneum* q, & non dat *cor intelligens* r. Alioqui fruſtra reprehenderetur duritia, & grauitas ſ cordis, & minaretur Deus ſe *contriturum eam* t, & Sapiens, *cor durum habiturum male in die nouiſſimo* u; &, *Qui mentis eſt duræ, corruiturum in malum* x; &, *Qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinum ei ſuperuenturũ interitum* y. Et rurſum Deus fruſtra hortaretur, *non obdurare corda* z, & ſine cauſa punitus eſſet Pharao duriſſimi cordis homo. Nimirum is eſt duro corde, vt ait Bernardus a, *qui nec compunctione ſcinditur, nec pietate mollitur, nec mouetur precibus, minis non cedit.* Heiuſmodi ergo cor appellatur hic, & alibi b incircumciſum. *Circumciſio vero cordis in Spiritu cuius laus eſt ex Deo* c, & quam vocat Apoſtolus d *non manufactam*, eſt illa, quæ paſſiones mortificat, & mundi leges præſcindit, & diuinas intelligere facit, non ſecundum corticem literæ, ſed in ſpiritu fidei, & charitatis Chriſti. Talem Circumciſionem & promittit Deus e, & præcipit f. Maxime autem requiritur Circumciſio concupiſcentiæ, quæ potiſſimũ ſe exerit in ea parte, quæ perficiendæ generationi prolis deſtinata eſt: cuius partis Circumciſionem typum fuiſſe ſpiritualis, docent Patres, vt Irenæus g: præſertim cum eadem pars cordis ſimilitudinem habeat, vt inquit Lactantius h (dixerat id vero etiam prius Philo i) & denotet aperto, & ſimplici corde oportere nos viuere, & ne quod pudendum facinus, intra conſcientiæ ſecreta velemus, ſed peccata confiteamur.

Et auribus.] Syrus legit, ובמשמעיהון *vbhemaſchemahbhebhun*, id eſt, *& in auditu ſuo*, vbi maior vis ineſt. Sed Ieremias k quoque nominat *aures incircumciſas*: & alij *graues*, ſiue *aggrauatas* l, & *obturatas*, & quidem *in morem aſpidis ſurdæ* m, vt ad præſens propoſitum notat Auguſtinus n, aut *induratas* o, aut *ſurdas* p, aut *non inclinatas ad audiendum* q. Reperimus præterea *labia incircumciſa Moſis* r, etſi non pro vitio morali, ſed naturali locutionis impedimento. Chryſoſtomus hoc loco Actuum legit, *incircumciſis labiis, & auribus*, ſed alij nil habent de labiis. Egregie Origenes in ſingulis partibus, & facultatibus noſtris, quid nos circũcidere oporteat, conſiderat, auribus, labiis, corde, manibus, pedibus, oculis, guſtatu; odoratu, genitali corporis parte, &c. ſ *Vt exhibeamus mẽbra noſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.* Denique pro eodem accipit Eſaias *incircumciſum, & immũdum* t.

Ad hanc ſignificandam aurium incircumciſionem permiſit fortaſſe Deus, vt Malcho ſeruo principis ſacerdotum (quem ſeruum credibile eſt ſatellitium illud animaſſe, & inſtruxiſſe contra Chriſtum) Petrus abſcinderet auriculam dexteram u, & vt longe poſt Conſtantinus, vt à Chryſoſtomo proditum eſt x, rebellibus Iudæis truncaret auriculas. Malchus nomine Hebraico paulum immutato, regem ſignificat, ex quo colligitur, propter contumaciam ſuam contra Deũ Iudæos, ex regia dignitate, qua pręditi fuerant, in perpetuam ſeruitutem incidiſſe.

Auris, inſtrumentum eſt diſciplinæ, & obedientię: hanc illi abiecerunt, & nũc male audiũt, *nec niſi ſiniſtra aure mandata percipiunt, quia videlicet res temporales tantum curant*, vt indicant Cyrillus Alexandrinus y, & Ambroſius z: donec ſub mũdi finem reſtituat Malcho Chriſtus amputatam auriculam dextram, *vt reliquiæ Iſrael ſaluæ fiant* a. Videtur & aurium perforatio, quæ adhibebatur mancipato perpetuæ ſeruituti b, deſignare ſpiritualem aurium Deo obedientis circumciſionẽ, vt innuit Gregorius c.

Vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicut patres veſtri, & vos.] Syrus rem hãc magis exaggerare videtur, per hæc verba, אנתון בכל זבן לקבל רוחא דקדשא קמין *anuthen becol zeben lakebal rucha dekudſcha kamin*, id eſt, *vos in omni tempore contra Spiritum ſanctum ſtantes fuiſtis*. Hoc eſt Iudæorum quaſi naturale & proprium vitium, induratio, atque excæcatio cordis, & pertinax, ac obſtinatus contra Deum animus, eoſque qui Dei loco illos regebant, vt abunde docent quę adhuc diximus, & illud Eccleſiæ epithetum, quo adhuc eos inſignit, cognominans *perfidos* d. Iampridem Eſaias hoc ipſum videtur apertioribus verbis expreſſiſſe e: *Ipſi autem ad iracundiam prouocauerunt, & affluxerunt Spiritum ſancti eius, & conuerſus eſt eis in inimicum, & ipſe debellauit eos*, vbi Septuaginta legũt; *ipſi autem non crediderunt, & exacerbauerunt Spiritum ſanctum eius, &c.* vbi loco, *non crediderũt*, Græce eſt, ἠπείθησαν, id eſt, *non paruerunt, & inobedientes ſeſe præbuerunt.*

Spiritui ſancto.] Ex hoc loco diuinitatem Spiritus ſancti colligit Chryſoſtomus, & Oecumenius non minus, quam ex citato Eſaiæ teſtimonio; ſicut & Athanaſius f, dicens vtramque ſententiam pene eandem eſſe, & Nicetas g, & alii. Docet etiam Baſilius h, quoties in Scriptura inuenitur in obliquo caſu Spiritus ſancti, vel Spiritus Dei, ſeu Domini, Spiritum ſanctum accipi debere. Alii tamen intelligunt vel Chriſtum ipſum, vt Hieronymus, vel Moſem, vt Adamus, iuxta id Pſalmi i: *Vexatus eſt Moyſes propter eos, & exacerbauerunt ſpiritum eius*, vbi etiam Aaron ſcribitur: *Sanctus Domini.*

Reſtitiſtis.]. Tanta quippe eſt arbitrii liberi vis, vt diuinæ gratię, atque inſpirationi reſiſtere poſſit. *Tangente ſiquidem Deo cor hominis*, inquit Concilium Tridentinum k, *per Spiritus ſancti illuminationem, inſpirationem illam homo abiicere poteſt.* Quare Caluinus hoc loco deprauat gratiæ actualis naturam, & concurſum cum noſtra voluntate, dum ait, *eos hic dici reſiſtere Spiritui ſancto, qui eum in Prophetis loquentem contumaciter reiiciunt*, nec agi de arcanis reuelationibus, quas Deus cuique intus inſpirat, ſed de externo miniſterio. Nam ceruix dura, & aures incircumciſæ, corque durum circa ea proprie verſantur, quibus cor mouetur, tangitur, afficitur, & qui ſine vllo motu diuino interno Prophetas contemnit, non ita proprie ac directo reſiſtit Spiritui ſancto, vtpote qui nihil eum mouet, ſed reſiſtit perſonæ, quam audit, aut rationibus forſan, quas illa affert; quorum neutrum eſt Spiritus ſanctus: ſicut è contrario huic obedire, vel credere, non eſt credere, vel obedire hominibus duntaxat; ſed vt interius docemur, &

ſua-

a Ezech. 3. 7. b Eſa. 9. 19. [illegible] c ibid. d Baruch. 3. 7. e Ier. 30. 14. 15 f Eſa. 46. 12. Pſ. 94. 8. Heb. 3. 8. Baruch. 2. 7. g [illegible] h ibid. 3. i [illegible] k [illegible] l [illegible] m Rom. 2. 5.

Deus quomodo induret & aggrauet.

n Exod. 4. 21. Rom. 9. 18. o Iob. 12. 16. p 1. Reg. 10. 26. q Ezec. 36. 26. r Baruch. 2. 31.

Deus oſtenditur corda non indurare effectiue.

ſ [illegible] Mat. 19. [illegible] Rom. 2. 5.

Quis eſt duro corde.

t Leu. 26. 19. u Eccl. 3. 27. x Prou. 28. 14. y Prou. 29. 1.

Circumciſio cordis qua ſit.

z Pſal. 94. 8. Heb. 3. 8. a [illegible] b [illegible] c Rom. 2. 29. d [illegible] e Deut. 30. 6. f [illegible]

Circumciſio concupiſcentiæ præcipitur.

g [illegible] 4. c. 30. h [illegible] i [illegible]

Aures incircumciſæ quæ dicantur.

k Ierem. 6. 10. l Eſa. 6. 10. & 59. 1. Zac. 7. 11. m Pſal. 57. 5. n Ser. 9. de Diuer. o Ierem. 7. 26. p Mich. 7. 16. q Ierem. 7. 24.

Labia incircumciſa quid ſint.

r Exo. 6. 12. 30.

ſ Rom. 6. 19.

t c. 52. 1.

u Ioan. 18. 10. Luc. 22. 50. Marc. 14. 47. Matth. 26. 51. x Hom. 1. con. Iudæos.

Malcho & Iudæis cur aures inciſæ moraliter.

Aurem diſciplinæ Iudæi amiſerant.

y lib. 11. in Ioan. c. 39 z [illegible] Luc. a Rom. 9. 27. b Exod. 21. 6.

c Homil. 3. in Ezech.

Iudæorum proprium vitium quale.

d in orat. pro Iudæis, feria 6. Paraſ. e c. 63. 10.

Diuinitas Spiritus ſancti hinc colligitur.

f ad Serapionem, & Ser. de comm. eſſ. P. at. & Fil. & Spir. ſancti. g in orat. Nazianz. de Pentecoſte. h lib. de Spir. ſancto. i Pſalmo 105.

Spiritus ſancti cum legitur, Spiritus ſanctus intelligitur.

Libertas arbitrii tanta eſt, vt reſiſtat Spiritui ſancto.

k Seſ. 6. c. 5.

Caluinus deprauat gratiæ actualis naturam.

Caluinus refellitur.

Obedire Spiritui ſancto quid ſit.

ſuademur, ac perſuaderi debemus Deū per nos, vel Scripturas loqui.

De hac reſiſtentia, quæ fit voci Dei etiam internæ, loquitur Dauid in Pſalmo *a*: *Hodie ſi vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda veſtra.* Denique nunquam alioqui damnari quis poſſet de perfidia, aut infidelitate, vt de peccato mortali: nemo enim ſub tali peccato tenetur id credere, ad quod credendum non habet gratiæ auxilium ſufficiens, ſine quo credere non poteſt. Igitur in eo peccabitis, qui reſiſtere dicitur Spiritui ſancto, quod internis eius motibus reſiſtit, ſicuti eidem credit, qui illis aſſenſum præbet. Lege Stapletonum in Antidotis huius loci.

a Pſal. 94. 8.

Sicut patres veſtri, ita & vos.] Syrus magis premit dicens, אנתון איך אבהיכון את אנתון *anethū aich abbehechun aph anethun*, id eſt, *vos ſicut patres veſtri, etiam vos. Nunc increpando, patres illorum vocat, quibus ſimiles eſſent in malitia, non autem etiam ſuos ſicut ſuperius, cum perſuadendo loquens vocat noſtros*, inquit Gloſſa ordin. Affine eſt hoc ei, quod eſt in Pſalmo ſeptuageſimoſeptimo *b*, quem concionem quandam, atque inſtitutionem populi merito appellaueris: *Ne fiant ſicut patres eorū generatio praua, & exaſperans: generatio, quæ non direxit cor ſuū, & non eſt creditus cum Deo ſpiritus eius.* Eodem alluſit Ioannes Baptiſta, cum appellauit Sadducæos, & Phariſæos *progeniem viperarum c*, hoc eſt, peſſimorum parentum peſſimos filios. Sed & Chriſtus eodem nomine aduerſus eoſdem vſus eſt *d*. Vterque non ad laudem, vt de Ioanne Ambroſius *e* exiſtimauit, ſed ad reprehenſionem, vt cæteri Auctores, ex quibus eam, quam diximus, huius appellationis cauſam aſſignant Hieronymus *f*, Gregorius *g*, Beda *h*, ſed plura Toletus in Lucam *i*, merito refellens vulgarem illam ſententiā, quod in partu pereat vipera fœmina, & quod ore concipiat abſciſſo maris capite. Maximi refert parentum, & maiorum exemplum in vtramque partem; qua de re Toletus *k*.

Quare Stephanus dicat. Patres veſtri.

b verſ. 8.

c Matt. 3. 7. Progenies viperarum quæ ſit.

d infra 23. 33.

e li. 2. in Luc. c. 3.

f in c. 23. Matt. & in c. 30. Eſ.

g hom. 20. in Euang.

h in c. 3. Luc.

i ibidem. 22.

k in Luc. 20. 2. annot. 9.

Verſus 52.] Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri? Et occiderunt eos, qui prænunciabant de aduentu Iuſti, cuius vos nunc proditores, & homicidæ fuiſtis.

Q*uem Prophetarum nō ſunt perſecuti patres veſtri.*] Syrus etiam particulam cauſalem addidit, dicens, לאינא גיר מן נאבי *leeme guer men nebe*, id eſt, *quem n. ex Prophetis.* Acris retorſio, ſeu recriminatio, vel, vt Græci dicunt, ἀντικατηγορία, quoniam non ipſe Stephanus blaſphemus in Moſem exiſtat, ſed illi in eū, & alios Prophetas, quos non modo nō audierint, verumetiam perſecuti ſint, & occiderint: & ſi illos interfecerint, qui de Chriſti, quem prædicabant, aduentu locuti ſunt, nil mirum, ſi & ipſe, qui iam præſentē, ſeu officio œconomiæ functum euangelizabat, ab iis appeteretur ad mortem. Eſaias ſectus eſt ſerra, vt Hebræi credunt, à Manaſſe impio rege Iudæorum, & conſentit B. Hieronymus *l*, & Epiphanius *m*; Auctor etiam operis imperfecti dicens *n* ſerram ligneam fuiſſe, & Anaſtaſius Nicenus *o*, & Cyrillus Ieroſolymit. *p* indicans etiam iuſſu Manaſſis id factum fuiſſe, & Tertullianus *q*, & Iſidorus, & Dorotheus de vitis Prophetarum *r*. Innuit id quoque Paulus illis verbis epiſtolæ ad Hebræos *ſ*: *Secti ſunt*, ſeu, vt legit Hieronymus *t*, *ſerrati ſunt*; quod verbum Græce ἐπρίσθησαν licet quamlibet ſectionem ſignificare poſſet, nuncque illud πρίζειν in eadem notione ponant Danielis Interpretes *u*, tamen ibi de Eſaia intellexit B. Thomas, Theophylactus, Oecumenius (qui præter Hieronymum meminerunt de ſerra lignea) necnon Anſelmus, Primaſius, Haymo, & alii, Athanaſius *x* quoque, ſic vero carmine Tertullianus hoc deſcripſit:

Quem populus ſectum ligno ſine labe repertum
Immeritum, demens crudeli morte peremit.

Idem Auctor operis imperfecti *y* affirmat Ieremiam lapidatum (Tertullianus, aliique idem dicunt) Ezechielem ſuper lapides tractum, & excerebratum; quod in Babylone accidiſſe Primaſius dicit: Theophylactus, & Oecumenius Michæam, & Zachariam gladio occiſos, etſi Theodoretus hunc lapidatum ſcribat: & Dorotheus illum præcipitatum referat: de hoc vero, quod lapidatus ſit, habetur in Scriptura *z*, qui locus à Hieronymo *a* citatur ſub nomine hiſtoriæ Regum; quod olim vtraque hiſtoria pro vna ſumeretur. Elias, Eliſæus, omneſque fere alii Prophetæ perſecutionem ſunt paſſi. Dorotheus tradit Amos tempora clauo fuiſſe transfoſſa. De octogintaquinque ſacerdotibus occiſis à Saul teſtatur Scriptura *b*, & de Prophetis à Iezabel *c*.

Grauis in Iudæos recriminatio.

Eſaias ſerra lignea ſectus eſt.

l li. 15. in Eſa. & in c. 26. Mat.

m in vita Eſa.

n hom. 19. & 26. in Matth.

o q. 17. in Scr.

p Catech. 11.

q in Scor. c. 8. & li. de patien. c. 14. & lib. 3. cōtra Mar.

r in Eſa. vel a.

ſ cap. 11. 37.

t in c. 26. Matt. & in c. 57. Eſa.

u cap. 13. 55. 59.

x lib. de Inc. Verbi.

Ieremias lapidatus eſt, & alii.

y hom. 46. in Matth.

z 2. Par. 24. 21.

a in c. 23. Mat.

b 1. Reg. 22.

c 3. Reg. 18. 4.

Denique Machabæorum hiſtoria *d* plurimas recenſet mortes pro defenſione pietatis à Gentilibus quidem illatas ex maiori parte, non tamen ſine proditione Iudæorum. Solo triduo narratur occiſa octoginta millia, vincta quadraginta millia, non minus autem venundata *e*. Manaſſem effudiſſe ſanguinem innoxium, atque impleuiſſe cruore innocentium Ieruſalem, narratur in Regum libris *f*, & Ezechiel *g* appellat Ieruſalem, *ciuitatem ſanguinum*, necnon Habacuc *h*, & Nahum *i*. Cui de nece Prophetarum Scripturæ non ita meminerint, lege Origenem *k*.

Occiſi à Gentilibus proditione Iudæorum.

d 2. Mach. 5. & 6. & 7.

e 2. Mach. 5. 14.

f 4. Reg. 21. 4.

g c. 24. 9.

h c. 2. 12.

i c. 3. 1.

k ep. ad Afric. de hiſt. Suſan.

Exprobrauit idem Chriſtus Iudæis, & pridem ab eis factum, faciendumque pronunciauit grauibus, & multis verbis apud Matthæum *l*: *Væ vobis*, dicens, *Scribæ, & Phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum, & dicitis, Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocii eorum in ſanguine Prophetarum. Itaque teſtimonio eſtis vobiſmetipſis, quia filii eſtis eorum, qui Prophetas occiderunt. Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Serpentes, & genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem: vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti m, vſque ad ſanguinem Zachariæ filii Barachiæ n, quem occidiſtis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper generationem iſtam. Ieruſalem, Ieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt.* Hucuſque ex Matthæo, cui ſimilem vltimæ ſententiam Lucas habet *o*, ac inſuper iſtam *p*; *Non capit Prophetam perire extra Ieruſalem*, id eſt, *vix aliter contingit aut fieri poteſt*, οὐκ ἐνδέχεται, licet in Ægypto Ieremiam, Ezechielem occiſum in Chaldæa tradant Epiphanius *q*, & Dorotheus *r*, & hiſtoria Regum *ſ* greges Prophetarum in Samaria occiſos cōmemoret. Idem Lucas alibi *t* recitat alias præcedentes ſententias, etſi paulo aliter. Eodem poteſt referri, quod habetur in Parabola vineæ *u*:

l cap. 23. 29. & ſeq.

Chriſtus eadem Prophetarum Iudæis exprobat.

m Gen. 4. 8. Heb. 11. 4.

n 2. Par. 24. 21. 22.

o c. 13. 34.

p verſ. 33.

Extra Ieruſalem Prophetam non perire quid ſit.

q in eorum vita.

r in Synopſi.

ſ 3. Reg. 18. 4. 10.

t cap. 11. 47. & ſeq.

u Matt. 21. 38. & ſeq.

A *Agricolæ apprehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, &c.* & in alia de inuitatis ad nuptias *a*: *Reliqui tenuerunt ſeruos eius, & contumeliis affectos occiderunt.* Paulus etiam egregie hos deſcripſit *b*: *Quia eadem,* inquit, *paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis; qui & Dominum occiderunt Ieſum, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, prohibentes nos Gentibus loqui, vt ſalua fiant, vt impleant peccata ſua ſemper: peruenit enim ira Dei in illos vſque in finem.* Similis, tametſi antiquior, erat querimonia Eliæ Deum alloquentis *c*: *Dereliquerunt pactum tuum filij Iſrael, altaria tua deſtruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio.* Item illa Leuitarum apud Eſdram *d*: B *Prophetas tuos occiderunt, qui conteſtabantur eos, vt reuerterentur ad te.*

a infra 22. 6.

b 1. Theſ. 2. 14. 15. 16.

Iudæi quas perſecutiones Apoſtolis intulerunt.

c 3. Reg. 19. 10.

d lib. 2. 9. 26.

Cæterum Iudæi ſuum illud cane peius, & angue, ac pluſquam Vatinianum, & internecinum odium, Eteocleaſve in Chriſtianum nomen inimicitias retinuerunt ſemper, & quoad in ipſis fuit, omnibus modis exercuerunt. Nam Hieronymus exponens verba illa Ieremiæ *e*: *Filia populi mei crudelis, quaſi ſtruthio in deſerto*: & iſta alia Iob *f*: *Induratur ad filios ſuos, quaſi non ſint ſui, fruſtra laborauit, nullo timore cogente,* inquit: *Indurata eſt ergo crudelis Synagoga Iudæorum contra Apoſtolos, & prædicatores noui Teſtamenti, qui de ipſa gente nati fuerant, quaſi non eſſent ſui filij, odio eos habens, & externos deputans,* C *crudeliter illos vbique in deſerto Gentium perſequebatur propter Euangelium Chriſti.* De iiſdem idē *g* teſtis eſt, ſolitos ter quotidie in omnibus Synagogis, ſub nomine Nazarenorum, anathematizare vocabulum Chriſtianum, & in id maledicta congerere. Neſcio an Iuſtinus *h* eo alludat, cum ait, *quod Iudæi Chriſtum, & Chriſtianos execrabantur in Synagogis.* Epiphanius *i* id intellexit feciſſe illos aduerſus Hæreticorum ſectam eiuſdem nominis Nazaræorum, his verbis quando preces perfecerunt; *Maledic Deus Nazaræos.* Sed verum eſſe quod Hieronymus dixit de Chriſtianis, ſuadet liber Thalmud *k*. in quo Iudæis præcipitur illud in Chriſtianos vt faciant, quos contemptus cauſa Nazarenos etiam Iudæi nominant. Iure igitur D tantus Doctor dixit *l*: *Si expedit odiſſe homines, & gentem aliquam deteſtari, miro odio auerſor circumciſos, vſque hodie enim perſequuntur Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in Synagogis Satanæ.* Irriſiones Iudęorum Ambroſius *m* commemorat, necnon Tertullianus *n*, addens prouocationes ad diſputandum, de quibus quoque Euſebius *o*, dum de Actis Pionij; præterea Acta S. Syluestri Papæ, & Adrianus item Papa in epiſtol. ad Carolum Magnum *p*, mentionem faciunt celebris diſputationis in Vrbe, quam Iudæi ſumma importunitate à Conſtantino Magno extorſerint. Recte idem Tertullianus *q*, *Synagogas Iudæorum fontes appellat* E *perſecutionum noſtrarum*, de quibus perſecutionibus ita loquitur *r*: *Nobis, qui ſucceſſimus in locum Prophetarum, ea ſuſtinentibus hodie in ſeculo, quæ ſemper paſſi ſunt Prophetæ propter diuinam religionem: alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures vero ad mortis necem tradiderunt, quod negare non poſſunt.* Iuſtinus diſputans cum Tryphone Hebræorum nobiliſſimo Doctore, hos ait aduerſus Eccleſiam Chriſti inſidiis ſemper feralibus vſos fuiſſe: *Non ſolum,* inquit, *non pœnituiſtis pro his, quæ male à vobis geſta ſunt, ſed & viros aptos ad hoc elegiſtis de Ieruſolymis, & miſiſtis per omnem terram, qui circuirent, & dicerent impiam hæreſim ſurrexiſſe Chriſtianorum, ſimul & crimino ſa quædam diffamarent aduerſus nos, quo videlicet per hoc ignorantes quique deterriti conſortia noſtra vitarent. In quo non ſolum vobis ipſis, ſed & aliis opprobria fingendo, cauſa mortis extitiſtis.* Addit etiam eos manus ad necem Chriſtianis inferendā immiſiſſe, quoties potuerunt, & ab iis, qui rerum potiebantur, non ſunt prohibiti. Sub Adriano ſiquidem Imperatore duce Barchocheba circa Chriſti annum trigeſimum ſupra centeſimum, Chriſtianos ad mortem vſque perſecuti ſunt, vt idem Iuſtinus *ſ*, Euſebiuſque *t*, & Paulus Oroſius *u* prodiderunt. Chryſoſtomus *x* refert aduerſus Conſtantinum rebellare voluiſſe, quod ſe Chriſtiano Principi ſubditos dolerent. Poſtea cum Iulianum fauentem haberent, ſæuiebant liberius, & Eccleſias impune incendebant, vt cognoſcimus ex his, quę idem Chryſoſtomus *y* ſcribit, & Ambroſius *z*, & Ruffinus *a*, & Tripartita *b*, quod & ſub Iuſtiniano, quamuis Chriſtiano Imperatore, auſos fuiſſe, necnon & Chriſtianos trucidare, memorat Auctor Miſcellę ſub Domini annum quingenteſimum quinquageſimumquintum, aut ſextum (aliter ſupputat Eutropius *c*) & poſtea Phocæ anno ſeptimo, vt eſt auctor idem quoque Eutropius *d*. Si qui ex ipſis ad Eccleſiam emigrarent, ita male accipiebant conuitiis, lapidibus, &c. vt ignis pœna propoſita cohibendi fuerint à Conſtantino *e*.

Iudæi Chriſtiani nominis hoſtes infenſiſſimi.

e Thren. 4. 3.

f cap. 39. 16.

Iudæi ter in die Chriſtianos anathematizant.

g lib. 2. in c. 5. Eſa. & lib. 11. in cap. 49. & li. 14. in c. 52.

h Dial. cu Try.

i Hær. 29.

In lib. Thalmud Iudæis præcipitur Chriſtianis maledicere.

k ordi. 1. tra. 1. d. 4.

l epiſt. 65.

Iudæorum irriſiones in Chriſtianos.

m epiſt. 55.

n li. cont. Iud. c. 1.

o li. 4. hi. c. 14.

p epiſt. 9.

Iudæorum ſynagogæ fontes ſunt perſecutionum.

q in Scorpiac.

r lib. con. Iud. c. 13.

Iudæi miſerunt per orbē homines peſtiferos, qui contra nos debaccharentur.

Iudæi ad mortem vſque Chriſtianos perſecuti ſunt.

ſ Apol. ad Antoninum.

t in Chron. an. 17. Adri. & 4. Hiſt. c. 6.

u lib. 7. c. 13.

x Homil. 2. con. Iud.

Quanta Iudæi contra nos machinati ſunt.

y Hom. 44. in Matth.

z ep. 29. & 30.

a 10. Hiſt. c. 37.

b lib. 12. c. 12.

c lib. 16.

d lib. 17.

e l. Iudæis. C. de Iudæis, & cœlic.

Quos poterant Chriſtianos, mancipia faciebant, & ad ſuam ſuperſtitionem pertrahebant: quod ne fieret, cauit Theodoſius *f*. Seditionem mouiſſe Socrates *g* narrat, & noctu Chriſtianos peremiſſe ſub Cyrillo Alexandrino. Cum Polycarpus inflammandus eſſet, ipſi feruore, & furore maiore ligna comportabant in rogum, vt habet Euſebij hiſtoria *h*, & ne Chriſtiani reliquias auferrent, impediebant.

Mācipia quæ poterant ex Chriſtianis faciebant.

f l. 1. Cod. ne Chriſtianum manc. hær. vel Iud.

g lib. 7. Hiſt. cap. 13.

h lib. 4. c. 15.

Aliqui nomen Chriſtianum mentiebantur, vt Chriſtiana gauderent immunitate, quod leges teſtantur eiuſdem Theodoſij *i*, quibus inter Chriſtianos cēſeri vetat, priuſquam debita redderent, & ſe à criminibus obiectis purgarent. Alij etiam id faciebant, vt reportarent lucrum ex liberalitate Chriſtianorum, quod exemplum illius docet in Eccleſiaſtica hiſtoria *k*. qui ideo ſæpius baptizatus eſt, tandem tamē fonte tunc baptiſmali diuinitus ſiccato, eius improbitas comperta eſt. Quod ſi minus palam, & aperto marte Chriſtianos inſectari liceret, clam & tecte inſectabantur, & ludibrio habebant ritus Chriſtianos, ſeu ſtatuam Aman agentes in crucem, & incendentes in odium crucis, & Chriſti, quod ab eodē Theodoſio prohibitū legimus *l*: ſeu Chriſtianos pueros in cruce necantes, quod contigit, teſte Socrate *m*, & Tripartita *n*, circiter annum Chriſti quadringenteſimum decimumquintū, &, vt refert Victor Decarbē *o* 1241. & anno 1475. vt eſt in Romano Martyrologio *p*, & apud Ioannem Mathiam Tyberinum *q*, & Vbertinum Puſculum *r*, qui meminit alterius pueri Richardi Pariſienſis: & tandem Surius *ſ* prodit Iudæos cōprehenſos in ditione Brandeburgenſi anno 1510. faſſos eſſe paucis annis ſe ſeptem infātes acubus, & punctionibus interfeciſſe, & idipſum ſimiliter quotannis, ſi poſſint, facere.

Chriſtianum nomen mentiebantur, vt immunitate gauderent.

i l. 2. C. de his, qui ad Eccle. confug.

k 11. Trip. c. 20.

l l. Iudæos. C. de Iudæ. & cœlic.

m 7. Hiſt. c. 16.

n lib. 11. c. 13.

o lib. de Iud. morib.

p 14. Martij.

q in propria Hiſt.

r in Carm. de eodem re.

ſ in Comment. noſtri temp.

Cum Galliarum Rex Philippus Longus viueret, Robertus Gaguinus *t*, & Paulus Æmilius *u*, commemorāt, per ſubornatos à Iudæis leproſos, omnes vbiq; puteos veneno infectos fuiſſe. Refert idē Æmilius *x*, cū pulſi Hiſpania à Siſebuto rege Iudæi ſe recepiſſent in Gallias, admonitū ab

Iudæi in Gallia puteos infecerunt.

t lib. 7. Hiſto. Franco.

u li. 8. de geſtis Franc.

x lib. 1.

Imperatore Heraclio Dagobertum regem, ingentem impendere Chriſtianis à gente Circumciſa metum, Iudæos regno ſuo expuliſſe: quod & patrum fere memoria (circa annum 1493.) in Hiſpania Catholici Reges Ferdinandus & Iſabella fecerunt, & Emmanuel in Luſitania, vt antea anno 1290. tota fuerant Anglia eiecti edicto publico, vt prodit Polydorus Virgilius a. Quoties autem è Chriſtianorum ſint eiecti ditione, leges apud Alfonſum Deſpinum b, & Ioſephum Stephanum c. Nam qui (vt grauis Hiſpanicarum rerum ſcriptor Lucas Tudenſis memorat) principem in Hiſpaniis Toleti vrbē Iudæi, anno Chriſti 816. Saracenis proditione tradiderunt, hi, cum licuit, nullam non occaſionem apprehenderunt regnum idem alia via perdendi, quo diuertere ipſos contingeret. De conſpiratione eorundem in Regem Hiſpaniæ mentio eſt in quodam Concilio Toletano d, & apud Alexand. Alenſem e.

Quid dicam de immani ſæuitia etiam in Crucifixi imaginē Berithi, ex cuius vulneribus, quæ nouæ iſtæ pātheræ ei intulerunt, vberrimus manauit ſanguis, qui omnes vbique ditauit Eccleſias? quæ res deſcribitur in opere proprio apud Athanaſiū, licet Athanaſio ſit auctor, reſq; ipſa recentior. Similē hiſtoriam Conſtantinopoli geſtam ex manuſcripto codice Baronius f narrat, dū res anni quadringenteſimi quadrageſimiſexti recenſet, quamuis quo tempore contigerit, non liqueat. Priorem recitat ſecunda Nicena Synodus, ante quā etiam poſteriorem fuiſſe probabile non eſt, nec ſatis ſcio, an nō alia ab illis ſit, quā ad Iuſtiniani tempora anno 560. Sigebertus g refert. Quem antea laudaui Victor Decarben., auctor eſt, Iudæos ſurreptam hoſtiam mortario cōtudiſſe, & imaginem Chriſti telo tranſfixiſſe, ſtillantibus ex vtriuſque vulneribus cruoris guttis in maxima abundantia, anno 1298. poſſuntque hoſtiæ ab eis ſacræ profanatæ plura proferri exēpla. Ex quibus duo commemorat idem qui ſupra Surius, anno 1510. & 1556. Legendus quoque Genebrardus h, & Iouius Pontanus i.

Sunt & qui Scripturam ſanctam corrupiſſe, & ab ea quædam deraſiſſe velint, quibus Chriſtiana myſteria magis illuſtrarentur. Demonſtrāt id multi recentiores, præſertim Leo Caſtro k, & Salmeron l, & Gulielmus Lindanus m, Petrus Galatinus, & Adrianus Finus (etſi cōtrarium nituntur probare quidam, vt Ioannes Iſaac n) & ex antiquioribus Patribus, Iuſtinus o. Clemens Alexandr. p Origenes q Athanaſius r, Euſebius ſ, Hieronymus t, & alii, imo Nicolaus de Cuſa u exiſtimat Alcoranum à Iudæis compoſitum eſſe ex parte.

Qui contra Iudæos ſcribunt, meminerunt variarum legum, quas Iudæi in ſuo Thalmud, & ſimilibus libris tulerunt aduerſus Chriſtianos, Adrianus Finus x maxime, qui hanc nominatim profert, *Licere Iudæis Chriſtianos impune, ac ſine peccato interficere.*

Pernicioſiſſimæ ac impiiſſimæ Iconoclaſtarū hæreſis Leoni Iſaurico Imperatori auctores fuiſſe Iudæos tradit hiſtoricus Græcus Conſtantinus Manaſſes, & aliquanto ante eundem perſuaſam ab iiſdem Gizid Saracenorum Principi, ſeu Zitæ narrat Theophanes, & Zonaras. Vnde nil mirū ſi iis, quæ ſuperius dixi, Imperatores Iudæos aliiſque edictis compeſcuerint, & ſuis Pontifices, Conciliaue decretis.

Iudæi Gallia & Hiſpania pulſi ſunt.

a lib. 17. 36.

b in fortalitio fidei lib. 3.

c lib. de vnica relig. c. 19.

Iudæi Toleti vrbem Saracenis proditione tradiderunt.

d Conc. 17. c. 8.

e 2. p. q. 179.

Sæuierunt in imaginem Crucifixi.

f Tom. 6. An.

g in Chron.

In ſacroſanctam Euchariſtiam ferales manus iniecerunt.

h in Chron.

i in hiſt. rerum memorabilium lib. 5.

Dicuntur etiam corrupiſſe ſacras literas, ſed hoc non probatur.

k in Apol. & in Eſa.

l Tom. 1 Prol. 4.

m lib. de opt. gen. interpr. Script.

n tra. de hac re.

o in Tryph.

p 5. Strom.

q ep. ad Iulium Africa. & tra. 26. in Mat. & hom. 12. in Ieremi.

r in illud Euā. Quicunque dixerit verbum. &c.

ſ 4. Hiſt. c. 18. & lib. 6. ca. 23.

t Michææ 5.

Hæreſis Iconoclaſtarum fuerunt auctores.

u lib. 1. cribrationum legis Mahomet. c. 1.

x lib. 9. Flag. c. 6. 7. 10.

Notabile eſt quod in duobus Gallicis Conciliis cautum legimus, Mariſconenſi primo y, circa Chriſti annum 575. & tertio Aurelianenſi z, circa annum 537. ne à die Cœnæ Domini vſque ad ſecundam Sabbati in Paſcha (id eſt, feriam ſecundam poſt Paſchatis diem Dominicum) quod eſt per quatriduum, vllo loco, vel quacumque occaſione Iudæi inter Chriſtianos procedant, vel ſe immiſceant, præſertim ſecundum edictum etiam Childeberti regis per plateas, aut forum deambulando, quaſi inſultationis cauſa: quod hodieque ex quadam Traditione ſeruari videmus in his vrbibus, vbi cum Chriſtianis Iudæi verſantur. Alioqui conſtat pluribus officiis, beneficiiſq; affectos Iudæos à Chriſtianis Imperatoribus, quam à Gentilibus, ita vt etiam gerere Magiſtratum poſſent, vt eſt in Codice Theodoſiano a, vbi tamen abrogatur Gamalielo prætoriana præfectura, propter hominis, & aliorum Iudæorum inſolentiam. Sed in C. Iuſtinianæo b, omnes adminiſtrationes & dignitates Iudæis interdictæ ſunt. Eſt & hoc ſeuerius interdictum in Concilio Generali, & ſub grauibus pœnis ſancitum, ſicut conſtat ex Decretalibus c. Pontifices Romani illos in ſua ditione eſſe patiuntur, ac priuilegiis quoque communiunt: attamen eoſdem Pius V. d ſolum Romæ, & Anconæ in Italica ditione ſua degere permiſit, & alii quoque Pontifices certis illos legibus coercuerunt. Nam quos Iulius III. e nulla inſigniri nota vetuerat, ornans & aliis beneficiis, vt allecti Eccleſię manſuetudine conuerterentur, Paulus IV. f glaucum colorem geſtare præcepit: Gregorius g vero XIII. cauit, ne Chriſtianis infirmis mederentur, ob incredibile in illos odium, & ingratitudinem aduerſus Eccleſiam (vnus Carolum Caluum Imperatorem Sedechias medicus veneno ſuſtulit h) & vt quibuſdam in caſibus ſanctæ Inquiſitioni eſſent ſubiecti i (quod de Nicolao IV. refert quoque Directorium Inquiſitorum k) præcipit item l, vt ſingulis hebdomadis in Synagogis habeantur Catecheſes doctrinæ Chriſtianæ, quibus adeſſe compellantur ex vtroq; ſexu maiores duodecim annis. Hoc ipſum feciſſe Nicolaum V. fertur, alioſque Pontifices, memores hanc olim à Deo *gentem electam*, & *ex iis Chriſtum* m, *atque ſalutem noſtram fuiſſe* n. Nicolaus autem III. miſit Breue ad Lombardiæ Prouincialem ex ordine Prædicatorum, in quo hortatur, vt ſedulo incumbat in conuerſionem Iudæorum. Multa de Iudæis reperies in Conciliis Toletanis, & apud varios Auctores, præter citatos, quos citat Iacobus Simanca in ſuis Catholicis Inſtitutionibus o. In his maxime legendus Hermas Letmatius eo opere, quod ſcripſit de Inſtauranda religione, & P. Antonius Poſſeuinus noſter p, qui de ratione procurandæ ſalutis eorum aliquot capitibus diſſerit, noſque in Diſputatione de Fide docuimus, cur tolerentur in Eccleſia. Conſulendus eadem de re Auguſtinus & Caſſiodorus q, Sidonius in epiſtolis r, Conciliū Moguntinum ſ, Burcardus t. Alioqui viri ſancti gentem iſtam propter odium, quo nos proſequitur, & Chriſtum, odio ſunt ſancto proſecuti. De Hieronymo prius memini. Nicon Monachus Armenus ſanctitate conſpicuus, hac lege Lacedæmonios peſtilentia liberauit, vt Iudaicā gentem expellerent, ne moribus, vt ipſe dicebat, execrandis, piaculiſque religionis ſuæ diutius ipſos contaminarēt: pollicens præterea id ſi facerent,

Iudæi per quatriduum non comparere debent.

y cap. 14.

z cap. 29.

a l. 22. de Iud. &c.

b de Iud. & cælic. l. hac valitura.

c c. cum ſit nimis. & cap. ex ſpeciali. de Iud. & Sarac.

Pontifices Romani de Iudæis quid ſanxerint.

d Bulla 33.

e Bulla 4.

f Bulla 3.

g Bulla 28.

h Aimoinus lib. 5. c. 31.

i Bulla 29.

k p. 173. ſeu 2. p. q. 44.

l Bulla 52.

Gregorius XIII voluit, vt Hebræis ſingulis hebdomadis haberentur cōciones.

m Rom 9. 5.

n Ioan. 4. 22.

Iudæorum conuerſio procuranda.

o tit. 35.

p lib. 9. Bibl. ſel.

q in Pſal. 58.

r lib. 1. ep. 4. lib. 4. ep. 5. lib. 6. epiſt. 11.

ſ cap. 6.

t lib. 6. cap. 31.

Nicon monachus Armenus in Iudæos quid fecerit.

A

rent, reliquam cum illis vitam acturum. Cum autem poſtea eiectis Iudæis Ioannes quidam Aratus fautor Iudæorum, opificũ prætextu Iudæũ quemdam in vrbem introduxiſſet, Nicon fuſte foras extruſit: nec lingua, nec auribus eorum ſuſtinens nomen vſurpari *a*. Illi conueniebat ea ſententia *b*: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti ſunt mihi*. Rurſum alia *c*: *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*.

a in *Act. ſin vita S. Nicon.*
b *Pſal.* 138. 21. 22
c *Pſal.* 15. 4.

De aduentu Iuſti.] Præter ea, quæ de iſto nomine, vt Chriſto peculiariter tribuitur, dixi capite 3. *d* obſeruatione dignum eſt, id Chriſto nomen aſſignari, præſertim ab illis Prophetis, qui perſecutionem paſſi, ac mortem etiam propter iuſtitiam, & annunciationem Iuſti huius exiſtimantur. Eſaias namque *e ciuitatem eius* vocandam ait *Ciuitatem Iuſti*: rogat *f vt nubes pluant Iuſtum*: idem g, *Prope eſt*, inquit, *vt veniat Iuſtus meus*; & h, *Egredietur vt ſplendor Iuſtus eius*; & i, *Videbunt Gentes Iuſtum tuum*. Et alias vſurpat eandem vocem k. Ieremias etiam ita de Chriſto vaticinatur l: *Suſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium & iuſtitiam in terra*, &, *hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus Iuſtus noſter*. Adde Zachariã (ſi placet eum eſſe, qui interfectus ſit à Iudæis inter templum & altare, vt exiſtimauit noſter Ribera *m*, citans Chryſoſtomum *n*, addique poteſt Strabus, & meminerunt iſtius opinionis Origenes, & Hieronymus *o*, qui idem nomen Chriſto tribuit) cum ait *p*: *Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Saluator*. Hoc idem Chriſti typus Melchiſedec in ipſo nomine præſignificauit: quippe idem valet Hebraice מלכיסדק *melchiſedec*, quod, *Rex meus iuſtitia*, vel, *iuſtus*: aut potius abſolute *q*, *Rex iuſtitiæ* r: Chriſtus enim *factus eſt nobis iuſtitia, vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum qui ex fide eſt Ieſu Chriſti*. Habet hoc loco magnam emphaſim epithetum Iuſti ad comprimendos aduerſarios, & attrahendos, vt notant Chryſoſtomus, & Oecumenius: nec enim Iuſtum negare poterant, qui nec pedem quidem terræ poſſediſſet, ac proinde fateri ſe iniquos debebant, qui adeo iuſtum occidiſſent.

Iuſti nomen quinam Prophetę Chriſto tribuerint.
d *verſ.* 4.
e *cap.* 1. 26.
f *cap.* 45. 8.
g *cap.* 51. 5.
h *cap.* 62. 1.
i *ibid.* 2.
k c. 41. 2. 10. c. 46. 11. c. 53. 11. c. 57. 1.
l *c.* 23. 5. 6. & *c.* 33. 15. 16.
m *Zach.* 1. n. 1. & *ſeq.*
n *hom. de nat. Ioan. Bapt.*
o *in Mat. c.* 23.
p *cap.* 9. 9.
Melchiſedec Chriſti typus, eſt rex iuſtitiæ.
q *Heb.* 7. 2.
r *Rom.* 3. 26.
Chriſtus vere iuſtus cur dici poteſt.

B

C

D

Cuius vos nunc proditores.] Syrus per hæc verba expreſſit, ita, dicens, דאנתון אשלמתון וקטלתוניהי *danethun eſchlemthun vaktalthunaihi*, id eſt, *quem vos prodidiſtis, & interfeciſtis eum*. Proditores autem Chriſti Iudæi dicuntur, vel quia Iudas, qui ex ipſis erat, proditor fuerat, cui dato pretio conſenſerant *ſ*; vel quia tradiderant eum Gentibus, & Pilato; vel quia illum ad mortem popoſcerant, à quo tot beneficiis affecti erant *t* (eſt enim proditio quædam ingratitudo) & quẽ quinq; ante diebus tanto triumpho exceperant * vt beneficum, atque Regem: ita vt adeo repentina mutatio ſimulatum ac proditorium animũ arguiſſe videri potuerit, licet ex animo ac ſerio: id tunc feciſſe credendum ſit de plurimis. Digni profecto, vt eorum etiam cadauera extra Iudęos fines eiicerẽtur, qua pœna fuiſſe mulctatos Phocionem, eoſque, qui proditionis inſimulati fuerant, auctor eſt Plutarchus *u*, & Valerius Maximus *x*, meminitque legis Athenienſium Xenophon *y*: digni iis etiam pœnis, quas bene inſtitutę Reſpublicæ, & ſapientes Principes de proditoribus, quantũlibet eorũ ipſis proditiones placuiſſent, repetierunt. Scitũ eſt quod ait Æſchylus *z*:

Iudæi cur proditores Chriſti dicantur.
ſ *Mat.* 26. 5.
t *infra* 27. 20. 21.
Ingratitudo eſt proditio.
* *Mat.* 21. 8. & *ſeq.*

E

Proditorum pœna.
u *In vita.*
x *lib.* 5. *cap.* 3.
y *lib.* 1. *rerum Græca.*
z *in Prom. tragæd. circa fin.*

Τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον,
Κοὐκ ἔστι νόσος τῆσδ' ἥντιν' ἀπέπτυσα μᾶλλον.

A

Didici enim odiſſe proditores,
Nec eſt vitium quod magis, quam hoc deſpuam.

Lege Petrum Gregorium *a*.

a *lib.* 31. *ca.* 1. *Syntagmat.*

Homicidæ.] φονεῖς, *occiſores*, tradendo crucifigendum Gentilibus.

Verſus 53.] Qui accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum, & non cuſtodiſtis.

QVi *accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum.*] Quo modo lex à Deo ipſo, & ab Angelo data dicatur, expoſitum eſt ſuperius *b*, vbi de Apparitionibus Dei actum.

b *verſ.* 30.

B

In diſpoſitione.] εἰς διαταγάς, id eſt, *in inſtitutionibus*, &, *præceptionibus*. Syrus Græcæ locutioni valde reſpondet dicens, ביד פוקדנא דמלאכא *beiad pukedana demalacha*, id eſt, *in manu*, ſeu, *per præceptũ & mandatum Angeli*. Oecumenius exponit legem ordinationes habentem, quæ facerent eos, qui ipſam opere complerent, Angelos, ita vt *in diſpoſitione*, non ſignificet inſtrumentum, ſiue medium, quaſi dicat per diſpoſitionem Angelorũ, ſeu per Angelos, quibus diſpoſuit, vel præcepit Deus: ſed ad diſpoſitiones Angelorum, id eſt, vt qui legem acciperent, nempe à Deo, ſeu mediate, ſeu immediate, per eam ordinarentur, & quaſi referrentur inter Angelos, more illorum viuentes. Alium ſenſum ex aliorum opinione affert idem Auctor, quod per Angelos ſtatuta eſſet lex, & Moſi tradita per eum, qui ipſi in rubo apparuit *c* εἰς διαταγάς, id eſt, *in*, vel, *ad diſpoſitiones*, ſiue, *ſecundum diſpoſitiones*, quemadmodum illi Angeli ſtatuerant Moſi apparentes in rubo & in monte *d*, quaſi εἰς, ſit pro κατὰ, id eſt, quaſi *in*, prępoſitio *ſecundum* ſignificet. Chryſoſtomus reiicit interpretationem dicentium, quod lex ordinata fuerit ab Angelis: *Vbi enim*, inquit, *illi apparuerunt ordinantes legem? ſed diſpoſitam dici legem, quæ Moſi tradita fuit per Angelum apparentem in rubo, ita vt videlicet Deus eam diſpoſuerit*. Re ipſa certum eſt, legis auctorem, & diſpoſitorem fuiſſe Deum, quem Diodorus quoque Siculus *e* Iao nominat, etſi Angeli opera, quam diſpoſitionis nomen ſignificat, vſus fuerit. Tamen primæ explicationi fauet præpoſitio εἰς, niſi velimus explicare εἰς διαταγάς, in *iuſſa*, vel, *edicta* (quod ſignificat vox hæc Græca, ſicut & διατάγματα, atque διατάξεις) legem diſtinctam, quæ Angeli cum lege propoſuerunt, quamuis loco Dei, aut Angelica præcepta, iuxta primum ſenſum, id eſt, exactiſſima, & ſanctiſſima; eo modo quo dicta eſt *eſca, & panis Angelorum* f manna, id eſt, optimus cibus, & ſuauiſſimus, & quo Angeli, ſi pane egerent, veſcerentur. Hoc eodem idiotiſmo Hebræo vocantur *linguæ Angelorum* g, id eſt, excellentiſſimæ, admirabiles, cum quibus nullæ poſſint comparari: & in Apocalypſi h *menſura Angeli* dicitur, id eſt, maxima. Hic videtur commodiſſimus ſenſus. Caietanus vero ait, non eſſe clarum, an diſpoſitiones referantur ad varias apparitiones, an ad diuerſitatem ſignorum, quæ apparuerunt tum data eſt lex *i*, an ad diuerſitatem ordinationum, ſeu ſtatutorum in lege, ac ſi dictum fuerit, quod, Accepiſtis legem in ſtatutis Angelicis. Paulus in epiſtola ad Galatas k dicit *legem ordinatam per Angelos*, διαταγεῖσαν δι' ἈΓΓΈΛΩΝ, id eſt, vt recte notat Adamus l, *exhibitam miniſterio Angelorum certo tempore inter legem naturæ & Euangelium; certo loco in monte*

Lex in diſpoſitione Angelorum quomodo ſit data.

C

Alia expoſitio.
c *Exod.* 3. 2.
d *Exod.* 19. & 20.
Deus legis auctor & diſpoſitor eſt.
e *lib.* 1. *c.* 5.

D

f *Sap.* 16. 20. *Pſal.* 77. 25.
Linguæ Angelorum quæ dicantur.
g 1. *Cor.* 13. 1.

E

h *cap.* 21. 17.
i *Exod.* 19. & 20.
Lex ordinata eſt per Angelos, quid ſit.
k *cap.* 3. 19.
l *ibid.*

a Gal. 4. 25.

Sina, extra Terram promiſſionis, in Arabia a, *certo modo, nempe terribili ad incutiendum metum carnali populo*: quæ etiam indicat Anſelmus.

Angelos plures in datione legis fuiſſe qui dicunt.

b Gal. 3. 19. & Heb. 2. 2.

c in cap. 3.

d Malac. 2. 7.

e Exod. 19. & 20.

Angelorum.] Carthuſianus ex numero plurali colligit plures in datione legis Angelos viſos, & obſeruatos eſſe, eundem enim etiam multitudinis numerum ab Apoſtolo poſitum eſſe loquente de eadem re *b*, quamuis de vno tanquam principali faciat Moyſes mentionem. Scio quoſdam ſcribentes in epiſtolam ad Galatas *c*, quales ſunt hi, Ioannes Arboreus, Petrus Lombardus, ſanctus Thomas, Oecumenius, Theophylactus, Gagneius, Innominatus, Primaſius, Chryſoſtomus, Ambroſius, hi omnes in caput tertium eiuſdem epiſtolæ, per Angelos intelligere Dei internuncios Moyſem, & Aaron, & Ioſue: *Legem enim requirent ex ore ſacerdotis*, ait Malachias *d*, *quia Angelus Domini exercituum eſt.* Sed iidem, excepto Ambroſio, alterum quoque ſenſum admittunt de ſubſtãtiis ſpiritualibus, *quoniam*, inquit Theophylactus, *ad tubas illas, & tonitrua* e, *ac terriculamẽta Angeli adminiſtrabant.* Et abſolute hunc ſolum afferunt ſenſum Gloſſæ, & Haymo, Guillaudus, Titelmanus, Adamus, Theodoretus, Hieronymus, Anſelmus, Auguſtinus, Carthuſianus, Hugo Cardinalis. Libentius adhæſerim poſterioribus, propter magis cohærentem literæ ſenſum, & quia veriſimilis eſt Carthuſiani illa coniectura in principio poſita. Niſi malis numerum pro numero poſitum affirmare, pluralem nempe pro ſingulari, quod non eſt infrequens in Scriptura, ſicut contra ſingularem pro plurali vſurpare, & vtrumque numerum eodem in loco commutare.

Lex ſeruata non eſt à Iudæis.

Depoſitum cuſtodire quid ſit.

f 1. ep. ca. 6. 20. & 2. ep. ca. 1. 14.

g cap. 3. 7.

h Heb. 2. 1. 2. 3. 4.

Chriſtiani quanta religione Chriſti præcepta cuſtodire debeant.

Et non cuſtodiſtis.] Et quæ antea dixit, & quæ Scriptura vniuerſa de Iudæis habet, docent ſatis ſuperque, non eſſe cuſtoditam ab ipſis legem. Verbum cuſtodiendi ſignificat ſeruare, & obſeruare tanquam depoſitum, vel rem periculo iacturæque expoſitam, & veluti rem veneratione dignam. Vtrumque conuenit præcepto, & imperio, & iuſtificationibus, & iudiciis, & teſtimoniis, & legi diuinæ, & idcirco omni cuſtodia cuſtodienda eſt. Atque idem eſt de verbo Dei, aut via, aut pacto, aut veritate, aut ſcientia, quæ cuſtodiri præcipiuntur, idem etiam de cuſtodia ipſa Dei. Cum Paulus iniungit Timotheo, vt *depoſitum cuſtodiat* f, Theophylactus interpretatur de præceptis, de fide, ac vita animæ ipſi traditis, & ſimiliter de cuſtodia Dei cuſtodita apud Zachariam *g*. Rupertus, Gloſſa, & Lyranus ibi. Videtur magis vſitata hæc phraſis in Scriptura, & Scriptoribus ſacris, atque Eccleſiaſticis, quam profanis, quemadmodum & Græca φυλάττειν τὸν νόμον, ἢ διαφυλάττειν τὸν νόμον. Lege Theſaurum linguæ Græcæ. Poſſumus nos Chriſtiani cum Apoſtolo *h* ex comparatione Hebræorum argumentari: *Propterea abundantius oportet obſeruare nos ea, quæ audiuimus, ne forte pereffluamus. Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem, quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo ſignis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, ſecundum ſuam voluntatem.* Vbi id etiam intelligimus, quod hoc loco Stephanus obiicit, non cuſtodiſſe legem Hebræos. Nam præuaricatio ſignificans quamlibet legis tranſgreſſionem, fuit, cum adorauerunt vitulum *i*, & quando ſunt fornicati cum filiabus Moab *k*: inobedientia, quæ eſt in aliis non contentis lege, licet à Deo imperatis, cum voluit populus reuerti in Ægyptum *l*, & contra Dei voluntatem aſcenderunt in montem, vt irent in Terram promiſſionis *m*, & ita de aliis. Rurſus apud eundem Paulum cum iiſdem Hebræis, qui facti erant Chriſtiani, agentem, idem vrgetur argumentum hoc modo *n*: *Videte, ne recuſetis loquentem. Si enim illi non effugerunt recuſantes eum* (Moſem) *qui ſuper terram loquebatur, multo magis nos, qui de cælo loquentem nobis, auertimus, cuius vox mouit terram tunc, nunc autem repromittit dicens* o, *Adhuc ſemel, & ego mouebo non ſolum terram ſed & cælum.* Ibi Paulus comparat proteruiam Iudæorum, qui pertæſi morantem in monte Moſem, noluerunt ei obedire, vt ſuperius vidimus cum Stephano *p*, ſed repulerunt eum: & argumentatur à Moſe ad Chriſtum, ſicut ſuperiore illo loco ab Angelis ad eundem.

i Exod. 32. 6.

k Num. 25. 1.

l Num. 14. 1.

m ibid. 40.

n Heb. 12. 25. 26.

o Agg. 2. 7.

p verſ. 38.

Verſus 54.] **Audientes autem hæc, diſſecabantur cordib. ſuis, & ſtridebant dentibus in eum.**

A*udientes autem hæc, diſſecabantur cordibus ſuis.*] Syrus ſic eſt interpretatus, אתמליו חמתא בנפשהון *ethmaliu chamatha benapſchehun*, id eſt, *repleti ſunt ira in animis ſuis*, vel, *repleti ſunt furore intra ſe*, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Eodem verbo Græco vtitur Paulus, huc interpres eius, in epiſtola ad Hebræos, cum enarrans varia genera Martyriorum, quibus Sancti veteris Teſtamenti *q* vexati ſunt, de quibuſdam ſcribit, quod ſecti ſunt, Eſaiam innuens, vt paulo ante notaui, quem ſerra ſectum tradunt; eumque ſecandi modum illo verbo ſignificari aſſerunt. Eſt tamen generalior pro quauis ſectione, vt videre eſt in verbis illis Danielis *r*, quæ prius quoque recitauimus: *Manet Angelus Domini gladium habens, vt ſecet te medium*, vbi eſt eadem vox: & Suidas interpretatur πρίζεσθαι, σχίζεσθαι, quod eſt ſcindi, & diuidi. Vim huius phraſis ita declarat hoc loco Carthuſianus, vt ſignificet, quod aduerſarii Stephani variis modis ſecabantur, & extra ſe quaſi diuidebantur, ac rumpebantur, *quemadmodum*, inquit, *mala olla in igne poſita crepat, & exilit; quia ſuperbi, impatientes, & incorrigibiles erant. Intimo dolore diſrumpebantur, quia non habebant idoneam rationem interficiendi eum: & tamen omnibus modis interficere volebant*, inquit Lyranus, quia paſſio præualens diſcrepat à ratione. Oecumenius idem prior magis explicauerat: *Si enim*, inquit, *occidere volebant, quomodo non ſtatim occidebant? quia veriſimilem ſceleris occaſionem prætexere volebant. Nam iniuria aduerſus ipſos non erat rationabilis prætextus ad interemptionem, ſed ad eiectionem, aut ad flagellationem fortaſſis, ad occiſionem vero cauſa ſufficiens non erat. Alioquin enim neque ipſius contumelia erat, ſed Prophetæ aduerſus illos accuſatio: nec videri volebant interimere illum ob proprias iniurias, quemadmodum neque Chriſtum: etenim contenti non erant homicidium perpetrare, ſed & gloriæ eius nocere conabantur, ſiquidem metuebant, ne celebris magis redderetur, ſi ob iniuriam ipſis illatam interimeretur.* Mutuatus eſt hæc Oecumenius ex Chryſoſtomo, ambo enim diſſectionem iſtam accipiunt de anxiæ afflictæque mentis ancipiti deliberatione, quemadmodum ſupra *ſummi ſacerdotes, & alii è Concilio diſſecabantur, cum*

q c. 11. 37.

r c. 13. 55. 59.

Diſſecari hoc loco quid ſit.

Iudæi cum ſatis cauſæ ad interficiendũ Stephanum non haberẽt, angebantur.

Iudæi inuidebant Stephani gloriæ.

a Act. 5. 33.

cogitabant interficere Apoſtolos a. Vbi eſt idem verbum Græcum διεπρίοντο, quod ibi monui minus rectè iuxta proprietatem Græcæ linguæ à Syro verti, *furore corripiebantur*: quo etiam modo hic vertit, nempe, *repleti ſunt furore intra ſe*, vt initio notaui,

b Hom. 6. de Sanctis.

c Catone in Theſm. ling. Græca.

Et ſtridebant dentibus in eum.] Vt rabidi canes ringebant, & ſigno illo externo internum furorem prodebant; *ſuper martyrem Stephanum dentibus colubrinis ſtridebant*, inquit Auguſtinus *b*, *qui quaſi ſerpentem in corde habebant*. Cum eodem illo proprie verbo τῷ πρίειν, dixit Ariſtophanes *c*,

Μὴ πρῖε τοὺς ὀδόντας,
id eſt,
Noli ſerrare dentes, ſeu ſtridere, vel frendere.

Stridere dentibus Græci quomodo dicantur.

d cap. 9. 8.

e In Ranis.

Et Celſus, *dentibus ſtridere*, pro eo quod Hippocrates, πρίειν ὀδόντας, & Suidas, βρύχειν ὀδόντας, quod hoc loco dicitur, exponit per verbum τρίζειν, quod per onomatopœiam ſignificat *ſtridere*, & eſt apud Marcum *d*. Quamuis etiam idē Ariſtophanes *e* hoc verbum πρίω, ſumpſerit pro emo, ſic dicens, ἐγὼ πρίωμαι τῳδε, vbi interpres ſic expoſuit, πρίωμαι ἀντὶ τοῦ ἀγοράσω, καὶ ἀποδώσω τὴν ἀπολομένην, id eſt, πρίωμαι dici hic loco verbi *emam lecythum, & reſtituam tibi rem illam perditam*: tamen διαπρίω eſt, vt Thucydides loquitur, δίχα πρίειν, id eſt, *in duas partes ſeco*. Syneſius in epiſt. 104. διαπρίειν verbo in hac ſignificatione vſus eſt ſcribens, ὡς κατεαγὸς ἦν, καὶ διαπρίεται τὸ σκέλος, *quaſi confractum eſſet, etiam ſciſſum eſt crus*, quamuis etiam pro frendere hic ſumi poſſit, cum ea quæ diſſecantur, vi adhibita frendere ſoleant. Hæc quidem de verbi διαπρίω, ſignificatione dicta, ad priorem potius annotationem, quam ad hanc pertinent, ſed occaſione illius verbi πρίειν τοὺς ὀδόντας, quod eſt frendere dentibus, hic adiecta ſunt: quod tamen hic eſt fremere dentibus, eſt Græce, βρύχειν τοὺς ὀδόντας, & Syriace, ומהרקין הוו שניהון *wamcharekim hawu ſchenaihun*, id eſt, *& ſtridebant dentibus ſuis*, vel, *frementes erant dentibus ſuis*. Hoc autem eſt ſignum iracundiæ belluinæ, vt teſtatur Iob de falſo accuſatore ſuo *f*: *Collegit furorem ſuum in me, & comminās mihi infremuit contra me dentibus ſuis*: & Dauid de ſatellitibus Saulis *g* concitatis contra ſe ita ſcribit: *Frenduerunt ſuper me dentibus ſuis*, vt exponit Theodoretus, licet alii ad Chriſti aduerſarios referant, vt & illud Threnorum *h*: *Sibilauerunt, & fremuerunt dentibus, & dixerunt, Deuorabimus.* Et idem Pſalmographus *i* de impiis in die Iudicii conturbatis, iuxta explicationem Hieronymi, Auguſtini, Caſſiodori, & aliorum: *Peccator videbit, & iraſcetur, dentibus ſuis fremet, & tabeſcet*; & de quouis impio aduerſus iuſtum *k*: *Obſeruabit peccator iuſtum, & ſtridebit ſuper eum dentibus ſuis.* Caſſiodorus *l* fremitum docet proprie ferarum eſſe, ac iuſte feruentibus datum, quando ratione poſtpoſita belluino furore ſuccenſi ſunt. Etſi vero Nonius Marcellus fremere, & frendere diſtinguit, vt illud ſit, *magnum ſonare*, hoc *cum gemitu, vel iracundia miſerum, aut minax ſonare*, tamen aliquādo confunduntur, & cum iis etiam verbum ſtridendi. Eadem videtur ratio, & vis ſtuporis dentium, atque ſtridoris, quæ toties à Chriſto inter gehennæ pœnas recenſetur cum fletu *m*, ſignificatque vehementem dolorem cum indignatione: ſed ſtupor connotat indignationem aduerſus eum ipſum, cui dentes obſtupeſcunt, quaſi dolorem ſibi culpa ſua peperit, qualis dolor ac indignatio reperitur in iis, qui acerbos, & immaturos fructus comedunt, ſuaque intemperantia ita dentes hebetarunt, vt mandere nequeant. Quocirca iraſcitur Deus Iudæis apud Ieremiam *n*, & Ezechielem *o* dicentibus: *Patres noſtri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt*, quaſi ipſi, qui nil comederant, id eſt, deliquerant, dentium ſtuporem iniuſte paterentur, id eſt, plecterentur. Contra vero Sapiens *p* admonet patrem, ne indulgenter tractet filium, experturus alioqui inde dolorem: *Non corrideas illi*, inquit, *ne doleas, & in nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui*, id eſt, tibi ipſi imputabis & indignaberis. Vnde intelligitur, quam apte hi Stephani aduerſarii ſtridere dentibus dicantur, eo quod forſan pœniteret eos tam diu illum toleraſſe, nec de medio ſuſtuliſſe; & multo magis damnati *q*, *qui videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis, dicentes intra ſe, & præ anguſtia ſpiritus gementes, Hi ſunt quos aliquando habuimus in deriſum, & in ſimilitudinem improperii, &c.* Hieronymus, ſeu alius apud eum in Commentariis Iob *r*, nempe Philippus presbyter, & Beda *ſ*, & Carthuſianus, & Lyranus, & Gregorius, & alii nonnulli, quos citat Pineda, fletu damnatorum ſignificari putant ſupplicium ignis; qui calore, fumoque lacrymas eliciat; dentium autem ſtridore pœnam frigoris, iuxta id quod eſt in libro Iob *t*: *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium, & vſque ad inferos peccatum illius.* Verus procul dubio fletus erit, ſtridorque in corporibus poſt generalem anaſtaſim, quam hinc quoque Hieronymus confirmat *u*, ſed non erunt hæ forſitan diuerſæ pœnæ; verum quia qui vehementiſſime torquentur, facere vtrumque ſolent, & flere ſcilicet, & dentibus ſtridere, maxima tormentorum vis à Chriſto deſignata eſt per fletum, ac ſtridorem dentium. Non abſimilis in Prouerbiis *x* ſententia: *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis: ſic piger iis, qui miſerunt illum*: vbi Septuaginta Græce ſic habent, ὥσπερ ὄμφαξ ὀδοῦσι βλαβερὸν, καὶ καπνὸς ὄμμασιν, οὕτω παρανομία τοῖς χρωμένοις αὐτῇ, id eſt, *ſicut vua acerba dentibus noxia eſt, & fumus oculis, ſic iniquitas iis, qui vtuntur ea.*

Stridere dentibus iracundiæ belluinæ ſignum eſt.
f cap. 16. 10.

g Pſal. 34. 16.

h cap. 2. 16.

i Pſal. 111. 10.

k Pſal. 36. 12.

l in Pſal. 2.

Fremere & frendere vt diſtinguantur.

Stridor dentium in pœnis inferni quid ſit.
m Matt. 8. 12. c. 13. 42. & 50. c. 22. 13. c. 24. 51. c. 25. 30. Luc. 13. 28.

Stupor dentium quomodo ſit intelligendus.
n cap. 31. 29.
o cap. 18. 2.

p Eccl. 30. 10.

q Sap. 5. 2. 3.

r Iob cap. 24.
ſ in cap. 8.

Fletus damnatorum ſupplicium ignis denotat.
t cap. 24. 19.

u in c. 8. Matt.

x cap. 10. 26.

Verſus 55.] Cum autem eſſet plenus Spiritu ſancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, & Ieſum ſtantem à dextris virtutis Dei.

C*Vm autem eſſet plenus Spiritu ſancto.* Syrus iſta ſic reddidit, והו כד מלא הוא הימנותא ורוחא דקודשא *vehu cad malé haua haimenutha veruche dekudeſcha*, id eſt, *& ipſe cum plenus eſſet fide & ſpiritu ſanctitatis*: vbi patet addi fidem, quæ in Latina editione non habetur, ſed Græci codices nonnulli habent, ὑπάρχων δὲ πλήρης πίστεως, καὶ πνεύματος ἁγίου, *cum eſſet plenus fide, & Spiritu ſancto*. Hæc plenitudo qua ratione intelligenda ſit, alias dixi *y*, & fortaſſis modo ſignificat nouum quendam Spiritus ſancti impulſum, quo aduerſus efferatam rabiem aduerſariorum inſtructus eſt. Gloſſa interlin. declarat *plenum fuiſſe, vel vt ſolebat eſſe, vel maxime illa hora ſuperabundaſſe gratiam: quoniam*, inquit Lyranus, *ea plenitudo prior fuit augmentata in martyrio* (quod nempe imminebat) *qui eſt actus charitatis perfectæ*. Apte plenitudinis huius facta eſt nunc mentio, ne

Plenitudo Spiritus ſancti qualis hîc fuerit.
y cap. 6. 5.

quis

quis lapſum vllum ſuſpicaretur in Stephano, cũ adeo vehementer Iudæos coarguit; tum præterea, quia mox dicendum erat vidiſſe illum gloriã Dei. Nyſſenus *a* hinc Pneumatomachos conuincit, qui, quoniam inferius Stephanus profitetur *vidiſſe Ieſum ſtantem à dextris virtutis Dei*, videlicet Patris, nec meminit Spiritus ſancti, argumentabantur Spiritum ſanctum non eſſe Deum. Sed ſi Spiritus ſanctus Deus non eſſet, Stephanus plenus illo non diceretur, cum nulla creatura rationalis niſi Deo plena eſſe poſſit, vt alias dixi. Damaſcenus *b* ex his verbis, *plenus Spiritu ſancto*, & ex aliis, *vidit gloriam Dei*, & ex illis, *& Ieſum ſtantem à dextris, &c.* colligit myſterium Trinitatis.

a oratio. de S. Stephano.

b lib. 1. parall. c. 1.

Intendens in cœlum.] Aut iam ſuſpirans ad patriam, quam mox erat ingreſſurus, atque hæc infima, ſordidaque deſpiciens; aut aduerſariis bene precans, ac ſibi ipſi contra imminentem mortem auxilium depoſcens, ac cito affore ſperans. *Simul ſignanter intellige*, inquit Petrus Damianus *c*, *conſecutionem verborum. Plenus eſt Spiritu, & ſic intendit in cœlum, quia qui Spiritu diuinitatis afflatur, conculcatis terreſtribus, cœleſtibus inhiat, & æternis.* Idem ſubindicat Gaudentius Brixien. *d* Suſanna innocentiam ſuam prodi cernens, *flens ſuſpexit ad cœlum, erat enim cor eius fiduciam habens [illegible] Domino*, inquit Scriptura *e*. Mirifice excitat in nobis aſpectus cœli non admirationem modo cœleſtium, & terrenarum rerum contemptum, atque faſtidium, ſed etiam opis in rebus arduis diuinæ fiduciam. Hanc Eſaias vt ingeneret, prouocat ea oratione *f*: *Leuate in excelſum oculos veſtros, &c. Quare dicis Iacob, & loqueris Iſrael: Abſcondita eſt via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum tranſiuit: &c.* Naturale eſt, miſeris & calamitoſis cœlum auxilii cauſa ſuſpicere. Participium Græcum ἀτενίσας, ſignificat *fixum obtutum*: qua in ſignificatione idẽ Lucas in Euangelio *g*. & ſupra *h*, vſurpat participium ἀτενίζοντες: *Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum.* Chriſtus ipſe *i* quandoque cœlum conſpexit editurus miracula, vel oraturus, tum aliis de cauſis, tũ vt nos idipſum facere doceret, dum oramus, vt obſeruant Hilarius, Chryſoſtomus, Euthymius, Theophylactus, ſiue vt vnde nobis omnibus in rebus petendum auxiliũ eſſet, indicaret: vt Leontius, & Ammonius tradũt. Eccleſia etiam in Miſſæ canone tradit, *Chriſtum eleuatis oculis in cœlum ad Patrem conſecraſſe*: idque argumentatur Innocentius III. *k* feciſſe argumento à minori, cum id fecerit Lazarum ſuſcitaturus.

Quorſum S. Stephanus in cœlum intenderit.

c Serm. de S. Stephano.

d Tractat. 9. Tom. 2. Biblioth. Pat.

e Dan. 13. 35.

Aſpectus cœli quid in nobis faciat.

f Es. 40. 26. 27.

g cap. 4. 20.

h cap. 1. 10.

Chriſtus facturus miracula in cœlũ ſuſpexit.

i Matt. 14. 19. Ioan. 11. 41. & 17. 1.

k li. 4. myſte. Miſſæ c. 5. & c. cum Marthæ. de celebr. Miſſarum.

Vidit gloriam Dei.] Lyranus refert opinionem aliquorum dicentium, quod Stephanus viſione mentali viderit etiam Diuinitatem, ſicut Paulus *in raptu ad tertium cœlum* l. Refellit iſtud; quia cum Paulus hoc vidit, ſenſuum vſum tum non habebat, quemadmodum Stephanus, qui dum videbat, ſe videre affirmabat. Secundam ſententiam ponit, fuiſſe viſionem imaginariam, ita vt formauerit Deus in Stephani imaginatione ſpecies idoneas ad repræſentandum Deum, & hominem Chriſtum, Stephanus autem mente cognouerit ſignificatum illius repræſentationis, atque ſic fuerit mentalis viſio, vt cõtigit quibuſdam Prophetis. Attamẽ tertio loco mauult fuiſſe duntaxat corporalem ſolius Chriſti viſionem, quoniã textus exprimit *intendiſſe oculos in cœlum, & vidiſſe*: non quòd oculis Stephani robur adiectum ſit, vt Chriſtum in ipſo cœlo empyreo exiſtentem conſpiceret, penetrando alios cœlos acumine ſui viſus, *quoniam*, inquit, *hoc modo fieret viſio per intromiſſionem, ſed quia à corpore Chriſti exiſtentis in cœlo fuit immutatus oculus Stephani ad viſionem Humanitatis Chriſti, in cuius poteſtate eſt, ſicut fortaſſe, & cuiuſuis alterius corporis glorioſi, quoniam perfecte eſt animæ ſubiectum, [illegible] pro ſua voluntate videatur prope, & longe in propria atque aliena effigie, quemadmodum contigiſſe Chriſto narrat Lucæ Euangelium* m. Quod ad Diuinitatem attinet, ait formatam eſſe aliquam effigiem exterius, quæ oculum immutaret eo fere modo, quo Angeli videri dicuntur: Stephanum autem per intellectum indicaſſe, quod illa effigies non erat Deitas, niſi tantum repræſentatiue.

Stephanus non vidit diuinitatem.

l 2. Cor. 12. 2.

Stephani viſio qualis fuerit.

Viſio fuit corporalis.

Quomodo Stephanus Chriſtum viderit.

m c. vlt. 16. & ſeq.

Carthuſianus ex his opinionibus, quas etiam commemorat, nullam videtur proprie ſequi, ſed quartam, vt Stephani viſio fuerit anagogica, puta, & intellectualis, abſque admixtione phantaſmatum, ac medio modo ſe habens inter viſionẽ viæ per fidem, & Patriæ per ſpeciem, atque ſic viſio illa fuerit in ſuperiore parte animæ, immo in apice intellectus, *ſicut*, inquit, *in cõtemplatione myſtica Theologiæ, ſeu vnitiuæ ſapientiæ fieri ſolet per ſplendidiſſimam quandam irradiationem increatæ æternæ Lucis.*

Carthuſiani de hac viſione opinio.

Porro primæ ſententiæ fauent Patres: Nyſſenus *n* quidem affirmat *vidiſſe ipſum lumen diuinum in lumine Dei o plena mentis comprehenſione, atque* C *Deum & Trinitatem. Solum vero negatam huiuſmodi viſionem hominibus p per naturæ vires.* Hilarius Arelatenſis ait *q iam tunc accepiſſe præmium, & vidiſſe Deum, & quod ſperabatur deſideriis, oculis eius demonſtratum, & ſpem [illegible] re, ſpiritu adhuc intra carnem militante, perfectam.* Auguſtinus *r* dicit, *quod videbat Deum, qui iam migrabat ad Deum, immo & Trinitatem ipſam, ac Diuinitatem* ſ, *ac reuelata facie* t *Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum* u: Beda *x*, *futura vitæ gaudia in hac adhuc vita, cum diuinitus ſublimatus eſſet, eſſe ſpeculatum, eo modo, quo Paulum, cum raptus eſt ad tertium cœlum* y, *& alios nonnullos.*

Patres dicũt Stephanum vidiſſe Deum.

n oratio de S. Stephano.

o Pſal. 35. 10.

p Ioan. 1. 18. & 1 Tim. 6. 16. & 1. Ioan. 4. 12.

q Hom. de S. Stephano.

r Serm. 94. de Diuerſ.

ſ Serm. 96.

t 2 Cor. 3. 18.

u Serm. 6. de Sanctis.

x lib. Retract. in Acta.

y 2. Cor. 12. 2.

Iam vero ſecundam opinionem ſequitur Abulenſis *z*, ſimul agens de viſo Chriſto, & aper- D tis cœlis, quoniam hi non proprie aperiuntur, neque dextram Deus habet, neq; oculi Stephani pertingere ad cœlum vſque empyreum ſuſpiciendo quiuiſſent.

Abulenſis opinio.

z in c. 22. 4. Reg. q. 16. & in c. 18. 2. Paral. q. 14.

Tertia placet Caietano, ita vt *vidiſſe gloriam Dei*, fuerit vidiſſe non Deum, ſed claritatem quandam corporalem, tanquam præ ſe ferentem præſentiam Dei, quam etiam Stephanus inde intelligendo colligebat. Fauet plurimum Scriptura, quæ gloriam Dei vſurpat pro re auguſtiore, ac diuiniore, vt pro inſigni ſplendore. Sic ait ædificato à Salomone dedicatoque templo, *gloriam Domini operuiſſe illud* a, &, *ſuper tabernaculum à Moſe conſtitutum* b, & rurſum, *ſuper tectum fœderis* c, & quam Interpres noſter in Euangelio Lucæ vo- E cat *claritatem Dei, quæ paſtores circumfulſit* d: *& claritatem Chriſti transfigurati*, nominat editio Græca δόξαν, id eſt, *gloriam*, quam Latinus reddit maieſtatem, eadem voce vtens, cum loquitur de Moſe, & Elia ſimul apparentibus *e*. Eodem modo habetur in textu Græco apud Paulum loquentem de Moſis claro vultu *f*, vbi & Latinus interpres vſus eſt nomine gloriæ, cum tamen ibidem paulo poſt *g* repoſuerit nomen claritatis. Item apud Ioannem h: *Clarifica me tu Pater claritate quam habui*, eſt Græce, δόξασον τῇ δόξῃ, eodemque loco ſæpius repetitur idem verbum

Opinio Caietani.

Gloria Dei in Scriptura quid ſit.

a 3. Reg. 8. 10.

b Exod. 40. 32.

c Num. 14. 10.

d cap. 2. 9.

e Luc. 9. 31. 32.

f 2. Cor. 3. 7.

g verſ. 18.

h cap. 17. 5.

Græcum, Latine redditum per verbum clarificandi. Hieronymus a vbi de varia notione nominis gloriȩ diſſeruit, hanc quoque propoſito conuenientem affert: *Significat, inquit, & aliud in Scripturis diuinis gloria, cum auguſtum aliquid & diuinum hominum ſe præbet obtutibus.* Tum allata modo exempla profert, & hoc ipſum etiam de Stephano, additque pleriſque in locis noſtros, nimirum Interpretes, maieſtatem pro gloria trãſtuliſſe: quod iam ex Euangelio Lucæ b docuimus. Denique vox iſta gloriæ dicitur de omni re excellentiſſima, & optima, vt cum Oſeas c ait: *Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius:* & Chriſtus apud Matthæum d: *Nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis:* & apud Ioannem e, *Si credideris, videbis gloriam Dei.*

Deus ipſe Maieſtas vocatur, Græce δόξα, *quam impij blaſphemant*, vt ait Iudas f, & Chriſtus *ſplendor gloriæ* g, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, *ſplendor referens maieſtatem Patris.* Sæpe gloria ponitur pro beatitudine h, quia ſignificat etiam felicem vitæ ſtatum omnibus affluentem bonis: quo modo Ioſeph patri iuſſit *renunciari vniuerſam gloriam ſuam, & cuncta quæ viderant in Aegypto* i. Dicuntur præterea *Cherubim gloriæ*, id eſt, glorioſi k, quia *multum habebant maieſtatis & magnificentiæ* (vt Theophylactus ait l) *quæ videlicet eos venerabiles reddebat.* In tertia ſententia videtur eſſe Hieronymus m, cum agens de cœlis apertis Chriſto in Baptiſmo, ait *non reſeratione elementorum apertos, ſed ſpiritualibus oculis, quibus & Ezechiel in principio voluminis ſui apertos eos eſſe narrat.* Arator indicat eandem ſententiam, cum ait n:

Lumina cordis habens, cœlos conſpexit apertos.

a lib. 3. in cap. 5. ep. ad Gal.
b cap. 9. 31. 32.
c cap. 14. 7.
d cap. 6. 29.
e cap. 11. 40.
Deus ipſe gloria dicitur.
f in ep. verſ. 8.
g Hebr. 1. 3.
h Luc. vlt. 26. Heb. 2. 10. & alibi.
i Gen. 45. 13.
k Heb. 9. 5.
l in epiſt. ad Hebr.
m in c. 3. Matth. & in c. 1. Ezech.
n lib. 1. in Acta.

Equidem non dubito Stephanum mente non fuiſſe alienatum, ſed præſentem percepiſſe intelligendo quæ offerebantur: oblata vero eſſe ipſis oculis corporis eius vera, non ficta obiecta, propter tam apertum Scripturæ loquendi modum, plane mihi perſuadeo: Deum poſtremo ipſum non eſſe viſum, magis mihi veriſimile videtur, vt ab Stephano, ita nec ab alijs, de quibus diſceptari ſolet, Moſe videlicet, atque Paulo, ſicut alias demonſtraui o. Quocirca ex recitatis opinionibus, dempta prima, aliquid decerpo, ſimpliciter autem omnium maxime tertia probatur. Alioqui Petri Damiani p cautum, ac modeſtum propono, & lubens amplector iudicium. *Non mediocris*, inquit ille, *ſtupor inuoluit me, vtrum primitiuus flos Martyrum corporeis, aut incorporeis oculis iſta proſpexerit. Grande quidem miraculum, ſi mentalis intuitus ſtellantibus ſe immerſit arcanis, ſi mundi corde oculi tam ſolemnem inſpexerint viſionem. Quod ſi corporalibus, certum eſt, hunc omne hominum genus diſparilitate gloriæ præteruolaſſe, & pennis fidei, & virtutum incorporea corporeis etſi non comprehendiſſe, apprehendiſſe tamen luminibus. Nihil audeo temere diffinire, vel ex abrupto præcipitare ſententiam, cum ſinituam ſuper huiuſmodi regulam me non legerim inueniſſe. Securius tamen ſequor Apoſtolum, immo Spiritum Dei in Apoſtolo, qui cum ſumma verborum deliberatione magis ſecura ambiguitati, quam periculoſa diffinitioni iſta committit: ſiue*, inquit, *in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit* q. Hȩc Petrus Damianus.

Auctoris ſententia.
o Diſput. de beat. & in 1. Ioan. 4. 12.
Petri Damiani de hac Stephani viſione iudicium anceps & ambiguum, ſed pium & modeſtum.
p Serm. de S. Stephano.
q 2. epiſt. ad Corinth. c. 12. 2.

Ieſum ſtantem à dextris Dei.] Aliqui codices Latini habent, *à dextris virtutis Dei*, quo etiam modo legit Petrus Damianus r, fortaſſe ex Matthæo ſ huc aliquis hoc nomen tranſtulit. Syra editio ſic legit, ולברה ראנשא בר קאם *velabberah denaſcha cad kaem*, id eſt, *& filium hominis quando ſtans*, ſupple eſt, ſicque vtitur participio, quod poſitionem ſtatus ſignificat, nempe, קאם *kaem*, & Græcum participium ἑστῶτα, eandem vim habet, quamuis aliquando Latine ſtare idem ſit ſolum quod eſſe, ſiue adeſſe, & præſentem eſſe, vt alibi docui t; quemadmodum etiam quid ſibi velit Chriſtum eſſe, ac ſtare ad dexteram, vel à dextris Dei, alias explicaui. Ex quo liquet non denotare Patre inferiorem eſſe, vt aduerſus Arrianos notat Nyſſenus u. *Immo vero contrarium*, inquit, *hinc potius colligitur, ſiquidem Dauid de ipſo canit* x: *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, & Paulus in dextera ſolij Dei ſedere Dominum dicit* y. Oſtendit deinde corporaliter non accipiendas has corporis poſitiones: *Nam in homine quidem ſeßio*, inquit, *ſuper dorſi extremam partem corporis poſitione deſignat, ne nimia ſemper contentio genuum ac poplitum in ſeſe pondus corporis ſuſtinens laboret. Statio autem ſignificat arduum, & erectum ſuper genua hominem. Per vtramque ergo vocem id quod in omni bono ſtabile, & in omni bono immutabile eſt*, inquit, *pie intelligemus, ac Deum firmiter, atque immutabiliter conſtitutum eſſe, & in bono fundatum. Et quemadmodum Dauid ac Paulus noluerunt in ſuis ſcriptis Vnigeniti ſeßionem memorantes indicare quod Patre ſtante Filius in ſede ſit, eodem modo cum Stephanus aſſeruit Filium Dei ſtare, non debemus ſuſpicari Patrem ſedere, Filium ſtare cum voluiſſe ſignificare*: nimirum proprie loquendo.

Stans quid hoc loco ſignificet.
r Serm. de S. Steph.
ſ cap. 26. 64.
t cap. 2. 14.
Chriſtus non eſt Patre inferior.
u orat. de S. Steph.
x Pſal. 109. 1.
y Coloſſ. 3. 1. Heb. 1. 3. Roma. 8. Ephe. 1. 20.
Quid ſit ſtatio & ſeßio Chriſti à dextris Dei.

Obiici poteſt, dexteram eſſe honoratiorem, ideoque videri potius ſedentem ad dexteram Patris, Patre ſuperiorem. Quidam contendunt olim potiorem fuiſſe ſiniſtram, vt Antonius Nebriſſenſis z, & Ioannes Goropius Becanus a: Ribera b contendit de alijs nonnullis, non de Hebræis, quia mater filiorum Zebedæi petiit priore loco dexteram pro vno ex filijs c, & Chriſtus oues in iudicio ad dexteram ſtatuet d; & Manaſſem Ioſeph à ſe prælatum, poſuit ad dexteram Iacob e. Dicendum ergo, prout alio in loco attigi, quoniam iudiciaria ei poteſtas demãdata eſt, atque regia, regius vero thronus digniſſimus locus habetur, vbicunque ſit, Chriſtus vt Deus, conſidet in eodem throno Dei, & qui propiores ſunt meritis, ſedent ad dexteram eius, & Chriſtus proinde vt homo, primo loco. Vnde Bethſabeam matrem Salomon rex conſidens in proprio honoratiſſimo throno, iuſſit ſedere in alio ad dexteram collocato f, & dicitur in Pſalmo g: *Aſtitit regina à dextris tuis.* Quod ſi ſpectetur idem Chriſtus vt Deus, poſſet quoque per attributionem attribui illi dextera, quatenus aſſignatur ei ſapientia, ad quam pertinet iudicium: quod vtrumque & omnia accepit à Patre Filius, nec vſquam in Scriptura reperitur Spiritus ſanctus ſedens, quia neque etiam gubernans extrinſecus, & hac ratione magis videtur Filius gubernare, videlicet per attributionem dictam, & iudicandi poteſtatem ipſi datam. Lege vtra dignior dextra, an ſiniſtra, præter citatos hic, & illo alio loco Bellarminum h, Lipſium i, Ioannẽ Ferdinandum k, Pinedam l, Ioannem Sauaronem m. Aliquando dicitur Deus eſſe à dextris alicuius n, vt iuuet, & Diabolus vt noceat, ſi ſuperiores partes habeat: iuxta hanc phraſim dicitur quoque *dextera Domini aliquem ſuſcipere*, vel *protegere*, vel *apprehendere*, vel *exaltare*, eſt nimirum latus dextrum commodius propugnan-

Dexteráne ſit ſiniſtra honoratior.
z in Quinquagena cap. 19.
a lib. 5. Hieroglyphic. prope finem.
b in 1 ad He. n. 20.
c Matt. 20. 21.
d infra 25. 31.
e Gen. 48. 13.
Chriſtus vt Deus conſidet ad dextrã Dei, & cur.
f 3. Reg. 2. 19.
g Pſal. 44. 10.
Chriſtus vt Deus etiam ſedet ad dexteram Patris.
h 1. de Rom. Pontif. c. 29.
i 2. elect. c. 8.
k in Theſaur. verb. Dextra.
l in c. 27. Iob. verſ. 9. n. 6.
Deus quando ſit à dextris alicuius & quando Diabolus.
m in Sidon. Apoll. n. 1. ep. vlt.
n Pſal. 15. 8. & Pſal. 10. 7.

ti & defendenti, necnon etiam offendere volenti, ſicut ſiniſtrum, quod infirmius eſt, à manu & brachio dextro protegitur. Ambroſius a obſeruat hoc duntaxat loco legi Chriſtum ſtare, videlicet iam ex his terris ſublatum; porro alibi ſedentem deſcribi vt iudicem, hic autem vt aduocatum & Sacerdotem, qui offerret Patri hoſtiam boni Martyris, vt præſulem redditurum bono luctatori brauium tanti certaminis. Deinde videtur inuehi in eoſdem illos iam confutatos à Nyſſeno, affirmans iſtos ideo non videre cœlos apertos, neque cernere Ieſum ſtantem à dextris Dei, nimirum vt conſubſtantialem, quia non acceperunt Spiritum ſanctum, ſicut Stephanus, *Quod ſi qui*, inquit, *obiiciunt, quod Filius ſtabat, oſtendant hoc loco, quod Pater ſedebat*. Petrus Damianus ſcribit b, quod *Chriſtus cum Patre ſtante ſtabat, & cũ bellante bellabat, nec minor illo erat*. Poſtremo Ambroſius c confirmat Deitatem Filij, ex eo quod Stephanus ſuum Domino Ieſu ſpiritum commendauit, eumque pro lapidatoribus precatus eſt. Eadem fere habet ſcribens ad Eccleſiam Vercellenſem d, addens *ſtetiſſe Chriſtum, vt ſollicitus iuuaret athletam, quem & paratus coronaret*. Monet tamen etiam dictum in Pſalmo e, quod *Deus ſtetit in Synagoga Deorum, atque in medio eos diiudicaſſe*. Idem rurſus Ambroſius f expendit hunc aſpectum Ieſu, & cœlorum inde profectum, *quod quæ iuxta pedes ſunt, & infima iſta, ac ſeipſum Stephanus deſpiciebat; ita vt etiam propterea lapidum non ſentiret ictus, non conſideraret corporis vulnera, oculis Chriſto affixus, & illi adhærens*. Adhuc alio loco g docet, quod immobilis fide Stephanus immobilem Chriſtum vidit, nec vllo erat mentis timore commotus. Denique aduertit h, quod quem Maria Magdalena quærebat Chriſtum iam ſuſcitatum in terra, Stephanus tetigit, id eſt, diſtincte vidit, & cognouit in cœlo; quia non ſupra terram quæſiuit, ſed in cœlo, & ad dexteram Patris reſidentem.

a 3. de Fide. ca. vlt.
Chriſtus nũquam legitur ſtare, niſi hoc loco, & cur hoc faciat.
Contra eos qui negant Filium Patri conſubſtantialem.
b Serm. de S. Stephano.
c ſupra.
Filius Deus probatur.
d epiſt. 81. vel 82.
e Pſal. 81. 1.
f epiſt. 30.
Stephanus cur Ieſum vidit, & cœlos apertos.
g in Pſal. 61.
h lib. 10. in c. 24. Luc.

Gregorius i patiente Stephano apertis cœlis Ieſum ſtetiſſe ait, *quoniam ſtare eius compati eſt*. Bernardus k. *Quia iuuabat, quo*, inquit, *modo Propheta in adiutorium eum ſurgere precatur* l, *exurge Domine, adiuua nos, & Angeli ſtare dicuntur, ſiue aſſiſtere* m, *qui miniſtrant: & homines etiam, qui perſiſtunt in vigore animi, & obſeruatione propoſiti*.

Tertullianus n autem quando dicit, *quod Stephanus vidit Filium ſtantem ad dexteram Dei, vt exinde ſeſſurum, donec ponat illi Pater omnes inimicos ſub pedibus ſuis* o, non vult nunc non ſedere, quod affirmat Marcus in Euangelio *, & in Symbolo profitemur: ſed quodammodo adhuc pugnare nobiſcum. *Quid fortius*, ait Hieronymus p, *quid pulchrius, quam Chriſtum armatum ſtare pro ſuis Sanctis: ſicut S. Stephanus vidit, quando dixit, &c.* Stare pugnantis, & adiuuantis eſt. Probabile eſt quod Auguſtinus q ait, viſos etiam Angelos tanquam milites ducem Chriſtum comitantes, & commilitonem in terra certantem hortantes, & iuuantes.

Cur Ieſus ſtare patienti Stephano viſus ſit.
i Lib. 22. in c. 3. & 1. Reg.
k Ser. 5. ſuper verb. Eſa.
l Pſal. 43. 26.
m Dan. 7. 10.
n lib. con. Praxeam. c. 30.
Chriſtus cur nunc ſtare, non ſedere dicatur.
o Pſal. 109. 1.
* Marc. vlt. 19.
p in Pſal. 14.
q Serm. 98. de Diuerſ.

Verſus 56.] Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris Dei.

ET *ait: Ecce video cœlos apertos.*] Cum cœlis ſolidiſſimis, & quaſi ære fuſis r, imo incorruptibilibus corporibus aperiri, frangive non conueniat, qui omnem iſtam viſionem imaginariam, aut intellectualem, non corpoream oculorum exiſtimant, firmum ſe hic argumentum reperiſſe gloriantur. Non confugiam ad miraculum, quo poſito deberet ſpatium interiectum in illa apertione, aut vacuum relinqui, aut elementa ad id replendum aſcendere, ſi, inquam, in cœlis ipſis realem aperturam admittimus. Præſtat dicere, obiectam oculis Stephani ſpeciem apertionis, & hiatus ſenſibilis, quæ efficeret, vt partes aeris ſic oculos immutarent, vt apparerent diuiſæ, & diſtantes. Quod intelligi poteſt, ſi partes illæ, quæ ſeparari videntur, denſiores fiant, & lucidiores, ita vt ad illas poſſit viſus terminari, aer vero interiectus rarior maneat. Hoc modo explicat Suarez ſ cœlos apertos in Chriſti Baptiſmo t, volens, quod & alii paſſim, eadem ratione tunc omnibus, qui aderant, dum Chriſtus baptizaretur, fuiſſe conſpicuos. Tantundem hic affirmari æque non poteſt. Si enim & alii, vt Stephanus, cœlos apertos vidiſſent, Ieſum etiam vidiſſent, nec tantopere Stephanum videre ſe Chriſtum profitentem abhorruiſſent. Neque vero neceſſarium reor affirmare, penetraſſe aciem oculorum Stephani vſque ad cœlum empyreum, quod Auctori Operis imperfecti u placere video, quanquam non propter argumentum, quo hoc improbaſſe Lyranum dixi, qui cum inſuper ait, poſſe vndecumque à corpore glorioſo immutari oculum alterius, & ab eo cerni pro ſola voluntate Beati, abſque vlla alia in oculo videntis acceſſione, parum profecto philoſophice agit, & nimis vim corporeæ rei amplificat. Igitur videtur mihi Chriſtus ipſe tantiſper exiliiſſe de cœlo, ac propius acceſſiſſe, vnde ſeipſum commode videndum exhiberet, & cœlos eo quo dixi pacto apertos repræſentaret, ita vt nõ vnum, ſed, quod ait Petrus Damianus x, omnes cœli aperti apparerent. Raro quidem Chriſtus, at aliquando cœlum deſeruit, vt cum Saulum vocauit y, quod ſuo oſtendetur loco: & ſicut tunc à comitibus Pauli nec viſus, nec diſtincte exauditus eſt; ita modo inhibiti ſunt aduerſarii, ne quod videbat Stephanus, viderent. Auguſtinus z affirmat *quod ſolus Stephanus Ieſum videbat, quia ſoli apparebat, & alii non videbant, ſed inuidebant. Non merebantur videre gloriam Chriſti, qui angelicum, ac ſplendentem Stephani conſpicati vultum a, nihilo euaſerant meliores, nec profuiſſet iis videre*, qui aures continuerant, & exclamauerãt aduerſus Stephanum ſe videre proteſtantem. Eadem eſt opinio Nyſſeni b. Narrant hiſtoriæ ipſiſmet carnificibus, aliiſque infidelibus oſtenſam Martyribus paratam gloriam, & ſigna nonnulla diuina, quibus prouocati, & hi Martyres facti ſunt. Videtur tamen idem Auguſtinus c aſſerere, viſam Stephani frontem à Iudæis cruce conſignatam.

Sed quod attinet ad apertorum viſionem cœlorum, ſequimur hic eam opinionem, quã prius protulimus, de reali corporea viſione, non de imaginaria ſola, vel intellectuali, quã vnam Gloſſa quoque interlinearis agnoſcit, negans reſerationem elementorum (hoc eſt, intuitum apertionis) & ſimiliter Gregorius Turonenſis in eadem eſt ſententia d. Recte Auguſtinus e apertionem iſtam ei adſcribit, *qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit* f: & cœlum, quod poſt peccatum primo parenti clauſum erat, primum poſt Chriſti Paſſionem latronẽ intraſſe g (ſumendo cœlum pro loco, vbi Deus beatitudinem communicat)

r Iob. 37. 18.
Quomodo facta ſit cœli apertio in viſione Stephani.
ſ To. 2. in 3. p. diſp. 27. ſect. 1.
t Matt. 3. 16.
Alii qui præſentes erant Stephano nõ viderunt cœli apertionẽ.
u Hom. 4. in Matthæum.
Lyranus putat corpus glorioſum à quocunque videri poſſe, ſi voluerit.
Chriſtum quomodo Stephanus viderit.
x Serm. de S. Stephano.
Chriſtus raro, ſed aliquando cœlum deſeruit.
y Act. 9.
z Serm. 92. & 94. de Diuerſ.
a Act. 6. 15.
b Serm. de S. Steph.
c Ser. 91. de Diuerſ. & Ser. 99.
d lib. de glo. Mart. c. 33.
e Serm. 95. de Diuer.
f Apoc. 3. 7.
g Luc. 23. 43.

poſtea Stephanum vidiſſe apertum. Quanquam, ſicut eſt dictum, non debet proprie cœlorum ſumi apertio, ſed quo etiam pacto auctores profani cœlum dicunt diſcedere, ſtellaſve a cum fulgurat, vel ætherem rumpi attritum b, vel polum c: ſic Eſaias d quoq; complicandos ait, vt librum, cœlos; & Ioannes e receſſiſſe, vt librum inuolutum cœlos memorat.

a Virgil. Æneid. 9.
b Statius.
c Silius Ital. lib. 1.
d cap. 34. 4.
e Apoc. 6. 14.

Filium hominis.] IESVM enim videbat vt hominem. CHRISTVS ſæpe ſibi ipſi hoc nomen Filij hominis tribuit, nemo alius illi, quod ſciam, præter Stephanum hoc loco. Maldonatus cum non meminiſſet, præciſe negauit f vſpiam in nouo Teſtamento, prætterquam à ſeipſo ita nominari, idque ſignum eſſe *non honoris, ſed abiectionis cauſa illum ſe ita vocare: ſicut ſe apud Prophetam vermem, & opprobrium hominum appellat* g. *Ideo ergo ſe Filium hominis appellat, vt ſignificet ſe cum in forma Dei eſſet, exinaniſſe ſemetipſum & formam ſerui accepiſſe, & habitu inuentum eſſe vt hominem. Conſiderate attentius, fratres dilectiſſimi,* inquit Maximus Taurinenſis h, *cum beatus Martyr Dominum noſtrum* IESVM CHRISTVM *ad dexteram Dei Patris ſtare vidiſſet, cur ſe Filium hominis videre teſtatus eſt, & non potius Filium Dei, cum vtique plus honoris Domino delaturus videretur, ſi ſe Dei potius, quam hominis Filium videre dixiſſet. Sed certa ratio poſtulabat, vt hoc ita & oſtenderetur in cœlo; & prædicaretur in mundo. Omne enim Iudæorum ſcandalum hoc erat, cur Dominus noſter* IESVS CHRISTVS, *qui ſecundum carnem eſt Filius hominis, eſſe etiam Dei Filius diceretur. Ideo ergo pulchre Scriptura diuina Filium hominis ad dexteram Dei Patris ſtare memorauit, vt ad confundendam Iudæorum incredulitatem illi Martyri oſtenderetur in cœlo, qui à perfidis negabatur in mundo.* Sunt iſta Maximi. Obſeruatum eſt, non hic tantum cœlos dici apertos, ſed etiam quando manna miſſum eſt i, quando ſuper baptizatum Chriſtum deſcendit ſub ſpecie columbæ Spiritus ſanctus, Patriſque audita vox k, quando Prophetis communicatæ viſiones l. Moraliter declaratur, quod hi, *qui vt cœli narrant gloriam Dei* m, oſtium non reſerant linguæ, niſi graui de cauſa, vt proferant ſcilicet ſuauia, vtilia, ſpiritualia, & myſtica verba.

f in c. 8. Matt. v. 20.
Chriſtus ſeſe cur Filium hominis vocauerit.
g Pſal. 21. 7.
h Serm. de S. Stephano.
Cur Stephanus dixerit, ſe Filium hominis non Dei vidiſſe.
i Pſ. 77. 23. 24.
k Matt. 3. 16. 17.
l Ezech. 1. 1.
m Pſal. 18. 1.

Filius hominis, Hebræorum idiomate, quibus hoc frequens eſt, בני אדם *bene adam*, id eſt, *filij hominum*, pro hominibus, & בן אדם *ben adam*, id eſt, *filius hominis*, idem eſt quod homo. Adam enim ipſum, cum Scriptura generaliter omnes vocat filios hominum, etiam comprehendit, qui tamen hominis nec maris, nec fœminæ filius fuit; ſic dicuntur *filii taurorum* ipſi tauri n, *filij pauperum* pauperes o, ſicut בת ציון *bath tſiun*, id eſt, *filia Sion*, ipſa Sion p, *filia Babylonis*, Babylon q, & Homerus r Achiuos vocat υἷας Ἀχαιῶν, id eſt, *filios Achiuorum*. Vulgaris opinio eſt, ideo dictum Chriſtum Filium hominis, quia fœminæ virginis. Fauent Irenæus ſ, Iuſtinus t, Tertullianus u, Nazianzenus x, & clarius Ambroſius y, Gulielmus Pariſienſis z, Bernardus a, Albertus b. Sed repugnat articulus maſculinus, qui ſemper apponitur, υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Melius Nazianzenus c hominis Filium dici voluit, quaſi Adami, vt oſtendatur, patrem hominem non habere, ſed per Virginem ex Adamo vſque genus traxiſſe. Perniciosè errarunt, qui, quod cum maſculino, & non cum fœminino articulo Chriſtus Filius hominis nominatur, virili è ſemine procreatum, vt Iuſtinus d meminit, docuerunt. Alios fuiſſe Irenæus tradit e, qui Anthropi poſtgenitum dicerent, ex quo & Eua, duodecim Æones eſſent. Refellit multis figmentum iſtud, ac demum docet, ex eo quod Filius hominis appelletur, ſequi verum eum & perfectum hominem fuiſſe, vt & iam citati contendunt, ex quibus Iuſtinus f obſeruat à Daniele g vocari *quaſi filium hominis*, quia non exiſtit ex humano ſemine, tametſi verus homo fuerit. Et eodem reſpexiſſe videntur Epiphanius h, & Theodoretus i, dum dicunt ita Chriſtum vocaſſe ſeipſum, vt oſtenderet ſe eum eſſe, quem Prophetæ humanam naturam ſumpturum prædixerant, ac nominatim Daniel *Filium hominis* appellauerat, quanquam in dictione comparatiua *quaſi*, haud vllam vim, niſi quid aliud cogat, ineſſe putem, cum, vt alia exempla omittam, Paulus k Chriſtum ſcribat *in ſimilitudinem hominum factum*, hoc eſt, verum, non ſimilitudinarium. Auguſtinus l quoque attingit eandem cauſam, dicens, *cum eſſet Filius Dei, voluiſſe diſtinguere humanam naturam huiuſmodi appellatione à diuina.* Illa præterea ratio eiuſdem m commoda eſt, cum ait, *ipſo nomine ſingulare Incarnationis beneficium declaraſſe.* Et vt Caietanus n loquitur, *homini plane deditum ſe eſſe,* quo pacto Hebræo idiotiſmo, *filius nuptiarum* o dicitur, aut *ſponſi* p, aut *mortis* q, aut *pacis* *. Adde, quendam veluti triumphum de aſſerto in libertatem homine tali appellatione denotari, vt ſe duces illi Romani prouinciarum ſubiugatarum nominibus cohoneſtabant, & Apoſtolus ex Saulo Paulum ob Sergium Paulum Proconſulem redactum in prouinciam Chriſti voluit, vt Auguſtino r placet, noſque alibi ſ dicemus, ſe denominare. Præterea modeſtiam præ ſe tulit Chriſtus in huiuſmodi nomine, quod etiam tum primum vſurpaſſe legitur, cum nec vbi caput reclinaret, habere ſe meminit t. Notauit hoc Gloſſa u, Abulenſis x, & alii, & indicat Cyrillus Alexandrinus y. Nego tamen, quod Bernardus videtur velle z, non adhibere Chriſtum hoc nomen, niſi cum de ſe humiliter loquitur. Etenim Filium hominis adhuc viuens, dixit eſſe in cœlo a, & eſſe Sabbati dominum b, & habere poteſtatem in terra remittendi peccata c, & ſententiam in iudicio laturum d, & rediturum in nubibus cœli e, & ſeſſurum à dextris Dei f. Vnde idem Abulenſis inferebat cauſam vnam talis denominationis, ad declarandam humanę aſſumptę naturæ dignitatem, quod item ait Hugo Cardinalis g. Nimis reſtringit Iuſtinus h nominis iſtius notionem, dicendo *propterea Ezechielem filij hominis nomine vnum ex omnibus aliis à Deo ipſo, ſiue ab Angelo nuncupatum, quia ab Ezechiele per viſionem depingenda erat mortuorum Reſurrectio, quæ futura eſt in fine rerum per Filium hominis Chriſtum, qui nominatim ſeipſum exprimit, cum agit de illa* i: *ſicut is qui Moſi ſucceſſit in imperio Hebræorum, nomen Ieſu ſortitus eſt* k, *quod pro poteſtate ſua Soli, & Lunæ eſſet imperaturus* l. Nam vt omittam minus idoneam videri nominis Ieſu cauſam, vt ex dictis prius in hoc capite conſtare poteſt m, alii præter Ezechielem de Reſurrectione vaticinati ſunt æque diſtinctè ac perſpicue n. Eadem Theodoreto cenſura conuenit dicenti o huius appellationis cauſam eſſe, vt intelligatur vniuerſale iudicium à Chriſto exercendum, quia Filius hominis eſt p. Rabbi Abraham q ideo Ezechielem filium hominis appellatum docet non à ſe, ſed ab An-

Filius hominis idem eſt quod homo.
n Eccl. 38. 26.
o Pſal. 71. 13.
p Pſal. 9. 15. Pſal. 72. 28.
q Pſal. 136. 8.
r Iliad. 7.
ſ lib. 3. c. 18. 21. 26. 27. 28. 32.
t in Tryph.
u l. de carne Chriſti.
Chriſtus dicitur filius hominis quia filius eſt virginis.
x oratio. 4. de Theolog.
y in ca. 1. Luc.
z Tractat. de ſacra. matri. cap. 1.
a Tractat. de gradib. humil. cap. 5.
b in c. 8. Matthæi.
c orat. 4. de Theol.
d q. 66. ad Orthod.

e lib. 1. c. 7.
f in Tryph.
g cap. 7. 13.
Chriſtus cur ſeipſum vocauerit filiũ hominis.
h hæreſ. 57.
i in c. 7. Dan.
k Phil. 2. 7.
l ep. 174. & Tractat. 25. in Ioan.
m l. 2. de conſen. Euang. cap. 1.
n in c. 8. Matt.
o Matt. 8. 12.
p Matt. 9. 15.
q 2. Reg. 12. 5. & alibi paſſim.
* Luc. 10. 6.
Filium hominis Chriſtus ſe vocauit ob hominem in libertatem aſſertum.
r 8 Confeſſ. c. 4.
ſ Act. 13. 8.
t Matth. 8. 20.
u ibidem.
x Mat. 9. q. 26.
Chriſtus etiã cum de ſe glorioſe loquitur, hoc ſe nomine nuncupauit.
y ep. ad Anaſtaſ. quæ recitatur in Conc. Epheſ.
z Tractat. de grad. humilitatis c. 5.
a Ioan. 3. 13.
b Matth. 12. 8.
c Matt. 9. 6.
d Matt. 25. 31.
e Matt. 24. 30.
f inf. 26. 64.
Ezechiel cur filius hominis dictus ſit.
g in cap. 13. Marci.
h q. 45. ad Orthodoxos.
i Ioan. 5. 27.
k Deut. vlt. 9.
l Ioſue 10. 12. 13
m verſ. 45.
n vt Iob. 19. 25. Dan. 12. 2.
o 11. contra Græcos.
p Ioan. 5. 27.
q in Ezech.

gelis, quoties eum alloquebantur, quoniam hi eum à ſe, qui homines non erant, ſed videbantur, diſtinguere volebant. Simili ratione coniectat Maldonatus *a* vſum Chriſtum antitheſi, quando ipſe ſe Filium hominis vocauit, eo quod tunc de ſe vt homine agebat, qui tamen ſimul Deus, Deique filius erat. Rabbi Dauid Kimhi *b*, Theodoretus *c*, Hieronymus *d*, cauſam dant, ne Prophetiæ munere nimis efferretur Ezechiel, aut Daniel. Quare licet Ezechiel ſæpenumerò ſic appellatus reperitur, nec tamen omninò ſolus, vt poſt Irenæum *e* idem Maldonatus exiſtimauit: Danielem *f* namque ſemel etiam Angelus ita compellauit. Sed non imminuit hoc vim allatæ rationis, quam innuit quoque tum Auguſtinus *g*, tum clarius Haymo explicans Apocalypſim, vbi ſe Ioannes vidiſſe ſcribit *ſimilem Filio hominis h*, id eſt, Chriſtum. Quanquam fortaſſe ibi quiuis potius homo indefinitè intelligatur, atque alijs in locis, cum Filius hominis abſque Græco articulo ponitur, vt in libro Numerorum *i*: *Non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur*: & in Iob *k*: *Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?* & in Pſalmo *l*: *Quid eſt homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam viſitas eum?* & in Daniele *: *Et ecce quaſi ſimilitudo hominis tetigit labia mea.* Ruſum in Apocalypſi *m*: *Et ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis.* Obſeruauit id Ribera in Apocalypſim *n*, necnon in Oſeam *o*. Itaque poſito articulo, euadit proprium nomen Chriſti *Filius hominis*, exprimens ea, quæ adhuc attulimus, tum vero Incarnationis eius modum per veram natiuitatem ex homine: quo pacto nec Adam, nec Euam filios hominis, aut hominum appellare poſſis: mutuum præterea reſpectum, quem ad illum habemus, vt ad fratrem quodammodo naturalem, ita *vt non confundatur ipſe vocare nos fratres* p, quod Angelis non conuenit, ac proinde non eo iure ſunt filij Dei, etiam per adoptionem, quo nos, id eſt, per gratiam, iure veluti naturali, ac naturæ ſimilitudine, quæ nobis eſt cum naturali Filio Dei, qui idem eſt Filius hominis, verus homo.

Quo ſpectat id, quod ait Abulenſis *q*, maximè importari hoc nomine veritatem naturæ humanæ Chriſti, ſiquidem qui Filius hominis eſt, oportet quod ſit de humana ſpecie, cum ab homine non deriuetur niſi humana natura: homo autem dici poſſet is etiam, qui exercet opera quędam externa hominis, habetque figuram eius externam, licet non habeat ipſam hominis ſubſtantiam. Si Latinè ageremus, & hominem, ſicut Accius loquitur Telepho, pro ſeruo acciperemus, dici Filium hominis aſſereremus, quia ſerui formam accepit *r*. Lege Toletum in Ioannem *ſ*, & Martinum Cantapetrenſem in Hypotypoſibus *t*, & Ianſenium in Concordia *u*, & Catharinum *x*. Ex his Cantapetrenſis bene notat, nullum eſſe diſcrimen, quod aliquando Hieronymus aſſignauit *y* de filio hominis, & filijs hominum, ita vt illud accipiatur in bonam partem, hoc in malam. Nam idem nomen אדם *Adam*, ſi ei coniungatur בן *ben, filius*, in numero ſingulari, Interpretes vertunt in ſingulari, & in plurali. Si in plurali, בני אדם *bene Adam*, id eſt, *filios hominum*, conſtat profectò in bonam partem ſumi in his verbis Pſalmi *z*: *Filij hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt*: & in malam in altero Pſalmo *a*: *Filij hominum vſquequo graui corde?* etſi Hebraicè non eſt אדם *Adam*, vile, & ignobile nomen, ſed איש *iſch*, ſignificans virum: item in iſto *b*: *Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ.* Apud Græcos legimus παῖδας Ἀχαιῶν, pro Achiuis; παῖδας ἰατρῶν, pro medicis; ῥητόρων, pro Rhetoricis; συγγραφέων, pro Hiſtoricis; ποιητῶν, pro Poetis; δυστήνων, pro calamitoſis. Auguſtini *c* perplacet ſententia, Chriſtum hoc ſeipſum nomine ſæpiſſimè appellaſſe, commendantem nobis, quid miſericorditer dignatus ſit eſſe pro nobis. Et alludere forſitan voluit ad promiſſum diuinum, quando detrectabat populus Hebræus audire Deum, & vnum loqui Moſem volebat eiuſdem naturæ hominem *d*. Tunc, inquam, Deus acquieſcens populo, ac bene illud eum locutum dicens *e*, pollicitus eſt ſe aliquando miſſurum Prophetam de gente, & fratribus eorum, ac ſimilem Moſi, quem audirent, vt petierant à Domino Deo: ſed vltorem futurum in eos qui nollent audire *f*. Hic eſt Dei Filius, ſed homo factus: ipſe enim, qui etiam olim loquebatur, dixit *g*: *Ecce adſum.* Sed vitandus Neſtorius, qui, cur ſe hic nominaret Chriſtus, cauſam reddebat, vt ſepararet Filium hominis à Filio Dei, qui in eodem coniuncti erant *h*. Hinc porro Hieronymus *i*, & Theodoretus inferunt, Chriſti corpus in cœlo eſſe verum, ſicut erat in terra.

Sed quærat aliquis, quomodo non vanus Stephanus fuit, vel parum conſideratus, dum ſuam illam viſionem aut glorioſè, aut temerè deprædicauit? Auguſtinus *k* ait, *id factum à Stephano, vt ſufficientem cauſam eum lapidandi haberent aduerſarij ipſius, & vt teſtimonium liberè ederet de Chriſto*, quaſi diceret; *Ecce video cœlum apertum, & Ieſum quem crucifixiſtis, quem illuſiſtis morientem, quem ſignato ſepulchro poſuiſtis iacentem* l, *video ego ad dexteram Patris ſtantem.* Præterea vt indicaret paſtorem ſuum in ipſo oſtentantem adiutorium *m*, ne videlicet tantum animi robur, & ipſum in facie ſplendorem alij adſcriberent, quam Chriſto de quo diſſerebat, & ſe ei teſtem eſſe debere in terris, qui ipſi teſtis, & adiutor adſtaret in cœlis. Fortaſſe generoſum militem ducis conſpectæ cicatrices animauerunt, armaueruntque ad pugnam. Maximus Taurinenſis *n* innuit quartam cauſam, vt ſignificaret, ad confundendam Iudæorum incredulitatem ſibi Martyri Chriſti Chriſtum oſtenſum in cœlo, & à veritate cœleſti teſtimonium accepiſſe, cui veritati à ſe prædicatæ, ac ſibiipſi fidem terrena impietas derogarat. Quinta valdè veriſimilis traditur ab Hilario Arelatenſi *o*: *Fuit nimirum ineffabilis exultatio, quæ exundauit etiam exterius.* Adiice, quod fuit quoque animi Chriſti amore, & beatitudinis deſiderio liqueſcentis quoddam quaſi deliquium, ardorve, foras magno ac intolerando impetu prodiens, & erumpens, vt cum ſponſa palam, & publicè denunciari dilecto impetaret, quia amore langueret *p*. Videri poteſt idem voluiſſe Auguſtinus, cum ait *q*, *Non tacuiſſe Stephanum quod vidit, vt perueniret ad eum, quem vidit*, hoc eſt, tantum fuiſſe ex ea viſione ad illum perueniendi, quem videbat, ardorem, vt ſe continere non potuerit, quin exclamaret. Sed præterea docere videtur Auguſtinus *r* ex eo temporis articulo, quo dignatus eſt tali viſione, concepiſſe vehemens deſiderium moriendi pro Chriſto, atque tantum non carnifices ſuos prouocaſſe. *Ad Chriſtum*, inquit, *flagrantiſſimo amore ſuſpenſus, carnem quantocyus relinquere deſiderabat, & ad ipſum cupiebat auolare, nec mortem iam timebat, quia Chriſtum, quem pro ſe occiſum ſciebat, viuentem videbat: ac per hoc feſtinabat*

a in ca. 8. Mat. ver. 20.
b in ca. 2. Eze.
c ibid.
d in c. 8. Dan.
Ezechiel ſolus non eſt dictus filius hominis.
e lib. 5. c. 18.
f c. 8. 17.
g epiſt. 194. & tra. 25. in Ioan.
h c. 1. 13.
i cap. 23. 19.
Per filium hominis indefinite quiuis homo intelligitur.
k c. 25. 6.
l Pſal. 8. 5.
* c. 10. 16.
m c. 14. 14.
n c. 1. num. 81.
o c. 10. nu. 18.
Chriſtus Filius hominis cum articulo dicitur, & cur.
p Heb. 2. 11.
q in c. 9. Matt. q. 26.
Chriſtus eſt eiuſdem ſpeciei nobiſcum vt homo eſt.
r Philip. 2. 7.
ſ c. 14. an. 39.
t lib. 7. ca. 1.
u cap. 17.
x in epiſt. ad Heb. c. 2.
Filij hominum, & filiorum hominum nullum eſt diſcrimen.
y in c. 16. Mat.
Filij hominum, in bonam & in malam partem ſumuntur.
z Pſal. 35. 8.
a Pſal. 4. 3.

b Pſal. 56. 5.
c 1. de conſ. Euang. c. 1.
d Exod. 20. 19. Deut. 5. 25. & ſeq. c. 18. 17.
e Deut. 5. 28.
f Deut. 18. 15. & ſeq.
g Eſa. 52. 6.
h Prateol. in Elencho.
i epiſt. ad Pam. de error. Ioan. Ieroſol.
Cur Stephanus ſuam viſionem prædicauerit.
k Ser. 1. de San. & 94. de Diu.
l Matth. 26. & 27.
m Serm. 98. de Diuer.
Stephanum Chriſti cicatrices animarunt ad pugnam.
n homil. de S. Steph.
o homil. de S. Steph.
p Cant. 5. 8.
q Serm. 94. de Diuer.
Stephanus non tacuit quod vidit, vt veniret ad eum quem vidit.
r Serm. 95. de Diuerſ.

etiam ipſe mori pro illo, vt viueret cum illo. Quocirca prima eiuſdem Auguſtini ratio ita accipienda eſt, vt Stephanus viſionem illam ſuam declarauerit, non quaſi data opera, vt ſuppeteret aduerſarijs occaſio eum interficiendi, id fecerit, ſed quoniam inde illi occaſionē ſumpſerunt: quemadmodum olim maiores eorum ſimili de cauſa Eſaiam occiderant, vt dicemus; & vbi tandem Chriſtus reſpondit *futurum aliquando, vt ſederet Filius hominis à dextris virtutis Dei* a, *&c.* à Iudæis eſt condemnatus. Poteſt & ſexta ex Auguſtino *b* elici, vt nimirum non ferens furorem Iudæorum Stephanus, non tam contra ſe, quam contra Chriſtum frementium, & blaſphemantium, ſeſe conuerterit ad regis Chriſti honorarios milites Angelos, quaſi diceret: *Gaudeant amici, ſi blaſphemant inimici*, ſimul monens illis verbis, quibus Chriſtus mox agendus in crucem vſus fuerat, *ſtare à dextris Dei vindicem, quem ipſi maledictis proſcinderent*.

Stephanus quomodo Iudæis ſui interficiendi occaſionem dederit.

a *Mat. 26. 64.*

b *Sermo. 98. de Diuerſ.*

Poſtremo notatu dignum eſt quod Chryſoſtomus *c* docet, ex eo tempore, quo Stephanus vidit gloriam Dei, ſiue Chriſti, faciem ipſiuſmet eſſe glorificatam, hoc eſt, hanc ab illa illuminatam, viſamque in Concilio, vt Angeli *d*. Tunc autem dicere oportebit, ſub id tempus, quo tractus eſt in Concilium, vel habere concionem cœpit, oſtendiſſe ſe illi Chriſtum, iam enim tunc conſpiciebatur vultus eius vt Angeli; tamen nonniſi longè poſt manifeſtaſſe communicatam ſibi huiuſmodi viſionem, videlicet neceſſitate quadam compulſum, cum rationibus atque reprehenſionibus nihil promoueret, ſed auditores potius in furorem, rabiemque actos videret.

c *hic loco.*

d *Act. 6. 15.* Stephanus vidit gloriam Dei cum primum in Concilium adductus eſt.

Stantem.] Chryſoſtomus, & Oecumenius vſum hoc verbo Stephanum notant, vt quem occiſum dixerat, reſurrexiſſe oſtenderet, & quia moleſtius Iudæis fuiſſet, ſi ſedere intellexiſſent, maluiſſe eum ſtantem apparere, & Stephanum eum ſtantem affirmare. Verum de ſitu, & poſitione Chriſti egimus verſu præcedenti. Annales Ordinis S. Dominici habent *e*, Monetam Bononienſem celebrem profeſſorem, cum ordinem profeſſum eſſe, cum ex eo ordine Prædicatorem vel inuitus ac importunis, diſcipulorum precibus coactus audiuiſſet, exaggerātem cœlos nunc apertos intrare volentib. aliquando, omni prorſus ablata ſpe, claudendos eſſe ijs, qui temporis eſſent abuſi opportunitate. Videtur Chriſtus veluti aſſurrexiſſe ad ſpectandum Stephanum. Sunt enim Iuſti, præſertim cum certant, iucundum ſpectaculum Deo, vt ait non modo Apoſtolus *f*, & de ſeipſo Chriſtus alloquens Antonium certantem *g*, ſed etiam Gentilis auctor Seneca his verbis *h*: *Ecce ſpectaculum, ad quod aſpiciat intentus operi ſuo Deus. Surgit ipſe rex filius regis*, inquit Petrus Damianus *i*, *& lapidantium acies interrumpens triumphatori certaminis non ſine dolore cordis* (exaggeratio eſt accommodata captui noſtro) *aſſiſtit, &c. Curramus ad ſpectaculum, ad quod currit, qui exultat vt gigas ad currendam viam* k, *&c.* Nyſſenus *l* eodem modo nos inuitat, *& ad ſpectaculum id præſentes ait fuiſſe omnes Angelos.*

Cur Stephanus dixerit, ſe Ieſum ſtantem videre.

e *1. p. li. 1. c. 27.* Moneta ad ordinem Prædicatorum quomodo tractus fuerit.

Iuſti dum certant Deo iucundum præbent ſpectaculum.

f *1. Cor. 4. 9.*

g *Athan. in vita.*

h *ep. quadam.*

i *hom. de S. Stephano.*

k *Pſal. 18. 6.*

l *oratio. de S. Steph.*

A dextris Dei.] Quidam codices, *A dextris virtutis Dei.* Epiphanius *m*: *A dextris Patris.* Syrus autem, מן ימינא דאלהא *min iamina dalaha.* id eſt, *à dextera Dei.* Dubito volueritne Stephanus diſtinctam Trinitatis perſonam indicare, ac notionaliter vocem Patris vſurpare. Nam Chriſtum nominauit duntaxat Filium hominis. Ambroſius *n* ſcribit, quod Stephanus martyrio coronatus eſt, quia ſtantem videbat Dominum Ieſum immobilem, non prætereuntem. Immobilis ergo fide Stephanus, immobilem, inquit, Chriſtum videbat, nullo erat mortis timore commotus. Non mouit ſe Stephanus: non mouit ſe Chriſtus. Docet ſimul aliquot teſtimonijs quid ſit ſtare coram Domino, quid præterire.

m *Hæreſ. 44.*

n *in Pſal. 61.*

Verſus 57.] Exclamantes autem voce magna continuerunt aures ſuas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum.

Exclamantes autem voce magna.] *Rectè adiecit eorum factis*, inquit Nyſſenus *o*. *hiſtoria clamorem, vt oſtenderet deſtinata voluntatis eorum cum Sodomitis cognationem. Etenim illorum ſcelus clamor à iudicante nominatus eſt. Clamor enim*, inquit, *Sodomorum, & Gomorrhæ ad me aſcendit* p. *Clamauerunt igitur hi quoque, vt etiam aduerſus Stephanum clamor audiretur.* Verum eſt, clamorem in Scriptura poni, vt notauit Auguſtinus *q*, *pro tanta impudentia, & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec timore abſcondatur*, eademque ratione Gregorius *r* peccatum cum clamore, ait eſſe *culpam cum libertate.* Præter nefandum vero illud Sodomorum peccatum, clamat etiam ad Deum cædes innocentium *ſ*, oppreſſio tenuiorum, & infirmorum *t*, defraudatio mercedis mercenariorum laborantium. Malim ego exclamationem iſtam fuiſſe aut lamentantium ob violatum ab Stephano honorem Dei, aut opem cōtra blaſphemantem implorantium, aut ob adeo magnum piaculum indignantium, aut inſultantium, & veluti de victoria ouantium: quas clamandi, clamoriſve præter cæteras ſignificationes in ſacris literis reperimus *u*. Clamor fuit magnus, ſiquidem id ſignificat Syrus vertens וקעו בקלא רבא *vakebbu bekele rama*, id eſt, *& clamauerunt voce elata*, ſeu *alta voce*, &, vt ait Petrus Damianus *x*, *horribili*, quod item indicat participium Grǽcum κράξαντες, quaſi cornicum & coruorum more crocitando, quamuis id etiam de clamore quodam aſpero & incondito dici ſoleat. Volebant clamore obruere Stephani verba, vt Lyranus notat; vel Deum inclamabant vindicem tantæ blaſphemiæ, vt indicat Gloſſa interlinearis; vel blaſphemabant contra Chriſtum, vt ait Auguſtinus *y*.

Cur contrà Stephanum Iudæi clamauerint.

o *oratio. de S. Stephano.*

p *Gen. 18. 20.*

Clamor quale peccatum ſit.

q *1. locut. in Geneſim.*

r *5. Moral. c. 7. & 3. par. Paſt. c. 32.*

Peccata in cœlum clamantia quæ.

ſ *Geneſ. 4. 10. Apoc. 6. 10.*

t *Exod. 2. 23. & 3. 7. 9.*

Clamor Iudæorum cur hic ſit factus.

Clamor Iudæorum in Stephanum qualis.

u *Lege Ioan. Ferdin. in Theſau. Syr. verbo, Clamor.*

x *Sermo. de S. Steph.*

y *Sermo. 98. & 99. de Diuer.*

Continuerunt aures ſuas.] Syriacè ſic legimus, וסכרו אדניהון *veſaccaru adnaiehun*, id eſt, *obturauerunt aures ſuas. Ne ijs videlicet blaſphemiam excipere viderentur*, vt ait Auguſtinus *z*. Quam verè incircumciſos auribus appellauit eos Stephanus *a*, cum naturales ipſos aurium veritati meatus occluſerint. *peiores aſpide ſurda* b, inquit Auguſtinus *c*, *quæ quamuis contra incantatorem premat vnam aurem ad terram, & de cauda ſibi alteram obturet, tamen ab illo de cauerna educitur.* Prodit illud aſpidis ingenium etiam Euthymius *d*, nominatim exprimens Palamnem aſpidem: de excantatione vero Plinius *e*, & alij. Imitatos Caipham idem Auguſtinus *f* monet, cui cum Chriſtus reſpondiſſet *g*, *A modo videbitis cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris virtutis Dei, clamauit blaſphemaſſe Chriſtum, & conſcidit veſtes ſuas: iſti vero*, inquit, *ipſas clauſerunt mentes: ille, vt nudus remaneret: hi, vt in ſua duritia perſeuerarent, & cum cœli ianua aperirentur, ipſas Iudæi mentes claudebant.* Continēdo aures rectè feciſſe *h*

z *Sermo. 94. de Diuer.*

Iudæi peiores aſpide ſurda.

a *ſup. ver. 51.*

b *Pſal. 57. 5.*

c *Sermo. 93. & 94. de Diue. & in Pſal. 57.*

d *in eundem Pſalmum.*

e *lib. 28. c. 3.*

Imitati ſunt Caipham.

f *Sermo. 99. de Diuer.*

g *Mat. 26. 64.*

h *orat. de S. Steph.*

Quare aures continuerint.

Nyſſenus dicit: *neq; enim dignas fuiſſe profanorum, & impurorum aures, quæ diuinæ apparitionis exciperent narrationes.* Non exiſtimo, quod ait Oecumenius, ſolos id feciſſe falſos teſtes, ſed reliquos etiam qui aderant.

Et impetum fecerunt vnanimiter in eum.] Syriacè ſic redditum eſt, ורגמו עלוהי כלהון *veggaremu bhalauehi cullehun*, id eſt, *Irruerunt in eum omnes*, vel *contra eum*. Lapidatio namque fiebat à populo, vt mox dicemus. Hic impetus facilè perſuadet, prætermiſſum in præſentia iuris ordinem, & extremum ſupplicium Iudæos intuliſſe poteſtate à politico Magiſtratu non habita. Caietanus affirmat affuiſſe Pilati conſenſum, atque de illo Paulum intelligere, cum coram Agrippa dixit, *quod ipſemet detulit ſententiam* a. Cæterum noluit Paulus dicere ſe à Præſide latam ſententiam detuliſſe, atque recitaſſe, ſed quod in ſe erat indicaſſe illos, quos cum poteſtate comprehendebat, reos eſſe mortis. Quid autem in pœnis inferendis licuerit Iudæis ſub imperio Romano, docui capite quarto *b*.

Ordo iuris omnino hic prætermiſſus eſt.

a *Act. 26.10.*

Paulus quomodo ſententiam in Sanctos detulerit.

b *verſ. 1.*

Verſus 58.] Et eiicientes eum extra ciuitatem lapidabant: & teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.

ET *eiicientes eum extra ciuitatem lapidabant.*] Blaſphemus ille filius Iſraelitidis ex patre Ægyptio, cum in iurgio blaſphemaſſet, iuſſu Dei eductus eſt extra caſtra vt lapidaretur *c*: voluit quoque Deus eodem ritu lapidari idololatras *d*: & Achan reum anathematis *e*, ne videlicet polluerentur caſtra, vel ciuitas noxio ſanguine. De Chriſto conſtat eum crucifixum extra ciuitatem, ſeu, vt Apoſtolus loquitur, *extra caſtra & portam* f, etſi poſtea incluſus eſt mons Caluariæ intra muros ciuitatis, vt teſtatur Nicolaus Papa I. *g* Beda, & alij, qui ſcribunt de locis Sanctis. Mons is dicebatur Caluariæ, à caluarijs damnatorum ibi truncatorum extra portam, vt in Matthæum *h* docent Hieronymus, & Beda, alijque, & Ianſenius in Concordia *i*; quamuis alij malint ab Adam ibi ſepulto, de qua re noſter Iacobus Gretſerus in opere de Cruce *k*. Mos erat Romanis & Romano iure viuentibus eos, in quos vltimo ſupplicio animaduertendum foret in populi conſpectu, extra portam ciuitatis deducere, & ſi in caſtris eſſent, extra vallum; ijs demptis, quos è ſaxo Tarpeio præcipites Romæ dabant, aut beſtijs intra ipſam vrbem obijciebant. Prætereà excipiendo ſeruos, & peregrinos, & ex ciuibus libertos turpes, ac inhoneſtos, infimique gradus, in quos palam animaduerti potuit: & honeſtiores, cum delictum non erat militare: pro alijs enim, ſi quando alibi, quam in caſtris luituri eſſent, in carcere plectebantur. Hoc eruditè commonſtrat Petrus Faber in Semeſtribus *l*, auctoritate Plauti *m*, Taciti *n*, Suetonij *o*, Horatij *p*, Varronis *q*, Liuij *r*, Zonaræ *ſ*, Martialis *t*, qui meminerunt ſumi ſolitum ſupplicium extra portam Exquilinam, Collinam, Metiam, Suburram; vſu prætereà tintinabulorum in damnatis ad ſupplicium deducendis. Eadem vero ratio de damnatione per cornu pro reis militibus, de qua Vegetius *u*, & pro alijs, teſte Tacito *x*, atque Varrone *y*. Item in alijs prouincijs, ex eo quod de Sicilienſibus Mamertinis Cicero ſcripſit *z*, & de muliere Vercellenſi ſepties icta Hieronymus *a*, & Lampridius *b*, & Paulus Diaconus *c*, & Theodoretus *d* de alijs. Prætereà Aggenus Vrbicus tractans de limitibus agrorum, tradit in ſuburbanis fuiſſe loca noxiorum pœnis deſtinata. Adde his quoque Platonem *e*, & Ioſephum *f*, qui ſaltem id indicat, & Tullium alibi *g*. De loco extra vallum cum milites ob capitale crimen, aut militare flagitium plectendi erant, fuiſſe Romæ quidem vltra portam Decumanam, alibi autem in alijs prouincijs, docet idem Auctor ex Vegetio *h*, Hirtio, ſiue Oppio *i*, Seneca *k*, Polybio *l*. Attamen Quintilianus *m*, *quoties*, inquit, *noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, vbi plurimi intueri poſſint*, & Iuriſconſultus *n* famoſos latrones furca figendos in ijs locis, vbi graſſati eſſent, edixit. Sic Auidius Caſſius milites, qui aliquid per vim Prouincialibus tuliſſent, in his locis, in quibus peccauerant, in crucem ſuſtulit, vt ſcribit Volcatius *o*. Sed id eſſe poteſt, ſi locum deſignemus extra ciuitates haud ita longè. Legendus quoque Cœlius Rhodiginus *p*, & Baronius *q*. Denique ex Actis Martyrum confirmari poſſunt quæ diximus, quanquam frequentiſſimè etiam ſpectante populo cruciarentur, beſtijſve laniandi traderentur. Et de Iudæis rem facit probabiliorem, quod iudicia in portis ciuitatum *r* exercebantur, vt finitimis villarum incolis facilior eſſet acceſſus: inde ergo veriſimile eſt, noxios foras ad ſupplicium eductos. Confirmat idipſum cum Bonauentura Toletus *ſ*, ex eo quod ciues Chriſti Nazareni, eiecerunt illum extra ciuitatem, vt præcipitarent, ac lapidarent velut blaſphemum. Chryſoſtomus *t* ait *extra muros, & ciuitatem immolatum Chriſtum, & crucifixum, non in templo, tanquam damnatum quempiam, & reum*, vt impleretur illud Eſaiæ *u*. *Et cum iniquis deputatus eſt*: ſimul vt diſceremus eſſe generale ſacrificium, & expiationem pro vniuerſa terra, non pro Iudæis tantum, qua item de cauſa natus dicitur in via extra Bethlehem.

Blaſphemi extra caſtra lapidati ſunt.

c *Leu. 24. 10. 14.*
d *Deut. 13. 10. & 17. 5. Leu. 20. 2.*
e *Ioſ. 7. 24. 25.*

f *Heb. 13. 12. 13.*
g *Ad conſ. Bulgar. c. 92.*

Caluariæ mons vnde ſit dictus.
h c. 27.
i c. 143.

k *tom. 1. lib. 1. c. 18.*

Romani extra ciuitates ſontes plectebant.
l *lib. 2. c. 8.*
m *in Milite, Act. 2. Sc. 4. in Caſina, Act. 2. Sc. 6. in Epidico, Act. 1. Sc. 9.*
n *2. Annal. cum de Tub. Mart. & lib. 15. cum de Plautio Later.*
o *in Claudio. c. 25. & in Oth. c. 37.*
p *lib. 1. Ser. Sat. 8. Epodon ode 5. & 17.*
q *lib. 4. de ling. Lat. cum de puteolis.*
r *lib. 8. & 33.*
ſ *to. 2. Annal.*
t *lib. 2. epig. 17.*
u *lib. 1. c. 20.*
x *2. Annal.*
y *5. de ling. Lat.*
z *lib. 5. in Verr.*

a *epiſt. 49.*
b *in Alexand.*
c *lib. 14.*
d *lib. 5. c. 17.*

e *11. de legib.*
f *16. Antiq. c. 3. vel 4.*
g *orat. pro Cluentio.*

h *lib. 1. c. 23.*
i *lib. de bello Africo & lib. de bello Hiſp.*
k *lib. de ira, c. 16.*
l *lib. 1. Hiſtor.*
m *Declam. 275.*
n *L. capitalium, §. de famoſ.*

o *in vita Caſſij.*

p *lib. 10. & 19. c. 7.*
q *in Notis. 10. Febr.*

Iudæi reos extra ciuitatem puniebant.
r *Pſal. 68. 13. & 126. 5. Prou. 22. 22. & 31. 23. & alibi ſæpe.*
ſ *in c. 4. Luc. annot. 49.*

t *homil. 2. in Paraſc. apud Gretſerum, to. 2. de Cruce.*

u *cap. 53. 12. & Luc. 22. 37.*

Quod autem ſpectat ad Stephanum, Lucianus, qui deſcripſit inuentionem ipſius, narrat ex reuelatione Gamalielis, locum fuiſſe extra portam, quæ vergit ad Aquilonem, ducitque ad Cedar (ibi propter torrentem, erat copia lapidum.) Hæc porta poſtea, teſte Beda in deſcriptione locorum ſanctorum *x*, alijſque, qui tractant idem argumentum, à ſancto Stephano cognominata eſt; aliàs etiam dicta Ephraim: erat vero locus lapidationis diſtans ab Ieruſalem vno integro ſtadio, in eoque Protomartyris Eccleſiam ædificauit Eudoxia, vt memorat Marcellinus *y*, Euagrius *z*, Nicephorus *a*. Apponam hic occaſione dictorum id, quod notaui in quadam Chryſoſtomi oratione *b*, antiquam conſuetudinem tempore etiam eius fuiſſe, vt ipſo die Paraſceues fideles extra ciuitatem conuenirent in cōcionem. Cauſam ipſe ait eſſe, *vt Chriſtum extra ciuitatem crucifixum ceu paſtorem ſequantur vt oues: & vbi eſt corpus, illuc & aquilæ congregentur: & quoniam Apoſtolus c hortatur, vt exeamus extra caſtra improperium Chriſti portantes.* Ait prætereà locum, quo conueniebant, fuiſſe cœmeterium amplum, quoniam eo die Chriſtus ad mortuos deſcendit. Lutetiæ haberi ſolet concio feria V. Cœnæ Domini in ampliſſimo cœmeterio SS. Innocentium, quod eſt intra vrbem (olim autem ferunt extra vrbem fuiſſe) idque veſpertino tempore.

S. Stephanus quo in loco lapidatus ſit.

x *cap. 2.*

y *in Chron.*
z *1. Hiſt. c. 22.*
a *lib. 14. c. 56.*

Die Paraſceues extra vrbem olim concio haberi ſolita erat.
b *orat. 1. de Paraſceue apud Gretſerum, tom. 2. de Cruce.*
c *Heb. 13. 13.*

Lapidabant.] Inter ſuppliciorum genera Iudæis vſitata, capite quarto *d* docui hoc vnum fuiſſe

d *verſ. 3.*

Lapidatio ſupplicium Iudæis valde vſitatum.

(vt omittam Luſitanos, quibus hoc familiare fuiſſe proditum eſt ab Strabone *a*) & paulo ante dixi, eo ſupplicio animaduerſum fuiſſe in blaſphemos, & idololatras: præterea lex extat de adulteris, vt interficiantur *b*. Colligitur autem ex Ezechiele *c*, & Ioanne *d*, vt lapidibus obruantur, & in Deuteronomio *e* ea pœna decernitur comprimenti virginem deſponſam alij viro, & fœminæ, quæ ſe mentita virginem, alij in vxorem coniuncta eſt *f*. Cum etiam ſenes illos, qui falſum Suſannæ crimen obiecerant, à populo interfectos Daniel ſcribat *g*, pœna eadem, qua Suſanna, ſi crimen probatum eſſet, afficienda erat, ſatis ſignificat lapidationem pœnam fuiſſe adulterij. Adhæc quando Deus legem dare volebat Moſi in monte, montis aſcenſu reliquos arcuit huius timore pœnæ *h*. Sed & eandem impoſuit viro, ſiue mulieri, in quibus pythonicus, vel diuinationis eſſet ſpiritus *i*: & colligenti ligna Sabbato *k*: & filio in parentes proteruo, & contumaci *l*. Igitur in Stephanum, vt in blaſphemum, lapidum ſupplicium decretum eſt, quaſi Deum ſe vidiſſe venditantem, quem non viderat (quo olim nomine Eſaiam, licet mortis forma diuerſa, necaſſe feruntur) vt Naboth lapidauerant quaſi benedixiſſet, hoc eſt, blaſphemaſſet Deum, & Regem *m*. Nam cum Iſraelitidis illum filium, de quo dixi, lapidari iuſſit Deus, eandem in quoſlibet blaſphemos extendi pœnam edixit, ſiue ciuis eſſet, ſiue peregrinus *n*. Et Chriſtum ipſum Iudæi eandem de cauſa lapidare voluerunt *o*. Et quærenti cauſam Chriſto reſponderunt: *De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia, & quia tu, homo cum ſis, facis teipſum Deum* p. Et tamen non lapidari Chriſtum, ſed crucifigi à Pilato petierunt, quem propter blaſphemiam mortis reum cum Caipha pronunciauerant, quoniam crux perditiſſimo Barabbæ debebatur, iuxta leges Romanorum, eique ſimilibus ſeditioſis, & latronibus, qualem haberi Chriſtum malebant à Præſide Gentili, quam blaſphemum aduerſus Deum, quem ipſe Deum aut non crederet, aut non coleret, aut eius iniurias non adeo curaret, præſertim cum is optionem eis dediſſet, vt quem mallent, Chriſtum an Barabbam, à morte liberarent, vnde hi, cum Barabbam ſibi donari petierunt, Chriſtum in eius locum Crucis ſupplicio affici, & non lapidari, iuxta quod lege præſcriptum erat, petierunt. Quanquam & blaſphemiæ crimen, vt permoueret animum Pilati haud multum pendentis calumniam de affectato *q* regno admiſcuerunt *r*, & turpiſſimo mortis genere affici Chriſtum ſummoperè cupiebant, & eis oblatam occaſionem auidiſſimè arripiebant.

Nec vero abhorrebat à moribus, inſtitutiſque Iudæorum ſeditioſos crucifigere: crucis enim apud eos vſum fuiſſe, patet ex Deuteronomio *ſ*, vbi Legiſlator nulla ſpeciatim ſcelera cruce mulctanda expreſſit, & Philo tradit *t* ſolemne Iudæis fuiſſe ſicarijs, & homicidis illam decernere, quaſi nimirum generatim ſcriptam de eo ſupplicio legem ex communi vſu, & praxi ad huiuſmodi facinoroſos transferrent. De hac eadem re lege annotata in capite ſecundo *u*.

Meritò talem pœnam lapidationis talibus peccatis deputauit Deus, vt pœnæ populus executor eſſet aduerſus ea peccata, quæ maximè lædunt & commune bonum, & communem omnium auctorem Deum, ſimulque maiorem conciperent peccandi horrorem, qui in peccantes vindictam exercebant, & intelligerent pertinere ad ſe procurationem, tum ne ita peccetur, tum vt ſi peccatum ſit, corrigatur. Loquens Deus de filio proteruo, & contumaci *x*: *Lapidibus eum obruet*, inquit, *populus ciuitatis, & morietur, vt auferatur malum de medio veſtri, & vniuerſus Iſrael audiens pertimeſcat.* Eandem cauſam repetit alijs citatis locis auferendi malum de medio populi, & cum agit de idololatris, comminatur populo, ſi in illos non animaduerterit *y*. Apuleius *z*, diſſerens de inceſtu & fratricidio, tradit horum criminum reum obrui lapidibus iuſſum, vt publicum malum publicè vindicaretur. Abulenſis exponens Ioſue *a*, attingit allatas has cauſas, cur vellet Deus certos facinoroſos homines lapidari à populo, additque idcirco à multis irrogatum id ſupplicium, ne diutius tam crudeliter torquerentur. Idem Doctor in Leuiticum *b*, docet ei, qui lapidandus erat, detractas prius veſtes, quod & de Stephano innuit Auguſtinus *c*, & clarius Petrus Damianus *d*. Fateor plerunque raptos olim ad Crucem, aliudve ſupplicium maleficos nudos. Teſtatur id Plato *e* his verbis, quæ ad lapidationem quoque, qua de agimus, valdè conferunt: *Qui cædis huiuſmodi condemnatus fuerit, tam à Iudicum miniſtris, quam à Magiſtratibus occidatur, trahaturq́; extra vrbem in ſtatutum triuium nudus, vbi ſinguli Magiſtratus pro vniuerſa ciuitate in mortui caput lapidem mittant, atq; ita ciuitatem omnem purificent.* Ioſephus etiam *f* Lupum, & Chæream eductos ad ſupplicium nudos prodit. De latronibus cum Chriſto eductis idem ſentiunt veteres picturæ, quæ ipſos repræſentant nudos. Nec aliter fieri poterat, cum verberandi eſſent in via ad crucem. Sed quia prius verberatus eſt Chriſtus, illi veſtito *g* crux portanda impoſita eſt, in qua demum nudus confixus eſt, partientibus inter ſe militibus veſtimenta eius *h*: moſque, Artemidoro teſte *i*, fuit cruciarij in cruce vt nudi eſſent, ita vt proinde dirè prius ac fœdè cæderentur, ne qua in nudis turpitudo appareret. Sed interdum tamen etiam veſtiti & deducebantur ad ſupplicium, & ſupplicio afficiebantur, præſertim cum non crux, ſed aliud erat: vt ex Pontio in Actis Cypriani intelligimus, cum ait, *in loco ſupplicij birrum, quo ſe expoliauit, dediſſe carnificibus; dalmaticam Diaconis, & ſtantem in linea* (hoc eſt, in ſuperpelliceo, vt vocant) *expectaſſe ſpeculatorem.* Qui loca ſacra deſcribunt, quales ſunt Borcardus in Itinerario *k*, Chriſtianus Adricomius, Ioannes Zuallardus, Ioannes Ceuerius de Veza, Noë Brances, Michael Auſingus, Hieronymus Gratianus *l*, quod & omnes peregrini teſtantur, faciunt mentionem lapidis, ſuper quo tandiu B. Virgo pro Stephano Deum precata eſt, quamdiu durauit lapidatio: ſed & Ioannem cum ipſa idem feciſſe, ijdem dicunt, cum fortè poſt obita religioſè pia Ieroſolymorum loca, S. Maria diuinitus edocta intellexit rapi ad mortem Stephanum à concitata multitudine, quam non procul ab vrbis porta (quę vocabatur Ephraim, aut vallis aut gregis, aut aquarum, poſtea Stephani, vt ijdem variè loquuntur) conſpiciebat. Non inutiles profectò Stephano tales preces fuerunt, quamuis gratia pleno, & fide, & fortitudine. Quare Deiparæ quoque debemus Protomartyrem, ſicut & Stephano Paulum: de quo Paulo adhuc Saulo, & lapidantium veſtes cuſtodiente, neſcio quem legi prodentem, interim pro Stephano preces fudiſſe, vt meliorem ei, quem putabat in errore verſari, Deus mentem inſpiraret.

a lib. 3.
b Leu. 20. 10. Deut. 22. 22.
c c. 16. 40. & c. 23. 45. 47.
d 8. 5.
e c. 22. 24.
f ibid. 21.
g c. 13. 62.
h Exod. 19. 13.
i Leu. 20. 27.
k Num. 15. 35. 36.
l Deut. 21. 21.
Stephanus cur lapidatus ſit.
m 3. Reg. 21. 10. 13.
Blaſphemi pœna lapidatio.
n Leu. 24. 16.
o Ioan. 8. 59. & 10. 31. & c. 11. 8.
p Ioan. 10. 33.
Chriſtum cur non lapidari, ſed crucifigi Iudæi petierint.
q Luc. 23. 2.
r Ioan. 19. 9.
Iudæi ſeditioſos crucifigere ſolebant.
ſ c. 21. 22.
t lib. de ſpecial. legib.
u verſ. 23.
Cur Deus blaſphemis lapidationis pœnam iniunxerit.

Filij proterui & contumacis ſupplicium.
x Deut. 21. 21.
y Leuit. 20. 4.
z lib. 10.
a Ioſue 7. q. 60.
Ei qui lapidandus erat detrahebantur veſtes.
b in c. 20.
c Serm. 6. de Sanctis, [illegible] fere verbis.
d Serm. de S. Stephano.
e libro [illegible] legib.
f lib. 19. Antiquit. c. 3. vel 4.
Latrones cum Chriſto nudi Cruci affixi ſunt.
g Matt. 27. 31. & ſeq.
h Matt. 27. 35. Pſal. 21. 18.
i lib. 2. c. 58.
Rei non omnes nudi plectebantur.
B. Virgo dum Stephanus lapidaretur, pro eo orabat.
k 1. p. cap. 7. §. 4.
l lib. 2. vita B. Ioſeph. c. 4.

Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua.] Τὰ ἱμάτια αὐτῶν, *ſua ipſorum*, Syriacè ſimiliter, [illegible] *nachethaithun*, id eſt, *veſtimenta ipſorum*, non autem Stephani, vt videtur intellexiſſe Petrus Damianus ſæpe citatus, aut, vt alij volunt, Bernardus a, dicens: *Deponuntur veſtimenta Martyris ad pedes perſecutoris, qui ad tactum ſacrarum veſtium, & orationibus lapidandi fuerat conuertendus.* Cum lapidandus eſſet, iam aliquoties commemoratus Iſraelitidis filius blaſphemus, voluit Deus, vt qui blaſphemiam audierant (hoc eſt, vt ego interpretor, qui etiam in iudicio contra illum depoſuerant) *ponerent manus ſuas ſuper caput eius* b. Sic legimus à perditis ſenibus poſitas manus ſuper caput Suſannæ c. In Deuteronomio autem præcipitur, vt manus teſtium prima interficiat, & manus reliqui populi extrema mittatur. Idem præterea iniungi videtur ei, qui idololatram deprehenderit, ac detulerit d. Tradunt quoque, quod cum Matthias Apoſtolus blaſphemaſſe argueretur, conductus eſt ad locum lapidationis, & teſtes duo, ſecundum legis mandatum, poſuerunt manus ſuas ſuper eum, & primi lapides iecerunt. Dixit quoque Chriſtus accuſatoribus adulteræ e: *Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat*: innuens, vt mihi videtur, licet ſecus Maldonato, conſuetudinem iſtam; ratio Maldonati eſt, quia non, *qui ſine peccato eſt*, dixiſſet, ſed qui primus deprehendit. Verum & multi fortaſſis deprehenderant, & ſine dubio multi accuſabant. Videlicet ſignum illud erat eiuſdem poteſtatis, quam teſtificando demonſtrabant, quoniam iuxta id, quod ipſi depoſuerant, ſententia ferebatur à Iudice, & tantum non dicebant, inquit Lyranus f, *Malitia tua te adduxit ad mortem, non nos.* Vide etiam Abulenſem g. Oleaſter verò præterea addit iſtam aliam cauſam impoſitionis manuum, vt quemadmodum immolantes, qui admouebant manus hoſtiæ, proteſtabantur ſe morte dignos, at Dei miſericordia mortem commeritam permutatam eſſe in mortem pecudis, ſic hi qui audierant, & paſſi fuerant blaſphemiam ab alio proferri, digni morte erant, ſed Dei miſericordia ſuum tenebat auctorem blaſphemia, qui ideo immolabatur, tanquam maxumeteus pro omnibus, & ideo ſuper illum manus iungebant: *quemadmodum*, inquit, *Gentiles cum commune paterentur excidium, hominem dijs deuouebant, & pro peccato omnium occidebãt*; & eo alludere Paulum ait, quando dicit h: *Puto enim quod Deus nos Apoſtolos nouiſſimos oſtendit, tanquam morti deſtinatos.* Caietanus ait teſtium fuiſſe manus imponere, quod ego verum puto, & ex dictis colligi mihi perſuadeo, eaque impoſitione oſtendiſſe reum mortis. Quare Oleaſtri expoſitio non videtur ad rem, qui enim teſtificabantur, non ipſi morte digni erant, neque peccatum ab alio admiſſum approbabant, ſed potius vindicabant. Sententiam porro illam, à Chriſto indicatum morem fuiſſe, vt primi lapidarent teſtes in dicta cauſa adulteræ, ſequitur Albertus in Ioannem i, & Arias Montanus k: *Ita vt*, ait iſte, *qui lapides iaciebant, eadem actione profiterentur ſe ab illo crimine & immunes eſſe, & perpetuo velle ab eo longè recedere.*

a Ser. de S. Stephano.

Lapidandis teſtes manus imponebant, & primi lapidabant.

b Leu. 24. 14.

c Dan. 13. 34.

d Deu. 13. 9.

e Ioan. 8. 7.

Cur teſtes ipſi lapidarent adulteram.

f in Leu. c. 24.

g ibid.

Cur teſtes manus ſuper accuſatum imponebant.

h 1. Cor. 4. 9.

i cap. 8.

k in c. 7. Act.

Quod attinet ad depoſitionem veſtimentorum (quæ ἱμάτια Græcè dicuntur, nomine quidem interdum generali, ſed etiam ſignificante ſuperiores veſtes, vt pallium, quod ſuper tunicam induitur, & hanc hoc loco ſignificationem habere videntur) id fecerunt, vt expeditius lapidarent: quemadmodum Chriſtus, cum voluit Diſcipulorum lauare pedes apud Ioannem l, qui vtitur eadem voce Græca. Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ m, & Carthuſianus n addit, ne inquinarentur tactu Stephani, nempe ex cruore illius reſultante, quæ tamen ratio parum probabilis videtur: nec enim qui lapidat, tangit, ſed eminus ferit, vt vix ex lapidati corpore ſanguis ad ipſum exiliat, neque minus certè inferiores veſtes commacularentur.

Cur veſtes ſuas teſtes depoſuerint.

l c. 13. 4.

m in Hiſtor. Actorum, c. 4. 8.

n hoc loco.

Secus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.] Videtur Saulus natura præferuidus, *& paternarum æmulator traditionum* o, & maximè concitatus in Stephanum condiſcipulum; ac, vt quidam p volunt, etiam affinem, quem anteire doctrina, & ſignis ægrè ferebat, & teſtes ſubornaſſe, & lapidãtium horum veſtes illos hortando, atq; vrgendo ſeruaſſe; abſtinuiſſe tamẽ à lapidatione, tanquam à re, quæ literatum Phariſæum dedeceret. Qua etiam in re Comeſtor cum Beda diuinam erga illum prouidentiam agnoſcit, quæ non ſinerit manus eius innocentis ſanguine pollui. Ipſemet deinde Paulus confitens Chriſto peccatum ſuum, indefinitè ait q: *Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam, & conſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum*, intelligens teſtes, quorum cuſtodiebat veſtimenta, licet alijs omnibus interficientibus conſentiret, & tantum non præeſſet: quod in citato loco denotat participium Græcum, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς, *& ego etiam ſuperſtans.* In eodem ſenſu Paulum Auguſtinus r dixit veſtimẽta lapidantium ſeruaſſe, vt omnium manibus lapidaret, lapidandus ſ aliquando manibus alienis. Ita etiam Gregorius t intelligendus, cum indefinitè ait lapidantium veſtimenta ſeruando, ita omnium lapidaſſe manibus, qui ad lapidandum omnes expeditos reddebat. Præterea Fulgentius u dicens, *trucidatum Stephanum lapidibus Pauli*: rurſum Auguſtinus x dicens, *quod Saulus ſpoliatus lapidabat*: etſi hæc verba indicãt ipſummet proprijs depoſitis veſtibus lapidaſſe: quod alios negare dixi, quibus aſſentior, & magis fauet præſens hiſtoria hic, & capite vigeſimo ſecundo.

Saulus in S. Stephanum cur concitatus tantopere fuerit.

o Galat. 1. 14.

p Oecum.

Dei prouidentia non permiſit Paulum ſanguine à Stephani maculari.

q Act. 22. 20.

r Ser. 93. & 94. de Diuer.

Paulus in omnium manibus lapidabat.

ſ Serm. 95. de Diuer.

t homil. 1. in Euang. & lib. 4. in 1. Reg. ca. 10.

u Ser. de S. Stephano.

x ſermon. 6. de ſanctis.

Adoleſcentis.] Νεανίου. Qui anno ætatis ſexageſimo octauo, vt Chryſoſtomo y placuit, Chriſti verò, vt ſupputant Chronographi, maximè in Annalibus Baronius z, ſexageſimo nono (quoniam & Stephanus lapidatus eſt Saluatoris eiuſdem quarto & trigeſimo) mortuus eſt, debuit eſſe annorum triginta trium aut quatuor, aut quinque, ideoque non potuit propriè adoleſcens eſſe. Sed vox Græca non ætatem ſemper ſignificat, verum etiam validum, ac robuſtum, & audacis, ſtrenui, acriſque ſpiritus hominem, ita vt aliquãdo boni Auctores Græci dicant νεανίαν ἄνδρα a, ſicut & λέγειν: & Heſychius b ait νεανιεύεσθαι, eſſe iactare ſe, & gloriari, audacem & inſolentem eſſe, iuuenilia opera facere. De vocibus Græcis Budæum conſule c, de ætate Pauli Pererij ſelectarum diſputationum in epiſt. ad Romanos tomum 1. d Refert quoque Græci auctor Theſauri, ex ſententia Pythagoræ apud Laertium, idem eſſe νεανίαν quod ἄνδρα, id eſt, virum, ſeu virilis & conſtantis ætatis hominem: vocari autem νεανίσκον forma diminutiua, iuuenem, ſeu adoleſcentẽ. Ananias eundem Saulum recens vocatum, vocat ἄνδρα, *virum* e: neque adoleſcenti ætate data poteſtas tanta eſſet in Chriſtianos. Non etiam ipſe ſe in epiſtola ad Philemonem f, quæ Neronis anno quarto ſcripta dicitur, ſenem appellaret, nouem decemve inde poſt annis ab eodẽ Imperatore decimũ ter-

y orat. de prin. Apoſt.

z tom. 1.

Paulus quotum agebat annum cum Stephanus lapidaretur.

Vox νεανίας etiam virum indicat.

a vt Xenophon 7. Cæſar.

b in Lexico.

c Com. ling. Græcæ pag. 314.

d diſp. 1. nu. 16. & 17.

e Act. 9. 13.

f verſ. 9.

Paulus non fuit ita iuuenis in ſua conuerſione vt creditur.

pro aliis; Chriſtus Patrem compellauit, Dominum Stephanus: quippe hic ſeruus erat, ille Filius. Hac oratio, inquit Oecumenius, *oſtendit iuſtorum animas à corporibus liberatas nequaquam in infernum deſcendere, ſed tranſmitti potius in manus Dei viuentis per omnium noſtrum ſaluatorem Chriſtũ Dominum.* Rectè ſimul decidere videtur controuerſiam, de qua diſputauimus, agentes de Beatitudine *a*, vtrum iſtorum animæ beatitudinem conſequantur in clara Dei viſione conſiſtentem, & recipiantur in empyreis ſedibus ante iudicii diem: ſimul has animas quodammodo ſiſti prius Chriſto, quam ad fruẽdum Deum admittantur. Vnde ipſemet Chriſtus pollicitus eſt Apoſtolis, *ſe venturum, & accepturum eos* (in morte ſcilicet) *ad ſeipſum* b; idque ab eo factum etiam cum aliis teſtantur multæ hiſtoriæ, ſiue ab Angelis eundem repræſentãtibus, quamuis verba illa Chriſti de aduentu ſecundo ſoleant intelligi. Colligit præterea Chryſoſtomus ex eadem oratione, quod ſpiritus, ſiue anima *non perit, ſed redit ad eum, qui ſolus fecit illam c.*

Iuſtorum animæ non deſcendunt in infernum.
a 1.2.q.5.a.6.
Animæ iuſtorum prius Chriſto ſiſtuntur, quam ad beatitudinẽ admittantur.
b Ioan.14.3.
c Eccle.12.7.
Stephanus ſeipſum Chriſto obtulit.

Mihi, quod antea inſinuabam, videtur Stephanus his verbis obtuliſſe ſeipſum Chriſto, *vt pro Domini ſui adhuc calente ſanguine*, inquit Chryſologus *d*. *ſanguinem ſuum auidus bellator effunderet. Compleuit*, vt notat Maximus *e*, *id quod eſt in Pſalmo f: Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Retribuere enim primus voluit Stephanus martyr Domino, quod cum omni humano genere accepit à Domino: mortem enim, quam Saluator dignatus eſt pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit Saluatori.*

d Serm. de S. Stephan. 154.
e Serm. de S. Steph.
f Pſal.115.12.13.
Stephanus mortẽ Chriſto retribuit.

Eodem pertinet, quod veluti *more ſacrificantis ſtans orabat pro ſe, ſimulque*, vt ait Auguſtinus *g*, *tanquam exigens debitum, & coronam iuſtitiæ reddendam à iuſto iudice* h. *Ita vt forma corporis recta, & celſa*, vt idem ſignificat, *i*, *denotaret animum pro ſe ſecurum, & certum, & quod qui rectè Deo ſeruiſſet, orando, & impetrando non laboraret* k.

Stephanus more ſacrificantis ſtans orabat.
g Serm. 93. de Diuer.
h 2.Tim.4.8.
i Serm. 92. de Diuer.
k Serm. 1. de [illegible]

Poſtremo liquet, *quam eſſet voluntaria paſſio Stephani in eo vel maxime*, inquit Bernardus *l* differẽs de triplici genere Martyrum, *quod in ipſo mortis articulo tam pro perſequentibus, quam pro ſeipſo ſollicitudinem gereret ampliorem.* Argumentatur hic porro Ambroſius *m* Chriſti diuinitatem, & quia illum Stephanus vidiſſe dixit ad dexteram Dei; & quia ei, vt ipſemet in cruce Patri *n* commendauit ſpiritum ſuum; & quia rogauit ne ſtatueret ipſis peccatum, perinde vt à Patre pro crucifixoribus Chriſtus popoſcerat *o*.

l [illegible]
m 2. de Fide c. 11.
n Luc.23.46.
o ibid.34.

Verſus 60.] Poſitis autem genibus clamauit voce magna, dicens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit in Domino: Saulus autem erat conſentiens neci eius.

POSITIS *autem genibus clamauit*] Habuerunt Hebræi frequenter in vſu, flexis orare genibus, vt videre eſt, tum in vetere *p*, tum in nouo Teſtamento *q*, in quibus præterea idem valet verbum *procidendi alicui*, ſeu *ad pedes alicuius*, & Græca verba γονυπετεῖν, id eſt, *genibus aduolui*, & προσκυνεῖν, id eſt, *adorare demiſſiſſime.* Cum autem Lucas *r* de Phariſæo illo ſcribit, quod ſtans orabat, non de ſtatu corporis intelligitur, ſed quod eſſet præſens, ſeu manens, vel audax, vel erigens ſe, vel fixus, ac immobilis, quaſi animo in cœlum elatus, aut ad orationem ipſam attentus; vt notat Maldonatus in Matthæum *ſ*, & Lucam *t*, & alias dixi de verbo ſtandi *u*. Eodem ſenſu exponenda loca alia, in quibus habetur, quod aliqui ſtantes orauerint *x*. Ipſamet natura genu flexo docet orare, ad animi motum excitãdum dedititii ac ſubiecti, ſeque profitentis infirmum & egentem, quem viciſſim etiam motum indicat hic habitus corporis, vt docet Auguſtinus *y*, & Cæſarius Arelatenſis *z*, & Hieronymus *a*: de qua re plura Ioannes Stephanus Durantus *b*, quod pertinet ad ritum circa hoc ſeruatum in Eccleſia. Sane quidem Synodus Turonenſis *c* ſub Carolo Magno religioſe id fieri confirmat exemplo iſtius Stephani, necnon & Chriſti *d*, atque Pauli *e*, addere potuit Petrum *f*, & alios primos Diſcipulos. Veterem illum ritum, vt Dominicis diebus ſtantes oremus, renouauit Clemens Octauus in Rubricis reſtituti à ſe Breuiarii. Elephantus ideirco Regiæ apud Ægyptios potentiæ ſymbolum dicebatur, quod genua non flectat, non quaſi alterius egeat ope, nec opus ei ſic alteri, vt paraſitus ille loquitur *h*, vlli hominum ſupplicare. Dum ergo genua flectimus, prodimus & proteſtamur nos veluti fractos, impotentes, egentes. Non negauerim tamen aliquando etiam oratum à Iudæis ſtantibus, & ita fortaſſis intelligi poſſent verba Ieremiæ *i*: *Recordare quod ſteterim in conſpectu tuo, vt loquerer pro eis bonum.* Reperiuntur alii geſtus pro vario cuiuſque affectu: qualis manuum eleuatio, de qua dixi capite primo k, qualis proſtratio in faciem vſurpata etiam à Chriſto *l*, & ab aliis coram ipſo *m*: qualis contractio corporis, & in orbem globumve reductio: clam Elias pronus in terram *poſuit faciem ſuam inter genua ſua* n. Hæc vltima componendi ad orandum corporis ratio ſatis moleſta, & repræſentans tum modum, quo infantes adhuc clauſi in vteris maternis conſtituti ſunt (vt etiam obſeruat Philoſophus *o*, & Hippocrates *p*) tum formam quandam, qua apud nonnullos ſerui noxii, aliive verberones aptãtur ad verbera, talis eſt, vt diuinam commiſerationem vehemẽter excitet. Cur Stephanus, qui pro ſe ſtans orauerat, pro lapidatoribus oraturus genua poſuerit, intelligi poteſt ex his, quæ priore verſu diſputata ſunt. *Non illos propoſuit ſibi, qui proximum diligebat ſicut ſeipſum*, inquit Auguſtinus *q*. *Plus dolebat perſequentium peccata, quam ſua vulnera*, inquit Petrus Damianus *r* poſt Maximum *ſ*, necnon Bernardus *t*, *illorum iniquitatem, & impietatem magis odio habebat, quam ſuam mortem*: & Auguſtinus *u* ſæpe inculcat cauſam fuiſſe lapidantium grauiſſimam malitiam, & horrenda ſupplicia, quæ commeruerant. Ait præterea *x* Chriſtum ſublimem in cathedra Crucis pro inimicis oraſſe, Stephanum Diſcipulum & creaturam ad terram inclinatum. *Verum & humilem ſimplicitatem oſtendit Stephanus*, inquit Damianus *y* *ſummam curam & diligentiam, dolorem, compunctionem & compaſſionem*, inquit Chryſoſtomus *z*. Et tamen Eccleſia orans in Paraſceue pro Iudæis, non flectit genua, quod facit etiam pro Hæreticis, Schiſmaticis, Paganis, ad indicandum inflexibilitatem Iudæorum, & quod eo die Chriſtus non deſcendens, vt illi conuitiando poſcebãt, ſed fixus manẽs in cruce orauit pro ipſis *a*, & quia illi genu flexo ipſum irriſerunt. Vltimam cauſam dat Amalarius *b*: *Sicut*, inquit, *nec Sabbato ſancto ad lectionẽ de tri-*

p 3.Reg.8.54. & 19.8. 2. Paral. 6.13. & 29.30.1. Eſd. 9.5. Eſa. 45.24. Dani. 6.10. Mich. 6.6.
q Matt.17.14. & 27.29. Mar. 1.40. & 10.17. & 15.19. Luc. 5.8. & 22.41. Act. 9.40. & 20.36. & 21.5. Epheſ. 3.14.
Stans Phariſæus quomodo oraſſe dicatur.
r cap. 18.11.
ſ cap. 6.5.
t cap. 18.11.
u c. 1.11. & 5.20.
x Matth. 6.5. Mar. 11.25.
Orandum genibus flexis ipſa natura docet.
y lib. de cura pro mortuis agenda c.5.
z Hom. 36.
a lib. 2. comment. in epiſt. ad Epheſ. c.3.
b lib. 3. de Rit. [illegible] c. 24.
c can. 37.
d Luc. 22.41.
e Act. 20.36.
f Act. 9.40.
g Act. 21.5.
h apud Plautum in Capt.
Geſtus corporis varii in oratione ſeruati.
i cap. 18.20.
k verſ. 10.
l Matt. 26.39.
m Luc. 5.12. & 17.16. Apoc. 4.10. & 7.11. & 11.16.
Contractio corporis quid ſignificet in orandum eſt.
n 3. Reg. 18.42.
o 7. de Hiſto. animal. c. 8.
p lib. de natura pueri.
Cur Stephanus ſtans pro ſe orauit & pro perſecutoribus genibus flexis.
q Serm. 91. de Sanc.
r Serm. de S. Steph.
ſ Serm. domi.
t Serm. de Innoc.
u in Sermonib.
Chriſtus in ſublimi loco orauit, Stephanus in terra.
x Serm. 93. de Diuer.
y ſupra.
Cur in Paraſceue ad orationem pro Iudæis genua non flectantur.
z oratio 2. de Paraſceue, apud Coſſerium tomo 2. de Cruce.
a Luc. 23. 34.
b 4. de Eccle. offic. c. 14.

bus pueris genua flectimus: quia ſtatuam Nabuchodonozor genu flexo noluerunt adorare. Quod ſeruatur alijs temporibus, in quibus eorum hiſtoria in Miſſa recitatur.

Clamauit voce magna.] Et hoc miraculum videri poteſt, ſicut cum Chriſtus *voce magna clamans expirauit a*. Solet enim non modo morientes, verumetiam timentes mortem, vel debilitatos vox in primis deficere. Lacrymas clamori Stephani, vt Paulus Chriſti *b* (intelligunt hæc aliqui contigiſſe dum orauit in horto vſque ad ſanguinis ex facie ipſius in terram profuſionem) adiungit Auguſtinus *c*. Vtrumque ſignificabat in vtroque magnum affectum charitatis, quem in Stephano Petrus Damianus *d* his verbis notat: *Clamor lapidantium furoris erat, ſtrepitus lapidum crudelitatis. Clamor Stephani amoris, & pietatis: obruendus ille clamore iſto clamor, maximum, & difficillimum peccatum ſumma commiſeratione, & ardentiſſima precatione. Non potuit quatriduanus Lazarus e, niſi clamore magno ſuſcitari; obſtinata mens frangi nequibat abſque tali clamore.* Clamor Chriſti crucifixi comminuit petras *f*, clamor Stephani lapidantibus finem impoſuit: Centurio ad illum Chriſti clamorem reſipuit, aliique nonnulli percutientes pectora clamore illo iam percuſſa *g*. Clamor Stephani Saulum, ſero licet, permouit, ac ſeruauit. Clamor Iudæorum fuit talis, vt pro iuſtitia, quam Deus expectabat, ſanguinem innocentem eos fundere iniuſtiſſime teſtaretur, atq; id eſſet quod Eſaias *h* ſcripſit, *Expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor*. Clamor Stephani ſummæ iuſtitiæ illius teſtis fuit, ac diuinæ rigorem iuſtitiæ ab iniquiſſimis perſecutoribus auertit.

Clamare eſt qui morti eſt vicinus miraculum eſt.
a Matt.27.50. Mar.15.37.
b Heb.5.6.
c Serm. 99. de Diuerſ.
d Serm. de S. Stephano.
Clamor Stephani quid ſignificabat.
e Ioan.11.43.
Clamor Chriſti & Stephani quomodo ſimiles ſint.
f Matt.27.51.
g Mar.15.39.
h Eſa.5.7.

Domine.] Ieſu ſcilicet, vt priori verſu oſtendimus auctoritate Ambroſii *i*, & contra Franciſcum Dauid, *vt eandem*, inquit Ambroſius, PATRIS & FILII *poteſtatem eſſe oſtenderet, repetiuit docens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Hoc Dominus in paſſione propria, quaſi Filius hominis Patri dicit: hoc & Stephanus Filium Dei in ſuo martyrio deprecatur. Cum eadem gratia à Patre Filioque depoſcitur, eadem potentia declaratur. Aut ſi volunt Stephanum Patri dixiſſe, videant quid teſtificatione ſignificent, &c. Si autem illis non placet, Filio dictum, Domine, videmus, quod etiam Dominum eum negare conantur.*

i lib.3. de Fide. c.vlt.
Patris & Filii eadem eſt poteſtas.
Eadem verba Chriſtus & Stephanus dixerunt, ſed non eadem ratione.

Ne ſtatuas illis hoc peccatum.] *In aliquibus libris ſubditur*, inquit Lyranus, *quia neſciunt quid faciunt, ſed non eſt de textu, nec eſt in libris correctis. Iſti enim, ſaltem pro parte magna, magis fuerunt moti paſſione, quam ignorantia; ignorantia autem multorum cauſa, ta erat ex præcedente malitia, ſcilicet ex odio, & inuidia contra ipſum.* Ita ille Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *k* eadem legit verba, aitque multos occidendo exiſtimaſſe legem ſe obſeruare, *& obſequium præſtare Deo* l. Et talem fortaſſe Paulus fuiſſe ſe dicit, cum ſcribit, *ſe miſericordiam conſecutum, quia ignorans fecerat* m, quod alias examinabitur *n*. De hoc inquit Auguſtinus *o*: *Putas verba iſta audiuit Paulus? audiuit ſubſannans, ſed irriſit.* Eadem quoque verba legit Hugo Cardinalis *p*, & Petrus Damianus *q*, & Hieronymus, ſiue alius ſub nomine eius in epiſtola de viro perfecto *r*. Innuit quodam modo Hilarius Arelatenſis *ſ*, dum ait, *excuſaſſe ſupplicatione Synagogam.* Verba Chriſti orantis in Cruce pro inimicis *t*: *Pater, dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt*, tranſtulit aliquis in ſententiam Stephani. Recte autem dicit Stephanus: *Ne ſtatuas*, Μὴ ςήσῃς, & Syriace לאֹ טקים *la thekim, ne imponito*, id eſt, ne punias ob id peccatum. Stant enim velut ante Deum peccata vindictam petentia; vel ea Deus opponit, & obiicit iratus peccatoribus, & tanquam infamem ſtatuam erigit. Significat ἵςημι, *appendo, & pondero*, quæ ſignificatio propoſito conuenit. Arbitror etiam poſſe hanc ſententiam illa alia explicari, quæ habetur in quodam Pſalmo, his verbis *u*: *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam peccata tua*: ſic enim hunc verſum habent Biblia Regia, & aliquot codices alii, & Theodoretus, ἐλέγξω σε, καὶ παραςήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου, quod eſt, inſtruam, vel ordinabo ob oculos tuos, vt ſolet in bello acies, & ordine explicabo prauitates tuas, producam ea quæ feciſti ante oculos tuos, te præſentem cōuincam, & impugnabo, quam vim habet aliud verbum Græcum, quod ponit ibi Theodotion, ςοιβάσω. Quod confirmari poteſt ex textu Hebræo, in quo ſic legimus, אוכיחך ואערכה עיניך *ochi.becha veehher: bach hlenecha*, id eſt, interprete Hieronymo, *arguam te, & proponam te ante oculos tuos*. Non ſolum enim ex vi verbi Græci, παραςήσω, pro quo Auguſtinus habet, *inſtituam*, ſed ex Hebræo אערכה *ehherchah*, quod eſt, *ordinabo ſingula, ordine diſponam, & collocabo*, huius loci ſenſum eſſe quem attulimus, euidenter patet. Quocirca min⁹ recte Scholiaſtes, ac Theodoretus *x* ſtatuere contra faciem, idem volunt ſignificare quod ob oculos habere cum neglectu, noſſe, ac parui pendere: nam quæ negligimus, ac deſpicimus, remouere potius ab oculis ſolemus, quam ob oculos proponere. Baſilius *y* putat forte grauiorem, quam tenebras & ignem ęternum, fore pudorem hunc, vt nunquam non ob oculos habeant damnati ſceleratæ vitæ veſtigia, tanquam ineuitabilis alicuius cincturæ effigiem & formam. Petit ergo Stephanus extra ordinē poni hoc peccatum, nec firmo loco ſtare, non attendere ad id Deum ſtudioſe, ac veluti cum quodā vindictæ guſtu, ſed proiicere poſt tergum, atque illud auferri, dimitti, deleri, ita vt idem valeat, quod Stephanus precatur, atque quod Chriſtus, *Dimitte illis z*, Ἄφες αὐτοῖς. Et non ſolum ne quod Caluinus ac Beza perperam dicunt, non imputet exterius, ſiue vt externa & imputatia iuſtitia iuſtos cenſeat. Nā hac in re imitari voluiſſe Chriſtum de Stephano affirmant quotquot huius orationis eius meminerunt, ſiue in Sermonibus, quibus eum laudant, ſiue in Commentariis huius loci. Cyprianus *a* præterea, & Chryſoſtom⁹ *b*. Hoc autem ſcribit Cyprianus *c*: *Sic eſſe oportuit primum Martyrem Chriſti, qui Martyres ſecuturos glorioſa morte præcurrens, non tantum Dominicæ paſſionis prædicator eſſet, ſed & patientiſſimæ lenitatis imitator.* Sed caue ne, cum in Teſtamento vetere (ex quo dilectionis inimicorum profert Chryſoſtomus exēpla Moſis, Samuelis, Dauidis) negat præceptum fuiſſe de diligēdis inimicis, ſed pœnam talionis *d* duntaxat, id ſimpliciter accipias: nō adeo expreſſum, tamen præceptum id habebant, ſicut exigit vera charitatis ratio: quę charitas, vt peculiari modo propria nouæ legis eſt, ita potiſſimum, prout extenditur ad amandos inimicos, quod eſt difficilius, & cuius Chriſtus ſingulare dedit exemplum.

Lapidantes Stephanū magis id fecerūt furore quam ignorantia.
k in Hiſtor. Act.c.42.
l Ioan.16.2.
m 1.Tim.1.13.
n cap.9.
o Serm.94. de Diuer.
Paulus hæc verba pro ſe dicta irriſit.
p hoc loco.
q Serm. de S. Stephano.
r Tom.1 ep.7.
ſ Ser. de eodem.
t Luc.23.34.
Statuere peccatum quid nam ſit.
u Pſal.49.21.
x In ca.14. Zach.v.3.
y orat.23. de ieiunio, & in Pſ.33.
Senſus petitionis S. Stephani.
z Luc.23.34.
a lib. de bono patien.c.6.
b orat.2. de Paſſione apud Gretſerum To.2. de Cruce.
c lib. de bono patien.
Diligere inimicos, quomodo in lege veteri præſcriptum fuerit.
d Exod.21.24. Mat.5.38.

Auguſtinus *e* probabile ducit affuiſſe Stephanū, quando Chriſtus pendēs in Cruce pro crucifixoribus orauit *f*, ſicut & Nicodemum, qui illū ſepelire meruit, & per cuius reuelationem idem

e Serm.93. de Diuer.
Stephanus præſens fuit, quando Chriſtus pro crucifixoribus orauit.
f Luc.23.34.

Græcum, Latine redditum per verbum clarificandi. Hieronymus *a* vbi de varia notione nominis gloriæ diſſeruit, hanc quoque propoſito conuenientem affert: *Significat*, inquit, *& aliud in Scripturis diuinis gloria, cum auguſtum aliquid & diuinum hominum ſe præbet obtutibus.* Tum allata modo exempla profert, & hoc ipſum etiam de Stephano, additque pleriſque in locis noſtros, nimirum Interpretes, maieſtatem pro gloria tráſtuliſſe: quod iam ex Euangelio Lucæ *b* docuimus. Denique vox iſta gloriæ dicitur de omni re excellentiſſima, & optima, vt cum Oſeas *c* ait: *Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius*: & Chriſtus apud Matthæum d: *Nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis*: & apud Ioannem *e*, *Si credideris, videbis gloriam Dei.*

Deus ipſe Maieſtas vocatur, Græce δόξα, *quam impii blaſphemant*, vt ait Iudas *f*, & Chriſtus *ſplendor gloriæ* g, *ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ſplendor referens maieſtatem Patris*. Sæpe gloria ponitur pro beatitudine *h*, quia ſignificat etiam felicem vitæ ſtatum omnibus affluentem bonis: quo modo Ioſeph patri iuſſit *renunciari vniuerſam gloriam ſuam, & cuncta quæ viderant in Aegypto* i. Dicuntur præterea *Cherubim gloriæ*, id eſt, glorioſi *k*, quia *multum habebant maieſtatis & magnificentiæ* (vt Theophylactus ait *l*) *quæ videlicet eos venerabiles reddebat.* In tertia ſententia videtur eſſe Hieronymus *m*, cum agens de cœlis apertis Chriſto in Baptiſmo, ait *non reſeratione elementorum apertos, ſed ſpiritualibus oculis, quibus & Ezechiel in principio voluminis ſui apertos eos eſſe narrat.* Arator indicat eandem ſententiam, cum ait *n*:

Lumina cordis habens, cælos conſpexit apertos.

Equidem non dubito Stephanum mente non fuiſſe alienatum, ſed præſentem percepiſſe intelligendo quæ offerebantur: oblata vero eſſe ipſis oculis corporis eius vera, non ficta obiecta, propter tam apertum Scripturæ loquendi modum, plane mihi perſuadeo: Deum poſtremo ipſum non eſſe viſum, magis mihi veriſimile videtur, vt ab Stephano, ita nec ab aliis, de quibus diſceptari ſolet, Moſe videlicet, atque Paulo, ſicut alias demonſtraui *o*. Quocirca ex recitatis opinionibus, dempta prima, aliquid decerpo, ſimpliciter autem omnium maxime tertia probatur. Alioqui Petri Damiani *p* cautum, ac modeſtum propono, & lubens amplector iudicium. *Non mediocris*, inquit ille, *ſtupor inuoluit me, vtrum primitiarum flos Martyrum corporeis, aut incorporeis oculis iſta proſpexerit. Grande quidem miraculum, ſi mentali intuitu ſtellantibus ſe immerſit arcanis, ſi mundi corde oculis tam ſolemnem inſpexerint viſionem. Quod ſi corporalibus, certum eſt, hunc omne hominum genus diſparilitate gloriæ prætervolaſſe, & pennis fidei, & virtutum incorporea corporeis etſi non comprehendiſſe, apprehendiſſe tamen luminibus. Nihil audeo temere diffinire, vel ex abrupto præcipitare ſententiam, cum ſinitiuam ſuper huiuſmodi regulam me non legerim inueniſſe. Securius tamen ſequor Apoſtolum, immo Spiritum Dei in Apoſtolo, qui cum ſumma verborum deliberatione magis ſecuræ ambiguitati, quam periculoſæ diffinitioni iſta committit: ſiue*, inquit, *in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit* q. Hæc Petrus Damianus.

Ieſum ſtantem à dextris Dei.] Aliqui codices Latini habent, *à dextris virtutis Dei*, quo etiam modo legit Petrus Damianus *r*, fortaſſe ex Matthæo *ſ* huc aliquis hoc nomen tranſtulit. Syra editio ſic legit, ולברה ראנשא כר קאם *velabbrah dænaſcha cad kaem*, id eſt, *& filium hominis quando ſtans*, ſupple eſt, ſicque vtitur participio, quod poſitionem ſtatus ſignificat, nempe, קאם *kaem*, & Græcum participium ἑστῶτα, eandem vim habet, quamuis aliquando Latine ſtare idem ſit ſolum quod eſſe, ſiue adeſſe, & præſentem eſſe, vt alibi docui *t*; quemadmodum etiam quid ſibi velit Chriſtum eſſe, ac ſtare ad dexteram, vel à dextris Dei, alias explicaui. Ex quo liquet non denotare Patre inferiorem eſſe, vt aduerſus Arrianos notat Nyſſenus *u*. *Immo vero contrarium*, inquit, *hinc potius colligitur, ſiquidem Dauid de ipſo canit* x: *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, & Paulus in dextera ſolii Dei ſedere Dominum docet* y. Oſtendit deinde corporaliter non accipiendas has corporis poſitiones: *Nam in homine quidem ſeſſio*, inquit, *ſuper dorſi extremam partem corporis poſitione deſignat, ne nimia ſemper contentio genuum ac poplitum in ſeſe pondus corporis ſuſtinens laboret. Statio autem ſignificat arduum, & erectum ſuper genua hominem. Per vtramque ergo vocem id quod in omni bono ſtabile, & in omni bono immutabile eſt*, inquit, *pie intelligemus, ac Deum firmiter, atque immutabiliter conſtitutum eſſe, & in bono fundatum. Et quemadmodum Dauid, ac Paulus noluerunt in ſuis ſcriptis Vnigeniti ſeſſionem memorantes indicare quod Patre ſtante Filius in ſede ſit, eodem modo cum Stephanus aſſeruit Filium Dei ſtare, non debemus ſuſpicari Patrem ſedere, Filium ſtare eum voluiſſe ſignificare*: nimirum proprie loquendo.

Obiici poteſt, dexteram eſſe honoratiorem, ideoque videri potius ſedentem ad dexteram Patris, Patre ſuperiorem. Quidam contendunt olim potiorem fuiſſe ſiniſtram, vt Antonius Nebriſſenſis *z*, & Ioannes Goropius Becanus *a*: Ribera *b* contendit de aliis nonnullis, non de Hebræis, quia mater filiorum Zebedæi petiit priore loco dexteram pro vno ex filiis *c*, & Chriſtus omnes in iudicio ad dexteram ſtatuet *d*; & Manaſſem Ioſeph à ſe prælatum, poſuit ad dexteram Iacob *e*. Dicendum ergo, prout alio in loco attigi, quoniam iudiciaria ei poteſtas demãdata eſt, atque regia, regius vero thronus digniſſimus locus habetur, vbicunque ſit, Chriſtus vt Deus, conſidet in eodem throno Dei, & qui propiores ſunt meritis, ſedent ad dexteram eius, & Chriſtus proinde vt homo, primo loco. Vnde Bethſabeam matrem Salomon rex conſidens in proprio honoratiſſimo throno, iuſſit ſedere in alio ad dexteram collocato *f*, & dicitur in Pſalmo *g*: *Aſtitit regina à dextris tuis.* Quod ſi ſpectetur idem Chriſtus vt Deus, poſſet quoque per attributionem attribui illi dextera, quatenus aſſignatur ei ſapientia, ad quam pertinet iudicium: quod vtrumque & omnia accepit à Patre Filius, nec vſquam in Scriptura reperitur Spiritus ſanctus ſedens, quia neque etiam gubernans extrinſecus, & hac ratione magis videtur Filius gubernare, videlicet per attributionem dictam, & iudicandi poteſtatem ipſi datam. Lege vtra dignior dextera, an ſiniſtra, præter citatos hic, & illo alio loco Bellarminum *h*, Lipſium *i*, Ioannẽ Ferdinandum *k*, Pinedam *l*, Ioannem Sauaronem *m*. Aliquando dicitur Deus eſſe à dextris alicuius *n*, vt iuuet, & Diabolus vt noceat, ſi ſuperiores partes habeat: iuxta hanc phraſim dicitur quoque *dextera Domini aliquem ſuſcipere, vel protegere, vel apprehendere, vel exaltare*, eſt nimirum latus dextrum commodius propugnan-

a lib. 3. in c. 5. ep. ad Gal.
b c. 9. 31. 32.
c cap. 14. 7.
d cap. 6. 29.
e cap. 11. 40.
Deus ipſe gloria dicitur.
f in ep. verſ. 8.
g Hebr. 1. 3.
h Luc. vlt. 26. Heb. 2. 10. & alibi.
i Gen. 45. 13.
k Heb. 9. 5.
l in epiſt. ad Hebr.
m in c. 3. Matthæi, & c. 1. Ezech.
n lib. 1. in Acta.
Auctoris ſententia.
o Diſput. de beat. & in 1. Ioan. 4. 12.
Petri Damiani de hac Stephani viſione iudicium anceps & ambiguum, ſed pium & modeſtum.
p Serm. de S. Stephano.
q 2. epiſt. ad Corinth. c. 12. 2.
Stans quid hoc loco ſignificet.
r Serm. de S. Steph.
ſ cap. 26. 64.

t cap. 2. 14.
Chriſtus non eſt Patre inferior.
u orat. de S. Steph.
x Pſal. 109. 1.
y Coloſſ. 3. 1. Heb. 1. 13. Rom. 8. Eph. 1. 20.
Quid ſit ſtatio & ſeſſio Chriſti à dextris Dei.
Dextera ne ſit ſiniſtra honoratior.
z in Quinquagena cap. 19.
a lib. 3. Hieroglyphic. prope finem.
b in 1 ad He. n. 20.
c Matt. 20. 21.
d infra 13. 31.
e Gen. 48. 13.
Chriſtus vt Deus conſidet ad dexterã Dei, & cur.
f 3. Reg. 2. 19.
g Pſal. 44. 10.
Chriſtus vt Deus etiam ſedet ad dexteram Patris.
h 1. de Rom. Pontif. c. 27.
i Electt. c. 8.
k in Theſaur. verb. Dextera.
l in c. 17. Iob. verſ. 3. n. 6.
Deus quando ſit à dextris alicuius & quando Diabolus.
m in Sidon. Apol. l. 1. ep. vlt.
n Pſal. 15. 8. & Pſal. 6. 7.

ti & defendenti, necnon etiam offendere volenti, ſicut ſiniſtrum, quod infirmius eſt, à manu & brachio dextro protegitur. Ambroſius a obſeruat hoc duntaxat loco legi Chriſtum ſtare, videlicet iam ex his terris ſublatum; porro alibi ſedentem deſcribi vt iudicem, hic autem vt aduocatum & Sacerdotem, qui offerret Patri hoſtiam boni Martyris, vt præſulem redditurum bono luctatori brauium tanti certaminis. Deinde videtur inuehi in eoſdem illos iam confutatos à Nyſſeno, affirmans iſtos ideo non videre cœlos apertos, neque cernere Ieſum ſtantem à dextris Dei, nimirum vt conſubſtantialem, quia non acceperunt Spiritum ſanctum, ſicut Stephanus, *Quod ſi qui*, inquit, *obiiciunt quod Filius ſtabat, oſtendant hoc loco, quod Pater ſedebat.* Petrus Damianus ſcribit b, quod *Chriſtus cum Patre ſtante ſtabat, & cum bellante bellabat, nec minor illo erat.* Poſtremo Ambroſius c confirmat Deitatem Filij, ex eo quod Stephanus ſuum Domino Ieſu ſpiritum commendauit, eumque pro lapidatoribus precatus eſt. Eadem fere habet ſcribens ad Eccleſiam Vercellenſem d, addens *ſtetiſſe Chriſtum, vt ſollicitus iuuaret athletam, quem & paratus coronaret.* Monet tamen etiam dictum in Pſalmo e, quod *Deus ſtetit in Synagoga Deorum, atque in medio eos diiudicaſſe.* Idem rurſus Ambroſius f expendit hunc aſpectum Ieſu, & cœlorum inde profectum, *quod quæ iuxta pedes ſunt, & infima iſta, ac ſeipſum Stephanus deſpiciebat; ita vt etiam propterea lapidum non ſentiret ictus, non conſideraret corporis vulnera, oculis Chriſto affixus, & illi adhærens.* Adhuc alio loco g docet, quod immobilis fide Stephanus immobilem Chriſtum vidit, nec vllo erat mentis timore commotus. Denique aduertit h, quod quem Maria Magdalena quærebat Chriſtum iam ſuſcitatum in terra, Stephanus tetigit, id eſt, diſtincte vidit, & cognouit in cœlo; quia non ſupra terram quæſiuit, ſed in cœlo, & ad dexteram Patris reſidentem.

a 3. de Fide. ca. vlt.

Chriſtus nũquam legitur ſtare, niſi hoc loco, & cur hoc faciat.

Contra eos qui negant Filium Patri conſubſtantialem.

b Serm. de S. Stephano.

c ſupra.

Filius Deus probatur.

d epiſt. 82. vel 62.

e Pſal. 81. 2.

f epiſt. 30. Stephanus cur Ieſum vidit, & cœlos apertos.

g in Pſal. 61.

h lib. 10. in c. 24. Luc.

Gregorius i patiente Stephano apertis cœlis Ieſum ſtetiſſe ait, *quoniam ſtare eius compati eſt.* Bernardus k. *Quia iuuabat, quo*, inquit, *modo Propheta in adiutorium eum ſurgere precatur* l, *exurge Domine, adiuua nos, & Angeli ſtare dicuntur, ſiue aſſiſtere* m, *qui miniſtrant: & homines etiam, qui perſiſtunt in vigore animi, & obſeruatione propoſiti.*

Tertullianus n autem quando dicit, *quod Stephanus vidit Filium ſtantem ad dexteram Dei, vt exinde ſeſſurum, donec ponat illi Pater omnes inimicos ſub pedibus ſuis* o, non vult nunc non ſedere, quod affirmat Marcus in Euangelio *, & in Symbolo profitemur: ſed quodammodo adhuc pugnare nobiſcum. *Quid fortius*, ait Hieronymus p, *quid pulchrius, quam Chriſtum armatum ſtare pro ſuis Sanctis: ſicut S. Stephanus vidit, quando dixit, &c.* Stare pugnantis, & adiuuantis eſt. Probabile eſt quod Auguſtinus q ait, viſos etiam Angelos tanquam milites ducem Chriſtum comitantes, & commilitonem in terra certantem hortantes, & iuuantes.

Cur Ieſus ſtare patienti Stephano viſus ſit.

i lib. 2. in c. 1. li. 1. Reg.

k Ser. 5. ſuper verb. Eſa.

l Pſal. 43. 23.

m Dan. 7. 10.

n lib. con. Praxeam c. 30.

Chriſtus cur nunc ſtare, non ſedere dicatur.

o Pſal. 109. 1.

* cap. vlt. 19.

p in Pſal. 14.

q Serm. 38. de Diuer.

Verſus 56.] Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris Dei.

ET *ait: Ecce video cœlos apertos.*] Cum cœlis ſolidiſſimis, & quaſi ære fuſis r, imo incorruptibilibus corporibus aperiri, frangive non conueniat, qui omnem iſtam viſionem imaginariam, aut intellectualem, non corpoream oculorum exiſtimant, firmum ſe hic argumentum reperiſſe gloriantur. Non confugiam ad miraculum, quo poſito deberet ſpatium interiectum in illa apertione, aut vacuum relinqui, aut elementa ad id replendum aſcendere, ſi, inquam, in cœlis ipſis realem aperturam admittimus. Præſtat dicere, obiectam oculis Stephani ſpeciem apertionis, & hiatus ſenſibilis, quæ efficeret, vt partes aeris ſic oculos immutarent, vt apparerent diuiſæ, & diſtantes. Quod intelligi poteſt, ſi partes illæ, quæ ſeparari videntur, denſiores fiant, & lucidiores, ita vt ad illas poſſit viſus terminari, aer vero interiectus rarior maneat. Hoc modo explicat Suarez ſ cœlos apertos in Chriſti Baptiſmo t, volens, quod & alii paſſim, eadem ratione tunc omnibus, qui aderant, dum Chriſtus baptizaretur, fuiſſe conſpicuos. Tantundem hic affirmari æque non poteſt. Si enim & alii, vt Stephanus, cœlos apertos vidiſſent, Ieſum etiam vidiſſent, nec tantopere Stephanum videre ſe Chriſtum profitentem abhorruiſſent. Neque vero neceſſarium reor affirmare, penetraſſe aciem oculorum Stephani vſque ad cœlum empyreum, quod Auctori Operis imperfecti u placere video, quanquam non propter argumentum, quo hoc improbaſſe Lyranum dixi, qui cum inſuper ait, poſſe vndecumque à corpore glorioſo immutari oculum alterius, & ab eo cerni pro ſola voluntate Beati, abſque vlla alia in oculo videntis acceſſione, parum profecto philoſophice agit, & nimis vim corporeæ rei amplificat. Igitur videtur mihi Chriſtus ipſe tantiſper exiliiſſe de cœlo, ac propius acceſſiſſe, vnde ſeipſum commode videndum exhiberet, & cœlos eo quo dixi pacto apertos repræſentaret, ita vt nõ vnum, ſed, quod ait Petrus Damianus x, omnes cœli aperti apparerent. Raro quidem Chriſtus, at aliquando cœlum deſeruit, vt cum Saulum vocauit y, quod ſuo oſtendetur loco: & ſicut tunc à comitibus Pauli nec viſus, nec diſtincte exauditus eſt; ita modo inhibiti ſunt aduerſarii, ne quod videbat Stephanus, viderent. Auguſtinus z affirmat *quod ſolus Stephanus Ieſum videbat, quia ſoli apparebat, & alii non videbant, ſed inuidebant. Non merebantur videre gloriam Chriſti, qui angelicum, ac ſplendentem Stephani conſpicati vultum* a, *nihilo euaſerant meliores, nec profuiſſet iis videre*, qui aures continuerant, & exclamauerãt aduerſus Stephanum ſe videre proteſtantem. Eadem eſt opinio Nyſſeni b. Narrant hiſtoriæ ipſiſmet carnificibus, aliiſque infidelibus oſtenſam Martyribus paratam gloriam, & ſigna nonnulla diuina, quibus prouocati, & hi Martyres facti ſint. Videtur tamen idem Auguſtinus c aſſerere, viſam Stephani frontem à Iudæis cruce conſignatam.

r Iob. 37. 18.

Quomodo facta ſit cœli apertio in viſione Stephani.

ſ To. 2. in 3. p. diſp. 27. ſect. 1.

t Matt. 3. 16.

Alii qui præſentes erant Stephano nõ viderunt cœli apertionẽ.

u Hom. 4. in Matthæum.

Lyranus putat corpus glorioſum à quocunque videri poſſe, ſi voluerit.

Chriſtum quomodo Stephanus viderit.

x Serm. de S. Stephano.

Chriſtus raro, ſed aliquando cœlum deſeruit.

y Act. 9.

z Serm. 92. & 94. de Diuer.

a Act. 6. 15.

b Serm. de S. Steph.

c Ser. 92. de Diuerſ. & Ser. 99.

Sed quod attinet ad apertorum viſionem cœlorum, ſequimur hic eam opinionem, quã prius protulimus, de reali corporea viſione, non de imaginaria ſola, vel intellectuali, quã vnam Gloſſa quoque interlinearis agnoſcit, negans reſerationem elementorum (hoc eſt, intuitum apertionis) & ſimiliter Gregorius Turonenſis in eadem eſt ſententia d. Recte Auguſtinus e apertionem iſtam ei adſcribit, *qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit* f: & cœlum, quod poſt peccatum primo parenti clauſum erat, primum poſt Chriſti Paſſionem latronẽ intraſſe g (ſumendo cœlum pro loco, vbi Deus beatitudinem communicat)

d lib. de glo. Martyr. c. 31.

e Serm. 95. de Diuer.

f Apoc. 3. 7.

g Luc. 23. 43.

poſtea Stephanum vidiſſe apertum. Quanquam, ſicut eſt dictum, non debet proprie cœlorum ſumi apertio, ſed quo etiam pacto auctores profani cœlum dicunt diſcedere, ſtellaſve *a* cum fulgurat, vel ætherem rumpi attritum *b*, vel polum *c*: ſic Eſaias *d* quoq; complicandos ait, vt librum, cœlos; & Ioannes *e* receſſiſſe, vt librum inuolutum cœlos memorat.

a *Virgil. Æneid. 9.*
b *Statius.*
c *Silius Ital. lib. 1.*
d *cap. 34. 4.*
e *Apoc. 6. 14.*

Filium hominis.] IESVM enim videbat vt hominem. CHRISTVS ſæpe ſibi ipſi hoc nomen Filij hominis tribuit, nemo alius illi, quod ſciam, præter Stephanum hoc loco. Maldonatus cum non meminiſſet, præciſe negauit *f* vſpiam in nouo Teſtamento, præterquam à ſeipſo ita nominari, idque ſignum eſſe *non honoris, ſed abiectionis cauſa illum ſe ita vocare: ſicut ſe apud Prophetam vermem, & opprobrium hominum appellat* g. *Ideo ergo ſe Filium hominis appellat, vt ſignificet ſe cum in forma Dei eſſet, exinaniſſe ſemetipſum & formam ſerui accepiſſe, & habitu inuentum eſſe vt hominem. Conſiderate attentius, fratres dilectiſſimi,* inquit Maximus Taurinenſis *h*, *cum beatus Martyr Dominum noſtrum* IESVM CHRISTVM *ad dexteram Dei Patris ſtare vidiſſet, cur ſe Filium hominis videre teſtatus eſt, & non potius Filium Dei, cum vtique plus honoris Domino delaturus videretur, ſi ſe Dei potius, quam hominis Filium videre dixiſſet. Sed certa ratio poſtulabat, vt hoc ita & oſtenderetur in cælo, & prædicaretur in mundo. Omne enim Iudæorum ſcandalum hoc erat, cur Dominus noſter* IESVS CHRISTVS, *qui ſecundum carnem eſt Filius hominis, eſſe etiam Dei Filius diceretur. Ideo ergo pulchre Scriptura diuina Filium hominis ad dexteram Dei Patris ſtare memorauit, vt ad confundendam Iudæorum incredulitatem illi Martyri oſtenderetur in cælo, qui à perfidis negabatur in mundo.* Sunt iſta Maximi. Obſeruatum eſt, non hic tantum cœlos dici apertos, ſed etiam quando manna miſſum eſt *i*, quando ſuper baptizatum Chriſtum deſcendit ſub ſpecie columbæ Spiritus ſanctus, Patriſque audita vox *k*, quando Prophetis communicatæ viſiones *l*. Moraliter declaratur, quod hi, *qui vt cœli narrant gloriam Dei* m, oſtium non reſerant linguæ, niſi graui de cauſa, vt proferant ſcilicet ſuauia, vtilia, ſpiritualia, & myſtica verba.

f *in c. 8. Matt. v. 20.*
Chriſtus ſeſe cur Filium hominis vocauerit.
g *Pſal. 21. 7.*
h *Serm. de S. Stephano.*
Cur Stephanus dixerit, ſe Filium hominis non Dei vidiſſe.
i *Pſ. 77. 23. 24.*
k *Matt. 3. 16. 17.*
l *Ezech. 1. 1.*
m *Pſal. 18. 1.*

Filius hominis. Hebræorum idiomate, quibus hoc frequens eſt, בני אדם *bene adam*, id eſt, *filij hominum*, pro hominibus, & בן אדם *ben adam*, id eſt, *filius hominis*, idem eſt quod homo. Adam enim ipſum, cum Scriptura generaliter omnes vocat filios hominum, etiam comprehendit, qui tamen hominis nec maris, nec fœminæ filius fuit; ſic dicuntur *filii taurorum* ipſi tauri *n*, *filij pauperum* pauperes *o*, ſicut בת ציון *bath tſiun*, id eſt, *filia Sion*, ipſa Sion *p*, *filia Babylonis*, Babylon *q*, & Homerus *r* Achiuos vocat υἷες Ἀχαιῶν, id eſt, *filios Achiuorum*. Vulgaris opinio eſt, ideo dictum Chriſtum Filium hominis, quia fœminæ virginis. Fauent Irenæus *ſ*, Iuſtinus *t*, Tertullianus *u*, Nazianzenus *x*, & clarius Ambroſius *y*, Gulielmus Pariſienſis *z*, Bernardus *a*, Albertus *b*. Sed repugnat articulus maſculinus, qui ſemper apponitur, υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Melius Nazianzenus *c* hominis Filium dici voluit, quaſi Adami, vt oſtendatur, patrem hominem non habere, ſed per Virginem ex Adamo vſque genus traxiſſe. Pernicioſe errarunt, qui, quod cum maſculino, & non cum fœminino articulo Chriſtus Filius hominis nominatur, virili è ſemine procreatum, vt Iuſtinus *d* meminit, docuerunt. Alios fuiſſe Irenæus tradit *e*, qui Anthropi poſtgenitum dicerent, ex quo & Eua, duodecim Æones eſſent. Refellit multis figmentum iſtud, ac demum docet, ex eo quod Filius hominis appelletur, ſequi verum eum & perfectum hominem fuiſſe, vt & iam citati contendunt, ex quibus Iuſtinus *f* obſeruat à Daniele *g* vocari *quaſi filium hominis*, quia non exiſtit ex humano ſemine, tametſi verus homo fuerit. Et eodem reſpexiſſe videntur Epiphanius *h*, & Theodoretus *i*, dum dicunt ita Chriſtum vocaſſe ſeipſum, vt oſtenderet ſe eum eſſe, quem Prophetæ humanam naturam ſumpturum prædixerant, ac nominatim Daniel *Filium hominis* appellauerat, quanquam in dictione comparatiua *quaſi*, haud vllam vim, niſi quid aliud cogat, ineſſe putem, cum, vt alia exempla omittam, Paulus *k* Chriſtum ſcribat *in ſimilitudinem hominum factum*, hoc eſt, verum, non ſimilitudinarium. Auguſtinus *l* quoque attingit eandem cauſam, dicens, *cum eſſet Filius Dei, voluiſſe diſtinguere humanam naturam huiuſmodi appellatione à diuina.* Illa præterea ratio eiuſdem *m* commoda eſt, cum ait, *ipſo nomine ſingulare Incarnationis beneficium declaraſſe.* Et vt Caietanus *n* loquitur, *homini plane deditum ſe eſſe*, quo pacto Hebræo idiotiſmo, *filius nuptiarum* o dicitur, aut *ſponſi* p, aut *mortis* q, aut *pacis* *. Adde, quendam veluti triumphum de aſſerto in libertatem homine tali appellatione denotari, vt ſe duces illi Romani prouinciarum ſubiugatarum nominibus cohoneſtabant, & Apoſtolus ex Saulo Paulum ob Sergium Paulum Proconſulem redactum in prouinciam Chriſti voluit, vt Auguſtino *r* placet, noſque alibi *ſ* dicemus, ſe denominare. Præterea modeſtiam præ ſe tulit Chriſtus in huiuſmodi nomine, quod etiam tum primum vſurpaſſe legitur, cum nec vbi caput reclinaret, habere ſe meminit *t*. Notauit hoc Gloſſa *u*, Abulenſis *x*, & alii, & indicat Cyrillus Alexandrinus *y*. Nego tamen, quod Bernardus videtur velle *z*, non adhibere Chriſtum hoc nomen, niſi cum de ſe humiliter loquitur. Etenim Filium hominis adhuc viuens, dixit eſſe in cœlo *a*, & eſſe Sabbati dominum *b*, & habere poteſtatem in terra remittendi peccata *c*, & ſententiam in iudicio laturum *d*, & rediturum in nubibus cœli *e*, & ſeſſurum à dextris Dei *f*. Vnde idem Abulenſis inferebat cauſam vnam talis denominationis, ad declarandam humanę aſſumptę naturæ dignitatem, quod item ait Hugo Cardinalis *g*. Nimis reſtringit Iuſtinus *h* nominis iſtius notionem, dicendo *propterea Ezechielem filij hominis nomine vnum ex omnibus aliis à Deo ipſo, ſiue ab Angelo nuncupatum, quia ab Ezechiele per viſionem depingenda erat mortuorum Reſurrectio, quæ futura eſt in fine rerum per Filium hominis Chriſtum, qui nominatim ſeipſum exprimit, cum agit de illa* i: *ſicut is qui Moſi ſucceſſit in imperio Hebræorum, nomen Ieſu ſortitus eſt* k, *quod pro poteſtate ſua Soli, & Lunæ eſſet imperaturus* l. Nam vt omittam minus idoneam videri nominis Ieſu cauſam, vt ex dictis prius in hoc capite conſtare poteſt *m*, alii præter Ezechielem de Reſurrectione vaticinati ſunt æque diſtinctè ac perſpicue *n*. Eadem Theodoreto cenſura conuenit dicenti *o* huius appellationis cauſam eſſe, vt intelligatur vniuerſale iudicium à Chriſto exercendum, quia Filius hominis eſt *p*. Rabbi Abraham *q* ideo Ezechielem filium hominis appellatum docet non à ſe, ſed ab An-

Filius hominis idem eſt quod homo.
n *Eccl. 38. 26.*
o *Pſal. 71. 13.*
p *Pſal. 9. 15. Pſal. 72. 28.*
q *Pſal. 136. 8.*
r *Iliad. 7.*
ſ *Lib. 3. c. 18. 22. 26. 27. 28. 32.*
t *in Tryph.*
u *l. de carne Chriſti.*
Chriſtus dicitur filius hominis quia filius eſt virginis.
x *oratio. 4. de Theolog.*
y *in ca. 12. Luc.*
z *Tractat. de ſacra. matri. cap. 1.*
a *Tractat. de gradib. humil. cap. 5.*
b *in c. 2. Matthæi.*
c *orat. 4. de theol.*
d *q. 66. ad Orthod.*

e *lib. 1. c. 7.*
f *in Tryph.*
g *cap. 7. 13.*
Chriſtus cur ſeipſum vocauerit filium hominis.
h *hæreſ. 57.*
i *in c. 7. Dan.*
k *Phil. 2. 7.*
l *epiſt. 174. & Tractat. 25. in Ioan.*
m *2. de conſen. Euang. cap. 1.*
n *in c. 8. Matt.*
o *Marc. 2. 19.*
p *Matt. 9. 15.*
q *2. Reg. 12. 5. & alibi paſſim.*
* *Luc. 10. 6.*
Filium hominis Chriſtus ſe vocauit ob hominem in libertatem aſſertum.
r *8 Confeſſ. c. 4.*
ſ *Act. 13. 9.*
t *Matth. 8. 20.*
u *ibidem.*
x *Mat. 9. q. 26.*
Chriſtus etiã cum de ſe glorioſe loquitur, hoc ſe nomine nuncupauit.
y *q. ad Anaſtaſ. quæ recitatur in Conc. Epheſ.*
z *Tractat. de grad. humilitatis c. 5.*
a *Ioan. 3. 13.*
b *Matth. 12. 8.*
c *Matt. 9. 6.*
d *Matt. 25. 31.*
e *Matt. 24. 30.*
f *Matt. 26. 64.*
Ezechiel cur filius hominis dictus ſit.
g *in cap. 13. Matth.*
h *q. 45. ad Orthodoxos.*
i *Ioan. 5. 27.*
k *Deut. vlt. 9.*
l *Ioſue 10. 12. 13*
m *verſ. 45.*
n *vt Ioh. 5. 29. 25. Dan. 12. 2.*
o *11. contra Græcos.*
p *Ioan. 5. 27.*
q *in Ezech.*

gelis, quoties eum alloquebantur, quoniam hi eum à ſe, qui homines non erant, ſed videbantur, diſtinguere volebant. Simili ratione coniectat Maldonatus a vſum Chriſtum antitheſi, quando ipſe ſe Filium hominis vocauit, eo quod tunc de ſe vt homine agebat, qui tamen ſimul Deus, Deique filius erat. Rabbi Dauid Kimhi b, Theodoretus c, Hieronymus d, cauſam dant, ne Prophetiæ munere nimis efferretur Ezechiel, aut Daniel. Quare licet Ezechiel ſæpenumerò ſic appellatus reperitur, nec tamen omninò ſolus, vt poſt Irenæum e idem Maldonatus exiſtimauit: Danielem f namque ſemel etiam Angelus ita compellauit. Sed non imminuit hoc vim allatæ rationis, quam innuit quoque cum Auguſtinus g, tum clarius Haymo explicans Apocalypſim, vbi ſe Ioannes vidiſſe ſcribit *ſimilem Filio hominis* h, id eſt, Chriſtum. Quanquam fortaſſe ibi quiuis potius homo indefinitè intelligatur, atque alijs in locis, cum Filius hominis abſque Græco articulo ponitur, vt in libro Numerorum i: *Non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur*: & in Iob k: *Quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis?* & in Pſalmo l: *Quid eſt homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam viſitas eum?* & in Daniele *: *Et ecce quaſi ſimilitudo hominis tetigit labia mea.* Rurſum in Apocalypſi m: *Et ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis.* Obſeruauit id Ribera in Apocalypſim n, necnon in Oſeam o. Itaque poſito articulo, euadit proprium nomen Chriſti *Filius hominis*, exprimens ea, quæ adhuc attulimus, tum vero Incarnationis eius modum per veram natiuitatem ex homine: quo pacto nec Adam, nec Euam filios hominis, aut hominum appellare poſſis: mutuum præterea reſpectum, quem ad illum habemus, vt ad fratrem quodammodo naturalem, ita *vt non confundatur ipſe vocare nos fratres* p, quod Angelis non conuenit, ac proinde non eo iure ſunt filij Dei, etiam per adoptionem, quo nos, id eſt, per gratiam, iure veluti naturali, ac naturæ ſimilitudine, quæ nobis eſt cum naturali Filio Dei, qui idem eſt Filius hominis, verus homo.

Quo ſpectat id, quod ait Abulenſis q, maximè importari hoc nomine veritatem naturæ humanæ Chriſti, ſiquidem qui Filius hominis eſt, oportet quod ſit de humana ſpecie, cum ab homine non deriuetur niſi humana natura: homo autem dici poſſet is etiam, qui exercet opera quędam externa hominis, habetque figuram eius externam, licet non habeat ipſam hominis ſubſtantiam. Si Latinè ageremus, & hominem, ſicut Accius loquitur Telepho, pro ſeruo acciperemus, dici Filium hominis aſſereremus, quia ſerui formam accepit r. Lege Toletum in Ioannem ſ, & Martinum Cantapetrenſem in Hypotypoſibus t, & Ianſenium in Concordia u, & Catharinum x. Ex his Cantapetrenſis bene notat, nullum eſſe diſcrimen, quod aliquando Hieronymus aſſignauit y de filio hominis, & filijs hominum, ita vt illud accipiatur in bonam partem, hoc in malam. Nam idem nomen אדם *Adam*, ſi ei coniungatur בן *ben, filius*, in numero ſingulari, Interpretes vertunt in ſingulari, & in plurali. Si in plurali, בני אדם *bene Adam*, id eſt, *filios hominum*, conſtat profecto in bonam partem ſumi in his verbis Pſalmi z: *Filij hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt*: & in malam in altero Pſalmo a: *Filij hominum vſquequo graui corde?* etſi Hebraicè non eſt אדם *Adam*, vile, & ignobile nomen, ſed איש *iſch*, ſignificans virum: item in iſto b: *Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ.* Apud Græcos legimus παῖδας Ἀχαιῶν, pro Achiuis; παῖδας ἰατρῶν, pro medicis; ῥητόρων, pro Rhetoricis; συγγραφέων, pro Hiſtoricis; ποιητῶν, pro Poetis; δυστήνων, pro calamitoſis. Auguſtini c perplacet ſententia, Chriſtum hoc ſeipſum nomine ſæpiſſimè appellaſſe, commendantem nobis, quid miſericorditer dignatus ſit eſſe pro nobis. Et alludere forſitan voluit ad promiſſum diuinum, quando detrectabat populus Hebræus audire Deum, & vnum loqui Moſem volebat eiuſdem naturæ hominem d. Tunc, inquam, Deus acquieſcens populo, ac bene illud eum locutum dicens e, pollicitus eſt ſe aliquando miſſurum Prophetam de gente, & fratribus eorum, ac ſimilem Moſi, quem audirent, vt petierant à Domino Deo: ſed vltorem futurum in eos qui nollent audire f. Hic eſt Dei Filius, ſed homo factus: Ipſe enim, qui etiam olim loquebatur, dixit g: *Ecce adſum.* Sed vitandus Neſtorius, qui, cur ſe hic nominaret Chriſtus, cauſam reddebat, vt ſepararet Filium hominis à Filio Dei, qui in eodem coniuncti erant h. Hinc porro Hieronymus i, & Theodoretus inferunt, Chriſti corpus in cœlo eſſe verum, ſicut erat in terra.

Sed quærat aliquis, quomodo non vanus Stephanus fuit, vel parum conſideratus, dum ſuam illam viſionem aut glorioſè, aut temerè deprædicauit? Auguſtinus k ait, *id factum à Stephano, vt ſufficientem cauſam eum lapidandi haberent aduerſarij ipſius, & vt teſtimonium liberè ederet de Chriſto*, quaſi diceret; *Ecce video cœlum apertum, & Ieſum quem crucifixiſtis, quem illuſiſtis morientem, quem ſignato ſepulchro poſuiſtis iacentem* l, *video ego ad dexteram Patris ſtantem.* Præterea vt indicaret paſtorem ſuum in ipſo oſtentantem adiutorium m, ne videlicet tantum animi robur, & ipſum in facie ſplendorem alij adſcriberent, quam Chriſto de quo diſſerebat, & ſe ei teſtem eſſe debere in terris, qui ipſi teſtis, & adiutor adſtaret in cœlis. Fortaſſe generoſum militem ducis conſpectæ cicatrices animauerunt, armaueruntque ad pugnam. Maximus Taurinenſis n innuit quartam cauſam, vt ſignificaret, ad confundendam Iudæorum incredulitatem ſibi Martyri Chriſti Chriſtum oſtenſum in cœlo, & à veritate cœleſti teſtimonium accepiſſe, cui veritati à ſe prædicatæ, ac ſibiipſi fidem terrena impietas derogarat. Quinta valdè veriſimilis traditur ab Hilario Arelatenſi o: *Erit nimirum ineffabilis exultatio, quæ exundauit etiam exterius.* Adiice, quod fuit quoque animi Chriſti amore, & beatitudinis deſiderio liqueſcentis quoddam quaſi deliquium, ardorve, foras magno ac intolerando impetu prodiens, & erumpens, vt cum ſponſa palam, & publicè denunciari dilecto impetaret, quia amore langueret p. Videri poteſt idem voluiſſe Auguſtinus, cum ait q, *Non tacuiſſe Stephanum quod vidit, vt perueniret ad eum, quem vidit*, hoc eſt, tantum fuiſſe ex ea viſione ad illum perueniendi, quem videbat, ardorem, vt ſe continere non potuerit, quin exclamaret. Sed præterea docere videtur Auguſtinus r ex eo temporis articulo, quo dignatus eſt tali viſione, concepiſſe vehemens deſiderium moriendi pro Chriſto, atque tantum non carnifices ſuos prouocaſſe. *Ad Chriſtum*, inquit, *flagrantiſſimo amore ſuſpenſus, carnem quantocyus relinquere deſiderabat, & ad ipſum cupiebat auolare, nec mortem iam timebat, quia Chriſtum, quem pro ſe occiſum ſciebat, viuentem videbat: ac per hoc feſtinabat*

a in ca. 8. Matt. vers. 20.
b in cap. 2. Eze.
c ibid.
d in c. 8. Dan.
Ezechiel ſolus non eſt dictus filius hominis.
e lib. 5. c. 18.
f c. 8. 17.
g epiſt. 174. & tra. 21. in Ioan.
h c. 1. 13.
i cap. 23. 19.
Per filium hominis indefinite quiuis homo intelligitur.
k c. 25. 6.
l Pſal. 8. 5.
* c. 10. 16.
m c. 14. 14.
n c. 1. num. 81.
o c. 10. nu. 18.
Chriſtus Filius hominis cum articulo dicitur, & cur.
p Heb. 2. 11.
q in c. 9. Matt. q. 26.
Chriſtus eſt eiuſdem ſpeciei nobiſcum vt homo eſt.
r Philip. 2. 7.
ſ c. 12. an. 19.
t lib. 7. ca. 2.
u cap. 17.
x in epiſt. ad Heb. c. 2.
Filij hominum, & filiorum hominum nullum eſt diſcrimen.
y in c. 16. Mat.
Filij hominum, in bonam & in malam partem ſumuntur.
z Pſal. 35. 8.
a Pſal. 4. 3.

b Pſal. 56. 5.
c l. 2. de conſ. Euang. c. 1.
d Exod. 20. 19. Deut. 5. 23. & ſeq. c. 18. 17.
e Deut. 5. 28.
f Deut. 18. 15. & ſeq.
g Eſa. 52. 6.
h Prateol. in [illegible]
i epiſt. ad Pam. de errore Ioan. Ieroſol.
Cur Stephanus ſuam viſionem prædicauerit.
k ſer. 1. de San. & 94. de Diu.
l Matth. 26. & 27.
m Serm. 98. de Diuer.
Stephanum Chriſti cicatrices animarunt ad pugnam.
n homil. de S. Steph.
o homil. de S. Steph.
p Cant. 5. 8.
q Sermo. 94. de Diuer.
Stephanus non tacuit quod vidit, vt veniret ad eum quem vidit.
r Sermo. 95. de Diuerſ.

Stephanus quomodo Iudæis ſui interficiendi occaſionem dederit.

etiam ipſe mori pro illo, vt viueret cum illo. Quocirca prima eiuſdem Auguſtini ratio ita accipienda eſt, vt Stephanus viſionem illam ſuam declarauerit, non quaſi data opera, vt ſuppeteret aduerſarijs occaſio eum interficiendi, id fecerit, ſed quoniam inde illi occaſionẽ ſumpſerunt: quemadmodum olim maiores eorum ſimili de cauſa Eſaiam occiderant, vt dicemus; & vbi tandem Chriſtus reſpondit *futurum aliquando, vt ſederet Filius hominis à dextris virtutis Dei* a, *&c.* à Iudæis eſt condemnatus. Poteſt & ſexta ex Auguſtino *b* elici, vt nimirum non ferens furorem Iudæorum Stephanus, non tam contra ſe, quam contra Chriſtum frementium, & blaſphemantium, ſeſe conuerterit ad regis Chriſti honorarios milites Angelos, quaſi diceret: *Gaudeant amici, ſi blaſphemant inimici*, ſimul monens illis verbis, quibus Chriſtus mox agendus in crucem vſus fuerat, *ſtare à dextris Dei vindicem, quem ipſi maledictis proſcinderent.*

a *Mat.* 26. 64.

b *Serm.* 98. *de Diuerſ.*

Poſtremo notatu dignum eſt quod Chryſoſtomus *c* docet, ex eo tempore, quo Stephanus vidit gloriam Dei, ſiue Chriſti, faciem ipſiuſmet eſſe glorificatam, hoc eſt, hanc ab illa illuminatam, viſamque in Concilio, vt Angeli *d*. Tunc autem dicere oportebit, ſub id tempus, quo tractus eſt in Concilium, vel habere concionem cœpit, oſtendiſſe ſe illi Chriſtum, iam enim tunc conſpiciebatur vultus eius vt Angeli; tamen nonniſi longè poſt manifeſtaſſe communicatam ſibi huiuſmodi viſionem, videlicet neceſſitate quadam compulſum, cum rationibus atque reprehenſionibus nihil promoueret, ſed auditores potius in furorem, rabiemque actos videret.

c *hoc loco.*

d *Act.* 6. 15.

Stephanus vidit gloriam Dei cum primum in Concilium adductus eſt.

Cur Stephanus dixerit, ſe Ieſum ſtantem videre.

Stantem.] Chryſoſtomus, & Oecumenius vſum hoc verbo Stephanum notant, vt quem occiſum dixerat, reſurrexiſſe oſtenderet, & quia moleſtius Iudæis fuiſſet, ſi ſedere intellexiſſent, maluiſſe eum ſtantem apparere, & Stephanum eum ſtantem affirmare. Verum de ſitu, & poſitione Chriſti egimus verſu præcedenti. Annales Ordinis S. Dominici habent *e*, Monetam Bononienſem celebrem profeſſorem, eum ordinem profeſſum eſſe, cum ex eo ordine Prædicatorem vel inuitus ac importunis, diſcipulorum precibus coactus audiuiſſet, exaggerãtem cœlos nunc apertos intrare volentib. aliquando, omni prorſus ablata ſpe, claudendos eſſe ijs, qui temporis eſſent abuſi opportunitate. Videtur Chriſtus veluti aſſurrexiſſe ad ſpectandum Stephanum. Sunt enim Iuſti, præſertim cum certant, iucundum ſpectaculum Deo, vt ait non modo Apoſtolus *f*, & de ſeipſo Chriſtus alloquens Antonium certantem *g*, ſed etiam Gentilis auctor Seneca his verbis *h*: *Ecce ſpectaculum, ad quod aſpiciat intentus operi ſuo Deus. Surgit ipſe rex filius regis*, inquit Petrus Damianus *i*, *& lapidantium acies interrumpens triumphatori certaminis non ſine dolore cordis* (exaggeratio eſt accommodata captui noſtro) *aſſiſtit, &c. Curramus ad ſpectaculum, ad quod currit, qui exultat vt gigas ad currendam viam* k, *&c.* Nyſſenus *l* eodem modo nos inuitat, *& ad ſpectaculum id præſentes ait fuiſſe omnes Angelos.*

e 1. p. li. 1. c. 37.

Moneta ad ordinem Prædicatorum quomodo tractus fuerit.

Iuſti dum certant Deo iucundum præbent ſpectaculum.

f 1. *Cor.* 4. 9.

g *Athan. in vita.*

h *epiſ. quadam.*

i *hom. de S. Stephano.*

k *Pſal.* 18. 6.

l *orat. de S. Steph.*

A dextris Dei.] Quidam codices, *A dextris virtutis Dei.* Epiphanius *m*: *A dextris Patris.* Syrus autem, מן ימינא ראלהא *min iamina dalaha*, id eſt, *à dextera Dei.* Dubito volueritne Stephanus diſtinctam Trinitatis perſonam indicare, ac notionaliter vocem Patris vſurpare. Nam Chriſtum nominauit duntaxat Filium hominis. Ambroſius *n* ſcribit, quod Stephanus martyrio coronatus eſt, quia ſtantem videbat Dominum Ieſum immobilem, non prætereuntem. Immobilis ergo fide Stephanus, immobilem, inquit, Chriſtum videbat, nullo erat mortis timore commotus. Non mouit ſe Stephanus: non mouit ſe Chriſtus. Docet ſimul aliquot teſtimonijs quid ſit ſtare coram Domino, quid præterite.

m *Hæreſ.* 44.

n *in Pſal.* 61.

Verſus 57.] **Exclamantes autem voce magna continuerunt aures ſuas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum.**

Cur contra Stephanum Iudæi clamauerint.

o *oratio. de S. Stephano.*

EXclamantes autem voce magna.] *Rectè adiecit eorum facto*, inquit Nyſſenus *o*, *hiſtoria clamorem, vt oſtenderet deſtinata voluntatis eorum cum Sodomitis cognationem. Etenim illorum ſcelus clamor à iudicante nominatus eſt. Clamor enim*, inquit, *Sodomorum, & Gomorrhe ad me aſcendit* p. *Clamauerunt igitur hi quoque, vt etiam aduerſus Stephanum clamor audiretur.* Verum eſt, clamorem in Scriptura poni, vt notauit Auguſtinus *q*, *pro tanta impudentia, & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec timore abſcondatur*, eademque ratione Gregorius *r* peccatum cum clamore, ait eſſe *culpam cum libertate.* Præter nefandum vero illud Sodomorum peccatum, clamat etiam ad Deum cædes innocentium *ſ*, oppreſſio tenuiorum, & infirmorum *t*, defraudatio mercedis mercenariorum laborantium. Malim ego exclamationem iſtam fuiſſe aut lamentantium ob violatum ab Stephano honorem Dei, aut opem cõtra blaſphemantem implorantium, aut ob adeo magnum piaculum indignantium, aut inſultantium, & veluti de victoria ouantium: quas clamandi, clamoriſve præter cæteras ſignificationes in ſacris literis reperimus *u*. Clamor fuit magnus, ſiquidem id ſignificat Syrus vertens וקעו בקלא רמא *vakehhu bekele rama*, id eſt, *& clamauerunt voce elata*, ſeu *alta voce*, &, vt ait Petrus Damianus *x*, *horribili*, quod item indicat participium Grecum κράξαντες, quaſi cornicum & coruorum more crocitando, quamuis id etiam de clamore quodam aſpero & incondito dici ſoleat. Volebant clamore obruere Stephani verba, vt Lyranus notat; vel Deum inclamabant vindicem tantæ blaſphemiæ, vt indicat Gloſſa interlinearis; vel blaſphemabant contra Chriſtum, vt ait Auguſtinus *y*.

p *Gen.* 18. 20.

Clamor quale peccatum ſit.

q *l. imut. in Geneſim.*

r 5. *Moral. c.* 7. *&* 1. *par. Paſt. c.* 12.

Peccata in cœlum clamantia quæ.

ſ *Geneſ.* 4. 10. *Apoc.* 6. 10.

t *Exod.* 2. 23. *&* 3. 7. 9.

Clamor Iudæorum cur hic ſit factus.

Clamor Iudæorum in Stephanum qualis.

u *Lege Ioan. Ferdin. in Theſau. Scr. verbo, Clamor.*

x *Sermo. de S. Steph.*

y *Serm.* 98. *&* 99. *de Diuer.*

Continuerunt aures ſuas.] Syriacè ſic legimus, וסכרו ארניהון *veſaccaru adnaiehun*, id eſt, *obturauerunt aures ſuas. Ne ijs videlicet blaſphemiam excipere viderentur*, vt ait Auguſtinus *z*. Quam verè incircumciſos auribus appellauit eos Stephanus *a*, cum naturales ipſos aurium veritati meatus occluſerint, *peiores aſpide ſurda* b, inquit Auguſtinus *c*, *quæ quamuis contra incantatorem premat vnam aurem ad terram, & de cauda ſibi alteram obturet, tamen ab illo de cauerna educitur.* Prodit illud aſpidis ingenium etiam Euthymius *d*, nominatim exprimens Palamnem aſpidem: de excantatione vero Plinius *e*, & alij. Imitatos Caipham idem Auguſtinus *f* monet, cui cum Chriſtus reſpondiſſet *g*, *A modo videbitis cælos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris virtutis Dei, clamauit blaſphemaſſe Chriſtum, & conſcidit veſtes ſuas: iſti vero*, inquit, *ipſas clauſerunt mentes: ille, vt nudus remaneret: hi, vt in ſua duritia perſeuerarent, & cum cæli ianua aperirentur, ipſas Iudæi mentes claudebant.* Continẽdo aures rectè feciſſe *h*

z *Serm.* 94. *de Diuer.*

Iudæi peiores aſpide ſurda.

a *ſup. ver.* 51.

b *Pſal.* 57. 5.

c *Serm.* 93. *&* 94. *de Diue. & in Pſal.* 57.

d *in eundem Pſalmum*

e *lib.* 28 *c.* 3.

Imitati ſunt Caipham.

f *Serm.* 99. *de Diuer.*

g *Mat.* 26. 64.

h *orat. de S. Steph.*

Nyſſe-

Quare aures continuerint.

Nyſſenus dicit: *neq; enim dignas fuiſſe profanorum, & impurorum aures, quæ diuinæ apparitionis exciperent narrationes.* Non exiſtimo, quod ait Oecumenius, ſolos id feciſſe falſos teſtes, ſed reliquos etiam qui aderant.

Et impetum fecerunt vnanimiter in eum.] Syriacè ſic redditum eſt, ורגזמו עלוהי בלהון *vegazemu bhalauehi cullehun*, id eſt, *Irruerunt in eum omnes*, vel *contra eum*. Lapidatio namque fiebat à populo, vt mox dicemus. Hic impetus facilè perſuadet, prætermiſſum in præſentia iuris ordinem, & extremum ſupplicium Iudæos intuliſſe poteſtate à politico Magiſtratu non habita. Caietanus affirmat affuiſſe Pilati conſenſum, atque de illo Paulum intelligere, cum coram Agrippa dixit, *quod ipſemet detulit ſententiam* a. Cæterum noluit Paulus dicere ſe à Præſide latam ſententiam detuliſſe, atque recitaſſe, ſed quod in ſe erat iudicaniſſe illos, quos cum poteſtate comprehendebat, reos eſſe mortis. Quid autem in pœnis inferendis licuerit Iudæis ſub imperio Romano, docui capite quarto b.

Ordo iuris omnino hic prætermiſſus eſt.

a Act. 26.10. Paulus quomodo ſententiam in Sanctos detulerit.

b verſ. 8.

Verſus 58.] Et eiicientes eum extra ciuitatem lapidabant: & teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.

Blaſphemi extra caſtra lapidati ſunt.

ET eiicientes eum extra ciuitatem lapidabant.] Blaſphemus ille filius Iſraelitidis ex patre Ægyptio, cum in iurgio blaſphemaſſet, iuſſu Dei eductus eſt extra caſtra vt lapidaretur c: voluit quoque Deus eodem ritu lapidari idololatras d: & Achan reum anathematis e, ne videlicet polluerentur caſtra, vel ciuitas noxio ſanguine. De Chriſto conſtat eum crucifixum extra ciuitatem, ſeu, vt Apoſtolus loquitur, *extra caſtra & portam* f, etſi poſtea incluſus eſt mons Caluariæ intra muros ciuitatis, vt teſtatur Nicolaus Papa I. g Beda, & alij, qui ſcribunt de locis Sanctis. Mons is dicebatur Caluariæ, à caluarijs damnatorum ibi truncatorum extra portam, vt in Matthæum h docent Hieronymus, & Beda, alijque, & Ianſenius in Concordia i; quamuis alij malint ab Adam ibi ſepulto, de qua re noſter Iacobus Greſerus in opere de Cruce k. Mos erat Romanis & Romano iure viuentibus eos, in quos vltimo ſupplicio animaduertendum foret in populi conſpectu; extra portam ciuitatis deducere, & ſi in caſtris eſſent, extra vallum; ijs demptis, quos è ſaxo Tarpeio præcipites Romæ dabant, aut beſtijs intra ipſam vrbem objiciebant. Prætereà excipiendo ſeruos, & peregrinos, & ex ciuibus libertos turpes, ac inhoneſtos, infimique gradus, in quos palam animaduerti potuit: & honeſtiores, cum delictum non erat militare: pro alijs enim, ſi quando alibi, quam in caſtris luituri eſſent, in carcere plectebantur. Hoc eruditè commonſtrat Petrus Faber in Semeſtribus l, auctoritate Plauti m, Taciti n, Suetonij o, Horatij p, Varronis q, Liuij r, Zonaræ ſ, Martialis t, qui meminerunt ſumi ſolitum ſupplicium extra portam Exquilinam, Collinam, Metiam, Suburram; vſu prætereà tintinabulorum in damnatis ad ſupplicium deducendis. Eadem vero ratio de damnatione per cornu pro reis militibus, de qua Vegetius u, & pro alijs, teſte Tacito x, atque Varrone y. Item in alijs prouincijs, ex eo quod de Sicilienſibus Mamertinis Cicero ſcripſit z, & de muliere Vercellenſi ſeptiès icta Hieronymus a, & Lampridius b, & Paulus Diaconus c, & Theodoretus d de alijs. Prætereà Aggenus Vrbicus tractans de limitibus agrorum, tradit in ſuburbanis fuiſſe loca noxiorum pœnis deſtinata. Adde his quoque Platonem e, & Ioſephum f, qui ſaltem id indicat, & Tullium alibi g. De loco extra vallum cum milites ob capitale crimen, aut militare flagitium plectendi erant, fuiſſe Romæ quidem vltra portam Decumanam, alibi autem in alijs prouincijs, docet idem Auctor ex Vegetio h, Hirtio, ſiue Oppio i, Seneca k, Polybio l. Attamen Quintilianus m, *quoties*, inquit, *noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, vbi plurimi intueri poſſint*, & Iuriſconſultus n famoſos latrones furca figendos in ijs locis, vbi graſſati eſſent, edixit. Sic Auidius Caſſius milites, qui aliquid per vim Prouincialibus tuliſſent, in his locis, in quibus peccauerant, in crucem ſuſtulit, vt ſcribit Volcatius o. Sed id eſſe poteſt, ſi locum deſignemus extra ciuitates haud ita longè. Legendus quoque Cœlius Rhodiginus p, & Baronius q. Denique ex Actis Martyrum confirmari poſſunt quæ diximus, quanquam frequentiſſimè etiam ſpectante populo cruciarentur, beſtijſve laniandi traderentur. Et de Iudæis rem facit probabiliorem, quod iudicia in portis ciuitatum r exercebantur, vt finitimis villarum incolis facilior eſſet acceſſus: inde ergo veriſimile eſt, noxios foras ad ſupplicium eductos. Confirmat idipſum cum Bonauentura Toletus ſ, ex eo quod ciues Chriſti Nazareni, eiecerunt illum extra ciuitatem, vt præcipitarent, ac lapidarent velut blaſphemum. Chryſoſtomus t ait *extra mœnia, & ciuitatem immolatum Chriſtum, & crucifixum, non in templo, tanquam damnatum quempiam, & reum*, vt impleretur illud Eſaiæ u, *Et cum iniquis deputatus eſt*: ſimul vt diſceremus eſſe generale ſacrificium, & expiationem pro vniuerſa terra, non pro Iudæis tantum, qua item de cauſa natus dicitur in via extra Bethlehem.

c Leu. 24. 10. 14.
d Deu. 13. 10. & 17. 5. Leu. 20. 2.
e Ioſ. 7. 24. 25.

f Heb. 13. 12. 13.
g In conſ. Bulgar. c. 92.

Caluariæ mons vnde ſic dictus.
h c. 27.
i c. 143.

k tom. 1. lib. 1. c. 18.
Romani extra ciuitates ſontes plectebant.
l lib. 2. c. 8.
m in Milite, Act. 2. Sc. 4. in Carina, Act. 2. Sc. 6. in Pſeudolo, Act. 1. Sc. 1.
n 2. Ann. cum de Tub. Mar. & lib. 15. cum de Plautio Later.
o in Claudio. c. 25. & in Oth. c. 57.
p lib. 1. Ser. Sat. 8. Epodon ode 5. & 17.
q 4. de ling. Lat. cum de puticulis.
r lib. 8. & 22.
ſ in 2. Annal.
t lib. 2. epig. 17.
u lib. 2. c. 10.
x 2. Annal.
y 5. de ling. Latina.
z lib. 5. in Ver.

a epiſt. 49.
b in Alexandro.
c lib. 16.
d lib. 5. c. 17.

e 11. de legib.
f 15. Antiq. c. 3. vel 4.
g orat. pro Cluentio.

h lib. 1. c. 22.
i lib. de bello Africo, & lib. de bello Hiſp.
k lib. de ira, c. 16.
l lib. 1. Hiſtor.
m Decla. 275.
n L. capitalium, ff. de pœnis.

o in vita Caſſii.

p lib. 10. & 19. c. 17.
q in Notat. 10. Febr.

Iudæi reos extra ciuitatem puniebant.
r Pſal. 68. 13. & 126. 5. Prou. 22. 22. & 31. 23. & alibi ſæpe.
ſ in c. 4. Luc. annot. 49.

t homil. 2. in Paraſc. apud Greſerum, to. 2. de Cruce.

u cap. 53. 12. & Luc. 22. 37.

S. Stephanus quo in loco lapidatus ſit.

Quod autem ſpectat ad Stephanum, Lucianus, qui deſcripſit inuentionem ipſius, narrat ex reuelatione Gamalielis, locum fuiſſe extra portam, quæ vergit ad Aquilonem, ducitque ad Cedar (ibi propter torrentem, erat copia lapidum.) Hæc porta poſtea, teſte Beda in deſcriptione locorum ſanctorum x, alijſque, qui tractant idem argumentum, à ſancto Stephano cognominata eſt; aliàs etiam dicta Ephraim: erat vero locus lapidationis diſtans ab Ieruſalem vno integro ſtadio, in eoque Protomartyris Eccleſiam ædificauit Eudoxia, vt memorat Marcellinus y, Euagrius z, Nicephorus a. Apponam hic occaſione dictorum id, quod notaui in quadam Chryſoſtomi oratione b, antiquam conſuetudinem tempore etiam eius fuiſſe, vt ipſo die Paraſceues fideles extra ciuitatem conuenirent in cõcionem. Cauſam ipſe ait eſſe, *vt Chriſtum extra ciuitatem crucifixum ceu paſtorem ſequantur vt oues: & vbi eſt corpus, illuc & aquilæ congregentur: & quoniam Apoſtolus c hortatur, vt exeamus extra caſtra improperium Chriſti portantes.* Ait prætereà locum, quo conueniebant, fuiſſe cœmeterium amplum, quoniam eo die Chriſtus ad mortuos deſcendit. Lutetiæ haberi ſolet concio feria V. Cœnæ Domini in ampliſſimo cœmeterio SS. Innocentium, quod eſt intra vrbem (olim autem ferunt extra vrbem fuiſſe) idque veſpertino tempore.

x cap. 8.

y in Chron.
z 1. Hiſt. c. 13.
a lib. 14. c. 56.
Die Paraſceues extra vrbem olim concio haberi ſolita erat.
b orat. 1. de Paraſceu. apud Greſerum, tom. 2. de Cruce.
c Heb. 13. 13.

Lapidabant.] Inter ſuppliciorum genera Iudæis vſitata, capite quarto d docui hoc vnum fuiſſe

d verſ. 3.
Lapidatio ſupplicium Iudæis valde vſitatum.

(vt omittam Luſitanos, quibus hoc familiare fuiſſe proditum eſt ab Strabone *a*) & paulo ante dixi, eo ſupplicio animaduerſum fuiſſe in blaſphemos, & idololatras: præterea lex extat de adulteris, vt interficiantur *b*. Colligitur autem ex Ezechiele *c*, & Ioanne *d*, vt lapidibus obruantur, & in Deuteronomio *e* ea pœna decernitur comprimenti virginem deſponſam alij viro, & fœminæ, quæ ſe mentita virginem, alij in vxorem coniuncta eſt *f*. Cum etiam ſenes illos, qui falſum Suſannæ crimen obiecerant, à populo interfectos Daniel ſcribat *g*, pœna eadem, qua Suſanna, ſi crimen probatum eſſet, afficienda erat, ſatis ſignificat lapidationem pœnam fuiſſe adulterij. Adhæc quando Deus legem dare volebat Moſi in monte, montis aſcenſu reliquos arcuit huius timore pœnæ *h*. Sed & eandem impoſuit viro, ſiue mulieri, in quibus pythonicus, vel diuinationis eſſet ſpiritus *i*: & colligenti ligna Sabbato *k*: & filio in parentes proteruo, & contumaci *l*. Igitur in Stephanum, vt in blaſphemum, lapidum ſupplicium decretum eſt, quaſi Deum ſe vidiſſe venditantem, quem non viderat (quo olim nomine Eſaiam, licet mortis forma diuerſa, necaſſe feruntur) vt Naboth lapidauerant quaſi benedixiſſet, hoc eſt, blaſphemaſſet Deum, & Regem *m*. Nam cum Iſraelitidis illum filium, de quo dixi, lapidari iuſſit Deus, eandem in quoſlibet blaſphemos extendi pœnam edixit, ſiue ciuis eſſet, ſiue peregrinus *n*. Et Chriſtum ipſum Iudæi eandem de cauſa lapidare voluerunt *o*. Et quærenti cauſam Chriſto reſponderunt: *De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia, & quia tu, homo cum ſis, facis teipſum Deum* *p*. Et tamen non lapidari Chriſtum, ſed crucifigi à Pilato petierunt, quem propter blaſphemiam mortis reum cum Caipha pronunciauerant, quoniam crux perditiſſimo Barabbæ debebatur, iuxta leges Romanorum, eique ſimilibus ſeditioſis, & latronibus, qualem haberi Chriſtum malebant à Præſide Gentili, quam blaſphemum aduerſus Deum, quem ipſe Deum aut non crederet, aut non coleret, aut eius iniurias non adeo curaret, præſertim cum is optionem eis dediſſet, vt quem mallent, Chriſtum an Barabbam, à morte liberarent, vnde hi, cum Barabbam ſibi donari petierunt, Chriſtum in eius locum Crucis ſupplicio affici, & non lapidari, iuxta quod lege præſcriptum erat, petierunt. Quanquam & blaſphemiæ crimen, vt permoueret animum Pilati haud multum pendentis calumniam de affectato *q* regno admiſcuerunt *r*, & turpiſſimo mortis genere affici Chriſtum ſummoperè cupiebant, & eis oblatam occaſionem auidiſſimè arripiebant.

a lib. 3.
b Leu. 20. 10. Deut. 22. 22.
c c. 16. 40. & 23. 45. 47.
d c. 8. 5.
e c. 22. 24.
f ibid. 21.
g c. 13. 62.
h Exod. 19. 13.
i Leu. 20. 27.
k Num. 15. 35. 36.
l Deut. 21. 21.
Stephanus cur lapidatus ſit.
m 3. Reg. 21. 10. 13.
Blaſphemi pœna lapidatio.
n Leu. 24. 16.
o Ioan. 8. 59. & 10. 31. & 11. 8.
p Ioan. 10. 33.
Chriſtum cur non lapidari, ſed crucifigi Iudæi petierint.
q Luc. 23. 2.
r Ioan. 19. 7.

Nec vero abhorrebat à moribus, inſtitutiſque Iudæorum ſeditioſos crucifigere: crucis enim apud eos vſum fuiſſe patet ex Deuteronomio *ſ*, vbi Legiſlator nulla ſpeciatim ſcelera cruce mulctanda expreſſit, & Philo tradit *t* ſolemne Iudæis fuiſſe ſicarijs, & homicidis illam decernere, quaſi nimirum generatim ſcriptam de eo ſupplicio legem ex communi vſu, & praxi ad huiuſmodi facinoroſos transferrent. De hac eadem re lege annotata in capite ſecundo *u*.

Iudæi ſeditioſos crucifigere ſolebant.
ſ c. 21. 22.
t lib. de ſpecialib. legib.
u verſ. 25.

Meritò talem pœnam lapidationis talibus peccatis deputauit Deus, vt pœnæ populus executor eſſet aduerſus ea peccata, quæ maximè lædunt & commune bonum, & communem omnium auctorem Deum, ſimulque maiorem conciperent peccandi horrorem, qui in peccantes vindictam exercebant, & intelligerent pertinere ad ſe procurationem, tum ne ita peccetur, tum vt ſi peccatum ſit, corrigatur. Loquens Deus de filio proteruo, & contumaci *x*: *Lapidibus eum obruet*, inquit, *populus ciuitatis, & morietur, vt auferatur malum de medio veſtri, & vniuerſus Iſrael audiens pertimeſcat.* Eandem cauſam repetit alijs citatis locis auferendi malum de medio populi, & cum agit de idololatris, comminatur populo, ſi in illos non animaduerterit *y*. Apuleius *z*, diſſerens de inceſtu & fratricidio, tradit horum criminum reum obrui lapidibus iuſſum, vt publicum malum publicè vindicaretur. Abulenſis exponens Ioſue *a*, attingit allatas has cauſas, cur vellet Deus certos facinoroſos homines lapidari à populo, additque idcirco à multis irrogatum id ſupplicium, ne diutius tam crudeliter torquerentur. Idem Doctor in Leuiticum *b*, docet ei, qui lapidandus erat, detractas prius veſtes, quod & de Stephano innuit Auguſtinus *c*, & clarius Petrus Damianus *d*. Fateor plerunque raptos olim ad Crucem, aliudve ſupplicium maleficos nudos. Teſtatur id Plato *e* his verbis, quæ ad lapidationem quoque, qua de agimus, valdè conferunt: *Qui cædis huiuſmodi condemnatus fuerit, tam à Iudicum miniſtris, quam à Magiſtratibus occidatur, trahaturq; extra vrbem in ſtatutum triuium nudus, vbi ſinguli Magiſtratus pro vniuerſa ciuitate in mortui caput lapidem mittant, atq; ita ciuitatem omnem purificent.* Ioſephus etiam *f* Lupum, & Chæream eductos ad ſupplicium nudos prodit. De latronibus cum Chriſto eductis idem ſentiunt veteres picturæ, quæ ipſos repræſentant nudos. Nec aliter fieri poterat, cum verberandi eſſent in via ad crucem. Sed quia prius verberatus eſt Chriſtus, illi veſtito *g* crux portanda impoſita eſt, in qua demum nudus confixus eſt, partientibus inter ſe militibus veſtimenta eius *h*: moſque, Artemidoro teſte *i*, fuit cruciarij in cruce vt nudi eſſent, ita vt proinde dirè prius ac fœdè cæderentur, ne qua in nudis turpitudo appareret. Sed interdum tamen etiam veſtiti & deducebantur ad ſupplicium, & ſupplicio afficiebantur, præſertim cum non crux, ſed aliud erat: vt ex Pontio in Actis Cypriani intelligimus, cum ait, *in loco ſupplicij birrum, quo ſe expoliauit, dediſſe carnificibus; dalmaticam Diaconis, & ſtantem in lineis* (hoc eſt, in ſuperpelliceo, vt vocant) *expectaſſe ſpiculatorem*. Qui loca ſacra deſcribunt, quales ſunt Borcardus in Itinerario *k*, Chriſtianus Adricomius, Ioannes Zuallardus, Ioannes Ceuerius de Veza, Noë Brances, Michael Auſingus, Hieronymus Gratianus *l*, quod & omnes peregrini teſtantur, faciunt mentionem lapidis, ſuper quo tandiu B. Virgo pro Stephano Deum precata eſt, quamdiu durauit lapidatio: ſed & Ioannem cum ipſa idem feciſſe, ijdem dicunt, cum fortè poſt obita religioſè pia Ieroſolymorum loca, S. Maria diuinitus edocta intellexit rapi ad mortem Stephanum à concitata multitudine, quam non procul ab vrbis porta (quę vocabatur Ephraim, aut vallis aut gregis, aut aquarum, poſtea Stephani, vt ijdem variè loquuntur) conſpiciebat. Non inutiles profectò Stephano tales preces fuerunt, quamuis gratia pleno, & fide, & fortitudine. Quare Deiparæ quoque debemus Protomartyrem, ſicut & Stephano Paulum: de quo Paulo adhuc Saulo, & lapidantium veſtes cuſtodiente, neſcio quem legi prodentem, interim pro Stephano preces fudiſſe, vt meliorem ei, quem putabat in errore verſari, Deus mentem inſpiraret.

Cur Deus blaſphemis lapidationis pœnam iniunxerit.
Filij proterui & contumacis ſupplicium.
x Deut. 21. 21.
y Leuit. 20. 4.
z lib. 10.
a Ioſue 7. q. 60.
Ei qui lapidandus erat detrahebantur veſtes.
b in c. 20.
c Sermon. 6. de Sanctis, vltimo fere verſu.
d Serm. de S. Stephano.
e lib. 11. de legib.
f lib. 19. Antiquit. c. 3. vel 4.
Latrones cum Chriſto nudi Cruci affixi ſunt.
g Matt. 27. 31. & ſeq.
h Matt. 27. 35. Pſal. 21. 18.
i lib. 2. c. 58.
Rei non omnes nudi plectebantur.
B. Virgo dum Stephanus lapidaretur, pro eo orabat.
k 1. p. cap. 7. ſ. 41.
l lib. 1. vita S. Ioſeph. c. 4.

Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua.] Τὰ ἱμάτια αὐτῶν, *ſua ipſorum*, Syriacè ſimiliter, נחתיהון *nachethaihum*, id eſt, *veſtimenta ipſorum*, non autem Stephani, vt videtur intellexiſſe Petrus Damianus ſæpe citatus, aut, vt alij volunt, Bernardus *a*, dicens: *Deponuntur veſtimenta Martyrio ad pedes perſecutoris, qui ad tactum ſacrarum veſtium, & orationibus lapidandi fuerat conuertendus.* Cum lapidandus eſſet, iam aliquoties commemoratus Iſraelitidis filius blaſphemus, voluit Deus, vt qui blaſphemiam audierant (hoc eſt, vt ego interpretor, qui etiam in iudicio contra illum depoſuerant) *ponerent manus ſuas ſuper caput eius* b. Sic legimus à perditis ſenibus poſitas manus ſuper caput Suſannæ *c*. In Deuteronomio autem præcipitur, vt manus teſtium prima interficiat, & manus reliqui populi extrema mittatur. Idem præterea iniungi videtur ei, qui idololatram deprehenderit, ac detulerit *d*. Tradunt quoque, quod cum Matthias Apoſtolus blaſphemaſſe argueretur, conductus eſt ad locum lapidationis, & teſtes duo, ſecundum legis mandatum, poſuerunt manus ſuas ſuper eum, & primi lapides iecerunt. Dixit quoque Chriſtus accuſatoribus adulteræ *e*: *Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat*: innuens, vt mihi videtur, licet ſecus Maldonato, conſuetudinem iſtam; ratio Maldonati eſt, quia non, *qui ſine peccato eſt*, dixiſſet, ſed qui primus deprehendit. Verum & multi fortaſſe deprehenderant, & ſine dubio multi accuſabant. Videlicet ſignum illud erat eiuſdem poteſtatis, quam teſtificando demonſtrabant, quoniam iuxta id, quod ipſi depoſuerant, ſententia ferebatur à Iudice, & tantum non dicebant, inquit Lyranus *f*, *Malitia tua te adduxit ad mortem, non nos.* Vide etiam Abulenſem *g*. Oleaſter verò præterea addit iſtam aliam cauſam impoſitionis manuum, vt quemadmodum immolantes, qui admouebant manus hoſtiæ, proteſtabantur ſe morte dignos, at Dei miſericordia mortem commeritam permutatam eſſe in mortem pecudis, ſic hi qui audierant, & paſſi fuerant blaſphemiam ab alio proferri, digni morte erant, ſed Dei miſericordia ſuum tenebat auctorem blaſphemiæ, qui ideo immolabatur, tanquam maximè reus pro omnibus, & ideo ſuper illum manus iungebant: *quemadmodum*, inquit, *Gentiles cum communem paterentur excidium, hominem dijs deuouebant, & pro peccato omnium occidebāt*, & eo alludere Paulum ait, quando dicit *h*: *Puto enim quod Deus nos Apoſtolos nouiſſimos oſtendit, tanquam morti deſtinatos.* Caietanus ait teſtium fuiſſe manus imponere, quod ego verum puto, & ex dictis colligi mihi perſuadeo, eaque impoſitione oſtendiſſe reum mortis. Quare Oleaſtri expoſitio non videtur ad rem, qui enim teſtificabantur, non ipſi morte digni erant, neque peccatum ab alio admiſſum approbabant, ſed potius vindicabant. Sententiam porro illam, à Chriſto indicatum morem fuiſſe, vt primi lapidarent teſtes in dicta cauſa adulteræ, ſequitur Albertus in Ioannem *i*, & Arias Montanus *k*: *Ita vt*, ait iſte, *qui lapides iaciebant, eadem actione profiterentur ſe ab illo crimine & immunes eſſe, & perpetuo velle ab eo longè recedere.*

Quod attinet ad depoſitionem veſtimentorum (quæ ἱμάτια Græcè dicuntur, nomine quidem interdum generali, ſed etiam ſignificante ſuperiores veſtes, vt pallium, quod ſuper tunicam induitur, & hanc hoc loco ſignificationem habere videntur) id fecerunt, vt expeditius lapidarent: quemadmodum Chriſtus, cum voluit Diſcipulorum lauare pedes apud Ioannem *l*, qui vtitur eadem voce Græca. Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *m*, & Carthuſianus *n* addit, ne inquinarentur tactu Stephani, nempe ex cruore illius reſultante, quæ tamen ratio parum probabilis videtur: nec enim qui lapidat, tangit, ſed eminus ferit, vt vix ex lapidati corpore ſanguis ad ipſum exiliat, neque minus certè inferiores veſtes commacularentur.

Secus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.] Videtur Saulus natura præferuidus, & *paternarum æmulator traditionum* o, & maximè concitatus in Stephanum condiſcipulum; ac, vt quidam *p* volunt, etiam affinem, quem anteire doctrina, & ſignis ægrè ferebat, & teſtes ſubornaſſe, & lapidantium horum veſtes illos hortando, atque vrgendo ſeruaſſe; abſtinuiſſe tamē à lapidatione, tanquam à re, quæ literatum Phariſæum dedeceret. Qua etiam in re Comeſtor cum Beda diuinam erga illum prouidentiam agnoſcit, quæ non ſiuerit manus eius innocentis ſanguine pollui. Ipſemet deinde Paulus confitens Chriſto peccatum ſuum, indefinitè ait *q*: *Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam, & conſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum*, intelligens teſtes, quorum cuſtodiebat veſtimenta, licet alijs omnibus interficientibus conſentiret, & tantum non præeſſet: quod in citato loco denotat participium Græcum, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς, *& ego etiam ſuperſtans.* In eodem ſenſu Paulum Auguſtinus *r* dixit veſtiméta lapidantium ſeruaſſe, vt omnium manibus lapidaret, lapidandus *ſ* aliquando manibus alienis. Ita etiam Gregorius *t* intelligendus, cum indefinitè ait lapidantium veſtimenta ſeruando, ita omnium lapidaſſe manibus, qui ad lapidandum omnes expeditos reddebat. Præterea Fulgentius *u* dicens, *trucidatum Stephanum lapidibus Pauli*: rurſum Auguſtinus *x* dicens, *quod Saulus ſpoliatus lapidabat*: etſi hæc verba indicāt ipſummet proprijs depoſitis veſtibus lapidaſſe: quod alios negare dixi, quibus aſſentior, & magis fauet præſens hiſtoria hic, & capite vigeſimo ſecundo.

Adoleſcentis.] Νεανίου. Qui anno ætatis ſexageſimo octauo, vt Chryſoſtomo *y* placuit, Chriſti verò, vt ſupputant Chronographi, maximè in Annalibus Baronius *z*, ſexageſimo nono (quoniam & Stephanus lapidatus eſt Saluatoris eiuſdem quarto & trigeſimo) mortuus eſt, debuit eſſe annorum triginta trium aut quatuor, aut quinque, ideoque non potuit propriè adoleſcens eſſe. Sed vox Græca non ætatem ſemper ſignificat, verum etiam validum, ac robuſtum, & audacis, ſtrenui, acriſque ſpiritus hominem, ita vt aliquādo boni Auctores Græci dicant νεανίαν ἄνδρα *a*, ſicut & λέγειν: & Heſychius *b* ait νεανιεύεσθαι, eſſe iactare ſe, & gloriari, audacem & inſolentem eſſe, iuuenilia opera facere. De vocibus Græcis Budæum conſule *c*, de ætate Pauli Pererij ſelectarum diſputationum in epiſt. ad Romanos tomum 2. *d* Refert quoque Græci auctor Theſauri, ex ſententia Pythagoræ apud Laertium, idem eſſe νεανίαν quod ἄνδρα, id eſt, virum, ſeu virilis & conſtantis ætatis hominem: vocari autem νεανίσκον forma diminutiua, iuuenem, ſeu adoleſcentē. Ananias eundem Saulum recens vocatum, vocat ἄνδρα, *virum e*: neque adoleſcenti ætate data poteſtas tanta eſſet in Chriſtianos. Non etiam ipſe ſe in epiſtola ad Philemonem *f*, quæ Neronis anno quarto ſcripta dicitur, ſenem appellaret, nouem decemve inde poſt annis ab eodē Imperatore decimū ter-

tium

a Ser. de S. Stephano.

Lapidandis teſtes manus imponebant, & primi lapidabant.

b Leu. 24. 14.

c Dan. 13. 34.

d 17. Deut.

e Ioan. 8. 7.

Cur teſtes ipſi lapidarent adulteram.

f in Leu. c. 24.
g ibid.

Cur teſtes manus ſuper accuſatum imponebant.

h 1. Cor. 4. 9.

i cap. 8.
k in c. 7. Ioan.

Cur veſtes ſuas teſtes depoſuerunt.
l c. 13. 4.
m in hiſtor. Actuum, c. 4.
n hoc loco.

Saulus in S. Stephanum cur concitatus tantopere fuerit.
o Galat. 1. 14.
p Oecum.

Dei prouidentia non permiſit Saulum ſanguine S. Stephani maculari.

q Act. 22. 20.

r Ser. 93. & 94. de Diuer.
Saulus in omnium manibus lapidabat.
ſ Serm. 98. de Diuer.
t homil. 39. in Euang. & lib. 4. in 1. Reg. 10. 10.
u Ser. de S. Stephano.
x ſermon. 4. de ſanctis.

y orat. de prin. Apoſt.

z tom. 1.
Paulus quotum agebat annum cum Stephanus lapidaretur.
Vox νεανίας etiam virum ſignificat.

a in Xenophon.
b in Lexico.

c Com. ling. Græcæ pag. 914.
d diſput. nu. 16. & 17.

e Act. 9. 13.

f verſ. 9.
Paulus non fuit ita iuuenis in ſua conuerſione vt creditur.

ritum agente in Imperio annum necatus, vbi à conuerſione annos viginti quatuor attigiſſet. Et cum in Apologia ad Agrippam ait *a*: *Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ieroſolymis, nouerunt omnes Iudæi*, ſatis indicat, ſe, cum hoc dixit, non adoleſcentem fuiſſe. Certè minorem vigintinouem annis nemo facit. Quod ſi adoleſcentiam cum nonnullis, nempe Auctore Calepini, immo Varrone citato à Rhodigino *b*, producas vſque ad trigeſimum vel etiam ab anno vigeſimo vſque ad quadrageſimum, cum Pythagora, adhuc adoleſcentis nomen cum proprietate retinere potuit. Sed non adeò paucorum annorum erat, vt etiam cum ſcriberet Corinthiis *c*, & ſe ſine vxore eſſe ſignificaret, viduus eſſe non potuerit, vt voluit tamen Theodoretus, & Ambroſius, qui ait, *quod iuuenculus acceptus eſt à gratia Dei ſine vxore*. Idem Paulus Timotheum, tametſi Epiſcopum, adoleſcentem nominat, dicens *d*: *Nemo adoleſcentiam tuam contemnat*, cum Clemens exigat in Epiſcopo *e* quinquaginta annos ex traditione Domini, *quod ea ætas*, inquit, *quodammodo iam iuueniles petulantias, & eorum qui foris ſunt, obtrectationes effugerit contra quorundam falſorum fratrum vituperationes, quas multis inferunt, &c.* Subdit nihilominus, *ſi in paruaparœcia ætatis inclinantis, & prouecta non reperiatur, poſſe eligi eum, qui in adoleſcentia manſuetè, & compoſitè viuendo ſimilem ætatem planè oſtendat*. Notat ibi Turrianus, adoleſcentiam Timothei Paulum vocaſſe τὴν νεότητα, quod non eſſet ætate prouectus. Et propterea Iudæos Christo dixiſſe *f*: *Quinquaginta annos nondum habes*, id eſt, nondum ætate proceſſiſti, quaſi quis aſcendat, dum ad mediam ætatem tendit, ac veluti adoleſcat, ſi minus proceritate corporis, certè duratione ætatis, quæ media ætas vſque ad quinquageſimum annum, ætas conſtans eſt, vt delabi ad extremam ætatẽ ſit (vt ibi loquitur Clemens) καθήκοντι τῇ ἡλικίᾳ, ſicut quinquagenarium appellat πρεσβύτερον τῷ χρόνῳ, eum qui tempore diu progreſſus eſt. De ætate Epiſcopi non eſt hic dicendi locus. Conſtat poſtea triginta annos definitos à Concilijs, vt Neocæſarienſi *g* (quod approbatum eſt à Concilio Niceno) item Tridentino *h*, & alijs. Quemadmodum apud Romanos Queſturæ, Ædilitatis, & aliorum capeſſendorum fuit ætas certa Magiſtratuum, iuxta legem quæ dicebatur comitialis, vel annalis, ſiue annuaria. Qua de re Lælius Biſciola *i* contra Manutium libro de legibus Romanis, docens definitum 27. aut 25. aut 22. ſed pro Senatoria dignitate 30. annum. De Bithynis quid ſcribat Plinius II. eum conſule *k*. qui refert Auguſtum permiſiſſe minoribus Magiſtratibus duodeuigeſimum ætatis annum. In legibus poſterioribus *l* definita eſt ætas annorum 25. vel 30. Quocirca non erat ea conſtitutio dogmatica, ac perpetua, ſed tantum decentis ætatis propter cauſam expoſitam, & apud Hebræos qui natus erat annos triginta, Sacerdotis, Doctoris, aut Prophetæ officio fungi poterat. Colligunt id nonnulli ex Ezechiele *m*, quaſi ea ſe ſcribat ætate prophetaſſe, quod meritò refellit Hieronymus *n*. Colligitur præterea ex 1. Paralipomenon *o*, idque Hebræi tradunt. Nec me latet, propter inſignem virtutem, ſimul etiam ob idoneorum paucitatem miniſtrorum, nonnullos quandoque priſco æuo admodum iuuenes ordinatos Epiſcopos, vt Eleutherium matre Anthia per B. Paulum ad fidem conuerſa, cum ageret annos viginti, creatuſque prius eſſet diaconus annorum 15. presbyter 20. *p* vt Remigium Rhemenſem anno 22. *q* vt Fulgentium. Sed Gregorij breuior ſolutio *r*, tametſi de Timotheo loquatur, dicens ſumi pro eodem iuuentutem, & adoleſcentiam, idque confirmat verbis Eccleſiaſtæ *ſ*: *Lætare iuuenis in adoleſcentia tua*, quod & nos ibi obſeruauimus, & notauit etiam Anſelmus *t*. Putat Ioannes Ferdinandus *u* fuiſſe tunc Saulum annorum viginti & nouem, adoleſcentiamque dici etiam de iuuentute, quæ accedit ad ætatem virilem. Cum Cicero dixit pro Roſcio, erat (Gellio *x* teſte) annor. 27, ille tamen tunc ſe adoleſcentulum fuiſſe affirmat. Idem quoque M. T. *y* ſtatuit adoleſcentiam ſolam medio inter pueritiam & ſenectutem loco. Chryſoſtomus *z* de Paulo ſcribit, quod τριάκοντα [illegible] : [illegible]. Igitur quando conuerſus eſt, annorum erat 35. Glycas *a* idem habet.

a *Act. 26. 4.*

Propriè etiam adoleſcens dici potuit.

b *lib. 19. c. 21.*

c *1. Cor. 9. 7.*

d *1. Tim. 4. 12.*

e *2. Conſt. c. 1.* Epiſcopus quinquaginta annorum eſſe debet, iuxta Clementem, niſi in neceſſitate.

Iuuenis quis dicitur quando non eſt ætate admodum prouectus.

f *Ioan. 8. 57.*

g *cap. 11.*

h *Seſſ. 23. de reform. c. 12.*

i *18. hora. ſubſ. c. 14.*

k *lib. 10. ep. 83.*

l *l. eam tantum. ff. de Dec. & l. qui Rempublicam. ff. de mu. & honor.*

m *cap. 1.*

n *in Comm.*

o *c. 23. 3.*

Saulus] Saul eſt nomen eius, & per inflexionem Græcam, Latinamque Saulus, vt docet in principio epiſtolæ ad Romanos Anſelmus. Cur autem poſtea, & quomodo nominatus ſit Paulus, dicendum ſuo loco *b*. Nota eſt ſignificatio nominis Hebræi, שאול *Schaul*, *Poſtulatus*, ſiue, *Commodatus*, à verbo שאל *Schaal*, *eo quod*, inquit Hieronymus *c*, *ad vexandam Eccleſiam fuiſſet à Diabolo poſtulatus: quemadmodum videlicet & primus Rex, quia poſtulatus à Deo eſt, Saul eſt nominatus*, vt idem notat *d*, & Auguſtinus *e*, qui addit Apoſtolum nomen illius Regis habuiſſe, & eum Eccleſiam perſequendo imitatum eſſe *f*, qui erat etiam ex eadem tribu Benjamin, necnon iam citatus Anſelmus, vtens allatis Hieronymi verbis de Diabolo, & alij. Arator *g* aliam etymologiam aſſignat, vt ſignificet infernum (quod ſignificat nomen שאול *ſcheol*, nécnon etiam ſepulcrum atque mortem) ſic enim canit:

Ad Sauli poſuêre pedes velamina ſæui,
Infernum quod Hebræus ait.——

Quidam tamen ſiue ignorantia Hebraicæ linguæ, ſiue paronomaſia dictionum Hebræarum, & Græcarum, atque etiam Latinarum, Saulum interpretantur ab inquietudine, & tentatione, quaſi ἀπὸ τοῦ σαλεύεσθαι, id eſt, *iactari, & commoueri*. vel ἀπὸ τοῦ σάλου, id eſt. *fluctu, & motione maris*, & Latinitate donato vocabulo, *ſalo*. Hoc modo interpretatus eſt is, qui operibus Ambroſij inſertus eſt falſi nominis commentator epiſtolarum Pauli *h*, vt quadam epiſtola demonſtrauit Baronius *i*, multo mollius, meliuſque nomen hoc deductum, nulla litera addita, à σαυλὸς, quod ſignificat *mollem, ac delicatum, vitioſum, & lautum*.

p *Niceph. 3. Hiſt. c. 29.*

q *in vita.*

r *Hom. 1. in Ezech. & 3. par. Paſtoral. admonit. 26.*

ſ *c. 11. 9.*

t *in 1. ad Timoth. 4.*

Saulus fuit annorum 29 in morte Stephani.

u *in Tract. de Stephano.*

Adoleſcens.

x *lib. 15. c. 28.*

y *in Caton.*

z *orat. de S. Petro & Paulo.*

a *3 par. Annal.*

b *cap. 9.*

Saulus cur ſic dictus ſit.

c *in epiſt. ad Philem.*

d *in Pſal. 16. in fine.*

e *Enarrat. in Pſal. 52.*

f *Serm. 9. 13. & 36. de verb. Apoſtol. & 91. de Diuerſ. & 94. de Temp.*

g *lib. 1. in Act.* Sauli nominis alia interpretatio.

Ex Græco nomine quidam deducunt.

h *in c. 1. ep. ad Rom. in princ.*

i *in ep. ad Nicolaum Rufſtam Sandrei Archipresb.*

Verſus 59.] Et lapidabant Stephanum inuocantem, & dicentem, Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meum.

Et *lapidabant Stephanum.*] *Ad lapides currebant, duri ad duros, & petra lapidabatur qui pro petra, qui Chriſtus eſt k, moriebatur*, inquit Auguſtinus *l*, *& à lapideis m, qui legem acceperant in lapideis tabulis n.* Arator eleganter myſticas has cauſas expreſſit *o*.

——Lapides Iudæa rebellis
In Stephanum lymphata rapit, quæ criminæ duro
Saxea ſemper erat.——

& paulo poſt:

Stephanus lapidibus cur obrutus ſit.

k *1. Cor. 10. 4.*

l *Serm. 92. de Diuer. & 94.*

m *idem Serm. 93. de Diuer.*

n *Exod. 30. & 32.*

o *lib. 1. Comment. in Act.*

Et per tot lapides petra coniungitur vni.

Nyſſenus *a* ait, *quod orbe lapides vndique cõiicientium quaſi corona cinctus* (alludendo ad nomen Stephani) *ita accepit id, quod agebatur, quaſi corona victoriæ præmium in manibus aduerſariorum necteretur.* Magna in laude ponitur cuiuſuis alterius Sancti, cum canitur, *quod poſuit Deus ſuper caput eius coronam de lapide pretioſo b* (de Dauid proprie ſermo eſt, ac alluſio ad coronam victi regis Ammonitarum auream, & lapide pretioſo mirabilem, quæ ad Dauid delata eſt *c*) quanta laus ergo Stephani, quem tot, & tam pretioſi lapides coronant? Vnus è duodecim illis Apocalypſis *d* attribuitur vni Apoſtolorum, omnes quodammodo Stephano conueniunt. Geſtabat Pontifex priſcæ legis duodecim lapides cum duodecim tribuum nominibus *e*: Leuita noſter in tam multis innumerabilem Martyrum multitudinem, quorum eſt ipſe primarius, & coryphæus. Nam, vt ait Auguſtinus *f*, *quando beatus Stephanus pro Chriſto primus ſanguinem ſuum fudit, quaſi corona proceſſit de cælo, vt eam ſumerent ſequentes in præmio, qui præcedentis pietatem imitarentur in prælio. Impleuerunt poſtmodum terram crebra martyria. Quicunque poſtea ſanguinem pro Chriſti confeſſione fuderunt, impoſuerunt coronam illam capiti ſuo, & eam ſecuturis integram ſeruauerunt.* Rurſum Auguſtinus *g* nunc impletum vult, quod in Euangelio dictum eſt *h* de lapide, *qui reprobatus ab ædificantibus fuerat, & factus eſt in caput anguli*: id nẽpe accipi debet iuxta ſenſum accommodationis, quoniam literalis eſt de Chriſto ipſo. Denique Emiſſenus *i*, ſiue quis alius ſub nomine ipſius, feſtiue adaptat cum aliis Martyribus, tum præſertim Protomartyri, myſticam illam Gedeonis victoriam *k*: *Tuba*, inquit, *Stephanus ſonabat, quando incredulos Iudæos arguebat, & prædicabat: lampadem manu tenebat, cum prodigia & ſigna magna faciebat: Iudæi lagunculam eius fregerunt, dum eum lapidibus interfecerunt: vicit demum fortis athleta, quoniam coronatus cælos aſcendit: Iudæi vero victi ſunt, quia poſt paucos annos deſtructa ciuitate in captiuitatem deducti ſunt.*

Beda *l* tradit religioſe aſſeruatam eſſe Ieroſolymis petram, ſuper quam lapidatus eſt Stephanus. Auguſtinus *m* lapidem, qui cubitũ Stephani percuſſerat, à pio viro, qui lapidationi intererat, Anconam perductum (eſt vero alluſio in nomine ἀγκὼν, quod *cubitum* ſignificat) multa miracula ediſſe. Meminit idem Beda *n*, licet pro Ancona Antiochiam mendoſe ponat. Terram ſanguine Protomartyris concretam ab Oroſio tranſportatam in Africam ſcribit Lucianus *o*.

Viget quoque traditio de vitrea ampulla ſanguinem item continente concretum; quam ex fuga Vandalicæ perſecutionis in Africa ſanctus Gaudioſus Epiſcopus Neapolim detulerit, ita vt hodieque inter Miſſarum ſolẽnia, ceu recens effuſus, liquidus conſpiciatur. Pamelius exponens hæc verba Tertulliani *p* de monumentis Martyrum, *& ſi fidei commentari voluerit hæreticus* (commentari ibi eſt mendacii arguere) *inſtrumenta Imperii loquentur vt lapides Ieruſalem. Recte*, inquit, *affert in teſtimonium fidei Acta imperii, vtpote in quibus reperiri poſſet Apoſtoli Pauli appellatio, & lapides Ieruſalem, qui cruore, Petri, Pauli, & Stephani adhuc ſanguinolenti viſebantur.* Forſan alludere tantum voluit Auctor ille ad ſententiam Chriſti *q*: *Si hi* (paruuli Chriſto acclamantes) *tacuerint, lapides clamabunt.* Vt enim id fieri poſſit, ſicut & de ſanguinis Zachariæ veſtigiis meminit ſuo tempore ex quorũdam traditione Hieronymus *r*; tamen lapidatum Petrum, & Paulum Ieroſolymis non legimus.

a orat. de S. Stephano.

S. Stephanus lapide pretioſo coronatus eſt.

b Pſal. 20. 4.

c 2. Reg. 12. 30. 1. Paral. 20. 2.

d c. 21. 14.

e Exod. 28. 9. & ſeq.

f Serm. 94. de Diuerſ.

Stephanus primus dedit aliis Martyribus exemplũ vt eum ſequerentur.

g Serm. 96. de Diuerſ.

h Mat. 21. 42. Pſal. 117. 22.

i in Euang. de feſto S. Stephani.

k Iud. 7. 16. & ſeq.

Gedeonis hiſtoria Stephano accommodatur.

l lib. de locis ſanctis c. 3.

De lapidibus S. Stephani.

m Serm. 31. & 32 de Diuerſ.

n in Martyrol. 3. Aug.

o Epiſt. de inuent. S. Steph.

Ampulla ſanguinis cõcreti S. Stephani vbi ſit.

p in Scorpiaco. c. 15.

q Luc 19. 40.

r in c. 23. Matt.

Domine IESV.] Ex hac Stephani oratione ad IESVM colligit eius diuinitatem Ambroſius *ſ*, *vt euidẽtius*, inquit, *cognoſceretur, nulla eſſe ſtantis* (IESV) *iniuria, ſed poteſtas, filium Stephanus obſecrabat, vt ſe amplius commendaret Patri.* Franciſcus Dauid *t* impius in Chriſti Deitatem, auſus eſt affirmare, hoc eſſe Stephani exemplum, ſeu factum, non teſtimonium. Deinde non puduit dicere, illud, *Domine Ieſu*, eſſe inuocationem Patris, ita vt vox Ieſu ſit genitiui caſus, & ſenſus ſit: Tu Pater, qui es Dominus Filii tui Ieſu. Poſtremo verſans ſe in omnem partem, illa eadem verba vult dirigi ad Patrem hac ratione, quia etiam Pater vocari poſſit Dominus Ieſus. Sed hoc vltimum quid aliud eſt, quam more Sabelliano Patrem cum Filio cõfundere. Illud ſecundum nimis extortum eſt, cum & Stephanus eum inuocet, quem ſe ſtantem dixerat vidiſſe à dextris Dei, & nunquam alibi legatur, *Domine Ieſu*, in eo ſenſu, vt Ieſu ſit genitiui caſus; in Apocalypſi *u* vero negari non poſſit eſſe in caſu vocandi in illis verbis; Ναὶ ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ; *Etiam veni Domine* IESV. Tandem quod primo loco affert, derogat Stephano pleno gratia, fide, & Spiritu ſancto. Lege Bellarminum *x*.

Diuinitas Domini noſtri Ieſu oſtenditur.

ſ lib. 3. de Fide c. vlt.

Qui contra Chriſti diuinitatem hoc teſtimonio abutuntur, arguuntur.

t [illegible]

Chriſtus fuit inuocatus à Stephano.

u c. vlt. 20.

Suſcipe ſpiritum meum.] *Non ſolum per pietatis ac iuſtitiæ ſtudium per vitæ, mortiſque contemptum, ſed etiam per orationis affectum, Chriſti ſe probat eſſe Diſcipulum*, inquit Hilarius Arelatenſis *y*. Imitatur Chriſtum in cruce orantem; vt notat Auguſtinus *z*, *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum a*, παραθήσομαι, deponam, & interim cuſtodiendum tradam, dum mortuus per triduum quæ apud inferos agenda ſunt ago. Aliter Stephanus piique alii morientes, iſtud faciunt: commendant hi videlicet animam Deo, ne eam damnet, ſed æternæ faciat participem vitæ, vt ſolent rei vitam ſuam Iudicibus commendare. Neque enim Chriſtus dubitabat ſe damnari non poſſe, aut vllum habere peccatum, quod ſibi à patre remittendum eſſet. Attamen verba hæc Stephani ſingularis cuiuſdam fiduciæ plena ſunt, & proxime ad eum ſenſum accedunt, in quo ſenſu Chriſtus dicta verba pronunciauit: nam non tam commendat dubitando, quam offert, certus probari illi, cuius proxime ante ſolatium ipſum cernendo perceperceperat, de ſeipſo ſacrificium. Stephanum Auguſtinus *b* ita loquentem facit: *Iſti maledicunt, tu benedicis: iſti perſequuntur, tu ſuſcipe perſecutum, &c. Si vis vt non deficiam à te, adiuua me. Ceſſet contuſio petrarum, ne deficiat in me fortitudo membrorum, &c. Et ideo Domine meus, qui exſpectas certamen meum, ſuſcipe ſpiritum meum. Verum quia non timeo lapidata membra, ſuſcipe ſpiritum meum in requie ſempiterna. Inter iſtos ſum deputatus tanquam ouis occiſionis* c; *apud te ponar in requie ſuauitatis, & pacis.* Item *d*: *Tibi vixi, tibi morior, quia adiuuiſti me, vicit quem ſuſcipis, accipe ſpiritum meum de manu eorum, qui oderunt tuum.* Præterea *e*: *Feciſti me victorem, recipe me in triumphum: illi perſequuntur, tu ſuſcipe: illi eiiciunt, tu intromitte: dic ſpiritui meo, Intra in gaudium Domini tui* f. Adhæc *g*: *Adhæſit anima mea poſt* [illegible], *quia lapidatur caro mea pro te; accipe ſpiritum meum, & redde mihi promiſſum tuum. Prius orauit* CHRISTVS *pro aliis, Stephanus pro ſe, quoniam ille non egebat oratione pro ſeipſo, & patiebatur in cruce, ſatiſfaciebatque*

x lib. 1. de Chriſto c. 8.

Stephanus ſe oſtendit verũ Chriſti Diſcipulum.

y Hom. de S. Steph.

z Serm. 94. de Diuer.

a Luc. 23. 46.

Aliter Chriſtus, aliter pii morientes Deo animam commendant.

Stephani hæc verba magnã in Deum fiduciam indicant.

b Serm. 93. de Diuerſ.

Quã magnificæ voces Stephani iſtæ ſunt.

c Pſal. 43. 22. Rom. 8. 36.

d Serm. 93. de Diuer.

Beatus ille, qui ſic moriens Chriſtũ affari poteſt.

e Serm. 92. de Diuer.

f Mat. 25. 21.

g Ser. 1. de Sanctis Pſal. 62. 9.

Chriſtus orauit pro aliis, Stephanus pro ſe.

pro aliis; Chriſtus Patrem compellauit, Dominum Stephanus: quippe hic ſeruus erat, ille Filius. Hæc oratio, inquit Oecumenius, *oſtendit iuſtorum animas à corporibus liberatas nequaquam in infernum deſcendere, ſed tranſmitti potius in manus Dei viuentis per omnium noſtrum ſaluatorem Chriſtũ Dominum*. Rectè ſimul decidere videtur controuerſiam, de qua diſputauimus, agentes de Beatitudine *a*, vtrum iſtorum animæ beatitudinem conſequantur in clara Dei viſione conſiſtentem, & recipiantur in empyreis ſedibus ante iudicii diem: ſimul has animas quodammodo ſiſti prius Chriſto, quam ad fruẽdum Deum admittantur. Vnde ipſemet Chriſtus pollicitus eſt Apoſtolis, *ſe venturum, & accepturum eos* (in morte ſcilicet) *ad ſeipſum* b; idque ab eo factum etiam cum aliis teſtantur multæ hiſtoriæ, ſiue ab Angelis eundem repræſentãtibus, quamuis verba illa Chriſti de aduentu ſecundo ſoleant intelligi. Colligit præterea Chryſoſtomus ex eadem oratione, quod ſpiritus, ſiue anima *non perit, ſed redit ad eum, qui ſolus fecit illum* c.

Iuſtorum animæ non deſcendunt in infernum.
a 1.2.q.4.a.1.
Animæ iuſtorum prius Chriſto ſiſtuntur, quam ad beatitudinẽ admittantur.
b Ioan.14.3.
c Eccl.12.7.

Mihi, quod antea inſinuabam, videtur Stephanus his verbis obtuliſſe ſeipſum Chriſto, *vt pro Domini ſui adhuc calente ſanguine*, inquit Chryſologus *d*, *ſanguinem ſuum audax bellator effunderet. Compleuit*, vt notat Maximus *e*, *id quod eſt in Pſalmo* f: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Retribuere enim primus voluit Stephanus martyr Domino, quod cum omni humano genere accepit à Domino: mortem enim, quam Saluator dignatus eſt pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit Saluatori.*

Stephanus ſeipſum Chriſto obtulit.
d Serm. de S. Stephan. 154.
e Serm. de S. Steph.
f Pſ. 115. 12. 13.
Stephanus mortẽ Chriſto retribuit.

Eodem pertinet, quod veluti *more ſacrificantis ſtans orabat pro ſe, ſimulque*, vt ait Auguſtinus *g*, *tanquam exigens debitum, & coronam iuſtitiæ reddendam à iuſto Iudice* h. *Ita vt forma corporis recta, & celſa*, vt idem ſignificat, *i*, *denotaret animum pro ſe ſecurum, & certum, & quod qui rectè Deo ſeruiſſet, orando, & impetrando non laboraret* k.

Stephanus more ſacrificantis ſtans orauit.
g Serm. 93. de diuer.
h 2. Tim. 4. 8.
i Serm. 94. de Diuer.
k Serm. [illegible] de S[illegible] & 51. de [illegible]

Poſtremo liquet, *quam eſſet voluntaria paſſio Stephani in eo vel maximè*, inquit Bernardus *l* differẽs de triplici genere Martyrum, *quod in ipſo mortis articulo tam pro perſequentibus, quam pro ſeipſo ſollicitudinem gereret ampliorem*. Argumentatur hic porro Ambroſius *m* Chriſti diuinitatem, & quia illum Stephanus vidiſſe dixit ad dexteram Dei; & quia ei, vt ipſemet in cruce Patri *n* commendauit ſpiritum ſuum; & quia rogauit ne ſtatueret ipſis peccatum, perinde vt à Patre pro crucifixoribus Chriſtus popoſcerat *o*.

l Serm. de Innocentib.
m 4. de Fide c. 4.
n Luc. 23. 46.
o ibid. 34.

Verſus 60.] Poſitis autem genibus clamauit voce magna, dicens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit in Domino: Saulus autem erat conſentiens neci eius.

POSITIS *autem genibus clamauit*] Habuerunt Hebræi frequenter in vſu, flexis orare genibus, vt videre eſt, tum in vetere *p*, tum in nouo Teſtamento *q*, in quibus præterea idem valet verbum *procidendi alicui*, ſeu *ad pedes alicuius*, & Græca verba γονυπετεῖν, id eſt, *genibus aduolui*, & προσκυνεῖν, id eſt, *adorare demiſſiſſimè*. Cum autem Lucas *r* de Phariſæo illo ſcribit, quod ſtans orabat, non de ſtatu corporis intelligitur, ſed quod eſſet præſens, ſeu manens, vel audax, vel erigens ſe, vel fixus, ac immobilis, quaſi animo in cœlum elatus, aut ad orationem ipſam attentus; vt notat Maldonatus in Matthæum *ſ*, & Lucam *t*, & alias dixi de verbo ſtandi *u*. Eodem ſenſu exponenda loca alia, in quibus habetur, quod aliqui ſtantes orauerint *x*. Ipſamet natura genu flexo docet orare, ad animi motum excitãdum dedititii ac ſubiecti, ſeque profitentis infirmum & egentem, quem viciſſim etiam motum indicat hic habitus corporis, vt docet Auguſtinus *y*, & Cæſarius Arelatenſis *z*, & Hieronymus *a*: de qua re plura Ioannes Stephanus Durantus *b*, quod pertinet ad ritum circa hoc ſeruatum in Eccleſia. Sane quidem Synodus Turonenſis *c* ſub Carolo Magno religioſe id fieri confirmat exemplo iſtius Stephani, necnon & Chriſti *d*, atque Pauli *e*, addere potuit Petrum *f*, & alios primos Diſcipulos. Veterem illum ritum, vt Dominicis diebus ſtantes oremus, renouauit Clemens Octauus in Rubricis reſtituti à ſe Breuiarii. Elephantus idcirco Regiæ apud Ægyptios potentiæ ſymbolum dicebatur, quod genua non flectat, non quaſi alterius egeat ope, nec opus ei ſit alteri, vt paraſitus ille loquitur *h*, vlli hominum ſupplicare. Dum ergo genua flectimus, prodimus & proteſtamur nos veluti fractos, impotentes, egentes. Non negauerim tamen aliquando etiam oratum à Iudæis ſtantibus, & ita fortaſſis intelligi poſſent verba Ieremiæ *i*: *Recordare quod ſteterim in conſpectu tuo, vt loquerer pro eis bonum.* Repetiuntur alii geſtus pro vario cuiuſque affectu: qualis manuum eleuatio, de qua dixi capite primo k, qualis proſtratio in faciem vſurpata etiam à Chriſto *l*, & ab aliis coram ipſo *m*: qualis contractio corporis, & in orbem globumve reductio: cum Elias pronus in terram *poſuit faciem ſuam inter genua ſua* n. Hæc vltima componendi ad orandum corporis ratio ſatis moleſta, & repræſentans tum modum, quo infantes adhuc clauſi in vteris maternis conſtituti ſunt (vt etiam obſeruat Philoſophus *o*, & Hippocrates *p*) tum formam quandam, qua apud nonnullos ſerui noxii, aliive verberones aptãtur ad verbera, talis eſt, vt diuinam commiſerationem vehemẽter excitet. Cur Stephanus, qui pro ſe ſtans orauerat, pro lapidatoribus oraturus genua poſuerit, intelligi poteſt ex his, quæ priore verſu diſputata ſunt. *Non illos propoſuit ſibi, qui proximum diligebat ſicut ſeipſum*, inquit Auguſtinus *q*. *Plus dolebat perſequentium peccata, quam ſua vulnera*, inquit Petrus Damianus *r* poſt Maximum *ſ*, necnon Bernardus *t*, *illorum iniquitatem, & impietatem magis odio habebat, quam ſuam mortem*: & Auguſtinus *u* ſæpe inculcat cautam fuiſſe lapidantium grauiſſimam malitiam, & horrenda ſupplicia, quæ commeruerant. Ait præterea *x* Chriſtum ſublimem in cathedra Crucis pro inimicis oraſſe, Stephanum Diſcipulum & creaturam ad terram inclinatum. *Veram & humilem ſimplicitatem oſtendit Stephanus*, inquit Damianus *y*; *ſummam curam & diligentiam, dolorem, compunctionem & compaſſionem*, inquit Chryſoſtomus *z*. Et tamen Eccleſia orans in Paraſceue pro Iudæis, non flectit genua, quod facit etiam pro Hæreticis, Schiſmaticis, Paganis, ad indicandum inflexibilitatem Iudæorum, & quod eo die Chriſtus non deſcendens, vt illi cõuitiando petebãt, ſed fixus manẽs in cruce orauit pro ipſis *a*, & quia illi genu flexo ipſum irriſerunt. Vltimam cauſam dat Amalarius *b*: *Sicut*, inquit, *nec Sabbato ſancto ad lectionẽ de tri-*

p 3. Reg. 8. 54. & 19. 18. 2. Paral. 6. 13. & 29. 30. 1. Eſd. 9. 5. Eſa. 45. 24. Dan. 6. 10. Matth. 6. 6.
q Matt. 17. 14. & 19. 29. Mar. 1. 40. & 10. 17. & 15. 19. Luc. 5. 8. & 22. 41. Act. 9. 40. & 20. 36. & 21. 5. Epheſ. 3. 14.
Stans Phariſæus quomodo oraſſe dicatur.
r cap. 18. 11.
ſ cap. 6. 5.
t c. 18. 11.
u c. 1. 12. & c. 5. 20.
x Matth. 6. 5. Mar. 11. 25.
Orandum genibus flexis ipſa natura docet.
y lib. de cura pro mortuis gerenda c. 5.
z Hom. 30.
a lib. 2. comm. in epiſt. ad Epheſ. c. 3.
b lib. 3. de Rit. Eccl. c. 14.
c cap. 37.
d Luc. 22. 41.
e Act. 20. 36.
f Act. 9. 40.
g Act. 21. 5.
h apud Plaut. in Capt.
Geſtus corporis varii in oratione ſeruati.
i cap. 18. 20.
k verſ. 11.
l Matt. 26. 39.
m Luc. 5. 12. & 17. 16. Apoc. 1. 17. c. 7. 11. c. 11. 16.
Contractio corporis quid ſignificet cũ orandum eſt.
n 3. Reg. 18. 42.
o 7. de hiſto. anim. c. 8.
p lib. de natura pueri.
Cur Stephanus ſtans pro ſe orauit & pro perſecutoribus genibus flexis.
q Serm. [illegible] de San.
r Serm. de S. Steph.
ſ Serm. ſecund.
t Serm. de Innoc.
u in Ser. [illegible]
Chriſtus in ſublimi loco orauit, Stephanus in terra.
x Serm. 93. de Diuer.
y ſupra.
Cur in Paraſceue ad orationem pro Iudæis genua non flectantur.
z Orat. [illegible] de Paraſceu. [illegible] de Cruce.
a Luc. 23. 34.
b 4. de Eccleſ. offic. 14.

bus pueris genua flectimus: quia ſtatuam Nabuchodonozor genu flexo noluerunt adorare. Quod ſeruatur aliis temporibus, in quibus eorum hiſtoria in Miſſa recitatur.

Clamauit voce magna.] Et hoc miraculum videri poteſt, ſicut cum Chriſtus *voce magna clamans expirauit* a. Solet enim non modo morientes, verumetiam timentes mortem, vel debilitatos vox in primis deficere. Lacrymas clamori Stephani, vt Paulus Chriſti b (intelligunt hæc aliqui contigiſſe dum orauit in horto vſque ad ſanguinis ex facie ipſius in terram profuſionem) adiungit Auguſtinus c. Vtrumque ſignificabat in vtroque magnum affectum charitatis, quem in Stephano Petrus Damianus d his verbis notat: *Clamor lapidantium furoris erat, ſtrepitus lapidum crudelitatis. Clamor Stephani amoris, & pietatis: obruendus ille clamore iſto clamor, maximum, & difficillimum peccatum ſumma commiſeratione, & ardentiſſima precatione. Non potuit quatriduanus Lazarus* e, *niſi clamore magno ſuſcitari; obſtinata mens frangi nequibat abſque talis clamore.* Clamor Chriſti crucifixi comminuit petras f, clamor Stephani lapidantibus finem impoſuit: Centurio ad illum Chriſti clamorem reſipuit, aliique nonnulli percutientes pectora clamore illo iam percuſſa g. Clamor Stephani Saulum, ſero licet, permouit, ac ſeruauit. Clamor Iudæorum fuit talis, vt pro iuſtitia, quam Deus expectabat, ſanguinem innocentem eos fundere iniuſtiſſime teſtaretur, atq; id eſſet quod Eſaias h ſcripſit, *Expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor.* Clamor Stephani ſummæ iuſtitiæ illius teſtis fuit, ac diuinæ rigorem iuſtitiæ ab iniquiſſimis perſecutoribus auertit.

Clamare eſt qui morti eſt vicinus miraculum eſt.
a Matt. 27. 50. Mar. 15. 37.
b Heb. 5. 6.
c Serm. 99. de Diuerſ.
d Serm. de S. Stephano.
Clamor Stephani quid ſignificabat.
e Ioan. 11. 43.
Clamor Chriſti & Stephani quomodo ſimiles ſint.
f Matt. 27. 51.
g Mar. 15. 39.
h Eſa. 5. 7.

Domine.] Ieſu ſcilicet, vt priori verſu oſtendimus auctoritate Ambroſii i, & contra Franciſcum Dauid, *vt eandem*, inquit Ambroſius, PATRIS & FILII *poteſtatem eſſe oſtenderet, repetiuit dicens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Hoc Dominus in paßione propria, quaſi Filius hominis Patri dicit: hoc & Stephanus Filium Dei in ſuo martyrio deprecatur. Cum eadem gratia à Patre Filioque depoſcitur, eadem potentia declaratur. Aut ſi volunt Stephanum Patri dixiſſe, videant quid teſtificatione ſignificent, &c. Si autem illis non placet, Filio dictum, Domine, videmus, quod etiam Dominum eum negare conantur.*

i lib. 3. de Fide. c. vlt.
Patris & Filii eadem eſt poteſtas.
Eadem verba Chriſtus & Stephanus dixerunt, ſed non eadem ratione.

Ne ſtatuas illis hoc peccatum.] *In aliquibus libris ſubditur*, inquit Lyranus, *quia neſciunt quid faciunt. ſed non eſt de textu, nec eſt in libris correctis. Iſti enim, ſaltem pro parte magna, magis fuerunt moti paßione, quam ignorantia; ignorantia autem multorum cauſa, ta erat ex præcedente malitia, ſcilicet ex odio, & inuidia contra ipſum.* Ita ille Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ k eadem legit verba, atque multos occidendo exiſtimaſſe legem ſe obſeruare, *& obſequium præſtare Deo* l. Et talem fortaſſe Paulus fuiſſe ſe dicit, cum ſcribit, *ſe miſericordiam conſecutum, quia ignorans fecerat* m, quod alias examinabitur n. De hoc inquit Auguſtinus o: *Putas verba iſta audiuit Paulus? audiuit ſubſannans, ſed irriſit.* Eadem quoque verba legit Hugo Cardinalis p, & Petrus Damianus q, & Hieronymus, ſiue alius ſub nomine eius in epiſtola de viro perfecto r. Innuit quodam modo Hilarius Arelatenſis ſ, dum ait, *excuſaſſe ſupplicatione Synagogam.* Verba Chriſti orantis in Cruce pro inimicis t: *Pater, dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt*, tranſtulit aliquis in ſententiam Stephani. Recte autem dicit Stephanus: *Ne ſtatuas*, Μὴ στήσῃς, & Syriace לא תקים *la thekim, ne imponito*, id eſt, ne punias ob id peccatum. Stant enim velut ante Deum peccata vindictam petentia; vel ea Deus opponit, & obiicit iratus peccatoribus, & tanquam infamem ſtatuam erigit. Significat ἵστημι, *appendo, & pondero*, quæ ſignificatio propoſito conuenit. Arbitror etiam poſſe hanc ſententiam illa alia explicari, quæ habetur in quodam Pſalmo, his verbis u: *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam peccata tua*: ſic enim hunc verſum habent Biblia Regia, & aliquot codices alii, & Theodoretus, ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου, quod eſt, inſtruam, vel ordinabo ob oculos tuos, vt ſolet in bello acies, & ordine explicabo prauitates tuas, producam ea quæ feciſti ante oculos tuos, in præſentem conuincam, & impugnabo, quam vim habet aliud verbum Græcum, quod ponit ibi Theodotion, στοιβάσω. Quod confirmari poteſt ex textu Hebræo, in quo ſic legimus, אוכיחך ואערכה עיניך *ochi.becha veebher:hach bhenecha*, id eſt, interprete Hieronymo, *arguam te, & proponam te ante oculos tuos.* Non ſolum enim ex vi verbi Græci, παραστήσω, pro quo Auguſtinus habet, *inſtituam*, ſed ex Hebræo אערכה *ebhercbah*, quod eſt, *ordinabo ſingula, ordine diſponam, & collocabo*, huius loci ſenſum eſſe quem attulimus, euidenter patet. Quocirca minus recte Scholiaſtes, ac Theodoretus x ſtatuere contra faciem, idem volunt ſignificare quod ob oculos habere cum neglectu, noſſe, ac parui pendere: nam quæ negligimus, ac deſpicimus, remouere potius ab oculis ſolemus, quam ob oculos proponere. Baſilius y putat forte grauiorem, quam tenebras & ignem æternum, fore pudorem hunc, vt nunquam non ob oculos habeant damnati ſceleratæ vitæ veſtigia, tanquam ineuitabilis alicuius tincturæ effigiem & formam. Petit ergo Stephanus extra ordinē poni hoc peccatum, nec firmo loco ſtare, non attendere ad id Deum ſtudioſe, ac veluti cum quodā vindictæ guſtu, ſed proiicere poſt tergum, atque illud auferri, dimitti, deleri, ita vt idem valeat, quod Stephanus precatur, atque quod Chriſtus, *Dimitte illis* z, Ἄφες αὐτοῖς. Et non ſolum ne quod Caluinus ac Beza perperam dicunt, non imputet exterius, ſiue vt externa & imputatia iuſtitia iuſtos cenſeat. Nā hac in re imitari voluiſſe Chriſtum de Stephano affirmant quotquot huius orationis eius meminerunt, ſiue in Sermonibus, quibus eum laudant, ſiue in Commentariis huius loci. Cyprianus a præterea, & Chryſoſtomus b. Hoc autem ſcribit Cyprianus c: *Sic eſſe oportuit primum Martyrem Chriſti, qui Martyres ſecuturos glorioſa morte præcurrens, non tantum Dominicæ paßionis prædicator eſſet, ſed & patientißimæ lenitatis imitator.* Sed caue ne, cum in Teſtamento vetere (ex quo dilectionis inimicorum profert Chryſoſtomus exēpla Moſis, Samuelis, Dauidis) negat præceptum fuiſſe de diligēdis inimicis, ſed pœnam talionis d duntaxat, id ſimpliciter accipias: nō adeo expreſſum, tamen præceptum id habebant, ſicut exigit vera charitatis ratio: quę charitas, vt peculiari modo propria nouæ legis eſt, ita potiſſimum, prout extenditur ad amandos inimicos, quod eſt difficilius, & cuius Chriſtus ſingulare dedit exemplum.

Lapidantes Stephanū magis id fecerūt furore quam ignorantia.
k in Hiſtor. Act. 4. 41.
l Ioan. 16. 2.
m 1. Tim. 1. 13.
n cap. 9.
o Serm. 94. de Diuer.
Paulus hæc verba pro ſe dicta irriſit.
p hoc loco.
q Serm. de S. Stephano.
r Tom. 9 ep. 7.
ſ Ser. de eodem.
t Luc. 23. 34.
Statuere peccatum quidnam ſit.
u Pſal. 49. 21.
x in ca. 14. Ezech. v. 3.
y orat. 13. de in ebrie. & in Pſ. 33.
Senſus petitionis S. Stephani.
z Luc. 23. 34.
a lib. de bono patien. c. 6.
b orat. 2. de Paraſceue apud Gretſerum To. 2. de Cruce.
c lib. de bono patien.
Diligere inimicos, quomodo in legē veteri præſceptum fuerit.
d Exod. 21. 24. Mat. 5. 38.

Auguſtinus e probabile ducit affuiſſe Stephanū, quando Chriſtus pendēs in Cruce pro crucifixoribus orauit f, ſicut & Nicodemum, qui illū ſepelire meruit, & per cuius reuelationem idem

e Serm. 93. de Diuer.
Stephanus præſens fuit, quando Chriſtus pro crucifixoribus orauit.
f Luc. 23. 34.

Stephanus inuentus eſt; aut inter illos fuiſſe, qui compuncti ſunt, & conuerſi ad prædicationem Petri a. Hilarius Arelatenſis b ait, *neſciſſe iis Stephanum iraſci, per quos ſibi videret aulam regni cæleſtis aperiri, per quos ſe æternis ſeculis intelligeret conſecrari. Et ſic ex oleaſtro nouum ramum cœpiſſe inſeri, vt oliuam veterem nollet abſcindi.* Nyſſenus c autem ſic de eo ſcribit, *benigna precatione ſanguinarios compenſaſſe, rogãs, ne in contrarios euentus facinus: quod in ipſo perpetrabatur, diuideretur, vt ſibi quidem vitam, aduerſariis autem exitium adferret; ſed quibus ipſe dignus iudicatus eſſet, ab iis ne hoſtes quidem, quaſi bonorum ſibi aliquis ex parte auctores, excluderentur.* Subdit conſpectum Ieſum imitationis eius memoriam ſuggeſſiſſe. *Sic is,* inquit, *qui Chriſtum cernit aduerſus hoſtes ſeſe gerere nouit. Quoniam enim lenitatis præceptorem videbat, recordatus eſt legum ab eo latarum, inimicos diligere iubentium, & benefacere odio proſequentibus, & pro hoſtilia facientibus orare.* Vrgent citati omnes hoc Stephani in diligendis inimicis exemplum, nec non Eccleſia in oratione, quam de ipſo recitat: vt quẽ terret magiſtri maieſtas, & diuinitas, moneat Diſcipuli ſimilis nobis puri hominis in imitando Magiſtro per Magiſtri gratiam, quæ præſto omnibus eſt, quique *pro nobis reliquit exemplum; vt ſequamur veſtigia eius* d, ſtudium, & alacritas: & qui Solem infirmis oculis intueri non poteſt, lucernam videat. *Cognoſcant Iudæi arma Chriſtianorum,* inquit Nyſſenus e, *quibus iniuriam vlciſcendo magnus Stephanus vſus, ſui facti exemplo, legem vitæ ſanxit. Hic enim tanquam ſacerdos quidam iuxta legem ſpiritualem, puram hoſtiam immolans, non alienum, ſed ſuum altaribus admouens corpus, & loco libaminis ſanguinem ſpargens, per ſeſe, Deum, quem in cæleſtibus adytis cernebat, delinquentibus placabat, & oratione peccatum eorum, quod ſceleratis manib. ſuis ſanguinarii quaſi exarabant, delebat.* Eleganter introducitur ab Auguſtino f Stephanus ita loquens: *Certe ego patior, ego lapidor, in me ſæuiunt, in me fremunt, ſed ne ſtatuas illis hoc peccatum, quia in hoc dicam tibi, à te primo audiui: ego ſeruus tuus patior, ſed multum intereſt inter me & te. Tu Dominus, ego ſeruus: tu Verbum, ego auditor Verbi: tu Magiſter, ego Diſcipulus: tu Creator, ego creatura: tu Deus, ego homo. Multum intereſt inter peccatũ iſtorum, qui lapidant me, & illorũ, qui crucifixerunt te. Quando ergo dixiſti* g: *Pater ignoſce illis, quia neſciunt, quid faciũt, pro magno peccato petiſti, & me pro minimo petere docuiſti. Ego patior in carne, iſti nõ pereãt in mẽte.* Et h: *Domine, ſi iſtos modo occideris inimicos, quos poſtea facieres amicos?* Monent præterea iidem Patres, tam piam pro lapidatoribus orationem, argumẽtum eſſe, ab eximia charitate proceſſiſſe acrem illam Stephani antea eorundẽ reprehenſionẽ i: *& dum lapides Iudæi Stephanum percuterent, non tanquam lapidem percuſſum, ſed molliorem, de ſe oleum charitatis miſiſſe,* inquit Petrus Damianus k, *& tinnitum pietatis edidiſſe.* Adhæc magnam opem à peccatoribus concipi poſſe, docet Hilarius Arelatenſis l, cum videant pro lapidatoribus Stephanum orare; & Auguſtinus, Fulgentius, & alii cum animaduertant Stephani precibus Saulum poſtea Eccleſiæ datum. Late patet diſputatio de dilectione inimicorum, de qua iidem, qui ſupra Patres, & alii m multi, & nos ipſi alio loco n. Nota eſt hiſtoria o Nicephori laici, & Sapricii preſbyteri, qui ex amiciſſimis infenſiſſimi cum euaſiſſent, ac prior ſeipſum recolligens cum poſterioris amicitiam fruſtra multis modis experiiſſet, tum per alios, tum denique per ſeipſum, abiiciendo ſeſe ſuppliciter ad pedes eius, rogandoque nomine Chriſti, vt ignoſceret, contigit poſtea, vt ne tunc quidem, cum ad ſupplicium pro Chriſto tanquã Martyr Antiochiæ, ſub Valeriano, & Galieno duceretur Sapricius, cum ab eo enixe veniam & pacem poſtulaſſet Nicephorus, ei vnquam condonare voluerit, & ille quidem Sapricius ab inſtituto reſilierit negans Chriſtum; hic autem Nicephorus vere nomini ſuo reſpondẽs, victoriam retulerit, accepta corona, quam alius amiſerat, nequicquam ad conſtantiam in Fide ab eodem Nicephoro animatus. Hieronymus, aut alius ſub nomine ipſius in epiſtola de viro perfecto p, infert ex hac oratione Stephani excuſantis etiam ignorantiam lapidantium, *animas interfectorum ſub altari vindictam petentium* q ideo illud facere, quia reſpectum habent r *ad ſpirituales nequitias, & poteſtates tenebrarum,* in quibus perſecutionis peccatum non fuit ex ignorantia. Hoc idem voluiſſe videntur, qui dixerunt petere eos deſtructionem regni peccati, vt ſentiunt Anſelmus, & Haymo in Apocalypſim, & Auguſtinus ſ, vel diem Iudicii, atque reſurrectionem corporum, vt Ambroſius, Primaſius, Beda in Apocalypſ. & Gregorius t. Accedit quod in hac vita præcipitur u, *Diligite inimicos veſtros, &c.* vt paſſionum æſtibus obnoxii arceantur longe ab odio, ſeque in re difficillima vincant, ac per tale certamen coronam acquirant: at Beati nec poſſunt odii, vllave alia perturbatione affici, nec à Dei voluntate declinare: quin etiam recte optare poſſunt, & petere, vt inimici tanquam mali puniantur, vt reſipiſcãt, aut ſublati de hac vita, minorem pœnam in inferno habeant. Licet id quoque in hac vita iuſtis, ſi viſcera charitatis induant, & omnem inimicitiæ ac maleuolentiæ ſenſum deponant, inſtar beatorum, vt docet ſanctus Thomas x: de qua re etiam Ribera noſter in Apocalypſim y. Verum paucorum eſt, perfecto odio odiſſe, & vt, ceu Alcon Cretenſis ſagittandi peritiſſimus, ita iugulet draconem, vt filiolum, quem tenet in faucibus, non interimat z.

Obdormiuit.] Ἐκοιμήθη, quaſi non capturus quietem, niſi charitati inimicorum ſatisfeciſſet. *O ſomnus pacis,* inquit Auguſtinus a, & Petrus Damianus b: *Felix ſomnus cum requie, requies cum voluptate, voluptas cum æternitate:* & Nyſſenus c: *Veluti teneris floribus, vel rore quodam leui circumfuſus in dulcem ſimul ac beatum ſomnum delapſus eſt.* Chryſoſtomus d diſputans de nomine cœmeterii, in quo iacent corpora defunctorum, eius nominis hanc ait eſſe cauſam, quia non tam mortui ſunt, quam ſomno conſopiti, & dormientes, quomodo apud Ariepagitam e mortui noſtri dicuntur κεκοιμημένοι, *qui placide & ſuauiter dormierunt,* & in concilio Antiocheno f, κοίμησις τῶν ἀναπαυσαμένων, dormitio eorum qui quieuerũt, mors dicitur, & paſſim occurrent alia exempla in nouo Teſtamento, & noui Teſtamenti Scriptoribus. Nam ante Chriſti aduentum mortem vult Chryſoſtomus mortis nomen habuiſſe, atque etiam inferni, quod oſtendit aliquot Scripturæ teſtimoniis: at poſtquam Chriſtus venit, & pro mundi vita mortem ſubiit, non amplius habere eam appellationem, ſed ſomni & dormitionis: quod item illuſtrat nonnullis locis ſacrarum literarum.

Veruntamen in vetere quoque Teſtamento dormire eſt mori, & ſomnus mors, eademque eſt ratio de affinibus verbis, ac nominibus dormi-

Stephanus neſciuit iraſci.

a Act. 2. 37. & ſeq.
b ſerm. de S. Steph.
c orat. de eod.

Stephanus pro inimicis quid rogauerit.

Dilectio inimicorum exemplo Stephani maxime roborata.

d 1. Pet. 2. 21.
e oratio. de S. Steph.

Arma Chriſtianorum in inimicos quæ ſint.

f Serm. 1. de ſanctis.

Chriſti & Stephani quanta ſit diſſimilitudo.

g Luc. 23. 34.
h ſerm. 4. de ſanctis.
i Aug. ſer. 94. de Diuer. & 95. & in Pſal. 141. & ſerm. 157. de Temp. Fulgen. ſer. de S. Steph. Greg. 7. Moral. c. 15. vel 23. & li. 29. c. vlt.

Increpatio Iudæorum à Stephano facta ex charitate profecta oſtẽditur.

k ſerm. de S. Stephan.
l ſerm. de eod.
m Chryſ. hom. 6. in 1. ad Tim. hom. 2. de Paraſc. Antiochus hom. 72. Tom. 2. Biblio. Patr. & in Euang. de Samarit.
o Metaphra. 9. Febr.

Sapricii & Nicephori hiſtoria memorabilis.

p Tom. 3. ep. 7.
q Apoc. 6. 10.

Animæ interfectorum ſub altari, qualẽ vindictam petant.

r Epheſ. 6. 12.
ſ 1. de Serm. Domini in monte. c. 45. & ſerm. 11. de ſanctis. & 39. de Temp.

In hac vita præcipitur dilectio inimicorum, non in alia.

t 2. Moral. c. 8. vel 4.
u Matt. 5. 44.

Iuſti poſſunt petere de malis in hac vita vindictam.

x 2. 2. q. 25. ar. 6. ad 3.
y c. 6. à n. 42.
z Manilius 5. Aſtron. & Valer. Flac. 1. Argonaut. cum ſigno Sagittarii.

Mors Stephani ſuauiſſima.

a ſerm. 92. de Diuer.
b ſerm. de S. Stephano.
c oratio de S. Stephano.

Cœmeteria vnde nomen habeant.

d oratio. 2. de Paraſce.
e Eccleſ. Hierar.
f cap. 1.

Mors ante Chriſtũ mors dicta eſt, poſt ſomnus.

In veteri Teſtamẽto mors etiã ſomnus eſt dicta.

tandi, dormitionis, &c. Vnde in Pſalmo a: *Dormitauerunt, qui aſcenderant equos*, & b, *Dormierunt ſomnum ſuum*, & c, *Sicut vulnerati dormientes in ſepulcris*, & d, *Cum dederit dilectis ſuis ſomnum*, & e, *Ego dormiui, & ſoporatus ſum, & exurrexi.* In Deuteronomio f: *Tu dormies cum patribus tuis.* In libris Regum g: *Dormiuit Dauid cum patribus ſuis.* In Iob h: *Sic homo cum dormierit, non reſurget, donec atteratur cælum.* In Nahum i: *Dormitauerunt paſtores*, vt ibi exponunt Theodoretus, Theophylactus. Denique cum tam frequens ſit hæc phraſis, in Pſalmis præſertim, Iob, Prophetis, libris Regum, & Paralipomenon, & cum, vt loquitur Auguſtinus k, *ſomnum pro morte poſitũ innumerabiliter Scriptura contineant*, miror à Chryſoſtomo haberi adeo peregrinam. Hebræi mortuos ſolent appellare, qui ſunt in ſtatu perditionis, Sanctos, qui ſunt in manu Dei, appellant viuentes, aut dormientes, vel ea de cauſa, quod vtilitatem magnã multis conferant officiis in Eccleſiam: Notauit hoc Genebrardus l. Hieronymus m cauſam dat certam ſpem Reſurrectionis, & quidem glorioſæ. Sed & priorem aperte indicat, diſputans contra Vigilantium, probanſque Sanctos pro nobis orare. Idem valent voces pauſantium, atque quieſcentium, ſatis à priſcis Auctoribus vſurpatæ n. Silentes quoque dicuntur, quod edere vocem non poſſint, vel publicam habere orationem ad viuos o. Nec mouere debet ratio, qua Chryſoſtomus vtitur ex Apoſtolis, quibus cum Chriſtus dixiſſet Lazarum dormire, non intellexerunt de morte, ſed exiſtimauerunt eum intelligere de dormitione ſomni p: erant enim rudes, & oratio ipſa amphibologica. At ratio huius denominationis æque valet in vetere, ac nouo Teſtamento, nempe, quia mors ſomni inſtar eſt quoddam leuamentum dolorum, & laborum: & vt poſt ſomnum expergiſcimur, ita poſt mortem reſurgimus: nec magis Deo difficile mortuum, quam cuiuis dormientem excitare. Ita docet aliis in locis Chryſoſtomus q, Hieronymus r, & Apollinarius ſ, & Auguſtinus t.

a Pſal. 75.7.
b Pſal. 75.6.
c Pſal. 87.6.
d Pſal. 126.2.
e Pſal. 3.6.
f cap. 31.16.
g 3. Reg. 2.10.
h cap. 14. 12.
i cap. 3.18.
k in Pſal. 3.
Mortui & viuentes qui nã ſint.
l in Pſal. 7.
m epiſt. 29. ad Theodoram.
n Caſſia. colla.
o Pſal. 30.18. Pſal. 113.17.
p Ioan. 11.11. Mors cur ſomnus dicatur.
q Hom. 27. & 61. ad popu.
r cap. 4. 1. ad Theſſ. & ep. 26.

Et quoniam qui dormiunt, fere nocte dormiunt, aut diurnam lucem excludunt; hinc eſt quod in Scriptura nomine noctis, & tenebrarum mors intelligitur: *Venit nox*, inquit Chriſtus, *quãdo nemo poteſt operari* u. *Abraham exultauit, vt videret diem meum* x, id eſt, vitam meam, ſeu me hominẽ cum hominibus viuentem. *Nonne duodecim ſunt horæ diei* y, *ſi quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt*: id eſt, vitæ meæ ſpatiũ definitum eſt, ne dubiteris, ô Diſcipuli mei, mecum venire. *Ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant* z; id eſt, dum viuitis, aut quandiu apud vos ego viuus ſum. Quid! quod profani Auctores Græcique, Latinique, vſurparunt eos loquendi modos in dictis ſignificationibus: Homerus a quidem dixit:

ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.
Membra cadens duro ſomno compoſta reliquit.

Quod imitatus Virgilius b dixit:

Olli dura quies oculos, & ferreus vrget Somnus.——

Et quemadmodum idem cecinit c:

Et conſanguineus lethi ſopor.——

Ita prius Homerus d:

Ἔνθ᾽ ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο.
Occurrit ſomno, qui mortis frater habetur.

Orpheus autem & lethes, & mortis fratrem eũ fingit ſcribens:

αὐτο κασίγνητος γὰρ ἔφυς λήθης θανάτου τε.
Tu lethes mortiſque patre es prognatus eodem.

Nox pro morte ponitur in Scriptura.
ſ in Catena Ioh. c. 1.
t epiſt. 120.
u Ioan. 9. 4.
x ſupra 8.56.
y infra 11.9.
z infra 12.35.
a Iliad. λ. vers. 241.
b 12. Æneid.
c Æneid. 6.
d Iliad. ξ. verſ. 231.
e in Carm.

Ad quod iterum alludens Homerus ſomnum, & mortem gemellos vocat, ſic ſcribens f:

πέμπε δέ μιν πομποῖσιν ἅμα κραιπνοῖσι φέρεσθαι,
ὕπνῳ καὶ θανάτῳ διδυμάοσιν.
id eſt,
Ferre ipſumq́; dedit ſomno, mortiq́; gemellis
Præpetibus valde curſoribus.——

In vetere quadam inſcriptione reperitur ſepulcrum dictum requietorium: Cicero g vocat ſacram quietem, patem, ſecuritatem: Valerius Probus his idem notis expreſſit, H. R. I. P. *Hic requieſcit in pace*: Petrus Diaconus iſtis aliis, D. M. S. *Dormiant mortui ſecuri*: Lucanus h etiam nomine ſecurorum appellat mortuos, & Tertullianus i, & Caſſiodorus k, & Sidonius l, ſiue ſecuritatẽ mortuorum ſtatum. Hinc illæ dicendi formulæ, non ſollicitandos, vel inquietandos, vel turbandos manes, id eſt, ſepulcrum violari non debere. Vide Turnebum m, & Pauſaniam n. Coluthus o appellat ſomnum mortis συνήμορον, *comitem* καὶ κασίγνητον, *& fratrem*: Menander p προμελέτην, *præmeditationem*, καὶ μυστήρια, *& myſteria*: Seneca q *fratrem*: Heſiodus r *ſororem*: Ouidius ſ *imaginem*. Præterea Catullus & Propertius vocant mortem *noctem*: Lucretius *quietem*: Horatius t *ſoporem*. Pauſanias, quem prius nominaui, Spartanos memorat ſomni mortiſque ſimulacra ſimul poſuiſſe. Videntur hæc apud Gentiles ex ea opinione nata, qua mortuos putant perinde vt dormientes nullius doloris experientiam habere; ſed animum vna cum corpore interire. Sic ſenſit certe Lucretius u:

Tu quidem vt es lecti ſopitus, ſic eris æui
Quod ſupereſt cunctis priuatu' doloribus ægris.

Plura hinc inde colligi poſſent, quæ lubens volenſque prætermitto.

f Iliad. π. verſ. 672.
g 2. de Legib.
h lib. 9.
i lib. de anima.
k lib. 6. ep. 8.
l lib. 3. ep. 12.
m Aduerſ. lib. 28. c. 43.
n in Eliacis.
o in Carm.
p in Carm.
q in Hercl. fur. actu 4. in Choro.
r in Ergis.
ſ 2. de Arte.
t lib. 1. Carm. ode 24.
u lib. 4.

In Domino.] Textus Græcus non habet duas has dictiones, ſicut neque Syrus, quas legunt tamen fere omnes Latini; exponit vero Petrus Damianus x, & poſt illum Lyranus, *quoniam abſorptus eſt in claritatis abyſſum, & inter Dei ſui brachia requieſcens dormiuit ſecurus, & quietus in æterna pace, quia ſpiritum ſuum Domino commendauit*, inquit Auguſtinus y. Eadem eſt vis in his verbis: *Obdormiuit Domino*, quæ in illis ex Apocalypſi z: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Ibi autem, licet iuxta ſatis communem expoſitionem intelligi poſſit de omnibus iuſtis, qui in Dei gratia moriuntur, quæ expoſitio traditur ab Andrea Cæſarienſi, Beda, & aliis in eum locum, & à Bernardo in ſermone ad milites templi a: tamen ſi attendamus phraſim Hebræam, ſecundum quam præpoſitio hæc ב be ſæpe loco particulæ cauſalis, *pro*, & *propter*, &c. ſumitur, vt ter verbi gratia in Geneſi b, vbi Interpres poſuit *propter*, & *pro*: & in Oſea c, atque Michæa d, apud quos lectio Latina, *in*, habet omnino eandem ſignificationem, idem erit *mori in Domino*, quod *pro Domino*, ſiue *propter Dominum*, & præſertim quoniam eo capite Apocalypſis proxime ante mentio eſt de interficiendis ab Antichriſto, hic patientia Sanctorum eſt. Atque ita explicat dictum locum Ambroſius Mediolanẽſis, & Haymo, & Gloſſa interlinearis, & Lyranus, ac noſter Ribera, & indicat Auguſtinus e, poteſtque confirmari, aliquot ſimilibus loquendi formulis in nouo Teſtamento, quæ nimirum præpoſitione *in*, vtuntur eo modo, quem diximus, maxime in epiſtola ad Romanos f. Nihilominus prior expoſitio recipienda eſt, quam Eccleſia a-

x Serm. de S. Stephan.
y Serm. 92. de Temp. & 4. de Sanctis.
Quid ſit obdormire in Domino.
z cap. 14. 13.
a cap. 9.
Præpoſitio in, pro præpoſitione pro, & propter, frequens in ſacra Scriptura
b c. 18. & c. 60. 29. 10.
c c. 12. 12.
d c. 4. 3.
e 20. de ciu. c. 9.
f c. 14. 8.

gnoſcit, proponens in officio Defunctorum illa verba de omnibus iuſtis, eamque ſequuntur Andreas Cæſarienſis, Beda, Richardus de ſancto Victore, Primaſius, Anſbertus, Ioachim Abbas, Hugo Cardinalis, Carthuſianus, Viegas noſter, & alii, nec Haymoni diſplicet. Ita locum illum Bernardus *a* etiam intellexit. Fauet quoq; eadem epiſtola Pauli ad Romanos modo citata *b*, & epiſtola ad Galatas *c*, aliaque ex vtroque Teſtamento exempla colligit noſter Sâ in Indice Scripturæ. Ex quib. intelligi poteſt, quod eſſe in Domino, vel in Chriſto, ſignificat eſſe, vel cõtineri intra eius corpus, vt viua membra, iuxta id *d*: *Manete in me, & ego in vobis*; & *e*, *Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum*. Sic præterea, quando iubet Apoſtolus *f*, *vt quæ nubit, nubat in Domino*, ſenſus eſt, vt viro fideli, quemadmodum Tertullianus *g*, Hieronymus *h*, & alii exponunt. Quare in Domino etiam moriuntur, vel obdormiunt, qui manent in eo vſque ad mortem, & in ipſa morte ſunt viua eius membra. Qui ſenſus cõgruit propoſito Ioannis, quia etſi ſub Antichriſto plurimi vitam martyrio finituri ſint, alii tamen etiam nõ pauci ab eiuſdem miniſtris affecti variis aliis incommodis morientur ſancte, ſed ſine martyrio; quibus tamen omnibus, & his conuenit quod ibidem ſubditur: *Amodo enim iam dicit Spiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis*. Itaque Stephanus obdormiuit in Domino ſecundum duplicem ſenſum, & quia gratus Deo, ac voluntati ipſius obſequens, viuumque eiuſdem membrũ fuit, quippe plenus fide, & gratia, & quia pro Domino mortuus eſt in tuenda illius fide, qua plenus erat, & ſimul fortitudine.

Hic quęri poteſt de tempore martyrii Stephani. Baronius *i* controuerſiam iſtam accurate diſcuſſit. Omnino retinenda Eccleſiaſtica traditio de die, qui ſequitur natalẽ Chriſti, vigeſimoſexto Decembris, Chriſti eiuſdẽ anno trigeſimoquarto expleto, inchoante illo ipſo die anno trigeſimoquinto à Natiuitate. Hoc de die confirmant Martyrologia omnia, & Patrum Homiliæ, ſermones, orationes, quibus Stephanum celebrãt, præſertim Nyſſeni, Auguſtini, Fulgentii, Petri Damiani, & Bernardi, ex quibus primus ſenior eſt, quã prima corporis Stephani inuentio. Quapropter non ſunt audiendi, qui contigiſſe Stephani lapidationem contendunt die tertio Auguſti, eodem quo Chriſtus crucifixus eſt anno, ex quibus eſt beatus Antoninus *k*: ſed Inuentionem, quæ ſub Honorio agente in Imperio annũ vigeſimumprimum, contigit die vigeſimoſexto Decembris, eſſe permutatum cum die martyrii. Etenim ab Aſcenſione Chriſti, vſque ad dictam diem tertiam Auguſti menſis, nimis anguſtum eſt ſpatium, nempe duorum menſium, vt in eo aliquandiu perſeueraſſe dici poſſit Eccleſia poſt Pentecoſten, *in fractione panis*, & inde oborta occaſione diſſidii *l*, Diaconos elegiſſe, & Stephanum Diaconum Iacobo miniſtraſſe, ſigna tot, ac prodigia edidiſſe, atque prædicaſſe. Potius Inuentionis celebritas, quæ reuera contigit die vigeſimaſexta Decembris, tranſlata eſt in tertiam Auguſti, qua die Anconitani lapidis, de quo prius diximus, feſtiuitas Inuentione ipſa vetuſtior agitabatur, vt in Martyrii memoria feſtiuius Eccleſia occuparetur. Longius aberrant à veriſimilitudine Hippolytus Thebanus, quem Glycas *m* commemorat, & apud Nicephorum *n* Petri in ſede Antiochena ſucceſſor Euodius, qui dicunt anno poſtquam ordinatus eſt Stephanus in Diaconum ſeptimo, lapidibus occubuiſſe. Nam hæc temporis ſupputatio quam maxime vocationi Pauli, & vniuerſæ Chronologiæ aduerſatur. Fortaſſe non errarunt graues illi Auctores, ſed error irrepſit, vt anni ſeptem poſiti fuerint pro ſeptem menſibus, qui ab Aſcenſione Chriſti ad martyrium Stephani intercurrerunt. Euſebius *o* ſcribit ſimul ac Stephanus creatus eſt Diaconus ab illis, qui Dominum neci dediſſent, lapidibus obrutum.

Porro Stephanum non minus mortuum illuſtrarunt ſigna, & prodigia, quam viuum. De his magno numero per ſacras ipſius reliquias editis, multa prodidit memoriæ Euodius Vzalenſis Epiſcopus, duob. libris *p*, Auguſtinus *q*, Proſper *r*, Gregorius Turonenſis *ſ*, Hilarius Arelatenſis *t*, Petrus Damianus *u*, Auitus *x*, Lucianus *y*, Beda *z*, Nicephorus *a*; Gennadius *b*, Nicetas *c*, Cedrenus *d*, qui narrat viſionem Stephani Pulcheriæ Auguſtæ exhibitam. Ex his miraculis duo vehementer notanda iudico, vt hunc fortiſſimum Martyrem peculiarem agnoſcamus obſtinatæ mentis hominum patronum apud Deum, &, vt ita dicam, domitorem eſſe: quemadmodum valet Sanctorum aliquis ad impetrandam huius morbi leuationem, alius ad alterius. Primum miraculum ſpectat ad Iudæos, quos viuens expertus eſt duræ ceruicis erga Deum, & aduerſus ſe duros, immo lapideſcentes, non inanimes, vt illa quondam fabuloſa Niobe, ſed male animatos. Scripſit S. Seuerus Maioricenſis inſulæ Epiſcopus, circularem de hac re epiſtolã, cuius, qui ſupra citatus eſt Euodius *e* meminit, & quam ex Vaticano manuſcripto codice deſcribit Baronius *f*, aduentu Reliquiarum B. Stephani in eius inſulæ oppidum Magonam omnes Iudæos fuiſſe conuerſos, hoc eſt, quingentos quadraginta, ſpatio octo dierum; cum enim hi contra Chriſtianos, qui multum de aduentu reliquiarum in eam vrbem lætabantur, & zelo quodam religionis in Iudæos amore illius Martyris exardeſcebant, nõ ſolum argumenta, ſed etiam ſaxa, ſudes, iacula, omniaque telorum genera cõparaſſent, vt Chriſtianorum vim & potentiam incredibili quodam ardore incenſam, ex quo tempore ſacræ illæ reliquiæ aduenerãt, ſi ita res poſceret, etiam corporis viribus propulſarent; cum vero in confertam fidelium in platea multitudinem Iudæi lapides immaniſſimos grandinis inſtar iactaſſent, nullum Chriſtianorum nõ ſolum ictu, ſed ne tactu quidem vexauerunt: idem viciſſim miraculum exhibente Deo Iudæis, quos lapidibus præ zelo fideles armati nullo modo læſerunt, & ignem de cœlo in Synagogam immittente, quo omnia eius ornamenta, exceptis libris, abſumpta ſunt. Poſtquam autem Theodorus, qui omnium doctiſſimus & pertinaciſsimus habebatur, clamore populi dicentis, Theodore, crede in Chriſtum, commotus ita fuiſſet, vt crederet, reliqui trepidi terrebantur. Cęterum eius poſtea ſermonibus ad conuerſionem vrgentis, Iudæi alii, qui crediſſe Archiſynagogum ſuum admirabantur, proindeque pauore propulſi erant, mirabiliter conuerſi ſunt ſancti Stephani precibus Deo, illum ipſum ad ſuam, & ſuorum conuerſionem ingenti quodam Spiritu propellente: necnõ tandem Meletius Theodori frater, conuerſus eſt; cuius in corde quantumuis illibentis, & renitentis verba, prius ab eo blaſphema iudicata, ita

obſer-

a epi. 91. & Ser. 4 [illegible]. b [illegible]. c [illegible].

Eſſe in Domino, quid ſit. d [illegible]. e [illegible].

f 1. Cor. 7. 39.

g 2. ad vx. h 1. cont. Ioui.

Stephanus in Domino quomodo ſit mortuus.

Quo die S. Stephanus ſit [illegible] martyrio. i [illegible] Decemb.

Mors Stephani non incidit in diẽ tertium Auguſti. k [illegible]

l Act. 6. 1.

m 3. par. Annal.

n 2. Hiſt. c. 3.

o 2. Hiſt. c. 1.

p apud Aug. [illegible] q Ser. 31. 32. 33. 34. 35. de Diuer. epiſt. 103. & 22. de ciuit. Dei. c. 8. tracta. 120. in Ioan. r lib. de prædic. & prom. c. 6. ſ 1. Hiſt. c. 31. & lib. de glo. Martyr. c. 33. t Serm. de S. Stepha. u Ser. de eodem. x ep. de Rel. S. Steph. tom. 10. Aug. y de reuelatione [illegible] S. Stephani. to. 10. oper. Aug. z Retract. in Acta c. 5. & 8. & lib. de temp. rat.

Iudæi quo modo ad fidem conuerſi ſint.

a lib. 14. c. 9. b lib. de Script. apud Hieronymũ in Luciano, Auito, O[illegible] c orat. de martyrio & [illegible] S. Stepha. apud Metaphra. d in compend. de hiſt. p. 277. e lib. 1. c. 2. f Tom. 5. Annal. anno 418.

obſeruabantur, vt ea ex corde nequiret euellere: Chriſte, *in nomine tuo*: denique portenta magna, & multa edente, illis haud abſimilia, quæ edita in deſerto egreſſis ex Ægypto Exodus *a* narrat; potiſſimum columnæ ignis, & mannæ *b*.

a cap. 7. & ſeq. b Exod. 13. & 16.

Martialis primarii viri cõuerſio mirabilis.

c lib. 22. de ciuit. Dei c. 8.

Alterum miraculum narrat Auguſtinus *c*, de Martiali viro primario, ſeu Gentili, quam à religione Chriſtiana valde abhorrentem, gener, filiaque Chriſtiani cum obteſtando, & plorando iamiam moriturum conuertere nequirent, gener ex altari S. Stephani flores ſumma pietate, fideque, cùm Protomartyrem ſupplex oraſſet, ad caput languentis appoſuit: hic vero expergefactus Baptiſmum inclamat, ac demum baptizatus, quamdiu vixit, in ore habebat poſtrema illa verba Stephani, quæ Stephani neſciebat fuiſſe, Chriſte, *accipe ſpiritum meum*, nec multo poſt defunctus eſt. Vltimo tandem loco afferenda hic eſſent multiplicia Stephani encomia, laudeſque, quibus non in iſto ſolùm capite, & priore inſigniter exornatur, ſed à Patribus etiam celebratur: verum non eſt, quod iam actum agamus. Hic addo, quod allegorico ſenſu Ambroſius ait *d*, *fuiſſe Stephanum eum piſcem, in quo Petrus ſtaterem reperit* e, *primuſque de Euangelio aſcendit, habens in ore pretium Chriſti, quem cenſum in paſſione loquebatur, cuius gratiam & Petri iudicium atque doctrinam locuples aſſertor glorioſo martyrio impleuit.* Eodem pertinet quæ diximus de lapidibus ipſis, & lapidationis loco, quæque poſtea dicentur de exequiis, & inuentione. Præterea ſummo honore ac veneratione iam inde ab exordio Eccleſiæ cultus eſt, celebrando quotannis diem martyrij ipſius, vt teſtatur Clemens *f*. Scribit præterea Martialis *g*, vnus de primis diſcipulis, ſe cum aras Dæmonum diruiſſet, Ignoti aram Dei reſeruaſſe, & in nomine Dei Iſrael, atque ipſius teſtis Stephani dicaſſe, ita vt eodem Martiali, vel auctore, vel exemplo multas opinor in Gallia metropoles ſacratas Stephano, eas præſertim, quas ille erexit: ſed lectu dignum, quod de Metenſi narrat Gregorius Turonenſis *h*, vt videlicet ſuum Stephanus oratorium liberauerit ab incendio. Conſtat præterea Dionyſium Pariſijs Eccleſiam nomine Stephani excitaſſe, quam hoc etiam tempore vulgus nominat ſanctum Stephanum Græcorum. Primus Hungarorum rex martyrque Stephanus, ab hoc noſtro Stephano cum nomine, regni, ac martyrij, per eius interceſſionem, coronam accepit *i*. Alter antiquior priore, à S. Germano Conſtantinopolitano Epiſcopo, cum adhuc eſſet in vtero per interceſſionem Protomartyris benedictus eſt, cuius vt nomen, ſic fortitudinem diuinitus eſt imitatus, ac Stephanus iunior cognominatus *k*. Denique nomine Stephanus coronam præfert ſuo, multis debitam titulis & ciuicam, & muralem, & obſidionalem, & caſtrenſem, & triumphalem, & naualem, de quibus Gellius *l*, & quaſi militi noſtro ſtrenuiſſimo iuxta tropologiam quinis facile accommodabit. Viget etiam in Vrbe traditio, de qua Iacobus de Voragine *m*, illuc tranſlato in ædem Laurentij Stephano, Laurentium in ſarcophago dexteram illi ceſſiſſe: auditum præterea ex energumeni loquentem ore dæmonem, neſcio vbi, non receſſurum, niſi Romam adduceretur ad Stephanum: ſed & Angelorum perceptas voces, cum dicerent, O fœlix Roma, quæ corpus Stephani & Laurentij vno claudis mauſolæo. Lege quæ de anteriore tum inuentione, tũ tranſlatione valde mirabili narrant Nicetas Philoſophus, Lucianus presbyter, Marcellinus in Chronico, Nicephorus *n*, Gennadius, Beda, Sigebertus, Menæa Græcorum: ſed errat Nicetas, cum inuentionem æuo Conſtantini magni ponit: Honorij ac Theodoſij æuum alij rectius aſſignant. In tranſlatione Conſtantinopolitana inter miranda, mulæ fuerunt humana voce locutæ. Poteſt & quem huiuſmodi piæ delectant accommodatæ tranſlationes, quæ de Ruben bene precando vaticinatur Iacob *o*, huc ad Stephanum transferre. *Ruben*, inquit ille, *primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei: prior in donis, maior in imperio.* Et Ruben Hebraice filius videns, aut viſio filij, aut viſionis filius. Stephanus vidit cœlos apertos, & filium hominis: fuit fortitudo Dei, quia plenus fortitudine: principium doloris, quoniam primus Martyr, in quo, ſicut & deinceps in aliis, Chriſtus ipſe patiebatur quodammodo. Prior fuit in donis, vtpote plenus fide, gratia, fortitudine, item prædicandi facultate, præditus dono miraculorum, vultu Angelico, viſione gloriæ Dei, ac Filij hominis, apertis cœlis; denique primus martyrij adeptus coronam. Fuit maior in imperio, quia etſi infra Apoſtolos, ſed inter Diaconos (& forſan inter genitos à Chriſto poſt Paſſionem ſuam) primus, ſibimet ipſi imperans, ſeq; vincens, dum pro lapidantibus precatus eſt, & pro tanto Apoſtolo exorauit.

Stephanus fuit piſcis primus quem Petrus cepit.

d 5. Hexa. c. 6. & lib. 4. in ca. 5. Luc.

e Matth. 17. 26.

Stephanus ſummo honore ab initio Eccleſiæ cultus.

f 8. Conſt. cap. 33.

g ep. ad Burd.

In Gallia multæ Metropoles S. Stephano ſacratæ.

h 2. hiſt. Fran. c. 6. lege item vitam S. Teodoni, cap. 11. apud Sur. 13. Nouemb.

i in vita apud Sur. 25. Aug.

k Dam. in vit.

l lib. 5. cap. 6.

m Ser. 1. de S. Stephano.

n lib. 14. cap. 9.

o Gen. 49. 3.

Hæc particula cur ſit addita.

Saulus autem erat conſentiens neci eius.] Quidam codices Latini, & plurimi Græci hinc inchoant caput octauum. Eſt id vero expreſſum magis, tametſi ſatis prius indicatum in depoſitione veſtimentorum facta à teſtibus ſecus pedes Sauli, vt tanto etiam magis eluceſceret vis precum Stephani, atque Sauli conuerſio, poſtea narranda tanquam illarum fructus, vtque intelligeretur non manibus, ſed conſilio, & approbatione lapidaſſe. Trita, & vera ſententia eſt (quam Caluinus & Beza immerito irrident) Eccleſiæ Stephanum orando acquiſiuiſſe tantum Apoſtolum Paulum. Inculcat id frequenter Auguſtinus *p* dicens, *quod ſi Stephanus non oraſſet, Eccleſia Paulum non haberet.* Et Fulgentius *q* dicit, *quod quo proceſſit S. Stephanus in cælum trucidatus lapidibus Pauli, illuc ſecutus eſt Paulus adiutus orationibus Stephani.* Probabile putat Oecumenius & nonnullis aliis lapidatoribus Stephani eius oratione peccatum dimiſſum eſſe.

Stephanus Paulum Eccleſiæ acquiſiuit.

p Ser. 1. de Sanctis, & 4. & de Diu. 94. & 99.

q Serm. de S. Steph.

CAPVT OCTAVVM.

SVMMARIVM.

Attingitur in iſto capite Stephani ſepultura: exponitur Eccleſiæ grauis perſecutio: Samariæ conuerſio, & in eadem Simonis Magi, ſed cum reuerſione huius ad vomitum: Eunuchi Candacis Reginæ Baptiſmus.

1 FACTA eſt autem in
illa die perſecutio
magna in Eccleſia,
quæ erat Ieroſolymis,
&omnes diſperſi
ſunt per regiones
Iudææ, & Samariæ,
præter Apoſtolos.
2 Curauerunt autem Stephanum viri timorati,
& fecerunt planctum magnum
ſuper eum.
3 Saulus autem deuaſtabat Eccleſiam
per domos intrans, & trahens viros, ac
mulieres, tradebat in cuſtodiam.
4 Igitur qui diſperſi erant pertranſibant,
euangelizantes verbum Dei.
5 Philippus autem deſcendens in ciuitatem
Samariæ, prædicabat illis CHRISTVM.
6 Intendebant autem turbæ his, quæ à
Philippo dicebantur vnanimiter, audiẽtes,
& videntes ſigna quæ faciebat.
7 Multi enim eorum, qui habebant ſpiritus
immundos, clamantes voce magna
exibant.
8 Multi autem paralytici, & claudi curati
ſunt.
9 Factum eſt ergo gaudium magnum in
illa ciuitate. Vir autem quidam nomine
Simon, qui ante fuerat in ciuitate magus,
ſeducens gentem Samariæ, dicens ſe eſſe
aliquem magnum:
10 Cui auſcultabant omnes à minimo vſque
ad maximum, dicentes: Hic eſt virtus
Dei, quæ vocatur magna.
11 Attendebant autem eum: propter
quod multo tempore magiis ſuis dementaſſet
eos.
12 Cum vero credidiſſent Philippo euãgelizanti
de regno Dei, in nomine Ieſu
Chriſti baptizabantur viri ac mulieres.
13 Tunc Simon & ipſe credidit: & cum
baptizatus eſſet, adhęrebat Philippo. Videns
A etiam ſigna, & virtutes maximas fieri,
ſtupens admirabatur.
14 Cum autem audiſſent Apoſtoli, qui
erant Ieroſolymis, quod recepiſſet Samaria
verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum,
& Ioannem:
15 Qui cum veniſſent, orauerunt pro ipſis,
vt acciperent Spiritum ſanctum:
16 Nondum enim in quenquam illorum
venerat, ſed baptizati tantum erant in
nomine Domini Ieſu.
17 Tunc imponebant manus ſuper illos,
& accipiebant Spiritum ſanctum.
B 18 Cum vidiſſet autem Simon, quia per
impoſitionem manus Apoſtolorum daretur
Spiritus ſanctus, obtulit eis pecuniam.
19 Dicens: Date & mihi hanc poteſtatem,
vt cuicumq; impoſuero manus, accipiat
Spiritum ſanctum. Petrus autem
dixit ad eum:
20 Pecunia tua tecum ſit in perditionem:
quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunia
poſſideri.
21 Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone
C iſto, cor enim tuum non eſt rectum
coram Deo.
22 Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia
tua: & roga Deum, ſi forte remittatur
tibi hæc cogitatio cordis tui.
23 In felle enim amaritudinis, & obligatione
iniquitatis video te eſſe.
24 Reſpondens autem Simon, dixit: Precamini
vos pro me ad Dominum, vt nihil
veniat ſuper me horum, quæ dixiſtis.
25 Et illi quidem teſtificati, & locuti verbum
D Domini, redibant Ieroſolymam, &
multis regionibus Samaritanorum euangelizabant.
26 Angelus autem Domini locutus eſt ad
Philippum, dicens: Surge, & vade contra
Meridianum ad viam, quæ deſcendit ab
Ieruſalem in Gazam: hæc eſt deſerta.

27 Et ſurgens abiit. Et ecce vir Æthiops, eunuchus, potens Candacis reginæ Æthiopum, qui erat ſuper omnes gazas eius, venerat adorare in Ieruſalem:

28 Et reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum, legenſq; Eſaiam prophetam.

29 Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum iſtum.

30 Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Eſaiam Prophetam, & dixit: Putaſne intelligis quæ legis?

31 Qui ait: Et quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi? Rogauitq; Philippum vt aſcenderet, & ſederet ſecum.

32 Locus autem Scripturæ, quam legebat, erat hic: Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt: & ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce, ſic non aperuit os ſuũ.

33 In humilitate iudicium eius ſublatum eſt. Generationem eius quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita eius?

34 Reſpondens autem eunuchus Philippo, dixit: Obſecro te, de quo Propheta dixit hoc? de ſe, an de alio aliquo?

35 Aperiens autem Philippus os ſuum, & incipiens à Scriptura iſta, euangelizauit illi Ieſum.

36 Et dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam: & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

37 Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et reſpondens ait: Credo Filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.

38 Et iuſſit ſtare currum: & deſcenderunt vterq; in aquam, Philippus & Eunuchus, & baptizauit eum.

39 Cum autem aſcendiſſent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam ſuam gaudens.

40 Philippus autem inuentus eſt in Azoto, & pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæſaream.

Verſus 1.] Facta eſt autem illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Ieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter Apoſtolos.

Perſecutio in Eccleſia ſub Stephano qualis.

FACTA *eſt autem in illa die.*] Qua ſcilicet occiſus eſt Stephanus: nimirum ab ea die cœpit ſæuire perſecutio. Memini in capite ſexto a, cum agerem de Nicanore, ſenſiſſe Dorotheum b, eadem die interfectum Nicanorem cum Stephano, aliiſque ad duo millia. Hyppolytus c quoque martyr tradit cum Stephano Nicanorem coronatum martyrio. Videri poteſt Paulus innuiſſe de pluribus interfectis, idrem poſt necem Stephani; ait enim d: *Et cum occiderentur, detuli ſententiam*: quæ verba ita videntur de multis proprie capienda, & non de vnico Stephano: vt illa, quæ proxime præcedunt e, *Multos Sanctorum ego in carceribus incluſi.* Syrus interpres ita vertit והוא הוא בהו יומא, *vehaua hana behu iauma*, id eſt, *& fuit facta in illo die*, vel, *& fuit per illud tempus.* Hebræo more diem pro tempore vſurpando. Euſebius f, *E veſtigio*, inquit, *poſt Stephani martyrium.*

a verſ. 5.

b in Synopſ.

c libro de Septuaginta duobus Diſcip.

d Act. 26. 10.

e ibidem.

f li. 2. Hiſt. c. 1.

Perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Ieroſolymis.] Ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, *in Eccleſiam*, ſeu, *contra Eccleſiam*. Hæc merito cenſeri poteſt prima ex perſecutionibus Eccleſiæ, quibus nempe vniuerſaliter vexata eſt Eccleſia, vt obſeruat Caietanus g, & loquitur Euſebius h, necnon Auguſtinus i refutans eos, qui exacte ſolas decem numerabant. Ad hoc tempus referri poteſt, quod Lucianus k Gamalielem in reuelatione dixiſſe memorat, *Nicodemum, quod Chriſti diſcipulus eſſet, amotum principatu à Iudæis, & anathematizatum* (quod Iudæis eſt, extra Synagogam fieri) *& pulſum in exilium, ſed ſe illum proprio in agro ſuſceptum aluiſſe, & veſtiuiſſe vſque ad vitæ exitum, ac tandem iuxta Stephanum honorifice ſepeliuiſſe.* Nicetas Philoſophus ſcribit l, *cum ob necem Stephani compunctus, & baptizatus eſſet Nicodemus reuerentia Gamalielis, in præſentia quidem interfectum non eſſe, præter facultatum tamen priuationem, & exilium plagas duriſſimas tuliſſe.* Tunc etiam fortaſſe accidit, vt Lazarus cum ſororibus, & Marcella, atque Maximino impoſiti nauigio ſine remis in certum periculum expoſiti ſint: & cum iiſdem præterea Ioſeph ab Arimathia, qui ex Gallia nauigans in Britanniam, ibi mortuus eſt. Habet hoc vltimũ hiſtoria manuſcripta Vaticanæ Bibliothecę citata à Baronio m: illud vero Acta Magdalenæ, & ſociorum, in quibus ſunt quæ idẽ Baronius n commemorat, qui citat manuſcripta, & Syluestrum in Roſa aurea o, & Petrum de Natalibus p, omnes Maſſiliam diuina prouidentia appuliſſe: quam in nobiliſſimam etiam Gallorum prouinciam Apoſtolicos plures alios viros ſiue per eam occaſionem, ſiue poſtea miſſos ab Apoſtolis, præſertim à Petro, deueniſſe docet Claudius Eſpenſæus in Catalogo de Galliæ Apoſtolis q, præter Paulum, qui eandem luſtrauerit, Philippum, qui ibidem prædicauerit, itemque Lucam noſtrum, quem interpretamur. Ex illis refert præſertim Iulianum Cenomanum Epiſcopum, qui dicitur eſſe Simon Leproſus, Martialem Petri diſcipulum, & Stephani affinem, Vrſicinum aut Vrſinum eundem cum Nathanaele, Paulum Sergium, quem Apoſtolus Paulus conuertit r. Petrus de Natalibus ſ de eo mẽtionẽ facit, ac de Cedonio, vel Sidonio, vel Chelidonio, qui fuerit ille cæcus natus t, coadiutor autem Maximini in Epiſcopatu. Legendus quoq; de his Gallorum Apoſtolis, Petrus Cluniacenſis dictus Venerabilis u, & Genebrardus x.

Prima perſecutio in Eccleſia hæc fuit.

g hoc loco.

h ſupra citato loco.

i 18. de ciuit. Dei, cap. 52.

Nicodemus in exilium miſſus eſt.

k ep. de inu. S. Steph.

Nicodemus baptizatus eſt, & plagas ſuſtinuit.

l ora. de mort. & inuen. S. Stephani.

Chriſtiani primi pulſi Ieroſolymis in Gallias veniunt.

m Tom. 1. An.

n an. Iubil.

o Feria 5. infra 8. Paſch.

p lib. 6. c. 124.

Qui qualeſq; fuerint primi Galliarũ Apoſtoli.

q in 2. ad Ti. c. 4. Dig. 15.

r Act. 13.

ſ lib. 2. c. 101. & 102.

t Ioan. 9.

Omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ.] Incertum, an omnino omnes, an ſoli antiquiores Diſcipuli, qui peculiariter hoc nomine dicebãtur. Ita ſane intellexiſſe videtur Euſebius y, qui hos nominat *Diſcipulos.* Caietanus ait ſermonem eſſe *de iis, in quos deſcenderat Spiritus ſanctus in variis linguis die Pentecoſtes* z: ideo namque mox adiicit, quod Saulus per domos intrabat, & trahebat viros ac mulieres, & tradebat in cuſtodiam a, nimirum eos, qui erant in Ieruſalem, & præſertim qui familiam ibidem habebant. Carthuſianus ibidem ex eo con-

u lib. 1. epiſt. epiſt. 2.

x 1. Chron.

Quinam diſperſi ſint in ea perſecutione.

y 2. Hiſt. c. 1.

z Act. 2. 2. & ſeq.

a infra v. 3.

Quot Ieroſolymis exierint.
a Tom. 2. An.
b epiſt. 1. ca. 1.
c cap. 1.
d 1 Cor. 15.
e Act. 2. 41. & 4. 4.
Chriſtianorum quanta fuerit Ieroſolymis multitudo.
f Act. 5. 14. & 6. 1. & 21. 20.
De diſperſis ad quos Petrus & Iacobus ſcribunt.
g Pſal. 146. 2.
h in epi. Iac. c. 1. & 1. Pet. 1.
Variæ de hac diſperſione opiniones.
i ibid. in Notatis.
k ibid.
Quomodo diſperſi ante hanc diſperſionem Chriſtiani facti ſint.
Contra Tertullianum agit, qui negat licere fugere.
l lib. de Fuga in perſec.
m lib. de Fide.
n Apol. de Fuga ſua.
o ora. 1. cont. Iul.
p 1. de Fide. c. 17.
q epiſt. 180.

eo confirmat, quod aliquos ad Stephanum ſepeliendum ſuperfuiſſe neceſſarium eſt. Baroni⁹ a coniicit minimum quindecim millia eiecta eſſe, atq; hos eſſe, ad quos Petrus b, & Iacobus c ſcribentes, appellant *aduenas diſperſionis*, aut *duodecim tribus in diſperſione*: ad diſtinctionem aliorum, qui longe, lateq; toto orbe habitabant, dicebãturq; non *diſperſi, aut ex diſperſione collecti Iudæi*, ſed coloni, & indigenæ: nec enim vſpiam legi, finita Babylonica captiuitate, Iudæos quantumlibet grauia ac dira paſſos à finitimis regibus pulſos è Palæſtina, & in exteras orbis prouincias amandatos. Equidem concedo magnum horum diſperſorum numerum fuiſſe, cum præter quingentos adhuc agente in terris Chriſto d, octoque millia duabus Petri concionibus aggregatae, Lucas victus fortaſſe ipſa multitudine, generatim ter dixerit, *magis auctam credentium in Domino multitudinem virorum, ac mulierum*, & *creuiſſe, atque multiplicatum eſſe numerum Diſcipulorum in Ieruſalem valde, & multam etiam turbam ſacerdotum obediſſe fidei* f: ſed numerum definire difficile eſt. At ↄtro etiam nonnullos aut latuiſſe, aut propter vel familiam, vel fauorem dimiſſos eſſe, ſaltem ad tempus, licet paſſim indicta perſecutio in omnes eſſet, exceptis Apoſtolis; vel προληπτικῶς, per anticipationem, dixit Lucas, *omnes*, quia paulo poſt in omnes peruaſerit procella perſecutionis. Quod ad nomen *diſperſorum* attinet, difficile eſt id ad ſolos arctare, quos præſens perſecutio diſperſit: quoniam Iacobus *duodecim Tribubus* ſcribere ſe dicit, non erãt vero illæ omnes ex Babylonica captiuitate reuerſę in Ieruſalem, ſed ſolæ duæ, Iudæ nempe tribus & Benjamin. Itaque magis propendet animus, vt Iacobum, necnon & Petrum ad veterem illam aliam diſperſionem reſpexiſſe affirmemus, ſeu Aſſyriaca illa fuerit, ſeu Babylonica, ſeu per varios Aſianorum & Ægyptiorũ principes facta; quas numero multitudinis vocat Pſalmus g dicens, *diſperſiones Iſraelitis congregabit*, quæ cõmunior eſt ſententia. Gagneius h tamen iſtam nõn ſpernens, priorem magis probare videtur, ita vt ex ea omnium tribuum turma, quæ die Pentecoſtes credidit, ac paulo poſt bona pars, & ex ſingulis tribubus aliquot, cum Apoſtolis communiter vixerit vſque ad illam perſecutionem, & diſperſionem. Idem indicat Emmanuel Sà i: Titelmanus k de iis, qui in genere ob perſecutionis rabiem per varia ſunt loca diſperſi. Obſtare ſententiæ noſtræ videtur, quod epiſtolæ dictæ ſcribuntur Chriſtianis. At potuerunt plures ex Iudæis diſperſis olim ante hoc tempus, quo diſperſio hæc facta eſt ob perſecutionem, poſtea facti eſſe Chriſtiani: ſimulq; ex iis, qui venerant ad Pentecoſten ex omni natione, ac tribu, iamq; conuerſi tunc fuerant, hac mota perſecutione diſpergi, & communiter ad omnes epiſtolæ mitti Iacobi & Petri. Cæterum in perſecutione licitam eſſe fugam, quod Tertullianus l negauit, inter alia, quæ alio loco m adduxi, doceri poteſt, vel hoc exemplo, vt notant Beda, Gloſſa, & Lyranus, & eo quod poſtea de Saulo recens conuerſo videbimus. Legendus Athanaſius n, Nazianzenus o, Ambroſius p, Auguſtinus q, & alij veteres. & recentiores.

Per regiones Iudeæ, & Samariæ.] Κατὰ τὰς χώρας, *ſecundum villas*. Syrus autem בקוריא דיהוד *bekuraia diihud*, id eſt, *per agros*, aut *pagos Iudeæ*. Græca vox χώρα, latæ ſignificationis eſt, ac inter alia pro loco, vel agro ſumitur, inde χωρεπίσκοποι, qui dicuntur *regionarij Epiſcopi*. Regio ſimiliter Latine aliquando anguſtius ſumitur, ita vt plures in eadem vrbe olim regiones diſtinguerentur. Non ſe continuerunt hi diu diſperſi finibus Iudææ, ac Samariæ. Nam interius Lucas de his ita ſcribit r: *Et illi quidem qui diſperſi fuerant à tribulatione, quæ facta eſt ſub Stephano, perambulauerunt vſque Phœnicem, & Cyprum, & Antiochiam*. Fuerunt forſan & de numero eorum Galatæ, quos his verbis Paulus alloquitur ſ: *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt, & in vobis crucifixus?* Appoſite vtroque loco huius libri, & præſenti, & alio citato, diſperſi Diſcipuli Græce vocantur διασπαρέντες, id eſt, diſſeminati. *Audis*, inquit Athanaſius t, *in Actis Apoſtolorum poſt lapidatum Stephanum Diſcipulos diſperſos, & quaſi ſeminatos: non quod imbecillitate diſiecti, ſed fidei gratia ita diuiſi eſſent: ſed enim ita diſperſi ſunt, quaſi ſeminantes frumenta effecti ſint, ad panem ſupercæleſtem conficiendum, vniuerſumq; orbem peragrantes, viuifica doctrina virtutes efficaciaſque diſſeminarunt*. Euſebius obſeruauit quoq; vim eandem verbi diſſeminãdi. Niſſenus u in laudatione Stephani perſimilem ſententiam expromit, Stephano ipſi hæc omnia tribuens: *Quemadmodum periti athletæ ſubeuntes corpus aduerſariorum per quandam artificioſam agilitatem atq; habilitatem grauiorem lapſum illis ſtruunt, ita magnum quoq; Stephanus humi proſtratus grauem illam aduerſarij contuſionem effecit. Hinc in orbem terrarum Diſcipuli currere cœperunt: hoc omnes in partes ſermonis diuulgationis initium eſt: nam niſi ab illius cæde populus Iudæorum in Diſcipulos ſæuiſſet, forſitan ſolummodo Ieroſolymis Euangelij gratia incluſa eſſet: nunc vero agitati à Iudæis, alius alio gentium per orbem diſperſi ſunt, vndique per myſteriorum doctrinam Diabolum exturbantes: hoc modo Samaria verbum recepit: hoc modo obiter in via ſalus Eunuchi à Philippo conficitur: ita magnum illud Eccleſiæ inſtrumentum Paulus ira, minisque à Diabolo armatus, aduerſus ipſum armatorem tela vertit. ex omni eum exterminans orbe terrarum, vt nullum relinqueret locum fidei Chriſtianæ inacceſſum. Hinc Aegyptii, Syri, Parthi, & Meſopotamii, Itali, Illyrici, & Macedones Chriſtum agnoſcunt, & omnes vtique gentes ſermo percurrens ad fidem adducit*. Hæc quæ Pater vterque hic dicit, Athanaſius & Nyſſenus, longiora neceſſario tempora reſpiciunt, cum eo, quem citaui huius libri x, qui inferius eſt, loco, illi *qui varias ſeminando verbum Dei regiones obibant poſt diſperſionem, nemini ſcribantur locuti, niſi ſolis Iudæis*. Certum ac multiplex argumentum experientiæ eſt, magnos, & illuſtres Deum ex ſuorum perſecutione fructus elicere. At hoc loco idem, quod citati illi Patres, Oecumenius obſeruauit, & Chryſoſtomus, aliique, necnon Hieronymus y, atque Auguſtinus z. *Cum inde*, ait iſte ſanctus Doctor, *tanquam ex vno loco fugarentur, quaſi ligna ardentia igne diuino, totam ſyluam mundi accenſam feruore ſpiritus, & lumine veritatis impleuerunt*. Hieronymus vero ſcribit, huius tribulationis occaſionem factum Euangelii ſeminarium.

Diſperſi per multas regiones ſunt diſtributi.
r cap. 11. 19.
ſ ad Gal. 3. 1.
t Homil. de ſemente.
Diſcipuli diſperſi, cur dicantur diſſeminati.
u orat. de S. Stephano.
Ex perſecutione Iudæorum, quanta commoda in Eccleſiam emanarint.
x cap. 11. 19.
y in cap. 10. Matth.
z conc. 3. in Pſal. 30.

Præter Apoſtolos.] Exiſtimant Chryſoſtomus, & Oecumenius, & Lyranus, atque Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ a, alios Diſcipulos vt timidiores ceſſiſſe; Apoſtolos, vt conſtantiores remanſiſſe, ne ex fuga iſtorum crederetur fidem Catholicam non habere firmum fundamentum. Malim cum aliis diuinæ id prouidentiæ & inſtinctui deputare, ac fortaſſe imperio etiam Apoſtolorum, qui vt paſtores, & duces in ſtatione, &

a in Hiſt. Act. cap. 42.
Cur Diſcipuli ex Ieroſolymis diſceſſerint.

excubiis ſteterunt: tales enim non eſt fas fugere, cum ingruit periculum ſubditorum. Certe de Philippo, de quo tanta celebrari audiemus, nullo modo id affirmandum videtur: non de Anania, qui Damaſcenam collegit Eccleſiam, atque his nonnullos alios ſimiles fuiſſe par eſt exiſtimare. Recitaui in primo cap. *a* ex Euſebio *b* Apollonij Theologi antiqui teſtimoniũ de antiqua Traditione, iniunctum Apoſtolis à Domino Ieroſolymis ne diſcederent ante duodecim annos ab eius Aſcenſione, ſeu miſſione Spiritus ſancti. Sũt qui interceſſione Gamalielis factam putent poteſtatem Apoſtolis remanendi: alij arbitrantur id à timore Iudæorum profectum, ne propẽſior in Apoſtolos populus ſeditionem commoueret in eiectores: probabile eſt diuinitus prohibitos perſecutores, non ſecus atque cum comprehenſus in horto Chriſtus imperauit *c*, Diſcipulos vt ſatellites ſinerent abire, negata nimirum his in illos, vt Chryſoſtom⁹ *d*, ac Theophylactus *e* notant, poteſtate, vnde Caietanus *f* colligit, eum, qui relicta fugit ſindone nudus *g*, non fuiſſe de Apoſtolis, quia nullus quemquam illorum auſus eſſet attingere poſt dictã inhibitionem Chriſti, *vt impleretur*, inquit Ioannes *h*, *ſermo quem dixit, quia quos dediſti mihi, nõ perdidi ex eis quemquam.* Merito Ioannes de la Fuente *i*, hoc eadem ratione confirmans, refellit Ambroſium *k*, & Gregorium *l*, aſſerentes adoleſcentem illum fuiſſe Ioannem Apoſtolum. Porro Beda *m* hinc refellit pſeudographum librum Melitonis *n*, in quo eſt, ſecundo poſt Domini Aſcenſionem anno Apoſtolos eſſe toto orbe diſperſos in ſuas prouincias: *nec enim anno vno potuit fieri, vt qui in Ieruſalem remanſiſſe dicuntur Apoſtoli, inde diſceſſerint, prædicato iam à diſperſis alibi Euangelio, donec Eccleſia per totam Iudæam, & Samariam, & Galilæam pacem haberet.*

a verſ. 1.
b lib. 5. Hiſt. c. 17.
Cur Apoſtoli remanſerunt.
c Ioan. 18. 8.
d hom. 82. in Ioan.
e in Ioan.
f Marc. 14. 51. 52.
h cap. 18. 9.
i in Marcum.
k in Pſal. 36.
l 14. Mor. c. 23.
m in retract. in Acta.
n de obitu B. Virg.
Apoſtoli non reliquerunt Iudæam niſi poſt partam in ea Eccleſia pacem.

Verſus 2.] Curauerunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum magnum ſuper eum.

CVRAVERVNT *autem Stephanum.* Συνεκόμισαν. Syriace ſic legitur, וקפסו קברוהי לאסטפנוס *vakpeſu kaberuhi leſtephanus*, id eſt, *& poſitum in capulum ſepelierunt Stephanum*, vel, *Collectum in arcam ſepelierunt.* Vim facit Caietanus in verbo compoſito Græco, ita vt præpoſitio σὺν, quæ componit, & ſignificat *ſimul*, denotet quod ſimul cum perſecutione magna fuit cura ſepeliendi Stephanum. Interpretatio quidem Syra bona eſt, quoniam Græcum vocabulum vſurpatur aliquãdo pro eo quod eſt efferre ad ſepulcrum, quemadmodum & ſimplex in his verſibus apud Sophoclem *o*:

κἄν τινα ςρατῦ,
θέλῃς κομίζειν, οὐδὲν ἄλγος ἕξομεν.
id eſt,
Et ſi quem exercitus
Efferre vis, ad ſepulcrum ſcilicet, *nullum dolorem*
habebimus.

o in Aiace.

Compoſitum etiam συγκομίζω, in eadem Tragœdia idem vſurpauit dicens:

Οὗτός σε φωνῶ τόνδε τὸν νεκρὸν χεροῖν
Μὴ συγκομίζειν, ἀλλ' ἐᾶν ὅπως ἔχει.
id eſt,
Heus te voco, manibus tuis hunc mortuum
Componere caue, ſed manere ſic ſinas.

Tradit quoque Scholiaſtes Æſchyli *p* de mortuis dici συγκομίζειν, & ἐκκομίζειν, & ἀνακομίζειν. Sed hoc diſcrimine, vt συγκομιδὴ ſit, πρὸ τῆς ταφῆς πᾶσα

p in Trag. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις.
κομίζειν & συγκομίζειν quid ſignificet.

A ἐπιμέλεια, *omnis ante ſepulturam ipſam cura*: ἐκκομιδὴ autem ἡ πρὸς τὸν τάφον ἀπαγωγὴ, *deductio ad ſepulturam*, ἀνακομιδὴ, ἡ ἐκ τάφου εἰς τάφον μετάθεσις, *tranſpoſitio ex ſepulcro in ſepulcrum*: deniq; Sophoclis Scholiaſtes *q* dicit eſſe metaphoram à frugũ collectione. Igitur noſter Interpres melius poſuit verbum curandi, quod amplectitur totius funeris curam vſque ad eius elationem. Reperio tamen apud Patres Græcos τὴν προσκομιδὴν, pro oblatione, quæ fiebat pro defunctis, vt apud Euſebium Alexandrinum *r*.

q in Aiacem.
r oratio. εἰς τὴν Κυριακήν.

Viri timorati.] ἄνδρες εὐλαβεῖς, *viri religioſi.* Syrus habet, גברא מהימנא *gibre mehemene*, id eſt, *homines fideles*, vel, *viri fideles.* Melius noſter, cum
B ait, *viri timorati*, proprie enim εὐλαβὴς, ſignificat eum, qui bene, & circumſpecte, ac proinde timide res capeſſit: & in nouo Teſtamento, atque apud Scriptores Eccleſiaſticos cautum, ac ſollicitum circa ea, quæ pertinent ad cultum diuinũ, quem aliter diceremus religioſum, & pium. Eandem vocem Simeoni ſeni tributam etiam à Luca *ſ* idem noſter Interpres reddidit per timorati nomen, & quandoq; religionem ac pietatẽ timor ſignificat, ita vt etiam λατρείαν dictam quidam velint, ἀπὸ τοῦ τρέειν, & augente particula λα, id eſt, *valde.* Lucianus in epiſtola, ſiue Tractatu de Inuentione Stephani, quem etſi Lippomanus apud Hieronymum *t* ſuſpectum habet, Gennadi-
C us *u* recipit, & Marcellinus Comes *x*, & Nicephorus *y*, & Beda *z*, & id ſatis innuit Auguſtin⁹ *a*, inducit Gamalielem ita loquentem in Reuelatione, poſtquam dixiſſet de loco, vbi lapidatus eſt Stephan⁹, *& quod ibi nocte ac die iacuit proiectus* (fortaſſe ſub veſperum fuerat occiſus) *ita vt ſepultura non daretur ſecundum mandatum impiorum principum, & vt à feris conſumeretur corpus eius, ex Domini autem voluntate non tetigit eum vel fera, vel auis, vel canis. Ego Gamaliel*, inquit, *compatiens Chriſti miniſtro, & feſtinans habere mercedem à Domino, miſi per noctem quantos poteram religioſos Chriſtianos in Chriſto Ieſu fideliter credentes, habitantes Ieruſalem in medio Iudæorum* (nondum ergo eiecti & diſperſi e-
D rant, ſaltem omnes) *& hortatus ſum eos, & neceſſariam ſubſtantiam miniſtraui, ac perſuaſi illis ire occulte, vt portarent corpus eius* (extra ciuitatẽ enim lapidatus erat, & iacebat) *meo in vehiculo ad villam meam, hoc eſt, Caphargamalam*) quod interpretatur villa Gamalielis, viginti millia diſtans à ciuitate) *& ibi feci illi planctum fieri diebus ſeptuaginta* (Beda *b* legit quadragintaquinque) *& poſui eum in meo monumento nouo in Orientali theca: & præcepi eis, vt quæcumque neceſſaria erant pro eius planctu de meo darent.* Nicetas Philoſophus ſcribit *c*, ex malo perſica in loculo impoſitum Stephanum ex trãſuerſo collis: Gamalielem vero procidentem ad pedes Apoſtolorum petiiſſe, vt ſibi corpus liceret
E accipere, atq; in ſuo monumento nouo, quod erat in vico prope Ieruſalem, deponere: tum autẽ Apoſtolos, qui annuerant, cum multitudine fidelium in Pſalmis, & hymnis Stephanum tranſlatum ſepeliuiſſe, cientes planctum magnum totis quadraginta diebus. Hieronymus *d* Apoſtolos ipſos curam Stephani corpori impendiſſe affirmat. Hi, quos violenta morte Iudicis ſententia ſuſtuliſſet, βιαιοθάνατοι dici poſſunt, præſertim ſi crucis ſupplicium fuiſſet, inſepulti iacebant, præda coruis, aliiſque alitibus carniuoris, ſecundum ius Romanum, nam in Deuteronomio *e* *appenſi in patibulo eodem die ſepeliri iubentur.* Et Ioſue *f* legem hanc obſeruauit, & circa Chriſtum, alioſq;

ſ cap. 2. 25.
t in Auguſt.
u de viris illuſtr. cap. 46. & 47.
x in Chron.
y lib. 14. c. 9.
z in Acta, & lib. de ſex ætatibus.
a Ser. 6. de Sanct. & tract. 94. de Diuer. & tra. 120. in Ioan.
Stephanus diuinitus ab animalibus ſeruatus.
Stephanus quomodo ſepultus fuerit.
Stephanus vbi ſepultus.
b retract. in Act. c. 8.
c orat. de Mor. & Inu. Steph.
Quomodo Gamaliel eũ ab Apoſtolis ad ſepeliendum petierit.
d ep. 53 ad Riparium.
Cadauera morte punitorum non ſepeliebantur.
e c. 21. 22. 23.
f Ioſ. 8. & 10.

ſeruata eſt a, aut potius ex Præſidis indulgentia & clementia, qui Romanorum legibus gubernabat. Tamen conſuetudo fuit, Philone teſte b, vt natali Imperatoris, aut ſimili die feſto, deponerentur crucifixi ad ſepulturam cognatis rogātibus; & id genere de capite damnatis, ne horum corpora cognatis ipſorum negentur, aut etiam aliis quibuſcunque, tradunt Iuriſconſulti c: & pretio interdum redēptos Cicero d ſatis innuit, & Quintilianus e humanitatem hanc exhibitam meminit cadaueribus damnatorum, & de Lacedæmoniis Aemilius Probus f, & Diodorus Siculus g, & de Romanis Plutarchus h. De magis antiquo more Romano fuiſſe proditum eſt, vt hoſtes publici, aut qui hoſtium loco eſſent, verbi gratia proſcripti, parricidæ, aliiq; facinoroſi, quorum pœnæ ad exemplum aliorum pertinebant, vltimo affecti ſupplicio, honore ſepulturæ carerent, ideoq; ex Gemonis gradibus, ſiue ſcalis vnco in Tyberim pertraherentur, quod oſtendit ex Valerio Maximo i, & Plutarcho k, & Suetonio l, & Lamprido m, & Spartiano n, Petrus Faber o, ac præterea ex Tacito p damnatis negatam ſepulturam, quorum bona publicata forent, nō item, ſi de ſe illi ſtatuiſſent: & ſub Tiberio, Claudio, & Nerone, aliiſq; Tyrannis, quacumque ex cauſa damnatis capite abſque diſtinctione vlla, vel ſcelerum, vel pœnarum, communem fuiſſe priuationem ſepulturæ. Sed & interdictum, ne hos propinqui lugerent, quod etiam proditum eſt à Valerio q: cum tamen iure ciuili r duo illa in hoſtes tantum, aut perduellionis damnatos, aut ſuſpendioſos, ſiue cruciarios decernerētur: quod prius quoque factitatum ab Athenienſibus, auctor eſt Xenophon s, Lycurgus Orator t, & Dio Chryſoſtomus u, ita vt etiam huiuſmodi ſontiū refoderentur oſſa, ſi forte ſepulta eſſent: imo deinceps ſi qui alia ex cauſa, quam perduellionis puniti eſſent, etiamſi nemo poſceret, certo in loco ſepeliri ſolitos in Vrbe probabile ex eo quidā ducunt, quod ibi ſceleratus campus erat ſontiū deſtinatus ſepulturæ, vt Seruius notat x: tamen is ſolus Veſtalib. inceſtis ſepeliendis ſeruiebat y. Hoſtes ipſi hoſtib. in bello cadauera ſua permiſerunt, vt Ariſtoteles z, ex Sophoclis Antigone docet; & Præterea Dion Chryſoſtomus a, Tacitus b, Valerius c, Liuius d, Plutarchus e, Iſocrates f, Lyſias g, Xenophon h, Demoſthenes i, Ariſtides k.

Itaq; qui Stephani funus curauerunt, id tacita ſaltem Magiſtratus approbatione fecerunt, & in eo ſe reuera ἄνδρας εὐλαβεῖς, hoc eſt, viros religioſos, & pios exhibuerunt: quo nomine cum primis laudatum in Scriptura legimus Tobiam l, & viros Iabes Galaad m, & apud Ethnicos Cimonem & Piſiſtratum, & M. Antonium Pium. De Cimone Aemilius Probus n ſcribit in hunc modum: *Complures pauperes mortuos, qui vnde efferrentur, non reliquiſſent, ſuo ſumptu extulit. ſic ſe gerendo. minime eſt mirandū, ſi & vita eius fuerit ſecura, & mors acerba.* De Piſiſtrato Euſtathius Homeri Interpres o: *Hiſtoria*, inquit, *laudat Piſiſtratum, quod pediſſequos eum numinis duos, treſve circumduceret, vt in ſepulturam inopum aliquid conferret.* De M. Antonio Capitolinus: *Tantaq; clementia fuit, vt & ſumptu publico vulgaria funera iuberet efferri.* Eutychianum Papam hoc officium pietatis ſedulo exercuiſſe, traditur in Martyrologio p, ita vt manu propria ſepelierit trecentos quadragintaduos Martyres. De S. Malachia ſcribit B. Bernardus q, de Hugone autem Lincolnienſi Epiſcopo, qualiter renuerit prandium regis, vt vacaret ſepulturæ, Auctor vitæ eius meminit, rurſuſq; Martyrologium r de presbyteris Ioanne & Criſpo, eorum in hac re ſtudium commendat. Nolo in ſepulturæ commendationem vel deſcriptionem, quæ nimis alta, ſeu profunda eſt, nunc deſcendere, contentus attigiſſe propoſito noſtro neceſſaria, vel vtilia cū his, quæ capite quinto diximus s, & tum paulo poſt in iſto, tum etiam in ſequenti dicemus. Legat qui volet Onuphrium Panuuinum t, Federicum Nauſeam u, Ioannnem Stephanum Durantum x, Petrum Fabrum y, Baronium z, Tiraquellum a, Marcellum b, Claudium Guillaudum c, Feuardentium d, Iacobum Pontanum e, Alphōſum à Caſtro f, Cœlium Rhodiginum g, Franciſcum Beneium h, Hilaretum i, Ioannem Sauaronem k. Hi vniuerſum hoc argumentum de ſepultura tum profana, tum Chriſtiana, & fuſe, & erudite tractant, atque veteribus tum Auctorum teſtimoniis, tū hiſtoriis illuſtrant & probant, quę nos alio loco collegimus. Non puto pro Stephano preces fuſas, *quoniam iniuriam facit Martyri, qui orat pro Martyre*, inquit Auguſtinus l, *cuius nos debemus orationibus commendari.*

Fecerunt planctum magnum ſuper eum.] Syrus ſic habet ואהאבלו עלוהי רורבאית *vathechalu bhalchi raurebaith*, i. *& luxerunt propter eum maxime*, vel, *& planxerunt ſuper eum vehementer*. Κοπετὸς, eſt *planctus*, ſiue *plangor*, *& lamentatio*, in qua vt quidā Latini loquuntur, pectus plangimus, & pectus manu tundimus, à κόπτομαι, quod eſt inter alia, pectus percutio manu. Chryſoſtomus exponit de luctu, & lacrymis, quæ vel à nondum perfectis proficiſcerentur, ſicut & prior ille metus in fuga; vel quas tanta Stephani gratia eliceret. *Quis enim*, inquit, *non ploraſſet, videns illum manſuetum agnum lapidari, & tacere mortuum?* Oecumenius tertiam cauſam addit, *quod ſe tanto præſecto, tanto patrocinio, tanta doctrina, tantiſque ſignis priuatos conſpicerent.* Lyranus, & alij intelligunt de tota cura, ſeu Pompa funeris. *Et hinc apparet*, vt inquit Caietanus, *non incœpiſſe ſolemnitates Martyrum in illa primitiua Eccleſia, non enim dedicauerunt Martyrium Stephani, ſed fecerunt planctum magnum curantes corpus illius Hebræo more.* Argumentatio debilis; dedicati namq; ſunt dies aliis Sanctis, quorum tamen cum planctu celebratum eſt funus. Sed & Hieronymus m oppoſitum plane colligit hoc ex loco contra Vigilantium de Sanctorum reliquiis veneratione proſequendis. Decernitur quoque Stephani celebritas in Apoſtolicis conſtitutionibus n, auctoritate Petri & Pauli, ſed & Martyrum reliquorum. Vt nihil dicam de Polycarpo, deque Lugdunenſibus Martyribus, quorum meminit Euſebius o. Immo vero idipſum velle Paulum, quando ſcribit p: *Mementote Præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem*, ſentit Theodoretus q, exprimens nominatim Iacobum vtrumque iam mortuum, & Euſtratius Conſtantinopolitanus, quem Turrianus r, citat, vt ſcilicet tum feſto, tum commemoratione ſolemni celebrarentur in canone Miſſæ. Profecto ſimillima verba illius conſtitutionis cū verbis epiſtolæ Pauli bene Turrianus eſſe demōſtrat. Hieronymus s cohibens Paulæ luctum ſuper obitu Bleſillæ filiæ, & obtendentis exempla plangentium in vetere Teſtamento, Dauid pro Abſalon t, populi Hebręi pro Moyſe, & Aaron u,

Iacob

a Matth 27.

b cont. Flacc.

Sepeliebantur tamen ex principis conceſſione.

c l. corpora. ff. de cadauer. punit. l. 11. C. de relig. & ſumpt. fun.

d lib. 5. in Ver.

e Declam. 6.

f in Pauſan.

g lib. 11.

h in Antonio.

Qui more antiquo Romano ſepultura carebant.

i lib. 6. cap. 3.

k in Gracch.

l in Domitian. c. 15. & in Veſpaſiano. c. 1.

m in Commodo.

n in Ant. Caracalla.

o lib. 1 Semeſtrium c. 9.

p lib. 6. Annal.

Mortuos lugere a Tyrannis prohibitum.

q lib. 1 cap. 1.

r l. libertorum. §. non tamen. ff. de his qui not. inf. l. minime ff. de relig. & ſumpt. fun.

s 1. Ἑλληνικῶν.

t ora. con. Leocratem.

u ora. quæ dicitur Rhodiaca.

x ad 11. Æne.

y Liuius lib. 8. decadis 1.

z 1. Rhet. c. 13.

a orat. περὶ ἔθους.

b 1. Annal.

c lib. 1. c. 16. & lib. 5. c. 1.

d lib. 22.

e in Antonio.

Qui Stephani funus curarunt, id auctoritate Magiſtratus fecerunt.

f in encom. Helenæ.

Qui laudati ſunt ob curā ſepeliendi mortuos.

g in epitaph.

h 6. Ἑλληνικῶν.

i in epitaph.

k in panathenaico.

l ca. 2. & 4. & 12.

m 2. Reg. 2. 4. 5.

n in vita, ſub finem.

o ad finem l. Iliad. ω.

Eccleſiaſtici quibus fuit curæ mortuorum ſepultura.

p 1. Decemb.

q in vita.

r 18. Augu.

s c. 6. & 10.

t Tract. de ritu ſepelien.

u in Catech. lib. 6. c. 12.

x 1. de Ritib. Eccl. c. 3.

y 2. Semeſt. c. 1. lib. 3. c. 13.

z in Annal.

a in Alex. ab Alexan. lib. 3. c. 7.

b in opere de faſcinat. c. 13. 19.

c de ritu ſepult.

Pro Stephano oratum non eſt.

d Panopl. de ſepult.

e tom. 1. Encom. c. 8.

f anctus quid ſit.

g lib. 17. ca. 19. & 20. 21.

h orat. 22.

i Serm. in feſt. 4. poſt Dom. 4. Quadrag.

k in Stromat. lib. 1. ep. 12. lib. 2. ep. 2. ... 12.

l Tract. 84. in Ioan. & Ser. 17. de verb. Apoſt.

Caietani ſententia parum pia de funere Stephani.

Refutatur, & ſolemnitatū Martyrum antiquitas demonſtratur.

m cont. Vigilant.

Celebritas ſancti Stephani Apoſtolicis conſtitutionibus præcipitur.

n lib. 8. c. 33.

o 4. Hiſtor. c. 15. & lib. 5. c. 1. & ſeq.

p Heb. 13. 7.

q in epiſt. ad Hebr.

r in Clement.

s epiſt. 25.

Qualis fuerit planctus Stephano exhibitus.

t 2. Reg. 18. 33.

u Deut. 34. 8.

Iacob pro Ioſeph *a*, & ſimilium, docet planctum magnum, qui Stephano facta eſt, non in plangentium examinatione, ſed in pompa funeris, & exequiarum frequentia intelligendum, ſicut planctus magnus, & fortis nimis totius Ægypti pro Iacob *b* non longas improbat Ægyptiis lacrymas, ſed funeris monſtrabat ornatum. Verba, quib Hieronymus *c* ex hoc planctu colligit contra Vigilantium Reliquiarum venerationem, ſunt hæc: *Ergo Martyrum immunde ſunt Reliquiæ? & quid paſſi ſunt Apoſtoli, vt immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione præcederent: vt facerent ei planctum magnum: vt eorum luctus in noſtrum gaudium verteretur?* Non poteſt reprehendi moderatus luctus pro morte charorum, quem Chriſtus ipſe ſuſcepit pro Lazaro *d*, & præſertim cum ſunt iuſti, & Reipublicæ vtiles, quales quando mortuos accipiebat, flebat Ambroſius *e*. *Sed grandis in ſuos pietas*, inquit Hieronymus *f*, *hoc eſt, effuſæ nimium lacrymæ, impietas in Deum eſt.* Eundem in deflendis defunctis exceſſum cum Apoſtolo *g* reprehendit Hieronymus idem alibi *h*, & Chryſoſtomus *i*, & Rupertus *k*, & Baſilius Seleucienſis *l*.

a Gen. 37. 35.
b Gen. 50. 3.
c ep. 53. ad Ripar.
Reliquiarum Sanctorum probatur veneratio.
Mortui moderate lugendi ſunt.
d Ioan. 11. 35.
e in vita,
f epiſt. 25.
g 1. Theſſ. 4. 12.
h epiſt. 42.
i Hom. 69. & 70. ad popul. & in c. 11. Ioan. hom. 3. in ep. ad Philip. & hom. 4. in ep. ad Hebr.
Quamdiu funus Stephani durauerit.
k 9. in Gen. c. 42.
l Serm. de Lazaro ſuſcitato.

Quamdiu durarit funus, luctuſque, nil definite tradi poteſt. Recitauimus ex Luciano dies Septuaginta, ex Niceta quadraginta funeri Stephani datos. Rituales libri mentionem faciunt de octaua, vigeſima, trigeſima, ſexageſima die, quibus pro defuncto memoria fieret; Ambroſius * de tertia, & trigeſima, de ſeptima, & de quadrageſima; de triginta Miſſis per totidem continuatos dies, habetur in Dialogis Gregorii *m*, & in geſtis Clodulphi Epiſcopi Metenſis *n*. Apud Origenem mentio eſt de ſeptem diebus. Ephrem in ſuo teſtamento petiit *o*, vt poſt trigeſimum diē ſui recordarentur: Clemens *p* mentionem facit de tertio, & de nono, poſtea de quadrageſimo. in vetere teſtamento ploratum legimus Iacob per ſeptuaginta dies *q*, Moſem per quadraginta, ait idem Clemens *r*; alii vero paſſim ſolum per triginta, vt omnes codices Deuteronomii Hebraici, Græci, Latini *ſ*, & Philo *t*, ſicut & de Aaron *u*. De ſeptem diebus liber Eccleſiaſtici *x*: vt triginta eſſent iuxta obſeruationem populi Hebræi: quadraginta ſecundum cōſuetudinem Ægyptiorum, quot nempe celebrabatur nuptialis lætitia *y*, & quot plāxerunt Iſraelitæ, & Ægyptii Iacob, cum iam ſepeliendus eſſet *z*. Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *a*, qui meminit apud Chriſtianos de tertio, & de ſeptimo die, & de triginta Miſſis, tradit morem fuiſſe Ethnicorum, vt ſeruarent corpora mortuorum incondita nouem diebus, per ſingulos dies plangendo, eaq; fouendo aqua calida, quo explorarent, vtrum anima penitus egreſſa ē corpore, an tantum in eo ſopita eſſet; condita vero per dies quadraginta luxiſſe: Hebræorum autem morem fuiſſe, vt incondita per dies ſeptem ſeruarentur, condita per triginta lugerentur. Neſcio quo pacto id probare poſſit. Numa apud Plutarchum *b* puerum trimulo minorem lugeri noluit: maiorem non plures menſes, quam ille annos vixerat: neminem vltra decem, quo ſpatio cauit, vt mulier poſt obitum viri abſtineret à ſecundis nuptiis. Tamen Iunius Brutus, Valerius Poplicola, Auguſtus, viri optime de Republica meriti, defleti ſunt añuo luctu. Damaſcenus *c* quoq; ex eodem Gregorio, ac præterea ex Dionyſio, ſed & ex Apoſtolis confirmat ritum precum, & Miſſarum: de annuā die, ſeu anniuerſaria ſcribit Tertullianus *d*, & Ambroſius *e*: & conſuli poteſt tum Pamelius in Liturgicis *f*, tum Ioannes Garetius in proprio opere, quo docet mortuos iuuari viuorum precibus, Turrianus *g* etiam & Pererius *h*.

Nihil hic dico de ſimulatis apud Ethnicos hiſtrionum, aut mulierum præficarum lacrymis: de quibus Cicero *i*, & Plato *k*, & Ieremias *l* aut de tibicinibus, vt eſt in Euangelio *m*, & apud Ouidium *n*, & Chryſoſtomum *o*. Omitto etiam pullam, ſeu atram veſtem, ſignum mœroris in viuētibus, de qua idem Chryſoſtomus *p*, & Cyprianus *q*, & Turonenſis *r*, & de veteribus Romanis Plutarchus *ſ*. Denique omnia in funere furua erant, vnde & funus, auctore Feſto. Hæc & alia, quæ ſtudio breuitatis tacemus, faciunt ad hunc planctum magnum, vel propter durationem, vel propter varios in exequiis tunc, & certo poſt tēpore adhibitos ritus, necnon in tractandis mortuis corporibus. Præ aliis legi dignus eſt Silius Italicus *t*.

* orat. de obitu Theodoſii, & orat. de fide Reſurrect.
m lib. 4. c. 55.
n in vita Trudonis 23. Nouemb.
o lib. 3. in Iob.
In vetere Teſtamento funus quamdiu durarit.
p 8. Conſt. c. 42.
q Gen. 50. 3.
r ſupra.
ſ Deut. 34. 8.
t lib. 3. de vita Moſis.
u Num. 20. 30.
x cap. 22. 13.
y Gen. 29. 27. & Iud. 14. 12.
De funeribus Ethnicorum quid Comeſtor ſcribat.
z Gen. 50. 10.
a in Gen. cap. 114.
Reiicitur Comeſtor.
b in vita.
c orat. de defunctis.
d lib. de corona militis c. 3. & lib. de monogam. c. 10. & lib. de exhort. caſt. cap. 11.
e orat. de obitu fratris.
f Tom. 1. pag. 77. 78. 79.
g in li. 6. apud Conſt. Apoſt. & ep. 1 Petr. 19. & ſeq. & lib. 8. Conſt. c. 42. Clementis.
h in c. 50. Geneſ. à num. 6.
i 2. de Legib.
k in Menex.
l cap. 9.
m Luc. 8. vbi Ambroſ.
n 4. Faſtor.
o ſupra.
p Hom. 61. in Ioan.
q lib. de Mortalitate.
r 5. Hiſt. c. 14.
ſ in Quæſt. Rom. q. 14.
t lib. 15. Punic.

Verſus 3.] Saulus autem deuaſtabat Eccleſiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam.

SAVLVS *autem deuaſtabat Eccleſiam.*] Factus ſcilicet audacior poſt necem Stephani Saulus eſt, & vel diſpergere volebat Eccleſiam, vel facta diſperſione perſcrutabatur adhuc eos, qui clam remanſerunt. Ipſemet prodidit quam dire perſecutus ſit, & deuaſtarit Eccleſiam *u*. Reuera *Benjamin lupus rapax*, vt ſæpe inculcat Auguſtinus *x*. Erat namque de hac tribu (de qua & Saul rex *y*) vt teſtatur ipſe *z*: natus cum dolore vel Synagogæ, cum conuerſus eſt, vel, antequam conuerteretur, Eccleſiæ; ac prius בן אוני *ben oni*, id eſt, *filius doloris*, quam בנימין *benjamin*, id eſt, *filius dexteræ*, &, *natu minimus*, quia *minimus Apoſtolorum*, vt ipſe loquitur *a*, immo & *Sanctorum b*, id eſt, Diſcipulorum; propter quem, vt ait Hieronymus *c*, ex ingenti ſtrage illius tribus *d* quidam ſeruati ſunt, vt hic nimirum Saulus naſceretur. Sed vereor in Hieronymo memoriæ lapſum, dum Benjamitas reſeruatos numerat trecentos: liber autem Iudicum ſexcentos *e*. Ita quidem prædictionem Iacob *f*, in qua vocauit Benjamin lupum rapacem, intellexit Ambroſius, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ruffinus, Theodoretus, Beda, Rupertus, & iam citatus Auguſtinus *g*, necnon Origenes *h*: de qua re iterum poſtea. Vel non viderat Saulus Chriſtum, abſens interim forſitan Ieroſolymis, agenſque Tharſi in patria: vel reſtiterat, vt cæteri multi, diuinæ nondum adeo efficaci vocationi; nec Gamaliel doctor eius, frangere quiuerat ferociam ipſius: aut ille ipſe Gamaliel clam recteque colebat Chriſtum, ſicut dictum eſt *i*. Tametſi vero non eſſet ex ſacerdotali Leuiticove genere, cuius magis propria eſt ſacrorum & religionis cura; id ſibi munus aſſumpſit, fretus nobilitate, ciuilitate Romana, doctrina, zelo, &c.

Per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam.] *Magna inſania, & quod ille ſolus erat*, inquit Chryſoſtomus, *& quod in domos ingrediebatur, & quod nec mulieribus parcebat. Hanc viam perſecutus ſum*, inquit ipſemet Paulus *k*, *vſque ad mortem, alligans, & tradens in cuſtodias viros ac mulieres.*

u Act. 22. 4. & 26. 9. 10. 11
Saulus Benjamin lupus rapax, cum Benjamin confertur.
x in Serm. de S. Stephano. & Serm. 1. de Sanctis.
y 1. Reg. 9. 1.
z Rom. 11. 1. Phil. 3. 5.
a 1. Cor. 15. 9.
b Eph. 3. 8.
c epiſt. 17.
d Iudic. 20. 45.
e cap. 20. 47.
f Gen. 49.
g comment. in Gen.
h Hom. 4. in Ezech.
i ſup. 5.
Sauli perſequentis veſania.
k Act. 22. 4.

lieres Et a: Multos Sanctorum ego in carceribus incluſi. Verum de hac ſæuitia Pauli iterum capite nono.

a Act. 26. 10.

Verſus 4.] Igitur, qui diſperſi erant, pertranſibant euangelizantes verbum Dei.

EVANGELIZANTES *verbum Dei.*] Vltima dictio deſideratur in aliquibus Latinis codicibus, & in omnibus Græcis. Syrus tñ interpres eam non omiſit, qui ſic vertit. ומכרזין מלתא דאלהא *vemachrezin meltha delaha,* id eſt, *& prædicabant verbum Dei,* quod ſi omiſſa fuiſſet, non hic aliud ſane, quam Dei verbum intelligitur. Hæc verbi euangelizatio, ſiue prædicatio hic modo ponitur ad ſternendam viam futuræ narrationi, & ad oſtendendum fructum, quem ex illa diſperſione Deus collegit, vt ſolet praua conſilia hominum confundere, & ad gloriæ ſuæ amplificationem conuertere. Euangelizabant autem hi diſperſi Iudæis duntaxat, vt prius notatum eſt ex huius ipſius libri capite vndecimo *b.* Meminimus etiam ſuperius *c* potiſſimam iſtam fuiſſe cauſam, cur poſſeſſiones ſuas pretio fideles illi primi diſtraxerint, vt ſuo nimirum tempore diſperſi liberius prædicarent, & ſi quid facultatum eius ſupereſſet, haberent vnde diſperſorum poſſet inopia ſubleuari.

Cur hic de prædicatione verbi fiat mentio.

b verſ. 19.
Fideles primi cur poſſeſſiones ſuas diſtraxerunt.
c cap. 2. 45.

Verſus 5.] Philippus autem deſcendens in ciuitatem Samariæ, prædicabat illis Chriſtum.

PHILIPPVS *autem deſcendens in ciuitatem Samariæ.*] Is videlicet qui in catalogo Diaconorum poſt Stephanum numeratur primus *d*, diuerſus ab Apoſtolo (etiamſi dubitet Auguſtinus *e*) Apoſtoli enim remanſerant in Ieruſalem, & hic Spiritum ſanctum Samaritanis conferre non potuit, ſed mittendi fuerunt Petrus, & Ioannes *f*, vt notat Oecumenius, & alij; etſi, quod ille ait ob metum perſecutionis fugiſſe, non placet: melius Gloſſa hæredem Stephani nominat. Aliquando vocatum Apoſtolum etiam iſtum docui, cum agerem de catalogo Apoſtolorum *g*. Et ita in hoc propoſito appellat eum Tertullian' *h*, & Philo Carpathius *i*, & Clemens Romanus *k*, & Auguſtinus *l*, & Ambroſius *m*.

d Act. 6. 5.
e Tract. 6. in Ioan.
Philippus qui in Samaria prædicauit, non fuit Apoſtolus.
f Act. 8. ver. 14.
Dictus etiam eſt Apoſtolus.
g Cap. 1. 13.
h li. de Bapt. c. 18.
i in Cantica.
k 6. Conſt. c. 7.
l 1. de Doct. Chriſtia. in proœmio.
m lib. 9. in Lucam.
n verſ. 15.

Deſcendens.] Vel ſecundum ſitum loci, vel quia ciuitas Samariæ inferior erat, quam Ieruſalem, nempe dignitate, inquit Gloſſa interlin. Prior expoſitio ſimplicior, & melior. Lege caput ſeptimum *n*.

In ciuitatem Samariæ.] Syrus ſic legit. למדינתא דשמריא *lamdinetha deſchamrina,* i. *in vrbem Samaritanorum.* Samaria tum prouinciæ nomen eſt interiacentis inter Iudæam, Galilæamq;, quam prouinciam deſcribit Ioſephus *o*; tum metropolis in ea prouincia, ſuitq; regni decem tribuum, ſiue Iſrael quondam caput *p*: diſtans ab Ieruſalem ſexdecim leucis, in alto monte ædificata, quem alter inferior cingit: poſtea Sebaſte appellata, in honorem Auguſti Cæſaris ab Herode Antipatro, qui euerſam ab Hircano reſtituit, vt refert idem Ioſephus *q*, dicens duplici muro cinctam fuiſſe, & octoginta ſtadiorum ambitum comprehendiſſe. Nomen habuit ciuitas non poſt abductos Iſraelitas in captiuitatem, à præſidiis Aſſyriorum ibi relictis, vt ſentire videtur Euſebius *r* (qui olim vocatam putat *Eſtemas ſ*) ſed à Semer domino montis, & agri, quem montem, & agrum ab illo emit Amri rex Iſrael duobus talentis argenti, vt habet hiſtoria Regum *t*. Hoc loco ſumitur Samariæ nomen pro ciuitate, vt ex conſequentibus ſatis conſtat.

Samaria tum vrbs, tum regio eſt.
o 3. de bello Iud. c. 2.
p Eſa. 7. 9.
q 15. Antiq. c. 11. & 17. & li. 13. c. 11. & 1. de bello Iud. c. 16.
Samaria vnde dicta ſit.
r 7. Demonſtrat. c. 2. circa finem.
ſ in Chron.
t lib. 3. c. 16. 24.

Prædicabat illis Chriſtum.] Ceſſauerat prohibitio *u*, *In viam Gentium*, prædicationis videlicet cauſa, *non abieritis, & in ciuitate Samaritanorum non introeatis*, ac potius præceptum illud Chriſti de reddendo ipſi teſtimonio in Ieruſalem, Iudæa, & Samaria implebatur, de quo egimus capite primo *x*, necdum tamen aliis quam Iudæis, vt capite vndecimo dicitur *y*, prædicabatur, quatenus ibi, & nonnunquam, quando fit comparatio cum Gentilibus, Samaritani inter Iudæos computantur, quorum in multis religionem ac ritus ſectabantur. Erat quoque Chriſti apud Samaritanos recens adhuc memoria, quos Chriſtus per biduum inſtituerat, & ad credendum magna ex parte induxerat *z*. Refert Hugo Cardinalis opinionem, quod hic Philippus miſſus ſit cum Petro ad ſolutionem pulli, & aſinæ *a*, quia vterque prædicauit Gentibus, nimirum Eunucho Philippus, & Petrus Cornelio *b*: vel ille Samaritanis, qui Gentiles habentur à Gloſſa ordinaria in Matthæum *c*, vbi meminit eiuſdem allegoriæ, ita vt aſina deſignet Samariam. Atq; idem docent Hilarius, & Beda in eundem locum, necnon Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *d*. Allegoriam dixi, & myſticum ſenſum, ſicut & eorum, qui hos nominant Petrum & paulum, in quibus eſt Origenes, & Theophylactus, intelligentes per aſinam populum Iudaicum, per pullum Gentilem, cum certum ſit Paulum tunc diſcipulum Chriſti non fuiſſe. Nam quinam illi fuerint, ſi diuinandum eſt, minus aberrauerit fortaſſe, qui Petro Ioannem, aut fratrem aſſociauerit, aut aliquos ex iis eſſe dixerit, quorum vt Chriſtus magis familiaritate, ita opera vtebatur, & ex Apoſtolis potius erant, quam ex Diſcipulis. Philippus hic non erat Apoſtolus, vocatus eſt autem Euangeliſta *e* ob prędicationem, non ob Euangelium, quod falſo eum ſcripſiſſe quidam dixerunt: de qua re, ac de differentia ipſius a Philippo Apoſtolo, dixi capite primo *f*. Miſſum Samariam ab Apoſtolis Cyprianus tradit *g*.

u Matth. 10. 5.
x verſ. 8.
y verſ. 19.
Samaritani cenſebantur Iudæi.
Cur Samaritanis primo Euangelium ſit prædicatum.
z Ioan. 4. 40. 41.
a Matt. 21. 2.
An Philippus miſſus ſit cum Petro ad ſoluendam aſinam.
b Act. 10.
c cap. 21.
d in Hiſtor. Euang. c. 119.
Qui fuerint illi ad ſoluendam aſinam miſſi.
e Act. 21. 8.
f verſ. 13.
g epiſt. 73. ad Iubaianum.

Verſus 6.] Intendebant autem turbæ his, quæ à Philippo dicebantur, vnanimiter audientes, & videntes ſigna, quæ faciebat.

INTENDEBANT *autem turbæ his.*] Paulo aliter Syrus hæc habet, ſic ſcribẽs, וכד שמיעין הוו מלתה בני נשא דתמן ציתין הוו לה ומתפיסין הוו לכל דאמר הוא דחזין הוו אתותא דעבד הוא *vecad ſchamehhin hauu melletheh benai naſcha dethamman tſaiethin hauu leh vmethtepiſim hauu lecol demar haua dechazen hauu ethuatha dethaber haua*, quod ad verbum eſt, *Et cum audientes erant ſermonem eius, filii hominis, qui illic erant, attendentes erant ei, & acquieſcentes erant omnibus quæ loquens erat, qui videntes erant ſigna, quæ faciens erat*: vel aliter, *Cumque audirent ſermonem eius homines, qui illic erant, attendebant ei, tum acquieſcebant omnibus, quæ dicebat, cum viderent ſigna,* quæ dicebat. Itaq; ſignificat hic Interpres Samaritanos non audiſſe tantum, verum etiam obediuiſſe Euangelio. Textus Græcus ita extat, *Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὁμοθυμαδὸν, ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει*, quæ verba ſic expreſſimus, propter Græcæ linguæ ignaros, *Attendebantq; turbæ iis quæ dicebantur à Philippo, vnanimiter conſentiendo in audiendo ipſos, & videndo ſigna, quæ faciebat. Ex præſenti capitulo*, inquit Beda, *& ex Samaritanæ mulieris hiſtoria* a, *promptam animo ad credendum hanc gentem fuiſſe probatur.* Eo vero admirãda magis huiuſmodi facilitas, quod non neſciebant Samaritani concitatam Ieroſolymis perſecutionem, & cæſum Stephanum: & quoniam, vt videbimus, maximi nominis, ac opinionis apud illos Simon Magus erat. Quanquã & innatum in Iudęos odium potuit etiam eſſe in cauſa, vt libentius probarent, quæ improbabant illi, & doctrinam de Meſſia, quem ad ſe magis pertinere, quam ad illos exiſtimabant, cõfirmatam præſertim ſignis, & miraculis, auidius reciperent. Sed & illud verum eſt, *quod publicani, & meretrices, atq; peccatores*, quo in numero apud Iudæos Samaritæ erant, *præcedunt eos Iudæos in regnum Dei b*: & inter Gentiles, ad quos propter idololatriam partim ſpectabant, maior eſt Euangelij prouentus, quam inter Iudæos. Videtur Eſaias præuidiſſe conuerſionem iſtam Samaritanorum: cum enim dixiſſet de mittendis ad prædicandum Apoſtolis in capite vndecimo c, vt exponit Euſebius d, & alij, ſubdit e: *Idumæa, & Moab præceptum manus eorum; & filij Ammon obedientes erunt.* Vbi Septuaginta ſic tranſtulerunt, *καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν· οἱ δ' υἱοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακούσονται*, id eſt, *Et ſuper Moab primum mittent manus; filij autem Ammon primi obedient*, addentes de ſuo, *primum*, & *primi*, Prophetico quodam Spiritu. Plinius f vero auctor eſt, & Strabo g pertinuiſſe ad Idumæam Ioppem (vbi Petrus erat, quando miſſus eſt ad conuertendũ Cornelium h) Samariam, Azotum, ac ſupra Idumæam eſſe Samariam, atq; Iudæam: *& tum Moabitæ, tum Ammonitæ eo tempore*, inquit Leo Caſtro i, ad Samariam pertinebant, & ad Idumæam; qui Leo ita etiam exponit Eſaiam, iuxta noſtram editionem, *Idumæa & Moab præceptum manus eorum*: id eſt, erit pręceptum, & ipſamet norma Euangelica, quam prædicauere Apoſtoli; erunt tam pij, & tam pie ambulabunt per viam Euangelicam, vt videantur præceptum, norma, & regula manus eorum, id eſt, Spiritus ſancti, qui dabatur per manus eorum, ſcilicet Apoſtolorum, erunt regula Euangelicæ vitæ, vel iuxta Hebræos, ומואב משלוח ידם *vmoab miſchloach iadam*, i. *& Moab iniectio manuum eorum*, vel *immiſſio*, id eſt, iniectio manuum Apoſtolicarum erit ſuper illos Moabitas. *Et filii Ammon obedientes erunt*, obedient Euãgelio Ammonitæ. Nec refert quod de Apoſtolis expoſitio tradatur, quoniam in miniſterio euangelizandi principes erant: & ad eos, quos Philippus Diaconus conuerterat, mox miſſi ſunt Apoſtoli. Adde quod ex Cypriano retuli k, miſſum fuiſſe Philippum ab Apoſtolis.

Samaritanorum ad credendum animi promptitudo.
a Ioan. 4. v. & ſeq. per totum.
Vnde venerit, vt illi facile crederent.
b Matth. 21. 31. 32.
c verſ. 11. 12. 13.
d 1. de Demon. c. 41.
Prophetia Eſaiæ applicata ad Samaritanos.
e verſ. 14.
f lib. 5. c. 13.
g lib. 16.
h Act. 10.
i in c. 11. Eſa.
Samaritanorum laus.
k epiſt. 73. ad Iubaian.

Signa quæ faciebat.] Et Stephanus, & Philippus ſigna faciebant, non ſoli Apoſtoli, ne quis exiſtimaret pendere virtutem miraculorum ex ſanctitate, vel dignitate perſonarum: videlicet *æmulanda chariſmata meliora l*. & *multis Domino in illa die* (ſcilicet Iudicij) *dicentibus m: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo Dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? confitebitur Dominus, quia nunquam noui vos.*

Diaconi etiam miracula fecerunt.
Miracula etiam hi faciunt qui Sancti non ſunt.
l 1. Cor. 12. 31.
m Matt. 7. 22. 23.

Verſus 7.] Multi enim eorum, qui habebant ſpiritus immundos, clamantes voce magna exibant. Multi autem paralytici, & claudi curati ſunt.

MVLTI *enim eorum, qui habebant ſpiritus immundos.*] Eodem modo Dæmones clamabant, quos eiiciebat Chriſtus n, abutentes nimirum corporum obſeſſorum organis ad formandam vocem, quoniam timore perculſi erant, & dolebant, ac indignabantur ſe eiici, & ſupplicũ more deprecabantur, ac, vt Marcus ait, etiam procidebant. Cur autem dicantur immundi, expoſui capite quinto o.

n Marc. 5. 10. Mar. 3. 11. c. 5. 7. Luc. 4. 41.
Dæmones quomodo clament.
o verſ. 16.

Exibant.] Nempe ſpiritus immundi ab iis qui illos habebant, & in quibus ipſi prius erant. Potuit clarius ita reddi, iuxta textum Græcum, *Multorum enim habentium ſpiritus* (in caſu nominatiuo) *immundi clamantes voce magna exibant*; *Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα βοῶντα φωνῇ μεγάλῃ ἐξήρχετο*: vel ſic adhuc clarius; *Ex multis autẽ, qui eos habebant ſpiritus immundi voce magna clamantes exibant.* Huius ſententiæ Græcæ Eraſmus vim non aſſecutus, negauit poſſe Latine ad verbum exprimi. Syrus ita interpretatus eſt, סגיאא גיר ראילין דהוי להון רוחא טנפתא קעין הוו בקלא רבא ונפקין הוו מנהון *ſaggiiae ger dachiden haui lehun ruche tampathe kahhin hauu bekala rama, venaphkin hauu minnehun*, id eſt, *Multi enim, quos tenebant ſpiritus immundi, clamabant alta voce, & exibant ab eis.* Chryſoſtomus ait, quod hoc egrediendi ſignum manifeſtum erat, ſigna vero Magorum contrario modo ſe habebant. Quid velit, neſcio ſiquidem ex pacto eiiciuntur quoque Dæmones Magorum incantationibus, & in egreſſu ſigna dant manifeſta.

Dæmones dant ſui exitus ſigna manifeſta.

Multi autem paralytici, & claudi curati ſunt.] Lyranus putat, præter eiectionem ſpirituum immundorum, factam quoque de aliis ſignis mentionem, ne quis: illam eiectionem tribueret Beelzebub principi Dęmoniorum, quoniam huiuſmodi ſigna fieri nequeunt, niſi virtute diuina. Probabilis ratio. Non dubito alios curatos: tamen claudorum, & paralyticorum curatio nominatim expreſſa eſt, ſicut & ſuperius p, & inferius q. Fortaſſe, ſi de myſtica ratione agitur, illa ratio eſt, quam capite tertio reddidimus r; literalis ſi qua eſt, illa veriſimilis eſt, quoniam eiuſmodi homines membris capti, ita vt ſe commouere non poſſint, minus quodammodo vitalis principij habere videntur, & eorundem propter ea curatio illuſtrius apparet, excepta mortui ſuſcitatione, de qua etiam idcirco in hoc libro duo exempla narrantur ſ: alterum opera Petri, alterum Pauli, ſicut & ex duobus claudis, vno in Ieruſalem, altero Lyſtris: priorem curauit Petrus, poſteriorem Paulus.

Cur hic de aliis ſignis mentio fiat.
Cur facta ſit mentio miraculorum.
p cap. 3. 7.
q c. 9. 33. & c. 14. 8.
r verſ. 7.
Cur paralytici ſint curati.
ſ c. 9. 40. & 20. 12.

Verſus 8.] Factum eſt ergo gaudium magnum in illa ciuitate.

FACTVM *eſt ergo gaudium magnum.*] Et propter beneficium curationum, & maxime propter lumen Euangelij, & gratiam iuſtificationis, cuius gaudium eſt inexplicabile: nec ſolidum, liquidumq; in alio eſſe, quã in viro probo poteſt, atque rebus honeſtis, vt docuit etiam Philoſophus *a*, & poſt eum S. Thomas *b*, Chryſoſtom⁹ vero eleganter, & prolixe *c*, vbi etiam de viciſſitudine in vita noſtra triſtitiæ ac voluptatis, proſperitatis, & aduerſitatis: quemadmodum & hoc loco factum obſeruat, & facere Deum ſolere triſtibus læta miſcendo, vt in maiori admiratione ſint. De gaudio autem ſpirituali lege Hieronymum Platum *d*, & Franciſcum Ariam *e*. Ipſum nomen Euangelij eſt nomen boni lætiq; nuncij; & is qui natum Chriſtum Angelus nunciauit, dixit *f*: *Euangelizo vobis gaudium magnum.* Qui tanti gaudij nullum ſenſum habet, non æſtimat profecto beneficij magnitudinem, nec videtur præditus charitate, qui proximum poſt eum gaudij fructum non amat.

Verſus 9.] Vir autem quidam nomine Simon, qui ante fuerat in ciuitate Magus ſeducens gentem Samariæ, dicens ſe eſſe aliquem magnum.

VIR *autem quidam nomine Simon.*] Simon iſte ex oppido, ſeu vico prouinciæ Samariæ Githon, vnde & Gitthæus, vel Cithæus, cognominatus eſt, teſte Clemente Romano *g*, Iuſtino *h*, Epiphanio *i*, Philaſtrio *k*, Euſebio *l*, Damaſceno *m*, Theodoreto *n*, Nicephoro *o*, Ignatio *p*, Cyrillo Ieroſolymitano *q*, & aliis. In V. Synodo, in ſupplicatione monachorum ad Iuſtinianum Imperatorem, vocatur Simon Cretianus, aut, vt eſt ad marginem, Zoetrius: & in ſupplicatione oblata Agapeto Papæ, in textu eſt Zoeticus, ad marginem Cretianus, & Zoeticus. Patrē habuit Antonium, matrem Rachelem, ſi Clementi *r* credimus, qui eum aſſerit Græcis literis apprime eruditum fuiſſe, & ſuper omnes ſuperbiſſimum, addens & alia quibus eum deſcribit. Irenæus *ſ* Samaritem vocat, omneſq; conueniunt in hac re, & ſatis præ ſe fert præſens hiſtoria.

Qui ante fuerat.] Προϋπῆρχεν, *Præextiterat.* Syr⁹ ſic expoſuit, רעמיר הוה לה בה במרינתא זבנא כגיאא *dabbamir hauah leh bah bamdinetha zabna ſaggia*, id eſt, *qui habitauerat in illa vrbe*, vel, *ciuitate multo tempore.*

Magus.] Μαγεύων, *exercens artem magicam* quod participium coniungendum eſt cum alio ἐξιστῶν, *ſtupore replens.* Nomen Magi aliquando honeſtū, ſicut Sophiſtæ, Mathematici, & ſimilia, poſtea infame euaſit. Significabat initio Magus, vt colligitur ex Proclo *t*, & Pſello *u*, eum qui haberet facultatem, qua res inuſitatas, & admirandas ratione quadam occulta, ſed naturali, efficeret, applicando ſingulares nonnullas virtutes, quæ fere latent cæteros, ſiue vteretur Deo quaſi magiſtro, ſiue bonis Angelis, ſiue proprio exquiſitiore ſtudio, atque ſolertia. Poſtea tranſlata eſt hæc appellatio ad illum, qui mira etiam faceret, ſed Dæmonum opera.

De primo genere Magiæ tractant Ariſtoteles *x*, Plinius *y*, Proclus *z*, Philo *a*, Auguſtinus *b*, Albertus *c*, Ficinus *d*, Cardanus *e*, Fracaſtorius *ſ*, Pererius *g*, Martinus Delrius *h*. Petrus Tyræus *i*, Sirenius *k*, Michael Medina *l*, Laurentius Ananias *m*, Bartholomæus Sibylla *n*, Gregorius de Valentia *o*, Franciſcus Valleſius *p*, & alij. Tales videntur apud Perſas fuiſſe, qui Magi dicebantur, ſcrutatores nimirum naturę, vt Philo *q* loquitur, dicens iis familiariter vſos Perſicos reges, quod etiam tradit Hieronymus *r*, negans fuiſſe maleficos, ſed de ſingulis philoſophatos, atque Chaldæorum philoſophos, ſiue ſapientes habitos, ac proinde Saluatoris ortum ex inſpectione ſiderum cognouiſſe *ſ*. Talis Philoſtrati *t* opinione, & Iuſtini *u*, aliuſve fuit Apollonius Thyanæus, cuius non ſunt opera tamen euerſa à Deo, vt ait Iuſtinus. Sed ſuperſtitioſum fuiſſe conuincit Euſebius *x*, & alij. Galenus *y* de ſe teſtis eſt, ſe habitum eſſe propter ſingularem peritiam, ſecundi generis Magum: necnon Boetius *z* etiam de ſeipſo idem prodit, & quidam alij de Alberto ſuſpicati ſunt, propter librum de Mirabilibus, qui tamen ſuppoſititius eſt, & vanitate ac ſuperſtitione refertus. Certum vero eſt, Salomonem eximium in primo genere fuiſſe, niſi quod ea, quæ Ioſephus *a* de morbis curatis, & dæmonibus pulſis per incantationem ſcribit, falſa ſunt, vel ab illo vſurpata, & tradita, quo tempore ſe idololatriæ & ſuperſtitioni immiſcuit.

Nil opus eſt probare dari ſecundi generis ſuperſtitioſam, & dæmoniacam magiam, quā qui negat Petrus Pomponatius *b*, merito ab Antonio Mirandulano *c* cenſetur nec Philoſophus, nec bonus Chriſtianus, cum mirificos effectus omnes deputat influxionibus cœlorum, à quibus pendeant leges omnes atq; religiones. Eadem cenſura notandi, qui rem totam adſcribunt τῇ εὐκρασίᾳ, id eſt, bonę complexioni, &, vt vocant, iuſtitiali: quod fere faciunt nonnulli Medici, vt Gentilis Fulginas, Forliuius, Garbus, & interdū Petrus Aponenſis, atq; Cardanus. Nam quædam fiunt ab hiſce Magis plane repugnantia naturæ, vt cum ligneæ ſtatuæ loquuntur, & progrediuntur. Solent illi, vt huiuſmodi res faciant, certas veſtes induere, deſcribere figuras, ducere lineas, voces, ac verba proferre, in quibus nulla naturalis ineſſe vis poteſt: eadem quoque & per alios plane rudes operantur: exigunt patratores talium operum, impuri ſpiritus adorationem: contra vero homines Magi illis imperant, & cōminantur, videlicet propter ſocietatem, pactumve cum Dæmone ſuperiore, aut certe per quandam ſimulationem. Deniq; poteſtas exorciſmorum, vel ſanctitas ſeruorum Dei frangit, & impedit hos conatus: & ex Apoſtolis Petrus cum Paulo Simonem hunc ſtrauit, rurſumq; Paulus alios Epheſinos *d*, & Elymam Magum *e*, Iacobus Maior Philetum, & Hermogenem, Ioannes Apollonium & Cynopem, aliique alios, vt eorum geſta teſtantur: quippe *cū iam vir fortior adueniens, fortem illum vicerit, & vaſa eius vniuerſa diripuerit f, & principem mundi huius eiecerit foras g*: vt notant Patres contra Gentiles, & Iudæos. Lege Auguſtinum *h*.

Seducens gentem Samariæ.] Ἐξιστῶν, *extra ſe ponens.* Syrus autem ſic explicauit, ובהרשותי מתעא הוי לעמא *vbbecharaſchauhi mathhbi hauu lebhamma*, id eſt, *& magicis ſuis præſtigiis ſeducens erat populum*, vel, *qui magicis ſuis artibus ſeduxerat populum.* Idem verbum Græcum eſt in 11. verſu, vbi Syrus habet, *obſtupefacere*, quod interpres noſter, *dementare*, ait. Et proprie ἐξιστᾶν eſt *de ſtatu deiicere*, nimirum *mentis, & rationis*, iuxta ſubiectam materiam, Ἐξιστῶν, inquit Beda, *ſignificat in extaſim*, id eſt, *mentis exceſſum, ſiue ſtuporem, & admirationem conuertens, per oſtenta videlicet præſtigiarum ſuarum.* De præſtigiis Simonis citati ſuperius Patres multa, etſi de poſteriore eius tempore, quo laruam Chriſtianam exuerat;

Sed

a 10. Ethic. c. 3.
Virum gaudium præterquam in viro probo eſſe non poteſt.
b 1. 2. q. 31. a. 4.
c Hom. 63. ad populum.
De gaudio ſpirituali.
d ... bono ſtatus Relig. c. 3.
e Tractat. de orat. ... p. 3. c. 1. & ſeq.
f Lucæ 2. 10.
g 6. Conſt. c. 7. & 2. Recognit. & in ... orat.
h 2. Apolog. ad ...
i Hæreſ. 21.
k lib. de Hæreſibus.
l 2. Hiſt. ... in lib. de Hæreſibus.
... Simone Mago, vnde venerit.
n lib. 2. Hæret. fabul.
u ... 14.
p ... ad Trall.
q Catech. 6.
r 2. Recogn.
ſ lib. 1. c. 20.
t lib. de Magia.
u lib. de Dæmon.
x ... eruat.
y lib. ... c. 2.
z lib. de ſacrific. & Magia.
a lib. de ſpecial. leg.
b ... Ciuit. c. 4. & 5.
c 2. Mineral. tract. ... 16. 17.
d lib. 4. Theol. Plato. c. 2.
e libro de ſubtil.
f lib. de Sympath.
g libris de Magia.
h libris Diſquiſit. Magic.
Qui olim Magi dicti ſint.
Magi nomen prius honorificum, poſtea infame.
i libro de appar. ſpirituū. & dæmoniaca. & de loco infeſt.
k lib. 3. de Fato.
l 2. de recta in Deum fide. c. 9. ad li. de natur. dæmon.
n Decad. 3. pereg. quæſt. q. 3. c. 8.
o 2. 2. Diſp. 6. q. 12. pun. 2.
p lib. de ſacra Philoſophia. c. 3. & 28.
q lib. quod probus ſit liber. & lib. de ſpecial. legib.
Perſarum Magi quales fuerint.

r in c. 2. Daniel.
ſ Matt. 2. 2.
t in vita Apollonii.
u q. 24. ad orthod.
x contra Hierocl.
y 2. de differen. febr. ... 10. de ſimpl. medic. facult.
z 1. de Conſolat. proſa 4.
a 8. Antiq. c. 2.
b lib. de Incant.
Petrus Pomponatius magiam ſuperſtitioſam negans arguitur.
c li. 6. de ſingul. certam.
Medicorum quorundam opinio de magia falſa.
Magi quibus adminiculis vtantur.
Magi viris à ſanctis proſternuntur.
d Act. 19. 19. & ſeq.
e Act. 13. 8. & ſeq.
f Luc. 11. 22.
g Ioan. 12. 31.
h 18. de Ciuit. 18.
Verbum ἐξιστᾶν quid ſit propriè.

Sed præter illos multa perſtrinxit Anaſtaſius Nicenus a & ex prioribus Clemens Romanus ſupra citatus, & inſuper Glycas b. Neq; tamen omnia, quæ de Simone produntur, præſtigiæ meræ fuerunt, & impoſturæ, vt Baronio placuit c. Sunt enim in iis multa, quæ naturaliter fieri potuerunt ab homine per ſe, aut per doctrinam alterius, vt Dæmonis, inſtructo.

a quæſt. 23. in Script.
b part. 2. Annalium.
c Tom. 1. Anna. anno. 68.

Dicens ſe eſſe aliquem magnum.] Syriace, *dicebat; Ego ſum magnus ille.* Magni nomen cum in Scriptura tribuitur alicui, ſignificat vel nobilem, vel fama celebrem, vel honoratũ, vel ſapientem, vel diuitem, vt exemplis docet Pineda noſter d. pluresq; vocis eiuſdem notiones tradit item ex noſtris Martinus de Roa e, noſq; iam nonnihil egimus c. 2. f Conſtat Deo κατ' ἐξοχὴν conuenire, vt dicatur *magnus*, immo, *maximus*, apud profanos æque ſacroſque Auctores. Inde qui Deo propiores auctoritate ſunt, magnates Latine vocantur, Græce *μεγιστᾶνες*, quaſi *maximates*, etſi Latini quoque Suetonius & Tacitus *megiſtanes* vſurpauerunt. Tales etiam quos appellant Hiſpani *los grãdes*, ſecundos à Rege. Quam magnifice Simon de ſe & ſentiret, & prędicaret, ſcribunt citati Auctores, ac inſuper Hieronymus g qui refert eum dixiſſe: *Ego ſum ſermo Dei, ego ſum Specioſus, ego Paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei.* Gloſſa interlinearis exponit vocaſſe ſe *magnum*, vel *Prophetam*, vel *Angelum*, *Deive filium*, Lyranus aut *Prophetam*, aut Chriſtum, quoniam Samaritani ſicut Iudæi expectabant Meſſiam, vt apparet ex illa muliere quæ dicebat: *Scio, quia Meſſias venit* h. Sui ipſius prædicatio, & laudatio, atque honoris ambitio, indicium malæ ſectæ, & vitæ, & fere ſemper in Magis, & Hæreticis reperitur. Simonem glorioſum videri voluiſſe Irenæus i ait, & alij paſſim, qui de illo ſcribunt. Auguſtinus k autem hæreticum definit, *qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſque gratia falſas ac nouas opiniones, vel gignit, vel ſequitur.* Idemq; ait Hieronymus l. Poteſt idem longa inductione in aliis oſtendi, quam facit Feuardentius in Eſther m: & è contrario quantopere modeſtiæ, & humilitati ſtuduerint, eamq; præ ſe tulerint Euangelici Doctores: è quibus Paulus, exempli cauſa, *minimum ſe Apoſtolorum, eoq; nomine indignũ* n, *& minimum Sanctorum* o vocat, hoc eſt, Diſcipulorum, ſiue fidelium. Exiſtimo eas Simonem de ſe appellationes vſurpaſſe, Paracleti, & Sermonis Dei, ſiue Verbi, quæ deſignant perſonas Trinitatis, poſt apoſtaſiam à Chriſtianiſmo. Eſt namque S. Trinitatis *myſterium Chriſtianorum, & religionis noſtræ maxime proprium dogma*, vt loquitur Baſilius p, *per quod diſtinguimur à Gentilibus, & Iudæis: cum hic vnicum Deum agnoſcant in perſona vnica; illi plures deos in naturis ac perſonis.* Inde eſt, quod à Patribus appellatur Simon *primus Hæreſiarcharum*: ab Ignatio q. *primogenitus Satanæ*: & Dionyſius * ab hoc editos libros ſcribit, qui ſunt appellati contradictorij aduerſus fidem Chriſti. Cyrillus Ieroſolymitanus r plane indicat hanc meam ſententiam, quod ſe Simon Verbum diuinum nominauerit, & proinde ipſum omnis hæreſeos auctorem vocat, & conditorem. Illud quoque Theodoretus ſ & Irenæus t tradunt.

Magni nomẽ quid ſignificet.
d in c. 1. Iob. ver. 3. n. 17. & ſeq.
e l. ſingularium c. 16.
f verſ. 20.
Simon Magus quam magnifice de ſe ſentiret & diceret.
g in cap. 24. Matth.
h Ioan. 4. 25.
Sui ipſius prędicatio, malæ fidei ſignum eſt.
i lib. 1. c. 20.
Hæreticus quis.
k lib. de vtili. creden. c. 1. & 2. tom. epiſt. Paterno, c. 3. refertur cap. hæreticus eſt. 24. q. 3.
Euangelici Doctores humilitatis profeſſores.
l in Abdiam.
m cap. 6.
n 1. Cor. 15. 9.
o Eph. 3. 8.
S. Trinitatis myſterium eſt noſtræ religionis propriũ dogma.
p 2. cont. Eunomium.
Simon hæreſiarcharum primus.
* c. 6. de Diuin. nom.
r Catech. 6.
ſ lib. 1. de fab. hæret.
t lib. 1. c. 20.

Verſus 10.] Cui auſcultabant omnes à minimo vſq; ad maximum, dicentes: Hic eſt virtus Dei, quæ vocatur magna.

CVi *auſcultabant omnes à minimo vſque ad maximum.*] Græce ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, *à paruo vſq; ad magnũ.* Syriace habetur, רורבא ודקדקא *raurabe vedakdake*, id eſt, *magni & tenues*, vel, *tam proceres, quam tenues.* Aliquando poſitiua habent vim ſuperlatiuorum, præſertim apud Hebræos, qui carent ſuperlatiuis & comparatiuis. Sic Matthæus *mandatum magnum vocat* u, & paulo poſt x, *maximum ac primum.* Extremi medios quoque comprehendunt, vt alias admonui y. Sæpe etiam paruitas & magnitudo accommodatur ad diuitias: prętere a paruus aut paruulus aliquando ponitur pro ſtulto, ac imperito, vt apud Iob z; aut pro imbelli, & imbecilli a. Itaque omnis conditionis, ſtatuſq; homines hoc loco intelliguntur, præſertim docti, indoctique, inopes ac diuites, priuati & Magiſtratus. Huc ſpectant quæ paulo ante de vocabulo magni diximus.

Poſitiua habent vim ſuperlatiuorum
u cap. 22. 36.
x verſ. 38.
y cap. 1. 21.
z cap. 5. 2.
a cap. 9. 23. & Pſal. 63. 8.

Hæc eſt virtus Dei quæ vocatur magna.] Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ ΘΕΟΥ ἡ μεγάλη, *hic eſt Dei virtus magna.* Quare abundant, nec redundant tamen, duæ dictiones, *quæ vocatur*, imo quidam codices Græci habent, καλουμένη μεγάλη, vt Bibliopola Pariſienſis in Græco ſuo Teſtamẽto habet. Gloſſa interlin. exponit virtutem hanc Dei magnam de Chriſto: etſi ignorabant Chriſti nomen. Sed non ignorabant Samaritani, quod mulier illa Samaritana ſcire ſe profitebatur, dicens b: *Scio quia Meſſias venit.* Quod autem Chriſtus ſit virtus Dei magna, recte confirmat Lyranus ex verbis Apoſtoli c: *Prædicamus Chriſtum Dei virtutem.* Auguſtinus d ait, *haberi voluiſſe Chriſtum & Iouem*: Tertullianus e, *ſummam virtutem*, id eſt, ſummum Deum: Theodoretus f, *infinitam potentiam*: Irenæus g, *Sublimiſſimam virtutem*: Clemens Romanus h, *excelſam virtutem ſupra creatorem Deum: & primam virtutem*; licet loqui videantur de illo poſtquam apoſtatauit.

b Ioan. 4. 25.
c 1. Cor. 1. 24.
d lib. de Hær. cap. 1. Tom. 6. initio.
e lib. de Præſcript. c. 46.
f 1. de fabul. Hær.
g lib. 1. c. 20.
h 2. Recognit.

Verſus 11.] Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magiis ſuis dementaſſet eos.

ATTENDEBANT *autem eum.*] Neque tamen antea de iſto vlla alia mentio eſt: & non cõſtat an Chriſti tempore floreret. De alio Simone item Mago Ioſephus i meminit, qui poſt Chriſti Aſcenſionem aliquot annis fuit amicus Claudij Fælicis Iudææ procuratoris, ac, vt pariter ipſe loquitur, pro magno ſe gerebat: ſed genere Cyprius erat, religione Iudæus.

i 20. Antiq. c. 5. vel 9.

Magiis ſuis.] Ita melius emendata Biblia, quam *Magicis*, prout antea legebant alij codices. Græce enim eſt, ταῖς μαγείαις, & Syrus vertit, בחרשוהי *becharaſchauhi*, id eſt, *præſtigiis ſuis*, ſeu *incantationib.*

Dementaſſet eos.] De verbo Græco ἐξεστακέναι dictum eſt, verſu nono. Chryſoſtomus cenſet, hanc eſſe in Eccleſia illa nouella nouam, & grauem tentationem. Et merito ſane: atque obſeruare licet, ſicut Moyſi Magi ſeſe oppoſuerunt in Ægypto k, & in deſerto Balaam l, ita nunc Apoſtolis Simonem iſtum, alioſq;, de quibus dixi iã citato loco. Oecumenius infert magna quadam prouiſione animi fugiendos Magos, quoniam ſtuporem mentis adducant, ne poſſit quis intelligere ad diiudicandum. Armantur ſacræ, ciuileſq; in Magos leges m præter Scripturam ſacrã n, quæ etiam acriter in Ochozia o, & Manaſſe p artium iſtarum vſurpationem reprehendit, ex quibus ille propterea mortuus eſt, & ob iſtud pecca-

Magna hæc fuit in Eccleſia tentatio.
k Exod. 7. 11. 2. Tim. 3. 8.
l Num. 22. 5. & ſeq.
m C. de malef. & Mathemat. & extra. de malef. & malef.
n Leuit. 19. 31. & 20. 6. Deut. 18. 10. 11. Exo. 22. 18.
Artes magicæ quam ſint deteſtabiles.
o 4. Reg. 1. 3. 6.
p 2. Paral. 33. 6.

tũ gentes illæ regnis ſuis priuatæ ſunt, quę Hebręi occupauerunt, & poſtea Hebræi eadem de cauſa in Babylonem captiui abducti ſunt. Lege inſuper Martinum Delrium *a*, & Petrum Gregorium *b*. Et quidem Magi quocumq; nomine vocentur, aut venefici, aut malefici, aut incantatores, aut arioli, aut circulatores, aut diuini, aut Mathematici, aut Chaldæi, aut Aſtrologi, aut Sophiſtæ, aut Coniectores, aut Sagæ, aut Striges, aut Lamiæ, faciunt iniuriam Deo, & Sanctis, Eccleſiæ, humanoq; generi, & rebus animatis, ac inanimatis, quatenus iniurię ſunt capaces. Etenim Deo, & Sanctis maledicunt, & blaſphemant, cum Dei, & Eccleſiæ hoſte diabolo ſocietatem ineunt, hominibus, & aliis creaturis abutuntur, & exitium parant. Non plura congeram, contentus exaggerata Philonis *c* ſententia, zelũ Moſis *d* maximopere commendantis, *quod maleficis ne dum quidem viuere permittat: ſed & ſi carnifex deſit, velit vt ipſemet populus iudex ſit in illos & vindex, manus tali ſupplicio non contaminaturus, ſed vt alter Phinees, Deo ſanctificaturus e.*

a lib. 5. Diſquiſ. Magic. ſect. 16.
b lib. 34. Syntag.

Magi quocumque nomine cenſeantur, Deo [illegible] iniurioſi.

c lib. de ſpecialib. legibus.
d Exo. 22. 18.

e Num. 25. 7. & Pſ. 105. 30. [illegible]

Verſus 12.]Cum vero credidiſſent Philippo euangelizanti de regno Dei, in nomine Ieſu Chriſti baptizabantur viri, ac mulieres.

Cvm *vero credidiſſent Philippo euangelizanti.*]Syrus ſic legit, דמסבר הוא מלכותא דאלהא בשמה דמרא ישוע משיחא עמדין הוו *damſaber haua malkutha dalaha baſchmeh demora Ieſuah hhmeſchicha hhamedin hauu*, id eſt, *Qui euangelizans erat regnum Dei in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti baptizabantur*, &c. Græce, εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ ΘΕΟΥ, καὶ τοῦ ὀνόματος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, id eſt, *euangelizante ea quæ ſunt de regno Dei, & de nomine Ieſu Chriſti.* Lyranus putat verba illa, *in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*, continere formam Baptiſmi eo tempore adhiberi ſolitam, prout in capite ſecundo *f* docuimus: ſed præterquam quod alii codices, & Bibliorum Regiorum atque complutenſium, non habent *in nomine*, &c. ſed (*de regno Dei, & nomine Ieſu Chriſti*) quam lectionem Caietanus præfert, & cui lectionem fauet omnino textus Græcus, retinendo, vt par eſt, editionem emendatam; ſi comma ponatur ante verbum *baptizabantur*, ſenſus erit, quod crediderunt *euangelizanti de regno Dei in nomine Ieſu Chriſti*, id eſt, de beatitudine, & neceſſariis ad illam, quæ nomine, iuſſuq; Chriſti tradebantur, aut quæ à Chriſto & Chriſti virtute pendebant.

Euangelizare in nomine Ieſu Chriſti quid ſit.

f verſ. 41.

Verſus 13.] Tunc Simon & ipſe credidit: & cum baptizatus eſſet, adhærebat Philippo. Videns etiam ſigna, & virtutes maximas fieri, ſtupens admirabatur.

Tvnc *Simon & ipſe credidit.*]Emphaſis illarum dictionum, *& ipſe*, ſuadet crediſſe Simonem ex animo, & non ficte: ſicut & interpretatio Syra, quę talis eſt. ואףהו סימון הימן הוא *veaph hau Simun haiemen haua*, id eſt, *& ipſe etiam Simon credens erat*, vel, *quin & ipſe Simon credebat.* Caietanus nil definit; tantum dicit ſuſpectam videri eius fidem. Beda, & Gloſſa ordinaria, & Lyranus dubitant, inclinant tamen in fictionem. Eidem huic parti fauent Chryſoſtomus, & Oecumenius dicentes, *eo modo baptizatum, quo Iudã Apoſtolum electum*: hunc autem, vt capite primo vidimus, ſemper malum fuiſſe Chryſoſtomus ſenſit, & Oecumenius dicit quod fuit ὑποκρινόμενος τοὺς Ἀποστόλους μάγος ὑπάρχων, id eſt, *ſe ſub nomine Apoſtolorum venditans, cum eſſet magus.* Chryſoſtomus alibi *g* iterum hunc Simonem comparat cum Iuda ad Euchariſtiam accedente. Et rurſum *h* ait *baptizatum, ſed non illuſtratum, eo modo, qui Hæreticis contingit.* Hugo præterea, Carthuſianus, Gagneius, & alij eodem propendent. Magiſter Scholaſticæ Hiſtoriæ aſſeueranter dicit *ſimulaſſe fidem.* Cyrillus Ieroſolymitanus *k*, *hypocritam & oſtentatorem, qui deuotionem ſimulet, non vt corde credat, docet habere Simonis Magi hypocriſim, & accedere, non vt gratiæ particeps ſit, ſed vt perſcrutetur, anxieque ſpeculetur id quod datur.* Et alibi ſcribit *l* hoc modo: *Acceſſerat aliquando Simon Magus ad hoc lauacrum: baptizatus eſt, ſed non illuminatus: & corpus quidem lauit aqua, cor autem non illuſtrauit Spiritu: deſcendit quidem corpus, & aſcendit; anima vero ſi non eſt conſepulta Chriſto, non cum illo reſurrexit.* Euſebius *m* ſcribit, *quod ille ſe callide in Chriſti religionem inſinuauit, & vſque eo fidem in Chriſtum veteratorie ſimulauit, quoad Baptiſmatis lauacro tinctus eſt: idemque fieri ſuo tempore ab his qui Simonis ſectam ſequuntur.* Eadem fere ſunt apud Nicephorũ *n*. Ambroſius *o* negat puram conſcientiam habuiſſe, & ex fide credidiſſe, ſed dolum cogitaſſe. Conſentit Hieronymus *p*, qui inter alia ſcribit exponens verba illa Pſalmi *q*: *Probaui te apud aquam contradictionis*, accommodate ad Simonem: *Simon probatus eſt ad aquam contradictionis, quia in hypocriſi accepit Baptiſmum.* Irenæus *r* idem apertè de Simone tradit, & Theodoretus *ſ*, & S. Antoninus *t*, & Vrbanus II. *u* qui ait, *quod ficte ad Baptiſmum acceſſit*, & Gregorius *x*, & Auguſtinus. Hic doctiſſimus Pater docet *y* *quod in Eccleſiam Simon vt coruus ingreſſus eſt, quærens quæ ſua ſunt, non quæ Ieſu Chriſti z, in Chriſtianis potentiam magis amans, quam iuſtitiam* & *a* *quod nihil profuit illi viſibilis Baptiſmus, cui ſanctificatio inuiſibilis defuit*: & *quod mortuus erat Simon à Philippo in Samaria baptizatus, ſed viuebat ad eius pœnam Baptiſma* b *quod habebat*: & *quod Sacramentum accepit* c, *ſed non operationem Spiritus, quæ eſt in iuſtis.* Arator eadem corui ſimilitudine, qua ſanctus Auguſtinus, vtens ita canit *d*:

——— Non ergo ſaluti.
Sufficit vnda lauans, niſi ſit ſine felle columba
Qui generatur aquis: Simon hic Baptiſmatis vndam
Contigerat, ſed coruus erat ſua lucra requirens, &c.

Et paulo ſuperius:

Fonte quidem lotus, ſed non in pectore mundus
Hic fuerat Simon ille Magus, quem prodidit orbi
Pœna ſequens neſciſſe fidem.

Mitto alios, qui idem vtcumq; innuunt, in quibus eſt Iſidorus Peluſiota *e*. Hi quos citauimus cum Beda, Gloſſa interlineari, & ordinaria, cum Lyrano, Hugone, Carthuſiano, Caietano, qui dubitant, debent ſufficere, ad probabilitatem iſtius opinionis, cuius contraria nullos habet apertos aſſertores. Neq; adeo nobis illa neceſſaria eſt ad conuincendos Caluiniſtas, qui aſſerunt ſolum electorum eſſe veram fidem, nec ſemel habitam amitti poſſe, quod tamen argumentum valde vrget Stapletonus in Antidotis ad hunc locum, & Turrianus noſter in explanationibus Clementis Romani *f*. Quæcumque hi afferunt,

non

Simon verè ne crediderit.

g Hom. [illegible]
h [illegible]
k [illegible] Catech. 3.
l in Procat. & ſim in Præfat.
m 2. Hiſt. c. 1.

Simoniani ficte ad Baptiſmum accedunt.

n 2. Hiſt. c. 6.
o 2. de pœni. c. 4. & 5.
p lib. 4. in c. 16. Ezech. & in c. 3. ep. ad Gal.
q Pſal. 80.
r lib. 1. c. 20.
ſ in Cant. Dilectus meus candidus, & c. 1. c. 5. 10.
t 1 p. Hiſt. tit. 6. c. 2. § 6.
u 1. q. 1. c. [illegible]
x in Pſal. 41. [illegible] Qui laudabant me, aduerſum me iurabant.

Baptiſmus non profuit Simoni.

y Tract. 6. in Ioan. & in expoſ. Pſ. 130.
z Phil. 2. 21.
a q. 14. in Leuit.
b 2. cont. lit. Petil. c. 7. & 108.
c lib. 5. de Baptiſm. [illegible]
d lib. 1. in Act. Apoſt.
e lib. 1. ep. 16.

Non eſt neceſſarium aſſerere, vere eum credidiſſe, vt probemus contra Caluiniſtas fidem amitti poſſe.

f lib. 6. c. 7.

non aliud probant, quam externam fidei profeſſionem, & quæ Clemens adiungit, fictum ieiunium, & orationem; & quod proinde potuerit dici, vt Tertullianus loquitur[a], *ex Chriſtianis, ſeu ex Euangelio primus hæreticus, atq; etiã fidelis, & Chriſtianus*[b]: *ita vt patientia Chriſti magna traxerit eum ad Euangelium vſque*, & præterea tanquam ſubiectus foro externo Eccleſiaſtico, potuerit excommunicari, vt ſupponitur in Canonibus Apoſtolorum[c]. Denique emphaſis Lucæ in illis verbis: *Et ipſe credidit*, nõ arguit veram fidem, ſed victum magnitudine ſignorum Simonem, & incenſum deſiderio ſimilia patrãdi, eo adductum, vt ex ſemideo, ſeu mediofidio, & ſummi nominis viro, fieri ſe Condiſcipulũ aliorum paſſus ſit, ne apud omnes, qui ſe deſerto, adiungebantur Philippo, deſpectus eſſet, vt notat Gloſſa interlinear. Nec iuuat alteram opinionem Clemens inducẽs Petrum ita loquentẽ cum ſacrilego mercatore Spiritus ſancti, *Non eſt tibi pars in ſermone hoc, neque ſors in fide hac.* fides enim ſignificari poteſt tum ſolam externam, tum etiam complecti ipſam Chriſtianam religionem, quæ in fide fundatur, & in eius extrinſeca doctrina atque profeſſione: præterquam quod Lucas non recitat Petrũ de fide mẽtionem feciſſe; quin & verbis illis indicat Petrus nunquam ex animo crediſſe, ideoque non eſſe, nec fuiſſe ſortem illi in fide, nimirum interna. Idem dico factum eſſe, cum paulo poſt Simon precatus memoratur Apoſtolos, vt mala, quæ erant comminati, à ſe deprecarentur: non enim hoc ex diuina ſpe proficiſcebatur, ſed ex ſeruili quodam timore, ſicut cum Pharao petebat ab Aaron, & Moſe, vt orarent Dominum, vt auferret ranas, & muſcas, & tonitrua, & locuſtas, confitens quoq; ſe peccaſſe[d], deniq; fictas preces fuiſſe, Oecumenius docet, ac alii, vt videbimus. Fateor conuinci ſuiſmet verbis Caluinum à Stapletono, vt cogatur fateri Simonẽ reuera credidiſſe, & ab ea tamen fide receſſiſſe. Sed quod fidem tantum ſimulauerit, longe credibilius eſt, quod nõ ſoli Simonis deinde Diſcipuli, vt vidimus, ſed alii præterea veteres Hæretici factitarunt, Elceſaitæ, de quibus ex Origene Euſebius[e], Priſcillianiſtæ apud Auguſtinum[f], Bogomiles teſte Zonara[g], quos refellimus diſputatione de Fide, idemq; docuiſſe Mahometum in Alcorano certum eſt[h], & de Anabaptiſtis clanculariis proditũ eſt à Friderico Staphylo[i], & de Lutheranis à Caluino[k], & Auguſtinus[l] ad Conſentium docet, nõ eſſe licitum ad conuertendos Hæreticos, ſimulare ipſorum hęreſim. Irenęus[m] prętcrea, Origenes[n], Tertullianus[o], Cyprianus[p], & alii, omnem communicationem earum rerũ Chriſtianis prohibent, quæ quoquo modo ſpectant ad ritus religionis Gentilium, quod æque locum habere debet in Hęreticis. Vt nõ ſit mirum, ſi huiuſmodi doctrina, & athei Machiauelli hodie imbuti aliqui, religione vera, falſaq; abutantur ad propria emolumenta, & ad rationem ſtatus, quam vocãt, trahant; nec ex Hæreticis veris Catholici ficti fieri vereantur: aut ſe veros putent Catholicos eſſe poſſe, ſi ſe pro hæreticis gerant, vt tempori inſeruiant. Comparari poſſunt iſti, & Simon, cum illo, qui cum Chriſtum ſimulato, aut ad lucrum hiante animo ſequi vellet, ei ille dixit[q]: *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet, vbi caput ſuum reclinet.* Ita de illo ſcriba ſentit Chryſoſtomus[r], Ambroſius[s], Auguſtin⁹[t]. Rari omnino ex Magorum genere homines cõuertuntur: de vno Cypriano martyre conſtat, quem Nazianzenus[u] (ſed cum Carthaginenſi Epiſcopo non bene confundit) refert ab Anthimo Epiſcopo hac lege admiſſum, vt magicos prius libros inflammaret. Auguſtinus[x] quoq; ſcribit, cuiuſdam ſuo tempore magi Chriſtiani dilatam abſolutionem, quia ſolet ea ars fallax eſſe, eandemque conditionem ſubire coactum libros exurendi. Gregorius[y] narrat Baſilium quendam eius artis hominem ab Equitio inter Monachos receptum importunis precibus Epiſcopi Amiterni, poſt ad vomitum fuiſſe reuerſum, tandemque Romæ concrematum. Imitantur Simonem, qui habitum clericalem induũt, aut religioſum, vt per eum ad honores, & beneficia ſibi viam patefaciant.

a *de Præſc. ca.* 46.

b *lib. de idolol. c.* 5.

c *can.* 30. *vel* 28.

Non probatur ex Scriptura credidiſſe.

Fides hic qd ſignificet.

Simon cum petiit, vt Apoſtoli pro ſe precarentur, id ſimulate fecit.

d *Exo.* 8. 8. *& c.* 9. 28. *ca.* 10. 16. 17.

Caluinus fatetur Simonẽ credidiſſe, & à fide receſſiſſe.

e 6. *Hiſt. c.* 38.

f *de Hæreſ. c.* 70. *tom.* 6 *initio.*

Fidem verbo negare non licet.

g *in Alexio Comn.*

h [illegible]

i *p.* 3. *Theol. Luth.*

k [illegible]

Nihil habere cõmune Chriſtiani debent cũ hæreticis.

l *lib. de menda. & contra mendacium.*

Contra Machiaueliſtas, qui cum hæreticis ſe fingunt hæreticos, cum Catholicis Catholicos.

m *lib.* 1. *contra Valent. c.* 3.

n *lib.* 8. *cont. Celſum.*

o *lib. de idol.*

p *ser. de lapſ.*

q *Matt.* 8. 20. *Luc.* 9. 58.

r *hom.* 47. *in Matth.*

ſ 2. *de pœnit.* 9. *& Ser.* 79.

t *Ser.* 7. *de ver. Dom. li.* 3. *q. Euang. q.* 6. *& li. de ſancta virgin. c.* 31.

Rari ex Magorum genere cõuertuntur ad Chriſtum.

u *orat. in eius laudem.*

x *in Pſal.* 61.

y 1. *Dial. c.* 4.

Adhærebat Philippo.] *Corpore, non corde*, inquit Gloſſa interlinearis, &, vt ait Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ[z], & Lyranus, *Philippo in familiaritatẽ ſe inſinuabat, vt conſequi poſſet artem miracula faciendi.* Carthuſianus idem arbitratur, monetque, quod ad id facit, quod de ficta Simonis cõuerſione antea diximus ex Hieronymo, Scripturæ morem eſſe, rem geſtam narrare eo modo, quo cum fieret, ab omnibus fieri putabatur.

Cur Simon Philippo adhæſerit.

z *in Hiſt. Act. c.* 41.

Videns etiam ſigna, & virtutes maximas fieri, ſtupens admirabatur.] Hæc eſt cauſa, cur adhæreret Philippo, fieri enim videbat plura & maiora, ac quidem vera, quã quæ ipſe ficta adhuc feciſſet. Virtutes quid ſignificent, quæ vocantur Græce δυνάμεις, expoſui alio loco[a]. Caietanus interpretatur *potentias*, hoc eſt, *efficientias potẽtiarum ſuper Dæmones, qui expellebantur, & in modis faciendi puta, ſola inuocatione nominis Ieſu, ſtatim ſanando claudos, & huiuſmodi: hæc enim proprie manifeſtare potẽtias.* Pro extremis illis dictionibus, *ſtupẽs admirabatur*, eſt iam tertio Græcum verbum ἐξίστατο, de quo in verſu 9. & 11. Ex eo autẽ ſtupore Caietanus infert probabile eſſe, fictam Simonis conuerſionem fuiſſe.

a *cap.* 2. 22.

Nomine virtutis quid Caietanus intelligat.

Verſus 14.] Cum autem audiſſent Apoſtoli, qui erant Ieroſolymis, quod recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Ioannem.

CVM *autem audiſſent Apoſtoli.*] Philippus ipſe tanquam religionis Chriſtianæ Antiſtes ſcripſiſſe videtur Apoſtolis de progreſſibus, quos fecerat in Samaria Chriſtiana religio, ſimul etiã eos tam læto nuncio exhilarans, quoniam Samaria caput quondam Iſraelitici regni, & nobiliſſima poſt Ieruſalem ciuitas erat. Inde vero Gloſſa interlinearis recte infert ſuperius Samarię nomine intelligi nõ prouinciam, ſed ciuitatem. Et nouum mirumq; videri poterat tam cito ad fidem eos acceſſiſſe, quibus adhuc per Chriſtum nõ licuerat prædicare[b], & ſimul eos inuitans vt Baptiſmo tinctis Spiritum ſanctum viſibili, externoq; ſigno, ſeu linguarum dono conferre dignarentur, manus imponendo, quod ſolis licet Epiſcopis. Perutilis eſt literarum communicatio, quibus produntur per ſodales ſodalibus toto diſperſis orbe, quæ vbiuis pie, vtiliterque gerantur ad diuini amplificationem honoris, ad vtilitatẽ proximorum, ad ſodalitatis ipſius vel incrementum, vel famam, vt quo communiores, hoc Deo maiores gratiæ habeãtur: vt recte factorũ exempla, documentaque ſumantur, vt ad poſteros priſcarum extet memoria rerum. Factitat id Socie-

Philippus ſcripſit ad Apoſtolos de conuerſione Samaritanorũ.

b *Matt.* 10. 5.

Literarũ communicatio eſt perutilis.

societatis noſtræ inſtitutú de mittendis annuis litteris vnde ſit ſumptum.
a *lib.5.c.1.2.3.*

A tas noſtra annuis illis prouinciarum omnium epiſtolis, exemplo veterum Chriſtianorum, præſertim Lugdunenſium, & Viennenſium, de quibus Euſebius *a*. Lege quæ de vtilitate ſcriptionis epiſtolaris dixi in præfatione ad epiſtolam Ioannis primam.

Apoſtoli non mittunt Petrum vt ſuperiores, ſed vt inferiores.

Miſerunt ad eos Petrum, & Ioannem.] *Cum audis, miſerunt, non propterea,* inquit Caietanus, *Petri principatum neges. Nam ſi minor ſimpliciter, & abſolute eſt, qui mittitur, etiam impar inuenitur aliis Apoſtolis. Mittunt ergo non imperio, ſed fraterna charitate, ac impulſione: vt multi fratres mittunt quandoque maiorem, & Capitulares mittunt Epiſcopum quandoq; ad Papam, vel Cæſarem.* Carthuſianus à contrario argumentum B colligit in Arrianos: *Si alii Apoſtoli,* inquit, *miſerunt hos duos principales Apoſtolos, cur Arrius finxit vnigenitum Dei Filium Patre eſſe minorē, quia à Patre eſt miſſus?* Idem dici poteſt de Spiritus ſancti miſſione à Patre & Filio; quæ miſſiones nec ſunt ab imperio, quaſi à maiore, neque à conſilio, veluti à ſapientiore, denique non ab habente maiore auctoritatem, quomodo Chriſtus dixit, quod *Apoſtolus non eſt maior eo, qui miſit illum* b, ſed proficiſcuntur à communi, & concordi voluntate, cum connotatione originis, ſiue dependētię: de qua re Scholaſtici *c*, & ſanctus Thomas *d*, ex Auguſtini doctrina *e*. Baronius *f* illuſtrat exēplis huiuſmodi miſſionis modum, filiorum Iſrael, qui miſerunt Phineen, qui habebatur omnium princeps, & decē C alios, qui ſingulis tribubus primatum gerebant, ad inueſtigādum de altari, quod trans Iordanem erexerant filii Ruben, & Gad, & media tribus Manaſſes in terra Galaad *g*: fidelium Antiochiæ, qui Paulum & Barnabam miſerūt Ieroſolymam ad conſulendum Apoſtolos *h*: Iudæorum, qui aduerſus Agrippam regem, & Feſtum præſidem deſtinarunt Romam ad Neronem ex primoribus decem legatos, & cum eis Iſmaelem ſummū Pontificem, & qui huic ſecundus ordine erat Chelciam cuſtodem ſacri ærarii *i*. Adde ab Herode miſſos Magos in Bethlehem, vt *k interrogarent diligenter de puero Chriſto*, in quos tamen Herodes imperium nullum exercebat. Adde etiam Pau- D lum collectam deferentē Macedoniæ & Achaiæ ad alios *l*, ac ſuam quoque operam offerentem ſponte *m*. Denique charitas fuit, & humilitas in Petro, poteratque, ſi vellet, eiuſmodi miſſionem detrectare.

Filius minor non eſt Patre, quia miſſus ab eo eſt.

Spiritus ſanctus non eſt minor Patre & Filio, q ab vtroque miſſus eſt.

b *Ioan.13.16.*

c *1.ſent.d.15.*
d *1.p.q.43.ar.8.*
e *2.de Trin.c.5.*
f *Tom.1.Ann.*

Exempla quæ monſtrant eos qui mittūtur eſſe principes eorum qui mittunt.
g *Ioſ.22.13. & ſeq.*
h *Act.15.2.*

i *Ioſ.20.Ant.c.7.*
k *Matt.2.8.*

Apoſtoli etiā alias miſſi ſunt, quāuis maiores eſſent.
l *Rom 15.25. 26.*
m *1.Cor.16.2.*

Petrus cur præ aliis mitti debuit.

Petrum, & Ioannem.] Petro potiſſimum delata eſt huiuſmodi cura, tanquam principi Apoſtolorum, cuius auctoritate res tanta probari debuit. Samaritanorum videlicet ad Eccleſiam aggregatio, quos Iudæi peius oderant quam Gentiles. quorum Gentilium iniquo animo ferebāt in Eccleſia eandem cum ipſis aſſociationem, debuit etiam Spiritus ſancti in eoſdem collatione, quæ E eſt propria Epiſcoporum, res tam noua, & difficilis confirmari. Adiectus eſt Petro comes Ioānes, ſiue Apoſtolorum cæterorum iudicio, qui illum propter Chriſti erga ipſum eximium amorem, vel ſanctiſſimæ ipſius matris ei commiſſæ cuſtodia, omiſſis ſignis aliis, haud obſcure teſtatum, & quod Petro ipſi perchatus, & familiaris eſſet, magni faciebant, & obſeruabāt, vel Petri ipſius propenſiore voluntate, atque electione. Nam, vt alias dixi, & hoc loco Arator *n*:

Cur Ioannes Petro adiunctus ſit.

Sæpe ſibi ſocium Petrus facit eſſe Ioannem,
Eccleſia quia virgo placet,——

n *lib.1.carm.in Acta.*

cum Ioanne ei ſingularis familiaritas interceſſit. Vide caput tertium *o*.

o *verſ.1.*

A *Verſus 15.*] Qui cum veniſſent, orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum.

Quid hic orationis nomine intelligatur.

QVI *cum veniſſent, orauerunt pro ipſis.*] Vel ipſi ſoli orauerunt, vel etiam indicta eſt ab ipſis communis oratio, vel conceptam vſurparunt orationem velut formam Sacramenti confirmationis, quod, vt videbimus, collaturi erāt. Auguſtinus *p* argumentatur Chriſtum eſſe Deum, *quod det, deditq; Spiritum ſanctum, Apoſtoli autem non dederint ipſi, ſed vt daretur, orauerint*: neq; poſtea Simon petierit dari ſibi poteſtatem, vt cuicumq; imponeret manus, B daret ipſe Spiritum ſanctum, ſed vt ille acciperet, nempe à Deo.

Chriſtus eſt Deus dans Spiritum ſanctum, non Apoſtoli.
p *lib.15.de Trin.c.26.*

Spiritum S. quomodo Samaritani acceperint.

Vt acciperent Spiritum ſanctum.] In ſigno, ac dono ſenſibili, vt linguarum, aliorumve miraculorum: interius enim acceperant Spiritum ſanctificantem, quotquot abſque fictione, & ſimulatione baptizati erant.

Verſus 16.] Nondum enim in quenquam illorum venerat, ſed baptizati tantum erant in nomine Domini Ieſu.

Signū viſibile aduentus Spiritus ſancti Samaritani non acceperant.

NONDVM *enim in quemquam illorum venerat.*] C Græce, οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, *non adhuc enim erat ſupra vllum ex his collapſum*, vbi Græcum participium ἐπιπεπτωκὸς, innuit Spiritus ſancti aduētum in ſigno viſibili, ac veluti caſum, & illapſum externum. Super tria primum millia, dein ſuper quinq; venit Spiritus ſanctus, etiam cum dono linguarum extrinſeco ſimul ac baptizati ſunt, vt oſtendimus *q*, immo & in Gentiles, antequam baptizarentur *r*. Sed hoc priuilegium cenſeri poteſt Petri: ſiquidem neq; de Eunucho, quem Philippus Diaconus baptizauit *ſ*, prorſus mentio, vel ſuſpicio eſt, accepiſſe exterius donum Spiritus ſancti, neque Epheſii à Paulo baptizati aliter id conſecuti ſunt, quam per impoſitionem manuū ipſius poſt Baptiſmum *t*. Vi- D carius Chriſti Petrus habuit aliquādo quandam veluti participationem poteſtatis eiuſdem Chriſti, quam vocant *excellentiæ*, vt ſine Sacramento Sacramenti conferret effectum; vel certe potius, vt illum impetraret.

q *c.2.v.4.4.*
r *Act.10.44.*
ſ *ſup.c.8.38.*

Baptizati à Petro Spiritum ſanctum accipiebant, non ab aliis.
Petrus habuit veluti quādam excellentiæ poteſtatē.
t *cap.19.5.6.*

Sed baptizati tantum erant in nomine Domini Ieſu.] An hæc fuerit forma Baptiſmi, lege caput ſecundum *u*. Particula *tantum*, reſtringit Baptiſmum, vt notauit Lyranus, non autem formam, hoc eſt, ſignificat Samaritanos tantum baptizatos fuiſſe non accepto exterius Spiritu ſancto; non vero quod Baptiſmi forma ſolum continuerit nomen Domini Ieſu.

u *verſ.38.*

E *Verſus 17.*] Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum.

TVNC *imponebant manus ſuper illos.*] Variā impoſitionem manuum religioſe olim vſurpatam, alias *x* docui. Hanc Gloſſa interlinearis refert ad Sacramentum Confirmationis, necnon Gloſſa ordinaria, & Lyranus, & Beda, & Hugo, & Carthuſianus, & Caietanus, & Gagneius, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *y*, notantes eandem iſtam manuum impoſitionem, & Confirmationis collationem propriā eſſe Epiſcopi: ideo enim

x *cap.6.6*
y *in Hiſt. Act. cap.44.*

non

non Philippum Diaconũ, ſed Apoſtolos manus impoſuiſſe Samaritanis: Oecumenius cũ Chryſoſtomo primum quidem indicat eandem ſententiam, docens Apoſtolis ſeruatam eſſe poteſtatem dandi aliis Spiritum ſanctum, eo modo externo, quem ſæpe diximus: tamen videtur velle id Philippum potuiſſe, ſi vellet: ait enim *non feciſſe, nec à Deo exoraſſe, qui tot alia ſigna ediderat, & vt deferret Apoſtolis, & quod non ſatis adhuc Samaritani ad id diſpoſiti viderentur.*

Verum prior ſententia longe communior eſt, de Sacramẽto Cõfirmationis, in quo datur gratiæ augmentum, eius, inquam, quæ interius ſanctificat, licet nunc ſine dono externo atq; viſibili conferatur. Nam præter citatos, ita quoque præſentem locum de prædicto Sacramento intellexit Cyprianus *a*, vocans *ſignaculum Dominicum, quo Chriſtiani per orationem, & manus impoſitionẽ Epiſcopi conſummentur.* Præterea Hieronymus *b*, qui tamen non ſatis diſtinguere videtur Spiritum ſanctum, qui datur per impoſitionem manus Epiſcopi, ab eo, qui in Baptiſmo recipitur, quem confert ſimplex presbyter aut alius. Adhæc Iſidorus *c* vtens etiam & exemplo Epheſiorum in hac eadem hiſtoria *d*, & auctoritate Innocentii Papæ I *e* quam ad idem propoſitum affert Albinus, ſeu Alcuinus *f*, qui Innocentii præſentem locum producit: item Rabanus *g*, & Walfridus Strabo *h*, qui negare videtur vſos Apoſtolos chriſmate in hoc Sacramento. Idem ſatis innuit Euſebius Pontifex *i*, ſcribens manus impoſitionis Sacramentum ab aliis perfici non poſſe, nempe vt ab ordinariis miniſtris (prout loquuntur Concilium Florentinum *k*, & Tridentinum *l*) niſi à ſummis Sacerdotibus, *quoniam non legitur, aut ſcitur tempore Apoſtolorum ab aliis, quam ab ipſis Apoſtolis peractum eſſe.* Poſtremo Ioannes III. *m* Chorepiſcopos vehementer arguit, quod per hanc manuum impoſitionem non dubitarent conferre Spiritum ſanctum, contra exemplum Apoſtolorum, præſertim in loco iſto, quem tractamus, & citat ad idem confirmandum Damaſum & Leonem. Ex aliis rurſum Patribus, fauet valde Damaſcenus *n*, docens Apoſtolis Spiritum ſanctũ in forma ignis *o*, nobis per oleum. Emiſſenus, vel Hilarius Arelatenſis *p* hoc nunc ait, *confirmandis neophytis tribui per manus impoſitionem, quod Spiritus ſancti deſcenſio donauit in Pentecoſte.* Auguſtinus *q* idem indicat, cum ait, *Eccleſiam in Præpoſitis ſuis nunc ſeruare morem, quem habebant Apoſtoli, oratione, & manuum impoſitione tribuendi Spiritum ſanctum.* Hugo de ſancto Victore *r*, alter ſui temporis Auguſtinus, idẽ docet, & Concilium Hiſpalenſe ſecundum *ſ*, & Elibertinum *t*, & Melchiades *u*, quem prolixe Gratianus citat *x*. Innocentius quoque Tertius *y* diſerte, & fuſe Concilium Florentinum ſupra citatum; & Cõcilium Pariſienſe *z*, & beatus Thomas *a*.

Diſputationem de hoc ſacramento nõ eſt huius loci inſtituere. Legẽdi præter Scholaſticos *b*, maxime Suarez *c*, Enriquez *d*, & Bellarminus *e*, Ioannes Eckius *f*, Federicus Nauſea *g*, Franciſcus Turrianus *h*, Claudius Eſpenſæus *i*, Ioannes Stephanus Durantus *k*, Thomas Bozius *l*, Catechiſmus Concilii Tridẽtini, Caſtro *m*, & ex antiquis Gulielmus Pariſienſis, qui merito deplorat contemptum tanti Sacramenti, cuius gratia videlicet quodammodo maior eſt, quam Baptiſmi, & ſine quo, vt loquuntur Patres, atque Concilia, nõ ſumus pleni Chriſtiani, & perfecti (vnde vocatur inter alia nomina hoc ſacramẽtum τελείωσις, hoc eſt, conſummatio) & conſummati Chriſtiani; ac ne nomen quidem Chriſtiani, quod à chriſmate dicitur, quodammodo mereri videmur. Præterea tractant de hoc argumento Canoniſtæ *n*. & Thomas Waldenſis *o*, Armacanus *p*, Petrus Damianus *q*: hi etiam qui ſcribunt ſermones de Cœna Domini, vt S. Eligius, & alii, eà enim die chriſma conſecratur. Docui in capite ſecundo *r*, igneas linguas quadam ratione repræſentaſſe materiam huius ſacramenti, quæ dicitur oleum mixtum balſamo. An Apoſtoli imponentes manus, vt conferrent effectum eiuſdem ſacramenti, vſi etiam ſint dicta materia, non liquet. Probabilis eſt pars affirmans, quoniam ante omne Concilium legimus appellatum ſacramentum iſtud *vnctionis*, ſiue *chriſmatis* ab antiquiſſimis Patribus, qui ſimul coniungunt manuum impoſitionem, nec eſt qui dicat huic ſucceſſiſſe poſtea chriſma & vnctionẽ. Innuit id præterea Apoſtolus, cum ait *ſ*: *Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos, Deus: qui & ſignauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris*: vt exponit Theodoretus, & Anſelmus, nec non in libro de iis qui initiantur Ambroſius *t*. Quanquam concedi poſſet, ex inſtitutione quidem Chriſti, & declaratione Apoſtolorum, atque quodam etiam eorundem vſu, poſt prima illa Eccleſiæ incunabula, intellectum fuiſſe chriſma eſſe materiam huius ſacramenti, tamen ab initio non eſſe ab iiſdem adhibitam, quando per ſenſibilia ſigna conferebant Spiritũ ſanctum, ſicut & ipſi acceperant, nempe per impoſitionem manuum, vel prędicationem, quemadmodũ in linguis igneis deſcenderat ad ipſos *u*. Ita docet S. Thomas *x*, Alenſis *y*, Scotus, Richardus, Bonauẽtura, Durãdus, Gabriel, Paludanus, Ledeſma, Soto in quarto ſentẽtiarum *z*, Taper *a*, Hieronymus Torrẽſis *b*, Suarez, & alii recentiores, Concilium Moguntinum vltimum *c*, Concilium Colonienſe *d*. De miniſtro veriſimilius eſt, ordinarium eſſe Epiſcopum, ex diſpenſatione tamen Papæ etiam presbyterum: ordinariũ miniſtrum ſolum Epiſcopũ vocat citatum Concilium Tridẽtinum, & ante producti Patres id omnino præ ſe ferunt: quibus iunge Gregorium *e*, & Innocentium III. *f* Leonem *g*, Gelaſium *h*, ſed id conceſſu ſuperioris poſſe presbyterum, colligi poteſt ex iiſdem Patribus, nec non ex Ambroſio *i*, qui meminit de presbyteris Ægypti, de quib. & Auguſtinus, ſiue alius *k*, & ex Concilio Toletano I. *l* & ex Decretis *m*. At non auſim aſſerere, ſi abſque ſuperioris facultate presbyter id faciat, quãuis male, valide tamen facere: ſiquidem Innocentius III. *n* aſſerit inaniter fieri, & vmbram eſſe, non in veritate conferri, & Euſebius *o* irritum eſſe, & vacuum, nec inter ſacramenta reputari *p*. Scio quid alii reſpondeant, qui contra ſentiunt, vt dictus Taper *q*, Caietanus, Ferrarius *r*, & Salmeron *ſ*. At longe tutior hæc opinio: ſicut & pręſtat dicere ſoli Pontifici ſummo licere hanc presbyteris facultatem communicare. De effectibus conſulendi citati Auctores, qui eos miraculis quoque illuſtrant: ſuffecerit in præſentia exemplum Nouati, quem Euſebius *t* narrat, quod hoc ſignaculum Chriſti non recepiſſet, quippe qui etiam id reiiceret, à Dæmone eſſe abreptũ. Turrianus *u* duos narrat mox à ſuſcepto hoc ſacramento moleſtiſſimã experiri tentationẽ contra fidem deſiiſſe. Exempla alia leges in Optato *x*, Bernardo *y*, Surio *z*, colligitq; ex his aliqua Bellarmin⁹ *a*.

Cõfirmationis ſacramentum hic inſtituitur, & à ſolo Epiſcopo confertur.
Philippũ diaconum potuiſſe dare Spiritum ſanctũ qui aſſerant.
Solis Epiſcopis licere conferre ſacramẽtum Confirmationis.
Qui & quot Patres Cõfirmationis ſacramentum à ſolis epiſcopis dari poſſe affirmant.
a ep. 73. ad Iubaianum. c. 7.
b lib. 3. contra Luciferia.
c lib. 2. de Eccl. offic. c. 26.
d c. 19. & ſeq.
e ep. ad Decentiũ, quæ eſt 29.
f lib. de Diuin. offic. c. de Sabbato ſancto Paſchæ.
g l. 1. de Inſti. Cleric. c. 6. & 1. de myſt. mo. de conſ. d. 5.
h lib. de rebus Eccle. c. 26.
i ep. 3. ad Epiſ. Campaniæ. & hab. [illegible]
Chorepiſcopis Spiritum S. conferre in cõfirmatione non licet.
k in formul. Armen. Arm.
l Seſſ. 7. can. 3.
m in ep. [illegible]
n lib. 4. c. 10.
o Act. 2. 3.
p Ser. de Pent.
Teſtimonia plurima quæ faciunt pro Confirmationis ſacramento.
q lib. 15. de Trin. c. 26.
r lib. 2. de Sacram. p. 7. [illegible]
ſ c. 7.
t c. 77.
u epiſt. [illegible]
x de conſ. d. 5. c. 1. & 3.
y ep. [illegible]
z lib. 1. c. 27.
a 3. p. q. 72. art. 12.
b in 4. d. 7. & 13. & 3. Tom. 3. p. q. 72.
c Tom. 3. in 3. p. diſp. 33.
d [illegible] lib. 3.
Qui & quot de hoc ſacramento ſcripſerint.
e Tom. 2. contr.
f in hom. de Sacramento 3.
g in Catech. lib. 3. & c. 23.
h lib. 1. pro epiſ. Pont. c. 18. & in 3. Conſ. c. 27.
i in 1. ad Tim. Digreſ. 1. & appendice 6.
k lib. de ritib. Eccle. c. 30.
l lib. de not. Eccleſiæ cap. 4.

m tom. [illegible] ver. Confirm.
Vtr ſacramẽti Cõfirmationis maior, ã Baptiſmi.
Canoniſtæ de hoc ſacramẽto etiã agunt.
n [illegible]
o Tom. 2. de Sacra. 115.
p de q. Armen. 11. c. 3.
q Ser. 1. de Dedic.
r verſ. 4.
ſ 2. Cor. 1. 21. 22.
t cap. 7.
Quomodo concedi poſſet Apoſtolos chriſmate vſos non eſſe.
u Act. 2. 1.
x 3. p. q. 72. a. 2. ad 1. & ar. 4. ad 1.
y 4. p. q. 24. memb. 1. & 2.
z dist. 7.
a art. 10.
b in conſ. Magdeb. [illegible]
Miniſter ordinarius eſt Epiſcopus ſolus.
c in Decl. [illegible] c. 18
d de hoc Sacr.
e lib. 3. ep. 9. & 26.
f c. quanto de con. [illegible]
g epiſt. 88.
h epiſt. 6.
i in c. 4. ep. ad Ephes.
Presbyter ſi abſq; facultate Pontificis, illud conferat, nihil facit.
k in q. vet. & Noui Teſt. q. 101.
l cap. 20.
m d. 95. c. presbyter. & nomine ſumpt. de conſec. diſt. 4.
n d. c. quanto. de conſuet.
o epiſt. 3.
p c. manum de con. diſt. 5.
Effectus huius ſacramenti.
q [illegible]
r [illegible] 60.
ſ Tract. [illegible] Alfon.
t lib. 6. hiſt. c. 33. vel 35.
u in 3. confirm. Cano. c. 17.
x 2. con. Parm.
y in vita Mal.
z in vita Remb.
a 2. de confirm. c. 6.

Verſus

Verſus 18.] Cum vidiſſet autem Simon, quia per impoſitionem manus Apoſtolorum daretur Spiritus ſancti, obtulit eis pecuniam.

CVM *vidiſſet autem Simon.*] Nondum videlicet acceperat ipſe hunc Spiritum, nec ei adhuc manus Apoſtoli impoſuerant, aut ad illum aliis imponentes peruenerant: ipſe vero mirabiles talis impoſitionis effectus videns in aliis, ipſo non contentus dono Spiritus ſancti, ipſam expetiit donādi poteſtatem, quam ne Philippus quidem habebat.

Manus.] Χειρῶν, *Manuum.* Sic item Syrus dixit, אידא *aida*, id eſt, *manuum.* Recte Chryſoſtomus infert ex eo, quod Simon viderit dari Spiritum ſanctum, hunc viſibiliter, & in ſigno externo fuiſſe datum.

Obtulit eis pecuniam.] Non peccauit Simon ex ignorantia; neque enim viderat cuiquam datum Spiritum ſanctum pecuniarum gratia: *ſed tentauit Apoſtolos, & accuſationis cauſam*, inquit Chryſoſtomus, *quæſiuit*, vt indicat ſequens Petri reprehenſio, quæ *cor eius rectum eſſe negat coram Deo. Obtulit pecuniam nil poſſidere volentibus*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *a*, *etiamſi videret illos, qui rerum venditarum pretia adferebant, & ante pedes Apoſtolorum proiiciebant b: neque id reputabat, quod illi qui pedibus diuitias ad pauperum alimenta oblatas conculcabant, Spiritus ſancti poteſtatem pro mercede aliqua non eſſent tradituri.* Magiſter hiſtoriæ Scholaſticæ *c* ait, *exiſtimaſſe Simonem ab Apoſtolis ex quadam induſtria huiuſmodi poteſtatem conferri, & poſſe pretio comparari.* Oecumenius præter id, quod Chryſoſtomus tradidit, adiungit quæſtus deſiderium, nec non Vrbanus Papa II. *d* & Cyprianus *e*, Clemens Romanus *f* Petri ipſius verbis aſſignat primam illā cauſam initio poſitam, etſi non tam in Simonem illam refert, quam *in Diabolum Simoni ſuggerentem. Conſilium & voluntas Diaboli*, inquit apud Clemētem Petrus, *erat, vt ipſum Adam poſt deguſtatum cibū interdictum promiſſa immortalitate priuauerat g, ſic nos pecuniis delinitos, & captos dono Dei priuare, ſi hac permutatione falla donum Spiritus ſancti, quod æſtimationem ſuperat, nummis ipſi addiceremus.*

Ab hoc Simone ſimoniæ peccatum denominatum eſt, cum aliquis vendit, vel emit ſpiritualia, aut ſpiritualibus annexa, aliove quouis contractu non gratuito rem ſpiritualem, alia re pretio æſtimabili comparare, vel alteri conferre deſiderat, illamque his modis, qui dicantur *munere à manu ab obſequio, à lingua h*, compenſat. Cæterū licet huius peccati ante Simonē reus cenſeri poſſit Ephron vendēs Abrahæ locum ſepulturę *i*, vt innuit ſanctus Thomas *k*, & Eſau vendēs primogenituram *l*, cui annexum erat ius Sacerdotale, iuxta Hebræorum traditionem, de qua Hieronymus *m*, & Clemens *n*, & ſanctus Thomas *o*, quē ideo forſan vocat Paulus *p profanum*, id eſt, *irreligioſum, & ſacrilegum*, vt velle videtur idem beatus Thomas ſupra citatus, & Abulenſis *q*, & Balaam accepto pretio volens maledicere populo Dei *r*, vt obſeruat Hugo de S. Victore *ſ*, & Giezi *t*, qui à Naaman pro ſanitate lepræ, quam Eliſæus magiſter contulerat, mercedem retulit, vt idem Hugo ſupra citatus indicat, & Tharaſius *u*, & Abulenſis *x* (qui parum ſui memor primum omniū huic obnoxium peccato facit, qui de Balaam idem affirmauerat) & Iudas *y* venditor Chriſti (ſaltem ſecundum quandam rationem, propriè namque nullam habuit rationem ſpiritualitatis in perſona illius) vt citati canones, & Baſilius *z*, & Cyrillus Ieroſolymitanus *a* referunt. Præterea Caiphas, vt placet Iſidoro Peluſiotæ *b*, quoniam emit Sacerdotium, poteſtque idem dici de ſocero Anna, qui duo largitionibus impetrauerant à Romanis, vt alternis annis ſummo Sacerdotio fungerentur, quemadmodum affirmat Abulenſis *c*, & Maldonatus *d*, & colligitur ex Hiſtoria Regum *e*, & Machabæorum *f*, & ex Luca *g*, atque Ioanne *h*, id in vſu fuiſſe apud Iudæos. Etſi hæc, inquam, ſe ita habeant, nihilominus ſacrilegum hoc nomē abſolute ſumpſit à Simone, non quia ſit auctor ementium, Giezi vendentium (quod concedi poteſt Hugoni, & Abulenſi, obſeruaturque apud Hieronymum *i* Hilarion detrectans munus, quod primarius vir Orionus à legione Dæmonum curatus, offerebat, caueuſque vel offenſam Dei, vel ne ad eundem legio reuerteretur: ſimile autem reſponſum Ioannes Eleemoſynarius cuidam dedit, Diaconatum petenti oblato munere) ſed *quoniam*, vt ait idem Abulenſis, & ſanctus Antoninus *k*, *in nouo Teſtamento, & lege noua iam conſtituta, quæ eſt ſpiritualior, illud magis complete, & circa rem maxime ſpiritualem* (etſi non erat gratia gratum faciens, vt voluit Gregorius de Valentia *l*, ſed gratis data) *commiſit, volens emere, ac poſtea vendere.*

Simoniæ naturam, & diſtinctionem, proprietates & effectus Theologis permitto, Canoniſtis & Caſuiſtis. Cum definitur autem *m*, *ſtudioſa voluntas emendi, vel vendendi ſpirituale, aut ſpirituali annexum pro temporali*, exiſtimat Franciſcus Victoria *n* propterea non opus expreſſum in definitione, ſed voluntatem ſolam, quia Simon conatus eſt ſolum, non autem obtinuit, vel executus eſt ſimoniam ipſam: ſed potius hoc eſt ad indicandam ſimoniam, quam vocant mentalem, qua quis vult peccatum hoc committere, vere eſſe peccatum, vel quia radix malitiæ ſimoniæ, ſicut & cuiuslibet peccati in actu interiori voluntatis conſiſtit, vt habet Nau. *o* Grauitas ſimoniæ tanta eſt, vt ea tolerabiliorem Tharaſius *p* aſſerat Macedonij, & eorum, qui circa ipſum ſunt Spiritus ſancti impugnatorum impiam hæreſim. *Illi enim*, inquit, *creaturam, & ſeruum Dei Patris, & Filii Spiritum delirando fatentur: iſti vero eundem Spiritum efficiunt ſuum ſeruum. Omnis enim dominus, quod habet, ſi vult, vendit, ſiue ſeruum, ſiue aliquid aliud eorum, quæ poſſidet, ſimiliter & qui emit, dominus eius volens eſſe quod emerit, per pretium pecuniæ illud acquirit*, &c. Comparat idemq; Simoniacos cum iis qui Chriſtum blaſphemarunt *eiicere dæmonia in Beelzebub r*, & cum iis, *quos eiecit ipſe de templo* (quod fere faciunt Interpretes, præſertim Theophylactus *ſ*, Beda *t*, Hieronymus *u*, Ambroſius *x*, necnon Gregorius *y*) & cum Iuda proditore. Si quis ſibi perſuadeat rem ſpiritualem pretio æſtimabilem eſſe, quod paulo poſt Simoni Petrus obiicit, hæreticus eſt, quales Armenos fuiſſe teſtis eſt Guido Carmelita apud Alphonſum à Caſtro *z*. Et qui Henricum IV. Imperatorem hoc in errore ſectabantur, Henriciani ſunt appellati. Omnino aduerſantur Spiritui ſancto Simoniaci, vt ex præſenti hiſtoria liquet, atq; ex allato Tharaſij teſtimonio, & ex eo quod Martinus Polonus *a* narrat, & Petrus Damianus *b* de Hildebrando, qui poſtea fuit Gregorius

VII. Pont.

Simon nō acceperat Spiritum, & illum dare aliis volebat.

Simō ex mera malitia peccauit.

Simoniæ quāta nequitia fuerit.

a Catech. 16.

b Act. 2. 45. & 4. 34. 35.

c in Hiſt. Act. c. 44.

Quid crediderit de hac poteſtate Apoſtolorum impius Simon.

d 1. q. 3. c. ſaluator.

e Serm. de ieiunio & tentatione.

f 6. Conſt. c. 7.

Dæmon Apoſtolos voluit priuare dono conferendi Spiritum ſanctum.

g Gen. 3. 1.

h 1 ſunt nonnulli. 1. q. 1.

i Gen. 23. 15.

k 2. 2. q. 100. a. 4. ad 3.

Simoniæ peccatū à Simone dictum quid ſit.

l Gen. 25. 31. & ſeq.

m ep. 126. & in tradit. Hebr. circa cap. 27. & 49. Gen.

Qui ſe in veteri lege ſimoniæ vitio cōmaculârint.

n 8. Conſt. c. 3

o ſup. art. 4. & in c. 12. epiſt. ad Heb.

p Heb. 12. 16.

q Gen. 25. q. 6.

r Num. 22. 7. & ſeq.

ſ [illegible] p. 10. c. 1.

t 4. Reg. 5. 20. & ſeq.

u 1 q. 1. cap. eos qui. & c. quos [illegible] etſi ea non iſti tribuatur Nazianzeno.

x 4. Reg. 5. q. 29.

y Matth. 26.

z epiſt. 76.

a Catech. 16.

b lib. 1. ep. 115.

c 4. Reg. 5. q. 40.

d in c. 3. Lucæ.

e lib. 3. c. 13. 33.

f lib. 2. c. 4. & 4.

Cur peccatū ſimoniæ ab hoc Simone nomen acceperit.

g cap. 3. 2.

h cap. 11. 49.

i in Hilarione.

k 2. par. Hiſt. tit. 6. c. 1. § 5.

l 2. 2. Diſp. 6. q. 16. pun. 1.

m Gloſſ. Summa. con. 1. q. 1.

n relect. de ſimon. n. 9.

o in Manua. c. 23. nu. 100.

Simoniæ labes intolerabilior eſt hæreſi Pneumatomachorū.

p 1. q. 1. c. eos qui.

q ſupr. & c. qui ſtudet. ca. 4.

Simoniaci cū iis qui Chriſtum blaſphemarunt comparantur.

r Matt. 12. 24.

ſ in c. 2. Ioan.

t ibid.

u in cap. 21. Matt.

Simoniacus quis hæreticus.

x in c. 19. Lucæ.

y Hom. 4. & 17. in Euan. & lib. 9. epiſt. 40. lib. 4. ep. 55.

Simoniaci Spiritui ſancto aduerſantur.

z verbo, Simonia.

a in Chron. lib. 4.

b epiſt. 5. c. 7.

Hildebrandus, qui fuit Gregorius VII. qua ratione deprehenderit Simoniacum.

VII. Pont. Max. dicens, ab illo se accepisse, cum ille esset in Gallia legatus Apostolicus, & Episcopum Simoniacum recitare iussisset doxologicū versiculum, nequiuisse Spiritum sanctum nominare, sed substitisse bis terq; cum pronunciasset, *Gloria Patri, & Filio. Merito,* inquit Damianus, *Spiritum sanctum dum emit, amisit, vt qui exclusus erat ab anima, procul etiam consequenter esset à lingua.*

Versus 19.] Dicens: Date & mihi hanc potestatem, vt cuicumq; imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.

Petebat quod nec Apostoli in sua potestate habebant.

Gratiæ gratis datæ nō sunt habitus.

DICENS: *Date & mihi hanc potestatem.*] Id petebat infelix ille, quod ne Philippo quidē concessum erat: & potestatem habere volebat, quæ ne in Apostolis quidem erat (eo modo, quo ille sibi fingere videbatur) nimirum per modum qualitatis habitualiter inhærentis, ac permanentis: neque enim gratiæ gratis datæ, quas vocant, sunt omnes habituales, vt potestas miraculorū, donum Prophetiæ, &c.

Versus 20.] Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

Correctio coram omnib. quando facienda.
a 1. epist. 5. 20.
b de correct. & grat. c. 16. Ser. 15. & 16. de verb. Dom.
c citato loco.
d 2. q. 1. §. peccantes.
e hom. 7. in Iosue.
f p. 2. Past. cap. 26.
g Eccle. 8. 11.
h Prou. 19. 25.
i Prou. 21. 11.

PETRVS *autem dixit ad eum.*] *Quasi Princeps loquitur Petrus primus,* inquit Glossa interlinearis, quod postea pluribus ostendemus. Publice autem loquitur, & corrigit, quia publicum erat peccatum. Sic etiam Paulus præcipit Timotheo a: *Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant.* Qua de re Augustinus b, & Interpretes Pauli c, præsertim Græci, & ex Latinis Anselmus, B. Thomas, Glossa, necnon Gratianus d, Origenes quoque e, & Gregorius f. Sane *sicut, quia non cito profertur contra malos sententia, filii hominum absque vllo timore perpetrant mala* g, *ita pestilente flagellato, stultus pestilentior erit* h, *& mulctato pestilente, sapientior erit paruulus* i.

Imprecatio Petri in Simonem qualis sit.

Simoni perire pecuniam Petrus optat.

k Mich. 3.

Pecunia tua tecum sit in perditionem.] *Imprecatio, & maledictio est prædicentis diuinam de Simone sententiam, & huius reprobationem, atq; æternam perditionē,* vt ait cum Beda Glossa ordinaria, *non autem vindictæ studentis.* Et ad execrationem peccati res etiam inanimata maledicitur. Hugo Cardinalis velle videtur optare Petrum duntaxat, *perire Simonem pecuniæ, & Simoni pecuniam, vt sublata pecunia peccandi causam tollat.* Glossa interlin. ita exponit: *Pecunia tua tecum pereat.* Hieronymus k, *quod oblatam pecuniam cum offerente damnat.* Oecumenius negat esse verba execrantis, sed corripientis, veluti si quis dicat: *Pecunia tua simul tibi pereat cum huiusmodi voluntate.* Chrysostomus his verbis paulo immutatis Petrum loqui facit: *Peccatum tuum tecum sit in perditionem.*

Simpliciter pecuniæ imprecatur.

l in hist. Act. 44.

Sancti imprecati sunt reb. inanimatis.
m Iob. 3. & Ierem. 20. 14.
n Matt. 21. 19.

Mihi simplicior, veriorq; primus sensus videtur, quem Græca vox ἀπώλεια, *perditio, destructio,* valde comprobat, eumq; sequitur Magister Historiæ Scholasticæ l, etsi quoq; notat posse ita sententiam distingui, ne videatur Petrus pecuniæ imprecari: *Pecunia tua tecum sit nempe ducens te in perditionem.* Sed nil est, quod vereamur huiusmodi imprecationem, cum Christus ipse, aliique præterea sancti viri rebus ratione carentibus sint imprecati, vt diei m, arboribus n. Per se quidem nefas est creaturis, etiam irrationabilibus, maledicere, A quæ cum pœnæ sint incapaces, earum maledictum refunditur in auctorem naturæ, vt docet cum S. Thoma o Teologi: tamē eo, aut simili modo, quem dixi, licet, tum his, tum rationabilibus quibusque maledicere, vel ad significandum aliquod mysterium, sicut de arefacta ficu à Christo Patres docent: vel accepta à Deo potestate, qua ratiōe creditur Noe maledixisse nepoti suo Chanaan p, & Elias iis, in quos deuocauit ignem de cœlo q, & Paulus ei, quem nesciebat esse summū Sacerdotem r, & Alexandro ærario s, vel more prophetico, vt hic, & in Psalmis t. Lege Gregorium u. Aliquando similes querelæ concitatiores proficiscuntur ab amoris impotentia, vt de Iob B suspicatur Pineda x, exemplis Poetarum profanorum rem illustrans.

o 2. 2. q. 76. Quomodo creaturis imprecari liceat.
p Gen. 9. 25.
q 4. Reg. 1. 10. & seq.
r Act. 23. 3.
s 2. Tim. 4. 14.
t [illegible]
u 4. Moral. c. 6.
x in [illegible] Iob. [illegible]

Cæterū hac ipsa Petri sententia aduersus proprietarios Monachos Ægypti Patres vsos, & Gregorium, dixi capite quinto y. Chrysostomus, & Oecumenius, & Beda, & Glossa ordinaria, & alii notant Apostolos puros fuisse à pecuniis, & lucri amore, & Glossa ordin. atq; Hugo docent, hinc exemplum debere capi, ne pecunia peccatorum eleemosyna recipiatur: quæ est quoque doctrina Clementis Romani z dicentis, *præstare fame perire, quam quicquam accipere, quod amicis Dei contumeliosum sit, eosq; faciat ludibrio esse,* iuxta id a: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*: quod probat etiam C tum auctoritate prohibitionis diuinæ b, tum exemplo Ahiæ c, & Elisæi d, & hoc ipso refutatæ à Petro (quem ibi loquentem inducit) & inanis pecuniæ, quam Simon obtulerat. Quanquam non apparet Simonem obtulisse hanc pecuniam eleemosynæ nomine, sed potius pretii, vt quidem Petri respōsio denotat; nisi dicas verbis prætulisse Simonem liberalem eleemosynā, Petrum ad fingentis animum, voluntatemque respexisse. Abutitur hac sententia Tertullianus e in eos, qui tempore persecutionis redimerent pecunia periculum mortis: *hoc enim esse de homine Christum redimere in homine in quo Christus est.* Pecunia censetur inter adiaphora, sed est plerumque D peccatorum ansa, segesque. *Pecuniæ namque obediunt omnia* f, & venalia sunt cuncta, ipsa etiam quodammodo virtus, ita vt sequatur passim homines consilium Poetæ g:

y [illegible] Apostoli non [illegible]
z 4. Const. c. 6. & 7.
a Psal. 140. 5.
b Deut. 23. 18.
c [illegible]
d [illegible]
Hanc pecuniam eleemosynæ nomine an Simon obtulerit.
e lib. de fuga in persec.
Pecunia peccatorum ansa est.
f Eccle. 10. 19.
g Hor. lib. 1. ep. ep. 1.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum est,
Virtus post nummos. ——

Alius quoque dixit consentanee ad sententiam Sapientis citatam h:

Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Verum præterea est despici inopem, eique ad amicitias, & honores non patere aditum, sicut est apud alium, qui ita scribit:

——— *dat census honores,*
Census amicitias, pauper vbique iacet.

E Sed plura hac de re dixi Ecclesiastē interpretās k.

h Ouid. lib. 1. Metam.
i Idem lib. 1. Fast.
k cap. 10.
Simonis error quis fuerit.
l 1. de pœnit. c. 4.
m in tract. in Ioan.

Quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.] Videtur Simon eo in errore, ac hæresi fuisse, vt existimaret æstimabilem pretio diuinam gratiam, siue donum gratis datum; ac proinde Simoniam ipsius non simplicem fuisse, sed cum hæresi coniunctam, vt indicant etiam Ambrosius l, & Augustinus m, quæ tamen hæresis, vt antea dixi, non est semper coniuncta cum peccato Simoniæ: & vix credo sibi Simonem persuasisse ipsammet vēdi posse Spiritus sancti personā. Mihi autem in voce δωρεὰν, *donum,* seu, *gratis concessum,* innui probabile est, nil cogitasse Simonē de gratia iustificāte, quæ potius dici solet χάρις, sed de

gratia

gratia gratis data, vt etiam prius notaui. Quanquam non ignorem, à Theologis dona Spiritus ſancti dici qualitates quaſdam diuinas, quę in ſolis iuſtis reperiuntur, & cum gratia iuſtificante connexæ ſunt, & nomen doni attribui Spiritui ſancto, nō tantum quia donatur nobis eo modo, quo nec Pater, nec Filius (nō enim Pater eſt miſſus ab alio, vel Filius à Spiritu ſancto ſecundum diuinitatem, ſed Spiritus ſanctus à Patre, & Filio miſſus eſt, qui Filius prout à Patre procedens, poteſt aſſumere nomen doni) verumetiam quoniā licet mundus non eſſet, vt ratiocinatur S. Auguſtinus a, & cum eo B. Thomas b, aliique Theologi c, adhuc ratione ſuæ proceſſionis, nempe per amorem, donum diceretur, ſiquidem primum donum donantis eſt amor erga illum, cui aliquid donatur, & ex hoc amore procedunt alia omnia dona creata, vt ait idem Auguſtin. d (qui prętereà docet, relationem Spiritus ſancti ad Patrem & Filium, magis exprimi nomine doni, quam nomine Spiritus *) & ſecundum rationē dictæ proceſſionis nomen doni de Spiritu ſancto intelligi poteſt, & vt id quod donari poteſt, & vt id quod eſt ad id deputatum. Lege Interpretes B. Thomæ, præſertim Gabrielem Vaſques, Gregorium de Valentia, & Ludouicum Molinam. Exiſtimat Ioannes Ferdinandus e, hoc nomen doni vel abſolute, vel prout dicitur donū à Deo, ſolere principalius ſignificare gratiam iuſtificātem: ſed profecto pendet ea ſignificatio ex adiunctis, ita vt ęque habere poſſit alias ſignificationes, ſicut & nomen donationis, quod ipſemet fatetur ſumi pro gratiis gratis datis apud Paulum, cum ait f: *Habentes autem donationes ſecundum gratiam differentes*, quæ tamen donationis vox etiam ipſa aliter ſumitur, nēpe prout complectitur quoduis donum gratiæ g, & nominatim gratiam iuſtificantem *, & Græce promiſcue eſt vel *δωρεὰ*, vel *χάρισμα*, pro quibus & Interpres noſter ponit nūc *donum*, nunc *donationem*, nunc *chariſma*.

Dona Spiritus S. qualitates ſunt.

Spiritus S. eſt donū, & qua ratione.

a 4. de Trin. c. 20.
b 1. p. q. 38. art. 2.
c in 1. Sent. d. 18.
d 15 de Trin. cap. 29.
* 5. de Trin. c. 11.

Spiritus ſanctus qua ratione ſit donū.

e in Theſ. Scripturæ ver. Donum.

Donum ſignificat gratiam iuſtificantē, ſed non ſemper.

f Rom. 12. 6.

Donatio qd ſignificet.

g 1. Cor. 1. 7.
* Rom. 5. 17.

Verſus 21.] Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone iſto: cor enim tuum non eſt rectum coram Deo.

NON *eſt tibi pars, neq; ſors in ſermone iſto.*] Syriace ſic legimus, לית לך מנתא אף לא פסא בהימנותא *leth lach menatha aph la paſa beba emanutha*, id eſt, *Non eſt tibi pars, ac ne ſors quidem in fide iſta*. Clemens Romanus h, Ambroſius i, & Auguſtinus k legunt eodem modo. Pro ſermone Græce eſt *λόγῳ*, quam vocem Caietanus mallet verti *rationem*, nimirum eam, quæ erat in illapſu Spiritus ſancti per manuum impoſitionem. Idem notauit Gagneius ita fieri potuiſſe, vt ratio, vel cauſa poneretur: quamuis nec noſtram interpretationem improbet, cum ſermo, ſiue verbū phraſi Scripturæ pro re, ſeu facto non raro vſurpetur. Caietanus acute notat excluſum dici Simonem, & à parte, quaſi ei aliquid iure deberetur, & à ſorte velut deſuper illi diuinitus contingente. Syriaca interpretatio citata minus quid innuit eſſe ſortem, quam partem. Torrianus l vult vtroque nomine idem ſignificari, videlicet Baptiſmum, per quē adſciſcimur inter fideles, & de quo ſcribit Apoſtolus m: *Qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine*, hoc eſt, vt exponit Dionyſius n, in Baptiſmo, dicitur enim Græce Baptiſmus φῶς & φωτισμός, & his verbis ait excommunicatum Simonem. Auguſtinus o hanc ſortem, ſicut & in Mathia p ſumit pro dono Dei, & præſertim gratię, quia in ſorte non eſt electio, nimirum noſtra, vel meritum, ſed voluntas Dei perſonas non accipientis, atque eiuſdem, licet nobis occulta, iuſtitia. Ideo ſuper veſtem inconſutilem Chriſti, quæ typus erat charitatis, ſortem miſſam eſſe q. Hāc ipſam cenſuram excommunicationis in Simonem fuiſſe, ipſemet Petrus in quodam ex Canonibus Apoſtolorum expreſſit hoc modo r: *Si quis Epiſcopus, aut Presbyter, aut Diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, deiiciatur & ipſe, & ordinator, & à communione modis omnibus abſcindatur, ſicut Simon Magus à Petro*, &, iuxta aliam lectionem, *ſicut Simō Magus à me Petro abſciſſus eſt*. Merito Simoniæ vitio decreta eſt iure communi pœna excommunicationis: exiſtimo verbis his, Petrum excluſum Simonem ſignificaſſe non à Baptiſmi tantū effectu, qui eſt ſocietas fidelium, vel à poteſtate, quam petebat, ſed etiam à dono linguarum, quod cæteri ab Apoſtolis accipiebant, & non ipſe.

h 6. Conſt. c. 7.
i 2. de Pœn. c. 4.
k tract. 6. in Io.

Pars vel ſors quomodo differant.

l lib. 1. pro Can. Apoſt. c. 22.

m Coloſſ. 1.
n de Cæl. hier. c. de Baptiſm.

o in Pſalm. 30. ſermo. 2.

Sors eſt gratia & donum Dei.

p Act. 1. 26.

Sors diuina quid importet.

q Ioan. 19. 24. Pſal. 21. 19.

r Can. 21.
Simon fuit excommunicatus à Petro.

Simoniæ vitio excommunicationis pœna ſancita eſt.

Cor enim tuum non eſt rectum coram Deo.] Ficte igitur, ac ſimulate Simon Baptiſmum receperat, *Petrus vero*, vt ait Lyranus, *virtute Dei reuelantis, videbat intima ſui cordis. Et ex opere etiam Simonis id penſauit*, inquit Carthuſianus. Pro eodem nonnunquam Latinus interpres ponit rectum, & ſimplicem: interdum diſtinguit, vt oſtendit Pineda ſ. Rectum eſt, quod prauo, & obliquo opponitur, & eſt æquabilis quantitatis. Significat vero etiam cor eſſe rectum coram Deo, eſſe illi gratum. Sed prior ſignificatio eſt magis ad rem. Fieri potuit, vt qui per Baptiſmum recte ſuſceptum rectus coram Deo, & gratus erat, poſtea voluntatem deflexerit, & à Dei gratia exciderit. Et, vt loquitur Ambroſius t, *puram conſcientiam fidei non habuerit*. Origenes u comparāt Simonem cum ficu areſacta x, dicenſque viſum eſſe Chriſti profeſſorem, *Melius eſt*, inquit, *vt fallacem ficum, quæ viuere exiſtimatur, non autem fructificat, quaſi viua, obiurgatam, quia eſt infructuoſa, ſiccari verbis Diſcipulorum Chriſti, & fieri manifeſtam, quam vt furetur, dum viuere æſtimatur per figmentum profeſſionis innocentium corda, & eorum, qui facile ſeducuntur à talibus*. Sed nos antea probabilius duximus ad ipſummet Baptiſmum ficte Simonem acceſſiſſe.

Simon ficte acceſſit.

ſ In Iob c. 1. num. 5.
Rectum quid ſit.

t 2. de Pœn. c. 5.
u hom. 16. in Matth.
x Matt. 21. 19.
Simon vt ficus infructuoſa areſacta eſt.

Verſus 22.] Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: & roga DEVM, ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.

POENITENTIAM *itaq; age ab hac nequitia tua.*] Hinc quidā inferunt, priori ſentētia Petrum nondum præuidiſſe, aut ſignificare voluiſſe Simonis æternam perditionem, ſed conditionem ſubintellexiſſe, niſi reſipiſceret, & declaraſſe malle ſe, vt ipſe cum pecunia periret, quam ſacrilegæ petitioni eius acquieſcere, quod ſi faceret, ipſemet periret Petrus: alioqui fruſtra nunc eum ad pœnitentiam hortaretur. Tamen Gloſſa ordinaria docet ita loqui Apoſtolum, nō quod ignoret eum pœnitentiam nō acturum, ſed quia cum ſit iuſſus omnibus pœnitentiam prædicare, ſuū facere officium voluiſſe, vt ille eſſet inexcuſabilis. Conſentit Comeſtor in Hiſtoria Scholaſtica y. Carthuſianus, & alii hoc loco, & ſatis indicant Chryſoſtomus, atque Oecumenius, dicentes eo modo loquendi denotari, fidem nō eſſe coactio-

Petri ſententia an comminatoria tantū fuerit.

Petrus cur hac hortatione vſus fuerit.

y in Hiſt. Act. c. 44.

nis,ſed libertatis noſtræ, poſita nimirum Dei gratia: quod ſi cuipiam conſtet ſua reprobatio, & damnatio, vt recte docent Theologi, non tenetur, nec vero etiam ſperare poteſt beatitudinem, aut pœnitentiam agere ſaltem finalem.

Fides non eſt coactionis, ſed libertatis noſtræ.

Si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.] Ambroſius *a* hinc argumentatur, pœnitentiæ locum nemini eſſe negandum, & ſpem veniæ, quam Petrus offerat ei, *quem per magicam vanitatem blaſphemantem in Spiritum ſanctum, & puram fidei conſcientiam non habentem, Apoſtolica iam auctoritate condemnauerat*. Similis eſt argumentatio Auguſtini, aut alterius in libro de vera, & falſa pœnitentia *b*. Idem argumentari licet contra Hæreticos huius temporis, qui lapſis ſolam Baptiſmi recepti memoriam ſufficere volunt. Docet præterea idem Ambroſius, in formula illa, *ſi forte*, apparentem quidem, reuera autem nullam dubitationem eſſe, confirmans teſtimoniis non modo ſacris Ieremiæ *c*, & Ezechielis *d*, ſed profano quoque Homeri *e*, cuius hæc verba ſunt:

a 2. de Pœn. c. 4. & 5.
Nemini neganda pœnitentia.
b c. 5.
Dubitatio in hac formula, ſi forte, non eſt.
c c. 26. 3.
d c. 12.
e Iliad. 6.

——— *αἴκ' ἐλεήσῃ*
ἄστυ τε, καὶ ἀλόχους, καὶ νήπια τέκνα. id eſt,
——— *ſi forte perire*
Non ſinat hanc vrbem, & natos, charaſque iugales.

Denique, inquit, *ipſi ſapientes ſeculi, qui omnem gloriam ſuam ſtatuunt in expreſſione verborum, quod Latine*, forte, *dicimus, Græce τύχα, non vbique pro dubitatione poſuerunt*. Plura ex vtroque genere exempla, præſertim ex priore, quod magis ad nos pertinet, poſſunt afferri *f*. Eſt autem obſeruandum cum Gregorio *g*, quando Deus dubitantis loquitur in morem, velle aliquid innuere, ſcilicet aut libertatem voluntatis noſtræ, cui diuina, vel voluntas, vel præſcientia non imponit neceſſitatem; aut difficultatem rei, & paucitatem facientium id quo de agitur. Si quis vero hominum loquatur dicto pacto, attendendum an res ſit eiuſmodi, vt turpe ſit illum de ea dubitare. Quocirca Petrus Deum ipſum reſpiciens, & Simonis flexibilem voluntatem ſecundum ſe, non dubitauit de remiſſione culpæ, nulloque modo, ſi peccator faceret pœnitentiam: quoniam potiſſimum, ſi hęc adſit, ęquiſſimum, & honeſtiſſimum ſit, vt peccata remittantur, nec dubium eſſe queat, quod adeo aſſeueranter affirmat Deus *h*: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.* Non potuit Petrus de hoc dubitare: potuit tamen, an vera eſſet futura oratio Simonis, & pœnitentia: verum, quod attinet ad pœnam, tantus futurus dolor, vt totius pœnæ remiſſionem mereretur. Lege Riberam in Ioëlem *i*. Carthuſianus, Comeſtor, & alij cauſam eius locutionis dubiæ aſſignant, quod Petrus præuideret Simonem non acturum pœnitentiam. Qui id neſciſſe dicunt, colligunt aduerſus Hæreticos gratiæ incertitudinem, vel præſentis, vel conſequendæ: *& dum dubij ſumus de ſalute, fortius nos agere debere pœnitentiam*, vt loquitur Hieronymus *k*, *magiſque prouocare Deum ad miſericordiam: ſicut Niniuita de incerto egerunt pœnitentiam*, inquit Auguſtinus *l*, *& certam miſericordiam inuenerunt*.

f Ioel. 2. 14. Iona 3. 9.
Quid ſignificet dubitatio in ore Dei.
g hom. 9. in Ezech.
Diuina præſcientia non imponit voluntati noſtræ neceſſitatem.
Petrus non dubitauit de remiſſione peccatorum, ſi Simon conuerteretur.
h Zach. 1. 3.
i c. 2. à nu. 22.
Gratiæ incertitudo.
k In c. 3. Ionæ.
l in Pſal. 50. verſ. 8.

Cogitatio cordis tui.] Ἐπίνοια, *conſideratio*, Syriace habetur, נכלא *nechla*, id eſt, *dolus*. Græca vox ſignificat commentum, & cogitationem ſolertem.

Verſus 23.] In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe.

IN *felle enim amaritudinis.*] Εἰς χολὴν πικρίας, *in fel acerbitatis*. Syrus autem ita habet, בכבריא גיר מרירתא *bechebra ger meriratha*, id eſt, *in felle enim*, vel *iecore*, ſeu *hepate amaritudinis*. Columba fellis expers, ſymbolum eſt ſimplicitatis. Simon expers ſimplicitatis nihil habet columbinum, ſed ſerpentinum. Non erat ille particeps Spiritus ſancti, qui in columbæ ſpecie apparuit *m*, nec Eccleſiæ, quæ columba nominatur, & cuius idem qui caput, filius quoque vocatur Barjona *n*? eſt enim יונה *Ionah, columba*, quam etymologiam notauit Hieronymus *o*: etſi negari non poſſit potius dictum Petrum Barjona, per compendium nominis, pro בר יוחנא *Bar Iochana*, quod ſignificat *filium Ioannis*, vt expreſſe nominatur etiam in Euangelio *p*: & ſimili contractione nominis Iona, ſiue Ionah vtitur Lucas *q*. Id non placet Antonio Nebriſſenſi *r*, qui ſe à meliore ſententia, quam ſequebatur prius, leui ratione dimoueri paſſus eſt, quod ei Cardinalis Hiſpanus ex codice Græco monſtraſſet non eſſe legendum *Simon Ioannis*, ſed *Simon Iona*. Fateor Syrum apud Lucam legere *ſ*, יונן *Ionan*, in caſu recto: apud Matthæum *t* יונא *Iauna*, & apud Ioannem *u*, item Græcos codices omnes apud Lucam *Ἰωνᾶν*: & non paucos apud alios Euangeliſtas *Ἰωνᾶ*: tamen teſtis eſt Regius olim Typographus in quibuſdam eſſe *Ἰωάννου* in cap. 1. Ioannis: in c. autem 21. *Ἰωαννᾶ*. Poſtremo præualet editio Latina, præſertim iam correcta: ſed ad rem. Per idem vel denotatur Simonis ira, & inuidia, quod ſe deſpici exiſtimaret: quam *radicem amaritudinis ſurſum germinantem, multoſque inquinantem*, nominat Paulus *y*, oppoſitam Spiritui, qui *ſuauis eſt* z, *& cuius non habet amaritudinem conuerſatio* a. Bilioſorum genus eſt, teſte Ariſtotele *b*, qui amari dicuntur, qui cum difficultate placantur, & longo ſunt tempore ſub ira: ſolentque medici amara pro bilioſis accipere, quippe cum ad cibum potumve ſumpta bilim augeant. Denique in *felle amaritudinis eſſe*, eſt eſſe animo peſſime affecto, vt ait Sà. Baſilius *c* diſcrimen ſtatuens inter furorem, iram, excandeſcentiam, amaritudinem, hanc ait eſſe confirmationem perturbationis acriorem. Præterea ſicut *ſerpens eſt principium omnis peccati* d, ita peccato nomen fellis, veneni, & amaritudinis recte tribuitur, vt dicatur *vua fellis, fel draconum, & botrus amariſſimus* e: & peccatori *amarum eſſe derelinquere Deum* f; & *eum prouocare ad iracundiam in amaritudinibus* g: & *potare aceto, & felle, ac myrrha* h: reddendo ipſum, qui ſuauis eſt, & benignus, veluti amarum, & ſeuerum. Lege Ioannem Ferdinandum *i*, & Pinedam *k*, qui diſſerunt de multiplici ſignificatione amaritudinis. Suſpicor, & hoc voluiſſe Petrum, quod videret, & cognoſceret per reuelationem Simonem deſtinatum pœnis æternis, ſicut & obſtrictum perpetuis vinculis peccatorum: id enim præſeferunt Græca cum accuſatiuo: *Εἰς χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα*; *In choleram acerbitatis, & colligationem iniquitatis video te poſitum.* Sane haud infrequenter amaritudinis vox coniungitur morti, & dicitur *arcus res amara* l, *morſus amariſſimus* m: *amaritudo amariſſima* n mors inopina: *amarior morte mulier* o: *amara mortis memoria* p: *ipſa mors amara* q: *dies amarus mortis* r: *amaro animo* is, qui effertur ad ſupplicium *ſ*: *mors in olla* ob amaritiem colocynthidum, ſeu cucumerum, aut cucurbitarum ſylueſtrium *t*, quas Perſæ vocant *fel terra*, teſte Meſue apud Franciſcum Valleſium *u*. Dulcia peccatorum initia, extrema amara, vt fere dulcia omnia in amarorem, & bilem facile commutantur. Vnde Sapiens *x*: *Fauus diſtillans labia meretricis: nouiſſima autem amara quaſi abſynthium.*

Simon nihil habet columbinum.
m Matt. 3. 16.
n Matt. 16. 17. Ioan. 1. 42.
o in cap. 16. Matthæi.
p Ioan. 21. 15. 16. 17.
Antonius Nebriſſenſis arguitur.
q c. 3. 30.
r in Quinquagena c. 34.
ſ c. 3. 30.
t c. 16. 17.
u c. 1. 42. & c. 21. 15. 16. 17.
x in Teſtam. ſuo Græco.
y Heb. 12. 15.
z Sap. 12. 1.
a Sap. 8. 19.
Bilioſi quinam ſint.
b 4. Ethic. 5.
c in Regu. Breu. in 55.
Fel & ſimilia peccata ſignificant.
d Gen. 3. 1. & ſeq.
e Deut. 32. 32. 33.
f Iere. 2. 16.
g Oſee 12. 14.
h Pſal. 68. 22. Matt. 27. 34.
i in Theſau. Script. verbo, Amareſcere.
k in c. 13. Iob n. 26. & n. 1.
l Pſal. 63. 4.
m Deuter. 32. 24.
n Eſa. 38. 17.
o Eccl. 7. 27.
p Eccl. 41. 1.
q 1. Reg. 15. 32.
r Amos 8. 10.
ſ Prou. 31. 6.
t 4. Reg. 4. 40.
u de ſacra Philoſophia c. 13.
x Prou. 5. 3. 4.

Obligatione iniquitatis.] Syriace habetur, ובקטרא דעולא *vabbekatre debhaule*, id eſt, *in vinculis iniquitatis*, Græce in accuſatiuo, vt dixi, σύνδεσμον, *colligationem*. Peccatum apte dicitur vinculum, catena, funis, laqueus, ſagena, rete: & peccator ligatus, atque obligatus, vinctus, & captiuus. Hinc illud *a*: *Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur*; & *b*, *Si abſtuleris de medio tui catenam*; & *c*, *Scient quia ego Dominus, cum contriuero catenas iugi eorum*; & *d*, *Funes peccatorum circumplexi ſunt me*: eandem vim habent voces debiti, & debitoris. Sed alia ſunt vincula, & iugũ iuſtorum, ipſumque legis nomen à ligando dictum eſt, qua ſolutus lege, *peruerſe liber eſt, ac tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat* e, vt eleganter exponit Gregorius*. Captiuitates Hebræorum typus ſunt peccatorum: & Samſon vinctus catenis *f*, & zizania colligata *g* in faſciculos ad comburendum. Significat quoque obligatio iniquitatis hoc loco, veluti catenam intextam ex multis peccatis, quibus Simon erat obſtrictus, quippe magus, hypocrita, auarus, Simoniacus, ſacrilegus, in profundum peccatorum demerſus, vt & in fæcem fellææ amaritudinis infixus. Illuſtrari hic locus poteſt ſimili ex Pſalmo *h*: *Declinantes autem in obligationes adducet Dominus cum operantibus iniquitatem*: vetus editio, & Auguſtinus, *ſtrangulationem*, Hilarius *obligationes*, Romanum pſalterium, *obligationem*, Aquila, διαπλοκὰς, *implicationes, ſimultates*, Symmachus, σκολιότητας, Theodotio, διεστραμμένα, *peruerſa*, Septuaginta, στραγγαλιὰς, *ſtrangulationes, obliquitates*, vel etiam *obligationes*. Hebraice עקלקלות *hhakalkaloth*, id eſt, *tortuoſitates*, ſeu *prauitates*, quæ eſt *Periphraſis hypocritarum, qui intus maleſici ſunt, & extra beneſici*, vt ait Genebrardus.

Peccatum vinculum, funis, & cætera dicitur.
a Prou. 5. 22.
b Eſa. 58. 9.
c Ezech. 34. 27.
d Pſal. 118. 61.
Funes iuſtorum qui ſunt.
e Iob. 11. 12.
* 10. Mor. c. 15.
f Iud. 16. 21.
g Matt. 13. 30.
Obligatio iniquitatis quid ſit.
h Pſ. 124. 5.

Iniquitates.] Ἀδικίας. Non eſt fixum vllum diſcrimen inter iniquitatem, peccatum, ſcelus, delictum, & ſimilia, quamuis Gregorius, & S. Thomas in verba illa Iob *i*: *Quantas habeo iniquitates, & peccata? ſcelera mea & delicta oſtende mihi*, conentur aſſignare. Ioannes quidem in epiſtola *k* docet, quod *iniquitas peccatum eſt*: & cum Gregorius velit plus ſonare iniquitatem, quam peccatum, Ambroſius *l* contra docet, latius patere illam, quam hoc. Eandem ſententiam de promiſcuo harum vocum vſu docet Pineda *m*, probabiliuſque meo iudicio loquitur, quam Ribera *n*, & Canus *o* dicentes nomen iniquitatis dici duntaxat de mortali peccato. Idem iudicium eſt de Hebræis vocibus, עון *hhauon*, פשע *peſahh*, חט *chet*, אשם *aſcham*, & aliis, & de Græcis ἁμαρτίαν, ἀδικίαν, ἀνομίαν, & ſimilibus. Lege commentarios noſtros in Ioannis epiſtolam.

i c. 13. 23.
k 1. cap. 3. 4.
l in Apologia Dauid.
Iniquitas, & peccatum non certum eſt quomodo differant.
m in cap. 13. Iob. verſ. 23. nu. 3. & 4.
n Sophon. 1. nu. 14.
o 4. de locis Theolog. ca. vlt. ad 8.

Verſus 24.] Reſpondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, vt nihil veniat ſuper me horum, quæ dixiſtis.

RESPONDENS autem Simon.] Videri poteſt Simon fidelis, ac pœnitens, quod de illo affirmat Abulenſis *p*, volens præterea ad preces Apoſtolorum remiſſum ei peccatum. Omnes huius loci Interpretes fictam fuiſſe Simonis pœnitentiam, & preces has fuiſſe tales, quas ſolus timor pœnæ expreſſerit, contendunt: *etſi diſſimulare non potuerit, & confiteri*, inquit Oecumenius, *ſe deprehenſum, & præſerre humilitatem*, vt ait Chryſoſtomus, *Sed eſt qui nequiter ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt dolo* q, qualis fuit Achab, dicens: *Non tentabo Dominum* r; & Antiochus Deum Iudæorum implorans, & ſe Iudæum fore ſpondens *ſ*, & Eſau, *qui non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquiſiſſet eam* t, non pœnitentiam, ſed paternam benedictionem, & primogenituram amiſſam, & honorem, & poſſeſſiones, ac patrimonium. Eodem in numero poni poſſunt perditi illi duo, Cain *u* & Iudas *x*, pœnitendam pœnitentiam habentes. Lege Auguſtinum in libro de vera, & falſa pœnitentia *y*. Clemens Romanus Petri verbis recitat Simonem timore perterritum, videlicet ſeruili, & mundano, peccatum pro ſe Apoſtolos, vt Deum precarentur *z*.

Simon an fuerit verus pœnitens.
p 4. Reg. 6. q. 19.
q Eccl. 19. 23.
Falſæ pœnitentiæ exempla.
r Eſa. 7. 12.
ſ 2. Machab. 9. 13. 17.
t Heb. 12. 17. Gen. 27. 38.
u Gen. 4. 13.
x Matt. 27. 3.
y Tom. 4.
z 6. Conſt. c. 7.

Quæ dixiſtis.] *Non quia credidit, ſed quaſi infidelis*, inquit Gloſſa ordinaria, *ei imputat quæ ventura ſunt*. Vel Ioannes quoque aliqua locutus erat, vel ei eadem oratio ſocij Petri adſcribitur. Veriſimile autem eſt, orationem fuiſſe longiorem, & comminationem magis expreſſam. Porro cur Petrus Simonem non ſuſtulerit longe deteriorem quam Ananiam, & Saphiram, rationem attigimus in capite quinto *a*. Adde ex Hugone Cardinale, quoniam edidit quædam ſigna pœnitentiæ, tametſi fictæ: ideoque ſi animaduerſum in eum eſſet illa ſeueritate, qua in Ananiam Petrus vſus fuerat, deſperaſſent alij, nec ſe ad pœnitudinem recipere curauiſſent: quocirca etiam *permitti regnare reges hypocritas* b (qui proprie אנשי לצון *anſche latſon*, id eſt, *viri illuſores*, dicuntur ab Eſaia *c*, & quos alibi vocat *d* Hebraice, תעלולים *thahhalulim*, id eſt, *pueriles*, moribus videlicet, ſeu etiam *illudentes*, qui à noſtro Interprete *effeminati* appellantur) quia pœnitentiæ formam aliquam gerunt. Sed quam infelicem exitum Simon habuerit, plenæ ſunt hiſtoriæ, qualem ſcilicet tot ac tam nefanda eius ſcelera commeruerunt, tum in primis Simoniæ peccatum, cuius grauitatem criminis Giezi lepra demonſtrauit *e*: Ieroboam *f* quoque ſupplicium, atque Anthiochi *g*: phreneſis Iuſtini Imperatoris *h*: Nicephoro etiam Imperatori mors à Bulgarorum rege Cramno illata *i*. Cenſuræ Pontificum, ac exauthoritationes in Henricum IV. Imperatorem, à quo ſunt Henriciani dicti, qui Simonia notati erant *k*: tranſlatio regni Francorum à Merouingis ad Carolouingos: tum tranſlatio Imperij ad Germanos à ſtirpe Caroli, ita vt Henricus I. qui primus in Imperio ſucceſſit, huiuſmodi votum emiſerit *l*: *Simoniaca hæreſis Deo inuiſa, & à beatiſſimo apoſtolorum principe Petro damnata, quæ ab Anteceſſoribus noſtris hactenus eſt temere cuſtodita, modis omnibus à noſtro ſit regno expulſa.* Mitto damnatos in Concilio Epheſino ordinatos per pecuniam Epiſcopos *m*, ne ſi, vt ait Synodus, *iſta paſſim permitterentur, conſuetudo Iudaica, vel Ægyptiaca fieret vendendi Sacerdotium, & emendi.* Nil dico de ſchiſmate Dioſcori aduerſus Bonifacium II. quem Dioſcorum Ioannes Papa excommunicauit *n*, facta ad hoc propoſitum Simonis mentione. Taceo Gennadij Conſtantinopolitani Synodalem de eadem re epiſtolam *o*, vbi de Simone eodem, & de ſententia Chriſti *p*: *Gratis accepiſtis, gratis date*: quo loco ad idem vtitur Cyprianus *q*, & Gregorius *r*, & Chryſoſtomus *ſ*, & Hieronymus *t*: licet de vitanda iactantia exponant Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius in Matthæum; alij de largiter exhibendo miraculorum dono, quia *quæ gratis accepimus, gratis dare ſolemus, & copioſe dare, quæ gratis damus*:

Simon cur ſicut Ananias punitus non fuerit.
a verſ. 5.
b Iob. 34. 30.
c cap. 28. 14.
d cap. 3. 4.
Simonis ſupplicium, & Simoniacorum pœna.
e 4. Reg. 5. 27.
f 3. Reg. 13. 33. 34.
g 2. Mach. 9.
Pœnæ quæ Simoniacis inflictæ fuerint.
h Niceph. 17. Hiſt. c. 33. & 39.
i Anna. Conſtant. lib. 1. 4.
k Ottho Friſing. lib. 7. ca. 10.
l Luithpran. lib. 1. c. 8.
m circa annũ Chriſti 400.
Contra Simoniacos ſanctiones, tam Eccleſiaſticæ quam ciuiles.
n To. 1 Concil. vet. edit.
o circa annum 459. apud Balſamonem Tom. 1. Bibliotheca Patrum.
p Matt. 10. 8.
q 3. con. Iud. c. 10.
r li. 4. epiſ. 31. & li. 7. ep. 110. hom. 4. & 17. in Euang.
ſ Hom. 33. in Matt.
t in cap. 10. Matt. & in ca. 3. Michææ.

tis damus: alij in genere de fuga auaritiæ. Præterea edicta Leonis Imperatoris, & Iuſtiniani *a*, & Athalarici regis Arriani *b*, aliaſque ciuilis, & Eccleſiaſtici præſertim Iuris ſanctiones, quæ præſertim extant in Decreto *c* & in Decretalibus *d*, & in Extrauagantibus Ioannis XXII. *e* & alibi, & quæ proprie de hoc argumento ſcripta ſunt à Gregorio *f*, & in vita Romualdi, & Ioannis Gualberti, & apud Cæſarium *g*.

Sed vt ad Simeonem redeamus; hic procul poſtea abiit, &, vt ait Chryſoſtomus, Romam, eo quod Apoſtoli illuc non peruenerant. Prius tamen, digreſſis è Samaria Apoſtolis, ciuium ſuorum partem ſeduxit, tum Iudęos, tum Gentiles, vt colligitur ex Iuſtino *h* (qui & ipſe patria Samaritanus) & Irenęo *i*, fortaſſe impoſtor ille Samaritanus fuit, in quem Pilatus, Ioſepho *k* teſte, exercitum immiſit. Narrat apud Clementem Petrus *l*, diſputaſſe rurſum ſe cum eodem Cęſareæ, & poſt trinam victoriam, compuliſſe, vt in Italiam fugeret. Proditum præterea eſt in Recognitionibus, quæ Clementis eiuſdem dicuntur *m*, rediiſſe poſtmodum Simonem ad Petrum, & obſecraſſe, vt ipſum ad pœnitentiam ſuſciperet, adiutorem ſe illi pollicendo in prædicatione, ſe enim reipſa deprehendiſſe illum eſſe veram Prophetam, & intimorum ſcrutatorem: at cum Petrus eius hypocriſim reprehendiſſet, illum conuitiis Petrum inceſſendo diſceſſiſſe ab ipſo, profeſſum non ſerio pœnitere, ſed eius noſſe profeſſionis ſecreta voluiſſe, vt cõfutaret. Tertullianus *n*, eadem pecunia, quam obtulerat Petro, ſcribit Helenem, ſiue Helenam quandam Tyriam de loco libidinis publico redemiſſe; dignam ſibi mercędem pro Spiritu ſancto. Romam peruenit ſub Claudio, eius anno ſecundo, circa CHRISTI annum 44. vt indicat Iuſtinus *o*. Ibi ſtatua ipſi poſita eſt, cum titulo: *Simoni DEO ſancto*, in amne Tibiri inter duos pontes (vocabatur olim inſula Tiberina, vel Æſculapii, vel Lycaonia, nunc S. Bartholomæi) vt prodidit Irenæus *p*, Tertullianus *q*, Euſebius *r*, Cyrillus Ieroſolymitanus *ſ*. Sub Nerone, vt eſt auctor Suetonius *t*, (non ſub Claudio, vt Metaphraſtes *u*) exhibuit in ſpectaculis Icarium volatum, de quo volatu Simonis tradit etiam Dio Chryſoſtomus *x*, necnon Lucianus *y* de vario inceſſu magorum diſſerens ſuper aquas, ſuperque ignes; tale quod Iuuenalis *z* de mago canit,

——In cœlum iuſſeris, ibit:

cedente autem virtuti diuinæ, vel Angeli percutientis poteſtati, vt placet Philaſtrio *a*, qui ſuſtentabat, ſublimem Simonem Dæmone (quem duplicem Sulpitius fuiſſe vult *b*, & apud Clementem *c* plures fuiſſe memorat Petrus ipſe (Simon decidens eliſit coxam, & extremos digitos pedum fregit, vt Clemens ſupra citatus ſcripſit, vel crura, vt Epiphanius *d*, & Arnobius *e*, qui ex vrbe poſt eum caſum ait perlatum Brundam, cumque cruciatibus, ac pudore defeſſus eſſet, ex alti culminis ſe deorſum præcipitaſſe faſtigio. Epiphanius *f* tamen Romæ mortuum affirmat, & innuit Cyrillus Ieroſolymitanus *g*, & Nicephorus *h* aſſerit, dicens locum, vbi cadens ruptus eſt, dictum Simonium. Hi omnes Auctores Chriſtiani, præterque illos Damaſus *i*, Ambroſius *k*, Hieronimus *l*, Auguſtinus *m*, Maximus Taurinenſis *n*, Iſidorus *o*, Gregorius Turonenſis *p*, Nicephorus *q*, Glycas *r*, Cedrenus *ſ*, Monachi Orientalis *t*, Theodoretus *u*, Hegeſippus *x*, Proſper *y*, Chryſoſtomus *z*, & alij permulti docent, auctoritate, & precibus Petri victum ac ſtratum Simonem, ac inſuper de variis aliis altercationibus Romæ habitis inter vtrumque meminerunt Hegeſippus, Acta Nerei, & Archilei, & Leo Papa II. *a* & Anaſtaſius Nicenus *b*. De variis autem præſtigiis Simonis, necnon de huius ipſius volatus glorioſa iactatione Clemens Romanus *c* multis diſſerit. Quare ſumma impudentia Caluinus *d* fabulam aſſerit contentionem Petri cum Simone: nec Auguſtinus *e* dubitat, niſi verum id acciderit die Dominico, & an pridie Petrus ieiunium indixerit, vt præterea in Vrbe ſabbati ieiunium poſtea perſeuerauerit. Hanc quidam, vt Bellarminus *f*, ex Petri prærogatiuis vnam eſſe contendunt: decuiſſe namque, vt Princeps ac Pater Eccleſiæ Principem, patremque omnium Hæreticorum ſuperaret. Attamen hac in re Paulum Petro ſocium adiungunt Cyrillus Ieroſolymitanus, Sulpitius, Proſper iam citati. Reſponderi poteſt id eos dicere illo modo, quo Leonem *g*, cum omnino pares ipſos facit, ſaluo tamen primatu Petri, & Clauibus, quas nominatim Petro idem Cyrillus ibidem tradit. Cæterum de Petro alij abſolute affirmant, nulla Pauli mentione facta. Cúr autem permiſſus ſit Simon, & Magi alij ab Apoſtolis ſuas exercere artes, illa eſt cauſa, quam de Magis Pharaonis *h*, & aliis tradunt Theodoretus *i*, & Chryſoſtomus *k*, vt inde cognoſceretur non eſſe Magos Apoſtolos, qui Magorum præſtigias eluderent, ſicut nec eo tempore Moſem, aut alios deinceps orthodoxos, qui cum huiuſmodi genere hominum certauerunt, Magiam exercuiſſe facile oſtendimus. Poſtremo in hoc vno Simone obſeruare licet, quam ſtudioſe Diabolus Deum primus in cœlo, deinde vbi non ſucceſſit, etiam in terra conatus ſit imitari, & diuinos ſibi honores comparare, ſi minus per ſeipſum, & pro ſeipſo, certe per alios homines, ac pro illis quoque quos in hac re fautores habebat. Iam quidem ſentiens ſe pelli ab energumenis, & præuidens pulſum iri ab idolis Crucis virtute conterendis, excitat ſibi quodammodo, Eccleſiam. Etenim Simonis in animum iniecit, vt ſe *Dei virtutem magnam* prædicaret, *ſeque ipſum Chriſtum Saluatorem, ac inſtauratorem mundi*, necnon, prout occaſio ferebat, modo Filium, modo Patrem, & Spiritum ſanctum ſe nominabat, addebat item Simon ſe eſſe aduerſarium prauorum, Angelorum, qui Selenem (alij Helenam vocant) matrem omnium cœlo pepuliſſent. Præterea à voluit Dæmon vt præſtigias, & incantationes pro miraculis, pro Miſſæ ſacrificio ſanctiſſimo, turpiſſimum Simon vſurparet ex ſanguine menſtruo, & ſemine humano neſcio quod prodigioſum libamen: denique vt alios prætermittam craſſiſſimos, fœdiſſimoſque errores ipſius, qui recenſentur à citatis Auctoribus, vt de gratia minime neceſſaria ad ſalutem, ad quem errorem confutandum ſunt qui ſcriptas putant plures epiſtolas Apoſtolicas, vt Petri, ac Iacobi, ac Iudæ *l*, voluit Diabolus ſuæ Synagogæ Simonem habere ducem, vt Chriſtus fuit Eccleſiæ. Vnde merito appellatus eſt præcurſor Antichriſti à Chryſoſtomo *m*.

Obſeruabit, qui leget hiſtorias, & Patres, cultã à plurimis hæreticis magiam fuiſſe. Teſtantur de antiquiorib. Marco, Menandro, Baſilide, Carpocratianis, Gnoſticis, Irenæus *n*, Theodoretus *o*, Tertullianus *p*, Epiphanius *q*, alij. Etſi vero de noſtri temporis hæreticis non adeo aperte conſtat

---

a l. ſi quemquam C. de Epiſc. & Cler.
b Caſſiodor. 9. Variar. ep. 15. & 16.
c cauſ. 1. q. 1.
d in tit. de ſimonia.
e tit. eod.
f lib. 3. ep. 23. li. 4. ep. 33. 34. 52. 55. li. 7. ep. 79. 80. 110. 111. lib. 9. ep. 40. 51. 54. lib. 11. ep. 46. & in Pſal. 4. pœnit.

Simonis poſt diſceſſum Apoſtolorũ ex Samaria res geſtæ.

g li. 6. miraculor. c. 4. 15. 16.
h Apol. ad Anton. Pium. & in Trypho.

Simonis fraudes diuerſæ.

i lib. 1. c. 26.
k 18. Antiqui. c. 5. vel 7.
l 6. Conſtit. cap. 7.
m lib. 3.
n lib. de anima, c. 34.
o in Apol.
p lib. 1. c. 20.
q in Apologet. c. 13.
r 2. Hiſt. c. 13.
ſ Catech. 6.
t in Nerone, cap. 12.
u 29. Iunii.
x orat. 21. de pulchritudine.
y in Philopſeud.

Geſta eius Romæ.

z Satyra. 3.
a de Hæreſib. c. 29.
b 2. Hiſt. ſacr.
c 6. Conſtit. c. 9.
d hæreſ. 21.

Icarium volatum quando exhibuit.

e 2. contra Gentiles.
f ſupra.
g Catech. 6.
h lib. 2. c. 36.
i in Petro.
k Ser. 67 vel 12. & orat. in Auxent.
l de viris illuſtrib. in Petro, & in Pſal. 4.
m de Hæreſ. c. 1. ep. 86. lib. cont. Fulgen. Donat. c. 23.
n Serm. vlt. de Petro, & Paulo.
o de vita, & obitu Sanctor.
p 1. Hiſt. Franc. c. 25.
q 2. Hiſt. c. 14.
r 2. Annal.
ſ in Compen. hiſtoria.
t libello ad Papam Agapetũ, in 5. Synodo, Act. 1.
u 1. de fabul. Hæret. c. 1.
x 3. de excid. Ieroſol. c. 2.
y de Promiſ. dimid. tempo. cap. 13.
z Hom. contra Hæret. in to. 3. Ephrem.

a ep. ad Conſtant. Imp. in 6. Syn. Act. 1.
b quæſt. 23. in Script.
c 3. Recognit.
d 4. Inſtit. c. 8. §. 11.
e ep. 86.
f li. 1. de Rom. Pontif. c. 23.

An Paulus Petri ſocius fuerit in altercatione cum Simone.

g Serm. 1. de Natiu. Apoſt. Petri & Pauli.

Cur Petrus & Apoſtoli Magos permiſerint artes exercere.

h Exod. 7. & ſeq.
i q. 18. in Exod.
k Homil. 40. in Acta.

Dæmõ prius in cœlo, poſt in terra nomen diuinum comparare voluit.

Simonis impia, & blaſphema verba.

l Adamus in argumento ep. ad Hebræos.
m Ser. contra Hæret. Tom. 3. Ephrem.
n lib. 1. c. 8. 9. 21. 22. 23. 24.

Hæretici plurimi Magiæ ſtuerunt dediti

o in fabulis hæret.
p de præſcr.
q contra Gnoſticos.

palam ac publice id factitare; laudant tamen ſortilegos, ac fouent illos, omniaque media tollunt, quibus Catholici vtuntur contra ipſos. Lege Proloquium noſtri Delrij ad magicas Diſquiſitiones ſuas, & Feuardentium in epiſtolam Iudæ. Lutherus *a* gloriatus eſt ſe pluſquam ſalis modium cum Satana comediſſe, atq; ab eo argumenta didiciſſe quibus oppugnaret Miſſæ ſacrificium *b*. Zuinglius *c* edoctum ſe à *quodam ſpiritu, quem neſciret ater eſſet an albus*; quomodo deprauaret verba, quibus conſecratur corpus Chriſti. Eſt quoque certum, fuiſſe ſemper hæreticos præcurſores magorum, nuncque iis in prouinciis hos vigere, vbi illi diſſeminati ſunt, ac maiore quidem copia, quam pluribus retro centuriis annorum fuerint.

Lutherus gloriatus eſt ſe plures ſalis modios cum Dæmone comediſſe.
a lib. de angula. Miſſa.
b lib. de ſuppleme. Euch.
c epiſt. ad Bucerum.

Verſus 25.] Et illi quidem teſtificati, & locuti verbum Domini, redibant Ieroſolymam, & multis regionibus Samaritanorum euangelizabant.

Et *illi quidem teſtificati, & locuti verbum Domini.*] *Firmum teſtimonium perhibentes*, inquit Gloſſa interlinearis, *verbis vel ſignis, ad confirmationem credentium*, nempe illorum qui erant in ciuitate Samariæ, vbi diutius hæſiſſe Apoſtolos credendum eſt, vt contra Simonis futuras præſtigias, erroreſque, ne nouiſſimus error peior eſſet priore, melius armarentur, & vt ab iis, qui Chriſto familiariter vſi erant, fierent certiores, ita ſe habere quæ Philippus docuerat.

Apoſtoli cur diutius in Samaria commorati ſint.

Et multis regionibus Samaritanorum euangelizabant.] Ne inutilis eſſet reditus, & inanis fructus itineris, vtque prouinciam omnem Samariæ, quoad liceret, aduerſus Simonem inſtruerent. Quas vero editio noſtra regiones appellat, dicuntur Græce *χώρας*, id eſt, vt recte Syrus reddit, קוריא *kuraia*, quod eſt, *pagi*, ſiue *vici*, vel vt plerumque Latinus interpres noui Teſtamenti vertit, *caſtella*. Sumitur aliquando nomen regionis preſſius, vt dixi verſu primo, pro tractu, quem vulgo diceremus Italice, *il contorno*, *ò quartiere*, Gallice, *à l' enuiron, ou le quartier*. Digreditur Chryſoſtomus in paræneſim eorum qui villas habent, eos vehementer adhortans, vt illas non tam ad fruges, & voluptatem colant, quam Chriſtiane, pieque inſtituant, ac præſertim ne vllam abſque Sacra æde eſſe patiantur: id enim ad pacem agricolarum vtile, & ad ſecuritatem agri eſſe; & hoc eſſe colere animas eorum; qui terram colunt, illos inferre in cœlos, qui fructus agri Domino ferant, & habere in villa paradiſum, vnde corpus, vnde anima recreetur.

Apoſtoli cur per Samariam prædicauerint.

Nomen regionis quid ſignificet.

Qui villas habent quid in eis præſtare debeant.

Verſus 26.] Angelus autem Domini locutus eſt ad Philippum, dicens: Surge, & vade contra Meridianum, ad viam, quæ deſcendit ab Ieruſalem in Gazam: hæc eſt deſerta.

Angelus *autem Domini locutus eſt.*] Quid ſibi velit nomen Angeli, & an qui dicitur Angelus Domini, ſit ſemper bonus, dixi capite quinto *d*. Probabile eſt, hunc fuiſſe tutelarem, vel Eccleſiæ, qui dicitur Michael, vel Eunuchi, vel Æthiopiæ, vnde ille erat, vel etiam Philippi. Primum affirmat Pantaleo Chartophylax laudatus à me ibidem, & alij.

d verſ. 19.
Quis fuerit hic Angelus.

Locutus eſt ad Philippum.] *Non Eunucho Angelus apparuit, ſed eum deduxit ad Philippum*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *quia fortaſſis non obediſſet, vel ſaltem perterritus fuiſſet; neque enim erat qualis Cornelius e*, qui ſiimitum, tametſi Gentilis, religioſus erat, ac inter Iudæos verſatus, Angelorum apparitiones non ignotas habebat. Quanquam Dionyſius auctor eſt, in lege naturæ ab Angelis homines eruditos de neceſſario cultu Dei. Innuitur etiam debere ipſoſmet Angelorum fungentes officio Sacerdotes, ad peccatores adire, eoſque perquirere, & ad meliorem frugem reducere. Præterea intelligimus varium vocationis modum, aut immediate per homines, qui contigit Samaritanis: aut per Angelos, ſeu viſiones, vt hoc loco, & capite decimo, in quo de Cornelio agitur: item, vel ſine vocatorum diſpoſitione, vel cum aliqua, vt in dictis exemplis, vel cū oppoſita, vt in Saulo. Non inculco Philippum iſtum Diaconum fuiſſe, non Apoſtolū, vt Albertus tamen præter alios voluit *f*; ſatis enim id antea demonſtratum eſt. Adde teſtimonium Cypriani *g*, Hilarij *h*, Auguſtini *i*, Innocentij Papæ *k* (qui vocat eum Euangeliſtam propter Euangelij prædicationem) & Anacleti *l*.

Cur Angelus Eunucho nō apparuit.

e Act. 10. 3.

Sacerdotes debent peccatores adire.

Vocationis modi varij.

f in cap. 12. Ioan.
g epiſt. 72. vel lib. 2. ep. 1.
h in Pſal. 67.
i q. 10. noui & vet. Teſt.
k epiſt. 27. ad Epiſc. Macedonia.
l epiſt. 2.
m verſ. 15.

Surge.] De vi, vſuque huius vocabuli dictum eſt capite primo *m*, ſignificare ſcilicet plerumque alacritatem celeritatemque operis, quæ ſignificatio præſenti loco multum congruit, ita vt inde colligi nequeat, iacenti, aut dormiendi Angelum apparuiſſe, cum probabilius ſit vigilanti.

Vade contra Meridianum.] *Κατὰ μεσημβρίαν.* Syrus habet, לתימנא, *lethaiemana*, id eſt, *ad Meridiem*, ſeu, *ad Auſtrum*, Caietanus exponit, *verſus*, necnon Emmanuel Sà. Gagneius vero negat eundem fuiſſe Philippo exacte ad Meridiem iuxta topographiam Palæſtinæ, ſed inter Occidentem, Meridiemque. Chryſoſtomus, & Oecumenius hinc inferunt, Philippum modo non ex Ieruſalē abire iuſſum, quia itur inde ad Septentrionem, ſed ex Samaria, vnde eſt iter verſus Meridiē. Multa ſuppetunt exempla in Scriptura acceptionis particulæ, *contra*, pro, *verſus*, aut *è regione* n: nec id abhorret à vulgari vſu loquendi plurium linguarum. Myſticum ſenſum omitto. Miror cur Donatiſtæ, qui in Africæ Meridionali videlicet plaga *Eccleſiam ſponſam Chriſti cubare iactabant*, hoc etiam loco abuſi non ſint, vt illo ex Canticis *o*: *Vbi paſcas, vbi cubes in Meridie*, vt ſæpe Auguſtinus *p* cum irriſione meminit.

Contra pro verſus vel è regione ſubinde ſumitur.
n Sà in indice phraſium Scripturæ.
Donatiſtæ hoc loco non abutebātur.
o cap. 1. 7.
p ep. 48.

Ad viam, quæ deſcendit ab Ieruſalem in Gazam: hæc eſt deſerta.] Syriace ſic legimꝰ, באורחא מרבריתא דנחתא *beurecha marberaietha denachetha*, id eſt, *per viam deſertam, quæ deſcendit, &c.* At Beda docet, non viam, ſed Gazam deſertam dici: *veterem enim illā Gazam, quæ terminus erat quondam Chananæorū iuxta Ægyptum, ad ſolum vſque eſſe deſtructam* (nimirum ab Alexandro poſt obſidionem bimeſtrem) & aliam pro illa alio loco conſtructam. Gloſſæ omnes cum Beda conſentiunt, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, Hugo Cardinalis, Carthuſianus, Caietanus, Gagneius, & alij Latini. Cum Syra interpretatione concordant Chryſoſtomus, & Oecumenius, notantes, ideo expreſſam hanc loci circunſtantiam, ne Philippus metueret Iudæos: ſed verior cauſa, vt diſtingueretur ab alia ſita in portu maris, de qua paulo poſt, per quam non erat ineundum iter à Chanaam in Ægyptum. Gaza dicitur Hebraice, עזה *bhazah*, id eſt *fortis*, per literam ע *haiin*, quæ litera frequenter vertitur in g, propter ſoni ſimilitudinem, vt in Gomorrha, Hebraice עמרה *bhamorah*, Beelphegor, Hebraice,

Gaza vetus deſtructa, & alia condita.

ce, בעל מער *babbal phebbort* quod hoc loco fecit Syrus interpres ſcribens per g, לגזא *legoza* in Gazam, Vna erat ex celeberrimis Palæſtinorum vrbibus, cum Azoto nimirum, Aſcalone, Geth, Accaron, quæ erant metropoles quinque prouinciarum *a*, & diſtabat ab Hebron manſione vna, duabus fere ab Ieruſalem (cuius portas Samſon media nocte in verticem montis tranſtulit *b*) in via Ægypti à Iudæa. Ita vt propterea Eunuchus reginæ Æthiopum, qui ſunt prope Ægyptum, rediret ab Ieruſalem in patriam per viam, quæ ducebat Gazam. Quocirca fallitur Pomponius Mela *c*, cum & Perſicam vocem nominat ſignificantem ærarium, & ita vocatam in Palæſtina, munitam admodum vrbem, quod cum Cambyſes Ægyptum armis peteret, huc belli & opes, & pecuniam contulerit. Nam multo ante Cambyſem nomen id ei loco impoſitum erat, quo vſos Prophetas conſtat *d*, Geneſim *e*, Deuteronomium *f*, Ioſue *g*, librum Iudicum *h*, Hiſtoriam Regum *i*, Hiſtoriam Machabæorum *k*, & de Cambyſis gaza, ſiue ærario, non in Palæſtina, ſed in Æthiopia Ægypti meminit Ptolomæus *l*, qui præterea memorat in Media ciuitatem Azagam, quæ ab Strabone *m* vocatur Gaza. Sophonias *n* prædixiſſe videtur deſtructionem Gazæ, vtens quoque paronomaſia, ſic ſcribēs, כי עזה עזובה תהיה *chi bhazab bhazubah thihieh*, id eſt, *quia Gaza derelicta erit*, vel, iuxta noſtrum Interpretem, *quia Gaza deſtruetur*. Deſtruxiſſe eam dicitur Alexander Magnus poſt biennalem obſidionem, teſte Curtio *o*: ſed habuit poſtea quoq; nomen Conſtantia à Conſtantio Conſtantini Magni filio, vel à Conſtantia huius ſorore (variant enim hac in re Hiſtorici *p*) cum enim locus ille, qui prius Gentilium ſuperſtitioni ſummopere deditus fuerat, ſubito ad pietatem Chriſtianam eſſet conuerſus, ob id eo ciuitatis honore affectus fuit per ipſum Imperatorem. Sed hoc potius ad nauale Gazæ pertinet appellatum Maiumam, quæ differt à Gaza, & diſtat ab ea circiter viginti ſtadia. Nam conſtantinus cum intellexiſſet Maiumam religioni Chriſtianæ deditiſſimam eſſe, illam, vt dixi, cum nouo nomine Conſtantiæ ciuitatis honore decorauit, eximens à ditione Gazæ ſuperſtitioni Gentilium ſupra modum addictæ. Iulianus vero nactus Imperium, Gazenſibus Conſtantienſes denuo ſubiecit, ex eoque tempore pro Conſtantia Gazæ vrbis maritima pars nominata eſt: ſalua tamen diſtinctione regiminis Eccleſiaſtici per diuerſos Epiſcopos Gazenſem, & Conſtantienſem, ſiue Maiumatenſem, fruſtra illo litem in hunc intendente, vt meminit Sozomenus *q*. Hodie vero Gazera vocatur, & forum eſt rerum venalium celebre, & amplum: non tamen in ipſo maris littore, ſic tamen vicino mari, vt per foſſam merces vltro citroque ſcaphis conuehi poſſint. Porro Anacletus *r* hoc exemplo Philippi, ſicut & Habacuc, qui portauit prandium Danieli *ſ*, hortatur nos ad fiduciam in Deum, *proijciendamque in ipſum omnem ſollicitudinem noſtram, quoniam ipſi eſt cura de nobis t*.

Gaza quæ ciuitas eſſet.

a 1. Reg. 6.17.

b Iud. 16. 3.

c lib. 1. c. 11. Error Pomponij Melæ.

d Ierem. 25. 20. & 47. 1. 5. Amos 1. 6. 7. Sophon. 2. 4. Zach. 9. 5.

e c. 10. 19.

f c. 2. 23.

g c. 10. 41. & 11. 22. c. 15. 47.

h c. 1. 18. c. 6. 4. c. 16. 1. 21.

i lib. 3. c. 6. 17. lib. 3. c. 4. 24.

lib. 4. c. 18. 8.

k li. 1. c. 11. 61. c. 13. 43.

l lib. 4. c. 7.

Conſtantinus Maiumam locum ignobilem ciuitatem fecit propter religionē Chriſtianam.

m lib. 11.

n cap. 2. 4.

o lib. 4.

p Sozom. 5. Hiſt. ec. 4. & Euſeb. 4. de vita Conſtantini. cap. 38. & Socr. li. 1. c. 14.

Iulianus Apoſtata Conſtantienſes Gazenſibus impius ſubiecit.

q in Hiſt. c. 3.

r epiſt. 1.

ſ Dan. vlt.

t 1. Pet. 5. 7.

A B C D E

Verſus 27.] Et ſurgens abiit, Et ecce vir Æthiops, eunuchus, potens Candaces reginæ Æthiopum, qui erat ſuper omnes gazas eius, venerat adorare in Ieruſalem.

ET *ſurgens abiit.*] *Nihil interrogans*, inquit Chryſoſtomus, *& in altero perfectionem*, hoc eſt, ſurgendo, *in altero obedientiam oſtendens; videlicet abeundo*, inquit Gloſſa interlinearis. Et Carthuſianus informat hoc exemplo Religioſos, vt *ſine ſuperflua*, inquit, *inquiſitione ſtatim obediant: immo olim Sanctos ſubditos patribus ſuis in his, quæ vel irrationabilia, vel inutilia videbantur, obediſſe celeriter conteſtatur.* Pręclare de hac re diſſerit Gregorius *u* expendens obedientiam puctuli Samuelis *x*.

Obedientia prompta religioſorum hic exprimitur.

u in 1. R. Reg. lib. 2. c. 4. ante med.

x 1. Reg. 3.

Et ecce.] Nouitatis, & admirationis, atque improuiſæ rei nota eſt in iſta particula. Nam quis poſt Simonis triſtem caſum, hominis Gentilis, ac primatij conuerſionem expectaſſet? Sic alternat vices Deus, &, vt monui exponens Iudæ ruinam, & pro illo ſubſtitutionem Mathiæ *y*, hoc eſt quod Iob ait *z*, *Conterit Deus multos, & innumerabiles, & ſtare facit alios pro eis.*

Poſt Simonis caſum accidit hominis portentū cōuerſio.

y Act. 1. 26.

z Iob. 34. 24.

Vir.] Quoniam hic idem vocatur poſtea Eunuchus, voce ſignificante vitium corporis, exiſtimat Gloſſa interlinearis, Beda, & alij, nomen viri nunc deſignare animi vigorem, ac virtutem. Sed puto ſimpliciorem, & communiorem vim huius nominis eſſe, de quo alias dixi *a*. De nomine Eunuchi deinceps. Videtur Hieronymus *b*, eandem illam ſecutus de viro ſentētiam, voluiſſe, vt nempe virum Lucas appellauerit iam baptizatum, & fide roboratum. Lyranus contrarium infert, cum dicatur *vir*, argumento eſſe Eunuchum dici à caſtitate, & honeſtate morum, non à præciſione genitalium.

Cur vir Eunuchus dictus ſit.

a cap. 1. 10.

b in c. 53. Eſa. & 1. cont. Iouin. ca. 7. & 97. 192.

Æthiops.] Æthiopia duplex fuit, vt colligitur ex Homero *c*, Herodoto *d*, Strabone *e*, Plinio *f*, aliiſque præſertim Geographis, altera Orientalis contermina, & contigua Ægypto, altera Occidentalis, longius inde remota: atque inter vtramque intereſt ſinus Arabicus. Cauſa cur id nomen tam late communicatum ſit, illa videtur fuiſſe, quod latiſſime imperium aliquando Æthiopes protulerint, potiti etiam Ægypto, multiſque Orientem, ac Septentrionem verſus terris, quibus diu proinde nomen Æthiopia inſedit. Hebraicum vocabulū eſt כוש *chuſch*, à primo filio Cham ſic dicto *g*. Et ſane huic genti adhæſiſſe videtur iſtius Cham maledictio, quoniam pleriq; ex ipſis ſunt mancipia *h*. Lege Franciſcum Riberam *i*, & Ioannem Ferdinandum *k*. Refellit iure Pererius *l* Matthæum Beroaldum *m*, adhibita duplicis Æthiopiæ diſtinctione, cum ille vocabulo Hebraico כוש *chuſch*, non Æthiopiam appellari, ſed Arabiam Ægypto, ac Palæſtinæ propinquam, & vſque ad ſinum Arabicum, quod Mare Rubrum dicitur, porrectam, magnopere contēdit. Hoc enim eſt, non tantum Philoni, Ioſepho, Euſebio, Hieronymo, omnibuſq; diuinarum literarum tractatoribus, Hebræis iuxta, atq; Chriſtianis præfracte aduerſari, ſed interpretibus quoque Septuaginta maximæ, grauiſſimæq; auctoritatis, qui perpetuo Chus αἰθιοπίαν Æthiopiam, & כושים *chuſchim*, αἰθιοπὰς Æthiopas, Græce reddiderunt.

Æthiopia olim duplex fuit.

c Iliad. a.

d lib 3.

e lib. 1.

f lib. 5.

Æthiopia Hebraice vnde nomen habeat.

g Gen. 10. 6.

h ſupra 9. 25. & ſeq.

i Sophon. 3 à num. 25.

k in Theſaur. Script. verbo, Æthiopia.

Beroaldus Arabiā Chus eſſe dicens refellitur.

l in c. 15. in Gen. Diſp. 1.

m in Chron.

Appellatio Æthiopiæ ducta fuit ab Æthiope Vulcani filio, vt placet Plinio *n*; aut ab αἴθω, quod eſt, *ardeo, vro, cremo*, & ὤψ, id eſt, *aſpectus*, quia facies incolarū nigreſcit Solis aduſta ardoribus. In Scriptura nomine Æthiopū aliquando intelligi Gentiles indifferenter, docet Hieronymus, Auguſtinus, Caſſiodorus, Gloſſa, dum exponunt verba Pſalmi *o*: *Æthiopia præueniet manus eius Deo.* Intelliguntur quoque peccatores per Æthiopes metaphorice, ob nigredinem vultus, vt apud Amos *p*:

Æthiopes vnde dicti.

n lib. 6. c. 30.

o Pſal. 67. 32.

Æthiopes peccatores deſignant.

p cap. 9. 7.

Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael? & alibi aliquot locis *a*: denique Hieronymus ait, quod in omnibus Scripturis Æthiopes dicuntur, qui penitus in vitia ſunt demerſi, & ita in vitiis inueterauerunt, vt conſuetudinem quodammodo in naturam vertiſſe videantur, quibus dictum eſt *b*: *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.* Eadem de cauſa *Chuſi*, hoc eſt, *Æthiopis*, nomine Saul deſignatur in titulo Pſalmi ſeptimi, vertitque ibi Scholion *Æthiopem*, qui vocatur *filius Iemini*: nam erat Saul improbus, & obfirmato contra Dauidem animo. Tritum eſt quoque aliis nationibus nigrum, & atrum pro malo ponere: vt Horat *c*.

——Hic niger eſt, hunc tu Romane caueto.

Deniq; per Æthiopes intelliguntur qui ſqualentes, aridas, deſertas incolunt regiones, vt in Pſalmo *, *Coram illo procident Æthiopes*, vbi Hebraice eſt, לפניו יכרעו ציים *lepanau iichrehhu tſiim*, i. *coram illo procident habitatores deſerti*, vel ſecundum R. Abraham, *habitantes in terra deſerta.* Summus nunc Æthiopum rex ab ipſis dicitur, vt ait Ioannes Boemius *d*, Gian, id eſt, potens: cum autẽ vulgo quidam nominant Presbyterum Ioannem, idem eſſe vult, ac ſi nominarent Preteianni. Idẽ viſum Ioanni Soario *e*, & aliis. Mauult Brodæus *f* dicamus Preſtani, idque eſſe vetus Indiæ regnum nomen. Meminit noſter Lęlius Briſciola *g* de aliis, qui Sophum, Beldugian, Ioannem pretioſum, Preteiehan appellent. Refert quoq; eundem Boemum, Munſterum *h*, Genebrardum *i* narrare, Æthiopas exiſtimare, natum regem ſuum, qui & albo ſit colore, ex ſtirpe Dauid, iam inde quando Regina Saba, ſeu nomine Maquela, ſeu Nicaula, filium Salomoni peperiſſet, ei nomen Dauid imponẽdo.

a Habacuc 1. 7. Sophon. 2. 12.
b Iere. 13. 23.
Chuſi etiam Saul dictus eſt, & cur.
c 1. Serm. Sat. 4.
* Pſal. 71. 9.
d 1. de morib. Gent.
e in c. 4. Matt.
f in epigram. anthol.
g ora. ſub fin. c. 17.
h 6. Geog.
i in Chronol.

Fueritne hic Gentilis.

Cæterum hunc, de quo agimus, origine כושי *chuſſchi* Æthiopem, ac religione etiam Gentilem ſentit Beda, Gloſſa ordinaria & interlinearis, & Hugo, & Caietanus. Lyranus probabile ducit, & plane fauent, qui primitias Gentium Eccleſiæ vocant, vt præter modo citatos, Euſebius *k* etiam, & Nicephorus *l*, & Arator *m*, & alij: aut qui citata verba Pſalmi: *Æthiopia præueniet manus eius Deo*, impleta nunc eſſe tradunt, vt præter alios Oecumenius hoc loco, Theodoretus, ſiue Baſilius in dictum Pſalmum, & Euthymius. Porro B. Thomas in Ioannem *n* diſerte docet fuiſſe Gentilem, & Maldonatus, & Toletus, & Sà citans Bedam, & Ianſenius *o*, & Ioannes Arboreus, & Claudius Guillaudus, & Albertus Magnus, qui tamen male confundit Philippum Apoſtolum cum Diacono. Lyranus autem æque probabile exiſtimat fuiſſe proſelytum, ſiue religione Iudæum, quia, vt ſubditur, legebat Eſaiam. Id Carthuſianus tenet, tum etiam quia hoc eodem loco narratur veniſſe adorare in Ieruſalem. Baronius *p* præterea idem affirmat, arguens erroris contrariam ſententiam, eo quod nondum erat reſeratus Gentibus aditus ad Eccleſiam, ſed primum patuit per Petrum Cornelio Centurioni: & Æthiopes cum Iudæis eadem pene ſentiebant, auctoritate Strabone *q*, vtentes quoq; Circumciſione, vt teſtatur Herodotus à Ioſepho *r* citatus. Eandẽ ſententiam ſequitur Bellarminus *ſ*, propter priorem rationẽ quam afferebat Baronius, & alias antecedentes, maxime quod ipſemet Petrus indicat ſe primum prædicaſſe Gentibus *t*, & antea dubitauerat, an eſſet tempus illis prædicandi *u*, & de diſperſis à tribulatione, quę facta eſt ſub Stephano ſcriptum eſt *x*, *quod nemini loquebantur verbum, niſi ſolis Iudæis*, & Hieronymus *y*, atque Chryſoſtomus *z* aiunt, Cornelium primum à Petro baptizatum, ſalutem Gentium dedicaſſe, & initium Gentium ab illo factum. Adde Pontium Diaconum *a* diſcipulum Cypriani, qui propterea tam cito Eunuchum baptizatum docet, quia & Iudęus erat, & de templo Domini veniens Prophetam legebat Eſaiam, & ſperabat in Chriſto, etſi nondum eum veniſſe crediderat. Irenæus *b* quoque ait, *parum fuiſſe laborandum Philippo, quia deerat ſola cognitio Eunucho, aduenisse Filium Dei, cæterum à Prophetis præcatechizatum fuiſſe circa Deum Patrem, & conuerſationis diſpenſationem*, id eſt, *vitæ mores, & præceptorum in timore Dei.* Equidem concedo poſteriorem opinionem fauere primatui Petri, quatenus primum Gentilibus patefeciſſe aſſerit portam Eccleſiæ: tamen tantum abeſt, vt oppoſitam ſententiam erroris damnandam putem, vt magis etiam probabilem rear, nec de Petri prærogatiua vllum inde præiudicium fieri cenſeam. Nam aperta palam, ac in communi porta non eſt, niſi per Petrum: nunc tantum in tranſitu aſcitus eſt Eunuchus. Quomodo ſuperſtite adhuc Chriſto pauci quidam Samaritani ac Gentiles vocati ſunt ab eodem ipſo Chriſto, vt mulier Samaritana, & mulier Chananęa ſiue Syrophœniſſa, & alij, qui non ſuis modo id inhibuerat, ſed *ſeipſum quoque veniſſe negauerat* c, *niſi propter oues, quæ perierant, domus Iſrael* d. Neque obſtat profecto ad templum Ieroſolymitanum: id enim celebratum à Gentilibus teſtatur Ioannes *e*, ob celebritatem, famamque ſanctitatis eius, quod famoſiſſimum in toto orbe nominat Machabęorum hiſtoria *f*, narrans ibidem Heliodorum hoſtiam obtuliſſe *g*: ſicut & eodem miſiſſe munera Cyrum, & Darium, Eſdras commemorat *h*. Quod legebat Eunuchus Eſaiam, id faciebat, vel curioſe, vel etiam ſtudioſe, hoc eſt, voluntate cognoſcendæ veritatis, præſertim cum, vt dictum eſt, magna eſſet conſenſio Æthiopum cũ Iudæis in rebus pertinentibus ad religionẽ. Quæ ratio non iuuat contrariam opinionem, ſed nos potius, vt minus veriſimile videri debeat ab homine Gentili adire templum, & legi ſacram Scripturam potuiſſe, quam conſtat iuſſu etiam Ptolomæi Græce redditam.

k 2. Hiſt. c. 1.
l 2. Hiſt. c. 8.
m li. 1. Carm. in Actus.
n c. 12. lect. 4.
o Concord. c. 112.
Fuit proſelytus, & religione Iudæus.
p Tom. 1. Annal.
q lib. 17.
r 8. Antiq. c. 4.
ſ 1. de Rom. Pont. c. 21.
t Act. 15. 7.
u Act. 10. 11. 20.
x infra n. 19.
y ep. ad Saluinam.
z Hom. 22. in Acta.
a in vita Cypriani.
b lib. 4. c. 40.
Cur facile his Eunuchus conuerſus ſit.
Auctor probabilius putat fuiſſe Gentilem.
c Matt. 10. 5.
d Mat. 15. 24.
Etiam Gentiles ad templum Ieroſolymitanum conueniebant.
e c. 12. 20.
f li. 2. c. 2. 15.
g c. 3. 35.
h li. 1. c. 1. 5. & 6.
Quo animo Eſaiam legerit.

De nomine Eunuchi.

Eunuchus.] Εὐνοῦχος, Syriace legitur, מהימנא *mehaiemnah*, quod nomen Auctor Lexici Syriaci interpretatur *præpoſitum*, ſed in Bibliis Regiis notatur in margine idem eſſe, quod סריס *ſaris* Hebraice, id eſt, *qui eſt exſectis teſticulis*, vel etiã *Princeps*. Græca vox, iuxta Græcum etymon, idem valet vt eſt in magno Etymologico, quod *lectum habens*, aut *lecti cuſtos*, ἀπὸ τοῦ τὴν εὐνὴν ἔχειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι, id eſt, *ex eo quod lectum ſeruaret, & eius curam haberet*: quoniam ad cubilis, & gynæcei cuſtodiam curamque expeditior eſſet, quam ancilla quælibet, vel quia ad cubicularium miniſterium adhibitus, de fide continentiæ aduerſus vxores ſuſpectus non eſſet. Legendi Clemens Alexandrinus *i*, Philoſtratus *k*, Petronius *l*, Heliodorus *m*, Martialis *n*, Hieronymus *o*, de turpi abuſu non fœminarum duntaxat, ſed maſculorum. Aliæ præterea duæ cauſæ Eunuchiſmi eſſe poſſunt, nempe ad ſeruandam pueriliſ in canendo vocis tenuitatem, ac ſuauitatem, & ad propulſandum morbum, non alia ratione curabilem. Adde quartam cauſam in hiſtoriis non raro expreſſam, ad vlciſcendos hoſtes *p*, aut etiam quintam ad quæſtum ex eorum mercatura faciendum.

Eunuchi etymon.
i 3. pædag. c. 4.
k 3. vitæ Apol.
l in Satyricon.
m 9. Hiſt. Æthiop.
Cur Eunuchi haberentur.
n 4. Epigram. ep. 66.
o 1. cont. Iouin.
p Luithprandus 4. de rebus per Europam geſtis c. 4.

Eo res

Eo res etiam proceſſit, vt eunuchæ mulieres efficerentur, quod Xanti Lydorum hiſtorici teſtimonio de Lydis confirmat Athenæus *a*. Quidam deriuant, vt Phauorinus *b*, ab εὖ τὸν νοῦν ἔχειν, eo quod res Venereæ ἀνόῆς, id eſt, *ſine intellectu & mente*, ab Antiquis dicerentur. Euſtathius *c* quaſi ſit εὔνις, hoc eſt ἐστερημένος ὀχείας, id eſt, *priuatus*, ſeu *orbatus congreſſu mulierum*. Epiphanius *d* dictum eſſe exiſtimat, quia poſſit εὐνοεῖν, hoc eſt, *beneuolus eſſe, ac fidem ſeruare*, his ablatis membris, quibus eſſet ad frangendam caſtitatem excitatus. Suidas *e* virum fuiſſe dicit hoc nomine proprio appellatum: *Si demum*, inquit, *eum fuiſſe virum, qui fuit animo diſputationibus Epicuri effeminato, & eneruato.* Robertus Olcot in librum Sapientiæ *f* meminit *etymologiæ ab* εὖ, id eſt, *bene*, & νίκη, *victoria*. Ex quo intelligitur, ſi reſpiciamus notationes vocis, præter primam, quæ latius patet, hoc hominum genus tale eſſe, quod nec fœmineum, nec maſculinum eſſet, vt recte dixit poſt alios auctores profanos Baſilius *g*, & Nazianzenus *h*.

Inſectantur iidem caſtiſſimi Patres *i* grauiſſime Eunuchos ab hominibus factos, quippe qui maxima ex parte infecti eſſent hæreſi Arriana, vel Macedoniana; docet vero Baſilius, intolerabili quadam libidine, ac longe maiore quam alios, titillari, atque cruciari: idque & naturali ratione demonſtrat, & ſui temporis duplici exemplo. Eadem eſt doctrina Auguſtini *k*, qui refert Calligonum Eunuchum Valentiniani iunioris gladio punitum, ob vim meretrici illatam. Lege quiddam aliud quod narrat *l* ex Terentio *m*, apud quem Pythia inquit de eunuchis.

Ego iſtos (eunuchos) *audierã amatores vel maximos,*
Sed nihil poteſſe.——

Eſt etiam in ſcriptis Athanaſij *n*, Leontium Epiſcopum Antiochenum factionis Arrianæ, vt ſine ſuſpicione frueretur Euſtolio, ſeipſum exſecuiſſe, quod prodit etiam Socrates *o*. Idipſum de Eunuchis in genere tradit Arnobius *p*, Chryſoſtomus *q*, Anaſtaſius Nicenus *r*, Clemens *ſ*. Sacra Scriptura perſpicue rabiem furoremque libidinis in Eunucho expreſſit, appellans ſpadonem generaliore vocabulo complectente (vt ait Vlpianus *t*) thlibias, & thlaſias, de quibus Ægineta *u*, & de re ipſa liber Deuteronomij *x*, & Leuitici *y*, & Cyrillus Alexandrinus *z*. Non Perſico, vt quidam prodidit, ſed Græco potius, à verbo σπάω, quod eſt *euello*, vel, *diſtraho*, etſi alij imperite dictum eſſe velint à ſpada, id eſt, gladio, quo aliquando membra exſcinduntur: Græcum nomen eſt σπάδων. Stephanus *a* ab oppido Perſico denominat. *Concupiſcentia*, inquit Sapiens *b*, *ſpadonis deuirginabit iuuenculam: ſic qui facit per vim iudicium iniquum*, vbi indicatur mos committendi ſpadonum cuſtodiæ virgines. Rurſus *c*, *Videns oculis, & ingemiſcens, ſicut ſpado complectens virginem, & ſuſpirans.* Præterea, *Beatus ſpado*, ait liber Sapientiæ *d*, *qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem*, quia, inquit Suidas *e*, ſeu potius ab eo recitatus Cyrillus in peracri contra ſpadonas inuectiua, ſolent ij ſpadones, quibus virilia plane amputata ſunt, manibus ac digitis corrumpere mulieres *f*. In Scriptura prima mentio eſt Eunuchorum ſub eo Pharaone Ægyptiorum rege, cui Ioſeph ſeruiuit, quando Putiphar, & duo alij vocantur eius Eunuchi *g*: deinceps non infrequens in Hiſtoria Regum, & Eſther, & Iudith, & apud Danielem. Non defuere Hebræi, qui, teſte Hieronymo *h*, dicerent, Putipharem Ioſepho vti voluiſſe ob nimiam pulchritudinem, ac turpe miniſterium: ſed à domino virilibus Putipharis arefactis, poſtea electum eſſe, iuxta morem hierophantum in pontificatum Heliopoleos. Sed & Danielem cum ſociis, quos inter Eunuchos eſſe voluit Nabuchodonoſor, exiſtimant caſtratos fuiſſe Ioſephus *i*, & alij Hebræi, Origenes quoque *k*, Metaphraſtes *l*, Zonaras *m*, & Hieronym⁹ *n* ſubdubitat. Cęterum contra de his alij ſentiunt, necnon & de Putiphare, dictoſque Eunuchos tranſlata vocis ſignificatione à caſtratis, quibus initio optima quæque ac principalia Regum miniſteria negotiaq; credebantur, ad illos qui ſimiliter vt ipſi poſtea huiuſmodi res tractabant, ac munera obibant. Danielem certe ſocioſque Nabuchodonoſor, ſicut & alios eruditos omni ſapientia, & cautos ſcientia, & doctos diſciplina introduci volebat *o*; ac proinde nec puerili ætate, nec deliciarum cauſa: & qui adduci non potuerunt vt cibis à Deo prohibitis vterentur, Regis ſeruire deliciis nullo modo voluiſſent. Conſtat ex Eunuchis fuiſſe, vt memorat Eſther hiſtoria *p*, principes, conſiliarios Regis, quiq; faciem eius viderent: item cuſtodes, & adminiſtros Reginæ, & concubinarum Regis: adhęc ianitores palatij Regis, ſiue, vt eſt Græce, σωματοφύλακες, cuſtodes corporis eius, quod Xenophon *q* de Cyro prodit. Homeri vero Scholiaſtes Euſtathius *r* Demodochum ait fuiſſe Eunuchũ Clytemneſtræ, & Phemium fratrem Penelopes. Legitur præterea in libro Iudith *ſ* Vagao cuſtos ac præfectus cubiculi Holofernis. Et in genere præfectos cubiculis Imperatorum Eunuchos vocat Iuſtinianus *t*. Meminit Ieremias *u* Sedechiæ regis Iuda principem militiæ Eunuchum fuiſſe, eoque munere functum Putipharem traditur in Geneſi *x*, taliſque deſcribitur apud Ochum Perſarum regem à Diodoro Siculo *y*, & à Ioſepho *z* Eunuchus Bagoa, ſeu Bagoas, quod nomen eum Græcus textus in libro Iudith *a* habeat pro Vagao, & Alexandro Magno nequiſſimum Eunuchum Bagoam fuiſſe Curtius ſcribat *b*, & Herodi Ioſephus *c*, videtur Eunuchis, ſiue ſpadonibus paſſim tributum id nomen: & Plinius auctor eſt *d*, fere apud Perſas ita nominatos ſpadones omnes. Scribit Tacitus *e*, non deſpectum nomen Eunuchi apud Barbaros, vltroq; potentiam habuiſſe. Plato *f* docet, & Dio Chryſoſtomus *g*, ex Eunuchis delectos, qui puerorum cuſtodes eſſent, educatores, rectores, primarumque literarum, & diſciplinarum doctores, qualis filiorum Themiſtoclis Sicinus, teſte Herodoto *h*: quales B. Eugeniæ ſancti Protus, & Hyacinthus *i*: celebrantur præterea doctrinæ laude ex Eunuchis Menophilus Mithridatis, & ſub Conſtante Eutherius, cui omni ex latere peritia parem neque legiſſe ſe, neque audiiſſe ſcribit Ammianus *k*, Cuphantas item *l*, Probatius *m*, Eugenius *n*. Hinc Sidonius Apollinaris *o* ſua certis aptans hominibus, literas Eunuchis tribuit. Denique noſter Eunuchus curam non ſolum gerebat gazarum, ſiue theſaurorum Reginę, ſed perſtudioſus videtur fuiſſe, cum alienæ religionis homo, vel in curru legeret Eſaiam, vt poſtea videbimus *p*.

Verum, vt ad Eunuchos exſectos redeamus, Iuſtinus martyr *q* narrat Chriſtianum adoleſcentem, vt carnis irrationali motu careret, obtuliſſe Felici Auguſtali Præfecto libellum, vt medico liceret illum caſtrare, cum is id metu pœnæ facere detrectaret. Origenem idem in ſeipſum admiſiſſe conſtat, eoq; nomine vituperatum: qua etiam de cauſa duo Monachi à Theophilo Alexãdrino ex

a lib. 12. c. 12.
b in Lexico.
c in Homer. Iliad. χ. Odyſſ. γ.
d Hæreſ. 58.
e in verbo, Eunuchus.
f c. 3. lect. 39.
g epiſt. 87.
Eunuchi Arriana hæreſi, & Macedoniana infecti.
h oratione in Heronem, quã etiam vide orat. in Baſiliũ, & in id, Cum conſummaſſet Ieſus.
i ibi, & Baſil. lib. de virginit.
k lib. 6. contr. Iul. c. 14.
l 2. de ciu. c. 7.
m in Eunucho.
n epi. ad Solitarios.
o 2. Hiſt. c. 22.
p lib. 5. contr. Gentiles.
q hom. 64. in Matth.
r q. 79. in Scri.
ſ 3. Pædag. c. 4.
t ff. lib. 50. tit. 16. l. 128.
u lib. 6. c. 68.
x c. 23. 1.
y c. 22. 24. 25.
z 4. de adorat. in Spiritu.
a de vrbib.
b Eccl. 20. 2. 3.
Spadonum cuſtodiæ virgines deputabantur.
c ibid. c. 30. 21.
d c. 3. 14.
e verb. Spado.
f lib. 14.
Eunuchi in Scriptura vbi memorentur.
g Gen. 37. 36. & 40.
h lib. de trad. Heb. in Gen.

An Eunuchi fuerint Daniel [illegible] ipſo.
i 10. Ant. c. 11.
k homil. 4. in Ezech.
l in vita Dan.
m Tom. 1. Ann.
n in Dan. c. 1.
o Dan. 1. 3. 4.
p cap. 1. & 2.
q lib. 7. Cyrip.
r Odyſſ. γ.
ſ cap. 12.
t in Nouella 142.
u cap. 52.
x c. 37. & 39.
y lib. 16.
z lib. 11. Ant.
a ſupra.
b lib. 10.
c lib. 17. Ant. c. 3.
d lib. 13. c. 4.
e lib. 6. Annal.
f lib. 1. de leg.
Eunuchi [illegible] de doctrina clari fuerint.
g orat. 21.
h lib. 8.
i Vide [illegible] 11. Septemb.
k lib. 16.
l Euagr. lib. 4. cap. 22.
m Sozo. lib. 8. c. 6.
n Socr. lib. 6. ca. & Theod. 5. c. 16.
o lib. 1. ep. 8.
p ver. 26.
Chriſtianus adoleſcens voluit caſtrari ad ſuperandum libidinis vim.
q Apol. ad Anton. Pium.

A communicati ſunt *a*: denique hæreſis fuit, de qua Epiphanius *b*, quorumdam dicentium, quod *Niſi quis Eunuchus fieret, ſaluari non poſſet.* Quocirca merito Ius in primis Canonicum *c*, & ciuile etiam *d* cauit ſeueriſſime, ne quis ſibi hanc mutilationem afferat, neu vllus eam alteri medicus inferat; & auctor eſt Valerius Maximus *e*, inuiſos, ac infames fuiſſe Eunuchos apud Romanos. Lampridius *f* meminit vetitos Eunuchos à Conſtantino gerere Præfecturas ac Magiſtratus, imo infimo eos loco habuiſſe prodit Athanaſius *g*, qui pręterea notat ab Eccleſiaſticis miniſteriis arceri: cauetur id quoque in Concilio Niceno *h*, & in canonibus Apoſt. *i* & queritur *tanti fieri à Conſtantio,* B *vt etiam iudicia Eccleſiaſtica exercerent homines, vt natura, ita animo ad generandum ſteriles, vtpote vllam de ſobole mentionem eſſe ægre patientes*, nempe de Filio Dei, cum eſſent Arriani: quæ eſt item Nazianzeni, & Baſilij querimonia. Conſtat præterea ex vita S. Sabæ, reiectos à Conſortio Monachorum Eunuchos. Suidas *k* prodit Theodoſij iunioris edicto cautum, ne foret Eunuchus Patritius. Habebatur quoque indignus militia, & cenſebatur telas cum non tela debere tractare. Qua de cauſa Narſetem *l* Ducem, & Principem in bello ſtrenuum, Sophia Auguſta magno ſuo malo, & Italiæ maiore detrimento ad gynecæa relegauit; quam pœnam etiam, eo quod idolis immolare noluiſſet, S. C Heſychius *m* pati compulſus, muliebribus officiis deputatus eſt: ſegregant præterea leges *n* à malitia hoc hominum genus, & Vegetius *o*, eoſque Iuuenalis *p* imbelles epitheto proprio cognominat. Adiice his quod cum omne animal caſtratū plus manſueſcat, homo, auctore Ariſtotele, ferocior euadit. Facit, & ſpectat vtcumque ad laudem Eunuchorum, quod de ſpecu Hieropolitano Dion *q*, & Ammianus *r* prorſus improbabile commemorant. Ibi ex ciſterna ſpirare auram omnibus animantibus noxiam, ſolis impunè illam haurientibus, quibus genitalia exciſa ſunt: quod item, vt produnt Hippocrates *s*, Galenus *t*, & Ariſtoteles *u*, & Plinius *x*, non calueſcant Eunuchi, nec poD dagra laborent, vel varicibus infeſtentur, vel minus habeant, quam alij. Lege de toto hoc argumento Pererium *y*, & Feuardentium *z*, & Petrum Gregorium *a*, & Suidam *b*, qui Cyrillum citat, & Robertum Olkot *c*, qui refert diſtinctionem Grammaticorum, vt caſtratus ſit quaſi caſtus natus, nempe naturaliter frigidus ac impotens: Spado, qui inuitus caſtratur: Eunuchus, qui ſponte id permittit, etſi merito hanc diſtinctionem negligit. Legendi præter citatos Macrobius *d*, Suetonius *e*, Ammianus *f*, Martialis *g*, Saluianus *h*, Briſſonius *i*, Lipſius *k*, Pineda *l*, Scaliger *m*, Alciatus *n*. Ambroſius *o* primam caſtrationem defert Semiramidi Aſſyriorum reginæ. Alij tribuunt E hoc inuentum vel Perſis, vel Medis, vel Ægyptiis. Chriſtus autem, & Chriſtiani ob continentiam vocati ſunt aliquando ſpadones, teſte Tertulliano *p*, quippe qui *ſeipſos ſpiritualiter caſtrauerunt propter regnum cælorum* q, ſicque multo maiorem laudem continentiæ merentes, quam qui propter libidinis impotentiam mentiſque inſaniam ſeipſos fœde mutilant, vt præ cæteris demonſtrat Baſilius *r*. Hi ſunt quibus Deus ipſe *s* promittit in domo ſua, & in muris locum, & nomen melius à filiis, & filiabus, nomen ſempiternum, quod non peribit.

Quod igitur attinet ad eum, qui hoc loco dicitur Eunuchus, non conſtat, an id nomen ſignificet fuiſſe ſpadonem, an miniſtrum regium. Primam opinionem ſequitur Hieronymus *t*, & Athanaſius *u*, & Auguſtinus *x*, qui vocat pro Eunucho ſpadonem, eodem modo ante illum Tertullianus *y*, & Arator *z*, qui ſterili corpore, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, & Hugo Cardinalis, & Gloſſa interlinearis hoc loco: hi tres, aliique id ſupponere videntur. Secundam probabilem cenſet Carthuſianus hoc item loco, Lyranus autem omnino eam tuetur, ductus tamen leui ratione, & Abulenſis alicubi *a*, alibi *b* enim magis propendet in priorem. Fauere videatur Euſebius *c*, & Nicephorus *d*, dum non vtuntur voce Eunuchi, ſed Satrapam nominant, vel Pręfectum Reginę Æthiopum. Prima opinio probabilior eſt, neque obſtat nomē viri, quod de quolibet homine dici poteſt; vel Satrapę, aut Pręfecti, cum hi tituli veris Eunuchis dari ſolerent, vt vidimus. Qui ſecundam ſequi volet ſententiam, dicat, quod antea indicaui, quia ſolebant reges Chaldæorum, Perſarum, Medorum, Ægyptiorum, propter multitudinem fœminarum quas habebant, Eunuchorum vti miniſterio, factum eſſe, vt quicumque Regibus miniſtrarent, omneſque Principes, appellarentur Eunuchi. Et quoniam tales credibile eſt fuiſſe Danielem, ſocioſque, hoc pacto Eſaias exponitur, cum prædixit *e*: *De filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis.* Erant autem illi de ſemine Regio *f*, & tribu Iuda *g*.

Potens.] *Δυνάστης, potentia præditus*, ſubſtantiuum nomen eſt, referendum ad ſequentia verba. Significat vox Græca eum, qui obtinet alicuius loci dominationem, ac ſi dicas, optimatem, primatem, procerem: eſtque Dynaſta, Latinitate donatum, dictumque etiam de Rege, quoniam plurimum poteſt, vt ait Strabo. Euthymius adeo potentem ait fuiſſe, vt poſt Reginam primus in Imperio haberetur, ac proinde in Pſalmo *h* vocatur *manus*, in qua vir, ac robur hominis potiſſimum dignoſcitur, vbi eſt, *Æthiopia præueniet manus eius Deo*, Hebraice ſic legimus, כוש תריץ ידיו לאלהים *chuſchtharits iadau lelohim*; vbi Hieronymus, *Æthiopia feſtinet dare manus Deo*; Pagninus, *currere faciet manus ſuas Deo*, id eſt, extendet, ac mittet iſtum Eunuchum, &c. Hunc vero locum ab aliis eadem ratione intellectum de Eunucho ſuperius docuimus.

Candaces.] *Κανδάκης.* Poteſt eſſe nomen viri in prima declinatione, & attribui Eunucho, atque ita Euthymius citatus accepit. Sed præter illum, qui hoc modo intellexerit, dempto Gregorio Nazianzeno *i*, & Anaſtaſio Synaita *k*, ſcio neminem. Et ſane non cohæret ſenſus cum ſequentibus nominibus obliquis, *reginæ Æthiopum*, niſi ſumatur, vt nomen proprium ipſius reginæ: eſſe autem reginarum Æthiopum, qui à fœminis regerentur, non à viris, Candacis nomen proprium, omnes huius loci Interpretes æque conſentiunt, additque Oecumenius exiſtimatum ab Æthiopibus, quos reginæ filios edidiſſent, veros filios Solis eſſe. Idem de imperio, & nomine reginarum produnt Euſebius *l*, & Nicephorus *m*, immo & Plinius *n* (quamuis Candaocem appellet, aut, vt legunt alij, Candagem) atque Strabo *o*.

Qui erat ſuper omnes gazas eius.] ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς. Syrus ſic eſt interpretatus והו שליט הוא על כלה גזה *vehau ſchaleth hana hal culleh gazah*, id eſt, *Et ipſe præfectus erat ſuper vniuerſum theſaurum*, vel, *qui quidem præerat omnibus opibus eius.*

a in vitis Terentio 2. d. c. 192.
b Hæreſ. 58.
c c. ſi quis pro ægritudine, & c. ſi quis à medicis, & cap. ſi quis abſciderit, & c. his qui ſe, & pluribus aliis diſt. 55.
Eunuchi à Conſtantino nullo loco habiti.
d l. eiuſdem legis, & l. lege Cornelia. ff. ad legē Corn. de ſicar. & alibi.
e lib. 7. cap. 7.
f in Alexand.
g ep. ad Solitarios.
h cap. 2.
i c. 21. & 22.
k verbo, Antiochus.
l Paulus Diaconus lib. 2.
m Euſeb. lib. 8. c. 12.
n li. 8. C. Theo. de tyronibus.
o lib. 1. c. 7.
p Sat. 6.
q in Traiano.
r lib. 23.
s de morbis vulgar.
t li. 6. de morbis vulgar.
u li. 6. de Hiſt. animal. c. vlt.
x lib. 11. c. 37.
y Gen. 37. diſp. 9. & lib. 2. in Dan.
z in Eſther, digreſſ. de Eunuchis.
a 7. Syntag. 2.
b verbo, Spado.
c in c. 3 Sapientiæ lect. 30.
d lib. 7. c. 10.
e in Dom. c. 7.
f lib. 18.
g lib. 6. epigr.
h li. 7. de prouid.
i lib. 2. ſelect. Antiq.
k lib. 2. Antiq. lect. cap. 8.
Chriſtiani qui propter cælorum regnum continentię vocāt, ſunt optimi ſpadones.
l in Iob. c. 56. v. 14. pu. 3. & ſeq.
m in exerc. 273.
n de verb. ſignif. l. ſpadonum.
o lib. 14.
p li. de Monog. c. 1.
q Mat. 19. 12.
r ep. 87. & li. de virginitat.
s Eſa. 56. 4.
Iſte Eunuchus fuerit-

ne talis vel regius miniſter.
t in c. 53 Eſa.
u ep. ad Solitarios.
x li. 3 n. Homil. in 23.
y li. de Baptiſmo c. 18.
z li. 1. carm. in Acta.
a 3. Reg. 22. 9.
b 4. Reg. 8. poſt q. 12. & 2. Par. 18. poſt q. 1.
c 2. Hiſt. c. 1.
d 2. Hiſt. c. 8.
e Eſa. 39. 7.
f Dan. 1. 3.
g verſ. 6.
Dynaſta quid ſibi velit.
h Pſal. 67. 32.
Candaces quid ſit hoc loco.
i orat. in ſanctum Baptiſma.
k li. 6. Anagog. contempla. in hexamer.
Candaces nomen eſt reginæ Æthiopum.
l 2. Hiſt. c. 1.
m 2. Hiſt. c. 6.
n li. 6. c. 29.
o li. 17.

Gaza quid ſignificet.
a *Publius Conſtantius.*
b *lib.1 c.11.*
c *libr 3. non multo ante finem.*
* *in 1. & 2. Æneid.*
d *in c.39. Eſ.*
e *Etymol.lib. 15.ca.1. & lib. 20.c.9.*

A Gaza a Perſarum vox eſt, vel etiam Medorum ſatis nota (vt etiam meminimus paulo ante cum ageremus de Gaza loci nomine) ſignificans, vt docent Pomponius Mela b, Q. Curtius c, Seruius Virgilij Interpres *, Hieronymus d, Iſidorus e, opes, ſupellectilē, & omne quod poſſidemus, præſertim vero locum ipſum, in quo pecunia, & theſaurus aſſeruatur, quod etiam dicitur vocabulo à Græcis compoſito, *γαζοφυλακεῖον, gazophylacium*, quod Scriptura quoque vſurpat, perinde ac Hebraica illa קרבן *corban*, vel קרבנה *corbonah*. Erat porro, vt id obiter cum Beda f adnotemus, huiuſmodi in templo locus duplex; alter, in quem oblatæ pecuniæ templi vſibus reponebantur; B alter, in quem aliæ mole maiores res conijciebantur. Ille arca erat g, quales nunc expoſitas videmus in templis; hic velut capacior aula h. De priore Marcus i, Ioannes k videtur de poſteriore mentionem facere, vel certe de toto loco, in quo prioris generis gazophylacium ponebatur, & quidem in maiore atrio, quoniam viduæ illi, quæ obtulit duo æra minuta l, eo intrare licuit. Eodem pacto apud Lacedæmonios ærarium in templo Apollinis erat, vt ſcribit Athenæus m: apud Romanos in æde Saturni, vt eſt apud Plutarch. n apud Ægyptios in regio palatio, vt habetur in Geneſi o. Vocatur quandoque in Scriptura, quod Interpres vertit gazophylacium, Græce *παςοφόριον* p, vel *ἐξέδραι* *, etſi hic dicatur eſſe C cantorum q. Hieronymus etiam aliquando r paſtophoria gazophylacia intelligit, ſiue cellaria, & thalamos. Denique conſtat ſumi præterea gazophylacium pro domo, ſicque Græce redditur interdum voce *οἶκος*, vbi legimus gazophylacium ſ, eaque domo, quæ multiplex erat intra templi atrium inſtar turrium per circuitum coniūcta muro eiuſdem templi, ad cuſtodiam theſaurorum templi, ac veſtium miniſtrorum eius, & habitationem illorum, cum miniſtrare debebant. De hac re Comeſtor t, Abulēſis u, Ioſeph Stephan* x; ſimilia tradit Ruffinus y de templo Serapidis.

Duplex in templo erat gazophylacium.
f *in c.12. Mar.*
g *4. Reg. 12. 9. 10.*
h *2. Eſd. 10. 37.*
i *cap.12. 41.*
k *cap.8.20.*
l *Marc.12.1.*
In templis apud Gentiles pecunia publica olim ſeruari licita.
m *lib.6.*
n *in Probl.*
o *cap.43 14.*
Paſtophoria & gazophylacia eadem erant
p *Ierem 35.4. Ez. 40.17.38.*
* *Eze.42.44.*
q *Eze.41 10. c.41. & 44. & 46. cap.*
Gazophylacium pro domo ſumitur.
r *in Eze. 40.*
ſ *Ier.36.10.12. 20.*
t *in Hiſt. Scho. in 3. Reg.c 15.*
u *3. Reg.6.q. 21 & 1. Par.9. q.12.*
x *in 1. Mach. c.4.*
y *2. Hiſt.c.23.*

Magiſtratus, quem hic Eunuchus gerebat, ſimilis eſt Quæſturæ Romanorum, etſi hæc non D vnius modi erat, & comparandus eſt cum eo genere Quæſtorum, qui publicæ pecuniæ præerant, quæ prima fuit ratio inſtitutionis illorum; neque viri Conſulares, magniſque honoribus functi Quæſturam illam gerere dubitauerunt, vt Titus Quintius Capitolinus, qui ter Conſul antea fuerat z. Qua tota de re qui res Romanas proſequuntur, maxime Magiſtratus a, & Alexander ab Alexandro b cum Tiraquello Scholiaſte. Conſtat etiam in honore habitos Quæſtores apud Athenienſes c, & Carthaginenſes d. Cuſtos gazæ *γαζοφύλαξ* dicitur ab Interpretibus ſeptuaginta, à noſtro Interprete arcarius gazæ e. Vulgo appellamus Theſaurarium, qui dictus quoque reperitur E voce Græca Cimiliarcha f, vel potius Cimeliarcha, aut Cimeliarchus, *ἀπὸ τῶ κειμηλίων*, quod ſignificat theſaurum, aut aliud reconditum quippiam ac ſepoſitum, & cimeliarchium eſt rerum pretioſarum reconditorium g. Et quia cimilia ſeu cimelia, *κειμήλια* Eccleſiarum nominat Paulus Diaconus h, hinc eſt, quod quædam Eccleſiæ, vt Mediolanenſis, vaſorum ſacrorum, quæ diuino deſtinarentur cultui, cuſtodem Cimiliarcham appellent. Galli autem voce Græca immutata aliquantulum, *Marguilier* nominant.

z *Liui. 1. Dec. lib.3.*
a *vt Vuolfangus Lazius, Ioan. Roſinus.*
b *lib. 2.cap.2.*
c *Liui.3. Dec. li 8. & Plutar.*
d *idem 4. Dec. lib 3.*
e *Eſther.3.9.*
f *l iubemus. 6. de ſacroſ. Eccleſ.*
g *L ult. §. ſin autem C. de bon.aut.iud. poſſid. Lutribus §. ſin autem. C. de agric. & cenſ.*
h *lib. vlt.*
Non ſolum Proſelyti, ſed etiam Gentiles veniebant Ieruſalem ad adorandum.

Venerat adorare in Ieruſalem.] Id alios quoque Gentiles feciſſe dixi ſuperius, monens hinc idoneum argumentum non ducere eos, qui propterea Eunuchum iſtum proſelytum, ſeu religione Iudæum affirmabant; & ſunt qui Alexandrum Magnum tradant i adoraſſe Iaddum Pontificem obuiam ſibi prodeuntem, vel potius, vt ipſe dicebat, Deum, in ipſo, quem ipſe Pontifex coleret, atque immolaſſe in templo Ieroſolymitano. Eodem pertinet ſumma exiſtimatio apud Gentiles de religione Iudæorum, cuius fuit Achior teſtis k, aduentus reginę Saba l ad Salomonis audiendam ſapientiam, munera miſſa Templo à Cyro m, à Dario n, ab Artaxerxe o, à Seleuco p, ab Heliodoro q, ab Antiocho magno, aliiſque multis Regibus ac Gentibus, vt teſtatur Ioſephus vterque, B Flauius r, & Gorionides ſ, qui citat quoque Strabonem, & Nicolaum Damaſcenum.

i *lib.11. Ant. c.vlt.*
Quot & quanti Gentiles Ieroſolymis Deum adorauerint.
k *Iudith.5.5. & ſeq.*
l *3. Reg.10. Mat.12. 42.*
m *1. Eſd. 1.2. & ſeq.*
n *1. Eſd.6.8. & ſeq.*
o *1. Eſd.7.15.*
p *2. Mach.3.3.*
q *ibid.35.*

Adorare.] *Ἐληλύθει προσκυνήσων, venerat adoraturus*; hoc autem verbum Græcum *προσκυνεῖν*, proprie ſignificat veneranter oſculari, & reuerentiam corpore inclinato exhibere: quæ reuerentia quia vel in oratione, vel etiam in ſacrificio vſurpatur, prout locus, in quo vſurpatur poſtulat, & ratio exigit, ex vſu Scripturę Deo ſępe accommodatur, alioqui communis quoque hominibus talis reuerentia, vt ait Auguſtinus t, cenſeri ſolet, ſicut & adorandi adorationiſque vocabula, modo pro vno, modo pro alio vſurpantur. Et quidem C pro ſacrificio apud Sophoniam u, & Ioannem x. Ille enim promittit adorationem in omni loco, hic Chriſtum dicentem inducit, inſtare tempus, quo impleatur id promiſſum. Conſtat vero orare, & flexo venerari Deum genu, vbique ſemper licuiſſe, at non item offerre ſacrificia ex præſcriptis à lege cæremoniis y. De vſu Latinarum vocum adorandi, & adorationis, & Græcarum *λατρεύειν*, atque *λατρείας*, diſputant qui de adoratione agunt. Lege Gabrielem Vaſquez z, & Lælium Biſciolam a. Hic præter deriuationem verbi adoro ab ador frumenti genere inter ſacrificia vſitato b, vel ab oro c, & ex eo quod colens Deum ad os manum admoueret, vt nunc fit in mutuis ſalutationibus, notat, poſt Antonium Auguſtinum d, D apud vetuſtiſſimos Auctores Latinæ linguæ ſumptum verbum hoc pro ago, vt in lege XII. Tabularum: vbi adorare furtum, agere ac furari eſt: niſi quis *adornare*, legendum putet. Sane nil facere mortalis maius & præclarius valet, quam Deum adorare. Aut, quia ſummum cultus genus conſtabat ſacrificio; ſacrificare autem verbo faciendi ſignificabatur, adorare ſumptū eſt pro facere. Tertullianus ait e, Eunuchum iſtum profectum ad templum orandi gratia, necnon Nicephorus f, quam vocat Euſebius g *piam ac religioſam Dei venerationem*. Sed ſub his vocabulis comprehenduntur quoque ſacrificia. *Magnis laudibus prædicatur ille*, inquit Chryſoſtomus, *quandoquidem & ille in Æthiopia manens, & tantis occupatus negotiis, & cum non* E *eſſet feſtus dies* (non ergo ad Paſchalem celebritatem, vt quoſdam velle prius retuli, venerat) *agereque in ſuperſtitioſa ciuitate, venit adoraturus Ieruſalem. Reliquit aulam regiam*, inquit Hieronymus h, *& tantus amator legis, diuinaque ſcientiæ fuit, vt etiam in vehiculo ſacras literas legeret.*

Adorare verbum quam vim habeat Græce & Latine.
r *12. Ant. ca.3. lib 6. cap. 10. vel 6.*
ſ *lib. 3.c.1. lib. 4.cap.vlt.*
t *10. de Ciuit. Dei. cap.1*
Adoratio pro ſacrificio vſurpatur.
u *c.2.11.*
x *cap.4. 20. & ſeq. c. 12. 20.*
y *Deut.14.23. 24.c.12.26. 3. Reg. 17.11.ca. 22.4 & 2. Par. 6.6. & 8,4. 77. 62. 64.*
z *lib.1. de adora. di. 1. cap.1.*
a *vt a. ſubſeſiu. lib. 7.cap.14*
b *Nonium & Priſcianum.*
c *Valla 5. Elegan.c.11.*
d *lib. emend. iuris.*
e *lib. de Bapt. c.18.*
f *li. 2 cap.6.*
g *2. Hiſt.cap.1.*
Quomodo Eunuchus Ieroſolymis adorauerit.
h *epiſtol. 103.*

Verſus 28.] Et reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum, legenſque Eſaiam Prophetam.

ET *reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum.*] Curruum genera multa recēſentur ab Alexandro

Neapolitano cum notationibus Tiraquelli a Primam inuentionem, quod ad bigam quidem attinet, tribuit Plinius b Phrygibus; quod ad quadrigam, Erichthonio. Cicero c hanc ſcribit inuentam à Minerua quarta, Ioue nota ex Coryphe Oceani filia. De Erichthonio vero æq; teſtatur Virgilius d: etſi Euſebius affirmat e, quod primus tantum in Græcia illum iunxerit. Cæterum apud alias nationes antea fuiſſe non dubito. Et Herodotus f à Libycis, ſeu Africanis Græcos didiciſſe memorat. Lege Polydorum Vergilium g, qui operoſam rem mihi molitus videtur, aſſignando cuique rei primos inuentores, non habito diligenter ad antiquitatem Scripturarum reſpectu, in quibus ex ipſæ res multis ſæpe ſeculis anteriores reperiuntur, quàm quos ille in Gentilitate affert earum rerum inuentores. De curribus omnis Scriptura vetus loquitur, incipiendo à Geneſi, & deinceps, atque honoris cauſa proditur iuſſum Ioſeph in Ægypto *aſcendere ſuper currum regium ſecundum* h, qualis nimirum huic Eunucho debebatur, ſi erat, vt Euthymium i docentem audiuimus, Reginæ proximus dignitate ac poteſtate in regno. Vſi ſunt curru Reges incedendo, duces in bellum exeundo ac triumphando: nec alia res hic aptius orbes cœleſtes repræſentat ſeſe ſub empyreo immobili cœlo voluentes, nimirum propter penſiles quodammodo rotas ab axibus terram tangentes in puncto. Idcirco Deum præſidem vniuerſi deſcribit Ezechiel k inſidentem in curru: & myſticam arcam imponebant Hebræi quadrigæ l. De falcatis ſeu ferreis, vel potius ferratis curribus, & quadrigis ad perturbandas hoſtium acies comparatis, crebra mentio in hiſtoriis atque tractatibus de re militari. Perſæ vix pedeſtres conficiebant iter, ſed vel in equis, vel in curribus: vnde Xenophon prodit m, Ageſilaum captiuos Perſas nudos militum oculis exhibuiſſe, vt eorum intuerentur corpora tum candida, quia nunquam à Sole exurebantur, tum pinguia & mollia, *διὰ τὸ ἀεὶ ἐπ' ὀχημάτων εἶναι, quod eſſent ſemper in curribus.*

Legenſque Eſaiam Prophetam.] *Magna diligentia erat,* inquit Chryſoſtomus, *quia etiam in curru ſedens legebat: & quidem in eo tempore quo Solis erat calor feruentior.* Hoc non video qua de cauſa dictum ſit, niſi forſan propter viam meridianam, ſiquidem tempeſtatem anni non exiſtimo fuiſſe calidam, ſi hæc hiſtoria præceſſit Sauli conuerſionem, aliquo ante tempore, ſiquidem illa hyeme contigit. *Vbicumque in nouo Teſtamento ſalutis narratur principium, de Eſaia ſumitur teſtimonium,* inquit Gloſſa ordinaria, *qui interpretatur ſalus Domini.* Lege quæ dixi capite ſeptimo n, de laude huius Prophetæ. Putat Lyranus eo modo legiſſe Eſaiam, quo ſolent multi laici ex deuotione recitare horas canonicas Latino idiomate, quamuis non intelligant. Carthuſianus indicat calluiſſe aliquas linguas, *vt ſolent,* inquit, *Officiales Regum, ac Reginarum, verbi gratia, Græcam, qua lingua conuerſio Septuaginta extabat, ſummæ tunc auctoritatis;* fortaſſe lingua quoque Æthiopica redditam Scripturam habebat. Non videtur, vt bene ratiocinatur Gloſſa interlinearis, & Hugo, linguam Hebraicam ignoraſſe, qui librum legebat idiomate Hebræo conſcriptum. Alia ratio eſt de precibus: nec expedit vulgari paſſim lingua ſacras Scripturas legendas exponi, vt in proprio de hac re opere demonſtrauit noſter Iacobus Ledeſma, & Bellarminus in Controuerſiis o, & Petrus Steuartius in priorem epiſtolam ad Corinthios p, & nos ipſi in diſputatione de ſacra Scriptura. Monebam paulo ſuperius, ex lectione iſta ſacra non effici neceſſario lectorem ipſum religione fuiſſe Iudæum. Omnino tamen perutilis eſt & maxime commendabilis ſacra quoque lectio, ſicut alias pluribus docui q, & non ineleganter oſtendit Feuardentius r, dum laudat Aſſuerum Annales lectitantem, necnon Serarius noſter ſ. *Perſæ reges nulla,* vt ait Seneca t, *eruditione, nullo literarum cultu imbuti, otij vitandi cauſa etiam in itinere, vt eſt apud Ælianum* u, *Philyrium, ſeu Philyrias ſecabant,* multo melius, nobiliusque Eunuchi noſtri in illo ſuo otio, quo currui inſidebat, negotium, qui ſacroſancta lectione animum religionis iam munere in templo defunctum, & fortaſſe de Meſſia, ſiue à Iudæis, ſiue à neophytis fidelibus, ipſisque Apoſtolis aliquo modo edoctum voluerit confirmare, & confouere. Legerat fortaſſis etiam illud x, *Meditaberis in eis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque conſurgens.* Eius ſedulum piumque legendi ſtudium valde commendat Chryſoſtomus y, & Hieronimus z. *Memento Eunuchi reginæ Æthiopum,* ait prior, *qui cum eſſet homo barbarus, innumeris diſtentus ſollicitudinibus, & vndequaque circumſeptus negotiis, nec intelligeret quem legebat, legebat tamen in curru ſedens, quod ſi in vita tantam præſtitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi verſans: ſi tempore profectionis non ſuſtinuit abſque lectione manere, multo minus domi ſedens: ſi nihil intelligens legebat, nec deſtitit à lectione, multo minus poſtquam didicerat, &c.* Vtinam ſequantur primarij viri huius exemplum dynaſtæ, meminerintque quod exigit à rege Deus a, *vt legis volumen legeret omnibus diebus vitæ ſuæ, &c.* Poſſent domeſtica non pauca proferri exempla, Theodoſij iunioris Imper. b Alfredi Anglorum regis c, Alphonſi Aragoniæ d, qui quaterdecies vtrumque Teſtamentum legit cum cōmentariis, Caroli Magni e, & aliorum, quibus Principes viri ad ſacra ſtudia excitarentur.

An porro Eunuchus Eſaiam legeret ſeparato in volumine, an in integro continente libros omnes Bibliorum, quis poteſt diuinare? Putat Toletus f, cum dicitur traditus Chriſto liber, ſolius huius Prophetiam ſeparato in libro fuiſſe. Probabilis coniectura: quamuis quod ait ſingulos libros in membranis ſcriptos fuiſſe, & in lignis oblongis circumuolutos, de Prophetarum libris, qui legi ſolent in Synagogis, dubium eſſe poteſt. Sed de libris Moſis, qui in ſummo honore apud eos habentur, & integri ſingulis annis in Synagogis leguntur, certum eſt eos in membranis deſcriptos, atque circumuolutos ſumma religione in arca quadā ſeruari, ex qua deprompti ſingulis Sabbatis, prout in ſectiones ſunt diuiſi, publice leguntur, & poſt lectionem in eandem arcam reponuntur. Hoc tamen neceſſarium non videtur, vt in Prophetarum libris Chriſti tempore ſeruatum ſit, vt intelligamus quomodo Chriſtus reuoluiſſe dicatur librum, cum hoc verbo reuoluendi cuiuſcumque modi librorum explicatio, ſiue apertio intelligi poſſit; quicquid ſit de illa ratione circumplicandi membranas, quam Lacedæmoniis in vſu fuiſſe dum ſcriberent, concedimus, & prodit Athenæus g.

Verſus 29.] **Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum iſtum.**

DIXIT *autem Spiritus Philippo.*] Iam, opinor, in via conſtituto, & expectanti, quorſum

---

a lib. 2. c. 30.
Curruum inuentor quis fuerit.
b lib. 7. c. 56.
c 3. de natur. Deor.
d 3. Georgi.
e in Chron.
f in Melpom.
g lib. c. 12.
Curruum vſus in Scriptura paſſim reperitur.
h Gen. 41. 43.
i in Pſal. 69.
De vſu curruum apud antiquos, & quid hi repræſentent.
k cap. 1.
l 1. Paral. 13. 3. Reg. 6.
Currus falcati quales eſſent.
m in encom. Ageſilai.
Eunuchi cōmendatur diligentia.
n verſ. 40.
Quo animo Scripturam hic Eunuchus legerit.
Linguam Hebræam Æthiops non ignorauit.
Sacras literas paſſim vulgari lingua haberi non expedit.
o lib. 2. de ver. Dei. c. 15. & 16.
p in c. 14.

Sacra Scripturæ lectio perutilis cōmendabilis.
q in Euang. de Samaritana. 1. ar. in Laſ. moral. [illegible] 21.
r in cap. 5. Eſther.
ſ ibidem.
t 3. de Ira.
Eunuchi ſtudium laudatur.
u 14. de varia Hiſt. c. 12.
Pia ad ſacræ Scripturæ lectionem exhortatio, & Regum de ea re exempla.
x Deut. 6. 7.
y Homil. 3. de Lazaro.
z epi. 103. ad Paulinum.
a Deut. 17. 18. 19.
b Niceph. li. 14. c. 3.
c Ranulfus li. 6. c. 2.
d Anto. Pan. lib. 1. de vita Alphonſi.
e Paulus Æmilius lib. 3.
f in c. 4. Lucæ.
De Moſis librorum & Prophetarū in Synagogis lectione.
g lib. 10. Dipnoſophiſt.

Spiritus cum Philippo quomodo locutus ſit.

[*] Catech. 17.
a con. Varim.
b orat. aduerſus eos qui differunt Baptiſmum.
c lib. de Bapt. c. 18.

eo venire iuſſus eſſet. Dixit autem, vel interius loquens Deus, vel etiam Angelus, vel hic ipſe exterius in aſſumpto corpore, ſicut cum apparuit eidem Philippo in Samaria. Gloſſa interlinearis optionem dat inter Spiritum ſanctum, & Angelum. Hugo, & Carthuſianus, & Beda, exponit de Spiritu ſancto, ſiue Deo, & Cyrillus Ieroſolymitanus [*], & Idacius [a], & Nyſſenus [b]. Caietanus de Angelo, qui & paulo poſt nominatur Spiritus Domini, & dicitur rapuiſſe Philippum, & hæc mihi ſententia magis placet, cui plane Tertullianus [c] adſtipulatur, cum ait, *quod ad Philippum rurſus Spiritus, vt ſe curriculo Eunuchi adiungeret, iuſſit.* Cum enim dicit *rurſus*, indicat eundem, qui antea vocatus eſt Angelus.

Verſus 30.] Accurrens autem Philippus, audiuit eum legentem Eſaiam Prophetam, & dixit, Putaſne intelligis quæ legis?

Accurrens autem Philippus.] Προσδραμὼν, *præcurrens*. Syrus ſic legit, וקרב אתקרב *vechad ethchareb*, id eſt, *cumque acceſſiſſet*. Currendum illi fuit, vt ad currum currentem perueniret.

Audiuit eum legentem.] Alta igitur legebat voce: quæ pronunciatio index eſt, & cauſa reuerentiæ aduerſus diuinam Scripturam, vel magis intenti animi ad eam percipiendam. Nonnulli tamen, vt de Ambroſio narrat Auguſtinus [d], oculos tantum ducunt per paginas, & corde intelligentiam eorum rimantur quæ legunt, voce ac lingua quieſcente. Feciſſe Ambroſium id etiam monet Auguſtinus cauſa ſeruandæ vocis, quæ illi facillime obtundebatur. At prior illa alia mouit Hilarionem cauſa, Hieronymo teſte [e], vt poſt orationes & Pſalmos Scripturas diuinas, quaſi Deo præſente, recitaret.

d 6. Confeſſ. c. 3.

Ambroſij mos legendi ſacram Scripturam.

e in Hilarione.

Putaſne intelligis quæ legis?] Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; *Vtrum cognoſcis, quæ recognoſcis?* Alloquebatur Philippus Eunuchum aut lingua vernacula ſua, aut Eunuchi ipſius; ita vt vel ille linguarum dono vſus ſit, vel hic Syrochaldaicam linguam calluerit. Laudat Chryſoſtomus Philippum, tanquam qui eſſet & à temeritate ſuipſius laudandi alienus, & ab adulatione commendandi diligentiam, ac pietatem Eunuchi valde remotus: præterea vt prudenter ſciſcitantem, & benigne, modeſteque ſuam operam exhibentem, atque innuentem latere in iis, quæ legebantur, magnum, ac diuinum ſenſum, quem Eunuchus capere minime poterat.

Quid hic laude dignum fecerit Philippus.

Verſus 31.] Qui ait: Et quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi? Rogauitque Philippum, vt aſcenderet, & ſederet ſecum.

Et quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi?] Negat ſententiam ſe intelligere, nõ linguam, & vocabula. Chryſoſtomus [f] agnoſcit in Eunucho diſcendi ſtudium, ac ingenuam ignorantiæ profeſſionem, ſimulque gratum, & bene de Philippo ſentientem animum, vtpote quem conſpiceret faſtus expertem in humili veſtitu. *Arguit Eunuchus illorum audaciam*, inquit Gloſſa ordinaria, *qui exiſtimant ſine Doctore ſe Scripturam diuinam poſſe intelligere.* Hoc multo ante Hieronymus [g] grauiſſimis verbis etiam de ſeipſo loquens exaggerauit: *Nec ſanctior ſum*, inquit, *hoc Eunucho, nec ſtudioſior*, &c. *Et tamen cum librum teneret, & verba Domini cogitatione conciperet, lingua volueret, labiis perſonaret, ignorabat eum, quem in libro neſciens venerabatur. Venit Philippus, oſtendit ei Ieſum, qui clauſus latebat in litera*, &c. *Hæc à me breuiter perſtricta ſunt*, &c. *Vt intelligeres te in Scripturis ſanctis ſine prævio, & monſtrante ſemitam non poſſe ingredi.* Scripturam obſcuram eſſe, ac difficilem, quod minime obſcurum eſt, nec difficile probare, audent negare Hæretici, contra quos Bellarminus [h]; & nos in noſtra Diſputatione de Scriptura id confirmauimus. Lege præterea Baſilium [i].

f Hic, & hom. 3. de Lazaro.

Qui dicunt ſe poſſe Scripturam diuinam ſine Doctore intelligere arguuntur.

g epiſt. 103.

Scriptura eſt difficilis.

h lib. 3 de ver. Dei c. 1.

i lib. de Spiritu ſancto. cap. 27. & Proœm. in Eſaiam.

Rogauitque Philippum, vt aſcenderet, & ſederet ſecum.] Præter vrbanitatem Eunuchi obſeruatam à Chryſoſtomo, honoremque habitum Philippo, tanquam Prophetæ, quem oris fortaſſe dignitas quædam, morumque diuina maieſtas, & facilitas præ ſe ferebat, habuiſſe quoque rationem Eunuchus videtur loci deſerti ac inhabitabilis, præſertim ſi tempeſtas feruentior erat, vt pridem volebat Chryſoſtomus. Itaque honoris, & commodi cauſa admiſit in currum, non ipſe de curru deſcendit. Non eſt eo honore impius rex Achab Eliam proſecutus, accinctis lumbis currentem ante illum curru vectum [k]: leuauit autem idem rex Benadad, regem Syriæ, contra voluntatem Domini in currum ſuum [l]. Honeſtum ac honorificum eſt principibus viris honorem doctis, ſanctiſque impertiri. Nil enim honeſtius ſapientia, & virtute. Huius rei extant profana, ſacraque exempla innumera [m]: & conſtat plus honoris detuliſſe viris ſacris Chriſtianiſſimos Imperatores, ac Reges, quam quibuſcumque aliis qualibet ſeculari dignitate inſignitis. Maior ac ſolidior honor Doctorem curru admiſiſſe traditurum ſalutis ſcientiam, quam cum Platonem Dionyſius tyrannus aduectum naue vittata, quam ei miſerat, quadrigis albis exceptum, in currum impoſuit, & ipſemet aurigam egit [n]. Valentinianus autem Imperator, vel inuitus, Martino Turonenſi aſſurrexit, diuino igne ſub ſellam ſedentis immiſſo, vt narrat Sulpitius [o].

Cur Eunuchus ſecum Philippum admiſerit.

k 3. Reg. 18. 44. & ſeq.

l 3. Reg. 20. 33. 43

Principes viri viris doctis & ſanctis honorem deferre debent.

m Regis multa in Theatri, vt reperies in Indice, verbo, Honos, pa. 3373.

n Plutar. in vita Dionyſii. Plin. l. 7. c. 30.

o Dial. 2. vita Martini c. 6.

Verſus 32.] Locus autem Scripturæ, quam legebat, erat hic: Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt: & ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce, ſic non aperuit os ſuum.

Locus autem Scripturæ.] Singularis prouidentia Dei fuit, vt hic potiſſimum locus occurreret. Chryſoſtomus tamen hoc deputare videtur ſtudio diſcendi; quod Prophetam aliis ſublimiorem in manibus haberet: & illud potiſſimum capitulum, in quo & Paſſio, & Reſurrectio, ac donum docebatur. Præfero priorem expoſitionem, quæ etiam eſt Gloſſæ ordinariæ, & fauet Tertullianus [p], dicens *quod Scriptura iſta fidei ipſius occurrit*. Attuli alibi [q] non pauca huius generis exempla ſacrorum locorum, qui ſimiliter diuinitus occurrentes, diuinam aperuerunt de re quapiam, de qua deliberabatur, voluntatem. Eodem diuino conſilio factum prorſus eſt, vt Chriſtus æque in Eſaiæ incideret certum locum, de quo diſſereret in Synagoga [r], ſicut Origenes obſeruauit, & Theophylactus, & Euthymius in Lucam. Tota hæc Eunuchi conuerſio plena eſt ſignis atque mi-

Eunuchus qua potiſſimum ratione hunc Prophetæ locum præ oculis habuerit.

p lib. de Bapt. c. 18.

q in Notationib. de Euan. Dom. 1. Quadrag.

r Luc. 4. v. 16.

rabilibus circumitantiis diuinæ prouidentiæ, quã eandem illuſtrare poſſemus nõ paucis exemplis, vt Naaman *a*, vt mulieris Samaritanæ *b*, & aliis, quæ ſuppeditant ſacræ, & ſanctæ Hiſtoriæ, tum ex iis, qui pij alicuius libri lectione ad meliorem ſunt vitam traducti. Certe quidem Cyrus Hebræorum fautor deuenit in notitiam veri Dei, eo quod tanto ante nominatim ſe ab Eſaia præcognitum, ducentis forſitan ante ipſius ortum annis, intellexerit *c*, atque grato deinde animo, & ſermone profeſſus eſt: *omnia ſibi regna terræ Dominum Deum cæli dediſſe* d. Idipſum etiam Aſſuerus maritus Eſther *e* tum pro ſeipſo, tum pro præceſſoribus regibus declarauit.

Miraculoſa hæc fuit Eunuchi conuerſio.
a 4. *Reg* 5.1. *Luc.* 4.27.
b *Ioan.* 4.
c *Eſa.* 44.28. & 45.1.
d 1. *Eſdræ* 1.2.
e *Eſther vlt.* 16.

A *Locus.*] Ἡ περιοχὴ, id eſt, *comprehenſio*, ſeu *complectio*. B Syrus legit פסוקא *paſuka*, quam vocem Latinus Syrum interpretans vertit, *ſectio*, & *articulus*: ſignificat vero vox Syra verſum, & integram ſententiam, vt etiam paſſim tradunt Grammatici Hebræi; Græca autem dictio idem valet, vt dixi, quod *complectio*, *comprehenſio*, *ambitus*, & idcirco idem etiam quod ſectio ſiue pars libri certis terminis concluſa, quem barbari *paſſum* vocant; & noſter Interpres hic *locum* poſuit longe melius, quam Eraſmus, qui argumentum, & ſententiam; etſi verum eſt, eam quoque ſignificationem habere τὴν περιοχὴν, ſicut & ὑπόθεσιν, quemadmodum & nomen periodi æque iam Latinum ac Græcum. C Cæterum diſtinctio capitum, multoque magis verſuum in Bibliis, quæ nunc eſt, vt bene docet Sixtus Senenſis *f*, recentior eſt, Pſalmis exceptis. Nam Patres paulo antiquiores, & expoſitores citant Scripturas non capitum enumeratione, ſeu numerorum recitatione, ſed per allegationes particularium hiſtoriarum. Hoc modo ait Auguſtinus ſe ſcripſiſſe à principio Geneſeos vſque ad expulſionem primorum parentum de Paradiſo, & Gregorius expoſuiſſe ab initio libri Regum vſque ad Dauidis regis vnctionem, pro eo quod nunc diceremus tria prima capita Geneſis, & quindecim primi Regum. Vel certe citant per locos, ſiue periodos, aut verſus, & ſententias, quæ etiam interdum capita, vel capitula appellant, D verbi gratia dicentes de eo loco Pauli *g* dicentis *veritatem dico in Chriſto*, vſque ad eum, vbi dicitur: *Ex quibus eſt Chriſtus*, &c. Verſus porro, quantum intelligi poteſt ex eodem Auguſtino *h*, continebat ſex dictiones partim monoſyllabas, partim polyſyllabas: & iuxta hanc rationem reperimus magnitudinem voluminum, quæ aliqui ſcriberent æſtimatam eſſe, vt cum Origenem Hieronymus *i* dixit *ſcripſiſſe in Cantica verſus fere viginti millia*: *Nazianzenum* k *omnia ſua opera concluſiſſe verſibus triginta millibus*: *Hilarium* l *mutuatum ex Origene verſus prope quadraginta millia*: *ſeipſum, dum exponeret epiſtolam ad Epheſios, dictaſſe quotidie verſus mille.* Simile eſt, quod Diogenes Laërtius *m* tradit de ſumma quorundam voluminum Ariſtotelicorum, E contentam fuiſſe quinquies mille trecentis triginta verſibus. De Hebræis codicibus teſtis eſt idem Hieronymus *n*, habuiſſe iam ſuo tempore commatum inciſiones, diſtantiaſque interuallorum: tametſi Elias Leuites *o* contendat, ex ſententia Rabbinorum, olim legem totam fuiſſe vnum פסוק *paſuk*, ſiue ſententiam vnam, abſque vlla verſuum diſtinctione, Iudæos vero Tyberitas diſtinxiſſe in *peſukim*, hoc eſt, verſus, ſententiaſve anno poſt vltimum Ieroſolymorum excidium trigeſimoſexto ſupra quadringenteſimum. Meminit auctor libri Hebraicarum quæſtionum ſuper libris Regum, A quem S. Thomas ex Iudæo Chriſtianum aliquem fuiſſe arbitratur, librum Prouerbiorum continuiſſe apud Iudæos verſus nongẽtos quindecim. Sed in ea partitione verſuum quæcumque ſit, & quandocumque cœperit (referunt id enim quidam ad Eſdram) non attenditur dictionum numerus, non cola, non commata, ſuntque verſus inæquales. Conſtat Ammonium Alexandrinum, ſiue Euſebium Cæſarienſem, ſiue Tatianum ſecuiſſe Matthæum in 350. capita, Marcum in 235. Lucam in 343. Ioannem in 232. Verum in ea partitione voluerũt duntaxat indicare locos Euangelicæ concordiæ. Diſtinctio in commentariis Hilarij ſuper Matthæum in canones 33. & Ambroſij B ſuper Lucam in titulos 64. & Bedę ſuper eundem in capita 93. non ab illis, vt Sixtus quidem ſuſpicatur *p*, ſed ab aliis facta eſt. Reperitur ſimilis diſtributio in explanatoribus Græcis noui Teſtamenti abhinc fere ſexcentis annis, vt in Euthymio, Oecumenio, Areta, Andrea Cretenſe, atque etiam in Suida, haud paulo maior, quam quæ in Bibliis noſtris nunc paſſim eſt. In libro Iob *q* neſcio cur Pineda aſſeruerit Græcos Interpretes, & ipſos Septuaginta pariter cum Latinis diſtinxiſſe 42. capita, vt hæc Hebræis diuiſio reſponderet. Non enim cohæret iſtud cum dictis de indiſtincta olim, præter Pſalmos, omni Scriptu- C ra, etſi Auctores in Catena Iob diuidunt in pauciora, hoc eſt, in 33. inter Latinos, qui anteceſſerunt ætatem Hugonis Cardinalis, B. Thomæ, Alenſis, Alberti, Bonauenturæ, qui noſtra lectione vtuntur, vſurpabant maiorem capitum numerum, vt videre eſt in vetuſtioribus Bibliis etiam impreſſis. Hæc ex Senenſi excerpta hic poſuimus, quod præſenti inſtituto peropportuna, & ſcitu per ſe non inutilia, vel iniucunda viderentur.

Diſtinctio capitum & verſuum in ſacra Scriptura recens eſt.
f *lib* 3. *Biblio. ſanct. de methodo partitionum.*
Veteres quomodo citent Scripturas.
g *Rom.* 9.1.
Verſus quid eſſent apud antiquos.
h *in ſpeculo diuinæ Script. Tom.* 9.
i *præf. in Hom. Origenis in Cant.*
k *de Script. Eccleſ.*
l *Apol. in Ruffinum.*
m *in vita Ariſtotelis.*
n *Præf. Paral. & Eſdræ.*
o *in Præf. ad Maſoreth.*
Biblia quando in verſus diſtingui cœperint.
Diſtinctio libri Prouerbiorum, iuxta antiquos.
Diſtinctio noui Teſtamenti iuxta Græcos.
p *ſupra*
Diuiſio libri Iob.
q *in præfat.* 9.

Erat hic.] Nempe, *locus erat hic*, non autem pronomen *hic*, referri poteſt ad ſequentia, *tanquam ouis*, Græce enim ouis eſt πρόβατον, neutrius generis, & *hic* eſt αὐτὴ fœminini.

D *Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce, ſic non aperuit os ſuum.*] Hæc ſunt in capite quinquageſimotertio Eſaiæ, quod caput merito quis inſcribere poſſit: *Paſſio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſecundum Eſaiam.* Hebraice ſic in eo legimus, כשה לטבח יובל *chaſſchab latebach iubal*, quod ad verbum eſt, *ſicut agnus ad mactationem*, ſeu, *ſacrificium ducetur.* Iſta porro comparatione ouis & agni deſcribitur Chriſti in Paſſione ſingularis patientia, & mirabilis taciturnitas, vt nec factis reſtiterit, nec dictis vllis ſeſe oppoſuerit aduerſariorum, cum maxime poſſet: & *quod vt Paſcha noſtrum immolatus eſt* r. *Et veluti ouis lanis nos induit meritorum ſuorum*, vt innuit Beda. Nazianzenus *ſ* notat in his verbis innocentiam deſignari, atque ex Chriſti ceu vellere indumentum noſtræ E antiquæ nuditatis & mortalitatis, vt immortales ex eo euadamus. Athanaſius *t* eodem fere modo loquitur, vtens præterea ſimilitudine amianthi, quale lini quoque genus apud Plinium *u* habetur, ex quo telæ fiunt, quæ ignibus iniectæ, ardent quidem, ſed flammis inuictæ ſplendeſcẽtes magis exeunt inde, quam ſi aquis lotæ ſint. Epiphanius *x* idẽ habet de veſte immortalitatis, quam viuentium Mater Maria nobis prætexuerit. Auguſtinus *y* ſacrificium Chriſti vt agni Paſchalis, & ſilentium in Paſſione *z* denotari ſcripſit. Alludere voluit Ioannes Baptiſta, cum indicans Chriſtum, dixit *a*: *Ecce agnus Dei*, &c. ad præſen-

Cant. 53. Eſaiæ quomodo inſcribi merito poſſit.
r 1. *Cor.* 5. 7.
Cur per ouẽ & agnum Chriſtus fuerit deſignatus
ſ *oratio. de Paſcha.*
t *li. de Incar. Verbi.*
u *lib.* 24. *c.* 1.
x *in Hæreſ. Antidicomarianita.*
y *ep.* 119. *c.* 16.
z *Tract.* 50. *in Ioan.*
Chriſtus verus agnus eſt.
a *Ioan.* 1. 29.

tem locum Eſaiæ, necnon & ad alium Ieremiæ a, apud quem Chriſtus ipſe ita loquitur: *Et ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam*, vt in Ioannem docent Chryſoſtomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, ac præterea Iulius Firmicus b, & Elias Cretenſis c.

Placuit mirifice agni nomen Ioanni Euangeliſtæ, quod tam ſæpe, adeoque ſuauiter inculcat in Apocalypſi d. Petrus quoque ſcribit e *redemptos nos pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati, & incontaminati Ieſu Chriſti*, reſpiciens videlicet ad ſacrificium, ſimulque ad innocentiam ipſius Chriſti: ex quibus hanc à Baptiſta indicatam Auguſtinus f ait; illud in Ioánem iidem Cyrillus, ac Euthymius cum Origene g, & Chryſoſtomo h, & Hieronymo i, & Tertulliano k, qui etiam obſeruat taciturnam patientiam l, ſicut & Cyprianus m, & de Agno paſchali Gaudentius Brixienſis n, & eleganter Paulinus o, & Iuſtinus p. Legimus quoque Andream, qui diſcipulus Ioánis Baptiſtæ fuerat q, libenter vſurpaſſe agni vocem, loquentem de ſacrificio quotidiano incruento, quod ipſe faciebat r. Hebræi quidem licet alia etiam animalia ſacrificarent, agnum tamē quotidie mactabant ſ, typum ſcilicet iugis noſtri ſacrificij, in quo ter ante conſumptionem inclamamus agni nomen tollentis peccata mundi, ſicut & in Litaniis.

Pertinent eodem cereæ agni cœleſtis imagines rite ſacratæ, ac benedictæ à ſummo Pontifice, de quibus Vincentius Bonardus Italice; & Andreas Fruſius noſter in carmine. Hic ad Leonem III. primam, quæ quidem prodita ſit literis, refert originem, cum is huiuſmodi Carolo magno miſiſſet imaginem: deinceps meminit de Vrbano V. qui ad Imperat. Conſtantinopolitanum ferri eam iuſſit. Teſtantur hoc idem in abſidibus templorum, alibique agni cum diademate pictæ imagines, quas etſi propter abuſus prohibuit ex parte VI. Synodus, tamen Theodorus Studita t hæc recitat etiam Chryſoſtomi verba: *Ego ex cera fuſam amo picturam, pietatis ergo factam.* Rationem quoque dat idem Theodorus, *quoniam refert agnum indicatum à Ioanne, ac verum agnum à lege ſignificatum, tollentem peccata mundi.* Et conſtat Conſtantinum in baptiſterio Lateranenſi, Saluatoris imagini, argenteam pedibus eius adiunxiſſe agni imaginem cum inſcriptione, *Ecce agnus Dei.* Geſtat præterea Agnes virgo martyrque agnum: & Clementi Romano agnus apparuit. Bonardus antiquiorem vſum facit cerearum ſacratarum agni imaginum. Tu illum leges, & Ioannis Molani de picturis opus, atque Cardinalis Paleotti de imaginibus librum.

Beatus Franciſcus u, vel ad aſpectum, nomenve agni aut ouis, totus colliqueſcebat, & lacrymas tenere non poterat, & cum poterat, prece, vel pretio redimebat eos qui ad macellum ducebantur, ne mactarentur, cum meminiſſet Chriſti, qui ad occiſionem ductus fuiſſet, *ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce, ſic non aperuiſſe os ſuum* x, & vt inueniret ouem perditam y, & ab ouibus bonus paſtor agnoſceretur z, ouillam pellem induiſſe, factum etiam ouem. Quæ res adeo delectauit Eccleſiam, vt in ipſis calicibus, teſte Tertulliano a, depingeretur ouis humeris paſtoris reuecta: eodemque ſpectat pallium Epiſcopale magni honoris inſigne confectum ex lana, deſignans, vt ait Iſidorus Peluſiota b, *pellem ouis, quam Dominus aberrantem quæſiuit, inuentamque humeris ſuis ſuſtulit* c: quoniam Epiſcopus munere Chriſti fungitur, atque ipſo etiam habitu illud omnibus oſtendit, ſe boni illius ac magni Paſtoris imitatorem eſſe, qui gregis infirmitates à ſe ferendas aſſumpſit. Ius tamen pallij de Iure communi nonniſi Patriarchis, & Archiepiſcopis competit. Multa de Pallio Ioannes Stephanus Durantus d congeſſit.

a c. 11. 19.
b lib. de erro. profa. relig. ca. 28.
Agni nomen pro Chriſto vſitatiſſimū.
c in Comm. oratio. 4. de Theo. Naz.
d c. 5. 6. 8. 12. 13. c. 6. 1. 16. ca. 7. 9. 10. 14. 17. c. 12. 11. c. 13. 8. c. 14. 1. 4. 10. c. 15. 3. c. 17. 14. c. 19. 7. 9. ca. 21. 9. 14. 22. 21. 27. cap. 22. 1. 3. 14.
e 1. ep. c. 1. 19.
f Tract. 4. in Ioannem.
g Homil. 24. in Num.
h Hom. 17. in Matth.
i in Eſa. c. 53.
Sacrificium agni noſtrū incruentum figurabat.
k li. con. Iud. c. 12. & lib. 4. contra Marcio. c. 40.
De cereis agni benedicti imaginibus.
l li. de Reſurrectio. c. 20.
m li. de bono patien. c. 9. & in Sym.
n Tract. 3.
o ep. 4.
p in Tryph.
q Ioan. 1. 40.
r in Actis.
ſ Num. 28. 9.
t ep. quadam apud Baron. tom. 9.
u In vita.
B. Franciſcus quam tenere oues & agnos diligeret.
x Eſa. 53. 7.
y Luc. 15. 6.
z Ioan. 10. 14.
In calicibus depicta fuit ouis humeris paſtorum reuecta.
a lib. de Pudicitia, ca. 7. & 10.
b li. 1 ep. 136.
c Luc. 15. 5.
Pallium Epiſcopale quid ſignificet.

Agnus.] Inepte Heracleon, vt Origenes e refert, colligebat Chriſtum non habuiſſe corpus perfectum, quia in grege agnus imperfectum quiddam eſt. Hoc loco vocatur etiam ouis, & alicubi aries, aliiſque nominibus perfectorum animalium, vt leonis, ſed vox agni præter allatas cauſas, indicat benigniſſimum imperium Chriſti, pro quo ſummis orabat votis Eſaias f, dicens, *Emitte agnum Domine, dominatorem terræ*, vbi more tamen ſuo Rabbini nugantur.

Coram tondente ſe.] Bene ait, *coram tondente*, inquit Ambroſius g, *qui ſuperflua, non propria in illa depoſuit cruce, qui corpus exuit, non diuinitatem amiſit.*

Verſus 33.] **In humilitate iudicium eius ſublatum eſt. Generationem eius quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita eius?**

IN humilitate iudicium eius ſublatum eſt.] Ita legunt Septuaginta, *ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη*, ſed Hebraice ſic legimus, מעצר וממשפט לקח *mehhotſer vmimmiſchpat lukkah*, quod ſic expreſſit noſtra editio, *De anguſtia, & de iudicio ſublatus eſt*; pro, *ſublatus eſt*, Græce eſt ἤρθη, id eſt, *ſublatum*, aut *eleuatum eſt iudicium*, inquit Hieronymus h. *De tribulatione atque iudicio ad Patrem victor aſcendit*. vel, iudex omnium, iudicij non reperit veritatem, ſed abſque culpa per ſeditionem Iudæorum, & Pilati vocem damnatus eſt. Chryſoſtomus i poſteriorem ſenſum ſequitur, & Procopius k, & Tertullianus l, & Origenes m, & Oecumenius n. *Hic Pilato interroganti*, ait Tertullianus, *nihil locutus eſt: in humilitate enim iudicium eius ſublatum eſt.* At Lyranus intelligit eleuatum iudicium, quia Chriſto reſurgente, Sancti, qui erant in Limbo detenti, inde fuerunt ſublati. Idem in Eſaiam o, de gloria etiam Chriſti ipſius in Reſurrectione, & Aſcenſione. Gloſſa interlin. de Reſurrectione, quando data eſt illi poteſtas in cœlo, & in terra p. Syrus interpres ita reddit, מן חבושיא ומן דינא אתדבר *men chabuſchia vmen dena eſtdebar*, quod iuxta noſtram verſionem vnus ſic reddidit, *Ex anguſtia, & ex iudicio ſublatus eſt*, alius ſic, *In ipſum humilitate; de clauſtro & iudicio ſublatus eſt.* Auctor libri de Trinitate q, qui inter opera Tertulliani circumfertur, videtur duas dictiones, *in humilitate*, non ad ſequentia referre, ſed cum præcedentibus copulare, *ſic non aperuit os ſuum in humilitate*: niſi malis adiici debere & cætera, vt etiam Pamelius notauit r.

Generationem eius quis enarrabit?] De humana generatione Chriſti intellexit Tertullianus ſ, vocans generationem, *natiuitatem, quia nullus omnino hominum*, inquit, *natiuitatis Chriſti fuit conſcius in conceptu cum virgo Maria verbo Dei prægnans inueniretur.* Eodem modo Chryſoſtomus t, & Leo u, & Irenæus x. De diuina Baſilius y, & Cyrillus Alexandrinus z, & Auguſtinus a, qui ait, *ideo dixiſſe Iudæos, quod Chriſtus cum venerit, nemo ſcit, vnde ſit* b (quod ibidem quoq; dicant Leontius, & Theophylactus) & vtitur quoque nomine *æquitatis* præterea idem Chryſoſtomus c, & Ambroſius d, & Auctor Operis imperfecti in Matthæum e, & Hieronymus f, & Phæbadus g coætaneus Hieronymi,

d lib. 2. de Ritib. Eccl. c. 9.
e Tom. 6. in Ioan.
Chriſtus agnus, & aries, & leo, ſed cur potius agnus dicatur.
f cap. 16. 1.
g ep. 25. longe poſt med.
Quomodo Chriſti iudicium ſublatum ſit.
h in Eſa c. 53.
i orat. 3 con. Iud. cap. 13.
k in Eſa. c. 53.
l li. cont. Iudæos, c. 13.
m Hom. 6. in c. 15. Exod.
n hoc loco.
o cap. 53.
p Matt. 28. 18.
q cap. 9.
r ibidem.
ſ lib. contra Iud. c. 13.
t Hom. de S. Ioan. Bapt.
u ep. 10. & 11.
x li. 3. cap. 8. & lib. 4. c. 21.
y lib. 2. contra Eunom.
Chriſti generatio quæ hoc loco intelligatur.
z li. 2. de Trinit.
a Tract. 31. in Ioan. & 1. de Symbol. ad Catechu. c. 9. & lib. 2. c. 3.
b Ioan. 7. 27.
c orat. 3 cont. Iud.
d 2. de Fide. c. 6.
e Hom. 1.
f in c. 1. Matt.
g lib. con. Arrianos, tom. 4 Bibl. Pat.

ronymus, quem recenſet inter Scriptores Eccleſiaſticos, & Idacius Clarus *a*, & Iuſtinus *b*, & Clemens *c*, & Athanaſius *d*, & Oecumenius *e*. De vtraque natiuitate idem Hieronymus atque Procopius in commentariis Eſaiæ meminerunt. In capite ſecundo *f* explicans nomen generationis, attigi tertiam quandam præſentis loci intelligentiam, pro hominibus illius ſeculi, quo ſeculo vexabatur Chriſtus, vt ſit ſenſus: Quis mirari ſatis queat peruerſitatem hominum illorum, &c. Ita quidem Forerius in Commentario ſuper Eſaiam, & Pineda *g* id etiam approbat. Adam vero Eſaiam quoque enarrans, meminit quartæ pro ſemine ac poſteritate, vt ex Paſſionis beneficio innumerabilis ſecutura ſit generis ſeries ac ſucceſſio. Sane verbum Hebræum דור *dor*, ſignificat ordinare & enumerare. Placet quoque Carthuſiano, & Lyrano *h*. Obſtat duabus vltimis expoſitionibus, quod plerique pro *generatione* ponunt nomen *natiuitatis*, vt Tertullianus, Cyprianus, Auguſtinus, Phæbadus, Idacius, & Interpres Latinus Athanaſij. Quanquam, vt ingenue fatear, nomen Hebræum דור *dor*, & Græcum γενεὰ, non ſignificant natiuitaté; ſed hoc interdum ſumitur pro genere, ſiue progenie, vt cum quæritur quo quis ortus ſit genere, quam familiam habeat, aut liberos, illud tempus vitę quo homo in hoc mundo peregrinatur plerumque ſignificat. Nec diſplicet Forerio quinta explicatio, *Generationem eius*, id eſt, *ætatem, ſeculum, vitæ tempus quis enarrabit, quis computabit?* fuit enim breuiſſima, & præreptus eſt immatura morte, violenta, immerita. Oecumenius affert ſextam de gloria, quam Chriſtus conſecuturus erat poſt Reſurrectionem, ac de generoſa eius dignitate. Sed ad quartam reuocari poteſt.

Quoniam tolletur de terra vita eius.] Sic etiam Septuaginta ſunt interpretati, ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Sed iuxta editionem noſtram habemus, *quia abſciſſus eſt de terra viuentium*, iuxta textum Hebræum, כי נגזר מארץ חיים *chi nigzar meereſt chaiim*, id eſt, *quia ſeparatus eſt de terra viuentium*. Chryſoſtomus *i* exponit, *tollit*, id eſt, *abſcondit vitam Chriſti in Deo, illo modo, quo noſtram Paulus * abſconditam ait cum Chriſto in Deo, atque intellige, noſtrum vnumquemlibet eſſe Chriſtum, qui patiebatur*. Procopius *k*, *quia alter eſt ſubſiſtentia vnigeniti Filij Dei omni creatura*: vel, *ſuperat omnem ſenſum ratio generationis eius*, vt ait Cyrillus, ſiue Clictouæus *l*, & genuinus Cyrillus alio loco *m*. *Ita vt*, quod ait Oecumenius, *ladi nequiuerit Deitas ipſius, natura vero ipſa humana cœlo recepta ſit.* Tertullianus *n*: *Quoniam cœlo eum poſt reſurrectionem receperunt.* Gloſſa interlin. hoc loco idem dicit, *vt in cœlo, non in terra vivat.* Auguſtinus *o*, *quia reſurget, eritque vita ſuperior, ac velut eleuata à terra.* Iuſtinus *p*, & Athanaſius *q*, & Hieronymus *r*, *quoniam morietur*, qui Hieronymus agnoſcit quoque illam expoſitionem, quam affert Tertullianus, quæ parum diſtat ab ea, quæ eſt Auguſtini. Vltimæ huic expoſitioni fauet illa quinta data ad priora verba, quam etiam ſequitur Forerius, & Adam in Eſaiam, & hoc loco Carthuſianus atque Lyranus, & Gloſſa ordinaria. Indicat Oecumenius alium ſenſum de ſublimiore, atque excellentiore viuendi ratione ipſius, quæ dicitur conuerſatio, dum verſaretur etiam inter nos mortalis, *tanquam ſecundus homo de cœlo cœleſtis ſ, ſanctitate ſegregatus à terrenis*, vt ait quoque Gloſſa ordinaria. Mihi maxime probatur penultimus dicendi modus, magiſque congruit editioni Latinę apud Eſaiam, & Hebræo verbo, גזר *nigzar*, quod ibi eſt, proprieque ſignificat exciſum ac ſeparatum eſſe, & quodammodo ab aliis ſegregatum.

a lib. aduerſus Varimadum. tom. 4. Bib. Pat.
b in Tryph.
c epiſt. 1.
d ſiuis Incar. Verbi
e hoc loco.
f verſ. 4.
g in c. 8. lib. verſ. 8.
Generatio eius ſeculi homines ſignificat.
h hoc loco & in Eſaiam.
i orat. 3 con. Iudæos.
Quid ſit ſublatam eſſe vitam Chriſti.
* Coloſſ. 3. 3.
k in Eſa. c. 53.
l li. 5 in Ioan. c. 9
m libr. 2. de Trinit.
n lib. cont. Iudæos c. 13.
o hom. 26. in lib. 50. hom.
p Dialo. cum Tryphon.
q lib. de Incar. Verbi.
r in Eſaia. 53.
ſ 1. Cor. 15. 47.

Verſus 34.] Reſpondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Obſecro te, de quo Propheta dicit hoc, de ſe, an de alio aliquo?

Obſecro te.] Qui reuera nobiles ſunt, ſunt etiam ingenui, faciles, modeſti, alieni honoris tuendi perſtudioſi, denique illuſtrior apparet in nobilitate virtus, quippe ſi vera nobilitas ſit, virtutis proles eſt. Rogauit ſuperius Eunuchus Philippum, aſcendere, & conſidere in currum, modo vt exponat Scripturam, obſecrat.

De quo Propheta dicit hoc, de ſe, an de alio aliquo?] Hæc percontatio indicat caſu incidiſſe in locum illum, non ſtudioſe ab alio propoſitum: præterea, vt aduertit Chryſoſtomus, neſciſſe Eunuchum loqui Prophetas de aliis, aut de aliis, in ſua perſona, & quaſi ipſi loquerentur de ſeipſis. Hinc vero etiam inopum æque ac locupletum deſidiam carpit, negligentiamque in ediſcendis ſacris Scripturis: idemque facit Chartuſianus, noſque alio loco idem fecimus. Adiice his Theodoſium iuniorem Imperatorem, & Alphonſum regem Aragonum, de quibus antea meminimus. Ille etiam noctu ſacris libris operá nauabat, lucerna ſe ſponte ſua accendente, oleumque affundente miro artificio, ne quem miniſtrum eo labore grauaret *t*. Hic quaterdecies vtrumque Teſtamentú *u* cum Commentariis perlegit. Non pudebit hos Principes, ac Dominos, ſi iis pauperculum ſeruum, ſed Sanctú adiunxerimus. *Nequaquam literas nouerat*, inquit Gregorius *x*, *ſed Scripturæ ſacræ ſibimet codices emerat, & Religioſos quoſque in hoſpitalitatem ſuſcipiens, hos coram ſe ſtudioſe legere faciebat: & factú eſt, vt iuxta modum ſuum plene ſacrá Scripturá diſceret, cú literas funditus ignoraret.* Chryſoſtomus præ cæteris Patribus, ſæpe ac grauiter hortatur quoſcumque ad lectionem Scripturarum *y*, videlicet qui facere cum fructu id poſſint: alioqui quam non modo neceſſarium, verú etiam periculoſum ſit, vt ſine diſcrimine legantur Scripturæ à quolibet, monui ſuperius *z*.

Nobilitas vera virtutis genitrix eſt.
Theodoſij iunioris ſacrarum literarum ſtudium.
t Niceph. lib. 14. c. 3.
u Anton. Panorm. in vita Al.
x 4. Dialog. 14.
y Hom. 2. de Lazaro. Hom. 10. in Ioann. Præfat. in epiſt. Pauli. Hom. 9. in 2. ad Theſſal. Hom. 9 in ep. ad Coloſſ. Homil. 3. de Lazaro.
z cap. 28.

Verſus 35.] Aperiens autem Philippus os ſuum, & incipiens à Scriptura iſta, euangelizauit illi Ieſum.

Aperiens autem Philippus os ſuum.] Pleonaſmus eſt Scripturæ, ad ſignificandum principium ſermonis, præſertim paulo longioris, aut libera, claraque voce *a*, aut cum præmeditatione, & circúſpectione, aut poſt longú, diuturnumque ſilentium *b*, maxime vero cum quis rogatus, ac pene cópulſus loquitur, aut de reb. grauiſſimis *c*, aut de veris, & æquis *d*. Vnde pollicetur Deus Ezechieli os apertum, hoc eſt, liberam orationé, qui poſtea dixit *f*: *Et aperto ore meo non ſilui amplius*. Et Apoſtolus *g* depoſcit aliorú orationes, *vt detur ſibi ſermo in apertione oris ſui cum fiducia* (Græce eſt παῤῥησίᾳ, id eſt, *libertas dicendi*) *notum facere myſterium Euangelij*: & Corinthius ſcribens, ait *h*: *Os meum patet ad vos, ò Corinthij*, hoc eſt, vobiſcú libere agá, & quæ locuturus ſum, grauiſſima, veriſſimaque, verſantur in animo meo cótinétur. Hoc eſt, quod vulgo dicimus pleno ac rotundo ore loqui, cum ſyncere, libereque, & cú quadam emphaſi, vel auctoritate quempiam ſermonem habere intelligi volumus. Atque adeo idé eſt, quod diſerte & clare loqui. Quod legitur in

Aperire os quid ſignificet.
a Eccleſ. 15. 5. Iob. 33. 2.
b Iob. 3. 1.
c Pſal. 77. 2.
d Prou. 8. 3. & 31. 8.
e cap. 29. 21.
f cap. 33. 22.
g Epheſ. vlt. 19.
h 2 Cor. 6. 11.
Ore pleno loqui quid ſit.

Pſalmo *a*,

a Pſal. 118. 130.

Pſalmo a, *Declaratio ſermonum tuorum illuminat*, pro declaratione, quę Gręce dicitur δήλωσις, Hebraice eſt, פתח *pathach*, id eſt, *porta*, vel *apertura*, ſiue *apertio*, & *patefactio*. Quanquam ſenſus eſſe quoque poteſt principium & oſtium legis eſt, mentes illuſtrare.

Auditor quomodo erga Doctorem afficiatur.

Quemadmodum vero pendet dicentis ab ore auditor, qui ſapientiſſimus Doctor habetur, & in eius vultum intentus hæret, obſeruans tacentem, os aperientem, dicere incipientem, voces ipſas, vocumq; modum, qualitatem, tenorem, &c. promentem conſiderans: ita aperiendi oris geſtus, habituſq; proprius eſt magiſtri, doctoriſque. De illo qui congruenter Deum orat, ait Sapiens b: *Aperiet os ſuum in oratione*, id autem vt præſtare poſſet Dauid, orationem iſtam præmiſit *: *Domine labia mea aperies; & os meum annunciabit laudem tuam*: atq; idipſum Hebræos facere ad omnes preces, quod nos ad matutinales, alibi notaui c. Lege Maldonatum d, Ioannem Ferdinandum e, & Pinedam f, & Salmeronem g. Beda ludit in etymologia nominis Philippus, *Os lampadis*, quæ conueniat obſcuritatem Prophetiæ proferenti in lucem ſcientiæ, & ante Bedam Arator h:

———*impone Philippum*
Lampadis os, quod Hebræus ait, qui mentis honorem
Nomine teſte probat.———

b Eccl. 39. 7.
* Pſal. 50. 17.
c [illegible]. ver. 4.
d Matt. 5. verſ. 2.
e in Theſau. Scrip. verbo, Apertio.
f in c. 3. Iob. verſ. 1. nu. 4. & ſeq.
g To. 1. Prolog. 1. Reg. 22.
Philippus os lampadis hic diaconus recte dicitur.
h li. 1. carm.

(hic ego legendum puto *teſte*, non *teſto*: teſtũ enim inſtrumentum fictile eſt, aut ex ære, aliave materia, in quo placentæ, aliaque id genus coquuntur, ſeu clibanus, aut furnus, quod hic locum habere non poteſt, pręſertim ratione carminis repugnante) ſed hanc nominis Græci notationem ex Hebræa lingua iampridem confutaui i. Arbitrantur aliqui k, os aperire eſſe cũ ratione ac iudicio proferre orationẽ. Alij l de ſermone graui & profundo. Nonnulli cum poſt ſilentium longius loquitur aliquis: quomodo dicitur vulgo nouis Cardinalibus os aperiri, &c. Alij, quod factis operibuſq; docuerit quis antea, ſermone quoque docere.

Euangelizauit illi Ieſum.] Hic eſt Catechiſmus, qui præcedit Baptiſmum adultorum, eoſque, vt ita dicam, præilluminat, priuſquam τὸν φωτισμὸν recipiant, hoc eſt, *illuminationem*, ſeu Baptiſmum, qui dicitur Sacramentum illuminationis, reddens nos *filios lucis*, ac *lucem in Domino*, atque *indutos arma lucis* m.

i c. 7. v. 13.
k Olympiod. Philipp. B. Thom. in c. 3. Iob.
l Gregor. 4. Mor. c. 9.
m Rom. 13. 12.
n epiſt. 3.
o cap. 2. Eccl. hierar.
p in cap. 28. Matthæi.
q li. de Fide, & Symb. lib. de Fide, & operib. præſertim ca. 6. & 13. lib. de catechiz. rudib.
Catechiſmus hic traditur.

Meminit de hoc Catechiſmo tum fidei, tum etiam morum Clemens n, Dionyſius o, Hieronymus p, Auguſtinus q, Beda r, Alcuinus ſ, Amalarius t, Rupertus u, Ordo Romanus x, Durandus y, Turrecremata z, Ioannes Stephanus Durantus a, Enriquez b, & Suarez c, & Federicus Nauſea d, & Bellarminus e, & Matthæus Galenus f, & qui ſcribunt tum de Sacramentis, tum de Catechiſmo. Id vero etiam teſtantur nomina *Catechumenorum*, & *ſcrutiniorum*, quæ ſeptem fiebant de illis, & *patrinorum*, qui pro infantibus reſpondent, & eos inſtituere tenentur; Catecheſes quoque ſcriptæ à Cyrillo Ieroſolymitano, & liber Ambroſij de initiandis, & quod Hieronymus g tradit, conſuetudinem huiuſmodi fuiſſe, vt iis qui baptizandi eſſent, per quadraginta dies publice traderetur ſancta, & adoranda Trinitas. Recte autem Auguſtinus h obſeruat, verbo euangelizandi, quod hic ponitur, non comprehendi tantum doctrinam eorum, quæ credenda ſunt de Chriſto; ſed etiam quæ obſeruanda ei, qui accedit ad compagem corporis Chriſti; immo & euangelizare, eſſe cuncta dicere, quæ ſunt credenda de Chriſto, non ſolum cuius ſit Filius ſecundum diuinitatem, vnde ſecundum carnem genitus, quę perpeſſus, & quare, quæ ſit virtus Reſurrectionis eius, quod donũ Spiritus promiſerit, dederitq; fidelibus, ſed etiam qualia membra ſint, vel eſſe debeant, quibus ipſe ſit caput, qualia quærat, inſtituat, diligat, liberet, atque ad æternam vitam, honoremque perducat. *Hæc cum docentur*, inquit, *aliquando breuius, atque conſtrictius, aliquando latius & vberius, Chriſtus euangelizatur, & tamen non ſolum quod ad Fidem, verumetiam quod ad mores pertinet, non prætermittitur.* Eodem libro i ſuperius oſtendit tria prima illa millia, quæ baptizauit Petrus k, dicto modo inſtituta eſſe, quod & nos etiam monuimus. *Locus præſens Eſaiæ omnia cõtinet*, inquit Chryſoſtomus, *Incarnationem, Paſsionem, Reſurrectionem, Aſſumptionem, Iudicium futurum.* Irenæus l putat *ſatis antea inſtructum Eunuchũ, & præcatechizatum à Prophetis*, hoc eſt, lectione illorum, *nec Deum Patrem, aut conuerſationis diſpoſitionem, ſed ſolum aduentum ignoraſſe Filij Dei: quem cum breuiter cognouiſſet à Philippo, baptizatum eſſe*, &c. nec multum laborandum fuiſſe circa illum, quoniam erat in timore Dei præaptatus à Prophetis. De Catechiſmo, qui pueris, aliiſque rudibus Chriſtianis proponitur, & exponitur, non agam pluribus: res eſt, quam Concilium Tridentinum m poſt Lateranenſe vltimum n, ſummopere commẽdandam duxit, iubens edi eum, qui vocatur Parochorum Catechiſmus, & Pius V. atq; Gregorius XIII. ampliſſimis priuilegiis, ac indulgentiis docentes, dicenteſque donauit. Lege Poſſeuinum o noſtrum, & Inſtitutiones Chriſtianæ doctrinæ à Carolo Borromæo Cardinali editas.

r in 2. Eſd. ca. 31.
ſ li. de Diui. off. c. de Sabbato ſancto.
t 1. de Eccleſ. off. c. 8.
u 1. de Diui. offic. c. 17.
x à pag. 31. vſque ad 35.
y 6. Rationa. c. 56.
z in c. Ante viginti. de Conſec. diſt. 4.
a de Ritib. Eccleſiæ 19.
De Catechumenis.
b li. 2. de Bap. c. 12.
c Tom. 3. in 3. part. [illegible] de Baptiſmo.
d in Catechiſmo.
e li. 1. de Bapt. c. 21.
f in Catechiſmo. Cateche. 1. & 2.
Euangelizandi verbum quid ſignificet hoc loco.
g epiſt. 61. ad Pammach.
h lib. de Fide, & operib. c. 6.

i cap. 2.
k Act. 2. 41.
Locus Eſaiæ omnia de Chriſto neceſſaria continet.
l lib. 4. c. 40.
Catechiſmus puerorum commendatur.
m Seſſ. 24. c. 4. de reformat.
n Seſſ. 9.
o li. 4. Biblioth. ſanctæ c. 6. 7. & 9.

Verſus 36.] Et dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam: & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

ET *dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam.*] Syriace ſic legitur, מטיו הוו לדוכתא חדא דאיתבה מיא *matiu haun leduchetha hada dethbah maia*, i. *Venerunt ad locum quendam, in quo erant aqua.* Beda ait, ſuo etiam tempore fuiſſe vicũ in tribu Iuda, cui nomen Bethſur & Bethſoron, diſtantem ab Ælia Chebron vigeſimo lapide: iuxtaque eum ad radices montis fontẽ ebullientem, qui ab eadẽ, in qua gignitur, abſorbeatur humo: ibi Eunuchũ baptizatũ. Id ante Bedam totidem verbis tradiderat Hieronymus p, & Euſebius à Hieronymo Latinitate donatus. Sed nego, quod hic Auctor habet, Apoſtolorũ Acta referre Eunuchũ in hoc loco eſſe baptizatũ: loci namq; nomẽ in hoc libro prorſus tacetur. Sacramento Baptiſmi rite celebrãdo, cum initio, vt ait Walfridus Strabo q, daretur in fluuiis, vel fontibus, vt patet etiã ex Lydia r, quæ baptizata eſt in flumine, & ex cuſtode carceris, qui in carcere ſ, & vbiuis alibi, poſtea deputatũ eſt baptiſteriũ ſeparatum ab Eccleſia, prope maiorem baſilicã, vt colligitur ex Cõcilio Antiſiodorenſi ſub Deus-dedit t, & ex Cyrillo Ieroſolymitano u, & Nazianzeno x, & Paulino y, & Gregorio Turonenſi z. Et initio quidem vnicum erat in ciuitate, vel oppido, deinde vero ſingulis parochiis ſingula ſunt aſſignata, vt eſt in Concilio Meldenſi, aut Illerdenſi a. Tum etiam cœptum eſt cõdi baptiſterium intra Eccleſiam prope πρόναον, id eſt, veſtibulum, vt de eo, in quo Clodouæus baptizatus eſt, idem Turonenſis b teſtatur. Hoc tempore quibuſdam in ciuitatibus vnico

Eunuchus vbi ſit baptizatus.
p lib. de locis Hebraicis.
Sacramentũ Baptiſmi vbi olim collatum.
q lib. de reb. Eccl. c. 26.
r Act. 16. 13. 15.
ſ ibid. 33.
Baptiſteria vbi eſſent.
t cap. 14.
u Catech. myſtag. 1.
x orat. 40.
y epiſt. 12.
z 5. Hiſt. c. 11.
a cap. 7.
b 2. Hiſt. c. 31.

vtuntur omnes baptiſterio, vt Parmæ in Italia. Merito Dionyſius * vocat Baptiſterium μητέρα τῆς υἱοθεσίας, *matrem adoptionis*. Extra neceſſitatem cautum eſt baptizari extra Eccleſiam etiam in priuatis Oratoriis, vt eſt in Synodo Trullana *a*, & in Concilio Meldenſi *b*, & in Clementina de Baptiſmo *c*, vnde excipiuntur ex priuilegio filij Regum, ac Principum, hoc eſt, eorum, qui dicuntur ſummi, ſeu ſupremi potentatus, & ij, qui ſine periculo ad Eccleſiam ferri non poſſunt. Lege Ioannem Stephanum Durantum *d*.

* lib. de Eccl. Hiſt.
Baptiſterium mater eſt adoptionis.
a cap. 59.
b cap. 48.
c quæ incipit, Ita, inté.
d 1. de ritib. Eccl. c. 19.

Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?] Aliqui codices habent, *quis*, ſed noſtra editio congruit cum textu Græco τί κωλύει, & interpretatione Syra, quæ eſt huiuſmodi מנאהי בליתא *manahi chalitha*, i. *quod eſt obſtaculum*, vel, *quæ prohibitio eſt*. Beda monet in quibuſdam exemplaribus, atque in eo ipſo, quo vtebatur, deſiderata hæc verba, & totum ſequentem verſum, quem etiam Syra editio non habet, neque Græci Patres interpretantur. Magna Eunuchi alacritas, diligentia, prudentia. Non dicit: *Baptiza me*, neque ſilet: *ſed medium quiddam inter deſiderium*, inquit Chryſoſtomus, *& accipiendi promtitatem loquitur.* Nimirum Baptiſmi neceſſitatem expoſitam fuiſſe oportuit à Philippo, cum illum Eunuchus nominatim popoſcerit: & veriſimile etiam eſt aſſenſum ſuum declaraſſe ad ea, quæ Philippus euangelizauerat, quaſi diceret, vt ait Gloſſa interlinearis, *Fides plena eſt, aqua prope, baptizator præſens.* Hilarius *e*, *Sacramentum Baptiſmi adeo impatienter*, inquit, *poſtulauit, vt à Diacono miniſterium Apoſtolici officij, ſalutis ſuæ cupidus, exigeret. Arripuit aquæ opportunitatem Eunuchus, cuius erat in ea via raritas per deſertum.*

Philippus iſ de Baptiſmo locutus fuerat.
e in Pſal. 67.

Verſus 37.] Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et reſpondens ait: Credo Filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.

SI *credis ex toto corde, licet.*] Beda dicit, in quibuſdam codicibus, Græcis legi, *ſaluus eris*, pro eo nempe quod habemus, ἔξεστι, *licet*. Interrogatur adultus pro ſe, vt reſpondeat, at pro infantibus reſpondent, qui vocantur *ſuſceptores*, Græce ἀνάδοχοι à Dionyſio *f*, & Elia Cretenſe *g*, quod etiam nomen ſignificat, quos vocat Tertullianus *h* *ſponſores, & fidei dictores*, & quos *fidei iuſſores* Auguſtinus *i*, qui præterea appellat eos, *fidei doctores* *k*: *Patrini* vulgo dicuntur, & in Iure Canonico *l*, & ab Alcuino *m*, Walfrido Strabone *n*, Hugone de S. Victore *o*, & Iuone *p*, Iuſtinus *q* nominat *Offerentes*: Concilium Pariſienſe I. *r* *Patronos*.

Quod vero pueri ante rationis vſum baptizari poſſint, ac debeant, ponendum eſt tanquam omnino certum, & egregie demonſtratum præ aliis à Suarez *ſ*, ſed & à Conciliis definitum, præſertim Tridentino *t*. Sufficit illis generalis voluntas Chriſti, ſiue Eccleſiæ: nec fingenda eſt miraculoſa vſus rationis pro eo tempore acceleratio. Sane ſi Circumciſio profuit octo dierum *u* pueris, vel martyrium, quidni Baptiſmus? Et ſi obeſt Adæ peccatum omnibus *x*, quidni Chriſti Sacramentum proſit? Denique cum Apoſtoli baptizabant domos, familiaſque integras, vt Paulus domum Lydiæ *y*, & Stephanæ *z*, videntur & infantes ipſos baptizaſſe.

f lib. de Eccl. hier. cap. de Bapt.
g lib. 3. Iuris Orient.
h lib. de Bapt. c. 18.
i Serm. 116. 163. 215. de Temp.
k epiſt. 23.
Patrini quibus olim nominibus dicti.
l in Cate. gloſ. rubr. de conſecr. diſt. 4.
m de diuin. offic. cap. de Sab.
n de rebus Eccl. c. 26.
o 2. de Sacra. par. 2. c. 12.
p ſermon. de Pent.
q q. 56 ad Orthod.
r lib. 1. c. 54.
ſ 3. par. Tom. 4. diſp. 25. Sect.
t Seſſ. 5. c. 4. Seſſ. 7. c. 12. & 13.
u Gen. 17. 12. Leu. 12. 3.
x Rom. 5. 12.
y Act. 16. 15.
Cur Eunuchus ſit a Philippo interrogatus.
z 1. Cor. 1. 16.

Non ignorabat Philippus Eunuchi fidem, inquit Gloſſa ordinaria, *ſed volebat manifeſtam confeſſionem, vt baptizaturis, & baptizandis daretur exemplum interrogandi, & confitendi.* A Iudæis ante Baptiſmum exegerat Petrus pœnitentiam *a*, quoniam petentes quid eos facere oporteret, credere ſignificauerant, & à Petro iam redarguti fuerant, quod aduerſus Scripturas, quas recipiebant, Chriſto non credentes, illum nefarie occidiſſent.

a Act. 2. 38.

Credibile eſt omnino ab Eunucho Philippum eum dolorem exegiſſe, qui requiritur, quoniam inſtituit non de fide tantum, ſed etiam de moribus, vt paulo ante Auguſtinum *b* docentem audiuimus. *Gratia quidem gratis peccata dimittit*, inquit Hieronymus *c*, aut ſi quis alius eſt huius auctor ſententiæ, *ſed cum conſenſu, & voluntate credentis, ſicuti Philippus Eunucho in Actibus Apoſtolorum probat dicens: Si credis ex toto corde, licet te baptizari. Quo teſtimonio intelligitur, non minus periculum eſſe, ſi baptizetur incredulus, quam ſi vere credenti Baptiſmus denegetur. Credens autem ille eſt, iuxta Scripturas, qui ex toto corde crediderit.* Sic dictus Auctor. Sed fidem ex toto corde intelligere debemus ſynceram, ſine fuco, & ſimulatione, quod hoc loco Caluinus concedit, male alibi negans eodem modo amari Deum poſſe, nimirum etiam cum gratia ipſius, ex toto corde. Nihilominus non requiritur neceſſario fides ſupernaturalis, vt præuia diſpoſitio, ſed ſufficere poteſt humana credulitas, vt recte docet Suarez *d*.

Etiam Philippus ab Eunucho pœnitentiam exegit.
b lib. de Fide, & operib. c. 9.
c Tom. 9. ep. 8.
Non minus periculum eſt baptizare incredulum, quam non baptizare credentem.
Fides ex toto corde quæ ſit.
d 3. par. Tom. 3. Diſp. 28. ſect. 1.

Olim ante Baptiſmum Chriſti, ſicut ante Ioannis *e*, candidati Baptiſmi confitebantur peccata ſua, non ſacramentali confeſſione, quoniam Sacramentorum ianua Baptiſmus Chriſti eſt, ſed humilitatis cauſa, & conſilij capiendi, vt teſtantur Tertullianus *f*, Nazianzenus *g*, & de ciuitate Alexandrina Hiſtoria Tripartita *h*. Aliqua certe adultis pœnitentia neceſſaria eſt habentibus peccata actualia, vt ſæpenumero docuit Auguſtinus *i*, & Fulgentius *k*, denique id definit Concilium Tridentinum *l*. Lege quæ dixi capite ſecundo *m*.

Olim baptizandi peccata confitebantur.
e Matt. 3. 6.
f lib. de Baptiſmo, c. 20.
g orat. 40.
h lib. 9. c. 29.
i cap. omnis qui iam. de conſecr. d. 4. & li. de vera & falſa pœn. ca. 18. & li. de pœnit. med. c. 2. & li. de Fide, & operib. c. 6. & ſeq. & ep. 48 & 118 & li. 50. homiliar. 27. & 30.

Credo Filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.] Hoc eſt, eum, qui vocatur Ieſus Chriſtus, eſſe Filium Dei, ita vt Chriſtus ſit loco cognominis. Fides explicita de pluribus eſſe debet, proindeque veriſimile eſt, Eunuchum de pluribus Fidei profeſſionem edidiſſe. Certe Philippi prædicationi, quam plures res complexam eſſe cum Auguſtino dixi, Eunuchus aſſenſum præbuit, quamuis de Ieſu diuinitate, tanquam de potiſſimo articulo, mentio fiat. Si dicas in confeſſione Filij Dei comprehendi Patris confeſſionem, veriſſime dices: eodem modo, ſi ſub nomine Chriſti, prout ſignificat vnctum, contineri eundem Patrem, qui vnxit, & Spiritum ſanctum, quo vnctus eſt, ſeu per gratiam ſignificantem ſeu per hypoſtaticam vnionem: ſiquidem omnia dona gratiæ per attributionem Spiritui ſancto deputantur. Longe veroſimilior tamen eſt opinio, quæ medij quoque neceſſitate fidem exigit explicitam nunc in Chriſtum; qua de re præter Scholaſticos, lege Ioſephum Acoſta *n*: & nos alias id probauimus. Non etiam eſt improbabile, fidei ſolemnem profeſſionem in Baptiſmo indicatam à Petro, quando dixit *o*, *non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum*; id eſt, *ſtipulatio*, inquit Gagneius.

Fides explicita de pluribus eſſe debet.
k li. de Fide ad Petrum. c. 30.
l Seſſ. 6. c. 6 & 7. & Seſſ. 14. c. 1.
m verſ. 38.
Fides explicita in Chriſtum omnino neceſſaria.
n 5 de procuranda Indorum ſalute c. 1. 2. 3. &c.
o 1. ep. 3. 21.

Verſus 30.] Et iuſſit ſtare currum: & deſcenderunt vterque in aquam, Philippus, & Eunuchus, & baptizauit eum.

ET *iuſſit ſtare currum.*] Hugo Cardinalis dubitat, vter iuſſerit, Philippuſne, an Eunuchus. Chryſoſtomus intellexit de Eunucho, & plane veriſimile eſt, idq; ſupponit verſio Syra, quæ ſic habet,

ויפקד הוא *vappekad haua*, id eſt, *& precipiens fuit*, ſeu, *precepit*, ſupple Eunuchus, qui ante locutus fuerat, iique codices, in quibus deſideratur verſus præcedens: connectunt enim verba Eunuchi diſtincte cum iſtis; ſed & in noſtra editione ſatis apparet idem ſenſus, quoniam de eodem qui proxime ante Fidem profeſſus erat, ſubditur hęc iuſſio.

Et deſcenderunt vterque in aquam.] *Eunuchus magnam familiam habuit, nec tamen coram illis ſe nudare, ac lauari erubuit*, inquit Carthuſianus, *dum coram Deo de propriis verecundabatur peccatis.* Quo confunduntur qui hominum magis, quam Dei reuerentur, ac verentur aſpectum. Deſcenſus iſte in aquam ſignificat quoquomodo immerſionem, & probabile eſt eo modo quo commode potuit, & eſt magis expreſſa ablutio, Eunuchum baptizatum. Alioqui ſufficit infuſio, ſeu aſperſio, vt dixi de tribus *a*, & quinque millibus *b*. Eſt enim huius Sacramenti proxima materia ablutio, Chriſtus autem modum eius nullum definiuit, Carthuſianus citatus affirmat Eunuchum immerſum. Sed non improbabile etiam eſt, fuiſſe duntaxat aſperſum, propter decentiam, ſicut de Chriſto dum eum Ioannes baptizauit *c*. quidam contendunt. Lege Suarez.

Magis quidã erubeſcunt homines quam Deũ.

Eunuchus fueritne immerſus vel aſperſus aquæ.

a *Act.* 2. 41.

b *infra* c. 4. 4.

c *Matt.* 3. 15.

d 8. *Conſt.* c. *vlt.*

e *Act.* 9. 18.

Et baptizauit eum.] Clemens Romanus *d* excuſat Philippum, ſicut & Ananiam *e*, quod baptizarint, quoniam hoc eis munus extraordinarie commiſſum eſt à Chriſto Pontifice, & Deo. Hilarius *f* reiicit cauſam in impatiens deſiderium Eunuchi. Poſſet quoque Diaconus ex confeſſione, ſeu delegatione Epiſcopi, aut Sacerdotis miniſtrare ordinarie hoc Sacramentum, vt patet ex ordinatione eius in Pontificali Romano, & ex Iure Canonico *g*, ita vt in caſu neceſſitatis abſente Sacerdote iure ſuo liceret ei id miniſterium vſurpare, quippe vt ſpeciali miniſtro Presbyteri; qua item de cauſa committitur ei diſpenſatio Dominici corporis. Exemplum quoque Baptiſmi à Diaconis collati legitur apud Paulum Diaconũ *h*.

f *in Pſal.* 67.

Diaconus quando baptizare poſſit.

g c. *conſtat. de conſec. d.* 4.

h 5. *de geſtis Longobard.* c. 10.

Non debet differri Baptiſmus tantæ neceſſitatis vtilitatiſque Sacramentum. Quod ſi quidam olim etiam cordati, graueſque viri diſtulerunt, vt Ambroſius *i*, Auguſtinus *k*, Martinus *l*, Conſtantinus Magnus *m* (etſi falſum eſt, hunc vſque ad mortem diſtuliſſe, & Nicomediæ baptizatum ab eius ciuitatis Epiſcopo Arriano Euſebio *n* Nicomedienſi) id fecerunt, aut ob Sacramenti reuerentiam, aut publicis, priuatiſque negotiis impediri, ita vt in Paſchate, aut Pentecoſte ſuſcipere Baptiſmum non poſſent: quæ duo quondam ſolemni Baptiſmo tempora aſſignata erant *o*, vt habetur in Iure, & refert Ioannes Stephanus Durantus *p*, vſque ad ætatem Caroli Magni, quando baptizandorum maior numerus infantum, & varia pericula horum præſertim laxiorem exigebant temporis opportunitatem *q*.

Baptiſmus non eſt differendus.

i *in vita.*

k 1. *Confeſſ.* c. 11.

l *in vita.*

m *Baron. Annal. Tom.* 3. & *Enriquez.* 2. *de Bapt.* c. 4.

n *iidem Auctores.*

o c. *duo tempora. de conſecra. d.* 4.

p 1. *de Ritib. Eccleſ.* c. 19. *nu.* 14.

q *Ruper.* 4. *de Diui. offic.* c. 18.

Etſi vero alicubi mos fuerit forte ante vſum rationis infantibus non conferre Baptiſmum; tamen præſtat non expectare, neque id modo ſine graui ſcandalo fieret: multoque grauior error eſſet, nolle Baptiſmum ante trigeſimum ætatis annum, prætextu Chriſtum imitandi, accipere. Concilium Tridentinum *r* damnat huiuſmodi errorem, necnon mortis articulum expectantium, aut qui negant paruulos baptizandos, vel cum adoleuerint, interrogandos an ratum id habeant Lege Suarez *ſ*, Enriquez *t*, & Bellarminum *u*, & nominatim contra dilatores ex Patribus pręcipue Baſilium *x*, Nazianzenum *y*, Chryſoſtomum *z*, Auguſtinum *a*, Nyſſenum *b*, qui hoc Eunuchi valde vrget exemplum, & oppoſitum narrat Archiæ cuiuſdam, qui cum vellet baptizari, aquæ copiam non habuit, alioſque partim citatos à me, partim ab his aliis Auctoribus, ex quibus colligi poteſt, adultum teneri ad Baptiſmum ſub peccato mortali, quam primum, moraliter loquẽdo, poteſt eum obtinere digne, & commode.

r *Seſſ.* 6. c. 12. 13. 14.

Pueri ſunt baptizandi ante rationis vſum.

ſ 3. *par. Tom.* 3. *Diſp.* 31.

t 2. *de Bapt.* c. 4.

u *lib. de Bap.* c. 8. & 9.

x *Hom.* 13. *exhortat.*

y *orat.* 40.

z *Hom.* 1. & 19. *in Acta.* & *Hom.* 13. *in epiſt. ad Heb.*

a 1. *Confeſſ.* c. 11.

b *orat. aduerſus eos qui differunt Baptiſmum.*

Adultus tenetur Baptiſmum accipere, quamprimum poteſt.

Satis diſpoſitum fuiſſe Eunuchum, ac inſtitutum, non Auguſtinus duntaxat docet *c*, verumetiam Tertullianus *d*, monens ne quis temere, ac imparatus admittatur, & Cyprianus *e*, & Irenæus *f*. Idem obſeruare poſſumus de variis cæremoniis ſenſim inductis circa Baptiſmum, quas afferunt iidem Auctores, atque explicant, nec eædem vbique ſunt in vſu: olim namque Eccleſia nondum ſatis fundata erat: præterea non habebat eadem Eccleſia Spiritu magis abundans eiuſmodi neceſſitatem adminiculorum, vt Ambroſius obſeruat *g*.

c *li. de Fide, & oper.* c. 9.

d *lib. de Bapt.* c. 18.

e *lib.* 3. c. 43.

Cæremonia Baptiſmi nõ ſtatim adhibita, ſed ſenſim.

f *lib.* 3. c. 40.

g *in cap.* 4. *ad Epheſ.*

Quæri poteſt, vtrum ſolus Eunuchus baptizatus ſit? ſed ſi alii præterea baptizati eſſent, rem adeo inſignem Lucas non omiſiſſet: atque Irenęus *h* ait Philippum ſolum ſoli prædicaſſe. Anteponit hunc Chryſoſtomus aliis omnibus, qui prius crediderant in Chriſtum, quandoquidem illico abſque ſignis (quæ viderant etiam Magi *i*, & in Cruce latro *k*) & quod etiam is potuerit eſſe ſpectator ſtatus Eccleſiæ, quæ in Ieruſalem perſecutionem patiebatur: tamen Philippo tam facilem ſe ad credendum exhibuerit. Theodoreti *l* opportuna ſententia: *Æthiops Eunuchus non multas legit Scripturas, ſed cum vnum Propheticum inueniſſet teſtimonium, per illud ad ſalutem deductus eſt: ad vobis autem perſuadendum, non ſufficiunt omnes Apoſtoli & Prophetæ, & qui poſt illos fuerunt veritatis præcones.*

An ſolus ſit baptizatus.

h *li.* 3 c. 12.

Anteponitur aliis qui ante ipſum in Chriſtum crediderunt.

i *Matt.* 2. 2.

k *Luc.* 23. 40. & *ſeq.*

l *Dialog. Impatib.*

Verſus 39.] **Cum autem aſcendiſſent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippũ, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam gaudens.**

CVm *autem aſcendiſſent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum.*] *Hieronymus dicit hoc Angelum feciſſe in Spiritu ſancto*, inquit Gloſſa interlinearis; locus autem Hieronymi eſt in Commentariis ſuper Eſaiam *m*, vbi ſic loquitur agens de miniſterio Angelorum: *Conſideremus illud, quod in Actibus Apoſtolorum ſcribitur: Spiritus Domini rapuit Philippum, & non vidit eum vltra Eunuchus, an ſuper Angelo debeamus accipere. Sunt qui Angelum in Spiritu ſancto hæc feciſſe teſtentur.* Si hoc admittimus, intelligemus iuſſionem ſolam Spiritus ſancti, quia propria virtute id potuerit Angelus, ſicut cum Habacuc in Babylonem tranſlatus eſt *n*, Ezechiel *o*, aliive, vt notat Chryſoſtomus (quem tamẽ Hieronymus, Theodoretus, & alij voluit in ſpiritu tantum eſſe tranſlatum) necnon cum Chriſtus *p* ipſe à Diabolo tentatore, vt alias docuimus *q*. Reuera namque Chriſtum Angelus rapuit, cui tribuitur nomen ſpiritus, vt notat Didymus *r*, & ita etiam docet Ambroſius *ſ*.

Philippus an à Spiritu ſancto vel ab Angelo raptus ſit.

m *in* c. 63.

n *Dan.* 14. 35.

o *cap.* 8. 3.

p *Matt* 4. 5. 8.

q *in Euang. Dom.* 1. *Quadrag.*

r *li. de Spiritu ſancto.*

ſ *in Symbolum, circa finẽ.*

Id porro ideo factum eſt, & propter Philippum, *vt eſſet*, inquit Chryſoſtomus, *in admiratione, tanquam vir non vulgaris, ſed diuinus, ac Prophetis non inferior*: & propter Eunuchum, *vt intelligeret*, inquit Lyranus, *Philippum à Deo ſpecialiter fuiſſe miſſum ad ipſum informandum de Fide, & baptizandum.* Oecumenius cauſam tertiam aſſignat, *quoniam voluiſſet Eunuchus adhuc congredi, & Philippus abnuens, ac de-*

Eſt raptus ab Angelo, & cur.

negans, cum nondum tempus eſſet, ipſum vtique contriſtaſſet. Gloſſa ordinaria exiſtimat, quod Spiritus irruit in Eunuchum fortiter, ſicut & in Apoſtolos venit a, ac proinde videri Philippum Apoſtolum fuiſſe, quamuis non legatur manus impoſuiſſe, aut Spiritum ſanctum inuocaſſe, vt in primitias Gentium ſponte Spiritus ſanctus deſcenderet, atque ita excuſationem contra Iudæos haberent Apoſtoli, cum illi hos accuſarent, quod Gentiles baptizaſſent.

a Act. 2. 2. Philippus dicitur hic fuiſſe Apoſtolus.

Redarguitur Gloſſa.

Cæterum Philippum iſtum Diaconum fuiſſe, non Apoſtolum, non ſemel demonſtraui. Quod autem in Eunuchum irruerit Spiritus Domini, aut deſcenderit Spiritus ſanctus in illum viſibiliter, nullo modo colligi poteſt, cum diſerte dicatur, quod Spiritus Domini rapuit Philippum. Veriſimile eſt in Eunuchum deſcendiſſe Spiritum ſanctum ſigno viſibili: tamen aio id ex præſenti loco non effici, vt magis mirer illam ſententiam Gloſſæ ordinariæ indicatam non obſcure ab Auguſtino b. *Continuo*, inquit, *deſcendit* (Philippus) *cum illo* (Eunucho) *in aquam, impleto Baptiſmatis myſterio, & Sacramento, ne hominum putaretur donum Spiritus ſancti: non expectatum eſt, ſicut tunc* (in Samaria) *vt venirent Apoſtoli, ſed continuo venit Spiritus ſanctus: ſoluta eſt Simonis cogitatio* (quod videlicet per homines daretur Spiritus ſanctus: quaſi hominum illud opus eſſet, non Dei) *ne in tali cogitatione haberet imitatores.*

b lib. 50. Homiliarum, 23. c. 11.

Spiritus ſanctus ſuper Eunuchum deſcendit.

Ibat autem per viam ſuam gaudens.] Alij codices Latini habent, *enim*, ſicut & Græcus textus, vbi ſic legitur, ἐπορεύετο γὰρ, id eſt, *pergebat enim*, vel, *ambulabat enim* (ſed Syra interpretatio habet, אלא אזל *ella azel*, quod eſt, *ſed abibat*: ſiquidem, vt habet Syrochaldaicum Dictionarium, אלא *ella*, Græcum eſt ἀλλὰ, id eſt, *ſed*, aut, *niſi*) quod quaſi reddatur cauſa cur non viſus ſit amplius ab Eunucho Philippus, quod Eunuchus in via pergeret lætitia plenus. Placet magis noſtra editio, ita vt ſignificetur ſimulac vterq; ex aqua aſcendit raptum Philippum: Eunuchum vero tanto gaudio perfuſum propter ſuſceptum Baptiſmum, atque Chriſti doctrinam, vt triſtitiam, quæ de Philippo ſibi erepto poterat exiſtere, ipſe abſterſerit, ſecum etiam reputans illius opera Deum ad aliorum vtilitatem vti velle, qui ſibi illum tantiſper commodauerat, quamuis non ideo non viderit illum amplius, quia ibat. Conſtat particulas, *enim*, & *autem*, vicarie poni pro ſe inuicem, ſiquidem inuenies *autem*, pro *enim* c, & *enim*, pro *autem* d, vt ait Sà in Indice. Fructus vnus Spiritus ſancti gaudium eſt, proxime naſcens ex charitate, vt alias docui e.

Eunuchus cur tanto gaudio perfuſus ſit.

c Ioan. 6. 40. 1. Cor. 10. 2.
d Ioan. 6. 13. [illegible] 11. & [illegible]
e c. 2 ver. 46.

Quid factum deinceps ſit Eunucho, tradunt nonnulli Patres, & Hiſtorici. Irenæus f ſcribit, in Æthiopiæ regiones miſſum eſſe prædicatum. Cæterum ſicut id ex Irenæo mutuati videntur Euſebius g, Nicephorus h, necnon Hieronymus i, qui vocat eum *Apoſtolum Æthiopum, ac de diſcipulo magiſtrum*, & Cyrillus Ieroſolymitanus k, qui ait, *quod eum Philippus miſit*: ſic videtur Irenæus mutuatus ex Abdia l, & Clemente, vt quidem notat Feuardentius ſcholiaſtes Irenæi. Abdias addit Matthæũ Apoſtolum in Æthiopiam profectum, ibidem illum inueniſſe. Apud Clementem nihil tale reperio. Citat præterea idem ille Sophronium affirmantem tanto Eunuchum ſtudio promulgandæ religionis Chriſtianæ extitiſſe, vt in Arabia felici, & Toprobana inſula euangelizauerit, ac glorioſo certamine pro Chriſti nomine obierit. Pro Sophronio Dorotheum m dicere forſan voluit, hic enim ad verbum eadem habet, adiungens Erythram, in qua Martyr occubuerit, & ſepultus ſit: cœmeterium vero ipſius eſſe munimentum inſuperabile, à fidelibus barbaros ſceleſtos fugans, morboſque pellens, & ſanationes operans vſque in eum diem in quo hęc ſcribebat. Abulenſis n refert, ætate ſua Nubianos in Æthiopia populos literas ad ſedem Apoſtolicam ſcripſiſſe, in quibus erat, Eunuchum inde oriundum fuiſſe. In ordine Baptiſmi Æthiopum recitatur tota hæc hiſtoria de Baptiſmo Eunuchi o. In Martyrologio, aut Menologio, nulla extat de illo mentio: quem tamen Hieronymus p non dubitat Sanctum nominare.

Eunuchus in Æthiopia Chriſtum prædicauit.

f lib. 3. c. 12. & lib. 4. c. 40.
g 2. Hiſt. c. 1.
h 2. Hiſt. c. 6.
i in c. 53. Eſa. & ep 101.
k Catech. 17.
l in vita Matthæi.

Prædicauit etiam in Arabia.

m in Synopſi, in fine.

Martyr occubuit, & eius miracula.

Eunuchus vnde fuerit oriundus.

n qu. 3. in 1. Prolegom. Hieronym. in Matthæ.

o Tom. 6. Biblioth. Patrum.

p ep. 103.

Verſus 40.] Philippus autem inuentus eſt in Azoto, & pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæſaream.

PHILIPPVS *autem inuentus eſt in Azoto.*] Diſtat Azotus à Gaza quadraginta circiter milliaria, totidemque ab Ieruſalem. *Forte*, inquit Carthuſianus, *vſque ad illam Philiſtinorum vrbem tranſtulit eum Spiritus Domini.* Hoc ſine dubio affirmare videntur Chryſoſtomus, & Oecumenius, vtentes etiam exemplis Habacuc, & Ezechielis, dicenteſque eo in raptu iter magnum confeciſſe. Gloſſa item ordinaria, *inuentus eſt*, inquit, *ab hominibus, ſcilicet, qui in raptu non inueniebatur, quia ambulauit in ſolitudine, vel nimia velocitate.*

Philippus à Spiritu tranſlatus eſt.

Andreas Maſius q ſentit deportatum ab Angelis in vrbem Azoti. Sed quod ait ex Samaria prius ſublatum, ſi proprie loquitur, nõ conſentio: intelligit fortaſſe iuſſu Dei inde exiſſe, non ab Angelis ipſis inde eductum eſſe. Ambroſius r clare docet de Gaza ſubito poſitum in Azoto; & confirmat non ſolum exemplo Habacuc, ſed etiam Eliæ, ac Pauli, *cum raptus dicitur fuiſſe vſque ad tertium cœlum.*

Andreas Maſius quid de eo ſcribat.

q in c. 11. Ioſ. ſub finem.

r in Symbolo, in fine.

Dubitationem parere poſſet textus Græcus, εὑρέθη εἰς Ἄζωτον, *inuentus eſt in Azotum*, ſupple, veniſſe, vbi prępoſitio εἰς ſignificare videtur verſus, aut circa Azotum, ita vt Spiritus Domini, ſiue Angelus rapiens Philippum ſubduxerit ab oculis Eunuchi ipſum, non deduxerit vſque Azotum. Sed particula εἰς etiam cum accuſatiuo reperitur nonnunquam vim eandem habere quam præpoſitio ἐν. Dicunt enim optimi Auctores v. g. εἰς τὴν ἐκκλησίαν καθίζειν, i. *in concione ſedere*, ſτῆναι εἰς τὸ μέσον id eſt, *ſtare in medio*, &c. Et idcirco noſter, ac Syrus interpres, qui ſic habet, אשתכח באזוטס *eſtbthachach bazatus*, recte verterunt, *inuentum Philippum in Azoto*, vel, *Azoti*, verba quoque ſequentia indicant repertũ eſſe nõ in via, ſed in ciuitate Azotica.

Azoto.] Dixi ſuperius s, vnam hanc eſſe ex quinque principibus Palęſtinorum ciuitatibus. Nobilis eſt ob receptam Dei arcam t.

s verſ. 26.

t 1. Reg. 5. 1.

Et pertranſiens euangelizauit ciuitatibus cunctis.] Maritimę hę erant: tota enim Palæſtina clauditur mari Mediterraneo, in parte Occidentali iuxta Ægyptum, quod mare vocatur etiam mare Palæſtinorum u, & ſatis communi nomine magnum.

Palæſtina clauditur mari Mediterraneo.

u Exo. 23. 31.

Cæſaream.] Profecto Palæſtinæ Cæſarea hic intelligenda eſt, quæ antea vocabatur Turris Stratonis. Sed eam Herodes Aſcalonita in Auguſti gratiam poſtquam inſtaurauit, ita nominauit x. Iacet ad littus maris Mediterranei, inter Doram, & Ioppem. Alia eiuſmodi nominis eſt in eadem prouincia, quæ dicitur Philippi, prius Paneas à vicino fonte, vel antro Iordanis: ſic nominata, quod illam Philippus Herodis filius in honorem

Cæſarea Palæſtinæ quæ ſit.

x Ioſeph. 1. de bello Iud. c. 16. & 15. Antiq. cap. 13. & Hieron. in c. 26. Matthæi.

Alia Cæſarea in Palæſtina.

Tiberij ædificauerat in Phœnicia parte Palæſtinæ ad radicem montis Libani: poſtea ab Agrippa iuniore propter Neronem dicta Neronias *a*: & rurſus tandem Paneas *b*: ante quod nomen dicitur nominata Leſem, & Leſem-Dã, & Dioſpolis, vel etiam Lais; modo autem Velenæ *c*. Si quæ aliæ nomine eodem vocatæ reperiuntur, vt Cæſarea Cappadociæ, certe de duabus illis duntaxat in Scripturis mentio reperitur, & quidem noui ſolum Teſtamenti, quamuis Cæſaream Cappadociæ intelligant quidã eſſe, de qua in capite XVIII. huius libri *d*. Conueniunt omnes, huius Philippi patriam fuiſſe Cæſaream Palæſtinæ, quo fit, vt non ſit idem cum Apoſtolo, qui erat à Bethſaida ciuitate Andreæ, & Petri *e*, qua de re aliquid etiam attigimus in iſto capite, & in ſexto, ac primo.

a Ioſ.20. Act. c.1.
b Hier. ſupra.
c Salm. Tom.1. Proleg. 41.
Aliæ ciuitates hoc nomine non habentur in Scriptura.
d verſ.22.
e Ioan.1.44.

De Philippo Diacono nihil aliud extat in Scriptura, niſi huius libri capite vigeſimoprimo *f*. vbi vocatur Euangeliſta, & vnus ex ſeptem, atq; habuiſſe ſcribitur quatuor filias virgines prophetantes. Meminit Hieronymus *g*, tanquam de primitiis virginitatis, de his quatuor filiabus. Polycrates apud eundem Hieronymum tradidit *h*, Philippo Apoſtolo, vni de duodecim, fuiſſe tres filias virgines, quæ obdormierunt Hierapoli, vbi & pater ipſarum, quartam aliam, quæ Epheſi. In catalogo Scriptorum Eccleſiaſticorum recenſens Philippum inter alios Apoſtolos, ſepultum memorat cum filiabus Hierapoli. Idem dicit Iſidorus *i*. Euſebius *k* citat eundem auctorem idem dicentem, nempe fuiſſe Philippum *ἕνα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων*, *ex duodecim Apoſtolis vnum*; ita vt male reddiderit Chriſtoforſonus, *vnum è ſeptem Diaconis*, & quod dicit Suffridus Petrus eum legiſſe *εἷς τῶν ἑπτὰ Διακόνων*, *vnus ex ſeptem Diaconis*, ex coniectura, non ex manuſcripto ſit. Nam & Ruffinus *l* vertit, *vnum ex Apoſtolis, & filias duas, quæ Hierapoli virgines ſenuerunt, aliamque Spiritu ſancto plenam, quæ Epheſi occubuit*, cum prior ille Interpres duas duntaxat ponat. Rurſum Euſebius *m* addit ex Proclo quatuor Diaconi filias propheriſſas illas ipſas, de quibus Hiſtoria Actuum Apoſtolicorum, omnes Hierapoli conditas cum patre, quod idem ſcriptum reliquit Dorotheus *n*. Idem Hiſtoricus *o* agẽs de Papia, qui illas nouit, ab iiſq; multa accepit, vocat Apoſtoli filias iuxta dicti recentioris Interpretis verſionem: ſed ibi Ruffini verſio habet, Euangeliſtæ. Clemens Alexandrinus *p* ait, Petrum, ac Philippum Apoſtolos procreaſſe filios; & hunc filias viris tradidiſſe.

De hoc Philippo quid legatur.
f verſ.8.
g epi.27. & 1. cont. Iouin.
h lib. de Scrip. Eccl.
De Philippo Apoſtolo Hierapoli ſepulto.
i lib. de vita & mor. Sanctor. cap.73.
k 3. Hiſt. c.25.
l cap.31.
m lib.3. Hiſt. cap.26.
n in Synopſ.
o Euſeb.3. Hiſt. cap.31.
p 1. Strom. c.5.

Inter iſtas tam varias, ſeu opiniones, ſeu dicendi modos, fidem prorſus obtinet, quod de filiabus quatuor Philippi Diaconi virginibus, ac Propheriſſis à Luca ſcriptum dixi *q*: Apoſtolum autem aliquas habuiſſe (ſiquidem errore factum eſt, vt pro Diacono id de ipſo affirmetur, aut æquiuocatione, vt eidem Apoſtoli quoq; nomen tribuatur) falſum eſſe, aut leui iactatum rumore cenſeo: cum & Hieronymus *r* nullam haberi certitudinem teſtetur, Petro excepto, alium ex Apoſtolis coniugio iunctum fuiſſe (ita vt Heruetus Clemẽtis ſcholiaſtes nimia aſſeueratione id de Philippo Apoſtolo certum dixerit) & quicumque de filiabus Philippi meminerunt, ſi Clementem demas, has aſſerunt virgines extitiſſe. Marius Victorius notat, quod ex catalogo Hieronymi recitatum eſt, non eſſe ipſius, ſed à Græcis adiectum. Euſebij errorem corrigere voluiſſe videtur Nicephorus *ſ*, etſi admittit ſimul vtrique Philippo filias fuiſſe: quæ eſt quoque ſententia B. Antonini *t*, qui vult Apoſtolum duas tantum habuiſſe, ac in earum medio ſepultum Cæſareæ: Diaconum quatuor, ſepultumque Hierapoli: idem tenet Gloſſa ordinaria in c.21. Actuum, & Hugo Cardinalis.

Auctoris de his iudiciũ.
q Act.21.9.
r 1. cont. Iou.
ſ 2. Hiſt. c.44.
t 1. p. Hiſt. tit. 6. c.11.

Minus ferendi ſunt, qui vnum, eundemque Philippum & Apoſtolum docent fuiſſe, & Diaconum, vt S. Thomas *u* (qui alibi tamen eos diſtinxit, quod Sixtus videre potuit, ac debuit *x*) & Abdias *y*. Græci in Menologio V. Idus Octob. ſeu vndecimo die, Philippum hunc noſtrum collocant ſub iſto elogio: *Philippus Apoſtolus, vnus è ſeptem Diaconis*. (Sed Apoſtoli nomen pluribus communicare ſolet.) Martyrologium Romanum, & alia de eodem agunt VIII. Idus Iunij, ſiue ſexta die, & dicunt, *Natalem huius eſſe Cæſareæ, qui fuit vnus de ſeptem primis Diaconis, & ſignis ac prodigiis clarus Samariam conuertit, & Candacis Æthiopum reginæ Eunuchum baptizauit, ac demum apud Cæſaream requieuit, & iuxta eum tres filiæ virgines prophetiſſæ, quarta Epheſi.* In iure Canonico *z* habetur, *quod Philippus ſibi ipſi fecit ſepulcrum, in quo ipſe & filiæ eius quieuerunt.* Vbi Gloſſa bene notat hunc fuiſſe Diaconum. De filiabus Philippi Diaconi Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *a* (vt quidem citat Carthuſianus) credit cum Agabo prædixiſſe vincula Paulo; quod tamen Chryſoſtomus negat *b*. Ex his filiabus idem Menologium meminit vnam nomine Hermionem, ſub Traiano Imperatore grauiſſima paſſam, in Domino quieuiſſe pridie Nonas Septembris.

Duo fuerunt Philippi, vnus Apoſtolus, alter Diaconus.
u in c. 12 Ioã. lect. 4.
x 1. Bibl. anno 207.
y in vita S. Matth.
Elogia huius Philippi.
Alia de eodẽ Philippo, & filiabus.
z 13. q.2. c. Vnaquæque. §. iſtorum in ante.
a in c.21. Act.
b hom.45. in Act.

CAPVT NONVM.

SVMMARIVM.

Tria maximè illuſtria continentur in iſto capite: Sauli perſecutoris conuerſio: Æneæ paralytici ſanitas: Tabithæ mortuæ ſuſcitatio.

1 A SAVLVS autem adhuc ſpirans minarũ, & cædis in Diſcipulos Domini, acceſſit ad principem Sacerdotum,

2 Et petiit ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynagogas: vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Ieruſalem.

3 Et cum iter faceret, contigit vt appropinquaret Damaſco: & ſubito circumfulſit eum lux de cœlo.

4 Et cadens in terrã audiuit vocem dicentem ſibi, Saule, Saule, quid me perſequeris?

5 Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

6 Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

7 Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus de terra, apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damaſcum.

9 Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neque bibit.

10 Erat autem quidam Diſcipulus Damaſci, nomine Ananias: & dixit ad illum in viſu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine.

11 Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicum, qui vocatur rectus: & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tarſenſem: ecce enim orat.

12 (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem ſibi manus vt viſum recipiat.)

13 Reſpondit autem Ananias: Domine, audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit Sanctis tuis in Ieruſalem:

14 Et hic habet poteſtatem à principibus Sacerdotum alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Iſrael:

16 Ego enim oſtendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

B *17* Et abiit Ananias, & introiuit in domum: & imponens ei manus, dixit: Saule frater, Dominus miſit me Ieſus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, vt videas, & implearis Spiritu ſancto.

18 Et confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & viſum recepit: & ſurgens baptizatus eſt.

19 Et cum accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum Diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.

20 Et continuo in ſynagogis prædicabat C Ieſum, quoniam hic eſt Filius Dei.

21 Stupebant autem omnes, qui audiebãt, & dicebant: Nonne hic eſt, qui expugnabat in Ieruſalem eos, qui inuocabant nomen iſtud: & huc ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad principes Sacerdotum?

22 Saulus autem multo magis cõualeſcebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus.

23 Cum autem implerentur dies multi, conſilium fecerunt in vnum Iudæi, vt eum D interficerent.

24 Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.

25 Accipientes autem eum Diſcipuli nocte, per murum dimiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.

A 26 Cum autem veniſſet in Ieruſalem, tentabat ſe iungere Diſcipulis: & omnes timebant eum, non credentes quod eſſet Diſcipulus.

27 Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos: & narrauit illis quomodo in via vidiſſet Dominum, & quia locutus eſt ei, & quomodo in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Ieſu.

28 Et erat cum illis intrans, & exiens in Ieruſalem, & fiducialiter agens in nomine Domini.

B 29 Loquebatur quoque Gentibus, & diſputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.

30 Quod cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tarſum.

31 Eccleſia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem & ædificabatur ambulans in timore Domini, & conſolatione ſancti Spiritus replebatur.

32 Factum eſt autem vt Petrus dum pertranſiret vniuerſos, C deueniret ad Sanctos, qui habitabant Lyddæ.

33 Inuenit autem ibi hominem quendam, nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paralyticus.

34 Et ait illi Petrus: Ænea, ſanat te Dominus Ieſus Chriſtus: ſurge, & ſterne tibi. Et continuo ſurrexit.

35 Et viderunt illum omnes, qui habitabãt Lyddę, & Saronę: qui conuerſi ſunt ad Dominum.

36 In Ioppe autem fuit quædam diſcipula, nomine Tabitha, quę interpretata dicitur Dorcas. D Hæc erat plena operibus bonis, & eleemoſynis, quas faciebat.

37 Factum eſt autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam cum lauiſſent, poſuerunt eam in cœnaculo.

38 Cum autem prope eſſet Lydda ad Ioppem, Diſcipuli audientes quia Petrus eſſet in ea, miſerunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire vſque ad nos.

39 Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum aduenisſet, duxerunt illum in cœnaculum: & circumſteterunt illum omnes E viduæ flentes, & oſtendentes ei tunicas, & veſtes, quas faciebat illis Dorcas.

40 Eiectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua orauit: & conuerſus ad corpus, dixit: Tabitha, ſurge. At illa aperuit oculos ſuos: & viſo Petro, reſedit.

41 Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocaſſet Sanctos, & viduas, aſſignauit eam viuam.

42 Notum autem factum eſt per vniuerſam Ioppen: & crediderunt multi in Domino.

43 Factum eſt autem vt dies multos moraretur in Ioppe, apud Simonem quendam coriarium.

Verſus 1.] Saulus autem adhuc ſpirans minarum, & cædis in Diſcipulos Domini, acceſſit ad principem Sacerdotum.

SAVLVS *autem.*] Connexio iſta indicat finem capitis ſeptimi, vbi de Saulo lapidantium Stephanum tenente veſtes, mentio facta eſt: necnon perſecutionem Eccleſiæ, ac diſperſionem Diſcipulorum, cuius magna ex parte Saulus fuiſſe videtur auctor. Obſeruatum id eſt à Magiſtro Hiſtoriæ Scholaſticæ, à Gloſſis, & ab aliis, ita vt contenta capite octauo veluti parentheſi concluſa fuerint.

Hoc caput eſt 7. capite coniunctum eſt.

Adhuc.] Nondum ſatur morte Stephani, Eccleſiæ perſecutione, & diſperſione Diſcipulorum, atque nonnullorum etiam occiſorum, iuxta quorundam ſententiam, vt dixi capite octauo *a*. Zelus illum, & æmulatio legis extimulabat, vt ipſe de ſe poſtea teſtificatus eſt *b*: nonnihil etiam gloria inanis: etſi negat id de illo Chryſoſtomus *c*, eo quod in exteras ciuitates abibat, arbitratus obſequium ſe præſtare Deo, & mulieribus non parcens, quæ gloriæ ipſius, vt viri, non oberant: quædam item, vt antea notaui, aduerſus Stephanum inuidia. Idem Chryſoſtomus *d* obſeruat particulam, ἔτι, pro qua nos habemus, *adhuc*, ſignificare *præterea*, & denotare hominem, qui antea mala multa operatus eſt: & *quod adhuc ferocientem, adhuc inſanientem, adhuc in vigore furoris exiſtentem, adhuc cæde feruentem attraxit Chriſtus, non expectans, vt expleret furorem, aut oſtenderet morbum, vt extingueret flammas affectionum, & ſatigatus debacchando manſueſceret, & tunc tandem eum traheret, ſed dum vigeret furor, ipſum cepit, vt oſtenderet potentiam ſuam, vincens, & ſuperans perſecutorem in media inſania. Sic enim medicum maxime admiramur, quando febrem, cum infeſtior, & flammam morbi, cum vehementior eſt, extinguere, & penitus abolere poteſt.*

a verſ. 1.
Paulus an gloriæ cupiditate excitatus hanc perſecutionem ſit molitus.
b Act. 22. 3. Gal. 1. 14.
c Hic, & hom. de ferro reprehenſ.
d Hom. de ferro reprehenſ. ſeu de conuerſ. Pauli, & ho. 9. de laudibus Pauli.
Pauli conuerſio quam ſit admirabilis.

Spirans.] Ἐμπνέων. Syrus ſic legit עדבילמלא הוא *bhad chil mele hava*, id eſt, *Adhuc plenus erat.* Eodem ſenſus redit; & fortaſſe legit [illegible], aut ἐμπλέων, quod ſignificat *innatans*, ſeu *fluitans*. Sed melior noſtra verſio: & eſt eadem phraſis in hiſtoria Machabæorum *e* de Antiocho, *ignem ſpirans animo in Iudæos.* Quo etiam modo Latini optimi Auctores dicunt, *tranſpirare ſanguinem f*, *amores ſpirare g*, & Græci, θυμὸν πνεῖν, [illegible] *h*, id eſt, *ſpirare furorem, Martem, vltionem, &c. Erat adhuc ſpirans*, inquit Auguſtinus *i*, *quaſi pulmone inflato, nec purgato, id eſt, ſuperbus, & nondum hyſſopo, quæ pulmonem purgat, aſperſus.*

e 2. Mach. 9. 7.
f Seneca.
g Horat.
h Author Theſauri Græc.
i in Pſal. 10.

Minarum.] Græciſmus eſt, Latine dicendum erat, *minas*, &c. Quamuis participia coniuncta gignendi caſibus non raro reperiantur apud bonos Auctores linguæ Latinæ, vt *appetens otij*, *vindicta*, &c. Has minas Gloſſa interlinearis, & Lyranus exponunt de verbis; Beda, & Gloſſa ordinaria referunt ad abſentes; Hugo amplectitur vtramque. Non erant ſine blaſphemiis, & contumeliis minę, *qui prius*, inquit Paulus *k*, *blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus.*

k 1. Tim. 1. 13.

Cadu

Cædis.] φόνου. Vnde apparet inanem eſſe Gloſſæ ordinariæ dubitationem, vtrum occideret, aut flagellaret, an vtrumque faceret; ex his vero Lyranum, id quod peius eſt, elegiſſe, dum intellexit de verberibus, & flagellis. Nam φόνος interfectio eſt: interfecti erant, vt dixi, præter Stephanum, etiam alij, & alios Saulus deſignabat ad cædem. *Hanc viam*, inquit ipſemet, *perſecutus ſum vſque ad mortem* a: *& cum occiderentur, detuli ſententiam* b. Magna paronomaſia eſt φθόνου, καὶ φόνου, inuidiæ, & cædis, vt non ſit mirum, ſi ſumpſerit armaturam zelus, ac liuor Sauli, & ad cædem eruperit. Quod ius Iudæi ſub Romanis habuerint in extremis ſupplicijs, & morte inferenda, vidimus alibi c. Vtinam tam eſſet ardens in Chriſtianis vindicandæ zelus religionis, quam erat in Saulo, quam eſt in Turcis, Iudæis, Hæreticis, Infidelibus.

Paulus ardebat Chriſtianorum cæde.
a Act. 22.4.
b infra 26.10.
c cap. 4.3.

Acceſſit ad principem Sacerdotum.] Ananias paulo poſt nominat in numero multitudinis *principes Sacerdotum* d, à quibus poteſtatem Saulus accepiſſet alligandi fideles. Ille ipſe cum principe Sacerdotum meminit de omnibus maioribus natu e, à quibus epiſtolas acceperit, & de principibus Sacerdotum, à quibus poteſtatem multos Sanctorum in carceribus includendi f habuerit. Princeps Sacerdotum Annas fuit, vel alius: qui expleto anno Annæ ſucceſſerit, prout olim docuimus g.

Paulus à quibus ſæuiendi poteſtatem acceperit.
d verſ. 14.
e Act. 22.5.
f Act. 26.10.
g cap. 4.6.

Verſus 2.] Et petiit ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynagogas, vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Ieruſalem.

ET *petiit ab eo epiſtolas.*] Commendatitias ſcilicet, & authenticas ad Archiſynagogos, aliosque Iudæorum Magiſtratus, necnon etiam ad politicos Gentiles, vt paulo poſt dicemus. Cyrillus Ieroſolymitanus h exaggerans Pauli ex perſecutore Apoſtoli teſtimonium, vt minime ſuſpectum, vel dubium, conſiderat plures eum, quam alios, epiſtolas ſcripſiſſe. *Miratus ſum certe*, inquit, *ſancti Spiritus diſpenſationem, quod aliorum quidem epiſtolas paruo numero circumſcripſit, Pauli autem antea ſui perſecutoris, quatuordecim eſſe conceſſit. Non enim eo quod minor eſſet Petrus, aut Ioannes, præcidit gratiam, abſit: ſed quod dubia non eſſet doctrina illius, qui antea eſſet inimicus, & perſecutor, plura conceſſit illum ſcribere, vt omnes nobis ſic facilius perſuadeamus.* Quid ſit tot epiſtolis compenſare voluit immoderatum illud ſtudium tam multas epiſtolas Pontificis contra Chriſtianos colligendi, ac deferendi ad diuerſas prouincias, & Synagogas? Quanquam diſſimulandum non eſt, in editione Syra ſingularem poni epiſtolam hoc loco אגרתא *igartha*, non multas plurali numero: & conſtat Græce ac Latine pluraliter epiſtolas pro vnica dici: *Valde me momorderunt epiſtolæ tuæ*, ait Cicero i, *de Attica noſtra, eædem tamen ſanauerunt.*

h Catech. 10.
Cur Paulus plures quam alij ſcripſerit epiſtolas.
i lib. 13. epiſt. ad Attic. ep. 12.

In Damaſcum.] Paulus ipſe ſic de ſe loquitur k: *Et amplius inſaniens in eos, perſequebar vſque in exteras ciuitates: in quibus dum irem Damaſcum cum poteſtate, & permiſſu principum Sacerdotum, &c.* vbi ſignificat ſibi in animo fuiſſe plures adire ciuitates. Gloſſa interlinearis putat in proximis iam ciuitatibus exercuiſſe perſecutionem. Vel certe à Damaſco exorſus eſt, quæ *Syriæ* (eius, quæ Syria etiam Damaſci cognominata eſt) *caput eſt* l, & nobiliſſima ciuitas ac peramena in latere montis Libani, diſtans ab Ieruſalem quinque manſionibus duntaxat, non duodecim dierum, vt voluit Raulinus m, & Salmeron n, itinere. Putat Abulenſis nomen vrbi impoſitum à Damaſco famulo Eliezer o, & prior eo id Hieronymus p ſenſit: qui q etiam afferens etymologiam, vt *ſit quaſi ſanguinem bibens*, ait ita dictam, eo quod Abel iuſtus à Cain fuerit ibi extinctus r.

k Act. 26.11. 12.
l Eſa. 7.8.
Damaſcus quæ ciuitas ſit, & vbi ſita.
m Serm. 1. de conuerſ. S. Pauli.
n Tom. 1. Prolog. 42.
o Gen. 15.2.
p ibidem.
q in c. 27. Ezechielis.
Damaſcus vnde dicta ſit.
r Gen. 4.8.

Oſtenditur ibi nunc locus ille, & opinio eſt, Adamum de paradiſo eiectum, illas partes cum filiis inhabitaſſe, & ex campi Damaſceni terra ſiue puluiſculo formatum. *Hæc ſi vera traditio eſt, iuſte*, inquit Hieronymus, *& Paulus poſt interfectionem Stephani, primi in Chriſto martyris, perrexit Damaſcum, vt credentes in Chriſto vinctos duceret Ieruſalem.* Idem Hieronymus in Zachariam ſ aliam notionem tradit, id eſt, *Sanguis cilicij*, ſiue *ſacci*. *Vt prior*, inquit, *interpretatio, cruentum populum ſignificet; ſecunda, crudelitati eius pœnitentiam copulatam.* Ioſephus t inditum ait id nomen ab Vs filio Aram filio Sem. Stephanus in libro de Vrbibus à filio Mercurij homonymo, ſiue eiuſdem nominis, qui ex Arcadia colonos illuc traduxerat. Iuſtinus u hiſtoricus, à rege Damaſco. Tertullianus x docet quod retro, id eſt, prius, Arabiæ deputabatur, antequam tranſcripta eſſet in Syrophœnicem ex diſtinctione Syriarum, quæ ad verbum fere dixerat antea Iuſtinus martyr y. Hic præterea auctor eſt z, alios in alias quoque regiones eſſe miſſos à principibus Sacerdotum ad vexandam, infamandamque diſperſam Eccleſiam tanquam impiam, & ἄθεον: quod veriſimile eſt eodem fere factum tempore, quo Saulus huius forſan primus auctor conſilij miſſus eſt. Hoc ipſo tempore, vt apparet ex his quæ de ſe ipſo idem Paulus a ad Corinthios ſcribens narrat, Damaſci rex Aretas erat, inter quem, Herodemque cum grauia odia intercederent, ac bella, Ioſepho b teſte, necdum pace conſtituta vigerent, mirum eſt, tantum ſibi ſummum Pontificem iuris vindicaſſe apud regem Aretam in his, quæ ad religionem ſpectabant, vt literas daret ad Synagogas, vt quod ſummi videbatur imperij, vincti inde Ieroſolymam perducerentur, qui ex Iudæis crederent in Chriſtum. Non tanta pollet hodie vbique auctoritate, apud Chriſtianos etiam Principes, Chriſtiana religio, regaleque apud nominis Chriſtiani Reges ſacerdotium, quanta tunc apud idololatras, externos, hoſtes, Iudæorum pollebat cultus. Mihi ſit veriſimile, ex pacto, atque condicto ab Areta rege factam Pontifici in Iudæos poteſtatem agentes in ipſius ditione, vt capi poſſent, ſiquidem iuri gentium aduerſatur, vt aliter fiat, & non ſit tutum perfugium atque immunitas egreſſis alium in locum extra ditionem proprij Principis.

ſ cap. 9.
t 1. Antiquit. c. 10.
u lib. 36.
x lib. contra Iudæos c. 9. & 3. con. Marc. c. 13.
Iudæi alij ad alias regiones miſſi ſunt, vt vexarent Eccleſiam.
y in Tryphon.
z de veritate Chriſt. religio.
a 2. Cor. 11.32.
b 18. Ant. c. 7.
Pontifex Iudæorum quomodo tantã auctoritatẽ haberet, vt poſſet Chriſtianos Damaſci degentes in vincula coniicere.

Damaſcus aliquando pro Diabolo myſtice exponitur, vt Canticorum ſeptimo c, à Gregorio, & S. Thoma: vel ibidem à Theodoreto pro Hæreticis, vel pro Gentilibus, eorumque vocatione, vt Eſaiæ octauo d, ab eodem Theodoreto, & Procopio, & à Tertulliano e, Iuſtino f, Athanaſio g, Epiphanio h, Chryſoſtomo i, Ambroſio k; etſi Hieronymus l intelligit de ſapientia ſeculari: qui præterea cum Theodoreto etiam, & Gloſſa de Gentium vocatione accipit Zachariæ verba m: *Onus verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſco requies eius. Onus enim fuiſſe* ait, *quia doluerunt, quod eius ciues conuerterentur ad Fidem*; quod accidiſſe, cum Saulus ibi prædicauit, poſtea videbimus.

Damaſcus myſtice quid ſignificet.
c verſ. 4.
d verſ. 4.
e lib. cont. Iudæos c. 9.
f in Trypho.
g lib. de Incarnat.
h lib. 5. compen. Fidei.
i in c. 2. Matthæi.
k Serm. 21. in Pſal. 118.
l in Eſaiam.
m cap. 9. 1.

Ad Synagogas.] Synagoga quid ſit, lege caput

a verſ. 9.

ſextum a: cum autem plurali numero hic innuantur, argumento eſt, aut eadem in vrbe Damaſci plures fuiſſe, aut in principe illa vrbe fuiſſe principem inter Iudæos, qui pro imperio aliorum locorum Synagogas ſubiectas ſuę ciuitati velut metropoli adminiſtraret, ad quem proinde à ſummo Pontifice deferendæ eſſent epiſtolæ.

Si quos.] *Propter paucitatem Diſcipulorum*, Gloſſa interlinearis; *etſi enim aliquot millia erant, attamen multifariam diſperſi, non multa in eodem loco occupabant.*

Via hoc loco quid ſit.
b verſ. 28.

Huius viæ.] De nomine iſto attigi nonnihil capite ſecundo b. Chryſoſtomus, & Oecumenius viam explicant tum fidem, & doctrinam, quæ ad regnum cœlorum ſola perducit; tum ſimplicius conuerſationem, ſeu vitæ inſtitutum, iuxta Chriſti voluntatem, & leges: tum Spiritum ſanctum eſſe auctorem quodammodo ſolum: tum contemptim id Oecumenius dictum arbitratur: ſiquidem obſcurum atque ignobilem ſolent appellare *hominem è via*, ſeu *è triuio*. Non credo vltimam acceptionem Saulo veniſſe in mentem, qui eodem nomine vtitur iam Paulus factus, pro via, quam aliquando inſectatus tunc ſectabatur c: multo minus id de Luca ſuſpicandum eſt, ſi eius velimus hæc verba eſſe. Neque vero firmum eſt illud diſcrimen, quod quidā d ponunt inter viam, & vias, vt via in ſingulari ſignificet vitæ actionem ac inſtitutum, in plurali opera, & peculiares actiones, cum in Pſalmo dicatur e: *Exultauit vt gigas ad currendam viam*, id eſt, ad pergenda opera ſibi demandata: in Iob f, *Ipſe eſt principium viarum* (id eſt, operum) *Dei*: & in Prouerbiis g; *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum*. Eodem modo vt in Pſalmo alio habetur h: *Vniuerſæ viæ* (id eſt, opera) *Domini miſericordia, & veritas*. Ita in numero vnius i: *Deus in Sancto* (vel tabernaculo, vel arca, vbi virga, manna, legis tabulæ, operum diuinorum ſigna) *via tua*, id eſt, operum, agendique ratio, *tu es Deus, qui facis mirabilia*. Verum eſt, quod ſæpe verbum ambulandi ponitur pro operari, vt *cum Deo, coram Deo, poſt Deum, in viis Dei, in præceptis legeque Dei, in nomine Domini, &c.* Denique Paulus, vt antea dicebam, *vias Domini* vocat k doctrinam, ac viuendi rationem.

Via hic contemptim nõ ſumitur.
c Act. 19. 30.
d Ribera oſ. 4. num. 15.
Via & in ſingulari & in plurali opera ſignificat.
e Pſalm. 18. 6.
f cap. 40. 14.
g cap. 8. 22.
h Pſal. 24. 10.
i Pſal. 76. 14.
k Act. 19. 20.

Viros & mulieres.] Illos non metuens, nec miſericordia motus erga iſtas.

Vinctos perduceret in Ieruſalem.] *Non petiit poteſtatem eos ibi puniendi, ſed adducendi Ieruſalem*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *quod hoc maiori auctoritate fieri vellet*. Veriſimile eſt bona ſatellitum manu comitatum diſceſſiſſe ex Ieruſalem, & mandata Damaſcum, alioque detuliſſe ad Iudæorum Magiſtratus, vel etiam Gentilium, vt, ſi opus eſſet, plurium ſubſidium præſtarent. Saulus narrat l de epiſtolis ad fratres, hoc eſt, ad Iudæos, ſed his fortaſſe ſcribebatur, vt opem implorarent ciuilium Principium, ſi neceſſaria videretur.

Non ſolus Paulus, ſed multi cum eo Damaſcũ petierunt.
l Act. 22. 5.

Paulus an fuerit nobili genere natus.

Quod Saulo datum ſit hoc negotium, non efficit, vt is genere illuſtris fuerit: ſolent enim huiuſmodi plerumque negotia committi acribus, peritis, zelo plenis hominibus. Ipſemet in hac hiſtoria m vocatur *ſcenofactoriæ opifex*, & Chryſoſtomus vocare ſolet *coriarium, ſutoremque pellium, inopem, abiectum, obſcurum, ſicut reliquos Apoſtolos* n. Phariſæus erat, ſed ex ordine iſto non magis nobiles erant ſanguine, quam ingenio, Gamalielis auditor ſummi nominis; at ſtudiis operam dant etiam mediocres. Cum autem ait de ſe o: *Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis*, intelligit de his, quę inter Iudæos, & Iudaizantes ſeſe cum Gentilibus comparantes magni fiebant: ſubdit enim p ſe *octauo die circumciſum fuiſſe, ex genere Iſrael, de tribu Benjamin, ex Hebræis Hebræum, ſecundum legem Phariſæum, ſecundum æmulationem perſequens Eccleſiam Dei, ſecundum iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatum ſine querela.* Et tribus quidem Benjamin nominatim meminit, quia probatiſſima erat, nec vnquam à cultu veri Dei receſſerat, ſeque tempore ſeparationis tribui Iuda coniunxerat q, & bellica virtute pollebat r. Ait præterea *ſe ſecundum legem Phariſæum*, hoc eſt, ſecundum legis tractationem; quę tractatio videtur omnium exactiſſima, atque, vt idem alibi loquitur ſ, certiſſima ſecta, ſiue exquiſitiſſima, non in legis duntaxat intelligentia, verumetiam exercitio, & cuſtodia. Vltimum quod dicit eo ſpectat, vt ſe nunquam fuiſſe affirmet ſub vlla iudiciorum legalium querela, nec vnquam reum factum.

m cap. 18. 3.
n in homil. 4. de laudibus Pauli, & hom. 4. in 2. ad Timo. & hom. 3. in 1. ad Cor.
o Philip. 3. 4. Paulus Phariſæus erat, ſed non ideo nobilis.
p verſ. 5. 6.
Tribus Benjamin laudes.
q 1. Reg. 11.
r Iudic. 20.
ſ Act. 26. 5.

Senſit Auguſtinus t quidem propter citatum locum fuiſſe Paulum nobilem, præſertim vero id probat ex voce Phariſæi, quam putat dici de primario, & ſeparato velut à cęterorum grege, quem vocamus egregium. Diſtinctione finiri res poteſt de nobilitate Romana, & Iudaica. Primæ non officiebat opificium, erat enim & Mariæ ſponſus faber, attamen de Regia tribu, familiaque Dauid: de tribu quoque Benjamin rex omnium primus apud Iudæos Saul fuerat: denique Sacerdotium nobilitatem Iudæis dabat præter tribum atque familiam: doctrina etiam legis, quæ Scribas, & Phariſæos nobilitabat. Secus accidebat in republ. Romana, vbi Romulus, teſte Dionyſio Halicarnaſſæo u, nec opifices ad ciuilitatem admittebat in initio præter agricolas, & milites. Numa id poſtea abrogauit, & ex publicanis x, inſtitorib. y, carbonariis z, clari ſunt aliqui ad Conſularem dignitatem. Igitur Paulus vtroque iure nobilis fuit. Sed ſi æſtimes ex opibus, potentia, honoribus, nobilitatem, more Romanorum, donec altius eueheretur, cenſebatur ignobilis.

Paulus fuitne nobilis, & quomodo hoc verum eſſe poſſit.
t Serm. 15. de verbo Apoſt.
Nobilitas Romanorum in quo poſita.
u lib. 2. & 4.
x Pub. Rupil.
y Terentius Varro.
z M. Scaurus.

Verſus 3.] Et cum iter faceret, contigit vt appropinquaret Damaſco: & ſubito circumfulſit eum lux de cœlo.

ET *cum iter faceret, contigit vt appropinquaret Damaſco.*] *Nec Ieroſolymis, nec Damaſci hoc accidit, ne aliis liceret rem alio modo narrare*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *ſed ipſemet, cui acciderat, fidem narranti adhiberet*, necnon ſatellitibus, & comitibus, qui in Iudaiſmo perſeuerantes, ac teſtimonium edentes geſtę rei, minime ſuſpecti haberentur: in ciuitatibus illis magis acuti, & callidi riſiſſent, ac præſtigias fortaſſe inclamaſſent, vt qui audita diuina ſuper Chriſtum voce, tonitruum eſſe dictitarunt a. *Prohibendus erat, cum appropinquaret ciuitati*, inquit Gloſſa interlinearis, [illegible] *ne ſi antea reſileret Saulus, neque Damaſci conuerſionis ipſius miraculum, ac prouentum appareret.*

Cur hęc viſio Paulo in via acciderit.
a Ioan. 12. 29.

Subito circumfulſit eum lux de cœlo.] Addit in ſua narratione Saulus temporis circumſtantiam, quæ auget miraculum, & lucem magis deſcribit b: *Appropinquante me*, inquit, *Damaſco, media die, ſubito de cœlo circumfulſit me lux copioſa.* Et rurſum c: *Die media in via vidi, rex, de cœlo ſupra ſplendorem Solis circumfulſiſſe me lumen, & eos, qui mecum ſimul erant: ſubitanea lux fuit, vt in coruſcatione, & fulgore*, inquit Lyranus: lux, *ſicut Apoſtolis in Pentecoſte ignis apparuit* d, ait idem Auctor. Ephrem e dicit hanc immenſam

b Act. 22. 6. Quo tempore acciderit.
c Act. 26. 13.
d Act. 2. 3.
e Tom. 3. [illegible]

menſam lucem fuiſſe in nube lucida. Quidam a in modum globi, inde colligentes ibi Chriſtum præſentem extitiſſe, alioqui, ſi è cœlo, ſeu è loco, aereve ſuperiore continuata fuiſſet, non propriè Paulum circumdediſſet, eamque etiam alij vidiſſent. Nil iſta concludunt, & conſtat ab aliis lucem viſam eſſe b.

Oportet primam in creatione microcoſmi lucem eſſe, quæ prima facta eſt in creatione magni mundi c. *Deus*, inquit Apoſtolus d, *qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris. In meridie cubat ſponſus, & in cruce Chriſtus obdormiit.* Deambulabat eodem tempore ad auram e Deus vocaturus Adam ad pœnitentiam: & hora ſexta, id eſt, meridiana fuit, quando Samaritana cum Meſſia collocuta eſt f: *Veniet nox, cum non licebit operari* g: & media nocte virgines vocantur ad nuptiarum locum h: *dum dies eſt, operandum* i, *ortoque Sole exeundum ad opus, & ad operationem vſque ad veſperam* k. Occaſio fuit iſta, vt ſe Saulus præpararet ad gratiam iuſtificantem, non fuit gratia intus infuſa, vt bene docet B. Thomas l. Cæterum diſcuti ante omnia à peccatoris intellectu tenebras, vt conuertatur, oportet; *& emitti lucem, ac veritatem, quæ deducant, ac adducant* m; *atque veritatis ſcuto circumdari contra Principem tenebrarum, à quo captiuus tenetur, vt Apoſtolus ait* n, *ad ipſius voluntatem. Ambulabunt enim vt cæci qui in Domino peccauerunt* o, *lux circumfulget exterius*, inquit Petrus Bleſenſis p, *ei qui interioribus ignorantiæ tenebris obducitur; illuſtrat diuina dignatio pietatis*, inquit Bernardus q, vel à foris intus adhuc luminis incapacem: qui needum infundi poterat, diuina ſaltem circumfunditur claritate. Chryſoſtomus r ideo præmiſſam lucem voci dicit, *vt compreſſo ita furore ipſius, menteque ſerenata, vocem attentius perciperet.* Ambroſius ſ, *Tanquam lupum nocturnis tenebris oberrantem, effuſa luce cæcatum.* Hugo t exiſtimat, lucem illam externam, vel fuiſſe lucem Solis ſubito aerem liquidum illuſtrantis in morem fulguris, atque coruſcationis abſque denſiore vlla materia ab ipſo repercuſſa; vel lucem quandam ex Chriſti præſentia, quaſi eiaculatam, à corpore ipſius glorioſo, vel ab Angelo allatam, qui ad Saulum fit miſſus. Primo & ſecundo modo interuenit miraculum; illuminatio ſiquidem à Sole naturaliter facta non eſt; viſio glorioſæ claritatis ſuperat vires oculi mortalis. En Heliodorum alterum u; dum ærarium templi, immo templa ipſa Domini expilare, diruere nititur, deiicitur, flagellatur, obmuteſcit, deportatur, non Oniæ precibus, qui Pontifex erat Aaronicus, ſed meritis, & gratia Chriſti, ſummi ſecundum ordinem Melchiſedech Sacerdotis x, & Leuitæ Stephani precibus, vita ei condonatur. Ecce tibi maledicturis populo Dei Balaam y, verberata corporis aſina reſilire compellitur.

Merito ſeipſum appellauit *abortiuum* z, quoniam natus tempore alieno, quando etiam abierat Chriſtus, & Chriſti perſequebatur Eccleſiam: & quidem natus cum quadam violentia, vt notat S. Thomas a: & quia ipſiuſmet opinione qui ſe minimum nominabat, non perueniat ad debitam perfectionis quantitatem, vel contra, quia per gratiam Dei mox euaſit vir ætatis plenæ, non per interualla temporis, quemadmodum cæteri Apoſtoli. Adde quod ortu ſuo mortem matri Synagogæ intulit: & naſcente Benjamin (quod Paulo nomen) ibi ſolet mater perit, quæ propter dolorem בן־אוני Benbhoni, id eſt, *filium doloris*, illum nominauerat b. Prætereà eidem conuenit eadem appellatio, vt eum ſignificet, qui in ipſo matris vtero extinguitur, quia in medio Synagogæ affirmans Ieſum eſſe Meſſiam in lege promiſſum, eidem Synagogæ mortuus eſt c. Adhæc acute Anſelmus ea voce ait innuiſſe Apoſtolũ ſuam cæcitatem, & luminis amiſſionem, de qua paulo poſt, vt ſolent qui non debito naſcuntur tempore, ſemimortui, & cæci naſci. Quanquam abortiuus quoque dici potuit, quaſi ſupernumerarius, hoc eſt, ſuper numerum aliorum Apoſtolorum ea ratione qua Suetonius ſcribit d *illos Senatores abortinos appellatos, qui ſupra numerum per gratiam in Senatu eſſent adlecti*: atque eodem pacto Barnabas dici poteſt abortiuus, nec eo tamen ſenſu, quem voluit Suetonius, de deformibus indignisque.

a Thom. Bozius lib. 14. de Notis Eccleſ. c. 9.
De luce quæ circumfulſit Paulum.
b Act. 22. 9.
Hora meridiana quæ acciderint.
c Gen. 1. 3.
d 2. Cor. 4. 6.
e Gen. 3. 8.
f Ioan. 4. 6.
g Infra 9. 4.
h Matt. 25.
i Ioan. 9. 4.
k Pſal. 103. 23.
Lux non fuit gratia infuſa, ſed præparatoria ad gratiam.
l 2. diſt. 28. q. vnic. a. 4. ad 3.
m Pſal. 42. 3.
n 2. Tim. 2. 26.
o Soph. 1. 17.
p Tract. de conuerſ. S. Pauli.
q Ser. 1. de conuerſ. S. Pauli.
r hom. de ferendis reprehenſ.
ſ lib. de bened. Patriarch. c. vlt.
t hoc loco
Quid fuerit illa lux phyſica.
Heliodoro ſimilis fit Paulus.
u 2. Mach. 3. 25. 26. 27.
x Pſal. 109. 4. Heb. 7. 22.
Rurſus cum Balaam cõparatur.
y Num. 22. 23.
Paulus cur abortiuum ſe dixerit.
z 1. Cor. 15. 8.
a Lect. 1. in 1. Cor. 15.

Quomodo ſit humilis Benjamin.
b Gen. 35. 18.
c in 1. Cor. 15.
d in Auguſt. c. 35.
Abortiui Senatores qui eſſent.

Verſus 4.] Et cadens in terram, audiuit vocem dicentem ſibi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

Et *cadens in terram.*] Caſus hic tribuendus videtur copioſæ luci, ac veluti fulguranti: *fulgura namque multiplicauit Deus*, inquit Dauid e, *& conturbauit eos.* Liquefecit hoc fulgur durum ceu in vagina corporis gladium animi, vaginam ipſam corporis non conſumpſit. Id quidem Paulus ipſe, cum rem ipſam narrat, ſatis innuit f, & ſuadet ratio illa Chryſoſtomi, de qua dixi, cur vocem lux præceſſerit. Si enim vox ipſa deiecisſet, vt muros Hierichuntinos tubæ, ac voces humanæ perſtrepantes g, vt cohortem in horto Oliuetano verba Chriſti h: vt Domini vox cedros Libani i, vt Britannos hæreticos iuſſu Germani decantatum halleluia k: vt Albigenſes illud ex Hymno, *Hoſtem repellas longius* l, *&c.* vt Hungaros conclamatum à Saxonibus *Kyrie eleiſon*: non ita commode exaudita eſſet. Eodem tamen loco Chryſoſtomus proſtratum voce Paulum ait, comparans cum illis, quos Chriſtus verbis his ſtrauit, *Quem quæritis?* quique, vt nunc Saulus, vincula parata habebant, & perſequebantur Chriſtum. *Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus*, ait cum epiphonemate Iob m, *quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* ipſa ſuperliminaria cardinum à *voce clamantium Seraphim commota ſunt* n, quidni homines, *qui vt folium ſunt* o, cadant? Reuera *à fortitudine manus, ac potentiæ Domini defecit in increpationibus*, inquit Ambroſius p. In ſua narratione ad Agrippam regem comites ſecum omnes decidiſſe in terram Paulus commemorat q. Moſes Barcepha r comparans verba Chriſti cum verbis Dei, *Adam vbi es?* docet quemadmodum illa lenem continebant ſententiam, & inuitabant ad pœnitentiam, & vt pro ſe aliquid reſponderet, ſi poſſet: ita nũc Chriſtum ad ſermonem excuſationemque prouocaſſe.

Non eundem ſeruat Deus vocationis modum, quoſdam quaſi per vim vocat, vt Nabuchodonozorem illum ad feras amandatum ſ, & prono corpore abiectum, vt eo caſu ad modeſtiam reuocaretur, meminiſſetque ſe hominis indignum conſortio, qui ſe ſupra hominem efferebat. *Vexatio dat intellectum* t, & u, *Bonum eſt humiliari, vt diſcamus iuſtificationes Dei*, & x, *Dum multiplicantur infirmitates, acceleramus ad Deum*; & y, *Cum occidimur, quærimus, & reuertimur ad eum*; & z, *In die tribulationis Deum exquirimus*, & a, *Dum implentur facies ignominia, quærimus nomen ipſius*, & b, *Dum infir-*

Caſus Pauli quæ cauſa fuerit.
e Pſal. 17. 15.
f cap. 22. 6. & ſeq. c. 26. 13. & ſeq.
Vocis ſonum quot caſus ſint conſecuti.
g Ioſue 6. 20.
h Ioan. 18. 6.
i Pſal. 28. 5.
k Beda l. Hiſt. Angl. c. 20.
l Hiſt. Simonis Monfortis ducis.
m c. 26. 14.
n Eſa. 6. 4.
o c. 64. 6.
p in Pſal. 118.
q Act. 26. 14.
r de parad. p.
Varij vocationum modi.
ſ Dan. 4. 30.
t Eſa. 28. 19.
u Pſal. 118. 71.
x Pſal. 15. 4.
y Pſal. 77. 34.
z Pſal. 76. 3.
a Pſal. 82. 17.
b 2. Cor. 12. 10.

Google

a Ierem. 31.18.
b Iob. 42.5.6.

mantur, tunc potentes ſumus; & *a*, *Caſtigatus à Deo, eruditus quaſi iuuenculus indomitus. Auditu b auris audiui te, nunc autem*, voce tua cum ſim iam perculſus, *oculus meus videt te* (agnoſcens quem deſpiciebam) *idcirco ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.*

Paulus cecidit in faciem ſuam, & cur.
c 31. Moralia, 10. vel 18. & homil. 8. in Ezech.
d in ca. 2. Ezechiel.
Reprobi retro cadere dicuntur.
e 1. Reg. 4.18.
f vt Pſa. 69.4. Eſa. 28.13. Geneſ. 49.17.
g Ioan. 18.6.
h 1. Reg. 17. 49.

Gregorius *c* vult cecidiſſe Saulum in faciem ſuam, & hoc proprium eſſe eorum, qui ſuas in hac vita culpas agnoſcunt, & pœnitendo deflent: cum reprobi retrò cadere dicantur, quia repentè ex hac vita decedunt, ignorantes ac non vidẽtes, ad quæ ſupplicia ducantur. Eadem eſt Hieronymi *d* annotatio, qui confirmat exemplo Heli *e*. Equidem retrogradum gradum de impijs, ſeu in genere de peccatoribus, vel de reprobis intelligi non diffiteor *f*, quo caſu narrantur etiam corruiſſe, qui Chriſtum comprehenſuri aduenerant *g*, non tamen etiam concedendum eſſe puto Sauli comites, qui cum eo cadentes, eodem modo videntur cecidiſſe, de numero fuiſſe prædeſtinatorum: & quod Saulus ita, hoc eſt, in faciem ceciderit, hiſtoriæ noſtræ textus non exprimit. Prætereà reperio Goliam, impium proculdubio, ac reprobum morientem cecidiſſe in faciem ſuam *h*.

i c. 8. 17. & 10. 9.
k Matt. 17. 6.
l Beza in Matthæum.
Cur Paulus in faciem ceciderit.
m Luc. 1. 29.
n Gen. 15. 12.
o 1. de Abraham, c. 9.
Paulus an fuerit eques, vel pedes cum cecidit.

Cecidit itaque Saulus viſione tantæ lucis perterritus, ac penè exanimatus, ſicut Daniel *i*, ſicut tres in Transfiguratione Diſcipuli *k*: quorum caſum de adoratione (quam ſæpius eo corporis habitu fieri negandum non eſt, depreſſa, quæ recta eſt hominis ſtatura, velut dominantis inter animalia) ineptè quidam Caluiniſtæ *l* exponunt. Cecidit, & horrore animi turbatus eſt, ſicut Maria audiens Angelum turbata eſt *m*, & Abraham in occaſu exceſſum paſſus eſt *n*. *Et quando venit gratia Dei ſuper propheticam mentem, ſubito irruit, & incumbere atq; cadere ſuper Prophetas Spiritum ſanctum legimus*, inquit Ambroſius *o*. Pictores labentem equo Saulum nobis exhibent. Id æqua Poeta neſcio quis audendi poteſtate reprehendit, immò maiore, dicens:

Mentitur pictor Paulum qui pinxit equeſtrem,
Cum clarè conſtet, quod fuit ille pedes.

p Act. 26. 14.

Sed vnde conſtat? Dicet, quia ſine miraculo ex lapſu vitare corporis afflictionem, & effractionem nequiuiſſet: quia lapſum comites trahebant ad manus. Nihil hæc efficiunt, & ipſimet comites deciderunt *p*. Quorſum verò tam feſtinus, cumque tanta perſecutor auctoritate, ſeptus etiam ſatellitio, pedibus longum ſatis iter conficere potuiſſet, vel debuiſſet?

Qua lingua vterentur Iudæi Chriſti tempore.
q Act. 26. 14.
r Act. 21. 40. cap. 22. 2. Luc. 23. 38. Ioan. 5. 2. & 19. 13. 17. 20. Apoc. 9. 11. c. 16. 16.
ſ To. 1. prolego. 35.

Audiuit vocem dicentem ſibi.] *Hebraica lingua*, vt ipſemet narrat Agrippæ *q*, ea nimirum lingua, quę vernacula Iudæis erat, licet aliquantulum corrupta poſt reditum ex Babylonica captiuitate, vt proinde non purè Hebræa, ſed potius Syriaca, vel Syrochaldaica dici debuerit: tametſi etiam vulgò Hebrææ nomen retineret *r*, & quod à Matthæo ſcriptum Euangelium Hebraicè fertur, & à Paulo epiſtola ad Hebræos, (etſi de hac non ita, vt de illo conſtat) nonniſi dicta intelligibili, communique toti genti lingua compoſitum videatur. Lege Salmeronem *ſ*, vbi de Matthæi præſertim Euangelio multis id probat.

Diuinæ præſentiæ teſtimonium quale ſit.
t Exod. 20. 18.
u Num. 7. 89.
x Matth. 3. 17.
y infra 17. 5.
z Ser. 1. de conuerſ. ſancti Pauli.
a lib. 1. ep. 409.

Vocis luciſque duplex teſtimonium præſentiæ diuinæ eſſe ſolet, vt in Sina *t*, in Tabernaculo *u*, in Baptiſmo Chriſti *x*, in Transfiguratione eiuſdem *y*. *Credibilia ſunt hæc teſtimonia nimis, nec dubitare eſt*, inquit Bernardus *z*, *de veritate, quæ ſeſe ingerit per vtraſq; oculorum ſcilicet, auriumq; feneſtras. Vox de cœlo*, hoc eſt, *de loco ſuperiori, Saulo allata eſt, vt oſtenderetur, prædicationem, quæ ipſi committebatur, eſſe cœleſtem*, inquit Iſidorus Peluſiota *a*.

b c. 22. 7. & 26. 14.
c Matt. 23. 37.
d Luc. 10. 41.
e Luc. 22. 31.
Nullus nomine proprio vocatus eſt, qui non ſit de numero prædeſtinatorum.
f Luc. 22. 48.
g Mat. 26. 50.

Saule, Saule.] Hebraicè dixit, שאול שאול *Saul, Saul*, quo etiam pacto Græcus habet textus, Σαὺλ, Σαὺλ, licet extremo ſeptimo capite, ſeu ad initium octaui Σαῦλος, & in principio iſtius, atque deinceps, niſi cum adhuc recitantur verba Chriſti ſuum iſtum perſecutorem compellantis *b*. Expreſſio, & quidem geminata nominis magnam vim habet. Oſtendit probè cognitum à Chriſto Saulum, intus, vt dicitur, & in cute: indicat affectum commiſerationis, & diligentis vocationis: vt cum etiam Chriſtus dicebat: *Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas* c, *Martha, Martha, ſollicita es* d, *Simon, Simon, Ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret ſicut triticum* e. Neſcio an vllus reperiatur in Scriptura proprio nomine à Deo, ſiue Chriſto vocatus, qui non vel ex prædeſtinatis ſit, vel circa quem ſaltem, cum nominaretur, amoris, & beneuolentiæ ſignum non oſtenderetur, vt cum proditori Chriſtus dixit: *Iuda, oſculo Filium hominis tradis* f? Alius enim Euangeliſta refert amicum appellatum g.

Quid valeat Chriſti cum Paulo ſermocinatio.
h Mich. 6. 3.
i Hom. de conuerſ. Pauli, & homil. 30. in Matth.
k Ioan. 10. 32.

Quid me perſequeris?] Crimen obijcit non tam arguendo, quam defendendo, vt quondam Deus *h*: *Populo meus, quid feci tibi, vel in quo contriſtaui te?* vt dominus famulum plurimorum reum criminum manu comprehenſum & vinctum alloquitur: *Quid tibi vis faciam nunc? ecce veniſti ſub manus meas: quo recidit furor tuus, inſania, zelus intempeſtiuus? vbi vincula, circumcurſationes tuæ?* Hæc ferè Chryſoſtomus *i*. Similis ſiue exprobratio, ſiue defenſio Chriſti dum viueret, fuit: *Multa bona opera oſtendi vobis ex Patre meo, propter quod horum vultis me occidere k?*

Polycarpi reſponſum plenum amore, & confidentia.
l Euſeb. 4. Hiſtor. c. 14.
m hom. de conuerſ. Pauli & hom. citata 30. in Matth.
De occurſu Domini facto Petro.
n in Epiſtol. 4. penult.
o 3. de excid. Ieroſolym.
p lib. 1.
q Apol. de fuga.
r in Auxent. de tradend. Baſilic.
ſ in Hiſtor. de morte Petri & Pauli.
t Tom. 20. in Ioan.
u To. 1. Annal.
x de ſeptem Eccleſ.
y in Pſal. 57.
z in Apoc. c. 13.
a Sermon. 3. de Paſſ. Tom. 2. Biblioth. Patrum.
b Tom. 3. ſerm. in omnes SS. Mart.
c 17. de ciuit. c. 9. & tract. 10. in 1. ep. Io.
d in Pſ. 108.
e in Pſ. 3. pœnit. & 3. Moral. c. 11.
f in Pſ. 5. pœni.
g verſu 14.
h 6. Biblioth. annot. 228.

Fortis, ingenuaque Polycarpi ad conuitiandum Chriſto ſollicitati, vt mortem euaderet, reſponſio: *Octoginta ſex annis illi iam ſeruiui, & nullo me hactenus affecit incommodo: quomodo igitur Regem meum, qui me ad hoc vſq; tempus ſeruauit incolumem, contumelioſis verbis poſſum afficere* l: Petrus Bleſenſis ait m, *irati verba eſſe pro ſuis membris, in quæ, vt collata beneficia, ſic illatam iniuriam propriam deputat*: quo etiam modo, inquit Petrus, cum ex vrbe Roma aliquando fugeret, & ſibi occurrentem Chriſtum nactus eſſet, ab eo quæſiuit, *Domine, quo vadis?* Chriſtus reſpondit, *Romam iterum crucifigi.* Hoc de Petro ſemel, iterumque narrat Bleſenſis ęqualis Innocentij III. Gregorius *n*, Hegeſippus *o*, Abdias *p*, Athanaſius *q*, Ambroſius *r*, Linus *ſ*; & ſimile quiddam de Paulo, ſed ex Apocryphis, recitat Origenes *t*, nimirum illi dixiſſe Saluatorem, denuò debeo crucifigi. De Petro lege Baronium *u*, & Panuinum *x*. Hieronymus *y* in his verbis minas agnoſcit, quas Chriſtus, vt arcum intendat. Æquè conſentiunt alij multi hoc loco, pro membris caput reſpondere, & quiritari, vt Auguſtinus, alijque in ſermonibus, vel commentarijs huius loci: prætereà Andreas Cæſarienſis *z*, Drogo Cardinalis *a*, Ephrem *b*, & rurſum Auguſtinus *c*. & Proſper *d*, & Gregorius *e*, qui prætereà confirmat *f* verbis Chriſti, quibus Petro apparens in Vrbe dixit: *Venio Romam iterum crucifigi.*

In capite vigeſimo ſexto *g* addit Paulus ſibi immediatè dicta hæc verba: *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*: quæ verba ſunt hic in verſu ſequenti. Sixtus Senenſis *h* Caietanum reprehendit, quod verba iſta in iſto capite non agnouerit, cum in omnibus exemplaribus Græcis habeantur, vt & in emendata editione Latina Sixti V.

Quid ſit aduerſus ſtimulum calcitrare.

Fateor tamen expoſita ab interprete Syro in verſu præſenti. Prouerbium eſt quadrans in eos, qui prouocant illum, qui nocere laceſſitus magis poſſit: vel qui ſuas ærumnas augeant vehementius, dum ijs reluctantur. Vtuntur profani eadem paræmia, vt ille *a*:

Inſcitia eſt aduerſus ſtimulum calces.

a Terent. in Phorm.

Rurſum alius *b*:

θύοιμ' ἂν αὐτῷ μᾶλλον ἢ θυμούμενος
πρὸς κέντρα λακτίζοιμι, θνητὸς ὢν, θεῷ.
Sacra potius illi fecerim, quam vt iracundia
In Deum percitus, cum ſim mortalis ipſe,
Contra ſtimulum calcitrem.

b Eurip. in Bacchid. act. 3.

Auctor Adagiorum *c* profert ex Plauto *d* teſtimonium,

Si ſtimulos pugnis cadis, manibus plus dolet.

Præterea ex Pindaro *e*: ridiculam quoque Creſiphontis pancratiaſtæ recalcitrationem præ iracundia contra calcitrantem mulam, de qua Plutarchus *f*. Adde Æſchylum *g*,

οὔκουν ἔμοιγε χρώμενος διδασκάλῳ,
πρὸς κέντρα κῶλον ἐκτενεῖς.
Igitur me vſus magiſtro,
Contra ſtimulos non membra extendes.

c Contra ſtimulum calces.
d in Truculento.
e in Pythijs.
f περὶ τῆς ἀοργησίας.
g in Prometheo [illegible]

Metaphora eſt à bobus, quos agricolæ lignis præacutis à tergo fodiunt.

Dei, Chriſtique verba, atque potentia ſtimuli quidam ſunt *h*, & interni inſtinctus ceu ſtigmata, vel punctiones prouocantes ad conuerſionem delinquentem, vt monet Hieronymus *i*, noſque in commentario ad Eccleſiaſten, qui annuente Deo breui videbit lucem. Aptè cum Ignatio *k*, aliud licet agente, dicere poſſumus: *Durum eſt contra ſtimulum calcitrare: durum eſt Chriſto nolle credere: durum eſt prædicationem Apoſtolorum reijcere.* Denique, vt ille Ieſu, & Euangelio malebat, quam archiuis credere: ita debuit Saulus plus deferre doctrinę Apoſtolicę, quam epiſtolis Pontificum: *ideoq; hoc ſtimulo in via confoſſus erroris, audiuit*, inquit Hieronymus iam citatus, *Durum tibi eſt calcitrare contra ſtimulum Dei. Minatur his verbis Medicus, ſed vt corrigat*, inquit Ambroſius *l*, *terret, ſed vt curet: ſpirituales enim hi ſtimuli ſunt*, ait idem alibi *m*, *clauiq; quibus configi bonum eſt, reſiſtere malum. Vincit enim omnia veritas* n; &, *Conſcientia ipſa mille teſtes* o; &, *Durus animo ipſe accuſator, index, carnifex, vermis remordens:*

h Bern. vbi ſ.
i ibidem.
k epiſt. 9. ad Philip.
Verba Dei ſtimulus ſunt.
l in Pſal. 39.
m in Pſal. 118. octonario 15.
n 3. Eſd. 3. 12.
o Quintil. 5. Inſtit.

Si ſtimulos pugnis cadis, vt ante retuli, *manibus plus dolet* p. Hinc infer, quantum omnes Chriſti redemptioni, tantundem debere ſingulos, vt innuit Paulus dicens de Chriſto *q*: *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Neq; enim recuſaturus erat Chriſtus*, inquit Pauli eam ſententiam explanans Chryſoſtomus, *vel ob vnum tantam exhibere diſpenſationem*, adeo ſingulum quemque hominem pari charitatis modo diligit, quo diligit orbem vniuerſum. *Quod erat commune, proprium efficit*, ait Oecumenius: declarans *tantam quemlibet Deo gratiam de his agere oportere, quantam ſi pro ſe vno humanam carnem induiſſet.* Ijſdem propemodum verbis vtitur Theophylactus. Docet id egregiè viſio Carpi apud Dionyſium *r*.

p Plautus in Truculento.
Chriſtus æque paſſus eſt pro ſingulis, ac pro omnibus.
q Gal. 2. 20.
Chriſtus pari ſingulos amore diligit, ac vniuerſos.
r epiſt. ad Demophilum monachum.

Deinde, quomodo Chriſtus ad ſuas prius iniurias, & tormenta patiens, ſuorum perſecutiones coercet atque vindicat? Quando Cain Deum læſit in ſacrificio, leuiter admonitus eſt *ſ*; acerbius, cum fratrem occidit *t*: voluit de Madianitis *u*, & Amalechitis *x* pœnas repeti, non propter idololatriam, ſed quia moleſti fuerant Hebræis: Achab ſanguinem linxerunt canes, & vxoris, non quod impij extitiſſent in Deum, ſed quoniam abſtulerant vineam Naboth *y*. Primus auertit populum à Dei cultu Ieroboam *z*: attamen manus ipſius tum ſolum areſacta eſt, quando illam extendit in Prophetam *a*. Eodem pertinet, vt alia complura exempla prætermittam, parabola Regis, qui tot condonans talenta, indignatur grauiſſimè aduerſus ingratum ſeruum, qui nec paucos remittere denarios conſeruo ſuſtinuit *b*. *Nolite*, inquit Deus, *tangere Chriſtos meos* c; & *d*, *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei*, aut etiam *ſui*, iuxta textum Hebræum. Qua ratione congruit Saulo, ſibi ipſi, dum perſequitur, nocenti.

Deus maiorem vltionem ſumit de ſuorum, quam de proprijs iniurijs.
ſ Gen. 4. 6.
t ibid. 11.
u Num. 31. 1.
x 1. Reg. 15. 2.
y 3. Reg. 21. 19.
z 3. Reg. 12. 28. & ſeq.
a 3. Reg. 13. 4.
b Matt. 18. 23. & ſeq.
c Pſal. 104. 15.
d Zach. 2. 8.

Grauiſſimum eſt peccatum, quo non teipſum duntaxat, ſed alios lædis exemplo, & quidem, ſi Bernardo *e* credimus, magis horrendum ſacrilegium, quam eorum, qui Chriſtum crucifixerunt.

Peccatum grauiſſimum malo exemplo proximum lædere.
e Sermon. 1. de conuerſ. S. Pauli.

Adhæc, non eſſe alienum à Chriſtiano ſpiritu, vel manſuetudine ſupplicijs exigere fidem, ac fidelitatem à perfidis Hæreticis, ita quidem ex hoc facto argumentatur Auguſtinus *f*, inter cætera ſic loquens: *Vbi eſt quod iſti clamare conſueuerunt, liberum eſt credere, vel non credere? cui vim Chriſtus intulit? quem coegit? Ecce habent Paulum Apoſtolum, agnoſcant in eo prius cogentem Chriſtum, & poſtea docentem: prius ferientem, & poſtea conſolantem.* Præterea B. Thomas *g* admonet ne quis arbitretur, nullam requiri ex parte hominis diſpoſitionem ad gratiam, quod Paulus eam conſecutus videatur *adhuc ſpirans minarum, & cædis in Diſcipulos Domini*: cum enim eſſet in progreſſu peccati, perfectè motum eſſe cor eius à Domino, audiendo, & addiſcendo, & veniendo, ſecundum illud Ioannis *h*: *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Cæterum huiuſmodi conuerſionem fuiſſe miraculoſam *i*. Poſtremo Gregorius *k* colligit quam quiſque modeſtus ac humilis debeat eſſe, quamuis ea in ſe non recognoſcat peccata, quæ ſunt in alijs. *Quis enim crederet*, inquit, *quod per Apoſtolatus meritum Saulus lapidatum Stephanum præceſſurus erat, qui in morte eius lapidantium veſtimenta ſeruabat?* Hieronymus *l* explanans illud Eſaiæ *m*, *Pro vrtica creſcet myrtus*, ait Paulum, cum perſequens Eccleſiam audiuit, *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*, vrticam fuiſſe: quando in toto orbe Euangelium prædicabat, & dicere poterat *n*, *Chriſti bonus odor ſumus*, rectè cypariſſum appellari potuiſſe, & myrtum.

Hæreticos licet caſtigare.
f epiſt. 50.
g 1. 2. q. 112. ad 2.
Ad gratiam diſpoſitio eſt neceſſaria.
h Ioan. 6. 45.
i hom. de ferum. reprehen. ſeu de conuer. S. Pauli.
k 21. Moral. c. 8. vel 14.
l in c. 55. Eſa.
m c. 55. 13.
n 2. Cor. 2. 15.

Verſus 5.] Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

QVi dixit: *Quis es Domine?*] *Ignorat Saulus, Deuſne ſit, vel Angelus; honorifico tamen nomine Dominum appellat*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hiſtoria Scholaſtica *o*. Chryſoſtomus *p* putat verba eſſe *animæ grata, beneuola, libertatis plena, ſyncera, incorruptæ, non obluctantis, non contendentis, ſed ſtatim agnoſcentis virtutem diuinam, ſeq; ad Dominum conuertentis.* Bernardus *q* hinc potius excuſans Paulum colligit ignoraſſe, quem perſecutus hactenus eſſet. Auguſtinus *r* videtur velle eo tempore, quo cætera non videbat, Ieſum vidiſſe. Ambroſius ait *ſ*, *quod non quæſiſſet quis eſſet, ſi cognouiſſet: cæcatum enim fuiſſe, & ei Chriſtum reſpondiſſe: Ego ſum Ieſus, &c.* Vidiſſe aliquando Chriſtum iam ſuſcitatum, & cœlo etiam receptum, ipſe de ſe Paulus perſpicuè teſtatur *t*, comparans vi-

o in Act. c. 46.
Verba Pauli qualia fuerint.
p homil. de ferend. reprehenſ. de conuerſ. S. Pauli.
q Sermon. 1. de conu. S. Pauli.
r Sermo. 14. de Sanctis.
ſ in Pſal. 39.
Paulus Chriſtum vidit.
t 1. Cor. 9. 1. & 15. 8.

ſionem ſuam cum ijs, qui oculis corporis illum conſpexerunt, indeque probat Reſurrectionis Chriſti veritatem. Atque id, præter ipſius Interpretes, affirmat quoque Origenes *a*. Verum cum Chriſti apparitio facta Paulo legatur alias, aut nocte per viſionem *b*, aut in templo, cum pateretur ſtuporem mentis *c*, non potuit de alia intellexiſſe, quam de iſta, de qua præciſè intelligit Primaſius *d*, Carthuſianus *e*, Gloſſa ordinaria *f*, & ſanctus Thomas *g*, & Tertullianus *h*, licet Ambroſius *i* intelligat etiam de ea, quæ accidit in templo, & Sedulius *k*, & Haymo *l*, & Petrus Lombardus *m*, & Hugo Cardinalis *n*. Et quidem hiſtoriæ ſeries omnino fauet (quicquid Caietanus dicat, audens affirmare contrarium potius innuere, cum cæcatum luce Saulum, nec viſum ab ipſo Chriſtum meminit) in qua, inquam, hiſtoriæ ſerie vltro citroque colloquitur vigil Saulus cum Chriſto, & ex huius glorioſo corpore manaſſe lux videtur, & circumfulſiſſe Saulum: & poſtquam à Saulo Chriſtus viſus eſt, Sauli oculis (vt Caietani coniecturæ priori reſpondeamus) vehementiâ ſua tenebras offudiſſe. Ananias quoque Paulum ſalutans, dixit ſe à Domino miſſum, *qui apparuerat ei in via, qua veniebat* o, & Barnabas narrauit Apoſtolis timentibus adiungere ſibi Saulum, *quo modo in via vidiſſet Dominum*, quod erat alterum Caietani argumentum, *& hic locutus eſſet ei* p: & ipſemet Saulus debuit eſſe teſtis eorum, quæ cum vocatus eſt, viderat, & audierat, vt tum Chriſtus ipſe *q*, tum Ananias, ſiue per hunc Chriſtus *r*, diſertè expreſſerunt.

a lib. 2. cont. Celſum.
Paulus pluries Chriſtum vidit.
b Act. 18. 9. & c. 23. 11.
c Act. 22. 17. 18.
d in c. 15. 1. ad Corinth.
e ibidem.
f ibidem.
g in cap. 15. 1. ad Corinth.
h lib. cont. Praxeam. c. 15.
i in ca. 15. 1. ad Corinth.
k ibidem.
l ibidem.
m ibidem.
n ibidem.
Viſio Chriſti hic Paulo facta eſt.
o verſ. 17.
p verſ. 27.
q Act. 26. 16.
r Act. 9. 17. & 22. 14.

Neque rectè dici poteſt, Chriſtum in cœlo ipſo exiſtentem, & non aſſiſtentem prope Saulum, Saulo apparuiſſe, vt de apparitione facta Stephano quidem ſenſerunt, vt dictum eſt capite ſeptimo, & de iſta ſenſit Ambroſius *ſ*, & indicat Gregorius *t*: nam circumſtantiæ docent, viſum Chriſtum propè, nimirum lumen vicinum circa Saulum in ipſo aere, quod comites quoque viderunt, ac propter vehementiam, videndi facultatem Saulo ademit, quaſi ex Chriſti præſentia fluxerit. Deinde vox audita diſtinctè à Saulo, confusè ab alijs ex ore Iuſti, vt loquitur Ananias *u*, hoc eſt, Chriſti, proceſſit, qui Saulo propinquior erat. Poſtremò, ſi videbat tantum Saulus Chriſtum in cœlo, quomodo colloquebatur cum ipſo? aut cur dubitabat eſſe Chriſtum, præſertim cum meminiſſe poſſet dixiſſe Stephanum, *vidiſſe ſe cœlos apertos* x? Lege Bellarminum *y*, & Suarez *z*, & Valentiam *a*.

Chriſtus in cœlo non fuit, cum Paulo apparuit.
ſ in ca. 15. 1. ad Corinth.
t 19. Moral. c. 5.
u Act. 22. 14.
x Act. 7. 55.
y lib. 3. de Euchar. c. 3.

Obſtare videtur, quod ſemel in cœlum reuerſus Chriſtus, inde vſque ad Iudicij diem creditur non venturus. Sed hanc obiectionem capite tertio profligauimus *b*, dicentes, vel circumſcriptiuè ſimul in cœlo, ſimul in via Damaſcena Chriſtum præſentem fuiſſe: vel tantiſper de cœlo deſcendiſſe, vbi cum ordinariam, ac fixam veluti ſedem habeat, neque inde cum pompa, & palam ante Iudicium egreſſurus ſit, meritò cenſeri poteſt in hoc ſenſu perpetuus cœli habitator, vſque ad illud tempus.

Chriſtus etiam ante iudicium viſibilis in hunc mundum venit.
z Tom. 2. in 3. par. Diſput. 51. ſec. 4.
a Tom. 4. in 3. par. Diſp. 6. q. 3. puncto 3 § 23
b verſ. 21.

Auguſtinus exponens Pſalmum ſexageſimum ſeptimum docet, quod in eo dicitur *de Beniamin in mentis exceſſu*, hoc eſt, de Saulo noſtrò, ita intelligi, quod adempto lumine oculorum carnalium, reſpondebat Domino, quem ſpiritu videbat. Verum placet magis alia quam ſubijcit ſententia, vt de illa extaſi loquatur, quæ alio ei tempore contigit. Similiter cum Ambroſius dicit *c*: *Licet apertis oculis videret nihil, tamen Chriſtum vidiſſe, præſertim quem etiam audiebat loquentem, & non cæcitatis obumbrationem fuiſſe illam, ſed gratiæ, eo modo, quo Mariæ obumbrauit Spiritus ſanctus* d, intelligi poteſt vidiſſe oculis corporis, antequam excæcaretur, idque per obumbrantem gratiam. Nam idem alibi *e* tradit, quod Chriſtus vidit eum, vbi lux circumfulſit eum. Oecumenium non queo excuſare, dicentem non eſſe viſum à Saulo Chriſtum, niſi rebus, & efficacia quadam.

Patres, qui dicunt Paulum non vidiſſe Chriſtum, explicantur.
c lib. de [illegible] Patriar. c. 9.
d Luc. 1. 35.
e lib. de Ioſeph. c. 10.

Propter hanc mirabilem Pauli vocationem à Chriſto iam immortali, atque de cœlo ipſo, ac veluti ad dextram Patris conſtituto, arbitrati ſunt nonnulli in antiquis ſigillis, quibus diplomata ſummi Pontificis obſignantur, collocari Paulum honoris cauſa à dextris, Petrum à ſiniſtris. Hanc rationem, poſito quod locus à dextris ſit honoratior, de quo dixi in capite ſecundo *f*, Petrus Damianus *g* aſſignat, Innocentius III. *h* & ſanctus Thomas *i*.

Paulus cur à dextris Petri collocetur.
f verſ. 34.
g ep. ad Deſiderium.
h Sermo de Euangeliſtis.
i Lect. 1. in 1. ad Gal.

Hinc porrò probant paſſim, qui de Euchariſtia diſſerunt, poſſe Chriſtum eſſe, & verò reipſa eſſe in hoſtia conſecrata, ſimulque in cœlo. Id ante aliquot centurias annorum contra Berengarium argumentatus eſt Adelmannus Brixienſis *k*, inter alia ſic dicens, eademque via confirmans apparitionem realem Chriſti Saulo factam: *Quis enim alius dicebat Saulo, Saule, Saule, quid me perſequeris? Neque putandus eſt ei Angelus pro Chriſto apparuiſſe, cum ipſe Saulus effectus Paulus poſtea dicat; Nouiſſimè omnium tanquam abortiuo viſus eſt & mihi* l. *Et alio loco: Nonne Dominum Ieſum Chriſtum vidi* m? *Aut vero Saulus adhuc infidelis*, id eſt, nondum baptizatus; *raptus eſt in cœlum* n; *vt illic ei Chriſtus loqueretur: aut ipſe Chriſtus deſcendit è cœlo, quod ſemel tantum fieri oportet in voce Archangeli* o, *& in tuba Dei, quando omnes qui in monumentis ſunt, audiant vocem Filij Dei, & procedant* p. Quanquam in his verbis Adelmannus ſentire videtur Chriſtum cœlo non relicto præſentem fuiſſe in via, in qua Saulo apparuit, B. Thomas *q* docet de cœlo deſcendiſſe.

Chriſtus ſimul in cœlo præſens, & in Euchariſtia eſſe poteſt.
k in epiſt. de Euchariſtia. Tom. 3. Bibl. Patrum.
l 1. Cor. 15. 8.
m 1. Cor. 9. 1.
n 2. Cor. 12. 2.
o 1. Theſſ. 4. 15.
p Ioan. 5. v. 28. 29.
q 3. part. q. 57. art. 6. ad 3.

Quod ſcribit Marius Victorinus *r* Chriſtum poſt abſceſſum in cœlum ſoli Paulo viſum, vel intellexit de viſionibus in ſacra Scriptura expreſſis, vel fuit in ea opinione, Chriſtum deinceps non in propria ſe perſona exhibuiſſe, ſed Angelos ipſius perſonam in apparitionibus repræſentaſſe.

r lib. 1. con. Arrianos.
Quomodo Chriſtus ſoli Paulo in terris apparuerit.

Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris.] Additur in capite vigeſimo ſecundo *ſ* Nazarenus, & hoc loco ab editione Syra, & in nonnullis codicibus Græcis noui Teſtamenti Pariſienſis Typographi, qui præterea poſt *quem tu perſequeris*, ὃν σὺ διώκεις, addunt, ἀλλ᾽ ἀνάστηθι, *ſed ſurge*. *Non Deum, vel Dei Filium ſe vocat, ſed humilitatis meæ*, inquit, vt notat Beda; *infirma ſuſcipe, & ſuperbiæ tuæ ſquamas depone. Poterat expreſſiſſe quis eſſet, maieſtaticis, & terribilibus verbis*, inquit Petrus Bleſenſis *t*; [illegible] *diceret: Ego ſum Deus vltionum* [illegible] *Dominus, qui reſpicio terram, & facio eam tremere* x: *tango montes, & fumigant* y: ſed cum lenitate reſpondet, vt excitet ad ſpem, & inuitet ad fidem. *Ego ſum Saluator*, inducit eum Bernardus *z* ita loquentem, *quem tu perſequendo peris; ego ſum, de quo tu in lege tua legis prædictum, quod neſcis impletum, quia Nazarenus vocabitur* a. *Et quare non dixit*; inquit Chryſoſtomus *b*, *Ego ſum Ieſus, qui reſurrexit: Ego ſum Ieſus, qui ſedet à dextris Dei* c; *ſed; Ego ſum Ieſus,*

ſ verſ. 8.
Cur Chriſtus de ſe ſit humiliter ſatis locutus.
t Serm. de conuer. S. Pauli.
u Pſal. 93. 1.
x Pſal. 103. 32.
y ibidem
Quibus verbis mellifluus Bernardus loquentem Chriſtum faciat.
z Ser. 1. de conuer. S. Pauli.
a Matth. 2. 23.
b hom. de conuer. S. Pauli.
c Mar. vlt. 19.

a [illegible] lo-

Chriſtus qualem ſe poterat nominare.

b Lib. 29. Moral. cap. 14. vel 32.

quem tu perſequeris? vt perſtringeret eius mentem, vt compungeret eius animam. Simul etiam ait a voluiſſe dicere: *Ne putes tibi cum hominibus ſolis eſſe certamen. Non ei à Domino reſpondetur: Ego ſum vnigenitus Patris,* inquit Gregorius *b*, *Ego principium, Ego Verbum ante ſecula, quia enim Saulus incarnatum Dominum credere contemnebat, & eius Humanitatis infirma deſpexerat, de cælo hoc, quod contempſerat, audiuit: Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris, ac ſi diceret: Hoc à me audi de ſuperioribus, quod in me de inferioribus deſpicis. Auctorem cæli veniſſe deſpexeras in terram. Ex terra ergo hominem cognoſce de cælo, vt tanto in me amplius Sacramenta infirmitatis metuas, quanto & hæc perducta in cæleſtibus ad excellentiam poteſtatis probas. Proſternens igitur te, nequaquam tibi hoc aſtruo, quod ante ſecula Deus ſum, ſed illud à me audis, quod de me credere dedignaris. Poſtquam enim dixit, Ieſus, adhuc in expoſitione terrenæ inhabitationis ſubdidit,* Nazarenus, *veluti ſi apertius diceretur: Humilitatis meæ infima ſuſcipe, & tuæ ſuperbiæ ſquamas amitte.* Hactenus Gregorius: ex quo Beda, quem ſuprà citaui.

c c. 26. ver. 16. 17. 18.

Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.] Expoſita ſunt hæc verba verſu præcedente. Alia verò à Chriſto tunc ſibi dicta, recitat Paulus regi Agrippæ *c*. Syra editio non in iſto, ſed in præcedente verſu collocat iſtam ſententiam, vt etiam ibi notauimus. Illa alia verba innuuntur in ſequentibus, vt dicemus. Singularis hic ferus, & aper vineæ vaſtator diuinæ, non alterius quam Principis venatoris peritiſſimi ſpiculo confodiendus erat: tantus hoſtis non alterius quam ſummi Imperatoris gladio feriendus. Non ſuffecerat pro Stephano aſſurrexiſſe, ac veluti minas intentaſſe: deſcendit, comminus pugnat Chriſtus.

Verſus 6.] Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

d Act. 22. 10

e 6. Biblioth. annot. 116.

Cur tremore ac ſtupore Paulus ſit perculſus.

Et *tremens, ac ſtupens dixit.*] Aliqui codices Græci non legunt iſta, nec Syra verſio. Ipſe Paulus narrans Iudæis vocationem ſuam, inquit *d*: *Et dixi, Quid faciam, Domine?* Notauit Caietanus, abundare in hoc loco verba iſta: quem eo nomine Sixtus *e* reprehendit.

Timoris Domini pulchra epitheta.

f Pſal. 110. 10.

g 2. Strom. ca. 4.

h in Pſal. 33.

i Tractat. 9. in 1. epiſt. Ioannis, & cap. ſunt ſeta. de pæn. d. 2.

k c. 26. 18.

l in cap. 1. Prouerb.

m hom. 15. ad populum.

n c. 2. 12.

o Prou. 28. 14.

p c. 11. 3.

q verſ. 37.

r Luc. 3. 14.

ſ in Pſal. 37.

Tremor, ac ſtupor prouenerunt ex luce, & voce, atque ex præſentia Chriſti, cuius experiebatur maieſtatem, & poteſtatem, cuique propterea ſe ad obſequendum promptum, paratumque exhibebat. *Eſt enim initium ſapientiæ timor Domini f; pædagogus legis,* vt ait Clemens Alexandrinus *g*; *frenum peccatorum,* vt Baſilius *h*; *ſcopæ,* vt Gregorius; *acus, vel ſeta quæ filum introducit,* vt Auguſtinus *i*; *ſemen, quo accepto concipitur & quaſi parturitur ſpiritus ſalutis,* vt Eſaias loquitur *k*; *claui qui nos fixos in officio retinent,* vt idem Baſilius *l*; *miles armatus excubans ad fores conſcientiæ,* vt Chryſoſtomus *m*. Vim huius timoris expertus, hortabatur poſtea Paulus Philippenſes *n*, *vt cum metu ac tremore operarentur ſalutem*: & Sapiens docet, *beatum hominem, qui ſemper eſt pauidus o*; & Eſaias *p* alia quidem dona requieſcere ſuper iuſtum, *ſed dono timoris repleri.* Porro vidimus in capite ſecundo *q*, compunctos ad Petri prædicationem dixiſſe: *Quid faciemus?* eodemque modo alij reſponderunt Ioanni Baptiſtæ *r*. *Infirmatus eſt Saulus intendente minarum arcum Chriſto, & nolens erigere diu ceruicem aduerſus extentum arcum dixit,* inquit Auguſtinus *ſ*, *Domine, quid me vis facere? dum corruit in terram, peccatum exhorruit & ipſo terræ attactu in faciem, iam cæcatus corpore, qui erat mente, ſortem humanæ generationis,* hoc eſt, *culpam agnoſcens, lutum oculis impoſuit, poſtea lauandus per Baptiſmum,* vt cum Ambroſio *t* loquar agente de cæco nato *u*. Idem adhuc Auguſtinus *x* de Saulo explicat illa verba *y*, *Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corde: de cælo enim,* ait ipſe, *emiſſa eſt ſagitta: corde percuſſus eſt Saulus, nondum Paulus, adhuc Saulus, adhuc erectus, nondum proſtratus; accepit ſagittam, cecidit in corde. Non enim quod proſtratus eſt in faciem, ibi cecidit in corde: ſed vbi ait, Domine, quid me iubes facere? Modo ibas ad Chriſtianos alligandos & perducendos ad pœnam: & modo dicis Chriſto, quid me iubes facere? O ſagittam acutam potentiſſimam, qua accepta, cecidit Saulus, vt eſſet Paulus!*

t 1. de Sacram. 2.

u Ioan. 9.

x in Pſal. 44.

y Pſal. 44. 6.

Prophetia Eſaiæ de Paulo.

z libr. 17. in Eſaiam.

a c. 60. 14.

b Sermon. 1. de conuerſ. S. Pauli.

Religioſi exemplum Pauli in obedientia ſequi debent.

c Luc. 18. 41.

d Hom. de conuerſ. S. Pauli.

Paulus voluntariè obediuit.

e Matth. 3. 16. 17.

f Ioan. 7. 12.

g Ioan. 18. 6.

Quomodo multi iiſdem malis quibus Paulus afflicti non reſipuerint.

h Act. 13. 11. 12.

Nemo nolens ſed volens trahitur.

Nunc impletum ait Hieronymus *z* quod prædictum eſt ab Eſaia *a*: *Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi.* Hoc æquè omnes de Saulo notant, ſed præcipuè Bernardus *b*, qui ſuauiſſimè ſimul, & efficaciſſimè deplorat etiam in Religioſis deſiderari hanc perfectæ obedientiæ formam, qui mentis magis quam corporis cæcati oculis, opus habeant, vt iis Prælatus ſicut Chriſtus cæcis illis dicat *c*: *Quid vultis vt faciam vobis? & diſcernant, diiudicent, eligant in quibus obediant imperanti, immò in quibus præceptorem ſuum ipſorum obedire neceſſe ſit voluntati. Non fuit proculdubio timor ille, ac ſtupor, quem tam facilis, & exacta comitata obedientia eſt, ſine intimo animi ſenſu, atque pœnitudine.* Nam ſi multa poſt tempora tam ſæpè adeo flebiliter, tot iam tantiſque meritis cumulatus, priorem illam vitam ſuam lamentatus eſt, & in Eccleſia perſequenda ſedulitatem, ne dicam an rabiem, *quid veriſimile eſt,* ait Chryſoſtomus *d*, *ipſum per id temporis paſſum, quo nullum bonum opus habebat, & conſcius perſecutionis vocem illam audiebat?* Deinceps occurrit obijcientibus nil mirum, quod conuerſus ſit, quoniam Deus vocem illam quaſi funem ceruici eius iniecit, viſque ipſum ad ſe adduxit. Obiectioni iſti, quam communem affirmat Gentilibus, Iudæis, & noſtris, reſpondet, *voluntariè obediuiſſe, cum & multi tandem vocem audientes, quia nolunt, non obediant, & pridem Iudæi ſumma quadam libera mentis peruicacia, quem audierant in Iordane dilectum Dei Filium appellari, & Spiritus ſancti in ſpecie columbæ teſtimonio decorari* e, *deceptorem ipſi nominauerint* f: *ac reſpuerint eum, quem tam luculentè Ioannes prædicauerat, & qui tot ſe ſignis, & tam inſigni doctrina prodiderat, & non dubitauerint vinculis adſtringere illum, qui, vt modo Saulum, ſola eos voce ad terram ſtrauerat* g, *ac ſe eorum oculis etiam præſens inuiſibilem reddiderat.* Affert quoque in exemplum Elymam, cui cæcationis remedium, quod Saulus expertus reſipuerat, fruſtrà ab eodem Saulo adhibitum eſt, & Proconſuli alienum malum profuit *h*. Tandem grauiter inculcat, vt rem ſummi momenti, & maximè neceſſariam, non cogi à Deo quenquam nolentem, ſed volentem trahi: contrariam ſententiam defenſionem ignauiæ eſſe, ne pijs hortationibus quis acquieſcat, & tacitam accuſationem Pauli, eorumque omnium, qui diuinæ vocationi reſpondentes Sancti euaſerunt.

Hæc eo libentius retexui fuſius diſputata à Chryſoſtomo, quoniam præſentem locum exponens Caluinus, Brentius, alijque Hæretici, vel in

Com-

Commentarijs, vel in Tractatibus alijs vociferantur Paulum inuitum ad Chriſti obſequium à Chriſto coactum: atque huius generis cenſendam omnem eam gratiam, qua quilibet peccator efficaciter vocatur ſine humanæ voluntatis cum cooperante gratia libera electione. Longè aliter Auguſtinus, qui cum alibi ſępè, tum in opere de Spiritu, & litera *a*, docet *Deum viſorum ſuaſionibus, alijſq; modis intrinſecus, extrinſecuſq;, vbi nemo habeat in poteſtate, quid ei veniat in mentem, agere, vt credamus, & ipſum velle credere, operari in nobis, ſed conſentire vocationi, vel ab ea diſſentire, propria hominis voluntatis eſſe.* Agens verò de Pauli conuerſione ſcribit in hunc modum *b*: *Quam rabida voluntas, quam furioſa, quam cæca in Saulo? qui tamen vna deſuper voce raptus eſt, occurrente vbiq; tali viſo, quo mens illa, & voluntas refracta ſæuitia retorqueretur, & corrigeretur ad Fidem.* Et alibi *c*, *Vt de cœlo vocaretur Paulus, & tam magna, & efficaciſſima gratia conuerteretur, gratia Dei erat ſola, quia merita eius erant magna, ſed mala.* Idem *d*, *Voluntas deſuper excitatur, vt credat: ſicut Sauls, etiamſi tam auerſus eſſet à Fide, vt etiam credentes perſequeretur.* Magnam, & efficaciſſimam gratiam appellat, quia efficaciſſima fuit excitatio, & ideò efficaciſſima, quia maximè congrua. Iſidorus quoque Peluſiota * oſtendit in iſta conuerſione vſum Saulum libertate arbitrij, alijſque idem exemplis probat.

Paulus inuitus non fuit ad fidem attractus.

a cap. 13.

b lib. 1. ad Simplicia. q. 2.

Chriſti poteſtas in conuerſione Pauli mirabilis.

c lib. de gra. & lib. arb. c. 5.

d lib. de gra. Chr. c. 19.

Gratia Dei cur magna, & efficaciſſima dicta ſit.

* lib. 2. epiſt. 7.

Verſus 7.] Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

SVrge.] In capite vigeſimo ſexto *e* additur, *& ſta ſuper pedes tuos.* Sic Ezechieli *, cum præ magnitudine gloriæ Domini cecidiſſet in faciem, dictum eſt: *Sta ſuper pedes tuos.* Sic Danielem ſimili de cauſa cum pauens corruiſſet, & pronus collapſus eſſet, *tetigit Gabriel Angelus, & ſtetit in gradu ſuo f.* Sic Apoſtolos Chriſtus ex Transfiguratione percuſſos, ac ſtratos, iuſſit timore poſito ſurgere *g*. Sic idem conſternatum terribili viſo Ioannem, & ad eius cadentem pedes, mortuo ſimilem impoſita manu erexit *h*. *Quemadmodum enim vbi auriga perterritus*, inquit Chryſoſtomus *i*, *habenas amiſit, equi præcipites feruntur, & currus diſtractus labefactatur; ſic quoties animus magno ſtupore occupatur, ſuo deeſſe officio ſolet, ſuaſq; actiones amittere, membra deſeri, ereptis ſenſibus incipiunt. eaq; frigere atq; corruere.* Confirmat exemplo Seraphim *k*, quæ vt Septuaginta ipſe intellexit, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, *& duabus quidem alis velabant faciem*, propriam, *duabus autem velabant*, ſuos, *pedes* (vbi Interpres addens *eius*, refert ad faciem ac pedes Dei ſedentis in throno) quod non ferant radios è throno proficiſcentes, fulgurque proſiliens. *Nunquam mens melius tenebras ſuas dimidicat*, ait Abbas Ioachim *l*, *quam cum diuina ſapientia lucem, & ſumma iuſtitia veritatem agnoſcit.*

e verſ. 16.

* Ez. 2. 2.

Corruentes ex diuina viſione eriguntur.

f Dan. 8. 17. & 10. 9. 10. 11.

g Matth. 17. 7.

h Apoc. 1. 17.

Qua ratione homines viſo Deo conſternentur.

i hom. 3. de incompr. nat. Dei.

k ibi. & hom. 2. in verba Eſaiæ.

l in c. 1. Apoc.

Expectauit Saulus, vt notat Caietanus *m*, & veriſimile quidem eſt, proſtratus, vt iuſſus ſurgeret: alij autem iniuſſi ſurrexerunt, vtpote, qui ſolo terrore ceciderunt, nihil intra ſeipſos ſpiritualis motus verſus Ieſum ſentientes, cuius oppoſitum erat intus in Paulo. *Accipiens ſermonem Chriſti ſicut piſcis hamum*, inquit Ephrem *n*, *è profundo ſurſum tractus eſt.*

Cur Paulus non prius ſurrexerit quam iuſſus ſit.

m in c. 26. Actuum.

n Tom. 1. Sermo. in conu. Marty.

Et ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.] Adduntur iſta, quæ ſequuntur in capite vigeſimo ſexto *o*, *Ad hoc enim apparui tibi, vt conſtituam te teſtem, & miniſtrum eorum, quæ vidiſti, & eorum, quibus apparebo tibi: eripiens te de populo, & gentibus, in quas ego mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de poteſtate tenebrarum ad Deum, & accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos per fidem, quæ eſt in me.* Quomodo nunc iubetur ab alio audire, quæ eum oporteat facere, quod in capite vigeſimo ſexto prorſus omittitur, ibidem vero tam diſertè inducitur Chriſtus exprimens, quid ab ipſo fieri velit? Vtrumque adhæret; ſummam voluntatis ſuæ propoſuit, voluit ſimul ab alio prolixius exponi, & rationem proponi eius exequendæ, cum neceſſarijs medijs ad iuſtificationem, inter quæ erat Baptiſmus. Sanè quidem Tertullianus *p* exiſtimat miſſum duntaxat Baptiſmi cauſa Damaſcum; ſatis verò iam prius didiciſſe, atque credidiſſe Ieſum Nazarenum eſſe Dominum Dei Filium. Gregorius *q*, alijque contrarium innuunt: ſcribit enim ille, hoc ſolum iacentem Saulum audire potuiſſe, vt ſurgens diſceret quod audierat. *Exemplum diſcendi datur*, inquit Gloſſa ordinaria, *& ſuperbia increpatur, vt nullus alium indignum exiſtimet, à quo doceatur quod ignorat*, atque vt intelligatur, quod ait Lyranus, etiam in cognitione ac donis ſupernaturalibus ſuos proceſſus eſſe, nec ſubito perueniri ad faſtigium. Salubris prorſus Auguſtini *r* admonitio eſt aduerſus eos, qui ab alijs diſcere nolunt, proprio nixi ſenſu, ac iudicio: *Caueamus tales tentationes ſuperbiſſimas & periculoſiſſimas*, inquit, *magiſq; cogitemus, & ipſum Apoſtolum Paulum, licet diuina, & cæleſti voce proſtratum, & inſtructum, ad hominem tamen miſſum eſſe, vt Sacramenta perciperet, atq; copularetur Eccleſiæ.* Addit exemplum Centurionis, de quo in capite decimo huius hiſtoriæ, & Eunuchi, de quo in capite præcedentis, docetque humanæ tum conditioni, tum charitati, ſocietatique congruere, vt ab hominibus homines inſtituantur, non immediatè de cœlo ſemper, aut per Angelos. Percommodam præſenti propoſito narrat hiſtoriam Ioannes Moſcus auctor Prati ſpiritualis *ſ*, de ſanctiſſimo Abbate, qui cum in Sacrificio quædam ad conſecrationis ritum non orthodoxa per ignorantiam pronunciaret, nec perito Diacono, qui ſuperueniens ſacrificanti eum admonuerat credens, de Angelis quæreret, quos aſſiſtentes circum altare intueri ſolebat, vt ſe res haberet, hoc reſponſi tulit. *Auſculta ei: nam vera loquitur, & rectè iſta proſequitur:* cumque quaſi quiritando ſubijceret, quare non præmonuiſſent ipſi, *id propterea factum* reſpondiſſe, *vt ab hominibus homines corrigerentur.* Idem Auguſtinus confirmat alibi *t* quæ hactenus dicta ſunt, ideo docens *ad Ananiam miſſum Saulum à Chriſto, qui per ſeipſum omnia facere poterat, vt ipſa ſocietas congregatorum fidelium approbando in vnitatem, & communicando vera fidei doctrinam in omnibus, quæ dicuntur verbis, vel ſignantur Sacramentis, tanquam vnam ſpeciem veri coloris obduceret, & ab illo Sacerdotio, quod in Eccleſia conſtitutum eſt, Sacramentum doctrinæ Fidei Saulus perciperet, & verus eius approbaretur color.* Sic ille magnus Doctor veritatis Caſ-

o verſ. 16. 17. 18.

Paulus quomodo iuſſus ſit ab alio audire, quæ facere debebat.

p lib. de Baptiſmo, c. 13.

q hom. 9. in Ezech.

Diſcendi exemplum hinc accipiendum eſt.

Homo ab homine doceri debet.

r 1. de Doct. Chri. in Prologo.

ſ cap. 199. Abbas qui in conſecratione falſa immiſcebat, ab homine ea diſcere iubetur.

t 2. Quæſt. Euang. c. 47.

Chriſtus cur Saulum ad Ananiam miſerit.

quem tu perſequeris? vt perſtringeret eius mentem, vt compungeret eius animam. Simul etiam ait a voluiſſe dicere: Ne putes tibi cum hominibus ſolis eſſe certamen. Non eſt à Domino reſpondetur: Ego ſum vnigenitus Patris, inquit Gregorius b, Ego principium, Ego Verbum ante ſecula, quia enim Saulus incarnatum Dominum credere contemnebat, & eius Humanitatis infirma deſpexerat, de cælo hoc, quod contempſerat, audiuit: Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris, ac ſi diceret: Hoc à me audi de ſuperioribus, quod in me de inferioribus deſpicis. Auctorem cæli veniſſe deſpexeras in terram. Ex terra ergo hominem cognoſce de cælo, vt tanto in me amplius Sacramenta infirmitatis metuas, quanto & hæc perducta in cœleſtibus ad excellentiam poteſtatis probas. Proſternens igitur te, nequaquam tibi hoc aſtruo, quod ante ſecula Deus ſum, ſed illud à me audis, quod de me credere dedignaris. Poſtquam enim dixit, Ieſus, adhuc in expoſitione terrenæ inhabitationis ſubdidit, Nazarenus, veluti ſi apertius diceretur: Humilitatem meæ infimæ ſuſcipe, & tuæ ſuperbiæ ſquamas amitte. Hactenus Gregorius: ex quo Beda, quem ſuprà citaui.

a [illegible]

Chriſtus qualem ſe poterat nominare.

b Libr. 21. Moral. cap. 14. vel 24.

Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.] Expoſita ſunt hæc verba verſu præcedente. Alia verò à Chriſto tunc ſibi dicta, recitat Paulus regi Agrippæ c. Syra editio non in iſto, ſed in præcedente verſu collocat iſtam ſententiam, vt etiam ibi notauimus. Illa alia verba innuuntur in ſequentibus, vt dicemus. Singularis hic ferus, & aper vineæ vaſtator diuinæ, non alterius quam Principis venatoris peritiſſimi ſpiculo confodiendus erat: tantus hoſtis non alterius quam ſummi Imperatoris gladio feriendus Non ſuffecerat pro Stephano aſſurrexiſſe, ac veluti minas intentaſſe: deſcendit, comminus pugnat Chriſtus.

c Ca. 26. ver. 16. 17. 18.

Verſus 6.] Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

ET tremens, ac ſtupens dixit.] Aliqui codices Græci non legunt iſta, nec Syra verſio. Ipſe Paulus narrans Iudæis vocationem ſuam, inquit d: Et dixi, Quid faciam, Domine? Notauit Caietanus, abundare in hoc loco verba iſta: quem eo nomine Sixtus e reprehendit.

d Act. 22. 10

e 6. Biblioth. annot. 226.

Cur tremore ac ſtupore Paulus ſit perculſus.

Tremor, ac ſtupor prouenerunt ex luce, & voce, atque ex præſentia Chriſti, cuius experiebatur maieſtatem, & poteſtatem, cuique propterea ſe ad obſequendum promptum, paratumque exhibebat. Eſt enim initium ſapientiæ timor Domini f; pædagogus legis, vt ait Clemens Alexandrinus g; frenum peccatorum, vt Baſilius h; ſcopæ, vt Gregorius; acus, vel ſeta quæ filum introducit, vt Auguſtinus i; ſemen, quo accepto concipitur & quaſi parturitur ſpiritus ſalutis, vt Eſaias loquitur k; claui quæ nos fixos in officio retinent, vt idem Baſilius l; miles armatus excubans ad fores conſcientiæ, vt Chryſoſtomus m. Vim huius timoris expertus, hortabatur poſtea Paulus Philippenſes n, vt cum metu ac tremore operarentur ſalutem: & Sapiens docet, beatum hominem, qui ſemper eſt pauidus o; & Eſaias p alia quidem dona requieſcere ſuper iuſtum, ſed dono timoris repleri. Porro vidimus in capite ſecundo q, compunctos ad Petri prædicationem dixiſſe: Quid faciemus? eodemque modo alij reſponderunt Ioanni Baptiſtæ r. Infirmatus eſt Saulus intendente minarum arcum Chriſto, & nolens erigere diu ceruicem aduerſus extentum arcum dixit, inquit Auguſtinus ſ, Domine, A quid me vis facere? dum corruit in terram, peccatum cohorruit & ipſo terra attactu in faciem, iam cæcatus corpore, qui erat mente, ſortem humanæ generationis, hoc eſt, culpam agnoſcens, lutum oculis impoſuit, poſtea lauandus per Baptiſmum, vt cum Ambroſio t loquar agente de cæco nato u. Idem adhuc Auguſtinus x de Saulo explicat illa verba y, Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corde: de cælo enim, ait ipſe, emiſſa eſt ſagitta: corde percuſſus eſt Saulus, nondum Paulus, adhuc Saulus, adhuc erectus, nondum proſtratus; accepit ſagittam, cecidit in corde. Non enim quod proſtratus eſt in faciem, ibi cecidit in corde: ſed vbi ait, Domine, quid me iubes facere? Modo ibat ad Chriſtianos alligandos & perducendos ad pœnam: & modo B dicit Chriſto, quid me iubes facere? O ſagittam acutam potentiſſimam, qua accepta, cecidit Saulus, vt eſſet Paulus!

Timoris Domini pulchra epitheta.

f Pſal. 110. 10.

g 1. Strom. ca. 4.

h in Pſal. 33.

i Tractat. 9. in 1. epiſt. Ioann. & cap. [illegible] de pæn. d. 4.

k 26. 18.

l in cap. 1. Prouerb.

m hom. 15. ad populum.

n 2. 12.

o Prou. 28. 14.

p 11. 2.

q verſ. 37.

r Luc. 3. 14.

ſ in Pſal. 57.

t 1. de Sacra. 2.

u Ioan. 9.

x [illegible]

y P[illegible]

Nunc impletum ait Hieronymus z quod prædictum eſt ab Eſaia a: Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi. Hoc æquè omnes de Saulo notant, ſed præcipuè Bernardus b, qui ſuauiſſimè ſimul, & efficaciſſimè deplorat etiam in Religioſis deſiderari hanc perfectæ obedientiæ formam, qui mentis magis quam corporis cæcati oculis, opus habeant, vt ijs Prælatus ſicut Chriſtus cæcis illis dicat c: C Quid vultis vt faciam vobis? & diſcernant, diiudicent, eligant in quibus obediant imperanti, immò in quibus præceptorem ſuum ipſorum obedire neceſſe ſit voluntati. Non fuit proculdubio timor ille, ac ſtupor, quem tam facilis, & exacta comitata obedientia eſt, ſine intimo animi ſenſu, atq; pœnitudine. Nam ſi multa poſt tempora tam ſæpè adeo flebiliter, tot iam tantiſque meritis cumulatus, priorem illam vitam ſuam lamentatus eſt, & in Eccleſia perſequenda ſedulitatem, ne dicam an rabiem, quid veriſimile eſt, ait Chryſoſtomus d, ipſum per id temporis paſſum, quo nullum bonum opus habebat, & conſcius perſecutionis vocem illam audiebat? Deinceps D occurrit obijcientibus nil mirum, quod conuerſus ſit, quoniam Deus vocem illam quaſi funem ceruici eius iniecit, viſque ipſum ad ſe adduxit. Obiectioni iſti, quam communem affirmat Gentilibus, Iudæis, & noſtris, reſpondet, voluntariè obediuiſſe, cum & multi tandem vocem audientes, quia nolunt, non obediant, & pridem Iudæi ſumma quadam libera mentis peruicacia, quem audierant in Iordane dilectum Dei Filium appellari, & Spiritus ſancti in ſpecie columbæ teſtimonio decorari e, deceptorem ipſi nominauerint f: ac reſpuerint eum, quem tam luculentè Ioannes prædicauerat, & qui tot ſe ſignis, & tam inſigni doctrina prodiderat, & non dubitauerint vinculis adſtringere illum, qui, vt modo Saulum, ſola eos voce ad terram ſtrauerat g, ac ſe eorum oculis etiam præſens inuiſibilem reddiderat. Affert quoque in exemplum Elymam, E cui cæcationis remedium, quod Saulus expertus reſipuerat, fruſtrà ab eodem Saulo adhibitum eſt, & Proconſuli alienum malum profuit h. Tandem grauiter inculcat, vt rem ſummi momenti, & maximè neceſſariam, non cogi à Deo quenquam nolentem, ſed volentem trahi: contrariam ſententiam defenſionem ignauiæ eſſe, ne pijs hortationibus quis acquieſcat, & tacitam accuſationem Pauli, eorumque omnium, qui diuinæ vocationi reſpondentes Sancti euaſerunt.

Prophetia Eſaiæ de Paulo.

z Lib. 17. in Eſaiam.

a c. 60. 14.

b Sermon. 1. de conuerſ. S. Pauli.

Religioſi exemplum Pauli in obedientia ſequi debent.

c Luc. 18. 41.

d Hom. de [illegible] S. Pauli.

Paulus voluntariè obediuit.

e Matth. 3. 16. 17.

f Ioan. 7. 12.

g Ioan. 18. 6.

Quomodo multi iiſdem malis quibus Paulus afflicti non reſipuerint.

h Act. 13. 11. 12.

Nemo nolens ſed volens trahitur.

Hæc eo libentius texui fuſius diſputata à Chryſoſtomo, quoniam præſentem locum exponens Caluinus, Brentius, alijque Hæretici, vel in

Paulus inuitus non fuit ad fidem attractus.

a cap. 33.

b lib. 1. ad Simplicia. q. 2.

Chriſti poteſtas in conuerſione Pauli mirabilis.

c lib. de gra. & lib. arb. c. 5.

d lib. de grat. Chr. c. 19.

Gratia Dei cur magna, & efficaciſſima dicta ſit.

* lib. 2. epiſt. 7.

A Commentatijs, vel in Tractatibus alijs vociferantur Paulum inuitum ad Chriſti obſequium à Chriſto coactum: atque huius generis cenſendam omnem eam gratiam, qua quilibet peccator efficaciter vocatur ſine humanæ voluntatis cum cooperante gratia libera electione. Longè aliter Auguſtinus, qui cum alibi ſępè, tum in opere de Spiritu, & litera *a*, docet *Deum viſorum ſuaſionibus, alijſq; modis intrinſecis, extrinſecisq;, vbi nemo habeat in poteſtate, quid ei veniat in mentem, agere, vt credamus, & ipſum velle credere, operari in nobis, ſed conſentire vocationi, vel ab ea diſſentire, propriæ hominis voluntatis eſſe.* Agens verò de Pauli conuerſione ſcribit in hunc modum *b*: *Quam rabida voluntas,* B *quam furioſa, quam cæca in Saulo? qui tamen vna deſuper voce raptus eſt, occurrente vbiq; tali viſo, quo mens illa, & voluntas refracta ſæuitia retorqueretur, & corrigeretur ad Fidem.* Et alibi *c*, *Vt de cælo vocaretur Paulus, & tam magna, & efficaciſſima gratia conuerteretur, gratia Dei erat ſola, quia merita eius erant magna, ſed mala.* Idem *d*, *Voluntas deſuper excitatur, vt credat: ſicut Sauli, etiamſi tam auerſus eſſet à Fide, vt etiam credentes perſequeretur.* Magnam, & efficaciſſimam gratiam appellat, quia efficaciſſima fuit excitatio, & ideò efficaciſſima, quia maximè congrua. Iſidorus quoque Peluſiota * oſtendit in iſta conuerſione vſum Saulum libertate arbitrij, alijſque idem exemplis probat.

C

Verſus 7.] Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

e verſ. 16.

* cap. 2. 2.

Corruentes ex diuina viſione eriguntur.

f Dan. 8. 17. & 10. 9. 10. 18.

g Matth. 17. 7.

h Apoc. 1. 17.

Qua ratione homines viſo Deo conſternentur.

i hom. 3. de incompr. nat. Dei.

k ibi. & hom. 1. in verba Eſaiæ.

l in c. 1. Apoc.

SVrge.] In capite vigeſimo ſexto *e* additur, *& ſta ſuper pedes tuos.* Sic Ezechieli *, cum præ magnitudine gloriæ Domini cecidiſſet in faciem, dictum eſt: *Sta ſuper pedes tuos.* Sic Danielem ſi- D mili de cauſa cum pauens corruiſſet, & pronus collapſus eſſet, *tetigit Gabriel Angelus, & ſtetit in gradu ſuo f.* Sic Apoſtolos Chriſtus ex Transfiguratione perculſos, ac ſtratos, iuſſit timore poſito ſurgere *g*. Sic idem conſternatum terribili viſo Ioannem, & ad eius cadentem pedes, mortuo ſimilem impoſita manu erexit *h*. *Quemadmodum enim vbi auriga perterritus*, inquit Chryſoſtomus *i*, *habenas amiſit, equi præcipites feruntur, & currus diſtractus labefactatur; ſic quoties animus magno ſtupore occupatur, ſuo deeſſe officio ſolet, ſuaſq; actiones amittere, membra deſeri, ereptis ſenſibus incipiunt, eaq; frigere atq; corruere.* Confirmat exemplo Seraphim *k*, quæ in Septuaginta ipſe intel- E lexit, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, *& duabus quidem alis velabant faciem*, propriam, *duabus autem velabant*, ſuos, *pedes* (vbi Interpres addens *eius*, refert ad faciem ac pedes Dei ſedentis in throno) quod non ferant radios è throno proficiſcentes, fulgurque proſiliens. *Nunquam mens melius tenebras ſuas diiudicat*, ait Abbas Ioachim *l*, *quam cum diuina ſapientia lucem, & ſumma iuſtitia veritatem agnoſcit.*

Cur Paulus non prius ſurrexerit quam iuſſus ſit.

m in c. 26. Actuum.

n Tom. 3. Sermo. in [illegible]

Expectauit Saulus, vt notat Caietanus *m*, & veriſimile quidem eſt, proſtratus, vt iuſſus ſurgeret: alij autem iniuſſi ſurrexerunt, vtpote, qui ſolo terrore ceciderunt, nihil intra ſeipſos ſpiritualis motus verſus Ieſum ſentientes, cuius oppoſitum erat intus in Paulo. *Accipiens ſermonem Chriſti ſicut piſcis hamum*, inquit Ephrem *n*, *è profundo ſurſum tractus eſt.*

o verſ. 16. 17. 18.

Paulus quomodo iuſſus ſit ab alio audire, quæ facere debebat.

p lib. de Baptiſmo. c. 13.

q hom. 9. in Ezech.

Diſcendi exemplum hinc accipiendum eſt.

Homo ab homine doceri debet.

r 1. de Doct. Chri. in Prologo.

ſ cap. 199.

Abbas qui in conſecratione falſa immiſcebat, ab homine ea diſcere iubetur.

t 2. Quæſt. Euang. c. 47.

Chriſtus cur Saulum ad Ananiam miſerit.

Et ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.] Adducuntur iſta, quæ ſequuntur in capite vigeſimo ſexto *o*, *Ad hoc enim apparui tibi, vt conſtituam te teſtem, & miniſtrum eorum, quæ vidiſti, & eorum, quibus apparebo tibi: eripiens te de populo, & gentibus, in quas ego mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de poteſtate tenebrarum ad Deum, & accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos per fidem, quæ eſt in me.* Quomodo nunc iubetur ab alio audire, quæ eum oporteat facere, quod in capite vigeſimo ſexto prorſus omittitur, ibidem vero tam disertè inducitur Chriſtus exprimens, quid ab ipſo fieri velit? Vtrumque adhæret; ſummam voluntatis ſuæ propoſuit, voluit ſimul ab alio prolixius exponi, & rationem proponi eius exequendæ, cum neceſſarijs medijs ad iuſtificationem, inter quæ erat Baptiſmus. Sanè quidem Tertullianus *p* exiſtimat miſſum duntaxat Baptiſmi cauſa Damaſcum; ſatis verò iam prius didiciſſe, atque credidiſſe Ieſum Nazarenum eſſe Dominum Dei Filium. Gregorius *q*, alijque contrarium innuunt: ſcribit enim ille, hoc ſolum iacentem Saulum audire potuiſſe, vt ſurgens diſceret quod audierat. *Exemplum diſcendi datur*, inquit Gloſſa ordinaria, *& ſuperbia increpatur, vt nullum alium indignum exiſtimet, à quo doceatur quod ignorat*, atque vt intelligatur, quod ait Lyranus, etiam in cognitione ac donis ſupernaturalibus ſuos proceſſus eſſe, nec ſubito perueniri ad faſtigium. Salubris prorſus Auguſtini *r* admonitio eſt aduerſus eos, qui ab alijs diſcere nolunt, proprio nixi ſenſu, ac iudicio: *Caueamus tales tentationes ſuperbiſſimas & periculoſiſſimas*, inquit, *magiſq; cogitemus, & ipſum Apoſtolum Paulum, licet diuina, & cæleſti voce proſtratum, & inſtructum, ad hominem tamen miſſum eſſe, vt Sacramenta perciperet, atq; copularetur Eccleſiæ.* Addit exemplum Centurionis, de quo in capite decimo huius hiſtoriæ, & Eunuchi, de quo in capite præcedentis, docetque humanæ tum conditioni, tum charitati, ſocietatique congruere, vt ab hominibus homines inſtituantur, non immediatè de cœlo ſemper, aut per Angelos. Percommodam præſenti propoſito narrat hiſtoriam Ioannes Moſcus auctor Prati ſpiritualis *ſ*, de ſanctiſſimo Abbate, qui cum in Sacrificio quædam ad conſecrationis ritum non orthodoxa per ignorantiam pronunciaret, nec perito Diacono, qui ſuperueniens ſacrificanti eum admonuerat credens, de Angelis quæreret, quos aſſiſtentes circum altare intueri ſolebat, vt ſe res haberet, hoc reſponſi tulit, *Auſculta ei: nam vera loquitur, & rectè iſta proſequitur*: cumque quaſi quiritando ſubijceret, quare non præmonuiſſent ipſi, *propterea factum* reſpondiſſe, *vt ab hominibus homines corrigerentur.* Idem Auguſtinus confirmat alibi *t* quæ hactenus dicta ſunt, ideo docens *ad Ananiam miſſum Saulum à Chriſto, qui per ſeipſum omnia facere poterat, vt ipſa ſocietas congregatorum fidelium approbando ſe inuicem, & communicando veræ fidei doctrinam in omnibus, quæ dicuntur verbis, vel ſignantur Sacramentis, tanquam vnam ſpeciem veri coloris obduceret, & ab illo Sacerdotio, quod in Eccleſia conſtitutum eſt, Sacramentum doctrinæ Fidei Saulus perciperet, & verus eius approbaretur color.* Sic ille magnus Doctor veritatis Caſ-

[illegible]

ſianus *a* idem admonet dicens, *miſſum Saulum ad Ananiam, cum illum prius doctrina, quam ſua inſtitui volente Deo, ne ſcilicet quod rectè geſtum fuiſſet in Paulo, poſteris malum præſumptionis præberet exemplum: dum vnuſquiſq; ſibimet perſuaderet ſimili modo ſe quoq; debere Dei ſolius magiſterio atq; doctrina potius, quam ſeniorum inſtitutione formari.* Sed & ſponte poſteà eundem notat aſcendiſſe Ieroſolymam, vt Euangelium, quod comitante gratia Spiritus ſancti cum poteſtate ſignorum, & prodigiorum Gentibus prædicabat, ſuis Coapoſtolis, & anteceſſoribus priuata quodammodo ac domeſtica examinatione conferret *b*. Affert etiam *c*, Samuelem permiſſum ire ad Heli *d*, quamuis Deo minus gratum. Tandem retinendum præceptum illud *e*; *Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi, ſeniores tuos, ſiue maiores, & dicent tibi.* Lege hac de re Bernardinum Roſignolium noſtrum *f*, & quæ dicuntur à nobis ad epiſtolam Ioannis primam *g*. *Præmitigatur*, inquit Chryſoſtomus, *mens illius, & ita non omninò ſimul Chriſtus et in præſentia reuelationem concedit, vt ſpem ingerat, quod iterum viſurus ſit. Vult benigniſſimus iuſtitiæ, & miſericordiæ magiſter*, ait Petrus Bleſenſis *h*, *vt blande, & ſocialiter doceatur ab homine, quem ſciebat diuinæ vocis tonitru ſuſtinere non poſſe.* Sic inter Deum, & populum Iſrael Moyſes loquebatur, dicebant enim *i*: *Loquere tu nobis, non loquatur ad nos Dominus, ne moriamur.* Innuit Bernardus *k* cum prima nouam aliam rationem *l*: *O Sapientia ſuauiter verè vniuerſa diſponens! Eum, cui tu loqueris, erudiendum de voluntate tua mittis ad hominem, vt ſocialis vitæ commendetur vtilitas, & edoctus per hominem diſcat & ipſe ſecundum datam ſibi gratiam hominibus ſubuenire.* Myſticè autem accipit ciuitatem pro religioſo ordine, & latius ſumi poteſt pro Eccleſia, *quam qui non audit, ethnicus eſt, & publicanus m*, & extra quam non eſt ſalus, vt in Diluuio extra Arcam *n*. Huc ſpectare quoque per accommodationis poſſet ſenſum, quod ait Eccleſiaſtes *o*: *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem pergere*, vt nos ibi notauimus.

Nulli præſumendum eſt de ſua doctrina, ſed eam oportet cum alijs communicare.

b Galat. 2.2.
c cap. 14.
d 1. Reg. 3. &
[illegible]
e Deut. 32.g.

f [illegible]
g [illegible] 1.27.

h [illegible]

i Exod. 20.19.

k Sermon. 1. de [illegible] S. [illegible]
l Sap. 8.1.

m Mat. 18.17.

n 1. Pet. 3.20. 21. [illegible] Cypri. epi. 70. 75. 76. Hieron. contr. Luciſ. Aug. 12. cont. Fauſtum, c. 14. 15. 16. 17. 18. 19. lib. 15. de Ciuit. Dei, cap. 26. 27.
o c. 10. 15.

Quid te oporteat facere.] Nimis quidàm argutè in verbis Sauli notarunt, *quid me vis facere?* magis ſe paratum ad faciendum declaraſſe, quam ad patiendum, quod illud habeat oſtentationem, hoc abſconſionem: non ijſdem reſpondiſſet verbis Chriſtus: nec exiſtimandum eſt de ſe Saulum tunc locutum eſſe iactabundè, cum certi ſingularem demiſſionem, & obedientiam in ipſo, & ipſius verbis illis agnoſcant.

Stabant ſtupefacti.] Si nolis ſtandi verbum, vt alias notaui *p*, ſumere hoc loco pro verbo ſubſtantiuo, ſed in propria ſignificatione, pro poſitione ſtatuque corporis, cùm in capite 26. *q* aſſerat Paulus comites quoque decidiſſe in terram, reuocanda huc notatio Caietani poſita à me ſuperius, quod adhuc iacente Saulo illi ſurrexerint iniuſſi, nihil ſpiritualis motus verſus Ieſum ſentientes: lumine autem ipſo perculſos decidiſſe indicat Græcus textus in capite 22. *r* οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο. *& qui mecum erant, lumen quidem viderunt*, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, *& timidi, ſeu pauidi facti ſunt*, quæ verba nec Syra, nec noſtra editio habet. Itaque fallitur hic Gloſſa interlinearis negans illos cecidiſſe, quod etiam ſentit Hugo.

De ſociis Pauli, quomodo ſtetérint.
p c. 1.11.
q verſ. 14.

r verſ. 9.

Stupefacti.] Ἐννεοί, quæ vox propriè ſignificat mutos, qui neſciant loqui, interdum etiam ſurdos, aliquando abalienatos mente ac ſtupidos. Lege Auctorem Theſauri linguæ Græcæ *ſ*. Si prima placet acceptio, erant præ ingenti metu elingues, ac vt maximè vellent, aut quoque poſſent mutire, vel hiſcere non audentes.

Cur hi Pauli comites ſurdi facti ſint.

ſ in Indice.

Obſtupui, inquit Poeta *t*, *ſteteruntq; comæ & vox faucibus hæſit.* Ex eadem terroris cauſa, & improuiſa immani voce inducitur aliquando ſurditas, vt bombus quidam duntaxat, & inconditus audiatur ſonus, voxque, non articulatè ac diſtinctè. Quo ſenſu vera erunt, quæ ſibi aduerſari videntur in proximè ſequentibus verbis, quibus dicitur hos comites Sauli vocem audiuiſſe, & in capite 22. *u* vbi eſt, non audiuiſſe. Quanquam aliter iſta conciliari poſſe mox videbimus. Syra editio amplexa eſt vltimam ſignificationem vtens participio תמהין *thamihin*, id eſt, *attoniti*.

t 12. Æneid.

u verſ. 9.

Audientes quidem vocem.] Conciliatio quam attuli, eſt Bedæ in capite 22. *x* necnon Eucherij *y*. Hoc autem loco Gloſſa ordinaria, & Lyranus, & Hugo, & Carthuſianus, & Caietanus, & alij paſſim in hunc locum, necnon Auguſtinus *z*, explicant vocem Chriſti minimè auditam, ſed Pauli, quoniam Paulus ipſe ita narrat: *Vocem non audierunt eius qui loquebatur mecum.* Facilior videtur prior expoſitio: nec enim conſtat vocem Chriſti huiuſmodi fuiſſe, vt æquè à ſodalibus, atque à Saulo ipſo clarè exaudiri non quiuerit, niſi ad diuinam voluntatem recurramus, quæ vt præſentiam Chriſti ab aliorum oculis, ita ab eorundem auribus eiuſdem vocem ſubtraxerit. Dici poſſet vocem Chriſti non audiuiſſe, quia neſciebant eſſe Chriſti: vel quoniam Chriſtus nomen proprium Ieſu expreſſit, & cognomen Nazareni, ideo dici non audiuiſſe, quia quid ea vox verbaque ſibi vellent, non percipiebant. At magis, vt dixi, expedita ſolutio prima. Nec admodum probabile eſt quod ait Oecumenius: ſi Chriſti ipſius vocem audiuiſſent, conuertendos fuiſſe, vt patet ex his, quæ prius dixi. Placet potius quod idem notat: ideo non credidiſſe, deſtitutos nempe vocatione efficaci, vt eſſent magis idonei teſtes eius, quod circa Saulum contigerat, nec ad gratiam teſtificari viderentur. Chryſoſtomus putat, quod etiamſi audiſſent, incredulitamen permanſiſſent. *Qui non credit, non audit, vt qui tanquam tonitruum*, inquit Ambroſius *a*, *cæleſtem audierat vocem.*

x verſ. 9.
y in [illegible]
[illegible] Act. Apoſt.
z in [illegible]
Rurſus quomodo comites Pauli Chriſti vocem audiuiſſe, & non audiuiſſe dicantur.

a de Fide, cap. vlt.

Neminem autem videntes.] In capite 22. *b* dicuntur lumen vidiſſe, & Saulum profectò viderunt, ſed neminem præterea, proindeque non illum, cum quo is loquebatur.

b verſ. 9.

Verſus 8.] Surrexit autem Saulus de terra, apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damaſcum.

SVrrexit autem Saulus de terra.] *Modo ſponte ſurrexit videlicet*, inquit Gloſſa interlinearis, *quaſi prius, vel non potuerit, vel noluerit, expectans iuſſionem vocantis. Non fui incredulus*, inquit Agrippæ, *cæleſti viſioni c*, *& continuo non acquieui carni, & ſanguini*, ſcribit ad Galatas *d*.

c Act. 26.19.
d c. 1.16.

Apertiſq; oculis nihil videbat.] οὐδένα ἔβλεπε, *neminem videbat*; quod poſſet intelligi de perſona illa, hoc eſt, de Chriſto, quo cum antea coram loquebatur: ſed quæ ſequuntur, conuincunt, nec vllum alium de comitibus vidiſſe, à quib. oportuit eum trahi, ac deduci. Syrus interpres expreſſit eundem ſenſum hoc modo, ולא מתחזא הוא לא מדם כד עינוהי פתיחן הוי *vela methcheza*

An Paulus nihil plane omnino viderit.

hana leb medem chad bhenauin pethichen hauei, i. neque cōſpectum, ſeu, viſum erat ei quicquā, quando oculi eius aperti erant, vel, nihilque ei apparuit, cum oculi eius eſſent aperti. Magis perculit Sauli oculos copioſa illa lux, quam comitum. ne, inquit Oecumenius, communis aſflictio exiſtimaretur, & quæ caſu contigiſſet, ſed à diuina prouidentia. Carthuſianus putat propter mentis raptum, caruiſſe vſu ſenſuum, ſed quod tunc extaſim paſſus non ſit, ſuperius dixi, & dicam magis inferius. Tertullianus a appellat plagam orbationis, & periculum luminis b, id eſt, oculorum: Auguſtinus c, ademptum lumē oculorum carnalium: & alio loco d, aſſerit cæcum factum: Aponius e, nube cæcitatis ab alto directa inligatum: Ambroſius f, effuſa luce cæcatum: Chryſoſtomus g eodem modo. Videntur paſſim omnes exiſtimare, fuiſſe in Sauli oculis veram orbitatem, & cæcationem, priuationemq; potentiæ viſiuæ, ſeu corruptionem organi viſus, & nominatim Chryſoſtomus comparat cum illa, qua percuſſus eſt Elymas Magus à Paulo h, idque ſatis indicant ſquamæ poſtea decidentes ex oculis ipſius, & tota ſeries hiſtoriæ, atque curatio facta per Ananiam.

Paulus quomodo cæcus [illegible].

a lib. de Bapt. c. 11.
b lib. con. Praxeam. c. 15.
c in Pſal. 67.
d Serm. 14. & 18. de Sanctis.
e lib. 1. in Cāt.
f li. de bened. Patriarch. ca. vlt.

Paulus amiſit omnem oculorum ſenſum.

g hoc loco.
h Act. 13. 12.

Sodomitæ illi, quos Angeli percuſſerunt cæcitate i, habuerunt priuationem viſionis quantū ad ianuam domus Lot, cuius domus ſitum, figuram, & magnitudinem non diſcernebāt, quamlibet ipſimet errando quærerent. Idem videtur iudicium eſſe de Balaam, qui Angelum non videbat viſum ab aſina k. Vocat Auguſtinus l hoc genus cæcitatis (quam etiam Eliſæus inflixit militibus, quos rex Syriæ miſerat ad ipſum comprehendendum m) Græco nomine ἀορασίαν, quæ poſſet Latine, ſi ferret vſus, dici auidentia, & definit eſſe, *quando aliquid à quibuſdam non videtur, quāuis adſit, à quibus alia, quæ pariter adſunt, videntur.* Theodoretus n comparans viſionem Danielis o, & ſociorum terrorem, propter quem illam diſtincte non perceperant, cum hoc præſenti caſu, dictionem quoque τῆς ἀορασίας vſurpat, & illum terrorem vocat ἔκστασιν. Conſtat nimio ſplēdore debilitari aciem oculorū, diſgregari obtutum, obliterari, penituſque deleri. *Tanto fulgore maieſtatis apparuit Chriſtus*, ait Rupertus p, *vt eum quem vocabat, cæcum faceret, atque ſua claritate lumen corporeum extingueret hominis infirmi, in veri luminis virtutem ferre non ſuſtinentis.*

Sodomitæ nō fuerunt percuſſi cæcitate, ſed viſionis priuatione.

i Gen. 19. 11.
k Num. 22. 31.
l q. 41. in Gen. & 22. de Ciu. c. 19.

Quid ſit ἀορασία ſeu auidentia.

m 4. Reg. 6. 19. 29.
n orat. 10. in Dan.
o Dan. 10. 7. 8.
p 4. de operibus Spir. ſancti c. 19.

Democritum Philoſophum hiſtoriæ quidem produnt, vt philoſopharetur liberius, luminibus oculorum ſua ſponte ſe priuaſſe, ſed qua ſolertia id fecerit, Laberius poeta citatus à Gellio q his verſibus deſcripſit: licet cauſam voluntariæ cæcationis fingat aliam, vertens in eam rem quam tum agebat:

Democritus Abderites phyſicus Philoſophus, clypeum
Conſtituit contra exortum Hyperionis, oculos
Effodere vt poſſet ſplendore æreo, ita radiis
Solis aciem effodit luminis, malis bene
Eſſe ne videret ciuibus: ſic ego
Fulgentis ſplendore pecuniæ volo
Elucificare exitum ætatis meæ,
Ne in re bona videam eſſe nequam filium.

Democritus vt philoſopharetur ſe orbauit oculis

q lib. 10. c. 17.

Galenus r quoque multis exemplis docet à ſplēdida, ac vehementi luce oculos noſtros offendi: ſic Xenophontis milites læſos oculis fuiſſe, quod per multam niuem iter feciſſent: ſic Dionyſium Siciliæ tyrannum domum ſuper carcerem conſtruxiſſe clariſſimam, ac longe ſplendidiſſimam, calce illitam, in quā vinctos ex imo, & obſcuriſſimo carcere, in quo diu detenti eſſent, eduxiſſe, vt occæcarentur tantæ lucis occurſu repentino, & conferto: ſic multos in Solis defectib. dum fixis oculis Solem intuerentur, imprudētes prorſus fuiſſe cæcatos. Myſticos ſenſus, quos Gloſſæ tradunt, S. Bernardus, & B. Vincentius, aliiq; in Commentariis atque Sermonibus, prætermitto.

r lib. 10. de vſu parti. c. 3.

Exempla eorum qui multa luce cæcati ſunt.

Obſeruant iſti quo Deus ordine vocare ſoleat *illuminando*, vt ſe quis agnoſcat qualis ſit: *proſternendo*, vt ſeipſum, ſuas ſpectans peccatorum ſordes, humiliet: *appellando perſecutorem*, vt attendat grauitatem peccati, & reſpondeat tota obedientis animi propenſione: *excæcando*, vt hæc omnia nihili ducat, quæ carnis cernuntur oculis: *iubendo ciuitatem ingredi*, vt ſalutis remedia, monitaque capiat ab aliis. Haud dubium, quin iſta cæcitas, ac ieiunium triduanum pœnæ, ac ſatisfactionis cuiuſdam nomine à Deo inflicta ſint, necnon præparationis ad gratiam recipiendam. Aptari huc poſſunt verba Balaam ſ arioli, qui pro maledictione coactus eſt benedictionem populi Dei pronunciare: *Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cuius obturatus eſt oculus: dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem Omnipotentis intuitus eſt: qui cadit, & ſic aperiūtur oculi eius.* Cecinerat vero Balaam cum aſina, & Angelum, qui ab illa videbatur, ipſe non videbat t. Extat præterea apud Patres comparatio cum altero Saulo, ſeu Saul rege, qui erat etiā de tribu Beniamin, ſicut noſter Saulus. Eam ponit Auguſtinus u, & Tertullianus x, quorum vterque ſimilem facit Dauidi, quem ille perſequebatur, Chriſtum, quem Saulus. De eodem intelligitur vaticinium Iacob y: *Beniamin lupus rapax mane comedet prædam, & ad veſperam diuidet ſpolia*, vt exponit Auguſtinus z, & in Geneſim Theodoretus, Beda, Rupertus, Ambroſius, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ruffinus, Iſidorus, & præterea Hilarius a, Tertullianus b, & Innocentius III. c Petrus Bleſenſis d, & rurſum Ambroſius e, & Hieronymus f, & Gregorius g, & Rupertus h, ſic accipiens de ipſo verba Pſalmi i, *Beniamin*, quia de hac erat tribu, *adoleſcentulus*, quia minimus Apoſtolorum, *in mentis exceſſu*, quia raptus eſt, quia in via ſtupefactus, quia ſtupebant omnes de conuerſione ipſius. Subdit ibidem egregiam comparationem vocationis Pauli cum vocatione aliorum Apoſtolorum: & obſeruat, cum iure belli talis hoſtis occidi potuerit à Chriſto, merito ſe ſolere Chriſti ſeruum nominare, quoniam Chriſtus ei donauit vitam, & tantis præterea beneficiis affecit.

Qualiter Deus homines ad ſuum trahat obſequium.

ſ Num. 24. 3.

Paulus comparatur cum Balaam.

t Num. 22. 27. 28.

Quomodo etiam Sauli regi fuerit ſimilis.

u Serm. 1. de verb. Apoſt.
x 5. cont. Mar. cap. 1.
y Gen. 49. 27.
z Serm. 14. de San.
a in Pſal. 67.
b in Scorp. cap. 13. & 5. cont. Mar. c. 1.
c Ser. 1. de conuer. S. Pauli.
d Ser. de eod.
e in Pſal. 118. octonario 6.
f lib. 4. in c. 11. Eſaiæ.
g 18. Mor. c. 11. vel. 8.
h li. 4. de operibus Spiritus ſancti c. 19.
i Pſal. 67. 28.

Fuit Saulus de tribu Beniamin k *lupus rapax*, quia ingenio acer, ferox, vehemens, *mane*, hoc eſt, ante conuerſionem, *rapiebat prædam*, perſequendo Eccleſiam, *veſpere*, poſtquam conuerſus eſt, *diuiſit ſpolia*, conuertens ipſe plurimos. Matri Synagogæ, vt pridem dicebam, & ait Ambroſius l, dolorum, ac interitus, vt Beniamin ille m genitrici ſuæ, cauſa fuit, vel, vt Iſidorus n, afflixit filios Eccleſiæ, prius Benoni filius doloris, tum Beniamin filius dexteræ: deniq; poſtremus erat inter Apoſtolos, ſicut Beniamin inter Patriarchas, & ſingularibus priuilegiis à Ioſeph, hoc eſt, à Chriſto, cōdecoratus, vt notat idem Ambroſius o. Quo ſpectat etiam id, quod eſt in Pſalmo p, *Ibi Beniamin adoleſcentulus in mentis exceſſu.* Extaſim enim paſſus eſt; & eum de ipſo locum interpretatur ibi Auguſtinus, diciq; neminem id ambigere. Et ſane ita etiam exponit Hieronymus, etſi non placet, exceſſum accidiſſe in via ipſa Damaſcena, vt voluit vterque, niſi per exceſſum cum Hilario, cuius ea-

Aptatur benedictio Beniamin Saulo, & vtriuſque comparatio.

k Rom. 11. 1. Philip. 3. 5.
l in Luc. obſeru. 1. & libr. de ben. Patr. c. vlt.
m Gen. 35. 17. 18.
n in Pſal. 67.
o libro de Ioſeph. c. 10.
p Pſal. 67.

dem illa explicatio eſt, pauoris conſternationem intelligamus. In eadem ſententia eſt Baſilius, & Theodoretus, & alii, & de Ruperto ante dixi.

Ad manus autem trahentes introduxerunt Damaſcum.] In capite 22. *a* ſic legimus: *Et cum non viderẽ præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damaſcum.* Fieri potuit, vt eum comites in iumẽtum impoſuerint, & alligauerint, ne decideret, vel equitantem circumſteterint, vel etiã vehiculo deduxerint, manib. prius prehenſum, ac deductum. Hiſtoria Scholaſtica, & Gloſſa interlinearis manibus ſuis tenuiſſe dicunt manus illius, & quaſi cæcum duxiſſe: quod etiam ſatis innuit Auguſtinus *b*. Carthuſianus ait adeo B deſtitutum viribus fuiſſe præ timore, ſtupore, contemplatione, vt per ſe ingredi nõ poſſet. Eo modo quo Daniel de ſeipſo Angelum alloquens dicebat *c*: *Domine, in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium.* Participium χειραγωγοῦντες indicat ſublatum, ac deductum manibus alienis. Fauet coniectura, vt qui vinctos perducere in Ieruſalem Chriſti fideles Damaſci agentes volebat, vinctus ipſe quodammodo perduceretur Damaſcum ſpolium ac mancipium Chriſti. *En qui feſtinabat, qui vbique circumcurſabat,* inquit Chryſoſtomus *d*, *opus nunc habet aliquibus, qui manducant: quique vt ſpolium Diaboli, ac vaſa capta quaſi ciuitate introducant omnibus videntibus. Ligatus* C *introductus eſt*, inquit idem, *e non circumpoſitis illi vinculis, & trahebant illum, qui ſperabat ſe alios tracturum.* Mirabile ſpectaculum, magni concurſus omnium ordinum, varii ſermones tum in via Sauli, comitumque, tum in media Damaſco ciuium cum illis, & inter ſe. Non parcebat proculdubio Saulus gemitibus, & ſuſpiriis, ac, vt mihi quidem perſuadeo, Stephanum identidem memorabat, & inuocabat, agnoſcens fructum precum eius pro lapidantibus in ſua vocatione iſta.

a verſ.11.

Quomodo Paulus Damaſcum ſit introductus.

b Serm.14. de Sanctis.

c cap.10.16.

Mutatio dexteræ Excelſi.

d hom. de conuer. Pauli.

e in hunc locũ.

Quomodo in via & in vrbe ſe habuerit.

Verſus 9.] Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neque bibit.

D ET *erat ibi tribus diebus non videns.*] Probabilis ratio hinc ducitur ad probandum facultatẽ ipſam viſiuam ablatam Saulo eſſe, vel organum corruptum: nihil enim prorſus tanto tempore videbat, quod in ἀορασίᾳ non contingit. Lege verſum præcedentem.

Et non manducauit, neque bibit.] *Compungebat ſe propter ea quæ fecerat*, inquit Chryſoſtomus, *confitebatur, precabatur, orabat Deum, & ſeipſum mirum in modum pœna dignum iudicabat*, inquit Oecumenius, *ob Eccleſiæ perſecutionem, triſtiſque Deum deprecabatur, vt ſibi remitteret.* Lyranus ſuſtentatum ait cœleſti viſione, vt Moſem in monte per quadraginta ieiunii dies *f*. Teſtatur eſſe communem E opinionem, hoc triduo contigiſſe raptum illum vſque ad tertium cœlum, de quo ipſemet meminit *g*. Sed tridui abſtinentia à cibo non eget miraculo. Beda, Gloſſa ordinaria, Hugo, Hiſtoria ſcholaſtica exiſtimant hoc tempore didiciſſe diuinitus Euangelium, idque probant, tum quia mox prædicauit, tanquam cui congruant verba Pſalmi *h*: *Eloquium Domini inflammauit eum*: tum quia in epiſtola ad Galatas negat contra eos, qui, vt ait Comeſtor *i*, nominabant eum Apoſtolum Ananiæ, *ſe ab homine accepiſſe Euangelium, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti k*. Hac de cauſa Rupertus *l* notat in omnibus epiſtolis, præterquam ad Hebræos, apponere Paulum, ſibique tribuere titulum Apoſtoli Ieſu Chriſti, ne videretur cæteris inferior, quos viuens hic Chriſtus deſignauerat, & ſuper quos in Pentecoſte Spiritum ſanctum miſerat.

Quid fecerit in triduo.

f Exod.24.18. & 34.28.

Raptus in hoc triduo contigit.

g 2.Cor.12.2.4.

h Pſ.104.19.

i in Act.c.46.

k Gal.1.12.

l 4. de operib. Spir.ſancti. ca. 19.

De raptu dicto expreſſe docet Carthuſianus hoc loco, & in epiſtola ad Galatas ait in eodem didiciſſe Euangelium. Auguſtinus *m*, vt priore verſu dixi, videtur velle contigiſſe raptum in ipſa via, necnon Hieronymus. Sed exponi poſſent, vt ibidem notaui, de pauore, qui animũ abalienat. Ioannes Arboreus, declarãs poſteriorem ad Corinthios epiſtolam *n*, probabile ducit, illam quidem epiſtolam ſcriptam à Paulo circa principiũ Imperii Neronis, ab huius vero Imperii principio computando retro quatuordecim annos, deprehendi tempus conuerſionis Pauli, quo ſcribit [illegible] viſionem, ſiue *raptum habuiſſe ante quatuordecim annos. Nam conuerſus eſt*, inquit, *anno, quo Chriſtus paſſus eſt, paſſus eſt autem Chriſtus circa finem Tiberii: huius ſucceſſor Caius vixit quatuor annis, poſt quẽ fuit Nero; & ſic additis duobus de tempore Tiberii, quia nondum mortuus erat, quando Paulus eſt conuerſus, & octo de tempore Neronis, quod fluxerat, vſque ad tempus, quando ſcripſit dictam epiſtolam, exiſtunt anni quatuordecim à tempore conuerſionis.* Tranſcripta ſunt hæc ex S. Thoma *o*, vt idem Auctor etiam profitetur: & vterque idem indicat in epiſtolam ad Galatas *p*. Eandem tuetur ſententiam Lyranus *q*, etſi paulo aliter init numerum annorum ſub Imperatoribus. Idem ſentit Carthuſianus *r*, & Ioannes Driedo *ſ*. Baronius *t*, quem ſequitur Pererius *u*, prorſus improbat calculũ iſtum temporis, quoniam putat epiſtolam ad Corinthios ſecundam editam longe poſt, hoc eſt, anno Redemptoris noſtri quinquageſimooctauo, qui eſt non decimuſquartus à Pauli conuerſione, ſed vigeſimuſquartus, aut quintus: atque contigiſſe raptum Pauli poſt triennium à conuerſione ipſius, à quo anno vſque ad tempus dictæ epiſtolæ anni decem & ſeptem intercurrerint. Sed ſi hoc ita eſt, non fuit epiſtolæ illius conicienda ſcriptio in octauum ſupra quinquageſimum Chriſti annũ, ſed in quinquageſimumquartum, vel quintum, & non verum exacte dixiſſet Paulus *ſibi accidiſſe eam viſionem quatuordecim annis* prius quam epiſtolam ſcriberet, ſi à conuerſione ſeptemdecim intercurrerunt.

m in Pſal.67.

Quomodo colligatur, Pauli raptum in eo triduo interueniſſe.

n cap.12.

o in eundem locum lect.1.

p in c.1. vbi S. Thomas lect.3.

q in c.12.2.ad Corinth.

r ibidem.

ſ 1.de Script. Eccl.cap.1.p.3.

Baronii ſententia de tempore quo raptus contigerit.

t to.1. Annal. anno Chriſti, 58.

u in epiſt. ad Rom. in prolego. diſpu.1. nu.12.

Paulus ipſe teſtatur Galatis poſt annos tres veniſſe Ieroſolymam: & narrata conuerſione ſubdit *ſe orantem in templo factum y in ſtupore mentis*: ibi igitur, eoque tempore, nempe Chriſti anno trigeſimooctauo, probabile eſt conceſſam Paulo mirabilẽ ecſtaſim. Iuuat coniecturam meã Adelmannus *z*, grauis, & antiquus Pater, cui indignũ eſſe videtur, vt Saulus adhuc infidelis (ſic ipſe loquitur) raperetur in cœlũ. Videtur vtcumq; Damaſus *a* fauere opinioni de raptu in triduo illo;

Mutatus poſtquam placuit de nomine Paulus
Mira fides rerum, ſubito trans æthera vectus
Noſcere promeruerit poſſint quid præmia vitæ,
Conſcendit claris Martyr penetralia Chriſti,
Tertia lux cœli tenuit Paradiſus euntem.

Sed acquieſcendum priori ſententiæ, ſic tamen, vt ſatis eo triduo edoctum Saulum fateamur de Euangelio, prout ipſemet Galatis ſignificat *b*, & mox à Baptiſmo reipſa comprobauit *c*, & præter Bedam, Comeſtorem, alios, Rupertus *d* docet. Hoc poſtremum qui neget, non legi: nec negat ſane Sixtus Senenſis *e*, dicitve Paulum Euangelium à Luca & Marco *didiciſſe*: *ſed Euangelica hi-*

Quando acciderit Auctoris ſententia.

x Gal.1.18.

y Act.22.17.

z epiſt. ad Berengarium de Euchariſt. Tom. 9. Biblio. Patrum.

a in carm. de Paulo Apoſt. Tom. 3. Biblioth. Patrum.

Paulus in hoc triduo etſi raptum paſſus non ſit, tamẽ fuit inſtructus ſufficienter de rebus fidei.

b cap.1.12.

c Act.9. 20.21.

d 4. de operib. Spir.ſancti. ca. 18.

e 1. Biblioth. ſanct.

a [illegible] non longe à princ.

ſtoria narrationem, ſiue expoſitionem: ſicut & Origenes a loquitur, quem citat, hoc eſt, res à Chriſto dictas, geſtaſque particulariter.

Verſus 10.] Erat autem quidam Diſcipulus Damaſci, nomine Ananias: & dixit ad illum in viſu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine.

E*rat autem quidam Diſcipulus Damaſci.*] Rectè Saulus lupus committitur Ananiæ oui, quã ipſius nomen ſignificat (etſi alii *nubem Domini* interpretentur) diximuſque capite quinto b de etymologia huius nominis, quam hoc loco Gloſſa interlinearis ait eſſe *gratia Dei*, vt iuxta Eſaiæ c vaticinium habitet lupus cum agno.

b verſ. 1.
c cap. 11. 6.

O noua palma! lupum domat ille rapacem
Hebræus, quem dixit ouem, inquit Arator.

Tradit eandem notionem ac rationem nominis Ananiæ Hieronymus d, dicens, lupum hunc rapacem Beniamin, oui caput ſubmiſiſſe. Et eodem ante alluſerat non ſemel e. Chryſoſtomus ait, *hũc valde fuiſſe inſignem, cum tam libere Chriſto ipſi reſponderit, & Chriſtus tam ei perſpicue futura expoſuerit, quod nec Angelus cum Philippo fecerat* f. Oecumenius facit vnum de ſeptuaginta Diſcipulis, & Diaconũ; & huius rei teſtem citat Paulum ipſum in Canonibus: tunc autem propter perſecutionem Preſbyterum nullum ibi fuiſſe. Quod non fuerit ex ſeptem Diaconis primis, conſtat. Inter LXX Diſcipulos ponit eum etiam Dorotheus g, & Damaſci aſſerit Epiſcopum; Gagneius ex tribu Iuda; Petrus de Natalibus h nominat ſolummodo Diſcipulum Apoſtolorum, *& poſt conuerſionem Pauli ordinatum dictæ ciuitatis Epiſcopum, in qua & quieuerit eo ipſo die, currentibus aliquot annis, quo baptizauerat Paulum.* Martyrologium *hoc ipſo die*, videlicet Ianuarii quinto & vigeſimo, tradit *poſt prædicatum etiam Eleutheropoli Palæſtinæ, aliiſque in locis Euangelium, lapidibus Martyrium Damaſci conſummaſſe.* Idem eſt in Menologio Calendis Octobris, vbi quoque cenſetur inter Septuaginta.

d epiſtol. 1.
e in c. 11. & 65. Eſaiæ.
Ananias quis fuerit.
f Act. 8. 1.
g in Synopſi.
h lib. 3. ca. 21.
Fuit Epiſcopus Damaſci.

Canon, quem citat Oecumenius tanquam Pauli, videtur eſſe is, qui nomine eius habetur apud Clementem i, vbi excuſat Ananiam, quod ſe baptizauerit, quamuis presbyter non eſſet, id enim feciſſe iuſſu Chriſti Pontificis ac Dei k, perinde vt Philippus Diaconus Eunuchum baptizauit. Sed ibi non appellat eum Diaconum, ſicut affirmat Oecumenius, verum duntaxat fidelem fratrem.

Cur baptizauerit non ordinatus.
i lib. 6. Conſt. c. vlt.
k Act. 8.

Auguſtinus l indicat fuiſſe ſaltem presbyterum, cum baptizauit Saulum, ait namque *hunc ad illum eſſe miſſum, vt illo Sacerdotio, quod in Eccleſia conſtitutum eſt, Sacramentum doctrinæ Fidei perciperet, & verus eius approbaretur color.* Caſſianus m vocat *Seniorem*, hoc eſt, ſuperiorem, ac doctorem Sauli. Ipſemet Apoſtolus hoc de ſuo ſpirituali patre elogium coram Agrippa edidit n: *Ananias quidam*, inquit, *vir ſecundum legem teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus* (Damaſci) *Iudæis.* Hæc laus minus reddebat ſuſpectum Ananiæ teſtimonium de Saulo: tum vero cum non eſſet Apoſtolus, nec forſan de primis ſeptuaginta Diſcipulis, poterat liberius dicere *Saulus non ab homine accepiſſe, vel didiciſſe Euangelium, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti* o. In Turcogræcia narratur Ananiæ domum Damaſci conuerſam poſtea in templum Chriſtianorum. Diuino autem videtur etiam factum conſilio, vt Romæ in celebri S. Pauli Baſilica, baptizatoris Ananiæ caput vna cum Stephani capite religioſe cuſtodiatur.

Fuit ſaltem presbyter.
l lib. 2. Quæſt. Euang. q. 47.
m collat. 2. cap. 15.
n Act. 22. 12.
o Gal. 1. 12.

A

Et dixit ad illum in viſu Dominus.] *Forſitan tempore ſomni*, inquit Carthuſianus, & ſatis indicat Oecumenius: qui modus frequens eſt in Scriptura, ac de illo aliquid egimus capite ſecundo p. Græce eſt, ἐν ὁράματι, quod nomen, inquit Beda q, & Iuuencus Presbyter in Euangelico carmine poſuit, dicens:

Horomatis huiuſce expertes reddite cunctos.

p verſ. 17.
q Retract. in Acta.

Non aliam aliquam illuſtriorem perſonam traxit, aut ad Pauli inſtructionem tranſmiſit, quoniam per homines inducturus eum non erat, ſed per ipſum Chriſtum, nihilque Saulum Ananias docuit, ſed baptizauit ſolum, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius: & hoc ipſũ ipſemet Apoſtolus, vt corroboret auctoritatem ſuam, exaggerate pronunciat r, vt modo retuli, & in particulari dum tractat de myſterio Euchariſtiæ ſ.

B

Cur alius ad Paulum miſſus non ſit.
r ad Gal. 1. 1. 11. 12. 13. & ſeq.
ſ 1. Cor. 11. 23.

Ecce ego, Domine.] Prompta, beneque inſtructa obedientia. Cognouit enim vocem vocantis, quam adhuc puer Samuel non cognoſcebat t, & confeſtim vocanti ad obediendum, alacrem ſe paratumque exhibuit. Vocatus à Deo Abraham u, & ab Angelo Iacob x, ſiue etiam à Deo y, reſpõderunt, *Adſum.* Eodem modo Moſes z, item Balaam accerſitus à Balac a, Miphiboſeth à Dauid b. Samuel vero exiſtimans ſe vocatum ab Heli, ad eum accurrens reſpondit, *Ecce ego* c. Et Eſdras cum vocaretur à Domino d, dixit, *Ecce ego, Domine.* Eſaias quoque iiſdem verbis obtulit ſe mittendũ, quo vellet Deus e. Stellæ ipſæ à Deo vocatæ dixerunt, *Adſumus* f. Vocare Dei eſt imperare, vt cũ apud Prophetas *vocare* ſcribitur *famem, gladium, formidinem* g, *&c.*

C

t 1. Reg. 3.
Obedientia plurimorum commendatur.
u Gen. 22. 1. & 11.
x Gen. 31. 11.
y Gen. 46. 2.
z Exod. 3. 4.
a Num. 22. 16.
b 2. Reg. 9. 6.
c 1. Reg. 3. 4. 6. 8.
d lib. 4. 24. 2.
e cap. 6. 8.
f Baruch. 3. 35.
g Pſal. 104. 16.

Verſus 11.] Et Dominus ad eum: Surge, & Vade in vicum, qui vocatur Rectus: & quęre in domo Iudę Saulum nomine Tarſenſem: ecce enim orat.

D

E*t Dominus ad eum: Surge, & vade.*] Vel iacenti imperatur, vel alacritas, & celeritas, vt non ſemel monuimus de verbo ſurgendi h, hoc verbo ſignificatur.

h Actuum 5. 6.

In vicum.] Vicus inter alias ſignificationes accipitur etiam in illa, quę propoſito congruit, hoc eſt, pro via publica, ſiue platea intra ciuitatem, vt præter alios docet Iſidorus i, etſi poſſet quoque ſumi pro ſuburbio: ciuitatem enim dicitur intrare etiã is, qui intrat ſuburbium. Ciuitas diuiditur in regiones, hæ in vicos, iſti in ædes: & eſt vicus, vel vrbanus, vel paganus remotus ab vrbe ac ſuburbio. De vrbano eſt ſermo. Græca vox ῥύμη proprie eſt tractus ille viæ in vrbe vtrimque ædificiis ſeptæ, valetque idem quod [illegible], vel Homericum nomen ἀγυιὰ, & non diſſimile Latinum angiportus.

Vicus nomẽ quid hic ſit.
i lib. 15. Originum. c. 2.

E

Qui vocatur Rectus.] De vicis, viiſque & cliuis Romanis, vnde nomina ſumpſerint, diſſerit Alexander ab Alexandro k cum Tiraquello, monetque partim à conditoribus, nonnunquã à variis euentis denominatos; plerumque, qui loca vrbis incoluiſſent, trãſmiſiſſe ad poſteros denominationes ex ſuiſmet nominibus. Similitudinẽ noſter hic vicus Rectus habet cũ eo, qui dicebatur in Vrbe vicus longus l, aut via lata m, aut Fornica-

k lib. 1. c. 18. 6.
l Val. Max. lib. 2. c. 5. Liuius 1. Dec. lib. 10.
m Publ. Vict. in 7. regio.

ta,

menſam lucem fuiſſe in nube lucida. Quidam a in modum globi, inde colligentes ibi Chriſtum præſentem extitiſſe, alioqui, ſi è cœlo, ſeu è loco, aereve ſuperiore continuata fuiſſet, non propriè Paulum circumdediſſet, eamque etiam alij vidiſſent. Nil iſta concludunt, & conſtat ab aliis lucem viſam eſſe b.

Oportet primam in creatione microcoſmi lucem eſſe, quæ prima facta eſt in creatione magni mundi c. *Deus*, inquit Apoſtolus d, *qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris. In meridie cubat ſponſus, & in cruce Chriſtus obdormit.* Deambulabat eodem tempore ad auram e Deus vocaturus Adam ad pœnitentiam: & horâ ſexta, id eſt, meridiana fuit, quando Samaritana cum Meſſia collocuta eſt f: *Veniet nox, cum non licebit operari* g: & media nocte virgines vocantur ad nuptiarum locum h: *dum dies eſt, operandum* i, *ortoque Sole exeundum ad opus, & ad operationem vſque ad veſperam* k. Occaſio fuit iſta, vt ſe Saulus præpararet ad gratiam iuſtificantem, non fuit gratia intus infuſa, vt bene docet B. Thomas l. Cæterum diſcuti ante omnia à peccatoris intellectu tenebras, vt conuertatur, oportet; *& emitti lucem, ac veritatem, quæ deducant, ac adducant* m; *atque veritatis ſcuto circumdari contra Principem tenebrarum, à quo captiuus tenetur, vt Apoſtolus ait* n, *ad ipſius voluntatem. Ambulabunt enim vt cæci qui in Domino peccauerunt* o, *lux circumfulget exterius*, inquit Petrus Bleſenſis p, *ei qui interioribus ignorantiæ tenebris obducitur; illuſtrat diuina dignatio pietatis*, inquit Bernardus q, vel à foris intus adhuc luminis incapacem: qui needum infundi poterat, diuina ſaltem circumfunditur claritate. Chryſoſtomus r ideo præmiſſam lucem voci dicit, *vt compreſſo ita furore ipſius, menteque ſerenata, vocem attentius perciperet.* Ambroſius ſ, *Tanquam lupum nocturnis tenebris oberrantem, effuſa luce cæcatum.* Hugo t exiſtimat, lucem illam externam, vel fuiſſe lucem Solis ſubito aërem liquidum illuſtrantis in morem fulguris, atque coruſcationis abſque denſiore vlla materia ab ipſo repercuſſa; vel lucem quandam ex Chriſti præſentia, quaſi eiaculatam, à corpore ipſius glorioſo, vel ab Angelo allatam, qui ad Saulum ſit miſſus. Primo & ſecundo modo interuenit miraculum; illuminatio ſiquidem à Sole naturaliter facta non eſt; viſio glorioſæ claritatis ſuperat vires oculi mortalis. En Heliodorum alterum u; dum ærarium templi, immo templa ipſa Domini expilare, diruere nititur, deiicitur, flagellatur, obmuteſcit, deportatur, non Oniæ precibus, qui Pontifex erat Aaronicus, ſed meritis, & gratia Chriſti, ſummi ſecundum ordinem Melchiſedech Sacerdotis x, & Leuitæ Stephani precibus, vita ei condonatur. Ecce tibi maledicturus populo Dei Balaam y, verberata corporis aſina reſilire compellitur.

Merito ſeipſum appellauit *abortiuum* z, quoniam natus tempore alieno, quando etiam abierat Chriſtus, & Chriſti perſequebatur Eccleſiam: & quidem natus cum quadam violentia, vt notat S. Thomas a: & quia ipſiuſmet opinione ſui ſe minimum nominabat, non peruenerat ad debitam perfectionis quantitatem, vel contra, quia per gratiam Dei mox euaſit vir ætatis plenæ, non per interualla temporis, quemadmodum cæteri Apoſtoli. Adde quod ortu ſuo mortem matri Synagogæ intulit: & naſcente Benjamin (quod Paulo nomen tribui ſolet) mater periit, quæ propter dolorem בן אוני *Benbboni*, id eſt, *filium doloris*, illum nominauerat b. Præterea eidem conuenit eadem appellatio, vt eum ſignificet, qui in ipſo matris vtero extinguitur, quia in medio Synagogæ affirmans Ieſum eſſe Meſſiam in lege promiſſum, eidem Synagogæ mortuus eſt c. Adhæc acute Anſelmus ea voce ait innuiſſe Apoſtolú ſuam cæcitatem, & luminis amiſſionem, de qua paulo poſt, vt ſolent qui non debito naſcuntur tempore, ſemimortui, & cæci naſci. Quanquam abortiuus quoque dici potuit, quaſi ſupernumerarius, hoc eſt, ſuper numerum aliorum Apoſtolorum ea ratione qua Suetonius ſcribit d *illos Senatores abortiuos appellatos, qui ſupra numerum per gratiam in Senatu eſſent adlecti*: atque eodem pacto Barnabas dici poteſt abortiuus, nec eo tamen ſenſu, quem voluit Suetonius, de deformibus indigniſque.

Verſus 4.] Et cadens in terram, audiuit vocem dicentem ſibi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

ET *cadens in terram.*] Caſus hic tribuendus videtur copioſæ luci, ac veluti fulguranti: *fulgura namque multiplicauit Deus*, inquit Dauid e, *& conturbauit eos.* Liquefecit hoc fulgur durum ceu in vagina corporis gladium animi, vaginam ipſam corporis non conſumpſit. Id quidem Paulus ipſe, cum rem ipſam narrat, ſatis innuit f, & ſuadet ratio illa Chryſoſtomi, de qua dixi, cur vocem lux præceſſerit. Si enim vox ipſa deieciſſet, vt muros Hierichuntinos tubæ ac voces humanæ perterrepantes g, vt cohortem in horto Oliuetano verba Chriſti h: vt Domini vox cedros Libani i, vt Britannos hæreticos iuſſu Germani decantatum halleluia k: vt Albigenſes illud ex Hymno, *Hoſtem repellas longius* l, *&c.* vt Hungaros conclamatum à Saxonibus *Kyrie eleiſon*: non ita commode exaudita eſſet. Eodem tamen loco Chryſoſtomus proſtratum voce Paulum ait, comparans cum illis, quos Chriſtus verbis his ſtrauit, *Quem quæritis?* quique, vt nunc Saulus, vincula parata habebant, & perſequebantur Chriſtum. *Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus*, ait cum epiphonemate Iob m, *quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* ipſa ſuperliminaria cardinum à *voce clamantium Seraphim commota ſunt* n, quidni homines, *qui vt ſolum ſunt* o, cadant: Reuera *à fortitudine manus, ac potentia Domini defecit in increpationibus*, inquit Ambroſius p. In ſua narratione ad Agrippam regem comites ſecum omnes decidiſſe in terram Paulus commemorat q. Moſes Barcepha r comparans verba Chriſti cum verbis Dei, *Adam vbi es?* docet quemadmodum illa ſenem continebant ſententiam, & inuitabant ad pœnitentiam, & vt pro ſe aliquid reſponderet, ſi poſſet: ita nũc Chriſtum ad ſermonem excuſationemque prouocaſſe.

Non eundem ſeruat Deus vocationis modum, quoſdam quaſi per vim vocat, vt Nabuchodonozorem illum ad feras amandatum ſ, & prono corpore abiectum, vt eo caſu ad modeſtiam reuocaretur, meminiſſetque ſe hominis indignum conſortio, qui ſe ſupra hominem efferebat. *Vexatio dat intellectum* t, & u, *Bonum eſt humiliari, vt diſcamus iuſtificationes Dei*; & x, *Dum multiplicantur infirmitates, acceleramus ad Deum*; & y, *Cum occidimur, quærimus, & reuertimur ad eum*; & z, *In die tribulationis Deum exquiſiuimus*, & a, *Dum implentur facies ignominia, quærimus nomen ipſius*; & b, *Dum infir-*

mamur,

a Thom. Bozius lib. 14. de Notis Eccleſ. c. 9.

De luce quæ circumfulſit Paulum.

b Act. 22. 9.

Hora meridiana quæ acciderint.

c Gen. 1. 3.

d 2. Cor. 4. 6.

e Gen. 3. 8.

f Ioan. 4. 6.

g Infra 9. 4.

h Matt. 25.

i Ioan. 9. 4.

k Pſal. 103. 23.

Lux non fuit gratia infuſa, ſed præparatoria ad gratiam

l 2. diſt. 28. q. vnic. a. 4. ad 3.

m Pſal. 42. 3.

n 2 Tim. 2. 26.

o Soph. 1. 17.

p Tract. de cõuerſ. D. Pauli.

q Serm. 1. de conuerſ. D. Pauli.

r hom. de ferenda reprehenſ.

ſ lib. de bened. Patriarch. c. 12.

t hoc loco.

Quid fuerit illa lux phyſice.

Heliodoro ſimilis fit Paulus.

u 2. Mach. 3. 25. 26. 27.

x Pſal. 109. 4. Heb. 7. 17.

Rurſus cum Balaam cõparatur.

y Num. 22. 23.

Paulus cur abortiuum ſe dixerit

z 1. Cor. 15. 8.

a Lect. 1. in 1. Cor. 15.

Quomodo ſit ſimilis Benjamin.

b Gen. 35. 18.

c in 1. Cor. 15.

d in Aug. c. 35.

Abortiui Senatores qui eſſent.

Caſus Pauli quæ cauſa fuerit.

e Pſal. 17. 15.

f cap. 22. 6. & ſeq. c. 26. 13. & ſeq.

Vocis ſonum quot caſus ſint conſecuti.

g Ioſu. 6. 20.

h Ioan. 18. 6.

i Pſal. 28. 5.

k Beda 1. Hiſt. Angl. c. 20.

l Hiſt. Simonis Monfortii com.

m c. 26. 14.

n Iſa. 6. 4.

o c. 4. 6.

p in Pſal. 38.

q Act. 26. 14.

r de parad. p. 2.

Varij vocationum modi.

ſ Dan. 4. 30.

t Iſa. 28. 19.

u Pſal. 118. 71.

x Pſal. 15. 4.

y Pſal. 77. 34.

z Pſal. 76. 3.

a Pſal. 82. 17.

b 2. Cor. 12. 10.

mamur, nunc potentes ſumus; & a, *Caſtigatus à Deo, eruditur quaſi iuuenculus indomitus. Audiui* b *aurium auditu te, nunc autem*, voce tua cum ſim iam perculſus, *oculus meus videt te* (agnoſcens quem deſpiciebam) *idcirco ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.*

a Ierem. 31. 18.
b Iob. 42. 5. 6.

Gregorius c volt cecidiſſe Saulum in faciem ſuam, & hoc proprium eſſe eorum, qui ſuas in hac vita culpas agnoſcunt, & pœnitendo deflent: cum reprobi retrò cadere dicantur, quia repentè ex hac vita decedunt, ignorantes ac non vidẽtes, ad quæ ſupplicia ducantur. Eadem eſt Hieronymi d annotatio, qui confirmat exemplo Heli e. Equidem retrogradum gradum de impijs, ſeu in genere de peccatoribus, vel de reprobis intelligi non diffiteor f, quo caſu narrantur etiam corruiſſe, qui Chriſtum comprehenſuri aduenerant g, non tamen etiam concedendum eſſe puto Sauli comites, qui cum eo cadentes, eodem modo videntur cecidiſſe, de numero fuiſſe prædeſtinatorum: & quod Saulus ita, hoc eſt, in faciem ceciderit, hiſtoriæ noſtræ textus non exprimit. Præterea reperio Goliam, impium proculdubio, ac reprobum morientem cecidiſſe in faciem ſuam h.

Paulus cecidit in faciem ſuam, & cur.
c 31. Moral. ca. 10. vel 18. & homil. 8. in Ezech.
d in ca. 2. Ezechiel.
Reprobi retro cadere dicuntur.
e 1. Reg. 4. 18.
f in Pſa. 69. 4. Eſa. 28. 13. Geneſ. 49. 17.
g Ioan. 18. 6.
h 1. Reg. 17. 49.

Cecidit itaque Saulus viſione tantæ lucis perterritus, ac penè exanimatus, ſicut Daniel i, ſicut tres in Transfiguratione Diſcipuli k: quorum caſum de adoratione (quam ſæpius eo corporis habitu fieri negandum non eſt, depreſſa, quæ recta eſt hominis ſtatura, velut dominantis inter animalia) ineptè quidam Caluiniſtæ l exponunt. Cecidit, & horrore animi turbatus eſt, ſicut Maria audiens Angelum turbata eſt m, & Abraham in occaſu exceſſum paſſus eſt n. *Et quando venit gratia Dei ſuper propheticam mentem, ſubitò irruit, & incumbere atq; cadere ſuper Prophetas Spiritum ſanctum legimus*, inquit Ambroſius o. Pictores labentem equo Saulum nobis exhibent. Id æqua Poeta neſcio quis audendi poteſtate reprehendit, immò maiore, dicens:

Mentitur pictor Paulum qui pinxit equeſtrem,
Cum clarè conſtet, quod fuit ille pedes.

Sed vnde conſtat? Dicet, quia ſine miraculo ex lapſu vitare corporis afflictionem, & effractionem nequiuiſſet: quia lapſum comites trahebant ad manus. Nihil hæc efficiunt, & ipſimet comites deciderunt p. Quorſum verò tam feſtinus, cumque tanta perſecutor auctoritate, ſeptus etiam ſatellitio, pedibus longum ſatis iter conficere potuiſſet, vel debuiſſet?

i c. 8. 17. & 10. 9.
k Matt. 17. 6.
l Beza in Matthæum.
Cur Paulus in faciem ceciderit.
m Luc. 1. 29.
n Gen. 15. 12.
o 2. de Abraham, c. 9.
Paulus an fuerit eques, vel pedes cum cecidit.
p Act. 26. 14.

Audiuit vocem dicentem ſibi.] *Hebraica lingua*, vt ipſemet narrat Agrippæ q, ea nimirum lingua, quæ vernacula Iudæis erat, licet aliquantulum corrupta poſt reditum ex Babylonica captiuitate, vt proinde non purè Hebræa, ſed potius Syriaca, vel Syrochaldaica dici debuerit: tametſi etiam vulgò Hebrææ nomen retineret r, & quod à Matthæo ſcriptum Euangelium Hebraicè fertur, & à Paulo epiſtola ad Hebræos, (etſi de hac non ita, vt de illo conſtat) nonniſi dicta intelligibili, communique toti genti lingua compoſitum videatur. Lege Salmeronem ſ, vbi de Matthæi præſertim Euangelio multis id probat.

Qua lingua vterentur Iudæi Chriſti tempore.
q Act. 26. 14.
r Act. 21. 40. cap. 22. 2. Luc. 23. 38. Ioan. 5. 2. & 19. 13. 17. 20. Apoc. 9. 11. c. 16. 16.
ſ To. 1. proleg. 11.

Vocis luciſque duplex teſtimonium præſentiæ diuinæ eſſe ſolet, vt in Sina t, in Tabernaculo u, in Baptiſmo Chriſti x, in Transfiguratione eiuſdem y. *Credibilia ſunt hæc teſtimonia nimis, nec dubitare eſt*, inquit Bernardus z, *de veritate, quæ ſeſe ingerit per vtraſq; oculorum ſcilicet, auriumq; feneſtras. Vox de cælo*, hoc eſt, *de loco ſuperiori, Saulo allata eſt, vt oſtenderetur, prædicationem, quæ ipſi committebatur, eſſe cæleſtem*, inquit Iſidorus Peluſiota a.

Diuinæ præſentiæ teſtimonium quale ſit.
t Exod. 20. 18.
u Num. 7. 89.
x Matth. 3. 17.
y infra 17. 5.
z Ser. 1. de conuerſ. ſancti Pauli.
a lib. 1. ep. 409.

Saule, Saule.] Hebraicè dixit, שאול שאול *Saul, Saul*, quo etiam pacto Græcus habet textus, Σαοὺλ, Σαοὺλ, licet extremo ſeptimo capite, ſeu ad initium octaui Σαῦλος, & in principio iſtius, atque deinceps, niſi cum adhuc recitantur verba Chriſti ſuum iſtum perſecutorem compellantis b. Expreſſio, & quidem geminata nominis magnam vim habet. Oſtendit probè cognitum à Chriſto Saulum, intus, vt dicitur, & in cute: indicat affectum commiſerationis, & diligentis vocationis: vt cum etiam Chriſtus dicebat: *Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas* c, *Martha, Martha, ſollicita es* d, *Simon, Simon, Ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret ſicut triticum* e. Neſcio an vllus reperiatur in Scriptura proprio nomine à Deo, ſiue Chriſto vocatus, qui non vel ex prædeſtinatis ſit, vel circa quem ſaltem, cum nominaretur, amoris, & beneuolentiæ ſignum non oſtenderetur, vt cum proditori Chriſtus dixit: *Iuda, oſculo Filium hominis tradis* f? Alius enim Euangeliſta refert amicum appellatum g.

b c. 22. 7. & 26. 14.
c Matt. 23. 37.
d Luc. 10. 41.
e Luc. 22. 31.
Nullus nomine proprio vocatus eſt, qui non ſit de numero prædeſtinatorum.
f Luc. 22. 48.
g Mat. 26. 50.

Quid me perſequeris?] Crimen obijcit non tam arguendo, quam defendendo, vt quondam Deus h: *Popule meus, quid feci tibi, vel in quo contriſtaui te?* vt dominus famulum plurimorum reum criminum manu comprehenſum & vinctum alloquitur: *Quid tibi vis faciam nunc? ecce veniſti ſub manus meas: quo recidit furor tuus, inſania, zelus intempeſtiuus? vbi vincula, circumcurſationes tuæ?* Hæc ferè Chryſoſtomus i. Similis ſiue exprobratio, ſiue defenſio Chriſti dum viueret, fuit: *Multa bona opera oſtendi vobis ex Patre meo, propter quod horum vultis me occidere* k?

Quid valeat Chriſti cum Paulo ſermocinatio.
h Mich. 6. 3.
i Hom. de conuerſ. Pauli, & homil. 30. in Matth.
k Ioan. 10. 32.

Fortis, ingenuaque Polycarpi ad conuitiandum Chriſto ſollicitati, vt mortem euaderet, reſponſio: *Octoginta ſex annis illi iam inſeruiui, & nullo me hactenus affecit incommodo: quomodo igitur Regem meum, qui me ad hoc vſq; tempus ſeruauit incolumem, contumelioſis verbis poſſum afficere* l: Petrus Bleſenſis ait m, *iratis verba eſſe pro ſuis membris, in quæ, vt collata beneficia, ſic illatam iniuriam propriam deputat*: quo etiam modo, inquit Petrus, cum ex vrbe Roma aliquando fugeret, & ſibi occurrentem Chriſtum nactus eſſet, ab eo quæſiuit, *Domine, quo vadis?* Chriſtus reſpondit, *Romam iterum crucifigi.* Hoc de Petro ſemel, iterumque narrat Bleſenſis æqualis Innocentij III. Gregorius n, Hegeſippus o, Abdias p, Athanaſius q, Ambroſius r, Linus ſ, & ſimile quiddam de Paulo, ſed ex Apocryphis, recitat Origenes t, nimirum illi dixiſſe Saluatorem, denuò debeo crucifigi. De Petro lege Baronium u, & Panuinum x. Hieronymus y in his verbis minas agnoſcit, quas Chriſtus, vt arcum intendat. Æquè conſentiunt alij multi hoc loco, pro membris caput reſpondere, & quiritari, vt Auguſtinus, alijque in ſermonibus, vel commentarijs huius loci: præterea Andreas Cæſarienſis z, Drogo Cardinalis a, Ephrem b, & rurſum Auguſtinus c, & Proſper d, & Gregorius e, qui præterea confirmat f verbis Chriſti, quibus Petro apparens in Vrbe dixit: *Venio Romam iterum crucifigi.*

Polycarpi reſponſum plenum amore, & confidentia.
l Euſeb. 4. Hiſtor. c. 14.
m hom. de conuerſ. Pauli, & hom. etiam 30. in Matth.
De occurſu Domini ſancto Petro.
n in Epiſtol. 4. paſt.
o 3. de excid. Ieroſolym.
p lib. 1.
q Apol. de fuga.
r in Aux. ... Baſilicas.
ſ in Hiſtor. de morte Petri & Pauli.
t Tom. 20. in Ioan.
u To. 1. Annal.
x de ſeptem Eccleſ.
y in Pſal. 57.
z in Apoc. c. 23.
a Sermon. 2. de Paſſ. Tom. 2. Biblioth. Patrum.
b Tom. 3. orat. in omnes SS. Mar.
c 17. de ciuit. c. 9. & tract. 10. in 1. ep. Io.
d in Pſ. 108.
e in Pſ. 3. pœnit. & 3. Moral. c. 11.
f in Pſ. 5. pœnit.

In capite vigeſimo ſexto g addit Paulus ſibi immediatè dicta hæc verba: *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*: quæ verba ſunt hic in verſu ſequenti. Sixtus Senenſis h Caietanum reprehendit, quod verba iſta in iſto capite non agnouerit, cum in omnibus exemplaribus Græcis habeantur, vt & in emendata editione Latina Sixti V.

g verſu 14.
h 6. Biblioth. annot. 126.

Fateor tamen expoſita ab interprete Syro in verſu præſenti. Prouerbium eſt quadrans in eos, qui prouocant illum, qui nocere laceſſitus magis poſſit: vel qui ſuas ærumnas augeant vehementius, dum ijs reluctantur. Vtuntur profani eadem parœmia, vt ille *a*:

Quid ſit aduerſus ſtimulum calcitrare.

a Terent. in Phormi.

> *Inſcitia eſt aduerſus ſtimulum calces.*

Rurſum alius *b*:

b Eurip. in Bacch. act. 3.

> θύοιμ' ἂν αὐτῷ μᾶλλον ἢ θυμούμενος
> πρὸς κέντρα λακτίζοιμι, θνητὸς ὢν, θεῷ.
> *Sacra potius illi fecerim, quam vt iracundia*
> *In Deum percitus, cum ſim mortalis ipſe,*
> *Contra ſtimulum calcitrem.*

Auctor Adagiorum *c* profert ex Plauto *d* teſtimonium,

c Contra ſtimulum calces.
d in Truculento.

> *Si ſtimulos pugnis cædis, manibus plus dolet.*

Præterea ex Pindaro *e*: ridiculam quoque Cteſiphontis pancratiaſtæ recalcitrationem præ iracundia contra calcitrantem mulam, de qua Plutarchus *f*. Adde Æſchylum *g*,

e in Pythijs.
f περὶ τῆς ἀοργησίας.
g in Prometheo vincto.

> οὔκουν ἔμοιγε χρώμενος διδασκάλῳ,
> πρὸς κέντρα κῶλον ἐκτενεῖς.
> *Igitur me vſus magiſtro,*
> *Contra ſtimulos non membra extendes.*

Metaphora eſt à bobus, quos agricolæ lignis præacutis à tergo fodiunt.

Dei, Chriſtique verba, atque potentia ſtimuli quidam ſunt *h*, & interni inſtinctus ceu ſtigmata, vel punctiones prouocantes ad conuerſionem delinquentem, vt monet Hieronymus *i*, noſque in commentario ad Eccleſiaſten, qui annuente Deo breui videbit lucem. Aptè cum Ignatio *k*, aliud licet agente, dicere poſſumus: *Durum eſt contra ſtimulum calcitrare: durum eſt Chriſto nolle credere: durum eſt prædicationem Apoſtolorum reijcere.* Denique, vt ille Ieſu, & Euangelio malebat, quam archiuis credere: Ita debuit Saulus plus deferre doctrinę Apoſtolicę, quam epiſtolis Pontificum: *ideoq; hoc ſtimulo in via confeſſus erroris, audiuit*, inquit Hieronymus iam citatus, *Durum tibi eſt calcitrare contra ſtimulum Dei. Minatur his verbis Medicus, ſed vt corrigat*, inquit Ambroſius *l*, *terret, vt curet: ſpirituales enim* [illegible] *ſtimuli ſunt*, ait idem alibi *m*, *clauiq; quibus confogi bonum eſt, reſiſtere malum. Vincit enim omnia veritas* *n*; &, *Conſcientia ipſa mille teſtes* *o*; &, *Durus animo ipſe accuſator, iudex, carnifex, vermis remordens.*

h Eccl. vlt.
i ibidem.
k epiſt. 9. ad Philip.
Verba Dei ſtimulus ſunt.
l in Pſal. 30.
m in Pſal. 118. octonario 13.
n 3. Eſd. 3. 12.
o Quintil. in Inſtit.

Si ſtimulos pugnis cædis, vt ante retuli, *manibus plus dolet* *p*. Hinc infer, quantum omnes Chriſti redemptioni, tantundem debere ſingulos, vt innuit Paulus dicens de Chriſto *q*: *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Neq; enim recuſaturus erat Chriſtus*, inquit Pauli eam ſententiam explanans Chryſoſtomus, *vel ob vnum tantam exhibere diſpenſationem*, adeo ſingulum quemq; hominem pari charitatis modo diligit, quo diligit orbem vniuerſum. *Quod erat commune, proprium efficit*, ait Oecumenius: declarans *tantam quemlibet Deo gratiam de his agere oportere, quantam ſi pro ſe vno humanam carnem induiſſet.* Iiſdem propemodum verbis vtitur Theophylactus. Docet [illegible] egregiè viſio Carpi apud Dionyſium *r*.

p Plautus in Truculento.
Chriſtus æque paſſus eſt pro ſingulis, ac pro omnibus.
q Gal. 2. 20.
Chriſtus pari ſingulos amore diligit, ac vniuerſos.
r epiſt. ad Demophilum monachum.

Deinde, quomodo Chriſtus ad ſuas prius iniurias, & tormenta patiens, ſuorum perſecutiones coercet atque vindicat? Quando Cain Deum læſit in ſacrificio, leuiter admonitus eſt *s*; acerbius, cum fratrem occidit *t*: voluit de Madianitis *u*, & Amalechitis *x* pœnas repeti, non propter idololatriam, ſed quia moleſti fuerant Hebræis: Achab ſanguinem linxerunt canes, & vxoris, non quod impij extitiſſent in Deum, ſed quoniam abſtulerant vineam Naboth *y*. Primus euertit populum à Dei cultu Ieroboam *z*: attamen manus ipſius tum ſolum areſacta eſt, quando illam extendit in Prophetam *a*. Eodem pertinet, vt alia complura exempla prætermittam, parabola Regis, qui tot condonans talenta, indignatur grauiſſimè aduerſus ingratum ſeruum, qui nec paucos remittere denarios conſeruo ſuſtinuit *b*. *Nolite*, inquit Deus, *tangere Chriſtos meos* *c*; & *d*, *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei*, aut etiam *ſui*, iuxta textum Hebræum. Qua ratione congruit Saulo, ſibi ipſi, dum perſequitur, nocenti.

Deus maiorem vltionem ſumit de ſuorum, quam de proprijs iniurijs.
s Gen. 4. 6.
t ibid. 11.
u Num. 31. 2.
x 1. Reg. 15. 2.
y 3. Reg. 21. 19.
z 3. Reg. 12. 28. & ſeq.
a 3. Reg. 13. 4.
b Mat. 18. 23. & ſeq.
c Pſal. 104. 15.
d Zach. 2. 8.

Grauiſſimum eſt peccatum, quo non teipſum duntaxat, ſed alios lædis exemplo, & quidem, ſi Bernardo *e* credimus, magis horrendum ſacrilegium, quam eorum, qui Chriſtum crucifixerunt.

Peccatum grauiſſimum malo exemplo proximum lædere.
e Sermon. 1. de conuerſ. S. Pauli.

Adhæc, non eſſe alienum à Chriſtiano ſpiritu, vel manſuetudine ſupplicijs exigere fidem, ac fidelitatem à perfidis Hæreticis, ita quidem ex hoc facto argumentatur Auguſtinus *f*, inter cætera ſic loquens: *Vbi eſt quod iſti clamare conſueuerunt, liberum eſt credere, vel non credere? cui vim Chriſtus intulit? quem coegit? Ecce habent Paulum Apoſtolum, agnoſcant in eo prius cogentem Chriſtum, & poſtea docentem: prius ferientem, & poſtea conſolantem.* Præterea B. Thomas *g* admonet ne quis arbitretur, nullam requiri ex parte hominis diſpoſitionem ad gratiam, quod Paulus eam conſecutus videatur *adhuc ſpirans minarum, & cædis in Diſcipulos Domini*: cum enim eſſet in progreſſu peccati, perfectè motum eſſe cor eius à Domino, audiendo, & addiſcendo, & veniendo, ſecundum illud Ioannis *h*: *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Cæterum huiuſmodi conuerſionem fuiſſe miraculoſam *i*. Poſtremo Gregorius *k* colligit quam quiſque modeſtus ac humilis debeat eſſe, quamuis ea in ſe non recognoſcat peccata, quæ ſunt in alijs. *Quis enim crederet*, inquit, *quod per Apoſtolatus meritum Saulus lapidatum Stephanum præceſſurus erat, qui in morte eius lapidantium veſtimenta ſeruabat?* Hieronymus *l* explanans illud Eſaiæ *m*, *Pro vrtica creſcet myrtus*, ait Paulum, cum perſequens Eccleſiam audiuit, *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*, vrticam fuiſſe: quando in toto orbe Euangelium prædicabat, & dicere poterat *n*, *Chriſti bonus odor ſumus*, rectè cypariſſum appellari potuiſſe, & myrtum.

Hæreticos licet caſtigare.
f epiſt. 50.
g 1. 2. q. 112. ad 2.
Ad gratiam diſpoſitio eſt neceſſaria.
h Ioan. 6. 45.
i hom. de form. reprehen. ſeu de conuer. S. Pauli.
k 31. Moral. c. 8. vel 14.
l in c. 55. Eſa.
m c. 55. 13.
n 2. Cor. 2. 15.

Verſus 5.] Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

QVi dixit: Quis es Domine?] *Ignorat Saulus, Deuſne ſit, vel Angelus; honorifico tamen nomine Dominum appellat*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hiſtoria Scholaſtica *o*. Chryſoſtomus *p* putat verba eſſe *animæ gratæ, beneuolæ, libertatis plenæ, ſynceræ, incorruptæ, non obluctantis, non contendentis, ſed ſtatim agnoſcentis virtutem diuinam, ſeq; ad Dominum conuertentis.* Bernardus *q* hinc potius excuſans Paulum colligit ignoraſſe, quem perſecutus hactenus eſſet. Auguſtinus *r* videtur velle eo tempore, quo cætera non videbat, Ieſum vidiſſe. Ambroſius ait *s*, *quod non quæſiſſet quis eſſet, ſi cognouiſſet: cæcatum enim fuiſſe, & ei Chriſtum reſpondiſſe: Ego ſum Ieſus, &c.* Vidiſſe aliquando Chriſtum iam ſuſcitatum, & cœlo etiam receptum, ipſe de ſe Paulus perſpicuè teſtatur *t*, comparans viſionem

o in Act. c. 46.
Verba Pauli qualia ſint.
p homil. de ferend. reprehen. ſiue de conuerſ. S. Pauli.
q Sermon. 2. de conu. S. Pauli.
r Sermo. 14. de Sanctis.
s in Pſal. 33.
Paulus Chriſtum vidit.
t 1. Cor. 9. 1. & c. 15. 8.

ſionem ſuam cum ijs, qui oculis corporis illum conſpexerunt, indeque probat Reſurrectionis Chriſti veritatem. Atque id, præter ipſius Interpretes, affirmat quoque Origenes *a*. Verum cum Chriſti apparitio facta Paulo legatur alias, aut nocte per viſionem *b*, aut in templo, cum pateretur ſtuporem mentis *c*, non potuit de alia intellexiſſe, quam de iſta, de qua præcisè intelligit Primaſius *d*, Carthuſianus *e*, Gloſſa ordinaria *f*, & ſanctus Thomas *g*, & Tertullianus *h*, licet Ambroſius *i* intelligat etiam de ea, quæ accidit in templo, & Sedulius *k*, & Haymo *l*, & Petrus Lombardus *m*, & Hugo Cardinalis *n*. Et quidem hiſtoriæ ſeries omnino fauet (quicquid Caietanus dicat, audens affirmare contrarium potius innuere, cum cæcatum luce Saulum, nec viſum ab ipſo Chriſtum meminit) in qua, inquam, hiſtoriæ ſerie vltro citroque colloquitur vigil Saulus cum Chriſto, & ex huius glorioſo corpore manaſſe lux videtur, & circumfulſiſſe Saulum: & poſtquam à Saulo Chriſtus viſus eſt, Sauli oculis (vt Caietani coniecturæ priori reſpondeamus) vehementiâ ſua tenebras offudiſſe. Ananias quoque Paulum ſalutans, dixit ſe à Domino miſſum, *qui apparuerat ei in via, qua veniebat* o, & Barnabas narrauit Apoſtolis timentibus adiungere ſibi Saulum, *quo modo in via vidiſſet Dominum*, quod erat alterum Caietani argumentum, *& hic locutum eſſet ei* p: & ipſemet Saulus debuit eſſe teſtis eorum, quæ cum vocatus eſt, viderat, & audierat, vt tum Chriſtus ipſe *q*, tum Ananias, ſiue per hunc Chriſtus *r*, dilertè expreſſerunt.

Neque rectè dici poteſt, Chriſtum in cœlo ipſo exiſtentem, & non aſſiſtentem prope Saulum, Saulo apparuiſſe, vt de apparitione facta Stephano quidam ſenſerunt, vt dictum eſt capite ſeptimo, & de iſta ſentit Ambroſius *ſ*, & indicat Gregorius *t*: nam circumſtantiæ docent, viſum Chriſtum propè, nimirum lumen vicinum circa Saulum in ipſo aere, quod comites quoque viderunt, ac propter vehementiam, videndi facultatem Saulo ademit, quaſi ex Chriſti præſentia fluxerit. Deinde vox audita diſtinctè à Saulo, confuſè ab alijs ex ore Iuſti, vt loquitur Ananias *u*, hoc eſt, Chriſti, proceſſit, qui Saulo propinquior erat. Poſtremò, ſi videbat tantum Saulus Chriſtum in cœlo, quomodo colloquebatur cum ipſo? aut cur dubitabat eſſe Chriſtum, præſertim cum meminiſſe poſſet dixiſſe Stephanum, *vidiſſe ſe cœlos apertos* x? Lege Bellarminum *y*, & Suarez *z*, & Valentiam *a*.

Obſtare videtur, quod ſemel in cœlum reuerſus Chriſtus, inde vſque ad Iudicij diem creditur non venturus. Sed hanc obiectionem capite tertio profligauimus *b*, dicentes, vel circumſcriptiuè ſimul in cœlo, ſimul in via Damaſcena Chriſtum præſentem fuiſſe: vel tantiſper de cœlo deſcendiſſe; vbi cum ordinariam, ac fixam veluti ſedem habeat, neque inde cum pompa, & palam ante Iudicium egreſſurus ſit, meritò cenſeri poteſt in hoc ſenſu perpetuus cœli habitator, vſque ad illud tempus.

Auguſtinus exponens Pſalmum ſexageſimum ſeptimum docet, quod in eo dicitur *de Beniamin in mentis exceſſu*, hoc eſt, de Saulo noſtrò, ita intelligi; quod adempto lumine oculorum carnalium, reſpondebat Domino, quem ſpiritu videbat. Verum placet magis alia quam ſubijcit ſententia, vt de illa extaſi loquatur, quæ alio ei tempore contigit. Similiter cum Ambroſius dicit *c*: *Licet apertis oculis videret nihil, tamen Chriſtum vidiſſe, præſertim quem etiam audiebat loquentem, & non cecitatis obumbrationem fuiſſe illam, ſed gratiæ, eo modo, quo Mariam obumbrauit Spiritus ſanctus* d, intelligi poteſt vidiſſe oculis corporis, antequam excæcaretur, idque per obumbrantem gratiam. Nam idem alibi *e* tradit, quod Chriſtus vidit eum, vbi lux circumfulſit eum. Oecumenium non queo excuſare, dicentem non eſſe viſum à Saulo Chriſtum, niſi rebus, & efficacia quadam.

Propter hanc mirabilem Pauli vocationem à Chriſto iam immortali, atque de cœlo ipſo, ac veluti ad dextram Patris conſtituto, arbitrati ſunt nonnulli in antiquis ſigillis, quibus diplomata ſummi Pontificis obſignantur, collocari Paulum honoris cauſa à dextris, Petrum à ſiniſtris. Hanc rationem, poſitò quod locus à dextris ſit honoratior, de quo dixi in capite ſecundo *f*, Petrus Damianus *g* aſſignat, Innocentius III. *h* & ſanctus Thomas *i*.

Hinc porro probant paſſim, qui de Euchariſtia diſſerunt, poſſe Chriſtum eſſe, & vero reipſa eſſe in hoſtia conſecrata, ſimulque in cœlo. Id ante aliquot centurias annorum contra Berengarium argumentatus eſt Adelmannus Brixienſis *k*, inter alia ſic dicens, eademque via confirmans apparitionem realem Chriſti Saulo factam: *Quis enim alius dicebat Saulo, Saule, Saule, quid me perſequeris? Neque putandus eſt ei Angelus pro Chriſto apparuiſſe, cum ipſe Saulus effectus Paulus poſtea dicat; Nouiſſimè omnium tanquam abortiuo viſus eſt & mihi* l. *Et alio loco: Nonne Dominum Ieſum Chriſtum vidi* m? *Aut vero Saulus adhuc infidelis*, id eſt, nondum baptizatus; *raptus eſt in cœlum* n; *vt illic ei Chriſtus loqueretur: aut ipſe Chriſtus deſcendit è cœlo, quod ſemel tantum fieri oportet in voce Archangeli* o, *& in tuba Dei, quando omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem Filij Dei, & procedent* p. Quanquam in his verbis Adelmannus ſentire videtur Chriſtum cœlo non relicto præſentem fuiſſe in via, in qua Saulo apparuit, B. Thomas *q* docet de cœlo deſcendiſſe.

Quod ſcribit Marius Victorinus *r* Chriſtum poſt abſceſſum in cœlum ſoli Paulo viſum, vel intellexit de viſionibus in ſacra Scriptura expreſſis, vel fuit in ea opinione, Chriſtum deinceps non in propria ſe perſona exhibuiſſe, ſed Angelos ipſius perſonam in apparitionibus repræſentaſſe.

Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris.] Additur in capite vigeſimo ſecundo *ſ* Nazarenus, & hoc loco ab editione Syra; & in nonnullis codicibus Græcis noui Teſtamenti Pariſienſis Typographi, qui præterea poſt *quem tu perſequeris*, ὃν σὺ διώκεις, addunt, ἀλλ' ἀνάστηθι, *ſed ſurge.* *Non Deum, vel Dei Filium ſe vocat, ſed humilitatis mea*, inquit, vt notat Beda, *infirma ſuſcipe, & ſuperbiæ tuæ ſquamas depone. Poterat expreſſiſſe quis eſſet, maieſtaticis, & terribilibus verbis*, inquit Petrus Bleſenſis *t*; *vt diceret: Ego ſum Deus vltionum* u *Dominus, qui reſpicio terram, & facio eam tremere* x: *tango montes, & fumigant* y: ſed cum lenitate reſpondet, vt excitet ad ſpem, & inuitet ad fidem. *Ego ſum Saluator*, inducit eum Bernardus *z* ita loquentem, *quem tu perſequendo peris; ego ſum, de quo tu in lege tua legis prædictum, quod neſcis impletum, quia Nazarenus vocabitur* a: *Et quare non dixit*; inquit Chryſoſtomus *b*, *Ego ſum Ieſus, qui reſurrexit: Ego ſum Ieſus, qui ſedet à dextris Dei* c; *ſed, Ego ſum Ieſus,*

a *lib. 2. cont. Celſum.*
Paulus pluries Chriſtum vidit.
b *Act. 18. 9. & c. 23. 11.*
c *Act. 22. 17. 18.*
d *in c. 15. 1. ad Corinth.*
e *ibidem.*
f *ibidem.*
g *in cap. 9. 1. ad Corinth.*
h *lib. cont. Praxeam. c. 15.*
i *in ca. 15. 1. ad Corinth.*
k *ibidem.*
l *ibidem.*
m *ibidem.*
n *ibidem.*
Viſio Chriſti hic Paulo facta eſt.
o *verſ. 17.*
p *verſ. 27.*
q *Act. 26. 16.*
r *Act. 9. 17. & 22. 14.*
Chriſtus in cœlo non fuit, cum Paulo apparuit.
ſ *in cap. 15. 1. ad Corinth.*
t *19. Moral. c. 5.*
u *Act. 22. 14.*
x *Act. 7. 55.*
y *lib. 3. de Euchar. c. 3.*
Chriſtus etiam ante iudicium viſibilis in hunc mundum venit.
z *Tom. 2. in 3. par. Diſput. 51. ſec. 4.*
a *Tom. 4. in 3. par. Diſ. 6. q. 3. puncto 1 § 23*
b *verſ. 21.*
Patres, qui dicunt Paulum non vidiſſe Chriſtum, explicantur.

a *lib. de mod. Patriar. c. 9.*
d *Luc. 1. 35.*
e *lib. de Ioſeph. c. 10.*
Paulus cur à dextris Petri collocetur.
f *verſ. 33.*
g *Ep. ad Deſiderium.*
[illegible]
Chriſtus ſimul in cœlo præſens, & in Euchariſtia eſſe poteſt.
i *Lect. 1. in cap. 2. ad Gal.*
k *in epiſt. de Euchariſtia. Tom. 3. Bibl. Patrum.*
l *1. Cor. 15. 8.*
m *1. Cor. 9. 1.*
n *2. Cor. 12. 2.*
o *1. Theſſ. 4. 15.*
p *Ioan. 5. 28. 29.*
q *3. part. q. 57. art. 6. ad 3.*
r *lib. 1. cont. Arrianos.*
Quomodo Chriſtus ſoli Paulo in terris apparuerit.
ſ *verſ. 8.*
Cur Chriſtus de ſe ſit humiliter ſatis locutus.
t *Serm. de conuer. S. Pauli.*
u *Pſal. 93. 1.*
x *Pſal. 103. 32.*
y *ibidem*
Quibus verbis mellifluus Bernardus loquentem Chriſtum faciat.
z *Ser. 1. de conuer. S. Pauli.*
a *Matth. 2. 23.*
b *hom. de conuer. S. Pauli.*
c *Mar. vlt. 19.*

a Ad hunc locum.

Chriſtus qualem ſe poterat nominare.

b Lib. 31. Moral. cap. 24. vel 18.

quem tu perſequeris? vt perſtringeret eius mentem, vt compungeret eius animam. Simul etiam ait a voluiſſe dicere: *Ne putes tibi cum hominibus ſolis eſſe certamen. Non ei à Domino reſpondetur: Ego ſum vnigenitus Patris,* inquit Gregorius *b*, *Ego principium, Ego Verbum ante ſecula, quia enim Saulus incarnatum Dominum credere contemnebat, & eius Humanitatis infirma deſpexerat, de cœlo hoc, quod contempſerat, audiuit: Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris, ac ſi diceret: Hoc à me audi de ſuperioribus, quod in me de inferioribus deſpicis. Auctorem cœli veniſſe deſpexeras in terram. Ex terra ergo hominem cognoſce de cœlo, vt tanto in me amplius Sacramenta infirmitatis metuas, quanto & hæc perducta in cœleſtibus ad excellentiam poteſtatis probas. Proſternens igitur te, nequaquam tibi hoc aſtruo, quod ante ſecula Deus ſum, ſed illud à me audis, quod de me credere dedignaris. Poſtquam enim dixit, Ieſus, adhuc in expoſitione terrenæ inhabitationis ſubdidit,* Nazarenus, *veluti ſi apertius diceretur: Humilitatis meæ infima ſuſcipe, & tua ſuperbiæ ſquamas amitte.* Hactenus Gregorius: ex quo Beda, quem ſuprà citaui.

c Ca. 26. ver. 16. 17. 18.

Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.] Expoſita ſunt hæc verba verſu præcedente. Alia verò à Chriſto tunc ſibi dicta, recitat Paulus regi Agrippæ *c*. Syra editio non in iſto, ſed in præcedente verſu collocat iſtam ſententiam, vt etiam ibi notauimus. Illa alia verba innuuntur in ſequentibus, vt dicemus. Singularis hic ferus, & aper vineæ vaſtator diuinæ, non alterius quam Principis venatoris peritiſſimi ſpiculo confodiendus erat: tantus hoſtis non alterius quam ſummi Imperatoris gladio feriendus Non ſuffecerat pro Stephano aſſurrexiſſe, ac veluti minas intentaſſe: deſcendit, comminus pugnat Chriſtus.

Verſus 6.] Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

d Act. 22. 10.

e 6. Biblioth. annot. 220.

Cur tremore ac ſtupore Paulus ſit perculſus.

ET *tremens, ac ſtupens dixit.*] Aliqui codices Græci non legunt iſta, nec Syra verſio. Ipſe Paulus narrans Iudæis vocationem ſuam, inquit *d*: *Et dixi, Quid faciam, Domine?* Notauit Caietanus, abundare in hoc loco verba iſta: quem eo nomine Sixtus e reprehendit.

Timoris Domini pulchra epitheta.

f Pſal. 110. 10.

g 2. Strom. ca. 4.

h in Pſal. 33.

i Tract. 9. in 1. epiſt. Ioann. & cap. ſunt ſeta de pœn. d. 4.

k c. 26. 18.

l in cap. 1. Prouerb.

m hom. 15. ad populum.

n c. 2. 12.

o Prou. 28. 14.

p c. 11. 2.

q verſ. 37.

r Luc. 3. 14.

ſ in Pſal. 37.

Tremor, ac ſtupor prouenerunt ex luce, & voce, atque ex præſentia Chriſti, cuius experiebatur maieſtatem, & poteſtatem, cuique propterea ſe ad obſequendum promptum, paratumque exhibebat. *Eſt enim initium ſapientiæ timor Domini f; pædagogus legis,* vt ait Clemens Alexandrinus *g*; *frenum peccatorum,* vt Baſilius h; *ſcopæ,* vt Gregorius; *acus, vel ſeta quæ filum introducit,* vt Auguſtinus i; *ſemen, quo accepto concipitur & quaſi parturitur ſpiritus ſalutis,* vt Eſaias loquitur *k*; *claui qui nos fixos in officio retinent,* vt idem Baſilius *l*; *miles armatus excubans ad fores conſcientiæ,* vt Chryſoſtomus *m*. Vim huius timoris expertus, hortabatur poſtea Paulus Philippenſes *n*, vt *cum metu ac tremore operarentur ſalutem*: & Sapiens docet, *beatum hominem, qui ſemper eſt pauidus* o; & Eſaias *p* alia quidem dona requieſcere ſuper iuſtum, *ſed dono timoris repleri.* Porro vidimus in capite ſecundo *q*, compunctos ad Petri prædicationem dixiſſe: *Quid faciemus?* eodemque modo alij reſponderant Ioanni Baptiſtæ *r*. *Infirmatus eſt Saulus intendente minarum arcum Chriſto, & nolens erigere diu ceruicem aduerſus extentum arcum dixit,* inquit Auguſtinus *ſ*, *Domine, quid me vis facere? dum corruit in terram, peccatum cohorruit, & ipſo terra attactu in faciem, iam cæcatus corpore, qui erat mente, ſortem humanæ generationis,* hoc eſt, *culpam agnoſcens, lutum oculis impoſuit, poſtea lauandus per Baptiſmum,* vt cum Ambroſio t loquar agente de cæco nato *u*. Idem adhuc Auguſtinus x de Saulo explicat illa verba *y*, *Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent in corde: de cœlo enim,* ait ipſe, *emiſſa eſt ſagitta: corde percuſſus eſt Saulus, nondum Paulus, adhuc Saulus, adhuc erectus, nondum proſtratus; accepit ſagittam, cecidit in corde. Non enim quod proſtratus eſt in faciem, ibi cecidit in corde: ſed vbi ait, Domine, quid me iubes facere? Modo ibas ad Chriſtianos alligandos & perducendos ad pœnam: & modo dicis Chriſto, quid me iubes facere? O ſagittam acutam potentiſſimam, qua accepta, cecidit Saulus, vt eſſet Paulus!*

t 3. de Sacram. 2.

[illegible]

y [illegible]

Prophetia Eſaiæ de Paulo.

z lib. 17. in Eſaiam.

a c. 60. 14.

b Sermon. 1. de conuerſ. S. Pau.

Religioſi exemplum Pauli in obedientia ſequi debent.

c Luc. 18. 41.

d Hom. de conuerſ. S. Pauli.

Paulus voluntariè obediuit.

e Matth. 3. 16. 17.

f Ioan. 7. 12.

g Ioan. 18. 6.

Quomodo multi ijſdem malis quibus Paulus affliſti non reſipuerint.

h Act. 13. 11. 12.

Nemo nolens ſed volens trahitur.

Nunc impletum ait Hieronymus *z* quod prædictum eſt ab Eſaia *a*: *Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi.* Hoc æquè omnes de Saulo notant, ſed præcipuè Bernardus *b*, qui ſuauiſſimè ſimul, & efficaciſſimè deplorat etiam in Religioſis deſiderari hanc perfectæ obedientiæ formam, qui mentis magis quam corporis cæcati oculis, opus habeant, vt ij Prælatus ſicut Chriſtus cæcis illis dicat *c*: *Quid vultis vt faciam vobis? & diſcernant, diiudicent, eligant in quibus obediant imperanti, immò in quibus præceptorem ſuum ipſorum obedire neceſſe ſit voluntati. Non fuit procul dubio timor ille, ac ſtupor, quem tam facilis, & exacta comitata obedientia eſt, ſine intimo animi ſenſu, atq; pœnitudine.* Nam ſi multa poſt tempora tam ſæpè adeo flebiliter, tot iam tantiſque meritis cumulatus, priorem illam vitam ſuam lamentatus eſt, & in Eccleſia perſequenda ſedulitatem, ne dicam an rabiem, *quid veriſimile eſt,* ait Chryſoſtomus *d*, *ipſum per id temporis paſſum, quo nullum bonum opus habebat, & conſcius perſecutionis vocem illam audiebat?* Deinceps occurrit obijcientibus nil mirum, quod conuerſus ſit, quoniam Deus vocem illam quaſi funem ceruici eius iniecit, viſque ipſum ad ſe adduxit. Obiectioni iſti, quam communem affirmat Gentilibus, Iudæis, & noſtris, reſpondet, *voluntariè obedijſſe, cum & multi tandem vocem audientes, quia nolunt, non obediant, & pridem Iudæi ſumma quadam libera mentis peruicacia, quem audierant in Iordane dilectum Dei Filium appellari, & Spiritus ſancti in ſpecie columbæ teſtimonio decorari* e, *deceptorem ipſi nominauerint* f: *ac reſpuerint eum, quem iam luculentè Ioannes prædicauerat, & qui tot ſe ſignis, & tam inſigni doctrina prodiderat, & non dubitauerint vinculis adſtringere illum, qui, vt modo Saulum, ſola eos voce ad terram ſtrauerat* g, *ac ſe eorum oculis etiam præſens inuiſibilem reddiderat.* Affert quoque in exemplum Elymam, cui cæcationis remedium, quod Saulus expertus reſipuerat, fruſtrà ab eodem Saulo adhibitum eſt, & Proconſuli alienum malum profuit *h*. Tandem grauiter inculcat, vt rem ſummi momenti, & maximè neceſſariam, non cogi à Deo quenquam nolentem, ſed volentem trahi: contrariam ſententiam defenſionem ignauiæ eſſe, ne pijs hortationibus quis acquieſcat, & tacitam accuſationem Pauli, eorumque omnium, qui diuinæ vocationi reſpondentes Sancti euaſerunt.

Hæc eo libentius retexui fuſius diſputata à Chryſoſtomo, quoniam præſentem locum exponens Caluinus, Brentius, alijque Hæretici, vel in

Com-

Paulus inuitus non fuit ad fidem attractus.

a cap. 33.

b lib. 1. ad Simplic. q. 2.

Chriſti poteſtas in conuerſione Pauli mirabilis.

c lib. de gra. & lib. arb. c. 5.

d lib. de gra. Chr. c. 19.

Gratia Dei cur magna, & efficaciſſima dicta ſit.

* lib. 2. epiſt. 7.

Commentarijs, vel in Tractatibus alijs vociferantur Paulum inuitum ad Chriſti obſequium à Chriſto coactum: atque huius generis cenſendam omnem eam gratiam, qua quilibet peccator efficaciter vocatur ſine humanæ voluntatis cum cooperante gratia libera electione. Longè aliter Auguſtinus, qui cum alibi ſępè, tum in opere de Spiritu, & litera *a*, docet *Deum viſorum ſuaſionibus, alijſq; modis intrinſecis, extrinſeciſq;, vbi nemo habeat in poteſtate, quid ei veniat in mentem, agere, vt credamus, & ipſum velle credere operari in nobis, ſed conſentire vocationi, vel ab ea diſſentire, propria hominis voluntatis eſſe.* Agens verò de Pauli conuerſione ſcribit in hunc modum *b*: *Quam rabida voluntas, quam furioſa, quam cæca in Saulo? qui tamen vna deſuper voce raptus eſt, occurrente vbiq; tali viſo, quo mens illa, & voluntas refracta ſæuitia retorqueretur, & corrigeretur ad Fidem.* Et alibi *c*, *Vt de cœlo vocaretur Paulus, & tam magna, & efficaciſſima gratia conuerteretur, gratia Dei erat ſola, quia merita eius erant magna, ſed mala.* Idem *d*, *Voluntas deſuper excitatur, vt credat: ſicut Sauli, etiamſi tam auerſus eſſet à Fide, vt etiam credentes perſequeretur.* Magnam, & efficaciſſimam gratiam appellat, quia efficaciſſima fuit excitatio, & ideò efficaciſſima, quia maximè congrua. Iſidorus quoque Peluſiota * oſtendit in iſta conuerſione vſum Saulum libertate arbitrij, alijſque idem exemplis probat.

Verſus 7.] Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

e verſ. 16.

* cap. 2. 2.

Corruentes ex diuina viſione eriguntur.

f Dan. 8. 17. & 10. 9. 10. 11.

g Matth. 17. 7.

h Apoc. 1. 17.

Qua ratione homines viſo Deo conſternentur.

i hom. 3. de incompr. nat. Dei.

k ibi. & hom. 2. in verba Eſaiæ.

l in c. 1. Apoc.

S*Vrge.*] In capite vigeſimo ſexto additur, *& ſta ſuper pedes tuos.* Sic Ezechieli *, cum præ magnitudine gloriæ Domini cecidiſſet in faciem, dictum eſt: *Sta ſuper pedes tuos.* Sic Danielem ſimili de cauſa cum pauens corruiſſet, & pronus collapſus eſſet, *tetigit Gabriel Angelus, & ſtetit in gradu ſuo f.* Sic Apoſtolos Chriſtus ex Transfiguratione perculſos, ac ſtratos, iuſſit timore poſito ſurgere *g*. Sic idem conſternatum terribili viſo Ioannem, & ad eius cadentem pedes, mortuo ſimilem impoſita manu erexit *h*. *Quemadmodum enim vbi auriga perterritus*, inquit Chryſoſtomus *i*, *habenas amiſit, equi præcipites feruntur, & currus diſtractus labefactatur; ſic quoties animus magno ſtupore occupatur, ſuo deeſſe officio ſolet, ſuaſq; actiones amittere, membra deſeri, ereptis ſenſibus incipiunt, eaq; frigere atq; corruere.* Confirmat exemplo Seraphim *k*, quæ vt Septuaginta ipſe intellexit, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, *& duabus quidem alis velabant faciem*, propriam, *duabus autem velabant*, ſuos, *pedes* (vbi Interpres addens *eius*, refert ad faciem ac pedes Dei ſedentis in throno) quod non ferant radios è throno proficiſcentes, fulgurque proſiliens. *Nunquam mens melius tenebras ſuas diiudicat*, ait Abbas Ioachim *l*, *quam cum diuina ſapientia lucem, & ſumma iuſtitia veritatem agnoſcit.*

Cur Paulus non prius ſurrexerit quam iuſſus ſit.

m in c. 26. Actuum.

Expectauit Saulus, vt notat Caietanus *m*, & veriſimile quidem eſt, proſtratus, vt iuſſus ſurgeret: alij autem iniuſſi ſurrexerunt, vtpote, qui ſolo terrore ceciderunt, nihil intra ſeipſos ſpiritua- A lis motus verſus Ieſum ſentientes, cuius oppoſitum erat intus in Paulo. *Accipiens ſermonem Chriſti ſicut piſcis hamum*, inquit Ephrem *n*, *e profundo ſurſum tractus eſt.*

n Tom. 3. Sermo. in vitam Marty.

o verſ. 16. 17. 18.

Et ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.] Adduntur iſta, quæ ſequuntur in capite vigeſimo ſexto *o*, *Ad hoc enim apparui tibi, vt conſtituam te teſtem, & miniſtrum eorum, quæ vidiſti, & eorum, quibus apparebo tibi: eripiens te de populo, & gentibus, in quas ego mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur de tenebris ad lucem, & de poteſtate tenebrarum ad Deum, & accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos per fidem, quæ eſt in me.* Quomodo nunc iubetur ab alio audire, quæ eum o- B porteat facere, quod in capite vigeſimo ſexto prorſus omittitur, ibidem vero tam diſertè inducitur Chriſtus exprimens, quid ab ipſo fieri velit? Vtrumque adhæret; ſummam voluntatis ſuæ propoſuit, voluit ſimul ab alio prolixius exponi, & rationem proponi eius exequendæ, cum neceſſarijs medijs ad iuſtificationem, inter quæ erat Baptiſmus. Sanè quidem Tertullianus *p* exiſtimat miſſum duntaxat Baptiſmi cauſa Damaſcum; ſatis verò iam prius didiciſſe, atque credidiſſe Ieſum Nazarenum eſſe Dominum Dei Filium. Gregorius *q*, alijq́ue contrarium innuunt: ſcribit enim ille, hoc ſolum iacentem Saulum audire potuiſſe, vt ſurgens diſceret C quod audierat. *Exemplum diſcendi datur*, inquit Gloſſa ordinaria, *& ſuperbia increpatur, vt nullum alium indignum exiſtimet, à quo doceatur quod ignorat*, atque vt intelligatur, quod ait Lyranus, etiam in cognitione ac donis ſupernaturalibus ſuos proceſſus eſſe, nec ſubito perueniri ad faſtigium. Salubris prorſus Auguſtini *r* admonitio eſt aduerſus eos, qui ab alijs diſcere nolunt, proprio nixi ſenſu, ac iudicio: *Caueamus tales tentationes ſuperbiſſimas & periculoſiſſimas*, inquit, *magiſq; cogitemus, & ipſum Apoſtolum Paulum, licet diuina, & cœleſti voce proſtratum, & inſtructum, ad hominem tamen miſſum eſſe, vt Sacramenta perciperet, atq; copularetur Eccleſiæ.* Addit exemplum Centurionis, de quo D in capite decimo huius hiſtoriæ, & Eunuchi, de quo in capite præcedentis, docetque humanæ tum conditioni, tum charitati, ſocietatique congruere, vt ab hominibus homines inſtituantur, non immediatè de cœlo ſemper, aut per Angelos. Percommodam præſenti propoſito narrat hiſtoriam Ioannes Moſcus auctor Prati ſpiritualis *ſ*, de ſanctiſſimo Abbate, qui cum in Sacrificio quædam ad conſecrationis ritum non orthodoxa per ignorantiam pronunciaret, nec perito Diacono, qui ſuperueniens ſacrificanti eum admonuerat credens, de Angelis quæreret, quos aſſiſtentes circum altare intueri ſolebat, vt ſe res haberet, hoc reſponſi tulit, *Auſculta ei: nam* E *vera loquitur, & rectè iſta proſequitur:* cumq́ue quaſi quiritando ſubijceret, quare non præmonuiſſent ipſi, *idpropterea factum* reſpondiſſe, *vt ab hominibus homines corrigerentur.* Idem Auguſtinus confirmat alibi *t* quæ hactenus dicta ſunt, ideo docens *ad Ananiam miſſum Saulum à Chriſto, qui per ſeipſum omnia facere poterat, vt ipſa ſocietas congregatorum fidelium approbando in inuicem, & communicando vera fidei doctrinam in omnibus, quæ dicuntur verbis, vel ſignantur Sacramentis, tanquam vnam ſpeciem veri coloris obduceret, & ab illo Sacerdotio, quod in Eccleſia conſtitutum eſt, Sacramentum doctrinæ Fidei Saulus perciperet, & verus eius approbaretur color.* Sic ille magnus Doctor veritatis Caſ-

Paulus quomodo iuſſus ſit ab alio audire, quæ facere debebat.

p lib. de Baptiſmo, c. 13.

q hom. 9. in Ezech.

Diſcendi exemplum hinc accipiendum eſt.

Homo ab homine doceri debet.

r 1. de Doct. Chri. in Prolog.

ſ cap. 199.

Abbas qui in conſecratione falſa immiſcebat, ab homine ea diſcere iubetur.

t 2. quæſt. Euang. c. 47.

Chriſtus cur Saulum ad Ananiam miſerit.

ſianus *a* idem admonet dicens, *miſſum Saulum ad Ananiam, eum illum prius doctrina, quam ſua inſtitui volente Deo, ne ſcilicet quod rectè geſtum fuiſſet in Paulo, poſteris malum præſumptionis præberet exemplum: dum vnuſquiſq; ſibimet perſuaderet ſimili modo ſe quoq; debere Dei ſolius magiſterio atq; doctrina potius, quam ſeniorum inſtitutione formari.* Sed & ſponte poſteà eundem notat aſcendiſſe Ieroſolymam, vt Euangelium, quod comitante gratia Spiritus ſancti cum poteſtate ſignorum, & prodigiorum Gentibus prædicabat, ſuis Coapoſtolis, & anteceſſoribus priuata quodammodo ac domeſtica examinatione conferret *b*. Affert etiam *c*, Samuelem permiſſum ire ad Heli *d*, quamuis Deo minus gratum. Tandem retinendum præceptum illud *e*, *Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi, ſeniores tuos, ſiue maiores, & dicent tibi.* Lege hac de re Bernardinum Roſignolum noſtrum *f*, & quæ dicuntur à nobis ad epiſtolam Ioannis primam *g*. *Præmitigatur, inquit* Chryſoſtomus, *mens illius, & ita non omnimo ſimul Chriſtus ei in præſentia reuelationem concedit, vt ſpem ingerat, quod iterum viſurus ſit. Vult benigniſſimus iuſtitiæ, & miſericordiæ magiſter*, ait Petrus Bleſenſis *h*, *vt blande, & ſocialiter doceatur ab homine, quem ſciebat diuinæ vocis tonitru ſuſtinere non poſſe.* Sic inter Deum, & populum Iſrael Moyſes loquebatur, dicebant enim *i*: *Loquere tu nobis, non loquatur ad nos Dominus, ne moriamur.* Innuit Bernardus *k* cum prima nouam aliam rationem *l*: *O Sapientia ſuauiter verè vniuerſa diſponens! Eum, cui tu loqueris, erudiendum de voluntate tua mittis ad hominem, vt ſocialis vitæ commendetur vtilitas, & edoctus per hominem diſcat & ipſe ſecundum datam ſibi gratiam hominibus ſubuenire.* Myſticè autem accipit ciuitatem pro religioſo ordine, & latius ſumi poteſt pro Eccleſia, *quam qui non audit, ethnicus eſt, & publicanus m*, & extra quam non eſt ſalus, vt in Diluuio extra Arcam *n*. Huc ſpectare quoque per accommodationis poſſet ſenſum, quod ait Eccleſiaſtes *o*: *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem pergere*, vt nos ibi notauimus.

Quid te oporteat facere.] Nimis quidam argutè in verbis Sauli notarunt, *quid me vis facere?* magis ſe paratum ad faciendum declaraſſe, quam ad patiendum, quod illud habeat oſtentationem, hoc abſconſionem: non iiſdem reſpondiſſet verbis Chriſtus: nec exiſtimandum eſt de ſe Saulum tunc locutum eſſe iactabundè, cum certi ſingularem demiſſionem, & obedientiam in ipſo, & ipſius verbis illis agnoſcant.

Stabant ſtupefacti.] Si nolis ſtandi verbum, vt alias notaui *p*, ſumere hoc loco pro verbo ſubſtantiuo, ſed in propria ſignificatione, pro poſitione ſtatuque corporis, cum in capite 26. *q* aſſerat Paulus comites quoque decidiſſe in terram, reuocanda huc notatio Caietani poſita à me ſuperius, quod adhuc iacente Saulo illi ſurrexerint iniuſſi, nihil ſpiritualis motus verſus Ieſum ſentientes: lumine autem ipſo perculſos decidiſſe indicat Græcus textus in capite 22. *r* οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, *& qui mecum erant, lumen quidem viderunt*, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, *& timidi*, ſeu *pauidi facti ſunt*, quæ verba nec Syra, nec noſtra editio habet. Itaque fallitur hic Gloſſa interlinearis negans illos cecidiſſe, quod etiam ſentit Hugo.

Stupefacti.] Ἐνεοί, quæ vox propriè ſignificat mutos, qui neſciant loqui, interdum etiam ſurdos, aliquando abalienatos mente ac ſtupidos. Lege Auctorem Theſauri linguæ Græcæ *ſ*. Si prima placet acceptio, erant præ ingenti metu elingues, ac vt maximè vellent, aut quoque poſſent mutire, vel hiſcere non audentes.

Obſtupui, inquit Poeta *t*, *ſteteruntq; comæ & vox faucibus hæſit.* Ex eadem terroris cauſa, & improuiſa immani voce inducitur aliquando ſurditas, vt bombus quidam duntaxat, & inconditus audiatur ſonus, voxque, non articulatè ac diſtinctè. Quo ſenſu vera erunt, quæ ſibi aduerſari videntur in proximè ſequentibus verbis, quibus dicitur hos comites Sauli vocem audiuiſſe, & in capite 22. *u* vbi eſt, non audiuiſſe. Quanquam aliter iſta conciliari poſſe mox videbimus. Syra editio amplexa eſt vltimam ſignificationem vtens participio תמיהין *thamihin*, id eſt, *attoniti.*

Audientes quidem vocem.] Conciliatio quam attuli, eſt Bedæ in capite 22. *x* necnon Eucherij *y*. Hoc autem loco Gloſſa ordinaria, & Lyranus, & Hugo, & Carthuſianus, & Caietanus, & alij paſſim in hunc locum, necnon Auguſtinus *z*, explicant vocem Chriſti minimè auditam, ſed Pauli, quoniam Paulus ipſe ita narrat: *Vocem non audierunt eius qui loquebatur mecum.* Facilior videtur prior expoſitio: nec enim conſtat vocem Chriſti huiuſmodi fuiſſe, vt æquè à ſodalibus, atque à Saulo ipſo clarè exaudiri non quiuerit, niſi ad diuinam voluntatem recurramus, quæ vt præſentiam Chriſti ab aliorum oculis, ita ab eorundem auribus eiuſdem vocem ſubtraxerit. Dici poſſet vocem Chriſti non audiuiſſe, quia neſciebant eſſe Chriſti: vel quoniam Chriſtus nomen proprium Ieſu expreſſit, & cognomen Nazareni, ideo dici non audiuiſſe, quia quid ea vox verbaque ſibi vellent, non percipiebant. At magis, vt dixi, expedita ſolutio prima. Nec admodum probabile eſt quod ait Oecumenius: ſi Chriſti ipſius vocem audiuiſſent, conuertendos fuiſſe, vt patet ex his, quæ prius dixi. Placet potius quod idem notat: ideo non crediſiſſe, deſtitutos nempe vocatione efficaci, vt eſſent magis idonei teſtes eius, quod circa Saulum contigerat, nec ad gratiam teſtificari viderentur. Chryſoſtomus putat, quod etiamſi audiſſent, increduli tamen permanſiſſent. *Qui non credit, non audit, vt qui tanquam tonitruum*, inquit Ambroſius *a*, *cœleſtem audierat vocem.*

Neminem autem videntes.] In capite 22. *b* dicuntur lumen vidiſſe, & Saulum profectò viderunt, ſed neminem præterea, proindeque non illum, cum quo is loquebatur.

Verſus 8.] Surrexit autem Saulus de terra, apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damaſcum.

SVrrexit autem Saulus de terra.] *Modo ſponte ſurrexit videlicet*, inquit Gloſſa interlinearis, *quaſi prius, vel non potuerit, vel noluerit, expectans iuſſionem vocantis.* *Non fui incredulus*, inquit Agrippæ, *cœleſti viſioni c. & continuo non acquieui carni, & ſanguini*, ſcribit ad Galatas *d*.

Apertiſq; oculis nihil videbat.] οὐδένα ἔβλεπε, *neminem videbat*; quod poſſet intelligi de perſona illa, hoc eſt, de Chriſto, quo cum antea coram loquebatur: ſed quæ ſequuntur, conuincunt, nec vllum alium de comitibus vidiſſe, à quib. oportuit eum trahi, ac deduci. Syrus interpres expreſſit eundem ſenſum hoc modo, ולא מתחזא הוא לא מדם כד עינוהי פתיחן הוי *vela methcheza*

a [illegible] 2. c. 16.

Nulli præſumendum eſt de ſua doctrina, ſed eam oportet cum aliis communicare.

b Galat. 2. 2.
c cap. 14.
d 1. Reg. 1. & 2. & ſeq.
e Deut. 32. 7.
f [illegible] de perf. c. 1.
g [illegible]
h Serm. de [illegible] Ioannis.
i Exod. 20. 19.
k Sermon. 1. de conuerſ. S. Pauli.
l Sap. 8. 1.
m Mat. 18. 17.
n 1. Pet. 3. 20. 21. in expoſitione pſal. 73. 74. 75. 76. Hieron. contr. Lucif. Aug. 12. cont. Fauſtum, c. 14. 15. 16. 17. 37. 38. 39. lib. 15. de Ciuit. Dei, cap. 26. 27.
o c. 10. 15.

De ſociis Pauli, quomodo ſurrexerint.

p c. 1. 11.
q verſ. 14.
r verſ. 9.

Cur hi Pauli comites ſurdi facti ſint.

ſ in Indice.

t 12. Æneid.
u verſ. 9.
x verſ. 9.
y [illegible]
z [illegible] Act. Apoſt. [illegible]

Rurſus quomodo comites Pauli Chriſti vocem audiuiſſe, & non audiuiſſe dicantur.

a de Fide, cap. vlt.
b verſ. 9.
c Act. 26. 19.
d c. 1. 16.

An Paulus nihil plane omnino viderit.

hana

A *banaleh medem chad hhenaulnpethichen hauei*, i. *neque cõſpectum* ſeu, *viſum erat ei quicquã, quando oculi eius aperti erant*, vel, *nihilque ei apparuit, cum oculi eius eſſent aperti.* Magis perculit Sauli oculos copioſa illa lux, quam comitum. *ne,* inquit Oecumenius, *communis aſſlictio exiſtimaretur, & quæ caſu contigiſſet, ſed à diuina prouidentia.* Carthuſianus putat propter mentis raptum, caruiſſe vſu ſenſuum, ſed quod tunc extaſim paſſus non ſit, ſuperius dixi; & dicam magis inferius. Tertullianus *a* appellat *plagam orbationis, & periculum luminis* b, id eſt, oculorum: Auguſtinus *c*, *ademptum lumẽ oculorum carnalium*: & alio loco *d*, aſſerit cæcum factum: Aponius *e*, *nube cæcitatis ab alto directa inligatum*: Am- B broſius *f*, *effuſa luce cæcatum*: Chryſoſtomus *g* eodem modo. Videntur paſſim omnes exiſtimare, fuiſſe in Sauli oculis veram orbitatem, & cæcationem, priuationemq; potentiæ viſiuæ, ſeu corruptionem organi viſus, & nominatim Chryſoſtomus comparat cum illa, qua percuſſus eſt Elymas Magus à Paulo *h*, idque ſatis indicant ſquamæ poſtea decidentes ex oculis ipſius, & tota ſeries hiſtoriæ, atque curatio facta per Ananiam.

Paulus quomodo cæcus remanſerit.

a Lib. de Bapt. c. 13.
b lib. cont. Praxeam. c. 15.
c in Pſal. 67.
d Serm. 14. & 28. de Sanctis.
e lib. 2. in Cãt.
f li. de bened. Patriarch. c. vlt.

Paulus amiſit omnem oculorum ſenſum.

g hoc loco.
h Act. 13. 11.

Sodomitæ illi, quos Angeli percuſſerunt cæcitate *i*, habuerunt priuationem viſionis quantũ ad ianuam domus Lot, cuius domus ſitum, figuram, & magnitudinem non diſcernebãt, quamlibet ipſimet errando quærerent. Idem videtur C iudicium eſſe de Balaam, qui Angelum non videbat viſum ab aſina *k*. Vocat Auguſtinus *l* hoc genus cæcitatis (quam etiam Eliſæus inflixit militibus, quos rex Syriæ miſerat ad ipſum comprehendendum *m*) Græco nomine ἀορασίαν, quæ poſſet Latine, ſi ferret vſus, dici *auidentia*, & definit eſſe, *quando aliquid à quibuſdam non videtur, quãuis adſit, à quibus alia, quæ pariter adſunt, videntur.* Theodoretus *n* comparans viſionem Danielis *o*, & ſociorum terrorem, propter quem illam diſtincte non perceperant, cum hoc præſenti caſu, dictionem quoque τῆς ἀορασίας vſurpat, & illum terrorem vocat ἔκστασιν. Conſtat nimio ſplẽ- D dore debilitari aciem oculorũ, diſgregari obtutum, obliterari, penituſque deleri. *Tanto fulgore maieſtatis apparuit Chriſtus*, ait Rupertus *p*, *vt eum quem vocabat, cæcum faceret, atque ſua claritate lumen corporeum extingueret hominis infirmi,* [illegible] *veri luminis virtutem ferre non ſuſtinentis.*

Sodomitæ nõ fuerunt percuſſi cæcitate, ſed viſionis priuatione.

i Gen. 19. 11.
k Num. 22. 31.
l q. 42. in Gen. & 12. de Gen. c. 13.

Quid ſit ἀορασία ſeu auidentia.

m 4. Reg. 6. 19. 20.
n orat. 10. in Dan.
o Dan. 10. 7. 8.
p 4. de operibus Spir. ſancti c. 19.

Democritum Philoſophum hiſtoriæ quidem produnt, vt philoſopharetur liberius, luminibus oculorum ſua ſponte ſe priuaſſe, ſed qua ſolertia id fecerit, Laberius poeta citatus à Gellio *q* his verſibus deſcripſit: licet cauſam voluntariæ cæcationis fingat aliam, vertens in eam rem quam tum agebat:

Democritus Abderites phyſicus Philoſophus, clypeum
Conſtituit contra exortum Hyperionis, oculos
E *Effodere* [illegible] *poſſet ſplendore æreo, ita radiis*
Solis aciem effodit luminis, malis bene
Eſſe ne videret ciuibus: ſic ego
Fulgentis ſplendore pecuniæ volo
Elucificare exitum ætatis meæ,
Ne in re bona videam eſſe nequam filium.

Galenus *r* quoque multis exemplis docet à ſplẽdida, ac vehementi luce oculos noſtros offendi: ſic Xenophontis milites læſos oculis fuiſſe, quod per multam niuem iter feciſſent: ſic Dionyſium Siciliæ tyrannum domum ſuper carcerem conſtruxiſſe clariſſimam, ac longe ſplendidiſſimam, calce illitam, in quã vinctos ex imo, & obſcuriſſimo carcere, in quo diu detenti eſſent, eduxiſſe, vt occæcarentur tantæ lucis occurſu repentino, & conferto: ſic multos in Solis defectib. dum fixis oculis Solem intuerentur, imprudẽtes prorſus fuiſſe cæcatos. Myſticos ſenſus, quos Gloſſæ tradunt, S. Bernardus, & B. Vincentius, aliiq; in Commentariis atque Sermonibus, prætermitto.

Democritus vt philoſopharetur ſe orbauit oculis.

q lib. 10. c. 17.
r lib. 10. de vſu parti. c. 3.

Exempla eorum qui multa luce cæcati ſunt.

Obſeruant iſti quo Deus ordine vocare ſoleat *illuminando*, vt ſe quis agnoſcat qualis ſit: *proſternendo*, vt ſeipſum, ſuas ſpectans peccatorum ſordes, humiliet: *appellando perſecutorem*, vt attendat grauitatem peccati, & reſpondeat tota obedientiæ animi propenſione: *excæcando*, vt hæc omnia nihili ducat, quæ carnis cernuntur oculis: *iubendo ciuitatem ingredi*, vt ſalutis remedia, monitaque capiat ab aliis. Haud dubium, quin iſta cæcitas, ac ieiunium triduanum pœnæ, ac ſatisfactionis cuiuſdam nomine à Deo inflicta ſint, necnon præparationis ad gratiam recipiendam. Aptari huc poſſunt verba Balaam *ſ* arioli, qui pro maledictione coactus eſt benedictionem populi Dei pronunciare: *Dixit Balaam filius Beor: dixit homo, cuius obturatus eſt oculus: dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem Omnipotentis intuitus eſt: qui cadit, & ſic aperiũtur oculi eius.* Ceciderat vero Balaam cum aſina, & Angelum, qui ab illa videbatur, ipſe non videbat *t*. Extat præterea apud Patres comparatio cum altero Saulo, ſeu Saul rege, qui erat etiã de tribu Beniamin, ſicut noſter Saulus. Eam ponit Auguſtinus *u*, & Tertullianus *x*, quorum vterque ſimilem facit Dauidi, quem ille perſequebatur, Chriſtum, quem Saulus. De eodem intelligitur vaticinium Iacob *y*: *Beniamin lupus rapax mane comedet prædam, & ad veſperam diuidet ſpolia*, vt exponit Auguſtinus *z*, & in Geneſim Theodoretus, Beda, Rupertus, Ambroſius, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ruffinus, Iſidorus, & præterea Hilarius *a*, Tertullianus *b*, & Innocentius III. *c* Petrus Bleſenſis *d*, & rurſum Ambroſius *e*, & Hieronymus *f*, & Gregorius *g*, & Rupertus *h*, ſic accipiens de ipſo verba Pſalmi *i*, *Beniamin*, quia de hac erat tribu, *adoleſcentulus*, quia minimus Apoſtolorum, *in mentis exceſſu*, quia raptus eſt, quia in via ſtupefactus, quia ſtupebant omnes de conuerſione ipſius. Subdit ibidem egregiam comparationem vocationis Pauli cum vocatione aliorum Apoſtolorum: & obſeruat, cum iure belli talis hoſtis occidi potuerit à Chriſto, merito ſe ſolerere Chriſti ſeruum nominare, quoniam Chriſtus ei donauit vitam, & tantis præterea beneficiis affecit.

Qualiter Deus homines ad ſuum trahat obſequium.

ſ Num. 24. 3.

Paulus comparatur cum Balaam.

t Num. 22. 27. 28.

Quomodo etiam Sauli regi fuerit ſimilis.

u Serm. 1. de verb. Apoſt.
x 5. cont. Mar. cap. 1.
y Gen. 49. 27.
z Serm. 14. de San.
a in Pſal. 67.
b in Scorp. cap. 13. & 5. cont. Mar. c. 1.
c Ser. 1. de conuer. S. Pauli.
d Ser. de eod.
e in Pſal. 118. octonario 6.
f lib. 4. in c. 11. Eſaiæ.
g 1. Mor. c. 11. vel. 8.
h li. 4. de operibus Spiritus ſancti c. 19.
i Pſal. 67. 28.

Fuit Saulus de tribu Beniamin *k* *lupus rapax*, quia ingenio acer, ferox, vehemens, *mane*, hoc eſt, ante conuerſionem, *rapiebat prædam*, perſequendo Eccleſiam, *veſpere*, poſtquam conuerſus eſt, *diuiſit ſpolia*, conuertens ipſe plurimos. Matri Synagogæ, vt pridem dicebam, & ait Ambroſius *l*, dolorum, ac interitus, vt Beniamin ille *m* genitrici ſuæ, cauſa fuit, vel, vt Iſidorus *n*, afflixit filios Eccleſiæ, prius Benoni filius doloris, tum Beniamin filius dexteræ: deniq; poſtremus erat inter Apoſtolos, ſicut Beniamin inter Patriarchas, & ſingularibus priuilegiis à Ioſeph, hoc eſt, à Chriſto, cõdecoratus, vt notat idem Ambroſius *o*. Quo ſpectat etiam id, quod eſt in Pſalmo *p*, *Ibi Beniamin adoleſcentulus in mentis exceſſu.* Extaſim enim paſſus eſt; & eum de ipſo locum interpretatur ibi Auguſtinus, dicitq; neminem id ambigere. Et ſane ita etiam exponit Hieronymus, etſi non placet, exceſſum accidiſſe in via ipſa Damaſcena, vt voluit vterque, niſi per exceſſum cum Hilario, cuius ca-

Aptatur benedictio Beniamin Saulo, & vtriuſque comparatio.

k Rom. 11. 1. Philip. 3. 5.
l in Luc. obſeru. 1. & libr. de bened. Patr. c. vlt.
m Gen. 35. 17. 18.
n in Pſal. 67.
o libro de Ioſeph. c. 10.
p Pſal. 67.

dem illa explicatio eſt, pauoris conſternationem intelligamus. In eadem ſententia eſt Baſilius, & Theodoretus, & alii, & de Ruperto ante dixi.

a verſ. 11.

Quomodo Paulus Damaſcum ſit introductus.

Ad manus autem trahentes introduxerunt Damaſcum.] In capite 22. a ſic legimus: *Et cum non viderẽ præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damaſcum.* Fieri potuit, vt eum comites in iumẽtum impoſuerint, & alligauerint, ne decideret, vel equitantem circummiteterint, vel etiã vehiculo deduxerint, manib. prius prehenſum, ac deductum. Hiſtoria Scholaſtica, & Gloſſa interlinearis manibus ſuis tenuiſſe dicunt manus illius, & quaſi cæcum duxiſſe: quod etiam ſatis innuit Auguſtinus b. Carthuſianus ait adeo deſtitutum viribus fuiſſe præ timore, ſtupore, contemplatione, vt per ſe ingredi nõ poſſet. Eo modo quo Daniel de ſeipſo Angelum alloquens dicebat c: *Domine, in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium.* Participium χειραγωγοῦντες indicat ſublatum, ac deductum manibus alienis. Fauet coniectura, vt qui vinctos perducere in Ieruſalem Chriſti fideles Damaſci agentes volebat, vinctus ipſe quodammodo perduceretur Damaſcum ſpolium ac mancipium Chriſti. *En qui feſtinabat, qui vbique circumcurſabat,* inquit Chryſoſtomus d, *opus nunc habet aliquibus, qui manducant: quique vt ſpolium Diaboli, ac vaſa capta quaſi ciuitate introducant omnibus videntibus. Ligatus introductus eſt,* inquit idem, e *non circumpoſitis illi vinculis, & trahebant illum, qui ſperabat ſe alios tracturum.* Mirabile ſpectaculum, magni concurſus omnium ordinum, varii ſermones tum in via Sauli, comitumque, tum in media Damaſco ciuium cum iſtis, & inter ſe. Non parcebat proculdubio Saulus gemitibus, & ſuſpiriis, ac, vt mihi quidem perſuadeo, Stephanum identidem memorabat, & inuocabat, agnoſcens fructum precum eius pro lapidantibus in ſua vocatione iſta.

b Serm. 14. de Sanctis.

c cap. 10. 16.

Mutatio dexteræ Excelſi.

d hom. de commut. Pauli.

e in hunc locũ.

Quomodo in via & in vrbe ſe habuerit.

Verſus 9.] Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neque bibit.

ET *erat ibi tribus diebus non videns.*] Probabilis ratio hinc ducitur ad probandum facultatẽ ipſam viſiuam ablatam Saulo eſſe, vel organum corruptum: nihil enim prorſus tanto tempore videbat, quod in ἀορασίᾳ non contingit. Lege verſum præcedentem.

Quid fecerit in triduo.

Et non manducauit, neque bibit.] *Compungebat ſe propter ea quæ fecerat,* inquit Chryſoſtomus, *confitebatur, precabatur, orabat Deum, & ſeipſum mirum in modum pœna dignum iudicabat,* inquit Oecumenius, *ob Eccleſiæ perſecutionem, triſtiſque Deum deprecabatur, vt ſibi remitteret.* Lyranus ſuſtentatum ait cœleſti viſione, vt Moſem in monte per quadraginta ieiunii dies f. Teſtatur eſſe communem opinionem, hoc triduo contigiſſe raptum illum vſque ad tertium cœlum, de quo ipſemet meminit g. Sed tridui abſtinentia à cibo non eget miraculo. Beda, Gloſſa ordinaria, Hugo, Hiſtoria ſcholaſtica exiſtimant hoc tempore didiciſſe diuinitus Euangelium, idque probant, tum quia mox prædicauit, tanquam cui congruant verba Pſalmi h: *Eloquium Domini inflammauit eum*: tum quia in epiſtola ad Galatas negat contra eos, qui, vt ait Comeſtor i, nominabant eum Apoſtolum Ananiæ, *ſe ab homine accepiſſe Euangelium, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti* k. Hac de cauſa Rupertus l notat in omnibus epiſtolis, præterquam ad Hebræos, apponere Paulum, ſibique tribuere titulum Apoſtoli Ieſu Chriſti, ne videretur cæteris inferior, quos viuens hic Chriſtus deſignauerat, & ſuper quos in Pentecoſte Spiritum ſanctum miſerat.

f Exod. 24. 18. & 34. 28.

Raptus in hoc triduo contigit.

g 2. Cor. 12. 2. 4.

h Pſal. 104. 19.

i in Act. c. 46.

k Gal. 1. 12.

l 4. de operib. Spir. ſancti, ca. 19.

De raptu dicto expreſſe docet Carthuſianus hoc loco, & in epiſtola ad Galatas ait in eodem didiciſſe Euangelium. Auguſtinus m, vt priore verſu dixi, videtur velle contigiſſe raptum in ipſa via, necnon Hieronymus. Sed exponi poſſent, vt ibidem notaui, de pauore, qui animũ abalienat. Ioannes Arboreus, declarãs poſteriorem ad Corinthios epiſtolam n, probabile ducit, illam quidem epiſtolam ſcriptam à Paulo circa principiũ Imperii Neronis, ab huius vero Imperii principio computando retro quatuordecim annos, deprehendi tempus conuerſionis Pauli, quo ſcribit ſe viſionem, ſiue *raptum habuiſſe ante quatuordecim annos. Nam conuerſus eſt,* inquit, *anno, quo Chriſtus paſſus eſt, paſſus eſt autem Chriſtus circa finem Tiberii: huius ſucceſſor Caius vixit quatuor annis, poſt quẽ fuit Nero, & ſic additis duobus de tempore Tiberii, quia nondum mortuus erat, quando Paulus eſt conuerſus, & octo de tempore Neronis, quod fluxerat, vſque ad tempus, quando ſcripſit dictam epiſtolam, exiſtunt anni quatuordecim à tempore conuerſionis.* Tranſcripta ſunt hæc ex S. Thoma o, vt idem Auctor etiam profitetur: & vterque idem indicat in epiſtolam ad Galatas p. Eandem tuetur ſententiam Lyranus q, etſi paulo aliter init numerum annorum ſub Imperatoribus. Idem ſentit Carthuſianus r, & Ioannes Driedo ſ. Baronius t, quem ſequitur Pererius u, prorſus improbat calculũ iſtum temporis, quoniam putat epiſtolam ad Corinthios ſecundam editam longe poſt, hoc eſt, anno Redemptoris noſtri quinquageſimooctauo, qui eſt non decimusquartus à Pauli conuerſione, ſed vigeſimusquartus, aut quintus: atque contigiſſe raptum Pauli poſt triennium à conuerſione ipſius, à quo anno vſque ad tempus dictæ epiſtolæ anni decem & ſeptem intercurrerint. Sed ſi hoc ita eſt, non fuit epiſtolæ illius conicienda ſcriptio in octauum ſupra quinquageſimum Chriſti annũ, ſed in quinquageſimum quartum, vel quintum, & non verum exacte dixiſſet Paulus *ſibi accidiſſe eam viſionem quatuordecim annis* prius quam epiſtolam ſcriberet, ſi à conuerſione ſeptemdecim intercurrerunt.

m in Pſal. 67.

Quomodo colligatur, Pauli raptum in eo triduo interueniſſe.

n cap. 12.

o in eundem locum lect. 1.

p in c. 1. vbi S. Thomas lect. 3.

q in c. 12. 2. ad Corinth.

r ibidem.

ſ 1. de Script. Eccl. cap. 2. p. 3.

Baronii ſententia de tẽpore quo raptus contigerit.

t to. 1. Annal. anno Chriſti, 58.

u in epiſt. ad Rom. in prolegom. diſſer. 1. nu. 28.

Paulus ipſe teſtatur Galatis poſt annos tres veniſſe Ieroſolymam x: & narrata conuerſione ſubdit *ſe orantem in templo factum y in ſtupore mentis*: ibi igitur, eoque tempore, nempe Chriſti anno trigeſimooctauo, probabile eſt conceſſam Paulo mirabilẽ ecſtaſim. Iuuat coniecturam meã Adelmannus z, grauis, & antiquus Pater, cui indignũ eſſe videtur, vt Saulus adhuc infidelis (ſic ipſe loquitur) raperetur in cœlũ. Videtur vtcumq; Damaſus a fauere opinioni de raptu in triduo illo;

Quando acciderit Auctoris ſententia.

x Gal. 1. 18.

y Act. 22. 17.

z ep. ad Berengarium de Euchari. Tom. 3. Biblio. Patrũ.

a in carm. de Paulo Apoſt. Tom. 3. Biblio. Patrum.

Mutatus poſtquam placuit de nomine Paulus
Mira fides rerum, ſubito trans æthera vectus
Noſcere promeruerit poſſint quid præmia vitæ,
Conſcendit clarus Martyr penetralia Chriſti,
Tertia lux cœli tenuit Paradiſus euntem.

Sed acquieſcendum priori ſententiæ, ſic tamen, vt ſatis eo triduo edoctum Saulum fateamur de Euangelio, prout ipſemet Galatis ſignificat b, & mox à Baptiſmo reipſa comprobauit c, & præter Bedam, Comeſtorem, alios, Rupertus d docet. Hoc poſtremum qui neget, non legi: nec negat ſane Sixtus Senenſis e, dicitve Paulum Euangelium à Luca & Marco *didiciſſe*: *ſed Euangelica hi-*

Paulus in hoc triduo etſi raptum paſſus non ſit, tamẽ fuit inſtructus ſufficienter de rebus fidei.

b cap. 1. 12.

c Act. cap. 9. 20. 22.

d 4. de operib. Spir. ſancti. ca. 18.

e 1. Biblioth. in Luca.

a dialogo de recta in Deum fide, non longe à principio.

ſtoria narrationem, ſiue expoſitionem: ſicut & Origenes a loquitur, quem citat, hoc eſt, res à Chriſto dictas, geſtaſque particulariter.

Verſus 10.] Erat autem quidam Diſcipulus Damaſci, nomine Ananias: & dixit ad illum in viſu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine.

E*Rat autem quidam Diſcipulus Damaſci.*] Recte Saulus lupus committitur Ananiæ oui, quã ipſius nomen ſignificat (etſi alii *nubem Domini* interpretentur) diximuſque capite quinto b de etymologia huius nominis, quam hoc loco Gloſſa interlinearis ait eſſe *gratia Dei*, vt iuxta Eſaiæ c vaticinium habitet lupus cum agno.

b verſ. 2.

c cap. 11. 6.

O noua palma! lupum domat ille rapacem

Hebræum, quem dixit ouem, inquit Arator.

Tradit eandem notionem ac rationem nominis Ananiæ Hieronymus d, dicens, lupum hunc rapacem Beniamin, oui caput ſubmiſiſſe. Et eodem ante alluſerat non ſemel e. Chryſoſtomus ait, *hunc valde fuiſſe inſignem, cum tam libere Chriſto ipſi reſponderit, & Chriſtus tam ei perſpicue futura expoſuerit, quod nec Angelus cum Philippo fecerat* f. Oecumenius facit vnum de ſeptuaginta Diſcipulis, & Diaconũ; & huius rei teſtem citat Paulum ipſum in Canonibus: tunc autem propter perſecutionem Preſbyterum nullum ibi fuiſſe. Quod non fuerit ex ſeptem Diaconis primis, conſtat. Inter LXX Diſcipulos ponit eum etiam Dorotheus g, & Damaſci aſſerit Epiſcopum; Gagneius ex tribu Iuda; Petrus de Natalibus h nominat ſolummodo Diſcipulum Apoſtolorum, *& poſt conuerſionem Pauli ordinatum dictæ ciuitatis Epiſcopum, in qua & quieuerit eo ipſo die, currentibus aliquot annis, quo baptizauerat Paulum*. Martyrologium *hoc ipſo die*, videlicet Ianuarii quinto & vigeſimo, tradit *poſt prædicatum etiam Eleutheropoli Palæſtinæ, aliiſque in locis Euangelium, lapidibus Martyrium Damaſci conſummaſſe*. Idem eſt in Menologio Calendis Octobris, vbi quoque cenſetur inter Septuaginta.

d epiſtol. 5.

e in c. 11. & 65. Eſaiæ.

Ananias quis fuerit.

f Act. 8. 2.

g in Synopſi.

h lib. 3. ca. 11.

Fuit Epiſcopus Damaſci.

Canon, quem citat Oecumenius tanquam Pauli, videtur eſſe is, qui nomine eius habetur apud Clementem i, vbi excuſat Ananiam, quod ſe baptizauerit, quamuis presbyter non eſſet, id enim feciſſe iuſſu Chriſti Pontificis ac Dei k, perinde vt Philippus Diaconus Eunuchum baptizauit. Sed ibi non appellat eum Diaconum, ſicut affirmat Oecumenius, verum duntaxat fidelem fratrem.

Cur baptizauerit non ordinatus.

i lib. 8. Conſt. c. vlt.

k Act. 8.

Auguſtinus l indicat fuiſſe ſaltem presbyterum, cum baptizauit Saulum, ait namque *hunc ad illum eſſe miſſum, vt illo Sacerdotio, quod in Eccleſia conſtitutum eſt, Sacramentum doctrinæ Fidei perciperet, & verus eius approbaretur color*. Caſſianus m vocat *Seniorem*, hoc eſt, ſuperiorem, ac doctorem Sauli. Ipſemet Apoſtolus hoc de ſuo ſpirituali patre elogium coram Agrippa edidit n: *Ananias quidam*, inquit, *vir ſecundum legem teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus* (Damaſci) *Iudæis*. Hæc laus minus reddebat ſuſpectum Ananiæ teſtimonium de Saulo: tum vero cum non eſſet Apoſtolus, nec forſan de primis ſeptuaginta Diſcipulis, poterat liberius dicere *Saulus non ab homine accepiſſe, vel didiciſſe Euangelium, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti* o. In Turcogræcia narratur Ananiæ domum Damaſci conuerſam poſtea in templum Chriſtia- A norum. Diuino autem videtur etiam factum conſilio, vt Romæ in celebri S. Pauli Baſilica, baptizatoris Ananiæ caput vna cum Stephani capite religioſe cuſtodiatur.

Fuit ſaltem presbyter.

l lib. 2. Quæſt. Euang. q. 47.

m collat. 2. cap. 15.

n Act. 22. 12.

o Gal. 1. 12.

Et dixit ad illum in viſu Dominus.] *Forſitan tempore ſomni*, inquit Carthuſianus, & ſatis indicat Oecumenius: qui modus frequens eſt in Scriptura, ac de illo aliquid egimus capite ſecundo p. Græce eſt, ἐν ὁράματι, quod nomen, inquit Beda q, & Iuuencus Presbyter in Euangelico carmine poſuit, dicens:

p verſ. 17.

q Retract. in Acta.

Horomatis huiuſce expertes reddite cunctos.

Non aliam aliquam illuſtriorem perſonam traxit, aut ad Pauli inſtructionem tranſmiſit, quoniam per homines B *manducturus eum non erat, ſed per ipſum Chriſtum, nihilque Saulum Ananias docuit, ſed baptizauit ſolum*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius: & hoc ipsũ ipſemet Apoſtolus, vt corroboret auctoritatem ſuam, exaggerate pronunciat r, vt modo retuli, & in particulari dum tractat de myſterio Euchariſtiæ ſ.

Cur alius ad Paulum miſſus non ſit.

r ad Gal. 1. 1. 11. 12. 17. & ſeq.

ſ 1. Cor. 11. 23.

Ecce ego, Domine.] Prompta, beneque inſtructa obedientia. Cognouit enim vocem vocantis, quam adhuc puer Samuel non cognoſcebat t, & confeſtim vocanti ad obediendum, alacrem ſe paratumque exhibuit. Vocatus à Deo Abraham u, & ab Angelo Iacob x, ſiue etiam à Deo y, reſpõderunt, *Adſum*. Eodem modo Moſes z, item Ba- C laam accerſitus à Balac a, Miphiboſeth à Dauid b. Samuel vero exiſtimans ſe vocatum ab Heli, ad eum accurrens reſpondit, *Ecce ego* c. Et Eſdras cum vocaretur à Domino d, dixit, *Ecce ego, Domine*. Eſaias quoque iiſdem verbis obtulit ſe mittendũ, quo vellet Deus e. Stellæ ipſæ à Deo vocatæ dixerunt, *Adſumus* f. Vocare Dei eſt imperare, vt cũ apud Prophetas *vocare* ſcribitur *famem, gladium, formidinem* g, *&c.*

t 1. Reg. 3.

Obedientia plurimorum commendatur.

u Gen. 22. 1. & 11.

x Gen. 31. 11.

y Gen. 46. 2.

z Exod. 3. 4.

a Num. 22. 10.

b 2. Reg. 9. 6.

c 1. Reg. 3. 4. 8.

d lib. 4. c. 4. 2.

e cap. 6. 8.

f Baruch. 3. 35.

g Pſal. 104. 16.

Verſus 11.] Et Dominus ad eum: Surge, & Vade in vicum, qui vocatur Rectus: & quære in domo Iudæ Saulum nomine Tarſenſem: ecce enim orat.

D **E**T *Dominus ad eum: Surge, & vade.*] Vel iacenti imperatur, vel alacritas, & celeritas, vt non ſemel monuimus de verbo ſurgendi h, hoc verbo ſignificatur.

h Act. 3. 6.

In vicum.] Vicus inter alias ſignificationes accipitur etiam in illa, quæ propoſito congruit, hoc eſt, pro via publica, ſiue platea intra ciuitatem, vt præter alios docet Iſidorus i, etſi poſſet quoque ſumi pro ſuburbio: ciuitatem enim dicitur intrare etiã is, qui intrat ſuburbium. Ciuitas diuiditur in regiones, hæ in vicos, iſti in ædes: & eſt vicus, vel vrbanus, vel paganus remotus ab vrbe ac ſuburbio. De vrbano eſt ſermo. Græca vox ῥύμη proprie eſt tractus ille viæ in vrbe vtrimque ædificiis E ſeptæ, valetque idem quod πλατεῖα, vel Homericum nomen ἀγυιά, & non diſſimile Latinum angiportus.

Vicus nomẽ quid hic ſit.

i lib. 15. Originum. c. 2.

Qui vocatur Rectus.] De vicis, viiſque & cliuis Romanis, vnde nomina ſumpſerint, diſſerit Alexander ab Alexandro k cum Tiraquello, monetque partim à conditoribus, nonnunquã à variis euentis denominatos; plerumque, qui loca vrbis incoluiſſent, trãſmiſiſſe ad poſteros denominationes ex ſuiſmet nominibus. *Similitudinẽ* noſter hic vicus Rectus habet cũ eo, qui dicebatur in Vrbe vicus longus l, aut via lata m, aut Fornica-

k lib. 2. c. 18. &

l Val. Max. lib. 2. c. 1. Liuius 1. Dec. lib. 10.

m Publ. Vict. in 7. regio.

a Liu. 3. Dec. lib. 1.
b lib. 8. Epig. in 75. vel 70.
c cum de templo Martis.

ta a, &c. Ibidem viam Rectam fuiſſe, teſtis eſt Martialis b:

Lingonus à Recta, Flaminiaque via.

& Ouidius c:

Appoſitum Recta porta Capena via.

d de rep. Romana.
e in luſu de morte Claudii.
f lib. 6. c. 19.

Ducebatur, vt ait Panuinus d, per longitudinem campi Martii. Meminit quoq; Seneca e viæ Rectæ. Legendus Marlianus f.

Quis fuit Iudas hoſpes Pauli.
Iudæi Damaſci locum proprium incoluerunt.
g de legat. ad Caium.
h lib. 1. Epigr. 42. in Cæcilium.
i cap. 15. 22.
k ibidem.
l in ep. 2. Dionyſ.

In domo Iuda.] *Hoſpes hic erat Sauli*, vt ait Lyranus, & Carthuſianus, idque probabilius, quam quod Gloſſa interlin. eſſe nomen tribus Iuda, atque Ananiæ imperari, vt inter Iudæos quærat Saulum. Hiſtoria Scholaſtica præter hos dicendi modos tertium addit, vt domus ſignificet vicum aſſignatum Iudæis. Fieri quidem potuit, vt Damaſceni ſeparato quodam proprioque in loco voluerunt degere Iudæos, ſicut non modo ſolum, ſed & ſub Imperatoribus Gentilibus Tranſtiberinam in vrbe regionem incoluerunt, Philone teſte g, & Martiali h, qui cum irriſione Iudæum cognominat *Tranſtiberinum ambulatorem*. Quanquam hoc tempore Iudæi cis Tiberim Romæ habitant. Sed prima ſententia ſimplicior, ac veriſimilior eſt. Neſcio an Iudas hic idem dicendus ſit cum illo, quem hæc eadem hiſtoria inferius cognominat Barſabam i, & numerat inter primos fratres k, atque etiam Prophetas. Id ſi eſt, vel Saulus iam animo Chriſtianus ad Chriſtianum diuertit, vel Iudas Sauli conuerſione, ac prædicatione audita, aliave ratione poſtea Chriſtianam religionem eſt amplexus. Faber Stapulenſis l hoc ipſo iam tempore Chriſtianum putat fuiſſe.

Patria Pauli quæ fuerit.
m lib. de Scri. Eccle. in Paulo.
n 4. de bello Iud. cap. 4.
Iudæa à Pompeio quando ſubacta.
o 14. Ant. c. 8.
p in Chron.
q lib. 47.
r in ep. ad Philem. ſub finem.
ſ ep. 15 q. 10.
t in c. 21. Act.
u in ca. 19. Ioſ. verſ. 30.
x in Apparat.
y 4. de bello. Iud. cap. 4.
z Act. 22. 3.
Ebionæi de Paulo quid tenuerint.
& Hæreſi 30.
Paulus fuit Tharſenſis.

Tharſenſem.] Hieronymus m tanquam communem de Paulo opinionem recitat ex oppido Iudææ Giſcalis fuiſſe, capto vero illo à Romanis cum parentibus ipſius, Tharſum Ciliciæ commigraſſe. Meminit Ioſephus n Giſcalæ munitiſſimũ oppidum à Tito expugnatum, nec alius eſt qui id factum prius memoret, quando duce Pompeio Iudæa ſubacta eſt nonagintaſex annis ante hoc tẽpus, quippe Olympiade centeſima ſeptuageſimanona, anno ſecũdo, vt eſt apud eundem Ioſephum o, & Euſebium p, atque ſexcenteſimo nonageſimoprimo ab Vrbe condita, vt habet Dio q: quãdo autem vixit Paulus, nihil oppida Iudææ paſſa leguntur à Romanis, quibus prouincia parebat. Itaq; merito idem Hieronymus r alio loco illum de patria Pauli rumorem commentitiũ; & fabuloſum vocat, & in quadam epiſtola ſ natum, ac nutritum Tharſi docet, ideoq; vocatum Tharſenſem, & Tharſenſi ſcribendo dictione vſum. Beda t Tharſi educatum duntaxat ſcribit, indeq; cognomen, vt à Nazareth Chriſtum, accepiſſe; natum Giſcalæ, ſicut natus eſt Chriſtus in Bethlehem. Eadem ſententia Andreæ Maſij u de Giſcala, necnon Ariæ Montani x; diſtinguunt vero alii hoc Galilææ oppidum munitiſſimum, vt vocat Ioſephus y, à Giſcali, quæ pertinet ad tribũ Beniamin, de qua tamen tribu Saulus erat. Sed Paulo ipſi natale ſuum prodenti ſolum credendum eſt. *Ego*, inquit z pro concione, *ſum vir Iudæus natus in Tharſo Ciliciæ*. Quibus etiam ex verbis cõfutantur Ebionæi, qui, vt Epiphanius & teſtis eſt, contendebant Paulum fuiſſe origine Græcum, factum vero poſtea proſelytum, vt conſequi vxorem poſſet filiam Sacerdotis, quam adamauerat. Accedit quod libenter ſe Paulus, glorioſeq;, ſi æque vere potuiſſet, non tantum Iudæum, ſed & inter Iudæos natum, in ipſa videlicet prouincia Iudæa profeſſus eſſet, ad magis ſibi conciliandos Iudæorum animos, quam ad rem argumenta alia contulerat. Fieri potuit, vt Maiores Pauli Giſcala migrarint Tharſum, vel non coacti, ſed voluntarii, eo modo, quo tam multi alii Iudæi orbem coloniis, vt ait Philo b, repleuerũt, vel occaſione belli ſub Antiocho Epiphane geſti, quẽadmodum idem Epiphanius c ſignificat. Deniq; non eſt qui dicat, Giſcalæ ciuilitatis Romanæ communicatum beneficium, quo veluti gloriatur Paulus d: ſicuti de Tharſo produnt Dio e, & Plinius f (Strabo g ab eruditione plurimum celebrat etiam apud Romanos) qui nominat liberam ciuitatem, Ignatius quoque ſcribens Tharſenſibus, Pauli ciues, ac diſcipulos vocat.

b li. de leg. ad Caium.
c ſupra.
d Act. 16. 37. c. 22. 25.
e lib. 47.
f lib. 5. c. 27.
g lib. 14.
Tharſus toti Ciliciæ nomen dedit.
h Antiq. li. 1. c. 6. & li. 9. c. 11.
i in locis Hebrai.
k c. 10. Perer. lib. 15. verſ. 4. n. 22. & ſeq.
l in Pſal. 47.
m cap. 1.
n lib. 12.
o 1. Antiq. 5.
p cap. 47.

Porro Tharſus, aut ſine aſpiratione Tharſus, mutato θ in τ, vt notauit Ioſephus h, Ciliciæ vrbs princeps eſt, deditque toti prouinciæ nomen, vt Tarſus quoque diceretur. Hoc non modo idem Ioſephus tradit (id vero quod de permutatione literarum ait, apparet in aliis, vt in Palæſtinis pro Philiſtim, Carmelo pro Charmel, Sarepta pro Sareptha, Cittio pro Chetim, Iapet pro Iaphet, vt omittam ex vocabulis Græcis trophæum pro τρόπαιον) ſed etiam Hieronymus i, Gloſſa item interlinearis, Hugo, Lyranus, Lippomanus, & Pererius, aliique in Geneſim k, Ianſenius, & Genebrardus in Pſalmos l, Ioannes Cathardus, & Franciſcus Ribera in Ionam m, qui omnes agnoſcunt impoſitionem huius nominis à nepote Iaphet eiuſdem appellationis, hoc eſt, *Tharſus* filio Iauan. Quo modo poſtea ſit factum, vt Tharſis nomen de omni mari Mediterraneo, & de huius maris celeberrima vrbe Carthagine, vel Africa etiam tota, atque deinceps de Oceano, ac de lapide quodam pretioſo, aliterve de aliis rebus diceretur, conſule citatos Auctores, & rurſum Pererium in Danielem n, noſque ipſi aliquid ad caput ſecundum Eſaiæ diximus. Appellat Ioſephus o *ἀξιολογωτάτην* celebratiſſimam. Solinus p *matrem vrbium*: vocatur hoc tempore Turcomania.

Saulus quomodo toto triduo orauerit.
q Serm. 1. de conuer. S. Pauli.

Ecce enim orat.] Syrus interpres ex his verbis, quæ cũ ſequentib. nectit, exorditur ſentẽtiã hoc modo, חא גיר בר הו מצלא חזא בחזוא לגברא *ha ger cad hau metſalle chaza bechazua legabra*, id eſt, *Ecce enim cum ipſe oraret, vidit per viſionem virum*: vel; *Ecce enim dum ille precatur, videt per viſionem virũ, &c.* Particula cauſalis indicat ideo dictum Ananiæ: quod Saulus oraret, ne is illum adire dubitaret. Hoc notant Chryſoſtomus, Gloſſa interlinearis, Hugo, Lyranus, Carthuſianus, qui vltimi duo monent orationem fuiſſe poſt raptum gratiarũ actionis pro raptu. Sed orare is quoque dicitur, qui in contemplatione verſatur, ita vt toto illo triduo Saulus oraſſe cenſeri poſſit, quod Bernardus affirmat q. Eadem illa ætiologia demonſtrat quam debeat ſpem bonæ frugis de alio ille, qui eum ſpiritualiter erudit, concipere, quem videat deditum orationi: & hoc ipſum quam ſit efficax; aptumque indicium ſalutis, vacare orationi.

Verſus 12.] Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem ſibi manus, vt viſum recipiat.

E*T vidit virum Ananiam nomine.*] Dixi quemadmodum editio Syra copulet iſta aliter, ita vt viſionem in oratione velit accidiſſe, aut vtramque non diſtingui. Tota ſententia videtur includenda parentheſi, non connexa cum oratione

Chri-

Chriſti ad Ananiam. Redundat etiam in textu Græco, & Syro, בחזוא *bechézua*, *ἐν ὁράματι*, *in viſu*, vel *per viſionem*. Porro *vterque in viſione oſtenditur alteri*, & Ananias, & Saulus, *& nomen indicatur, vt prius ſint ſibi inuicem noti, quam ſe videant*, inquit Gloſſa interlinearis. Viſio vero illa intelligenda eſt de ſimplici reuelatione, quantum ad nomen, & de imaginatiua repræſentatione, quantum ad perſonam Ananiæ. Nec ideo tamen eſt neceſſarium, vt vidiſſe dicatur in viſione Saulus, quod velle Chryſoſtomus videtur, ſcilicet imaginaria, quia cæcus erat; vt enim cęcus non eſſet, rem abſentem corporis oculis non videret. Quid ergo rident Hæretici, & nomine tantum tenus quidā Chriſtiani, viſiones, per quas exhibentur vel vigilantibus, vel dormientibus earum rerum ſpecies atque ſimilitudines, quæ aut eodem tempore fieri præcipiuntur, aut etiam fiunt? Tales recenſet nonnullas Auguſtinus libro de cura pro mortuis *a*, & plenæ ſunt hiſtoriæ tum de viſionibus, apparitionibuſque mortuorum ad viuos, tum etiam viuorum item ad viuos: qua de re tota legendus Petrus Tyræus noſter in opere de Spirituum apparitionibus.

Aduerſus eos qui damnant apparitiones ſeu viſiones diuinitus immiſſas.

a cap. 11. 16. 17.

Imponentem ſibi manus, vt viſum recipiat.] Hæc manus impoſitio eſt curatiua, non ſanctificatiua, de qua diſtinctione egimus capite octauo. Non legitur oſtenſus Paulo in viſione Ananias baptizans: hoc enim erat, in quo exigenda erat eius obedientia, quę quo cæca magis, hoc maioris meriti. *Vereor*, inquit Bernardus *b*, *ne quis ſit forte inter vos, qui ſolo ſeſe ſomnio præſumat illuminatum eſſe.*

Manus impoſitio curatiua.

b Ser. 2. de conuerſ. S. Pauli.

Verſus 13.] Reſpondit autem Ananias: Domine, audiui à multis de viro hoc, quāta mala fecerit Sanctis tuis in Ieruſalem.

Reſpōdit autem Ananias: Domine, audiui à multis.] Magis verba ſunt timentis, quam credentis, & in tanta trepidatione ob feruentem adhuc perſecutionem, & recentem de perſecutore Saulo rumorem, non aduertentis vim communicatæ Saulo ipſi viſionis, quam Chriſtus commemorabat; vel certe modum requirentis, quo quæ à Chriſto dicuntur eſſe poſſint. Ita quidem Oecumenius, & Chryſoſtomus, & Auguſtinus, paſſim dicens *timuiſſe ouem etiam iuxta paſtorem, ac inter manus ipſius medici tremuiſſe*, & Gregorius *c*. Gloſſæ autem omnes addunt etiam contineri his verbis excuſationem, necnon Auguſtinus *d*, notans non admiſſam à Chriſto, qui iam dixerat paucis ouiculis ſuis *e*: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum*, & mittebat modo ad eum, qui deſierat eſſe lupus. Non quoties quis modum à Deo inquirit eius rei, quam proponit, minus credere Deo cēſendus eſt, vt patet ex B. Virgine percontante *f*, *Quomodo fiet iſtud?* quam percunctationem abſit, vt cum Origene *g*, Nyſſeno *h*, & Euthymio *i*, ex incredulitate proceſſiſſe arbitremur; vel ex quadam hæſitatione, ac dubitatione, dum conſiderabat ſolum quæ ſunt humanæ naturæ, non item quæ potentiæ diuinæ, vt voluit Athanaſius *k*, & Chryſoſtomus *l*. Sed ſcire cupiebat myſterii modum, quem mox Angelus etiam pio obſequens iuſtoque deſiderio expoſuit, vt docent Ambroſius *m*, Auguſtinus *n*, Bernardus *o*, Damaſcenus *p*, Cyrillus Ieroſolymitanus *q*, Theophylactus *r*, Beda *ſ*, aliique. Sic ergo fieri poteſt, vt Ananias abſque noxa vlla interrogauerit: neque enim non reprehenſus fuiſſet, ſi hæſitaſſet, ſicut reprehenſum legimus patrem Ioannis Baptiſtæ *t*, & Nicodemum *u*, & Capharnaitas *x*. Vti poſſumus exemplo Abraham, qui audiens promiſſionem Dei magnificam, cupidus ſciendi modum, non incredulus myſterii, dixit *y*: *Vnde ſcire potero, quod poſſeſſurus ſum terram hanc?* quem etiam ei Angelus modum ſtatim aperuit *z*. Lege de noſtris recentiores Lucæ Interpretes Maldonatum & Toletum; præterea Salmeronē *a*, & Barradium *b*, & Caniſium *c*, & Suarez *d*. Hi vindicant ab Hæreticorum blaſphemia inconcuſſam Deiparæ fidem. Huc quoque faciunt quę diſputauimus capite quarto *e*, de peccato tentandi Deum, & qua ratione abſque iſtius periculo peccati poſſit quidpiam à Deo non reſponſum duntaxat, ſed etiam miraculum peti.

c 22. Moral. ca. 10. vel 14.
d Serm. 9. de verb. Apoſt.
e Matt. 10. 16.
Ananias Saulum qualiter timuerit.
f Luc. 1. 34.
g homil. 1. in diuerſ.
h oratione. de Chri. Nat.
i in Lucam.
k Ser. de Deipara.
l hom. 49. in Geneſ.
m in Luc. & lib. 2. de Abraham. ca. 8. & 1. de offic. c. 18.
Quomodo quis poſſit modum alicuius rei faciendæ quærere.
n 1. de Ciui. c. 2. 9. quæſt. noui & vet. Teſta. q. 19. in Nu. hom. 4. 4. ex lib. 50. hom.
o hom. 4. ſuper, Miſſus eſt.
B. Virgo qua ratione modum conceptionis Filii petierit.
p lib. 3. de Fide. c. 2.
q Catech. 12.
r in Luc. c. 1.
ſ ibid.

t Luc. 1. 20.
u Ioan. 3. 10.
x Ioan 6. 62. 63.
y Gen. 15. 8.
z ibid. 13.
Virginem Deiparam qui ab infidelitatis peccato liberēt.
a to. 2. tract. 6.
b 7. Concord. Euang.
c 4. de Maria. c. 1.
d tom. 2. de Incarn. diſp. 4. ſect. 3.
e verſ. 30.

Audiui.] Ergo Ananias poſt aliorum diſperſionem, occiſo Stephano, Damaſcum ſeſe contulerat; alioqui non dixiſſet, *audiui*, ſed, *ſcio*, *vidi*, *expertus ſum*.

De viro hoc.] Cur vocetur Saulus vir, qui prius appellatus eſt adoleſcens, dixi capite ſeptimo *f*. Ambroſius *g* allegorice declarans verba Ioſeph de fratre Beniamin, & accommodans Chriſto comparato cum Paulo, ait vocatum *paruulum*, ſiue *iuniorem*, & *adoleſcentem*, *tum propter iuuenilem animum, & immaturitatem virtutis, præſertim cum lapidantium Stephanum veſtimenta ſeruabat* h, *vbi tantum hoc nomine adoleſcentis dictus legitur: tum etiam reſpexiſſe Chriſtum ad id tempus, quo tempore tremens, ac horrore correptus, quod cæcitas accidiſſet ei, incipiebat tamen appropinquare, dicendo: Domine, quid me vis facere? vt qui vocabatur ad gratiam, excuſaretur à culpa*, quod ea lubricæ fuiſſet ætatis, quæ ætas, quia magis metu, quam ratione reuocatur à vitio, adhibuit ei ſtimulum, & miſeratus admonuit, ne aduerſus ſtimulum calcitraret. Legendus cum otio liber totus Ambroſii de Ioſeph, in quo ſingula, quæ narrantur de Beniamin, apte admodum, pieque ad Paulum transfert.

f verſ. 57.
g lib. de Ioſeph Patriar. ca. 10.
h Act. 7. 57.
Paulus à culpa excuſatus ob ætatem lubricam.

Sanctis tuis.] Commune hoc nomen fidelium eſſe dixi capite ſecūdo *i*, quod nomen nō tantū in ſacra noui Teſtamenti Scriptura, vt ibidem notaui, reperitur, verumetiam eo in eadem ſignificatione vtuntur antiquiores, tum qui, quos Eſſæos, aut Eſſenos Philo *k* vocat, Chriſtianos fuiſſe putantes, ita nominatos volūt, quaſi ὁσίους, hoc eſt, *Sanctos*, vt Chryſoſtomus *l*, quæ denominationis ratio placuit eidem Philoni: tū alii proprie, diſtincteque loquentes de Chriſtianis, vt Tertullianus *m*, & in epiſtolis Ignatius, & Polycarpus, & alii paſſim. Eodem ſenſu Petrus *n* appellauit *gētem ſanctam*, id eſt, ſanctificatam ſemel ab originali peccato per Baptiſmum, & in dies ab actualibus, præſertim lethalibus, per pœnitētiam, præterea, quoniam per Chriſtum Deo oblata eſt atque dicata: tandem quia vitæ puritatē, *ac ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Sanctum Sanctorum* o, Chriſtianæ religionis profeſſio requirit cum doctrina ſana, & firmiſſime ſancita, atq; ab omni errore, tum præſertim à communi aliorum deorum falſitate aliena, & ſeparata, quæ tamen vltima Sancti notio, vt de Deo dicitur, Deive cultoribus, non eſt, vt docet nihilominus Arias Montanus *p*, primaria, & præcipua.

Sancti commune nomē fidelium fuit.
i verſ. 29.
k lib. Quod liber ſit probus.
l hom. 44. in Act.
m lib. 1. ad vxor. c. 6. & lib. 2. c. 2. 3. 5.
n 1. epiſt. 2. 9.
Chriſtiani cur gens ſancta dicantur.
o Heb. 12. 14.
p lib. de arcano ſer. cap. 2.
Eccleſia cur Sancta dicatur.

Eccleſia ſancta eſt his omnib. de cauſis, nec extra illā vera ſanctitas reperitur, quamuis & intra ipſam nonnulli cenſeantur, qui non ſunt omnib.

his modis ſancti. Qui Eccleſiæ ſacris pręſunt, peculiari quodam iure Sancti dicuntur, qui ſancta ſanctè tractare debent, vt quõdam honoris cauſa, teſte Plutarcho a, profani Sacerdotes ὅσιοι appellabantur. Hinc ſanctiſſimi epithetum, cuiuis primum ſanctiſſimo ſacrorum Antiſtiti, ſeu Epiſcopo (ſic nominantur Epiſcopi in iure b, meminitque Curopalata ſic vocatum Metropolitam Andrianopoleos, imo & alios Metropolitanos, & Archiepiſcopos, nempe ἱερωτάτους καὶ πανιερωτάτους) tum ſummo duntaxat hierachæ *Epiſcoporum Epiſcopo Pontifici Romano tributum eſt*, ac multo quidem melius, quam idololatras Imperatores ad conſuetudini inſeruiendum, Sanctiſſimi titulo S. Dionyſius Alexandrinus Gallienum, ac Valerianum ornandos cenſuerit c. Huc faciunt quæ de optimi voce attuli in capite primo d. Denique habetur in his ratio honoris, qui Dei perſonam gerentibus, & à Deo datis Magiſtratibus deferẽdus eſt: cum Ennio licuerit *ſuo iure*, vt ait M. Tullius e, *ſanctos appellare Poetas, quod quaſi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis eſſe videantur.* Si mores minus quandoque ſint ſancti, ſancti attamen, ac etiam ſanctiſſimi aliis de cauſis debitus titulus denegari non poteſt. *Quis enim ſanctum eſſe dubitet*, inquit Ennodius f, *quem apex tantæ dignitatis* (de Symmacho Papa ſcribit) *attollit? In quo ſi deſunt bona acquiſita per meritum, ſufficiunt quæ a loci deceſſore præſtantur. Aut enim claros ad hæc faſtigia erigit, aut qui eriguntur, illuſtrat.* Sed nos ſancti ſimus, quia ſanctus Dominus Deus noſter g, & prout ab ipſo inſtituti ſumus, ab eodem ante omnia ſupplices precemur, *vt ſanctificetur nomen illius* h, nimirum vel vt vita noſtra ſancta prouocet omnes ad eum glorificandum, quo modo intelligunt petitionem illam primam Dominicæ orationis Chryſoſtomus i, Nyſſenus k, Hilarius l, Hieronymus m: vel vt omnes Sancti efficiantur, quæ eſt expoſitio Tertulliani n: vel cum Cypriano o, & Ambroſio p, vt ſanctificatio, quam accepimus in Baptiſmo, conſeruetur in nobis.

a de oracul. defectu, in fine.

b Auth. interdicimus. C. de Epiſc. & cler. ex Nou. 123. c. 10. & alibi ſæpe.

Pontifex Romanus cur ſanctiſſimus nominetur.

c apud Euſeb. 7. Hiſt. c. 10.

d verſ. 1.

e ora. pro. Archia Poeta.

Etiamſi qui ſint moribus minus commendabiles, hoc titulo digni ſunt.

f li. Defenſorum 4. & 5. Synod. Romanæ Tom. 2. conc. edit. vlt.

Sancti nos eſſe debemus.

g Pſal. 98. 9. iuxta 70 Interpr.

h Matth. 6. 9.

i ibid.

k Tra. de ora. 1.

l [illegible] Pſal. 13.

m in [illegible]

n Tra. de

o Tra. de ora. Dom.

p 5. de Sacr. 4.

Verſus 14.] Et hic habet poteſtatem à principibus Sacerdotum alligandi omnes, qui inuocant nomen tuum.

ET hic.] ὧδε, aduerbium loci, non pronomen. *Habet poteſtatem à principibus Sacerdotum.*] Verſu primo mentio eſt duntaxat de principe vno: lege quæ ibi diximus. Putat Chryſoſtomus & Oecumenius Diſcipulos timore plenos ſciſcitatos curioſius, vt fit, quæ contra ſe definita eſſent. Veriſimilius eſt, manaſſe tantæ rei rumorem Damaſcum vſque, aut admonitos Diſcipulos, qui ibi agebant, ab iis qui erant in Ieruſalem.

Alligandi omnes.] *Quaſi diceret*, inquit Chryſoſtomus, *Timeo ne fortaſſe me in Ieruſalem ducat: quid me proiicis in os leonis? Cur me huic prodis?* Solum nomen Sauli auditum terrebat: quod auget mirifice eius opinionem, quam debebat concipere de virtute diuina, qua nimirum factum ſit, vt nihilominus obtemperaret. Ananias miſſus quodãmodo eſt, vt ouis ad lupum, vt hic lupus verteretur in ouem.

Ananias timet adire Paulum.

Verſus 15.] Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Iſrael.

VAde, quoniam vas electionis eſt mihi iſte.] Phraſi Scripturæ vas electionis idem eſt, quod electum. Vas autem apud Hebræos ponitur pro omni inſtrumento, vt *vaſa mortis* ſunt ſagittæ q: *vaſa iniquitatis bellantia* r, inſtrumenta bellica, ſeu arma inique adhibita, quam ſignificationem habent quoque *vaſa interfectionis* ſ, & *vaſa illa quæ fortior diripit* t, nempe pro inferioribus dæmonibus, quibus Beelzebub vtebatur, vt miniſtris & inſtrumentis, aut pro hominibus, quos adiutores habebat, aut ſub captiuitate detinebat. Vaſa item Pſalmi u ſunt muſica inſtrumenta: eodemq; modo *vaſa Cantici* x. Sic præterea *vaſa transmigrationis*, denotant itineris ſupellectilem y, & quidquid ex pelle confectum eſt z, Hebraice dicitur *vas pellis*, & à Septuaginta *omne vas operarium pellis*: pari modo iidem Græci cum textu Hebræo pro omni ferramento a reddunt *omne vas ferreũ*: pro monilibus b *vaſa*: & vaſa dicuntur mures aurei c, & inferius in hac hiſtoria d, linteum vocatur vas. Quin etiam appellantur ab ipſomet Paulo e *vaſa miniſterii*, omnia illa, quibus Sacerdotes in miniſterio tabernaculi vtebantur, etiam veſtes: ſed & corpora noſtra hoc nomine denotantur, vt cũ dicuntur *munda, quia mulieribus nõ ſunt commixta* f, & idem Apoſtolus monet g, vt *quiſque vas ſuum poſſideat in ſanctificatione, & honore.* Et Petrus h mulierẽ nominat *muliebre vaſculum infirmius*, de qua dicendi forma in Petri expoſitione etiã egimus. Denique homines integri, tum prædeſtinati, qui vocantur *aurea, & argentea vaſa, & in honorem*, tum reprobi, qui *vaſa lignea ac fictilia, atque in contumeliam* i, aut ſane tum iuſti, tum iniuſti. Adeo late patent כלי *cheli*, & σκεῦος, imo & vas, vt in Cicerone k Budæus obſeruauit l, nimirũ ſumuntur pro quouis vtenſili, & omni re quæ in vſum noſtrum comparatur. Nec abſimilem quandoque notionem habent arma m. Itaq; vocatur Saulus vas electum, & paratum, ac vtile Domino, cui cũ fidat Dominus, fidere poſſit & Ananias; vtpote cuius non ſit naturale vitium, ſed electus, & ad magna deſtinatus, vt exponit Oecumenius, necnon bene probatus, & excoctus in via, vt ſolent in fornace vaſa, vtq; Deus ſueuit ſuos antea probare n. Frangi debuit hoc vas, vt melius refingeretur o. Ad genium Sauli peracrem, & zelò Dei feruidum animum cenſet Chryſoſtomus p reſpexiſſe Chriſtum, quando talem de eo appellationem vſurpauit. Quanquam quod id accidiſſe ſubiungit priuſquam Saulo gratia daretur; ego intelligo de viſibili ſigno Baptiſmi, & de viſiua reſtituta ipſi facultate; quãdoquidem eum prius gratiam iuſtificantem eſſe adeptum puto dubitari non poſſe, cum vocatus adeo ſe præbuerit obſequentem, & ipſis tribus diebus, ſi non in Paradiſum raptus, certe inſtitutus de rebus diuinis abunde fuerit, vt ante docuimus.

Bernardus q ita Saulum ab Anania inuentum dicit, vt prius fuerit à Domino pręuentus, & preparatus: *Quid*, inquit, *Paulo paratius? qui ſupplici iam & mente, & voce clamauerat, Domine, quid me vis facere?* Ipſemet Chryſoſtomus r, vt prius vidimus, certus eſt, Saulum audita Chriſti voce, in via flebiliter culpam ſuam lamentatum. Idem cum Hieronymo ſ in vaſe electionis indicari volunt prędeſtinationem, quam ille de ſe aliis verbis expreſſerit, dicens t: *Cum autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ*, id eſt, iam inde ab vtero elegit, *& vocauit per gratiam ſuam.* Immo videtur Hieronymus u affirmare, fuiſſe in Saulo diſpo-

ſitio-

Vas in Scriptura quid ſignificet.

q Pſal. 7. 14.

r Geneſ. 49. 5.

ſ Ezech. 9. 1.

t Matt. 12. 29. Marc. 3. 27.

Vaſis nomen quam amplam habeat & variam ſignificationem.

u Pſal. 70. 22.

x Amos 6. 5.

y Ezech. 12. 3.

z Leu. 13. 48.

a 3. Reg. 6. 7.

b Eſa. 61. 10.

c 1. Reg. 6. 8.

d cap. 10. 11.

e Heb. 9. 21.

f 1. Reg. 21. 5.

g 1. Theſſ. 4. 4.

h 1. epiſt. 3. 7.

i 2. Tim. 2. 20. 21.

k orat. de leg. Agra.

l de Aſſe.

m vt Rom. 6. 13.

Paulus cur dicatur vas electionis.

n Deuter. 8. 2. Tob. 12. 13. Eccl. 2. 5.

o Ierem. 18. 4.

p 1. de compunctione.

q Serm. 78. in Cantica.

Paulus à Domino præuentus, ab Anania præparatus inuentus eſt.

r Hom. de fortun. reproborum. ſeu de conuerſ. Pauli.

ſ vterque in ep. ad Gal.

t Gal. 1. 15.

u in c. 22. Eſa.

ſitionem ad gratiam, nimirum non ad primam, ſed cõcurſum voluntatis eius ad illius effectum. *Vas electionis*, inquit, *dicitur, quia præparauerat ſe in vas pretioſum, & aptum in miniſterium Dei.* Aliam adhuc Doctor idem cauſam dat *a, quia vas legis, & ſanctarum Scripturarum armarium eſt* (ſimili de cauſa Gregorius IX. Antonium Patauinum *Arcam Teſtamenti* nominabat) & vt aureum, atque argenteum vas ſapientiam habuit, & eloquium, quo Chriſti Euangelium prædicauit. Nullus enim doctiores eo ſcripſit epiſtolas, vt indicat Petrus *b*. Gaudentius Brixienſis *c* alludens, opinor, ad vaſis ſanctitatem, & honorem, de quo meminimus, propter continentiam virginalem, qua exornatus erat, *vas electionis* appellatum ſignificat. Origenes *d* innuit denotari capacitatem, ac plenitudinem gratiæ. Conſentit Ambroſius *e*, ſcribens hac in re comparandum cum Beniamin, *cui Ioſeph partes quinque in conuiuio dedit, aliis fratribus tantum ſingulas* f: *nihil enim minus à magnis aliis Apoſtolis fecit* g, *& plus etiam omnibus laborauit* h. Rurſum Ambroſius *i* Paulum *vas electionis* eſſe tradit, in quo pretioſa mandatorum Chriſti præcepta conduntur, & de cuius plenitudine ſubſtantia vitæ populis ſemper erogatur, & plenum eſt: & quod ornat ſua domum Eccleſiæ vtilitate, atque ſua Chriſtianos operatur cuſtodia, ne tententur. Non pigeat adhuc audire Chryſoſtomũ, qui nullum laudandi Pauli finem facit, nec vllam præterit occaſionem in eius laudes digrediendi. Is conferens cum cœlis, aſtriſque Paulũ, eum illis præfert, *quoniam aſtra quidem* k, inquit, *cum fierent, admirabantur Angeli* l, *hunc vero Deus ipſe admiratus eſt dicens: Vas electionis iſte mihi eſt.* In qua admiratione Dei (more ſcilicet noſtro loquentes) contineri intelligimus, quas adhuc cur Paulus vas electionis dicatur, rationes attulimus, quotque afferri præterea queunt. Proſper *m* inter alia, quibus præſignificatum à Moſe Chriſtum obſeruat, illud affert, quod Moſi dictum ſit, *Vt ſibi ſociaret Aaron fratrem ſuum* n: Paulum vero electum à Chriſto, qui loqueretur ad populũ, de quo Mediator noſter ipſe oſtendit Ananiæ dicens: *Vas eſt mihi electionis homo iſte.* B. Thomas fuſe, pie, & docte inſumit Prologum ſuum totum in Pauli epiſtolas circa declarationem huius vaſis, exponens ſimul ad idem propoſitum verba Eccleſiaſtici *o*: *Vas auri ſolidum, ornatum omni lapide pretioſo*: In auro deſignare ſapientiam, in ſoliditate charitatem, in ornamento ex omni lapide pretioſo virtutes cæteras, & demum, quæ fuerit dicti vaſis conſtitutio, repletio, vſus, fructus. Dignus profecto Chryſoſtomus tantus vſque ad ſpiritualem quandam inſaniam laudator Pauli, & imitator, cui & epiſtolas eius enarranti viſus eſt Paulus in aurem loqui, atque dictare, qui ſimili cum Pauli vaſis electionis cognomine diuinitus cohoneſtaretur, ſicut reuelatum eſt Flauiano eundem initiaturo *p*. Quintinum hæreticum vas iræ & ad ignominiam, quod ſummus iam figulus in ira ſua confregit, non puduit falſe appellare Paulum vas confractum, ſicut Ioannem iuuenem ſtolidulum, Petrum abnegatorem *q*, &c.

Vt portet nomen meum.] *Non ſolum fidelis erit, ſed & doctor, & magna dicendi libertate vtetur*, inquit Chryſoſtomus. Et quidem nomen illud *portabit, cuius inuocatores alligare venit*, inquit Gloſſa interlinearis. Quid ſibi nomen velit in Scripturis ſiue Dei, ſiue Domini, ſiue etiam abſolute, docui capite 2. *r* Quo autem modo hic portari dicitur, eodem apud Eſaiam *ſ* venire. *Ecce nomen Domini venit de longinquo. Portauit Paulus Chriſti nomen*, inquit S. Thomas *t*, *in corpore, conuerſationem, & paſſionem eius imitando: in ore, ſæpiſſime in epiſtolis exprimendo* (hoc eſt, pluſquam ducenties vigeſies) adde, & reſciſſum caput ter id Græce pronunciaſſe: *denique non ſolum ad præſentes, ſed etiam ad abſentes ac futuros tradendo ſenſum Scripturæ.*

Pauli prædeſtinatio hic deſignatur.

a ep. 109. & in c. Oſeæ.

b 2. ep. c. vlt. 16.

c Tract. 8. To. 2. Bib. Patrũ.

Variæ rationes cur Paulus ſic appelletur

d h. 3. Pœnitentiæ.

e lib. de Ioſeph. c. 10.

f Geneſ. 43. 34.

g 2. Corin. 12. 11. 12.

h 1. Cor. 15. 10.

i Serm. 11. de SS. Petro & Paulo.

k Hom. 18. in ca. 11. epiſt. ad Roman. & hom. moral.

l Iob 38. 7.

m de promiſ. & prædict. Propheti. p. 1. c. 34.

n Exod. 4. 14. 15.

Paulus vas auri ſolidum.

o cap. 50. 10.

p In vita. & Leo 1. ep. ora. de laude eius.

q Prateolus in Lindano.

Mihi probabile etiam eſt phraſi iſta ſignificari confidentem atque conſtantem prędicationem. Nam Hebraiſmus eſt, vt aſſumi, eleuari, portari ſermo dicatur ab eo, qui eum primus, & quidem audacter, fortiterque vſurpat; quaſi ſuper ſeipſũ, ac velut in humeros imponat illum, atque quodam obligationis onere ſe grauet. Verbum Hebræum in hac ſignificatione eſt, נשא *naſcha*, & inde nomen משא *maſcha*, *onus*, pro munere quolibet, tum vero docendi, & pro doctrina, pro Propheta, &c. Quocirca deſtinat Saulum Chriſtus, vt portet nomen ipſius, non ſolum transferendo, & circumferendo per diuerſa loca, ſed etiam, vt, quod ipſemet poſtea dixit *u*, *ſciat ſibi impoſitam euangelizandi neceſſitatem, ac diſpenſationẽ*, cum comminatione ſiue periculo, niſi faciat. Hanc portandi rationem videntur verba ſequẽtia ſignificare *x*, *Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Græcis σκευοφόρος eſt vaſifer & ſarcinator, & conuaſare Seneca *y* vſurpat pro eo quod eſt vaſa, ſarcinaſque colligere: quamuis Terentius *z* pro furari. Leuis ſarcina Chriſti lex, ſeu onus leue *a*; intra ſeipſum Saulus id portaturus erat.

Coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſrael.] Cum creſcat oratio, maius quid eſt, coram filiis Iſrael portare nomen Chriſti, quia difficilius, ſiue illos ipſos ſpectes nomini Chriſtiano infenſiſſimos, ſiue Saulum, *qui venerat, ſpirans minarum, cædiſque*, cum epiſtolis in Diſcipulos Chriſti.

Cauſam dixit Paulus ante aliquot Præſides, & vnum regem Agrippam, vt quidem eſt in hac hiſtoria *b*, atque coram Imperatore Nerone ipſe ſe vocat *c*, *doctorem Gentium in fide, & veritate*: & ait quod *vincula ſua manifeſta facta ſunt in Chriſto in omni prætorio* d. De filiis Iſrael, ſiue Iudæis conſtat tum ex eadem iſta Hiſtoria *e*, tum ex eo ſingulari affectu, quem declarat erga illos in epiſtola ad Romanos *f*, & perſæpe in aliis epiſtolis.

Quod ergo peculiariter Paulus Gentium *Apoſtolus* dicatur, *& Doctor* g, & *Magiſter* h, & *prædicator Euangelii Præputii*, Petrus vero Circumciſionis, ſiue Iudæorum *i*, ita explicat Hieronymus *k*. *Principale quidem ſingulis in Iudæos, & Gentes fuiſſe mandatum, vt qui defendebant legem, haberent quem ſequerentur: qui legi gratiam præferebant, iis non deeſſet doctor, & præuius: in commune vero hoc eos habuiſſe propoſiti, vt Chriſto ex cunctis gentibus Eccleſiam congregarent.* Adde quod prærogatiua quædam Petri fuit, vt peculiaris Apoſtolus Iudæorum haberetur, & Circumciſionis: pluris enim initio Iudæi fiebãt, & Chriſtus horum conuerſionem impenſius commendauerat *l*, eaque opinor de cauſa, *miniſter Circumciſionis* appellatur ab eodem Paulo *m*. Alioqui perſpicue dictum à Petro legimus *n*: *Viri fratres, vos ſcitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire Gentes verbum Euangelii, & credere.* Teſtis eſt Cornelius, & viſio lintei Petro oſtenſa *o*. Paulus abundantius aliis laborauit *p*, & peregrinando diſſeminauit verbum

r verſ. 24.

ſ cap. 30. 27.

Paulus quo modo nomẽ Dei portauerit.

t Prolog. in epiſtolas Pauli.

Portare nomen Domini ex Hebræo quid ſit.

Onus Hebraice quid ſignificet.

u 1. Cor. 9. 16. 17.

x verſ. 16.

y epiſt. 19.

z in Phorm.

a Matt. 11. 30.

Nomẽ Chriſti portauit Paulus, vbi.

b cap. 26.

c 1. Tim. 2. 7.

d Phil. 1. 13.

e in iſto cap. verſ. 20. & c. 13. 46. & alibi c. 16. c. 17. & 18. c. 19. c. 20.

Paulus cur gentium dicatur Apoſtolus.

f cap. 9. 10.

g Act. 13. 33.

Galat. 2. 9.

1. Tim. 2. 7.

h Gal. 2. Ro. 15. 20.

i Gal. 2. 7. 8.

k in cap. 2. ad Galatas.

Petrus cur Prædicator Circumciſionis ſit dictus.

l Matt. 10. 5. c. 15. 24. Luc. vlt. 47. Act. 1. 8.

m Rom. 15. 8.

n Act. 15. 7.

o Act. 10. 11. & ſeq.

p 1. Cor. 15. 10.

A Dei inter Gentes a: idcirco merito conſecutus eſt titulum Doctoris, Apoſtolique Gentium, & hoc etiam Chriſtus prophetans fortaſſe non augendo orationem, poſuit filios Iſrael vltimos, ſed potiorem locum tribuendo præpoſuit Gentes, & Reges. Theodoretus exponens epiſtolam ad Hebræos, ideo in illa epiſtola nomen à Paulo proprium, & titulum Apoſtoli prætermiſſum docet, quoniam non horum, ſed Gentium Doctor, & Magiſter erat. Quidam vero presbyter apud Euſebium b, qui eum beatum nominat, aliam iſtam cauſam aſſignabat, *quoniam Dominus ipſe Apoſtolus Patris ſui omnipotentis ad Hebræos miſſus* B *fuit, Paulus ad Gentes: propterea modeſte cum ad Hebræos ſcriberet, Hebræorum ſe non inſcripſiſſe Apoſtolum, partim ob honorem, quem Domino Hebræorum Apoſtolus tribuebat, partim ne cum Gentium præco, & Apoſtolus eſſet, præter officium ad Hebræos ſcribere videretur.*

a Rom.15.19.

Cur in epiſtola ad Hebræos Paulus propriũ nomen prætermiſerit.

b lib.6. Hiſto. cap. 14.

Verſus 16.] Ego enim oſtendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

EGo enim oſtendam illi.] Tantum abeſt, vt à vobis timendus ſit: patietur ipſe multa, & oculi C ipſius ſunt aperiendi, vt iis vtatur pro me, non vt iis abutatur contra vos. Eſt vas in tribulationis fornace probe decoctum, & conſolidatum. *Vidit in raptu*, inquit Lyranus, *præmia Beatorum, quæ excedunt totam humanam facultatem: viditque non eſſe cõdignas paſſiones huius temporis ad futuram gloriam.* c Vere ita eſt, nec quicquam eſt, quod æque labores leniat, vt futuræ meditatio beatitudinis; ſed ſuperius docui non eueniſſe Paulo raptum in iſto tempore. Recte ergo inquit, *oſtendam*, niſi enim oſtendat Deus, nimis abhorret natura: & ſi non perſuadeat ipſe, prorſus paradoxum eſt. Melius quodammodo Chriſtus id potuit oſtendere & perſuadere, quam Deus, quia D *idemmet qui Deus erat, non vt Deus, ſed vt homo, ex his quæ paſſus eſt, ſcientiam comparauit* d; quam dicunt experimentalem. Cum adhuc in ſchola oraret Patrem, vt tranſiret calix, dixit: *Si poßibile eſt* e, quoniam, vt ait B. Thomas f, videtur contra naturam, calicem ſine dolore ebibere.

c Rom.8.18.

d Heb.5.8.

e Matt.26.39.
f in Matth.

Eorum quæ Paulus paſſus eſt, teſtis eſt præſens hiſtoria, & ipſemet longiorem catalogum texuit poſteriore ad Corinthios epiſtola g. Et cui neceſſitas euangelizandi incumbit h, neceſſe etiam eſt multa tolerare, ſicut paulò ante notabamus. Oportet quoque vt quis compenſet per paſſiones malorum aliis illata mala: debet prædicator crucis ferendo crucem perſuadere: deniq; E ab eo, qui tantæ dulcedinis benedictione præuentus i, vocatuſque eſt, merito amoris vices exiguntur, cuius amoris index pro amato extrema quæque fortiter, ac libenter pati. His igitur de cauſis dictum à Chriſto: *Quanta oporteat eum pro nomine meo pati.*

Paulus quot, & quanta pro Euangelio ſit paſſus.
g c.11. & 12.
h 1.Cor.9.16.

i Pſal.20. 4.

Mendacii pater verum locutus eſt, cum innocentiam ac iuſtitiam Iob patientia probandam dixit, ac petiit k: *Tribulatio enim patientiam operatur, patientia vero probationem* l: & ſicut probatur vas figuli in fornace, ſic homines iuſtos tentatio tribulationis m, & caminus humiliationis n: & acceptos Deo neceſſe eſt, vt probet tentatio o, & Chriſtum ipſum oportuit pati, itaque intrare in gloriam ſuam p: nec aliter pactum etiam veteris Teſtamenti firmandum fuit q.

Probatio hominis eſt tribulatio.
k Iob.1.11.
l Rom.5.3.
m Eccle.27.6.
Sap.3.6.
Zach.13.9.
n Eccle.2.5.
o Tob.12.13.

p Luc. vlt. 26.
q Deut.8.4.

Nil mirum, ſi Ananias hactenus hæſitans, ac trepidans, nec ſatis aſſequẽs, qui poſſet ex inimico fieri amicus Chriſti, mox vt audiuit multa paſſurum, penitus acquieuerit, omni dubitatione, non metu ſolum, depoſita. Auguſtinus r has putat eſſe minas Chriſti, Chryſoſtomus hortationem cum minis. Porro quam ſit multa Paulus paſſus, annotauit idem Auguſtinus ſ, appellans etiam ſtigmata Chriſti, quæ ſe illic portare dicebat in corpore t. Habet nonnullum acumen aptatus Paulo Ieremiæ u locus: *Diſſipatum eſt vas luti, & conuerſus figulus fecit vas alterum, ſicut placuerat oculis eius vt faceret.*

Ananias vbi audiuit eum multa paſſurum, ſtatim Chriſto acquieuit.
r ſerm. 1. de Sanctis.

ſ in Pſal.130. in expoſitione ad Gal. Serm. de 25. de Sanctis Serm. 36. de Diuerſ.
t Galat.6.17.
u cap.18.4.

Verſus 17.] Et abiit Ananias, & introiuit in domum: & imponens ei manus, dixit: Saule frater, Dominus miſit me Ieſus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, vt videas, & implearis Spiritu ſancto.

ET imponens ei manus, dixit.] Hæc impoſitio manuum, vt iam ſæpius dixi, refertur ad ſanitatis donum, iuxta promiſſionem Chriſti x: *Super ægros manus imponent, & bene habebunt*, non ad proprium effectum ſacramenti Confirmationis, quod etiam dicitur ſacramentum impoſitionis manuum, & ab Epiſcopo tantum, vt ab ordinario miniſtro confertur. Ananias vero, vt etiam vidimus in hoc capite, Epiſcopus non fuit, vel presbyter. Sicut tamen Baptiſmum dedit, quem non poterat dare, niſi Chriſti imperio, ita potuit Spiritum ſanctum per dictam manuum impoſitionem propriam Epiſcopo, & dicto ſacramento Chriſmatis, tribuere. In extraordinaria vocatione Sauli fuere extraordinaria omnia. Quocirca perridiculus eſt Caluinus, dum Papiſtas pluſquam ridiculos nominat, quod ſolis Epiſcopis manuum impoſitionem propriam aſſerant: qui certe ab eodem Anania baptizatum Saulum negare non poteſt, etiamſi ſolos presbyteros baptizare poſſe contendat. Fieri præterea poteſt, vt huiuſmodi manuum impoſitio ſimilis fuerit, eadem vt cum illa, quę ſuper catechumenos quidem fiebat cum benedictione ſacerdotali ante Baptiſmum, vt videre eſt in Concilio Matiſconenſi II. y & Carthaginenſi IV. z & apud Cyprianum, dum refert Acta Concilii Carthaginenſis in teſtimonio Vincentii, & Thibari a, & apud Auguſtinum b, & apud Clementem c, & Dionyſium. d

Manus impoſitio cur hic ſit adhibita.
x Marc. vlt.

Caluinus ridiculus eſt, dum Catholicos ridiculos vocat.

Impoſitio manuum ante Baptiſmũ fieri ſolita.
y Can. 3.
z Can. 85.
a Sent. 37. & ep. 76.
b lib. de peccat. merit. & remiſſ. c. 26. & lib. de Fide, & operibus c. 4.
c 7. Conſtit. 3. c. 39.
d Eccleſ. hier. c. de Baptiſmo.
e Act. 22.13.

Saule frater.] Paulo aliter Paulus hæc narrat, e *Veniens ad me, & aſtans, dixit mihi, Saule frater, reſpice: & ego eadem hora reſpexi in eum.* Sed in iſto capite paulo poſt exprimuntur huius rei circunſtantiæ aliquæ. *Statim illum familiarem facit nomine*, inquit Chryſoſtomus. Adde præterea epithetum ſuauiſſimum fratris: nec enim quomodolibet vſurpat hanc vocem, ſed in arctiſſima ſignificatione.

Dominus miſit me Ieſus, qui apparuit tibi.] *Non dixit, qui excæcauit*, inquit Chryſoſtomus, *modeſte loquens, & cum manus imponens cæcitatem curaret, nomen Ieſu interponens, ac ſignificare volens illius virtute afferri ſanitatem, ſicut Petrus cum claudo greſſum reſtituit* f. Non etiam inculcauit Ieſum

Ananias ſumma in loquẽdo modeſtia.

f Act.3.6.

Chri-

crucifixum, Filium Dei, qui ſigna fecit, quem perſecutus eſſet, ne acerbe, & cum exprobratione, vel riſu, & inſultatione loqui videretur. *Spirituales inſtruunt in ſpiritu lenitatis a: arundinem quaſſatam non confringunt, & linum fumigans non extinguunt b*, hoc eſt, adeo lenes, & manſueti ſunt, vt ſunt agiles ii, qui etſi huiuſmodi res pedibus terant, non conterunt, vel extinguunt.

Quomodo ſpirituales arguere debeant.
a Gal. 6. 1.
b Mat. 12. 20. Iſa. 42. 3.

In via.] Vbi ipſemet Ieſus exiſtens apparuit, & non ſolum, vt contendunt quidam, vbi Saulus erat, ita vt ille manens in cœlo, inde huic apparuerit oculorum eius acie illuſtrata cœlos penetrãte. Certe vis magna verbis his affertur: *Dominus Ieſus apparuit tibi in via, qua veniebas*, niſi intelligamus Ieſum ipſum in ipſa via fuiſſe: vt ſi dicam me ſcribere in cubiculo, in quo tu es, intelligis profecto me ſcribere non in atrio, ſed in cubiculo ipſo. Plura de his ſuperius. Lege quoque Gregoriũ de Valentia c. *Apparuiſſe ſe Ieſus Saulo non dixerat Anania: hic ergo id didicit ab Spiritu ſancto*, inquit Chriſoſtomus. Fieri tamẽ poteſt, vt Chriſtus ipſe id ei dixerit, licet Lucas inter Chriſti ad Ananiã verba non retulerit.

Chriſtum à Paulo in via viſum hinc rectè probatur.

c lib. 3. con. [illegible] ca. 2.

Vt videas.] Proponitur priore loco minus reipſa beneficium, ſed quod hominũ æſtimatione præponitur plerumque, & eſſe ſolet anticipata quædam diſpoſitio ad maiora, ſed vſu minus cognita beneficia recipienda.

Minus beneficium cur maiori præponatur.

Et implearis Spiritu Sancto.] Per Baptiſmum, ſcilicet: videas autem per manuum impoſitionem, quæ ſimul impoſitio, vt antea docuimus, nõ ſolum curatiua fuit, verumetiam diſpoſitiua ad Baptiſmũ. Quod Saulus viſum receperit, aperte commemoratur, non item quod Spiritum ſanctum. Hoc tamen ambigi non debet, idque tum de effectu proprio Baptiſmi, tũ Confirmationis, licet abſq; manuum impoſitione. Repletio itaq; innuit maiorem effectum, quam qui Baptiſmo ordinarius ſit, ac potius accõmodatum Confirmationis ſacramento.

Spiritum ſanctum Paulus recepit maiore copia quam alii.

Verſus 18.] Et confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & viſum recepit: & ſurgens baptizatus eſt.

ET confeſtim ceciderũt ab oculis eius tanquam ſquamæ.] Has ſquamas Lyranus vocat maculas albas, & duras, in ſimilitudinem ſquamarum piſcium, atque cauſatas fuiſſe á lumine exceſſiuo Saulum excæcante. Idem habent Carthuſianus, & Caietanus. Chryſoſtomus docet iſtas, quorũdam ſententia, fuiſſe cæcitatis cauſam, ſola vero manuum Ananiæ impoſitione decidiſſe ab oculis Sauli: aliquandiu autem hæſiſſe, ne quis crederet cæcitatem eſſe fictitiam. Oecumenius ait caſum ſquamarum oſtendiſſe vehementiam cæcitatis, ſanitatiſque certitudinem.

Squamę quid fuerint.

Comparari quodammodo poſſe arbitror curationem iſtam cum curatione Tobiæ, de qua ita proditum legimus in eius hiſtoria d: *Et cœpit albugo ex oculis eius, quaſi membrana oui egredi, quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, ſtatimque viſum recepit*. Curationis modus diſſimilis fuit; quia in Tobia ex cauſa naturali, hoc eſt, ex felle piſcis, vt demonſtrant Franciſcus Valleſius e, & Franciſcus Georgius f, & in Tobiam Lyranus, & Carthuſianus, atque Serarius noſter: etſi hic in celeritate diuinam vim interueniſſe probabile ducat. Cæcitatem autem quæ induxerint, comparabilia videntur inter ſe, nimirum caliditas vehementior in ſtercoribus hirundinum cum occulta aliqua vi & excrementitia ſpurcitia, ex quibus membranula concreuit in oculis Tobiæ: & intenſior lucis ſplendor, qui virtuali calore similẽ in Sauli oculos effectum excitauerit. Nyſſenus g *has ſquamas* ait *ſignum fuiſſe tegumenti, quo cor eius obductum fuerat*. Indicat vero etiam ſanitatem poſt Baptiſmum accidiſſe; cuius cõtrarium ſatis aperte habetur in hac eadem hiſtoria h. Drogo i videtur eandem illam ſentẽtiam ſequi; ait enim *quod ab oculis Pauli tanquam ſquama ceciderunt*, vt reuelata facie gloriam Domini ſpecularetur. Gregorius k quoque per tropologiam ſquamas decidentes exponit *carnalem ſapientiam obdureſcentem aduerſus veritatem, ſeſeque tegumento excuſationis contra vim verbi diuini, aut interne inſpirationis opponentem, quam ſquamæ dum ceciderunt, illam iam decidiſſe indicarunt in via, cum vocanti Saulus reſpondit: Quid me vis facere?* Conſentit in ſermone Petrus Bleſenſis. Similis eſt allegoria Bedæ hoc loco, quam Drogo quoque citatus poſuit, de perfidia ſerpentina Iudæorum (habent namque ſquamas ſerpentes) quam Saulus depoſuerit de oculis cordis. Ante Bedam in eundem modum cecinit Arator:

Comparatio Tobię & Pauli in cæcitatis curatione.
d c. 11. 14. 15.

e lib. de Philoſ. ſacra c. 42.
f Tom. 6. Problem. 185.
Cæcitatem Tobiæ quid attulerit.

g orat. de S. Baſilio.

h Act. 22. 13.
i Ser. de Paſſ. circa finem, Tom. 2. Biblioth. Pat.

Squamæ moraliter quid ſignificent.
k li. 33. Moral. c. 29. vel 31.

Et ſquamæ cecidere graues, natura quod anguis
Ferre ſolet; ratione viget: Iudæa venenum
Semper ab ore vomit, crudelior aſpide ſurda
Perfidia coluber Synagoga ſibilat antro;
Diſcipulis Saluator ait, calcabitis angues l,
Pariter obſequiis [illegible] ſit cæleſtibus actus,
Vipereum iacit ante nefas, & prædo Doctor
Mox meliora gerit.———

l Luc. 10. 19.

Accedat adhuc alter Græcus auctor Germanus Conſtantinopolitanus m, ſed iunior. Hic ſerpentem antea Saulum fuiſſe dicit oculis die nocteq; ſine vlla interruptione, intentis in cædes Diſcipulorum Chriſti: his oculis, cum vocatus eſt, priuatum eſſe, quibus recta non intuebatur, ſed ſolũ diſtorta, obliqua, flexuoſa: venenum blaſphemiæ euacuaſſe, vetereſque exuuias per Baptiſma Chriſti; ſquamas enim decidentes ſerpentinas videri: & ſerpenti iſti mortifero, qui Chriſti mẽbris dentes infixerat, eueniſſe, vt id mali pateretur, quod aliis ſeſe illaturum minabatur, quando carnem Pauli cum Chriſto crucifixam expertus eſt, ac veluti guſtauit. En non fabuloſum Steſichorum, poſt palinodiam, de cæco videntem, quod ademptam videndi facultatem Helena, quia illam carmine vituperauerat, cum denuo laudauit, reſtituerit n; ſed reuera poſt cæcitatem, ob vituperatum, maleq; tractatum in ſuis Chriſtum, quando retractauit, priſtinæ reſtitutum videndi facultati.

m oratio. de [illegible] Synagoga apud Græcorum to. 2. de cruce.

n Iren. lib. 1. ca. 20. Tertull. lib. de anima c. 34. præter vet. Auctores profanos.

Et ſurgens baptizatus eſt.] Prius itaque viſum recepit in oculis corporis, quam perciperet ſacramentum Baptiſmi, quem Græci vocant vel φῶς, vel φωτισμὸν, lumen, aut illuminationem. Si qui ergo curationem cæcitatis Baptiſmo deferunt, vt Hieronymus o, intelligendi ſunt, quoniam ea gratia data eſt iamiam baptizando, & idcirco quia baptizandus erat, & inter fideles aggregandus. Paulus p ante Baptiſmum meminit de Ananiæ, poſtquam ei viſum reddiderat, adhortatione: *Deus patrum noſtrorum* (valent hæc verba ad fidem conciliandam, atque beneuolentiam, vt de Petri concionibus diximus, & Stephani) *præordinauit te* (nil ergo mirum ſi in ordinem redactus es, & ſtimulo cedere compulſus es) *vt cognoſ-*

Paulus curatus [illegible] antequam baptizatus.

o in c. 1. Ezech.

p Act. 22. 14.
Adhortatio Ananiæ ad Paulum.

A *gnoſceres voluntatem eius, & videres Iuſtum*, id eſt, Chriſtum, cui Iuſti nomen conuenientiſſime tribuitur propter cauſas alibi *a* expoſitas, *& audires vocem ex ore eius* (quam vocem cum comites non audierint, & tamen ex ore iuſti prodierit, ſequitur & cominus locutum Chriſtum, & miraculũ fuiſſe, quod exaudiri ab aliis noluerit) *quia eris teſtis illius ad omnes homines* (& Iudæos, & Gentiles) *eorum quæ vidiſti, & audiſti* (realis viſio, vt & auditio eſſe debuit, vt verum ac ſolidum edere teſtimonium poſſet.) *Et nunc quid moraris?* (expectabat Saulus, ſicut iuſſus fuerat, quid eum facere oporteret, & flagrabat Ananias deſiderio implẽdi iuſſionem Chriſti, & tantum Eccleſiæ virum lucrifaciendi.) B *Exurge* (fortaſſe decumbebat, aut feſſus ex itinere, apparitionis conſternatione, ieiunio, vi contemplationis ſedebat) *& baptizare, & ablue peccata tua* (vere igitur abluuntur per Baptiſmum peccata, nec eſt tantum iuſtitiæ præcedentis ſigillum, & externa confirmatio, vt Caluiniſtæ garriunt) Sauli vero peccata iam abluta eſſe veriſimile eſt. Gregoriuſque *b* in itinere infuſam gratiam docet, ſed propter Baptiſmi votum, vt loquuntur, & ſeruandum fuit generale Chriſti præceptum *c*: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, &c.* & particulare Saulo impoſitum, vt intraret Damaſcum auditurus quid illum facere oporteret, vt notauit Tertullianus *, *Satis enim*, inquit, *iam didicerat, & crediderat, hocque ſolum ei deerat, inuocato* C *nomine ipſius* (Iuſti nimirum, ſeu Chriſti, in cuius nomine Baptiſmus initio peculiariter conferebatur eo modo, quem alias declaraui *d*.) Non fuit diu differendus Sauli Baptiſmus, erat enim ille optime diſpoſitus, *& cito cognouerat Iudas hoſpes*, inquit Tertullianus *e*, *vas eum eſſe electionis conſtitutum*. Sed neſcio Tertullianus cur id de Iuda dicat: nec enim probabile eſt, Ananiam verba illi retuliſſe, quæ acceperat à Chriſto, & forſan Baptiſmus peractus eſt, ne conſcio quidem Iuda, tum cum fieret ab Anania. Niſi dicas, quod ante ſuſpicabar, Iudam iam tunc fuiſſe de numero fidelium, & quidem inſigniorum, qui pro familiaritate cum Saulo, de Saulo ipſo vocationis eius ſeriem prius intellexerit, quam Ananias à Chri- D ſto miſſus adueniſſet. Michael Baius *f* (cuius in multis à Pio V. & Gregorio XIII. damnata doctrina eſt) quia Saulo Ananias dixit *g*, *Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua*, contendebat hominem, quamlibet perfecte conuerſum, & charitate incenſum, peccatorum veniam, Deiq; gratiam conſequi ante perceptionem ſacramenti vel Baptiſmi, vel Pœnitentiæ, niſi forte in mortis articulo. Confutant huiuſmodi ſententiã Theologi omnes, aiuntque ſupremam iuſtificationis diſpoſitionem eſſe amorem Dei veræ charitatis ſupernaturalis, aut contritionem; & iſta diſpoſitione præſente, hoc eſt, vno vel altero ex dictis actibus, gratiam iuſtificantem ſtatim infundi, etiamſi ſacramentum non recipiatur, E ita tamen vt eius poſtea perceptio neceſſaria ſit, vt pareatur Diuino vel Eccleſiaſtico præcepto: & per hanc perceptionem iam prius recepta gratia intendi poſſit, aut reſiduæ aliquæ ſaltem pœnæ condonari. Lege Bellarminum *h*.

Cum Saulus baptizatus eſt, eum non Saulum, ſed Paulum deinceps nominatum ſentit Martinus Cantapetrenſis *i*, ſed Lucam, quod dicere omiſerat agens de Baptiſmo, id poſtea expreſſiſſe in capite decimotertio. Hanc autem ſententiam diſerte tradit Ambroſius *k*, dicens: *quod priuſquam* A *hic Apoſtolus præceptis ſpiritualibus lauaretur, erat blaſphemus, perſecutor* l, *& Saulus; at vbi plauit ſuper eum lauacri cœleſtis influxit, necatur blaſphemus, perſecutor, necatur & Saulus, viuificatur Apoſtolus, viuificatur Iuſtus, viuificatur & Paulus. Vſque adeo autem perdidit veterem cum actibus hominem, vt cum moribus mutaret & nomen.* Damaſus quoque ſatis fauet *m* ſic canens:

Mutatum poſtquam placuit de nomine Paulus,
Mira fides rerum, ſubito trans æthera vectus
Noſcere promeruit proſint quæ præmia vitæ.

Videntur ad eandem ſententiam accedere, qui notionem nominis Pauli eſſe ſcribunt, vt ſignificet, paruulum, & humilem, quod paſſim facit B Auguſtinus, & alii Patres Latini, docentque ipſo conuerſionis die deſiiſſe Saulum eſſe Saulum, quod eſt nomen Regis ſuperbi. Et ſi alluſio fiat in lingua Græca, in qua Σαῦλος, eſt quaſi ἀπὸ τοῦ *σάλου*, id eſt, à ſalo, hoc eſt, turbulentia tempeſtatis, ac tentationis, vt ludit Ambroſius *n*, deſiiſſe eſſe turbulentum, & factum eſſe hoc modo Paulum, necnon & quietum, è Græco παῦλα, hoc eſt, quies, vt innuit Ephrem *o*; vel iuxta vim linguæ Hebraicæ, vt refert Hieronymus *p*, mirabilem, quaſi à פלה *palah*, id eſt, *ſegregare*, veluti quid eximium, aut, vt aliis placet, *electum*, aut *operatorem*, à פעל *pahhal*, aut ab eodem verbo, *confectum*, ſeu *operatum* paſſiue (ſed Syriace ſcribitur non per ע *hhaiin*, C ſeu per ו *vau*) aut os tubæ, quaſi פי *pi αὐλῆς*.

Auguſtinus ſecutus primam Latinam etymologiam, quæ germanior eſt (oſtenſum vero eſt, cum ageremus de nomine Stephani, & aliorum Diaconorum, Iudæis ſub Romanorum imperio agentibus Romana in vſu & aliarum nomina Nationum fuiſſe) docet *q*, quod poſtquam adductus eſt ad Magiſtrum, qui ait *r*: *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*, nominatus eſt Paulus: & *ſ* quod *Saulus depoſita tunica veteris peccati pãnoſa, cædibus ſanguinea, accepit tunicam humilitatis, vt fieret de Saulo Paulus*; & *t*, *ſic euaſiſſe modicum, vel minimum, vt eſſet inter Apoſtolos tanquam fimbria veſtimenti, ſed quam tetigerit Eccleſia Gentium veluti fluxum patiens, & ſanata ſit.* D Bernardus *u* loquens de die conuerſionis: *Conciſus eſt hodie Paulus*, inquit, *immo Saulus conuerſus, verſus eſt in Paulum; ſiquidem factus eſt tanquam Euangelicus ille paruulus, de quo Dominus ait* x: *Niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruulus iſte, &c.* Metaphraſtes ait *y*, *Sauli nomine in Pauli nomen tranſmutato, eoque ex ſalo perſecutionis traducto* (ludit etiam in Græca voce, τοῦ *σάλου*) *ad quietem eius fides*, & hæc eſt alluſio ad vocem *παύλης*, *miſſum ad Ananiam*. Prudentius quoque fauet *z*:

Hic lupus ante rapax veſtitur vellere molli,
Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus,
Mox recipit viſum, fit Apoſtolus, ac populorum
Doctor, & ore potens coruos mutare columbis.

E Non dicunt quidem iſti, præter Ambroſium, in Baptiſmo ipſo nomen eſſe mutatum Saulo, & indicant nonnulli etiam ante Baptiſmum; iuuat tamen opinionem de Baptiſmo antiquus mos nomen baptizatis imponendi, vt apud Hebræos circumciſis; de quo Dionyſius *a*, & Concilium Nicenum *b*, & alter Dionyſius Epiſcopus Alexandrinus apud Euſebium *c*. Quanquam ea impoſitio locum habeat in pueris potius, & non vel in valde adultis, vel in moribundis. Certe remanſit Auguſtino poſt Baptiſmum nomen ſuum, & Martino, & Ambroſio, & Nectario,

&a-

a *Act. 3. 1.*

Baptiſmo vere peccata tolluntur.

b *27. Moral. c. 6. vel 7.*

c *Ioan. 3. 5.*

* *lib. de Baptiſmo c. 13.*

d *Act. 2. 38.*

Baptiſmus Pauli non fuit differendus.

e *ſupra c. 18.*

f *lib. de charit.*

g *cap. 22. 16.*

h *lib. 2. de pœnit. c. 13. & 14.*

Paulus poſt Baptiſmum dictus eſt.

i *5. Hypotyp. c. 6.*

k *Ser. 32. edit. Rom.*

l *1 Tim. 1. 13.*

m *in Carmine de S. Paulo.*

Paulus vnde dictus ſit.

n *in epiſt. ad Rom.*

o *Ser. de omnibus Martyr.*

p *in epiſt. ad Philem.*

Ad nomen Pauli variæ Patrum alluſiones.

q *ca. 6. Serm. 14. de Sanctis*

r *Matt. 11. 29.*

ſ *Conc. 2. in Pſ. 50. Homil. vlt.*

t *Tract. 8. in 1 ep. Ioan.*

u *Serm. 2. de conuer. S. Pauli.*

x *Matt. 18. 3.*

y *in encom. Apoſt. Petri & Pauli.*

z *in Enchirid.*

In Baptiſmo probabile eſt nomen Paulo mutatum.

a *Eccle. hier. c. de Baptiſmo.*

b *Can. 30.*

c *lib. 7. Hiſto. c. 20.*

Illyricus reprehendit ritum in Baptiſmo nomina deſignandi.
a Centur. 1. li. 2. c. 6. colu. 497.
b verſ. 27.

& aliis, atque, vt capite ſequẽti videbimus, Cornelio Centurioni; de Eunucho idem affirmari debet. Inde tamen vanum Illyricus *a* trahit argumentum, vt reprehendat ritum nomina deſignãdi in Baptiſmo, quoniam Eunuchi nomen, quod ante, poſtque Baptiſmum perſeuerauit, non eſt proprium perſonæ, ſed aut dignitatis, aut vitij naturalis, vt præcedente capite docuimus *b*. Videtur autem è contrario inditum nomen Ioannis nouum Chryſoſtomo, Caſſiano, Climaco: & Petri, tum Baſilii fratri vni, tum Epiſcopo Alexãdrino, & de aliis, qui pro nominibus idolorum, quæ acceperant à parẽtibus, aſciuiſſent alia Prophetarum, vt Eliæ, Ieremiæ, Eſaiæ, Samuelis, & Danielis, vt ſe Iſraelitas in ſpiritu profiterentur, & ciues cœleſtis Ieruſalem, Euſebius *c* meminit, ac Nicephorus *d*. Vnde colligi etiam poteſt, probabile eſſe quod ait Suarez *e*, fuiſſe in arbitrio adultorum, vel aliorum pro pueris, nomen eligere, quando dicebantur dare nomina petentes Baptiſmum, & vocabantur competentes, ſiue electi, ad differentiam aliorum, qui nondum petierant, & audientes etiam nominabantur: ita vt quamuis dicantur nomina imponi in Baptiſmo, non ſit neceſſe, vt eodem die Baptiſmi, & cum ipſa baptiſmali ablutione, ſed ſatis fuerit, quod eligerentur in initio ipſius ritus baptiſmalis. Sic modo pro foribus Eccleſiæ initio Catechiſmi interrogat baptizator, Quo nomine vocaris? Sed de hoc ritu præter citatum Suarez, conſule Bellarminum *f*, Enriquez *g*, & Ioannem Stephanum Durantum *h*.

Fuit in arbitrio competentium adultorum nomina antiqua mutare vel retinere.
c 8. Hiſt. ca. 21.
d 6. Hiſt. c. 22.
e Tom. 3. in 3. part. q. 71. ar. 1. in Comment.
f Tom. 2. lib. 1. de Bapt. ca. 27.
g 2. de Bapt. ca. 21.
h 2. de Ritib. Eccl. c. 19. n. 18. & 20.
i Præf. in epiſt. ad Rom.

Paulus ab initio fuit binomius.
k in c. 1. eiuſd. epiſt.
l ibidem.
m cap. 13. 9.
n in idem c. ſer. 3. & hom. de conuerſ. Pauli, [illegible] & homil. 9. de laud. Pauli.

Cæterum de nomine Pauli ſentit Origenes *i*, & Anſelmus *k*, & ex recentioribus, Soto *l*, id viro illi cum Saulo alterum nomen ſemper fuiſſe more aliorum, etiam Hebræorum, qui duplex perſæpe nomen gererent, quod confirmat poſt Anſelmum Soto, quoniam vbi primum de Pauli nomine mentionem hiſtoria pręſens facit, ita loquitur *m*: *Saulus autem, qui & Paulus*; non autem qui poſtea, vel antea Paulus. Chryſoſtomus *n*, & Oecumenius *o*, aliique Patres Græci *p*, arbitrantur datum nomen Paulo nouum, vt quondam quibuſdam Patriarchis *q*, & inter Apoſtolos Petro *r*, filiiſque Zebedæi *ſ* (idem hoc tradit Hieronymus *t*, & Anaſtaſius Nicenus *u*) non ſimul atque conuerſus eſt, vt aliquandiu ex Sauli nomine agnoſceretur tanquam prius perſecutor, ſed poſtquam ſatis ex prædicatione mutatio ipſius in melius deprehenſa eſſet; ſiue cum velut Apoſtolus ſegregatus eſt cum Barnaba, vt indicat Gloſſa ordinaria *x*, & Anaſtaſius Nicenus *y*, & Ambroſius Catharinus *z*, *ſicut*, inquit, *cum Papa inthronizatur*, nomen ipſi mutatur (quod tamen non eſt adeo antiquum, & ſolemne) ſiue cum Paulum Sergium Proconſulem conuertit *a*, quæ pluribus opinio arriſit, vt Hieronymo *b*, Auguſtino *c*, Bedæ *d*, Adoni *e*, Gloſſæ ordinariæ *f*, Lyrano *g* (qui ait eſſe communem Doctorum) Anſelmo *h*. Hic tamen magis approbat ſententiam Origenis: & hanc eo nomine refellit, quod nulla talis conſuetudo nomina videlicet aſſumendi ab aliis conuerſis, & quodammodo debellatis (vt quidam cognominati ſunt Imperatores apud Romanos Africani, Aſiatici, Cretici, Adiabenici, Parthici, Sarmatici, &c.) in diuinis Scripturis reperitur. Idem ſentit Sedulius propter eandem rationem.

Primi Saulus & poſtea Paulus eſt dictus.
o Act. 13.
p in epiſt. ad Rom.
q Gen. 17. 5.
r Ioan. 1. 42.
ſ Mar. 3. 17.
t in Pſ. 146.
u q. 55. in Scripturas.
x in cap. 13. Actorum.
y ſupra.
z in epiſt. ad Romanos.
a Act. 13. 12.
b in epiſt. ad Philemonem. & de viris illuſtribus in Paulo.
c 8. Confeſſ. c. 6.
d in c. 13. Act. & in Martyrol. 11. Kal. Apr.
e in Martyr. 12. Kalen. Februarii.
f in c. 13. Act.
g ibidem.
h in c. 1. ep. ad Rom.
i Tom. 1. Annal.

Non accepiſſe nomen à Sergio Paulo quinam ſentiant.

k 1. Cor. 15. 8. 9. Epheſ. 3. 8. 1. Tim. 1. 15.
l in vita ſua ſub finem.
m ſupra.
n Sigon. lib. de nominibus Romanorum.

Diſplicet quoque Baronio *i* eadem ratio nominis, idcirco quod non ſapit modeſtiam Chriſtianam, & illam eximiam Pauli humilitatem, qui ſe *nouiſſimum, minimumque Apoſtolorum* *k*, & *Sanctorum*, id eſt, Diſcipulorum, *indignum nomine Apoſtoli, abortiuum*, & *peccatorum primum* ſolet appellare, ſed putat, ſi ex ea Pauli Sergii conuerſione petenda nominis mutatio ſit, quando non prius in hoc opere de illa mentio eſt, ipſummet Proconſulem grati, amantiſſimique animi cauſa ſuum cognomen communicaſſe, vt ſolebãt Romani libertis de ſe optime meritis, vel clientibus vel hoſpitibus, vel aliis: ſic enim etiam de ſe Iudæus Ioſephus nobilis hiſtoricus teſtatur *l*, cum in bello captus à Tito eſſet, & libertate, ac ciuitate etiam donatus, ab eodem quoque familiæ Flauiæ nomine inſignitum eſſe, vt Flauius Ioſephus appellaretur. Eo vero magis id Apoſtolo nomen placuiſſe cõiicit idem Baronius *m*, quod & corporis habitudini congruebat, quæ parua erat, qua de cauſa Æmiliorum genti Pauli cognomen ferunt adhæſiſſe *n*: & cum Romanis, ac Gentibus cum primis aſſignatus eſſet Apoſtolus, Romano libentius nomine vtebatur, quam Hebræo.

Auctor non probat Baronii ſententiã.

Baſilicæ quæ conditoris nomina præ ſe ferunt. à quibus ſic ſunt appellatæ.

Reuocat me ab iſta opinatione ratio fere eadem, quæ Auctorem ipſius ab alia proxime recitata diſtraxit, quoniam cum quis nomen alteri ſuum communicat, ſeu indulgere amori erga illum ſuo velit, ſeu alium finem quærat, ea in re ſuperiorem ſe quodammodo, & maiorem declarat eo, quem à ſeipſo denominat; id autem voluiſſe neophytum Sergium, Apoſtoli in Chriſto filium, nullo pacto mihi perſuadeo. Scio baſilicas appellatas Porcianas, Timotheaſve Mediolani, Conſtantinianas, Paſtoris, Liberii, Romæ, aliiſque eiuſmodi nominib. à conditoribus, aut dedicatoribus ſacrarum illarum ædium, ſed non exiſtimo conditores, dedicatoreſque nomina indidiſſe, ſed populum pietatis illorum celebratorem. Et de Conſtantino quidem dubitari nequit, quem certum ſit adeo alienum fuiſſe ab inſcriptione nominis proprij ad opera quæ multa, & illuſtria faciebat, vt Traiani, qui nihil à ſe factum ſine ſuo prodire nomine patiebatur, parietinæ nomen, ſiue parietariæ falſe appinxerit, quã ſcimus eſſe herbam ita dictam, quod parietibus adhæreſcat *o*.

o Aurelius Victor in Conſtantino.

Sergius potius Paulus ab Apoſtolo dictus eſt, quam cõtra.

p in c. 1. ep. ad Rom.
q in c. 1. Eſt.
r in ſuo Tomo. p. 1. nu. 6.
ſ in c. 1. ep. ad Rom.
t in c. 13. Act.
u in c. 1. ep. ad Rom.

Auctoris de tota hac diſceptatione ſententia.

Euſebius Cæſarienſis Pamphili dici cognomine voluit, quod Martyrem Pamphilum coleret ſtudio ſingulari, & Cyprianus Cæcilii, quoniam is illum genuerat in Chriſto: magis igitur æquum erat, vt Paulus Sergius à Saulo Sauli, quã hic ab illo Pauli appellationem deſumeret. Si Origenem ſequimur, cuius mihi ſuper alias hac in re opinio facilior probabiliorque videtur, quę placuit etiam Claudio Guilliaudo *p*, Leoni Caſtro *q*, Andreæ Richlicio *r* (qui aliquot aliis argumentis pugnat) & Carthuſiano *ſ*, & S. Thomę *t*, adhibeamus quoque eiuſdem Anſelmi *u*, qui ſequitur eandem de vſu duplicis nominis Sauli, & Pauli non ſpernendam notationem, vt idem hic Apoſtolus, donec quidem genti propriæ miniſtrabat, Saulus magis vernacula patriæ appellatione, ſiue Saul diceretur, cum autem Græcis, aliiſque gentibus leges, & præcepta ſalutis dabat, Paulus nominaretur, omnem hanc de nomine Sauli & Pauli diſceptationem acu quodammodo tetigiſſe, & ſatis expreſſe declaraſſe nobis videmur. Nam ad Baptiſmum quod attinet, ſi in illo Pauli nomen inditum illi eſſet, profecto non toties poſtea cum Sauli nomine mentionem de ipſo Lucas feciſſet. Cum vero tum Saulus primum vocari cœptus ſit ab ipſo, quando ſegregatus eſt, deſtinatuſque Gentibus peculiariter, inde veroſimilis coniectura ducitur pro expoſita ſententia Origenis; ita vt *is qui fiebat omnia omnibus* a, ipſo etiam nomine mallet, vt Gentilis inter Gentiles videri, quod ab innominato quoque Auctore Commentariorum in epiſtolas ad Romanos, & Galatas ad Paulum III. obſeruatum eſt. Poſt iſtum ille probabilior dicendi modus eſt, vt ipſemet Paulus ſic dici voluerit, tũ maxime, quando ſegregatus eſt cum Barnaba Dei iuſſu, & declaratus Apoſtolus, ſtudio præcipuo humilitatis. Hoc Auguſtinus *b* obſeruauit & ſenſit. Haymo *c* refert paucis verbis illos modos dicendi de duplici nomine, de deriuatione à Paulo Sergio, item de etymologia Latina Pauli ab humilitate, & Sauli Græca à ceſſatione perſecutionis: Sauli vero iuxta Hebræam notationem, à שאל *ſcheol*, quaſi dicas *infernalem*: alii à שאול *ſchaul*, id eſt, *petitus*, nempe à Dæmone, ad perſequendam Eccleſiam. Petrus Lombardus eadem fere habet. Hæc de nomine quidem nimis fortiſan fuſe, at non iniucunde, vel inutiliter. Incidi poſtea in Toleti ac Pererii Commentarios epiſtolæ ad Romanos. Primus recitat opinionem Sauli & Pauli nomen prorſus idem eſſe, ſed ſecundum corrupte proferri pro primo: & poſtremam ſequitur ſententiam. Secundo videtur minime improbabilis, quam ſequimur: & Saulum quidem vocitatum à parentibus nomine plauſibili in tribu Beniamin: Paulum, quia natus in ciuitate Romana nomine apud Romanos perilluſtri, & ſono ipſo parum admodum diſtãre à Saulo. Salmeron *d* adhæret opinantibus à Deo impoſitum nomen Pauli, quando declarauit eum Apoſtolum.

a 1. Cor. 9. 22.

b lib. de Spir. & lit. c. 7.
c in c. 13. ap. ad Acta.

d To. 13. in ep. ad Rom. cap. 1. diſp. 2.

Verſus 19.] Et cum accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum Diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.

ET *cum accepiſſet cibum, confortatus eſt.*] *Nam infirmus factus erat*, inquit Chryſoſtomus, *& ex timore, & ex metu, & ex ieiunio, & ex triſtitia.*

Abſoluta hiſtoria conuerſionis Pauli, quædã expendenda reſtant. Primum eſt de tempore. *Id*, inquit Comeſtor *e*, *aliquando dicitur fuiſſe annus primus Dominicæ paſſionis, interdum ſecundus.* Vtrumque verum eſt, hoc de anno vſuali, illud de anno emergente. Si enim computes primum annum Dominicæ paſſionis à Calendis Ianuarii, qui eſt annus vſualis, tunc ſecundo anno conuerſus eſt Paulus: ſi autem ab ipſo die Paſſionis vſque in ſequentem diem Paſſionis anno reuoluto, qui eſt annus emergens, in primo anno Dominicæ paſſionis conuerſus eſt. Hic fuit natiuitatis Chriſti trigeſimusquintus, inchoatus à die 25. proxime præteriti Decembris: à quo menſis integer fluxit vſque ad vigeſimum item quintum Ianuarii, in quo accidit conuerſio. Conſentit Gulielmus Durandus *f*. Obſtat huic expoſitioni, quod ita à Stephani cæde, quam factam docuimus *g* die 26. Decembris, expleto die antecedente Chriſti anno 34. vnus tantum fluxiſſet menſis vſque ad conuerſionem Pauli: at adeo breui ſpatio contigiſſe non potuerunt, quæ Lucas à dicta morte Stephani interſerit ante Pauli conuerſionem, vt perpendenti patebit. Quocirca tutius videtur, ſi reipſa anno Dominicæ paſſionis ſecundo exacte ſumpto, hoc eſt, natiuitatis trigeſimo ſexto, Paulum aſſeramus conuerſum. Hoc ſentit modo Card. Baronius *h*, & Pererius *i*. Vnde difficile eſt, commodam his explicationem dare, qui vel ſtatim à Chriſti Aſcenſione, vel eo ipſo anno, quo Chriſtus paſſus eſt, Pauli conuerſionem reponunt *k*. Martyrologium Romanum affirmat ſecundo ab Aſcenſione Domini anno fuiſſe, vbi diſtinctio de vſuali, & emergenti habere locum non poteſt. Idem plane eſt apud Iſidorum *l*, & in Martyrologio Vſuardi. Oecumenius *m* diſerte docet Paulum anno à paſſo Chriſto ſecundo vocatum. Turpius errant, qui Chriſtum magica quædam, dum viueret, ſcripſiſſe nugantur ad Petrum, & Paulum: Chriſto namque ſuperſtite, Chriſti diſcipulus non erat Paulus. Lege Auguſtinum *n* in hos acriter inuehentem. Sed aberrãt quoque, qui à conuerſione ſeptennium interiiciunt *o*, contra quos egimus tractantes de lapidatione Stephani *p*: quæ ſi tamdiu dilata eſt, ratio allata perſuadebit, conuerſionem Pauli nonniſi poſt completos octo annos eſſe potuiſſe.

e Hiſt. Schol. in Acta. c. 46.
Quomodo verum eſt, Paulum conuerſum anno primo & ſecundo Dominicæ paſſionis.

f 7. Rationalis diui. off. c. 4.
g cap. 7.

Conuerſus eſt anno ſecundo poſt Chriſti paſſionem.
h Tom. 1. Annal.
i in epiſt. ad Rom. proleg. diſp. 1. n. 24. & 25.
k Beda in [illegible] Acta. Euſeb. in Chron. [illegible]
l [illegible]
m [illegible] Acta [illegible]
n 1. de conſen. Euang. c. 10.
o Glycas par. 3. Annal. ex Hippoly. Thebano, & [illegible] Niceph. 2. Hiſt. c. 3.
p cap. 7.
Paulus vbi conuerſus eſt.

Secundo loco notandus occurrit locus ipſe in via Damaſcena, vbi Saulum Dominus vocauit. Ibi enim in tantæ rei monimentum nobilis Eccleſia excitata eſt, vt idem Auguſtinus his verbis ſignificat *: *Hodie in illis regionibus etiam loca ipſa teſtantur quod tunc geſtum eſt, & nunc legitur, & creditur.*

* Serm. 14. de Diuerſis.

Tertio, Pauli conuerſionem, quam Stephano deberi oſtendimus capite ſeptimo, vnam merito ab Eccleſia feſtiue recoli (etſi Auguſtini etiam conuerſio relata eſt in tabulas Eccleſiaſticas *q*) quoniam & viuens, & nunc defunctus plurimos conuertit exẽplo, oratione, doctrina, & ſpem inde concipit quantuſcunq; peccator reconciliationis ſuæ. Has cauſas Bernardus *r* perſtringit. Vltimam ſæpe inculcat, ac exaggerat Auguſtinus *ſ*, & quotquot vel præſentem locum explanant, vel diſputant de laudibus huius Apoſtoli. Gregorius *t* præterea vult nos formare huiuſmodi prouerbium ſimile ei, quod olim circumferebatur: *Num & Saul inter Prophetas u? Num & Saul inter Apoſtolos? Vt intelligamus, quod conuerſus peccator non ſolum*, inquit, *ſperare à Domino veniam, ſed viriliter certando pertingere valeat ad coronam. Pauli vocatio*, ait Ambroſius *x*, *Eccleſiæ firmitudo eſt.* Remigius Antiſiodorenſis *y* non dubitat maius miraculum affirmare de Saulo perſecutore diſcipulum facere, quam Lazarum de monumento reſuſcitare *z*. Auguſtinus *a* vero vniuerſe affirmat, maius diuinæ poteſtatis opus eſſe, ex impio pium facere, quam mundum vniuerſum condere. Idem quoque generaliter, & de Lazaro comparato cum Saulo, docet Gregorius *b*.

Pauli vnius conuerſionem Eccleſia celebrat.
q in Martyrolog. 5. Maii.

r Serm. 1. de conuerſ. S. Pauli.
ſ [illegible]
t [illegible] Reg. cap. 10.
Pauli cõuerſio quantam ſpem poſſit omnibus ingenerare.
u 1. Reg. 10. 12. & 19. 24.
x lib. de Iſaac. c. 4.
y in Pſal. 11.
Pauli cõuerſio quantum ſit miraculũ.
z Ioan. 11.
a Tract. 27. in Ioan.

Æſtimauit Paulus ipſe vim tanti miraculi toties, ac tot modis commemorans ſtatum illum ſuum, priuſquam vocaretur in gratiam vocationis *c*. hinc ſe demiſſiſſime abiiciẽs, hinc altiſſime miſericordiam erga ſe Dei extollens. Maxime vero vtrumque exaggerat ſcribens Timotheo, quod propter mirabilem dictionis, ſpirituſque energiam, totidem hic verbis recitandum eſt. *Gratias ago ei, qui me confortauit Chriſto Ieſu Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponens in miniſterio, qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit au-*

b lib. 3. Dial. c. 17.
Paulus ipſe quanti hoc beneficium fecerit.
c Act. 22. & 26. 1. Cor. 15. Gal. 1. 1. Tim. 1. 12. & ſeqq.

tem

tem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri ſunt illi (& quidem per me) *in vitam æternam.* Hæc ibi omnia Paulus. Vbi libet cum Gregorio *a* plangendo exclamare: *In cuius verbo quid aliud, quam duritia noſtra mentis accuſatur? quia ipſe plangit quod antè Baptiſma commiſerat: nos vero & poſt Baptiſma multa commiſimus, & tamen flere recuſamus.* Eandem ſententiam reperies apud Auguſtinum *b*, & Chryſoſtomum *c*. Idem autem Gregorius *d* habet ſuauiſſimam ac elegantiſſimam tropologiam, & comparationem ſæuitiæ rhinocerotis, & modi quo à venatoribus capitur, cum Saulo perſequente, & conuerſo, dignam prorſus quæ legatur, quam, quia longior, & ſi quid exemero, ſapor eius deperiret, malo cum guſtu lectorem ex Auctoris ſcriptis eam cognoſcere, quam hic obiter, & ſtrictim cum iactura referre. Aliam comparationem, ſeu applicationem villici iniquitatis, diſertè & fusè Theophilus Alexandrinus *e* de Paulo perſequitur. Videtur ſæuiens Saulus pro religione cum Moſe comparandus vlciſcente Hebræi hominis iniuriam interfectione Ægyptij *f*, vt propter tantam indolem non hic minus quodammodo nouæ, ſi non legislator, at præco legis, quam ille veteris, fuerit deſignandus, vt Auguſtinus *g*, ſubindicat, afferens etiam exemplum Petri, qui poſt abuſum gladij *h*, paſtor Eccleſiæ creatus eſt *i*. Adde, tales in primis idoneos eſſe regimini aliorum, qui ex his quæ peccauerant, alienis compati peccatis edifcant. Leo de eadem Petri negatione agens *k*: *Ob hoc*, inquit, *ſicut apparet, heſitare permiſſus eſt, vt in Eccleſiæ principe remedium pœnitentiæ conderetur, & nemo auderet de ſua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec B. Petrus potuiſſet euadere.* Lege de Petro Baſilium *l*. *Rigor Sauli, tanquam gelu flante diuino Spiritu reſolutus, in aquas euaſit propriæ compunctionis, & ſancta aliorum exhortationis*, vt idem Gregorius *m* ratiocinatur, *& tam durus perſecutor, ac Stephani lapidator, Stephanum præceſſit gratia Apoſtolatus. Nec illis ergo nos*, inquit adhuc ille *n*, *nullos omnino deſperantes, in corde noſtro præferamus, quibus pro tempore prælati ſumus: quia etſi iam videmus quantum præceſſimus, neſcimus quantum, cum currere cœperint, præcedamur.* Obijcienti Celſo, ad Chriſtum ſolos confluxiſſe flagitioſos, reſpondit Origenes *o*, hac ratione intelligi quantum eius medicina contra peſtes animarum polleat: etſi iam mutatis exprobranda eſt vita priſtina, accuſandum etiam Phædonem, quem Socrates è meritoria cella traduxit in ſcholam philoſophicam, & Polemonem, qui è luxu opera Xenocratis ita reſilijt, vt illi in profeſſione Philoſophiæ ſucceſſor eſſet.

Pauli planctus et nos ad plangendum excitare debet.

a Homil. 9. in Ezech.

b lib. de vera & falſa pœnit. c. 15.
c in 1. de comp. cordis.
d libr. 10. Moral. c. 10. vel 13. 14. 15.

e 5. Allegor. in Euang.

f Exod. 2. 12.

g 22. contra Fauſt. c. 70.
h Mat. 26. 51.
i Mat. 16. 18. Ioan. 21. 15.
Illi ad alios regendos idonei ſunt, qui ſuis peccatis edocti alijs compati ſciunt.
k Sermon. 9. de Paſſ.
l Homil. 20. de Pœnit. & hom. [illegible]
m 27. Moral. c. 18. vel 21.

Magnum ad humilitatem documentum Pauli conuerſio nobis eſſe debet.
n 29. Moral. c. 22. vel 12.
o libr. 1. contra Celſum.
E praua vita ad Philoſophiam qui reuocati fuerint.

Porro Paulus verbis illis eius antea recitatis mihi videtur non imminuere, quod ſentiunt tamen Græci, Ambroſius, & S. Thomas, alijque in primam ad Timotheum, necnon Auguſtinus *p*, ſed exaggerare peccatum ſuum. Nam maximè amplificat Dei miſericordiam, ſeſeque peccatorum primum nominat, in quo miſericordiæ Deus edere voluerit exemplum ſingulare. Quod autem de ignorantia ſua dicit, poteſt intelligi de affectata: coniungit enim eam cum incredulitate: vt quando dicuntur *errare quidam ab vtero q*: *ira effundenda in Gentes, quæ Deum non nouerunt r*: *nonnulli excæcati malitia ſ*: *dati in reprobum ſenſum t*: *offendiſſe in lapidem offenſionis u*: *non credidiſſe, & contradixiſſe x*: *obſcuratum habere intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſorum y*: flamma ignis vindicandi *qui non nouerunt Deum, & non obediunt Euangelio z*: *inſipientes, & ſimul increduli, ac errantes a*. Præterea cum ait *b*, *Miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate*, ſenſus poteſt eſſe (*quod feci, &c.*) nec enim incredulitas ignorantiam excuſat. Profectò quando Chriſtus vocabat Phariſæos cæcos *c*, & alios, non eleuabat peccatum, & dum in cruce deprecabatur veniam neſcientibus quid facerent *d*, Leo *e* interpretatur, *quoniam excæcauerat eos malitia eorum*, prout & de illis ipſis loqui videtur Sapiens *f*. Fauet Theophylactus *g*, notans quod ibi Paulus de hoc ſe condemnat, *quia ignorantiæ morbo ante laboraſſet, quam incredulitas ipſa peperit.* Bruno *h* quoque *quia* pro *quod* exponit. Auguſtinus *i* non dubitat Paulum, dum ſe primum peccatorum appellauit, reuera intellexiſſe ſe cunctis peiorem.

Paulus non minuit ſuum peccatum, ſed exaggerat.
p in Pſal. 50.

Quali ignorantia Paulus laborauit.

q Pſal. 57. 4.
r Pſal. 78. 6.

ſ Sap. 2. 21.
t Rom. 1. 28.
u Rom. 9. 32.
x Rom. 10. 21.

y Epheſ. 4. 18.
z 2. Theſſ. 1. 8.
a Tit. 3.
b 1. Tim. 1. 13.

c Matt. 23. 16. 17. 19. 24.

d Luc. 23. 34.
e Sermon. 15 de Paſſ.
f c. 2. 21.
g in 1. Tim. c. 1.

h ibid.
i Tractat. 9. de verbis Apoſt. c. 6.

Concurrunt in hanc Pauli conuerſionem omnes ferè modi, quibus Deus alios conuertere ſolet. Lux denotat internam inſpirationem: deiectio in terram, aduerſitatem: vox, reprehenſionem alicuius, vel prædicationem: ſtimulus, conſcientiæ remorſum: miſſio ad Ananiam, boni exempli prouocationem. Reperiuntur hic quoque variæ diſpoſitiones, gratiæ excitantis, in luce: humiliationis, in caſu: conſiderationis quis, & quantus ſit quem offenderis, in verbis Sauli, *Quis es, Domine?* timoris, atque ſubiectionis ſub diuina voluntate, cum tremens dixit, *Quid me vis facere?* obedientiæ, & diſciplinæ ſub alio homine, quando iuſſus eſt ingredi ciuitatem, & audire quid oporteret illum facere: ad res externas, & rationes humanas clauſos mentis oculos, apertos habere ad diuina conſilia, & inſpirationes, ſatisfacere pro peccatis ieiunando, orando, &c. & ſe veluti lanam rigidè ſtringere ad recipiendam purpuræ tincturam, vt in hoc propoſito loquitur Iſidorus Peluſiota *k*: exuere ſquamas ab oculis, vt te quidem non excuſes, res autem diuinas penitus intuearis: ſacramenta frequentare, Pœnitentię pręſertim, quæ eſt quidam Baptiſmus, & Euchariſtiæ, quam adumbrauit cibus Saulum confortans (nec enim Ananias ſacerdos erat, vel alius, qui conſecraret) verſari cum Diſcipulis Domini, hoc eſt, cum bonis: alios non exemplo tantum docere, verumetiam verbo, quibus malè viuendo, & loquendo offenſionem præbueris, vt ſe Dauid facturum recipiebat illis verbis *l*, *Docebo iniquos vias tuas*: conſtanter, fortiterque perſeuerare contra aduerſarios, & obtrectatores, vt non erubeſcas Euangelium *m*, neque Chriſtum coram hominibus. Hæc eadem, vel ex his quædam dicere poſſumus eſſe ſigna perfectæ conuerſionis, de qua re lege etiam Baſilium *n*, & Bernardum *o*, & Sermonem Gulielmi Pariſienſis.

Modi quibus Deus conuertere homines ſolet.

Moralis expoſitio eorum quæ Paulo acciderunt.

k lib. 1. ep. 146.

l Pſal. 50. 15.

m Rom. 1. 16.

n in Reg. 296. ex breuio.
o Ser. de quatuor orandi modis.

Meritò igitur tam ſingulare celebrat conuerſionis exemplar Eccleſia, necnon aptè ſolemus eximiam cõuerſionem alicuius cum iſta comparare. Sic quidem Nicephorus *p* facit, ſcribens de Procopio ex Ægypti Præfecto martyre Chriſtiano, qui de cœlo vocatus ſit. Gregorius Nazianzenus, quem citat Philippus Solitarius *q*, cum virtutes diſtinxiſſet in φυσικὰς, ἠθικὰς, διδακτικὰς, περιστατικὰς. *naturales, morales, quæ doceri poſſunt, quæ ad caſus pertinent*; & quãdo quis nõ ſpõte, & vltro,

p 7. Hiſt. c. 35.

q 4. Diop. c. 6.

A ſed malo coactus ad bonum ſe applicat, affert in exemplum cum Manaſſe & latrone, etiam Paulum conuerſum. Lege Ephrem *a*, in quam multis Paulus nobis imitandus ſit.

a tom. 1. pag. 191.

Paulus ſtatim poſt conuerſionem prædicare aggreſſus eſt.

Fuit autem cum Diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.]Chryſoſtomus legit, *diebus tribus*. Græcè eſt, *ἡμέρας τινὰς, dies aliquos*, vel, *aliquot*. Syrus ſimpliciter ſic legit, והוא יומתא *vehaua iaumatha*, id eſt, *& fuit dies*, quamuis Interpres expoſitionis gratia adiungat, *fuitq; diebus aliquot*. Non eſt autem ſenſus, quod diu manſerit antequam palam, ac publicè prædicaret, ſed quod prædicatio per dies multos durauerit: ſubditur enim quod continuo prædicare ſit aggreſſus. *Quid huic rei* B *comparabimus*, inquit Chryſoſtomus? *Conſolatio iſta adducto Paulo* (& conuerſo) *compenſabat mœrorem, quem ex morte Stephani fideles conceperant, nec facilè poteſt æſtimari quanto cuncti gaudio triumpharent, & quas Deo gratias, & Saulo gratulationes exhiberent.* Sic lætus Dauid præcipuum hoſtium ſuorum ducem Abner ad ſe veniſſe, celebrauit cõuiuium *b*. Collætatur ſimiliter Eccleſia tam feſtiuè celebrans conuerſionem iſtam Pauli, ex qua tantus prouenire fructus debuit: nec vllius legens libentius, ac ſæpius, quam illius epiſtolas, quemadmodum alterius pœnitentis Dauid Pſalmos, vt obſeruauit Innocentius III. *c* quibus adde tertium Matthæum. Conuerſio Pauli Burgenſis ex Iudæo C Chriſtiani comparatur cum iſta, in vita quæ eſt ante ſcrutinium: & dicitur apparenti ſibi B. Virgini reſpondiſſe; Quid me vis facere? indeque cognomen à S. M. accepiſſe; etſi alij putant quod eſſet ex proſapia illius: cęteri enim parentes idem cognomen habuerunt, licet poſtea, de Carthagena, quod factus Epiſcopus Carthaginenſis.

b 2. Reg. 3. 20.

c Ser 1. de conuerſ. Paul.

Verſus 20.] Et continuo in Synagogis prædicabat Ieſum, quoniam hic eſt Filius Dei.

ET *continuo in Synagogis.*] Sic habent Biblia D emendata à Sixto V. & Clemente VIII. conſentiente Græca editione, *καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς, & confeſtim in Synagogis*; & ſic etiam Syriaca editio habet, מכרז הוא בכנושתא *machraz haue bachenuſchatha*, id eſt, *prædicans erat in Synagogis*. Porrò plures eadem in vrbe Synagogæ nonnunquam erant: hæque tam vſui eſſe fidelibus potuerunt illo tempore, quam puram legem adhuc ſectantibus. Velox magiſter eſt Spiritus ſanctus, vt dixi capite ſecundo: & Saulus eo magiſtro, ſiue Chriſto, vſus erat in triduano ieiunio ſuo, vt ſuperius oſtendi. *Non erubeſcebat mutationem, neq; formidabat deſtruere ea, in quibus antea clareſcebat*, inquit Chryſoſtomus. Qui cum ſubdit, E tunc non accepiſſe, quando ab Anania baptizatus eſt, Spiritum, qui faciebat ſigna, cum nulla feciſſe legatur, idque, vt ſic fides ipſius oſtenderetur, ſiue probaretur, eum ego interpretor, quoniam Spiritus, ſiue donum miraculorum, in vſu conſiſtit, non in habitu. Quod tamen chariſma linguarum, aliaque huiuſmodi gratis data dona acceperit, quę in morem qualitatum hærent in animo, amens ſit qui dubitet. Vim, ac feruorem concionantis, illo præſertim initio, quis verbis queat exprimere? Vulgaris de Auguſtino (vnde natus neſcio) rumor eſt, tria in optatis maximè habuiſſe; Chriſtum videre in carne conuerſantem, Romam triumphantem, & Paulum audire declamantem. Incipiebat iam tunc Beniamin iſte lupus rapax diuidere ſpolia, Iudæis dimittendo literæ paleam & ſcoriam, nobis veritatis ſoliditatem, quam ceu ex ſcypho (quem myſticus Ioſeph in animæ ipſius ſacco condiderat, vas eum formans electionis) propinabat, & non tam corpore, ſicut Benjamitæ, quam ſtrenuus animo pugnabat; duplici roboratus portione, quam dederat primogenitus fratrum Chriſtus, plus omnibus laborabat: amantiſſimus Domini hic Benjamin confidenter agebat pro illo. Eximium hoc Sauli priuilegium, vt tam cito prædicator euaſerit; non tam exemplum, quam miraculum, & mutationem dexteræ Excelſi Bernardus *d* docet eſſe, vt propterea Bruno cui reſpondet, Epiſcopatum admittere, conſcius priorum peccatorum, tam cito non debeat. Reijcit ibi etiam Matthæi exemplum, qui, tametſi vocatus immediatè de telonio *e*, diu ante vixit cum Chriſto agens pœnitentiam, quam ad prędicandum mitteretur: item Ambroſij, qui licet de tribunalibus ad ſacerdotium raptus, à puero mundam in mundo egit vitam, multiſque alijs modis id declinauit. Legi velim Rupertum *f* accuratè & eleganter diſſerentem de diuina Pauli doctrina. Perpendit inter alia triduo nihil legiſſe vnde diſceret, nec audiſſe; Ananiam non ſe miſſum dixiſſe, vt informaret Euangelio: nec Lucam ſcripſiſſe, degiſſe cum Diſcipulis, qui erant Damaſci; ſed fuiſſe, & continuo prædicaſſe, conualeſcendo, & confundendo Iudæos: ſquamas, quæ prius deciderant, indicaſſe. Velamen remotum incredulitatis à corde ipſius, vt reuelata facie gloriam Domini ſpecularetur in eandem imaginem transformatus à claritate in claritatem tanquam à Domini Spiritu *g*, ita vt exurgeret homo ſplendidus tam in corpore exterius, quam in corde interius illuminatus. Exaggerat autem egregiè gratiam *h* iſtius vocationis, & conuerſionis, & quo pacto de ſe diceret ille, *Gratia Dei ſum id quod ſum i*.

Spiritus ſanctus velox magiſter eſt.

Spiritum ſanctum an in Baptiſmo Paulus acceperit.

d epiſt. 8.

e Matth. 9. 9.

f lib. 4. de oper. Spiritus ſancti. cap. 17. & ſeq. vſq; ad finem libri.

g 2. Cor. 3. 18.

h ibid. c. 9.

i 1. Cor. 15. 10.

Prædicabat Ieſum.]Syriacè ſic legitur: דיהודיא על ישוע *dihudaie bbal Ieſchuahh*, quod eſt, *prædicans erat de Ieſu*, vel, *prædicabat Ieſum*, Græcè, *ἐκήρυσσε τὸν* ΧΡΙΣΤΟ'Ν *prædicabat Chriſtum*.

Quoniam hic eſt Filius Dei.] Rem ſanè omnium difficillimam neophytus Doctor probandam apud Iudæos ſumpſit. Vocauit quidem Ieſum ſuperius in hac hiſtoria Petrus Filium Dei *k* in ſermone publico; & omnes Apoſtoli dum orarent *l*; & Eunuchus fidem profitens, vt baptizaretur *m*; ſed ante Saulum, qui id ex inſtituto prædicauerit, ac probauerit, neminem meminimus. Didicerat id Saulus à Chriſto ipſo, nec minus quam Ioannes, qui exorditur Euangelium à Deitate Chriſti, ex eiuſdem Chriſti pectore hauſerat. Vtinam probationes Sauli haberemus, quibus demonſtrauit Ieſum eſſe Filium Dei, quas petitas potiſſimum opinor ex ſacratum teſtimonijs literarum. Neque vero controuerſia eſſe poterat de filiatione, adoptiua, quæ cum iuſto cuilibet, tum certè magis inſigniter conuenit iuſtitia præcellentibus, ijſque, qui in ſingulari quadam tutela Dei verſantur, & ante omnes Meſſiæ, vt quidem negare Iudæi non poterant. Dubitatio eſt de naturali, & conſubſtantiali Filio Dei, an talem futurum eſſe Meſſiam Iudæi, intellexerint. Caiphas adiurauit Chriſtum, vt diceret, *ſi eſſet ipſe Chriſtus Filius Dei n*. Chriſtus verbis illis Dauid per obliquum id declaraſſe videtur, cum argumentatus

k c. 3. à 13. 26.

l cap. 4. 30.

m cap. 8. 37.

Ante Paulum nemo Ieſum Filium Dei prædicauit.

Chriſtus Filius Dei non adoptiuus, quis enim de hoc vno tam dubitaſſet? ſed naturalis & conſubſtantialis à Paulo prædicatur.

Chriſtus talem ſe eſſe patefecit.

n Matth. 26. 63.

eſſet: *Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo ſede à dextris meis* a? Relinquenda hæc demonſtratio aduerſus Iudæos ſcholaſticis Theologis, alijſque, qui Iudæorum nationem ſcriptis exagitant. Ludouicus Molina *b* profert ſeptemdecim teſtimonia: & legendus quoque Suarez *c*, ac Sebaſtianus Barradius *d*. Chriſtus ſatis aliquando clarè Deum ſe, ac Dei Filium expreſſit, ita vt propterea & lapidare ipſum Iudæi voluerint *e*, & ad crucem demum egerint *f*.

a Mat. 22.43. 44. Pſal.109.1.
b 1.par. q.17. di.2.
c Tom.1.in 3.p. diſp.1. ſect.3.
d Libr. 2. Conc. Euang.c.16. & 17.
e Ioan.10.33.
f Matt.26.65. 55.

Verſus 21.] Stupebant autem omnes, qui audiebant, & dicebant: Nonne hic eſt, qui expugnabat in Ieruſalem eos, qui inuocabant nomen iſtud: & huc ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad principes Sacerdotum?

S*Tupebant autem omnes.*] *Sed ſtupidi manebant, & increduli*, vt ait Chryſoſtomus: tamen Cyrillus Ieroſolymitanus *g* videtur de fidelibus intelligere. Totus contextus expoſitioni priori magis fauet. Stuporem iſtum Rupertus *h* arbitratur innui verbis Pſalmi *i*: *Ibi Beniamin adoleſcentulus* (Saulus de illa tribu) *in mentis exceſſu* (in ſtupore mentis omnium dicentium, *Nonne hic eſt, &c.*) qui etiam in via ſtupidus factus eſt.

g Catech.10.
h 4. de operibus Spiritus ſancti, c.19.
i Pſal.67.28.

Nonne hic eſt, qui expugnabat.] Quaſi mutatam leuiter ſententiam mirarentur, & criminarentur. Et tamen ſapientis eſt, in melius mutare ſententiam, non acquieſcere carni, & ſanguini, non modo non eſſe incredulum cœleſti viſioni, ſed iuſſioni quoque cito, ac alacriter obedire. Exemplum dat non rubeſcendi, vbi poteſt veritas mutare ſententias ſuas, inquit Gloſſa ordinaria. Huc applicari poteſt prouerbium illud, de quo ante meminimus: *Num & Saul inter Prophetas* k? Et erat ſanè cur mirarentur adoleſcentem, ciuem Romanum, nobilem apud Iudæos, profeſſione Pharifæum, doctrina conſpicuum, tam dirum nuper perſecutorem, cum literis & poteſtate miſſum contra Chriſti cultores, adeo immutatum abſque metu vel opinionis de inconſtantia, vel laqueorum, quos alijs parauerat, vt libera & publica oratione Ieſum prædicaret eſſe Chriſtum ſiue Meſſiam, immò & Filium Dei.

Sapientis eſt mutare conſilium in bonum.
k 1.Reg.10.11. 12.

Expugnabat.] ὁ πορθήσας, *diruens, euertens, vaſtans, depopulans*, vnde trita epitheta apud Poetas, πτολίπορθος, & περσέπολις, pro *vrbium vaſtatore, euerſore, populatore*, vt Proſerpina Græcè dicitur Περσεφόνη, quaſi *cædibus omnia vaſtans*. Vtitur eodem verbo Paulus de ſeipſo perſequente Eccleſiam *l*, ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ΘΕΟΥ͂ καὶ ἐπόρθουν αὐτήν, *perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam*, ſeu, *vaſtabam*, more hoſtis populantis omnia, & deprædantis captas vrbes, *conatus*, vt ibi exponit Chryſoſtomus, *Eccleſiam extinguere, ſubuertere, demoliri, abolere: nam id eſt*, inquit, τοῦ πορθητοῦ, *expugnatoris opus*. Quo maiorem accidiſſe hoc loco ait ſtuporem Iudæis de tam improuiſa, tantaque cataſtrophe adeo prius furibundi, & furentis Sauli in Eccleſiam. Nec hic vero Valla obijciat, quod citato obijcit loco, non expugnandi vtendum verbo, ſed oppugnandi, quaſi, quod fieri nequit, Eccleſia dicatur expugnari & vaſtari. Nam nihil amplius talia non raro important conſtantia præpoſitione, *ex*, verba, quam alia ſimplicia: vel Scripturæ non quod factum eſt, ſed quod facere conabatur Saulus, expreſſerunt. Tale illud in perſona Chriſti aut Eccleſiæ *m*, *Sæpè expugnauerunt me, &c. etenim non potuerunt mihi.* Non aptius exprimi ſæuitia illa poteſt, quam exemplo lupi rapacis, quod de Beniamin, & in eius perſona de Saulo, noſtro à plurimis intellectum vidimus, *qui manè rapuit prædam, & veſpere ſpolia diuiſit.* Reuera *hæc mutatio dexteræ Excelſi* n, vt qui Benoni erat, *filius doloris*, *euaſerit Beniamin*, *filius dexteræ* o.

l Gal.1.13. Paulus Eccleſiæ maximus perſecutor.
Valla volens carpere noſtram editionem, carpitur.
m Pſal.128.2.
Sæuitia Sauli non poteſt melius exprimi quam per lupi ſæuitiam.
n Pſal.76.11.
o Gen.35.18.

Nomen iſtud.] *Non dicebant Ieſum, præ inuidia*, inquit Chryſoſtomus, *neque nomen audire ſuſtinentes: ita erant exaſperati.*

Verſus 22.] Saulus autem multo magis conualeſcebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus.

S*Aulus autem.*] Quidam codices Latini hic pro Saulo habent Paulum, atque ita legit Gloſſa ordinaria: cum tamen deinceps vſque ad verſum nonum capitis 13. retineatur nomen Sauli, & poſſet quis inde confirmare ſententiam, quod binominis Saulus fuerit, & cum Lucæ excidiſſet nunc, paulo poſt conuerſionem, vocare Paulum, rurſus voluiſſe vocare Saulum; deinde verò cum incidit mentio de peregrinationibus eius inter Gentes, non amplius Saulum, ſed Paulum vocaſſe, quia Pauli nomen apud Gentiles vſitatum erat, & non Sauli. Beda *p* notat, textum Græcum in verſu 26. habere nomen Pauli; vbi tamen neque hoc, neque Sauli nomen nunc extat, vel in Græcis noſtris codicibus, vel Syriacis, vel Latinis, *non quia illo adhuc tempore*, inquit ille, *ſic vocaretur, priuſquam Sergium Paulum Cypri Proconſulem ad fidem Chriſti conuerteret; ſed præoccupando nunc ita vocatur, opportune dicente B. Luca, ibi præſignare, quia Paulus eſſet vocandus, vbi eum primo poſt conuerſionem, Ieroſolymam venire, & Apoſtolis iunctum eſſe narraret: vt vnde paulo ante ſuperbus Eccleſiæ perſecutor exierat, illo nunc humilis Eccleſiæ propugnator intraret. Nam quia paulum Latinè modicum ſignificat, iure Paulus ille vocari maluit, qui inter maximas virtutum operationes humilis permanere non omiſit. Neque enim putandum eſt, Paulum, ſiue Petrum Hebræa, & non potius Latina, vel Græca eſſe vocabula, cum conſtet Hebræos p, literam non habere omnibus modis.* Hæc volui recitaſſe, quoniam conferunt ad ea, quæ diſſeruimus antea de iſto nomine: & ratio cur modo Paulus dicatur, non Saulus, iuuat dictam opinionem, quod duplex eidem Apoſtolo nomen fuerit. Attamen quòd Hebræos literam p, prorſus agnoſcere negat, ignoſcendum minus perito huius linguæ, in qua certum eſt eandem literam פ *pe*, cum *raphe*, valere *ph*, cum *daghes*, p.

Paulus fuit binominis.
Paulus in hoc capite à Luca vocatus eſt.
p Retr. in Act.

Multo magis conualeſcebat.] Quanto minus eſſe ſuſpicio poterat eum ad gratiam loqui. Codices quidam Græci *q* addunt, τῷ λόγῳ, *ſermone*, ſiue *oratione*. *Maius eſt huius teſtimonium*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *r*, *quam Petri, & Ioannis. Suſpicioſus enim aliquis dixerit, quod erant domeſtici: de illius autem teſtimonio, qui hoſtis antea fuit, deinceps vero pro illo moritur, quis dubitet illum eſſe verum teſtimonium?* Tum verò notans, quod & alias notauimus, diuina diſpenſatione factum, vt plures ille, quam cæteri, ſcriberet epiſtolas, cauſam reddit, quod dubia non eſſet doctrina illius, qui antea fuiſſet inimi-

q in Græco, Teſt. Pariſ. Typogr.
r Catech.10.
Teſtimonium Pauli maius eſt quam Petri vel Ioannis.
Quomodo Pauli conuerſio ſit mirabilis.

A

cus, & perſecutor. *Stupebant enim omnes*, inquit, *de Paulo dicentes: Nonne hic eſt, qui prius nos perſequebatur? nonne hic huc venit, vt nos ligatos ducat Ieroſolymam?* Non miremini, inquit Paulus: *Ego ſcio quod durum eſt mihi contra ſtimulum calcitrare: ſcio quod non ſum dignus vocari Apoſtolus* a, *quia perſequebar Eccleſiam Dei. Exiſtimabam enim eſſe ſolutionem legis, Chriſti prædicationem: neſciui autem quod ipſe venit adimplere legem, & non ſoluere* b: *ſuperabundauit autem gratia Dei in me* c. Baſilius d tractans verba Pſalmi e: *Hæc via eorum ſcandalum ipſis*, cum dixiſſet, quod Deus per malitiæ viam incedentibus occurrat, offendicula objiciens, quæ nos à peccatis remorentur, & arceant, vt poſtea, quod eodem Pſalmo ſubditur f. *In ore noſtro ei complacemus*, Pauli profert exemplum: *Perſecutor*, inquit, *erat Paulus, depopulabatur ac vaſtabat Chriſti Eccleſiam, prono ad explendam iniquitatem curſu vires exerebat. Poſtea in ore ſuo complacuit, dum per Synagogas annunciaret, quoniam hic eſt Chriſtus.*

a 1. Cor. 15. 9.
b Matt. 5. 17.
c 1. Tim. 1. 14.
d hom. in Pſal. 48.
e Pſal. 48. 14.
f ibid.

B

Confundebat Iudæos.] Sine dubio nominis Chriſtiani inimicos, quamuis citatus Cyrillus de fidelibus intelligat. Græcum συνέχει, ſignificat etiam *conturbabat*, ſeu *turbabat*, & *perturbabat*, participium verò Syriacum מזיע *meziahh*, idem valet quod *commouens*, ac *terrens*. *Eloquium Domini inflammauerat Saulum* g, *eratq́; in ore ipſius eloquium ſanum* h, & *irreprehenſibile, ita vt is qui ex aduerſo eſt, vereretur, nihil malum audens dicere de Saulo*, qui, vt ait Tertullianus i, *cum primùm Eccleſiæ ſanguinem fudiſſet, poſtea gladium ſtylo* (non tantum ſcriptionis, ſed etiam prædicationis) *mutans, & conuertens macheram in aratrum, lupus rapax Beniamin, dehinc adferens ipſe etiam eſcam ſecundum Iacob, &c.*

g Pſal. 104. 19.
h Tit. 2. 8.
i in Scorpiac. c. 13.

C

Affirmans.] Συμβιβάζων. Significat hoc verbum hoc loco, vt Budæo k videtur, *ex collatione, nempe ſacrorum vaticiniorum, docens, & probans*, quamuis etiam habere hic locum poſſit ea ſignificatio, qua συμβιβάζω, eodem Budæo teſte, & Suida item, idem eſt quod doceo, & inſtruo, quemadmodum etiam habetur apud Paulum l, τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ὃς συμβιβάσει αὐτόν, *quis enim cognouit ſenſum Domini, qui inſtruat* ſeu *doceat illum?* Fauet Syriaca editio, quæ ſic habet, כד מחוא הוא *chad mechaue haua*, id eſt, *cum oſtendens erat*, ſeu, *cum oſtenderet*, ſeu, *nunciaret*. Oecumenius exponit, μετ᾽ ἐπιεικείας διδάσκων, *cum quadam quaſi condeſcenſione*, ſeu *aptè, & conuenienter docens.*

k in Com. lin. Græc.
l 1. Cor. 2. 16.

D

Quoniam hic eſt Chriſtus.] Hoc apud Iudæos ſummoperè probandum erat, quod præſtant illi omnes, qui contra illos diſputant, & ex Scholaſticis nonnulli tractantes de Incarnatione. Lege potiſſimum Sebaſtianum Barradium m, & Franciſcum Suarez n. Chriſtus ipſe diſertè ſe Meſſiam profeſſus eſt o. Ecce vas vtile Domino quam citò fundit vtilem liquorem olei prædicans Chriſtum, & malum exemplum bono compenſans. Si confeſtim euellerentur zizania, non ſupereſſet peccatoribus ad vitæ emendationem locus: niſi Eſau reprobus in hanc prodire lucem permiſſus eſſet p, Iacob iuſtus & ſanctus non extitiſſet: ſi totam tribum Beniamin deleri Deus pro meritis permiſiſſet q, Paulum Eccleſia non habuiſſet. Elicitur ex Iſidoro Peluſiota hæc animaduerſio r, qui meminit etiam Matthæi ſ, quem Deus vacantem portorijs exigendis non extinxit, ne Euangelij ſcriptionem, prædicationemq́ue impediret: Magdalenæ t, quam paſſus eſt aliquandiu viuere, & reſipiſcere, ne pœnitentiæ exempla meretricibus deeſſent: Petri u, cuius non eſt vltus

Chriſtus noſter verus eſt Meſſias.
m lib. 2. Conc. Euang. & alib.
Paulus vas vtile Domino.
n Tom. 1. in 3. p. diſ. 2.
o Matt. 16. 17. & 26. 64. Ioan. 4. 26.
p Gen. 25. 26.
q Iud. 20. 47. 48.
Multos Deus permittit cadere qui poſtea reſipiſcunt.
r lib. 1. ep. 191.
ſ cap. 9.
t Luc. 7.
u Matth. 26.

E

abiurationem, quoniam calentes ipſius lacrymas proſpiciebat: Iob, propter quem dictum Eſau viuere voluit, quia ex eius genere futurus erat x: *Sic demum*, inquit, *perſequentem Paulum non abſcidit, ne orbis terrarum fines ſalute fruſtrarentur.* De reſeruatis autem illis ex tribu Beniamin propter Paulum, non meminit ipſe, ſed Hieronymus y, quem nuper citaui.

x Gen. 46.
y epiſt. 27.

Verſus 23.] Cum autem implerentur dies multi, conſilium fecerunt in vnum Iudæi, vt eum interficerent.

C*Vm autem implerentur dies multi.*] *Fuit enim Saulus*, vt dictum eſt verſu 19. *cum Diſcipulis, qui erant Damaſci per dies aliquot.* Cæterum quoniam de diebus multis mentio eſt, Gloſſa interlinearis dubitat vtrum in Damaſco inſidiæ in Saulum contigerint: tamen magis inclinat ibi contigiſſe. Lyranus ſentit prius abijſſe Saulum in Arabiam, inde redijſſe Damaſcum, poſt luſtratam prædicando dictam prouinciam, tum propter hæc verba textus, tum quia poſt iſtam perſecutionem concitatam in ipſum narrat Lucas petijſſe Ieruſalem; ipſe vero in epiſtola ad Galatas z negat ſe ſtatim à conuerſione in eam ciuitatem contuliſſe, ſed cum ex Arabia reuertiſſet Damaſcum, & quidem lapſo triennio: adde quod ſi clam exijſſet Damaſco, vt hic ſubiungitur, eo rurſum palam non redijſſet: eadem ſententia placet alijs Interpretibus præſentis loci, & epiſtolæ ad Galatas, & Hiſtoriæ Scholaſticæ a, & Baronio b. Alijs apud Carthuſianum c videtur, quod ſtatim poſt conuerſionem venerit in Ieruſalem: quia vt primum venit, Apoſtoli illum deuitabant, veluti recentem adhuc perſecutorem: tamen perinde computari, ac ſi non veniſſet, quia nihil ibi ſubſtitit. Chryſoſtomus ex varijs expoſitionibus vnam iſtam dat, quod ille non abierit, vt moram faceret. Alia item apud eundem eſt, quod non ad Apoſtolos abierit tunc, ſed vt Diſcipulis adhæreret, vtpute non doctor, ſed diſcipulus exiſtens. Lege quoque Oecumenium. Aliqui, vt Catharinus d, indicant, quæ præcedentibus verſibus narrata ſunt de diſputatione Sauli Iudæos expugnantis non contigiſſe, vbi primum conuerſus eſt, ſed poſt reditum ex Arabia, ita vt in Arabiam poſt aliquot dies à conuerſione abierit, & cum inde Damaſcum rediſſet, ibi prædicauerit, & factis in eum inſidijs effugerit: hæc tamen omnia coniungantur cum conuerſione occaſione Damaſci: quod autem diu poſt conuerſionem Apoſtoli Saulum veriti ſint in Ieruſalem, cauſam eſſe, quia ſolo rumore conuerſionem acceperant, cum qui conuerſionis oculati teſtes Damaſci erant, Ieruſalem reuerti nondum auſi eſſent, & ipſe, vt de ſeipſo ſcribit e, facie ignotus eſſet Eccleſijs Iudæorum, quæ erant in Chriſto, tantumq́ue auditum habuerant, quod qui perſequebatur illos aliquando, euangelizaret fidem, quam aliquando expugnabat.

An inſidiæ tunc Paulo factæ ſint.
z c. 1. 17. 18.
a cap. 48.
b Tom. 1. Annal.
Quando venit Ieroſolymam.
c in hunc locum.
d in c. 1. ep. ad Galat.
Cur Apoſtoli eius conſpectum fugerint.
e Gal. 1. 22. 23.

Equidem diſputationem Sauli cum Iudæis non dubito mox à conuerſione, paucisq́ue duntaxat interiectis diebus, factam fuiſſe: id enim perſpicuè ſibi vult verſu 20. aduerbium *continuo*, εὐθέως, & expreſſius Syrum verbum שעתה *ſchabhatheh*, quod eſt, *eadem hora*, vel *hora hac*. Deinde ſtupor, & commemoratio literarum, cum quibus venerat ad vinciendos fideles, idem ſuadet, vna cum ea adiectione, *quod is nihilominus multo magis conua-*

Auctoris ſententia.

leſce-

A leſcebat. &c. Quod dicitur, *cum autem implerentur dies multi*, commonſtrat primæ opinionis probabilitatem vnà cum allatis alijs coniecturis. Tunc verò affirmare oportebit inſidias Iudæorum, & Sauli fugam in reditu Sauli accidiſſe: quam etiam in ſententiam Hieronymus *a* procliuior deſcendit. Nihilominus conquieſco in mea ſententia, cui mirificè fauent, qui diuinæ vim gratiæ admirantur in Saulo, vt mox à conuerſione adeo ſtrenuus Doctor euaſerit, qualis eſt Chryſoſtomus *b*, & paſſim alij.

a in epiſt. ad Galatas.

b homil. 20. in Act. & alibi.

Inſidiæ factæ ſunt poſt reuerſionem ex Arabia.

Conſilium fecerunt Iudæi in vnum, vt eum interficerent.] Dixi hæc eueniſſe aliquanto tempore poſt conuerſionem, vbi Saulus ex Arabia reuertiſſet. Nam etſi ante diſceſſum ex Damaſco prædicauit, & ita concitauit in ſe Iudæos, tamen credibile eſt, hos per literas Ieroſolymam ſcriptas voluiſſe certiores reddere Principes Sacerdotum de Sauli mutatione, interim Saulum hac aliave occaſione diſceſſiſſe. Experitur re ipſa Saulus *quanta oporteat ipſum pro nomine Ieſu pati*, & verum eſſe quod & expertus poſtea docuit, *omnes c perſecutionem ſubire, qui piè volunt viuere in Chriſto.* Quæ res longa plurimorum exemplorum inductione demonſtrari poteſt, & iam in alijs Apoſtolis ſuperius oſtenſa eſt.

Perſecutiones pios ſemper manent.

c 2. Timot. 3. 12.

Verſus 24.] Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.

NOta autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum.] Vel humano indicio, vel reuelatione diuina. Incertum, an in ipſamet Damaſco voluerint eum interficere, an vinctum remittere Ieroſolymam. Primum ſatis conſentaneum eſt malitiæ, ac ſæuitiæ Iudæorum: & fortaſſis cum prius de illo ſcripſiſſent, habebant in mandatis vt id facerent, à Principibus Sacerdotum, eademque in re conſentientem fauentemque Damaſcenum politicum Magiſtratum, vt docent quæ ſubduntur.

Paulus in ipſa Damaſco ad mortem quæſitus eſt.

Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.] Syra editio habet, תרעא דמדינתא *tharhhe damdinetha*, id eſt, *portas vrbis*, vel, *ciuitatis*. Vox Græca, *τῶν πυλῶν*, propriè dicitur de aditu per mœnia in vrbem: *θύραι* verò ſignificant eum qui fert in domum. Quemadmodum Latinè fores, ianua, oſtium in ædibus vſurpantur, porta in ædificijs muro cinctis, quaſi à portando, quod per eam omnia importentur, ac exportentur: vel, vt ex Catone notauit Iſidorus *d*, quia qui vrbem nouam condebat, tauro & vacca arabat; & vbi araſſet, murum faciebat; vbi portam volebat eſſe, aratrum ſuſtollebat, & portabat, & portam vocabat. Non meminerant iſti, Apoſtolos in Ieruſalem liberos è carcere prodijſſe diuina vi *e*, cui nullæ cuſtodiæ portarum ciuitatis eſſe impedimento poſſint, ſi ſuum clientem ſaluare Deus decreuerit. Vigebat eo tempore Romanos inter, regemque Aretam (priſcum ac familiare Arabum ſiue Tyrannorum, ſiue Regum id nomen fuiſſe indicat Machabæica hiſtoria *f*) acre bellum, præſide in Syria Vitellio, ac vis belli conuerti in Arabiam videbatur; ideo Iudæos huiuſmodi arripuiſſe occaſionem credi poteſt ſuggerendi Aretæ, vel miniſtris eius, Saulum alterius rei prætextu in illam ciuitatem, atque prouinciam aduenisse ad explorandum, quippe qui etiam Arabiam viſiſſet: cauerent etiam atque etiam, omneſque elabendi aditus clauderent: ſe, & communi periculo impulſos, & ſtudio propriæ religionis, à qua ille defecerat, & quam impiè oppugnabat, omnem operam adhibituros, vt communem hoſtem obſeruent, capiant, dedant. Itaque cuſtodes portarum, non ſoli vrbis ſatellites, de quibus loquitur Paulus Corinthijs *g*, ſed ipſi cum ijs Iudæi fuiſſe videntur, vt indicat Gloſſa interlinearis, etiamſi Beda contradicere videatur, & Hugo, & Carthuſianus, & Gloſſa ordin. Solemnis fuit Iudæorum Gentiumq; in Chriſtianos calumnia proditi Imperij, & quod ſeditionum auctores eſſent. & eorum cauſa mala omnia, calamitateſque famis, peſtilentiæ, incendiorum, belli, &c. prouenirent, vt videre eſt in Apologijs Patrum pro Chriſtianis, & in opere Auguſtini *h* de Ciuitate Dei. Legendus præcipuè Tertullianus *i*, & Arnobius *k*.

Porta vnde dicatur.

d lib. 15. Etym. c. 2.

e Act. 5. 19.

f 2. Mach. 5. 8.

Qua ratione Paulum apud Aretam Regem ſint calumniati.

g 2. Cor. 11. 32.

Chriſtiani de Romani Imperij proditione ſæpe calumniati.

h Tom. 5.

i in Apolog. c. 2. 35. 40.

k 1. cont. Gent. ab initio.

Verſus 25.] Accipientes autem eum Diſcipuli nocte, per murum dimiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.

ACcipientes autem eum Diſcipuli.] Beda exponit de Diſcipulis Chriſti; in Græco enim non eſt, inquit, additum *eum* (quo pacto Latini nonnulli codices habent) ſed tantummodo, *Diſcipuli*, vt generaliter Chriſti, vel Eccleſiæ intelligantur: nondum enim Paulus Diſcipulos feciſſe legitur, ſed ſolum Iudæos confudiſſe, qui erant Damaſci. Conſentit Gloſſa ordinaria, & Hugo. Chryſoſtomus verò & Oecumenius, licet non legant, *eum*, tamen volunt ſermonem eſſe de Diſcipulis Sauli. Sed prior opinio magis placet.

Per murum dimiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.] Καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, *per murum demiſerunt*, vel, *deorſum miſerunt*. Latini codices habent, *dimiſerunt*, & ſic etiam legit Sixtiana emendatio. Conſentit Syriaca editio, ושבקוהי *veſchabkuhi*, hoc eſt, *& dimiſerunt eum*. Ardebat Saulus deſiderio mortis pro Chriſto, ſed ſciens ſibi latius, longiuſque procedendum, & cedens Condiſcipulorum monitis, & precibus, fugam arripuit eo modo, qui ipſi propoſitus eſt.

Paulus ardebat martyrij deſiderio.

In perſecutione quandoque fugere licet, ac verò etiam oportet, vt hoc ipſo exemplo confirmat Athanaſius in Apologia pro fuga ſua, refellens rationes contrarium ſentientium, tacito nomine Tertullianum *l* intelligens. Idem notant Interpretes huius loci, & Auguſtinus *m*. Gregorius *n* quoque hinc elicit, neceſſe eſſe, *vt artificioſa virtute aduerſariorum pugnam aliquando conſtanter appetamus, & prudenter aliquando declinemus, atq; ita Paulum cum Damaſci valdè obſtinatas mentes perſequentium cerneret, eorum voluiſſe aduerſitati confligere, quia & ſemetipſum, quem profuturum multis nouerat, videt poſſe deficere: & aut nullis ſe ibi, aut paucis prodeſſe. Seceſſum à certamine petiſſe, & pugnaturum felicius ad alios ſe bella ſeruaſſe: non loco virtutem, ſed locum virtuti defuiſſe: & idcirco fortiſſimum militem ab obſidionis anguſtia certaminis campum quæſiuiſſe.* Similis ſententia reperitur ab eodem alio loco *o*, vbi cum ait funem, ſportamque quæſiuiſſe, ſeque latenter deponi voluiſſe, intellexit (opinor) diuino conſilio acquieuiſſe. Permiſit Deus hanc fugam, *vt Saulus ſuæ ſibi conſcius eſſet imbecillitatis*, inquit idem Gregorius *p*: *eripuit Paulum ſine miraculo, quoniam vult etiam humana induſtria pietaq; fieri, ne alioqui haberentur homines vt ſtipites*, inquit Chryſoſtomus, & Macarius Ægyptius *q*. Docet Auguſtinus contra Gaudentium *r*, quod non fugit Paulus vt mercenarius *ſ*, quia non deſeruit timore iuſtitiam: &

In perſecutione licet fugere, ac oportet etiam.

l lib. de Fuga in perſecutione.

m 22. cont. Fauſtum, c. 36.

n 31. Mor. c. 24. vel 23. & 24.

Aduerſariorum pugna conſtanter aliquando, & prudenter declinanda.

o 2. Dial.

Deus cur Paulum fugere permiſerit.

p 16. Mor. c. 3.

q hom. 26.

r lib. 2. c. 16.

ſ Ioan. 10. 12.

tractans

Verſus 28.] Et erat cum illis intrans, & exiens in Ieruſalem, & fiducialiter agens in nomine Domini:

A

ET *erat cum illis intrans, & exiens in Ieruſalẽ.*] Syrus ſic legit, ועאל הוא עמהון ונפקבאר־שלם *vehhael haua bhimmehun venaphek birſchulem,* quod eſt, *& ingrediens cum eis erat, & egrediens in Ieruſalem;* & Græcus: Καὶ ἦν μετ᾽ αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ, *Et erat cum illis ingrediens in Ieruſalem.* Vbi εἰς, eſt pro ἐν, præpoſitio motus ad locũ, pro præpoſitione motus in loco. Sic legunt Biblia Regia: alij tamen codices habẽt, εἰσπορευόμενος, καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλὴμ, *ingrediens, & egrediens.* Intrare, & exire phraſi Hebręa, idem eſt quod verſari, vt dictum eſt capite primo *a*.

B

a verſ.21.

In textu Græco eſt participium *ingrediens,* ſiue *intrans.* Italice etiam dicimus de eo, qui cum aliquo verſatur familiariter, *Va è camina con lui;* & Gallice, *Il va & chemine auec luy iour & nuict;* quod aliter dicitur: *Sta con lui, conuerſa prattica, tratta;* & Gallice: *Il demeure, il conuerſe, il pratique, il traitte & eſt touſiours ſon couſteau pendant, &c.* Beda, Gloſſ. ordinaria, Lyranus, & alii, exponunt de quindecim dieb. quib. ſe cum Petro manſiſſe aſſeuerat *b*: ſic videtur idem eſſe, εἰσπορεύεσθαι, & ἐπιμένειν πρὸς Πέτρον, *ingredi, & manere apud Petrum.*

b Gal.1.18.

Fiducialiter agens.] Eſt participium παῤῥησιαζόμενος, ab eodem verbo quod expoſitum eſt verſu præcedente, videturque eandem vim habere, quam ibi, propter eandem cauſam, hoc eſt, propter ſequentia verba. Syrus habet eadem etiam verba, quæ ibi notauimus.

C

In nomine Domini.] Ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. *In nomine Ieſu.* Syra editio Bibliorum Regiorum aliter diſtinguit, ita inchoans verſum ſequentem à prioribus verbis: *Et loquebatur in nomine Ieſu palam, & diſceptabat cum Iudæis.* Sed Syriaca alia editio vnum tantũ ex his duobus verſum conficit.

Verſus 29.] Loquebatur quoq; Gentibus, & diſputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum,

D

LOQVEBATVR *quoque Gentibus, & diſputabat cum Græcis.*] Πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, *aduerſus Græce loquentes.* Gloſſa ordinaria, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, & Hugo volunt diſputationem iſtã non fuiſſe in Ieruſalem, ſed in via, eundo verſus Syriam & Ciliciam, quo Paulus ipſe ſcribit ſe veniſſe *c* poſtquam Ieroſolymis egerat cum Petro, & Iacobo. Contraria ſententia eſt Lyrani, ad quã Carthuſianus magis inclinat, & Chryſoſtomus, atque Oecumenius eandem innuunt, necnon & Beda, qui obſeruat quod Græcos Saulus in Ieruſalem, Iudæos in Damaſco, quæ Gentilium eſt ciuitas, docuerit, vt ſignificaretur, Gentiles in ciuitatem Dei adunandos, & Iudæos in perfidiam Gentium eſſe lapſuros, iuxta illud Eſaiæ *d*: *Et vertetur Libanus in Charmel, & Charmel in ſaltum reputabitur.* Contextus ipſe ſatis oſtendit hæc in Ieruſalem accidiſſe.

Vbi fuerit habita hæc diſputatio.

c Gal.1.21.

E

d cap.29.17.

Gentibus.] Nec textus Græcus, nec Syra verſio habet Gẽtes, nec Beda, nec Interpretes Græci, qui etiam, quos Latinus Græcos interpretatur, notãt à Luca dictos, nõ Ἕλληνας, id eſt, natione Græcos, & religione, ſed Ἑλληνιστάς, qui Græce loquebantur, quaſi dicas, Græcizantes, quos hoc loco Syrus ſic περιφραστικῶς nominat, יהודיא אילין דמתדברין הוו יונאית *iehudaie ilen detadebbin haun iaunaith,*

A

id eſt, *Iudæos, qui ſciebant Græce.* Noſter Interpres vel per Gentes intellexit Iudæos ex diſperſione aliarum Gentium, per Græcos autem illos Iudæos, qui Græce loquebantur, quales erant Cilices Pauli contribules, quibuſcum etiam Stephanus diſputauerat *e*: vel per primos intelligi voluit cultu & religione, non tantum genere Gentiles; per ſecundos, qui Ἑλληνισταὶ dicuntur, Iudęos religione, Gręco ſermone vtentes. Chryſoſtomus, & Oecumenius per ſecundos, hoc eſt, Gręcos (de Gentibus n. ſub iſto nomine non meminerunt) docent *intelligendos Hebræos, ſed non profundos,* vt Oecumenius loquitur, *ſeu intimos, & perpetuos Ieruſalem aut Iudææ inhabitatores, qui ne videre quidem Saulum ſuſtinebant, & qui, ſi is cum veris Gentilibus diſceptaſſet prædicando illis Chriſtum, maximas in illum turbas excitaſſent,* non ipſi, inquam, modo puri, ac puri Hebræi, verumetiam ex illis facti Chriſtiani, cum iſti poſtea tam acriter in Petrum inuecti ſint, quia prędicauerat Cornelio *f*. Deniq; debebatur hoc Petro, vt primus inciperet prędicare Gentilibus, ſaltem publice, palamque, vt oſtendimus capite præcedenti, cum de Eunuchi conuerſione egimus. Quocirca ſi cui violenta videtur Gentium pro Iudæis ex eorum inter illas diſperſione prima allata interpretatio, dicẽdum erit cum Bellarmino *g* diſputaſſe Saulum cum Gentibus, non eas ad fidem pertrahendo, ſed fidem ab earum calumniis defendendo.

Quid per Gẽtes & per Gręcos hic intelligatur.

e cap.6.9.

B

Iudæi etiam ad Chriſtum conuerſi ægre ferebant Chriſtum Gentibus prædicari.

f Act.10.& 11.

g 1.de Roman. Pontif.c.22.

C

Græcis.] Dixi quid per hos intelligere poſſim. Mihi probabile fit, ſi in his comprehendamus illorum Synagogam, qui erant è Cilicia, Saulum autem, qui ex ea tum erat, cum Stephano diſputanti contra illam, & alias tam acriter aduerſabatur, ſingulari quodam ardore animi diſputationem contra illos ſuſcepiſſe, vt præteritam offenſionem meliore ſarciret exemplo, & dedoceret, ac in veritatis ſemitã reduceret, quos praua doctrina imbuerat, aut in errore confirmarat. *Non enim erubeſcebat Euangelium h*, nec puduit palam profiteri, quod publice aperteq; inſectatus erat, vt præteritę culpę condigna ſatisfactio fieret. Videre mihi, & audire videor Victorinum eximiũ rhetorem, qui quod ſecretius poterat facere, in conſpectu multitudinis, vt narrat Auguſtinus *i*, profiteri ſalutẽ ſuam maluit, vt citius linguæ grãde telum, atq; acutum multos peremerat, eiuſdẽ ob conuerſionem plures exultarent, *quia Rex noſter alligauerat fortem k. & vas eius ereptum mundarat, aptaratq; in honorem ſuum, ac vtile fecerat ſibi ad omne opus bonum* l.

Græci cum quibus Paulus diſputabat, qui fuerint.

Paulus cõtra Ciliciæ Synagogam Ieroſolymis diſputauit.

h Rom.1.16.

D

Victorinus maluit publice fidem profiteri, quam priuatim.

i 8.Confeſſ. c.2. & 4.

k Matth.12.29.

l 2.Tim.2.21.

Illi autem quærebant occidere eum.] *Magnæ alacritatis, victoriæque potentis in Saulo hoc indicium erat,* inquit Chryſoſtomus, *etiam illos valde mœſtos factos ob id quod acciderat* (hoc eſt, ob conuerſionis Sauli modũ, qui modus iam percrebuerat) *& propter adeo acrem efficacemq; diſputationẽ eius pro nomine Chriſtiano.* Nil poterat grauius moleſtiuſque Iudæis accidere, quam ſi diſputatione conuincerentur: propterea perſecutio illa, quæ Stephanum ſuſtulit, & Eccleſiam diſperſit, excitata eſt, cui nihil propius fuit, quam vt modo ſimilis redintegraretur: quæ procella Saulo inde dimiſſo conquieuit, vt paulo poſt narratur. Fuit itaq; in Ieruſalem machinatio hęc mortis in Saulum per Iudæos, quos Græcorum, aut etiam Gẽtium nomine intelligẽdos docui, præſertim Gręcorum Sauli Cilicis Antagoniſtarum. Raro cum fructu, ac ſine periculo diſputatur cũ hoſtib. publice de religione: aut n. nullo idoneo iudice lis

E

Iudæis nihil poterat acerbius accidere quam hæc cũ Paulo diſputatio.

Quinam Paulo mortem ſint machinati.

Diſputatio cũ hæreticis publice vix fieri debet.

dirimitur: aut ſi illi apertis conuincuntur argumentis, vt elabi, & tergiuerſari non liceat, rumpuntur ſcilicet ira, inuidiaque, vt Hiſtoriæ nos & veteres, & recentes docẽt: qua de re B. Thomas [a], noſq; cum eum interpretaremur, & pereruditè Iacobus Simancas in Catholicis Inſtitutionibus [b]. Extant ea de re Iuris vtriuſq; decreta; vt in Iure canonico [c]. pro quo facit Concilium Chalcedonenſe [*], & in Iure ciuili [d]. Vere Paulus enumerans obita pro Chriſto diſcrimina, dixit [e]: *In mortibus frequenter*: iam enim bis pene adhuc tyro ad mortem appetitus eſt. Verus imitator Chriſti Paulus. Vix natus Chriſto, migrare ac peregrinari cogitur. *Nobis hoc imperat*, inquit Saluianus [f], *vt ſe imitemur* [g], *qui ſibi hoc impoſuerat, vt Chriſti eſſet imitator.*

a 2. 2. q. 10. a. 7.
b tit. 20.
c c. quicunque. § inhibemus. de hæret. in 6. & c. cum quibus. 24. q. 3.
* cap. 5.
Paulus verus Chriſti imitator.
d l. nemo chriſtianus. C. de ſumma Trin. l. damnatos. C. de hæret.
e 2. Cor. 11. 23.
f 5. de prouident. circa med.
g 1. Cor. 11. 1.

Verſus 30.] Quod cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tharſum.

QVOD *cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream*] Veriti perſecutionem quam erant experti ſub Stephano [h]: vbi ſimul notanda occurrunt, quæ de fuga perſecutionis, & de adhibenda humana, nõ expectando miracula, prouidentia ſuperius notata ſunt, & hoc etiam loco notantur à Chryſoſtomo, qui monet hac ratione, *ignauorum prætextum auferri, qui nimirum toti pendere à Deo volunt, nihil propria induſtria adhibere:* Denotat vero fratrum iſta deductio, & quanti Saulum facerent, & quantum Saulo metuerent, quem ſcirent maiore etiam ſtudio ad mortem quæri ab aduerſariis, quam olim Stephanum. Priuſquam excederet Saulus, eâ videtur viſione diuina dignatus in templo, quam cap. 22. cõmemorat [i], dicens *ſibi imperatum inde exire.* Syrus interpres de ſuo hic addit, בלליא *beleleia*, id eſt, *de nocte*, quod nocte deductus ſit: eſt autem non improbabile.

h Act. 8. 1.
Prouidentiæ diuinæ ita fidendum, vt humana adhibeatur induſtria.
Paulus quanti a fratribus æſtimatus.
i verſ. 17. 18.

Cæſaream.] Plures hoc nõmen ciuitates ſortitas dixi præcedenti capite [k]. Hæc eſt Philippi cognominata in Syria, ſeu Palæſtina propior Ieroſolymis. De loci itinere locutus cenſetur Paulus in epiſtola ad Galatas [l], & Tharſum vſque, quod mox ſubiicitur, cum ait: *Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ.*

k verſ. 40.
l cap. 1. 21.

Tharſum.] Lege verſum vndecimum.

Verſus 31.] Eccleſia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur ambulãs in timore Domini, & conſultatione ſancti Spiritus replebatur.

ECCLESIA *quidem per totam Iudæam.*] Græce in plurali Ἐκκλησίαι; & ſatis frequens eſt in hac aliiſq; Scripturis noui Teſtamenti eiuſmodi vſurpatio [m]: quæ nihil præiudicat vnitati Eccleſiæ vniuerſalis: ſic vocantur Eccleſiæ Aſiæ, Macedoniæ, Galatiæ, Laodicenſium, Corinthiorum, Theſſalonicenſium, & ſeptem ciuitatum Aſiæ, quæ recenſentur in Apocalypſi: imo Eccleſia in domo Philemonis. Eodem etiam pacto apud alios Auctores legimus mentionem de Eccleſia Gallicana, Africana, Mediolanenſi, &c. & hoc ipſum obſeruat Auguſtinus [n], afferens alia in aliis rebus exempla.

Eccleſiæ in plurali ſæpe Scriptura nominantur.
m Act. 15. 41. 16. 5. Rom. 16. 4. 16. 1. Cor. 4. 17. 7. 17. 14. 33. & 16. 1. 19. & alibi valde ſæpe in epiſtolis, & in Apoc. & epiſtolis Petri & Ioannis.
n Præfat. in Pſal. 150.

Iudæam, & Galilæam, & Samariam.] Diſtinctæ prouinciæ ſunt in Palæſtina, vt notatum eſt capite primo libri huius [o], vbi quoq; actum de Samaria [p], & de Galilæa [q].

o verſ. 8.
p ibidem.
q verſ. 11.

Habebat pacem.] Mentio eſt de pace, ne quis Petrum egreſſum Ieroſolymis arbitretur (quod mox narrandum eſt) propter metum perſecutionis, quoniam cum hæc vigebat veluti in ſtatione, ibi Apoſtoli manebant, pacis tẽpore ad prædicandum digrediebantur: diuq; probata Apoſtolorum aliorum ac populo commendata probitas efficiebat, vt illos quidem paterentur conſiſtere in Ieruſalem, non autẽ Saulum. Hæc partim ex Oecumenio, partim ex Chryſoſtomo. Lyran⁹ aliam cauſam dat, vt intelligatur quo pacto fratres potuerint deducere Saulum de Ieruſalem vſq; ad Cæſareã: tum præterea, quia per ſe ſcitu dignum erat poſt grauem illam perſecutionem occaſione Stephani motam, pacem Eccleſię redditam cognoſcere. Alternant perſecutio, & pax in Eccleſia: ne ſi illa diutius duraret, Iudæi negarent ſpatium ſibi fuiſſe deliberandi de Fide noſtra: ſi iſta ſemper eſſet, patientiæ, & tot aliarum ſeges virtutum deeſſet, magiſq; ſecundis rebus moueri viderentur, qui ſe ad Eccleſiam adiungerent, quam vi ſolidę veritatis. *Poſt tempeſtatem Deus tranquillum facit, & poſt lacrymationem & fletum exultationem infundit* [r]. *Non patitur Deus nos tentari ſupra id quod poſſumus* [s]: *nec relinquit virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum, vt non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas* [t]. Agebatur, cum pax illa erat, annus Chriſti trigeſimusnonus, quo etiam anno Tiberius mortuus eſt: cui pacis fructum deferre Tertullianus [u] videtur his verbis: *Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum intrauit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtinæ, quod illic veritatem illius Diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus, quia non in ſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.* Euſebius [x] id recitat in vltimo Tiberij anno. Hinc vero illud quoq; magis intelligitur, quod ante diximus, quo primum tempore venit Ieroſolymã Saulus, vnde diſcedere compulſus eſt ea ratione, quæ hic narrata eſt, abiiſſe aliquantum à cõuerſione ſpatiũ: quia cum eſt conuerſus, non habebat Eccleſia pacem, ſed vexabatur dura perſecutione, ipſeque Saulus de perſecutoribus erãt.

Petrus non egreſſus eſt Ieroſolymis metu perſecutionis.
Perſecutio & pax in Eccleſia alternant.
r Tob. 3. 22.
s 1. Cor. 10. 13.
t Pſal. 124. 3.
Pax ſumma ſub Tiberio in Eccleſia fuit.
u Apolog. c. 5.
Quomodo pax in Eccleſia tunc temporis fuerit.
x in Chron.

Ædificabatur.] Syrus ſic vertit, הוא בשלמא כד מתבניא הות ורדיא בדחלתא דאלהא *hava babſchelama cad methbania havath veradeia bathchelatha dalaha*, hoc eſt, *Erat in ea* (Eccleſia) *pax, quãdo ædificata eſſet, & incedebat in timore Dei*; vel ſic, *quod Eccleſia habebat pacem dum ædificaretur, & pergebat in timore Dei*, &c. Sed debuit in vltimo verbo, & ſequenti eundem coniugationis modum exprimere, quia in textu Gręco ſunt eadem participia, οἰκοδομούμεναι, καὶ πορευόμεναι, quæ reſpiciũt nomen illud Ἐκκλησίαι. Atq; ita ſenſus eſſet, quod pax proueniebat Eccleſiæ, quoniam ædificabatur, & pergebat in timore Dei, &c. *eſt n. profecto pax multa diligentibus ac timentibus Deum* [y], *& ſeipſos ſuperædificantibus lapides viuos in domo Domini* [z] *ad propriam, aliorumq; vtilitatem.*

y Pſ. 118. 165.
z 1. Pet. 2. 5.

Voces ædificandi, & ædificationis vſu Eccleſiaſtico ſignificant nõ ſolum propagationem externam, quo modo hic cenſeri poteſt dici Eccleſiam ædificari, verumetiam ſpirituale quoddam incrementum ex mutuis exemplis, vel doctrinis, ceu ex lapidibus. Vnde dici ſolet quis loqui *verbum ædificationis*, aut *dare bonam ædificationẽ*, aut eſſe

Ædificandi & ædificationis vocabula quid denotent.

gnoſceres voluntatem eius, & videres Iuſtum, id eſt, Chriſtum, cui Iuſti nomen conuenientiſſime tribuitur propter cauſas alibi à expoſitas, *& audires vocem ex ore eius* (quam vocem cum comites non audierint, & tamen ex ore iuſti prodierit, ſequitur & cominus locutum Chriſtum, & miraculũ fuiſſe, quod exaudiri ab aliis noluerit) *quia eris teſtis illius ad omnes homines* (& Iudæos, & Gentiles) *eorum quæ vidiſti, & audiſti* (realis viſio, vt & auditio eſſe debuit, vt verum ac ſolidum edere teſtimonium poſſet.) *Et nunc quid moraris?* (expectabat Saulus, ſicut iuſſus fuerat, quid eum facere oporteret, & flagrabat Ananias deſiderio implẽdi iuſſionem Chriſti, & tantum Eccleſiæ virum lucrifaciendi.) *Exurge* (fortaſſe decumbebat, aut feſſus ex itinere, apparitionis conſternatione, ieiunio, vi contemplationis ſedebat) *& baptizare, & ablue peccata tua* (vere igitur abluuntur per Baptiſmum peccata, nec eſt tantum iuſtitiæ præcedentis ſigillum, & externa confirmatio, vt Caluiniſtæ garriunt) Sauli vero peccata iam abluta eſſe veriſimile eſt. Gregoriuſque *b* in itinere infuſam gratiam docet, ſed propter Baptiſmi votum, vt loquuntur, & ſeruandum fuit generale Chriſti præceptum *c*: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, &c.* & particulare Saulo impoſitum, vt intraret Damaſcum auditurus quid illum facere oporteret, vt notauit Tertullianus *, *Satis enim*, inquit, *iam didicerat, & crediderat, hocque ſolum ei deerat, inuocato nomine ipſius* (Iuſti nimirum, ſeu Chriſti, in cuius nomine Baptiſmus initio peculiariter conferebatur eo modo, quem alias declaraui *d.*) Non fuit diu differendus Sauli Baptiſmus, erat enim ille optime diſpoſitus, *& cito cognouerat Iudas hoſpes*, inquit Tertullianus *e*, *vas eum eſſe electionis conſtitutum.* Sed neſcio Tertullianus cur id de Iuda dicat: nec enim probabile eſt, Ananiam verba illi retuliſſe, quæ acceperat à Chriſto, & forſan Baptiſmus peractus eſt, ne conſcio quidem Iuda, tum cum fieret ab Anania. Niſi dicas, quod ante ſuſpicabar, Iudam iam tunc fuiſſe de numero fidelium, & quidem inſigniorum, qui pro familiaritate cum Saulo, de Saulo ipſo vocationis eius ſeriem prius intellexerit, quam Ananias à Chriſto miſſus adueniſſet. Michael Baius *f* (cuius in multis à Pio V. & Gregorio XIII. damnata doctrina eſt) quia Saulo Ananias dixit *g*. *Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua*, contendebat neminem, quamlibet perfecte conuerſum, & charitate incenſum, peccatorum veniam, Deiq; gratiam conſequi ante perceptionem ſacramenti vel Baptiſmi, vel Pœnitentiæ, niſi forte in mortis articulo. Confutant huiuſmodi ſententiã Theologi omnes, aiuntque ſupremam iuſtificationis diſpoſitionem eſſe amorem Dei veræ charitatis ſupernaturalis, aut contritionem; & iſta diſpoſitione præſente, hoc eſt, vno vel altero ex dictis actibus, gratiam iuſtificantem ſtatim infundi, etiamſi ſacramentum non recipiatur, ita tamen vt eius poſtea perceptio neceſſaria ſit, vt pareatur Diuino vel Eccleſiaſtico præcepto: & per hanc perceptionem iam prius recepta gratia intendi poſſit, aut reſiduæ aliquæ ſaltem pœnæ condonari. Lege Bellarminum *h*.

Cum Saulus baptizatus eſt, eum non Saulum, ſed Paulum deinceps nominatum ſentit Martinus Cantapetrenſis *i*, ſed Lucam, quod dicere omiſerat agens de Baptiſmo, id poſtea expreſſiſſe in capite decimotertio. Hanc autem ſententiam diſerte tradit Ambroſius *k*, dicens: *quod priuſquam hic Apoſtolus præceptis ſpiritualibus lauaretur, erat blaſphemus, perſecutor l, & Saulus; at vbi plauiis ſuper eum lauacri cœleſtis influxit, necatur blaſphemus, perſecutor, necatur & Saulus, viuificatur Apoſtolus, viuificatur Iuſtus, viuificatur & Paulus. Vſque adeo autem perdidit veterem cum actibus hominem, vt cum moribus mutaret & nomen.* Damaſus quoque ſatis fauet *m* ſic canens:

Mutatus poſtquam placuit de nomine Paulus,
Mira fides rerum, ſubito trans æthera vectus
Noſcere promeruit profint quid præmia vitæ.

Videntur ad eandem ſententiam accedere, qui notionem nominis Pauli eſſe ſcribunt, vt ſignificet, paruulum, & humilem, quod paſſim facit Auguſtinus, & alii Patres Latini, docentque ipſo conuerſionis die deſiiſſe Saulum eſſe Saulum, quod eſt nomen Regis ſuperbi. Et ſi alluſio fiat in lingua Græca, in qua Σαῦλος, eſt quaſi ἀπὸ τοῦ σάλου, id eſt, à ſalo, hoc eſt, turbulentia tempeſtatis, ac tentationis, vt ludit Ambroſius *n*, deſiiſſe eſſe turbulentum, & factum eſſe hoc modo Paulum, necnon & quietum, è Græco παῦλα, hoc eſt, quies, vt innuit Ephrem *o*; vel iuxta vim linguæ Hebraicæ, vt refert Hieronymus *p*, mirabilem, quaſi à פלה *palah*, id eſt, *ſegregare*, veluti quid eximium, aut, vt aliis placet, *electum*, aut *operatorem*, à פעל *pahhal*, aut ab eodem verbo, *confectum*, ſeu *operatum* paſſiue (ſed Syriace ſcribitur non per ע *hhaun*, ſeu per ו *vau*) aut os tubæ, quaſi פי *pi αὐλῆς*.

Auguſtinus ſecutus primam Latinam etymologiam, quæ germanior eſt (oſtenſum vero eſt, cum ageremus de nomine Stephani, & aliorum Diaconorum, Iudæis ſub Romanorum imperio agentibus Romana in vſu & aliarum nomina Nationum fuiſſe) docet *q*, quod poſtquam adductus eſt ad Magiſtrum, qui ait *r*: *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*, nominatus eſt Paulus: & *ſ* quod *Saulus depoſita tunica veteris peccati pãnoſa, cædibus ſanguinea, accepit tunicam humilitatis, vt fieret de Saulo Paulus*; & *t*, *ſic euaſiſſe modicum, vel minimum, vt eſſet inter Apoſtolos tanquam fimbria veſtimenti, ſed quam tetigerit Eccleſia Gentium veluti fluxum patiens, & ſanata ſit.* Bernardus *u* loquens de die conuerſionis: *Conuerſus eſt hodie Paulus*, inquit, *immo Saulus conuerſus, verſus eſt in Paulum; ſiquidem factus eſt tanquam Euangelicus ille paruulus, de quo Dominus ait x: Niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruulus iſte, &c.* Metaphraſtes ait *y*, *Sauli nomine in Pauli nomen tranſmutato, eoque ex ſalo perſecutionis traducto* (ludit etiam in Græca voce, τοῦ σάλου) *ad quietem eius fidei*, & hæc eſt alluſio ad vocem παύλης, *miſſum ad Ananiam.* Prudentius quoque fauet *z*:

Hic lupus ante rapax veſtitur vellere molli,
Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus,
Mox recipit viſum, fit Apoſtolus, ac populorum
Doctor, & ore potens coruos mutare columbis.

Non dicunt quidem iſti, præter Ambroſium, in Baptiſmo ipſo nomen eſſe mutatum Saulo, & indicant nonnulli etiam ante Baptiſmum; iuuat tamen opinionem de Baptiſmo antiquus mos nomen baptizatis imponendi, vt apud Hebræos circumciſis; de quo Dionyſius *a*, & Concilium Nicenum *b*, & alter Dionyſius Epiſcopus Alexandrinus apud Euſebium *c*. Quanquam ea impoſitio locum habeat in pueris potius, & non vel in valde adultis, vel in moribundis. Certe remanſit Auguſtino poſt Baptiſmum nomen ſuum, & Martino, & Ambroſio, & Nectario,

i Act.3.c.

Baptiſmo vere peccata tolluntur.

b 11. Moral. c. 6. vel 7.

c Ioan.3.5.

* lib. de Baptiſmo c.13.

d Act.2.38.

Baptiſmus Pauli non fuit differendus.

e ſupra c. 18.

f lib. de charit.

g sup.22.16.

h lib.1. de pœnit. c.13. & 14.

Paulus poſt Baptiſmum dictus eſt.

i 5. Hypotyp. c. 1.

k Ser. 11. edit. Rom.

l 1 Tim.1.13.

m in Carmine de S.Paulo.

Paulus vnde dictus ſit.

n [illegible] Rom.

o Ser. de omnibus [illegible]

p in epiſt. ad Philem.

Ad nomen Pauli varia Patrum alluſiones.

q ca.6. Serm. 14. de Sanctis

r Matt.11.29.

ſ [illegible]

t Tract. 1. in 1. ep. Ioan.

u Serm. 2. de conuerſ. S. Pauli.

x Matt.18.3.

y in encom. Apoſt. Petri & Pauli.

z in Enchirid.

In Baptiſmo probabile eſt nomen Paulo mutatum.

a Eccleſ. hier. c. de Baptiſmo.

b Can. 30.

c lib.7. Hiſto. c. 20.

& aliis, atque, vt capite ſequēti videbimus, Cornelio Centurioni; de Eunucho idem affirmari debet. Inde tamen vanum Illyricus *a* trahit argumentum, vt reprehendat ritum nomina deſignādi in Baptiſmo, quoniam Eunuchi nomen, quod ante, poſtque Baptiſmum perſeuerauit, non eſt proprium perſonæ, ſed aut dignitatis, aut vitij naturalis, vt præcedente capite docuimus *b*. Videtur autem è contrario inditum nomen Ioannis nouum Chryſoſtomo, Caſſiano, Climaco: & Petri, tum Baſilii fratri vni, tum Epiſcopo Alexādrino, & de aliis, qui pro nominibus idolorum, quæ acceperant à parētibus, aſciuiſſent alia Prophetarum, vt Eliæ, Ieremiæ, Eſaiæ, Samuelis, & Danielis, vt ſe Iſraelitas in ſpiritu profiterentur, & ciues cœleſtis Ieruſalem, Euſebius *c* meminit, ac Nicephorus *d*. Vnde colligi etiam poteſt, probabile eſſe quod ait Suarez *e*, fuiſſe in arbitrio adultorum, vel aliorum pro pueris, nomen eligere, quando dicebantur dare nomina petentes Baptiſmum, & vocabantur competentes, ſiue electi, ad differentiam aliorum, qui nondum petierant, & audientes etiam nominabantur: ita vt quamuis dicantur nomina imponi in Baptiſmo, non ſit neceſſe, vt eodem die Baptiſmi, & cum ipſa baptiſmali ablutione, ſed ſatis fuerit, quod eligerentur in initio ipſius ritus baptiſmalis. Sic modo pro foribus Eccleſiæ initio Catechiſmi interrogat baptizator, Quo nomine vocaris? Sed de hoc ritu præter citatum Suarez, conſule Bellarminum *f*, Enriquez *g*, & Ioannem Stephanum Durantum *h*.

Illyricus reprehendit ritum in Baptiſmo nomina deſignandi.
a *Centur. 1. li. 2. c. 6. colu. 497.*
b *verſ. 27.*

Fuit in arbitrio competentium adultorum nomina antiqua mutare vel retinere.
c *8. Hiſt. ca. 21.*
d *6. Hiſt. c. 22.*
e *Tom. 3. in 3. part. q. 71. ar. in Comment.*
f *Tom. 2. lib. 1. de Bapt. ca. 27.*
g *2. de Bapt. ca. 23.*
h *1. de Ritib. Eccl. c. 19. n. 10. & 20.*

Cæterum de nomine Pauli ſentit Origenes *i*, & Anſelmus *k*, & ex recentioribus, Soto *l*, id viro illi cum Saulo alterum nomen ſemper fuiſſe more aliorum, etiam Hebræorum, qui duplex perſæpe nomen gererent, quod confirmat poſt Anſelmum Soto, quoniam vbi primum de Pauli nomine mentionem hiſtoria præſens facit, ita loquitur *m*: *Saulus autem, qui & Paulus*; non autem qui poſtea, vel antea Paulus. Chryſoſtomus *n*, & Oecumenius *o*, aliique Patres Græci *p*, arbitrantur datum nomen Paulo nouum, vt quondam quibuſdam Patriarchis *q*, & inter Apoſtolos Petro *r*, filiiſque Zebedæi *ſ* (idem hoc tradit Hieronymus *t*, & Anaſtaſius Nicenus *u*) non ſimul atque conuerſus eſt, vt aliquandiu ex Sauli nomine agnoſceretur tanquam prius perſecutor, ſed poſtquam ſatis ex prædicatione mutatio ipſius in melius deprehenſa eſſet; ſiue cum velut Apoſtolus ſegregatus eſt cum Barnaba, vt indicat Gloſſa ordinaria *x*, & Anaſtaſius Nicenus *y*, & Ambroſius Catharinus *z*: *ſicut*, inquit, *cum Papa inthronizatur*, nomen ipſi mutatur (quod tamen non eſt adeo antiquum, & ſolemne) ſiue cum Paulum Sergium Proconſulem conuertit *a*, quæ pluribus opinio arriſit, vt Hieronymo *b*, Auguſtino *c*, Bedæ *d*, Adoni *e*, Gloſſæ ordinariæ *f*, Lyrano *g* (qui ait eſſe communem Doctorum) Anſelmo *h*. Hic tamen magis approbat ſententiam Origenis: & hanc eo nomine refellit, quod nulla talis conſuetudo nomina videlicet aſſumendi ab aliis conuerſis, & quodammodo debellatis (vt quidam cognominati ſunt Imperatores apud Romanos Africani, Aſiatici, Cretici, Adiabenici, Parthici, Sarmatici, &c.) in diuinis Scripturis reperitur. Idem ſentit Sedulius propter eandem rationem.

i *Præf. in epiſt. ad Rom.*
Paulus ab initio fuit binomius.
k *in c. 1. eiuſd. epiſt.*
l *ibidem.*
m *cap. 13. 9.*
n *in idem c. ſer. 3. & hom. de conuerſ. Pauli, ſiue de ſitor. reprehenſo. & homil. 9. de laud. Pauli.*
Primò Saulus & poſtea Paulus eſt dictus.
o *Act. 13.*
p *in epiſt. ad Rom.*
q *Gen. 17. 5.*
r *Ioan. 1. 42.*
ſ *Mar. 3. 17.*
t *in Pſ. 46.*
u *q. 55. in Scripturas.*
x *in cap. 13. Actorum.*
y *ſupra.*
z *in epiſt. ad Romanos.*
a *Act. 13. 12.*
b *in epiſt. ad Philemonem. & de viris illuſtribus, in Paulo.*
c *8. Confeſſ. c. 4.*
d *in c. 13. Act. & in Martyrol. 11. Kal. Apr.*
e *in Martyr. 11. Kalen. Februarii.*
f *in c. 13. Act.*
g *ibidem.*
h *in c. 1. ep. ad Rom.*
i *Tom. 1. Annal.*
Non accepiſſe nomen à Sergio Paulo quinam ſentiant.

Diſplicet quoque Baronio *i* eadem ratio nominis, idcirco quod non ſapit modeſtiam Chriſtianam, & illam eximiam Pauli humilitatem, qui ſe *nouiſſimum, minimumque Apoſtolorum* *k*, *& Sanctorum*, id eſt, Diſcipulorum, *indignum nomine Apoſtoli, abortiuum*, & *peccatorum primum* ſolet appellare, ſed putat, ſi ex ea Pauli Sergii conuerſione petenda nominis mutatio ſit, quando non prius in hoc opere de illa mentio eſt, ipſummet Proconſulem grati, amantiſſimique animi cauſa ſuum cognomen communicaſſe, vt ſolebāt Romani libertis de ſe optime meritis, vel clientibus vel hoſpitibus, vel aliis: ſic enim etiam de ſe Iudæus Ioſephus nobilis hiſtoricus teſtatur *l*, cum in bello captus à Tito eſſet, & libertate, ac ciuitate etiam donatus, ab eodem quoque familiæ Flauiæ nomine inſignitum eſſe, vt Flauius Ioſephus appellaretur. Eo vero magis id Apoſtolo nomen placuiſſe cōiicit idem Baronius *m*, quod & corporis habitudini congruebat, quæ parua erat, qua de cauſa Æmiliorum genti Pauli cognomen ferunt adhæſiſſe *n*: & cum Romanis, ac Gentibus cum primis aſſignatus eſſet Apoſtolus, Romano libentius nomine vtebatur, quam Hebræo.

k *1. Cor. 15. 8. 9. Epheſ. 3. 8. 1. Tim. 1. 15.*
l *in vita ſua. ſub finem.*
m *ſupra.*
n *Sigon. lib. de nominibus Romanorum.*

Reuocat me ab iſta opinione ratio fere eadem, quæ Auctorem ipſius ab alia proxime recitata diſtraxit, quoniam cum quis nomen alteri ſuum communicat, ſeu indulgere amori erga illum ſuo velit, ſeu alium finem quærat, ea in re ſuperiorem ſe quodammodo, & maiorem declarat eo, quem à ſeipſo denominat; id autem voluiſſe neophytum Sergium, Apoſtoli in Chriſto filium, nullo pacto mihi perſuadeo. Scio baſilicas appellatas Porcianas, Timotheaſve Mediolani, Conſtantinianas, Paſtoris, Liberii, Romæ, aliiſque eiuſmodi nominib. à conditoribus, aut dedicatoribus ſacrarum illarum ædium, ſed non exiſtimo conditores, dedicatoreſque nomina indidiſſe, ſed populum pietatis illorum celebratorem. Et de Conſtantino quidem dubitari nequit, quem certum ſit adeo alienum fuiſſe ab inſcriptione nominis proprij ad opera quæ multa, & illuſtria faciebat, vt Traiani, qui nihil à ſe factum ſine ſuo prodire nomine patiebatur, parietinæ nomen, ſiue parietariæ ſalſe appinxerit, quā ſcimus eſſe herbam ita dictam, quod parietibus adhæreſcat *o*.

Auctor non probat Baronii ſententiā.
Baſilicæ, quæ conditoris nomina præ ſe ferunt, à quibus ſic ſunt appellatæ.
o *Aurelius Victor in Conſtantino.*

Euſebius Cæſarienſis Pamphili dici cognomine voluit, quod Martyrem Pamphilum coleret ſtudio ſingulari, & Cyprianus Cæcilii, quoniam is illum genuerat in Chriſto: magis igitur æquum erat, vt Paulus Sergius à Saulo Sauli, quā hic ab illo Pauli appellationem deſumeret. Si Origenem ſequimur, cuius mihi ſuper alias hac in re opinio facilior probabiliorque videtur, quę placuit etiam Claudio Guilliaudo *p*, Leoni Caſtro *q*, Andreæ Richlicio *r* (qui aliquot aliis argumentis pugnat) & Carthuſiano *ſ*, & S. Thomę *t*, adhibeamus quoque eiuſdem Anſelmi *u*, qui ſequitur eandem de vſu duplicis nominis Sauli, & Pauli non ſpernendam notationem, vt idem hic Apoſtolus, donec quidem genti propriæ miniſtrabat, Saulus magis vernacula patriæ appellatione, ſiue Saul diceretur, cum autem Græcis, aliiſque gentibus leges, & præcepta ſalutis dabat, Paulus nominaretur, omnem hanc de nomine Sauli & Pauli diſceptationem acu quodammodo tetigiſſe, & ſatis expreſſe declaraſſe nobis videmur. Nam ad Baptiſmum quod attinet, ſi in illo Pauli nomen inditum illi eſſet, profecto non toties poſtea cum Sauli nomine men-

Sergius potius Paulus ab Apoſtolo dictus eſt, quam contra.
p *in c. 1. ep. ad Rom.*
q *in c. 1. Eſt.*
r *in ſuo Paulo. p. 1. art. 6.*
ſ *in c. 1. ep. ad Rom.*
t *in c. 13. Act.*
u *in c. 1. ep. ad Rom.*
Auctoris de tota hac diſceptatione ſententia.

tionem de ipſo Lucas feciſſet. Cum vero tum Saulus primum vocari cœptus ſit ab ipſo, quando ſegregatus eſt, deſtinatuſque Gentibus peculiariter, inde veroſimilis coniectura ducitur pro expoſita ſententia Origenis; ita vt *is qui fiebat omnia omnibus* a, ipſo etiam nomine mallet, vt Gentilis inter Gentiles videri, quod ab innominato quoque Auctore Commentariorum in epiſtolas ad Romanos, & Galatas ad Paulum III. obſeruatum eſt. Poſt iſtum ille probabilior dicendi modus eſt, vt ipſemet Paulus ſic dici voluerit, tũ maxime, quando ſegregatus eſt cum Barnaba Dei iuſſu, & declaratus Apoſtolus, ſtudio præcipuo humilitatis. Hoc Auguſtinus b obſeruauit & ſenſit. Haymo c refert paucis verbis illos modos dicendi de duplici nomine, de deriuatione à Paulo Sergio, item de etymologia Latina Pauli ab humilitate, & Sauli Græca à ceſſatione perſecutionis: Sauli vero iuxta Hebræam notationem, à שאל *ſcheol*, quaſi dicas *infernalem*: alii à שאול *ſchaul*, id eſt, *petitus*, nempe à Dæmone, ad perſequendam Eccleſiam. Petrus Lombardus eadem ferè habet. Hæc de nomine quidem nimis fortiſtan fuſè, at non iniucunde, vel inutiliter. Incidi poſtea in Toleti ac Pererii Commentarios epiſtolæ ad Romanos. Primus recitat opinionem Sauli & Pauli nomen prorſus idem eſſe, ſed ſecundum corrupte proferri pro primo: & poſtremam ſequitur ſententiam. Secundo videtur minime improbabilis, quam ſequimur: & Saulum quidem vocitatum à parentibus nomine plauſibili in tribu Beniamin: Paulum, quia natus in ciuitate Romana nomine apud Romanos periluſtri, & ſono ipſo parum admodum diſtãte à Saulo. Salmeron d adhæret opinantibus à Deo impoſitum nomen Pauli, quando declarauit eum Apoſtolum.

a 1. Cor. 9. 22.

b lib. de Spir. & lit. c. 7.
c in c. 1. ep. ad Rom.

d To. 13. in ep. ad Rom. cap. 1. diſp. 2.

Verſus 19.] Et cum accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum Diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.

ET *cum accepiſſet cibum, confortatus eſt.*] *Nam infirmus factus erat*, inquit Chryſoſtomus, *& ex itinere, & ex metu, & ex ieiunio, & ex triſtitia.*

Abſoluta hiſtoria conuerſionis Pauli, quædã expendenda reſtant. Primum eſt de tempore. *Id*, inquit Comeſtor e, *aliquando dicitur fuiſſe annus primus Dominicæ paſſionis, interdum ſecundus.* Vtrumque verum eſt, hoc de anno vſuali, illud de anno emergente. Si enim computes primum annum Dominicæ paſſionis à Calendis Ianuarii, qui eſt annus vſualis, tunc ſecundo anno conuerſus eſt Paulus: ſi autem ab ipſo die Paſſionis vſque in ſequentem diem Paſſionis anno reuoluto, qui eſt annus emergens, in primo anno Dominicæ paſſionis conuerſus eſt. Hic fuit natiuitatis Chriſti trigeſimusquintus, inchoatus à die 25. proxime præteriti Decembris: à quo menſis integer fluxit vſque ad vigeſimum item quintum Ianuarii, in quo accidit conuerſio. Conſentit Gulielmus Durandus f. Obſtat huic expoſitioni, quod ita à Stephani cæde, quam factam docuimus g die 26. Decembris, expleto die antecedente Chriſti anno 34. vnus tantum fluxiſſet menſis vſque ad conuerſionem Pauli: at adeo breui ſpatio contigiſſe non potuerunt, quæ Lucas à dicta morte Stephani interſerit ante Pauli conuerſionem, vt perpendenti patebit. Quocirca ſatius videtur, ſi reipſa anno Dominicæ paſſionis ſecundo exacte ſumpto, hoc eſt, natiuitatis trigeſimo ſexto, Paulum aſſeramus conuerſum. Hoc ſentit modo Card. Baronius h, & Pererius i. Vnde difficile eſt, commodam his explicationem dare, qui vel ſtatim à Chriſti Aſcenſione, vel eo ipſo anno, quo Chriſtus paſſus eſt, Pauli conuerſionem reponunt k. Martyrologium Romanum affirmat ſecundo ab Aſcenſione Domini anno fuiſſe, vbi diſtinctio de vſuali, & emergenti habere locum non poteſt. Idem plane eſt apud Iſidorum l, & in Martyrologio Vſuardi. Oecumenius m diſerte docet Paulum anno à paſſo Chriſto ſecundo vocatum. Turpius errant, qui Chriſtum magica quædam, dum viueret, ſcripſiſſe nugantur ad Petrum, & Paulum: Chriſto namque ſuperſtite, Chriſti diſcipulus non erat Paulus. Lege Auguſtinum n in hos acriter inuehentem. Sed aberrãt quoque, qui à conuerſione ſeptennium interiiciunt o, contra quos egimus tractantes de lapidatione Stephani p: quæ ſi tamdiu dilata eſt, ratio allata perſuadebit, conuerſionem Pauli nonniſi poſt completos octo annos eſſe potuiſſe.

e Hiſt. Scho. in Acta. c. 46.
Quomodo verum eſt, Paulum conuerſum anno primo & ſecundo Dominicæ paſſionis.

f 7. Rationali diui. off. c. 4.
g cap. 7.

Conuerſus eſt anno ſecundo poſt Chriſti paſſionem.

h Tom. 1. Annal.
i in epiſt. ad Rom. [illegible] diſp. 3. n. 24. & 25.
k Beda in c. 13. Act. Euſeb. in Chron. [illegible] & Lyranus in 2. ad Cor. c. 12. & [illegible]
l lib. de vita & mort. Sanctor. c. 71.
m in c. [illegible] Act. [illegible] ſub finem.
n 1. de conſen. Euan. c. 10.
o Glycas par. 3. Ann. ex Hippoly. Thebano, & ex Euſebio, Niceph. 2. Hiſt. c. 3.
p cap. 7.

Secundo loco notandus occurrit locus ipſe in via Damaſcena, vbi Saulum Dominus vocauit. Ibi enim in tantæ rei monimentum nobilis Eccleſia excitata eſt, vt idem Auguſtinus his verbis ſignificat *: *Hodie in illis regionibus etiam loca ipſa teſtantur quod tunc geſtum eſt, & nunc legitur, & creditur.*

Paulus vbi conuerſus eſt.

* Serm. 14. de Diuerſis.

Tertio, Pauli conuerſionem, quam Stephano deberi oſtendimus capite ſeptimo, vnam merito ab Eccleſia feſtiue recoli (etſi Auguſtini etiam conuerſio relata eſt in tabulas Eccleſiaſticas q) quoniam & viuens, & nunc defunctus plurimos conuertit exẽplo, oratione, doctrina, & ſpem inde concipit quantuſcunq; peccator reconciliationis ſuæ. Has cauſas Bernardus r perſtringit. Vltimam ſæpe inculcat, ac exaggerat Auguſtinus ſ, & quotquot vel præſentem locum explanant, vel diſputant de laudibus huius Apoſtoli. Gregorius t prætereà vult nos formare huiuſmodi prouerbium ſimile ei, quod olim circumferebatur: *Num & Saul inter Prophetas* u? *Num & Saul inter Apoſtolos? Vt intelligamus, quod conuerſus peccator non ſolum*, inquit, *ſperare à Domino veniam, ſed viriliter certando pertingere valeat ad coronam. Pauli vocatio*, ait Ambroſius x, *Eccleſiæ firmitudo eſt.* Remigius Antiſiodorenſis y non dubitat maius miraculum affirmare de Saulo perſecutore diſcipulum facere, quam Lazarum de monumento reſuſcitare z. Auguſtinus a vero vniuerſe affirmat, maius diuinæ poteſtatis opus eſſe, ex impio pium facere, quam mundum vniuerſum condere. Idem quoque generaliter, & de Lazaro comparato cum Saulo, docet Gregorius b.

Pauli vnius conuerſionẽ Eccleſia celebrat.
q in Martyrolog. 1. Maii.

r Serm. 1. de conuerſ. S. Pauli.
ſ præ. etiam Serm. [illegible] 10. de conuerſ. [illegible]
t lib. 4. in 1. Reg. cap. 10.
Pauli conuerſio quantam ſpem poſſit omnibus ingenerare.
u 1. Reg. 10. 12. c. 19. 24.
x li. de Iſaac, c. 4.
y in Pſal. 15.
Pauli conuerſio quantum ſit miraculũ.
z Ioan. 11.
a Tract. 27. in Ioan.

b Lib. 3. Dial. c. 17.

Æſtimauit Paulus ipſe vim tanti miraculi toties, ac tot modis commemorans ſtatum illum ſuum, priuſquam vocaretur in gratiam vocationis c: hinc ſe demiſſiſſime abiiciẽs, hinc altiſſime miſericordiam erga ſe Dei extollens. Maxime vero vtrumque exaggerat ſcribens Timotheo, quod propter mirabilem dictionis, ſpirituſque energiam, totidem hic verbis recitandum eſt. *Gratias ago ei, qui me confortauit Chriſto Ieſu Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponens in miniſterio, qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit au-*

Paulus ipſe quanti hoc beneficium fecerit.
c Act. 22. & 26. 1. Cor. 15. Gal. 1. 1. Tim. 1. 12. & ſeqq.

by Google

tem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri ſunt illi (& quidem per me) *in vitam æternam.* Hæc ibi omnia Paulus. Vbi libet cum Gregorio a plangendo exclamare: *In cuius verbis quid aliud, quam duritia noſtræ mentis accuſatur? quia ipſe plangit quod ante Baptiſma commiſerat: nos vero & poſt Baptiſma multa commiſimus, & tamen flere recuſamus.* Eandem ſententiam reperies apud Auguſtinum *b*, & Chryſoſtomum *c*. Idem autem Gregorius *d* habet ſuauiſſimam ac elegantiſſimam tropologiam, & comparationem ſæuitiæ rhinocerotis, & modi quo à venatoribus capitur, cum Saulo perſequente, & conuerſo, dignam prorſus quæ legatur, quam, quia longior, & ſi quid excerpo, ſapor eius deperiret, malo cum guſtu lectorem ex Auctoris ſcriptis eam cognoſcere, quam hic obiter, & ſtrictim cum iactura referre. Aliam comparationem, ſeu applicationem villici iniquitatis, diſertè & fusè Theophilus Alexandrinus *e* de Paulo perſequitur. Videtur ſæuiens Saulus pro religione cum Moſe comparandus vlciſcente Hebræi hominis iniuriam interfectione Ægyptij *f*, vt propter tantam indolem non hic minus quodammodo nouæ, ſi non legiſlator, at præco legis, quam ille veteris, fuerit deſignandus, vt Auguſtinus *g*, ſubindicat, afferens etiam exemplum Petri, qui poſt abuſum gladij *h*, paſtor Eccleſiæ creatus eſt *i*. Adde, tales in primis idoneos eſſe regimini aliorum, qui ex his quæ peccauerant, alienis compati peccatis ediſcant. Leo de eadem Petri negatione agens *k*: *Ob hoc*, inquit, *ſicut apparet, heſitare permiſſus eſt, vt in Eccleſiæ principe remedium pœnitentiæ conderetur, & nemo auderet de ſua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec B. Petrus potuiſſet euadere.* Lege de Petro Baſilium *l*. *Rigor Sauli, tanquam gelu flante diuino Spiritu reſolutus, in aquas euaſit propriæ compunctionis, & ſanctæ aliorum exhortationis*, vt idem Gregorius *m* ratiocinatur, *& tam durus perſecutor, ac Stephani lapidator, Stephanum præceſſit gratia Apoſtolatus. Nec illis ergo nos*, inquit adhuc ille *n*, *nullos omnino deſperantes, in corde noſtro præferamus, quibus pro tempore prælati ſumus: quia etſi iam videmus quantum præceſſimus, neſcimus quantum, cum currere cœperint, præcedamur.* Obiicienti Celſo, ad Chriſtum ſolos confluxiſſe flagitioſos, reſpondit Origenes *o*, hac ratione intelligi quantum eius medicina contra peſtes animarum polleat: etſi iam mutatis exprobranda eſt vita priſtina, accuſandum etiam Phædonem, quem Socrates è meritoria cella traduxit in ſcholam philoſophicam, & Polemonem, qui è luxu opera Xenocratis ita reſilijt, vt illi in profeſſione Philoſophiæ ſucceſſor eſſet.

Pauli planctus nos ad plangendum excitare debeat.
a *homil. 3. in Ezech.*
b *lib. de vera & falſa pœn. c. 15.*
c *ſer. 2. de compunct. cordis.*
d *lib. 30. Moral. c. 10. vel 13. 14. 15.*
e *3. Allegor. in Euang.*
f *Exod. 2. 12.*
g *22. contra Fauſt. c. 70.*
h *Matt. 26. 51.*
i *Matt. 16. 18. Ioan. 21. 15.*
Illi ad alios regendos idonei ſunt, qui ſuis peccatis edocti alijs compati ſciunt.
k *ſermon. 9. de Paſſ.*
l *homil. 20. de* [illegible] *& hom.* [illegible]
m *27. Mor. ca. 18. vel 21.*
Magnum ad humilitatem documentum Pauli conuerſio nobis eſſe debet.
n *29. Moral. c. 11. vel 12.*
o *lib. 1. contr. Celſum.*
E praua vita ad Philoſophiam qui reuocati fuerint.

Porro Paulus verbis illis eius antea recitatis mihi videtur non imminuere, quod ſentiunt tamen Græci, Ambroſius, & S. Thomas, alijque in primam ad Timotheum, necnon Auguſtinus *p*, ſed exaggerare peccatum ſuum. Nam maximè amplificat Dei miſericordiam, ſeſeque peccatorum primum nominat, in quo miſericordiæ Deus edere voluerit exemplum ſingulare. Quod autem de ignorantia ſua dicit, poteſt intelligi de affectata: coniungit enim eam cum incredulitate: vt quando dicuntur *errare quidam ab vtero* q: *ira effundenda in Gentes, quæ Deum non nouerunt* r: *nonnulli excæcati malitia* ſ: *dati in reprobum ſenſum* t: *offendiſſe in lapidem offenſionis* u: *non credidiſſe, & contradixiſſe* x: *obſcuratum habere intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſorum* y: flamma ignis vindicandi *qui non nouerunt Deum, & non obediunt Euangelio* z: *inſipientes, & ſimul increduli, ac errantes* a. Præterea cum ait *b*, *Miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate*, ſenſus poteſt eſſe *(quod feci, &c.)* nec enim incredulitas ignorantiam excuſat. Profectò quando Chriſtus vocabat Phariſæos cæcos *c*, & alios, non eleuabat peccatum, & dum in cruce deprecabatur veniam neſcientibus quid facerent *d*, Leo *e* interpretatur, *quoniam excæcauerat eos malitia eorum*, prout & de illis ipſis loqui videtur Sapiens *f*. Fauet Theophylactus *g*, notans quod ibi Paulus de hoc ſe condemnat, *quia ignorantiæ morbo ante laboraſſet, quam incredulitas ipſa pepererat.* Bruno *h* quoque *quia* pro *quod* exponit. Auguſtinus *i* non dubitat Paulum, dum ſe primum peccatorum appellauit, reuera intellexiſſe ſe cunctis peiorem.

Paulus non minuit ſuum peccatum, ſed exaggerat.
p *in Pſal. 50.*
Quali ignorantia Paulus laborauit.
q *Pſal. 57. 4.*
r *Pſal. 78. 6.*
ſ *Sap. 2. 21.*
t *Rom. 1. 28.*
u *Rom. 9. 32.*
x *Rom. 10. 21.*
y *Epheſ. 4. 18.*
z *2. Theſſ. 1. 8.*
a *Tit. 3.*
b *1. Tim. 1. 13.*
c *Matt. 23. 16. 17. 19. 24.*
d *Luc. 23. 34.*
e *ſermon. 15. de Paſſ.*
f *c. 2. 21.*
g *in 1. Tim. c. 1.*
h *ibid.*
i *Tractat. 9. de verbis Apoſt. c. 6.*

Concurrunt in hanc Pauli conuerſionem omnes ferè modi, quibus Deus alios conuertere ſolet. Lux denotat internam inſpirationem: deiectio in terram, aduerſitatem: vox, reprehenſionem alicuius, vel prædicationem: ſtimulus, conſcientiæ remorſum: miſſio ad Ananiam, boni exempli prouocationem. Reperiuntur hic quoque variæ diſpoſitiones, gratiæ excitantis, in luce: humiliationis, in caſu: conſiderationis quis, & quantus ſit quem offenderis, in verbis Sauli, *Quis es, Domine?* timoris, atque ſubiectionis ſub diuina voluntate, cum tremens dixit, *Quid me vis facere?* obedientiæ, & diſciplinæ ſub alio homine, quando iuſſus eſt ingredi ciuitatem, & audire quid oporteret illum facere: ad res externas, & rationes humanas clauſos mentis oculos, apertos habere ad diuina conſilia, & inſpirationes, ſatisfacere pro peccatis ieiunando, orando, &c. & ſe veluti lanam rigidè ſtringere ad recipiendam purpuræ tincturam, vt in hoc propoſito loquitur Iſidorus Peluſiota *k*: exuere ſquamas ab oculis, vt te quidem non excuſes, res autem diuinas penitus intuearis: ſacramenta frequentare, Pœnitentiæ præſertim, quæ eſt quidam Baptiſmus, & Euchariſtiæ, quam adumbrauit cibus Saulum confortans (nec enim Ananias ſacerdos erat, vel alius, qui conſecraret) verſari cum Diſcipulis Domini, hoc eſt, cum bonis: alios non exemplo tantum docere, verumetiam verbo, quibus malè viuendo, & loquendo offenſionem præbueris, vt ſe Dauid facturum recipiebat illis verbis *l*, *Docebo iniquos vias tuas*: conſtanter, fortiterque perſeuerare contra aduerſarios, & obtrectatores, vt non erubeſcas Euangelium *m*, neque Chriſtum coram hominibus. Hæc eadem, vel ex his quædam dicere poſſumus eſſe ſigna perfectæ conuerſionis, de qua re lege etiam Baſilium *n*, & Bernardum *o*, & Sermonem Gulielmi Pariſienſis.

Modi quibus Deus conuertere homines ſolet.
Moralis expoſitio eorum quæ Paulo acciderant.
k *lib. 1. ep. 146.*
l *Pſal. 50. 15.*
m *Rom. 1. 16.*
n *in Reg. 296. ex breuior.*
o *Ser. de quatuor orandi modis.*

Meritò igitur tam ſingulare celebrat conuerſionis exemplar Eccleſia, necnon aptè ſolemus eximiam cõuerſionem alicuius cum iſta comparare. Sic quidem Nicephorus *p* facit, ſcribens de Procopio ex Ægypti Præfecto martyre Chriſtiano, qui de cœlo vocatus ſit. Gregorius Nazianzenus, quem citat Philippus Solitarius *q*, cum virtutes diſtinxiſſet in φυσικὰς, ἠθικὰς, διδακτικὰς, περιστατικὰς, *naturales, morales, quæ doceri poſſunt, quæ ad caſum pertinent*; & quãdo quis nõ ſpõte, & vltro,

p *7. Hiſt. c. 15.*
q *4. Diop. c. 6.*

ſed malo coactus ad bonum ſe applicat, affert in exemplum cum Manaſſe & latrone, etiam Paulum conuerſum. Lege Ephrem *a*, in quam multis Paulus nobis imitandus ſit.

a tom. 1. pag. 191.

Fuit autem cum Diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.] Chryſoſtomus legit, *diebus tribus*. Græcè eſt, ἡμέρας τινάς, *dies aliquos*, vel, *aliquot*. Syrus ſimpliciter ſic legit, והוא יומתא *vehaua iaumatha*, id eſt, *& fuit dies*, quamuis Interpres expoſitionis gratia adiungat, *fuitq́; diebus aliquot*. Non eſt autem ſenſus, quod diu manſerit antequam palam, ac publicè prædicaret, ſed quod prædicatio per dies multos durauerit: ſubditur enim quod continuo prædicare ſit aggreſſus. *Quid huic rei comparabimus*, inquit Chryſoſtomus? *Conſolatio iſta adducto Paulo* (& conuerſo) *compenſabat mœrorem, quem ex morte Stephani fideles conceperant, nec facilè poteſt æſtimari quanto cuncti gaudio triumpharent, & quas Deo gratias, & Saulo gratulationes exhiberent.* Sic lætus Dauid præcipuum hoſtium ſuorum ducem Abner ad ſe veniſſe, celebrauit cõuiuium *b*. Collætatur ſimiliter Eccleſia tam feſtiuè celebrans conuerſionem iſtam Pauli, ex qua tantus prouenire fructus debuit: nec vllius legens libentius, ac ſæpius, quam illius epiſtolas, quemadmodum alterius pœnitentis Dauid Pſalmos, vt obſeruauit Innocentius III. *c* quibus adde tertium Matthæum. Conuerſio Pauli Burgenſis ex Iudæo Chriſtiani comparatur cum iſta, in vita quæ eſt ante ſcrutinium: & dicitur apparenti ſibi B. Virgini reſpondiſſe; Quid me vis facere? indeque cognomen à S. M. accepiſſe; etſi alij putant quod eſſet ex proſapia illius: cęteri enim parentes idem cognomen habuerunt, licet poſtea, de Carthagena, quod factus Epiſcopus Carthaginenſis.

Paulus ſtatim poſt conuerſionem prædicare aggreſſus eſt.

b 2. Reg. 3. 20.

c Ser. 1. de conuerſ. Paul.

Verſus 20.] Et continuo in Synagogis prædicabat Ieſum, quoniam hic eſt Filius Dei.

ET *continuo in Synagogis.*] Sic habent Biblia emendata à Sixto V. & Clemente VIII. conſentiente Græca editione, καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς, *& confeſtim in Synagogis*; & ſic etiam Syriaca editio habet, מכרז הוא בכנושתא *machraz haue bachenuſchatha*, id eſt, *prædicans erat in Synagogis*. Porrò plures eadem in vrbe Synagogæ nonnunquam erant: hæque tam vſui eſſe fidelibus potuerunt illo tempore, quam puram legem adhuc ſectantibus. Velox magiſter eſt Spiritus ſanctus, vt dixi capite ſecundo: & Saulus eo magiſtro, ſiue Chriſto, vſus erat in triduano ieiunio ſuo, vt ſuperius oſtendi. *Non erubeſcebat mutationem, neq́; formidabat deſtruere ea, in quibus antea clareſcebat*, inquit Chryſoſtomus. Qui cum ſubdit, tunc non accepiſſe, quando ab Anania baptizatus eſt, Spiritum, qui faciebat ſigna, cum nulla feciſſe legatur, idque, vt ſic fides ipſius oſtenderetur, ſiue probaretur, eum ego interpretor, quoniam Spiritus, ſiue donum miraculorum, in vſu conſiſtit, non in habitu. Quod tamen chariſma linguarum, aliaque huiuſmodi gratis data dona acceperit, quę in morem qualitatum hærent in animo, amens ſit qui dubitet. Vim, ac feruorem concionantis, illo præſertim initio, quis verbis queat exprimere? Vulgaris de Auguſtino (vnde natus neſcio) rumor eſt, tria in optatis maximè habuiſſe; Chriſtum videre in carne conuerſantem, Romam triumphantem, & Paulum audire declamantem. Incipiebat iam tunc Beniamin iſte lupus rapax diuidere ſpolia, Iudæis dimittendo literæ paleam & ſcoriam, nobis veritatis ſoliditatem, quam ceu ex ſcypho (quem myſticus Ioſeph in animæ ipſius ſacco condiderat, vas eum formans electionis) propinabat, & non tam corpore, ſicut Benjamitæ, quam ſtrenuus animo pugnabat; duplici roboratus portione, quam dederat primogenitus fratrum Chriſtus, plus omnibus laborabat: amantiſſimus Domini hic Benjamin confidenter agebat pro illo. Eximium hoc Sauli priuilegium, vt tam cito prædicator euaſerit; non tam exemplum, quam miraculum, & mutationem dexteræ Excelſi Bernardus *d* docet eſſe, vt propterea Bruno cui reſpondet, Epiſcopatum admittere, conſcius priorum peccatorum, tam cito non debeat. Reijcit ibi etiam Matthæi exemplum, qui tametſi vocatus immediatè de telonio *e*, diu ante vixit cum Chriſto agens pœnitentiam, quam ad prędicandum mitteretur: item Ambroſij, qui licet de tribunalibus ad ſacerdotium raptus, à puero mundam in mundo egit vitam, multiſque alijs modis id declinauit. Legi velim Rupertum *f* accuratè & eleganter diſſerentem de diuina Pauli doctrina. Perpendit inter alia triduo nihil legiſſe vnde diſceret, nec audiſſe; Ananiam non ſe miſſum dixiſſe, vt informaret Euangelio: nec Lucam ſcripſiſſe, degiſſe cum Diſcipulis, qui erant Damaſci; ſed fuiſſe, & continuo prædicaſſe, conualeſcendo, & confundendo Iudæos: ſquamas, quæ prius deciderant, indicaſſe. Velamen remotum incredulitatis à corde ipſius, vt reuelata facie gloriam Domini ſpecularetur in eandem imaginem transformatus à claritate in claritatem tanquam à Domini Spiritu *g*, ita vt exurgeret homo ſplendidus tam in corpore exterius, quam in corde interius illuminatus. Exaggerat autem egregiè gratiam *h* iſtius vocationis, & conuerſionis, & quo pacto de ſe diceret ille, *Gratia Dei ſum id quod ſum* *i*.

Spiritus ſanctus velox magiſter eſt.

Spiritum ſanctum an in Baptiſmo Paulus acceperit.

d epiſt. 8.

e Matth. 9. 9.

f lib. 4. de oper. Spiritus ſancti, cap. 17. & ſeq. vſq; ad finem libri.

g 2. Cor. 3. 18.

h ibid. c. 9.

i 1. Cor. 15. 10.

Prædicabat Ieſum.] Syriacè ſic legitur: דיהודיא על ישוע *dihudaie bhal Ieſchuahh*, quod eſt, *prædicans erat de Ieſu*, vel, *prædicabat Ieſum*, Græcè, ἐκήρυσσε τὸν ΧΡΙΣΤΟ´Ν, *prædicabat Chriſtum*.

Quoniam hic eſt Filius Dei.] Rem ſanè omnium difficillimam neophytus Doctor probandam apud Iudæos ſumpſit. Vocauit quidem Ieſum ſuperius in hac hiſtoria Petrus Filium Dei *k* in ſermone publico; & omnes Apoſtoli dum orarent *l*; & Eunuchus fidem profitens, vt baptizaretur *m*; ſed ante Saulum, qui id ex inſtituto prædicauerit, ac probauerit, neminem meminimus. Didicerat id Saulus à Chriſto ipſo, nec minus quam Ioannes, qui exorditur Euangelium à Deitate Chriſti, ex eiuſdem Chriſti pectore hauſerat. Vtinam probationes Sauli haberemus, quibus demonſtrauit Ieſum eſſe Filium Dei, quas petitas potiſſimum opinor ex ſacratum teſtimonijs literarum. Neque vero controuerſia eſſe poterat de filiatione adoptiua, quæ cum iuſto cuilibet, tum certè magis inſigniter conuenit iuſtitia præcellentibus, iiſque, qui in ſingulari quadam tutela Dei verſantur, & ante omnes Meſſiæ, vt quidem negare Iudæi non poterant. Dubitatio eſt de naturali, & conſubſtantiali Filio Dei, an talem futurum eſſe Meſſiam Iudæi intellexerint. Caiphas adiurauit Chriſtum, vt diceret, *ſi eſſet ipſe Chriſtus Filius Dei* *n*. Chriſtus verbis illis Dauid per obliquum id declaraſſe videtur, cum argumentatus

k c. 3. 16.

l cap. 4. 30.

m cap. 8. 37.

Ante Paulum nemo Ieſum Filium Dei prædicauit.

Chriſtus Filius Dei non adoptiuus, quis enim de hoc vnquam dubitauit? ſed naturalis & conſubſtantialis à Paulo prædicatur. Chriſtus talem ſe eſſe patefecit.

n Matth. 26. 63.

eſſet: *Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis* a? Relinquenda hæc demonſtratio aduerſus Iudæos ſcholaſticis Theologis, alijſque, qui Iudæorum nationem ſcriptis exagitant. Ludouicus Molina *b* profert ſeptemdecim teſtimonia: & legendus quoque Suarez *c*, ac Sebaſtianus Barradius *d*. Chriſtus ſatis aliquando clarè Deum ſe, ac Dei Filium expreſſit, ita vt propterea & lapidare ipſum Iudæi voluerint *e*, & ad crucem demum egerint *f*.

a Mat. 22. 43. 44. Pſal. 109. 1.
b 1. par. q. 27. diſ. 6.
c Tom. 1. in 3. p. diſp. 2. ſect. 3.
d lib. 2. Conc. Euang. c. 16. & 17.
e Ioan. 10. 33.
f Matt. 26. 65.

Verſus 21.] Stupebant autem omnes, qui audiebant, & dicebant: Nonne hic eſt, qui expugnabat in Ieruſalem eos, qui inuocabant nomen iſtud: & huc ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad principes Sacerdotum?

S*Tupebant autem omnes.*] *Sed ſtupidi manebant, & increduli*, vt ait Chryſoſtomus: tamen Cyrillus Ieroſolymitanus *g* videtur de fidelibus intelligere. Totus contextus expoſitioni priori magis fauet. Stuporem iſtum Rupertus *h* arbitratur innui verbis Pſalmi *i*: *Ibi Beniamin adoleſcentulus* (Saulus de illa tribu) *in mentis exceſſu* (in ſtupore mentis omnium dicentium, *Nonne hic eſt, &c.*) qui etiam in via ſtupidus factus eſt.

g Catech. 10.
h 4. de operibus Spiritus ſancti, c. 10.
i Pſal. 67. 28.

Nonne hic eſt, qui expugnabat.] Quaſi mutatam leuiter ſententiam mirarentur, & criminarentur. Et tamen ſapientis eſt, in melius mutare ſententiam, non acquieſcere carni, & ſanguini, non modo non eſſe incredulum cœleſti viſioni, ſed iuſſioni quoque cito, ac alacriter obedire. Exemplum dat non rubeſcendi, vbi poteſt veritas mutare ſententias ſuas, inquit Gloſſa ordinaria. Huc applicari poteſt prouerbium illud, de quo ante memini: *Num & Saul inter Prophetas* k? Et erat ſanè cur mirarentur adoleſcentem, ciuem Romanum, nobilem apud Iudæos, profeſſione Phariſæum, doctrina conſpicuum, tam dirum nuper perſecutorem, cum literis & poteſtate miſſum contra Chriſti cultores, adeo immutatum abſque metu vel opinionis de inconſtantia, vel laqueorum, quos alijs parauerat, vt libera & publica oratione Ieſum prędicaret eſſe Chriſtum ſiue Meſſiam, imò & Filium Dei.

Sapientis eſt, mutare conſilium in bonum.
k 1. Reg. 10. 11. 12.

Expugnabat.] ὁ πορθήσας, *diruens, euertens, vaſtans, depopulans*, vnde trita epitheta apud Poetas, πτολίπορθος, & περσέπολις, pro *vrbium vaſtatore, euerſore, populatore*, vt Proſerpina Græcè dicitur Περσεφόνη, quaſi *cædibus omnia vaſtans*. Vtitur eodem verbo Paulus de ſeipſo perſequente Eccleſiam *l*, ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ΘΕΟΥ καὶ ἐπόρθουν αὐτὴν, *perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam*, ſeu, *vaſtabam*, more hoſtis populantis omnia, & deprædantis captas vrbes, *conatus*, vt ibi exponit Chryſoſtomus, *Eccleſiam extinguere, ſubuertere, demoliri, abolere: nam id eſt*, inquit, τοῦ πορθοῦντος, *expugnatoris opus*. Quo maiorem accidiſſe hoc loco ait ſtuporem Iudæis de tam improuiſa, tantaque cataſtrophe adeo prius furibundi, & furentis Sauli in Eccleſiam. Nec hic vero Valla obijciat, quod citato obijcit loco; non expugnandi vtendum verbo, ſed oppugnandi, quaſi, quod fieri nequit, Eccleſia dicatur expugnari & vaſtari. Nam nihil amplius talia non raro important conſtantia præpoſitione, *ex*, verba, quam alia ſimplicia: vel Scripturæ non quod factum eſt, ſed quod facere conabatur Saulus, expreſſerunt. Tale illud in perſona Chriſti aut Eccleſiæ *m*, *Sæpè expugnauerunt me, &c. etenim non potuerunt mihi.* Non aptius exprimi ſæuitia illa poteſt, quam exemplo lupi rapacis, quod de Beniamin, & in eius perſona de Saulo, noſtro à plurimis intellectum vidimus, *qui manè rapuit prædam, & veſpere ſpolia diuiſit.* Reuera *hæc mutatio dexteræ Excelſi* n, vt qui Benoni erat, *filius doloris, euaſerit Beniamin, filius dexteræ* o.

l Gal. 1. 13. Paulus Eccleſiæ magnus perſecutor.
Valla volens carpere noſtram editionem, carpitur.
m Pſal. 128. 1.
Sæuitia Sauli non poteſt melius exprimi quam per lupi ſæuitiam.
n Pſal. 76. 11.
o Gen. 35. 18.

Nomen iſtud.] *Non dicebant Ieſum, præ inuidia*, inquit Chryſoſtomus, *neque nomen audire ſuſtinentes: ita erant exaſperati.*

Verſus 22.] Saulus autem multo magis conualeſcebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus.

S*Aulus autem.*] Quidam codices Latini hic pro Saulo habent Paulum, atque ita legit Gloſſa ordinaria: cum tamen deinceps vſque ad verſum nonum capitis 13. retineatur nomen Sauli, & poſſet quis inde confirmare ſententiam, quod binomius Saulus fuerit, & cum Lucæ excidiſſet nunc, paulo poſt conuerſionem, vocare Paulum, rurſus voluiſſe vocare Saulum; deinde verò cum incidit mentio de peregrinationibus eius inter Gentes, non amplius Saulum, ſed Paulum vocaſſe, quia Pauli nomen apud Gentiles vſitatum erat, & non Sauli. Beda *p* notat, textum Græcum in verſu 26. habere nomen Pauli; vbi tamen neque hoc, neque Sauli nomen nunc extat, vel in Græcis noſtris codicibus, vel Syriacis, vel Latinis, *non quia illo adhuc tempore*, inquit ille, *ſic vocaretur, priuſquam Sergium Paulum Cypri Proconſulem ad fidem Chriſti conuerteret; ſed præoccupando nunc ita vocatur, opportunè dicente B. Luca, ibi præſignare, quia Paulus eſſet vocandus, vbi eum primo poſt conuerſionem, Ieroſolymam venire, & Apoſtolis iunctum eſſe narraret: vt vnde paulo ante ſuperbus Eccleſiæ perſecutor exierat, illo nunc humilis Eccleſiæ propugnator intraret. Nam quia paulum Latinè modicum ſignificat, iure Paulus ille vocari maluit, qui inter maximas virtutum operationes humilis permanere non omiſit. Neque enim putandum eſt, Paulum, ſiue Petrum Hebræa, & non potius Latina, vel Græca eſſe vocabula, cum conſtet Hebræos p, literam non habere omnibus modis.* Hæc volui recitaſſe, quoniam conferunt ad ea, quæ diſſeruimus antea de iſto nomine: & ratio cur modo Paulus dicatur, non Saulus, iuuat dictam opinionem, quod duplex eidem Apoſtolo nomen fuerit. Attamen quòd Hebræos literam p, prorſus agnoſcere negat, ignoſcendum minus perito huius linguæ, in qua certum eſt eandem literam פ *pe*, cum *raphe*, valere *ph*, cum *daghes*, p.

Paulus fuit binomius.
Paulus in hoc capite à Luca vocatus eſt.
p Beda in Act.

Multo magis conualeſcebat.] Quanto minus eſſe ſuſpicio poterat eum ad gratiam loqui. Codices quidam Græci *q* addunt, τῷ λόγῳ, *ſermone*, ſiue *oratione*. *Maius eſt huius teſtimonium*, inquit Cyrillus Ieroſolymitanus *r*, *quam Petri, & Ioannis. Suſpicioſus enim aliquis dixerit, quod erant domeſtici: de illius autem teſtimonio, qui hoſtis antea fuit, deinceps vero pro illo moritur, quis dubitet illius eſſe verum teſtimonium?* Tum verò notans, quod & alias notauimus, diuina diſpenſatione factum, vt plures ille, quam cæteri, ſcriberet epiſtolas, cauſam reddit, quod dubia non eſſet doctrina illius, qui antea fuiſſet inimicus,

q in Græc. Teſt. Pariſ. Typogr.
r Catech. 10.
Teſtimonium Pauli maius eſt quam Petri vel Ioannis.
Quomodo Pauli conuerſio ſit mirabilis.

A cus, & perſecutor. *Stupebant enim omnes*, inquit, *de Paulo dicentes: Nonne hic eſt, qui primo nos perſequebatur? nonne hic huc venit, vt nos ligatos ducat Ieroſolymam?* Non miremini, inquit Paulus: *Ego ſcio quod durum eſt mihi contra ſtimulum calcitrare: ſcio quod non ſum dignus vocari Apoſtolus* a, *quia perſequebar Eccleſiam Dei. Exiſtimabam enim eſſe ſolutionem legis, Chriſti prædicationem: neſciui autem quod ipſe venit adimplere legem, & non ſoluere* b: *ſuperabundauit autem gratia Dei in me* c. Baſilius d tractans verba Pſalmi e: *Hæc via eorum ſcandalum ipſis*, cum dixiſſet, quod Deus per malitiæ viam incedentibus occurrat, offendicula objiciens, quæ nos à peccatis remorentur, & arceant, vt poſtea, quod eodem Pſalmo ſubditur f. *In ore noſtro ei complaceamus*, Pauli profert exemplum: *Perſecutor*, inquit, *erat Paulus, depopulabatur ac vaſtabat Chriſti Eccleſiam, prono ad explendam iniquitatem curſu vires exerebat. Poſtea in ore ſuo complacuit, dum per Synagogas annunciaret, quoniam hic eſt Chriſtus.*

a 1. Cor. 15. 9.
b Matt. 5. 17.
c 1. Tim. 1. 14.
d hom. in Pſal. 48.
e Pſal. 48. 14.
f ibid.

B *Confundebat Iudæos.*] Sine dubio nominis Chriſtiani inimicos, quamuis citatus Cyrillus de fidelibus intelligat. Græcum συνέχει, ſignificat etiam *conturbabat*, ſeu *turbabat*, & *perturbabat*, participium verò Syriacum מזיע *meziahh*, idem valet quod *commouens*, ac *terrens*. *Eloquium Domini inflammauerat Saulum* g, *eratque in ore ipſius eloquium ſanum* h, *& irreprehenſibile, ita vt is qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil malum audens dicere de Saulo*, qui, vt ait Tertullianus i, *cum primum Eccleſiæ ſanguinem fudiſſet, poſtea gladium ſtylo* (non tantum ſcriptionis, ſed etiam prædicationis) *mutans, & conuertens machæram in aratrum, lupus rapax Beniamin, dehinc adferens ipſe etiam eſcam ſecundum Iacob, &c.*

g Pſa. 104. 19.
h Tit. 2. 8.
i in Scorpiac. c. 13.

C *Affirmans.*] Συμβιβάζων. Significat hoc verbum hoc loco, vt Budæo k videtur, *ex collatione, nempe ſacrorum vaticiniorum, docens, & probans*, quamuis etiam habere hic locum poſſit ea ſignificatio, qua συμβιβάζω, eodem Budæo teſte, & Suida item, idem eſt quod doceo, & inſtruo, quemadmodum etiam habetur apud Paulum l, τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ὃς συμβιβάσει αὐτόν, *quis enim cognouit ſenſum Domini, qui inſtruat ſeu doceat illum?* Fauet Syriaca editio, quæ ſic habet, כד מחוא הוא *chad mechaue haua*, id eſt, *cum oſtendens erat*, ſeu, *cum oſtenderet*, ſeu, *nunciaret*. Oecumenius exponit, μετ' ἐπιεικείας διδάσκων, *cum quadam quaſi condeſcenſione, ſeu aptè, & conuenienter docens.*

k in Com. lin. Græcæ.
l 1. Cor. 2. 16.

D *Quoniam hic eſt Chriſtus.*] Hoc apud Iudæos ſummoperè probandum erat, quod præſtant illi omnes, qui contra illos diſputant, & ex Scholaſticis nonnulli tractantes de Incarnatione. Lege potiſſimum Sebaſtianum Barradium m, & Franciſcum Suarez n. Chriſtus ipſe diſertè ſe Meſſiam profeſſus eſt o. Ecce vas vtile Domino quam citò fundit vtilem liquorem olei prædicans Chriſtum, & malum exemplum bono compenſans. Si confeſtim euellerentur zizania, non ſupereſſet peccatoribus ad vitæ emendationem locus: niſi Eſau reprobus in hanc prodire lucem permiſſus eſſet p, Iacob iuſtus & ſanctus non extitiſſet: ſi totam tribum Beniamin deleri Deus pro meritis permiſiſſet q, Paulum Eccleſia non habuiſſet. Elicitur ex Iſidoro Peluſiota hæc animaduerſio r, qui meminit etiam Matthæi ſ, quem Deus vacantem portorijs exigendis non extinxit, ne Euangelij ſcriptionem, prædicationemque impediret: Magdalenæ t, quam paſſus eſt aliquandiu viuere, & reſipiſcere, ne pœnitentiæ exempla meretricibus deeſſent: Petri u, cuius non eſt vltus abiurationem, quoniam calentes ipſius lacrymas proſpiciebat: Iob, propter quem dictum Eſau viuere voluit, quia ex eius genere futurus erat x: *Sic demum*, inquit, *perſequentem Paulum non abſcidit, ne orbis terrarum fines ſalute fruſtrarentur.* De reſeruatis autem illis ex tribu Beniamin propter Paulum, non meminit ipſe, ſed Hieronymus y, quem nuper citaui.

Chriſtus noſter verus eſt Meſſias.
m lib. 9. Conc. Euang. & lib.
Paulus vas vtile Domino.
n Tom. 1. in 3. p diſ. 1.
o Matt. 16. 17. & 26. 64. Ioan. 4. 26.
p Gen. 25. 26.
q Iud. 20. 47. 48.
Multos Deus permittit cadere qui poſtea reſipiſcunt.
r lib. 1. ep. 195.
ſ cap. 9.
t Luc. 7.
u Matth. 26.
x Gen. 41.
y epiſt. 27.

Verſus 23.] Cum autem implerentur dies multi, conſilium fecerunt in vnum Iudæi, vt eum interficerent.

B *CVm autem implerentur dies multi.*] *Fuit enim Saulus*, vt dictum eſt verſu 19. *cum Diſcipulis, qui erant Damaſci per dies aliquot.* Cæterum quoniam de diebus multis mentio eſt, Gloſſa interlinearis dubitat vtrum in Damaſco inſidiæ in Saulum contigerint: tamen magis inclinat ibi contigiſſe. Lyranus ſentit prius abijſſe Saulum in Arabiam, inde redijſſe Damaſcum, poſt luſtratam prædicando dictam prouinciam, tum propter hæc verba textus, tum quia poſt iſtam perſecutionem concitatam in ipſum narrat Lucas petijſſe Ieruſalem; ipſe vero in epiſtola ad Galatas z negat ſe ſtatim à conuerſione in eam ciuitatem contuliſſe, ſed cum ex Arabia reuertiſſet Damaſcum, & C quidem lapſo triennio: adde quod ſi clam exijſſet Damaſco, vt hic ſubiungitur, eo rurſum palam non redijſſet: eadem ſententia placet alijs Interpretibus præſentis loci, & epiſtolæ ad Galatas, & Hiſtoriæ Scholaſticæ a, & Baronio b. Alijs apud Carthuſianum c videtur, quod ſtatim poſt conuerſionem venerit in Ieruſalem: quia vt primum venit, Apoſtoli illum deuitabant, veluti recentem adhuc perſecutorem: tamen perinde computari, ac ſi non veniſſet, quia nihil ibi ſubſtitit. Chryſoſtomus ex varijs expoſitionibus vnam iſtam dat, quod ille non abierit, vt moram faceret. Alia item apud eundem eſt, quod non ad D Apoſtolos abierit tunc, ſed vt Diſcipulis adhæreret, vtpute non doctor, ſed diſcipulus exiſtens. Lege quoque Oecumenium. Aliqui, vt Catharinus d, indicant, quæ præcedentibus verſibus narrata ſunt de diſputatione Sauli Iudæos expugnantis non contigiſſe, vbi primum conuerſus eſt, ſed poſt reditum ex Arabia, ita vt in Arabiam poſt aliquot dies à conuerſione abierit, & cum inde Damaſcum redijſſet, ibi prædicauerit, & factis in eum inſidijs effugerit: hæc tamen omnia coniunguntur cum conuerſione occaſione Damaſci: quod autem diu poſt conuerſionem Apoſtoli Saulum veriti ſint in Ieruſalem, cauſam eſſe, quia ſolo rumore conuerſionem acceperant, cum qui conuerſionis oculati teſtes Damaſci erant, E Ieruſalem reuerti nondum auſi eſſent, & ipſe, vt de ſeipſo ſcribit e, facie ignotus eſſet Eccleſijs Iudæorum, quæ erant in Chriſto, tantumque auditum habuerant, quod qui perſequebatur illos aliquando, euangelizaret fidem, quam aliquando expugnabat.

Equidem diſputationem Sauli cum Iudæis non dubito mox à conuerſione, paucisque duntaxat interiectis diebus, factam fuiſſe: id enim perſpicuè ſibi vult verſu 20. aduerbium *continuo*, εὐθέως, & expreſſius Syrum verbum שעתה *ſchabbarbeh*, quod eſt, *eadem hora*, vel *hora hac*. Deinde ſtupor, & commemoratio literarum, cum quibus venerat ad vinciendos fideles, idem ſuadet, vna cum ea adiectione, *quod is nihilominus multo magis conua-*

An inſidiæ tunc Paulo factæ ſint.
z c. 1. 17. 18.
a cap. 48.
b Tom. 1. anno 36.
Quando venit Ieroſolymam.
c in hunc locum.
d in c. 1. ep. ad Galat.
Cur Apoſtoli eius conſpectum fugerint.
e Gal. 1. 22. 23.
Auctoris ſententia.

leſcebat, &c. Quod dicitur, *cum autem implerentur dies multi*, commonſtrat primæ opinionis probabilitatem vnà cum allatis alijs coniecturis. Tunc verò affirmare oportebit inſidias Iudæorum, & Sauli fugam in reditu Sauli accidiſſe: quam etiam in ſententiam Hieronymus *a* proclitior deſcendit. Nihilominus conquieſco in mea ſententia, cui mirificè fauent, qui diuinæ vim gratiæ admirantur in Saulo, vt mox à conuerſione adeo ſtrenuus Doctor euaſerit, qualis eſt Chryſoſtomus *b*, & paſſim alij.

a in epiſt. ad Galatas.

b homil. 20. in Act. & alibi.

Conſilium fecerunt Iudæi in vnum, vt eum interficerent.] Dixi hæc eueniſſe aliquanto tempore poſt conuerſionem, vbi Saulus ex Arabia reuertiſſet. Nam etſi ante diſceſſum ex Damaſco prædicauit, & ita concitauit in ſe Iudæos, tamen credibile eſt, hos per literas Ieroſolymam ſcriptas voluiſſe certiores reddere Principes Sacerdotum de Sauli mutatione, interim Saulum hac aliave occaſione diſceſſiſſe. Experitur re ipſa Saulus *quanta oporteat ipſum pro nomine Ieſu pati*, & verum eſſe quod & expertus poſtea docuit, *omnes c perſecutionem ſubire, qui piè volunt viuere in Chriſto.* Quæ res longa plurimorum exemplorum inductione demonſtrari poteſt, & iam in alijs Apoſtolis ſuperius oſtenſa eſt.

Inſidiæ factæ ſunt poſt reuerſionem ex Arabia.

Perſecutiones pios ſemper manent.

c 2. *Timot.* 3. 12.

Verſus 24.] Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.

N*Ota autem facta ſunt Saulo inſidiæ eorum.*] Vel humano indicio, vel reuelatione diuina. Incertum, an in ipſamet Damaſco voluerint eum interficere, an vinctum remittere Ieroſolymam. Primum ſatis conſentaneum eſt malitiæ, ac ſæuitiæ Iudæorum: & fortaſſis cum prius de illo ſcripſiſſent, habebant in mandatis vt id facerent, à Principibus Sacerdotum, eademque in re conſentientem fauentemque Damaſcenum politicum Magiſtratum, vt docent quæ ſubduntur.

Paulus in ipſa Damaſco ad mortem quæſitus eſt.

Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, vt eum interficerent.] Syra editio habet, תרעא דמדינתא *tharhhe damdinetha*, id eſt, *portas vrbis*, vel, *ciuitatis*. Vox Græca, τῶν πυλῶν, propriè dicitur de aditu per mœnia in vrbem: θύραι verò ſignificant eum qui fert in domum. Quemadmodum Latinè fores, ianua, oſtium in ædibus vſurpantur, porta in ædificijs muro cinctis, quaſi à portando, quod per eam omnia importentur, ac exportentur: vel, vt ex Catone notauit Iſidorus *d*, quia qui vrbem nouam condebat, tauro & vacca arabat, & vbi araſſet, murum faciebat; vbi portam volebat eſſe, aratrum ſuſtollebat, & portabat, & portam vocabat. Non meminerãt iſti, Apoſtolos in Ieruſalem liberos è carcere prodijſſe diuina vi *e*, cui nullæ cuſtodiæ portarum ciuitatis eſſe impedimento poſſint, ſi ſuum clientem ſaluare Deus decreuerit. Vigebat eo tempore Romanos inter, regemque Aretam (priſcum ac familiare Arabum ſiue Tyrannorum, ſiue Regum id nomen fuiſſe indicat Machabæica hiſtoria *f*) acre bellum, præſide in Syria Vitellio, ac vis belli conuerti in Arabiam videbatur; ideo Iudæos huiuſmodi arripuiſſe occaſionem credi poteſt ſuggerendi Aretæ, vel miniſtris eius, Saulum alterius rei prætextu in illam ciuitatem, atque prouinciam aduenisſe ad explorandum, quippe qui etiam Arabiam viſiſſet: cauerent etiam atque etiam, omneſque elabendi aditus clauderent: ſe, & communi periculo impulſos, & ſtudio propriæ religionis, à qua ille defecerat, & quam impiè oppugnabat, omnem operam adhibituros, vt communem hoſtem obſeruent, capiant, dedant. Itaque cuſtodes portarum, non ſoli vrbis ſatellites, de quibus loquitur Paulus Corinthijs *g*, ſed ipſi cum ijs Iudæi fuiſſe videntur, vt indicat Gloſſa interlinearis, etiamſi Beda contradicere videatur, & Hugo, & Carthuſianus, & Gloſſa ordin. Solemnis fuit Iudæorum Gentiumq; in Chriſtianos calumnia proditi Imperij, & quod ſeditionum auctores eſſent, & eorum cauſa mala omnia, calamitateſque famis, peſtilentiæ, incendiorum, belli, &c. prouenirent, vt videre eſt in Apologijs Patrum pro Chriſtianis, & in opere Auguſtini *h* de Ciuitate Dei. Legendus præcipuè Tertullianus *i*, & Arnobius *k*.

Porta vnde dicatur.

d *lib. 15. Etym. c. 2.*

e *c. 5. 19.*

f *2. Mach. 5. 8.*

Qua ratione Paulum apud Aretam Regem ſint calumniati.

g *2. Cor. 11. 32.*

Chriſtiani de Romani Imperij proditione ſæpe calumniati.

h *Tom. 5.*

i *in Apol. ca. 2. 40. &c.*

k *1. cont. Gent. ab initio.*

Verſus 25.] Accipientes autem eum Diſcipuli nocte, per murum dimiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.

A*Ccipientes autem eum Diſcipuli.*] Beda exponit de Diſcipulis Chriſti; in Græco enim non eſt, inquit, additum *eius* (quo pacto Latini nonnulli codices habent) ſed tantummodo, *Diſcipuli*, vt generaliter Chriſti, vel Eccleſiæ intelligantur: nondum enim Paulus Diſcipulos feciſſe legitur, ſed ſolum Iudæos confudiſſe, qui erant Damaſci. Conſentit Gloſſa ordinaria, & Hugo. Chryſoſtomus verò & Oecumenius, licet non legant, *eius*, tamen volunt ſermonem eſſe de Diſcipulis Sauli. Sed prior opinio magis placet.

Per murum demiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.] Καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, *per murum demiſerunt*, vel, *deorſum miſerunt*. Latini codices habent, *dimiſerunt*, & ſic etiam legit Sixtiana emendatio. Conſentit Syriaca editio, ושבקוהי *veſchabkuhe*, hoc eſt, *& dimiſerunt eum*. Ardebat Saulus deſiderio mortis pro Chriſto, ſed ſciens ſibi latius, longiuſque procedendum, & cedens Condiſcipulorum monitis, & precibus, fugam arripuit eo modo, qui ipſi propoſitus eſt.

Paulus ardebat martyrij deſiderio.

In perſecutione quandoque fugere licet, ac verò etiam oportet, vt hoc ipſo exemplo confirmat Athanaſius in Apologia pro fuga ſua, refellens rationes contrarium ſentientium, tacito nomine Tertullianum *l* intelligens. Idem notant Interpretes huius loci, & Auguſtinus *m*. Gregorius *n* quoque hinc elicit, neceſſe eſſe, vt *artificioſa virtute aduerſariorum pugnam aliquando conſtanter appetamus, & prudenter aliquando declinemus, atq; ita Paulum cum Damaſci valde obſtinatas mentes perſequentium cerneret, eorum noluiſſe aduerſitati confligere, quia & ſemetipſum, quem profuturum multis nouerat, vidit poſſe deficere: & aut nullis ſe ibi, aut paucis prodeſſe. Seceſſum à certamine petijſſe, & pugnaturum feliciùs ad alios ſe bella ſeruaſſe: non loco virtutem, ſed locum virtuti defuiſſe: & idcirco fortiſſimum militem ab obſidionis anguſtia certaminis campum quæſiuiſſe.* Similis ſententia repetitur ab eodem alio loco *o*, vbi cum ait funem, ſportamque quæſiuiſſe, ſeque latenter deponi voluiſſe, intellexit (opinor) diuino conſilio acquieuiſſe. Permiſit Deus hanc fugam, *vt Saulus ſua ſibi conſcius eſſet imbecillitatis*, inquit idem Gregorius *p*: *eripuit Paulum ſine miraculo, quoniam vult etiam humana induſtria pleraq; fieri, ne alioqui haberentur homines vt ſtipites*, inquit Chryſoſtomus, & Macarius Ægyptius *q*. Docet Auguſtinus contra Gaudentium *r*, quod non fugit Paulus vt mercenarius *ſ*, quia non deſeruit timore iuſtitiam: &

In perſecutione licet fugere, ac oportet etiam.

l *lib. de Fuga in perſecutione.*

m *22. cont. Fauſtum. c. 36.*

n *31. Mor. c. 24. vel 23. & 24.*

Aduerſariorum pugna conſtanter aliquando, & prudenter declinanda.

o *2. Dial.* [illegible]

Deus cur Paulum fugere permiſerit.

p *26. Mor. c. 2.*

q *hom. 26.*

r *lib. 2. c. 16.*

ſ *Ioan. 10. 12.*

tractans

A traƈtans parabolam ipſam boni paſtoris ac mercenarij a, ait, *quod oues paſtor iam cælo ſedenti orationibus commendabat, ſe autem vtilitati earum fugiendo ſeruabat.* Monet prætereà b, non quia dixit Deus c, *Inuoca me in die tribulationis, & eximam te, & glorificabis me*, propterea non debuiſſe fugere Apoſtolum, & per murum in ſporta ſubmitti, vt manus perſequentium euaderet, ſed expectare potius vt comprehenderetur, & cum ſicut tres pueros de medijs ignibus liberaret d.

a Tract. 46. in Ioan.
b lib. de oper. Monach.
c Pſal. 49. 15.
d Dan. 3. 30.

Militi probrum eſt & capitale e fugere, & atrocem lex Salica f cenſet calumniam, *ſi quem quis leporem clamauerit.* Attamen & poſt fugam, opportunam videlicet, rediens miles melius pugnat, iuxta veterem parœmiam; eſtque militare vnum B ſtratagema in tempore fugere: exemplo ſunt præ cæteris fortis ille Romanus Horatius cæſis ſuperſtites fratribus, & victores vincens Curiatios g. Scitè quoque dictum ab Antigono Macedonum rege, *ſuam militiam non magis armorum, quam temporum eſſe* h. Secundus item Antigonus cedens hoſti quandoque dixit, *ſe non fugere, ſed vtilitatem à tergo ſitam perſequi* i. Et Demoſthenes rogatus cur fugeret, Seruo me, inquit, patriæ. Etſi autem violare ciuitatis muros tranſcendendo hoſtile, & abominandum, legeque puniendum cenſeatur k: ac Remus idcirco tradatur occiſus, quod id conatus eſſet l: licuit id Saulo in innocentiæ cauſa; vbi legis ceſſabat ratio de latrociniorum & C proditionum periculis.

Militi licet ſit probrum fugere, in tempore tamen id opportunum eſt.
e ff. lib. 49. de re milit.
f tit. 33. §. 4.
g Liuius dec. 1. lib. 1.
h Apophthe. Manu. lib. 4.
i Apoph. Manu. lib. 5.
k l. fin. ff. de rer. diuiſ.
l ibid. & Plut. in Romulo. Florus lib. 1. Epitom. Ouid. 4. Faſtor. Hor. Epod. ode 7. Lucan. lib. 1.

Beda, Gloſſa, alijque in ſporta, muro Damaſci, Areta, & fuga, moralem ſenſum rimantur, mutuati ab Aratore, qui prior carmine in eo, & in allegorico luſit hoc modo:

Sporta ſolet texi iuncis, palmiſq; viciſſim
Tegmina dat Saulo, retinens in ore figuram
Eccleſiæ, nam iuncus aquis, & palma coronæ
Semper ineſt: iuuat Eccleſiam Baptiſmatis vnda,
Martyriq; cruor, dudum veſcente caterua
Nutriti ſub dente cibi, diſtendere ſeptem
Sportarum cœpêre ſinus: tot in Orbe profectò
Eccleſias Scriptura canit, quot Spiritus illic
Sic operator adeſt, & ſignat nomina virtus,
Cum tamen Eccleſiam celebremus in omnibus vnam. D
Protegit ergo virum ſpecies, cui militat ipſe
Vas in vaſe manens, atq; hac duce tutus ab hoſte
Egreditur cunctis doctor qui vincit in armis.

Moralis ſenſus ſportæ, qua Paulus demiſſus eſt.

Vt licuit Ruperto m in ſcirpo ſeu iunco, aut fiſcella Moſis expoſiti; & papyrione myſticè obſeruare, futurum fuiſſe, vt Moſe ſcribente elegantia Spiritus vilitate literæ tegeretur, & calamus eiuſdem Scriptoris iret impetu Spiritus contra vaſa papyri ſcriptorum falſitatis Paganorum, & Hæreticorum: quidni etiam fas ſit Saulum vas electionis adumbrare in vaſe vimineo, ſiue palmeo, aut iunceo, tanquam velociter orbem vniuerſum prædicatione percurrentem, & doctrinam, E nomenque Chriſti circumferentem? Gregorius n certè ſportulam, quam ſe Saul non habere querebatur, vt inde daret o videnti, memoriam ſignificatam vult, in qua panis doctrinæ ponitur; eodemque modo de ſeptem ſportis plenis fragmentorum ex panibus multiplicatis p intelligit. Hieronymus q in abitu Pauli Arabiam verſus, & reditu in Damaſcum excogitauit ingenioſam allegoriam ex notationibus nominum quinque earum. Paulus hanc narrans fugam ſuam, tantam cum iuramento aſſeuerationem adhibet r, vel quod res erat, vt & ſimiles, quas adiungit ignotior Corinthijs ſ: vel vt Corinthij minus crederent Iudæis, quorum contra ſe antea æmulationes, odiaque narrauerat, cum iam ab initio conuerſionis eorum perſecutionem, ac illorum opera concitatos Gentiles expertus fuiſſet, nec tamen quidquam conſequi potuiſſent, quo pacto ſimul veros à pſeudoapoſtolis diſcernere poterant: ipſe autem iactantiæ ſuſpicionem vitabat t.

m in Exod. c. 6. Moſes expoſitus in iunceo vaſe, & Paulus in ſporta demiſſus, quid portenderent.
n lib. 4. in 1. Reg. c. 9. c. 4.
o 1. Reg. 9. 9.
p Matt. 15. 37.
q in c. 1. ep. ad Galatas.
r 2. Cor. 11.
ſ Chryſoſt. & Theophylact. ibid.
t Primaſ. & Haymo. & Cathar. ibid.

Verſus 26.] Cum autem veniſſet in Ieruſalem, tentabat ſe iungere Diſcipulis, & omnes timebant eum, non credentes quod eſſet Diſcipulus.

B CVm autem veniſſet in Ieruſalem.] Dixi verſu 23. aduentum hunc Sauli in Ieruſalem fuiſſe poſt reditum ex Arabia Damaſcum: ita vt illuc abierit non proxime à conuerſione ſua. Verbum ἐπείραζε, id eſt, *tentabat*, indicat valdè cordi fuiſſe Saulo eam profectionem, cuius ipſe Galatis ſignificat ſcopum fuiſſe videre Petrum, ἱστορῆσαι, id eſt, vt obſeruat Chryſoſtomus, non ſimpliciter ἰδεῖν, ſed, vt ſolent loqui qui magnas ac ſplendidas vrbes inuiſunt, cognoſcendi gratia. Obſeruauit id quoque Gennadius u ſcholarius. Verrius item Flaccus apud Gellium x, ipſummet hiſtoriæ ſcriptorem ait eſſe, qui rebus, quas narrat, interfuerit. Galenus y præterea ἱστορίαν vocat, cognitionem & experientiam propriam. Tantum abeſt C vt verè cenſendus ſit Auctor librorum de Inuentione z, hiſtoriam docuiſſe, rem geſtam continere ab ætatis noſtræ memoria remotam. Hoc modo è numero hiſtoriarum eximendi Scriptores rerum ſui temporis, vt Iouius, Guicciardinus, & ex veteribus Cæſar, Salluſtius, multi alij. Sed hoc obiter. Quod verò Lucas vniuerſè hic ſcribit voluiſſe ſe iungere Diſcipulis, Græcè eſt, κολλᾶσθαι, id eſt, *adhærere, agglutinare, in familiaritatemq; ſe inſinuare*, non præiudicat primariæ intentioni de videndo Petro. Ac proinde non probo Chryſoſtomi notationem, modeſtiæ cauſa voluiſſe iungere ſe Diſcipulis, non Apoſtolis: ſed nomen Diſcipulorum extendo ad Apoſtolos, quod tan- D dem etiam facit dictus Doctor. Ambroſius, Theodoretus, Hieronymus, Theophylactus, & Oecumenius in expoſitione epiſtolæ ad Galatas, notant aſcendiſſe in Ieruſalem, vt videret Petrum, quia primus erat inter Apoſtolos, cui delegauerat Saluator curam Eccleſiarum, & ipſo Paulo maior. Hieronymus quoque diſceptans cum Auguſtino a: *Tanta*, inquit, *Petrus auctoritatis fuit, vt Paulus in epiſtola ſua ſcripſerit: Deinde poſt annos tres veni Ieroſolymam videre Petrum.* Chryſoſtomus rurſum: *Os, ait, Petrus erat Apoſtolorum, & princeps, propterea & Paulus eum præter alios viſurus aſcendit.* Sed audi Hieronymum exponentem E epiſtolam ad Galatas b: *Non vt oculos, genas, vultumq; eius aſpiceret* (nimirum venit Paulus Ieroſolymam videre Petrum) *vtrum macilentus, an pinguis, adunco naſo eſſet an recto, & vtrum frontem veſtiret coma, an, vt Clemens in periodis eius refert, caluitiem haberet in capite. Nec puto Apoſtolicæ fuiſſe grauitatis, vt poſt tantam triennij præparationem aliquid humanum in Petro voluerit aſpicere, &c.* Subdit poſtea ad hoc iſte, *vt videret Apoſtolum, non diſcendi ſtudio, qui & ipſe eundem prædicationis haberet auctorem, ſed honoris priori Apoſtolo deferendi.* Vrget idipſum vehementer Auguſtinus c contra Manichæos, dicens *omnino non crediturum Paulo fuiſſe Eccleſiam, licet vocato de cælo, ſi non inueniſſet in carne Apoſtolos,*

u in deffenſ. 5. cap. Concil. Floren.
x lib. 5. c. 18.
y libro 5. κατὰ τόπους.
z lib. 1.
Paulus Ieroſolymam iuit cauſa videndi Petrum.
Petrus Paulo maior.
a epiſt. 89. ſiue apud Aug. ep. 11.
b in cap. 1.
Cur Paulus videre Petrum voluerit.
c 28. cont. Fauſtum, c. 4.

quibus communicando, & cum quibus conferendo Euangelium, eiuſdē ſocietatis eſſe appareret. Et putat, inquit, *Manichæum* (audiat quiuis hæreticus) *credi ſibi debere ab Eccleſia Chriſti loquenti contra Scripturas, tanta & tam ordinata auctoritate firmatas, per quas ei præcipue commendatum eſt, vt quiſquis illi annunciauerit præterquam quod accipit, anathema ſit.*

Paulus in Arabia nihil dignum Apoſtolo fecit.

a ibidem.

b Actuum.16.
c Actuum 26.

Et omnes timebant eum, non credentes quod eſſet Diſcipulus.] Durabat trepidatio tāta; latuit enim diu poſt conuerſionem in Arabia, ibi forſan nihil dignum Apoſtolatu perpetrans, vt Hieronymus *a* ſuſpicatur, non ob ſegnitiem, ſed quod aliqua diſpēſatio, & Dei præceptum fuerit, vt taceret; ſicut cum poſtea prohibitus eſt prædicare in Aſia *b*: & quia narrans *c* Agrippæ vitæ ſuæ ſeriem, nullū de hac re verbum facit, quāuis aliis ſecus videatur, in ea videlicet prouincia prædicaſſe, vt Chryſoſtomo. Vt vt res ſe habuerit, præterita ſæuior Sauli perſecutio, & ſagax ingenium, & non ſatis certi de conuerſione rumores, ancipites Diſcipulorum animos tenebant.

Eccleſia etiā excipit ſuos perſecutores.

d cap.19.19.

e in Chron. De Arnobio Rhetore Hieronymus quid ſcripſerit.

Paulus non habuit commendatitias literas.

f de Præſcript. Hæret.c.20.

De literis formatis, & quis earum vſus.

g in Con. Nicen.can.48.
h lib. de Roman. Pontific.
i 2. cont. Parmenia.
k epiſt. 163.
l poſt concil. Chalcedon.
m 1. Paſchali in fine.
n can.11.
o ibidem.
p idem Conc. c.13.
q 2.Cor.3.1.

Cur Paulus his literis commendatitiis caruerit.

Excipit gremio Eccleſia etiam, qui dirum perſecutionis in illam mucronem ſeu cædendo, ſeu falſa docendo intulerunt, dummodo ferociam exuentes, & abiicientes errorem, reſipiſcant; ſed certa minimeque dubia reſipiſcentiæ ac pœnitudinis ſigna dent oportet. Exempla habemus in Eccleſiaſticis hiſtoriis non ſolum abiuratæ hæreſis, ſed refutatæ quoque idololatriæ, atque in hac ipſa hiſtoria inferius *d* libros ſuperſtitioſos exuſtos videbimus publice coram omnibus. De Arnobio *e* hūc in modum prodit Hieronymus: *Arnobius in Africa Rhetor clarus habetur: qui cum in ciuitate Sicca ad declamandum iuuenes erudiret, & adhuc ethnicus ad credulitatem ſomniis compelleretur; neque ab Epiſcopis impetraret fidem, quam ſemper impugnauerat, elucubrauit aduerſus priſtinam religionem luculentiſſimos libros, & tandem veluti quibuſdam obſidibus pietatis fœdus impetrauit.* Mirum eſt ſine Ananiæ, aliorumque Damaſcenorum Diſcipulorum cōmendatitiis epiſtolis diſceſſiſſe Damaſco Saulum, & acceſſiſſe in Ieruſalem. Nondum fortaſſe in vſu erat illa conteſſeratio hoſpitalitatis inter Chriſtianos, cuius meminit Tertullianus *f*, videlicet ſignum quod qui ferret, pro legitimo Eccleſię filio duceretur, & hoſpitio à fidelibus honorifice, prolixeq; reciperetur; quod poſtea ſignum ne adulteraretur, placuit literis committere, quas Niceni Patres nominauere formatas *g*: de quibus extat decretum Sixti I. *h* & mentio eſt apud Optatum Mileuitanum *i*, & Auguſtinum *k*, qui vocat communicatorias, & Atticum *l*, qui canonicas, & Theophilum Alexandrinum *m*, qui Eccleſiaſticas, & concilium Chalcedonenſe *n*, quod pacificas: ſed quæ proprie dicebantur commendatitiæ, vt idem Concilium admonet *o*, dabantur iis tantum, qui eſſent in Eccleſiæ opere clariores, vel ab Epiſcopis clericis ſuis peregrinantibus *p*, nonnunquam etiam perſonis, quæ fuiſſent ſuſpectæ, quas epiſtolas innuere videtur ipſemet Paulus, cum ſcribit ad Corinthios *q*: *Nunquid egemus, ſicut quidam, commendatitiis epiſtolis ad vos, aut ex vobis? epiſtola noſtra vos eſtis.* Si quis harum literarum, aut ſimilium vſus tunc temporis erat, in tanto metu otium non fuit eas vel petendi, vel ſcribendi: & diuino quoq; conſilio prætermiſſum id officii genus eſt, ad magis exercendam, probandamq; Sauli patientiam, vt qui poſt conuerſionem, ceu quoddam abortiuum, eiectus quodammodo fuerat in barbaram Arabiam, in politiore ciuitate Ieroſolymitana, vt peripſema, ac reiectaneus haberetur, non apud Iudæos dūtaxat, quibus erat inuiſus, ob abdicatam eorum religionem, verumetiam apud fideles, quos vel ſola nominis Sauli memoria horrore concutiebat.

Verſus 27.] Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos: & narrauit illis, quomodo in via vidiſſet Dominum, & quia locutus eſt ei, & quomodo in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Ieſu.

Barnabæ magna laus, & Apoſtolorum in eum beneuolentia.

r Act. 13. 2.

ſ c 4.36.37.
Studiorum ſocietas magni momenti eſt.

t 1. Inſtitut. c. 2.

u 3. Florid.
x li 3.ep.1. & li. 4. ep.1.lib.5. ep.9.
y ca.1. 18. 19.
Paulus quos Apoſtolos viderit.

z Act.13.2.

BARNABAS *autem apprehenſum illum.*] Vtpote conſtantior, *& quia forte plus aliis audierat de conuerſione Sauli*, inquit Lyranus, *etiam in ipſa Damaſco*, inquit Chryſoſtomus: addens quod iuxta etymologiam nominis, erat *filius conſolationis*, hoc eſt, mitis & manſuetus, vtilis ac facilis, & factus amicus Sauli, cum quo etiam poſtea ordinatus eſt Apoſtolus *r*, eiuſdem quondam condiſcipulus ſub eodem magiſtro Gamaliele, & percharus Apoſtolis; ac toti Eccleſiæ, propter tantā illam alacritatem liberaliter agrum vendendi, & pretium ponendi ante pedes Apoſtolorum *ſ*. Singulis quædam amicitiæ neceſſitudo interceſſit inter Saulum & Barnabam, orta, vt exiſtimo, ex iiſdem ſtudiis ſub eodem magiſtro Gamaliele, licet ſanctiore poſtea gratiæ dono, & eorundem muniorum nodo ſacratiore confirmata. *Religioſam* appellat Quintilianus *t* *huiuſmodi neceſſitudinem*, & aſſerit *firmiſſima ad ſenectutem vſq; durare: nec ſanctius eſſe* (nimia videtur exaggeratio) *ſacris iiſdē, quam ſtudiis initiari.* Commendat eaſdem ſocietates Apuleius *u*, Sidonius *x*, alii.

Duxit ad Apoſtolos.] Beda, & Gloſſa intelligunt de Petro, ac Iacobo fratre Domini; de quibus ipſemet Paulus in epiſtola ad Galatas *y* meminit à ſe viſos, *cum aſcendiſſet poſt tres annos in Ieruſalem, & ibi manſiſſet dies quindecim: ex aliis Apoſtolis nullum præterea*, quoniam fortaſſe tunc aberant. Infert idem Beda, errare qui putant Paulum ſecundo poſt paſſionem Domini anno in Apoſtolatum Gentium cum Barnaba iam fuiſſe ordinatum: etſi quod ipſe dicit tunc cum adductus eſt à Barnaba ad Apoſtolos, Apoſtolorum numero ſociatū fuiſſe non æque conſentio, cum id accidiſſe omnes dicant, quando cum Barnaba ſegregatus, & ordinatus eſt *z*: & quod attinet ad Apoſtolicam gratiam, iam illam in conuerſione acceperat.

a Act.22.& 26.

b 2. Corin. 12. 11.

Narrauit illis, quomodo in via vidiſſet Dominum.] Nihil horum Saulus dicit: *opinor autem quod & ad alios hoc non protuliſſet poſtea*, inquit Chryſoſtomus, *niſi quædam fuiſſet neceſſitas.* Id fecit ter; bis vocatus in ius, ac pro ſe rationem reddens *a*; ſemel vt tuetur Apoſtolicam dignitatem, & honorificaret miniſterium ſuum: tunc etiam profitens ſe coactum, ac vt minus ſapientem, imo & inſipientem loqui *b*. Ex narratione iſta Barnabę probauimus ſuperius veritatem apparitionis Chriſti factæ Saulo.

c cap.4.29.

Fiducialiter egerit.] Ἐπαῤῥησιάζετο. Syrus ſic habet עין בגלא מלל *bhin bagla malal*, i. *cum manifeſtatione*, vel, *palam locutus fuiſſet*. De hoc verbo alias egimus *c*: poteſt hoc loco extendi ad actionem, & non reſtringi ad ſolam libertatem orationis; quod indicant ſequentia verba, *In nomine Ieſu*: non enim dicere ſolemus aliquem loqui in nomine alicuius, niſi pro eo quod eſt loqui de illo.

Verſus 28.]Et erat cum illis intrans, & exiens in Ieruſalem, & fiducialiter agens in nomine Domini:

ET *erat cum illis intrans, & exiens in Ieruſalẽ.*] Syrus ſic legit, ועאל הוא עמהון ונפק בארשלם *vebbael haua bhuimmohun venaphek burſchulem,* quod eſt, *& ingrediens cum eis erat, & egrediens in Ieruſalem;* & Græcus: Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς Ἱερουσαλήμ, *Et erat cum illis ingrediens in Ieruſalem.* Vbi εἰς, eſt pro ἐν, præpoſitio motus ad locũ, pro præpoſitione motus in loco. Sic legunt Biblia Regia: alij tamen codices habẽt, εἰσπορευόμενος, καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλήμ, *ingrediens, & egrediens.* Intrare, & exire phraſi Hebræa, idem eſt quod verſari, vt dictum eſt capite primo *a*.

a verſ. 21.

In textu Græco eſt participium *ingrediens*, ſiue *intrans*. Italice etiam dicimus de eo, qui cum aliquo verſatur familiariter, *Va è camina con lui*; & Gallice, *Il va & chemine auec lui iour & nuict*; quod aliter dicitur: *Sta con lui, conuerſa prattica, tratta*; & Gallice: *Il demeure, il conuerſe, il pratique, il traicte & eſt touſiours ſon couſteau pendant, &c.* Beda, Gloſſ. ordinaria, Lyranus, & alij, exponunt de quindecim dieb. quib. ſe cum Petro manſiſſe aſſeuerat *b*: ſic videtur idem eſſe, εἰσπορεύεσθαι, & ἐπιμένειν πρὸς Πέτρον, *ingredi, & manere apud Petrum.*

b Gal. 1. 18.

Fiducialiter agens.] Eſt participium παῤῥησιαζόμενος, ab eodem verbo quod expoſitum eſt verſu præcedente, videturque eandem vim habere, quam ibi, propter eandem cauſam, hoc eſt, propter ſequentia verba. Syrus habet eadem etiam verba, quæ ibi notauimus.

In nomine Domini.] Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ. *In nomine Ieſu.* Syra editio Bibliorum Regiorum aliter diſtinguit, ita inchoans verſum ſequentem à prioribus verbis: *Et loquebatur in nomine Ieſu palam, & diſceptabat cum Iudæis.* Sed Syriaca alia editio vnum tantũ ex his duobus verſum conficit.

Verſus 29.] Loquebatur quoq; Gentibus, & diſputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum,

LOQVEBATVR *quoque Gentibus, & diſputabat cum Græcis.*] Πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, *aduerſus Græce loquentes.* Gloſſa ordinaria, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, & Hugo volunt diſputationem iſtã non fuiſſe in Ieruſalem, ſed in via, eundo verſus Syriam & Ciliciam, quo Paulus ipſe ſcribit ſe veniſſe *c* poſtquam Ieroſolymis egerat cum Petro, & Iacobo. Contraria ſententia eſt Lyrani, ad quã Carthuſianus magis inclinat, & Chryſoſtomus, atque Oecumenius eandem innuunt, necnon & Beda, qui obſeruat quod Græcos Saulus in Ieruſalem, Iudæos in Damaſco, quæ Gentilium eſt ciuitas, docuerit, vt ſignificaretur, Gentiles in ciuitatem Dei adunandos, & Iudæos in perfidiam Gentium eſſe lapſuros, iuxta illud Eſaiæ *d*: *Et vertetur Libanus in Charmel, & Charmel in ſaltum reputabitur.* Contextus ipſe ſatis oſtendit hæc in Ieruſalem accidiſſe.

Vbi fuerit habita hæc diſputatio.

c Gal. 1. 21.

d cap. 29. 17.

Gentibus.] Nec textus Græcus, nec Syra verſio habet Gẽtes, nec Beda, nec Interpretes Græci, qui etiam, quos Latinus Græcos interpretatur, notãt à Luca dictos, nõ Ἕλληνας, id eſt, natione Græcos, & religione, ſed Ἑλληνιστάς, qui Græce loquebantur, quaſi dicas, Græcizantes, quos hoc loco Syr' ſic περιφραστικῶς nominat, יהודיא אילין דידעין הוו יונאית *iehudaie ilen deiadebhin hauu iaunaith*, id eſt, *Iudæos, qui ſciebant Græce.* Noſter Interpres vel per Gentes intellexit Iudæos ex diſperſione aliarum Gentium, per Græcos autem illos Iudæos, qui Græce loquebantur, quales erant Cilices Pauli contribules, quibuſcum etiam Stephanus diſputauerat *e*: vel per primos intelligi voluit cultu & religione, non tantum genere Gentiles; per ſecundos, qui Ἑλληνισταὶ dicuntur, Iudæos religione, Græco ſermone vtentes. Chryſoſtomus, & Oecumenius per ſecundos, hoc eſt, Græcos (de Gentibus n. ſub iſto nomine non meminerunt) docent *intelligendos Hebræos, ſed non profundos,* vt Oecumenius loquitur, *ſeu intimos, & perpetuos Ieruſalem aut Iudææ inhabitatores, qui ne videre quidem Saulum ſuſtinebant, & qui, ſi is cum veris Gentilibus diſceptaſſet prædicando illis Chriſtum, maximas in illum turbas excitaſſent,* non ipſi, inquam, modo puri, ac puti Hebræi, verumetiam ex illis facti Chriſtiani; cum iſti poſtea tam acriter in Petrum inuecti ſint, quia prędicauerat Cornelio *f*. Deniq; debebatur hoc Petro, vt primus inciperet prędicare Gentilibus, ſaltem publice, palamque, vt oſtendimus capite præcedenti, cum de Eunuchi conuerſione egimus. Quocirca ſi cui violenta videtur Gentium pro Iudæis ex eorum inter illas diſperſione prima allata interpretatio, dicẽdum erit cum Bellarmino *g* diſputaſſe Saulum cum Gentibus, non eas ad fidem pertrahendo, ſed fidem ab earum calumniis defendendo.

Quid per Gẽtes & per Græcos hic intelligatur.

e cap. 6. 9.

Iudæi etiam ad Chriſtum conuerſi ægre ferebant Chriſtum Gentilibus prædicari.

f Act. 10. & 11.

g 1. de Roman. Pontif. c. 22.

Græcis.] Dixi quid per hos intelligere poſſim*. Mihi probabile fit, ſi in his comprehendamus illorum Synagogam, qui erant è Cilicia, Saulum autem, qui ex ea tum erat, cum Stephano diſputanti contra illam, & alias tam acriter aduerſabatur, ſingulari quodam ardore animi diſputationem contra illos ſuſcepiſſe, vt præteritam offenſionem meliore ſarciret exemplo, & dedoceret, ac in veritatis ſemitã reduceret, quos praua doctrina imbuerat, aut in errore confirmarat. *Non enim erubeſcebat Euangelium h*, nec puduit palam profiteri, quod publice aperteq; inſectatus erat, vt præteritę culpę condigna ſatisfactio fieret. Videre mihi, & audire videor Victorinum eximiũ rhetorem, qui quod ſecretius poterat facere, in conſpectu multitudinis, vt narrat Auguſtinus *i*, profiteri ſalutẽ ſuam maluit, vt cuius linguæ grãde telum, atq; acutum multos peremerat, eiuſdẽ ob conuerſionem plures exultarent, *quia Rex noſter alligauerat fortem k. & vas eius ereptum mundarat, aptaratq; in honorem ſuum, ac vtile fecerat ſibi ad omne opus bonum l.*

Græci cum quibus Paulus diſputabat, qui fuerint.

Paulus cõtra Ciliciæ ſynagogam Ieroſolymis diſputauit.

h Rom. 1. 16.

Victorinus maluit publice fidem profiteri, quam priuatim.

i 8. Confeſſ. c. 2. 3. 4.

k Matth. 12. 29.

l 2. Timo. 2. 21.

Illi autem quærebant occidere eum.] *Magnæ alacritatis, victoriæque potentis in Saulo hoc indicium erat,* inquit Chryſoſtomus, *etiam illos valde mœſtos factos ob id quod acciderat* (hoc eſt, ob conuerſionis Sauli modum, qui modus iam percrebuerat) *& propter adeo acrem efficacemq; diſputationẽ eius pro nomine Chriſtiano.* Nil poterat grauius moleſtiuſque Iudæis accidere, quam ſi diſputatione conuincerentur: propterea perſecutio illa, quæ Stephanum ſuſtulit, & Eccleſiam diſperſit, excitata eſt, cui nihil propius fuit, quam vt modo ſimilis redintegraretur: quæ procella Saulo inde dimiſſo conquieuit, vt paulo poſt narratur. Fuit itaq; in Ieruſalem machinatio hęc mortis in Saulum per Iudæos, quos Græcorum, aut etiam Gẽtium nomine intelligẽdos docui, præſertim Gręcorum Sauli Cilicis Antagoniſtarum. Raro cum fructu, ac ſine periculo diſputatur cũ hoſtib. publice de religione: aut n. nullo idoneo iudice lis

Iudæis nihil poterat acerbius accidere quam hæc cũ Paulo diſputatio.

Qui Paulo mortem ſint machinati.

Diſputatio cũ hæreticis publice vix fieri debet.

dirimi

ditimitur: aut ſi illi apertis conuincuntur argumentis, vt elabi, & tergiuerſari non liceat, rumpuntur ſcilicet ira, inuidiaque, vt Hiſtoriæ nos & veteres, & recentes docēt: qua de re B. Thomas a, noſq; cum eum interpretaremur, & pereruditè Iacobus Simancas in Catholicis Inſtitutionibus b. Extant ea de re Iuris vtriuſq; decreta; vt in Iure canonico c. pro quo facit Concilium Chalcedonenſe *, & in Iure ciuili d. Vere Paulus enumerans obita pro Chriſto diſcrimina, dixit e: *In mortibus frequenter*: iam enim bis pene adhuc tyro ad mortem appetitus eſt. Verus imitator Chriſti Paulus. Vix natus Chriſto, migrare ac peregrinari cogitur. *Nobis hoc imperat*, inquit Saluianus f, *vt ſe imitemur g, qui ſibi hoc impoſuerat, vt Chriſti eſſet imitator.*

a 1. 2. q. 10. a. 7.
b tit. 20.
c c. quicunque. § inuitemus. de hæret. l. 6. & c. cum quibus. 24 q. 1.
* cap. 3.
Paulus verus Chriſti imitator.
d l. nemo clericus. C. de ſumma Trin. l. damnato. C. de hæret.
e 2. Cor. 11. 23.
f 3. de prouident. circa med.
g 1. Cor. 11. 1.

Verſus 30.] Quod cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tharſum.

QVOD *cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream*] Veriti perſecutionem quam erant experti ſub Stephano h: vbi ſimul notanda occurrunt, quæ de fuga perſecutionis, & de adhibenda humana, nō expectando miracula, prouidentia ſuperius notata ſunt, & hoc etiam loco notantur à Chryſoſtomo, qui monet hac ratione, *ignauorum prætextum auferri, qui nimirum tota pendere à Deo volunt, nihil propria induſtria adhibere.* Denotat vero fratrum iſta deductio, & quanti Saulum facerent, & quantum Saulo metuerent, quem ſcirent maiore etiam ſtudio ad mortem quæri ab aduerſariis, quam olim Stephanum. Priuſquam excederet Saulus, eā videtur viſione diuina dignatus in templo, quam cap. 22. cōmemorat i, dicens *ſibi imperatum inde exire.* Syrus interpres de ſuo hic addit, בלליא *beleleia*, id eſt, *de nocte*, quod nocte deductus ſit: eſt autem non improbabile.

h Act. 8. 1.
Prouidentiæ diuinæ ita fidendum, vt humana adhibeatur induſtria.
Paulus quanti a fratribus æſtimatus.
i verſ. 17. 18.

Cæſaream.] Plures hoc nōmen ciuitates ſortitas dixi præcedenti capite k. Hæc eſt Philippi cognominata in Syria, ſeu Palæſtina propior Ieroſolymis. De loci itinere locutus cenſetur Paulus in epiſtola ad Galatas l, & Tharſum vſque, quod mox ſubiicitur, cum ait: *Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ.*

k verſ. 40.
l cap. 1. 21.

Tharſum.] Lege verſum vndecimum.

Verſus 31.] Eccleſia quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur ambulās in timore Domini, & conſultatione ſancti Spiritus replebatur.

ECCLESIA *quidem per totam Iudæam.*] Græce in plurali Ἐκκλησίαι; & ſatis frequens eſt in hac aliiſq; Scripturis noui Teſtamenti eiuſmodi vſurpatio m: quæ nihil præiudicat vnitati Eccleſiæ vniuerſalis: ſic vocantur Eccleſiæ Aſiæ, Macedoniæ, Galatiæ, Laodicenſium, Corinthiorum, Theſſalonicenſium, & ſeptem ciuitatum Aſiæ, quæ recenſentur in Apocalypſi: imo Eccleſia in domo Philemonis. Eodem etiam pacto apud alios Auctores legimus mentionem de Eccleſia Gallicana, Africana, Mediolanenſi, &c. & hoc ipſum obſeruat Auguſtinus n, afferens alia in aliis rebus exempla.

Eccleſiæ in plurali ſæpe Scriptura nominantur.
m Actuū. 14. 23. cap. 15. 41. c. 16. 5. Rom. 16. 4. 16. 23. 1. Corin. 4. 17. c. 7. 17. c. 14. 33. co. 16. 1. 19. & alibi valde ſæpe in epiſtolis, & in Apoc. & epiſtolis Petri & Ioannis.
n Præfat. in Pſal. 150.

Iudæam, & Galilæam, & Samariam.] Diſtinctæ prouinciæ ſunt in Palæſtina, vt notatum eſt capite primo libri huius o, vbi quoq; actum de Samaria p, & de Galilæa q.

Habebat pacem.] Mentio eſt de pace, ne quis Petrum egreſſum Ieroſolymis arbitretur (quod mox narrandum eſt) propter metum perſecutionis, quoniam cum hæc vigebat veluti in ſtatione, ibi Apoſtoli manebant, pacis tēpore ad prædicandum digrediebantur: diuq; probata Apoſtolorum aliorum ac populo commendata probitas efficiebat, vt illos quidem paterentur conſiſtere in Ieruſalem, non autē Saulum. Hæc partim ex Oecumenio, partim ex Chryſoſtomo. Lyranꝰ aliam cauſam dat, vt intelligatur quo pacto fratres potuerint deducere Saulum de Ieruſalem vſq; ad Cæſareā: tum præterea, quia per ſe ſcitu dignum erat poſt grauem illam perſecutionem occaſione Stephani motam, pacem Eccleſię redditam cognoſcere. Alternant perſecutio, & pax in Eccleſia: ne ſi illa diutius duraret, Iudæi negarent ſpatium ſibi fuiſſe deliberandi de Fide noſtra: ſi iſta ſemper eſſet, patientiæ, & tot aliarum ſeges virtutum deeſſet, magiſq; ſecundis rebus moueri viderentur, qui ſe ad Eccleſiam adiungerent, quam vi ſolidę veritatis. *Poſt tempeſtatem Deus tranquillum facit, & poſt lacrymationem & fletum exultationem infundit* r. *Non patitur Deus nos tentari ſupra id quod poſſumus* ſ: *nec relinquit virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum, vt non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas* t. Agebatur, cum pax illa erat, annus Chriſti trigeſimusnonus, quo etiam anno Tiberius mortuus eſt: cui pacis fructum deferre Tertullianus u videtur his verbis: *Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum intrauit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quod illic veritatem illius Diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus, quia non in ſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.* Euſebius x id recitat in vltimo Tiberij anno. Hinc vero illud quoq; magis intelligitur, quod ante diximus, quo primum tempore venit Ieroſolymā Saulus, vnde diſcedere compulſus eſt ea ratione, quæ hic narrata eſt, abiiſſe aliquantum à cōuerſione ſpatiū: quia cum eſt conuerſus, non habebat Eccleſia pacem, ſed vexabatur dura perſecutione, ipſeque Saulus de perſecutoribus erat,

o verſ. 1.
p ibidem.
q verſ. 31.
Petrus non egreſſus eſt Ieroſolymis metu perſecutionis.
Perſecutio & pax in Eccleſia alternant.
r Tob. 3. 22.
ſ 1. Cor. 10. 13.
t Pſal. 124. 3.
Pax ſumma ſub Tiberio in Eccleſia fuit.
u Apolog. c. 5.
Quomodo pax in Eccleſia tunc temporis fuerit.
x in Chron.

Aedificabatur.] Syrus ſic vertit, חוא בחשלמא כד מתבניא הות ורדיא בדחלתא דאלהא *haua babſchelama cad methbania hauath veradeia bathchelatha dalaha*, hoc eſt, *Erat in ea* (Eccleſia) *pax, quādo ædificata eſſet, & incedebat in timore Dei*; vel ſic, *quod Eccleſia habebat pacem dum ædificaretur, & pergebat in timore Dei*, &c. Sed debuit in vltimo verbo, & ſequenti eundem coniugationis modum exprimere, quia in textu Gręco ſunt eadem participia, *οἰκοδομούμεναι, καὶ πορευόμεναι*, quæ reſpiciūt nomen illud Ἐκκλησίαι. Atq; ita ſenſus eſſet, quod pax proueniebat Eccleſiæ, quoniam ædificabatur, & pergebat in timore Dei, &c. *eſt n. profecto pax multa diligentibus ac timentibus Deum* y, *& ſeipſos ſuperædificantibus lapides viuos in domo Domini* z *ad propriam, aliorumq; vtilitatem.*

y Pſ. 118. 165.
z 1. Pet. 2. 5.

Voces ædificandi, & ædificationis vſu Eccleſiaſtico ſignificant nō ſolum propagationem externam, quo modo hic cenſeri poteſt dici Eccleſiam ædificari, verumetiam ſpirituale quoddam incrementum ex mutuis exemplis, vel doctrinis, ceu ex lapidibus. Vnde dici ſolet quis loqui *verbum ædificationis*, aut *dare bonam ædificationē*, aut eſſe

Aedificandi & ædificationis vocabula quid denotent.

A *homo ædificationis*, ſeu *ædificatiuus*: ſumunturq; hæc etiam omnia in malam partem. Paulus crebro vſurpat has formulas, quod *charitas ædificat a*, quod *infirmus ædificatur*, alterius nimirum malo exemplo ad manducandum idolothyta *b*: *quod qui loquitur lingua, ſeipſum ædificat c*, id eſt, ſibi vni prodeſt: idiota vero, qui non intelligit, *non ædificatur d*: *quod non quæcunq; licent ædificant e*: *vt conſolemur inuicem, & ædificemus alterutrum f*: *vt quæ ædificationis ſunt, inuicem cuſtodiamus g*: *vt vnuſquiſq; proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationē h*. Rurſum quod *qui prophetat, ſeu exponit Scripturas*, &c. *hominibus loquitur ad ædificationem i*: *quod ipſe accepit poteſtatem à Domino in ædificationem aliorum, non in de-* B *ſtructionem k, & omnia in eum finem faciat l*: *idemq; hortatur vt omnes etiam faciant m*. *Deniq; conſummationem Sanctorum appellat ædificationem corporis Chriſti n, & ædificationem o*. *Dei nos eſſe affirmat ſiue ſtructuram, ita vt operibus noſtris ſuperædificemus iam poſito fundamento p, quod eſt Chriſtus q, tanquam primariū* (*ſecundarium enim ſunt Prophetæ atq; Apoſtoli r*) vel *Fides ipſa ſ*. Eōdem pertinet nomen domus Dei ac Domini, & ſpiritualis, &c. vt docuimus capite quarto *t* de Eccleſia. Significant hæc ſymbolica vocabula, Deum habitare in nobis, nos firmos ac ſtabiles eſſe: & inter nos atque cum Deo & Chriſto gratiæ cæmento, & meritorum calce intime fixeq; cohærentes: dumq; viuimus, ela- C borare nos ipſos, & expolire debere.

a 1. Cor. 8. 1.
b ibid. 10.
c 1. Cor. 14. 4.
d ibid. 17.
e 1. Corin. 10. 23.
f 1. Theſſ. 5. 11.
g Rom. 14. 19.
h Rom. 15. 2.
i 1. Cor. 14. 3. 5. 12.
k 2. Cor. 10. 8. c. 13. 10.
l ibid. c. 12. 19.
m 1. Cor. 14. 26.
n Epheſ. 4. 12. 16.
o 1. Cor. 3. 9.
p 1. Cor. 3. 10. 12. 14.
q ibid. 11. Epheſ. 2. 20. 21. 22. Coloſ. 2. 7. & 1. Petr. 2. 5. Matt 16. 18.
Habitare Deum in nobis quid ſit.
r Epheſ. 2. 20.
ſ Epiſt. Iudæ 20.
t ſupra.

Ambulans in timore Domini.] Ambulandi verbo ſignificantur greſſus non corporis, ſed mentis, phraſi Scripturæ ſatis frequenti, vt cum quis dicitur *ambulare cum Deo*, vel *coram Deo*, *ante Deum*, *poſt Deum*, hoc eſt, ei placere, vel *ambulare in lumine, & lege, & iuſtificationibus Dei*, vel *Domini*, legē ac præcepta ſeruare, aut *ſecundum Spiritum*, ſequi ductum Spiritus, aut in viis alicuius illum imitari, vel ei obſequi, vel obedire: aut in tenebris, viuere in ignorantia, & peccatis, *aut in medio mortis*, *in periculis magnis*: aut *vias difficiles*, ſubire labores maximos: aut in nomine Domini, eum colere. Exemplis, quia obuia ſunt, ſuperſedeo. Acuta D magis, quam neceſſaria, vel etiam vera Ruperti annotatio eſt apud Salmeronem *u* (locum enim non reperi) in veteri Teſtamento, cum nondum Dominus ad nos veniſſet, dictos eſſe iuſtos ambulare, vt præcurſores, & anteambulones; in nouo vero, quia iam venit, ſequi, vt ibi *x*, *Venite poſt me*; & *y*, *Sequere me*; & *z*, *Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur*, &c. Vtitur. n crebro Paulus in epiſtolis verbo ambulandi, & alij Apoſtoli item in ſuis ſecundum eandem ſignificationem. Neq; magis probandus is eſſet, qui hoc loco dictum verbum obſeruarit iunctum timori, quaſi timor ſit ambulantium hanc viam vitæ, quoniam *perfecta charitas foras mittit timorem a*: nec *quiſquam dum viuit,* E *eſſe ſine metu debet, incertus odione, an amore ſit dignus b*. Nam præterquam quod timor quidam eſt caſtus, filialis, reuerentialis, quem beati ipſi ſeruāt, reperio quoque Paulum de charitate vſurpare phraſim eandem *c*. Itaque ambulare in timore, idem erit quod verſari in timore, timorem habere, quem profecto viator in via, comitem etiam cum quadam ſollicitudine, quæ exulat à Beatis, deponere nunquam debet: *Beatus enim homo, qui ſemper eſt pauidus d*: &, *Oportet cum metu, & tremore noſtram ſalutem operari e*, exemplo Iob, *qui verebatur omnia opera ſua*, vt inquit ipſe *f*, *ſciens quia Deus non parceret delinquenti*.

Ambulare in Scriptura quam vim habeat.
u To. 1. Prolego. 5.
Ambulare iuſti dicti ſunt, in veteri Teſtamento, ſequi in nouo, hoc ſciſcitur.
x Matth. 4. 19.
y Matth. 9. 9. & c. 19. 27. 28
z Ioan. 12. 26.
Timorem eſſe ambulantium, an dici poſſit.
a 1. Ioan. 4. 18.
b Eccl. 9. 1.
c Rom. 14. 15.
Ambulare in timore quid ſit.
d Prou. 28. 14.
e Phil. 2. 12.
f cap. 9. 28. & 31. 23.

Et conſolatione ſancti Spiritus replebatur.] Καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ἐπληθύνοντο, *& conſolatione ſancti Spiritus multiplicabatur*: quo etiam modo vertit Syrus dicens, ובבויאא דרוחא דקודשא סגיא הות *vabbebuiaa derucha dekudeſcha ſageia hauath*, quod eſt ad verbum, *& conſolatio Spiritus ſancti multa erat*, idq; approbat Beda & Gloſſa interlinear. Significat παράκλησις conſolationem, adhortationem, patrocinationem; quæ tria Spiritui ſancto ita attribuuntur: vt Paracletus proprie cognominetur ſæpius à Chriſto, & tamen Chriſtus ipſe ſeipſum eodem nomine appellat, cum ait *g*: *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis*: eſt enim ipſe conſolator noſter, & *Aduocatus* vocatur à Ioanne *h*, Græce παράκλητος, & ſermones eius omnes fere ſunt parænetici, ſiue exhortatorij; & Patrem Paulus nominat Deum *totius conſolationis i*, & ſe ab illo ait exhortatum *k*, vtens quoque vocibus Græcis. Non poteſt Patri conuenire nomen Aduocati, quia eſt prima in Trinitate perſona; nec etiam Spiritui ſancto, quia conſubſtantialis eſt, niſi eo modo, quo dicitur *interpellare gemitibus inenarrabilibus l*, id eſt, facere, vt ipſi interpellemus, & oremus. In quo ſenſu oportet exponere Paulinum Patriarcham Aquileienſem *m*, cum affirmat, dici Spiritum ſanctum Paracletum, hoc eſt, *Aduocatum*. Quare cum Baſilius *n*, Hieronymus *o*, & Athanaſius *p* docent eſſe Paracletum nomen commune toti Trinitati, de primis duabus ſignificationibus intelligendi ſunt, tertia vero Chriſto competit propter naturam humanam, ſecundum quam minor eſt Patre, ac Spiritu quoque ſancto, vt indicat Ambroſius *q*, dicens *nunquam nos in tentationibus huius mundi, & miſeriis nec ſine Aduocato, nec ſine Conſolatore Patrem eſſe pati*. Idem Athanaſius *r* obſeruauit, non appellari in vetere Teſtamento Spiritum ſanctum nomine Paracleti: cuius rei duplicem excogitauit cauſam Toletus *ſ*, & quia tribulationibus, atque perſecutionibus, quas Eccleſia erat paſſura, promittendus, ac dandus erat Spiritus conſolator: & quoniam tam ſuaue nomen vna cum vberiore donorum ſancti Spiritus effuſione, legi gratiæ, atque filiis debebatur, quos reſpiciens Eſaias alloquitur *t*: *Conſolamini, conſolamini popule meus, dicit Dominus*. Quanquam Hebræi multæ non defuerunt vexationes, & res triſtes, quæ conſolatorem magnopere requirerent: & Dauid ac Prophetæ non ſemel Deum conſolatorem agnoſcunt, & nominatim inuocant, aut pro exhibita conſolatione gratias reddunt. Cauendum vero ne quis παράκλυτον dicat, quod eſt *infamis*, vel παρακλίτην, quod ſignificat *aſſeſſorem*, aut *accubitorem*. Latinitate vero donando παράκλητον, vel paracletum per e longum dicere debemus, vel paraclitum producendo i, ſi non in proſa, vbi Grammatici *u* retineri volunt accentum Græcū, vt in eleiſon, certe in verſu; v.g. in illo Iambico verſu, *Qui paraclitus diceris, donum Dei*, &c. Editio Syra retinens id nomen, effert per vocalem, i, dicens פרקליטה *paraklita*. Vnde verſus:

Græca ſit at ſi vox, ſed declinata Latine,
Accentu Græco talis vox eſt referenda.

Ædificatur Eccleſia timore, eo etiam qui pœnā aliquam habet, atque conſolatione, ſicut omnis Reſpublica, quod dixit ille *x*, pœna ac præmio moderatur: cōſolatio vero ſpiritualis longe melior eſt quā tēporalis, & neſcio quomodo in æſtu, ac ardore tribulationis, vt in ſiti pot⁹ ſuauior exiſtit: *Quam*, inquit Dauid *y*, *magna multitudo dulce-*

dinis

Paracleti nomen eſt proprium Spiritus ſancti.
g Ioan. 14. 16.
h cap. 2. 1.
i 2. Cor. 1. 3.
k ibid. 4.
Aduocati nomen non poteſt conuenire Patri.
l Rom. 8. 26.
m in libello qui habetur Tom. 5. Bibl. Pat.
Quomodo S. Trinitati Paracleti nomen conueniat.
n lib. de Spiritu ſancto c. 19.
o epi. ad Hedib. q. 1.
p lib. de commun. eſſ. Pat. & Fil. & Spiritus ſancti.
In veteri Teſtamento ſanctus Spiritus Paracletus dictus non eſt.
q Tractat. in Symbolum. c. 6.
r orat. con. Arianos.
ſ in c. 14. Ioan. annot. 17.
t cap. 40. 1.
De nomine Paracleti.
u Anton. Nebriſſenſis.
Eccleſia præmio & pœna ædificatur.
x cap. omnis autem lex. diſt. 5. & l. 1. ff. de iuſt. & iur.
y Pſal. 30. 20.

dinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te? Hoc eſt illud *manna abſconditum, quod vincenti datur a*, ac proinde poſt pugnam, quę pugna non exercetur ſine timore, hæc eſt *exultatio, ſed cum tremore b*.

a Apoc. 2. 17.

b Pſal. 2. 11.

Conſolatio & timor duo ſunt velut calcaria.

c Pſal. 103. 25.

Conſolatio, & timor ſunt velut duo calcaria, dextrum ſiniſtrumq;, vt hinc læta triſtes erigãt, hinc triſtia lętitia præſidentes extimulent, ſic etiam *hoc mare magnum & ſpatioſum manibus c*, qua velis, qua remis tranſmittimus: & animi noſtri ager ductis colitur ſulcis, & aquis irrigatur.

Verſus 32.] **Factum eſt autem, vt Petrus, dum pertranſiret vniuerſos, deueniret ad Sanctos, qui habitabant Lyddæ.**

FACTVM *eſt autem, vt Petrus.*] Hæc eſt capitis huius pars ſecunda, de curata Æneæ paralyſi.

Apoſtoli ſedata perſecutione Ieroſolymis prædicationis cauſa exeunt.

Dum pertranſiret vniuerſos.] Pax, qua potitā Eccleſiam diximus (quam nonnulli tribuunt Sauli diſceſſioni, poſt illam adeo vehementem diſputationem in Ieruſalem) in cauſa erat, vt Apoſtoli, qui ſe in perſecutione digreſſis aliis continuerāt Ieroſolymę, ſubinde exirent, ac diſcurrerent prędicabundi. Sic Paulus *d* ait ſe *poſt triennium in Ieruſalem cum aſcendiſſet, ſolum ibi Petrum, & Iacobum Domini fratrem reperiſſe.* Nego tamen Caietano, infra illud triennium generalem ad prædicandū Apoſtolorum diuiſionem factam eſſe, ſed duntaxat ad tempus, & ad propinquiora tantum loca, qualis erat Samaria, quo cum Ioanne Petrus conceſſit *e*. Imo vero Apollonius vetus Theologus *f*, vt memini me alias dicere *g*, tradebat *diuino admonitu iuſſos Apoſtolos hærere duodecim annos in Ieruſalem.* Quod ſi verum eſt (diu autem manſiſſe pręter eam profectionem Petri, & Ioannis in Samariam, docet quoque Iacobi in eadem ciuitate Ieroſolymorum *h* cędes, & Petri vincula) eo modo verum eſt, vt non prius tam late, ac libere prędicarent Gentibus, quam Iudæis; quibus alioqui conſtat prædicaſſe ante id ſpatium etiam longe ſatis diſperſis. Et diuiſionem illam generalem idem Chryſoſtomus *i* innuit nonniſi poſt Apoſtolicum primum Concilium factam, de qua te inferius ſuo loco. Obambulabat, ac obibat Petr⁹, luſtrabatq; vniuerſos tanquam dux exercitus, & cæteris in rebus ad Eccleſiæ adminiſtrationem ſpectantibus ſemper primus, vt hactenus vidimus, & hic obſeruat Chryſoſtomus, ſapientior credo Caluino, qui nōn veretur Papiſtarum hoc loco ſtultitiam accuſare, quod ex iure viſitandi, Petri primatum colligant. Antidotum ſtultitiæ Caluinianæ præſcribit Stapletonus *k*. Exiſtimat Baronius *l* Petri viſitationem hanc fere biennalem fuiſſe, ac interim perueniſſe Antiochiam, quo præuenerat diſperſorum Diſcipulorum prędicatio, atq; tunc eam Eccleſiam fundaſſe, & inſtituiſſe, videlicet Chriſti anno trigeſimooctauo, vt indicat Hieronymus *m*. Euſebius *n* prodit cœpiſſe ſedere Petrum Antiochiæ ducenteſimatertia Olympiade, quarto anno eiuſdem, & vltimo Tiberij, hoc eſt, dicto illo Chriſti tempore, atque ex eodem dicitur adminiſtratam à Petro eam Eccleſiam per ſeptem annos: quod item Damaſus *o* affirmat, & Gregorius *p*, & alij permulti, teſtaturq; celebritas Cathedræ Petri Antiochiæ *q*. Voluit Petrus, ac forte etiam rogantibus id illum cæteris Apoſtolis, vt cum Samariam eum miſerunt *r*, in metropoli Syriæ Antiochia, vbi Iudæorum maximus numerus ciuitatis iure

d Gal. 1. 18.

Apoſtolorum diuiſio facta non eſt intra triennium, cuius Paulus meminit.

e cap. 8. 14.
f apud Euſeb. 5. Hiſtor. c. 25.
g cap. 1.

h cap. 12. à initio 3. 4.

Quando facta eſt generalis illa diuiſio.
i Homil. 25. in Acta.

Petrus dux exercitus Chriſtiani eum luſtrat.

k in Antidoto ad hunc locum.
l Tom. 1. Annal.

Petrus Antiochenæ fundator Eccleſiæ.

m in cap. 2. ep. ad Gal.
n in Chron.

o in Pontificali.
p lib. 6. ep. 37.
q 22. Februa.

r Act. 8. 14.

A viens degebat, religionis fundamenta ſtabilire, & ſedem locare, præcipuamque ei dignitatem conferre. Hallucinatur itaq; grauiter Onuphri⁹ Pannuinus *ſ*, & iure meritoque magnis argumentis exagitatur à Baronio *t*, cum contra totius Antiquitatis conſenſum contendit, Eccleſiam Antiochenam nonniſi poſt Romanam eſſe à Petro inſtitutam. Lucas non meminit Petrum id feciſſe; fateor: atqui hoc inter alia prætериiſſe nominatim Hieronymus *u* monuit, & nos in Prętatione *x*. Sed Alexandrina tamen Patriarchalis Eccleſia, in qua per Marcum, & non per ſeipſum Petrus ſedit, prælata eſt Antiochenę, non hac per ſe de cauſa, ſed quoniam habita eſt ratio prærogatiuæ iam à Romanis ſtabilitæ: ſecundum quā B Ægypti, ſiue Alexandrina præfectura Auguſtalis etiam dicta, longe præſtabat Præfecturæ Syriæ, ſiue Antiochenæ, quæ huic ſuberat, immo etiam immediate alteri inferiori, hoc eſt, Cæſareæ Palæſtinæ, maxime omnium Iudęæ ciuitatum *y* Eccleſias, vt origine temporis, ita rerum in ea geſtarum facile princeps, erat ſuppoſita: vt ſcriptū reperitur in concilio Niceno *z*, & apud Hieronymum *a*, & alio loco demonſtrabitur *b*. Imitentur Paſtores ſummum Paſtorem Petrum in viſitando grege, vt crebro iura inculcant *c*, Patreſque, & maxime commendat Concilium Tridentinū *d*. Scripſit tractatum de viſitatione Salodius, Paulus Fuſcus, C Michael Timotheus, Lucas Antonius Reſta, Felicianus Epiſcopus Comenſis.

Onuphrius Pannuinus arguitur.
ſ in notat. ad Platinam.
t Tom. 1. Annal.
u in cap. 2. ep. ad Gal.
Alexandrina Eccleſia Antiochenæ fuit prælata.
x cap. 5.

y Ioſep. 3. de bello Iud. cap. 14.

z cap. 7.
a ep. 61. con. Ioan. Ieroſolymit.
Paſtores Eccleſiarum in viſitandis Eccleſiis, Petrum debent imitari.
b cap. 11.
c c. cum Apoſtolus, & capitulo de cenſib.
d Seſ. 24. c. 3. de Refor.

Ad Sanctos.] Lege verſ. 13. cur dicerentur Fideles Sancti.

Lydda.] In Palæſtina ſeu Iudæa in littore Mediterranei, ſiue magni maris ciuitas eſt inter Ioppen, & Ieruſalem, diſtans à Cæſarea circiter mille paſſus. Illam Ceſtius in principio Iudaici belli incendit, vt ait Ioſephus *e*: & poſtea vero quam inſtaurata fuit, nomen ei Dioſpolis impoſitum eſt, teſte Hieronymo *f*. Plinius *g* inter decem Iudææ Toparchias, tertio loco Lyddam collocat. *Reliqua Iudæa, inquit, diuiditur in Toparchias decem, eo quo dicemus ordine: Hierichuntem palmetis conſitam: D fontibus irriguam Emmaum, Lyddam, Iopicam, Acrabatenam, Gophniticam, Thamniticam, Betholenem, Tephenem, Orinen, in qua fuere Ieroſolyma, longe clariſſima vrbium Orientis, non Iudææ modo: Herodium cum oppido illuſtri eiuſdem nominis.*

Lydda quæ ciuitas fuerit.

e 2. de bello Iud. c. 23.

f lib. de locis Hebræ. & ep. 27.
g lib. 5. c. 14.

Verſus 33.] **Inuenit autem ibi hominem quendam, nomine Æneam, ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paralyticus.**

INVENIT *autem ibi hominem quendam.*] An intra, vel extra oppidum, quis diuinabit? Poeta forte aliquis, qui ſe diuinum profiteatur. Arator quidem ita cecinit:

——vbi mœnibus aſtans
Reſpicit Aeneam defunctis viuere membris.

quaſi in ipſo limine oppidi inuentus ſit à Petro Æneas. Et id fieri potuit, vt obſeruaret morboſus ille tranſeūtes, à quibus expeteret ſtipem, quemadmodum alius Ieroſolymis ad portam templi Specioſam ſtabat: de quo egimus cap. 3.

Nomine Aeneam.] Diligentis Hiſtorici eſt, circunſtantias narratæ rei exprimere. Si quando igitur perſonæ nomen tacet Lucas, aliive Euangeliſtæ, aut id ignorant, aut ita perſonam deſcribūt,

Hiſtorici officium quid ſit.

vt nominis expreſſio non deſideretur. Ita ſentire poſſumus de claudo illo, quem modo commemorabamus. Videtur præterea idcirco nominis meminiſſe, quoniam dicturus erat, paralyticum iſtum à Petro nominatim compellatum eſſe. Cũ autem hoc nomen ſit Gentilitium, vel erat Gentilis paralyticus, vel, quod non ſemel præmonuimus, Hebræis etiam communicabantur eiuſmodi nomina. Syrus vocat אניאס *Aniias*, quod nomẽ reperitur etiam in veteri Teſtamento *a*, vbi Hebraice priore loco eſt אניעם *Anihham*, & Græce, *Ἀνιάμ*, & in poſteriore עניה *hhanaia*, & Græcè, *Ἀνανίας*: vnde autem Hugo acceperit Æneæ nomen ſignificare fratrem, penitus ignoro. Fateor hic Græce ſcribi Αἰνέαν per ε, vt videri poſſit diuerſum à trito illo viri celebratiſſimi nomine, quod ſcribitur per αι, Αἰνείας.

Cur hic Aeneam nominauerit.

a 1. Paral. 9. 10. & 2. Eſd. 7. 4.

Ab annis octo iacentem in grabato.] De grabato dixi capite quinto *b*. In annorum numero Beda, & Gloſſa ordinaria myſterium venantur, vt Æneas repræſentet genus humanum, quod iaceat ſuo oblectatum languore, & voluptatem capiẽs in labentibus mũdi gaudiis, in quo ſunt quatuor plagæ, & anni totidem tempeſtates. Arator deſignationem addit Circumciſionis, quam lex vetus infantibus die octauo infligebat *c*, & Dominicæ reſurrectionis, quæ contigit *propter iuſtificationem noſtram d*. Comparat hunc quoq; paralyticum cum Euangelico *e* annorum octo ſuprà triginta, & cum Chriſto illum ſanante Petrum. Vterq; ſane vtrumq; vltro paralyſi liberauit, & in alterius numero Auguſtinus *f* eandem ferme rationem myſticam excogitauit. Veneror, vt debeo, ſanctos Patres, ſed ſubtiliores numerorum perſcrutationes (vt verum fatear) nunquam valde probaui, cum intelligerem eoſdem numeros non in deteriorem minus, quam in meliorem partem ab iiſdem Auctoribus ſubinde accipi, & ſpeciatim octonarium, de quo Petrus Bongus *g* nihil niſi bene ominoſum affert, cum ſecus illi, quos citauimus, faciant. Quid Gloſſa interlinearis ſibi velit, nõ aſſequor, cum notat octo annos fuiſſe, non nouem, vt virtus eſſet glorioſior: glorioſior enim, credo, & illuſtrior virtus miraculi appareret, quo plures anni forent. Nec valet ſolutio Hugonis, quod octauo die ſecundũ naturam nõ eſt curatio infirmitatis, ſed nonus eſt criticus. Quicquid ſit de diebus, agitur hic de annis. Videtur potius errore factum, vt idem notat, vt pro *noue* poneretur *nouem*, citato loco Gloſſæ.

b verſ. 33.

In numero octonario quid myſterii latere quidam putent.

c Leuit. 12. 3.

d Rom. 4. 25.

e Ioan. 5. 5.

f Tract. 17. in Ioan.

In numeris non ſunt ſuſpicienda neſcio quæ myſteria.

g lib. de Myſt. numerorum.

Gloſſæ expoſitio reiicitur.

Qui erat paralyticus.] Talis erat & claudus ille, de quo in capite tertio: vbi attigimus, cur potiſſimum commemorata ſint Petri miracula circa claudos, & paralyticos. Quid etiã vetat, vt prior denotauerit Iudæos, hic autẽ Gentiles? Nam de paralyticis curatis à Chriſto hunc ſenſum tradunt Patres *h*, videlicet vel de Iudæis, vel de Gentilibus torpentibus in bono opere.

Quid deſignet hic paralyticus.

h Cyril. & Rupert. in Ioann. Hilar. can. 7. & 8. in Matt.

Verſus 34.] **Et ait illi Petrus: Ænea, ſanat te Dominus Ieſus Chriſtus: ſurge, & & ſterne tibi. Et continuo ſurrexit.**

ET *ait illi Petrus: Aenea.*] Vnde ſciuit Petrus nomẽ huius paralytici? Fortaſſe & hac in re declarauit diuinam & Propheticã ſcientiam ſuam, ſicut cum & illum ipſum Petrum antea Simonem, Simonis nomine Chriſtus ſibi antea inuiſum, atq; experimento vel auditione incognitum appellauit *i*.

i Ioan. 1. 42.

Sanat te Dominus Ieſus Chriſtus.] Sic melius, prout etiam habent emendatiores codices, & textus Græcus, *ἰᾶταί σε*, atq; Syra editio, מאסאלך *maſelach*, id eſt, *ſanans te*, ſupple eſt, quam, vt nonnulli Latini legunt, per imperandi, vel optãdi modum *Sanet te*, &c. Quo tamen modo legit Gregorius *k*, & Cyrillus Alexandrinus *l*, & non tantum Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *m*, & omnes Gloſſæ, aliiq; interpretes. Hic idem Cyrillus obſeruat circa modum, quo Petrus in hoc paralytico curando vſus eſt, & illo claudo, tribuere voluiſſe miraculi gloriam Chriſto, ne videretur propria virtute, & operatione id efficere poſſe. Annotat idem Ambroſius *n*, etſi loquens de Ænea confundit verba, quæ protulit Petrus cum claudum ſanaret. *Reuera*, inquit Cyrillus, *Pſaltes ad Chriſtum conuerſus, ac de miraculis intelligens quæ patrabantur ab Apoſtolis, aliiſve Sanctis, dixit: Gloria virtutis eorum tu es o*. Probat quoque ex hoc loco diuinitatem, humanitatemque Chriſti in vna perſona.

k lib. 25. Moral. cap. 15. vel 23.

l 6. de Trin.

Petrus omnẽ miraculi gloriam Chriſto tribuit.

m Hiſtoria Schol. c. 97. in Acta.

n 5. de Fide.

o Pſal. 88.

Surge, & ſterne tibi.] Imitatus eſt Chriſtum Petrus paralytico dicentem *p*: *Surge, tolle grabatum tuum*, aut *lectum, & ambula*. Hoc autem modo miraculi vis magis apparet: ſurgere enim, ac grabatum tollere nonniſi ſanus, atque etiam vegetus, & robuſtus poteſt. Voluit fere ſemper Chriſtus editi à ſe miraculi ſignum extare, vt aduertunt Chryſoſtomus, Leontius, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius in Ioannem *q*; vt, poſt panes multiplicatos ſupereſſe fragmenta eorum *r*: vt, deferri vinum ex aqua factum Architriclino *ſ*: vt, dari manducare puellæ ſuſcitatæ *t*: vt, leproſum mundatum oſtendere ſe ſacerdoti *u*, &c. Myſticum eſt quod ait Beda, *ideo iuſſum paralyticum iam ſanatum ſurgere, & ſternere ſibi, vt qui fidei ſoliditatem perceperit in corde, non ſolum torporem, in quo ſeſſis iacuerat, diſcutiat, ſed etiam bona opera, in quibus requieſcere valeat, paret*. Gregorius *x* ante Bedam haud abſimilem tropologiam tradidit, vt nempe *quis ſurgat, mala quæ perpetrauit derelinquens*, & ſternat ſibi mercedis cauſas, ex quibus requieſcere debeat operans, iuxta ſententiam Pſalmi *y*: *Declina à malo, & fac bonum*.

p Matth. 9. 6. Mar. 2. 9. Ioan. 5. 8.

Chriſtus voluit miraculi à ſe editi ſignum extare.

q cap. 6.

r Matt. 14. 20. Ioan. 6. 12. 13.

ſ Ioan. 2. 8.

t Luc. 8. 55.

u Matt. 8. 4.

Myſticus & tropologicus huius paralytici ſenſus.

x Lib. 23. Moral. cap. 15. vel 23.

y Pſal. 36. 27.

Surge.] *Verbum eſt*, inquit Ambroſius *z*, *imperantis: ſed fiducia de meritis eſt, non præſumptio de poteſtate: & de nominis operatione, non de ſua virtute præceptionis auctoritas*. Tum pergit contra Arrianos: *Quid igitur Arriani dicunt? In nomine Chriſti, & Petrus imperat, & nolunt imperaſſe Dei Filium, ſed rogaſſe?* Et quoniam legitur interdum rogaſſe etiam Chriſtus, ſubdit: *Sed lectum eſt, quod rogauit. Diſce diſtantiam. Rogat quaſi filius hominis, imperat quaſi Dei Filius.*

z lib. 5. de Fide. c. 5.

Chriſtus Patrem non rogauit tãtum, ſed imperauit in nomine Patris.

Sterne tibi.] Syriace, *Sterne lectum tuum*. Non præcipit parare lectum ad recumbendum, cui ſurgere præcepit, ſed ad exportandum, perinde vt cum Chriſtus aliis paralyticis *a* imperauit *ſurgere, tollere grabatum, ambulare, ire in domum*. Quocirca moralis ſenſus aſſignatus à Beda *b*, & Gregorio *c*, cum ſuper priore ſignificatione fundetur, aliquantulum vacillat. Opportuna Chryſoſtomi, & Oecumenij animaduerſio eſt, non exegiſſe ab Ænea Petrum fidem, non interrogaſſe, velletne ſanus fieri, quoniam ad multorum conſolationem fiebat hoc miraculum, magis quam ad priuatam paralytici vtilitatem: ac nonnulla in genere miracula etiam Chriſtus edebat non exigens ſemper fidem, vt attraherentur alij ad fidem, quædam ad conſolationem iam credentiũ.

a Matth. 9. 6. Ioan. 5. 8.

b hoc loco.

c 25. Mor. cap. 15. vel. 23.

Cur ab Aenea Petrus fidem non exegerit.

A Adiicit Chryſoſtomus, & Chriſtum, & Apoſtolos exemplo eius, cum primum inciperent ſigna facere, non requiſiuiſſe fidem, ſed poſt aliqua iam facta miracula.

Verſus 35.] Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ, & Saronæ: qui cōuerſi ſunt ad Dominum.

ET *viderunt eum omnes, qui habitabant Lydda, & Sarone.*] Quidam codices Græci *a* corrupte legunt, *Aſſaronam*, in accuſatiuo Ἀσσάρωνα. Hieronymus *b* docet quod Saron, vel Saronas (quod interpretatur Campeſtris) eſt regio Cæſareæ Palæſtinæ B vſque ad oppidum Ioppem pertingens, & paſcendis gregibus apta, quæ iuxta ſoli qualitatem Petro prædicanti fidei continuo fructus germinauit. Præterea, quod eſt omnis iuxta Ioppem Lyddamq; regio, in qua latiſſimi campi fertileſq; tenduntur, & omnis illa plaga, quæ iuxta Actus Apoſtolorum Saronas appellatur. Deniq; quod & inter montem Thabor, & ſtagnum Tiberiadis regio, Saronas nominatur. Contradicit Hieronymo Gloſſa ordinaria, & Carthuſianus, volentes Saronam, perinde vt Lyddam, eſſe duas ciuitates. In libro Ioſue *c* mentio fit regis Saron; ſed Hebraice eſt, לשרון *Laſſaron*, Græce, Ἀσσαρών. Vbi Abulenſis *d* aſſerit vel *la*, eſſe articulum, C vel potius, quia huiuſmodi articulo Hebræi carent, ſuppletum ab aliquo, & quod alibi non reperiatur *Laſaron*, ſed *Saron*. Poſſet quidem videri ל eſſe articulum, dicitque לשרון *laſcharon*, pro להשרון *lehaſſaron*. Sed quia in aliis propriis nominibus non præponitur ל, & non ſolet [illegible] præponi nominibus propriis, idcirco videntur ibi omnes literæ pertinere ad integritatem vnius eiuſdemq; vocis. Andreas Maſius *e* concedit quidem Saron fuiſſe planitiem ſoli vbertate celebrem. Verum illud Laſſaron ait eſſe vrbis nomē, iuxta Chaldeam paraphraſim: & hanc ſibi videri Aſſaron, quæ hoc loco Actuum habetur haud procul Lydda. Quare negat eſſe nomen regionis D ſiue planitiei inter montem Thabor, ſiue Tabyrium, & lacum Tiberiadis. Idem ſentit Arias Montanus *f*. Sed præſtat credere Hieronymo, quippe qui, vt hoc loco ait Gagneius, locorum *αὐτόπτης* fuerit, & ſpectator aſſiduꝰ. Pręterea ex paraphraſi Chaldæa non poteſt ratio noua colligi, cum id ipſum duntaxat nomen habeat, quod editio Hebraica. Deinde in emendatis libris Sixtianis hoc loco legimus *Sarona*, non, vt hi volunt, *Aſſarona*. Poſtremo facit ad celebritatem miraculi, fructumque, vt Sarona regionem potius ſignificet, quam vnicam ciuitatem. Nec eſt tamen prorſus improbabilis alia ſententia, cum etiam conſtet locorum ſicut & virorum propria nomina variari E nonnulla literarū detractione vel mutatione, ſiue cum variantur incolę, ſiue ipſomet temporis lapſu. Fateor in aliis locis Scripturæ *g*, vbi Saron regionis nomen eſt, Hebraice eſſe abſq; ל, שרון *Scharon*, & Græce, Σαρών, licet Interpres vertat aliquando, *Sarona h*. & paraphraſtes Chaldæus *i* eadem terminatione שרונא *Scharona*: & rurſus editio Latina exprimat quodam loco *k* idem vocabulum, vbi tantum id habet Chaldæa ex Græcis illa quæ eſt Theodotionis, cum Symmachus reddat *πεδίον*; id eſt, *campi*.

Qui conuerſi ſunt ad Dominum.] *Erat enim paralyticus Aeneas ἐπίσημος*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, hoc eſt, inſignis, non quidem, vt A exiſtimo, ſplendore generis, vel opum, vel aliā vlla re, ſed quia omnibus notus. Nec enim vir diues aut nobilis iuſſus eſſet ſternere ſibi, ſeu tollere, & portare grabatum ſuum: & quod eundem Petrus inueniſſe ſcribitur, indicat in publico loco, ac fortaſſe ad petendam eleemoſynā, perinde vt de claudo alio proditū eſt *l*. Quod tam multi conuerſi ſint (ſic enim pro omnibus multos intelligimus cum Hugone) arguit miraculi celebritatem. Probabile tamen etiam eſt, præceſſiſſe Petri ad illos prædicationem illo ipſo tempore, vt placet Carthuſiano, aut aliorum Diſcipulorum, antequam hos Petrus modo reuiſeret.

B *Verſus 36.*] In Ioppe autem fuit quædam diſcipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operib. bonis, & eleemoſynis, quas faciebat.

Vltima pars capitis eſt de ſuſcitatione Tabithæ.

IN *Ioppe.*] Hieronymus *m* [illegible] ait eſſe oppidum Palæſtinæ in tribu Dan, in cuius littore tempore quoque ſuo ſaxa monſtrarentur, in quib. Andromeda religata Perſei quondam ſit liberata C præſidio, ac portum fuiſſe fugientis Ionę, diſtantem à Bethlehem quadragintaſex milliaribus. Laurentius Valla *n* docet, Hieronymum fabulę oblitum eſſe *n*, locum illius in India ciuitatem Tharſis. Attamen Plinius *o* tradit in Phœniceo mari ante Ioppem eſſe Pariam oppidum, in qua obiectam belluæ Andromedam ferunt; ſed quādo ſcribebat, dictam alio nomine Arados. Et rurſum alibi *p* diſerte memorat dictæ belluæ oſſa Romam apportata ex Ioppe oppido ex Iudæa. Lege pręterea Solinum *q*, Strabonem *r*, Melam *ſ*. Vidimus etiam ſuperius eundem in Toparchiis Iudææ nominantem Iopicam *t*. Putant Solinus ac Mela extitiſſe ante diluuium: videturq; non D nullis à Iaphet filio Noe inſtauratam ac denominatam: etſi alij malunt nomen datum à Ioppe Æoli filia, & Cephæi vxore. Nunc vulgo vocant Iapho, aut Iaphe, aut Iapha, aut Iaphet, Veneti Zapho. Syrus nominat יופא *Ioppi*, Hebræus יפה *Iapheh*: & qui peregrinantur in terram Sanctam, in eum portum primum deſcendunt. Vnde terreſtri itinere vnꝰ diei, aut duorum inſuper triumve horarū perueniunt in Ieruſalem: quod innuit etiam Hieronymus in ea illius diſtantia à Bethlehem, quam diximus. Quanquam videtur idem Hieronymus confundere Lyddam, & Ioppem, cum ait *Lyddam verſam in Dioſpolim Dorcadis, atq; Aeneæ reſurrectione ac ſanitate eſſe inclytam*. For E taſſe propter vicinitatem vtriuſq; ita locutus eſt. Non longe ab hoc portu monſtratur ſaxum excelſum, ſuper quo Petrus lauans retia vocatus eſt à Chriſto ad Apoſtolatum *u*.

Diſcipula.] De nomine Diſcipulorum ſiue Diſcipularum dictum eſt capite ſexto *x*. Fœminas dictas nomine fœminino Diſcipulas, præter hūc locum in Scriptura nullibi reperio: ſed nomine ſororis ſæpius *y*. Vulgari ſermone vt Monachi fratres, ita Moniales ſorores, ſeu *frati*, & *ſore*, nominantur. Alioqui conſueuerunt Iudæi ſuæ Gētis fœminas ſorores, ſicut viros fratres appellare.

Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas.] Poſterius nomen eſt Græcum, quod Lucas non addi-

a in nouo Teſtam. Par. Typog.
b lib. de locis Heb. & lib. 10. in c. 33. Eſaiæ, & in Abdiam.
Sarona regio vbi ſit.

Eſt nomen vrbis, non regionis.
c c. 12. 18.
d in Ioſ.
e ibid.
f in Ioſ.
Fuit regionis nomen, quēadmodum cenſet Hieronymus.
g 1. Par. 5. 16. c. 27. 29. Eſa. 33. 9. c. 35. 2.
h 1. Par. 27. 29.
i Eſa. 33. 9. c. 35. 2.
k Eſa. 35. 2.
Aeneas paralyticus inſignis cur fuerit.

l cap. 3. 2.
Ioppe quæ ciuitas fuerit.
m lib. de locis Heb. & de cap. 1. Ion. & ep. 27. & 46. & 129.
n hoc loco.
Laurentius Valla carpit Hieronymū, ſed immerito.
o lib. 5. cap. 31.
p lib. 9. c. 5.
q cap. 47.
r lib. 11 & 16.
ſ lib. 1. cap. 14.
Hieronymus Ioppem & Lyddam confundit.
u Luc. 5. 2. & ſeq.
x verſu 1.
y Rom. 16. 1. 1. Cor. 7. 15. c. 9. 5. ad Phil. 2. Iac. 2. 15.
Tabitha cur Dorcas ſit dicta.

diſſet, niſi magnum ei myſterium ineſſe cognouiſſet, inquit Beda: Latine dicitur dama, ſeu damula, vel caprea; quod animal valet acutie videndi, quaſi Græce κατὰ τὸ δέρκειν, *erat enim*, inquit Chryſoſtomus, *vigilans ac ſobria, vt Dorcas: & multa nomina etiam diſpenſatiue ponuntur ſua efficacia appellationem ſignificantia, quæ conſequitur*, inquit Oecumenius. Addit, hoc animal celſa petere, & denotari iſto nomine ſublimem animum noſtræ Tabithæ; vt innuit Hieronymus *a*. Solet etiam in delitiis eſſe *b*.

a In Ezech. c. 41.
b Martialis li. 13 Epig. epig. 94. vel 99.

Delicium paruo donabis Dorcada nato.

eſtq; natura timidum. Talis tropologice Dorcas noſtra, vt paulo poſt deſcribitur. Superflue Antonius Nebriſſenſis *c* admonuit, aliud eſſe Talitha apud Marcum *d*, quod ſignificat puellam, aliud Tabitha, de quo diximus. Fortaſſe inciderat in corruptum codicem Marci, in quo eſſet Tabitha, pro Talitha: videtur Chryſoſtomus legere Tabetha: Syrus legit, טביתא *Tebitha*, vel *Tebitho*. Hebraice vocatur טביה.

c in Quinquagena. cap. 45.
d cap. 5. 41.

Hæc erat plena operibus bonis.] Non erat ergo *vacua gratia in ipſa e, & non acceperat in vanum animam ſuam f*. Sed non dubito, quin opera ipſa plena eſſent coram Deo ſuo, quibus illa erat plena, vt non tantum bona, ſed bene quoq; fierent, & reſponderent perſonæ, & gratiæ illius. Angelus, ſiue Epiſcopus grauiter in Apocalypſi *g* reprehenditur, *quod non inuenirentur opera eius plena coram Deo*, & hoc eſt non reſpondentia dignitati Epiſcopali, nec probatur Deo, cuius in ſtatera non deprehenduntur opera plena: & qui Deo plenus non eſt, quicquid in animum imponat, vacuus inaniſque habebitur animus eius. Lege quæ dixi in capite primo Eccleſiaſtis *h*.

e 2. Cor. 6. 1. 1. Cor. 15. 10.
f Iſa. 29. 4.
Tabitha operibus bonis quomodo plena fuerit.
g cap. 3. 1.
h verſ. 2.

Et eleemoſynis.] De hoc nomine in capite tertio *i*. Sumitur pro re, quæ datur, & pro actu dandi. Nominatim fit mentio de operibus eleemoſynarum, cum generatim præceſſiſſet de bonis, quoniam ſuſcitatio Tabithę iſtis peculiaribus operibus deputatur in hac narratione. Quanquã & hoc verum eſt, inter omnia opera bona externa nullum illuſtrius eſſe, gratiuſque, quam miſericordiæ. *Bona miſericordia*, inquit Ambroſi⁹ *k*, *quæ & ipſa perfectos facit, quia imitatur perfectum Patrem. Nihil tam commendat Chriſtianam animam, quam miſericordia, &c. Neque quiſquam magis beatus, quam qui intelligit ſuper pauperis neceſſitatem* l, *& infirmi, atque inopis ærumnam: in die Iudicij habebit ſalutem à Domino, quem habebit ſuæ debitorem miſericordiæ.* Ad hunc modum Ambroſius. Cyprianus fortaſſis eo reſpexit, quando titulum libro indidit de opere, & eleemoſyna. Certe cum de aliis omnibus ferenda in iudicio publica ſine dubio ſententia ſit, in ea tamen ſola Chriſtus *m* expreſſit miſericordiæ opera: quæ etiam de his ſententia indicat, quo nos Deus amore proſequatur, decernens præmia, ſuppliciaque his, qui benigne nobis fecerint, aut non fecerint: & quam paruo contentus ſit tantus Dominus, vt beneficij loco habeat benefacta in æquales noſtros. Hinc opinor eſt, vt phraſi ſatis trita Scripturæ iuſtitiæ nomine intelligatur miſericordia, nẽpe quod valde iuuet ad omnes virtutes conſequendas, & qui miſericors eſt, idem appellatur ſanctus & iuſtus, eleganti paronomaſia nominum Hebræorum צדק & חסד *chesed*, & *tſedech*, quorũ prius miſericordia, poſterius iuſtitia eſt. Lege Riberam *n*, & Pinedam *o*. Vocat Paulus *p fruges eleemoſynam*: & profecto, quod iure quis debet, dabit, ſi ſit miſericors ac liberalis: Ipſaque liberalitas, quæ dicitur humanitas, reddit tum danti, tum accipienti, quod humanum eſt: ipſi demum Deo, qui id non modo carum habet, ſed exigit, vt dixi.

i verſ. 2.
Cur hic de eleemoſynis peculiaris fiat mentio.
k lib. 1. de offic. c. 11.
l Pſal. 40. 1.
In Iudicio cur de eleemoſyna peculiaris ſententia ferenda.
m Matt. 25. 35. & ſeq.
n In Amos c. 6. n. 26.
o Iob. 6. verſ. 29. n. 4. & cap. 29. verſ. 25. n. 7.
p 2. Cor. 9. 10.
Eleemoſyna cur fruges iuſtitiæ dicatur.

Verſus 37.] Factum eſt autem in diebus illis, vt infirmata moreretur. Quam cũ lauiſſent, poſuerunt eam in cœnaculo.

VT *infirmata moreretur.*] Non fuit mors repentina, ſed longior morbus, ideoq; non eſt aduocatus ante mortem Petrus, quoniam indignũ ducebant eum auellere à prædicatione, qui breui etiam expectabatur: & ipſa morbi prolixitas ſpem ſuſtentabat ſanitatis. Deprecatur Eccleſia in Litania ſubitaneam, & improuiſam mortem. Diuturnior etiam morbus ſæpe animo ſalubris accidit ad meritum & purgationẽ, & exemplũ. Illuſtre Nicephorus *q* narrat exemplum de Benjamin anachoreta, qui admirabili patientia hydropem tolerabat, quam ab aliis, & varios omnis generis morbos ſola manus contrectatione, aut oleo benedicto propellebat. Legendum itẽ quod narrat B. Antoninus *r* de illo, qui cum magnitudinem morbi pertæſus, horam ex quatuor ac viginti, quo tempore purgatorias pęnas optione data maluerat, quam morbi in hac vita vim ſuſtinere, annorum ſpatio longiorem ſibi experiri videretur ſupplex impetrauit reditũ in vitã, & in vita prolixiorem morbum. Petiit Dauid *ſ notum ſibi fieri finem ſuum, & numerum dierum quis eſſet*, vt ſciret quid deeſſet ſibi, ſeu quantum temporis ſupereſſet. Sed quoniam viro ſancto videtur indignum ſcire velle vitæ finem, quem voluit Deus eſſe incognitum, vt etiã docuim⁹ in capite primo *t*, & incertitudo mortis lõge paſſim vtilior eſt, vt Patres *u* docent, ſignificat hoc petitionis modo deſiderium mortis ex tædio vitæ calamitoſæ, vt cum quis calamitate preſſus exclamat: Quando Domine facies finem? pro eo quod eſt, ô vtinam faceres finem!

Morbus diuturnior eſt animo ſæpe ſalubris.
q lib. 11. c. 31.
r 1. par. tit. 5. c. 3. § 1.
Purgatoria pœna vnius horæ longior anno viſa eſt.
ſ Pſal. 38. 5.
t verſ. 7.
Qua ratione Dauid vitæ finem ſcire expetierit.
u Lactant. de opiſ. Dei. cap. 4. Aug. in Pſ. 102. & 144. & Tractat. 33. in Ioan.

Quam cum lauiſſent.] Gloſſa interlinearis ait in quibuſdam codicibus inueniri: *Cum lauiſſent vnguentis.* Quod attinet ad lotionem, erat antiquus maxima pœna fœdatũ mori, aut ſepeliri, vt quidam colligunt ex Leuitico *x*, vt Hieronymus ab Oleaſtro. Meminit huius ritus apud Chriſtianos Tertullianus *y*, & crebro hiſtoriæ, præſertim recitatæ à Gregorio Papa *z*, à Turonenſi *a*, Beda *b*, ab Ginardo *c*, ab Euſebio *d*, ab Amalario *e*, à Sidonio *f*, ab Añonio, ſiue Aimonio *g*. De his quoque, aliiſq; ritibus Epiphanius *h*. De vnctione & conditura patet vel ex pollinctorib. ita dictis, quod veluti pollutos vngerent, nõ modo lauarent; etſi alij malunt à pelle, & vnguendo, ſiue vngendo: quidam vocatos polinctores, à poliendis cadaueribus; appellantur vero etiam ſalitores. Lege notationes Tiraquelli in Alexandrum ab Alexandro *i*. De iiſdem non ſolum plurimi profanorum, ſed etiam idem Tertullianus *k*: & adhuc de re ipſa Prudentius *l*, Gregorius *m*, aliique Patres. Ægyptiis ſolenne fuiſſe vngere corpora, docet vel Iacob, quem Ioſeph Ægypti Pręfectus medicis præcepit, vt aromatib. condirent *n*. Inde manauit hic mos ad alias gentes, atque ad Iudæos, vt Tacitus *o* teſtatur: apud quos tamen poſt illos duos patrem, filiumque, nullum eo ritu ſepultum legimus vſque ad Aſa regem Iuda *p*. De Ægyptiis legendi Herodotus *q*, ac Diodorus *r*. Virgilius de funere Miſeni Troiani *ſ*.

x Leuit. 20. vlt.
y Apolog. cap. 42.
z Hom. 39. in Euang. lib. 3. Dial. c. 17. lib. 4. c. 16. & 27.
Defunctorũ corpora lauare, ritus antiquus.
a lib. de glor. Confeſſ. c. 17. & c. 104. & in vita Patrum c. 9. 10. 15. & 20. 1. Hiſt. c. 5. lib. 4. c. 5.
b de S. Cuthberto.
c in vita Caroli Magni.
d 7. Hiſt. c. 17.
e li. 4. c. 41. de Diu. offic.
De vnctione cadauerum qui meminerint.
f lib. 3. ep. 3.
g lib. 4. c. 35.
h oratio de ſepul. Chriſti.
i lib. 3. c. 7.
k Apol. c. 42.
l in Cathemerinon, in Hymno ad exeq. defuncto.
Ab Aegyptiis mos vngenti corpora ductus eſt.
m in c. 4. Cantic.
n Gen. 50. 2.
o 21. Annal.
p 2. Paral. 16. 14.
q lib. 2.
r lib. 2.
ſ Aeneid. 6.

Corpuſque lauant frigentis, & vngunt.

Id ſumpſit ex Homero *a*. καὶ τόγε δὴ λοῦσαν, καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ, qui ponit etiam duplicẽ hunc ritum in funere Patrocli *b*, & Achillis *c*. Hi duo ſatis demonſtrant vſum lauandi & vngendi corpora mortuorum apud Græcos, Troianoſque fuiſſe. De Romanis quoque Ennij verſus:

Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit.

Plura Pontanus noſter in Virgilium *d*, & in Progymnaſmatis *e*, & ſuaui mihi conſuetudine notiſſimus Franciſcus Bencius *f*.

De Chriſto variis aromatibus condito tradunt Euangeliſtæ, ex quibus item colligitur durаſſe plures dies condituram apud Iudæos, cum non tantum ipſo, quo ſepultus eſt, Chriſtum Nicodemus mixtura myrrhæ, & aloës condierit, verumetiam tertio poſt die mulieres eadem de cauſa venerint ad monumentum. Hi dies in Geneſi *g* numerantur quadraginta, apud Ægyptios vero ſeptuaginta, vt proditur ab Herodoto *h*. Nec tamen exiſtimandum, apud vtroſuis hunc tam operoſum cõdiendi modum ſemper, atque erga quemlibet eſſe impenſum, ſed ſolum erga inſigniores, vel chariſſimos. Alioqui Lazarus quatriduo duntaxat ſepultus non fœteret, nec Martha priuſquam ſepulcrum aperiretur, id dixiſſet *i*, niſi cõmuni omnium opinione inducta eſſet, qua communiter ſibi perſuadere ſolerent, mortuum paucis ab obitu diebus odorem ingratum exhalare.

Cur calida mortui abluerentur, cauſam ex Plinio *k* colligit Seruius *l*, eamque præterea tradit Cornelius Celſus *m*, quoniam, inquit, ſolet plerumq; vitalis ſpiritus excluſus putari, & homines fallere, ideoq; ſimul conclamabatur, ſi forte reuiuiſceret. Cur vngerentur, Donatus *n* rationem hanc aſſignat, vt celerius flammam conciperẽt, adde potius, vt minus fœterent, dum cremarentur. Non habet iſta cauſa locum apud eos qui corpora nõ cremant (nec fuiſſe veteris apud Romanos inſtituti, teſtis Plinius *o*, Tertullianus *p*, Macrobius *q*, Corneli⁹ Celſus *r*, ſuo æuo viguiſſe Sidonius *ſ* & Caſſiodorus *t*) neque generalis eſſe poteſt prior illa. Quæcunq; Gentiles impulerit (apud quos delubra, teſte Aſconio *u*, dicebantur ea templa, in quibus eſſent labra corporum abluendorum mortuorum) haud dubium quin pij amorem erga defunctos, & Reſurrectionis ſpem omni hoc adhibendo circa illos cultu declarare velint. Verum hac de re nonnihil iam diſſerui capite quinto & ſeptimo. Fertur Balduinum Ieroſolymorum regem ad Flandros ſuos ex Palæſtina miſiſſe pretioſas ac mundas ſordes ex abluto còrpore mortui Chriſti exiſtentes, per Abbatem S. Bertini: aquam etiam, qua pia fœmina Britanniæ Dux, Vincentium Ferretium abluit, non pauca miracula ediſiſſe.

Poſuerunt eam in cœnaculo.] Ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ. De cœnaculo, & voce etiam Græca pridem dixi *x*. Hieronymus *y altiorem domus partem fuiſſe* docet, loquens de Tabitha, *quæ bonis*, inquit, *operibus ad ſumma conſcenderat*. Non videtur ſtatim mandata ſepulturæ, acceſſitus enim Petrus, inſepultam reperit. Et quidẽ olim aliquandiu inhumata manſiſſe condita corpora, vt religioſe iis officia ab excubantibus perſoluerentur, nõ tantum cum deducebantur, teſtis eſt Hieronymus de Paula *z*, & Turonenſis de pelagia *a*. De ſeptem diebus, tradit Seruius *b*, vt interim conſtare poſſet, neq; veneno, neq; ferro periiſſe defunctum, vt ait Hyginus *c*. Onuphrius Pannuinus *d* locum vbi cadauera exponerentur vniuerſe infert ex præſenti hiſtoria fuiſſe cœnaculum; vel domus publicam partem. Solet tamẽ cadauer multis in prouinciis ad ianuam dom⁹, ſeu in veſtibulo exponi, vel vt mortis cæteri admoneantur, vel vt ad orandum pro defuncto prouocentur. Mouit poſterior cauſa Pelagiam, de qua refert Turonẽſis *e*, vt moribunda à filio peteret, *ne ſe ante diem quartam ſepeliret, vt videntes famuli, famulæque, pro ipſa orarent*. Solitos idem olim Græcos vſurpare, ac Romanos, ſunt qui ex Homero *f* colligant, & Virgilio *g*, & Suetonio *h*, & Luciano *i*, quos citat Lipſius *k*, necnon Perſium, Dionem, Senecam, Platonem. Ita quidem Virgilius:

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum,
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Seruabat ſenior. ——

Id proprio vocabulo dicebatur collocatio, vel commendatio *l*; & ſolebat præterea corpus mortui foras ſpectare, atq; facie pedibuſq; in publicũ verti, vt docent iidem Auctores, præcipue Homerus *m*, Perſius *n*, Seneca *o*. Ponebatur item ante fores cupreſſus, piceæve ramus, funebre ſignũ, ne quis è numero Pontificum, ſi domum neſcius eſſet ingreſſus defuncti, pollueretur, vt proditũ legimus à Plinio *p*, & Seruio *q*, quoniam his, inquit, iſto *r* funere pollutis non licebat ſacrificare: quamuis Dioni *ſ* viſum aliter. Non eſt præſentis inſtituti reliquos perſequi funeris ritus, quos cognoſcet qui à me laudatos hic & cap. 5. ac 8. euoluet. Videtur hic tamen vnus prætermitti nõ poſſe, de amictu mortui. Etenim paulo poſt audiemus, quaſi audita Petri voce mortuam Tabitham oculos aperuiſſe, atq; reſediſſe & erectam à Petro fuiſſe. Quæ non videntur eſſe potuiſſe, ſi inſtitis, faſciiſque ſepulcralibus manus pedeſque ligata, facieſque ſudario tecta, vt de Lazaro, & totum corpus circumuolutũ ſindone erat *t*, vt de Chriſto ipſo Ioannes ſcripſit *u*, dicens, *cum Iudæis morem ſepeliendi fuiſſe*. Qui ſane mos linteo cadauera obuoluendi, & illigandi ſeruatus traditur inter Chriſtianos à Dionyſio Alexandrino *x*, Athanaſio *y*, Hieronymo *z*, Prudentio *a*, & hoc tempore eũ Chriſtianitatis pars maior tenet, exceptis fortaſſe inſignioribus perſonis, & ſacerdotibus.

Ac de his quidem conſtat ex vita Popponis Abbatis, & Ausberti Rhoromagenſis Epiſcopi, Germani *b*. Itali veſtibus mortuos induunt, quas viui gerebant, exemplo non ſolum antiquo aliorum in Italia Chriſtianorum, de quibus Gregorius *c*, præterea Turonenſis *d*. Sidonius *e*, Arnobius *f*, Lactantius *g*, ſed etiam vetuſtiore Gentilium, de quibus Plutarchus *h*, Ennius *i*, Corippus *k*, Quintilianus *l*. Fallor, vel vtrumque apud nonnullos Chriſtianorũ fuit in vſu, ſimul cadauer veſte induere, ſimul indutum linteo inuoluere. Vtrumq; ſane fecit Marino martyri martyr Aſterius, Euſebio teſte *m*, nec deſunt alia exẽpla. Quicquid ſit, Tabitha vel nõdum induta linteo erat, cum Petrus, qui prope aberat, aduenit (Cyprianus *n* certe ait, *quod in tabula lotum iacebat*) vel quo miraculo extitit viua, eodem linteum diſſiliit, ac de facie ſudarium, vt contigiſſe veriſimiliter dici poteſt filio viduæ, qui ſuſcitatus à Chriſto reſediſſe dicitur *o*, cum ad ſepulturam iam efferretur. Fauet coniecturæ huic meæ Rabbi Iacob *p*, qui ſcribit, cum ſe nimium apud Hebræos funeris pompa extuliſſet, vt deterriti expẽnſarũ magnitudine cognati, & propinqui, ſe aliquãdo,

a Iliad. 6.
b Iliad. 18.
c Odyſſ. vlt.
d in citatum locum 6. Aen.
e Volum. 3. p. 2. in 17.
f orat. 22. de ratione funeris apud Romanos.
Plures dies apud Iudæos condiebantur mortuorum corpora.
g cap. 50. 2.
h lib. 2.
Non omniũ corpora per plures dies condiebantur.
i Ioan. 11. 39.
k lib. 7. c. 52.
l Aeneid. lib. 6.
m Præf. lib. 1. de re Medica.
n in 6. Aeneid.
o lib. 7. c. 54.
p de anima.
q lib. 7. c. 7.
r de re Medic.
ſ lib. 3. ep. 3. & lib. 4. ep. 11. & 13.
t [illegible]
u in Diuin.
Cur pij in curandis mortuorum corporibus operam poſuerint.
x cap. 1. 13.
y in cap. 41. & 42. Ezechiel.
Cur mortuorum corpora non ſtatim efferentur.
z in epitaph.
a lib. de glor. Conf. ca. 104.
b in 5. Aen. in id, Præterea ſi nona.
c Fab. 274.
d de ritu ſepeliendi c. 3.

Locus vbi defunctus exponebatur.
e ſupra.
f Iliad. 7.
g Aeneid. 11.
h in Auguſto. c. 100.
i περὶ πένθους.
k 1. Electorum. cap. 6.
l Glo. in l. ſi quis ff. de relig.
m Iliad.
n Saty. 3.
o ep. 12.
Cur cupreſſus ante fores poneretur.
p lib. 16. c. 33.
q in 3. Aeneid. At ſaque cupreſſo.
r in 11. Aeneid.
ſ lib. 50.
Quo amictu mortui condebantur.
t Ioan. 11. 44.
u cap. 19. 40.
x apud Euſ. li. 7. c. 17
y in Antonio.
z epiſt. 49.
a in Hymno ad exeq. defunct.
b lib. 2. c. 22.
c 3. Dial. c. 17
d 4. Hiſt. Franc. c. vlt. lib. 6. c. 29. & vlt. lib. 7. c. 1. & 30. de vit. Patrum. c. 1. 9. 8. 12. de glor. Confeſſ. c. 81.
e lib. 3 ep. 3.
f 5 cont. Gent.
g de orig. error. c. 4.
Quo habitu compoſita fuerit Tabitha.
h in Proble. Rom. q. 46.
i in Creſph.
k lib. 1.
l decl. 298.
m lib. 7. Hiſt. c. 14. vel 16.
n lib. de opere & eleem. c. 4.
o Luc. 7. 15.
p in Tortur. c. 352.

relicto cadauere, ſubducerent, moderationem à Gamaliele adhibitam, ne niſi lineis velis cadauera, cuiuſuis eſſent conditionis, obuoluerentur. Quanquam id velle potuit, ne in ſepulcro pretioſior vlla veſtis, aut ſuppellex, pro vetere conſuetudine, cuius apud Ieremiam Hieronymus *a* meminit, conijceretur, quod iure etiam ciuili *b* Romanis inhibitum eſt, non quod cadaueribus amictus inijceretur. De veſtitu cadauerum teſtis inſuper Paulus Iuriſconſultus *c* Vlpianus *d*; & Conſtantius *e*.

a cap. 8.
b ff. ad leg. Iul. & primo lege 11. Tabula, apud Cicero. 2. de leg.
c l. 14. de in rem verſo.
d l. 14. § idem que reſp. ff. de rel. & ſum. funer. l. 113. § vlt. de leg. 2. l. 15. § proinde. de vſufructu.
e de S. Germano. lib. 2. c. 22.

Verſus 38.] Cum autem prope eſſet Lydda ad Ioppen, Diſcipuli audientes quia Petrus eſſet in ea, miſerunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire vſque ad nos.

CVM *autem prope eſſet Lydda ad Ioppen.*] Hæc eſt cauſa, cur, vt prius dixi, Hieronymus ſcripſerit, vtrumq; miraculum, & paralytici, & Tabithæ, contigiſſe in Lydda, nimirum loci vtriuſq; vicinitas. Syrus ait, quod Lydda erat ad crepidinem Ioppe.

Ne pigriteris venire vſque ad nos.] Verbum Græcum ὀκνῆσαι, ſignificat pigrum, ac ſegnem eſſe, detrectare, differre, grauari, ſed & Latinum pigror ac pigritor vſurpatur pro differo, ſeu tardo, vt cum M. Tullius *f* ait: *Tu quæſo quicquid erit noui, ſcribere ne pigrere.* Videtur hoc loco vim habere grauandi, vel cũctandi: nec enim decorum erat ſegnitiem obijcere. Gloſſa interlinear. notat duos miſſos, exẽplo Chriſti, qui ſuos binos mittebat *g*, decori videlicet gratia, vt alias dixi, & quidem ex ſenſu virili prudentiore. Cæterum cauſam non indicaſſe, ne venire recuſaret, propter humilitatem, hoc eſt, ne ſi ſuſcitandæ defunctæ expreſſe meminiſſent, is modeſtè petitionem, vt ſuis imparem meritis, reiecisſet. Fuit quoque reuerentia erga Petrum rem ſimpliciter proponere, cuius ſatis perſpecta charitas, quiq; ibi breui expectabatur.

Verbi ὀκνεῖν, & pigror, ſignificatio.
f 14. ad Attic. epiſt. 1.
g Luc. 10. 1.

Verſus 39.] Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum aduenisſet, duxerunt illum in cœnaculum: & circumſteterunt illum omnes viduæ flentes, & oſtendentes ei tunicas, & veſtes, quas faciebat illis Dorcas.

EXVRGENS *autem Petrus venit cum illis.*] *Impiger & humilis nulla excuſatione eſt vſus*, inquit Gloſſa interlin. *Obtemperat ac venit*, inquit Chryſoſtomus, *neque pro indignitate habet vocatum eſſe. Impigre pro Apoſtolica humanitate venit*, inquit Cyprianus *h*.

h lib. de opere & eleem. c. 2.

Circumſteterunt illum omnes viduæ flentes.] Viduarum cura quanta ſemper Eccleſiæ fuerit, docui capite ſexto. Fletus hic demonſtrat, quod capite octauo vidimus, honeſte defunctos poſſe defleri, dummodo ne quid nimis *i*. Lege præter cæteros Bernardum *k* deflentem Gerardi fratris obitum, & Ambroſij item Satyri ſui. Credi poteſt has viduas conueniſſe officij ſoluendi cauſa, & commune, quod alijs omnibus fortaſſe debebãt ratione gradus ſui in Eccleſia, & peculiare, ob accepta beneficia à Tabitha. Sed & ſuſpicari licet in prima Eccleſia quiddam ſimile fuiſſe ei, quod poſtea etiam Iure ciuili ſancitum eſt *l*, vt aſceticæ, ſiue canonicæ mulieres non minus octo feretrũ præcederent, & pſallerent. Itaq; viduæ iſtę lacrymis potius, quam verbis, vt eleganter Arator deſcribit, flagitant conſeruatrici vitæ ipſarum, vitã: nec dubitant reſtitui poſſe à Petro, qui ſponte, non exoratus, Æneæ ſanitatem deploratam reddidiſſet. Non ſolis viduis, etſi his maxime, vtpote pro conditione miſerabilioribus, ſed alijs Tabitha benigne fecit: decori tamen ratio non permittebat fœminæ domum, forſan etiam viduæ, frequentari à viris.

Teren.
k Serm. 26. in Cantic.
De his viduis quære ut qua re conuenerint.
l in Nouell. 49. Conſtit. 61.

Oſtendentes ei tunicas, quas faciebat illis Dorcas.] Preces armatę dici poſſunt iſtę: maxima enim vis eleemoſynæ ad liberandum ab vtraque morte, prima, & ſecunda *m*: iuuant quoq; defunctos viuorum preces, vt hinc elicere videtur Chryſoſtomus. Primũ etiam illud Cyprianus *n* ad eleemoſynæ commendationem adducit, atq; de illis viduis hoc modo loquitur: *Circumſteterunt eum viduæ flentes, ac rogantes, pallia, & tunicas, & omnia illa quæ prius ſumpſerant indumenta monſtrantes, nec pro defuncta ſuis vocibus, ſed ſuis operibus deprecantes, & quæ laborantibus viduis largita fuerat ſubſidia viuendi, meruit ad vitam viduarum petitione reuocari.* Iterum Chryſoſtomus egregie hoc exẽplo demonſtrat *o* his benefactis creari, ſeruariq; gratam noſtri memoriam apud poſteros, non ſuperbarum cõſtructione domorum, &c. illud enim eſſe rebus inanimatis ſumptus impendere: hoc autem cũ illis, qui eiuſdem ſunt generis, miſericordiam facere. Videtur porro idem eodem loco velle oſtenſas non tantum veſtes ad commendationem defunctæ, ſed ad exaggerandam ſolitudinem propriam ac egeſtatem, quæ pote tali priuatæ ſubſidio forent, ait enim calidas lacrymas profundentes, cibum, & quibus opus habebant, quæſiuiſſe.

Preces armatæ viduarum quæ.
m Tob. 4. 11. & cap 12. 9. Eccl. 3. 31. cap. 29. 15. Dan. 4. 24.
n ſupra.
o Hom. 30. in Gen.
Quibus modis memoriam quis ſui nominis ſeruare poſſit.

Tunicas & veſtes.] Cyprianum audiuimus interpretantem pallia, & tunicas, & omnia indumenta. Prior vox Græca τῶν ἱματίων, late ſignificat quaslibet veſtes; tum vero magis preſſe pallia, quæ ſupra tunicam induuntur, aut etiam togas: præterea veſtes ſtragulas: item tegmina capitis, vt exemplis demonſtrat Budæus *p*. Poſterior vox τῶν χιτώνων, ſumitur aliquando pro interioribus tunicis, ſeu intimis quæ dicũtur intuſia, vel mollius induſia: & ſubuculæ, & interulæ: quæ Latino etiam tunicarum vocabulo ſimpliciter poſito ſignificantur: interdum pro exterioribus. Voluit Lucas comprehendere omne indumenti genus, vt Cyprianus *q* obſeruat: & Vlpianus *r* inter veſtimenta numerat omnia lanea, lineaq; ſerica, bõbycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, inſternendi inijciendi, accumbendi cauſa parata ſunt: ſed & Scripturæ *ſ* veſtimenti vocabulũ extendunt ad culcitram, ſiue lodicem ad lectulum, ad operimentum dormientis, ac etiam fortaſſis ad omnem domeſticam ſupellectilem, vt apud Eſaiam *t*: *Veſtimentum tibi eſt, princeps eſto noſter: & in domo mea non eſt panis, neque veſtimentum.*

De veſtium nominibus.
p in Comment. ling. Græcæ.
q ſupra.
r l. 23. § 1. ff. de aur. arg. &c.
ſ Exo. 22. 26. Iob. 22. 6. Amos. 2. 8.
t cap. 3. 6. 7.

Quas faciebat illis.] Syrus habet, *dabat*, ſeu, *dans fuerat*. Non tantum fieri fecit, ſed ipſamet veſtes conſuebat: quod opulentiſſimas, illuſtriſſimaſq; fœminas non veterum modo, ſed noſtra etiam memoria nobiſq; bene cognitas, feciſſe ſcimus, tanquam quæ in pauperibus Chriſti ipſius perſonam reſpectarent. Lege vitam Elizabethæ Hũgaræ *u*, Elizabethę Reginę Luſitaniæ *x*, Eleonoræ Ducis Mantuæ *y*. Concedo Lyrano tantum conſuiſſe parum eſſe; ſed exiſtimo cum opibus

u apud Surii.
Mulieres piæ ſuis manibus pauperib. indumenta parabant.
x in orationib. & libris Turpiniani.
y apud Poſſeuinum & Antoninum Folcanum.

operas contuliſſe, non ſumptibus parcentem, ſed merita adaugentem. Audiatur Arator:

—— *Lugentia tecta petenti*
Stant inopes, viduiq; greges, & brachia monſtrant
Exuuiis onerata ſuis, quas Dorcadis ipſa
Texuerant, dederantque manus. ——

Textus Græcus, ὅσα ἐποίει μετ᾽ αὐτῶν οὖσα, *quanta*, vel, *quæcunq; faciebat cum eis exiſtens*, videtur innuere adhibitas viduas à pia illa fœmina ſocias in opere: fortaſſe tamen ſolum ſignificat, cum eſſet cum ipſis, hoc eſt, quando viuebat, vt etiam vertit Syrus, ac verſabatur inter illas. Attamen ex illis verbis eruit Chryſoſtomus latentem humilitatem Tabithæ, quod communiter omnes agerent inuicem ſine faſtu & arrogãtia. Ambroſius *a* nominat alimenta, non ſolum veſtes, propter quæ Tabitha ſuſcitata fuit.

a de fide reſur.

Dorcas.] *Non repetit Tabitha, ſed Dorcas*, inquit Caietanus, *quia forte vtroq; nomine ſolita erat appellari*; ab Hebræis quidem Tabitha, & ab eiſdem natione Græcis Dorcas, vt propterea nomen eius interpretandum duxerit Lucas.

Verſus 40.] Eiectis autem omnibus foras; Petrus ponens genua, orauit: & conuerſus ad corpus, dixit: Tabitha, ſurge. At illa aperuit oculos, & viſo Petro, reſedit.

ELECTIS *autem omnibus foras.*] Exemplo Chriſti filiam Archiſynagogi principis reſuſcitãtis *b*, idque ad vitandam elationem; vel *ne indigni ſignum viderent*, inquit Gloſſa ordin. *& vt Deum ſecretius, efficaciusq; exoraret*, inquit Lyranus; & *ne lacrymis conturbaretur, neque confunderetur*, inquit Chryſoſtomus; & quoniam vbi lacrymæ, tale myſterium perfici non debet, nec mors res deploranda eſt, aut noſtri mortui effuſe lugendi. Solent magi, vt ſuas exerceant artes, clam aliis agere. Non vt rem talem ac illicitam ageret Petr⁹ remouit arbitros, vt notat Comeſtor *c*, ſed iis quas dixi de cauſis.

b *Matt. 9. 25.*
Cur Petrus hoc miraculum clam facere voluerit.

c *Hiſt. Schol. in Act. c. 49.*

Ponens genua, orauit.] Dixi capite ſeptimo *d* de genuflectione inter orandum, *quod*, inquit Chryſoſtomus, *fuit modo in Petro indicium attentæ, & ordinatæ orationis. Senſit Petrus*, ait Cyprianus *e*, *impetrari poſſe quod ſic petebatur* (à viduis) *nec defuturum Chriſti auxilium viduis deprecantibus, quando eſſet in viduis ipſe veſtitus.* Cum itaque genibus nixus oraſſet, & viduarum ac pauperum idoneus aduocatus legatas ſibi preces ad Dominum pertuliſſet, conuerſus ad corpus, &c.

d *verſ. 59.*

e *lib. de ope. & eleemoſ. c. 2.*

Tabitha, ſurge.] Cyprianus addit: *In nomine Ieſu Chriſti.* Sed opinor, non vult expreſſas has voces à Luca, verum id nomen Petrum ſeu voce, ſeu animo interpoſuiſſe, quod plane perſuadet præmiſſa eiuſdem ad Deum oratio, ex qua intelligitur, cum dicit, *ſurge*, non tam ſuo, quam Chriſti nomine imperare, vt de Ænea cum Ambroſio prius diximus. Non omnia permittit Deus eadem facilitate fieri, & qui tot ſola curarat Petrus vmbra, nunc tanta facit ad excitandam Tabitham, videlicet, *interdum fides accedẽtium magis, minuſve cooperatur*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Sed antequam Petrus his verbis vteretur, intellexit profecto ſe exauditum, vt notant Lyranus, Carthuſianus, & Arator. Diriguntur verba non proprie ad totum compoſitum, quod per mortem diſſolutum eſt, ſed ad corpus, ad quod conuerſus dicitur Petrus, quaſi diceret: Tu corpus exanime denuo animare, ac viue, & ſurge de mortuis ſopore, aut de loco, in quo iaces. Atque in hoc etiam Petrus imitatus eſt Chriſtum dicentem *f*, *Adoleſcens, tibi dico, ſurge*: *Talitha g*, id eſt, puella, *cumi*, id eſt, ſurge: *Lazare h*, *veni foras*.

Non omnia permittit Deus eadem facilitate fieri.

f *Luc. 7. 14.*
g *Mar. 5. 41.*
h *Ioan. 11. 43.*

Dum nomine proprio vtitur (neq; enim legendum eſt Talitha, vt dictum eſt) oſtendit ſibi diuinitus reuelatum nomen, ſi forte alia ratione id ignorabat, quemadmodum etiam dicebamus de Ænea: aut declarat beneuolentiam, vt de nominato Lazaro, dum ſuſcitaretur, voluit Leontius *i*: aut demonſtrat, quod idem circa Lazarum docuit Ambroſius *k*, non alium pro alio excitari ad vitam, ſed ipſiſſimam illam, quæ ibi iacebat mortua, nec fortuitam eſſe hanc reſurrectionem, ſed impetratam, ac imperatam. Vnde argumentari fas eſt, ſicùt argumentatur ex Lazaro Irenæus *l*; quod non alij pro nobis, ſed nos ipſi mortui eodem corpore, eademq; anima reſurgem⁹: aut deniq; nominis proprij vſurpatio denotat, quod vbi vis diuina interuenit, ſermo dirigitur ad mortuum, quia Dei vocem mortui audiunt *m*, & *n*, *Ipſe vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt*, vt exponit ibi Chryſoſtomus, & Athanaſius *o*: quomodo etiam Ezechiel *p* ex perſona Dei oſſa arida iubetur alloqui. Maldonatus exponens verba Chriſti ad viduæ defunctum vnigenam *q*, *Adoleſcens, tibi dico, ſurge*, obſeruat non æque Petrum dixiſſe, Tabitha, tibi dico, quia non ſua, ſed Chriſti auctoritate loquebatur.

Cur nomine proprio Petrus ſit vſus.

i *in Ioan. 11. in Catena Græca.*
k *orat. de fide reſurrect.*

l *lib. 5. c. 13.*

Ad mortuum cur ſermonẽ Petrus direxerit.
m *Ioan. 5. 25.*
n *Rom. 4. 17.*
o *hor. de Cruce, & paſſ.*
p *cap. 37. v. 5.*
q *Luc. 7. 15.*

Exiſtimat Antonius Nebriſſenſis *r* illas voces, *Tibi dico*, ab Euangeliſta interiectas, non à Chriſto prolatas, & ex Commentariis ſuis artis grammaticæ repetit vocandi caſum non poni abſolute, ſed ſemper regi à ſecunda perſona imperatiui explicita, vel ſubintellecta, idq; tum præcipue, cum oratio ex recta fit obliqua, vt ſi dixeris: ô Cęſar, legat Pompeius, ſubintelligitur, audi, vel attende: ſi ergo ſequatur verbum imperatiui modi non ſignificans attentionem, intelligendum aliud, à quo vocatiuus ille regatur, vt ſi dixeris: ô Antoni, lege, ſubaudiendum eſt, audi, vel percipe. Ad eundem, inquit, modum cum Euangeliſta dixit: *Tibi dico*, tantum valet, quantum, audi, vel attende. Idem ſentit de verbis iſtis, *Reſpice in me*, in Pſalmo *ſ*, *Deus Deus meus, quare me dereliquiſti*: quæ cum non ſint in textu Hebræo, Septuaginta, quoniam ſubintelligenda erant, exprimere voluerint.

Quid Nebriſſenſis in hæc verba animaduertat.
r *in Quinquagena. cap. 45.*

ſ *Pſal. 21. 1.*

Nimis hæc argute, & haud ſcio an ſemper vere: atque quod attinet ad locum ex Euangelio, non inueni, qui ambigeret illa verba eſſe ipſiuſmet Chriſti. Quamuis Hieronym⁹ *t* docet, Marcum *u* in interpretatione verborum, *Talitha cumi, Puella, tibi dico, ſurge*, duas dictiones, *tibi dico*, emphaſis gratia addidiſſe. Nec arbitror etiamſi Petrus dixiſſet, *Tabitha, tibi dico, ſurge*, minus nos intellecturos fuiſſe non ſua, ſed Chriſti hoc imperaſſe virtute. Nam nec ſemper Chriſtus talibus vtebatur verbis, vt in allatis exemplis de puella, & Lazaro ſuſcitatis apparet.

Obſeruatio Nebriſſenſis nimis arguta eſt.
t *de opt. gen. inter.*
u *cap. 5. 41.*

At illa aperuit oculos ſuos.] Vel nondum illigata ſudario facies erat, vel miraculo ſolutum eſt, vt antea monui.

Optimus index vitæ ſenſus viſus, qui moribũdos deficere ſolet, & mortuis claudi à domeſticis vt de Gentilibus videre eſt apud Euripidem *x*, Plinium *y* (qui tradit, vt cor naſcentibus in vtero formatur primum, ſed vltimũ emoritur, ita ocu-

Senſus viſus index vitæ optimus.
x *in Alceſte, & Hecuba.*
y *lib. 11. cap. 37.*

los formari tardiſſime, primos emori) Nonium Marcellum *a*, Virgilium *b*, Ouidium *c*, Homerum *d*, & de noſtris apud Epiphanium *e*, pluresque alios, quos poſt Guichiardum *f* citat Delr.⁹ *g*. *Aperiendo etiam oculos mortuum ſomnij inſtar oſtendit*, inquit Chryſoſtomus.

a verb. Sugillare.
b 9. Aeneid.
c ſæpe in epi.
d Iliad. 11. & Odyſſ. vlt.
e orat. de ſepultura Chriſti.
f 1. Funer. c. 12.
g in Troade Senecæ. n. 570.
h cap. 7. 15.

Reſedit.] Et hoc aliud vitæ ſignum, quod ſe cõmouerit, & quæ iacebat, reſederit. Idem de adoleſcente narrauit Lucas in Euangelio *h*, ac inſuper locutum eſſe. Excuſſum oportuit linteum, ſi iam eo obuoluta facies erat. Quare ratio moralis quorundam hoc loco non eſt ad rem, vt modeſtię cauſa, atq; reuerentis pudoris ad viri aſpectũ, cũ quo ſola erat, ſeſe ſubtrahendo reſederit. Reuerentem, modeſtamq; non dubito fuiſſe: nego quod reſederit, id fuiſſe in cauſa.

Verſus 41] Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocaſſet Sanctos, & viduas, aſſignauit eam viuam.

Cum quis etiam miraculo ſanatur, non ſtatim vires integras recipit.

DANS *autem illi manum.*] Nondum ſatis firmas vires aſſecutam, Chryſoſtomus, Oecumeniuſque videntur affirmare: manus autem attactu eam illi firmitatem Petrum contuliſſe. Fieri id poteſt, nec ſemper perfecta ſimul ſanitas, etiam cum miraculo tribuitur, vndecunq; id proueniat, ſiue ex modicitate fidei eius, qui curatur, ſiue vt hoc modo miraculum illuſtrius fiat, & qui beneficium accipit, id pluris faciat. Exemplum eſt in cæco, quem à Chriſto curatum, ſenſim Marcus narrat *i*.

i cap. 8. 24. 25.

In manu Petri diuina quædam vis ineſſe potuit.

Potuit quoque hic tactus, ſicut & Chriſti, indicare in ipſamet carne, vt Chriſti, ita & aliorum, quibus communicata poteſtas eſt efficiendi miracula, vim quandam inſtrumenti fuiſſe: & præterea ſignificare, ac deſignare illos ipſos qui tangerent reipſa conferre gratiam ſanitatis, vel vitæ, & Arator cauſam tropologicam iſtam affert:

> ——— *quam protinus ipſe*
> *Prendit, & erectam turbis gaudentibus offert.*
> *Illa manum meruit Petri contingere dextram,*
> *Pauperibus quæ larga fuit.* ———

Cum qua ratione & hæc memorata ſimul, ac literalis interuenit, vt ſignum ederet beneuolentiæ, & beneuole prehenſam aſſignare eam familiaribus, & amicis, vt mox ſequitur, etiamſi forſan integras cum vita vires recuperaſſet. Chriſtus ſanauit ſocrum Simonis tangendo manum ipſius *k*: & puellæ manum tenuit, cum eam ſuſcitauit *l*: Petrus claudi apprehenſa manu dextera alleuauit eum, vt vidimus capite tertio *m*, vbi recole quæ diximus.

k Matth. 8. 15.
l Matth. 9. 25.
m verſ. 7.

Cur hic de viduis poſt Sanctos mentio fiat.

Et cum vocaſſet Sanctos, & viduas.] Sanctorum nomen omnium fidelium fuiſſe pridem docui, haud dubium quin æque fœminarum, ac virorum. Quid ergo eſt, quod nunc Sancti, ac viduæ diſtinguuntur? An hæ viduæ inter fideles nondũ cenſebantur, ſed ex his erant, qui propter miraculum iſtud crediſſe dicuntur? An nominatim de viduis mentio fit, quamuis è numero eſſent Sanctorum, ſeu fidelium, quoniam hæ pro vita Tabithæ Petrum precatæ erant? Voluit Petrus aduocari Sanctos, vt miraculo exhilararentur, & confirmarentur ſuo ipſius aſpectu atq; ſermone.

Aſſignauit eam viuam.] Sicut Chriſtus adoleſcẽtem dedit matri *n*. Sed ibi eſt verbum, *ἔδωκεν*, *παρέστησεν* quod exhibere, ac præbere, & repræſentare ſignificat. De quo verbo egimus in capite primo *o*. Chryſoſtom⁹ ait, cõmendaram aliis ad conſolationẽ, quod accepiſſent ſororem, & vidiſſent miraculum, aliis autem, vt præeſſet. De Tabitha nil aliud potui reperire: ſimilis autem narratur hiſtoria de Druſiana Epheſina, cui Ioannes Apoſtolus ex Pathmico exilio reuertens vitam reddiderit, cum hanc ab illo efflagitaſſent egeni, acceptas ab illa veſtes oſtentando *p*.

n Luc. 7. 15.

o verſ. 3.

p ex Abdia l. 5. & Anton. 1. par. Hiſt. tit. 6. c. 6. §. 1.

An piæ fœminæ moleſtum fuerit, ad vitam reuocari.

Quæri poſſet, moleſtumne fuerit piæ fœminæ, iam de ſua ſalute ſecuræ, ad vitam redire: fueritne deinceps dum viueret, certa de eadem ſalute: ſoline ad vitam reuocentur in hac mortali conditione, qui iam mortui inter iuſtos & electos cenſebantur: an poſt Aſcenſionem Chriſti, aliquis aliquando ſuſcitetur ex beatis. Caret dubitatione, non afferre moleſtiam, vt Deo vocanti mortuus obtemperet, reuiuiſcendo. Et videtur certum, qui ſemel euaſerat periculum dãnationis, illud denuo non ſubire. Poſtremo, nec de numero damnatorum, nec de beatis quemquã ſuſcitari probabilius duco. Quæ me ratio impulit cap. 1. vt Sanctorum ſuſcitata corpora, ad edendum Chriſto reſurgenti teſtimonium, quoniam fruebantur iam viſione Dei, crederem veriſimilius eſſe, non amplius depoſita, ſed cum aſcendente Chriſto ſurſum elata in cœlum. Alia ratio ante Aſcenſionem Chriſti, maxime ſi credatur Moſes in Transfiguratione Chriſti rediuiuus apparuiſſe. Hac autem ratione Tabitham noſtram aſſeremus, vel tantiſper iuſſam expectare, atque differre beatitudinis adeptionem, ſi nulli obiit pœnæ obnoxia; vel ex purgatorio reuocatam.

Verſus 42.] Notum autem factum eſt per vniuerſam Ioppen; & crediderunt multi in Domino.

NOTVM *autem factum eſt.*] Ob Æneam ſanatum, & diu ante propter claudum, videntur plures conuerſi: & tamen hoc miraculum longe quam illa maius eſt.

Dei opera non ex rebus externis, ſed ex ipſius arbitrio penſanda ſunt.

Non debent Dei opera, multo autem minus omnium maximum, videlicet hominis conuerſio, penſari ex rebus externis; ſed ex ipſius arbitrio, qui quibus vult mediis vtitur, atq; adhibet interdum magis quæ ſunt opinione noſtra min⁹ idonea. Quanquam & in nobis ſæpe non reperiuntur eędem diſpoſitiones, ita vt, quod de Tyro ac Sidone dixit Chriſtus *q*, ſi quæ nobis quandoque auxilia gratiæ proponuntur irrito fructu, aliis offerrentur, vacua in illis non forent.

q Matth. 11. 21.

Cæterum quod editio noſtra habet, *crediderunt in Domino*, Græce eſt, ἐπὶ τὸν ΚΥΡΙΟΝ, & in eodem caſu reddidit Syrus. Vnde intelligitur, non eſſe perpetuam illam differentiam Scholaſticorũ *r* petitam ex Auguſtino *ſ*, credendi Deo, Deum, in Deum, vel in Deo: nec ſane ſciri poteſt, omnes, qui nunc crediſſe dicuntur in Domino, ſiue in Dominum, charitatis etiam affectu tetendiſſe in ipſum, atq; reuera iuſtos & illi gratos extiſſe. Imo vero cum agitur de fide hominis erga hominem, iidem illi modi abſque delectu vſurpantur: &, quod eſt maius, cum ſimul incidit mentio de Deo ipſo, & de alio homine, quibus haberi fides dicatur, præſertim iuxta vim lectionis Hebraicæ, vt exẽplis demonſtrat Ribera noſter *t*: & certũ eſt ab Auguſtino *u* ipſo cõcedi,

r 3. diſt. 23. & S. Thom. 2. 2. q. 2. a. 2.

Credere in Deo vel in Deum, non ſemper diſtinguuntur.

ſ Serm. 61. de verb. Dom. & 181. de Temp. & Tract. 29. in Ioan.
t in c. 4. Iona. nu. 39.
u lib. de Fide & oper. c. 14.

a *Serm. 24. in Cantica.*

b *Ioan. 12. 42. 43.*

c *verſ. 4.*

quod fideles omnes, etiam peccatores, credunt in Deum: quod concedit quoque Bernardus *a*, aliique. Quis etiam credat, principes illos, qui credidiſſe dicuntur in Chriſtum, ſed non *auſi ſunt conſiteri propter Phariſæos* b, *ne extra Synagogam fierent, cum diligerent magis gloriam hominum, quam Dei*, charitate præditos fuiſſe? Præterea ſinguli fideles, etiam peccatores, non in Eccleſiæ tantum, ſed in propria quoque perſona cum Symbolum recitant, verba illa, *Credo in Deum*, pronunciando non mentiuntur. Sed accuratius hoc tractaui capite quinto *c*.

Verſus 43.] Factum eſt autem, vt dies multos moraretur in Ioppe, apud Simonem quendam coriarium.

d *in Actis A-poſt. c. 49.*

Cur Petrus apud quendam vilem hominem ſit diuerſatus.

APVD *Simonem quendam coriarium.*] Gloſſa interlinearis coriarium interpretatur vel à coriis, vel à curia, quaſi curiarium, aut curialem. Idem notant Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *d*, Hugo, & Carthuſianus. Sed vox Græca βυρσεύς, omnino ſignificat coriarium à coriis, vnde & Latinum nomen burſa.

Chryſoſtomus quoque, & Oecumenius obſeruant modeſtiam Petri, quod nec apud ſuſcitatam Tabitham, nec apud alium locupletem, vel nobilem, ſed apud vilem opificem maneat; vt & ipſi diſcamus eiuſmodi hominum genus non ſpernere, nec potentes euehere, atque hi ipſi diſcant non extolli, illi non animo deiici.

Chriſtus cur hoſpitium non mutandum præceperit.

e *in c. Matth. 10.*

f *Matt. 10. 11.*

g *Luc. 10. 7.*

h *hom. 33. in Matth.*

i *Matth. 10.*

k *in cap. 6.*

l *in Matth. 10.*

m *Serm. 31.*

Præceperat Chriſtus ſuis, *vt in quamcunque ciuitatem aut caſtellum intraſſent, interrogarent, quis in ea dignus eſſet*, vt hoſpitij beneficium conferret, interprete Hieronymo *e*, vel idoneus excipiendo Euangelio, vel bonis moribus, & hoſpitalis, *& ibi manerent f*, id eſt, in ſemel accepto hoſpitio, donec exirent, quandiu nimirum eſſent in ea ciuitate, *non tranſeuntes de domo in domum g*, ne leues ac inconſtantes viderentur, vt ait Chryſoſtomus *h*, & Beda *i*: vel non contenti iis quæ apponerentur in primo hoſpitio, meliora quærerent, vt idem Chryſoſtomus, & Theophylactus, ac Euthymius, & Victor Antiochenus in Marcũ *k*: vel priorem hoſpitem offenderent quaſi minus hoſpitalem, & dignum, vt iidem: vel hoſpitia mutantes in locum parum conuenientem inciderent, vt Druthmarus *l*: vel oſtenderent ſe priu errasse, vt Ambroſius *m*: qui etiam attingit primam, & tertiam cauſam.

Cur Petrus in domo Tabithæ non manſerit.

Verum Petrus aduocatus venerat, & non tam Euangelij prædicandi cauſa, publicæque vtilitatis, quam ob priuatum quorundam negotium: & collato beneficio non decebat Euãgelici prædicatoris puritatem habitare in eius domo, quæ beneficium acceperat. Ex aliis vero elegit domum Simonis coriarii, ſiue quod ei familiariter notus erat, ſiue quod vnus ex Diſcipulis tenuioris fortunæ enixius fortaſſe ſibi hoſpitem popoſcit, vt ei Petrus æquum duxerit ſatisfacere. Alioqui rationabili aliqua de cauſa fas erit de domo in domum tranſire, vt feciſſe Paulum narratur in hac noſtra hiſtoria, tranſeuntem de domo Aquilæ in domum Titi *n*.

n *Act. 18. 7.*

o *verſ. 6.*

Simonis domus vbi fuerit.

p *in cap. ſeq.*

q *Act. 16. 14. 15*

In capite ſequenti *o*, domus Simonis coriarij fuiſſe dicitur iuxta mare, vbi hoc etiam tempore Gagneius prodit oſtendi peregrinis ex plurima ruina reſiduam. *Segregata ab vrbibus loca*, ait Oecumenius *p*, *ſectabantur Apoſtoli, vtpote ſolitudinis ac quietis amici.* Talis videtur fuiſſe & Lydiæ domus, ad quam inuitatus Paulus, imo & coactus diuertit *q*.

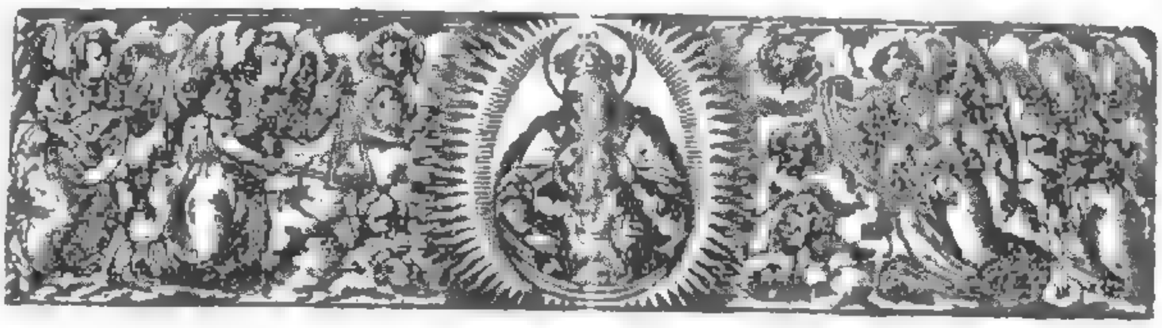

CAPVT DECIMVM.

SVMMARIVM.

Agitur in hoc capite de Conuerſione Centurionis Romani Cornelii, opera Petri diuinitus accerſiti: & de myſtico linteo, quod vidit Petrus in mentis exceſſu.

1 Vir autem quidam erat in Cæſarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis, quæ dicitur Italica,

2 Religioſus, ac timens Deum cum omni domo ſua, faciens eleemoſynas, multas plebi, & deprecans Deum ſemper:

3 Is vidit in viſu manifeſte, quaſi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad ſe, & dicentem ſibi, Corneli.

4 At ille intuens eũ, timore correptus, dixit: Quid eſt, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei.

5 Et nunc mitte viros in Ioppen, & accerſe Simonem quendam, qui cognominatur Petrus:

6 Hic hoſpitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius eſt domus iuxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Et cum diſceſſiſſet Angelus, qui loquebatur illi, vocauit duos domeſticos ſuos, & militem metuentem Dominum ex his, qui illi parebant.

8 Quibus cum narraſſet omnia, miſit illos in Ioppen.

9 Poſtera autem die iter illis facientibus, & appropinquantib. ciuitati, aſcendit Petrus in ſuperiora vt oraret circa horam ſextam.

10 Et cum eſuriret, voluit guſtare. Parantibus autem illis, cecidit ſuper eum mentis exceſſus:

11 Et vidit cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis ſubmitti de cœlo in terram,

12 In quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cœli.

A 13 Et facta eſt vox ad eum: Surge Petre, occide, & manduca.

14 Ait autem Petrus: Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum.

15 Et vox iterum ſecundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.

16 Hoc autem factum eſt per ter: & ſtatim receptum eſt vas in cœlum.

17 Et dum intra ſe hæſitaret Petrus quidnam eſſet viſio, quam vidiſſet: ecce viri, qui miſſi erant à Cornelio, inquirentes B domum Simonis, aſtiterunt ad ianuam.

18 Et cum vocaſſent, interrogabant, ſi Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hoſpitium.

19 Petro autem cogitante de viſione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

20 Surge itaque, deſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos.

21 Deſcendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego ſum quem quæritis: quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?

C 22 Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir iuſtus, & timens Deum, & teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſponſum accepit ab Angelo ſancto accerſire te in domum ſuam, & audire verba abs te.

23 Introducens ergo eos, recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens profectus eſt cum illis: & quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.

D 24 Altera autem die introiuit Cæſaream. Cornelius vero expectabat illos, conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.

25 Et factum eſt cum introiſſet Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.

26 Petrus vero eleuauit eum, dicens:

Surge, & ego ipſe homo ſum.

27 Et loquens cum illo intrauit, & inuenit multos, qui conuenerant:

28 Dixitq; ad illos: Vos ſcitis quomodo abominatum ſit viro Iudęo coniungi, aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.

29 Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam accerſiſtis me?

30 Et Cornelius ait: À nudiuſquarta die vſque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir ſtetit ante me in veſte candida, & ait:

31 Corneli, exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei.

32 Mitte ergo in Ioppen, & accerſe Simonem, qui cognominatur Petrus: hic hoſpitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare.

33 Confeſtim ergo miſi ad te: & tu bene feciſti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conſpectu tuo adſumus audire omnia quæcumq; tibi pręcepta ſunt à Domino.

34 Aperiens autem Petrus os ſuum, dixit: In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus,

35 Sed in omni gente qui timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.

36 Verbum miſit Deus filiis Iſrael, annuncians pacem per Ieſum Chriſtum: (hic eſt omnium Dominus.)

37 Vos ſcitis quod factum eſt verbum per vniuerſam Iudæam: incipiens enim à Galilæa poſt baptiſmum, quod prædicauit Ioannes,

38 Ieſum à Nazareth: quomodo vnxit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute, qui pertranſiit benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

39 Et nos teſtes ſumus omnium, quæ fecit in regione Iudæorum, & Ieruſalem, quem occiderunt ſuſpendentes in ligno.

40 Hunc Deus ſuſcitauit tertia die, & dedit eum manifeſtum fieri.

41 Non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo: nobis qui manducauimus, & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit à mortuis.

42 Et præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari quia ipſe eſt, qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum, & mortuorum.

43 Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent remiſſionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum.

44 Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum.

45 Et obſtupuerunt ex Circumciſione fideles qui venerant cum Petro; quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt.

46 Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum.

47 Tunc reſpondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos?

48 Et iuſſit eos baptizari in nomine Domini Ieſu Chriſti. Tunc rogauerunt eum, vt maneret apud eos aliquot diebus.

Verſus I.] Vir autem quidam erat in Cæſareâ, nomine Cornelius, Centurio cohortis, quæ dicitur Italica.

VIr *autem quidam erat in Cæſarea.*] Hæc eſt Palæſtinæ, in littore maris valde munita, ac proinde à militibus Romanis cuſtodita. Vocat eam Clemens Romanus *a*, & alij πύργον, id eſt, turrem Stratonis. Satis apte reſpondet Metropolis vrbis nomine Cæſarea, vbi Gentilis fieri Chriſtianus debuit, Romæ, quæ arx erat Imperij, in qua Petrus locaturus ſedem erat.

a 6. Conſtit. c. 10.

Nomine Cornelius.] Italus fuiſſe videtur, quia Centurio cohortis Italicæ, de qua mox, aut etiam Romanus, quia geſtans nomen Romanum.

Cornelius fuit Italus aut Romanus.

Scitum eſt, Romanos vſos prænomine, nomine, cognomine, vel agnomine, ſeu primi id fecęrint, ſeu à finitimis populis acceperint; qua de re tota diligenter Sigonius *b*, Fuluius Vrſin⁹ *c*, cum Antonio Auguſtino *d*, Ioannes Glandorpius *e*, & Ricardus Streinius *f*, cum Elia Reuſnero Leorino; poſt antiquiores M. Varronem, & Valerium Maximum, & Grammaticos, Solipatrũ, Donatum, Diomedem, Priſcianum; & ſiue, vt qui in quaq; familia eodem nomine vocabãtur, præpoſito alio diſtinguerentur, ſiue vt Sabinis gratificarentur, eorum ſibi nomina adſciſcendo, & ſua viciſſim illis communicando. Prænomen nomini gentilitio præponebatur, vt Publius: (pͤnomina ad triginta Varro *g* numerat) nomen declarabat originem gentis, vt Cornelius: cognomen poſt nomen gentilitium ſubiiciebatur, vt Scipio: agnomen addebatur extrinſecus, ob aliquam rationem, vel euentũ, vt Africanus; quod tamen (quidquid contendant Grammatici) non agnomen tantum dicitur, ſed etiam cognomen vocat Cicero *h*.

De nominibus Romanorum qui ſcripſerint.

b lib. de nominibus Romanorum.

c de familiis Romanorum.

d de eadem re.

e in Onomastico hiſt. Roman.

f de gentium & famil. Roman. ſtemmatibus.

g de lingua Latina.

h oratio pro Murena, & in Senatu, & in Catone. & 2. de Off.

Itaq; Cornelius, nomen eſt gentilitium, cuius generis omne nomen tradunt *i* deſinere in ius, eſſeq; patronymicum, ſicut etiam exempli cauſa Iulius, Æmilius, Attius, Nautius. Siquidem Iuli⁹ à Iulo Æneæ filio; Æmilius, ab Æmilio Iuli etiam filio; Attius, ab Atti; Nautius, à Naute Troianis nuncupatur.

Cornelius nomen eſt gentilitium.

i Priſcian. lib. 2. & alii.

Priſcianus cum id, quod modo dixi, de patronymicis tradidiſſet, docet omnes ab illo, qui primus Cornelius appellatus eſt, hoc nomen habuiſſe quicumque eiuſdem familię ſunt, ſicut o-

Cognomina vnde deducta ſint.

mnes minores Theſei, Theſidas Græci appellarunt.

Cornelius vnde genus traxerit.
a 12. de ſignis Eccl. 2.

Corneliorum familia maxime illuſtris.

Thomas Bozius *a* poſt Fuluium Vrſinum, quē citat, noſtrum iſtum Corneliū exiſtimauit è nobiliſſima Corneliorum Romana familia fuiſſe. Melius dixiſſet, è gēte: gens enim ad nomen, familia ad cognomen refertur. Vnde in gente Cornelia (quæ omniū maxime inter Romanas ſparſa eſt, & excelluit dignitatibus, honoribus, imperiis) erant hæ quaſi partes eius, id eſt, familiæ, Ruffinorum, Scipionum, Lētulorum, Dolabellarum, Sullarum, Cinnarum, Cethegorum, Balborum, Merularum, Maluginenſium, Coſſorū, Siſēnarum, Blaſionum, Rutulorum, aut Aruinarum, Priſcorum, Tacitorum, Frontonum, Palmarum, Orfitorum, Anullinorum, Mamercorū, Mammularum, Merendarum, Fuſcorum, Senerorum. Lege Ricardum Streimium, qui in libro de ſtemmatibus gentium, & familiarum Romanarum demonſtrat omnium ampliſſimam, nobiliſſimamque Corneliam eſſe.

Virtus in familia illuſtri eniteſcit.

b 8. Confeſſ. cap. 4.

Nobilitas ad virtutem & pietatem magnum adiumentum affert.

c c. 5. & 22.

d Ser. de Natiuit. B. Virg. conſid. 2.
e in c. 1. Luc.
f epiſt. 20.
g lib. 7. epi. 9. in concione.
h Serm. 85.

Eniteſcit ſplendide virtus, pietaſq; in perſona illuſtri, vt de Centurione iſto Cornelio, perinde vt de Eunucho, annotarūt Chryſoſtomus, & Oecumenius, tum propter difficultatem, tum vbi hęc ſuperata ſit propter exemplum; tum propter id, quod ex nobilitate, ac potentia eſt ad virtutē exercendam adiumentum; denique propter nobiliorem gratiæ diuinæ in [illegible] magis difficili triūphum. Auguſtinus *b* narrans Victorini rhetoris nobiliſſimi conuerſionē, digreditur in huius argumenti tractationem non pie minꝰ quam eloquenter: & ego, ſi vellem, plurima huc conferre poſſim ex omni Scriptorum genere, quibus doceam, generis nobilitas, opes & potentia, quam ſit magnum virtuti, ac pietati adminiculum, hiſque illa decorem decuſq; non ſecus afferant, ac gemmæ pretioſæ aureus annulus. Lege Tractatum de nobilitate Andreæ Tiraquelli *c* præſertim quæ affert de prærogatiua virtutis, vt ab hac genuina, veraque nobilitas in primis cenſenda ſit: quo de argumento etiam Pogius, & Platina, necnon Gerſon quodā ſermone *d*. Ambroſius *e*, Paulinus *f*, Sidonius *g*, Chryſologus *h*, obſeruant Ioannis Baptiſtæ à Luca deſcriptam generis claritudinem, idque ad cumulum pertinere diuinæ gratiæ.

Aulici ac ſeculares colere virtutem poſſunt.

i orat. in Cæſarium fratrem.
k orat. in Gordium mar.
l Matth. 8. 5. & ſeq.
m Matth. 27. 54. & ſeq.

n apud Aug. Serm. 60.
o Lucan. lib. 9.

p Eſa. 2. 4.
q Pſal. 45. 10.

Illud præterea doceri hoc loco poſſet, aulicos ac militares homines colere virtutem ac pietatē poſſe: quod laudans Cæſarium fratrem, qui in Imperatoris aula verſatus erat, probat Nazianzenus *i*, & Baſilius *k* de militibus, cum de Gordio martyre diſſerit, proferens adhuc exemplum Cēturionis noſtri, & aliorum duorum, eius, qui à Chriſto laudatus eſt *l*, & illius, qui Chriſtum in cruce extinctum pro Filio Dei faſſus eſt *m*: & in genere ſaluari ſeculares poſſe, non ſolos Monachos, confirmat eodem hoc exemplo Cornelij, Auctor Sermonum ad fratres in eremo *n*. Alioqui non falſo cecinit ille *o*:

Nulla fides, pietaſque viris, qui caſtra ſequuntur.

Et tamen Martyrum noſtrorum pars melior cōſtat ex militibus, vt omnes hiſtoriæ Eccleſiaſticæ teſtantur. Centuriones duo Euangelici Gentiles erant. Maxima Romanorum gloria fuit ex militia. Sic ſubiuganda fuit Gentilitas à Chriſto, vt eorum eſſent primitiæ milites: & Rex pacificus imperaret *conflari gladios in vomeres, lanceas in falces* p, *& arcum contereret, confringeret arma, ſcuta combureret igni* q.

Gloria vrbis Romæ eſt Cornelius.
r Hom. 11. in Numeros.
ſ Matth. 2. 1.
t Luc. 2. 8. & ſeq.
u cap. 8.

Poſtremo Italiæ, ac forſan etiam Romanæ vrbis gloria eſt, quod Gentium primitiæ, vt eum appellat Origenes *r*, Cornelius fuerit: gloria item Gentilitatis, quod tam inſignem perſonam præmiſerit, quemadmodum & in Chriſti Natiuitate aduenerunt reges Magi *ſ*, ex Iudæis viles paſtores *t*. Nam quod attinet ad Eunuchum, eum fuiſſe proſelytum, dixi *u* non eſſe improbabile: qui etiamſi Gentilis fuit, clam ac priuatim ſolum vocatus eſt.

Centurio quis.

x apud Ciceron. Philip. 7. & Liuium 2. Dec. lib. 1.

y Cæſar 3. de bello ciuili.

z Ouid. 3. de Amore. Iuuen. Satyr. 14.
a lib. 6. epigr. 58. vel 59.
b 2. de milit. Rom. & lib. 1. ad Tacitum.
c Veget. lib. 2. cap. 6.

Centurio.] A centum dicitur, ſicut ab ἑκατὸν, ἑκατοντάρχης, eſtq; qui centū peditib. præeſt (tametſi nonnunquam equitū Centurię reperiuntur *x*) qui militum numerus pars erat cohortis, de qua paulo poſt. Suſpicatur Caietanus fuiſſe primipilum Centurionē, hoc eſt, primæ cohortis ex decem, quibus conſtabat legio, & alias numero militum, & dignitate præcedebat, habens Aquilam præcipuum Romanorum ſignum, licet aliquo modo diuerſam ab Aquila legionis *y*. Donabatur ille Centurio equeſtribus ornamentis cenſuque *z*. Indicant Martialis *a*, & Lipſius *b*. Huius cohortis (quæ primipilum etiam dicebatur, & circa ſigna grauis armaturæ conſtituta erat) Centurio non modo Aquilæ præerat, ſed quadringentos etiam milites & viginti in prima acie gubernabat *c*, & tanquam princeps ſeu primus, atq; primi ordinis ductor, necnon Tribunus militum dictus, totius legionis merita & commoda conſequebatur.

Centuria plures ſupra centum complectitur.

d Gellius lib. 6. cap. 4.

Scio tamen Centuriam aliquando cōplexam plures ſupra numerū centenarium, ſaltem apud Græcos, verbi gratia, vigintiocto præterea, & Cēturionèm quoq; ei ordini minori præfuiſſe, qui minor Centuria, maiorque decuria ex ſexaginta conſtabat, cui præerat ordinarie vexillarius, etſi vexillū proprie fieret ex centū octogintatribꝰ *d*.

e Cincius apud Gellium lib. 16. cap. 4. & Galba. in ep. ad Cic. li. 10. Famil. ep. 30. Cæſar. li. 6 de bello ciuili. Velleius li. 2.

Cohortis.] *ἐκ σπείρας, ex cohorte*, ne quis putaret præfuiſſe toti cohorti. Cohors proprie eſt peditum, ſicut turma eqitum, & legionis iuxta veterem militiam decima pars *e*, habens quinquaginta manipulos, qui cum ſinguli conſtarent ex vigintiquinque (ſecundum alios tantum vigintiquatuor) cōtinebat cohors mille ducentos quinquaginta, legio millia duodecim, & quingentos.

Legio varia & multiplex fuit apud Romanos.
f lib. 2. c. 2.
g in cap. 26. Matth.
h lib. 6.

Quanquam valde variæ de numero & legionis & cohortis opiniones fuerunt. Nam exempli cauſa cum Vegetio *f* Hieronymus *g* conflarunt legionem ſex millibus: alij addiderunt ſexcentos ſexagintaſex: Polybus *h* affirmat communem conſtitiſſe pedibus quatuor millibus ducentis, & trecentis equitibus in grauiore bello fuiſſe quinque millia peditum, trecentos equites. Sub Romulo primum non erant in legione plures tribus millibus peditum, & trecentis equitibus: poſtea peruenit ad ſex millia peditum, & ſexcentos equites, & ſæpe alias variatum eſt.

De cohorte ſimiliter factum eſt.
i lib. de vocabulis rei militaris.
k ſupra.

l in Catilina.

De cohorte ſimiliter ſunt qui ei aſſignarunt mille quingentos pedites: Modeſtus *i* mille duntaxat centum & quinque, necnon Vegetius *k* loquens de prima, aliis dans 555. tantum, equites centum trigintaduos, & milliariam nominabāt: vel, ſi quingentaria, aut quinquagenaria, vel ſexcenaria diceretur, quingētos quinquaginta pedites, equites ſexagintaſex, ac mētio eſt etiā de ſexcenaria. Item aliquādo habuit duntaxat quingētos, alias plures, paucioreſve: Salluſtius *l* n. ſcribit, cohortes pro numero militum compleri ſolitas.

Cohortium diſtinctio quæ, & quanta.

Sed & varia fuit diſtinctio cohortium, in Cōſulares, & Prętorias, Vrbanas, Auxiliares, Legionatias, &c. Prætoria cohors erat electa manus militum, ac familiarium ducis, qui circa eum pugnabant, neq; ab eo discedebant, nempe extra legionem, vt docet Frontinus *a*: omnis autem cui pareret exercitus, vt notat Asconius, Prætor nominabatur. Numerus erat maior cohors, trecentos enim in illa, quæ fuit Scipionis Africani, proditum est à Liuio *b* ex voluntariis fuisse, præter quos erant extraordinarij, & peruenerunt aliquando vsque ad duo millia, imo & ad decem, in quibus equites nonnulli, non omnes pedites. Certe plures habere solebat quam aliæ ordinariæ cohortes.

a lib. 4. c. 7.
b li. 29. initio.

Sed licet cohortes, aliiue militum ordines sæpe pro arbitrio vel augerentur, vel imminuerentur, vel etiam duplicarentur, nomen idem nihilominus retinebant. Græci φάλαγγα dicunt pro legione, & σπεῖραν pro cohorte, vt tradit Polybius *c*, quamuis vocem *cohors*, à Græca χόρτ☉- est qui deriuet. Hanc Chrysostomus & Oecumenius Latino vocabulo Græca lingua donato appellatam numerum testantur, sic enim aiunt: Σπεῖρα ἐστιν, ὃ καλᾶσι νῦν νούμερον, *Spira est, quod nunc vocamus numerum*. Hesychius & Suidas exponunt esse πλῆθη στρατευμάτων φάλαγγος νούμερα.

c lib. 12.

Probati autem Scriptores Latini de militibus vsurpant nomen numeri, cum non modo sunt delecti, sed in suos iam ordines redacti. Ennius *d* hominum multitudinem spiras appellat, cum dicit, *spiras legionibus nexunt*. Legi postea de hac re dissertationem Lælij Bisciolæ *e* nostri percutiosam, citantis Tacitum, Suetonium, Plinium, Capitolinum, Ammianum, Tertullianum, Claudianum. Sed Latinæ vocis apud Græcos vsum profert in Sozomeno *f*: & pro eodem Græcum nomen ἀριθμῶ apud Xenophontem *g*.

Nomen numeri de militibus dictus.
d apud Festum.
e 1 hora. subseci. c. 18.
f 1. Hist. c. 1.
g 2. Pædia.

Hinc obiter intelligi potest, qua Iudas, aliiq; Iudæi acti amentia, furoreque fuerint, cum ad Christum comprehendendum cohortem conduxerint, in qua quidem arbitrantur fuisse quingentos milites, vt dictum est; alij, quoniam hæc videtur prætoria, fortasse plures, *quasi Iudas vereretur, ne Christus magicis artibus effugeret, aut seipsum transfiguraret*, inquit Hieronymus *h*: vel, vt ait Cyrillus *i*, *cæcatus malitia putauerit posse Christi potentiam multitudine superare*.

Iudas & Iudæi qua amentia in Iesum ducti sint.
h in cap. 26. Matthæi.
i lib. 11. in Io. c. 32.

Quæ dicitur Italica.] Ab Italis militibus vnde collecta erat; cohortes enim, ac etiam legiones, denominabantur à prouinciis, ex quibus milites legebantur, vt annotauit Onuphrius *k*, etsi aliis quoq; ex rebus legioni nomina imponebantur, vt ab ordine delectus prima, quæ primo loco scripta esset; secunda, quæ secundo, & ita deinceps; aut à locis vbi stabant, vt Germanica, Pannonica, Britannica, Amiterna, Thebæa, &c. aut à ducibus, vt Augusta, Claudia; aut ab aliis euentibus, vt Martia, Rapax, Victrix, Ferrea, Fulminifera, &c.

Cohors Italica cur dicta sit.
k lib. de Repub. Rom.

Reperitur cohors Italica prima *l*, sed eam Nero post hæc tempora condidit: mentio est item de secunda, & tertia: verum illas M. Aurelius Antoninus adhuc recentior instituit, Dione teste *m*. Itaq; quam idem ait cognominatam Ferraram, & dicebatur quoq; ordine sexta, putat Baronius *n* esse, quæ hoc loco exprimitur, quoniam Dio scribit huic legioni ab Augusto ad hyberna Iudæam assignatam, nunquam autem legitur inde amota vsq; ad tempora Neronis, quando in Armeniam euocata est, iterumq; reddita Syriæ, indidem illam Mucianus duxit in Italiam contra

Italicæ cohortes plures.
l de qua Tom. li. 17. 18. 19.
m lib. 55.
n Tom. 1. Annal.

A Vitellium. De numero, & nominibus legionum vide quæ attigit citatus Baronius *o*, & Auctor Thebæorum martyrum historiæ Italicæ Gulielmus Baldesanus *p*, & Ioannes Antonius Valtrinus noster *q*, & Iustus Lipsius *r*. Putant nonnulli hanc Italicam cohortem eandem esse cum Augusta, cuius in capite vigesimoseptimo * mentio.

o Tom. 1. Annal.
p sub initium.
q 5. de Militia Rom. c. 1. & 7.
r 1. de Militia Rom. dial. 4.
* vers. 1.

Versus 10.] Religiosus, ac timens Deum, cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper.

RELIGIOSVS, *ac timens Deum.*] Εὐσεβὴς, *pius*. B Syrus habet, וזדיק הוא *vezaddik hava*, id est, *& iustus erat*. Dixi capiti secundo *s*, de nomine isto, pro quo erat Græcum εὐλαβὴς, quod Syrus interpretabatur, *timentem Deum*, & hoc loco mox adiungitur, quamuis ad verbum hic habeatur, ודחל הוא מן אלהא *vedachel hava men elaha*, id est, *& timens erat à Deo*. Vnde fieri videtur, vt religio cum timore importent pium Dei cultum, quæ dicitur λατρεία, quæ vox à peritis Græcæ linguæ, & à Phauorino *t*, denotare dicitur vehementiam atque intensionem timoris.

s vers. 3.
Latria quid importet.
t in Lexico.

Quocirca in lege naturæ, ac etiam in scripta, timoris nomine omnis cultus, & legis vniuersæ obseruatio significatur: ipsaq; lex vocata est timor ac terror *u*, C immo & Deus quoque *x*. Nam tunc omnia pœnæ timore agebant homines potius, quam Dei amore. Quin & profani Scriptores timidum deorum, & cultorem pro eodem vsurpant, vt ille *y*:

Emathion æqui cultor, timidusq; deorum.

Timoris nomine legis vniuersa obseruatio fuit designata.
u Exo. 20. à vers. 18.
x Gen. 31. 53.
y Ouid. 5. Metamorpho.

Etsi vero lex Euangelica sit lex amoris, ita vt Deus ipse iam non timor dicatur, *quem foras mittit charitas z*, sed nomine charitatis *a* tamen timor filialis cum charitate coniunctus est; & B. Thomas *b* honorem ac reuerentiam Dei refert ad donum timoris Dei.

Lex Euangelica lex amoris est.
z 1. Ioan. 4. 18.
a ibid. v.
b 2. 2. q. 81. a. 2. & q. 19. a. 9.

Hinc, & ex sequentibus laudibus Cornelij colligitur eum reuera fuisse fidelem ac iustum D coram Deo, quamuis ei deesset cognitio, quæ requiritur in lege Euangelica, & nondum esset symbolo, ac Sacramento externo Ecclesiam ingressus. Indicat hoc inter alia, quod Angelus ei dixerit, *opera eius bona ascēdisse in memoriā in cōspectu Dei*, & sententia Petri intendentis loqui de ipso, *quod in omni gente qui timet Deum acceptus est illi*. Ita quidem de Cornelio sentit ex Doctorum sententia hoc loco Carthusianus, Magister quoq; *c*, & S. Thomas *d*. Hæc etiam sibi voluit Gregorius dicens *e*, *per bona opera meruisse fidem*, nempe magis explicitam *f*: *& simul per fidem venisse ad bona opera*, hoc est, per implicitam, *cum sine fide impossibile sit placere Deo g*: deniq; per fidem venisse ad opera, E sed per opera esse solidatum in fide. Mutuatus est hic ex Gregorio Beda eandem sententiam.

Cornelius fuit iustus & fidelis coram Deo.
c 3. dist. 25. a. 4.
d 2. 2. q. 10. a. 4. ad 3. & 3. p. q. 69. a. 4. ad 2.
e Homil. 9. in Ezech.
g lib. de prædest. Sanctorum, c. 7. lib. 1. de Bapt. contra Donat. c. 8. lib. 4. c. 24. ep. 57. lib. 50. Homil. in 45. q. 84. in Leuit.

Eadem sensu eodem extant sæpe apud Augustinum *h*: nec enim *potuisse inuocare, in quem non crederet i*: defuisse tamen ei fidē Christi, sine qua non poterat esse saluus, nec templo Dei incorporari, hoc est, Ecclesiæ, vna cum baptismo: cū autem iustificationem tribuit descensui Spiritus sancti in Centurionem *k*, intelligi potest de perfectione, & augmento eiusdem. Eandem doctrinam mihi tradere videtur Hieronymus *l*, & alij, atque ex recentioribus Ruardus Taper *m*, Alphonsus à Castro *n*, Henricus Enriquez *o*, Gregorius de Valentia *p*.

Christi fides ei defuit, sine qua saluari non poterat.
i Rom. 10. 14.
k q. 84. in Leuit. & q. 83. in Numeros.
l in 3. ep. ad Gal.
m art. 7.
n verbo, Baptismus, hæresi 10.
o Tom. 1. Sum. Theol. Moral. lib. 1. c. 5. nu. 4.
p 2. 2. Disp. 1. q. 1. puncto 4.

a Hom. de fide, lege naturæ, & Spiritu ſancto.

Modus loquendi Oecumenij tractantis præſentem locum, & Chryſoſtomi in quadam homilia a. opera Cornelij, ante Baptiſmum videlicet, aut ſaltem ante illapſum Spiritus ſancti, fuiſſe mortua, non placet, niſi accipiatur de vita animæ eiuſmodi, quæ apta eſſet proxime, ac ſtatim transferre ad vitam æternam, qualis non erat iuſtitia, quamuis vera eius, quem diuinum præceptum obligabat ad magis explicitam fidem de Chriſto, ſi forte vincibiliter, & culpabiliter illam non haberet, facta iam in Palæſtina de illo prædicatione ſufficienti: imo propter peccatum non acceptæ fidei, amitteretur prior iuſtitia, quod ne contingeret, accitus eſt Petrus.

Ignorantia Chriſti non excuſabat Cornelium tunc temporis.

Nemo iam ſaluari poteſt ſine explicita fide in Chriſto.

b 3. d. 25. a. 1. q. 1.

c 6. in conc. Trid. c. 20.

d 2. de nat. & grat. c. 12. & in 4. d. 5. q. 1. a. 2.

e Relect. de Sacramen. in commu. p. 2. q. 2. conclus. 3.

f 2. 2. q. 2. a. 8.

g Rom. 8. 17.

Hoc tempore, quo plane ſufficiens exiſtit promulgatio Euangelij, improbabilis eſt, vt docuimus diſputatione de Fide, & de Iuſtificatione, opinio Richardi b, Andreæ de Vega c, Dominici Soti d, aliorumq; , poſſe aliquē iuſtificari, & ſaluari abſq; cognitione, ac fide explicita de Chriſto: nec magis probabiliter ſentiunt, qui contendunt poſſe iuſtificari, ſed nō ſaluari, vt Melchior Canus e, & Dominicus Bannes f. Verum & hac ipſa de re nōnihil ſuperius egimus. Profecto qui iuſtus eſt, Dei filius eſt, ac proinde hæres ipſius, & cohæres Chriſti g. Illi minus probabiliter loquuntur, qui ſemper neceſſariam volunt fuiſſe Chriſti fidem, ſine qua nemo iuſtificaretur: & ſi deeſſent homines, qui eam traderent, miſſurum Deū fuiſſe Angelos. Eſt hoc proprium legis nouæ, vt nouus & magis expreſſus requiratur fidei actus: nec licet ex vno vel altero Cornelij & Eunuchi exemplo generale argumentum colligere. Quanquam & eo iām tempore venerat Chriſtus, & promulgari cœperat.

Quomodo ſe Cornelius ad Chriſti doctrinam diſpoſuerit.

h Reg. 224. in Breuio.

Baſilius h videtur exiſtimare, nondum ante Petri aduentum fuiſſe Cornelium iuſtum, attamen nulla in re mala occupatum, ſed cupidum perfectionis, bona illa, quæcunq; in ipſius poſita facultate, & cogitatione erant, vere ſyncereq; exercuiſſe, atq; ita ſe ad doctrinam Petri diſpoſuiſſe. Commode intelligi debet hic Pater, ita vt diſpoſitio iſta non imputetur naturæ viribus, aut educationi, ſed, vt recte monet Gloſſa ordinaria, diuinæ inſpirationi, quo etiam in ſenſu verum erit, quod ex Doctorum communi placito Lyranus affert, ſi Paganus conuertat ſe (adiutus auxilio gratiæ) ad deprecandum primam cauſam, cuius per ſeipſum poteſt habere notitiam aliquam, rogando, vt dirigat eum ad ſalutē ſuā, & caueat à peccatis, Deus reuelabit illi de fide Catholica quantum neceſſarium eſt ad ſalutem, vel mittet ei doctorem. Deniq; tritum axioma, *Facienti quod in ſe eſt, non denegari gratiam*, ſic intelligitur. Reſpondenti, & acceptanti primam, ſeu præuenientem & excitantem, dabitur vlterior.

Facienti quod in ſe eſt, Deus non denegat gratiam.

i libro de liber. arb. ad Ruffinum.

Cornelii cōuerſio nihil fauet Pelagianis.

Pelagiani, vt liberi arbitrij facultatem aduerſus gratiam extollerent, abutebantur hoc exemplo Centurionis, quaſi ante gratiæ perceptionē, timens atque orans Deum, eleemoſynis & ieiuniis, & orationi ſpontaneo ſtudio fuerit intentus, atq; ob hoc diuino teſtimonio laudatus, donum regenerationis acceperit. Profligat Proſper i egregie hanc obiectionem à me ipſiuſmet verbis recitatam. *Neque enim*, inquit, *intelligunt omnem illam præparationem Cornelij per Dei gratiam fuiſſe collatam. Siquidem cùm ſanctus Petrus per viſionem omne genus animalium de baptizando Cornelio, ac perinde de omnibus gentibus doceretur, atque ille immundum atque indiſcretum cibum Iudaica obſeruantia recuſaret,* A *trina ad eum vox facta ſit, dicens: Quæ Deus mundauit, tu ne cōmune dixeris. Quo ſatis aperte oſtenditur omnia bona opera, quæ in Cornelio præceſſerant, Dei gratia ad emundationem ipſius præceſſiſſe: vt cui Dominus iam impertierat hoc donum, non dubitaret Apoſtolus conferre Sacramentum, ne noua, & nondum reuelatæ vocationis vacillaret exordium, niſi per ipſa indicia præcedentiū ſtudiorum Deum in aſſumendis conſtaret operatum.* Sic Proſper. Bernardus k eandem rationem facit Cornelij & Pauli, cum ad hunc Ananias, Petrus ad illum venit; nimirum iam præparatos antea fuiſſe à Deo, ac præuentos.

k Serm. 98. in Cant.

Bona aliqua opera ſolis naturæ viribus fieri poſſunt.

Verum vt ad Cornelium reuertamur, cum tot, B ac talia bona opera feciſſe narretur, quibus auxilia gratiæ neceſſaria ſunt, non video qua ratione quidam ex illa inferant nouella bona opera moralia ſolis naturæ viribus, ac ſine gratia fieri poſſe, quicquid ſit de veritate illius propoſitionis. Neq; etiam eſt, quod tam enixe Stapletonus cōtendat in Antidotis contra hæreticos, nōn fuiſſe Cornelium iuſtum, priuſquam à Petro inſtitutus Spiritum ſanctum reciperet, ne concedere cogatur, quod illi maxime volunt, iuſtificatum ex ſola fide: non enim id ſequi docent tam multa alia, quæ de bonis Cornelij operibus memorantur, nulla etiam fidei facta mentione.

Iuſti in lege naturę aliqui erant ſine explicita in Chriſtum fide.

l de cæl. Hier. c. 9.

m orat. in funere patris.

In lege naturæ licuit iuſtum eſſe coram Deo; C & Angeli ipſi, teſte Dionyſio l, nonnunquam erudiebant de neceſſariis. Videtur Nazianzenus m patrem ſuum adhuc non Chriſtianum ꝓfeſſione, iuſtum ac veri cultorem Dei facere, nec dubitat aſſerere quoſdam reperiri tales, qui nondum Chriſtiano nomine cenſeantur. Aduentus Chriſti, lex & Sacramenta ipſius promulgata; fideſq; explicita, ſi quos antea iuſtos (non tamen ſine Chriſti meritis, fideque eiuſdem implicita) repererunt, copioſioris gratiæ munere affecerūt: hi autem eam fidem, Sacramenta, legem percipere debuerunt, quando eius innotuerunt: nulli vero nunc aliqua ratione nō innoteſcit ſaltem fides explicita de Chriſto, vt iam aliquoties docui. D *Venit vocare Chriſtus peccatores, non iuſtos, ad pœnitentiam n*, quia peccatorum multitudo maxima: & qui ſunt iuſti, tales ſunt ob præuiſa merita Chriſti, atque illis ex perceptione remediorum, quæ attulit Chriſtus, augetur gratia, & contra peccandi periculum inſtructiores redduntur. Hoc ſenſu poſſet intelligi quod ſcribitur o *non promiſſa pœnitentia iuſtis Abraham, Iſaac, & Iacob, his qui Deo non peccauerant*: etſi verum eſt promitti iuſtis, ſi labantur in peccatum.

n Matth. 9. 13. Luc. 5. 32.

o in orat. Manaſſ.

p lib. de corona militis ca. 11.

q Matth. 8. & 27.

r Luc. 3. 14.

Militia per ſe mala non eſt.

ſ Matt. 8. 10.

Error eſt, nullum bellum licitum eſſe.

Ad extremum, quoniam his tantis militis laudibus nihil detrahit militem fuiſſe, non eſt militia mala, aut Chriſtianis interdicta, vt hinc argumentatur Tertullianus p (quem immerito nonE nulli penitus militiam putant à Chriſtianis arcuiſſe) ſimul cum aliis Centurionib. Euangelicis q, & militibus, quos Ioannes inſtituit r: imo Chryſoſtomus Cornelij exemplo milites adhortatur, vt in pietate & timore Dei imitentur illum, ac de iuſto lucro eleemoſynas faciant: & in eos inuehitur, qui militiam prætexendo, negant ſe pios eſſe poſſe, quando miles fuerit Centurio, de quo Ieſus ait ſ: *Neque in Iſrael tantam fidem inueni*, nec ei nocuerit militia ſua. Error eſt ſapiens hanc ſatis ſeditioſam opinionem, qua infecti ſunt, qui audent vniuerſum negare belli vſum: quem errorem ſectati ſunt Manichæi (ſed generaliter, non de ſolis Chriſtianis loquebantur) & Iulianus Apoſtata, & noſtro tempore B. Rhenanus, a in Elencho, [illegible] de Bello.

Eraſmus, Cornelius Agrippa, Anabaptiſtæ, Ioannes Oecolampadius, vt refert Gabriel Prateolus *a*, & Alphonſus à Caſtro *b*, qui & de Ioanne Fero, alioqui Catholico & pio, idem ſcribit (niſi aſperſus eſt ab Hæreticis hic in eius ſcriptis error) ac propriè loquendo de bello cõtra Turcas Martinus Lutherus, & Theodorus Bibliander. Lege præter citatum Alphonſum, etiam Bellarminum *c*, & Gregorium de Valentia *d*, & Iacobum Pamelium *e*, & Ioannem Roffenſem *f*.

c Tom. 1. lib. 3. de laicis [illegible] 16.
d Tom. 3. diſp. 3. q. 16. puncto 1.
Quanti refe-rat Superioris exemplum.
e in Tertul. in lib. de corona mil.
f cont. art. 34.

Cum omni domo ſua.] Tanti refert Superioris exemplum, ſeu domin⁹ ſit, ſeu paterfamilias, ſeu Magiſtratus. Legendus omnino centeſimus Pſalmus, in quo Principis optimi forma deſcribitur, odientis in domo ſua *facientes præuaricationes, cor prauum, ac malignum vitantis, perſequentis detractorem, non admittentis in conuictum ſuperbum, auarum, ſeu ambitioſum, iniquum, omnes denique peccatores in matutinò*, hoc eſt, ſtatim, *interficientis ac caſtigantis, innocentiam omnibus domeſticis proponentis, aſſeſſores ſibi fideles adſciſcentis, & miniſtros ambulantes in via immaculata.*

Subditorum impietas in Principem deriuatur.

Deriuatur viciſſim ſubditorum impietas, ac iniquitas in Superiorem, quemadmodum non caput duntaxat in reliqua membra influit, verũ etiam ipſum aliis ægrotantibus membris caput conſentit, & ægritudinem participat. Exemplo ſit Achis, qui quod Satrapis ſuis nõ placeret Dauid, illum, cuius exploratam habebat innocentiam, ablegauit à ſe, nolens iis diſplicere *g*. *Tranſire fecit Samaria regem quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ*, inquit Oſeas *h*, hoc eſt, cum rex procliui ad idololatriam populo obſequeretur, & hic auidus regi aſſentiretur, & aſſentaretur, fecit, inquam, populus, quem aquæ *i* multę repręſentabant, regem ſuum perire, illum ipſum ceu ſpumam in ſeipſo, vt in aqua, conſumens, ac perdens, & euaneſcere faciens.

g 1 Reg. 29. 6. 7.
h cap. 10. 7.
i Apoc. 17. 15.
k tract. 51. in Ioan.
Quiſque paterfamilias Chriſti miniſter eſt.

Docet Auguſtinus *k*, vnumquemque, patrem etiam familias, eſſe miniſtrum Chriſti, & erga ſuos Eccleſiaſticum, & quodammodo Epiſcopale implere debere officium, eos admonendo, docendo, hortando, corripiendo, impendendo beneuolentiam, exercendo diſciplinam.

Fidem qui Deo fallit, in ſide erga homines conſtans non eſt

Non alio deuinciri ſummi, imiq; inter ſe vinculo queunt, quam ſi Dei, qui ſuper omnes eſt, obedientiæ ſeſe obſtringant: nec fidem qui Deo fallit, in fide erga homines conſtans erit. Conſtãtius Conſtantini pater, quos deprehendit idola colere, cum ſe antea Chriſtianos profiterentur, veritos ne exigerentur ex domo ipſius, plane ſtatuit exigendos: conſtantes autem in Chriſti cultu ſtipatores ſuos, & ipſius regni cuſtodes conſtituit, cum affirmaret fidem erga Imperatorem inuiolatam non ſeruaturos, qui perfidi aduerſus Deum extitiſſent *l*. Theodoricus Italiæ rex cum miniſter ipſi chariſſimus, & in deliciis habitus, vt adhuc charior eſſet, ad Arianiſmum, quẽ Rex coleret, deſciuiſſet, caput ei reſecuit, inquiens: *Si Deo fidem ſynceram non ſeruaſti, quomodo mihi, qui homo ſum, conſcientiam ſanam præſtabis m?*

l Euſeb. 1. de vita Conſtan. cap. 16. Sozo. 1. Hiſt. c. 6.
m Niceph. lib. 16. c. 35. Zonaras, Cedrenus & Theod. lector 1. Collect.
Monachus qui vxorem volebat ducere, repellitur.
n Tom. 1. tra. de vita ſpirit. c. 41.

Narrat Ephrem *n* affinem hiſtoriam de mercenario, qui fruſtra impeditus ab hero, receſſerat in eremum: ſed poſt paucos annos, eum reuiſendi prætextu redierat, & cum ſemel iterumque officioſe exceptus, tandem depoſita ſimulationis perſona, libere expoſuiſſet non poſſe amplius vitæ monaſticæ iugum ferre, & recipi poſceret, eodemq; loco quo prius haberi, ac ſibi oblatam filiam vxorem dari, rebus ipſius conſulturo maiore quam adhuc diligentia; reſpondit herus: *Si Deo conſcientiam non ſeruaſti, mihi, quod promiſiſti, quomodo ſeruare poteris? Quo dicto*, inquit Ephrem, *iuuenis tãquam flagello caſus, ad cellulã, unde ſe contulit.*

Eleemoſynæ iis qui retribuere non poſſint danda.
o Luc. 14. 14.
p Luc. 7. 5.
q Ep. ad [illegible]

Faciens eleemoſynas multas plebi.] Multæ eleemoſynæ ꝓfecto ex liberalitate proficiſcuntur, quod autem plebi eas faciebat, ſine dubio non expectans ab hominibus compenſationem, ſyncerũ Dei reſpectum, amoremq; demonſtrabat, vere religioſus, ac timens Deum. Hoc dabat conſiliũ Chriſtus, vt in tales fieret eleemoſyna, qui non poſſent retribuere: futurum namque, *vt retribuatur in reſurrectione Iuſtorum o*. Ab eadem pietate commendatur alter Centurio, *qui diligens gentem Iudæorum etiam Synagogam ædificauerat p*, liberalis profecto quoq; in egenos. Hieronymus *q* Cornelio crebra quoque tribuit ieiunia.

r verſ. 14.
Battologia in oratione quæ reprehendatur.
s Matt. 6. 7.

Et deprecans Deum ſemper.] Hoc eſt, intentus ac ſedulo vacans orationi, quando videlicet illi vacuum erat ab aliis neceſſariis negotiis. Nec enim erat Euchita. Lege cap. 11. *r* Ethnicus erat, nec tamen ex iis quos Chriſtus reprehendit, *quia orantes multum loquantur, putantes quod in multiloquio ſuo exaudiantur s*, quæ dicitur Græce βαττολογία, à Batto poeta vſo ineptis repetitionibus, quæ deriuatio probabilior eſt, quam ab alio cognomine quod eſſet balbus, nempe ſuperuacanea inaniq; ſtudio affectata inter orandum verborum copia, quaſi ſic melius orare videri hominibus poſſint, aut facilius multa quam pauca verba ſit Deus exauditurus. Lege Auguſtinum *t*.

t [illegible] c. 10.
u in c. 6. Mat.
x ibidem.

Ethnici pluribus verbis orabant, inquit Gloſſa *u*, *putantes quod ſic Deum magis flectere poſſent, vt ſolet orator Iudicem, & quoniam Dæmones non aliter aſſequerentur, quid ipſi peterent, quippe animi arcana per ſe non intelligentes.* Recte Lyranus *x* admonet, regulam certem præſcribi non poſſe, cum vocalis oratio aliquos prolixior magis excitet, nonnullos diſtrahat.

Oratio publica nec longior, nec breuior eſſe decet.
y de Rhet. diuina cap. 44.
z lib. 8.
a 3 Reg. 18. 27.
b cap. 11. 2.

Aliá ratio eſt de oratione publica, quam verbis exprimi oportet iuxta præſcriptam verborũ formulam: in qua tamen orator, & ſacrificator, vt non præceps, nimiſq; eſſe breuis debet, ita auditorum vitare debet prolixitate faſtidium, vt egregie præcepit Gulielmus Pariſienſis *y*, agens nominatim de celebratione Miſſæ. Apuleius *z* Deę Syrię cultores multa ſcribit ſolitos phanatice effutire, quo præterea modo inuocatum Baal, ac multo clamore, indicatur in Hiſtoria Regũ *a*. Eodem alludere videtur amicus Iob dicens *b*: *Nunquid qui multa loquitur, non & audiet?*

Quæ ſit ſumma cuiuſque Chriſtiani perfectio.

Summa cuiuſuis Chriſtiani conſiſtit in quatuor illis virtutibus, quæ extiterunt in Cornelio, Religione, Timore Dei, Eleemoſyna, Oratione: ſed eos qui præſunt maxime decet illas colere. Nam quia toti⁹ gubernationis pietas ſcopus eſt, à Deo contendendum præcipue, vt gubernaculum ipſe teneat & dirigat: ſeruiendum ei in timore à gubernatore, ut timeri ipſe ſe, Deumque velit: & coercendi timore ſubditi: denique; & his benigne faciendum pro tempore: ſic enim in Arca cum tabulis legis hinc virgam, hinc manna fuiſſe conſtat *c*.

c 3 Reg. 8. 9.

Verſus 3.] Is vidit in viſu manifeſte, quaſi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad ſe; & dicentem ſibi, Corneli.

a c. 2. verſ. 15.

IS *vidit in viſu manifeſte.*] Apparitio hæc vigili manifeſte facta eſt clara die, tertia poſt meridiem hora inæquali, vt alias expoſuimus *a*. Oportuit ergo in aſſumpto corpore apparuiſſe Angelum, eo modo qui pridem quoque declaratus eſt *b*.

b c. 1. verſ. 10.

Cur Cornelio Chriſtus, ſicut Paulo non apparuit.

c cap. 9.

d Gal. 1.

Non apparuit Chriſtus ipſe, ſicut Saulo c, ne putes dignitatis temporalis, aut etiam meritorum hac in re habitam rationem: etſi & alia cauſa erat in Saulo, quoniam *non erat docendus ab homine, aut ab alio, quā à Chriſto ipſo* d. Angelus interuenit, vt Gentium vocatio teſtatior eſſet, haberetque aduerſus Iudæos Petrus hanc, qua ſe tueretur, auctoritatem: *apparuit adeo clare, non in nocte, non in ſomniis*, inquit Gloſſa ordinaria, *quia Gentiles hebetiore ſenſu ſpirituales ac myſticas viſiones videre non conſueuerant*: & ſic quoque declarabatur, myſterium diuinum illis ſine figura & ænigmate manifeſtandum eſſe.

Cur hora nona Angelus apparuerit.

e lib. de Diuin. offic. c. de Sab. ſan.

Hora diei nona.] *Quoniam in morte illius baptizandus erat, qui ritum tradidit hora nona*, inquit Beda, & Arator hoc loco, atque Alcuinus *e*: *quia in fine ſeculi credentes nonæ horæ operarii ſunt*, inquit idē Arator, & Gloſſa ordin. (melius id congruit vndecimæ) *eo quod dedicatur hæc hora orationi, ſicut prius Petri, ac Ioannis exemplo eſt oſtenſum*, inquit Gloſſa ordinaria.

Continet præterea nouenarius ter tria, hoc eſt, confeſſionem Trinitatis, *cui confeſſioni iungendus eſt denarius beatitudinis, ſeruantibus ſimul Decalogum*, inquit Arator. *Poſtrema hora hæc erat*, ait Chryſoſtomus, *quando curæ dimittuntur, & vacatur precibus, atque compunctioni*. Plura de myſteriis horæ nonæ in capite tertio *f*, & Petrus Bongus *g* de ipſo nouenario.

f verſ. 1.

g lib. de myſter. numer.

Cornelius hora nona in oratione cur perſtiterit.

h lib. 3. de Inſt. renunciat. c. 3. ſupra.

Illud ad rem præſentem facit, quod Caſſianus *h* obſeruat, ea hora Cornelium in precibus ſolita deuotione perſtitiſſe, & Alcuinus *i* in Sabbato ſancto Baptiſmū celebrari hora nona, quia Angelus Domini ad Cornelium venit eadē hora. Didicerat forſitan ex commercio cum Iudæis Cornelius celebrare ſtatis horis orationes. Refert Clemens Romanus k id imitatione quadā factitatum ab ethnicis: & matutinarum apud eoſdem precum ac veſpertinarum, quæ ſalutationes dicebātur, ſeu exercitationes, vel apertio tēpli, & laudes, frequens in Auctoribus mentio *l*.

k In Conſt.

l Arnob. lib. 7. Pruden. in Periſteph. Apul. lib. 11. Senec. li. 15. ep. vlt. & alib.

m verſ. 13.

Angelum Dei.] De nomine Angeli, & quis dicatur Dei, vel Domini, ſemperne bonus, an etiam quādoq; malus, lege caput quintum *m*. Lyranus & Carthuſianus exiſtimat hunc fuiſſe cuſtodem Angelum. Probabile id eſt.

Singulis hominibus Angelus cuſtos eſt aſſignatus.

n Homil. 6. in Matth.

o 1. p. q. 113. a. 5.

Cur omnes homines cuſtodem Angelum habeāt.

Sed illud ſine temeritate negari nequit, ſingulis hominibus, etiam Gentilibus, ſingulos cuſtodes Angelos aſſignatos: quod negant tamen illi apud Origenem *n*, qui volunt cuſtodiam duntaxat incipere à tēpore Baptiſmi. Hos refutat Thomas *o*, quoniam beneficia quidem, quæ dantur homini diuinitus ex eo, quod eſt Chriſtianus, incipiunt à tempore Baptiſmi, ſed ea, quæ prouidētur homini à Deo, inquantum habet naturam rationalem: extunc ei adhibentur, ex quo naſcēdo talem naturam accipit: tale autem beneficiū eſt cuſtodia Angelorum. Videtur hæc antiquiſſima traditio, quam Gentiles ab Hebræis, vt alias complures, acceperint. Nam quidā ex ipſis narrant vnicuique hominum à natiuitate aſſiſtere bonum, malumque Dæmonem. Id Empedoclē docuiſſe Plutarchus *p* ſcribit: & de bono genio multo plures meminerunt ex Philoſophis, præſertim Plato *q*, & Pythagoras *r*, & Iamblicus *ſ*, vt Poetas omittam. Ex noſtris vero qui id aſſerant, præter Magiſtrum plures attuli diſputatione de Angelis, quo te remitto: & redibit hac de re ſermo capite duodecimo.

p epiſt. de tranquillit. animi.

q in Phædone, & in Theage, & Apolo. ad Athenien.

r apud Iamblicum in vita.

ſ de myſter. Ægypt. fragmento 3. c. 9. & 11.

Corneli.] Dixi alias nominis expreſſionem denotare exprimentis amorem, & ſcientiam: erat etiam fortaſſis adeo attentus orationi, vt nec præſentem Angelum aduerteret, niſi inclamatus nominatim.

Verſus 4.] At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid eſt, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei.

AT *ille intuens eum, timore correptus.*] Monui etiam quodam loco ſuperius *t* fere ſemper in Scriptura timorem ex Angelorum apparitione natum narrari, etiam cum facta eſt B. Virgini *u*, ſiue ob aſpectum ipſum ſolum, ſiue ob verba, ſiue ob vtrumque. Prima cauſa potior eſt, quia vigebat inter Iudæos opinio non modo qui Deum, ſed etiam qui Angelum videret in hac vita, continuò moriturum, vt colligitur ex Exodo *x*, & Iudicum hiſtoria *y*: & eſt magis inſolens Angeli aſpectus, quam colloquium, quod cum ſimile ſit humano, minus deterret. Id notat Euthymius *z*, agens de Zacharia, necnō Theophylactus, Beda, Ambroſius, Origenes. Ambroſius *a* ſane, & Athanaſius *b* turbationem Mariæ, cum ſalutata eſt, Angeli aſpectui potiſſimum tribuunt, & fauet Græcus textus in Euangelio Lucæ *c*, vbi pro eo quod legimus: *Quæ cum audiſſet*, habet, ἡ δὲ ἰδοῦσα: *Hæc autem cum vidiſſet*, quamuis mox ibidem addatur, *Turbata eſt in ſermone eius*: & videndi verbum omni ſenſui ſit commune, vt notauit Auguſtinus *d*.

t c. 7. 31.

Cur Cornelius viſo Angelo correptus ſit.

u Luc. 1. 29.

x c. 33. 20.

y c. 6. 22. c. 13. 22.

z in c. 1. Luc.

a c. de Virginibus, & in exhortat. ad Virgin.

b q. 12. ad Antiochum.

c Luc. 1. 29.

d Tract. 121. in Ioan.

Per terrorem Angelo viſo, corpus debilitatur.

Eo nonnunquam procedit terror, vt corpus ipſum debilitetur, & anim⁹ quodammodo tabeſcat, & ſuimetipſius humilitate opprimatur, vt Gregorius *e* demonſtrat exemplis Abrahæ *f*, Iacob *g*, Moſis *h*, Eſaiæ *i*, Ieremiæ *k*, Danielis *l*.

e 4. Moral. ca. 30. vel 39. Homil. 8. in Ezech.

f Gen. 18. 27.

g infra 32. 30.

h Exo. 4. 10.

i c. 6. 5.

k c. 1. 6.

l c. 8. & 10.

Quid eſt, Domine?] Sic habēt Biblia emendata: nam & Græce, τί ἐςι κύριε, *Quid eſt Domine?* & Syriace, מנא מרי *mana meri*, id eſt, *Quid eſt, Domine mi?* legitur. Multi tamen codices Latini legūt, *Quis es?* quam etiam lectionem ſequuntur Gloſſæ, & alii Latini interpretes: ad hanc vero faciunt dicta in capite præcedente *m*.

m verſ. 5.

Orationes tuæ, &c.] Reſponſio iſta oſtendit, nō fuiſſe interrogationem de perſona: vel ſi fuit de perſona, Angelus maluit magis vtilia ſtatim proponere, *vt doceamur & ipſi curioſa, & ſuperflua non ſciſcitari*, inquit Carthuſianus: quemadmodum quærenti Iacob *n* nomen Angeli, & patri Samſonis *o*, non eſt redditum reſponſum.

n Gen. 32. 29.

o Iud. 13. 17. 18.

Cur Saulo Chriſtus ſe manifeſtauerit.

p Act. 9. 5.

De Saulo cum ad illas voces: *Saule, Saule, quid me perſequeris p?* Reſpondit, *Quis es, Domine?* alia ratio eſt: ſcire enim debuit, quem perſequeretur, vt perſequi deſineret. Continet hæc reſponſio laudē Cornelii, qua ſoluitur metu, qui Angelo perſpectus erat ex ſignis etiam extrinſecis.

Signū ad diſcernēdos ſpiritus optimū.

Optimum ad diſcernendos ſpiritus documētum eſt, vt bonus eſſe intelligatur, ſi primum turbata mens timore liberetur, & conquieſcat: malus, ſi metus ac turbatio magis magiſque inualeſcat. Ita præcipit Antonius *q*, quem citat, ſequiturque S. Thomas *r*, & diſputantes de turbato

q apud Athanaſ. in vita.

r 1. p. q. 50. a. [illegible] ad 3.

A Ioannis patre, Theophylactus, & Beda *a*, atq; de mulieribus adeuntibus Chriſti ſepulcrum idem Theophylactus, & Hieronymus *b*, & generaliter B.P.N. Ignatius *c*.

a *Luc. 1.*
b *in c. vlt. Mat.*
c *in li. exercit. ſpir. in Reg. ad diſc. ſpir.*

Aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei.] Fecerunt, vt Deus recordaretur tui: vel, recordatus eſt Deus earum: & ad ſimilitudinem de nouo recordati eleemoſynarum, & orationum tuarum, Deus diſponit de ſalute tua, mittendo me ad te, vt exponit Caietanus.

Aſcendere dicuntur cogitationes in corda *d*, cum quis verſat animo multa: & pariter orationes, ac eleemoſynæ & res quæcunq; in memoriã alicuius, cum is recordatur, & peculiariter cum B ſunt opera meritoria, quoniam euehunt nos, & per ea trahit nos Deus ad ſe. In Apocalypſi *e* dicitur *fumus aromatum aſcendere de manu Angeli: quæ ſunt orationes Sanctorum*: & *per aſcenſiones, quas Iuſtus diſponit in corde ſuo* f, Theodoretus g intelligit pias cogitationes de Deo.

Aſcendere cogitationes in corda quid ſit.
d *Luc. vlt. 38.*
e *cap. 8. 3. 4.*
f *Pſalm. 83. 6.*
g *ibidem.*

Memoria indifferẽter eſſe poteſt de bonis, ac malis, & vt qui meminit, vel male afficiatur aduerſus aliquem, vel bene, tamen abſolute nonnunquam accipitur in bonam partem; vt cũ Dauid orat *h*: *Memento Domine Dauid*: ſicut è contrario, in malam partem obliuiſci, & obliuio.

Memoriã poteſt eſſe de bonis & malis.
h *Pſa. 131. 1.*

Meminiſſe etiam, ſeu recordari aliquid, eſt id facere tam apud profanos, quam ſacros Scripto-C res. Vnde in Cantico Habacuc *i*: *Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis*, id eſt, miſericordiam præſtabis: & in Cantico B. Virginis *k*: *Suſcepit Iſraël puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.* Sic etiam paſſim Homerus vſurpare ſolet *recordari pugnæ*, pro *pugnare*; *obliuiſci*, pro *abſtinere à pugna* l: *recordari excubiarum*, id eſt, *excubias facere* m: *recordari cœnæ*, id eſt, *cœnare* n.

Meminiſſe quid ſit.
i *cap. 3. 2.*
k *Luc. 1. 54.*
l *Iliad. 14.*
m *Iliad. 18.*
n *Iliad. 24.*

Fortaſſe Angelus ipſe erat, qui offerebat hæc opera Deo, ſicut Tobiæ Raphael *o*, & aliorum Sanctorum alius Angelus in Apocalypſi *p*. *Cito orationes ad Deum aſcendunt, quas ad Deum merita noſtri operis imponunt*, inquit Cyprianus *q*. Iuuant orationes, vt liberius aſcendant eleemoſynę, quo-D niam auferũt onus affectus terrenorum, & opus charitatis Deo gratiſſimum eſt, *qui mauult miſericordiam, quam ſacrificium* r.

Angelus ipſe offerebat preces Cornelii Deo.
o *cap. 12. 12.*
p *cap. 8. 3. 4.*
q *de orat. Dom. n. 15.*

Si ieiunii alteram alam iungas, pernicior volatus erit, quia depreſſior moles carnis: quãtumque debilitabitur homo animalis, tanto ſpiritualis robuſtior euadet. Sterilis eſt ſermo orationis ſine fructu boni operis: oratione Deo anima, corpus ieiunio, bona externa eleemoſyna quodammodo cõſecrantur. *Hæc triplex obſeruãtia*, ait Leo *ſ*, *omnium virtutum comprehendit effectus, hæc ad imaginem & ſimilitudinem Dei peruenit, vt à Spiritu ſancto inſeparabiles faciat.* Similia & his plura habet Chryſologus *t*.

r *Oſee. 6. 6. Matt. 9. 13.*
Oratio ieiunio & eleemoſyna comitata eſſe debet.
ſ *Ser. 1. de ieiunio ſept. men.*
t *Serm. 43.*

E Humilitas altiſſime mittit orationem, ac veluti eiaculatur longe, dum recedit, ac ſe demittit. *Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit*, inquit Eccleſiaſticus *u*, *& donec propinquet, non conſolabitur, & nõ diſcedet, donec Altiſſimus aſpiciat.* Denique directa in Deum intentio ſubuehit omnia opera bona.

Humilitas attollit orationem.
u *cap. 35. 21.*

Tertullianus, abreptus (opinor) furore in Catholicos, quos Pſychicos nominat, carpitq; vt intemperantes *x*, de ſuo addit, *lege* (in hac nimirum hiſtoria) *ieiunia exaudita Cornelii*. Quanquam non dubito, Cornelium cum oratione, & eleemoſyna adhibuiſſe quoque ieiunium.

Tertullianus furit in Catholicos.
x *lib. de ieiunio c. 8.*

Verſus 5.] Et nunc mitte viros in Ioppen, & accerſe Simonem quẽdam, qui cognominatur Petrus.

E*T nunc mitte viros in Ioppen.*] *Non mittitur ipſe ad Petrum, quia tota familia ipſius baptizanda erat*, inquit Gloſſa ordinaria, & Hugo, *ideoque incommodum erat totam commigrare*: cum etiam ſuppeteret opportunitas doctoris hominis, noluit Deus vti opera Angeli, vt ſic quoque doctrina ſecurior eſſet. Docet id optime Iſidorus Peluſiota *y* verbis iſtis: *Ardens ille verbi amator, Paulus inquam Apoſtolus, non modo aduerſus ſeipſum, alioſque Apoſtolos ſententiam fert, ſi quid nouarum rerum in Euangelica prædicatione comminiſci audeant, ſed etiam aduerſus Angelos, non Angelos ſimpliciter, ſed etiam de cælo. Non quod ii, qui hoc facinus perpetrare nec vnquam auſi ſunt, nec audebant, contumeliam facere in animum induceret, verum vt peſtiferis Dæmonibus viam præcluderet, ne quando arrepta occaſione, vt Angeli prædicationem fidei euerterent. Quid enim inquit? Etiamſi nos z, aut Angelus de cælo euangelizauerit vobis aliquid præterquam quod accepiſtis, anathema ſit. Nam alioqui Angeli ex prædicationis ſecuritate tantam voluptatem capiebant, vt is etiam, qui ad Cornelium miſſus fuerat, vt magiſtrum indicarit, non autem ſibi ipſi docendi munus permiſerit.* Hæc ille. His cõſentanee colligit Auguſtinus *a*, Deum velle nos homine vti doctore, ſicut & cum Saulum ad Ananiam, & ad Eunuchum miſit Philippum: quas cum hiſtorias exponeremus, plura diximus in eandem ſententiam.

Cur ad Petrũ ipſe miſſus nõ ſit.
y *li. 1. ep. 165.*
Paulus cur etiam Angelos contraria fidei docentes anathemate percuſſerit.
z *Gal. 1. 8.*
a *Prol. in lib. de doct. Chri.*

Et accerſe Simonem quendam, qui cognominatur Petrus.] De his nominibus dictũ eſt capite primo *b*. Reſeruabatur Petro hoc negotium propter primatum: non enim quis auderet Gentes admittere, ſaltem publice, vt dictum eſt, cum id etiã Petrus non niſi diuino viſu admonitus, & accerſitus fecerit. Hieronymus ait *c*, *quod primus Cornelius ſalutem Gentium dedicauit*: & Chryſoſtomus, quod ab hoc factum eſt initium illarum.

b *verſ. 13.*
c *ep. ad Saluinam.*

Verſus 6.] Hic hoſpitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius eſt domus iuxta mare: hic dicet tibi, quid te oporteat facere.

H*Ic hoſpitatur apud Simonem.*] Myſticum ſenſum de hoſpitis huius nomine, & arte, atq; de loco ipſo, vbi domus ſita erat, habes apud Bedam, cui libenter concedo, omnia plena figuris ſpiritualibus eſſe in Scriptura ſancta, etiam nomina, & poſitionem locorum. Ex illo Gloſſa ordinaria mutuata eſt. Sed hæc perſequi non eſt otium. Cyrillus *d* quoq; coriarium, aliter tamen quã iſti, interpretatus eſt eſſe eum, de quo Iob *e*, *Pelle, & carnibus veſtiſti me.* In codicibus quibuſdam Græcis legitur, *ὃς λαλήσει ῥήματα πρὸς σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου*, *Qui loquetur verba ad te, in quibus ſaluaberis tu, & omnis domus tua.* Contra vero deſiderantur in aliis vltima verba, *hic dicet tibi, &c.* tum Latinis, tum Græcis; nec ſunt in editione Syra.

d *lib. 7. in Leuit.*
e *cap. 10. 11.*

Cuius eſt domus iuxta mare.] Coriariis opportunum iuxta aquas habitare, ſicut & purpurariis *f*.

f *cap. 16. 14.*

Verſus 7.] Et cum diſceſſiſſet Angelus, qui loquebatur illi, vocauit duos domeſti-

I*S vidit in viſu manifeſte.*] Apparitio hæc vigili manifeſte facta eſt clara die, tertia poſt meridiem hora inæquali, vt alias expoſuimus *a*. Oportuit ergo in aſſumpto corpore apparuiſſe Angelum, eo modo qui pridem quoque declaratus eſt *b*.

a c. 2. verſ. 15.
b c. 1. verſ. 10.

Cur Cornelio Chriſtus, ſicut Paulo non apparuit.
c cap. 9.
d Gal. 1.

Non apparuit Chriſtus ipſe, ſicut Saulo *c*, ne putes dignitatis temporalis, aut etiam meritorum hac in re habitam rationem: etſi & alia cauſa erat in Saulo, quoniam *non erat docendus ab homine, aut ab alio, quã à Chriſto ipſo* d. Angelus interuenit, vt Gentium vocatio teſtatior eſſet, haberetque aduerſus Iudæos Petrus hanc, qua ſe tueretur, auctoritatem: *apparuit adeo clare, non in nocte, non in ſomniis*, inquit Gloſſa ordinaria, *quia Gentiles hebetiore ſenſu ſpirituales ac myſticas viſiones videre non conſueuerant*: & ſic quoque declarabatur, myſterium diuinum illis ſine figura & ænigmate manifeſtandum eſſe.

Cur hora nona Angelus apparuerit.
e lib. de Diuin. offic. c. de Sab. ſan.

Hora diei nona.] *Quoniam in morte illius baptizandus erat, qui ritum tradidit hora nona*, inquit Beda, & Arator hoc loco, atque Alcuinus *e*: *quia in fine ſeculi credentes nona hora operarii ſunt*, inquit idẽ Arator, & Gloſſa ordin. (melius id congruit vndecimæ) *eo quod dedicatur hæc hora orationi, ſicut prius Petri, ac Ioannis exemplo eſt oſtenſum*, inquit Gloſſa ordinaria.

Continet præterea nouenarius ter tria, hoc eſt, confeſſionem Trinitatis, *cui confeſſioni iungendus eſt denarius beatitudinis, ſeruantibus ſimul Decalogum*, inquit Arator. *Poſtrema hora hæc erat*, ait Chryſoſtomus, *quando curæ dimittuntur, & vacatur precibus, atque compunctioni*. Plura de myſteriis horę nonæ in capite tertio *f*, & Petrus Bongus *g* de ipſo nouenario.

f verſ. 1.
g lib. de myſter. numer.
Cornelius hora nona in oratione cur perſtiterit.
h lib. 3. de Inſt. renunciã. c. 3.
i ſupra.

Illud ad rem præſentem facit, quod Caſſianus *h* obſeruat, ea hora Cornelium in precibus ſolita deuotione perſtitiſſe, & Alcuinus *i* in Sabbato ſancto Baptiſmũ celebrari hora nona, quia Angelus Domini ad Cornelium venit eadẽ hora. Didicerat forſitan ex commercio cum Iudæis Cornelius celebrare ſtatis horis orationes. Refert Clemens Romanus *k* id imitatione quadã factitatum ab ethnicis: & matutinarum apud eoſdem precum ac veſpertinarum, quæ ſalutationes dicebãtur, ſeu exercitationes, vel apertio tẽpli, & laudes, frequens in Auctoribus mentio *l*.

k in Conſt.
l Arnob. libr. 7. Pruden. in Periſteph. Apul. lib. 11. Seneca li. 15. ep. vlt. & alii.

Angelum Dei.] De nomine Angeli, & quis dicatur Dei, vel Domini, ſemperne bonus, an etiam quãdoq; malus, lege caput quintum *m*. Lyranus & Carthuſianus exiſtimat hunc fuiſſe cuſtodem Angelum. Probabile id eſt.

m verſ. 3.

Singulis hominibus Angelus cuſtos eſt aſſignatus.
n Homil. 5. in Matth.
o 1. p. q. 113. a. 5.
Cur omnes homines cuſtodem Angelum habeãt.

Sed illud ſine temeritate negari nequit, ſingulis hominibus, etiam Gentilibus, ſingulos cuſtodes Angelos aſſignatos: quod negant tamen illi apud Origenem *n*, qui volunt cuſtodiam duntaxat incipere à tẽpore Baptiſmi. Hos refutat Thomas *o*, quoniam beneficia quidem, quæ dantur homini diuinitus ex eo, quod eſt Chriſtianus, incipiunt à tempore Baptiſmi, ſed ea, quæ prouidẽtur homini à Deo, inquantum habet naturam rationalem: extunc ei adhibentur, ex quo naſcẽdo talem naturam accipit: tale autem beneficiũ eſt cuſtodia Angelorum. Videtur hæc antiquiſſima traditio, quam Gentiles ab Hebræis, vt alias complures, acceperint. Nam quidã ex ipſis narrant vnicuique hominum à natiuitate aſſiſtere bonum, malumque Dæmonem. Id Empedoclẽ docuiſſe Plutarchus *p* ſcribit: & de bono genio multo plures meminerunt ex Philoſophis, præſertim Plato *q*, & Pythagoras *r*, & Iamblicus *ſ*, vt Poetas omittam. Ex noſtris vero qui id aſſerant, præter Magiſtrum plures attuli diſputatione de Angelis, quo te remitto: & redibit hæc de re ſermo capite duodecimo.

p opuſc. de tranquillit. animi.
q in Theæteto, & in Theage, & Apolo. ad Athenien.
r apud Iamblicum in vita.
ſ de myſter. Ægypt. ſegmento 1 c. 3. & 6.

Corneli.] Dixi alias nominis expreſſionem denotare exprimentis amorem, & ſcientiam: erat etiam fortaſſis adeo attentus orationi, vt nec præſentem Angelum aduerteret, niſi inclamatus nominatim.

Verſus 4.] At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid eſt, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei.

AT *ille intuens eum, timore correptus.*] Monui etiam quodam loco ſuperius *t* fere ſemper in Scriptura timorem ex Angelorum apparitione natum narrari, etiam cum facta eſt B. Virgini *u*, ſiue ob aſpectum ipſum ſolum, ſiue ob verba, ſiue ob vtrumque. Prima cauſa potior eſt, quia vigebat inter Iudæos opinio non modo qui Deum, ſed etiam qui Angelum videret in hac vita, continuò moriturum, vt colligitur ex Exodo *x*, & Iudicum hiſtoria *y*: & eſt magis inſolens Angeli aſpectus, quam colloquium, quod cum ſimile ſit humano, minus deterret. Id notat Euthymius *z*, agens de Zacharia, necnõ Theophylactus, Beda, Ambroſius, Origenes. Ambroſius *a* ſane, & Athanaſius *b* turbatione Mariæ, cum ſalutata eſt, Angeli aſpectui potiſſimum tribuunt, & fauet Græcus textus in Euangelio Lucæ *c*, vbi pro eo quod legimus: *Quæ cum audiſſet*, habet, ἡ δὲ ἰδοῦσα: *Hæc autem cum vidiſſet*, quamuis mox ibidem addatur, *Turbata eſt in ſermone eius*: & videndi verbum omni ſenſui ſit commune, vt notauit Auguſtinus *d*.

t c. 7. 32.
Cur Cornelius viſo Angelo correptus ſit.
u Luc. 1. 29.
x c. 33. 20.
y c. 6. 22. c. 13. 22.
z in c. 1. Luc.
a 2. de Virginibus, & in exhortat. ad Virgin.
b q. 13. ad Antiochum.
c Luc. 1. 29.
d Tract. 121. in Ioan.

Eo nonnunquam procedit terror, vt corpus ipſum debilitetur, & anim⁹ quodammodo tabeſcat, & ſuimetipſius humilitate opprimatur, vt Gregorius *e* demonſtrat exemplis Abrahæ *f*, Iacob *g*, Moſis *h*, Eſaiæ *i*, Ieremiæ *k*, Danielis *l*.

Per terrorem Angelo viſo, corpus debilitatur.
e 4. Moral. 22. 30. vel 39. Homil. 8. in Ezech.
f Gen. 18. 27.
g infra 32. 31.
h Exo. 4. 10.
i c. 6. 5.
k c. 1. 6.
l c. 8. & 10.

Quid eſt, Domine?] Sic habẽt Biblia emendata: nam & Græce, τί ἐστι κύριε, *Quid eſt Domine?* & Syriace, מנא מרי *manamari*, id eſt, *Quid eſt, Domine mi?* legitur. Multi tamen codices Latini legũt, *Quis es?* quam etiam lectionem ſequuntur Gloſſæ, & alii Latini interpretes: ad hanc vero faciunt dicta in capite præcedente *m*.

m verſ. 5.

Orationes tuæ, &c.] Reſponſio iſta oſtendit, nõ fuiſſe interrogationem de perſona: vel ſi fuit de perſona, Angelus maluit magis vtilia ſtatim proponere, *vt doceamur & ipſi curioſa, & ſuperflua non ſciſcitari*, inquit Carthuſianus: quemadmodum quærenti Iacob *n* nomen Angeli, & patri Samſonis *o*, non eſt redditum reſponſum.

n Gen. 32. 29.
o Iud. 13. 17. 18.

De Saulo cum ad illas voces: *Saule, Saule, quid me perſequeris* p? Reſpondit, *Quis es, Domine?* alia ratio eſt: ſcire enim debuit, quem perſequeretur, vt perſequi deſineret. Continet hæc reſponſio laudẽ Cornelii, qua ſoluitur metu, qui Angelo perſpectus erat ex ſignis etiam extrinſecis.

Cur Saulo Chriſtus ſe manifeſtauerit.
p Act. 9. 5.

Optimum ad diſcernendos ſpiritus documẽtum eſt, vt bonus eſſe intelligatur, ſi primum turbata mens timore liberetur, & conquieſcat: malus, ſi metus ac turbatio magis magiſque inualeſcat. Ita præcipit Antonius *q*, quem citat, ſequiturque S. Thomas *r*, & diſputantes de turbato

Signũ ad diſcernẽdos ſpiritus optimũ.
q apud Athanaſ. in vita.
r 3. p. q. 30. a. 3. ad 3.

a Luc. 1.

b in c. vlt. Mat.
c in li. exercit. ſpir. in Reg. ad diſcer. ſpir.

Ioannis patre, Theophylactus, & Beda *a*, atq; de mulieribus adeuntibus Chriſti ſepulcrum idem Theophylactus, & Hieronymus *b*, & generaliter B.P.N. Ignatius *c*.

A

Aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei.] Fecerunt, vt Deus recordaretur tui: vel, recordatus eſt Deus earum: & ad ſimilitudinem de nouo recordati eleemoſynarum, & orationum tuarum, Deus diſponit de ſalute tua, mittendo me ad te, vt exponit Caietanus.

Aſcendere cogitationes in corda quid ſit.
d Luc. vlt. 38.

e cap. 8. 3. 4.

Aſcendere dicuntur cogitationes in corda *d*, cum quis verſat animo multa: & pariter orationes, ac eleemoſynæ, & res quæcunq; in memoriã alicuius, cum is recordatur, & peculiariter cum ſunt opera meritoria, quoniam euehunt nos, & per ea trahit nos Deus ad ſe. In Apocalypſi *e* dicitur *fumus aromatum aſcendere de manu Angeli: quæ ſunt orationes Sanctorum: & per aſcenſiones, quas Iuſtus diſponit in corde ſuo* f, Theodoretus *g* intelligit pias cogitationes de Deo.

B

f Pſalm. 83. 6.
g ibidem.

Memoriã poteſt eſſe de bonis & malis.

h Pſa. 131. 1.

Memoria indifferẽter eſſe poteſt de bonis, ac malis, & vt qui meminit, vel male afficiatur aduerſus aliquem, vel bene; tamen abſolute nonnunquam accipitur in bonam partem, vt cũ Dauid orat *h*: *Memento Domine Dauid:* ſicut è contrario, in malam partem obliuiſci, & obliuio.

Meminiſſe quid ſit.
i cap. 3. 2.

k Luc. 1. 54.

Meminiſſe etiam, ſeu recordari aliquid, eſt id facere tam apud profanos, quam ſacros Scriptores. Vnde in Cantico Habacuc *i*: *Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis*, id eſt, miſericordiam præſtabis: & in Cantico B. Virginis *k*: *Suſcepit Iſraël puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.* Sic etiam paſſim Homerus vſurpare ſolet *recordari pugnæ*, pro *pugnare; obliuiſci*, pro *abſtinere à pugna* l: *recordari excubiarum*, id eſt, *excubias facere* m: *recordari cœnæ*, id eſt, *cœnare* n.

C

l Iliad. 4.
m Iliad. 18.
n Iliad. 24.

Angelus ipſe offerebat preces Cornelii Deo.
o cap. 12. 12.
p cap. 8. 4.
q de orat. Dom. n. 13.

Fortaſſe Angelus ipſe erat, qui offerebat hæc opera Deo, ſicut Tobiæ Raphael *o*, & aliorum Sanctorum alius Angelus in Apocalypſi *p*. *Cito orationes ad Deum aſcendunt, quas ad Deum merita noſtri operis imponunt*, inquit Cyprianus *q*. Iuuant orationes, vt liberius aſcendant eleemoſynę, quoniam auferũt onus affectus terrenorum, & opus charitatis Deo gratiſſimum eſt, *qui mauult miſericordiam, quam ſacrificium* r.

D

r Oſee. 6. 6. Matt. 9. 13.
Oratio ieiunio & eleemoſyna comitata eſſe debet.

ſ Ser. 1. de ieiunio ſept. men.

Si ieiunii alteram alam iungas, pernicior volatus erit, quia depreſſior moles carnis: quãtumque debilitabitur homo animalis, tanto ſpiritualis robuſtior euadet. Sterilis eſt ſermo orationis ſine fructu boni operis: oratione Deo anima, corpus ieiunio, bona externa eleemoſyna quodammodo cõſecrantur. *Hæc triplex obſeruãtia*, ait Leo *ſ*, *omnium virtutum comprehendit effectus, hæc ad imaginem & ſimilitudinem Dei peruenit, vt à Spiritu ſancto inſeparabilis faciat.* Similia & his plura habet Chryſologus *t*.

t Serm. 43.
Humilitas attollit orationem.

u cap. 35. 21.

Humilitas altiſſime mittit orationem, ac veluti eiaculatur longe, dum recedit, ac ſe demittit. *Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit*, inquit Eccleſiaſticus *u*, *& donec propinquet, non conſolabitur, & nõ diſcedet, donec Altiſſimus aſpiciat.* Denique directa in Deum intentio ſubuehit omnia opera bona.

E

Tertullianus furit in Catholicos.
x lib. de ieiunio c. 6.

Tertullianus, abreptus (opinor) furore in Catholicos, quos Pſychicos nominat, carpitq; vt intemperantes *x*, de ſuo addit, *legi* (in hac nimirum hiſtoria) *ieiunia exaudita Cornelii*. Quanquam non dubito, Cornelium cum oratione, & eleemoſyna adhibuiſſe quoque ieiunium.

A

Verſus 5.] Et nunc mitte viros in Ioppen, & accerſe Simonem quẽdam, qui cognominatur Petrus.

Cur ad Petrũ ipſe miſſus nõ ſit.

Et nunc mitte viros in Ioppen.] *Non mittitur ipſe ad Petrum, quia tota familia ipſius baptizanda erat*, inquit Gloſſa ordinaria, & Hugo, *ideoque incommodum erat totam commigrare:* cum etiam ſuppeteret opportunitas doctoris hominis, noluit Deus vti opera Angeli, vt ſic quoque doctrina ſecurior eſſet. Docet id optime Iſidorus Peluſiota *y* verbis iſtis: *Ardens ille verbi amator, Paulus inquam Apoſtolus, non modo aduerſus ſeipſum, aliosque Apoſtolos ſententiam fert, ſi quid nouarum rerum in Euangelica prædicatione comminiſci audeant, ſed etiam aduerſus Angelos, non Angelos ſimpliciter, ſed etiam de cælo. Non quod iis, qui hoc facinus perpetrare nec vnquam auſi ſunt, nec audebant, contumeliam facere in animum induceret, verum vt peſtiferis Dæmonibus viam præcluderet, ne quando arrepta occaſione, vt Angeli, prædicationem fidei euerterent. Quid enim inquit? Etiamſi nos z, aut Angelus de cælo euangelizauerit vobis aliquid præterquam quod accepiſtis, anathema ſit. Nam alioqui Angeli ex prædicationis ſecuritate tantam voluptatem capiebant, vt is etiam, qui ad Cornelium miſſus fuerat, vt magiſtrum indicarit, non autem ſibi ipſi docendi munus permiſerit.* Hæc ille. His cõſentanee colligit Auguſtinus *a*, Deum velle nos homine vti doctore, ſicut & cum Saulum ad Ananiam, & ad Eunuchum miſit Philippum: quas cum hiſtorias exponeremus, plura diximus in eandem ſententiam.

B

y li. 3. ep. 166.
Paulus cur etiam Angelos contraria fidei docentes anathemate percuſſerit.

z Gal. 1. 8.

a Prol. in lib. de doct. Chri.

C

Et accerſe Simonem quendam, qui cognominatur Petrus.] De his nominibus dictũ eſt capite primo *b*. Reſeruabatur Petro hoc negotium propter primatum: non enim quis auderet Gentes admittere, ſaltem publice, vt dictum eſt, cum id etiã Petrus non niſi diuino viſu admonitus, & accerſitus fecerit. Hieronymus ait *c*, *quod primus Cornelius ſalutem Gentium dedicauit:* & Chryſoſtomus, quod ab hoc factum eſt initium illarum.

b verſ. 13.

c ep. ad Saluinam.

D

Verſus 6.] Hic hoſpitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius eſt domus iuxta mare: hic dicet tibi, quid te oporteat facere.

Hic hoſpitatur apud Simonem.] Myſticum ſenſum de hoſpitis huius nomine, & arte, atq; de loco ipſo, vbi domus ſita erat, habes apud Bedam, cui libenter concedo, omnia plena figuris ſpiritualibus eſſe in Scriptura ſancta, etiam nomina, & poſitionem locorum. Ex illo Gloſſa ordinaria mutuata eſt. Sed hæc perſequi non eſt otium. Cyrillus *d* quoq; coriarium, aliter tamen quã iſti, interpretatus eſt eſſe eum, de quo Iob *e*, *Pelle, & carnibus veſtiſti me.* In codicibus quibuſdam Græcis legitur, *ὃς λαλήσει ῥήματα πρὸς σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σύ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου, Qui loquetur verba ad te, in quibus ſaluaberis tu, & omnis domus tua.* Contra vero deſiderantur in aliis vltima verba, *hic dicet tibi*, &c. tum Latinis, tum Græcis; nec ſunt in editione Syra.

E

d lib. 7. in Leuit.
e cap. 10. 11.

Cuius eſt domus iuxta mare.] Coriariis opportunum iuxta aquãs habitare, ſicut & purpurariis *f*.

f cap. 16. 14.

Verſus 7.] Et cum diſceſſiſſet Angelus, qui loquebatur illi, vocauit duos domeſticos ſuos, & militem metuentem Dominum ex his, qui illi parebant.

Angeli potius diſparere ſolent, quam diſcedere.

E*T cum diſceſſiſſet Angelus.*] Incertum an ſtatim diſparendo, an ſenſim ac viſibiliter diſcedēdo. Primum veriſimilius, quia vſitatius, & quodammodo ad naturam Angelorum accommodatius, qui etiam repentini, ac improuiſi aduentare, ſeu comparere ſolent, & corpus aſſumptū, poſtquam eo ſunt vſi, reſoluere. Indicat Carthuſianus, atque hinc intellectum à Cornelio Angelum fuiſſe qui apparuerat.

Vocauit duos domeſticos ſuos.[Δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ. Syr. *Duos ex vernis ſuis*, ſeu, vt eſt in textu Syriaco, מן בני ביתה *min bene betah*, id eſt, *ex filiis domus ſuæ*. Vox Græca οἰκέτης, ſignificat famulos vt plurimum, ſiue ſeruos domeſticos, etiam recens emptos, aut non ita pridem bello captos.

Vernæ qui ſint.

Qui autem à Latinis vernæ propriè dicuntur, Græci potius vocant οἰκογενεῖς, vel οἰκοτρίβας, qui nempe ex ſeruis domi naſcuntur. Imo vero primum illud nomen honeſtius eſt, ſicut & Latinū famuli, quam etiam vocabulum Gręcum δοῦλος, quaſi medium. Hebræi, necnō Syri, & Syrochaldæi homines, ac filios domus vocāt etiam famulos, ac vernaculos *a*, & Latinus interpres nonnunquam pro filiis domus, vertit familiam *b*, & apud Iob *c* pro domo Chaldæus, *homines domus*.

a Gen.17.16. 27.
b in Eccle.2.7.
c c.1.10.

Domeſtici q dicantur.

Poſſemus, qui domeſtici hoc loco nominantur, appellare familiares, quæ vox comprehendit modo quoslibet etiam non liberos, vt docet M. Tullius *d*, & Vlpianus *e*, & Macrobius *f*, & Seneca *g*. Apud Matthæum *h*, *Quanto magis domeſticos eius* οἰκιακοὺς, ſignificare poteſt tum amicos domeſticos, tum famulos, quales Chriſti reſpectu erā Diſcipuli: apud Paulum *i*, *maxime ad domeſticos fidei* οἰκείους, id eſt, qui ſuaui ac familiari vinculo iuncti ſunt in Fide; & alibi *k*, *Domeſtici Dei*, id eſt, familiares, amici: deniq; cum *domeſticorum curam non habentem* reprehendit *l*, omnes intelligit pertinentes ad familiam.

d orat. pro Cecinna.
e l.195. ff. de verb. ſign.
f lib.1.c.11.
g lib.6.ep.47.
h c.10.25.
i Gal. vlt. 10.
k Eph. 2.19.
l 1.Tim.5.8.

Tres cur miſſi ſint.

Et militem metuentem Dominum ex his, qui illi parebant.] Dixerat Lucas, quod Cornelius erat timens Deum cum omni domo ſua: nūc exprimit de milite, qui non erat de domo ipſius. Tres mittuntur, *vt ſit idoneus teſtium numerus*, inquit Gloſſa interlin. *vt triplex mundi pars denotetur, ex qua Gentiles vocandi erant*, inquit Arator, Beda, Gloſſa ordinaria: *vt ſignificetur profeſſio Trinitatis in Bapti ſmo*, inquit idem Arator, & Leo IX. *m* Ex his tribus duo domeſtici, vnus erat miles, quoniam

Nulla n(aut rara) *fides, pietaſq; viris, qui caſtra ſequuntur,*

vel iuxta contrarium ſenſum Bedæ, atq; Gloſſæ, quanto fortiores, tanto pauciores. In Eccleſiæ membris plures ſunt, qui audire, quam qui ſciāt verbum dicere. Domeſtici etiā ac miles innuunt, vt iidem dicunt, Eccleſiam conſtandam partim per domeſticas occupationes, partim per inſtantiam prædicandi.

m Epho.1.c.17
n Luc.lib.9.

Verſus 8.]. Quibus cum narraſſet omnia, miſit illos in Ioppen.

Q*VIBVS cum narraſſet omnia.*] Syrus, *Quicquid viderat. Vide quam alienus eſt à faſtu?* inquit Chryſoſtomus. *Non dixit: Vocate mihi Petrum, ſed ita vt perſuaderet, narrauit omnia; idq; ſingulari ratione faciebat. Non enim volebat id ſola auctoritate præcipere, & accerſere. Idcirco nunc narrat. Tam moderatus erat vir: tametſi nihil magnum cogitari poterat de viro, qui apud coriarium diuerterat.* Idem eſt apud Oecumenium.

Cornelii modeſtia ſingularis.

Verſus 9.] Poſtera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus ciuitati, aſcendit Petrus in ſuperiora, vt oraret circa horam ſextam.

P*OSTERA autem die iter facientibus, & appropinquantibus.*] Magiſter Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ *o*, Gloſſa ordinaria, & Hugo meminerunt alterius lectionis, vt ſit pro *appropinquantibus, apparentibus*, id eſt, ita vt videri poſſent è domo Simonis coriarii. Citat Gloſſa Bedam, ſed nil tale reperio apud illū. Diſtare dicitur Cæſarea ab Ioppe milliaria trigintaſex, quod iter ante horam ſextam etiam æſtate, ſine diſpoſitis equis vix confici poteſt.

o c.1.in Hiſt. Act.

Eodem die, quo viſio apparuit, nō diſceſſerunt, q miſſi fuerant.

Itaq; qui mittebantur à Cornelio, non diſceſſerūnt eo ipſo die, quo Angelus apparuit: nec ſane commode tunc licuit; quia hora quaſi nona apparuit, poſtquam fere tres tātum diei horæ ſupererant, & aliquo ſpatio fuit opus ad tam graue negotium tractandum, & mandandum. Fortaſſe ſub veſperam, & noctis parte aliqua aliquid itineris confecerunt; idque & illorum & mittentis pietas ſuadet, quæ videtur quoque Lyrani mens.

Aſcēdit Petrus in ſuperiora.] Ἐπὶ τὸ δῶμα, *ſupra domum*. Syriace, לאגרא *leegre*, id eſt, *in tectum*. Vox Græca nonnunquam ſignificat ſimpliciter idem quod οἶκος, *domus*; aliquando quod ὑπερῷον altior domus pars, ſiue tectum, quod in Palæſtina; vt docui, cum agerem de templi pinaculo, ſuper quod Chriſtum diabolus ſtatuit *p*, planum ac apertum eſt, vt ibi ambulare, & verſari poſſis; qui ædificii modus hodie vſurpatur à Genuenſibus, & Neapolitanis.

p Matt.4.5.

Auctor Theſauri Græci temere negat poſteriorem iſtam ſignificationem. Nam Hieronymus *q* eam agnoſcit, docetq;, quod δῶμα in Orientalibus prouinciis ipſum dicitur, quod apud Latinos tectū: in Palæſtina enim, & Ægypto, vel vbi ſcripti ſunt diuini libri, vel interpretati ſunt, non habere in tectis culmina, ſed domata, quæ Romæ, vel Solaria, vel Mæniana vocant, id eſt, plana tecta, quæ tranſuerſis trabibus ſuſtentantur: deniq; & in Actis Apoſtolorum Petrum, quando aſcendit in doma, in tectum ędificii aſcendiſſe credendum eſſe. Affert præterea ex Deuteronomio *r*, Eſaia *ſ*, Matthæo *t*, & Pſalmis *u* exempla huius eiuſdem ſignificationis. Matthæi locus maxime eſt ad rem: *Quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta.* Idē Hieronymus alibi *x* exponit pręſentem locū noſtrum de tecti ſolario: Cyprianus *y* vocat *tectū ſuperius*: & Ambroſius *z* *cœnaculum* (quam lectionē agnoſcit Gloſſa ordin.) ac altum locum: Tertullianus *a* ſuperiora: lege Antoniū Nebriſſenſem *b* diſputantem de Mænianis, & Briſſonium *c*. Vocant etiam tectum hoc habile ad ſpectandū Latine proiectum, & prodium: vnde Italice, *poggio*.

q ep.135.ad Suniam & Fretellam.
Doma ſeu tectū quid ſit.

r c.22.8.
ſ c.15.3.
t c.10.27.
u Pſal.101.8.

x in cap. 41. Ezech. & in c. 6. Dan. & in cap. 22. Eſa.
y in orat. Dom. c.15.
z Serm.11.
a lib. cont. Pſychicos c. 10.
b in Quinquagena c.17.
c lib.21. de verb. ſign.

Vt oraret.] *Quia omnis Sanctus quando orat, relinquens humilia, vel terrena, in altum mentis extollitur, & in ſublime ſuſpenſus rapitur, & cogitatione cœlo vicinus efficitur*, inquit Ambroſius *d*. Eandem rationem de loco iſto orationis affert Cyrillus Alexandrinus *e*, & Hieronymus *f* innuit, nec non Gloſſę, quæ præterea myſtice interpretantur, Gentilem populum eſſe veluti ſuperiorem domū, Synagogam eſſe infra, & in mundo immerſam: aut

d ſupra.
e li.7. in Leuit.
Petrus oraturus ad tectū cur aſcēderit.
f ſupra.

Eccleſiam relicta cupiditate terrenorum, conuerſationem habituram in cœlis, aut Petrum ipſum ſuperiora myſteria viſurum, quaſi obuiam aſcendiſſe viſioni.

———*Locus inſtruit altus* (inquit Arator)
Deſpicienſq. ſolum; Petrum cœleſtia ſemper,
Non terrena ſequi.———

Seceſſus in remotiorem locum orationi locus aptius eſt.

Non eſt dubium, quin iuuet ſeceſſus in locũ remotiorem ad attentius orandum, & meditandum, & liberior etiam cœli proſpectus. Chriſtus orandi gratia recedebat in deſerta, & montoſa loca *a*: Iudith in ſuperiorib. domus ſuæ fecit ſibi ſecretum cubiculum, & oratorium *b*: de Abraham *c*, Iacob *d*, Moſe *e*, Elia *f*, conſtat oraſſe in montibus: Iſaac *g* exiſſe in agrum, vt meditaretur: Eliſæum cum filiis Prophetarum caſas ædificaſſe ad fluenta Iordanis *h*: Ezechielem habuiſſe viſiones iuxta flumen Chobar *i*, Danielẽ ad Tigris ripas, & in ſuperiore loco oraſſe *k*. Idẽ Chriſtus præcepit, *vt oraturi intremus in cubiculum l*, Græce ταμεῖον. Apoſtolos vidimus capite primo *m* ſacros conuentus in cœnaculo egiſſe: de aliis fidelibus cum Paulo narratur cap. 20. *n*: Eliſæo item cœnaculum fecit pia, & opulenta mulier *o*: Elias quoque manebat in cœnaculo *p*.

a Luc. 5.16. & 6. 12.
b c. 8.5. & 9.1.
c Gen. 22.2.
d Gen. 31.54.
e Exo. 3.1.
f 3. Reg. 19.9.
g Gen. 24.63.
h 4. Reg. 6. 2. & ſeq.
i c.1.3.
k c.6.10. & 10. 4.5.
l Matt. 6.6.
m verſ. 13.
n verſ. 8.
o 4. Reg. 4. 10.
p 3. Reg. 17. 19.

Capellæ in oratoriis quænam eſſent.

Inde natum opinor, vt in templis, quæ nunc Capellæ dicuntur, extruerentur vocata tunc cubicula, & oratoria ad ſecrete orandum, vel in lege Domini meditandum, vt loquitur Paulinus *q*. Mentio eſt de his præterea in Codice de Romanis Pontificibus, cum ſcribit de Symmacho, & in Pœnitentiali, quem citat Baronius *r*, notatq; inde natos Cubicularios S. Petri à Leone inſtitutos, qui tunc iidem erant cum Capellanis; etſi hoc nomen recentius eſt. Si omnes, & vbiq; oratemus, vt Paulus hortatur *ſ*, non adeo forſan neceſſaria foret oratio publica: quanquam & hoc nomine per ſe conuenienter vſurpatur, non modo vt ſic ipſi excitemur magis, verumetiam vt ſolemnius honoretur Deus. Lege caput ſeptimum *t*.

q epiſt. 12.
r in Mart. die 11. Iunii.
ſ 1. Tim. 2. 8.
t verſ. 30.

Cur Petrus orauerit.

Orat Petrus, quia Prælatis oratio pernecesſaria eſt: propterea enim decreuerunt Apoſtoli Diaconorum electionem, vt his menſarum data cura, ipſi orationi inſtarent cũ miniſterio verbi *u*. Cyrillus Alexandrinus *x* ait oraſſe, *quia mortuus cum Chriſto quæ ſurſum ſunt, quærebat y*.

u c. 6. 2. 3. 4.
x lib. 7. in Leu.
y Coloſſ. 3. 1.

De hora orationis ſexta cauſæ myſticæ.

Circa horam ſextam.] Omiſſis myſticis huius horæ cauſis, quas Arator aſſignat, Beda, & alij, de ſexta ætate mundi, in qua ſalutem ipſius eſurierit Petrus, vt Chriſtus ſitiuit petens aquam à Samaritana *z*, quemadmodum & die ſexta conditus eſt homo *a*, & horam circiter ſextam peccauit; Deus enim ad iam lapſum venit, deambulans ad auram poſt meridiem *b*: & eſt maxime periculoſum Dæmonium meridianum: contra quod Baſilius *c* docet, vt recitetur hora meridionali, ſiue ſexta, nonageſimus Pſalmus: & hac hora Chriſtus crucifixus eſt *d*: his, inquam, relictis myſteriis, de quibus Ioannes Stephanus Durantus *e*, ea vna erat ex ſolemniorib. orationi deputatis, vt indicat Tertullianus *f*, & Caſſianus *g*, & Cyprianus *h*, ſub quam horam prandium ſumebatur.

z Ioan. 4. 6.
a Gen. 1. 27.
b ibid. c. 3. 8.
c Reg. 37. in fuſ.
d Matt. 27. 45.
e 3 de Rit. Eccl. c. 9.
f lib. contra Pſy. c. 10.
g 3. de inſt. renunt. c. 3.
h de orat. Do. c. 35.
i Luc. 18. 1.
k c. 1. 14.
l lib. περὶ ἀκτημοσύνης apud Turrianũ in lib. 9. Conſt. Clem. c. 25.

Itaq; Petrus quod non potuit publice, id priuatim voluit: quomodo namq; ſemper orandum præcipiatur *i* expoſui alibi *k*. & præterea optime S. Nilus *l* docet contra Adelphum & Alexandrũ, tradentes cum Euchitis ſemper orare oportere, non operari; eiuſmodi præceptum datum, vel vt ignauiam noſtram cognoſceremus; vel vt acueremus orandi ſtudium; vel vt elationem vitaremus; ſcientes eo nos non pertingere, quo iubemur.

Petrus cur ante cibum orationem adhibuit.

Exiſtimo quoq; cum Lyrano voluiſſe Petrum orationem præmittere ante comeſtionem, *dando nobis exemplum*, inquit Carthuſianus, *ſimiliter faciendi, vt ſimus in comeſtione circumſpectiores, ne grauentur corda noſtra vel crapula vel ebrietate* m. Laudabilis conſuetudo, piaq; Chriſti exemplo *n*, benedicendi ante cibum, & gratias agendi poſt cibum ſumptum Domino, de qua Clemẽs Romanus *o*, Athanaſius *p*, Chryſoſtomus *q*, Baſilius *r*, Hieronymus *ſ*, Ephrem *t*, Theophylactus *u*, Cyrillus Alexandrinus *x*, Origenes *y*, Tertullianus *z*, Nazianzenus *a*, Prudentius *b*, vt taceam poſteriores Auctores. Narrat Gregorius *c*, cum Monialis lactucam auide momordiſſet, oblita prius benedicere, arreptam à Diabolo protinus cecidiſſe.

m Luc. 21. 34.
n cũ panes multiplicaret vel Euchariſtiam ſacraret.
o 7. Conſt. c. vlt.
p lib. de virginitate
q Item 50. in Matt. & 55. & 50 ad po.
r ep. 1. ad Nazianzen. ſeu 22.
ſ Tom. 2. in 2. aduer.
t ...
u in c. 6. Ioan. & c. 14. Matt.
x lib. 6. in Ioan. & c. 14.
y lib. 3. in Iob.
z lib. de corona militis.
a orat. 1. conf. Iulian.
b in Cathem. hymno ante cibum.
c lib. 1. Dial. c. 4.
* Ser. 10. ſiue l. de S. ... Pauli.

Verſus 10.] Et cum eſuriret, voluit guſtare. Parantibus autem illis, cecidit ſuper eum mentis exceſſus.

Petrus cur poſt orationem eſurierit.

ET *cum eſuriret, voluit guſtare.*] *Mirandũ*, ait Ambroſius *, *cur ſanctum virum poſt orationem fames ſequatur, cum ſoleat fames oratione depelli, & eſurientis anima non niſi obſecrationibus ſaginari. Sed puto Petrum poſt orationem nõ cibum eſuriiſſe hominum, ſed ſalutem, nec inedia vexatum corporis, ſed inedia credentiũ laboraſſe. Cum enim Iudæus populus perfidus, & ingratus illo prædicante, Chriſto non crederet, famem quodammodo Petrus ſui officii ſuſtinebat: famem enim patitur, qui minime fructum ſui laboris aſſequitur.*

Petrus verè eſuriit.
d Matt. 4. 2.

Equidem facile mihi perſuaſerim, in oratione Petrum etiam de Iudæorum ſollicitum ſalute cogitaſſe, ac Deo illam commendaſſe: nec tamen dubito quin perinde, vt ſcribitur, proprie eſurierit, vt in deſerto Chriſtus *d*: voluit ergo Ambroſius dicere, intenſiorem animi famem tunc, quã corporis: quo etiam in ſenſu Beda, Gloſſa, aliique debẽt intelligi, cum de dicta eſurie ſpirituali explicant.

Verbum guſtandi quid denotet.

Voluit guſtare.] γεύσασθαι, id eſt, parce, & modeſte comedere. *Quod eſt cõtra eos*, inquit Carthuſianus, *qui inſtar canum famelici effundunt ſe ſuper cibum.* Eodem modo vtitur in eadem ſignificatione Lucas *e*, loquens de Paulo, & de iis, qui Pauli in necem coniurauerant *f*. Hi an temperantes fuerint, neſcio, certe modus ille loquendi denotat ne attingere quidem cibum voluiſſe, priuſquam de medio Paulum ſuſtuliſſent, non autem vt tẽperantiæ ſtuderent. Scio etiam guſtationem, vel guſtum Petronio *g*, vt arbitratur Turnebus *h*, eſſe primam partem cœnæ, quæ dicebatur quoque anticœna, ſeu anticœnium, & primus miſſus, vel primum ferculum, quod Itali vocant *Antipaſto*, Galli *entree de table*, Hiſpani *el ante*, Græci προπόμα: qua de re plura Lipſius *k*, & Martinus Roa *l* noſter, lectus dudum à me poſteaquam hæc notauiſſem. Iidem Galli vtuntur verbo, ac nomine *gouſter*, pro ea quæ dicitur merenda, aut collatio poſt prandium. Parcius tunc editur, ſed ſiue cœnam vſurpes, ſiue prandium, cum Auguſtino *m*, *quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumas.* Abſtineo plura dicere, ne intemperans in dicendo videar, non cõtentus quod inſtituti ratio patitur delibaſſe. Iouiniano Petri exemplum iſtud afferenti contra ieiunia, quoniam nõ expectans ſtellam more Iudaico, hora ſexta in ſolarium pranſurus aſcendit, Hieronymus reſpondet *n*, fortuitam

e Act. 20. 11.
f ſupra 23. 14.
g in Trimalch.
h lib. 19. Aduerſ. c. 7.
i Athen. lib. 4. c. 1. & 3. & lib. 3. c. 14.
k lib. 3. Antiq. lect.
l de die natali c. 14.
m 10. Conf. c. 31.

Quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumenda ſunt.

n 2. aduerſ. Iouin.

eſuriem nō facere præiudicium ieiuniorum; ſed & poſſe fieri, vt vel ſabbatum eſſet, vel dies Dominicus, & poſt bidui, triduique ieiunium hora ſexta eſurierit: nunquam vero ſe crediturum, Apoſtolum, ſi ante vnam diem cœnauerat, epuliſque diſtentus fuerat, alterius diei eſuriiſſe meridie: quod ſi cœnauit pridie, & ſequenti die eſuriuit ante prandium, non vſque ad ſatietatem ait exiſtimare ſe illum comediſſe, qui tam cito potuit eſurire.

Petro diuinitus è cœlo prandium paratur.

Parantibus autem illis.] Simonem intelligit coriarium, & familiam ipſius. Syrus: *Cumque illi pararent*, &c. *Pranſuro Petro deſunt coquorum apparatus, deſunt obſequia famulorum, ſed, quod eſt melius*, inquit Ambroſius a, *miniſteria diuina non deſunt, & vtili cōmutatione ſancto viro quod deeſt in terris, abundat in cœlis: vt reficiatur enim Petrus, non cellarium ſollicite reſeratur, ſed cœlum ipſum protinus aperitur.* Hoc docēt quæ ſequuntur.

a Serm 10.

Extaſis quatuor ſpecies in Scriptura.

Cecidit ſuper eum mentis exceſſus.] Ἔκστασις, quod hic nomen ponitur, ſeu mentis exceſſus, auctore Philone b, quadruplex in Scripturis reperitur. Primus affert delirium ac inſaniam, naſciturque vel ex nimio ſenio, vel ex atra bili, vel ex alio morbo. Eum comminans Deus, ponit inter maledictiones in Deuteronomio c, vbi vocatur Latine, *furor mentis*. Secundum ſolet creare magnus aliquis, ac inopinatus, & repentinus pauor: qualem expertꝰ ſcribitur Iſaac allata venatione Eſau poſt Iacob d, vbi, quod Latinus reddit: *Expauit Iſaac ſtupore vehementi*. Græce eſt, Ἐξέστη Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην, ſimiliſque phraſis eſt de Iacob audiēte viuere Ioſēph e in Ægypto, atque dominari: Ἐξέστη τῇ διανοίᾳ, pro quibus verbis Latinus: *quaſi de graui ſomno euigilans*. Tertius fit in tranquillitate animi, cum is feriatus à ſenſibus, in placida, & dulci contemplatione verſatur. Accidit hic primo parenti, cum ei Deus immiſit ſoporem f, ἔκστασιν. Vt enim ſomnus mentis eſt vigilia ſenſuum, ita & vigilia mentis eſt ſenſuum vacatio, & otium. Quartus eſt, quando mens diuino afflatu, & ſpiritu corripitur, atque impletur, qualis eſt prophetici generis. Conuenit Abrahæ, qui etiam vocatur Propheta g, hic exceſſus: qui enim dicitur *ſopor irruiſſe ſuper eum* h, Græce eſt ἔκστασις. Colligi hæc etiam fere poſſunt ex Auguſtino multis locis i.

b *li. de legit. in nomi. rer. hæred.*

c c. 28. 28.

d Gen. 27. 33.

e Gen. 45. 26.

f Gen. 2. 21.

g [illegible] 7.

h [illegible]

i [illegible] cont. Adimant. c. 8. & ad Simplic. q. 1. 12. Gen. ad lit. c. 7. 31 & ſeq.

Nomen exceſſus vt accipiatur pro extaſi.

Extat nonnunquam Latina vox *exceſſus* abſq; addito, vt cum Dauid ait k: *Ego dixi in exceſſu meo*, etſi Græcam dictionem ἔκστασις, ibi quidā interpretentur *fugam*, vel *diſceſſum*, vel *ſtuporem*, ac *pauorem*, & *perturbationem mentis*, *ob imminentia pericula perſecutionis*: & apud Lucam l dicebant (Moſes & Elias in Transfiguratione) *exceſſum quem completurus erat in Ieruſalem*. Vbi cum Græce ſit ἔξοδος, varia eſt quorundam expoſitio de nimio Chriſti amore in obeunda pro nobis morte. Significat namque ἔξοδος, exitum ſeu diſceſſum, qui etiam bene Latine appellatur exceſſus, ſicut & excedere idem eſt quod diſcedere.

k Pſal. [illegible]

l cap. 9. 31.

De exceſſu Petri.

Petri exceſſus ex tribus poſtremis modis aliquid continet; idemque affirmari poteſt de ſtupore mētis, quem de ſe narrat Paulus, & vno nomine vocat ἔκστασιν m, conſtat Græcam dictionem ἔκστασις in genere ſignificare dimotionem rei à ſtatu, in quo erat: tum ſpeciatim dici de mentis emotione, ſiue ob furorem, ſiue ob alium caſum naturalem, ſiue ob diuinarum rerum cōtemplationem, vel de graui admiratione, qui aliter vocatur θάμβος, & à Suida n θαυμασμός. Quarum

m Act. 22. 17.

Extaſis quid.

n in verbo, Ἔκστασις.

A ſignificationum exempla ſuppetunt in Scriptura, præſertim noui Teſtamenti. Nonnunquam item valet idem quod abſceſſus, vel diſceſſus, vt cum Plutarchus o ſcripſit: Αἱ τε θερμῶν καταψύξεις οὐδεμιᾶς παρουσίᾳ γίνονται δυνάμεως, ἀλλ' ἐκστάσει θερμότητος, *Calidorum feruor nullius rei acceſſu, ſed caloris receſſu refrigeſcit*. Atq; hæc ſignificatio competet loco citati Pſalmi, iuxta dictam explicationem.

o *opuſc. de primo frigido.*

Extaſis quomodo fiat.

Sed vt ad rem ipſam reuertamur, B. Thomas p docet, quod exceſſus mentis, extaſis & raptus quandoque accidit, duntaxat quantum ad intentionem, cum videlicet quis exteriorib. ſenſibus, B & rebus vtitur quidem, ſed tota eius intentio diuinis inſpiciendis, & diligendis vacat: quomodo Dionyſius q tradit, *quod diuinus amor extaſim facit*. Aliter vero & ſecundum magis vſitatam ſignificationem, Fit, inquit, *dictus exceſſus mentis extaſis, & raptus, cum aliquis etiam actu ab vſu ſenſuum, & ſenſibilium rerum abſtrahitur ad aliqua ſupernaturaliter videnda, idq; vel per abſtractionem à ſenſibus externis ad imaginariam viſionem; vel ab imaginatione quoq; ad intellectualem: & hoc iterum aut per intelligibiles immiſſiones, aut ſecundum quod intellectus videt Deum per eſſentiam.* De Pauli raptu r affirmat vltimum modum: de Petro, vt & de Ioannis reuelationibus, illum, qui eſt cum abſtractione à ſenſibus exter- C nis, ſed cum imaginaria viſione. In hoc aſſentior, quicquid ſit de Paulo, & patet ex his quæ ſequūtur, & ex communi ſententia eorum, qui de hac Petri viſione diſſerunt, potiſſimum Hieronymi ſ, Auguſtini t, Gregorii u.

p *q. 13. de verit. art. 2. ad vlt. & 2. 2. q. 175. a. 1. ad 1. & in 2. ad Cor. c. 12. lect. 1.*

Diuinus amor extaſim facit.

q *c. 4. de Diuin. nomin. part. 1. verſus fin.*

r 2. Cor. 12. 2.

Petri exceſſus qualis.

ſ Tom. 3.

t 12. Gen. ad lit. c. 11.

u 18. Moral. c. 2. vel 4.

Quid in hoc genere Dæmon poſſit, eruitur facile ex Diſputatione de Angelis, & tractat accurate Delrius noſter x confutans Cardanum affirmantem, *cum libeat poſſe quempiam vi naturali rapi*; Bodinum, dum ait, *in huiuſmodi extaſi animam re ipſa migrare de corpore*, & nōnullos errores M. Antonii Mocenici.

Dæmon quid in hoc genere poſſit.

x *li. 2. Diſquiſ. magic. q. 25.*

Extaſis in bonam & malā partem ſumitur.

Sumitur extaſis in bonam malamque partem; ait enim Tertullianus y, *quod hoc operatur de ſuo pro-* D *prio, vt ſic nobis ſapientiæ imagines inferat, quemadmodum & erroris.* Proinde perperam Ioannes Petrus Oliuerius z Auctorem libri de Spiritu, & Anima, qui eſt apud Auguſtinum a, coarguit, quod Ioannem dixerit Apocalypſim ſcripſiſſe in extaſi. Lege caput ſecundum b. Cæterum Ambroſius c ſolitudini Petri quodammodo imputat hanc tantam viſionem, ieiunio Tertullianus d.

y *lib. de anima.*

z *li. de Prophet. & de ſomniata.*

a Tom. 3.

b *verſ. 27.*

c *ep. 31. ad Sabinum.*

d *lib. cont. Pſychicos c. 10.*

Omnis gratia cadere quomodo dici poſſit.

Cecidit.] Quaſi caſu. Omnis quidem gratia dici quodammodo poteſt cádere, & caſu contingere, quia præter meritum, tum prima, tum propter illam aliæ, quæ ſpectant iuſtitiam noſtram, vel augmentum eius; maxime vero quam vocāt gratiam gratis datam, quæ minime pendet à voluntate, ac merito noſtro, nobiſq; bona quædam E (ſi fas ſic loqui) fortuna à Deo datur, qui certo eā conſilio dat: & quia nulli ſufficientem negat, neque caſu, neque fortuna proprie cuiquam obuenit, ſed ea tātum ratione, quoniam abſque prioribus meritis.

Idem verbū iam ſemel occurrit capite primo e, cum ageretur *de ſorte ſuper Mathiam cadente*, & inferius vſurpatur *de Spiritu ſancto communicato* f.

e *verſ. 26.*

f *verſ. 44. c. 11. 15.*

Cadere verbum quid denotet.

Denotat quoq; id verbum vehementē impetum rei ſeu bonę, vt in allatis exemplis, ſeu malę, vt cum dicitur *cadere timor ſuper aliquē* g, aut *aliud ſupplicium* h. Eadem ratione Scriptura vſurpat *cadere manum Domini ſuper aliquem*, cum fit ei reuelatio: quaſi hæc omnia ſint, vt ſunt vere, *deſurſum*

g *Act. 19. 17.*

h *Act. 13. 11.*

deſcenden-

deſcendentia à Patre luminum a. Notauit hoc Gregorius *b*.

E contrario dicitur quoque *aſcendere ira Dei ſuper aliquem*, eo quod ira Dei cauſam habeat in illo, nempe peccata, quę aſcendunt ad Deum, exigentia, ac veluti elicientia iram ipſius. Item dicuntur *cogitationes illæ aſcendere in cor* c, quæ ſunt de rebus inferioribus, & per rationes infimas. Epiphanius *d* autem diſputans contra Montaniſtas, qui mentis emotæ Prophetas aſſerebant, negat id nominatim de hac Petri extaſi; ſed probe intellexiſſe quæ videbat, cum reſponderit, abnuendo ciborum communium guſtum. Eadem ſatis accurate Moſes Bar-cepha *e* docet, tum de aliis Prophetis, tum de Petro.

a Iac. 1. 17.
b 2. *Moral. ca.* 21. *vel* 30.
Aſcendere ira Dei quomodo dicatur.
c *Luc. vlt.* 38.
d *hæreſ.* 48.
e *de paradiſ. p.* 2. *c. vlt.*

Verſus 11.] Et vidit cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis ſubmitti de cœlo in terram.

ET *vidit cælum apertum.*] *Imaginarie*, inquit S. Thomas *f*. Lege quæ diximus de cœlis apertis, quos ſe Stephanus videre affirmabat *g*. *Celorum hæc apertio patefactionem deſignat myſterij*, inquit Beda, & Gloſſa ordinaria: *quod aliis generationibus, ſeu ſeculis non erat agnitum filiis hominum, ſicuti nunc reuelatum eſt Apoſtolis eius, & Prophetis*, inquit Apoſtolus *h*, *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Euangelium*: neque enim antiquis etiam Patribus id ita innotuit, vt eo tempore, quo Apoſtolus ſcribebat, hoc eſt adeo aperte, & plene rebus ipſis atque corporaliter, & ſecundum ſpeciales quaſdam circumſtantias, vt multi exponunt, præcipue Chryſoſtomus, & Græca Scholia, & Hieronymus, & S. Thomas in citatum locum epiſtolæ ad Epheſios. Cœlum item aperitur Petro, quia cœli clauiger eſt *i*. Vnde Arator:

Clauiger æthereum cœlum conſpexit apertum
Viſus honore ſuo.——

f *in* 2. *ad Cor.* 12. *lect.* 1.
Reuelatio Petro facta eſt de incorporandis Chriſto Gentibus.
g *c.* 7. *verſ.* 55.
h *Eph.* 3. 5. 6.
i *Matt.* 16. 19.

Vas quoddam.] Sæpe Auguſtinus, aliique pro vaſe diſcum vſurpant. Sumitur autem vas pro quouis inſtrumento, ac pro receptaculo, vt docuimus capite præcedente *k*, cum oſtendimus Paulum fuiſſe vas electionis.

k *verſ.* 15.

Velut linteum magnum.] ὀθόνην, *lineum pannum.* Quia hæc viſio imaginaria, & ſymbolica eſt, myſtice profecto accipienda eſt. Gloſſa interlinearis vas intelligit, *corpus Chriſti, quod eſt vt linteum, quoniam ſine ſemine conceptum candorem caſtitatis cuſtodit, & quia mortuum: magnum vero propter* Deitatis *conſortium, & quia reſurrexit.* Interpretatur quoque de Eccleſia, cuius rationem dat Beda, & Gloſſa ordinaria, *incorruptibilem veritatem, ac fidem, non enim tinea linum conſumit.* Id prior dixerat Auguſtinus *l*. Addit præterea Gloſſa, eſſe ſtatum Religionis, ſeu ordinis religioſi. Hugo Carthuſianus, aliique expoſitores paſſim exponunt de Eccleſia: qui etiam ſenſus per ſe congruit intento huius viſionis, quæ eſt de vocatione Gentium ad Eccleſiam. Ad eundem modum loquitur Ambroſius *m*, Hieronymus *n*, Auguſtinus *o*, Gregorius *p*, & alij.

Quid ſignificet vas oſtenſum Petro myſtice.
l *Hom.* 45. *ex lib.* 50. *Homil.*
m *li.* 2. *de Spiritu ſancto, ca.* 12. *& Ser.* 10.
n *epiſt.* 29. *ad Auguſt. & in c.* 10. *Eſa. & in c.* 38. *Ezech. & in ca.* 3. *Thren. & in cap.* 2. *Oſeæ.*
Linteum hoc ſignificat Eccleſiã.
o *Hom.* 45. *& li.* 50. *Hom. & Ser.* 26. *de Diuerſis.*
p 30. *Moral. c.* 7. *verſ.* 12. *& li.* 13. *c.* 16. *vel* 20.

Gregorius autem linteum, vel ſindonem, quam fortis illa mulier *q fecit, & vendidit*, explicat ſubtilem intextionem ſanctæ prædicationis, in qua molliter quieſcitur, quia mens in illa fidelium ſpe ſuperna reſoluetur. *Vnde*, inquit, *& Petro animalia in linteo demonſtrantur: quia peccatorum animæ miſericorditer aggregatæ in blanda fidei quiete continentur.*

q *Prou.* 31. 24.

Eodem ſpectat quod Caſſianus *r* habet de Euangelio, & Ephrem *ſ* de diuino ſermone. Pulchre Caſſianus inquit, *Non ait linteum, ſed quaſi linteum: linteum quippe mortificationis indicium eſt. Quoniam igitur mors Dominicæ paſſionis non humanæ naturæ lege, ſed propria voluntatis tribuitur arbitrio, quaſi linteum dicitur. Mortuus enim ſecundum carnem, non eſt ſecundum ſpiritum mortuus, quia nec derelicta eſt anima eius in inferno, nec caro eius vidit corruptionem* t, &c. Ambroſius *u* innuit dici velut linteum, *quia ſplendidum erat velut linteum.* Sane in linteo non poſſunt ſuſtineri tot animalia. Nitorem vero illum ait deſignare, quod Eccleſia *non habet maculam, neque rugam* x. Gloſſa ordinaria coniungit candorem ſanctitatis, & mortificationem carnis. Placet Cyrillus Alexandrinus *y*, dum dicit fuiſſe animalia in ſudario depicta.

r 1. *de inſtit. renun. c.* 3.
ſ *Tom.* 3. *Ser. in S. Baſil.*
Cur non linteum, ſed quaſi linteũ dicatur.
t *Pſal.* 15. 10. *Act.* 2. 31.
u *Serm.* 10.
x *Eph.* 5. 27.
y *lib.* 14. *de adorat. in Spiritu, & 9. contra Iulianum.*

Quatuor initiis.] Syrus, *angulis*, vel etiam exponit Gloſſa interlinear. & Lyranus, Auguſtinus *z lineis*. Deeſt participium δεδεμένον, *vinctum*. Hos angulos eadem Gloſſa dicit cum Beda, eſſe vel quatuor mundi partes, quibus extenditur Eccleſia, vel totidem Euangelia, quod vtrumque etiam antea dixerat Arator, & Origenes de Euangeliis *a*. *Licet enim*, inquit Caſſianus *b*, *quadriformi Euangeliſtarum narratione diſtinctum Euangelium quatuor videatur habere principia, vnum tamen Euangelij corpus eſt eiuſdem ſcilicet Chriſti natiuitatem pariter ac Deitatem, miracula quoque, paſſionemq́; complectens.* Deducit Auguſtinus non pertinere ad Eccleſiam, qui non continentur intra vas demiſſum his quatuor lineis, ſiue chordis, ſed & Eccleſiam extendi per quatuor plagas mundi, non ſolo contineri angulo Donatiſtarum, aliorumve hæreticorum *c*.

Quid ſint quatuor initia.
z *Serm.* 26. *de Diuerſis.*
a *Hom.* 2. *in c.* 6. *Gen.*
b *ſupra.*
c *in Pſal.* 101. *conc.* 3. *de vita Eccle.*

Si per vas ſumatur religioſus ordo, erunt quatuor initia, iuxta Gloſſam, quatuor religionum patroni, Auguſtinus, Benedictus, Dominicus, Franciſcus. Oecumenius pro vniuerſo orbe linteum ſumit, pro elementis initia quatuor, vas pro craſſiore mundo, animalia pro variis ſtatibus hominum. Quanquam etiam dicit ſindonem eſſe Eccleſiam; beſtias, gentes; quatuor initia, Euangelia.

Submitti de cœlo.] Significatio hæc ſubmiſſio, & deſcenſus, auctorem Eccleſiæ Deum. Idem ſibi voluit Ioannes, cum declarans viſionem ſuam, dixit *d*; *Et ego Ioannes vidi ciuitatem ſanctam Ieruſalem nouam deſcendentem de cœlo à Deo.* Ambroſius, & Caſſianus interpretantur deſtinatum ac præſcriptum à Spiritu ſancto. Cyrillus *e* doceri Petrum cœlitus, quoniam eminentiorem ſe, & maiorem non habebat in terris.

d *Apoc.* 21. 2.
e 7. *in Leuit.*

Verſus 12.] In quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cœli.

IN *quo erant omnia quadrupedia.*] Syrus, *omne genus*, & recte: non enim ibi oſtendebantur ſingula generum, ſed genera ſingulorum, quemadmodum & in arca Noe *f*. In textu Græco adduntur θηρία, *feræ, ſeu beſtiæ*: Caietanus ita diſtincte legit, *omnia quadrupedia*: & poſt diſtinctionem, *terræque beſtiæ, & ſerpentia, & reptilia, & volatilia cœli.* Miror à noſtro Interprete hic beſtias omiſſas, cum eas poſuerit in capite ſequenti *g*, vbi textus Græcus habet eaſdem prorſus dictiones, quas in hoc lo-

f *Gen.* 6. 7. 8.
g *verſ.* 6.

* 2. de Spiritu ſancto, c. 11.
a 2. Pædag. c. 1.
b 9. in Leuiticum.
c lib. 4. de adora. in Spiritu.
d oratio. in S. Baſilium.

A

cu, etſi ibidem Syrus quoque addiderit. Ambroſius * feras ponit, ſed non ſerpentia, ſiue reptilia, ἑρπετά. Clemens Alexandrinus a omittit feras, & Cyrillus Alexandrinus b, & iſte alibi c, *ſerpentia*, & Ephrem d. Iuſtinus e arbitratur non omnia animalia fuiſſe, hoc eſt, etiam munda, in iſto vaſe, ſed tantum immunda; idque colligit ex reſponſo Petri de eo, quod eſt commune, & immundum.

Munda animalia an immunda ſola in illo vaſe continerentur.
e q. 89. ad Orthodox.
f in c. 38. Ezechiel.
g Homil. 2. in c. 6. Gen.
h ſupra, & in c. 14. Eſa.

Si comparatio vaſis cum arca Noe retineatur, quam Hieronymus f aſſignat, & Origenes g, erant quoque munda: ait autem ipſe ſignificari per hæc omnia genera animalium varietatem credentium. Prior expoſitio vt communior, ita & textui aptior eſt: & Hieronymus tantum vult in Eccleſia eſſe dictam varietatem, aggregatis nempe Gẽtilibus ad Iudæos iam credentes. Verum eſt autem quod idem docet h, ſæpe hominum peruerſos mores comparari cum feris, & beſtiis quod æque tradunt Ambroſius, aliique omnes citati ſuperius, & quotquot diſſerunt de iſta viſione, & facile eſt demonſtrare pluribus vtriuſque Teſtamenti locis, in quibus ſimiliter probi mores cum nonnullis animalibus conferuntur. Lege etiam Chryſoſtomum in Geneſim i, Baſilium k, Lactantium l, Irenæum m, & alios Patres. Nam nil apud Gentiles vſitatius, idque ſignificare voluerunt per fabuloſas metamorphoſes, & metempſychoſes.

B

i Hom. 12. & 13. & hom. 10. in Matth.
k Hom. 10. in Hexameron.
l 2. Inſtit. c. 3. & 5. c. 5. & 12.
m lib. 1. c. 8.
Paulus ad beſtias Epheſi qua ratione pugnauerit.
n 1. Cor. 15. 32.
o de Reſurr. carn. c. 48.

C

Hoc ſenſu Paulum dicentem *ſe Epheſi pugnaſſe ad beſtias* n, intellexit eum interpretans Chryſoſtomus, Theophylactus, Oecumenius, præterea Tertullianus o, & ſcitum eſt ſatellites ab Ignatio p beſtias ac Leopardos vocari.

Myſtice hæc animalia quid deſignent.
p ep. ad Romanos.
q in c. 14. Eſa.

Lyranus tria vitia in his tribus beſtiarum generibus notat, auaritiam, inuidiam, ſuperbiam: & idem habet Gloſſa interlinearis. Baſilius q vero per primas vult nos intelligere ingenio tardos: per ſecundas, venenato ictu, deſæuientes, id eſt, inuidos & iracundos: per tertias, leues, atque inconſtantes.

Cur de piſcibus non fiat mentio.

D

r Matt. 13. 47.
ſ Matt. 4. 19.
t c. 16. 16.

De piſcibus non fit mentio, quia extra aquam mortui ſunt; ſicut neque in Arcam Noe illati dicuntur, alioqui conſtat myſtice homines, vt piſces, ſagena verbi capiendos r, & Apoſtolos eſſe *piſcatores hominum* ſ. Nam quod quidam dicant Apoſtolos piſcatores dictos, propter Iudæos, venatores autem, propter Gentiles, minus probo: vtrumque iis à Ieremia t nomen vtrorumque reſpectu tribuitur. Gloſſa perſequendo myſticum huius viſionis ſenſum de Religioſo ſtatu, per immunda animalia vult deſignari illos, qui pœnitentes de contractis immunditiis ad Religionem tranſeunt de ſtatu ſeculari. Dum exponerem Pſalmum ſexageſimum ſeptimum u docui, nonnullos illa verba, *animalia tua habitabunt in ea*, intelligere eo ipſo modo, quem hic tradidimus de aggregatis ad Eccleſiam feris, & agreſtibus hominibus. Hieronymus x vero ſolarium ſiue tectum, quo conſcendit Petrus, myſtice ſumit pro perfectiore monachi ſtatu: eſuriem, pro deſiderio ſalutis Iudæorum, quod Gentilium conuerſio reſtrinxit: vas, pro Euangelio quadrangulo, quod deſcendens de cœlo, denotat omnes homines ſaluari poſſe: idem vas, cum ſpecie linteaminis candidiſſimi in ſuperna transfertur, ait ſignificare credentium turbam de terris ad cœlum rapi, vt pollicitatio Domini compleatur y: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.*

E

u verſ. 11.
x epiſt. 4.
y Matt. 5. 8.

Verſus 13.] Et facta eſt vox ad eum: Surge Petre, occide, & manduca.

ET *facta eſt vox.*] Eam Angelus formauit, vt ait Carthuſianus repræſentans tamen perſonam Dei. Sed alibi de vocis tali formatione diſſerui.

Surge.] Dixi aliquoties verbo iſto importari alacritatem in aggrediendo opere. Forſan orabat etiam Petrus nixus genibus, vt ait Chryſoſtomus; aut ſedebat, aut iacebat quoque quaſi deiectus, ac debilitatus ab extaſi.

Petre.] Neſcio cur hic, & ſæpe tum ſuperius, tum inferius, pro Petro Simonem interpres Syrus repoſuerit, contra fidem textus Græci.

Occide.] Θῦσον, Syrus, דבוח *debuch*, quod vtrumque verbum proprie ſonat mactare, & mactando ſacrificare. Vnde *εἰδωλόθυτον, idolis immolata*: & θυσία, atque θυσιαστήριον, *hoſtia, ac altare*, vt monet Beda, dicens potuiſſe verti, *immola, & manduca.*

Quomodo Gentes à Petro occidendæ ſint.
z Hom. 43. in lib. 50. Homil. & conc. 2. in Pſal. 34. & conc. 3. in Pſal. 103. & lib. de vnit. Eccle. c. 11.
a 11. Moral. c. 15. & l. 14. c. 23.
b Num. 18. 18.
c Serm. 16.

Auguſtinus z, Gregorius a, & alij Patres indifferenter legunt, vel *occide*, vel *macta*, & docent occidendam infidelitatem à Gentilibus, antequam inſerantur, ac veluti comeſtione quadam conuertantur in corpus Eccleſiæ, aut ſaltem ignorantiam de Chriſto, quam Cornelius verbi gratia, alioqui religioſus, ac timens Deum, habebat. Alluſio eſt ad ſacrificium legis veteris, vbi pars mactatæ hoſtiæ cedebat vſibus ſacerdotis b. Quocirca recte Ambroſius ait c, *quod in Eccleſia primum Deo animal ex Gentibus Centurio Cornelius eſt immolatum.*

Petri prærogatiua, quod primus Gentes ad Chriſti fidem adduxerit.
d ſupra, & Serm. 14. de Diuer. & 12. Gen. ad lit. c. 11. 14. &c.
e ep. 1. c. 17.
f Pſal. 79. 14.
g in Thren. cap. 4.

Vbi Petro hanc prærogatiuam tribuit, vt primus Gentiles aggregauerit Eccleſiæ, quod facit etiam Hieronymus, vt antea dixi, & hoc loco Gloſſa ordinaria, & interlinearis, fauetque Auguſtinus d, dicens *hac in re, vt & in aliis, Eccleſiæ perſonam à Petro repræſentatam.* Leo IX. e idem notauit, vocauitque Cornelium *immanem aprum de ſylua* f, videlicet, prout referebat Gentilitatem. Idem Hieronymus g, dum docet dentes in Scriptura ſacra ſignificare nonnunquam prædicatores, ait propterea dictũ Petro oſtenſis in figura Gentibus: *Macta, & manduca; id eſt, vetuſtatem earum contere, & in corpus Eccleſiæ videlicet, & tua membra conuerte.*

h epiſt. 89.
Nullum hominem ſecundum naturam pollutum.
i 3. de inſtit. renunt. c. 5.

Scribit præterea h, oſtenderet his verbis Deum voluiſſe, nullum hominẽ ſecundum naturam eſſe pollutum, ſed æqualiter omnes ad Chriſti gratiam prouocari. Caſſianus quoque i, *Omnes gentes*, inquit, *quæ quondam extra legis obſeruantiam poſitæ habebantur immundæ, per credulitatem fidei confluentes, vt ab idolorum cultu ſalubriter immolentur, atque ad ſalutarem eſcam proficiant, Petro purificante voce Dominica deferri.*

Prædicatores leonum catuli dicuntur.
k 30. Moral. c. 7. vel 11.

Gregorius k catulos leonum appellans prædicatores: *Horum*, inquit, *primo*, nimirum Petro, *eſurienti, ſed iam valenti, oſtenſa per linteum Gentilitate, quaſi monſtrata præda dicitur, Macta, & manduca.*

Cur potiſſimum Petro dicatur vt mactet & manducet.
Eccleſia leæna cur dicatur.
l Tom. 1. lib. 1. de Roma. Pont. c. 22.
m 18. Moral. c. 2. vel 12.

Profecto aptiſſime vni Petro id conuenit, quoniam capitis eſt manducare, & per manducationem traiicere cibum in ſtomachum, & illum ſibi incorporare, hoc eſt, infideles conuertere, & efficere membra Eccleſiæ, vt notauit etiam Bellarminus l. Idem Gregorius m ſimili de cauſa Eccleſiam leænam nominat, quia male viuentes in vitiis ore ſanctæ prædicationis interficit. *Vnde*, inquit, *& ipſi primo paſtori, quaſi huius leænæ ori, dicitur: Macta, & manduca. Quod mactatur quippe, à vita occiditur: id vero quod comeditur, in comedentis corpore commutatur. Macta ergo, & manduca dicitur, id eſt, à peccato eos, in quo viuunt, interfice, & à ſeipſis* *illos in tua membra conuerte.* Petrus Damianus *a* myſtica expoſitione confert eleganter cōminutum & contritum in pulueres vitulum aureum, quem aqua conſperſum dedit Moſes bibendum populo *b*, cum præſente Petri viſione.

a Serm. 6. de S. Eleemoſin.
b Exod. 32.

Petro iniungitur vt paſcat & occidat.

Mirum eſt, eidem Petro iniungi, *vt paſcat*, c *& occidat*, *vt paſcua præbeat*, *& manducet*. Sed qui aduerſus Chriſtum ſunt oues humiles, ſimul contra eiuſdem hoſtes ſe vt leones gerunt: paſcendi ſunt, qui contrarias conditiones habent, ac toti belluini, nec cibo aluntur humano, quique eſurientes repugnantia propriæ ſaluti, reſpuentes eſcas ouium Chriſti, occidi debent gladio Petri, immo Spiritus, *quod eſt verbum Dei* d, vt mortui transferantur ad aliam vitam, & fiant idonea eſca Dei: ſic enim Chriſtus cibum ſuum dixit *facere voluntatem Patris in conuertendis hominibus* e, non quod vires etiam ſpirituales reficeret iſto cibo, vel augeret meritum, ſed ob ſingularem delectationem.

c Ioan. 21. 15.
d Eph. 6. 17.
e Ioan. 4. 34.

Diaboli cibus electus.

Qua ratione in Canticis crebro Sponſus ait, *ſe vel comediſſe fauum cum melle*, vel *fructus agri*, *aut horti comedere velle*, &c. In contrario ſenſu dicitur, *Diaboli cibus electus* f, quia ſelectiſſimos, & ſanctiſſimos quoſque inuadit; verbi gratia filios Zebedæi ad ambitionem *g*, Petrum ad Chriſti negationem *h*, Thomam ad incredulitatem induxit *i*, & Chriſtum ipſum tentauit *k*. Lege Gregorium *l*, & quæ dixi in Euangelium Samaritanæ *m*. Porro duplicem in Petro, ac proinde in Petri ſucceſſore, obſeruant poteſtatem, munuſque, de quo ante dixi, præter Gregorium, Origenes *n*, Ambroſius *o*, Auguſtinus *p*, Bernardus *q*.

f Hab. 1. 16.
g Matt. 20. 20. & ſeq.
h infra 26. 70. & ſeq.
i Ioan. 20. 26. 27.
k Matt. 4. 3. & ſeq.
l 32. Moral. c. 10. & lib. 33. c. 8.
m Ioan. 4.
n Hom. 7. in Leuit.
o Serm. 67. ſiue 2. de nata. Apoſt.
p Serm. 26. de Diuerſ. c. 7.
q 4. de conſid.

Verſus 14.] Ait autem Petrus: Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum.

ABſit Domine,] Ambroſius *r*: *Quoniam*, inquit, *vocatus Petrus*, *reſpondit*, *Domine*, *ideo ſecundum euidentiam meruit oraculum*, *quia confeſſus eſt Dominum.* Probat autem inde, & ex tota ſerie huius viſionis Spiritum ſanctum eſſe Deum.

r li. 2. de Spiritu ſancto, c. 11.

Quia nunquam manducaui omne commune, & immundum.] Cyrillus Alexandrinus addit *ſ*: *Neque intrauit in os meum omnis caro profana*; forte confundens hanc ſententiam cum ſententia Ezechielis, de qua paulo poſt.

ſ lib. 7. in Leuit. & li. 9. in Iulianum.

Communicare idē eſt quod coinquinare in Scriptura.

Cum Chriſtus apud Matthæum dicit *t*: *Non quod intrat in os, coinquinat hominem*, & aliquoties ibidem *u* repetit idem verbum, pro eo verbo, eſt Græcum verbum κοινόω, *communico*. Docet Hieronymus, legens in textu Matthæi *communicat*, quod hoc verbum proprie Scripturarum eſt, & publico ſermone non teritur. Eſt autem id verbum Latinum etiam in Euangelio Marci *x*, qui Latine ſcripſiſſe creditur. Præterea Marcus vocat *manus communes*, exponens *non lotas y*, quæ dicuntur κοιναῖς τοῦτ' ἔστιν ἀνίπτοις χερσὶ, vbi expoſitio nominis *communes*, ſiue Euangeliſtæ, ſiue Interpretis, denotat inſolentem vocis vſum in ea ſignificatione. In epiſtola ad Romanos *z* ponitur commune pro immundo. Nec facile alia loca reperientur. Nam quæ in Prouerbiis *a* vocatur *communis domus*, illa eſt, quæ ob amplitudinem multos capit. Libro primo hiſtoriæ Machabæorum *b* cibi immundi exprimuntur voce τῶν κοινῶν.

t cap. 15. 11.
u verſ. 18. 19. 20.
x cap. 7. 15. 18. 20. 23.
y c. 7. 2. 5.
z c. 14. 14.
a c. 21. 9.
b c. 1. 65.

Auguſtinus, ſiue Auctor quæſtionum veteris Teſtamenti *c* notauit duplicem ſignificationem *communis*, pro immundo, & pro indiuiſo. Ipſemet vero Auguſtinus *d* priorem ſignificationem *communis*, apud Iudæos, & in lege, bene, inquit, nouerunt, qui Eccleſiaſticas literas didicerunt. Apud Hebræos quæ non ſunt ſancta, & munda, tangi communiter poſſunt ab ipſis, & à Gentilibus, à mundis, & immundis. Hinc videri poſſet tractus vſus dictorum vocabulorum. Tamen falſum eſt, quicquid tractari poteſt, æque ab omnibus eſſe immundum. Immo longe plura ſunt illius generis non immunda. Vnde Beda putat communem cibum dici, quo vtantur omnes homines, vt ſuem, oſtreas, lepores, &c. immundum, qui nulli ſit comeſtibilis, vt beſtiarum, vel reptilium. Caietanus immundi nomen vſurpat ſecundum legem; communis, ſecundum quandam modeſtiam loquendi cum Gentilibus (quod etiam innuit Gloſſa interlinearis) & vtrumque à Petro additum ad exprimendum horrorem. Id quod Hieronymus monuit, ita verum eſt, vt nec in Latina, nec in lingua Græca talis ea vocum ſignificatio inueniatur, multo minus in Hebræa, quicquid dicat Comeſtor *e*, eſſe idiotiſmum eius.

c quæſt. 9.

Duplex nominis communis ſignificatio.

d in Pſal. 103. conc. 3.

Cibi communes & immūdi quomodo differant.

e in Hiſt. Sch. Actuum, c. 51.

Cibus maxime mundus eſt Euchariſtia.

Maxime mundus cibus eſt Euchariſtia: ideoq; *cibi nomine abſolute dignus*, vt ait Origenes *f*. Adeo autem is communis eſt, vt etiam κοινωνία nominetur, vt docui capite ſecundo *g*, *non modo quia nobis coniunctionem cum Deo conciliat*, *noſque regni ipſius participes*, *& conſortes reddit*, vt ſcribit Iſidorus Peluſiota *h*, verumetiam quoniam ſimilem animorum, corporumque vnionem conciliat inter nos, & eſt maxime omnibus expoſitus. Lege Dionyſium *i*.

f Homil. 7 in Leuit.
g verſ. 46.
h lib. 1. epiſt. 228.
i Eccl. Hier. c. 3. p. 1.

Petrus adhuc legem obſeruabat.

Porro Petrus adhuc legem obſeruabat circa abſtinentiam ab immundis, quæ vngulam fiſſam non habent, neque ruminant *k*, & quæ repunt per terram ſuper pectus, & piſces non habentes pinnulas, & ſquamas, & ab omni volucre habente quatuor pedes, atq; ex bipedum genere à quibuſdam animalibus in particulari. Moderabatur in hac recuſatione Petrum Spiritus ſanctus, vt ait Chryſoſtomus, vt eo magis ſe poſtea tueri poſſet aduerſus eos, qui reprehenſuri ipſum erant de admiſſis Gentilibus: tum præterea ne videretur fuiſſe inane ſpectrum, aut eo modo locutum Petro Deum experiundi ſolum cauſa, vt cum imperauit Iſaac immolari *l*.

k Leuit. 11. 4. & ſequen. & Deut. 14. 3. & ſeq. 2. Mach. 6. 18. & ſeq. c. 7. 1. & ſeq.
l Gen. 22. 2. & ſeq.

Ezechiel, cum iuſſus eſt ſtercus ſumere *m*, *A*, *a*, *a*, inquit, *Domine Deus*, *ecce anima mea non eſt polluta*, *& morticinum*, *& laceratum à beſtiis non comedi ab infantia mea vſque nunc*, *& non eſt ingreſſa in os meum omnis caro immunda.*

m c. 4. 14.

Cur Deus præceperit à quibuſdam cibis abſtinere in lege veteri.

Triplex illius præcepti aſſignatur cauſa, valetudo, diſtinctio ab idololatris, myſtica ſignificatio morum: qua de re Ariſteas *n*. Aſſignat præterea Chryſoſtomus *o* pro ratione, nimiarum amputationem deliciarum: & vulgo creditus Ambroſius *p*, vt contunderetur duritia, atque coerceretur peruicacia Iudæorum.

n lib. de ſeptuag. interpret.
o in c. 14. ep. ad Rom.
p ibidem.

Putat idem Chryſoſtomus *q* in Geneſim, & Didymus *r* diſcrimen mundorum ac immundorum animalium fuiſſe cognitum Noe *ſ* plus octingentis annis ante legem, vel naturali rationis iudicio, vel Dei reuelatione. Alij, vt Theodoretus, Beda, Abulenſis, Moſem de his meminiſſe ſcribunt προληπτικῶς in hiſtoria Geneſis. Probabilis eſt etiam ſententia, quæ placet Pererio *t*, tempore Noe non quantum ad vſum, quoniam indiſtincte

q Hom. 20.
r in Catena Geneſis, c. 7.
ſ Gen. 7. 2.

Diſtinctio ciborum mundorum & immundorū Noe cognita.

t libro 10. in Gen. Diſp. 1

a Gen. 9. 4.

carnibus veſci permiſſum eſt *a* poſt diluuium, dempto ſanguine, ſed quantum ad ſacrificium prohibitum eſſe, idque ex maiorum traditione.

Iudæorum in abſtinẽtia ciborum immundorum obſeruantia.
b 2. Machab. 6. & 7.
c 2. Machab. 7. 2.

At poſt legem adeo religioſe ritus hic ſeruatus eſt, vt mori fortiter, quam eum leuiter præuaricari venerabilis Eleazar, & nobiliſſimi cum matre Machabæi maluerint *b*: ex quibus primus fratrum reſpondit *c*: *Quid quæris, & quid vis diſcere à nobis? parati ſumus mori magis, quam patrias Dei leges præuaricari.*

Petrus cur à cibis vetitis horruerit.

Petrus itaque nondum ſciens mortuam penitus legem, ac vim amiſiſſe obligandi, adhuc eam ſeruabat, dignus venia, ita vt huiuſmodi legis obſeruatio ipſi, atque ſimilibus eius non eſſet mortifera, ſicut poſtea fuit, ac modo eſſet lege iam noua latius & clarius propagata, ac declarata. Idcirco Paulus ita nos inſtituit *d*: *Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti.* & *e*, *Omne quod in macello venit manducate* &c. & *ſ*, *Non eſt regnum Dei, eſca. & potus*: & *g*, *Omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*: & alibi *h*, *Eſca nos non commendat Deo*: & *i*, *Omnia munda mundis.*

d Coloſ. 2. 16. 17.
Iam ciborũ delectus ſecundum legem eſt perniciosus
e 1. Cor. 10. 25.
ſ Rom. 14. 17.
g 1. Tim. 4. 4.
h 1. Cor. 8. 8.
i Tit. 1. 15. & Rom. 14. 20.
k Serm. 26. de Diuer. & 45. de ver. Apo.
l vt lib. 30. & 31. con. Fauſt. & lib. de moribus Eccl. Catho. c. 33.

Auguſtinus *k*, qui diſputat aliquando contra Manichæos de hoc argumento *l*, expendens hæc Pauli teſtimonia, & oſtendens veteres illos ritus ceſſaſſe, ac ſolummodo quantũ ad morum quandam informationem, quam adumbrabant, remanſiſſe, docet quoque illis verbis, quibus Petro dictum eſt: *Occide, & manduca*, fortaſſis ſignificatum eſſe, vt non iam timeret obſeruationes Iudæorum. Idem traditur à Hieronymo *m*, & à Clemente Alexandrino *n*, & à Cyrillo Alexandrino *o*, & ab Origene *p*.

m in cap. 3. Oſeæ.
n 2. Pædag. c. 1.
Eccleſia poteſt a quibuſdam cibis abſtinẽtiam præcipere.
o lib. 9. in Ioan. & 14. de adorat. in ſpiritu.
p 3 con. Celſum.
q verſ. 20.
r 1. Cor. 8. 13.

Attamen poteſt Eccleſia certis diebus certorum abſtinentiam ciborum iniungere, vt capite 15. *q* videbimus iniunxiſſe de ſuffocatis, & ſanguine: & Paulus paratus fuit carne *ſibi interdicere in æternum, ne fratrem ſcandalizaret* *r*: tunc vero, qui eiuſmodi cibos ſumat, non inquinant eum cibi, ſed inobedientia, vel boni conſilij, votive violatio. Rabbi Moyſes, & Salomon, aliique in Geneſim, quos citat Lyranus, docent quæ prius reputabantur immunda in futuro ſeculo, id eſt, Meſſiæ, habenda pro mundis, perinde ac tempore Noe *ſ*. Hæreſis fuit Marcionis *t*, Manichæi *u*, & aliorum, aliquos eſſe cibos natura immundos.

ſ Gen. 9. 4.
t Epiphan. hær. 42.
u idem hær. 66. Auguſt. de hæreſ. in 46. & 30. cont. Fauſt. c. 5. & 6.

Verſus 15.] Et vox iterum ſecundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.

QVod Deus purificauit.] Græce ἃ, *quæ*, tunc vero ſequentia verba debebunt eſſe in numero plurali, *Tu communia ne dixeris*: quod recte patitur vocabulum Græcum μὴ κοίνου imperatiui modi, hoc eſt, *ne communicaueris*, aut *inquinaueris*, tua nempe opinione.

x qua. 10. ad Orthodoxos.

Iuſtinus *x*, vt vidimus ſuperius, ex hoc reſponſo inferebat, in linteo oſtenſa animalia tantum immunda, quia purificatio immunditiem ſupponit. Porro purificati dicuntur omnes, hoc eſt, ad puritatem vocati, ſicut Sancti, qui ſanctitatem profitentur, ſiue ibi ſunt, vbi ſanctitas eſt, & non extra, nimirum intra Eccleſiam.

Petrus à voce fuit increpatus, & cur.

Chryſoſtomus exiſtimat contineri his verbis increpationem, quanquam non tam propter Petrum, quam propter alios Iudæos, aut ex Iudæis Chriſtianos. Cyrillus Alexandrinus *y* ſcribit Petro adhuc triſti, & Iudaice reſpondenti redditam vocem à Deo corripientem. Ambroſius *z*, ſiue alius apud eum in Commentariis Apocalypſis, comparat cum Moſe ire detrectante in Ægyptum *a*, renuentem Petrum animalium immundorum vſum, eſumque, hoc eſt, Gentilium conuerſionem, atque verba iſta, quæ modo dicuntur Petro, illis eſſe ſimilia, quæ olim dicta ſunt Moſi *b*: *Solue calceamentum de pedibus tuis*, id eſt, Aufer odium, & deſpectionem Gentium de corde tuo: *Locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt*: id eſt, mundus, in quo habitas, meo ſanguine redemptus eſt.

y lib. 9. in Ioannem
z in c. 6.
a Exod. 4. 13.
b Exod. 3. 5.

Sanctificatio omnis ex Baptiſmo, & Chriſti ſanguine procedit.
c lib. 7. in c. 10. Lucæ.
d Gen. 7. 2. 8.
e lib. 3 c. 12.

Idem in genuino opere Ambroſius *c* declarat ſanctificationem ac purificationem iſtam contigiſſe per Eccleſiæ ſacramentum, hoc eſt, per Baptiſmum, cuius typus in diluuio Arca fuerit, in quam ſunt introducta animalia, etiam immunda *d*. Sed cauſa primaria purificationis eſt ſanguis Chriſti, vt in propoſito docet Irenæus *e*.

Petrus ſæpius Chriſto eſt aduerſatus.
f Matt. 16. 22.
g Ioan. 13. 7. 8.
h Mat. 26. 33.
i in Moralib. Regu. 8. c. 3.

Petrus Chriſto ſæpius reluctatus legitur, loquentem namque de Paſſione dehortatus eſt *f*: lauare ei pedes volentem noluit primum admittere *g*: prædicentem omnium Apoſtolorum ſcandalum, ab ea prædictione ſeipſum excepit *h*: modo iuſſus occidere, & manducare, imperium detrectat. Colligit Baſilius *i* exemplo iſto, & ſimilibus, nullo modo nitendum nobis conſilio proprio, vt iis fidem derogemus, quæ à Domino dicuntur. Paruit Ezechiel iubenti guſtare *k* panem bouino ſtercore coopertum, id eſt, coctum, vt Hebraice dicitur (excitatur enim ignis ex boum fimo ſeu ſtercore) cum abhorruiſſet ab humano: paruit Eſaias, vt nudus incederet *l*: Oſeas, vt fornicariam duceret *m*: Abraham, vt filium interficeret *n*: aliiſque in rebus Prophetæ alij in ſpeciem vel turpibus, vel abſurdis, quæ reuera tales non ſunt, quoties præcipiuntur à Deo.

Parendum Deo iubenti, etiamſi ille indecentia præcipiat.
k c. 4. 15.
l c. 20. 2.
m c. 1. 2.
n Gen. 22. 10.

Non ſunt contemnendi impij & peccatores.
o Eſa. 52. 11.
p Matt. 9. 11.
q ibid. 12.
r Ioan. 4. 9.
ſ Luca 7. 37. & ſeq.
t in Thesm.
u libr. 10. ſimplicium.
x orat. in Babylam martyrem.

Caueamus ſupercilium Phariſaicum, præſertim nos, qui curandis animorum morbis deſtinamur, dicentium, *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius* o, & exprobrantium Chriſto, quod *cum publicanis, & peccatoribus manducaret* p. Chriſtus vt medicus venit ad ægros *q*: potum quæſiuit à Samaritana *r*, & in Samaria: conuiuiales epulas ob Magdalenam non reſpuit, quam Phariſæus cum ſtomacho ibi intuebatur *ſ*. Ergo Hippocrati, vel etiam Æſculapio laudi fuit eſſe σκατοφάγον, vt loquitur Ariſtophanes *t*, vel, vt Galenus *u*, κοπροφάγον, & Ariſtoteli, Chryſoſtomo teſte *x*, eſſe σπερματοφάγον ἀνθρωπίνου σπέρματος; & Medici medicaminibus ſordidiſſimis vtuntur, vt videre eſt ex his quæ tradunt Dioſcorides *y*, Galenus *z*, Plinius *a*, Auicenna *b*, atque Hieronymus *c*, aliique Medici & Phyſiologi: & horrori habebit curator animorum tractare peccata, vt conuenientem iis afferat medicinam?

Medici ſordidis medicaminibus vtuntur.
y lib. 2. c. 90. & 91.
z lib. 10. ſimplic. medicamento. c. 1. 8. 9. 10. 12. 13.

Deus adeſt patribus ſpiritualibus, vt ſordes peccatorum eorũ animis non adhæreſcãt.
a lib. 28. c. 4. & 10
b lib. 4. Fen. 3. Tractat. 2. c. 70. & 71.
c lib. 2. in Iouin.
d lib. 2. c. 49. apud Surium 16. Iunii.

Adeſt Deus obumbrante gratia, ne Patris ſpiritualis animo adhæreſcant ſordes ac turpitudines, quas eluit, & expiat. Probauit id in ſeipſo Thomas Cantapetrenſis, vt ipſemet narrat in vita ſanctæ Lutgardis *d*. Nam ſtimulos carnis, quos audiens confeſſiones moleſtiſſimos prius experiebatur, precibus illius Sanctæ nullos penitus ſe expertum teſtatur per annos ſexdecim, tametſi extra auditionem confeſſionum moleſti eſſe non deſinerent. *Petrum imitantur Religioſi nimis cæremoniales*, inquit Gloſſa ordinaria, *qui horrent*

admit-

admittere immundos peccatores, cum tamen aliquando magis proficiant in Religione quam aliqui alij, qui videbantur in ſeculo deuoti. Conſulendum nihilominus famæ ac nomini Religionis, præſertim eius, quæ verſatur in medio nationis prauæ, debetque ſine offenſione ac ſcandalo eſſe apud multitudinem. Eruet hinc etiam auditor confeſſionum aliud documentum, indicatum à Tertulliano *a*, atque Chryſoſtomo *b*, vt audita confeſſione ſic ſe gerat cum pœnitente, ac ſi nunquam audiuiſſet: quia iam purificatus, non immundus eſt.

Religioſi qui horrent peccatores admittere accuſantur.

a 2. cont. Marc.
b hom. 9. in ep. ad Hebr.

Verſus 16.] Hoc autem factum eſt per ter: & ſtatim receptum eſt vas in cœlum.

HOc *autem factum eſt per ter.*] *Hoc & viſum, & dictum, & auditum*, inquit Caietanus. Itaque videtur demiſſum linteum ſemel, iterum, & tertio, totieſque retractum, & ad ſingulas demiſſiones vox de cœlo miſſa, & reddita à Petro. Et ita quidé diſerte affirmat de viſione, ac voce Cyrillus Alexandrinus *c*, & Auguſtinus *d* de ter demiſſo diſco, ſiue linteo, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *e*. Niſi obſtet, tum quod acquieuiſſe Petrum veriſimile eſt, cum monitus eſt, non dicere commune, quod purificatum eſt; tum quod mox ſubditur vas eſſe receptum in cœlum, quaſi ex quo primũ apparere cœperit, in id vſq; tempus conſpicuum perſeuerauerit.

c 7. in Leuitic. cum.
d in Pſal. 103. concio. 3.
e in Hiſtor. Act.

Ter oſtenſum eſt vas, pro commendanda veritate viſionis, vel pro fide Trinitatis, in qua gentes baptizandæ ſunt *f*. Vterque ſenſus eſt Gloſſæ interlinearis, & vtrumque innuit idem Cyrillus Alexandrinus *g*, poſteriorem Ambroſius *h*, & Auguſtinus *i*, qui nectit ternarium iſtum cum quatuor initijs lintei, & ex vtroque numero conflat duodenarium numerum Apoſtolorum. Sed prior eſt maxime ad rem, ita vt quod ter fit, omnino vere fieri cenſeatur. Sic enim qui Chriſtum maxime negauit Petrus, dum ter id fecit *k*, ter iuſſus eſt reſpondere de amore erga illum *l*. Sic Paulus ter Dominum rogauit *m*, vt recederet Angelus Satanæ: ſic Dominus ipſe tot vicibus fudit orationem agoniſticam in horto *n*. Sic ad veritatem mortis comprobandam, tot dies in ſepulcro iacuit *o*. Denique ſcitum illud Philoſophi *p*, quod *Tria ſunt omnia*. Lege Petrum Bongum *q*.

Vas cur ter oſtenſum eſt.

f Mat. 28. 19.
g 7. in Leuit.
h li. 2. de Spiritu ſanct. c. 11.
i ſupra, & alias loco citato.
k Matth. 26. 69. & ſeq.
l Ioan. 21. 15 & ſeq.
m 2. Cor. 12. 8.
n Matth. 26. 39. & ſeq.
o Mat. 12. 40.
p 1. de Cœlo, cap. 2.
q lib. de myſterio numerorum ternario.

Et ſtatim receptum eſt vas in cœlum.] Cum antea tribus illis vicibus diſparebat, non recipiebatur in cœlum, ſed aliter ſubducebatur ab oculis, aut imaginatione. Significat hæc receptio in cœlum, vel *introitum in cœleſtem beatitudinem iis qui fide ac Baptiſmo*, inquit Beda, & Gloſſa ordinaria, & Hieronymus *r*, *purificati fuerint*, ſi videlicet opera alia bona adfuerint: vel, vt placet Lyrano, admiſſis in Eccleſiam Gentilibus, cœlum æque, vt Iudæis, patefieri. Græce eſt πάλιν, ruſus, aut retro. Syriace nullum eſt aliud aduerbium.

Quid ſignificet vaſis in cœlum receptio.

r epiſt. 4. ad Ruſticum.

Verſus 17.] Et dum intra ſe hæſitaret Petrus quidnam eſſet viſio, quam vidiſſet, ecce viri, qui miſſi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, adſtiterunt ad ianuam:

ET *dum intra ſe hæſitaret Petrus, &c.*] *Permittitur hæſitare, vt dubitationis eius ſolutio gratior exiſteret, ſicut ſponſus Mariæ* ſ, inquit Chryſoſtomus. *In hac viſione Spiritus ſanctus Petrum non docuit ſubito*, inquit Carthuſianus, *& per ſeipſum* (ſeu per Angelum) *complete, ſed pedetentim, partim per homines, ad conſeruandam mentis humanæ humilitatem.* Ipſamet B. Virgo *turbata, cogitabat qualis eſſet ſalutatio* t, quo tenderet, quis finis eius eſſet, ſubdubitans de prole mentionem fieri, ac timens caſtitati: vel ſubuerens dolum in tam ſingulari, & honorifica ſalutatione, humilitatis perſtudioſa.

Cur Petrus hæſitauerit.

ſ Mat. 1. 19.

t Luc. 1. 29.

B. Virgo qua ratione turbata fuerit.

Cum diſceptabatur, & requirebatur à Petro, vt illa ſigna intelligerentur, inquit Auguſtinus *u*, *mentis erat actio conantis, ſed deerat effectus, donec nunciati ſunt, qui venerant à Cornelio.* Obſeruat alibi Chryſoſtomus *x*, vtiliter permiſſum Petro negare Chriſtum: inde namque cautiorem factum, nil auſum opponere, cum poſt Reſurrectionem redargutus eſt *y*, *quod interrogaſſet, Hic autem quid?* non repugnaſſe cum Chriſtus dixit: *Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta* z: acquieuiſſe nunc, cum ne intelligeret quidem quæ dicerentur.

u lib. 12. Geneſ. ad liter. c. 12.

x Hom. 83. in Matth.

Petrus ex negatione factus eſt cautior.

y Ioan. 21 21.
z Act. 1. 7.

Ecce viri.] Non caſu contigit, ſed diuina prouidentia, quæ in ſui ſuaui diſpoſitione non fallitur: & comparari ſolet cum hero, qui duos famulos dimittit ad negotia diuerſa, ſed proſpiciens præcipit, vt talem viam carpant, in qua via ſibi occurrant, qui tamen illis occurſus improuiſus, ac veluti fortuitus accidit.

Prouidentia diuina omnia ſunt.

Adſtiterunt ad ianuam.] *Eo quod vilis erat domus*, inquit Chryſoſtomus, *intra rogabant, non vicinos.*

Inquirentes.] Græci quidam codices addunt, *καὶ μαθόντες, & diſcentes.*

Verſus 18. 19.] Et cum vocaſſent, interrogabant, ſi Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hoſpitium, Petro autem cogitante de viſione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

DIxit *Spiritus ei.*] Spiritum ſanctum intelligit Ambroſius *a*, & Gregorius *b*, qui etiam videtur velle non exterius formatam vocem, ſed interius edoctum Petrum. Malim, vt præfefert textus, vocem materialem accipere, quam formarit Angelus (vt prius cum Carthuſiano dixi) & per attributionem Spiritus ſancti perſonam repræſentans. Vnde quod inferius dicitur: *Ego miſi illos*, ſenſus eſt, mitti feci à Cornelio, cui certum eſt Angelum locutum. Immo ſuperius verba illa, *Quod Deus purificauit*, indicant aliam perſonam loquentem de Deo, quanquam loquitur interdum de ſeipſo in tertia perſona.

a li. 2. de Spiritu ſancto c. 11.
b 21. Moral. c. 2.

Angelus eſt Petro locutus eſt.

Gloſſa interlinearis vtramque ſententiam ponit de Spiritu ſancto interius loquente, vel Angelo, qui Cornelio viſus fuerat. Sed ſi tota viſio imaginaria fuit, & in extaſi, non fuit opus externa voce. Chryſoſtomus prorſus contendit, non fuiſſe Angelum propter dicta ſequentia verba, *miſi illos*, conſentit Cyrillus Ieroſolymitanus *c*. Nomen Spiritus abſolute etiam pro Angelo poni, alias docui *d*.

c Catecheſ. 17.

Ecce viri tres quærunt te.] Gregorius *e* inter varios Prophetiæ modos hunc tradit, quando Prophetiæ ſpiritus in præſenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. *Quod Petri hiſtoria*, inquit, *teſtatur, cum miſſi ad eum à Cornelio milites, ei ſunt per Spiritum nunciati: ſcriptum quippe eſt, Et dixit Spiritus ei, Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille deſcendit, & requirens dixit:*

d cap. 1. 16.
e Homil. 1. in Ezechiel.

Prophetiæ modus eſt, quando Spiritus ex parte tangit, & ex parte non.

Quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis? In quibus verbis oſtenditur, quia eandem cauſam per Spiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præſenti ergo mentem Petri Spiritus ex parte tetigerat, qui & adeſſe milites dixit, & pro qua cauſa venerant, tacuit.

Verſus 20.] Surge itaque, deſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos.

SVrge.] Eadem vis verbi eſt, quæ verſu 13. Carthuſianus exponit, vt ſurgat ab oratione, & meditatione.

Ab Actibus vitæ contemplatiuæ ad actus actiuæ tranſeundum eſt.

Deſcende, & vade cum eis.] Idem Carthuſianus moraliter admonet interdum cum ratio, & charitas poſtulant, ab actibus vitæ contemplatiuæ ceſſandum, atque ad opera vitæ actiuæ aggrediendum: virtutes enim ſibi inuicem cedere, nec ſe tamen impedire. Quando Moſes verſabatur in monte, ac fruebatur diuino conſortio, iuſſus eſt aliquoties deſcendere ad populum *a*, præſertim cum abſente illo peccaſſet *b*; *Surge*, inquit, *& vade, & deſcende hinc cito.* Mittebatur Moſes ab irato Deo in nouos idololatras. Mittebatur Petrus à miſericordi Deo, vt euangelizator ad Catechumenos.

a *Exod.* 19. 10. 21. 24 & *cap.* 32. 7. & *Deut.* 9. 12.
b *Exod.* 32. 7. *Deut.* 9. 12.

Nihil dubitans.] μηδὲν διακρινόμενος. *Eſt hic & alia defenſio Petri*, ait Chryſoſtomus *vt diſcat quod & hæſitarit, didiceritque non hæſitandum.* Importat Græcum verbum dubitationem cum diſceptatione: *qui enim hæſitat, ſecum ipſe diſputat alternantibus ſententiis*, vt notauit Budæus *c*.

Hæſitare quid ſit.
c *in Comment. ling. Græc.*

Quærat aliquis, cur Ioannis pater animaduerſus eſt ſurditate, & infantia *d*, cum de potentia Dei (cuius probe nouerat in Abraham, & Sara exemplum) non dubitauerit *e*, ſed de Dei duntaxat voluntate, an quod poterat, & Angelus promittebat, eſſet effecturus, huius rei requirens ſignum, idque more aliorum, vt eiuſdem Abraham *f*, & Gedeonis *g*, vel an verus eſſet Angelus, & à Deo miſſus; quod tandem peccatum pluſquam veniale non videtur: Petrus autem impune tulerit, quod viſioni diuinæ tam parum ſe obſequentem præbuerit? Zachariæ pœna culpam ſupponit Petri culpa, ſi qua in eo fuit, grauiorem; tametſi, vt dixi, tantum venialem, quia multo & clarius ipſi Angelus non in extaſi, & diſtinctius locutus eſt, non confuſe. Pœna quoque illa ſigni vim habuit, ac myſterij. Petri hæſitatio tum ex viſionis ſymbolicæ obſcuritate naſcebatur, tum ex communi opinione adhuc vigente, Gentibus intrandum in Eccleſiam non eſſe, niſi per portam legalis obſeruantiæ, aut non tam cito recipiendas.

d *Luc.* 1. 20. 62.
e *Gen.* 21. 1.
f *Gen.* 15. 8.
g *Iud.* 6. 17.
Cur Zacharias punitus ſit, nō Petrus cum vterque hæſitauerit.

Nam tametſi Spiritum ſanctum *omnis doctorem veritatis* h recepiſſent, non decebat, vt is illico, & ſimul, ſed pedetentim, & prout occaſio ferebat, ſingulas veritates, & accommodate ad eorum captum doceret, qui etiam poſt aduentum Spiritus ſancti *non poterant omnes omnia portare* i, ſed ſicut olim Chriſtus faciebat, vt Hilarius dixit, ita Eccleſia *ætate creſcere debebat, atque ſapientia.* Sed Eccleſia quidem cum ætate etiam ſapientiæ noua adeptione creuit: Chriſtus cum ætate, ſapientiæ, quam iam habebat, ſola manifeſtatione. Vna ex illis veritatibus erat, iſta de abrogatione veteris legis, vt explicat Didymus *k* locum Ioannis *l*, & Origenes *m*, qui præterea dicit nunc impletum illud promiſſum, *cum adhuc Petrus ſuperſtitione laboraret*, hoc eſt, nondum cæremoniis finem poſitum ignoraret. Denique moderatus eſt, vt pridem dixi cum Chryſoſtomo, Petrum Deus hac in hæſitatione, vt teſtatiorem poſtea faceret voluntatem ſuam de Gentilibus in Eccleſiam admittendis.

Spiritus ſanctus non docuit Apoſtolos illico omnem veritatem, ſed pedetentim.
h *Ioan.* 16. 13.
i *ibidem.* 12.
Eccleſia creuit ætate & ſapientia.

k *in* 2. *de Spiritu ſancto.*
l *c.* 16. 13.
m 2. *contra Celſum.*

Miſi illos.] Lege verſum 19. Notat præterea Chryſoſtomus non dixiſſe: *Propter hoc enim viſio apparuit tibi. Sed ego miſi illos, oſtendens quod ſic ſibi perſuadere debent non exacturi probationes, ſufficit enim illis ad omnem probationem audire ab illo, Fac hoc, loquere hoc, & nihil amplius quærere.*

Verſus 21.] Deſcendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego ſum, quem quæritis: quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?

DEſcendens autem Petrus ad viros.] Dum hi viri ad ianuam ſciſcitantur de Petro, deſcendit Petrus iuſſu Dei, non monitu, vel accerſitu cuiuſquam ex domeſticis: quo illuſtrior apparuit dictis viris Petri ſanctitas, maxime cum intellexerint eum agere in altiſſima domus, ac remotiſſima parte. Vnde inferius colloquentes exaudire, & tam cito nuncium de ipſis accipere nequiret.

Petri ſanctitas quo ſigno illis viris manifeſtata fuerit.

Ecce ego ſum, quem quæritis.] *Prompte ſeipſum exhibet, humane, & humiliter dimittens circuitum verborum*, inquit Gloſſa ordinaria. *Vidit milites eſſe, qui aſtabant*, inquit Chryſoſtomus, *ideo non ſimpliciter rogat, ſed prius confeſſus eſſe ſe quem quærebant; quærit cauſam aduentus, vt ne putetur hoc quærere, quaſi velit ſeipſum occultare; & rogat, vt ſi quidem opus ſit, ſtatim feſtinet, & ſimul eat, ſi autem minus, vt hoſpitio excipiat.*

Petrus cur ita libere cum illis egiſſe.

Quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?] Necdum ſciebat Petrus qui eſſent, & qua de cauſa veniſſent, vt ſentit eadem Gloſſa, & Carthuſianus. Gloſſa interlinearis contrariam ſententiam ſequitur, aitque interrogaſſe non quod ignoraret, ſed vt illi viri confiterentur, & iactantiam vitaret. Hugo conciliat vtroſque, vt nec omnino ignorauerit, nec pro certo ſciuerit, niſi per quaſdam coniecturas. Non firmiter hæret iſta conciliatio: & ego priori opinioni, quam ſequi Gregorium *n* docui *o*, adhæreſco.

n *Hom.* 1. *in Ezech.*
o *verſ.* 20.

Verſus 22.] Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir iuſtus, & timens Deum, & teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſponſum accepit ab Angelo ſancto accerſire te in domū ſuam, & audire verba abs te.

VIr iuſtus, & timens Deum.] Recte à iuſtitia laudant Centurionem ſuum; eſt enim militum genus infame cædibus, calumniis, auaritia, latrociniis, extorſionibus, quippe, vt ait ille *p*, *Cauponantes bellum.* Idcirco Ioannes illis præcipiebat, *vt neminem concuterent, nec calumniam facerent, & contenti eſſent ſtipendiis ſuis* q. Sapienter factum, vt & à Luca ſuperius *r*, & modo ab his viris, quod laudatur pietas Cornelij. *Si enim offenduntur Iudæi, cum talis fuerit, ſi non fuiſſet talis*, inquit Chryſoſtomus, *quid non dixiſſent?*

Militum genus quibus vitiis infame ſit.
p *Ennius apud Ciceron. li.* 1. *de Officiis.*
q *Luc.* 3. 14.
r *verſ.* 2.

Et teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum.] Valet hoc ſimul ad conciliandum Petrum genti Iudæorum, ſimul Iudæos alios, qui proinde minus ægre laturi eſſe videantur, tam probatum, A & gratum Iudæis admitti inter Chriſtianos, qui ex Iudæis conſtabant.

Magna laus eſt, bonum eſſe indicio exterorum.

Magna laus eſt, bonum eſſe indicio etiam exterorum, & eorum, qui aliam religionem teſtantur, maxime vero ſi Gentilem laudet Iudæus, quē naturali quodā odio abominatur, vocans תועבה *thoubhebah, abominationem.* Innuit bonam in Iudæis de Cornelio opinionem beneficentia ipſius in illos, qui lucro deditiſſimi erant. Cum Seniores Iudæorum pro alio Cētutione intercederent apud Chriſtum, & rogarent ſollicite, dixerunt a: *Quia dignus eſt vt hoc illi præſtes: diligit enim gentem noſtram, & Synagogam ipſe ædificauit nobis.*

a Luc. 7. 4. 5.

B *Teſtimonium habens.*] Μαρτυρούμενος, abſolute poſitum ſumitur in bonam partem, vt etiam apud Paulum b, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, *Teſtificata à lege, & Prophetis*: & c, χήρα ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, *Vidua in operibus bonis teſtimonium habens.* In profanis Scriptoribus, & in Nazianzeno exempla citat Budæus d.

b Rom. 3. 21.
c 1. Tim. 5. 10.
d in Com. lin. Græcæ.

Ὄχλος, ſeu turba quid ſignificet.

Ab vniuerſa gente.] Τοῦ ὄχλου τοῦ ἔθνους, *A multitudine gentis.* Quamuis autem ὄχλος plerumque accipiatur de confuſanea hominum multitudine, & de turba, ac vulgo, tamen ſignificat etiam totius populi vniuerſitatem: quo modo accipi hic videtur, nec enim eximia laus eſſet probari teſtimonio vulgarium.

C *Reſponſum accepit.*] Ἐχρηματίσθη, Sic de Simeone ſcribit idem Lucas e: *Reſponſum acceperat à Spiritu ſancto*: Ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ τοῦ ἁγίου. Sic de Magis: *Reſponſo accepto in ſomnis* f, χρηματισθέντες κατ' ὄναρ. Sic in epiſtola ad Romanos g: *Sed quid dicit illi diuinum reſponſum?* ὁ χρηματισμός. Sic in ea, quæ eſt ad Hebræos h: *Fide Noe reſponſo accepto*, χρηματισθείς.

e c. 2. 26.
f Matt. 2. 12.
g c. 11. 4.
h c. 11. 7.

Quomodo reſpondere aliquis dici poſſit, etiā ſi interrogatus non fuerit.

Qui notant reſponſo non reſpondere interrogationem, hoc eſt, quaſi prior interrogauerit, cui reſponſum dari dicitur, aut reſpondere is, qui interrogatus ſit, verum dicunt, & nos ipſi alibi notauimus i. Sed nil opus eſt ea notatione k, conſideranti vim vocabuli Græci, quod inter alias ſignificationes etiam apud profanos Scriptores hanc habet, vt idem ſit quod oraculum edere, ac reddere, & paſſiue oraculo admoneri, ſeu ſermone, colloquioq; diuino dignari, quamuis id oraculum nemo popoſcerit, vel expectauerit. Latini D reſponſa vocant tum oracula diuina, tum partem illam iuris, quæ conſtat ex iis, quæ Iuriſconſulti reſponderunt conſulentibus.

i c. 9. 12.
k quam tamen affert Ribera in cap. 11. epiſt. ad Hebræos.

Ab Angelo ſancto.] Idem epithetum Angelo tribuitur à Marco l, & à Tobia m. Opponitur immundo, de quo capite quinto n. Angeli nomen ibidem expoſui: nec memini abſolute poſitum pro malo, ſed ſemper ex adiunctis deſcriptum malusne ſit, an bonus.

l c. 8. 38.
m c. 10. 11.
n verſ. 16.

Miſſi à Cornelio eum excuſant, quod non venerit.

Accerſire te in domum ſuam.] Modeſte excuſant Cornelium, vt qui iuſſu Angeli accerſat, venturus ipſemet alioqui, & habiturus illi honorem. Innuit id Chryſoſtomus. E

Quando alius Centurio in Euangelio Lucæ legitur o *miſiſſe ad Ieſum Seniores Iudæorum, rogaſſeque, vt veniret, & ſanaret ſeruum eius*, ſunt qui exiſtiment p de ſuo Seniores illud addidiſſe, quibus dederat is in mandatis duntaxat, vt impetrarent. Subdit enim Lucas miſiſſe alios ad Chriſtum, qui propinquanti dicerent q: *Domine, noli vexari, non enim ſum dignus, vt ſub tectum meum intres; propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus, vt ad te venirem, ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus.*

o Luc. 7. 3.
p Toletus in Luc. c. 7. ann. 4.
q verſ. 6. 7.

Et audire verba abs te.] Petrus in capite ſequenti r narrat retuliſſe ſibi Cornelium, illi dictum fuiſſe ab Angelo, *vt Petrus loqueretur ei verba, in quibus ſaluus eſſet ipſe, & vniuerſa domus eius.* Hoc idem miſſos ad Petrum à Cornelio veriſimile eſt expreſſiſſe; ſiquidem omnia illis ipſe narrauerat. Ponitur verbum non raro, aut verba abſolute pro prædicatione Euangelij, ſiue pro doctrina, præſertim in epiſtolis Pauli, ſicut & Scripturę nomen abſolute pro diuina.

r verſ. 24.

Verſus 23.] **Introducens ergo eos recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens, profectus eſt cum illis: & quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.**

INTRODVCENS *ergo eos.*] *Intus vocat*, ait Chryſoſtomus, *ne quid eis graue accidat.* Neſcio quid graue accidere potuerit: fortaſſe ne minus commode habitarent, verebatur Petrus. Quidam codices Græci habent, τότε εἰσαγαγών, *& tunc cum introduxiſſet*: noſtri, εἰσκαλεσάμενος οὖν, &c. *cum euocaſſet autem.*

Petrus cur eos hoſpitio exceperit.

Recepit hoſpitio.] Volens vel hac ratione viſioni cœleſti obtemperare, & familiariter, ac fidenter victitare cum iis, quos tota natio Iudæorum abominabatur. Ἐξένιζε, vnum & maxime proprium verbum eſt, quod multis circumloquimur.

Hoſpitalitas propria Patriarcharum teſſera.

Propria veluti teſſera Patriarcharum eſt hoſpitalitas, quam Eliezer dimiſſus ad quærendam filio domini ſui Abrahæ ſponſam in Meſopotamiam à Deo expetiit, & per eam deprehendit s. Nam ſuper omnes coluit Abraham hoſpitalitatem, *per quam Deo placuit, & Angelos excipere meruit* t, cum apud ſe manere compelleret, nec ſciret alios eſſe, quam peregrinos vulgares. *Sunt enim ad hoſpitium non modo inuitandi peregrini, ſed etiam cogendi exemplo tendentium in Emmaus* u, inquit Gregorius *, qui ait à quodam Chriſtum ipſum exceptum, de ſe fortaſſe loquens tacito nomine x.

s Gen. 24. 11. & ſeq.
t Hebr. 13. 2. Gen. 18. 3. & 19. 2.
u Luc. 24. 29.
* Hom. 23. in Euang.

Ambroſius de hoſpitalitate quid loquatur.

Ambroſius y vero inter laudes hoſpitalitatis ponit, quod Abraham exceperit ipſummet Filium Dei, & meruerit procreare Iſaac, & Lot euaſerit incendium, & Raab ſalutem ſit conſecuta. Præterea vtitur z Pauli teſtimonio requirentis ab Epiſcopo, *vt ſit hoſpitalis* a: & hoc argumento, quoniam cum in hac vita peregrinemur, denegabuntur nobis poſt decurſam vitam Sanctorum hoſpitia, ſi duri, aut negligentes fuerimus in excipiendis hoſpitibus.

x vt eſt in ea ta tione.
y ep. 25. vel 82 ad Eccl. Vercellen.
z 1. de Abrahā c. 5. & 2. offic. c. 21.
a 1. Tim. 3. 2. & Tit. 1. 8.

Humanæ cōditionis cōſideratio nos ad hoſpitalitatem promouet.

Sed vel humanæ orationis cogitatio, *quæ humani nil à nobis alienum admonet* b, vt putemus, debet perſuadere, vt quem ipſi ſi peregre eſſe à natali ſolo contingat, beneficentię locum in aliis inuenire cupimus, eum patere peregrinis velimus *ſine murmuratione* c, hoc eſt, animo non difficili, ſed alacri, & beneuolo; vt nimirum feciſſe dixi Abrahām, & Lot, cui adiunge Laban cum Rebecca d, & Iob e, & Sunamitidem f, & Abigail g.

b Teren. in Heaut.
c 1. Pet. 4. 9.
d Gen. 24. 29. & ſeq.
e c. 31. 32.

Exempla hoſpitalitatis.

In hiſtoria noſtra, hoc ipſo capite & extremo priore, laus hoſpitalitatis tribuitur Simoni coriario, & ipſi Petro; tum etiam Lydiæ purpurarię h, & Publio Principi i, in Euangelio; Matthæ ac Magdalenæ k, & Zachæo l; & duobus peregrinantibus in Emmaus m, quos ante dixi, quos omnes conſtat ex hoſpitalitate magnum fructum percepiſſe: vt omittam alia complura exempla, & ſententiam Chriſti n: *Hoſpes eram, & collegiſtis me.*

f 4. Reg. 4. 8. & ſeq.
g 1. Reg. 25. 18. & ſeq.
h Act. 16. 15.
i infra 28. 7.
k Luc. 10. 38. & ſeq.
l infra 19. 6.
m Luc. vlt. 29.
n Matt. 25. 35.

Ioannes Apoſtolus laudat Caium, quod liberalem ſe exhiberet erga peregrinos a. Diotrephē autem vituperat, quod non reciperet b. Chriſtiani veteres adeo dediti fuerunt hoſpitalitati, vt hanc Tertullianus c appellet Catholicæ communionis conteſſerationem, alludens nimirum ad teſſeram dari ſolitam hoſpitibus apud Gentiles d. Abuſus ea conteſſeratione, & ſimulatione Chriſtianæ religionis Peregrinus, prius ob maxima crimina eiectus patria, vbique Chriſtianorum munificentia abunde, & laute viuebat, vt Chriſtianos deridens meminit Lucianus e. At Pacomius ea præſertim de cauſa ad Eccleſiam ſe adiunxit, quod in illa exerceri hoſpitalitatem animaduerteret etiam in exteros, & Paganos f, quos Paganos vt contineret in idolorum cultu, pluresque ad eum alios alliceret, Apoſtata Iulianus Chriſtianam iſtam pietatem imitatus eſt g.

Vix eſt ordo Religioſus ex antiquioribus, cui non hoſpitalitatis cura fuerit, vt omittam eum qui proprie Hoſpitaliorum cognominatus eſt. De ſeipſo teſtis Hieronymus h, ſcribens quoque à Pammachio excitatum in portu Romano xenodochiū, & Romæ à Fabiola noſocomium k: de aliis monachis tum Caſſianus l, tum Euagrius m.

Fuit peculiaris in Oriente neceſſitas hoſpitij, vbi rara oppida, deſertiora, & inculta loca, & æſtu infeſta. Colligitur id facile ex Scripturis n, quod erudite facit, adiectis aliis nonnullis, noſter Serarius o, docens vſum cauponarum non fuiſſe.

Eccleſiam Romanam ſcribit Martinus Papa I. p *quiſquis miſerabilis homo ad eam veniſſet, illum hoſpitio excepiſſe, omnia ad vſum ei præbuiſſe, nec vllum repuliſſe, dediſſeque panem mundiſſimum* (vtor Pontificis verbis) *& vinum diuerſum*, ſed omnibus illis pertinentibus.

Plura in commendationem hoſpitalitatis Auguſtinus q, Hieronymus r, Gregorius ſ, Chryſoſtomus t, Nazianzenus u, Clemens Alexandrinus x, Rupertus y, Alexander ab Alexandro cum Tiraquello z, Budæus a. Extant inſuper decreta Conciliorum, Conſtantinopolitani VI. b Aquiſgranenſis c, Pariſienſis d, Gangrenſis e, Aruernenſis f, Matiſconenſis II. g Anglicani h, Carthaginenſis IV. i Toletani III. k Rhemenſis l. Eodem faciunt celebrata in vtroque Iure orphanotrophia, ptochotrophia, brephotrophia, gerontocomia, xenodochia, noſocomia, hoc eſt, receptacula pro orphanis, pauperibus, pueris, ſenibus, peregrinis, infirmis m. Hac laude præter Pāmachium & Fabiolam, quos diximus, inſignes fuerunt Gallicanus n, vir Conſularis, & deſignatus gener Conſtantini; Samſon item, & Zoticus, de quibus perhonorifica mentio eſt in Iure ciuili o, & apud Procopium p.

Nec vero caruit prorſus virtutis huius exercitio vetus Teſtamentum, in quo & leges de illa ſancitæ ſunt q. Sed, ſi Ioſepho r credimus, Hircanus Pontifex conſtruxit xenodochium, Id vero etiam proditum eſt ab Hegeſippo ſ, & Iſidoro t. Fuit Rabbinorum quorundam opinio de vxore Lot, teſte Lyrano u, idcirco in ſtatuam ſalis verſam x, quod qua nocte accubuerunt Angeli, nec ſalem quidem appoſuit.

Inter vitia Sodomorum, quę iis initium attulerunt, non in poſtremis nominant inhoſpitalitatem y, nec non Ægypti plagarum eandem extitiſſe ferunt cauſam: arcebant enim peregrinos, aut vt mancipia dure tractabant, & oderant eos, qui ſe aduerſus eos benignius geſſiſſent, immo & hoſpites ipſos immolabant z, ex quibus decantatus Thaſius, quem Buſiris mactauit. Ægyptiæ inhoſpitalitatis meminit quoque liber Sapientiæ a.

Audimus Sinas nunc eſſe hoſpitaliores. Exuent ſine dubio cum contraria ſeritate errorum caliginem, & importatum ab hoſpitibus lumen veritatis tandem, vt bene auguror, aſpicient.

Iidem habiti inter Gentiles Barbari, qui inhoſpitales, vt Britanni ab Horatio b, Strabone c, Solino d; Tauri ac Pontici ab Arnobio e; alij quondam in Italia & Sicilia, à Plutarcho f; Lacedæmonij ac Thebani à Dionyſio Halicarnaſſæo g, & Tacito h; Apolloniatæ ab Æliano i, Philoſtrato k, Strabone l; Spartiani à Plutarcho m; Carthaginenſes ab Strabone n; Scythæ ab eodem o, & ab Herodoto p: denique tradit Strabo q, commune fuiſſe Barbaris omnibus hoſpites arcere è finibus ſuis. Apud Lucanos autem produnt Ælianus r, & Heraclides ſ, qui Sole occaſo hoſpites diuerſantes notos, ignotoſque domo exigeret, accuſatum κακοξενίας, atque mulctam eo nomine pendere coactum. Proprium Iouis epithetum veteres eſſe voluerunt ξένιον, id eſt, *hoſpitalem*, ſiquidem, vt ait eum alloquens Poeta t,

Iuppiter hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Alter orationis ſolutæ inter Latinos parens u: *Recte*, inquit, *à Theophraſto laudata eſt hoſpitalitas. Eſt enim, vt mihi quidem videtur, valde decorum patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus. Idque etiam Reipublicæ eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe noſtra non egere.* Idem adhuc Iouis hoſpitalis numē nihil vnquam cælari poſſe, nec hoſpites offendendos eſſe, ne Iouis hoſpitalis fidē implorēt, nō ſemel docuit x. Delapſus neſcio, quo pacto ad retractādum ſum, de quibus dixeram quoque antea. Illud ad pietatem Gallorum confirmandam, quod hoſpitales domos, domos Dei nominent, Gulielmi Pariſienſis y non recenti confirmare poſſum teſtimonio.

Nimius ſim, ſi omnia colligam, quæ Homerus z, Xenophon a, & Phocylides, Menander, & alij perplures in hanc ſententiam pronunciant. Non profanæ tantum, ſed ſacræ quoque literæ Iouis hoſpitalis meminerunt, vt Machabæorum hiſtoria b: & ſcio profanos homines, quod in Cicerone notauit Lactantius c, hoſpitalitatem à vera iuſtitia atque liberalitate detorſiſſe, & ad vtilitatem rapuiſſe. Clauſulam adiicio Toxaris cum Solone de peregrino Anacharſi, quem illi adducebat, orationem: *Venio maximum tibi munus adducens, virum peregrinum egentem amicitia.*

Sequenti autem die ſurgens profectus eſt cum illis.] Deeſt in textu Græco principium, *ſurgens*, ἀναστὰς, etſi quidam pauci id habeant. Noctem, & quod reliquum fuerat diei præteritæ tractauit nuncios Petrus, eoque tempore habitos pios ſermones veriſimile eſt, non ab iis tantum, ſed ab aliis quoque Diſcipulis ad tam lætum nuncium de tanto viro flagitante Euangelium: de quibus mox mentio fit proximis verbis.

Et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.] Syrus hic legit, ואזל עמהון אנש מן אחא דיופא *vezal hhammehun enaſch min acha deiuppi*, id eſt, *& abiit cum eis vir vir*, id eſt, aliquot ex *fratribus, qui in Ioppe*, vel, *& comitatus eſt eos vnuſquiſque ex fratribus Ioppenſibus*. Aliena quidem hæc verſio à Græco textu, qui habet τινὲς *quidam*, & ab eo,

Hoſpitalitati quantū veteres dediti Chriſtiani fuerint.
a epiſt. 35.
b ibid. 10.
c in Apol. ca. 20.
d Plaut. in Pœnulo, & in Ciſtel.
e Dial. [illegible]
f in vita, apud Sur. 14. Maii.
g Nazianzen. orat. 1. cōt. Iul.
h li. 7. in Eze. & in prœmio.
i ep. 27.
k epi. 3.
l 4. de inſt. renunc. c. 7.
m in vita Patrum, c. 3.
Omnes religioſi hoſpitalitatē maxime colunt.
n Gen. c. 19. 2. c. 21. 4. [illegible]
1. Reg. 10. 4. [illegible]
o [illegible]
p ep. [illegible]
q [illegible]
70. de Temp.
Hoſpitalitati Romana Eccleſia maxime fauit.
r [illegible] ep. ad Tit. & [illegible]
ſ l. 21 [illegible] ep. & lib. 12. ep. 8. & 24.
t 30. 12. ep. ad Rom. hom. 30 hom. 41. in Gen. & Tom. 5. hom. de Laci. & hoſpita. & concio. 2. de Lazaro.
u ora. de amo. pauperum.
x 4 Strom. c. 7.
y in c. 10 Ma. Qui recipit Prophetā &c.
z li. 4. c. 10.
a in l ſciet, ſ. quantum ad rebus. de off. Præconſ.
b can. vlt.
c c. 141.
d lib. 1. c. 14.
e c. 21.
f lib. 2. c. 103.
Hoſpitalia in lege veteri fuerunt erecta.
g cap. 2.
h c. 6. apud Bedam 4. hiſtor. Ang. c. 5.
i c. 14. 38.
k cap. 7.
l cap. 17.
Sodomitæ inhoſpitales fuerunt.
m in Auth. 7. ſ. vlt. & Auth. ſi quid quid, de impenſis. C. de Epiſc. & cle. l. omnia promologia. [illegible] 23. q. 8. c. in quolibet. n in Martyr. Rom. o ſupra citato loco p li. 1. de ædif. Iuſt. q Exod. 22. 21. c. 23. 9. Leu. 19. 33. c. 23. 22. Num. 15. 13. 15. 19 Deut. 14. 21 c. 26. 11 12. r 13. Ant. c. 16. ſ lib. t li. 1. Ori. c. 33. u in c. 19. Gē. x Gen. 19. 26. y Eze. 16. 49.

z Ouid. 1. Faſt. Hyginus in fabulis. Plutar. in Parallel. c. 38. Strabo lib. 17. Diodo. lib. 1. c. 4. Arno. 8. cont. Gent. Augu. 18. de ciui. cap. 12. Euſeb. in Chron. Philo li. de Abrahā.
Inhoſpitales & Barbari iidem apud Gentiles.
a c. 19. 13. 14. 15.
b lib. 3. Carm. ode 4.
c lib. 4.
d in Polyhiſtor. c. 34.
e 8 cont. Gēt.
f in paral. ca. 38.
g lib. 2.
h lib. 12.
i 13. var. hiſt.
k 6. vita Apol. c. 10.
l lib 8.
m in Agide, & in Lycurgo.
n lib. 17.
o lib. 7.
p lib. 4.
q lib. 7.
r lib. 4 Var. hiſtor.
ſ in Politic.
t Vergil. 1. Æneid.
u Cicer. 2. de Offic.
Hoſpitalitas res eſt maxime illuſtris.
x in orat. pro Deiotaro, & 3. de Finib.
y lib. de morib. c. 6. pag. 207.
z Odyſſ. 8. 9. 13 14.
a 3. & 6. apud Cyropæd. & 3. Inſtit. [illegible]
b lib. 2. ca. 6. 2.
c lib. 6. c. 10.

a c.11.12.
Quomodo plurimi & pauci Petrũ comitati ſint.

A

quod poſtea narrauit Petrus *a*: *Venerunt autem mecum & ſex fratres iſti.* Sed non eſt alienum à vero, proceſſiſſe omnes foras, ac deduxiſſe ad aliquantum ſpatium, tum vt honore Petrum proſequerentur, tum vt Petri hoſpites: ſex autem ſolos comites ſe Petro vſque Cæſaream adiunxiſſe, quod enixius id voluerint, & Petrus permiſerit.

Abraham hoſpites ſuos deducebat.
b Gen. 18.16.
c Odyſſ. v.
d Odyſſ.

Abraham hoſpites ſuos ſimul gradiens deducebat *b*: & Vlyſſem laudat Homerus *c*, quod non modo ſuſceptor hoſpitum iucũdus, verumetiam comis deductor eſſet. Idemque de Ioue hoſpitali prædicat *d*. Gagneius ait, multam cateruam fuiſſe cum Petro, vt multos tandem teſtes haberet.

B

Sane conuinci non poteſt fuiſſe tantum ſex, quoniam quod Petrus narrat poſtea in Ieruſalem, poteſt intelligi de illis, qui ex aliorum plurium numero illuc ex Cæſarea, quo iuerant, ab Ioppe aſcenderint: & quo plures habuiſſet teſtes, hoc melius ex Circũciſione fidelibus ſuper viris præputiatis admiſſis ſatisfeciſſet.

Pauci ſolum quomodo Petrum comitati ſint.

Attamen dictus capitis ſequentis locus magis fauet, decebatque prudentiam, & modeſtiam Petri tam multos aſſeclas in aliena domo non adhibere. Nec deerant Cæſareæ, Philippi Diaconi natali ſolo, alij fideles, qui in illa controuerſia, idoneum de hoc teſtimonium ferrent, cum opus eſſet.

C

Bene monet Gloſſa ordinaria, quoſdam codices ad verba iſta quæ tractamus, hæc alia ſubtexere, *vt Petro teſtes ſint*, *Neque enim*, inquit, *ſunt de textu, & non habentur in libris correctis: ſed primo fuit quadam Gloſſa interlinearis* (neſcio an inde Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *e*, qui ea ponit, acceperit) *poſtea textui inſerta per ignorantiam Scriptorum, ſicut & in multis aliis locis veteris, & noui Teſtamenti.*

e in Hiſt. Act. c.51.

Verſus 24.] Altera autem die introiuit Cæſaream. Cornelius vero expectabat illos, conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.

D

ALtera autem die introiuit Cæſaream.] Biduum fere poſuit in itinere, ſicut hi, quos miſerat Cornelius. Pedibus ambulaſſe credendum eſt, via enim breuior erat, quam vt diebus duobus equitanti opus fuerit.

Petrus pedibus iter fecit.

Cornelius vero expectabat illos.] Non dubito quin illo quatriduo multo vacaret magis orationi, ieiunio, eleemoſynæ, & alijs operibus bonis, vt ſe quam maxime compararet ad accipiendum, ſicut vere erat, verbum Dei.

E

Conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.] *Merito*, ait Chryſoſtomus, *non enim iuſtum fuiſſet etiam cognatos, & amicos non ſimul adduci: hoc amici officium, hoc pij, in talibus bonis neceſſarios amicos facere ſocios.* Merito hos conuocat, quibus fidebat, & cum quibus de talibus ſemper egerat, quæ fruſtra cum aliis tractaſſet: & videntur hi ab ipſo fuiſſe inſtituti. *Qui ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet*, ac in his quidem primo loco, quæ ſpectant ad æternam ſalutem, *fidem negauit, & eſt infideli deterior* f. Chryſoſtomus *g* ad idem propoſitum affert verba Eſaiæ *h*, iuxta Septuaginta, *Domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris.*

f 1. Tim. 5.8.
g Hom. 14. in 1. ad Tim.
h c.58.7.
Quomodo ſit infideli deterior qui ſuos deſpicit.
Cornelius quibus ſimilis videatur.
i Ioan. 1.42.

Docet vero eſſe infideli deteriorem, qui eam ſuorum curam non habet, hoc eſt, prouidentiam animæ, corporiſque, quoniam ille etſi alienos deſpicit, propinquos tamẽ nequaquam aſpernatur. Similis mihi videtur Cornelius Andreæ *i*, qui fratrem, & Philippo *k*, qui Nathanaelem adduxit ad Chriſtum: Samaritanæ, quæ ciues ſuos inuitauit ad eundem *l*: Matthæo, qui vocatus à Chriſto, celebrauit conuiuium *m*, in quo voluit illum eſſe, vt per eam occaſionem plures Chriſto adiungi poſſent: mulieri illi *n*, quæ inuenta drachma conuocauit vicinas, & amicas ad congratulandum ſibi.

k ibid. 41.
l infra 4. 29.
m Luca 5.29.
n Luca 15. 9.

Cognati qui ſint.

Cum cognatis.] Græce dicũtur *συγγενεῖς*, quos Syrus exponit, *filios cognationis*. Cognatio complectitur lata ſignificatione communiter genitos, & quaſi ab eodem ortos genitore: de qua voce Ambroſius ad Paternum *o*, qui alibi putat more Hebræorum dici de omnibus eiuſdem gentis, vt de ipſis Hebræis. Sic enim Elizabeth vocatam Mariæ cognatam *p*: & alios eiuſdem Elizabeth *q*: & à Paulo cognatos ſuos omnes Iſraelitas *r*, denique Mariæ cognatam eſſe Elizabeth, quia ambæ Iſraelitæ, aut ex eadem tribu.

o epi. 66. nou. edit.
p Luca 1. 36.
q ibidem 58.
r Rom. 9.3.

Elizabeth quomodo cognata Mariæ fuerit.

Quicquid ſit de Elizabeth, quæ non ex tribu Iuda, ſed Leui erat, & ex familia Aaron, & ſi non arctius cognationis vinculum interceſſiſſet, non deſignaſſet Angelus perſonam coniunctam, notam, ac familiarem, quippe cum ſecundum cognationem generalem aliæ multæ potuerint eſſe nomen habentes Elizabeth: nec viſitatura illam Maria fuiſſet, vel tres apud eam menſes manſiſſet *ſ*: omiſſa, inquam, controuerſia iſta, de qua præſertim Toletus in Lucam *t*, cognatio magis proprie ſecundum Iuriſconſultos, eſt inter eos, qui ex eodem ſanguine per fœminas coniunguntur, agnatio inter eos, qui per patrem ex eadem familia ſunt: quamuis cognatos etiam interdum omnes conſanguineos appellent. Vnde ſemper agnatio eſt nomen ſpeciei, cognatio interdum vt genus hanc quoque comprehendit, vt conſtat ex Iure ciuili *u*, & ex Ambroſio priore ex citatis locis, vbi Paternum reprehendens negat dici poſſe agnatos, qui per patrem non deſcendunt, vt fratres vterinos ex diuerſo patre natos. Lege Lexicon Iuris.

ſ Luca 1. 40. 56.
t cap. 1. anno. 108.
u l. inter agnatos ff. vnde legitimi. & l. Iuriſconſultus. ff. de gradibus & affinibus.

Cognatus & cognata quid vulgo ſignificent.

Hoc tempore vocant Hiſpani & Itali cognatum ſuum pro ſororio, id eſt, pro eo qui nupſerit ſorori, & cognatam pro ea quæ nupſerit fratri. Sed & alia acceptio apud veteres reperitur, vt apud Iuſtinum *x*, Æmilium Probum *y*, Victorem Vticenſem *z*, vt qui ſunt ſororij, vocentur generi, & Gregorius *a* eum qui gener eſt, cognatum appellat, Auſonius *b* eundem nominat affinem: ſic vſurpat quoque Iornandes *c* pro tali affini vocem cognati, Turonenſis *d* vero nomen propinqui. Erat enim olim ignotum ſororij vocabulum, nec ſororis vir, Iſidoro teſte *e*, nomen ſpeciale habebat, vt eſt etiam in Decreto *f*: Galli dicunt pulchrum fratrem: & quandoq; fratris abſoluto nomine ad id ſignificandum auctores Latini vtuntur. Apud Sidonium *g* Hecdicius dicitur ſororius, qui coniugem habebat ſororem eius, quemque Turonenſis *h* propinquum ipſius vocat. Tandem Cuiacius *i* obſeruat ſicut generos, ita cognatos quoque ac affines nominatos qui ſunt ſororum viri. Verum hoc, vt dixi, loco laxior & communior cognatorum notio.

x libro 18.
y in Pauſania.
z libro 1.
a 3. Dial. c. 1.
b in Parental. carm. 16. & 21.
c de ſucceſſ. regno in Lauro Aug. ſermone. & de reb. Getic. c.44.
d 2. Hiſt. c.24.
e 9. Orig. cap. vlt.
f c. quid autẽ, 35. q. 5.
g carm. 20.
h ſupra.
i 6. obſeru. c. 17.

Decipitur ergo Dominicus Soto *k*, docens agnationem eſſe genus, & cognationem eſſe ſpeciem. Tamen confunduntur aliquando hæc nomina. Cornelius Gentilis habuit cognatos vel alios Gentiles eiuſdem religionis, iuxta generalem illam cognationis primam acceptionem traditam ab Ambroſio; vel etiam ſanguine coniun-

k 4. diſt. 40. q. vnica. art. 1.

A

ctos: quos qui mittuntur, aut abeunt in prouinciam, ſecum non raro deducunt.

Et neceſſariis amicis.] Syrus diſtincte ponit, *amicis, & neceſſariis.* Sed plus eſt eſſe neceſſarium, quã amicum, & minus quam cognatum, ſicut neceſſitudo quam cognatio: quamuis & promiſcue vtrumque nomen pro coniunctione affinitatis, vel ſanguinis, vel meritorum.

Apud Græcos οἱ ἀναγκαῖοι abſolute interdum dicuntur, qui item apud Latinos abſque addito neceſſarij, quos Euſtathius *a* interpretatur προσήκοντας κατὰ γένος, & Budæus *b neceſſitudine, & propinquitate coniunctos.* Atque idem eſt de nomine τῆς ἀναγκαιότητος, ſicut & de Latino neceſſitudinis.

a in Homerũ.
b in Com. lin. Græcæ.

B

Non alibi vocem iſtam Latinam neceſſariorum in hac ſignificatione arbitror inueniri, quam ſemel in libro Iob *c*, vbi tamen eſt Hebræa vox, תושיה *thuſchiah*, ſignificans *legem, ſapientiam, ſubſiſtentiam*: ita vt Latinus interpres legem amicitiæ violatam ibi ſignificari intelligens, ea ſit vſus dictione. Sapientiam reddit Chaldæus: βοήθειαν, id eſt, *auxilium*, Septuaginta. Sunt neceſſarij, inter quos neceſſaria conferuntur officia tum conſilio, tum re.

c cap. 6. 13.

C

Verſus 25.] Et factum eſt cum introiſſet Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.

ET *factum eſt cum introiſſet Cornelius.*] Vel in ciuitatem Cęſaream, vel prope domum. Primum conſciuiſſet inuidiam Petro, & fortaſſe Cornelio odium, ſi videlicet in tam ampla ciuitate, tot ſpectantibus Gentilibus Iudæiſque, idiotam, ac nouæ hominem religionis adeo honorifice accepiſſet.

D

Obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.] Gloſſa interlinearis & Hugo arbitrantur ex imperitia Petrum vt Deum à Cornelio adoratum. Lyranus adoratione duliæ, quoniam ſciret non eſſe Deum, ſed eius nuncium: Gloſſa ordinaria, Beda, Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *d*, Carthuſianus: fauetque Chryſoſtomus, & alij, eo modo, quo inſignes doctrina & moribus viri ſolent honoris externo ſigno coli: Chriſto Martha prodiit obuiam *e*, ſed etiam vt Deo: Lot vero Angelis *f*.

Petrus quo honore à Cornelio affectus fuit.

d in Hiſt. Act. cap. 53.

e Ioan. 11. 20.
f Gen. 19. 1. 2.

E

Verba Petri, quibus refutans eum honorem dixit: *Et ego ipſe homo ſum*, indicant profecto putaſſe Cornelium, Petrum eſſe aliquem Angelum humana forma veſtitum, quales Angelos apparuiſſe Iudæis diſcere potuit ex iiſdem, & priore experimento eius, qui apparens iuſſerat accerſiri Petrum: vel etiam eſſe ex diis minorum Gentium vnum, prout inter Gentiles vigebat opinio de his, & de aliis maioribus diis. Hieronymus *g* eodem videtur dicere Cornelium errore laboraſſe, quo Lycaones, cum Paulum vt Mercurium, Barnabam adorauerunt vt Iouem *h*.

Qualem de Petro Cornelius opinionem habuerit.

g cont. Vigilantium.

h Act. 14. 11.

Gregorius *i* docet, *agnouiſſe primum Paſtorem Eccleſiæ in adorante Cornelio ſuper ſe ſibi honorem oblatum: conditori namque ſuo hominem debere, non homini proſterni.* Alibi *k* ſcribit, quod Petrus à bene agente Cornelio, & ſeſe ei humiliter proſternente immoderatius venerari recuſauit, ſeque illi ſimilem, nimirum hominem, recognouit. Excuſandus eſt Cornelius, quamuis iam iuſtus, quia Angeli de Petro teſtimonium potuit ingenerare exiſtimationem eſſe aliquid in eo diuinitatis, à quo de rebus maximis inſtituendus foret, quod Angelus ipſe non feciſſet.

Cornelius non errauit, dum Petro ſe proſtrauit.

i 22. Moral. c. 10. vel 11.

k 26. Moral. c. 19. vel 22. & lib. 2. epiſt. 24.

Ioannem ipſum adoratorem Angeli, Angelus adoratus correxit *l*, prohibuitque *quia talis apparuerat, vt pro Deo poſſet adorari*, inquit Auguſtinus *m*. Cui ſententiæ ſubſcribit Remigius Rhemenſis *n*, B. Thomas *o*, Cælius Pannonius *p*, Gregorius de Valentia *q*. Idem innuit Gregorius *r*, licet eam præterea cauſam reddat *ſ*, quia naturam humanam Angelus per Filij Dei Incarnationem, antequam ſe ab homine adorari ſinebat, redemptam & erectam, ac ſibi ipſi quoque prælatam veneratur, nec in membris ſubiectam deſpicit, *quam in ipſo*, inquit, *membrorum capite prælatam vidit.*

Cur Angelus noluit à Ioanne adorari.

l Apoc. 19. 10. c. 22. 9.

m quæſt. 61. in Gen. & lib. 20. con. Fauſtum, c. 21.

n in Apocalypſim, ex manuſcr. Capituli Senon.

o 2. 2. quæſt. 84. a. 1. ad 1.

p in Apoc.

q To. 3. Diſp. 6. q. 11. puncto 5.

r li. 22. Moral. c. 10. vel 11.

ſ 27. Moral. c. 8. vel 12. & hom. 8. in Euang.

Placet hęc de Angelo poſterior cauſa vt & Gloſſæ Ausberto, Haymoni, Ruperto, Bedæ, Anſelmo, Richardo de S. Victore, Hugoni Cardinali, aliiſque in Apocalypſim, & Bonauenturæ *t*, & Suarez *u*, & Pererio *x*, addita inſuper in homine dignitate miniſterij diuini, atque tolerantiæ pro eo, vt notat in eandem Apocalypſim Ribera adiecto item ſplendore virginitatis, qua Ioannes eniteſcebat, eſtque quadam ratione quiſquis ea præditus eſt, ſuperior Angelis, vt obſeruat Viegas exponens eundem locum. Ratio illa de virginitate traditur quoque à Petro Damiano *y*. Addunt alij in eodem ſacerdotalem dignitatem, quę maior eſt Angelica. Aptiſſima ratio ex miniſterio, quo fungebatur Ioannes, prophetando, ac teſtimonium prædicationis exhibendo, & hac de cauſa patiendo, vt ſatis præſeferunt verba eiuſdem Angeli, quæ Ioannes recitat *z*.

t 3. diſt. 9. art. 1. q. 5.

u 3. p. loco citando infra.

x in c. 18. Geneſ. n. 7.

y Sermo. 1. de S. Ioan. Euan.

z Apo. 19. 10.

Cæterum nullo pacto exiſtimo Ioannem ignoraſſe, Angelum fuiſſe, quem hoc ipſo nomine etiam exprimit, & Angelo, quantumuis Deum repræſentaret, non deberi latriam, ne non tam ad Deum, quã ad creaturam videatur eiuſmodi adoratio referri. Accedit, quod ſemel admonitus non iterum id contendiſſet, niſi ex quadam tantum vrbanitate prohibitum ſe crediddiſſet.

Ioannes non ignorauit Angelum eſſe, quem voluit adorare.

Verba procidendi & adorandi non obſtant. Crebro enim in Scriptura *a*, & communi quoq; vſu, per externum corporis habitum geſtumve idem hominibus præbetur honor ac veneratio, quæ Angelis, & Sanctis, & Deo ipſi, cum interna ſit, longe diſpar, vt & quidam exteriores geſtus vni Deo proprij: atque contra legem Dei non eſſe, adorari aliquem hominem, docet egregie Rupertus *b*.

Viſus & idem corporis habitus ad Deũ & Sanctos colendos referri poteſt.

a vt Gen. 19. 1. et 27. 29. 2. Reg. 1. 2. & 3. Reg. 1. 16.

b li. 1. de Victor. c.

Sed vt redeam ad Cornelium, id quod dixi, falli potuiſſe in opinione de Petro, tametſi vnum Deum vere coleret, ſentit mecũ Alanus Copus *c*, poſt Hieronymum *d*, & annuit Bellarminus *e*, & Ioſephus Stephanus *f*, & Gregorius de Valentia *g*. Nec video quam valide conuelli poſſit ratio à me allata ex verbis Petri, ab iis, qui præ ſola modeſtia honorem aſſerunt à Ioanne refutatum, in quibus eſt præter alios Gabriel Vaſquez *h* noſter, & Suarez *i*, & Salmeron hoc loco.

c Dial. 2. c. 7.

d cit. loco con. Vigilan.

e Tom. 1. li. 1. de Sanctis, ca. 14. ad 4.

f libr. de oſculat. pedum Rom. Pont. ca. 2.

g To. 3. Diſp. 6. q. 11. puncto 5.

h li. 1. de adorat. ca. 3. num. 161.

i Tom. 1. de Incarnat. Diſput. 55. ſect. 1.

Procidens ad pedes eius adorauit.] Sic legitur Stephanus cuſtos carceris procidiſſe ante Paulum, & Silam *k*.

k Act. 16. 29.

Non eſt neceſſe, vt prono in terram corpore, quod Lot fecit exiens obuiam Angelis, & adorans eos *l*, & Abigail venerata Dauid *m*. *Ante pedes procumbendi, & ad genua etiam accidendi, gratia ſalutandi, vel ſupplicandi, apud exteras nationes,* inquit Ioſephus Stephanus *n*, *vſus fiat maximus apud Romanos, cum vrbem Conſules habuere, non ita*

l Gen. 19. 2.

m 1. Reg. 25. 23.

n ſupra, c. 2.

Romani principes ſibi genua & pedes oſculari voluerunt.

creſcente tamen paulatim Imperio, cum honorum augmẽto, & peregrini mores inferri cœperunt. Exempla lege apud illũ, tũ de Caio, Caligula, Nerone, Othone, Traiano, Adriano, Antonino, Diocletiano: qui alios ad oſcula genuũ & pedum admiſerunt, præſertim vltimus, cuius exemplo (vt qui idcirco calceamenta ornaret auro, & argento) inuidioſe, ac falſo Ioannes Cuſpinianus Romanum Pontificem calumniatur, tyrannicũ ſibi pedes oſculandi morem in communem vſum Chriſtianorum perduxiſſe. Iam vero tempore Conſtantini Imperatoris morem fuiſſe antiquum in ſalutando, ac renunciãdo Imperatore, in genua procumbere, teſtis eſt Eunapius *a*, & plurima extãt in Hiſtoriis profanis, & Eccleſiaſticis huius rei monumenta.

a in vita Ædeſij.

Imperatores, qui pedes ſibi oſculari voluerunt, inconſulte fecerint, alij non.

Porro vt inconſulte, qui primi eos honores exegerunt, id fecerint, ac iniquo id animo populus primum tulerit, in poſteris omnem demitigauit inuidiam, quod iidem in illos à populo honores vltro, libenterque ſint delati, *exiſtimantes*, vt Gellius ait *b*, *niſi Principes, tanquam publicos parentes, ſummo ſtudio venerarentur, aliquid de eorum ſumma dignitate detrahi, aut imminui.* Furius Camillus cum triumphans curru vectus eſt quatuor iũctis equis, tyrannice putatus eſt diuinitatem affectaſſe *c*: at quotquot poſt illum triumpharunt, ſine tyrannidis ſuſpicione morem illum ſeruauerunt. Cum Cæſari diadema M. Antonius impoſuit, populus aduerſatus eſt *d*: deinde nunquam in vnius dominatum Reſpublica peruenit, quin diadema ſimul cum omnium acclamatione Principi delatum ſit. Ad eundem modum quod Diocletianus diuinitatis de ſe opinionem, vt eſt auctor Caſſiodorus *e*, concipiens fecit, hac remota prorſus inſolẽtia, & ſine nota, vel iniuria alij, deinceps vſurpauerunt.

b lib. 2. c. 2.

c Plut. in vita.

d Cic. Phil. 2.

e in Chron.

Cornelius procidit ad pedes Petri tanquam patris ſpiritualis.

Itaque Cornelius procidit ad pedes Petri tanquam patris ſpiritualis, ſicut iunior Tobias domum regreſſus, ſtatim oſculatus eſt patrem, hoc eſt, veneratus *f*: & Eliſæus vtrumque parentem, antequam Eliam ſequeretur *g*: & tanquam ducis, *ac veluti currus, & aurigæ* *h*, hoc eſt, in quo ſummam regiminis, & ſalutis collocaret: quo pacto eundem Eliam princeps quinquagenarius coluit curuatis genibus *i*: & tanquam doctoris, & Prophetæ: qua de cauſa Nabuchodonoſor Danielem adoraturus, & hoſtias ac incenſum ei oblaturus, in faciem ſuam cecidit *k*: & tanquam ſupremi hierarchæ, vt ab Alexandro Magno Iaddum (qui & Simon, & Ioiadas, vel Iaduas) Iudæorum Pontificem adoratum prono corpore in terram, tradit cum Ioſepho *l*, Zonaras *m*. Genua tangebant ſupplices, qui & Græce vocantur γονυπετεῖς, velut miſericordiæ conſecrata, vt Plinius *n* docet, Plutarchus *o*, Seruius *p*, & quod ſint ſymbolum roboris, viriumque, vt proinde qui non ea flectit Elephas, regiæ ſit hieroglyphicum potentiæ. Vel ſignificatur à ſupplicibus, dum tangunt alterius genua, vt quam facile flectit is ſua, iam ſuum facile inflectat animum: ſicut & cum femur, ab ea ſe veluti parte vitam expectare, quæ principem tenet in generando locum: ſed hac de re plura Ioannes Goropius Becanus *q*, poſtque ipſum Martinus Roa noſter *r*. Aduolui ſolitos præterea ſupplices & affundi pedibus dominorum, vel etiam parentum, legimus apud Plinium *ſ*, Saluianum *t*, Chryſologum *u*, Sidonium *x*.

f c. 11. 7. 11.
g 3. Reg. 19. 20.
h 4. Reg. 2. 12.
i ibid. 1. 13.
k Dan. 2. 46.
l 11. Ant. c. 8.
m Tom. 1. Annal.
n lib. 11. c. 45.
o rerum Roma. c. 49.
p in 3. Æneid.
q lib. 5. orig. Antuer.
r li. 4. Sing. c. 5. & 6.
ſ lib. 9. ep. 21.
t ep. ad Hypatiũ & Quietã.

In Clemente VIII. & alijs Petrum, imo Chriſtũ veneramur.

u Ser. 93.
x lib. 4. ep. 13.

Petrum in Clemente VIII. qui viuit, & regnat, & in quolibet alio Romano Pontifice agnoſcentes, immo & Chriſtum ipſum, cuius vices in terris gerit, ad illius pedes exoſculandos proni aduoluimur: & merito vſurpamus illud de ipſo, quod eſt in Deuteronomio *y*: *In dextera illius ignea lex: dilexit populos: omnes Sancti in manu illius ſunt: & qui appropinquãt pedibus eius, accipient de doctrina illius.* Spectat eodem locus Eſaiæ *z* ſenſu ſaltem accommodationis: *Et venient ad te curui filii eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi.*

y c. 33. 2. 3.
z c. 60. 14.

Imperatores qui Romani Pontificis pedes ſunt exoſculati.

Denique exploratiſſimum eſt, hunc oſculi pedum Pontificis honorem Pontifici detuliſſe ex Imperatoribus Iuſtinum ſeniorem, Iuſtinianum II. Federicum I. (etſi ad oſculum pedum non eſt ante admiſſus, quam ſtratoris officio fungi more Maiorum compelleretur, Conſtantini præſertim magni exemplo) & poſteriores deinceps omnes, vt omittantur Reges Pipinus, Carolus magnus, & tam multi alij. Sed & inter priuilegia Romani Pontificis, Gregorius VII. ſanctitate conſpicuus nono loco illud recenſuit, quod ſolius Papæ pedes omnes Principes deoſculentur *a*.

a teſte id loco Stephano de oſculat. pedum Rom. Pont. c. 17. ex libr. 2. Regiſt. fol. 109. quod eſt manuſcriptum in Bib. Vatica. & nunc eſt in to. 3. ep. decretal. libr. 2. epiſtol. Greg. VII. poſt epiſt. 55. pag. 658. edit. Rom.

Iam inde etiam fere ab Innocentij II. tempore communi principum omnium vſu literę pręſcriptæ ad Pontificem in ſalutatione pedum exoſculationem continent. Trita eſt quoque illa adiurandi, & obſecrandi venerabilem perſonam formula, PER VESTIGIA TVA. Habent idem Acta perantiqua Suſannæ martyris Præpedignam Caij Pontificis de more pedes oſculatam. Hac demiſſione, & proiectione corporis nemo neſcit animi demiſſionem declarari, & quendam præ maieſtate alterius pudorem ac ruborem, vt hoc loco cum Beda Gloſſa ordinaria obſeruat: vel, vt Arnobius *b* loquitur, ſcribens *ita ſalutatos, quibus honor impendebatur, tanquam ancillæ, aut ſeruuli trepidationem.*

b lib. 7. contra Gentes.

At oſculum amoris ſymbolum non ſeruilem metum, ſed filialem, atque reuerentiæ plenum demonſtrat.

Epiſcoporũ pedes exoſculari mos olim fuit.

Lege Thomam Bozium in ſignis Eccleſiæ *c*, & Cæſarem Baronium in Eccleſiaſticis Annalibus *d*, qui cum meminerunt præterea Epiſcopos eo honoris genere cultos ab Imperatoribus Regibuſque, quod diximus (de Epiphanio teſtis Hieronymus *e*, omnis ætatis & ſexus turbam pedes exoſculatam) argumentum profecto ex minorum, maiorumque comparatione ſuppeditant, pro Epiſcoporum Epiſcopo: & multo magis cum Chryſoſtomus *f* adire Monachos, ad eorumque prouolui veſtigia ſuadet, & ex Actis Suſannę habetur, etiam Sacerdotibus oſculatos pedes. Sed & Epiſcopi vt Pontificis oſcularentur pedes, æque certum eſt, extatque luculentum teſtimonium in epiſtolis Orientalium Epiſcoporum ad Symmachum *g*. Anaſtaſius Bibliothecarius deſcribens creationem Leonis IV. Pontificis, quæ fuit anno Chriſti 847. tradit in Lateranenſi Patriarchio, pedes ei, morem obſeruando antiquum, omnes oſculatos eſſe. Eſt item in Actis Hippoliti, Euſebij, & ſociorum Martyrum, ad Stephani Papæ pedes anno circiter 259. ſanctos illos Martyres & alios fideles ſe abieciſſe.

c lib. [illegible] 20. c. 5.
d variis locis.
e epiſt. 61. ad Pammac.
f Hom. 59. ad populum.
g Tom. 2. epiſt. Rom. Pontif.

Hoc tempore Cardinales ac multis retro annis, poſt vnam, aut alteram pedum Pontificis oſculationem in ipſius electione, deferũt ei manus tantum, vel os inter Miſſarum ſolemnia, cum ad oſculum admittuntur. Sunt enim Pontificis, ac Eccleſiæ totius primarij conſiliarij, ac veluti cardines, ſuper quos poſuit Deus orbem *h*.

h 1. Reg. 2. 8. Iob 9. 13.

Verſus 26.] Petrus vero eleuauit eum, dicens: Surge, & ego ipſe homo ſum.

a Rober. Stephano. Leontius quale Euſebiæ Imperatrici reſponſum dederit.

PEtrus vero eleuauit eum.*]Quidam codices *a* Græci habent, ἀνάστηθι, τί ποιεῖς; κἀγὼ, &c. *Surge, quid facis? & ego*, &c. Suidas ſcribẽs de Leõtio Tripolis Lydiæ Epiſcopo, narrat, cum Euſebia Conſtantij vxor ſuperbia elata, ab Epiſcopis adoraretur, ſolus vero eam adulationem aſpernatus domi maneret; & illa ad Concilium indictum qua minis, qua precibus, qua promiſſis illum euocaret, hoc modo reſpondiſſe: *Si me ad te venire volueris, debita Epiſcopis reuerentia conſeruata, vt ego quidem ingrediar; tu autem ſtatim de ſublimi iſto ſolio deſcendens, reuerenter mihi obuiam procedas, & caput meũ manibus ſupponas benedictionem acceptura: ac deinde ego ſedeam, tu verecunde aſtes, cum iuſſero, ſigno dato ſeſſura; ſi hæ, inquam, tibi conditiones placuerint, veniam ad te: ſin alio modo, non tam multa dabis, tam magna non poteris, vt nos honore Epiſcopis conueniente neglecto, diuinum ſacerdotij inſtitutum violemus.*

b in c. 49. Reges in Synodis quale ſubmiſſionis ſignum coram Epiſcopis ediderint.

Leo Caſtro interpretans Eſaiam *b*, teſtatur ſe in peruetuſto codice legiſſe, Reges olim cum adirent Epiſcoporum Synodum, procumbere ſolitos toto corpore in terram ante Epiſcopos, & terram ipſam exoſculari, neque prius ſe attollere humo, quam illi ſuis ſedibus ſurgerent, & illos brachiis attollerent, & ſella quadam regia pro dignitate collocarent. Non ſurrexiſſet, opinor, ingenuus hic, & pius Cornelius, niſi Petri imperio, & manibus erectus, qui præ modeſtia, vt ante vidimus, non eſt paſſus tantam demiſſionem: aut vt corrigeret nimiam Cornelij opinionem de ipſo, aut vt aliorum vel errori, vel offenſioni occurreret: poſtremo, vt hoc etiam quaſi præmium honoris illis præſertim teneræ Eccleſiæ principiis reijceret, qui pote, vt cecinit Arator,

——genibus quem poplite flexo
Non ſinit aduolui: gratis dare munera ſuetus
Arcet honoris opus.——

Gregorij magni ſingularis humilitatis exemplum.

c c. 151.

Gregorius Magnus, is qui cum celſitudine Pontificiæ maieſtatis Chriſtianam humilitatem ſummopere coluit, &, vt prius cognouimus, Petri illam modeſtiam celebrauit, Ioannem Abbatem Perſam, vt eſt in Prato ſpirituali *c*, ad ſe adorandum, in media vrbe progredientem præuertit, proſtrando ſe humi coram illo, neque ante ſurgendo, quam illum ſurrexiſſe vidiſſet. Alter Gregorius ordine V. vna cum Othone Imperatore obuiam proceſſit Nilo Abbati, & illum vterque in medio collocatum deduxit, ac ſumma veneratione manus eſt exoſculatus *d*.

d in vita Nili, & Gabriel Barrius l. 3. de ant. Calab. Priuilegium ſanctitatis quale.

Eſt hoc priuilegium ſanctitatis, non præiudicium hierarchicæ dignitatis: & vero non deſunt talia in aliis inferioribus exempla, vt in Nicephoro Conſtantinopolitano, qui ſanctiſſimum confeſſorem Theophanem diuino inſtinctu cognoſcens, cereis & incenſo eminus excepit, proſequutus eſt, flexis genibus adorauit *e*.

e Zonaras in Leone Armeno. Eccleſia tempori ſeruiens eos eſt venerata, à quibus coli debuit.

f ibid.

g 3. Trip. c. 2.

Nonnunquam tempori ſeruitum eſt, & ſaluti publicæ, cum ingruerent Tyranni imbecilla adhuc admodum Eccleſia, & à Præſulibus ipſis hi dati honores Tyrannis, qui debebantur ſibi ab ipſis. Hoc de Apoſtolis Simone ac Iuda prodit Abdias *f* (cuicuimodi tandem is ſit, quem habemus) vt iratum Regis animum compeſcerent contra impios: hoc de Simeone Seleucienſi Caſſiodorus *g*, quem ait tamen, cum pro fide pugil ante Saporem ſiſteretur, venerationem ei ante id tempus impenſam negaſſe. Eodem pertinet, ſi quando nonnihil Paſtor de ſuo iure remittat, vt quem aberrantem alliciat, & reducat. Hæc Eugenium IV. ratio impulit, vt Ioannem Palæologum Orientis Imperatorem, ne ante pedes ingenua procumberet inhibuerit, Sigiſmundum vero, vt id faceret, permiſerit, qui erat Latinorum imperator. Eadem de cauſa Adrianus Papa I. obteſtari ſe ſcribit Cõſtantino & Irenę, prouolutũ ad eorum pedes, imaginum piarum vt vſum reſtitutum velint: atque ſimilis ſubmiſſionis reperientur non pauca exempla in epiſtolis Pontificum ad Principes ſeculares, quorum Eccleſia, vel edictis vel perſecutione vexaretur.

Cornelius putauit in Petro eſſe aliquid diuinitatis.

h Apocal. 19. 10. & 22. 9.

Et ego ipſe homo ſum.] Hæc ratio demonſtrat, putaſſe Petrum reſidere in Cornelio de ipſius diuinitate opinionem. Certe minus eſt hominem ſe affirmare, quam conſeruum, vt reſpondit Angelus Ioanni *h*. Id multo magis verum eſt, ſi verum eſt quod ait Caietanus, ego autem non dubito eſſe falſum, *fuiſſe morem Iudæorum ſoli Deo flectere vtrumque genu.*

Hominem ſe eſſe noſſe, quanti referat.

i Dan. 4. 30.
k Act. 12. 23.
l Pſal. 9. 21.

Si ſe meminiſſet hominem Nabuchodonozor *i*, beſtia non euaſiſſet. Si Herodes diuinos honores non acceptaſſet, vermibus conſumptus nõ periiſſet, vt poſtea *k* videbimus. *Conſtitue*, inquit Dauid *l*, *legislatorem ſuper eos, vt ſciant Gentes, quoniam homines ſunt.* Vbi eſt Hebræum nomen אנוש *Enoſch*, quod ſignificat miſerum, & ærumnoſum, laboribus, & miſeriis obnoxium. Baſilius *m* congerit modeſtiæ Chriſtianæ exempla, quibus doceat non patiendum, vt nobis præter modum honos habeatur. In his & hoc Petri affert, & contrarium illud Herodis.

m in Moral. c. 55.

Verſus 27.] Et loquens cum illo intrauit, & inuenit multos, qui conuenerant.

ET *loquens cum illo.*] De illis colloquens, quæ proxime ante dicta ſunt, vt placet Chryſoſtomo, exponenſque conditionem ſuam, quod nimirum homo eſſet, atque mortalis.

Et inuenit multos, qui conuenerant.] Accerſitos à Cornelio cognatos, neceſſarios, amicos, qui non prodierant omnes Petro obuiam, ne pre multitudine nouas res ciere viderentur.

Verſus 28.] Dixitque ad illos: Vos ſcitis quomodo abominatum ſit viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.

DIxitque ad illos: Vos ſcitis.*] Gloſſa interlinearis monet, vel affirmando, vel interrogando Petrum loqui poſſe nos intelligere. Poſteriorem modum poſuit, quia mirum videri poſſet, Gentiles, quibuſcum loquebatur, huiuſmodi res ſcire. Sed non eſt mirum; experientia enim id nõ minus diſcebant, quam quod Samaritana de Samaritanis dixit *non coutĩ Iudæos illis n*. *Non ſtatim dicit licitum*, inquit Chryſoſtomus, *quia valde erat alienus à vana gloria.*

n Ioan. 4. 9.

Abominatum ſit.] Ἀθέμιτον, *nefas, & contra ius.* Syrus, דלא מפס *dela mappes, i. quod non licet*, ſeu *non licitum.* Chryſoſtomus Græcam vocem exponit eodem hoc ſecundo modo; ait namque modeſte loqui Petrum, nec dicere, *Non dignamur accedere aliquo. homines, & tamen venimus ad te: ſed vos ſcitis,*

quod

quod Deus hoc iuſſit; ideoque iniuſtum eſſe adhærere, vel accedere alienigenum. Idem eſt ἀθέμιτον, & ἀθέμιςον. Vtrumque deriuatur à nomine θέμις, id eſt, *lex, inſtitutum, ius, fas, & ſimilia:* ideoque ſignificat *nefarium, impium, nefandum, nefaſtum, legibus vetitum, illicitum, iniquum.* Dicitur quoque ἀθέμιςος ab Homero, teſte Ariſtotele *a*, de illo, qui ſocietatem hominum fugit,

a 1. Polit.c.2.

b Iliad. 9.

——Ἀφρήτωρ, inquit Homerus *b*, ἀθέμιςος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
Ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου.——

Abominari quid ſit.

Latinum vocabulum abominandi à ſimplici verbo ominor, & præpoſitione ab, compoſitum, ſignificat pro malo omine habere, execrari, faſtidire, ab his rebus fugere, quæ corruptæ ſunt, & peſtilentes; & abominationis vox ſæpe dicitur de idolis, aut de rebus quæ offeruntur illis, aut de iis, qui honores diuinos ſibi arrogant. *Cum videritis,* inquit Chriſtus c, *abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele Propheta* d, *ſtantem in loco ſancto*, hoc eſt, Antichriſtum, vel Cæſaris imaginem, vel equeſtrem ſtatuam Adriani, vt exponit Hieronymus *e*, etſi alij malunt ſimplicius intelligere de deſolatione abominabili ciuitatis Ieroſolymitanæ per exercitum Titi. Lege Ioannis Ferdinandi Theſaurum Scripturarum *f*, & Pinedam *g*.

c Matt. 24.15.
d c.9. 27.
e ibidem.
f in verbo, Abominor.

Abominabilis quis dicatur.

g in Iob c.15. verſ 16. n.1. & 2. & c.19. verſ. 19.n.1.

Denique abominatus, & abominabilis homo is dicitur, quem nemo auditu, viſu, congreſſu, contactu, familiaritate dignatur, ſed vt immundum, & turpiſſimum auerſatur, deteſtatur, execratur, & vno verbo, vt anathema ducit, atq; excommunicatum. Hanc Iudæorum à cęteris gentibus auerſionem Romani, Græcique ridebant, ac eos viciſſim vt hominum vile genus, ſuperbũ, ac intolerabilis faſtus faſtidiebant, vt videre eſt apud Poetas, Horatium, Martialem, Iuuenalem, & ex Hiſtoricis apud Tacitum, & Suetonium.

h c.17.18.

Ad alienigenam.] Græce eſt ἀλλόφυλος, ſed in Euangelio Lucę *h*, quem Interpres quoque vocat alienigenam, Samaritanum, leproſum, nominatur alio vocabulo ἀλλογενής, & in aliis Scripturæ locis eidem voci Græcæ τοῦ ἀλλοφύλου, eadem hæc Latina reſpondet.

i in c.1. Amos.
Alienigena in Scriptura quis dicatur.

Hieronymus *i* docet, vbicumque in veteri Teſtamento ἀλλοφύλους, id eſt, *alienigenas*, legimus, non commune nomen omnium gentium, ſed eſſe proprium Philiſtiim, hoc eſt, Palæſtinorum. Id ſane verum non eſt, quando cum alienigenis ponitur huiuſmodi particula, quæ vocis ſignificationem aliter limitat. Exempli cauſa, cum eſt particula *omnis*. Sic in Exodo *k*, vbi agitur de agno comedendo, habetur, *omnis alienigena non comedet ex eo*, id eſt, *omnis incircumciſus, & infidelis*, quia Hebraice eſt vox, נכר *nechar*, quæ ſignificat ignotum: ſicut & in præſenti loco Syriace legitur, נוכריא *nuchraia*: erant autem Gentiles omnes quaſi ignoti Deo, & ſoli Iſraelitæ noti tantummodo. *Cognoui vos ex omnibus cognationibus terræ*, inquit Deus apud Amos *l*.

k c.12.43.
l c.3.2.

Palæſtini cur alienigenæ dicti ſunt.

m Deut.2.23.

Ratio autem cur Palæſtinos vocare ſoleant ſeptuaginta Interpretes ἀλλοφύλους, id eſt, *alienigenas*, & aliarum tribuum, hęc eſt, quoniam à Cappadocia irrumpentes Heuæos deleuerunt vſque Gazam *m*, illicque pro eis deinceps habitauerunt. Cumq; eſſent inter habitatores terræ Chanaan, ſiue Promiſſionis alienigenæ, inuidioſum vocabulum retinuerunt apud Iudæos, qui illos pro iuratis hoſtibus habebant, nec expellere poterant.

Sed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.] Non id oſtendit Deus explicite, ſed ex oſtenſa viſione, & aduentu nunciorum Cornelij ratiocinando intulit, præſertim cum ei dictum eſt: *Vade cum eis nihil dubitans, quia ego miſi illos;* &, *Quæ Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Deputat Deo aduentum ſuum, & vitat opinionem, ne videretur Cornelio, à quo tam honorifice tractaretur, adulari*, inquit Chryſoſtomus.

Verſus 29.] **Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam accerſiſtis me?**

Sine dubitatione.] Ἀναντιῤῥήτως. Syrus, עתיד אית *bhathida ith*, id eſt, *prompte, ſeu, expedite.* Aduerbium Græcum ſignificat, *citra contradictionem.*

Cur Deus interroget quæ alias probe nouit.

Interrogo ergo, quam ob cauſam accerſiſtis me?] *Tametſi cauſam ipſe non ignoraret, ac ſe ſcire ſatis prioribus verbis præ ſe tuliſſet, voluit illos primum id confiteri, & fidei mancipare*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Imitatus eſt Deum, qui interrogationibus elicit alterius mentem, & conſilium, aut etiam ea ratione detegit latens vitium, aut excitat ardorem deſiderij, aut facit, vt reſpondens ferat contra ſe ſententiam, aut ita indicat libertatem voluntatis noſtræ, aut occaſionem ſumit declarandi aliquod myſterium. Exemplis abundamus in vtroque Teſtamento, vt cum interrogati ſunt à Deo Adam *n*, & Cain *o*, & Satan ipſe *p*, cum à Chriſto Andreas cum Condiſcipulo *q*, Philippus *r*, Martha *ſ*, Diſcipuli euntes in Emmaus *t*, Simon Leproſus *u*, mater filiorum Zebedæi *x*, &c. Idem dico de Angelis interrogantibus, vt apud Eſaiam *y* Salmeron *z* noſter peteruditè nouem cauſas tractat, ob quas Deus interrogationis, vel dubitationis formula inter loquendum vtatur.

n Gen.3.9.
o infra 4.6.
p Iob 1.7.c.2.2.
q Ioan.1.38.
r infra 6.5.
ſ infra 11.25.26.
t Luc.vlt.17.
u Luc.7.42.
x Matt.20.21.
y c.6.7.
z Tom.1.prolego 11. Quinquag.2.canone 14.

Verſus 30.] **Et Cornelius ait: A nudiuſquarta die vſque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir ſtetit ante me in veſte candida, & ait.**

A Nudiuſquarta die vſque ad hanc horam.] Manſuete, & humiliter repetit quæ iam Petrus per nuncios didicerat.

A nudiuſquarta die.] Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. Syrus ſic habet, ארבעה יומין אית עד מא לחשא *arbebhah iaumin ith bhad ma lehaſcha*, id eſt, *Quatuor ſunt dies vſque ad nunc. Prima die viderat Angelum, & miſerat nuncios: ſecunda hi peruenerunt Ioppen: tertia iidem inde cum Petro profecti ſunt: quarta reuerterunt Cæſaream*, inquit Gloſſa citata à Lyrano, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *a*.

a in Act. Apoſtol.

Vſque ad hanc horam. Forte, inquit Caietanus, *illamet hora erat hora nona*: hoc enim videtur ſignificare quod ſequitur, *orans eram hora nona.* De myſteriis huius horæ lege verſu 3. Chryſoſtomus ait Cornelium vitæ ſibi religioſæ tempora conſtituiſſe. Non eſt vir pius qui non ſtatis horis oret, aliave pia opera exequatur. Exempla habemus in Dauid, Daniele, aliiſque.

Pius non eſt, qui horis ſtatis non orat.

Orans eram hora nona.] Syrus, *ex quo ecce ieiunans, vel, ieiunus ego, & hora nona cum precarer domi mea.* Meminimus nos ſuperius, quoſdam Cornelio tribuere cum eleemoſynis & orationibus etiam ieiunia. Gloſſa cum Beda notant, quod in quibuſdam etiam Latinis codicibus, & in Græcis omnibus ita ſcriptum eſt: *A quarta die vſque in hanc* *horam eram ieiunans, & adorans à sexta vſque ad nonam.* Ex quo inferunt tribus continuis horis oraſſe. Nunc ita habet Grecus textus: Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐννάτην ὥραν προσευχόμενος. Aliqui codices Græci, vt notat Gagneius, habent ἥμην, *ſedebam*, vulcque effici, vt Cornelius ieiunarit quatriduum totum. Caietanus item legit, *ſedebam ieiunus.* Chryſoſtomus exiſtimat velle Cornelium dicere, quod antequam Angelus appareret, præceſſerant omnes illi dies: & Oecumenius conſentiens addit, orationem duraſſe tres horas cum ANGELVS venit.

Cornelius orauit, & ieiunauit, quando viſus eſt ei Angelus.

B Simplicior ſenſus eſt, qui etiam magis placet eidem Auctori, & paſſim aliis, ſequendo Grecum textum, necnon & Latinum, quod attinet ad orationem, vt Cornelius dicatur oraſſe, vel quoque ieiunaſſe die quodam, qui quartus eſſet ab eo die, quo cum Petro colloquebatur. Bene autem idem Caietanus colligit, quod in vigilia habuit Cornelius illam viſionem: orare enim vigilantis eſt. Verum cur vocat imaginariam? ad externos namque ſenſus exhibita eſt.

Vir.] Ita nominat ANGELVM, Angeli nomen non exprimens, vt ſit alienus à faſtu, inquit Chryſoſtomus: vel quoniam non erat verſatus in Theologica ſcientia de ANGELIS, vtrum ſint puri ſpiritus, C & in aſſumptis, non in propriis corporibus appareant. In Aſcenſione CHRISTI qui apparuerunt duo ANGELI, viri vocati ſunt. Lege quæ capite primo dixi *a*.

a verſu 10.

In veſte candida.] Ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Syrus, כד לביש חורא *chad lebiſch chaure*, id eſt, *cum eſſet albis indutus.* Dicti illi Angeli in Aſcenſione Domini erant ἐν ἐσθῆτι λευκῇ. Nomen Græcum poſterius proprie ſignificat colorem album; at nomen λαμπρὸς, ſplendentem, & illuſtrem, cuiuſcunque coloris ſit. Quare non omnis veſtis candida eſt item alba. Vnde Horatius *b*:

Color albus & candidus idem non ſunt.

b lib. 2. Serm. Satyr. 6.

——rubro vbi cocco

Tincta ſuper lectos canderet veſtis eburnos.

D Vocari etiam ſolet flamma candida, & ferrum candens, & quidquid pulchrum, dicitur quandoque candidum.

Quia tamen albus inter omnes colores plurimum ſplendoris, & lucis habet, propterea ſæpe idem eſt candidum, quod album, præcipue quod niueum eſt, & pura luce perfuſum, vt loquitur Iſidorus *c*.

c lib. 12. Orig. cap. 1.

Candida veſtis non eſt eadem quæ alba.

Non, opinor, cogimur dicere, albam veſtem Iacobum Apoſtolum intellexiſſe, cum dixit *d*: *Si introierit in conuentum veſtrum vir aureum annulum habens, in veſte candida:* ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Cum & Chriſti Domini veſtes albi coloris fuiſſe minime credibile ſit, tamen in Transfiguratione fuiſſe albiores, quam fullo poſſit facere, & velut niuem, docent Euangeliſtæ *e*. E Fortaſſis etiam veſtis alba, qua ludibrij cauſa Herodes induit Chriſtum *f*, non tam erat albi coloris, quam candida, & fulgens, vt aulæ principibus geſtare mos eſt. Eſt enim etiam apud Euangeliſtam ἐσθὴς λαμπρά. Niſi quis in albo colore myſterium latere dicat, nempe ſignificationem innocentiæ Chriſti, quia ſolerent rei atrati apparere: ſicut & Æthiopes nigri denotant peccatores, iuſtos hi, qui ſunt candidiores niue *g*.

d cap. 2. 2.

e Matt. 17. 2. Marc. 9. 3. Luca 9. 29.

f ipſo 23. 11.

Nego tamen quod quidam *h* affirmat, ſubeſſe Græcam vocem, quæ ſignificat ſplendorem, vbi Interpres noſter albas, aut candidas veſtes vocat. Nam in capite primo huius hiſtoriæ, vt ante dixi, eſt λευκαῖς, necnon in Apocalypſi *i*, in qua paucis locis pro Latino candidi nomine, eſt Græcum λαμπρὸν *k*.

g Hiero. in ca. 5. Amos.

h Tineds in c. 9. ſib verſ. 30. num. 6.

i c. 3. 4. 5. 18. 4. 4. 6. 2. 11. 7. 9. 13. 19. 14.

k c. 15. 6. c. 19. 8.

Verſus 31.] Et ait: Corneli, exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei.

ORatio tua.] Superius verſu 4. in plurali, *Orationes tuæ.*

Commemoratæ ſunt.] Hoc eſt quod priùs ibidem dictum eſt, *aſcenderunt in memoriam.* Syrus ſic vertit, אשתמעת צלותך ולזר קתך דוכרנא הוא קדם אלהא *eſchthambhath tſelutbach valzed kathach ducherana hana kedam elaha*, id eſt, *exaudita eſt oratio tua, & de eleemoſynis tuis commemoratio fuit*; vel, *mentio facta fuit coram Deo*, quaſi recitante aliquo ex codice, aut narrante, atque commemorante. Lege quæ ibi diximus.

Verſus 32.] Mitte ergo in Ioppen, & accerſe Simonem, qui cognominatur Petrus, hic hoſpitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare.

C

IVxta mare.] In fine huius verſiculi poſt iſta verba habet Græcus textus, quem Syrus quoque interpretatur, ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι: *Qui cum acceſſerit, loquetur tibi.*

Verſus 33.] Confeſtim ergo miſi ad te: & tu bene feciſti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conſpectu tuo adſumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino.

D *COnfeſtim.*] Ἐξαυτῆς; aliquando diſiunctim eadem ſignificatione, & videtur ſubaudiri ὥρας: tuncque reſpectus eſt ad eam ipſam horam, qua Angelus Cornelio locutus eſt. Rarus eſt Suida; & præterea bis reperitur in nouo Teſtamento *l*.

l Marc. 6. 25. Philip. 2. 23.

In conſpectu tuo.] Ita quoq; Syrus habet, קדמיך *kedamaich*, id eſt, *coram te.* Sed Græce eſt, ἐνώπιον τοῦ ΘΕΟΥ, *coram Deo.* Non dixit, *coram homine*, ſed *coram Deo. Oſtendens ſic oportere accedere ſeruos Dei*, inquit Chryſoſtomus. *Et rectè id dicitur*, ait Gloſſa, *ab eo, qui Deo promptus erat obtemperare; credens eum vbique præſentem eſſe.* Laudat Apoſtolus Theſſalonicenſes *m*, Deoque gratias agit ea de cauſa ſine intermiſſione, *quod cum accepiſſent ab eo verbum auditus Dei, acceperunt illud non vt verbum hominum, ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei.*

Coram Deo quam vim habeat.

m 1. ep. 2. 13.

E Iuuat mirifice auditorem verbi Dei hæc cogitatio, ſi ſecum reputet loqui Deum per Eccleſiaſtem tanquam per fiſtulam, vel tubam, & huius rei voluit idem Deus non obſcura edi documenta, cum aut ad concionantis aures columbam, Angelumve inſuſurrantem oſtendit, aut ſuper caput igneam columnam, vt alias notaui.

Quid maxime verbi Dei auditorem iuuet.

Iuxta editionem noſtram, in conſpectu alterius adeſſe, eſt promptum, paratumque ſe exhibere ad audiendum, & obediendum, ſicut generaliter eſſe rem in conſpectu alicuius, & coram aliquo, eſt eſſe in poteſtate illius, ſeu arbitrio, &

ſubijci

ſubiici delectui oculorum, vt terram eſſe coram, quæ phraſis aliquoties occurrit a.

a vt Gen. 13. 9. c. 20. 15. Ierem. 40. 4.

Eodem ſpectat forenſis illa formula, vt eſſe coram Deo, vel alio, ſit eius ſiſti iudicio, vt illius dicto, vel iudicio ſtare debeat, neque contradicere queat. Illuſtre huius exemplum petitur ex Eſdra b: *Ecce coram te ſumus in delicto noſtro: non enim ſtari poteſt coram te ſuper hoc.*

b 1. Eſd. 9. 15.

Omnia quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino.] Ὑπὸ τοῦ ΘΕΟΥ, *à Deo*, vel in viſione lintei, vel quæ proponi ſolerent iuſſu Chriſti his, qui Chriſto nomen dare vellent ſiue ad credendum, ſiue ad operandum, inter quæ vnum quiddam exprimit Petrus paulo poſt c. *Docentes eos*, inquit Chriſtus, *ſeruare omnia quæcunque mandaui vobis* d. Vbi indicat, vt monet Theophylactus, neque fidem, neq; Baptiſmum ad ſalutem ſatis eſſe, niſi etiam Dei præcepta ſeruentur.

c verſ. 42.
d Mat. 28. vlt.
Fides non ſufficit ad ſalutem.

Verſus 34.] Aperiens autem Petrus os ſuum, dixit: In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus.

A*periens autem Petrus os ſuum.*] De hac phraſi lege caput octauum e. Indicat hic Petrum rogatum, & de grauiſſimis rebus, ac libere ſermonem inſtituere.

e verſ. 35.

In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus.] Eadem ſententia extat aliis aliquot in Scripturæ locis f.

In Deum non cadit proprie acceptio perſonarum, vt B. Thomas g recte docet, quamuis aſſumat vnum per gratiam, & alium in peccato relinquat. *Nam duplex*, inquit, *eſt datio, vna pertinens ad iuſtitiam, cum quis dat alicui, quod ei debetur, alia ad liberalitatem pertinens. Poſterioris generis eſt collatio munerum gratiæ, ac proinde non habet in ea locum acceptio perſonarum, quoniam poteſt quiuis de ſuo dare quantum, & cui vult, iuxta illud: Non licet mihi quod volo facere* h?

f Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Iob 34. 19. Sap. 6. 8. Eccl. 35. 16. Rom. 2. 11. Epheſ. 6. 9. Coloſſ. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.
Perſonarum acceptio in Deum non cadit
g 2. 2. q. 63. a. 1. ad 3. & 1. p. q. 23. a. 5. ad 3.
h Mat. 20. 15.

Item ex parte perſonarum diuerſarum à Deo, nulla ex ſe digna eſt donis iſtis gratiæ, prout antecedunt iuſtificationem, nec vna conſequenter dignior quam alia: atque idcirco quod vni dentur, & non alteri, non eſt acceptio perſonarum.

Et tamen liberalitas poteſt habere locum, quia ſi attendamus primam infuſionem gratiæ habitualis iuſtificantis in adulto, Deus prius reddit quodammodo dignum, hoc eſt, diſpoſitum ſubiectum per motus ſupernaturales, quos ipſe excitat, & quibus liberum ſubiecti arbitrium auxilio gratiæ adiutum (quæ dicitur adiuuans) cooperatur, ſed abſolute, ſimpliciterque, ac propria nequit dici mereri illam gratiam iuſtificantem.

Liberalitas quomodo eſſe poſſit in prima infuſione gratiæ.

Quanquam quantum ad augmentum huius eiuſdem gratiæ iuſtificantis, Deus cenſeri poteſt ſeruare; ſuppoſita ſua promiſſione, ſeu pacto, iuſtitiam. Et idem eſt de collatione gloriæ, quoniam & hæc, & illud gratiæ augmentum, reſpondent condignitati meritorum, aut etiam gloriæ quantitas, condignitati gratiæ iuſtificantis.

Deus ſeruat iuſtitiam in augmento gratiæ, & gloriæ donatione.

Tunc tamen etiam dici poteſt Deus non eſſe perſonarum acceptor, quatenus, vt ait Ambroſius i, *nulla apud eum diſcretio perſonarum eſt, niſi morum, & vitæ, vt homines vnius fidei meritis diſtinguantur, non perſonis.* Ex quo & obiter refelluntur, qui hanc ſententiam detorquent ad æqualitatem gratiæ & gloriæ.

Non eſt acceptio perſonarum in his.
i [illegible] 3. ad Gal.

A Merito itaque Pelagianos Auguſtinus k redarguit, qui Deum in danda gratia faciebant acceptorem perſonarum: *Dat enim*, ait Auguſtinus, *præuenientem congruam gratiam non omnibus, ſed quibuſdam, quoniam eſt omnino indebita, & prorſus gratuita: atque bene operantes, ſeque cum eiuſmodi gratia diſponentes, tantum de congruo ex benignitate & liberalitate reſpicit ipſe, & acceptat, & ordinat ad conferendam ipſis remiſſionem peccatorum, & ſanctificationem.*

k epiſt. 105.
Contra Pelagianos Deus gratiã præuenientẽ dare dicitur.

Vnde quoque infertur, non omnia opera eorum, qui nondum ſunt iuſtificati, eſſe mala, ſed aliqua eſſe poſſe vere bona, quamuis non meritoria de condigno. Hæc fuſius habent ſcholæ noſtræ de Gratia, & Iuſtificatione: B non penitus tamen fuerunt omittenda, contra Hæreticos huius loci commentatores.

Opera omnia non iuſtificati mala non ſunt.

Cæterum Petrus non hic agit de illa acceptione perſonarum, quæ vitium eſt contra iuſtitiæ virtutem, ſed de ea, quæ pertinet ad optionem, electionemque gratuitam. Iudæi etenim, ſub quorum perſona, & propter quos alloquitur aſtantes, ſemper ſibi perſuaſerunt ſe præ aliis omnibus gentibus electos, vt quemadmodum ipſi olim, ipſorumque proſelyti ad Synagogam ſpectabant, ita & nunc ſoli ad Eccleſiam pertineant, ſaltem in eo quod attinet ad externa dona, ac extrinſecam C profeſſionem religionis. Siquidem non ignorabant olim contigiſſe ſalutem aliis in lege naturæ, vt Iob.

Acceptio perſonarum, de qua Petrus hic agit, quæ ſit.

Dicit itaque Petrus comperiſſe ſe in veritate, non vocari ad Eccleſiam Iudæos ſolos, ſeu qui legem vt proſelyti ex Gentibus profiteantur, ſed quoſcumque ex iiſdem Gentibus abſque onere legis, ita vt immediate transferantur ad Eccleſiam, & ad capiendum fructum redemptionis Chriſti. Exponitur luculente hic locus ex his, quę Paulus ad Epheſios l ſcribit: *Propter quod memores eſtote, quod aliquando vos, qui eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea, quæ dicitur Circumciſio in carne, manu facta, quia eratis illo tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites Teſtamentorum* D (veteris nempe, quod Iſraelitæ iam habebant, & noui, quod ſub Meſſia ſperabant) *promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo: nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope, in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo, & veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuiſtis, & pacem iis qui prope, quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno Spiritu ad Patrem. Ergo iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues Sanctorum, & domeſtici Dei,* E *ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum* (id eſt, in quo vtrique fundati ſunt) *ipſo* videlicet *ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu ſancto.*

Senſus verborum Petri.
l ca. 2. 11. ad finem vſque
Gentes quãtum & qualiter à Chriſto alienæ.

Hæc ibi omnia Paulus pergens in eodem argumento etiam capite ſequenti, docenſque hactenus ſatis obſcurum fuiſſe, *fore, vt in Spiritu gentes fierent cohæredes, & concorporales* (id eſt, ſimul ac æque partes in eodem corpore Eccleſiæ) *& comparticipes promiſſionis in Chriſto Ieſu per Euangelium.*

De vitio ipſo acceptionis perſonarum omitto

a Gen. 9. 4.

carnibus veſci permiſſum eſt *a* poſt diluuium, dempto ſanguine, ſed quantum ad ſacrificium prohibitum eſſe, idque ex maiorum traditione.

Iudæorum in abſtinētia ciborum immundorum obſeruantia.
b 2. Machab. 6. & 7.
c 2. Machab. 7. 2.

At poſt legem adeo religioſe ritus hic ſeruatus eſt, vt mori fortiter, quam eum leuiter præuaricari venerabilis Eleazar, & nobiliſſimi cum matre Machabæi maluerint *b*: ex quibus primus fratrum reſpondit *c*: *Quid quæris, & quid vis diſcere à nobis? parati ſumus mori magis, quam patrias Dei leges præuaricari.*

Petrus cur à cibis vetitis horruerit.

Petrus itaque nondum ſciens mortuam penitus legem, ac vim amiſiſſe obligandi, adhuc eam ſeruabat, dignus venia, ita vt huiuſmodi legis obſeruatio ipſi, atque ſimilibus eius non eſſet mortifera, ſicut poſtea fuit, ac modo eſſet lege iam noua latius & clarius propagata, ac declarata. Idcirco Paulus ita nos inſtituit *d*: *Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti.* & *e*, *Omne quod in macello venit manducate* &c. & *f*, *Non eſt regnum Dei, eſca, & potus*: & *g*, *Omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*: & alibi *h*, *Eſca nos non commendat Deo*: & *i*, *Omnia munda mundis.*

d Coloſ. 2. 16. 17.
Iam ciborū delectus ſecundum legem eſt perniciosus
e 1. Cor. 10. 25.
f Rom. 14. 17.
g 1. Tim. 4. 4.
h 1. Cor. 8. 8.
i Tit. 1. 15. & Rom. 14. 20.
k Serm. 10 de Tem. & 45. de ver. Apo.
l contr. 30. & 31. con. Fauſt. libr. de moribus Eccl. Catho. c. 33.

Auguſtinus *k*, qui diſputat aliquando contra Manichæos de hoc argumento *l*, expendens hæc Pauli teſtimonia, & oſtendens veteres illos ritus ceſſaſſe, ac ſolummodo quantū ad morum quandam informationem, quam adumbrabant, remanſiſſe, docet quoque illis verbis, quibus Petro dictum eſt: *Occide, & manduca*, fortaſſis ſignificatum eſſe, vt non iam timeret obſeruationes Iudæorum. Idem traditur à Hieronymo *m*, & à Clemente Alexandrino *n*, & à Cyrillo Alexandrino *o*, & ab Origene *p*.

m 10 cap. Eſa.
n 2. Pædag. 1.

Eccleſia potest à quibuſdam cibis abſtinētiam præcipere.
o lib. 9. in Ioan. & 14. de ador. in ſpiritu.
p 3. con. Celſum.
q verſ. 20.
r 1. Cor. 8. 13.

Attamen poteſt Eccleſia certis diebus certorum abſtinentiam ciborum iniungere, vt capite 15. *q* videbimus iniunxiſſe de ſuffocatis, & ſanguine: & Paulus paratus fuit carne *ſibi interdicere in æternum, ne fratrem ſcandalizaret r*: tunc vero, qui eiuſmodi cibos ſumat, non inquinant eum cibi, ſed inobedientia, vel boni conſilij, votive violatio. Rabbi Moyſes, & Salomon, aliique in Geneſim, quos citat Lyranus, docent quæ prius reputabantur immunda in futuro ſeculo, id eſt, Meſſiæ, habenda pro mundis, perinde ac tempore Noe *ſ*. Hæreſis fuit Marcionis *t*, Manichæi *u*, & aliorum, aliquos eſſe cibos natura immundos.

ſ Gen. 9. 4.
t Epiphan. hær. 42.
u Idem hær. 66. Auguſt. de hæreſ. in 46. & 30. cont. Fauſt. c. 5. & 6.

Verſus 15] Et vox iterum ſecundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris.

QVod Deus purificauit.] Græce ἃ, *quæ*, tunc vero ſequentia verba debebunt eſſe in numero plurali, *Tu communia ne dixeris*: quod recte patitur vocabulum Græcum μὴ κοίνου imperatiui modi, hoc eſt, *ne communicaueris*, aut *inquinaueris*, tua nempe opinione.

x quæ. 13. ad Orthodoxos.

Iuſtinus *x*, vt vidimus ſuperius, ex hoc reſponſo inferebat, in linteo oſtenſa animalia tantum immunda, quia purificatio immunditiem ſupponit. Porro purificati dicuntur omnes, hoc eſt, ad puritatem vocati, ſicut Sancti, qui ſanctitatem profitentur, ſiue ibi ſunt, vbi ſanctitas eſt, & non extra, nimirum intra Eccleſiam.

Petrus voce fuit increpatus, & cur.

Chryſoſtomus exiſtimat contineri his verbis increpationem, quanquam non tam propter Petrum, quam propter alios Iudæos, aut ex Iudæis Chriſtianos. Cyrillus Alexandrinus *y* ſcribit Petro adhuc triſti, & Iudaice reſpondenti redditam vocem à Deo corripientem. Ambroſius *z*, ſiue alius apud eum in Commentariis Apocalypſis, comparat cum Moſe ire detrectante in Ægyptum *a*, renuentem Petrum animalium immundorum vſum, eſumque, hoc eſt, Gentilium conuerſionem, atque verba iſta, quæ modo dicuntur Petro, illis eſſe ſimilia, quæ olim dicta ſunt Moſi *b*: *Solue calceamentum de pedibus tuis*, id eſt, Aufer odium, & deſpectionem Gentium de corde tuo: *Locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt*: id eſt, mundus, in quo habitas, meo ſanguine redemptus eſt.

y lib. 9. in Ioannem
z in c. 6.
a Exod. 4. 13.
b Exod. 3. 5.

Sanctificatio omnis ex Baptiſmo, & Chriſti ſanguine procedit.
c lib. 7. in c. 10. Lucæ.
d Gen. 7. 2. 8.
e lib 3 c. 16.

Idem in genuino opere Ambroſius *c* declarat ſanctificationem ac purificationem iſtam contigiſſe per Eccleſiæ ſacramentum, hoc eſt, per Baptiſmum, cuius typus in diluuio Arca fuerit, in quam ſunt introducta animalia, etiam immunda *d*. Sed cauſa primaria purificationis eſt ſanguis Chriſti, vt in propoſito docet Irenæus *e*.

Petrus ſæpius Chriſto eſt aduerſatus.
f Matt. 16. 22.
g Ioan. 13. 7. 8.
h Mat. 26. 33.
i in Moralib. Regu. 8. c. 1.

Petrus Chriſto ſæpius reluctatus legitur, loquentem namque de Paſſione dehortatus eſt *f*: lauare ei pedes volentem noluit primum admittere *g*: prædicentem omnium Apoſtolorum ſcandalum, ab ea prædictione ſeipſum excepit *h*: modo iuſſus occidere, & manducare, imperium detrectat. Colligit Baſilius *i* exemplo iſto, & ſimilibus, nullo modo nitendum nobis conſilio proprio, vt iis fidem derogemus, quæ à Domino dicuntur. Paruit Ezechiel iubenti guſtare *k* panem bouino ſtercore coopertum, id eſt, coctum, vt Hebraice dicitur (excitatur enim ignis ex boum fimo ſeu ſtercore) cum abhorruiſſet ab humano: paruit Eſaias, vt nudus incederet *l*: Oſeas, vt fornicariam duceret *m*: Abraham, vt filium interficeret *n*: aliiſque in rebus Prophetæ alij in ſpeciem vel turpibus, vel abſurdis, quæ re vera tales non ſunt, quoties præcipiuntur à Deo.

Parendum Deo iubenti, etiamſi ille indecentia præcipiat.
k c. 4. 15.
l c. 20. 2.
m c. 1. 2.
n Gen. 22. 10.

Non ſunt contemnendi impij & peccatores.
o Eſa. 52. 11.
p Matt. 9. 11.
q ibid. 12.
r Ioan. 4. 9.
ſ Luca 7. 37. & ſeq.
t in Pluto.
u libr. 10. ſimplicium.
x orat. in Babylam martyrem.

Caueamus ſupercilium Phariſaicum, præſertim nos, qui curandis animorum morbis deſtinamur, dicentium, *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius* o, & exprobrantium Chriſto, quod *cum publicanis, & peccatoribus manducaret* p. Chriſtus vt medicus venit ad ægros *q*: potum quæſiuit à Samaritana *r*, & in Samaria: conuiuiales epulas ob Magdalenam non reſpuit, quam Phariſæus cum ſtomacho ibi intuebatur *ſ*. Ergo Hippocrati, vel etiam Æſculapio laudi fuit eſſe σκατοφάγον, vt loquitur Ariſtophanes *t*, vel, vt Galenus *u*, κοπροφάγον, & Ariſtoteli, Chryſoſtomo teſte *x*, eſſe σπερματοφάγον ἀνθρωπίνου σπέρματος; & Medici medicaminibus ſordidiſſimis vtuntur, vt videre eſt ex his quæ tradunt Dioſcorides *y*, Galenus *z*, Plinius *a*, Auicenna *b*, atque Hieronymus *c*, aliique Medici & Phyſiologi: & horrori habebit curator animorum tractare peccata, vt conuenientem iis afferat medicinam?

Medici ſordidis medicaminibus vtuntur.
y lib. 2. c. 90. & 91.
z lib. 10. ſimplic. medicamento. c. 1. 8. 9. 10. 12. 15.

Deus adeſt patribus ſpiritualibus, vt ſordes peccatorum eorū animis non adhæreſcāt.
a 28. 8. 9. & 10.
b lib. 4. Fen. 2 Tractat. 2. c. 70. & 71.
c lib. 2. in Ionam
d lib. 2. c. 29. apud Surium 16. Iunii.

Adeſt Deus obumbrante gratia, ne Patris ſpiritualis animo adhæreſcant ſordes ac turpitudines, quas eluit, & expiat. Probauit id in ſeipſo Thomas Cantapetrenſis, vt ipſemet narrat in vita ſanctæ Lutgardis *d*. Nam ſtimulos carnis, quos audiens confeſſiones moleſtiſſimos prius experiebatur, precibus illius Sanctæ nullos penitus ſe expertum teſtatur per annos ſexdecim, tameti extra auditionem confeſſionum moleſti eſſe non deſinerent. *Petrum imitantur Religioſi nimis ceremoniales*, inquit Gloſſa ordinaria, *qui horrent admit-*

Religioſi qui horrent peccatores admittere accuſantur.

admittere immundos peccatores, cum tamen aliquando magis proficiant in Religione quam aliqui alij, qui videbantur in ſeculo deuoti. Conſulendum nihilominus famæ ac nomini Religionis, præſertim eius, quæ verſatur in medio nationis prauæ, debetque ſine offenſione ac ſcandalo eſſe apud multitudinem. Eruet hinc etiam auditor confeſſionum aliud documentum, indicatum à Tertulliano a, atque Chryſoſtomo b, vt audita confeſſione ſic ſe gerat cum pœnitente, ac ſi nunquam audiuiſſet: quia iam purificatus, non immundus eſt.

a 2. cont. Marc.
b hom. 9. in ep. ad Hebr.

Verſus 16.] Hoc autem factum eſt per ter: & ſtatim receptum eſt vas in cœlum.

HOc autem factum eſt per ter.] *Hoc & viſum, & dictum, & auditum*, inquit Caietanus. Itaque videtur demiſſum linteum ſemel, iterum, & tertio, totieſque retractum, & ad ſingulas demiſſiones vox de cœlo miſſa, & reddita à Petro. Et ita quidē diſerte affirmat de viſione, ac voce Cyrillus Alexandrinus c, & Auguſtinus d de ter demiſſo diſco, ſiue linteo, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ e. Niſi obſter, tum quod acquieuiſſe Petrum veriſimile eſt, cum monitus eſt, non dicere commune, quod purificatum eſt; tum quod mox ſubditur vas eſſe receptum in cœlum, quaſi ex quo primū apparere cœperit, in id vſq; tempus conſpicuum perſeuerauerit.

c 7. in Leuitic.
d in Pſal. 103. concio. 3.
e in Hiſtor. Act.

Vas cur ter oſtenſum eſt.

Ter oſtenſum eſt vas, pro commendanda veritate viſionis, vel pro fide Trinitatis, in qua gentes baptizandæ ſunt f. Vterque ſenſus eſt Gloſſæ interlinearis, & vtrumque innuit idem Cyrillus Alexandrinus g, poſteriorem Ambroſius h, & Auguſtinus i, qui nectit ternarium iſtum cum quatuor initijs lintei, & ex vtroque numero conflat duodenarium numerum Apoſtolorum. Sed prior eſt maxime ad rem, ita vt quod ter fit, omnino vere fieri cenſeatur. Sic enim qui Chriſtum maxime negauit Petrus, dum ter id fecit k, ter iuſſus eſt reſpondere de amore erga illum l. Sic Paulus ter Dominum rogauit m, vt recederet Angelus Satanæ: ſic Dominus ipſe tot vicibus fudit orationem agoniſticam in horto n. Sic ad veritatem mortis comprobandam, tot dies in ſepulcro iacuit o. Denique ſcitum illud Philoſophi p, quod *Tria ſunt omnia.* Lege Petrum Bongum q.

f Mat. 28. 19.
g 7. in Leuit.
h li. 2. de Spiritu ſanct. c. 12.
i ſupra, & alias locis citatis.
k Matth. 26. 69. & ſeq.
l Ioan. 21. 15. & ſeq.
m 2. Cor. 12. 8.
n Matth. 26. 39. & ſeq.
o Matt. 12. 40.
p 1. de Cœlo, cap. 2.
q lib. de myſterio numerorum, ternario.

Et ſtatim receptum eſt vas in cœlum.] Cum antea tribus illis vicibus diſparebat, non recipiebatur in cœlum, ſed aliter ſubducebatur ab oculis, aut imaginatione. Significat hæc receptio in cœlum, vel *introitum in cœleſtem beatitudinem iis qui fide ac Baptiſmo*, inquit Beda, & Gloſſa ordinaria, & Hieronymus r, *purificati fuerint*, ſi videlicet opera alia bona adfuerint: vel, vt placet Lyrano, admiſſis in Eccleſiam Gentilibus, cœlum æque, vt Iudæis, pateſieri. Græce eſt πάλιν, rurſus, aut retro. Syriace nullum eſt aliud aduerbium.

Quid ſignificet vaſis in cœlum acceptio.

r epiſt. 4. ad Ruſticum.

Verſus 17.] Et dum intra ſe hæſitaret Petrus quidnam eſſet viſio, quam vidiſſet, ecce viri, qui miſſi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, adſtiterunt ad ianuam:

Cur Petrus hæſitauerit.

ſ Mat. 1. 19.

ET dum intra ſe hæſitaret Petrus, &c.] *Permittitur hæſitare, vt dubitationis eius ſolutio gratior exſiſteret, ſicut ſponſus Mariæ* ſ, inquit Chryſoſtomus. *In hac viſione Spiritus ſanctus Petrum non docuit ſubito*, inquit Carthuſianus, *& per ſeipſum* (ſeu per Angelum) *complete, ſed pedetentim, partim per homines, ad conſeruandam mentis humanæ humilitatem.* Ipſamet B. Virgo *turbata, cogitabat qualis eſſet ſalutatio* t, quo tenderet, quis finis eius eſſet, ſubdubitans de prole mentionem fieri, ac timens caſtitati: vel ſubuerens dolum in tam ſingulari, & honorifica ſalutatione, humilitatis perſtudioſa.

t Luc. 1. 29.
B. Virgo qua ratione turbata fuerit.

Cum diſceptabatur, & requirebatur à Petro, vt illa ſigna intelligerentur, inquit Auguſtinus u, *mentis erat actio conantis, ſed deerat effectus, donec nunciati ſunt, qui venerant à Cornelio.* Obſeruat alibi Chryſoſtomus x, vtiliter permiſſum Petro negare Chriſtum: inde namque cautiorem factum, nil auſum opponere, cum poſt Reſurrectionem redargutus eſt y, *quod interrogaſſet, Hic autem quid?* non repugnaſſe cum Chriſtus dixit: *Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta* z: acquieuiſſe nunc, cum ne intelligeret quidem quæ dicerentur.

u lib. 12. Geneſ. ad litter. c. 11.
x Hom. 83. in Matth.
Petrus ex negatione factus eſt cautior.
y Ioan. 21. 21.
z Act. 1. 7.

Ecce viri.] Non caſu contigit, ſed diuina prouidentia, quæ in ſui ſuaui diſpoſitione non fallitur: & comparari ſolet cum hero, qui duos famulos dimittit ad negotia diuerſa, ſed proſpiciens præcipit, vt talem viam carpant, in qua via ſibi occurrant, qui tamen illis occurſus improuiſus, ac veluti fortuitus accidit.

Prouidentia diuina omnia fiunt.

Adſtiterunt ad ianuam.] *Eo quod vilis erat domus*, inquit Chryſoſtomus, *intra rogabant, non vicinos.*

Inquirentes.] Græci quidam codices addunt, καὶ μαθόντες, *& diſcentes.*

Verſus 18. 19.] Et cum vocaſſent, interrogabant, ſi Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hoſpitium, Petro autem cogitante de viſione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

DIxit Spiritus ei.] Spiritum ſanctum intelligit Ambroſius a, & Gregorius b, qui etiam videtur velle non exterius formatam vocem, ſed interius edoctum Petrum. Mallem, vt præſefert textus, vocem materialem accipere, quam formarit Angelus (vt prius cum Carthuſiano dixi) & per attributionem Spiritus ſancti perſonam repræſentans. Vnde quod inferius dicitur: *Ego miſi illos*, ſenſus eſt, mitti feci à Cornelio, cui certum eſt Angelum locutum. Immo ſuperius verba illa; *Quod Deus purificauit*, indicant aliam perſonam loquentem de Deo, quanquam loquitur interdum de ſeipſo in tertia perſona.

a li. 2. de Spiritu ſancto, c. 11.
b 28. Moral. c. 2.
Angelus eſt Petro locutus eſt.

Gloſſa interlinearis vtramque ſententiam ponit de Spiritu ſancto interius loquente, vel Angelo, qui Cornelio viſus fuerat. Sed ſi tota viſio imaginaria fuit, & in extaſi, non fuit opus externa voce. Chryſoſtomus prorſus contendit, non fuiſſe Angelum propter dicta ſequentia verba, *miſi illos*, conſentit Cyrillus Ieroſolymitanus c. Nomen Spiritus abſolute etiam pro Angelo poni, alias docui d.

c Catecheſ. 17.
d cap. 5. 16.

Ecce viri tres quærunt te.] Gregorius e inter varios Prophetiæ modos hunc tradit, quando Prophetiæ ſpiritus in præſenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. *Quod Petri hiſtoria*, inquit, *teſtatur, cum miſſi ad eum à Cornelio milites, ei ſunt per Spiritum nunciati: ſcriptum quippe eſt, Et dixit Spiritus ei, Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille deſcendit, & requirens dixit:*

e Homil. 1. in Ezechiel.
Prophetiæ modus eſt, quando Spiritus ex parte tangit, & ex parte non.

Quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis? In cuius verbis oſtenditur, quia tandem cauſam per Spiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præſenti ergo mentem Petri Spiritus ex parte tetigerat, qui & adeſſe milites dixit, & pro qua cauſa venerant, tacuit.

Verſus 20.] **Surge itaque, deſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos.**

Ab Actibus vitę contemplatiuę ad actus actiuę transeūdum eſt.

SVrge.] Eadem vis verbi eſt, quæ verſu 13. Carthuſianus exponit, vt ſurgat ab oratione, & meditatione.

Deſcende, & vade cum eis.] Idem Carthuſianus moraliter admonet interdum cum ratio, & charitas poſtulant, ab actibus vitæ contemplatiuæ ceſſandum, atque ad opera vitæ actiuæ aggrediendum: virtutes enim ſibi inuicem cedere, nec ſe tamen impedire. Quando Moſes verſabatur in monte, ac fruebatur diuino conſortio, iuſſus eſt aliquoties deſcendere ad populum *a*, præſertim cum abſente illo peccaſſet *b*; *Surge*, inquit, *& vade, & deſcende hinc cito.* Mittebatur Moſes ab irato Deo in nouos idololatras. Mittebatur Petrus à miſericordi Deo, vt euangelizator ad Catechumenos.

a Exod. 19. 10. 21. 24. & cap. 32. 7. & Deut. 9. 12.
b Exod. 32. 7. Deut. 9. 12.

Nihil dubitans.] μηδὲν διακρινόμενος. *Eſt hæc & alia defenſio Petri*, ait Chryſoſtomus *vt diſcat quod & hæſitarit, didiceritque non hæſitandum.* Importat Græcum verbum dubitationem cum diſceptatione: *qui enim hæſitat, ſecum ipſe diſputat alternantibus ſententiis*, vt notauit Budæus *c*.

Hæſitare quid ſit. c In comment. ling. Græc.

Quærat aliquis, cur Ioannis pater animaduerſus eſt ſurditate, & infantia *d*, cum de potentia Dei (cuius probe nouerat in Abraham, & Sara exemplum) non dubitauerit *e*, ſed de Dei duntaxat voluntate, an quod poterat, & Angelus promittebat, eſſet effecturus, huius rei requirens ſignum, idque more aliorum, vt eiuſdem Abraham *f*, & Gedeonis *g*, vel an verus eſſet Angelus, & à Deo miſſus; quod tandem peccatum pluſquam veniale non videtur: Petrus autem impune tulerit, quod viſioni diuinæ tam parum ſe obſequentem præbuerit? Zachariæ pœna culpam ſupponit Petri culpa, ſi qua in eo fuit, grauiorem; tametſi, vt dixi, tantum venialem, quia multo & clarius ipſi Angelus non in extaſi, & diſtinctius locutus eſt, non confuſe. Pœna quoque illa ſigni vim habuit, ac myſterij. Petri hæſitatio tum ex viſionis ſymbolicæ obſcuritate naſcebatur, tum ex communi opinione adhuc vigente, Gentibus intrandum in Eccleſiam non eſſe, niſi per portam legalis obſeruantiæ, aut non tam cito recipiendas.

d Luc. 1. 20. 62.
e Gen. 21. 1.
f Gen. 15. 8.
g Iud. 6. 17.
Cur Zacharias punitus ſit, nō Petrus cum vterque hæſitauerit.

Nam tametſi Spiritum ſanctum *omnis doctorem veritatis* h receipiſſent, non decebat, vt is illico, & ſimul, ſed pedetentim, & prout occaſio ferebat, ſingulas veritates, & accommodate ad eorum captum doceret, qui etiam poſt aduentum Spiritus ſancti *non poterant omnes omnia portare* i, ſed ſicut olim Chriſtus faciebat, vt Hilarius dixit, ita Eccleſia *ætate creſcere debebat, atque ſapientia.* Sed Eccleſia quidem cum ætate etiam ſapientiæ noua adeptione creuit: Chriſtus cum ætate, ſapientiæ, quam iam habebat, ſola manifeſtatione. Vna ex illis veritatibus erat, iſta de abrogatione veteris legis, vt explicat Didymus *k* locum Ioannis *l*, & Origenes *m*, qui præterea dicit nunc impletum illud promiſſum, *cum adhuc Petrus ſuperſtitione laboraret*, hoc eſt, nondum cæremoniis finem propoſitum ignoraret. Denique moderatus eſt, vt pridem dixi cum Chryſoſtomo, Petrum Deus hac in hæſitatione, vt teſtatiorem poſtea faceret voluntatem ſuam de Gentilibus in Eccleſiam admittendis.

Spiritus ſanctus non docuit Apoſtolos illico omnem veritatem, ſed pedetentim.
h Ioan. 16. 13.
i ibidem. 12.
Eccleſia creuit ætate & ſapientia.
k ca. 2. de Spiritu ſancto.
l c. 16. 13.
m 2. contra Celſum.

Miſi illos.] Lege verſum 19. Notat præterea Chryſoſtomus non dixiſſe: *Propter hoc enim viſio apparuit tibi. Sed ego miſi illos, oſtendens quod ſic ſibi perſuadere debent non exacturi probationes, ſufficit enim illis ad omnem probationem audire ab illo, Fac hoc, loquere hoc, & nihil amplius quærere.*

Verſus 21.] **Deſcendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego ſum, quem quæritis: quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?**

DEſcendens autem Petrus ad viros.] Dum hi viri ad ianuam ſciſcitantur de Petro, deſcendit Petrus iuſſu Dei, non monitu, vel accerſitu cuiuſquam ex domeſticis: quo illuſtrior apparuit dictis viris Petri ſanctitas, maxime cum intellexerint eum agere in altiſſima domus, ac remotiſſima parte. Vnde inferius colloquentes exaudire, & tam cito nuncium de ipſis accipere nequiret.

Petri ſanctitas quo ſigno illis viris manifeſtata fuerit.

Ecce ego ſum, quem quæritis.] *Prompte ſeipſum exhibet, humane, & humiliter dimittens circuitum verborum*, inquit Gloſſa ordinaria. *Vidit milites eſſe, qui aſtabant*, inquit Chryſoſtomus, *ideo non ſimpliciter rogat, ſed prius confeſſus eſſe ſe quem quærebant, quærit cauſam aduentus, vt ne putetur hoc quærere, quaſi velit ſeipſum occultare; & rogat, vt ſi quidem opus ſit, ſtatim feſtinet, & ſimul eat, ſi autem minus, vt hoſpitio excipiat.*

Petrus cur tam libere cum illis egerit.

Quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?] Necdum ſciebat Petrus qui eſſent, & qua de cauſa veniſſent, vt ſentit eadem Gloſſa, & Carthuſianus. Gloſſa interlinearis contrariam ſententiam ſequitur, aitque interrogaſſe non quod ignoraret, ſed vt illi viri confiterentur, & iactantiam vitaret. Hugo conciliat vtroſque, vt nec omnino ignorauerit, nec pro certo ſciuerit, niſi per quaſdam coniecturas. Non firmiter hæret iſta conciliatio: & ego priori opinioni, quam ſequi Gregorium *n* docui *o*, adhæreſco.

n Hom. 1. de Ezech.
o verſ. 19.

Verſus 22.] **Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir iuſtus, & timens Deum, & teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſponſum accepit ab Angelo ſancto accerſire te in domū ſuam, & audire verba abs te.**

VIr iuſtus, & timens Deum.] Recte à iuſtitia laudant Centurionem ſuum; eſt enim militum genus infame cædibus, calumniis, auaritia, latrociniis, extorſionibus, quippe, vt ait ille *p*, *Cauponantes bellum.* Idcirco Ioannes illis præcipiebat, *vt neminem concuterent, nec calumniam facerent, & contenti eſſent ſtipendiis ſuis* q. Sapienter factum, vt & à Luca ſuperius *r*, & modo ab his viris, quod laudatur pietas Cornelij. *Si enim offenduntur Iudæi, cum talis fuerit, ſi non fuiſſet talis*, inquit Chryſoſtomus, *quid non dixiſſent?*

Militum genus quibus vitiis infame ſit.
p Ennius apud Cicer. li. 1. de Officiis.
q Luc. 3. 14.
r verſ. 2.

Et teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum.] Valet hoc ſimul ad conciliandum Petrum genti Iudæorum, ſimul Iudæos alios, qui proinde minus ægre latuti eſſe videantur, tam probatum,

& gratum Iudæis admitti inter Chriſtianos, qui ex Iudæis conſtabant.

Magna laus eſt, bonum eſſe indicio etiam exterorum, & eorum, qui aliam religionem teſtantur, maxime vero ſi Gentilẽs: laudet Iudæus, quẽ naturali quodã odio abominatur, vocans תועבה *thoubhebah, abominationem.* Innuit bonam in Iudæis de Cornelio opinionem beneficentia ipſius in illos, qui lucro dediriſſimi erant. Cum Seniores Iudæorum pro alio Cẽturione intercederent apud Chriſtum, & rogarent ſollicite, dixerunt *a*: *Quia dignus eſt vt hoc illi præſtes: diligit enim gentem noſtram, & Synagogam ipſe ædificauit nobis.*

Magna laus eſt, bonum eſſe iudicio exterorum.

a Luc. 7. 4. 5.

Teſtimonium habens.] Μαρτυρούμενος, abſolute poſitum ſumitur in bonam partem, vt etiam apud Paulum *b*, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, *Teſtificata à lege, & Prophetis*: & *c*, χήρα ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, *Vidua in operibus bonis teſtimoniũ habens.* In profanis Scriptoribus, & in Nazianzeno exempla citat Budæus *d*.

b Rom. 3. 21.

c 1. Tim. 5. 10.

d in Com. lin. Græcæ.

Ab vniuerſa gente.] Ὑπὸ ὄχλου τοῦ ἔθνους, *A multitudine gentis.* Quamuis autem ὄχλος plerumque accipiatur de confuſanea hominum multitudine, & de turba, ac vulgo, tamen ſignificat etiam totius populi vniuerſitatem: quo modo accipi hic videtur, nec enim eximia laus eſſet probari teſtimonio vulgarium.

Ὄχλος, ſeu turba quid ſignificet.

Reſponſum accepit.] Ἐχρηματίσθη, Sic de Simeone ſcribit idem Lucas *e*: *Reſponſum acceperat à Spiritu ſancto*: Ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ τοῦ ἁγίου. Sic de Magis: *Reſponſo accepto in ſomnis f*, χρηματισθέντες κατ' ὄναρ. Sic in epiſtola ad Romanos, *g*: *Sed quid dicit illi diuinum reſponſum?* ὁ χρηματισμός. Sic in ea, quæ eſt ad Hebræos *h*: *Fide Noe reſponſo accepto*, χρηματισθείς.

e c. 2. 26.

f Matt 2. 12.

g c. 11. 4.

h c. 11. 7.

Qui notant reſponſo non reſpondere interrogationem, hoc eſt, quaſi prior interrogauerit, cui reſponſum dari dicitur, aut reſpondere is, qui interrogatus ſit, verum dicunt, & nos ipſi alibi notauimus *i*. Sed nil opus eſt ea notatione *k*, conſideranti vim vocabuli Græci, quod inter alias ſignificationes etiam apud profanos Scriptores hanc habet, vt idem ſit quod oraculum edere, ac reddere, & paſſiue oraculo admoneri, ſeu ſermone, colloquioq; diuino dignari, quamuis id oraculum nemo popoſcerit, vel expectauerit. Latini reſponſa vocant tum oracula diuina, tum partem illam iuris, quæ conſtat ex iis, quæ Iuriſconſulti reſponderunt conſulentibus.

Quomodo reſpondere aliquis dici poſſit, etiã interrogatus non fuerit.

i c. 3. 12.

k quam tamen affert Ribera in cap. 11. epiſt. ad Hebræos.

Ab Angelo ſancto.] Idem epithetum Angelo tribuitur à Marco *l*, & à Tobia *m*. Opponitur immundo, de quo capite quinto *n*. Angeli nomen ibidem expoſui: nec memini abſolute poſitum pro malo, ſed ſemper ex adiunctis deſcriptum maluſne ſit, an bonus.

l c. 8. 38.

m c. 10. 11.

n verſ. 16.

Accerſire te in domum ſuam.] Modeſte excuſant Cornelium, vt qui iuſſu Angeli accerſat, venturus ipſemet alioqui, & habiturus illi honorem. Innuit id Chryſoſtomus.

Miſſi à Cornelio eum excuſant, quod non venerit.

Quando alius Centurio in Euangelio Lucæ legitur *o miſiſſe ad Ieſum Seniores Iudæorum, rogaſſeque, vt veniret, & ſanaret ſeruum eius*, ſunt qui exiſtiment *p* de ſuo Seniores illud addidiſſe, quibus dederat is in mandatis duntaxat, vt impetrarent. Subdit enim Lucas miſiſſe alios ad Chriſtum, qui propinquanti dicerent *q*: *Domine, noli vexari, non enim ſum dignus, vt ſub tectum meum intres; propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus, vt ad te venirem, ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus.*

o Luc. 7. 3.

p Toletus in Luc. c. 7. ann. 4.

q verſ. 6. 7.

Et audire verba abs te.] Petrus in capite ſequenti *r* narrat retuliſſe ſibi Cornelium, illi dictum fuiſſe ab Angelo, *vt Petrus loqueretur ei verba, in quibus ſaluus eſſet ipſe, & vniuerſa domus eius.* Hoc idem miſſos ad Petrum à Cornelio veriſimile eſt expreſſiſſe; ſiquidem omnia illis ipſe narrauerat. Ponitur verbum non raro, aut verba abſolute pro prædicatione Euangelij, ſiue pro doctrina, præſertim in epiſtolis Pauli, ſicut & Scripturę nomen abſolute pro diuina.

r verſ. 14.

Verſus 23.] **Introducens ergo eos recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens, profectus eſt cum illis: & quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.**

INTRODVCENS *ergo eos.*] *Intus vocat*, ait Chryſoſtomus, *ne quid eis graue accidat.* Neſcio quid graue accidere potuerit: fortaſſe ne minus commode habitarent, verebatur Petrus. Quidam codices Græci habent, τότε εἰσαγαγὼν, *& tunc cum introduxiſſet*: noſtri, εἰσκαλεσάμενος οὖν, &c. *cum euocaſſet autem.*

Recepit hoſpitio.] Volens vel hac ratione viſioni cœleſti obtemperare, & familiariter, ac fidenter victitare cum iis, quos tota natio Iudæorum abominabatur. Ἐξένισε, vnum & maxime proprium verbum eſt, quod multis circumloquimur.

Petrus cur eos hoſpitio exceperit.

Propria veluti teſſera Patriarcharum eſt hoſpitalitas, quam Eliezer dimiſſus ad quærendam filio domini ſui Abrahæ ſponſam in Meſopotamiam à Deo expetiit, & per eam deprehendit *ſ*. Nam ſuper omnes coluit Abraham hoſpitalitatem, *per quam Deo placuit, & Angelos excipere meruit t*, cum apud ſe manere compelleret, nec ſciret alios eſſe, quam peregrinos vulgares. *Sunt enim ad hoſpitium non modo inuitandi peregrini, ſed etiam cogendi exemplo tendentium in Emmaus u*, inquit Gregorius *, qui ait à quodam Chriſtum ipſum exceptum, de ſe fortaſſe loquens tacito nomine *x*.

Hoſpitalitas propria Patriarcharum teſſera

ſ Gen. 24. 13. & ſeq.

t Hebr. 13. 2. Gen. 18. 3. c. 19. 2.

u Luc. 24. 29.

* Hom. 23. in Euang.

Ambroſius *y* vero inter laudes hoſpitalitatis ponit, quod Abraham exceperit ipſummet Filium Dei, & meruerit procreare, Iſaac, & Lot euaſerit incendium, & Raab ſalutem ſit conſecuta. Præterea vtitur *z* Pauli teſtimonio requirentis ab Epiſcopo, *vt ſit hoſpitalis a*: & hoc argumento, quoniam cum in hac vita peregrinemur, denegabuntur nobis poſt decurſam vitam Sanctorum hoſpitia, ſi duri, aut negligentes fuerimus in excipiendis hoſpitibus.

Ambroſius de hoſpitalitate quid loquatur

x vt eſt in vita ſua.

y ep. 25. vel 82. ad Eccl. Vercellen.

z 1. de Abrahã c. 5. & 2. Off. c. 21.

a 1. Tim. 3. 2. & Tit. 1. 8.

Sed vel humanæ orationis cogitatio, *quæ humani nil à nobis alienum admonet* b, vt putemus, debet perſuadere, vt quem ipſi ſi peregre eſſe à natali ſolo contingat, beneficentię locum in aliis inuenire cupimus, eum patere peregrinis velimus *ſine murmuratione* c, hoc eſt, animo non difficili, ſed alacri, & beneuolo; vt nimirum feciſſe dixi Abraham, & Lot, cui adiunge Laban cum Rebecca *d*, & Iob *e*, & Sunamitidem *f*, & Abigail *g*.

Humanæ cõditionis cõſideratio nos ad hoſpitalitatem promouet.

b Teren. in Heaut.

c 1. Pet. 4. 9.

In hiſtoria noſtra, hoc ipſo capite & extremo priore, laus hoſpitalitatis tribuitur Simoni coriario, & ipſi Petro; tum etiam Lydiæ purpurarię *h*, & Publio Principi *i*, in Euangelio; Marthæ ac Magdalenæ *k*, & Zachæo *l*; & duobus peregrinantibus in Emmaus *m*, quos ante dixi, quos omnes conſtat ex hoſpitalitate magnum fructum percepiſſe: vt omittam alia complura exempla, & ſententiam Chriſti *n*: *Hoſpes eram, & collegiſtis me.*

d Gen. 24. 29. & ſeq.

e c. 31. 32.

Exempla hoſpitalitatis.

f 4. Reg. 4. 8. & ſeq.

g 1. Reg. 25. 18. & ſeq.

h Act. 16. 15.

i infra 28. 7.

k Luc. 10. 38. & ſeq.

l infra 19. 6.

m Luc. vlt. 29.

n Matt 25. 35.

Ioannes Apoſtolus laudat Caium, quod liberalem

A ralem ſe exhiberet erga peregrinos a. Diotrephē autem vituperat, quod non reciperet b. Chriſtiani veteres adeo dediti fuerunt hoſpitalitati, vt hanc Tertullianus c appellet Catholicæ communionis conteſſerationem, alludens nimirum ad teſſeram dari ſolitam hoſpitibus apud Gentiles d. Abuſus ea conteſſeratione, & ſimulatione Chriſtianæ religionis Peregrinus, prius ob maxima crimina eiectus patria, vbique Chriſtianorum munificentia abunde, & laute viuebat, vt Chriſtianos deridens meminit Lucianus e. At Pacomius ea præſertim de cauſa ad Eccleſiam ſe adiunxit, quod in illa exerceri hoſpitalitatem animaduerteret etiam in exteros, & Paganos f, quos Paganos B vt contineret in idolorum cultu, pluresque ad eum alios alliceret, Apoſtata Iulianus Chriſtianam iſtam pietatem imitatus eſt g.

Vix eſt ordo Religioſus ex antiquioribus, cui non hoſpitalitatis cura fuerit, vt omittam eum qui proprie Hoſpitaliorum cognominatus eſt. De ſeipſo teſtis Hieronymus h, ſcribens quoque à Pammachio excitatum in portu Romano xenodochiū, & Romæ à Fabiola noſocomium k: de aliis monachis tum Caſſianus l, tum Euagrius m.

Fuit peculiaris in Oriente neceſſitas hoſpitij, vbi rara oppida, deſertiora, & inculta loca, & æſtu infeſta. Colligitur id facile ex Scripturis n, quod C erudite facit, adiectis aliis nonnullis, noſter Serarius o, docens vſum cauponarum non fuiſſe.

Eccleſiam Romanam ſcribit Martinus Papa I. p *quiſquis miſerabilis homo ad eam veniſſet, illum hoſpitio excepiſſe, omnia ad vſum ei præbuiſſe, nec vllum repuliſſe, dediſſeque panem mundiſſimum* (vtor Pontificis verbis) *& vinum diuerſum*, ſed omnibus illa pertinentibus.

Plura in commendationem hoſpitalitatis Auguſtinus q, Hieronymus r, Gregorius ſ, Chryſoſtomus t, Nazianzenus u, Clemens Alexandrinus x, Rupertus y, Alexander ab Alexandro cum Tiraquello z, Budæus a. Extant inſuper decreta Conciliorum, Conſtantinopolitani VI. b Aquiſgranenſis c, Pariſienſis d, Gangrenſis e, Aruernenſis f, Matiſconenſis II. g Anglicani h, D Carthaginenſis IV. i Toletani III. k Rhemenſis l. Eodem faciunt celebrata in vtroque Iure orphanotrophia, ptochotrophia, brephotrophia, gerontocomia, xenodochia, noſocomia, hoc eſt, receptacula pro orphanis, pauperibus, pueris, ſenibus, peregrinis, infirmis m. Hac laude præter Pāmachium & Fabiolam, quos diximus, inſignes fuerunt Gallicanus n, vir Conſularis, & deſignatus gener Conſtantini; Samſon item, & Zoticus, de quibus perhonorifica mentio eſt in Iure ciuili o, & apud Procopium p.

Nec vero caruit prorſus virtutis huius exercitio E vetus Teſtamentum, in quo & leges de illa ſancitæ ſunt q. Sed, ſi Ioſepho r credimus, Hircanus Pontifex conſtruxit xenodochium. Id vero etiam proditum eſt ab Hegeſippo ſ, & Iſidoro t. Fuit Rabbinorum quorundam opinio de vxore Lot, teſte Lyrano u, idcirco in ſtatuam ſalis verſam x; quod qua nocte accubuerunt Angeli, nec ſalem quidem appoſuit.

Inter vitia Sodomorum, quę iis initium attulerunt, non in poſtremis nominant inhoſpitalitatem y, necnon Ægypti plagarum eandem extitiſſe ferunt cauſam: arcebant enim peregrinos, aut A vt mancipiis dure tractabant, & oderant eos, qui ſe aduerſus eos benignius geſſiſſent, immo & hoſpites ipſos immolabant z, ex quibus decantatus Thaſius, quem Buſiris mactauit. Ægyptiæ inhoſpitalitatis meminit quoque liber Sapientiæ a.

Audimus Sinas nunc eſſe hoſpitaliores. Exuent ſine dubio cum contraria feritate errorum caliginem, & importatum ab hoſpitibus lumen veritatis tandem, vt bene auguror, aſpicient.

Iidem habiti inter Gentiles Barbari, qui inhoſpitales, vt Britanni ab Horatio b, Strabone c, Solino d, Tauri ac Pontici ab Arnobio e, alij quondam in Italia & Sicilia, à Plutarcho f; Lacedæmonij ac Thebani à Dionyſio Halicarnaſſæo g; & B Tacito h; Apolloniatæ ab Æliano i, Philoſtrato k, Strabone l; Spartiani à Plutarcho m; Carthaginenſes ab Strabone n; Scythæ ab eodem o, & ab Herodoto p: denique tradit Strabo q, commune fuiſſe Barbaris omnibus hoſpites arcere è finibus ſuis. Apud Lucanos autem produnt Ælianus r, & Heraclides ſ, qui Sole occaſo hoſpites diuerſantes notos, ignotoſque domo exigeret, accuſatum κακοξενίας, atque mulctam eo nomine pendere coactum. Proprium Iouis epithetum veteres eſſe voluerunt ξένιον, id eſt, *hoſpitalem*, ſiquidem, vt ait eum alloquens Poeta t,

Iuppiter hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Alter orationis ſolutæ inter Latinos parens u: C *Recte, inquit, à Theophraſto laudata eſt hoſpitalitas. Eſt enim, vt mihi quidem videtur, valde decorum patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus. Idque etiam Reipublicæ eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe noſtra non egere.* Idem adhuc Iouis hoſpitalis numē nihil vnquam cælari poſſe, nec hoſpites offendendos eſſe, ne Iouis hoſpitalis fidē imploſēt, nō ſemel docuit x. Delapſus neſcio, quo pacto ad retractādum ſum, de quibus dixeram quoque antea. Illud ad pietatem Gallorum confirmandam, quod hoſpitales domos, domos Dei nominent, Gulielmi Pariſienſis y non recenti confirmare poſſum teſtimonio.

Nimius ſim, ſi omnia colligam, quæ Homerus z, Xenophon a, & Phocylides, Menander, D & alij perplures in hanc ſententiam pronunciant. Non profanæ tantum, ſed ſacræ quoque literæ Iouis hoſpitalis meminerunt, vt Machabæorum hiſtoria b: & ſcio profanos homines, quod in Cicerone notauit Lactantius c, hoſpitalitatem à vera iuſtitia atque liberalitate detorſiſſe, & ad vtilitatem rapuiſſe. Clauſulam adiicio Toxaris cum Solone de peregrino Anacharſi, quem illi adducebat, orationem: *Venio maximum tibi munus adducens, virum peregrinum egentem amicitia.*

Sequenti autem die ſurgens profectus eſt cum illis.] Deeſt in textu Græco principium, *ſurgens, ἀναστάς*, E etſi quidam pauci id habeant. Noctem, & quod reliquum fuerat diei præteritæ tractauit nuncios Petrus, eoque tempore habitos pios ſermones veriſimile eſt, non ab iis tantum, ſed ab aliis quoque Diſcipulis ad tam lætum nuncium de tanto viro flagitante Euangelium: de quibus mox mentio fit proximis verbis.

Et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.] Syrus ſic legit, ואזל עמהון אנש מן אחא דיופא *vezal bhemmehun enaſch min acha deiuppi*, id eſt, *& abiit cum eis vir vir*, id eſt, aliquot ex *fratribus, qui in Ioppe*; vel, *& comitatus eſt eos vnuſquiſque ex fratribus Ioppenſibus.* Aliena quidem hæc verſio à Græco textu, qui habet *τινες quidem*, & ab eo,

quod

Hoſpitalitati quantū veteres dediti Chriſtiani fuerint.
a epiſt. 3. 5.
b ibid. 10
c in Apol. ca. 20.
d Plaut. in Pænulo, & in Capt.
e Dial. Peregrinus.
f in vita, apud Sur. 14. Maij.
g Nazianzen. orat. 1. cōt. Iul.
h [illegible] in Eze. & in [illegible]
i ep. 27.
k ep. 3.
l 4. de inſt. renunc. c. 7.
m in vita Patrum, c. [illegible]
Ordines religioſi hoſpitalitatē maxime colunt.
n Gen. c. 19. 2. c. 21. 16. c. 24. [illegible] 18. 12. 19. [illegible] 42. [illegible] Iud. 19. 19. 2. Reg. 10. 4. c. 21. Tob. 5. [illegible]
o [illegible] 6. Tob. [illegible]
p [illegible]
q [illegible]
Hoſpitalitati Romana Eccleſia maxime fauit.
r [illegible]
ſ [illegible] 11 ep. 3. & lib. 12. ep. 8. & 24.
t [illegible] 12. ep. ad Rom. hom. 50 hom. 41. in Gen. & Tern. 5 hom. de dec. & hoſpita. & concio. 2. de Lazaro.
u or. de amo. pauperum.
x 4. Strom. c. 7.
y in c. 10 Ma. Qui recipit Prophetā &c.
z li. 4. c. 10.
a in l. ſolet. §. quantum ad annon. de off. Proconſ.
b can. 7[illegible].
c c. 141.
d lib. 1. c. 14.
e c. 11.
f lib. 1. c. 103.
Hoſpitalia in lege veteri fuerunt erecta.
g cap. 2.
h c. 6. apud Bedam 4. hiſtor. Ang. c. 5.
i c. 14. 15.
k cap. 7.
l cap. 17.
Sodomitæ inhoſpitales fuerunt.
m in Auth. 7. §. vlt. & Auth. ſi quidquid, de impenſis, C. ad Epiſc. & cle. l. omnia privilegia. [illegible] 23. q. 8 c. in quolibet. n in Martyr. Rom. o ſupra citatis locis. p li. 1. de ædif. Iuſt. q Exod. 22. 21. c. 23. 9. Leu. 19. 33. c. 23. 22. Num. 15. 13. 15. 29 Deut. 14. 21. c. 26. 11 12. r 13. Ant. c. 16. ſ lib. [illegible] t lib. 1. Orig. c. 23. u in c. 19. Gē. x Gen. 19. 26. y Eze. 16. 49.

z Ovid. 1. Faſt. Hyginus in fabulis. Tiraq. in Tarol. lib. c. 12. Strabo lib. 17. Diodo. lib. 1. c. 4. Arnob. 5. cont. Gent. Augu. 18. de ciuit. cap. 12. Euſeb. in Chron. Philo l. de Abrahā.
Inhoſpitales & Barbari iidem apud Gentiles.
a c. 19. 13. 14. 15.
b lib. 3. Carm. ode 4.
c lib. 4.
d in Polyhiſtor. c. 24.
e 8 cont. Gēt.
f in paral. ca. 38.
g lib. 2.
h lib 12.
i 13. var. hiſt.
k 6. vita Apol. c. 10.
l lib. 8.
m in Agide, & in Lycurgo.
n lib. 17.
o lib. 7.
p lib. 4.
q lib. 7.
r lib. 4. Var. hiſtor.
ſ in Politic.
t Virgil. 1. Æneid.
u Cicer. 2. de Offic.
Hoſpitalitas res eſt maxime illuſtris.
x orat. pro Deiotaro, & 3. de Finib.
y lib. de morib. c. 6. pag. 207.
z Odyſſ. 8. 9. 13. 14.
a 5. & 6. apud. Cyropæd. & 3. Inſtit. [illegible]
b lib. 2. ca. 6. 3.
c lib. 6. c. 12.

a c.11.12.
Quomodo plurimi & pauci Petrũ comitati ſint.

quod poſtea narrauit Petrus *a*: *Venerunt autem mecum & ſex fratres iſti.* Sed non eſt alienum à vero, proceſſiſſe omnes foras, ac deduxiſſe ad aliquantum ſpatium, tum vt honore Petrum proſequerentur, tum vt Petri hoſpites: ſex autem ſolos comites ſe Petro vſque Cæſaream adiunxiſſe, quod enixius id voluerint, & Petrus permiſerit.

Abraham hoſpites ſuos deducebat.
b Gen. 18.16.
c Odyſſ. γ.
d Odyſſ. ι.

Abraham hoſpites ſuos ſimul gradiens deducebat *b*: & Vlyſſem laudat Homerus *c*, quod non modo ſuſceptor hoſpitum iucũdus, verumetiam comis deductor eſſet. Idemque de Ioue hoſpitali prædicat *d*. Gagneius ait, multam cateruam fuiſſe cum Petro, vt multos tandem teſtes haberet.

Sane conuinci non poteſt fuiſſe tantum ſex, quoniam quod Petrus narrat poſtea in Ieruſalem, poteſt intelligi de illis, qui ex aliorum plurium numero illuc ex Cæſarea, quo iuerant, ab Ioppe aſcenderint: & quo plures habuiſſet teſtes, hoc melius ex Circũciſione fidelibus ſuper viris præputiatis admiſſis ſatisfeciſſet.

Pauci ſolum quomodo Petrum comitati ſint.

Attamen dictus capitis ſequentis locus magis fauet, decebatque prudentiam, & modeſtiam Petri tam multos aſſeclas in aliena domo non adhibere. Nec deerant Cæſareæ, Philippi Diaconi natali ſolo, alij fideles, qui in illa controuerſia, idoneum de hoc teſtimonium ferrent, cum opus eſſet.

e in Hiſt. Act. c.51.

Bene monet Gloſſa ordinaria, quoſdam codices ad verba iſta quæ tractamus, hæc alia ſubtexere, *vt Petro teſtes ſint*, *Neque enim*, inquit, *ſunt de textu, & non habentur in libris correctis: ſed primo fuit quadam Gloſſa interlinearis* (neſcio an inde Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *e*, qui ea ponit, acceperit) *poſtea textui inſerta per ignorantiam Scriptorum, ſicut & in multis aliis locis veteris, & noui Teſtamenti.*

Verſus 24.] **Altera autem die introiuit Cæſaream. Cornelius vero expectabat illos, conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.**

Petrus pedibus iter fecit.

A*ltera autem die introiuit Cæſaream.*] Biduum ferè poſuit in itinere, ſicut hi, quos miſerat Cornelius. Pedibus ambulaſſe credendum eſt, via enim breuior erat, quam vt diebus duobus equitanti opus fuerit.

Cornelius vero expectabat illos.] Non dubito quin illo quatriduo multo vacaret magis orationi, ieiunio, eleemoſynæ, & aliis operibus bonis, vt ſe quam maxime compararet ad accipiendum, ſicut vere erat, verbum Dei.

f 1. Tim. 5.8.
g Hom. 14. in 1. ad Tim.
h c.58.7.
Quomodo ſit infideli deterior qui ſuos deſpicit.

Conuocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.] *Merito*, ait Chryſoſtomus, *non enim iuſtum fuiſſet etiam cognatos, & amicos non ſimul adduci: hoc amici officium, hoc pij, in talibus bonis neceſſarios amicos facere ſocios.* Merito hos conuocat, quibus fidebat, & cum quibus de talibus ſemper egerat, quæ fruſtra cum aliis tractaſſet: & videntur hi ab ipſo fuiſſe inſtituti. *Qui ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet*, ac in his quidem primo loco, quæ ſpectant ad æternam ſalutem, *fidem negauit, & eſt infideli deterior* f. Chryſoſtomus *g* ad idem propoſitum affert verba Eſaiæ *h*, iuxta Septuaginta, *Domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris.*

Cornelius quibus ſimilis videatur.
i Ioan. 1.42.

Docet vero eſſe infideli deteriorem, qui eam ſuorum curam non habet, hoc eſt, prouidentiam animæ, corporiſque, quoniam ille etſi alienos deſpicit, propinquos tamẽ nequaquam aſpernatur. Similis mihi videtur Cornelius Andreæ *i*, qui fratrem, & Philippo *k*, qui Nathanaelem adduxit ad Chriſtum: Samaritanæ, quæ ciues ſuos inuitauit ad eundem *l*: Matthæo, qui vocatus à Chriſto, celebrauit conuiuium *m*, in quo voluit illum eſſe, vt per eam occaſionem plures Chriſto adiungi poſſent: mulieri illi *n*, quæ inuenta drachma conuocauit vicinas, & amicas ad congratulandum ſibi.

k ibid. 45.
l infra 4. 29.
m Luca 5. 29.
n Luca 15. 9.

Cognati qui ſint.
o epi. 66. nou. edit.

Cum cognatis.] Grece dicũtur *συγγενεῖς*, quos Syrus exponit, *filios cognationis*. Cognatio complectitur lata ſignificatione communiter genitos, & quaſi ab eodem ortos genitore: de qua voce Ambroſius ad Paternum *o*, qui alibi putat more Hebræorum dici de omnibus eiuſdem gentis, vt de ipſis Hebræis. Sic enim Elizabeth vocatam Mariæ cognatam *p*: & alios eiuſdem Elizabeth *q*: & à Paulo cognatos ſuos omnes Iſraelitas *r*, denique Mariæ cognatam eſſe Elizabeth, quia ambæ Iſraelitæ, aut ex eadem tribu.

p Luca 1. 36.
q ibidem 58.
r Rom. 9.3.

Elizabeth quomodo cognata Mariæ fuerit.

Quicquid ſit de Elizabeth, quæ non ex tribu Iuda, ſed Leui erat, & ex familia Aaron, & ſi non arctius cognationis vinculum interceſſiſſet, non deſignaſſet Angelus perſonam coniunctam, notam, ac familiarem, quippe cum ſecundum cognationem generalem aliæ multæ potuerint eſſe nomen habentes Elizabeth: nec viſitatura illam Maria fuiſſet, vel tres apud eam menſes manſiſſet *ſ*: omiſſa, inquam, controuerſia iſta, de qua præſertim Toletus in Lucam *t*, cognatio magis proprie ſecundum Iuriſconſultos, eſt inter eos, qui ex eodem ſanguine per fœminas coniunguntur, agnatio inter eos, qui per patrem ex eadem familia ſunt: quamuis cognatos etiam interdum omnes conſanguineos appellent. Vnde ſemper agnatio eſt nomen ſpeciei, cognatio interdum vt genus hanc quoque comprehendit, vt conſtat ex Iure ciuili *u*, & ex Ambroſio priore ex citatis locis, vbi Paternum reprehendens negat dici poſſe agnatos, qui per patrem non deſcendunt, vt fratres vterinos ex diuerſo patre natos. Lege Lexicon Iuris.

ſ Luca 1. 40. 56.
t cap. 1. annot. 108.
u l. inter agnatos ff. vnde legitimi. & l. iurisconſultus. ff. de gradibus & affinibus.

Cognatus & cognata quid vulgo ſignificent.

Hoc tempore vocant Hiſpani & Itali cognatum ſuum pro ſororio, id eſt, pro eo qui nupſerit ſorori, & cognatam pro ea quæ nupſerit fratri. Sed & alia acceptio apud veteres reperitur, vt apud Iuſtinum *x*, Æmilium Probum *y*, Victorem Vticenſem *z*, vt qui ſunt ſororij, vocentur generi, & Gregorius *a* eum qui gener eſt, cognatum appellat, Auſonius *b* eundem nominat affinem: ſic vſurpat quoque Iornandes *c* pro tali affini vocem cognati, Turonenſis *d* vero nomen propinqui. Erat enim olim ignotum ſororij vocabulum, nec ſororis vir, Iſidoro teſte *e*, nomen ſpeciale habebat, vt eſt etiam in Decreto *f*: Galli dicunt pulchrum fratrem: & quandoq; fratris abſoluto nomine ad id ſignificandum auctores Latini vtuntur. Apud Sidonium *g* Hecdicius dicitur ſororius, qui coniugem habebat ſororem eius, quemque Turonenſis *h* propinquum ipſius vocat. Tandem Cuiacius *i* obſeruat ſicut generos, ita cognatos quoque ac affines nominatos qui ſunt ſororum viri. Verum hoc, vt dixi, loco laxior & communior cognatorum notio.

x libro 18.
y in Pauſania.
z libro 1.
a 3 Dial. c. 1.
b in Parental. carm. 18. & 21.
c de ſucceſſ. regno. in Lorno Aug ſtum. re. & de reb. Getic. c. 44.
d 2. Hiſt. c. 24.
e 9. Orig. cap. vlt.
f c. quid autẽ, 35. q. 1.
g carm. 20.
h ſupra.
i 6. obſeru. c. 27.

k 4. diſt. 40. q. vnica. art. 1.

Decipitur ergo Dominicus Soto *k*, docens agnationem eſſe genus, & cognationem eſſe ſpeciem. Tamen confunduntur aliquando hæc nomina. Cornelius Gentilis habuit cognatos vel alios Gentiles eiuſdem religionis, iuxta generalem illam cognationis primam acceptionem traditam ab Ambroſio; vel etiam ſanguine coniunctos: quos qui mittuntur, aut abeunt in prouinciam, ſecum non raro deducant.

Et neceſſariis amicis.] Syrus diſtinctè ponit, *amicis, & neceſſariis.* Sed plus eſt eſſe neceſſarium, quá amicum, & minus quam cognatum, ſicut neceſſitudo quam cognatio: quamuis & promiſcue vtrumque nomen pro coniunctione affinitatis, vel ſanguinis, vel meritorum.

Apud Græcos οἱ ἀναγκαῖοι abſolute interdum dicuntur, qui item apud Latinos abſque addito neceſſarij, quos Euſtathius *a* interpretatur προσήκοντες κατὰ γένος, & Budæus *b* *neceſſitudine, & propinquitate coniunctos.* Atque idem eſt de nomine τῆς ἀναγκαιότητος, ſicut & de Latino neceſſitudinis.

a in Homerũ.
b in Com. lin. Græcæ.

Non alibi vocem iſtam Latinam neceſſariorum in hac ſignificatione arbitror inuenire, quam ſemel in libro Iob *c*, vbi tamen eſt Hebræa vox, תושיה *thuſchiiah*, ſignificans *legem, ſapientiam, ſubſiſtentiam*: ita vt Latinus interpres legem amicitiæ violatam ibi ſignificari intelligens, ea ſit vſus dictione. Sapientiam reddit Chaldæus: βοήθειαν, id eſt, *auxilium*, Septuaginta. Sunt neceſſarij, inter quos neceſſaria conferuntur officia tum conſilio, tum re.

c cap. 6. 13.

Verſus 25.] Et factum eſt cum introiſſet Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.

E*T factum eſt cum introiſſet Cornelius.*] Vel in ciuitatem Cęſaream, vel prope domum. Primum conſciuiſſet inuidiam Petro, & fortaſſe Cornelio odium, ſi videlicet in tam ampla ciuitate, tot ſpectantibus Gentilibus Iudæiſque, idiotam, ac nouæ hominem religionis adeo honorifice accepiſſet.

Petrus quo honore à Cornelio affectus fuit.

Obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes eius adorauit.] Gloſſa interlinearis & Hugo arbitrantur ex imperitia Petrum vt Deum à Cornelio adoratum. Lyranus adoratione duliæ, quoniam ſciret non eſſe Deum, ſed eius nuncium: Gloſſa ordinaria, Beda, Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *d*, Carthuſianus: fauetque Chryſoſtomus, & alij, eo modo, quo inſignes doctrina & moribus viri ſolent honoris externo ſigno coli: Chriſto Martha prodiit obuiam *e*, ſed etiam vt Deo: Lot vero Angelis *f*.

d in Hiſt. Act. cap. 52.
e Ioan. 11. 20.
f Gen. 19. 1. 2.

Verba Petri, quibus refutans eum honorem dixit: *Et ego ipſe homo ſum*, indicant profecto putaſſe Cornelium, Petrum eſſe aliquem Angelum humana forma veſtitum, quales Angelos apparuiſſe Iudæis diſcere potuit ex iiſdem, & priore experimento eius, qui apparens iuſſerat accerſiri Petrum: vel etiam eſſe ex diis minorum Gentium vnum, prout inter Gentiles vigebat opinio de his, & de aliis maioribus diis. Hieronymus *g* eodem videtur dicere Cornelium errore laboraſſe, quo Lycaones, cum Paulum vt Mercurium, Barnabam adorauerunt vt Iouem *h*.

Qualem de Petro Cornelius opinionem habuerit.

g cont. Vigilantium.
h Act. 14. 11.

Gregorius *i* docet, *agnouiſſe primum Paſtorem Eccleſiæ in adorante Cornelio ſuper ſe ſibi honorem oblatum: conditori namque ſuo hominem debere, non homini proſterni.* Alibi *k* ſcribit, quod Petrus à bene agente Cornelio, & ſeſe ei humiliter proſternente immoderatius venerari recuſauit, ſeque illi ſimilem, nimirum hominem, recognouit. Excuſandus eſt Cornelius, quamuis iam iuſtus, quia Angeli de Petro teſtimonium potuit ingenerare exiſtimationem eſſe aliquid in eo diuinitatis, à quo de rebus maximis inſtituendus foret, quod Angelus ipſe non feciſſet.

Cornelius non errauit, dum Petro ſe proſtrauit.
i 31. Moral. c. 10. vel 15.
k 26. Moral. c. 19. vel 21. & lib. 2. epiſt. 24.

Ioannem ipſum adoratorem Angeli, Angelus adoratus correxit *l*, prohibuitque *quia talis apparuerat, vt pro Deo poſſet adorari*, inquit Auguſtinus *m*. Cui ſententiæ ſubſcribit Remigius Rhemenſis *n*, B. Thomas *o*, Cælius Pannonius *p*, Gregorius de Valentia *q*. Idem innuit Gregorius *r*, licet eam præterea cauſam reddat *ſ*, quia naturam humanam Angelus per Filij Dei Incarnationem, antequam ſe ab homine adorari ſinebat, redemptam & erectam, ac ſibi ipſi quoque prælatam veneratur, nec in membris ſubiectam deſpicit, *quam in ipſo*, inquit, *membrorum capite prælatam vidit.*

Cur Angelus noluit à Ioanne adorari.
l Apoc. 19. 10. c. 22. 9.
m quæſt. 61. in Gen. & lib. 20. con. Fauſtum. c. 21.
n in Apocalypſim ex manuſcri. Capitulo Se-en.
o 2. 2. quæ. 84. a. 1. ad 1.
p in Apoc.
q To. 3. Diſp. 6. q. 11. puncto 5.
r li. 31. Moral. c. 10. vel 11.
ſ 27. Moral. c. 8. vel 12. & hom. 8. in Euang.

Placet hęc de Angelo poſterior cauſa vt & Gloſſæ Ausberto, Haymoni, Ruperto, Bedæ, Anſelmo, Richardo de S. Victore, Hugoni Cardinali, aliiſque in Apocalypſim, & Bonauenturæ *t*, & Suarez *u*, & Pererio *x*, addita inſuper in homine dignitate miniſterij diuini, atque tolerantiæ pro eo, vt notat in eandem Apocalypſim Ribera adiecto item ſplendore virginitatis, qua Ioannes eniteſcebat, eſtque quadam ratione quiſquis ea præditus eſt, ſuperior Angelis, vt obſeruat Viegas exponens eundem locum. Ratio illa de virginitate traditur quoque à Petro Damiano *y*. Addunt alij in eodem ſacerdotalem dignitatem, quę maior eſt Angelica. Aptiſſima ratio ex miniſterio, quo fungebatur Ioannes, prophetando, ac teſtimonium prædicationis exhibendo, & hac de cauſa patiendo, vt ſatis præſeferunt verba eiuſdem Angeli, quæ Ioannes recitat *z*.

t 3. diſt. 9. art. 1. q. 5.
u 3. p. loco citando infrà.
x in c. 18. Geneſ. n. 7.
y Sermo. 1. de B. Ioan. Euan.
z Apoc. 19. 10.

Cæterum nullo pacto exiſtimo Ioannem ignoraſſe, Angelum fuiſſe, quem hoc ipſo nomine etiam exprimit, & Angelo, quantumuis Deum repræſentaret, non deberi latriam, ne non tam ad Deum, quã ad creaturam videatur eiuſmodi adoratio referri. Accedit, quod ſemel admonitus non iterum id contendiſſet, niſi ex quadam tantum vrbanitate prohibitum ſe credidiſſet.

Ioannes non ignorauit Angelum eſſe, quem voluit adorare.

Verba procidendi & adorandi non obſtant. Crebro enim in Scriptura *a*, & communi quoq; vſu, per externum corporis habitum geſtumve idem hominibus præbetur honor ac veneratio, quæ Angelis, & Sanctis, & Deo ipſi, cum interna ſit, longe diſpar, vt & quidam exteriores geſtus vni Deo proprij: atque contra legem Dei non eſſe, adorari aliquem hominem, docet egregie Rupertus *b*.

Vſus & idem corporis habitus ad Deũ & Sanctos colendos referri poteſt.
a vt Gen. 19. 1. c. 27. 29. 2. Reg. 1. 2. & 3. Reg. 1. 16.
b lib. 1. de Victor. 8.

Sed vt redeam ad Cornelium, id quod dixi, falli potuiſſe in opinione de Petro, tametſi vnum Deum vere coleret, ſentit mecũ Alanus Copus *c*, poſt Hieronymum *d*, & annuit Bellarminus *e*, & Ioſephus Stephanus *f*, & Gregorius de Valentia *g*. Nec video quam valide conuelli poſſit ratio à me allata ex verbis Petri, ab iis, qui præ ſola modeſtia honorem aſſerunt à Ioanne refutatum, in quibus eſt præter alios Gabriel Vaſquez *h* noſter, & Suarez *i*, & Salmeron hoc loco.

c Dial. 1. c. 7.
d cit. loco con. Vigilan.
e Tom. 1. li. 1. de Sanctis, ca. 14. ad 4.
f lib. de oſculat. pedum Rom. Pont. ca. 8.
g To. 3. Diſp. 6. q. 11. puncto 5.
h li. 1. de adorat. ca. 3. num. 161.
i Tom. 1. de Incarnat. Diſput. 53. ſect. 1.

Procidens ad pedes eius adorauit.] Sic legitur Stephanus cuſtos carceris procidiſſe ante Paulum, & Silam *k*.

k Act. 16. 29.

Non eſt neceſſe, vt prono in terram corpore, quod Lot fecit exiens obuiam Angelis, & adorans eos *l*, & Abigail venerata Dauid *m*. *Ante pedes procumbendi, & ad genua etiam accidendi, gratia ſalutandi, vel ſupplicandi, apud exteras nationes*, inquit Ioſephus Stephanus *n*, *vſus fiat maximus apud Romanos, cum vrbem Conſules habuere, non ita*

l Gen. 19. 1.
m 1. Reg. 25. 23.
n ſupra, c. 1.

creſcente tamen paulatim Imperio, cum honorum augmẽto, & peregrini mores inferri cœperunt. Exempla lege apud illũ, tũ de Caio, Caligula, Nerone, Othone, Traiano, Adriano, Antonino, Diocletiano: qui alios ad oſcula genuũ & pedum admiſerunt, præſertim vltimus, cuius exemplo (vt qui idcirco calceamenta ornaret auro, & argento) inuidioſe, ac falſo Ioannes Cuſpinianus Romanum Pontificem calumniatur, tyrannicũ ſibi pedes oſculandi morem in communem vſum Chriſtianorum perduxiſſe. Iam vero tempore Conſtantini Imperatoris morem fuiſſe antiquum in ſalutando, ac renunciãdo Imperatore, in genua procumbere, teſtis eſt Eunapius a, & plurima extãt in Hiſtoriis profanis, & Eccleſiaſticis huius rei monumenta.

Romani principes ſibi genua & pedes oſculari voluerunt.

a in vita Ædeſij.

Porro vt inconſulte, qui primi eos honores exegerunt, id fecerint, ac iniquo id animo populus primum tulerit, in poſteris omnem demitigauit inuidiam, quod iidem in illos à populo honores vltro, libenterque ſint delati, *exiſtimante*, vt Gellius ait b, *niſi Principes, tanquam publicos parentes, ſummo ſtudio venerarentur, aliquid de eorum ſumma dignitate detrahi, aut imminui.* Furius Camillus cum triumphans curru vectus eſt quatuor iũctis equis, tyrannice putatus eſt diuinitatem affectaſſe c: at quotquot poſt illum triumpharunt, ſine tyrannidis ſuſpicione morem illum ſeruauerunt. Cum Cæſari diadema M. Antonius impoſuit, populus aduerſatus eſt d: deinde nunquam in vnius dominatum Reſpublica peruenit, quin diadema ſimul cum omnium acclamatione Principi delatum ſit. Ad eundem modum quod Diocletianus diuinitatis de ſe opinionem, vt eſt auctor Caſſiodorus e, concipiens fecit, hac remota prorſus inſolẽtia, & ſine nota, vel iniuria alij, deinceps vſurpauerunt.

Imperatorum, qui pedes ſibi oſculari voluerunt, inconſulte fecerũt, alij non.

b lib. 2. c. 2.

c Plut. in vita.

d Cic. Phil. 2.

e in Chron.

Itaque Cornelius procidit ad pedes Petri tanquam patris ſpiritualis, ſicut iunior Tobias domum regreſſus, ſtatim oſculatus eſt patrem, hoc eſt, veneratus f: & Eliſæus vtrumque parentem, antequam Eliam ſequeretur g: & tanquam ducis, *ac veluti currus, & aurigæ* h, hoc eſt, in quo ſummam regiminis, & ſalutis collocaret: quo pacto eundem Eliam princeps quinquagenarius coluit curuatis genibus i: & tanquam doctoris, & Prophetæ: qua de cauſa Nabuchodonozor Danielem adoraturus, & hoſtias ac incenſum ei oblaturus, in faciem ſuam cecidit k: & tanquam ſupremi hierarchæ, vt ab Alexandro Magno Iaddum (qui & Simon, & Ioiadas, vel Iaduas) Iudæorum Pontificem adoratum prono corpore in terram, tradit cum Ioſepho l, Zonaras m. Genua tangebant ſupplices, qui & Græce vocantur γονυπετεῖ, velut miſericordiæ conſecrata, vt Plinius n docet, Plutarchus o, Seruius p, & quod ſint ſymbolum roboris, viriumque, vt proinde qui non ea flectit Elephas, regiæ ſit hieroglyphicum potentiæ. Vel ſignificatur à ſupplicibus, dum tangunt alterius genua, vt quam facile flectit is ſua, iam ſuum facile inflectat animum: ſicut & cum femur, ab ea ſe veluti parte vitam expectare, quæ principem tenet in generando locum: ſed hac de re plura Ioannes Goropius Becanus q, poſtque ipſum Martinus Roa noſter r. Aduolui ſolitos præterea ſupplices & affundi pedibus dominorum, vel etiam parentum, legimus apud Plinium ſ, Saluianum t, Chryſologum u, Sidonium x.

Cornelius procidit ad pedes Petri tanquam patris ſpiritualis.

f c. 11. 7. 11.

g 3. Reg. 19. 20.

h 4. Reg. 2. 12.

i Ibid. 1. 13.

k Dan. 2. 46.

l 11. Ant. c. 8.

m Tom. 2. Annal.

n li. 11. c. 45.

o rerum Roma. c. 49.

p in 3. Æneid.

q lib. 5. orig. Antuer.

r li. 4. Sing. c. 3. & 4.

ſ lib. 9. ep. 21.

t ep. ad Hypatiũ & Quietã.

u Ser. 99.

x lib. 4. ep. 13.

Petrum in Clemente VIII. qui viuit, & regnat, & in quolibet alio Romano Pontifice agnoſcentes, immo & Chriſtum ipſum, cuius vices in terris gerit, ad illius pedes exoſculandos proni aduoluimur: & merito vſurpamus illud de ipſo, quod eſt in Deuteronomio y: *In dextera illius ignea lex: dilexit populos: omnes Sancti in manu illius ſunt: & qui appropinquãt pedibus eius, accipient de doctrina illius.* Spectat eodem locus Eſaiæ z ſenſu ſaltem accommodationis: *Et venient ad te curui filii eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi.*

In Clemente VIII. & aliis Petrum, imo Chriſtũ veneramur.

y Deut. 33. 3.

z Eſa. 60. 14.

Denique exploratiſſimum eſt, hunc oſculi pedum Pontificis honorem Pontifici detuliſſe ex Imperatoribus Iuſtinum ſeniorem, Iuſtinianum II. Federicum I. (etſi ad oſculum pedum non eſt ante admiſſus, quam ſtratoris officio fungi more Maiorum compelleretur, Conſtantini præſertim magni exemplo) & poſteriores deinceps omnes, vt omittantur Reges Pipinus, Carolus magnus, & tam multi alij. Sed & inter priuilegia Romani Pontificis, Gregorius VII. ſanctitate conſpicuus nono loco illud recenſuit, quod ſolius Papæ pedes omnes Principes deoſculentur a.

Imperatores qui Romani Pontificis pedes ſint exoſculati.

Iam inde etiam fere ab Innocentij II. tempore communi principum omnium vſu literę præſcriptæ ad Pontificem in ſalutatione pedum exoſculationem continent. Trita eſt quoque illa adiurandi, & obſecrandi venerabilem perſonam formula, PER VESTIGIA TVA. Habent idem Acta perantiqua Suſannæ martyris Præpedignam Caij Pontificis de more pedes oſculatam. Hac demiſſione, & proiectione corporis nemo neſcit animi demiſſionem declarari, & quendam præ maieſtate alterius pudorem ac ruborem, vt hoc loco cum Beda Gloſſa ordinaria obſeruat: vel, vt Arnobius b loquitur, ſcribens *eos ſalutatos, quibus honor impendebatur, tanquam ancillæ, aut ſeruuli trepidationem.*

a refert id Io. Stephanus de oſculat. pedum Rom. Põt. c. 17. ex libr. 2. Regiſ. fol. 109. quod eſt manuſcriptum in Bib. Vatica & nunc eſt in to. 3. ep. decretal. libr. 2. epiſtol. Greg. VII. poſt epiſt. 55. pag. 652. edit. Rom.

b lib. 7. contra Gentes.

At oſculum amoris ſymbolum non ſeruilem metum, ſed filialem, atque reuerentiæ plenum demonſtrat.

Lege Thomam Bozium in ſignis Eccleſiæ c, & Cæſarem Baronium in Eccleſiaſticis Annalibus d, qui cum meminerunt præterea Epiſcopos eo honoris genere cultos ab Imperatoribus Regibuſque, quod diximus (de Epiphanio teſtis Hieronymus e, omnis ætatis & ſexus turbam pedes exoſculatam) argumentum profecto ex minorum, maiorumque comparatione ſuppeditant, pro Epiſcoporum Epiſcopo: & multo magis cum Chryſoſtomus f adire Monachos, ad eorumque prouolui veſtigia ſuadet, & ex Actis Suſannę habetur, etiam Sacerdotibus oſculatos pedes. Sed & Epiſcopi vt Pontificis oſcularentur pedes, æque certum eſt, extatque luculentum teſtimonium in epiſtolis Orientalium Epiſcoporum ad Symmachum g. Anaſtaſius Bibliothecarius deſcribens creationem Leonis IV. Pontificis, quæ fuit anno Chriſti 847. tradit in Lateranenſi Patriarchio, pedes ei, morem obſeruando antiquum, omnes oſculatos eſſe. Eſt item in Actis Hippoliti, Euſebij, & ſociorum Martyrum, ad Stephani Papæ pedes anno circiter 259. ſanctos illos Martyres & alios fideles ſe abieciſſe.

Epiſcoporũ pedes exoſculari mos olim fuit.

c lib. [illegible] 20 c. 5.

d variis locis.

e epiſt. 61. ad Pammach.

f Hom. 59. ad populum.

g Tom. 2. epiſt. Rom. Pontif.

Hoc tempore Cardinales ac multis retro annis, poſt vnam, aut alteram pedum Pontificis oſculationem in ipſius electione, deferũt ei manus tantum, vel os inter Miſſarum ſolemnia, cum ad oſculum admittuntur. Sunt enim Pontificis, ac Eccleſiæ totius primarij conſiliarij, ac veluti cardines, ſuper quos poſuit Deus orbem h.

h 1. Reg. 2. 8. Iob 9. 13.

Verſus 26.] Petrus vero eleuauit eum, dicens: Surge, & ego ipſe homo ſum.

a Robert. Stephan.

Leontius quale Euſebiæ Imperatrici reſponſum dederit.

P*Etrus vero eleuauit eum.*] Quidam codices a Greci habent, *ἀνάστηθι, τί ποιεῖς; κἀγὼ*. &c. *Surge, quid facis? & ego*, &c. Suidas ſcribēs de Leōtio Tripolis Lydiæ Epiſcopo, narrat, cum Euſebia Conſtantij vxor ſuperbia elata, ab Epiſcopis adoraretur, ſolus vero eam adulationem aſpernatus domi maneret; & illa ad Concilium indictum qua minis, qua precibus, qua promiſſis illum euocaret, hoc modo reſpondiſſe: *Si me ad te venire volueris, debita Epiſcopis reuerentia conſeruata, vt ego quidem ingrediar, tu autem ſtatim de ſublimi iſto ſolio deſcendens, reuerenter mihi obuiam procedas, & caput meis manibus ſupponas benedictionem acceptura: ac deinde ego ſedeam, tu verecunde aſtes, cum iuſſero, ſigno dato ſeſſura; ſi hæ, inquam, tibi conditiones placuerint, veniam ad te: ſin alio modo, non tam multa dabis, tam magna non poteris, vt nos honore Epiſcopis conueniente neglecto, diuinum ſacerdotij inſtitutum violemus.*

b in c. 49.

Reges in Synodis quale ſubmiſſionis ſignum corā Epiſcopis ediderint.

Leo Caſtro interpretans Eſaiam *b*, teſtatur ſe in peruetuſto codice legiſſe, Reges olim cum adirent Epiſcoporum Synodum, procumbere ſolitos toto corpore in terram ante Epiſcopos, & terram ipſam exoſculari, neque prius ſe attollere humo, quam illi ſuis ſedibus ſurgerent, & illos brachiis attollerent, & ſella quadam regia pro dignitate collocarent. Non ſurrexiſſet, opinor, ingenuus hic, & pius Cornelius, niſi Petri imperio, & manibus erectus, qui præ modeſtia, vt ante vidimus, non eſt paſſus tantam demiſſionem: aut vt corrigeret nimiam Cornelij opinionem de ipſo, aut vt aliorum vel errori, vel offenſioni occurreret: poſtremo, vt hoc etiam quaſi pręmium honoris illis præſertim teneræ Eccleſiæ principiis reiiceret, qui pote, vt cecinit Arator,

——genibus quem poplite flexo
Non ſinit aduolui: gratis dare munera ſuetus
Arcet honoris opus.——

Gregorij magni ſingularis humilitatis exemplū.

c c. 151.

Gregorius Magnus, is qui cum celſitudine Pontificiæ maieſtatis Chriſtianam humilitatem ſummopere coluit, &, vt prius cognouimus, Petri illam modeſtiam celebrauit, Ioannem Abbatem Perſam, vt eſt in Prato ſpirituali *c*, ad ſe adorandum, in media vrbe progredientem præuertit, proſtrando ſe humi coram illo, neque ante ſurgendo, quam illum ſurrexiſſe vidiſſet. Alter Gregorius ordine V. vna cum Othone Imperatore obuiam proceſſit Nilo Abbati, & illum vterque in medio collocatum deduxit, ac ſumma veneratione manus eſt exoſculatus *d*.

d in vita Nili, & Gabriel Barrius l. 3. de ant. Calab.

Priuilegium ſanctitatis quale.

Eſt hoc priuilegium ſanctitatis, non præiudicium hierarchicæ dignitatis: & vero non deſunt talia in aliis inferioribus exempla, vt in Nicephoro Conſtantinopolitano, qui ſanctiſſimum confeſſorem Theophanem diuino inſtinctu cognoſcens, cereis & incenſo eminus excepit, proſequutus eſt, flexis genibus adorauit *e*.

e Zonaras in Leone Armeno.

Eccleſia tēpori ſeruiens eos eſt venerata, à quibus coli debuit.

f lib. 6.

g 3. Trip. c. 2.

Nonnunquam tempori ſeruitum eſt, & ſaluti publicæ, cum ingruerent Tyranni imbecilla adhuc admodum Eccleſia, & à Præſulibus ipſis hi dati honores Tyrannis, qui debebantur ſibi ab ipſis. Hoc de Apoſtolis Simone ac Iuda prodit Abdias *f* (cuiuſmodi tandem is ſit, quem habemus) vt iratum Regis animum compeſcerent contra impios: hoc de Simeone Seleucienſi Caſſiodorus *g*, quem ait tamen, cum pro fide pugil ante Saporem ſiſteretur, venerationem ei ante id tempus impenſam negaſſe. Eodem pertinet, ſi quando nonnihil Paſtor de ſuo iure remittat, vt ouem aberrantem alliciat, & reducat. Hæc Eugenium IV. ratio impulit, vt Ioannem Palæologum Orientis Imperatorem, ne ante pedes ingenue procumberet inhibuerit, Sigiſmundum vero, vt id faceret, permiſerit, qui erat Latinorum imperator. Eadem de cauſa Adrianus Papa I. obteſtari ſe ſcribit Cōſtantino & Irenę, prouolutū ad eorum pedes, imaginum piarum vt vſum reſtitutum velint: atque ſimilis ſubmiſſionis reperientur non pauca exempla in epiſtolis Pontificum ad Principes ſeculares, quorum Eccleſia, vel edictis vel perſecutione vexaretur.

Cornelius putabat in Petro eſſe aliquid diuinitatis.

h Apocal. 19. 10. & 22. 8.

Et ego ipſe homo ſum.] Hæc ratio demonſtrat, putaſſe Petrum reſidere in Cornelio de ipſius diuinitate opinionem. Certe minus eſt hominem ſe affirmare, quam conſeruum, vt reſpondit Angelus Ioanni *h*. Id multo magis verum eſt, ſi verum eſt quod ait Caietanus, ego autem non dubito eſſe falſum, *fuiſſe morem Iudæorum ſoli Deo flectere vtrumque genu.*

Hominem ſe eſſe noſſe, quanti referat.

i Dan. 4. 19.

k Act. 12. 22.

l Pſal. 9. 21.

m in Menol. 4. 19.

Si ſe meminiſſet hominem Nabuchodonozor *i*, beſtia non euaſiſſet. Si Herodes diuinos honores non acceptaſſet, vermibus conſumptus nō periiſſet, vt poſtea *k* videbimus. *Conſtitue*, inquit Dauid *l*, *legiſlatorem ſuper eos, vt ſciant Gentes, quoniam homines ſunt.* Vbi eſt Hebræum nomen אנוש *Enoſch*, quod ſignificat miſerum, & ærumnoſum, laboribus, & miſeriis obnoxium. Baſilius *m* congerit modeſtiæ Chriſtianæ exempla, quibus doceat non patiendum, vt nobis præter modum honos habeatur. In his & hoc Petri affert, & contrarium illud Herodis.

Verſus 27.] Et loquens cum illo intrauit, & inuenit multos, qui conuenerant.

E*T loquens cum illo.*] De illis colloquens, quæ proxime ante dicta ſunt, vt placet Chryſoſtomo, exponenſque conditionem ſuam, quod nimirum homo eſſet, atque mortalis.

Et inuenit multos, qui conuenerant.] Accerſitos à Cornelio cognatos, neceſſarios, amicos, qui non prodierant omnes Petro obuiam, ne prę multitudine nouas res ciere viderentur.

Verſus 28.] Dixitque ad illos: Vos ſcitis quomodo abominatum ſit viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.

n Ioan. 4. 9.

D*Ixitque ad illos: Vos ſcitis.*] Gloſſa interlinearis monet, vel affirmando, vel interrogando Petrum loqui poſſe nos intelligere. Poſteriorem modum poſuit, quia mirum videri poſſet, Gentiles, quibuſcum loquebatur, huiuſmodi res ſcire. Sed non eſt mirum; experientia enim id non minus diſcebant, quam quod Samaritana de Samaritanis dixit *non coutí Iudæos illis n*. *Non ſtatim dicit linteum*, inquit Chryſoſtomus, *quia valde erat alienus à vana gloria.*

Abominatum ſit.] *Ἀθέμιτον, nefas, & contra ius.* Syrus, דלא מפס *dela mappes*, *i. quod non licet, ſeu non licitum.* Chryſoſtomus Græcam vocem exponit eodem hoc ſecundo modo; ait namque modeſte loqui Petrum, nec dicere, *Non dignantur accedere aliquo homines, & tamen venimus ad te: ſed vos ſcitis,* A *quod Deus hoc iuſſit; ideoque iniuſtum eſſe adhærere, vel accedere alienigenum.* Idem eſt αὐθέμιτον, & ἀθέμιστον. Vtrumque deriuatur à nomine θέμις, id eſt, *lex, inſtitutum, ius, fas, & ſimilia:* ideoque ſignificat *nefarium, impium, nefandum, nefaſtum, legibus vetitum, illicitum, iniquum.* Dicitur quoque ἀθέμιστος ab Homero, teſte Ariſtotele *a*, de illo, qui ſocietatem hominum fugit,

a 2. Polit. c. 2.

b Iliad. 1.

——Ἀφρήτωρ, inquit Homerus *b*, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
Ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου.——

Abominari quid ſit.

Latinum vocabulum abominandi à ſimplici verbo ominor, & præpoſitione ab, compoſitum, ſignificat pro malo omine habere, execrari, faſtidire, ab his rebus fugere, quæ corruptæ ſunt, & B peſtilentes; & abominationis vox ſæpe dicitur de idolis, aut de rebus quæ offeruntur illis, aut de iis, qui honores diuinos ſibi arrogant. *Cum videritis,* inquit Chriſtus *c*, *abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele Propheta* d, *ſtantem in loco ſancto*, hoc eſt, Antichriſtum, vel Cæſaris imaginem, vel equeſtrem ſtatuam Adriani, vt exponit Hieronymus *e*, etſi alij malunt ſimplicius intelligere de deſolatione abominabili ciuitatis Ieroſolymitanæ per exercitum Titi. Lege Ioannis Ferdinandi Theſaurum Scripturarum *f*, & Pinedam *g*.

c Matt. 24. 15.

d c. 9. 27.

e ibidem.

f in verbo, Abominor. Abominabilis quis dicatur.

g in Iob c. 15. verſ. 16. n. 1. & 2. & c. 19. verſ. 19. n. 1.

Denique abominatus, & abominabilis homo is dicitur, quem nemo auditu, viſu, congreſſu, contactu, familiaritate dignatur, ſed vt immun- C dum, & turpiſſimum auerſatur, deteſtatur, execratur, & vno verbo, vt anathema ducit, atq; excommunicatum. Hanc Iudæorum à cęteris gentibus auerſionem Romani, Græcique ridebant, ac eos viciſſim vt hominum vile genus, ſuperbũ, ac intolerabilis faſtus faſtidiebant, vt videre eſt apud Poetas, Horatium, Martialem, Iuuenalem, & ex Hiſtoricis apud Tacitum, & Suetonium.

h c. 17. 18.

Ad alienigenam.] Græce eſt ἀλλόφυλος, ſed in Euangelio Lucę *h*, quem Interpres quoque vocat alienigenam, Samaritanum, leproſum, nominatur alio vocabulo ἀλλογενής, & in aliis Scripturæ locis eidem voci Græcæ τοῦ ἀλλοφύλου, eadem hæc Latina reſpondet.

i in c. 1. Amos. Alienigena in Scriptura quis dicatur.

k c. 12. 43.

D Hieronymus *i* docet, vbicumque in veteri Teſtamento ἀλλοφύλους, id eſt, *alienigenas*, legimus, non commune nomen omnium gentium, ſed eſſe proprium Philiſtiim, hoc eſt, Palæſtinorum. Id ſane verum non eſt, quando cum alienigenis ponitur huiuſmodi particula, quæ vocis ſignificationem aliter limitat. Exempli cauſa, cum eſt particula *omnis*. Sic in Exodo *k*, vbi agitur de agno comedendo, habetur, *omnis alienigena non comedet ex eo*, id eſt, *omnis incircumciſus, & infidelis*, quia Hebraice eſt vox, נכר *nechar*, quæ ſignificat ignotum: ſicut & in præſenti loco Syriace legitur, נוכריא *nucheraia*. erant autem Gentiles omnes quaſi ignoti E Deo, & ſoli Iſraelitæ noti tantummodo. *Cognoui vos ex omnibus cognationibus terræ*, inquit Deus apud Amos *l*.

l c. 3. 2.

Palæſtini cur alienigenæ dicti ſunt.

m Deut. 2. 23.

Ratio autem cur Palæſtinos vocare ſoleant ſeptuaginta Interpretes ἀλλοφύλους, id eſt, *alienigenas*, & aliarum tribuum, hęc eſt, quoniam à Cappadocia irrumpentes Heuæos deleuerunt vſque Gazam *m*, illicque pro eis deinceps habitauerunt. Cumq; eſſent inter habitatores terræ Chanaan, ſiue Promiſſionis alienigenæ, inuidioſum vocabulum retinuerunt apud Iudæos, qui illos pro iuratis hoſtibus habebant, nec expellere poterant.

Sed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.] Non id oſtendit Deus A explicite, ſed ex oſtenſa viſione, & aduentu nunciorum Cornelij ratiocinando intulit, præſertim cum ei dictum eſt: *Vade cum eis nihil dubitans, quia ego miſi illos;* &, *Quæ Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Deputat Deo aduentum ſuum, & vitat opinionem, ne videretur Cornelio, à quo tam honorifice tractaretur, adulari*, inquit Chryſoſtomus.

Verſus 29.] **Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam accerſiſtis me?**

B *Sine dubitatione.*] Ἀναντιῤῥήτως. Syrus, עתיד אית *bhathida ith*, id eſt, *prompte, ſeu, expedite.* Aduerbium Græcum ſignificat, *citra contradictionem.*

Interrogo ergo, quam ob cauſam accerſiſtis me?] *Tametſi cauſam ipſe non ignoraret, ac ſe ſcire ſatis prioribus verbis præ ſe tuliſſet, voluit illos primum id conſiteri, & fidei mancipare*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Imitatus eſt Deum, qui interrogationibus elicit alterius mentem, & conſilium, aut etiam ea ratione detegit latens vitium, aut excitat ardorem deſiderij, aut facit, vt reſpondens ferat contra ſe ſententiam, aut ita indicat libertatem voluntatis noſtræ, aut occaſionem ſumit declarandi aliquod myſterium. Exemplis abundamus in vtroque Teſtamento, vt cum interrogati ſunt à C Deo Adam *n*, & Cain *o*, & Satan ipſe *p*, cum à Chriſto Andreas cum Condiſcipulo *q*, Philippus *r*, Martha *ſ*, Diſcipuli euntes in Emmaus *t*, Simon Leproſus *u*, mater filiorum Zebedæi *x*, &c. Idem dico de Angelis interrogantibus, vt apud Eſaiam *y* Salmeron *z* noſter pereruditè nouem cauſas tractat, ob quas Deus interrogationis, vel dubitationis formula inter loquendum vtatur.

Cur Deus interroget quæ alias probe nouit.

n Gen. 3. 9.
o infra 4. 6.
p Iob 1. 7. c. 2. 2.
q Ioan. 1. 38.
r infra 6. 5.
ſ infra 11. 27. 34.
t Luc. vlt. 17.
u Luc. 7. 42.
x Matt. 20. 21.
y c. 63. 2.
z Tom. 1. prolego 11. Quinquag. 3. ſermone 14.

Verſus 30.] **Et Cornelius ait: A nudiuſquarta die vſque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir ſtetit ante me in veſte candida, & ait.**

D *A Nudiuſquarta die vſque ad hanc horam.*] Manſuete, & humiliter repetit quæ iam Petrus per nuncios didicerat.

A nudiuſquarta die.] Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. Syrus ſic habet, ארבעה יומין אית עד מא לחשא *arbhah iaumin ith bhad ma lehaſcha*, id eſt, *Quatuor ſunt dies vſque ad nunc. Prima die viderat Angelum, & miſerat nuncios: ſecunda hi peruenerunt Ioppen: tertia ijdem inde cum Petro profecti ſunt: quarta reuerterunt Cæſaream*, inquit Gloſſa citata à Lyrano, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *a*.

a in Act. Apoſtol.

Vſque ad hanc horam. Forte, inquit Caietanus, *illamet hora erat hora nona*: hoc enim videtur ſignifica- E re quod ſequitur, *orans eram hora nona*. De myſteriis huius horæ lege verſu 3. Chryſoſtomus ait Cornelium vitæ ſibi religioſæ tempora conſtituiſſe. Non eſt vir pius qui non ſtatis horis oret, aliave pia opera exequatur. Exempla habemus in Dauid, Daniele, aliiſque.

Pius non eſt, qui horis ſtatis non orat.

Orans eram hora nona.] Syrus, *ex quo ecce ieiunus*, vel, *ieiuno ego, & hora nona cum precarer domi meæ.* Meminimus nos ſuperius, quoſdam Cornelio tribuere cum eleemoſynis & orationibus etiam ieiunia. Gloſſa cum Beda notant, quod in quibuſdam etiam Latinis codicibus, & in Græcis omnibus ita ſcriptum eſt: *A quarta die vſque in hanc* ſubiici delectui oculorum, vt terram eſſe coram, quæ phraſis aliquoties occurrit a.

a vt Gen. 13. 9. c. 20.15. Ierem. 40. 4.

Eodem ſpectat forenſis illa formula, vt eſſe coram Deo, vel alio, ſit eius ſiſti iudicio, vt illius dicto, vel iudicio ſtare debeat, neque contradicere queat. Illuſtre huius exemplum petitur ex Eſdra b: *Ecce coram te ſumus in delicto noſtro: non enim ſtari poteſt coram te ſuper hoc.*

b 1. Eſd. 9.15.

Omnia quacunque tibi præcepta ſunt à Domino.] Ὑπὸ τοῦ ΘΕΟΥ, *à Deo*, vel in viſione lintei, vel quæ proponi ſolerent iuſſu Chriſti his, qui Chriſto nomen dare vellent ſiue ad credendum, ſiue ad operandum, inter quæ vnum quiddam exprimit Petrus paulo poſt c. *Docentes eos*, inquit Chriſtus, *ſeruare omnia quacunque mandaui vobis* d. Vbi indicat, vt monet Theophylactus, neque fidem, neq; Baptiſmum ad ſalutem ſatis eſſe, niſi etiam Dei præcepta ſeruentur.

c verſ. 42.

d Mat. 28. 20. Fides non ſufficit ad ſalutem.

Verſus 34.] Aperiens autem Petrus os ſuum, dixit: In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus.

A*Periens autem Petrus os ſuum.*] De hac phraſi lege caput octauum e. Indicat hic Petrum rogatum, & de grauiſſimis rebus, ac libere ſermonem inſtituere.

e verſ. 35.

In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus.] Eadem ſententia extat aliis aliquot in Scripturæ locis f.

f Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Iob 34. 19. Sapien. 6. 8. Eccl. 35. 16. Rom. 2. 11. Ephes. 6. 9. Coloſſ. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

Perſonarum acceptio in Deum non cadit.

In Deum non cadit proprie acceptio perſonarum, vt B. Thomas g recte docet, quamuis aſſumat vnum per gratiam, & alium in peccato relinquat. *Nam duplex*, inquit, *eſt datio, vna pertinens ad iuſtitiam, cum quis dat alicui, quod ei debetur, alia ad liberalitatem pertinens. Poſterioris generis eſt collatio munerum gratiæ, ac proinde non habet in ea locum acceptio perſonarum, quoniam poteſt quiuis de ſuo dare quantum, & cui vult, iuxta illud: Non licet mihi quod volo facere* h?

g 2. 2. q. 63. a. 1. ad 3. & 1. p. q. 23. a. 5. ad 3.

h Mat. 20. 15.

Item ex parte perſonarum diuerſarum à Deo, nulla ex ſe digna eſt donis iſtis gratiæ, prout antecedunt iuſtificationem, nec vna conſequenter dignior quam alia: atque idcirco quod vni dentur, & non alteri, non eſt acceptio perſonarum.

Liberalitas quomodo eſſe poſſit in prima infuſione gratiæ.

Et tamen liberalitas poteſt habere locum, quia ſi attendamus primam infuſionem gratiæ habitualis iuſtificantis in adulto, Deus prius reddit quodammodo dignum, hoc eſt, diſpoſitum ſubiectum per motus ſupernaturales, quos ipſe excitat, & quibus liberum ſubiecti arbitrium auxilio gratiæ adiutum (quæ dicitur adiuuans) cooperatur, ſed abſolute, ſimpliciterque, ac propria nequit dici mereri illam gratiam iuſtificantem.

Deus ſeruat iuſtitiam in augmento gratiæ, & gloriæ donone.

Quanquam quantum ad augmentum huius einſdem gratiæ iuſtificantis, Deus cenſeri poteſt ſeruare; ſuppoſita ſua promiſſione, ſeu pacto, iuſtitiam. Et idem eſt de collatione gloriæ, quoniam & hæc, & illud gratiæ augmentum, reſpondent condignitati meritorum, aut etiam gloriæ quantitas, condignitati gratiæ iuſtificantis.

Non eſt acceptio perſonarum in his. i [illegible] ad Gal.

Tunc tamen etiam dici poteſt Deus non eſſe perſonarum acceptor, quatenus, vt ait Ambroſius i, *nulla apud eum diſcretio perſonarum eſt, niſi morum, & vita, vt homines vnius fidei meritis diſtinguantur, non perſonis.* Ex quo & obiter refelluntur, qui hanc ſententiam detorquent ad æqualitatem gratię & gloriæ.

Merito itaque Pelagianos Auguſtinus k redarguit, qui Deum in danda gratia faciebant acceptorem perſonarum: *Dat enim*, ait Auguſtinus, *præuenientem congruam gratiam non omnibus, ſed quibuſdam, quoniam eſt omnino indebita, & prorſus gratuita: atque bene operantes, ſeque cum eiuſmodi gratia diſponentes, tantum de congruo ex benignitate & liberalitate reſpicit ipſe, & acceptat, & ordinat ad conferendam ipſis remiſſionem peccatorum, & ſanctificationem.*

k epiſt. 105.

Contra Pelagianos Deus gratiã præuenientẽ dare dicitur.

Vnde quoque infertur, non omnia opera eorum, qui nondum ſunt iuſtificati, eſſe mala, ſed aliqua eſſe poſſe vere bona, quamuis non meritoria de condigno. Hæc fuſius habent ſcholæ noſtræ de Gratia, & Iuſtificatione: non penitus tamen fuerunt omittenda, contra Hæreticos huius loci commentatores.

Opera omnia non iuſtificati mala non ſunt.

Cæterum Petrus non hic agit de illa acceptione perſonarum, quæ vitium eſt contra iuſtitiæ virtutem, ſed de ea, quæ pertinet ad optionem, electionemque gratuitam. Iudæi etenim, ſub quorum perſona, & propter quos alloquitur aſtantes, ſemper ſibi perſuaſerunt ſe præ aliis omnibus gentibus electos, vt quemadmodum ipſi olim, ipſorumque proſelyti ad Synagogam ſpectabant, ita & nunc ſoli ad Eccleſiam pertineant, ſaltem in eo quod attinet ad externa dona, ac extrinſecam profeſſionem religionis. Siquidem non ignorabant olim contigiſſe ſalutem aliis in lege naturæ, vt Iob.

Acceptio perſonarum, de qua Petrus hic agit, quæ ſit.

Dicit itaque Petrus comperiſſe ſe in veritate, non vocari ad Eccleſiam Iudæos ſolos, ſeu qui legem vt proſelyti ex Gentibus profiteantur, ſed quoſcumque ex iiſdem Gentibus abſque onere legis, ita vt immediate transferantur ad Eccleſiam, & ad capiendum fructum redemptionis Chriſti. Exponitur luculente hic locus ex his, quę Paulus ad Epheſios l ſcribit: *Propter quod memores eſtote, quod aliquando vos, qui eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea, quæ dicitur Circumciſio in carne, manu facta, quia eratis illo tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites Teſtamentorum* (veteris nempe, quod Iſraelitæ iam habebant, & noui, quod ſub Meſſia ſperabant) *promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo: nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope, in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt conciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo, & veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuiſtis, & pacem iis qui prope, quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno Spiritu ad Patrem. Ergo iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues Sanctorum, & domeſtici Dei, ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum* (id eſt, in quo vtrique fundati ſunt) *ipſo* videlicet *ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu ſancto.*

Senſus verborum Petri.

l ca. 2. 11. adſ. uſque Gentes quãtum & qualiter à Chriſto alienæ.

Hæc ibi omnia Paulus pergens in eodem argumento etiam capite ſequenti, docenſque hactenus ſatis obſcurum fuiſſe, *fore, vt in Spiritu gentes fierent cohæredes, & concorporales* (id eſt, ſimul ac æque partes in eodem corpore Eccleſiæ) *& comparticipes promiſſionis in Chriſto Ieſu per Euangelium.*

De vitio ipſo acceptionis perſonarum omitto a in c. 2. ep. ad Gal.

dicere. Vnum illud cum Hieronymo *a* notatum velim, quo nunc argumento Petrus vtitur aduerſum eos, qui in Cornelio ex Gentibus admiſſo, nec circumciſo, ſcandalum ſuſtinebant, eodē contra Petrum ipſum Paulum vſum, *quod perſonarum non ſit acceptor Deus, ſed vnumquemque pro veritate iudicet*: vt quamuis Petro vt præceſſori deferat, nihilominus audacter ei reſiſtat in faciem veritate compulſus.

In veritate comperi.] Ἐπ᾽ ἀληθείας καταλαμβάνομαι, in præſenti vere comperio, deprehendo, conuincor, nimirum manifeſtis argumentis, tam reuelationis mihi factæ, quam diuinæ admonitionis Cornelio.

Petrus non ignorauit Deum perſonarum acceptorem non eſſe.

Non ignorabat prius Petrus, Deum non eſſe acceptorem perſonarum, nec ei deerat experimentum in ſeipſo, & Condiſcipulis, quos ſingulari beneficio elegerat: ſed tum id nunc ſciri dicitur, quod ſcitur magis; tum adhuc nullo experimento didicerat Gentilibus apertam portam in Eccleſiam. Sciebat Iob Deum non parcere delinquenti *b*, priuſquam incideret in illas calamitates; attamen id tunc dixit, cum expertus eſt: ſciebat Deus quod Abraham timebat Deum, etiam antequam filium immolaret; tunc nihilominus hoc expreſſit *c*.

b c. 9. 28.

c Gen. 22. 12.

Experientia rerum magiſtra.

Veritas merito in experientia verſari, & eſſe dicitur, hæc enim rerum magiſtra eſt, omniſque noſtra ſcientia ex pluribus experientiis collecta eſt, & quamdiu animus vniuerſalem ſcientiam tenet, quodammodo in vmbra iacet, donec ad experimentum deſcendit, & ſic veluti excuſſa vmbra veritatem penitius intuetur. Hoc præſertim locum habet, in practicis & moralibus, atque præterea in promiſſis: quæ omnia maxime vera dicuntur, cum ad ſingularia rediguntur, quæ reipſa extent. Quæ item cauſa eſt, cur nouum Teſtamentum veteris comparatione veritas nominetur, quia quod in eo adumbratum & promiſſum eſt, præſens exhibuit. *Lex per Moyſen data eſt*, inquit Ioannes *d*, *gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*. recte *facta*, quoniam quæ in praxim non reuocatur veritas cognita ſolum eſt, non facta.

d c. 1. 17

In veritate ſpecies eſt iuramenti.

Poſſemus præterea dicere dictiones, *in veritate*, continere formam aſſeuerationis, atque etiam iuramenti, ſicut interdum *vere*, eſt enim ſæpe pro his in textu Hebræo vox aliqua à radice אמן *aman*, quod eſt, fidelem eſſe ſtabilem, veracem, conſtantem in dictis promiſſiſque; vnde *amen*, quod idem valet, atque τὸ γένοιτο, *ita fiat*, vel *eſto*, firmum, fixum, immutabile, eſtque aliquando iuramenti forma. Vnde haberi poteſt pro iuramento quod Abraham dixit Pharaoni, *Vere ſoror mea eſt* e; & Iob *f*: *Vere ſcio quod ita ſit*; & Dauid *g*, *Sicut iuraſti Dauid in veritate tua*, id eſt, per veritatem tuam, quaſi dicas, per fidem. Et Chriſtus *h*: *In veritate dico vobis*; & *i*, *Ego in veritate dico vobis*; & *k*, *Vere dico vobis*.

e Gen. 20. 5.
f c. 9. 2.
g Pſal. 88. 50.
h Luc. 4. 25.
i Ioan. 16. 7.
k Luc. 21. 3.

l in c. 5. Matt.

Amen duplicem vſum habet, ex Maldonato.

Maldonatus *l* notat, *amen* habere duplicem vſum, vel ad confirmandum iam ante dicta à nobis, aut ab alio, vel ad affirmandum quæ ſumus dicturi; ac poſteriorem in nouo Teſtamento eſſe frequentiſſimum iuxta Syriacam linguam, qua id fere ſcriptum eſt, priorem rarum: contra in vetere poſteriorem rarum, priorem frequentiſſimum, ſecundum linguam Hebraicam illi Teſtamento familiarem. Aquila nonnunquam reddit, πεπιστωμένως, id eſt, *fideliter*, Septuaginta γένοιτο, *fiat*, vt monet S. Hieronymus *m*. Non dubito quin prior vſus, ſi minus in Scriptura, certe in precibus, & prædicationibus noui Teſtamenti ſit perfrequens. Nam Paulus *n* aſſerit non poſſe aliquem reſpondere *Amen*, id eſt, inquit Hieronymus *o*, confirmare quæ prædicta ſunt, niſi intellexerit prædicationem. Et de Pſalmis Dauid inquit Auſonius:

m ep. 134. ad Sophron. & 137 ad Marcellum, & lib. 8. in cap. 15. Eſaiæ, & in c. 3. vlt. ep. ad Gal. in fine, & Matth. 6.

n 1. Cor. 14. 16.
o epiſt. 137.

Conſona quem celebrant modulati carmina Dauid,
Et reſponſuro ferit aera vocibus amen.

p in c. 6 Matthæi.

Amen ſignaculum orationis Dominicæ.

q in c. 3 Ioan.
r 1. par. Hiſt. 9. tit. 3. § 8.

Cur Ioannes repetat Amen.

Vocat etiam idem Hieronymus *p* *Amen* ſignaculum orationis Dominicæ, quaſi dicatur, *Ita ſit, vt eſt dictum*. Rupertus *q*, & B. Antoninus *r* obſeruant, alios Euangeliſtas contentos eſſe in oratione ponere ſemel, *Amen*, Ioannem id geminare, quia hic magis perſecutus eſt pertinentia ad Chriſti diuinitatem, quæ exigunt maiorem affirmationem, *quaſi*, inquit, *dicat*, *Vere*, *vere*, quod eſſe iuramentum perinde ac in Teſtamento vetere, *Viuo ego*, aut, *Viuit anima tua*, docet iam toties citatus Hieronymus *ſ*. Sed quia quandoque bis repetit Ioannes *Amen*, narrans aliquid de Chriſto, quod alij pariter narrant Euangeliſtæ, ſemel contenti dixiſſe, nec illud eſt ex his, quæ magis attingant diuinitatem Chriſti, præſtat dicere vnum eſſe ex idiotiſmis Ioannis, & vnam ex propriis ipſi loquendi formulis, quas libentius frequentat. Citat de hac ipſa re Remigium, ſequiturque Benedictus Papa XI. *t* recens editus, addens tunc ſermonem eſſe de rebus magis à noſtra remotis intelligentia, magiſque ad ſalutem neceſſariis, & Chriſtum tunc particulam duplicaſſe, cum magis aſſeueranter loqueretur, quod Ioannes expreſſerit, non cæteri. Lege quæ notauimus capite vltimo primæ Ioannis epiſtolæ, verbis vltimis.

ſ in epiſto. ad Gal. c. vlt.

t in c. 3. Matthæi.

Verſus 35.] Sed in omni gente qui timet Deum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.

u verſ. 8.

SEd in omni gente.] Ἐν παντὶ ἔθνει. Vnde Latinitate donata vox *Ethnici*, de qua lege caput ſecundum *u* vbi eſt Latinum nomen *natio*.

Ethnici, & Pagani qui dicantur.

Apud Eccleſiaſticos Scriptores dicuntur Ethnici, ſeu Gentiles, & Pagani, qui ſunt à Chriſtiana religione alieni, & ſuperſtitioſe idola colunt, & non, vt Iudæi, vnum Deum. Manaſſe videtur hic loquendi modus ab Hebræis, qui omnes nationes, præter ſuam, vocabant גוים *goiim*, quaſi hæc vox idem ſonet ac Græcis Barbarus. Reperitur tamen vſurpatum, præſertim in numero ſingulari, etiam de Hebræorum gente.

x C. Theodoſ. l. 1 de impt. Gent.

Videtur hoc loco gens commune nomen eſſe Iudæis, & aliis omnibus, fit enim comparatio inter Iudæos, alioſque. In iure ciuili *x* Gentiles dicuntur quicunque non ſubiecti Romano imperio, atque non iure, ac lege ciuili, ſed Gentium viuentes.

y verſ. 2. & in c. 1. Eccleſiaſtæ. verſ. 14.

Qui timet Deum.] Qui colit Deum: omnis enim Dei cultus timor dicitur, vt alias notatum eſt *y*; & proinde qui primam Decalogi tabulam obſeruat, vel qui abſtinet à malo: habet enim timor vim retrahendi, & amouendi.

z Pſal 14. 1. & ſeq.

Et operatur iuſtitiam] Sic in Pſalmo *z* dicitur *habitaturus in tabernaculo Dei*, *& requieturus in monte ſancto eius*, *qui ingreditur ſine macula*, quod eſt timere, abſtinere à malo, eſſe manibus innocentem; *& operatur iuſtitiam*, quod eſt eſſe mundum corde, &c. & obſeruare ſecundā tabulam Decalogi.

Iuſtitiæ nomine generalis virtus intelligitur.

Iuſtitiæ porro nomine Chryſoſtomus, Oecumeniuſque intelligunt generalem virtutem, de a 5. Ethic. c. 2.

A qua tritum illud quod eſt apud Ariſtotelem *a*:

Iuſtitia in ſeſe virtutes continet omnes.

Iuſtitia qua reddimur coram Deo iuſti, qualis.

Nimis trita eſt etiam in ſacris literis iuſtitiæ hæc acceptio, necnon & affinis pro eo dono gratiæ, quo reddimur corã Deo iuſti ac ſancti, & eidem grati, ſiue ſit gratia diuerſa à charitate, ſiue charitas ipſa: alteram enim ex his neceſſario aſſectantur reliquæ virtutes tum Theologicæ, fides, & ſpes, tum morales, ſi iſtæ dantur infuſæ diuerſæ ab acquiſitis, tum Spiritus ſancti dona, ſi ſint quoque diſtincti habitus. Hoc loco iuſtitia eſt operatiua, & fortaſſe nullum reſpectum dicit ad eleemoſynas Cornelij.

Iuſtitiæ nomine eleemoſyna intelligitur.
b Matth. 6. 1.
c Pſal. 111. 9.
d 2. Cor. 9. 10.

B Etenim iuſtitiæ nomine quandoque appellatur eleemoſyna; vt cum ait Chriſtus *b*: *Attendite, ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus*, ἐλεημοσύνην. Sic vero etiam Hebræa vox צדקה *tſedakah*, quæ ſignificat iuſtitiam, ponitur interdum pro miſericordia, & eleemoſyna, vt illis verbis Pſalmi *c*: *Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi*: quæ verba videtur paraphraſtice declarare Apoſtolus *d*: *Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtabit, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ.*

Miſericordia pro iuſtitia ponitur.
e vt Gen. 20. 13. cap. 21. 23. Deut. 24. 13.
f Pſal. 4. 4.
g Pſal. 17. 26.
h Matt. 25. 35. & ſeq.

Poſuerunt quoque Septuaginta nomen τῆς ἐλεημοσύνης pro חסד *cheſed*, quod nomen proprie ſignificat miſericordiam & eleemoſynam *e*. C Sane quidem ſicut iuſtus crebro idem eſt in Scriptura quod ſanctus, ita & miſericors. Nam verbi gratia, vbi eſt nomen Hebræum, quod ſignificat miſericordem, Interpres noſter vertit, ſanctum: *Mirificauit*, inquit Dauid *f*, *Sanctum ſuum*; & *g*, *Cum Sancto ſanctus eris.* Debet homo homini humanitatem; debet id ſibi, vt eam in hominem alium ſibi ſimilem exerceat; debet Deo, qui homini eam adeo commendat, & de illa ſententiam in ſupremo iudicio peculiariter feret *h*.

i Heb. 12. 33.
k cap. 14. 17.
l cap. 20. 30.
m cap. 18. 20.

Putant Chryſoſtomus, & Oecumenius intellexiſſe Paulum miſericordiam, & humanitatem, cum dixit, *Sanctos operatos iuſtitiam* i. Poſtremo operari iuſtitiam, ſignificat exercere virtutum eximia opera, vt in Eccleſiaſtico *k*: *Ante obitum tuum operare iuſtitiam; quoniam non eſt apud inferos inuenire* D *cibum*: & *l*, *Qui operatur terram ſuam, inaltabit aceruum frugum, & qui operatur iuſtitiam, ipſe exaltabitur*; & apud Ezechielem *m*: *In iuſtitia ſua, quam operatus eſt, viuet.* Alioquin conſtat iuſtitiam magis proprie reſpectum dicere ad alium: & idcirco ipſamet diuina mandata vno peculiari nomine iuſtificationem appellari non raro, vt ſunt de variis officiorum generibus, quæ circa alios obſeruari debent.

n queſt. 92. ad Orthod.
o Homil. 11. in Num.
p in Pſal. 118. verſ. 3.
q ibid. & in Pſal. 18.
r 4. Reg. 23. q. 1.
ſ cap. 9. 16.
t cap. 5. 9.

Lege Iuſtinum *n*, Origenem *o*, Hilarium *p*, Baſilium *q*, Abulenſem *r*, & alios, qui diſtincte diſſerunt de multiplici nomine legis, mandati, præcepti, teſtimonij, iuſtificationis, cæremoniæ, viæ, verbi, veritatis, &c. Quandoque pro צדק ſeu δικαιοσύνη, & iuſtitia, reperimus poſitum nomen eleemoſynæ. E Sic quidem Theodotion apud Danielem *ſ*, loco iſtorum, *in omnem iuſtitiam tuam*, vertit, ἐν πάσῃ ἐλεημοσύνῃ σου. Quanquam & iuſtitia de Deo dicitur interdum, dum quod ipſe ſibi debet facit; ſeu dum præſtat quod promiſit, etſi homines non mereantur. Tale illud Baruch *t*: *Adducet enim Deus Iſrael cum iucunditate in lumine maieſtatis ſuæ, cum miſericordia, & iuſtitia, quæ eſt ex ipſo.*

Deus etiam flagitioſos ad ſe vocat.

Acceptus eſt illi.] Alios vocat Deus etiam flagitioſos, qui nec eum ante timuerunt, nec operati ſunt iuſtitiam: ſed Petrus, quod de omni gente dixit, vt admirans pronunciauit ad aſtantium Iu-A dæorũ inſtructionem: quod autẽ de Cornelio iuſto, religioſo, timente Deum, operante iuſtitiam; per modum exhortationis dictum eſt, vt ſimul Iudæos non pigeret imitari hunc Gentilem, & Gentiles alij eodem exemplo animarentur, ſperarentque poſſe adipiſci ſimilem gratiam legis Euangelicæ.

Sed memor eſto, quod antea quoque memini monuiſſe, opera illa Cornelij, ſi iuſtus erat, condignitatem meriti habuiſſe, ſimpliciter tamen gratiam iuſtificantem, & primam excitantem non tribui pro meritis veris, & tanquam debitam, verum ex benignitate Dei.

Iſta ſententia ad quid à Patribus proponatur.
u Hom. 60. in Gen. & orat. 2. in 1. ad Cor.
x in cap. 5. Eccleſiaſtæ.

Cæterum proponunt nobis Patres dictam iB ſtam ſententiam, Corneliumque, vt ſpem vtrinque captemus, quales quales ſimus, ad veritatis ſcientiam perueniendi, & parem Cornelio gratiam obtinendi; præſertim vero Chryſoſtomus *u*. Olympiodorus *x* vero ex eadem argumentatur diuitias, & huiuſmodi bona non per ſe bona eſſe, ſed media, & ἀδιάφορα, quoniam non omnibus à Deo dantur, ſicut quæ vere ſunt bona cunctis æque liberaliter effundit (quantum videlicet eſt ſatis) hoc eſt, liberum arbitrium, diſpoſitionem ad exercendas, obeundaſque virtutes.

y 1. de bello Gallico.

Acceptus eſt.] Δεκτός. Videtur Eccleſiaſticum vo-C cabulum pro grato, licet Latinum *acceptus*, à profanis etiam vſurpetur, vt cum ait Cæſar *y* de neſcio quo, *qui maxime plebi acceptus erat.* Græcum verbum δέχεσθαι, inter alia ſignificat admittere approbando; & acceptus approbatum, gratum, beneficio affectum, reconciliatum.

Verſus 36.] Verbum miſit DEVS filiis Iſrael, annuncians pacem per IESVM CHRISTVM: (hoc eſt omnium Dominus.

Chriſti myſteria ad ſalutem neceſſaria hic omnia proponuntur.
z li. de Corona militis, c. 11.

Finito in prioribus verbis quaſi procemio, narrationem ipſam aggreditur, ac veluti catechesim omnium eorum, quæ fidem Chriſti profeſ-D ſuro, atque baptizando neceſſaria erant, & in Symbolo Apoſtolico, vt notat Beda, comprehenſa, nempe quod Ieſus ſit Chriſtus omnium Dominus; miſſus reconciliare mundum Deo; à Ioanne prædicatus; Spiritu ſancto vnctus; per miracula declaratus; crucifixus; ſuſcitatus; ſuiſque poſt Reſurrectionem manifeſtatus; Iudex omnium in fine venturus; Eccleſiam per fidem totum in orbem dilataturus. Gloſſa ordinaria eandem ſermonis ſummam colligit, auctore Rabano. Tertullianus *z* ait, quod Petrus Centurionem iſtum catechizauit.

Verbum miſit Deus.] Textus Græcus; in quo eſt, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, εὐαγγελιζόμενος E εἰρήνην διὰ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ: οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, reddit ſenſum magis perſpicuum hoc modo: *Quod verbum Deus miſit filiis Iſrael, euangelizans pacem per Ieſum Chriſtum: hic eſt omnium Dominus* (nempe Ieſus Chriſtus) & iungendo ſequentem verſum, *Vos ſcitis, verbum*, inquam, *quod factum eſt*, &c. Sed iuxta editionem noſtram aliter conſtat ſenſus, vt mox dicemus.

Mittendi verbum quo modo vſurpetur.
a Pſal. 17. 17.
b Pſal. 56. 4.
c ibid. 5.

Mittendi autem verbum vſurpat Scriptura alibi in eodem ſenſu, ita vt lateat in verbo nuncius, qui non exprimitur; vt *a*, *Miſit de ſummo, & accepit me*, id eſt, Miſit Angelum, vel alium miniſtrum; & *b*, *Miſit de cœlo, & liberauit me*: & *c*, *Miſit* *miſericordiam ſuam, & eripuit me*, id eſt, miſericordiæ homines; & *a*, *Emittet verbum ſuum, & liqueſaciet ea*, id eſt, emittet ardorem Solis, aut pluuiam. Hinc deriuata miſſorum vox pro Apoſtolis, Græca voce idem ſignificantibus, vt capite 1. docuimus. Immo & ſubſtantiue miſſum dicunt, pro immiſſione vel ferarum, ſeu gladiatorum, vel ferculorum.

a Pſa. 147.18.

Verbum.] Gloſſa interlin. Hugo, & Carthuſianus & de Verbo incarnato, & de verbo prædicationis intelligunt. Priori expoſitioni fauet verbum mittendi, & nomen λόγου. Nam etiamſi orationem, & ſermonem ſignificet, & quamuis præterea alibi dicatur mitti, ſeu *emitti verbum* b, id eſt, præceptum diuinum, vel *veritas* c, tamen videtur hic poni pro perſona diuina, quoniam mox in verſu ſequenti, vbi iterum eſt *verbum*, Græce eſt ῥῆμα, quæ vox innuit diſtinctam ſignificationem à priore τοῦ λόγου.

b *ibidem.*
c *Pſal.* 42.3.

Nihilominus præfero ſenſum poſteriorem, qui ceteris placet, ita vt redundet in textu Græco τὸ ὄν, & ſit τὸ ῥῆμα accipiendum ex vſu phraſis Hebraicæ pro re, ſicut & in Euangelio auctoris d, *Tranſeamus vſque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum eſt*; vbi eſt ῥῆμα: & alibi ſæpe in Scriptura: vbi quoque reperio eundem vſum τοῦ λόγου, eademque ratio eſt de Latinis vocibus, *verbum & ſermo*, ſiquidem & hanc vocem Interpres poſuit apud Marcum e in eadem ſignificatione pro re.

Verbum pro re in Scriptura ſæpe ponitur.
d *cap.* 2.15.
e *cap.* 1.45.

Verumtamen pro perſona diuina λόγος dicitur, non ῥῆμα. Deinde quoniam non ita congrue nectitur oratio, ſi dicas: *Verbum miſit Deus*, id eſt, ſecundam in Trinitate perſonam, *annuncians pacem per Ieſum Chriſtum*, eſt enim ταυτολογία, ſiquidem ſecunda perſona Trinitatis eſt Ieſus Chriſtus. Obſeruaſſe ſe Maldonatus f ſcribit, à nemine, niſi à Ioanne Euangeliſta, Ieſum ΛΌΓΟΝ, Verbum appellari, Lege noſtrum Commentarium in primam Ioannis epiſtolam g. Fateor tamen priorem ſenſum placuiſſe Hippolyto martyri h, & Athanaſio i, qui etiam notat non inſolentem Scripturis eſſe dictam tautologiam. Exemplum eſſe poteſt ex epiſtola prima ad Corinthios k, *expectantibus reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti*, &c. Quocirca non ſequitur, Verbum diſtingui à Chriſto.

Verbum pro perſona diuina λόγος dicitur, non ῥῆμα.
f *in Lucæ c.* 1.2.
g *cap.* 1.1.
h *Hom. cont. hæreſim Noeti. Extra eſt Moguntiæ anno* 1604.
i *orat. in id, Deus de Deo, & in doctr. Leon. & c. cont. Samoſat.*
k *cap.* 1.7.
l *verſ.* 8.

Filiis Iſrael.] Primum, & ante omnes, vt dictum eſt capite primo *l*. Ac merito de his nominatim meminit, agens cum Gentilibus, quia & Iudæi nonnulli aderant, & totam eorum nationem ita ſibi conciliabat, habiturus poſtea teſtes & patronos in querimonia Iudæorum aliorum de Gentilibus admiſſis.

m *lib.* 3. *c.* 12.
Deum vnum veteris & noui Teſtamẽti quomodo probet Irenæus.

Hinc Irenæus *m* Hæreticos refutat, qui alium aſſerebant Deum veteris, alium noui Teſtamenti; & poſtquam ratiocinatione illos concluſit, hanc contorquet in eo ſententiam, aptam profecto ad confodiendos omnes Hæreticos: *An nunquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam poſtea adinuenerunt hi? Imperfectus igitur ſecundum hos Petrus, imperfecti autem & reliqui Apoſtoli*, quos eundem in docendo Ethnicos modum tenuiſſe dixerat, *& oportebit eos reuiuiſcentes horum fieri Diſcipulos, vt & ipſi perfecti fiant. Sed & hoc quidem ridiculum eſt.* Sic ille.

n *orat. contr. Arrianos de dictis, Deus de Deo.*
Chriſtus eſt verus Deus, vt hoc loco oſtendit Athanaſius.

Athanaſius *n* obiicientibus Chriſtum non eſſe Deum, nec Verbum, quia hoc loco dicitur quod Verbum *miſit Deus filiis Iſrael, euangelizans pacem per Ieſum Chriſtum*, reſpondet hoc modo: *Poſſumus*, ait, *contra hanc obiectionem aliquid ſimile reperire, idque ex epiſtola ad Corinthios* o: *Expectantes, inquit Apoſtolus, reuelationem Ieſu Chriſti, qui & confirmabit nos inculpabiles, vſque in diem Domini noſtri Ieſu Chriſti: vt enim non alter diem alterius Chriſti expectantes confirmat; ita quoque Verbum miſit Pater carnem factum, vt cum iam homo eſſet, ipſe per ſeipſum euangelizaret. Atque ita ſtatim ſubnexuit: Hic eſt omnium Dominus: Dominus autem omnium Verbum eſt.* Hactenus reſponſio Athanaſij.

o *1. Cor.* 1. 7. 8.

Annuncians pacem per Ieſum Chriſtum.] Pacem cum Deo in conſcientia propria inter nos, internam, externam, ſupernam. Nil pace ſuauius, vtilius, honeſtius: nil fere inculcatum magis, & à Prophetis futuram pollicentibus, & ab Euangeliſtis, Apoſtolis, Angelis, Chriſto ipſo iam præſentem euangelizantibus. *Princeps pacis Chriſtus eſt* p, *& pax noſtra* q. Eo enim nato *pax ab Angelis decantata eſt* r, qui *prius Angeli pacis amare flebant* ſ: prædicari voluit à ſuis pacem t: hanc abiturus ex hoc mundo dedit, & reliquit u; & ſuſcitatus reddidit x: vt nimirum *dirigantur pedes noſtri in viam pacis* y, & ad eam peruenirent: quam *quia dare non poteſt mũdus* z, dum militamus, & ſenſibus immiſti ſumus, obtinebimus in cœlo, vbi *ſedebimus in pulchritudine pacis, in tabernaculis iuſtitiæ, & in requie opulenta* a, cum pacifico rege Salomone, & cum Melchiſedec ſummo ſacerdote, qui eſt *rex Salem* b, id eſt, *pacis*.

Pacis bona, & eius commendatio.
p *Eſa.* 9.6.
q *Eph.* 2.14.
r *Luc.* 2.14.
ſ *Eſa.* 33.7.
t *Luc.* 10.5.
u *Ioan.* 14.27.
x *infra* 20.21. 26.
y *Luc.* 1.79.
z *Ioan.* 14.27.
a *Eſa.* 32.18.
b *Hebr.* 7.2. *Gen.* 14.18.

Quo modo autem per Ieſum annunciata, atque euangelizata pax ſit, & facta, lege Paulum *c*: *Qui acquieſcit Deo, habet pacem, & per hæc fructus optimos* d. atque *e*; *Diligentibus Deum pax multa, & ſine ſcandalo, aut offendiculo: amicitia vero huius mundi inimica eſt* Dei f.

c *Eph.* 2.13. *& ſeq. Col.* 1.19. *& ſeq.* 2. *Cor.* 5.18. *& ſeq.*
d *Iob* 22.21.
e *Pſ.* 118.165.
f *Iac.* 4.4.

Pacis externæ, & temporalis laudes, & commoda quid attinet perſequi? *Tantum eſt pacis bonũ*, ait Auguſtinus *g*, *vt etiam in rebus terrenis nihil gratius ſoleat audiri, nihil deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremo poſſit melius inueniri.* Silius item Italicus, Poeta Hiſpanus, ſic de pace cecinit *h*:

——Pax optima rerum,
Quas homini nouiſſe datum eſt: pax vna triumphis
Innumeris potior.——

Pacis externæ vtilitates & commoda.
g 19. *de ciuit. Dei, c.* 11.
h *lib.* 11.

Audi & alterum Poëtam Hiſpanum, ſed Chriſtianum *i*:

Pax plenum virtutis opus, pax ſumma laborum,
Pax belli exacti pretium eſt, pretiumque pericli:
Sydera pace vigent: conſiſtunt terrea pace:
Nil placitum ſine pace Deo, non munus ad aram
Cum cupias offerre probat, ſi turbida fratrem
Mens impacati ſub pectoris oderit antro.
Qui mactare Deo mactatis vult holocauſtis
Offerat in primis pacem: nulla hoſtia Chriſto
Dulcior.——

i *Prudent. in Pſychomachia.*

Illa optima vtilitas eſt, *vt ſine timore de manu inimicorum liberati ſeruiamus Deo in ſanctitate, & iuſtitia* k.

k *Luc.* 1.74. 75.

Voluit diuina Prouidentia, vt Chriſtus cum ſumma mundus pace frueretur, veniret *l*, ob eam quam dixi cauſam, vtque facilius Euangelica doctrina propagaretur: quod à Hieronymo *m* eſt obſeruatum, & Theodoreto *n*, & Procopio *o*. & ne Iudæi exiſtimarent Meſſiam bella geſturum, eiuſque imperium armis, ac potentia proferendum, aut vi quemquam cogendum ad Fidem.

Chriſtus venit cũ ſumma mundus pace frueretur.
l *Luc.* 2. *& ſeq.*
m *in c.* 4. *Michææ.*
n *in Pſal.* 46.
o *in c.* 11. *Eſ.*

Valde appoſite Petrus orationem ad auditores attemperat: cum Centurione ac militibus de pace: cum Iudæis, qui etiam aderant, de Meſſia ipſis per Prophetas promiſſo mentionem facit.

His

Chriſtus cur hic dicatur omnium Dominus.

Hic eſt omnium Dominus.] Coniicio adiecta hæc verba etiam propter Gentiles, vt intelligerent illum Deum, quem colerent Chriſtiani, eſſe verum Deum; neque dignandos hoc honore & nomine, qui colerentur à Gentilibus, quippe cum ipſa multitudine conuincerentur non eſſe rerum omnium Domini: propter Iudæos quoque, ne mirentur, ſi qui non vnius ipſorum tantum gentis dominus ſit, ſed omnium aliarum, in has velit, vt in illam liberalis eſſe. Indicat poſterius iſtud mẽbrum Gloſſa interlinearis. Etſi non eſt excludendum aliarum rerum dominium, quod non minus habet Deus, quam in vniuerſitatem hominum.

Scopus Petri in hac oratione.

Videtur autem Chriſtum denotare pronomen demonſtratiuum, *hic*, οὗτος, proxime enim præceſſit: & ſcopus Petri erat de eo loqui, vt patet ex contextu totius ſermonis: & iam Cornelius veri Dei cultor erat; ſed nondum de Chriſto inſtitutus. Conſentiunt Interpretes: ex quibus Chryſoſtomus obſeruat, adeo perſpicue Petrum & ſublimiter Chriſti dominationem nunc expreſſiſſe, quia loquebatur ad Cornelium eximium iam factum, & alacriter ſuſcipientem omnia, quæ à ſe afferebantur. Probatur hinc Chriſti diuinitas, vt colligit Ioannes Maxentius *a*, & Athanaſius *b*. Porro de Domini nomine iam pridem egi *c*: licet vero dixerim magis eſſe proprium Dei, de ipſo vero etiam ſummo Pontifice, κατὰ μείωσιν, & diminutiue dici Domnus; tamen quemadmodum de Sanctis integrum vocabulum à Gallis Germaniſque video vſurpari: ſic olim lego præfixum nomini S. Martini hunc titulum, vt appellaretur Dominus. Hoc loquuntur modo Concilium Antiſiodorenſe *d*, Turonenſe I. *e* & II. *f*

a lib. 1. Dialo. ca. 10. Tom. 4. Bibl. Patr.
b orat. contra Aria. de dicto, Deus de Deo.
c cap. 1. 6.
d cap. 5.
e in princ. & c. 19.
f cap. 29.

Verſus 37.] **Vos ſcitis quod factum eſt verbum per vniuerſam Iudæam: incipiens enim à Galilęa poſt Baptiſmum, quod prędicauit Ioannes.**

VOs ſcitis.] Iudæos ipſos teſtes citat eorum quæ acciderunt circa perſonam Chriſti, tum prædicando, tum miracula patrando.

Quod factum eſt verbum.] Dixi verſu præcedente, verbum hic eſſe pro re comprehendit enim ſummam dictorum, ac geſtorum Chriſti, quæ hoc eodem loco ſubtexitur. Ita ſentit Lyranus, & Caietanus, & Gagneius, fauetque Chryſoſtomus, licet de prædicatione Gloſſa interlinearis, Petrus Comeſtor, Hugo, & Carthuſianus interpretentur, necnon editio Syra. Quid vetat, rem omnem dici verbum, quia verbo res omnis facta eſt *g*? Hac enim de cauſa viſum eſt nonnullis ſecundæ perſonæ Trinitatis Verbi tributum nomen, quia *per illud Deus omnia fecit, & ſine ipſo factum eſt nihil* h. Id quidem dixit Auguſtinus *i*, & Iſidorus *k*. Necnon tamen erat Verbum, priuſquam res conditæ eſſent: fuit namque ſemper aptum, vt per illud Deus, quæ vellet loqueretur, & fieri imperaret. Eodem facit ea aliorum ratio, vt Filius Dei dicatur Verbum, id eſt, realitas veritaſque, quia Hebraice דבר *dabar*, id eſt, *verbum*, rem omnem ſignificat.

g Gen. 1. 3. & ſeq. Pſal. 148. 5.
h Ioan. 1. 3. Verbum erat antequam quicquam per illud fieret.
i Ser. 190. de Temp.
k lib. 7. Orig. c. de Filio.

Cur res dicatur verbũ.

Alia cauſa poteſt aſſignari, cur res vocetur verbum, quia Hebræis eſt in vſu abſtractum ponere pro ſuo concreto actiue, aut paſſiue ſumpto, hoc eſt, verbum pro re dicta, atque verbo ſignificata.

Secunda perſona Trinitatis cur ῥῆμα dicatur, ſed reiicitur.

Sunt præterea qui priore verſu λόγον ſumentes pro perſona ſecunda Trinitatis, ibi velint ſignificatam, vt eſt interna, & in ſe: hic per ῥῆμα eandem, quatenus per Incarnationẽ & opera manifeſtauit ſe: atque id ſibi voluiſſe paſtores, cum dicerent *l*: *Videamus hoc verbum quod factũ eſt, quod fecit Dominus, & oſtendit nobis*, vbi eſt ῥῆμα. At non loquebantur paſtores Græce, & ῥῆμα, vt ante monui, non videtur vnquam vſurpatum pro Filio Dei: importat enim in ſua notione fluxum & ſonum pronunciationis materialis.

l Luc. 2. 15.

Incipiens enim.] Deeſt particula *enim* in textu Græco, & Caietanus redundare credit, necnon Emmanuel Sà. Tamen non officit, ſed efficit maiorem diſtinctionem; ſed tunc τὸ *incipiens* in caſu nominandi pertinebit ad Chriſtum, qui cœperit vel opus Euangelij, vel prædicationem: in accuſandi autem caſu ad verbum, quod hos ſcire Petrus dixit, hoc eſt, rem, quæ inchoata eſt in Galilæa.

A Galilæa.] Diſtinguitur hic à Iudæa, vt alibi notatum eſt *m*: dixi etiam cur hinc incœperit Chriſtus, & cur Apoſtolos, ac Diſcipulos maiore ex parte Galilæos delegerit *n*.

m cap. 1. 8.
n cap. 1. 11.

Poſt Baptiſmum, quod prædicauit Ioannes.] Gloſſa ordinaria duas diuerſas alias lectiones notat ex Rabano, & ex Beda. Prior eſt: *Scitis vt prædicauit Ioannes Ieſum à Nazareth*, &c. vel, *Hoc prædicauit Ioannes, quod vnxit eum*, &c. Poſterior: *Prædicauit Ioannes Ieſum, ſicut vnxit eum Deus*, &c. Gagneius ita explicat: *Vos ſcitis ** verbum factum, & diuulgatum per vniuerſam Iudæam poſt Baptiſma Ioannis, nihil aliud ſit, quam Ieſum à Nazareth, quomodo vnxit eum Deus.*

Interpretatio & connexio Auctoris.

Exiſtimo verba omnia recitata ſimul nectenda, ita vt ſit ſenſus: Scitis id quod geſtum eſt poſt Baptiſmum, quod Ioannes prædicauit, & quo, vt exprimit Gloſſa interlinearis, Chriſtus baptizatus eſt. Vnde τὸ *quod*, non ſignificat myſterium Chriſti futuri, quod Ioannes prædicauerit, vt voluit Lyranus, ſed eſt pronomen relatiuum, pertinens ad *Baptiſmum*, quod nomen hoc loco eſt neutrius generis non minus quam in Græco textu βάπτισμα poſt quod eſt, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης. Hieronymus, Auguſtinus, aliique Patres Latini neutro genere enunciant Baptiſmum, non tantum Baptiſma, & in maſculino Baptiſmus.

Prædicauit.] Sic Marcus *o*, & Lucas *p* ſcribunt à Ioanne prædicatum Baptiſmum pœnitentiæ.

o cap. 1. 4.
p cap. 3. 3.

Verbũ quod adhibetur in ſacramentis, eſſentialis eſt eorum forma.

Inde perperam ratiocinantur noſtri temporis Hæretici, verbum quod in Sacramento adhibetur neceſſario, & vt forma, iuxta Theologos, non eſſe veram, eſſentialem, & operatiuam formam, neque ſacrum, vel conſecratorium verbum; ſed tantum concionale, aut inſtructorium, quod tamen externam cæremoniam viuificet, ita vt verba quæ nos formam vocamus, ſit magicus ſuſurrus, velut ab exorciſta demurmuratus, vt blaſphemat Caluinus *q*.

q 4. Inſt. c. 14. §. 4. & in cap. 5. ep. ad Ephe. ſuper er. Mundans eam lauacro aquæ, in verbo vitæ.

Ioannes quo modo dictus ſit prædicare Baptiſmũ.

Dicebatur Ioannes prędicare Baptiſmum, hoc eſt, pręparatorium ad pœnitentiam, quia non baptizabat tantum, ſed etiam ad Baptiſmum præmiſſa prædicatione multos exhortabatur, & quidem ad Baptiſmum in remiſſionem peccatorum, quam videlicet conſequerentur non per illum, nec per illam prædicationem, ſed per Chriſtum, quem Ioannes potiſſimum prædicabat *agnum tollentem peccata mundi* r, *& qui baptizaturus eſſet in Spiritu ſancto, & igne* ſ: *Ioannes enim*, vt

r Ioan. 1. 29.
ſ Matt. 3. 11.

a Act. 19. 4.

b Luc. 1. 76. 77.

A

Paulus ait *a*, *baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populum dicens in eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent*; & de Filio Pater cecinit *b*: *Præibis ante faciem Domini parare vias eius, ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſionem peccatorum eorum.* De differentia inter vtrumque Baptiſmum, Chriſti, & Ioannis, dixi etiam aliquid capite primo *c*.

c verſ. 5.
Verbũ quod in Sacramẽtum adhibetur, eſt conſecratorium
d *ſic loquitur Auguſt. Tra. 80. in Ioan.*
e *de Eccl. hie. c. vlt.*

Quod autem verbum, quod in Sacramento accedit ad elementum *d*, *ſit ſacrum, & conſecratorium*, vt loquitur Dionyſius *e*, non concionale, ſuperuacaneum eſt probare; adeo id eſt certum exploratumque; ac in particulari de verbo continente Trinitatis inuocationem, quod attinet ad Baptiſmum.

B

Auguſtinus vnus ſufficit ad omnes hæreticos redarguendos.
f *6. de Baptiſ. c. 25.*

Vnus Auguſtinus, quem tanti facit etiam Caluinus, nec quanti debet, clare & crebro hoc tradit; alios enim patiar præteriri vt in re minime dubia. *Deus*, inquit Auguſtinus *f*, *adeſt verbis Euangelicis ſuis, ſine quibus Baptiſmus Chriſti conſecrari non poteſt. Quis neſciat non eſſe Baptiſmum Chriſti, ſi verba Euangelica, quibus ſymbolum conſtat, illic defuerint?* Hęc verba quę ſint, declarat alio loco *g*: *Si Euangelicis verbis: In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti h, Marcion Baptiſmum conſecrabat, integrum erat Sacramentum, quamuis eius fides ſub eiſdem verbis* (nota quomodo prædicatio non modo ſit eſſentialis, ſed neque neceſſaria, cum error Sacramentum non impedire dicatur) *aliud opinantis, quam Catholica veritas doceat, non eſſe integra, ſed fabuloſis falſitatibus inquinata.* Subdit iiſdem dictis verbis, non Marcionem duntaxat, aut Valentinum, aut Arrium, aut Eunomium baptizaſſe, ſed ipſos carnales paruulos Eccleſiæ; attamen integrum, ac minime repetendum Sacramentum contuliſſe, etiamſi tot diuerſitates in iis opinionum eſſent, quot homines erant.

g *3. de Baptiſ. c. 15.*
h *Mat. vlt. 19.*

C

i *6. de Baptiſ. c. 25.*

Tandem aſſerit Auguſtinus *i*, quod facilius fuerit inuenire Hæreticos, qui omnino non baptizarent, quam qui non illis verbis baptizarent. Etſi vero Caluiniſtæ quoque adhibent in Baptiſmo eadem illa verba, tamen non proferunt, vt conſecretur aqua, ſed vt etiam inde populus inſtruatur, vt Caluini Symmiſtes Beza manifeſte declarat *k*, in quo quidem Lutherani conſentiunt, ideoque vtuntur omnes lingua vulgari, ſcilicet volentes docere populum, qui non intelligit linguam Latinam. Lege eundem Auguſtinum in libro contra Hæreſes *l*, & Ambroſium *m*, Chryſoſtomum *n*, Didymum *o*, Athanaſium *p*, Theodoretum *q*, Cyrillum Ieroſolymitanum *r*, Nyſſenum *ſ*, Baſilium *t*, Cyprianum *u*, atque Innocentium primum *x*.

D

k *in ſumma doctrinæ de re Sacramẽtaria.*

l cap. 44.
m *de iis, qui initiantur myſteriis, ca. 4. 2. de Sacram. ca. 5. & li. 4. c. 4.*
n *Hom. 20. in epi. ad Epheſ.*
Verbum cõcionale non eſt de eſſentia Baptiſmi.
o *2. de Spir. ſancto.*
p *Ser. 3. cont. Arrianos.*
q *lib. 4. de fabu. Hæret.*
r *Catech. 3.*
ſ *lib. de Bapt.*
t *de Spir. ſancto, c. 15.*
u *Ser. de Bapt.*
x *ep. 23. c. 5.*

Quid plura? Si verbum concionale & doctrinæ eſt Baptiſmo vel eſſentiale, vel neceſſarium, profanus ergo, ac impius, non ſolum vanus, & nullus eſt puerorum Baptiſmus, qui recipiendæ doctrinæ pares non ſunt: noſtri quoque baptizati rebaptizãdi erũt, quoniam circa eos nulla concione vtimur (niſi ſint adulti, quibus etiam catecheſis impenditur multo ante Baptiſmum ideoque ad Anabaptiſtas remittere illos oportebit: & Caluinus ſine vero Baptiſmo defunctus eſt, qui non eſt rebaptizatus. Sed & paulo poſt videbimus, Petri concione finita, datum Cornelio, familiæque Baptiſmum, eumque non à Petro ipſo, ſed iuſſu eius ab inferioribus miniſtris.

E

Nullum Scripturæ teſtimonium pro verbo concionali proferri poteſt.

Nec vllum Hæretici Scripturæ teſtimonium proferunt (ſine quo argumentari nos nolunt) in quo ad Sacramentum præſcribatur ad concionale illud verbum, vt plane requiſitum. Nam quod ait Apoſtolus *y* de Eccleſia: *Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ*, ſolus Hieronymus, & profitens quidem ſe loqui tropologice, accipit de doctrina, alij omnes de illis verbis *z*, *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, ſicut & hi de Baptiſmo intelligunt lauacrum aquæ, ille quamlibet purgationem. Lege Stapletonum in Antidotis *a*, & Bellarminum in Controuerſiis *b*.

y *Ephe. 5. 26.*

z *Mat. 28. 19.*

a *in c. 28. Matthæi, ver. 20. in cap. 7. Mar. verſ. 1. in hoc c. Act. verſ. 37.*
b *Tom. 2. lib. 1. de Sacram. in genere, c. 19.*

Verſus 38.] Ieſum à Nazareth: quomodo vnxit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute, qui pertranſiit benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

B

IEſum à Nazareth.] *Prius dixit ipſius opus*, inquit Chryſoſtomus, *& nunc fidenter loquitur de eius patria, dicendo Ieſum à Nazareth*: ſciebat enim quod patria offendebat. Lege caput ſecundum *c* de epitheto Nazaræi, ſeu Nazareni, cui ſimile eſt cognomen iſtud à Nazareth, quod extat quoque apud Matthæum *d*, & Ioannem *e*. Cognomen aliqui ſortiuntur à patria, vt amici Iob *f*, pater Dauid Ephratæus *g*, & Bethlehemites *h*, & alij. Docui quoque ſuperius *i*, variis è rebus peti cognomina. Diſputat hoc illuſtrius Grammaticus Ioannes Deſpautèrius *k*, ac variis exemplis Liuij, Ciceronis, Taciti, illuſtrat.

c *verſ. 22.*

d *cap. 2. 23.*
e *cap. 1. 45.*
f *in libr. Iob c. 2. 11. c. 4. 1. c. 8. 1. c. 11. 1.*
g *1. Reg. 17. 12.*
h *ibid. 58.*
i *verſ. 1.*
k *in Syntaxi.*

C

Cognomina à patria non ſunt cũ præpoſitione in ablatiuo caſu efferenda.

Docet pręterea non ſat congrue efferri cognomen à patria, vel oppido in caſu auferendi, vt Ariſtoteles de Stagyra, Democritus de Abdera, Henricus de Gandauo, Ieſus à Nazareth, Thomas de Aquino. Idem admonet Andream Alamannum Franciſcus Philelphus *l* in epiſtola, ne aut vt indoctus videatur, & vim minus tenere præpoſitionis *de*, vel arrogans, quaſi licere ſibi velit quod ab omni vetuſtatis vſu ſit alienum. Cæterum, vt alias dixi cum Gregorio *m*, non eſt exigenda Scripturæ ſacræ dictio ad regulas Donati.

l *lib. 22.*

m *1. præfat. in Iob c. 5.*

D

Quomodo vnxit eum Deus.] *ſic*. Beda iuxta aliam editionem, ait legendum *ſicut*: *Prædicauit Ioannes Ieſum, ſicut vnxit eum Deus*, &c. Rabanus *quod*, id eſt, *hoc prædicauit Ioannes quod vnxit eum*, &c. Caietanus ſequitur ſenſum ſecundum, vultque pronomen *eum*, additum more Hebræo, alioqui non neceſſarium. Prædicauit hoc Ioannes cum dixit *n*: *Ipſe baptizabit vos in Spiritu ſancto, & igni*; & cum teſtatus eſt *o*, *vidiſſe ſe Spiritum ſanctum deſcendentem ſuper eum ſicut columbam, & manentem ſuper eum.*

n *Matt. 3. 11.*
o *Ioan. 1. 32.*

Quando vnctio Chriſti facta ſit.

E

Vnctio *inuiſibilis olei fuit, quando humana natura Verbo Dei in vtero Virginis copulata, facta eſt cum eo vna perſona*, inquit Beda, non autem quando columba deſcendit ſuper Chriſtum. Teſtis eſt Irenæus *p*, Cherinthum ſeparaſſe Ieſum à Chriſto, vt Ieſus eſſet purus homo ex Maria, & Ioſeph natus, Chriſtus Filius Dei, qui tempore Baptiſmi deſcenderit in Ieſum in forma columbæ. Pelagiani quidam, vt refert Caſſianus *q*, docuerunt, de Maria natum purum hominem: anno autem trigeſimo ætatis hunc ſuis meritis factum Chriſtum: tandemque poſt Paſſionem etiam per merita ſua, Deum: nec minus cæteris hominibus fas eſſe ſuis vt viribus bene viuant, & ad beatitudinem perueniant, ſicut peruenit Chriſtus. Eundem errorem, quod Ieſus natus ſit purus homo, tradidit Neſtorius cum Anaſtaſio presbytero, &

p *lib. 1. c. 25.*
Cherinti error.

Pelagianorũ hæreſis grauiſſima.
q *li. 1. & 6. de Incarnat.*

Theodoro Mopſueſteno, & aliis. Sed addebant huic hominis filio Filium Dei poſtea vnitum accidentaliter ſolum, ac per habitudinem, vt in templo, per vnionem voluntatum, & dilectionis, per coniunctionem cum ſuo inſtrumento, per communicationem nominis, & dignitatis, vt Deus diceretur, ac adoraretur à creaturis, non propter ſe, ſed propter eum à quo aſſumptus erat.

Ariani, vt Ioannes Maxentius *a* notat, ex ea vnctione argumentabantur Chriſtum eſſe minorem Patre, & creaturam. Chriſtus ipſe in Synagoga locum Eſaiæ *b* de ſeipſo expoſuit *c*: *Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus, &c.* Quem locum de diuinitate ipſa eius intellexit Euthymius *d*; Cyprianus *e*, cum conceptus eſt de Spiritu ſancto, & Damaſcenus *f*, Gregorius *g*, Auguſtinus *h*, Cyrillus Ieroſolymitanus *i*, Cyrillus Alexandrinus *k*, Nazianzenus *l*, & Euthymius *m*, & Euſebius *n*: Irenæus *o*, autem, Athanaſius *p*, Ruffinus *q*, Auguſtinus *r*, Hieronymus *ſ*, Proſper *t*, Ambroſius *u*, Hilarius *x*, cum in baptizatum Spiritus ſanctus deſcendit ſpecie columbæ.

Eadem ratio eſt de loco Pſalmi quadrageſimi-quarti, *Vnxit te Deus, &c.* Sane omnis gratia, ac virtus Humanitati communicata eſt ob vnionem Verbi cum illa, nec vlla deinceps facta acceſſio eſt gratiæ infuſæ, vel ſcientiæ. Itaque in Baptiſmo vnctio intelligenda erit, quia tunc declarata eſt, & exerceri cœpta, & aduenit ſignum viſibile columbæ, & vox Patris externa, qua veluti Filium deſtinabat ad officium doctoris, &c. *Et Eccleſiam ſuam præfigurare dignatus eſt*, inquit hoc loco Beda, & Auguſtinus *y*, in qua viſibili vnguento baptizati vnguntur, & hi præcipue accipiunt Spiritum ſanctum. Idipſum obſeruat Athanaſius *z*, iuxta id primæ epiſtolæ Ioannis *a*: *Vos vnctionem habetis à Sancto*: vbi conſule Commentarium noſtrum, & Pauli ad Corinthios *b*: *Vnxit nos Deus, qui & ſignauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.* Lege Bellarminum *c*, & Suarez *d*, & Gregorium de Valentia *e*.

Docui alibi *f* Chriſti nomen ab vnctione deriuatum, idque in eandem vnam perſonam conuenire, quæ ſit ſimul Rex, Sacerdos, Propheta (quæ ſeorſim perſonæ quondam vngebantur) immo & Deus: etſi Deus ipſe oleum dici poteſt, ac vnguentum Humanitatis. Nam, vt docet Euſebius *g*, in Scriptura diuinæ naturæ virtus, quæ omnia valet, omne bonum præſtat, omnem pulchritudinem ſubminiſtrat, oleum vocatur; quoniam oleum auget lumen, feſſos ſubleuat, aufert labores, hilares facit eo inunctos, inſtar luminis de ſeipſo vibrat ſplendores, nitidumque ac micantem eorum reddit vultum, qui ipſo vtuntur *h*: omnia ſubit, & penetrat *i*. Sed vnguentum ſpectat ad eandem virtutem, quæ vt eſt in ſe ſimplex, cum oleo conſecratur, quatenus conſideratur vt multiplex. Addit præterea, nomine Chriſti, quo primus eſt Moſe appellatus eſt Aaron, viſibili vnguento delibutus *k*, deſignari potiſſimum internam, ſpiritualemque vnctionem, cum idem Patriarchis nomen Dauid tribuerit, & Eſaias Chriſtum Filium Dei ſatis appellare cenſeatur, cum dicit vnctum.

Illuſtrat Euſebij doctrinam Ioannes Apoſtolus, dum per vnctionis vocem à nobis intelligi vult gratiam, charitatem, & alia dona Spiritus ſancti, quibus efficiantur viua membra Chriſti, & veri perfectique Chriſtiani, immo & quidam Chriſti, Regeſque, & Sacerdotes. *Et vos vnctionem*, inquit *n*, *quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis*, &c. *Vnctio eius docet vos de omnibus*: & *o*, *Vos vnctionem habetis à* SANCTO (SANCTI nomen abſolute poſitum eſt pro SPIRITV ſancto) *& noſtis omnia.*

Arrianorum blaſphemia.
a lib. 2. Dialog.
b cap. 61. 1.
c Luc. 4. 18. & ſeq.
d in Lucam.
e lib. 2. cont. Iud. c. 10. & in ſymb.
f lib. 4. cap. 6.
g lib. 9. ep. 51.
h lib. Quæſt. noui & vet. Teſt. c. 49. & 3. de Trin. cap. 26. & 3. cont. Maxim. c. 15. & 15. de ciuit. c. 26.
Omnia gratia humanitati ob vnionem Verbi facta eſt.
i Catech. 3.
k libr. de fide ad Theodoſ.
l orat. 4. Theo.
m in c. 4. Luc.
n 9. Demonſt. Euang. c. 10.
o lib. 3. c. 10.
p orat. 2. cont. Arrianos.
q in ſymbolum.
r 15. de Trin. c. 26. & 3. cont. Maxim. c. 16. & Tract. 74. in Ioan.
ſ in c. 61. Eſa.
t lib. 3. de promiſſ. p. 3. c. 32.
u in 4. Lucam.
x 11. de Trin.
y 15. de Trin. c. 26.
z orat. 2. cont. Arrianos.
Chriſti nomen vnde ſit ductum.
a c. 2. 20.
b epiſt. 2. 1. 21.
c Tom. 1. libr. 1. de Chriſt. c. 5. & ſeq.
Oleum in Scriptura quid ſignificat.
d Tom. 1. de Incarn. diſp. 7. ſect. 1.
e Tom. 4. diſp. 1. q. 2. puncto 2.
f cap. 2.
g 4. de Demonſt. c. 15.
h Matt. 6. 17. Pſal. 103. 15.
i Pſal. 108. 18.
k Exo. 29. 7. Leu. 8. 12. Pſal. 132. 2. Eccl. 45. 18.
l Pſal. 104. 15.

Quocirca bene monet Hieronymus *p*, cum agitur de vnctione Chriſti, ſpiritualem intelligi oportere, & nequaquam humani corporis, vt fuit in Sacerdotibus Iudæorum: Humanitatem vero eſſe, quæ fuit vncta, quia dicitur *vnctus à Deo præ conſortibus ſuis* *q*, id eſt, cæteris Sanctis, Deus autem conſortes ſubſtantiæ ſuæ non habet. Eligius *r* vnctum exponit Ieſum per prædeſtinationem, vt Filius Dei homo fieret. Oleum lætitiæ Reſurrectionem, Aſcenſionem, Dominationem ipſius.

Spiritu ſancto.] Deus in præcedentibus verbis cenſetur Pater prima Trinitatis perſona: Vnctus, ſecunda, ſiue Filius: Spiritus ſanctus tertia: & in ipſo nomine Chriſti Trinitatem totam innui, dixi alio loco *ſ*.

Attribuitur Spiritui ſancto vnctio, vel vt ipſo vngi cenſeatur Chriſti Humanitas, aut per Incarnationem, aut per gratiam cum ea infuſam, aut per viſibilia illa ſigna in Baptiſmo circa Chriſtum oſtenſa *t*: quoniam quæ gratiæ ſunt, aſſignantur Spiritui ſancto: *quod autem Chriſtus vnigenitus æqualis ſit Patri, naturæ eſt, non gratiæ*, inquit Auguſtinus *u*: quod in vnitatem perſonæ vnigeniti ille homo aſſumptus ſit, non naturæ, ſed gratiæ eſt.

Et virtute.] Δυνάμει, de qua voce alias *x* dictum eſt. Potentiam ſignificat, & vim ad loquendum, & operandum, & veluti pugilis in morem ad decertandum, qui prius oleo perfundebatur. Sic à pugna cum Dæmone ſcribit Lucas in Euangelio *y*, *ad ineundam prædicationem atque miracula regreſſum Ieſum in virtute Spiritus*, vt eum locum explicant Titus Boſtrenus, Euthymius, & Beda. Videtur præter cæteros Euangeliſtas ſtudioſe Lucas hoc notare ſolitus, Chriſtum Spiritus ſancti ductu omnia feciſſe, ſicut cum dixit, *quod agebatur à Spiritu in deſertum* *z*.

Qui pertranſiit benefaciendo.] Ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν, *Qui pertranſiit benefaciens.* Syrus ſic habet, והויו דמתכרך הוא ומאסא *rehauchu demethcherech hawa vmaſe*, id eſt, *& is eſt qui perluſtrans erat, & ſanabat*, vel, *& is qui perluſtrabat regionem, & ſanabat*, &c.

Pertranſire, & ſimplex tranſire, & Hebræum עבר *hhabar*, aliquando eſt idem quod experiri, ac verſari in aliquo opere vel exercitio, vt in Pſalmo *a*: *Manus eius* (Ioſeph) *in cophino ſeruierunt*, Hebraice *tranſierunt*, ſeu *verſata*, & *occupata ſunt*. Septuaginta ἐδούλευσαν, legentes (opinor) non תעברנה *thabbaborenah* per ר, ſed per ד, תעבדנה *thabbabodenah*. Senſus quoque eſſe poteſt, vt Hieronymo placet *b*, *à cophino receſſerunt*, id eſt, ſeruire deſierunt: & ita in propoſito, Chriſtus pertranſijt benefaciendo, id eſt, vitam mortalem abſoluit, quam dum viueret benefaciebat, totamque beneficiis inſumebat. Indicat præterea pertranſeundi verbum efficacem Chriſti œconomiam, & victoriam, quam retulit de mundo & diabolo. Hac ratione percuſſurus Ægyptum Deus tranſiturum ſe prædixit, necnon & miniſtrum ſuum Angelum *c*.

Minus apte Gloſſa interlinearis exponit, benefaciendo, id eſt, mores inſtruendo, ſeu informan-

n 1 Ioan. 2. 27.
o verſ. 20.
p in c. 61. Eſa.
Vnctio Chriſti ſpiritualis intelligenda.
q Pſal. 44. 8. Hebr. 1. 9.
r Hom. 8.
ſ cap. 2.
Vnctio cur tribuatur Spiritui ſancto.
t Mat. 3. 16. 17.
u Tract. 74. in Ioan.
x cap. 1.
y cap. 4. 14.
z cap. 4. 1.
Pertranſire quid ſit.
a Pſal. 80. 7.
b in eundem Pſal.
c Exod. 12. 23.

do, vt

A

do, vt Lyranus loquitur, & Hugo: repugnat enim τῷ διαγεγονότι.

Et ſanando omnes oppreſſos à Diabolo.] Syrus ita vertit, ומאסא לחנון דאתגבדו מן בישא *vmaſe lehanun dethebnechun men biſcha*, id eſt, *& ſanabat eos, qui percuſſi fuerant à malo*, vel, *Sanabat eos, qui læſi erant à malo*. Ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Alluſio quædam paronomaſiæ eſt in participio καταδυναστευομένους, & in nomine δυνάμει, quod prius de Christo dictum eſt. Significat autem καταδυναστεύειν, potentia, ac per tyrannidem opprimere, & καταδυναστεύεσθαι, ſub poteſtatem redigi.

B

Sanandi verbum habet ſignificationem tranſlatam pro eo, quod eſt remedium adhibere ſiue corpori, ſiue etiam animo, quam etiam in nomine medici metaphoram vſurpat Eſaias *a* & Chriſtus *b*, ſuntque vſitatæ profanis quoque hæ loquendi formulæ.

a cap. 3.7.
b Matt. 9.12.

Quomodo cenſeantur oppreſſi, ac ſub tyrannide Diaboli hi, qui iuſte pro peccatis deſtinati ſunt, aut obnoxij æternis pœnis, quarum illator, & carnifex eſt Diabolus: cum etiam dicat Chriſtus *c*, quod *qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati*; idque confirmant Paulus *d*, & Petrus *e*, qui Petrus hanc quoque rationem ſane aptam reddit, *à quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruum eſſe*, merito in quæſtionem vocari poteſt.

c Ioan. 8.34.
d Rom. 6.16.
e 2. epi. 2.19.

C

Adiice *quod principem mundi huius diabolum* Chriſtus ipſe nominat *f*, & Iob *g*, *regem ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ*. Plus quiddam voluit Chriſtus, cum diabolo principatum tribuit, quam vt ſola opinione, qui colant eum vt principem, princeps cenſendus ſit: quod Nazianzenus *h*, & Cyrillus Alexandrinus *i* tradiderunt. Nam non ſoli idololatræ pertinent ad Diaboli principatum. Melius Auguſtinus *k*, & Baſilius *l* per mundum, homines malos vniuerſe intellexerunt, qui naſcuntur in peccato, & ſine gratia Redemptoris in eo manent, & alia perpetrant, nec euadere poſſunt Diaboli laqueos, *quibus tentat, inducit, & pertrahit ad peccatum*, vt idem Auguſtinus *m* loquitur, & peccato irretitos pœnis mactat. Hi ad iſtius dominium iure pertinent, poſita Dei voluntate, ac lege.

Diabolus cur princeps huius mundi dicatur.
f Ioan. 12.31. & 14.30. & 16.11.
g c. 41.25.
h orat. de calamit. animæ ſuæ.
i l. 10. in Ioan. c. 40.
k Tract. 95. in Ioan. & de agone Chriſtiano c. 3.
l Hom. Quod Deus non ſit auctor malorum.
m l. 9. Euang. 6.4.

D

Sed eum Chriſtus dominio ſpoliauit, quia qui ad Chriſti gratiam porrigit manum, iugum excutit, & ſi tueatur eandem gratiam, in id iugum non amplius mittitur, quantumuis colluctandum ſuperſit aduerſus hunc *principem & rectorem tenebrarum* n, & *o*, *contra leonem rugientem, & quærentem quem deuoret*: ligatus eſt draco, mordet volentes, & in eius ſe rictum inſerentes *p*: *Si quis vinci ab illo ſinat, iuſte*, inquit Auguſtinus *q*, *ipſius poteſtati traditur, imperioque, ac dominio ſubditur*; & is poteſtatem iuſtam habet, quamuis voluntatem iniuſtam, vt ait Gregorius *r*.

Chriſtus qua ratione Dæmonem dominio priuarit.
n Epheſ. 6.12.
o 1. Pet. 5.8.
p Apoc. 20.2.
q [illegible] ſub. arb.
r lib. 18. Mor. c. 2.

E

Eximere potuit ceu à tortoris manibus de poteſtate diaboli hominem Deus hominis verus abſolutuſque dominus, ſua ipſius virtute & potentia, iure voluit, ac iuſte, vt is, qui in Filium ipſius ab omni liberum peccato dominium iniquiſſime exercuerat, dominio priuaretur illorum, quos à iuſto Iudice traditos iuſte detinebat. Hoc eſt quod ait Chriſtus *s*: *Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras*: & ſub ſimilitudine arcis, vel domus alicuius, quam per tyrannidem diabolus occupaſſet *t*: *Dum fortis*, inquit, *armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ poſſidet: ſi autem fortior eo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet*. Itaque victus eſt, iudicatus eſt oppreſſor, ſanati ſumus: &, vt Tertullianice loquar, remediati. Premat quantum volet, ſi volumus, non opprimet. Abutitur, & abuſus eſt ſemper poteſtate, ac poſſeſſione reorum, non amore iuſtitiæ in illos agens, ſed internecino eorum, Dominique odio puniens, vexans, ſæuiens, opprimens. *In hoc apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera diaboli u*. Lege quæ ibi diximus, & huius hiſtoriæ caput quintum *x* de imminuta dæmonum poteſtate in animos, atque etiam in corpora. Ibidem expoſui vocem *Diabolus*, ex Græcis petitam *y*.

Deus eximere potuit hominem à poteſtate hominis voluntate ſua, ſed voluit vt hoc iuſte fieret.
s Ioan. 12.31.
t Luc. 11.21.22.
u 1. Ioan. 3.8.
x verſu 16.
y verſ. 1.

Quoniam Deus erat cum illo.] Vim fere habet eandem phraſis iſta cum ea, quam pridem explicauimus capite quarto *z* pro aſſiſtente Dei virtute ac potentia ad docendum, & operandum res diuinas, & plane eximias. Eſſe Deum cum aliquo, eſt, veluti præeſſe, & donis ornare: & qui alteri proſpera quæque aggratulatur, precaturve, vſurpare ſolet illas voces, *Dominus tecum*, vel eſt, vel ſit.

Quid ſit, Deus erat cum illo.
z verſu 28.

Non poteſt Deus non eſſe in rebus omnibus, eſt igitur ſingulari quodam modo, cum exprimitur eſſe in aliquo homine. Salutans Gedeonem Angelus dixit *a*: *Dominus tecum virorum fortiſſime*, id eſt, protector, & auxiliator. Sic enim iuſſis timorem ponere Eſaiæ *b*, ac Ieremiæ *c* dictum eſt, *Ne timeas, quia ego tecum ſum*. Sapientiæ increatæ depoſcebat auxilium, quia dicebat *d*: *Mitte Sapientiam de cœlo Sanctis tuis, vt mecum ſit, & mecum laboret*. Fortaſſe optabat ſimul, ac in primis quidem, præſentiam gratiæ inhabitantis. At vero cum Gabriel Mariam ſalutauit, *Dominus tecum* e, innuit deſtinatam, & mox exequendam in ipſius vtero Incarnationem Filij Dei, qui eſt Emmanuel *f*, id eſt, *Nobiſcum Deus*.

Deus non poteſt non eſſe in rebus omnibus.
a Iudic. 6.12.
b c. 41.10.
c c. 1.8.
d Sap. 9.10.
e Luc. 1.28.
f Eſa. 7.14. Matt. 1.23.

Delectatur mirifice ſalutatione iſta Eccleſia, libenterque ad omnem ſolemnem orationem præmittit, *Dominus vobiſcum*: imitata etiam fortaſſe Booz, qui meſſores humaniter ſalutans dixit, *Dominus vobiſcum* g; necnon Prophetam, qui verbis iiſdem ſalutauit regem Aſa, & exercitum ipſius *h*. Vt hac de cauſa Dionyſius *i* videri poſſit ſalutationem iſtam appellaſſe diuiniſſimam, & hagiographarum tabularum myſticam, & ſupramundanam recitationem. Meminerunt de eadem Scriptores rituum, & officiorum diuinorum, ſeu Eccleſiaſticorum, aliique apud Ioannem Stephanum *k*, & proprium de ipſa librum compoſuit Petrus Damianus, & conſulendi præterea Caniſtæ *l*; & Nauarrus in opere de oratione, aliique de Horis Canonicis.

De ſalutatione, Dominus vobiſcum.
g Ruth 2.4.
h 2. Paral. 15.2.
i 3. de eccl. hier.
k Ep. de Ritu. Rom. c. 13.
l in can. Hoc quoque, de conſec. diſt. 1.

Sed vt ad inſtitutum reuertamur, erat Deus perfectiſſimo modo cum Chriſto, ſiue cum ipſius Humanitate, non per gratiæ creatæ donum duntaxat, ſed per intimam vnionem hypoſtaſis Verbi: ſolus potuit pro poteſtate ſanare oppreſſos à diabolo, quia de eo ſolo verum eſt, quod eo modo Deus erat cum illo.

Deus quomodo eſſet cum Chriſto.

Poterat de alio affirmari, quod Nicodemus affirmauit de ipſo *m*: *Rabbi, ſcimus quia à Deo veniſti magiſter; nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo*: ſicut quando de Ioſeph Patriarcha dicitur, quod *Deus erat cum eo* n: ſed non illud quod Paulus *o*: *Deus*, inquit, *erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi*. Quæ locutiones non fauent Arrianis, vt oſtendit Ioannes Maxentius *p*, quaſi propterea ſit dicendus

De aliis dici poteſt, Deus erat cum illo, ſed non ſicut de Chriſto.
m Ioan. 3.2.
n Gen. 39.2.
o 2. Cor. 5.19.
p l. 2. Dialog.

Chriſtus pura creatura : erat namque Deus cum illo , vt dictum eſt , ratione Humanitatis. Neque eſt quod Neſtorium Beda vereatur, quod pronomen *illo*, perſonam ſignificare videatur, vt proinde exponendum ſit, Deus erat cum illo, id eſt, Pater cum filio, ne , vt ipſe ait, Chriſti perſonam geminare, & in Neſtorij dogma cadere videamur.

Verſus 39.] Et nos teſtes ſumus omnium, quæ fecit in regione Iudæorum, & Ieruſalem , quem occiderunt ſuſpendentes in ligno,

IN *regione Iudæorum.*] Generaliùs Iudæos ſumit, vt comprehendunt etiam Galilæos, ſicut & alibi notatum eſt *a*.

a cap. 1.8.

Cur à Iudæis ad Gentiles fiat tranſitus.

Quem occiderunt.] Vt non ſit mirum, ſi ad Gentiles tranſitus fiat , & reprobentur Iudæi Gentilibus electis. Potuit id dici liberius apud auditores maiore ex parte Gentiles, & apud paucos alios ex Iudæis Chriſtianos. Quanquam cum ſe obtulit occaſio, vt vidimus *b*, palam & libere Iudæis ipſis id obiicere non dubitauit.

b cap. 3.10.

Suſpendentes in ligno.] Lege caput quintum *c*.

c verſ. 30.

Verſus 40.] Hunc Deus ſuſcitauit tertia die, & dedit eum manifeſtum fieri.

HVnc *Deus ſuſcitauit.*] Lege caput primum *d*, quomodo Chriſtus à Deo ſuſcitatus ſit vt homo; & ſeipſum qua ratione ſuſcitauerit tanquam principalis cauſa vt Deus , & etiam vt homo, tanquam cauſa inſtrumentalis , tum ex parte animæ, tum ex parte corporis.

d verſ. 9.

Et dedit eum manifeſtum fieri.] Nil opus eſt miraculo nouo , vt iam ſuſcitatus fiat aliis manifeſtus, niſi forte vt glorioſum corpus ſeſe attemperet ad captum ſenſuum mortalium. Sed hoc ſitum eſt in poteſtate eiuſdem corporis glorioſi. Deus itaque dedit eum manifeſtum fieri , quia ita fieri voluit in gratiam noſtram.

Manifeſtum fieri ſuſcitatum, non eſt miraculum.

Verſus 41.] Non omni populo , ſed teſtibus præordinatis à Deo : nobis, qui manducauimus , & bibimus cum illo , poſtquā reſurrexit à mortuis.

NOn *omni populo.*] Cur paucis tantum, etſi non ſolis Apoſtolis, Chriſtus apparuerit poſt Reſurrectionem , & quo pacto idem voluerit illos Reſurrectionis ipſius teſtimonium ferre , docuimus capite primo *e*. Si credimus Auguſtino *f*, *ſuſcitatum Chriſtum nemo vidit impiorum.* De participio quoque *præordinatis*, & Græco προκεχειροτονημένοις, vide eodem capite *g*.

Manducauimus, & bibimus cum illo.] De cibo, quē ſumpſit Chriſtus à Reſurrectione, dictum eſt eodem capite primo *h*. Notat cum Beda Gloſſa ordinaria , hic Lucam expoſuiſſe de potu , quod in Euangelio tacetur: niſi illic credamus indicatum, vbi ait *i* : *Donec illud bibam vobiſcum nouum in regno Patris mei.* Quem locum ita quoque Chryſoſtomus *k* intellexit , & per præſentem confirmauit: & vinum bibere voluiſſe Chriſtum poſt Reſurrectionem , vt radicitus euelleret eorum errorem, qui aqua (nimirum ſola) in Myſteriis, ſiue in Miſſæ ſacrificio vtuntur. Concordes ſunt in ea expo-

...rſ.3.& 8.
...tatum
...bum
...vidit
...im
...76.in
...18.
...4
...6.29.
...23.in
...n bi-
...oſt Re-
...tioné
...poſto-
...Chri-
...s voluerit.

A ſitione Euthymius , Theophylactus, & plerique recentiores , & dicunt vinum nouum vocari ob renouatum, & glorificatum Chriſtum.

Alius tamen videtur metaphorice Chriſtus locutus de bibendo vino nouo in regno patris ſui, id eſt , in cœlo , perinde vt apud Lucam dixit *l* : *Ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum, vt edatis , & bibatis ſuper menſam meam in regno meo.* Ita ſentit Origenes *m*, & Beda *n*, & Nazianzenus *o*. Nouum autem vinum illud erit , quia alterius generis, nobilius, & ſuauius, cum inebriabuntur *Beati ab vbertate domus Dei p* : & Hebræorum phraſi quicquid melius, & iucundius eſt, nouum appellatur , vt Canticum *q*. Veriſimilitudinem huic B expoſitioni , quæ mihi poſt Maldonatum placet, facit emphaſis in iis dictionibus, *Vſq; in diem illum*: ſolet namque dies ille longiſſimum , ac poſtremum diem demonſtrare , vt Iudicij *r*. Præterea coacte nouum vinum dicitur reſpectu renouati Chriſti. Deinde regnum Patris nonniſi de cœlo poni videtur, tametſi regnum Dei quandoque vel Eccleſiam , vel Euangelium deſignet : nempe quoniam ſolus Pater non deſcendit de cœlo , licet nonnunquam Deus , id eſt, Trinitas, deſcendiſſe dicatur ad cognoſcendum, & vindicandum, vt in turrim Babel *ſ*, in Sodomam *t*; aut ad protegendum , vt Iacob *u*. De hac phraſi Moſes Ægyptius *x*.

Vinum nouum in cœlo cum electis Chriſtus bibit.

l Luc. 22. 29. 30.

m Tra. 35. in Matth.

n in Mat. 26.

o orat. 2. de Paſcha.

p Pſal. 35.9.

q Pſal. 95.1.& 97.1.& 149.1.

r 1.Theſſ. 5.4. & 2. epi. 1.10. & 2.Tim.1.12. 18. & c.4.8.

Pater nunquam deſcendit de cœlo.

ſ Gen. 11. 5.7.
t infra 18. 21.
u Gen. 46. 4.
x lib. 1. Directorii dubio. 5. 10. & lib. 2. c. 10.

C Poſtremo , quoties meminit Scriptura de eſu, ac potu regni cœlorum, hoc regnum non pro Eccleſia ſumit , vel Euangelio , ſed pro beata vita *y*. Hæc eo dixi, vt intelligeremus locum illum de vino nouo , non iuuare Bedæ ſententiam in præſenti loco : ſed quid pluribus opus eſt ? cum cibus ſumitur, ſumi etiam potus ſolet : expreſſit potum Petrus ad exaggerationem veritatis : Euangeliſtæ cibum expreſſiſſe contenti ſunt, cuius ſumptione ſatis Reſurrectionis veritas confirmabatur , vt non fuerit neceſſarium exhiberi à Chriſto miraculum poſt Reſurrectionem , vt notant Chryſoſtomus, & Oecumenius : quamuis non pauca exhibita eſſe conſtat , & oſtendimus capite primo *z*.

y Pſal. 16.15. Matth. 8. 11. Luc. 14. 15. & 22. 30. Apoc. 19.9.

Cur cibi & potus Petrus meminerit, Euangeliſtæ ſolius cibi.

z verſ. 3.

D *Poſtquam reſurrexit à mortuis.*] Beda & Rabanus, quos citat etiam Gloſſa ordinaria , notant in Græco additum , *per dies quadraginta* a , *& ſanctus Auguſtinus* , inquit Beda , *in ſuo codice ita haberi declarauit , atque exponendo ſubiunxit , non quod quotidie per dies quadraginta cum illo manducaſſent , atque bibiſſent, ſed aliquando per dies illos quadraginta.* Non vidi codicem Græcum, qui habeat hæc verba. Cur dicatur à mortuis Reſurrectio potius , quam à morte, lege capite tertio *b*.

a Act. 1.

b verſ. 15.

E *Verſus 24*] Et præcepit nobis prædicare populo , & teſtificari quia ipſe eſt , qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum, & mortuorum.

ET *præcepit nobis prædicare omni populo.* Vbi Chriſtus id præceperit, neſcio : ſolum legimus iuſſiſſe, vt eſſent teſtes Reſurrectionis, non quia vellet vt ſolius, ſed potiſſimum. Lege caput primū *c*. Præterea, quæ mandarunt literis Euangeliſtæ, alia tradita oportuit à Chriſto , vt alias quoque meminimus *d*. Cum præcepit generaliter doceri omnes gentes , & prædicari Euangelium , voluit profecto hunc adeo grauem , neceſſariumque de Iudicio articulum prædicari.

c verſ. 8.

d Matth. vlt.

A *Conſtitutus eſt à Deo iudex.*] *Pater*, inquit Chriſtus ipſe *a*, *non iudicat quenquam*, *ſed omne iudicium dedit Filio*. Paulus vero ait *b*: *In quo iudicaturus eſt Deus orbem terræ in æquitate, in viro in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus*. Chriſto, vt eſt Filius Dei, per attributionem competit iudicare, vt Ioannis citatum locum Chryſtomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius, Cyrillus Alexandrinus, hicque præterea alibi *c*, necnon Athanaſius *d*, Tertullianus *e*, Hilarius *f*, Ambroſius *g*, S. Thomas *h*, citans Auguſtinum *i*: Et Cyrillus ait, quod propter Incarnationem accepit Chriſtus, vt homo exiſtens haberet eandem cum Filio Dei iudicandi poteſtatem: verum id quidem eſt, attamen B expeditior via eſt dicere, ſolum Filium iudicare externo ritu, forma viſibili, & iudiciali, & ſumpto ſenſibili habitu, quo ab hominibus qui iudicantur videatur. Tradit hunc ſenſum Auguſtinus *k*, & Beda *l*, & Cyprianus *m*, & fauet ratio, quæ ſubditur eodem loco, *quia Filius hominis eſt* n.

a Ioan. 5. 22.
b Act. 17. 31.

Chriſtus quomodo ſit Iudex.

c Exegeſi de Incarn. ad Valerianum & 2. de Fide ad Reginas cap. Quod Chriſtus ſit verus Deus, etiamſi filius hominis appelletur.
d orat. 4. con. Arrianos.
e con. Prax. c. 16.
f 7. de Trin.
g 2. de Fide, c. 4.
h 3. p. q. 59. a. 1.
i lib. de vera Relig. c. 31.

Adhæc, quia dicitur, *Patrem non iudicare*, cum tamen ſine dubio iudicet ratione diuinitatis, ſicut Filius: tandem datam poteſtatem eſſe indicat, non antea habitam, habuit vero ſemper Chriſtus vt Deus.

Pater qua ratione non iudicet.

k 1. de Trin. c. 13. li. 50. Hom. 22. & Tr. 21. in Ioan.
l in Ioan.
m 2. con. Iud. cap. 28. & 3. ad Quirinum c. 33.
n verſ. 27.

Conciliari poſſunt ambæ ſententiæ, ſi quod Cyrillus innuit, dicamus, à Filio tantum, quia C ſolus humanam ſibi naturam vnitam habet, iudicium exerceri; ab aliis perſonis per eandem naturam humanam, ſed vt per inſtrumentum ſeparatum. Chriſtus itaque vt Dei Filius accepit ab æterno cum generatione poteſtatem iudiciariam à ſolo Patre: vt homo in tempore, quando ſibi vniuit humanitatem à tota Trinitate effectiue veniente, ſed ſecundum attributionem à Patre, quia eſt principium Trinitatis. Idem Chriſtus vt homo habet iudicandi poteſtatem non minus ac ſcientiam infuſam præter diuinam: quod vtrumque donum creatum non habuiſſet, niſi Deus eſſet. Poteſtas iſta creata eſt ſolius Chriſti, qui eſt Filius hominis, ſimulque modus ille iudicandi D externus, quem diximus. Lege Toletum, & Maldonatum in Ioannem *o*.

Chriſtus vt homo qua ratione iudicet.

o c. 5. ann. 19.

Videtur Petrus intendere loqui de poteſtate iudicandi data Chriſto vt homini: egit namque immediate prius de Paſſione ipſius, & Reſurrectione, & proxime poſt de eodem vt mediatore, per quem conſequamur peccatorum remiſſioné. Quod item dicit, *conſtitutus à Deo*, denotat externam Dei prouidentiam, & opus ad extra, vt vocant. Sic etiam loquitur Paulus eo loco, quem citauimus, vt illum perpendenti conſtabit.

Petrus loquitur de poteſtate iudicandi data Chriſto vt homini.

Non agam hic de iudicio extremo vniuerſali, quod Petrus præcipue ſignificare voluit, & particulari, in quo eſt etiam Chriſtus iudex; non quidem, quod animæ ſingulæ, ſimul à corporibus E ſeparantur, ſiſtantur in cœlo ante illum, vt loqui videntur Auguſtinus *p*, Bernardus *q*, Hugo de S. Victore *r*, Chryſoſtomus *ſ*: quis enim id credat de reprobis vel purgandis, cum nihil coinquinatum introire ſinatur in cœlum *t*? neque ita vt Chriſtus ipſe deſcendat ad ſingulos laturus ſententiam, vt innuit Innocentius III. *u* & Ludolphus *x*: nec enim Chriſtus de cœlo, niſi perraro, deſcendit, oporteret vero fere continenter moueri, & pluribus ſimul in locis verſari, quod poteſt ſane, non decet tamen eum facere.

p de vanitate ſeculi, c. 1.
q in Med. c. 2.
r 1. de anima, c. 2.
ſ Hom. 14. in Matt. & 46. ad pop.
t Apoc. 21. 27.
u 2. de contẽ. mundi, c. 43.
x pa. 2. de vita Chriſti, c. 48.

Sed vt primum abit è corpore anima, eodem A puncto temporis eleuatur intellectualiter, vt Scholę more loquar, ad audiendam iudicis Chriſti ſententiam, per illuminationem locutionemve intellectualem, quæ à loco non pendet, atque ita tunc cognoſcit ſe iudicari, & vel ſaluari, vel damnari, non tantum Dei, ſed Chriſti quoque hominis imperio, & efficacia, indicantis quo quiſque præmio, pœnave ſit dignus, iuxta legem æternam Dei, & menſuram ab eo conſtitutam, & idipſum pro ſua voluntate, ac poteſtate pronunciantis, & imperantis cum effectu. Traditur doctrina iſta ab Abulenſe *y*, eamque bene declarat, & probat Franciſcus Suarez *z*, & Soto *a*.

Anima ſeparata qua ratione iudicium ſuum percipiat.

y Matth. 24. q. 250.
z Tom. 2. in 3. p. Diſp. 52. ſect. 2.

B Duo animaduertenda ſunt. Alterum, ſi proprie loquamur de poteſtate hac ſecundum ſe, & ſubſtantiam ſuam, non contigiſſe Chriſto per proprium meritum ipſius, quia fuit connaturalis, & natura quoque prior, quam meritum, ſed quantum ad perpetuitatem, vel vſum, actualemque poſſeſſionem, & ſtatum ſupremi Iudicis: vel etiam quantum ad manifeſtationem: quibus modis exponi ſolent verba illa Chriſti *b*: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.*

Poteſtas iudicandi ſecundum ſe, non contigit Chriſto per proprium meritum.

a 4. diſt. 45. q. 1. art. 3.
b Mat. vlt. 18.

Alterum, ex eo tempore, quo poſt Reſurrectionem pronunciauit Chriſtus verba iſta, cœpitque in ſtatu eſſe regnantis, ac dominantis, inchoaſſe iudiciariæ exercitium poteſtatis: immo & a C nimam ipſius ſeparatam, quæ ſpoliauit infernum, & Dæmonis poteſtatem ligauit, & aliquas forſan animas ex Purgatorio extraxit, & iudicium tulit de iis, quę tantiſper dum ibi fuit, migrarunt è corporibus.

Chriſtus quando cœperit iudicare.

Ante id tempus dum adhuc paſſibilis, & mortalis viueret, *detrectauit iudicium inter litigantes c*: negauit *ſe veniſſe vt iudicaret mundum*, *ſed vt ſaluificaret d*: nec *ad hoc à Deo miſſum e*, quia noluit ea poteſtate vti, præſertim vt damnaret, vel puniret, quod aliquando ſonat iudicandi verbum *f*: & Deus ex ſingulari amore erga mundum, *dederat vnigenitum Filium ſuum*, *vt qui crederet in eum non periret*, *ſed haberet vitam æternam* g, & veluti prohibuerat Filio ſuo, vt ait Chryſoſtomus, & Euthymius, D ne quenquam primo quidem illo aduentu iudicaret.

Chriſtus in hoc mundo non iudicauit.

c Luc. 12. 14.
d Ioan. 12. 47.
e Ioan. 3. 17.
f 1 Cor. 11. 32. Hebr. 13. 4. & alibi.
g Ioan. 3. 16.

Negat etiam interdum Chriſtus ſe iudicare *h*, & eodem ſenſu negare potuit iudicaturum, vt ſignificet ſe nullius cauſam eſſe condemnationis, ſed quemque à ſermone ipſo ſuo iudicari, quem non cuſtodit; ac ſi ipſemet iudicaturus non eſſet, ſed ſermo quem locutus fuerat, eſſet iudicaturus. Dicit quoque eum, *qui non credit, iam iudicatum eſſe*, *& qui credit, non iudicari* i: nimirum quoniam prior damnatus eſt ſententia ipſiuſmet ſermonis, quem non credit, & damnationis, aliquando ferendæ, iam in ſe cauſam habet, poſterior non habet: quemadmodum Adamo dictum eſt *k*: *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris*, id eſt, mortis in te cauſam E habebis.

Quomodo Chriſtus quenquam non iudicet.

h Ioan. 12. 47. 48.
i Ioan. 3. 18.
k Gen. 2. 17.

Viuorum, & mortuorum.] Id eſt, *Iuſtorum, & iniuſtorum*, vt ait Gloſſa interlin. & Lyranus, Auguſtinus quoq; *l*, & Chryſoſtomus *m*: *animarum, & corporum*, vt Ruffinus *n*, etſi enim iudicium vniuerſale fiet in reſuſcitatos, iam cum fidem profitemur, viuunt animæ, corpora multorum mortua ſunt: tam eorum qui antea mortui erunt, quam qui in aduentu Chriſti mortui inuenientur, vt eadem Gloſſa habet; quamuis namque morientur paulo ante generalem Reſurrectionem, propter illud modicum tempus dicuntur viui: vel modo

Chriſtus quomodo ſit Iudex viuorum & mortuorum.

l lib. de Fide & Symb. ca. 8. & in Enchiridi. c. 55.
m Hom. 1. de Symbolo.
n in Symb.

pronun-

pronunciantes fidei articulum, intelligimus viuos, qui nunc ſuperſunt; mortuos, qui nos præceſſerunt in vita: vel vtrique referendi ſunt ad tempus, quod præcedet immediatè Iudicium, quando vltima eius ſigna incipient apparere, & veniet Dominus; tunc enim erunt quidam viui, quidam iam mortui, ſed illi quoque morituri ac reſurrecturi, vt compareant cum alijs iam reſurgentibus in iudicio.

An aliqui ſint iudicandi in iudicio finali adhuc viui & nondum mortui.

a cap. 15.

b cap. 4.
c quæſt. 109. ad Orthodo.
d 5. contr. Celſum.
e epiſt. 152. ad Mineruium.
f ep. 148. q. 3.
g q. 3. ad Dulcitium.
h lib. de Eccl. dogmatib. inter opera Auguſtini, c. 7. & 8.

Sed Caietanus hinc effici putat, viuos propriè ſumi de ijs, qui adueniente Chriſto iudice, perſeuerabunt in vita, & omnino non morientur. Habet hæc opinio nonnullos fautores, vt in epiſtolam ad Corinthios primam a (vbi Paulus fauet) Chryſoſtomum, & in priorem ad Theſſalonicenſes b (qui etiam locus iuuat) necnon Theodoretum, Theophylactum, Oecumenium vtrobique, & Ambroſium in priorem locum, & Iuſtinum c præterea Origenem d, Theodorum Heracleotem, & Apollinarium, quos non reprehendit Hieronymus e, immò eandem ſententiam ſequitur f alibi: adhæc Auguſtinum g, Gennadium h, Tertullianum i, Epiphanius k etiam docet aliquos tranſituros ſine morte ad vitam immortalem.

Nemo futurus eſt liber à morte.

i in Reſurrect. carnis, ca. 41. & 42.
k Hæreſ. 64.
l 4. diſt. 43. & S. Thomas 2. 2. q. 81. a. 3. ad 3.
m Rom. 5. 12.

Resurrectio generalis omnium futura eſt.

n 1. Cor. 15. 51.
o lib. de incarnat. Verbi, & Serm. 4. con. Arrian.

Contraria ſententia longè communior eſt, ac non ſolum maximæ Patrum turbæ, vt loquitur Gennadius, verumetiam omnium ferè Scholaſticorum l, & Scriptorum noſtri temporis. Valdè ſuadet nexus ille Pauli mortem inter, & peccatum, *vt in omnes homines pertranſierit, in quos peccatum* m: deinde quod idem, iuxta editionem vulgatam, tradat, *quod omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur* n: *reſurrectio enim oriri non poteſt, niſi mors præcedat*, inquit Athanaſius o, & ex toto contextu eius loci conuincitur de mente Pauli eſſe, à Reſurrectione, proindeque à vera morte nullum excludi, vt benè demonſtrat Suarez, &c. ſi retineatur lectio Græca, *omnes non dormiemus*, exponi poterit cum Oecumenio de diuturna dormitione, quæ indigeat ſepulchro, ac reſolutione ad corruptionem, quia mors, & reſurrectio eorum, qui vixerint, vſque ad iudicij diem, veluti momento fiet, ita vt mors nulla videri poſſit. Vel ſenſus erit: *Omnes non dormiemus*, id eſt, Omnes euigilabimus, & non ſempiterno mortis quaſi ſomno corripiemur. Vel non tantum omnes dormiemus, ſed etiam immutabimur à morte ad vitam. Pertinet eodem generalis illa Dei ſententia p: *Puluis es, & in puluerem reuerteris*; & Apoſtoli q: *Statutum eſt hominibus ſemel mori; poſt hoc autem iudicium*: & r, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur*: & Dauid *. *Quis eſt homo qui viuet, & non videbit mortem, eruet animam ſuam de manu inferi?*

p Gen. 3. 19.
q Hebr. 9. 27.
r 1. Cor. 15. 22.
* Pſal. 88. 49.

Sententia contraria hæretica non eſt cenſenda.

Porrò poſterior hæc opinio ita certa eſt, & tenenda, vt tamen contraria tanquam hæretica damnari non debeat: neque enim vlla ſuper hoc extat Eccleſiæ definitio: & Scripturæ teſtimonia varijs modis exponunt citati Patres, quibus placet etiam, vt ab vniuerſali mortis lege obeundæ reipſa, nonnulli eximantur: quanquam & ipſum viuere in his ærumnis, continuum quoddam mori videatur, non ſecus ac iſto modo illud exponitur ſ: *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris.*

ſ Gen. 2. 17.
t 4. diſt. 43. q. 2. a. 4.

Qui contrariam tuentur ſententiam non ſunt temeritatis arguendi.

u in 1. Cor. 15.

Nec verò auſim dictæ ſententiæ Auctoribus temeritatis notam cum Soto t, & Catharino u temerè inurere, cum ſint illi Auctores tot, ac tantæ auctoritatis, & ſe Scripturæ ipſius vmbra tegant, quam Auguſtinus x aliquando profeſſus eſt ſe ignorare, in prima ad Theſſalonicenſes y quomodo aliter intelligi queat; etſi, cum prius dubitaſſet z, acquieſcat communiori opinioni a. Cōſultius eſt ab omni cenſura abſtinere, & hanc noſtram probabiliorem, & ſimpliciter veram arbitrari, quomodo loquuntur antiquiores Theologi, præſertim S. Thomas b, & ex recentioribus Canus c, Sixtus d, Suarez e, & Pamelius f. Lege etiam Acoſtam g, Valentiam h, Enriquez i, & ex Patribus Iſidorum Peluſiotam k.

x q. 1. ad Dulcitium.
y c. 4. 14.
z q. illa 3. ad Dulcitium, & 2. de peccat. mer. & remiſſ. c. 31.
a 20. de ciuit. Dei, c. 20. & 2. Retract. c. 33.
b in 1. Cor. 15. & 1. 2. q. 81. a. 3. ad 1.

Omnes ſunt iudicandi.

c 12. de locis, ca. 14.
d 6. Biblio, annot. 263.
e Tom. 2. in 3. part. diſp. 50. ſect. 4.
f in Tertull. de Reſur. carnis, c. 41. & 42.
g 4. de nouiſſ. temporib. c. 21.
h in 3. p. Diſp. 11. quæſt. punct. 3.
i lib. de vit. fine h. m. c. 25.
k lib. 1. epiſt. 22.
l Pſal. 1. 5.
m Ioan. 3. 18.
n ibidem.
o lib. 5. c. 27.
p lib. de agone Chriſt. c. 27.

Vnum reſtat, an omnes homines ſint iudicandi. Sed quæ adhuc ſunt dicta, nullo negotio affirmantem partem euincunt, omnes videlicet eſſe iudicandos, etiam iudicio, quod vocant, diſcuſſionis, ſi quod peccatum actuale vnquam habuerunt, non ſolum approbationis, & damnationis. *Non reſurgunt impij in iudicio* l, quia non efferent caput, non præualebunt, ſed cauſa cadent: *Qui non credit, iam iudicatus eſt* m, & quoniam habet iam iuſtam damnationis cauſam, vt pridem expoſuimus, *ſicut & qui credit* (fide nempe viua) *non iudicatur* n, id eſt, non condemnatur, quod vtrumque præterea Irenęus rectè eodem hoc modo explicauit o. *Iudicabuntur*, ait Auguſtinus p, *etiam infideles, tamen ad explicandam rei certitudinem, de præterito dictum eſt iam eſſe iudicatos, ſeu damnatos.*

Si qui Patres de infidelibus loqui ſecus videntur, hoc fortaſſe voluerunt, euidentiorem in ijs damnationis cauſam apparere, eo quod careant ipſo fundamento iuſtitiæ, atque meritorum, hoc eſt, fide.

Pueri an iudicandi ſint.

q in 4. diſt. 47.
r 1. Hypognoſt. & 3. de liber. arb. c. 23.
ſ 9. Moral. ca. 12. vel 16.

De pueris ambigi magis poteſt. Sed ſine ambage dubitationem eximit communior ſententia q, fulta Auguſtini r potiſſimum auctoritate, & Gregorij ſ, & hac rationis veriſimilitudine, quia decet id gloriam Chriſti, vt ab his quoque colatur, qui cum peccato originali mortui ſunt, & vt miſericors, qui in Adamo primum, deinde in Chriſto, nec ijs negauerit ſufficiens ſalutis remedium: & vt iuſtus, qui ſeruato ſuæ prouidentiæ ordine, dicto medio carentes nec ad beatitudinem cœleſtem admittat, nec pœna ſenſus plectat; qua eadem tamen ſimul prouidentia fiat, cum naturali rectitudine voluntatis eorum, atque prudentia, vt nullum ex eiuſmodi cognitione ſententiæ Dei, & amiſſione beatitudinis ſupernaturalis mœrorem, doloremve experiantur, ſed ſuis contenti naturalibus bonis, diuinæ penitus conformes ſint voluntati, vt alias docui diſputans de peccato originali.

Scriptura quæ de iudicio proponat.

Fatendum eſt, ea Scripturam de Iudicio præcipuè proponere, quæ erunt in illo inſigniora, quæque ad incutiendum mortalibus horrorem maximè accommodata ſunt, cuius generis ſunt, quæ pertinent ad adultos.

Angeli tam boni quam mali in iudicio apparebunt.

t 2. ep. 2. 4.
u 1. Cor. 6. 3.
x Matt. 8. 29.
y lib. 3.
z 7. Conſtit. ca. 33.
a in Tryph.
b lib. 5. c. 33.
c 4. Hiſtor. ca. 17. vel 18.
d lib. 4. ca. 6.

Poſtremo Angeli tam boni, quam mali apparebunt in iſto Iudicio, & illud aliquo modo ſubibunt, non ſolum quantum ad præmium pœnamve accidentariam, quia aliquid ſunt cooperati ad ſalutem, ac damnationem hominum, verumetiam quantum ad eſſentialem; colligitur hoc namque ex verbis Petri t, quibus ait, *Angelos qui peccauerunt, reſeruatos in Iudicium*; & Pauli dicentis *quod Angelos iudicabimus* u: & malorum Angelorum ipſorum *lamentantium veniſſe Ieſum Nazarenum ante tempus perdere illos* x. Id quoque ſentiunt multi Patres, maximè Andreas Apoſtolus apud Abdiam y, Clemens Romanus z, Iuſtinus a, Irenæus b, Euſebius c, Nicephorus d, (qui quatuor vltimi negant igni torqueri dæmones ante Iudicium, ſed malè) Lactantius a, & in expoſitione primæ ad Corinthios b Græci, Latinique, & Auguſtinus non ſemel c.

a 7. Inſtit. cap. 21.
b cap. 6.
c 21. de ciuit. c. 23. & lib. 21. c. 21. Libr. de natura boni c. 33.

Cur Angeli & homines ſint iudicandi.

Poſtremò ex Angelis, & hominibus ſanctis conflatur corpus vnum Chriſti, Eccleſiæ ciuitas, & vtriſque decernitur præmium eiuſdem rationis pro meritis: conuenit ergo iudicium ac ſententiam publicè ferri æquè de Angelis, vt ſic magis clareſcat Chriſti gloria, qui eſt caput, & Rex Angelorum, Deique tum iuſtitia, tum miſericordia, tum prouidentia: Angelorum ipſorum laus ac merita. Hæc autem controuerſia minus attingit præſentis tractationem loci; etſi non neſciam, cum Chriſtus viuorum iudex profertur, per viuos intelligi, aut comprehendi etiam Angelos. Conſule citatos, in primis Suarez d.

d Tom. 2. in 3. p. Diſp. 57. ſect. 5. 6. 7. 8.

Conſtitutus.] Ὁ ὡρισμένος, *definitus, deſtinatus*. Significat verò Latinum verbum deſtino, conſtituere animo apud ſe, & deliberare, vel deputare, ac deſignare aliquid in aliquem finem, vel mittere: atque idem eſt de compoſito prædeſtino: necnon de Græcis ὁρίζω, & προορίζω, quę ſaltem habent primas duas ſignificationes.

Prædeſtinationis nomen quid propriè ſignificet.

Prædeſtinationis nomen ſimiliter propriè, ac ſtrictè quidem apud Auguſtinum paſſim, & Theologos ſumitur pro æterno propoſito Dei, ſiue decreto, quo homines quoſdam ordinat ac dirigit in beatitudinem ſupernaturalem per media ſupernaturalia re ipſa conſequendam: & hoc modo ordinati vocantur prædeſtinati, quaſi etiam deſignati, ac tranſmiſſi, perinde vt ſolet ſagitta tranſmitti ad ſcopum, vt appoſitè declarat B. Thomas e, virtute aliena, quia propria, & naturali non poſſet eum attingere. Vnde Paulus plerumque coniungit cum prædeſtinatione propoſitum Dei, & voluntatis eius f: aut cum electione g.

e 1. p. q. 23. art. 1.
f Rom. 8. 28. 29. & Epheſ. 1. 5. 11.
g Rom. 9. 11.

Prædeſtinati etiam reprobi vocantur.

Quanquam aliquando prædeſtinationis ſignificationem extendit Auguſtinus h, & Fulgentius i ad illud quoque propoſitum, quo impij ordinantur ad pœnam: cum tamen ex vſu communi dicatur reprobatio: & ea ratione ordinati reprobi, ac reprobati, vel etiam præſciti dicuntur: quamuis præſciendi item verbum, pro verbo prædeſtinandi in illa propria ſignificatione reperiatur apud Paulum k, & apud eundem l, vt quid generalius, & commune vtrique ordinationi. Auctor noſter inferius vtens eodem verbo, ait, *quod crediderunt quotquot erant præordinati in vitam æternam* m.

h 15. de ciuit. Dei c. 1. & lib. 21. c. 24. & 6. oper.
i lib. 1. ad Monimum ſæpe.
k Rom. 11. 2.
l ibidem 8. 29.
m Act. 13. 48.

Prædeſtinatio non cadit in Deum, ſed in creaturam.

Denotat igitur verbum, quo nunc vtitur, Chriſto conſtitutam ac prædeſtinatam iudiciariam poteſtatem tanquam homini, vt ante oſtendimus: non enim cadit prædeſtinatio in Deum tanquam in obiectum per ſe, ſed in creaturam, vel in Deum quatenus reſpicit creaturam. Hic ipſe prætereà loquendi modus declarat, Chriſtum non vſurpaſſe dignitatem illam, ſed à Deo in ea fuiſſe conſtitutum: quod voluit Ioannes Baptiſta, cum dixit n: *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt*, id eſt, prædeſtinatus, deſignatus, conſtitutus in maiore dignitatis gradu; & Paulus o: *Quem conſtituit hæredem vniuerſorum.*

n Ioan. 1. 15.
o Heb. 1. 2.

Verſus 43.] Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent remiſſionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.

H*Vic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent.*] Maximi fiebant à Iudæis Prophetæ, & maximi momenti teſtimonium eſt, vt dixi capite ſecundo p: ideoq; libenter profertur à Petro etiam apud Cornelium, qui verſabatur inter Iudæos. Similem ſententiam idem Petrus protulit capite tertio q. Ex Prophetis clariſſimè loquitur Eſaias r: *Ego ſum, ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me*; & Ieremias ſ: *Propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius*; & Micheas t: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem?*

p verſ. 16.
q verſ. 18. 21. 24.
r Iſa. 43. 25.
ſ Ier. 31. 34.
t c. 7. 18.

Contra Brentium ex hoc loco argumentum ex vſu Eccleſiæ vniuerſalis eludentem.

Egregiè ſcilicet argumentatur Brentius u, teſtimonium quod ab Eccleſia ſumimus, non eſſe idoneum, ſi à conſuetudine prouinciarum ſumatur, niſi etiam à Prophetis petatur, & Apoſtolis. Quaſi vero Petrus nunc in ipſo Eccleſiæ exordio vix adhuc egreſſæ Iudææ fines, potuerit allegare teſtimonium vniuerſalis Eccleſiæ: vel non eo modo Patres quoque ſint argumentati, & non ex Prophetis tantum, & Apoſtolis, vt Auguſtinus x, Optatus y, Athanaſius z, cum alijs Epiſcopis Ægypti, Thebaidis, ac Libyæ, atque alij: præſertimque id vrgent Tertullianus a, & Vincentius Lyrinenſis b, Hieronymus c, Nazianzenus d, Hilarius e, Irenæus f, Cyprianus g, Baſilius h. Legendi Scriptores de Controuerſijs, & quæ ipſi de Scriptura, & Eccleſia diſputauimus, & ex non adeo recentibus, Thomas Waldenſis i. Ignatius k porrò æqualis Apoſtolorum dixit, *Euangelio ſe non crediturum, niſi videret in Antiquis.* Clemens autem Romanus l inducit Petrum ita loquentem poſt narratam ab eo viſionem lintei, & iuſſionem diuinam, vt deſcenderet ad viros, à quibus quærebatur: *Atq; ita mecum quod acciderat reuoluens, intellexi verbum Domini quod ſcriptum erat* m: *Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit* (citauerat hunc locum in prima concione ad Iudæos n) & rurſus, *Recordabuntur* o (in noſtra editione, *Reminiſcentur*) *& conuertentur ad Dominum omnes fines terræ, & adorabunt coram eo omnes familiæ Gentium. Ac cum vbiq; de vocatione Gentium ſcriptum eſſe conſideraſſem, ſurrexi, & iui cum eis, &c.* Veriſimile itaque eſt recitaſſe Petrum plures locos, ſed Lucam breuitati conſulentem, præterijſſe. Rabbi Salomon ait p, *quod vniuerſi Prophetæ non ſunt locuti niſi ad dies Meſſiæ*, nempe iuxta primariam intentionem.

u apud [illegible]
x lib. de vtil. credendi c. 14. lib. de vnit. Eccl. c. 4. 2. cont. lit. Petil. cap. 16. & 104.
y 2. cont. Parmen.
z epiſt. ad Iouin. Imper. apud Theodoret. 4. Hiſt. cap. 3.
a lib. de Præſcrip. Hæret.
b lib. cont. profanas vocum nouitates.
c ep. ad Ocean. & Pammachi. & lib. con. Lucifer.

De vocatione Gentium, Prophetarum aliqua teſtimonia.

d epiſtol. 2. ad Cledonium.
e lib. de Syn.
f li. 3. c. 3. & 4.
g lib. de ſimplicit. Prælator. vel de vnit. Eccl.
h epiſt. 79.
i Tom. 1. Doctrinalis fidei, li. 2. c. 17. & 18.
k ep. ad Philadelphen.
l 6. Conſtit. c. 22.
m Ioel 2. 32.
n Act. 2. 21.
o Pſal. 21. 28.
p in Zachariam.

Remiſſionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.] Lege caput quintum q. Cur tam ſæpè inculcetur hic fructus & vtilitas ex Chriſti aduentu, potius quam ſub nomine iuſtitiæ, ſeu iuſtificationis, ſanctitatis, gratiæ, &c. Repete item quæ dixi capite ſecundo r, quare dicatur in numero multitudinis remiſſio peccatorum.

q verſ. 31.
r verſ. 38.

Ineptus eſt rurſum Brentius, dum colligit nos, quia Sanctos inuocamus, ſacramentis vtimur, alijſque remedijs, aliter quam in nomine Chriſti peccatorum remiſſionem, ac veniam quærere. Exploſus eſt hic error pridem capite quarto ſ contra alios Hæreticos.

ſ verſ. 12.

Cur ad remiſſionem fides tanquam neceſſaria requiratur.

Omnes, qui credunt in eum.] Fides in primis prædicata, & commendata eſt Iudæis, ac Gentilibus, eique etiam perſæpè, tanquam cauſæ, peccatorum tributa remiſſio, atque iuſtificatio, & à Chriſto, & ab Apoſtolis, quoniam ſalutis initium eſt, & ſalutem poſcenti neceſſaria eſt ὑπόστασις, & ſubſtantia, ſeu ſubſiſtentia: *& initium ſubſtantiæ noſtræ*, vt loquitur Paulus t, eumque explicat Chryſoſtomus, quaſi per eam ſubſiſtamus, & nati ſi-

t Heb. 3. 14.

mus, & eſſentiales facti: &, vt ait Theophylactus, *diuinæ, & ſpiritualis eſſentia fundati, atq; regeneratione*: &, vt Theodoretus, *renouati, & Domino Chriſto coniuncti, & ſanctiſſimi Spiritus gratiam accepimus*. Non proinde tamen id, quod complementum eſt, & perfectio participationis eiuſdem diuinæ naturæ in nobis negatur, gratia nimirum charitaſque. Sed de fide Apoſtolus potiſſimum agit cum Hebræis, quoniam hi aduerſus iſtam contentioſius pugnabant; eamque fideles ſi perderent, à Chriſto prorſus alieni redderentur.

Fides cur ab Apoſtolo hypoſtaſis dicatur.
a *Heb. 11. 1.*

Meritò prætereà vocatur ὑπόστασις, *& ſubſtantia rerum ſperandarum* a, quia nulla eſt ſpes quam non fulcit, & ſuſtentat fides: aut, iuxta Græcorum expoſitionem, efficit vt ſubſiſtant quodammodo ea, quæ ſperantur, verbi gratia Reſurrectio nondum facta, nec adhuc habens ſubſiſtentiam, per ſpem ſubſiſtit in anima noſtra. Id egregiè per periphraſim declarauit Syrus interpres citato illo loco, qui ſic habet, איתיא דין הימנותא פיסא על אילין דאיתיהון בסברא אך הו דהוי להון בסוערנא *ithaitha den haimanutha peiaſa hhal ilen dithaiehun beſabra ech hau dahauai lihen beſubharana*, id eſt, *Eſt autem fides perſuaſio de his quæ ſunt in ſpe, ac ſi ipſa eſſent illic in effectu*; vel, *Eſt autem fides certitudo de iis rebus, quæ ſunt in ſpe, ac ſi iam exiſterent actu.*

Fides quam ſit ad ſalutem neceſſaria.

Item quia in Gentili cum errore falſorum deorum nulla poteſt eſſe ſalubris virtus: in Iudæo cum ignoratione Meſſiæ vana eſt legis obſeruatio: atqui Fides vnum verum Deum, & Filium eius Chriſtum proponit. Dum docet Fides Deum eſſe, & quanta ſit laborum retributio Sanctorum, ad magnas res gerendas, & obeunda pericula excitat, hortatur, comitatur, & adiuuat: ac, vt verbis vtar Petri b, *corda purificat*, abſtergens ignorantiam, & quod in ſe eſt, prauos etiam affectus ex peruerſis practicis principijs exiſtentes.

b *Act. 15. 9.*

Fides operibus legis quomodo opponatur.
c *Rom. 10. 14.*
d *Heb. 11. 6.*
e *lib. de Prædeſt. Sanctor. c. 7.*
f *Seſſ. 6. c. 8.*

Solet Fides opponi contra eoſdem Hebræos operibus legis, vt intelligamus non per opera iſta contingere ſalutem, ſed per gratiam, quam fides implorat c, quæque, niſi credentibus, non datur, & accedentibus per fidem ad illum d: de qua re Auguſtinus e, & Concilium Tridentinum f.

g *Rom. 3. 22. & 4. 5. & 5. 1. Eph. 2. 8. Act. 15. 9. Philip. 3. 9. Ioan. 1. 12. & 3. 16.*
h *Eccl. 1. 27. 28.*
Iuſtificatio non ſoli fidei, ſed & alijs virtutibus tribuitur.
i *Pſal. 110. 10. Prou. 1. 7. Eccli. 1. 16.*
k *1. de Ser. Do. in monte, ca. 9.*
l *Pſal. 33. 34. & Pſal. 82. 17.*
m *Eſa. 26. 17. 18.*
n *Prou. 14. 27.*
o *Eccli. 1. 27.*
p *Luc. 7. 47.*
q *Tob. 12. 9. Luc. 11. 41.*
r *Rom. 8. 24.*
ſ *1. Ioan. 3. 3.*
t *Luc. 18. 14. 15.*
t *Luc. 11. 13. Rom. 10. 13.*
u *Heb. 5. 9.*

Tandem, vt omittam quod credere in Deum intelligi videtur de fide viua, & informata à charitate: docui enim non ſemel, non eſſe perpetuum diſcrimen vulgo traditum inter credere Deum, Deo, & in Deum, mediocriter in Scripturis verſatus deprehendet, ſicut fidei tribuitur iuſtificatio noſtra g, ita & alijs virtutibus. Nam de timore, exempli cauſa, habemus, quod *qui ſine illo eſt, non poteſt iuſtificari* h, quod eſt *initium ſapientiæ* i, hoc eſt, perfectæ iuſtificationis, vt exponit Auguſtinus k, intelligens quoque timorem ſeruilem, vt & alij Patres: quod *per eum quæritur Deus, & acceditur ad ipſum* l: quod ab eo *concepimus, & peperimus ſpiritum ſalutis* m (iuxta verſionem Septuaginta) quod *eſt fons vitæ* n, quod *expellit peccatum* o. Idem oſtendere poſſemus in alijs virtutibus, vt dilectione p, eleemoſyna q, ſpe r, humilitate ſ, oratione t, obedientia u: de quarum ſingulis quemadmodum nec affirmamus, nec Scriptura tradit quod ſolæ iuſtificant: ita neque de fide id Hæretici vel affirmare debent, vel Scripturæ teſtimonium poſſunt producere, in quo affirmetur.

Fides ſola nō iuſtificat.
x *cap. 2. 24.*

Sed ipſi obijcimus ipſis Iacobum x diſertè negantem à ſola fide iuſtificationem eſſe: *Videtis*, inquit, *quia ex operibus* (ijs, quæ fides facienda dictat, & non ex legalibus, alioqui excluderetur & fides, quæ etiam eſt opus quoddam y) *iuſtificatur homo* (id eſt, vel ad iuſtificationem diſponitur, vel iuſtus cognoſcitur, vel in iuſtitia quam habet proficit & creſcit) *& non ex fide tantum* eſt (niſi videlicet ex ea, quæ viua eſt, & vitæ fructus edit) & *per charitatem operatur* z.

y *Ioan. 6. 29.*
z *Gal. 5. 6.*
* *cap. 8. 50.*

Quod verò apud Lucam * dicit Chriſtus Iairo, *Crede tantum, & ſalua erit*, non eſt ad rem; quia loquitur de miraculo excitandæ mortuæ filiæ, non de iuſtificatione, vel remiſſione peccatorum: fidem autem ſolam (quam non tam exigit ibi Chriſtus, quam in ea Iairum confirmat, vt Auguſtinus a docet) ſatis interdum eſſe conſtat ad miracula impetranda, etiam ab improbis b. Quocirca omnes *qui credunt in Chriſtum, remiſſionem peccatorum accipiunt per nomen eius*, id eſt, nemo ſine fide, *ſine qua impoſſibile eſt placere Deo* c: omnes non Gentiles minus, quam Iudæi, & ex omni hominum genere: ſinguli, dummodo cum fide adſint alia, quæ ſimul requiruntur ad obtinendam remiſſionem peccatorum: & ad iuſtitiam, *cuius ſpem ex fide expectamus*, inquit Paulus d, id eſt, ex fide ſperamus nos poſſe iuſtificari, vt explicat Auguſtinus e. Subditque Apoſtolus, quod *in Chriſto Ieſu neq; Circumciſio aliquid valet, neq; præputium*: nempe lex circumciſis data, & opera Gentilium non iuſtificant, ſed fides, non quæcunque quidem, ſed quæ per dilectionem operatur. Vereor nedum in fide moror, fides commentarij periclitetur, vt qui breuitatem quam profitetur, parum fideliter tranſire videatur; at enim non poteſt quis nimium eſſe fidelis in ſua tuenda, & confirmanda fide. Tractant idem argumentum Theologi, præſertim Bellarminus f, noſque etiam egimus in ſcholis noſtris g.

a *2. de conſ. Euang. c. 28.*
b *Matt. 7. 22.*
c *Heb. 11. 6.*
d *Gal. 5. 5.*
e *lib. de Spiritu & lit. c. 32.*
f *Tom. 3. lib. 1 de Iuſtif. 1. 20 & lib. 2. c. 4.*
g *Diſp. de Fide, & de Iuſtificat.*

Verſus 44.] Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum.

Adhuc loquente Petro verba hæc.] Gloſſa interlinearis ait cecidiſſe ſuper Cornelium cum ſuis; necnon Carthuſianus, & Caietanus. Videtur & Petrus indicare capite ſequenti cecidiſſe tantum ſuper illos, dicens h: *Cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio* i. Et quidem res hæc tota gerebatur propter Gentiles, vt Iudæi intelligerent, & his conferri chariſmata Spiritus ſancti. Idem expreſſe tenet Cyprianus k. Cum autem Petrus ait, *Sicut & in nos in initio*, innuit in hos Spiritum ſanctum viſibili ſpecie deſcendiſſe, idque in igneis linguis. Hiſtoria Scholaſtica l dubitat, & Carthuſianus, ſed Aratorita ſentit:

h *verſ. 15.*
i *cap. 2. 4.*
k *ep. 72. vel lib. 2. 1.*
l *in Hiſt. Act. c. 53.*

——Mox Spiritus almus
Indulgens varias opulento munere linguas
Complexus ſine more domum, Baptiſma frequentat
Petrus, vt ablutos flammis purgaret in vndis.

Cur ante Baptiſmum deſcenderit Spiritus ſanctus.

Fauet quod paulo poſt linguis locutos dicitur. Chryſoſtomus obſeruat, ſingulari Dei prouidentia abruptum à Deo ipſo Petri ſermonem priuſquam deueniret ad Baptiſmum, *quem*, inquit, *Cornelius, & domeſtici credebant eſſe remiſſionem peccatorum* (id ſcilicet prædicante Petro, quamuis Lucas non meminerit) *& voluiſſe Deum, vt ferè ſimpliciter Petrus adeſſet, hoc eſt, nihil quodammodo ageret, ſed totum Deus, ad compeſcendos ex Iudæis Chriſtianos, qui ægrè tamen vel ſic acquieuerunt.*

A Argumentantur Hæretici huius temporis, non conferri gratiam per Baptiſmum, quia hic datum legimus Spiritum ſanctum (videlicet ad iuſtificandam etiam, vel ad augendam gratiam iuſtificantem) non ad dona ſolum, gratiaſve gratis datas, prout capite ſecundo expoſitum *a* eſt, ante Baptiſmum: ſed hoc priuilegium fuit, nihil derogans virtuti efficaciæque ſacramenti: quemadmodum nihil derogauit Circumciſioni, quod Abraham ante illam ſit iuſtificatus *b*. *Sicut in Abraham*, ait Auguſtinus *c*, *præceßit fidei iuſtitia, & acceßit Circumciſio ſignaculum fidei* d: *ita in Cornelio præceßit ſanctificatio ſpiritualis*, vel augmentum eius, ſi iam erat iuſtus, & in alijs ſimpliciter, ſi qui B nondum erant, *& acceßit ſacramentum regenerationis in lauacro Baptiſmi.*

a verſ. 4.
Baptiſmus confert iuſtificationem, etiamſi ante illum hi iuſtificati fuerint.
b Gen. 15. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Iacob. 2. 21. 24.
c 4. de Baptiſ. cont. Donat. c. 24.
d Rom. 4. 11.

Apta eſt comparatio in hoc inter Abraham, & Cornelium: quoniam Abraham dicto modo melius cognoſcebatur *vt pater omnium credentium tam ex præputio, quam ex Circumciſione*, & oſtendendum erat Paulo vtenti exemplo ipſius, non ex lege, aut ex cæremonijs legalibus, ſed ex fide in verum Deum operante per charitatem, hominem iuſtificari. Similiter Cornelius primus erat ex Gentibus vocatus ad fidem Chriſti; at documentum edi oportebat conuerſis Iudæis, ſed legis adhuc zelatoribus, vt per hoc extraordinarium C miraculum intelligerent pertinere non circumciſos etiam ad nouum Teſtamentum, & vocari ad pœnitentiam.

Comparatio inter Abraham & Cornelium in hoc apta.

Monet rurſum idem non eodem loco Auguſtinus *e*, vt hinc intelligamus, quod inuiſibilis ſanctificatio quibuſdam adfuerit, atque profuerit, poſſitque interdum adeſſe, & prodeſſe, ſine viſibili ſacramento, ita vt Deus non alligetur, vt vulgari axiomate loquuntur Theologi, ſacramentis ſuis, dummodo id etiam conſtet, ſacramenta, quod pertinet quidem ad ipſa, ſecundum ſe non eſſe expertia gratiæ: ſed hanc ſine illis interdum exhiberi, quando videlicet myſteria illa, D ſiue ſacramenta *vt Baptiſmum, non contemptus religionis, ſed neceßitatis articulus excludat*, vt ipſiſſimis Auguſtini *f* verbis loquar, ita vt ſi ſuſcipi ſacramenta valeant, ſuſcipiantur, illa, inquam, quę neceſſaria ſunt, eo quod ſalus hominis ex vtroque perficiatur, tam cordis conuerſione, quam ſacramentorum ſuſceptione.

Deus ſine Sacramentis conferre gratiam poteſt.
e q. 84. in Leuit.
f 4. de Baptiſ. con. Donatiſ. c. 24. & q. 84. in Leuiticum.

Eandem doctrinam elicit hinc Algerus *g*, quod nimirum Deus per ſe ſine miniſtris quod ſuum eſt operetur, hoc eſt, gratiam largiatur: & rem alijs exemplis illuſtrat, vt latronis, qui eſt iuſtificatus in cruce ſine Baptiſmo *h*: & duorum, qui ſine Moſe Spiritum ſanctum acceperunt, ſicut alij ſeptuaginta *i*. Citat quoque idem Auctor ad idem propoſitum teſtimonia Auguſtini, Proſperi, atque E Iſidori.

g lib. 3. de Sacram. corp. & ſanguinis Domini c. 7. Tom. 6. Bibliothecæ Patrum.
h Luc. 23. 43.
i Num. 11. 26.

Dixi capite ſecundo *k*. Ioelem ibi à Petro citatum prophetaſſe de Spiritu ſancto effundendo non ſuper Iudæos tantum, ſed & ſuper Gentiles. Impletur nunc illa Prophetia: Spiritus enim cecidit felici quadam ſorte ſuper Cornelium, & domeſticos eius. Quod autem id acciderit, dum illi audirent verbum, per hoc oſtenditur, inquit Lyranus, quod illi, qui deuotè, & attentè audiunt verbum Dei, recipiunt gratiam Spiritus ſancti. Ecce iam tertio datum legimus Spiritum ſanctum, bis ſcilicet prius Diſcipulis *l*; ſed ſemper bene occupatis in oratione, aut verbo Dei: & capite 19. *m* Epheſij eundem acceperunt poſt inſtitutionem Pauli, Baptiſmum, & manuum impoſitionem. Legendus Auguſtinus in Pſalmum 96. vbi diligenter totum hunc locum tractat, & quæ pertinent ad ſequens caput.

De deſcenſu Spiritus ſancti in Gentes, Ioelis Prophetia impleta.
k verſ. 18.
l c. 2. 1. & ſeq. & c. 4. 31.
m verſ. 6.

Verſus 45.] Et obſtupuerunt ex Circumciſione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt.

ET *obſtupuerunt ex Circumciſione fideles.*] Non aderant ergo ex huiuſmodi fidelibus alij; an autem ex alijs Iudæis, incertum, eſtque veriſimilius nullos affuiſſe. De verbo Græco ἐξίςαντο, atque de nomine ἔκςασις, alibi *n* egimus. Syrus duo verba poſuit, nempe hæc, ותמיהו ותהרו *vathemahu vathebharu*, id eſt, *& mirati ſunt, & obſtupuerunt*. Stupebant etiam Iudæi ipſi, & mirabantur; & mente confuſa erant, cum in Pentecoſte audiebant Diſcipulos linguis loquentes *o*.

n cap. 9. 6.
o cap. 2. 6. 7.

Si conſilium hoc vocationis ſuæ (qua Gentes vocauit) *Dominus quandiu voluit, abſcondit, ac diſtulit, & quando voluit, reuelauit*, inquit Proſper *p*, *Sanctiſq; ignorantia iſta non nocuit; cur ſpei noſtræ obeſſe credimus, ſi in quo numero, quibuſve hominibus vaſa miſericordiæ in gloriam præparantur* q, *occulitur? cum tamen conſtet regnum cælorum omnes ingreſſuros bonos, hoc eſt donante Dei gratia, & nullos ingreſſuros malos, hoc ipſorum merente nequitia?*

Conſilium vocationis ſuę Deus cur abſconderit.
p lib. de libero arbitrio.
q Rom. 9. 23.

Ex Circumciſione.] Lege caput ſeptimum *r*. Sumitur ſæpè, potiſſimum in Pauli epiſtolis, vox Circumciſionis pro tota lege, & pro Iudæis, quemadmodum præputium pro idololatris, & pro Gentilibus.

r verſ. 8.

Nationes.] Ἔθνη. Lege verſum 22. & capitis ſecundi quintum. Aliquando etiam conuerſi ex Gentilibus nomen retinent Gentilium, vt cum dicitur Chriſtus *expectatio Gentium* ſ, *& princeps, in quo ipſæ ſperant* t, & Paulus vocat ſe Apoſtolum ipſarum *u*. Oſtendi citatis locis, quandoque hoc nomine appellari, comprehendique etiam Iudæos, cuius tamen contrarium docet Abulenſis *x*, quia ſit nomen maximæ multitudinis, vel, vt alibi tradit *y*, dicantur Gentiles, *quaſi tales quales geniti ſunt, hoc eſt, ſine lege, & ritu extrinſecus dato à Deo, vt loquitur etiam Gloſſa Matthæi* z. Feſtus ait, *dici nationes de illis, qui non aliunde venerunt, nec vllam à maioribus nobilitatem acceperunt, ſed quæ eundem locum vbi natæ ſunt incolunt.*

ſ Gen. 49. 10.
t Eſa. 11. 10.
u Rom. 11. 13.
x in 2. Prolog. Hieronymi in Mattheum, q. 1.
Gentiles cur ita dicti.
y q. 102. in c. 5. Matth.
z cap. 5.

Gratia Spiritus ſancti.] Δωρεὰ, *donum*. Vbi eſt Latina vox *gratia* in Scripturis, ſolet eſſe Græca χάρις, & nonnunquam χάρισμα. Gratiam à gratis dictam nemo neſcit. *Qui ad gratiam ſe ſcit pertinere*, inquit Auguſtinus *a*, *quod eſt Chriſtus, & quod eſt Chriſti, nouit, quia indiget gratia. Si gratia vocatur, gratis datur: ſi gratis datur, nulla merita tua præceſſerunt, vt detur.* Vnde Paulus opponit gratiam debito *b*, & operibus *c*.

a in Pſalm. 49. ſub finem, & in 41.
Gratiâ gratis datur, & ſine meritis.
b Rom. 4. 4.
c infra 11. 6.

Iuxta vniuerſalem hanc acceptionem quicquid à liberali manu Dei proficiſcitur in creaturas, gratia eſt, vt quod homo creatus ſit, quemadmodum Hieronymus loquitur *d*, & quod Angeli, ac animæ noſtræ ſint immortales, vt ſexta Synodus generalis *e*, negans id habere à natura, hoc eſt, non abſoluta neceſſitate, & per ſe, ſicut habet Deus. Ita quoque gratiæ vocem vſurpat idem Auguſtinus *f*, *Attendamus gratiam Dei, non ſolum qua fecit nos, ſed etiam qua refecit*: & vult nos Deo gratias agere pro gratia, qua creati ſumus, non præcedentium aliquorum operum meritis, ſed

Gratia generaliter ſumpta comprehendit quicquid à Deo habemus.
d epiſt. 139. ad Cyprianum presbyterum.
e Act. 12.
f in Pſ. 144.

gratui-

gratuita Dei bonitate a. Vbi præterea videtur gratiam ſumere non pro dono ſolum creato, ſed & pro beneuolentia diuina, qua donum gratis communicat: quod etiam Apoſtolus b appellat *propoſitum gratiæ Dei*, & Sapiens c, *omnium rerum nutricem*.

a epiſt. 95.
b Rom. 4. 5.
c cap. 16. 25.

Gratia pro dono ſupernaturali frequens apud Patres.

Verumtamen communior vſus, præcipuè apud Patres, atque Theologos, eſt, pro dono creato ſupernaturali, per quod ad ſupernaturalem quoque beatitudinem deſtinamur (quæ ipſa aliquando etiam dicitur gratia, nempe conſummata (ſiue ſit habitus idem, aut diuerſus cum virtutibus operatiuis, ſiue actuale auxilium Dei, ſiue quæ vocatur gratia, donumve gratis datum. Quod nomen, cum alioqui commune eſſe poſſet, iuxta allatum etymon, cuilibet gratiæ, accommodatum eſt illi particulari gratiæ, & dono, quod minus pendet à bona, & morali diſpoſitione noſtra, proindeque magis gratis dari videtur tum bonis, tum malis, idque ad aliorum potius vtilitatem, quam eius ipſius, cui tribuitur. Hoc loco gratiæ nomen, & τῆς δωρεᾶς, amplectitur & gratiam gratum facientem, & gratis datam, quia, vt priore verſu docui, vtramque ſimul nunc Deus communicauit. Paſchaſius d hinc, & ex capite ſequenti, Spiritus ſancti diuinitatem argumentatur, quod nempe dicatur auctor gratiæ, & illi nomen Dei communicetur.

d 2. de Spiritu ſancto, c. 8. & 9.

Gratia eſt donum creatum, quod recipitur in eo cui datur.

Effuſa eſt.] Hoc participium demonſtrat, gratiam eſſe donum creatum, quod fit, & recipiatur in eo, cui datur ſiue permanenter, ſiue tranſeunter, vt cum Scholis loquamur. Neque enim exiſtimo eſſe planè neceſſarium argumentum ad probandam gratiam habitualem, ex eo præcisè quod dari dicatur per modum effuſionis, tametſi de reipſa nullo modo dubitari poſſit, etiamſi Thomas Waldenſis e doceat, ſi hoc Pelagius negaret, non habendum propterea hæreticum, vel repugnare cenſendum doctrinæ Catholicæ. Nam reperimus quoque Dei *iram effundi* f, & *frameam* g, item *effundi animam* h, *cor* i, *pedes, greſſuſq;* k, *precem* l, & *orationem* m, *contemptionem* n, *ſapientiam* o, *miſericordiam* p, *fornicationem* q, *canos* r, *deſpectionem* ſ. In quibus formulis non ſignificatur profectò permanenter aliquid effundi.

e tit. 2. de Sacramentis, c. 8.
f Pſal. 68. 25. & [illegible]
g Pſal. 34. 3.
h Pſal. 41. 5.
i Pſal. 61. 9.
k Pſal. 72. 2.
l Pſal. 101. 1.
m Pſal. 141. 3.
n Pſal. 106. 40.
Verbi diffundendi vis.
o Eccli. 1. 10.
p Eccli. 18. 9.
q Ezech. 23. 8.
r Oſeæ 7. 9.
ſ Iob. 12. 21.
t Pſal. 44. 3.

Eadem autem ratio eſt de verbo diffundendi. Et exempli cauſa, cum dicitur *diffuſa gratia in labijs* t, non tam habitualis gratia, habituſve denotatur eloquentiæ, quam actualis quidam lepos ſermonis, & decor venuſtaſque in oris, labiorumque motu, quæ Italicè vocatur, *Gratia nel parlare ò nel dire*, Gallicè, *Grace de bien parler ou bien dire*, & Græcè, χάρις, aut χαριεντισμὸς, Gallicè, *Grace à parler*, vnde χάριτες, veneres, leporeſque orationis. Venerari tamen oportet auctoritatem Catechiſmi compoſiti ex decreto Tridentini Concilij, qui Catechiſmus in tractatione de Baptiſmo, ita docet de gratia iuſtificante: *Eſt autem gratia, quemadmodum Tridentina Synodus ab omnibus credendum, pœna anathematis propoſita, decreuit, non ſolum per quam peccatorum fit remiſſio, ſed diuina qualitas in anima inhærens, ac veluti ſplendor quidam & lux, quæ animarum noſtrarum maculas omnes delet, ipſaſq; animas pulchriores, & ſplendidiores reddit. Atq; id ex ſacris literis apertè colligitur, cum gratiam effundi dicant, eamq; Spiritus ſancti pignus appellare ſoleant* u. Concilium x hæc duo ponit, vt decernat iuſtitiam, qua ſumus iuſti, nobis inhærere: ex antiquis interpretibus Apoſtoli, aut ex Patribus non poteſt elici certa explicatio dicti loci, in eo ſenſu vim præcisè faciendo in diffundendi verbo. Sed quod in epiſtola ad Romanos y dicitur *diffuſam gratiam in cordibus*, innuit proculdubio ſatis inhæſionem per modum liquoris recepti: tum præterea, quod ſtamus in gratia, & eſt facta diffuſio charitatis, quod eſt nomen non actus, ſed formæ habitualis: adhæc quod *per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*, nempe velut poſſeſſio quædam noſtra, quæ ſi volumus, retinetur, ac perdurat: poſtremò quod per eam diffuſionem *conſecuti ſimus pacem ad Deum*, & *ſpem gloriæ filiorum Dei*, tanquam veri filij eius quibus datum eſt ius ad gloriam. Hæc certè, inquam, omnia denotant neceſſariò inhærens habituale donum, non denominationem ſolam, vel imputationem. Itaque alijs citatis locis effuſio ac diffuſio figuratam potius habent quam propriam ſignificationem. Vt rectè liceat ex his vocabulis argumentari ſumptis (vt par eſt, cum nil obſtat) in propria ſignificatione ad eum, quo fecit, modum Romanus citatus Catechiſmus, & meritò Theologi habitus virtuteſque gratiæ nominent infuſas.

Gratia quid ſit.

u 2. Cor. 1. 22. & 5. 5. Epheſ. 1. 14.
x Seſſ. 6. c. 7. & can. 11.

y cap. 5. 5.
Gratia eſt qualitas inhærens.

Verſus 46.] Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum.

A*udiebant enim illos loquentes linguis.*] De dono linguarum capite ſecundo; verſu autem 44. præſentis capitis vna cum dono iſto gratis dato gratiam ſanctificantem datam diximus.

Et magnificantes Deum.] *Loquentes magnalia Dei*, inquit Gloſſa interlinearis, hoc eſt, vt capite ſecundo z de Apoſtolis expoſuimus, & hic quoque interpretatur Carthuſianus, gratias Deo deuotiſſimè referendo, eiuſque bonitatem, & beneficia totis præcordijs attollendo.

z verſ. 11.

Verſus 47.] Tunc reſpondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt, ſicut & nos?

T*unc reſpondit.*] *Dixit*, vt vertit Syrus, qui ſic habet, ואמר הוא *veamar haua*, id eſt, *& dicens erat*; & nos alias obſeruauimus, *reſpondere*, nonnunquam idem eſſe, quod loqui ſimpliciter, nullo prius interrogante.

Numquid aquam quis prohibere poteſt.] *Ferè hoc eſt contradicentis*, inquit Chryſoſtomus, *prohibentibus, & dicentibus, quod non oportet hoc fieri: & enunciantis hanc ſibi dudum fuiſſe mentem.* Argumentum à maiori eſſe Gloſſa ordinaria ſentit. Si enim quod maius eſt, dedit Deus prius, quod eſt minus, nullus prohibere poteſt; vel ipſis iudicibus ex Circumciſione fidelibus, qui Petrum erant comitati. *Ipſa atteſtatione rei magnæ, quaſi acclamatum eſt ad Petrum*, inquit Auguſtinus a (à Deo nimirum, & Chriſto) *quid de aqua dubitas? iam ego hic ſum.*

Argumentum à maiori.

a lib. 50. Hom. in 2. p.

Sicut & nos.] Cum ſigno ſenſibili, & dono linguarum b, *quamuis*, inquit Carthuſianus, *non in tanta plenitudine, ſicut Apoſtoli, qui primitias Spiritus acceperunt* c. Sed nec inter iſtos ſeruata neceſſariò æqualitas, ſicut de Apoſtolis etiam ipſis, alijſque, qui Spiritum ſanctum in Pentecoſte acceperunt, pridem demonſtrauimus, prout diſpar, ac minimè in vtriſque diſpoſitio æqualis erat.

b Act. 2. 14.
c Rom. 8. 23.

Spiritus ſanctus æqualiter non fuit miſſus in omnes etiam Apoſtolos.

A *Verſus 48.*] Et iuſſit eos baptizari in nomine Domini Ieſu Chriſti. Tunc rogauerunt eum, vt maneret apud eos aliquot diebus.

Baptizari nemo à ſeipſo poteſt.

ET *iuſſit eos baptizari.*] *A ſocijs, vel à ſeipſo,* inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Sed ſibi ipſi nemo propriè imperat. Quocirca melius Carthuſianus, & Caietanus ſolum priorem ſenſum amplectuntur: neque enim Apoſtoli ordinariè baptizabant, vt de ſeipſo Paulus affirmat *a*: *Non miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare*, hoc eſt, magis me hoc iuſſit facere, quam illud, alioqui enim omnibus Apoſtolis iniunxit, *vt euntes docerent* B *omnes gentes, baptizantes eos* b, *&c.*

a 1. Cor. 1.17.

b Matth. vlt. 19.

Cur Apoſtoli communiter non baptizarent.

Prædicatori neceſſaria erat ſapientia, induſtria, linguarum donum, dignitas, & officium, propterea Apoſtoli, exemplo etiam Chriſti, qui *per ſe prædicabat, prout prædixerat Eſaias c, ad* [illegible] *miſſum eſſe, non vero baptizabat*, vt Ioannes teſtatur *d*, nolebant occupari in miniſterio Baptiſmi, ſicut nec in menſis *e*, quæ res factu faciliores erant, [illegible] in primis in prædicatione. Chryſoſtomus *f* refert ſuo tempore baptizandi munus datum ſenioribus, qui inutiliores eſſent, verbi doctrinam ſapientioribus, quod docendi labor ſit ſudor *g*; quemadmodum inſtituere certantes, hominis eſt ſtrenui C ſapientia, & exercitatione probati: imponere autem victori coronam, illius etiam eſſe poteſt, qui certamina ignorat, quamuis corona clariorem reddit victorem. Hac eadem de re egimus verſ. 37. refutantes cōcionale verbum, quod Caluinus in Sacramentis duntaxat agnoſcebat, atque vna refutationis à nobis ratio hinc ſumebatur. Ambroſius hoc ipſum de nobiliore euangelizandi, quam baptizandi miniſterio enarrans citatum Pauli locum, iſto Petri exemplo confirmat.

c cap 61.1. Luc. 4.18.

d cap. 4.2.

e Act. 6. 2.

f in 1. ad Cor. ho. 3.

g 1. Tim. 5.17.

Cur Petrus baptizari Cornelium voluerit.

Cæterum voluit Cornelium, ſocioſque Petrus baptizari, ne quod ante notatum eſt, monuitque Auguſtinus *h*, *viſibile ſacramentum omitteretur, cuius effectum* D *ſine ipſo tribuit interdum Deus, vt ſe oſtendat præcipuum, primariumq́; gratiæ auctorem* i. Eadem eſt ante Auguſtinum Cypriani *k* doctrina dicentis, *neceſſarium eſſe vltra Spiritum ſanctum etiam Baptiſmum, & Apoſtolum Petrum diuini præcepti, atq; Euangelij memorem præcepiſſe, vt baptizarentur ijdem illi, qui iam fuerant ſancto Spiritu pleni, vt nihil prætermiſſum videretur, quo minus per omnia diuini præcepti, atq; Euangelij legem Apoſtolica magiſteria ſeruarent.*

h q. 84. in Leuit. & 33. in Numeros.

i lib. 50. Homil. in hom. 23.

k li. 2. ep. [illegible] vel 73.

Martyrologium quidem Romanum *l*, & Menologium Græcorum *m* tradūt baptizatum à Petro Cornelium: ſed quod Petri fecit alius iuſſu, ipſe cenſetur feciſſe. Nihil tamen obſtat vel inſignem E Cornelij perſonam baptizare Petrum voluiſſe, vel reliquos quoque familiares eiuſdem.

l 2. Februa.

m 13. Septemb.

In nomine Domini Ieſu Chriſti.] Non hic retracto controuerſiam de forma Baptiſmi. Lege caput ſecundum *n*.

n verſ. 38.

Tunc rogauerunt eum, vt maneret apud eos aliquot diebus.] *Pro eorum conſolatione, & pleniore inſtructione, & præſertim ex dilectione, quam ad tam felicem, & glorioſum conceperant magiſtrum*, inquit Carthuſianus, *patrem, atq; Apoſtolum: nec dubium quin eis conſenſit.*

o Ioan. 4. 40. 41.

Cur Petrus apud Cornelium dies aliquot manſerit.

Samaritani rogauerunt Chriſtum, vt apud eos *maneret, & manſit duos dies* o. Simul rogantibus acquieuit, ſimul Iudæorum offenſionem tam breui A manens ſpatio, cauit. Ad eundem modum credibile eſt diu Petrum hærere noluiſſe apud neophytos ex Gentilibus fideles. Obtemperauit quoque Chriſto præcipienti *vt prædicatores inuitati in aliqua domo, ibi manerent* p. Declarauerunt ſe iſti aduerſus Catechiſtam, & Doctorem gratos, & beneficos, auidoſque vberiorem ex tam ſalubri doctrina fructum percipiendi.

p Matth. 10. 11.

Domus Cornelij in Eccleſiam verſa.

q epiſt. 27.

De Cornelio quæ extant, petenda ſunt ex Patribus, & alijs Hiſtorijs Eccleſiaſticis. Hieronymus *q* prodit Paulam in Cornelij domo, vbi Petrus exceptus eſt, & Spiritus ſanctus deſcendit, & celebratus Baptiſmus, Eccleſiam vidiſſe, ſcilicet in quam domus illa conuerſa ſit, vel ab Apoſto B lis ipſis de voluntate Cornelij, atque conſenſu, vel poſtea ab alijs. In Romano Martyrologio *r* eſt, factum ſuæ vrbis Cæſareæ Epiſcopum, ſed poſt Zachæum. Id quoque habet Clemens Romanus *ſ*: quamuis in oratione de Apoſtolis apud Metaphraſtem *t* dicatur Epiſcopus Ilij, qui Metaphraſtes quo die à Græcis ponitur Cornelius in Martyrologio *u* narrat de eodem nonnulla, ſed apocrypha; ex quibus aliquid decerpſit Thomas Bozius *x*, pertinens ad venerationem reliquiarum ipſius.

r 2. Februa.

ſ 7. Conſtit. ca. 46. vel 47.

t 29. Iunij.

u 13. Septemb.

x libr. 13. de ſignis Eccl. ca. 6. & 7.

Cæſarea cur Palæſtinæ fuerit metropolis.

Exiſtimat Baronius *y* Cæſaream, quod auctore Deo fidei oſtium ibi Gentibus aperiri primum cœperit, meruiſſe ſingularem prærogatiuam, vt C eſſet Palæſtinæ metropolis, ac ſub ſe haberet ſedem Ieroſolymitanam. Eſt quidem verum de primatu Eccleſiæ Cæſarienſis, meminit enim Concilium Nicenum *z*, Leo Papa *a*, & Nicolaus *b*, vterque primus, & Hieronymus *c*, & Acta Porphyrij Gazenſis apud eundem Metaphraſtem *d*.

y in Notat. Martyrol. 24 Februarij.

z can. 7.

a epiſt. 62.

b ad conſul. Bulgarorum, c. 92.

Verior ratio.

Sed melior eſt alia huius ratio, quam, re melius conſiderata, Baronius idem *e* attigit, diſſerens de ſedibus Patriarchalibus Alexandrina, & Antiochena, nempe vt in his ſedibus inſigniendis honore, ac titulo metropolis habitus ſit ab Eccleſia reſpectus ad ſimilem honorem, titulumq́;, quem ciuilis Romanus Magiſtratus detulerit. Erat verò apud Romanos totius Palæſtinæ Cęſarea metro D polis ciuitas maritima, & maxima Iudææ ciuitatum, vt fatetur Ioſephus *f*. Quocirca trita illa quã fusè tractat Petrus Damianus *g* ratio de dignitate Alexandrinæ Eccleſiæ poſt Romanam, quod Marcus Petri diſcipulus ibi ſederit, non adeo placet. Tametſi idem Auctor addat, pro ſingulari amore quo Petrum proſequebatur Marcus, illi Eccleſiæ non ſuum, ſed Petri nomen, tribuiſſe.

c epiſt. 61. ad Pammach.

d 24. Februar.

e Tom. 1. Annal.

f 3. de bel. Iud. c. 14.

g Serm. 1. & 3. de S. Marco.

Ieruſalem à Patribus Niceni concilij ſummo honore habita.

Ieruſalem ſummo in honore habetur à dicto Niceno concilio, quod illuſtrata fuerit non ſolum tot Regibus, ac Prophetis, & eximij veteris legis priuilegijs, ſed Chriſti præſentis doctrina, miraculis, Paſſione, morte, Reſurrectione, Aſcenſione, miſſione Spiritus ſancti, fundatione E Eccleſiæ, vtriuſque Apoſtoli Iacobi *h*, & Stephani protodiaconi martyrio, & alterius de duobus illis Apoſtolis pontificio, &c. Tamen ſuberat Cæſarienſi metropolitæ Ieroſolymitanus Epiſcopus, quod ad Ioannis faſtum frangendum Hieronymus vrget, & Leo ad Iuuenalis Ieroſolymæ Epiſcopi *i*.

h Act. 12. de Menon.

i Act. 7.

Tres fuerunt Eccleſiæ Patriarchales.

Quapropter tres diu ſolum Patriarchales fuerunt ſedes, dictæ etiam denominatione ſumpta ab Apoſtolo Petro, Apoſtolicæ, Romana, Alexandrina, Antiochena: primæ Petrus præfuit, ex quo ſedere cœpit, perpetuo vſq; ad mortem per ſeipſum, tertiæ ad tempus, ſecundæ per diſcipulum Marcum, quicquid Nicephorus *k* contendat

k lib. 14. c. 39.

Alexandrina poſt Romanam eccleſiam prima.

a cap. 7.

b Act. 16.

c epiſt. 11. ad Dardanos.

etiam per ſeipſum. Primum poſt Romanam (vbi caput erat Imperii, non Europæ duntaxat) Alexandrina locum obtinuit, quia Præfectura Ægypti, ſiue Alexandrina nominata eſt ab Auguſto Auguſtalis, atque præ cęteris ab eodem magnificentiſſime nobilitata: quæque in Africa erant, vbi eſt Ægyptus, & quæ in Aſia, vbi eſt Syria, & Syriæ metropolis Antiochiæ parebant. Tempore bis iam citati Niceni concilii *a* nulla de aliis Patriarchis mentio eſt quam de dictis tribus: in cõcilio Chalcedonenſi *b* repreſſus eſt Anatolii Cõſtãtinopolitani conatus, vt & à Leone, quod antea monuimus, Iuuenalis Ieroſolymitani: Gelaſius *c* quoq; obluctatus eſt Acacij Conſtantinopolitani petulantiæ, obiiciens tum Leonis Pontificis exemplum, ac Marciani approbationem Imperatoris, tum nonniſi Heracleenſis Eccleſiæ Epiſcopũ eſſe, quam eandem facit cum Conſtãtinopolitana. Agnoſcit idem Papa *d* tres tantum ſedes Patriarchales, & Anacletus *e*, & quos attulimus Leo *f*, & Nicolaus *g*, & præterea Gregorius *h*, & Damaſus *i*. *Conſtantinopolitanus autem*, ait Nicolaus, *& Ieroſolymitanus antiſtes licet dicantur Patriarchæ, non tantæ tamen auctoritatis, quantæ ſuperiores*, Romanus, Alexãdrinus, Antiochenus, *exiſtũt*.

d in conc. Rom. in decret. de libris apocry.
e ep. 3.
f ep. 53.
g ad conſ. Bulgaro. c. 92.
h lib. 6. ep. 37.
i in conc. Rom. apud Baron. Tom. 4. Ann. anno 382.

Conſtantinopolitana Eccleſia non eſt Patriarchalis.

Nam Conſtantinopolitanam Eccleſiam nec Apoſtolorum quiſquam inſtituit, nec Nicena Synodus, quæ cunctis Synodis celebrior, & venerabilior eſt, eius mentionem aliquam fecit. Sed ſolum quia Conſtantinopolis noua Roma dicta eſt, fauore Principum potius, quã ratione, Patriarcha eius Pontifex appellatus eſt. Ieroſolymitanus autem Præſul, licet & ipſe Patriarcha dicatur, & ſecundum antiquam conſuetudinẽ, ac Nicenam Synodum honorandus ſit, ſalua tamẽ metropolis propria dignitate (nimirum Cęſareæ) &c. addit, nunc nec nomen, nec veterem Ieruſalem extare, ſed Æliam ab Ælio Adriano; veram vero Ieruſalem tantum in cœlis eſſe.

Conſtantinopolitana & Ieroſolymitana quando factæ ſunt ſedes Patriarchales.

k lib. 14. de bello ſacro. c. 12.

l in Tom. 7. Annal.

m in Nouel. conſt. 103.

Poſt annos à Chriſto quingentos tempore Iuſtiniani, tum Imperatoris opera, tum Pontificum Romanorum permiſſione, cœpere Conſtantinopolitanus, & Ieroſolymitanus Epiſcopi, in numero Patriarcharum haberi, nullo amplius reclamante. Gulielmus Tyrius *k* tradit erectionẽ Epiſcopi Ieroſolymitani in Patriarcham factam ſub Vigilio Papa in concilio Conſtantinopolitano, quod contigiſſe narrat Baronius *l* Chriſti anno quingẽteſimo quinquageſimotertio, proferens etiam huius rei teſtem codicem, qui dicitur Cenſuum, ex Bibliotheca Vaticana. Tunc Cæſarienſis Eccleſia ſubiecta eſt Ieroſolymitanæ, quæ Cæſarienſis prius erat ſub Antiochena, ſicut & Ieroſolymitana immediate ſub Cæſarienſi. Sed Iuſtinianus Imperator *m* Cæſaream faſcibus Proconſularibus nobilitauit, reſtituit ei Proconſulatum, quem diu ante poſſederat.

Iuſtinianus aſſignat ſecũdum locum Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ, ſed fallitur.

n in Conſt. 131.

o ca. Antiqua. de Priuileg. & Eug. IV. in Bulla V.
p Auth. de Eccleſ. titul.
q lib. 1. indic. 10. epiſt. 37.
r Act. 7.

Idem *n* adhuc aſſignat ſecundum locum ſedi Conſtantinopolitanæ poſt Romanam. Sed cum ſe id facere dicit ſecundum decretum quatuor Synodorum, falſum dicit, vt conſtat ex literis Gelaſii ac Leonis Papæ I. & ex actione VI. concilii Chalcedonenſis. Credibile autem eſt, annuente Romano Pontifice remanſiſſe eum titulum Conſtantinopolitano, vt etiam expreſſe habetur in iure Canonico *o*, & ciuili *p*. Apud Gregorium Papam *q* inuenio quatuor Patriarchas, nimirum vltra Romanum: Ieroſolymis enim conceſſa dignitas eſt in concilio Chalcedonenſi *r*, quod ei tres Palæſtinas ſubiecit.

Aquileienſis Patriarcha vnde ſit dictus.

ſ ep. 4. & 5.

Quod attinet ad Patriarcham Aquileienſem, primus hoc nomine dictus reperitur Paulinus anno Chriſti circiter quingenteſimo ſeptuageſimo in Schiſmate Epiſcoporum Venetiarum, Iſtriæ, & Liguriæ, quorum is caput erat: de quo Schiſmate ſcribit Papa Pelagius *ſ*. Deinde vero retinere id nomen permiſſum videtur illi Eccleſiæ, ſedis Apoſtolicæ vel diſſimulatione, vel indulgentia, propter bonum pacis.

Patriarchã Gradenſis quando cœpit.

t Paul. Diac. li. 4. c. 10. & vel 11. & Baron. ibid. Annal.
u Marianus Scotus & Walfridus Strabo de rebus Eccl. c. 31.

Anno autem facile ſexcenteſimoquinto, mortuo Seuero Patriarcha Aquileienſi, cœperunt duo diſtincti eſſe in Aquileia Ioannes, & in Gradu primus Candidianus, alter in fauorem Longobardorum, alter Romanorum *t*, & quia Forũ Iulii eſt incolatus Aquileienſis, nonnunquam dicitur idem Patriarcha Aquileienſis, & Forolulienſis *u*, aut Iulienſis.

Patriarcha Venetus vltimus.

x ca. nunc vero. 3. q. 3.
y c. itaheſitaut. d. 92. in ſupraſcriptione, & c. ex iutero. de off. ſic. ind. delega.
z lib. 1. de regno Italiæ.

Poſtremus recentiſſimus Patriarchatus eſt Venetus, quem primus geſſit Laurentius Iuſtinianus ſub Nicolao V. qui Gradenſem Patriarchatum Venetias tranſtulit poſt mortem eius, qui in Grado Patriarcham agebat. Mentionem de Aquileienſi facit Canonicum ius *x*, & de Gradenſi *y*. Legendus Sigonius *z*.

Patriarcha idem eſt cum Archiepiſcopo.

a 5. Hiſt. Fran. c. 21.
b in princ.
c apud Caſſio. li. 9. variar. ep. 15.
d in epiſt.
e de perſec. Wand.

Scio nomen Patriarchæ quandoque nihil aliud ſonare quam Archiepiſcopum, eſt enim Archiepiſcopus princeps Epiſcoporum, & Patriarcha patrum. Greg. Turonenſis *a* vocat Nicetium Patriarcham Lugdunenſem: ita etiam appellatur à concilio Matiſconenſi II. *b* alius eiuſdem vrbis Epiſcopus Priſcus. Extat huiuſmodi quoq; vox de Archiepiſcopis in genere vſurpata ab Athalarico rege quodam epiſtola ad Ioannem Papam *c*. Sed & Arriani primarios Epiſcopos ſuos nomine eodem nuncupant, vt videre eſt apud Gregorium Magnum *d*, & Victorem Vticenſem *e*, idemque factitarunt hæretici alii, vt ſui erroris principem Patriarcham vocitarent. Vt ea forſitan de cauſa reſipiſcentes Bulgari, ſibi peterent à Nicolao Papa primo Patriarcham ordinari: qui tamen *f* *initio quidem conceſſit Epiſcopum, pollicitus autem poſtea eſt, cum magis propagaretur Eccleſia, ſuperiorem alium, qui ſi non Patriarcha, certe Archiepiſcopus appellandus foret, ad quem omnes concurrerent.*

f Nicolaus ad conſ. Bulga. ca. 72.

Patriarchæ idem ſunt qui & Primates.

Quin etiam hi, qui alio nomine Primates vocantur, & dicuntur præeſſe minimum tribus Archiepiſcopis; nomen Patriarcharum habere leguntur, aut Metropolitanorum, vt in Gallia, Lugdunenſis, & Bituricenſis, aut Viennenſis quoque, & Rhemenſis, & Arelatenſis, & Senonenſis: in Germania, Magdeburgenſis (nunc Salesburgenſis) in Anglia, Eboracenſis, & Cantuarienſis: in Hybernia, Armacanus: in Polonia, Gneſnenſis: in Scotia, S. Andreę: in Pannonia, Strigonienſis: in Hiſpania, Toletanus, Bracarẽſis, Tarraconenſis, Hiſpalenſis, Compoſtellanus: in Africa, Carthaginenſis: & in Italia, Aquileienſis, atque Gradenſis, ſeu Venetus, necnon Piſanus, Mediolanenſis, Rauennas, aut ſi qui ſunt alii, quorum ego de primatu inter ſe lites aliis permitto. Cum iam conſtet decreto Bonifacii I. *g* & Cæleſtini I. *h* & Leonis I. *i* conſtitutum, vt quæq; ſuum prouincia Metropolitanum habeat.

g epi. 3. tom. 1. Concil.
h ep. 2. c. 4. tom. 1. Concil.
i epiſt. 87.
k 5. Hiſt. c. 8.

l 7. Hiſt. c. 9.

Ita etiam locutum Socratem *k* reor, dum ſcribit, in concilio Conſtantinopolitano metropoles, imo & Patriarchatus, quos multos numerat, conſtitutos eſſe: etſi ea in re hallucinetur, cùm, vt rectius prodit Sozomenus *l*, non diſtinctæ tunc prouinciæ fuerint, ſed inſigniores tãtum Epiſcopi ab Imperatore Theodoſio deſignari, q diſcernerentur ab Hæreticis tanquam vere Catholici ac religioſi.

In iure Canonico [a] iidem ſunt Primates & Patriarchæ. Sed Latini ſuo illo priore vocabulo ſæpius vtuntur: &, vt dixi, cum Romano quatuor alij Conſtantinopol. Alexand. Antioch. Ieroſoly. Patriarcharum nomen peculiariter retinuerunt [b]: alii quidam Primates dicti ſunt, ac veluti minorum Gentium, atque minores Patriarchæ.

Primates & Patriarchæ iidem ſunt.
[a] c. 2. cleros d. 21. ca. vrbes d. 80. ca. nullo, & ca. prouinciæ d. 99. c. conqueſtus. 9. q. 3.
[b] c. in antiquis de priuileg. ſacroſancta & c. renouantes. & c. diffinimus d. 22.

Illud quoque deprehendet, qui leget Auctores antiquos, ſimplex nomen Epiſcopi paſſim datum Patriarchalium ſedium Præſulibus, & Papę ipſi, & non ſolum Archiepiſcopis. Lege Lælium Zecchium [c], & Caſſanæum [d]: & quæ quibus Patriarchis ſubiectæ prouincię ſint, librum Prouincialem omnium Eccleſiarum, & librum ſecundum de iure Orientali. Prætereo quos nunc Armenii vocant Patriarchas ſuos duos, & tertium καθολικὸν: quem Maronitæ, & Æthiopes ſeu Abyſſini, & Cophti, & Iacobitę, qui duos item habent. Verum vt ad proprie dictos Patriarchas reuertamur, quos, connumerando Ieroſolymitanum, comparat idem ius Canonicum [e], & Lyranus [f], quatuor myſticis animalibus, quæ in Apocalypſi deſcribuntur *eſſe in medio, & in circuitu ſedis*; aſſentior Bellarmino [g], imo Leoni [h], ac Gelaſio [i], non habitam rationem fuiſſe ſedium Regiarum, *alioqui Medialanum, Rauenna, Treuiri, Sirmium,* inquit Gelaſius, *ſedes forent Patriarchales, in quibus diu conſtitit Imperator.*

[c] lib. de Rep. Eccleſiaſtica.
[d] in Catalog. gloriæ Mundi. p. 4. conſ. 9.
Quatuor Patriarchæ quibus comparati.
[e] c. 40. de ele.
[f] in c. 4. Apoc.
[g] Tom. 1. li. 2. de Rom. Pont. ca. 24.
[h] epiſt. 54.
[i] ep. 11. ad Dardanum.

Nihilominus verum arbitror quod initio dixi, reſpexiſſe Eccleſiam ac forſan Petrum ipſum, in tribus antiquiſſimis Patriarchalib. ſedibus, Romana, Alexandrina, Antiochena, ad primatū illum ciuilem, quem hæ à Romanis ciuitates habebant. Nam ſi habenda ratio fuit Petri, qui his Eccleſiis præfuerit per ſe, aut per Marcum, cur nō prælata eſt Antiochena, in qua ſedit immediate, Alexandrinæ, in qua per Marcum? Præſtat quidē Euodio, quem Petrus pro ſe Antiochiæ pręfecit, Marcus dignitate Euangeliſtæ: attamen plus videtur quod ipſemet Petrus Antiochenam ſeptē annis Eccleſiam gubernauerit. Deinde cum idē aliis quoque ciuitatibus Epiſcopos aſſignauerit, poſſet non minus affirmari ibi præſediſſe, quam Alexandriæ per Marcum, aut per Euodium Antiochiæ. Voluit itaque Petrus tribus primatum dare ſedibus, ac pręcipuam dignitatem, vt ex politica dignitate illuſtrior, auctiorque fieret Eccleſiaſtica, vt innuit etiam Leo [k]. Vt minus mirum ſit, ſi propter eandem cauſam Conſtantinopolitanus Patriarcha primum poſtea dignitatis locum inter alias obtinuerit ſub Romano.

Sedes Patriarchales illæ ſunt, in quib. maior fuit Magiſtratus ciuilis.
[k] epiſt. 54. ad Anaſt. c. vlt.
Conſtantinopolitanus Patriarcha cur ſic dictus.

Sed Hegeſippum legas caute, cum in eius libro tertio [l] Patriarchæ numerantur hoc ordine quatuor, Romanus, Alexandrinus, Conſtantinopolitanus, Antiochenus. Non id Hegeſippus potuit ſcripſiſſe, cuius ætate neſcio nomen ne Patriarchæ hoc ſenſu eſſet in vſu; & certum omnino eſt, nondum fuiſſe Conſtantinopolitano tributum Epiſcopo. Ambroſius interpres addidit de ſuo, cum ipſius ſeculo ſibi Græci vſurpaſſent eum titulum, prætextu pſeudocanonis cuiuſdam editi in concilio Conſtantinopolitano I. & quamuis iidem præferrent Conſtantinopolitanum Alexandrino; poſtpoſuit, quia tunc adhuc Latini Græcis ea in re reluctabantur.

Hegeſippus caute legendus.
[l] c. 3.

Extat in Vrbe veſtigium dictarum ſedium Patriarchalium in quinque celebrioribus Baſilicis, quæ nominantur Patriarchales, de quibus Ioannes Monachus [m], Pannuinus [n], & alii, ſuntq; diſticho comprehenſæ:

Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius, atque Ioannes:
Hi Patriarchatus nomen in Vrbe tenent.

Nimirum S. Pauli, Petri, Mariæ maioris, Laurentii extra muros, Ioannis Lateranenſis. Sic appellantur, vel quia celebriores: vel vt in Vrbe, tanquam in orbe, repræſentetur vniuerſa Eccleſia, cui præeſt Vrbis Epiſcopus: vel vt in Vrbem conuenientes alii Patriarchæ, ſiue ad Concilium, ſiue ad alia negotia, proprium ceu palatium tanquam in patria communi haberent.

Sedium Patriarchalium in Vrbe quædam veſtigia.
[m] in c. fundamenta de elect. in 6.
[n] de ſeptem Eccl. Vrbis.

CAPVT VNDECIMVM.

SVMMARIVM.

Narrat hoc caput apologiam Petri pro ſe ad Fideles ex Circumciſione querẽtes de ipſius cum Gentilibus commercio, recitantis & ſuam, & Cornelii viſionem. Continet præterea plurium ad Euangeliũ conuerſionem factam per diſperſos à tribulatiòne, quæ facta fuerat ſub Stephano, præſertim Antiochiæ, vbi primum cognominati ſunt Diſcipuli Chriſtiani. Poſtremo collectam à Paulo, ac Barnaba eleemoſynam deferendam his, qui erant in Iudæa.

1 AVDIERVNT autem Apoſtoli, & fratres, qui erant in Iudæa: quoniam & Gentes receperunt verbum Dei.

2 Cum autem aſcendiſſet Petrus Ieroſolymam, diſceptabant aduerſus illum, qui erant ex Circũciſione,

3 Dicentes: Quare introiſti ad viros prę putium habentes, & manducaſti cũ illis?

4 Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens:

5 Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vidi in exceſſu mentis viſionem, deſcendens vas quoddam velut linteum magnũ quatuor initiis ſummitti de cœlo, & venit vſque ad me.

6 In quod intuens conſiderabam, & vidi quadrupedia terræ, & beſtias, & reptilia, & volatilia cœli.

7 Audiui autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide, & manduca.

8 Dixi autem: Nequaquam Domine: quia commune aut immundum nunquã introiuit in os meum.

9 Reſpondit autem vox ſecundo de cœlo: Quæ Deus mundauit, tu ne commune dixeris.

10 Hoc autem factum eſt per ter: & recepta ſunt omnia rurſum in cœlum.

11 Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo, in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.

12 Dixit autem Spiritus mihi vt irem cũ illis, nihil hæſitans. Venerunt autem mecum & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domum viri.

13 Narrauit autem nobis, quomodo vi- A diſſet Angelum in domo ſua, ſtantem & dicentem ſibi: Mitte in Ioppen, & accerſe Simonem, qui cognominatur Petrus,

14 Qui loquetur tibi verba, in quibus ſaluus eris tu, & vniuerſa domus tua.

15 Cum autem cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio.

16 Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat: Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto.

B 17 Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, ſicut & nobis, qui credidimus in Dominum Ieſum Chriſtum: ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?

18 His auditis, tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.

19 Et illi quidem, qui diſperſi fuerant à tribulatione, quę facta fuerat ſub Stephano, perambulauerunt vſque Phœnicem, C & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, niſi ſolis Iudæis.

20 Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, & Cyrenæi, qui cum introiſſent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos annunciantes Dominum Ieſum.

21 Et erat manus Domini cum eis: multuſque numerus credentium conuerſus D eſt ad Dominum.

22 Peruenit autem ſermo ad aures Eccleſiæ, quæ erat Ieroſolymis ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam vſq; ad Antiochiam.

23 Qui cũ perueniſſet, & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus eſt: & hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino:

24 Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu ſancto, & fide. Et appoſita eſt multa turba Domino.

25 Profectus eſt autem Barnabas Tarſum, vt quæreret Saulum: quem cum inueniſſet, perduxit Antiochiam.

26 Et annum totum conuerſati ſunt ibi in Eccleſia: & docuerunt turbam multã, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ Diſcipuli, Chriſtiani.

27 In his autem diebus ſuperuenerunt ab Ieroſolymis Prophetę Antiochiam:

28 Et ſurgens vnus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per Spiritum famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quę facta eſt ſub Claudio.

29 Diſcipuli autem, prout quis habebat, propoſuerũt ſinguli in miniſterium mittere habitantibus in Iudęa fratribus:

30 Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ, & Sauli.

Verſus 1.] Audierunt autem Apoſtoli, & fratres, qui erant in Iudæa: quoniam & Gentes receperunt verbum Dei.

Fratres etiam Apoſtoli cur dicantur.

a verſ.6.

A*Vdierunt autem Apoſtoli, & fratres.*] Etiã Apoſtoli ſunt fratres, eoſque ita Petrus nominauit capite primo *a*. Recte tamen modo diſtincte memorantur Apoſtoli, & fratres, vbi comparatio eſt Apoſtolorum cum aliis inferioribus Diſcipulis. Hoc ipſum habet vulgaris loquendi vſus, vt tametſi Clerici omnes, aut Religioſi ſint fratres, ad exprimendam tamen diſtinctionem ordinis, atque dignitatis, fratrum nomine, qui ſunt inferiores, proprie appellẽtur.

Solus Cornelius & qui cum eo erant nomine Gẽtium hic deſignantur.

Gentes.] Gloſſa interlinearis, & Hugo de Eunucho intelligunt, non ſolum de Cornelio. Verum quicquid ſit de priore, quem capite octauo vidimus quorũdam ſententia fuiſſe proſelytum, aperte liquet Cornelium cum ſuis duntaxat hoc loco intelligendum, ſiquidem cum Petro res agitur, qui Eunuchum fortaſſe ne viderat quidẽ, multo minus ad eum introierat, & cum illo mãducauerat, quo nomine aduerſus ipſum diſceptatum eſt.

Cur potius cum Petro quam cum Philippo ſit diſceptatum.

Magis etiam diſſimulari cum Philippo potuit, quam cum Petro, quia Petrus princeps Chriſtianorum erat: Philippus diaconus dũtaxat: ille palam & celebri in loco haud procul ab Ieruſalem: hic occulte atque fere in ſolitudine tractauerat cum Gentili.

Cur Lucas de Spiritu ſancto dato non meminerit.

Receperunt verbum Dei.] Legem Euangelicam. Non facit Lucas mentionem de recepto etiam Spiritu ſancto, quod perlatum tamẽ ad eoſdem illos eſſe rumore eodem, omnino credendum eſt; & non continuo recipiunt Spiritum ſanctum ii, qui verbum Dei, vt apparet ex capite octauo in Samaritanis; fortaſſe accommodans narrationem diſceptatoribus illis, qui rem minus æquo animo ferebant, & quem datum Spiritum ſanctum Gentilibus dolebant, ne commemorare quidem ſuſtinebant.

Verſus 2.] Cum autem aſcendiſſet Petrus Ieroſolymam, diſceptabant aduerſus illum, qui erant ex Circumciſione.

b c.4.v.7.25

C*Vm autem aſcendiſſet.*] Dixi alias *b*, propter ſublimem arduumque Ieroſolymorum ſitum, qui inde abirent, deſcendere qui irent, dictos aſcendere.

c Gal.2.11.

Diſceptabant.] Διεκρίνοντο. Syrus, דדינין הוו *dainin hauu*, id eſt, *litigantes erant*, vel, *litigabant*. De hoc Græco verbo diximus alias. Res adeo grauis viſa eſt, vt ne Petri quidẽ ratio habita ſit, quemadmodum & eidem in contrariam poſtea partem deflectenti reſtitit Paulus in faciem *c*.

Qui fuerint qui cum Petro ea de re litem mouerunt.

Hugo eos qui diſceptabãt, atque, vt ait Chryſoſtomus, *tanquam valde offenſi expoſtulabant*, putat etiam fuiſſe Apoſtolos. Malim alios, quia illi non ignorabant aperiendam Eccleſiæ portam Gentilibus. Quamuis cum Petrus ipſemet fuerit diuino viſo ac præcepto admonendus, vt pergeret ad Cornelium, potuerunt & alii Apoſtoli adhuc ambigere, eſſetne opportunum Gentiles recipere, vel onere iam legis receptos liberare. Arator plebem nominat:

—— Plebs cuncta requirit
Gentibus vnde ſalus. ——

d Hæreſ 28. Cherintus huius commotionis & aliarum auctor.

e Act.21.28.

f Ionæ 4.10.11.

Epiphanius *d* huius inuentorem querimonię, ac inſtigatorem facit Cherintum, qui fuit primus poſt Simonem Magum Hęreſiarcha, aitque eandem deinde ab eodem excitatam in eadem Ieroſolymorum ciuitate, quando eodem Paulus rediit *e*, accuſatuſque eſt quod Gentiles induceret in templum, & id violaret. Videtur Ionas typus fuiſſe iſtorum, dum perperam pluris ipſum facere docuit Deus vmbram hederæ, quam ciuitatem Niniuę *f*: pluris rituum legalium cuſtodiam, quam Euangelii in Gentes propagationem.

De Samaritanis cur eadem quæſtio mota non fuerit.

g Act.8.14.

h Luc.15.1.

i Matt.9.11.

k Galat.2.15. & alibi.

l Matt.26.45. Mar.14.41. Luc.24.7.

De Samaritanis alia ratio eſt, ad quos miſſos vidimus Petrum, & Ioannem *g*, quoniam legis partem maximam obſeruabant. Crebro etiam dum Chriſtus viueret, litem ipſi Phariſęi, ac Scribæ mouerunt quodammodo, quod ad publicanos, & peccatores diuerteret *h*; intelligentes vtroque nomine Gentiles, quia & publicanorum officium, vt Matthæus Iudæus exercuerit *i*, magis tamen proprium Gentilium videbatur, vtpote odioſum, & ſolebant à Iudæis omnes Gentiles peccatores cenſeri *k*, & hac ipſa voce intelligere, atque exprimere, vt cum Chriſtus dicit *ſe in manus peccatorum eſſe tradendum* l.

Zachæus fuit Gentilis.

m Luc.19.6.7.

n 4. cont. Marcionem, c.37.

o lib.2. epi.3. lib de ope. & eleemoſy.

p in Lucam c.19.

q ibidem.

r Homil. de Zachæo.

ſ in Luc.c.19.

t ad conſult. Bulgar. ca.41.

Inde conici poteſt Zachæum Gentilem eſſe, ſiquidem cum is Chriſtum excepit, dicuntur *Iudæi omnes murmuraſſe, dicentes, quod ad hominem peccatorem diuertiſſet* m. Ita ſane de Zachæo ſenſit Tertullianus *n*, qui vocat eum allophylum, Cyprianus *o*, Ambroſius *p*, Beda *q*, Chryſoſtomus *r* & ex recentioribus vt probabilem opinionem probabilibus argumentis Maldonatus *ſ* confirmat. Cæterum Nicolaus Papa I. *t* hinc probat vitandos Gentiles, qui nolunt conuerti, *quoniam Diſcipuli neſcientes*, inquit, *quod acciderat, moleſte tulerunt, quod Petrus princeps eorum ad Cornelium ingreſſus fuerat, quem ipſe Deo præcipiente primum ex Gentibus fecerat Chriſtianum.*

Verſus 3.] Dicentes: Quare introiſti ad viros præputium habentes, & manducaſti cum illis?

D*Icentes: Quare introiſti ad viros.*] *Vide quid prætexant*, inquit Chryſoſtomus; *non dicunt, Quare annunciaſti*, ſed, *Quare ſimul ediſti?* Frigidum dictum erat, adde etiam fortaſſe inuidioſum

(ſed

(ſed Apoſtolis exceptis, ſi qui erant ibi) quod enim ægre ferebant, nec proferre, vt dixi, ſuſtinebant, id erat, Spiritum ſanctum Gentilibus communicatum.

Iudæorum cauilli contra Christum quales.
a Ioan. 9. 16.
b Ioan. 5. 10. 16
c Luc. 13. 14.

Tales erant cauilli Iudæorum contra Chriſtum, quod lutum Sabbato feciſſet *a*, quod grabatum tolli eo die iuſſiſſet *b*, quod curaſſet *c*, &c. cum eodem tamen tempore adeo illuſtria miracula edidiſſet. Abhorrebant quoque Iudæi conſuetudinem cum Samaritanis, vt mulier Samaritana Chriſto ipſi obiecit *d*, præſertim communicationem cibi, & potus, quod ea potiſſimum re ſe contaminari credebant. Licebat eis cibum potumq; emere, at non dono capere: multo autem minus, vna ſumere, vt conſtat ex Thalmudicis traditionibus, & iam notatum eſt cap. primo *e*.

d Ioan. 4. 9.

e verſ. 28.

Verſus 4.] Incipiens autem Petrus, exponebat illis ordinem, dicens.

INcipiens autem Petrus.] Gloſſa interlin. in hac tota Petri apologia diſtinguit duodecim excuſationis cauſas. Summa omnis eo reducitur, vt purget ſe aduerſus crimen violatæ legis, in conſuetudine habita cum Gentilibus, hiſque intra Eccleſiam receptis. Iuſſus non ſtatim inquit, cucurri: miſſus non ſtatim baptizaui: Spiritu me impellente prædicaui: me adhuc loquente deſcendit Spiritus ſanctus; Deus ergo ipſe totum fecit, miſit, prædicauit, Spiritum ſanctum dedit, baptizauit, recepit.

Summa huius defenſionis.

Verſus 5.] Ego eram in ciuitate Ioppe orãs, & vidi in exceſſu mentis viſionem, deſcendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis ſummitti de cœlo, & venit vſque ad me.

EGo eram in ciuitate Ioppe orans.] Paucis opus eſt, cum recitentur duntaxat ea quæ ſunt in capite præcedente.

Venit vſque ad me.] Hoc eſt quod dicto capite dicitur, eſſe ſubmiſſum vas vſque ad terram, terra enim eſt vbicumque habitatur, licet ſit locus ſublatus à ſolo, & terra.

Terra eſt vbicumque habitatur.

Verſus 6.] In quod intuens conſiderabam, & vidi quadrupedia terræ, & beſtias, & reptilia, & volatilia cœli.

IN quod intuens conſiderabam.] Εἰς ἣν ἀτενίσας κατενόουν, *In quam (ὅ ἐστι) fixis oculis reſpiciens conſiderabam.* Si extaſis erat, non intuebatur oculis corporis, nec intendebat eorum aciem, ſed imaginabatur, vel ſibi videre videbatur.

Beſtias.] Lege capitis prioris verſum duodecimum.

Verſus 7.] Audiui autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide, & manduca.

Verſus 8.] Dixi autem: Nequaquam Domine: quia commune, aut immundum nunquam introiuit in os meum.

Verſus 9.] Reſpondit autem vox ſecundo de cœlo: Quæ Deus mundauit, tu ne commune dixeris.

Verſus 16.] Hoc autem factum eſt per ter: & recepta ſunt omnia rurſum in cœlum.

REcepta ſunt omnia rurſum.] In capite priore *f*, *Receptum eſt vas in cœlum.* Syrus ſic habet, ואשתלק לה כל מדם לשמיא *vaſchthalek lech chul medem laſchmeia*, id eſt, *& ſublatum eſt id omne in cælos*; vel, *Receperunt ſeſe omnia in cœlum*: quaſi iam proprio motu ſeſe receperint, vtpote ſanctificata, & mundata, & in cœli poſſeſſionem, atque ad Deum euolantia, à quo per propoſitum voluntatis ſuæ; ſacramento tamen poſtea interueniente; cum dono Spiritus ſancti munditiem; ſanctitatemque acceperant.

f verſ. 16.

Verſus 11.] Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo, in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.

Verſus 12.] Dixit autem Spiritus mihi, vt irem cum illis, nihil hæſitans. Venerũt autem mecum & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domum viri.

VEnerunt autem mecum & ſex fratres iſti.] Lege prioris capitis verſum vigeſimumtertium. Petrus cum illis efficiebat ſeptenarium numerum. Et pulchre ſeptenario fratrum numero, inquit Beda, gratia Spiritus ſancti ſeptiformis effuſa eſt: vel quia ſex diebus mundus iſte formatus eſt, per ſex fratres opera perfecta monſtrantur, vt etiam cum eodem Auctore obſeruat Gloſſa ordinaria.

Verſus 13.] Narrauit autem nobis, quomodo vidiſſet Angelum in domo ſua ſtantem, & dicentem ſibi: Mitte in Ioppẽ, & accerſe Simonem, qui cognominatur Petrus.

Verſus 14.] Qui loquetur tibi verba, in quibus ſaluus eris tu, & vniuerſa domus tua.

IN quibus ſaluus eris tu.] In capite priore habetur *g*: *Hic dicet tibi quid te oporteat facere.* Fortaſſe qui miſſi ſunt à Cornelio, hæc omnia expreſſerunt, licet eodem capite *h* ſolum dixiſſe dicantur, *audire verba abs te.*

g verſ. 6.
h verſ. 22.

Verſus 15.] Cum autem cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio.

SIcut & in nos in initio.] Nimirum in Pentecoſte *i*: & particula comparationis ac ſimilitudinis non graduum æqualitatem, ſed eiuſdem doni Spiritus ſancti identitatem importat, vt dixi capite præcedenti *k*.

i Act. 2.
k verſ. 44.

Verſus 16.] Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat: Ioannes quidẽ baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto.

a verſ. 5.
b Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16.

A IOannes quidem baptizauit aqua.] Hoc à Chriſto dictum vidimus capite primo *a*, & à Ioanne Baptiſta *b*.

Verſus 17.] **Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, ſicut & nobis, qui credidimus in Dominum Ieſum Chriſtum: ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?**

c 2. Pet. 1. 1.

EAndem gratiam.] Ἴσην δωρεὰν, *æqualẽ*, hoc eſt, vt Syrus exponit שויאית *ſchauiaith*, id eſt, *æqualiter*, vel, *æque*, nempe iuxta ſenſum dictum. B Græcum adiectiuum ἴσος non ſignificat tantum parem, & æqualem, verumetiam aliquando ſimilem, & præterea iuris eiuſdem. Eodem ſenſu interpretari Petrum *c* licet dicentem, eos, quibus ſcribit, *coæqualem ſortitos cum illo fidem in iuſtitia Dei, & Saluatoris Ieſu Chriſti*, Græce ἰσότιμον, *æque pretioſam*, quod præterea ex parte obiecti verum eſt.

Ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?] Lyranus notat, quod in quibuſdam codicibus additur, *ne daret Spiritum ſanctum credentibus in nomine Ieſu Chriſti*, non eſſe in textu, nec haberi in libris correctis; ſed fuiſſe quandam interlinearem Gloſſam, quam ſcriptores inſeruerint in textum. C Explicat vero Gloſſa interlinearis, quæ extat: *Nolite conari. Si enim ego non potui, nec vos poteritis.*

Reſponſum Petri plenum prudentia.

Prudens plane reſponſum, quo innuit ſibi vt maxime vellet, & eorum aſſentiretur iudicio, nefas fuiſſe Dei voluntati reluctari, quam verbis, factiſque tam diſerte declarauerat. Moribus impenſe congruit, quod monet Gloſſa ordinaria, *quando ſuperior facit aliquid inſolitum, licet ſit bonum*, tamen oſtendere debet, illud eſſe rationabiliter factum ad pacem aliorum; & illi debent acquieſcere audita ſuper hoc ratione.

Petri modeſtia ſingularis.

d lib. 9. epi. in ep. 39.

Chryſoſtomus expendit in hac tota Petri oratione ſingularem modeſtiam, qui depoſita quo- D dammodo doctoris perſona, & auctoritate, rationem reddat, fratrum teſtimonium adhibeat, rem omnem Deo adſcribat, pares Gentiles ſibi, ſeipſum aliis fratribus faciat. Gregorius *d* præterea huius imitator modeſtiæ, ſi quis alius maxime, obſeruauit diligenter in Petro hoc exemplũ, ſibiq; ad imitandum propoſuit. Nam vbi Petri deſcripſit excellentiam in poteſtate clauium *e*, ambulatione ſuper aquas *f*, curatione per vmbrã *g*, occiſione per verbum *h*, ſuſcitatione per orationem *i*, loquitur in hunc modum, & à me præter morem recitari ipſius verbis debet, non ſolũ ob egregiam inſtitutionem moralem, ſed potiſſimum etiam contra Caluini *k* immodeſtam in E Petrum, & Petri ſucceſſorem blaſphemiam, detorquentis eo tantam modeſtiam, nullam vt in Petro ſupra alios auctoritatem fuiſſe non vereatur aſſerere. *Et quia ex admonitione Spiritus ad Cornelium Gentilem*, inquit Gregorius, *fuerat ingreſſus, cõtra eum quæſtio à fidelibus facta eſt, cur ad Gentiles intraſſet, & comediſſet cum eis, cur eos in Baptiſmate ſuſcepiſſet* (hoc vltimum conqueſtos alios non meminit Lucas) *& tamen idem Apoſtolorum primus tanta donorum gratia repletus, tanta miraculorum poteſtate ſuffultus, querela fidelium non ex poteſtate, ſed ex ratione reſpondit, cauſam per ordinem expoſuit, &c. Si enim cum à fidelibus culparetur, auctoritatem, quam in ſancta Eccleſia acceperat, attendiſſet, reſpondere poterat, vt paſtorem ſuum oues, quæ ei commiſſæ fuerant l, reprehendere non auderent. Sed ſi in querela fidelium aliquid de ſua poteſtate diceret, profecto doctor manſuetudinis non fuiſſet. Humili ergo eos ratione placauit, atque in cauſa reprehenſionis ſuæ etiam teſtes exhibuit. Si ergo Paſtor Eccleſiæ, Apoſtolorum princeps, ſigna & miracula ſingulariter faciens, non dedignatus eſt in cauſa reprehenſionis ſuæ rationem humiliter reddere, quanto magis non peccatores, cum de re aliqua reprehendimur, reprehenſores noſtros ratione humili placare debemus?* &c.

e Matth. 16. 19.
f Matt. 14. 29.
g Act. 5. 15.
h ibi. 5. & ſeq.
i Act. 9. 40.

k in hunc locũ, & 4. Inſtit. ca. 6. n. 7.
Caluini immodeſtia ex hoc loco nullam in Petro auctoritatem agnoſcentis.

Petrus non ex auctoritate ſed ex ratione reſpondit.

l Ezech. 34. 15. & ſeq.

Agit eo loco Pontifex non humilitate minus quam dignitate maximus, cum Theotiſta Patritia hortans ad facile tolerandas detractiones, & B non ſibi videatur indignum, tametſi ex genere Imperiali, detrahentibus ſatisfacere, reddenda ratione. *Omnes etenim, ait, fratres ſumus, vnius Imperatoris poteſtate conditi, & ſanguine redempti: & ideo fratres noſtros, quantumlibet pauperes, & abiectos, in nullo deſpicere debemus.*

Fratres omnes ſumus.

m lib. 3. epi. in 41.

Prælati ratione magis quã poteſtate ſubditos debent adſtringere.

n 6. 31. 13. 14.

o 2. q. 7. c. Petrus.

Idem Gregorius *m* de ſeipſo loquens, ita ſcribit ad Bonifacium quendam virum magnificũ: *Nam nos licet in omnibus cauſis, in iis tamen præcipue quæ Dei ſunt, ratione magis ſtringere homines, quam poteſtate feſtinamus. Si contempſi*, ait Iob *n*, *ſubire iudiciũ cum ſeruo meo, & ancilla mea, cum diſceptarent aduerſum me: quid enim faciam, cum ſurrexerit ad iudicandũ Deus, & cum quæſierit, quid reſpõdebo ei?* Retulit Gra- C tianus *o* in canones partem recitatæ ex priore loco Gregorii ſententiæ, notatque non tamen hoc exemplo Prælatos cogi ſuſcipere reprehenſionem ſubditorum: ſubdit præterea ex hac eadem humilitatis diſpenſatione intelligendum quod Leo Papa IV. Ludouici ſe Imperatoris, eorumq; iudicio, quos ille mitteret, ſubmittere voluerit. Petrus Damianus *p* Alexandro Papę II. ſcribens, hinc infert licere minori deferre Epiſcopum ſuũ ad maiorem. Cuius generis alia nõ pauca exempla congerunt hæreſeologi; dum diſputant de Primatu Romani Pontificis, præſertim Bellarminus *q*, & Baronius *r*.

p ep. 12. ad Alex. II.

q Tom. 1. controuerſiarum.
r Hinc inde in Annal.
Romani Pontifices in tanta poteſtate modeſtia.

ſ epiſt. 47.

t Eph. 6. 9.

Gloriantur Pontifices modeſtiſſimo *ſerui ſer-* D *uorum* Dei epitheto, ſciuntque ſalua dignitate, quam ſuſtinent, maximam, omnium ſe commodis, pro quibus formam ſerui Chriſtus accepit, ſeruire debere, omneſque agnoſcunt multo quã ille melius, quem laudat Seneca *ſ* vt humiles amicos, & conſeruos; & meminerunt, quod monet Paulus *t*, *Et vos domini, eadem facite illis, ſcientes quia illorum, & veſter Dominus eſt in cœlis.*

Caluini arrogantia intolerabilis.
u 4. Inſtit. c. 8. num. 13.

x 1. Ioan. 4. 1.
y ibidem. c. 27. num 25.
z lib. de æterna Dei prædeſtin.

Caluini intoleranda eſt arrogantia, audacia, & impudentia, cum ait, *nulla Conciliorum, Paſtorum, Epiſcoporum* u *nomina impedire, quo minus omnes omnium ſpiritus ad diuini verbi regulam exigamus, quo probemus, num ex Deo ſint x: &, ſe y Spiritu Dei fretum deſpicere ex alto quicquid terrena ſapientia contra* E *opponitur, & z; quicquid garriant, aut allatrent omnes, ſuam ſibi conſcientiam inſtar mille teſtium eſſe.* Non potuit Geneua libertatis cupida tantam in hoc, & collega Farello ferre tyrannidem, nouum etiam Pontificatum reuocantium. Vtrumque ducentorum ſuffragiis Senatorum eiecit, vt proditum eſt à Capitone *a*.

a epiſt. ad Farellum, quæ eſt inter epiſtolas Caluini 6.

Lutheri faſtus ſimilis.

Nec minor Lutheri magiſtri faſtus, & pertinacia. Reſpondet Eraſmo, ſe quæ ſcripſerit in libro de ſeruo arbitrio, non vt diatribam, vt ille, ac per modum collationis ad inueſtigandam ſcripſiſſe veritatem, ſed aſſerendo, ita vt penes vllum nolit eſſe iudicium, ſed omnibus ſuadeat vt præſtent obſequium: item dum ſcribit ad Regem Angliæ; ait certo ſcire ſua ſe dogmata habere de cœlo: de

A tartaro dicere potius debuit, qui non dubitauit publice pronunciare malum Spiritum ſibi, & ſe malo Spiritui ſatis notum fuiſſe, & plus quam modium ſalis cum malo Spiritu comediſſe *a*.

a Iacobus Laugaus de vita Martini Lutheri & Lutherus ipſe li. de Miſſa angulari canonice ſcripto.

Verſus 18.] His auditis tacuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.

Prudentis viri partes.

H*Is auditis, tacuerunt.*] Ἡσύχασαν. *Quieuerunt.* Prudentis eſt, manus meliora proponenti dare, cedere rationi, vinci à ſaniore doctrina atq; conſilio; alioqui argumentum eſt inuidi, mali- B gnique animi, & contentionis, non veritatis amantis, veritatem cognitam impugnare pergere, non amplecti.

b cap. 3. 11. Sophoniæ vaticinium de Iudæorum ſuperbia mollienda.

Videtur Sophonias *b* prænidiſſe futurum, vt Iudæorum illa ſuperbia detumeſceret, qua impotenter gloriabantur in templo, & cæremoniis, vel ægerrime ferebant vocari Gentes ad Eccleſiam, de qua re ſcriptæ ſunt ab Apoſtolo epiſtolæ ad Romanos, & Galatas, & partim etiam ea, quæ eſt ad Epheſios. *Auferam,* inquit apud illum Prophetam Deus, *de medio tui magniloquos ſuperbia, & non adiicies exaltari amplius in monte ſancto meo.*

De mortificatione iudicii qui ſcripſerint.

c part. 2. de progreſſu ſpirituali Hiſpanice, vel Italice, cap. 10. & 11.

De iudicii, intellectuſque proprii mortificatione pie, ac docte diſſerit Franciſcus Arias noſter *c*, ex doctrina potiſſimum Baſilii *d*, Gregorii C *e*, Bernardi *f*, Dorothei *g*, atq; in hoc genere monita admodum exquiſita reliquit B. P. Ignatius *h*.

Aliud ingenui animi indicium.

d Regula 121. ex Breuior.

ex Breuior.

e lib. 5. c. 14. in 1. Reg. & li. 10. Moral. c. 31.

f Serm. 2. & 3. de Reſurrect. Dom.

g Ser. 2. & 19.

h in Exercitiis & conſtitut. & epi. de obed.

i 1. Cor. 13. 6.

Et glorificauerunt Deum.]Et hoc aliud indicium eſt ingenui, & bene affecti animi, non obedire duntaxat, ſed etiam *congaudere veritati i*, Deo gloriam hoc nomine, proximo ad gratulationem, quam Deus luce veritatis illuminauerit, exhibere & libenter, & hilariter.

Quod igitur dicebat pridem citatus Epiphanius *k*, quæſtionem de hac re mouiſſe cum ſuis Cherintum, intelligere oportet vel hos nondum ſatis multiplicatos ſtabilitoſque aliis pluribus ſimulate conſenſiſſe, vel etiamſi reſtiterint, plures D illos præualuiſſe.

Gregorius qualiter hanc Iudæorum laudationem vocet.

k Hæreſi 28.

l lib. 27. Moral. c. 26.

m cap. 37. 22.

n lib. 9. cap. 39.

Gregorius *l* (ex quo Beda, & Gloſſa ordinaria mutuantur, necnon Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ) horum Hebræorum fidelium vocat verbis Iob *m*, *formidoloſam laudationem, quia dum claritatẽ ſua fidei Gentilitas,* inquit, *obtulit, multitudo Hebræorum fidelium* (fideles quoque nominat alibi *n*) *diuina iudicia pertimeſcendo laudauit, & ſalutis Gentibus à ſuo ſe murmure, dona cæleſtis gratiæ admirando, compreſsit.* Subdit deinde obiectionem: *Sed cum Gentes fidem ſuſcipiunt, cur ab eis, qui iam fideles ſunt, formidoloſa venire laudatio dicitur, cum læta venire potius, quam formidoloſa debuiſſet? Sed idcirco conuerſis Gentibus ab Hebræis iam fidelibus formidoloſa laudatio pro-* E *dit, quia nimirum iuſte Iudæa repulſa eſt, dum pia eſt Gẽtilitas vocata, & damna ſuæ repulſionis timuit, dum lucra alienæ vocationis vidit.*

Elicit demum egregiam tropologiam. Vnde nos quoque quotidie, dum iniquos quoſque ad inopinatam vitæ celſitudinem prouehi repente conſpicimus, ſub occultis Dei iudiciis timendo gaudemus, ne per occulta iudicia quoſdã Deus, qui digni putantur, deſerat, qui per hæc ad ſe eos qui indigni æſtimantur, vocat. Chryſoſtomus aliud edit documentum, in bonis proximorum glorificare Deum, & non inſultare.

Docet in bonis proximorum glorificare Deum, non inſultare.

Ergo & Gentibus,] Syrus habet, דכבר אף *dacchebar aph*, quod eſt. *Iam etiam,* Ἄρτι, melius noſter Interpres reddidit: nec enim reperio pro aduerbio temporis vſurpatum. Quamquam כבר *chebar* aduerbium eſt quoque dubitandi, & ſenſus duplex erit, & quidem commodus, *vtrumne,* aut *iamne,* &c. vt admiratio ſit & de re ipſa, & de celeritate temporis, quod tam cito patuerit Gẽtibus Eccleſia. *A Domino factum eſt iſtud, & erat mirabile in oculis eorum* o, prout Chriſtus ipſe locum hunc Pſalmi interpretatus eſt *p*.

o Pſ. 117. 23.

p Matt. 21. 42.

Pœnitentiam dedit Deus.]*Tempus, & locum pœnitentiæ,* ait Lyranus, *vel pium ipſum pœnitentiæ motum, quod apparuit in ipſo deſcenſu Spiritus,* inquit Gloſſa interlinearis. Hinc itaque colligitur, Cornelium cum ſuis ante Baptiſmum iuſtificatos, cum neceſſaria adultis ſit pœnitentia. Lege caput ſecundum *q*, & quintum *r*.

q verſ. 38.

r verſ. 31.

Ad vitam.] Gratiæ, & gloriæ. Sic ſæpe hoc nomen abſolute poſitum vſurpatur, & non tantum pro ſubſtantiali, & corporea. Vnde quibuſdam videtur Hebręũ nomen plurale eſſe חיים *chaim*, quamuis hæc forma pluralis pleriſque aliis nominibus communis eſt.

Verſus 19.] Et illi quidem, qui diſperſi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat ſub Stephano, perambulauerunt vſq; Phœnicem, & Cyprum, & Antiochiã, nemini loquentes verbum, niſi ſolis Iudæis.

E*T illi quidem, qui diſperſi fuerant.*] Quæ in hoc verſu ſunt, eo ſpectant, vt doceatur, hactenus non eſſe apertum oſtium Gentilibus, quemadmodum etiam alias hoc ipſo ex loco probauimus *ſ*. Gloſſa exiſtimat, regredi Lucam ad intermiſſam narrationem de diſperſione ac perſecutione Eccleſiæ poſt mortem Stephani, quam narrationem inchoauerat capite octauo *t*.

ſ ca. 8. & 10.

t a verſu 1.

Sub Stephano.]Syrus habet, על אסטפנוס *bhal eſtephanus,* id eſt, *propter Stephanum:* vel, *ob Stephanum,* poſt mortem videlicet ipſius, aut etiam inchoando à morte eiuſdem. Ἐπὶ Στεφάνῳ. Caietanus vertendum putat eo modo, quo Syrũ vertiſſe dixi. Præpoſitio Græca ἐπὶ inter alias cum dandi caſu ſignificationes, habet cauſalem: præterea idem valet quod poſt, quæ poſterior ſignificatio quadrat quoque propoſito: perſecutio namque cum diſperſione cœpit poſt mortem Stephani. Recte autem Interpres expoſuit *ſub Stephano,* quod vtrumque ſignificat, & in morte ipſa eius factum perſecutionis initium, & propter ipſum diſperſam Eccleſiam. Sic paſſum dicimus Chriſtum *ſub Pontio Pilato,* hoc eſt, tempore eius, dum Iudæam adminiſtraret, &, *Factum verbum Domini ad Ioannem ſub Principibus ſacerdotũ Anna, & Caipha* u, etſi ibi ἐπὶ, eſt cum genitiuo ἀρχιερέων, in qua conſtructione ſignificat ſub, cũ tempus denotatur, non ſecus atque cum Quintilianus dicere ſolet *ſub Alexandro,* exempli cauſa, hoc eſt, tempore Alexandri. Minus probo ſenſum Caietani, *ſub Stephano,* vt intelligamus Lucam deſcribere triumphum Stephani, ac ſi dixiſſet, ſub triumpho Stephani.

Quid eſt ſub Stephano perſecutionem factam.

u Luc. 3. 2.

Phœnicem.] Phœnix, ſiue Phœnica, teſte Plinio *x*, & Strabone *y*, & Tacito *z*, aliiſque Coſmographis, Syriæ regio eſt fere tota maritima, contigua Galilææ ad Libanum, habetque præcipuas vrbes Tyrum, Sidonem, Sareptam, Decapolim, Berythum, Tripolim, Byblum, etſi Tripo-

Phœnicia regio quæ ſit.

x lib. 5. c. 12. & 20.

y lib. 16.

z lib. 16.

lis à trium vrbium obtétu denominetur; Tyriorum, Aradiorum, Sidoniorum. Lege Salmeronem a. Nomen regioni dedit vel Cadmi frater ex patre Agenore Phœnix, qui imperauit Phœnicibus; vel palma, quam φοίνικα Græci vocant, ibi abundans: vel minor vrſa illo item nomine dicta, quæ maxime obſeruatur in nauigatione à Phœnicibus.

a Tom. 1. Prolegom. 41.

Syrophœnices cur incolæ dicantur.

Quia vero Syriæ vicina eſt, aut etiam, vt dixi, pars illius, incolæ magna ex parte appellantur Syrophœnices: vel idcirco, quod Syrii Phœniciā occupauerint, eo prorſus pacto, quo in Aſia Gallogræci, & Celtiberi in Hiſpania, & in Africa Libyoæthiopes dicti ſunt. Nam alii fuerunt in Africa Phœnices vocati Libyophœnices, id eſt, Lybiæ habitatores. Inde Africani Pœnorum, quaſi Phœnorum, & Phœnicum cognomen traxerunt. Siquidem Meridionales, & Occidentales ex litera φ, ph, qua delectantur Orientales, aſpirationem demere ſolent, pronunciantes verbi gratia Paleſtinos, pro Phalęſtinos. Sicut dicimus è contrario trophæum, pro tropæum, à Græco τρόπαιον.

Lingua Punica cur Hebrææ ſit affinis.
b lib. 5. in c. 7. Eſaiæ. & lib. 5. in Ieremiam, c. 25.
c 2. cont. lit. Petilian. cap. 104. & in Pſ. 136. & li. 2. de Serm. Domini in monte.
d lib. 5. in ca. 25. Ierem.

Hac de cauſa factum puto, vt lingua Punica ſit affinis Hebraicæ, vt Hieronymus b, & Auguſtinus c tradunt, & ille d Pœnos ſermone corrupto quaſi Phœnos appellari. Exiſtimat Andreas Maſius e, probatque eſſe prorſus eandem vnam gentem Chananæorum apud Hebræos, & Phœnicū apud Græcos facienda nauicularia, καὶ ἐμπορικῇ τέχνῃ celebrem, propter portuoſum mare, quod accolunt. Certe quæ apud Matthæum Chananæa f, apud Marcum g eſt Syrophœniſſa vocata.

Cyprus deſcribitur.
e in c. 5. Ioſue.
f cap. 15. 22.
g cap. 7. 26.

Cyprum.] Periluſtris inſula eſt, nouem aliquādo ſedes regnorum, inter Syriæ, Ciliciæque iacens littora, ab Ortu Syrio, ab Occaſu Pamphylio, à Meridie Phœnicio, ab Aquilone Cilicio mari clauſa. Veneri ſacram ob fertilitatem, luxumque, & macariam, hoc eſt, beatam, profani Scriptores appellitant Ioſephus h, & Hieronymus i docent Hebraice vocari Cethim, ab huius nominis pronepote Noe ex patre Iauan, qui fuit filius Iaphet. *Eius appellationis*, ait Ioſephus *veſtigium extare in vrbe illius inſulæ quæ vocatur Citium, vnde Zeno Citieus, Stoicorum princeps, & inde omnes inſulas, vt pleraque loca maritima, Hebræos Gentili voce Chitim appellare.* Verum de hoc nomine Chetim, hoc in libro alias plura. Lege Ortelium k, & quos citat ex recentioribus Benedictum Bordonium l, Vadianum, Pium II. Dominicum Nigrum, Sabellicum, Volaterranum, Iacobum Zieglerum.

h 1. Antiq. c. 7.
i lib. de Tradit. Hebra.
k in Theatro, tab. 78.
l in ſuo opere Inſulari.

Cyprus Ceraſtis dicta.
m Act. 4. 36.
Barnabas ſuæ Eccleſiæ priuilegium defendit.

Reperitur nonnunquam Ceraſtis dicta, quod promontoriis tanquam cornibus infeſtis aſſurgat. Patria fuit Barnabæ Apoſtoli m, aliorumque inſignium ſanctorum, & in omni genere illuſtriū virorum. Propter Barnabam prærogatiuam obtinuit inter Eccleſias, quam ipſemet Barnabas lōge poſt per viſum aduerſus repugnantes defendit: Zenonis Imperatoris tempore, circiter annū Chriſti 485. cum impius Petrus Fullo ſedis inuaſor Antiochenæ Cypriam ſibi diœceſim violente ſubiicere moliretur. Tunc enim Barnabas ſuomet venerando corpore, quod deliteſcebat, cum Matthæi Euangelio reuelato imperat Salaminæ Epiſcopo Anthemio vt Conſtantinopolim pergens ius tueatur ſuæ ſedis Apoſtolicæ, minime dubius de victoria: quam retulit etiam, ſummis ab Imperatore affectus honoribus n. Sed & antea in Concilio Epheſino eidem Cypro contra A Antiochiam ſententia fuerat adiudicata o. Legi tamen Niceni Concilii canonem p, qui videtur minus fauere Cypriis.

n Alexander Monachus in vita Barnabæ apud Sur. 11. Iunii. Niceph. lib. 16. cap. 37. Theod. Lector in Collectan. in Suidas, & alii.

o Tom. 1. Concil. Epheſ. [illegible] cap. 6. [illegible] vel c. 8.
Antiochiæ plures.
p eſt 57. apud Turrianum.
q in cap. 6. Amos. & epiſt. 129. & in cap. 47. Ezech.

Antiochiam.] Huius nominis plures inſignioris ciuitates inueniuntur: & inferius capite XIII. mentio eſt de Antiochia Piſidiæ. Iſta igitur in Syria eſt: ſed Hieronymus q exponens vocem *Hemath*, docet eſſe duplicem locum ita dictum. *Nam vna*, inquit, *eſt Hemath minor, terminus terræ filiorum Iſrael verſus Septemtriones, quam ab Antiocho Epiphane poſtea Epiphaniam, vel cum addito, Syriæ, cognominarunt: altera maior, habens quoque nomen Antiochiæ, & auctore r Ioſepho, Syriæ metropolis, tertium inter omnes Romani vrbes orbis locum obtinens; hoc eſt,* B *poſt Romam, & Alexandriam.*

r lib. 3. de bello Iud. cap. 1.

Addit Hieronymus totam ipſam circum regionem Hebraice vocatam Rebla, aut Reblatah. Siue etiam Cœlen Syriam, & voce compoſita Cœleſyriam, & poſteriorem ciuitatem ſuo fonte vberrimo Daphne: & Cn. Pompeium, qui primus Iudæam Romano ſubegit imperio, militari manu eum locum conſeuiſſe, & ab eo iuxta fabulam Poetarum nomen Daphnis accepiſſe, quod lauris, & cypariſſis abundaret. Inde etiam nominata eſt Epidaphne, ſcilicet à Daphne vicino ſuburbano amœniſſimo, ſtadiorum octoginta cum fano Apollinis, & Dianæ delubro.

Antiochia à quo condita.
ſ lib. 4. c. 6.
t lib. 5.
u lib. de vrbibus
x lib. 5. c. 22.
y cap. 31.

Sunt qui conditam velint à Seleuco Nicanore C Olympiade 119. Vocauit eam poſtea Iuſtinianus Imperator Theopolim, vt prodit poſt Euagrium ſ Volaterranus t: qui præterea notat à Nicanore, qui filius erat Seleuci & Laodices, & primus poſt Alexandrum Syriæ Rex, conditas, vel inſtauratas ſexdecim (Stephanus Byzantius u recenſet tredecim: de regione nominis eiuſdem Plinius x, ac de inſula y meminit) Antiochias, in memoriam patris Antiochi, ſicut quinque Laodicæas ob honorem matris, & à ſuo ipſius nomine nouem Leucias, tres Apamias, ab Apamea, & vnam Stratoniceam à Stratonice vxoribus. Ex hac Antiochia erat Lucas noſter, iſque Theophilus, cui vtrumque volumen dicauit Apoſtolicorum D Actuum, & Euangelii, vt initio præfati ſumus. Quod itē capite priore diximus de Patriarchatu Antiocheno poſt Romanum, tertio poſt Alexandrinum, valde confirmatur ex eo, quod modo cum Ioſepho monebamus, inter orbis vrbes, quæ Romanis parebant, tertium dignitatis locum datum Antiochiæ.

z ſupra.
Antiocheno Patriarchæ quot olim paruerint.

Porro, vt eſt apud eundem Volaterranum z, habuit olim Antiochenus Patriarcha prouincias ſub ſe viginti, quatuordecim Metropolitanos, Epiſcopos quinquagintatres, & vrbs ipſa trecenta ſexaginta ſex templa. Pręterea ſex vrbes ſub duobus Primatibus erant, quos Catholicos nominabant. E Ironopolitano, ſiue Baldacenſi, quæ ciuitas quondam Babylon dicta eſt, & Aucenſi, qui Perſidis etiam primas appellabatur. Perſarū Eccleſiam ſubiectam fuiſſe Antiochenæ, Canō Concilii Niceni docet, quo cauetur, Epiſcopos congregati, vt diſponant aliquid ad ordinem Eccleſiæ pertinens, ſine conſenſu, & auctoritate Patriarchæ Antiocheni. Recitat iſtum Canonem inter alios ex Arabicis Latinos factos noſter Turrianus a.

a Appen. ad Conſtit. Clemen. can. 33.

Nemini loquentes verbum, niſi ſolis Iudæis.] Hoc maxime vrgendum fuit, vt intelligeretur cum recte factum à Petro, vt non ſine diuino præcepto aperiret Gentilibus Eccleſiæ portam, tum hoc deinde Petri exēplum ſecutos alios. Iudæos Antiochiæ municipali fruitos iure, teſtis Ioſephus a; idque contra nitentibus aliis, ratum ac firmum eſſe Veſpaſianum, ac Titum imperaſſe.

a 2. contr. Apionem c. 2. [illegible] Ant. c. 3. 7. de bello Iud. c. 14.

Verſus 20.] Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, & Cyrenæi, qui cum introiſſent Antiochiam, & loquebantur ad Græcos, annunciantes Dominum Ieſum.

E*Rant autem quidam ex eis.*] Qui ab Ieruſalem diſperſi fuerant, non quos in Cypro, aut Cyrene dicti diſperſi ex Iudæis Chriſtianos fecerant. Priore modo exponit Lyranus, & Caietanus longe melius quam Gloſſa ordinaria, quæ poſteriore. De Cyrenæis lege caput ſecundum & ſextum.

Ad Græcos.] Ἑλληνιστάς. Conſequentia ſermonis poſcit, vt intelligamus per Græcos Gentiles: quãuis vox iſta Græca ſignificet potius Græcanicos, ſiue Græcantes, & Græcizantes, hoc eſt, Iudæos origine, ac religione, ſed degentes inter Græcos Gentiles, vt alias dictum eſt b. Ἕλλην, autem, & Græcum, & Ethnicum, vt etiam ait Hieronymus c. Secus viſum eſt Gloſſæ ordinariæ, & Gagneio: noſtra autem ſententia placet Lyrano, Hugoni, Caietano, & Sà.

b cap. 6. 1. & 9. 29.

c in c. 3. epiſt. ad Gal.

Pleriſque locis vocat Scriptura Græcos, quos intelligi vult Gentiles d, cum opponat Iudæis: & quam Matthæus vocat Chananæam e, Ἑλληνίδα nominat Marcus f, & noſter Interpres Gentilẽ: ita quoque Græcia ſumi videtur apud Zachariam g, eo quod Græca lingua maxime excelleret in gentibus: Auguſtinus h indicat cauſam eſſe, quod excelleret inter Gentiles lingua Græca, dicitq; i Græcos ac Paganos eoſdem cenſeri, idem etiam eſſe quod Paganos.

Græci ſunt iidem cum Gentilibus.

d Act. 18. 4. Rom. 1. 14. 16. & 2. 9. 10. & 3. 9. & 10. 12. 1. Cor. 1. 22. 24. Galat. 3. 28. Iſai. [illegible] Machab. 11. 24.

e cap. 15. 22.

f cap. 7. 26.

g [illegible]

h [illegible]

i [illegible]

k De linguæ Græcæ maxime vniuerſali vſu, præter ſapientiam ſecularem, atq; ſuperſtitionẽ, quæ apud Græcos in primis viguerunt, meminit quoque poſt antiquiores illos Latinæ peritiſſimos Ciceronem k, & Cæſarem l, Hieronymus m, dicens, omnem Orientem loqui, & rurſum Auguſtinus n, qui ait inter cæteras Gentium linguas clariorem haberi. Idem Tullius o ignaros linguæ Græcæ pecudes, Martialis p ruſticos. Mitto quod à leuitate, & impoſtura Græcorum, quoque pallio vterentur, abiecta toga, qui philoſophabantur inter ipſos Ethnici, Chriſtianos meliorem ſeueerioremque profitentes Philoſophiam, per cõuitium Græcos nominabant. Teſtantur id idem Hieronymus q, & Tertullianus r, qui additum meminit nomen impoſtorum, quaſi imponentium, hoc eſt, iniicientium, ac ſuperimponentiũ tunicæ pallium: quamuis qui literati erant per illud nomen, quod Græce erat ἐπιθέτης, denotare ſimul volebant deceptorem, eumque qui ſanctitatem mentiatur, quæ eſt etiam ſignificatio Latinæ vocis *impoſtor*.

Lingua Græca vſus maxime vniuerſalis.

[illegible] Poeta [illegible]

m [illegible] comment. [illegible]

n [illegible]

o [illegible] Orat.

Chriſtiani dicti ſunt Græci.

p lib. 14. epigr. 58. & 55. de Aphrodiſio.

q ep. 10. & 19.

r li. de Pallio.

Obſeruandum præterea vocari nonnunquã in ſacris literis ſ regnum Græcorum, quod non in Græcia eſt, ſed in Syria & Aſia, quia Seleucus, qui regnabat in his prouinciis, vtebatur, eiuſque poſteri, Græcorum lingua, moribus, inſtitutis. Quin & Iſocrates t nomen Græcorum ſcribit, *tã nõ nationis gentiſque, ſed rationis eſſe ac mentis*: vt Græci vocentur potius illi qui perceperunt eruditionem Græcorum, quam qui nati in eadem Græcia. Barbaros Philoſophus u opponit Græcis ingenio rationeve pollentes minus: & Apoſtolus x *ſapientes appellat* Græcos, *barbaros inſipientes*. Mitto quod vox iſta Γραικὸς, qua citatus vtitur Hieronymus, antiquior eſt quã Ἕλλην, vel Ἀχαιοὶ, vel alia ſimilis; adeoque vetus, vt, quemadmodũ Scaliger y ſcribit, etiam Græcis ipſis iam deſita ſit. Extat ea vox apud Apollodorum z, Lycophronem a, Ariſtotelem b, Cyrillum Alexandrinum c, aliosque; ac teſtis eſt Euſtathius d Barbaros abſque γ Ραικοὺς dixiſſe, non Græcos.

ſ 1. Machab. 1. 11.

Regnum Græcorum quodnam ſit.

t in Panegyrico.

u 1. Polit. c. 1. & 3. c. 10.

x Rom. 1. 14.

y 1. Poet. c. 19.

z 1. Biblioth.

a in Caſſand.

b 1 Meteor.

c 1. cont. Iul.

d Iliad. 2.

Sed vt ad inſtitutum reuertamur, de communicato Græcis, hoc eſt, Gentilibus Euangelio, non tantum Petri exemplum in Cornelio, familiaque ipſius, ſed fortaſſis communis Eccleſiæ Antiochenſis conſenſus, permotæ nimirum dicto exemplo, fuit in cauſa, vt etiam Græcis, hoc eſt, Gentilibus, iis opinor, qui forte Græce duntaxat ſciebãt, vt proinde Ἑλληνισταῖς potius dicatur, quam Ἕλλησι (latiſſime namq; Græca lingua, vt dictum eſt, patebat) euãgelizaretur Chriſtus. Etenim inter Canones Synodi Apoſtolorũ Antiochenæ, quos Pamphilus martyr teſtatus eſt ſe in Bibliotheca Origenis reperiſſe, vt Turrianus e noſter ſcribit ſe legiſſe in antiquiſſimo codice Græco, primus erat, *vt credentes in Dominum Ieſum* (quos illius temporis homines vocabant Galilæos) *Chriſtiani deinceps vocarentur*: & ſecundus: *vt Chriſtiani non iam circumciderentur more Iudæorum, ſiquidem ſit Baptiſmus Circumciſio non manu facta* f: tertius; *Vt ex omni natione, & genere ad Fidem Catholicam admitterentur*.

Græcis paſſim Chriſti Euangelium prædicatur.

Canones cõcilii Antiocheni Apoſtolorum tẽpore celebrati.

e In 1 am. Magdeburg. c. 15.

f Epheſ. 2. 11. Coloſſ. 2. 11.

Verum vt concedam, Antiochiæ habitam Apoſtolorum Synodum, quod & Innocentius Papa I. ſcribens Epiſcopo Alexandro g: tamen omnino conſtat præceſſiſſe Ieroſolymis aliam quæ recitatur in capite XV. in qua & plures qui circunferuntur Canones Apoſtolorum ſanciti creduntur. Nam nondum Antiochiam conuenerãt Apoſtoli, qui adhuc Ieroſolymis agebant, vel circa illam ciuitatem, nec extra prouinciam eius & ibi celebratum ab ipſis Cõcilium eadem propemodum decreuit, quæ continentur dictis Antiochenis, vt ſi hos etiam Apoſtoli tulerunt, id poſtea fecerint in principe illa ciuitate Antiochiæ, vbi magnus fidelium numerus erat, ad firmius ſtatuendam veritatem, & magis ſtabiliendos iam decretos Canones in Ieruſalem. Illud tamen probabile eſt, reliquos fideles, qui hoc tẽpore verſabantur Antiochiæ, vt primum allatũ eſt de Cornelio in Eccleſiam admiſſo, & huius facti cauſa, atque de ratione, quam Petrus expoſuit in Ieruſalem, edixiſſe, vt deinceps Gentilibus Chriſti lex proponeretur.

g epiſt. 18.

Ieroſolymitana ſynodus præceſſit Antiochenam.

Verſus 21.] Et erat manus Domini cum eis: multuſque numerus credentium conuerſus eſt ad Dominum.

E*T erat manus Domini cum eis.*] *Virtus Dei in operibus mirabilibus*, inquit Lyranus, *& ſigna operabantur, vt illi alii crederent*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Sæpe vero dictum quid ſit manũ Domini cum aliquo eſſe, aut fieri, aut loqui Dominum in manu alicuius.

Multuſque numerus credentium conuerſus eſt ad Dominum.] Πιστεύσας ἐπέστρεψεν, *cum credidiſſet, cõuertit* nimirum ſe. Conuerſio tribuitur fidei, eo modo, quo iuſtificatio tota; de qua rẽ alias diſputatũ eſt. Quanquam phraſis Græca indicat præceſſiſſe fidem, & ſecutam eſſe conuerſionem; quod etiam diſtinxit Syra verſio; *Multique crediderunt, &* con-

Conuerſio tribuitur fidei.

conuerſi ſunt. Poſſet tamen quoque, iuxta eandem formulam Græcæ orationis, eſſe ſenſus, vt dicũt, formalis, *credens, ſiue cum credidiſſet, conuertit ſe*, id eſt credendo conuertit, atque formaliter conuerſus eſt, eo inquam, ſenſu, quo dicimur iuſtificari per fidem.

Denique Græcum verbum ἐπιστρέφω neutraliter aliquando accipitur pro ἐπιστρέφομαι, vt ſignificet conuerto greſſum, vt in epiſtola ad Galatas a: *Quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa?* & ad Theſſalonicenſes b: *Quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulacris?* & apud Marcum c ex Eſaia d: *Nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata*: quibus locis eſt dictum verbum in actiua forma. Lege caput tertium e.

a cap. 4. 9.
b 1. Theſſ. 1. 9.
c cap. 4. 12.
d cap. 6. 9.
e verſ. 19.

Verſus 22.] Peruenit autem ſermo ad aures Eccleſiæ, quæ erat Ieroſolymis ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam vſque ad Antiochiam.

Cur ipſi Apoſtoli Antiochiam non venerint.

M*iſerunt Barnabam.*] Quatenam tanta ciuitate Antiochia ſuſcipiente verbum, non venerunt ipſi Apoſtoli, ſed miſerunt Barnabam? *propter Iudæos*, inquit Chryſoſtomus, *ne improperarent ipſis contubernium cum Gentilibus.* Pridem enim oſtendimus, iam à Petro Antiochenã fuiſſe fundatam Eccleſiam; non tamen adhuc ex Gentilibus, ſed ex Iudæis duntaxat. *Recte etiam Cypriis prædicatoribus, Cyprium item prædicatorem adiunxerunt*, ait Caietanus.

Verſus 23.] Qui cum perueniſſet, & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus eſt: & hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino.

Gratiæ Dei quid hic ſit.

V*idiſſet gratiam Dei.*] χάριν. Gratiæ nomine intelligitur conuerſio Gentilium, & conuerſatio religioſa: fortaſſe quoque dona gratis data, & linguarum, quod ſciebat cum Spiritu ſancto communicari. Appoſite vero id nomen gratiæ poſitum eſt, quoniam gratia maxime elucet in his, qui ſunt minus digni, ac diſpoſiti, & de quibus minor ſpes eſt, quod ſint diuinis donis afficiendi. Tales opinione Iudæorum erant Gentiles, quos illi niſi prius legem ſeruarent, Euangelii gratiam percepturos, minime credebant. *Vidit*, ait Chryſoſtomus, *gratiam Dei, & non diligentiam hominum.*

Gaudium eſt fructus Spiritus ſancti.

Gauiſus eſt.] Et ſine dubio glorificauit etiam Deum, ſicut illi, de quibus verſu 18. Poſt charitatem inter Spiritus ſancti fructus duodecim, ſecundus eſt gaudium, ſeu, vt dicam more Theologorum, complacentia tum in diuino Dei ipſius bono, cum in alieno, ſiue proximi. Hieronymus f recitat ex Euangelio ſecundum Hebræos præclaram iſtam Chriſti ſententiam: *Nunquam læti ſitis, niſi cum fratrem videritis in charitate. Qui ſeminat, & qui metit, gaudet* g. Qui temporalem ſementem faciunt, hoc eſt, qui res ſpectant temporales & priuatum commodum, dolent, ſi alii metant, quod ipſi ſeminauerunt: qui ſpiritualem, & non ſibi, ſed hero ſuo, gaudent, per quoſcumque tandem ſiue per ſe, ſiue per alios metatur. Talis erat Apoſtolus, qui dicebat h: *Dum omni modo ſiue per occaſionem, ſiue per veritatem Chriſtus annuncietur, & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo.* Affine Moſis de Eldad ac Medad exemplum i, & Chriſti de illo qui dæmonia eiiciebat in nomine ipſius, nec ſequebatur tamen ipſum k.

f in cap. 5. ep. ad Ephe.
g Ioan. 4. 36.
Seminantes & metentes quando ſimul gaudeãt.
h Phil. 1. 18.
i Num. 11. 29.
k Luc. 9. 49. 50.

Vocat etiam à ſe conuerſos Paulus *gaudium ſuum, & coronam ſuam* l, & *gloriam in die Domini* m; *& ſpem, atque coronam gloriæ ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in aduentu eius* n, *vtpote à ſe in Chriſto Ieſu genitos* o, & *quos vt filiolos parturiuit* p. Iterum ſcribit quibuſdam q. *Quam gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum noſtrum, &c. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat: ſi paſtor ex fructu gregis ſui capit voluptatem*, inquit Seneca r: *Alumnum ſuum nemo aliter intuetur, quam vt adoleſcentiam illius ſuam iudicet: quid euenire credis iis, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta ſubitò videant?* Denique ſi eſt *in cælo gaudium ſuper vno peccatore pœnitentiam agente* ſ; quis dubitet lætitiam quoque percipi in terris vel de peccatoris conuerſione, vel de maiore progreſſu tendentis ad perfectionem?

Paulus quantum gaudeat de fidelibus à ſe conuerſis.
l Phil. 4. 1.
m 2. Cor. 1. 14.
n 1. Theſſ. 2. 19.
o 1. Cor. 4. 15.
p Gal. 4. 19.
q 1. Theſſ. 3. 9.
Quantum quis gaudeat de iis quos prole educauit.
r ep. 34.
ſ Luc. 15. 7. 10.

Hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino.] Syrus, *Efflagitabat ab eis, vt toto corde ſuo adhærerent Domino noſtro.* Παρεκάλει πάντας τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσμένειν τῷ ΚΥΡΙΩ. Chryſoſtomus vim facit in verbo Græco παρεκάλει, ita vt ſignificet, *hortabatur cum præconio, & laudibus: & forſan*, inquit, *in eo quod laudabat, & approbabat turbam, plures conuertit.* Virtus quippe laudata creſcit, hocque honeſto artificio vſos videmus in epiſtolis Apoſtolos, & Patres in concionibus. Porro παρακαλεῖν, vt alias dictum eſt, ſignificat *hortari, ſolari, orare.* Adhortatio iſta ſupponit liberum arbitrium in iis, quibus fit: cum vero eſt de perſeuerantia, quam definit Cicero t, & Auguſtinus u, *in ratione bene conſiderata ſtabilem, & perpetuam permanſionem*, oſtendit & falſum eſſe, iuſtum non poſſe excidere à iuſtitia, quam habet: & perſeuerantiæ neceſſitas, quam ſit magna. *Sic ſtate in Domino chariſſimi*, inquit Paulus x; &, *Stabiles eſtote, & immobiles, abundantes in omni opere Domini ſemper, ſcientes quod labor veſter non eſt inanis* y, in Domino. Soli perſeuerantiæ *ſalus* datur z, & *corona* a, & ei *qui eſt fidelis vſque ad mortem* b, & *qui permanent in tentationibus, ſoli edunt, bibuntque in menſa cæleſti* c: & *qui perſeuerant in diſciplina, iis tanquam filiis ſe offert Deus* d.

Virtus laudata creſcit.
Perſeuerantiæ virtus quanta.
t 2. de Inuentione.
u lib. 83. quæſt. q. 31.
x Philip. 4. 1.
y 1. Cor. 15. 58.
z Matth. 10. 22. & 24. 13.
a 2. Tim. 2. 5.
b Apoc. 2. 10.
c Luc. 22. 28. 29. 30.
d Heb. 12. 7.

Eximium eſt hoc Spiritus ſancti donum, quod forſan innuunt verba illa Barnabæ *in Domino*, & ex profeſſo demonſtrat Auguſtinus e, & Concilium Tridentinum f definit. Bernardi de perſeuerantia præclarum elogium extat ad Ianuenſes g, ſiue Genuenſes: *Et nunc quid reſtat, chariſſimi, niſi vt admoneamini de perſeuerantia, quæ ſola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Proſectus abſque perſeuerantia nec qui pugnant, victoriam, nec palmam victor conſequitur. Vigor virium, virtutum conſummatio eſt, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium. Soror eſt patientiæ, conſtantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum ſanctitatis. Tolle perſeuerantiam, nec obſequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, ſed qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit* h, &c. *Hoc ſummæ honeſtatis inſigne, hanc totius probitatis vnicam fidamque cuſtodem cuſtodiri à vobis firmiter hortor, & precor.*

Perſeuerantia donum eſt Spiritus ſancti eximium.
e in lib. de bono perſeuerantiæ.
f Seſſ. 6. can. 16.
g ep. 129.
h Matt. 10. 22. & 24. 13.

Prouehar longius, ſi de perſeuerantiæ virtute diſſeram, & refert plurimum tamen hanc alte infigere. *Memores ſimus*, iuxta monitum Chriſti i,

i Luc. 17. 32. & Gen. 19. 26.

vxoris Lot, & hoc ad perſeuerandum ſale condiamur, vt etiam admonẽt ad hoc propoſitum Rupertus a, & Auguſtipus b: induamus nos *talarem veſtem*, vt Ioſeph, quam Gregorius c, & Ambroſius Ansbertus d de perſeuerantia interpretantur, *coram facie ambulemus, nec reuertamur cum ambulamus, exemplo animalium myſticorum* e.

a 6. in Gene. ca. 12.
b 16. de Ciuit. c. 30.
c Hom. 25. in Euang. & 1. Moral. c. ult.
Retro non aſpiciendum.
d in cap. 2. Apocalypſis.
e Ezech. 1. 12.
f Ouid. 10. Metamorp.

Orpheus Eurydicen ab inferis reducturus, conditionem à Dite accepit, ne retro aſpiceret f:

Hanc ſimul & legem Rhodopeius accipit Orpheus,
Ne flectat retro ſua lumina, donec Auernas
Exierit valles, aut irrita dona futura.

ſed quoniam non prę̃ſtitit quod impoſitum fuerat, voti compos non eſt effectus:

——auiduſque videndi,
Flexit amans oculos, & protinus illa relapſa eſt.

Scite Auguſtus illi, qui in expeditione notabili cicatrice in fronte deformis à ſaxo, quo percuſſus erat, ſua tamen nimium opera iactabat, dixit: *At tu cum fugies, nunquam poſt te reſpexeris* g.

g Macrob. 2. Saturnal. c. 4.
Quid ſit animal cum cauda immolare h ſupra.

Rurſum Gregorii h tropologia eſt eodem ſpectans de victima immolanda cum cauda: *In cauda quippe finis eſt corporis, & ille*, inquit, *bene immolat, qui ſacrificium boni operis vſque ad finem debita perducit actionis*. Denique, *Væ his qui perdiderunt ſuſtinentiam* i, *quia infirmata in bonum habitat in amaritudinibus* k. Legendus adhuc Bernardus in epiſtola l, qua Guarinum Abbatem non ad perſeuerantiam modo incitat, ſed vt etiam in melius ſemper proficiat, & Baſilius in Regulis m.

i Eccli. 2. 16.
k Mich. 1. 12.
l epiſt. 253.
m Reg. 271. ex breuioribus.

Verſus 24.] Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu ſancto, & fide. Et appoſita eſt multa turba Domino.

Q*uia erat vir bonus.*] Conſulto Barnabas adeo laudatur, tum propter alacrem illam, ac liberalem facultatum ſuarum abdicationem, de qua capite quarto n, tum vt minime indignus intelligatur, qui ſit poſtea cum Paulo Apoſtolus ordinatus o: non autem quod in ſortitione cum Mathia ſors ſuper eum non ceciderit: neq; enim idem eſt Barnabas, & Barſabas, vt pridem dictum eſt p, & hoc etiam loco annotat Scholaſtica Hiſtoria.

n verſ. ult.
o Act. 13. 2. 3.
p cap. 1. 23.

Docet autem Oecumenius Deum ſolum bonum eſſe natura q, & vt principium ac fontem bonorum, hominem virtutis aſſumptione (adde per gratiam) *atque hoc ſenſu*, inquit, *alibi dicitur etiã à Chriſto ipſo bonus homo* r; & *ſeruus bonus* ſ: potuit dicere & de aliis rebus multis, quæ vocantur etiam bonæ in Scriptura. Eandem reſpõſionem Arrianis dabant Patres, cum illi inde probarent Chriſtum non eſſe Deum, quaſi videlicet ſe negaſſet bonum, ſolique id epithetum Deo tribuendum affirmaſſet: præſertim Baſilius t, Epiphanius u, Cyrillus Alexandrinus x, Ambroſius y, Auguſtinus z. Exemplum eſt in Apoſtolo, cum ait, quod *ſolus Deus habet immortalitatem* a, cum conſtet & Angelos, & animos noſtros eſſe immortales, etiam naturaliter, hoc eſt, ex internis principiis, nõ ita tamen quin à ſuo creatore Deo redigi in nihilum poſſint, vt proinde quod perſiſtant, & non annihilentur, Dei liberalitas quædam, gratiaque cenſeatur; quemadmodum Plato b de hac re Deum loquentem inducit.

Nemo bonus natura præter Deum, homo per gratiam.
q Luc. 18. 19.
r Matt. 12. 35.
ſ infra 25. 21. 23.
Chriſtus dicens ſolus Deus eſt bonus, explicatur.
t ep. ad Amphilochium.
u Hæreſ. 69.
x 1. Theſau. c. 2
y in Luca c. 18.
z 1. contra Maximinum, c. 13.
a c. 1. Tim. 6. 16
b in Timæo.

Plenus Spiritu ſancto & fide.] Huiuſmodi plenitudo quid ſibi velit, alias declaratum eſt. Exiſtimarim hoc loco bonitatem ſumi pro facilitate, atque manſuetudine, vocabatur quippe Barnabas filius conſolationis c: plenitudinem Spiritus ſancti pro zelo, & charitate diffuſa in corde ipſius: plenitudinem fidei pro dono eximio ipſius, vno de Spiritus ſancti fructibus d cum aliis neceſſariis ad fidem profitendam, & docendam, vt ſunt genera linguarum, interpretatio ſermonum, &c.

c Act. 4. 36.
Quid hic ſit Spiritus ſancti plenitudo.
d Galat. 5. 22.

Tanta certe fuit Barnabas oris maieſtate, vt pro Ioue quandoque habitus ſit e. Doctori neceſſaria eſt lætitia, hoc eſt, ſuauitas conuerſationis, & orationis, Spiritus rectus prudentiæ, ſanctus temperantiæ, & omnis ſanctimoniæ, principalis zeli, *qui ſit fortis vt mors, atque infernus* f. Has quatuor conditiones poſtquam Dauid poſtulauit à Deo, & impetraſſe ſe ſenſit, magno animo auſus eſt polliceri g: *Docebo iniquos vias tuas*, certus etiam ſe perſuaſurum, *& impii ad te conuertentur. Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel* (cuius etymologia eſt, *Magiſter confuſionis*, id eſt, iniquorum h) *dicens non in exercitu, nec in robore, ſed in Spiritu meo* i.

Barnabas cur pro Ioue habitus eſt.
e Act. 14. 11.
f Cant. 8. 6.
g Pſal. 50. 15.
h Hieron. in c. 1. Aggæi.
i Zach. 4. 6.

Sed ante omnia idem Dauid flebiliter peccata ſua in conſpectu Dei pœnitudine redundans vbi expoſuiſſet, ſeipſum peccatorib. exemplum propoſuerat. Hoc nimirum eſt *bibere aquam de ciſterna ſua* k, *vt tunc deriuentur fluenta, putei fonteſque ipſius foras, & in plateis aquas diuidat: dummodo has prius habeat ſolus, nec ſint alieni participes*, id eſt, opere exequatur, ac impleat, quod alios docere vult, aut certe inde gloriam inanem non captet, vt explicat Gregorius l.

Dauid ſe peccatoribus exemplum præbuit.
k Prou. 5. 15. 16. 17.
l Homi. 12 in Ezech.

Ionas doctoris typus videtur. Columbam ſignificat nomen eius, propter manſuetudinem. Vult quippe Chriſtus in prædicatore hanc ſimplicitatem columbinam m. Eſt filius Amathi, id eſt, Veritatis meę, veritatem enim à Deo acceptã prædicare debet, non ſuas adinuentiones: mittitur, ac inuitus quidem: non oportet namque vt quis non miſſus currat n, ac ſe ingerat. De Paſtoris manſuetudine, humilitate, amore, lege Gregorium o, Baſilium p, Auguſtinum q & quæ capite vigeſimo r afferuntur.

Ionas Doctoris typus.
m Matth 10. 16.
n Ierem. 23. 21. & Ezech. 13. 6.
o 2. p. Paſtor. c. 5. & 8.
p Reg. 30. & 43. ex fuſi.
q de moribus Eccl. c. 31
r verſ. 27. 28.

Antequam porro hinc abeo, mittendi in priore verſu vocabulum me admonet, atque quoniã Barnabam nunc miſſum vidimus Antiochiam, vt nonnihil attingam de miſſionibus, quas Societas noſtra ex proprii ratione inſtituti frequentat. Hæ ſunt ceu quædam huc illucque excurſiones eorum militum, qui auxillares & ſubſidiales appellantur, leuiſque armaturæ, & præſto ſunt in tempore diſcriminis, vt alios certa diſpoſitos ſede labantes confirment, hoſtem excipiant erũpentem, omni negotio adſint, ſuaque, quod ſæpe fit, fide ac diligentia ita ſe gerant, illis, vt victoria referri poſſit accepta; de quo genere militum ſæpe Liuius, & Vegetius, & in opere de Militia Romana noſter Valtrinus ſ.

Miſſiones noſtræ Societatis quæ.
ſ lib. 5. c. 2.

Apoſtoli hoc militiæ genus ſpiritualis videntur ſibi potiſſimum ſumpſiſſe. Nam Petrus quidem, vt capite nono vidimus t, *pertranſibat vniuerſos*, Paulus, Barnabaſque inter ſe veluti cohortãtes dicebant u: *Reuertentes viſitemus omnes Eccleſias*. Idipſum agebat à Paulo miſſus Timotheus, vt confirmaret Theſſalonicenſes x: idem Titus apud Corinthios y: Idem rurſum Paulus cum Sila *perambulans Syriam, & Ciliciam confirmans Eccleſias, & præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum* z: id cum eodem Sila Iudas Antiochiam miſſi ab Apoſtolis a. Hoc poterant Apoſtoli per ſeipſos toto orbe facere, & per alios quos ipſi mitterent:

Apoſtoli ſimiles diſcurſiones fecerunt.
t verſ. 32.
u Act. 15. 36.
x 1 Theſſ. 3. 2.
y 2. Cor. 7. 8. & ſeq. c. 8. & c. 12. 18
z Act. 15. 40. 41.
a Act. 15. 27.

hæc modo poteſtas reſidet apud Epiſcopos in ſuis diœceſibus, & apud Romanum Pontificem vbique, cui Societas quarto ſe voto ſanctè obligat, dum profeſſionem emittit, vt ad nutū ipſius quolibet mittatur etiam inter Hæreticos, Turcas, & Infideles, abſq; cunctatione, & ſine viatico, ſi ſit opus, proficiſcatur: qua ex re non ſpernēdi in Eccleſiam, iuuante Deo, fructus extiterunt; obſtupeſcentibus præſertim Barbaris, & auaritię ſordes, omniſque lucri deſiderium abeſſe, & omnem libidinis ſiniſtrum rumorem. Tractat hoc argumentum in opere de procuranda Indorum ſalute Ioſephus Acoſta *a*, demonſtrans vtilitates, & cautionem, quæ adhibenda eſt, quamque nos certis propriiſq; præſcriptam legibus habemus.

Quarti voti ſocietatis obligatio ad quid pertineat.

a lib. 5 c. 21. & ſequentibus.

Et appoſita eſt multa turba Domino.] Vel repetitio eſt eius, quod antea *b* dictum eſt de multo numero credentium conuerſo ad Dominum: vel potius, vt placet Gloſſæ interlineari, ſermo de illis aliis eſt, qui opera Barnabæ plures præter illos conuerſi ſunt.

b verſ. 21.

Verſus 25.] Profectus eſt autem Barnabas Tharſum, vt quæreret Saulum;

Familiaritas magna inter Paulum & Barnabam. *c verſ. 27.*

Pauli laudes.

P*Rofectus eſt autem Barnabas.*] Intercedebat inter vtrumq; magna familiaritas, vt vidimus capite nono *c*, & Barnabas præda, quam fecerat Antiochiæ, allectus, adiungere vult ſtrenuum ſocium, vt eam adhuc maiorem faciant. *Venit Barnabas*, inquit Chryſoſtomus, *ad athletam, ad ducem belli, ad certantem ſingulari duello, nec habeo quo nomine digno vocem illum: venit ad canem venaticum leones occidentem, ad taurum fortem, ad facem claram, ad os orbi ſufficiens.*

Præterea obſeruat ipſe, & cum eo Oecumenius, non ſcripſiſſe Paulo Apoſtolos, quoniam nondum viri ſciebant virtutem. Hoc ſi eſſet, non veniſſet Paulus Ieroſolymam, & à Barnaba ad Apoſtolos *adhuc non credentes eſſe Diſcipulum, & timentes eum*, deductus non eſſet *d*: aut certe nondū ſatis teſtata erat virtus eiuſdem, & in diuinis operibus, vique ſermonis facultas, & tamen multi anni abierāt à miſſione illius de Ieruſalem Tharſum, & aduentum Antiochiam: quo tempore, quid ibi fecerit, Lucas tacet, ſicut & de triennio, quo fuit in Arabia *e*. Profecto non dubitaſſent Apoſtoli eum admittere in Ieruſalem, quem iam ſciſſent Antiochiæ prædicaſſe.

d Act. 9. 26. 27.

e Gal. 1. 17. 18.

Verſus 26.] Quem cum inueniſset, perduxit Antiochiam. Et annum totum conuerſati ſunt ibi in Eccleſia, & docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ Diſcipuli, Chriſtiani.

E*T annum totum conuerſati ſunt ibi.*] Creuit mirabiliter per id ſpatium fidelium numerus opera Barnabæ, & Pauli: ſed huius potiſſimum, & quia nullum Antiochiæ tunc erat à perſecutione impedimentum, Paulo imputat Chryſoſtomus, quod ob tantam multitudinem, Chriſto aggregatam, cœperit Antiochiæ nomen Chriſtianum: & eius ciuitatis laudem eſſe affirmat; quod prima omnium illo ore frui cœperit, iamque non tria millia recenſeantur, vt prius *f*, non quinque *g*, ſed indefinite tanta multitudo. Pro *annum totum conuerſati ſunt*, Græce eſt, ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι. *Contigit, ſeu factum eſt annum totum aggregari*; quod Syrus ita exponit: *Totoque anno ſimul congregabantur.* Eccleſiæ vero nomen ſignificat vel concionem, ac multitudinem hominum, vel locum, in quem conueniebant. Sed de hoc nomine alias dictum eſt *h*.

f Act. 2. 41.
g cap. 4. 4.

Eccleſiæ nomen quid ſignificet.

h Act. 5. 11.

Ita vt cognominarentur primum Antiochiæ Diſcipuli Chriſtiani.] Prius dicebantur tantum *eſſe de via illa*, inquit Chryſoſtomus. Non, opinor, ſic loquebantur fideles, quos vidimus vocatos fratres, ac Diſcipulos, quod hic etiam nomen ponitur, ſed tātum illo modo ſemel hactenus reperimus vſum Lucam, cum ageret de Saulo *perſequente huius viæ viros ac mulieres i*. Placet quod ait idem Doctor, & Gloſſa etiam ordinaria, nomen impoſitū creſcente multitudine pro aliarum more ſectarum, quæ dum creſcunt, nomine item proprio inſigniuntur; *Sicut Platonici à Platone, ita & Chriſtiani à Chriſto*, vt ait Lyranus. Placuit eadem cauſa Cyrillo Ieroſolymitano *k*: nec aliud voluit Athanaſius *l*, cum dixit, *diſcrimen ſtatuendum fuiſſe à tam multis aliis nouorum dogmatum ſectatoribus, qui ſectatores ſuos, diſcipulos etiam appellabant, eodem ſcilicet nomine, quod fidelium prius quaſi proprium erat.*

i Act. 9. 2.

Nomen Chriſtianorum vnde nobis ſit poſitum.
k Catech. 17.
l Diſput. con. Arrianos.

Quod addit inſtituto id factum Apoſtolorum Antiochiæ conuenientium, primū non conſtat an id proprie Apoſtoli inſtituerint, immo vtrum ab aliis fidelibus ex Iudaiſmo conuerſis, aut ex Gentilitate credentibus, aut ab infidelibus, vt recte monet Carthuſianus: ex quibus opinionibus Scholaſtica Hiſtoria tertiam ſequitur. Meminimus ſuperius *m* Canonis cōcilii Apoſtolorū Antiochiæ celebrati de iſto nomine: ſed diximus quoque, videri prorſus poſt hæc tēpora cōtigiſſe.

Qui hoc nomen nobis indiderint dubitatur.

m verſ. 20.

Vndecunque inſtitutio manarit, ex noua impoſitione nominis idem Athanaſius *n* colligit contra Arrianos, necnon Auguſtinus *o*, fas eſſe noua alia nomina excogitare, ad res alias denotandas, prout occaſio tulerit. Mihi non diſplicet vt nullo certo auctore inaudisi primum cœperit Chriſtianorum nomen, ita vocitantibus Diſcipulos vel ipſiſmet inter ſe ſeu ex Iudæis conuerſis, ſeu ex Gentibus, vel Infidelibus, illos: tum vero poſtea certo decreto ſtabilitum ſit id nomē ab Apoſtolis. Quanquam nec improbabile cenſeri debet quod ait Iacobus Pamelius *p*, priuſquā Antiochiæ nuncuparentur primi inter Gentes Chriſtiani (quos perperam, vt alias notaui, quidam Chriſtianos, vt & pro Chriſto Chreſtum nominauerunt) eodem nomine vocatos eos, qui crediderant in Chriſtum, quoniam Tertullianus *q* prodidit Tiberii tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introiſſe. Quamuis video nomen Chriſtianum pro doctrina & ſecta ſumi poſſe, quæ profiteretur Chriſtum, licet nondum denominaretur à Chriſto.

n ſupra.
Rebus nouis licet noua nomina imponere.
o Tract. 97. in Ioan.

Chriſtianum nomen antiquius quam hic cenſetur.
p in Apolog. Tertull. cap. 4. an. 37.

q Apol. c. 4.

Ignatius *r*, & iam citatus Cyrillus *ſ* hoc interpretantur eſſe illud nomē nouum, quod ore Domini apud Eſaiam *t* nominatum antea fuerit, vt nobis imponendum. Alios Patres citat Leo Caſtro *u*, ex quibus clarius loquitur Euſebius *x*, & Nazianzenus *y*. Eodem ſenſu accipi poſſunt alia verba Dei apud eundem Eſaiam *z*: *Vocaui te nomine tuo: Meus es tu.*

r epiſtol. 6. ad Magneſ.
ſ Catech. 17.
t cap. 62. 2.
u ibidem.
x 2. de Demonſt. c. 49.
y ora. de ſeditio pamperum.
z cap. 43. 1.

Supereſt vt nomini reſpondeamus, vt admonet Nyſſenus *a*, Chryſoſtomus *b*, Leo *c*. Primus vtitur exēplo ſimiæ, quæ ſaltatorem habitu alieno imitata, nuce obiecta currens ad illam, rediit ad ingenium: ſecundus vrget comparationem eius,

a orat. Quid nomen profeſſio Chriſtiana ſignificet.
b Hom. 18. in Ioan.
Nomine Chriſtiano vt digni ſimus, laborandum eſt.
c Sermo. 9. de Natiui.

qui Principis nomen gerens cauet, ne quid eo nomine indignum gerat; quam ad rem facit expoſtulatio Alexandri Magni cum milite ignauo ſibi cognomine: tertius præciſè dicit, quod fruſtrà appellamur Chriſtiani, ſi imitatores non ſumus Chriſti. Adde Saluianum *a*, & Theofridum Abbatem *b*. Imitatio verò in vera doctrina conſiſtit, & in bona vita.

Vnde quandoque Hæreticis Patres Chriſtianum nomen denegant *c*; & ſanè meritò, quoniam ipſi etiam denominari maluerunt à ſuo quiſque peruerſo doctore, quam à Chriſto, vt notat Ambroſius *d*. Quocirca eleganter Auguſtinus *e* *dealbatos tantum nomine Chriſtiano eos dicit, & ſolo nomine Chriſtianos* f: & Cyprianus *g* *Antichriſtos* nominat, cum tamen ipſi à contrario hæretici *ſe maximè Chriſtianos venditent*, vt ait Lactantius *h*. Eodem modo ante Cyprianum locutus fuerat Tertullianus *i*, dicens præterea *pelles ouium, ſub quibus latet lupus, & à Chriſto prædicta ſunt* k, *eſſe nominis Chriſtiani in Hæreticis extrinſecus ſuperficiem: & Chriſtianum non intelligendum, qui ab Eccleſiæ grege aberrauerit* l. Lege Commentarios noſtros in primam epiſtolam Ioannis *m*.

Sed vt nihil dicam de malis Chriſtianis, *qui fatentur ſe noſſe Chriſtum, factis negant* n, etiamſi veram fidem retineant, quodque maioris diſtinctionis ergo ab Hæreticis, qui Chriſtianum nomen conſeruabant, Orthodoxi Catholici, & Eccleſia, extra quam ſunt hæretici, Catholica dicta eſt, & tandem etiam Romana, quia nulla vnquam hæreſis labe maculata eſt, vt alias docui.

Concludendus hic locus Antiochenſis laude Eccleſiæ, in qua [illegible] non prorſus primum, certè inter Gentes, vt dixi, non prius alibi viguit, acquiſitumve eſt nomen Chriſtianum ſaltem tanquam inditum Gentilibus. Ter duntaxat expreſſum legimus Chriſtianorum nomen in Scripturis hoc loco, inferius cap. 26. *o* & priore Petri epiſtola *p*. Hoc nomine mirificè commendat Chryſoſtomus *q* Eccleſiam illam, vt quæ prima, tanquam coronam admirabilem Chriſtianorum tulerit appellationem: & propterea vniuerſo præſideat orbi. Verum id eſt, (niſi exaggeratio ſit) ſecundum quid tantum, ob dictum priuilegium nominis Chriſtiani. Sic etiam concedo hanc fuiſſe nonnullam cauſam, cur, vt hoc loco ait Oecumenius, Pontificiam, Patriarchalemve Antiochia ſedem obtinuerit: ſed præcipuæ aliæ duæ fuerunt, tum quod ibi Petrus ſederit, tum præſertim, vt antea docui *r*, quoniam ea ciuitas inter orbis vrbes tertia erat.

Inculcat idem ſæpius Chryſoſtomus *ſ*. Certè gloriandum nobis hoc nomine, & triumphandum, *Si quid patimur vt Chriſtiani*, inquit Petrus *t*, quod ſolum nomen, teſte Iuſtino *u*, & Tertulliano *x*, *ſufficiebat, vt reos conſtitueret*. Cyrillus *y* Alexandrinus citat ex eodem Propheta *z* ſecundum editionem Septuaginta: *Qui mihi ſeruiunt, nomen nouum inter eos vocabitur, in terra benedicetur: benedicent enim Deum verum*. Quem etiam locum Hilarius *a* interpretatur eodem pacto.

Suidas *b* nomenclaturam iſtam factam ſcribit ſub Claudio Imperatore, cum Petrus Apoſtolus Euodium Antiochiæ Epiſcopum deſignaſſet, vt vocarentur Chriſtiani qui pridem Nazareni, & Galilæi dicti eſſent, Genebrardus *c* id affirmat contigiſſe anno poſt Chriſti Paſſionem decimo ſexto, cum adhuc imperaret Claudius, & ab eiuſdem Chriſti natiuitate quadrageſimo nono.

a l. de prouid. ſub finem.
b Ser. de veneratio. Sanct. Tom 2. Bibl. Pat.
Hæreticis nomen Chriſtianum Patres denegant.
c Cyprian. lib. 4. ep. 2. vel ep. 52. Athan. ſer. 2. cont. Arrianos. Auguſt. lib. de gratia Chriſti, c. 20. Hier. con. Luciferia.
d Præfat. in 1 epiſt. ad Cor. & in c. 1.
e 1. cont. epiſt. Parm. c. 7.
f Enchirid. c. 5.
g lib. 1. epiſt. 6. vel 76.
h 4. Inſt. diu. c. 10.
i de Præſc. hæret. c. 4.
k Mat. 7. 15.
l lib. de Pudi.
m cap. 2. 18.
n Tit. 1. 16.
Eccleſia Catholica cur Romana dicta eſt.
Antiochenſis Eccleſiæ commendatio.
o verſ. 28.
p cap. 4. 16.
q Homil. 2. ad populum, & hom. 7. in Mat.
r c. 10. & 12.
ſ Homil. 14. & 17. & 37. ad popul.
t 1. Epi. 4. 16.
u Apol. 1. & 2.
x Apol. c. 3.
y lib. 1. in Gen. & in c. 65 Eſ.
z c. 65. 16.
a lib. de Trin.
Quando tale nomen nobis eſt inditum.
b verbo, Chriſtiani.
c in Chron.

Sed quod Suidas tradit de Euodio, neſcio quo pacto probare poſſit. Genebrardus *d* verò ſerius tempus videtur tradidiſſe, illud ipſum, quo Mater Chriſti migrauit ex hac vita. Hanc appellat Cyrillus *e* Alexandrinus cum nouo nomine recreationem in Chriſto, nouamque creaturam: & vitam ſanctiſſimam, omnibus carnis affectionibus liberam, omni macula terrena ſuperiorem. Baronius *f* aſſignat annum quadrageſimum tertium à Natiuitate, decimum à Paſſione, ſeu Aſcenſione. Tertullianus *g* prodit de tempore Tiberij, vt dixi; Ignatius *h*, cum Petrus, & Paulus fundarent Eccleſiam, non quod Petrus eſſet tunc Antiochiæ, ſed quia eius auctoritate fundaretur ibi ſedes, & facta illuc miſſio.

d in Chron.
e ſupra.
f Tom. 1. Ann.
g Apol. c. 4.
h ep. ad Mag.

Verſus 27.] In his autem diebus ſuperuenerunt ab Ieroſolymis Prophetæ Antiochiam.

IN his autem diebus.] *Illo anno, quo Antiochiæ conuerſati ſunt Barnabas, & Saulus*, inquit Gloſſa interlinearis. De hac loquendi formula lege cap. 1. *i* Baronius *k* famem, quæ mox narratur, collocat in quadrageſimo quarto Chriſti anno, nempe inchoato, & ſecundo Claudij Imperatoris, licet Euſebius *l*, & Oroſius *m* in quarto iſtius, necnon Hiſtoria Scholaſtica, & Gagneius, ex auctoritate Dionis Caſſij *n*, qui ex vrbis faſtis Romanam hiſtoriam per ſingulos annos contexuit. Caietanus qui contendit de famis tempore, vt ſit ſecundus, aut tertius Claudij annus, negat certum eſſe, an fuerit ſub Caio Caligula, vel Claudio aduentus horum Prophetarum, ac prædictio famis. Sanè fames aliquanto poſt prædictionem euenit, ac, vt quidem arbitratur idem Baronius *o*, poſt necem Iacobi fratris Ioannis, & Petri vincula, diuiſionem Apoſtolorum inter Gentes, & primum eiuſdem Petri aduentum in Vrbem, etſi Lucas poſterius meminerit de cæſo Iacobo *p*, & Petro *q* carcerato ex occaſione Agabi.

Prophetæ.] Habuiſſe Prophetas Eccleſiam, docui capite ſecundo *r*, & quo ſenſu dixerit Chriſtus *legem & Prophetas vſque ad Ioannem fuiſſe* ſ; quod hic etiam ſubnotat Oecumenius.

Addit inſuper, ne ob Chriſtianiſmum crederetur facta fames (omnes autem clades à Chriſtianis prouenire, dictitabant Gentiles, vt alias monui) illam prædici voluiſſe Spiritum ſanctum per Prophetas. Chryſoſtomus eodem alludit, cum ait, *eo modo non fuiſſe onoroſos Doctores illos alios, qui famem ipſi non denunciarunt*: qui Doctores etiam cum non adeo clari fuerint, vtpote nullus ex Apoſtolis, *laudandi*, inquit, *Antiocheni, quod ſine indignatione tam audè ſermonem arripuerint*. Exiſtimat quoque, vtili quadam diſpenſatione accidiſſe, vt eo Prophetæ deſcenderent, quoniam ibi fructum eleemoſynæ plantari oportebat.

Veriſimile eſt, diuino inſtinctu Prophetas hos contendiſſe Antiochiam ad ſubſidium fratrum, qui erant in Iudæa, vel etiam ſubmiſſos ab Apoſtolis ad illuſtrandam magis, confirmandamque neophytam ex Gentilibus numeroſam Eccleſiam: illi enim præcipuè ſapientiam quærebant; ſicut Iudæi ſigna *t*: exquiſitæ vero cuiuſdam ſapientiæ eſt vaticinari: & cum ab eiſdem Gentilibus eloquentia magni fieret, linguarum donum rectè illis initijs communicabatur.

Fames, de qua hic, quando contigit.
i verſ. 5.
k Tom. 1. An.
l in Chron.
m lib. 7. c. 6.
n lib. 60.
o ſupra.
p Act. 12. 2.
q ibid. & ſeq.
r verſ. 17.
ſ Mat. 11. 13.
Cur famem hanc Chriſtiani prædixerunt.
Cur Prophetæ hic Antiochiam venerint.
t 1. Cor. 1. 22.

A *Verſus* 28.] Et ſurgens vnus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per Spiritum, famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio.

a vers. 10.

Agabus Prophetæ Michææ ſimilis.

b 3. Februar.

c in Synopſ.

d lib. 3. c. 118.

S*Vrgens.*] Iam aliquoties quid hoc ſibi verbum velit, expoſitum eſt.

Agabus.] De eodem mentio eſt capite 21. *a* obeunte Cæſaream, & vincula prædicente inijcienda Paulo. Videtur alter Michęas prophetans mala: atque Beda, etymologiam nominis eſſe. *Nuncius tribulationis*: alij tamen *locuſtam* interpretantur. B Ponitur ſolemnis memoria ipſius in Martyrologio *b*, diciturque Antiochiæ quieuiſſe. Putat Dorotheus *c* è ſeptuaginta Diſcipulis fuiſſe: Petrus de Natalibus *d* patria etiam Antiochenum: ſed argumentum illius ex iſto capite nihil efficit: contrarium potius innuit, cum vnus ſcribatur ex Prophetis fuiſſe, qui ſuperuenerant Antiochiam: alioqui cur non Cæſarienſem affirmare poſſumus, cum, vt dixi, Cæſaream quoque obierit?

Significabat per Spiritum, famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio.] Græcus, Syruſque textus addunt nomen *Cæſaris*. Quoto eius anno fames acciderit, prius dixi.

Chronologiæ ratio per Conſules & Imperatores diu in Eccleſia retenta.

e in G[illegible] [illegible] do ſupputari anni cœperunt.

f lib. de Diuin. lect.

g lib. de Temp. ratione, c. 45.

C Vbi etiam obiter notari poteſt, diu Chronographiæ rationem per Imperatores, & Conſules in Eccleſia retentam: quæ etiam præſertim per Conſules, certior videtur, ex qua annorum numerus, qui errori magis obnoxius eſt, ob numeri notas, fixius iniri poteſt. Omitto dicere, vt veteres Romani ab Vrbe condita annos ſupputabant, ita nonnullos Chriſtianos ab ædificatione Romanæ Eccleſiæ ſupputaſſe *e*.

Pręterea ſub annum Chriſti quingenteſimum vigeſimum ſeptimum à Dionyſio, cui cognomen Exiguo, quemque miris laudibus effert Caſſiodorus *f*, prætermiſſis Conſulibus ac Imperatoribus, Olympiadibus, ac Indictionibus, à Chriſti Incarnatione annos numerari cœptos. Teſtatur id Beda *g*, *Cum primum*, inquit, *Græci calculatores à Diocletiano, qui ita fieri præſcripſerat, annos computarent*, Alexandrina verò cum Ægypto Eccleſia memoriam horrens perſecutoris, à Martyribus, qui ſub eo paſſi ſunt, annorum computum deriuarunt, vt videre eſt in literis Patriarchæ Alexandrini ad Clementem VIII. *h*

h apud Bar. in Apend. Tom. VI.

Famis cauſæ.

i in Axioch.

k Deut. 28. 20. 3. Reg. 8. 1. Ezech. 14. 21. Leu. 26. 26. Oſe. 4. 9. 12. 14. 8. 7. Pſal. 104. 16. 14. Prou. 1. 33.

Nouem fames, iuxta Thalmudicos celebres.

l Gen. 3. 17.

m Gen. 4. 12.

n Gen. 12. 10.

o Gen. 26. 1.

p Gen. 41. 5.

q Ruth 1. 1.

r 2. Reg. 21. 1. 3. Reg. 18. 2. 4. Reg. 6. 25.

ſ in Flagello Adæ peccatorum Gallicè edito, lect. 1.

t In [illegible] poſt 3. Dom. Quadrageſima.

Iam vero quod attinet ad famem, habet hæc frequenter cauſas exſiccitate, largiore imbre, vredine, rubigine, æſtu intempeſtiuo, frigore conquerente, vt Plato loquitur *i*, ea tamen etiam Deus clade plerumque ſcelera punit *k*; cuius animaduertionis obſeruant Hebræi ex Thargo Ruth nouem exempla.

E Nam primam famem fuiſſe volunt viuente Adamo, fortaſſe ob maledictam terram à Deo *l*: ſecundam propter parricidium Cain *m*; quod enim dicitur ei: *Maledictus eris ſuper terram*, Septuaginta vertunt, *à terra*, id eſt. Terra tibi maledicet, & ſterileſcet tibi, cum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos. Tertiam ſub Abraham *n*: quartam ſub Iſaac *o*: quintam ſub Iacob *p*: ſextam, ſub Ruth *q*: ſeptimam, octauam, & nonam, quæ narratur in Hiſtoria Regum *r*. Colligit Philippus Boſquierus *ſ* alias non paucas fames, quæ auctore Deo mundum vexarint magnis implicitum flagitijs, & Mauritius Hilaretus *t*.

Cur hæc fames à Deo immiſſa.

u lib. 6. Hypotypoſ. c. 1.

Chryſoſtomus, & Oecumenius dicunt, famem à Deo immiſſam propter mala, quæ aduerſus Apoſtolos fiebant à Iudæis, ita vt nempe magis ſæuiret in Iudæa, quæ alioqui vniuerſalis futura erat. Nam quod Martinus Cantapetrenſis *u* ait, per Synecdochen intelligi ſolam Iudęam per orbem vniuerſum, quicquid ſit de ſimilibus alijs phraſibus, quæ ita alibi accipi debeant, repugnat non modo iam citatis Patribus, verumetiam profanis Hiſtoricis, qui de fame iſta ſub Claudio meminerunt, vt Dio *x*, & Suetonius *y*. Mentionem vero præterea facit Regiæ magnificentiæ erga Iudæos Helenæ Adiabenorum reginæ, & Izatis filij ipſius Ioſephus *z*, & Oroſius *a* (etſi hic illos ad Chriſtianam fidem, ille ad Iudæorum religionem conuerſos velit) & Euſebius *b*, & Hieronymus *c*.

x lib. 60.

y in Claudio. c. 18.

z libr. 20. Antiq. c. 2.

a lib. 7. c. 6.

b 2. Hiſt. c. 12.

c epiſt. 27.

Fames malum eſt grauiſſimum.

Grauiſſimum, & ineluctabile malum fames.

Λιμὸς μέγιστον ἄλγος ἀνθρώποις ἔφυ,
Λιμῷ γὰρ οὐδὲν ἐστιν ἀντιπαλαῖον ἔτι. inquit Menãd.
Fames eſt maximus angor hominibus,
Fami enim nihil obluctari poteſt.

d 8. Metamorphoſ.

e orat. de fame, & ſiccitate.

f Odyſſ. 12.

Deſcribit viuis, & egregijs epithetis præter Ouidium *d*, quo nihil in hoc genere elegantius, & alios, famem Baſilius *e*: ſed qui ſummum malorum vocat omnium, nihil eſt quod addere queat. Ita quidem Homerus *f*:

Πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι:
Λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν.
C *Dura quidem miſeris mors eſt mortalibus omnis:*
At periſſe fame, res vna miſerrima longe eſt.

g 5. lib. ad Atticum, ep. 21.

h lib. 19. & 25.

i lib. 3. c. 3.

k Thren. 4. 9.

l lib. de cibis Euchymia.

m verſu 11.

Eodem modo Cicero *g*, & Ammianus *h*, & Vegetius *i*, & plures loquuntur, & lamentator Propheta *k*: *Melius fuit*, inquit, *occiſis gladio, quam interfectis fame.* Denique lenta mors hæc, luem peſtis trahit ſecum, propter cibos, quos qui fameſcunt, inſalubres, malique ſucci ſumunt, vt experimento compertum eſt, & tradunt Medici, Galenus præſertim *l*. Non in re minus, quam in voce affinitas eſt inter λιμὸν, & λοιμὸν, famem & peſtem. Hac ipſa de re dictum cap. 7. *m* vnde nunc nonnulla tranſtulimus.

D *Verſus* 29.] Diſcipuli autem, prout quis habebat, propoſuerunt ſinguli in miniſterium mittere habitantibus in Iudæa fratribus.

Collecta quid ſit.

n Philip. 2. 25. Rom. 15. 25. & 27. cap. 16. 1. 2. Cor. 6. 3. c. 8. 4. cap. 9. 1. 12. 13. Hebr. 6. 10. & alibi.

o Matth. 4. 11.

p Luc. 12. 37.

I*N miniſterium.*] Εἰς διακονίαν. Syrus, *ſubſidium*. Vocatur collecta, vt eſt idem quod eleemoſyna (quandoque enim ſignificat collationem, ſiue conuentum, ſicut Græca vox συνάξις) vel oratio facta per collectam multitudinem, aut dum colligitur, vt procedat de vna Eccleſia in aliam ad ſtationem faciendam: illa quoque præſertim oratio quæ breuior eſt, & in qua veluti fungens legatione ſacerdos ad Deum pro populo, petitiones E omnium compendioſa breuitate colligit, & concludit, ſiue eleemoſynæ miniſterium hoc loco, & alibi *n*, quaſi qui eam vel faciant, vel deſecerant, miniſtrent, ac ſeruiant, facientes quod debent, & facere debentes cum humilitate. Alioqui miniſterij nomen, & miniſtrandi verbum generalius eſt; & dicuntur miniſtrare ij etiam qui cibos parant, aut paratos in menſam afferunt, vt Angeli Chriſto, in deſerto *o*, & herus fidelibus ſeruis *p*.

Cur Chriſtiani, qui in Iudæa erant, maiore inopia laborarent.

Maiore laborabant inopia Chriſtiani, qui erant in Palæſtina, ſiue Iudæa, vt proximè ſequentia verba indicant. Nam eiecti ab Ieruſalem poſt necem Stephani, bona, ſi quæ ſupererant, amiſerant, ſerunt, vt fortaſſe innuunt verba epiſtolæ ad Hebræos *a*: *Rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis*, & alia prioris ad Theſſalonicenſes *b*, *Vos enim imitatores facti eſtis, fratres, Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis.*

a cap. 10. 34.
b cap. 2. 14.

Mulctabant fortaſſe Iudæi, vt etiam Gentiles, poſtea eos, qui Chriſto ſeruiebant, iudiciali ſententia, vt in Anglia tamdiu factum deploramus, vel nullo expectato iudicio ea rapiebant, vt præter alios meminit ex epiſtola quadam Melitonis Epiſcopi Sardenſis in Aſia Euſebius *c*. Digni erant primi illi in Iudæa Diſcipuli, quibus communi aliorum omnium benignitate ſuccurreretur, cum, vt ſuccurrerent communitati, tam benignè ipſi, liberaliterque ſua omnia diſtraxerant *d*.

c lib. 4. Hiſtor. c. 25.
d Act. 2. & 4.

Peruetus mos fuit, ante tempora etiam Chriſti, vt Iudæi Synagogarum, ac totius orbis fouerentur (vt cum Hieronymo *e* loquar) miniſterijs: etenim M. Tullius *f* prodit, Flaccum iuſſum cauſam dicere, quod in Aſia vetuiſſet, ne Iudæi collectam pecuniam deferrent in Ieruſalem. Imò verò exiſtimauit Petrus Comeſtor *g* in feſto cœtus, ſiue Collectarum, quod celebrabant Iudæi die octauo poſt feſtum Tabernaculorum, hoc eſt, vigeſimo ſecundo Septembris, colligi ſolitam pecuniam in vſus pauperum. Quanquam & de expēſa ſolum cultus diuini B. Thomas *h*, Lyranus *i*, Abulenſis *k*, & Steuartius *l* intellexerunt: & Paulus Burgenſis *m* de omni prorſus collectione pecuniæ negat, necnon Ribera *n*, inter alias rationes, quia habet idem nomen ſeptimus dies azymorum: & collectio pecuniæ ad ſumptus templi fiebat in omni terra promiſſionis primo die tantum duodecimi menſis, hoc eſt, Februarij: & feſtum illud cœtus, ſeu collectæ erat, quo relictis tabernaculis omnes in tabernaculum, aut templum conueniebant, gratias Deo relaturi per ſolemnia ſacrificia, ob aduentum in terram promiſſionis poſt peregrinationem quadraginta annorum: ſicut & dies vltimus azymorum nomine eodem dicebatur, quia omnes poſt exitum de Ægypto conuenerant in eundem exercitum, & mare tranſierant: & poſtremò quoniam pro voce Hebraica עצרת *hhetſereth*, in Leuitico interpretes Septuaginta poſuerunt, ἐξόδιον, quę vox ſignificat *exitum, ac finem*, & præterea *canticum*, quod è ſcena exeuntes hiſtriones canebant, vt ſcribit Liuius *o*, alijque apud Auctorem Theſauri Græci, qui oſtēdit à Latinis etiam Scriptorib. vſurpatum: quæ ſignificatio quadrat, vt Theodoretus *p* inſinuat, duabus dictis magnis ſolemnitatib. quas reuertētes Iudęi in vrbes ſuas, celebri claudebāt actione.

Iudæi Synagogarum ac totius orbis fouebantur miniſterijs.
e cont. Vigilan.
f ora. pro Flacco.
g in Hiſt. libri Num. c. 47.
h 1. 2. q. 102. a. 4. ad 10.
i in c. 29. Leu.
k ibid. q. 26. & 27.
l in 1. epiſt. ad Cor. c. 16.
m in Addi. ad Lyran.
n 3. de Tem. c. 15.
Feſtum cœtus ſeu collecta quale eſſet.
o lib. 9.
p q. 32. in Leuit.

De illa porro per orbem totum pecuniæ à Iudæis facta collectione, quam ætate adhuc Hieronymi viguiſſe dixi, cauit Honorius Imperator *q* ne fieret: deinde autem reſtituit *r*. Iunior verò Theodoſius collectam ſeu exigi ſolitam in Occidentalibus prouincijs ſibi vendicauit *ſ*.

q C. Theodoſ. de Iud. lib. 4.
r ibid. l. 15. & 17.
ſ ibid. l. vlt. & C. Iuſ. de Iudæis, l. 16.

Sed redeundum ad Chriſtianos. Paulus *t* de indicta à ſe Corinthi collecta, atque in Macedonia, quæ fieri deberet *per vnam Sabbati*, hoc eſt, die Dominica, mentionem facit ſcribens Corinthijs: at de iam etiam indicta Eccleſijs Galatiæ. Tenuit diu hoc inſtitutum, vt teſtantur Sermones Papæ Leonis *u*, de collectis, ſiue per collectam, qui nominatim aſſerit eſſe inſtituta Apoſtolica, & exprimit diem Dominicam *x*. De eadem die, ac de antiquo vſu, quem exoletum dolet, reſtitutumque vult, differit quodam Sermone Chryſoſtomus *y*: tum præterea de Gazophylacio poſito in Eccleſia, in quo oblatæ pecuniæ conderentur: quam de re eadem loquens Cyprianus *z*, Hebræo vocabulo corbonam appellet, & Paulinus *a* menſam, & Tertullianus *b* arcam, notans item menſtrua die, id eſt, ſemel in menſe, datam huiuſmodi ſtipem ab vnoquoque vel cum vellet, ſi modò vellet, & ſi modo poſſet, & tam ipſe, quam citati alij, & Iuſtinus *c* (qui quod colligeretur, deponi ſolitum apud Præpoſitum ait) indigentium ſolis vſibus collectam pecuniam ceſſiſſe confirmant, & ante hos omnes Clemens Romanus *d* vtens nomine τῆς ἐυλογίας.

Paulus collectam Corinthiis indicit, & alibi.
t 1. ep. c. 16. 1. 2.
u Ser. 1. 2. 3.
x Serm. 5.
y Ser. de eleem. & viduas.
z de operibus & eleemoſ.
a epiſt. 32.
b Apol. c. 39.
c oro. ad Ant. Pium.
d lib. 4. conſt. c. 8.

Inde nata conſuetudō in Miſſa offerendi præcipuè die feſto, idque denotat particula Miſſæ, quæ vocatur Offertorium, vt tradunt Innocentius III. *e* & Rabanus Maurus *f*, & alij, qui ſcribunt de Diuinis, Eccleſiaſticiſque officijs, & Ordo Romanus *g*, & quos præterea citat Ioannes Stephanus Durantus *h*. Nomen illud Græcum, λογίας ἀπὸ τοῦ λέγειν, vt colligere ſignificat, deriuatum eſt, & ſumitur pro eo, quod, vt dictum eſt, cōferebatur in Eccleſia, atq; colligebatur ad ſubleuandā tenuiorū inopiam. Cicero *i* *collectam*, inquit, *à conuiua Craſſe exigis*, hoc eſt, ſymbolum aut ſymbolam. Heſychius autē, & Suidas hæc omnia nomina ſynonyma faciūt, λογίαν, ἐυλογίαν, συλλογὴν, ἐκλογὴν, ἐπιλογὴν, ἐλεημοσύνην, καὶ προσφορὰν: reperitur etiam interdū Latinitate donata eulogia pro pane benedicto, de quo alias meminim⁹.

Offerendi in Miſſa conſuetudo vnde nata.
e 2. de Myſt. Miſſæ, c. 53.
f 1. de inſtit. Cler. c. 33.
g de officio Miſſæ.
h 2. de Ritib. Eccl. c. 26.
i 3. de orat.

Cæterum ſi quæ noua neceſſitas exiſteret, cui cōſueta non ſufficeret eleemoſynarum collectio, nouam Epiſcopus indicebat, vt pro Chriſtianis redimendis Cyprianus *k* fecit, eiuſque exemplo alij in Africa Epiſcopi: Auguſtinus *l* etiam ad liberandum ære obligatum alieno, ita tamen, vt, quod ante dixi cum Tertulliano *m*, ſponte id ab offerentibus fieret, ſicut & fieri ſolitæ in Miſſa oblationes, de quibus idem per ſe loquendo, niſi aliunde accedat obligatio ex promiſſione, vel Eccleſiæ neceſſitate, vel diuturni temporis conſuetudine recepta, vel cēſu reſeruatiuo fundi dati ab Eccleſia, docet B. Thomas *n*, & Canoniſtę in Rubricam de Parochijs, vt Ioannes Andreas, Panormitanus, &c. aut in cap. omnis de conſec. diſt. 1 S. Antonin. *o* alijq; Summiſtæ *p*, & Ioannes Azor in Inſtitutionibus ſuis *q*. Tunc vero cum ſunt ſpontaneę oblationes, aut etiam ex ſola conſuetudine quod libet offerendi, integrum eſt cuius quidquid velit offerre, ſiue multum, ſiue parum, iuxta conſilium Tobiæ *r*, & Apoſtoli *ſ*, & Iudæorum exemplum in captiuitate Babylonica *t*.

Collecta noua ab Epiſcopo indicta ſolita
k epiſt. 60.
l epiſt. 215.
m Apol. c. 39.
n 2. 2. q. 86. a. 1
o 3. p. tit. 12. c. 14.
p ver. Decima aut oblatio. & Nauar. in Man. c. 13. n. 19.
q Inſt. Moral. Tom. 1. lib. 7. c. 30. & c. 7. q. 1.
r c. 4. 8. 9.
ſ 2. Cor. 8. 12.
t Baruch. 1. 6.

Suſpicor loco voluntariarum oblationum fieri ſolitarum in Miſſa poſt offertorium, ſucceſſiſſe, ſaltem in Italia, vt cōcionatores ad eleemoſynam populum cohortentur, præſertim cum iuxta veterem ritum habeatur concio, ſeu prędicatio poſt Symboli recitationem, vt oſtendit Ioannes Stephanus Durantus *u*, noſque alias docuimus *x*. Huc facere poſſunt, quæ præcedente capite tractauimus de hoſpitalitate, omnique genere piæ largitionis in pauperes, maximè autem Eccleſiæ Romanæ, cuius antiquam conſuetudinem Dionyſius Corinthius *y* fuiſſe memorat egentium toto orbe Chriſtianorum ſubleuare inopiam: quod feciſſe quoq; Symmachum erga Africanos Epiſcopos exulantes in Sardinia ſeptingentos quinquaginta quinq; ſub Hunnerico, & Thraſamundo Regibus Vandalorum, Paulus Diaconus prodidit. Teſtes eiuſdem munificentiæ ſunt tot Gregorij

u 2. de Ritib. Eccl. c. 25.
x Præfat. ad Euang. Dom.
y apud Euſeb. 4. Hiſt. c. 23.
Eccleſiæ Romanæ conſuetudo egentium toto orbe ſubleuare inopiam.

gorij epiſtolæ: teſtes tam multæ hoſpitales in Vrbe ædes cum reditibus pro remotiſſimarum hominibus prouinciarum: teſtis in eadem vrbe magna, minor, vt ita dicam, vrbs Leonina, quam Leo IV. excitauit, receptaculum eorum, qui è Corſica inſula, aut aliunde Saracenorum metu profugiſſent *a*: teſtes adeò diuerſarum nationum adoleſcentes certis in collegijs Romæ, & ſuiſmet in regionibus ad pietatem, doctrinamque inſtituti, magnificentia præſertim Gregorij XIII. quem ferunt præterea quotannis aureorum ſeptuaginta millia in egenos erogaſſe; exceptis largitionibus extraordinarijs in externos. Scripſit, vt antea monui, Laurentius Villauincentius libros tres de Oeconomia ſacra circa curam pauperum, probans contra pernicioſum librum in Hæreticorum ſanè officina ſcriptum, & cuſum, pertinere curam illam per ſe ac maximè non ad politicum, ſed ad Eccleſiaſticum Magiſtratum.

Vrbs Leonina ad quid inſtituta.

a *Platina, & alij.*

Habitantibus in Iudæa fratribus.] Id quod prius dixi de ſæuiore in Iudæa fame, præſertim in Diſcipulis, qui ſe ſuis rebus pro Chriſto, & aliorum ſubſidio abdicauerant, & à Iudæis odio fidei ſpoliati quoque fuerant, obſeruant hoc etiam loco Gloſſa ordinaria, & Lyranus: hic verò prætereà infert, peculiari quodam vinculo teneri fideles diuites ijs, qui propter Chriſtum omnia reliquerunt, ſubuenire. Et ſanè ita eſt, videturque non ſolum charitatis officium, ſed iuſtitiæ quoddam debitum id exigere, vt qui ſe ſponte ad paupertatem redegerunt, & alijs de rebus ſuis benignè fecerunt, ijſdem rependatur vnde viuant. Rectè Hieronymus *b* huc aptat Lucæ locum *c*: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, quoniam conuenire vulgaribus pauperibus non ita poſſit, inter quorum pannos, & illuuiem corporis flagrans ſæpè libido dominatur, & nec præſentia poſſidentes, nec futura, non habent æterna tabernacula; ſed pauperibus ſpiritu; de quibus ſcriptum ſit *d*: *Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem*; quoniam in vulgi pauperibus ſuſtentandis, nequaquam intellectu, ſed eleemoſyna opus ſit: *In ſanctis pauperibus*, inquit, *beatitudo eſt intelligentiæ, vt ei tribuat, qui erubeſcit accipere, & cum acceperit, dolet, metens carnalia, & ſeminans ſpiritualia* e.

Fideles diuites ijs peculiariter ſubuenire tenentur, qui pro Chriſto omnia reliquerunt.

b *lib. cont. Vigilan.*

c *cap.* 16. 9.

d *Pſal.* 40. 1.

e 1. *Cor.* 9. 11.

Quæ verba vltima indicant aliam quandam rationem iuſtitiæ petitam ex labore, & opera, quam impendunt Religioſi in proximorum ſalute curanda. Exaggeratur hæc ratio non ſemel à Paulo *vtente comparatione operarij* f: qui *mercede dignus eſt* g: & agricolæ, *quem oportet primum de fructibus percipere* h. Similem ſententiam illi, quam ex Hieronymo recitauimus, habet Auguſtinus i, tractans eundem locum Pſalmi. Alias docui eleemoſynam quandoque vocari in Scriptura iuſtitiam; poſſet hæc ad alias addi cauſa, reſpectu videlicet eorum, quos modo dicebamus.

Religioſi, qui laborant in proximorum ſalute curanda, debent ex iuſtitia ſuſtentari.

f 1. *Cor* 9. 7. 13.

g *Mat.* 10. 10.

h 2. *Tim.* 2. 6.

i *in Pſalm.* 103. *concio.* 3. & 21. *de Ciuit. Dei*, c. 27.

Cæterum Beda, & cum illo Gloſſa ordinaria putant non violaſſe nunc Diſcipulos Domini mandatum, quo ait *k*: *Nolite ſolliciti eſſe de craſtino*: neque contra Pauli exemplum, quod ſæpè de ſeipſo poſtea teſtatus eſt, *manibus ſuis operatum eſſe, ne quem grauaret* l: *non enim caueri ne quis humano more iſta procuret, ſed ſi quis propter iſta Deo militet, & in operibus Dei non regnum Dei, ſed iſtorum acquiſitionem intueatur; cum potius in iſtorum quidem prouiſione regnum Dei cogitandum ſit, & in militia regni iſta cogitare non oporteat.* Hæc Beda. Colligitur verò id ex eo, quod Chriſtus eam prohibet duntaxat ſollicitudinem, quæ à ſeruitute Dei hominem diſtrahit, &, vt loquitur Lucas *m*, facit eum in ſublime tolli, μετεωρίζεσθαι, id eſt, longa futuri ſollicitudine ſuſpendi, ac velut philoſophari de longè remotis, vt Aſtrologi, cum de cœlo diſſerunt, quales illi, qui apud Iacobum *n* dicunt: *Hodie, aut in craſtino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus.*

k *Mat.* 6. 34.

l 2. *Theſſ.* 3. 8. 1. *Cor.* 4. 12. *Act.* 20. 34.

m *cap.* 12. 29.

n *cap.* 4. 13.

Certè Chriſtus non eſt aduerſatus præcepto ſuo, *qui cum loculos haberet* o, non modo in craſtinum, ſed in plures quoque dies ſollicitudinem quandam habuit: fruſtrà prouocaret nos Salomon ad imitationem prouidæ, *ſollicitæque formicæ* p: nec *mulierem fortem à cura domeſtica commendare debuiſſet* q: non fuiſſet laudanda Ioſeph prudentia ſolliciti in ſeptennium *r*: nec debuiſſet Chriſtus laudare *vt fidelem, ac prudentem familiæ præpoſitum, qui dare illi poſſet in tempore tritici menſuram* ſ, ceſſare poſtremò deberent mechanicæ artes omnes, & operarum, ſeruitiorumque labores, *& patrisfamilias cura in theſaurizando pro filijs* t.

Prouidentia de futuro non omnis vetita.

o *Ioan.* 12. 6. & 13. 29.

p *Prou.* 6. 6. & 30. 25.

q *Prou.* 31. 15.

r *Geneſ.* 41. 35.

ſ *Matt.* 24. 45.

t 2. *Cor.* 12. 14.

Cauendum ne *ſollicitudo ſeculi ſuffocet ſementem diuinam* u: ne ſi nimia ſit, proficiſcatur ex diffidentia aduerſus Deum: ne præcedat, ſed ſequatur ſollicitudinem regni Dei, *quod ante omnia quærendum eſt* x: ac tanti refert, vt illi vni ſeruiendum ſit, *quoniam duobus dominis ſeruire non poſſumus* y, alia quæ velut ad cumulum adijciuntur nobis, præ hac cura curare quodammodo non videamur, ſed negligere, & flocci pendere.

u *Luc.* 8. 14.

Nimia ſollicitudo futuri arguitur.

x *Matt.* 6. 33.

y *ibid.* 24.

Lege, quæ Paulus præcipit Timotheo, *vt præcipiat diuitibus huius ſeculi* z: quod vno verbo Dauid expreſſit *a*, *ne ad diuitias cor apponant*.

z 1. *Tim.* 6. 17.

a *Pſal.* 61. 11.

Quod Baſilius *b* docet prohiberi tantum ſollicitudinem pro ſe, non autem pro alijs infirmis, & pauperibus, propoſito non obeſt, ſolliciti enim erant Antiocheni pro illis, qui verſabantur in Iudæa: ſed Chriſtus id non voluit, nec Baſilius ſimpliciter velle potuit, qui ſine dubio nec Pauli manualem laborem ad ſibi, ſuiſque comparandum victum, nec aliorum vel Monachorum, vel quorumcunque poteſt non probare, ſicut & Hieronymus *c* facit, & Auguſtinus *d*, paſſimque alij, additque etiam Auguſtinus *e*, *non prohiberi, vt aſſeruetur cibus in futurum*.

Baſilius, dicens prohiberi ſollicitudinem pro ſe non pro alijs, explicatur.

b *Reg.* 207. & 272. *ex breuioribus.*

c *in c.* 6. *Matt.*

d *de opere Monach. c.* 1. & 2. & 1. *de Sermo. in monte*, c. 17.

Proijcienda itaque ſollicitudo in Deum, cui cura eſt de nobis f. Immò *nihil ſolliciti eſſe debemus* g, anxia nimirum ſollicitudine: ſed ita, vt ea qua par eſt moderatione facientes quod poſſumus, depoſito ſollicitudinis exceſſu, qui reprehenſus eſt in Martha *h*, partes Marthæ, ſocia adhibita Magdalena, *quæ meliorem partem elegit* i, cum res tulerit, obeamus: neceſſarijs contenti ſimus, quia *vnum neceſſarium eſt* k, vt exponit Caſſianus *l*, & Baſilius *m*, Theophylactus *n*, & Cyrillus *o*, fauetque Gregorius *p*: quamuis alium ſciam ſenſum eſſe.

Proijcienda noſtra eſt in Deum ſollicitudo.

e *lib. contra Adimant. c.* 24.

f 1. *Pet.* 5. 7.

g *Philip.* 4. 6. 1. *Cor.* 7. 32.

h *Luc.* 10. 41.

i *ibid.* 42.

k *ibidem.*

l *Collat.* 1. c. 8. & *Collat.* 23. c. 3.

m *in Monaſt. conſtit. c.* 2.

n *in Luca c.* 10.

o *in Catena S. Thomæ.*

p *lib.* 1. *in* 1. *Reg. c.* 4.

Aurea prorſus, & Auguſtino digna ſententia, qua Deum alloquitur *q*: *O tu bone Omnipotens, qui ſic curas vnumquemque noſtrum tanquam ſolum cures, & ſic omnes, tanquam ſingulos.* Rurſum *r*: *In toto tempore totum me ſimul, ſemperque conſideras, ac ſi nihil aliud conſiderare habeas: ſic ſuper cuſtodiam meam ſtas, ſicut ſi omnium oblitus ſis, & mihi ſoli intendere velis. Quocumque iero, tu me Domine non deſeris, niſi prior ego te deſeram.*

Deus ſic curat vnumquemque noſtrum, quaſi ſolum curet.

q 3 *Confeſſ. c.* 11.

r *libr. Soliloquior. c.* 14.

Adde B. P. Ignatij ſ noſtri apophthegma, *ſic pendere nos à prouidentia diuina debere, vt ſi omnia Deus, nos nihil: ita nobis in rebus etiam noſtris elaborandum, perinde ac ille nihil, nos omnia conferre oporteret.* Id

Quomodo à diuina prouidentia pendere debeamus.

ſ *Ribadeneira in vita.*

a Heb. 12. 15.

ſibi vult, non verum minus quam tutum prouerbium: *Iuua te ipſum, vt iuuerit à Deo*, quod verbis Pauli diceremus *a*: *ne quis deſit gratia Dei*: elegans, ac venuſta ſimilitudo eſt, qua Anſelmus demonſtrat, procurationem rerum temporalium, etiam laborioſam, ac moleſtam, ſine ſpirituali detrimento ſuſcipi poſſe. Lege illam apud Auctorem vitæ ipſius *b*.

b lib. 2.

Molendino vita noſtra ſimilis quomodo ſit.

Dicebat molendino ſimilem eſſe vitam noſtram, actus noſtros molæ, illum, qui opera ſua pro terreno tantum commodo faciat, farinæ decidentis in fluuium iacturam facere: qui bona nonnulla operetur, ſed magis ad temporalia intendit, valde exiguam reportare: Monachum, qui ex ſuperioris tantum præſcripto tractet ſecularia, ſine aut ſuperbiæ, aut iniuſtitię vitio quamuis interdum propterea Miſſas perdat, loquatur alijs tacentibus, & quædam alia ſimilia faciat, vel dimittat, hæc ab obedientiæ virtute conſumi, totamque farinam conſeruari, quæ illum æternaliter paſcat.

Verſus 30.] Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ, & Sauli.

c verſ. 5.

Seniores hoc loco qui ſint.

d Act. 15. 2. 23

e Act. 6. 3. 4.

A*D ſeniores.*] De ſenioribus dixi capite quarto *c*. Oecumenius hoc loco intelligit Apoſtolos, qui Presbyterorum dignitatem haberent, immò & Epiſcoporum, multoque magis Diaconorum. Lyranus, & Carthuſianus illos, qui alijs præerant. Diſtinctè ponuntur ſeniores, ſiue Presbyteri, & Apoſtoli aliquando *d*, alias verò ſeniorum nomine nihil vetat vt illi etiam comprehendantur. Ego hic tam hos, quam Diaconos, qui præerant menſis *e*, intelligendos puto.

Manus organum organorum.

f verſ. 23.
g verſ. 18. 30.
h verſ. 12.
i verſ. 25. 35.
k Epiſ. ad Gal. 2. 10.

Per manus.] Διὰ χειρὸς, *Per manum*, id eſt, opera, & miniſterio. Eſt quippe manus organum organorum, vt alias dixi, & ex phraſi Græca ortum eſt verbum διαχειρίζειν, *adminiſtrare, regere, gerere*, & nomina διαχειρισμὸς, & διαχείρισις *adminiſtratiò*. Quanquam & eadem phraſis Hebræis non eſt inuſitata. Lege cap. 2. *f* & 3. *g* & 4. *h* & 5. *i* & 7. & huius capitis verſum 21.

Barnaba, & Sauli.] Hoc ipſum Saulus iam Paulus, de ſe, ac Barnaba ſcripſit Galatis *k*, dicens *ſibi ab Apoſtolis id vnum mandatum eſſe, vt pauperum memores eſſent.*

Qui fuerunt egentes Ieroſolymis.
l Heb. 10. 34.
m in cap. 15. ad Gal.
n Act. 4. 34. 35.

Chryſoſtomus exponit de ijs, qui propter fidei profeſſionem *è poſſeſſionibus eiecti erant, & rapinam bonorum ſuorum paſsi* *l*, vt prius etiam diximus. Hieronymus *m*, qui pretium facultatum diuenditarum ad pedes Apoſtolorum depoſuerant *n*, ideoque iam egebant. Vtrumque verum eſt, vt conſtat quoque ex dictis.

Cur hi duo potiſſimum ſunt ad hoc munus deſtinati.

o Act. 4. 37.

p 1. Cor. 9. 4. 5. & alibi.

Hi duo potiſſimum huic muneri deſignati ſunt, & propter muneris ipſius momentum: & quia alter, cum primus, vel ex primis optimum agrum vendidiſſet, pretiumque eius in communes vſus contuliſſet *o*: alter pro tot ac tantis in euangelizando laboribus nec ſolitum quidem iuſtum ab alijs vitæ ſubſidium recipere *p* ſuſtineret, remotiſſimi erant ab omni ſuſpicione ſordium, & lucri, liberiuſque, & alacrius tum petere, tum deferre collectam pro fratribus pecuniam poterant. Ad idem munus Paulus Corinthijs deſtinans Titum, & Lucam, ſiue quem alium, illos magnis laudibus commendat *q*.

q 2. Cor. 8. 16. 17. 18. 19.

Præfectura annonæ Magiſtratus erat inſignis.

r Volfang. Lazius 2. de repub. Rom.
ſ Plaut. in Captiuis.
t L. 1. de Epiſc. audientia. C. tit. 7.
u tit. de offic. praef. vrbi.
x lib. 6. ep. 18.
y 3. de conſol. proſ. 4.
z ep. 35 ad Euſeb. Epiſc.
a de breuit. vitae, c. 18. & 19.

Non poterant quidem hoc Apoſtoli fungi ſemper munere, certum tamen, vt cap. 6. vidimus, viris fidelibus demandari debuiſſe: eratque apud Romanos inſignis præfecturæ annonæ Magiſtratus *r*, quem gerebant Ædiles, vt apud Græcos Agoranomi *ſ*, Sed & Valentinianus ac Valens *t* ad Epiſcoporum reijciunt audientiam, ne mercatores commodum mercandi excedant. Extat quoque mentio de eodem Magiſtratu in Codice *u*, apud Caſſiodorum etiam *x*, & Boetium *y*, qui tradit, *Magnum duci ſolitum, qui populi curaſſet annonam* (& propterea cognomen ait Caſſiodorus datum Pompeio) & Ambroſium *z*, & Senecam *a*. Id vel inde confirmatur, quoniam crebras legimus ob tritici penuriam ſeditiones. Non opus exemplis alijs.

Claudius Imperator à populo fragmentis panis petitus.

b Sueton. in Claudio, ca. 18.
Oroſ. lib. 7. c. 6.
c Marcel. comes in Chro.
d c. 1. 17.
e Act. 9. 27.

Claudium, ſub quo fames hæc accidit, condicijs medio foro populus corripuit, & fragminibus panis turpiſſimè infeſtauit *b*, & ſimili de cauſa Theodoſium lapidibus impetitum conſtat *c*.

Caietanus monet aſcenſum iſtum Pauli in Ieruſalem, medium eſſe inter duos, quos ipſemet in epiſtola ad Galatas commemorat *d*, alterum poſt annos tres à conuerſione, quando Barnabas duxit eum ad Apoſtolos; de quo ſuperius capite nono *e*, alterum poſt annos quatuordecim, cuius mentio eſt inferius capite decimo quinto *f*. Lege caput nonum.

f verſ. 2.

* * *

CAPVT DVODECIMVM.

SVMMARIVM.

Iacobus frater Ioannis cæditur: Petrus ex vinculis diuinitus liberatur: Herodes vtriuſq; auctor criminis Cæſareæ honores diuinos admittens, infami ac dira morte perit.

1 EOdem autem tempore miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia.

2 Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

3 Videns autem quia placeret Iudæis, appoſuit vt apprehenderet & Petrum. Erant autem dies Azymorum.

4 Quem cum apprehendiſſet miſit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum, volens poſt Paſcha producere eum populo.

5 Et Petrus quidem ſeruabatur in carcere. Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.

6 Cum autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus: & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem.

7 Et ecce Angelus Domini aſtitit, & lumen refulſit in habitaculo: percuſſoque latere Petri, excitauit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

8 Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere, & calcea te caligas tuas. Et fecit ſic. Et dixit illi: Circumda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me.

9 Et exiens ſequebatur eum, & neſciebat quia verum eſt, quod fiebat per Angelum: exiſtimabat autem ſe viſum videre.

10 Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad ciuitatem: quæ vltro aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum: & continuo diſceſſit Angelus ab eo.

11 Et Petrus ad ſe reuerſus, dixit: Nunc ſcio verè quia miſit Dominus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.

12 Conſideranſque venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus eſt Marcus, vbi erant multi congregati, & orantes.

13 Pulſante autem eo oſtium ianuæ, proceſſit puella ad audiẽdũ, nomine Rhode.

14 Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, ſed intro currens nunciauit ſtare Petrum ante ianuam.

15 At illi dixerunt ad eam: Inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant: Angelus eius eſt.

16 Petrus autem perſeuerabat pulſans. Cum autem aperuiſſent, viderunt eum, & obſtupuerunt.

17 Annuens autem eis manu vt tacerent, narrauit quomodo Dominus eduxiſſet eum de carcere, dixitque: Nunciate Iacobo, & fratribus hæc. Et egreſſus abijt in alium locum.

18 Facta autem die, erat non parua turbatio inter milites, quidnam factum eſſet de Petro.

19 Herodes autem cum requiſiſſet eum, & nõ inueniſſet, inquiſitione facta de cuſtodibus, iuſſit eos duci: deſcendenſque à Iudæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt.

20 Erat autem iratus Tyrijs, & Sidonijs. At illi vnanimes venerunt ad eum, & perſuaſo Blaſtô, qui erat ſuper cubiculum regis, poſtulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo.

21 Statuto autem die Herodes veſtitus veſte regia, ſedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

22 Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.

23 Confeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, eo quod non dediſſet honorem Deo: & conſumptus à vermibus, expirauit.

24 Verbum autem Domini creſcebat, & multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Ieroſolymis expleto miniſterio, aſſumpto Ioanne, qui cognominatus eſt Marcus.

Verſus 1.] Eodem autem tempore miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia.

EODEM *autem tempore.*] Anno Chriſti 44. Claudij Imperatoris ſecundo, nimirum ante famem capite ſuperiore commemoratam *a*, vt ibi etiam diximus. Sic vero reſpicient verba iſta primam narrationem de Cornelio, atq; diſceptationem fidelium, qui erant ex Iudæis cum Petro: vel, vt placet Bedæ, & Gloſſæ interlineari, referentur ad tempus, quo Saulus, Barnabaſq; miſſi ſunt Antiochia Ieruſalem, vt fami futuræ conſulerent. Chryſoſtomus putat indicari tempus mox ſecuturum. Iacobi mortem ſunt qui collocent anno ſalutis quadrageſimo: Ioannes autem Mariana *b* quadrageſimoſecundo. Sed temporum ego, ne fallam, aut fallar, ſupputationes libenter prætereo.

a vers. 28. Quod tempus hic deſignatus.

b 4. Hiſt. Hiſpan. c. 2.

Miſit manus.] Mittere manum aut extendere, vt alias notauimus *c*, eſt idem quod aggredi libenter, & alacriter, vt cum *mulier fortis manum miſiſſe* dicitur *ad fortia* d, & alius in malam partem *extendiſſe cum illuſoribus* e. Itaque non placet intelligere hunc locum cum Pinto *f* de exercitu, vt enim in numero vnius exercitum manus ſignificet, & Græca vox χεὶρ; non tamen in numero multitudinis: nec opus nunc fuit exercitu.

Manum mittere quid ſit.

c Act. 4. 30.

d Prou. 31. 19.

e Oſea 7. 5.

f in c. 8. Danie.

Herodes.] Nō Aſcalonita, vel Antipas, ſed Agrippa. Hic primi, ſub quo natus Chriſtus *g*, nepos fuit, ex filio Ariſtobulo. Alius item extitit Agrippa nomine, verumtamen iunior, ad quem Paulus deſcribitur deinde hoc ipſo libro ſermonem habuiſſe *h*, & cuius mentio ibidem crebro fit *i*. Ita fallitur Gloſſa interlinearis, cum iſtum, de quo modo mentio eſt, filium eius facit, quo regnante prodiit Redemptor, & illum ipſum eiuſdem Paſſioni ait interfuiſſe. Labitur eodem errore interpres Ephrem *k*, & concilium Aquiſgranenſe *l* ſub Pipino. Sed & Hippolytus *m* martyr contra fidem Auctoris noſtri ſcripſit ab Herode Tetrarcha Iacobum cæſum in Marmarica Achaiæ. Videtur fauere Iſidorus *n* dicens in Cardemarica (mendum forſan eſt) ſepultū. Nec Hippolyti liber magnam habet auctoritatem; nec auctor habetur Iſidorus libri de vita & morte Sanctorum.

Herodes qui, & quot.

g Matt. 2. 1.

h cap. 26.

i ca. 25. & 26.

k Tom. 2. in c. 1. Attende tibi.

l 1. Tim. 4. 16.

m lib. de 12. Apoſt. & de 72. Diſcipulis.

n de vita & morte Sanctor. cap. 73.

Vix alio nomine apud alios dictus reperitur, vt apud Ioſephum, quam Agrippæ: vt proinde Oecumenius vel ſcriptoris vitio Herodem hic legi ſuſpicetur: vel, quod res eſt, duplex nomen habuiſſe. Qua de cauſa, ſi Herodem hic patrem habuit, vt eum quidem vocat Chryſoſtomus, eundem dictum oportet & Ariſtobulum, & Herodem. Sicut, vt modo dixi, eodem nomine nūcupatus eſt Agrippa: de quo non debuit ambigere Caietanus, vel magis authēticum huius appellationis auctorem deſiderare, quam Lucam;
A apud quem cum quinquies Herodis repetatur vocabulum, non eſt creditu facile, mendum irrepſiſſe. Sic iſtum quoq; Suidas appellat Herodem Agrippam: & Syriacus interpres ita vertit hoc loco, *Herodes ille Rex, qui cognominatus eſt Agrippas*; & Euſebius *o* monet quæ Ioſephus narrat de nece Agrippæ, referre Lucam de Herode, quoniam duplex erat eidem nomen. Lege notationes noſtras in Dominicam quartam Aduentus, & cum Interpretibus Euangeliorum Hugonem Victorinum *p*.

Herodes etiam Agrippa dictus eſt.

o 2. Hiſt. cap. 10.

p Tom. 2. in prima elucidat. cap. vlt. & Tom. 1. lib. 4. Inſtit. Monaſt. c. 3.

Rex.] Tetrarchæ, & Regis nomen aliquando
B confunditur à Plinio *q*, à Cicerone *r*, ab aliis: tametſi minor proprie fuerit dignitas Tetrarchiæ. Sic Rex appellatur Herodes Antipas à Mattheo *s*, ac Marco *t*, & ab illo Archelaus *u*, cum nūquam vere Reges fuerint. Iſte regnum obtinuerat Romæ à Caio, vt narrat Ioſephus *x*; idcirco rex proprie, non vt falſus vocat ſub Iſidori nomine citatus nuper auctor, Tetrarcha dici debet.

Tetrarchæ & Regis nomen confunditur.

q lib. 5. c. 16. & 21.

r oratio. pro Deiotaro.

s cap. 14. 3.

t cap. 6. 14.

u cap. 2. 22.

x 18. Antiq. c. 8. lib. 19. c. 5. lib. 2. de bello c. 8. & 19.

Vt affligeret quoſdam de Eccleſia.] Philo *y*, atque Ioſephus *z* tradunt, hunc Herodem fuiſſe Iudaicæ religionis ſtudioſiſſimum, obſeruantiſſimumque, ac de vrbe ſub id tempus recuperato, confirmatove reuerſum regno, cum poteſtate in res
C etiam ſacras, in templum, atque ſacerdotium. Vt veriſimile ſit, tot rebus proſperis lætum, & gratificari volentem Iudæis, quib. ſe ſentiebat obſtrictum, animum applicuiſſe ad vexandam duriore iſta perſecutione Eccleſiam, qua non iam vulgares Diſcipulos, verum ipſoſmet petebat Eccleſiæ principes Apoſtolos.

Herodes iſte Iudaicæ religionis obſeruantiſſimus.

y in Flaccum.

z 18. Antiq. c. 8. & lib. 19. c. 5.

Verſus 2.] Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

OCCIDIT *autem Iacobum fratrem Ioannis.*] Iacobum, qui dictus eſt maior, vt docuimus capite primo *a*, cuique Chriſtus, ac fratri, fore prædixit, *vt calicem biberent* b.

a verſ. 13.

b Matt. 20. 23.

D Puto non diſtinctionis tantum cauſa ab alio Iacobo, vocatum hunc fratrem Ioannis, verumetiam dignitatis cuiuſdam gratia, quia Ioannes *vna erat ex præcipuis columnis Eccleſiæ* c. quemadmodum & eodem ſuperiore loco *d* monui denominatos fratres Iacobi minoris à Iacobo ipſo, propter eximiam eius opinionem ſanctitatis, atque auctoritatis.

Cur hic Iacobus Ioannis frater dictus ſit.

c Gal. 2. 9.

d cap. 1. 13.

Cur Iacobus iſte maior potiſſimum primus ad necem quæſitus ſit, ſuſpicari licet, quod ceu tonitrui filius *e* ſeipſum vt in nube non continens, etiam poſtquam Coapoſtoli abiiſſent in Gentes, vnus Hiſpanias, obita Iudæa, Samariaq; quamuis ad Iudæos ſolos, proſelytoſque prædicabundus petierit, quando *lapidato Stephano* f, *Eccleſia di*
E *ſperſa eſt*, quamuis *alii in Ieruſalem Apoſtoli remanſerint* g. Illuc enim peruenisse, ac ibi diu hæſiſſe, graui multorum teſtimonio, ac traditione confirmat Baronius *h*, & hodieque monumentum extat Virgini matri conſtructum Cęſarauguſtæ, Virginis eiuſdem monitu, ad Iacobum, Iacobi iuſſu, templum. Theophilactus certe, poſt Chryſoſtomum *i*, adeo ait acrem, grauem, moleſtumque Iudæis Iacobum fuiſſe, ac Herodi, vt cōmuni eorum ſententia, de medio ante omnes tollendus cenſeretur, magnumq; iudicaret Herodes munus, cum eum interfecit, Iudæis obtuliſſe.

Cur ad mortem primus ſit quæſitus.

e Mar. 3. 17.

f Act. 7. 58.

g eodem 8. 1.

h Notat. in 25. Iulii.

i in cap. 17. Matthæi.

Hieronymus *k* miratur Dei hac in re iudicium, cur iſtum Apoſtolum ſtatim Herodis pati ſententiam voluerit, Petrum cæteroſque Apoſtolos reſeruauerit. Cauſam vero eſſe poſſe dicit, vt

Cur Deus hunc ſolum non alios capite plecti voluerit.

k lib. 5. in c. 25. Ieremiæ.

ille in condemnationem Iudæorum occiſus ſit, hi doctrinæ Domini reſeruati ſint, ſicut Vrias Propheta ex Ægypto quo fugerat reuocatus, iuſſu regis Ioacim gladio percuſſus eſt a: Ieremias non item, qui iam tenebatur in carcere.

a Ier. 26. 23.

Debetur ſane Stephano titulus Protomartyris: at eſt inter Apoſtolos protomartyr Iacobus propriè quodammodo datus cæteris in exemplum Apoſtolis, nec, vt ille furentis impetu populi, ſed condicto lataq; damnatus à Rege iudicio, propter eam, quam attuli cauſam, & ob alia mirifica facinora ſeu in Hiſpania b, ſeu in Ieruſalẽ c, præcipue in cõfutatione, & conuerſione inſignium Magorũ Phileti, ac Hermogenis, de quibus mentio eſt in Pauli epiſtolis d, qui tamen poſtea redierunt ad ingenium, necnon illius ipſius, qui ipſum traxerat ad iudicium, cum ad ſupplicium eum quoq; comitatus, hominis conſtantiã obſtupuiſſet: qua de re poſt Clementẽ Euſebius e.

Iacobus protomartyr inter Apoſtolos.

b vt indicat Breuiarium Ambroſianum.
c vt eſt in Breuia. Toletano, & apud Abdiam, B. Antoninum, Vincentium, & alios.
d 2. Tim. 1. & 2.
e 2. Hiſt. c. 9.

Recitat Hieronymus f opinionem, paſſum Iacobũ die 2. Paſchatis. Obeſt quod Lucas paulo poſt narrat, dilatam Petri necem poſt elapſos Azimorum dies. Ado Treuerenſis g, & Callixt⁹ Papa h, paſſum ſcribit 25. Martij, eo ipſo quo multi Chriſtum crucifixum putant, die. In Menologio natale ipſius ponitur prid. Calen. Maij. Profecto Auctor noſter innuit, cum ſignificat mox Petrum detruſum in vincula poſt Iacobi mortẽ, hanc Iacobum ſubiiſſe circa tempus Paſchale, nec tamen præciſe, quo die celebratum eſt Paſcha, aut alio aliquo ex Azymis id accidiſſe perſuadet eadem loquendi formula, & Agrippæ quod dixi, ſtudium Iudaicæ religionis.

Quo die paſſus ſit.
f in cap. 89. Ezech.
g in Martyrologio.
h lib. de miracu. S. Iacobi.

Occidit.] Qui vitæ, ac necis apud Iudæos poteſtatem haberet, quo tempore ſuberant Romanis ſeu per Præſides, ſeu per Reges, docui alio loco. Summa nunc penes Herodem hunc poteſtas erat, conceſſu Romanorum, vt vidimus.

Gladio.] Negant Baronius i, & Iacobus Gretſerus k aduerſus eos, qui Caluarium montem à decollatorum capitibus nominatũ volunt, ſupplicium decollationis apud Iudæos in vſu fuiſſe: quæ eſt Hieronymi tamen & Bedæ opinio in Matthæum l, atque Ianſenij m. Videntur & mihi cum ratione negare, quoniã Iudæi, quos vltimo affecerant ſupplicio, ſepeliebant ad veſperam n; ita vt in eo monte non eſſent diſperſa, relictave capita: tum præterea, quia quiuis alius alibi in Palæſtina ſuppliciis reorum deputatus locus Caluaria, aut ſi, vt moris erat, editior foret, Caluariæ mons dici potuiſſet. Accedit quod Scripturæ de hoc ſupplicij genere apud Iudæos vſurpato non meminerunt, niſi iterum in nouo Teſtamento, cum de Ioanne Baptiſta o (quidquid contra dicat Petrus Gregorius p aſſerens pœnam hanc fuiſſe in Iſraelitica politia) vt neceſſe ſit cum dominatu, iureq; Romanorum id eſſe in illius gentis mores introductum, ac proinde ab auctore libri Sanedrim cum ſtrãgulatione, lapidatione, combuſtione, gladij quoque ſupplicium recenſitum.

Caluariæ mons à decollatorum capitibus non eſt dictus.
i 1. Annal.
k 1. de cruce, cap. 18.
l vterque in cap. 27.
m Concord. Euang. c. 143.
n Deut. 21. 23.
o Mat. 14. 10.
p lib. 31. Syntagm. c. 18.

In hiſtoria Regum q rex Iſrael minatus legitur cum iuramento, *quod non ſtaret eo die caput Eliſei ſuper ipſum*. Dauid r quoque obtruncauit Goliam. At Golias iam mortuus erat. Fieri quoque poteſt, vt rex ille voluerit ad exẽplum de interfecto cadauere caput eximi, ac publice proponi. Quo pertinet reſciſſum Holophernis caput ſ, & aliorum t. Fauet etiam ſententiæ noſtræ Sigonius u, docens nominatim veteres Scripturas necis tria ſola genera exprimere, combuſtionis, crucifixionis, lapidationis.

q lib. 4. Reg. 6. 31.
Quomodo in veteri Teſtamento reorum capita præſcindebantur.
r 1 Reg. 17. 51.
ſ Iudith 13. 10.
t 2. Machab. 15. 30. Iudic. 7. 25. & cap. 10. 4. Regum.
u 6. de rep. Hebr. c. vlt.

Cæterum præciſionem capitis honeſtiſſimum genus mortis ducebant Perſæ, teſte Xenophonte x. Sed Plutarchus y ait apud eos vſum fuiſſe, nõ gladij, aut ſecuris, verum nouaculæ. Maioris apud Romanos ignominiæ habebatur gladio, quam ſecuri cædi. Idcirco namq; Antoninus Caracalla, vt prodit Spartianus z, Dio, & Xiphilin⁹, improbauit, quod Papinianus, quem iuſſerat interfici, non gladio, ſed ſecuri percuſſus fuiſſet. Τοῦγε τὸν Παπινιανὸν φονεύσαντι, inquit Dio, ἐπετίμησεν, ὅτι ἀξίνῃ αὐτὸν, καὶ οὐ ξίφει διεχρήσατο: quod Spartianus verbis Caracallæ dixit alloquentis percuſſorem, *Gladio te exequi oportuit meum iuſſum*.

De capitis ſupplicio veterum mores.
x 8. Cyri inſtit.
y in Artaxerxe.
z in Geta, & in Caracalla.

Colligitur aperte differentia eadem inter ſecurim, gladiumq; ex Vlpiano a, cum diſſerit, vt pœna per ſententiam iam lata nec augeatur: nec minuatur. Durauit hoc animaduerſionis genus ſeu ſecuri, ſeu gladio, ſub Chriſtianorum perſecutoribus, vt conſtat ex Actis, & ex Martyrologio b, vbi de Diocletiano, meminitq; Prudentius c, ac longe etiam poſt Caſſiodorus d, qui de Italiæ rege Theodorico.

a l. aut damnum. § . ff. de pœnis.
b 24. Martij.
c in Periſte. hymno 1.
d lib. 1. Variar. epiſt. 40.

Imo Martyribus noſtris vita plerumque non poterat extorqueri per alia quælibet dira tormẽta, ſed per gladium, quaſi vererentur illos creaturæ aliæ expertes animæ, quos non male ferro armata hominis crudelis manus; nolente etiam Deo, qui aliarum vim rerum ad nocendum ſuſpendebat, humanæ impedire libertatem voluntatis, etſi memini quorundam obriguiſſe manuſque brachiaque carnificum, quæ cum gladio ad Martyrum reſecandas ceruices extenderant: nec aliqua quoque deſunt exempla ſecuri percuſſorum. Recitat ex Clementis Alexandrini ſeptimo hypotypoſeon Euſebius e, illum ipſum, qui obtulerat Iacobum Iudici ad martyrium, tandem ab illo promotum, confeſſum eſſe, ſe eſſe Chriſtianum, & ſimul capite plexum; cum Iacobus in via roganti, vt daret ſibi remiſſionem, reſpondiſſet, *Pax tibi*, atque exoſculatus eum eſſet.

Martyribus per alia tormenta quam gladio vita tolli non poterat.
e 2. Hiſt. c. 9.

Iam vero Iacobus tam cito ex hac vita ſubductus, & ad dexteram in regno admiſſus, relicta, vt ita dicam, fratri ſiniſtra longioris iſtius inferioris æui, quo pauciores, minoreſque hic viuens honores cõſequi ei licuit, hoc (vt poſt B. Antoninũ f affirmem) maiores, ac plures mortuus conſecut⁹ eſt, non ab Hiſpanis modo, apud quos iacet, ſed ab vniuerſo orbe Chriſtiano, qui religioſe ad ſacrum ipſius corpus viſendum effunditur, experiens ingentem vim diuinorum beneficiorum: qua de re permulta extant teſtimonia in Hiſpaniarum hiſtoriis g, atque in his, quæ traduntur à iam citato Antonino h, à Vincẽtio i, à Turpino k, à Ludolpho Bemburgenſe l, à Leone III. m à Calixto II. n, ab Innocentio II. o à Fortunato p, à Cæſario q, à Baronio r, ab Hiſtoriis Indicis, à Suida ſ, ab Iſidoro t, à Breuiario Toletano ex inſtitutione Iſidori, à Beda u.

f 1. p. Hiſt. tit. 6. c. 7.
g Luca Tudenſe, Antonio Beuter, Roderico, Vaſeo, Morales, Mariana.
Iacobus ex hac vita cito ſubductus.
h vbi ſupra, & 3. p. tit. 19. c. 13 § 2.
i lib. 28. Specul. hiſtor. c. 30. vſque ad 41.
k in vita Caroli Magni.
l lib. de vet. Franc. ſiue Germania Reg. c. 14.
m in epiſt.
n ep. & lib. de mirac. S. Iacobi.
o in epiſt.
p in epigram.
q 8. miracul. cap. 66.

Meminit Antoninus x votum peregrinationis Compoſtellanæ reſeruatum Papæ: quam peregrinationis celebritatem cœpiſſe potiſſimum ferunt Chriſti anno 1120. Militaris autem D. Iacobi ordo inſtitutus eſt ea occaſione ſub Alexandro III. & præter feſtum Natalis Apoſtoli celebrant Hiſpani Tranſlationis 3. Calend. Ianuarij, & miraculorum 5. Non. octobris, & Dedicationis Compoſtellanæ Eccleſiæ Calendis Iunij. Ornauit eam Carolus Magnus Eccleſiam munerib. & ipſo procurante Pontifices etiam dignitatib⁹.

Peregrinatio Compoſtellana quando cœpta.
r in notis, 25. Iulij. & Tom. 1. Annal. an. 9.
ſ in Herode.
t de vita, & morte Sanctor. cap. 73.
u in Collectan.
Eccleſia Cõpoſtellana dignitatibus ornata.
x ſupra 2. p.

Sed ni-

Sed nimis propter eas elatus Præſul eius contra Toletanum, compreſſus eſt in Concilio Lateranenſi, præſente Innocentio III. à Ruderico celebri Toletano Epiſcopo, & Hiſtoriæ Hiſpanicæ ſcriptore.

Is cum ibi negauerit fuiſſe Iacobum in Hiſpania, nec illi contradictum legatur, in dubium ſane reuocat quod ex vetere prius traditione dixi, ibi fuiſſe, & prædicaſſe hunc Apoſtolum a. Qua de cauſa Baronius quoq; ſecutus olim b antiquitatis fidem, poſtea dubitauit c: & iuſſu Clementis VIII. in emendato Romano Breuiario d reſtitutum eſt, *prouincia Hiſpaniæ Eccleſiarum traditionē eſſe, Iacobum Hiſpaniam adiiſſe, & ibi aliquos ad fidem conuertiſſe*, pro eo quod antea legebatur, *peragraſſe Hiſpaniam, ibiq; Euangelium prædicaſſe*, videlicet nulla mentione facta de traditione. Huic tamen, quę magni merito fieri ſolet, noluit Pontifex derogare. Petrus Damianus e vniuerſe docens in celebrandis feſtis Eccleſiam temporis rationem non habere; quo res illis exhibitæ contigerint, probat hoc exemplo de Iacobi feſto, ſicut & alio de feſto Petri ad vincula; quorum in iſto capite narratio continetur. De tranſlatione autem corporis huius Apoſtoli ad Hiſpanos, liber lectu dignus extat in Bibliotheca Benedictina (quem edidit ex ordine Cæleſtino Ioannes de Boſco amicus noſter) Anonymi auctoris, qui floruit ante annos 600. De Iacobi in Hiſpaniam aduentu atque prædicatione, duplicem Hiſpano ſcripſit idiomate diſcurſum Ioannes Velaſcus Caſtellæ Comeſtabilis, in omni ſcientiarum genere, vt ipſemet ſum expertus, non mediocriter verſatus. In eo nititur ad obiecta reſpondere, & Hiſpaniæ decus adeo magnum multis argumentis vindicare. Alios audio idem præſtitiſſe: vnum quem dixi, legi.

a Collectio Conc. Hiſpa. per Loaiſam pag. 290. & ſeq.
b in Notis, 25. Iulii.
c Tom. 9. Annal.
d 25. Iulii.
e op. 15. de Dominus vobiſcum, cap. 15. tom. 3. Bibl. Patrum.

Verſus 3.] Videns autem quia placeret Iudæis, appoſuit vt apprehenderet & Petrum. Erant autē dies Azymorum.

VIDENS *autem quia placeret Iudæis.*] His obſtrictum ſe ſciebat, vt dixi, ac videri Iudaicę religionis ſtudioſus volebat.

Studere ſubditum Principi placere minus mirum & nouum eſt; illum huius quodammodo mancipium fieri; & ad eius ſe voluntatem accōmodare, peruerſitas eſt quā maxima. Debet quidem placere ſubditis Princeps in bonum, quia non propter Principem illi, ſed ipſe propter illos, illorum voluntate, atq; electione, ſecundum ius Gentium deſtinatus eſt. Verumtamen qui hominibus placet, quoniam placet, non iuxta præſcriptum rationis, & placitum ſapientis, Chriſti ſeruus non eſt; confundetur, eo quod rectum ordinem confundit, *& Deus contriuit ipſum oſſibus*, hoc eſt, vi, ac robore facultatum, *ſpernet eum* f: tyrannicum id eſt, non regium. Alter Herodes ne contriſtaret Herodiadem, & diſcumbentes, obtruncauit Ioannem g: idem vt cum Pilato forte rediret in gratiam, illuſit Chriſtum h: Pilatus ne Cæſaris amicitiam perderet, perdidit ſua ſententia verū Iudæorum, & omnium regem i: remiſit Achis Dauid percharum ſibi, ſuoque optimum iudicio, quia Satrapis non placebat k: Darius à Satrapis item compulſus Danielem in lacum leonum coniecit *. Poſtremo, vt exemplis aliis profanis parcam, ſacriſque, Adamo peccandi occaſio fuit immodicus in vxorem amor, cui vt placeret, propoſitum ab ea pomū guſtauit l. Si quis vocem Græcam αἰτεῖν in ea ſignificatione accipiat, de qua dixi alias m, pro decreto quod Galli vocant *arreſt*, dicet indicari hoc loco Iudæis deliberatum, certumque fuiſſe à Rege, Petrum ad mortem depoſcere. Cæterum non de Petro ſumenda ſententia videtur, ſed de Iacobo, cuius quia Iudæis mors placuerit, incitatior Herodes factus ſit ad Petrum ipſum delendum.

Princeps debet placere ſubditis in bonum.
f Pſalm. 52. 6. Gal. 1. 10.
g Matt. 14. 9. 10.
h Luc. 23. 11.
i Ioan. 19. 12. & ſeq.
k 1. Reg. 29. 5. 7.
* Dan. 6. 24. & ſeq.
l Gen. 3. 6.
m cap. 6. 2.

Et Petrum.] Emphaſim habet particula &, tum ad primatum præſertim eius deſignandum, tum ſimul ad Iacobi nōnullam laudem, quem ſuſtuliſſe adeo vtiliter, ac belle ſucceſſerit, vt poſt ipſū quiſquis alius præter Petrum occidatur, nihil propemodum ad rei bene geſtæ cumulum habere acceſſionis cenſeatur.

Vis particulæ &.

Erant autem dies Azymorum.] Feſtum ergo vinculorum Petri Calendis Auguſti alia occaſione celebratur, vt docet Anonymus n (& Petrus Damianus o, idem annotans de feſto Iacobi Apoſtoli) ſeu incertus quodam proprio Sermone: nō enim credibile eſt tam ſæuos Iudæos adeo crudelem Herodem tanto ſpatio tenuiſſe Petrum in carcere, quem niſi obſtitiſſet religio Paſchalis feſti, vix eo, quo illum ceperant die viuere permiſiſſent. Occaſio celebrandi dictis Calendis illius feſti fuit, vt ait idem auctor, vt ſanctiore ritu pro Auguſto, Chriſtiani ſummus hierarcha Imperij, propter feliciorem victoriam, atque Ieroſolymitanarum Romanarumq; catenarum eiuſdem mirificum nexum, & præclara ipſarum ope edita miracula, coleretur. Qua de re conſulendus Baronius p, qui negat celebrari olim ſolitas Auguſti Calendas in honorem Imperatoris Auguſti: ſed eo die, vt refert Dio q, equeſtria certamina exhibita, quod illo ipſo Martis ædes conſecrata eſt.

n in Biblioth. bene. Tom. 4. in feſto S. Petri ad vincula. homil. 2.
o ſupra.
Cur Calendę Auguſti Petri vinculis ſint ſacræ.
p in Notis, ad Kal. Aug. & Tom. 5. Annalium.
q lib. 60.

Noti ſunt dies Azymorum, quorum Scriptura crebro meminit r. Græca vox ἄζυμοι, ſignificat panes infermentatos, quia non licuit Hebræis, dum vrgerent eos Ægyptii ad egrediēdum, maſſam fermentare. Voluit autem Deus quotannis in memoriā liberationis, vt agnum immolarent, ſoliſq; azymis per ſeptem dies veſcerentur. Si tamen computemus diem, quo immolabatur agnus Paſchalis; erunt octo dies azymi, quia illo etiam die azymis veſcēdum erat: atq; hoc pacto dies Paſchæ vocatur primus dies Azymorum ſ.

Azymi dies qui eſſent.
r Exo. 12. Leuit. 23. & 25. Nu. 28. Deut. 16.
ſ Matt. 26. 17. Marc. 14. 12. Luc. 22. 7.

Attamen computari non debet, ſed in fine, ſeu veſpera, & occaſu decimiquarti diei poſt comeſtum agnum, incipiebat decimusquintus, qui idem erat primus Azymorum, vt cōtra Rupertū Pererius t demonſtrat. Obſeruat autem Ribera u, eas vnico die ſolemnitates conſtitiſſe, quæ erant in memoriam beneficij à Deo collati, vno tantū die, vt Sabbatum, Paſcha, &c. Eſt namque ſeptimo die finita creatio x, & vno veſpere agnus immolatus in Ægypto y, nocte vero ſequenti Ægyptiorum primogeniti interfecti z: quando autē pluribus diebus beneficium datum eſt, ſeptem dies habuiſſe, quia ſeptenarius eſt numerus vniuerſitatis, atq; ſic in propoſito Hebręos pluribus diebus azyma comediſſe, hoc eſt, triginta, ſi credimus Ioſepho a: quemadmodum ob peregrinationem quadraginta annorum, quibus manſerunt in tabernaculis ſcenopegiæ, tabernaculorumve feſtum per ſeptem dies celebratur b.

t in cap. 12. Exod. diſ. 9.
u 5. de Templo c. 5.
x Gen. 2. 2.
y Exod. 12.
z infra 13.
a 2. Ant. c. 5.
b Leuit. 23. 36. 2. Mach. 10. 6.
c 1. Mach. 4. 56.

Sed quid dicemus de feſto dedicationis altaris, quod per dies octo durabat c? Fortaſſe hoc feſtum, quia magis ſpirituale, octauum quoque

A diem, qui repręſentat perpetuam ſolemnitatem, poſt ſeptem, quibus vniuerſum hoc tempus voluitur, habebat, qua ratione ſolemnioribus feſtiuitatibus Eccleſia octauas aſſignat, vt monent Scriptores rituum Eccleſiaſticorum, præſertim Amalarius *a*. Adde quod non Deus immediate, ſicut alia, ſed Machabæi feſtum id inſtituerunt *b*, quemadmodum & Salomon extructo templo ſolemnitatem fecit ſeptem diebus *c*. Herodes porro, ſiue Herodem in Eccleſiam incitantes Iudæi, occaſione ſolemnitatis abuſi ſunt ad edendum facinus tam inſigne. Teſtes ſunt Nicomedienſes martyrium paſſi natali die Chriſti *d*: teſtes Alexādrini, quos pſeudopatriarcha Georgius in Pentecoſte tam atrociter vexauit *e*: teſtis B Chriſtus ipſe Paſchali feſto actus in crucem: denique huiuſmodi exempla multa ſuppetunt in vtraque hiſtoria, profana, & ſacra. Videlicet vel vacantes religioni, ſibi homines minus cauent timentve: vel diuini oſor cultus inuiduſque dæmon ſacras ſolemnitates profanare ſtudet. Scite prouerbio ſuo Galli rem exprimunt, *A bon iour bon œuure.*

a lib. 4. de Eccle. offic. ca. 36 & 56.
b infra.
c 3. Reg. 8. 65.
d Hist. Eccl. & Martyrol.
e Hist. Eccl.

Verſus 4.] Quem cum apprehendiſſent, miſit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum, volens poſt Paſcha producere C eum populo.

Quaternio non eſt nomen officij.

TRADENS *quatuor quaternionibus.*] Quaternio non eſt officij nomen, vt Centurio, &c. vt velle tamen videntur Latini cum Beda fere omnes, ita vt is ſit qui haberet ſub ſe quatuor milites, ſicq; illi eſſent omnes viginti, ſed numeri, ſeu compoſitionis ex quatuor: quo modo dicitur quadruplicata charta: & ideirco quatuor quaterniones militum ſexdecim efficiunt, quemadmodum Oecumenius exponit, Græciq; alij, & vox ipſa Græca, τετράδιον, quæ hoc loco habetur, per ſe ſignificat, non ſecus ac τετράς.

Qua in re Suidas fallitur, cum τετράδιον, vel D τετράδυον, compoſita docet ἐκ τοῦ δὶς καὶ τέτταρα, ideoq; de ſenario; τετραδεῖον vero dici de quaternario numero, quin & quaternio vocatur: nullum enim diſcrimen eſt inter duo prima: vltimū ſuſpectum habetur: & nemo eſt, qui hos milites affirmet vigintiquatuor fuiſſe. Syrus vertit, *Eumque tradidit ſexdecim militibus cuſtodiendum. Fortaſſe* inquit Oecumenius, *vt ſingulis noctis vigiliis, hoc eſt, ternis inæqualibus horis, quatuor aduigilarent cuſtodes.* Arias Montanus arctam iſtam cuſtodiam extendit ad diem, atq; ſenis horis à ſingulis quaternionibus Petrum cuſtoditum. Aſſentior quidem: neq; enim in carcere vigiliarum, ſtationumve ratio E exacta habebatur: & qui maxime cuſtoditum volebant Rex, Iudæique, ſeu quod ſcirent ante decennium Apoſtolos carcere dilapſos, vel potius ab Angelo eductos *f*, ſeu quia vererentur, ne ob recentem Iacobi cædem, omni ſibi ratione Petrus conſuleret, non de die minus ſolliciti, quam de nocte fuerunt. De cuſtodia militum agam poſtea verſu ſexto.

f cap. 5. 19.

De voce Paſchatis.

Poſt Paſcha.] Hebræa vox eſt, quamuis in Chaldęam terminationem deflexa, & hoc ſemper modo à noſtro Interprete in nouo Teſtamento expreſſa: in vetere bis *g*, alias in eodem ſemper Phaſe, non Græca, quaſi ἀπὸ τοῦ πάσχειν, & à Paſſione Chriſti, vt eſt animaduerſum ab Hieronymo *h*, Auguſtino *i*, Nazianzeno *k*, eumque errorem ſecutus eſt Auctor Gloſſæ.

g 1. Eſd. 6. 19. Ezech. 45. 21.

Significat tranſitum, ab Hebræo verbo פסח *paſach*, non populi ex Ægypto, aut per mare rubrum per ſe loquendo, etſi his quoque vocis notio quadret, itaq; ſentiant Auctores graues *l*: ſed Angeli occidentis primogenita Ægypti pertranſeundo eorum domos, ac intactas relinquendo *m*. Affert hanc nominis rationem Hieronymus *n*. & rurſum Ioſephus *o*, quæ ſaltem ratio intelligenda eſt de prima celebratione Phaſe Hebræorum; diſerte namq; in Exodo exprimitur *p*. Nam in aliis videtur potiſſimum celebratus, & commemoratus tranſitus egreſſuſve Hebræorum ex Ægypto, & in Deuteronomio *q* id traditur.

In hoc loco nomine Paſchæ intellexit Lucas totam celebritatem Paſchalem, quæ ſeptiduana erat, complectens etiam ſolemnitatem Azymorum. Alibi autem ſumitur modo pro agno ipſo Paſchali *r*, modo pro die præciſo, in quo agnus immolabatur *ſ*, modo pro iis quoque ſacrificiis, quæ fieri ſolebant per ſingulos ſeptem illos dies *t*. Imitatur Iudæos Herodes, qui deliberantes de occidendo Chriſto dicebant *u*: *Non in die feſto*; ſimul voluit diuturniore cruciatu carceris, catenarum, famis, militum comitantium, grauius affligere.

h in cap. 26. Matth.
i in Pſal. 65. & Tractat. 55. in Ioan.
k oratio. de Paſcha.
l vt opinio eſt Aug. Tract. 55. in Ioan. 2. Vide Ioſeph. 3. de vita Moſis. lib. 2. lib. 17. Antiquit. c. 11. vel 12. Nazianzenus, oratio de Paſcha.
m Exod. 12. 11. 13. 23. 27.
n in cap. 27. Matth.
o 2. Antiqui. cap. 5.
p cap. 12. 11. 13. 27.
q cap. 16. 1. 2.
r 2. Paral. 30. 15. Luc. 22. 7. 1. Cor. 5. 7.
ſ Ioan. 6. 4. c. 13. 1. c. 18. 39. Luc. 22. 1.
t Deut. 16. 2. Ioan. 18. 28.
u Matth. 26. 5.

Producere eum populo.] Ἀναγαγεῖν. Syrus, *Vt traderet*; Lyranus, *exponere morti ad voluntatem populi*: Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ *x*, vt ipſe populus occideret eum, non ipſe Herodes, quemadmodum Iacobum, quia magis videbatur eis glorioſum, ſi ipſi occiderent eum, quia erat princeps Apoſtolorum. In ſexto verſu, vbi habetur: *Cum autem producturus eum eſſet*, Græce eſt, ὅτε δὲ ἤμελλεν αὐτὸν προάγειν, quod iterum Syra verſio explicat per verbum tradendi.

x in Acta Apoſt.

Producere quid ſignificet.

Verbum primum Græcum inter alias ſignificationes, vt educendi, extrahendi, emittendi, hanc etiam forenſem habet, quę eſt indicare ſceleris auctorem, & in eum tendere. Volebat Herodes videri iudicio agere, cauſaq; cognita; cui rei tempus dediſſet idoneum, ſimul conſulens religioni feſti, ſimul nullam emittens negotij perficiendi opportunitatem.

Verſus 5.] Et Petrus quidem ſeruabatur in carcere. Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.

Quis & vbi hic carcer fuerit.

IN *carcere.*] Qui non procul aberat à Regia, ait Auctor ſermonis de Catenis Petri apud Surium, & à militaribus cohortibus, quæ Petrum obſeruabant, præter aſſignatos quatuor quaterniones. Chryſoſtomus *y* præterea vult in intimū carcerem coniectum Petrum: Adrichomius *z* carcerem Betiſo ſeu Betirſo domui Pilati proximum facit; atq; eundem eſſe, in quem nunc Petrus, & alij antea Apoſtoli cum ipſo cōiecti ſunt. Sed qui deſcribunt loca ſancta, Petri carcerem cum porta ferrea ſtatuunt intra pomeria prope Caluarium montem, & vallem cadauerum, & portam ſtercoris, & eam quæ vocatur Eſſenorum.

y Homil. 8. in ep. ad Epheſ.
z in Theſauro terra ſancta.

Betirſo nomen cur conueniat carceri.

Nomen Betirſo conſentit, quaſi dicas *domum ſordium, eiectionis ſtercoris*: criminoſiores enim, vt fæx, ſordeſque, in eum carcerem teterrimum, ac fœdiſſimum deiiciebantur proxime locum ſupplicij extremi: pro aliis autem leuioribus reis alij

erant

erant carceres intra ciuitatem *. Conijcit non male Villalpandus noster *a* de primo illo carcere (qui poſſit cum Theſauro Meſſeniorum comparari, de quo Plutarchus *b*, & Liuius *c*, qui ſubterraneus erat ex quadrato ſaxo, imperuiuſque luci, & auræ: vel barathro Romanorum apud eũdem Plutarchum *d*, aut Athenienſium) poſſe intelligi verba Chriſti de tenebris exterioribus *e*, id eſt, de carcere qui tenebrarum nomine nonnunquam dicitur, externo illo, quem deſcripſimus; libenter aſſentior, & quicquid etiam ſit de iſto, in quo fuit nunc Petrus, non erat fortaſſe idem, in quo prius idem cum Coapoſtolis. Eadẽ de tenebris exterioribus ſententia Abulenſis *f*, & noſtri itẽ Pinedæ *g*, qui docere præterea, tenebrarum, caliginis, obſcuritatis vocib. carcerẽ deſcribi, vinculis quoq; tenebrarum; tenebricoſus n. carcer, & ibi aſtrictus mouere ſe non poteſt. Sic quos rudentes Interpres vocat in epiſtola Petri ſecunda *h*, Græce dici *σειραῖς ζόφου*, *catenas caliginis*: denique ita loqui profanos, vt tenebras ponant pro carcere. Lege caput quintum *i*.

* Ierem. 32. 2. & 37. 15. 21.
a in Appa. Vrbis, 11. & Ezechielem par. 2. lib. 2. c. 9.
b in Philopœm.
c Dec. 4. lib. 9.
d in Mario.
e Matth. 8. 12.
f Matth. 22. q. 17.
g lib. 10. verſ. 20.
h cap. 2. 4.
i verſ. 18.

Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.] His primum ſe armis Eccleſia, priuſquam materialibus, tueri ſolet, non more caſtrorum ſeipſam defendens, vt Ambroſius, ac Thomas Cantuarienſis dicebant: tametſi non contra perſecutores, ſed vt perſequi deſinant, orat. Conſpirans plurium oratio validiſſima eſt, vt cum Chryſoſtomo *k*, aliiſq; alibi *l* docui, hoc ipſo exemplo Eccleſiæ orãtis pro Petro. Fauet maximopere Petri ſuper omnes primatui, quod pro illo vno incumbit Eccleſia orationi, nõ alias vnquã pro alio (quod quidem legatur expreſſum) aut pro Iacobo nuper interfecto. Adeo Petrum omnes amabant, ac æſtimabant, vt ſe qui pro tãto orarent viro, indignos vel non reputauerint, vel ne cogitauerint quidem. Oratio ſine intermiſſione, hoc eſt, vt Iacobus loquitur *m*, *aſſidua*, & vt hic denotat dictio Græca *ἐκτενὴς*, *continuata*, & longa ad impetrandum efficacior eſt. Euchitarum vero, qui nunquam ceſſandum putant, ſuperſtitioſa, & impoſſibilis, contra quos alias diſputatum eſt *n*.

Orationis vſus & vis quanta.
k Homil. 3. de incomprehenſibili Dei natura, & hom. 2. in 2 ad Corint.
l cap. 1. 14.
m cap. 5. 16.
n cap. 1. 14.

Ea oratio, quæ celebratur potiſſimum in Italiæ præcipuis vrbibus, recurrente ſua ſingulis tẽplis vice cum apparatu, & expoſitione venerabilis Euchariſtiæ, hinc fortaſſe traxit exemplum, etſi ſpatium horarum quadraginta ex Dominica ſepultura, quæ tot durauit horas, ſumptum videatur. Sed meminiſſe oportet ſolam multitudinem orando nihil poſſe, niſi virtus acceſſerit, vt paulo ante citatus Chryſoſtomus *o* monet. Inde præterea traxiſſe documentum potuit Eccleſia tam crebro pro Domino Apoſtolico deprecandi officia diuina celebrando. Edidit Angelus Sangrinus opuſculum de oratione quadraginta horarum. Meminit Nicephorus *p* monachorum *ἀκοιμήτων*, hoc eſt, *inſomnium*, qui perpetuis hymnis canebant Deo tres in cœtus diuiſi.

Quæ celebratur in Italia, vnde originem traxerit.
o Homil. 2. in ep. 2. ad Cor.
p lib. 15. c. 23.

Verſus 6.] **Cum autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus: & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem.**

CVm *autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat.*] Syriace, *Et in illa ipſa nocte, cum diluculo tradendus erat.* Quandiu in carcere fuerit Petrus, exacte non liquet: aliquanti certe interceſſerunt dies, per quos qui orabatur ab Eccleſia Deus, atq; à Petro etiam ipſo, vt reor, non tã pro ſe, quam pro Eccleſia, diſſimulauit, nec exaudiuit, ipſum expectans neceſſitatis articulum, is, qui *adiutor* dicitur *in opportunitatibus, in tribulatione q*. Exiſtit videlicet hoc modo magis vis diuinæ potentiæ rebus iam prope deſperatis: diſcimus nunquam de Deo deſperare, ſed perſeueranter orare, permittentes ipſi omnes articulos temporum, & rerum noſtrarum prouidentiam.

Quandiu in carcere fuerit Petrus.
q Pſal. 9. 10.

Erat Petrus dormiens.] *Κοιμώμενος*. Eſt autem *κοιμᾶσθαι*, non ſimpliciter, ac vtcunq; dormire, ſed, vt ait Euſtathius *r*, *ἀνακλίνεσθαι, ἢ, ὡς εἰς ὕπνον ἀνακλίνεσθαι*, *cubare, & inclinare ſe ad dormiendum*. Itaq; cubabat, & iacebat, dans corpus ſomno Petrus, vt ſequens hiſtoriæ contextus docebit. Sopiti ſomno ſenſus ſolutum cura animum indicant: talem Petro tunc fuiſſe, & hoc loco, & in expoſitione epiſtolæ ad Epheſios notauit Chryſoſtomus *s*, vbi confert Petri carcerem iſtum cum carcere Pauli, & Silæ *t*: *Hi vigilabant*, inquit, *& hymnos canebant, quoniam iam flagris caſi fuerant, & totũ eorum negotium confectum erat. Petrum futuri expectatio conturbare poterat. Dormit corpore Petrus, corde ad Deum vigilat, Deus vero cuſtos ipſius nec dormitat, nec dormit u*.

r in Iliad.
Petrus dormiens quid doceret.
s Hom. 8.
t cap. 16. 25. & ſeq.
u Pſal. 120. 4.

Inter duos milites.] Magna cautio, cuſtodia arcta. Neſcio eſſentne hi duo milites ex numero quatuor quaternionum. Fieri poteſt, ſiquidẽm non omnes illi ſimul eodem tempore adhibebantur ad cuſtodiam. Secus tamen factum magis credo, ac pluribus paulum à ſe diſtantibus locis milites diſpoſitos, vt cuſtodia tutior ac munitior fieret. Adeo accurata tot circumſtantiarum commemoratio, facit ad magnitudinem, ſplendoremque miraculi.

Milites duo ista qui eſſent

Quatuor difficultates cumulant cuſtodiam, ait Gloſſa, *carcer, milites, catena, cuſtodes*. Tempore Imperatorum, & vbi Romano agebatur iure, militib. rei tradebantur in cuſtodiam. De duobus militibus meminit Modeſtinus *x*, ac mentio eſt cuſtodiæ militaris, quæ Græce *φρουρὰ στρατιωτικὴ* nominatur Iure ciuili *y*. Nec tamen huiuſmodi cuſtodia carceralis ſemper erat, imo ab hac eam diſtinguit Conſtantinus, dum fiſci debitores in carcerem duci vetans ita præcipit *z*: *Contineantur aperta, & libera, & in vſu hominum inſtituta cuſtodia militari*. Cyprianum narrat Pontius *a* ductum, ac ſuſceptum ab ſtatore officij Proconſularis. Reſcripſit Plinio tamen Traianus, vt per publicos ſeruos in Bithynia cuſtodiæ adſeruarentur, quod ea ibi cõſuetudo obtinuiſſet *b*. Milites fuiſſe, qui Apoſtolos carcere incluſos cuſtodiebant, vt vidimus capite quinto *c*, æque conſentio: de cuſtodiis etiam ab iiſdem adſeruatis in caſtris, atque in Prætorio, capite 21. *d* atque 23. *e* videbimus, & Ioſephus *f* mentionem facit.

Mos antiquus cuſtodiendi carcerem.
x l. vlt. ff. de cuſto. reo.
y lib. 12. C. ex quibus cauſis maior. l. ſeſ. & ſ. [illegible] ff. quæ tantomodo, & l. Autocrator. ff. de appellat.
z tit. 12. C. de exactor. tribut. lib. 10.
a in vita.
b lib. 10. epiſt. ad Traianum.
c verſ. 18.
d verſ. 24.
e verſ. 10. & 35.

Igitur quia plerumq; milites ad ipſam carcerum cuſtodiã adhiberi ſolebant, ipſum cuſtodiæ nomen, quod Græcus Euangelii Matthæi Interpres retinuit, & alii Scriptores Græci, carcerẽ ſignificat; & quatenus dicitur de aſſeruatione ſontium, definit Suidas *g* illam hoc modo, *Κουστωδία τὸ τῶν δεσμωτηρίων ἐπικείμενον στράτευμα, σύστημα στρατιωτικόν*. Cum Perſeus Rex Macedo captus à Paulo Æmilio cuſtodiretur in carcere, milites morã in eo cuſtodiendo pertæſi, vigilia ipsũ extinxerũt, ſomnũ capere illi nõ permittẽtes *h*. Mitius agitur cum Petro, vel potius crudelius, vt ad

Cuſtodiæ nomen pro carcere, & quare.
f 18. Antiq. c. 8.
g verbo, Cuſtodia.
h Plutarc. in Æmilio.

infamem mortem non diu poſt conſeruetur. De Petro poſſit illud apte vſurpari ex Pſalmo *a*: *Si dormiatis inter medios cleros*, id eſt, inter pericula, vt ibi expoſuimus, *pennæ columbæ deargentatæ*, &c. id eſt, erunt ſic candidiſſimæ columbæ, quas venerabantur Aſſyrij, nec edere aut occidere vllo modo audebant.

a Pſal. 67. 14.

Vinctus catenis duabus.] Omnium more gentiũ vinculis continebantur, qui carcere includebantur. Manus, pedeſq; Arrianus *b* ſcribit ſolitos deuinciri. De Paulo narratur inferius, quod à Tribuno ſit iuſſus alligari catenis duabus *c*, vt nempe vna pedes, altera manus ſtringeret; ſic n. Agabus vaticinando ſignificauerat, cum Pauli zonâ ſibi ipſi manus, pedeſque alligaret *d*. Triplicem geſtaſſe teſtatur Suetonius *e* coniuratos ſub Nerone catenam.

Vinculis continebantur omnium more gentium, qui carcere detinebantur.
b lib. 1. c. 1. 18.
c Actu. 21. 33.
d Actuum 21. 11.
e in Nerone. c. 36.

Petrum pedes conſtrictos habuiſſe non apparet, cum poſtea dicantur catenæ de manibus eius cecidiſſe, & iuſſus calceare caligas, pedum indumentum. Haud dubium quin ex ferro catenæ, vt plurimum forent. Æthiopas Herodotus *f* refert aureos reis compedes iniecisse: Plutarch⁹ *g* quoque, ac Dio Chryſoſtomus *h*: hos, opinor, idem cum prodit Tertullianus *i*, ſub nomine Barbarorum intelligit. Crœſum à Cyro ea ratione vinctum, hi verſus teſtantur *k*:

Vincula carceratorum antiquitus quæ fuerint.
f lib. 3.
g in Erotico.
h ora. περὶ [illegible]
i lib. de habitu muliebr. c. 7. & lib. de cultu feminarum. cap. [illegible]
k in ludo ſeptẽ Sapientum.

Vinctumque pedicis aureis ſecum iubet,
Reliquum quod eſſet vitæ, totum degebet.

Ammianus *l* Arſacem regem à Sapore catenis ſcribit argenteis ligatum. Alioqui fuit quædam ἀδεσμ☉ & ἐλεύθερα φυλακὴ, ſine vinculis liberaque cuſtodia, qualem expertum Paulum hiſtoria noſtra bis tradit *m*, olimq; apud Senatores, alioſque Magiſtratus habebantur tales pro Senatoribus honeſtioribuſve alijs viris cuſtodiæ, vt in vniuerſum meminit Hieronymus *n*, & de Lentulo, & cæteris coniuratis Dio *o*.

l lib. 27.
m Act. 23. 10. 35. c. 28. 30.
n con. Vigilan. o lib. 37.

Quia vero apud Senecam *p* reperio, quod eadem catena, & militem cuſtodem, & reum (quę vocat cuſtodiam) copulabat; & perſpicuũ extat huius rei exemplum in Ioſephi hiſtoria *q*; adducor facile vt credam, hinc & hinc cum medio Petro vtrumque militem colligatum fuiſſe: auctore fortaſſe ipſomet Agrippa, qui id in ſeipſo aliquãdo expertus erat, eſtq; is, de quo Ioſephum ſcribere modo dicebam. Chryſoſtom⁹ *r* id plane aſſerit. Solum excipi poſſet, quomodo milites; cũ de manibus Petri catenæ ceciderunt, non aduerterint: Sed qui nec aduerterunt alia, nil mirum ſi hoc illos etiam latuerit. Arias Montanus notat, quod milites ſinguli tenebant ſingulas catenas, quibus erat vinctus Petrus; vt duriori cuſtodia vteretur, & intra carcerem, & extra portam nemo, aut eum adire, aut accedere poſſet, cum intus, & foris omnia eſſent munita.

p epiſt. 5.
An vna eademque catena Petrum, & militem cuſtodem copularet
q 18. Antiq. cap. 8.
r Hom. 9. in Matth.

Quæ tam multis locis Chryſoſtomus adeo magnifice deprædicat de Pauli catenis, & vinculis, hæc in catenas Petri æquo poſſunt iure transferri, quas indicto etiam feſto cẽſuit Eccleſia venerandas, vt cuius in ligandis, ac ſoluendis alienis ſpiritualibus vinculis, quib. nulli, niſi reuera nocentes tenentur, imo quæ nocentes non tam arcent, quam faciũt, poteſtas eſt in Eccleſia princeps, & præcipua, eiuſdem quoque vincula pro Chriſto geſtata à cunctis fidelibus in honore habeantur ſolemniore ritu. Nam & Pauli vinculis vim tributam miraculorum teſtis Gregorius *ſ*. Dixi verſu 3. feſtum vinculorum Petri, ſiue Dedicationis S. Petri ad vincula celebrari Kalendis Auguſti. Ita Martyrologia quidem omnia, & plures Latini Patres, cum Græci de his catenis ſolemnitatem inſtituant ad 17. Kalendas Februarij.

Cur Catenarum Petri feſtum celebretur in Eccleſia.
ſ lib. 3. epiſt. 30. lib. 11. ep. 49.

Ex duabus Ieroſolymitanis hiſce catenis, Eudocia Theodoſij iunioris vxor) non Eudoxia Arcadij, vt ſcripſit Beda *t*, ſeu alius apud eum) quas, quando iterum obiret religionis cauſa pia Ieroſolymorum loca, ab Epiſcopo Iuuenale dono acceperat, anno Chriſti 436. vel 437. alteram Conſtantinopoli collocauit in templo S. Petri *u*, alteram miſit in vrbem ad filiam Eudoxiam Auguſtam Imperatoris Valentiniani vxorem. Hæc munus ad ſacrum in Baſilica repoſuit montis Eſquilini anno 438. vbi præterea mirabiliter catena, quæ Petrum Romę in Mamertino ſtrinxerat, hactenus pie cuſtodita *x* (quam Balbina virgo Romana Alexandro Papa hortante cõquiſitam diligenter inuenerat) coaluit aptiſſime cũ Ieroſolymitana, perinde ac ſi gemina, & omnino par foret. Mendax eſt ergo Pſeudo-Hieronymus *y* (is inquam qui falſo ſibi Hieronymi ſumpſit nomen) dum ait ex Conſtantini decreto inſtitutam hanc ſolemnitatem. Decipitur etiam Hiſtoria Scholaſtica *z*, cum affirmat vtramque catenam eſſe Romæ, quod tamen etiam cecinisse hoc Arator videtur verſu:

Vbi catenæ iſtæ Petri aſſeruentur
t Serm. de vincula Petri.
u ∞ oratio de vinculis Petri apud Sur Tom. 4. quæ eſt aut Procli, aut Germani, ſed non Chryſo. quos ⟨[illegible]⟩ tempore fuerant [illegible].
x vt eſt in Actis Alexandri Papæ.
y epiſt. ad Baſiocinum de vinculis Petri, Tom. 9. operum Hieronymi.
z in hiſtor. Actuum, cap. 67.

——Manet omne per æuum
Pignoris huius apex, & ſyderis obtinet inſtar
Corpore quod Petrus ſacrauit, & Angelus orat,
Hic ſolidata fides, hic eſt tibi Roma catenis
Perpetua ſalus, harum circundata nexu
Libera ſemper eris, quid enim non vincula præſtant
Quæ tetigit qui cuncta poteſt abſoluere?——

Tanti pretij æſtimatæ ſunt hæ catenæ multis coruſcantes miraculis, eo præſertim quod Breuiarium Romanum recenſet, atq; Sigebertus in Chronico anni 969. vt pro ingenti munere limaturæ mitterentur aureæ claui incluſæ primariis viris de Dei Eccleſia bene meritis, à Romano Pontifice, quemadmodum conſtat non ex pluribus duntaxat epiſtolis Gregorii *a*, verumetiam ex iis, quas ante illum conſcripſerunt inuicem Iuſtinian⁹ V.C. poſtea Imperator, & Hormiſdas Papa. Recitantur epiſtolæ iſtę à Baronio *b*, qui de toto quoque hoc argumento diligenter tractat *c*.

Quanto pretio habitæ ſint.
a lib. 5. epiſt. 6. lib. 6. epiſt. 23. lib. 1. epiſt. 25. 29. 30. lib. 2. epiſt. 7. lib. 11. epiſt. 49.
b Tom. 7. Annal.
c Tom. 5. Annal. & in Notis Martyrol. 1. Aug.

Is, quem dixi, auctor orationis citatæ à Surio, narrat, quod catenas in carcere derelictas ipſi Herodis miniſtri, quibus diuinæ cognitionis lumen effulſit, clàm ſuſtulerunt, & apud ſeipſos veluti theſaurum quendam eas conſeruarunt, donec tandem, illo nempe tempore, quod ſuperius notatum eſt, Conſtantinopolim vna tranſlata eſt. *Aliquando*, inquit Tertullianus *d* antea citatus, dũ agit de catenis aureis, *reuera inuentum eſt, quomodo & aurum non ametur*. Sed reuera inuentum etiam eſt, qua ratione ferrum ametur, & auro præferatur, ac omni lapidi pretioſo id, inquam, ferrum, quo venerandum Petri corpus preſſum & maceratum eſt. Imperatrix Helena Chriſti crucem, Eudocia Petri vincula inuenit.

d lib. de habitu muliebr. cap. 7.

Verſus 7.] Et ecce Angelus Domini aſtitit, & lumen refulſit in habitaculo: percuſſoque latere Petri, excitauit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

ET *ecce Angelus Domini aſtitit.*] Ex ſyro Syrus vertit, *Aſtitit ſupra eum*; cum tamen in Euangelio, quan-

Quomodo Angelus aſtare dicatur.

[illegible] 2. 9.

lio, quando Lucas a ait de Angelo, qui paſtoribus apparuit, ἐπέστη αὐτοῖς, & noſter Interpres reddat, *ſtetit iuxta illos*, ipſe etiam ſimpliciter explicet, *venit ad eos*. Quæ interpretatio melior eſt; Angelus enim vt vbiq; ad colloquendum venit eo modo, quo ſolet homo ad hominem; quod fit commodius, cum colloquentes iuxta ſunt, quã ſi alter emineat: & præpoſitio ἐπὶ, ſignificat *in, ante, iuxta, ſupra*, &c. Clauſo carcere intrauit Angelus, vt paulo poſt dicemus.

Lumen Angelorum vnde proueniat.

b Luc. 2. 9.

c Mat. 28. 3.

Lumen refulſit in habitaculo.] Siue ex corpore, quod Angelus aſſumpſerat, eiaculatum, ſiue aliunde allatum ab eodem, ſiue à Deo productum. Epithetum Angeli ſancti eſt, vt Angelus lucis dicatur. Cum Angelus Domini ſtetit iuxta paſtores, qua nocte Chriſtus erat natus, *claritas Dei circumfulſit b*: cum apparuit in monumento iam ſuſcitati Chriſti, *erat aſpectus eius ſicut fulgur c*.

Non ita in vetere Teſtamento fulgentes apparuerunt Angeli, vt in nouo.

d cap. 2.

e Act. 9. 3. & 22. 6.

f Homil. 8. in ep. ad Epheſ. & hoc loco.

g 1. Reg. 26. 12.

Non ita leguntur Angeli fulgentes apparuiſſe in vetere Teſtamento; debebatur hoc veritati, & luci legis nouæ, quæ fugauit vmbras, & tenebras antiquæ, orto Sole iuſtitiæ. Obſeruauit id Beda exponens Euangelium Lucæ d. Haud dubium, quin externas noctis tenebras nuncius natalis Chriſti, & hic viſitator Petri Angelus ſua voluerit luce diſpellere. Quandoq; tamen ſola quæritur in claritate, quæ etiam δόξα dicitur, gloria, ſeu maieſtas, vt cum Saulum medio die *circumfulſit lux de cælo, & perculſus e*. Hoc lumen, inquit Gloſſa, aliiq; Latini, *ſoli Petro præbitum eſt, nec aliis refulgebat*. Id quoq; ait Chryſoſtomus f, & ne putaret Petrus ſpectrum eſſe. *Sopor Domini ſuper alios irruerat*, vt in Saulem, & exercitum ipſius g, quando *Dauid etiam abſtulit Saulis haſtam, & ſcyphum*. Eo mirabilius, & gratius lumen affulſit, quod carcer ille, vt ante diximus, teterrimus, ac obſcuriſſim⁹, ne de die quidem quicquam lucis admitteret.

Punctum lateris Petri quid indicet.

h Ioan. 19. 34.

i Gen. 6. 16.

k Gen. 2. 21.

Percuſſoque latere Petri.] *Alte namq; dormiebat: & ne exiſtimaret*, ait Chryſoſtomus, *rem eſſe ſolum lucis, Petrum Angelus pupugit*. Allegoricum eſt quod Arator, Beda, aliique notant de puncto latere Chriſti h, vnde fluxit Eccleſia, de porta in latere Arcæ i, & de Eua quæ exiit ex latere Adam k, vt Petrus intelligat, omnis in ſe decus Eccleſiæ cõſiſtere. De tropologia dicam in fine præſentis hiſtoriæ.

Quare Petrus iubeatur velociter ſurgere.

l Act. 22. 18.

Surge velociter.] Quod ait, *velociter, non trepidantis eſt*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius, *ſed ſuadentis, ne cunctetur*. Paulo oranti in templo Ieroſolymitano, & mentis patienti ſtuporem, dixit Chriſtus: *Feſtina, & exi velociter ex Ieruſalem l*. Videlicet non verebatur Angelus anguſtias tẽporis, & moræ periculum: cohortatione ad agendi celeritatem, & deſiderium liberationis declarauit, & ſopitum expergefacere, magiſque expeditum reddere voluit. Duo hæc verba innuunt ſummam diligentiam & alacritatem, cum primũ, vt alias dictum eſt, per ſe huiuſmodi vſum habere ſoleat, imo & locum ſubire aduerbij hortantis, & vrgentis. Hoc loco ſimul ſignificat mutationẽ ſitus: iacebat n. & decũbebat dormiens Petrus.

Quomodo catenæ de manibus Petri cecidiſſe dicantur.

m Homil. 7. Tom. 3. Bibl. Patrum.

n Act. 16. 26.

o orat. de his vinculis apud Surium, ſiue in Tom. 4. Bibl. hom.

Et ceciderunt catenæ de manibus eius.] Excuſſæ nimirum ab Angelo, &, vt Macario m placet ſeniori, effractæ, cuius Angeli in corpora poteſtas exercetur per motum localem. Hac eadem ratione vel per terræmotum Angeli etiam opinor opera factum, vniuerſorum, qui eodẽ carcere cum Paulo tenebantur, vincula ſunt ſoluta n. Proclus o caſum catenarum deputare videtur imperio ac verbis Angeli, & argumentum hoc eſſe, Angelum illum bonum fuiſſe, viſionem veram. Imperio, ac verbis aſcribitur, quod proxime poſt illa conſecutum eſt, etſi vim non verba, ſed operatrix Angeli facultas habebat.

Ratiocinatio autem de Angelo bono probabilis eſt, ſi aliæ circumſtantiæ attendantur: per ſe, nõ neceſſario concludit, quia cacodæmoni quoque huiuſmodi effectum operari difficile non eſt. Quia nihil de decidentibus catenis ex pedib. affertur: illi forſan colligati ferro non erant.

Verſus 8.] Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere, & calcea te caligas tuas. Et fecit ſic. Et dixit illi: Circumda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me.

Cur Petrus præcingi iubeatur ab Angelo.

p ſupra.

q Hom. 8. in ep. ad Epheſ.

r l. 1. de inſt. renunt. cap. 2.

s hoc loco.

t Act. 21. 11.

u Mat. 3. 4.

x 4. Reg. 1. 8.

PRÆCINGERE.] *Ad eximendum Petro metum*, inquit idem Proclus p, *quomodo diſpoſitas militum cuſtodias pertranſiret, tanto Angelus illum auxilio, ac præſidio munitum confirmat, vt otioſe pallium induere, atque ſandalia, & laxatam aſtringere veſtem poſſit*. Præterea hic oſtenditur, nullum in vincto dolum extitiſſe, neque fugam, cum ſine catenis in magno otio, & quiete induens ſe proſilierit, vt obſeruat Chryſoſtomus q. *Propter carceris rigorem ligamenta ad horam laxauerat*, inquit Beda, *vt tunica circa pedes demiſſa frigus noctu vtrumque temperaret*. Idipſum repetit Hiſtoria Scholaſtica, & alii, inde etiam tropologice inferentes, nonnunquam fas eſſe tenorem diſciplinæ remittere. Caſſianus r item innuit, confirmatque recte monachum vti cingulo, quod eo Petrus s, & Paulus t, & Ioannes Baptiſta u, & Elias x, ac Eliſæus ſint vſi. Subdit Angelum monuiſſe, vt præcingeret ſe Petrus, quia viderat eum ob refectionẽ nocturnæ quietis, paulisper defeſſa membra ſolita cinguli obſtrictione laxaſſe.

Iudæi quas veſtes ſolebant geſtare.

y Ioan. 13. 4.

z Luc. 12. 35.

a vt apud Plau. in Am. act.

b 3. Reg. 20. 11.

c lib. 1. epiſt. ep. 74.

Conſueuerant Iudæi oblongas geſtare veſtes, vt nunc paſſim Orientales, quas cum quieſcebãt, ſolutas relinquerent: cum quid operis, itinerisue faciebant, religarent, & attollerent: vt patet tum exemplo Chriſti lauantis pedes Diſcipulorum y; tum parabolæ, quam idem affert de præcingendis lumbis z; & valde crebra mentio eſt huius rei in Scriptura, necnon apud Scriptores profanos, quibus etiam cingere eſt militare a. Vnde prouerbium b; *Non glorietur æque accinctus, vt diſcinctus*, hoc eſt, is, qui adhuc in belli diſcrimine verſatur, perinde vt qui iam victoria potitus, arma depoſuit. Iſidorus Peluſiota c Galilæorum pauperes vti ſolitos ſcribit veſtimento retractum conſuto, cuiuſmodi eſt, quod pectorale nominant; ac talem fuiſſe Chriſti tunicam inconſutilem.

Cingi, & accingi, ſuccingi, & præcingi, quid differant.

d in Pſal. 92.

e in cap. 12.

Non laboro nunc de differentia, quæ ab Auguſtino d affertur inter cingi, accingi, ſuccingi, præcingi, vt primum ſit operaturi, ſecundum pugnaturi, tertium ituri, quartum miniſtraturi; confunditur enim quandoque horum verborũ ſignificatio. De vario præcinctorum, aut cingulorum genere accommodate ad mores Toletus in Lucam e. Fortaſſe colligat aliquis non nudum in ſola interula iacuiſſe Petrum, ſed cum veſte; ſolum enim iubetur ſe præcingere.

Quomodo Petrus dicatur præcingi, vel ſuccingi.

Ita quidem ſane incommode ſine lecto, & culcitra dormiſſe, Petri non ſolum paupertas, ſed barbara etiam aduerſariorum perſuadet crudelitas, duoque milites, inter quos medius quietem capere cogebatur: attamẽ præcingi, vel ſuccingi dicitur & is, qui tunicã ſuper nudo, verbi gratia, vt more noſtro loquamur, ſuper thorace, & ſemoralibus, non ſolum ſuper interula circumponit, vt idem Petrus apud Ioannem a, vbi eſt verbum διεζώσατο, ſicut hic περιζῶσαι; etſi ibi, ſed profecto minus probabiliter, Euthymius contendat Petrum veſtem duntaxat diſcinctam, quæ ſine manicis eſſet, & vſq; ad brachia proiecta, præcinxiſſe. Non credo nunc eſſe ſermonem, ſicut tamen voluit Petrus Comeſtor b, de cingulo duro, quali vterentur Prophetæ, & Apoſtoli, vt ipſe quoque dicit, propter afflictionem carnis.

Calcea te caligas tuas.] Ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, *Subliga ſandalia tua.* Suſpicatur Iacobus Lopez Stunica c, legendum per υ, ὑπόδυσαι, *ſubindue*: ait tamen retineri poſſe lectionem, quæ extat, vt ad calceorũ corrigias referatur. Gloſſa interlinearis tradit eſſe calceamenti genus. Lyranus, quod non habet ſuperne corium, quale, inquit, quod Galli nominant *galoches*. Sandalia apud Græcos ſæpe ſunt muliebria calceamenta elegantiſſima, vt ait cum Polluce d Turnebus e, necnon Petrus Victorius f: aliquando ſoleæ, quibus domi vtebantur viri. Iſidorus g caligas, aut caliculas à ligãdo, vel à callo dictas, inter genera calceamentorum ponit, alii gallículas, vnde Gallicũ illud *galoches*. Hieronymus h quæ Latine in Eſaia dicuntur *calceamenta*, confundit cum ſandaliis, & caligis: alii caligam cum compagio, vel campago, & cambago, ſeu campaco, de quo Rhodiginus i, & Petrus Pithœus k: ſitq; de illo mentio iure Canonico l: quidam cum crepida quæ ſit ſolea, ſuperiorem partem pedis detectam relinquens in ea duntaxat per corrigiam illigata, quã vocare poſſimus calceum feneſtratum. Hoc loco arbitror integros calceos intelligi, ideoq; eſſe apud Matthæum m, quæ Interpres dixit ὑποδήματα, & Lucas etiam in Euangelio n, quæq; ille apud Marcum o ſandalia, ita vt Chriſtus calceorum vſum permiſerit, tot nimirum itinera pedibus facturis Diſcipulis, abuſum cohibuerit, ne præ nimio de futuro ſollicitudine, vt ait Iuuencus p, *nec plantis tegmina bina* circumferrent, ſicut neq; duas tunicas, &c. Id non intelligentes Ægyptii illi monachi apud Caſſianum q, calceamenta velut interdicta Euangelico præcepto recuſabant. Hieronymus r negat Chriſtum caligas, ſeu, vt ipſemet exponit, calceamentorum onus, & vincula pellium habuiſſe; tum quia milites veſtimentis illius ſorte diſciſſis, caligas non habuerunt, quas tollerent; tum quia non poterat habere Dominus, quod prohibuerat ſeruis. Atqui forſan ratio tam vilis rei habita non eſt à militibus: Chriſtus autem quomodo Diſcipulis inhibuerit, iam diximus.

Septuaginta crebro vocem τῶν σανδαλίων exprimunt, pro qua editio Latina *calceamenta* s, & Hebræa habet נעל *nahhal*. Fauet præterea quod habetur in Geneſi t: *A filo ſubtegminis vſque ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua ſunt.* Vbi etiam eſt dictum nomen Hebræum, & Græcum ὑπόδημα, Ioannes Ferdinandus noſter u exiſtimat ſandalia non pedum eſſe, ſed tibiarum, quaſi dicas tibialia. Sed quæ modo attuli, penit' obſtant, maxime teſtimonia veteris Teſtamenti, quæ non poſſunt aliter intelligi, quam de pedum geſtamine; & vt caliga eo modo interdum vſurpetur, nõ tamen vnquam ſandalium, quod ſciã; id vero optimus Auctor Donatus præter citatos exponens Terentium x Græca voce Latine loquentem, docet eſſe calceamentum: & τὰ πέδιλα ſine dubio talaria calceamenta vertunt periti Interpretes, ſeu calceamenta, ſeu ſandalia: denique Syra dictio טלרא *talera*, pro qua ponuntur ſandalia, eandẽ vim habet, ſed & à Chaldaico Thargum y frequenter communes calcei appellantur ſandaiin, vt monet Elias Leuita z, vbi etiam ait Rabbinum quendam vocatum Haſſandelar, id eſt, calceolarium. Lege Serarium noſtrum in hiſtoriam Iudith a, Gaudentius Brixienſis b, quæ Marcus ſandalia c nominat caligulas: apud quem lege myſticũ vſum calceorum. Gregorius d deſcribit Equitium Abbatem, cum fœnum ſecaret, calceatum caligis clauatis.

Non improbabile mihi fit, has caligas aliter dici poſſe perones, & calceos talares, qui talos contegebant medio crure tenus, & à ruſticis ſiue campanis hominibus aut peregrinis vſurpabantur. Feſtus e tibiatim calceare dixit, id eſt, ad mediam tibiã ſeu ſuram, quod Aldelmus f ſuratim vocat. Caligam vero Hieronymus g diſtinguit vulgarem, & militarem: & conſulendus eadem de re Plinius h, & Sympoſius i, & Athenæus k; ex quibus diſtinctio quoq; peti poteſt exarmatæ, & clauatæ in ſoleis. Caio Imperatori cognomen impoſitum Caligulæ, quod ad ſibi deuinciendos milites, militarem caligam geſtabat, vt eſt apud Tacitum l, & Suetonium m, & Dionem n, & Auſonium, cuius illud o:

Caius, cognomen caligæ cui caſtra dederunt.

Nota quoque ſatis apud Capitolinum p caliga Maximini.

Qui obſcuriore in ordine militari verſabantur, manipulati etiam dicti & gregarii, vocabantur caligati. Quo pacto Marium Seneca q à caliga ſcribit euectum ad Cõſulatum: teſtatur autẽ r id ſibi poſtea Caium Imperatorem, vt probroſũ cognomen duxiſſe. Lege præterea Briſſonium s, & Sauaronem t. Prior docet commune omnib. militibus calceamentum fuiſſe, quamuis alij ferreos, alij figerent argenteos, aureoſve clauos.

Ferunt Romæ inter alias Reliquias pie aſſeruari vnam ex ſoleis, ſeu calceis, quos Petrus iuſſus eſt ab Angelo calceare. De vſu ſandaliorum in ſacris myſteriis Ordo Romanus, & Rituales libri, ac præſertim Ioannes Stephanus Durantus u, ac Petrus Faber x. Ea prius, calceoſve celebraturi deponebant, fortaſſe exemplo Moſis y, & Ioſue z, necnon, vt quidam putant, Iudæorũ aliorum, ſicut modo Saraceni meſchitas diſcalceati intrant: vt c. etiam 7. a docuimus. Hoc Synodo diſplicuit, quæ à Bonifacio Epiſcopo b, & aliis Francis Epiſcopis celebrata eſt anno 742. cauit enim *vt vnuſquiſque presbyter Miſſam ordine Romano cum ſandaliis celebret*, id eſt, cum calceis: ſandalia enim propria ſunt Epiſcoporum. Clemens Alexãdrinus c, dempta itineris, militiæ, vel alterius neceſſitatis cauſa, nollet viros vti calceis: ſin autem, nec nudis incedere pedibus quis poſſit, ſoleis vtendum, quas Attici κονίποδας vocant, quod pedes terræ appropinquent: tales videri quibus vtebatur Chriſtum, quorum Ioannes corrigiam ſoluere ſe negabat dignum.

Circumda tibi veſtimentum tuum.] Ἱμάτιον, *ſuperiorem veſtem, ſeu pallium.* Oecumenius negat violari à Petro Chriſti præceptum *de non portandis duabus tunicis* d, *quia id pro tempore ſolum datum fuerat, non vt in perpetuum ſeruaretur, quod nec poterat decore, nec ſine iactura valetudinis, & detrimento prædicationis, voluiſſe, cum id præcepit* CHRISTVS, *oſtendere potentiam ſuam, quod etiamſi ſic nihil ex neceſſariis ipſis eſſet defuturum*; poſtea cum

a cap. ult. 7.
b in Hiſt. Scho. Act. cap. 67.
c in ann. con. Eraſmum.
Per caligas quid hic intelligatur.
d lib. 7. c. 22.
e lib. 25. cap. 8.
f l. 2. variar. lec. c. 15.
h in c. 20. Eſa. & Gen. 14.
i lib. 18. c. 28.
k l. Aduerſa. rio. cap. 36.
l c. nonnulli, & c. peruenit, diſt. 93.
m cap. 10. 10.
n cap. 22. 35.
o cap. 6. 9.
p 2. Hiſt. Euan.
q 1. Inſt. c. 10.
r epiſt. 22.
Sandalia quid ſint.
s Exod. 3. 5. Deut. 25. 9.
t cap. 14. 23.
u in Theſauro Script. verbo, Calceus.
x in Eunucho.

y Gen. 14. & Eſa. 11. Cant. 7. 1. &c.
z in Thiſbi.
a cap. 10. q. 2.
b Serm. 6. in Exodum.
d 2. Dialog. c. 4.
Caligæ hæ perones etiã & calcei talares intelligantur.
e lib. 16.
f de laud. virginit. c. 19.
g ep. ad Geruntiam.
h lib. 7. c. 49.
i enig. 37.
k lib. 12.
l 1. Annal.
m in Calig.
n lib. 57.
o in duodecim Cæſaribus.
p in Maximino.
Caligati in ordine militari qui.
q 3. de benef. c. 16. & lib. de breu. vitæ. ca. 17.
r lib. in ſapien. non cadere iniur. ca. 18.
s 2. Select. ex iure ciuili antiq. c. 3.
t in Sidonium Apol. libr. 4. ep. 20.
Sandaliorum vſus in ſacris myſteriis.
u lib. 2. de Rit. Eccl. c. 9.
x 2. Agoniſt. cap 34.
y Exod. 3. 5.
z Ioſue 5. 15.
a verſ. 33.
b cap. 209. in lib. 5. Capitularis Caroli Magni. folio 361 edit. anni 1588.
c in 2. Pædag. cap. 11.
Per veſtimentum quid intelligatur.
d Matt. 10. 10. Mar. 6. 9. Luc. 9. 3.

a Luc. 22. 35. 36.

dixiſſet a: *Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, & calceamentis nunquid aliquid defuit vobis?* & reſpondiſſent, *nihil:* ſubdidiſſe: *Qui habet ſacculum, tollat, ſimiliter & peram*, &c. quaſi diceret, Poſthac ipſa hæc poſſidete.

Vſus plurium veſtium quomodo inhibitus.

Conſentio cum Oecumenio, non eſſe inhibitum ſimpliciter plurium vſum veſtium; nego tamen permiſſionem illam contineri in illa ſententia, quam protulit Chriſtus ſub mortem. Arbitror autem cum Hieronymo *b*, & Auguſtino *c*, quod paulo ante dicere cœperam, caueri præcepto Chriſti plures habere tunicas, quam in præſentem neceſſitatem requirantur, eo ſenſu, quo Ioannes præcipiebat *d*, *vt habens duas, daret non habenti*, intelligens tunicæ nomine omnem veſtitũ neceſſarium, licet ſint plures tunicæ, vt ait Hieronymus *e*, & qui eſcas, ſimiliter faceret, & ea ratione, qua diuites iſtarum rerum ſollicitos Iacobus reprehendit, quod tantam habeant veſtimẽtorum multitudinem, vt à tineis comedantur *f*, idq; malint, quam egenis impertiri. Cõſtat Chriſtum ipſum duabus ſimul tunicis indutum fuiſſe *g*. Intelligi poſſet per τὸ ἱμάτιον pallium. De hoc Tertullianus librum conſcripſit. Videtur ab iis vſurpatum Chriſtianis, qui ſeuerius vitæ genus ſectabantur; quale quod modo vocamus Religioſorum pallium & cappam. Colligi hoc poteſt ex eodem Tertulliano, qui ſaga militum *h* ait fuiſſe, Cypriano *i*, Hieronymo *k*, Saluiano *l*, Euſebio *m*, & ex concilio quoque Gangrenſi *n*, vbi appellatur περιβόλαιον.

b in c. 10. Mat.
c 2. de conſ. Euang. c. 30.
d Luc. 3. 11.
e ep. ad Hedi. quæ. 1.
f cap. 5. 2.
g Ioan. 19. 23.
h Apolog. ca. 24.
i de bono patien.
k ep. ad Furiã. & epiſt. 53. ad Marcellam.
l 8. de prouid.
m 6. Hiſt. c. 19. abr. 8. c. 24.
n cap. 12.

Verſus 9.] Et exiens ſequebatur eum, & neſciebat quia verum eſt, quod fiebat per Angelum: exiſtimabat autem ſe viſum videre.

In Petro quæ fiebant qua ratione incredibilia illi viſa ſint.

ET *neſciebat quia verum eſt, &c.*] Merito: *maxima enim res fiebant*, ait hoc loco Chryſoſtomus, *& præ timore videntur incredibiles:* &, vt moraliter agamus, plerique in beneficiis Dei indormiſcunt: vel bona opera tanquam ſopiti faciunt. Poteſt præterea huius rei cauſa naturalis reiici ad quendam ingentis, & improuiſæ lætitiæ de liberatione exceſſum, quo fiat, vt non reipſa, ſed per ſomnium rei lætæ fructum percipere videamur. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion*, inquit Propheta Regius *o*, *facti ſumus ſicut conſolati*, Hebraice חולמים *cholemim, dormientes, & ſomniantes*, vix ita eſſe credentes. Cum accepiſſet Iacob filium Ioſeph viuere, quaſi de ſomno euigilans, filiis affirmantibus credere non poterat *p*. Sic Apoſtoli cũ præſentem cernerent ſuſcitatum Chriſtum, adhuc non credebant, & præ gaudio mirabantur *q*. Exiſtimantes etiam ſe videre ſpiritum, vel phantaſma, vt cum alias ambulans ſuper aquas apparuit *r*, & cum in hoc ipſo capite pro Petro liberato exiſtimatum eſt Angelum eius eſſe *ſ*. Addam & profanum exemplum: *Cum præco Senatus, ac T. Quintij Imperatoris nomine, victo Macedone Philippo, his qui prius iſti parebant, libertatem, & ſuo vt iure viuerent edixiſſet, maius gaudium fuit* (loquitur in hũc modum Liuius *t*) *quam quod vniuerſum homines caperent, vix ſatis credere ſe quiſq; audiſſe, alii alios intueri mirabundi, velut ſomni vanam ſpeciem.*

o Pſa. 125. 1.
p Gen. 45. 26.
q Luc. vlt. 37.
r Matt. 14. 26.
ſ verſ. 15.
t lib. 33.

Macarius ſenior docet *u*, quod Petrus velut in exceſſu mentis exiſtens, putabat viſionem eſſe. Gregorius *x* quoq; raptum in extaſim aſſerit, ac extra ſe, ſed ſuper ſemetipſum in contemplationis culmine fuiſſe. Non dubito Petrum; cum ſibi videre videbatur quod videbat reipſa, vigilem fuiſſe, & experrectum, excitatus enim erat lumine, voce, percuſſione Angeli, catenarum caſu; tamen imaginarias viſiones in vigilia poſſe contingere, non dubitat B. Thomas *y*, Abulenſis *z*, & alij, quales fere illæ quæ Prophetis acciderunt. Lucas cum ſcribit quod Petrus exiſtimabat ſe viſum videre, innuit potius paſſum perturbationẽ animi, quam cœleſti viſo dignatum. Proclus quidem ſæpe citatus à me, agnoſcit hic in Petro *a* naturæ infirmitatem, arbitrantis inane aliquod viſum eſſe: *Fortitudo enim carceris*, inquit Lyranus, *& diligens cuſtodia fecerunt ſibi imaginationem de euadendi impotentia, propter quod rem geſtam ſomnium æſtimabat.* Carthuſianus putat non perfecte vigilaſſe; aliquos enim in ſomno ſurgere, & incedere.

u Hom. 7.
x 2. Dial. c. 9.

Viſiones in vigilia interdum contingunt.
y 2. 2. q. 174. ar. 3.
z 2. Par. 18. q. 15.
a Ser. de vinculis Petri.

Verſus 10.] Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad ciuitatem: quæ vltro aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum: & continuo diſceſſit Angelus ab eo.

TRANSEVNTES *autem primam & ſecundam cuſtodiam.*] Vel ordinarios cuſtodes diſpoſitos diuerſis locis ad excubandum, vel duos è quatuor quaternionibus, qui proprie aſſignati erant Petro ad cuſtodiam, vel extraordinarios excubitores mœniorum, qui quo arctius cuſtodiretur Petrus, adhibiti ſunt. Eluſa eſt cuſtodum diligens vigilantia, percuſſiq; ſunt acriſia, vel aoraſia. ſicut milites illi, qui comprehendere volebãt Eliſæum *b*, vt alias quoq; dictum eſt *c*. Proclus *d* credit milites ſopore depreſſos diuinitus eſſe. Et id eſſe poteſt, huiuſq; rei exemplum etiam antea *e* de Saul, & exercitu ipſius attulimus: cui ſimile de Sodomitis in Geneſi *f*.

Cuſtodum diligens vigilantia eluſa eſt.
b 4. Reg. 6. 18.
c Act. 9. 7.
d ſupra.
e verſ. 7.
f cap. 19. 11.

Porta ferrea quæ tam dicatur.

Venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad ciuitatem.] Omnes fere Latini interpretes portam illã intelligunt exteriorem carceris, & hunc extra, vel in exteriori parte ciuitatis: & conſentit Scholaſtica Hiſtoria. Arias vero non ſolum in notatione huius loci, verumetiam in apparatu, cum deſcribit veterem Ieruſalem, vult extra vrbis veteris mœnia fuiſſe. Caietanus ſibi contrarium rectius colligere videtur ex illis verbis quæ ſequuntur, *Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum*. Vicus namque introit. Fuit namque exitus ex porta immediata vici ciuitatis, & illa ad eam ducere dicitur, eo pacto, quo dum domo egredimur in vrbem, vbi tamen domus eſt, egredi vulgo dicere ſolemus. Baronius *g* priores Auctores putat in errore verſari. Ieruſalem n. ad hoc vſque tempus duplici muro fuiſſe circumdatam, tertio tantum inchoato ab Agrippa, cuius hoc capite mentio, nondum abſoluto: ac proinde carcerem inter duos illos muros extitiſſe, cum ſcribat Ioſephus *h* in ipſis turres munitiſſimas erectas. Sed quæ dixi verſu quinto probabiliora ſunt.

g Tom. 1. An.
h 6. de bello Iud. cap. 6.

Quomodo aperta vltro porta dicatur.

Quæ vltro aperta eſt eis.] Nullo externo adminiculo, ſed inuiſibili opera Angeli, qui quamuis viſibilem ſe præberet, inuiſibiliter tamen nonnulla operabatur. *Chriſtus in ſanguine ſuo confregerat inferni portas æreas, & vectes ferreos i.*

Ferrea quid mirum ſi cedunt oſtia Petro?

i Eſa. 45. 2. & Pſa. 106. 16.

Quem Deus ætherea cuſtodem deputat aula,
Eccleſiæq; ſua faciens retinere cacumen,
Infernum ſuperare iubet a. ———

a Arator lib. 1. in Acta.

Beda ex Aratore idem mutuatus eſt, additq; *anguſtam, & ferream portam, quæ ducit ad Ieruſalem cæleſtem, Apoſtolorum nobis veſtigiis factam meabilem, qui ſanguine proprio tam vicerint, ac reſerauerint.*

Cur eam Angelus aperuerit.

b teſte Ioſepho.

Angelus, qui clauſis ingreſſus erat portis, & priores omnes fortaſſe etiam clauſas egreſſus cũ Petro, ferream aperuit, tum ad miraculi nouitatem, vt cum ante excidium Ieroſolymitanum ænea templi porta, quæ multos requirebat, vt clauderetur, & aperiretur, vltro reſerata eſt *b*; tum ad eiuſdem liberationis maiorem facilitatem: in porta enim nullæ ſtabant cuſtodiæ, quæ portæ reſeratione vinctum elabentem poſſent deprehendere: & iuuabat reſeratio Petrum, vt rem agi vere, non imaginarie intelligeret. Si primum id conceditur, penetratio eſt in Petro, & corpore aſſumpto ab Angelo; qui effectus adeo mirabilis eſt, & omni naturæ ordini repugnans, vt propriis eum viribus Angelus facere nequiuerit, ſed diuina potentia.

c orat. de Thoma incredul. inter alias orat. Patrum ſeorſim Romæ editas.

d Dan. 14. 35.

Dici tamen poſſet, circa miraculum adeo ſubtiliter Angelum reliquas quoq; portas aperuiſſe, & clauſiſſe, vt dormientes cuſtodes non euigilarent, aut non ſentirent, ſi qui vigilabant. Chryſoſtomus in quadam oratione *c* ſcribit, Habacuc ab Angelo demiſſum, & reductum ex lacu clauſo *d* ſigillis integris permanentibus. Verum intelligi debet hoc factum, non Angeli, quamuis per illum, ſed virtute Dei, Neſcio quos Chryſoſtomus hoc loco Hæreticos, & cur alloquatur, dicens: *Vbi nunc ſunt Hæretici, quomodo tranſierit* Petrus primam & ſecundam cuſtodiam, *dicant nunc. Sed non poterunt.* Certe noſtri tam ſunt impudentes, vt penetrationem omnem negent, etiam in partu Virginis, exitu Chriſti de ſepulcro; ingreſſu ad Diſcipulos ianuis clauſis *e*, & aliis eiuſmodi myſteriis.

e Ioan. 20. 19. 26.

Procedere vicum vnum, quid ſit.

f verſ. 11.

g in Apparatu vrbis ſuper Ezech. p. 2. lib. 5. cap. 10.

Proceſſerunt vicum vnum.] Erat ergo carcer, inquiunt alij, intra ciuitatem, vici enim ſeu plateæ ciuitatis ſunt, de quibus egimus capite nono *f*, cum de vico Damaſci, cui nomen recto. Deduxit Angelus eo Petrum, vbi & à carcere longius abeſſet, & vnde quo vellet, recipere ſe recta melius poſſet. Erant, ſi Hebræis credimus, vici in Ieruſalem vigintiquatuor, nimirum illuſtriores. Lege Villalpandum noſtrum *g*. Si carcer erat extra ciuitatem, procedere vicum vnum recte intelliguntur etiam qui deforis intrant in ciuitatem.

Quare Angelus diſparuit.

Et continuo diſceſſit Angelus ab eo.] Iam erat Petrus in tuto extra periculum, ſibiq; per ſeipſum proſpicere poterat: *neque vult Deus miraculo geri, quod poteſt humana induſtria*, vt indicat Chryſoſtomus: *hoc etiam pacto poſtquam Angelus diſparuiſſet*, vt ait Hiſtoriæ Scholaſticæ Magiſter, *melius colligere ſeipſum Petrus, & vere & perfectæ liberationis percipere ſenſum valebat.* Comparari vtcunque poteſt liberatio Athanaſij in templo noctu obſeſſi *h* cum iſta Petri liberatione. Noſtra vero ætate *i* ſimilẽ prorſus hiſtoriam narrat Turſellinus *k* noſter accidiſſe, opitulante B. Virgine Lauretana, notatq; vetus illud Petri exemplum quodammodo inſtauratum.

h 5. Trip. c. 2.

i —— 1570.

k lib. 4. de Lauret. hiſt. cap. 20.

Verſus 11.] Et Petrus ad ſe reuerſus, dixit: Nunc ſcio vere, quia miſit Dominus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.

Verbi γίνεσθαι, vis & emphaſis.

l cap. 6. 21.

m 2. Dialog. cap. 3.

AD *ſe reuerſus.*] γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, *Factus in ſeipſo.* Syriace; *Tunc cognouit*, nimirum perfectius euigilauit; antea ſemiſopitus: vel rediit ad liberiorem ſenſuum vſum; ex quadam extaſi, & alienatione mẽtis. Recte Interpres aſſecutus eſt vim phraſis Græcæ; γίνεσθαι enim ſæpe verbis motum ſignificantibus additur, vt omiſſis exemplis Auctorum prophanorũ, apud Ioannem *l* εὐθέως τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ἣν ὑπῆγον, *& ſtatim nauis fuit* (peruenit) *ad terram, ad quam ibant.* Gregorius *m* ad ſe reuerſum Petrum exponit, ex mẽtis extaſi, & contemplationis culmine. Non ſatis tamen liquet, an veram tunc extaſim pateretur, & in vera contemplatione verſaretur. Solum dicitur, quod inter dormiendum exiſtimabat ſe viſum videre.

Vincula Petri myſtice accipiuntur.

n lib. 5. de contemplat. c. 9.

Nunc ſcio vere.] Sibi gratulantis, & Deo gratias agentis verba ſunt hæc. Richard⁹ de S. Victore *n* vincula Petri myſtice accipit de humana mente, quæ poſt ſpiritualia exercitia tẽtatione pulſatur, ne nimium efferatur, vt voluptatis delectatione in carne, & ſuggeſtione in mente, *quæ ſunt*, inquit, *quaſi carcerales tenebræ.* Sed ſi non tam propria torporis ignauia, quam alienæ malignitatis proteruia id patiatur, eripitur aduentu diuinæ legationis, ſiue inſpirationis, & vnctionis docentis de omnibus *o*, iuxta ſententiam illam Pſalmi: *Miſit de cœlo, & liberauit me* p: *Miſit Deus miſericordiam ſuam, & veritatem ſuam, & eripuit animam meam.* Petrus Angelum ſecutus eſt, quod non alij alias Apoſtoli ab Angelo etiam de carcere liberati *q*, & veluti valuas, & repagula tranſiliit duræ ac ferreę paſſibilitatis, veſtigia legens Euangelica contemplatione cœleſti; à ſeipſo egreſſus, qui ad ſe poſtea memoratus reuerſus.

o 1. Ioan. 2. 27.

p Pſal. 56. 4.

q Act. 5. 19.

Angelorum miniſterium declaratur exemplis.

r Gen. 48. 16.

ſ cap. 13. 20.

t cap. 6. 22.

u Dan. 3. 49.

x infra 14. 30.

y vt teſtatur tota fere Tobiæ hiſtoria.

z 3. par. Tract. 8. ſuper Magnificat.

Quia miſit Dominus Angelum ſuum.] Antiqui Patres, ac Prophetæ quoties ex graui periculo euadunt, profitentur Angelorum id factum miniſterio, vt Iacob *r*, Iudith *ſ*, Daniel *t* & reipſa id etiam experti ſunt alij: vt pueri tres in fornace *u*, idem Daniel iterum in lacu *x*, Tobias *y*, &c. Probabile eſt, hunc Angelum cuſtodem Petri fuiſſe, idque ſentit etiam Gerſon *z*; etſi per quandam accõmodationem nominat eum Vriel, cuius etymologia eſt, fulgor Dei. Proclus excuſat Petrum, ne hactenus quis eum diffidentia laboraſſe, vel in fide nutaſſe ſuſpicetur: cum potius quæ examinate ſciuntur, plus veritatis in animo gignant, & infigant.

Myſtica huius rei applicatio.

a Pſal. 115. 7.

Accidit hoc nobis, vt tandem recognoſcamus diuinum beneficium, quantoq; verſaremur pri⁹ in periculo, præſertim quando mundi carcerem egreſſi, ac portam ferream, cum ligaremur non ferro, ſed ferrea noſtra voluntate, hilareque canentes: *Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis a.* Vicum vnum proceſſimus in viſione pacis, & in Ieruſalem vitæ perfectioris, ordiniſque religioſi.

Expectatio plebis quid ſit.

Et de omni expectatione plebis Iudæorum.] Syrus: *Ex eo quod machinabantur aduerſum me Iudæi.* Plebs non ſignificat hoc loco viliorem populi partem: maior enim expectatio & machinatio erat in primariis dignitate, doctrinaque, qui prætextu legis, ac paternarum traditionum, nomen Chriſtianum magis oderant, & inſectabantur, præſertim vero Chriſtianorum ſummum antiſtitem Petrum, qui vt dignitate, ita dicendi vi, & mirificis operibus præcellebat. Προσδοκία, eſt expectatio cum ſpe, Petri enim interitus, vt Reipublicæ ſalutaris, & Deo gratus, expectabatur. Ter iam Petrum vidimus carceres euaſiſſe; bis vero diuinitus a. Inde Salmeron hoc loco infert non fuiſſe magum, quod ſit certum, hoc hominum genus de vinculis ne dæmonis quidem arte liberari. Hac de re dixi capite quinto b.

a cap. 4. & 5.
b verſ. 18.

Verſus 12.] Conſideranſque venit ad domum Mariæ matris Ioānis, qui cognominatus eſt Marcus, vbi erant multi congregati, & orantes.

Conſideratio hæc Petri qualis fuerit.

CONSIDERANSQVE.] Syrus: *Quod cum intelligeret.* συνιδών. *Conſcius.* Secum cogitabat liberationem ſuam, quę adhuc viſa fuerat imaginaria: liberatori Deo, & Angelo, quem forte luſtrabat oculis, gratiam pēdere volebat: obuerſabantur animo fratres, quibus quod liber eſſet eorum precibus debere ſe ſciebat, & eos reuiſere quamprimum geſtiebat, ſimul recogniturus beneficium, ſimul gaudio affecturus, curaque anxia liberaturus, & prouocaturus, ad laudes Deo vna referendas: circumſpiciebat, vbi locorum eſſet, ne in hoſtes denuo incideret, probe intelligēs vitæ diuinitus redditæ ſibi relictam prudentem procurationem.

Venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus eſt Marcus.] Dixi de hac domo in capite primo c, publicæ orationi, ſacriſque conuentibus dicatam fuiſſe, & ibidem ſimul Diſcipulos cohabitaſſe, quod & Nazianzenus, aliusve cecinit in Chriſti patientis tragœdia.

c verſ. 13. 14.

Templa & oratoria ab erectoribus nomina accipiunt.

Viguit diu conſuetudo in Eccleſia, vt qui oratoria, templave, ſeu baſilicas erexiſſent, illorum his nomina adhæreſcerent, vt videre eſt in baſilica Conſtantiniana, vel Eudoxiæ, &c. in Titulo Paſtoris, & ſimilibus, etiam extra vrbem, vt Mediolani in Porciana, &c. Εὐχαριστίας, gratiarumque in medio ciuitatis templum ſtatutum Ariſtoteles d refert, vt retributio efficeretur, & ei qui nobis gratificatus eſſet, viciſſim inſeruiremus, ruſuſque ipſe gratificando nos prouocaret.

d 5. Ethic. c. 5.
e Act. 15. 38. & ſeq. & c. 12. 25. & cap. 13. 5.

Marcus hic quis fuerit.

Marcus.] Marci meminit Auctor inferius e eius occaſione inter Paulum, Barnabamque neſcio quid ortum diſſidij narrās: & Paulus ipſe aliquando f appellans *conſobrinum Barnabæ*, ἀνεψιὸν, *filium fratris vel ſororis*, & ſibi vtilem in miniſterio, atque adiutorem. Putat Oecumenius g ſcripſiſſe Euangelium, quod Marci dicitur, necnō Victor Antiochenus, Euthymiuſque ad initium huius Euangelij, Dorotheus h quoque, & Origenes i, quem citat Sixtus Senenſis k, ac ſequitur, necnon Gregorius l Corteſius, refellens dicentes habuiſſe cognomen Ariſtarchi. Clemens Romanus m, prӕterea fauit, dum eundem Marcum Pauli adiutorem Euangelium ſcripſiſſe affirmat, perinde vt Lucam, cui vtrumque illud tribuit: etſi Alexādrinus in Hypotypoſibus n, & Papias o Petri comitem diſcipulum, interpretemque aſſerant. Eādem ſententiam tenet Alexander, qui deſcripſit acta Barnabæ, Theodorus Studites p, Hieronymus item p, & Nicephorus r, quidam recentiores, vt Feuardentius ſ, & Henricus Mauroius t.

f Coloſ. vlt. 10. 2. ad Timot. 4. 11. ad Philē. verſ. 24. vbi perperam [illegible] cum [illegible] ponitur Ariſtarchus poſt Marcum, [illegible]

Marcus Ariſtarchus.

g Hom. in 1. Pet. vlt.
h in Synopſ.
i [illegible]
k l. Bibl. & 2.
l [illegible]
m 2. Conſt. c. 57.
n lib. 6.
o lib. 1. Dom. verbo. apud Euſeb. 3. Hiſt. cap. 39.
p in quadam ep. quam recitat Bar. Tom. 9. Annal.
q in epiſt. ad Ponem.
r 2. Hiſt. ca. 15.
ſ in Lapo. Petri. cap. 3. 19.
t in Apologia.
u in Synopſ.

Non poteſt hæc opinio conſiſtere. Nam cum Marcus Euangeliſta Romæ agebat, & inde diſcedens diutius Alexandriæ, ac in Ægypto, Libya etiam, & Pentapoli, vt placet Athanaſio u, noſter hic Marcus, cui prænomen Ioannes adhærebat Paulo, & Barnabæ, tum in Ieruſalem, tum alibi, donec poſtquam Paulus, & Barnabas diſſociati ſunt x, reuertit Ieroſolymam tum petiit Cyprū, denique rediit ad Paulum. Baſilius y docet quo tempore Romæ Paulus verſabatur, vnde ſcribēs ad Coloſſenſes facit de iſto Marco mentionē z, Euangeliſtam excoluiſſe Eccleſiā Alexandrinā. Sed & nemo ex antiquis Auctoribus Marco, qui ſcripſit Euangelium, Ioannis nomen fuiſſe, tradit. Euſebius a porro cum Dionyſio Corinthio (qui tamen immerito dubitat an ſcripſerit Apocalypſim) Hippolytus b, Dorotheus c, Hieronymus d, & Iſidorus e, perſpicue duos diſtinguunt, eum qui Ioannes, & illum qui ſimpliciter Marcus dicitur, ſcriptor Euangelij. His fere argumētis vtitur Baronius eiuſdem ſententiæ aſſertor. Adde Marcum Euangeliſtam paſſim haberi Petri comitem, & interpretem, ita vt idcirco Euāgelium ab illo editum, nonnunquam à Petro Petri Euangelium denominetur f.

x Act. 15. 39.
y 3. con. Eunomium c. vlt.
z cap. vlt. 10.
a 7. Hiſt. c. 20.
b de ſeptuag. Diſcip.
c in Synopſ.
d de Script. Eccleſ. in Marco & in Barnaba.
e lib. de vita, & obitu Sanctorum.
f teſte Tert. lib. 4. contr. Marcio. & Niceph. 2. Hiſt. c. 15.

Cur Marcum Petrus appellat filium ſuum.

Illum Petrus appellat filium ſuum g, aut quod paterno, ſingularique amore eū proſequeretur; aut quod in Chriſto genuiſſet, baptizaſſetque, vt ait Petrus Damianus h, & Damaſus i, Beda k ex turba Sacerdotum fuiſſe dicit, quā credidiſſe Chriſto Lucas l ſcripſit, quod itidem Auctor Commentariorum in Marcum ſub nomine Hieronymi indicat, cum nempe Petrus prædicabat Ieroſolymis in principio. Nam quod ait Nicephorus ſororis filium fuiſſe, incertum habetur, ne dicam falſum. Eadē ratione vocantur à Paulo filij Titus, Timotheus, Oneſimus, atque ſe Corinthios in Chriſto genuiſſe. Credibilius eſt etiam Petronillam hac de cauſa vocari Petri filiam, vt alias monui, non vt ex eo naturaliter genitam, quamuis carnaliter Petrus Damianus m diſerte aſſerat. Quis credat etiam Euangeliſtam Barnabæ comitem fuiſſe, & non iſtum potius illius, vel in Euangeliſta aliquid fuiſſe culpę, quamobrem in conſortium à Paulo admittendus non videretur n? Præterea viuebat Ioannes Marcus anno Neronis decimoquarto, quo anno Paulus, morte imminente, illum accerſit ſcribens Timotheo o: Marcum autem Euangeliſtam conſtans opinio eſt ex hac vita ſublatum eiuſdem Imperatoris anno octauo. In Martyrologio Romano hoc de eo elogium habetur p: *Biblis in Phœnicia ſancti Marci Epiſcopi, qui & Ioannes à beato Luca nominatur.*

g 1. Pet. vlt. 13.
h Serm. de S. Marco.
i in vita S. Petri.
k proæm. in Marcum.
l Act. 6. 7.

Petronilla cur Petri filia dicatur.

m ep. ad Agnetem, Aug. apud Baro. tom. 11. pag. 171.
n Act. 15. 37.
o 2. Tim. 4. 11.
p 27. Septem.

Dorothei error de Marco.

Dorotheus autem, vbi ſemel in diſtinguendo Barnabæ conſobrino à Ioanne Marco errauit, errorem etiam cumulauit in hoc, quod illum aſſeruit Apolloniadis, iſtum Biblidis Epiſcopum. Eundem hac in rē ſecutus eſt Salmeron q, alioqui diligenter demonſtrans diſtinctionem inter Ioannem Marcum, & ſcriptorem Euangelij r: credidit enim Ioannem, vel Apolloniadis, vel Ptolemaidis Epiſcopatum geſſiſſe.

q Tom. 4. tra. 4.
r ibid. & tom. 12. tract. 31.

Cæterum de Maria matre huius Marci, præter id quod habetur præſenti loco, nihil aliud reperire potui. Eximia laus eſt, domum ipſius tantis hoſpitibus, & tam ſacris myſteriis, vt dictum eſt, nobilitatam fuiſſe. De Marco legendi quoq; ex noſtris Maldonatus ſ, & Barradius t.

ſ in c. 1. Mar.
t lib. 1. Harm. c. 13.

Vbi erant multi congregati, & orantes.] Fortaſſe tunc etiam nocturno illo tempore, aut diluculo perdurabat oratio, quæ ſuperius facta dicitur *ſine intermiſſione. Vide quantū bonum eſt perſecutio*, inquit Chryſoſtomus, *quantam precātes in nocte perficiunt,* *quomodo alacres & excitatos illos efficit.* Digreditur vero in laudem nocturnæ orationis, cum & noctis partem opifices, nautæ, negotiatores, vigiles ſeu cuſtodes, operando tranſigant: aſtrorũ ipſorum aſpectus, profundum ſilentium, & quies vehementer iuuent: tunc anima fit magis pura, & expedita, & à vanæ gloriæ periculo libera, & cœleſti rore refrigeretur: eorũ qui interdiu vacabant vitiis, ſomnus morti ſimilis, humanam imbecillitatem, & omnium infirmitatẽ rerum demonſtret: exemplo ſit ſummus rex Dauid, qui id factitabat *a*, immo & Chriſtus, qui pernoctabat in oratione *b*. Legendus idem alibi *c*.

Viguit mos hic nocturnæ orationis apud priores illos Ægypti Chriſtianos, de quibus, etſi, ſub alio nomine, Philo *d*, & Plinius ſecundus *e*, cuius de hac re teſtimonium profert Tertullian⁹ *f*, Euſebius *g*, Oroſius *h*, Nicephorus *i*. De ſui temporis Chriſtianis idem proditur ab eodem Tertulliano *k*: de ſui à Cypriano *l*, qui vrget exemplum Annæ Propheteſſæ *m*, & Chriſti: de ſui à Cyrillo Ieroſolymitano *n*, ab Athanaſio *o*, à Baſilio *p*, & Nazianzeno *q*: item ab Hilario *r*: *vt cum maxime*, inquit, *vitiis opportunitas datur, tum præcipue eadem vitia diuinæ legis recordatione frangantur*: & ab Ambroſio *ſ*, vtente, præter Hilarij rationem, & exemplum Chriſti, quodque nocte Iudas Chriſtũ prodidit, Petrus negauit, Sponſa autem ſiue Eccleſia clamat, *In cubili meo in noctibus quæſiui quem dilexit anima mea* *t*, necnon comparatione illorum, qui ſtudentes doctrinis ſecularibus, perperam ſomno indulgent: & quod tunc tentationes vigent, & deleri voluit Deus Ægyptiorum primogenita, Moſes vero id tempus præuenit agni ſub veſperam comeſtione: de ſui præterea à Hieronymo *u*, *qui hoc ait eſſe Angelum imitari, quem vocat Daniel* עיר *hhir*, id eſt, *vigilem*, & Chriſtum, ipſum vt dictum eſt, exprobrantem quoq; ſomnum Apoſtolis *x*, & Paulum, & Silam, cum eſſent in carcere *y*, & ab Auguſtino *z*.

Non eſt opus pluribus vellicatoribus Vigilantii improbatoris vigiliarum, ideoque digni nomine Dormitantii, vt ludit Hieronymus *a*: vel aliorum, quos Nyctages, vel Nyctazontes vocat Iſidorus *b*, Rabanus *c*, & Concilium Aquiſgranenſe *d*: vel VVicleſiſtarum, huiuſque ſeculi Hæreticorum.

Suppetunt complura alia Teſtamenti vtriuſque, & poſteriorum Patrum, Conciliorumque teſtimonia, quæ diligenter collegit Ioannes Stephanus Durantus *e*, ſufficiat vel nomen ſolum vigiliarum, quod hodieque, quamuis abſque re, conſeruatur. Non eas Ambroſius ſuſtulit, vt Auguſtini mentitus nomen Auctor Sermonum ad Fratres in eremo *f* voluit; contradicunt enim notati Ambroſij loci, & qui eiuſdem vitam ſcripſit Paulinus, quique cum eo vſum habuit Mediolani Auguſtinus *g*: non Bonifacius Papa primus, vt aliis videtur, ſiquidem apud Leonem item primum, qui eſt eo poſterior, crebra eſt de nocturnis peruigilationibus laicorum mentio *h*: necnon apud Theodoretum *i*, qui narrat à Flauiano, & Diodoro, qui ſunt etiam Bonifacio iuniores, celebratas vigilias cum populo ad ſepulcra Martyrum: vt omittam Gregorium *k*, ac plures alios, qui Bonifacium longe ſunt conſecuti.

Obiicitur Concilium Elibertinum *l*; ſed prouinciale eſt, nec omnino certæ auctoritatis: cui tamen maiorem addere conatur Ferdinandus Mendoza præclaris tribus libris, quos obtulit Clementi VIII. & mulierum duntaxat vigilias vetat: ſicut & Antiſiodorenſe *m* ea tantum, quæ fiebant in priuilegio ſancti Martini, cum luxu ac intemperantia, & in aliis, quæ Gentilitia quadã ſuperſtitione. *Placuit prohiberi*, ait Canon concilii Elibertini ſeu Illiberitani, *ne fœminæ in cœmeteriis peruigilent, eo quod ſæpe ſub obtentu orationis ſcelera latenter committant.* Eundem canonem tribuit Iuo *n* concilio Meldenſi.

Nihil præiudicant corrupti aliquorum mores, vt iam inde ſuo tempore Hieronymus reſpondit Vigilantio, cum & abſque vigiliis poſſint homines errare, vel in ſuis, vel in alienis domibus. *Apoſtolorum*, inquit, *fidem Iudæ proditio non deſtruxit, & noſtras ergo vigilias mala aliorum vigiliæ deſtruent?* Vti præterea poſſumus argumento ex vigilia Natalis Chriſti, quæ adhuc eſt in vſu. *Quod enim ſemel feciſſe bonum eſt*, ait idem Hieronymus, *non poteſt malum eſſe, ſi frequenter fiat, aut ſi aliqua culpa vitanda eſt, non ex eo quod ſæpe, ſed ex eo quod fit aliquando, vitabile eſt: ardentius appetitur quicquid eſt rarum.* Turrecremata *o* decem rationes affert pro nocturna oratione: Archidiaconus *p* ſex: alias Vmbertus *q*: & fuſe hoc argumentum tractat Marcellus Francolinus *r*. Verum attigerunt Gulielmus Durantus, & Ioannes Beletus, cum vigiliarum deſuetudinem in pietatis noſtræ diminutionem retulerunt. Interfui ipſe nocturnis vigiliis Lutetiæ, quas piæ admodum, & ſumma frequentia populus celebrat pridie quam Diuæ Genouefæ tutelaris ſanctum corpus per vrbem religioſa ſupplicatione circumferatur.

Sed vt præſentia ferunt tempora, moreſque, ſapienter factum, vt laicis nocturni minime permittantur in Eccleſia conuentus, cum etiam Romulus nocturna inhibuerit ſacra fœminarum cum viris, vt Halicarnaſſæus *ſ* refert, ac Tullius *t*, & in Græcia Diagon *u*, & in Romano rurſum imperio toto Conſtantius Imper. *x* illa nempe quæ celebrabantur à Paganis. De Clericis cathedralium Eccleſiarum, deque monachis alia ratio, licet vel Pontificum gratia, vel iam inueterata conſuetudine; dilatæ ſint nocturnæ preces in diluculum, quod orationi commodum eſt, poſtquam non opus denuo cubitum ire *y*. Audio ab aliis, maxime à monialibus, perſolui hoc officium diuinum, cum adueſperaſcit. Lege Mendozam *z*.

Cæterum vniuerſam iſtam Petri de carcere per Angelũ liberationem Ioannes Gerſon *a* ſeu allegorice, ſeu tropologice de generali Angelorum cuſtodia interpretatur, cuius cuſtodiæ effectus à ſe fuſius declaratos hoc diſticho comprehendit:

Angelus aſtat, fulget, pulſat, ſurgere clamat,
Soluit, & educit, libertatique relinquit.

Primos quatuor exponit de purgatione; quintũ & ſextum de illuminatione; vltimum de perfectione. Veterem hominem ait eſſe Tyrannum noſtrum; qui nos tradat quatuor paſſionib. ceu quaternionibus; duas catenas, voluptatem, & vanitatem; Angelum aſtare præueniendo, ac inſpirando, & ſynteresim pulſando, vt ſurgamus per ſpem; veſtimentum circumdemus per operationem; præcingamur per diſciplinam; calceemur *in præparationem Euangelij pacis* *b* per obedientiam; cadant catenæ de manibus malæ conſuetudinis, vt poſſimus bene agere; examus de

Orationis nocturnæ encomium.
a Pſa. 6. 7. Pſa. 41. 9. Pſ. 62. 2. 7. Pſa. 118. 55. 62.
b Luc. 6. 12.
c Hom. 41. & 42. ad popul. & 55. & 59. & in Mat. 69. & hom. 14. in 1. Tim.
d lib. de vit. contemplat.
e lib. 10. epiſt. 97 ad Traianum.
f Apolo. c. 2.
g 3 Hiſt. c. 16.
Mos orandi noctis tempore antiquus, multis teſtimoniis probatur.
h lib. 7. c. 12.
i lib 3. ca. 17.
k in Apol. ſub finem. de corona militis. & 2. ad vxor. ca. 5.
l Tra. de orat. Dom. in fine.
m Luc. 2. 37.
n catech. 9.
o Apologia de fuga ſua. & lib. de virginit.
p epiſt. 1. & 63. & Reg. 37. in fuſi. & in Pſ. 14.
q orat. 32. & 2. de Paſcha.
r in Pſ. 118. in id, Memor fui nocte nominis tui Domine.
ſ in eundem locum Pſalmi, & in id, præueni in immaturitate; & ſerm. 40. & epi. 82. & 83. & li. 7. in Luc. c. 11. in id, quis veſtrum habens amicum. & 1. de Abraham. ca. vlt.
t Cant. 3. 1.
u epi. 7. 8. 10. 21. 27. 44. 55. 103. in cap. 4. Dan. 1. contr. Vigilantium. c. 1. & 4. & in Eſa. 91. & Pſ. 118
x Mat. 26. 40.
y Act. 16. 25.
z Serm. 56. & 231. de Temp. & li. 50. hom. in 26. & 9. Confeſſ. c. 7.
a epiſt. 53. & 1. contr. Vigilan.
b 1. Offic. c. 22. & 6. Etymol. cap. 1.
c 2. de Inſt. clericor. ca. 9.
d cap. 130.
e 3. de Ritib. Eccle. ca. 4.
f ſerm. 21.
g 9. Conf. c. 7.
h Ser. 1. 2. 4. 5. 6. 7. 8. de ieiunio decimi menſis. Ser. 4. de ieiun. Pentecoſ. ſer. 1. 3. 4. 5. 7. 8. de ieiun. ſeptimi menſis.
i 6. Trip. c. 32.
k lib 4. ep. 10.
l can. 35.

Concilium Elibertinum & Antiſiodorenſe explicantur.
m cap. 3. & 5.
n p. 11. c. 60.
Obiectioni occurritur cum Hieronymo.
o in Reg. S. Bened. tract. 65.
p cap. imitare. 6. q. 1.
q in Regu. S. Auguſtini. c. 97.
r Tractat. de Horis Can. c. 2.
Nocturni conuentus non permittuntur laicis.
ſ 2. Antiquit. Rom.
t 2. de Legib.
u Cic. ibid.
x C. Theod. de ſacrif. Tepe. lib. 5.
y Caſſia. 3. Inſtit. c. 12.
z Ibi. 3. pro conc. Iliberin. c. 4.
a p. 3. tract. 2. ſuper. Magnificat.
Cuſtodiæ Angelorum effectus.
b Epheſ. 6. 15.

medio duorum militũ Timore, & Dolore, tranſeamus primam ſecundamq; cuſtodiam Deſiderii, & Lætitiæ vanæ, per ſpem bonam ac lætitiam ſpiritualem; portam etiam ferreã diabolicæ poteſtatis; obeamus vicum longum, & rectum ſanctæ meditationis de diuinis, poſt ſatisfactionem de peccatis; & tandem beneficii Angelici memor, & rediens ad te, & exultans dicas; *Nunc ſcio vere*, &c.

Myſtica etiã expoſitio.

Præterea docet, quod aſtat Angelus, vt expendamus finem noſtrũ, qui eſt Deus; fulget, vt nouerimus qualis ſit ſtatus noſter; pulſat, vt cognito periculo incitemur ad bonum; iubet ſurgere velociter, vt ſperando, diuina mãdata ſeruemus; ſoluit catenas peccatorum, vt præcingamur virtute actionis, & calceemur caligis pręceptorum; educit de carcere damnationis, aperiens portam ferream pœnitentiæ, ac deducens per vicum ſatisfactionis arctæ, & directæ: libertati relinquit, *vt extendamur ad anteriora* a, Deo grati, & Angelo liberatori. Innocentius III. *b* totam hiſtoriam eleganti tropologia integro ſermone pertractat, & Petrus Bleſenſis duobus *c*. Marcus Eremita *d* ferream portam, quę ducit ad ciuitatem, dicit eſſe cor durum: cæterum ei, qui malis affligitur, & tribulationib. iactatur, ſua ſponte, quemadmodum B. Petro, aperiri.

a Philip. 3. 13.
b Serm. de vinculis Petri.
c de eadem re.
d de paradiſo, & lege ſpirit. c. 18.

Verſus 13.] Pulſante autem eo oſtium ianuæ, proceſſit puella ad audiendum, nomine Rhode.

Per oſtium quid ſignificetur.

OSTIVM *ianua*.] τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος. Syrus, *Fores atrii*. Certe πυλὼν, atrium eſt, aut veſtibulum, etſi aliquando etiam porta, oſtium, fores, & peculiariter amplior, maiorque domus porta. Retinẽdo editionem noſtram, poſterior ſignificatio quadrabit, ſenſusq; erit, pulſatam à Petro minorem portam, quæ erat in maiore; vulgo, *la porticella, ò portella*. Solet enim Latine oſtiũ de minoribus portis dici (abutor autem portarum nomine, cum & illæ de maximis dicantur) vt cubiculorum; ianua de maioribus, vt totius domus. Lego etiam quod Interpres apud Matthæum dicit *e*: *Egrediente autem illo* (Petro) *ianuam*, Græce eſſe, εἰς τὸν πυλῶνα, Marcum *f* vero dicere, *Exiit foras ante atrium*, εἰς τὸ προαύλιον, vbi prius vocabulũ pro ianua ſumendum eſt, cum Petrus ſit egreſſus ad id per ianuam, non foras extra illud. Incertum quoque, an iſta domus haberet veſtibulum.

e cap. 26. 71.
f cap. 14. 68.

De nominibus, puer, & puella.

Proceſſit puella.] Παιδίσκη. Syriace, טליתא *telitha*. Hoc proprie eſt nomen ætatis minoris; illud & ætatis, & conditionis ſeruilis: ſicut παῖς, & Latinum *puer*, vt vidimus capite 4. *g*: qui enim apud Matthæum *h* Græce vocatur Centurionis παῖς, apud Lucam *i* dicitur δοῦλος, *ſeruus*. Ancillæ, quæ Petrum ad negandum Chriſtum extimularunt, παιδίσκαι apud omnes Euangeliſtas nominãtur, & Paulus *k* cum ait, *eiice ancillam*, vſurpat poſt Interpretes ſeptuaginta παιδίσκην. Chryſoſtomus, aliique Græci, vt Proclus *l*, non modicæ ætatis, ſed fortunę, conditioniſque nomen hoc loco interpretantur. *Vide*, inquit Chryſoſtomus, *& ancillas pietate plenas, & quomodo in pari honore ſint cum aliis*. Caietanus quoq; intelligit ancillulam. Fauet huic opinioni, quod procedens ad oſtium, videtur oſtiariæ functa officio, quod officium ancillarum fuiſſe non apud Hebræos tantum, docet ea, quam dixi in hiſtoria Euangelica, & alia ancilla oſtiaria Iſboſeth *m*, ſed etiam apud Romanos.

g verſ. 25.
h c. 8.
i cap. 7. 3.
k Gal. 4. 30. Gen. 21. 10.
l orat. de vinculis Petri.
m 2. Reg. 4. 5.

A Vt n. exemplum vnum proferatur, Cicero *n* ſcribit: *Cum Naſica domum ad Poetam Ennium veniſſet, & ab oſtio quærenti ancillam dixiſſe, domi non eſſe*.

n 2. de Oratore

Malim tamen nõ ancillam, ſed ingenuam aliquam virginem fuiſſe, tum quia Interpres puellã poſuit, & Syrus, vt dixi, טליתא *telitha*, quę nomina pro ætate ſolum vſurpata reperio: tum, quia nominis Rhode expreſſio indicat notam, ac etiã nobilem extitiſſe, viles autem perſonas nomine dignari nõ ſolemus, niſi ſit grauis ratio, vt in Põtificis ſeruo Malcho *o*, & quoniã inſigne in eius perſona miraculum contigit, & quoniam ab eodem alapam Chriſtus accepit, vt placet Chryſoſtomo *p*; & quoniam ex primis, & præcipuis fuit, B de Põtificis familia, vt myſticas alias cauſas omittamus, quas reddunt Cyrillus *q*, & Ambroſius *r*.

Quare per puellam hic ingenua aliqua virgo eſt intelligenda.
o Ioan. 18. 10.
p Hom. 82. in Ioan.
q lib. 11. in Ioan. c. 31.
r in Luc. c. 22.

Obiectioni occurritur.

Si obiicias dedecere ingenuam adoleſcentem virginem proſilire ad ianuam, hoc ipſo ego vtar argumento, vt non ancillæ oſtiariæ munus obiiſſe affirmem, ſed officii cauſa, & forſan ex leui aliqua curioſitatẽ, & ex deſiderio, ac ſuſpicione alicuius de Petro nuncii, illuc aduolaſſe.

Verbi ὑπακούειν ſignificatio.

Ad audiendum.] Sic melius Biblia emendatiora, cum alia haberent, *ad videndum*, eſt enim Græce ὑπακοῦσαι. Syrus, *egreſſa eſt*, inquit, *vt ei reſponderet*. Ideo nimirum audire, & ſubauſcultare volebat, ſeu, iuxta vim verbi Græci, *aures ſubiicere loquenti*, ad excipiendum ſonum, quod Plautus dicit, C *Auſcultare ad fores*, & *ab oſtio*: & περὶ τοῦ θυρωροῦ, *de ianitore*, idem verbum ὑπακούειν, Plato *ſ* vſurpat. Aliquando habet ſignificationẽ τοῦ ἀποκρίνεσθαι, reſpondere, vt notauit Euſtathius *t*, atque ita vſi videntur Septuaginta verbo ὑπακούεσθαι, in libro Iob *u*: *Vocabis me, & ego reſpondebo tibi*: niſi malis, *obediam*; & *x*, *Seruum meũ vocaui, & non reſpondit*. Quæ ſignificatio ſumitur ex conſequente: poſtquam enim præbuimus aurem vocanti, aut quouis modo compellenti, reſpondere ſolemus.

ſ in Phædone.
t Odyſſ. Δ.
u c. 14. 15.
x c. 19. 16.

Etymologia nominis Rhode.

Nomine Rhode.] Cur nomẽ ſit expreſſum dixi. Gloſſa interlin. cum legat, *ad videndum*, vim facit in etymologia, quam ait eſſe, vidẽs, vel, viſio fortitudinis, vel, viſionis fortitudo. Alia notatio magis aliis placet, vt ſit nomen Græcum, ſignificans roſam. Eſt namq; ῥόδον, roſa, & ῥόδη, vel ῥοδῆ, frutex roſas producẽs. D Vnde Rhodus inſula à Rhodo metropoli, quæ inuento roſæ capulo ædificata eſt. Græcis, aliorumque Gentilium vocabulis nominatos Iudæos, poſtquam in iugum Romanorum venerant, iam aliquoties admonui.

Verſus 14.] Et vt cognouit vocem Petri, prę gaudio non aperuit ianuam, ſed intro currẽs nunciauit ſtare Petrum ante ianuam.

Quare vox Petri facile cognita eſt.

ET *vt cognouit vocem Petri*.] Inclamauerat illa quis pulſaret; vox autem Petri facile cognita E eſt, ob frequentem eius prius auditum ſermonẽ, & quia proprius cuique vocis ſonus ſolet eſſe ac formatio, vt idcirco homini τοῦ μέροπος epithetum datum cenſeatur, vt notatum eſt capite ſecundo *y*.

y verſ. 4.
Cur virgo hæc ianuam Petro non aperuit.

Præ gaudio non aperuit ianuam.] Voluit præuenire Petri ingreſſum, priorq; tam læti nũcii auctor eſſe. *Bene id etiam factum eſt*, inquit Chryſoſtomus, *ne qui domi erant, rei improuiſæ aſpectu obſtupeſcerent, minuſque crederent*. Sic opinor præ gaudio Samaritanam, vt euangelizaret ſuis Chriſtum, *reliquiſſe hydriam ſuam* z. Eſt in Actis Porphyrii Gazenſis Epiſcopi *a*, ſcriptorem ipſorum hoc exemplo,

z Ioan. 4. 28.
a apud Surium 26 Februarii.

Martyris Barochæ, qui iam fere exanimatus putabatur, valetudinem prius Epiſcopo renunciaſſe, quam quem ille petebat potum, ei daret. Hic iterum poſuit Lucas πυλῶνα pro ianua, eo ſenſu, qui priore verſu declaratus eſt, & quo in proxime ſequentibus verbis intelligi debet. Nam veſtibulum non aperitur, cum, vt docet Gellius a ex auctoritate Cecilii Galli, ſit locus ante ianuam domus vacuus, per quem à via aditus acceſſusque ad ædes eſt. Gaudii ingens copia fecit, vt puella nec verbum Petro reſponderit, nec ſubdio nocturno tempore expectantem, & ingredi geſtientẽ curauerit. Stupet ad ſubita gaudia ſenſus, & eos quandoque cum ipſa etiam vita eripit, præſertim cum poſt ſummam ſequitur triſtitiam; vt celebres illæ teſtantur matronæ, altera moriens in reducis filii ex clade Thraſymena complexu: altera ad primum redeũtis aſpectum: quem falſa mortuum fama renunciauerat b. Vnde Deianiræ apud Sophoclem c Lichas reſpondens de hoſpita, quam illa exceperat ſummo honore:

——Ita beneuole, vt diu
Præ gaudio attonitum mihi cor ſtupuerit.

Geſtientem lętitiam egregie in re ſimili oſtendebat Chereas ille Terentianus:

Num quis hic eſt? Nemo eſt. Num quis hic
Me ſequitur? Nemo homo eſt.
Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Iupiter,
Nunc tempus profecto eſt, cum perpeti me poſſum interfici,
Nec vita aliqua hoc gaudium cõtaminet ægritudine.

Denique verum illud d, quod

——Minus gaudent, qui timuere nihil,

Exercenda quoq; Petro tantiſper patientia fuit, & lætis ſubtriſtia ſuccedere oportuit, *vt dilata ſpes animam quodammodo affligeret* e.

Videbatur ſibi puella ſceleris arguenda, ſi tantillum fraudaret domeſticos tam bono nuntio, vt leproſi quondam illi, qui Syriam prædam noctu relictam nocte ipſa renunciarunt f: ſimul cupiens omnes vt obuiam Petro procederẽt & honoris, & gratulationis cauſa. Hiſtoria noſtra cauſam non reſeratæ ianuæ magis conſpicuam poſuit, alias non negauit.

Sed intro currens nunciauit ſtare Petrum ante ianuam.] *Et Dominum de tumulo egreſſum prima omnium mulier*, inquit Beda, *Diſcipulis nunciauit* g, *vt vbi abũdauit delictum, ſuperabundaret & gratia* h. Scio declamationes extare pro fœminarum genere, & contra i. Conſtat *in Chriſto non eſſe maſculum neque fœminam* k, & in Eccleſiam ipſam multa à fœminis illata commoda: ac in ordina rerum ſimpliciter creatarũ primas deberi fœminæ matri Dei. Sed neque ſi Rhode ancilla fuit, de qua nihil præterea vſpiam legi, vilis ei conditio quidquam detraxit, ſicut nec Oneſimo Pauli chariſſimo diſcipulo l, vel Vitali martyri m, & ex fœmineo ſexu Mariæ, quæ cognomen gerit ancillæ n, aut alteri, quæ Græca voce Dula o dicitur, aut illi, quæ apud liberos vergentes ad mare Caſpium, editis miraculis, Regem, Reginamque, ac populum vniuerſum conuertit ad Chriſtum p.

Verſus 15.] At illi dixerunt ad eam: Inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant: Angelus eius eſt.

a lib. 16. c. 5.

Stupet ad ſubita gaudia ſenſus.

b Plinius, & Vale. Max.
c in Trachiniis.
d Mart. lib. 12. Epigr. 37. vel 21. de Caio Proculo.
e Prou. 13. 12.
f 4. Reg. 7. 9.
g Mar. vlt. 10.
h Rom. 5. 20.
i vt apud Ioan. Eſpencæum in 1. ad Timoth. & alios in Gentilibus. Vide Bellengarium in Controuerſ. verba, Fœmina, & Mulier. & Delrium in Hippolytum Senecæ.

Fœminarum laus.

k Gal. 3. 28.
l de quo in ep. ad Philem.
m de quo etiam Agricola in Martyrol. 4. Nouemb.
n de qua in Martyrol. 1. Nouemb.
o de qua in Martyrolog. 15. Martii.
p Ruffin. 1. Hiſtor. c. 10. Socra. lib. 1. c. 16. Sozom. lib. 2. cap. 24. Theodo. li. 1. c. 6.

INSANIS.] Μαίνῃ. Syr. *Terrore conturbata es.* Viſa res eſt prima fronte impoſſibilis, propter adeo munitum carcerem, & tam arcte cuſtoditũ Petrum. Qui maxime quid cupiunt, quam verentur plurimũ ne nõ contingat, minime ſe faciles reddunt, contigiſſe vt credã: ſicut de Thoma Chriſtum reſurrexiſſe abnuente quidam putant q. Syrus interpres inſaniæ cauſam, & turbatę, ac emotæ mentis expreſſit à ſpectro incuſſum terrorem. Procliuis eſt omnis mulierum natio ad credendum, & quaslibet rerũ formas opinionesve concipiendum; vt multo ex iis plures, quam ex viris, vel à Dæmonibus obſideantur, vel magicas artes exerceant, vt prodũt ex profanis etiam Plinius r, & Quintilianus ſ, quorum poſterior ait, *latrocinium in viro facilius, veneficium in fœmina*; adde maleficium; & parœmiam illam, quod *anus quæ vult ſomniat*: & quod in textu Hebræo Exodi t eſt genere fœminino, *maleficas non patieris viuere*, quod editio noſtra reddit maſculino. Quãquam id Dei quoque fieri permiſſu reor, ad frangendam Dæmonum ſuperbiam; vt quam ob peccatũ in hominem poteſtatem habent, in ignobiliorem, infirmioremque ſexum præcipue exerceant. *Sexus muliebris incautus, & mollis eſt, cui proprium eſt decipi*, inquit Chryſoſtomus u. Poſſumus inſultantes ac exprobrantes in Dæmonas mulierum deceptores Virgilii illud x intorquere:

Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus, magnum & memorabile nomen,
Vna dolo diuum ſi fœmina victa duorum eſt.

Vniuerſum ſexum per vnam, & per duos duos Dæmonum phalangas omnes intelligentes.

Angelus eius eſt.] Syrus addit, *fortaſſe*, ſed tanquã rem certam, & communi inter fideles opinione firmatam, ſine hæſitatione id videtur protuliſſe. Quanquam dubitatio eſſe potuit, non de deputato ſingulis cuſtode Angelo proprio, qui perſonam interdum clientis, & externam formã quandoque in aliquo negotio ſumeret: ſed in re ipſa nunc pro Petro Angelus ipſius apparuiſſet. Interpretes paſſim, vt Chryſoſtomus, & Oecumenius, & Beda, atq; Theologi ex hoc maxime loco doctrinam Catholicam confirmant de Angelica cuſtodia. Facit id præterea Hieronymus y, & Ionas Aurelianenſis z, qui citat quoque aliud teſtimonium Chryſoſtomi a idem hinc elicientis, atq; Theodoretus b, & alii. Notabilis Thaumaturgi c locus, in quo gratias agit Angelo cuſtodi, quod eius opera incidiſſet in tam bonum magiſtrum Origenem, ac de ſeipſo verba Iacob vſurpat d, *Qui paſcit me ab adoleſcentia mea.*

Vehementer contendunt hæretici telum hoc nobis extorquere, dum aiunt vulgares id homines, ac ex vulgi pronunciaſſe opinione: vel Angeli nomine intellexiſſe nuncium aliquem: vel Petro, aut de Petro angelicam viſionem factam. Profecto primi parũ abſunt à Sadducæis negantibus omnino Angelum, aut ſpiritum vllum eſſe e, quibus adnumerandus Clarius, qui pro Angelo, reddit nuncium. Secundi, quod eſt prorſus in Scriptura inſolens, Angeli nomen ſimpliciter pro homine ſumunt; ſi quando enim ex quadam accommodatione hoc modo accipiendũ videatur, docebunt conſequentia, & antecedentia, vt cum de Ioanne ſententia illa f: *Ecce ego mitto Angelum meum*: cum de CHRISTO g, *Magni conſilii Angelus*: cum de Sacerdote h, *Angelus Domini exercituum eſt*: cum de Prædicatoribus i, *Ite Angeli veloces*. Tertia expoſitio, quæ eſt Bezæ k;

violenta

q quos citat Toletus, & Maldonatus in cap. 20. Ioan.
r lib. 25. c. 2.
ſ in Declamat.
t cap. 22. 18.
u Hom. 59. in Matt. & hom. 39. in 1. ad Corinth.
x 4. Æneid.

Angelorum propriorum cuſtodia docetur.

y lib. 18. in cap. 66. Eſa.
z lib. 2. de cultu imag.
a Hom. de Aſcenſione.
b in 1. Cor. 11.
c orat. Panegyr. & chariſt. ad Orig.
d Gen. 48. 15.

Hæreticorum contentio de Angelo cuſtode proprio vniuſcuiuſque.

e Act. 23. 8.
f Malac. 3. 1.
g Eſa. 9. vel potius Eccleſiaſticum.
h Malach. 2. 7.
i Eſa. 18. 2.
k hoc loco.

A violenta eſt, & à propoſito abhorrens, cū de præſentia, non de viſione, ſeu apparitione Angeli ſit ſermo. Nihilo magiſter *a* melius quam diſcipulus, vnum quemlibet docet Angelum intelligi, cui cum Dominus Petri curam mandauerit, non perpetuus cuſtos fuerit. Nam deputatio hæc temporalis fidelib. congregatis, quo pacto innotuit? qua ratione affirmare potuerunt Angelum eius eſſe, qui ſolum ei ad tempus datus erat? cur tunc potius aſſignaretur, quam antea, vel poſt, ob non minora pericula, & vexationes? Non eſt probabile in caſu tam repentino, & aduentu, quem nō credebant, Petri Angelum imaginari extraordi-

B narium potuiſſe. Siquidem in huiuſmodi ſubitis ac improuiſis euētis, vt deſinat mens turbari, nō rara, non extraordinaria, ſed quæ fiunt communiter, animo ſuccurrunt, & imaginationi. Hęc ſatis pro præſenti loco, vniuerſe enim, ac fuſe controuerſiam iſtā tractauimus diſputatione de Angelis, & cum exponeremus hiſtoriam ieiunii, ac tentationum Chriſti. Conſule Antidotum Stapletoni ad hunc locum *b*, & quæ accuratius diſſerit Feuardentius in appendice Operis de hæreſibus Alphonſi à Caſtro *c*.

Exiſtimat Arias Montanus, putaſſe fideles illum Angelum veniſſe, vt eos orantes conſolaretur, hortareturq; : cum eſſent ſatis frequentia, &

C aperta Angelorū in illa Eccleſiæ integritate miniſteria, innuit demum eadem iſta Ieroſolymitanæ ſententia Eccleſiæ, cum ait: *Petri, quem viuere ſciebat, Angelum adeſſe, non animam, animam etiam eius, ſi mortuus eſſet, potuiſſe apparere.* Fieri id poſſe, docui alias *d*. Videturque id Chriſtus velle, quando dicit *e*: *Spiritus carnē, & oſſa non habet*, vt placet Auguſtino *f*, Theophylacto, Bedę, & Hugoni in Lucam *g*. Nego tamen ordinarie animam cuiuſpiā, cum apparere videtur, per ſeipſam id facere, ſed eius loco Angelum, ſicut ſane ſentire ſe indicat Auguſtinus *h*. Concedi poteſt de anima Samuelis *i*, Oniæ Sacerdotis *k*, & Ieremiæ *l*, necnō Moſis in Chriſti Transfiguratione *m*, vt alias omit-

D tam, quas congerit Tyræus noſter *n*: & in genere hoc neganti *o* producere licet Hieronymum ſic expoſtulantem cum Vigilantio *p*: *Tu Deo leges ponis? tu Apoſtolis leges inijcis, vt eſſe ad diem Iudicii cogantur in cuſtodia? &, cum diabolus q, & dæmones toto orbe vagentur, quare Martyres poſt effuſionem ſanguinis tenebuntur incluſi?* Valet etiam argumentum à viuis, qui aliquando viuis apparuerunt, à quibus longe aberant: exempla recitat idem Tyræus *r*, verum eadem cautione & de his apparitionibus ſentiendum iudico. Lyranus certe arbitratur hoc loco, Angelum in ſpecie ſancti Ambroſii Mediolani exiſtentis apparuiſſe Turonis in funere beati Martini, & in perſona Franciſci abſentis in Arelatenſi Capitulo. Quanquam quod de Am-

E broſio dicitur, Chronographiæ repugnare Baronius *ſ* demonſtrat, cum ante Martinum Ambroſius quatuor annis exceſſerit. Eaque res in emendato Breuiario eraſa eſt. Leuiter, & minus conſiderate, vt in re inopinata, & noua, pronūciatum eſt, quod Angelus eſſet: non enim Angelus fores pulſare ſolet, ſed repentinus clauſis ianuis apparere.

Verſus 16.] Petrus autem perſeuerabat pulſans. Cum autem aperuiſſent, viderunt eum, & obſtupuerunt.

PETRVS *autem perſeuerabat pulſans.*] Vel metuēs deprehendi, vel deſiderio ardens reuiſendi fratres. Et forſan Rhode præ gaudio non aperiens, nihil etiam Petro reſponſi dederat.

Cum autem aperuiſſent.] Syrus, *Proinde exierunt.* Par eſt nimirum credere omnes, nō tam ob perſeuerātem Rhodes aſſeuerationem, quam quod fores crebrius, fortiusq; pulſari audirent, adductos, vt crederent Petrum adeſſe, illi obuiam lōgo agmine cum luminibus proceſſiſſe.

Viderunt eum, & obſtupuerunt.] Quis memoret pia oſcula, charos amplexus, calentes lacrymas, lætitiæ illices, & indices, quis voces Petro gaudētium, ſibiipſis gratulantium, gratias, laudeſque Deo reddentium? quis iterum iterumq; defixos in Petrum obtutus, ne in adeo concupita errarēt perſonā? quis exultantis, ſeſeque non capientis præ gaudio mentis extaſim, quam hic importat τὸ ἐξίστασθαι? *Deſideratior*, ait Chryſoſtomus, *multo poſt fuit Diſcipulis, nō ſolum quod ſeruatus eſt, ſed etiam quod aſtitit, & ſtatim acceſſit.* Maius gaudium percipit paſtor de vna oue inuenta *t*, mulierque de drachma *u*, paterfamilias de filio prodigo *x* redeunte ad meliorem frugem; denique rem amiſſam qui recuperat, lætatur effuſius, & noua lætitia, quam cū ſalua eſſet, nec requirebat ipſa, nec poſſeſſor experiebatur. *Sic tanto plus gaudet Imperator triumphans*, inquit Auguſtinus *y*, docens maius eſſe gaudiū de ſalute animæ deſperatæ, quanto fuit in maiore periculo, *nauta poſt magnam tempeſtatem, æger redintegrata valetudine, & edendi, bibendique voluptas nulla eſt, niſi præcedat eſuriendi & ſitiendi moleſtia; nec pacta ſponſa viris ſtatim traduntur, ne vilem habeat maritus datam, quam non ſuſpirauerit ſponſus dilatam. Stupore gaudium temperauit Deus*, inquit Proclus *z*, *& hoc illum, vt in compoſito ſtatu retinerentur*,

Verſus 17.] Annuens autem eis manu vt tacerent, narrauit quomodo Dominus eduxiſſet eum de carcere, dixitque: Nunciate Iacobo, & fratribus hæc. Et egreſſus abijt in alium locum.

ANNVENS *autem eis manu vt tacerent.*] *Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾶν.* De hac phraſi, & modo indicendi ſilentii dicemus alibi *a*. Syrus vertit, *Porro indicabat eis ſublata manu, vt tacerent.* Nō ſatis rem expreſſit participio *ſublata*, κατασείειν namq; eſt, & ſonum edere, & quaſſare deorſum, quaſi manū certo modo quaſſando, & quidem forſan κάτω, hoc eſt, deorſum indicii ſilentium conſueſceret. In capite 19. *b* dixit Lucas, *Κατασείσας τὴν χεῖρα*, in accuſatiuo abſq; verbo σιγᾶν: quod etiam verbum ſimili vtēs formula alio loco *c* omiſit. *Tacere iubet*, inquit Gloſ. *ne clamore gaudentium aduentus eius in ciuitate cognoſcatur.* Nō fuit proprius hic mos Iudæis indicendi eo modo ſilentii, vt Chryſoſtomus *d* tamen inſinuat, quoniam Budæus *e* eundem notauit in Xenophonte: Fulgentius Placiades eum qui dicturus eſſet ad populum, ſcribit erexiſſe in iotam digitos duos, tertium pollice compreſſiſſe. Cuius quoq; conſuetudinis Victorinus *f*, & Apuleius *g* meminerunt. Tam religioſe id feciſſe nūc Petrum, aliosve in hac hiſtoria nō opinor, quidquid ſit de Epiſcopis Græcis, quos eo geſtu orationem habuiſſe, vel benedictionem populo dediſſe contendit Ioſephus Stephanus *h* idem affirmans de Paulo *i*,

---

a Caluinus 1. Inſtit. c. 14. n. 9.

b in ſua Promptuar. Cathol. ad feſtū S. Michaelis, c verbo Angelus, ſect. 3. Ariæ Montani ſententia.

d in expoſit. hiſtor. Transfigurationis.
e Luc. vlt. 39.
f Serm. 8. de Reſurrect.
g cap. 24.

h li. de cura pro mortuis. c. 11.
i 1. Reg. 28. 12. & ſeq.
k 2. Machab. 15. 12.
l ibid. 14.
m Matt. 17. 3.
n lib. de apparit. ſpirit. c. 11.
o Marbachius lib. de Mirac. & Ioan. Renes de veteri ſuperſtit.
p lib. contra Vigilan.
q Iob. 1. 7. & c. 2. 2.
r ſupra.

ſ Tom. 3. 4. 5. Annal. & in Notis Martyrol. 11. Nouemb.

Quantū fuerit gaudium Diſcipulorū videntiū Petrum liberatū e carcere.

t Matt. 18. 13. Luc. 15. 4.
u Luc. ibid.
x ibidem.

y 8. Confeſſ. c. 3.

z orat. de vinc. Petri.

a cap. 13. 16.

Κατασείειν quid ſit.

b verſ. 33.

c c. 21. 40.

Mos indicendi ſilentii.
d in cap. 19. Actor.
e Comment. linguæ Græcæ.

f Comment. ad Heren.
g de Aſino aureo.
h lib. de oſculo pedum Rom. Pont. c. 16.
i Act. 21. 40.

cum ſibi audientiam fieri voluit, necnon de Alexandro a. Ariſtoteles exerto pingi brachio ſolet, vt Orator ac Philoſophus ſummus. Id factitatū ab Oratoribus, vt expeditius loquerentur: teſtis Ammianus b, & Curius Fortunat. c & de Philoſophis Sedulius d, atque Iuuenalis e: Seneca vero tyronibus forenſium ſtudiorum nefas tradit fuiſſe brachium extra togam exerere, ſcilicet nōniſi poſt annum, vt ait Artemidorus f. Catonē Tertullianus g iuridicinæ ſuæ in tempore, humerū exertum geſſiſſe ſcribit.

a Actuū 19. 33.
b lib. 26.
c lib. 3. Rhet.
d lib. 1. Carm.
e Satyra 13.
f lib. 1. c. 56.
g de pallio c. 5.

Cur aberat Iacobus minor.

Dixitq́; Nunciate Iacobo, & fratribus hæc.] Aberāt aliqui, peculiariter Iacobus minor, ſeu frater Domini, tractans fortaſſe, vt Epiſcopus Ieroſolymitanus, negotia Eccleſiaſtica, ſeu paſtoralia: quem omnes, ac Petrus ipſe, reuerebantur: vt inepte hinc quidam argumententur, Iacobum illum non fuiſſe Apoſtolum, quoniam præſens non erat, ſiquidem nec cuncti forſitan Apoſtoli aderāt, quos potuit Petrus ſub nomine fratrum cōprehendiſſe.

Petrus cur voluit hoc fratribus nunciari.

Voluit rem tātam fratribus nunciari, vt mœrorem lætitia cōmutarent, & vna cum ipſo Deum collaudarent, quem enixe pro ipſius libertate fuerant comprecati, & vt in prædicandi munere magis magiſq; confirmarentur, miraculorum ope corroborati: *non edixit, vt paſſim omnibus aliis diuulgarēt, vanam gloriam deuitans*, vt ait Chryſoſtomus, & Proclus h. *Opera Dei reuelare, & confiteri honorificum eſſe Raphael dixit* i. Qua ſententia ad opera, quæ per Sanctos ſuos facit Deus, celebranda, & prædicanda, vſus eſt Seuerus Minoricenſis Epiſcopus k. & Stephanus Papa l. Chryſoſtomi m etiam præclara eſt de re eadem ſententia: *Ideo monemus, vt illos rumores augeamus, qui res noſtras attollant magnaq; videri faciant: non autem illa, fratres, exaggeremus, quæ toti ſodalitati dedecus effundūt. Contra ſi quid audierimus boni, apud omnes proferamus: ſi quid vero mali, prauique, apud nos ipſos occultemus; idque vt tollamus, nihil non faciamus.* Baſilius n ex eiuſmodi narrationibus Petri hoc loco, & prius in capit. 11. o Pauli etiam ac Barnabæ p, cōlligit laudabilē conſuetudinem eſſe, vt ab his, qui peregre redeūnt, exigatur eorum quæ geſſerint abſentes ratio. Imitatus mihi videtur Petrus tum Angelos, tum Chriſtum ipſum, qui Reſurrectionem ipſius annūciari voluerunt Diſcipulis, ac nominatim Petro q.

h ſupra.
i Tob. 12. 7.
k epi. de Iudæo. conuerſ.
l apud Rheginonem anno Dom. 753.
m orat. contra Iudæos.
n Reg. 64. ex fuſis.
o verſ. 4. & ſeq.
p c. 15. v. 12.
q Matt. vlt. 7. 10. Mar. vlt. 7.

Licet in perſecutione fugere.
r Matt. 10. 23.
ſ Act. 5. 20.
t lib. de oper. monach. c. 27.

Et egreſſus abiit in alium locum.] Licet in perſecutione fugere r: & id faciēdum ſibi Petrus cognouit ex modo, quo illum Angelus de carcere liberauerat, non iubens, vt alias, cum vniuerſos liberauerat, libere ac palam prædicare ſ: nec in periculis tentandus eſt Deus, vt obſeruat Chryſoſtomus. Auguſtinus t vero monet, vt cū poſſumus, declinemus, nec expectemꝰ, vt à Deo liberemur per miraculum, ſicut Petro prius contigit.

Quo diſceſſerit Petrus poſt vincula ſua.
u Tom. 1. Annal.
x in Actis Petri, 29. Iunii.

Videtur Baronio u, Petrum mox diſceſſiſſe Ieroſolymis verſus maritimas ciuitates Cæſareæ, & Sidonis, ac perueniſſe vſq; Antiochiam. Non id Metaphraſtes x, quem citat, ſtatim poſt vincula à Petro factum ſcribit, inſerens alia quædam poſt Petri liberationem, nec ponens illa verba, quæ Baronius, vt iſta connecteret, poſuit, *liberatus à vinculis*; concedo facile occaſione tam diræ perſecutionis hoc anno, qui dicitur fuiſſe Claudii ſecundus, diſceſſionem factam ab Apoſtolis inter Gentes, Iacobo in Epiſcopali munere Ieroſolymis relicto. Sed Lucas nunc proprium quid Petro narrat, cum egreſſum ait in alium locū. A Coniectura Baronii eſt, quod Herodes dicatur Cæſaream profectus; quaſi propter Petrum hoc fecerit. Verum aliam profectionis huius cauſam fuiſſe, paulo poſt oſtendemus. Verba Lucæ non cogunt affirmare Petrum longius abiiſſe, aut etiam ex vrbe Ieroſolymitana egreſſum eſſe.

Verſus 18.] Facta autem die, erat non parua turbatio inter milites, quidnam factum eſſet de Petro.

B QVIDNAM *factum eſſet de Petro.*] Τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο, *Quid tādem Petrus factus eſſet. An*, inquit Caietanus, poſt Eraſmum, *conuerſus fuiſſet in aliquod numē*, vel per metamorphoſim mutatus in aliud quiddam, iuxta vulgi ſtultitiā, qua creditum eſt, magicis artibus homines verti in aues, in genios, &c.

De phraſi huius loci ſententia.

Putat præterea Eraſmus peculiarē Lucæ phraſim eſſe, qua ſignificare velit incertum fuiſſe militibus, quid Petro factum eſſet. At hæc eſt ſatis trita locutio, & vulgari omnium fere linguarum vſu recepta: quamuis in caſu obliquo, non in recto, quo hic vtitur Græce Lucas, & præter ipſum alii auctores Græci. Admirationē auxerunt clauſæ portæ, vt placet Gloſſæ interlineari, & Chryſoſtomo y. C At enim vt ferream, ita & alias apertas eſſe, probabile eſt, aitque Metaphraſtes z, *in numero multitudinis portas ſua ſponte apertas*, Niſi malis cum Gagneio, vel exeuntem Petrum poſt ſe illas recluſiſſe, vel potius illas vltro, Angelica videlicet opera, recluſas. Ratio Gloſſæ, quæ placuit quoque Magiſtro hiſtoriæ Scholaſticæ a, & Hugoni, quod ſi reſeratus carcer relictus eſſet, non dubitaſſent milites Petrū euaſiſſe, neceſſaria non eſt: nec enim fere minus mirabile accidit tot aperire portas, etiamſi patentes relinquantur, & æque anceps ſim, quid eo factum ſit, qui clam tot militibus, cuſtodibuſque patefacere portas quiuerit, ſeu qua ratione id præſtiterit. Chryſoſtom. D b docet clauſa omnia manſiſſe, & duorum militum, qui cum Petro dormiebant, manus eadem catena, qua cum illo vincti fuerāt, colligatas perſeueraſſe.

y Hom. 8. in ep. ad Epheſ.
z in Actis Petri 29. Iunii.
a in Actis Apoſt.
b Hom. 8. in Matth.

Verſus 19.] Herodes autem eum requiſiſſet eum & non inueniſſet, inquiſitione facta de cuſtodibus, iuſſit eos duci: deſcendenſque à Iudæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt.

INQVISITIONE *facta de cuſtodibus.*] Ἀνακρίνας τοὺς φύλακας. Syrus, *Condemnauit illos cuſtodes*, nempe quatuor militum quaterniones, & duos, E inter quos Petrus mediꝰ dormiebat, [illegible] ab illis diuerſi erant, ac præterea fortaſſe ordinarios alios cuſtodiæ carceris præpoſitos. Verbū ἀνακρίνειν ſignificat *interrogare, & ſciſcitari, examinare, diligēter inquirere*: atque idcirco ſæpe iudicibus tribuitur, vel inquirentibus iudiciali quodam more veritatē: quod Latini dicunt, inquit Budæus c, *quærere, quæſtionem habere.* Interpres quandoque vertit, *interrogare* d, interdum *iudicare* e. Idem etiam nōnunquam eſt quod βασανίζειν, *& applicare ad tormenta*, quod nomine Latino inquiſitionis cōtinetur, vel quæſtionis: quod Herodem feciſſe ſtudio placendi Iudæis, qui erant in tanta expectatione de nece Petri, inſita Tyrāno ſæuitia, & quod mi-

Ἀνακρίνειν quid ſignificet.
c in commentar. ling. Græc. & omnes poſt. in Pandectas.
d Luc. 23. 14.
e in 1. Cor. 4. 4.

lites

lites illos necaſſe dicitur, nullo negotio perſuadent.

Iuſſit eos duci,] Ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Syrus, *Iuſſit eos necari.* Arias Montanus: *Iuſſit eos duci ad ſupplicium, non ad iudicium: nam inquiſitio, quam hic legimus.* inquit, *iudicii facti ſignificationē habet, poſt quod ad iudicium producti ſunt.* Affirmāt hoc etiā Chryſoſtomus *a*, Proclus *b*, Petrus Alexandrinus *c* (qui genus mortis exprimit ſuffocationem) & Oecumenius, & Cyrillus Ieroſolymitanus *d*. Omnes autem admonent, nullam idcirco culpam tranſcribendam in Petrum, vel Deum; vt neq; quod infantes ab alio Herode pro Chriſto cæſi ſunt *e*, neque quod tot alia paterentur homicidia; quia licuit militibus, ſi vellent, fugere; & ſi eos etiam Deus liberaſſet cum Petro, viſa eſſet non diuinitus facta liberatio, ſed fuga. Herodes actus furore, & inſania, innoxios trucidauit, probe edoctus miraculi veritatem, quod nec Iudæi fecerunt cuſtodibus ſepulcri Chriſti *f*, nec iis, qui ſeruarant Apoſtolos in carcere *g*, nec illis qui Paulū & Silam, qui ſunt etiam Baptiſmum adepti *h*. Herodem euaſio militum meliorem non reddidiſſet, quemadmodum nec alios Chriſtus toties elabēs de manibus eorum: inquiſiti, occiſique rem teſtatiorem, & certiorem fecerunt: noluit Deus ſuperſtitum militū vti teſtimonio, quia parum erat idoneum, vtpote cui obiici poſſet negligentiæ, vel proditionis excuſandæ cauſa dari: poſtremo duri, feroceſque in Petrum, & in ceteros primos Apoſtolos, alioſque fideles obfirmata, & inſanabili malitia hanc non exuturi, ſed adaucturi præuidebantur à Deo. Itaque ſublati ſunt è viuis milites, non in carcerem dūtaxat abactis, vt ſentit Gloſſa, Comeſtor *i*, Hugo, Carthuſianus, qui legendo *addici*, interpretatur de ſupplicio, q̄ tamē poſtea nō luerint, & Gagneius: vel Cæſaream, vt Caietano videtur, quaſi alio ipſemet Herodes ſit euocatus, & ſic dilatū de militibus iudiciū, ac omnino etiam ob Herodis mortem interciſum, ne Petri liberatio interitum immeritis afferret. Nam expoſita à nobis ſententia grauiores habet Auctores, & non improbabili nititur ratione: fauetque Græcum τὸ ἀπαχθῆναι, vt id quidem intellexit Syra interpretatio, & optimi Græcæ linguæ Auctores vſurpant, & obſeruat Budæus *k*, vt ſit nempe verbum forenſe ſignificans abduci ad carcerem, vel pœnam, vel iudicem. Vnde ἀπαγωγὴ etiam à Septuaginta in Eſaia *l* poſitum reddidit editio noſtra *carcerem*, τοὺς ἐν ἀπαγωγῇ οὐκ ἔλυσεν, *vinctis eius non aperuit carcerem.* At vero milites iam erant examinati, vt dictum eſt, videlicet à iudice, & in carcere: abducti ergo tum dicuntur, intelligi debet, ad ſupplicium, vt recte Montanus ratiocinabatur. Poſtremo boni Auctores Latini duci dicunt, pro eo quod eſt ad ſuppliciū trahi. Sic enim Plinius Traiano ſcribit de Chriſtianis: *Confitentes iterum ac tertio interrogaui ſupplicium minatus, perſeuerantes duci iuſſi.* Eodem modo Cicero *m* pro carceratione: *Ego is Conſul, &c. qui timeam ne mihi in carcere habitandum ſit ſi tribuni plebis duci iuſſiſſent.* Exēpla vero in Scriptura plura ſunt, vt de Machabæis martyribus, de Chriſto, ac latronibus, &c.

Deſcendenſque à Iudæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt.] Meminit Ioſephus *n* de hac Herodis Agrippæ Cæſarienſi profectione in Palæſtinam, in eam videlicet Cæſaream, quæ prius vocabatur turris Stratonis. *Iamque, ait, tertium Iudææ totius regni annum exegerat, cum peruenit in vrbem Cæſaream, quæ prius Stratonis turris dicta eſt, vbi ſolemnes ludos celebrauit pro ſalute Cæſaris, ad quam ſolemnitatem magna multitudo nobilium ac procerum conuenerat ex tota prouincia.* Monet Caietanus non multum temporis interceſſiſſe à vinculis Petri, & à morte Herodis, quæ mox narrabitur. Hiſtoria Scholaſtica tradit ideo profectum, vt quod ſubditur, pœnas repeteret de Tyriis & Sidoniis, idemque Gloſſa, & alii docent.

Verſus 20.] **Erat autem iratus Tyrijs, & Sidonijs. At illi vnanimes venerunt ad eum, & perſuaſo Blaſto, qui erat ſuper cubiculum regis, poſtulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo.**

ERAT *autem iratus Tyriis, & Sidoniis.*] Iræ cauſam Baronius, vt nuper dixi, credit fuiſſe, quod Petrus, poſtquam liberatus eſt, in eas Palæſtinæ regiones maritimas venit, poſitas ibi viſens componenſque Eccleſias. Ioſephus non ſcribit cauſam: neque, vt dicebam, Metaphraſtes citatus à Baronio affirmat, ſimul Petrus liberatus eſt, deſcendiſſe Cæſaream, & Sidonem, & obiiſſe Palæſtinæ, ſeu Syriæ maritimas regiones, vſque Antiochiam. Sed poſt narratam liberationem ſubdit peragraſſe propter Simonem Magum, omnes ciuitates Cœleſyriæ, ac præterea Pontum, Aſiam, Galatiam: & peregrinationem exorditur ab Ieruſalem in Cæſaream Stratonis, tum in Sidonē, &c. Quod ſi Tyriis, ac Sidoniis, qui non erant in ditione ipſius, idcirco iratus eſt Herodes, cur non etiam Cæſarienſibus, quos non minus Petrus viſerat, & Epiſcopum tunc iis, vt idem Metaphraſtes ſcribit, dederat? Apud illos tamen ludorum ſolennitatem egit, vt ex Ioſepho retulimus, & ipſi ab illis vt Deo, quod paulo poſt Lucas adiicit, acclamatum eſt.

Concedo Petrum inuiſiſſe has, & alias hoc tēpore prouincias, id eſt, Claudii Imperatoris anno ſecundo: aut, ſupputant alii, quarto, ac Romē perueniſſe, & de ceteris pariter Apoſtolis veriſimile eſt, per alias orbis partes diſperſos eſſe, ob ſecundam iſtam perſecutionem, in qua Iacobus obtruncatus eſt, & ad mortem deſignatus Petrus, ſicut vniuerſa, exceptis Apoſtolis, in Ieruſalem Eccleſia, poſt necem Stephani diſperſa eſt *o*: nullo autem loco in Iudæa conſiſtere, Iudææ Rex Chriſtianorum perſecutor, Apoſtolis permittebat, quod ſatis innuit Chryſoſtomus *p*, dum ait, *Apoſtolos, vbi diu prædicaſſent in Iudæa, quamuis cæſos flagellatoſque q, demum à Iudæis propulſos, ſeſe conuertiſſe ad Gentes.* Verum contineo me in expoſitione Auctoris, nō id ago, vt vniuerſam Apoſtolorum texam hiſtoriam: & aſſero irarum Agrippæ cauſam aduerſus Tyrios Sidonioſque petendam aliunde. Videtur mihi Lucas has iras memorare, & petitam ab iis, quibus erat iratus, pacem, quod conducat ad explicandum regis infelicem exitum, qui commode ei narrari debuiſſe viſus eſt poſt necem Iacobi, & vincula Petri, quamuis illa Herodis mors à Chronographis reiiciatur in quartum Claudii annum.

Iratus.] Θυμομαχῶν. Valla exponit *irate, ſiue acerbe pugnans.* Nō placet Eraſmo nunc, cui ſic plerumq; placet, vt eū tranſcribat perſæpe, quia nōdum indixerat Rex bellum, ſed iam animo bellum agitabat, ni placaſſent iratum. Eſt, *infenſum*

a Hom. 8. in ep. ad Eph. & homil. 9. in Matt. & hoc loco.
b orat. de vinc. Petri.
c Can. 13. apud Theod. Balſamonem.
d Catech. 14.
e Matt. 2. 16.
f Matt. vlt. 12. 13. 14.
g Act. 5. 22. & ſeq.
h infra 16. 29. & ſeq.
i Hiſt. Schol. in Acta.

ἀπαχθῆναι verbum quid ſignificet.
k in comment. ling. Græcæ.
l cap. 14. 17.
m in Rabirium.

Herodes Agrippa in Cæſaream proficiſcitur, & quare.
n 19. Antiq. c. 7. vel 8.

Iræ cauſa Herodis Agrippæ in Tyrios & Sidonios quæ fuerit.

Petrus Tyrios & Sidones inuiſit, ac Romam peruenit.

o Act. 8.
p Hom. 72. in Matt.
q Act. 5.

a Prou. 19.12. & 20.2.

b in Hexam. hom. 9.

c Prou. 16.14

ac pugnacem gerens animum, ita vt ſit πολέμιος χόλος τοῖς πτωχοῖς, *Hoſtilis ira patientibus*, ſeu, *affectu illa. Sicut fremitus, & rugitus leonis, ita & regis ira* a, *quæ enim fuga poſſent animalia leonem euadere, fremitu eius conſternata, & deficientia capiuntur*, inquit Baſilius b. *Indignatio regis nuncii mortis* b. Corporis plerunque in talibus conſtitutio mollior, alti, & præfidentes animi, potentia lædi neſcia bilē excitat, vt proinde non vana penitus coniectatio ſit, Cometam, qui eum humorem excitat, & adauget, bellorum, & mortis Principum præſagum eſſe. Tam tenax eſt in bilioſo horum humorum ira, vt quamuis videantur, ac profiteātur ſe ignoſcere, proniſſimi ſint in futurum ad vindictam, iracundiæ ſtimulos in imis pectoribus reſeruantes: vt de Agamemnone Calchantem Homerus d affirmantem inducit.

Iræ origo, & effectus.

d Iliad. 1. non procul ab initio.

Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηι,
Εἴπερ γάρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ,
Ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσσῃ
Ἐν στήθεσσιν ἑοῖσι ——
Semper enim regis metuenda eſt ira minori,
Qui quanquam male diſſimulet: bilemq; moleſtam
Concoquat, & pœnam præſens in tempus omittat,
Non tamen inhibita ſemel obliuiſcitur ira
Supplicio dum facta graui commiſſa rependat.

Mititatis exempla.
e Num. 12.3.
f Pſal. 131.1.
g Matt. 11.29.
h epiſt. 14.

Qui ſunt à Deo dati rectores populi Moſes e, & Dauid f, mitiſſimi fuerunt: Chriſtus à ſe vt *mites eſſe diſceremus*, præcepit g. Comparat regis iram Seneca h cum procella: *Potentioris iram, ait, nunquam ſapiens prouocabit, immo declinabit, non aliter quam in nauigando procellam.* Atq; hoc ſibi volunt illa prouerbia, *Procul à Ioue, & fulminibus*: *Ignem gladio ne fodito. Peruerunt omnia*, inquit idem Seneca i, *vbi, quantum ſuadet ira, fortuna promittit, nec diu poteſt, quæ multorum malo exercetur, potentia ſtare.* Lege quibus id exemplis comprobet k, & peregrinis, & Romanis: atque his multo plura vetera, recentioraque afferri poſſent, quorum etiam truclor aſpectus, vox, ac verba aſperiora, minaces, aut teuctæ literæ fatalem nonnullis diem attulerunt.

i lib. 3 de Ira. c. 16.

k c. 17. & 18. & ſeq.

Tyrus & Sidō quæ vrbes & quid ſit paraſanga.

Tyrus, & Sidonis.] Tyrus, ac Sidon, quæ hodie Zur, & Said, vel Saieto, vrbes olim Phœnicis nobiles, nouem à ſe diſtabant paraſangis, hoc eſt, 270. ſtadiis. Eſt enim paraſanga triginta ſtadiorū, ſeu circiter 32. milliaribus; aut, opinione Abulenſis l, quinque tantum leucis; aut, vt placet Marino Veneto * quem ille citat m, vna & viginti; aut, iuxta alios, ducentis ſtadiis. Tyrus, ſiue Thiras, ſeptimus filius Iaphet filii Noe n, nomē loco dedit. Ex hac vrbe fuit Cadmus Europæ frater Thebarum conditor. Ibi nata eſt Dido, teſte Virgilio o: quæ mortuo viro in Africam abiit: cecidit in ſortem tribus Aſer, ſed hæc illam obtinere non potuit p. Valde floruit opibus, potētia, mercimoniis, quemadmodum Prophetæ q teſtantur, & Qu. Curtius r, vt dici rex Tyri Deus vellet ſ: olim inſula ſtadiis ſeiuncta quatuor ſeu dimidiato milliari, vel ſeptingentorū paſſuum ſpatio à continente, aggere comportatos pedes ducentos lato ex lapidibus vrbis veteris, iuncta eſt continēti per Alexandrum Magnum, vt produnt Diodorus t, ac Plinius u: purpuræ atque conchiliorum eſt ferax: in ea Origenes iacet: Pœnus, & Carthagini originem fecit, vt ſcribit Solinus x. Inde ad Dauid, & Salomonem ligna cedrina miſſa ſunt ædificiis apta y.

l Geneſ. 10. poſt q. 4.
* in [illegible]
m Matth. 15. q. 33.
n Gen. 10. 2.

o Æneid. 1.

p Ioſue 19.29.
q Eſa. 23. 7. Ezech. 26. & 27. & 28 Oſea 9.
r lib. 4.
ſ Ezech. 28. 2.

t 17. Bibliot. in anno 4. Alexā.
u lib. 5. c. 19.
x in Polyhiſt. c. 40.
y 2. Paral. 2. 3.
z Gen. 10. 15.
a Iuſt. hiſt. lib. 18.

Sidō vnde nomē acceperit.

Iam vero Sidon à Sidone primogenito Chanaan z ædificata eſt: etſi quidā a nominis notionem à piſcium vbertate deriuent, quod Sidon Phœnicum lingua piſcem ſignificet. Traduntur Sidonii Arithmeticæ, Syderaliſque ſcientiæ inuentores, necnon artis nauigādi, & vitrariæ: propter eam, quam dixi, Tyrios inter Sidonioſque propinquitatem, Didonem Virgilius Tyri natam Sidoniam quoque cognominat b: celebratur ſæpe ab Homero Sidon, Tyrus nunquam, vocatq; Sidonios πολυδαιδάλους, vt Strabo c πολυτέχνους, & καλλιτέχνους, artifices artificioſos.

b Æneid. 1.

c lib. 16.

Blaſtus hic quis fuerit.

Perſuaſo Blaſto, qui erat ſuper cubiculum regis.] Blaſtus hic quis fuerit, neſcio, nec quis alius hoc vnquam antea nomine appellatus ſit, reperio. Hæreticum enim ab Irenæo, aliiſq; confutatum, qui diu poſt vixit, omitto.

Eſſe ſuper cubiculū quid ſit.
d in Alex. in Otho. apoph. ad præfationem.
e in Apoph.
f lib. 11.
g de offic. Pal. Conſtantinop.
h c. 8. 27.

Eſſe ſuper cubiculum, idem eſt quod eſſe cubicularium, quē Plutarchus d appellat κατευναστὴν e, vel, quo nomine vtitur etiam Diodorus Siculus f, κατακοιμιστὴν: Curopalata g vero παρακοιμώμενον appellat *procubitorem ſeu præfectū ſacri Imperialis cubiculi*: cubicularios κοιτωνίτας. Hoc munere apud Perſas, alioſq; functos eunuchos, ſiue ſpadones pridem notauimus h. In Eccleſiaſtica Republica ſicut nomen cubiculi dictum inuenitur de oratorio i, quaſi alludendo ad verba Chriſti k: *Intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio ora Patrem tuum*: ita & cubicularii de eo, quem appellamus Capellanum: qua ratione Leo conſtituiſſe dicitur ex clero ſuper ſepulchro Apoſtolorum cubicularios l. Modo vero cubiculariorum ordo quidam eſt in familia Pontificia, ſeu Palatina, cui laici quoque adleguntur, quamuis iam inde à Gregorio Magno ad Pontificii cubiculi obſequia non niſi Eccleſiaſtici admittantur: ablegauit enim ſanctus Pontifex m laicos inde, pueros & ſeculares, *vt is, qui in loco eſt regiminis, habeat*, inquit, *teſtes tales*, aut clericos, aut etiam monachos, *qui vitæ eius in ſecreto conuerſationem videant, quique ex viſione ſedula exemplum perfectum* vel perfectius *ſumant*. Lege Baronium n, & Lælium Zecchinum o.

i vt apud Paulinum epiſt. 4. & lib. de Roman. Pontificibus in Marcellino & Symmacho. & apud vetus Pœnitentiale.
k Matth. 6. 6.
l lib. de Roman. Pontificibus, in Leone.

m in concil. Rom. c. 2.

n Not. Martyrol. 21. Ianua.
o de Rep. Eccleſ.

Blaſtū credi poteſt fuiſſe primum cubiculariū, ſeu cubiculi regii præfectum: Gloſſa interlinearis vocat Theſaurorum cuſtodem, necnon hiſtoria Scholaſtica, & Hugo: Lyranus autem Secretarium. Nil repugnat conuenire in eandem perſonam plura officia; cæterum cubicularius non eſt, vel Secretarius, vel Theſaurarius.

Poſtulabant pacem.] Erat enim rex θυμομαχῶν, bellum meditans & moliens, vt magis ab ea recedendum ſententia reat, quæ tantarum cauſam irarum afferet, quod ſe Tyrii, Sidoniique Chriſtiana lege imbui paterentur à Petro. Rarū prorſus, ac etiam fortaſſe inauditum, vt Iudaicæ vel Gentilitiæ ſectator religionis Rex aut princeps bellū pro religione mouerit, iis præſertim, qui eorum ſub imperio non viuerent. Sed neque Chriſtianis licet bello aggredi alienæ cultores religionis hoc nomine duntaxat, ne vel aliam amplectantur, vel noſtram amplecti cogātur, vt alias oſtenſum eſt p.

p 2. 2. Diſp. de Fide, & de bello.

Eo quod alerentur regiones eorum ab illo.] Syrus: *Propterea quod victus regionis ipſorum ex regno ipſius Herodis erat.* Διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, *eo quod aleretur eorum regio à regia, nimirum regimine, per extractionē alimonia*, inquit Caietanus, quoniam eorum regio nimis erat anguſta, vt ait Gloſſa, vel ex regia annona: & fortaſſe caritatem eo anno paſſa.

Nihil magis expugnat hoſtes, & ad deditionē

compellit,

F[illegible] ad de[illegible]ionem impellit
a verſ. 20.
b nonnullas colliges Benarden. in c. 1 Ruth.
c 6 de inſtit. Cyri.

compellit, quam fames, vt dixi cap. vndecimo *a*, & perplures hiſtoriæ docent *b*. *Nemo enim eſt tam fortis, tamque robuſtus*, ait Xenophon *c*, *vt aduerſus famem pugnando bellum gerere poßit.* Porro quamuis iure gentium celebrentur inter omnes commercia, poteſt tamen Princeps, vt ſuis conſulat, & vbertati, cauere ne fruges & cibaria exportentur, ſeu extrahantur. Id hoc tempore magis eſt in vſu, quam olim, cum propter dominatum vnius, maior erat inter homines conſociatio, & communio: quin tamen etiam Præfecti annonæ, vt apud Romanos duo è ſex Ædilibus Cereales dicti patricii ordinis *d*, curarent ne deeſſet alimonia per huiuſmodi exportationem, dubitari non debet; ſatisq; conſtat, vindicatam ſemper ſeuere huiuſmodi exportationem, atq; inhibitam. Lege Caſſiodorum *e*: & Cicero *f* meminit Athenis Athenagoram Cymæum *virgis cæſum, quod in fame auſus eſſet triticum exportare.*

Exportatio frugum prohibita.

d Dionyſ. Halicarn. lib. 6. Apuleius 1. Metamorphoſ. Liuius 4. Decad. lib 8.
e 2. variar. epiſt. 12. lib. 6. ep. 34.
f orat. pro Flacco.

Verſus 21.] Statuto autem die Herodes veſtitus veſte regia, ſedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

STATVTO *autem die.*] Audiendis Tyriis, ferendæque de illis ſententiæ, vt exponunt Lyranus, & Carthuſianus. Hic erat dies ſecundus celebritatis, vt ait Ioſephus *g*, ludorum pro Cæſaris ſalute. Syrus reddidit *diem percelebrem*.

g 19. Ant. c. 7.

Veſtitus veſte regia.] *Toga ex argento*, ait idem Auctor, *mirabili opere contexta, quæ radiis orientis ſolis percuſſa, & diuinum quendam fulgorem emittens, venerationem cum honore incutiebat ſpectantibus.*

Viri primarii veſtibus ſplendidis procedebant.

Decet viros primarios, vt veſtibus ſplendidis, ac precioſis inſignes procedant: quod feciſſe Abraham legimus, cum miſit ad futurā filii coniugem *h*, Iacob *i*, Ioſephum *k*, Dauidem *l*, Salomonem *m* (cuius etiam Chriſtus meminit in Euangelio *n*) Danielem *o*, Ionatham, & Simonem Machabæum *p*, Mardochæū *q*, Iuditham *r*, Eſther *ſ*: omnes tum ſaltem, cum id vſurpabant, approbatos à Scriptura. Mulieris item fortis, quā laudat Sapiens *t*, *indumentum erat byſſus, & purpura.* Confert ea res ad ſtatus gradum, honoremq; coram ſubditis conſeruandum: & eſt poteſtatis à Deo in alios collatæ ſymbolum. Multo magis conuenit, vt ad ſacrificia, & alia ſacra munia ornatus adhibeatur veſtimentorum, quod Hieronymus *u* docet, ac oportet quoq; habitu notatos, & conſpicuos eſſe, qui honeſtiora, grauioraq; obeunt Eccleſiæ munera. Mitto veteris legis pontificias *veſtes elegantiſſimas, & pretioſiſſimas in gloriam & decorē*, vt loquitur in Exodo *x* Deus: recte enim à minorum, & maiorum comparatione Iuo *y* argumentatur. Obuia ſunt in Patribus & Hiſtoriis teſtimonia, & exempla clericalis ornatus. Luxus, deliciæ, pompa merito reiicitur. *Vos in tunicis*, inquit idem Hieronymus *z*, *aurum texitis, ſed vos auratos gehenna ſuſcipiet.* *Quid lucrabimur*, ait Ephrem *a*, *de cultu veſtimentorum, & ornato elationis amictu, niſi ignem inextinguibilem?*

h Gen. 24. 22. 30. 47 [illegible]
i Gen. 27. 15. 27.
k Gen. 41. 42.
l 2 Reg. 12. 20.
m [illegible] 10. 2.
n Mat. 6. 29.
o [illegible] 5. 29.
p 1 Mach. 10. 20 c. 14. 43.
q Eſth. 6. 8. 11.
r Iudith 10. 3.
ſ Eſther 15.
t Prou. 31. 22.
u [illegible] Pal.
x c. 28. & 31.
y epiſt. 18. 4.
z in vita Pauli primi eremitæ.
a lib. de luctu ſpir. c. 2.

At vero cauendum etiam, ne viles, & abiectæ veſtes plebis neglectum, quæ res externas admiratur, afferat, vt Philopœmeni accidit *b*. Qua de cauſa in libro officiorum Palatii Imperatorū eſt, vt qui publica munera gererent, veſtium diſtinguerentur ornatu, & in cōcilio Gangrenſi *c* anathemati ſubiicitur *reprehendens*, vel *iudicans illos, qui*

b Plut. in vita.
c c. 21. diſt. 30. ſi quis vero.

A *cum reuerentia birris* (qui ſerici erāt, & vnum ex Epiſcoporum inſignibus) *vtebātur*: cum id vſurparent, vt exponit Balſamon, *propter profeßionis honorem, non propter mollitiem, vel arrogātiam.* Leges præterea, ſi lubebit, in apocrypho Eſdræ lib. tertio *d*, *purpuram, & cydarim byßinam inter ornamenta regia*: necnon apud Philonem *e*, & Ioſephum *f* eadem, aliaque.

d c. 3. 6.
e contra Flaccum de Caraba; & lib. de creatione principum.

De luxu veſtium inter alios Petrus Faber *g*, noſq; alias in Eſaiam capite tertio. Equidem facile aſſentior Iſidoro Peluſiotæ *h*, modum in veſte Herodem exceſſiſſe, eamq;, vt ipſe ait, *ſpirituali illo thalamo fulguris in morem rutilante minime dignam fuiſſe.* Idem *i* tamen etiam docet pro ſuo B quemque ſtatu veſtibus ornatis vti debere, licet captent inde alii occaſionem peccandi.

f 17. Ant. cap. vlt. vbi de hoc Herode ad ſepulcrum elato.
g 1. Semeſtri. c. 16.
h lib. 1. epiſt. 74.
i lib. 2. ep. 185.

Legenda prorſus Iuſtini iunioris Imperatoris, quam ſub mortem habuit, oratio ad Tiberium, præſente Ioanne Patriarcha Conſtantinopolitano, Principibus, & Magiſtratibus, & militib. prætorianis, quando veſte illū Imperiali induebat *k*: *Ne te*, inquit inter alia pia monita, *in errorem inducat veſtis ſplendor, neq; illuſtris ornatus illarum rerum, quæ ſub aſpectum cadunt se decipiat, quibus ipſe in fraudem impulſus, meipſum grauißimis ſuppliciis obnoxium reddidi. Non eleuet te habitus, quemadmodum me. Ecce Deus, qui benefacit tibi, hunc habitum dedit tibi, nō ego. Honora illum, vt tu quoq; honoreris ab illo*, &c. Vide C præterea in Theodoſiano Cod. titulum de habitu, quo vti oporteat intra vrbem, & nōnulla huc ſpectātia apud Caſſiodorum *l*, Symmachum *m*, Sidonium *n*, Turonenſem *o*. Reperies etiā in Auctoribus togatos pro aduocatis ſiue cauſidicis: trabeatos pro Senatoribus, etſi trabea reges, cōſules, equeſtris ordinis homines induerētur: tiaratos pro regibus maxime Perſis.

Iuſtini iunioris Imperatoris pium monitum.

k Euag. lib. 5. cap. 13. Auctor Miſcell. lib. 16. Niceph. lib. 17. cap. vlt.

l lib. 6. epiſt. 4. & 8. c. lib. 12. epiſt. 9.
m lib. 7. ep. 9.
n in Epithalamio [illegible] lib. 1 ep. vlt.
o 2 Hiſt. c. 38.

Sedet pro tribunali.] Ἐπὶ τοῦ βήματος. Fauet hæc ſeſſio pro tribunali eorū ſententiæ, qui volebant ſtatutum diem, de quo ſuperius, fuiſſe illum, in quo pronunciaturus erat Rex ſententiam Tyriis atq; Sidoniis. Nō male accidit, vt ſimul in publica lætitia lætum de pace, quam Blaſtus impetra- D uiſſet, reſponſum daret rex. Quid ſi tamen cōcio tātum fuit ad populum? Eſt n. βῆμα locus, in quē conſcenditur ſiue ad concionandum, ſiue ad ius dicendum, quem locum, ſi ſit in caſtris, ſuggeſtū nominant. Teſtantur porro hiſtoriæ omnes, loco celſiore ſolitum eſſe Principem, Ducem, Regem, Imperatorem. Exemplum extat in Iehu *p*. De Cæſare meminit Lucanus *q*: Plinius de Traiano *r*: de Pompeio Plutarchus *ſ*: de tumultuante Percennio Tacitus *t*: Vopiſcus de Probo: de Iuliano Ammianus *u*: Xiphilus de Bundimia regina Britanniæ. Si deerat comparatum ad hoc tri- E bunal, id opere tumultuario excitabant aut ex palliis, aut ex ceſpitibus, aut ex terræ glebis, aut ex terra paluſtri, vt colligitur ex citatis Auctoribus. Alioqui erat conſtructū de induſtria talib. perſonis ſtatū tribunal, quē torū vocat altū Virgilius *x*:

Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto.

Seſſio hæc pro tribunali quid indicet.

Βῆμα quid ſit.

p 4. Reg. 9.
q lib. 5.
r in Panegyr.
ſ in Pompeio.
t 1. Annal.
u lib. 25.
x 1. Æneid.

Cōcionabatur ad eos.] Ad turbam, inquit Syrus; ἐδημηγόρει πρὸς αὐτοὺς, vbi non videtur eſſe ſermo de Tyriis, ac Sidoniis, ſed de toto populo Cæſarienſi: hoc enim importat verbum δημηγορεῖν. Gloſſa interlinearis, Comeſtor, Hugo, Carthuſianus aiunt blādítiis vſum in oratione, Lyranus valde egregie locutum. Colligunt hæc, opinor, ex populari acclamatione.

Δημηγορεῖν verbum quid importet.

Perhonorificum eſt Principibus ad populum concionari, & ius dicere. Longum ſatis de Impe-

Principibus ad populum concionari perhonorificum.

ratoribus,

ratoribus, Regibuſque, qui hoc factitarint diligentiſſime, catalogum texit Tiraquellus *a*, & leguntur apud Thucydidem, Liuium, Homerum, Virgilium, alioſq; præclaræ huiuſmodi hominũ conciones, quas in genere vehementer probat Baſilius *b*, & ſunt in Machabæis exempla.

a lib. de Nobilit. c. 26. à n. 39.

b orat. 2. de ieiun. in prin.

Cæterum ſubit recordatio Priami, quem Virgilius canit *c*, cum ius daret, peculiare habitus, & ornamenti genus geſtaſſe:

Hoc Priami geſtamen erat, cum iura vocatis
More daret populis.

c Æneid. 7.

Et quidem ſuperius regia ſe Herodem veſte induiſſe vidimus. Veriſimile eſt ſub nominibus, τῆς ἐσθῆτος βασιλικῆς, veſtis regiæ, regium reliquum ornatum comprehendi, vt coronam, ac ſceptrũ, quæ Reges iudicando cõcionandove vſurpaſſe, colligitur ex diuinis literis *d*, & profanis *e*, quæ de ſedibus quoque ſeu de tribunalibus meminerunt inſtratis etiam purpura. Legẽdus item Tertulliani liber de corona militis *f*, vbi cum penitus coronæ negat vſum in Scripturis reperiri *g*, confutatur ex dictis. Sed agit ipſe de profano quodã genere coronæ. Conſule Pradum noſtrum *h*, de corona præcipue regia, & pontificia.

Veſtis regiæ nomine quæ intelligatur.

d Sap. 6. 22. Baruch 6. 13. Ezech. 21. 26. Iob 29. 7. 14. c. 25. 5.
e Hippias Erythræ 2. hiſto. Athen. lib. 12. c. 3. & 18.
f maxime c. 13.
g cap. 9.
h in Ezech. c. 21. 26.

Verſus 22.] Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.

POPVLVS *autem acclamabat: Dei voces.*] Græce eſt φωνὴ, in ſingulari. Syriace: *Hæ ſunt filia vocũ Dei, & non hominum.* Ioſephus *i* nil dicens de concione, rem ita pergit narrare: *Moxq́; adulatores pernicioſi, alius aliunde acclamantes, Deum conſalutabant, rogantes, vt faueret propitius: hactenus enim vt hominẽ reueritos, nunc agnoſcere, & fateri in eo quiddam mortali natura excellentius.*

i 19. Ant. c. 7.

Non probo cenſoriam notationem *k* Iacobi Lopidis cõtra Eraſmum; cum non ſit minus contra editionem noſtram, cuius profitetur patrocinium. Vult nos legere in datiuo φωνῇ, & ſenſum eſſe, populum acclamaſſe *voce Dei, & non hominis*, id eſt, ea voce, qua Deo acclamaret, & non homini, non quod Herodis vocem, vt de cœlo miſsã, laudauerit, & ſermonem. Vocis nomine intelligitur oratio, & ex tali effectu cauſę diuinitas colligitur. Lectionem autem noſtrãm, ac dictionem illam in nominatiuo non Latini tantum ſecuti ſunt, ſed Græci etiã Interpretes, ac Euſebius præterea *l*.

Vocis nomine quid hic intelligatur.
k annot. in Eraſmum.

Eſt, vt ita dicam, aulator adulator, & κόλαξ κόραξ, vel, vt Conſtantinum dicere ſolitum Aurelius Victor *m* memorat, *ſorex & tinea palatii, habens in ore ſemper illud Harpagi: Mihi placet quicquid rex facit: & Stratoclis agentis de Demetrio* n: *Quicquid rex iubet, id & erga Deos ſanctum, & erga homines iuſtum eſt: & Gnathonis* o:

Negat quis? nego: ait, aio:
Poſtremo imperaui egomet mihi omnia aſſentari.

l 2. Hiſt. c. 10.
Aulator eſt adulator, & κόλαξ κόραξ.
m in vita Conſtantini.
n Plutarch. in Demetrio.
o Teren. in Eunucho.

Pernicioſa adulatio, inquit Q. Curtius *p*, *perpetuum regum malum eſt, quorum opes aſſentatio ſæpius, quam hoſtis euertit.* Mauult Auguſtinus *q pati ſupplicium, quam fœdà adulatione conſequi beneficium*: pluſque *r* ait *perſequi linguã adulatoris*, quippe inter cicures beſtias eſt peſſima, vt inter feras tyrannus *ſ*, *quam manum interfectoris.* Procul aberat Mardochæus à ſordibus iſtis, Amanum à rege Perſa ſecũdum ideo nõ adorans, ne Deo debitum honorem communicare cum homine videretur, paratus alioqui pro ſalute Iſrael etiã veſtigia oſculari *t*. Nam honores diuinos ſibi vt Diis reges Perſas vendicaſſe, iiſque quos vellent deferri mandaſſe, ſcriptorum Ethnicorum multiplici teſtimonio probat noſter Serarius *u*, poſt Barnabam Briſſoniũ *x*, atque noſtrorum, ſimul oſtendens, quam multi, cultores alioqui plurium Deorum, adorationem regib. impertiri reſpuerint, ac deteſtati ſint. Vocat Plinius *y* Perſicam illam προσκύνησιν *humi iacentium adulationem*: Seneca *z ſeruitutem*: Martialis *a* qui id faciant, *turpes humileſque*: Arrianus *b* nominat ταπεινότητα: Iſocrates *c* autem, *tanquam fracti & abiecti animi viros* appellat Perſas, *qui Diis debitos honores mortali regi tribuerant*: tandem Athenienſes Timagoram, quod eo ritu Darium adulando ſalutaſſet, capitali ſupplicio affecerunt, vnius ciuis humilibus blanditiis, totius vrbis ſuæ decus Perſicæ dominationi ſubmiſſum grauiter ferentes, vt memorat Valer. Maximus *d*, Plutarchus *e*, & Athenæus *f*, apud quem pro Timagora Euagoras irrepſit, immo vero Hermolaus Macedo, vnus ex coniuratis Alexandri, hæc ei apud Curtium *g* exprobrat: cuius incredibile factum cognoſces apud Senecam *h*, Gellium *i*, Ælianum *k*, Antonium Meliſſam *l*, Lucanum *m*, Iuuenalẽ *n*. *Perſarum te veſtis, & diſciplina delectat: patrios mores exoſus es. Perſarum ergo, non Macedonum regem occidere voluimus, & te transfugam belli iure perſequimur. Tu Macedonas voluiſti genua tibi ponere, venerarique te vt Deum. Tu Philippum patrem auerſaris, & ſi quis Deorum ante Iouem haberetur, faſtidires etiam Iouem. Miraris ſi liberi homines ſuperbiam tuam ferre non poſſumus?*

Adulatio quantum malum.
p lib. 8.
q epiſt. 64.
r in Pſal. 69.
ſ Dion. & Diogenes in Laertio.
t Eſther. 13. 12. 13. 14.

u in c. 3. Eſther. q. 3.
x lib. 1. de regno Perſarum.
y lib. 9.
z lib. 3. de beneſic. c. 12. 5. de Ira. c. 17.
a lib. 10. epig. 72.
b lib. 4. de rebus geſtis Alexandri.
c in Paneg.
d lib. 6. c. 3.
e in Artaxerxe, & in Pelopida.
f lib. 6.
g lib. 8.
h 1. de beneſ. c. 13. & ep. 95. & 100.
i lib. 13. c. 4.
k 1. variæ hiſtor. c. 19. & lib. 5. c. 2. & lib. 18. c. 30.
l lib. 2. Serm. 74.
m lib. 10.
n Satyr. 10.

Id facerent potius quod iſte, vani, ac ſuperſtitioſi adoratores Agrippæ; quos non Iudæos, ſed Tyrios, Sidonioſque, ſed alios idololatras fuiſſe mihi perſuaderem, niſi Cæſarienſis populus acclamaſſe diceretur, & ſi non aſſentandi ſtudium eo præcipitaret, vt alteri diuinum honorem deferre prę te feras, quamuis ex animo non deferas. Quin iſte, vt Paulus, Barnabaſque pro Diis culti *o*, præ horrore & abominatione tantæ blaſphemiæ regiam illam veſtem diſcerpſit: vel ſicut Ezechias audiens blaſphemias Rabſacis *p*. Criminis notantur ingentis à Ieremia *q*, qui cum ſacrũ volumen dilaceratum, & combuſtum eſt, nullã ediderunt ſignificationem doloris, nec timẽtes, nec ſcindentes veſtimenta ſua.

o Act. 14. 13. & ſeq.
p 4. Reg. 19. & Eſa. 37.
q c. 36. 24.

Cum glorioſus miles gloriæ inſeruiens aſſentando Canuti Anglorum regis, hunc animi cauſa deambulantem in littore Oceani regum longe omnium potentiſſimum, qui hominibus, qui mari, qui terræ late imperitaret, nominaſſet: *Rex*, inquit Polydorus Virgilius *r*, *vt illius aſſentationes vanas coargueret, veſtem exuit, ex ea globum fecit, ſuperque ſedit quam proxime aquam, dicens: Vnda, tibi iubeo, vt ne pedes meos tangat. Suis mirantibus, cur hoc faceret, vnda inſurgens totũ madeſecit. Tum ille: En, principes, vocatis me regem, qui hanc paruulam vndam meo imperio cohibere nequeo. Nullus mortalium eſt tali nomine dignus: eſt Rex Pater Chriſti, cum quo ille regnat, cuius nutu cuncta reguntur: hunc veneremur, hunc Regem omnium appellemus: hunc Regum omnium Dominum, cœli, mari, terra rectorem profiteamur, præterea neminem.*

Regis Anglorum pium ac rarum exemplum.
r lib. 7. Hiſtor. Anglorum, ſub extremum.

Subdit deinde Auctor. *Vintoniam profectus, coronam, quam geſtabat, capiti imaginis Chriſti crucifixi, quæ in templo ſanctorum Petri, & Pauli pendebat, ſuis manibus impoſuit: nunquam poſthac eiuſmodi ornamẽto capitis vſus inſigni.* Pium ac rarum exemplum. Nam perſæpe *ſ*,

ſ Iuuen. Satyr. 4.

Nihil

——Nihil eſt quod credere de ſe
Non poſſit, cum dijs laudatur æqua poteſtas.

Lege Chryſoſtomi homiliam de inanis gloriæ cupiditate.

Si pro veſte argentea Sole radiante repercuſſa homini vnius prouinciæ regulo, inquit Rupertus *a tantum attribuerunt, quanto putas Beſtiæ tam magnæ* (Antichriſto) *clangore voces Dei concrepabunt poſſidenti omne aurum, & omne argentum, ſimul fulgenti luce miraculorum?* Ars olim fuit apud Romanos acclamandi, plaudendique, non in theatris dũtaxat, ſed Principibus quoque; ita vt ederetur ipſo clamore cõcentus. Cognoſci hoc poteſt ex Tacito *b*, cum de Nerone ſcribit, & ex Plinio *c*, & ex Xiphilino *d*, & ex Caſſiodoro *e*. Profert iſtos hac de re Auctores Lælius Biſciola *f*. Non arbitror hanc nunc in iſta acclamatione artem ſeruatam à nõ adeo cultis hominibus; & qui haud parati meditative acceſſerant, quem in acclamando modum adhiberent.

Verſus 23.] Confeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, eo quod non dediſſet honorem Deo: & conſumptus à vermibus, expirauit.

CONFESTIM *autem.*] Παραχρῆμα. Syrus, *eadem hora*, Ioſephus *g*, *paulo poſt*, qui etiã quinque dies languorem regis duraſſe ſcribit.

Percuſſit eum.] Ἐπάταξεν, Syrus, *ferit*. Verbum Græcum ſignificat ita pulſare, vt ictus ſonitum, ſeu ſtrepitum edat. Tamen generalius vſurpatur de eo, qui pulſat, & quouis modo percutit, aut etiam vulnerat. Non puto percuſſum Agrippam ſono edito, quem alii exaudierint, immo, vt ait Chryſoſtomus, hoc neſcierãt. Videlicet impreſſit Angelus inteſtinam morboſam, & lethiferam qualitatem. Ioſephus *h* rem ita exponit: *Hanc impiam adulationem ille nec caſtigauit, nec repulit: pauloque poſt ſuſpiciens vidit ſupra caput bubonem funi extento* (fortaſſe conopæi) *inſidentem: moxque vt ſenſit hunc eſſe calamitatis nuncium, qui olim felicitatis fuerat:* (narrat id alibi *i*, Germanum neſcio quem Agrippæ vincto in vrbe præſagiiſſe, cum ei quoq; bubo inſediſſet; ſed Virgilius k, Ouidius *l*, Pliniuſque *m* funeſtam auem faciunt, felicitatis nunciam nemo) *ex intimis præcordiis indoluit, Secuta ſunt ventris tormenta ſtatim in principio vehementia. Conuerſis igitur in amicos oculis: En, inquit, ego ille veſtra appellatione Deus, vitam relinquere iubeor fatali neceſſitate coarguente veſtrum mendacium: & quem immortalem ſalutaſtis, ad mortem rapior. Sed ferenda eſt voluntas cœleſtis numinis: neque enim male viximus, immo tanta felicitate, vt omnes me beatum prædicent. Hæc locutus, creſcente dolore diſcruciabatur. Propere igitur relato in regiam, rumor ſparſus eſt breui eſſe moriturum: quamobrem confeſtim totus populus, vna cum vxoribus, atque liberis, ſaccum indutus, more patrio ſupplicabat Deo pro ſalute Regis* (erant ergo illi Iudæi) *omnia miſcens lamentis & eiulatibus. Rex autem in celſiore decumbens cubiculo, & in faciem ſtratos humi proſpiciens, non temperabat ſibi à lacrymis, cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil ſe remittente confectus, vitam finiuit, annum natus quartum ſupra quinquageſimum, poſtquam regnaſſet per ſeptennium.* &c. Addit præterea quantis defunctum Cæſarenſes ac Sebaſteni conuiciis affecerint, & ſtatuas eiuſdem.

Angelus Domini.] Bonus erat Angelus, ſi verum eſt quod nõ abſolute Domini, aut Dei diceretur, ſed cum addito, vt malus *n*, &c. quemadmodum obſeruarunt Abulenſis *o*, & Ribera *p*, docentes, quod verum eſt, ad inferenda ſupplicia, vti Deum etiam bonorum Angelorũ opera: cuius rei exẽpla nonnulla reperiuntur tum in Scriptura *q*, tum in hiſtoriis Eccleſiaſticis; vt Agnetis, cum ab Angelo ipſius tutelari vrbis Præfecti filius interfectus eſt, quod eam violare conaretur: idemque comminata videtur Cæcilia, hortans ſponſum ne ſe attingeret: atq; idem etiam tradũt Interpretes *r*, necnon alii Patres, vt Ambroſius *ſ*, & Auguſtinus *t*, & Hieronymus *u*, & Clemens, ſiue quis alius, in Recognitionibus *x*, & Baſil. *y*, & Gregorius *z*.

Fateor probabiliter ſentire, qui aiunt plagas Ægyptiacas per Angelos bonos factas, qui tamẽ mali dicantur in Pſalmo *a*, id eſt, vt pleriqque Hebræorum vertunt, noxii, vel nocentes, & Euthymius malos expoſuit, non natura, vel electione, ſed effectu, quia pœnas inferebant: alioqui eadẽ prodigia feciſſent mali, quæque à Magis edebantur, quæque à Moſe, aut Aaron. Auguſtinus fatetur quidem tam bonos, quam malos homines Dei permiſſu puniri per Angelos malos; non ſolum malos homines per bonos: vtrum etiam per bonos boni, hæret ancipiti ſententia. Ego autem non dubito quoniam Moſem, filiumve ipſius, quod circumciſus hic nõ eſſet, in itinere occurrens Dominus (Hebraice eſt nomen Tetragrammaton) ſeu Dominum repræſentans Angelus, quod nomen Angeli exprimit editio Græca, & Chaldaica *b*, voluit occidere. Toſtatus etiam credit bonum Angelum fuiſſe, qui vltus eſt enumerationem populi factam à Dauid *c*, & negari ſane non poteſt. Nec deerunt in aliis Hiſtoriis ſacris alia exempla. Ad rem autem præſentem quod attinet, cum alias demonſtrauerim *d* nomen Angeli Domini dici etiam de malo, quod voluit quoque Hieronymus *e*, & peſſimum hominem igni iam deſtinatum, qui diabolo paratus eſt, & Angelis eius *f*, magis conueniat vexari ab Angelo malo, procliuior ſum vt exiſtimem, Angelum malum fuiſſe, qui Herodem percuſſerit: cui belle etiam conſentit feralis bubo eidem inſidens, vt prius ex Ioſepho memini, qui tamen de Angelo nõ meminit. Sed Oecumenius pro bubone Angelum in funiculo illo viſum ab Herode ſcribit. Quibus rebus diabolo conueniat cum bubone, lege Ioannem à S. Geminiano *g*.

Eo quod non dediſſet honorem Deo.] Ioſephus cauſam iſtam ſatis expreſſit, vt vidimus. *Zelotes* h *Deus gloriam ſibi reſeruat, nemini dat* i: & ſi oblatam recipientibus indignatur, quanto magis vſurpantibus? Teſtes apoſtatæ Angeli *k*, parentes primi *l*, Gigãtes *m*, & tot alii. Sed nihil illuſtrius eo, quod de Antiocho Epiphane (rectius Epimane) prodit Machabæorum hiſtoria: par enim eius in Deum elatio, parem luit pœnam, & vel inuitus cõtra ſe pronunciauit *n*: *Iuſtũ eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem nõ paria Deo ſentire.* Celebris illa quoq; in beſtiam transformatio (quocumq; tandem intelligatur modo) Nabuchodonozor *o*.

Chryſoſtom. hoc loco negat mortis cauſam, quam ſubiit Herodes, imputãdam interfectioni Iacobi, & cuſtodum Petri, vinculisve eiuſdem, quia ibi periit, vbi hos, aut alios non læſerat, & prouidit hac ratione Deus, ne tali exẽplo deterriti alii, deſiſterent perſequi Chriſtianos, ne iſtis deeſſet patientiæ ſeges. Ignoſcat Chryſoſtomus, non per ignorantiam errant, vt ipſe loquitur, qui

illud

a lib. 8. in c. 13. Apocal.
b lib. 16. Ann.
c in Paneg. Traiani.
d in Pertinace.
e lib. 1. variar. epiſt. 31.
f Horar. ſubſec. c. 2.
g 19. Antiq. c. vlt.
Quomodo Agrippa percuſſus eſſe dicatur.
h ſupra.
i lib. 18. Ant. c. [illegible]
k Æneid. 9. & 12.
l 5. Metamorphoſ.
m lib. 10. c. 12.

n 1. Reg. 18. & c. 19.
o 4. Reg. 19. q. [illegible] & 1. Par. 21. q. [illegible]
p in c. 7. Apocal.
q Gen. 19. 1 & ſeq. Exo. 12. 29. 2. Reg. 24. 16. [illegible]
Plagæ Ægyptiacæ per quos Angelos factæ, bonos an malos.
t 3. de ciuit. c. 5. & in Pſal. 77. & [illegible]
t 3. lib. de natu. boni c. 33.
u lib. 7. in Eſa. [illegible] in princ.
x 4. Recog. verſus finem.
y in c. 19. Eſa.
z 2. Moral. c. 9. lib. 8. c. 6.
a Pſal. [illegible]
b Exod. 4. 24.
c 2. Par. 21.
d Act. 5. 19.
e in Pſal. [illegible]
f Mat. 25. 41.
Angelus malus Herodem percuſſit.
g lib. 4. de exemplis & ſimilitud. c. 22.
h Exo. 20. 5. & 34. 14.
i Eſa. 42. 8.
k [illegible] Eſa. 14. 16.
l Gen. 3. 23.
m Baruch. 3. 26. 27.
n 2. Machab. 9. 12.
o Dan. 4. 28. 29.
Quæ fuerit cauſa mortis Herodis.

illud ſentiunt: non feram enim, vt hac ipſemet cenſura percellatur ſua, cui alibi *a* eadem placuit cauſa, Arias Montanus ſentit intelligi de honore, quem Deo nõ dederit Rex in liberatione Petri manifeſta. Dici etiam fas eſt, Theologico more, peccatum vnum, alterius pœnam eſſe peccati: tam abſonam blaſphemiam tantæ præcedentis ferociæ, præſertim in Eccleſiam, eiuſq; primores Iacobum, & Petrum. Profectò Lucas adeo infelicem hominis exitum nõ narraſſet, niſi eam quã aio cauſã, cur ita perierit, fuiſſe credidiſſet: quãuis immediatam aſſignauerit, quod honorẽ non dederit Deo. Exclamans hic audiatur Plinius *b*: *Tu, qui te Deum credis, aliquo ſucceſſu tumens, tanti perire potuiſti?* Sane quidem qui ſunt Eccleſiam dirius perſecuti, Tyranni, & Hæretici, funeſtũ mortis genus ſubiiſſe compertum eſt. Docet id, & exemplis cõfirmat Hieronymus *c* illud refert quoque dictum Iuliano extincto, per ludum ab Ethnico neſcio quo. *Quomodo Chriſtiani dicunt Deum ſuum eſſe patientem, & ἀνεξίκακον: nihil iracundius, nihil hoc furore præſentius: ne modico quidem ſpatio indignationem ſuam ferre potuit.* Sic ille quidem ludẽs: at non irridetur Deus, nec diu ſemper diſſimulat hoſtium impiorum iniurias: *& poſſumus*, ait idem Pater, *vti hoc Habacuc verſiculo* d, *Diuiſiſti in ſtupore capita potentium ſi quando reges, & duces eorum Chriſtianum viderimus ſanguinem fundere, & poſtea vltionẽ Domini conſecutam, hoc etiam in ſtupore credentium, vel in ſtupore cunctarum nationum, quæ eos non putabant tam cito poſſe concidere.*

Horum à Deo animaduerſorum catalogum collegerunt Bellarminus *e*, Bozius *f*, Feuardentius *g*, Lenſæus *h*, Ioſephus Stephanus *i*, Georgius Ederus *k*.

Male ſibi plaudunt mali principes de terrena felicitate, nec bene colligunt bonum de ipſis iudicium Dei, quod illos agere feliciter ſinat. Acriter inuehitur Lucifer *l* in Arrianum principem dicentem: *Niſi pater bene feciſſet, conferre ſe ad Arrianos, non ſe regnaturum: ſi hæreticus eſſet, non permiſſurũ Deum adhuc in regno eſſe.* Superiores improbos probis in felicitate perſæpe viuere, non Scripturæ modo, Patreſq; crebro docent, ſed profani etiam Scriptores, vt Macrobius *m*, Gellius *n*.

Et cõſumptus à vermibus, expirauit,] Καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος ἐξέψυξεν, *Et factus vermium cibus*, ſeu *eſca*. Non potuit aptius deprimi tanta ſuperbia, & caſtigari, quam vermibus. Tali morte Hunnericus *o* extinctus eſt, & Maximianus *p*, & Iulianus *q*, & Apoſtata Theotechnes, aliuſque qui altare perminxerat *r*, & Claudius Herminianus *ſ*, (hic vexatus dicebat, *Nemo ſciat, ne ſpe gaudeant Chriſtiani*), & Monachus impuriſſimus ex Chriſtiano factus Iudæus *t*, & Caluinus *u*, & Neſtorius *x*, præter eum, de quo dixi, Antiochum, & ſeniorẽ Herodẽ *y*, & ex iis quos memorant Auctores profani Pherecidem Pythagoræ præceptorẽ, & Alcmanem poetam *z*, & Syllam Dictatorẽ *a*, & Platonem *b*, vnde prouerbium: οἱ Πλάτωνος φθεῖρες, *Pediculi Platonis*, & morbus dicitur Phthiriaſis, & iidem pediculi ferales *d*.

Sola memoria quod cadauera noſtra vermiũ eſca ſint futura, valet plurimum ad ingenerãdam ſuperbiſſimis modeſtiam, & temperantiam libidinoſiſſimis *e*. Quid ſi viui exedẽdi ſint à vermibus? Quid ſi in gehenna nunquam moriatur eorum vermis? *Et mater mea, & ſoror mea vermibus*, ait ſanctus Iob *f*: quem paſſim eſſe vermes, tradunt Tertullianus *g* (qui vocat erumpentes beſtiolas)

Cyprianus *h*, Auguſtinus *i*, Chryſoſtomus *k*, Proſper *l*, Baſilius *m*, Olympiodorus *n* Suidas *o*, Septuaginta quoque in illa vxoris eius oratione id expreſſerunt: *Tu in putredine vermium ſedes* p? Non eſt neceſſe cum Origene *q* affirmare, quod ſe dæmones in vermes mutauerint, cum intima reddi poſſit cauſa, quamuis opera dæmonum immiſſa. Eſt namq; morbi genus fœdiſſimum, qui vocatur verminatio, aut etiam pediculoſus morbus, cum ex vẽtriculo, inteſtinis, veſica, renibus, dentibus, reiiciuntur foras vermes, quos aliquando etiam appellari pediculos certũ eſt; immo & ſerpentes, vt docet Hieronymus Mercurialis *r*, ac paulo poſt conſtabit: aut generantur quoque in auribus, & naribus, ac dignoſcuntur interni ex febre horrifica, anhelitu fœtente, tuſſicula inani, & ſicca, nauſea, ſeu faſtidio: ſi autem ſint in ſuperiore ventriculo, chilum conſumunt, ſicque corpus abſumunt; vel mordendo, famem; ac syncopen efficiunt, vt ſcripſit Iacobus Hollerius *ſ*. Sed qui proprie dicitur pedicularis morbus, Græce φθειρίασις vt monui, nõ in capitis modo profunda cute, ſed corporis totius pediculos gignit, auctore Galeno *t*.

Vtrumq; paſſum Herodem dici poteſt, vel illum, qui, vt iã dicebam, nominatur peculiariter morbus pedicularis. Nam qui morbo pediculari interiiſſe Pherecides tragœdus Pythagoræ præceptor proditur ab Ariſtotele *u*, Plutarcho *x*, Æliano *y*, eũ Plinius *z*, & Apuleius *a* expiraſſe ſcribunt copia ſerpẽtum ex eius corpore erumpente, quæ Q. Serenus vocat animalia tetra.

Fuit porro Pherecides *b* omnis numinis diuini inſignis contemptor, & ſuæ tantæ impietatis ac atheiſmi eiuſmodi luiſſe pœnã creditur *c*. Dixit enim intra Apollinis templum in Delo glorioſe inſoleſcens apud frequentem auditorum coronam, nulli ſe vnquam Deo ſacrificaſſe, neque minus idcirco ſanum degere, quam qui hecatombas immolarent. Illi ipſi, quos expertos memoraui eundem morbum, impietate aliqua laboraſſe deprehenduntur: & Satan, qui oderat ſimul Deum, ſimul Iob, impiorum atheorumque infami ſupplicio piiſſimum Iob caſtigatũ, notatumque voluit.

Per minima, & abiectiſſima animalcula ſapienter inflati, elatiq; homines diſcruciãtur à Deo; vt Pharao *d*, per culices, ranas, muſcas, cyniphes, & hominis in huiuſmodi beſtiolas dominiũ minus eſt liberũ, & efficax, vt ſuam recognoſcat ob peccatum vilitatem, vt notat Hugo de S. Victore *e*. Lege noſtros Pinedam *f*, & Serarium *g*: quorum in hac tractatione de vermibus Herodis fateor me opera adiutum. Vide etiam Commentarium Delcampii in citatum locum Plinii.

Eſt autem aduertendum, quoſdã in Scriptura morbos narrari, quos iure diuinos appellauerimus, hoc eſt, qui licet cauſas habeant naturales, & eandem eſſentiam cum aliis affectionibus, tamen à Dei voluntate pendent. Talis videtur Ioram languor in aluo inſanabilis, duos durans annos, donec tabeſieret, & viſcera ipſa egereret *h*. Auerterat hic impius rex populum à lege Dei, & occiderat fratres ſuos, idcirco Dei permiſſu ac voluntate factum eſt, vt vitioſo victu vteretur, quæ eſt huiuſmodi morbi cauſa, minus, ſi non ita peccaſſet, vel in eo erraturus ob Dei peculiarem prouidentiã, vel ab illo ſedeodus. Conſule Franciſcum Valleſium *i*.

At enimuero in Herode morbus habuiſſe videtur

a Hom. 8. in ep. ad Ephes.

Peccatum vnum alterius pœna eſt peccati.

b l. 7. Hiſt. c. 7.

Perſecutorũ Eccleſię mors funeſta eſt.

c in c. 3. Habacuc.

d c. 3. 12. iuxta collationem Septuaginta.
e Tom. 1. lib. 4. de Eccl. c. 17.
f de ſignis Eccl. lib. 23.
g in 2. quæſt. digr. de vac re.
h lib. de perſec. Eccleſ.
i lib. de vnica relig. c. 29.
k lib. 1. malleo hæret. c. 14.
l lib. 1. de reg. apoſta.
m lib. 2. c. 10.
n lib. 13. c. 4.
o Victor Vticen. lib. 3.
p Euſ. 8. Hiſt. c. ... Eutrop. & Pomp. Lætus.
q Sozomenus lib. 5. c. 7.
r Rufin. li. 10. c. 29.
ſ Tertul. ad Scapulam c. 3.
t Antiochus hom. 14.
u Bolſecus cap. 22. vita eius.
x Niceph. lib. 14. c. 31.
y Ioſephus 17. Antiq. c. 8.
z Plin. lib. 11. c. 33. Ariſt. 5. de hiſt. animal. c. 31. Ælian. 4. varia hiſt. cap. 28.
a Plut. in Sylla. Q. Serenus in carmine. Plin. ſupra. & lib. 7. c. 43. & lib. 11. c. 33. & lib. 26. c. 13. Valer. Max. lib. 9. c. 4.
b Myronianus apud Laertium in Platone.
c in Adagiis.
d Cæl. Aurelian. tar. paſſ. lib. 4. c. 2.
e Iob 25. 14. & 21. 26. & 25. 6. Eccle. 10. 13. & 19. 3. Iſa. 14. 11. & 51. 8. & 66. 24. & Mar. 9. 44. 1. Mach. 2. 62.
f cap. 17. 14.
g lib. de patientia c. 14.

h li. de bono patientiæ c. 9. & orat. de mortalitate.
i lib. de patientia c. 12.
k Hom. 5. ad populum, & 18. in 1. ad Corinth.
l de prædic. 1. par. c. 22.
m in Catena Iob.
n ibidem.
o in Iob.
p cap. 2.
q in lib. Iob.
r lib. 5. variar. lect. c. 4.

ſ lib. 1. de morbis internis c. 5.

t lib. de compoſ. medicam. ſecundum loca c. 7.

u 5. de Hiſtor. animal. c. 31.
x in Sylla.
y 4. de varia hiſt. c. 28.
z 7. Hiſt. c. 52.
a 1. Floridorum.
b in Carmine.
c Traditum eſt à Delio apud Rhodiginum li. 13. c. 30.

d Exod. 7. 8. 9.

e annot. in Geneſim.
f in Iob c. 4. de morbo Iob. ſect. 6.
g in 2. Mach. c. 9.

Morbi late diuini appellati qui.

h 2. Par. 21. 18. 19.

i lib. de ſacra Philoſop. c. 40.

A

detur plus, vt ita dicam, diuinitatis, propter celeriorem interitum, qui ſummum occidit quinto die, vel vnico etiam, vt aliis placet, volẽtibus parum fideliter hanc à Ioſepho, quemadmodum & alias aliquas, notatam circumſtantiam. Chryſoſtomus a quodã loco ait, *quod crepuit, & effuſa ſunt viſcera eius. Quid veſte nitida gloriaris*, inquit Drogo Cardinalis b? *ſubter te ſternetur tinea & operimẽtum tuum vermis eſt* c. *Hæc tua veſtis eſt: illuſerunt tibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus* d, *& Herodes duo alienis veſtibus depoſitis, in ſuis veſtibus exſpirarunt.*

a Hom. 26. in Epiſt. ad Heb.
b de formam. l. om. Paſſ. to. 2. Bibl. Patr.
c Eſai. 14. 11.
d 2. Mach. 9.

Poſtremo inualuit, vt allegorice Herodis nomine, vel propter hũc, vel propter alios duos priores, ſæuus quiuis intelligatur Tyrannus, ac piorum perſecutor, ſicut etiam quando Pharao nominatur, aut Nabuchodonozor, aut Holofernes, &c. Notauit hoc Victor Vticenſis e ſcribens: *Si quis forte ex his aliquem, vel ſimilem nominaſſet ſolum, dum Dei populum admonebat, illi obiectum eſſe, quod in perſonam Regis dixiſſet, atq; ſtatim exilio traditum eſſe: nec inepte*, inquit, *nam Pharao, nomen eſt dignitatis.* Hoc vltimum de nomine Pharaonis pro dignitate, notauimus & nos capite ſeptimo f.

Herodis nomine ſæuus quiuis intelligitur Tyrannus.

e 1 de perſec. VVandal.

f Num. 7. 10.

B

Verſus 24.] Verbum autem Domini creſcebat, & multiplicabatur.

VERBVM *autem Domini.*] Syr. *Proinde Euangelium Dei prædicabatur, & incrementum capiebat.* Vbi Interpres Latinus Syram particulã *vau*, quæ proprie ſignificat, *&*, cauſaliter expoſuit, quam etiam nonnunquam ſignificationem habet apud Syros & Hebræos. Voluit autem innuere, propterea Euangelicam prædicationem liberius excurriſſe, ac profeciſſe, quod intelligeretur, tam dirum perſecutorem tam dira morte diuinitus extinctum, & ſublatum eſſe graue impedimentum. Lege caput ſextum g, vbi eſt eadem forma dicendi.

g verſ. 7.

C

Verſus 25.] Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Ieroſolymis explẽto miniſterio, aſſumpto Ioanne, qui cognominatus eſt Marcus.

AB *Ieroſolymis.*] Syrus addit Antiochiam: & quidam etiam codices id habebãt, vt notat Arias Montanus, & in ſuo notat Teſtamẽto nouo Græco Robertus Stephanus.

Reuertitur vero Auctor ad Saulum, & Barnabam, quos priore capite ſcripſerat Antiochia veniſſe Ieroſolymam, vt fratribus ibi agẽtibus, Antiochenſium fratrum eleemoſynam deferrent, ob famem, quam Agabus futuram prædixerat h. Quamuis autem hæc reuerſio contigiſſe videatur eodem anno, quo & profectio, hoc eſt, Chriſti quadrageſimoquarto, & Claudii ſecũdo, iuxta communiorem ſupputationem, ac ſtatim ſecuta eſſe, quæ capite ſequenti narrantur de vtriuſque ſegregatione, & ordinatione: tamen quoniam eodem iſto anno, quo contigerant, narratio de Iacobi cæde, & vinculis Petri inſtituta eſt, voluit Lucas Herodis funeſtum interitũ, vt, quæ ſpectabant ad eum, ſemel expediret, conſtaretque quam iuſte ita periiſſet impius & perſecutor fidelium, commemorare, etiamſi in Chriſti annum quadrageſimumſextum, & quartum Claudii coinciderit, ſecundum Chronologiam Ioſephi, & aliorum, vt liquet etiam ex dictis. Infert hinc Salmeron Paulum cum Barnaba Ieroſolymis, ac in domo quidem matris Ioannis Marci, manſiſſe, quo tempore Iacobus cæſus eſt, & coniectus in carcerem Petrus. Recte quoque corrigit codices, in quibus eſt, *Paulus*, pro *Saulus*, vel, *reuerſi ſunt Ieroſolymam*, pro, *ab Ieroſolymis.*

h Act. 11. 28.

Aſſumpto Ioanne, qui cognominatus eſt Marcus.] De hoc ſatis multa ſuperius hoc ipſo capite i.

i verſ. 12.

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

SVMMARIVM.

Saulus ac Barnabas Antiochiæ Syriæ Spiritus ſancti inſtinctu, & impoſitis manibus dimittuntur ad Gentes: In Cypro Saulus Proconſulem Sergium Paulum Chriſto aggregat, Magum Elymam, qui impediebat, cæcitate percutiens: Antiochiæ Piſidiæ ambo multos conuertunt, ſed cum Iudæi blaſphemarent, & concitarent ſeditionem, iis dimiſſis properarunt ad Gentes. Habuit autem ibi Paulus longum & pereruditum ſermonem, quem recitat Lucas.

1 ERANT autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, Prophetæ, & Doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenenſis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus.

2 Miniſtrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis Spiritus ſanctus: Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos.

3 Tunc ieiunantes, & orantes, imponentesque eis manus, dimiſerunt illos.

4 Et ipſi quidem miſſi à Spiritu ſancto abierunt Seleuciam, & inde nauigauerũt Cyprum.

5 Et cum veniſſent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Iudæorum Habebant autem & Ioannem in miniſterio.

6 Et cum perambulaſſent vniuerſam inſulam vſque Paphum, inuenerunt quendam virum magum pſeudoprophetam, Iudæum, cui nomen erat Bar-jeſu,

7 Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accerſitis Barnaba, & Saulo, deſiderabat audire verbum Dei.

8 Reſiſtebat autẽ illis Elymas magus (ſic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconſulem à fide.

9 Saulus autem, qui & Paulus, repleA tus Spiritu ſancto, intuens in eum,

10 Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias Domini rectas;

11 Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus, non videns ſolem vſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

12 Tunc Proconſul cum vidiſſet factum, credidit admirans ſuper doctrina Domini.

B 13 Et cum à Papho nauigaſſent Paulus, & qui cũ eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Ioannes autem diſcedens ab eis, reuerſus eſt Ieroſolymam.

14 Illi vero pertranſeuntes Pergen, venerunt Antiochiam Piſidię: & ingreſſi Synagogam die Sabbatorum, ſederunt.

15 Poſt lectionem autem legis, & Prophetarum, miſerunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem, dicite.

C 16 Surgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens, ait: Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deum, audite:

17 Deus plebis Iſrael elegit patres noſtros, & plebem exaltauit cum eſſent incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelſo eduxit eos ex ea.

18 Et per quadraginta annorum tempus mores eorum ſuſtinuit in deſerto.

19 Et deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan, ſorte diſtribuit eis terram eorum,

20 Quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos: & poſt hæc dedit iudices, vſque ad Samuel Prophetam.

21 Et exinde poſtulauerunt regem: & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta.

22 Et amoto illo, ſuſcitauit illis Dauid Regem: qui teſtimonium perhibens, dixit: Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.

23 Huius Deus ex ſemine ſecundum promiſſionem eduxit Iſrael Saluatorem Ieſum.

24 Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius Baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſrael.

25 Cùm impleret autem Ioannes curſum ſuum, dicebat: Quem me arbitramini eſſe, non ſum ego, ſed ecce venit poſt me, cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere.

26 Viri fratres, filij generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum ſalutis huius miſſum eſt.

27 Qui enim habitabant Ieruſalem, & principes eius hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne ſabbatum leguntur, iudicantes impleuerunt.

28 Et nullam cauſam mortis inuenientes in eo, petierunt à Pilato, vt interficerent eum.

29 Cumq; conſummaſſent omnia, quæ de eo ſcripta erant, deponentes eum de ligno, poſuerunt eum in monumento.

30 Deus vero ſuſcitauit eum à mortuis tertia die: qui viſus eſt per dies multos his,

31 Qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Ieruſalem: qui vſque nunc ſunt teſtes eius ad plebem.

32 Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt:

33 Quoniam hanc Deus adimpleuit filiis noſtris reſuſcitans Ieſum: ſicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Quod autem ſuſcitauit eum à mortuis, amplius iam non reuerſurum in corruptionem, ita dixit: Quia dabo vobis ſancta Dauid fidelia.

35 Ideoque & alias dicit: Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

36 Dauid enim in ſua generatione cum adminiſtraſſet, voluntati Dei dormiuit, & appoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem.

37 Quem vero Deus ſuſcitauit à mortuis, non vidit corruptionem.

38 Notum igitur ſit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum annunciatur, & ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari,

39 In hoc omnis, qui credit, iuſtificatur.

40 Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis:

41 Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus operor ego in diebus veſtris, opus quod non credetis, ſi quis enarrauerit vobis.

42 Exeuntibus autem illis rogabant, vt ſequenti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc.

43 Cumque dimiſſa eſſet Synagoga, ſecuti ſunt multi Iudæorum, & colentium aduenarum, Paulum, & Barnabam: qui loquentes ſuadebant eis vt permanerent in gratia Dei.

44 Sequenti vero ſabbato pene vniuerſa ciuitas conuenit audire verbum Dei.

45 Videntes autem turbas Iudæi, repleti ſunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur, blaſphemantes.

46 Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim præcepit nobis Dominus: Poſui te in lucem Gentium, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ.

48 Audientes autem Gentes gauiſæ ſunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.

49 Diſſeminabat autem verbum Domini per vniuerſam regionem.

50 Iudæi autem concitauerunt mulieres religioſas, & honeſtas, & primos ciuitatis, & excitauerunt perſecutionem in Paulum, & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus ſuis.

51 At illi excuſſo puluere pedum in eos, venerunt Iconium.

52 Diſcipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu ſancto.

Verſus 1.] Erant autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, Prophetæ, & Doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenenſis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchę collactaneus, & Saulus.

ERANT autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ.] Syriæ ſine dubio, quo recte dicebamus in fine capitis præcedentis reuerſos ab Ieroſolymis Saulum & Barnabam.

Prophetæ.] Quomodo à Chriſto ſit dictum, cum lege Prophetas vſque ad Ioannem fuiſſe, cum nouo Teſtamento ſuo non deſint Prophetæ, docui capite ſecundo *a*: & fortaſſe Prophetæ nunc dicuntur ij, qui exponebant ſacras Scripturas, vt alias docuimus.

a verſ. 17.

Prophetæ hic qui dicantur, & Doctores.

Doctores.] *Qui ſacram Scripturam exponebant*, inquit Lyranus, per dona ſapientiæ, & ſcientiæ, & interpretationis ſermonum, ſed nimirum adhibito ſtudio proprio, ita vt Spiritus ſancti gratia magis emineret in Prophetis. Diſtinguit Paulus *b* Doctores à Prophetis, & Euangeliſtis, & Apoſtolis, ita tamen vt eoſdem velit eſſe Doctores, qui ſunt Paſtores; & Euangeliſtas, vel illos intelligit, qui ſcripſerunt Euangelia, vel qui per occaſionem tantum docebant, non circumeundo more Apoſtolorum: Doctores, ſiue Paſtores, qui circa vnum duntaxat locum, tanquam Epiſcopi, occupabantur. Sic quidem Græci Apoſtolum interpretantur. Longe vero aliter quidam Latinorum, vt Ambroſius, qui Doctores, ſiue, vt ipſe vocat, *magiſtros*, vult eſſe exorciſtas, vel qui lectionibus imbuti infantes imbuerent. Sed non quicunque Doctores, iidem Paſtores, vt vice verſa. Latius etiam extenditur nomen Doctorum, qui in nouo Teſtamento ſucceſſiſſe videntur legis Doctoribus, ſeu Scribis Iudæorum.

b 1. Cor. 12. 28. Epheſ. 4. 11.

His Theologi dant certam aureolam vel laureolam. Qui tamen in Eccleſia Sancti, maximè fuere doctrina inſignes, his illa Doctorum nomen attribuit, tam Græcis, quàm Latinis. Lege Bullas Pij V. & Sixti V. quibus declarant ſanctos Thomam Aquinatem & Bonauenturam Doctores Eccleſiæ, atque Decretalem Bonifacij VIII. *c* in qua præcipit duplici officio celebrari quatuor Eccleſiæ Doctores, Gregorium, Auguſtinum, Ambroſium, Hieronymum, indicans iam ex recepta conſuetudine hoc antea titulo in Eccleſia notatos fuiſſe. Egi nonnihil cap. 5. *d* de dignitate ſiue titulo Doctoris vel Magiſtri. Meminit dignitatis magiſterij apud Caſſiodorum *e* Theodoricus, quam conferebat ipſe literati dogmatis opinione fulgentibus, vt gererent nomine, quam poſſidebant meritis dignitatem. Turrianus *f* arbitratur nomine Prophetarum intelligi hoc loco Epiſcopos; per doctores, presbyteros; in presbyterorum namq; ordinatione oratio quæ recitatur, ſic eos vocat: Epiſcopos vero Dionyſius *g* ita eſſe *diuinorum iudiciorum denunciatores, quia nihil agere debent hierarchicum, niſi vt à Deo acti*, & à Clemente *h* vocantur *Prophetæ laicorum*: & oratio Epiſcopi conſecratoria dicitur *Prophetia i*. Hæc mihi ſunt incerta: hic autem non minus de Barnaba, & Saulo, quam de aliis, qui nominantur, Prophetarum, vt & Doctorum, vox dici poteſt; &, vt paulo ante dicebam, Prophetarum nomine forſan intelliguntur explanatores, Scripturarum ſynonymo fere nomine cum Doctoribus.

Eccleſia quibus Doctorũ nomen attribuit.

c de reliq. & venerat. Sanct. in 6.

d verſ. 34.

e lib. 1. varia. epiſt. 13. & lib. 3. epiſt. 12.

f 1. de hierarc. ordine.

g cap. 6. Eccl. hierar.

h 2. Conſti.

i 1. Tim. 4. 14.

Simon, qui vocabatur Niger.] Aut à colore, ſi nomen Latinum eſt, aut *aſcendens*, ſiue *conſurgens*, & *eleuans*, inquit Gloſſa ordinaria, & interlinearis, ſi eſt Hebræum. Malim dicamus Latinum, vt olim dixi de nomine Iuſti & impoſitionem eſſe à colore, ſicut apud Romanos Flauorum, ſeu Flauiorum, Albiorum, ſeu Albinorum, &c. De hoc Simone nihil aliud extat.

Lucius Cyrenenſis.] Cyrenenſem Epiſcopum aſſerunt Martyrologia Adonis, Vſuardi, Bedæ, atque aliorum, necnon Petrus de Natalibus *k*, qui recitat ex Hieronymi Martyrologio, prædicationis officio fideliſſime peracto, ſanctitate, & doctrina conſpicuum quieuiſſe in pace pridie Nonas Maij. Ea die Romanum Martyrologium habet hoc de illo duntaxat: *Cyrene ſancti Lucij Epiſcopi, quem in Actibus Apoſtolorum ſanctus Lucas commemorat.* Inde conijcitur diuerſum eſſe ab eo Lucio, cuius B Paulus meminit in epiſtola ad Romanos *l*: multoque magis, ſi, quod Origenes de quorundam ibi ſententia refert, idem ille eſt cum noſtra Luca.

Lucius hic quis fuerit.

k li. 4. c. 138.

l c. 16.

Manahen.] Syrus, *Manail*, Relatus eſt hic inter Sanctos, ſicque de ipſo Romanum Martyrologium 24. Maij: *Antiochiæ ſancti Manahen Herodis Tetrarchæ collactanei Doctoris, & Prophetæ* (videtur velle Doctores, & Prophetas ſimul fuiſſe, qui hoc loco recenſentur à Luca, poterant autem iidem vtroque munere præditi eſſe) *ſub gratia noui Teſtamenti in eadem vrbe quieſcentis.* Huius nominis Ioſephus *m* nominat Galilæorum ſectæ auctoris filium interfectorem Ananiæ pontificis, & Ezechiæ germani eius, qui & ipſe, cum tanquam tali C ſcelere inſigniter nobilitatus, regali habitu incederet, à duce factionis, quam ſecutus erat, Eleazaro interemptus eſt.

Manahen hic quis fuerit.

m 2. de bel. Iud. c. 18.

Herodis Tetrarchæ.] qui dictus eſt Antipas, Ioannis Baptiſtæ occiſor *n*, Chriſti irriſor *o*.

n Matt. 14. 10. 12.

o Luc. 23. 11.

Collactaneus.] Σύντροφος. Syrus, *Filius educationis* Caietanus exponit, ſimul educatum, non enim ſignificari communicationem lactis, ſed communionem educationis, qua à pueritia filiis Regum adiunguntur pueri ſimul educandi, Fauet Oecumenius. Sane quidem ſicut proprie conſanguineos, & Græce *ὁμαίμους*, appellamus fratres eodem patre genitos, quaſi eiuſdem ſanguinis, ita & D Latina voce collactaneos illos tantum, qui lacte paſcantur eodem, iiſdemque mammis nutriantur, qui Græco nomine vocantur *ὁμογάλακτοι*, aut *ὁμογάλακτες*. Vulgata nobis editio tutanda, cui nihil obeſt dictio *σύντροφος*, ſignificans quomodolibet conuictorem, & eadem alimonia vtentem, ſicut & *τὸ σύντροφον*, aut *συντροφία*, idem eſt quod *συνουσία*.

Per collactaneum quid intelligatur.

Opportune monet Oecumenius, quod mores vnumquemq; ſaluant, non vero educatio à puero: *Manahen enim educatus*, inquit, *cum tali viro, Propheta dignus habitus eſt.* Quippe, vt ait Ariſtoteles *p*, *μέγα πρὸς φιλίαν, καὶ τὸ σύντροφον, καὶ τὸ καθ' ἡλικίαν*: *Ad amicitiam conciliandam multum confert & E educationis communitas, & ætatu competentia.*

Mores vnumquemq; ſaluant, non vero educatio à puero.

p 8. Ethic.

Hinc porro ſequitur, non lacte nutritum materno Herodem, quia illo quo Manahen. Eſt lac matris, alimoniæ in primis accommodum longeque ſalubrius vt Galenus *q* tradit, & Plinius *r*, & Columella *ſ*, quamuis loquatur de canibus & ſuibus. Sanguine enim intra vterum fœtus alitur, lac autem ex ſanguine per modicam in vberibus demutationem concinnatur. In Codice *t* iubetur mater lactare filium, ſi poſſit: nimirum ob exiguitatem lactis minimè ſufficiens excuſatur à Platone *u*. Eximunt Iuriſperiti nobilem mulierem, quos citat Tiraquellus *x*, etſi eam non dedeceat. Non video cur ſit dedecori lactare filium,

Matres lactare filios debeant, & quare.

q lib. 1. de ſanit. tuenda.

r lib. 28. c. 9.

ſ lib. 7. c. 9. & 12.

t L. ſi filium, de [illegible]

u 5. Polit.

x Tract. de Nobilitate c. 20. n. 78. & 109.

quem ex proprijs viſceribus mater effuderit, ac ipſos menſes nouem intra penitiſſimos vteri receſſus ſanguine aluerit. Hoc Hecuba fecit mater Hectoris, hoc Theſſalonice Antipatri Macedonis, hoc Penelope Telemachi, hoc Honorij Imperatoris mater *a*; hoc, vt noſtris vtamur exemplis, Anna Samuelis *b*; Sara Iſaac *c*; quod Ambroſius *d* laudat, & ab omnibus matribus fieri debere vehementer inculcat: hanc enim eorum eſſe gratiã, hunc honorem, quo ſe propriis commendent viris; ſic plus amare liberos. Gregorius *e* ait contrariam conſuetudinem ex incontinentia natam: Chryſtomus *f* ex ſuperbia. Auguſtinus *g* idem carpit. Vrget Plutarchus *h* eam rationem, quæ vltima erat Ambroſij, ac viciſſim plus etiam amari matres à filiis, eo quòd cibi ſodalitium beneuolentiæ ſit incrementum: propterea quoque prouide parientibus, ac ſuppeditaſſe, ac duplices quidem mammas, ſi gemellos parere contingat. Ait præterea opuſc. de amore prolis, quod ſola lactis confectio ac diſpenſatio ſufficit ad demonſtrandãm naturæ prouidẽtiam, atque induſtriam, nimirum quia pariendi & alendi finis eſt non neceſſitas, ſed amor. Negabat Phauorinus *i*, *integram matrem eſſe, quæ lac filio negaret*, affirmabatque *parum abeſſe ab ea, quæ fœtum aborſum procuret: ingenitam item morum nobilitatem, quæ pendet à lacte adulterari, iuxta Homerum* k, *& Virgilium* l, quibus addit Tiraquellus *m* Ouidium *n*, Valerium Flaccum *o*, Theocritum *p*, & alios. Phauorini ſententiam ab ſe de illo ipſo auditam, perelegantem ſane, & grauem, recitat Gellius *q*, ex quo, vt ſæpe alias, tranſcripſit Macrobius *r*, necnon Eraſmus *ſ*. Romani iampridem, vt Tacitus *t* memorat, filium ex caſta parente natum, non in cella emptæ nutricis, ſed in gremio, ac ſinu matris educabant. Eodem nomine laudat idem Germanos *u*.

Cæterum cum nullus hic ex Apoſtolis recenſeatur, non eſt credendum hoc tempore ibi Petrum fuiſſe, quamuis poſt vincula, vt vidimus, relicta Ieruſalem, varias peragrans prouincias, Romam vſque peruenerit. Quocirca non eſt hac in re Arator *x* audiendus in hunc modum canens:

Spiritus accenſam verbo radiante lucernam
Sub modio y lucere vetans, ſecernite Saulum
Dixit in oris opus; quem mox ſacrauit euntem
Impoſita Petrus ille manu, cui ſermo Magiſtri
Omnia poſſe dedit.——

Gloſſa Decreti *z* docet Paulo Petrum dediſſe licentiãm prædicandi auctoritate Domini, dum dicit: *Segregate mihi Saulum, & Barnabam.* Leo quoque IX. *a* ibi aſſerit Petrum fuiſſe, & huic operi præfuiſſe. Oecumenius diſertè tradit, à Lucio, & Manahen impoſitas manus, quæ impoſitio conſecratoriane fuerit, an tantum deprecatoria, ſtatim expendetur.

a Claud. Panegy. 4. de Honorij Conſul.
b 1 Reg 1. 23.
c Gen. 21. 7.
d 1. de Abraham, cap. 7. 5. Hexam. ca. 18 et 21.
e cap. ad eius, diſt. 5.
f Hom. 2. in Pſal. 50.
g in Pſal. 48.
h opuſc. de educan. liberis.
i apud Gel. N. 12. c. 1.
k Iliad. 16.
l Æneid. 4.
m ſupra.
n 9. Metam. 3. Triſtium, eleg. 11. & in Ibin.
o l. Argonaut.
p Idyll. 3.
q lib. 12. c. 1.
r lib. 5. c. 11.
ſ in colloquio Eutrapeli, & Fabullæ.
t lib. de claris Oratorib.
u de German. moribus.
x lib. 2. Carmi. in Acta.
y Matt. 5. 15.
Petrus dedit Paulo licentiam prædicandi.
z cap. quis neſciat diſt. 11.
a epiſt. 1. c. 17.

Verſus 2.] **Miniſtrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus, dixit illis Spiritus ſanctus: Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos.**

Miniſtrantibus autem illis Domino.] Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ ΚΥΡΙΩ, καὶ νηστευόντων. Syriace: *Cumque ipſi ieiunarent, & preces auſpicarentur Deo.* Lyranus exponit, *Miniſtrãtibus in bonis operibus.* Oecumenius, κηρυττόντων, id eſt, *prædicantibus.* Caietanus hunc Oecumenij ſenſum inde confirmat, quod prius mentio nominatim facta eſt de Prophetis, & Doctoribus. Fauet quoque quod Paulus *b* appellat ſe λειτουργὸν ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ΘΕΟΥ, hoc eſt, vt Interpres noſter vertit, *miniſtrum Chriſti Ieſu in Gentibus, ſanctificantem Euangelium Dei*, & Syrus poſteriorem dictionem interpretatur per verbum inſeruiendi. Vocat præterea idem Apoſtolus *c* ciuiles Magiſtratus λειτουργοὺς ΘΕΟΥ, necnon & διακόνους *d*, & Epaphroditum miniſtrum neceſſitatis ſuæ *e*: & & eleemoſynarum deportationem, ſiue diſtributionem, aut, vt editio Latina habet, miniſterium officij, διακονίαν τῆς λειτουργίας *ſ*, & obſequium ſibi ab alio exhibitum *g*, & Angelos λειτουργικὰ πνεύματα *h*. Arias Montanus explicat hoc modo præſentem locum: *Cum quadam die miniſterium ſuum exercerent prophetandi, & docendi, & in dicto ieiunio vacarent orationi, & precibus, commendãtes Deo Eccleſiæ amplificationem.* Ambroſius *i* citans hoc teſtimonium, ſimpliciter ponit *deſeruientibus*. Sed & ratio ſuadet, quoniam nihil aliud feciſſe videntur Prophetæ illi, ac Doctores Antiochenſes, niſi dimittere liberos ab aliis negotiis Saulum, ac Barnabam, vt obirent munus, ad quod iam electi erant à Deo: immo Paulus negat ſe ab hominibus, aut per homines miſſum *k*: ſignum igitur eſt, non fuiſſe ſacram ordinationem, ac proinde nec opus fuiſſe Liturgia, quæ eſſet ſacrificium.

Verum enimuero Catholici paſſim aliter ſentiunt aduerſus Sacramentarios, & contra Lutheranos, vt Brentium hoc loco, & confeſſionem Auguſtanam, qui negant Miſſæ ſacrificium, & aduerſus Caluinum, & Bezam in Commentariis, ſermonem hic eſſe de vero ſacrificio. Legendi potiſſimum Bellarminus *l*, Enriquez *m*, Suarez *n*, Aiala *o*, Bozius *p*, Ioannes Stephanus Durantus *q*, Baronius *r*, Stapletonus *ſ*, Petrus Cotonus noſter *t*, & Andreas Richlitius *u*. Commune argumentum eſt, quoniam licet dictum verbum Græcum vſurpetur pro quouis miniſterio, dummodo ſit publicum, vt fatetur Auguſtanæ confeſſionis Apologia, quaſi dicas λήϊτον ἔργον, prout deducit Suidas, pateteque ex Syneſio, aliiſque profanis Auctoribus, præter allatos Pauli locos, & concedit Auctor Theſauri Græci, quamuis hæreticus, volens ita hic ſumi, & non pro ſacrificio: tamen ex adiunctis iudicandum eſt ita, vt contendunt Catholici, accipi. Itaque cum dicitur, *Miniſtrantibus illis Domino*, ſignificatur miniſterium publicum proprie exhibitum ipſi; ad quod non ſufficit, ſi in honorem eius fiat; hoc namque pacto dicere debuiſſet Lucas, *Ieiunantibus, & orantibus Domino*, ſicut Apoſtolus ait *x*: *Qui manducat, Domino manducat.* Verbi ergo, ſeu prædicationis, aut etiã ſacramentorum miniſterium, etiamſi ſit publicum, populo proprie fit, non Domino: ideoque τὸ λειτουργούντων, pertinet ad ſacrificationes: cum præſertim ſoleat, quando abſolute reperitur, vel accommodatur ad ſacra, ſemper ſumi pro miniſterio ſacrificij vt in Auctoris Euangelio *y*, & epiſtola ad Hebræos *z*, & ad Philippenſes *a*, vbi pro θυσία & λειτουργία, in noſtra editione eſt *ſacrificium, & obſequiũ*, quam vltimam dictionem Interpres ponere etiam ſolet pro λατρεία *b*.

Eodem ſenſu certum eſt λειτουργίαν à Patribus Græcis nominari, quam nos Miſſam appellamus, vt videre eſt apud Georgium Caſſandrum *c*,

Λειτουργεῖν, & Λειτουργία quid ſignificent.
b Rom. 15. 16.
c Rom. 13. 6.
d ibid. 4.
e Phil. 2. 25.
f 2. Cor. 9. 12.
g Philip. 2. 30.
h Heb. 1. 14.
i Tract. de Spir. ſancto.
k Gal. 1. 1.
De Miſſæ ſacrificio intelligitur.
l lib. 1. de Miſſa cap. 11.
m l. de Miſſa ſacrif. c. 10.
n Tom. 3. in 3. par. Diſp. 74. ſect. 1.
o de traditio. 3. p. conſid. 5.
p 13 de ſignis Eccl. c. 8.
q 1. de ritib. Eccleſ. cap. 1.
r Tom. 1. Annal.
ſ Antidot. huius loci.
t In diſcurſu Gallico de S. Euchar.
u in Paulo p. 3. n. 31. & ſeq.
x Rom. 14. 6.
y cap. 1. 23.
z cap. 10. 11. & 10. 11.
a cap. 2. 17.
b Ioan. 16. 2. Rom. 9. 4. cap. 12. 1.
Quæ Liturgiæ nomine appellatur. cum Liturgia.

a in Liturgiis.

& Iacobum Pamelium a, qui Liturgias recitant Iacobi Apoſtoli, Baſilij, Chryſoſtomi, &c. Denique Suidas ſcribit, quod λειτουργία κυρίως μὲν ἱερατικὴ, καταχρηστικῶς ἡ δουλικὴ, *Liturgia proprie quidem eſt ſacra, abuſiue autem ſeruilis*. Valeret coniectura Stapletoni ex ieiunio, quod hic adiungitur, quia Chriſtianorum ſacrificio præmittitur ieiunium naturale, niſi & de magis ſtricto ieiunio potius innueretur, & Lucas poſt miniſterium poſuiſſet ieiunium.

b de Petro, & Paulo, apud Sur. 29. Iunii.

Melior illa, quod Spiritus ſanctus dixit miniſtrantibus, vt ſegregarent Saulum, & Barnabam: non fiunt autem ſic apparitiones, & reuelationes intentis ad prędicandum, & audiendum. Ex Gręcis Metaphraſtes b adſtipulatur iſti ſententiæ circa intelligentiam loci præſentis: ait enim, *Domino ſacrum obeuntes miniſterium, & ieiunantes*, &c. Denique, quod Bezam male habet, Eraſmus, quē ſolent hæretici habere in pretio, λειτουργούντων interpretatus eſt *ſacrificantibus*. Sed & Henricus Stephanus fretus Budæo, vt ſolet in pleriſque, fatetur in Hiſtoria Eccleſiaſtica λειτουργεῖν ſolere accipi pro fungi ſacerdotali munere; ac plurimos dixiſſe Cœnam Dominicam λειτουργίαν, concedit, ſicut & Græcos ἱερουργίαν, citatque Heſychium exponentem voces λειτωάρχαι, vel ληιτωάρχαι, quæ ſignificant eos qui præerant ſacris. Fauet Gallorum omnium tritus loquendi modus, quo vocant miniſterium, quod obitur circa cultum Dei *le ſeruice Diuin*, vel, *le ſainct ſeruice*. Præterea Syriacum participium, quod hoc habetur loco, מתבשפין *methchaſchpin*, ſignificare tantum ſolet, vt Boderius c docet, *exercentes actionem, quæ vel ſacrificent, vel preces concipiant*. Hunc ipſum locum, & alios nonnullos pro ſacrificio retulit in Symphoniam ſiue Concordantias ſuas Gręcas noui Teſtamenti Xyſtus Betuleius, licet hæreticus. Neque refert quod noſter Interpres non hic ita etiam verterit, cum & citatis Euangelij Lucæ d, & epiſtolæ ad Hebræos e locis, in quibus proculdubio agitur de ſacrificio, poſuerit nomen officij, vel miniſterij, atque miniſtrationis, aut verbum ſeruiendi.

c in Lexi. Syrochal.

d cap. 1.

e ca. 9. & cap. 10.

Caluini cauillus irritus & inanis redditur.

f apud Marlorat. in Cate. Actuum 13.

Inanis etiam Caluini f cauillus, cum λειτουργούντων ſit numeri pluralis, fieri Miſſas à ſingulis eſſe celebratas. Nam ſi, quod minime verum, aut præſenti conueniens loco eſt, intelligat de omnibus Chriſtianis, omnes non vt ſacerdotes, aut ſacerdotum celebrant inſtar, ſed ſuo quiuis concurrit modo cum ſacrificante ſacerdote. Si de prius commemoratis Prophetis atque Doctoribus, quoniam inter illos erant Saulus ac Barnabas, & quod ſequitur ἐπιθέντες τὰς χεῖρας, numero quoque dicitur multitudinis, conſequens erit eoſdem ipſos ſibi ipſis manus impoſuiſſe. Si tandem de iis qui iam erant ſacerdotes; verum eſt ſacrificaſſe, &, ſi Epiſcopi erant, manus etiam impoſuiſſe. Quanquam id ſolos feciſſe Lucium, & Manahem, quorundam opinionem eſſe videbimus, ſimulque Saulo & Barnabæ, quid contulerint, manus iis imponendo. Si enim fuit ordo ſacer, confirmatur opinio noſtra, ſolet enim ordo in Miſſa conferri, teſte Dionyſio g, & fuit dies tunc Dominica, vt ait Leo h, qua maxime die Miſſæ celebratur ſacrificium. Mitto ſuſpicionem, quæ ſuboriri cuipiam poſſet, ſacrificium tunc vſurpatum, ſed non Miſſæ: Chriſtianos enim aut Gentilium, aut Iudæorum etiam ritu, qui & Ieroſolymis duntaxat ſacrificare poterant, non erit alicuius homo iudicij, qui ſacrificaſſe ſuſpicetur: inter Chriſtianos autem nullus ſacrificandi modus præterquam Miſſæ fingi poteſt: ſacrificium laudum & precum haud proprie dicitur.

g Eccl. Hier. p. 1 c. 2.

h diſt. 75. cap. quod die.

Porro contraria expoſitio de Liturgia non eſt ita reiicienda, vt omni penitus probabiliter carere cenſeatur, nec noſtram adeo certam putamus, vt ea tanquam neceſſario argumento, tametſi valde probabili, Hæreticos arbitremur conuinci: qua in re placet Bellarmini i iudicium, & ingenuitas. Fauet Catholicorum communiori ſententiæ vtcunque, quod Vitruuius k opera vocat quæcunque officia ſacerdotis in æde ſacra.

i 2. de Miſſa c. 13.

k lib. 3 c. 1.

Ieiunium hoc quale, & die Dominica.

Ieiunantibus.] Ieiunium celebrabatur non naturale tantum propter altaris ſacrificium, ſed magis arctum, quodque abſolute poſitum pro Eccleſiaſtico intelligitur. Digreditur Chryſoſtomus in laudes ieiunij: ſed nos de hoc diligenter egimus alio loco l. *Quando ordinatio erat*, inquit ille, *tunc ieiunant*. Incidit, vt tunc ieiunarent, non ideo ieiunarent fortaſſis, vt ordinarent, ſi tamen proprie ordinarunt, de quo poſtea. Vnde non ex hoc facto præciſe manauit conſuetudo, vt ordines non conferantur ſolenniter, niſi ieiunio indicto, quod vocant quatuor Temporum. Hac de re denuo capite ſequenti. Nec officit ieiunio Dominica dies, tum quia nonniſi multo poſt conſtat propter hæreſes inhibitum eius diei commune ieiunium: tum quia referri poſſet ieiunij nomen ad præcedentem diem, quod nondum ſolutum erat (licet ſolui potuiſſet) hora fortaſſis adhuc tertia, qua ſolemnis celebrari ſolebat Miſſa, & qua non ſolent etiam qui non ieiunant cibum guſtare, vt capite ſecundo m docuimus. Porro ieiunij vſurpatio non pertinet eo ſolum, vt aptior quis reddatur ad preces, aliumve Dei cultum, ſicut garriunt Hæretici, ſed pars eſt nonnulla diuini cultus, atque ieiunio placari, honorari, coli Deus poſt, eique ſatisfieri: quo pacto, vt alia præteream argumenta, de Anna vidua cum laude ſcribitur n, *quod erat ieiuniis & obſecrationibus ſeruiens*, λατρεύουσα, *nocte ac die*. Lege Bellarminum.

l in Euangelium de Ieiunio Chriſti. Mat. 4.

m verſ. 15.

n Luc. 2. 37.

o lib. 2. de bonis oper. c. 11. 12. 13.

Spiritus ſanctus quo verbo vſus dicatur.

Dixit Spiritus ſanctus.] Vtrum verbo mentali, vel ſenſibili, vel vtroque, non conſtat. Cum ad Prophetas, de quibus præceſſit mentio, ſermo directus ſit, vt etiam notat Chryſoſtomus, & Gloſſa interl. probabile eſt, reuelationem factam eſſe: quod Lyranus reprehendit ſine cauſa. Nil vetat ſenſibili quoque verbo vſum Spiritum ſanctum, fauetque τὸ εἶπε. Quanquam non omnis Dei locutio, etiam quæ ad hominem fieri dicitur, vocalis eſt: habet enim & mens aures p, & Veritas incommutabilis, ait Auguſtinus q, *aliquando per ſeipſam loquitur ineffabiliter rationalis creaturæ mentibus*.

p Pſal. 84. 9. Hab. 2. 1.

q 16. de Ciuit. c. 6.

Nihil, opinor, aſpectabile hic fuit: ſola vox ſeu potius ſonus communiter ab omnibus auditus eſt, Deum, qui Spiritus ſanctus per attributionem vocatur, propter ordinem gubernationis Eccleſiæ, loquentem exhibens, tametſi formaretur forſan immediate pro aliarum huiuſmodi locutionum more, ab Angelo, vt docet Sanctus Gregorius r, dicens *cum Deus per ſemetipſum loquitur, ſolam vim internæ inſpirationis aperire: alias per angelicam creaturam eius ad nos verba formari*: idemque innuit citatus nuperrime Auguſtinus, & nos alibi oſtendimus ſ, de voce Patris ſuper Chriſtum in Baptiſmo t, & Transfiguratione u, & tertio ſub tempus paſſionis ipſius x. Cui Angeli cum loquerentur tanquam Dei

r 28. Moral. c. 1. vſque ad 7.

ſ in Hiſtor. Transfigur.

t Matt. 3. 17.

u Matt. 17. 5.

x Ioan. 12. 28.

A miniſtri non dicerent ſe nomine Dei miſſos, ſed agerent perinde ac ſi Deus ipſe eſſet, qui ſermonem haberet, rationes aſſignat quinque Abulenſis *a* veras, & appoſitas.

a *Matt. 17. q. 77.*

Opus hoc quod fuerit.

Segregate mihi Saulum, ac Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos.] Hoc opus eſt Apoſtolatus, vt recte Gloſſa interlinearis expoſuit, ſiue muneris prædicandi inter Gentes indefinite. Hinc eſt quod ipſemet Paulus vocat ſe *ſegregatum in Euangelium Dei* b, *doctorem, prædicatorem, Apoſtolum, magiſtrum Gentium* c, *in quo Deus operatus ſit per Apoſtolatum inter Gentes* d: quod prius etiam & de ipſo prędixerat Chriſtus Ananiæ *e*, & hic ipſimet ſignificauerat *f*.

b *Rom. 1. 1.*
c *1. Tim. 2. 7. & 2. ep. 1. 11.*
d *Gal. 2. 8.*
e *Act. 9. 15.*
f *infr. 22. 14. 15.*

Quare Apoſtoli nomine Paulus intelligatur.

B Eandem ob cauſam cum abſque addito auditur nomen Apoſtoli, omnes intelligunt Paulum, non ſolum quia plura ſcripſit, & viſus eſt doctior quam alij, fere autem ita loquimur cum citamus ſcripta eius, ſed quoniã, quod Apoſtoli proprium eſt, Fidem pluribus in locis plantauit ab Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum *g*: immo, vt ait Hieronymus *h*, *à Mari Rubro vſque ad Oceanum per totum fere orbem, deficiente prius cum terra, quam ſtudio prædicandi, & plus omnibus laborauit* i. Auguſtinus *k* cauſas has dicti nominis Paulo attributi reddit.

g *Rom. 15. 19.*
h *in ca. 5. Amos.*
i *1. Cor. 15. 10.*
k *lib. 3. ad Bonifacium, c. 3.*

Diſcrimen in Apoſtolatu Pauli ac Barnabæ.

l *in 1. Prolog. Matthæi. q. 4. & in cap. 10. q. 25.*

C Conſule præterea Abulenſem *l* afferentem diſcrimen triplex in Apoſtolatu Pauli ac Barnabæ, & aliorum duodecim: quia illi immediate à Deo de cœlo electi, quia veluti ſeiuncti ab aliorum collegio, quia nulli certæ prouinciæ deſtinati. Quo fit, vt ſegregatio nunc facta non contulerit Apoſtolatũ, cum ſe Paulus ab hominibus, aut per hominem miſſum neget, ſed fuerit externa deputatio Dei, eiuſdem auctoritate facta, vt maiore ipſi apud alios auctoritate prædicarent. Apoſtoli nomen Barnabæ etiam tribuitur inferius *m*: nec minus hic, quam Paulus *n*, potuit ſe abortiuum appellare, ſi ea voce ille ſignificatur, qui ſupra conſtitutum numerum aſciſcitur, quo pacto Suetonius *o* vocauit abortiuos Senatores, qui per gratiam in Senatum adlegebantur præter ordinarios. Non fauet apud Paulum dictio *ἔκτρωμα*, & D Paulus dum ita loquitur, ſeipſum deprimit: vt minimum ac indignum nomine Apoſtoli. Sed iam alias *p* hac de re.

m *Act. 14. 4.*
n *1. Cor. 15. 8.*
o *in Octauio, c. 15.*
p *Act. 9.*

Paulus cur ſe ſegregatum vocat.

q *Rom. 1. 1.*

Porro cum ſe Paulus *q* vocat ſegregatum, Chryſoſtomus quidem intelligit de electione in eximium quoddam vas per ſingulare iudicium Dei, & vt Origenes quoque per æternam dicit eius prouidentiam, Irenæus *r* legit prædeſtinatum ex vtero matris, vt idem Apoſtolus alibi *ſ* dicit: Lombardus ex vtero Synagogæ, in qua Doctoris munere, tanquam Phariſæus, fungebatur: Lyranus à Iudaiſmo: Ambroſius alludi vult ad munus quod antea in lege exercebat, cum eſſet Phariſæus, quod nomen Hebraice ſignificat ſegregatum atque E ſeparatũ. Sed Hieronymus, Auguſtinus, Sedulius, Anſelmus, & alij, à cœtu Condiſcipulorũ, prout hic narratur. Theodoretus vero notat ſegregationem ex vtero factam à Patre, à Filio, vt eſſet vas electionis, iſtam deniq; à Spiritu ſancto. Voluit autem idem Paulus eo epitheto ſignificare præcipuam functionem, ad quam electus, & miſſus eſt, fuiſſe vt euangelizaret, prout etiam expreſſit Corinthiis *t*. Tamen ſegregatio præſentis loci communis eſt Paulo cum Barnaba. Nec audiendi Sedulius & Origenes dicentes ſegregatum eſſe & dici Paulum, quia præuiderat Deus in eo cauſas ac merita futura, cur ſegregari debuit. A Non hoc de ſe ferret dici Paulus, ſolitus vocationem ſuam diuinæ gratiæ tot ac tam multis verbis cum omni modeſtia & exaggeratione deputare. Idem vero ſe vocatum vocat Apoſtolũ *u*, cum ſe Petrus *x* nominet abſque addito Apoſtolum, quia Paulus erat extra numerum duodecim, & nolebat videri ingeſſiſſe ſe, propriave vſus auctoritate.

r *lib. 3. ca. 18.*
ſ *Gal. 1. 15.*
t *ep. 2. c. 2. 17.*
u *in epiſtolis.*
x *in epiſtolis.*

Vocationes immediatæ in Eccleſia.

Felix tunc Eccleſia, in qua miſſu immediato Spiritus ſancti dabantur prædicatores, & paſtores, vt colligitur quoque ex his, quæ de Timotheo ſcribit Paulus *y*, & in Hiſtoria Eccleſiaſtica ſuppetunt nonnulla exempla in Seuero Rauennate, in Ambroſio Mediolanenſi, in Gregorio, & B aliis. *Fit id nunc*, inquit Chryſoſtomus *z*, *ſuo quodam modo, quoties ab humana paſſione alieni huiuſmodi electiones celebramus, cum nihil omnino ſeculare, nihil temporale intuentes, neque ad gratiam, neque ad odium facimus*: vel *cum*, vt ait Bruno *a*, *conſecrandus conſecratori præſentatus, de fide, & cæteris, vt habet ordo, requiritur, & interrogatur.*

y *1. Tim. 1. 18.*
z *in 1. Tim. 1.*
a *in 1. Tim. 1.*

Ad extremum verba Spiritus ſancti, quibus præcipit *ſibi*, non Domino, *fieri ſegregationem Sauli, ac Barnabæ, in opus, ad quod iam etiam ipſe aſſumpſerit eos*: demonſtrãt diuinitatem illius, vt vidit, præter Chryſoſtomum hoc loco, & iterum in aliis *b*, Di C dymus *c*, Idacius *d*, Athanaſius *e*, Ambroſius *f*, Cyrillus Alexandrinus *g*, Cyrillus Ieroſolymitanus *h*, Baſilius *i*, Leontius *k*, Cæſarius *l*, Nazianzeni frater, Auguſtinus *m*.

b *Hom. 94. in Ioan. & hom. 1. in Symbolũ.*
c *li. 2. de Spiritu ſancto.*
d *con. Varimadum.*
e *de communi eſſen. Patris, & filii, & Spiritus ſancti, & diſputat contra Arrium, & de Profeſſ. regulæ Catholicæ.*
f *Tractat. de Spiritu ſancto, Tom. 5.*
g *11. Theſaur. cap. 1.*
h *Catech. 16.*
i *5. cont. Eunom.*
k *lib. de ſectis.*
l *dialog. 1.*
m *quæſt. ex nouo Teſtam. q. 97.*

Aſſumpſi.] Προσκέκλημαι, *Acceſſi, in auxilium aduocaui*, aut per aliam aliquam reuelationem factam priuatim non tantum Saulo, ſed etiam Barnabæ, de qua, vt de illa, non ita conſtat: aut per decretum diuinum, quod modo exprimitur, & veluti confirmandum ab Eccleſia proponitur. Viderint ergo qua auctoritate faciant, qui ſuæ electionis ac miſſionis nullum edere ſignum valent, *currentes, euntes, cum non ſint miſſi* n. Pertinent hi ad genus Apoſtolorum, quos Hieronymus *o* ait *nec à Deo, nec ab hominibus, vel per hominem miſſos: alios enim per Ieſum Chriſtum ſeu Deum duntaxat: aliquos à Deo, ſed per homines: quoſdam ab hominibus, non tamen à Deo* D *miſſos eſſe*. Cum Paulo, & aliis Apoſtolis iungendi ſunt antiquæ legis Prophetę: ad tertium ordinem pertinent Iudas, & Silas *p*, Timotheus, Titus, & quotquot Apoſtoli, eorumve ſucceſſores, rite non ordinarunt ſolum, ſed elegerunt: ad quartum, bene ordinati, & male electi per ambitum, & fauorem humanum: ſed ad primum pſeudoprophetæ, atque pſeudoapoſtoli; qui cum ſint miniſtri Satanæ, transfigurant ſe in Apoſtolos Chriſti *q*. Magnum delectum, cautionemque neceſſariam in ſacris electionibus, & ordinationibus eſſe, dudum iam capite ſexto vidimus. Liquet id etiam, præter alios, ex Cypriano aliquot in epiſtolis *r*.

n *Iere. 23. 21. Rom. 10. 15.*
o *in 1. cap. ad Galat.*
p *Act. 15. 27.*
q *2. Cor. 11. 13.*
r *vt epiſt. 33. & 35.*

E

Verſus 3.] Tunc ieiunantes, & orantes, imponenteſque eis manus, dimiſerunt illos.

T*Vnc ieiunantes, & orantes.*] Participia Græca ſunt Aoriſti temporis, quæ ſic Syra interpretatio expreſſit: *Poſtquam igitur ieiunaſſent, ac preces auſpicati fuiſſent, impoſuerunt eis manus* (melius, *& impoſuiſſent*) *& dimiſerunt eos.*

Magnam & in iſtis verbis litem concitatam reperio, vtrum de ſacra ordinatione accipiẽda. Negantem partem tuetur Caietanus, qui ſuperius idipſum docuerat de manuum impoſitione ſuper Diaconos *a*: neque enim eſſe conſecratoriam, ſiue ſacramentalem, ſed adhibitam duntaxat ad firmandam veluti gratiam noui miniſterij, ſicut in illis Diaconis ad miniſtrandum menſis, ita in his duobus ad prædicandum. Arias Montanus quoque vocat *ſignum electionis, & cooptationis Eccleſiaſticæ, & communicationem gratiæ, & auctoritatis*, nimirum publice, ac veluti in facie Eccleſiæ. Suarez *b* affirmat eam impoſitionem manuum fuiſſe tantum deprecantium, nec eſſe tunc Saulum, & Barnabam ordinatos vel Presbyteros, vel Epiſcopos. Conſentire videtur Aloyſius de Leon *c*, & alij recentiores. Ratio princeps eſt, quia nihil aliud habemus hoc loco, quam miſſos eſſe iuſſu Spiritus ſancti ad opus prædicationis. Paulus iam à Chriſto conſtitutus erat Apoſtolus, vt ante dixi, atque *d* quod *cæteri nihil ſibi contulerunt*, videlicet iuriſdictionis, & Apoſtolatus: cum Apoſtolatu vero Epiſcopatus connexus eſt, ita vt Apoſtolorum ſucceſſores dicantur Epiſcopi: exercuerat iam vterque officium prædicationis: affirmat item de quodam Paulus *e*, ſeu is fuerit Lucas, ſeu Apollo, ſeu Barnabas, ordinatum eſſe ab Eccleſiis comitem peregrinationis ſuæ, quam ordinationem nemo ſacram dicit. Poſtremo Epiſcopalis ordo tantis viris collatus eſſet à Petro, quem ſolum à Chriſto immediate ordinatum, cæterorum Coapoſtolorum ordinatorem quidam *f* aſſerunt, vt ſit verum, Romanam Eccleſiam omnium Eccleſiarum eſſe matrem, ac ab ea conſecrationem, ac dignitatem accepiſſe: incertum eſt etiam an Simon, Lucius, ac Manahen eſſent Epiſcopi, hoc ſaltem tempore.

a Act. 6. 6.

Manuū hec impoſitio quo ſpectet.

b *Tom. 3. in 3. p. Diſp. 34. ſect. 1.*

c *in c. 1. epiſt. ad Gal.*

d *Galat. 2. 6.*

e *2. Cor. 8. 19.*

f *Turrecrema. in ſum. de Eccl. par. 2. c. 42.*

Longe vt communior, ſic veroſimilior eſt ſententia, quę ait manuum pręſentem impoſitionem ſpectare ad Ordinis Sacramentum. Chryſoſtomus clare docet fuiſſe ordinatos, vt alios Interpretes omittam, & tunc Saulo mutatum nomen. Leo Papa I. *g* cum ſcribit ad Dioſcorum Alexandrinum, iniungit vt ordinationes ſacræ non fiant niſi præcedentibus ieiuniis. *Nam*, inquit, *præter auctoritatem conſuetudinis, quam ex Apoſtolica nouimus venire doctrina, etiam ſacra Scriptura manifeſtat, quod cum Apoſtoli Paulum, & Barnabam ex præcepto Spiritus ſancti ad Euangelium mitterent Gentibus prædicãdum, ieiunantes, & orantes impoſuerunt eis manus, vt intelligamus quanta & dantium, & accipientium* (qui ſcilicet ipſi vtrumque præſtabant) *deuotione curandum ſit, ne tantæ benedictionis Sacramentum negligenter videatur impletum.* Vbi quod de Apoſtolis dicit, difficile eſt, tametſi prius Aratorem citauerimus id Petro adſcribentem, & nonnulli, quos refert Lyranus, arbitrati ſint, finito ieiunio ac oratione remiſſos in Ieruſalem Saulum, Barnabamque, vt ordinarentur, ad Apoſtolos. Hoc ſenſit Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, & Hugo non diſſentit. Non cohæret cum hiſtoriæ contextu, vbi qui ieiunarunt, orauerūtque, iidem manus impoſuiſſe narrantur. *Erant vero*, inquit Lyranus, *Antiochiæ aliqui Epiſcopi ab Apoſtolis ordinati.* Oecumenius aſſerit Lucium, & Manahem impoſuiſſe manus: addidiſſet & Simonem in numerum ternarium Epiſcoporum, qui ad ordinationem Epiſcopi adhibetur, exemplo Iacobi minoris, quem ferunt conſecratum Ieroſolymitanum Epiſcopum à Petro Iacobo maiore, & Ioanne, quos poſtremos duos antea ſeorſim ordinaſſet Petrus *h*, non ſeruata ordinationis ſolemnitate, quæ nunc eſt, idque ex priuilegio, vt notat Carthuſianus, per aliquod tempus in primitiua Eccleſia.

g *ep. 81. alias 79*

Ieiunia præcedere debēt ordinationes ſacras.

Quot Epiſcopi requirantur in ordinatione Epiſcopi.

h *Enriquez citat Auctores li. de Ordin. ſacramen. c. 3. & in particulari ita tenet Bellarm. lib. 1. de Roma. Pontif. c. 23.*

Confirmatur porro ſententia hæc, quoniam vix alius aptior eſt locus, vnde probari queat Ordinis Sacramentum: cum in epiſtola ad Timotheum *i*, & præſentis hiſtoriæ capite ſexto *k* nil amplius afferatur quam de oratione, & impoſitione manuum: & Ritualia omnia hinc petunt, vt ordinatio ſacra ſine ſacrificio non fiat, quod celebratum paulo ante oſtendimus, expendentes participium Græcum λειτουργούντων: nec tot erat opus cæremoniis ad declarandum miniſterium prædicationis, ad quod in præſentia Saulus & Barnabas peculiariter deſtinarentur.

Ordinis ſacramentum probatur.

i *1. ep. c. 4. 14. & 5. 22. ep. 2. 1. 6.*

k *verſ. 6.*

Fateor multiplicem eſſe impoſitionem manuum, nec omnem eſſe ſacramentalem vel Confirmationis, vel Ordinis, vt etiam docui alibi *l*: ſed hanc, quæ adhibebatur quoque initiandis in lege vetere *m* (immo & ſimiali quadam imitatione apud Gentiles, vt prodit Liuius *n*) ſacram eſſe intelligitur ex aliis circumſtantiis, vt modo dixi. Vocant autē Græci Ordinem ſacrum χειροτονίαν, & χειροθεσίαν, ex quibus obuia cuius erit diſſolutio contrariorum argumentorum.

l *c. 6. & 8.*

m *Exod. 29. 10.*

n *Dec. 1. lib. 1.*

Nec mouere debet, ſi tanti viri ab inferioribus ſint ordinati, Paulum enim etiam Ananias baptizauit *o*; & quamuis Apoſtolus iam eſſet, nondum tamen conſecratus Presbyter, ſeu Sacerdos, & Epiſcopus, quemadmodum diu ante alij Apoſtoli à Chriſto nominati ſunt, quam eſſent etiam ſacerdotes, quod conſecuti duntaxát creduntur in ſuprema Cœna. Et ſufficit ad Apoſtolatum ius prædicandi cum ampliſſima poteſtate delegata, qualis etiam in non Epiſcopis eſſe poteſt; ita vt noſtri Epiſcopi non dicantur ſuccedere Apoſtolis in Apoſtolatu (finitur enim legatio cum legato) ſed in dignitate Epiſcopali.

Quare tanti viri ab inferioribus ſint ordinati

o *Act. 9. 18.*

Quod vnum de Sacramentis nouæ legis ſit Ordo, hactenus poſui; qui probationes requirit, adeat Scholaſticos, & tractatores controuerſiarum, præſertim ex noſtris Bellarminum *p*. In quod etiam argumentum fuſe digreditur Baronius *q*, & Eſpenſæus *r*. Beda ordinationem hanc Sauli, quam vocat Apoſtolatum, ponit anno 13. poſt Chriſti Aſcenſionem, dicitque *quartodecimo ad magiſterium Gentium iuxta condictum Iacobi, Cephæ, & Ioannis profectum eſſe: atque conſentire hiſtoriam Eccleſiaſticam, quæ ait Apoſtolis eſſe præceptum, vt duodecim annis in Iudæa prædicarent.* Non de Iudæa, ſed de Ieruſalē traditio eſt ab Apollonio manifeſtata apud Euſebium *ſ*, vt alias dixi *t*. De condicto illo aliorum trium Apoſtolorum mentio eſt in epiſtola ad Galatas *u*. Quod facit vt ſuſpicer, ſegregationem, quæ hic nárratur, indefinitam fuiſſe ad Iudæos, & Gentes, ſiue ad regiones Iudæorum & Gentium, ſiquidem hoc ipſo capite *x* prædicaſſe legimus Saulum Iudæis, & cum ab iis non admitteretur, conuertiſſe ſe ad Gentes. Cum ergo aſcendiſſet Ieroſolymam anno 14. à ſua conuerſione, vt ait citata epiſtola *y*, illi tres Apoſtoli ratum habuęrunt, vt præcipue intenderet ipſe cum Barnaba prædicationi ad Gentes: ſic fortaſſe intelligentes peculiariter, accipiendam ſegregationem ipſorum Antiochiæ factam iuſſu Spiritus ſancti. Concordant iſta cum Chronologia Baronij *z*, qui eandem ordinationem collocat in Chriſti anno 44. ac in eodem raptum Pauli Ieroſolymis, de quo raptu egimus capite nono.

p *Tom. 2. lib. de ſacramen. Ordin.*

q *Tom. 1. Annal.*

Quo tempore facta eſt hæc Sauli ordinatio.

r *in 1. epiſt. ad Tim. lib. 1. Digreſſionum, ca. 14.*

ſ *5. Hiſt. c. 17.*

t *c. 1. 8.*

u *c. 2. 9.*

x *verſ. 46.*

y *ad Gal. 2. 1.*

z *ſupra.*

Verſus 4.] Et ipſi quidem miſſi à Spiritu ſancto abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt Cyprum.

M*iſſi à Spiritu ſancto, &c.*] Vel cum miſſi eſſent imperio Spiritus ſancti ab Antiochenſi Eccleſia: vel accepto peculiari eiuſdem ſancti Spiritus reſponſo, cum illa non indicaſſet locum, quo irent, vt abirent Seleuciam. Ex hoc eodem loco Athanaſius *a* colligit Spiritus ſancti diuinitatem, ſicut ex ſuperiore, quod iuberet ſegregari ſibi Saulum, & Barnabam.

a lib. de com. eſſ. Patr. & Filii, & Spiritus ſancti.

Seleucia quid ſit.

Seleuciam.] Ciuitas eſt in Syria Antiochena, quam Rex Seleucus Nicanor, vel Nicator condidit, aliquando dicta Pieria à promontorio, in quo ſtat: ad eam vſque peruenit nemus Daphnes, & ex ea in Cyprum, vt etiam innuit Lucas hoc loco, commodiſſime traiicitur: parum diſtat ab Antiochia. Dixi alias cum Volaterrano *b* hunc Seleucum Antiochi filium primum Regem Syriæ poſt Alexandrum, ſicut ſexdecim Antiochias ob memoriam patris denominauit, Laodiceas quinque in memoriam matris Laodices; & in gratiam vxorum Apamææ, & Stratonices, tres Apamias, & Stratoniceam vnam; ita à ſuo ipſius nomine nouem Seleucias. Lege Plinium *c*, & Ioſephum *d*, & Hegeſippum *e*. Scribit Ioſephus Seleuciam noſtram fuiſſe commune Macedonum, Græcorum, & Syrorum domicilium, atque ibi ſemper Græcis cum Syris male conueniſſe; Græcorum tamen factione præponderante, donec eo Iudæi confugerent, quorum aduentu, Syrorum conditio cœpit eſſe potior. Antiochena ipſa regio non tantum Tetrapolis, ſed & Seleucis nominatur.

b lib. 11. Geographiæ.

c lib. 5. c. 22. & 21. & 27.
d lib. 18. Ant. c. 14.
e lib. 4. c. 1.

Et inde nauigauerunt Cyprum.] Soluentes Seleucia, in qua eſt littus excelſum, vocaturque in hiſtoria Machabæorum *f* maritima. Cyprus notior eſt, quam vt opus ſit quid afferre. Lege caput ſecundum *g*. Illuc contendiſſe Apoſtolos Chryſoſtomus notat, eo quod ibi non eſſet perſecutio, & verbo Dei iam ſparſo, in Antiochia quidem ſat plures erant: & Phœnicia prope Palæſtinam erat, Cyprus autem non item.

f lib. 1. c. 11. 8.

g verſ. 19.

Verſus 5.] Et cum veniſſent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Iudæorum. Habebant autem & Ioannem in miniſterio.

E*T cum veniſſent Salaminam.*] *In quibuſdam exemplaribus inuenitur*, inquit Gloſſa ordinaria citans Rabanum, *Abierunt Seleuciam, quæ eſt Salamina*, ita vt ſint duo nomina vnius ciuitatis. Idem notat Hugo. Sed plane ſunt nomina diſtinctorũ locorum. Eſt vero Salamina, vel Salamin, vel Salamis, non eiuſdem nominis inſula in mari Euboico contra Athenas cum vrbe cognomine; ſed vrbs in Cypro inſula ſita in parte amœniſſima littoris Orientalis, reſpiciens Syriam, quam Teucer expulſus à patre Telamone ob ſuſpicionem de Aiacis fratris cæde poſt euerſam Troiam, nauigansq; in Cyprum, extruxit, æquiuocam alteri in Attica patria ſua, erecto ibidem inſigni templo Ioui *h*. Fertur Barnabæ natiuitatis, paſſioniſq; locus. Deinde Conſtantia dicta eſt, cuius Epiphanius, doctrina, & pietate conſpicuus, Epiſcopatum geſſit. Iudæi tempore Traiani ciuitatem exciderunt deletis incolis ducẽtis quadraginta millibus, quo nomine poſtea inde iuſſi ſunt exulare, pœna capitis propoſita *i*. Ætate Hieronymi *k* Conſtantiæ nomen gerebat à Conſtantio Auguſto. Nunc Famagoſta, quaſi fama auguſta; neſcio qua de cauſa. Turcicam oppugnationem paſſa ſuperioribus annis, cum eam deficeret annona, ac reliquus belli apparatus, tandem expugnata eſt per deditionem.

Salamina quid ſit.

h Iſocra. orat. ad Euagoram, & Vellaius Paterculus li. 1. Horat. libr. 1. O. 7.

i Dio.
k epiſt. 27. ad Euſtoch.

In Synagogis Iudæorum.] Segregatio ergo illa fuit indefinita, ad prædicandum quibuslibet non ſolis Gentilibus, vt nuper admonuimus. *Et à Iudæis quidem inchoatum eſt, ne hi contentioſiores fierent*, inquit Chryſoſtomus, nimirum moleſte ferrent ſibi Gentiles præponi. De Synagogis alio loco tractauimus *l*. Beda vero hic admonet: *Propter ignaros locorum ſemel annotandum credidi, vbicunque Synagogam Iudæorum videris, ſcito in ciuitate geſta, quæ dicuntur.* Latius forſan ciuitatem dixit pro oppido.

l c. 6. huius libri.

Habebant autem & Ioannem in miniſterio.] Εἶχον ὑπηρέτην. Communis expoſitio eſt, Ioannem cognomento Marco fuiſſe adiutorem in prædicationis munere. Sed placet magis, quod ait Arias Montanus, dum Saulus & Barnabas intenti erant Euangelio annunciando, illum miniſtraſſe ipſis, & pauperibus. Fauet vox illa Græca τῷ ὑπηρέτῃ, & quia circa prædicationem hoc etiam pacto iuuaſſe Apoſtolos dici poteſt, & ſimul fortaſſe cogendo auditorium, vel priuatim inſtruendo: ita tamen vt prima illa functio primaria eſſet.

Verſus 6.] Et cum perambulaſſent vniuerſam inſulam vſque Paphum, inuenerunt quendam virum magum pſeudoprophetam, Iudæum, cui nomen erat Bar-jeſu.

V*Sque Paphum.*] *Vrbs eſt (quondam Erythra) in Cypro nobilis carminibus Poetarum*, inquit Hieronymus *m*; &, vt canit Arator *n*, amoribus, inde tropologiam cum quadam allegoria eliciens:

m in Hilarione.
n libr. 2. Carminum.

——Cyprum, Salaminaque linquens,
Pergit adire Paphum, quæ fertur amoribus olim
Dedita, ſacrilegæ manſiſſe libidinis antrum,
Aligeroſque vagos ſtudio coluiſſe procaci.
Hinc operum procedit apex, quia gratia maior
Ad delicta venit, culpas hinc poſſe remitti
Exemplum iam Paulus erat, quam ſplendida laudum
Materia eſt adiecta viro, primordia caſta
In luxus regione ſerit, fructuſque pudicos
Multiplicat laſciuus ager, cui neſcia poſthac
Difficiliſque foret, cum ſic videatur honeſtas
De turpi cœpiſſe loco.——

Cęterum vetus eſt iſta Paphus, Cypri olim metropolis, vt eam etiam vocat Chryſoſtomus, & indicat, quod ibi Proconſul eſſet, in qua Veneri templum dicatum erat, à quo denominata Venus Paphia: & ibi ferunt Machabæos cum matre paſſos *o*, extareque viſendam iis eodem loco excitatam Eccleſiam, ſeptem conſtantem ſacellis. Noua diſtat à vetere ſtadiis tantum decem. Iacet vtraq; in littore Occidentali, vt proinde tendentibus Paphum à Salamina, quæ eſt in Orientali, peragranda ſit tota inſula, quod hic ab Auctore feciſſe Apoſtolos expreſſum eſt. Quod de Machabæis dixi, Gagneius aſſerit, neſcio quo vel auctore, vel argumento, cum non Martyrologia *p* tantum locum deſignent Antiochiam, ſed etiam Ioſephus *q* (qui natale item ſolũ Soſandrum Caſtrũ vocat)

Paphus quid ſit.

o l. 2. Mach. 6. 7.

p 1. Auguſt.
q in Tract. in Marc.

a Serm. 19. de Diuerſis. c. 6.
b in Comp.

A & Auguſtinus *a*. Nec magis credendum Cedreno *b* affirmanti paſſos in Ieruſalem.

Magum.] Non debuit deeſſe Paulo cum quo certaret Magus, vt cum Simone Petrus certauerat, aliiq; cum aliis Apoſtoli, quod pridem obſeruauimus. *c*

c c. 8. 11.

Cui nomen erat Bar-jeſu.] Ita habent Biblia emendata, iuxta fidem Græci textus, & lectionem Græcorum: & merito approbat Lyranus dicens, *Sic eſſe & in Græco, & in libris correctis, recteque exponit filium Ieſu.* Franciſcus Lucas Brugenſis in eruditis Notationibus ſuis ad Biblia demonſtrat retinendam hanc lectionem, & non *Bar-ieu*, vel *Bar-iehu*, vel *Bar-ien*, quicquid ſit de eo, qui ſub Hieronymi nomine explicat Hebraica nomina, vt etiam de B Beda. Bedam ratio illa mouebat, vt deprauationem putaret, quod Βαριησῦ, *Bar-ieu*, ſi virgulam abbreuiationis notam ſuperponas, idem ac Βαριησοῦ, plene ſcriptum ſignificet, quoniam indignum ſit Magum, Ieſu, id eſt, Saluatoris filium dici, quem è contrario Paulus filium Diaboli nuncupat. Sed meminiſſe Bedam oportuit, nomen Ieſus, vulgare tunc multorum fuiſſe, tametſi poſtea ſoli Domino noſtro iure attributum. Ita vt opinio ſit (certum Auctorem non legi) Barrabam latronem proprio nomine Ieſum vocatum, atque idcirco Pilatum differentiæ cauſa addidiſſe, *qui dicitur Christus* d. Nam quod alij Bar-jeſu deri- C uant à βαρὺς, grauis ac moleſtus, leuiculum & ridiculum eſt.

d Mat. 27. 17.

Vtrum autem ille id nomen à patris nomine acceperit, an ſibi ipſe impoſuerit tanquam Dei Saluatoris filio, incertum. Primum arbitror: cur enim à Ieſu, qui haberetur Dei Filius, denominari vellet, quem nec filios habuiſſe certum eſſet, & quem idem ipſe inſectaretur? Editio Syriaca ברשומא *Barſchoumo*, ſcribit, id quod ſignificat *filium nominis*, hoc eſt, virum nominatum, ac celebrem; videlicet ob magias ac præſtigias tale nomen ſibi fecerat: quo modo Simon dicebat *ſe eſſe aliquem magnum* e.

e Act. 8. 9.

D *Verſus 7.*] Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo, viro prudente. Hic, accerſitis Barnaba, & Saulo, deſiderabat audire verbum Dei.

Proconſul quis diceretur, eiuſque officium, & dignitas.

Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo.] Notus eſt Magiſter Proconſulis: mittebatur is cum poteſtate Conſulari ad prouinciam adminiſtrandam, & quia Conſulis vice fungebatur, id nomen gerebat. Habebat initio Conſularia inſignia, ſed ſex tantum lictores. Poſtea cœpit propria et iuriſdictio competere: & poſtquam ſuo quique anno Conſules fuiſſent, ſequenti Procon- E ſules remanebant, prouincias cum imperio ſortientes. Lege Feneſtellam, Pomponium Lætum, alioſque, qui de Magiſtratibus, & iure, & legibus Romanorũ diſputant, tum Carolum Sigonium, Paulum Manutium, & Nicolaum Grucchium, & qui ad meas venit manus, his iam editis, Lælium Biſciolam *f*.

f 3. ſubſeciuar. horar. c. 2.

Regebant primum prouincias Prætores, & grauiore vrgente bello, Conſules: qui prorogato Imperio ſi remanerent, appellabantur Proprætores, & Proconſules: tandem ordinarium munus fuit Proconſulis cum Conſulari dignitate, & lictoribus duodecim; & generali nomine Præſes dicebatur, vel Præfectus etiam qui præerat Conſulari prouinciæ, non tantum qui Prætoriæ: pro voluntate enim Senatus eadem modo Prætoria, modo Conſularis erat, hoc eſt, nunc à Prætore, nunc à Conſule, ſeu à Proprætore, vel à Proconſule adminiſtrabatur, aut etiam cum iure ſiue Prætorio, ſiue Conſulari, etiamſi is qui præeſſet, nec Prætor, nec Conſul antea fuiſſet.

Cyprus, cum ſtetit Romana Reſpublica, in prouinciæ formam vltima redacta eſt, miſſo in eam M. Catone Quæſtore cum iure Prætorio, & coaluit in vnam prouinciam cum Cilicia, ac Prætoria diu cenſa eſt. Hoc tempore Sergius vt Proconſul regebat prouinciam, non antea Conſul, ſed Conſulari vtens iure, & honoris cauſa fortaſſe ſimul cum Cypro Ciliciam, quas olim ab eodem rectas dixi: neque enim inter Conſules numeratus reperitur. Alioqui ea fuit Cypri prærogatiua, vt quod per ſe diſtincta prouincia Prætoria eſſet, ſuo nulla quoque alia Eccleſiaſtica metropoli cenſeretur, vt ſcribit Auctor Actorum Barnabæ Alexander *g*: quamuis Petrus Fullo hæreſiarcha Epiſcopus Antiochenus Antiochenæ Eccleſiæ, ſed irrito conatu, ſubiicere voluerit, quod accepiſſet Euangelium ab iis, qui ibi fuerant ordinati, Saulo, & Barnaba: Barnabas enim Anthemio Salaminæ Epiſcopo apparens, iuſſit, vt ius ſedis tueretur, quod & ipſa eſſet Apoſtolica, quippe habens Apoſtolum, nempe Barnabam ipſum, qui ſuum ſimul corpus illi reuelauit. De hoc ante quoque memini *h*.

g apud Surium 11. Iunii.

h cap. 11.

Sergius hic quis fuerit.

Non facile dixerim, an eſſet de familia Sergia, cuius fertur Auctor Sergeſtus comes Æneæ *i*:

i Virg. 5. Æneidos.

Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,

& ad quam pertinuit multis notatus flagitiis L. Sergius Catilina. Nec intelligo cur Sergio poſtpoſitum ſit nomen Pauli, quod præponi ſolet, quamuis in Martyrologio priorem locum Paulus tenet. Attamen apud Plinium *k* memoratur quidam Sergius Paulus. Euſebius *l* ſcribit de Aſiæ Proconſule non Sergio, vt Ioannes Glandorpius *m* exiſtimauit, ſed Seruilio Paulo.

k lib. 1. ex auctoribus citatis in lib. 18.
l 4. Hiſt. c. 24. vel 25.
m in Onomaſtico Rom.

Tantum virum, & adeo prudentem impoſtor, &, vt credibile eſt, apoſtata ſuæ religionis, quia pſeudopropheta, auaritiæ, ac vanæ gloriæ ſtudẽs, quod factitat omne hoc hominum genus ſectabatur.

Viro prudente.] Qui nimirum ingenij ſagacitate, & rerum vſu deprehendere quiuerit impoſtorẽ, & veritatis cognoſcendæ prætextu Apoſtolos accerſierit.

Cur Barnabas prius nominatur quã Saulus.

Hic, accerſitis Barnaba, & Saulo.] Non quia prior nominatur Barnabas, ideo maior, ſed fortaſſe quia Cyprius, ac illuſtri genere, & opibus olim clarus, Gentilibus erat magis notus, & conſequẽter Proconſuli. Sic Ioannes notior Pontifici, Petrum introduxit in domum illius, vbi Christus reus tenebatur *n*. Modeſtiæ vero fuit, quod ſe Apoſtoli vltro in palatium non ingerebant, ſed expectabant dum accerſerentur, eos captantes auditores, qui fructum referrent, non faſtum.

n Ioan. 18. 16.

Deſiderium hoc quale fuerit.

Deſiderabat audire verbum Dei] Ε'πεζήτησεν, *enixe quærebat, ac petebat*: fieri poteſt, vt non tam ſalutis amore, quam ſciendi deſiderio, & quadam curioſitate, qua tanguntur plerumque viri præpotentes, vt vel animum paſcant, vel ad politicam adminiſtrationem conuertant, vel ſibi ex vſu cum doctis, & probis exiſtimationem creent. Sic Herodes Ioannem Baptiſtam *o*, & Chriſtum *p* libenter videbat, & audiebat. Quocirca ſermonem,

o Marc. 6. 19. 20.
p Luc. 23. 8.

A nem, qui habebatur ab Apoſtolis, non Proconſul forſan ipſe verbum Dei, ſed hiſtoricus hoc loco nominat tam honorifico vocabulo. Chryſoſtomus tamen miraculum vocat, quod præoccupatus alterius magia Proconſul, voluit audire Apoſtolos.

Verſus 8.] Reſiſtebat autem illis Elymas magus (ſic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere Proconſulem à fide.

a Andreas Riebliciu in Paulo, pa. 1.0. 57.

Quare qui prius Bar je-ſu dicebatur nunc Elymas vocetur.

B R*eſiſtebat autem illis Elymas magus (ſic enim interpretatur nomen eius.*] Quidam *a* putant non exprimi vim prioris, per nomen poſterius, ſed τὸ μεθερμηνεύεται ſignificare, quod qui Bar-jeſu dicebatur, vocabatur quoque Elymas; vt ſi diceres Simonem μεθερμηνευόμενον Petrum, Boanergen Ioannem aut Iacobum. Caietanus volens *Elymas* eſſe nomen Hebræum, ait Lucam, qui Græce ſcribebat, aliud illud item Hebræum *Bar-jeſu* non interpretari, cum etiam iuxta vim eorum neutrum exponatur per alterum: ſed magum ipſum finxiſſe hanc interpretationem, vt qui proprio nomine vocabatur *Bar-jeſu*, dici quoque voluerit *Elymas*: admonere autem Euangeliſtam, non idcirco vo- C cari Elymam, quia ſit reuera Elymas, hoc eſt, *Dei menſura, vel cenſus*; ſed quoniam ita placuit Mago, vt intelligeretur propterea dictus *Bar-jeſu*, id eſt, *Filius Saluator*, aut *Saluatoris*, quod eſſet futurus id, quod nomine Elymas diximus ſignificari. Subtilis ratio, & quam fert ſententia Græca, οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ *ſic enim interpretatur* (ſcilicet Magus) vt ſit αὐτοῦ pronomen reciprocum ſeu poſſeſſiuum. Verum indicat magis contextus, nomen ipſum poſterius, eſſe interpretationem prioris: & cum paſſim ſcribatur Elymas per ypſilon, Græcum erit, non Hebræum.

Idem hoc argumentum pugnat cum Eraſmo, & Ioanne Fero, volentibus eſſe dictionem Syram, quæ ſignificat *magum*: & præterea, quoniam D Syra editio expreſſit hoc loco, אלומוש *Elouma*: & denique quia dicendum fuerat, *ſic enim interpretatur cognomen ipſum*, nempe *Elymas*, per nomen magi, vt ſentit Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus, non autem *ipſius*, quod reſpicit non Elymam, ſed nomen proprium Bar-jeſu.

Probabilius loquuntur qui Elymam exponi per Magum aſſerunt, quod Græcum vocabulum ἔλυμος nigrum, aut pannoſum ſignificet: hæc nempe iſtius hominum fæcis quaſi inſignia ſunt. Gagneius ab euentu excæcationis per Paulum notionem nominis, ſed Hebræam deducit; cæcum enim dici אלימנא *Elimana*, aut *Eliman*. Beda *b* exponit, *tranſgredi facientem*, aut *tranſgreſſionem* E *facientem*. Arias putat nomen proprium eſſe hoc, Bar-jeſu vero cognomen: Elymos autem, aut Elumos, inuerſum reddi Somoel: & hoc, ſeu Semoel, ſignificare nomen forte, ac magnificum: & tantundem valere, ac illud Barſchoumo, quod Syrus antea poſuit pro Bar-jeſu.

b de nominib. Hebraici.

Rurſum quod ſit Græca vox. placet Vatablo, quæ præſtigiatorem, incantatorem, & impoſtorem ſonat. Fingi adhuc poteſt vocari Elymam ab Elymaide regione Aſſyriorum iuxta Perſas, vbi magia plurimum vigeret; ac ſi ita vocetur Elymas, vt ſolet magicis deditus nominari Chaldæus.

Quid ſi etiam Elymas vulgaris tunc, & ſatis nota dictio fuit, cuius nec modo, nec apud claſſi- A cos vnquam Auctores vel vſus, vel notio perſpecta ſit. Hoc vltimum fortaſſe præſtat dicere, & ignorantiam ingenue profiteri; cum allatę etymologiæ parum cohæreant, aut admodum extortæ ſint, ne dicam etiam falſæ. Equidem non reperio illud Gagneij Hebræum pro cæco nomen, ſed אלם *idem*, pro muto, & pro vidua, אלמנה *almana*. Apud Græcos quoque lego duntaxat, quod ad rem facere aliqua ratione poſſit, canes ἐλυμαίους nigricantes, aut frugem, ἔλυμον item coloris atri, quæ aliter vocatur μελίνη, & à Latinis panicus. Sed hæc quid ad rem præſentem?

B *Verſus 9.*] Saulus autem, qui & Paulus, repletus Spiritu ſancto, intuens in eum.

SAVLVS *autem, qui & Paulus.*] Hic primum reperitur nomen Pauli, de quo ſatis in capite nono multa. Addi poteſt ad eandem ſententiam, quæ ibi recitata eſt, duplex eidem nomen fuiſſe, quod occaſio admonendi nunc de duplici nomine eſt, quia & Magi duplex nomen commemoratum erat, & Proconſulis, quem duo etiam habuiſſe, & Sergij, & Pauli, Gloſſa ordinaria ſentit. Sed ridicule Beza Pauli Saulique nomen prorſus idem aſſerit ſola variatum idiomatis ratione, C perinde vt qui Latine Ioannes dicitur, exprimitur Gallice *Iean*, Germanice *Hans*: adde Græce Ἰωάννης, Hebraice, יוחנה *Iochanna*, &c. Præter id vero etiam quod de nominis mutatione docuimus, notandum cum Lactantio *c*, mortuis conſecratis Gentiles nomina immutaſſe, *credo*, ait ille, *ne quis putet eos homines fuiſſe*. Affert exemplum Romuli, qui poſt mortem dictus eſt Quirinus; Ledæ, quæ Nemeſis; Circes, quæ Marica; Ino, quæ Leucothoa, &c.

Duplex nomen Pauli, quare.

c 1. Inſt. c. 15.

Repletus Spiritu ſancto.] Hoc eſt, vt Chryſoſtomus intellexit, efficacia, & energia Spiritus ſancti, ſeu afflatu, ac impulſu quodam nouo, vt alibi quoque vim huius phraſis declaraui *d*. Apposite de hoc diuino inſtinctu Lucas meminit, ne D quis animaduerſionem in Magum ex effręni profectam ira, vindictæque commotione ſuſpicaretur.

d cap. 2. 4.

Intuens in eum.] Fixo obtutu, ἀτενίσας, & oculis iracundis, atque minacibus, & adeo perſpicacibus, vt ex oris externa forma penitiorem Magi penetraret malitiam, & ab ſeipſo cognitam vel aſpiciendo demonſtraret.

Maxima in oculis vis eſt omnem in partem, ac in nulla magis parte corporis exerunt ſe, produntque animi motus ſeu lenes, ſeu truces, ſeu quicunque alij; qua de re Plinius *e* eleganter, & Rhodiginus *f*. Teſtes Aſſueri oculi ardentes, furoris indices, quos non ferens Eſther corruit, & in E pallorem colore mutato, laſſum ſuper ancillam reclinauit caput *g*.

In oculis vis maxima.

e lib. 11. ca. 37. longe ante med.

f lib. 3. c. 18.

g Eſther 15. 10.

Verſus 10.] Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, nō deſinis ſubuertere vias Domini rectas?

DIXIT: *O plene omni dolo, & omni fallacia.*] Non abſimili Petrus *h* acrimonia verborum Simonem perculit: *docetque*, ait Chryſoſtomus, *impudentes tam acriter compellare*. Nihil manſuetius Chriſto, tamen in reprehenſionibus nomina

h Act. 8. 20. & ſeq.

vſurpauit *hypocritæ* a, *cæci* b, *ac ſine intellectu* [illegible] *parietis dealbati* d, *ſepulcrique pleni ſpurcitiis* e, *Satanæ* f, *filij diaboli* g, *& perditionis* h, *ſerpentis* i, *viperæ* k, *& vulpis* l, *tardi, ſtultique* m, ***generationis malæ***, ſeu, *peruerſæ*, *& adulteræ* n, &c. Sed & poſtremis verſus prioris verbis videntur illa de eodem Chriſto apud Marcum o ſimilia: *Et circumſpiciens eos cum ira, contriſtatus ſuper cæcitate cordis eorum*, illud contra dolum atque malitiam eorum, hoc contra cæcitatem. Tale quodammodo quod & de Saule narratur, cum ſuperbum & atrox accepiſſet reſponſum Naas Ammonitæ ad viros Iabes, *Et inſiluit Spiritus Domini in Saul, cum audiſſet verba hæc, & iratus eſt furor eius nimis* p. Præſtitit Paulus modo quod poſtea præcepit q: *Increpa illos dure, vt ſani ſint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium ſe à veritate.*

Acrimonia in reprehenſione aliquando neceſſaria.

a Matth.23.13.& [illegible]
b ibid.verſ.24.25.
c c.15.16.
d c.23.27.
e ibidem.
f Mat.16.23.
g Ioan.6.70. c.8.44.
h infr.17.12.
i Matt.12.13.
k ibid.& c.12.34.
l Luc.13.32.
m Luc.24.25.
n Mat.12.39. c.17.16.
o c.3.5.
p 1.Reg.11.6.
q Tit.1.14.

Dolum in agibilibus, fallaciam Lyranus accipit *in credibilibus*: Carthuſianus *in verbis, & operibus*: Caietanus, *in intellectu, & voluntate*. Pro *omni fallacia*, Syrus poſuit, *omnibus flagitiis*. Græca dictio *ῥᾳδιουργία*, denotat etiam pronitatẽ ad omne flagitium, vel ſcelus à proiecta quadam profectum audacia, vel ad quod quis facile prorumpit. Et ſane nullum eſt tantum crimen, quod non magiæ profeſſores nullo negotio admittant, cũ omni inhumanitati ac impietati frænos laxauerint. Lege caput octauum. Memoria lapſus videtur Origenes r, cum ait *in populo fidelium eſſe aliquos Simones, quibus confidenter dicendum ſit: O plene omni dolo*, &c. non enim Simoni, ſed Elymæ dicta ſunt hæc verba.

Fallacia hic quid denotet.

r Homil.3.in Num.

Fili Diaboli.] Tantum abeſt, vt Bar-jeſu nomen illi conueniat, quod importat *Filium Saluatoris*. Rectius diceretur, vt quidam legebant, *Bar-jeu*, quaſi *Filium Iouis*, qui eſt non deorum, ſed dæmonum rex. Eo autem ſenſu vocatur filius diaboli, quo Iudæi à Chriſto dicti ſunt *eſſe ex patre diabolo, quia deſideria eius vellent facere* ſ, & Petrus *Satan* t, quia ſcandalo eſſet, & impedimento in præcipuo opere redemptionis: & Iudas diabolus u, quod ſubdole ac proditorie Magiſtro mortem machinaturus eſſet. *Nam ſicut qui adhæret Deo, vnus Spiritus fit cum illo* x, inquit Cyrillus Alexandrinus y, *ita qui diabolo, diabolus quodammodo efficitur.* Ad eundem modum, hoc eſt, propter ſimilitudinem morum, Ezechiel z Iudæos *patre Amorrhæo, Cethæa matre dixit. Filij ergo diaboli ſunt homines*, inquit Beda a cum Auguſtino b, *imitando, non naſcendo: non*, inquit Ambroſius c, *carnis ſucceſſione, ſed criminis*. Lege quoque Epiphanium d contra Caianos, & Archonticos, & Auguſtinum e. Vulgari ſermone dici ſolet, eſt diabolus, hoc eſt, homo callidus, fraudulentus, &c. Callidiſſimus eſt in animalibus ſerpens, eum ideo diabolus ad fallandam Euam induit f: qui ergo dolis ac fraudibus vtuntur, merito filij diaboli nominantur.

Filius diaboli quare appellatus hic magus.

ſ Ioan.8.44.
t Mat.16.23.
u Ioan.6.70.
x 1.Cor.6.17.
y in c.6.Ioan. lib.4.c.30.
z c.16.3.45.
a in c.8.Ioan.
b ibidem.
c li.4.in Luc.
d Hæreſ.38.& 40.
e ſupra,& lib. cont. Adimãtum,c.24.& 1. Retract.c.22.
f Gen.3.1.

Inimice omnis iuſtitiæ.] Non Elymas, iuxta notationem illam nominis vt Hebræi, hoc eſt, non *menſura Dei mei*. Deus enim iuſtus eſt, & iuſtitiæ ſymbolum eſt menſura: atque iuſtitia omnia dimetitur, & ſuam cuique dat menſuram. Dicitur inimicus omnis iuſtitiæ, quia *Dei ipſius, & legum eius*, inquit Gloſſa interlin. *quia infuſa, & acquiſita* inquit Lyranus: *quia legis naturæ ſcripta, & Euangelicæ*, inquit Carthuſianus: *quia doctrina Chriſti quam tradebant Apoſtoli, & in qua continetur omnis iuſtitia*, inquit Chryſoſtomus: *humana, ac diuina, quatenus*, inquit Arias, *nec iuſtus erat, nec iuſtitiam, ac virtutem* (dicitur enim omnis virtus iuſtitia) *ab aliis coli ſinebat, neque iuſtificationem diuinam accipi permittebat.*

Quare inimicus omnis iuſtitiæ.

Quanquam omnis ſeu iniuſtitia, ſeu fallacia & dolus idem valet quod magnus & multus: ſic namque accipitur omnis, vt contra multus pro omni. Michæas ait g; *quod properabunt ad Dominum gentes multæ*, id eſt, omnes, ac ex omnibus aliqui, iuxta prædictionem Chriſti h, & viſionem Ioannis i. Chriſtus idem dixit *ſanguinem ſuum fundendum pro multis* k, hoc eſt, ſine dubio, pro omnibus, quantum ad ſufficientiam, ſicut quod ſcribit Paulus *per vnius inobedientiam peccatores conſtitutos multos*, intelligit reipſa omnes, ſicut eodem loco expreſſerat l. Eodem pacto apud Danielem m dicuntur multi de his, qui dormiunt in terræ puluere, euigilaturi, hoc eſt, omnes. Quanquam ibi peculiaris fuit cauſa quare multos dixerit Propheta, ob ſequentem diſtributionem: quaſi dixiſſet, omnes reſurgent, multi ex illis in vitam æternam, multi in opprobrium.

Omnis idẽ quod magnus & multus.

g c.4.2.
h Mat.24.14.
i Apoc.7.9.
k Mat.26.28.
l Rom.5.12.18.19.
m c.12.2.

Econtrario, pro multis vſurpatur omne, aut vniuerſum, verbi gratia, quando narratur *Abſalon ingreſſus ad concubinas patris coram vniuerſo Iſraele* n: vel cum verbis Eſaiæ o prædicatur, quod *omnis mons, & collis humiliabitur, & vallis implebitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas*, hoc eſt, vitia per Chriſtum corrigentur, de iis namque ſolum intelligitur, qui parabunt vias Domini, vt bene monet Euthymius p. Eſt item præterea idem omne quod perfectum, vt cum allata hominis definitione Sapiens ex virtutis, pietatiſque ſtudio, *Hoc eſt*, inquit, *omnis homo* q, id eſt, totus, perfectus, & quicquid homo eſt. Lege huius loci Commentarium noſtrum. Itaque Bar-jeſu erat *plenus omni dolo, & fallacia, omniſque inimicus iuſtitiæ*, quia maxime fradulentus, & ad vllum non paratus flagitium contra ius, faſque, quod etiam importare dixi vocem *ῥᾳδιουργίας*: & eſſe inimicum, indicat obfirmatum, & malum animum non paſſione, vel imbecillitate labentem, & labantem.

n 2.Reg.16.22.
o ca.40.3.4. Luc.3.5.
p in c.3.Luc.
Idem quod perfectum.
q Eccl.vlt.13.

Non deſinis ſubuertere vias Domini rectas?] Cum interrogatione, & in futuro tempore legit editio Græca, & Syra: habetque illo modo interiorem emphaſim, & acriorem Pauli indignationem. Cauſam Dei vrget, non ſuam, vel Barnabæ, neque Proconſulis, ne aut adulator, aut ambitioſus videatur. Quadrat in iſtum quod idem Apoſtolus de quibuſdam ſeductoribus, quos comparat cum primariis illis Magis Ægypti Iamne & Mambre r, qui reſtiterunt Moyſi, ſcribit ſ: *Quemadmodum autem Iamnes & Mambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati, corrupti mente, reprobi circa fidem; ſed vltra non proficient: inſipientia enim eorũ manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.*

r Exod.7.11.& ſeq.
ſ 2.Tim.3.8.9.

Viæ comprehendunt documenta, præcepta, conſilia, ſeu fidem, pœnitentiam, mores, Dei quoque miſericordiam & veritatem (quas prouidentiæ negator Magus tollebat) vno verbo rationem recte viuendi, eaſque diſpoſitiones omnes, quibus paratur ingreſſus Dei, iuxta id t: *Parate viam Domini, rectas facite ſemitas Dei noſtri*, hoc eſt, virtutes, vt quodam alio loco hunc ipſum, quẽ tractamus, explicat Chryſoſtomus u, volens idem ſignificari per voluntatẽ Dei, cum dicitur in Pſalmo x: *Notas fecit vias ſuas Moyſi, filiis Iſrael voluntates ſuas*. Sinuoſa eſt, ac obliqua, & nõ æqua iniquitas, ſeu tranſgreſſio: Iudaicę cæremoniæ, quas Iudæus magus forſan Procõſuli ingerebat, prauæ ſunt, diſtortæ, ac vanæ, nõ docentes directe ſalutẽ; nec linea recta ducẽtes ad Chriſtũ, ſed per vmbrarũ, &

Viarum nomine quid ſignificetur.

t Eſa.40.3. Matth.3.3. Marc.1.3. Luc.3.4. Ioan.1.23.
u Hom.in Pſ.102.
x Pſal.102.

figurarum quaſi meandros; complananda fuit, & exęquanda via, *atque dirigenda in rectitudinem, & cāpos*, vt loquitur Tertullianus *a*, *tranſeuntibus legis difficultatibus in Euangelij facilitates.*

a 5. cont. Mar. cap. 8.

Verſus 11.] Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus, non videns Solem vſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

ET *nunc.*] Recte Syrus, *Itaque nunc.* Hebræi enim vtuntur particula ו *ve* copulatiua, pro illatiua. Non raro *& nunc*, redundat, aut valet ſolum ad continuationem ſententiæ *b*, vt obſeruauit Ribera *c*. Tamen poteſt hoc loco ſignificare mox adfuturam diuinam animaduerſionem.

b Eſa. 9. 9. & 49. 5. Oſee 2. 10. Agg. 2. 5.
c in c. 1. Agg. num. 14.

Deus quare differt punitionem ſcelerum.

Differt Deus punitionem ſcelerum quandoque in aliam vitam, interdum in longius huius vitæ tempus, vt ſpatium relinquant pœnitentiæ; fidem, ac timorem, qui ſunt de futuris, exerceat, amorem excitet, magis amore coli, quam timore appetens: theſaurum iræ abutentibus accumulet *d*, qua de re Gregorius *e*, & Auguſtinus *f*. Cum ſtatim punit, id exigit ſceleris contagium, vt memini dicere de Simone, cuius Elymas æmulator exiſtebat.

d Rom. 2. 5.
e Homil. 13. in Ezech.
f 2. cont. aduerſa. legis & prophet. cap. 17. & ſerm. 120. de Temp.

Ecce.] Sæpe vidimus hac particula nouum, improuiſum, grauem cauſam deſignari.

Manus Domini quid ſignificet.

Manus Domini ſuper te.] Vide vt alienus eſt à faſtu. *Minime vltio erat*, inquit Chryſoſtomus, *ſed ſanatio: etenim tantum non dicebat, non ego facio, ſed Dei manus.* Inter varias manus Domini ſignificationes, quarum alibi *g* aliquas declarauimus, & à Pinto *h* multæ explicantur, vna eſt pro flagello, & percuſſione *i*. Tanta varietas ſignificationis oritur ex eo, quod manus ſit generale inſtrumentum, imo ὄργανον τῶν ὀργάνων ad opera *k*. Neque vero illud *ſuper te*, reſtringit ad pœnam: dicitur enim eadem phraſi, cum fauorem etiam ſignificat *l*: ſed ex adiunctis diſpiciendum eſt.

g Act. 4. 30.
h in c. 3. & 8. Ezech.
i Eſa. 1. 25. Pſ. 80. 9. Iob 19. 21.
k Ariſt. 4. de part. animal. cap. 10.
l Pſal. 79. 18.

Et eris cæcus, non videns Solem vſque ad tempus.] *Vſque ad tempus, ſi reſipiſceret, aut vſque ad mortem, quia non reſipuit*, vt ait Gloſſa interlinearis. Sed temporaneam tantum cæcitatem corporis fuiſſe, & textus indicat, & paſſim omnes. Leuior animaduerſio, at durior tamē quam in Simonem: quippe Simon, vt alias dixi *m*, Samaritanus erat, minus proinde quodam pacto dignus cenſura Eccleſiæ, quamuis iam tunc recens admiſſus, magiſque in ſpeciem excuſandus videbatur: Elymas autem ſe profitebatur cultorem ſyncerum Iudaicæ religionis, grauiuſque lædebat Eccleſiam, impediendo Euangelij prædicationem, quo in caſu ius habet illa coercituum in quoſcunque. Accedit quod Simonis exemplo, quem Petrus verbis caſtigauerat, ſapere debuiſſet: non autem illum ſectari, vt eum feciſſe quidam *n* volunt. Idem vero Petrus duos illos de numero fidelium Ananiam & Saphiram peſſimi hominis exēpli occidit *o*. Lege Gratianum *p*. Paulus eodem, quo curatus erat, curare Magum remedio voluit, ſciens non mereri carnis oculos, qui mentis auferre aliis conabatur, vt cum Aratore notat Beda, & alij, & alicubi Chryſoſtomus *q*. Qui præterea monet ex arbitrij libertate profectum, quod Paulus per corporis cæcitatem ſanitatem conſecutus ſit mentis: Elymas in huius cæcitate remanſerit.

m cap. 8.

Elymas cur leuius quam Simon caſtigatus, attamen durius.

n Prateolus in Elencho; & in dices Tertull. loco inferius citato.
o cap. 5.
p c. cum beatus, d. 45. cap. quod Chriſtus, 23. q. 4.
q Hom. de conuerſ. S. Pauli.

Beda, eumque tranſcribens Gloſſa in priorem Petri epiſtolam *r*, addunt comparationem cum Tobiæ cæcitate. Vbi dum perfidiam Elymæ nominant, videri poſſent exiſtimaſſe fidelem aliquando fuiſſe, ſed ad Iudaiſmum rediiſſe cum magię profeſſione. Igitur huius cæcitatis cauſam reddunt, vt dignas ſuæ perfidiæ pœnas luens, ab eorum quoque, qui credituri erant, dementatione ceſſaret Si proprie perfidus Elymas fuit, iuſtior fuit ſic eum vindicandi ratio, vt ante dixi. Tertullianus *ſ* teſtis eſt, *Elymam æque vt Simonem præſtigias aduerſus Apoſtolos multas dediſſe, ſed plagam cæcitatis de præſtigiis non fuiſſe*, hoc eſt, non fictam Dionyſius *t* quoque meminit certaſſe poſtea eundem contra doctrinam Pauli, ac nominatim eam eius ſententiam arguiſſe: *Deus ſeipſum negare non poteſt* *u*, quaſi inde fieret, non eſſe omnipotentem. An autem librum ediderit, vt Baronius *x* putat, non exprimit Dionyſius, nec vllus ex iis, qui catalogum Scriptorum texunt, vt Sixtus *y*, qui recenſet tamen ſcripta Simonis Magi.

r c. 3. [illegible]

Cæcitatis Elymæ cauſa.

ſ lib. de anima c. 57.
t c. 8. de Diu. nominib.
u 2. Tim. 2. 13.
x Tom. 1. an.
y in Biblioth.

Non videns Solem.] Exaggeratio eſt. vt nec adeo clarum lumen, & tam gratum oculis ſuper alia. Hoc lumen intelligebat cæcus Tobias, cum quereretur, moderate tamen *z*: *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video?*

z Tob. 5. 12.

Minime profecto inter errantes erraſſe videntur, qui ex creaturis pro Deo Solem coluerunt, quod præ aliis Plinius *a* fecit, ac priſci illi homines, Platone teſte *b*. Reprehenditur hic error, in quem Iudæi ipſi quandoque ſunt prolapſi, à Prophetis. Et Moſes *c* ipſe prædocuit, præmonuitque, ne pulchritudine illecti id facerent. Quin & coercendi fuerunt à Leone Papa *d* Chriſtiani, vt alias monui *e*, qui Solem exurgentem venerabantur de loco celſiore, ſeque, priuſquam ad B. Petri Baſilicam peruenirent, ſuperatis gradibus, quibus ad ſuggeſtum aræ ſuperioris aſcenditur, conuerſo corpore ad naſcentem Solem reflectebant, & curuatis ceruicibus in honorem ſplendidi orbis inclinabant: idque ſiue ignorantiæ vitio, ſiue Paganitatis ſpiritu. Mirum ni non & Heliam Solem eſſe crediderunt, propter cognationem Græco Solis vocabulo ἥλιος, & Heliæ in igneo curru, in quo & Sol ſeu Phaeton inſidens pingitur, translationem. His certe de cauſis Beda *f*, Sedulium *g* citans, Gentiles opinatur ſuum illud commentum ex perperam intellectis diuinis literis hauſiſſe. Id Chryſoſtomus *h* etiam tradit. Lege Lipſium *i*, & de noſtris Pontanum *k*, atque Gretſerum *l*, & Pamelium *m* de ritu precandi, & extruendi templa ad Orientem, non Gentilium dūtaxat, ſed etiam Chriſtianorū, de quo item & nos alibi *n*. Adductos in ſuſpicionē adorati Solis Chriſtianos, teſtis Tertullianus *o*, quod innotuiſſet eos ad Orientis regionem precari, & diem Dominicum, qui Solis dicitur, lætum ac feſtum celebrare

An inter errantes ſint qui Solem pro Deo colunt.
a lib. 2. c. 6.
b in Cratylo.
c Deut. 4. 19.
d homil. 7. de Natiuit.
e cap. 1.
f lib. de 30 q. q. 28.
g in Paſchal. ca. 19. & lib. 1. Carm.
h Hom. de aſcen. Eliæ.
i ad 1. Hiſt. Tacit.
k in 12. Hom. & progymn. 3. ſecunda parte, tertii lib.
l 1. de cruce, c. 16.
m in Tertull.
n cap. 1.
o Apolog. ca. 16.

De pœna vero excæcationis pereruditе diſſerit Petrus Faber *p*, ob libidinis perpetrationē, ob armentum diſpalatum, ex quo quis bouem abigere pararet, ſi id à feris dilaniatum fuerit, ob frumentum ex horreis furatum: quæ tria crimina ſecundum tropologiam ad Elymam applicare poſſunt.

De pœna excæcationis.
p lib. 3. ca. 19. Semeſtrium.

Et confeſtim.] Reſpondet illis præcedentibus verbis, *& nunc*. Repentina excæcatio index virtutis diuinæ, atque miraculi; *nec cæcitatis plagam*, vt falſe Tertullianus *q* loquebatur, *de præſtigiis fuiſſe. Ea ipſa hora*, inquit Syrus.

q lib. de Anima, c. 57.

Cecidit in eum caligo, & tenebræ.] *Initium cæcitatis, ac ipſa demum perfecta cæcitas*, vt ait Gloſſa interlinearis, & Hugo. Arator etiam ita rem deſcribit:

——tunc nubila vultum
Cæruleis fixere notis, & pectoris atri
Venit in ora color.——

Poeticè loquitur, nec exiſtimandum aliquid poſitiuum in eius oculos ceu hirundineum ſtercus in Tobię decidiſſe a. Sola fuit priuatio lucis ab extrinſeco ſic immiſſa, perinde vt ſi res aliqua meatus obſtruxiſſet oculorum.

Pro caligine eſt ἀχλὺς, quæ licet generaliter nonnunquam ſignificet idem quod σκότος, hoc eſt, *obſcuritas, & tenebræ*, tamen, Auctore Galeno b, *eſt oculorum quoddam νέφος, nempe ducta ſimilitudine ab aëris perturbatione, & craſſamento ſpiſſiore quam nebula, tenuiore quam nubes, oculi cicatricula à ſuperficiaria exuberantia contracta, & totum ferè oculi nigrum comprehendens, coloriſque cærulei.* Si quid huiuſmodi in Mago admittitur, id ita fiat, vt miraculi celeritas retineatur, ſicque in oculis notę illę cęruleę, quas Arator cecinit, extiterint, vt non ſenſim, ſed ſimul, ſemelque puncto temporis lucis vſuram penitus amiſerit. Nec abhorret tamen à vero alia ſententia, cum contra neſcio quis cæcus à Chriſto curatus, non viderit continuo perfectè c, eoque modo mitior, ac lentior pœna ad reſipiſcentiam prouocauerit.

Et circuiens quærebat qui ei manum daret.] Simile quid paſſus erat Paulus in via Damaſcena, adhuc perſecutor d, niſi quod antequam imploraret, comitum manibus prehenſus, ac ductus eſt. Græcum participium περιάγων, deſignat *corporis totius in orbem motionem, & circumductionem*, quæ familiaris eſt cæcis palpantibus, ac circumtentantibus, qua poſſint tuto ingredi, ac progredi, aut alieno ſeu hominis, ſeu rei alterius fulcimento vti. Hinc eſt quod ad molendum, ſeu ad hauriendum, vel ad onera attollendum iumentis vtamur cæcis, aut obductos velamine oculos habentibus, vt circulariter ſeſe commoueant; quę eſt aptior motus ratio pro huiuſmodi operibus, & ad tale Samſon cæcatus à Philiſtæis adhibitus eſt e.

Etſi porro pridem dixi, priuatam Paulum, propriamque non vltũ in Elyma puniendo iniuriam, ſed communem Eccleſiæ, Deique ipſius; nihilominus non abs re cenſeri debet ſuper hoc Anaſtaſij Nicæni parænesis f, *Ne concitemus viri ſancti iram, quia Deus facit eius voluntatem, exauditque illius preces, & execrationem* g. Inter alia huius rei exempla profert iſtud, & illud aliud de Anania, & Saphira h: atque ita ſanctum malis exitialem, *& odorem mortis ad mortem*, bonis ſalutarem eſſe, *ac odorem vitæ ad vitam* i. *Caueamus item*, admonet Antiochus Abbas k, *contradictores, & contumaces eſſe veritati*, confirmans vna cum iſto etiam Alexandri ærarij exemplo, de quo lamentans, & vaticinans idem Apoſtolus, Timotheum l conuenit his verbis: *Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet ei Dominus: quem & tu deuita; multum enim reſtitit verbis noſtris.* Poſtremo redi in memoriam eorum, quæ cum de Simone diſſererem m admonui circa pœnas, quas Apoſtoli de nonnullis adeo graues ſumpſerunt, cum id non fecerit Chriſtus: flagellans ſummum templi violatores n: & qua ratione lex ſanciatur ſuppliciorum ſeueritate, necnon malo exemplo ſic obuiam eatur: atque impedimentis Euangelicæ prædicationis. Hanc vltimam in primis cauſam Iſidorus Peluſiota o inſiſtit, cur Paulus diuino de amandis inimicis præcepto p non ſit nunc aduerſatus, idque vel maxime *quoniam Proconſulis opera vniuerſa natio ad ſalutem facile allici, & ſubigi poterat: cæcitate etiam Magum admonitum in Pauli ſe diſciplinam tradidiſſe, incredulitatem curaſſe, ſanitatem adeptum eſſe.* Sed quod de curata incredulitate aſſerit, ne his quæ dicta ſunt repugnet, accipiendum erit non de conſeruata ſemper fide, ſed de adepta, & ad tempus tantum retenta.

Beda q vbi contulit cæcitatem Tobiæ, Pauli, Elymæ, de hoc indicat æternæ ſubiectum vltioni fuiſſe. Sic vero (quod propter ſingulariter piam tropologiam omittere non debeo) loquitur: *Et mihi, ſi detur optio, malim cum tanto patre, Tobia, ſiue diuinis, ſiue humanis ſubiacere iuſtis verberibus, quam ab iniuſtitia verberum vi, vt Paulus, ad iuſtitiæ ſtudia trahi: rurſumque malim à culpis flagello retrahi, quam pro inſanabili pondere peccatorum*, quemadmodum Elymas, *æterna vltioni ſubiici.*

Tradunt Elymam recepto viſu poſtea Barnabæ valde reſtitiſſe in Cypro. Id quidem Prateolus r aſſerit: ſed alium idoneum Auctorem non legi: ſolum ſcribit in Actis Barnabæ Alexander Monachus ſ concitatam à Iudæis de Syria deſcendentibus perſecutionem in ipſum, qui & illum occiderint. Cum autem eidem communicat Elymæ cæcationem, ſicut & Pauli Sergij conuerſionem, & ſimilia, debet intelligi de ſumma quadam inter eum & Paulum amicitia & conſenſu, vt quod faceret vnus, cenſeretur alius facere.

Verſus 12] Tunc Proconſul cum vidiſſet factum, credidit admirans ſuper doctrina Domini.

T*Vnc Proconſul cum vidiſſet factum.*] Vidit nec dolis, fallaciiſve Paulum agere, nec Deum auctorem excæcationis Magi, edere falſitati teſtimonium miraculo: quod miraculum verum eſſe non ambigebat, cum aliis ex circumſtantiis, tum ex Magi perſona, quoniam diabolus diabolum non expugnat, *ne ſit*, vt olim Chriſtus ratiocinatus eſt, *eorum diuiſum regnum* t.

Miraculi vis tanta fuit, quod Proconſulem reddidit ἐκπλησσόμενον, perculſum, attonitum, obſtupefactum, horrore plenum, vt fortaſſe ad perſuadendum non fuerit opus pluribus: tametſi ad conſequendam fidem diuinam, ſi iam nõ præceſſerat, aut non adeo explicita, amplior ei poſtea, & accuratior catecheſis impenſa ſit. Non puto virum Conſularem, cui adminiſtratæ ratio prouinciæ reddenda erat, abdicatis illico rebus, Pauli diſcipulum, & ſectatorem euaſiſſe, ſed aliquod in medio tempus fuiſſe.

De hoc Sergio Paulo Romanum Martyrologium & Bedę Martio mẽſe u: *Narbonæ in Gallia Natalis S. Pauli Epiſcopi Apoſtolorum Diſcipuli, quem tradunt fuiſſe Sergium Paulum Proconſulem, qui à Paulo Apoſtolo baptizatus, & cum in Hiſpaniam pergeret, apud Narbonam relictus, ibidem Epiſcopali dignitate donatus eſt: vbi prædicationis officio non ſegniter expleto, clarus miraculis migrauit in cælum.* Viuardus in ſuo quoque Martyrologio collocat illum pridie Idus Decembris, & Vincentius Bellouacenſis, quem mox citabo; Ado XI. Kal. Februarij; Beda XI. Kal. April. Dicit vero ab eodem Paulum nomen accepiſſe, quia fidei Chriſti ſubegerat. Mentionem de eodem facit Prudentius x:

Surget & Paulo ſpecioſa Narbo.

Præterea Gregorius Turonenſis y, Petrus Cluniacenſis z, Vincentius Bellouacenſis a, Petrus de

Natali-

a Tob. 2. 11.

Caligo in oculis quid ſit.

b in li. 2. Hippocra. Prorrh. com. 2. n. 13.

c Marc. 8. 24.

d Act. 9. 8.

e Iud. 16. 21.

f quæſt. 75. in Script. Tom. 1. Biblio. Pat.

g Eccl. 4. 5. 6.

h Act. 5.

i 2. Cor. 2. 16.

k hō. 12. Tom. 2. Bibl. Patrũ.

l 2. Tim. 4. 14. 15.

m cap. 8.

n Ioan. 2. 15.

o li. 2. ep. 354.

p Mat. 5. 44.

q hoc loco.

r in Elimate.

ſ apud Surium 11. Iunij.

t Matth. 12. 25. 26.

u die 22.

x Peri Stephan. hymn. 4.

y 1. Hiſt. Franc. c. 30.

z lib. 1. epiſt. 2.

a 9. Spec. hiſt. c. 49.

a lib.1.c.60.

Natalibus *a*, Turonenſis, & Cluniacenſis adnumerant Galliarum Apôſtolis, & prior ex Actis ſancti Saturnini refert cum aliis ſex ſub Decio floruiſſe: quod non cohæret cum ætate Proconſulis, Paulive Apoſtoli. Pendet etiam huius Narbonenſis Epiſcopatus ex Pauli Apoſtoli profectione in Hiſpaniam, quæ vt ſit probabilis, nondum penitus ac indubitate creditur, qua de re nonnihil antea diſſerui.

Sine dubio in aliis prouinciis Gallicana ſingulariter illuſtrata eſt prædicatione, & præfectura Eccleſiaſtica, aut Apoſtolorum, aut Chriſti Diſcipulorum, aut Apoſtolicorum virorum, vt præter iam à me laudatum Cluniacenſem, ex inſtituto demonſtrat Claudius Eſpenſæus *b*. Propter Sergium Paulum Narbona potuiſſet de primatu contendere, ſicut Arelas propter Trophimum, vt dicemus capite 20.*

b in 2. ep. ad Timoth. Digreſ. 26.

* verſu 4.

Verſus 13.] Et cum à Papho nauigaſſent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Ioannes autem diſcedens ab eis, reuerſus eſt Ieroſolymam.

ET *cum à Papho nauigaſſent Paulus, & qui cum eo erant.*] Syrus, *Paulus autem, & Barnabas per mare peruenerunt à Papho vrbe.* Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον. Eraſmum Iacobus Lopes Stunica hic vellicat, vt ſui ipſius immemorem, qui vertat: *Cum autem à Papho ſoluiſſent ij, qui cum Paulo erant*; cum Ioannis vndecimo *c* Vallam reprehenderit, quod pro translatione noſtra: *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam*, πρὸς τὰς περὶ Μάρθαν, καὶ Μαρίαν, repoſuerit, *ad eas quæ erant circa Martham, & Mariam*, ignorans Græcos, quando verbi gratia Platonem ſignificare volunt, τοὺς ἀμφὶ Πλάτωνα, vſurpare: palamque ſit Iudæos non ad eas inuiſendas veniſſe, quæ circa Martham, & Mariam erant, ſed ad illas ipſas, vt conſolarentur de fratre ſuo. *Non debuit igitur*, ait Stunica, *Eraſmus excluſo Paulo, eos, qui cum ipſo erant, ſoluiſſe interpretari.* Hæc eadem cenſura notat auctorem ſuum, efficitque nec debuiſſe ab Interprete alium exprimi, quam Paulum. Scio quid reſpondeat, copioſius ab illo redditum Latine Græcanicum idiotiſmum, eo quod intelligeret Interpres, non ſoluturum Paulum ſine ſociis. Sed & noui præpoſitionis περὶ, & ἀμφὶ, cum accuſatiuo perſonæ vſum duplicem eſſe, vel pro perſona ipſa, vel pro comitatu & ſodalitate ipſius: quæ perſona plerunque reperietur apud Auctores aut princeps eſſe, aut doctoris fungi officio, illum autem ſtipare militum ſolet turba, huius à latere diſcipuli raro diſcedere. Quapropter apud Ioannem cum Martha, & Maria principibus fœminis, reliquus earum comitatus exprimi potuiſſet: at non oportuit, cum illæ, quæ potiſſimum viſebantur, non incomitatæ ſatis intelligerentur: & ibi Euthymius obſeruauit idem valere πρὸς τὰς περὶ, &c. ac ſine præpoſitione. Quanquam in Catena Græca hæc non legatur, vt ante me vidit Maldonatus. *Cum Paulo erant Barnabas, Ioannes, Marcus, & aliqui fortaſſe*, inquit Carthuſianus, *ex Proconſulis familia conuerſi.*

c verſu 19.

Pergen Pamphyliæ.] Vnica proditur Perge, aut Perga, vnde Diana Pergæa, aut Pergaſia, ob templum ibi illi conditum: ita vt non ad diſcrimen, A ſed ad prouinciæ notationem ſit facta additio. De Pamphylia dudum diximus *d* eſſe in Aſia minore inter Ciliciam, & Syriam, ita vt ab Ortu habeat Trachæam Ciliciam, quam etiam tangit: ab Occaſu Lyciam cum Aſiæ minoris parte, & monte Climace contiguo, atque Phrygiam: à Septemtrione Galatiam & Cappadociam cum Piſidia contigua: à Meridie mare Mediterraneum, quod ibi vocatur Pamphylium. Gagneius ait olim vocatam Mopſopiam: ſed huius nominis non aliam reperio, quam quæ ab Strabone *e* dicitur Attica. Extat alia Pamphylia regio in Iſauria, & tertia ciuitas in Macedonia.

d c.2.10.

e lib.9.

In Pergenſi ciuitate aut non hæſerunt Apo- B ſtoli, aut nil memoria dignum egerunt. Certe non inutiliter vllibi conſiſtebant, neque *adulatio vel honor iam credulo Proconſule illos emolliuit, aut retinuit*, inquit Chryſoſtomus. Hoc eſt *Neminem ſalutare per viam* *f*, opus prædicationis iniunctum ſedulo exequi, abſque iactura temporis, & omni mora reiecta, cunctiſque ſublatis impedimentis *g*.

f Luc. 10.4.

g Ambroſ. in Lucam, & Euthym. Aug. Serm. 4. de Sanctis, Greg. hom. 37. in Euang.

Ioannes autem diſcedens ab eis, reuerſus eſt Ieroſolymam.] *Nolens tot itinera conficere, & ſubire pericula*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius. Hæc fuit cauſa diſſidij poſtea inter Paulum & Barnabam, Paulo nolente redeuntem admittere, quod diſ- C ceſſiſſet *h*.

h Act. 15. 38. & ſeq.

Verſus 14.] Illi vero pertranſeuntes Pergen, venerunt Antiochiam Piſidiæ: & ingreſſi Synagogam die Sabbatorum ſederunt.

ANtiochiam *Piſidiæ.*] Differt ab Antiochia Syriæ, de qua capite ſecundo; maleque cum illa confunditur, vt monuit Gloſſa ordinaria. Piſidiæ prouincia eſt in Aſia minore, finitima Pamphiliæ, Lycaoniæ, Iſauriæ. Plinius *i* *populos eius ait antea dictos Solymos; alij Lycios: malunt nonnulli vtriſque tantum contiguos fuiſſe.* Certe Homerus *k* deſcri- D bit Bellerophontem miſſum à rege Lyciorum ad Solymos debellandos.

i lib.20.c.27.

k 6. Iliad.

Synagogam.] Lege capite ſexto *l* quid eſſet Synagoga, & quis vſus eius.

l verſ. 9.

Die Sabbatorum.] De nomine, & die Sabbati lege caput primum *m*. Salſe ſed impie Agatharcides, quem citat Ioſepus *n*, & quem Auguſtinus *o*, Seneca, *cuſtodiendo Sabbato Iudæos ſeptimam ætatis partem perdere dictitabant, & libertatem.* Idem eſt dies Sabbatorum, & dies Sabbati: ſignificant enim etiam Sabbata, dies hebdomatæ, vt obſeruat Euthymius *p*, & Nicephorus *q*: ac proinde poſitus abſolute dies Sabbatorum, eum denotat, qui proprie eſt dies Sabbati: quemadmodum vna *r* Sab- E batorum eſt prima inter dies hebdomatæ. Huius acceptionis aliud occurret exemplum capite 16. *ſ* & in hiſtoria Machabæorum *t*, alibique in Græco exemplari. Quare falluntur, qui putant nomen Sabbati in ſingulari ſemper poni ad ſignificandam eam diem, quæ eſt ſeptima, Sabbata, ad totam hebdomatam. Nam prima Sabbati apud Matthæum *u*, & quam Marcus *x* vocat *vnam Sabbatorum*, eſt prima hebdomadis: ſicut è contrario *dies Sabbatorum*, in Marco, & præſenti loco, & aliis citatis, eſt ſeptima eiuſdem. Lege Maldonatum *y*, & Riberam *z*, & Toletum *a*.

m verſ. 11.

n 12. Antiq. c. 1.

o 6. de Ciuit. c. 11.

p in cap. vlt. Matthæi.

q 1. Hiſt. c. 33.

r Ioan. 20.

ſ verſ. 13.

t lib. 1. c. 2. 32. 34. 41.

u c. 28. 1.

x c. 16.

y in Matt. 28.

z 5. de Temp. c. 1. an. 5. & 6.

a Ioan. 5. annot. 11.

Non improbabile, diem ipſum ſeptimum, atq;

feſtiuum numero multitudinis denominatum *Sabbatorum*, quia die illo multa Deus legitur Iudæis beneficia contuliſſe. Quo pacto Epiphaniæ diem vocant ſolemnitatem Epiphaniorum Hieronymus *a*, Caſſianus *b*, Iſidorus *c*, & alij: quoniam eo die tria celebrantur miracula: quidam etiam ſolemnitatem appellant Dominicorum, quæ dicitur dies Dominica, quod talis dies multis nobilitetur benedictionibus, multis myſteriis ſanctificetur, Creationis, Reſurrectionis Christi (noſtram eodem futuram die nonnulli credunt) Aduentus Spiritus ſancti, Natalis Chriſti, & Baptiſmi, & primi ab eo editi miraculi, & aliis, vt alias memini *d*. Adde his Theophilum in Synodo Palæſtina, quæ extat apud Bedam *e*, & Leonem *f*.

a *epiſt. 12.*
b *collat. 10. c. 2.*
c *1. Off. c. 27.*
d *præfat. in Euang. Dominic.*
e *tom. 2. lib. de æquinoctio verno, ſiue de celebra. Paſcha.*
f *epiſt. 81. ad Dioſcorum.*

Teſtantur porro Homiliæ, & Sermones Patrum, non ſemel per hebdomadam Dominico die, vt præcipit Clemens *g*, & ſcribit de Ambroſio Auguſtinus *h*, ſed frequenter, ac pene quotidie, Quadrageſima præſertim, habitam prædicationem: cuius rei teſtimonium eſt in eodem Auguſtino *i*, & Chryſoſtomo *k*, aliiſque citatis à me tractatu de ritibus Quadrageſimæ, vt omittam feſtos incidentes alios dies. Sic non eſt iam vt olim *l*, *pretioſus raruſque Dei ſermo, ſiue verbum*, poſtquam omnipotens ille ſermo à regalibus ſedibus venire, & Verbum ſeipſum effundere dignatum eſt.

g *2. Conſt. c. 59.*
h *6. Confeſſ. c. 3. & ep. 74.*
i *lib. de geſtis cum Emerito.*
k *Hom. 43. in Matth.*
l *1. Reg. 3. 1.*

Sederunt.] Vt auditores (quod & de Chriſto duodenni legimus *m*) captantes hac modeſtia opportunitatem cum aliorum gratia & vtilitate docendi. Sedemus quidem hodie, dum interſumus Eccleſiaſtæ, ſiue Concionanti: ſed olim non tantum, quod etiam nunc facimus, dum recitatur in Miſſa Euangelium, ſtabant qui aderant, ex inſtitutione Anaſtaſij Papæ primi *n*, immo & Clementis *o*, id vero faciebant quoque Græci, teſte Micrologo *p*, ad lectiones Apoſtolicas, id eſt, ad Epiſtolas, quam laudat Iſidorus Peluſiota *q*, & eam non obſeruantem Alexandrinum Epiſcopum Socrates *r*, Nicephorus *ſ*, & Sozomenus damnat *t*. Lege Abulenſem *u*. Verumetiam populus prædicationem ſtans audiebat, vt appareat ex Auguſtino *x*, & Conſtantinum id obſeruaſſe teſtis eſt Euſebius *y*. Ambroſius *z* tradit ſolitos ſedere in cathedris ſeniores dignitate, ſequentes in ſubſelliis, nouiſſimos in pauimento ſuper mattas. Optatus *a* innuit vetitum populo ſedere in Eccleſia: *Populus*, ait, *in Eccleſia ſedendi non habet poteſtatem*. Sed Clemens *b* contrarium ſupponit. Hactenus de re hoc libro alibi diximus.

m *Luc. 2. 46.*
n *ep. ad Epiſc. Germaniæ, & Burgund. de conſ. diſt. 1.*
o *2. Conſt. c. 61.*
p *cap. 9.*
q *lib. 1. epiſt. 136.*
r *7. Hiſt. c. 19.*
ſ *lib. 12. c. 34.*
t *9. Trip. c. 39.*
u *præfat. in Matt. q. 32. & 33.*
x *lib. 50. Homil. in 26. & Serm. 49. de Diuer.*
y *in vita lib. 4. c. 33.*
z *in Lucam.*
a *4. con. Parmenia.*
b *2. Conſtit. c. 57.*

Verſus 15.] Poſt lectionem autem legis, & Prophetarum, miſerunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem, dicite.

Poſt lectionem autem legis, & Prophetarum.] Mos erat recitandi ex Bibliis aliquid in Synagoga Sabbato, quæ per legem, ac Prophetas intelligi, alias notaui, vt produnt Ioſephus *c*, & Philo *d*.

Tradunt Hebræi legem ſiue Scripturam Pentateuchi pro numero fere hebdomadarum anni diſtributam fuiſſe in ſectiones quinquagintatres, quas vocant פרשיות *peraſoth*, quarum conſtarent ſingulæ centum & trigintaſex verſibus: verum poſtquam eos libros Antiochus combuſſiſſet *e*, earum partium loco totidem de propheticis libris decerpſiſſe, quæ priori lectioni congruerent ſenſu: nunc autem etiam vigere conſuetudinem, vt Sabbatis poſt diei ſectionem legalem, cantent propheticam quam appellant הפטרה *haphtarah*, id eſt, *miſſam*, ſiue *miſſionem*, quoniam ea finita dimittunt plebem. Legendus Elias in Tisbi.

c *2. cont. Apion.*
d *in vita Moſis. & lib. Quod probus ſit liber, & lib. de legat. ad Caium.*
e *1. Machab. 1. 59.*

Quia vero traditum Chriſto ipſi librum, & ab eo lectum lego *f*, antequam diceret, cenſeo vtrumque in vſu fuiſſe, vt & prior aliquis ex inferioribus miniſtris prolixius aliquid legeret, tum is, qui dicturus erat, ceu thematis loco, breuiter ex libro recitaret, quod ſolent memoriter Concionatores noſtri. Vbi nõ adeo probabilis videtur Toleti *g* ſententia, Chriſtum in Synagoga antequam diceret, lectionem illam priorem magis prolixam vſurpaſſe. In Eccleſia olim etiam extra Miſſam, ac diuina Officia (de quibus rituum Eccleſiaſticorum tractatores) lectiones celebrabantur vel ex ſacra Scriptura, vel continentes inſignem hiſtoriam, quamuis recentem, vt tradit Auguſtinus *h*.

f *Luc. 4. 17.*
g *in ca. 4. Lucæ, an. 29.*
h *Serm. 7. de S. Stephano, & 22. de Ciuit. c. 8.*

Vnus ex minoribus eſt ordo Lectoris, qui conſecratur in traditione libri Prophetiarum (etſi nonnullis *i* videtur ſatis eſſe tradere ipſi librum epiſtolarum) quas debeat legere. Iulianum, qui fuit deinde Apoſtata ſexdecim adhuc tredecimve annorum, inter Clericos profitentem cum Gallo, & in Clerum cooptatum, diuinos libros lectitaſſe narrat Nazianzenus *k*, *cum id ſibi*, inquit, *non minus amplum, & honorificum eſſe exiſtimaret, quam aliud quiduis*. Apud Auguſtinum *l* inuenio, cum iuſſiſſet legi locum ex hoc ipſo libro Actuũ Apoſtolicorum, relegendo interpretatum. Alioqui exploratum habetur ab Euangelij recitatione, mox haberi ſolitam homiliam. Quod recte demonſtrat Ioannes Stephanus Durantus *m*, noſque præfatione ad Euangelia Dominicalia. Videtur huc Clemens *n* alluſiſſe, cum dicit poſt lectionem legis & Prophetarum, necnon Epiſtolarum, & Actuum Apoſtolorum, atq; Euangelij, præmiſſa populi ſalutatione, debuiſſe ſacerdotem habere ſermones exhortatorios ad populum.

i *Sylu. verbo Ordo, 1. §. 5. & Tabie. §. 9.*
k *oratio. 1. in Iulianum.*
l *Serm. 50. de Diuerſis.*
m *2. de Rit. Eccl. c. 25.*
n *8. Conſt. c. 4.*

Miſerunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, &c.] Nec hinc, nec aliunde colligi poſſe arbitror, quod autumant Caietanus hoc loco, Maldonatus *o*, & Toletus *p*, librum in Synagoga vnicuique fuiſſe dicere ſi quid occurreret, vt apud nos in publicis diſputationibus (eum morem non habent omnes Academiæ) diſputare. Nam licet priore epiſtola ad Corinthios *q* pluribus prophetare, ſeu interpretari licuiſſe ſignificetur; non tamen perturbate, ac ſine ordine, & moderatione. *Omnia*, inquit ibi, *honeſte, & ſecundum ordinem fiant r*.

o *in c. 4. Lucæ.*
p *ibid.*
q *c. 14. 30.*
r *verſ. 40.*

Chriſto ipſi docenti in templo Principes Sacerdotum, & Seniores populi obiecerunt, *In qua poteſtate hæc facis, & quis dedit tibi hanc poteſtatem ſ? & Chriſtus Cathedram Moyſi fatetur eſſe Scribarum & Phariſæorum t*: & docendi populum ſiue concionandi Sacerdotum fuiſſe colligitur ex Oſea *u*, Aggæo *x*, Malachia *y*, vel quibus poteſtas fieret à ſummo Sacerdote, ſeu per ſeipſum, ſeu per alium. Hoc in Euangelica lege proprium Epiſcoporum munus eſt, vt alias docui, vel qui à ſede Apoſtolica, Epiſcopove loci auctoritatem acceperit, cum *nemo prædicare poſſit, niſi mittatur z*. Conſulendus ante citatus Ioannes Stephanus Durantus *a*, qui id maxime confirmat teſtimonio

ſ *Matt. 21. 23. Marc. 11.*
t *Matt. 23. 2.*
u *cap. 4. 6.*
x *cap. 2. 12.*
y *cap. 2. 7.*
z *Rom. 10. 15.*
a *2. de Rit. Eccl. c. 25.*

Synodi Trullanæ *a*, Leonis Papæ *b*, Nazianzeni *c*: his adde iuris ciuilis à Balſamone *d* allatam ſanctionem. Huſſitæ ac Pauperes de Lugduno liberam cuiuis laico permittebant prędicationem, contra quos Caſtro *e*, & alij.

a can. 64.
b epiſt. 63.
c citatur à Syno. Trull.
d in dictum can. Synodi Trull.
e aduerſus hæreſ. verbo, prædicatio.
f Actorum 18. 8.

Quare mihi quàm veriſimile ſit, Archiſynagogum, ſeu Synagogæ principem, de quo alibi *f*, ſuas cuique vices vel dediſſe, vel permiſiſſe: & nonniſi hac lege, ſiue Chriſtum, ſiue Paulum, ſiue alios in Synagogis ſermonem habuiſſe, hoc eſt, aut vltro inuitatos, aut impetrata ad dicendum poteſtate. Nunc inuitatur Paulus, non ſe ingerit, ſic merces, vt dicitur, non vltroneas carius venditurus, vtilius expoliturus.

Eſt ergo malus Logicus Caluinus *g*, & qui Syllogiſmis eius concludi ſe ſinunt, omnes ad Scripturæ lectionem promiſcue admittendos. Non eſſe cuiuſuis diſputationem de fide, oſtenſum eſt alias *h*: & conſtat ordinarie initiatis duntaxat concionem permittit, laicis perraro, vt Nicephorus *i* tradit. Bullas ingerit, & inania verba Bullingerus *k*, dũ anxie queritur, publicam tractationem Scripturarum inſcitia dominante redactam ad inutilem cantum, horaſque canonicas, quæ *initio*, inquit (ô egregium etymologum!) *tale nomen habuerunt à Canonicis Scripturis quotidie tractari ſolitis in collegiis Eccleſiaſticis.* Manaſſe potuit iſto ab exemplo conſuetudo in Eccleſia, quam retinuit Ambroſius *l*, & Cyrillus Alexandrinus *m*, & in ſe ſeruatam non ſemel, teſtis eſt Cæſarius Arelatenſis *n* & incuſtoditam conqueritur Nyſſenus *o* ab Helladio Cæſarienſi Epiſcopo, vt peregrini Epiſcopi inuitarentur ab eius ciuitatis Epiſcopo, ad quam diuertiſſent. Immo extat de hac re decretum Concilij Carthaginenſis IV. *p* his verbis: *Epiſcopi vel Presbyteri ſi cauſa viſitandæ Eccleſiæ ad alterius Eccleſiam venerint, in gradu ſuo ſuſcipiantur, & tam ad verbum faciendum, quam ad oblationem conſecrandam inuitentur.* Idem conſtituit Clemens *q*: *eſt enim*, inquit, *hortatio, & monitio, hoſpitum grata, & mirum in modum vtiliſſima, ſiquidem Nemo Propheta*, inquit Dominus, *acceptus in patria ſua* r. Addit de offeréda Euchariſtia, aut ſaltem benedictione populo impertienda.

g hoc loco.
h 2. 3. Diſpu. de fide.
i 5. Hiſto. c. 14.
k hoc loco.
l Serm. 48. vetere edit.
m Hom. 7. & 8.
n in Sermon.
o ad Amphilochium.
p can. 31. 7. q. 1. c. Epiſcopi.
q 2. Conſt. ca. 58. vel 62.
r Luc. 4. 24.

Euſebius *ſ* narrat permiſſam ab Aniceto Papa poteſtatem Polycarpo, cum in Vrbem veniſſet ex Aſia, vt offerret Euchariſtiam. Piam hanc, humanamq; priſcæ religionis conſuetudinem B. Cardinalis Borromæus, vt alias non paucas, & facto, & decreto reuocauit *t*. Apud Caſſianum *u*, alioſque Monachi ab his quos viſebant ad verbum ædificationem, exhortationis, conſolationis prouocabantur.

ſ 5. Hiſt. c. 13.
t in Actis Eccleſ. Mediol.
u in collationibus.

Si quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebẽ, dicite.] Non placet mihi tam accurata, & rigida Gloſſæ interlinearis notatio, *in dubitante formula ſignum eſſe perfidiæ: exhortationem nominatam, non prædicationem, aut electionem* (niſi potius lectionem voluit) *vt fieret ad plebem* (eſt vero nomen λαοῦ non ſolius intimæ ſortis hominum, vt nec ſemper Latina vox plebis, quod alias admonitum eſt *x*) *non ad ſe, qui non indigerent.* Præferunt magis hęc verba humanitatem, & in Archiſynagogo aliiſque aut fidem, aut propenſionem ad illam, & beneuolentiam aduerſus Apoſtolos, *quos*, ait Carthuſianus, *ex habitu & geſtu, & totius oris forma ac moribus cenſuerunt religioſos, & pios.* Denique παρακλήσεως Latius patet, comprehẽdens conſolationem, vt hic vertit Syrus, & omnem doctrinam; vocatque Paulus *y conſolationem Scripturarum.*

x c. 4. 10.
y Rom. 15. 4.

Verſus 16.] Surgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens, ait: Viri Iſraelitæ, & qui timetis DEVM, audite

SVrgens autem Paulus.] Iam dixi capite primo *z*, quid ſibi velit ſurgere. Simplex ſenſus eſt, vt melius à multitudine exaudiretur: ac fieri poteſt *Archiſynagogis, auditorio vniuerſo*, quod ait Carthuſianus, *honorẽ aſſurgẽdo tribuerit*: vel potius, vt more docentium locum ſuperiorem conſcenderit, ſed ibi reſederit: illud item, vt tantiſper, dum ex ſacro codice quippiam recitaret, erectus ſteterit reuerentiæ cauſa. Sed adhuc, opinor, more Iudæo, velatus caput: iam vero ad huiuſmodi lectionem, præſertim ſolemnem Euangelij; id ab omni velamine detegimus, vt loquitur vetuſtus codex in expoſitione Miſſæ, quia Chriſtus proprium ſuum caput pro nobis ſpinea corona velatum habuit. Chriſtus ipſe ſurrexit legere Eſaiam, vt Lucas *a* narrat, vbi tamen Toletus putat ſtetiſſe Paulum in hoc ſermone. Ex gradibus aræ, vel ex ambone haberi ſolebat ſermo ſacer ad populum. Audi Prudentium *b*:

Fronte ſub aduerſa gradibus ſublime tribunal
Tollitur, Antiſtes prædicat vnde Deum.

nec abluit carmen Sidonij *c*:

Seu in conſpicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum plebs ſedula circumſiſtit,
Expoſita legis bibat auribus, vt medicinam.

Tribunalis, ac pulpiti nomen vſurpat ad hoc propoſitum Cyprianus *d*. Ambo non eſt vox Latina, *quod intrantem ambiat* e, *cingatque, aut gradibus ambiatur* f, ſed Græca, quà Socrates g vtitur, & concilium Laodicenum *h*. Eadem eſt eius ſignificatio atque τῆς ἀμβῶνος, *pro ſupercilio petra, ſiue ſuperciliosa eius eminentia* i, *faſtigio, & acclivitate montis*, quaſi ſit ἐν τῷ ἀναβαίνειν, vnde fortaſſis & in ſcutis vmbo. Eſdras, *vt legeret librum legis Domini ad ſtantem populum, ſtabat ipſe ſuper gradum ligneum in platea, quam fecerat ad loquendum ſuper omnes eminens* k. Iudith quoque allocuta multitudinem ſuper obtruncato Holoferne, aſcendit in eminentiorem locum *l*. Plura Ioannes Stephanus Durantus *m*.

z verſ. 13.
a c. 4. 16.
b Hymno 11. de S. Hippol.
c carm. 16.
d lib. 2. ep. 5. lib. 5. ep. 5.
e vt Vualfridus Strabo dicit c. 6. de reb. Eccleſ.
f vt Duran. in Rationali. lib. 4. c. 24.
g lib. 6. c. 5.
h can 15.
i Suidas, & alij, Heſych. Galenus, & alij in Append. Theſauri.
k 2. Eſdr. 8. 4. & 5.
l Iudith 13. 16.
m 2. de Rit. Eccl. c. 24.

Porro prodit ac ſurgit ad dicendum Paulus verbi dux, alterque Mercurius *n*, priores ei ſemper & vbique Barnaba cedente partes, non ſecus ac Ioannes cedebat Petro, vt obſeruat Chryſoſtomus, *quamuis enim abduxiſſet eum à Damaſco, & venerabilior eſſet adhuc nimirum*, & iuxta vulgarem opinionem, *attamen ad communem*, inquit, *vtilitatem ſpectabam.*

n Act. 14. 12.

Manu ſilentium indicens.] Κατασείσας τῇ χειρὶ. Sæpius de hoc ritu dixi, quem Chryſoſtomus non debuit proprium Iudæorum appellare. Solebat ante lectionem ſacram voce clara Diaconus imperare ſilentium. Extat huius ritus mentio apud Clementem *o*, ex quo Iſidorus *p*. *Scriptum eſt enim*, inquit ille, *Tace* q, *& audi Iſrael*; rurſus: *Tu autem ſta ibi, & audies. Similiter*, ait idem Pontifex, *Diaconus populum ſpeculetur, ne quis murmura obſtrepat, dormitet, aut nutus faciat: oportet enim ſtare in Eccleſia ſapienter, ſobrie, & vigilanter auribus ad verbum Domini intentis.* Multa in eandem

o 2. Conſt. ca. 57. & lib. 2. c. 11.
p lib. 1. Offic. c. 10.
q Deut. 27. iuxta 70. pro quo noſtra editio, Attende, & audi.

ſententiam Ambroſius *a*, Baſilius *b*, Chryſoſtomus *c*, Iſidorus Peluſiota *d*.

Laudat vero Nazianzenus *e* hoc nomine Nonnam matrem, *quod in ſacris conuentibus, aut locis nunquam illius vox audita ſit, exceptis neceſſariis, & myſticis.* Non parua laus in mulieribus, quæ libentius, ac ſæpius in Eccleſia, vt ait Auguſtinus *f*, *ita garriunt, ita verboſantur, vt lectiones diuinas nec ipſæ audiant, nec alios audire permittant.* Canones ſuper hac re Pontificum, & Conciliorum recitat Ioannes Stephanus Durantus *g*, Pij V. Concilij Tridentini, Colonienſis, Baſilienſis, Lugdunenſis, Africani. Legenda ſacri Silentij mirabilia etiam in profanis exempla apud Ambroſium *h*, & in Monachis Ægypti apud Caſſianum *i*. Iudith *k*, & Eſdras *l* concionem habituri, ſilentium indixerunt. Egeret Eccleſia non minus ſilentiariis, quam Imperatoris olim familia, in qua ad ea quæ quietis eius erant, vt Procopius loquitur *m*, adhibebantur.

a 3. de Virginib. & præf. Pſalmorum.
b in Pſal. 18.
c Hom. 74. in Matthæum, & 36. in 1. Corinth. & 38 ad populum.
d lib. 2. ep. 65.
e orat. 19. in laudem patris ſui.
f ſerm. 252. de Tempo. quem etiam lege in 215.
g 1. de ritib. Eccl. c. 18.
h 3. de Virginibus.
i 2. de inſt. c. 10.
k cap. 13. 16.
l 2. Eſd. 8. 7.
m 1. de bello Perſico.

Viri Iſraelitæ, &c.] Hic eſt primus Pauli ſermo plane dignus tanto Apoſtolo, propter doctrinam, & efficaciam. Similitudinem habet cum Petri ac Stephani iam expoſitis ſermonibus. Summam colligit Lyranus: *Deus ille, qui tot patribus antiquis contulit beneficia, vobis in ſemine Dauid redemptionem promiſit, hanc in Ieſu Nazareno adimpleuit: illi ergo vt Redemptori adhærendum.*

Et qui timetis Deum.] Spectare hoc videtur ad Gentiles proſelytos & alios, *qui ex religione*, vt notat Arias, *conueniebant Sabbato in Synagogas ad audiendum, & cognoſcendum de lege*: alioqui non erat apponenda cõiunctio, *&c.* Placet hoc magis, quã quod ait Gloſſa interlinearis, *timentes ſegregatos*, quia non omnes timebant Deum: vel quod habet ordinaria, quæ eſt etiam Chryſoſtomi, *laudem omnium interpoſuiſſe, vt eos conciliaret ſibi.* Lege caput ſecundum *n*.

n verſ. 12.

Verſus 17.] Deus plebis Iſrael elegit patres noſtros, & plebem exaltauit, cum eſſent incolæ in terra Ægypti, & in brachio excelſo eduxit eos ex ea.

D*Eus plebis Iſrael.*] Deus ipſe Deum ſe Iſraelitici populi ſæpe nominat: & hunc populum filium ſuum, ſeu puerum, aut ſeruum. Apud Oſeam *o* vſurpat nomen filij, vbi tamen per Iſrael intelligit decem Tribus, quæ vere ex Ægypto vocatæ ſunt, tametſi non ſolæ, ſed & aliæ duæ. In Cantico B. Virginis *p* vocatur Iſrael *puer Dei*, & Zachariæ, *Deus Iſrael q*, & Simeonis *r*, *plebs Dei.* Omnium eſt, fuit, erit Deus *ſ*: at olim in ſolo Iſrael colebatur: Dij autem Gentium erant Dæmonia *t*, quòd etiam Darius ſimul agnouit, edicto ſanxit *u*. Hoc videlicet eſt pactum, quod pepigit Deus cum Abraham, *vt eſſet Deus eius, & ſeminis illius poſt ipſum* x. Peculiaris & illa cauſa talis appellationis eſt. quia de Iſrael Deus carnem ſumpturus erat *y*: ideoque tot ei prærogatiuas contulerat.

o cap. 11. 1.
p Luc. 1. 54.
q ibid. 68.
r Luc. 2. 32.
ſ Rom. 3. 29.
t Pſ. 95. 5.
u Dan. 6. 26.
x Gen. 17. 7.
y Rom. 9. 4. 5.

Elegit patres noſtros.] Sic Petrus *z*, & Stephanus ſeipſos cum auditoribus Iudæis coniungentes vocant patres noſtros, *& Abraham patrem noſtrum* a, ad conciliandam ſibi eorum beneuolentiam. Patriarchæ potiſſimum intelliguntur illi, quibus promiſſio facta eſt de naſcituro ex ſemine ipſorum Chriſto, quales Abraham, Iſaac, Iacob cum poſteritate vſque ad exitum ex Ægypto. Crebra præterea mentio de populo electo & patribus eius *b*. Primum Dei opus eſt liberalis atque gratuita electio: *nec nos enim priores eligimus Deum, ſed ille nos* c.

z Act. 3. 13.
a infra 7. 2.
b Deut. 4. 37. ca. 7. 6. ca. 10. 14. & ca. 16. 18.
c Ioan. 15. 16.

Et plebem exaltauit, cum eſſent incolæ in terra Ægypti.] Cum ibi præeſſet Ioſeph, quando, vt in ſuo dixit ſermone Stephanus *d*, *creuit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto.* Reſtringit Gloſſa interlinearis hanc exaltationem ad liberationem à ſeruitute: ſed huius mentio fit ſequentibus verbis: & exaltare maius quid ſignificat: quamuis & in modo liberationis exaltati fuerint Hebræi apud Pharaonem, & ſubditos ipſius. Exaltare dicitur Deus erigere, ſubleuare, cum ita iuuat, ac in tuto, & veluti in alto collocat, vt non ſit qui inſurgere valeat. Inter alias cauſas, cur Deus nominetur ſolus Altiſſimus *e*, eſt, quoniam immunis eſt ab omni iniuria, ita vt *ad altiſſimum illud refugium non accedat malum, aut flagellum* f. Nec eſt, vt puto, aliena expoſitio illorum verborum Pſalmi *g*: *Secundum multitudinem tuam multiplicaſti filios hominum*, aut ſecundum Septuaginta *ἐπολυώρησας magnipendiſti viliſſimos*, vt vertit Hieronymus, *filiorum*, quaſi hos abiectos, & viles erigens, & attollens.

d Act. 7. 17.
Exaltare Deus quando dicatur.
e Pſal. 82. 19.
f Pſ. 90. 9. 10.
g Pſal. 11. 9.

In brachio excelſo.] In potentia magna. Vt enim quis ictum fortiter imprimat, brachium alte attollit iuxta illud: *Leua manus tuas in ſuperbias eorum* h: & apud Eſaiam *i*, *Adhuc manus eius extenta.* In brachiis, ac lacertis robur, vireſque exiſtunt. Obuia ſunt exempla in Scripturis, ita vt etiam iungatur ad maiorem *ἐξήγησιν* cum brachio potentia, atque fortitudo *k*. Sufficit B. Virginis teſtimonium, ſic optime Incarnationis magnitudinem exprimentis *l*: *Fecit potentiam in brachio ſuo*, vt quidem placet in Lucam Bedæ, atque Cyrillo, & Theophylacto, necnon Auguſtino Canticum id exponenti.

In brachio excelſo, quid ſit.
h Pſal. 73. 3.
i ca. 5. & multis aliis.
k Iob. 22. 8. Pſ. 88. 11. 14. Eſa. 51. 9. & 62. 8. Dan. 18. 6.
l Luc. 1. 51.

Fateor brachij vocem Chriſto tribui, ſeu ſecundæ Trinitatis perſonæ, perinde vt Spiritui ſancto nomen digiti *m*; *portat* enim omnia *verbo ſeu brachio virtutis ſuæ* n: qua de re alibi monui *o*. Sed nec Deiparam eo reſpexiſſe arbitror *p*, nec Paulum hoc loco. Moſes reuocans populo in memoriam potentem iſtam liberationem, eadem vtitur dicendi forma *q*, *ponens ſimul manum fortem ac robuſtam, & brachium extentum.* Neque vero facere quippiam in brachio extento, vel manu forti, accipitur ſemper de illato ſupplicio, interdum etiam de alio opere, in quo ſe Dei potentia, vireſque quodammodo maxime exerunt. Sic Ieremias argumentatur, nihil eſſe impoſſibile *r*: *Heu heu Domine Deus, tu feciſti cælum & terram in fortitudine magna, & in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum.* Vbi obiter aduertendum, quod cœli dicuntur *opera digitorum Dei ſ*, & facti manibus Dei, ea ratione qua & *in intellectu* t, quia magis affabre, ac veluti maiore artificio: ita vt in iis præter potentiam, eniteſcat ſapientia ipſius.

m Luc. 11. 20.
n Heb. 1. 3.
o ca. 1. verſ. 8.
p Quod Luc. 1. ſentit Beda, Strabus, Theophylactus, & Gra. in catena S. Thomæ.
q Deut. 4. 34. & 5. 15. & 7. 8. 18. Exod. 16. 6.
r cap. 32. 17.
ſ Pſal. 8. 4. & Pſa. 101. 26.
t Pſ. 135. 5.

Verſus 18.] Et per quadraginta annorum tempus mores eorum ſuſtinuit in deſerto.

E*T per quadraginta annorum tempus.*] De quadraginta annis in deſerto lege caput ſeptimum *u*: hic autem eſt particula *ὡς quaſi*, ſeu *circiter*, fauens opinioni de quadragintaduobus. Ribera *x* defendit fuiſſe præciſe quadraginta, numerando

u verſ. 36.
x annot. 5. num. 62.

A ab egreſſu ex Ægypto. Verbum ἐτροποφόρησεν Syrus vertit, *nutriuit*. Sed noſtra editio melior eſt: ſignificat enim τροποφορεῖν, ferre mores alicuius, accommodare ſe ad illos, inſeruire moribus alienis, vt ſolet mater, ſeu nutrix, vel pædagogus non ſine moleſtia, ac tædio. Notauit id Budæus *a*, ſimulque M. Tullium hoc verbum in iſta ſignificatione Grecando vt ſolet, cum Attico ſuo, vſurpaſſe. Τὸν τῦφόν μου πρὸς θεῶν τροποφόρησον *b*, *Indulge ambitioni meæ inſanæ, & inſolenti*, vel *elationi meæ*.

a Comment. ling. Græcæ.

b eſt hoc in lib. 13. epi. 29.

Neſcio an qui nutriendi, alendive verbo ſententiam præſentem præter Syrum exponendam ſenſerunt, Arias, & Gagneius, vel ἐτροφοφόρησεν legerint, vel potius reſpexerint ad eos, quos maB xime dixi alterius ingenium tolerare, & patientiam ad id accommodare ſolere, nimirum educatores, ac inſtitutores. Certe Deus dum exprobrat duros ac intolerandos populi mores in deſerto, obiicit ſe matris functum officio aduerſus illos, ita vt tæderet eum, aut in immorigeros filios ſcuticam, flagellumque cogeretur experiri. Vtrumque ſenſum agnoſcimus in illis Pſalmi verbis *c*: *Quadraginta annis proximus fui generationi huic*, aut *offenſus fui*: duo enim hæc ſignificat προσοχθίζειν, ſiue προσοχθεῖν. Proximum vero eſſe, eſt inſiſtere, imminere, impreſſionem facere, nimirum crebris calamitatibus vrgendo, quaſi dicas Italice, *gli ſono ſtato adoſſo*. Hieronymus propter Hebræum אקוט C *akut*, reddit, *diſplicuit mihi generatio illa*; Aquila, & Symmachus, δυσηρεστήθην, *diſplicui mihi in generatione illa*; Septuaginta, προσώχθισα, id eſt, vt explicat Euthymius, *inimicus ei eram, atque implacabilis*. Lege Riberam *d*. Item quot moleſtias Deo ceruicoſus hic populus exhibuerit, conſule libros Exodi *e*, Numerorum *f*, Deuteronomij *g*: & tamen ſuſtinuit incredibili Deus benignitate adeo peruerſos mores: quos cum Dauid recenſuiſſet, ſubdit *h*: *Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non diſperdet eos*. Rupertus dum explicat locum Oſeæ *i*: *Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, & neſcierunt quod curarem eos*, D *Miram*, inquit, *Dei patientiam, cuius & Paulus in Actibus Apoſtolorum meminit his verbis: Et per quadraginta annorum tempus, &c.* Tum ſubdit: *Sicut enim nutritius puerulum, qui nondum ad intelligibilem ætatem peruenit, ſed nec diſcretionem adhuc habere poteſt boni, ac mali, patienter ſuffert, & infantiles eius ineptias, quamuis interdum commotus, reuerberet, adhibitis ſæpius conſolatur blandimentis, & quamlibet ingratum portat in brachiis: ſic Dominus Deus, qui hæc loquitur, populum rudem, & ſpiritualia neſcientem myſteria cæleſtis regni Dei, patienter ſuſtinuit, & quamuis multorum ex illis corpora proſterneret in deſerto* k, *reſiduis tamen multis, & magnis blandiebatur miraculis, circumducendo illos, & docendo, vt Moſes ait* l, *& cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui*. Non potuit E præſens, quam tractamus, ſententia paucioribus, magiſque appoſitis verbis enucleari. Quapropter quod aſſerit Chryſoſtomus, *Paulum ſola commemorare Dei beneficia, tacere de criminibus populi*, concedo aperte non facere, ſatis tamen profecto innuit, dum Dei tolerantiam commendat.

c Pſal. 94. 8.

Proximum eſſe quid ſit.

d in c. 3. ep. ad Heb. n. 15.
e c. 14. & 15. & 16.
f c. 11. & 14. & 20. & 21.
g cap. 9.
h Pſal. 77. 38.

i c. 11. 3.

k Num. 14. 29. 37.
l Deut. 32. 10.

Verſus 19.] Et deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan, ſorte diſtribuit eis terram eorum.

ET *deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan.*] Hæc eſt terra Promiſſionis *m*, quam Gloſſa poſt Clementem ait *n obueniſſe poſt Diluuium, Sem, ex quo Hebræi, ita vt iure ſint inde pulſæ Gentes illæ, quæ eam violenter occupauerant*. DEVS tamen alias duas cauſas aſſignat, tum ſcelera Gentium illarum, præſertim quod impedierint Hebræos in itinere, tum pollicitationem, quam ipſe de ea fecerat *o*. Geneſis *p* enumerat ex Chanaan filios vndecim, qui totidem Gentibus nomen dederunt, Sidonem, Hethæum, Iebuſæum, Amorrhæum, Gergeſæum, Heuæum, Aracæum, Sinæum, Aradium, Samaræum, Amathæum.

m Gen. 12. 15. c. 17. 8. c. 24. 7. c. 26. 4. c. 28. 4. c. 35. 12. c. 48. 4.

n 1. Recog.

o Deut. 9. 4. 5.
p c. 10. 16. 17.

Reperitur præterea Chananæorum nomen dictum communiter de illis vndecim: quamuis & inter Palæſtinos, & Amorrhæos pars habitata à Chanaan patre, vel ab aliis deſcendentibus ex aliquo vndecim filiorum Chanaan, qui ſiue pietatis, ſiue honoris cauſa ita dici voluerint, hoc nomen ſit ſortita. Lege Ariam *q*. Ex his ſeptem præcepit Deus *r* deleri, & ſuum ad id auxilium Ioſue promiſit *ſ*, Chananæam, Hethæam, Heuæam, Phærezæam, Gergeſæam, Iebuſæam Amorrhæam. Eſt autem Phærezæa idem quod Samaræa vt quidam putant. Et conſtat, ſeptem has Gentes, quæ terram eam habitabant, quæ ab Hebræis deinde occupata eſt, in Scriptura interdum pluribus, paucioribus nonnunquam nominibus vocari, ob diuerſas, familias, quæ varia nomina obtinebant. Reliquias earum gentium, quæ ſuperfuerant, ſubiugauit Salomon in tributarios *t*.

q in Apparatu lib. Chanaan.
r Deut. 7. 1.
ſ Ioſue 3. 10.

Dicitur porro Deus ipſe gentes has deſtruxiſſe, quoniam plus valuit in acquirendis illis diuina virtus, quam humana. *Nam manus Dei gentes diſperdidit, & plantauit eos, afflixit populos, & expulit eos. Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſaluauit eos, ſed dextera Dei, & brachium eius, & illuminatio vultus illius, quoniam complacuit in eis* u. Denique bellorum à Deo ſunt ſucceſſus *x*, qua de re Agathias *y*.

t 2. Paral. 8. 7. 8.
Quomodo Deus dicatur gentes deſtruxiſſe.

u Pſal. 43. 3. 4.
x 1. Reg. 14. 6. c. 17. 47. 2. Paral. 14. 11. cap. 35. 8. 2. Mac. 3. 12. lib. 2. c. 8. 18.
y lib. 3.

Sorte diſtribuit eis terram eorum.] Eorum, vel Patrum, vel illorum, qui erant inter gentes. Aptior videtur poſterior ſenſus, qui melius expreſſus eſſet pronomine fœminino, ſicut fecit Syrus interpres: qui tamen non expreſſit ſortem, vt debuit.

De ſortitione terræ Promiſſionis habetur in libris Numerorum *z*, Deuteronomij *a*, Ioſue *b*, & Pſalmorum *c*; & notabile eſt, ita rectam, & temperatam diuino conſilio, vt quales regiones olim Iacob multis ante ſeculis ſub mortem vaticinatus fuerat *d* pleriſque Tribubus obuenturas, & Moſes cum è vita eſſet exiturus *e*, tales cuique ſors ſub Ioſue obiecerit. Et opus tamen ſorte in diſtribuendis regionibus fuit, quia prædictiones non erant adeo claræ, vt ſufficerent ad amouendas, dirimendaſve controuerſias inter homines auaros, & pertinaces, maxime cum ex rebus poſt multa ſecula venturis penderet explanatio plurium verborum in illis vaticinationibus, vt quod Benjamin inter humeros Dei eſſet requieturus ſeu habitaturus *f*, ex loco, qui deſtinandus erat templo.

z c. 26. 33. 56. c. 33. 54. c. 34. 2. 13. c. 36. 2.
a c. 1. 18. & c. 32. 7.
b c. 1. 6. & ſæpe toto libro.
c Pſal. 77. 60.
d Gen. 49.
e Deut. 33.

f Deut. 33. 12.

Quis in ſortiendo ſeruatus ſit modus, ignoratur. Improbabile eſt quod Ioſephus *g* tradit, quam ſors cumque Tribum nominaſſet, eam ex propoſitis regionibus optione aliquam delegiſſe. Paulo probabilior Rabbinorum *h* ſententia, in vrnam vnam ſortientium Tribuum, in alteram deſcriptarum regionum coniecta nomina fuiſſe;

Modus ſortiendi.
g lib. 5. Antiq. c. 1.

h li. de pactis, ſeu contract. p. 3. c. 7.

tunc Eleazarum Pontificem coram omnibus quaſſaſſe, ſurſumque ac deorſum vrnas agitaſſe, extrahendo hinc Tribus cuiuſpiam nomen, hinc regionis. Concedi etiam poteſt Andreæ Maſio *a* vnica hydria, ſiue vrna, in qua eſſent regionum nomina, quæ ſigillatim educerentur cuique Tribui, pro cuiuſque prærogatiua. Arias *b* mauult ex Vrim, & Thumim, quæ in Pontificis pectorali cuſtodiebantur, recitata nomina, agri ſortes, hoc eſt, ſitus, & confinia ex vrna petita. Porro regiones conſtituti metatores prius deſignauerant per funiculum, non quidem materialem, quis enim ſufficeret immenſæ terrarum amplitudini? ſed imaginarium, ac mathematicum, quales Geometræ animo fingunt, & per parallelos, lineaſque deſignant. In dimetiendo autem ratio habita eſt Tribuum, vt partes proportione Geometrica tribuerentur iuxta cuiuslibet Tribus amplitudinem, vel modicitatem *c*. Nihilominus, vt nuper monebam, ſorte res tranſacta eſt, vt diuino iudicium humanum approbatum diſſidia præcideret, dum cuiuis Tribui ſua obtigit æqua pars, perinde ac fuerat prius diſtincta. Attamen duabus Tribubus ac dimidiæ, antea per Moſem *d* diuiſa erat terræ pars trans Iordanem. Lege Abulenſem *e*, qui totam hanc rationem exacte pertractat. De generali ſortium vſu capite primo *f*.

a in cap. 15. Ioſue.
b in cap. 15. Ioſue.
c Num. 26. 53. 54. 55. 56.
d Num. 34. 14. 15.
e in cap. 11. Ioſue q. 1.
f verſ. vlt.

Verſus 20.] Quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos: & poſt hæc dedit Iudices vſque ad Samuelem Prophetam.

Q*Vaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos.*] Textus Græcus, & editio Syra hæc verba nectunt cum ſequentibus. Interpres autem noſter diſpungit. Græce ſic eſt: Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις, καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτάς. Syriace hoc modo: *Porro quadringentis, & quinquaginta annis dedit eis Iudices.* Beda ſequens noſtram lectionem, interpretatur factam diuiſionem promiſſæ terræ dicto annorum ſpatio, computando à natiuitate Iſaac. Nam inde ad egreſſum Hebræorum de Ægypto, abierunt anni quadringenti quinque, quibus additi anni quadraginta peregrinationis in deſerto, & circiter quinque bellorum Ioſue, poſt quæ bella contigit diuiſio, exiſtunt omnino quadringenti quinquaginta. Gagneius conſentanee ad lectionem Græcam ita ſubducit numerū, vt poſt Ægyptiacam libertatem Moſes præfuerit populo quadraginta annis, Ioſue vigintiſeptem, Othoniel quadraginta, Aoth octoginta, Barach, & Debora quadraginta, Gedeon quadraginta, Abimelech tribus, Thola vigintitribus, Iahir vigintiduobus, Iephte ſex, Abeſſam ſeptem, Aialon decem, Abdon octo, Samſon viginti, Eli quadraginta, Samuel & Saul quadraginta: qui omnes conſtituunt quadringentos quadragintaſex annos, ac proinde circiter quadringentos quinquaginta. Q. Iulius Hilarion *g*, mille annis antiquior auctor, docet loqui Paulum non de tempore captiuitatis Ægyptiacæ, ſed ſola, in quibus Hebræi Iudices habuerunt, & dominati ſunt, tempora nominare. Horum autem ſic init numerum: Ieſus Naue, inquit, *cum ſenioribus iudicauit annis 31. poſtea cum ob peccatum traditus populus eſſet Chuſan-raſathaim regi Meſopotamiæ per annos octo miſſus eſt Gothoniel, qui iudicauit annis quinquaginta deinde ſeruiuit idem populus Eglon regi Moab per annos octodecim, tunc iudicauit Aoth per annos octoginta, rurſum Iabin Rex Chananæorum ſubiugauit ſibi populum per annos viginti, & occiſus cum rex eſſet, iudicauit Debora annis quadraginta, expleto hoc ſpatio, traditus eſt Madianitis per annos ſeptem, illis expugnatis iudicauit Gedeon per annos quadraginta, poſt illum præfuit filius eius annis tribus, poſt hunc Thola annis vigintiduobus; tum Iahir annis quoq; vigintiduobus, redactus eſt populus in ſeruitutem Ammonitarū per annos octodecim, ſucceſſit iudex Iephte annis ſex, Sebon ſeptē,* (Abeſan voluit dicere) *ſeruiuit populus Allophylis, ſeu Paleſtinis per annos quadraginta, poſtea iudicauit Samſon per annos viginti, ſucceſſit Semergar per annū vnū, tandē populus abſq; Iudice pacificus degit per annos triginta, quibus expletis, Heli Sacerdos iudicauit per annos 20. Samuel p 40.*

Quo tempore facta ſit diuiſio promiſſæ terræ.
g in Chronol. ſiue de durat. mundi tom. 7. Bibl. Patrum.
Iulij Hilarionis opinio.

Colligit hoc modo ſummam 561. annorum ſub Iudicibus, ſiue à Ioſue vſque ad Samuelem. Sed monet ſi ſoli præciſe ſumantur anni Iudicum ſine annis captiuitatis mediæ, qui ſunt centum vndecim, exiſtere numerum ab Apoſtolo poſitum annorum 450. computādo ſcilicet 30. annos interregni pacifici ante Heli. In hac ſupputatione, ſi mendum non eſt Typographi, ad 561. deſiderantur 10. anni: nec ij quos Auctor ait à Paulo ſignificari, ſunt plures quam 440.

Præterea Othoniel (quem ille vocat Gothoniel) præfuiſſe ſcribitur in libro Iudicum *h* non 50. ſed 40. annis, ſicque minor adhuc denario ſumma redditur. De Abimelech filio Gedeon non exprimitur præfecturæ tempus *i*. Semergar nullus fuit, ſed Samgar, hicq; poſt Aod, non poſt Samſonem, nec quandiu præfuerit notatum eſt *k*. Non meminit etiam Hilarion de Aialon, & Abdon, è quibus prior iudicauit annis 10. *l* poſterior 8. *m* atque ita omnes anni forent 569. Quod Ioſue tenuerit annos 31. in imperio, non reperio. Itaque parum tutus chronologus Hilarion.

h cap. 3. 11.
i cap. 9.
k cap. 3. 31.
l cap. 12. 11.
m eiuſ. 12. 14.

Caietanus inhærens quoque eidem lectioni Græcæ, reponit 350. pro 450. *Quantum*, inquit, *fere tempus inter Ioſue, ac Saulem fluxit, & quo toto tempore Iudices fuerunt.* Errorem probat in numero noſtro: quoniam templum fundatum narrat Regum hiſtoria *n*, poſtquam Hebræi Ægypto ſunt egreſſi anno 480. hinc detractis 80. regni Saul, & Dauid, & 50. adminiſtrationis Moſis ac Ioſue, reſtant 350. Refellitur Caietanus ex fide communi Auctorum, & ex auctoritate codicum omnium, atque vulgatæ editionis.

Caietani ſententia.
n lib. 3. c. 6. 1.

Gagneius, præterquam quod omittit interregna, ſeu interſtitia nonnullorum Iudicum (à Iair ad Iephte verbi gratia, vocatio fuit annorum 18.) & alij *o* videntur cenſendi in 40. annis Othonielis 17, quibus rexit Ioſue, atque illi, qui excurrerunt inter Ioſue, & Othoniel: & Abulenſis *p* contendit, Iudicum tempus eſſe annorum 380. incoando à morte Ioſue, & interregna computando, includit Samuelis, & Saulis annos, quos Paulus potius excludit, ſaltem 20. Samuelis, quot durauit principatus ipſius.

Gagneij & Abulenſis.
o Ribera l. de templo cap. 2.
p præf. in lib. Ioſue, q. 9.

Quod ad Bedam attinet, neſcio cur ab ortu Iſaac incipiat numerare, cum nulla hic de illo ſit mentio. Alia ex parte tempus Iudicum, quod, comprehēſis interregnis, peruenit ad annos 457. etſi Beda definiat 396. Abulenſis *q* 380. proxime accedit ad noſtrum numerum 450. ſoletque taceri minor, & ſupprimi à Scriptura. Aloyſius Leon *r* quinquaginta annos ſupra 400. accipit de 40. conſumptis in deſerto, & aliis fere 10. in ſubiugandis bello Chananæis, ita vt 400. ſpectent ad tempus, non quo Hebræi morati ſunt in Ægypto, ſed quo promiſſio facta eſt de terra promiſſionis.

Bedæ item, & aliorum.
q ſupra.
r in cap. 3. epiſt. ad Gal.

Quæ opinio incidit fere cum Beda, ſicut & quod ait Arias, excepto quod ſeptem annos duntaxat tribuit debellationi gentium illarum. Ioannes Benedictus exponit ab exitu Ægyptiaco ad nonum annum Ioſue: Vatablus illum terminum initialem ponit, nullum finalem.

Auctoris denique.

Equidem hoc vnum habeo, quod dicam, malle me, neſcientem editionis noſtræ reddere rationem, illam ſequi eius auctoritate contentum, quam vel parum firma illam ratione illuſtrare, vel aliam ſiue Græcam, ſiue Syram ſequi: quod facere tamen Canus a maluit, intelligens de Iudicibus cum Eraſmo: & Pagnino. Atque ita omniũ expoſitionum erit, quam dedit Beda, minimè improbabilis. Recipit illam Gloſſa ordinaria, & Lyrani, & Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus, & Hugo. Vidi etiam poſtea placuiſſe Barradio noſtro b. Incidi etiam in Salmeronem, qui computat, vel à natiuitate Iſaac, vel ab ingreſſu Iſraelitarum in Ægyptum vſque ad Iudices, vt nempe tot fluxerint anni, ad vſque terræ promiſſionis poſſeſſionem. Lege quæ diximus capite ſeptimo c.

a 11. de locis Theol. cap. 5. ad 12.
b in Har. lib. 5. cap. 20.
c verſ. 6.

Hebrææ Reipublicæ ordo quis fuerit.

Iudices porro fuerunt Hebrææ Reipublicæ Magiſtratus primi; poſtea enim, vt mox dicetur, Regibus vſi ſunt, tum Principibus, denique iterum Regibus. Iudicibus Rempublicam adminiſtrantibus, regiminis forma erat Ariſtocratica, partimque Monarchica. Nam Iudex iudiciorum, cõſiliorum, & bellorum principatum tenebat: abſoluebat præterea, damnabatve abſque minorum Iudicum conſilio, fora variis locis agendo, & conuentus d: necis tamen ſententiam ferre non poterat, niſi legis præſcripto, quo Reges poſtea ſoluti fuerunt: neque vllum ei commodum, aut præmium, aut ſtipendium, aut ſplendorem licebat vſurpare, vt apparuit potiſſimum in Samuele e. An populum conuocare, habere Senatum, & cũ vtroque agere, quæ viderentur è Republica, potuerit, non adeo quidem liquet ex Iudicum libro: ius id tamen habuiſſe, quod Moſes, ac Ioſue, & Reges exercuerunt poſt Iudices, par eſt credere. Non erat hæreditarius principatus: populi tantũ ſuffragio deferebatur, modoque vnius familiæ, & modo vnius Tribus homini, Deo plerumque, vt hunc, aut illum deligeret, in mentem populi inſpiranti. Nec raro vacatio erat, tum maxime, quando pax vigebat: erat quippe primaria Iudicis inſtitutio ad bella: ius autem ſanciebatur à Synedrio, & à Pontifice, præter priuatos Iudices, cum Leuitis. Gedeon oblatum Principatum ad quartam vſque generationem, & vt populo dominaretur, citra regium duntaxat nomen, ſapienter, ac modeſte refutauit, more præceſſorũ Iudicis fungens officio f: *Non dominabor*, inquit, *veſtri, nec dominabitur in vos filius meus, ſed dominabitur Dominus.* Id ipſemet Deus malebat, vt apparuit ex indignatione ob poſtulatum regem g: dignum ratus, vt in poſſeſſionem terræ promiſſionis populus iam immiſſus arctiore vinculo retineretur in ſeruitute ipſius, quam etiam terram tueri poſſent abſque Principe, ſi in obſequio diuino permanſiſſent. *Aut enim aduerſarios*, ait Abulenſis h, *Deus ipſe deterruiſſet, ſicut prius Chananæos perſequi volentes Iacob* i: *aut effeciſſet, ne quis animum hoſtilem gereret contra illos. Hoc ſibi volunt verba illa tam benigna prolixaque pollicitationis* k: *Cum tulero Gentes à facie tua, & dilatauero terminos tuos, nullus inſidiabitur terræ tuæ, aſcendente te, & apparente in conſpectu Domini ter in anno.* Lege eundem Abulenſem l, & Ariam m, & Sigonium n.

d Iud. 4. 5. 1. Reg. 7. 16. 17.
e 1. Reg. 12. 3.
f Iud. 8. 23.
g 1. Reg. 8. 6.
h præf. in lib. Iud. q. 20.
i Gen. 35. 5.
k Exo. 34. 24.
l præf. in lib. Iud.
m in eundem librum.
n 7. de Repu. Hebr. cap. 2.

Verſus 21.] Et exinde poſtulauerunt regem: & dedit illis Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta.

ET *exinde poſtulauerunt regem.*] Diſplicuit Deo poſtulatio, & in rege primo voluit extare poſtulationis ingratæ memoriam o; Saul enim Hebraice idẽ eſt quod *poſtulatus*. Indignabatur Deus *querens ſe abiectum, ne regnaret ſuper eos* p, triſtabatur Samuel, & hac præſertim ipſa de cauſa; & quod ex filiorum culpa poſtulãdi occaſio ſumpta eſſet; & quia profitebantur ſe Gentium cęterarum hac in re imitatores: & quoniam, vt Ioſephum q Abulenſis r prodere ſcribit, vnum de filiis ſuis regem conſtitui volebant, putantes hoc pacto facilius impetraturos. Ioſephus tamen hoc non dicit, & repugnat querimoniæ eorundẽ de filiis Samuelis.

o 1. Reg. 8. 7.
p ibidem.
q 6. Ant. c. 3. & 4.
r 1. Reg. 8. q. 6.

Et dedit illis Saul filium Cis.] Ex hoc Cis fuit etiam Mardochæus s, de ſtirpe Iemini, quæ eſt itẽ ſtirps Saul t, *qui Iemini erat vir fortis robore.*

s Eſther 2. 5.
t 1. Reg. 9. 2.

Quomodo ſceptrum dicatur ſtare in tribu Iuda.

De tribu Benjamin.] Quomodo igitur verum vaticinatur Iacob u, non auferendum regnum de tribu Iuda; Reſponderi poteſt, ex quo in ea fuerit. Deus autem inſpirator vaticinij præuidebat lapſum Saulis: poſtquam vero cœpit primis de tribu Iuda ſceptrum tenere Dauid, tenuit id ea tribus ad Babylonis vſque captiuitatem: poſtea, licet perſonæ, quæ regebant, eſſent Pontifices de tribu Leui, ditio ipſa eius regni, ac ſubditi, & ſedes regia erant in eadem tribu Iuda: ideo ſtetiſſe dicitur ſceptrum, imperiumque Iuda, donec Herodes aduenit, nec iure hæreditario rex, nec populi ſuffragio, ſed à Romanis ſubmiſſus, ac violente quoque admiſſus, & contra præceptum Dei x, *vt non niſi de numero fratrum rex eſſet.*

u Gen. 49. 10.
x Deut. 17. 5.

Rabbinorũ in hac re opinio.

Inſulſe Rabbini quidam ſic autumant, impletum vaticinium de non auferendo ſceptro, ſiue principatu ex Iuda, donec veniret שילה *ſchiloh*, pro quo eſt in Latina editione, *Qui mittendus eſt*, nimirum donec in vrbe Silo vngeretur in regem Saul, qui erat ex tribu Benjamin. Iacob per Schilo perſonam aperte intelligit: & Saul creatus eſt rex in Maſphat y, & ante illũ Iudices populi erant, Heli, & Samuel aliique ex aliis tribubus, quam Iuda, & non defecit ſceptrum poſt ipſum in tribu Iuda: potius maxime fundatum eſt per Dauid, & conſtabilitum deinceps in poſteris eius per annos facile quingentos: denique quo pacto conuenit Sauli, quod ibi proxime ſequitur: *Et ipſe erit expectatio Gentium?*

y 1. Reg. 10. 17.

Singularem prærogatiuam habuit, vt inter fratres Benjamin, ita tribus ipſius inter alias. In ſortem eius Ieruſalem, ac templum cecidit z: primus ex ea rex, vt modo dixi, Saul à Deo datus eſt, non amoturus ab ipſa regnum, ſi ille non peccaſſet a: ad eandem pertinuit cum Mardochæo Eſther b populi liberatores à ſuprema internecione c: poſtremo Paulum tulit d, eximium Eccleſiæ columen, & ornamentum.

z Ioſue 18. 11.
a 1. Reg. 13. 13.
b Eſther 2. 5.
c Eſther 8.
d Rom. 11. 1. Philip. 3. 5.

Quid de eo Beda, & alij.

Annis quadraginta.] Beda, & alij poſt illum hoc dictum putant ex communi fama: cęterum ex hiſtoria Regum, & aliis colligi Saulem cũ Samuele annis quadraginta præfuiſſe Iſraeli. Nam Salomõ anno 480. egreſſionis filiorum Iſrael ex Ægypto, & regni ſui quarto cœpit ædificare templum Domino e: Iudices præfuerunt per annos 396. ad hos ſi 40. Dauid addas, & Salomonis quatuor, ſupererunt 40. quorum ait Ioſephus in regimine Samuelem viginti tranſegiſſe, Saulemque totidem. Abulenſis f aſſignat Samueli 22. Sauli 18

e 3. Reg. 6. 1.
f 1. Par. 19. q. 1.

a in c. 20. 18. de ciuit.
b 2. Hiſt. ſacra.

Eupolemus apud Viuem a 21. Saulis. Sulpitius b refellit opinionem de 30. vel 70. Saulis. Omnes conueniunt in tempore, quod Paulus tribuit Sauli, computandos annos Samuelis. Sulpitij verba pauca hæc ſunt: *De ætate imperij eius parum certa comperimus, niſi quod in Actibus Apoſtolorum 40. annos regnaſſe dictus eſt. Quanquam ego arbitror tum à Paulo, cuius illa prædicatio refertur, etiam Samuelis annos ſub regis iſtius ætate numeratos. Plerique tamen, qui de temporibus ſcripſerunt, triginta eum annos regnaſſe annotauerunt, cui opinioni nequaquam accedimus*, &c. Subdit poſt allatam confutationem dictæ ſententiæ, aliam de 70. *Sed vnde*, inquit, *hæc auctoritas fuerit aſſumpta, non reperi.* Tum concludit: *Nos in tanta errorum copia, Chronicorum annotationem ſecuti, quia tamen ex Apoſtolorum Actibus, ſicut ſuperius memorauimus, profeſſam arbitramur, Samuelem, & Saulem quadraginta annos principatum geſſiſſe reperimus.* Hactenus ille. Idem tradunt Euſebius c, Nicephorus Conſtantinopolitanus d, & alij.

c in Chron.
d in Chron.

Quid Canus.
e 11. de locis, c. 5. ad 12.

Singularis eſt Canus e in hac re, dum contendit loqui Apoſtolum de annis 40. Saulis poſt Samuelem, nec huius annos includendos in annis illius, *cuius* inquit *annos Ioſephum numerare 38 ita vt attribuit Samueli ſoli duodecim, & regnante Saule decem & octo. Saulis poſt Samuelis mortem viginti, hoc eſt, quinquaginta ambobus.* Non vult communis opinio, vt iungantur omnes anni Samuelis cum annis Saulis, ſed hi quos, cum Samuel ſupereſſet, Saul regnauit, qui etiam iuxta computum Cani, erunt trigintaocto, hoc eſt, circiter quadraginta.

Quid Ioſephus.
f 6. Ant. in f.

Quod ad Ioſephum f attinet, is in exemplari Græco habet, Saulem viuente Samuele regnaſſe decem & octo annis, poſt mortem eius annis vigintiduobus, qui omnes ſunt quadraginta. Sigiſmundus in ſua verſione detrahit duos: Ruffinus in ſua dicit, quod Saul regnauit, viuo Samuele, decem & octo, eo defuncto, duobus annis.

Quid Arias.
g 1. Reg. 13. 1.

Neſcio quid etiam velit Arias affirmando duos duntaxat fuiſſe Saulis annos: hic autem computari omnes ab initio Samuelis vſque ad Dauidem: dixiſſet ſaltem cum aliis, vt cum Gregorio, & Angelomo, duobus tantum dici in Hiſtoria Regũ g regnaſſe Saulem tropologico ſenſu, quo *& vnius anni fuiſſe, cum cœpit regnare, quia in principio bonus erat, & per annos duos bene vixit.* At ſimpliciter de duobus annis aſſerere, contradicit omni hiſtoriæ, & auctoritati.

Quid Angelomus.
h 18. de Ciuit. c. 20.
i lib. 5. in c. 13. 1. Reg.

Angelomus meminit explicationis de Isboſeth, qui duobus tantum regnauit annis. Sed nec ad textum, nec ad rem noſtram eſt. Auguſtinus h præter alios, regni Saulis annos numerat quadraginta, quem placet intelligamus comprehenſis annis Samuelis. At Gregorius i præciſe negat illos, qui proprie ad Saulem pertinent, eſſe ſolum duos. *Licet enim*, inquit, *multis annis regnauerit, illis ſolis regnare dicitur, in quibus innocens, ac humilis fuiſſe perhibetur.*

Verſus 22.] **Et amoto illo, ſuſcitauit illis Dauid regem: cui teſtimonium perhibens dixit: Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.**

Amotionis & exauctorationis cauſa.

ET *amoto illo, ſuſcitauit illis.*] Nota eſt cauſa amotionis, & exauctorationis, temeraria diuinorum munium vſurpatio, & inobedientia: ita tamen, vt dum viueret, ius regni retineret, atque ab ipſo Dauid iam deſignato rege tanquam rex obſeruaretur, & coleretur. Amotus ergo eſt, vel præciſo vitæ tempore, quod fortaſſe diutius victurus erat, vel translato regno in aliam familiã, tribumque, quod in eius propria, ſi non peccaſſet, manſiſſet.

k in Pſal. 50.
l lib. 4. in c. 8. 1. Reg. c. 4.
m Dan. 2. 21.
n infra 4. 22.
o Eccl. 10. 8.

Quem non terrore concutiat, & modeſtum faciat Saulis ex tanta probitate in tam inſignem improbitatem mutatio; Deique iudicium adeo ſeuere, quem ita benigne elegerat, reprobantis? Non ad permanendum electus eſt Saul Rex à Domino, *Sed ſecundum populi cor durum*, inquit Auguſtinus k, *& malum, datus ad eorum correptionem, non ad vtilitatem. Sed neſcimus plerumque quid petamus, & iratus concedit Deus, quod negat benignus. Electus eſt ille non ſecundum gratiam*, ait Gregorius l, *ſed ſecundum iudicium. Meminerint Reges, quod Deus mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque conſtituit* m: *Dominatur ſuper regnum hominum, & cuicunque voluerit, dat illud* n: &, *Regna de gente in gentem transfert, propter iniuſtitias, & iniurias, & contumelias, & diuerſos dolos* o.

p 1. Reg. 16. 11. & ſeq.
q Pſal. 77. in fin.
r Pſal. 112. 7. & 1. Reg. 2. 8.

Suſcitauit illis Dauid regem.] ἤγειρεν, quoniam ex vili ſtatu elatus eſt p, atque *de poſt fœtantes acceptus* q, *& de ſtercore erectus* r.

Dauid patris nomina.
ſ 2. Reg. 17. 25.
t in c. 1. Matt. in expoſ. nominum.
u Iſa. 11. 1. 10.
x c. 45. 31.
y verſ. 20.

Inueni Dauid filium Ieſſe.] Dauid pater non ſolum Ieſſe, ſed etiam Iſai nominatus reperitur, & Naas, ſi credimus Abulenſi ſ, qui notat t quoque dici ſemper Iſai in Teſtamento vetere, ſemel tantum Ieſſe u, cum hoc modo in nouo dicatur paſſim: videri autem modicam literarum mutationem, ſicut in Teram, & Tare, aliiſque ſimilibus. Attamen extat Ieſſe tum in Eccleſiaſtico x, tum in fine Pſalmi 71. y

Ieſſe non hominis, ſed regionis nomen.
z c. 2. 13.
a Tomo 3. tract. 27. ſub prin.
b Rom. 15. 12.
c c. 2. 13.
d 6. Antiq. 9. & 10.

In libro porro Iudith z non hominis, ſed regionis nomen eſt, nec opinor à Ieſſe patre Dauid, quamuis aliter nonnullis videatur, vt Salmeroni a. Syrus interpres retinet in nouo Teſtamento Iſai, vt hic, & alibi b. Hebraice perpetuo legitur ישי iſchai, necnon Chaldaice: Græce, ἰεσσαί. Latinus interpres variauit, nunc Iſai, nunc Ieſſe. Verum in libro Iudith c, qui non extat in Hebrea lingua, diſcrepat Græca, Latinaque editio, & pro Ieſſe, videtur Græce poni χοίμ. Ioſephus d viri nomen effert Ieſſæum.

e 1. Reg. 20. 27. 30. 31. c. 22. 7. 8. 9. 13. c. 25. 10. lib. 2. 20. 1.
f 3. Reg. 12. 16. 2. Paral. 10. 16.
g 2. Reg. 23. 1. 2. 5.
h 1. Reg. 13. 14. Pſ. 88. 20. 21.

Emphaſis eſt, ac exaggeratio & diuinæ liberalitatis, & propriæ laudis Dauid, quod tam humili ex radice ſit electus Rex, ex qua exiturus erat flos Chriſtus. Saul quidem, & alij opprobrando Dauid filium Iſai ſolebant appellare e, aut etiam nepotes eius f. Videtur vero mihi Scriptura, canens veluti Epithalamium, ac Epicædium Dauid, atque recitare volens cygnæum cantum eius, data opera hæc de illo verba cum dicto epitheto enunciare g, *Hæc autem ſunt verba Dauid nouiſſima: Dixit Dauid filius Iſai: dixit vir, cui conſtitutum eſt de Chriſto Dei Iacob, egregius Pſaltes Iſrael. Spiritus Domini locutus eſt per me*, &c. *Nec tanta eſt domus mea apud Deum, vt pactum æternum iniret mecum firmum in omnibus, atque munitum*, &c. Porro tota hæc ſententia Dei, quem Paulus hic loquentem inducit, petita videtur tum ex libris Regum, tum ex Pſalmis h. *Quæſiuit*, inquit Samuel alloquens iam reprobatum Saul, *Dominus ſibi virum iuxta cor ſuum, & præcepit ei Dominus, vt eſſet Rex ſuper populum ſuum.* In Pſalmo ſic habetur: *Tunc locutus es in viſione Sanctis tuis, & dixiſti: Poſui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea, inueni Dauid ſeruum meum.* Neutrobique legimus appellatum filium Ieſſe, ſicut affirmat Paulus:

fortaſſe ad ſenſum, & ad rem ipſam reſpexit, necnon ad verba illa: *Exaltaui electum de plebe mea*, id eſt, de plebis fæce, de loco humillimo. Epiphanius *a* tradit, exordio naſcentis Eccleſiæ Ieſſæos dictos Chriſtianos à Ieſſe, ex quo Chriſtus ſecundum carnem *b*; & ſuſpicor ego per contemptum id à Iudæis nomen inditum, non quidem propter familiam Dauid, qui magni fiebat, ſed quadam alluſione ad illos, qui, vt dixi, per irriſionem appellabant Dauid filium Iſai.

a *Hær.* 29. Chriſtiani dicti Ieſſæi.
b *Eſa.* 11. 1. *Rom.* 15. 12.

Virum ſecundum cor meum.] Cor hoc loco eſt voluntas, interdum mens, vt alias dictum eſt. Mirum eſt, & merito cum admiratione vſurpatum à Iob *c*, *quod apponit erga hominem Deus cor ſuum*, & immenſo cordi Dei adaptari quodammodo, atque conuenire homuncio valeat, ita vt in eum intelligentiam ſuam defigat Deus, afficiatur erga ipſum, delicias collocet ſuas in illo. Æquum & iuſtum eſt, vt qui ſuum à Deo auertit, cor cum beſtiis, vt Nabuchodonozor *d*, poſitum habere ſinatur. Non poteſt non eſſe cor hominis, etiam Regis, cordi Dei ſubiectum, quoniam *id habet in manu ſua, & quocunque vult inclinat, ſicut diuiſiones aquarum e impetu fluentium*; quamuis, vt ait ille *f*,

———*durus, & vere inſolens,*
Ad recta flecti Regius nolit tumor.

Et ſermo eius poteſtate plenus ſit, nec dicere ei quiſquam poſſit: cur ita facis g? At paucorum eſt cor habere ſecundum cor Dei. *Præſta Deo cor tuum molle, & tractabile*, inquit Irenæus *h*, *& cuſtodi figuram, qua te figurauit artifex, habens in temetipſo humorem, ne indurans amittas veſtigia digitorum.*

c *cap.* 7. 17.
d *Dan.* 5. 21.
e *Prou.* 21. 1.
f *Seneca in Hippol. act.* 2.
g *Eccl.* 8. 4.
h *lib.* 4. *ca.* 76.

Imperator manu gerens mundum pingitur, Deuſque: ſtatuat in Dei manu cor Imperator, vt cum mundo geſtet, regatque illum Deus. Inaugurato Imperatori globus aureus in manum datur his verbis, quæ profert Palatinus Rheni: *Accipe globum ſphæricum, vt omnes nationes Romano Imperio ſubiicias, & Auguſtus glorioſus apellari valeas*: vt de inauguratione Comitis Hollandiæ proditum eſt *i*. Veteres imagines Heracliorum cum globo in manu, & Theodoræ Auguſtæ cum Michaële atque Thecla filiis exhibet in Annalibus Baronius *k*. Primum in antiquis imaginibus Iuſtinianum reperio ſic inſignitum: ſed & ſcio æternitatis ſymbolum habitam ſphæricam figuram, & ad Imperij denotandam firmitatem, expreſſam eſſe *l*. In Bulla aurea Caroli IV. *m* traditur vnum ex Imperialibus inſignibus cum enſe, quem in proceſſione ſolemni, poſtquàm creatus eſt Imperator, defert ante illum Dux Saxoniæ, & ſceptro, quod geſtatur à Marchione Brandeburgenſe, pomum eſſe portatum à comite Palatino.

In auguratio Imperatoris.
i *in Chron.* [illegible]
k *Tom.* 8. *pag.* 219. *& tom.* 10. *pag.* 126. *edit. Romæ.*
l *Pierius li.* 39.
m *cap.* 22.

Qui faciet omnes voluntates meas.] Quæcunque voluero, ſeu res volitas à me, præcepta mea, quam vocant Theologi, voluntatem ſigni: ſic de eodem alibi dicitur, *quod fecerit rectum in oculis Domini* n (id eſt fauentibus, & approbantibus, non ſolum videntibus) *& non declinauerit ab omnibus quæ præceperat ei cunctis diebus vitæ ſuæ, excepto ſermone Vriæ Hethæi* o.

Præcepta Dei, voluntas ſigni dicta.
n 3. *Reg.* 15. 5.
o 2. *Reg.* 11. 2. *& ſeq.*

Hic ſermo, & hoc peccatum Dauid Dulcitium dubitatione pulſauit, quam ex octo quinto proponit loco, ſed vltimo ei Auguſtinus *p* reſpondet: *Quæris*, inquit Doctor, *quare dixerit Dominus*, nimirum præſcius futurorum: *Elegi Dauid ſecundum cor meum, cum talia, tantaque ipſe homo commiſerit.* Summa reſponſionis eſt, præuidiſſe in eo Deum veracem pœnitentiam, humilitatem, pietatem, multa bona opera: vt licet ſecundum cor Dei non eſſet, quod ille peccauit, tamen ſecundum cor Dei fuerit, quod pro peccatis ſuis congrua pœnitentia ſatisfecit. Tum concludit: *Hoc ſolum ergo in illo ſecundum cor Dei non fuit, quod illi Deus non imputauit: hoc itaque ablato, id eſt, non imputato (quod enim reuera non aufertur, Deus imputat) quid remanſit, niſi vnde veriſſime diceretur: Inueni Dauid ſecundum cor meum?* Subdit aliam expoſitionem; vt de Chriſto id prophetice ſit dictum, quod nos modo non curamus: & ipſemet præcedentem fatetur per ſe intentam à Paulo.

Quomodo Dauid ſecundum cor Dei fuiſſe dicatur
p *Tom.* 4.

Quæri adhuc poſſet, quomodo Deus excipiat duntaxat peccatum admiſſum in Vriam. Sed conſule Abulenſem *q*, qui numerationem populi grauius peccatum docet fuiſſe in populo, quam in Dauid, eo quod non debuiſſet populus id permittere: cum autem fieret, Deo dimidium ſiclum ſoluere *r*, vnde punitus eſt, non Dauid: præ alio autem peccato, hoc & alia eiuſdem Dauid leuia haberi.

q 3. *Reg.* 15. *q.* 4. *& libr.* 2. *ca.* 24. *q.* 17. 11. 12.
r *Exod.* 30. 10.

Erant Hæretici, negantes poſſe in hac vita aliquem eſſe vere, atque coram Deo iuſtum, & totam legem implere, quod eſt *facere omnes voluntates Dei, & ambulare in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela* ſ. Ad hoc non requiritur, vt ipſis videtur, nunquam in omni vita vel vnum legis iota tranſgredi, immo neque etiam vllo tempore grauius peccare: ſufficit ſi quis ea faciat, quæ Deus ab illo exigit ſecundum eum ſtatum, in quo conſtitutus eſt (ſicut è contrario dicitur *omnium reus* t, *qui moraliter delinquit in vno*) & pro aliquo tempore nullum habet mortale peccatum. Ille meretur abſolutum nomen iuſti, ait Baſilius *u*, *qui etſi vnum, aut pauca peccata* (immo etiam multa) *commiſit, fecit tamen multas iuſtitias, à peccatis illis liber.*

Hæreticorũ error refellitur.
ſ *Luc.* 1. 6.
t *Iacob.* 2. 10.
u *Hom. de Pœnitentia.*

Idem docent Hieronymus *x*, & Ambroſius *y*, nominatim agentes de Dauid, qui multis bonis vitia compenſauerit; nempe etiam mortalia, quæ eſſe poſſunt in Prędeſtinatis, nec ideo proprie venialia, quia veniam tandem conſequuntur: ſicut neque reproborum peccata omnia merentur nomen mortalium, vt male Caluinus ſenſit. Cuius & illud ineptum eſt, *vocari Dauid virum ſecundum cor Dei in Chriſto capite ſuo, hoc eſt propter externam imputationem.* Peculiare quiddam de Dauid dicitur; hoc autem æque in quemuis fidelium, ne refragante quidem Caluino, conuenire poteſt.

x 2. *cont. Iou.*
y *Apol.* 1. *Dauid. cap.* 6.

Verſus 23.] Huius Deus ex ſemine, ſecundum promiſſionem eduxit Iſrael Saluatorem Ieſum.

HVIVS DEVS *ex ſemine.*] Argumenti, quod Paulum conficere initio dixi, nunc aſſumptum ponitur, quod ex Dauid ſemine DEVS SALVATOREM adduxit Iſraeli, quem etiam tantus vir Ioannes ſuo teſtimonio commendauerit.

Secundum promiſſionem.] Factam ipſimet Dauid *z*, & aliis Prophetis de ipſo *a*. Propterea dixit Gabriel, *dandam ſedem Dauid patris ipſi Chriſto* b: Iudæi ipſi, diſputante cum illis Chriſto, faſſi *ſunt Meſſiam eſſe filium Dauid* c: turba idem credidit *d*: cæci hoc viderunt *e*: Ioannis pater idem cecinit *f*: Chriſtus ipſe de ſeipſo confirmauit, non ſolum in ea quam modo dicebam diſputatione, verumetiam in Apocalypſi *g*: vbi tamen appellat *ſe genus, & radicem Dauid*; quod eſt, genus ac radicem ex Dauid trahere: vel certe indicat

z 2. *Reg.* 7. 12. 14. *Pſal.* 88. 4. 36. *Pſa.* 131. 11. 2. *Reg.* 23. 1. 1. *Par.* 17. 11.
a *Eſa.* 11. 1. *Iere.* 23. 5. *Ezech.* 34. 23. 24. & 37. 24. 25.
b *Luc.* 1. 32.
c *Mat.* 22. 42.
d *Matt.* 12. 23.
e *Mat.* 9. 27.
f *Luc.* 1. 69.
g *c.* 5. 5. & *cap.* 22. 16.

A

ille modus loquendi, quicquid ſucci gratiæ Dauid habuit, ex Chriſto ipſo, qui eius erat Dominus tum ratione Diuinitatis, tum ratione Humanitatis copulatæ cum Diuinitate, traxiſſe, *non enim radix portatur, ſed portat* a.

a Rom. 11. 18.

Hebræi per radicem virgam ipſam intelligunt.

Sed mos eſt Hebræis radicem vocare *virgam ipſam quæ ex radice exiſtit*, vt cum dicit Eſaias b, *quod egredietur virga de radice Ieſſe*, id eſt, de Dauid filio Ieſſe. Sunteque alia non pauca exempla c. Et Paulus d vtens verbis Eſaiæ: *In die illa*, inquit, *radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum Gentes deprecabuntur.* Immo nonnunquam vocatur Chriſtus ipſe nomine Dauid e, vt intelligeremus maxime fuiſſe illi promiſſum, & ex ſemine ipſius eſſe.

b c. 11. 1.
c Eſa. 11. 1. Oſ. 14. 6. 1 Mach. 2. 11.
d Rom. 15. 12.
e Ier. 30. 9. Ez. 34. 23. & c. 37. 24. 25. Oſ. 3. 5.

B

Eduxit.] Ἤγειρε, *ſuſcitauit*, ſicut verſu priore, ſeu *erexit.* Hoc verbum Zacharias Ioannis pater poſuit in Cantico dicens f: *Erexit cornu ſalutis in domo Dauid pueri ſui.* Significat vero deiectum prius populum Hebræum, immo & proſtratam mundi totius ſalutem, quæ erigenda, & exſuſcitanda eſſet.

f Luc. 1. 69.

Iſrael.] Τῷ Ἰσραὴλ, *Iſraeli* in datiuo caſu, *horum eſt adoptio filiorum, & gloria, & Teſtamentum* g, *& legiſlatio, & obſequium, & Patres, & Chriſtus*, qui non eſt miſſus primario, ac principaliter, ac dum nobiſcum agebat mortalis, *niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael* h.

g Rom. 9. 4. 5.
h Matt. 15. 24.

C

Saluator, vox eſt Euangelica, & lætiſſima.

Saluatorem.] Euangelica vox iſta, & lætiſſima, ſæpe à Prophetis de Chriſto futuro vaticinantibus celebrata i; & ab Angelis nato illo annunciata k; & à Samaritanis credita, atque prædicata l; & Petro Iudæis propoſita, cum diceret, vt pridem vidimus, & vim vocis Latinæ expendimus m, *hunc principem, & Saluatorem Deus exaltauit dextera ſua.*

i Eſa. 12. 2. 3. c. 19. 20. c. 26. 1. c. 45. 8. 15. c. 51. 5. c. 62. 1. 11. c. 63. 8. Ier. 14. 8. Mich. 7. 7. Zach. 9. 9.
k Luc. 2. 11.
l Ioan. 4. 42.
m Act. 5. 31.

Saluator mitti vel dari à Deo quid in veteri Teſtamento.

Dicebatur in veteri Teſtamento *mitti, vel dari Saluator à Deo*, cum aliquem excitabat, vel prouidum annonæ curatorem, vt Ioſeph n, vel hoſtium debellatorem, vt Othoniel iudicem o, & Aiod p, & neſcio quem ſiue Angelum, ſiue Principem tempore Ioachaz regis Iſrael q, de quo Saluatore Abulenſis r. Idem fuit nunc à Paulo vocari Ieſum Saluatorem, atque Meſſiam, quoniam ea vigebat opinio apud non Iudæos tantum, ſed Samaritanos quoque, qui hoc nomine Chriſtum, in quem credebant, appellarunt ſ, vt obſeruat Ammonius t, fore, vt Meſſias eſſet etiam Saluator, fauentque Prophetæ citati ſic de illo, vt iam dixi, loquentes. Eandem vim habent nomina Saluatoris u, & Redemptoris x, quæ de eodem Meſſia dicuntur, & exprimunt ſignificationem nominis Ieſu, quod Habacuc y diſtincte poſuit. Craſſi ac infelices Iudæi Saluatorem Meſſiam fatentur corporum, ſed non animorum.

D

n Gen. 41. 45.
o Iud. 3. 9.
p ibid. 15.
q 4. Reg. 13. 5.
r ibid. q. 3.
ſ Ioan. 4. 42.
t ibid. in catena Græca.
u Gen. 49. 18. Pſa. 97. 1. 2.
x Iob 19. 25.
y c. 3.

E

Verſus 24.] Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius Baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſrael.

D. Ioannis epitheta.

P*rædicante Ioanne.*] Προκηρύξαντος. Cum vt præco præceſſiſſet, & prædicaſſet. Præco fuit Ioannes, *Angelus* z, *nuncius, miſſus* a, *Apoſtolus*, aurora, lucifer, iris, *lucerna* b, *pronubus, & amicus* c, *præcurſor, ſeu prodromus* d, *vox* e, *teſtis* f, *Propheta Chriſti* g, limes legis ac Prophetarum ſilentium h, (vt iam fruſtra ſperet Iudæus Meſſiam, cum poſt Ioannem nullum aſſignet Prophetam Mediator vtriuſque Teſtamenti) ſiue legis, & gratiæ fibula.

z Matt. 11. 10. Malac. 3. 1.
a Ioan. 1. 6.
b Ioan. 5. 35.
c Ioan. 3. 29.
d Luc. 1. 17. 76.
e Ioan. 1. 23.
f Ioan. 1. 7. 15.
g Matt. 11. 9.
h ibid. 13.

Ante faciem aduentus eius.] Ante aduentum eius, quod Pater ipſimet dixit i *Præibis ante faciem Domini*; & eſt Hebraiſmus ſatis frequens k. Quocirca vanum laborem ſuſcipiunt, qui quod apud Malachiam legitur l: *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam*, quoniam Euangeliſtæ m recitant in ſecunda perſona: *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te*, vt apparentem diſcordiam concilient, eo recurrunt n, vt eandem aſſerant vocem Patris & Filij, atque ita apud Euangeliſtas & Prophetam loqui eundem Patrem Filio de Ioanne: ſenſum vero eſſe, quod *Ioannes præparabit viam ante faciem meam*, quia Pater ad nos venit in Chriſto; quod *ante faciem tuam*, quoniam Filius eſt facies Patris. Non quæro, an Filius dicatur facies Patris. Certe Malachiam Euangeliſtæ non ſic intellexerunt, pro eo enim quod ille dixit: *Præparabit ante faciem meam*, mutata ſolum perſona dixerunt, *ante te.*

i Luc. 1. 76.
k Pſ. 147. 17. Thren. 1. 6. Habac. 3. 5.
l Malac. 3. 1.
m Matt. 11. 10. Marc. 1. 2. Luc. 7. 27.
n Lanſen. in Concord. c. 13.

Eadem opera modo vni, modo alteri perſonæ tribuuntur.

Melius concordat Ribera o, docens eadem opera modo vni, modo alteri perſonæ Trinitatis tribui: atque ita Ioannis miſſionem, à Propheta quidem Filio, ab Euangeliſtis autem Patri. Hebræi dicunt לפני *liphne, ante faciem*, id eſt, *ante*, vel *coram*: quod Græce hic, & alibi dicitur πρὸ προσώπου, & aliter, κατὰ πρόσωπον, phraſi profanis etiam ſcriptoribus vſitata. Ioannes igitur ante faciem aduentus Chriſti, ſeu ante illum miſſus eſt, atque prædicauit, quia illum proxime præceſſit veluti honoratiſſimus ſeruus, & hoc pacto non Propheta, hoc eſt, non aliorum more, de longe poſt venturo Chriſto vaticinans, ſed digito præſentem demonſtrans *pluſquam Propheta* cenſetur p.

o in c. 3. Malachiæ, n. 3. & ſeq.
p Matt. 11. 9.

Baptiſmus pœnitentiæ quis.

Baptiſmum pœnitentiæ.] Idem nomen Ioannis Baptiſmo tribuit hac eadem hiſtoria iterum Paulus q, & Euangeliſtæ r, & Ioannes ipſe ſ, qui ait: *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam.* Nuſquam Chriſti Baptiſmus vocatur Baptiſmus pœnitentiæ: videlicet Baptiſmus Ioannis conferebatur non iam acta pœnitentia, ſed vt ageretur: Baptiſmus Chriſti anticipatam pœnitentiam requirebat, vt vidimus capite primo t, non dabatur, vt fieret: hic exigebat ante fidem de Chriſto, & in Chriſtũ, qui iam veniſſet: ille inſtruebat, vt crederent in venturum, vel præſentem. Poſſumus & vim facere in eo, quod non aliquando dicatur Baptiſmus Ioannis remiſſionis peccatorum u, ſed pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, licet in Niceno Symbolo *confiteamur vnum Baptiſma* (profecto Chriſti) *in remiſſionem peccatorum*, quoniam non per Baptiſmum Ioannis, ſed per priorem, ſi fuerat, aut per ſubſequentem pœnitentiam peccata remittebantur. Vnde quando dicimus loquentes de Ioannis Baptiſmo, eſſe Baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, hæc vltima verba connectimus non cum Baptiſmo, quaſi vi propria haberet iſtum effectum, ſed cum pœnitentia: hæc enim erat in remiſſionem peccatorum; ad eam vero pœnitentiam præparabat ille Baptiſmus, quem Ioannes conferebat, annunciando pœnitentiam, quæ peccata remitteret, interueniente fide Chriſti, *qui vt manifeſtaretur in Iſrael, propterea ſe Ioannes dicebat* x *veniſſe baptizantem in aqua*, ſigno nempe iſto communi externo multitudinem conuocans ad audiendum tale teſtimonium, & diſponendum ad fidem Chriſti, necnon ad

q c. 19. 4.
r Marc. 1. 4. Luc. 3. 3.
ſ Matt. 3. 11.
t verſ. 22.
u vt ſunt Malac. Matt. 3. verſu 11.
x v. 31.

remiſſio-

A remiſſionem peccatorum per pœnitentiam cum illa fide, & ad recipiendum poſtea eiuſdem Chriſti Baptiſmum non in aqua duntaxat futurum, ſed in Spiritu quoque ſancto *a*.

a Ioan. 1. 33.

Verſus 25.] Cum impleret autem Ioannes curſum ſuum, dicebat: Quem me arbitramini eſſe, non ſum ego, ſed ecce venit poſt me, cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere.

C*Vm impleret autem Ioannes curſum ſuum.*] Syrus, *miniſterium*, τὸν δρόμον. Proſper *b* paulo aliter B præſentem citat locum; *Cum impleretur curſus, Ioannes dicebat: Quem me ſuſpicamini eſſe, non ſum ego: ſed ecce, venit poſt me, de cuius pedibus non ſum dignus ſoluere corrigiam calceamentorum eius.* Verum fallitur memoria, cum Petro tribuit, quod eſt à Paulo dictum. Gloſſa interlinearis, & Hugo, *Præcurſoris officium.* Carthuſianus: *Cum tenderet ad finem vitæ, & prædicationis.* Placent ſimul hæ omnes expoſitiones, quæ etiam coincidunt, niſi quod non arbitror de fine vitæ ſermonem eſſe, ſed verbum implendi poni pro verbo exequendi. In eodem ſenſu ipſemet Paulus *c* vſurpauit *conſummationem curſus ſui*, interpretans eſſe *miniſterium verbi, quod acceperat à Domino Ieſu, teſtificari Euangelium gratiæ Dei*: quod quia fecit longis per orbem peregrinationibus, C potuit & hoc modo dici decurriſſe. Sed generalius de Sanctorum in bonis profectu curſus dicitur, quia cum feſtinatione, *viam currunt mandatorum Dei* d: *ſic currunt, vt comprehendant* e: *feſtinant ingredi in requiem* f.

b 2. de præd. grat. c. 23.

c 2. Tim. 4. 7. Act. 20. 24.

d Pſal. 118. 32. e 1. Cor. 9. 24. f Heb. 4. 11.

Currere quid ſignificet.

Alioqui currere denotat interdum conuerſari ſimpliciter, & abſolute: vt, *Sine iniquitate cucurri, & direxi* g: quodcumque munus obire, vel conari, vt, *Non eſt volentis, neque currentis* h: progredi, ac proficere in aliqua re, ſine impedimento, vt, *velociter currit ſermo eius* i: quomodo Apoſtolus optat, *vt ſermo Dei currat, & multiplicetur* k. Ioannes Præcurſoris nomen meruit, ſiue προδρόμου, quod Latinitate donauit Cicero *l*; D nunquam enim dum ſtrenue viam Chriſto præpararet, illi ſubſiſtere nunquam diuertere, nullum vacauit cum ſeculo ſermonem habere, inquit Rupertus *m*, non domum, non agrum poſſidere, non affines agnoſcere, ſed vrgente ſermone Domini nudus, & expeditus currere habebat ante faciem Chriſti.

g Pſal. 58. 5. h Rom. 9. 16.

i Pſal. 147. 15. k 2. Theſſ. 3. 1.

l ad Atticum lib. 1. ep. 11. & b epiſt. 6.

m in c. 1. Ioan.

Tales Chriſtus Apoſtolos curſores eſſe volebat, & Apoſtolicos prædicatores, *ſine ſacculo, pera, baculo, calceamentis* n, *neminem ſalutantes per viam* o, denique, vt Eſaias *p* eos nominat, *Angelos veloces, nubes volantes.*

n Matt. 10. 9. Luc. 10. 3. Mar. 6. 8. 9. o Luc. 10. 4. p Eſa. 18. 2.

Quem me arbitramini eſſe, non ſum ego.] Græcus & Syrus legunt cum interrogatione: *Quem me arbitramini eſſe? non ſum ego*, Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγώ. E Agnouit id etiam Gloſſa interlinearis, & Hugo, vt mittam Eraſmum, qui ita vertit: *Quid? me putatis eſſe Chriſtum?* eodem modo Vatablus, & alij. Si barytonum τὶς in caſibus obliquis principio orationis poneretur, ſenſus eſſet, iuxta vnam ex acceptionibus eius, *aliquem*, id eſt, *magnum & inſignem me arbitramini eſſe, non ſum ego.* Non variat quidem ſententiam, vtcumque legamus, tamen interrogationem malim remoueri, quia non Ioannes interrogabat, ſed reſpondebat interrogatus. Fidelis prodromus Ioannes, ac verus amicus *q*, qui Domini, ac Sponſi *r* vltro delatum honorem conſtanter abnuit *ſ*, & ea etiam omnia ne-A gauit de ſe, quæ citra mendacium potuit, ex quibus demi tantillum de Chriſti honore videri quoquo modo poſſet. Eximia ſanctitas vltra ſingularem natiuitatis modum omnibus paſſim notum, & Baptiſmum, quem aliquem futurum Prophetæ prædixerant *t*, tantam de Ioanne opinionem peperit, vt haberetur Chriſtus *u*. Sed Chriſti diuinitatem inſigniter confirmauit, vt ſuper omnes omnium opinione ſanctiſſimus, Chriſtum ſe longiſſimo interuallo ſuperiorem, & fortiorem fateretur, aſſeueraret, inculcaret, omni ratione perſuaderet, indignum etiam dicens, non ſolum, qui ad ſe venientem baptizaret *x*, ſed qui corrigiam calceamenti eius ſolueret, & id poſt ipſum B portaret *y*. Facit hoc argumentum Auguſtinus *z*, ac prior fecit Chriſtus ipſe, quamuis non adeo diſerte, & clare ſimul interrogari cœpit Ioannes: *Tu quis es* a? Ad caput interrogationis reſpondit ſine ambagibus: *Non ſum ego Chriſtus* b. Idem aliis verbis iterumque iterum palam, incunctanter, diſerte negans. Quanquam veriſimile eſt, & modeſtiæ Ioannis conſentaneum, priuſquam à talibus viris interrogaretur, non reſpondiſſe de Chriſto. Et hoc ſentit Cyrillus *c*, & Hieronymus *d*, illud autem Chryſoſtomus *e*. Bis puto cum Ambroſio, & Beda in Lucam, quos ſequuntur ex recentioribus Toletus, & Maldonatus, reſponſum hoc editum à Ioanne, ſemel an-C te Baptiſmum ad intimas populi cogitationes, & ſuſpiciones *f*, quas prophetico ſpiritu cognoſcebat: iterum ad legatos Sacerdotes, & Leuitas, qui iidem erant Phariſæi, poſt Baptiſmum ab ipſo factum *g*, tum cum crebreſcente fama, quam ex deſerto, & Iordanis ora populus Ieruſalem aduexerat, & Chriſto ipſo baptizato, & pro vero Meſſia demonſtrato à Ioanne, primores Iudæorum rem tantam ex eodemmet Ioanne vellent cognoſcere. Fauet hæc opinio lectioni illi cum interrogatione; ſic enim Ioannes apte interrogaſſet, quod ſecum cum animis ſuis interrogare, & diſquirere populum intelligebat more prophetico, & ipſius Chriſti *h*.

q Ioan. 3. 29. r ibid. ſ Ioan. 1. 20. & ſeq.

Ioãnes quomodo pro Chriſto habitus.

t Ezec. 36. 25. u Luc. 3. 15.

x Matt. 3. 14.

y ibidem 11. z Serm. 4. de Ioan. Bapt. & præf. 2. in Pſal. 29.

a Ioan. 1. 19. b ibidem 21.

c lib. 2. in Ioan. c. 7. d in c. 40 Eſa. e in c. 1. Ioan.

f Luc. 3. 15. Matt. 3. 11. Marc. 1. 8.

g Ioã. 1. 29. 30.

h Matt. 9. 4. Luc. vlt. 38. Ioan. 11. 19.

D Caueat Concionator, & Prælatus, quod opportune admonent Origenes *i*, & Gregorius *k*, ne quid ſibi arrogent, nec etiam oblatum honorem admittebant, qui debetur Chriſto, ac Deo. *Parco autem*, ait Paulus *l* (veras etiam laudes ſuas præteriens) *ne quis me exiſtimet ſupra id, quod videt in me, aut aliquid ex me audit.*

i in Luc. c. 3. k 3. par. Paſt. c. 6.

l 2. Cor. 12. 6.

Sed ecce veniet poſt me.] Vt poſt præcurſorem Dominus. Apud Ioannem *m* dicit Ioannes: *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat. Venturus poſt me*, quantum ad manifeſtationem doctrinæ, & miraculorum: iam enim erat in mundo. *Ante me factus eſt*, vel ſecundum diuinitatem genitus ab æterno, generatione enim temporali prior E erat Ioannes, idque valere poteſt τὸ γέγονεν, vel potius mihi prælatus. *Quia prior me erat*, præſtantia, dignitateque naturæ, aut æterna generatione: ideo enim præceſſi tanquam viæ ſtrator, & prodromus, & miniſter.

m c. 1. 15. 27.

Recte in illa ſententia eſt ἔμπροσθέν μου γέγονεν, & non πρό: hæc enim particula prioritatem temporis ſignificat, illa non item, ordinarie loquendo, præſertim in Scriptura; ſed ordinem in diſpoſitione, & collocatione aliquorum.

Cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere.] De calceamentis lege caput duodecimum *n*. Lyranus *o*, qui vellet ea non geſtaſſe Chriſtum, ait *hanc eſſe vulgarem loquutionẽ, quæ ad inanimata quoque appli-*

n verſ. 9 o & hoc loco & c. 3. Matt.

cetur;

cetur; ſicut de vino, inquit, *multum debili; comparando ipſum ad vinum optimum, dicitur, quod non eſt dignum illud diſcalceare: ſignificando, quod nullum eſt momenti, reſpectu illius.* Atque ita ſignificare voluiſſe Ioannem, indignum ſe eſſe, qui minimum officium Chriſto impenderet, & quod hic ipſum improportionabiliter excederet. Paulo melius illi *a*, qui prouerbialem orationem eſſe dicentes, originem inde arceſcunt, quod Hebræi ſacratiorem locum ingreſſuri calceos ponerent, vt nunc Turcæ, & Mauri faciunt, olimque Moſes *b*, & Ioſue *c*, qui vero erant illuſtriores, apud puerum illos ponebant. Credo, quod in Ioannem Cyrillus *d*, Chryſoſtomus *e*, Græcique alij ſenſerunt, ex triuio, & communi loquendi vſu formulam iſtam ſumptam, quæ propterea indicat receptum conſuetudine tunc fuiſſe, calceos geſtare corrigiis aſtrictos. Quam ſeruaſſe conſuetudinem Chriſtum par eſt credere, cum, vt Scriptura indicat, & affirmant Patres, in victu, veſtituque communis, non ſingularis eſſet. Verum de hac re eo, quem dixi, loco plura, & quo ſenſu viſus ſit Chriſtus calceamentorum vſum Apoſtolis negare *f*. Hanc tam demiſſam Ioannis orationem ſemel, iterumque, ac fortaſſe ſæpius replicatam, omnes Euangeliſtæ *g* dignam literis cenſuerunt, & Paulus in præſentia libenter commemorauit.

a Maldonatus in c.3. Matt.
b Exod. 3.5.
c c.5.1.
d cap.1.
e ibid.
f Matt.10.10. Luc.10.4.
g Matt. 3.11. Mar.1.7. Luc. 3.16. Ioā.1.27.

Non ſum dignus.] Ἄξιος. Ex Euangeliſtis Ioannes tantum id nomen poſuit. Alij, ſeu Interpretes eorum, & Lucas, *ἱκανὸς*, *idoneus*. Atque propterea Cyprianus *h* dum Ioannem citat, legit, *dignus*; dum Matthæum *i*, *idoneus*. Paruum, aut nullum diſcrimen. *Eſt autem humilis quidem, ſed vera confeſſio*, inquit Cyrillus *k*: *quis enim hominum dignus eſſe potuit, ſi dignitatem omnimodam, & abſolutam conſideres, vnigenitum Dei Filium omnium creatorem digito ſignare, & præcurſorem eius fieri? Veruntamen conſiderando*, inquit Carthuſianus, *Ioannis obſequium, vt ex charitate, & actuali motione Spiritus ſancti procedens, meritorium fuit vitæ æternæ, etiam de condigno, & quantum ad id dignus fuit Dominum Ieſum baptizare.* Adiicit de Sacerdote: *Immo ſic deuotus Sacerdos dignus eſt corpus eius, & ſanguinem conſecrare, tractare, & ſumere, ad quod nemo condignus eſt, ſi ad Chriſti dignitatem habeatur duntaxat reſpectus.*

h 2. cont. Iud. c.16.
i 1. cont. Iud. c. 22.
k in c. 1. Ioan.

Redit nunc in memoriam id, quod communicaturi dicimus, *Domine, non ſum dignus*, &c. Origenem *l* hortari vt faciamus: *humiliando noſmetipſos, atque Centurionem m imitando, tum in humilitate, tum etiam in fide.* Quanquam ille ita loquebatur, nolens domo excipere, cuius aduentus non ſpiritualis ſalutis cauſa expectabatur: nos dum excipere volumus, eadem verba vſurpamus, vt melius ad recipiendum diſponamur cum præſentia Chriſti reali ſalutem animarum noſtrarum. Itaque dignitatem rei habere non poſſumus, præparationis, quam hoſpes tantus præcipit, atque exigit, & poſſumus, & debemus: ne quod ſeuere Apoſtolus *n* monet, *manducando, & bibendo indigne*: ac etiam non digne ſecunda iſta dignitate, *iudicium nobis manducemus, & bibamus, non diiudicantes corpus Domini.*

l hom.6. in Diuerſos.
m Matt. 8.8.
n 1.Cor.11.29.

Verſus 26.] Viri fratres, filij generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum ſalutis huius miſſum eſt.

V*Iri fratres, filij generis Abraham.*] Beneuole, & blande agit: nihil enim dulcius fraterno A nomine, nihil Iudæis gratius, & glorioſius Abrahæ patris voce, nihil laudabilius timore, cultuque Dei. Quamuis, vt dixi verſu 16. probabile eſt, vltimis verbis deſignari proſelytos, alioſve Gentiles, qui pietatis ſtudio veniebant ad Synagogas.

Vobis verbum ſalutis huius miſſum eſt.] Syrus, *Vobis ille miſſus eſt, verbum vitæ.* Hoc eſt, Dei Filius Chriſtus per Incarnationem veniens, maxime *propter oues domus Iſrael o*. Aut verbum prædicationis, quod, dum viueret Chriſtus, vetuit aliis, quam iſtis communicari *p*: poſt Reſurrectionem vero, his ante omnes *q*. Qua de re iterum poſtea *r*. Si de Verbo æterno locus hic intelligitur, reſpondet Anaſtaſius *ſ* Arrianis, ſicut apud eundem Apo- B ſtolum non alter Chriſtus diem alterius Chriſti expectantes confirmat, ita quoque Verbum carnem factum à Patre miſſum, vt cum iam homo eſſet, ipſe per ſeipſum (adde & per alios) euangelizaret. Petrus eodem modo prius dixit *t*: *Verbum miſit Deus filiis Iſrael.*

o Matt.15.24.
p Matt. 10.5.
q Act.1.8. Luc. vlt. 48.
r verſ.46.
ſ orat. de diſſid., Deus ex Deo.
t Act. 10.36.

Verſus 27.] Qui enim habitabant Ieruſalem, & Principes eius hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne Sabbatum leguntur, iudicantes impleuerunt.

C

E*T Principes eius hunc ignorantes, & voces Prophetarum.*] De ignorantia Iudæorum, etiam Principum, ob quam Petrus quoque illos excuſauit, lege caput tertium *u*. Syrus non agnoſcit ignorantiam, ſed malitiam in ipſis: vertit enim hanc Græcam ſententiam, *Τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν Προφητῶν*, לא ארגשו בה אף לא בכתבא דנביא *lo argeſchu bach aph, lo bacthabe denabia*, id eſt, *Non conſenſerunt ei, nec Scripturis Prophetarum.*

u verſ. 17.

Communis Interpretum conſenſus eſt, eleuari hic peccatum ob ignorantiam, non exaggerari propter inobedientiam, ſeu obſtinationem. Etſi non ignorem, ignorandi verbum, ſicut & neſciendi, valere idem, quod improbare, & refutare: D ſcio tamen, etiam primariam, ac præcipuam illius, & Græci *τὸ ἀγνοεῖν*, eſſe, quam editio noſtra poſuit, & quæ, niſi aliud exigat orationis contextus, præferenda eſt: vnde *ἀγνόημα*, peccatum per ignorantiam, ſiue per imprudentiam commiſſum.

Voces.] Notiſſimum eſt, dici voces Prophetarum, ſcripta vocibus expreſſa per lectionem, quæ mox ſubiicitur, vel quæ exprimi poſſint. Sed nec inſolés eſt vocis generali nomine, omnem, quem animal profert ſonum, articulatum hominis intelligi, atque non literas tantum, & ſyllabas, & dictiones, ſed & integram orationem: quemadmodum de hac verbum dicitur, & de integris epiſtolis nomen literarum, apicum, ſyllabarum, E præſertim apud antiquiores Eccleſiaſticos ſcriptores.

Vox ſcripta ſignificat.

Prophetarum.] Prophetas omnes Chriſtum ſonare, & loqui, dixit quoque Petrus *x*. Lege quæ ibi notata ſunt. Ambroſius *y*, quod Latinus interpres apud Eſaiam *z* reddidit, *Ecce teſtem populis dedi eum*: legens cum LXX. *Teſtimonium*, ait eſſe finem omnium teſtimoniorum, ideoque ita vocari.

x c.3. verſ.18. & c.10.43.
y Sermo 5. in Pſal. 118.
z c.55.4.

Si Iudæi tam crebra Prophetarum, legiſque lectione tam parum promouerunt, quia germanam interpretationem, ac intelligentiam ipſius non aſſequebantur, quamlibet iactarent, *ſe in danda Chriſto morte lege agere a*; nonne fruſtra iactant

Non prodeſt multis Scripturas legere, niſi eam legitimum interpretem ſequantur.
a Ioan.19.7.

iactant etiam hæretici quotidianam illam ſuam lectitationem Scripturæ, neglecta orthodoxa, hoc eſt, à Patribus tradita, & Eccleſiæ, atque Pontificis, cuius illa eſt, iudicio approbata Scripturæ eiuſdem interpretatione? Nam quamuis (vt Caluinus ipſe hoc loco ſuummet iugulum ſuo gladio petens, obſeruat) *Dominus nobis per Scripturam illuceat, non omnibus tamen ſunt oculi.* De obſcuritate difficultateque Scripturarum, & legitimo illuſtratore, interprete, iudice, egimus proprio tractatu *a*, & aliquid attigimus capite octauo *b*.

a 2. 1. diſput. de Scripturis. & in proleg. ad Eſaiam.
b verſ. 31.

Quæ per omne Sabbatum leguntur.] De ſolemni hac lectione in Sabbatis, diximus alibi ſuperius *c*. Prophetæ legebantur, nec tamen ſoli. De Moyſe mentio eſt inferius *d*, etiam lectum eſſe per omne Sabbatum. De lege, & Prophetis, hoc ipſo capite ſuperius *e*; vt neceſſe ſit, aut nomine Prophetarum Moſem quoque comprehenſum, legemque, ac Pentateuchum, cuius auctor fuit, aut vna cum Prophetis, aliquid etiam recitatum ex Moſe, & lege.

c verſ. 15.
d c. 15. 21.
e verſ. 15.

Iudicantes impleuerunt.] אלא דנוהי ושלמו בלחון דכתיבן *ella danuhi veſchalemu chulehen dacchethiban*, id eſt, *Sed condemnarunt eum, & impleuerunt quæcunq; ſcripta ſunt*, inquit Syrus. Petrus dixerat *f*, quod *quæ Deus pronunciauit per os omnium Prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic impleuit.*

f c. 3. 18.

Quod impleuit Deus, fecit, quia verax eſt, & pro bonitate, & ſapientia ſua vtitur aliena malitia. Quod Iudæi impleuerunt, fecerunt, quia ignorantes, & iniqui, diuini tamen prouidentiæ ſeruientes, vt maximè & neſcirent, & nollent.

Deus facit, & homines faciunt, ſed diuerſo modo.

Iudicandi verbum ſignificat hoc loco, ſicut & alibi *g*, condemnare, aut etiam punire, quemadmodum κρίνειν, idem quod κατακρίνειν. Eademque ratio eſt de nominibus iudicij, & κρίσεως, vel κρίματος. Condemnarunt, & puniuerunt per Pilatum, vt ſubditur.

g Matth. 12. 41. 42. cap. 19. 28. 1. Corint. 6. 2. 3. Ioan. 3. 17. c. 12. 47. 48. 1. Cor. 11. 32.

Verſus 28.] Et nullam cauſam mortis inuenientes in eo, petierunt à Pilato, vt interficerent eum.

ET *nullam cauſam mortis inuenientes.*] Hiſtoria Paſſionis Chriſti continet multas cauſas cognitæ, probatæque innocentiæ ipſius. Et Petrus quadam concione *h* obiecit Iudæis, negaſſe, *ac tradidiſſe Pilato Chriſtum, cum is iudicaret dimittendum, atq; abſoluendum.*

h c. 3. 13.

Petierunt à Pilato, vt interficerent eum.] Non eis licebat interficere quenquam, viuentibus ſub Romanorum iugo, vt pridem dictum eſt. Petierunt autem, vt interficerent: hoc eſt, vt ipſis iure, vt ſibi quidem videbatur, agentibus, interficeretur: quod etſi re ipſa exequuti ſint Gentiles, quibus ſe Chriſtus tradendum prædixerat *, tamen ipſi rectè dicuntur interfeciſſe, atque ita etiam loquutus eſt Petrus *i*.

** Mat. 20. 19.*
i Act. 3. 15.

Verſus 29.] Cumque conſummaſſent omnia, quæ de eo ſcripta erant, deponentes eum de ligno, poſuerunt eum in monumento.

IDeo Chriſtus in cruce dixit *k*: *Conſummatum eſt*, poſtquam, *vt conſummaretur Scriptura, ſitienti amarus potus oblatus eſſet, tuncq; inclinato capite tradidit ſpiritum.*

k Ioan. 19. 30.

Deponentes eum de ligno.] Non crucifixores Gentiles, neque crucifixionis auctores Iudæi, ſed pij Diſcipuli, qui etiam poſuerunt in monumento. Ipſemet Ioſeph Arimathæus innuitur vtrumque officium præſtitiſſe in Euangelio Marci *l*. Affirmatque Auguſtinus *m*, non tamen ſine aliorum auxilio, vt Nicodemi, quem Nazianzenus, aut qui eſt author tragœdiæ de Chriſto patiente, ſcala conſcenſa, clauos refixiſſe aſſerit, quod idem feciſſe Ioſephum Nonnus *n* ait, impoſito humeris ſacro onere.

l cap. 15. 46.
m lib. de Paſſo. c. 17.
n carm. in Ioan. 19.

Lignum pro cruce poni aliàs *o* monui. Sepulturam quoque ſuſpendiarijs, ſeu cruciarijs Romano iure negatam, ita vt & viui, & mortui in patibulo, cruceve relinquerentur præda coruis, alijſque alitibus carniuoris *p*; cum Hebræi eodem iuberentur die ſepelire *q*: quod & Ioſue fecit *r*, non autem Gabaonitæ *ſ*: quippe non de filijs Iſrael, ſed reliquiæ Amorrhæorum. Niſi placet, non ſine Dei oraculo conſulto, id etiam à Dauide, qui prohibere poterat, permiſſum; quia ſeptem filiorum Saul ſupplicium piaculum offenſi Dei erat, & magnæ illius famis, ac ſiccitatis triennalis expiatio, & procuratio.

o c. 5. 30. c. 10. 39.
p Act. 8. 2.
q Deut. 21. 23.
r Ioſ. 8. 29. & c. 10. 26. 27.
ſ 2. Reg. 21. 10.

Acutam rationem Andreas Maſius *t* excogitauit, cur lex ſupplicio crucis affectos ſepeliri voluerit, quoniam ex diutino in cruce ſpectaculo facilè deduci quis in extinctæ animæ opinionem poſſe videretur, minuſque rectè de futura olim corporum reſurrectione cogitare: propterea omnibus naturaliter hominibus ſepulturam cordi, curæque fuiſſe, quaſi notionem immortalitatis quandam, atque reſurrectionis haberet impreſſam. Ea item de cauſa videri terram pollui, vt lex loquitur *u*, ſi diutius cadauer affixum cruci maneat, hoc eſt, homines praua illa, impiaque opinione ceu beſtiarum, eſſe humana corpora.

Cur ſepeliri cruci affixos Deus iuſſerit.

t in c. 8. Ioſue.
u Deuteron. 21. 23.

A Pilato factam Chriſti ſepeliendi poteſtatem, tradunt Euangeliſtæ: non enim eorum, in quos animaduerteretur, corpora aliter ſepelire licuiſſe, Vlpianus *x* tradit, quam ſi fuiſſet petitum, ac permiſſum. Sed hac de re fuſius capite octauo *y*.

x ff. de cadauer. punit. L. corpora.
y verſ. 2.

Poſuerunt eum in monumento.] Deſcribunt Euangelia, cuiuſmodi id fuerit.

Tradunt vero Thalmudici *z*, & ex Rabbinis Iacob *a*, cum Moſe Ægyptio, vetitum inferri damnatorum cadauera, quos βιαιοθανάτους Græci vocant, in ſepulcra cæteris communia, ſed ſeorſim in priuata: & vel in eiſdem, vel haud inde procul ſepeliri debuiſſe inſtrumenta, quibus mors illata eſſet, cruces, v. g. clauos, enſes, lapides, pro mortis genere. Videbitur alicui contra eam traditionem eſſe, quod monumentum, in quo poſitus eſt Chriſtus à Ioſepho, Ioſephi ipſius fuiſſe dicitur, & nouum, in quo quiſquam nondum poſitus fuerat. Sed quid vetat, ſi traditioni fauere velimus, dici nouum reſpondere, & Ioſephi, quia futuris Magiſtri exequijs, non ſibi ipſi illud excidi curauerat, & parari? Nam tantum virum paterno ſepulcro caruiſſe, cenſere minus probabile eſt. Vel dicendum, qui rem permiſerat difficiliorem, Pilatum, vt ſepultura Chriſto crucifixo daretur, magis facilem permiſiſſe, de modo, & ratione ſepulcri. Denique priuilegio nil opus erat, ſi tam ſibi deſignatum, propriumque ſepulcrum, ac ſuis etiam fortaſſe, tanquam luculentius, & commodius accommodari Ioſeph voluit vnius Chriſti ſepulturæ.

z in Compend. Thalmud. quod dicitur Al phaſi.
a in Turim Iore Degha, cap. 362.

Quomodo Chriſtus in monumento nouo ſepultus ſit.

Cum fuerit nouum monumentum, non quiuit

Chriſti reſurrectio nulli calumniæ patere poteſt.

calumniator Iudæus, alium, qui ibi eſſet ſepultus, reſurrexiſſe, obijcere *a*, quia erat exciſum in rupe. Non ergo Diſcipuli ſuffoſſis lapidibus Magiſtrum furati ſunt *b*. Aduolutum etiam ſaxum magnum ad oſtium monumenti, docet non euaſiſſe Chriſtum remoto lapide, cum nondum mortuus eſſet, aut ex eo illum Diſcipulos, cum aperuiſſent, extraxiſſe *c*; præſertim cum, vt Nicephorus ex antiqua refert traditione, ſingulari quodam, & ignoto artificio ſepulcrum obſeratum, & obſeruatum eſſet. Vt nihil de militari dicam cuſtodia. Denique alienum ſepulcrum denotat Chriſtum victorem mortis, ac inter mortuos liberum *d*, & non pro ſe, ſed pro nobis mortuum, breuique ſuſcitandum *e*. Celebris eſt, ac perhonorifica ſepulcri Chriſti peregrinatio, de quo Eſaias vaticinans dixit *f*: *Erit ſepulcrum eius glorioſum.*

a Theophi. & Euthym. & Beda in Matt. Hieron. Cyrill. Chryſoſtom. in Ioannem, Ambroſ. 3. de virginib.
b Hieronym. & Beda.
c Origenes.
d Pſal. 87. 6.
e Ambroſius 3. de virgin. Auguſt. Serm. 133. de Tempore.
f cap. 11. 10.

Verſus 30.] Deus vero ſuſcitauit eum à mortuis tertia die.

IPſe etiam ſeipſum ſuſcitauit Chriſtus, vt alio loco docui *g*, non modo vt Deus, verumetiam quatenus homo; ſiue ſecundum vim partibus eius, hoc eſt, animæ, corporique communicatam. Sed ad minuendam inuidiam, id Deo potius tribuitur, quam vt perſpicuè adhuc dicatur ille eſſe Deus. Quo pacto Petrus quoque in prima concione ad Iudæos loquutus eſt *h*, & in ſecunda *i*, & in tertia *k*. & in quarta *l*.

g cap. 2. 3.
h c. 2. 24. 32.
i cap. 3. 15.
k cap. 4. 10.
l cap. 5. 30.

Tertia die.] Non ſunt hæc in textu Græco, vel interpretatione Syra.

Chriſtus quomodo per tres dies mortuus fuerit.

Nota Synecdoche, qua pro toto pars ponitur: nec enim Chriſtus tres dies integros iacuit in ſepulcro, ſed dierum naturalium trium, itemque noctium, vt à diebus diſtinguuntur, parte nonnulla, nempe parte ſextæ feriæ, Sabbato toto, & parte primæ feriæ. Namque Iudæi *à veſpera quidem feſtum ad alteram veſperam inchoabant* m, diem verò ipſum totum à media nocte vſque ad ſequentem mediam noctem. Atque in hoc ſenſu dixit Chriſtus, *futurum ſe in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus* n: quod cor terræ, quamuis de inferno aptius intelligitur, vtpote cum ſit in terræ medio, in quo fuit anima Chriſti; tamen inde ſequitur, tamdiu in ſepulcro iacuiſſe corpus eiuſdem.

m Leuit. 23. 32.
n Mat. 12. 40.

Mirum eſt, potuiſſe in mentem venire tanto viro Gregorio Nyſſeno *o*, vt ad exactè aſſignandum hoc ſpatium, affirmaret, Chriſtum mortuum eſſe feria quinta in Cœna, quando exhibuit carnem, & ſanguinem Diſcipulis, ſub panis viniquè ſpeciebus; ita vt ſeparata tunc ſit anima à corpore, & præuenerit ipſe mortem, quam illaturus erat inimicus, licet non apparuerit tunc mortuus. Nam Chriſtus poſt Cœnam paſſus eſt triſtitiam vſque ad mortem, & agoniam, pertulit tormenta, ſpiritum Patri commendauit. Taceo, quod ibidem computat pro duplici nocte, dieque Paraſceuen, ob tenebras, quæ diei lucem bipertito ſecuerant.

o orat. 1. de Reſurrect.

Ionas tribus integris diebus manſit in ventre ceti *p*, quia tanto tempore, vt innuit Tertullianus *q*, ſolet venter digerere cibum, ſicque miraculum in Iona illuſtrius apparebat.

p Ionæ 2. 1.
Ionas integros tres dies in cete manſit.
q lib. de Reſurrect. carnis, c. 58.

Legendi de tempore ſepulturæ Chriſti tractatores Euangeliorum, & Ignatius *r*, Iſidorus Peluſiota *ſ*, atque Baronius *t*: ſed Iſidorus maximè, qui varium adhibet id exponendi modum.

r epiſt. 5.
ſ lib. 1. ep. 114. & lib. 2. epiſt. 212.
t Tom. 1. Annal.

Verſus 31.] Qui viſus eſt per dies multos his, qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Ieruſalem: qui vſque nunc ſunt teſtes eius ad plebem.

QVi viſus eſt per dies multos.] Per quadraginta, etſi non per ſingulos, ſed aliquando per aliquos, vt dictum eſt capite primo *u*.

u verſ. 3.

His, qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Ieruſalem.] In Galilæa quoque viſus erat, qui præcedere ſuos iuſſerat, vt ibi videretur *x*. Oportet igitur maiorem partem apparitionum contigiſſe poſt illam quæ in Galilæa facta eſt, ſi poſt multos dies viſus eſt, poſtquam reuerſus eſt ex Galilæa. Quanquam omninò puto, potius hanc eſſe tantum deſcriptionem Diſcipulorum, vt non mirentur, aut non reijciant hi, quibus loquitur Paulus, teſtimonium Diſcipulorum, quod Galilæi forent, qui paſſim deſpiciebantur, ac odio etiam habebantur inter Iudæos, vt dixi capite primo *y*: tales namque delegiſſe Chriſtum, quia & ipſe Galilæus eſſet.

x Matt. 26. 32. & vlt. 10.
y verſ. 11.

Paucas quidem Euangeliſtę memorant apparitiones ex pluribus, quas factas innuit Ioannes *z*: at omnes, vna excepta, in Ieruſalem, aut non inde procul. Voluit Chriſtus ſuſcitatus oſtendere ſe in Galilæa prius, ac potius, quam in Iudæa, aut vt liberius procul à Sacerdotum, & Phariſæorum metu, quo tenebantur adhuc Apoſtoli *a*: aut quia plures ibi Diſcipulos habebat, vbi & diutius prędicauerat, qui eadem opera confirmari ſimul poterant.

z c. 20. 30.
a Chryſoſt. & Euthym. in cap. vlt. Matthæi, & hic in vlt. Lucæ, Theoph. Ambroſ.

Quia tamen trepidi Apoſtoli cunctabantur, eoque non ituri præuidebantur à Chriſto, niſi ſe illis prius Ieroſolymis oſtenderet, non primum in Galilæa, ſed illic apparuit *b*.

Cur Ieroſolymis prius, quam in Galilæa apparuerit.
b indicat Ambroſ. ſupra.

Auguſtinus *c* vltimam apparitionem numerat, qua Diſcipulis aſcendens in cœlum viſus eſt. Chryſoſtomus *d* verò immediatam affirmat fuiſſe, qua iiſdem in monte Galilææ, per quem montem malè quoſdam Oliuetanum intellexiſſe docui capite primo *e*. Alius præthereà horum verborum ſenſus eſſe poteſt, quem ex Hieronymo *f* colligimus. Putat ille, probabile eſſe, Chriſtum ſæpius apparuiſſe in Galilæa, & quaſi continuè verſatum cum ſuis, idque voluiſſe Lucam capite primo præſentis hiſtoriæ, illis verbis *g*: *Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt Paſſionem ſuam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis.* Hoc modo Paulus, qui alibi *h* meminit *viſum Chriſtum ſimul plusquam quingentis fratribus*, nimirum in Galilæa, nunc ait: *Qui viſus eſt per dies multos his, qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Ieruſalem*, hoc eſt, Diſcipulis Galilæis, quos ſecum adhuc mortalis ex Galilæa in Iudæam, eiuſque metropolim Ieruſalem adduxerat, apparuit iam ſuſcitatus in Galilæa per multos dies, quamuis magis publicè, & ſolemniter in monte, vbi illis conſtituerat, vt loquitur Matthæus *i*.

c 3. de conſenſ. Euang. c. 25.
d Homil. 90. in Matth.
e poſt verſ. 11.
f in epiſtol. ad Hedib. q. 7.
g verſ. 3.
h 1. Cor. 15. 6.
i cap. vlt. 16.

Qui vſq; nunc ſunt teſtes eius ad plebem.] Non eſt quidem in codicibus Græcis Complutenſibus, & Regijs *νῦν*, *nunc*, tamen correctiores id habent, atque Syriaca editio.

Verſus 32.] Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt.

ANnunciamus.] Εὐαγγελιζόμεθα, euangelizamus, bonum nuncium afferimus, rogat;

verbum conſolationis & exhortationis *παρακλήσεως* dicere.

Quæ ad Patres noſtros repromiſſio facta eſt.] Non de ſola Reſurrectione, vt Gloſſæ interlineari videtur, ſed etiam de Incarnatione, vt Lyrano, immò & de omnibus ad Chriſtum pertinentibus, maximè de Reſurrectione, quæ ſupra omnia myſteria alia ab Apoſtolis inculcata eſt, vt ſæpè vidimus, ac in poſterum videbimus; de Chriſti aduentu, & mundi ſaluatione per ipſum, ait Carthuſianus.

Verſus 33.] Quoniam hanc Deus adimpleuit filijs noſtris reſuſcitans Ieſum: ſicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Filijs noſtris.] *Τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν*: quidam codices Latini legunt, *veſtris*; alij Auctores, *ſuis*; nonnulli, *Iſrael*; alij, *filijs veſtris reſuſcitans vobis Ieſum*; aliqui, *filijs veſtris reſuſcitans nobis Ieſum*; quidam, vt eſt in textu Græco, *filijs eorum nobis*. Hanc vltimam lectionem recipit Chryſoſtomus, & Oecumenius, & editio Syra, proximè præcedentem Theophylactus.

Suſpicatur Franciſcus Lucas Brugenſis *a*, cui placet maximè lectio vltima, & poſt eam penultima, Interpretem quidem vertiſſe altero ex illis modo, ſed eos, qui non intellexerint, quoſdam omiſiſſe *eorum*, ac ſcripſiſſe *veſtris*. & *noſtris*, pro *vobis*, & *nobis*, quoſdam *nobis* & *vobis*, iunxiſſe cum *reſuſcitans*, & *eorum*, mutauiſſe cum *veſtris*, & *noſtris*. Vatablus explanat hoc modo, *Et nos vobis per Euangelium annunciamus, Deum, eam repromiſſionem, quæ Patribus facta eſt, impleſſe liberis illorum nobis*. Retinendo, vt par eſt, editionem noſtram Sixti V. iuſſu emendatam, exiſtimo *filijs noſtris*, idem eſſe, quod *nobis*, eſſeque iſtum loquendi modum magis beneuolum, & familiarem, qui complectatur eos, qui in præſentia viuunt, & poſteros, vt ſi vulgò dixiſſet, *Alla noſtra razza ò alla noſtra gente.* Aut perinde eſt, ac ſi diceret, *Etiam filijs noſtris*, ac proinde ſine dubio nobis, quibus viuentibus Deus promiſſionem impleuit, vt fidem faciunt teſtes, quos produxi, qui ſuiſmet oculis ſuſcitatum Ieſum viderunt.

Editio Græca congruit, *τοῖς τέκνοις αὐτῶν*: pronomen enim *αὐτῶν*, poteſt vtramuis perſonam ſignificare, vel omnes perſonas: tum vero redundat *ἡμῖν* quod reſtringit ad primam: & probabile eſt ex margine alicuius, qui intellexerat *αὐτῶν* de prima perſona (Beda de tertia, alijque de ſecunda, vt vidimus) irrepſiſſe in textum. Non poteſt diligentia in editione vulgata confutanda, nimia, aut ſuperuacanea videri.

Reſuſcitans Ieſum.] Dixi quoſdam legere *nobis*, aut *vobis*, ſed nihil opus eſt, vt conſtat ex dictis. *Expreſſum eſt nomen Ieſu*, inquit Oecumenius, *quoniam de puro homine malè id nonnulli accipiebant, & antea* ▮ *dictum erat, Verbum poſitum fuiſſe in monumento, poſſetq́ue quis propterea opinari Verbum ſine carne.*

Reſurrectio eſt complementum œconomiæ Chriſti, vt idcirco per eam completæ dicantur promiſſiones, immò & Chriſtum *reſurrexiſſe propter iuſtificationem noſtram* b, in qua ſalus noſtra conſiſtit. Itaque hoc pacto verbum reſuſcitandi ſumetur pro eo quod eſt à mortuis excitare, quod non eſt tamen adeò certum, cum ſequentem Pſalmi ſententiam aliter alij intelligant, &

A τὸ ἀναστήσας exponi poſſit de excitatione per Incarnationem.

In Pſalmo ſecundo.] Ita etiam Biblia Regia in textu Græco, & editione Syra. Non pauci tamen codices Græci, ac Latini habent, *primo*. Sex teſtatur exemplaria Græca noui Teſtamenti diuerſis locis excuſa Franciſcus Lucas Brugenſis, monet de Græcis etiam Beda, ſed & ita hic legendum citant Hieronymus, ac iterum Beda in Commentario Pſalmi primi, & Euthymius in fine ſecundi, quorundam ſententiam, quod eadem voce *beati* finiat, qua primus incipiebat. Legit hic eodem modo Oecumenius, & iſtam lectionem in iſto loco Hilarius, exponens Pſalmum ſecundum,
B planè retinet dicens, *ea in re Paulum Hebræum ad Hebræos ſe accommodaſſe, cum ſeptuaginta duos Pſalmos diſtinxerint, huncq́ue, qui nunc citatur, ſecundum fecerint*, ſicut & alios ſuo quoſque ordine collocauerint: quia erant prius incompoſiti. Conſentit Caſſiodorus, & Remigius. Origenes *c* teſtatur ſe in vno exemplari Hebræo diſtinctos, in altero vnicum è duobus vidiſſe, tametſi Hebræis Pſalmis nullus numerus adiaceat, primuſne ſit, vel ſecundus, vel tertius: in Actuum autem libro haberi pro primo, quem pro ſecundo habent Græci.

Eadem eſt opinio de duobus conflatis in vnum Rabbinorum, quos citat Kimhi. Quoddam ſcholion Græcum ad eum, qui dicitur ſecundus, annotat, *ἐν τῷ ἑβραϊκῷ συνημμένοι, in Hebræo coniuncti ſunt.* Alij ex noſtris, credo vt arbitri inter vtramq; ſententiam, ne alteri præiudicent, adimunt numerum, leguntq́; *ſicut & in Pſalmo ſcriptum eſt.* Aliqui mitius arbitrantur, primum Pſalmum hunc eſſe in titulo, quem primus gerit, nempe Auctoris Dauid, ſecundum vero in ordine: Paulum autem priorem cauſam reſpexiſſe, cum primum nominauit. Ita quidem Gloſſæ, & Ludolphus, quamuis Lyranus contendat eſſe aſcititium titulum.

Cæterum plerique Latinorum, pluresq; Græcorum codicum, Chryſoſtomi etiã & Theophy-
D lacti textum vt nos legunt, item Tertullianus *d*, & Iuſtinus, etſi, vt verum fatear, Iuſtinus *e* alicubi videtur vnicum exiſtimaſſe Pſalmum, quoniam vtrumque citat eodem tenore abſque vlla interpoſitione: ſicut proximè alium etiam integrum. Hebræi quoque ita hodie Pſalmos diſtinguunt, vt hic ſit ſecundus: quod niſi facerent, ſed primo iungerent, non conſtaret receptus centum quinquaginta Pſalmorũ numerus; vel, vt nonum Pſalmum noſtrum, ita ſuum cẽteſimum quadrageſimum ſeptimum diuidere deberẽt. Syram editionẽ hoc loco fauere dixi: fauet prætereà in volumine Pſalmorũ, necnon Arabica, & Æthiopica. Denique; vtriuſq; argumentum Pſalmi planè differt.

Quocirca non eſt audiendus Martinus Canta-
E petrenſis *f*, dum ait, lectionem iſtam quam in omnibus ferè codicibus eſſe fatetur, natam ex negligentia Librariorum, contra auctoritatem Sanctorum, & Doctorum Hebræor. Nam plures Auctores habemus, & quos ipſe profert, non tam ex propria quam ex aliena loquuntur ſententia, potiſſimum Hierony. cui in expoſitione Scripturæ familiare eſt aliorum recitare opiniones, & Lectori proponere diiudicandas. Obijci quoq; poteſt Hilario, nec à Paulo nominandum fuiſſe Pſalmum primum, ſi apud Hebræos erant omnes quantum ad numerum indiſtincti, vt ipſe tradit.

Filius meus es tu, ego hodie genui te.] Hunc locum duabus præter iſtam vicibus citat Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos *g*.

a in Notationib.

Reſurrectio Chriſti eſt complementum promiſſionum.
b Rom. 4. 25.

c in Catena.

d 3. contra Marcion. c. 22.
e Apolog. 2.

f 5. Hypotyp. col. 331.

g c. 1. 5. & 5.

Rabbini in expoſitione huius Pſalmi delirant.

a lib. de die natali c. 16. & 17.

Catholici intelligunt de generatione æterna.

b Tom. 2. de Incarnat. Diſput. 47. ſect. 1. & Tom. 2. Diſput. 2. ſect. 3.
c Tom. 1. lib. 1. de Chriſto c. 5.
d 1 part. Diſp. 19. c. 2.

A Omiſſa Rabbinorum expoſitione de Dauid, qui tunc genitus, ac, vt dici ſolet, renatus cenſeatur, quando ex maximis periculis ereptus eſt, & collocatus in regio ſolio: vt contra mortis vox vſurpatur de ingenti calamitate, quemadmodum vitæ de eximia proſperitate (inde qui dicuntur natales locorum magiſtratuum, reditus quoque, & aliarum rerum, de quibus Roa noſter *a*) excluſo etiam Ianſenio, hiſtoricè ſeu literaliter, Pſalmũ ſecundum eſſe de Dauid, quatenus typus Chriſti eſt, inter alios Catholicos variæ ſunt opiniones de intelligentia propria ac literali iſtius verſiculi. De generatione æterna Chriſti ſentit Ruffinus, & hi, quos affert Suarez *b*, & Bellarminus *c*, & B Vaſquez *d*, ita vt *hodie*, præſentis temporis aduerbium, denotet perſeuerantiam dictæ generationis abſq; ſucceſſione; *genui* verbum præteriti, perfectionem & conſummationem. Fauent in eodem Pſalmo verba illa, *apprehẽdite diſciplinam*, Hebraicè, *oſculamini Filium*, & alia, *ne quando iraſcatur Dominus*, idem ille, quod Hebraicus textus magis innuit, non ponendo *Dominus*. Tandem Paulus eo loco probat differentiam inter Angelos, & Chriſtum, quod illi non geniti, ſed facti ſint.

Et de temporali.
e citantur à dicto Auth.

f in Pſal. 2.
g lib. cont. Arrian. ad 3. obiectionem.
h Quæſt. noui & veter. Teſtam. c. 4.
i Matt. 3. 17.

Alij *e* exponunt de generatione ſecundum carnem; tunc vero gignere non eſſe producere de propria ſubſtantia, ſed nouo quodam modo C proferre in lucem; propterea etiam vſurpatum aduerbium *hodie*, ſignificans vitam præſentem, & ab hoc Filio vocari Patrem *Dominum*, quod non faceret, vt filius naturalis, ac tanquam Deus, quemadmodum obſeruauit Baſilius *f*, & Fulgentius *g*. Reuocari ad eandem claſſem poteſt Auguſtini *h* interpretatio de ea generatione, quæ Chriſto contigerit in Baptiſmo, quando Pater de eo dixit. *Hic eſt Filius meus dilectus* i.

Explicatur de Reſurrectione.
k in Catena.
l 6. de Demonſtrat. c. 2.
m 3. de Sacramen. c. 1.

n verſ. 4. & ſeqq.

o Matt 19. 28.

p Col. 1. 18.
q Apoc. 1. 5.

Poſtrema ſententia eſt de Reſurrectione Chriſti, pro qua ſunt in Pſalmum ſecundum Hilarius, & Theophilus Antiochenus *k*, Euſebius item *l*, & Ambroſius *m*, Chryſoſtomus prętereà in hunc D locum Actuum, alijque Græci. Etenim ſi inſpiciatur mens Pſalmographi, præmittit ſermonem de Paſſione, *Aſtiterunt Reges terræ, &c.* prout Eccleſia tota cum Apoſtolis congregata capite quarto *n* intellexit: deinceps de Reſurrectione, *Dominus dixit ad me, &c.* ſubdit enim: *Poſtula à me, &c.* nimirum vt mittam te in poſſeſſionem eius regni, de quo prius dictum erat: *Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem eius*, id eſt, Eccleſiam, *prædicans præceptum eius*. Cui prædicationi confirmatæ per Paſſionem debita erat illa poſſeſſio, tanquam præmium poſt Reſurrectionem: ex qua Reſurrectione conſtitit etiam quam iniquæ ac vanæ fuiſſent aduerſariorum in Chriſtum cogitationes, atque conſilia de tam dira, ac turpi E morte illi inferenda. Sed & Reſurrectioni congruit gignẽdi verbum, non minus quam nomen regenerationis *o*: eſt namque præexiſtentis corporis ad vitam reuocatio; & Chriſtus appellatur propter Reſurrectionem ad vitam immortalem *primogenitus ex mortuis* p, *& mortuorum* q. Quod ſi expendamus quid idem Paulus voluerit in præſenti concione hiſtoriæ noſtræ, videbitur profectò dum vtens Pſalmo pręmonet, *ſicut ſcriptum eſt*, retuliſſe auctoritatem, ac ſententiam Pſalmi ad ea, quæ antea dixerat: immediatè autem de Reſurrectione mentio eſt; nec quadrat hoc teſtimonium vel ad promiſſionem factam Patribus, cuius meminerat, vel ad ipſius complementum.

Accedit quod Paulus, ſicut & Apoſtoli cæteri, A vbique in ſermonibus, quos recitat hæc Hiſtoria, in primis de Reſurrectione Chriſti ſollicitus erat: quia difficulter credebatur etiam à Iudæis, qui erant extra Ieruſalem: Deitatem non adeo, vel non tam cito, & clarè vrgebat. Bellarminus in epiſtola ad Hebræos maximè literalem ſenſum putat eſſe de Deitate Chriſti: Suarez de Reſurrectione: Vaſquez ſolum iſtum, & non alios eſſe literales: Patres verò, qui loquuntur de generatione temporali, non de ea, quæ facta eſt in vtero Virginis intelligendos, ſed in Reſurrectione.

Scripturæ literales plures ſenſus habere poteſt.
r Tractat. de Scriptur.
s 12. Confeſſ. c. 30. & 31.

t in Pſal. 2.

u q. 1. a. 10.
x in Oſe cap. 11.
y in Matth. c. 2. 15.

Negari non poteſt eundem Scripturæ locum, quod aliàs docui *r*, plures pati etiam literales ſenſus, non quotquot tamen quiuis intelligendo B formare poteſt, vt indicat Auguſtinus *ſ*, quamlibet veros, niſi probabile quoque ſit, eos à ſacro Scriptore perceptos, vel aptè congruant Scripturæ contextui. Scitum eſt prætereà, quendam Scripturæ ſenſum dici poſſe accommodationis, quando quis eam transfert ad rem ſuam eo modo, quo alius elegantis Scriptoris ſententiam, vt ornatè, vt acutè, vt appoſitè loquatur, quo in genere Bernardus excellit. Ad extremum longè aliud eſt, quod vnus quiſpiam locus variè à Patribus explicetur ſecundum ſenſum etiam literalem: aliud, quòd is habeat plures ſenſus literales. Nec facilè quis reperiat Patrem aliquem, qui traC ctans locum vnum, aſſerat, habere plures eiuſmodi ſenſus, ſed qui vnum aſſerat, alios neget, vt Hilarius *t* de præſenti. Lege de hac ſenſuum Scripturæ varietate, tum Scholaſticos in 1. parte *u*, tum de alijs noſtris Riberam *x*, Maldonatum *y*, Acoſtam *z*, Salmeronem *a*.

Authoris de hoc verſiculo ſententia.
a li. 3. de Chriſto reuelato c. 5. & ſeq.
z Tom. 1. Prolegom. 19. & ante in 7. & ſequen.
b Hoc etiam dicit Adamus in cap. 1. ep. ad Hebr.

c cap. 1. 4.

d Iob. 1. 6. c. 2. 1. c. 38. 7.
e Geneſ. 6. 2. Pſalm. 81. 6. Ioan. 10. 34.
f cap. 1. 18.

g ſupra.

h Matt. 17. 5.

His præmonito, ac præmunito lectori aperiam ſimpliciter ſententiam meam. Cenſeo, in epiſtola ad Hebræos intellexiſſe Paulum de Chriſti Deitate Pſalmi teſtimonium, ibiq; premere per ſe verba illa: *Filius meus es tu*, alia, *Ego hodie genui te*, Vt particulam eiuſdem verſiculi, non ad aliquid aliud inde efficiendum *b*, quam quòd in die ReD ſurrectionis abſoluta iam redemptione noſtra, declaratus ſit genitus eſſe à Patre ſecundum æternam generationem; quo pacto in epiſtola ad Romanos *c* dicitur: *Prædeſtinatus Filius Dei in virtute ex Reſurrectione mortuorum*, id eſt, in Reſurrectionis die manifeſtatus. Nam agitur eo loco diſertè de Chriſto, vt Deus eſt, eiuſque diuinitas ex comparatione cum Angelis probatur, quorum nulli vnquam dixit Deus: *Filius meus es tu*. Non etiam ibi diſputatur de generatione æterna Chriſti, etſi illa quoque verba ipſam importantia confirment id, quod agebatur de diuinitate, ne quis putaret, eo modo dici Filium, quo *Angelus* d, aut *homines* e, qui tantum ſunt *voluntariè geniti verbo veritatis*, vt loquitur Iacobus *f*. Deinde arbitror, E duas explicationes de Incarnatione, & Reſurrectione, prout Apoſtolus Pſalmum citat hoc loco, eſſe probabiles.

Nam quod attinet ad Incarnationem, de qua Beda, alijque Latini libri iſtius Interpretes conſentiunt (de Baptiſmo enim, quod ait Auguſtinus *g*, non placet, ne filiationem adoptiuam admittere videamur; & quia in Transfiguratione idem repetitum eſt *h*) iuuat eam ſententiam, tum quia paulo poſt proprium, clarumque alterius Pſalmi de Reſurrectione teſtimonium profertur: tum quia promiſſio, quæ proximè commemorata eſt, dicitur impleta, reſuſcitando Ieſum, quod poteſt intelligi excitando, & producendo per Incarnationem, præſertim cum in ſequen-

tibus

tibus verbis, quibus illud aliud, quod dixi, teſtimonium adfertur, ponatur particula aduerſatiua *autem*: *Quod autem ſuſcitauit eum.* Quaſi hoc pacto admoneat Paulus, ſe, cum duo dixiſſet, & de miſſo Saluatore Ieſu, ac proinde Deo Deique Filio, vt homo fieret, & de eodem poſt indignam mortem ſuſcitato, primum confirmaſſe per Pſalmum ſecundum, modo alterum velle per alium, & adeò libenter vſurpare Dauid, quod & tanti merito fieret ab ipſis, & eius eſſet ex ſemine hic Saluator, & hic à mortuis ſuſcitatus.

Triplex literalis eſt huius loci ſenſus.

Adhæc, ſi Pſalmi ſententiam per ſe accipiamus, quin triplicem literalem ſenſum recipere valeat, non video quid obſtet, prout ſentiunt Bellarminus, & Suarez iam citati, necnon Molina *a*, & Gregorius de Valentia *b*, Ribera *c*, Blaſius Viegas *d*, qui nuper prodijt, & Salmeron *e*. Hoc eſt, de generatione Chriſti æterna, de temporali, ſed includente vnionem humanitatis cum Verbo diuino, qua factum eſt, vt idem homo eſſet Filius naturalis Dei Patris; & de Reſurrectione.

a 1 p. q. 27. art. 2. diſp. 3. & q. 1. art. 1. c. diſp. 3.
b 1. part. de [illegible] theol. [illegible] q. 1.
c in c. 1. ep. ad Hebr.
d in Apoc. c. 2. comm. 1. ſect. 19.
e Tom. 1. Prolego. [illegible]

Neque enim vis facienda in verbo Hebræo ילדתיך *jildethicha*, quaſi ſit, *naſci feci te*, & non, *genui*: ſignificationem etiam habet actiuam intranſitiuam in Hiphil. Scio diſplicere, vt de Reſurrectione intelligamus loqui hoc loco Paulum, præter Bedam, alioſque Latinos interpretes, vt Caietanum, & Oecumenium, necnon etiam Sixto Senenſi *f*, & Genebrardo *g*, & Riberæ *h*, qui excludit quoque Incarnationem: quoniam gignere, vt nuper alij argumentabantur, ſolum eſt ex ſubſtantia gignentis. Et ſi *hodie*, ſonat Reſurrectionis diem, non magis inde probat Apoſtolus reſurrexiſſe Chriſtum, quam reſurrecturum: quo tempore verum etiam erit, *Ego hodie genui te*: & intentio Apoſtoli eſt comprobare impletam promiſſionem Patribus factam de Saluatore: id autem facit, dicendo, quòd ſuſcitauit Ieſum; eadem enim opera nos conreſuſcitaſſe *i*, iuſque ad reſurgendum dediſſe. Ea verò de re minimè dubitandum, quoniam Deus eundem hunc Ieſum ſibi conſubſtantialem Filium agnoſcit illis verbis: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ac proinde infinitæ ipſius potentiæ neminem poſſe reſiſtere.

f 6. Biblioth.
g [illegible] ad 11.
in Pſal. 2.
h [illegible]
i Epheſ. 2. 6.

Verum & mihi ſuppetunt quæ obijciam, & cum agitantur probabilia, modum adhibere oportet. Certè ad ſenſum literalem non requiritur exactiſſima in verbis omnibus proprietas: & ſi Reſurrectio literaliter appellatur regeneratio in Scriptura, vt vidimus, & natiuitas ab Ambroſio *k*; atque Chriſtus, ratione ipſius, *primogenitus l mortuorum*, & *ex mortuis m*, & in ſimilitudine *illa mulieris cum triſtitia parientis n*, *homo natus in mundum* intelligitur; per Reſurrectionem poſt dolorem mortis, vt placet Chryſoſtomo, Theophylacto, & alijs, quid prohibet in illis verbis: *Ego hodie genui te*, gignendi verbum accipi de Reſurrectione?

k Serm. 48.
l Apoc. 1. 5.
m Coloſſenſ. 1. 18.
n Ioan. 16. 21.

Nego iam poſſe teſtimonium hoc ad remotiorem in ſermone Apoſtoli promiſſionem referri, quam ad proximam ſuſcitationem Chriſti. Aio præterea, ex contextu Pſalmi, hiſque, quæ adhuc Paulus dixerat, probè intellexiſſe auditores, illam ſententiam non poſſe detorqueri in tempus futurum. Denique cùm propoſito non obſit, admittam de diuinitate ſenſum illum, vel vt à Ribera explanatus eſt, vel vt ab Aria; videlicet Reſurrectionis die Chriſtum apertè probatum Filium Dei: ita vt *hodie*, non exponat, natiuitatem illa die fuiſſe; ſed illud teſtimonium, *genui te*, illa die fuiſſe maximè confirmatum. Sic Ambroſius *o* etiam loquitur: *Pulchrè autem*, inquit, *Pater dicit ad Filium: Ego hodie genui te; hoc eſt, quando redemiſti populum, quando ad cœli regnum vocaſti, quando impleſti voluntatem meam, probaſti meum te eſſe Filium.*

o 3 de Sacram. c. 1.

Paulus eſt auctor epiſtolæ ad Hebræos.

Neque verò eſt, quod Sixtus dubitet, ne epiſtolę ad Hebręos auctor habeatur Paulus, quoniam Pſalmi verſum eundem ſenſu duplici ſit interpretatus, alio ea epiſtola, & alio præſenti concione.

Quid diceret, ſi non de deitate ſolum Chriſti, ſeu de æterna diuina generatione in cap. 1. epiſtolæ ad Hebræos *p*, ſed etiam de ſacerdotio æterno ſecundum ordinem Melchiſedech, Paulus eandem ſententiam intellexit in cap. 5. *q* Hoc quidem ſecundum quidam *r* ſentiunt, & vim argumentationis eſſe, quòd ſacerdotium in lege naturæ pertineret ad primogenitos iure hæreditario: ideoque ſequatur eum, qui Filius eſt à Deo genitus, ac primogenitus, habere ſacerdotium ſempiternum, quod eſt *ſecundum ordinem Melchiſedech*: quia panem & vinum in cœna litauit. Illud porrò de primogenitis teſtatur Hieronymus *ſ*: argumentoque eſt, quod Leuitæ loco primogenitorum Deo miniſtrabant *t*. Et dictam illam rationem de ſacerdotio Chriſti, quia Filius Dei ſit, approbant in eum locum Caietanus, & Ribera.

p verſ. 5.
q verſ. 6.
r Salmeron tom. 1. Prolego. 8. [illegible] tom. 13. tract. 33. in ep. ad Hebr. & tract. [illegible] ſequitur ſenſum de Reſurrect.
ſ ep. 126. & in c. 49. Geneſ.
t Num. 3. 12.

Eunomij cauillatio, cui occurritur.

Vna reſtat Eunomij breuis cauillatio: Si Verbum Filius Dei eſt, nec præter ipſum aliud eſt, nempe præter interius, atque inſitum naturaliter in Deo, & aliud, quod in Scripturis Filius Dei dicitur, per quod cuncta condidit, interiori verbo ſimillimum, quo verbo Pater ad Filium dixit: *Ego hodie genui te?* Cum enim omne, quod dicitur, verbo, non aliter, dicatur, patet, non abſque verbo ita Patrem ad Filium fuiſſe loquutum.

Occurrit Cyrillus Alexandrinus *u*, quod Propheta hæc accepit à Deo per reuelationem, & induit in oratione perſonam Filij, ita aſſerendo ſe audiuiſſe à Patre: *Filius meus es tu.* Hic modus ingenio noſtro commodus eſt, vt aliqua ratione capiamus tantum myſterium, atque non vt dicitur, ſed vt eſt, pro noſtra imbecillitate intelligamus.

u lib. 1 in Ioan. cap. 4.

Hodie quid ſignificet.

Hodie.] Hoc aduerbium, qui tractatum iam locum de Incarnatione, aut Reſurrectione interpretantur, volunt deſignare certum tempus; qui de diuinitate, æternitatem.

Ambroſius *x*, cum alio loco idem Apoſtolus *y* ait, *quod Chriſtus eſt heri, & hodie*; priore generationem æternam, temporariam vult poſteriore ſignificari. Athanaſius *z* item ex eodem aduerbio, *hodie*, infert, quod Pater in illo verſiculo appropriat ſibi natiuitatem, ſiue generationem Filij ſecundum carnem. Idem notant Origenes, & Euſebius in catena Lippomani, necnon Cyrillus: ita vt ex oppoſito ſignificata ſit natiuitas æterna alijs verbis alterius Pſalmi *a*: *Ex vtero ante Luciferum genui te.*

x 5. de Fide, c. 1.
y Heb. 13. 8.
z oratio. in id. Deus ex Deo, & tractat. de decretis Nicænæ Synodi.
a Pſal. 109. 3.

Hodie æternitatem valde propriè ſignificat.

Non ſignificat quidem *hodie*, æternitatem, ſed præſentem durationem, ſiue breuis, ſiue longa ſit; vt Auguſtinus *b* docet, & alij. Tamen falluntur, qui negant, nuſquam ſumi in Scriptura pro æternitate: nam non poteſt aptiore æternitas aduerbio exprimi, quàm hoc, aut ſimilibus, quæ nihil, aut minimum variationis, & ſucceſſionis important. Clemens quoque Alexandrinus *c*, præ-

b ep. 121. c. 11.
c in Pædag.

ter alios, conuenientiſſimum æternitatis vocabulum eſſe confirmat. *Quid me ſtimulas, Ariane,* inquit Auguſtinus *a*, *& irrides, cum audis, Hodie?* Nempe in ea ſententia Pſalmi ſecundi, quam tractamus, & de Filij Dei natiuitate diximus æterna poſſe intelligi: *Apud Deum nunquam craſtinus, nunquam heſternus dies eſt, ſed ſemper hodie, &c.*

a lib. de quinque hæreſib. ca. 7.

Genui te.]Cum æternitate, ſi de ea locum illum ſumamus, coniungitur verbum temporis præteriti, quia, vt ait S. Thomas *b*, *Illud, quod fit, quia nondum eſt, incompletum per conſequens eſt: quod autem factum eſt, completum eſt, & ita perfectum. Sed ne putetur eſſe generatio tota in præteritione, & per conſequens in deſitione, addit hodie, vt ſit ſenſus: Perfectus es Fili, & tamen generatio tua æterna eſt, & ſemper à me generaris. ſicut lumen in aere perfectum eſt, & tamen ſemper procedit à Sole.*

b in c. 1 epiſt. ad Heb.
Cur cum aduerbio præſentis temporis iungatur verbum temporis præteriti.

Verſus 34] Quod autem ſuſcitauit eum à mortuis, amplius iam non reuerſurum in corruptionem, ita dixit: Quia dabo vobis ſancta Dauid fidelia.

Chriſtus qua ratione non amplius viſurus eſt corruptionem.

A*mplius iam non reuerſurum in corruptionem.*] Nec vidit tamen aliquando corruptionem, prout & mox Pſalmi verbis dicitur, hoc eſt, putrefactionem, ſed corruptionem mortis expertus eſt. Quocirca non amplius reuerti eſt, nunquam experiri; & quia mors eſt via ad corruptionem putrefactionis; propterea non reuerti ad corruptionem, eſt etiam non reuerti ad mortem. Quare non probo Ioannis Benedicti interpretationem de non patienda iterum cruce, & morte.

Dabo vobis ſancta Dauid fidelia.]Syrus, טיבותה דדויד מהימנותא *taiebutheh dedauid mehaiemenutha*, id eſt, *Beneficentiam Dauid fidelem.* Videtur ſumptus hic locus ex Eſaia *c* iuxta verſionem Septuaginta, vbi Hebraice, & in editione noſtra Latina eſt: *Feriam vobis pactum ſempiternum miſericordias Dauid fideles.* Eſt autem ſenſus, præſtabo vobis fœdera, quæ Dauid promiſi, fidelia, & vera: vt dicantur fœdera ſancta à ſanctificando. Sic Gagneius; ita vt pertineat hoc teſtimonium ad id, quod paulo ante præceſſit, *quoniam hanc Deus repromiſſionem adimpleuit filijs veſtris. Aut,* inquit *probatur hac auctoritate non ſubiturum Chriſtum corruptionem, quoniam promiſit id Deus Dauidi: nam Chriſtus nomine Dauidis appellari ſolet, ac proinde homo eſt & mortalis. Cum ergo Deus promittat fidelitatem eius firmam, perpetuamq́; mori quidem debuit iſte Dauid, ſiue Chriſtus vt homo, ſed à morte reſurgere in vitam ſempiternam.*

c cap. 55. 3.

Chriſtus Dauidis nomine vocatur.

Simplicior eſt, ac verior prima expoſitio, ita vt contineat hoc teſtimonium impliciti cuiuſdam ſyllogiſmi propoſitionem maiorem, ad probandum, quod qui reſurrexit Chriſtus, non morietur amplius. Quæ promittit Deus, fideliter præſtat, & conſequenter quæ Dauidi. Tertullianus *d* certè, cum docuit adimpletas Prophetias circa Chriſtum, idem confirmauit recitatis his ipſis verbis paulum immutatis: *Nec enim hæc,* inquit, *in Dauid* (hoc eſt, in perſona ipſius) *interpretaberis, quia præmiſit* (Eſaias) *& diſponam vobis diſpoſitionem æternam, religioſa & fidelia Dauid: atquin hinc magis Chriſtum intelligere debebis ex Dauid deputatum carnali genere, ob Mariæ virginis cenſum.*

d 3. contr. Marcion. c. 20.

Rurſum idem auctor *e* eundem Eſaiæ locum vſurpat, eodem ſenſu vocans ſancta quæ prius religioſa: vtramque vero ſignificat dictio Græca, ὅσια, ſed & idem, quod τὰ ὀφειλόμενα, *debita*, vel δίκαια, *iuſta*, atque in ſingulari omne ius, faſq́; Eſt autem, vt vulgò dicitur, omne promiſſum debitum, & ex quadam iuſtitia ſoluendum, ſeu præſtandum.

e 4. contra Marc. c. 2.

Nouatianus *f* Chriſtum ait ab Eſaia prænunciatum, cum eius Euangelia deſcribens, dixit: *Et diſponam vobis teſtamentum æternum, ſancta Dauid fidelia.* Leo Caſtro in Eſaiam *g* ſic explicat: *Dabo ſancta Dauid fidelia*, id eſt, *Dabo ſanctum Dauid, ſeu ſanctum corpus Domini ex genere Dauid fidele*, hoc eſt, *incorruptibile, quod non debeat reuerti in corruptionem.*

f de Trin. ca. 9. inter opera Tertulliani.
Quænam ſint ſancta Dauid fidelia.
g in cap. 55.

Interpretes verò LXX. ponendo, *ſancta Dauid fidelia*, vſos more ſuo periphraſi, vt ſenſum ſacrum aperirent, & reſpexiſſe ad Pſalmum *h*, in quo cum dixiſſet Dauid: *Miſericordias Domini in æternum cantabo*, illas in eodem Pſalmo paulo poſt in hoc eſſe declarauit *i*: *Semel iuraui in Sancto meo, ſi Dauid mentiar, ſemen eius in æternum manebit, &c.* quod eſt dicere, fidele eſſe, & ſanctum, atque firmum, & immutabile iuramentum, atque promiſſum factum vel Dauidi filio Ieſſe, vel Dauidi figurati nominis, nempe Chriſto, quem promiſi ex ſemine Dauid venturum.

h Pſalm. 88.
i verſu 36.

Scio nonnullos *k* locum Eſaiæ interpretari de Euchariſtia, vt ibi *ſancta*, in numero plurali ponantur pro *ſanctum*, in ſingulari, videlicet ſanctum Chriſti corpus de ſemine Dauid ſumptum, eſt fidele, id eſt, incorruptum, & firmum. Vnde & eodem capite paulo ante præmittitur *l*: *Properate, emite, & comedite. Venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione vinum, & lac, &c.* Quæ verba Hieronymus exponit etiam de Euchariſtia.

k lege Enriq. lib. 9. de Miſſa, c. 9. lit. H. in Gloſſa.
De Euchariſtia ſunt qui exponant.
l Eſa. 55. 1.

Verſus 35.] Ideoque & alias *m* dicit: Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

m Pſalm. 15.

I*Deoq́; & alias dicit.*] Hoc eſt illud ſanctum Dauid fidele, id eſt, promiſſum firmum, & ratum, ac veluti minor propoſitio ſyllogiſmi, quem à Paulo confectum dicebamus. Vſus eſt & Petrus hoc ipſo teſtimonio ſuperius *n*, vbi nos etiam expoſuimus. Qui Hebræum nomen שחת *ſchachath*, *foueam* interpretantur, pugnant cum euentu: vidit enim cadauer Chriſti foueam, hoc eſt, iacuit in illa. Tunc autem eſſet in ſtatu regiminis, & à radice שוח *ſchuach*, vel שחח *ſchachach*, vel ישח *iaſchach*, quæ omnia ſignificant *inclinare, humiliare, &c.* At ſecundum eam ſignificationem, quam reddiderunt LXX. per διαφθοράν, & Latina editio per *corruptionem*, à שחת *ſchachath*, quod eſt *corrumpere*, Rabbi Iſaac explicat: *Quod non dominabitur poſt mortem ſcolex, aut vermis.*

n c. 2. 28.

Chriſti corpus vidit foueam, ſed non corruptionem.

Verſus 36.] Dauid enim in ſua generatione cum adminiſtraſſet, voluntati Dei dormiuit, & appoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem.

D*auid enim in ſua generatione.*] Colligit argumentum, cum in Dauid non queat incorruptibilitatis promiſſio locum habere, de Chriſto intelligendam. Eadem fuit ratiocinatio Petri *o*, cuius vim & nos alias expendimus.

o cap. 2. 29. & ſeq.

In ſua generatione.] ἐν ἰδίᾳ γενεᾷ. De hac voce dixi capite ſecundo *p*. Idem eſt, quod in ſeculo

p verſ. 40.

ſuo,

ſuo, vel ætatis ſuæ actionibus. Sic Ezechias dixit a: *Generatio mea ablata eſt*, id eſt, tempus, & ſeries vitæ meæ finitum; quam Gloſſa interlin. ait, *ab Abraham eſſe decimamquintam generationem.*

a Eſa. 38. 12.

Cum adminiſtraſſet.] Poſſunt hæc aut per ſe accipi, aut iungi ſequentibus, *voluntati Dei*. Noſtra editio, ac Syra cum his iungit. Vatablus cum præcedentibus, *in ſua generatione*; vt ſit ſenſus: Poſtquam ætati ſuæ inſeruiuit, id eſt, hominibus ſuæ ætatis.

Non proprie dicitur quis mori voluntati Dei, ſed voluntate: idcirco aptius intelligimus Dauid, cum viueret, miniſtraſſe voluntati Dei, iuxta cuius *cor etiam erat, & fecit omnes voluntates ipſius*, vt antea dictum eſt b. Minus etiam congrue vſurpatur, miniſtrare in generatione, ſed generationi. Et cum conſtet, mori quemque voluntate Dei, etiamſi non ſemper in voluntate, vel cum voluntate, nil opus erat illud exprimi.

b verſ. 22.

Voluntate Dei.] Iam dixi, cum quo nectendæ ſint hæ dictiones.

Dormiuit.] Lege caput ſeptimum c, vbi eſt cõpoſitum Latinum, *obdormiuit*, ſed idem Græcum, ἐκοιμήθη.

c verſ. vlt.

Et appoſitus eſt ad patres ſuos.] Non, vt Vatablus putat, *illatus in ſepulcrum patrum ſuorum*, ſed ſimpliciter mortuus, vt conſtabit ex his, quæ mox dicentur.

Valet idem, *Apponi ad populum ſuum*, aut *populo*, aut *populis* d; &, *colligi* e, ſeu *congregari* f; *dormire cum patribus* g; *ingredi viam vniuerſæ carnis* h, vel *terræ* i; *tranſire ex hoc mundo* k; *ire*, vel *pergere ad populum*, vel *patres* l; *iungi populo* m; *colligi ad ſepulcrum* n; *videre*, & *guſtare mortem* o.

Quod attinet ad *colligi*, aut *congregari*, quæ etiã phraſis accommodatur ad cædem animalium p, ratio ita loquendi eſt, quoniã qui extinguuntur, plurimis, hoc eſt, mortuis aggregãtur quaſi in tumulũ, & cumulum: vel iamiam morituri colligere pedes ſolent, vt de Iacob narratur q; vel *mortui colliguntur*, vel *colligantur ad ſepulcrum* r. Philo ſ diſputans de Abraham, triplicem aſſignat cauſam, cur mortuus apponi dicatur, ob reditũ vel in Solem, Lunam, ſtellas, ex quibus terrena hæc omnia gigni creduntur; vel ad idearum contubernium, quarum ad exemplar ſenſibilia facta ſunt, ſed ita vt in id ſapientes ſoli admittãtur: vel ad quatuor elementa, quantum ad corpora, & quantum ad animas in æthera, cuius illæ quædã particulæ ſint.

d Gen. 25. 17.
e 35. 29. & c. 49.
33. [illegible] 32. 50.
f Num. 20. 26.
[illegible] 31. 2. Gen.
25. 8. 4. Reg.
22. 20.
[illegible] 37. 1. Iez.
8. 13. Sophon. 1.
3. Gen. 25. 8.
g Gen. 47. 30.
3. Reg. 11. 43. c.
14. 15. 31. &
paſſim in hiſce
libris.
h Ioſ. 23. 14.
i 3. Reg. 2. 2.
k [illegible] 13. 1.
l Num. 20. 24.
[illegible] 27. 13. Gen.
15. 15.
m Deut. 32. 50.
n 4. Reg. 22.
20.
o Pſal. 88. 49.
Ioan. 8. 52.
Matt. 16. 28.
[illegible]
[illegible] 4. 1.
Sophon. 1. 2. 3.
q Gen. 49. 32.
r 4. Reg. 22. 20.
ſ Lib. Quæſtionum hebraicarum
[illegible]

Ex noſtris Auguſtinus t, Comeſtor u, Gloſſa interlinearis x, Abulenſis y, Paulus Burgenſis z, id accipiunt de frequentia, & ſocietate Angelorum, ſi qui moriuntur, iuſti ſint, quibuſcum aliquando futuri erãt, qui dum in limbo tenebãtur, & quorum ſubinde ſolatiis fruebantur, viuentes quodam modo Angelicam vitam, remotam à tentationibus, & periculis. Vel de omnibus prædeſtinatis, qui efficiunt populum electum, collectũque in ſinu *patris omnium credentium Abrahæ* a. Hoc vltimum, præter Comeſtorem, habent quoque Rupertus b, Lyranus c, Caietanus d, & alij.

t q. 162. in Ge.
& 2. tom. [illegible]
30.
Quid ſit, colligi ad patres.
u in hyſt. lib.
Gen. c. 14.
x in c. 25. Gen.
& 49.
y in c. 25. Gen.
z in c. 49. Gen.
a Rom. 4. 11.
b 6. in Gen. c.
[illegible]
c in c. 49. Gen.
d in c. 25. Gen.
Philo arguitur.

Verumtamen Philo nimis ſuo more Platonizat, vel Stoicam etiam ſapit ſcholam, & falſa pronunciat ex parte. Secunda exponendi ratio non minus fere modo aptari poſſet noſtris in gratia confirmatis hic adhuc viuẽtibus, vt ait Lyranus: præſertim ſi ipſis conſtet eo ſe eſſe numero apud Deum, vel etiam illis, qui frequẽtiſſimas hic Angelorum viſiones habuiſſe leguntur. Certe non opinor, Aſtyagem Regem Perſarum cenſendum A inter iſtos, de quo pariter Daniel e prodit, *quod appoſitus eſt ad patres ſuos*; non Iſmaelem, cuius item mors iiſdem deſcribitur verbis f, non Roboam g, Achab h, Achaz i, & fortaſſe Salomonẽ k, totque alios, qui *dormiſſe* dicuntur *cum patribus ſuis*. Vt ſit friuola, & falſa Burgenſis notatio, primum Abraham dici *congregatum ad populum ſuum* l, quia primus ſit mortuus ſine culpa expiabili per ignẽ purgatorium.

e cap. 13 [illegible]
f Gen. 25. 17.
g 3. Reg. 14. 31.
h 3. Reg. 22. 40.
i 4. Reg. 16. 20.
k 3. Reg. 11. 43.
l Gen. 25. 8.

Quis vero ei hoc reuelauit? Et vt facile de Abraham admittatur, cur negatur de Noe, cuius encomium Scriptura ipſa adeo inſigne fecit m? Denique, vt modo dixi, in alios nonnullos eadẽ ratio nequit conuenire, quorum iiſdem verbis B mors commemoratur. Et eſt idem, apponi ad patres, & dormire cum illis, atque apponi, colligi, congregari, iungi populo, aut populis. Nemo autem ferat, vt quempiam cum Angelis dormire intelligamus: minuſque proprium eſt, eos vt patres vocemus, quamuis cuſtodes, & præſides.

m Gen. 6. 8. 9.

Neque formula dictionis illationem denotat in ſepulcrũ, vt velle Vatablus videbatur, in quo iam alii poſiti ſint: nemo enim ante Abraham iacuit in ſepulcro, quod ſibi comparauerat, præter Saram vxorem. Nec, vt Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ argumentatur, Iacob, multoque minus prior illo Iſaac, collocati in eodem cum Abraham, & Sara, ad populum, qui niſi paucos non C complectitur, appoſiti recte dici poſſunt.

Quid? quod, vt obſeruat Auguſtinus, de Iacob iam mortuo, ſed nondum ſepulto, dictum eſt, *appoſitum eſſe ad populum ſuum*? Rem Theodoretus n optime attigit, cum docuit, modos illos dicendi de morientibus, quod colligantur, vel congregentur ad populum ſuum, aut ad patres, innuere animorum immortalitatem, atque futuram Reſurrectionem. Et quidem cum Abraham narratur *mortuus, congregatus ad populum, ſepultus*: primum de compoſiti totius diſſolutione accipi poteſt, ſecundum de anima, tertium de corpore. Quod cum Caietanus etiam tradat, immerito eum Oleaſter carpit.

n [illegible]
Cur dicatur apponi ad populum.

D Docuimus & nos capite octauo o, ex cura ſepulturæ opinionem de immortalitate, ac Reſurrectione confirmari. Quod illi argumentum non ſuppeditabant, qui cadauera cremabant. Id Hebræos feciſſe, mirum eſt ſibi Andream Capitiam p, poſt Abulẽſem q, qui affirmat de nobilioribus, ſaltem aliquando, perſuadere potuiſſe. Nam quæ dictis locis combuſtiones memorantur, vnguẽtorum ſunt, & aromatum ad pompam funeris, vt in ſecundo Paralipomenon r, vbi de Ioram, quod clarius traditur de Aſa ibidem ſ. Apud Ieremiam t pro verbo comburendi LXX. vtuntur verbo κλαίειν, quod eſt *plangere*. Et in citato libro E Regum paraphraſis Chaldaica exprimit dictum illum ſuffitum.

Immortalitatem animæ ex cura ſepulturæ confirmari.
o verſ. 2.
p in c. 34. Ier.
[illegible]
q 1. Reg. 31. 12.
r c. 21. 19.
ſ c. 16. 14.
t ſupra.

Quod vero ibidem dicuntur ſepulta oſſa, idẽ eſt atque corpus, pro quo illa non raro ſumũtur, vt tradit Kimhi u. Tantum abeſt, vt nudarentur carnibus oſſa, & illæ cremarentur, hæc ſeruarentur, vt dicunt oppoſitæ ſententiæ ſectatores, vt vel attigiſſe cadauer expiationem requireret x. Plenæ ſunt Scripturæ huiuſmodi ſepulturarum exemplis, & ex externis Tacitus y diſerte tradit, non cremaſſe Iudæos, ſed humaſſe cadauera.

u 1. Par. 10. 12.
x Num. 19. 11. 13.
y 12. Annal.

Quadrat porro hæc expoſitio de appoſitis mortuis ad patres, &c. malis æque, boniſque: omnes enim animi aſſociantur in modũ cuiuſdam populi, ſiue in limbo, ſiue in inferno, ſiue in cælo

A Purgatorii enim non eſt ſtata ſemper, firmaue ſedes. Hinc eſt, quod improbi in inferno, ſicut oues, poſiti deſcribuntur morte depaſcendi ſecunda *a*, nunquam conſumendi, & *colligati in faſciculos ad comburendum* b. Probi autem dici poſſunt *collecti in faſciculo viuentium* c, atque *habitare in terra, & regione viuorum*.d

a Pſ. 48. 15.
b Matt. 13. 30.
c 1. Reg. 25. 29.
d Pſal. 116. 9. Pſ. 26. 13.

Si non Aſtyages, de quo dixi, occurreret, cenſerem Hebræos illos idiotiſmos non ante Abraham auditos, cum ante illum infinitus propemodum bonorum, malorumque populus mortalitatem exuerit, inde natos, quod ille dux, caputque extiterit vniuerſæ Hebræorum gentis: nec minus eo etiam Iſmaelitæ, vt auctore gloriarentur. B Summæ his autem curæ foret, quod alias *e* annotauimus, non promiſcuam, ſed propriam in gente, & familia ſua habere ſepulturam, qua qui carerent, ſummo affici & dedecore, & ſupplicio crederentur.

e cap. 8. 10

Adde Nehemiam, cum Rex maximus Artaxerxes triſtitiæ in vultu eius cauſam quæreret, reſpondiſſe *f*: *Quare non marceat vultus meus, quia ciuitas domus ſepulcrorum patrũ mei deſerta eſt?* Cui nõ diſplicet, quæ mihi quidem placet opinio, reſpõdeat mecum ad eum modum excipienti, vulgates illas phraſes inde ductas, vnde dixi, alio deinde translatas, vt fit, & magis communes factas.

f 2. Eſd. 2. 3.

Vnum adhuc obeſt, quoniam ipſe Abraham apponi dicitur ad populum ſuum; hic autem nõ- C dum erat. Sed opponi poſſet, ſinum eius dici receptaculum omnium iuſtorum, etiam qui ante illum fuerunt, & ipſum vocari *patrem credentium, etiam in præputio* g, non qui conſecuti ſunt ſolum, ſed & qui præceſſerunt.

g Rom. 4. 11.

Illud ſane probo Burgenſis monitum, peculiare nouo Teſtamento eſſe, vt ſancti viri dormire, ſeu obdormire, morique in Domino dicantur: iam enim pateſcit, qui obſtructus erat, in beatitudinem introitus: qua de re ad caput ſeptimum ſatis multa *h*.

Cur Sancti in nouo Teſtamento obdormire dicantur.

h verſ. vlt.

Videtur nõnullis *i* eadem ratio de guſtu mortis, quaſi iam magis guſtetur, quam comedatur, D & in ea *vt in leonis, quem Samſon diſcerpſit* k, *ore mellis fauus exſtat*, & libenter à iuſtis obeatur, poſtquam Chriſtus, de quo Paulus eodem pacto loquitur *l*, illam eſt expertus. Fateor in vetere Teſtamento non reperiri hanc phraſim, tametſi Ioannes *m* Græce ſcribens refert ita Hebræos fuiſſe locutos: verumtamen cum apud alios Euangeliſtas *n* reperitur, indefinitam habet ſignificationem, ac in vtramque partem, non pro malis minus quam pro bonis. Lege de hac re tota Pererium *o*, cuius nos labore profeciſſe non diſſimulamus.

i Vt Caietan. & Gloſſa in ca. 2. ep. ad Hebr.
Guſtare mortem qui dicantur.
k Iud. 14. 6. 8.
l Heb. 2. 9.
m cap. 8. 52.
n Matt 16. 28. Mar. 9. 1. Luc. 9. 27.
o lib. de ben. Patriarch. à n. 194. & tom. 3. in Gen. in cap. 25. diſp. 1.

E *Verſus 37.*] Quem vero Deus ſuſcitauit à mortuis, non vidit corruptionem.

Quem vero Deus ſuſcitauit.] Cõcludit de Chriſto verum eſſe promiſſum, & vaticinium, quia de Dauid non eſt. Porro in textu Græco, & verſione Græca, atque in nonnullis codicibus Latinis, & in editione Syra, deſunt dictiones duæ, *à mortuis*, ſed parum refert. Retinet autem ſemper Paulus eundem de Chriſto reſuſcitato loquendi modum, tribuens Deo (quod & Petrus ſuis etiam fecit in concionibus) propter eam, quam ſæpe attigi, cauſam.

A *Verſus 38.*] Notum igitur ſit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum annunciatur, & ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari.

Notum igitur ſit vobis, viri fratres.] Clauſula hæc eſt totius ſermonis: iſti vni adhærendum ex ſemine Dauid orto Chriſto, tanquam Redemptori, atque Saluatori, per quem cuiuis in eum credenti remiſſio contingat peccatorum, quando quæ lex adhuc præſcripſerit, ad id ſufficientia non fuerint, à quorum etiam ille onere, difficili- B que obſeruantia liberet.

Et ab omnibus.] Recte coniunctio *&*, quæ eſt in textu Græco, reſtituta eſt, quam nonnulli codices Latini non habent: valet vero idem quod *etiam*, aut *ſicut*. Primo modo ſenſus eſt, quod liberauit Chriſtus etiam à legis onere, quam Iudæi tanti faciebant, & pluris æſtimabant externum, quam internum cultum; ſecundo modo, quod ſicut ablatum erat id onus, ita inde tanquam à poſteriore, vt dicunt, vt ab effectu colligerent, ſe à peccatorum etiam, ſi vellent, ſarcina liberatos. Frequens eſt vſus dictæ particulæ *&*, in triplici lingua, Hebræa, Græca, Latina, & aliis quoque vulgaribus, quem hic eſſe diximus.

Et, pro etiam, ſeu ſicut.

C *Quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari.*] Legis veteris imbecillitatem inculcat Paulus in epiſtolis, potiſſimum ad Hebræos, in qua de cæremoniis; ad Romanos, in qua de obſeruatione mandatorum Decalogi; ad Galatas, in qua de vtriſque.

Diſputant Theologi tractantes de Incarnatione, & de Sacramentis nouæ legis, hoc idem argumentum; demonſtrantque, quam ſit vera Pauli ſententia, quod *ad* p *perfectum non perducebat lex*, & *erant egena, ac infirma illius elementa omnia* q. *Reprobatio fit præcedentis mandati*, inquit Apoſtolus r, *propter infirmitatem eius, & inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex*. D Docet etiam nominatim *ex operibus legis non eſſe homines iuſtificatos* ſ, & *per legem habuiſſe tantum cognitionem peccati, & eam operatam eſſe non iuſtitiam, ſed iram*. Vocat præterea *legem mortis* t, aut *literam occidentem* u, aut *miniſtrationem mortis* x, aut *legem mandati carnalis* y, aut *iuſtificationes culturæ* (externæ) *& ſanctum ſeculare* z, ſiue *mundanum*, vt habet Græcus textus, aut *munera, & hoſtias non valentes iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem* a, &c. *ſed tantum ad emundationem carnis inquinatos ſanctificare* b.

p Heb. 7. 19.
q Gal. 4. 9.
r Heb. 7. 18. 19.
ſ Rom. 2. & 3. & 4. Gal. 2. & 3.
t Rom. 7. 6.
u 2. Cor. 3. 6.
x ibidem 7.
y Heb. 7. 16.
z Heb. 9. 1.
a ibidem 9.
b ibidem 13.

Tandem Concilium Florentinum *c* definit, *quod Sacramenta vetera non cauſabant gratiam, ſed eã ſolam per Paſſionem Chriſti figurabant*. Itaque lex E Moyſi, eiuſque Sacramenta non poterant iuſtificare, præſtando iuſtitiam, & gratiam ſanctificãtem primam, quamuis poſſent, quod attinet ad incrementum eius, ex merito boni operis in iis obſeruandis, & vſurpandis, quod non procedit ex virtute, ſeu valore operis externi, ſed ex interna gratia, charitate & virtute. Non etiam per ſe vim talem habebant præciſa fide Chriſti; vſus enim illorum vt aliquod meritum habebant, fundabatur in fide Chriſti; quod negabant Iudæi, vt monet Auguſtinus *d*, imo & Apoſtolus *e* dicens, *quod ignorantes iuſtitiam Dei, & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti*: id eſt, ignorantes à Deo iuſtificari homines per gratiam Chriſti, & volentes ſuam, id eſt, legis ſtabilire iuſtitiam,

c in Bulla vnionis.
Sacramenta veteris legis gratiam non conferebant; ſed figurabant.
d epiſt. 29.
e Rom. 10. 3.

A quaſi per legis opera poſſent iuſtificari, ſubtrahunt ſe à iuſtitia Dei, neque iuſtificationem conſequuntur.

a Rom. 2.13.
b infra 10.5. Gal 3.12.
c in ep. c.2.21.
d 1. Retra. 13.
e in libr. toto de Spiritu, & litera. lib. 1. de peccator. merit. & remiſſ. c. 11. 2. de peccato orig. c. 25. 1. contra duas epi. Pelag. 3. lib. 3. c. 4. in Pſ. 71. & tract. 45. in Ioan. & epiſt. 157.
f 1. Hiſt. cap. 2.
g 1. Cor. 10. 4.
h Apoc. 5. 12.
i lib. 1. Harm. per ſexdecim capita.

Eo autem poſito fundamento fidei, ac meritorum Chriſti, vere idem Paulus dixit, *quod factores legis iuſtificabuntur* a, *& qui fecerit ea, viuet in illis* b. Et Iacobus, *quod Abraham ex operibus iuſtificatus eſt* c: & verum eſt in hoc ſenſu, iuſtos, qui erant in vetere, pertinuiſſe ad nouum Teſtamentum, atq; Chriſtianam religionem ab initio fuiſſe, vt loquitur idem Auguſtinus *d*, qui alioqui allatum illud diſcrimen inter vtramque legem crebro agnoſcit *e*, & Euſebius *f*, atque alii: *Bibebant enim de ſpiritali conſequente eos petra: Petra autem erat Chriſtus* g, B qui *Agnus quoque* vocatur *occiſus ab origine mundi* h: *eſtque Mediator Dei, & hominum omnium* i. Legi, poſtquam hęc pro inſtituto ſtrictim notauiſſem, Barradii noſtri fuſum, ac diligentem de vtriuſque Teſtamenti comparatione Tractatum *k*, in quo quindecim noui ſupra vetus prærogatiuas docte explicat, in quibus illa eſt, vt vetus vi ſua neminē iuſtificauerit, ſed omnis iuſtificatio, & peccatorū remiſſio pertinuerit ad nouum. Eadem de re & capite 4. nonnihil actum, ageturque capite decimoquinto.

Verſus 39.] In hoc omnis qui credit, iuſtificatur. C

Fides ſola nō iuſtificat.

IN *hoc.*] Vel *in hoc*, eſt idem quod *per hunc*, iuxta ſatis frequentem vſum præpoſitionis *in*; ita vt qui fidem habet, per hunc fiat iuſtus; vel quod *in hunc*, nempe qui credit; dictum enim eſt non ſemel, credere in Deo, & in Deum, aliquando vim eandem habere. Alias item docuimus quo pacto iuſtificatio fidei tribuatur, cum ſit certum ſolam non ſufficere, ac per ſe, & ſine forma charitatis, atque non operando per dilectionem, ſeu niſi ſit operatiua per talis operis principium ſibi adiunctum, quod eſt charitas. *Omnis qui credit, iuſtificatur*, D quia nemo ſine fide: quia via eſt ad ſalutem cuiuis generi hominum: & cuilibet in particulari, quantum eſt ex ſe, ſi cętera non deſint, nec aliud impedimentum adſit.

l cap. 2. 38.
m cap. 8. 22.
n cap. 2. 5.

Audiuimus in hac hiſtoria, Petrum non tantum ante Baptiſmum à Iudęis *l* exigentem pœnitentiam, ſed poſt Baptiſmum quoque à Simone Mago *m*: ad eandem prouocatur vnus *ex Angelis illis*, hoc eſt, *Epiſcopis*, in Apocalypſi *n*, atque *vt prima opera faciat*. Quid igitur Caluinus hoc loco ſatisfactionis tollit neceſſitatem, ac nobis imponit, quod affirmemus originale ſolum peccatum cum aliis ante Baptiſmum commiſſis pure gratuito per Chriſtum remitti, cętera redimi ſatisfactionibus? E

Iuſtificatio etiam poſt Bapt. ſmum fit gratis.

o 2. Cor. 5. 19.
p Luc. 3. 8.

Gratis etiam profecto iuſtificationem fieri affirmamus peccantibus poſt Baptiſmum, nec arbitramur quicquam præiudicare gratuitæ Chriſti remiſſioni ſatisfactionem, qua placatur Deus: quoniam à Chriſto ipſo vim habet ſatisfactio, vt placeat Deo: itaque Chriſtus Deo *reconciliauit mūdum* o, vt ab ipſo mundo variam exigat obedientiam, atque iuſtitiam, ad quam inter alia ſpectat, vt qui peccauit ſeu poſt, ſeu ante Baptiſmum, pœnitentiam agat, *dignoſque pœnitentiæ fructus faciat* p.

q 1. Cor. 5. 5.

Verebitur Caluinus aſſerere, præiudicium à Paulo factum gratiæ Chriſti, quando peccatorē illum Corinthium, ſed baptizatum, &, vt credo, adhuc fidelem tradidit Satanæ *in interitum carnis*, A *vt ſpiritus ſaluus fieret* q. Concedimus Caluino, Chriſti mortem quotidianum, perpetuumque piaculum eſſe delendis peccatis, verum ita vt nō ſine pœnitentia, & ſatisfactione, quemadmodū nec ſine fide, quam ipſemet requirit. Neque ita ſucceſſit mors eadem Chriſti, vt putat, cæremoniis, ſacramentis, ſacrificiis antiquæ legis, quaſi illa omnia per ſe quippiam valerent ad peccatorum remiſſionem: erant duntaxat, vt dictum eſt, iuſtitiæ carnis; & fides, quam veteres illi profitebantur in Chriſtum, cōferebat ad remiſſionem, tametſi non ſola ſine contritione, ſeu pœnitentia.

r 3. Inſt. c. 11.

B Aliud argumentum eruit ex hoc eodem loco idem Caluinus in Inſtitutionibus *r*, vt probet nos iuſtificari ſine qualitate interna, quoniam hic dicitur, quod *per hunc*, videlicet, *Chriſtum, fit remiſſio, & iuſtificatio*: præterea fieri iuſtificationē per fidem, quæ apprehendit diuinam de ea promiſſionem, ſiquidem ait Apoſtolus quod *annunciatur per hunc remiſſio*: adhæc iuſtificationem in nullo alio conſiſtere, quam in remiſſione peccati, & non in interna aliqua renouatione: quæ ſi eſt, non tam iuſtificatio dici debet, quam eius effectus: mentio namq; nunc fit de ſola remiſſione peccatorum, eaque cenſetur iuſtificatio: deniq; C non requiri ad iuſtificationem, vt lex obſeruetur, profiteri id Pauli verba illa videntur: *A quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari.*

Iuſtificatio eſt per Chriſtum, & per formalem iuſtitiam.

Facilis ex his, quæ adhuc dixi, ſolutio. Nam per Chriſtum iuſtificatio eſt, vt per efficientem cauſam, per qualitatem infuſam, vt per formalem. Annunciatio remiſſionis fide apprehenſa neceſſaria eſt, non tamen ſufficit, niſi ea fiant, quæ annunciantur exigi, vt remiſſio obtineatur, inter quæ, præter fidem, eſt adimpletio omnium, quæ Deus, Chriſtusve iuſſerit, de quorū numero pœnitentia cenſetur; quod qui exequitur, credit vt oportet: & ita verum eſt, eū, qui credit, iuſtificari; quemadmodum ſanatur qui credit medico, litē D vincit, qui credit Iuriſconſulto; ſi pharmaca præſcripta recipiat, & propoſita conſilia adimpleat.

ſ cap. 2. 38.

Cur iuſtificatio per remiſſionem peccatorum ſæpius exprimatur, à me alibi *ſ* notatum eſt: ipſa ſane importat neceſſario formam ſanctificantē, expultricem deformis, & maculoſæ malitiæ: ſitq; ſæpenumero in Scripturis mentio *ſanctificationis, mundationis, ablutionis, renouationis, &c.* & ipſum nomen iuſtificationis hoc ſatis indicat, quod à iuſtitia dicitur.

t Rom. 8. 3. 4.

Poſtrema verba ſignificant ſolum illam legis, de qua egimus, per ſe ſumptæ, infirmitatem: necnon propriis viribus minime obſeruari poſſe; ita vt, quod crebro repetit Auguſtinus, non præcedant opera iuſtificandum, ſed iuſtificatum E ſequantur, per illum, *qui de peccato damnauit peccatū in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis* t. Loquitur autem Auguſtinus de vere iuſtis, à quibus legis mandata perfecte obſeruantur.

Verſus 40.] Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis.

V*idete ergo.*] Premit modo, vrgetque vehemēter prophetica comminatione, ne ſi nō credant, graues pœnas incurrant.

In Prophetis.] Gloſſa interlinearis, *in vno libro multorum Prophetarum*: Lyranus & Caietanus, *in libro* XII. *Prophetarum.* Eodem modo alii paſſim, & Arias ait librum illum ſolere appellari hoc nomine, a Ioan. 11. 48. 50.

A *mani venirent ablaturi locum, & gentem* a, cenſentes expedire, *vt mors Chriſto decerneretur.* Conſentiunt in iſta expoſitione Theodoretus, & Theophylactus in Habacuc, & iſte in præſentem locum, & Carthuſianus, & Arias.

Verſus 42.] Exeuntibus autem illis rogabant, vt ſequenti Sabbato loquerentur ſibi verba hæc.

E*Xeuntibus autem illis.*] Grecus textus ita habet: Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα. B Omiſit Latina editio *Synagogam*, quia iam conſtabat ibi habitum ſermonẽ.

Non eſt interpretata τὰ ἔθνη, credo quod exiſtimaret ſignificare non gentiles, ſed illos, à quibus rogati ante fuerant Paulus & Barnabas dicere verbum exhortationis. Τὰ ἔθνη enim ſumi indifferenter pro quacunque multitudine, alias vidimus, ſicut & nomen gentis: quod & vulgaris ſermo vſurpat, *lo pregorono quelle genti*: etiamſi id veriſimile eſt factum per Archiſynagogos, qui prius inuitauerant. Caietanus, Gagneius, & Arias intelligunt de Gentilibus, ſed contraria opinio communior eſt: itaque intellexit Chryſoſtomus, & Theophylactus, apud quos nec dictiones illæ ſunt τὰ ἔθνη, quas & omittit editio Syra: vt credi C poſſit ex ſcholio marginali in textum irrepſiſſe.

Gentes quodcunque genus hominũ ſignificant.

Quod poſtea narratur, conueniſſe pene vniuerſam ciuitatem ad audiendum, non efficit, vt hi, qui modo dicuntur rogaſſe, fuerint Gentiles; ſed ſparſo, vt fit, rumore de prædicata noua quadam doctrina, & de libertate dicendi in Paulo, conuenerunt etiam illi in Synagogam, ad audiendum; quoniam à Synagoga nulli arcebantur, vt verbo diuino intereſſent. Quod nominatim Tertullianus prodit b, cum Gentiles prouocans ait, *Irrumpite Iudæorum Synagogas: audite Prophetas, quæ ibi leguntur, &c.* Iudæi itaque denuo, ac diligentius audire volebant, aut *maligno animo, vt inde captarent Paulum perſequendi occaſionem*, quod Hugo ſenſit, ac Lyranus, & Gloſſa interlinearis: D *aut etiam bono*, quemadmodum Carthuſiano placuit, *vt plenius inſtruerentur de re adeo graui, ac noua.*

Cur tota ciuitas conueniſſe dicatur.

b Apol. ca. 18.

Sequenti Sabbato.] Εἰς τὸ μεταξὺ Σάββατον. Quidam ex iis, qui de Gentilibus ſuperiora verba accipiebant, iſta ſic explicant: *Interim vſque ad Sabbatum*: quaſi illi rogarent, vt ſibi certo alio loco extra Synagogam, ad quam vſque ad ſequens Sabbatum conueniendum nõ erat, ſermonis cauſa, iiſdem illis de rebus ſermocinarentur. Sed vt ea eſſet ſignificatio, dici deberet, μεταξὺ εἰς τὸ Σάββατον: quo autem modo nunc legitur, ſignificat, *in id, quod eſt deinceps; ſeu, in futurum Sabbatum.*

Indicat Ioſephus Scaliger c legendum, εἰς τὸ μεταξὺ Σαββάτων, vt ſignificetur *tempus, quod intereſt inter Sabbatum & Sabbatum*, quodque nomi- E nant Hebræi, בחול מועד *bechol mohed*: Plutarchus, aliique Greci, ἐργασίμους ἡμέρας, Italice, *giorni di lauoro*: Gallice, *iours ouuriers*, id eſt, profanos, & profeſtos. Ita vt dum per eos dies vacarent operibus, ac negotiis Hebræi, Gentiles hac vti vellent occaſione, Paulum ſæpius, magiſque per otium audiendi. At repugnant ea, quæ dixi; necnon noua, & nulli antea cognita Ioſephi lectio: ſed & Oecumenius μεταξὺ Σάββατον declarat αὐτὶ τοῦ, τὸ ἑξῆς. Editio quoque Syra reddit, לשבתא אחרתא *leſchibetha acharitha*, id eſt, *in* A *Sabbatum*, vel *Sabbato alio*, ſiue *ſubſequenti*. Poſtremo, iuxta ſenſum illum Scaligeri dici debuiſſet, ἐν τῷ μεταξὺ, vt loqui mos eſt Demoſtheni, cæteriſque Græci ſermonis peritis, inter quos merito Lucas cenſetur, tanquã Atticior, vt Vergara d loquitur, præter Hieronymum, quem in præfatióne retuli.

c lib. 5. emendat. tempor. pag. 459. 461. Scaliger Græcam editionem corrigẽs arguitur.

d de ratione ſtudii Orat.

Eſt non nemo e qui arbitretur Sabbatum ſic dici τὸ μεταξὺ, quod eſſet inter aliqua feſta interiectum, vel quia in aliquem eorum ſex dierum incidiſſet, qui intercedunt inter primum & vltimum earum ſolemnitatum, quibus dies octo dedicantur.

e Andreas Ri-ghlitius in Leuit.

B *Verſus 43.*] Cumque dimiſſa eſſet Synagoga, ſecuti ſunt multi Iudæorum, & colentium aduenarum, Paulum, & Barnabam: qui loquentes ſuadebant eis vt permanerent in gratia Dei.

C*Vmque dimiſſa eſſet Synagoga.*] Non locum, ſed in eum conuenientes hic Synagoga ſignificat; ſicut & nomen Eccleſiæ pro vtroq; ſumitur.

Colentium aduenarũ.] τῶν σεβομένων προσηλύτων, *colentium proſelytorum*. quos capite 2. f Latinus interpres comparans Iudæis, appellat *proſelytos*. Dicuntur autem *colentes*, ſcilicet Deum, quia receſſerant à cultu plurium Deorum, & ab idololatria C Gentilium.

f verſ. 11.

Græcum verbum σέβεσθαι, frequentiorem habet ſignificationem pro veneratione, & cultu, qui Deo datur; & σεβόμενοι dici poſſent *Religioſi*. Eſt tamen etiam in vſu vtrumq; vocabulum pro obſeruantia hominibus exhibita: & in paſſiua ſignificatione dici quoq; poſſunt σεβόμενοι iidem, qui ἔντιμοι, id eſt, *honorati, primarii, magnæ auctoritatis, qui coluntur magna cum reuerentia.*

Σέβεσθαι, [illegible]

Niſi obſtaret auctoritas editionis Latinæ, placeret mihi poſterior acceptio, quia quod prior ſignificare dicitur, nimirum *colẽtes*, hoc includitur ſatis in Græca voce, τῶν προσηλύτων, & iam Latinitate donata, *proſelytorum*. Gloſſa ordinaria ex Rabano, ait melius legi, *colentium Deum*, & ſic in D Græco haberi: ſed ego id nunc non reperio in Græcis codicibus.

Vt permanerent in gratia Dei.] In cognitione veritatis, & bona voluntate, deſiderioque fidem penitus complectendi, ac exequendi quæ neceſſaria ſunt, vt inniterentur Chriſti gratiã, non cõfiderent in legis iuſtitia.

Fortaſſe nondum fidem diuinam erant conſequuti, nedum gratiam iuſtificantem. Ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, denotat *adhærere*, ita vt videatur adhortatio eſſe ad adhærendum, & conſentiendum. Si quis hos velit iam iuſtos fuiſſe, colliget argumentum pro dono perſeuerantiæ, quo carere poſſint etiam hi, qui ſint vere iuſti: quod negãt hæretici, volentes fidem, in qua iuſtitiæ ſummã E collocant, ſi ſemel habeatur, amitti non poſſe. Qui error diu ante in Iouiniano exploſus eſt, vt teſtatur Auguſtinus g, & Hieronymus h; quamuis loqueretur de iuſtis poſt Baptiſmum, quos aſſerebat non poſſe peccare: & damnatur in Concilio Tridentino i.

Iuſti perſeuerantiæ dono carere poſſunt, & fidem amittere.

g li. de hæreſ. cap. 82.

h 2. contr. Iou.

i Seſſ. 6. can. 23.

Verſus 44.] Sequenti vero Sabbato pene vniuerſa ciuitas conuenit audire verbum Dei.

S*Equenti vero Sabbato.*] Ergo in 42. verſu, Εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, ſignificabat, vt diximus,

futu-

futurum Sabbatum, non ſpatium inter duo Sabbata.

Pene vniuerſa ciuitas, &c. Syrus, qui legit, כלה מדינתא *chullah medinetha*, id eſt, *tota ciuitas*, omiſit particulam reſtringentem. Conciuit multitudinem tantam non habita ſolum prior oratio, cuius fama percrebuit, ſed priuati etiam fortaſſe ab iiſdem Apoſtolis per medium, quod interfuit ſpatium temporis facti ſermones. Conuentus autem in Synagoga celebratus eſt, quo licuit vẽtitare exteris ad audiendum verbum Dei, etiam Gentibus, vt iam ſæpe monuimus.

Verſus 45.] Videntes autem turbas Iudæi, repleti ſunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur, blaſphemantes.

T*urbas.*] Τοὺς ὄχλους. Et Latinum, & Græcum vocabulum important inconditam, & confuſaneam, ac perturbatam multitudinem. Quãquam & indefinite quamlibet ſignificãt. Et plurali numero, οἱ ὄχλοι, idem quod in ſingulari, ὁ ὄχλος.

a verſ. 17.

Zelo.] Liuore, inuidia, indignatione. Lege caput quintum *a*. Cauſa erat Gentilium concurſus tantus, quibus non dubitarent Apoſtoli non tãtum colloqui, ſed offerre etiam Dei dona, priuſquam fierent proſelyti, aut Moſis legi nomen darent.

Contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur.] Ἀντέλεγον τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ἀντιλέγοντες, *contradicebant contradicentes.* Quæ orationis forma non Hebræorum propria eſt, vt voluit Caietanus, ſed Græcis, Latiniſque vſitata.

b cap. 6. 11.

Blaſphemantes.] Extenditur hoc verbum etiam ad alios, quam ad Deum; vt alias *b* docuimus, agentes de peccato blaſphemiæ, eius etiam, quæ dicitur in Spiritum ſanctum.

Blaſphemia Iudæorum qualis fuerit.

Erat igitur horum aut in Apoſtolos blaſphemia, quaſi eſſent ſeductores, aut in doctrinam eorum, vt falſam, aut in Chriſtum, eo quod non eſſet verus Meſſias, vtpote admittens promiſcue Gentes, cum Prophetarum promiſſiones Iſraelitis factas perperam deflecteret ad alios.

Verſus 46.] Tunc conſtãter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes.

T*unc conſtanter Paulus, & Barnabas dixerunt.*] In recitata concione ſolus agebat Paulus: haud dubium, quin priuatim & Barnabas prædicauerit. Nunc palam, libere, & conſtanter vterque inducitur loqui; ad eum modum, quo ſuperius, cum de conſtantia ſermo eſt, cum Petro Ioannes loquutus narratur *c*.

c cap. 4. 13.

Vobis oportebat primum loqui verbum Dei.] Concedunt Iudæos partim iuſto tangi zelo, & in hoc recte iudicare, quod ad ſe in primis ſpectaret verbum Dei, & legis nouæ, ac Euangelicæ primi nũcii, atque priuilegia: idipſum enim non oraculis modo Prophetarum continebatur, ſed Chriſtus etiam ſæpe docuerat, & vt ita fieret, Diſcipulis exacte, crebroque præceperat. Lege quæ diximus capite primo, & decimo, & vndecimo. Hinc Tertullianus *d* probat, eundem vtriuſque Teſtamenti Deum eſſe, cum Apoſtoli Iudæis, antequam Gentilibus, prædicauerint: ſed maligne facit, dum ex eo, quod relictis Iudæis, conuertetunt ſe ad Gentes, infert *e*, *vt ceſſauerat præceptum ſolis Iudæis prædicandi, ita & illud de fuga in perſecutione f.*

d 5. contra Marcion. c. 21.

Deus idem eſt vtriuſque Teſtamenti.

e lib. de fuga in perſecut. c. 6.

f Matt. 10. 23.

Sed quoniam repellitis illud.] *Sed quia*, inquit Hieronymus *g*, *filii, quibus panis primo oblatus eſt* (alludit ad verba Chriſti cum Chananæa loquentis *h*) *quaſi canibus, Patrem* (dici poteſt etiam Chriſtus Pater, non ſolum frater noſter) *in ſua venientem recipere noluerunt* i: *dedit omnibus poteſtatem, vt qui receperint eum, fiant filii Dei* k. *Maior ſeruire debet minori* l, inquit Arator *m*. *Achis expellit Dauidem* n, inquit Arnoldus *o*. *Angelus Domini altare ad ſacrificium pro ſalute populi erigi præcepit, non in terra Iuda, ſed in area Areuna Iebuſæi* p, inquit Auguſtinus *q*. *Iacob in benedictione præpoſuit Ephraim minorem* r, inquit Iſidorus *ſ*, & Rupertus in Geneſim. *Propinquior nolens vxorem Ruth accipere* t, *diſcalceatus eſt gloria collatæ legis, & infamia notæ inuſtus*, inquit Proſper *u*: *Gentilis autem, qui accepit, calceatos pedes habet in præparatione Euangelii pacis* x. Chriſtus egreſſus templo, incidit *in cæcum* y *à natiuitate, eumque curauit*, id eſt, Gentilem, Iudæo relicto, vt Græci in Ioannem myſtice exponunt, & Rupertus, & Cyrillus in Catena.

Prophetia, quæ reiiciendos Iudæos, Gentes conuertendas indicant.

g in ca. 12. Iſa.
h Matt. 15. 26.
i Ioan. 1. 11.
k ibidem 12.
l Gen. 25. 23. Rom. 9. 13.
m hoc loco.
n 1. Reg. 29. 6. 7.
o Tractat. de ſeptem verbis Chriſti.
p 2. Reg. vlt. 21. & ſeq.
q Ser. 198. de Temp.
r Gen. 48. 14.
ſ ibidem.
t Ruth. 4. 6. Deut. 25. 7.
u 2. de prædic. c. 33.
x Epheſ. 6. 15.
y Ioan. 9. 1.

Iudæorum delictum, ſalus eſt Gentibus, vt illos æmulentur, inquit Paulus ſcribens Romanis *z*, *& delictum eorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium*: ideoque profitetur ſe conniti prædicando Gentibus, *vt ad æmulandum prouocet carnem ſuam, & ſaluos faciat aliquos ex illis*, cum Iudæi conſpecta Gentium ſanctitate, & præclaris donis, vel ſic extimulentur quadam zelotypia, & ex contentione aduerſus Gentes, qui noluerant, Apoſtolorum prædicatione, tandem conuertantur. Quo ſenſu dictum illud Clemens Alexandrinus *a* accipit à Deo: *In gente ſtulta irritabo illos* b.

z Rom. 11. 11. 12. 13. 14.

a 2. Strom.
b Deut. 32. 21.

Et indignos vos iudicatis æternæ vitæ.] Non eſt peccatum, ſi te gratia diuina reputes indignum, dũmodo nõ recuſes oblatam, neque imitatus Cain *c*, magis ad indignitatem attendas tuam, quam ad Dei liberalem miſericordiam. Cauit Chriſtus *d* *dari ſanctum canibus, & proiici margaritas ante porcos*, hoc eſt, eos qui contemnunt, & conculcent.

Gratia Dei indignum quiſque ſe reputare poteſt, ſed non debet eam oblatam ſpernere.

c Gen. 4. 13.
d Matt. 7. 6.

Prohibiti etiam ſunt à Spiritu ſancto Paulus, & Timotheus loqui verbum Dei in Aſia *e*, quia non erant auditores id recepturi. Græcus textus habet: *Non dignos iudicatis.* Syrus, פסקתון על נפשכון דלא שוין אנתון *peſakthun bhal naphſchun dele ſchouin anthun*, id eſt, *Voſmetipſos reſcinditis, ne digni ſitis.*

e Act. 16. 6.

Non iudicabant profecto ſe vel non dignos, vel indignos, ſed ita ſe gerebant, quomodo ſi integre vellent iudicare de aliis eodem pacto ſe gerentibus, ac proinde de ſeipſis deberent: & *tanquam ſerui nequam iudicari de ore proprio poſſent* f: quippe claris conuicti demonſtrationibus. Similis mihi videtur loquendi ratio, qua Iacobus *g* vtitur aduerſus detractorem, cum ait, *hunc legi detrahere, & eam iudicare*: nempe quoniam legitime non iudicat, niſi qui ſecundum legem iudicat: is vero, qui contra legem, quæ prohibet detractionem, vel ex qua de ſingulis ferendum

f Luc. 19. 22.
g cap. 4. 11.

iudi-

A iudicium eſt, indicat, normam ſe iudicii, atque legis loco conſtituit.

Ecce conuertimur ad Gentes.] Εἰς τὰ ἔθνη. In propria ſignificatione pro Gentilibus, qui Iudæis opponuntur; quamuis latiorem eius ſignificationé quandoque eſſe ſuperius docuerimus *a*. Hoc ſibi fortaſſe Sponſa voluit prouocans dilectum ſuum ad fugiendum *b*: *Fuge, dilecte mi,* relinque pertinaces Iudæos ac fœtidos, *ad montes aromatū,* ad Gentiles, qui à te exculti, & tuo ſanguine perfuſi exuberabunt fragrantibus florib. fructibuſque *tibi odor bonus futuri, & aliis propter te, in vitam* c.

a verſ. 42.
b Cant. 8. 14.
c 2. Cor. 2. 15. 16.

Neque vero tamen colligant propterea Hęretici, non aliam ſibi à Scripturis conſtitutam pœnam, quam vt deſerantur arbitrio, & ſenſui ſuo. B Alia ratio fugitiui ſerui, alia eius, qui ſponte in ſuam ſe adiungere ſeruitutem poſſit, ſi velit. De huius generis hominibus, qui nondum tenentur fide iuramenti obligati, Chriſtus aliquando dixit *d*: *Quicunque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros, exeuntes foras de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus veſtris*: de poſterioribus; *Si Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut Ethnicus, & publicanus* e.

Hæretici puniri iure poſſunt, & non ſolum in ſua pertinacia deſeri.
d Matt. 10. 14.
e infra 18. 17.

In tam libera oratione Apoſtoli modum tenent, non exprobrant, aut male ominātur: ſolum monent illos à ſe deſeri, idque non propria voluntate, ſed diuino tum vaticinio, tum præcepto: C quod eo debuerunt magis apud Iudæos exponere: quam pridem Petrus cum rationem reddebat in cauſa Cornelii *f*, quoniam ipſos nemo nūc vocabat ex Gentilibus, ſed vltro eos quærere videbantur. Iam impletur ſententia Chriſti *de vinea locanda aliis agricolis, & dando regno genti facienti fructus eius* g. Adumbrauit hoc ipſum Chriſtus ipſe quodammodo, vt in Matthæum *h* Hieronymus, Beda, Theophylactus obſeruant, quando, *quod eius Iudæi doctrinam non reciperent in partes Tyri & Sidonis venit, ac in ipſammet etiam fortaſſis Gentilium regionem,* quod vltimum ſentit Chryſoſtomus.

Apoſtoli, in Iudæos nihil aſperius loquuntur.
f Act. 11. 4. & ſeq.
g Matth. 21. 41. 43.
h cap. 15. 21.

Verſus 47.] Sic enim præcepit nobis Dominus: D Poſui te in lucem Gentium, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ.

S*ic enim præcepit nobis Dominus.*] Præceptum vocat prædictionem, & rationem diſpoſitionis diuini conſilii, ſiue fiat imperio, ſiue per ſolam internam, externamve motionem, ſiue duntaxat permittendo: quoniam quod quis prænoſcit, & poteſt impedire, vt notat Canus *i*, & Ribera *k*, ne fiat, ſi non impedit, ſi mouet vt fiat, iuuat, ſeu permittit, cenſetur vulgo præcipere. Non memini legere, quod prædictio nuda præcepti nomine ſignificetur. Quocirca præceptum vocat Apoſtolus, aut quia ſub præcepti forma quadam E traditur apud Eſaiam, qui citatur, vſurpantem Hebræo more imperatiuum pro futuro: vel habuit reſpectum ad Chriſti præceptum, quo iuſſit Gētibus prædicare, vt ſæpe audiuimus, poſita illa prædictione apud Eſaiam Cyprianus *l* pro *præcepit*, legit, *dixit*. Gloſſa interlinearis, ex Rabano *Prophetiam* ait *præceptum immobile eſſe*, hoc eſt, Apoſtolos, & Apoſtolicos viros præcepti loco habere, Interlinearis *prædixit* poſuit, pro *præcepit*. Hugo rationem reddit, quia non fuit præceptum ex parte prophetantis, ſed ex parte recipientium, qui ita ſeruauerunt, ac ſi eſſet præceptum.

i 2. de locis c. 4.
k in c. 4. Amos num. 33.
Præceptum cur prædictio diuina dicatur.
l 1. contra Iud. 21.

Sane frequens eſt in Scriptura, vt quod decreuit Deus quauis de re, nominetur præceptum ſeu mandatum. Hoc pacto *præcepit Deus coruis, vt paſcerent Eliam* m, & *viduæ Sareptanæ, vt idem facerent* n, immo & *Semei, vt malediceret Dauidi* o: & *ventis ac mari* p, & *omnibus creaturis* q: & hoſtibus vindicibus populi ſui *r*. Vnde quod apud Matthæum eſt *ſ*: *Ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis* (Moſes) *dimittere vxores veſtras*, Marcus dixit *t*: *Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud.*

Decretum Dei quauis de re, præceptum Dei dicitur.
m 3. Reg. 17. 4.
n ibidem 9.
o 2. Reg. 16. 10.
p Matt. 8. 27.
q Pſal. 148. 5.
r Eſa. 13. 3.
ſ cap. 19. 8.
t cap. 10. 5.

Nobis.] Verba quæ mox citantur, de Chriſto ſunt, & ad Chriſtum directa, tamen ea ſibi Apoſtoli applicant, tanquam ipſius miniſtri, & membra: ſicut Chriſtus ipſe perſecutionem, quam inferebat ſuis Saulus *u*, ſibi illatam querebatur: cui Saulo tanquam vaſi ad portandum nomen ſuum vbique electo *x*, dixit idem Chriſtus *y*: *Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te*, atque omnibus in commune Diſcipulis, vt dixi, idipſum iniunxerat.

u Act. 9. 4.
x ibid. 15.
y infra 22. 21.

Apud Oſeam *z* dicitur, quod *leo rugiet*, id eſt, prædicatio Chriſti, quæ per Apoſtolos futura erat: apud Abdiam *a*, *quod legatum ad Gentes miſit*, id eſt, Chriſtum, qui eſt *Deſideratus cunctis gentibus* b, & *expectatio earum*. Sed ſimiliter per prædicatores ſuos, quos Paulus ait *legatione fungi pro illo* c. Nil autem ad propoſitum Zachariæ *d* luculentius, iuxta expoſitionem Hieronymi, necnon Euſebii *e*, *Quia hæc dicit Dominus exercituum*, id eſt, *Chriſtus poſt gloriam*, id eſt, poſt miracula, & Reſurrectionem, & Aſcenſionem, *miſit me ad Gentes*, nempe per Apoſtolos.

Vaticinia de prædicatione Gentibus facienda.
z cap. 11. 10.
a verſ. 1.
b Gen. 49. 10. Agg. 2. 8.
c 2. Cor. 5. 20.
d cap. 2. 8.
e 1. de Demonſt. c. 16.

Aliquando Scriptura de Chriſto loquitur ſolum vt eſt caput: interdum ratione ſolius corporis eius, quod eſt Eccleſia *f*, nonnunquam quantum ad vtrumque. Tradunt, & exemplis illuſtrāt hanc regulam Auguſtinus *g*, & Iſidorus *h*, & poſt illos Ribera *i*, quibus præiuit hac in re citatus ab Auguſtino Ticonius.

Scriptura varie de Chriſto loquitur.
f Epheſ. 1. 22. Coloſ. 1. 18. 24.
g 3. de doct. Chriſt. c. 31.
h 1. de ſum. bono c. 21.
i in Zach. 2. num. 17. & 18.
k verſ. 6.

Poſui te in lucem Gentium.] Eſaiæ ſunt hæc in capite 49. *k* ſecundum editionem Septuaginta, quo toto capite Gentes longinquæ inuitantur ad ſalutem, *Audite inſulæ* l, &c. cum quiritatur Chriſtus tantos labores fruſtra ſuſceptos ob Iudæorum, qui obedire noluerunt, paucitatem, *In vacuum laboraui* m, &c. Deinde colligit veluti animum, & ſe recreat ſpe conuerſionis Gentilium *n*: *Glorificatus ſum in oculis Domini, & factus eſt fortitudo mea: & dixit: Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas.*

l verſ. 1.
m verſ. 4.
n verſ. 5. 6.

Merito Simeon cecinit Chriſtum *lumen ad reuelationem Gentium* o, & Chriſtus ipſe *lumen ſe mūdi* appellauit *p*, vtpote *illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum* q. Hoc Eſaiæ teſtimonio premit Iudæos Euſebius *r*, cum diſſimulare non poſſint impletum eſſe quod Eſaias prædixit *ſ*, *iam reſpicientibus lumen iſtud, in eoque ambulantibus Gentibus.* Peculiariter Chriſtus, qui Iudæorum etiam eſt, ac mundi totius, lumen Gentium dicitur: quoniam ſi comparentur iſtæ cum Iudæis vnum verum Deum cognoſcentibus, & colentibus, & Chriſti venturi ſeu notionem, ſeu fidem habentibus (licet Iudæorum plurimi iacerent in tenebris peccatorum) verſabantur in lumine Iudæi, Gentes in gemina & morum & errorum obſcuritate, ac nocte.

Chriſtus lumen vocatur ad illuminationem Gentium.
o Luc. 2. 32.
p Ioan. 8. 12. & 9. 5.
q Ioan. 1. 9.
r 2. de Demonſtr. c. 21.
ſ cap. 60. 3.

Suo Apoſtolos Chriſtus nomine donauit, de-

Apoſtoli ſunt

[illegible] mundi.
a Matt. 5. 14.
b Ioan. 1. 9.
c ibid. 1. 8.
d infra 5. 35.
e in Matth. 5.

ſtinans mundo prædicatores: *Vos eſtis*, inquit a, *lux mundi*. Sed beneficio ipſius, *qui erat lux vera* b, ſumma, eſſentialis, & imparticipata, reſpectu cuius Ioannes negatur *lux eſſe* c, qui ſimul affirmatur *lucerna ardens, & lucens* d. Auctor Operis imperfecti argute magis, quam vere, Apoſtolos *ſal terræ*, propter Iudæos, exponit, quod eos in eodē ſtatu conſeruare deberent, quæ vis eſt ſalis, vtpote veritatem cognoſcentes: *lucem mundi*, reſpectu Gentilium, qui veritatem docendi eſſent, quod eſt proprium lucis.

f Philip. 2. 15. Eph. 5. 8.

Diſperſio generalis Apoſtolorum quando contigerit.
g 5. hiſt. c. 17. vel 18.

Omnes Chriſtiani lux vocantur ab Apoſtolo, & *luminaria in mundo*, & *filii lucis ac diei* f. Chriſtus & extrinſecus doctrina, exemploque illuminat, & intrinſecus per gratiam: Apoſtoli, & Apoſtolici homines extrinſecus tum docendo, tum recte viuendo: cæteri hoc ſaltem vltimo modo. In hoc circiter tempus incidit reliquorum in Gentes Apoſtolorū generalis diſperſio. Nam Chronographi hæc deputant, quæ hic narrantur, anno Chriſti 45. ſeu 46. tradidit vero Thraſeas, Apollonio teſte apud Euſebium g, *accepiſſe ſe à maioribus Saluatorem præcepiſſe Apoſtolis ſuis, vt ne ante duodecimum annum ab Ieroſolymis diſcederent*, videlicet procul, ac in totum, ſicut iampridem capite primo retulimus.

h Hom. 70. in Matth.
i Matth. 22. 9.

Chryſoſtomus quoque h, dum tractat ea verba Chriſti i, *Ite ergo ad exitus viarum, &c.* ea illuſtrat præſenti loco, atque *Iudæis quidem primum Apoſtolos prædicaſſe, ſed longo temporis ſpatio cæſos & flagellatos in Iudæa manentes, ac demum ab ipſis propulſos, in Gentes profectos eſſe.*

k verſ. 5.

Vſque ad extremum terræ.] An tempore Apoſtolorum eo vſque ac per orbem totum peruenerit Euangelium, diſſeruimus capite ſecundo k.

Verſus 48.] Audientes autem Gentes gauiſę ſunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.

Gentium gaudium pro ſua conuerſione vbi prædictum.
l cap. 15. 9. & ſeq.
m cap. 2. 3. ca. 25. 1. 9. c. 35. 1. c. 54. 1.
n cap. 29. 17. & ſeq.

AVdientes autem Gentes gauiſæ ſunt.] De ſuo bono videlicet, non de alieno malo. Hoc Gentium gaudium Paulus egregie deſcribit, allatis Pſalmorum ad eam rem, & Eſaiæ teſtimoniis in epiſtola ad Romanos l, quæ adhuc apud Eſaiam plura ſuppetunt m. Vnum perilluſtre eſt, continens comparationem cum Iudæis nunc reiectis: poſtquam enim de iſtis eo modo egit, Gentium admiſſarum gaudium, & exultationem ita exponit n: *Nonne adhuc in modico & in breui, conuertetur Libanus in Charmel, & Charmel in ſaltum reputabitur?* id eſt, poſt ſeptingentos annos, quorum ad æternitatē exiguum eſt ſpatium, Gentiles, horridi, inculti, ſteriles, alieni à Fide, fertiles, ac frugiferi euadent, ob religionem veram, quam cōplectentur; & contra Iudæi ſteriles cent, *& audient in die illa ſurdi verba libri, & de tenebris, & caligine oculi cæcorum videbunt, & addent mites in Domino lætitiam, & pauperes homines in Sancto Iſrael exultabunt: quoniam defecit, qui præualebat, cōſummatus eſt illuſor, &c.* hoc eſt, Diabolus, qui per idololatriam exercebat tyrannidem.

o orat. de Baptiſmo.
p orat. 1. con. Iul.
q Apolog. 2.
r in ſeqq. Homil. 2.
ſ 6. de Demonſt. c. 21 & in c. 6
t 5. con. Iul. & in c. 35. Eſaiæ.
u quem citat Caſtro c. 35. Eſa.
x in Pſal. 64.
y 3. de Virg.

Perſpicuum eſt, ait Nyſſenus o tractans huiuſmodi locum, *quod non locis inanimatis, & ſenſu carentibus lætitiam annunciat, ſed per ſolitudinem tropice, & allegorice ſqualidam & inornatam animam ſignificat, &c.* Eadem ratione intellexit Nazianzenus p, Iuſtinus q, Origenes r, Euſebius ſ, Cyrillus t, Theodoretus u, Hilarius x, Ambroſius y.

A *Glorificabant verbum Domini.*] Euangelium, vel Chriſtum Verbum Patris, inquit Gloſſa interlin. & Carthuſianus. Lyranus eligit ſecundum, ego primum. Syrus vertit, ומשבחין לאלהא *vamſchabbechin lalaha*, id eſt, *Gloriam tribuebant Deo*. Nondum adeo inſtituti videntur, vt diſtincte darent gloriam Verbo Dei, vt notionaliter ſumitur pro perſona Trinitatis. Gloriam autem, laudemve magis verbis datam intelligo, quam factis, etſi hæc potior, nec defuit, quum crediſſe nonnulli dicantur, ſimul videlicet Sacramenta recipiendo, & opera pietatis exercendo.

z in moral. Comment.
Quomodo homo voluntate credat aliis non credentibus.

Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam B *æternam.*] τεταγμένοι. Sunt qui hunc locum ſic explicent, vt Tullius Criſpoldus z, quoniam Græcum participium ſignificat *ordinatos* ſimpliciter, & non *præordinatos*, de iis qui ſeipſos ordinauerunt ad vitam æternam, nec ſe, vt Iudæi, indignos iudicauerunt vitæ æternæ. Videlicet omnibus prædicatum eſt, omnes pulſauit inſpiratione ſua Deus, at pars repulit, pars admiſit: illi ad eos venienti, oblatæque vitæ reſtiterunt, hi recipiendæ ſeſe accommodauerunt, ac veluti in ordinē ad vitam tendentium collocauerunt, atq; coordinauerunt. Verus & Catholicus ſenſus, quem vidi poſtea Salmeroni placuiſſe.

Prędeſtinatio eſt à ſolo Deo.
a Rom. 8. 30.

Sed alium exigit editio noſtra, quæ ponit *præordinationem*, C non hominum profecto, ſeipſos, quamuis cum gratia, præordinantium, ſed Dei gratis omnino ad vitam æternam eligentis, & media prçordinantis ad eius conſecutionem, inter quæ primum eſt Fides, oſtendens illam, omniaq; dirigens ad ipſam: *Quos enim Deus prædeſtinauit, hos & vocauit, & iuſtificauit, & glorificauit* a. Fortaſſe etiam non eſt ſermo de prçdeſtinatione, ſed de præordinatione, ſeu prædicta à Prophetis ordinatione Dei, & voluntate, vt Euangelii gratia, quod maxime negabant Iudæi, illius egregii cōtemptores, pertineret ad Gētiles, ex quibus modo aliquanti crediderunt, proindeque in vitę via æternæ diſpoſiti ſunt, quamuis ęos omnes prædeſtinatos fuiſſe, non eſt neceſſe. Arias ita videtur explicare. Et tunc non deberemus legere D *quotquot*, ſed *ij qui*, prout etiam vertit Syrus אלין *elin*, & Græcum ὅσοι, id poteſt ſignificare. Quia tamen penitus defendenda editio noſtra eſt, hęrendum cenſeo in allata explicatione de prædeſtinationis præordinatione.

b Philip. 1. 6.

Porro Lucas non ita loquitur, quaſi ex reuelatione cognouerit omnes illos, qui crediſſe præ ſe ferebant, fuiſſe de numero prędeſtinatorū, ſed ſolum per coniecturam, & piam quandam opinionem, & ab affectu charitatis confidentiam conceptam: ſicut cum Paulus ait de Philippenſibus b, *Confido hoc ipſum, quia qui cœpit in vobis opus bonum perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu.* Et quidem probabile argumentum erat eiuſmodi præordinationis E ad vitam æternam in illis, qui crediderant, cum pauci eſſent, & fidem amplecterentur tanto ſtudio, atque profiterentur in tanta multitudine eidem contradicentium.

Fides non eſt prædeſtinationis ſola cauſa.

Non aſſerit Lucas cauſam præordinationis, aut prædeſtinationis fidem eſſe, aut prædeſtinatis ſufficere fidem, aut qui hanc habeant, eſſe quoque prædeſtinatos, aut præordinari omnes credentes, aut nullos alios crędidiſſe, quam qui eſſent præordinati ad vitam æternam, quæ ſunt Caluini falſæ aſſertiones, ac falſo hinc erutæ cōcluſiones.

a Homil. 17. in Euang.
b cap. 10. 6.

Gregorius a declarans verba Lucæ b: *Etſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illum pax veſtra*; filium pacis ait eſſe, *qui prædeſtinatus eſt, qui ſequitur verbum quod audit.* Attamen conſtat multos ex prædeſtinatis non credere continuo prædicationi, & cõtra non pauciores eſſe, qui credant, nec eſſe de numero prædeſtinatorum, & Matthæus c eandẽ ſententiam recitans vocat *dignum*, de quo Chriſtus etiam velit, vt Apoſtoli interrogent, id eſt, bonum Dei cultorem, de ſua ſollicitum ſalute, non contentioſum, ſed veritati acquieſcentem: hæc enim ex communi fama ſciri poſſunt; prædeſtinatio ſoli Deo nota eſt.

c cap. 10. 11.

Prędeſtinatio ſoli Deo nota.

Fauet nihilominus ea Gregorii explicatio, pręſertim ſi diſtinctas affirmemus in vtroque Euangeliſta ſententias, his, quæ diximus de prædeſtinatione, nimirum credidiſſe, quos Deus prædeſtinauerat ad vitam æternã, in qua vita vera pax conſiſtit, & eſt cœleſtis Ieruſalem, viſio pacis, iuxta vulgarem etymologiam.

d lib. de libe. arbitrio.

Proſper d videtur prædeſtinationem ſumere non pro ordinatione, quæ perducat vſque ad vitam æternam, vel quæ includat electionem ac prædeſtinationem ad illam, ſed ſolam viam, hoc eſt, fidem, quæ non poſſit obtineri ſine ordinatione gratiæ Dei, quamuis & à fide recedi poſſit, & ſola per ſe ad vitam non ſufficiat. Probat enim ſuum illud intentum de neceſſitate gratiæ diuinæ, & ſimili exemplo Lydiæ, de qua inferius hac eadem hiſtoria e, *Cuius Dominus aperuit cor, vt intenderet his, quæ dicebantur à Paulo*: & quod idem Paulus, vt eſt ibidem f, vetitus eſt iis locis prædicare, vbi non erat prædicationi eius fides habenda: denique illa eiuſdem ſententia g: *Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui incrementum dat Deus.*

e cap. 16. 14.
f vers. 7.
g 1. Cor 3. 7.

Gratiæ efficacis vis.

Itaque videntur hi modi dicendi denotare vim gratiæ efficacis, quam Chryſoſtomus vocat hic *prædefinitionem Dei*, qui nunc voluerit efficaciter vt hi crederent, non tamen neceſſario, gratiam prædeſtinationis. Quamuis nec aſpernandam iudicem interpretationem de prædeſtinatione, immo etiam vt magis communem præferendam.

h c. 31. tom. 3. operum Aug.
i Salmeron.

Porro non eſt apud Auguſtinum, ſiue Fulgentium in libro de fide ad Petrum h, vt quidam putant pii alioqui viri i, *non prædeſtinatum propriè nimirum dicta prædeſtinatione, nulla poſſe ratione credere aut ſaluari, ſed ſolum non poſſe ſaluari.* Hoc autem etiam ipſum intelligo de facto, non de poſſibili, de gratia efficaci, effectumque ſortiente, non de ſufficiente, & cui defectus deeſt, eius culpa cui offertur.

Verſus 49.] Diſſeminabatur autem verbum Domini per vniuerſam regionẽ.

k Luc. 8. 11.

D*iſſeminabatur autem.*] Non eſt quod Gloſſæ vim faciant in verbo *diſſeminandi*, quia *ſemen ſit verbum Dei*, vt dixit Chriſtus k: Græce enim eſt διεφέρετο, id eſt, *perferebatur*, ſeu *annunciabatur*. Vniuerſam regionem intelligit illam, quæ eſt circum Antiochiam Piſidiæ.

Verſus 50.] Iudæi autem concitauerunt mulieres religioſas, & honeſtas, & primos ciuitatis, & excitauerunt perſecutionem in Paulum, & Barnabam, & eiecerunt eos de finibus ſuis.

Mulieres perſecutionis in Apoſtolos ſunt Auctores.

I*Vdæi autem concitauerunt mulieres, &c.*] Non ſerpens modo ad decipiendum Adam, ſed Hęreſiarchæ fere omnes mulieribus ſunt abuſi, ad ſtabiliendos errores, vt conſtat ex Hiſtoricis Eccleſiaſticis l, Hieronymo item m, & Auguſtino n. Nam ſunt diſcendi cupidæ, probandi iudicium non habentes, garrulæ, placidæ, conceptæ opinionis tenaces, pietatis prætextu adornatæ. Taceo pernicioſa conſilia Iezabelis o, Zares vxoris Aman p, Herodiadis q: & latiſſime patet muliebris ſexus accuſatio.

l Euſeb. lib. 7. c. 30. Theod. lib. 1. c. 4. Niceph. li. 6. ca. 30. lib. 8. c. 7. Trip. lib. 1. cap. 14.
m ep. ad Cteſiphon. & in cap. 64. Eſaia.
n c. vlt. Tarmen c. 3. & 9. & 2. con. ep. Petilia. c. 88.
o 3 Reg. 21. 7.
p Eſther. 5. 14.
q Matt. 14. 8.

Religioſas.] Σεβομένας. Dixi verſu 43. poſſe etiam hoc participium Græcum ſignificare primarias, & honoratas. Oecumenius intelligit *cultrices non fideles, ſed Græcas*, hoc eſt, Gentiles, aut etiam Iudæas Græce loquentes, quæ ideo ita nominẽtur, quod legem obſeruarent, ſi nimirum erant Iudææ, ſeu natione, ſeu religione tanquam proſelytæ, vel ſi Gentiles, quod impenſius idola colerẽt; ſed Apoſtolorum ſermonibus flecti ad veram pietatem viderentur. De vtriſque concedi poteſt, nec inueriſimile eſt prius fauiſſe Apoſtolis, ſubminiſtrãdo, quod Lyranus ait, neceſſaria.

Muliebris ſexus deuotus.

r Serm. 18. de San. qui eſt 2. de annunt.

Vulgaris opinio eſt de fœmineo ſexu, deuotũ eſſe: itaque accipit quod canitur quadam antiphona ex Auguſtino deprompta r, *pro deuoto fœmineo ſexu*. Ibi non dubito loqui Auguſtinum de deuotis ritu ſacro monialibus: ponit enim è regione Cleri, & vtrumque ſelectum ordinem opponit populo, commendans omnes Deiparæ. Veruntamen fuit ſemper hic ſexus vt mollior, & facilior, ita pronior ad deuotionem, quam concipiunt vulgares in tenero quodam, & pathetico ſtudio conſiſtere, quem affectum vocant.

s Turnebus li. 3. ca. 10. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 15.
t ad [illegible] huius libri verſ. 16.

Profani ſuas illas fœminas ſacris deditas ſimulatrices, & ſimpulatrices nominabant s: & conſtat, quod alibi dicam t, obſideri hũc ſexum magis à Dæmone propter facilitatem ad ſuperſtitionem, quam virilem.

Quamuis autẽ admittatur, has fœminas, aut earum aliquas ſuperſtitioſas fuiſſe, non tamẽ dictio Græca debuit reddi per hanc Latinam, vt quidã voluerunt, cũ ſumi in bonam partẽ queat, & ſecundum eandem intelligi, ſaltem iuxta vulgi, aut etiam Iudęorum, qui concitabant eas, opinionẽ.

Honeſtas.] Εὐσχήμονας, Syrus, עתירתא *bhathirtha*, id eſt, *diuites*. Caietanus interpretatur honeſtatem in exteriore habitu, quod ad mundum ſpectat muliebrem, ſicut religioſitatem aduerſus Deum.

Diuites in Scriptura vocantur honeſti.

Honeſtare, & honeſtas, & honeſtum eſſe, vel fieri; & honor, & honorabilis, & honorare, & honorari, atque his ſimilia, crebro de diuitibus, ac diuitiis dicũtur in ſancta Scriptura, aut de iuuãdo, alendoq; per facultates alio, vt omiſſis tot exemplis conſtat ex pręcepto de honorandis parentibus u: docetque Hieronymus x *honorem in Scripturis non tam in ſalutationibus, & officiis deferendis, quam eleemoſynis ac munerum oblatione ſentiri.*

u Exo. 20. 12.
x in c. 15. Matthæi.

Εὐσχήμων propriè ſignificat decorum, ſpecioſum, compoſitum, decenti corporis habitu, affectuque præditum: nec memini vſquam legere in ſignificatione pro diuite: ſed plerunque in textu Græco Scripturæ pro honeſtate eſt σεμνός, & σεμνεία pro honeſtare. In capite 17. huius eiuſdem libri y vocantur iterum γυναῖκες εὐσχήμονες, vbi Interpres adhuc reddit, *honeſtas*, Syrus autem, ידיעבתא *iedaahbatha*, id eſt, *percelebres*.

y verſ. 12.

Honeſti homines quinam ſint.

Inter homines bene compoſiti, decoreq; elegantes, & diuitiis abundare, & celebrari ſolent.

Itali nominant *vna perſona honorata*, Hiſpani *honrada*, Galli *honeſte*, eam quæ ingenua eſt atque liberalis, & ſatis habet, vnde commode viuat, & aliis quoque, cum occaſio tulerit, commodare valeat. Videtur præterea ſumi honeſta perſona pro nobili, quam Liuius *a* appellat *honoratiſſimæ imaginis* (loquitur de Appio Claudio, quem C. Claudius conquerebatur in vincula coniectum) quippe nobilitati, quæ videlicet conſiſtit potiſſimum in virtute, honor habetur: nec bene opes aut dignitates ac honeſta officia, quæ nobilitant, vel potius nobilitatem eam, quam dixi, ſupponunt, niſi ſtudioſis, cultoribuſque virtutis, quæ eſt in genere honeſtorum, & per ſe expetendorũ bonorum, impenditur.

a lib. 3.

Iuriſconſulti opponunt humili, ac vili hominem honeſtum. Denique optimi Auctores linguæ Latinæ honeſtum pro pulchro vſurpant *b*, quod ſonat vocabulum noſtrum Græcum: & nonnunquam pro diuite, vt notat Aſconius *c*: quomodo etiam accepit Vlpianus *d*, opponens egeno.

b Terent. in Eunucho.
c in 3. Verrin.
d ff. de furt. l. 52.

Primos ciuitatis.] Hinc intelligimus mulieres etiam illas fuiſſe ex primis, ac proinde non ex Gentilibus minus quam ex Iudæis, immo forſan magis: in ea enim ciuitate, qui primi erant, ex Gẽtilibus potius fuiſſe credendum eſt.

Excitauerunt perſecutionem.] Pro more, & ingenio, de quo lege capite 7 *e* vbi docuimus aliquot exemplis, quo odio Iudæi perſecuti Chriſtianos fuerint, quid in illos ſemper malorum, quantumque machinati.

e verſ. 52.

Verſus 51.] At illi excuſſo puluere pedum in eos, venerunt Iconium.

At *illi excuſſo puluere.*] Οἱ δὲ ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτὸν. Syrus addit, וכד נפקו *vecad naphqu*, id eſt, *Cumque eiecti eſſent*, indicans id feciſſe extra ciuitatem. Vt puluerem prædicatores excutiant in eos, qui non recipiant Euangelium, Dominũ præcepiſſe produnt Euangeliſtæ *f*, *in teſtimonium illis aut ſupra illos.*

f Matt. 10. 14. Mar. 6. 11. Luc. 9. 5 c. 10. 11.
Cur puluis ex pedibus excuti iuſſus eſt.

Hac nimirum ratione declarare illos volebat huiuſmodi peruicacibus fruſtra à ſe tantum iter, laboremque pro ipſis ſuſcepiſſe, & vel ipſum eorum puluerem impium eſſe, vt proinde iam ab illis abhorreant, eum vt ſibi adhærere non ſuſtineant; ſed regerant in ſignum anathematis, & in Iudicii die teſtem. Innuunt cauſas iſtas Matthæi interpretes, Chryſoſtomus, Theophylactus, Euthymius, Hilarius, Hierony. & Beda, necnon in Lucam Ambroſius, & præterea Origenes *g*, atq; Auguſtinus *h*. Vltimæ duæ, quæ ſunt Origenis, & Hilarii, videntur præponendæ. Sic enim inferius tum Paulus in contradicentes, ac blaſphemantes veſtimenta ſua excutiens dixit imprecando *i*: *Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: mundus ego; ex hoc ad Gentes vadam:* tum *k alii vociferantes in Paulum proiiciebant veſtimẽta ſua*, & puluerem iactabant in aerem: eodem modo Eſdras vtens imprecatione, ait *l*: *Excuſſi ſinum meum, & dixi: Sic excutiat Dominus omnem virum, qui non compleuerit verbum iſtud de domo ſua, & de laboribus ſuis ſic excutiatur, & vacuus fiat, & dixit: Omnis multitudo, Amen.* David *m* certe *impium* aſſerit *vt puluerem, quem proiicit ventus à facie terræ.*

g Homil. 18. in Geneſ.
h in Matth.
i cap. 18. 6.
k infr. 22. 23.
l 2. Eſd. 5. 13.
m Pſal. 1. 4.

Sic ſolebant iidem Iudæi aut lapides erigere *n*, ſeu lapidum aceruum *o*, aut altare *p*, aut veſtem ſcindere *q*, vt eſſet rei factæ teſtimonium; quemadmodum Romani ſuem lapide ferire in pangendis fœderibus, quæ idcirco fœdera feriri, percutiue dicebantur: & Pilatus manus lauit *r*, ſiue Iudaico more *ſ*, ſiue aliarum Gentium: etſi ablutio potius erat apud has pro ſacris obeundis, vt & apud Romanos: qua de re multa noſter Pontanus *t*, & Briſſonius *u*: ſed de hac pulueris excuſſione, vel iactatione apud profanos veſtigium non reperio. Erat tantummodo, vt Vegetius *x* loquitur, mutum, & commune ſignum hoſtis aduentantis, quoties proficiſcente turba exercitus, puluis ad ſimilitudinẽ nubis ſurgeret, quod ſuis quoq; in hiſtoriis Cæſar *y*, Liuiuſq; *z* edunt ſubinde, necnon Virgilius ita concinens *a*:

n Ioſue 24. 26.
o Ioſue 22. 20
p Gen. 31. 4. 7.
q Mat. 26. 65.
Erigere lapides, & huiuſmodi, cur Iudæi ſoliti fuerint.
r Mat. 27. 24.
ſ Deut. 21. 6. Pſal. 25. 6.
t lege Pontanum in 2. Alb. ... ad. Donec me flumine viuo Abluero.
u libro 1. de Form. Rom.
x lib. 3. c. 5.
y li. 4. de bello Gall.
z li. 10. & 30.
a Æneid. 9.

Quis globus, ô ciues, caligine voluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,
Hoſtis adeſt. ———

Poteſt quoquomodo videri noſtra, de qua agimus, pulueris excuſſio belli quædam in refractarios indictio. Cum autem apud Lucam *b* perpendo particulam *etiam*, *etiam puluerem pedum veſtrorum excutite*, arridet illa ratio, vt denotent ſe à priuatis commodis alieniſſimos extitiſſe; quo pacto Eſaias *c* dicit *excutere manus ab omni munere*: ita tamen, vt cum poſtremis duabus allatis cauſis connectatur. His namque ſequentia illa Chriſti verba plurimum fauent: *Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die Iudicii, quam illi ciuitati*, quæ talem pœnitentiæ occaſionem miraculis confirmatam *d* refutauerit, nec alieno perditorum illorum exemplo *e* profecerit.

b c. 9. 10.
c cap. 33. 15.
d Matth. 11. 23. 24.
e 2. Pet. 2. 6.

Ex dictis porro intelligitur, excuſſionem pulueris factam duobus modis, aut colliſione ſoleatum, aut veſtimenta quaſſando. Quanquam vero Syrus, vt dixi, ſignificet excuſſum ab Apoſtolis iam egreſſis ciuitate puluerem, tamen Euangeliſtæ meminerunt de domo, vt ſi in agro eſſet, & de vrbe, ſi vel ab vno male exciperentur, vel bene receptos ab aliquo, primores, aut ciuitas tota, aut eius pars maior illos eiicerent, licet pauci aliqui audirẽt, aut ſi omnino nullum fructum perciperent. Atque ita ſi ex vrbe exeundum erat, fiebat excuſſio in platea, coram hominum frequentia. Verum quoniam à platea ad portam ciuitatis aliquid adhærebat pulueris, iterum hic excutiebatur, ne qua videretur communio remanere cum illis. Lege Interpretes, præſertim Maldonatum *f*, & Toletum *g*, & Salmeronem *h*.

Pulueris excuſſio fiebat duobus modis.
f in Matt. c. 10. 14.
g in Luca c. 9. an. 14.
h Tom. 4. par. 2. tract. 15.

Apoſtoli Ieroſolymis cum prædicare prohiberentur, non exibant, cauſantes *obediendum Deo magis, quam hominibus* i, neque flagellis abſterrebantur, vel ceſſabant *omni die in templo, & circa domos docere, & euangelizare Ieſum Chriſtum.* Nimirũ id faciendum illis erat, & inuitatos etiam ad veritatis cognitionem trahere iubebantur, quando iis licebat, hoc eſt, donec egrederentur, & omnis illis via diuinum iſtud præceptum exequendi præcideretur.

Apoſtolis cur Ieroſolymis etiã prohibiti prædicarẽt.
i Act. 5.

Iconium.] Oppidum eſt in Lycaonia ad Taurum montem celeberrimum, vt vocat Plinius *k*: huius nominis aliud erat in Cilicia, in quo ſe Cicero moratum ſcribit *l*; aliud in Cappadocia; aliud in Aſia Pontica apud Trogetem lacum. Auctor Dictionarii hiſtorici affirmat eſſe in Piſidia: & Caietanus in capite ſequẽti, & Eraſmus volũt id, de quo hic mentio eſt, eſſe in Cilicia, quoniã, inquit Caietanus, in capite ſequenti habetur, Apoſtolos hinc migraſſe in Lycaoniam. Non hoc habetur, ſed ſolum quod confugerint ad ciuita-

Iconium oppidum vbi fuerit.
k lib. 5. c. 27.
l lib. 3 epiſtol. ep. 5.

tes Lycaoniæ, vnde non ſit, nō vnum etiam eius prouinciæ fuiſſe Iconium, ex quo fugiebant. Ex ſuperiore peregrinatione conſtat hoc Iconium finitimum eſſe Piſidię: huic autem propinqua eſt Lycaonia, non Cilicia: & Caietani argumentum potius fauet, cum nempe ſcribitur, quod ex Iconio ad Lyſtram, & Derben Lycaoniæ ciuitates peruenerunt. A

Verſus 52.] Diſcipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu ſancto.

D*Iſcipuli quoque replebantur gaudio.*] Eiectis Apoſtolis Doctoribus ſuis gaudent, & Spiritu ſancto replentur, non deiiciuntur, non intepeſcunt, quoniam illorum conſtantia roborantur, Deuſq; ſupplebat eiuſmodi abſentiam inſpirata, auctaque charitate, quam proxime ſequitur *gaudium* a, & qui ad regnum Dei pertinet, iuſtitiamque colit, *pace fruitur, & gaudio in Spiritu ſancto* b: *gloriatur in tribulatione, quæ patientiam operatur, probatio ſpem ſine confuſione, ob charitatem diffuſam in corde per Spiritum ſanctum inhabitantem* c.

Fructus tribulationis.

a *Gal.* 5. 22.

b *Rom.* 14. 17.

c *Rom.* 5. 3.

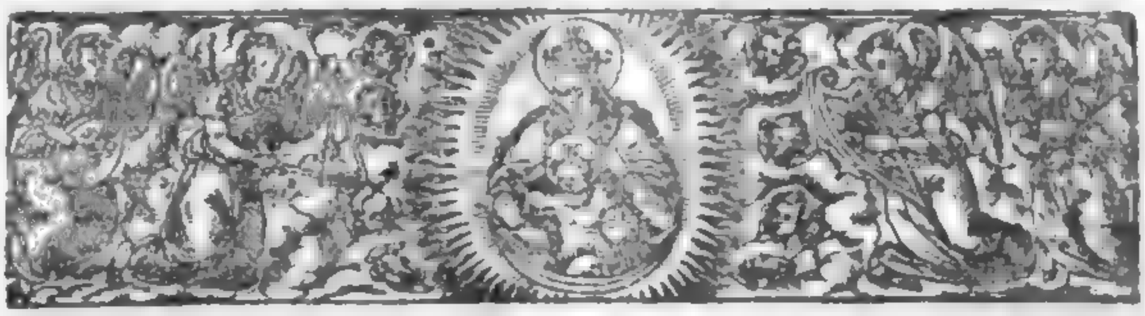

CAPVT DECIMVM-QVARTVM.

SVMMARIVM.

Iconii cum Paulus, ac Barnabas multos Chriſto ex Iudæis, Græciſque adiunxiſſent, ea vero de cauſa concitatos contra ſe Iudæos cum Græcis animaduertiſſent, inde digreſſi ſunt, vtilius alibi operam poſituri: cum etiam Lyſtris diuinos honores, ſanato claudo, refutaſſent, ac deinde ab iis ipſis, qui obtulerāt, pulſi vrbe lapidibus fuiſſent, reuiſerunt in itinere fideles, conſtitutis per loca Presbyteris, & demum Antiochiam peruenientes, quæ geſta erant, narrauerunt.

1 FActum eſt autem Iconii, vt ſimul introirent in Synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorū, & Græcorū copioſa multitudo. B

2 Qui vero increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, & ad iracundiam concitauerunt animas Gentium aduerſus fratres.

3 Multo igitur tempore demorati ſunt, fiducialiter agentes in Domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ, dante ſigna, & prodigia fieri per manus eorum. C

4 Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis: & quidam quidem erant cum Iudęis, quidam vero cum Apoſtolis.

5 Cum autem factus eſſet impetus Gentilium, & Iudæorum cum principibus ſuis, vt contumeliis afficerent, & lapidarent eos,

6 Intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lyſtram, & Derben, & vniuerſam in circuitu regionem, & ibi euangelizantes erant.

7 Et quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat, claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.

8 Hic audiuit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet vt ſaluus fieret,

9 Dixit magna voce: Surge ſuper pedes tuos rectus. Et exiliuit, & ambulabat.

10 Turbæ autem cum vidiſſent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem ſuàm, Lycaonice dicentes: Dii ſimiles facti hominibus, deſcenderunt ad nos.

11 Et vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium: quoniam ipſe erat dux verbi.

12 Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem, tauros, & coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat ſacrificare

13 Quod vbi audierunt Apoſtoli, Barnabas & Paulus, conſciſſis tunicis ſuis exilierunt in turba clamantes,

14 Et dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt:

15 Qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas,

16 Et quidē non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit benefaciens de cœlo, dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo, & lætitia corda noſtra.

17 Et hæc dicentes, vix ſedauerunt turbas ne ſibi immolarent.

18 Superuenerunt autem quidā ab Antiochia, & Iconio Iudæi: & perſuaſis turbis, lapidanteſque Paulum, traxerunt extra ciuitatem, exiſtimantes eum mortuū eſſe.

19 Circumdantibus autem eum Diſcipulis, ſurgens intrauit ciuitatem, & poſtera die profectus eſt cum Barnaba in Derben.

20 Cumque euangelizaſſent ciuitati illi, & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtrā, & Iconium, & Antiochiam,

21 Confirmantes animas Diſcipulorum, exhortanteſque vt permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

22 Et cum conſtituiſſent illis per ſingulas Eccleſias presbyteros, & oraſſent cum ieiunationibus, commendauerunt eos Domino, in quem crediderunt.

23 Tranſeunteſque Piſidiam, venerunt in Pamphyliam,

24 Et loquētes verbum Domini in Perge, deſcenderunt in Attaliam:

25 Et inde nauigauerunt Antiochiam, vnde erant traditi gratiæ Dei in opus, quod compleuerunt.

26 Cum autem veniſſent, & congregaſſent Eccleſiam, retulerunt quanta feciſſet Deus cum illis, & quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.

27 Morati ſunt autem tempus non modicum cum Diſcipulis.

Verſus 1.] Factum eſt autem Iconii, vt ſimul introirent in Synagogam Iudæorum, & loquerentur, ita vt crederet Iudæorum, & Græcorum copioſa multitudo.

Iconii.] Ita quidem Sixtiana Biblia; ſed multi etiā codices Latini habent, *in Iconio*, prout eſt in Græco textu, ἐν Ἰκονίῳ. Nec tamen non ſatis Latine ita dici poſſet, vel Priſciano teſte *a*, præſertim ab Hiſtoricis, vt inquit *in Tyro*, pro *Tyri*, &c. Multaq; apud Plinium *b* extant exempla. Iam dixi hoc Iconium eſſe in Lycaonia, itaque etiam ſentit Ioannes Benedictus. De hoc Iconio, quod eſt diuerſum ab alio in Cilicia, idem Plinius *c*, ac Strabo *d*.

Hic Theclam à Paulo conuerſam, communis eſt opinio, cuius aſſertorem Fauſtum Manichæū Auguſtinus *e* non improbat, cum ille diceret: *Eā in vrbe oppigneratam iam thalamo, in amorem perpetuæ virginitatis incenſam.* Chryſoſtomus *f* de eodem Iconio loqui videtur, quando ſcribit, *illam, vt ſibi in carcere cum Paulo loqui liceret, ex gemmis, ac mundo muliebri diſtracto collectam cuſtodi pecuniam dediſſe.* Eandem, Paulo auctore, fidem complexam tradunt quoque Nyſſenus *g*, Epiphanius *h*, qui meminit de dimiſſo ſponſo, Hieronymus *i*. Qua etiam de cauſa Pauli primogenita nominari ſolebat. Lege Baronium *k*. Nonnihil etiam de Thecla diximus in præfatione *l*. Inſignis vero eſt impudentia impuriſſimi Lutheri, dum ſcribere non veretur *m*, *docere Catholicos Paulum, impura in Theclam cupiditate incenſum fuiſſe: & hunc eſſe carnis ſtimulum illum, quem ſibi datum alicubi queritur* n.

Iudæorum, & Græcorum.] Cum diſtincte hi ponantur, neſcio cur Gloſſæ, Hugo, & Carthuſianus dubitent, an Græci ſint Iudæi diſperſi. Sunt videlicet abſque dubio Gentiles, quos ita nominari ſolere iam aliquoties vidimus: non autē Iudæi in Græcia nati, vt aſſerit Lyranus. Et fauet, quod Apoſtoli ſuperius profeſſi ſunt, *ſe ad Gentes, relictis Iudæis, conuerti*, Iudæis, inquam, qui erant ibi ex diſperſis. Quod ſi verſu ſequenti, *concitatæ contra fratres Gentes*, hoc ipſo nomine, & Græco τὰ ἔθνη, appellantur, id fit, vt magis intelligamus, quos Græcos vocauerat, eſſe Gentiles.

Adde quod qui Græca lingua vtentes ob diſperſionem, Iudæi erant, dicebantur non Ἕλληνες, quod nomen eſt hoc loco, ſed Ἑλληνισταί. Neque qui ex Gentilibus fiebant Iudæi, abſolute vocabantur Græci, ſed proſelyti, & aduenæ. Chryſoſtomus ita omnino intellexit, & Caietanus conſentit.

Copioſa multitudo.] Poſt vexationem obſeruatum iam ſæpius eſt in hac hiſtoria, vberem ſegetem extitiſſe.

Verſus 2.] Qui vero increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, & ad iracundiam concitauerunt animas Gentium aduerſus fratres.

Ad iracundiam concitauerunt animas Gentium aduerſus fratres.] Ἐκάκωσαν. Eraſmus, *corruperunt*; Vatablus, *deprauarunt*. Corrupte ſcilicet, & praue. Quis enim ita loquitur, vt corrumpere dicat aliquem, vel deprauare contra alium? Melius Syra editio, גרגו לעממא ודנבאשון להון לאחא *garenu lebbamme denabeſchun lehun lache*, id eſt, *extimularunt Gentes, vt male exciperent fratres.*

Κακόω, eſt *malo, ſeu damno vexo, affligo, frango vires, infeſto*. Quare videtur hic denotare, quod Iudæi importune peruerterunt animos Gentilium propenſiores prius in Apoſtolos, ita vt illi propemodum ad vitandum moleſtiam, &, quod dici ſolet, ad redimendam vexationem, quam ſignificat κάκωσις, ab Apoſtolis alieniores videri compulſi ſint, & iram, atque malignitatem erga ipſos demonſtrare. Semper ſibi ſimiles Iudæi contentioſi, ſeditioſi, inuidi, peruicaces: quod nuper etiam vidimus priore capite, & fuſius in ſeptimo. Cauſati forte ſunt ſectam iſtam falſam, & Romano Imperio noxiam.

Thecla à Paulo Iconii conuerſa.

Græci, & Gentiles iidem ſunt.

Iudæorum in Chriſtianos mala mens.

a lib. 1.

b lib. 2. ca. 71. 96. 97.

c lib. 5. c. 27.

d lib. 12.

e 30. contra Fauſtum c. 4.

f Homil. 25. in Acta. & hom. 22. ad pop.

g Homil. 14. in Cantica.

h Hæreſ. 78.

i ad Oceanum de vita Cleric. tom. 9.

k Notat. in 23. Septemb. & Annal. tom. 1.

l cap. 2.

m lib. ſympoſiacorum. c. 26.

n 2. Cor. 12. 7.

Aduerſus fratres.] Vel Apoſtolos, Iudæorum ipſorum aliquo modo fratres ſecundum carnem, vel Chriſtianos quoſcunque.

Verſus 3.] Multo igitur tempore demorati ſunt, fiducialiter agentes in Domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ, dante ſigna, & prodigia fieri per manus eorum.

M*Vlto igitur tempore demorati ſunt.*] Beda teſtatur, in codicibus Græcis ante hæc verba iſta alia eſſe, deſiderari autem in quibuſdam Latinis, *Deus autem fecit.* Carthuſianus etiam legit, & ego in Latinis reperi manuſcriptis.

Hoc eſt, quod antea dicebam, ſi Apoſtoli non expellerentur, cedere noluiſſe maleuolentiæ, iræ, vexationi reſiſtentium, ſed inuitis ac refragantibus obtrudere noluiſſe verbum gratiæ Dei, vt Dei obtemperarent præcepto. Hæc eſt moralis quædam compulſio *a*, *qua Rex iubet ad cœnam compelli intrare quoſcunq;* : ſed Phyſica, vt ita dicam, realiſque per vim compulſiuam armorum, & pœnarum, non eſt adhibenda, niſi aduerſus eos, qui fidem, quam dederunt, non exoluunt, aut ſi Gentiles ſint, contra ius Gentium, & naturæ, diuinæ prædicationi impedimenta opponunt. Meminerit ergo prædicator, ſibi *prædicandum opportunè, importunè, in omni patientia* (μακροθυμίας, *longanimitate*) *& doctrina* b, vt ipſum pati ſit docere, & à docendo impatientia non remoueat.

a *Luc. 14. 23.*
Quæ ſit moralis compulſio, & Phyſica.

b *2. Tim. 4. 2.*

Fiducialiter agentes in Domino.] Παῤῥησιαζόμενοι, *liberè palamq; tum loquentes*, tum quiduis aliud, quod è re Chriſtiana eſſet, operantes. Longa mora, & in hac mora fiducia tanta demonſtrant multa paſſos Apoſtolos Iconij, quæ Lucas, vt ſolet, vno verbo perſtrinxerit. Nam Paulus ipſe id ſatis innuit ſcribens Timotheo *c*: *Tu aſſecutus es meam doctrinam, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ* (Piſidiæ nimirum) *Iconij, Lyſtris, quales perſecutiones ſuſtinui.* O quanta in hac narratione *παῤῥησία!*

c *2. Tim. 3. 10. 11.*

Verbo gratiæ ſuæ.] Ita aliàs legimus *d*, *Verbum gratiæ*, & *e*, *Euangelium gratiæ.* Eſt enim initium, ac fundamentum iuſtificantis gratiæ ſecundum viam ordinariam, quia *Fides ex auditu* f, *auditus per verbum Dei*, & *g*, *Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.*

Verbum Dei cur verbum gratiæ dicatur.
d *Inf. 20. 32.*
e *ibid. 24.*
f *Rom. 10. 17.*
g *Ioan. 1. 17.*

Minus igitur aptè Gloſſa interlinearis *verbum gratiæ* interpretatur de Baptiſmo. Alio ſenſu dicuntur de Chriſti ore proceſſiſſe *verba gratiæ* h, hoc eſt, ſuauitatis, & elegantiæ plena, vel etiam docta, morata, benigna, hominum animos diuina quadam virtute ſuauiter mouentia, denique i, *Diffuſa erat gratia in labijs ipſius*; & *k*, *Fluebat vt ros eloquium eius*, & quæ dicebat, grata erant, & accepta. *Sit ſermo veſter*, inquit Paulus *l*, *ſemper in gratia, ſale conditus.*

h *Luc. 4. 22.*
i *Pſal. 44. 3.*
k *Deut. 32. 2.*
l *Coloſſ. 4. 6.*

Dante ſigna, & prodigia fieri per manus eorum.] Vt fecerunt alij Apoſtoli *m*, ac Stephanus *n* etiam tum cum adhuc graſſaretur Saulus vt lupus rapax in Eccleſiam, & in ipſum *o*, & iidem Apoſtoli ea faciendi facultatem à Deo petierant, vt ſic cum omni fiducia loquerentur verbum illius *p*, & Chriſtus ipſe promiſerat *q*. Quid autem differant ſigna & prodigia, pridem expoſuimus *r*.

m *Act. 5. 12.*
n *ſupra 6. 8.*
o *infra 9. 1. 2.*
p *Act. 4. 29. 30.*
q *Mar. vlt. 17.*
r *cap. 4.*

Verſus 4.] Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis: & quidam quidem erant cum Iudæis, quidam vero cum Apoſtolis.

D*iuiſa eſt.*] Ἐσχίσθη. Vnde ſchiſma. Multitudo hæc videtur præſertim popularis, & quidem ex Gentilibus, quia pars aduerſaria cum Iudæis erat, & hi cum ſuis principibus, atque Gentilium, fecerunt impetum in Apoſtolos: ſic legimus *ſ* circa Chriſtum fuiſſe ſchiſma, & *t*, *in turba quoſdam dixiſſe eum bonum eſſe, alios, ſeductorem turbarum.*

ſ *Ioan. 9. 16.*
t *Ioan. 7. 12.*

Cum Apoſtolis.] Nunc primum auditur nomen Apoſtoli de Barnaba, & Paulo, & rurſum inferius *u*. Quare mirum non eſt, ſi huius Scripturæ ſecuta iudicium Eccleſia, præter duodecim notos Apoſtolos à Chriſto ſic appellatos, Matthia Dei auctoritate in proditoris ſubrogato locum, nomen Apoſtoli, quod aliquando pluribus alijs communicatur, abſolutè conſtanterque tribuat Paulo, & Barnabæ, & hunc ritu Apoſtolorum cæterorum proſequatur, colatque officio publico, cum hi etiam fuerint, vt capite priore vidimus, diuinitus ſegregati.

Paulus & Barnabas veri ſunt Apoſtoli.
u *verſ. 13.*

Verſus 5.] Cum autem factus eſſet impetus Gentilium, & Iudæorum cum principibus ſuis, vt contumelijs afficerent, & lapidarent eos.

V*T contumelijs afficerent.*] Ὑβρίσαι. Eraſmus reddit, *vim facerent: quia*, inquit, *Apoſtoli contumelias non timebant.* Violenta ratio, quaſi vero ipſam etiam mortem extimeſcerent. Ita quoque Vatablus, ſed ſine dubio Græcum verbum noſter Interpres melius aſſecutus eſt, ſignificatque ὕβρις iniuriam & contumeliam, quæ in verbis potiſſimum conſiſtit: non adeo ſæpè vim, quæ magis in factis attenditur.

Principes itaque vtriuſque nationis Iudæorum, & Gentilium, deliberata, decretaque ſententia, conſpirant facilè in malum impij, inter ſe cæteroqui diſcordes, ſiquidem execrantur Gentiles Iudæi, vt canes, quemadmodum Herodes olim contra Chriſtum, cum Pilato *x*, & verbis malis, & peioribus factis tractandos Apoſtolos cenſuerunt.

Mali homines in malum conſentiunt.
x *Luc. 23. 1. 2.*

Et lapidarent.] Hoc genus pœnæ Iudæos propoſuiſſe perſuadet, quod & paulo poſt *y* ijs pœna inflicta eſt, &, vt iamdudum notauimus *z*, vna hæc inter alias apud Iudæos erat in vſu, potiſſimum ad expiandam blaſphemiam. Animaduerſionis hoc idem genus, præter eos, quos ibi dicebam, Macedonas vſurpaſſe, teſtis eſt Curtius *a*.

y *verſ. 18.*
z *cap. 7.*
a *lib. 6.*

Verſus 6.] Intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lyſtram, & Derben, & vniuerſam in circuitu regionem, & ibi euangelizantes erant.

C*Onfugerunt ad ciuitates, &c.*] *Licet ergo, ac etiam oportet aliquando fugere ad tempus perſecutionum, cum Eccleſiæ duces hoc ſecerint*, inquit Oecumenius, *tanquam volentes prædicationem commodè extendere.*

In perſecutione fugere licet.

Non poteſt hic reſpondere Tertullianus *b*, ex indulgentia permiſſionis Chriſti feciſſe hoc Apoſtolos: præceptum enim fuit *fugere de ciuitate in*

b *lib. de fuga in perſecut.*

a Mat. 10. 23.

ciuitatem tempore persecutionis [a], in qua persecutione cum persona res est, cuius vita in maius bonum conſeruari debet.

Lycaonia regio quæ ſit.

Lycaonia.] Eſt in Aſia minore prouincia prope Phrygiam, à qua montibus ſeparatur: Galatiam conterminam habet ad Ortum Cataoniæ extenſa: ab Occaſu Pamphyliæ, & Piſidiæ: à Meridie, Ciliciæ, vſque ad Taurum montem.

Non eſt ad rem Ioannis Benedicti notatio de Lycaonia ciuitate, vna Arcadiæ, & altera in Phrygia; cum hic ſit nomen non ciuitatis, ſed prouinciæ continentis ſub ſe ciuitates. Sunt etiam, qui Arcadiæ partem faciant: & qui Arcadiam totam Lycaoniæ regionem habuiſſe doceant: & qui Lyciæ, & Iſauriæ cognomen affirment.

b cap. 27. 5.

Lyſtram.] Alia item eſt in Lycia, de qua longè inferius [b]: etſi alij ibi velint eſſe Smyrnam, vel Myram pro Lyſtra.

c cap. 16. 1.

Derben.] Nulla re magis notabilis hæc vrbs eſt, quam Apoſtolorum iſtorum peregrinatione; & Timothei Pauli Diſcipuli patria [c]: quamuis ex Lyſtra oriundum alij exiſtiment: & nonnulli caſtellum hoc in Aſia collocant,

Verſus 7.] Et quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat, claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.

ET *quidam vir Lyſtris.*] Ante hunc verſum, quidam codices Latini legunt iſta omnia: *Et commota eſt omnis multitudo in doctrinam eorum; Paulus autem, & Barnabas morabantur Lyſtris.* Meminit Beda, in Græcis codicibus fuiſſe, non autem in quibuſdam Latinis. Ego in nonnullis Græcis, ac Latinis, & impreſſis, & manuſcriptis reperio; ſed Sixtiani non habent.

Infirmus pedibus.] Ἀδύνατος τοῖς ποσὶν, *Impotens pedibus.* Vel, vt expreſſius, licet barbarius, loquamur: *Impoſſibilitatus, & penitus inualidus.*

Sedebat.] Nec ſtare, nec valens ambulare. Aliquando autem valet hoc verbum idem, quod manere, habitare, &, quod dicitur, ſedem alicubi habere.

d Act. 3. 2. & ſeq.

Claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.] Perſimilis claudus hic illi, qui à Petro, & Ioanne curatus eſt ad portam templi Ieroſolymitani [d]; poſſuntque ibi de illo diſputata ad hunc transferri: niſi quod, vt ait Beda, *ille Iudæorum, hic Gentilium typus eſt, qui à legalis Templi religione remoti erant*, quemadmodum & tempore illo antecedente, necdum Gentilibus communicabatur Euangelium. Et Paulo, & Barnabæ alij Apoſtoli dexteras dederunt, ea lege, vt ipſi in Gentes, illi in Circumciſionem, ſiue Iudæos, cura quadam peculiari incumberent [e].

e Gal. 2. 9.

f lib. 1. Carm. in Acta.

Eandem allegoriam eleganti carmine Arator [f] deſcripſit prior, conferens etiam cum Petro Paulum, quamuis iſtum faciat ſecundum, ordine dignitatis ſimpliciter.

Verſus 8.] Hic audiuit Paulum loquẽtem. Qui intuitus eum, & videns, quia fidem haberet vt ſaluus fieret.

HIc *audiuit Paulum loquentem.*] Loquebatur itaque Paulus in publica platea, aliove loco aperto, & amplo, vnde poſſet exaudiri à claudo hoc, quem credibile eſt, ſicut illum alium Ieroſolymitanum, mendicum fuiſſe.

Qui intuitus eum.] Ὃς ἀτενίσας αὐτῷ, *Cum deſpexiſſet obtutum in eum.* Petrus iuſſit, *vt ille alius reſpiceret ipſum, & Ioannem.* Paulus dirigit oculos in ipſum: vterque, vt hac quaſi oculorum deſignatione redderet miraculum exploratius, & illuſtrius. Compaſſionis affectus, & neſcio quid in claudo enitens pietatis, Pauli oculos ad claudum attraxit.

Claudi huius cum alio comparatio.

Et videns, quia fidem haberet vt ſaluus fieret.] Ex vultu, multoque magis ex reuelatione intellexit iſtum credere ſibi per virtutem prædicati Chriſti ſalutem poſſe contingere, tum animi, tum corporis. *Anima curata eſt prius, quam corpus*, inquit Chryſoſtomus. *Prior claudus Iudaico more pecuniam*, inquit Beda, *iſte ex fide ſalutem quærit ab Apoſtolis. Non petebat hic verbis, ſed tacitis deſiderijs, quæ etiam deſideria vultus, oculi, geſtus, attentio in audiendo ſatis prodebant.* Aliàs docuimus, quam vocant hæretici fidem miraculorum, non eſſe diſtinctam à fide Theologica, vel à ſpe, quæ etiam vocatur fiducia, etſi modum, vel intentionem peculiarem habere poſſit.

Fides miraculorum non eſt diſtincta à fide Theologica.

Verſus 9.] Dixit magna voce: Surge ſuper pedes tuos rectus. Et exiliuit, & ambulabat.

DIxit *magna voce.*] Aberat enim claudus longius, & in tanta hominum turba oportuit clarè, ac diſtinctè loqui, vt & is, ad quem oratio dirigebatur, & alij, qui aderant, perciperent, & ad miraculi nouitatem magis attenderent, ac vtriſque, quo id auctore fieret, innoteſceret. *Chriſtus in ſuſcitatione Lazari, voce etiam magna clamauit* [g], quaſi aut è longinquo, & remoto loco euocaret animam eius, quam plerique iacere haud procul putabant à corpore: aut indicaret *vocem illam Filij hominis* [h], & *tuba*, qua excitandi ſunt mortui: aut ſignificaret, magno clamore vocandum eſſe, cuius ſit praua conſuetudine in naturam propemodum verſa malitia. Conuenit hæc vltima, quamuis moralis ratio, quæ eſt Auguſtini, ac Bedæ, noſtro propoſito. Communis & alia etiam literalis poteſt eſſe, vt claram vocem edendo, & non muſſando, ſiue inſuſurrando, & afflando, ac inhalando, quod faciunt incantatores, ab huiuſmodi malefica arte abeſſent quam maximè.

g Ioan. 11. 43.

h Ioan. 5. 25. Cur Chriſtus magna voce Lazarum ſuſcitarit.

Surge ſuper pedes tuos rectus.] Quidam codices habent ante iſta, hæc alia verba: *Tibi dico in nomine Domini Ieſu Chriſti.* Ea habet Græcus textus, vt etiam Beda, alijque, necnon editio Syra, cuius hæc verba ſunt: אמר אנא בשמא דמרן ישוע משיחא *amar ana beſchama demaran ieſchuabh meſchichah.*

Exiliuit.] Ἥλατο, *ſaltauit*, ſicut ille alius, ἐξαλλόμενος ἔστη, *exiliens ſtetit* [i], ſeu agiliter, ac repente ſurrexit, & *ſaliet ſicut ceruus claudus* [k].

i cap. 3. 8. k Eſa. 35. 6.

Et ambulabat.] Perſeuerans in recuperata ſanitate perfecta.

Verſus 10.] Turbæ autem cum vidiſſent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem ſuam, Lycaonicè dicentes: Dij ſimiles facti hominibus, deſcenderunt ad nos.

L*Euauerunt vocem ſuam.*] Non *ex petulantia*, vt Gloſſa ordinaria exiſtimat, ſed potius ex admiratione.

Lycaonicè.] בלשנא דאתרא *beliſchna dathera*, id eſt, *idiomate regionis*, inquit Syrus. Rectè: videtur namque ſola dialecti proprietas fuiſſe; communis autem Græca lingua, cuius celebriores dialecti paucæ numerantur, cum ſint permultæ, ſicut & in quauis alia lingua.

Græci peregrina vocabula mutuati ſunt.
a de Poëtica, cap. 20.

Græci per orbem diſperſi vocabula peregrina mutuati ſunt non pauca, quam vocat Ariſtoteles *a* γλῶτται, *vt Sigynon*, inquit, *apud Cypros proprium eſt, nobis autem* γλῶττα, id eſt, ξενικὸν, *peregrinum, & ex alia gente depromptum.* Exempli cauſa, ex vna Aſia, Laconica, Argina, Arcadica, Bœotica, Cretenſis, Salamina, Ægyptiaca, Perſica, Lydia, Hebraica, Scythica, Pamphyliaca, Theſſalica, Sicula, Tarentina; immò & quædam Latina, atque Celtica, vt videre eſt apud Lexicographos, vt Heſychium, & alios. Sed nomen dialecti non meretur, niſi cum inſignis in lingua differentia eſt, quantum ad ſimplicia potius verba, quam ſyntaxim, & compoſitionem eorum: quæ omnis differentia oritur ex cœli varia temperie; ex varietate imperantium, qui cum dilatatione finium ſermonem propagant; ex æmulatione tum vnius gentis inter ſuos, tum eiuſdem aduerſus alias, ita vt Græci cæteras nationes aſſererent ἀγλώττας, & βατταρίζειν, βαμβαρίζειν, βαττολογεῖν. Lege libellum Gulielmi Bailij noſtri de dialectis.

Dij ſimiles facti hominibus. Vigebat apud Gentiles opinio, Deos humana ſe ſpecie quandoque hominibus exhibere. Vnde ſtabiliri opinio poteſt de animabus, quæ appareant interdum etiam ipſæ. Qua de re fusè diſputant ex noſtris Tyræus *b*, & Delrius *c*. Et de Gentilibus ambigi non poteſt, qui necyomantiam, & manium euocationem celebrant, aut ab aſtrorum certa coniunctione, & influxu pendere ſomniant. Cum igitur Lyſtrij tam ſingulare beneficium in claudo vidiſſent, humana ſpecie Deos ſe videre præſentes ſunt arbitrati.

Animarum apparitiones fieri poſſe probatur.
b in tract. de apparit.
c in Diſquiſit. Magicis.

Deſcenderunt ad nos.] Et hic Gentilitius error, quaſi corporei Dij loco tenerentur corporeo, vel ſupero, vel infero. Deſcendiſſe autem dicunt, quos Iouem nunc, & Mercurium nominant, quia hi cœleſtes ſedes occupare credebantur.

Quomodo Dei Filius verus Deus de cœlo deſcenderit.
d Ioan. 3.13.

Nos Chriſtiani Dei Filium deſcendiſſe de cœlo dicimus per Incarnationem: immò & Chriſtus id aſſerit de ſeipſo *d*, qui nuſquam tamen non eſt vt Deus, Dei've Filius ſimul, ſed in cœlo, & in terra. Videlicet is, qui Filius hominis eſt factus, cum eſſet Filius Dei, in terram deſcendit, quatenus ipſa eius diuina perſona iuncta hypoſtaticè cum humanitate, nouo modo in terra, vbi erat humanitas, extitit, quo non ante Incarnationem erat. Sicut è contrario, Chriſtus vt homo, cum nondum conceptus eſſet ex Virgine, in cœlo non erat; ſed poſt conceptionem, propter hypoſtaticam vnionem, ſecundum idiomatum communicationem fuiſſe dicitur in cœlo, & ſic quodam modo aſcendiſſe.

Deus præterea qua ratione de cœlo deſcendere dicitur.

Deſcendere præterea dicitur Deus de cœlo citra etiam myſterium Incarnationis, quoties in terra nouo ſe effectu manifeſtat: cum quia in cœlo, & Beatis fruendum ſe præbet, & ſuam naturalem quoque potentiam, ac prouidentiam magis declarat; ibi paſſim tanquam in propria ſede, ſolioque habitare videatur. Sed Chriſtus, euehendo corpus proprium, in cœlum aſcendit propriè; diuinitas verò, ratione quoque dictæ vnionis perſonalis Verbi, denominatur aſcendiſſe per eandem illam idiomatum communicationem.

Verſus 11.] Et vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium: quoniam ipſe erat dux verbi.

V*Ocabant Barnabam Iouem.*] Vt ætate fortaſſis grandiorem, vultu elegantiorem, Paulo quodammodo aſſiſtentem, & annuentem quaſi nuncio. Prima cauſa eſt Lyrani, & Carthuſiani: ſecunda Chryſoſtomi: tertia Ariæ Montani.

Pauli ſtatura qualis.
e lib. 2. Hiſt. c. 37.
f 2. Cor. 10.10.

Erat Paulus *paruo & contracto, atq; incuruo corpore*, vt Nicephorus tradit *e*, & id voluiſſe videntur hi, quos ipſe Apoſtolus *f* de ipſo ſcribit *obieciſſe, præſentiam corporis eius infirmam fuiſſe.*

Iouem.] Syrus, מרא אלהא *mara aloha*, i. *Dominum Deorum*: & conſtat pro tali habitum à Gentilibus, apud quos triplex reperitur. M. Varro apud Auguſtinum *g* Iouem, quo nihil Romani maius habent, Iudæorum quoque Deum exiſtimauit fuiſſe, nihil intereſſe cenſens quo nomine nuncuparetur, dum eadem res intelligeretur.

g lib. 1. de conſ. Euang. c. 22.

Et fortaſſe Iouem Gentiles mutuati ſunt ab eo Dei nomine, quod etſi Iudæi ἄῤῥητον, ἄφθεγκτον, ἀνεκφώνητον, ἄγραπτον, hoc eſt, *ineffabile, indicibile, & voce inexprimibile* vel *ſcriptura*: affirmabant tamen ex illo, quod vulgò nunc pronunciatur Iehouah, & à nonnullis Iehoui, aut Ieheui, aut ΙΑΟΥ, Græcè, Ι᾽ΑΟΥ, aut Iehveh, aut Iahue, aut Iihie, aut Ieheue, aut Ieue, natum poteſt videri Iouis nomen.

Etenim Theodoretus *h* Samaritas Ἰαβαὶ, Iaue, ſeu Iaueh pronunciaſſe teſtatur, vim Hebræi vocabuli ignorantes, & Iah, ac Iao, vel Iaon, vel Iah vel Iahoh efferebant alii, vt prodit non ſolum Clemens Alexandrinus *i*, Hieronymus *k*, & idem Theodoretus *l*, & Epiphanius *m*, & Galatinus *n*, & Genebrardus *o*, verumetiam Diodorus Siculus *p*, & Macrobius *q*, qui profert hunc verſum Græcum:

h in Epit. diu. decret.

Φράζεο τῶν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Summum cunctorum Deum tu dicito Iao.

Lege Bellarminum *r*, & Petrum Fabrum *ſ*.

i 5. Strom.
k in Pſalm. 8.
l q. [illegible] in Exod. & in Prophetas.
m Hæreſ. 40.
n lib. 2 cap. 10.
o in [illegible] & 1. de Trinit.
p in Bib. lib. 1.
q 1. Saturn. c. 18.
r in exercitat.
ſ in Dodecamenon, cap. 5.

Paulum vero Mercurium: quoniam ipſe erat dux verbi.] Syrus, דהו משרא הוא במלהא *dehau meſchare haua bemellelha*, id eſt, *Qui inciperet ſermonem*. Non id tantum, ſed & qui veluti præerat, & ſolus publicè loquebatur, hoc enim ſibi vult ἡγούμενος. Mercurius autem habebatur eloquentiæ Deus, & Deorum nuncius, ac ἑρμῆς, hoc eſt, *interpres*.

Paulus eloquens & efficax in dicendo.
t 2. Cor. 11.6.

Arguit hoc iudicium, quamuis falſum, pluſq; Barnabæ, quam Paulo tribuens, Paulum fuiſſe eloquentem, & in dicendo efficacem. Caietanus explicans eundem Apoſtolum, cum ait *t*, *etſi imperitum ſermone, ſed non ſcientia*, notat ex hoc loco, quē tractamus, idem quod diximus de eloquētia ipſius: vocare autem ſe imperitum, Græcè, ἰδιώτην, quaſi *plebeium, & plebeio atque communi vtentem ſermone*, quod ei quaſi probro dabant illi, qui ornatiore, & affectato vtebantur, rerū tamen non vulgari notitia præditum, ſed excellente ac diuina.

u Apol. cont. Ruffin.

Hieronymus *u* ait, *quod Græcam facundiam continebat, vel certe, quod erat humilitatis, diſſimulabat, vt prædicatio eius non in perſuaſione verborum, ſed in ſignorum virtute conſiſteret x, ſpernens alienas opes, qui in ſuis diues erat, & nihilominus vim eloquentiæ ipſius Feſtū pro tribunali ſedentē cum eſſet expertus, dixiſſe: Inſa-*

x Rom. 15.19. 1. Cor. 2.4.

nis Paule,

A *nu Paule, inſanu, multa te litera ad inſaniam conuertunt* a.

a Act. 26. 24.

Tradit præterea Doctor idem *b*, epiſtolam ad Hebræos ab eodem Hebraicè ſcriptam diſertiſſimè. *Adhuc quotieſcunq;*, inquit *c*, *Paulum Apoſtolum lego, videor mihi non verba audire, ſed tonitrua. Legatis epiſtolas eius, &c. & videbitis eum in teſtimonijs, quæ ſumit de vetere Teſtamento, quam artifex, quam prudens, quam diſſimulator ſit eius quod agit. Videntur quidem verba ſimplicia, & quaſi innocentis hominis, & ruſticani, & qui nec facere, nec diſſimulare nouerit inſidias, ſed quocunq; reſpexeris, fulmina ſunt: hæret in cauſa, capit omne quod tetigerit. tergum vertit, vt ſuperet, fugam ſimulat, vt occidat.* Fatetur alibi *d*, licet linguarum B haberet facultatem, *Tito vſum interprete, eo quod diuinorum ſenſuum maieſtatem digno non poterat Græci eloquij explicare ſermone.*

b in Catalog. Script. Eccl.
c Apolog. ad Pammach. pro lib. contr. Iouin.
Pauli facundia prædicatur.
d ad Hedib. quæſt. 11.

Rurſum *e* confirmat, quando *ſe imperitum ſermone* *f* affirmabat, *de Græco intellexiſſe, cum eſſet in Hebræa vernacula diſertiſſimus: idq; non de humilitate, ſed de conſcientia veritate dixiſſe: quippe Cilicum ruditati cuidam inſuetum, apud quos natus, ac educatus erat: denique artis Grammaticæ propterea imperitiam habentem.*

e ad Algaſiam quæſt. 10.
f 2. Cor. 11. 6.

Hoc vltimum aliàs *g*, ob exemplum ſaltem imperitiæ, quod profert Hieronymus, refutaui, videlicet quoniam coniunctionem *quidem*, ſuperfluè vſurpet, id oſtendens etiam ad elegan- C tiam ſermonis poſſe ſpectare. Fecimus quod ipſemet *h* vt fieret deſiderare præ ſe tulit Hieronymus, cum dixit *illum quidem qui poſſit etiam iuxta ſermonis & eloquij contextum, docere Apoſtolum fuiſſe perfectum, & in artis Grammaticæ vitia non incurriſſe, potius auſcultandum eſſe. Nos quotieſcunq;*, ſubdit ipſe, *ſolæciſmos, aut tale quid annotamus, non Apoſtolum pulſamus, vt maleuoli criminantur, ſed magis Apoſtoli aſſertores ſumus: quod Hebræus ex Hebræis abſq; Rhetorici nitore ſermonis, & verborum compoſitione, & eloquij venuſtate, nunquam ad fidem Chriſti totum mundum traducere valuiſſet, niſi euangelizaſſet non in ſapientia verbi, ſed in virtute Dei.*

g cap. 1. 8.
h lib. 2. in c. 3. epi. ad Epheſ.

Concedit Auguſtinus *i* in Paulo imperitiam D ſermonis, ſimul aſſeuerans, remotis omnium eloquentium auctoritatibus, rectè eſſe locutum: ſed cum ex profeſſo diſſerit de eloquentia Chriſtiana, quæ profanæ nullo cedat modo, illam in Paulo efflotuiſſe demonſtrat libris de doctrina Chriſtiana *k*, ita etiam de ipſo definiens: *Sicut Apoſtolum* *l* *præcepta eloquentiæ ſecutum fuiſſe non dicimus, ita quod eius ſapientiam ſecuta ſit eloquentia, non negamus.*

i lib. de Magiſtro, c. 3.
k lib. 4. c. 6. & ſeq.
l cap. 7.

Et paulo poſt ſententiam illam Pauli, qua ſe *imperitum ſermone* nominat *m*, ſic explicat: *Videtur enim, vbi ait, etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia, quaſi concedendo obtrectatoribus ſic locutus, non tanquam id verum agnoſceret confitendo.*

m 2. Cor. 11. 6.
Paulus imperitum ſermone quomodo ſe dixerit.

E Quo autem fructu, quaque Paulum voluptate lectitauerit, teſtis eſt ipſe in Confeſſionibus *n*, & alibi *o*. Chryſoſtomus Pauli, ſi quis alius, laudator eximius, Hebræam illum duntaxat linguam nouiſſe vult, & imperitum fuiſſe externæ peritiæ *p*. Reprehendit quoque Chriſtianum, quod cum Græco, ſiue Gentili diſputans, Paulum contenderet non rudem, ac imperitum, ſicut Græcus obijciebat, ſed Platone, quem ille adeo efferebat, doctiorem, & diſertiorem probaret, cum potius ita de Apoſtolo ſentiendo, cauſam Græci iuuaret, & Græcus noſtram *q*. *Nam ſi Platone doctior, & eloquentior eſſet Paulus, conſentaneum eſſet multos contradicere, quod non gratia ſuperaſſet, ſed eloquentia. Si vero imperitus erat, vicit autem Platonem, præclara fuit victoria de diſcipulis Platonis, non per humanam ſapientiam, ſed Dei gratiam.* Et tamen interdum *r* appellat *totius orbis terrarum Oratorem ſapientiſſimum*, ſcilicet eodem ſenſu, quo Hieronymus, & Auguſtinus.

n lib. 7. c. vlt.
o 2. cont. Academ. c. 2.
p Hom. 4. in 2. ad Timot.
q Hom. 3. in 1. ad Cor.
Paulus Platone dicendus non eſt eloquentior.
r orat. in 12. Apoſtolos.

Equidem arbitror Græcorum artes, quibus ratio, oratioque perpolitur, Paulum duntaxat cum adoleſcentulus eſſet, attigiſſe, idque Tharſi in patria: vbi, vt Strabo prodit *ſ*, Philoſophia florebat, omneſque encyclicæ diſciplinæ, pluſquam Athenis etiam, Alexandriæ, aut alibi. Ieroſolymis ferè iacebant, Ioſepho teſte *t*, *ſtudia exotica iſta*. Nec veriſimile, iam Chriſtianum doctorem, etiamſi otio abundaret, quod erat ei prorſus nullum, triuiſſe potius tempus in fabularum, quam in rerum diuinarum libris. Ab Spiritu autem ſancto hæ humanitatis infundi diſciplinæ non ſolent. Non fuit ϑηρολέξης καὶ λογοδαίδαλος, vt de nonnullis aſſerebat Platon *u*. Eloquentiæ naturalis indolem arte nonnihil excultam diuina perfecit ſapientia. Valla *x* Paulinam immodicè extulit eloquentiam, cum ſcripſit nulla ſibi alia re videri Paulum eminere, quam eloquentia. Lege Salmeronem *y*, & Pererium *z*.

ſ lib. 14.
Pauli eloquentia Auctoris iudicio qualis.
t vit. Antiq. 20. vit.
u in Phædro, & Cic. in Orat.
x præfa. in lib. 4. Elegan.
y tom. 13. in diſp. 7.
z in epiſtol. ad Rom. in prolegom. diſput. 1. num. 8.

Verſus 12.] Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem, tauros, & coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat ſacrificare.

S*acerdos quoq; Iouis, qui erat ante ciuitatem.*] Qui nempe Iupiter, non autem Sacerdos, Τοῦ διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως: Syrus, דאית הוא לבר מן מדינתא *dith haua lebar men medinetha*, id eſt, *collocati extra vrbem*, id eſt, cuius templum erat ante vrbem ipſam certo cultum Sacerdote, & ritu proprio celebre.

Tauros.] Virgilium *a*, cum cecinit,

——Superoq; nitentem
Cælicolum regi mactabam in littore taurum,

Euangelus apud Macrobium *b* reprehendit, vt Pontificij iuris ignarum, quoniam Ioui taurum immolari vetitum erat, cuius etiam rei auctores citat Atteium Capitonem, & Labeonem ſummos Iuriſconſultos, ex quibus ille, ſi id fieret, piaculum affirmabat. Excuſandum autem Virgilium, quod rem narret, non vt iure factam, ſed inſolitam, & ex qua prodigium, monſtrumque ſit ſecutum (idem notauit Seruius) de quo mox idem Poeta:

Horrendum dictu, & video mirabile monſtrum.

a 3. Æneid.
b lib. 3. c. 10.

Non eſt neceſſarium vt qui Romanis parebant, non ciuiles tantum, ſed etiam ſacras leges obſeruarent, ſicut nec vt eoſdem colerent Deos.

Et coronas ante ianuas afferens.] Gentilibus mos erat, vt probat Plinius *c*, victimas coronare, ac vitta cohoneſtare, ſeu diademate (quod etiam Regum fronti circumponebatur) vnde Iuuenalis *d*:

Quæq; coronata luſtrari debeat agna.

Si verò maiores eſſent, vt tauri, ac iuuencæ, auratis cornibus procedebant, vt ſcribit cum eodem Plinio *e*, & Iuuenale *f*, Athenæus *g* (qui etiam *h* ex Appionis libro de lingua Latina coronam dictam putat quaſi choronam, ἀπὸ τοῦ χορεύεσθαι)

c lib. 16. c. 4.
d Satyr. 12.
e lib. 33. c. 3.
f Saty. 6.
g lib. 2.
h lib. 15.

& Mar-

& Martialis *a*, & Maro *b*, & Macrobius *c*: & conſtat ouantes ita appellatos, quod non, vt qui triumphabant, candidos tauros, aut boues mactarent, ſed coronatas tantum oues, quas ante ſe agebant, & exacta pompa immolabant. Sic quidem traditum eſt à Feſto *d*, Plutarcho *e*, Pomponio Læto *f*, Seruio *g*.

a lib. 9. Epigr. epig. 41.
b 9. Æneid.
c lib. 3. c. 5.
d lib. 13.
e in Marcel.
f in Compend. Hiſt. Roma.
g in 4. Æneid.

Sed & vitta, ſeu infula, ſeu faſcia, ſeu diademate, ſeu tænia, ſeu ſtrophio ac ſtrophiolo redimiri ſolitos Sacerdotes, crebrò meminerunt Scriptores, vt Virgilius *h*:

Nec procul Æmonides Phœbi, Triuiæq; Sacerdos,
Infula cui ſacra redimibat tempora vitta.

h 10. Æneid.

Quanquam licuit etiam Vatibus, ac Poetis vittatis eſſe vittis oliuæ, aut lauri ramo intextis. Deorum prætereà ſtatuæ eodem ornamenti genere inſigniebantur. Quin & vt religione mouerent ſupplices, ſeu qui Dijs litabãt, vittas præferebant. Defuncto etiam à parentibus eius corona imponebatur. Poſtremò vittis ornabãtur templorum fores, & aræ, & ſacris operantes: & quicquid venerabile proponebatur, vt naues, faces nuptiales, poſtes ædium, in quas noua nupta deducebatur, præmia in ludis, arbores, arma, victores, mancipia, manumiſſi, lares publici, ac priuati, lupanaria ipſa, carcer, latrinæ, piſtrina, ludus literarius, ſiue ſchola, amphitheatrum, libitinæ, ſeu manes, & ſepulcra, &c. Quæ omnia teſtimonijs illuſtrat poſt Ioannem Bernartium *i*, Peltanus noſter *k*.

i in lib. 5. Statii.
k in 10. Æn.

Sed multo plura Tertullianus multis libris, vt Apologetici, & de Spectaculis, & de Idololatria, & de corona militis; & cum eo Scholiaſtes Pamelius. In vltimo libro, inter alia docet, vt probet à Chriſtiano vſurpari eam non debere, nullum eius vſum Patriarcham, Prophetam, Leuitam, Sacerdotem, Iudicem, Apoſtolum, Euangelizatorem, Epiſcopum: non adhibitam ad templum, arcam, tabernaculum, altare, candelabrum: omnem eius vſum profanum, ſiue Gentilitium eſſe, atque idololatrarum.

Coronæ ſubſtantiam propriam, certè præcipuam ait eſſe flores agri (ſunt enim & ex arboribus nonnullis frondes, vt lauro, myrto, olea, apio, hedera, ſpicis, gramine, ſiue verbenis, æſculo, populo, varijſque herbis) ac proinde illam definit faſcem florum per ſeriem comprehenſorum, qui cum oculo cernantur, & nare odorentur, contra naturam eſſe coronam in capite, vbi vinculi non odoris, vel coloris eſt ſenſus, collocare.

Sunt & non pauca de hoc argumento in hiſtoria Plinij naturali *l*, qui & de alia coronarum materia, cum flores negaret terra, ex ramento è cornibus tincto, ex lamina ærea tenui inaurata, aut inargentata, ex auro, & argento folia imitantibus, &c. Verumtamen non eundem omnes hac in re ritum ſeruauerunt, cum, exempli cauſa, vt prodit Giraldus *m*, Perſæ non hoſtiam tantum, & ſacrificantes, ſed eos quoque, qui ſacris intererant, feſta fronde coronarent, Indus coronatus ſacrificaret nemo. Illos memorat Herodotus *n* aras nõ erexiſſe, nec infulis, vittiſve vſos, ſi propriè ſumantur pro faſcijs dependentibus: tamen de corona tiaræ circundatã, præſertim myrtea, meminit idem, & Xenophon *o*, coronatos fuiſſe ſacrificantes, & hoſtiam Strabo *p*. Hoc loco omnium generum coronas, vittaſque intelligi Lucas voluit ritib. illis ſolemnes, tum ad tauros ſacrificãdos, tum ad ianuæ poſtes ornãdos, tum ad alia.

l Lib. 16. c. 4. & 21. c. 2. & 3. & 22. c. 3.
m de natura Deorum, ſyntag. 17.
n lib. 2.
o Lib. 8. de Cyri inſtit.
p lib. 15.

Quod autem Tertullianus præcisè negauit coronarum in ſacris vſum, in vetere etiam Teſtamento, ſanè non iure fecit. Nam, vt noſtrorum nonnullis placet, Hebræi quatriduo ante Paſcha exibant in paſcua, & futuram victimam feſtis clamoribus, ac ramis, omnique ſignificatione lætitiæ domum deportabant: qui quodammodo ritus in Chriſto, dum triumphans intrauit in Ieruſalem *q*, tot ante Paſcha diebus ſeruatus eſt *r*: cum etiam Bethphage, vbi pompa triumphi adornata eſt, eſſet oppidulum Sacerdotum, vt ait Hieronymus *ſ*, in quo victimæ Paſchales continebantur, atque inde ſolemni ritu ad ſacrificium Ieroſolymam agebantur.

Coronarum vſus in ſacris Iudæorum.
q Matth. 21. 2.
r Acoſta concione 1. in Dom. Palm.
ſ in c. 21. Mat.

Abulenſis *t*, & poſt illum Ribera *u*, putant ritum dictum quatridui prima tantum vice contigiſſe in egreſſu ex Ægypto, vt Hebræi commodius peterent ab Ægyptijs vaſa, & itineri neceſſaria pararent: & per id ſpatium melius dignoſcerent, an eſſet agnus immaculatus, & ſpectantibus Ægyptijs toto illo tempore, nec impedire valentibus paratum ſacrificio agnum, quem execrabãtur, Dei potentia illuſtrior appareret: cæterum nullam, cum in Scriptura preceptum recitatur de immolatione agni, de ea re mentionem fieri.

t Exo. 12. q. 4.
u l. 3. de Templo, c. 3.

Prætereà in Machabæorum hiſtoria eſt *x*, *faciem templi ornatam coronis aureis, & ſcutulis: & thyrſos, ac ramos virides portatos y in ſignum lætitiæ, atq; victoriæ.* Quemadmodum & apud Gentiles, vbi parta eſſet victoria, ornabantur caſtrorum tabernacula hedera, lauro, cæteraque fronde, aut ceſpite, vt meminere Appianus *z*, & Plutarchus *a*.

x lib. 1. c. 4. 57.
y lib. 2. c. 10. 7.
z 3. de bello ciuili.

Eccleſia quidem aliquandiu, ne qua ſuperſtitionis communio eſſe videretur, abſtinuit ab huiuſmodi ritibus, tanquam ſacrilegis, vt potiſſimum annotauit iam citatus Tertullianus *b*, qui narrat etiam *quendam grauiter per viſionem caſtigatum, quod ianuam eius ſubito annunciatis gaudijs publicis, quamuis non ipſe, ſed ſerui coronaſſent.* At poſtea ad veri Dei cultum eadem tranſlata ſunt ſine erroris periculo, aut ſuſpicione, ita vt mirificè ab Hieronymo *c* laudetur Nepotianus, *quod Eccleſias Martyrum diuerſis floribus, arborum ramis, vitiumq; pampinis exornaret*: &, Auguſtino teſte *d*, *flores ad decorandas Stephani reliquias poſiti ſuper altare magna miracula ederent.*

Eccleſiæ vſus in his rebus varius.
a in Æmilio, & Mario.
b lib. de idolo lat. c. 15.
c epiſt. 3.
d 22. de Ciuit. cap. 8.

Huius generis lætitiæ feſtiuæ ſigna reperies in honorem Sanctorum apud Paulinum, & Prudentium *e*. Prior ita cecinit *f*:

Spargite flore ſolum, prætexite limina ſertis.

Multa de his Roa noſter *g*.

Porrò non improbabile, quod nonnullis videtur, à Luca, *tauros, & coronas* dici, pro coronatis tauris; vt cum Poeta dixit *h*:

——Pateris libamus & auro.

id eſt, aureis pateris. Et *i*:

Victors velatum auro, vittiſq; iuuencum.

id eſt, vittis aureis velatum iuuencum.

e Hymn. 3. de Eulalia.
f Paul. nat. 3.
g lib. de die natali, atri. & profanis, à cap. 18 ad finem vſque ad lib. 3. Singulari cap. 5. & 10. & lib. 5. c. 11. & 15.
h Virgilius 2. Georg.
i 5. Æneid.

Hic illuſtratur quoque locus ab eo qui eſt in Pſalmo *k*: *Conſtituite diem ſolemnem in condenſis vſq; ad cornu altaris.* Hebraicè, אסרו חג *iſru chag*, i. *ligate feſtum*, id eſt, *feſti victimam condenſis funibus*, ſiue *frondoſis veſtitam*. Chaldaicè, כפתו טליא לנכסת חגא *chephithu talia lenicheſath chagga*, id eſt, *ligate agnum ad ſacrificium ſolemne.* Alluſio eſt ad agnum Paſchalem, de quo prius egimus. Legendus etiam Ioſephus Stephanus *l*. Coronam ex floribus impoſitam reliquijs Martyris Seueriani, legitur in actis eius *m*.

k Pſal. 117. 27.
l in 1. Mach. 1. 3. 22. & in c. 4. 57.
m apud Surium, tom. 3.

Ante ianuas.] Syrus, לתרעא דדרתא אתר דשרין הוו *letharbha dedartha athar daſchrin hauu*, i. *Ad fores atrij, quo loci commorabantur.* Rectè: neq;

enim

enim in templo illo Iouis extra ciuitatem honorem ijs, quos præſentes Deos in ciuitate eſſe credebant, haberent. Valet itaque loci circumſtantia, vbi Sacerdos, & templum erat ad celebritatem, pompamque longo agmine ductam vſque ad eum locum, vbi Apoſtoli erant.

Cum populis.] Notatur hic valdè magnus multitudinis concurſus, quæ fortaſſe etiam coronas, aliave feſtiuæ lætitiæ ſigna, & ad ſacrificium opportuna geſtabat.

Volebat ſacrificare.] Non Barnabæ ſoli, vt Ioui, quod innuit Gloſſa interlinearis; ſed etiam Paulo, tanquam Mercurio, quod expreſſit Syra editio, addens לְהוֹן *lehun*, id eſt, *eis*. Et aſſerit Lyranus, atque alij, & ſequens vtriuſque ad tantam ſuperſtitionem tam grauis indignatio demonſtrat. Euſebius *a* diſputans de admirabili, diuinaque prædicationis Apoſtolorum ratione, & efficacia, quæ in rebus magis, factiſque, quæ ſtuporem ſpectantibus inducebant, quam in verbis conſiſteret. *Iam idcirco*, inquit, *dicuntur nonnulli ipſi Ieſu Diſcipulis, tanquam ijs, qui Dij eſſent, victimas, & libationes obtuliſſe, & alium quidem ex illis Mercurium, alium vero Iouem exiſtimaſſe: vſq; adeo illorum mentes ſtupore affecerat ipſa miraculorum euidentia.* Cum Daniel ſomnium Nabuchodonoſor expoſuiſſet, eum Rex *cadens in faciem adorauit, & hoſtias, & incenſum præcepit, vt ſacrificarent ei b*.

a 5. de Dem. Euang. cap. 9.

b Dan. 2. 46.

Verſus 13.] Quod vbi audierunt Apoſtoli, Barnabas & Paulus, conſciſſis tunicis ſuis exilierunt in turba clamantes.

Barnabas cur ante Paulum nominetur.

Q*Vod vbi audierunt Apoſtoli, &c.*] Iterum nomen Apoſtolorum his tribuitur. Barnabas vero prior nominatur, tanquam Iupiter: aut etiam vt adhuc magis notus, & antiquior Diſcipulus. *Erat intus vterq;*, inquit Caietanus, colligens id ex his verbis, & ex ianuis antea nominatis, *in Synagoga, ſeu potius domo aliquo, quam intrauerant, fugientes humanas laudes.* Nec tamen hoc neceſſarium videtur, ſed eo conſiſtebant loco, in quo prius erant, ibique rumor ad eos peruenit.

Conſciſſis tunicis.] Chryſoſtomus indicat, Apoſtolos, quandiu tantum inter Lyſtrenſes verba fiebant, nihil eſſe commotos, quod Lycaonicè non intelligerent: ſed quando viderunt tauros, & coronas ſibi deferri. Atqui hos æquè, ac cæteros duodecim, immò & alios paſſim fideles, habuiſſe linguarum donum, ambigi non debet: ac de ſeipſo Paulus teſtis eſt *c*.

c 1. Cor. 14. 18.

Tentatio Apoſtolorum maior.

Rectè autem monet, hanc illis tentationem fuiſſe non paruam, quam quidem cenſeo comparandam cum illa, qua Ioannes Baptiſta pulſatus eſt, ne Meſſiæ titulum acceptaret *d*: hic etiam honoris diuini ſigna illuſtriora oblata ſunt: item cum veneratione, quam Petro Cornelius *e*, & Angelis Ioannes Apoſtolus *f* exhibuit, adhæc, cum opinione, quæ de Petro eodem, ac Ioanne erat, propria illos virtute claudum ſanaſſe ad portam Speciosam *g*: præterea cum fama, quod Ioſeph *h*, & Danielis *i* ſomnia coniectandi ſcientia, & res occultas cognoſcendi pollerent. Sed hi Apoſtoli maius, quam alij, indignationis, ac horroris, & doloris ſignum ediderunt: ſignum hoc, ſciſſio tunicarum fuit, propter tantum Lycaonum ſacrilegium, atque blaſphemiam.

d Ioan. 1. 20.

e Act. 10. 25.
f Apoc. 19. 10. & 22. 8.

g Act. 3. 12.
h Gen. 40. & c. 41. 16.
i cap. 2. 20. & c. 5. 16. 17.

Pontifex, audita Chriſti de ſeipſo confeſſione, quod eſſet Filius Dei *k*, blaſphemiam exclamans, veſtimenta (quod facere lege *l* vetabatur) ſcidit: præſagium ſciſſæ, atque abolitæ Pontificiæ dignitatis. Idem fecerunt Ioſue, & Caleb, quod populus terram, quam ipſi explorauerant, præ timore vano ingredi detrectaret *m*; hoc pacto in Deum ipſum, qui promiſerat, rebellantes. Idem Ruben *n*, Iacob *o*, fratres Ioſeph *p*, iterum Ioſue *q*, Iephte *r*, is qui retulit Heli captam arcam, filioſque interfectos *ſ*, Dauid *t*, Chuſai *u*, Ioſias *x*, Rex quidam Iſrael *y*, Eliſæus *z*, Ezechias *a*, & ſerui Achab *b*, alius Rex Iſrael *c*, Athalia *d*, Mardochæus *e*, Mathatias cum filijs *f*, alij pij Iudæi ſub Machabæis *g*, Ionathas Machabæus *h*. Nec ei, quominus id facere poſſet, oberat dignitas Pontificalis, vt nec Mathatiæ: tunc enim militari vtebantur ſago, non ſacerdotali veſte. Sed & Abulenſis *i* exiſtimat, prohibitam ſummis Sacerdotibus veſtium dilacerationem in mortuis deplorandis, quòd hic plangendi ritus illis eſſet indignus.

k Matt. 26. 65.

l Leu. 10. 6. & c. 21. 10.

De veſtium ſciſſione.

m Num. 14. 6.

n Gen. 37. 29.
o ibidem 34.
p Gen. 44. 13.
q Ioſue 7. 6.
r Iudic. 11. 35.
ſ 1. Reg. 4. 12.
t 2. Reg. 1. 11. & 3. 31. & 13. 31.
u 2. Reg. 15. 32.
x 4. Reg. 22. 11. 2. Paral. 34. 19.
y 4. Reg. 6. 30.
z 4. Reg. 2. 12.
a 4. Reg. 19. 1. & 18. 37.
b 3. Reg. 21. 27.
c 4. Reg. 5. 7.
d 4. Reg. 11. 14.
e Eſther 4. 1.
f 1. Machab. 2. 14.
g 1. Machab. 4. 39.
h 1. Machab. 11. 71.
i in Leuitic. c. 10. q. 19.
k lib. de Magiſtrat. tractat. de quadruplici morte, & in Miſnaioth tractat. de volumine parua, c. 3.
l cap. 2. 13.
m c. 36. 24.

Thalmudiſtæ vero ſcribunt *k*, *Iudæorum traditionem eſſe, audita blaſphemia, ſcindere veſtimenta.* Sanè quidem in allatis exemplis multa doloris cauſam continent, aut pœnitudinis, atque ſupplicationis: qua ratione iubet Deus apud Ioelem *l*, *ſcindi non veſtimenta, ſed corda.* Blaſphemiam verò, & violatum, neglectum ve Dei cultum deteſtatus eſt Ezechias, Ioſias, Mathatias, pij illi Iudæi tempore Machabæorum, & quos dixi, Ioſue, & Caleb, ac Pontifex Caiphas. Cum autem *liber Propheticus igni traditus eſſet, nec Rex, cuiſq; ſeruus veſtimenta præ dolore, & indignatione ſcidiſſent*, crimini datur ab Ieremia *m*.

Non ſola autem Iudæorum natio, ſed & aliæ in luctu, pœnitentia, deteſtatione ſcindendi veſtimenta morem vſurpauerunt, quaſi vel natura ſuggerente, vt quam de alijs non poſſumus, de nobis ipſis vindictam quodammodo repetamus, ac talem declaremus eſſe noſtrum dolorem, qui cor ipſum frangere poſſit, atque de huiuſmodi re, vt ſit digna, quæ honoris, bonorum, vitæ etiam iactura vindicetur.

Mos ſcindendi veſtimenta non fuit Iudæorum proprius.

Quod autem Arias *n* ait, *ſcindi ſolitas veſtes in magnis doloribus à collo ad pectus ſecundum humeros*, non conuenit repentino, ac vehementi dolori, qui potius facit, vt quidquid obuium eſt, & ante nos, vel abijciamus, vel diſtringamus. Quo pertinet quoque, vt ad ignominiam, & contumeliam præſcindantur alicui veſtes; quod Hanon fecit pueris Dauid *o*, & Paulo, ac Silæ Philippenſium Magiſtratus *p*. Id cum quis circa ſuas facit, videtur ſuo veluti dedecore alienum, præſertim Dei, compenſare.

n in c. 2. Ioel.

Cur veſtimenta ſcindi ſolerent.

o 1. Paralipom. 19. 4.
p Act. 16. 22.

Spectat item eodem iactatio propriarum veſtium, qualis in Ieroſolymitanis aduerſus Paulum, vt blaſphemum *q*, qui tamen non etiam eas ſcidiſſe leguntur, vt voluit idem Arias *r*.

q infra 22. 23.
r in Appar. lib. Ieremiæ.

Porrò, vt quod dicere aggreſſus eram de alijs nationibus, nunc repetam, primus occurrit Iob, qui ad nuncium de morte liberorum, *ſcidit veſtimenta ſua ſ*, non tam fortaſſe, quod extinctos illos doleret; quam quod ſibi ipſi, aut potius Satanæ, blaſphemiæ deſperationis ſtimulos, atque de Dei prouidentia malè tum ſentiendi, tum loquendi cogitationem immittenti acriter indignaretur, & excandeſceret. Alias, cur id Iob fecerit, cauſas elegantes tractat Pineda noſter *t*.

ſ cap. 1. 20.

t in cap. 1. Iob. verſ. 20. à n. 5.

Cum deprehenſus eſt truncatus Holofernes, Bagoas, alijque Principes voce magna cum fletu, & intolerabili timore, ac tremore, ſummaq; turbatione ſciderunt veſtimenta ſua *u*. Amici quoq;

u Iudith. 14. 14. 17.

Iob *ſuper graui calamitate ipſius exclamantes plorauerunt, puluerem ſuper caput ſuum ſparſerunt in cœlum, veſtes ſciderunt a.* Præterea idolorum Sacerdotes, vt ait Baruch *b*, *ſedebant interdum in domibus*, hoc eſt, in templis eorum, *habentes tunicas ſciſſas, & capita, & barbam raſam.* Audias etiam profanos ſcriptores. De Ænea Virgilius *c*:

Tum pius Aeneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas.

Et de Amata Latini Regis vxore, cum audiſſet hoſtem ad occupandam vrbem accedere *d*:

Purpureos moritura manu diſcindit amictus.

Et de Latino ob mortē coniugis, & ruinam vrbis:

——Et ſciſſa veſte Latinus
Coniugis attonitus fatis, vrbiſque ruina.

Iuuenalis *e* de Polyxena Priami filia:

——Vt primos edere planctus
Caſſandra inciperet, ſciſſaq; Polyxena palla.

Seneca *f* de Auguſta:

——Scindit veſtes
Auguſta ſuas, laceratq; comas,
Rigat & mæſtis fletibus ora.

Statius de Glauciæ epicedio:

Tu modo fuſus humi lucem auerſaris iniquam,
Nunc toruus pariter veſtes & pectora rumpis.

Et in Priſcillam:

——Tunc flere, & ſcindere veſtes,
Et famulos laſſare greges & vincere planctus,
Fataque, & iniuſtos rabidis pulſare querelis
Cælicolas, ſolamen erat.

Lacedæmonios hanc adhibuiſſe in luctu cæremoniam prodit Herodotus *g*, Perſas Diodotus Siculus *h*, Curtius *i*, & Heſychius *k* ex Cteſia agentes de fœminis; de viris autem iidem Herodotus *l*, atq; Curtius *m*, Græcos Lucianus *n*, Romanos Dionyſius Halicarnaſſæus *o*.

Hos Romanos ſuos Cicero *p* *ſub nomine barbaricorum luctuum, nolens licet, irridet*, dum loquitur de ſciſſa coma, *quaſi*, vt Bionem loquētem inducit, *caluitio mœror leuaretur: multo id magis profecto dicturum de Perſis, qui in cæde Maſiſtrij, qui in acie Plataenſi turmas equitum ducebat*, vt narrat Herodotus *q*, *præ luctu & ſeipſos, & iumenta totonderant.*

Sed qui ſeipſos lugere cogebantur noxij, cum vltimum ſupplicium eſſent ſubituri, iis iuſſu Magiſtratus à lictoribus ſcindebatur, & laniabatur veſtis, vt virgis cæderentur. Teſtis Valerius Maximus *r*, Seneca *ſ*, Tacitus *t*, Plutarchus *u*, Suetonius *x*, & ex noſtris Theodoretus *y*, Zonaras *z*, Xiphilinus *a*; Lucas *b* quoq; iam citatus de Paulo, & Sila. Imo vero etiam Romani, ſi quando ſe quauis de cauſa lugendi, iraſcendi, ac indignādi, dolendive offerret occaſio, veſtes dilacerabant. De Iulio Suetonius *c*, Dio *d* narrat de Auguſto: ille *e* rurſum de Nerone. De Maximo Capitolinus *ſ*, Plutarchus *g* de Senatoribus ob exilium Ciceronis, & de Cleopatra, propter vulneratum, ſtatimque moriturū Antoniū. De Piſone adhuc Dio *h*: & de vtriuſq; partis militibus Sexti Pompeij, & Triumuirorum *i* Herodianus *k* de Fadilla Commodi ſorore. Collegit & ex allatis nō pauca ante nos Petr⁹ Faber *l*, vt ingenue, & grate profitemur.

Mihi ad illuſtrandum Pauli, & Barnabæ factum, ſi paruis componere magna, ſi licet ſacra miſcere profanis, Auguſti valde appoſitum exēplum videtur: is Dictaturam magna vi offerentē populo, genu nixus, deiecta ab humeris toga, quam prius quoq; diſciderat, & lacerauerat, nudo pectore deprecatus eſt. Tradunt hoc Dio *m* Zonaras *n*, Suetonius *o*.

a Iob.2.12.
b cap.6.
c Æneid.5.
d Æneid.12.
e Satyr.10.
f in Octau. act.1. Eadē lege in Troade, in Choro.
g lib.6.
h lib.17.
i lib.3 & 10.
k in voce, Σαραπάτης.
l lib.9 & 6.
m lib.3.
Cicero hunc morem ridet.
n dialog. de luctu.
o lib.7.
p 3. Tuſcul.
q lib.9.
r lib.2. c.2.
ſ 1. de Ira, cap. 16.
t 16. Annal. & 19.
u in Publicola, in Camillo, in Mario, in Cicerone.
x in Vitellio.
y 4. Hiſtor. c. 20.
z in Vitellio.
a in Vitellio.
b Actor.16.22.
c in Iulio cap. 33
d lib.56.
e in Nerone, cap. 42.
f in Max. iunio.
g in Cicerone, & in Antonio.
h lib. 40.
i lib.48.
k lib.1. in vita Commodi.
Auguſtus Dictaturam vult deponere
l 2. Semeſt. c. 10.
m lib 54.
n Tom 2.
o in Auguſto. cap. 52.

Exilierunt in turba clamantes.] Quam diſſimilis ab Herode, quem in ſolio, & regia veſte inſoleſcentem, à vermibus cōſumptum vidimus *p*: Exprimunt quam ſerio, & ex animo refutarēt diuinos honores, præter expoſitam cōſciſſionem veſtium, quod εἰσεπήδησαν, quaſi dicas, *ſaltu appetierunt, & inſilierunt*, ac *inſultauerunt*, vt canes venatici in feram, vel fera in aliam, κράζοντες, *clamantes aſperius*, ac veluti *crocitantes, cornicum, & coruorum inſtar*, cum eiulatu quodammodo, vel cum ira, atq; indignatione: etſi n. extenditur verbi ſignificatio ad animantia cętera, hominemque; eſt tamen, vt docet Euſtathius, & Demetrius Phalere⁹, vocabulum τραχὺ, id eſt, aſperum, & horridum.

Non legitur Daniel adorationem, hoſtias, incenſum refutaſſe, quæ illi Nabuchodonozor offerre videbatur vt Deo *q*. At id de tam pio, ſanctoque Propheta plane credendum eſt, quem deinceps quoque Deus tot miraculorum, ac reuelationum donis illuſtrauerit.

Negabat Porphyrius, vt Hieronymus *r* teſtatur, vera de ſe hac in parte Danielem narrare: ac inueriſimile aiebat eſſe, tantum Regem adeo ſe demiſiſſe. Reſpondet idem Hieronymus tum obiecto præſenti exemplo, tum Alexandri Magni, qui Pōtificem Iaddo traditur adoraſſe: quin etiam & Alexandrum, & Nabuchodonozorem non tā homines illos, quam in illis veneratos Deum. Dixit enim Nabuchodonozor: *Vere Deus veſter Deus Deorum eſt.* Franciſcum, nonnulloſq; alios modeſtiſſimos viros legimus oblatos honores admiſiſſe, quos ſcirent, ac dicerent offerri ſibi ab iis, qui Deum in ipſis reſpicerent, ac Dei cauſa, cui perchari eſſent, eoſdē veneratione proſequerentur.

p Act.12.21. & ſeq.
Daniel diuinum honorem ſibi oblatum refutauit.
q Dan.2.46.
r in Daniel.

Verſus 14.] **Et dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis cōuerti ad Deum viuum, qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt.**

VIRI, *quid hæc facitis? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines.*] Aptum & efficax argumētum; quo, vt antea diximus *ſ*, cum Cornelio Petrus eſt vſus: *quæ etiam in re imitati ſunt Angelos ſancti iſti homines*, inquit Auguſtinus *t*, videlicet illos, qui ſe à Ioanne *u* adorari non permiſerunt *x*, *quod ei ſimiles eſſent non quidem naturæ conditione, aut, quod quidam volunt, virginitatis puritate, ſed ſeruitutis miniſterio*, præſertim poſt Filii Dei Incarnationem (vt alias dixi) adde quod Ioanni datus erat Spiritus Prophetiæ, & vt miniſtrando patiendi pro Chriſto honorem conſequeretur, vltra Sacerdotalem, atque Pontificium, & Apoſtolicum.

Mortales ſumus, ſimiles vobis homines.] Vnica dictione Græca ὁμοιοπαθεῖς, hæc omnia exprimuntur, quā Interpres in epiſtola Iacobi *y* clarius reddidit, licet ſenſu non diuerſo: *Elias homo erat ſimilis nobis paſſibilis*, ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν. Vtrobiq; Syrus exponit, *paſſionibus obnoxios, & obnoxium*, adde etiam ærumnis, & calamitatibus communibus humano generi. Arguite Baſilius Seleucienſis *z* ex hac tam demiſſa Apoſtolorum oratione, & Petri *a*, quando alium claudum curauit, infert Chriſtum totius humilitatis exemplar, & magiſtrum ideo in patrandis miraculis non humilem ſe, ſed efficacem demonſtraſſe, vt intelligeremus efficaciam illi propriam, non communicatam fuiſſe. *Si enim*, inquit, *natiua virtute operatus non eſſet, neque*

ſ Cap. 10.
t 10. de Ciuit. Dei c. 19.
u Apoc. 19. 10. cap. 22. 9.
x Blaſ. Viegas in Apoc. c. 19. ſect. 2. nu. 4. & in cap. 19. Comment. 2. ſect. 1. cum Petro Dam. Serm. 1. de S. Ioan. Euang. qui fatetur non eſſe literalem rationem.
y cap. 5. 17.
z oratio 4. de Lazaro ſuſcitato
a Actor. 3. 1. & ſeq.
Chriſtus in miraculorum patratione non humilem ſe præbuit, & cur.

id tamen auditoribus, ſicuti Apoſtoli, expoſuiſſet, non iniuria hi illo modeſtiores haberi potuiſſent, vt qui prudenter eam à ſe gloriam & opinionem ſemouiſſent, non etiam ille.

Meditatio mortis optimum contra ſuperbiam remedium.
a cap. 51. 12.
b cap. 7. 1.
c verſ. 7. & ſeq.

Nulla re magis faſtus, & elatio humana detumeſcit, quam memoria, & meditatione mortis: vt nihil æque aliena vexatione afflictos conſolatur, ac ſcire illam à mortali prouenire. *Ego, ego ipſe,* ait in Eſaia *a* Deus, *conſolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum, ita areſcet?* Deſcribit Sapiens *b* conditionem ſuam in conceptione, atque natiuitate, dicens inter alia: *Sum quidem & ego mortalis homo, ſimilis omnibus, &c.* Inde factum ſubdit *c*, *vt ſpretis aliis, quæ ſua inflant vanitate, ſolidum plenumque ſapientia Spiritum flagitaret, & maximi faceret.*

d 2. Mach. 9. 12.

Denique ab Antiocho impio fœtor ipſi etiam intolerabilis ex proprio corpore, hanc ſententiã veriſſimam, & in omnium inſculpẽdam animis, præſertim quos extulit honor, ſcientia, potentia, elicuit: *Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire* d.

Laudes humilitatis.

Nihil conferendum humilitatis virtuti, inquit hoc loco Chryſoſtomus, digrediens in laudem hui⁹ virtutis eleganter, & fuſe; *ipſa enim mater eſt, ac radix, & alumna & fulcimentum, & vinculum bonorum: ſine illa abominabiles, & ſceleſti, & immundi ſumus. Eſto enim quis mortuos ſuſcitet, ac claudos ſanet, leproſos purget, cum ſuperbia nihil eo contaminatius, nihil magis impium, nihil ſceleſtius.* Digna eſt homilia tota, quæ accurato ſtudio perlegatur.

Caluini error, mortuos licere diuino cultu venerari.
Reliquiarum Sanctorum cultus qualis.
e Dan. 2. 46.
f verſ. 26.

Porro cum Apoſtoli auerterunt à ſe cultum diuinum, quod eſſent mortales, voluerunt ſimul ſignificare, neque viuis, neque mortuis hominibus eum exhiberi debere. Quapropter male colligit Caluinus *ex iſto reſponſo, non effici, vt non ſit illicitum mortuos eo modo colere, atque ita non ſatis reprehendi Gentiles, qui non eſſent ſoliti alios venerari, quam mortuos, iuxta quem morem & Papiſtæ Reliquias venerantur.* Nam conſtat cultos etiam à Gentilibus viuentes homines, aliaque adhuc viuentia animalia, & ſtellas, & alias res diuerſi generis: & Papiſtæ mortuorum Sanctorum Reliquias tanquam receptacula animorum, & organa ſanctitatis peculiari infra eum, qui Dei proprius eſt, cultu & adoratione proſequuntur. Quia Daniel adorationem Regis refutaſſe non legitur, nec incẽſum, hoſtiaſque quas præcepit vt ſacrificarent ei *e*, argumentantur aliqui auctorem non eſſe libri qui Danieli inſcribitur, Danielem Prophetã virum adeo ſanctum. Atqui reſponderi debet, non dicere Scripturam eſſe paſſum Danielem ſe adorari, ſibique ſacrificari, quo nomine Porphyrius, teſte Hieronymo, Danielem accuſat: hæretici quidam moribus aulicis corruptum dicunt: ſed Regem illud feciſſe, hoc præcepiſſe: vtrumq; vero credendum à Daniele recuſatum. Quanquam & illud verum eſt quod capite decimo *f* notauimus, in vetere Teſtamento tum Angelos, tum viros ſanctos paſſos ſe adorari, non item in nouo, propter ibi allatas cauſas.

Dij gentium vani ſunt.
g cap. 6. [illegible]

Annunciantes vobis ab his vanis conuerti.] Hoc adiiciunt, ne videantur plures Deos agnoſcere. Vocantur idola, ſeu Dij, quos coluit Gentilitas, hoc loco nomine τῶν ματαίων: ſunt enim ſtulti, friuoli, vani, inanes, vacui, falſi, nihil, & non entia, vt eos optime deſcribit, & fuſe Baruch *g*, ſubinde inferens: *Scientes, quia non ſunt dij, ne timeatis eos, & quod confundentur, qui colunt illos, & quomodo æſtimãdum, & dicendum ſit eſſe Deos.* Inculcat quoq; omni A ſenſu carere: quod eſt idem in Pſalmis *h*, & in libro Sapientiæ *i*. *Scimus quia nihil eſt Idolum in mundo,* inquit Paulus *k*, *& quod nullus eſt Deus, niſi vnus.* Eſther *l* in oratione ita Deum alloquitur: *Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt,* id eſt, Idolis: *omne enim quod veritati contrarium eſt,* inquit Hieronymus *m*, *non eſt: & qui Moyſi ait eum* QVI EST *n*, inquit Baſilius *o*, *ſeipſum nominauit*, nullus profecto alius præter Deum Verbum, *qui à principio erat apud Deum p*, intelligetur, &c. tum profert allatum Eſther teſtimonium, & illud Pauli *q*: *Seruiuiſtis Diis, qui natura Dii non ſunt:* & aliud Ieremiæ *r*: *Iurabunt per Deos, qui Dii non ſunt.*

h Pſal. 113. 4. & ſeq. & Pſa. 134. 15. & ſeq.
i cap. 13. 11. & ſeq. & cap. 15. toto.
k 1. Cor. 8. 4.
l cap. 14. 11.
m in cap. 4. ep. ad Gal.
n Exod. 3. & cap. 4.
o 2. contra Eunomium.
p Ioan. 1. 1.
q Gal. 4. 8.
r cap. 5. 7.
Epitheta falſorum Deorum.

Præclara ſunt epitheta, quæ citatus Baruch, ſeu B idem Ieremias Idolis tribuit, egregiæ ſimilitudines, quibus ea deſcribit.

ſ cap. 6. 15.
t verſ. 8.
u verſ. 38.
x verſ. 45.
y verſ. 53.
z verſ. 70.
a cap. 7. 9. 16.
b cap. 4. 15.
c 3. Reg. 12. 30.
d cap. 6. 8.

Quod ad rem facit eſt, cum appellat *vaſa fracta inutilia ſ*, *trabes in domo t*, *lapides de monte u*, *nihil aliud, niſi illud quod volunt ea eſſe ſacerdotes x*, *corniculas inter medium cœli, & terræ, quæ nihil poſſunt y*, *mortuum proiectũ in tenebris z*. Præterea vocat Amos *a*, iuxta editionem Hebræam, & LXX. *domum, & aras riſus*, quem Interpres noſter *excelſa*, vel *domum Idoli*, ſicut Oſeas *b*, quæ prius appellabatur *Bethel*, id eſt, *domus Dei*, ob idololatriam inchoatam ibi à Ieroboam *c*, nominat *Bethauen, domum vanitatis, & nihili, & inutilem, & iniquitatis*, iuxta varias interpretationes, immo & Idolum ab eodem C Propheta Oſea *d* dicitur Hebraice און *auen*, quæ vox ſignificat *iniquitatem*, aliave, quæ modo dicebamus, aut etiam dolorẽ, ſi mutatis punctis dicamus *on*, & non *auen*, prout ſæpe à LXX. fit, qui quam Bethauen Latina verſio ponit, exprimunt οἶκος ὤν.

e cap. 8. 14.
f cap. 1. 1.
g cap. 14. 10.
h cap. 11. 17.
i cap. 13. 4.
k 1. Reg. 12. 21.

Habet etiam idolum, & idololatria nomen delicti apud eundem Amos *e*: & apud Michæam *f* Hebræa ſimiliter voce *auen*, vel *on*, quam Interpres, ſecutus priorem terminationem, reddidit, *inutile*: quam vocem vſurpat quoque Sapiens *g*. Simili de cauſa inutilem paſtorem Zacharias *h* compellat his verbis: *O paſtor, & idolum*: & quos in Iob *i* Latina editio nominat *cultores peruerſorum* D *dogmatum*, & LXX. *medicos iniuſtos*, Hebræus textus vocat *curatores*, ſiue *medicos*, אליל *elil*, id eſt, *vanitatis, falſitatis*, aut *idoli*.

Porro Paulus ματαία vocauit, & vetus etiam Scriptura, præter æquiualentes nonnullas dictiones iam allatas, vt cum Samuel dehortans ab idololatria: *Et nolite*, inquit *k*, *declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis, neque eruent vos, quia vana ſunt:* quibus in locis ineſt figura [illegible], ſiue μειότης, id eſt, diminutio, aut potius λιτότης, id eſt, *tenuitas*, quando magnæ res verbis humilibus exponuntur, paruumque ſignificantibus in ſpeciem, ſed reipſa huiuſmodi non ſunt.

l lib. 2. c. 6.
m lib. 6. ca. 7.
n 1. Aeneid. circa finem.

Eam Gellius *l*, & ex eodem Macrobius *m* in E Homero, Virgilioque allatis illorum exemplis obſeruauit, quæ tu lege apud ipſum. Et inſuper illud ad rem videtur ex Virgilio *n*,

Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco,

hoc eſt, in malis magnopere exercitata. Eodem enim ſenſu in aliis exemplis illaudatus, inamabilis, non egens, inculpatus accipi debent pro deterrimo, odioſiſſimo, omni re abundante, omni virtute prædito.

Idololatria damno eſt maximo.
o 1. Machab. 2. 22

Et quidem ſane non poteſt non maximo damno idololatria eſſe, idq; proculdubio fortiſſimus Mathatias ſignificare volebat, cum prouocantibus ad idololatriam reſpondebat *o*: *Non eſt nobis vtile relinquere legem, & iuſtitias Dei.* Occaſionem

* cap. 14. 21.

idololatriæ commemorat Sapiens *: *Quoniam aut affectui, aut regibus deſeruientes homines, incommunicabile nomen lapidibus, & lignis impoſuerunt.*

Origo idololatriæ.

Primum cœpiſſe fertur in Belo, quem Ninus filius in Deum retulit circa mundi annum 1860. & dicebatur Hebraice, בל *bal* Sidoniorum, & Phœnicum lingua בעל *Babbal*. Conſule Hieronymum *a*.

a in cap. 2. Oſeæ, & [illegible]

Prima de idolis in Scripturis mentio eſt, dum viueret Iacob, eo fere tempore, quo idololatriç principium, ex vulgari opinione, fuiſſe dixi, *quādo Rachel furata eſt idola patris ſui Laban* b (quos etiam Iacob vocat *Deos* c) ne iis conſultis reſciret ille, quod iter iniiſſent, aut vt idem abduceretur ab idololatria, aut quia ipſa idololatriæ ſtudioſa erat (quod minus probabile eſt) aut quod ex pretioſa illorum merita fraudem compenſaret marito factam in mercede, vel dote, qua ſe ſororemque priuauerat.

b Gen. 31. 19.
c vers. 30.
Rachel cur furata ſit idola patris ſui.

Ad Deum viuum.] Vanis falſiſque & mortuis Diis, ſiue qui aliquando inter homines vixerint, ſiue qui omnis vitæ ſemper expertes fuerint, recte opponitur verus, & viuus Deus.

Hoc *Viui* nomen ſępius in Scripturis Deo aſſignatur *d*, præcipue noui Teſtamenti: & idem valet participium *viuentis*, quod alicubi etiam de Deo dicitur *e*; & quandoq; cum aduerbio *ſemper* f, vel *in æternum* g, vel *in ſempiternum* h, vel *viuens, & æternus in ſecula* i; & quidem fere ſemper, cum incidit comparatio cum idolis, aut hominibus diuinitatem vſurpantibus, aut vt beneficia, quæ Deus contulit per aliquem hominem, eo extincto, intelligatur Deum potiſſimum auctorem habuiſſe: qui etiamnum alia præſtet, poſſitq; præſtare ſine illo, vllove alio. Hæc ita eſſe cognoſcet, qui loca perpendet ad marginem notata: ſimul & alia tam multa, in quibus vel Deus iurans id vſurpat, Viuo ego; vel alii hac formula vtuntur, Viuit Dominus.

Dei viui nomen frequens.
d [illegible] Tim. 4. 10. Matt. 16. 16. [illegible] 3. 15. [illegible] 2. 6. 17. Heb. 3. 12. 1. Pet. 1. 23. Apocal. 7. 2.
e Gen. 16. 14. [illegible] 62. 44. 15. [illegible] 5. 26. [illegible] 1. Reg. 17. 26. 4. Reg. 19. 4. 16. [illegible] 37. 4. 17. Ier. 10. 10. cap. 23. 36. Dan. 4. 31. 6. 26. cap. 14. 4. 24. Oſe. 1. 10. Hebr. 9. 14. & 10. 31. & 12. 22. Apoc. 4. 10. & 5. 14. & 10. 10. & 15. 7.

Eſt Deus ipſiſſima vita, omnia viuificans, & quoniam vita, auctore Philoſopho, actio eſt, atque potiſſimum ex motu cognoſcitur, & vulgo mortuæ res, etiam in quib. proprie vita nulla eſt, dicuntur, quæ quadam torpent inerti quiete, viuus, viuenſq; Deus cum toties nominatur, ſignificatur eius efficientia, qua omnia moderatur, ac præſertim ſuis cultoribus prę̨ſto eſt vt ſubueniat.

Deus eſt ipſiſſima vita.
f Eſther [illegible] 16.
g Dan. 4. 31.
h Dan. 12. 7.
i Dan. 6. 26.

Cabaliſtæ de his Dei nominibus אל חי *El chai*, multis locis multa differunt, illud in primis *k*, quod יהוה *Iehouah*, quem Deum Patrem dicimus, inuocatus, appellatuſque hoc nomine, אל חי *el chai*, largitur per אדני *Adonai*, hoc eſt, Dominum, quem nominamus filium, benigniſſime cum cætera, tum vitam incolumem, & ab hoſtibus tutam: idcirco Ioſue *l* vſurpaſſe אל חי *El chai*, vt ſuorum animos de ferociſſimis quos adibant hoſtibus redderet ſecuros.

k in lib. Portæ lucis.
l cap. 3. 10.

Vbi obiter recole, quod capite primo notauimus *m* de Chriſto, Domini, de Patre, Dei nomen, quando inuicem conferuntur, ſolere dici. Sed illud, quod nuperrime afferebam, Viui, ac Viuentis epithetum vero Deo adſcribi, comparatione cum Diis falſis. Ieremias appoſita mihi ſententia videtur declaraſſe *n*: *Dominus noſter verum Deus eſt: ipſe eſt Deus viuens, & Rex ſempiternus: ab indignatione eius commouebitur terra, & non ſuſtinebunt Gentes comminationem eius. Sic ergo dicetis eis: Dii, qui non fecerunt cælos, & terram, pereant de terra, & de his quæ ſub cælo ſunt.*

m vers. 6.
n [illegible] 10. 10.

Vnde dicatur Ζεὺς.

Deorum ſummum vocant Græci nomine ZEYΣ, ζηνὸς, quia, vt ait Diogenes Laërtius *o*, τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστι, *viuendi cæteris cauſa eſt*. Scio alias reddi etymologias, & hanc Lactantio *p* diſplicere, qui ad hunc modum hoc de nomine loquitur. *Ipſe autem furto ſeruatus, furtimque nutritus Ζεὺς, ſiue Ζὴν, appellatus eſt, non, vt iſti putant, à feruore cæleſtis ignis* (nempe ἀπὸ τοῦ ζεῖν, quod etiā Tertulliano *q* placuit, quaſi dicas *feruidam ſubſtantiam*) *vel quod vitæ ſit dator* ([illegible] τὸ ζῆν aut ζῶν) *vel quod animantibus inſpiret* animas (ab eodem poſteriore verbo) quæ virtus ſolius Dei eſt: *quam enim poſſit inſpirare animam, quam ipſe accipit aliunde? ſed quod primus ex liberis Saturni maribus vixerit.*

o In Zenone.
p lib. 1. c. 11.
q 1. cont. Marc. cap. 13.

Quid ſi addas, quod *quia portentoſe mulieroſus erat, omnium vir mulierum appellatus eſt*, vt ait Epiphanius *r*, quaſi viuificator, & prolificator egregius, quod etiam de Iulio Cæſare Curio pater *ſ*, de Alcibiade Pherecrates *t*, Poëtæ affirmauerunt propter eandem cauſam.

r in Ancorato.
ſ apud Suetonium c. 52.
t apud Athenæum lib. 10. c. 10.

Qui fecit cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt.] Et hinc dignoſcitur certa ratione viuus ac verus Deus. De iſtis autem operibus Dei, vide quæ capite quarto diximus *u*, cur videlicet ad cœlum atque terram, quibus omnis creatura tanquam extremis duobus ſolet comprehendi, nonnunquam in Scriptura maris additio fiat.

u vers. 24.

Verſus 15.] Qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas.

INGREDI *vias ſuas.*] Quid viæ, quidque ſignificent generationes, non ignorat qui ſuperiora noſtra legit *x*, & nobis eaſdem relegere vias nimis quam moleſtum. Similem vero ſententiam pronunciat poſtea idem Apoſtolus ad Athenienſes *y*: *Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus.*

x c. 2. & 8. & 13.
y cap. 17. 30.

Neutra ex ſententia ſequitur defuiſſe ſufficientem gratiam, ſed non ita largiter iis fluxiſſe, vt quibus Patriarchas, & Prophetas miſit, & legem dedit, & adeo multa priuilegia, cum tamen, vt mox ſubditur, *non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquerit, ac idcirco inexcuſabiles fuerint*, ſicut & de Romanis Paulus *z* aſſerit.

Deus ſemper omnibus gratiam ſufficientem contulit.
z Rom. 1. 20.

Dimiſit gentes ingredi vias ſuas, ac ſuo more & naturæ impetu viuere, ſubtrahendo efficacem gratiam, &c, vt eſt in Pſalmo *a*, *dimittendo illas ſecundum deſideria cordis eorum, & ire in adinuentionibus ſuis*: quemadmodum ſi bello ingraueſcēte, dux recedat, hoſtibus milites tradit: quod exemplum eſt Chryſoſtomi *b*: quibus plura alia ſimilia ſæpe affert Auguſtinus *c*, tractans accuratiſſime hanc controuerſiam.

Quid ſit dimittere ingredi vias ſuas.
a Pſal. 80. 13.
b Homil. 3. in ep. ad Rom.
c in ep. 105. & l. 1. ad Simplicia. q. 2. lib. de gra. & lib. arbit. c. 2.

Proſper autem optime aſſecutus Auguſtini doctrinam, monet *d* caueamus propter prærogatiuas Iudæorum, exiſtimemus vlli nationi hominum bonitatis ſuæ dona Deum ſubtraxiſſe: & ex hoc eodem loco *e* infert naturæ vires non ſufficere, vt quis iuſtificetur. In toto vero de vocatione Gentium opere, quod etiam tribuitur Ambroſio, paſſim attingit dubitationem illam, cur tamdiu dilata ſit vocatio Gentium, nec aliam reddere cauſam poteſt, quam decretum beneplaciti diuini, & inſcrutabile iudicium ipſius.

d l. 1. de voca. Gentium c. 5. apud Ambros. cap. 2.
e ep. ad Ruffin. de lib. arb.

Eadem ratio eſt de huiuſmodi aliis quæſtionibus, vt cur ad noſtram vſque ætatem aliquot populi nihil de Euangelio audierint: cur tot ante ſeculis Dei Filius incarnatus non ſit, &c. *Si quæſieris*, ait Chryſoſtomus *a*, *qua ratione nunc tandem apparuerit, periculoſam rem facies, myſteria Dei curioſe examinans, & rationem illorum exigens: neque enim talia curioſe inquirenda, ſed diligenda ſunt, & amplectenda. Obedientiam enim fides exigit, non curioſitatem.* Irenæus *b* haud aliter paucioribus verbis: *Non tu Deum facis, ſed Deus te. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui expecta opportune omnia facientem.*

a Hom. 27. in ep. ad Rom.

Obedientiam fides exigit, non curioſitatem.

c ep. 49. q. 2.

Auguſtinus *c* Porphyrio, aliiſq; Paganis quærentibus: *Si Chriſtus ſalutis via eſt, gratia, & veritas, quid egerint tot ſeculorum homines ante ipſum, quid etiam ante legem datam Iudæi?* Reſpondet primum, *idem eſſe Paganis reſpondendum de ſuis Sacris, niſi ea velint execrari, antequam eſſent inſtituta, quo pacto ſine ipſis potuerunt mortales purgari.* Deinde docet, quod ante dicebamus, *nunquam defuiſſe ad ſalutem iuſtitiæ, pietatique hominum voluntatem Dei, quam voluntatem ſecuti ſunt, qui recte ſapuerunt, in Deum ſacris colendo, quæ Diuinitati congruerent. Quid autem*, inquit, *quando fiat, quod ad vnam tandemque fidelium, & piorum liberationem pertineat, conſilium Deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus*, &c. *Cum enim non fortuito labi, ſed diuina prouidentia tempora ordinari fateantur, quid cuique tempori aptum, & opportunum ſit, humanum conſilium prætergreditur, & illinc diſpergitur, vnde ipſa prouidentia rebus conſulit. Poſtremo tunc voluiſſe Chriſtum hominibus apparere, & apud eos prædicari doctrinam ſuam, quando ſciebat, & vbi ſciebat ipſe, qui in eum fuerant credituri, cum tamen ſalus ipſa nulli vnquam defuerit, qui dignus fuerit, & cui defuerit, dignus non fuerit*, nimirum propter dictam præuiſionem Dei, qua præuidit quis conſentiret, quis diſſentiret.

Reſponſio ad obiectionem Porphyrii, cur hominibus Chriſtum prius non reuelauerit Deus.

Voluit Deus Chriſtum apparere, quando homines apti erant ad eum recipiendum.

Diſputant Theologi cum B. Thoma *d* de conuenienti tempore Incarnationis, & quidem conuenienter. Sed mihi iam allatum reſponſum ſatisfacit, illudque Chriſti huius libri capite primo *e* declaratum: *Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.* Nos fortunati, *ad quos fines ſeculorum deuenerunt* f. Vtinam nos ad tantam gratiam non ingrati. Certi autem ſimus, quoniam apud Deum, qui omnia ſcit, poteſtque, cum *ſit etiam bonus, non eſt iniquitas* g.

d 3. part. q. 1. art. 5. & 6.

e verſ. 7.

f 1. Cor. 10. 11.

Et quamuis non ſemper eo tempore vocet ſingulos, quo ſi vocarentur; reſponſuros præuidet, vt de Tyriis, ac Sidoniis Chriſtus dixit *h*, & Auguſtinus *i* ipſe docuit: non eſt tamen, qui ei dicere poſſit: *Cur facis ſic* k? *Miſericordiam enim oſtendit in his, qui liberantur, & veritatem in his, qui puniuntur*, prout in ſua prædeſtinatione, ſeu præordinatione, atque prouidentia, occulta quidem, ſed iuſta iudicauit. *Quis enim tibi dicet*, ait Sapiens *l* cum Deo colloquens: *Quid feciſti? aut quis ſtabit contra iudicium tuum? aut quis in conſpectu tuo veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi imputabit ſi perierint nationes, quas tu feciſti?* &c.

g Rom. 9. 14. In Deo nulla prorſus eſt iniquitas, quamuis pauci ſaluentur, multi damnentur.

h Matt. 11. 21.

i de bono perſeuerantia. c. 9.

k Rom. 9. 20.

l Sap. 12. 12.

Verum vt à Gentilibus ad hæreticos veniam, Caluinus cum audit illos in præteritis generationibus, & ſeculis aberraſſe, argumentatur: *Sicut antiquitas temporis, & tum multorum ex ipſis conſenſus, eorum non patrocinabatur erroribus; ita neque nos poſſe hoc duplici quaſi ſcuto tueri, quominus verum eſſe poſſit ab ipſo Eccleſiam reformari, & Deum tam longo ante ipſum tempore eſſe paſſum, vt Eccleſia erraret.*

Caluini argumentum hoc loco ſoluitur.

Atqui aduerſus hanc tam fragilem paruuli, ac imbellis ſagittam ſtat ſcutum Fidei ſolidiſſimum, & fixa manet Eccleſiæ doctrina, *contra quam nec portæ inferi poſſunt præualere* m. Iam venit Chriſtus, & dudum eſt, cum fundauit Eccleſiam, *cum qua manſurum ſe perpetuo promiſit* n, & portas inferi, vt modo dicebam, non præualituras aduerſus eam. Cur potius tempore Caluini affulſit lumen, nec aliud expectatur deinceps Euangelium? Cur adeo diuturnas tenebras abegit non Lutherus, aut alius ex hæreſiarchis ætatis noſtræ, ſed vnus Caluinus? Legat hic hæreſiarcha præſcriptiones Tertulliani, & quod ille exigit à ſui temporis hæreticis, reddat nobis, vnde prodierit, & quis ei veritatem inſpirauerit.

m Matt. 16. 18.

n infra ult. vlt.

Verſus 16.]Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit benefaciens de cœlo, dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo, & lætitia corda noſtra.

ET *quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit.*] Et huiuſmodi quoque à Paulo in concione ad Athenienſes *o* prolata ſententia eſt, ac velle videtur ex beneficiis naturalibus, quibus afficit Deus, poſſe perueniri in cognitionem ipſius. Et, vt ratiocinatur Athanaſius *p*, *qui hæc muneris momenti non patitur deſiderari, nec alia negaturum, quæ ſunt prorſus neceſſaria ſaluti.*

o Act. 17. 24. & ſeq.

p orat. contra idola.

Paulo ante cum Proſpero dicebamus, præter hæc naturæ munera, eamque proinde, quæ ex ipſis de Deo colligi poteſt, notionem, gratiam requiri, & gratiæ donum, & fidem ſupernaturalem. Nam etiamſi Apoſtolus Dei teſtimonium hoc nunc ingerat Gentilibus, & in epiſtola ad Romanos *q inexcuſabiles* nominet, *qui quem naturaliter cognouerunt Deum, vel cognoſcere potuerunt, non coluerunt*: nihilominus ſine fide, quæ definitur *ſubſtantia rerum ſperandarum* r, *& argumentum non apparentium*, nec naturali lumine cognoſcibilium: ideoque tum ex parte principij, tum obiecti, vt ſcholaſtice loquar, excedit vires naturæ. *Impoſſibile eſt placere Deo, oportetque ad hunc accedentem credere, quia eſt* ſ, eo modo, quo ſciri non poteſt, *& remunerator*, per communicationem beatitudinis ſupernaturalis. Qua de re diſputatum eſt in tractatione de Fide, Gratia, & Iuſtificatione.

Præter naturalem cognitionem gratia homo indiget, vt ſaluus fiat.

q cap. 1. 20.

r Heb. 11. 1. Fides ad ſalutem neceſſaria.

ſ ibidem 6.

Inexcuſabiles autem, & tali conuicti teſtimonio cenſentur, qui conſentanee cognitioni naturali de Deo, quoad licuit, naturalem legem non ſeruauerunt: quod ſi feciſſent, ampliorem Deus gratiam, qui ſufficientem non negauit, iuxta ſuauem prouidentiam ſuam, facile largitus illis fuiſſet.

Qui ſint ex Gentibus inexcuſabiles.

Magnum teſtimonium pro Deo contra nos mundi creatio, & armatus teſtis in vltionem *t*, ſi cuius potentiam, ſapientiam, liberalitatem produnt creaturæ, hunc non vereamur, & amemus. Contemplari licet in creaturis Deum tanquam in ſpeculo; perſequi, vt in veſtigio; recognoſcere, quaſi in libro; exaudire, ceu in cithara; conſiderare, velut in pictura. Speculi ſimilitudine vſus eſt Paulus, vocans *Fidem ænigma* u, & Triſmegiſtus *x*, eamq; declarat B. Antoninus *y*. Cum libro creaturas comparauit idem Mercurius *z*, Baſilius *a*, Antonius *b*, Chryſoſtomus *c*. Citharæ exemplum vſurpant idem *d*, necnon Athanaſius *e*, & Auguſtinus *f*. Picturæ Athanaſius *g*. Veſtigium paſſim placuit Theologis, aut etiam opus artificiatum.

t Sap. 5. 18. Conſideratio Dei qualis.

u 1. Cor. 13. 12.

x in Pimandro.

y 1. par. tit. 6. cap. 6.

z ibidem.

a Hom. 12. Hexam.

b apud Athanaſ. in vita.

c in Pſal. 148.

d ſupra.

e orat. contra idola.

f de Ciuit.

g ſupra.

Vrgent adeo graue teſtimonium omnes Litterræ ſacræ, præſertim Pſalmorum. Et Deus ipſe vltimis quatuor capitibus libri Iob totus eſt in explicandis naturæ operibus, vt ſuam, qui auctor eſt, ſapientiam, ac prouidentiam, potentiãque demonſtret. Et ſancti viri vtroque in Teſtamento, vt ſeipſos ad laudem Dei excitent, creaturas etiam inanimas ad laudandum inuitant, & laudantes confingunt.

Auguſtinus magis dubitat, an ſit in corpore ſuo anima, quam in mundo Deus.

Nemo vim huius teſtimonij valet effugere: ita vt non dubitauerit Auguſtinus alicubi aſſeuerare, magis dubitare ſe ſuo in corpore eſſe animã, cuius tot, tamque compertos effectus experiatur, quam vtrum in hac rerum vniuerſitate ſit Deus. Ait præterea ſapiens, & pius Doctor *a*, poſtquam iniit per creaturas ſciſcitando, vbi eſſet Deus, & illarum quælibet voce forti reſpondiſſet: *Non ſum ego, ſed per ipſum ſum ego, quem quæris in me: ipſe fecit me, ſuper me quære eum, qui regit me, qui fecit te. Interrogatio creaturarum, profunda eſt conſideratio earum. Reſponſio earum, atteſtatio eſt ipſarum de Deo; quoniam omnia clamant: Deus nos fecit.* Rurſum excutiens voluntatem ſuam, & ad amorem Dei prouocans: *Sed cælum,* inquit *b*, *& terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce vndique mihi dicunt, vt te amem, nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles,* &c. *alioquin cælum, & terra ſurdis loquuntur laudes tuas.*

a in Soliloquiis, c. 31.
b lib. 10. Confeſſ. c. 6.

Benefaciens de cælo, dans pluuias.] Fortaſſe melius poneretur ſignum diſtinctionis poſt *benefaciens,* ita vt *de cælo*, hoc eſt, de aere, ad pluuias referatur.

Magni fit pluuiarum immiſſio in Scriptura *c*, & Chriſtus ipſe cum Solis tam neceſſario lumine coniungit *d*. Similis extat apud Senecam *e* ſententia. Quemadmodum & pueri tres, poſt Solem, Lunam, ſtellas, ad Dominum benedicendum prouocant imbrem, ac rorem *f*. Et Deus cæterarum rerum rationis expertium Creator, pluuiæ etiam Pater vocatur *g*. Quatuor maxime rerum clauis penes Deum eſt, vt obſeruat Paraphraſtes Ieroſolymitanus *h*, quam non tradidit nec Angelo, nec Seraphino, nimirum pluuiæ, cibationis, ſiue alimoniæ, ſepulcrorum, id eſt, reſurrectionis, ſterilitatis, ac fœcunditatis. De prima claue mentio eſt in Deuteronomio *i*: *Aperiet Dominus,* ait Moſes, *tibi theſaurum ſuum bonum.* De ſecunda in Pſalmo *k*: *Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione.* De tertia apud Ezechielem *l*. *Cum aperuero ſepulcra veſtra.* De quarta in libro Geneſis *m*: *Et recordatus quoque Dominus Rachelis, exaudiuit eam, & aperuit vuluam eius.* Et è contrario in libro Iob *n* dicitur Dominus *concludere oſtia ventris.*

c Iob. 5. 10. c. 28. 26. c. 36. 27. c. 37. 13. c. 38. 25. 26. 27. 28. Ierem. 10. 14. Amos. 5. 8.
d Matt. 5. 45.
e 4. de Benef. cap. 28.
f Dan. 3. 64.
g Iob. 38. 28.
Clauis quatuor rerum penes Deum.
h in c. 30. Geneſ.
i cap. 28. 12.
k Pſa. 145. 16.
l cap. 37. 13.
m Gen. 30. 22.
n cap. 3. 10.

Aliæ claues in Deo ſunt.

Sed poſſent forſitan addi aliæ huiuſmodi claues, verbi gratia, ventorum, vt cum ſcribitur *producere Deus ventos de theſauris ſuis* o: & *ponere abyſſos in theſauris* p: & *aperire theſaurum* q, excitando aquam de terra: &, *habere condita apud ſe, & ſignata in theſauris impiorum peccata* r. Cum etiam memorantur *theſauri niuis, & grandinis* ſ: &, *ianua cæli aperta ad dandum manna* t. Sunt enim theſauri maxime obſerati, & clauſi. Et ex citatis locis denotat penultimis arcanam Dei memoriam, & prouidentiam. Nec veriſimile tamen eſt, Angelos non adhiberi perſæpe ad dictos illos effectus, quamuis nec eos, nec alios vllos vt inde pendentes cauſæ, vel creando, poſſint operari.

o Pſal. 134. 7.
p Pſal. 32. 7. Ierem. 10. 13. c. 51. 16.
q Num. 20. 6.
r Deut. 32. 34.
ſ Iob. 38. 22.
t Pſal. 77. 23. 24.

Angeli ad hos effectus adhibentur.

Pluuiam Deus ſua ſimulari prouidentia partitur.

At enimuero, vt ad pluuiam refluat oratio, maieſtatem Deus declarat in eius admirabili partitione, variis anni tempeſtatibus, per diuerſas terræ partes, ita vt hac re Ieremias *u* illum à Diis falſis diſtinguat: *Nunquid ſunt in ſculptibilibus Gentium* (Aquila, *in vanitatibus Gentium*) *qui pluant? aut cæli poſſunt dare imbres? Nonne tu es Dominus Deus noſter, quem expectauimus? tu enim feciſti omnia hæc.* LXX. *Quod ſi cælum dabit ſatietatem ſuam, nonne tu es ipſe?* Nec aliter Amos *x* Diuinitatem amplificat: *Qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen eſt eius.*

u c. 10. 13. 14. c. 14. 22. c. 51. 16.
x cap. 5. 8. cap. 9. 6.

Sed nulla magnificentior deſcriptio, quam Eccleſiaſtici *y*: *In magnitudine ſua poſuit nubes, ſuper omnem congregationem aquarum requieſcet, & ſicut lorica induet ſe aquis.* Tum vero cum libuerit, *emittet verbum ſuum,* ait Dauid *z*, *& liquefaciet ea: flabit ſpiritus eius, & fluent aquæ.*

y c. 43. 16. 22.
z Pſal. 147. 18.

Et tempora fructifera.] Herbarum, fruticum, arborum, quas res varias variæ ferunt tempeſtates anni, earumque vita, & incrementum, atq; germinatio ex aquis valde pendent, præſertim pluuiis, quarum vis maior, vt has proinde præferens Deus iis, quæ dicuntur irriguæ in Ægypto, terram quoque promiſſionis vt frugiferam magis, longe quoque præponat, oculoſque ſuos ad pluendum intentos polliceatur *a*.

Aqua pluuia irrigua magis conducit.

a Deut. 11. 10. 11. 12.

De arborum diuerſitate.

De admirabili prouidentia, & ſapientia Dei in tanta arborum diuerſitate domeſticarum, & ſyluestrium, montuoſarum, vt ita dicam, ſeu quę montibus delectantur, aut vallibus, aut aquis. Præterea in tam diuerſo genere radicum, foliorum, florum, fructuum: adhęc in vel noxia, vel ſalubri vmbra, quam proiiciunt: deniq; in diſpari durationis ætate: de floribus, herbis, fructibus, quod amœnitatem ſpectat, vim medicam, ſuauitatem ſaporis, plenæ ſunt hiſtorię naturales, præſertim Plinij, Dioſcoridis, Mattioli, & recentiſſimi ſcriptoris, ſed accuratiſſimi Vlyſſis Aldourandi, cuius ego Bononiæ inſtructiſſimum, ac locupletiſſimum muſæum dicam, an cornu Amalthæum, ipſomet humaniſſime commonſtrãte anno 1587. iterumque anno 1601. cum iam optimus ſenex, atque doctiſſimus oratione, nutibuſque, quod oculis non poterat præ ſenio caligantibus, vegeto animo, & florente pari humanitate res cunctas deſignaret, ac exponeret, ſingulari cum voluptate, & naturæ Auctoris demiratione, & laude attentiſſime inſpexi; ſed ex plurimis voluminibus iam confectis tria prodierunt duntaxat, de auibus duo, vnum de inſectis.

Rapiuntur in admirationem præpotentis ſapientiæ Dei, & ſapientiſſimæ potentiæ, non Chriſtiane ſolum philoſophantes, verum etiam humane, ac naturaliter, dum floſculorum, atq; foliorum pulchritudinem inſpiciunt, atque, quod Chriſtus etiam monuit *b*, *Conſiderant lilia agri, quibuſcum nec Salomonis elegantiſſimæ veſtes conferri poſſunt.* Refert Auguſtinus *c*, Plotinum diuinam hac in re prouidentiam mirifice concelebraſſe.

b Matt. 6. 28. 29.
c 10. de Ciuit. cap. 14.

Implens cibo, & lætitia corda noſtra.] Exhilarantur corda, recreanturq; cibo, & variis anni tempeſtatibus, varij, & conuenientes exiſtunt fructus. Eſt profecto permirum, tam affatim ſuppeditaſſe Deum cibum tam varium, tam multiplicem vni homini, qui animalibus cæteris fere vnum duntaxat deſtinauit. Homo vero per ingenitam vim ingenij adeo multa excogitauit ad guſtatum oblectandum, vt artium earum, quæ modos parandorum ciborum, & condimentorum præſcribunt, ingentes voluminum moles exiſtant. Cum ſatiauit CHRISTVS, pauca

Ciborum varietas hominibus conceſſa.

millia multiplicato diuinitus pane, piſceque, huiuſmodi illi homines beneficium, deferendo ipſi regno, compenſare voluerunt a. Nos porcis, qui decuſſantem glandes alte non ſuſpiciunt, deteriores, proni, & affixi terræ, tantis, & ad neceſſitatem, & ad voluptatem eſcis non prouocamur, vt Deo nos gratos & morigeros præbeamus. *Populo huic*, ait Ieremias b, *factum eſt cor incredulum, & exaſperans: receſſerunt, & abierunt, & non dixerunt in corde ſuo: Metuamus Dominum Deum noſtrum, qui dat nobis pluuiam temporaneam, & ſerotinam in tempore ſuo: plenitudinem annuæ meſſis cuſtodientem nobis. Qui dicebant Deo*, inquit Iob c, *recede à nobis, & quaſi nihil poſſet facere Omnipotens, æſtimabant eum: cum ille impleſſet domos eorum bonis.* Hoc ēt eſt, *à fructu frumenti, vini, & olei multiplicari* d, id eſt, prolixa Dei liberalitate homines ad Deum allici: ſed præ intoleranda ingratitudine nolle diuinam agnoſcere prouidentiam, dicendo: *Quis oſtendit nobis bona* e?

a Ioan. 6. 11. 15.
b c. 5. 23. 24.
c c. 22. 17. 18.
d Pſal. 4. 8.
e Pſal. 4. 6.

Concedit largiter Deus ciborum vſum, dummodo cum gratiarum actione ſumantur, ac moderate, & à certis abſtineatur, quando vel priuata quemq; neceſſitas ad domandam carnem, placandumve Deum, vel Eccleſiæ præceptum compellit. Delectat nos Deus in his creaturis ſuis, ſed *inſipiens non intelligit, & ſtultus non cognoſcit* f, dum aut manducantem contemnit, damnatque, aut bene paſtus, ſaturque non laudat Deum. De hac poſt cibum laude Dei alias. Imitandi vel Gentiles Ægyptii ſoliti menſuram aſcendentis Nili ad Serapis deferre templum, velut ad incrementi aquarum, & inundationis auctorem. At Conſtātinus ſubuerſo ſimulacro, imperauit vlnam ſiue cubitum ad aquarum Dominum deferri g.

f Pſal. 91. 7.
g 2. Tripar. c. 18. Ruff. li. 2. Hiſt. c. 30.

Duplex hæreſis de ciborum delectu.

Proſcriptæ ſunt pridem damnatæq; pugnantes hæreſes de neceſſaria ciborum abſtinentia, perinde ac ſi mali eſſent, & de nullo habendo eorum delectu, quamuis hunc maiores præſcribāt. Primam hæreſim ſectati ſunt Tatiani, Encratitæ, Manichæi, Montaniſtæ, Hierachitæ, Aëriani, Cathari, Priſcilliani, Albigenſes; Agimnenſes, & alij: alteram Iouinianus, aliquiq; de quibus adi hæreſeologos, tum vero Hieronymum contra Iouinianum h, qui ſimul egregiæ deſcribit diuerſas ciborum ſpecies pro regionum diuerſitate.

h lib. 2.

Noſtra.] Sic Græcus textus ἡμῶν. Multi tamen codices Latini, & editio Syra, habent, *eorum*, vel *earum*, nimirum Gentium, aliqui, *veſtra*, ſed non variat ſenſus.

Verſus 17.] Et hæc dicentes, vix ſedauerunt turbas ne ſibi immolarent.

Vix *ſedauerunt turbas*, &c.] Difficile reprimitur præceps in aliquid irruens multitudo, & miraculi magnitudo vehemētius idololatriæ deditam incitabat: & iam promptus ſacrificio apparatus ægre retrahebat.

De Sacerdote Iouis nulla mentio, aberat fortaſſe, & ſacrificandi voluntatem depoſuerat, indignatus Dei ſui nomen deſpici, ac inter vanas res computari, vt notauit Carthuſianus.

Verſus 18.] Superuenerunt autem quidam ab Antiochia, & Iconio Iudæi: & perſuaſis turbis, lapidanteſque Paulum, traxerunt extra ciuitatem, exiſtimantes eum mortuum eſſe.

SVPERVENERVNT *autem quidam.*] In textu Græco, vt obſeruauit etiam Beda, præcedunt hæc alia verba, Διατριβόντων δὲ αὐτῶν, καὶ διδασκόντων, *Dormientibus autem ipſis, & docentibus.* Irrepſit haud dubie Gloſſa aliqua in textum, quoniā hæc verba, nec apud Græcos interpretes, nec in verſione Syra reperiuntur. Placet Gloſſa vt Gloſſa, non vt textus: iuuat enim hiſtoriæ contextū: non eſt quippe veriſimile eodem articulo temporis illos ſuperueniſſe, qui longius diſtantes ideo ſuperuenerunt, quia de honore Apoſtolis habito liuore tabidi, & de propagato Euāgelio dolorem ſentientes, vtrique malo confeſtim, ſed tamen in tempore, occurrere voluerunt.

Itaque credibilius eſt, non caſu, aliuſve negotii cauſa, ſed conſulto Iudæos illos aduenisſe, vt in exteris quoque ciuitatibus Apoſtolos perſequerentur, quod & alias factitaſſe alibi i meminimus.

i cap. 9.

Et perſuaſis turbis.] Nomen turbarum videtur indicare eo ipſo die, quo vix ab Apoſtolis ſedatæ redibant, Iudæos ſuperueniſſe: ſiquidem non ita facile à Iudæis aduenis congregari turbæ, & perſuaderi, & ad lapidandum Apoſtolos incitari potuiſſent. Vel vt id fieret, adeundi prius Magiſtratus ſacri, ciuileſq; fuiſſent, de quibus tamen hic nullum verbum: atque cum iure, ac lege, & abſque Superiorum auctoritate lapidatio facta videatur, credi poſſet vulgus, quo nihil inconſtantius.

Scinditur enim *incertum ſtudia in contraria vulgus* k, vehementi, & peracri Iudæorum oratione actū in oppoſitam ſententiam.

k 2. Aeneid.

Iudæorum inuectiua in Apoſtolos ſumma.

Continebat ſcilicet ea oratio, vniuerſam Chriſtianorum ſectam impiam, & factioſam eſſe, quæ pote, vt ipſæmet turbæ de Paulo audiſſent concionante, omnes religiones euerteret, neque Iudæorum legem probans, & Gentium cunctarum cultus meras vanitates affirmans: pridem ex Iconio cum eandem doctrinam diſſeminaſſent, & portentoſa quædam per artem magicam edidiſſent, à conſpirante tota multitudine lapidibus vitam finituros fuiſſe, niſi fuga ſibi cōſuluiſſent: tempus eſſe, vt dilatam, quam non tamen ablatam eorum patitur iniquitas, ſubeant pœnam, id ſe non ſua ipſorum tam cauſa, quam eorum, propere, & maximum in modum perſuadere.

Non eſt inueriſimilis coniectura: nec ideo veriſimilitudinem tollit prioris ſententiæ: ſic rique potuit, vt vel turbæ ſenſim ſollicitatæ ſubornatæq; ex improuiſo irruerint in Apoſtolos: vel auctoritate etiam Magiſtratus, tametſi Lucas non meminerit, contentus turbas nominaſſe, quæ lapides iactauerunt.

An Paulus lapidatus in ciuitate fuerit.

Lapidanteſque Paulum, traxerunt extra ciuitatem.] Quidam codices habent, *Lapidatoque Paulo.* Græcum participium Aoriſton λιθάσαντες, fauet, *cum lapidaſſent*: & innuit prius lapidatum Paulum in ciuitate, poſtea extractum ex ea. Ita quidem Syr⁹. vertit enim ורגמוהי לפוליס וגרוהי לבר מן מדינתא מטל דסברין הוו דמית לה *veraggemuhi lepaulus vegaruhi lebar men medinetha metul deſaberin hauu demith leh*, id eſt, *& lapidarunt Paulum, ac protruſerunt eum extra ciuitatem, propterea quod putarent eum mortuum eſſe.* Id ſi verum eſt, vera erit illa alia ſententia, ſuperueniſſe Iudæos ab Antiochia, & Iconio, quo die diuini honores Apoſtolis erant decreti, & paratam ad illos dandos multitudinem retraxiſſe, moxque ad lapidandū pertraxiſſe, ita vt in tanto tumultu, vt fit, legū ratio aut conſuetudinis habita non ſit, ſecundum quas Stephanus, & quotquot lapidarentur apud Iudæos, vel alio vltimo ſupplicio afficerentur apud Romanos, ordinarie extra ciuitatem educebantur, vt capite ſeptimo oſtendimus *a*.

a verſ. 58.

Nihilominus non cogit illud Græcum participium, cum conſtet non raro aoriſton, & præteritum quodcunq; ſignificationem habet, poni apud Græcos pro participio temporis præſentis. Poteſt item ſenſus eſſe, *Cum lapidaſſent*, hoc eſt, cum ad opus ſe lapidationis accinxiſſent. Placet Caietano, lapidationem factam intra ciuitatem, & indicant Gloſſa ordinaria, Hugo, Lyranus, Carthuſianus, Vatablus. Chryſoſtomus contrarium innuit dicens exactum eſſe, quia forſitan timebant illum. Fauet præterea quodam loco Gregorius *b*. Certe cum mox ſubijciatur, æſtimatum eſſe mortuum, extractus eſt tanquam vile cadauer ſepultura indignum, vt inter *βιαιοθανάτοις*, id eſt, *violenta ſublatos morte*, collocaretur; ideoque prius intra ciuitatem lapidatus videtur.

b 31. Mora. c. 13. v. l. 25.

Cur Paulus & non Barnabas fuerit lapidatus.

Lapidatur Paulus, non Barnabas, quia dux erat verbi, & tunc prædicabat, inquit Hugo, innuens opinionem de lapidatione, quæ contigerit, quo die pro Mercurio habitus eſt: aut quia Iudæi propter nobilitatem generis plus Barnabæ, quamuis Pauli orationi annueret, deferebant.

c Act. 7. 59.

Oportuit Paulum idem experiri, quod in Stephanum intentauerat *c*: & hoc documento eximi vel opinionem quod eſſet Deus, ſi quæ hærebat adhuc in aliquo Gentiliũ; vel excuti de tali opinione tumorem animi, ſi quis etiam primus motus leuiter Paulum pulſauerat. Cum ſcribit ad Corinthios, multus eſt in recenſendis periculis, & vexationibus ſuis, in quibus & lapidationis iſtius meminit *d* (vbi cum ſemel dicat, neſcio cur Catharinus ter lapidatum dicat) quando vero in reuelationes coactus deſcendit, *Parco autem*, inquit *e*, *ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me*: inſuper adiicit, ne magnitudo cũ reuelationum extolleret, ab ſtimulo carnis angelo Satanæ colaphizatum fuiſſe.

d 2. Cor. 11. 25.

e 2. Cor. 12. 6. 7.

Aeſtimantes eum mortuum eſſe.] Hæc, vt dixi, cauſa creditur à nonnullis, cur iam in ciuitate Lapidatus tractus ſit extra ciuitatẽ. Sæua, & crudelis lapidatio, quæ pro mortuo Paulum reliquerit! Quis vero non conſiderans deſpicit humani fauoris inconſtantiam? Haud pridem, vel eodẽ etiam die, ſacrificio, & corona dignus habitus, tanquam Deus immortalis, lapidibus cingitur, hisque cæſus vt execranda victima cogitur exuere mortalitatem. Nulla re magis abundant Hiſtoriæ, & Poetarum ſcripta, quam talibus cataſtrophis, tragœdiiſque. Quid namque memorem ex ſacris libris Herodem, de quo nuper egimus *f*, Antiochum *g*, Amanum *h*, Holofernem *i*, Vaſthi reginam *k*, Iezabelem *l*: hi, vt alios taceam, repẽte ex ſummis honoribus, ex maxima potentia, ex exquiſitis delicijs fortunæ, vt loquar vulgariter, mutata alea, ad extrema dedecora, ad viliſſima ſeruitia, ad turpiſſimas, & inhoneſtiſſimas mortes abiecti, amandati, adacti ſunt.

Humani fauoris inconſtantia.

f cap. 12.
g 1. Mach. 6.
h Eſther 7.
i Iudit. 13.
k Eſther 1.
l 4. Reg. 9.

Chriſtus ipſe humani fauoris inconſtantiam expertus.

CHRISTVM ipſum iidem ab ingreſſu triumphali poſt quinque dies importunis ad crucem clamoribus expetierunt. Fortiter ſimul, & ſapiẽter, tametſi barbarus Barbarorum Rex Gilimer, cum in triumpho eum Beliſſarius duceret, Iuſtinianumque in throno Imperatorem, & populũ circunſtantem videns fortunam ipſe ſuam ad rationem reuocaſſet, in has prorupit voces: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas *m*. Lege Sigonium *n*.

m Eccl. 1. 2.

n 17. de Occiden. imp. pag. 419. vel 406. iuxta diuer. edit.

Exempla profana.

Non potuiſſet magis Chriſtiane agere Epaminondas, ſi ex Chriſtiana, & ſyncera virtute, atque vera Dei notitia id egiſſet. Poſtridie eius diei quo in Leuctris feliciter pugnauerat, proceſſit ſqualidus, ac ſubmiſſus, cum ſe diceret heſterni gaudij, quod inde perceperat, intemperantiam caſtigare *o*. Demetrio Phalereo ducentas ſtatuas populus Athenienſis poſuit, eodemque viuente ſubuertit, *nullam vt earum ærugo attigerit, nullam ſqualor ſordidauerit, nullam*, quod ludens, ac illudens ſcribit Plutarchus *p*, *attriuerit*. Quid plura? Quod de iiſdem dixit Athenienſibus, eorumque ciuitate quandoq; Iſocrates *q*, hoc de omni hominum vniuerſitate vſurpari apte putem poſſe. *Amant ſcortum, ſed cum eo non dignantur iungere matrimonium*: eſt ad peregrinandum iucundus orbis iſte, ſed ad inhabitandum haud ſecurus, tutuſque. Pluribus hac de vanitate ad caput primum Eccleſ. egimus.

o Plut. in Apophtheg. Græ.

p in Polit.

q apud Aelianum 12. Var. hiſt.

Verſus 19.] Circumdantibus autem eum Diſcipulis, ſurgens intrauit ciuitatem, & poſtera die profectus eſt cum Barnaba in Derben.

CIRCVMDANTIBVS *autem eum Diſcipulis.*] *Ne videretur à Iudæis*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo, *& ſic eum defendere volebant*: aut *ne perciperetur adhuc viuus ab ipſis*, inquit Lyranus: aut *quaſi etiam plangerent mortuum*, ait Carthuſianus: aut *ad curandum funus*, vt vult Caietanus, cum & ipſi illum reuera mortuum crederent.

Surgens intrauit ciuitatem.] Deus proculdubio ſanitatem reddidit, vires integrauit: neque enim aut ſurgere per ſeipſum videlicet, ac intrare ciuitatem quiuiſſet, aut poſtera die, quod mox ſubditur, proficiſci in Derben, homo lapidibus cõfractus, & attritus, ac pro mortuo relictus.

Paulus diuinitus curatus eſt.

Agnoſcunt mirificam, diuinamq; iſtam Pauli curationem Lyranus, & Carthuſianus, & alii nõnulli, qui vel lapidum ictus nihil nocuiſſe, vel vt maxime nocuerint, mox reſtitutam valetudinẽ affirmant. Ego hoc, quam illud malim, nec dubitem in Apoſtoli corpore vulnera, & manantem vbertim ſanguinem apparuiſſe, & ita eum vires defeciſſe, vt merito lapidantes ipſi extinctum arbitrari potuerint.

Potuit ipſe illud tunc vſurpare de ſua illa lapidatione, quod poſtea vniuerſe de cæteris omnibus tribulationibus *r*: *In omnibus tribulationem patimur: ſed non anguſtiamur: aporiamur, ſed non deſtituimur: perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: deiicimur, ſed non perimus.* Sunt ſimilia in Eccleſiaſticis hiſtoriis exempla non pauca, vt Sebaſtiani, Clementis Ancyrani, Agathæ, aliorumque, quibus afflictæ tormentis vires, vel etiam truncata, & conciſa membra denuo reddita ſunt temporis momento diuinitus.

r 2. Cor. 4. 8. 9.

Verſus 20.] Cumque euangelizaſſent ciuitati illi, & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtram, & Iconium, & Antiochiam.

Conſtantiæ Apoſtolicæ encomium.

CVMQVE *euangelizaſſent.*] Magna confidentia, interritum pectus, præfidens animus, benefica, & vindictæ neſcia voluntas, flagrans amore

A Dei, incenſum alios iuuandi ſtudium; periculis vrgetur, non retardatur; exacuitur, non obtunditur; efferueſcit tormentis, non tepeſcit, morte propoſita non deiicitur, ſed animatur; vulnerib. ac ſanguine feruorem concipit, atque alacritatẽ; ſurgit, erigiturque validius. Sic quondam Apoſtoli ex cuſtodia, tanquam curſores è carceribus, ocyus deſcenderunt in ſpatium, & ad metam tetenderunt, audacter, & palam prædicantes a. eodem modo is, quem paulo ante commemoraui, Sebaſtianus, qui ex ſagittarum vulneribus, quibus lethaliter fuerat confoſſus, mirabiliter conualeſcens, Diocletianum haud ita poſt coram liberius accuſauit ſtupore attonitum, quod quem B credidiſſet mortuum, incolumem, valentemq; conſpicaretur.

a Act.5.21.

Reuerſi ſunt Lyſtram. & Iconium, & Antiochiam.] Has ipſas in vrbes, vbi pro Chriſto multa tolerauerant b, *Nuſquam*, ait Chryſoſtomus, *dicitur, quod reuerſi ſunt, vbi ſigna fecerunt, ſed vbi meruerunt pro nomine Chriſti ignominioſi haberi: didicerant* enim *ab ipſo non gaudere, quod ſibi Dæmonia ſubiicerentur* c: *& gaudium purum eſt pati aliquid propter illum.*

b 2.Tim.3.11. Apoſtoli non adierunt ciuitates, in quibus ſigna ſunt operati; ſed in quibus paſſi ſunt.
c Luc 10, 20.

Non id quidem dicit Lucas: tamen eodem hoc capite narrauit multa prodigia, & ſigna facta Iconij per manus Apoſtolorum, & Lyſtris curatum claudum. Gregorius d & Apoſtolos omnes poſt carcerem intrepide prædicantes, poſtque comminationes, C *cum Deo magis obediendum reſponderent, quam hominibus* e, & hos de quibus agimus, Paulum, ac Barnabam, ſimiles ait eſſe *feruenti, ac frementi equo, quem deſcribit Iob* f *ſorbere terram, nec reputare reſonantem tubæ clangorẽ. Perpendamus ergo*, inquit, poſtquã locum hunc recitauit, quem tractamus, de Paulo proprie loquens (nõ poſſum hic quin præter conſuetudinem verba ponam, iubentis nos perpendere, quoniam rem talem verbis non poſſum aptioribus expendere) *quæ hunc poſſent equum mina compeſcere, quando eum ab intentione ſua non valet mors ipſa prohibere. Ecce lapidibus obruitur, nec tamen à veritatis ſermone remouetur. Occidi poteſt, ſuperari non poteſt: velut extinctum extra vrbem proiicitur, ſed* D *intra vrbem die alio illæſus prædicator inuenitur. O quam fortis huic viro ineſt infirmitas! ô quam victrix pœna! ô quam dominatrix patientia! Ad arguendum repulſione prouocatur, ad prædicandum ſalutem plagis erigitur, ad propellendum laboris laſſitudinem pœna refouetur. Quæ ergo hunc aduerſitas ſuperet, quem pœna fouet? Sed equus Dei eſt, & pharetra ſagittas deſpicit, quia malitiæ conſilia contemnit. Vibratam haſtam ſuperat, quia & contra aperta perſecutionis vulnera pectus firmat, oppoſitum clypeum rumpit, quia diſputationem reſiſtentium ratiocinando ſubigit. Terram ſorbet, quia peccatores in ſuo corpore exhortando conuertit. Clangorem buccinæ ſonare non reputat, quia vocem quamlibet terribilis prohibitionis calcat. Minus eſt autem quod dicitur, quia fortis perſeuerat in laboribus:* E *adhuc quod maius eſt, exultat in aduerſis: vbi enim audierit buccinam, dicit:* VAH. Hactenus in Ethicis, moralibuſque aſſertionibus, cunctis Eccleſiæ Doctoribus à Synodo Toletana VIII. g merito prælatus Gregorius.

d 31. Moral.15. vel 23.

e Act 4.19. c.5.29.

f cap. 39. 24.

Exequi comparatione magnanimitas Pauli declaratur.

g cap.2.

Verſus 21.] Confirmantes animas Diſcipulorum, exhortanteſque vt permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

A CONFIRMANTES *animas Diſcipulorum.*] Opportune: lapides enim illi, quibus Pauli corpus percuſſum eſt, animas illorum percuſſerant, & concuſſerant, & quaſſauerant, ac tantum non à radicibus neophytas euulſerant. Alloquitur in tribulationibus, hoſpites, peregrinos nouos Petrus h: *Chariſſimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis contingat*; quaſi dicat, Tyrones eſtis, nec adhuc ſcitis exercere Deum ſuos ſolitum & probare, ac purgare vt in fornace aurum, & adhibere *vſtionem*, vt pro feruore reddit Tertullianus i, ſiue *ardorem*, vt Cyprianus k, *tribulationis*.

h 1. ep.c.4.12.

i in Scorpiace. c.12.
k epiſt.56.

Vt permanerent in fide.] Et hoc opportunum ſcutum B ad omnium tribulationum *tela excutienda, frangenda, extinguenda* l: &, *hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra* m: &, *Diabolo reſiſtitur fortiter in fide* n.

l Epheſ.6.16.
m 1.Ioan.5.4.

n 1.Pet.5.9.

Exhortatio ad permanendum in fide, & confirmatio animarum facta ab Apoſtolis, infirmat penitus, ac euertit perfidiam, atq; fraudulentam Caluinianam doctrinam, non poſſe fidem ſemel acceptam animo excidere, nec vnquam à dono perſeuerantiæ ſeparari. Deus eſt, qui peculiari dono ſuo fideles *iam vocatos in æternam gloriam, modicum paſſos*, vt ait Petrus o, *perficit, confirmat, ſolidatque*, vt intellectus res diuinas contempletur, voluntas charitate ferueſcat, memoria extra C Deum non diuagetur.

Fides ſemel habita amitti poteſt.

o 1.ep.c.5.10.

Nihil vt tribulatio fidem exercet; nunquam commodius, vt in tribulatione, fides exercenda: ſiquidem ſeuocatur tribulatione animus ab hiſce caducis rebus, quibus inſueuit, & cum vbi ſeipſum figat, in illis non reperiat, aut concidit prorſus, aut neceſſario ad meliora, & diuina bona ſuſtollitur, & horum tandem deprehenſa ſoliditate, conſtantiaque, illorum vero vanitate, & fallacia, his adhæreſcit, & in his conquieſcit, illa deſerit, & contemnit. Lege Tertullianum p.

Et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.] Tantum abeſt, vt res iis D inſolens, nouaque accidere debuerit, Pauli lapidatio, vt ipſoſmet paratos eſſe oporteat, ſi præmium æternæ beatitudinis conſequi velint, non pauca, & leuia ferre, ſed multas tribulationes. *Omnes, qui pie volunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutiones patientur*, ſcribit idem Apoſtolus Paulus Timotheo q, reuocans illi in memoriam ipſe, quam multa tolerasſet r. *Chriſtum oportuit pati, vt intraret in gloriam ſuam* ſ, iure iam illi alio debitam.

p de fuga in perſecutione. c. 1.ad Scapulam. c.5. Apologet. c.50.

q 2.ep.c.3.12.
r ibidem 11.
ſ Luc. vltim. 26.
t 2.Aeneid.

Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem t.
Vnica ſalutis adipiſcendæ via, ratioque, perſuaſiſſimum habere, *arcta & anguſta patientiæ via ingrediendum* u, *& per crucis portam in eam intrandum.*

u Matt.7.14.

E Hæc eſt legis Euangelicæ conditio liberalis, ac ingenua, in ipſo primo ingreſſu plane, & clare denunciare tolerantiam rerum arduarum, experientiam incommodorum, non polliceri ſuauia, non blanda proponere, non ſpe falſa illectos decipere. Quo quis iuſtior, hoc tribulationibus locupletior. *Multæ enim tribulationes iuſtorum* x. Et y: *Omne gaudium exiſtimandum, cum in tentationes varias inciderimus.* Non habuit Machabææ gentis auctor Mathatias iam moriturus ad confirmandos in tribulatione poſitos aptius argumentum, quam vt reſpicerent maiores, & eandem inſiſterent viam, quam ſuo illi exemplo triuiſſent z. Eodemque argumento vſa eſt Iudith in ſua illa

Quo quis iuſtior, hoc tribulationibus locupletior.
x Pſal. 33.20.
y Iacob.1.2.

z 1. Machab. 2.50.& ſeq.

pluſquam

a Iudith.8.22.
b Iob.7.1.
c Iob.5.7.

pluſquam virili concione *a*. *Hominis vita eſt tentatio ſuper terram*, aut *b malitia*, ſeu *exercitium*, aut πειρατήριον, *locus tentationum*, vel latronum, vel nauis cœtuſque pyratarum, vel pyratica ars ipſa, ſeu exercitium. Nec *minus homo ad laborem, quam ad volatum auis, natus eſt* c. In corpore, animoque eſt naturalis compugnantia, & in ratione, ac ſenſu, in ipſis elementis, ex quibus conſtat corpus: tam inde ab initio mortales indictę inimicitię cum diabolo *d*, qui *perpetuo circuiens quærit quem deuoret, tanquam rugiens leo* e. *Inimici hominis, domeſtici eius* f. Multoq; ab externis, & ignotis perpetuo timẽdum magis, iis nempe, quorum longe maior inter homines numerus, qui pietatem, virtutemq; omnem oderunt, & inſectantur. *Creaturæ omnes factæ ſunt in tentationem animabus noſtris, & in muſcipulam pedibus inſipientium* g. Certe *contabeſcit pius præ triſtitia, & beata quadam miſeria*, vt Auguſtinus *h* loquitur, *etiamſi nihil aliud intrinſecus toleret, cum læſum Dei ab aliis numen conſpicit*.

d Gen.3.15.
e 1.Pet.5.8.
f Mat.10.36. Mich.7.6.
Creaturæ factæ ſunt in tentationem animabus noſtris.
g Sap.14.11.
h epiſt.105.
i Eccl.2.1.

Facit ergo Apoſtolus, quod Sapiens *i* neotericum Chriſtianum admonet, *accedens ad ſeruitutem Dei, ſtet in timore, & præparet animam ſuam ad tentationem*. Timendum, ne non pie, ne non Chriſtiane viuat, ait Hieronymus, atque Primaſius in Timotheum, ſecunda epiſtola, qui nihil propter Deũ patitur. *Si etiam*, inquit alibi Hieronymus *k*, *per multas tribulationes quibuſdam cæleſtis regni aditus aperitur; illis vtique clauditur, qui nolunt ſuſtinere vel pauca*. Vtilitates, fructuſque tentationum, ac tribulationum, non modo neceſſitatem ſi perſequi velim, commentarij legem excellero: id egi alias diligenter *l*. Præ aliis vero hi, qui libros integros de hoc argumento, vel de patientia ſcripſerunt, vt Tertullianus, Cyprianus, &c. Chryſoſtomus quoque *m*. Philippus Solitarius *n* quatuor pręcipuas cauſas ſimul complexus eſt, aut vt præterea deleantur peccata; aut impediant grauia; aut vt præcaueatur feliciter currentis elatio; aut ad probationem, exemplumve.

k Tom.9. epi. ad Oceanū de ferend.oppr.
l in Euang. de tentatione Chriſti. Mat.4.
m hom.1. ad Populum.
n lib.1. Dioptr. cap.5.

Conſtat, id etiam Deo, nobiſque perhonorificum eſſe, vt docent Clemens Alexandrinus *o*, Origenes *p*, Ambroſius *q*, Caſſianus *r*, Leo *ſ*, Auguſtinus *t*, Chryſoſtomus *u*, Baſilius *x*, & alij *y*. Et contra, diabolo dedecoroſum, vt nimirum in hac conditione naturæ per gratiam diuinam tot reportemus de tantis hoſtibus triũphos, & Marte noſtro, ac ſoluto pretio cõquiramus trophęa, mercesque cœleſtes: quod non ſine ſenſu doloris Satan fateri compulſus eſt illa Pſalmi pronũciata ſententia *z*: *Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum deſtruxiſti*. Vidit vtrumque hoc Ethnicus Philoſophus Seneca *a*, qui affirmauit, *nihil eo infelicius, cui nihil eueniat aduerſi: argumentũ enim eſſe, à Deo contemni & imbellem, & ignauum*.

o 4. Strom.c.5.
p Hom.15.in Ieſ.
q in c.4. Luc.
r Coll.7.ca.13. & Coll.11.ca.6. & Coll.24. cap.2.
ſ ſerm.1. de Quadrag.
t 11. Conf.c.17.
u libro ad Stagyrium.
x epiſt.60.
y apud Athanaſium in Antonio.
z Pſalm.9.7.
a lib. de prou. Dei.

Opprimitur repentina calamitate, cui nihil in vita contigit ſiniſtri, vt de Polycrate Herodot⁹ *b*, alij de hoſpite credunt Ambroſij *c*. *Delicatus eſt, qui & hic vult gaudere cum ſeculo, & poſtea regnare cum Chriſto*, inquit Hieronymus *d*. *Immo qui id poſſibile dicat, vehementer decipi*, Chryſoſtomus aſſerit *e*. *In poſſeſſione Gad* (quod nomen *tentationem* ſignificat) *de Palmetis*, ait rurſum Hieronymus *f*, *tranſimus ad aquas contradictionis, vſque ad Cades, quæ interpretatur ſancta, vt intelligamus, nos etiam poſt victoriam mundi debere eſſe ſollicitos, & ſemper in metu, ac recordari illius verſiculi: Tentatio eſt vita hominis ſuper terram* g; *& ad ſanctitatem: aduerſariis impugnantibus peruenire, ſicq; obtinere victoriam, vt è vicino torrentem plenum imbrium contemplemur*. Scripturis ſolemne eſt prius aduerſis ac triſtibus perterrere, mox res iucundas proſperaſque ſubiungere: ſicut & lex vetus terrifica præceſſit Euangelicam læti nuncij. Dicti canonis meminit Origenes *h*, atque Hieronymus *i*.

Aduerſi cui nihil in vita contigit, improuiſo corripitur.
b lib.3
c Pet. de Nat. lib.1.ca.56. M. Mar.lib.3.c.30. Bar. in vit. Ambroſ.
d epiſt.1.
e lib.2.de prouid.
f in c. vlt. Eſa.
g Iob.7.1.
h homil.1.in Ierem.
i in c.5. Amos.

Non mirum, ſi à via vitæ ego huius particeps & conditionis eiuſdem, non tam cito abeo. Cõcludam cum Ruperto *k*: *Hoc ius legale eſt apud cæleſtem Regem, vt ſicut ipſi Pater, ita nobis ipſe diſponat in regno præmium permanentibus cum illo in tentationibus eius* l, *vt ſi ſuſtineamus, conregnemus* m; *ſi compatiamur, conglorificemur* n; *ſi amarum calicem bibamus, confidamus in regno* o; *ſi configamur cum Chriſto cruci, fauum mellis deguſtemus*. vt ait Tertullianus p. *Si decuſſatas in modum crucis Dei ſuper nos manus fuerint benedictionem ſortiamur*, vt idem ſcribit *q*.

k in c.2. Apoc.
l Luc.22.28.
m 2.Tim.2.12.
n Rom.8.17.
o Matt.20.22.
p de corona militis.ca.14.
q lib. de Bap. cap.8.

Porro cum *per multas tribulationes*, indefinite non adiiciens has, aut illas, *nobis Paulus intrandum admonuerit in regnum cælorum*: recte Dorotheus *r* etiam pręcipit, vt quæcunque incidunt, fortiter, libenterque, & grate ſufferamus abſque exceptione ſine delectu. Permittamus Deo, ſi accepti ei eſſe volumus, nec enim aliter poſſumus, vt tentatione probet nos *ſ*: *hoc pro certo habentes ſi Deum colimus quod vita noſtra, ſi in probatione fuerit coronabitur; ſi in tribulatione, liberabitur; ſi in correptione, ad miſericordiam Dei venire licebit* t: & demum quamlibet multas, graueſque diuturnas huius temporis, *non eſſe condignas ad futuræ gloriæ ſupra modum in ſublimitate exuperans pondus* u.

r Ser. ad Fratrem tentationibus oppreſſum.
ſ Tob.12.13.
t Tob.3.21.
u 2.Cor.4.17.

Verſus 22.] **Et cum conſtituiſſent illis per ſingulas Eccleſias presbyteros, & oraſſent cum ieiunationibus, commendauerunt eos Domino, in quem crediderunt.**

E*T cum conſtituiſſent illis per ſingulas Eccleſias*.] Non id feciſſe leguntur Paulus, & Barnabas, priuſquam & ipſi ordinati ſunt, vt narratum eſt capite præcedente *x*, vbi occurrit idem verbum χειροτονία, de quo ibidem docuimus Eccleſiaſticum eſſe, & ſacræ ordinationis, quod Caluinus quidem negat hoc loco, ſed in Inſtitutione concedit, requirens præterea populi electionem, cuius hic mentio nulla. Lege de eadem voce Hieronymum *y*, Theodoretum *z*, Zonaram *a*, Concilium Laodicenum *b*, & Nicenum *c*, & Canones Apoſtolorum *d*, Chryſoſtomum etiam in expoſitione præſentis loci, & paſſim Auctores, pręſertim Græcos. Syra editio præ ſe fert quod ipſimet Diſcipuli conſtituerint ſibi Presbyteros. Sed vt concedamus interueniſſe electionem ab ipſiſmet factam, tamen ordinatio, quam potiſſimum verbo Græco χειροτονήσαντες, importari certum eſt (vnde χειροτονία *ordinatio*, & præterea χειροθεσία, & κατάστασις) ab Apoſtolis fieri debuit, qui erant Epiſcopi, nec alij præter illos, eo gradu inſignes. Verumtamen haud ita probo quorũdam ſententiam *e*, ordinatos tum Epiſcopos, duntaxat Apoſtolos à Chriſto, cum *aſcendit in cælum, eleuatis manibus, ac iis benedixit* f: longe probabilius, quando *inſufflans dedit Spiritum ſanctum poteſtatemque remittendi peccata* g. Quidquid ſit de tempore, ac modo, illud tempus, quo abibat Chriſtus, & ſola illa manuum eleuatio, minus videntur opportuna tradendæ tantæ dignitati Epiſcopali.

x verſ.3.
y in Eſa.c.58.
z q. in Num.48.
a in Can.1. Apoſt.
b can.5.
c Apud Theodoret. Hiſt.c.9.
d can.1.
e Salm. tom. 12. in Act. tra. 21.
f Luc. vlt. 50. 51.
g Ioan.20.22. 23.

Presbyteros.] Hic primum Latinitate donauit Græcam dic[illegible] Latinus noui Teſtamenti Interpres, A terpres, cum aliquoties in vetere inueniatur: æquiualet vero nomini *Seniores*. Gloſſa ordinaria putat ſermonem nunc eſſe de Epiſcopis, illoque tempore fuiſſe nominis eiuſdem Presbyteros, & Epiſcopos. Concordat Carthuſianus, probatque verbis Pauli præcipientis Tito *a* conſtituere per ſingulas ciuitates *Presbyteros*, & mox deſcribentis qualem oporteat Epiſcopum eſſe. Adde, quod cum ſimiliter dixiſſet in epiſtola ad Timotheū *b* de conditionibus Epiſcopi, mox ſe conuertit ad Diaconos, & nominatim ſalutat *Philippenſes Epiſcopos, & Diaconos* c: non erant autem Philippis plures vno Epiſcopo. Eandemq; vtriuſque communem acceptionem Ignatius *d* etiam videtur vſurpaſſe, quando Heroni Diacono mandat, *nihil ſine Antiochenſibus Epiſcopis agere, quia hi Sacerdotes ſint, ipſe Sacerdotum miniſter*.

a cap. 1. 5. Presbyteri, & Epiſcopi iidemne ſint.

b 1. epiſt. 3.

c Phil. 1. 1.

d epiſt. ad Heronem.

B Lyranus adhuc magis extendit nomen Presbyterorum, ad Diaconos nempe, atque alios inferiores ordines. Verum neſcio quam recte, quoue aut exemplo, aut teſtimonio alio.

De Presbytero, ſicut & de Sacerdote, quanquam ab hoc abſtinet nouum Teſtamentum, vt magis proprio vel antiqui legis ſacrificii, vel idolorum, concedo, confundi nonnunquam cum Epiſcopo, quoniam Epiſcopatus, ſiue ſit ordo diſtinctus, ſiue non, eſſentialiter includit ſacerdotium, loquendo de poteſtate ordinis: nec aliud C eſt Epiſcopus, niſi ſummus, & primus Sacerdos, ſiue Presbyter. Cum vero Apoſtolus hortatur Timotheum *non negligere gratiam datam per impoſitionem manuum Presbyterii* e, per Presbyterium intelligit chorum Presbyterorum, hoc eſt, Epiſcoporum, vt exponunt Græci, & alii. Itaq; Petrus *f* vocans ſe *Conſeniorem*, & Ioannes *Seniorem* g, de dignitate Epiſcopali, aut etiam paſtorali, quæ eſt etiam Parochorum, non de ætate, intellexerunt. Et quos Petrus *h* hortatur Paſtores, vult eſſe ἐπισκοποῦντας, *ſuperintendentes*: ita vt Epiſcopi nomen quodammodo ſimplicibus Presbyteris, qui partem regiminis habent, poſſit communicari. Eſt autem dictum Græcū participium pro eo, quod D Interpres poſuit, *prouidentes*. Lege caput quartū *i*, & vigeſimum *k*, atque commentarios noſtros in Ioannis epiſtolas.

Sacerdos ſeu Presbyter de Epiſcopo dicitur.

e 1. Tim. 4. 14.

f 1 epiſt. 5. 1.

g in 2. & 3. epiſt.

h 1. epiſt. 5. 2.

i verſ. 5.

k verſ. 28.

Et oraſſent cum ieiunationibus.] Capite præcedente *l* Paulus, & Barnabas *ſegregati ac ordinati ſunt à miniſtrantibus, atque ieiunantibus*: ita vt oratio poni videatur hoc loco pro liturgia, & miniſterio ſacro, ſiue ſacrificio. Non eſt oratio proprie ſacrificium; alioqui cuiuis, etiam fœminæ, ſacrificare proprie liceret: nihilominus cum ſacrificiū ad impetrationem tendat, & ſit orantis, ac ſupplicantis, & ad iuuandam orationem adhibeatur, & ipſum in ſe, ſi nō voce, & ſono, re ipſa ſit quædam oratio, ſeu realis, non verbalis, poteſt habita E ratione circumſtantiarum accipi pro vero, & reali ſacrificio. Quo ſpectat etiam Nyſſeni *m* obſeruatio de nomine τῆς προσευχῆς, à qua verbi deducti participium hic habemus προσευξάμενοι, dici ab εὐχὴ, id eſt, *votum*, quia ſoleant promitti vota, ſiue promiſſiones fieri, & oblationes ante orationem, vt hæc facilius impetret.

l verſ. 2. 3. Oratio pro ſacro miniſterio ſumitur.

m orat. 2. in orat. Dom.

Huius actionis ſeries illa videtur fuiſſe, vt ieiunium primo loco indiceretur, iniretur q;, preces interea fierent: deinde ſeligerentur ab Eccleſia. & Apoſtolis certi Diſcipuli: poſtremo manuū impoſitione declararentur, & ordinarentur.

Commendauerūt eos Domino, in quem crediderunt.] In his verbis, vt & in ſententia tota, latet homonymia, vtrum accipi de Diſcipulis debeant, qui *conſtituerint*, id eſt, electos à ſe propoſuerint Apoſtolis *Presbyteros*, conſecrandos nimirum ab ipſis iiſdem, & *orauerint*, atque *ieiunauerint*, cum iiſdē Apoſtolis, vt hi illos recte conſecrarent, & demum *commendauerunt* diſcedentes Apoſtolos, vel conſtitutos Presbyteros, *Domino, in quem* ipſimet illi *Diſcipuli crediderant*: an potius intelligenda ſint de Apoſtolis, qui *conſtituerint*, id eſt, ordinauerint *Presbyteros*, prius *celebrato ieiunio*, & *oratione* cū Diſcipulis, & re iam peracta *commendauerint Domino* eoſdem, ſiue Diſcipulos, ſiue ordinatos ex eodem numero *Presbyteros, in quem omnes illi crediderant*, vel proprie Presbyteri, vt nempe iſti ad illam Spiritus ſancti gratiam promouerentur, ac in eadem proficerent, quam in ordinatione accepiſſent.

Dubitari quoque poſſet, an verba, *in quem crediderunt*, ad Apoſtolos ipſos referri debeant, hoc eſt, vt commendauerint ordinatos, & alios Domino, vt compleret in eis, quæ credendo apprecati fuerant. Senſus hic violentus eſt; dummodo tamen maneat, Apoſtolos, quod præ ſe tamen ferunt, quæ hic dicuntur, commendaſſe Domino illos, qui iam conſtituti erant, ſequitur cum eodem tenore iidem dicantur, & commendaſſe, & conſtituiſſe, conſtitutionem factam ab Apoſtolis per χειροτονίαν, hoc eſt, iuxta triplicem eius ſignificationem, ex quibus tertia, vt dixi, vſu Eccleſiaſtico maxime recepta eſt, vel *per electionem*, & ſuffragia ſolorum Apoſtolorum, vel per *ſimplex decretum*, quocunque modo id fuerit, vel per *ordinationem*, *manuumque impoſitionem ſacram*.

Vnde nihil hinc habent Hæretici, vt probent ius eligendi miniſtros Eccleſiæ ſimul eſſe in populo non tantum in Epiſcopo. Neque enim poſſunt oſtendere, χειροτονεῖν eſſe *eligere per ſuffragia ab aliis data*, ſed proprio ſuffragio. Lege Antidota Stapletoni ad hunc locum, & Bellarminum *n*. Quamuis autem concederemus nunc interueniſſe populi ſuffragia, priuilegium, non legem communem fuiſſe reſponderemus, vt cum de Diaconis ageremus, reſpondimus *o*, & cum de Mathia *p*.

Hæretici non poſſunt probare ius eligendi Miniſtros eſſe penes populū.

n Tom. 1. lib. 1. de Cler. c. 7. ad 6. & Tom. 2. lib. de Sacram. Ordin. cap. 1.

o cap. 6.

p cap. 1.

Tandem hic notandum cum Chryſoſtomo, & Oecumenio, neque in Cypro, neque in Antiochia, neque in Samaria Presbyteros factos ab his Apoſtolis, quia loca illa iuxta Ieruſalem, & prope Apoſtolos erant, & ibi verbum Dei inualeſcebat: his vero in remotioribus locis apud Gentiles præſertim opus erat vberiore doctrina, & conſolatione.

Verſus 23.] Tranſeunteſque Piſidiam, venerunt in Pamphyliam.

DE Piſidia dictum eſt priore capite *q*: de Pamphylia ibidem *r*, & in ſecundo *ſ*.

q verſ. 14.

r verſ. 13.

ſ verſ. 10.

Verſus 24.] Et loquentes verbum Domini in Perge, deſcenderunt in Attaliam.

PERGE.] De hac etiam capite præcedente *t*.

t verſ. 13.

Attaliam.] Ἀττάλειαν, quo modo etiam legunt Græci interpretes. Syrus, לאטליא *Italeia*. In quibuſdam codicibus Latinis inuenio, *Nataliam*, qui ſunt impreſſi anno 1483. & 1484. in vno

De vrbe & nomine Attaliæ.

manuſcripto *Attaliam*: in Bibliis Regis notatur in margine *Italiam*: Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ vocat *Italiam ciuitatem*: in Vatabli item Bibliis eſt *Italiam*, licet in ſua verſione legat *Attaliam vrbem*: Gloſſa interlinearis, eamq; ſequi ſolitus Hugo, ciuitatem quoq;, ſed nomine *Attaliam*, & quidem iuxta cōmuniorem ſententiam, nominant, alii enim, vt ait Liranus, regionis nomen faciunt.

a lib. de vrbibus.
b lib. 5. cap. 30.
c ibid. c. 32.

Affirmant præterea Carthuſianus cum Beda, & Gagneius cum Hieronymo, eſſe ciuitatem maritimam Pamphyliæ, aliam vero inquit Gagneiꝰ eſſe in Lydia. Fortaſſe fallitur ob ſimilitudinem cum Attalida. Arias idem ſentit, monens Stephanum *a* Lyciæ attribuere, quia vrbibus eius proxima eſt. Æolidis oppidum eſſe ſcribit Plinius *b* Sub Cappadocia quoque Attalenſes comprehendit, vt & Lyſtrenſes, ac Seleucenſes *c*. Aliqui apud Stephanum collocant in Cilicia Corycū: alii volunt eſſe ciuitatem conuentus Pergami, cuius Rex fuit Attalus. Ioannes Benedictus, cū idem docuiſſet quod Gagneius, addit: *Siquidem procul aberant ab Italia*, quaſi ſignificare volens nō fuiſſe Italiam. Multo minus potuit eſſe Italia ciuitas, nulla enim huius nominis extat, ſed in Pelignis Italiæ parte Italica, aliter *Corfinium*, vulgo *Pentinia*, aut *Campi di San Pellino*, & altera in Bœtica Hiſpania, vnde Silius Italicus Poeta. Attaliam, vel Nataliam nuſpiam reperio. Itaque in Pamphylia Attaliam ſtatuamus cum cæteris, tum vero cum Ptolomæo *d*, & Strabone *e*.

d lib. 5. cap. 5.
e lib. 14.

Verſus 25.] Et inde nauigauerunt Antiochiam, vnde erant traditi gratiæ Dei in opus, quod compleuerunt.

NAVIGAVERVNT *Antiochiam*.] Syriæ, vt ex ſequentibus conſtat. Laudo induſtriam has Pauli peregrinationes ad certam Chronologiam redigentium; ſed ne in lubrico & ipſe labar, labori parco, & lectorem alieno vti labore malo, non in his duntaxat peregrinationibus, verum etiam in cæteris rebus huius generis omnibus, præterquam cum ex temporis differentia grauis quæpiam de religione controuerſia terminanda occurrit.

f cap. 13. 2.
g verſ. 40.
Quid ſit tradi gratiæ Dei.

Vnde erant traditi gratiæ Dei.] Cum ſegregati, & ordinati ſunt, vt capite ſuperiore *f* vidimus. Iterum de Paulo dicitur in capite ſequenti *g*, & de Sila, quod *traditi ſunt proficiſcentes gratiæ Dei à fratribus*. Arias hoc loco exponit *de voluntate, & beneplacito gratuito Dei, qui iuſſerat eorum ſegregationem*. Gloſſa interlinear. addit *traditos eſſe à fratribus Spiritui ſancto auctori dictæ ſegregationis*. Carthuſianus *exhibita ipſis eſſe ab illis opera gratiæ Spiritus ſancti*, fortaſſe intelligens ordinationem ipſam.

Quid ſi dicamus planiorem ſenſum vtriuſque loci eſſe de fauſtis precationibus ſuper, & pro diſcedentibus? Et illud tamen verum eſt de ordinatione, & conſecratione: ſicq; etiam per eam dici poſſe, traditos fuiſſe gratiæ Dei, quanquam illo pacto magis proprie gratia tradi dicitur alicui, quam aliquis gratiæ, & hic poſterior modus importat potius quam vulgo nominamus commēdationem. Græcum παραδεδομένοι, ſignificat *plane expoſitos, & omnino deditos*.

h Epheſ. 4. 19.
i 1. Tim. 1. 20.

Dicuntur quidam *tradere ſe impudicitiæ* h, *tradi Satanæ* i, &c. hoc eſt, permitti poteſtati Satanæ, laxatis habenis dare ſe impudicitiæ: ad eundem modum tradi gratiæ, eſt pendere totum à gratia, *Spiritu Dei agi* k, &c.

k Rom. 8. 14.

In opus quod compleuerunt.] Hactenus quidem, ſed non ita, vt ſibi conſiſtendum ducerent, & finem prædicandi facere vellent.

l cap. 6.
Quid ſit opus bonum complere.

Alias *l* docui quod ſit opus bonum complere, aut illud eſſe plenum; nempe cum debita perfectio adeſt, & finis intentus: qua de cauſa cum initio terra ſine arboribus, aliiſq; plantis, & animalibus eſſet, dicebatur *inanis, & vacua* m, & omnia ante Chriſti tempora veluti vacua & inania, quia tendebant ad eum, quo præſente *plenitudo temporis aduenit* n, ſeu *temporum* o. Altare ipſum iuſſu Dei *erat intrinſecus inane, & vacuum* p, ſeu *egenum, & infirmum* q, vt & alia omnia legis antiquæ *r*, inſtar cucurbitæ Ionæ, vt docent Hieronymus *ſ*, & Auguſtinus *t*, proindeque Chriſtus idem *legem adimpleuit* u, & *perfectio legis* vocatur *x*. *& plenitudinem fidei*, vt Paulus loquitur, *tribuit charitas* y.

m Gen. 1. 2.
n Gal. 4. 4.
o Epheſ. 1. 10.
p Exod. 27. 8. cap. 38. 7.
q Gal. 4. 9.
r ibidem 6.
ſ in c. 26. Matt.
t epiſt. 49.
u Mat. 5. 17.
x Rom. 13. 10.
y Heb. 10. 22.

Recte igitur de eodem Paulo hic dicitur, quod opus impleuit cum Barnaba, id eſt, vt ipſemet quodam loco interpretatur, *quoniam gratia vocationis Apoſtolicæ, vacua in eo non fuit, abundantius laborando* z, & *miniſterium ſuum implēdo* a. Hoc quia hypocrita Sardenſis Epiſcopus debito vacuus fine in operibus, quæ bona videbantur, non faciebat, ei exprobratur ab Angelo, *non inuenta eſſe opera ipſius plena coram Deo* b.

z 1. Cor. 15. 10.
a 2. Tim. 4. 5.
b Apoc. 3. 2.

Verſus 26.] Cum autem veniſſent, & congregaſſent Eccleſiam, retulerunt quāta feciſſet Deus cum illis, & quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.

RETVLERVNT *quanta feciſſet Deus cum illis*.] Narratio eorum, quæ in Eccleſia diuerſis locis geruntur, ſiue coram fiat, ſiue per epiſtolas, quantum ad confirmandos, & extimulandos piorum animos valeat, monui alio loco *c*.

c cap. 2. 19.

Quanta.] ὅσα, vel quæcunque, vt Syrus vertit, כל מדם *cul medem*, vel, *omne id*, & Vatablus, vel *quam magna*: ita etiam in capite quarto *d*, vt ibi expoſuimus, & aliis locis.

d verſ. 23.

Deus cum illis.] Modeſte in Deum omnia referunt, [illegible] vt organa quædam Dei, licet animata, & libera, reputant. Sic iterum loquuntur capite ſequenti *e*, & alibi Paulus *f*: *Non ego, ſed gratia Dei mecum*, hoc eſt, Non ego prior, nec viribus propriis, nec independenter à Deo, ſed Deo veluti motum primum imprimente per gratiam præuenientem, & iuuante per iuuantem ſeu concomitantem, ſubſequentem, cooperātem, efficacem.

e verſ. 3. 4.
f 1. Cor. 15. 10.
Gratia Dei præueniens & adiuuans.

Hominis cooperantis eſt dicere, inquit acute Caietanus *g*, *gratia Dei quæ eſt mecum: homo vero etiam vacans poteſt dicere: Gratia Dei, quæ eſt in me*. Quod extendi poteſt ad actualem illam, quam vocaui præuenientem, ſeu antecedentem, excitantem, ſimpliciterque operantem, hoc eſt, ſine nobis, quatenus ſine libertate noſtra, ac proinde, vt loquitur ibidem Apoſtolus, *vacuam*, & ſolummodo ſufficientem.

g in 1. ad Cor. 15.

h Hebr. 12. 15.
Gratia vacua quæ ſit.

Qui enim iſti gratiæ non reſpondet, ac deeſt gratiæ Dei *h*, quæ ſibi, ac nulli deeſt, gratiam in ſe habet, ſed non ſecum, quia cum illa libere, moraliterve non operatur; ſufficientem habet, ſed nō efficacem, quia non ſortitur effectum, qui conſiſtit in acceptatione, & conſenſu libero; vacuam habet, & non plenam, nec ſuo fine completam.

Cōmemorarunt Apoſtoli multa quidem forſan opera ex gratis data gratia profecta, vt miracula:

A cula: alia ex aliis hominibus pendentia, vt oblatos diuinos honores ſibi à Gentilibus, & verſa vice perſecutionem, ac lapidationem: conuerſionem quoque Gentilium, quæ hic mox exprimitur, in quibus rebus efficiendis plerumque aut nulla gratia neceſſario eſt, aut nõ iuſtificans. Tamen huius donum gratiæ maxime requiritur, & elucet in tolerantia, & paſſione pro Deo, qui per illam in patiẽte mirabilius operatur, quam in edente miracula. *Vobis donatum eſt*, ait Paulus a, *pro Chriſto, non ſolum vt in eum credatis, ſed vt etiam pro illo patiamini.*

a ad Phil.1.29.

Et quia aperuiſſet Gentibus oſtium Fidei.] Hoc eſt, quod nominatim exprimere & illos maxime delectabat, & ab Antiochenſibus, à quibus ordinati & dimiſſi ad prædicandum fuerant b, audiri in primis auebant. Idem quoque narrantes in Phœnice, & Samaria, & Ieroſolymis cum gaudio magno auditi ſunt c.

b Act.13.2.3.

c Act.15.3.12.

Quid ſit oſtium fidei apertum eſſe.

Eſt quidem verus ille ſenſus, Dei eſſe aperire oſtium cordis, & auris, vt quis admittat oſtium Fidei & Chriſtum, quibus & oſtij ipſum nomen conuenit d: ſed mens Apoſtolorum eſt, patuiſſe Gentilibus, & expoſitum eundem Chriſtum, atque legem ipſius ad eum modum, quo Paulus ſibi *apertum ſcribit oſtium magnum, & euidens tum Epheſi* e, *tum Troade* f: à Coloſſenſibus vero petit orent pro illo, *vt Deus ipſi aperiat oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti* g, & à Theſſalonicenſibus h, *vt ſermo Dei currat*, quaſi dicat, paſſis portis: & ab Epheſiis, *vt detur illi ſermo in apertione oris* i, vt nempe ex ſepto illo egreſſum excipiant ſine impedimento.

d Ioan.10.9.

e 1.Cor.16.9.

f 2.Cor.2.12.

g Coloſſ.4.3.

h 2.Theſ.3.1.

i Epheſ.6.19.

Aperit Deus, & ſibi petit aperiri k: ipſum pulſare Dei efficax ad oſtium, eſt aperire: auditur enim intellectu illuminato, & voluntate permota gratiæ excitantis auxilio; & ſic intrat, ac intus eſt: ſed donec vocanti libere conſentiamus, & ad hoc oſtium noſtræ liberæ voluntatis pulſanti aperiamus, cenſetur adhuc extra eſſe. Qui oſtium materiale pulſat, omnino extra eſt, quoniam corporeus eſt, & corpus eius oſtio clauſo prohibetur ab ingreſſu. Deus animum pulſat, & idcirco dum pulſans percipitur, neceſſario intus admittitur: quamuis ſecundum eum modum, quo adhuc ſponte non excipitur pulſans, extra eſſe recte dicatur.

k Apoc.3.20. Deus aperit, & petit ſibi aperiri.

Dominus Deus aperuit mihi aurem, ait Eſaias l, *ego autem non contradico, retrorſum non abii.* Aperiendo aurem internam, pulſauit Deus, & intrauit, quia voluit: ſed vt intraret, volente, & conſentiente B alio, alius gratia adiutus fecit, qui non contradixit, nec retrorſum abiit. Apud eundẽ Eſaiam m imperat Deus Angelis, *aperite portas, & ingrediatur gens iuſta*, id eſt, fidelium ex Gentibus collectorum, vt exponit Hieronymus. Dubitari namque non debet, quin opera Angelorum aperiat Deus oſtium prædicationis, & Fidei: atque ita nunc eueniſſe credi poteſt: ſed clarius, cum vir Macedo in viſione imploraret auxilium Pauli n.

l cap.50.5.

m cap.26.2.

n Act.16.9.

Verſus 27.] Morati ſunt autem tempus non modicum cum Diſcipulis.

MORATI *ſunt autem.*] Antiochenæ Eccleſiæ hoc priuilegium eſt, vbi toties, ac tam diu non ſolum Petrus, ſed etiam Paulus, aliique Apoſtoli, Apoſtolicique viri verſati ſunt. Huius C moræ mentio viam ſternit futuræ narrationi de miſſis inde Paulo & Barnaba vna ex parte, & aliis ex alia ſuper controuerſia legalium ad Apoſtolos in Ieruſalem.

Antiochenæ Eccleſiæ priuilegium.

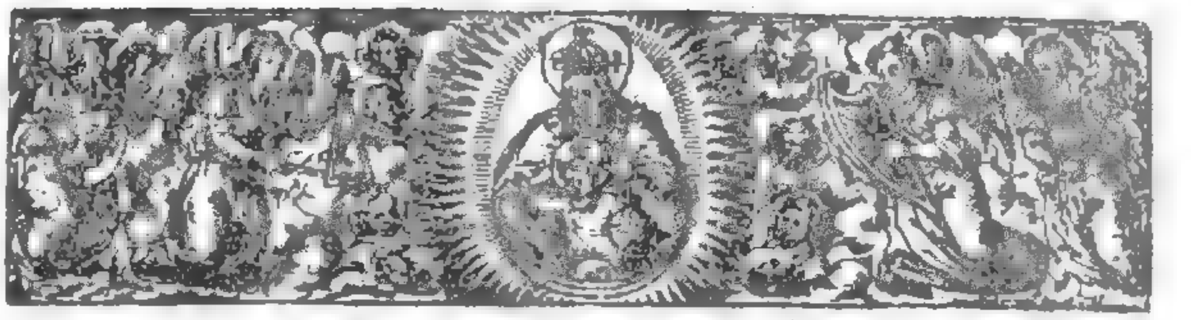

CAPVT DECIMVM QVINTVM.

SVMMARIVM.

Orta inter Diſcipulos Antiochia Syria controuerſia ſuper Circumciſione, & legalibus, miſſi ſunt inde Paulus, ac Barnabas, pro vna diſſidentium parte, & alii pro alia, Ieroſolymam: vbi decretum eſt, ex Gentilibus, qui Chriſtiani fierent, legi Moſis aſtringendos non eſſe. Id Apoſtoli duo ad Antiochenos poſtquam retulerunt, & aliquandiu cum illis egerunt, inuicem ſunt ſeparati: Marco Barnabam, Paulum comitante Sila.

1 ET quidam deſcendentes de Iudæa docebãt fratres: Quia niſi circumcidamini ſecũdum morem Moyſi, non poteſtis ſaluari. A

2 Facta ergo ſeditione non minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerũt vt aſcenderent Paulus, & Barnabas, & quidã alii ex illis ad Apoſtolos, & presbyteros in Ieruſalem ſuper hac quæſtione.

3 Illi ergo deducti ab Eccleſia pertranſibant Phœnicem, & Samariam, narrantes cõuerſionem Gentium: & faciebãt gaudium magnum omnibus fratribus. B

4 Cum autem veniſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab Eccleſia, & ab Apoſtolis, & Senioribus, annunciantes quanta Deus feciſſet cum illis.

5 Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque ſeruare legem Moyſi.

6 Conueneruntque Apoſtoli, & Seniores videre de verbo hoc. C

7 Cum autem magna conquiſitio fieret, ſurgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos ſcitis, quoniã ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Euangelii, & credere.

8 Et qui nouit corda Deus, teſtimonium perhibuit, dans illis Spiritum ſanctũ, ſicut & nobis.

9 Et nihil diſcreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum.

10 Nũc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper ceruices Diſcipulorũ, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus?

11 Sed per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.

12 Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam, & Paulum narrantes quanta Deus feciſſet ſigna, & prodigia in Gentibus per eos.

15 Et poſtquam tacuerunt, reſpondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me.

14 Simon narrauit quemadmodum primum Deus viſitauit ſumere ex Gentibus populum nomini ſuo.

15 Et huic concordant verba Prophetarum, ſicut ſcriptum eſt:

16 Poſt hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid, quod decidit: & diruta eius reædificabo, & erigam illud:

17 Vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, ſuper quas inuocatum eſt nomen meum, dicit Dominus faciens hæc.

18 Notum à ſeculo eſt Domino opus ſuum:

19 Propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum.

20 Sed ſcribere ad eos, vt abſtineant ſe à cõtaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſanguine.

21 Moyſes enim à tẽporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus, qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne Sabbatum legitur.

22 Tunc placuit Apoſtolis, & Senioribus cum omni Eccleſia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiã cum Paulo, & Barnaba, Iudã, qui cognominabatur Barſabas,

& Silam viros primos in fratribus. A

23 Scribentes per manus eorum. Apoſtoli & Seniores fratres, his, qui ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus ex Gentibus, ſalutem.

24 Quoniam audiuimus quia quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt vos verbis, euertentes animas veſtras, quibus non mandauimus:

25 Placuit nobis collectis in vnum, eligere viros, & mittere ad vos cum chariſſimis noſtris Barnaba, & Paulo,

26 Hominibus, qui tradiderunt animas B ſuas pro nomine Domini noſtri IESV Chriſti.

27 Miſimus ergo Iudam, & Silam, qui & vobis referent eadem.

28 Viſum eſt enim Spiritui ſancto, & nobis, nihil vltra imponere vobis oneris quã hæc neceſſaria:

29 Vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione, à quibus cuſtodientes vos, bene agetis. Valete.

30 Illi ergo dimiſſi, deſcenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epiſtolam. C

31 Quam cum legiſſent, gauiſi ſunt ſuper conſolatione.

32 Iudas autẽ, & Silas, & ipſi cum eſſent Prophetæ, verbo plurimo conſolati ſunt fratres, & confirmauerunt.

33 Facto autem ibi aliquanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus ad eos, qui miſerant illos.

34 Viſum eſt autem Silæ ibi remanere: Iudas autem ſolus abiit Ieruſalem. D

35 Paulus autẽ, & Barnabas demorabantur Antiochiæ docentes, & euangelizantes cum aliis plurimis verbum Domini.

36 Poſt aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertẽtes viſitemus fratres per vniuerſas ciuitates in quibus prędicauimus verbum Domini, quomodo ſe habeant.

37 Barnabas autem volebat ſecum aſſumere & Ioannem, qui cognominabatur E Marcus.

38 Paulus autem rogabat eũ (vt qui diſceſſiſſet ab eis de Pamphylia, & non iſſet cum eis in opus) non debere recipi.

39 Facta eſt autem diſſenſio, ita vt diſcederent ab inuicem, & Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.

40 Paulus vero electo Sila profectus eſt, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41 Perambulabat autem Syriã, & Ciliciã, confirmans Eccleſias: pręcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & Seniorum.

Verſus 1.] Et quidam deſcendentes de Iudæa, docebant fratres: Quia niſi circumcidamini ſecũdum morem Moyſi, non poteſtis ſaluari.

ET *quidam deſcendentes de Iudæa, docebant fratres.*] Semper cum bonis, ſecundiſque mala, & aduerſa pullulant, & probos improbi exercent vicaria quadam ſorte, vt hactenus docuit præſens hiſtoria, pergitq; is quam habemus præ manibus, docere.

Duplicem ex Iudæis facti Chriſtiani excitauerunt iam inde ab exordio errorem in Eccleſia: tum ſolis Iudæis, promiſſionis Abrahæ filiis, propter legis opera, quæ faciebant, Euangelii gratiã communicandam, nõ etiam Gentilibus: tum hac iſtos conditione duntaxat admittendos, vt antea legi ſe ſubderent: quaſi fides, atque gratia Chriſti non foret ſatis ad ſalutem. De primis, capitibus decimo, & vndecimo actum eſt, de ſecundis, in hoc, & vigeſimoprimo agitur.

Iudæi facti Christiani duplicem in Ecclesia errorẽ excitarunt.

Horum poſteriorum anteſignanus fuit Cerinthus, vt dixi capite decimo, ex Epiphanii a teſtimonio, qui tradit & Petro reſtitiſſe, cum venit ad Cornelium, & vnum interfuiſſe cum iis, qui coram Apoſtolis turbationem operati ſunt, quãdo Iacobus ſcripſit ad Antiochenſes: & hunc notari à Paulo inter eos, quos vocat *falſos teſtes, exploratores, euerſoresque libertatis Chriſtianæ* b. Idem de Cerintho ſcribit Philiaſter, & Auguſtinus in hæreſium catalogo, ac Hieronymus c, diſſerens cum Auguſtino.

a Hæreſ. 28.

b Galat. 2. 4.

c epiſt. 89.

Sed Philiaſter nominatim ait, *quod ſeditionem ſub Apoſtolis commouit, quæ decreto Apoſtolico fuerit ſedanda*, quod eſt in hoc capite. Quæ cum ita ſint, cumq; Chriſtus, dum adhuc viueret, prohibuerit ſuis cum Gentibus commercium, fallitur Ioſephus d tradens, *Chriſtum multos ſibi ex Gentilibus aſſumpſiſſe*, tametſi eũdem laudibus efferat, vt humana ſuperiorem conditione.

d 18. Antiq. c. 4.

Quia niſi circumcidamini ſecundum morem Moyſi, non poteſtis ſaluari.] Nomine Circumciſionis reliqua lex tota intelligitur, quia erat veluti prima ianua, & teſſera; &, vt Paulus ait e, *qui circumcidebatur, debitor erat vniuerſæ legis faciendæ.* Et hoc forſan hic innuunt verba illa, *ſecundum morem Moyſi:* ſeu, vt vertit Syrus, בעירא דנמוסא *babheiada denamuſa*, id eſt, *ritu legis.* Quanquam & ſimul denotant apud alias nationes vſum fuiſſe Circumciſionis, quod alibi f notauimus: non tamen iuxta eundem ritum, & à Paulo, ac Barnaba Circũciſionem admiſſam, ſpiritualem dũtaxat, & myſticam, non realem, atque carnalem; vtpote cum hæc iam otioſa videretur, & ſuperuacanea, ſicut ſignum præſente re ſignificata.

e Gal. 5. 3.

f cap. 8.

Hinc apparet, atq; ex reſponſo Apoſtolorum, non eſſe diſceptatum, vel decretum, niſi de præceptis cæremonialibus. Cæterũ nullã exemptionem à Paulo, Barnabaque propoſitam legis moralis, & exercitii bonorum operum, aut à Concilio Apoſtolico, quod prorſus inepte Caluinus aſſerit, conceſſam. Nam cum quæſtio verteretur de Gentilibus, qui conuertebantur ad Chriſtum, oporteret, ſi recte Caluinus intellexit, Iudæos, qui Chriſtianam quoque fidem amplexi

In Concilio diſceptatum ſolũ de præceptis cæremonialibus.

eſſent, manſiſſe ſub ea obligatione, ſicque *vera iuſtitia fidei*, quam ipſe nominat, & opponit *operibus mandatorum*, caruiſſe. Male etiam feciſſent Paulus, & Barnabas, contradicendo his, qui negabant poſſe ſaluari illos, qui non circumciderentur, ſi ſub Circumciſione mandata cætera includebantur. Chriſtus enim diſerte docuit *a*, *volentem ad vitam ingredi, ſeruare mandata debere*, quæ ſunt in Decalogo *b*. Tandem cum Apoſtoli in Concilio præſcripſerint, *ſolam abſtinentiam à ſanguine, & ſuffocato*, quod pertinet ad partem legis cæremonialem, & ex moralibus præceptis vnum de fornicatione cauenda nominatim tãtum expreſſerint: hoc faciendo non laxarunt frænos vitiis aliis, & illud ponendo ſatis declararunt reliquæ legis cæremonialis tranſgreſſionem nihili faciendam.

a Matt.19.17.
b Exo.20.1. & ſeq.

Quo tẽpore hoc Conciliũ ſit celebratũ.

Porro de tempore, quo hæc euenerint, quia variant ſententiæ, affirmantibus quibuſdam, fuiſſe Chriſti annum quinquageſimumprimum *c*, aliis quinquageſimumquartum *d*, prout varie computant *aduentum Pauli Ieroſolymam poſt annos quatuordecim*, aut à cõuerſione, aut ab eo alio aduentu, qui poſt conuerſionem triennio contigit. Et, vt alias monui, nolo in re non neceſſaria, & erroribus expoſita, caſſo labore conſumi. Legat qui volet Chronologos *e*.

c vt Beda, Gloſſa ordinaria, & alii.
d in c.2. ep. ad Galatas.
e Baroniũ tom. 1. & Pererium 1. ep. ad Rom. in præfat. diſp.

Verſus 2.] Facta ergo ſeditione non minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerunt vt aſcenderent Paulus, & Barnabas, & quidam alii ex illis ad Apoſtolos, & presbyteros in Ieruſalem ſuper hac quæſtione.

FACTA *ergo ſeditione non minima Paulo, & Barnabæ aduerſus illos.*] Tuebantur hi duo acriter partes Gentilium, quibus peculiariter aſſignati erant Apoſtoli *f*. Ebion conſentiens cum Cerintho, & aliis Iudaizantibus, oderat impẽſius Paulum, vt eſt apud Epiphanium *g*, comminiſcens *Gentilem primum fuiſſe, & cum Ieroſolymis filiam Sacerdotis habere non potuiſſet, cuius gratia proſelytus euaſerat, poſtea inſectatum eſſe Circumciſionem, & Sabbatum, & legem vniuerſam.* Cerinthus vero commouit fideles cõtra Petrum in cauſa Cornelii, vt antea vidimus, & poſtea contra Paulum Ieroſolymis *h*, vt idem Epiphanius *i* tradit.

Paulus, & Barnabas contra Iudaizantes pugnabant.
f Galat.2.9.
g lib.1. de hæreſ. 30.
h cap.21.
i hæreſ.28.

Extitit eo tempore prouidentia Dei ſingularis vtentis bene malo noſtro, captantis occaſionem Gentes, omneſque legis iugo liberandi. Sic murmur Græcorum peperit Eccleſiæ Diaconos, cædes Stephani, ac perſecutio Eccleſię diſperſionem Diſcipulorum, ex qua proceſſit diſſeminatio Euangelii.

Dei prouidentia hic apparet.

Seditione.] In textu Græco eſt duplex nomen, ςάσεως, ϗ συζητήσεως; & Syrus ita exponit, והוא שגושיא סגיאא ובעתא *vehaua ſchaguſchaa ſaggiaa vabbehbhatha*, id eſt, *Ortus eſt tumultus plurimus, & diſceptatio:* vbi quoniam hæc duo tribuuntur Apoſtolis, & ab iis facta dicuntur, ſeditio non debet ſumi in malam partem, ſed pro ſeparatione, & diſceſſu, & diſſidio, & contentione, quæ veluti ſectas faceret.

Seditio hic in bonã partem ſumitur.

Interpretatio Gloſſ. interlinearis, & Hugonis, *de ſeditione facta à Iudæis Paulo, & Barnabæ*, id eſt, cõtra Paulum, & Barnabam, non cohæret cum ſequentibus verbis, *aduerſus illos.* Caietanus ſic putat diſtinguendum, *Facta ſeditione*, videlicet inter Chriſtianos, cuius cauſa fuerant illi, qui deſcenderant à Iudæa. Deinde repetendo, *Facta ſeditione nõ minima Paulo, & Barnabæ*, id eſt, à Paulo, & Barnaba aduerſus illos Chriſtianos, qui deſcenderãt ex Iudæa, vſurpando datiuum pro ablatiuo. Sed hoc pacto cogeremur aliquid in verſione noſtra deſiderare: quod minime neceſſarium eſt, ſi, vt dixi, ſeditionem accipiamus pro acri, & zeli, ac iuſtæ cuiuſdam indignationis plena diſceptatione, cum nec Petro Paulus poſtea parcendum in ſimili cauſa cenſuerit *k*.

k Galat.2.11.

Paulo, & Barnabæ.] Hos caſus eſſe pro ablatiuis Caietanus dixit, & nonnulli alii; ſed nec ipſi magni Grammatici, aut in Scripturæ idiotiſmis verſatiſſimi, nec ſimili exemplo alio id comprobantes: & durum, ac inſolens videtur dicere, factum mihi aliquid, hoc eſt, à me. Quod ſi decretũ, ſcitum, ſtatutum, &c. cum datiuo iungatur pro ablatiuo, inuoluunt ſimul aliam ſignificationem, vt ab alio eſſe intelligantur in ipſiuſmet aut gratiam, aut honorem, &c.

Fortaſſe latet hic huiuſmodi vis, *vt facta ſeditio intelligatur Paulo, & Barnabæ aduerſus alios:* nempe quia honorificum fuit his Apoſtolis, vt perturbatores illos primi aggrederentur, ſeq; tanquã maxime diſſentientes, & diſcordes illis exhiberent, nec vererentur nomen, opinionemq; ſeditionis, vbi de legis Euangelicę prærogatiua, & libertate Chriſtiana res eſſet.

Honorificum fuit Apoſtolis hanc ſeditionem excitare.

Idem eſt ergo, *Facta eſt ſeditio Paulo, & Barnabæ*, atque, *Fecerunt ipſi ſibi ſeditionem*, & vt eius, quæ ex eorum ęqua diſceptatione nata eſt, ſeditionis auctores fuerunt; malum quidem, quod eſt in ſeditione, non intendentes, veritatis tamen defenſionem procurantes, quamuis obtineri non poſſet abſq; eorum offenſione, & ſeditione, qui offenſioni, ſeditionique cauſam dabant.

Obſeruauit Ribera *l* conſuetudinem Scripturæ, qua datiuus caſus verbis additus ſolet indicare honorem, & cultum. Poteſt ea regula cõuenire propoſito ad eum modum, quẽ diximus. Hoc pacto datiuus ex Hebraico idiotiſmo poſſeſſionem quoque ſignificat, vt ibi *m*: *Hæc facta eſt mihi*, nempe lex mea effecta eſt, ſum illã adeptus. Poſſet quoq; ſenſus eſſe: *Facta ſeditione Paulo, & Barnabæ*, de Paulo, & Barnaba: *aduerſus illos*, quia pugnabant aduerſus illos. Valet enim dandi caſus idẽ quod ablatiuus cum præpoſitione *de*, vt *n*: *Nunquid Sion dicet homo*, id eſt, *de Sion*: & *o*, *Malignantibus audiet auris mea*, id eſt, *de malignantibus.*

l Amos 6. n.3.
m Pſal.118.55.
n Pſal.86.5.
o Pſal.91.12.

Si legeremus, vt Interpres fecit Chryſoſtomi, in genitiuo caſu, *Pauli, & Barnabæ*, finita lis eſſet. Verum tex. Græcus habet datiuum. Hieronym. *p* ita legit, aut interpretatur: *Commota igitur ſeditione non minima inter Paulum & Barnabam.*

p ep. 89 ſeu 11. inter ep. Aug. c.3.

In tanta diſputationis vehementia notatur à Chryſoſtomo ſingularis modeſtia Pauli, qui cũ talis eſſet, vt fidem eius doctrinæ tam magna auctoritas, & diuinis teſtata ſignis facere deberet, ſit tamen dignatus diſputandi certamen ſubire. Eaque in re conſultum Eccleſiæ à Deo, cum adeo grauem, difficilemque controuerſiam tanto pręſente Apoſtolo emergere permiſerit.

Pauli ſingularis modeſtia.

Statuerunt vt aſcenderent Paulus, & Barnabas.] Videtur & inſuper aſſumptus à Paulo Titus, vt ſentit quidem Hiſtoria Scholaſtica *q*, putans videlicet hunc ipſum eſſe illum Pauli aduentum in Ieruſalem poſt annos quatuordecim, quem narrat Galatis *r*, dicens, *ſe tunc cum Barnaba Titum aſſumpſiſſe, teſtem libertatis Chriſtianæ*, quod, quamuis ex

q c.81. in Act.
r c.2. 1. & ſeq.

A Gentili euaſiſſet Chriſtianus, vehementerque, vt circũciderentur, vrgerent falſi fratres Iudaizantes, tamen circumciſus nõ eſſet. Addit ibidem, ſe deſcendiſſe *ſecundum reuelationem*, quia præter legationem ei commiſſam ab Antiochenis, acceſſerat etiã reuelatio: item ea vſum occaſione, *vt Euangelium quod prædicabat Gentibus*, de harum à legalibus exemptione, & de aliis rebus *communicaret*, ſed *ſeorſim iis, qui videbantur aliquid eſſe, & columnæ Eccleſiæ, ne in vacuum curreret, aut cucurriſſet*, niſi & illi approbarent, qui quoniam cum Chriſto ipſo egerant, & apud eum, alioſq; primo loco habebãtur, pollebant auctoritate, quam veluti poſthumus Paulus, tantam ſibi, præcipue apud ex Circumciſione fideles, facere non poterat, illo tempore potiſſimum, quo legalium controuerſia vigebat.

Cur Paulus Ieruſalemã aſcenderit.

Quater, aut quinquies poſt conuerſionẽ Paulus aſcẽdiſſe memoratur in Ieruſalem, cum Damaſco fugit, vel mox, vel triennio à conuerſione: *poſt tres annos* enim ipſe narrat, *ſe ſemel aſcendiſſe* a. Sicq; erit aut vnus aut duplex aſcenſus: ſecũdus, tertiusve, quãdo cum grandi pecunia ob famem ſub Claudio miſſa ab Antiochẽſi Eccleſia b; ſi tamen ordine temporis præponẽdus cenſeatur ſequẽtibus: tertius, vel quartus, cum illũ iidem Antiochenſes miſerunt conſultum Apoſtolos de quęſtione legalium, qui hic narratur: vltimus, ſeu quartus, ſeu quintus, quando oranti in templo, Iudæorum opera, manus iniectæ ſunt c.

Quoties Paulus poſt conuerſionem Ieroſolymam venerit.

a Gal.1.17.

b Act.11.28.

c Act.21.30.31.

In opinione Scholaſticæ hiſtoriæ iam recitata, eſt etiam Theodoretus, & de ea meminit Hieronymus: vterque in expoſitione epiſtolæ ad Galatas d. Non me retrahũt, quominus ita etiam ipſe ſentiam, Aloyſii de Leon locum eundem tractãtis argumenta, nec de reuelatione, quæ Paulum impulit ad eundem. Iam enim dixi, duplici nomine ſuſceptam à Paulo peregrinationẽ, erantq; ſatis frequentes illo, & aliquot conſequentibus ſeculis, diuinæ reuelationes, cum quid alicuius momenti agendum incideret: nec de collatione ſeorſim, & priuata, quoniam non debuit Paulus tam inſigniter à Deo ipſo edoctus, & creatus Apoſtolus, videri in publica cum aliis Apoſtolis collatione haurire ab ipſis doctrinam: quod fieret, ſi non aliorũ miſſu, iuſſuq;, ſed ſponte, ac nutu proprio cum illis contuliſſet de vniuerſa lege Euangelica: nec quia in epiſtola ad Galatas non meminit propoſitę quęſtionis, aut Apoſtolici ſuper ea in Concilio decreti; ſiquidem ſatis hæc innuuntur, cum mentio eſt de Barnaba ſimul aſcẽdente (quamuis aſcenderit quoque, quando pecunia delata eſt, ſed fortaſſe poſterius) & Tito, qui circumciſus non ſit, ob excitatam à falſis fratribus ſæpe dictam controuerſiam: & quod Paulo, & Barnabę, qui tam fœliciter ipſis ſuccedebat, permiſſa ſit Gentilium conuerſio.

d cap.2.

Denique ſi rationes hæ valent, efficient profecto, vt non modo epiſtola ad Galatas, de qua Aloyſius contendit, ſed aliæ quoque ante Apoſtolicum Concilium ſcriptæ ſint, in quibus de legalibus pariter diſſeritur, hoc eſt, ad Romanos præſertim, & ad Hebræos: in his enim, vt & in aliis, in quibus ſubinde attingit idem argumentum, nullam mentionem facit de Apoſtolorum decreto, poſt quod longo poſtea tempore ſcriptæ ſunt. Accedit, quod epiſtolam ad Galatas ſcriptam à Paulo, dum Romæ eſſet, hoc eſt, multo tempore poſt illud decretum, ſcholia Græca tradunt.

Quibus in epiſtolis de legalium ceſſatione Paulus meminerit.

Non bene etiam colligit idem Auctor, ante iam prędicaſſe Galatis Paulum, quam proficiſceretur ad Concilium, quia in capite ſequẽti e narratur tranſiſſe Galatiæ regionem: neque enim ibi nominatim dicit Lucas tradidiſſe, vt cuſtodirent dogmata decreta ab Apoſtolis, & Senioribus in Ieruſalem; ſed vniuerſe tantum loquitur, aut de Lyſtra, & Derbe, quas nominat, & finitimis aliis locis, quæ pridem ipſius prædicatione imbuta eſſe, capite præcedente narratum eſt. Quanquam, vt id quoque concedamus, nihil adhuc neceſſario concludetur, ob eas, quas dixi, cauſas. Fauet eidem ſententiæ noſtræ Hieronymus, & præterea B Epiphanius f, nec dubitat Baronius g communem appellare.

Paulus Galatis non prædicauit antequam veniret ad cõcilium.

e verſ.6.

f Hæreſ.28.

g Tom.1.

Diſputat etiam Pererius h de quadruplici aduentu Pauli Ieroſolymam: tot enim tantum recipit, & eandem, quam nos, tuetur ſententiam, vna cum Theodoreto i, Caietano k, Beda l, Irenæo m, & qui citatus eſt initio, Magiſtro hiſtorię Scholaſticæ. Confirmat præterea, quia nunquam deinceps poſt illam profectionem Pauli, & Barnabæ, leguntur hi ſimul iuiſſe Ieroſolymam; immo nec poſtquam in digreſſu ab Antiochia ſeiuncti ſunt, vnquam amplius conueniſſe, neque in eandem Ieroſolymitanam reuertiſſe ciuitatem, niſi cum eſt ibi captus, vt narratur capite vigeſimoprimo. C Porro Paulus n ait, *hunc aſcenſum in Ieruſalem contigiſſe poſt annos quatuordecim*, quos computant aliqui à primo aſcenſu, qui tertio poſt conuerſionẽ anno fuerit; ita vt anno decimoſeptimo à cõuerſione aſcenderit: alii ab ipſa conuerſione, & quidem veriſimilius, vt citati Baronius, ac Pererius demonſtrant.

h in epiſt. ad Rom. in præfat. diſp.1. nu. 34. vſque ad 37.

i in epiſt. ad Galat.

k ibid.

l hoc loco.

m lib.3.c.13.

n Galat.2.1.

Statuerunt.] Ἔταξαν, *ordinarunt, præfecerunt, deſtinarunt, conſtituerunt.* Syrus vertit, והות דנסקון *vahauath denaſekun*, id eſt, *& factum eſt, vt aſcenderent*, &c. Non credo veritus eſt, ne Paulũ, & Barnabam cæteris inferiores facere videretur: Petrũ enim & Ioannem miſſos Samariam o non ignorabat, &, vt ibi docuimus, non raro ſuperiores ab D inferioribus, non imperando, ſed rogando, &c. mittuntur.

o Act.8.14.

Aſcenderent.] Alias dicere memini ſublimem, & in arduo locatam Ieruſalem, in cauſa eſſe, vt eo proficiſcentes dicantur aſcendere. Nec eſt tamẽ totius terrarum orbis, vt Rabbini nugãtur, altiſſimus locus, non niſi orbis rotundam figuram, in qua nullus altero locus altior exiſtit, non ſi montes conſideres, ex quibus multi ſunt altiores. Hebræi, Chaldæi, Syri, *aſcendere dicunt pro ire*, inquit Maldonatus p. Id ſi eſt, cur abitus ab Ieruſalẽ appellatur deſcenſus tam ſæpe, & paulo ante ex Iudæa tota? Ego quidem proferri exemplum vellẽ, E in quo aſcendere ſit ſimpliciter, ire, abſq; reſpectu ad altitudinem ſitus. Lege Riberam q. Lego quidem aſcendere pro creſcere, & proficere, & ſimpliciter pro abire atq; tolli, & pro ire; ſed non videtur ſignificari aſcendere aliquo aliud, quam ſcandere, & alta petere.

Rabbini nugantur, Ieroſolymã ſublimiorem eſſe totius mundi locum.

p Matt.20.17.

q Oſee 1. num. 13. & 14. Abdi. nu. 36. Mich. 2. n. 63.

Et quidam alii ex illis.] Iudaizantibus, qui deſcẽderant de Iudæa, docentes Circumciſionem neceſſariam: licet præter deſignatos alii ſe inſinuauerint, & ſubintroierint, vt indicat Paulus agens cum Galatis r, vocanſq; *falſos fratres*, ſiue ex illis iiſdem, qui venerant Antiochia, ſiue ex iis, qui remanſerant Ieroſolymis, ac præſertim, vt paulo poſt dicitur ſ, qui prius fuerant Phariſæi.

r cap.2.4.

ſ verſ.5.

Sed nihil cogit dicere, certos aliquos ex contraria factione miſſos eſſe: ἐξ αὐτῶν enim referre

poteſt

poteſt ipſoſmet, qui deſignant Paulum, & Barnabam, ita vt præter hos duces legationis, alios iis cõſentientes miſerint, ac in his Titum, de quo diximus. Cur enim mitterent ex illis, qui ex Iudæa, & Ieruſalem deſcenderant, vbi Apoſtoli erant, & ex primis Chriſti Diſcipulis alii? Si quos miſerunt oppoſitæ ſententiæ, aut vacillãtes in ea quæſtione, hi potius fuerunt alii, aut ex Gentilibus, aut etiam ex Iudæis facti Antiochię, ſeu in aliis Gentilium regionibus Chriſtiani. Hieronymus *a* videtur velle, quod ſtatuerint ipſimet Paulus, & Barnabas, qui accuſabantur, & ii, qui accuſabant. Id ſi eſt, multo magis concidet dubitatio, quo pacto Apoſtolos mitterẽt iis inferiores Antiocheni.

a epiſt. 89. ſeu 11. inter epiſt. Auguſt. c. 3.

Qui, & quales Apoſtoli Cõcilio Ieroſolymitano interfuerint.

b *verſ. 7.*
c *verſ. 13.*
d *cap. 2. 9.*

Ad Apoſtolos.] Vnus ex his nominatur, inferius Petrus *b*, & alter Iacobus *c*, & in epiſtola ad Galatas *d*, vbi de eodem iſto Pauli, & Barnabæ aduentu ſermo eſt, etiam Ioannes. Fieri poteſt, vt quamuis horum tantum trium tanquam primariorum, & columnarum in Eccleſia, mentio fiat; reliqui nihilominus Apoſtoli, ſicut & illi ipſi tres, de quibus affirmat Baronius *e*, cum eſſent per orbem diſperſi, inſtinctu diuino conuenerint Ieroſolymam ſub id tempus, paulo ante quam ad eos legatio Antiochenſis mitteretur. Iuuat coniecturam negotii grauitas, de quo tractandum erat: & generale Apoſtolorum nomen, tum cum ad eos miſſi legati dicuntur *f*, tum cum recitantur literæ ipſorum *g*, tum cum Paulus narratur, quæ ab Apoſtolis decreta eſſẽt, docuiſſe ciuitates, per quas tranſibat, vt cuſtodirent *h*.

e Tom. 1. Annal.

f hoc verſ.
g verſ. 23.

h cap. 16. 4.
i cap. 1. vlt.
k c. 34. 15. 16.

Huic loco citatus alibi *i* à me locus Eſaię *k* cõgruit: *Illuc congregati ſunt milui, alter ad alterum: requirite diligenter in libro Domini, vnum ex eis non defuit.* Iuxta LXX. *Illuc ceruæ occurrerunt, viderunt facies ſuas ad inuicem, numero venerunt.* Vbi Cyrillus Alexandrinus expoſuit de Apoſtolis conuenientibus ſæpe in Ieruſalem, ad accipienda, dandaq; conſilia pro Eccleſiæ gubernatione. Cur milui, aut ceruæ dicantur, conſule quæ dicto alio loco notata ſunt. Clemens *l*, & Abdias *m* tradunt, omnes duodecim Apoſtolos adfuiſſe, hic Iacobũ pręſediſſe: quod intellige de pręrogatiua Epiſcopali Sedis Ieroſolymitanæ, in qua ſedebat, non de auctoritate definiendi.

l 6. Conſt. c. 12.
m lib. 6.

Pauli & Barnabæ modeſtia, & charitas.

Cęterum notanda, & ſuſpiciẽda Pauli, ac Barnabæ, atq; reliquæ Eccleſię vel modeſtia, vel charitas, quod & diſputationem æquo animo tulerint, & iter pro cauſa cõmuni ſuſceperint, & quod Concilio rem terminauerint, per ſe cæteroqui certam, & compertam. Factitatum id in Eccleſia deinceps eſt, vt nimirum Concilia etiam œcumenica celebrarentur, non magis ad Fidei declarandas difficultates, eaq; proponenda, quæ credi debent, quam ad ſatisfaciendum falſorum fratrum importunitati, & conſulendum totius corporis Eccleſiaſtici vnitati.

Cauſæ, ob quas Concilia ſint noua celebranda.

n Tract. de Concil. c. 11.

Latius patet de cauſis cogendi Cõcilii tractatio, de qua commodius alibi *n* egimus: eaſque ad ſex redigi poſſe certum eſt: vt hæreſis noua damnetur: vt ſchiſma tollatur inter Pontifices Romanos: vt hoſti communi totius Eccleſiæ reſiſtatur: vt Pontifex Romanus, ſi de hæreſi ſuſpectus in ea eſſe cõuincitur, deponatur; ſi in moribus, verbi gratia, in tyrannide, incorrigibilis, admoneatur: vt de electione decernatur; ſi eum Cardinales aut nõ poſſent eligere, aut nollent, aut alia de cauſa vere dubium eſſet, ad quos pertineret electio: vt generales Eccleſiæ abuſus, ac vitia reformẽtur. Sed hæ cauſę, vt docet Bellarminus, aut rariſſime cõtingunt, aut nõ ſunt adeo vrgentes, vt neceſſario exigant Concilia vniuerſalia. Recteq; fit, vt renouatores veterum hæreſum, ad generale Concilium prouocantes non exaudiãtur; cum id etiam non ſtudio veritatis cognoſcendæ faciant, ſed tergiuerſandi, & tempus extrahendi, & odium, ac inuidiam Eccleſiæ, quæ optimo iure hoc negat, conciliandi. Lege Synodum Vgonij Epiſcopi Famaguſtani de Cõciliis, & libros Federici Nauſeæ de rebus Conciliariis.

Presbyteros.] Dixi pro hac voce Græca Seniores interdum reddi ab Interprete. Syrus etiam, cum de Iudæorũ Seniorib. ſermo eſt, ponit, קשישא *kaſchiſcha*, qua voce vtuntur hodie Syri pro quouis Sacerdote, licet etiam pro Epiſcopo, & pro Epiſcopatu habetur in prima ad Timotheum *o* קשישותא *Kaſchiſchutha*: ſed pro Epiſcopo ſæpius vſurpant ipſammet vocem Græcam.

o ca. 3. 1.

Verſus 3.] Illi ergo deducti ab Eccleſia, pertranſibant Phœnicen, & Samariam, narrantes conuerſionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

ILLI *ergo deducti ab Eccleſia.*] Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, *præmiſſi, & aliquando etiam deducti honoris cauſa.* Sic Paulum alii deduxerunt ad nauem *p*. Non aſſentior Caietano, datos duces, & comites itineris, niſi ad breue ſpatium intelligat, cum Carthuſiano.

p Act. 20. vlt.

Homines ſpirituales non ſunt trunci, ſed ciuiles & humani.

Vrbanitatis & charitatis officiũ eſt hoc: & errant vehemẽter, qui homines, qui ſpirituales appellantur, truncos effingunt, & ſtipites, abſq; ciuili cultu & ſuauitate, commoditateq; morum, quo fiat, vt inuicem, alioſq; beneuole, honeſte, & hilariter excipiant: fauent hæc officia, non officiunt charitati, fouent, augent, conciliant, integrant illam: & modeſtiæ Chriſtianæ, quæ imperat *honore q inuicem præuenire, & ſuperiores r alios in humilitate exiſtimare, hancque ſibi inſinuare ſ*, vel argumenta ſunt, vel effectus, vel cauſæ. Deus ipſe *cum magna reuerentia t*, μετὰ πολλῆς φειδοῦς, *diſponit nos.* Denique, vt ait Hugo de S. Victore *u*, *Reuerentia ſine amore ſeruilis eſt, amor ſine reuerentia, puerilis.* Scripſit de hoc argumento Didacus Peres *x* inter admonitiones, quæ extant, ſiue Hiſpanice, ſiue Italice.

q Rom. 12. 10.
r Philip. 2. 3.
ſ 1. Pet. 5. 5.

t Sap. 12. 18.
u Tom. 2. tract. de Inſtit. Nouitio.
x 4. par[illegible]

Phœnicen.] Phœnice, aut Phœnicia, regio Aſiæ. Lege caput XI. *y*

Samariam.] Lege caput I. *z*

y verſ. 19.
z verſ. 8.

Et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.] Charitas enim, quam inter Spiritus ſancti fructus proxime ſequitur gaudium *a*, *congaudet veritati b*.

a Gal. 5. 22.
b 1. Cor. 13. 6.

Phœnices erant Gentiles, Samaritani Iudæis infenſi: idcirco facilius fuit, vt de Gentilium conuerſione gaudio perfunderentur. Veriſimile eſt, etiam Paulum & Barnabam diſſeminaſſe huiuſmodi rumores, tum vt *fratres conſolarentur* (vtar Pauli verbis de ſeipſo loquentis *c*) *itaq; magis confirmarentur per eam, quæ inuicem erat, fidem, & ipſorum & aliorum*, hoc eſt, in Vtriſque eandem, ac longius propagatam.

c Rom. 1. 11. 12.

Verſus 4.] Cum autem veniſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab Eccleſia, & ab Apoſtolis, & Senioribus, annunciantes quanta Deus feciſſet cum illis.

CVm autẽ veniſſent Ieroſolymam ſuſcepti ſunt.] Libentiſſime, lætiſſime, humaniſſime, cum ſumma approbatione, & fauore (hæc enim omnia importat ἀπεδέχθησαν) propter celebrem famam, quæ de vtroque manauerat. Barnabas etiam de Eccleſia bene meritus erat, ob aſſignatas facultates a, aliiſque de cauſis. Paulus etſi Ieroſolymam iam bis, minimum, à cõuerſione reuiſerat, obiter tantum, ac veluti per tranſennam eratque, vt ipſemet teſtatur b, *ignotus facie Eccleſiis Iudææ*, ac proinde tenebantur, vt par eſt credere, multi hominis talis ac tanti videndi maximo deſiderio.

a Act. 4. 37. Cur Paulus & Barnabas benigne ſint Ieroſolymis excepti.
b Gal. 1. 22.

Ab Apoſtolis] Vel Petro, Iacobo, Ioanne duntaxat, vel potius ab aliis quoq; , prout ſuperius docuimus c. Eiecit Claudius ex vrbe Iudæos, vt proditur quoque inferius in hac hiſtoria d, idque ſui Imperii anno nono, vt placet Oroſio e, & Chriſti, vt quidam ſupputant, 49. aut 50. tunc forſan Petrus, qui iam ibi ſedem fixerat, inde cum cęteris Orientem repetiit, & quo tempore legalium lis excitata eſt, Ieroſolymam ſe contulit, inſtinctu præterea quodam Dei, vt nuper dicebamus.

c verſ. 2.
d c. 18. 2.
e lib. 7. c. 6.

Quoniam vero mẽtio incidit de Romá pulſis Iudæis, ſubit animum ſuſpicio, cum Suetonius f cauſam ſcribit, quod impulſore Chriſto aſſidue tumultuarentur, tumultum à Iudæis vehementiſſime factum aduerſus Chriſtianos, & Petrum, qui tum ex Iudæis non paucos, tum ex Gentilibus adhuc plures conuertebat, ita vt grauiter ac iniquo animo ferrent, vel in perfidia durantes Iudæi tam multos aggregari Euangelio, vel ex Iudæis Chriſtiani, adeo facilem Gentilibus aditum patefieri ad Euangelium abſque onere legis ſcriptæ: Imperator autem Chriſtianos æque ac Iudaici ritus cultores, Iudæorum numero cenſens, edicto vniuerſos cõprehenderit, quo ſolum vertere compellerentur: ii certe, qui gente, & origine erant Iudæi, hi tum Antiochiam, tum alio reuerſi: & qui religionem Iudaicam tuebantur, & qui Chriſtiani euaſerant, nullum finem faciebant aut lacerandi nomen Chriſtianum, aut Petri, aliorumque facilitatem reprehẽdendi in admittendis Gentilibus. Ipſam tunc arcem religionis Ieroſolymam petierunt, & quaſi eorum, qui ibi agerent ex Circumciſione fidelium, tenerent aſſenſum, ex Iudæis & ipſi Chriſtiani Antiochiam deſcenderunt, vbi maior abũdabat fidelium numerus. Itaque pergratum accidit in primis Apoſtolis, cum venerũt Antiochia miſſi Paulus & Barnabas, expoſituri haud pridẽ exortam non in ea tantum ciuitate controuerſiam, verumetiam, vt dixi, in Romana. Hęc ex mea coniectura.

Iudæi impulſore Chriſto quomodo Roma pulſi ſint.
f in Claudio. c. 25.

Et Senioribus.] Interpres noluit hic voces Græca vti, *presbyteris*. & quidem conſulto, vt intelligeremus, non ſolos Epiſcopos, qui fortaſſe tunc nonnulli aderant, aut Presbyteros, ſiue Sacerdotes, ſed alios pręterea videlicet antiquiores, & auctoritate præcellentes Diſcipulos. Hieronymus g tamen non dubitat vocare *Presbyteros.*

g epiſt. 89. ſeu 11. inter epiſt. Aug. c. 9.

Annunciantes quanta Deus feciſſet cum illis.] Præſertim circa Gentium conuerſionem. Lege caput præcedens h.

h verſ. 26.

Verſus 5.] Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque ſeruare legem Moyſi.

SVRREXERVNT *autem quidam.*] Syrus contexens hæc verba cum prioribus tanquam nõ Hiſtorici, ſed Pauli, & Barnabæ, ita reddit, קמו דין אנשא אילין *kamu den anaſche ilen*, id eſt, *ſed, inquiunt, ſurrexerunt*, &c. Arias idem ſentit, atque hac oratione exponi cauſam aduẽtus Pauli, necnon Barnabæ: quo fit, vt hi, qui deſcenderãt Antiochiam, fuerint ex Phariſæis Chriſtiani. Hieronymus i plane contradicit: ait enim, quod cum Ieroſolymam Paulus, Barnabaſque perrexiſſent, exſurrexerunt quidam de hæreſi Phariſæorum.

i epiſt. 89. ſeu 11. inter epiſt. Aug. c. 9.

De hæreſi.] De hac voce lege cap. 5. k Puto hic etiam accipi in bonam partem, & non, *quod vt hæretici nominentur nunc*, vt ait Carthuſianus, *ii, qui legalia cum Euangelio coniungebant.*

k verſ. 17.

Phariſæorum.] De his in cap. etiam 5. l Fit nonnunquam, vt qui cum adhuc apud ſuos viuerẽt, ſapientiores haberentur, vel apud Gentiles, dum Chriſtiani, vel apud Chriſtianos, dum euadunt Religioſi, illius nominis celebritatem memoria retinentes, non adeo faciles humiliari ſe, aut Chriſtianæ, aut religioſæ præbeant, & ægre adducantur, vt *humilibus conſentiant, non alta ſapiẽtes, ſed ad ſobrietatem* m. Quæ fuit cauſa, vt Apoſtolos Chriſtus noluerit ex illo numero eſſe, verum indoctos & dociles, ineruditos, & eruditionis capaces, & habiles; ſimul etiam propter ſimplicitatem morum, & humiliorem conditionem.

l verſ. 34. Homines ſapientiores in ſeculo, in religione nonnunquam humilib. minus conſentiunt.
m Rom. 12. v. 16.

Præcipere quoque ſeruare legem Moyſi.] Exprimitur cum Circumciſione lex Moyſi, quamuis nomine Circumciſionis inuolui quoq; legem docuerim n. Sed quod etiam dixi repetendum eſt, actum eſſe de lege cæremoniali duntaxat: moralis enim non eſt propria Iudæorum, cum naturalia principia, ſeu dictamina contineat omnibus communia.

n verſ. 1.

Verſus 6.] Conuenerũtque Apoſtoli, & Seniores videre de verbo hoc.

CONVENERVNTQVE *Apoſtoli, & Seniores.*] Iam dixi *Seniores*, qui hic quoque Græca voce nominantur *Presbyteri*, intelligi alios præter Epiſcopos, vel etiam Sacerdotes. Quod vero conueniſſe dicantur, indicat Paulum, & Barnabam non ſimul ab omnibus exceptos, cum primum peruenerunt Ieroſolymam, ſed à ſingulis, quos viſebant: aut plures poſtea conuocatos eſſe ad inquirendum de propoſita quæſtione vltra illos, qui cum Apoſtolis à Paulo, & Barnaba ſimul ſalutati ſunt. Poſtremo *verbum* hoc loco, vt & alias ſæpe, ponitur pro re, vel negotio, ſiue pro dicta controuerſia.

Clemens Romanus o ait, *omnes duodecim Apoſtolos Ieroſolymam data opera conueniſſe vna cum Iacobo fratre Domini, vt de ea re deliberarent, eodemque tempore adornatam legationem Antiochenam, cum Antiochenſes intellexiſſent ea de cauſa conueniſſe Apoſtolos.* Interpres item Presbyteros ſub hoc nomine coniungit in eodem Concilio. Verum iam Iacobus maior obtruncatus erat: alter, qui vocatur frater Domini, non eſt alius ab Apoſtolo eiuſdem nominis, vt pridem demonſtratum eſt p.

o lib. 6. Conſtit. c. 12.
p cap. 1. 19.

Confundit

Confundit præterea apologiã Petri pro admiſſo Cornelio, cum hoc ipſo tempore atque Concilio: quæ duo longo interuallo temporis diſtaſſe conſtat; & Hieronymus a docet, atque Petrus ipſe b (vocans *antiquos dies, quibus Concilium conuerterat*) omnino non meminit de miſſis Paulo & Barnaba, ſed ſolum de fidelibus ſacrarum literarum peritis.

a ep. 89. ſiue 11. apud Aug.
b infra, verſ. 7.

Irenæus c ſcribit, *vniuerſam Eccleſiam conueniſſe*, licet falli videatur circa Iacobum, qui in iſta hiſtoria egiſſe narratur de legalibus, *cum illum Apoſtolum quidem facit* (qua in re ipſum recipimus) *ſed qui cum Petro, & Ioanne familiarius à Chriſto tractatus ſit*: hic enim eſt frater Ioannis, & de legalium quæſtione non diſceptauit. Quod de Eccleſia dicit, videtur etiam Lucas d poſtea dicere, quamuis non tam dicat ab Eccleſia miſſum decretum, *quam ei placuiſſe, vt id mitteretur per certos homines*, & in epiſtola inducit loquentes ſolos Apoſtolos, & Seniores. Poſſet etiam dici, Eccleſiæ nomine intelligi vniuerſum ordinem Eccleſiaſticum, & Hierarchicum.

c lib. 3. c. 12.
d verſ. 22.

Nõ egemus tot diſtinctionibus, vt euadatmus Proteſtantes e, & alios contendentes, *in Concilium debere admitti cum iure ſuffragii & conſultiui, & deciſiui, non Epiſcopos tantum, verumetiam alios inferiores presbyteros, imò & laicos*. Nam ſi qui ex laicis adfuerunt, quod poſſumus concedere, ſicut & in nonnullis aliis poſterioribus Conciliis certum eſt adfuiſſe, verbi gratia, in Carthaginenſi, quod recitatur in operibus Cypriani, ſolum iis permiſſus eſt conſenſus tacitus ſimpliciter audiendo, non definiendo, ac nec etiam diſputando. Solos Lucas narrat conueniſſe videre de verbo hoc Apoſtolos & Seniores: ſolos inducit loquentes Petrum, Iacobum, Paulum, & Barnabam, & priores quidem duos, tanquam definientes: poſteriores enim alteram partem propoſitæ quæſtionis, vt legati aliorum, defendebant: conquiſitionem ſiue diſputationem ſolis item Apoſtolis, ac Senioribus tribuere videtur. Poſtremo in omnib. ſubſequentibus Conciliis licet multi alii adfuerint etiam ex laicis, vt dixi, nullos alios legimus ſententiam iudicialem pronunciaſſe, & ſubſcripſiſſe, quam Epiſcopos: credi autem non debet, Eccleſiam vniuerſam ab Apoſtolorum exemplo atque traditione diſceſſiſſe, præſertim primis illis temporibus. Itaque mentiuntur Magdeburgenſes, quotquot in eo Concilio fuerunt, dixiſſe ſuam ſententiam. Lege Bellarminum f.

e lib. cauſa cur Luther. & cæteri confeſ. Auguſt. addi ad Concil. Trid. non accedant.

Ad Conciliũ non omnes Presbyteri, & multo minus laici, ſed ſoli Epiſcopi admitti debent.

f lib. 1. de Concil. c. 15. & 16.

Verſus 7.] Cum autem magna conquiſitio fieret, ſurgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos ſcitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Euangelii, & credere.

CVM *autem magna conquiſitio fieret*.] Non eſt dubitandum, quin rite Conciliaris conſultatio ab oratione inchoata ſit, cum eam in electione g Mathiæ legamus, atq; Diaconorum h, & ſegregatione, ſeu ordinatione Pauli ac Barnabę i.

g Act. 1. 24.
h ſupra 6. 2.
i ſupra 13. 2.

Bene autem habet, quod Satanas pugnat aduerſus Satanam, Caluinus, ac Bullingerus contra priores illos hæreticos. Obſeruant enim hic formam, ordinemque in cogendis Synodis, vt non promiſcue vulgus admittatur, ſed doctrina ac iudicio pollentes, *& qui*, ait Caluinus, *ex ratione officii legitimi ſint Iudices*. Liberalior ero quam Caluinus, admittam doctrina ac iudicio pollentes, nõ laicos quidem, quos indecens eſt ſacra tractare, quamuis ex ratione officii non ſint legitimi Iudices; at non vt decidant ac definiant, ſed vt conquirant, diſputent, excutiant, tanquam conſultores & doctores: definire autem & docere ſententiam pronunciando, proprium eſt Paſtorum. An autẽ ante omnino vltimam eius, qui aliis inferioribus Iudicibus, vt Iudex ſupremus (is eſt Pontifex, vt poſtea conſtabit) ſententiam, conſultatio, & diſquiſitio doctorum, atq; inferiorum illorum Iudicum ſententiæ ita neceſſariæ ſint, vt error eſſe poſſit in vltima illa ſententia, ſi proponatur toti Eccleſiæ, & ex cathedra, vt dicunt, niſi illi adhibeantur, diſputauimus alibi.

Caluini iudicio qui ad Cõcilium admittendi.

Summa eſt, à Pontifice mature prouidẽdum, & conſultandos viros doctos: cæterum omnem infallibilitatem eſſe in ipſo ſolo: nos autem certos eſſe, non permiſſurum Deum, qui hanc promiſit infallibilitatem Paſtori Eccleſiæ k, vt hic vnquam temere definiat: quod ſi huiuſmodi cõſultationem non adhibeat, arbitror nihilominus definiẽti affore Spiritum ſanctum, ne erret, alioqui ſane ſemper anxii eſſe poſſemus, vtrum Pontifex ſit vſus ſufficienti diligentia. Lege Albertum Pighium l. Conſtat magis ordinarium & ſuauem modum eſſe, ſi præcedat dicta conſultatio: ſic enim facilius acquieſcunt omnes, quibus promulgatur ſententia, & magis conuincuntur aduerſarii. Ad id tamen non ſunt ſemper neceſſaria Concilia œcumenica, quę nonniſi raro grauiſſima de cauſa ſunt celebranda, vt antea diximus.

Pontifex definiens aliquid ex cathedra, errare non poteſt.

k Matt. 16. 18. Luc. 22. 32.
l lib. 4. de Hier. Eccleſ. c. 8.

Hoc tempore maxime fuit opportunum, vt in Concilio præſens controuerſia, quæ adeo vexabat Eccleſiam, & fideles inter ſe ſcindebat, & Gentiles ab Eccleſia arcebat, quam diligentiſſime diſcuteretur, & maiore, quam poterat, in eodem vel conſultorum, vel Iudicum numero terminaretur.

Cõtrouerſia de legalibus in Concilio dirimenda erat.

Surgens Petrus.] Quid ſit ſurgere in concione, diximus etiã de Petro in capite primo m. Agnoſcit Carthuſianus duplicem cauſam; vel vt adeo venerandum conuentum, in quo erant Apoſtoli alii, tum vero Iacobus vrbis Epiſcopus, reuerentia proſequeretur, tum vt melius exaudiretur.

m verſ. 15.

Quod primus habita iam diſceptatione loqui aggreditur, videlicet tanquam Iudex ſupremus, colligũt primatũ eius in Eccleſia Tertullianus n, Hieronymus o, Theodoretus p. Primus ſcribit, *Petrum primum omnium Spiritu inſtinctum de nationũ vocatione præfatũ*: ſecundus, *ſolita libertate vſum, atque in eius ſententiam Iacobum iuiſſe Apoſtolum, & omnes ſimul Presbyteros tranſiuiſſe, & principem huius fuiſſe decreti*: vltimus, quod Paulus *præco veritatis, tuba ſanctiſſimi Spiritus, ad magnum Petrum cucurrit, vt iis, qui Antiochiæ de legalibus inſtitutis contendebant, ab ipſo adferret ſolutionem*.

Petrus omnium primus cur loquutus ſit.

n lib. de Pudic. c. 21.
o epiſt. 89. ſiue 11. inter epiſt. Aug. c. 3.
p ep. ad Leonem Papam.

Vnde prorſus ſequi videtur, eodem Petro auctore coaluiſſe Concilium: nec enim alius poteſt generale indicere, & neque hoc, neque alia magis particularia, quæ cogi poſſunt à propriis Epiſcopis, ſine Petri ſucceſſoris approbatione, ſuam habent firmitatem, & certitudinem, quoniã huius ſolius eſt *paſcere oues omnes* q, *& confirmare fratres, illique ſoli promiſſum, fore vt eius non deficiat fides* r, *& ſolus habet ſupremam clauium poteſtatẽ* ſ, tum ordinis, tum ſcientiæ, ac iuriſdictionis: nec dici poſſunt *congregari in nomine Chriſti* t, *niſi qui congregan-*

Petri auctoritate Concilium coactum eſt.

q Ioan. 21. 17.
r Luc. 22. 32.
ſ Matt. 16. 19.
t Matt. 18. 20.

tur auctoritate Chriſti, hoc eſt, ab eo, qui à Chriſto habet congregandi auctoritatem: *De toto mundo vnus Petrus eligitur*, inquit Leo a, *qui & vniuerſarum gentium vocationi, & omnibus Apoſtolis, cunctis Eccleſiæ Patribus præponatur: vt quamuis in populo Dei multi ſacerdotes ſint, multiq; paſtores, omnes tamen propriè regat Petrus, quos principaliter regit & Chriſtus.*

a Ser. 3. in Anniuer. Aſſumptio. ſuæ.

Fuerunt aliquando neceſſariæ Imperatorum aut literæ, cum leges vigerent b, ne ob ſeditionis metũ vlla coirent collegia, frequentioresve conuentus, quibus literis poteſtas fieret conueniendi: aut facultas loci ad celebrandum Concilium, qui erat ſub eorum ditione: aut commeatus ad iter, quando inopia adhuc laborabat Eccleſia: aut copiæ militares, ad compeſcendos vel in via Gentiles, vel in loco Concilii perturbatores atque ſeditioſos: denique compellebatur adhuc agnoſcere Pontifex Imperatorem, vt dominum temporalem, quamuis eſſet in ſpiritualibus caput eius & paſtor. Audi quid Valentinianus ab Epiſcopis rogatus permitteret Concilium celebrari c, reſponderit: *Mihi, qui ſum in ſorte plebis, fas non eſt talia curioſius perſcrutari: Sacerdotes, quibus iſta curæ ſunt, quocumque voluerint loco conueniant.* Sed noſtri non eſt propoſiti hæc accuratius perſequi.

b l. 1. ff. de col. et illicit. & l. conuenticula C. de Epiſc. & cler.

Cur in cogendis Conciliis Imperatoris interceſſerit auctoritas.

c Sozo. lib. 6. cap. 7.

Viri fratres.] Cur ita loquatur omnium Pater, Paſtorque, lege caput primum d.

d verſ. 15.

Vos ſcitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Euangelii, & credere.] Reuocat in memoriam veterem Apologiam, quam ibidẽ habere coactus eſt ſuper Cornelio Gentili, eiuſq; familia. Rectè igitur ſuperius eum, qui Clementis nomine circumfertur, vt Conſtitutionum auctor Apoſtolicarum, refellimus, quod vtramque Petri orationem eodem tempore factam narrarit.

Præterea cùm tractaremus priorem illam altercationem, oſtendimus ſic *Petro operatum Deum in Circumciſione, & Paulo inter Gentes*, vt Petrus tamen Gentibus quoque prædicauerit, immo primus portam illis Euangelii aperuerit, &c, vt modo ipſe dicit, *electus à Deo fuerit, vt per os ipſius Gentes audirent verbum Euangelii, & crederent.*

Quocirca Illyricus e rabioſe furens, vel fatue ignorans, *Petrum nominat à Deo conſtitutum Epiſcopum, vel Papam Iudæorum, & Paulum Gentium: illumque tum de facto, tum de iure diuino, & humano Iudæorum, non Gentium Apoſtolum per totam vitam fuiſſe: ac eius proinde Apoſtolatum ad nos, qui ſumus ex Gentibus conuerſi, non pertinere.*

Illyrici in Petrum inſania.

e in veriſsima Legenda de Petri Epiſcopatu, ſiue Papatu.

Singularis quædam Dei prouidentia fuit, vt Paulus eo maiore auctoritate, quadam etiã gratia, & efficacia, gratiam Euangelii ſine vlla legis obſeruatione prædicaret Gentibus, quo fuerat prius acrior defenſor Legis, atq; oppugnator Euangelii *ab Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum repleni*, vt ipſemet ſcribit f, *Euangelium in obediẽtiam Gentium*: cum Petrus interim, potiſſimum in Syria verſaretur, quæ plena erat Iudæis, prædicans inter iſtos, non abſque aliqua in illis initiis obſeruatione legis, ſecundum aliquam œconomiam, atque diſpẽſationem Spiritus ſancti, ne conuerſi ex Iudæis abalienarentur, aut pauciores ex ipſis conuerterentur.

f Rom. 15. 19.

A diebus antiquis.] Quot præceſſerint anni, definite neſcio. Caietanus, aliiq; putant fere quatuordecim: quod etiam videtur colligi ex epiſtola Pauli ad Galatas g.

g cap. 2. 1.

Antiqui dies Græce dicuntur ἀρχαῖοι. Syrus vertit, קדמיא *kadmaie*, id eſt, *primos*. Scio dies pro annis interdum poni, quando ſunt in numero plurali h: antiquos etiam dies pro priſtinis illis priſciſque ſimpliciorum & meliorum morum i: aliquando in malam partem k: nõnunquam *dies antiquos* accipi pro æternitate. Sed hæc non ſunt ad rem, nec placet Turriani l expoſitio præſentis loci *pro æternitate*. Idem ſibi vult, *à diebus antiquis*, atq; iampridem: &, vt dixi, referri debet ad tempus, quo Cornelius ad Eccleſiam aggregatus eſt; non vel ad æternum Dei conſilium, vel ad id tempus, quo Petro Petri nomen inditum eſt m, velut fundamẽto, & capite vniuerſali totius Eccleſiæ.

h vt Exod. 13. 10. 1. Reg. 1. 3.

i vt Pſal. 76. 6. & 43. 2.

k vt Pſal. 142. 5. Eſa. 51. 9. Malac. 3. 4.

l 2. cõtra Magdeburg. c. 3.

m Matt. 16. 18.

In nobis elegit, per os meum.] Voluit vt nos ipſi Apoſtoli primi omnium hãc prouinciam ſubiremus (ſcilicet palam & publice, ſi forte eunuchus Gentilis erat, de quo in capite 8. n) atque inter nos me primum ad hanc rem deputauit.

n verſ. 27. & ſeq.

Chryſoſtomus legit, *in vobis*, & ita loqui Petrum exponit, hoc eſt, *in Palæſtina*, vel *præſentibus vobis*, fortaſſe namque adfuiſſe in illo Concilio ex his aliquos, qui olim vocauerant ipſum ad Cornelium, aut ingreſſi erant ad eundem cum illo, & propterea adducere illos teſtes. Oecumenius eadem notat, & tamen legiſſe videtur, *in nobis*: quæ lectio non ita bene notationi congruit. Reperi in quibuſdam manuſcriptis Latinis, *in vobis*.

Verſus 8.] Et qui nouit corda Deus, teſtimonium perhibuit, dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis.

QVI *nouit corda Deus.* [Lege cap. 1. o Indicat iuſtificationem dari iis, qui ſyncere quærunt Deum, etiam ſine cæremoniarum extrinſeca obſeruantia.

o verſ. 24.

Teſtimonium perhibuit.] ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς. Syrus, אסהד עליהון *aſechad bhalihun*, id eſt, *teſtatus eſt de eis*, vel, *ſuffragatus eſt eis*, nimirum per Spiritum ſanctum ſigno ſenſibili datũ, vt ſtatim ſubditur.

Dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis.] Signo viſibili, vt dixi, ſed ſimul cum Spiritu ſanctificante: & ex eo externo dono ſufficiens teſtimonium colligitur placuiſſe Deo, vt Gentiles reciperentur intra Eccleſiam, abſque legis ſcriptæ oneribus.

Verſus 9.] Et nihil diſcreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum.

ET *nihil diſcreuit inter nos & illos.*] Sine perſonarum acceptione non illos minus admittens, quam nos ad gratiam Euangelii. Non loquitur vero de æqualitate & paritate in gradibus gratiæ iuſtificantis, aliorumve donorum: cum ſit certũ, non eſſe in omnibus eandem. Hinc Ambroſius p infert, *Eccleſiam à Spiritu ſancto fundatã, & coagmentatam ex populo vtroque, Iudæorum, & Gentilium, iungendo corda eorum, ſicut Chriſtus fecit, tanquam lapis angularis: ideoque non minus verum, quam alium venerandum vt Deum.* Irenæus q autem ex his & ſequẽtibus verbis monet, *nihil habere illos, qui veteris, nouique Teſtamenti Deos duos diſtinguebant, ſed contrarium potius effici, cum quidam perſeuerandum contenderent in priſtinis obſeruationibus: alii nouum Teſtamentum aſſererent ab his liberare.*

p 2. de Spiritu ſancto c. 11.

Chriſtus vt Deus venerandus & Spiritus ſanctus.

q lib. 3. c. 12.

a Rom.3.28.& 4. Gal.2.16. & 3.11. Phil.3.9. Tit.3.4.

Inter legem Fidei, & factorum quod ſit diſcrimen.

A *Fide purificans corda eorum.*] Fide, vt ab operibus legis diſtinguitur, ſiue à *lege factorum*, vt crebro Paulus loquitur in epiſtolis *a*: non autem quod ſufficiat ad plenam purgationem & ſanctitatem animæ.

Lex factorum imperat facienda: lex Fidei, ſiue Fides ipſa impetrat gratiam faciendi: ita vt lex etiam Chriſti, vt aliquid imperat, ſit lex factorū: & lex Fidei etiam fuerit in omnibus antiquis iuſtis. Iuſtitia legis, ſunt quoque opera iuſta præſcripta à lege: iuſtitia ex lege, aut in lege, opera facta ſine Fide per ſolam cognitionem naturalē: iuſtitiæ Fidei opera quæ fiunt ex fide, & per gratiam, quæ vocatur etiam iuſtitia Dei, ſicut prior B iuſtitia propria, ſeu priuata *b*.

b Rom.10.3.

Cur Paulus agens de iuſtificatione excludat opera.

Solet Paulus agens de iuſtificatione excludere opera, quæ non ſunt ex fide, ſiue ſint circa legalia, ſiue circa moralia. Contendit enim probare, præſertim cum ſcribit ad Romanos, & Galatas, neminem iuſtificari ſine fide in Chriſtum, & gratuita Dei miſericordia: idq; non tantum contra Iudaizantes, qui multum confidebant in legalibus, ſed contra Gentiles quoq;, qui non minus Philoſophiam iactabant, quam Iudęi legem. Quoniam ergo gratiæ primus effectus eſt Fides, & per hanc deducimur ad alia, quæ ſunt neceſſaria iuſtificationi; ideo Fides dicitur purificare, atC que etiam iuſtificare: quod perinde eſt, ac ſi hoc tantum dicatur de gratia, quæ alia includit, vt opera bona, & ipſum habitum gratiæ ſanctificantis. *Ideo per fidem*, inquit Auguſtinus *c*, *iuſtificari dicit Apoſtolus hominem, non ex operibus, quia ipſa prima datur, ex qua impetrantur cætera.*

c de prædeſt. ſan.c.7.

Purificatio cordium cur Fidei tribuatur.

Itaque purificatio cordium peculiariter Fidei tribuitur, quia prima eſt in iuſtificatione diſpoſitio, quæ ſordes errorum, falſarumque de Deo opinionum tenebras, ac de rebus diuinis diſpergit, & abſtergit: nec qui practice credit, grauiorē vllam peccati maculam vel admittit, vel retinet. *Vos mundi eſtis*, ait ſuis Chriſtus *d*, *propter ſermonem, quem loquutus ſum vobis*; *Fides enim ex auditu*, & verD bo prædicationis *e*. Si fides ſit perfecta, & viua, poteſt ei tribui iuſtificatio, vt formali cauſæ; ſed ipſa præciſe habet ſe vt lumen, aut actuale in adultis, aut habituale, tum in his, tum in infantibus, ad quos Bernardus *f* extendit præſentem ſententiam. Et hac de cauſa omnes Græci, & multi Latini vocant Baptiſmum φωτισμὸν, & *illuminationem*. Auguſtinus *g* vero myſtice loquens ait *cæcum natum, cum à Chriſto eſt inunctus luto, factum quodammodo Catechumenum, cum illuminatus, fuiſſe baptizatum.*

d Ioan.15.3.

e Rom.10.17.

f epiſt.69.

g Tract.44.in Ioan.

Econtrario, peccatis ita corda obſcurantur, & maculantur, vt interdum perueniatur ad extinctionem Fidei, vt experientia docet in hæreticis, E & apoſtatis. Et de Hymenæo, atque Alexandro tradit Apoſtolus *h*, quod *repellentes bonam conſcientiā, circa Fidem naufragauerunt*. Et de aliis, quod *appetentes cupiditatem, errauerunt à Fide i*. Item de iis, *qui arrogantes ſibi falſam ſcientiam, circa Fidem exciderunt k*.

h 1.Tim.1.19.

i 1.Tim.6.10.

k ibid.21.

Perfidia ſummum eſt vitium.

Vera eſt trita ſententia, perfidiam ſummum eſſe vitium, ad quod nemo repente, ſed per aliorum quaſi ſcalas deſcendat. Nam Fidem cum vitiis etiam grauioribus conſiſtere poſſe plane certum eſt. Illi, qui accuſantem non audiunt conſcientiam, ſuaque vt defendant peccata, prouidentiam vindicis Dei negant, & quæ de animi immortalitate, reſurrectione, pœnis, præmiiſque futuræ vitæ proponūtur ad credendum, conficta mendacia putant, Fidem ſimul abiiciunt.

Porro in purificandi verbo videtur Petrus indicaſſe *Circumciſionem ſpiritualem non manufactam l, quæque non in expoliatione carnis conſiſtat; ſed in interrogatione conſcientiæ bonæ m*. Lege Concilium Tridentinū *n*, quo pacto iuſtificatio noſtra fieri cenſeatur per Fidem, videlicet, *quia Fides eſt humanæ ſalutis initium, & fundamentum, atque radix iuſtificationis, ſine qua ſit impoſſibile placere Deo o*.

l Coloſſ.2.11.

m 1 Pet.3.21.

n Seſſ.6.c.8.

o Heb.11.6.

Verſus 10.] Nunc ergo quid tentatis Deū, imponere iugum ſuper ceruices Diſcipulorum, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus?

Tentare Deū quid ſit.

NVNC *ergo quid tentatis Deum?*] Niti aduerſus expreſſam, teſtatamq; voluntatem Dei, Deum tentare eſt, & velle aliis adhuc ſignis explorare, quod certi ſumus illum velle, aut aliūde ſcire poſſumus: præterea cum præſidentes ſubimus grauia pericula, quæ vitare poſſemus, quaſi affuturum expectemus, eximium quoddam auxilium Dei. Vtroque modo tentabant hi Iudaizantes Deum, & ſatis iam voluntatem diuinam edocti circa Gentilium conuerſionem abſque legis onere: & bene conſcii de grauitate dicti oneris, quod cum Euangelico, quamuis *ſuauiore iugo p*, portare velle, periculum eſt de Dei potentia facere, tantas ad vtrumque vires an valeat, velitve largiri, aut plus poſſe præſumere, ſi per ſeipſos vtrique ſatisfacere poſſe exiſtiment ſine diuino auxilio. Et, *Ille ergo tentat Deum*, ait Beda *q qui ei aliter, quam ipſe præcepit, famulari, ac placere nititur; qui præcepta eius abſque auxilio gratiæ eius ſeruare ſe poſſe confidit.*

p Matt.11.30.

q Retract. in Acta.

Cur iſti Deum tentare dicantur.

Oecumenius cum Chryſoſtomo tētationem conſtituit in diffidentia, quaſi Fide accedentes ad ſe non poſſit Deus ſaluos facere, ſine Circumciſione. Alii, quod Deum incōſtantem, ac mutabilem facere videantur, volentes, vt aliter denuo ſtatuat de Gentilium ſalute, quam adeo aperte non ſemel declarauerit. Caietanus *tentare, vult eſſe ad iram, & vltionē prouocare aduerſus incredulos primo teſtimonio, ac velle quodammodo experiri, an poſſit Deus iniuriam iſtam vlciſci.* Aliquādo pro eo, quod Interpres noſter ponit *Tentare*, LXX. habent *r*, *Reſiſtere*. Atq; huius, & penultimæ ſignificationis, quæ ſunt affines, plura aliis in locis extant exempla *ſ*, & propoſito non male congruunt. Neque vero etiam plane abhorret à cōmodo ſenſu hæc alia explicatio, ſi iungentes verba iſta: *Quid tentatis Deum*: cum ſequēti, *imponere*, ita interpretemur, iuxta hanc aliam ſignificationem verbi *tentare*, pro *aggredi, & conari. Quid tentatis?* id eſt, aggredimini hoc efficere? vt Deo etiam auctore perſuadeatis eſſe imponendū onus, &c. & Deum ipſum ἐπιθεῖναι, impoſuiſſe.

r vt Malach.3.15.

ſ Exod.17.2. Num.14.22. Pſal.77.18.41. Pſal.94.9. Pſ.105.14. Matt.4.7.

Imponere iugum ſuper ceruices Diſcipulorum, quod neq; patres noſtri, neq; nos portare potuimus?] Loquitur de lege ceremoniali: alia enim moralia nobis quoq; imponuntur, vt ſæpe monet Auguſtinus *t*, docens, *ratione iſtorum nō diſtingui duplex Teſtamentum.* Leo *u* item, qui ait, *quæ vtroq; Teſtamento erant congrua, nulla eſſe commutatione variata.*

t lib. de Spir. & lit.c.14. 20. con. Fauſt. c.2. tract.3.in Ioan. in Pſal.73.

u Ser.6. de ieiunio decimi menſis & Ser.14. de Paſſ.

Collegerunt præterea idem Auguſtinus *x*, & Cyprianus *y*, atque Clemens Alexandrinus *z*, ex vtroque Teſtamento præcepta moralia, quibus vita Chriſtianorum ad iuſtitiæ perfectionem informatur. Et Baſilius *a* teſtis eſt, *fidem opus meditatum,*

x Tom.3. in Speculo.

y lib.3.ad Quirinum.

z lib.3.Pædag. c.10.

a præf. Moral.

tatum,

A *tatum, cum non licuerit ei tamen colligere, niſi ex nouo.* Chriſtus ad vitam ingredi volenti ait, *ſeruanda mandata*, a, nempe moralia: quantum ad alia, legis iugum graue ſignificat, cum ad ſuum *leue, ac ſuaue* b inuitat, vt exponit Hilarius c. Sunt etiam, quæ vocat *onera grauia, & importabilia* d, ſi credimus Theophylacto e.

a Matt. 19. 17.
b Matt. 11. 30.
c Can. 11. in Matt.
d Mat. 23. 4.
e in Matth.
f in [illegible] Exod. quæſt. 4.

Abulenſis f recenſet vniuerſæ legis præcepta ſexcenta, & tredecim, affirmantia ducenta & octodecim, negantia trecenta ſexagintaquinque. Necnon Gulielmus Pariſienſis g, & Galatinus h, & Paulus Burgenſis i. Rabbi autem Moſes, vt refert Carthuſianus hoc loco, quot ſunt oſſa in homine. Et Auguſtinus k nominat *ſarcinam innumerabilium obſeruationum.* B Sed apud ipſummet Rabbi Moyſem l reperio affirmatiua ducenta & octodecim ſecundum numerum membrorum, & negatiua trecenta ſexagintaquinque, ſecūdum numerum dierum anni.

Legis præcepta quot ſint.
g lib. de Fide, [illegible]
h [illegible] c. 4.
i [illegible] Scrutin. diſt. 2. c. 9.
k Serm. 9. de verb. Dom.
l 3. Doctoris dubi. c. 6.

Opus fuit in lege tot præceptis, vt rudis, ac peruicax populus hoc pacto magis conſtringeretur, ſicut iam citatus Epiſcopus Pariſienſis docet, vt eidem populo tot intento cæremoniis, nō vacaret alios libros, doctrinamve conſulere, qua abriperetur ad idololatriam, vt magis conſtaret humanarum virium imbecillitas, & gratiȩ, atque Chriſti neceſſitas m; vt iis, tanquam variis lineamentis, picturiſque lex Euangelica adumbraretur, C ac præfiguraretur. Quorum Iudæi, quia vim omnium nō aſſequebantur, & velut aut abſurda, aut inutilia ducebant, prȩter paucos Patriarchas, & Prophetas, facile ea excutiebant, & præuaricati etiam deficiebant.

Præcepta tot cur Iudæis data ſint.
m Aug. epiſt. 44. & in lib. de Spir. & lit. c. 13.

Non potuerunt id iugum portare, neq; anteceſſores Apoſtolorum, neque ipſi, quia ægre, & difficulter, eo ſenſu, quo peccatum blaſphemiæ in Spiritum ſanctum, propter grauitatem dicitur *irremiſſibile* n. Nam Deus *non iubet impoſſibilia, ſed iubendo admonet*, inquit Auguſtinus o, *& facere quod poſſis, & petere quod non poſſis.* Et Hieronymus p execrari ſe ſcribit *eorum blaſphemiam, qui dicunt, impoſſibile aliquid homini à Deo præceptum eſſe.* Idem quoq; D execratur Concilium Tridentinum q.

Quomodo hæc præcepta ſint dicta impoſſibilia.
n Mat. 12. 31.
o de natur. & grat. c. 43.
p ep. ad Damaſ. de expoſit. Symboli.
q Seſſ. 6. c. 18.

Vidimus ſuperius r, Dauid vocatum virum *ſecundum cor Dei, & huius omnes voluntates feciſſe.* Ipſemet dicit ſ, *ſæpe toto ſe corde Deum exquiſiuiſſe, & exceſſum eſſe* t. Ioſias quoq; dicitur ad Dominum reuertiſſe *omni corde ſuo, in tota anima ſua, in vniuerſa virtute ſua, iuxta omnem legem Moyſi* u. De Aſa itē ſcriptum eſt x, *quod cor ipſius perfectū erat cunctis diebus eius.* Et de ſubditis eiuſdem, *quod iurauerunt Domino in omni corde ſuo, & in tota voluntate quæſierunt & inuenerunt* y. Poſtremo hoc Ioſue elogiū edit Scriptura z: *Sicut præceperat Dominus Moyſi ſeruo ſuo,* E *ita præcepit Moyſes Ioſue, & ille vniuerſa compleuit, non præteriit de vniuerſis mandatis nec vnum quidē verbum, quod iuſſerat Dominus Moyſi.*

Plurimi in lege veteri omnia legis pręcepta ſeruaſſe reperiuntur.
r [illegible] 2. & 3. Reg. [illegible]
ſ in Pſal. 118. 10.
t Pſ. 9. 2. 110. 1. 137. 1.
u 4. Reg. 23. 25.
x 2. Par. 15. 17.
y ibid. 15.
z Ioſ. 11. 15.

Nec dubitandum, quin idē pronunciari poſſit de eodem Moſe, de Abraham, Samuele, Elia, Eliſæo, Eſaia, Ieremia, aliiſq; Teſtamēti veteris hominibus, ad quos referre poſſumus parentes Ioannis a, *iuſtos ante Deum, & incedentes in omnib. mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela.*

a Luc. 1. 6.
In nouo Teſtamento impoſſibilia nō præcipiūtur.

De nouo Teſtamento nihil dico, in quo tamē etiam hæretici non verentur impoſſibilia dicere Dei mandata, quos ante citata Tridentina Synodus damnat. Hieronymus b etiam, Auguſtinus c, Beda d, Chryſoſtomus e, & plures alii. Huius Teſtamēti, vt dictum eſt, *iugum eſſe ſuaue, & onus leue:* non quia ſint pauciora mādata moralia. Qua de re lege citatum Burgenſem: Leo f enim ait, *quod in præceptis moralibus nulla prioris Teſtamēti decreta reprobata ſunt, ſed Euangelico miniſterio multa ſunt aucta, vt perfectiora, & lucidiora eſſent dantia ſalutem, quam promittentia Saluatorem.*

b ep. ad Creſ. & ep. ad Celantiā.
c in Pſal. 40. & 73. de nat. & grat. c. 69. de Spir. & lit. c. 29.
d lib. 1. in Cant.
e Hom. 16. 22. 57. in Matt.
f Serm. 14. de Paſſ. Domini.

Neque quod moralia præcepta, prout ſunt in vetere Teſtamento; vt voluit Soto g, nō obligēt, quem recte confutat Bellarminus h, verum aliis de cauſis. Primum liberati ſumus ab oneribus legis cæremonialibus, & iudicialibus. In quo ſenſu proprie loquitur Petrus, cumq; præ aliis optime Cyrillus Ieroſolymitanus i explicat: quoniā quȩſtio excitata erat de Circumciſione, & ſimilibus cæremoniis. Et ex hoc onere iudicauit Conciliū, vt neceſſariam præſcribere ad tempus *ſolam abſtinentiam ab immolatis ſimulacrorum, & à ſuffocato, & ſanguine.* Præterea etiam, idq; abſolute, *à fornicatione*, quam Gentiles non habebant pro peccato. Ex hoc ſequitur cauſa ſecunda, quoniam pauciora continet Sacramenta, ſeu ritus, & vnicum ſacrificium: vt proinde k *verbum breuiatum* dicatur Teſtamētum nouum, ſiue *deciſus ſermo*, vt loquitur Tertullianus l: *quia*, inquit iſte, *compendium eſt nouum Teſtamentum, & à legis lacinioſis oneribus expeditum:* vel *abbreuiatus, atque perfectus ſermo Euangelicus*, vt ait Hieronymus m, quoniam pro cunctis lacinioſæ legis cȩremoniis dedit prȩceptum breuiſſimum dilectionis, & fidei. Et quia, vt Auguſtinus n, *remotis innumerabilibus, & multiplicibus Sacramentis, quibus Iudaicus populus premebatur, per miſericordiam Dei factum eſt, vt breuitate confeſſionis Fidei ad ſalutem perueniremus.*

g de iuſt. q. 5. art. 4.
h lib. 4. de iuſtif. c. 6.
A quib. præceptis legis per Chriſtum liberati ſumus.
i Catech. 17.
k Rom. 9. 28. Eſa. 10. 22. & 23.
l lib. 4. contra Marcionem, c. 1. & 16.
m in c. 10. Eſa.
n in c. 9. ep. ad Rom.

Eodem fere modo reliqui Paulinæ ad Romanos epiſtolȩ o interpretes, vt Origenes, Theodoretus, Oecumenius, & apud eum Photius, Theophylactus, Primaſius, & Cyprianus p, & rurſum Auguſtinus q, & Euſebius r, & Baſilius ſ, & Ambroſius t. Pacianus u vero *donatā* ait *in nouo Teſtamento ſyluam delictorum*, id eſt, condonatam, *& remediorum indulgentiam deſtinatam, quoniam in pauca concluſi ſumus, & neceſſaria, quæ & ſeruare facillimum ſit, & cauere: vt meritiſſimo Tartarum non recuſet, qui tanta donationi ingratus, ne hæc quidem pauca ſeruet.*

o in c. 9.
p in orat. Domin. & in Symb.
q tract. 16. in Ioan. & 1 ad Simplic. q. 2.
r 2. de Demonſt. c. 40.
ſ in c. 10. Eſa.
t de Tobia c. 20. & præfat. in expoſ. ad Gal.
u Tract. de pœnit.

Deinde nouum Teſtamentum eſt amoris, *cui nihil difficile*, vetus, timoris, *qui pœnam habet* x: in vtroq; vterq; eſt, ſed *prævalet in nouo amor, timor in vetere*, vt ait Auguſtin. y: quia hic ſeruitus, ibi libertas; *& decuit timore parari viā ad amorē, atque tanquā linum per ſetam introduci* z: ibi *erant onera ſeruorum, hic gloria filiorum* a: *ibi corporales pœnæ & ſupplicia*, inquit Chryſoſtomus b, & Theophylactus c, & *qui ibi erant iuſti, ac ideo filii non à ſtatu legis id habebant, quæ filios coercebat veluti pædagogus* d, *tutor, & actor* e, ſed à gratia Chriſtum, qui aduentu ſuo abſtulit ſtatum ſeruitutis, aſſeruitque in libertatem filiorum, & redemit eos, qui ſub lege ſerui erant, vt reciperent adoptionem, ſtatumque filiorum.

Teſtamentū vetus timoris, nouum amoris.
x 1. Ioan. 4. 18.
y lib. de Morib. Eccl. cap. 28. & cont. Adimant. c. 16. & 17.
z tract. 9. in 1. Ioan.
a cont. Adimant. c. 16.
b in cap. 8. ad Rom.
c ibid.
d Gal. 3. 24.
e cap. 4. 2.

Præterea *graue iugum legis, quia vile præmium eius terra, nimirum in promiſſione*, inquit Bernardus f: & alii Patres putant regni cœlorum ſuaue nomen inauditum eſſe ante prædicationem Ioannis, vt Hieronymus g, & Auguſtinus h, & Theophylactus i. Certe obſcura tantum mentio eſt in veteri Scriptura, & valde confuſa de regno cœlorum, & vita, ac beatitudine æterna, & lex ipſa non promittebat hoc præmium ratione legis obſeruatæ, ſed propter gratiam per Chriſtum, & fidem in ipſum, qui Chriſtus cum gratia, & ei reſpondente gloria & promiſſione ipſius pertinet

Præmii vtriuſque legis differentia.
f Serm. 50. in Cantic.
g 1. con. Pelag.
h ep. 120. 18. de Ciuit. c. 22. 4. cont. Fauſt.
i in c. 16. Lucæ.

ad nouum Teſtamentum, ita *vt iuſtificatio legis ex operibus non prouenirèt* a, ſed *illa potius occideret* b, *& delictum abundare faceret* c, *& virtus peccati eſſet* d, *occaſione inimicum accepta ab homine, ſeu à concupiſcentia eius* e, *& miniſtratio mortis, ac damnationis* f, *quia Spiritus vitam*, hoc eſt, *gratiam vi ſua largiri nequibat, & concupiſcentiam prohibendo augebat*, vt ait Auguſtinus g: propterea *ſcripta in tabulis lapideis, non cordis carnalibus* h, ſine gratia, & charitate emolliente, ac mollem facilemq; reddente obſeruationem mandatorum Dei. Denique *eiectæ ancillæ Agar panis datur hordeaceus, & aqua vter ſcapulæ eius imponitur, eiciturque cum filio* i: quia *Synagoga*, inquit Rupertus k, *vera patris Abrahæ hæreditate priuata ſolum literalem ſenſum baiulās, ſub onere importabili* (de quo Petrus hoc loco) *anhelat.*

a Gal. 2. 20.
b 2. Cor. 3. 6.
c Rom. 5. 20.
d 1. Cor. 15. 56.
e infra 7. 8.
f 2. Cor. 3. 9.
g de Spirit. & lit. cap. 14.
h 2. Cor. 3. 3.
i Gen. 21. 14.
k lib. 6. in Gen. cap. 32.

Has aliaſque ſimiles ob cauſas iugum fuit lex vetus onerans, non roborans: iubens, nō iuuans: ſuperflua, hoc eſt, non præciſe neceſſaria tantum, ingerens: ſuppliciis territans: temporali ſolo præmio inuitans: difficile ad portandum; tum quod ſpectat ad moralia etiam præcepta: tum potiſſimum, vt per ſe intendit nunc Petrus, quātum ad cæremonialia, & iudicialia, quæ non ſolum gratia interna indigebant ad hoc vt implerētur, ſicut illa (lex enim vetus non habebat ſtatum gratiæ) ſed exercebant & vexabant vires ipſas naturales, & cū prioribus coniuncta pene illas ita proſternebant, vt maximum laborem, & curam requirerent ad ſui obſeruationem. *Nam hæc eſt charitas Dei*, ait Ioannes l, *vt mandata eius cuſtodiamus, & mandata eius grauia non ſunt: quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum.* Quo loco lege cōmentarium noſtrum. *Hæc ſarcina non eſt pondus onerati, ſed alæ volaturi*, inquit Auguſtinus m, & Bernardus n. *Hoc iugum*, ait Ambroſius o, *bonum, & leue eſt, quod habentis pacis ac gratiæ vinculis magis erigat, quam deprimat copulatos: ſpes ac merces beatitudinis id maxime operantur, alioqui quis non Euangelium legalibus præceptis multo laborioſius atq; ærumnoſius eſſe dixerit?* inquit Nazianzenus p. Hilarius q huc vult ſpectare qui dicunt in Pſalmo r: *Diſrumpamus vincula eorum*, id eſt, peccata Gentilium, *& proiiciamus à nobis* (quibus erat impoſitum) *iugum ipſorū*, id eſt, legis ac Iudæorum, inuitati ad ſuaue, & leue ſanctificationis Euangelicæ.

l 1. ep. 5. 3.
m Serm. 23. de verb. Apoſt.
n epiſt. 342.
o in c. 3. Luc.
p orat. 2. de Paſcha.
q in Pſal. 2.
r Pſal. 2. 3.

Quapropter vanū eſt argumētum, quod hinc Lutherus, Caluinus, aliique hæretici colligunt, pro libertate Euangelica, eam intelligentes eſſe immunitatem ab exercitio bonorū operum, atq; obedientia mandatorum Dei: vtenteſque hoc libertatis velamine pro ſua malitia, & effræni ad omnia vitia licentia. Licebit potius cum Fauſto apud Auguſtinum s argumentari: *Si Apoſtolis licuit ſub eodem Teſtamento vetere natis, ab eo diſcedere, nobis quare non liceat, in quo nati non ſumus, non vſurpare?* hoc eſt, cęremonias legis, quamuis, quod ille nolebat, vtiliter ea legantur in ſacra Scriptura veteris Teſtamenti, tāquam figuræ noui. Recipi quoque poterit Oecumenii admonitio, *ne quæ difficulter expleri poſſint, nimium ieiunium, nuditas, ſilentium, atq; huiuſmodi cuipiam imponantur, niſi quis ea ſibi imperarit, ſeu voti ſe ad ea lege conſtrinxerit.* Hoc iugum volenti leue eſt, præſertim *ſi portauerit ab adoleſcentia* t, *& ſubiiciens ei collum, ſuſcipiat diſciplinam* u. Apud Eſaiam x pro eo quod legimus: *Filiæ tuæ de latere ſurgent*, L X X. legunt: *In humeris portabuntur*, ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται: Chald. *ſuper latera portabuntur.* על גסבן ותנסבון *bhal giſchan tithnaſchun*, hoc eſt, *nihil iis, qui ex Gentibus venient, graue, durumq;* im-

Hæretici male hinc ſuam libertatem colligunt.

s cont. Fauſt. lib. 9. c. 1.
t Thren. 3. 27.
u Eccl. 51. 34.
x cap. 60. 4.

ponetur, vt ibi exponit Cyrillus Alexādrinus. Hoc item ait Apoſtolus y, eſſe *cōmorari inter vbera ſponſæ, & lac bibere*, nempe imperare, ſicut nunc Apoſtoli fecerunt, quæ per gradus prouocent ad cultum diuini operis, & non in deſperationem adducant. Idem fere habet Hieronym. z. Legendus hac de re Barradius noſter a, & Maldonatus b.

y lib. 3. in Cant. tom. 1. Biblio. Patr.
z 1. cont. Iouin.
a lib. 1. Harm. Euang. c. 10.
b in c. 11. Mat.

Verſus 11.] Sed per gratiam Domini Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi.

SED *per gratiam Domini.*] Non ſunt obligandi Chriſtiani ad cæremonias legis, non modo quia ſunt iugum grauiſſimum, ſed etiam quoniā inutiles ad iuſtificationem, nec per eas, ſed per Chriſti gratiam credamus nos ſaluari, ſicut & Patres noſtri ſaluati ſunt.

Chriſtiani ad cæremonias legis cur non obligandi.

Quod ſalus nulli vnquām in illa lege contigerit, niſi per Ieſum Chriſtum, capite 4. c oſtenſum eſt, & nihil frequentius in Scripturis inculcatur, maxime in epiſtolis Pauli d, & à Patribus, præſertim Auguſtino e.

c verſ. 12.
d Rom. 3. 23. [illegible]

Gregorius f vero ſcite aduertit, *Oſanna* decantatum Chriſto, quod Latine ſignificat, *ſalua nos*, quoniam ab ipſo ſalutem & priores quæſierunt, & præſentes quærunt, & *benedictum qui venit in nomine Domini confitentur*; & vna ſpes, vna fides eſt præcedentium atque ſequentium populorum, quemq; priores noſtri ex Iudaico populo crediderunt, atque amauerunt venturum, hunc nos & veniſſe credimus, & amamus.

Hæc eſt cauſa cur dicatur *Agnus occiſus ab origine mundi* g, quia quamuis reipſa multo poſt fuerit, & quantum ad præſcientiam ac decretum diuinum, ab ęterno; tunc, hoc eſt, à principio mundi, non ſolum præfiguratus eſt ſacrificiis & prænunciatus prophetiis, ſed etiam cœpit eius ſanguis hominum mederi vulneribus, & acceptauit Pater mortem Filii, ac propter eam contulit omnibus gratiam. *Dicit Petrus Apoſtolus*, inquit Auguſtinus h, *per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti credimus nos ſaluos fieri, quemadmodum & illi, ſcilicet Patres. Hoc vos non vultis inimici gratiæ Dei, vt eadem gratia Chriſti ſalui credantur antiqui, ſed diſtributis tempora ſecundum Pelagium, in cuius libris hoc legitur, & ante legem dicitis ſaluos factos eſſe per naturam, deinde per legem, poſtremo per Chriſtum, quaſi hominibus duorum ſuperiorum temporum, ante legem ſcilicet, & in lege, ſanguis Chriſti non fuerit neceſſarius, euacuantes quod dictū eſt* i, *Vnus Deus, & vnus Mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus.*

Quotquot ſalui facti ſunt ab initio mūdi, Chriſti virtute id habuerunt.

g Apoc. 13. 8.
h lib. 1. contra duas epiſt. Pel. cap. 11.
i 1. Tim. 2. 5.

Quemadmodum & illi.] Scilicet Patres, vt Auguſtinum exponentem audiuimus, & intellexit Beda, Lyranus, Carthuſianus, aliique, multo melius, quā qui Gentiles, vt Gloſſa interlinearis, Hugo (qui & noſtram expoſitionem profert) & Caietanus. Nam exemplo ducto à Patribus ipſis argumentatur: Si iis lex ad ſalutē non profuit, multo minus Gentilibus. Lege Barradium de prærogatiuis noui Teſtamenti, quæ maxime conducūt ad hunc locum.

k in Harm. Euang. lib. 1. [illegible]

Verſus 12.] Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam, & Paulū narrantes quanta Deus feciſſet ſigna & prodigia in Gentibus per eos.

TACVIT *autem omnis multitudo.*] Denotatur eo ſilentio approbaſſe omnes quæ dixerat a 2. tract. Magdeb. c. 5.

Petrus, & eius auctoritati acquieuisse: *Neque enim*, ait Turrianus *a*, *silentium factum est ad audiendum Paulum perinde ac si prius omnes confuse loquerentur.* Idem antea docuerat Lyranus, quod magis probo, quam vel reuerentiæ causa, vel vt ordinem in loquendo seruarent, abrumpere Petri orationem noluisse: quod notant Hugo, & Carthusianus: vel attentos fuisse ad tractationem de rebus diuinis. Vera quidem hæc omnia, sed moralia potius, quam historica; silentiumq; factum dicitur, non cum sermo haberetur, sed cum finitus est.

Tacere quid significet.

b *Isa.* 30. 15. *Iere* 8. 14. *Thr.* 3. 25. 27.
c *Mich.* 3. 7. 9.
d *Soph.* 1. 7. *Iob* 29. 21.
e *Sophon.* 1. 7. *Hab.* 2. 20.
f 1 *Mach.* 1. 3.
g 2. *Reg.* 19. 10.
h *Psal.* 27. 1. *Psal.* 94. 22.

Tacere seu silere inter alias significationes denotat non conqueri, nec externum consilium, opemve desiderare *b*, pudore suffundi *c*, neq; habere, quod excipias, respondeasve: reuereri, & humiliter se gerere *d*, ita vt LXX. quandoq; interpretentur per τὸ εὐλαβεῖσθαι *e*: dedere se ac subiicere potestati alterius *f*: cessare ab omni non tantum verbo, sed etiam opere *g*, quo pacto Dauid *h* rogat Deum: *Ne sileas à me, ne quando taceas à me, & assimilabor descendentibus in lacum*, id est, si nihil facis in me, si non auxilieris, &c.

Hæc omnia conueniunt præsenti sententiæ, illamq; illustrant. Nescio tamen, an magnum fieri in silentio isto momentum possit, cum paulo post, vbi Paulus ac Barnabas finem narrandi fecerunt, dicatur Iacobus locutus. Illud sane testatur historiæ, cum Legati Sedis Apostolicæ dixissent in œcumenica Synodo sententiam, mox reliquos acquieuisse.

Audiebant Barnabam, & Paulum narrantes, quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.] Barnabam præponi Paulo quidam hic volunt, vt vocatione priorem: sed Syra editio constituit priore loco Paulum. Nec arbitror exactam ea in re rationem habitam, cum nunc alter potius legatur ante alterum, viceque versa. Initio quidem capitis prior nominatus est Paulus, & deinceps post versum istum *i*, at prior quoque Barnabas *k*, vbi tamen Syra editio collocat Paulum ante Barnabam.

i vers. 22. 35.
k vers. 25.

Apostoli cur hanc de Gentibus narrationem instituerint.

Porro verisimile est, Petro annuēte hos Apostolos narrasse, in frequentiore concione, sicut prius in minus freqūēti, vt post disceptationem; & sententiam eiusmodi narratione, tanquam diuino testimonio confirmarent, & obsignarent, quæ de iugo legis Gentibus non imponendo dicta atque definita erant. Fieri quoque potest, vt Petrus in Sermone quē habuit, repetierit historiam de Cornelio. Itaque docebant isti doctrinam à se traditam Gentibus, in qua nulla de Circumcisione, & cæremoniali lege præceptio fuerat, approbatam fuisse à Deo, contestante signis atque prodigiis: cuiusmodi proferre Iudaizantes exemplum non poterant, quo probarent Euangelio Circumcisionem, tanquam necessariam, coniungendā esse. Narrabat vero vterq;, non simul, sed vicissim, aut alter nomine vtriusque, res ab vtroque communiter gestas.

l cap. 2. & 4. & 6.

Signa, & prodigia.] Præter ea, quæ de vocabulis istis ante dixi *l*, obseruandum est, crebriorem illorum vsum esse in nouo Testamento, quam nominis miraculorum.

m Tom. 13. in Ioan.

Notauit Origenes *m non raro signa seorsim, prodigia sine signis non reperiri: prodigia vero esse res mirificas supra opinionem, morem, vires hominū, naturæ etiam. Signa, quæ quid insuper declarant.* Christus totus erat signum, ac prodigium, & portentum, suoque modo Apostoli, & Apostolici viri. *Ecce ego*, ait apud Esaiam *n* Christus, *& pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum, & in portentum Israel à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.* De hoc loco Interpretes Origenes, Cyrillus, Procopius, necnon Clemens Alexandrinus *o*, & Eusebius *p* agunt.

n cap. 8. 18.

o 1. Pædag. c. 6.
p 7. de Demōst. c. 16.

Versus 13.] Et postquam tacuerūt, respondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me.

ET *postquam tacuerunt.*] De tacendi verbo paulo ante diximus.

Respondit Iacobus.] Syrus, קם *kam*, id est, *surrexit*. Sed ἀπεκρίθη, est id, quod Interpres noster vertit. Quæ dixi cap. 3. *q* de vsu verbi respondendi, huc transferēda sunt, præsertim vt sit idem quod protestari, & satisfacere. Id facit Iacobus quasi ex officio. Erat enim illius vrbis Episcopus, in qua præter eos, qui venerant Antiochia, surrexerant quidam ex Pharisæis facti Christiani, vt vidimus; oportebat vero populum ei peculiariter subiectum ex ipso intelligere, vt cum capite suo Petro concordaret. Hunc ipsum cap. 1. *r* demonstrauimus Apostolum fuisse.

q vers. 12.

r vers. 13.

In Concilio sententiam quisq; ordine suo dicit, qui ordo ex ordinationis antiquitate sumitur, iuxta decretum Concilii Toletani IV. *s* nunc ordinis ratio habita non est, si verum est, vel omnes Apostolos ordinatos à Christo, quod credi magis debet; vel Iacobum à Petro, Iacobo fratre Ioannis, & Ioanne; hi enim iam ordinati erant, vt alios possent ordinare.

s can. 3.

Viri fratres, audite me.] *Quam breue facit præambulum*, inquit Carthusianus, contra eos, qui tædiosa prolixitate verba multiplicant. Nondum vero inuentæ ac receptæ erant honorificæ tot appellationes, ac tituli, quibus postea summi Pontifices, aliique Prælati cum decoro insigniri, ac distingui solent.

Versus 14.] Simon narrauit quemadmodū primum Deus visitauit sumere ex Gētibus populum nomini suo.

SIMON *narrauit.*] Græce Συμεών. Syrus etiam ita habet, שמעון *schemehhun*, sed & hic Interpres vbiq; fere semper idē hoc modo nomen pro Petro ponit, non istud, inquam, exprimens, sed illud. Mirum est cuiquam venire in mentem potuisse, an hic sit Simeon ille, qui Christum vlnis infantem excepit *t*, cuius opinionis meminerūt Chrysostomus, & Oecumenius.

t Luc. 2. 28.

Erasmi error ex Valla desumptus.

Erasmus post Laurentium Vallam, cuius clam notationes frequenter surripit, vel errorē esse suspicatur in voce Simeon, vel idem esse quod Simon, nisi quod Simeon Hebraice dicatur, Græce inflexa voce Simon, vt à Saül Saülus: Iacobum vero, qui Hebraice loquebatur, dixisse Simeon. Hac ratione oporteret epistolam Petri secūdam Hebraice scriptam: sic enim incipit in textu Græco, Συμεὼν Πέτρος. Verum iidem Hebræi nomen שמעון *schimhhon* raptim pronunciāt, quia sceua post punctum breue supprimunt; Græci autē contractionem illam mem literę cum sceua protendunt aliquando, dicuntque Simeon.

Quod si Græca inflexio esset, sicut à Saül Saulꝰ, dici deberet Simonꝰ, ab Hebręa voce שמעון *schimhhon*, & non item pure Hebraice Simon, Senex ille exceptor Chriſti, qui Latine Simeon vocatur, eodem pacto nominatur & Syriace & Græce *a*. Simôn Cananæus *b* Hebraice Simeon, Syriace Semun: quod Interpres dicit Simeon, Græce Συμεών. Idem eſt de Simone Cyrenæo *c*, & de Simone Leproſo *d*, & de Simone Coriario *e*, & de Phariſæo *f*, & de patre Iudæ proditoris *g*, & de Mago *h*: niſi quod Syriace vocatur שימון *ſchimon*.

a Luc. 2. 25.
b Matth. 10. 4. Marc. 3. 18. Luc. 6. 15. Act. 1. 13.
c Mat. 27. 32. & Marc. 15. 21. Luc. 23. 26.
d Mat. 14. 9.
e Act. 9. 43. & 10. 6.
f Luc. 7. 40.
g Ioan. 6. 71. & c. 13. 2. 26.
h Act. 8. 9.

Quod ad Petrum attinet, quando vocatur Simon, eſt etiam Syriace, vt reddit Interpres, *Simeon*, aut ſuppreſſo ſceua, שמען *Some ſemum*, Græce autem Σίμων *i*. In libris Paralipomenon inuenitur nomen Simon Hebraice שמעון Græce Συμεών. In libris Machabæorum eſt Σίμων, quoties Latine nomen proprium Simon in libro Eccleſiaſtici *k*, pro eo quod habemus Simeon, Græcus textus expreſſit Σίμων.

i Matt. 4. 18. & c. 10. 2. c. 16. 16. & aliis ſemper.
k c. 50. 1.

Non videtur mihi valde ſolida opinio eorum *l*, qui Apoſtolum noſtrum Simonem dictum volũt Hebraice שימון quaſi *pinguem*, & *impinguatum gratiæ donis, & prærogatiuis ſpiritus*. Vt enim docui, idem eſt nomen Simon & Simeon, & aliquando reperitur ſaltem in textu Græco dictus Petrus *Simeon*: nec minor laus eius eſt, ex etymologia à שמע *ſchamahh*, quæ ponitur in Geneſi *m*, hoc eſt, *audire*, & *etiam obedire*, quam illa alia à שמן *ſchaman*, quod eſt *impinguare*.

Nominis Simonis etymologia.
l Feliſ. in co. & Ioan. 49. 64.
m Gen. 29. 33.

Cæterum Princeps Apoſtolorum, cui Chriſtus cognomen dedit Cepha, ſiue Petrus, ſæpius quidem ex iſto cognomine appellatur, & modo, & paſſim non aliter *n*, ob honorem Chriſti id imponentis, vel ob primatum, qui per illud cognomen denotatur. Attamen interdum Simon, vel Simon Bar-Iona, vel Simon Petrus, nunc ab Euangeliſtis, nunc à Chriſto *o*, nunc à ſeipſo *p*. Cephas etiam Syrum vocabulum in epiſtolis Pauli relictum *q* eſt, quod Latine, Græceque eſt Petrus: de quo ſatis multa in capite primo *r*. Superflue feciſſe Syrus interpres videtur, qui ſæpius pro Petro Simonem, vt dixi, ponit, dum titulum epiſtolis Apoſtoli præfixit: אגרתא דפטרוס שליחא שמעון כאפא *aggartha depetrus ſchelitha ſchimhhun chepha*, i. *Epiſtola Petri ſchemun*, ſiue *ſchomeoun Kipho Apoſtoli*; ſiquidem quod eſt Syriace *Kipho*, aut *Kepha*, id eſt Latine, Græceque *Petrus*.

n Luc. 6. 14. Act. 10. 5. 18. & Luc. 22. 13.
o [illegible]
r verſ. 13.

Atenimuero, vt ad propoſitum reuertamur, quis poſſit dubitare, Simeonem, qui hîc nominatur, eſſe illum ipſum, cuius habiti ſermonis ſummam recitat Iacobus? Admonuit id quoque Iſidorus Clarius; ſed quaſi duplex nomen ſit Simon ac Simeon, conueniens eidem. Præterea Turrianus *ſ* noſter nixus auctoritate Clementis *t*, in Conſtitutionibus, quarum ille ipſe illum auctorem eſſe pugnaciter defendit.

ſ 2. contra Magdeburgenſ. c. 5.
t lib. 6. c. 12.

Narrauit.] Ἐξηγήσατο. Syrus, אשתעי *eſchthabbi*: Retulit verbum Græcum, inquit Tertullianus *u*, dum probat longiorem Petri orationem fuiſſe, atque narratam in ea iam tertio ab illo hiſtoriam Cornelij non conciſe, & ſummatim, ſed fuſius, & explicatius *exponere ſignificat, ac plane id, quod in capite vndecimo* x, *quando introducitur Petrus pro ſe reſpondere circa idem factum, Lucas ſcribit* ἐξετίθετο καθ', ἑξῆς, *exponebat illis ordinem, ſeu ordine, aut ſecundum ordinem, & ſenſim, ac deinceps.* Placet Græci verbi explicatio, ad quam quoque facit nomen ἐξηγήσεως, aut ἐξηγήματος, pro *explicatione*, atque *enarratione*, necnon ἐξηγητοῦ, pro *enarratore*, ac *explanatore*, & ἐξηγητικῶν, pro *explanationibus*: eoque magis, ſi hæc omnia peculiariter de rebus ſacris, & ad Dei cultum ſpectantibus vſurpantur, vt Budæo *y* placuit, cum Macrobio, & Scholiaſte Sophoclis *z*. Latinæ linguæ periti vſurpant *narrare*, pro *dicere*, *recitare*. Vnde Poëta *a*:

u 5. contra Marcionem, c. 2.
x verſ. 5.
y in Comment. linguæ Græcæ.
z citat Auctor Theſauri linguæ Græcæ.
a Propertius lib. 2. Eleg. 1.

—Nauita de ventis, de tauris narrat arator.

Primum.] Hoc eſt quod Petrus dicebat: *Ab antiquis diebus*. Non ſignificat ergo, *Ab æterno*, vt ibi monuimus, aut *A principio, antequam Deus quicquam faceret*. Etſi Proſper *b* videatur ei expoſitioni aliquo modo fauere.

b 1. de vocat. Gentium, c. 18.

Viſitauit ſumere ex Gentibus populum nomini ſuo.] Ἐπεσκέψατο. Syrus, שרי *ſchari*, *cœpit*. Gagneius putat aptius dici potuiſſe, *conſiderauit*, nempe, aſſumendum eſſe ex Gentibus populum nomini ſuo. Non ſatis bene conſiderauit hic Auctor: quid enim eſt, Deum conſideraſſe, niſi effectum aliquem denuo operatum, perinde ac ſi mutata ſententia melius deliberaſſet? Id quidem vtrumque ferri poteſt, loquendo humano more de Deo, atque intelligendo Gentiles, reiectis Iudæis, electos: tamen hoc totum ſimplicius expreſſit verbum viſitandi. Græcum quoque τὸ ἐπισκέπτεσθαι, innuit motum quẽdam, ac impetum celeriorem, & vehementiorem incumbentis in aliquid, ac veluti ſuperintendere: vnde & Epiſcopus à ſimili ἐπισκοπεῖν, de quo in capite primo *c*.

Quid ſit Deũ conſiderare.
c verſ. 20.

Viſitare, ac viſitatio in bonam, malamque partem accipiuntur, pro beneficentia *d*, & punitione *e*. Nam qui requirit, verbigratia, quid agatur domi, & rationem exigit, caſtigat, ſi opus eſt, aut etiam laudat, & præmio afficit. Vt autem in malam partem ſumitur Hebræum פקד *pakad*, LXX. reddunt nonnunquam per ἐκδικεῖν, *diiudicare*, & *condemnare*. Latinus interpres per *inferre furorem* f, *reddere iniquitatem* g. In promiſcua ſignificatione viſitatio quandoque eſt idem, quod *examen*, & *iudicium diuinum* h. Cur vltio viſitationis nomine dicatur, Hieronymus *i* cauſam reddit, quoniam ſit quaſi ægrotantis, quaſi habentis vulnera, quaſi medicas expectantis manus. Quam ſignificationem, ſed in bono ſenſu, Gloſſa interlinearis, & Hugo hic aſſignant: vt viſitauerit Deus Gentes, quia infirmæ erant: quod ſcilicet etiam non per vltionem, ſed per conſolationem factum accipi debet. Cyprianus *k* prima Cantici Zachariæ patris Ioannis verba ita legit: *Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui proſpexit redemptionem populo ſuo.* Eodemque modo legere potuiſſet hoc loco: *Proſpexit ſumere*, &c. Verum, vt dixi, editio noſtra rem melius expreſſit vtrobique. Lege Toletum in Lucam *l*. Viſitatio poteſt ſignificare deſcenſum Filij Dei de cœlo per Incarnationem, ſicut in eodem Cantico: *Viſitauit nos Oriens ex alto.*

Viſitare, & viſitatio in bonam, & malam partem accipitur.
d Luc. 1. 68. 78. & c. 19. 44. Gen. 21. 1. c. 50. 23. 24. Exod. 3. 16. c. 4. 31. Pſ. 8. 5. Pſ. 64. 10. Pſ. 79. 15. Pſ. 105. 4.
e Pſ. 88. 33. Iere. 9. 9. 25. Oſeæ 1. 4. Exod. 20. 5. c. 32. 34. Eſa. 13. 17. & apud Prophetas paſſim.
f Iob 35. 15.
g Exod. 34. 7.
h 1. Petr. 2. 12. c. 5. 6.
i lib. 3. in c. 9. Ezech.
k 2. contra Iudæos, c. 7.
l c. 1. annot. 146.

Nomini ſuo.] Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *In nomine ſuo, vt vocetur populus Dei*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Vatablus, & Arias: *Vt inuocet, ac ſanctificet nomen illius*. Carthuſianus: *Ad ſui ipſius gloriam*. Et quidem optime, atque accommodatiſſime, tum ad verſionem noſtram, tum ad eam ſignificationem præpoſitionis ἐπὶ cum datiuo, vt idem valeat, atque propter, ſiue in gratiam alterius.

Verſus 15.] **Et huic concordant verba Prophetarum, ſicut ſcriptum eſt.**

Et *huic concordant verba Prophetarum.*] Si quod Clemens *m* recitat verum eſſet, Petrum in ſua concione nunc habita protuliſſe Prophetarum teſtimonia, inanis foret Chryſoſtomi annotatio,

m 6. Conſtit. c. 12.

tatio, *cum non poſſet Iacobus oſtendere aliquod miraculum, aut viſionem pro vocatione Gentilium, ſicut Petrus, & Paulus, ac Barnabas, rectè factum eſſe, vt Prophetas citando doceret, ne qui Ieroſolymis habitabat, reus apud Iudæos haberetur, eiuſque ſententia confutaretur.* Lucas meminit ſolum in capite vndecimo *a*, Cæſareæ Petrum coram Cornelio, & nonnullis aliis Diſcipulis vniuerſe confirmaſſe, *Deo placere, admitti quoque Gentiles, quoniam Chriſto omnes Prophetæ teſtimonium perhiberent, remiſſionem peccatorum accipere omnes qui credunt in eum.*

a verſ. 43.

An produxerit Petrus teſtimonia particularia Prophetarum, ex quibus nonnulla Clemens ponit, neſcio. Concedi poteſt, dummodo conſtet, ipſum ſuper hac re bis diuerſo tempore ſermonem habuiſſe, ſemel in cauſa Cornelij, & longe poſt, cum miſſa eſt legatio ab Antiochia.

Huic.] *Vel ſermoni, vel Simoni*, inquit Hugo. Gloſſa interlinearis mauult ſecundum. Ego primum, cum Syro expoſitore, qui reddit, ולהדא *valehade*, id eſt, *huic rei*, vel *huic Deo*, ſiue Chriſto, *qui viſitauit, vt ſumeret ex Gentibus populum nomini ſuo.*

Prophetæ nomen in plurali pro vno ponitur.

Prophetarum.] Enallagen notat Gagneius (alij Syllepſim vocant huiuſmodi figuram) numeri pluralis pro ſingulari; quia vnus Amos citatur. Similem figuram obſeruauimus capite decimotertio *b*. Quare quod Hieronymus *c* ad ea verba Matthæi: *Vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur. Si fixum de Scripturis poſuiſſet exemplum*, inquit, *nunquam diceret, Quod dictum eſt per Prophetas: ſed ſimpliciter, Quod dictum eſt per Prophetam.* Non mihi videtur neceſſarium, quoniam & hic, & citato capite decimotertio, vbi citauimus etiam Ioannem *d*, & apud eundem Matthæum *e*, eadem cernitur loquendi formula, cum vnius tamen tantum ſacri Auctoris ponatur teſtimonium, vel indicetur.

b verſ. 40.
c in c. 2 Matt. verſ. vlt.
d c. 6. 45.
e c. 26. 56.

Verſus 16.] Poſt hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid, quod decidit: & diruta eius reædificabo, & erigam illud.

P*Oſt hæc reuertar.*] Hæc Prophetia eſt Amos in capite nono *f*, quam Chryſoſtomus hoc loco, & Ruffinus exponens ipſum Prophetam, hiſtorice volunt intelligi de duabus Tribubus in regnum reſtitutis poſt Babylonicam captiuitatem.

f verſ. 11. 12.

Rurſum Chryſoſtomus alibi *g* per tabernaculũ Dauid interpretatur naturam noſtram, quæ primi parentis peccato cecidit, à Dei autem Filio aſſumpta, & reparata eſt. Id non diſplicet Oecumenio tractanti hunc noſtrum locum, ac refutanti opinionem reædificato templo, & aliam referenti minus improbabilem de Chriſto, & aliorum quoque per ipſum Reſurrectione.

g Homil. 10 in Ioan.

Haud abſimile eſt, quod Rabbini apud Galatinum *h* dicunt, *tabernaculum hoc eſſe corpus Chriſti cadens in morte, reædificatum in Reſurrectione.* Quem idem Ruffinus etiam ſenſum probat, necnon Theodoretus in enarratione eiuſdem Prophetæ, atque Cyrillus Alexandrinus in Ioannem *i*. *Veruntamen vbi Apoſtolorum præcedit auctoritas*, inquit Hieronymus *k*, *maxime Petri, & Iacobi, quos columnas l Eccleſiæ vas electionis vocat, ibi omnis variæ explanationis tollenda ſuſpicio eſt, & quod à tantis viris exponitur, hoc ſequendum.* Atqui certum eſt, vti Iacobum teſtimonio iſto, vt confirmet Petri ſententiam de Gentilibus ad Eccleſiam vocandis; vt coaleſcerent in vnum quaſi tabernaculum cum Iudęis conuerſis, & ex ruina tabernaculi, hoc eſt maioris partis Iudæorum infidelium, ſiue ex aperturis rupti tabernaculi, exiſteret reſtauratio per Gentiles, quemadmodum *ex oliua fractis ramis nata eſt inſitio* m. Declarat egregiè Ribera noſter, & confert locum cum loco, Amos cum Iacobo. Sed non video, quo pacto quam Iacobus Prophetiam, cum viueret, & loqueretur, impletam, aut impleri cœptam diſerte docet, Ribera tam tarde de eo tempore accipi velit, quando Iudæi extremam paſſi à Romanis vaſtitatem, per omnes Gentes diſpergebantur, & dum in ſua cæcitate perſiſterent, Apoſtoli prouincias ſortiti omnibus nationibus aperierent Euangelium. Præterquam quod, licet cum exciſa eſt Iudææ metropolis, Euangelij prædicatio inter Gentes maximè vigeret, non vigebant tamen Apoſtoli, qui iam fere omnes ex humanis exceſſerant.

h lib. 8 c. 29.
Tabernaculum eſt Chriſti corpus.
i lib. 4. c. 91.
k in Amos.
l Galat. 2. 9.
m Rom. 11. 19.

Poſt hæc.] Apud Amos eſt, ſecundum omnes editiones, Hebraicã, Græcam, Latinam, *in die illa*, Chald. *in tempore illo.* Ribera pergẽs in intelligentia de excidio Ieroſolymitano, putat ita locutum Iacobum, quia paulo poſt inſtauratum eſt plene hoc tabernaculum, intrante plenitudine Gentium: alias editiones non diſcrepare ſenſu, quoniam fieri dicuntur per idem tempus, quæ ſimul, aut fere ſimul fiunt. Huic expoſitioni obſtat proxime allata ratio, quæ cogit, ne de vltimo illo excidio præcedentia intelligantur apud Amos; niſi velis Iacobum reſpexiſſe ad inchoationem reſtaurationis ſpiritualis, tametſi probe ſciret perfectionem differendam vſque ad tempus dicti excidij: quæ tamen adhuc interpretatio non plene ſatisfacit.

Reuertar.] Hoc verbum de ſuo addit Iacobus, valetque ad magis declarandam ſententiam: ſignificat enim, Deum, qui antea iratus receſſerat à populo ſuo, reuerſurum placatum, vt reædificet.

Dicitur Deus reuerti, quando ſtatum noſtrum commutat, eodemque pacto conuerti, etiamſi nonnunquam replicata, ac repetita eiuſdem animaduerſio, ſeu punitio ſignificetur eo verbo, vt cum Iob ait *n*: *Reuerſuſque mirabiliter me crucias.* Quanquam τὸ ἀναστρέψω, quod hic habetur, tranſitiuæ ſignificationis poteſt eſſe, id eſt, inuerto, inuerſo ordine colloco, aut redire facio, nimirum tabernaculum deiectum, & euerſum, &c.

Deus qua ratione reuerti dicatur.
n c. 10. 16.

Reædificabo.] Septuaginta, *reſuſcitabo*; Hebraice, & Latine, *ſuſcitabo*. Hoc loco Syrus ואקים *vakim*, id eſt, *& erigam*: ſed non iuxta Græcum verbum ἀνοικοδομήσω, ſenſus tamen idem eſt. Ædificandi autem, ac proinde reædificandi quoque verbum felicitatem firmam, ac ſtabilem ſolet ſignificare *o*.

Tabernaculum Dauid.] Sunt Iudæi, qui etiam vocantur *domus Dauid* p, vel quoniam, aliis ad Ieroboam deficientibus, poſteritas Dauid retinuit cum regno Iuda in ea Tribu cultum Dei: vel quia pertinent Iudæi electi ad Chriſtum, qui dicitur nomine Dauid *q*, vt & alias notatum eſt.

o Pſal. 89. 5. Iere. 31. 4. Iob 12. 31. & alibi.
p Luc. 1. 69.

Tribui Iuda, ex qua eſt Dauid, & Chriſtus, & quæ Eccleſiam deſignat, non ſolum reſtitit regnum Iſrael, hoc eſt, decem Tribus, verumetiam, teſte Hegeſippo apud Euſebium *r*, deinceps multæ ſectæ Iudæorum, Galilæorũ, Heme-

q vt Ezech. 34. 24. & 37. 24. Iere. 30. 9. Oſee 3. 5.
Tribui Iuda qui & quot reſtiterunt.
r 4. Hiſt. c. 22.

robaptarum, Maſbuthæorum, Samaritarum, Sadducæorum, Phariſæorum.

Tabernacula ampliſſimas ędes Hebræi nominant.
a Pſal. 14. 1. Pſal. 121. 1.
b Pſa. 131. 5. 7.

Tabernaculum.] Amos videtur intellexiſſe conſtructum ex parietibus, & lapidibus. Subdit enim: *Et reædificabo aperturas murorum eius*: & Hebræi, סכות *ſuccheth*, atque Septuaginta τὰ σκηνώματα vſurpant, non de tentoriis duntaxat, & temporariis domiciliis, ſed etiam de amplis, atque magnificis domibus, palatiiſve *a*, ac templo *b*. Prior tamen ſignificatio retineri poteſt, ita vt muri dicantur *latera tabernaculi*, ſiquidem paruitas indicat exiguum numerum illius populi comparati cum infidelium multitudine: & denotat Eccleſiam peregrinari, *nec hic habere permanentem ciuitatem* c, ſimilitudo veteris tabernaculi, quod portabatur per deſertum.

c Heb. 13. 14.

Orientales tabernacula incolebant.

Orientales pletique fere olim omnes tabernacula incolebant, hoc eſt, caſas tabulis, aut corio, aut arborum ramis, aut ſtramẽtis contextas, contectaſque, quæ huc illuc transferri poſſent. Inde translata vocis ſignificatio ad quodlibet ædificium habitationi conueniens, & סוכן *ſochen*, id eſt, *tegens*. Vnde illud *d*, *Abſcondit me in abſcondito tabernaculi ſui*: & pro eadem voce Latina tabernaculi, ſunt aliæ Hebraicæ אהל, משכן *miſchan*, *ohel*, ab habitando, & expandendo, ſeu extendendo. Lege quæ diſſerit Pineda *e* de tabernaculi voce, vſuque, eiuſdemque comparatione cum humano corpore.

d Pſal. 26. 5.
e Iob 18. verſu 14. à nu. 3.

Diruta eius reædificabo.] Hebraice, *ſepiam aperturas eorum*, aut *murorum*, iuxta Hieronymum, aut *tabernaculorum*, ſiue *familiarum populi*.

Verſus 17.] Vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, ſuper quas inuocatum eſt nomen meum, dicit Dominus faciens hæc.

VT *requirant cæteri hominum Dominum.*] Ita etiam Septuaginta in Amos, pro eo quod in Hebraica, Latinaque editione eſt: *Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes.* Nempe Interpretes illi paraphraſtice, vt non raro alias, non verba ſed ſenſum reddiderunt apertiorem, ponentes pro Iudæa Idumæam, vt placet Riberæ, quoniam poſtquam ſe terrenorum bonorum cauſa, ſicut quondam Eſau, Chriſti ſanguine cruentauit, iure dici potuit Edom, id eſt, *terrena*, *rubricata*, *ſanguinaria*, non amplius Iudæa, hoc eſt, *confitens & laudans*.

Iudęa cur dicta ſit Idumæa.

Non eſt nouum, vt propter imitationem alienorum morum, alienum Iudæis nomen communicetur. Sic Eſaias vocauit *f principes Sodomorum*, & *populum Gomorrhæ*: item Iudæam *Edom*, & Ieruſalem *Boſra* g: Ezechiel autem dixit *radicem*, & *generationem Ieruſalem eſſe de terra Chanaan*, *patrem Amorrhæum*, *matrem Cethæam*. Senſus autem eſt, inquit Ribera, *vt ij qui conuerſi ſunt, vt Apoſtoli, & alij Diſcipuli, ex vtroque populo conuertant ad Chriſtum cæteros omnes, quos in populo Iudæorum Deus elegit, & vocari ſolent reliquiæ*; ideo etiam additur in Amos, *& omnes nationes*, & hic, *& omnes gentes*. id eſt, Gentiles.

f c. 1. 10.
g c. 63. 1.
h c. 16. 3.

Mihi certe ſimplicior ſenſus videtur, vt Propheta per Idumæam, contra quam toto libro vaticinatur, quemadmodum & Abdias; intelligatur proprie prouincia illa, quæ ab Eſau, qui cognominatus eſt Edom *i*, nomen habeat; & capitali ſemper odio proſecuta eſt Iudæam, ſicut ille fratrem Iacob *k*; & inter Gentiles computari poteſt, eorumque typus eſt.

i Gen. 25. 30.
k infra 27. 41. Gal. 4. 29.

Iudæi Iuliũ Cæſarem ab Idumæis oriundum fabulantur.
l Rab. Kimhi in Abdiam, & in c. 34. Eſaiæ, & Rab. Salo. in Abdiam, & in c. 4. Thren. & Thalmud ſæpe, & alii apud Galatinum, lib. 4. ca. 28. & apud Paulum Burgen. in Abdiã, & Eſaiam, ca. 34. & Dan. 7.
m lib. 5. in Eſa. cap. 21.
n ibid. & in c. 33. Eſa. & in Abdiam, & in caput 1. Malach.
o Gen 25. 30.
p Gen. 10. 2.
q in Abdiam, num. 6.

Immo quidam *l*, quod minime tamen credo, Iulium Cęſarem, & qui poſt eum Romæ imperârunt, ex Idumęis profectos putant: & quęcunque à Prophetis contra Idumæos dicuntur, pertinere ad Romanos. Erroris cauſa eſſe potuit, quia vna Idumææ regio dicitur דומה *duma*, quæ dictio, ſi pro ד daleth ponatur ſimilis charactere litera ר reſch, & pro ſcurec, holem, erit Roma, pro Duma, vt obſeruauit Hieronymus *m*, notans etiam illum de Romanis pro Idumæis *n* errorem.

Profecto nemo dubitauit, Herodem primum fuiſſe Idumæum, nec tamen propterea permittent Iudæi, vt Iudæa, nomine amiſſo, Idumæa vocetur. Conſtat etiam, cum Eſau, dictus Edom *o*, fuerit filius Iſaac, genus duxiſſe à Sem filio Noë: Europam vero, vbi eſt Italia, & Roma, habitatam à filiis Iaphet *p*.

Sed vt redeamus ad inſtitutum noſtrum, ipſemet Ribera refutat alibi *q* eos, qui per Idumæos intelligunt alios ſiue Gentiles, ſiue etiam Iudæos. Idumæam igitur in propria ſignificatione accipiens Amos, huius reliquias poſſidendas dicit cum aliis omnibus nationibus à Iudæis, hoc eſt, ab iis qui ex Iudæis Chriſtiani conuertent omnes gentes, ac nominatim Idumæos inimiciſſimos Iudæorum.

Propheta de nationibus conuertẽdis vaticinantes, de Idumæis loquuntur.

Video quandoque, dum vaticinatur aliquis Propheta de nationibus Eccleſiæ ſubiiciendis, nominatim de Idumæis mentionem facere, iiſque alienigenas cõiungere τοὺς ἀλλοφύλους, qui Hebraice dicuntur Palæſtini, certi quidem etiam populi, hoſteſque Iudæorum, ſed ſimiliter aliarum nationum typus. *In Idumæam extendam calceamentum meum*, inquit Dauid *r*, *mihi alienigenæ ſubditi ſunt*, ſeu *amici facti ſunt*. Et quoniam vt ſitu & ferocitate populi inuicta erat Idumæa, ſic ad conuerſionem difficillima, ob implacabile illud odium aduerſus Iudæos, idcirco ſubdit idem *ſ*: *Quis deducet me in ciuitatem munitam?* id eſt, Rabbatha munitiſſimam filiorum Amon *t*, aut Idumææ: vel ſumendo ſingulare pro plurali, *quis deducet me vſque in Idumæam?* & addit: *Nonne tu Deus?* &c. Quid ergo mirum, ſi Amos eodem modo prophetans, vt eum Iacobus interpretatur, de propaganda inter Gentes Eccleſia, expreſſerit Idumæam, & quo minùs rei adeo difficili fides habeatur, cum eodem propheta ſubiiciat verba illa, iis, quæ modo ex Pſalmis recitaui, quam ſimillima, *Dicit Dominus faciens hæc?* Scio ad literam poſſe Idumęæ à Propheta ſeparatim poſitæ rationem dari, quoniam haud multo ante rebellauerat à Iudæis, ſibique proprium regẽ conſtituerat *u*, eoſque Amaſias rex Iudæ vicerat quidem, ſed non ita, vt eorum non extarent reliquiæ *x*.

r Pſal. 59. 10. Pſal. 107. 10.
ſ Pſal. 59. 11. 107. 12.
t 2. Regum 12. 26.
u 4. Regum 8. 20.
x 4. Regum 14. 7.

Certe Iacobo nihil opus fuit vſurpare locum Prophetæ, ſi non de Gentilibus tantum, ſed de Iudæis quoq; conuertendis intelligeretur, de his enim nulla quæſtio erat, ſed de illis: non igitur reliquias Idumææ intellexit Amos Iudæos, ſed partem certam Gentilium, quam deſignari conueniens fuit, ea quam dixi de cauſa. LXX. vero, eoſque ſecutus Iacobus, breuitati ſtudentes, omiſsis Idumæis τοὺς καταλοίπους τῶν ἀνθρώπων, poſuerunt id eſt, *reliquos hominum*, & augendæ rei cauſa, *omnes gentes*, ſiue *nationes*, ſi admittamus, apud Prophetam pro *Edom*, legiſſe Septuaginta, *Adam*: quoniam mutatis punctis, aut reiecta litera ו *vau*, quæ quandoque profertur vt u, interdum vt o, &

Per Idumæos Gentiles deſignantur.

■, nunc valet a, nunc e, eadem dictio אדם poteſt vtrumuis ſonare, nondum tamen tuebimur auctoritatem Interpretum, & , quod peius eſt, Iacobi ac Lucę: vox enim Prophetæ vna tantum ſignificatione literali, & vno modo inſonuit, & iuxta ſonum vnum ab illo ſcripta eſt.

Itaq; dicti Interpretes non habita ratione ſimilitudinis in duplici dictione quantum ad literas, per paraphraſim, vt pridem dixi, homines vſurpare maluerunt, quam Idumæos, vel Idumæam; hoſque Iacobus eodem modo citare, cum certum eſſet Idumæorum nomine intelligi omnes Gentiles; ſicut per Eſau Idumææ gentis auctorem, & per Iacob, Iudæos, iuxta illud a: *Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſque populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori.* Propendet in ſententiam noſtram Arias in Amos, atq; Gloſſa interlinearis, & fauet etiam Hieronymus, licet aliam quoque indicet. Hoc autem loco per cæteros homines Lyranus intelligit Gẽtiles, & Gloſſa ordinaria.

a *Gen.25.23.*

Vt requirant Dominum.] Hebraice, & Latine, *vt poſſideant*, ſed qui quærit, inuenit, & inuentum Dominum poſſidet. Et quidam codices Græci in Amos habent με; ac ita etiam legit Hieronymus: Iacobus autem poſuit *Dominum.* Ribera exponit *prædicatores poſſidere reliquias Iudæorum, cum reliqui Iudæi requirunt Dominum*: idemque ſentit Vatablus in Amos. Dicitur *vita* b *æterna, & regnum Dei* c *poſſideri à Beatis:* Dominus quoque *poſſeſſio* vocatur d: & *pars hæreditatis* e, & *merces* f. Itaque conuenienter ad allatam totius loci expoſitionem, poſſidere cenſebuntur Dominum ipſimet conuerſi ad Dominum.

Qui quærit inuenit, & inuentum poſſidet Dominum.

b *Luc.10.25. c.18.18. Matt.19.29.*
c *Mat.25.34. 1.Cor.6.9.10. c.15.50.*
d *Deut.10.9.*
e *Pſalm.15.5. Num.18.20.*
f *Gen.15.1.*

Super quas inuocatum eſt nomen meum.] Hæc item verba Vatablus retulit ad Prædicatores, quaſi diceret Propheta, quod ideo poſſidebunt ipſi nationes, quia *nomen Dei inuocatum eſt ſuper eos*, hoc eſt, ſunt ipſi populus Dei.

Melius Hieronymus de iis, qui conuertuntur, & quibus nomen Dei annunciatum eſt, quibus hoc idcirco collatum beneficium eſt, quia Deus ipſe illos elegit, vt ab eo denominari poſſent, & ſui eſſe.

Hoc eſt inuocari ſuper aliquem, & aliquid nomen Dei, cum & nomen Dei habet tanquam res propria illius g, & cuius eſt Dominus & protector, & ipſi tota dicata eſt. Eadem etiam formula vſurpatur de hominibus aliorum reſpectu h. Aliquando pro eo quod Latinus dicit, *plebs*, ſeu *populus, ſuper quem inuocatum eſt nomen Dei*, textus Græcus exprimit: λαὸς κεκλημένος ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ, *populus vocatus in nomine Dei*, id eſt, qui cenſetur Dei nomine, vt dicatur populus Dei.

Inuocari ſuper aliquem nomen Dei quid ſit.

g *Iſa.63.19. Ier.14.9.c.15.16.c.34.15. Baruch.2.15. Daniel.9.18.& 19. Deut.28.10.2.Reg.6.2. 3.Reg.8.43.2.Paral.6.33.c.7.14.c.2.10.9. Eccl.36.14.*
h *Gen.48.16. Iſa.4.1.*
i *cap.4.1.*

Hoc voluerunt mulieres apud Eſaiam i, à quodam viro petentes, *Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos*, id eſt, vocemur nomine tuo, ita vt dicamur vxores tuæ, ac ſimus. Itaque idem eſt inuocari nomen, quod vocari: & quia crebro idem eſt quoque in Scriptura vocari, quod eſſe, *propterea inuocari*, ſeu *vocari nomen Dei ſuper aliquem*, eſt Deum eſſe ſuper illum, hoc eſt, pleno, & perfecto iure poſſidere, non vt creaturas alias, quæ non poſſunt excipi à dominio & poſſeſſione eius, ſed per liberam traditionem, ac perfectam illius, qui dici, & eſſe vult Dei.

Vocare idem eſt quod eſſe.

Pacifici Filij Dei vocantur k: *in Iſaac vocatum eſt Abrahæ ſemen* l, quia ille & poſteri *filij erant promiſſionis, ac æſtimantur in ſemine* m: *domus Dei, domus orationis vocatur* n, reuera enim eſt: *Soluens vnum de mandatis minimis, & docens ſic homines, minimus vocabitur in regno cælorum* o; nempe erit, ac pronunciabitur. Gabriel prædixit Mariæ fore, vt quem conciperet filium p, *Filius Altiſſimi vocaretur, & Dei*, & de Elizabeth dixit, *eam eſſe, quæ vocaretur ſterilis*, hoc eſt, eſſet, & celebraretur. Eſaias q vaticinatur ſub nomine Ieruſalem de Eccleſia, vocandam *ciuitatem Iuſti, & vrbem fidelem*, quoniam talis futura erat: & omnem, *qui relictus ſit in Sion, & reſiduus in Ieruſalem, ſanctum* r, eodem ſenſu. Habet ea phraſis energiam, vt rem ita eſſe ſignificet, vt pro tali etiam vulgo habeatur ac nominetur. Qua de re dixi quoque in primam Ioannis epiſtolam ſ.

k *Matt.5.9.*
l *Gen.21.12.*
m *Rom.9.7.8.*
n *Eſa.56.7. Luc.19.46.*
o *Matt.5.19.*
p *Luca.1.32.35.36.*
q *cap.1.26.*
r *cap.4.3.*
ſ *cap.3.2.*

A B

Dicit Dominus faciens hæc.] Hic in textu Græco, & editione Syra additur כלהין *chuleben*, id eſt, *omnia*, quod etiam in Amos habent LXX. atque ita legunt non tantum Græci, vt Theodoretus, ſed etiam Hieronymus. Sententiæ nihil deperit, ſi abſit: eſt autem hæc ſententia, non eſſe cur id quiſquam demiretur, cum non Prophetæ verba ſint, ſed eius ipſius qui facit, ſeu cito facturus ſit. Nulli codices Latini, etiam manuſcripti, quos viderim, legunt *omnia*, vt tamen Ribera in Amos videtur ſupponere, id Iacobum dixiſſe docens; niſi intelligat de textu Græco, & Syro: in quibuſdam vero Latinis inuenio *hoc*, pro *hæc*, quo etiam modo habet Hebræus textus: ſed nec in his vllius momenti diſcrimen eſt.

C

Verſus 18.] Notum à ſeculo eſt Domino opus ſuum.

N*Otum à ſeculo.*] *ἅ ἐστι γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος αὐτῷ, quæ* (nimirum illa quæ fecit) *ſunt nota à ſeculo ipſi.* Sunt autem hæc omnia verba Iacobi, non Amos, quibus confirmat ſuperiora; nimirum facere Deum adeo Iudæis noua & paradoxa, quoniam ſic ab æterno præſciuit, & decreuit, *quia ſic placitum ante ipſum* t, quia *cognouit qui ſunt eius* u, & *ſcit quos elegerit ſecundum incomprehenſibilia iudicia, & inueſtigabiles vias ſuas* x: quia *Domino Deo, antequam crearentur, omnia ſunt cognita, ſic & poſt perfectum reſpicit omnia* y. Nec temere ac inconſulto quid facit Deus, nec accipit perſonas, diligit opus quod fecit, non Iudæorum Deus tantum, imo & Gentium z.

D

t *Matt.11.26.*
u *2.Tim.2.19. Rom.12.*
x *Rom.11.33.*
y *Eccl.23.29.*
z *Rom.3.29.*

A ſeculo.] Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος. Αἰὼν, vt ſcribit Ariſtoteles a, dicitur ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι, quod eſt ſemper eſſe, continetque durationem temporis infinitam ſimpliciter ſine principio, & ſine fine, iuxta errorem illius, quod fuerit ſemper, ſemperque erit tempus. Latini vocant æternitatẽ, Hebræi עולם *hholam* cum ו: ſine quo ſignificat eadem dictio, vt ait Hieronymus b, annum Iobelæi, ſiue quinquageſimum. Sic Iſidorus c ait *ſeculum in Scripturis ſumi*, deriuans à ſequendo: & Seneca d pro ſpatio eodem accipit. Transferuntur tamen dicta nomina ad ſignificandum ea, quæ habent incertum, ac remotiſſimum vel principium, vel finem. Item illa, de quibus quamuis non dubitetur, quin habeant vtrumque, ſi ex hypotheſi eſſent æterna, duraret quoque in æternum id, quod dicitur de ipſis, vt de mancipio *æterna ſeruitus*: præterea cuiuſque vitam e, ac totius temporis terminum. Exempla ſuppetunt nõ pauca in Scriptoribus, tum profanis, tum ſacris. Verumtamen proprie accipienda erunt iſta vocabula, vbicunque inueniantur, pro duratione infinita, ſimplici, ac indiuiſa,

E

Æuum vnde dicatur.
a *1.de Cælo. cap.9.tex.100.*
b *in cap.3.ad Gal.*
c *5. Etymol.c. de ſeculis.*
d *ep.73.in fine.*
e *Hieron. in c.26.Ezech.*

niſi

niſi aliter cogant interpretari, & reſtringere ſignificationem, vel antecedentia, vel conſequentia, vt diligenter notauit Ribera[a], noſque nonnihil diximus in capite primo Eccleſiaſtæ[b].

Hoc autem loco non ſolum nihil impedit, ſed neceſſarium etiam eſt, vt ſeculum, & *αἰῶνα*, cum proprietate intelligamus, ſiquidem notitia Dei Deo coæterna eſt, & ipſiſſimus Deus. Alia ſignificatio ſatis trita ſeculi pro mundo, quaſi per metonymiam, menſura ſumatur pro menſurato, non eſt ad rem, vt nec alia pro centum annis. Varro[c] deriuat à ſene, quod longiſſimum ſpatium ſeneſcendorum hominum id homines putarét. Vnde ludi ſeculares centeſimo quoq; anno ſoliti celebrari[d]: vel pro ſpatio tantum triginta annorum[e]. Lege Damaſcenum[f], & Auguſtinum[g], & Turnebum[h], & Cenſorinum[i].

a in c. 4. Michææ n. 39. & ſeq.
b verſ. 4.
Seculis, ſeu αἰῶνος hic æternitatem ſignificat.
c 5. de ling. Latin.
d Feſt. lib. 17.
e ſecundum Galen. ex Euſtathio, & Seruio, 8. Æneid. & Polyb lib. 4.
f 2. de fide, c. 1.
g 16. de ciuit. Dei, c. 26 lib. contra Origeniſtas, & Priſcillianiſtas, c. 8.
h 20. Aduerſ. c. 22.
i de die Natali.

Verſus 19.] Propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum.

P*ropter quod ego iudico non inquietari.*] Valde authentice videtur loqui Iacobus, ac vt Iudex, cum Petrus dixiſſe ſimpliciter ſcribatur, & cum Petrus abſolutam, ac indefinitam impoſuiſſet libertatem ab onere legalium. Iacobus cenſet, non prorſus liberam immunitatem concedendam, ſed aſtringendos nonnullis Gentiles ad Eccleſiam accedendes. Dicit etiam poſterior ſententiam. Denique quod ille pronunciauit, à toto Concilio approbatum eſt.

Igitur, colligit Caluinus[k] aliique heretici, præfuit in Concilio Iacobus, & ſuperiorem, quam Petrus, auctoritatem, ac dignitatem habuit; quippe ſuo agens iure, tanquam Ieroſolymitanus Epiſcopus, in quam diœceſim nemo præter ipſum alius poteſtatem haberet.

k 4. Inſtit. c. 6. n. 7.
Contra Petri primatum quid hinc hæretici colligant.

Fateor propriam Iacobi diœceſim fuiſſe in cauſa, & eximiam celebritatem nominis ipſius, de qua egi capite primo[l], vt diœceſani ſuis conſulens genere Iudæis, ſibi loquendum iudicaret, atque adhibendam nonnullam moderationem, quo facilius coaleſceret Eccleſia ex illis, & ex Gentilibus, qui aggregabantur Euangelio. Id toti Concillio æquum viſum eſt: in quo tamen Petri habita in primis ratio, in cuius Iacobus ipſe ſententiam, quamuis propoſita moderatione, vt ait Hieronymus[m], & Apoſtoli alij, & omnes ſimul Presbyteri, ſiue Seniores tranſierunt.

Iacobus cur in Concilio ſic loquutus.
l verſ. 13.
m epiſt. 89.

Neque vero Iacobus vllo modo legem Moſis nominauit: ſolum reuocare viſus eſt in vſum longe pridem de abſtinentia ſanguinis, ac ſuffocati datum Noe præceptum[n], immo cęteris, qui ante legem vixerunt ſecundum naturam, vt ſcribit Clemens[o], De his, quæ ſunt idolis immolata, eodem pacto Paulus[p] loquutus eſt agens cum Gentilibus, nempe ad vitandum ſcandalum. Fornicatio autem ipſo naturæ lumine non obſcurato, quale erat in Gentilibus, cognoſcitur illicita eſſe, vt dicemus. Denique ſucceſſu temporis præualuit ſimplex illa ſententia Petri, vt poſtea etiam oſtendetur.

Iacobus præceptum Noe datum reuocauit.
n Gen. 9. 4.
o 6. Conſtit. c. 12.
p 1. Cor. 10. 20.

Nec moueat, quod Iacobus poſterior dixerit: fauet id enim potius primatui Petri, indicatque Iacobum aliquid in gratiam Iudæorum excipere, ac proponere voluiſſe. Non dubium, quin Iacobo Petrus plurimum detulerit in propria diœceſi; ſed eam ipſe illi, vt dudum docuimus, & alter Iacobus cum Ioanne fratre aſſignauit, ſalua ſemper Petri ſupremæ poteſtatis in omnes oues Chriſti prærogatiua. Concillio placuit, quod Iacobus propoſuit, ſine dubio, quia & Petro, quem conſtat propenſiorem fuiſſe ad Iudęos, & hoc poſtea nomine reprehenſum à Paulo[q].

Iacobi ſententia, quam Concilium ſequutum eſt, non præiudicat primatui Petri.
q Gal. 2. 11.

Ad extremum, in verbo *iudicare*, & *κρίνειν*, vis fieri non poteſt: verumque non raro vſurpatur non pro iudiciaria ſententia, ſed pro dogmatica, vt ita dicam, ſiue pro ea æſtimatione, atque opinatione, quam quis mẽte conceptam verbo profert; quod exemplis confirmare, cum adeo multa & obuia ſint in profanis, ſacriſque Auctoribus, iudico ipſe, non vt Iudex, ſed vt Doctor, ſuperuacaneum. Et hoc loco Syrus habet ſimplex verbum אמר אנא *amar ana*, id eſt, *dico*.

Cum autem Chryſoſtomus ait: *Quid eſt, Iudico ego? Id eſt, cum poteſtate dico eſſe ſcribendum illis:* dicere voluit, Iacobum ſententiam expoſuiſſe, non quaſi poteſtate præcellentem, ſed quod omninon ſentiret cum poteſtate, ac ſerio ſcribendum decretum. Caietanus monet, *Ego iudico*, idem eſſe, quod, Iudicium meum eſt. *Non enim*, inquit, *proferebat ſententiam in iudicio, quia nondum erat facta concluſio communis, quæ ſubiungitur poſt verba Iacobi.*

Nolo Abulenſem, neque vt Iudex, neque vt Doctor, tam graui, vt hæreticos illos, notare cenſura, qui cenſuerunt Petro in Eccleſia primatum denegandum. Certe Abulenſis[r] non conſulte docuit, *omnes Apoſtolos, dum in Iudæa habitarent, Iacobo Ieroſolymorum Epiſcopo quodammodo ſubditos fuiſſe, eumque illos, etiam Petro, maiorem extitiſſe: & in Concilio iſto id, quod fecerunt Apoſtoli, atque Eccleſia tota, non à Petro, ſed ab illo definitiue pronunciatum, velut totius Eccleſiæ organo, & quolibet ex aſſiſtentibus maiore.* Hoc ſane eſt hęreticis cõniuere, & fauere, Patribus contradicere, auctoritati Pontificiæ detrahere in his Conciliis, quæ extra Romanum Epiſcopatum, diœceſimque celebrantur: adimere nobis formam cæterorum Conciliorum, quæ quidem ab vniuerſali Eccleſia recipi debeant, & quæ conſtat fieri non poſſe, niſi à Pontifice Romano approbentur, &, ſi œcumenica fuerint, etiam indicantur.

Abulenſis parum caute loquutus arguitur.
r in c. 10. 17. Matth. q. 10. ad 4.

Rupertus[ſ] pie ſane, ac probabiliter opinatur huius decreti Mariam magiſtram magiſtrorum, magiſtram fuiſſe, quamuis præſens huius hiſtoriæ locus non meminerit, conſulentibus illam Apoſtolis, & conuentu toto; ipſa vero non palam, & publice reſpondente, nimirum cum non eſſet de Hierrachia, ſed priuatim tum ad iſtam tum ad cæteras quæſtiones de rebus agendis. Concilio aut non adfuit, aut non præfuit; ſed ſi adfuit, ſententiam rogata, vt reſpondens, non vt definiens, dixit. Abfuiſſe probabilius eſt, vel propter modeſtiam ipſius, vel vt Hierarchicus ordo melius ſeruaretur, vel ne deinceps mulieribus anſa daretur loquendi in Eccleſia, vbi ex Pauli præcepto *ipſis tacendum eſt, ſed ſubditas eſſe, & diſcere*[t].

ſ Lib. 1. in Cantica.
Maria Virgo priuatim cõſulta de hac quæſtione reſpondit.
t 1. Cor. 14. 34. 1. Tim. 2. 11. 12.

Non inquietari eos, qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum. Μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Syrus, דלא נהוון שחקין לאילין דמן עממא מתפנין לות אלהא *dela nehouun ſchachakin leilin demen hhamema methpenen lenath elaha*, id eſt, *Non eſſe contundendos, qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum.* Verbum Græcum ſignificat *moleſtiam exhibere, & obturbare.* Paſſiue expoſuit Interpres melius, quod iuxta phraſim Græcam actiue debuerat, *iudico non inquietare*, id eſt, ne inquietemus, aut ne quis inquietet. Quod autem dicit, *ad Deum*, profecto Chriſtum intelligit, qui potiſſimum prædicabatur: etſi quia religio Chriſtiana vnicum, ſicut Iudaica, Deum recipit, loquutus hoc modo videri poſſet propter conuerſos ex Gentibus, quæ plures Deos adorabant.

A

Verſus 20.] Sed ſcribentes ad eos, vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis & ſanguine.

B

SEd ſcribere ad eos.] Ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς. Syrus, אלא נשתלח לותהון *ela miſchthelach lehun*, id eſt, *Sed mittemus ad eos.* Debuerat conſequêter vertere, *Sed mittendum*: & potuerat addere, literas, ſeu epiſtolas. Aut ſimpliciter, vt fecit interpres Latinus, reddere, *ſcribere*; qui non tantum reſpexiſſe videtur ad ſcriptionem, quæ paulo poſt exprimitur *a*, ſed etiam quia ἐπιστέλλω, non ſolum ſignificat quomodocunque mando, & mitto, ſed præterea cum addito, literas, & epiſtolas, ipſumque nomen epiſtolarum τῶν ἐπιστολῶν, ab hoc verbo deriuatur, quamuis quoque, iuxta eiuſdem verbi aliam illam acceptionem, reperiatur pro mandatis, iuſſis, præceptis.

a verſ. 31.

C

Vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum.] Gaudentius Brixianus *b*, vbi docuit, *quoniam terrenorum Iudæorum mente perplexitate multiplicium mandatorum onerari potius, quam inſtrui videbantur, indeſeſſam, & in hac parte erga humanum genus diuinam prouidentiam promiſiſſe Verbum abbreuiatum* c, *ideoque Iacobum cum cæteris Apoſtolis decretum hoc conſtituiſſe; prætermiſiſſe autem homicidium, adulterium veneficium, quoniam nec nominari ea in Eccleſiis oporteret, quæ legibus etiam Gentilium punirentur: inſuper & illas omnes minutias obſeruationem legalium, cauſam primi mandati adfert, ne ſacrificatis diabolo cibis profanarentur immundis, hoc eſt, ne redire viderentur ad idola, &, vt Paulus loquitur* d, *ſocij eſſe dæmoniorum, calicem horum bibere cum calice Domini, participare menſam vtramque iuxta eorum conſcientiam, qui id videntes offendi poterant: cum alioqui libere ſumi poſſint huiuſmodi eſca cum gratiarum actione.*

b Tractat. de Machab. tom. 2. Bibliothec. Patrum.
Cur iſta in Concilio fuerint prohibita.
c Iſa. 10. 22. & Rom. 9. 28.
d 1 Corin. 10. 20. 21. 25. 27. 28. 29. 30.

D

Syrus interpres hoc loco intellexit per ἀλισγήματα τῶν εἰδώλων, pollutionem ſacrificij, perinde ac ſi ſolum ſacrificium prohibeatur, niſi velis dixiſſe ſacrificium pro victima ſacrificata. Gloſſa quoque interlinearis fauet, declarans per nomen *cultuum*: Hieronymus *e* per idololatriam, & quidam apud Auguſtinum *f*: Tertullianus *g* præterea, qui vtitur nomine ſacrificiorum, & Cyprianus *h*, & Pacianus *i*, qui hoc primum præceptum violantem vocat contemptorem, ac deſertorem Dei.

E

Puto cum communiore ſententia vtrumque prohiberi, ac magis quidē idolothyta, quia minus videri poterant illicita, quam ſacrificia, quæ abſque vlla dubitatione penitus abhorrebant à vera & Chriſtiana religione. Dictum nomen Græcum, ac verbum ἀλισγεῖν, frequentius ſignificant contaminationem, & contaminare ſe cibo vetito, ac, vt loquitur Heſychius, μιαραῖς θυσίαις, id eſt, *impuris victimis*, ſiue, vt Suidas, ἐκ μυσαρᾶς τῶν εἰδώλων θυσίας, *abominabili idolorum ſacrificio.* Vtuntur Interpretes LXX. his vocibus dicto modo *k*, & Eccleſiaſticus *l*. Sed citra periculum ſcandali, vt modo dicebam cum Paulo *m*, & nimirum quando non incidit legis eccleſiaſticæ ſuper ciborum delectu conſtitutio, guſtari poſſūt quilibet etiam idolis immolati cibi, quoniam *quod immolatum eſt idolis, ſicut & idola ipſa, nihil ſunt*, vt ait idem Apoſtolus, hoc eſt, nihili facienda.

e lib. 2. contra Iouin.
f in Speculo c. Act. 15.
g lib. de pudicitia c. 12.
h lib. 3 ad Quirin. c. 119.
i Tractat. de Pœnitentia.
Quid hoc loco ſint contaminationes idolorũ.

k Dan. 1. Machab. 1.
l c. 20.
m 1. Cor. 10. 20.

Iuuit porro huiuſmodi abſtinentia, vt conciliarentur animi vtriuſque populi, Iudæi ſcilicet, & Gentilis, ad Chriſti fidem: ſed *lapſu temporis ſi quis forte pauci*, ait Auguſtinus *n* de ſua ſcribens ætate, loquenſque de ſuffocato, *tangere iſta formidarent, irridebatur à cæteris.* Immo Rabbini ipſi *o* ſuum eo auidius Meſſiam expectant, quoniam cum venerit, cibis omnibus, nullo excepto, indulgere ſe poſſe arbitrantur. Sed *pro bono pacis, ac multo magis ſi ſubſit periculum ſcandali in cauſa religionis, aut ne quis ab illa deficiat, fame mori præſtat, quam idolis immolatos cibos manducare*, vt Auguſtinus idem docet *p*. Propoſuit Daniel *q* in corde ſuo, ne pollueretur de menſa Regis, neque de vino potus eius; vel quod communem cum Gentibus menſam Iudæis habere non liceret, vt innuit Paulus ad Galatas *r*: vel quod aliqui ſaltem ex cibis, qui ponebantur in Regia menſa, prohibiti lege erant *ſ*: vel quod in eandem ſæpe menſam idolis immolata inferebantur; ex quibus fortaſſis vinum, quod nec lex, nec traditio vetabat Iudæis.

Cur hoc de abſtinentia idolothytorum præceptum datum ſit.
n lib. 32. con. Fauſt. c. 13.
o in Midras Thehilim, in id Pſalmi 146. Dominus ſoluit compeditos.
p lib. 2. de bono coniug. c. 16.
q c. 1. 8.
r c. 2. 12.
ſ Leuit. 11. Deut. 14.

Probabile eſt, cum Corinthiis ſcribebat Paulus, nondum ad eos perueniſſe hoc decretum Apoſtolicum, quod ſcriptum duntaxat erat Eccleſiis Syriæ, & Ciliciæ, & alioqui ab eo non petiuiſſent, an malum eſſet veſci idolothytis: Paulum *t* vero, quia propenſiores videbat ad ſuperſtitionem, nondum iudicaſſe illud eis tradere. Vel ſi iam peruenerat ad Corinthios decretum, quidam confitentes in ſua ſcientia, quod ſcirent idolum nihil eſſe, nec poſſe inficere cibos illi immolatos, audacter eos guſtabant. Paulus autem reprehendit, docens rationem decreti eſſe tum ſcandalum infirmorum, tum periculum idololatriæ: quæ cauſæ quamuis in aliqua particulari perſona ceſſent, non idcirco libera eſt ab obligatione præcepti, quamdiu hoc præceptum viget.

Cur Paulus Corinthios de abſtinentia idolothytorum inſtruxerit.
t 1. Cor. 8. 1. & ſeq.

Iulianus Apoſtata, ſummus idolorum cultor, ac merito *Idolianus* u appellatus, cibos omnes in foro venales polluit ſacrificiis, quæ Diis immolata erant, vt prodidit Nectarius Conſtantinopolitanus *x*, Quadrageſimali ieiunio, vt ſic omnes Chriſtiani cogerentur veſci immolatitiis, niſi fame confici penitus vellent. Tunc Martyr Theodorus diuinitus admonuit, vt loco panis vterentur cocto frumento: quod cum per hebdomadā factum eſſet, deſtitit Tyrannus victus continentia, conſtantiaque fidelium: hi autem tam inſignis victoriæ monimentum extare voluerūt cocti frumenti erogationem annis ſingulis in pauperes.

Iulianus Apoſtata omnes cibos venales contaminauit.
u Nazianzen. orat. 1. in Iul.
x oratio. in princip. Quadrages. apud Lippom. to. 5. ex Metaphra. die 17. Februarii.

Idipſum redintegrata veſania multo etiam poſt idem Apoſtata fieri voluit, vt eſt apud Theodoretum *y*, Antiochiæ, & in Daphne, fontes victimis contaminando, & cibos in foro. Ibi præter milites duos, Iuuentium, & Maximinianum, quos Martyres Chryſoſtomus *z* laudatione proſecutus eſt, *Chriſtiani, etſi non poterant non gemere*, inquit Theodoretus, *lamentari, & ſcelera ſua impenſe deteſtari: tamen eiſdem cibis veſcebantur, legi Apoſtoli obſecuti ita iubenti* a, *Quicquid in macello venditur, comedite, nihil diiudicantes propter conſcientiam.* Addere potuit aliam eiuſdem ſententiam *b*: *Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia?*

y 3 Hiſt. c. 14.
z orat. de his Martyr.
a 1. Cor. 10. 25.
b ibid. 29. 30.

a Rom. 14. 3.
b ibid. 6.
c orat. cont. Gent.

Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo quod gratias ago? Item iſtam a: *Qui non manducat, manducantem non ſpernat*: & b, *Qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo.* Idem vero Chryſoſtomus c tradit, ſic infectos illos fontes, diuino miraculo poſtea ſiccatos, quod antea nunquam acciderat: & memoriæ produnt alij Hiſtorici hoc ipſum.

Idolothyta non manducanda qui ſenſerint.

d 3. c. 37. & 38.
e Serm. de lapſis.
f epiſt. 154.

Porro Martyrologium Romanum 2. Martij octoginta Martyres in Campania paſſos memorat, quod nollent carnes immolatitias comedere, nec caput capræ adorare: de quibus etiam S. Gregorius in Dialogis d. Inuehitur Cyprianus e in aliquos, qui guſtauerant ſimulacris immolata, proferτque diuinæ animaduerſionis exempla, etiam in paruulam nondum rationis vſu præditam.

g Niceph. 8. Hiſt. c. 42.
h epiſt. 79. c. 5.

Mirum videri poteſt, Auguſtinum f docere, *melius eſſe, vt viator famis neceſſitate victus, nihilque vſpiam inueniens, niſi cibum in idolio poſitum, vbi nullus ſit aliud hominum, Chriſtiana virtute id reſpuat*: ego enim contrarium ſentirem, abſente ſcandalo; vt cum Spiridion g carnes ieiunij tempore appoſuit hoſpiti, quia nihil ſuppedebat aliud, quod apponeret, & bene eſt, quod Auguſtinus abſolute non damnat. Grauior videtur Leonis Papæ Magni cenſura h: *Vt ſiue terror, ſiue fames ſuaſerit ad edenda immolatitia, pœnitentiæ ſatisfactione purgentur, qui id fecerint.* Sed profecto ſupponit, religionem ea in re aliquo pacto violatam, agitque de illis, qui captiui inter Paganos tenebantur.

i cap. 2.

Nec aliter intelligo Concilium Gangrenſe i, cum negat, *ſpem habere ſalutis, qui veſcitur immolatis, ſanguine, & ſuffocato.*

k apud Theod. Balſa. & Tom. 2. Bib. Patr.
Quando liceat idolothyta comedere.
l 1. Cor. 6. 13.
m Matt. 15. 17. & ſeq.

Sane quidem Gregorius Thaumaturgus quadam epiſtola ſcribit k: *Non cibi nos grauant, ſi captiui ea comederint, quæ qui in eos dominium obtinent, eis appoſuerint, maxime quando vna de omnibus fama eſt Barbaros* (Gothos) *qui in noſtras regiones incurſiones fecerunt, idolis non ſacrificaſſe. Dicit autem Apoſtolus* l: *Eſca ventri, & venter eſcis, Deus autem & hunc, & has deſtruet; ſed Saluator quoque omnes cibos mundans: Non quod intrat*, inquit, *in os, coinquinat hominem, ſed quod egreditur* m. Poſtremo lex mere poſitiua, remoto contemptu, ſcandalo, & periculo alio, non videtur adeo arcte obligare, nempe etiam cum morte vel pœna grauiore.

n apud Euſeb. 5. Hiſt. c. 3.
o can. 40.
p li. 3. pro iſto Conc.
q 1. Reg. 9. 13. c. 16. 2. 3. 5. 11. 1. Pa. 1. 62. 63. Ioſ. 8. Ant. c. 2.
r Homer. Od. 3. Virg. 8. Æn. Deuter. 32. 38. Num. 25. 1. 2. Ezech. 46. 20.
ſ Ariſtopha.
t li. 10. ep. ad Traia. de Chriſtianis.
u lib. 4. c. 17.
x c. 2. 13. 14.

Immo quandoque continget, vt abſtinentia nimia ſcādalum pariat, vt docet Alcibiadis exemplum in epiſtola Lugdunenſis ac Viennenſis Eccleſiæ n. Ad eandem contrarij ſcandali vitandi cauſam pertinere iudico Canonem concilij Illiberitani o, *ne id quod idolothytum eſt, fideles acciperent, nec domini ſuis acceptum ferrent œconomis, ſi quid eorum pro familia commiſſent, vel idolis obtuliſſent*, vt exponit Ferdinandus Mandoza p. Solebant Hebræi q, & Ethnici r, ſacrificatis veſci vel religionis cauſa, vel lætitiæ, & homicidas Ethnici prohibebant extorum eſu ſ, ὡς ἐςὶν ὅπως ὐχὶ τεθνήκει κἂν χρὴ σπλάγχνων μὴ ἀπέχεσθαι. Videlicet quia aliena fundebant hominis viſcera, viſceribus ſacris erāt indigni. Videtur ex Plinio ſecundo t colligi, apud Gentiles victimas veniiſſe, & comeſtas à populo fuiſſe: quamuis eum Scholiaſtes interpretetur de paſtu victimarum, ſiue de agro ad paſtum earum. Legendus in Alexandrum Neapolitanum Tiraquellus u, & Auctor antiquitatum conuiualium. In Apocalypſi x expoſtulat cum Angelo, ſeu Epiſcopo Pergami Chriſtus, quia haberet illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalū coram filiis Iſrael, edere, & fornicari.

Fornicatio cur in hoc Cōcilio prohibita.

y lib. de temp. qu. 2. de luxu.

Et fornicatione.] Καὶ τῆς πορνείας. Iam dixi, cur fornicatio prohibita ſit, quia nimirum Gentilibus ea, quæ ſimplex dicitur, citra iniuriam alterius videbatur licita. Hoc autem ſenſerunt quoque quidam Hæretici, ac de Græcis Guido Carmelita refert, Prateolus, Caſtro, & alij hæreſeologi, Guidone auctore: id enim ego de illis non credo. Martinus de Magiſtris y putat, non eſſe hæreticum, qui ita ſentiat, quoniam Scripturæ, in quibus eſt prohibitio fornicationis, exponi poſſunt pro luxuria in genere, cuius multæ ſpecies ſunt malæ: & videtur velle ſecundum principia luminis naturalis, ac per ſe, & intrinſecè non eſſe peccatum. Durandus z concedit ſecundum ius diuinum poſitiuum, necnon humanum, eſſe peccatum graue, ſeu mortale: ſecundum autem naturale, cum debito fine careat, ſi ſit ob delectationē ſolam, aut ſi repugnet bono prolis, ſi ea intendatur, eſſe item malam, non adeo tamen, vt mereatur nomen mortalis peccati: quia lex naturalis nihil dicit, nec nominat mortem æternam, & temporalem propter fornicationem non infligit.

z 4. diſt. 33. q. 2.
Fornicationē qui peccatum mortale non eſſe putent.

Fornicationem ſimplicem mortale eſſe peccatū, eſt de fide.

a Matt. 15. 19. 1. Cor. 6. 9. Hebr. 13. 4. Gal. 5. 19. vt quidem hic diſtinguit Ambroſius.
b ſupra ad alternum.
c 2. 2. q. 154. a. 2.
Fornicatio oſtenditur eſſe peccatū mortale.

Hi omnes dicendi modi ſunt erronei, & hæretici. Nam Scripturas Patres, & Eccleſia intelligunt de diſtincta ſpecie luxuriæ, quam vocamus *fornicationem ſimplicem*: ſed & in Scripturis ponitur hæc vt ſpecies diſtincta ab adulterio, ſiue mœchia a. Ratio autem illa Durandi conuincit contra ipſum, ſibique ipſe contradicit b, dum ait *non minus eſſe peccatum mortale fornicando agere contra bonum prolis, quam excedendo circa cibum, lædere ſanitatem.* Accedit, quod, vt recte argumentatur Caietanus c, in lege Chriſtiana nullum aſſignabitur præceptum negatiuum pure morale, quale profecto eſt hoc de non fornicando, quod non ſit de actibus per ſe, ac ex ſuo genere malis: neq; Deus, qui non inuidet nobis alias omnes honeſtas delectationes, hanc, ſi huiuſmodi eſſet, vetuiſſet. Denique vix eſt, qui ſi rationem audiat, non iudicet turpem rem eſſe, nec leuiter quidem ſolum. Nam ſi quia lex naturalis pœnam non dictat æternam, quod falſum reor, non eſt fornicatio peccatum mortale, nec aliud erit vllum in eadē lege.

Iuriſconſulti qui nō punibilem eam dicunt, redarguuntur.

Iuriſconſulti cum docent impunibilem eſſe iure naturali, Gentiumque ſimplicem ac liberum coitum, niſi id velint habito reſpectu ad pœnam vindicantem alienas iniurias, inepte, falſoq; loquuntur; & dum nimis ciuiliter, parum Eccleſiaſtice, & Chriſtiane, adde Philoſophice agunt, attenduntque duntaxat legibus Romanis fornicationem ignoratam, immo excuſatam, vt in Commentario epiſtolæ ad Romanos tradunt Origenes, & Ambroſius d, qui etiam teſtis eſt e, putaſſe Gentiles, quod meretricij vſus tanquam legi naturæ ſuppetant, ſatiſque ſit ſi viri abſtineant ab adulterio. Eadem fere ſunt apud Hieronymum f.

d in c. 1.
e 1. de Abraham, c. 11.
f in epitaph. Fabiol.
g 1. Pet. 4. 3. 4.
h 4. Tuſcul.
i 5. de Legib.
k c. 40.

Mirabantur Gentiles Chriſtianam caſtitatem, vt indicat Petrus his verbis g: *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium conſummandam his, qui ambulauerunt in luxuriis*, &c. *In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem, blaſphemantes.* Attamen inuenti ſunt, Cicerone teſte h, qui coniugalem tantum ſocietatem probarent: qua de re etiam præcepit Plato i, & Epictetus k. Sed hic quam alij, qui de iam maritatis videntur loqui, multo apertius, περὶ ἀφροδίσια εἰς δύναμιν πρὸ γάμου καθαρευτέον, *Circa venerea, pro virili, ante coniugium caſtum, purumque eſſe oportet.* Nihilominus ſubdit conditionem, quæ obſcurat, & peruertit priorem ſententiam: *Quod ſi coguntur, qua* *tamen ſunt legitima aſſumenda: ne ſis tamen moleſtus vtentibus, neque redarguto, neve ſæpius obiice te non vti.*

Sed exactius diſcutiunt hæc Scholaſtici, aliique Auctores, quos citat Enriquez [a] noſter, & Valẽtia, [b] ac præter illos diſerte id præſtat Eſpenſæus [c], & Michael Medina [d], & Marquardus [e]. Itaque merito Apoſtoli adeo craſſam Gentiles ignorantiam dedocere decreuerunt, nec ſocietatem confœderari in eadem Eccleſia illorum cum Gentilibus poſſe ſunt arbitrati, ſi vagus concubitus tam à ratione alienus, & adeo Iudæis inhibitus, æque vt prius, intolerando abuſu permitteretur; præterquam quod nec tali fœdatis crimine gratiæ ſanctitas poterat communicari; & hinc ad infidelitatem procliuis ſiue abitus, ſiue reditus patet, vt monet Ambroſius [f]. Qui etiam tradit [g], Montaniſtas atque Nouatianos ab eccleſiaſtica vnitate tales in perpetuum arcuiſſe: quod priores ſectatus infœlix Tertullianus [h] conſenſit, perperam quoque volens Apoſtolorum decreto iſto factam irremiſſibilem fornicationem cum homicidio, & idololatria [i], & Petrum tunc exercuiſſe poteſtatem ſoluendi cętera, quę omiſſa ſunt legis, & alligandi, quæ reſeruata ſunt.

Profecto Salomon [k] de ſublimi ſapientia in fatuam lapſus idololatriam eſt per fornicationem, quo nomine etiam paſſim à Prophetis ipſa vocatur idololatria: nec fere fuit ex Hæreſiarchis, quem non in errorem luxuria pręcipitauerit. Refert Climacus [l] quæſiſſe ex ſe ſcientiſſimũ quempiam, quod peccatum omnibus grauius eſſet, homicidio, Chriſtique abnegatione exceptis: cumque ille reſpondiſſet, *In hæreſim labi*, excepiſſe: *Et quonam modo Catholica Eccleſia Hæreticos quidem, cum hæreſim priorem toto animo repudiauerint, ſuſcipit ad ſanctorum myſteriorum communionem, vt idoneos, & admittit eum vero, qui in fornicationem lapſus fuerit confitentem, atque peccatum ipſum omnino deſerentem introrſus, ſuſcipiens, per annos aliquot* (hi ſunt ſeptem [m]) *à venerandis, immaculatiſque myſteriis ex traditione Apoſtolica ſeparare permittit? Hæc ego*, inquit, *ambiguitate percuſſus ſtupui, ambiguumque illud permanſit ambiguum.*

Scripturarum præſertim nouarum contra ſimplicem fornicationem teſtimonia, maxime Pauli [n] multa ſunt: quem Paulum toties eam reprehendiſſe teſtis eſt Hieronymus [o] propter errorem Philoſophorum Gentilium, nempe Cynicorum, qui putabãt licitam eſſe cum ſimilibus aliis immunditiis. Quapropter adeo ſerio id inculcat, monetque [p], *Nemo vos ſeducat inanibus verbis.* Auguſtinus [q] omnem concubitum non licitum vetari dicit eo Decalogi præcepto, *Non mœchaberis, ſicut & rapinam, non ſolum furtum, illo alio, Non furtum facies.* Conſtat autem omnium approbatione Decalogum eſſe de iis quæ ſunt ſecundum ius naturæ. Accedat ſenior Tobias [r], qui puero adhuc filio iniungit *attendere ab omni fornicatione, & præter vxorem nunquam pati crimen ſcire*, id eſt, non tantum poſtquam vxorem habuerit, ſed & antequam habeat. Tandem ſi deſit arctum vinculum coniugij, non poteſt recte conſuli ſuſceptæ proli per ſe loquendo: quod recta ratio perſuadet graue incommodum, & moraliter mortale malum.

Et ſuffocato.] Putant nonnulli, non Apoſtolicum de his, ſiue de ſtrangulatis, quorum non ante fuſus ſit ſanguis, non edendis præceptum, ſed aſcititium, ac ab aliis adiectum eſſe: quoniam qui recitant Apoſtolorum hic ſancitas leges, de iſtis tacent; Irenæus [ſ], Tertullianus [t], Cyprianus [u], Pacianus [x]. Ambroſius [y] etiam docet, Sophiſtas Græcorum id addidiſſe. Videtur autem cauſa additionis fuiſſe, vt indicat quoque Auguſtinus [z], & Gaudentius Brixienſis [a], vt per ſuffocata magis declararetur præceptum de immolatis & ſanguine.

Nihilominus paſſim hæc diſtingui ſolent, vt videre eſt apud eundem Tertullianum [b], necnon apud Iuſtinum [c], Origenem [d], Nazianzenum [e], Cyrillum Ieroſolymitanum [f], & in Canonibus Apoſtolorum [g], (ſi tamen omnes genuini ſunt) & in Concilio Gangrenſi [h], & Aurelianenſi II. [i] & Vormatienſi [k], quo citatur Carthaginenſe. Origenes [l], *Suffocata*, inquit, *fuerunt ſanguine non expreſſo de mortuo: quem quia Dæmonum eſſe cibum, vigebat opinio inter Gentiles, ideo vt ex eius nidore illi paſcantur, propterea inhibita ſunt, ne illorum nutrirentur cibo, neu nobiſcum iſtiuſmodi ſpiritus coalerentur ſi ſuffocatis veſceremur.*

Immo *magna pars victus humani*, vt ait Magnetes [m], *Dæmonibus erat dicata.* Et indicat Paulus [n] eandem cauſam. Et priores illæ hoc loco voces: *Contaminationes idolorum.* Auguſtinus [o] reſpectum habitum in ea prohibitione vult ad Iudæos, qui abhorrerent ab his eſcis: ſimul ad antiquius illud tempus, quo tempore, poſtquam egreſſus eſſet ex arca diluuij Noe [p], in qua omnium Gentium Eccleſia præfigurata eſt, hoc ipſum vetuit Deus, videlicet *ne carnem cum ſanguine comederent.*

Eccleſia Latina, vt nuper etiam notaui, hanc [illegible]ſtinentiam negligit, & à ſuffocatis, & à ſanguine. Quo nomine Græci nos inſectantur, prolato canone Apoſtolico iam citato, pręter alios variarum Synodorum ſuarum, & ſanctionem Leonis Imperatoris [q]. Hoc potiſſimum facit Theodorus Balſamon [r]. Turrianus [ſ] arbitratur, *ſuffocatum id duntaxat prohibitum fuiſſe, quod erat immolatitium. Hac vero ratione idololatriæ excepta, veſci licuiſſe iſto, & ſanguine, & idolothyto, ſeu ſi ſcandalum deforet, aut conſuetudo in naturam tam conuerſa non abhorreret: idemque iudicium eſſe de capto animali à beſtiis, & de morticino: quæ nimirum quoque ad idolorum cultum pertinebant: hoc propter ſanguinem retentum; illud propter beſtias, quas Gentes pro Diis colebant*, vt liquet auctoritate Hychij [t]. Clemens item videtur conſentire, affirmans, in lege naturæ, etiam ante diluuium, hæc eadem ſeruata eſſe. Legantur Cyprianus [u], Minutius [x], Clemens Alexandrinus [y].

Vtraque ratio impuliſſe potuit Apoſtolos ad eam ſcribendam legem, tum ſuperſtitioſa in Gentilibus talium eſcarum vſurpatio, tum religioſa Iudæorum ab iiſdem propter diuinum præceptũ abſtinentia. Quandiu autem Chriſtiani in eadem abſtinentia *ob legem Apoſtolicam perdurabãt, inter tentamenta*, vt ait Tertullianus [z], *botulos illis cruore diſtentos admouebant Gentiles, certiſſimi ſcilicet illicitum eſſe penes illos, per quod exorbitare eos volebant.* Conſtat hoc idem teſtimonio Minutij [a], & Blandinæ [b] Martyris Lugdunenſis; quamuis hi omnes de ſanguine loquantur.

Ergo ſuffocata prohibenda duxerunt Apoſtoli, quæ ſi quando quis in recitatione decreti eorum præterijt, id fecit, quia non faciebat ad rem, quam tractabat: vel quoniam nomine ſanguinis tam eum intelligi putabant, qui intra ipſa animalia, quam qui extra, & ſeparatim eſſet.

Et ſanguine.] Qui homicidium caueri docent vel tropologice, vel argumento à minori, vt plerique faciunt ex citatis Auctoribus, ſicut per

ſuffoca-

---

[a] li. 2. de Matrimo. c. 6. nu. 2.
[b] 2. 2. diſp. 9. q. 3. puncto 3.
[c] in 1. ad Tim. c. 1. & 2. de continentia, c. 20.
[d] de continen.
[e] de cœlibatu.

Vagus concubitus à ratione alienus.

[f] epiſt. 30.
[g] in 1. Cor. c. 6. & 2. ep. c. 12.
[h] lib. de pudicit. c. 12.
[i] cap. 21.
[k] 3. Reg. 11. 1.

Fornicationis deteſtatio.

[l] gradu 25.
[m] c. Hæc ipſa 33. q. 2.

Scripturarum contra fornicationem teſtimonia.

[n] 1. Cor. 6. 18. Eph. 5. 3. Gal. 5. 19. Hebr. 13. 4. 1. Tim. 1. 10.
[o] in c. 5. ep. ad Epheſ.
[p] Eph. 5. 6.
[q] q. 71. in Exo. & Serm. 16. de verb. Dom. & lib. de 10. chordis c. 10.
[r] Tob. 4. 13.

Præceptum de non edendis ſuffocatis quale ſit.

[ſ] lib. 3. c. 12.
[t] lib. de Pudicit. c. 12.
[u] 3. ad Quirin. in fin.
[x] Tract. de Pœnit.
[y] in cap. 2. ad Galat.
[z] lib. 32. cont. Fauſt. c. 13.
[a] Tract. de Machab.
[b] in Apol. c. 9.
[c] q. 4. ad Orthodox.
[d] lib. 8. cont. Celſum.
[e] orat. de [illegible]
[f] Catech. 4.
[g] can. 62.
[h] can. 2.
[i] can. 20.
[k] can. 65.
[l] hom. [illegible]
[m] apud Turrianum 1. contra Magdeburg. cap. 1.
[n] 1. Cor. 10. 20. 21.
[o] lib. 32. cont. Fauſt. c. 13.
[p] Gen. 9. 4.

Græci nos, eo quod ſanguinem, & ſuffocatum comedamus, damnant.

[q] Nouel. Conſt. 58.
[r] Tom. 1. Bibliot. Patr.
[ſ] 1. contra Magdeburg. ca. 5. & in 6. Conſtit. Clem. c. 10.
[t] in c. 22. Leuitici.
[u] Ser. de Cœna Domini.

Cui hoc [illegible] ſit.

[x] in Octauio.
[y] 1. Pædagog. cap. 1.
[z] Apologet. cap. 9.
[a] in Octauio.
[b] apud Euſebium li. 5. Hiſt. c. 1.

A ſuffocatum, violentiam, & rapinam, & per immolata, idololatriam, ferendi, & laudandi ſunt: ita vt hæc tria tribus illis videantur ſimilia, quæ Paulus hortando proponit *a*, *vt ſobrie, iuſte, pie viuamus*: id eſt, abſque fornicatione, ſuffocatione, vel effuſione ſanguinis, quæ eſt iniuſtitia, & idolothytis, ſiue idololatria, atque impietate.

a Tit. 2. 12.

Arguuntur qui homicidium hic ſolum prohibitum aſſerūt.

Illi graui reprehenſione digni, qui nihil aliud niſi homicidium intelligi contendunt, quos iidem merito refutant, maxime autem Ambroſius, Auguſtinus, & Gaudentius, omneſque propterea quod tantum ſcelus natura ipſa horret, & vehementer prohibet. Apoſtoli de iis præcipiunt, quæ apud Gentiles nefaria non habebantur, neque cenſendum eſt loqui voluiſſe figurate ſolum, B ac myſtice, non ſecundum propriam, vſitatamque verborum ſignificationem.

Non etiam vitium per ſe gulæ cõmprimere, vt & voluptatem prohibenda fornicatione coercere intenderunt: ſunt namque multo delicata magis alia ciborum genera, & guſtatui iucundiora, quæ vetanda potius fuiſſent. Poſtremo non reſpexit in primis Deus ad ſalutem corporis, vt voluit Eucherius *b*, cuius ſaluti officiat morticina caro: eius autem cauſa ſumimus alimentum.

b in Gen. 9.

c ibidem.

d cap. 9. 4.

Eugubinus Geneſis præceptum male explicans arguitur.

Quid ſit carnem cum ſanguine comedere.

Mirum eſt, potuiſſe ſibi Eugubinum *c* perſuadere, illis verbis Geneſis *d*: *Carnem cum ſanguine non comedetis*, C homicidium duntaxat inhiberi: ibi enim poſt permiſſum eſum quorumlibet animalium, mox ſubiungit Deus: *Excepto, quod carnem cum ſanguine non comedetis*. Nec docebit Eugubinus, *comedere carnem cum ſanguine*, phraſi Scripturæ eſſe, occidere hominem, ſed ſolum intenſo aduerſus aliquem odio expetere mortem ei, perinde ac luberet vorare carnes eius, & ſanguinem ſorbere *e*. Chryſoſtomus *f* eum locum interpretatus eſt *de ſuffocato*, quod lex *g* quoque vetat. Caietanus *de carne*, ſeu *animali viuo*. Lyranus, Abulenſis, & Carthuſianus, *ne viuum ex animali membrum abſcindatur ad eſum, ne comedatur ſuffocatum, ne captum venatu, vel aucupio, ne ſeparatus ab animali ſanguis*.

e Pſ. 26. 2. Iob 31. 31.
f Hom. 27. in Gen.
g Leu. 17. 10. & ſeq.

Auctoris ſententia de ſanguine prohibito.

Breuius, & melius dicunt, qui, quod paulo ante, D cum agerem de ſuffocatis, dicebam, tradunt, nefas fieri præcepto illo ſanguinem comedere, tum contentum adhuc in animali, ſiue id ſit viuum, ſiue quomodolibet mortuum, tum extractum, ſeparatumque, ſiue liquidum, ſiue concretum, mixtumque, cum aliis rebus. Quocirca cum Cyprianus *h* legit, *In ſanguinis effuſione*, citans præſentem actuum locum, puto intellexiſſe de ſanguine fuſo: aut quia ibi ſimiliter legit, *idololatrias*, niſi etiam exponas pro immolatitiis, fuit in illa ſententia: nec enim agens contra Iudæos tropologice loquitur.

h li. 3. ad Quirinum, n. 119.

i Leu. 17. 10. & ſeq.

Cur in lege veteri ſanguis prohibitus.

In lege vetere *i* duplex cauſa, cur non ſit ſumendus ſanguis, datur, *quia animalis anima in ſanguine eſt*: E viuit enim calido & humido, & eſt ipſi animali hoc vltimum alimentum, & qui dicitur ſpiritus vitalis, quod vitam maxime contineat, eſt purior ſanguis; quaſi qui ſumat vitam ipſam, & animal viuum comedat: & *quoniam dedit Deus illum nobis, vt ſuper altare expiemus pro animabus noſtris*: quaſi animas reddendo pro animabus, vitam pro vita. Accedit duplex alia, quæ prius indicata eſt, homicidij abominatio, & idololatriæ execratio. Lege S. Thomam *k*, & Interpretes, & Pererium in Geneſim. Auguſtinus *l* quæſtioni, Cur ſit prohibitus eſus ſanguinis in lege, cum Chriſtus neget *m* qui ſanguinem ipſius non bibat, habiturum vitam, non reſpondet quidem directe: tamen A indicat, quoniam præſignificabatur omne pretium noſtrum eſſe in iſto Chriſti ſanguine.

k 1. 2. q. 102. a. 3. & 4.
l q. 57. in Leu.
m Ioan. 6. 54.

Græci à ſanguine abſtinentes quomodo errēt, vel non.

Si abſtinent hodie Græci à ſanguine, putantes hac ſe adhuc lege teneri, ſuperſtitioſi ſunt: quia neminem nunc ligat, & eius obſeruatio ſapit cæremonias veteris legis: ſi, vel quod naturaliter ab eiuſmodi cibo abhorreant, vel honeſta alia de cauſa, reprehendi non debent.

Sed quis ferat Lutherum, qui quadam concione non dubitauit errorem iſti Concilio appingere, quoniam decreuerit neceſſaria eſſe opera, & legis obedientiam? Paulo poſt audietur Concilium dicere viſum id ſibi eſſe, & Spiritui ſancto.

Sanguis pro grauiſſimis peccatis vſurpatur.

B Notatu dignum, quod quia ſanguinis apud Hebræos eſus erat deteſtabilis, crebro in Scriptura *n*, ſeu in ſingulari, ſeu in numero plurali, *ſanguis*, ac *ſanguines*, pro ſignificandis grauioribus peccatis ponuntur, vt Gregorius *o* obſeruauit, & Chaldæus etiam interpres expreſſit. Verbi gratia, dum loco eorum verborum Oſeæ, *Sanguis ſanguinem tetigit*, Hebraice eſt pluralis numerus: dixit, *Aggregant peccata peccatis*. Eiuſdem loquendi formulæ præterea cauſa eſt *ſanguis menſtruatus*, qui immundiſſimus cenſebatur; eaque comparatione vtitur eadem Scriptura *p* ad idem propoſitum. Hinc etiam eſt, quod facinoroſi quique dicuntur C *viri ſanguinum* q. Tum vero etiam, quia quod appellamus mortale peccatum, vitam eripit Deo ipſi, ſi fieri poſſit, peccantis animæ illius, qui labi peccantis exemplo poteſt: vitam autem habere animal, animamque dicitur in ſanguine.

n Pſal. 50. 16. Eſa. 1. 15. Oſ. 4. 2. Ezec. 9. 9. & 7. 24.
o 21. Mor. c. 10. Hom. 11. in Ezec. li. 9. Regiſ. c. 123.
p Eſai. 64. 6. Zach. 13. 1.
q Pſal. 54. 24.

Quid codices Græci hic addant.

In quibuſdam Gręcis codicibus hæc addita reperiuntur, καὶ ὅσα ἂν μὴ θέλωσιν ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν, necnon inferius in epiſtola Apoſtolorum *r*, quam recitantes etiam Cyprianus *ſ*, atque Irenæus *t*, idem expreſſerunt: *Et quæcunque vobis fieri non vultis, aliis ne feceritis*. Gloſſa item ordinaria indicat, vocans hoc præceptum inferius, & per quod malitia compeſcitur, proptereaque rudibus impoſitum; non autem adhuc illud ſuperius, & per quod benignitas propagatur, D *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos illis facite*. Non cenſeo pertinere hæc ad Apoſtolicum decretum, in quo, vt ſuperius dictum eſt, rerum particularium abſtinentia præſcribitur. Et per ſanguinem literali ſenſu homicidium non intelligi, paulo ante docuimus; quod tamen Gloſſa ſupponere videtur, dum de iſtis verbis meminit.

r verſu 28.
ſ lib. 3. ad Quirinum n. 119.
t lib. 3. c. 12.

Sententia vero illa, quod attinet ad membrum ſecundum, eſt Chriſti *u*; quod ad primum vero, eſt Tobiæ *x*, hoc modo: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri facias*. Ita vt Gloſſa fortaſſe illud ſuperius, ac perfectius, hoc inferius, & imperfectius nominauerit; quippe cum prius ab Auctore noui Teſtamenti pronunciatum ſit, E poſterius in vetere Teſtamento prolatum. Et, vt Tertullianus *y* obſeruauit, *ſub parte affirmatiua continetur virtute negatiua, ſed non vice verſa*.

u Mat. 7. 12. Luc. 6. 31.
x Tob. 4. 16.
y lib. 4. cont. Marc. c. 16.

Alexandri Seueri laudabile factum, & dictum.

Non prætermittam hic referre, quod Ælius Lampridius prodit de Alexandro Seuero: *Si quis (militum) inquit, de via in alicuius poſſeſſionem deflexiſſet, pro qualitate loci, aut fuſtibus ſubiiciebatur in conſpectu eius, aut virgis, aut condemnationi, aut ſi hæc omnia tranſiret dignitas hominis, grauiſſimis contumeliis, cum diceret: Viſne hoc in agro tuo fieri, quod alteri facis? Clamabatque ſæpius, quod à quibuſdam ſiue Iudæis ſiue Chriſtianis audierat, & tenebat, idque per præconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat:* QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS.

Quam ſententiam vſque adeo dilexit, vt & in Palatio, & in publicis operibus perſcribi iuberet. Hactenus ex Hiſtorico.

a Matt. 7.12.

Atque hoc Philoſophi primum Naturæ principium, & Philoſophiæ moralis eſſe crediderunt. Immo Chriſtus *a* affirmauit, quod *hac eſt lex, & Propheta*, videlicet ſumma præceptorum moralium, quæ traduntur à lege, & ad quæ Prophetæ cohortantur. Si, inquam, pars affirmatiua ſumatur, non illa tantum negatiua, qua Seuerus adeo delectabatur, & quam Chriſtus non expreſſit, & in alia inuoluit, quam Gentiles vix animo poſſunt apprehendere, niſi forſan inter arctiſſime amicitia deuinctos: nullo modo vniuerſe, ac generaliter. Lege Auguſtinum *b*, Hieronymum *c*, Chryſoſtomum *d*, eleganter diſſerentes de omni hac ſententia: *Cum hac ſententia*, inquiunt primi duo *e*, *refertur ad dilectionem, omnia flagitia moriuntur; cum ad proximi, omnia facinora. Et in omni*, ait primus *f*, *contractu, atque conuerſatione cum hominibus ſatis eſt ſeruare vnum hoc vulgare prouerbium: Nemini faciant, quod pati nolunt*: vltimus vero, *In omnibus*, inquit, *generaliter ſi duo hac verba retineantur; alterius diſciplina non indigebimus.* Clemens Romanus *g* ſcribit: *Per alteram ſententia huius partem compeſci malitiam, per alteram propagari benignitatem: per primam cauere nos, ne ladamus; per ſecundam doceri, vt bonum praſtemus.* Hieronymus *h*, vel Paulinus, appellat ſententiam illã *compendioſum commonitorium, ſuperſcribendum cordi, totius iuſtitia breuiarium, latentem hominum conſcientiam ſecreto animi iudicio aut abſoluens, & damnans: ad omnem actum, ad omne verbum, ad omnem etiam cogitatum retractandum, quaſi ſpeculum quoddam paratum, & ad manum ſemper poſitum, vt qualitatem noſtra voluntatis oſtendat, vel de iniuſto opere redarguat, vel de iuſto latificet: nihil in eo arduum, difficile, impoſſibile, ita vt nonniſi iniuſte pronunciari poſſit, Deum hoc iubentem, cateraque, qua ad id omnia reuocantur, iniuſtum eſſe.*

b 15. cõ. Fauſt. ca 7. 3. de doctri. Chriſt. ca. 14. 2. de Ordine, c. 8.
c in cap. 5. ad populum Antiochen.
Explicatio huius ſententiæ ex Doctoribus.
e 3. de doct. c. 14.
f 2. de Ord. c. 8
g epiſt. 1.
h ep 14. ad Celantiam.

Verſus 21.] Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus, qui eum prædicarẽt in Synagogis, vbi per omne Sabbatum legitur.

Cur velit Apoſtolus de his decretũ ſcribi.

M*Oyſes enim à temporibus antiquis.*] Redditur cauſa, vt placet interlineari Gloſſæ, cur Iacobus iudicet ſcribi oportere, vt extet decretum, ſitque magis certum, & ſubinde recitari queat; ſicut legitur Moyſes, qui Circumciſionem literis mandauit. Beda contrarium ſenſum exponit, etſi præceptorum acerbitate non grauentur in præſentia ex Gentilibus Chriſtiani; procedente tamen tempore, dum frequentius ad lectionem legis, & Prophetarum conuenerint in Synagogam, paulatim vitæ inſtituta, & ſeruandæ inuicem dilectionis iura ſuſcepturos: primitiuam enim Eccleſiam adhuc Iudaizantem Sabbata celebraſſe.

Chryſoſtomus docet, rationem aſſignari, quare nulla ad eos, qui ex Iudaiſmo euaſerant Chriſtiani, propriæ literæ mittendæ viderentur his eiſdem de rebus, ſed ſolum ad illos, qui ex Gentibus. *Quoniam Moyſes continuo prioribus loquitur in Synagogis, quas vel adhuc, dum Iudai eſſent, frequentauerant, vel etiam poſtea; ita vt dictarum rerum abſtinentia illis nec noua, nec inculcanda ſit: & Circumciſio ipſis adhuc cum aliis legalibus permitteretur, hac lege tamẽ, ne alios inquietarent: aut magiſtro [illegible] egerent, cum ex Moyſe, & vniuerſa Scriptura* (cuius Iacobus teſtimonio ſententiam pro Gentilibus, immo & communiter pro omnibus, qui legem gratiæ complecterentur, firmauerat) *diſcere poſſent libertatem, atque immunitatem ab oneribus legis antiqua. Hoc autem pacto ſimul conciliauit Iacobus ſibi Iudaos, laudans Moyſem, & ad eum illos remittens.*

Commodiſſima mihi viſa eſt hæc explicatio, quam innuit etiam Vatablus, & Gagneius. Nec probo eam, quæ ab Aria traditur, *dicere Iacobum ſibi, & condiſcipulis eſſe munus iniunctum, idque curare vnum debere, vt modo enuncient Ieſum, vocentque populos omnes ad cognitionem ipſius, ſiue Dei, ſub Ieſu Chriſti doctrina, & Euangelio: vocare enim ad cognitionem ſub doctrina Moſis, nec nouum eſſe, nec ipſorum: illam iam ſcholam antiquam eſſe, qua ſuos habeat miniſtros atque profeſſores, illis relinquendum ſuum munus, non miſcendam veterem rem cum noua adeo diſtincta: ſatis multos alios de obſeruatione figura agere, atque de vmbra: agendum nunc de figurato ac luce ipſa: ſi vtrumque permiſceatur tanquam neceſſarium, turbas ſine dubio, ſeditionemque futuram.*

Ariæ in hũc locum expoſitio,

Non placet hæc mihi, inquam, expoſitio, quoniam nimis ſeuera & rigida, aptaque non ad ſedandam, ſed ad augendam potius in Iudaizantibus perturbationem ac indignationem. Primæ vero duæ nec ſatis plenæ, nec omnino videntur idoneæ: ſiquidem non ſcriptionis rationem per ſe reddere Iacobus intendit, ſed ſcripturam rerum: alia etiam illa perfectiora, præſertim dilectionis præcepta, non tam ex legis, Prophetarumque lectione promenda erant, quam ex Euangelio Chriſti: neque deinceps maxime ex Gentibus Chriſtiani Synagogas, vbi ea lectio vſurpabatur, frequentare debebant.

Cur Moſis hic peculiariter mentio facta ſit.

Moyſes.] Alij etiam Prophetæ prædicabantur in Synagogis; & aliorum quoque libri ſancti recitabantur, & exponebantur. Sed de Moyſe mentio facta eſt, quia in Pentateucho ipſius continentur præcepta de ſuffocato, & ſanguine, ſiue de non edendis carnibus cum ſanguine.

A temporibus antiquis.] Ἐκ γενεῶν ἀρχαίων. Recte igitur aliquando declarauimus nomen γενεᾶς pro ætate *i*, & dies antiquos pro anteriore longe tempore *k*: idemque valet hic *à temporibus antiquis*, quod iamdudum, & iampridem.

i c. 2. 40.
k c. hoc, verſu 7.

Qui eum pradicent.] Non proprie prædicatur Moyſes, ſed quæ ſcripſit ipſe: nec præcones habet, vt Syrus vertit, לה כרוזא *leh charcuaza*, id eſt, *ipſi pradicatores*, ſed lex ac præcepta diuina, quæ tradidit, τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει. *Non noſmetipſos pradicamus*, inquit Paulus *l*, *ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem ſeruos veſtros per Ieſum.* Talis & Moyſes erat.

l 2. Cor. 4. 5.

In Synagogis.] De his lege caput 7. & 13. necnon de lectione Scripturæ ibi haberi ſolita diebus Sabbati.

Verſus 22.] Tunc placuit Apoſtolis, & Senioribus cum omni Eccleſia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo, & Barnaba, Iudam, qui cognominabatur Barſabas, & Silam viros primos in fratribus.

T*Vnc placuit Apoſtolis, & Senioribus.*] Præter Apoſtolos, & Seniores, quorum Seniorum nomine quinam ſint intelligendi, dudum admonuimus, Eccleſia conſentit Iacobo & Petro, tum in decreto, tum in ſcribenda epiſtola, quæ id cõprehenderet, immo vt communi nomine mittatur, A ac inſcribatur etiam, ſeu titulum omnium gerat in fronte, vt eſt in verſu ſequenti, ad præcidendam occaſionem diſcordiæ, atque diſſenſionis.

Quo pacto in Concilijs Oecumenicis, quorum pendet firmitas ab vno Romano Pontifice, ſubijciuntur ſubſcriptiones, & Pontifex ſcribit *affuiſſe fratrum conſenſum*: ſimilemque modum factitari videmus à principibus ſupremis, dum in diplomatis & ſanctionibus Conſilij ſecretioris, aut Senatus, aut Parlamenti, quod vocant, concordes interueniſſe ſententias affirmant.

Modus præſcribtus ſeruatus in Cõcilijs, & à ſupremis Principibus.

Nihil igitur contra Primatum Petri habent hinc quod argumententur Hæretici: quia nimirum non ipſius vnius vel definitione factum, vel B nomine miſſum decretum ſcribatur: ſicut neque quoniam ſymbolum, quod Apoſtolicum vocatur, omnium veluti auctoritate traditum eſt, & compoſitum, ſingulis articulos ſingulos velut ſymbolam conferentibus & pronunciantibus, de eiuſdem Principis Apoſtolorum dignitate primaria quidquam imminuitur. Denique tam varia eſt ratio ſcribendi, vt nihil inde colligi valeat.

Symbolum Apoſtolorũ ab omnibus conſenſu vno factum.

Cum omni Eccleſia.] Vel in Concilio, vel etiam extra illud. Approbauit nimirum decretũ, quod nomine duntaxat Apoſtolorum & Seniorum poſtea ſcribitur ac mittitur [a].

[a] verſu 23.

Eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo, & Barnaba.] Vt ſuſpicio tollatur aduerſus Paulum C & Barnabam ab Antiochenis Iudaizantibus, eliguntur alij ex fidelium Ieroſolymitanorum cœtu primarij duo, leganturque, vt reſponſum deferant.

Iudam, qui cognominabatur Barſabas.] Habuit Idem cognomen Ioſeph, aut Ioſes is, qui cum Mathia propoſitus eſt, vt alter eorum reciperet Apoſtolatum proditoris Iudæ [b]. Græce dicitur Βαρσαβᾶς: ideoque Clementis interpres vocat Baſabamum: ſed Syrus, בר-שבא *Bar-Schabbo*, quaſi *filius Schabbo*, & fortaſſe frater fuit illius Ioſeph, vel Ioſetis. Vocatur paulo poſt [c] *Propheta*, æque vt Sila: amboque dicuntur verbo plurimo conſolati D fratres Antiochenos, & confirmaſſe. De hoc Iuda nihil aliud vſpiam reperi, Carthuſianus cum etymologiam vocis Barſabas dicat eſſe, *filium quietis*, probabile ducit ab excellentia huius perfectionis ſeu gratiæ contemplationis, ſic vocatum Iudam iſtum. Idem aſſerere debet de Ioſepho ſeu Ioſete illo, quem iamiam memorauimus.

[b] Act. 1. 23.

[c] verſu 32. Barſabas hic quis fuerit ignoratur.

Et Silam.] Hic Paulum peregrinando proſecutus eſt, vt docent ſequentia hiſtoriæ capita [d], & eodem carcere cum ipſo incluſus, indeque diuinitus ereptus [e]. Hieronymus [f] arbitratur eundem eſſe cum Siluano, qui ponitur in inſcriptione Pauli epiſtolarum ad Theſſalonicenſes.

Silas quis fuerit.

[d] c. 16. & 17. & 18.

[e] ca. 16. 19. & ſeq.

[f] epiſt. 148.

Sciendum, inquit Damaſo, *collegam Pauli lingua Hebræa Apoſtolum dici*, שלי *Schilo enim, quo etiam* E *hic modo Syrus Silam nominat, ſignificat miſſum, quæ eſt interpretatio nominis Græci Apoſtolus, qui cum eo nonnullas epiſtolas ſcribit: & vitioſe Siluanus legitur, pro Sila, cum Siluanum in Apoſtolorum Actis non legamus.* Eandem ſententiam ſequitur Gloſſa ordinaria in priorem ad Theſſalonicenſes, & S. Thomas, & Antonius Scaynus, Caietanus quoque in poſteriorem ad Corinthios [g], necnon ibidem Anſelmus, & Lyranus, & idem B. Thomas, & Haymo, qui ait etiam vocari Sileam, ſicut Lucas idem eſt, qui Lucius. Vtrobique Carthuſianus conſentit, necnon Hugo citans Rabanum; & eſt aliorum Latinorum opinio. Caietanus dubitat, *cum*, inquit in priorem ad Theſſalonicenſes, *de Scripturis eundem fuiſſe non euincatur.* Fauent nihilominus citatæ Pauli epiſtolæ, in quibus cum Timotheo Siluanus coniungitur, ſicut & in hiſtoria iſta Apoſtolica [h], in qua etiam narrantur verſati Theſſalonicæ. Fauet etiam nonnihil Athanaſius [i], dum ſcribit *Siluanum in ſocietatem receptum à Paulo*: innuit enim id quod in fine præſentis capitis hac de re narratur.

[g] in c. 2.

[h] c. 17. & 18.

[i] in id: Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo, Matt. 11. 27.

Cæterum Græci in Menologio [k] hos diſtinguunt: & Dorotheus [l] Silam Corinthiorum, Siluanum conſtituit Epiſcopum Theſſalonicenſium: eodemque pacto Hippolytus Martyr [m], & ex Latinis Petrus de Natalibus [n], qui ſcribit Silam in Macedonia quieſcere, Siluanum Theſſalonicæ, & Baronius [o], & Feuardentius [p]: vocantur in dicto Menologio Apoſtoli, latius videlicet extenſa voce: ipſum vero Silę nomen, vt dictum eſt, docetque rurſum Hieronymus [q], *Miſſum*, ſiue *Apoſtolum* ſignificat: cum quo Sila Iudas cum ſit miſſus, & ambo ab Apoſtolis propterea nominati Apoſtoli, vt idem ait, neſcio cur etiam velit proprie Silæ à mittendo nomen id impoſitum fuiſſe.

[k] 3. Kal. Au. Silas & Siluanus diſtincti ſunt.

[l] in Synopſi.

[m] in lib. de 70. Diſcipulis.

[n] lib. 6. c. 94.

[o] in Notis Martyr.

[p] in 1. ep. Theſ. cap. 1.

[q] in c. 1. ep. ad Gal.

Meminit & Petrus [r] Siluani, vocans *fidelem fratrem*: & cum Paulus eius nomen ponit, ac Timothei, huic illum proponit, vt electione, ſeu vocatione ad prædicationem, ſocietatemq; cum Paulo priorem, ex Haymonis quidem ſententia: Chryſoſtomus enim, Theophylactus, & Oecumenius id humilitati Timothei adſcribunt, ſic fieri volentis, ac depoſcentis.

[r] 1 ep. c. 5. 12. De Siluano quid ſcriptũ ſit.

Equidem ſtatuere recte non queo, ſintne vnius duo nomina, ſeu vnum varie inflexum, an duo homines æque, vt diſtinctæ appellationes: illud non diſſimulo, poſteriorem partem nec ratione niti, nec graui vlla auctoritate. Dorotheum enim, Hippolytum, Petrum de Natalibus ipſemet Baronius perſæpe haud magni æſtimat: Menologio non ſemper etiam credit. Porro de Sila illud in Romano Martyrologio [ſ] extat elogium: *In Macedonia B. Sila: qui cum eſſet de primis fratribus, & ab Apoſtolis ad Eccleſias Gentium vnà cum Paulo, & Barnaba deſtinatus, prædicationis officium gratia Dei plenus inſtanter conſummauit, atque in paſſionibus ſuis Chriſtum clarificans, poſtmodum requieuit.* Eadem habet Vſuardus, vocans Sileam.

Potius vnus tantum quã duo ſunt.

[ſ] die 13. Iulii.

Quæ profecto indicãt, de Sila intelligere Paulum [t], cum ait: *Miſimus etiam cum illo fratrem, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias, non ſolum autem, ſed & ordinatus eſt comes peregrinationis noſtræ in hanc gratiam, quæ miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtram.* Nam licet Hieronymus [u], & Ignatius [x], aliique de Luca dictam accipiant, tamen de ipſo nihil eiuſmodi præſens, quam ipſe ſcripſit, hiſtoria continet.

Quæ de Sila Paulus ſcripſerit.

[t] 2. Cor. 8. 18. 19.

[u] de Scriptorib. Eccleſ. in Luc.

[x] epiſt. ad Eph.

Sed, vt paulo poſt in iſto capite videbimus, quod cum à Paulo Barnabas receſſiſſet, electus eſt Silas Antiochiæ comes Pauli in peregrinatione ſuſcepta. Quo fit, vt *laus in Euangelio per omnes Eccleſias*, ad prædicationem, non ad Euangelij ſcriptionem pertineat (quid enim minus laudis habet Matthæi pridem ante ſcriptum, quam Lucas ſcriberet) ad legationem enim Apoſtolicam, vt hic narratur, electus eſt à Concilio Ieroſolymitano vna cum Iuda, *quod eſſent primi in fratribus*: qui primatus non alius videtur eſſe, quam ob excellentiam prædicationis, quæ magis quoque poſtea enituit, quando cum Paulo prędicando Eccleſias obiuit Syriæ, Ciliciæ, aliaſque Aſiæ, Macedoniæ item, & Achaiæ.

De Barnaba mauult Theodoretus [y], & Chryſoſtomus [a],

[y] in c. 8. 2. ad Cor.

De Barnaba eadem intelliguntur.
a ibidem.
b Act. 11.2.
c c.9.6.

ſoſtomus a, aliique Græci, loqui Apoſtolum: eſt namque primum Antiochiæ auctore Spiritu ſancto, datus Paulo ſocius b; Pauluſque in prima ad Corinthios epiſtola c meminit ipſius, vt Collegæ in Euangelij prædicatione: quamuis ad tempus ſeiuncti eſſent, vt hoc loco paulo poſt narratur d; quæ proinde ratio non ſufficit ad eum excludendum, ſicut ea vtens facit Caietanus: addens Tito, cuius eadem ſecunda illa epiſtola ad Corinthios e mentio fit, & illi, *cuius dicitur laus eſſe in Euangelio*, putat vero eſſe Lucam, alium illum, quem nomine tantum generali fratrem Apoſtolus appellans, miſiſſe ſe ſcribit, reuera autem non videtur tertius, ſed idem cum alio poſt Titum deſcripto, eſſe aut Silam, aut Timotheum. Beatus Thomas, & Gloſſæ, aliique permulti, Apollo. Res valde incerta eſt, & hi ipſi iam citati Auctores, aut de Luca, aut de Barnaba ſentiunt, nullus omnino de Sila, præter vnum Baronium, cuius etſi non improbabilis, propter ſingularitatem haud ita facile complectenda ſententia, niſi, vt ipſe facit, libera, facta poteſtate ex aliis aliquam deligendi.

d verſ.39.40.
e c.8.6.16.22.

Ego vero, etſi propoſito fauet Baronij ſententia, non ſum is tamen, qui mihi ſententias, quam me ipſum malim communioribus, atque veroſimilioribus accommodare. Lucam colo & diligo, quem etiam non ſine labore interpretor, at non illum cenſeo, ſed Barnabam deſignari, *cuius laus ſit in Euangelio, & Pauli comes ordinatus fuerit propter expoſitam ante rationem*: cum præterea quoniam Euangelium, Euangelij prædicatio interdum eſt, euangelizare, prædicare, Euangeliſta, prædicator, vt cum de Diacono Philippo agerem, notaui f.

f c.8.5.

Poſt Barnabam Silas placet magis quam Lucas, & eadem illa de cauſa, & ob id, quod ex Martyrologio de Sila recitaui, ac primus obſeruaui. Dorotheus vocat verbi cum Paulo miniſtrum.

Viros primos in fratribus.] Ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς. Primatus hic vel antiquitatis in Diſcipulatu erat, vel potius in frequẽti miniſterio prædicationis: neuter enim cenſetur inter duos & LXX. Diſcipulos. Tenet me nonnulla ſuſpicio, vel dubitatio, Iudas iſte vnus de primis fratribus fueritne is, qui Saulum cæcatum in itinere excepit Damaſci. Lege que ibi de illo dixit g.

g c.9.11.

Ἡγούμενοι dicuntur, quaſi *duces*, vel *Doctores*, ac *primarij, & præcipui*.

In pro inter ſæpe ponitur.

Ἐν τοῖς ἀδελφοῖς idem eſt, quod inter, vel *apud fratres*. Priorem vſum habet quoque præpoſitio *in*, apud Latinos, & Hebræos, *Benedicta* h *tu in mulieribus*, id eſt, inter mulieres. *Abſque liberis faciam eos in hominibus* i, id eſt, inter homines. *Paſcite, qui in vobis eſt* k *gregem* Dei, id eſt, inter vos, vel qui veſtræ curæ commiſſus eſt. *Moyſes, & Aaron in Sacerdotibus eius* l, id eſt, inter Sacerdotes. Primi in fratribus ergo dicũtur, qui & inter fratres, & præ fratribus tales ſunt; comparatione facta cum omnibus præter Apoſtolos, qui præcipui ſedebant in Concilio, auctoreſque erant huius legationis. Talis in epiſtola ad Romanos m phraſis, qua quidam nominantur *nobiles in Apoſtolis*.

h Luc. 1.28.
i Oſee 9.12.
k 1. Petr. 5.2.
l Pſal. 98.6.
m c.16.7.

Verſus 23.] Scribentes per manus eorum Apoſtoli, & Seniores fratres, his, qui ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ, fratribus ex Gentibus, ſalutem.

S*Cribentes per manus eorum.*] Græce additur τάδε, *hæc*, Syrus, הכנא *hachauna*, i. *hoc modo*. Per manus autem dicit, non quaſi illi duo ſcripſerint, ſed quod iis literæ deferendæ datæ ſint.

Apoſtoli & primi Præſules nonniſi probatæ ſanctitatis viris ſuas literas committebant.

Solebant Apoſtoli & primi Præſules nonniſi ſanctitatis, ac fidelitatis probatæ viris committere ſuas epiſtolas, iis nempe, quos ſimul amandabant ad viſitandas, conſolandaſque Eccleſias. Id Petrus fecit per Siluanum n, Paulus per Tychicum o, Epaphroditum p, Timotheum q, Titum r, Oneſimum ſ. Et horum quoſdam non ſemel tantum functos hoc officio quidam volunt; & Phœben miniſtram Eccleſiæ Cenchreenſis detuliſſe ad Romanos epiſtolam t. Obſeruari poteſt idem in epiſtolis Ignatij u, & Cypriani x, qui ſignificat nefas fuiſſe Eccleſiaſticos aliis vti, quam Eccleſiaſticis *tabellariis*, ideoq; ob illorum inopiam nouos ad eam obeundam functionem creaſſe clericos, & patet ex Actis Nicomedienſis Eccleſiæ y, in quibus eſt, literas Anthimi Epiſcopi ad Chriſti Confeſſores miſſas per Diaconum, à Maximiani Imperatoris ſatellitibus eſſe interceptas.

n 1.ep.5.12.
o Epheſ.6.21. Coloſſ.4.7.
p Philip.2.25.
q 1.Theſſ.3.2. & 1.Corin.4.17. & 16.10.
r 2.Cor.8.6. & 12.18.
ſ ad Philem. 11.
t de qua c.16. ad Rom.
u vt in 11.
x vt in 16. & 20.
y recitat eo Baron. tom.2. Annal. anno Chriſti 302.
z Feuardent. in 1.Petr.5.12. & Salmeron tomo 13. diſp.5.

Apoſtoli manibus ſuis literas ſcribebant.

Exiſtimant z nonnulli, raro ſcripſiſſe Paulum, alioſve propria manu Apoſtolos, ſed dictaſſe & ſubſcripſiſſe: ac de Petro probant, quia dicit *per Siluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi*. Hoc ſane non magis probat, quam quod Concilij iſtius Ieroſolymitani epiſtolam Silas, Iudaſque ſcripſerint manibus ſuis, per quorum hic manus (multo videlicet clarius loquendo) Apoſtoli, aliique de Concilio ſcripſiſſe narrantur. Lego quidem in epiſtola Pauli ad Romanos a *Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam*: ſed & iam à Paulo ſcriptam, non autem dictatam potuit is deſcripſiſſe, & aliis epiſtolis ſignificat Apoſtolus à ſeipſo exaratas, idque ſæpius feciſſe notat de induſtria Sotus b, nec niſi aliquando aliena vſum manu. In prima ad Corinthios extremo c ponit *Salutatio mea manu Pauli*, & in ea, quæ eſt ad Galatas d: *Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu*, & ad Philemonem e, *Ego Paulus ſcripſi mea manu*, & in poſteriori f ad Theſſalonicenſes: *Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola: ita ſcribo: Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis: Amen*, & ad Coloſſenſes g: *Salutatio mea manu Pauli*. In aliis epiſtolis non id ita exprimit, cum tamen ſe ſcribere dicat; non video cur per alium facere interpretemur: præſertim cum verbatim dictare non ſit minus operoſum temporiſque egens, quam ſi ſcribas ipſe.

a c.vlt.22.
b in c. vlt. ep. ad Rom.
c c.vlt.21.
d c.vlt.11.
e verſ.19.
f c.vlt.17.18.
g c.4.vlt.

Non dictauit Paulus amanuenſi literarum ſuarum ſententiam.

Non eſt autem dubitandum ſolam amanuenſi ſententiam dictare noluiſſe eum, qui ſe ſacram canonicamque condere Scripturam non ignorabat. Conſtat verum eſſe quod ait Hieronymus h, *Paulum appoſuiſſe chirographum ad nonnullas epiſtolas, vt remoueret ſuſpicionem ſuppoſititiarũ, vt de quibus ipſemet ſcribit Theſſalonicenſibus* i, *& vbicunque ſciebat falſos adeſſe doctores, qui poſſent per ipſius auctoritatem noua dogmata ſeminare*. Fortaſſe ſubſcriptionis formula præter nomen, certamque ſententiam, continebat quoque aliquam graphice expreſſam figuram, vt fit apud nos.

h lib.3 in ep. ad Gal.
i 2.epiſt.2.2.

Paulum qui putarunt imperitum ad ſcribendum Græce, arguuntur.

Si æque conſtaret, quod merito ridet idem Doctor, Græcos Paulum characteres probe formare neſciſſe, ideoq; cum neceſſitate compulſus, Galatis manu propria ſcripſiſſet, dixiſſe; *Videte qualibus literis ſcribo vobis mea manu*, πηλίκοις quantis, & quam curuis literarum tramitibus, magniſque apicibus haberent, qui morem ſcribendi non habuiſſe propria manu affirmant, vnde id probarent. Chryſoſtomus certe id ſentit, ſimulque ſolitum Apoſtolum ſubſcribere, non ſcribere: eumque alij Græci hac in re, vt ſolẽt in aliis, ſequuntur.

Qui quantitatem, ac prolixitatem illius epiſtolæ ad Galatas indicatam volunt, afferunt breuiores duntaxat Pauli manu ſcribi ſolitas. Claudius Antiſiodorenſis, vel Taurinenſis pūtat ab eo loco tantum epiſtolæ, vbi ſunt recitata verba, deinceps ſcripſiſſe ſua manu. Sed præſtat eum Hieronymo, & Auguſtino de qualitate, hoc eſt, de perſpicuitate ac libertate in exponenda ſententia ſua intelligere, & de rebus ipſis altiſſimis, atque profundiſſimis. Quo fere modo Latini alij exponũt, & Hilarius in Pſalmos.

Apoſtoli, & Seniores fratres.] Græce, ac Syriace interponitur coniunctio ante *fratres*, quam in nullo codice Latino potui reperire: & abeſt melius, vt intelligatur inſcriptio Seniorum tantum fratrum eſſe, atque Apoſtolorum, & non etiam inferiorum. Quanquam hinc nihil etiam efficerent hæretici contra Petri primatum, vt dudum præmonuimus: ſed ſolum ad pleniorem concordiam, reliquorum quoque conſenſum eſſe appoſitum. Cum autem numero plurali nominantur Apoſtoli, plures indicantur fuiſſe, quam Petrum & Iacobum, atque omnes quidem adfuiſſe, qui viuebant, antea docui probabilius eſſe. Clemens Alexandrinus *a* hãc appellat generalem omnium Apoſtolorum epiſtolam.

a 4. Stromat. cap. 6.

b verſu 19.

Antiochia.] Lege caput 11. *b* niſi præponeretur coniunctio, *& Syria*, ſuſpicari quis poſſet deſignatam Syriæ, caput Antiochiam diuerſam ab ea, quæ eſt Piſidiæ *c*: & præſertim cum non ita Latine dicantur aliqui eſſe Syriæ, ſed in Syria. Remouet ambiguitatem textus Græcus, *τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς*, &c. Item Syrus interpres, באנטיוכי *banetiuchi*, *in Antiochia*, &c.

c act. 13. 14. & 14. 24.

Et Syria.] Aſiæ regio eſt, ad quam pertinet Antiochia. Complectitur Syriæ nomen in ſacris Literis eam, quæ vocatur Meſopotamiæ, & Soba, & Damaſci, & Phœniciæ, & Maacha, & Decapolitana, & Cœleſyria, & Palæſtinæ. Apud ſcriptores profanos memoratur Syria Comagena, Apamęa, Cœleſyria, Phœnicia, Seleucis, Leucoſyria, Palæſtina, Baraporamia, Meſopotamia, Cappadociæ, Iruræa, Trachonitis.

Syria in literis ſacris multas regiones amplectitur.

Et apud profanos auctores.

Latiſſime Syria ſumitur apud Coſmographos, quando comprehendit Babylonem, & Meſopotamiam, & alias prouincias: & confunduntur interdum nomina Syriæ, & Aſſyriæ: & qui Syri vocantur, alias Armenij, & Aramæi nominantur ab Aram, quod eſt Hebraicum generale Syriæ, inditum ab eiuſdem nominis filio Sem. Vocatur etiam quandoque in ſacris Literis *Syria fluuiorum* d, quaſi dicas Syria Meſopotamia: eſt enim maxima pars Syriæ interamnis, inter Euphratem, Tygrimque.

d Gen. 24. 10. Deut. 23. 4.

Peculiariter Aſſyria, ab Aſſur, qui fuit etiam filius Sem, diſtinguitur à Syria, quam dictam Aram modo docui. Deſcribit diligenter hæc omnia Salmeron *e*. Ea cuius metropolis eſt Antiochia dicitur eſſe Cœleſyria, quamuis toti Syriæ præſideret. De Antiochia, quæ ſatis eſſe videbantur, alias protulimus, cum vnde nomen id acceperit? Hebraice namq; Rebla, vel Reblatha, à Græcis Epidaphne, à Daphne ſuburbano vicino; ac demum à Iuſtiniano Theopolis appellata reperitur *f*.

e Tom. 1. Prolego. 41.

Et Cylicia.] Lege cap. 6. *g*

f teſte Volaterrano.

g verſ. 9.

Fratribus ex Gentibus.] Quamuis ortã ſeditio eſſet Antiochiæ, & excitata quæſtio inter hos, & fratres ex Iudæis, & vtrorumque ibidem nomine miſſa legatio in Ieruſalem, ibidemque ab vtriſque in Concilio diſceptatum; nihilominus epiſtolæ diriguntur ad ſolos priores, & quia hi maxime læſi videbantur, ac abſterriti alij ex iiſdem Gentibus ab ingreſſu Eccleſiæ: & quoniam Iudæis, qui Chriſtiani facti erant, præcipue abundabat ciuitas Ieroſolymitana, quibus ſedatis, nihil erat quod ad alios proprie ſcriberetur.

Mos ſcribendi antiquorũ in ſalutationibus.

In epiſtolis veteres initio cum ſalutant, prępõnunt ſcribentis nomen nomini eius ad quem ſcribunt, etiamſi ille inferior, hic ſit ſuperior. Item dignitatis, ſeu Magiſtratus, vel profeſſionis, vel cognationis & affinitatis nomen poſtponunt. Nos contra illum morem prępontimus huiuſmodi, præſertim dignitatis vocabula; ad incrementum ſcilicet honoris, & ſignificationem vel obſequij vel amoris.

Quocirca is, qui Ambroſij nomen gerens, Commentarios ſcribit in epiſtolas Pauli, non ſatis videtur tenuiſſe antiqui, ac ſui etiam temporis morem, dum ait *h*, Paulum ſecus quam alij facerent, ſuum in epiſtolis nomen nomini eorum prępoſuiſſe, ad quos ſcribebat, propter auctoritatem ordinis Apoſtolici, *Sicut*, inquit, *Iudices ſeculi ſolent ad eos quos regunt, ſcripta dirigere.* Idem habet Hieronymi nomine commentarius in poſteriorem ad Corinthios *i*. Nam neque id Paulus ſibi arrogaſſet: neque verum eſt quod ait de oppoſita conſuetudine, vt patet in hac ipſa hiſtoria ex epiſtola Tribuni Lyſiæ ad Felicem Præſidem *k*: & Auſonius Ambroſij æqualis dum ſcribit ad Paulinum, excuſat, quod nomen ſuum nomini illius non præpoſuerit.

h in 2. ad Corint.

i cap. 1.

k c. 23. 26.

l Paulino Auſonius, metrum ſic ſuaſit vt eſſes
Tu prior, & nomen prægrederere meum.

l epiſt. 20.

Deniq; Ambroſius ſæpiſſime in epiſtolis nomen ſuum præfigit, vt ſit mirum, quid illis auctoribus in mentem venire potuerit, cum id ſcribebant.

Variant & ipſe Ambroſius, & alij, ſed fere ita, vt ad æquales & inferiores ſcribendo, eorum nomen poſtponant, præponant, ſi ſint ſuperiores. Egi hac etiam de re nonnihil in epiſtolam Ioannis primam *m*, & in ſecundam *n*.

m in præf.

n verſu 1.

Salutem.] *Χαίρειν*, Syriace, שלם *ſchelam*, id eſt, *Pacem.* An epiſtola ſcripta ſit Græce, non conſtat quidem, eſt veriſimile tamen, cum ea lingua valde communis eſſet, præſertim apud Gentiles eo tempore, illaque de cauſa Apoſtolicæ omnes epiſtolæ, præter eam: quæ eſt ad Hebræos, hoc idiomate compoſitæ credantur. Quocirca nihil mirum, ſi vſitata ſalutationis forma inter Gentiles hic, vbi ad fratres ex Gentibus ſcribitur, præfixa ſit *χαίρειν*, quod eſt *lætari*, pro quo Latini vſurpant *Salutem.* Syrus autem interpres illud vocabulum poſuit, quo Syri & Hebræi ſalutare conſueuerunt, vt ſæpe in Euangeliis legimus, & feciſſe Chriſtum, & fieri à ſuis intrantibus in alicuius domum præcepiſſe.

An ſit epiſtola Græce ſcripta.

Qui de Iacobi huius ipſius, qui ſententiam moderationis plenam in Concilio dixit, dubitant epiſtola, vtrum Canonica ſit, ſeu in Canonem referenda librorum ſacrorum, denique, an eam ipſe ſcripſerit: Eraſmus, Caietanus, Lutherus, & Oſiander in ſuis ad illam notationibus, Commentariiſve, necnon in Centuriis Magdeburgenſes *o*, inter alia argumenta iſtud proferunt, *quod ſalutatio eius epiſtolæ nihil ſonet Dei, nihil Ieſu*

De epiſtola D. Iacobi.

o Cent. 1. li. 2. col. 54. & 161.

Chriſti, nihil gratiæ, nihil pacis, ſed profano more ſalutem. Cuius rei Scriptura continet duo exempla, tum Gentilium ad Artaxerxem *a*, tum Artaxerxis ad Gentiles *b*.

a 2. Eſd. 4. 11.
b Eſther 16. 1.

Ergo vt omittam prima verba, quibus nihil magis pium & gratioſum poteſt dici, *Iacobus Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus*; Gabriel profanus eſt, cum dixit Mariæ *c*, χαῖρε, *Aue*, Syro-Chaldaice, שלם לכי *ſchelam lechi*, id eſt, *Pax tibi*; Chriſtus profanus, cum mulieribus *d*, *auete*.

c Luc. 1. 28.
d Matt. vlt. 9.

Salutis voce nulla eſt in lege gratior, & ſuauior.

Non eſt vox Teſtamento nouo adeo propria, nulla id lege gratiæ ſuauior & ſacratior, quam *Salutis*, quæ non, vt apud Gentiles, corporis valetudinem, & proſperitatem, ſed animæ potiſſimum incolumitatem vtramque in gratiæ donis, atque in complemento eius, quod eſt gloria atque beatitudo, conſiſtentem importat; denique ipſamet ſalus eſt Ieſus, gerens eam in nomine: ſignificat quoque nonnunquam ſalus victoriam *e*: in ea enim populorum conſtituitur ſalus & incolumitas: & nihil melius his, *quorum vita militia eſt ſuper terram* *f* optari poteſt, quam victoria, & *ſalus de inimicis, & de manu omnium qui oderunt*, & impugnant eos.

e Iudic. 15. 18. 1 Reg. 11. 9. 10. 14. 45. cap. 19. 47. 1. Mach. 3. c. 4. 25. Luc. 1.
f Iob 7. 1.

Quod alij aliter Apoſtoli in epiſtolis ſalutent, mouere non debet: neque enim omnium Auctorum ſtylus, modusque eſſe idem ſolet. Hebraico more pax adoptatur alicui in ſalutationis forma, quoties ab eo qui ſalutatur, timor remouetur, & bono eſſe animo iubetur *g*.

g Gen. 43. 23. Iudic. 6. 23. & 19. 20. 1. Reg. 1. 17. & 25. 6. 2. Reg. 11. 9. & alia loca plura citata.

Quare inanem laborem ſuſcipiunt, qui quærunt idemne ſit Aue, & Salue, & vtrum hoc ſecundum contineat imprecationem ſalutis; proindeque rectius ſalutata intelligatur Maria per *Aue*, quod eſt, gaudij, & gratulationis, quam per *Salue*, quoniam ſalute iam non egebat mater ſalutis futura. Nam & vulgari Eccleſiæ vſu, & ipſius Scripturæ, *ſalutem* Deo ipſi damus *h*, quaſi ſalutando, aut noſtram ei acceptam ferendo. Potius argumentari liceret ex ſimili; eademque ſalutationis norma, tum in hac Apoſtolici Concilij epiſtola, tum in ea, quæ Iacobi dicitur, reuera illam à Iacobo editam, qui fortaſſe Synodalem ipſe dictauerat, continentem ſummam ſententię, quam dixerat.

h Apoc. 7. 10.

Itaque non moror quod Tertullianus *i* tradit, Paulum *non ſalutem præſcribere eis, quibus ſcribit, ſed gratiam & pacem.* Quanquam etiam addit, non vt Iudaicum morem ſequeretur id feciſſe, qui deſtructor erat Iudaiſmi: hodie enim etiam Iudæos in pacis nomine appellare, & retro in Scripturis ſic appellaſſe: ſed vt officio ſuo defenderet, prædicationem Creatoris *k*; *quam maturi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem: Euangelizator enim*, inquit, *bonorum, id eſt, gratiæ Dei, paci eam præferendam ſciebat.*

i 5. contra Marcion. c. 5.
Cur Paulus non præſcripſerit ſalutē iis ad quos ſcribebat, ſed pacem.
k Eſa. 52. 7. Rom. 10. 15.

Non in principio epiſtolæ tantum, ſed etiam in fine apponit Paulus gratiam: & hoc ait *eſſe ſignum in omni epiſtola ſua, itaque ſcribere* *l* dum eam concludit: *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.* Epiſtola tamen ad Romanos non habet eiuſmodi clauſulam. Petrus in principio ac fine primæ gratiam precatur, & in ſecunda vtrobique fere, eodem pacto. Ioannes in principio ſecundæ coniungens *miſericordiam, & pacem*, ſicut Petrus *pacem*, & Paulus in fine poſterioris ad Corinthios *charitatem Dei* (nempe Patris) *& communicationem ſancti Spiritus*, in initiis autem cum gratia *pacem*: quibus duobus tanquam complemento continentur omnia bona; *ſuperatque huiuſmodi ſiue ſalutatio ſiue imprecatio Patrum veterum benedictiones omnes*, vt ait Origenes *m*. Iudas *n* exprimit ſalutando *miſericordiam, pacem, & charitatem.*

l 2. Theſſ. vlt. 17.
m in c. 1. ep. ad Rom.
n verſu 2.

Hieronymus *o* declarans etymologiam myſticam Hanameel, & filij eius Sellum, vt ille ſignificet *donum*, vel gratiam Dei, hic *pacem*, vel pacificum: *Nec mirabimur*, inquit, *quod ſibi pax iungantur & gratia, cum etiam epiſtolarum Apoſtolicarum hoc principium ſit, Gratia vobis, & pax.* Primum ergo pacem mereamur Dei, & poſt pacem nobis gratia naſcitur, quæ non in poſſidentis, ſed in arbitrio donantis eſt. Et tamen Iudas, vt iam dixi, pacem præpoſuit charitati, ſiue gratiæ. Denique Ioannes in Apocalypſi *p*. *Gratia*, inquit, *vobis, & pax.*

o lib. 6. in cap. 32. Ierem.
p c. 1. 4.

Gregorius *q* cum ſcribit Anaſtaſio Epiſcopo Antiocheno, in fine ponit, *Amen, gratia*; tum ſubdit: *Quæ videlicet verba de ſcriptis veſtris accepta, idcirco in epiſtolis meis pono, vt de ſancto Ignatio veſtra beatitudo cognoſcat, quia non ſolum veſter eſt, ſed etiam noſter. Sicut enim magiſtrum eius Apoſtolorum Principem habemus communem, ita quoque eiuſdem Principis diſcipulum nullus noſtrum habeat priuatum.* Nimirum ſignificat morem ſalutandi in epiſtolis ab Ignatio in fine ſeruatum, vt notat Baronius *r*: cum tamen nonnulli duodecima terminetur per *Gratia*, decimaquarta per *Amen*, aliæ aliam habeant clauſulam, aliud principium, ac interdum ſimplicem *Salutem*, vel *Vale*, ſæpius, *in Chriſto*, aut Deo. Pontifices Apoſtolos imitantur in Præfationibus epiſtolarum; & hoc fortaſſe volunt, cum dicunt: *Apoſtolicam benedictionem.*

q lib. 4. ep. 37.
Ignatius in fine epiſtolarum quomodo ſcripſerit.
r Tom. 2. Annal.

Græci & ſalutantes, & valedicentes quoque interdum vtuntur τῷ χαίρειν, quo non ſolum iubent *læto animo eſſe*, verumetiam ὑγιαίνειν, & *ſanum eſſe, ac valere*: Epicurus, εὖ διάγειν: Plato *s*, εὖ πράττειν. Et alij hæc eadem, vt in initio, ſic in extremo epiſtolæ. *Per* ὑγιαίνειν, pro quo Latini ſalutem dicunt, *bene optatur corpori*, ait Budæus *t*, *quod eſt primum inter res humanas: Per* εὖ πράττειν, *vt actiones feliciter cedant, & prono curſu: Per* χαίρειν, *vt cum omnia ex animi ſententia ceſſerint, animus lætitia fruatur.* Reperiuntur alicubi copulata χαίρειν, καὶ εὖ πράττειν, gaudere, & bene rem gerere: quæ duo Latina Flaccus *u* coniunxit:

Græcorum mos ſalutandi in epiſtolis.
s epiſt. 3.
t in comment. ling. Græc.

> *Celſo gaudere, & bene rem gerere Albinouano*
> *Muſa rogata refer comiti, ſcribæq; Neronis.*

Si credimus Luciano *x*, Plato reſpuebat verbum χαίρειν, tanquam μοχθηρὸν, καὶ οὐδὲν σπουδαῖον ἐμφαῖνον, *nihil ſtudioſum, & honeſtum oſtendens.* Scio apud Martialem *y*, *Aue*, cui Lucianus *z*, ait reſpondere Græcum χαῖρε, idemque ipſe Martialis *a*, vocari *matutinum*, hoc eſt, mane impertitum. Necnon apud Plutarchum *b*, & Suetonium *c*, qui affirmat de *Salue*, vt è contrario *Vale*, ait eſſe veſpertinum, aut poſt cœnam dictum *d*: quod idem eſt apud Macrobium *e*, & apud Xiphilinum *f*. De ſalutationibus quoq; matutinis inter milites mentio in hiſtoria Ioſephi *g*, & apud Philonem *h*. Denique ne quis recens à Gregorij magni ſeculo, dum inguinaria graſſaretur lues, putet inuentum ſternutantibus ſalutem precari *i*, Plinium *k* legat, Petronium *l*, Apuleium *m*, Titianum *n*, Ariſtotelem *o*, & recentiores, Alexandrum ab Alexandro, cum Tiraquello *p*, & Dalecampium *q* ſcholiaſtem Plinij.

u lib. 1. ep. 8.
x lib. [illegible]
z in Apolog. [illegible] in ſalutatione.
y lib. 2. ep. 6. [illegible] lib. 4. ep. 73.
a [illegible]
a lib. [illegible] 58.
b opuſc. de garrulit.
c in Claud. c. [illegible]
d in Tiberio c. 72.
e lib. 1. Sat.
f in Adriano.
g 3. de bello Iudaico c. [illegible]
h lib. de [illegible]
i Tom. [illegible] Gabriel. [illegible]
k lib. 28. c. 2.
l in Satyr.
m lib. 9.
n lib. 3. Epigr.
o in Probl. ſect. 33. c. 7. & 9.
p lib. 2. c. [illegible]
q ſupra

Cum Fuluius Senator arcanum Auguſti ſuæ prodidiſſet vxori, & mane Imperatorem ſalutans

dixiſſet.

dixiſſet, Χαῖρε Καῖσαρ, reſpondit quaſi amandans, ac valere iubens cum indignatione, vt Plutarchus a narrat, ὑγίαινε Φίλε. Hoc fuit argumentum Lucianicæ Apologiæ iam citatæ, quod in matutina ſalutatione dixiſſet imprudens, non χαῖρε, quo Latinum *Aue* exprimitur, ſed ὑγίαινε, quod ſignificat *Vale*: ac propterea irriſus eſſet. Dixit aliquando tamen in epiſtolæ clauſula Cicero: *Vale mi Tyro, vale, & ſalue.*

a Opuſc. de gerol.

Libanius opuſculum ſcripſit de epiſtolarum characteribus, in quo de rerum exordio ita præcipit. *Hoc ergo modo exordietur*, qui ſcribit epiſtolam. *Amicus amico ſalutem dicit: nam omnes ex antiquioribus Auctoribus, qui nos non ſolum eruditione, ſed etiam ſapientia præibant, ad hunc modum exordia habuiſſe videntur. Vnde oportet eum, qui ſibi illos imitandos propoſuerit, eorum adhuc ſequi veſtigia.* Adde Senecam b ita ſcribentem: *Mos antiquis fuit, vſq; ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adiicere: Si vales, bene eſt, ego valeo, &c.* Hunc ait ſua morem ætate exoleuiſſe. Longo interuallo ſuperiores, Gentiles præſertim, non ſolebant ſalutem precari. Alexander quidem poſt Darium deuictum; ſibiq; ſe magni cognomen aſſumptum, vni ex Athenienſibus Phocioni illam dabat, & Antipatro Macedoni c. Meminit de conſuetudine eadem Plinius d. Lege commentarium noſtrum ad ſecundam Ioannis epiſtolam e.

Epiſtolarum ſcribendi mos qualis.

b Epiſt. 15.

c Plutar. in Phocione.

d Lib. 1. ep. 11.

e verſ. 3.

Verſus 24.] Quoniam audiuimus, quia quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt vos verbis, euertentes animas veſtras, quibus non mandauimus.

Q*Voniam audiuimus, quia quidam ex nobis exeuntes.*] Ἐξελθόντες, ſine pronomine *nobis*, quod tamen etiam Syrus expreſſit, מנן *menan*, id eſt, *ex nobis*. Initio capitis dicti ſunt quidam κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, *deſcendentes de Iudæa*. Hos intelligit Apoſtolica, Synodaliſque epiſtola.

Hæc eſt indoles, ingeniumque vel hæretici, vel ſchiſmatici, vt exeant, ac ſeipſos diuidant, & ſcindant. Vnde αἵρεσις ἀπὸ τοῦ [illegible], & iuxta nonnullos αἵρεσις ab αἱρῶ, non tantum *eligo*, ſed etiam *ſeco*, atque *diuido*. *Hi ſunt*, ait Iudas f, *qui ſegregant ſemetipſos, animales, ſpiritum non habentes.* Et inter eos ſunt ſchiſmata, qui in Eccleſia *id ipſum non dicunt, quod omnes* g.

Hæretici exeunt, & ſeipſos diuidunt.

f verſ. 19.

g 1. Cor. 1. 10.

Non ſunt iidem hæretici, qui per ſe aduerſantur veritati Fidei: & ſchiſmatici, qui vnitati, concordiæ, & charitati Eccleſiaſticæ; ſed facilis ad hæreſim deſcenſus ab ſchiſmate, *vixq; ſchiſma vllum non ſibi aliquam confingit hæreſim*, inquit Hieronymus h, vt rectè ab Eccleſia receſſiſſe videatur. Id contigit Lucifero Calaritano, Donato, & aliis qui ex ſchiſmaticis hæretici euaſerunt. Neutri pertinent ad Eccleſiam, nec *hæretici, quoniam* vt ait Auguſtinus i *non diligunt Deum; nec ſchiſmatici, quoniam non diligunt proximum.* Nimirum non tantum eo modo, quo quiuis mortali adſtrictus ſit crimine peccator, neque Deum diligit, neque proximum, ſed quia peculiari ratione primi recedentes à veritate Dei, cum Deo pugnant; ſecundi ſcindentes vnitatem Eccleſiæ, cum detrectatione obedientiæ, quæ debetur eiuſdem capiti fraternæ charitati aduerſantur.

Hæretici, & ſchiſmatici iidem non ſunt.

h in c. 3. ep. ad Tit.

i Lib. de fide, & Symb. c. 10.

Rectè igitur Iudaizantes dicuntur ἐξελθόντες ab Eccleſia, quamuis quia forſan obſtinato animo nondum erant, nec refractaria in caput eius voluntate, tam atrox vocabulum non merentur, aut adeo grauis criminis nota digni habendi non ſunt, quod præ aliis quibuſcunque acerbiſſimo ſupplicio punitum legimus, hoc eſt, ſepulcrali viuentium inferno k.

k Num. 16. 33.

Exaggerant ſchiſmaticorum malitiam, pluſquam homicidarum, & adulterorum, pluſquam etiam Chriſti crucifixorum, qui *veſtem inconſutilem ſeruarunt integram* l, pluſquam *meretricis, quæ ſuppoſititium filium ſectum voluit* m: Irenæus n, Optatus o, Hieronymus p, Auguſtinus q, Cyprianus r, Clemens ſ. Quadrat in illos id, quod Ioannes t ſcribit, vocans etiam *Antichriſtos*: *Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis: nam ſi fuiſſent ex nobis permanſiſſent vtiq; nobiſcum; ſed vt manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex nobis.* Ibi conſule noſtrum commentarium. Horum antesignanum diximus antea Cerinthum fuiſſe.

Schiſmaticorum quanta [illegible]

[illegible]

Fortaſſe ſimplicius hoc loco per *eos, qui exierant*, non malignos ſchiſmaticos intellexerit Synodus, ſed qui bona fide, zeloque, licet indiſcreto, contendebant pro legalium conſeruatione, & obſeruatione. Verbum Græcum ἐξέρχεσθαι, etiam abſque adiectione, ſignificat *exire* ſeu *egredi aduerſus hoſtes*. quaſi hi ἐξελθόντες hoc loco ſint, qui ſibi prodeundum duxerint, ceu in dimicationem contra aduerſarios legis.

Turbauerunt vos verbis.] Ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις. Syrus ודלחבון *vedalachubun*, i. *& immiſerũt terrorem*. Quaſi tuta eis non foret ſalus in ſimplici cuſtodia legis Euangelicæ, niſi ſubirent ſimul onus ſcriptæ. Eoſdem Paulus eadem de cauſa Galatis u ſcribens, vocat ταράσσοντας, vbi idẽ Syrus; דדלחין *dedalechin*, id eſt, *terrorem incutientes*.

u Gal. 5.

Euertẽtes animas veſtras.] Ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, Syrus, ומהפכו *vmahapechu*, id eſt, *& labefactantes*. In vtroque textu additur, *Dicentes circumcidi, & ſeruare legem*, nimirum oportet. Ἀνασκευάζειν, eſt *deſtruere, demoliri, diruere, labefactare, refutare*. Vnde apud Dialecticos argumenta ἀνασκευαστικὰ, ſunt ad deſtructionem, κατασκευαστικὰ ad aſtructionem, ſeu confirmationem x.

x [illegible] Top.

Docuimus capite nono y, Eccleſiam domum eſſe, quæ ſana doctrina, vita ſancta ædificari cenſeatur; & quotquot in ea ſunt gradibus diſtincti, dotatique Doctores; ac Paſtores, &c. datos ad ædificationem, non ad deſtructionem. Ergo præuaricator eſt, qui bene ædificata deſtruit, & compagem diſſoluit, ſiue errore, ſiue ſchiſmate, ac potiſſimum charitatem ædificantum. Sunt etiam in domo Eccleſiæ vaſa vtilia, & in gloriam, quæ diſſipantur, euertuntur, franguntur altero modorum illorum. Ducta eſt autem Græcarum illarum ſignificatio vocem à vaſibus, quibus quis collectis migret, vel patria faceſſat, aut quæ deiiciat, & peſſum det. Egregia hæc item hæreſis, ſchiſmatiue deſcriptio. Paulus citato loco ad Galatas nominat illos θέλοντας μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, *Volentes conuertere*, ſeu *tranſuertere*, & *inuertere Euangelium Chriſti*, vt quodammodo fiat in caudam, & lex ſcripta in caput.

y verſ. 31. Eccleſia domus ſancta eſt.

Quibus non mandauimus.] Οἷς οὐ διεστειλάμεθα. Sic, inquit Lyranus, *ipſi finxerunt*.

Proprium eſt hæretici, ſuo ſenſu, non cuiuſquam miſſu priuatam doctrinam, non Catholicam, & Eccleſiæ communem tradere. viſionem cordis ſui loqui, nõ de ore Domini, *currere quamuis non mittatur*, prophetare, *quamuis non loquatur Deus ad eum* z; illic, qui loco præeſt Dei.

Hæreticorum proprium quidnam ſit.

z Ierem. 23. 16. 21.

Hæretici quo [illegible]

Nullo magis argumento premuntur hæretici, quam isto, quod docere non possint, quis eos miserit, *non ostendere origines Ecclesiarum suarum, ordinem Episcoporum, quorum primus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris*, vt loquitur Tertullianus a, *habuerit auctorem & antecessorem.* Viget idem argumentum Irenæus b, Optatus c, Augustinus d. Merito vero Cyprianus e de his scribit, insistens crebrò in eadem ratione f. *Ii sunt, qui se vltro apud temerarios conuenas* (*ipsorum cætus nomen conuenit oppidi Conuenarum, quo a iugis Pyrenæi abactos latrones compulit Pompeius conuenire*, de quibus erat &, Hieronymo teste g, Vigilantius) *sine diuina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine Episcopatum dante Episcopi sibi nomen assumunt.*

a lib. de Præ- [illegible]

b lib. 3. c. 3.

c [illegible] Par- [illegible]

d [illegible]

e [illegible]

f [illegible]

g [illegible]

Denique verbum Græcum huius loci, Οἷς οὐ διεστειλάμεθα, exprimit rem ad viuum: significat enim, *Quibus non mandauimus*, vel *præcepimus*, tanquam nuntijs. Adulterini ergo, non veri prædicatores sunt. *Quomodo enim prædicabunt*, id est, quo pacto, & quo iure, qua auctoritate, quis eos audiet, & recipiet, *nisi mittantur* h; & legatione fungantur pro Christo, nisi sint delegati, ac ordinati à Legatis ipsius, & Legato nato, vt ita dicam, atque omnium Legatorum Principe Petro? *Verba sapientium*, inquit Sapiens k, *sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à Pastore vno*; vel iuxta editionem LXX. *Quæ verba ex synthematibus ab vno Pastore data sunt*: quoniam sunt vt symbolum, aut tessera quæ in bello ad discernendos hostes dari solet, idque à summo duce, & vocatur σύνθημα Attice, κοινῶς, seu communi dialecto, σύνθεμα. Lege loci eiusdem explicationem in commentario nostro.

Hæretici non habent missionem prædicandi verbum Dei.

h Rom. 10. 15. 2. Cor. 5. 20.

k Eccles. 12. 11.

Hic videlicet summus dux est, præsertim Spiritus sanctus, sed in visibili Ecclesia visibiliter, ac sensibiliter loquens, in visibili, ac sensibili Vicario, qui vultum pecoris visibilem videre, & cognoscere possit. Hanc igitur, vt cum Tertulliano l ipsissimis verbis concludamus, dirigimus præscriptionem: si *Dominus Iesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quam quos Christus instituit*, &c. Quid autem prædicauerint, [illegible] non aliter probari debere, nisi per Ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicando, tam viua, quod aiunt, voce, quam per epistolas postea.

Dux summus in Ecclesia visibili est Christi Vicarius.

l lib. de Præscript. [illegible]

Versus 25.] Placuit nobis collectis in vnum eligere viros, & mittere ad vos cum charissimis nostris, Barnaba & Paulo.

Placuit nobis collectis in vnum.] Non loco magis, quam sententia, *vt ideirco medius ibi esset Christus, cuius erant in nomine congregati* m.

m Mat. 18. 20.

Grauis auctoritas ex communi Patrum consensu in Concilio. Nec tamen si vel aliqui dissentiant, vel non impari numero, vel etiam plures; non idcirco ratum est, quod à Concilij capite decernitur, qui est Romanus Pontifex, sicut antea quoque annotaui. De Concilio prouinciali Catholico æstimari pie potest, quod Recaredus Rex de Toletano III. prædicauit n: *Credo beatam sanctæ Trinitatis diuinitatem huic sancto interesse Concilio. & ideo tanquam ante conspectum Dei, ita in medio vestri fidem meam protuli.* Idque si, vt est in IV. o *omni tumultu abiecto, sollicite, atque tranquille Ecclesiastica negotia terminentur.*

n in princ.

o cap. 4.

Cum charissimis nostris.] Laus Pauli, & Barnabæ, approbatio electionis de illis ab Antiochenis factæ; tum etiam commendatio peculiaris Doctorum, qui Gentibus deputati erant, fidelibusque ex ipsis conuersis.

Græcam dictionem τῶν ἀγαπητῶν, Interpres modo vertit per *dilectos*, modo per *dilectissimos*, aut *charissimos*. Passim reperitur in Apostolorum epistolis hoc omnibus Christianis commune epithetum, quo significatur, & ab iis ipsis, qui scribunt, diligi, & à fratribus aliis, quos nimirum illi ipsi redamare debeant, & potissimum à Deo. Vocat Paulus nonnunquam cum addito, *dilectos Dei* p.

De hac Græca voce ἀγαπητός.

p Rom. 1. 7.

In hoc genere primus est Christus Filius Dei, à Deo Patre sic appellatus q, & nostra super omnes alios dilectione dignissimus, atque hoc nomine cum Sponsa in Canticis r, vt animarum nostrarum Sponsus suauiter vsurpandus, cum sciamus, *quod Deus gratificauit nos in dilecto Filio suo* s, & quod nos illi longe chariores sumus, quam quos in vetere Testamento nominabat *dilectos* t, quippe qui etiam *recalcitrarent*, & *scelera multa committerent*, ac denique *in lege, ac statu non amoris, & filiorum, sed seruorum, & timoris* adhuc versarentur u. Et quamuis illi quoque essent ij, qui iusti, attamen comparatione nostri, quodammodo alieni; nos tanquam vnigeniti. his enim non profani solum scriptores, vt Homerus x, notant Hesychius, & Suidas, ἀγαπητὸν, idem esse, quod μονογενές, Plutarchus y præterea de Homero, & Aristoteles z *vnicum oculum* appellat ἀγαπητόν. veterum etiam sacri, vt Moses in Genesi a, dilectorum nomen attribuunt; & vice versa vnigenitos pro *charissimis* b. Et tritum est, vt vnice diligere dicatur, quos maxime.

q Matt. 3. 17. [illegible]

r passim, & E- [illegible]

Christus Filius Dei recte ἀγαπητός.

s Ephes. 1. 6.

t Deut. 32. 15. Ierem. 11. 15.

u Rom. 8. 15.

x Odyss.

y [illegible]

z 1 Rhet.

a Gen. 22. 2.

b Ioan. 3. 16. 1. Ioan. 4. 9.

Qua item de causa Ioannem arbitror Apostolum, tacito nomine proprio, hoc vt modeste, ita amanter, & grate describere seipsum solere c *Discipulum quem diligebat Iesus.*

Apostolus Ioannes cur dilectus dicatur.

c Ioan. 13. 23. c. 19. 26. & 21. 7. 20.

Hieronymus d docet ἀγαπητὸν, magis sonare *diligibilem, dignumque, qui diligatur*, quam *dilectum*, qui dicitur ἠγαπημένος. Cæterum & ipsemet illo modo interpretatus est Scripturas, & citati Auctores, aliique Græci sermonis peritissimi, vtramque significationem recipiunt; sicut etiam verbi gratia, ἄπιστον, & γνωστόν, pro ἀπιστούμενον, & γινωσκόμενον.

d apud [illegible] Thes. ling. Græc.

Nihil affero de notissimis illis primorum Christianorum sodalitatibus, amicisque conuiuiis, quas vocabant ἀγάπας, de quibus tam sæpe Tertullianus, aliique. Non ignoro etiam, Agapetas fœminas nominatas, vt est apud Augustinum e, & Hieronymum f, quæ tam pulchro nomine turpiter abutebantur.

e [illegible]

f [illegible] & ep. ad Ocean. [illegible]

Plus est apud classicos linguæ Latinæ scriptores, amare, quam diligere. *Clodium Tribunum plebis designatum*, ait Cicero ad Brutum g, *valde me diligit, vel, vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat.* Iterum agens cum eodem: *Si igitur facies, & me aut amabis, aut quo contentus sum, diliges.* Et ad Dolabellam h *Quis erat, qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, vt mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse.* Item Origenes i discrimen statuit in φιλεῖν, & ἀγαπᾶν, vt hoc sit maius, quam illud, etsi secus alij sentiunt. Et secundum honestius quam primum, vt & ἀγάπη, quam φιλία.

Amare, & diligere quo modo distinguantur.

g epist. 1.

h 9. Famil. epist. 14.

i Homil. 2. in Cant.

Verum

A Verumtamen tum hæc apud Græcos, tum apud Latinos illa confunduntur, & eam Auguſtinus *a* differentiam reprehendere videtur; vt reprehendi Interpres merito non poſſit, cum dilectiſſimum, aut dilectum dixit: aliquando enim etiam reddidit amantiſſimum *b* pro participio τῦ ἠγαπημένυ. S. Thomas *c* docet, quod dilectio ſupra amorem addit electionem præcedentem, vt *ipſum*, inquit, *nomen ſonat: & quod eſt in voluntate tantum, & non in concupiſcibili.* Citat quoque Dionyſium *d* dicentem *quibuſdam Sanctis viſum eſſe diuinius nomen amoris, quam dilectionis*, ſed Græca nomina ſunt ἀγάπη, & ἔρως, quibus non exacte, & B præciſe reſpondent *amor* & *dilectio*; & tandem definit Areopagita pro eodem poni: cui Areopagitæ parendum, monenti *diuina volentes intelligere non verba nudoſve ſonos attendere debere.* Non fuit abs re tamen ſemel hæc adeo chara nomina declaraſſe: de quibus eadem & alia nonnulla notauimus ad epiſtolam Ioannis primam *e*.

a 14. de Ciuit. cap. 7.

b Deut. 33. 12.

c 1. 2. q. 26. art. 3.

d c. 4. de Diui. nom. p. 1. circa med. & finem.

e c. 2. 7.

Verſus 26.] Hominibus, qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

H*ominibus, qui tradiderunt.*] Encomium ſingulare ſua non quærentium, nec ſuæ ſtudentium commoditati; ſed vel in mortis diſcrimen C intrantium pro Chriſto, & Euangelio. Si pro Moſis lege laborarent, nullum à Iudæis periculum, rarum, exiguumve immineret à Gentilibus, apud quos vbique Iudæorum libere religio colebatur.

Quanta paſſi ſunt Paulus ac Barnabas, narrauit caput præcedens, præſertim prior, qui quin animam, hoc eſt, vitam perderet, propius nihil fuit, relictus pro mortuo *f*. Crebra eſt animæ pro vita ſignificatio in Scripturis. Inde cauſa exempli, phraſis illa *ponere, portare, habere animam ſuam in manibus ſuis* g, hoc eſt, exponere, ac in tanto vitæ diſcrimine verſari, vt nullo ſperato ſubſidio humano, ſolam quis diuinam opem quaſi per miraculum expectet: res enim quæ in manibus ver- D ſatur, amitti facile poteſt, vt exponit Hieronymus *h*. Immo & Chaldæus pro illis verbis, *Anima mea in manibus meis ſemper*, hoc modo per paraphraſim exponit, *Anima mea periclitatur, ac ſi in ſuperficie manus meæ eſſet.* Quare veniam meretur Auguſtinus *i*, immo laudem ingenuitatis, quod Hebraice cum neſciret, profeſſus ſit ſe ignorare, quid rei ſit ponere animam in manibus. Beda narrat textum Græcum habere hæc alia *in omnem tentationem*: ego nullibi legi.

f verſu 18.

Animæ pro vita ſignificatio crebra.

g Iob 13. 14. Pſal. 118. 109. Iudic. 12. 3. 1. Reg. 19. 5.

h in Pſal. 118. & ep. ad Sunniam & Fretelam.

i in Pſal. 118.

Verſus 27.] Miſimus ergo Iudam, & Silam, qui & ipſi vobis verbis referent eadem. E

Q*Vi & ipſi vobis verbis referent eadem.*] Eadem cum his, quæ literis noſtris ſignatis continentur; ita vt decretum noſtrum literarum teſtimonio, nunciorumque ſuper eodem argumento, ac ſententia magis certum atque conſtans reddatur.

Mentitur Kemnitius *k*, & abutitur male intellecto, ſumptoque hinc exemplo, dum ait, *Se quod Silas ac Iudas fecerunt, facere, illos nimirum expendiſſe, atque diſquiſiuiſſe Concilij ſententiam.* Hic audimus duntaxat relatores, non examinatores fuiſſe. Quod autem paulo poſt narrantur *conſolati fratres, A eoſque confirmaſſe*, longe diuerſum eſt à confirmatione Concilij, quaſi aut iuridice id ab iis fieri, aut Concilio neceſſariam auctoritatem cõferre poſſent. Non poterant Antiochenſes fieri certiores non hominum ſe placita, ſed Spiritus ſancti iudicium ſequi per explicationem, probationem, examen, confirmationem Silæ ac Iudæ, quam per ipſummet Apoſtolorum decretum, in quo conteſtati erant *Spiritui ſancto, ſibique ita viſum eſſe.*

Kemnitius mendax [illegible] argumen[illegible]

k ep. [illegible] 2. part. exam. Conc. Trid.

Attamen haud putauerim nudos relatores decreti fuiſſe, verum pluribus expoſuiſſe acta Concilij, tam de principe illa legalium controuerſia, quam de aliis rebus. Hoc perſuadet tum accurata virorum talium electio, tum ea quam diximus hic B ſubiici, *fratrum per illos conſolatio*; tum verba iſta epiſtolæ quæ tractamus: ſi quidem aliud innuunt præter ſimplicem quaſi recitationem contentorum in epiſtola. Vulgo nominantur *literæ credentiales*, aut *fiduciariæ*, quas quis deferendas tradit fido & honeſto nuncio, ſignificans illi ad quem ſcribit, quia vel arcana, vel prolixiora ſcribi nequiuerint, credat, ac fidem habeat iis, quæ apertius, & fuſius ab eo qui literas reddet, exponentur. Ex harum literarum genere cenſeri poſſunt iſtæ, quamuis abſolute nominari debeant *decretales*, quarum Gelaſius *l* mentionem faciens, ait *eas eſſe quas beatiſsimi Papæ diuerſis temporibus ab vrbe Romana pro diuerſorum patrum conſultatione de- C derunt*: necnon *Synodales*, *encyclicæ*, ſiue *circulares*, & *Catholicæ*, & *vniuerſales*, quoniam tametſi fratribus ex Gentibus inſcriptæ, qui erant Antiochiæ, & in Syria atque Cilicia, non minus afficiebant alios, qui alibi agerent per totum orbem.

Non fuerunt ſimplices relatores, ſed expoſitores etiam.

l in Conc. Roma. can. de lib. authen.

Literæ decretales quæ ſint.

Verſus 28.] Viſum eſt enim Spiritui ſancto, & nobis, nihil vltra imponere verbis oneris quam hæc neceſſaria.

V*iſum eſt enim Spiritui ſancto, & nobis.*] Valde authenticum decretum, cuius inſpirator D Spiritus ſanctus, Doctor *omnis veritatis, ad id promiſſus* m, rector eorum, *quos ipſemet poſuit regere Eccleſiam Chriſti* n, & Legiſlatores congregati in Concilio Petro præſide, quos Chriſtus *vt ſeipſum audiri voluit* o.

Decretum iſtud eſt valde authenticũ.

m Ioan. 16. 13.

n Act. 20. 28.

o Luc. 10. 16.

Scripturæ merito maximi fiunt; non tamen ita, vt nihil definire liceat non expreſſe in ipſis contentum; quam hinc illationem inepte facit Eraſmus Sarcerius. Iacobus protulit ex Scripturis teſtimonium, non ad principalem quæſtionem decidendam, vel ad decreti formam, quam propoſuit, comprobandam; ſed vt Gentium vocationem corroboraret, quam Petrus pro ſuæ E cauſæ fundamento poſuerat. De SPIRITV ipſo ſancto Eccleſia diiudicat, quoniam non omni ſpiritui credendum eſt, *ſed probandum quis ex Deo ſit* p.

Definire licet aliquid in Scripturis non expreſſum.

p 1. Ioan. 4. 1.

Clancularis & acephalis, omnique legitima iuriſdictione carentibus, nec Spiritus ſanctus aſſiſtit, nec pro auctoritate ſancire poſſunt Eccleſiaſtica decreta. Bene facit Caluinus hinc libertinos refutando, miniſterium, omne remouentes ab Eccleſia. Quin magnus ſeipſum curat medicus, cui curæ nimium eſt demere ius ac poteſtatem ab Eccleſia? vide quo argumento: *Quoniam*, inquit, *profitentur Apoſtoli, ſic eſſe viſum Spiritui ſancto: ſolus ergo regit Spiritus ſanctus.* Quæ magis libera & ſeditioſa oratio? Igitur nulli reges, nulli iudi-

Caluinus omne regimẽ tollit ab Eccleſia.

a Prou. 8.15.

ces, politica poteſtas nulla: nam, *per Deum a reges regnant, & legum conditores iudiceſque iuſta decernunt. Imperium eſt in hac epiſtola*, inquit Chryſoſtomus, *& legiſlatio* Spiritus, *& imponuntur quædam ſeruatu neceſſaria*. Non id Spiritus ſanctus facit immediate: dirigit, monetque, quos in Eccleſia poſuit rectores.

A

Non eſt improbabile, in Spiritum ſanctum referri non modo decretum, verum etiam immunitatem ab oneribus legis, & liberam admiſſionem Gentilium, quoniam hæc probata fuerat à Paulo, & Barnaba, necnon à Petro ex donis gratiæ, ac Spiritus ſancti æque in illos, ac in alios collatis.

Spiritus ſancti diuinitas hinc probatur.
b lib. 2. de Spiritu ſancto.
c [illegible] de Spiritu [illegible]
d cont. Varimadum.
e Iob 1. 21.
f [illegible] de Trinit.
g Catech. 17.
h 4. Strom. c. 6.

B

Eiuſdem ſancti Spiritus inferunt hoc in loco diuinitatem Didymus *b*, Ambroſius *c*, Idacius *d*: ſignificari enim hic illum vt operatorem gratiæ, & auctorem imperatæ executionis, arbitriumque ſuæ poteſtatis, ſicut cum alibi de Deo legitur, vt apud Iob *e*: *ſicut Domino placuit*, vt quidem habet editio noſtra, & LXX. legitque Gregorius, & alij: licet Hebræus textus his careat. Idem deducit Chryſoſtomus *f*, & Cyrillus Ieroſolymitanus *g*. Ait hic *illum nunc in vnitate Patris & Filij conſtituiſſe nouum Teſtamentum in Eccleſia Catholica; Apoſtolos* (quorum Clemens Alexandrinus *h* generalem omnium vocat epiſtolam) *per auctoritatem ab ipſo acceptam, qui etiam ſcripto ſuo aperte declarauerint, quod tametſi ab hominibus id ſcriptum erat, ſed ex Spiritu ſancto tamen Oecumenica eſſet conſtitutio.*

C

i cap. 1. 3.

Id quidem eſt; nihilominus licuit Lucæ *i* ſcribenti Euangelium ſimpliciter dicere: *Viſum eſt mihi*; cum ſine dubio intelligi velit ſibi, quod Chriſtiano more loquentes vſurpamus, *Viſum in Domino*, eo nimirum conſulto, non pro libito ſuo, vt ſi quis dicat, *Viſum eſt mihi fieri Chriſtianum*, vt Ambroſius, Beda, Bonauentura, aliique notarunt, non profecto innueret, non idem viſum Deo. Epiphanius *k* tradit, quod Lucam Spiritus ſanctus impulit ad ſcribendum. Requirit inſpirator Deus conſilium, conſenſumque hominis; idcirco quod Apoſtoli diſtinxerunt, Lucas in diuino Euangelij opere vt certum poſuit. Nec dubitauit *non voluntate humana*, vt admonet Petrus *l*, *allatam aliquando Prophetiam, ſed Spiritu ſancto inſpiratos locutos eſſe ſanctos Dei homines.*

k Hær. 51.
[illegible] hominum.
l 2. ep. 1. 21.

D

Omnia Concilia legitima poſſunt idem dicere.

Poſſunt Concilia omnia legitime congregata & approbata, quibus proinde idem adeſt Spiritus ſanctus, dicere eodem modo: *Viſum eſt Spiritui ſancto, & nobis*: tamen ob reuerentiam fortaſſe primi huius Concilij, non ita dicunt, ſed ſolum *in Spiritu ſancto legitime congregata ſacroſancta Synodus decernit, &c.* Solemne autem eſt omni Concilio, ſicut & iſti, in decretis rationem cauſamve non apponere: ſic enim pondere maiore ſanciuntur; & periculum vitatur, ne quis eas, vt minus idoneas reiiciat. Idem vſurpant ciuiles Magiſtratus in ſententiis & edictis, quæ areſta ſiue arreſta vocant, vt alias dixi *m* quaſi placita.

E

m cap. 6. 28

Videri verbum eſt pronunciantis ſententiam.
n Acad. 4.
o ad l. 1. de verb. oblig. & 3. Obſeru. ca. 25.
p cap. 3. & 4.
q ibid.
r cap. 1.
s cap. 5.
t lib. 2. pro [illegible] Illiberit.
[illegible]

Verbum ex ſolemni pronunciandi forma eſt *videri*, vt videre eſt paſſim in ſcriptoribus Latinis: ac teſte Cicerone *n*, *quæ iurati iudices cognoſcebant, non vt facta, ſed videri pronunciabant*: legendæ formulæ Briſſonij, & Cuiacius *o*, Idē videtur valere τὸ ἐδικαιώθη, & ἐδικαιώσαμεν, in Concilio Epheſino *p*, vt obſeruauit Balſamo *q*. In Conciliis quoque Latinis eſt in vſu præſens formula, *Viſum eſt*, vt Salegunſtantienſi *r*, & Triburienſi *s*.

Ferdinandus Mendoza *t* putat per hæc verba, necnon per verbum *placet*, vel *placuit*, conſtitutiones decerni à Conciliis de illis rebus quæ nō natura, aut diuina lege conſtant, ſed quæ humanis Epiſcoporum placitis rogantur & abrogantur: cum autem pertinent ad fidem, adhiberi formulam iſtam *credit*, ſeu, *ad iſtum modum credit ſancta Catholica Eccleſia*: ſed ſi fidei violatori noua aliqua pœna canonica adderetur, ſubiectum quandoq; verbum *placet*, quaſi placatis poſt diſceptationem animis. Id ipſum de vſu verbi *placere* confirmat externis Auctorum profanorum exemplis.

Verbi placet quis vſus ſit in Conciliis.

u de Synod. Arim. & Seleuc. in princ.

Athanaſius *u* præterea teſtis eſt, Syros Patres in decretis aduerſus Arrianos, quando de negotio Paſchæ agebant, dixiſſe *Viſum eſt* cum de fide ipſa *ad iſtum modum credit Catholica Eccleſia*. Nihilominus decretum de vitanda fornicatione, quod continetur in iſto Concilio, ſpectat ad fidē, & ad naturalem diuinamque legem: nec eſt difficile oſtendere in aliis ſimilibus decretis vſurpaſſe Concilia poſteriora formulam illam, *Viſum eſt*, &c. & mentio Spiritus ſancti ſatis indicare poteſt rei quæ decernitur, momentum. Quanquam non quidquid etiam auctore Spiritu decernitur in Conciliis, de iure cenſetur diuino, vt quæ vocantur de reformatione, ac vel non recipiuntur ab omnibus omnia, vel abrogantur deſuetudine. At quanta Bezæ *x* blaſphemia, generalibus Synodis præfuiſſe non Spiritum ſanctum, ſed Satanam.

x Præfa. noui Teſta. de Græco in Lat. conuerſ.

Nihil vltra imponere vobis oneris, quam hæc neceſſaria; Si hoc onus eſt, & ſi iſta ſunt neceſſaria, non ergo intelligi debet hic tantum prohiberi idololatriam, homicidia, rapinas, vt etiam prius docuimus quoſdam intellexiſſe per contaminationes idolorum, ſanguinem, & ſuffocatum: alioqui vitia cætera permiſſa eſſent. Nouam legem vocat Chryſoſtomus ex cæremonialibus præceptis Moſe ſumptam: naturaliter autem illa alia prohibita ſunt.

Penes Eccleſiam & Pontificem, eſt, nouas in Eccleſia leges condere.
y verſ. 41.
z cap. 16. 4.
a 4. Inſtit. c. 10. §. 22. & 23.
b 1. Tim. 1. 5.
c 4. par. Sum. Theol. tit. 11. c. 7. §. 2.

Deinde ſequitur, penes Eccleſiam, ac potiſſimum penes Pontificem, eſſe poteſtatem nouas veraſque leges condendi, & ad eas obligandi. Nā vocant Apoſtoli *onus*, & affirmant *neceſſaria* eſſe, quæ ſcribunt: & *Paulus pertranſiens ciuitates præcipiebat cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & Seniorum* *y*: & *tradebat cuſtodire dogmata, quæ decreta erant ab Apoſtolis, & Senioribus, qui erant Ieruſalem* *z*.

Præcepta hæc diu ſe obligandi vim habebant.
d in Defen. [illegible]
e verſ. in Conc. Conſtant. ſeſſ. 8. art. 41.
f in art. 15.
g vt eſt in lib. de Damnat. articulis eius.
h ſupra Caluinus.
i refert Ioan. Cochlæus in vita, ipſe vero Lutherus in lib. de captiu. Babyl.
k de Baptiſ. lib. de libert. Chriſti. lib. de viſione Daniel.
l in confeſſ. Aug. a. 28. & in Apol. confeſſ.

Nec verum eſt, quod Onager libertatis amator Caluinus *a* ruditer ait, *caueri ſolam offenſionem ſcandalumque infirmorum*. Quamuis namque ad edenda præcepta hæc, Apoſtolos ratio illa impulerit. Attamen præcepta ipſa erant de certarum rerum abſtinentia tanquam de medio ad finem dictum: quomodo *charitas eſt finis omnis præcepti* b, *nec* tamen de ipſa eſt omne præceptum; & mortificatio carnis eſt finis ieiunij, de quo tamen proprie fertur præceptum. Placuit multis aliis hæreticis ex legibus eſſe, & liberis ab omni lege Eccleſiaſtica; ac propterea etiam negare auctoritatem Eccleſiæ leges condendi. Refert de Waldenſibus B. Antoninus *c*; idem ſenſit Marſilius de Padua *d*, Ioannes Wiclefe *e*, Ioannes Hus *f*; Ioannes de Weſtphalia *g*, Caluiniſtæ *h*, & Lutherani; horumque auctor totum corpus Iuris Cononici publice combuſſit *i*, Melanchthonis *k*, eadē fuit ſententia, & aliorum.

Leges Pontificiæ non ſunt onus importabile.

Non eſt quod querantur, onus legum Pontificiarum & numero, & grauitate eſſe importabile. Nam leges, quæ omnes Chriſtianos obligant, vix ſunt aliæ quam quatuor, hoc eſt, Religio feſtorum, Ieiuniorum cuſtodia, vſurpatio annuæ Cōfeſſionis, & ſacræ Communionis in Paſchate.

Leges iuris Canonici quæ ſint.

In Conciliis, & omni Canonico iure quæ extant, ſunt ſolum vel piæ inſtitutiones de nonnullis ritibus abſque obligatione ad culpam; vel cōditionales leges pro iis, qui volunt ad ſacros Ordines admitti; vel ſpectant ad certum hominum gradum, vt ad Iudices Eccleſiaſticos: vel ſunt cenſuræ, pœnæque contra violantes ius diuinum; & ad conſeruandam diſciplinam; vel declarationes iuris eiuſdem diuini, dogmatum ve Fidei. Moſaicæ leges, quas dixi ſuperius adeo multas fuiſſe, omnes, ac ſingulos Iudæos afficiebant, obligabant, onerabant.

Præcepta Eccleſiæ quam æqua ſint.

In iis etiam quatuor recenſitis Eccleſiaſticis præceptis apparet potius iuris diuini quedam determinatio, quam lex omnino noua. Quis enim eſt, quem ius diuinum non obliget ad aliquod tribuendum tempus cultui Dei, ad aliquando ieiunandum, ad confitendum, ad communicandū? Quo tempore ieiunium indicitur ab Eccleſia, excipiuntur pueri, ſenes, ægroti, &c. In feſtis noſtris non ceſſant opera neceſſaria, aut valde vtilia humanis corporibus: & qui iuſta de cauſa abeſt à Miſſa, non peccat: ſi confeſſio dura videtur, non ideo eſt, quia tali tempore, ſed quoniam abſolute fieri debet diuino iure. Quid plura? ſi legem etiam ciuilem negant, habebunt qui legitime in ipſos animaduertant: ſi hanc agnoſcunt (meliores vero Theologi etiam in conſcientia, & ſub peccato iudicant obligare) qua fronte negare Eccleſiaſticam poſſunt?

a Rom. 2. 12.

Denique qui *ſine lege peccant*, *ſine lege peribunt*, *non minus quam qui in lege*, *per legem iudicabuntur a*. Illud etiam efficitur exaſto præcepto, quod antea alia occaſione notatū eſt, non permitti ſacroſancta Cōcilia examini, iudicioque priuati cuiuſuis, vt ſibi arrogant Hæretici: nec enim Apoſtoli id permiſerunt, ſed ſimpliciter imperarunt, & vt onus neceſſarium pro illo tempore impoſuerunt, pro tempore, inquam, quantum ad alia, præter fornicationem ipſo iure naturæ malam.

Verſus 29.] **Vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione, à quibus cuſtodientes vos, bene agetis. Valete.**

b verſ. 20.

A Quibus *cuſtodientes vos, bene agetis.*] Quæ continentur hoc verſu, ante iſta verba, iam expoſita ſunt *b*, dictumque quid codices quidam Græci ſuperaddant. Pro, *bene agetis*, Græce eſt, εὖ πράξατε, *bene agite*, Syriace autem, ובר תטרון נפשכון מן הלין שפיר תהוון *vrechad thatterū napſchechun men helen ſchaphir thehuun*, id eſt, *cumque conſeruaueritis animas veſtras ab his*, *bene ſe habebunt*, nimirum animæ veſtræ.

Quidam codices Græci legunt, πράξετε; alij in media coniugatione, πράξεσθε; alij πράξητε. Iuxta tertiam lectionem ſenſus eſſet, *bene fiet*: ſecundum vltimam, *bene faciatis*, ſiue *agatis*, nempe ſupplendo particulam cauſalem *vt*, ſeu repetendo ex initio periodi. Carthuſianus interpretatur, *bene agetis*, id eſt, *meritorie, iuſte, & obedienter viuetis, ſimul & alia à* Chriſto *tradita adimplentes.*

c verſ. 23. εὖ πράττειν quid hic ſignificare poteſt.

Nuper vidimus *c* εὐπράττειν, eſſet feliciter agere & viuere. Fortaſſe congruit præſenti loco ſenſus hic, quaſi dicant, ad felicem curſum veſtrum, & ad felicitatem ipſam obtinendam, hæc modo deſiderantur à vobis, videlicet præter aliorum præceptorum iuris naturalis, & diuini obedientiam nulli non homini neceſſariam. Cum enim propoſitum ſit hoc particularium præceptorum onus tanquam neceſſarium, credibile eſt lenire id Apoſtolos voluiſſe ſpe & cogitatione τῆς εὐπραξίας, id eſt, *beatitudinis*. Non poteſt hic τὸ εὐπράττειν eum habere vſum, quem interdum habet, non pro ſalutatione ſolum initio epiſtolæ, qui eſt frequentior vſus, vt antea obſeruauimus *d*, ſed etiam pro clauſula, vt de cuiuſdam Ariſtotelicæ ad Philippum notauit Budæus *e*. Clauditur enim hæc epiſtola per ordinarium ἔρρωσθε, de quo mox.

d verſ. 23.

e Com. ling. Græc.

Valete.] Ἔρρωσθε, pro quo Syrus, ac etiā pro præcedētibus duobus vocabulis, הוו שרירין במרן *hauau ſcheririn bemaran*, id eſt, *eſtote veraces in Domino noſtro*. In nonnullis codicibus Græcis additur φερόμενοι, aut, vt de ſuo dicit Beza (*licet enim non minus Hæreticis, quam Iudæis*, vt de his *f* Auguſtinus tradit, *vti codicum ſacrorum baiulis*, *ſi quid in iis quos gerunt*, *non alienum comperiamus*) φερόμενοι ἐν τῷ ΠΝΕΥΜΑΤΙ ἁγίῳ, id eſt, *ambulantes, vel conuerſantes in Spiritu ſancto*: quaſi dicant, Hæc obſeruantes, opus ſpirituale, ac rem Deo gratam facturos, non tantum paci publicæ conſulturos,

f in Pſal. 58.

Cum ageremus de primordiali ſalutatione epiſtolæ, diximus item ordinariam iſtam clauſulam eſſe, quod præterea de Græcis Lucianus *g* docet, & Ouidius *h* de Latinis:

g in Apol.

h 3. Triſt. eleg. 3.

i 3. eleg. 13.

Accipe quo ſemper finitur epiſtola verbo,
Atque meis diſtent, vt tua fata, Vale. & *i*:
Accipe ſupremo dictum mihi forſitan ore,
Quod tibi, qui mittit, non habet ille, Vale,

Quibus in locis Poëta verbo *Vale*, ad valetudinem reſpexit. Græci autem verbi vis eſt *pro valida ac robuſta valetudine*. Lege Martialem *k*, Auſoniū *l*, Sidonium Appollinarem *m*, & Briſſonium *n*.

k lib. 5 epig. 63 vel 67. lib. 9. epig. 5. vel 8.

l epiſt. ad Paulinum.

m lib. 9. epiſt. 10. & in carm. propempticon.

n in formulis lib. 8. pag. 747.

o 2. Mach. 11. 21. 33.

p 2. Mach. 11. 21. 33. 38. Act. 23. 30.

Aliquando Interpres præmittit aduerbium bene, vbi eſt ſimplex ἔρρωσθε *o*, ad melius exprimendam vim verbi, cum alioqui omitti potuerit. Non extat huiuſmodi clauſulæ in libris ſacris, niſi cum recitantur epiſtolæ Gentilium *p*; & præſens ad Gentiles miſſa eſt, ſeu ex Gentilibus Chriſtianos. Quare in Ambroſij contextum ad finem poſterioris ad Timotheum irrepſerat, *Vale*: quod idem iam emendatus auctoritate Sixti V. non habet. Dicunt etiam aliquando εὐτύχει id eſt, *eſto fœlix*, & εὐτυχεῖτε id eſt, *eſte fœlices q*. Lege Claudij Eſpēcæi conciunculas duas Gallicas editas anno 1562. de vſu benedictionis in vtraque lege. In nonnullorum piorum virorum epiſtolis, poſt clauſulam, *Vale*, aut *Valete*, legere eſt, Chriſto, vel *in Domino r*: petunt aliquando ſe diligi ab iis quibus ſcribunt, quia eos ipſi diligant *ſ*, vel vt eorum ſeruent memoriam *t*, ſiue ſanitatē: nonnunquam poſcunt orari pro ſe.

q Plat. ep. 11. Dem. epiſt. 2. 3. 4. 5. & 6.

r Hier. epi. 12 & 45. Sidon. Apol. lib. 7. ep. 12 & 14.

ſ Ambroſ. crebro.

t Sidon. Apol. ſæpe.

Subſcriptiones an fuerint in epiſtola.

An in epiſtola ſubſcriptiones fuerint, & quomodo, neſcio: aliquas fuiſſe credendum eſt, cum in aliis deinceps Conciliis eæ extent, & in Imperatorum reſcriptis, quæ *diuina ipſorum manu* (hæc ipſa verba ſubſcriptiones antecedebant) *ſingulari quodam modo ſcribebantur* u, *miniatis literis*, *& murice encauſto*, *& literarum apicibus propriis*: de qua re Briſſonius *x*: Si alij præter Apoſtolos ſubſcripſerunt qui non eſſent Epiſcopi (per *Seniores* quidam intelligi volunt Epiſcopos, vt dixi, qui Græce dicuntur Presbyteri) priuilegium fuit: ad ſolos enim Epiſcopos pertinet, ſicut & ius ſuffragij,

u l. 6. C. de diuer. reſcr. & Conſt. Manaſſis in Annal. & in Nouel. 9. Alexis Comneni. & in Nouel. Manuel. Comn. de donat. cauſ. ac negot. & edicto Manuelis Porphyrogenitæ.

x 3. de Formulis.

vt antea oſtenſum eſt: & palam profeſſus eſt in Chalcedonenſi Martinus Archimandrita, ſuum non eſſe ſcribere, ſed tantum Epiſcoporum.

Quo ordine ſederent Epiſcopi in Concilio.

Obſeruare autem eſt in ſubſcriptionibus non ſedium prærogatiuæ rationem habitam, excepta Romana, per Pontificem, aut Legatum: ſed temporis, quo cœpiſſet Epiſcopus quiſque ſedere, rationem habitam. Id prius monui, & conſtat vel ex Concilio Aquileienſi, cui præfuit Ambroſius, & ex Mediolanenſi, tempore Leonis Papæ I. *a*

a apud Leonem epiſt. 52.

Laici qua ratione Concilia ſubſcriberent.

Conceſſum aliquando eſt laicis ſubſcribere, non velut Iudicibus, ſed tanquam Principibus Catholicis, quorū vim ſummam habebat auctoritas. Exemplum eſt in octaua Synodo, cui Baſilius Macedo Imperator cum filiis ſubſcripſerunt, non tamen ante Legatos cunctarum Patriarchalium Sedium, licet Apoſtolicæ Sedis Legati, vt id quoque facerent, iuberent, cum additamento ſigni ſanctiſſimæ Crucis (quod ex more faciebant etiam Epiſcopi) literis Phœniceis ex cinnabrio *b*.

b lege Anaſt. in libello ad octauam Sy[illegible]

Porro nullum hic reſonat anathema, blandius agente tunc Eccleſia, & paulatim infirmos Iudæos volente lucrifacere. At Paulus hoc telum vibrat in eos, qui nitebantur contra decreta illa facere *c*.

c Gal. 5.

Cęterum de hac noſtra epiſtola Chryſoſtomus ait: *Vide breuem epiſtolam nihil abundans habere, neque epicheremata, neque ſyllogiſmos ſed imperium: erat enim legiſlatio Spiritus.* Laconicā etiā poſſumus nominare, quam quia deſcribit Loconica etiam ępiſtola Nazianzenus *d*, ipſius verbis apponam deſcriptionem huiuſmodi epiſtolæ: *Laconice ſcribere non hoc eſt, quod putas, paucas videlicet ſyllabas ſcribere, ſed de plurimis rebus paucas. Ita ego Homerum quoque breuiloquum dico, & multiloquum Antimachum. Quomodo? ex rebus ſcilicet, non literis prolixitatem induens.*

d epiſt. 5.

Laconice [illegible] quid ſit.

Falluntur, qui epiſtolam totam intra duodecim verſiculos includunt, quaſi non etiam in eiuſmodi epiſtola poſſint, ſex, ſeptemve redundare, & in ea quæ ſit quingentorum, ne vnus quidem ſupereſſe.

Plura in hoc Concilio decreta ſunt, quam quæ hic habeantur.

Tametſi vero literis his breuibus pauca illa contineantur, quæ vidimus, plura tamen in eo Concilio ab Apoſtolis conſultata, decretaque ſcribit Clemens *e*: *His igitur literis miſſis, remanſimus nos pluribus diebus Ieroſolymis*, inquit, *conquerentes vna, quæ in communem vtilitatem ad correctionem ſpectabant.* Intelligit Turrianus *f* de Canonibus Apoſtolorum. Quanquam de tempore, quo conditi ſunt hi Canones, alij diſſentiant, cum Sophronius *g* quidem exiſtimet id fuiſſe per eos quindecim dies, quibus Paulus in Ieroſolymitana ciuitate manſiſſe ſe apud Petrum ſcribit *h*. Pamphilus autem Martyr *i* non in Ieruſalem, ſed in Antiochia. Cui etiam opinioni quoquo modo fauet Papa Innocentius I. *k* Sed prima habet auctoritatem, ac veriſimilitudinem certiorem; mihique facile perſuadeo, in ea Synodo plura alia, quam quæ præſenti comprehenduntur epiſtola, tractata eſſe, & Silæ, ac Iudæ commendata proficiſcentibus tum legatione Antiochiam. Conſtatque præter illa quæ præſcribuntur, auctoritate Scripturę ſeruari oportere, vt docet Auguſtinus *l*, quæ frequentantur ab Eccleſia.

e 6. Conſt. ca. [illegible]

f in Clem.

g Homil. de Agone Petri, & Pauli.

h Gal. 1. 18.

i apud Turr. l. can. Magdeb. c. 25

k epiſt. 18.

l ep. 118 c. 1. & ep. 119. c. 18. & 19.

Volunt nonnulli, in eo Concilio aſſignatam proprie Paulo, ac Barnabæ peculiarem prædicationem, & patrocinium Gentium: Petro, Iacobo, & Ioanni illorum curam, qui ex Circumciſione veniſſent, prout etiam narrat Paulus epiſtola ad Galatas *m*: quod qua ratione intelligi debeat, alias dixi *n*: & recte docet Hieronymus in eundē locū.

m cap. 2. 9.

n cap. 10.

Verſus 30.] **Illi ergo dimiſſi, deſcenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epiſtolam.**

Congregata multitudine, tradiderunt epiſtolam.] Syrus, וכנשו כלה עמא *vacchenaſchu chulch bhama*, id eſt, *Congregaruntque totum populum.* Hic etiam agit Caluinus Tribunum plebis: *Quia enim*, inquit, *intereſt, quid tenendum ſit, certo cognoſcere, cum tota Eccleſia communicare debent ipſi Doctores, quid ex verbo Dei ſtatuerint.* Quod nunc fit apud Antiochenos, queritur Poblicola iſte, ſub tyrannide Papatus non fieri, ſed populi corpus non ſecus ac porcorum gregem, à communi doctrina arceri. Cum euulgant Pontifices aliique inferiores Pręlati, ſeu in templo, ſeu in compitis decreta morum, Fideique, quod Caluino tam ſæpe factitari, vehementer dolet, cęteriſque de Synagoga libertinorum, id ipſum eſt, quod Apoſtolorum nomine Silas, Iudaſque, illorum reddita epiſtola, fecerunt.

Quod fecerunt Apoſtoli per Silam, Iudamque, id fit in Papatu.

Non commiſerunt multitudini definitæ iam in Concilio ſententiæ iudicium, ſed huic vt multitudo ſe conformaret, atque Paſtoribus morem gereret, impoſitę legationis cauſam expoſuerunt. Paulus quidem, ac Barnabas cum aliis duobus aberunt; ſed epiſtolam credibilius eſt aliis datam, & ab iiſdē reddita, vt ſuſpicionis anſa remoueretur aduerſus eos, qui certæ partis fautores erant. Idcirco Magiſtro Hiſtoriæ Scholaſticæ *o* non aſſentior ſcribenti, Paulum epiſtolam reddidiſſe. In multitudine demum, non ex Gentibus duntaxat fratres, quibus epiſtola proprie mittebatur, verū etiam ex Circumciſione fuiſſe par eſt credere, ſeu conuocati hi quoque fuerint, ſeu ſponte, ſola fama exciti, ſuperuenerint. De epiſtolari ſcriptione non dicam plura. Eam, ſi vera narrat Hellanicus apud Clementem Alexandrinum *p*, Atoſſa Perſarum Regina ſcripſit prima. Hac de re dixi præfatione ad primam Ioannis epiſtolam *q*.

o in Hiſtor. Actuum, c. [illegible]

p 1. Strom. c. [illegible]

q cap. 1.

Verſus 31.] **Quam cum legiſſent, gauiſi ſunt ſuper conſolatione.**

Quam cum legiſſent.] Hi, quibus tradita, reddita que erat epiſtola.

Gauiſi ſunt ſuper conſolatione.] Ἐπὶ τῇ παρακλήσει, Syrus, ואתביאו *vatthebaiebu*, id eſt, *conſolationem receperunt.* De iugo nimirum legis non ſubeundo, propter quod in magnam prius perturbationem inciderant, ac metum, à quo liberati ſecuris iam animis propter Spiritus ſancti reſponſum lætabantur. Si aderant ex Circumciſione fideles, aut qui obſequentes erant, eandem lætitiam ſenſerunt, ac præſe tulerant; aut qui adhuc refractarij, caute diſſimularunt.

Verſus 32.] **Iudas autem, & Silas, & ipſi cum eſſent Prophetæ, verbo plurimo conſolati ſunt fratres, & confirmauerunt.**

Et ipſi cum eſſent Prophetæ.] Indicat forſan particula *&*, alios illos, quos capite decimo-

a verſ. 27.

tertio *a* dixerat Antiochiæ Prophetas eſſe, modo e[illegible] rant inter ipſos Saulum & Barnabam, vel etiam vegetica, idem valens ac *quæ* [illegible]. Syrus vertens בגיל דאף הנון נביא הוו *[illegible] hanun nebiochau*, id eſt, *Quippe qui etiam ipſi Prophetæ eſſent*.

Prophetæ nomen quid hic ſignificet.

Eodem hic modo Prophetarum vocabulum, quo ibi accipiendum eſt, non tam pro futura prænunciantibus, quam de ſacris tum literis, tum myſteriis appoſite diſſerentibus, & docendi munus exercentibus. Miltiades tamen antiquus ſcriptor apud Euſebium *b*, cenſet priorum generis hos Prophetas fuiſſe, perinde vt Agabum *c*, & filias Philippi, de quibus celebrem facit præter hiſtoria noſtra mentionem *d*.

b 5. Hiſt. ca. 16. vel 17.
c Act. 11. 28.
d Infra 21. 9.

Sermo plurimus quid hic ſit.

Verbo plurimo.] Διὰ λόγου πολλοῦ. Syrus, במלתא עתירתא *rabbemalletha bhatimatha*, id eſt, *Sermone diuite*. Nempe qui abundaret myſteriis à Spiritu ſancto acceptis, & explicatis. Significat nonnunquam πολὺς, *magnum, excellentem, vehementem, potentem*, præterea *frequentem*. Veriſimile eſt, non tam prolixum ſermonem ſignificari hoc loco, quam vel efficacem, vel crebrum. Latini, præſertim Poetæ, plurimum vſurpant pro longe. Sic Virgilius *e plurimum* [illegible] *plurima* [illegible] *cem f*, *noctem plurimam g*. [illegible] pro frequenti, Terentius, Plautuſq; plurimum ponunt. Ciceronis *h* item phraſis eſt vocare aliquem, mittere aliquo *multum*, hoc eſt, effuſum, ac nimium, atque etiam inconcinnum, & ineptum. Apud alios, multum eſſe, idem eſt, quod aſſiduum, & continuum *i*. *Opus erat hac re*, inquit Chryſoſtomus, *vt & ita omni ſuſpicione liberarentur*, nimirum Paulus, & Barnabas. Ideoque quamuis & Paulus potuiſſet, necnon Barnabas, hos decebat, & vt minus ſuſpectos, & honoris cauſa, tanquam nouos hoſpites, quales non erant duo Apoſtoli Gentium fautores aperti, & diu antea verſati Antiochiæ, ac ſæpius ſermocinati.

e 1. Æneid.
f 1. Georg.
g 2. Georg.
h 2. Acad.
i [illegible] in Iugurtina.

Verſus 33.] Facto autem ibi aliquanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus ad eos, qui miſerant illos.

Facere tempus quid ſit.

F*acto autem ibi aliquanto tempore.*] Propterea licuit illis plurimo, id eſt, frequenti ſermone, Antiochenos conuenire. Ποιήσαντες δὲ χρόνον. *Facere tempus*, eſt idem, quod tranſigere, conſumere, perficere, conſummare. Hebræi facere pedes, & barbam dicunt, pro eo, quod eſt lauare, & tondere *k*. Facere tēpus, Græciſmus videtur magis proprius noui Teſtamenti ſcriptoribus. Eo modo Iacobus dixit *l*: ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἕνα, *Faciemus ibi quidem annum*. Tale illud Pauli *m*: νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, *Nocte, & die in profundo maris fui*. Et inferius hoc libro *n*: ποιήσας δὲ χρόνον τινὰ, *Et facto ibi aliquanto tempore*. Et apud Matthæum *o*: οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, *Hi nouiſſimi vna hora fecerunt*. Sed & quia facere crebro apud probos Auctores ſacrificare eſt, hinc veroſimilius Romanum Pontificem dictum id poſſe facere, id eſt, ſacrificare, vt Q. Scæuola, quem Varro refert *p*, ſenſit, quam à faciendo ponte, vt ipſe. Nam conſtat priuſquam ſublicij lignei pontis, qui ſacer habebatur, Pontifici daretur cura, ipſum iam Pontificis nomen extitiſſe poſſe, item facere. Pontifici nomen dedit, quia ius illi plurima faciendi maximum, de quo Cicero *q*. Vnde & apud plerolque Pontificium abſolute poſitum, ſumitur pro iure, atque poteſtate. Oſtendit id exemplis Lælius Biſciola noſter *r*: ſicque videri poteſt accipi Pontificij vox in oratione de Cathedra Petri.

k 2. Reg. 19. 24.
l Iac. 4. 13.
m 2. Cor. 11. 25.
n Inf. 18. 23.
o Matth. 20. 12.
p 4. de lingua Latina.
q 2. de Natura Deorum, & 2. de Legib.
r 1. Var. ſubſ. c. 30.

Dimiſſi ſunt cum pace à fratribus.] *Non tam ſuſpecto, nec auerſo*, inquit Chryſoſtomus, *& ad eundem modum poſſunt duci dexteras accepiſſe, quemadmodum Paulus ſ dicit, atque de Barnaba prodidit*. Si pax etiam cum fratribus ex Circūciſione compoſita eſt, integra & ſolida pax fuit. Ita mihi perſuadeo ſiſtere in præſentia factum: & quod tantam rem adeo difficilem confectā crederemus, tandem Legatorum præmiſſam eſſe. Quanquam nō me latet dimittere in pace, iuxta morem Scripturæ, nihil aliud eſſe, quam valedicere, & abeuntes valere iubere, ſiue bene precari, & conuiuas abire ſinere ſiue ſuperſtites ad peregrinandum *t*, ſiue moribundos, aut mori paratos ad moriendum *u*: atque hoc loco idem videri, quod cum ſalutatione, & bona venia Eccleſiæ.

ſ Gal. 2.

Dimittere in pace quid ſit.

t 3. Reg. 8. 66. [illegible]
u Luc. 2. 29. [illegible] Reg. 22. 20. [illegible]

Ad eos qui miſerant illos.] Πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, *ad Apoſtolos*. Sicut Ἀποστέλλω, actiuæ ſignificationis, ita & Ἀπόστολος, paſſiuæ, perinde, vt in aliis vocabulis Græcis contingit, nullam haberet editio Latina difficultatē: intelligeremus enim hic veluti Apoſtolos, id eſt, miſſos, remiſſos eſſe ad Apoſtolos, hoc eſt, ad eos, qui miſerant ipſos, non tantum primi in Eccleſia ordinis homines, qui proprie nominantur Apoſtolicus, verum etiam ad Seniores.

Placuit Lucæ Apoſtolos exprimere, tanquam potiſſimos legationis auctores. Itaque adhuc in Ieruſalē verſatos Apoſtolos credibile eſt, ad alia ſcilicet plura tractanda de religione, vt pridem ex Clemente retulimus, negotia. At Interpres reſpectum habuit ad omnes, quorum nomine reddita erat epiſtola, & inſcripta, qui erant cum Apoſtolis, etiam Seniores, & ad quos ab Antiochia miſſa erat legatio *x*.

x verſ. 23.

Verſus 34] Viſum eſt autem Silæ ibi remanere: Iudas autem ſolus abiit Ieruſalem.

V*iſum eſt autem Silæ.*] Totus hic verſus prætermittitur a Syro: poſteriorem eius partem Græci codices non habent, præter vnum aut alterum: & quidem etiam omittentes *Ieruſalem*, vt & quidam Latini. Lyranus de toto affirmat, nec in textu Græco eſſe, nec in libris correctis: ſed eo quod paulo poſt narratur à Paulo, aſſumptum Silam in ſocium Antiochiæ. Gloſſam neſcio quā compoſitam eſſe, ac demum inſertam in textum. Idem ſenſit Carthuſianus de ſecūdo membro, necnon Caietanus: Iſidorus autem Clarius, & Vatablus in ſuis verſionibus omittunt, Græci quoque interpretes.

Attamen Biblia Sixtiana emendatiſſima retinent, & Latini pleriq; ferè omnes codices, equidem nullum legi, qui non habeat: & Beda nihil de hac re monet, diligenter ſolitus monere quando diſcrepant Latina à Græcis. Omnino cauſa aliqua interuenit, ob quā Silas, qui iam ab Eccleſia dimiſſus fuerat, & vale dixerat, hærere ibi diutius conſtituerit.

Verſus 35.] Paulus autem, & Barnabas demorabantur Antiochiæ docentes, & euangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

P*aulus autem, & Barnabas.*] Gloſſa ordinaria poſt Bedam arbitratur hoc tempore cōtigiſſe

altercа-

altercationem inter Paulum & Cepham, quam Paulus ipſe narrat epiſtola ad Galatas a, docens ſe ei in faciem reſtitiſſe Petrus b Comeſtor in Hiſtoria Scholaſtica vult *id fuiſſe poſt ſeptem annos ſedis Petri Antiochenæ tunc ex Ieruſalem, conſilio Domini aſcendiſſe Romam, ſed in tranſitu obiiſſe Antiochiam, vt confirmaret ſubditos in fide: conſtituiſſe vero ibi Eudochium* (Euodium dicere debuit) *Epiſcopum.* Hieronymus primæ ſententiæ auctor videtur, cui cum Auguſtino haud grauior de Apoſtolorum altercatio, quam horum ipſorum inter ſe.

Non eo tamen proceſſerunt, quo Valentinus, Marcion, Porphyrius, Iulianus c, & id genus alij Chriſti, & Apoſtolorum calumniatores, vt vel Apoſtolos de ignorantia, vel Petrum de hypocriſi, vel de procacia Paulum inſimularent: huius autẽ ſæculi Hæretici in Petrum inuehuntur, vt cum illo Pontificiæ auctoritati detrahant. Primi confutantur à Tertulliano d, Hieronymo e, Cyrillo Alexandrino f, ſecundi à recentioribus, cum agũt de Romano Pontifice.

Auguſtinus *Chriſtiano, & pio ſtudio, non maledicendi libidine agnoſcit nonnullum errorẽ contra regulam veritatis* g, *non rectum ſtudiũ imponendi ſuper humeros Gentium iugum legis* h: *ſed & ſuperſtitioſam, prauamque ſimulationem* i. Hieronymus ẽcõtra pugnans pro Petro, negat eo confugiendum, vt ab eo diuerſus dicatur Cephas, quod videtur Clemens Alexandrinus ſenſiſſe l, atque Dorotheus m: & videri is poſſet Martialis, qui ſe in epiſtolis Cepham cognominat. Quidam conueniſſe autumant inter ſe vtrumque Apoſtolum, vt alter quidem ſimularet Iudaiſmũ, reprehenderet alter, ſicq; cũ nec Petro Iudaizanti pepercisset Paulus, nemo contendere deinceps auderet. Citat huius aſſertores opinionis Hieronymus n, eandemque & ipſe amplectens, Origenem, Didymum, Apollinarium, Euſebium Emiſſenum, Theodorum Heracleotem, quibus addi poſſunt in Commentariis epiſtolæ ad Galatas o Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius: præterea Caſſianus * fauet iſtis, & quod Paulus ipſe vocat *ſimulationem Petri* p: & quod ille idem poſt hanc reprehenſionem ritus Iudaicos vſurpauit. *Timotheũ circumcidendo, Nazaræorum more caput tondendo in Cenchreis* q, *Ieroſolymis priuſquam templum intraret, ſe ipſum purificando* r.

Horret Auguſtinus pro ſe afferens Cyprianum, & Ambroſium, huiuſmodi mendacio tectum artificium, vultque non à Paulo ſcriptum, niſi quod res erat, & ab eodem Petrum ſerio reprehenſum: quod palam cum ſcandalo Iudaizaret: quamuis clam ad tempus id licuerit.

Non omnis ſimulatio mendax eſt & illicita.

Sed non omnis ſimulatio mendax eſt aut illicita, qua & Chriſtum ſenſimus vſum ſ: Paulum autem vera ſcripſiſſe, non negat Hieronymus, vt de ipſo exiſtimare Auguſtinus videtur, ſed ex *condicto reprehendiſſe* contendit. Præſtat dicere, Petrum iure egiſſe, quod egit, cum Iudæis, qui ex Iacobo Ieroſolymis venerant Antiochiam, Iudaice viuendo, quos verebatur ne deficerent, compoſita iam lite inter fideles ex Iudæis, & ex Gentibus: præſertim cum Iudæorum ei procuratio, vt dictum eſt, commiſſa peculiariter eſſet, & nondum prioribus legalium vſus inhibitus foret.

Hoc exemplum cum alij ſequerentur, ac Barnabas etiam collega Pauli, fideles ex Gentibus ad idem videbantur compelli, quamuis decretum eſſet eos ad id non teneri. Paulus ergo huic vt incommodo ſubueniret, non ſolum abſtinuit ipſe tunc à Iudaiſmo, verum etiam id, quod bona fide factum à Petro, perturbare ex Gentibus fideles vehementer poterat propter auctoritatem Principis Apoſtolorum, libere, palamque reprehendere non dubitauit, *ipſumque Petrum re ipſa reprehenſibilem* affirmare, hoc eſt, vt Schola loquitur, ſi non formaliter, certe materialiter, aut occaſionaliter, quia videlicet ex tali exemplo, & facto, quod erat per ſe minime malum, grauis oriebatur diſſenſio.

Petrus quomodo fuerit reprehenſibilis.

Hinc potius Petrus quanti ab omnibus fieret, intelligitur, cuius nempe Gentiles quoque, & Gentium Apoſtolus Barnabas exemplum ſequi maluerint, quamuis epiſtolam Synodalem penes ſe haberent, qua immunes redderentur à Iudaiſmo: & eiuſdem Petri quanta fuerit modeſtia, qui tunc *non vindicauit ſibi aliquid*, vt ait Cyprianus t, *inſolenter, aut arroganter aſſumpſit, vt diceret ſe primatum tenere, & obtemperari à nouellis & poſteris ſibi potius oportere: nec deſpexit Paulum, quod Eccleſiæ prius perſecutor fuiſſet, ſed conſilium veritatis admiſit, & rationi legitimæ, quam Paulus vindicabat facile conſenſit: documentum ſcilicet nobis & concordiæ, & patientiæ tribuens, vt non pertinaciter noſtra amemus, ſed quæ a fratribus aliquando & collegis noſtris vtiliter & ſalubriter ſuggeruntur, ſi ſint vera, & legitima, ipſa potius noſtra ducamus.* Delectatur merito hac Cypriani moratiſſima ſententia Auguſtinus u. Gregorius item ait x, *quod qui primus erat in Apoſtolatus culmine, primus etiam fuit in humilitate.* Tractat hunc totum locum Baronius y præ omnibus accuratiſſime, & appoſitiſſime: pro inſtituti autem ratione ſatis hæc debent eſſe.

Petri auctoritas & modeſtia quanta hinc colligatur.

Verſus 30.] Poſt aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuertentes viſitamus fratres, in quibus prædicauimus verbum Domini, quomodo ſe habeant.

POST *aliquot autem dies.*] En Pauli ſollicitudinem omnium Eccleſiarum, quæ requirit in primis viſitationem adeo commendatam à Canonibus, præſertim Concilij Tridentini z, & de qua præcipiuntur multa in Actis Eccleſiæ Mediolanenſis, & in Placentina Synodo, atque aliis noſtri temporis variis Prouincialibus, & præterea in proprijs libris ſcriptis de eodem argumento a; & in Archiepiſcopali Bononienſi auctore Gabriele Paleotto Cardinale & Archiepiſcopo Bononiæ, & in vltimæ digreſſionis capite vltimo Eſpẽcæi ſuper 1 ad Timotheum. Vt autem *quotannis Epiſcopus parochiam ſuam ſollicite circumeat, ad confirmandum populum, plebes docendas & inueſtigandas*, &c. *decreuit in quodam Concilio Bonifacius Epiſcopus, & Martyr* anno Domini 740 iuſſu Gregorij Papæ III. b

Viſitatio commendatur plurimum hoc loco.

Dixi capite 1. c Viſitatorum officio qui fungerentur apud Iudæos, vocatos etiam nomine *Apoſtolorum*. Viſa eſt ciuilis quoque adminiſtratio Viſitatoris Magiſtratu. Theodoricus enim rex aduerſus Symmachum Papam d rogantibus Schiſmaticis, miſit Petrum Epiſcopum Altinenſem, quoniam ipſe Viſitatores aliis Epiſcopis dederat, ſed iure ſuo, Rex tyrannicè.

Quadrat huic loco per ſenſum accommodationis ſententia Iob e: *Viſitatio tua cuſtodiuit ſpiritum meum.* Huc ſpectant quæ de reſidentia Paſtorum differuntur, & à nonnullis diuini iuris eſſe creditur f. Certe qui negant, haud bene ſatiſ-

faciunt

n epiſt. 89.

u 2. de Bapt. cont. Donat. c. 1.

x Hom. 18. in Ezech.

y Tom. 1. Annal. ann. 51.

z Seſſ. 22. ca. 8. & Seſſ. 24. c. 3 de Reform.

e Iob 10. 12.

faciunt exemplo Apoſtolorum, dum dicũt quod prædicatio eorum pro infidelibus erat ad conuertendas Gentes: ita vt idcirco non potuerint per alios prædicare: poſſe autem Epiſcopos, quia eorum prædicatio pro fidelibus ſit. Nam Paulus hoc loco ait *ſe viſitare velle fratres, in quibus prædicauerat verbum Domini*: & rurſus in hac eadem hiſtoria habetur *a*, *quod profectus eſt perambulans Galatiam regionem & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos.*

a c.18.23.

Quod faciebant Apoſtoli, nulli ſedi neceſſario aſtricti, ob iuriſdictionem in mundum totum delegatam à Chriſto *b*, quamuis ſub Petro paſtore ordinario erga oues iam à ſe ad Chriſti ouile aggregatas; idipſum Epiſcopis ſuis certis in diœceſibus faciendum eſt, & non per Vicarios, ſed per ſeipſos, ne quod ſcite Damaſus dixit *c*, *Nutricibus ſimiles habeantur, quæ ſtatim vt pariunt, infantes ſuos aliis nutricibus tradunt educandos, vt ſuam citius valeant explere libidinem: atque ita iſti, vt pro ſuo libito ſecularibus curis inhient, & quod ſibi viſum fuerit liberius agant.* Affine eſt quod alicubi dixit Peraldus, valde ridiculum futurum eſſe, qui vxorem ducat frigidus, aut maleficio vitiatus: eius per vicariam tantum operam fœcundandæ fiducia. Salſum etiam illud, at non falſum Clictouæi dictum, *vicariam quidem ſalutem, perſonalem vero perniciem futuro huiuſmodi hominibus ſeculo manere.*

b Mar. vlt. 15. Epiſcopi viſitare debent per ſeipſos, non per Vicarios.
c ep. ad Epiſcopos 4.

Perinde eſt abeſſe vel non luſtrari à Paſtore gregem, vt ſine duce cœtum agere, iacere corpus abſque anima. Lege Athanaſij Conſtantinopolitani Patriarchæ de hac re epiſtolas *d*, qui inter alia notat, cum à principio decretum eſſet, *vt bis annis ſingulis Synodi haberentur; deinde decretum, vt ſemel, ne propter crebram abſentiam paſtorum oues à lupis facile inuaderentur.* Denique vel nomina ipſa Epiſcopi & Paſtoris ſufficiunt ad perſuadendam viſitationis vigilantis, ac ſedulæ neceſſitatem *αὐτοπροσώπως perſonaliter* ab iis ipſis faciendã, qui eiuſmodi nominibus nolunt haberi indigni, titulumque ſine re magis glorioſe quam vere retinere, & magis peregrini cenſeri, quam ſponſi, extranei, quam Patres: paſcentes ſeipſos, non oues: non ædificantes, ſed fere deſtruentes.

d apud Turr. ſup.

Quod Clerico Hieronymus *e* dixit, id nomine mutato ſibi dictum putet Epiſcopus, *qui ſeruit Eccleſiæ: interpretetur primo vocabulum ſuum, & nominis definitione prolata, nitatur eſſe quod dicitur.* Non eſt ianitorem turpius non ſedere ad ianuam, villicum ad villam, gubernatorem nauis ad gubernaculũ, præceptorem ad ſcholam, alioſque ad ſua munera, quam Epiſcopum ſua non verſari in diœceſi, eam non obire, non cognoſcere vultum pecoris, & animas gregis ſui *γνωςῶς* viſuali, vt ita dicam, ac intuitiua per oculos ipſos ſuos notitia, & inſpectione. *Diligenter agnoſce vultum pecoris tui*, inquit Sapiens *f*, *tuoſque greges conſidera: non enim habebis iugiter poteſtatem, ſed corona tribuetur in generationem & generationem*: Γνωςῶς, inquit textus Græcus, *ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σοῦ, καὶ ἐπιςήσεις καρδίαν σοῦ ταῖς ἀγέλαις. Aperte, & euidenter, & notorie, & cognoſcenter, & facie ad faciem, & coram, & in præſentia*; quo modo Moſes volens videre Deum, *Oſtende*, inquit, *mihi γνωςῶς, facie ad faciem g, cognoſces animas gregis tui, & applicabis cor tuum tuis armentis.*

e epi. ad Nepotianum.
f Prou. 27. 23. 24.
g Exo. 33. 13.

Vulgare, ſed verum & antiquum prouerbium *Domini oculus paſcit equum; & veſtigia pinguefaciunt agrum*: refert id Ariſtoteles *h* ex Perſa & Libyco. Exemplo ſint vel Perſarum leges, quibus ſolemne fuit obire ditionem vniuerſam, vt viderent quid opem regiam deſideraret. Idipſum Plato *i* feciſſe

Profanis etiam viſitatio ſolẽnis fuit.
h 1. Oecon. c. 6.
i in Minoe.

A Minoem prodit Cretenſium Radamanchi, & Taloenis opera, & quidem in anno ter pagatim circumferendo æreas legum tabulas. Epiphanius ob crebras Petri peregrinationes, ait conſtitutos Romæ Epiſcopos Linum, & Cletum, ne vrbs eſſet ſine Epiſcopo. Erant autem primi Epiſcopi, qui vnicus eſſe debet, adiutores, vt docent Damaſus *k*, & Ioannes III. *l* & ſimili de cauſa videtur à Paulo miſſus nunc in Cretam, nunc Epheſum Tychicus, quando inde accerſebat Epiſcopos Titum, & Timotheum, ſed & Gregorius VII. quadam epiſtola, quamuis orbis totus ſit Papæ diœceſis, ita ſcribit: *Quoniam propter multas occupationes ad peragendum noſtræ ſollicitudinis debitum, ſingularum prouin-* B *ciarum Eccleſias per noſmetipſos viſitare non poſſumus, neceſſarium valde eſt, vt exigente ratione vel tempore, aliquem modo ad has, modo ad illas partes mittere ſtudeamus, per quem commiſſa nobis ſecundum voluntatem Dei repræſentetur auctoritas, & Dominici gregis ſalus; atque communis prouideatur vtilitas. Scimus enim quoniam ſine detrimento, & magno animarum periculo eſſe non poteſt, cum illius diligentia, ad quem ſumma negotiorum & curæ neceſſitas præcipue ſpectat, diu ſubditis, ac commiſſis ſibi fratribus deeſt.*

k in Pont.
l epi. vnica.

Verſ. 37. 38. 39. 40.] Continent hi verſus Pauli ac Barnabæ *παροξυσμόν*, ſeu diſſenſionem propter Ioannem Marcum, quem quod olim, vt eſt capite XIII. *m* diſceſſiſſet ab eis, aut periculorum metu, C aut erga matrem affectu, quæ agebat Ieroſolymis, Paulus non cenſebat modo admittendum in ſocietatem, dubius de conſtantia ipſius: Barnabas aliter iudicabat, non tam affinitati indulgendo, quam quod pœnitentia ductum, & laborum cupidum, eorum ſocium fieri velle arbitraretur. Simul vero promiſit Deus Apoſtolos diſſociari, vt latius propagarent verbum Dei.

Contentio inter Paulũ & Barnabam vnde.
m verſu 13.

Auſterior, ac feruentior, vt Elias, Paulus, benignior, ac facilior Barnabas, vt Moſes, vterque Sanctus, ſed humana tamen quædam ratione faciens, & humanos affectus experiens, cum non eſſent lapides, aut ligna: quis autem melius, noſtrum non eſt pronunciare. Violatam amicitiam non D fuiſſe demonſtrat, tum quia de Barnaba Paulus in epiſtolis crebram perhonorifice mentionem facit *n*: tum quia eundem Marcum cum Paulo poſtea egiſſe familiariter, docent eiuſdem Pauli epiſtolæ *o*. Excuſant Apoſtolos hos à delicto Interpretes omnes, præcipue Beda & Chryſoſtomus. Hic autem addit, *profuiſſe Marco ſeueritatem Pauli, & Barnabæ manſuetudinem, vt inde perterreretur, præteritamque damnaret ignauiam; hinc bonum animum reſumeret, & alacritatem ad ſtrenue laborandum.* Docet etiam *alterum alteri Apoſtolum detuliſſe, ac ex condicto prouincias inter ſe diſtribuiſſe.* Rurſum *p* alibi docet cauiſſe Paulum, *ne qui nimis prius inuiriliter egerat, in ipſa ſe aciei fronte conſtituens, quaſi con-* E *tagione ſua vires aliorum corrumperet: neque vero iraſci malum eſſe, verum ſine cauſa: ita enim dixiſſe Chriſtum q* textus Græcus eo modo legit, *Qui iraſcitur fratri ſuo εἰκῆ ſine cauſa: item Pſalmum r: & ideo ira motum nobis ingenitum, vt eum ſuo tempore exeramus tanquam gladium, quo dormientes animas atque reſolutas ab inertia ac deſidia ſuſcitemus.* Iſychius ſub finem operis in Leuiticum egregie defendit hoc Apoſtolorum diſſidium, vocatque hunc Marcum Euangeliſtam. Hieronymus *ſ*: *Nonne*, inquit, *Apoſtoli ſaluis inter ſe amicitiis diſſenſerunt, cum Paulus & Barnabas propter Ioannem cognomento Marcum ſtomachati ſunt, & ſeparauit eos nauigatio, quos Chriſti Euangelium copulabat?*

Apoſtoli non erant humanorum affectuum expertes.
n 2. Cor. 9. 6. Gal. 2. 1. 9. 13.
o Col. 4. 10. 2. Timo. 4. 11. Phil. verſ. 24.
p Hom. 8. de laud. Pauli.
q Matt. 5. 22.
r Pſal. 4. 5.
Excuſatur hoc Apoſtolorum diſſidium.
ſ Apol. contr. Ruffinum.

a Gal. 2. 11.
b Gal. 1. 17.
c Gal. 2. 9.
d Gal. 2. 2.

Addit de Paulo, *Dum reſtitit Cephæ in faciem* a, quem vocat tamen *præcurſorem ſuum* b, *& columnam Eccleſiæ* c, *cum quo ſibi etiam prædicationem communicandam duxiſſet* d: item quod in religione etiam liberi à parentibus, & coniuges à maritis, ſalua pietate (videlicet humana, vel etiam diuina in iis qui recte ſentiunt) diſſentiunt, vt male proinde Ruffinus faciat, qui cum diſſidio doctrinæ, famę lacerationem, & homicidij minitationes coniungeret.

e 8. Ethic. c. 6.
f 4. de Rep.

Magis Chriſtiane, & prudenter decertatum eſt inter eundem Hieronymum, & Auguſtinum, etſi opinionum diuerſarum explanatio, voluntatum, verborumque concordiam ac mititatem nonnihil diſtrahere videtur. *Aliud ſunt humanæ etiam inter Catholicos ſimultates*, inquit Leo Papa ad Anatolium, *aliud diabolici, quos fides Catholica damnat, errores. Non eſt neceſſaria*, vt docet Ariſtoteles e, *amicitia, quæ in moralibus nimirum poteſt eſſe concordia ſententiarum*: & auctore Cicerone f, *quæ inter amicos & beneuolos ſunt concertationes, non lites appellandæ ſunt, ſed nomine apud veteres multo mitiore, iurgia*: & vt quidam cecinit:

Non ſentire bonos eadem de rebus iiſdem
Incolumi licuit ſemper amicitia.

g 4. p. tit. 6. c. 8. § 1.
h 2. 2. q. 37. a. 1. ad 3.
i Pſal. 33. 15.

Vidit hoc B. Antoninus g, ac poſt S. Thomam *h*, diſcordiam Apoſtolorum eo, quem dixi modo, eſt interpretatus, quoniam per accidens fuit cum recta intentione, atque de his, quæ non erant de neceſſitate ſalutis: & affert etiam exemplum illud Hieronymi ac Auguſtini. Idem ipſe Auguſtinus tractans verba Pſalmi *i*, *Inquire pacem*, &c. docenſque perfectam in hac vita obtineri pacem non poſſe, cum & ſibimet quiſque reſiſtat ſubinde, præſertim quando pœnitet, de his Apoſtolis hoc modo ſcribit: *Sed non poſſunt niſi exiſtere rixæ aliqua: quomodo inter fratres, & inter Sanctos extiterunt, inter Barnabam & Paulum: ſed non quæ occiderent concordiam, non quæ interimerent charitatem.*

Exempla eorũ qui ſalua charitate ab inuicem diſſenſerunt.
k Gen. 13. 12.
l 16. de Ciuit. c. 20. & 21.
m in c. 13. Geneſ.

Addi poſſunt Abraham & Loth *ſumma coniuncti affinitate, inuicem disiuncti, diuiſique* k; vt placet Auguſtino *l*, *Salua charitate & neceſſitate ſuſtentandæ familiæ, non fœditate diſcordiæ*: qua etiam ſeparatione pleraque bona ſunt conſecuta Dei prouidentia, & voluntate; de quibus noſter Pererius *m*. Talis quoque contendo fuit Epiſcoporum Aſiæ de Paſchatis celebratione, necnon Irenæi cum Victore Papa, Cypriani cum Cornelio, Chryſoſtomi cum Theophilo Alexandrino & Epiphanio, Cyrilli Alexandrini cum Theodoreto, Gregorij Magni cum Eutychio Conſtantinopolitano, Bernardi cum Petro Cluniacenſi; denique Scholaſticorum inter ſe.

n c. 10.
o lib. 2. epiſt. epiſt. 12.

Quanquam difficile eſt omnes ab omni etiam leui culpa liberare. Optandum magis, quam ſperandum, vt id ipſum omnes ſapiant, & dicant de re quacunque: cauendum certe, ne parua ex ſcintilla ingens exiſtat vt opinionum, ita voluntatum diſſidentium flamma, & religioſæ extinctio charitatis. Inter Angelos ipſos ſanctos lis quædam diſſenſioque narratur apud Danielem *n*: nec peccaſſe quiſquam dicit, quia bonis vterque rationibus ducebatur, antequam Dei perſpecta voluntas ipſis eſſet. Non omittenda Petri Damiani monitio *o*: *Nonnulli plane, cum per impatientiæ fomitem à fratrum charitate reſiliunt, quod hoc Paulus & Barnabas propter Marcum Diſcipulum abinuicem diſceſſerunt, in defenſionis ſuæ teſtimonium vertunt. Quod vtique conſtat non diſcordiæ vitio, ſed diuinæ diſpenſationis factum eſſe iudicio: vt nimirum ſancti Apoſtoli tan*-A *quam grana tritici, eo ſpargendæ fidei vberiorem meſſem redderent, quo procul eos abinuicem diſſenſionis aura perflaret.*

Verſus 37.] Barnabas autem volebat ſecum aſſumere & Ioannem, qui cognominabatur Marcus.

B*arnabas autem volebat.*] Ἐβουλεύετο, *conſultabat, deliberabat, cogitabat, moliebatur, ſtatuebat*. Interpres per *volebat*, omnia hæc expreſſit: alioqui βούλεσθαι eſt *velle*, non autem βουλεύεσθαι.

B *Verſus 38.*] Paulus autem rogabat eum (vt qui diſceſſiſſet ab eis de Pamphylia, & non iſſet cum eis in opus) non debere recipi.

P*aulus autem rogabat.*] Ἠξίου, *dignum, ſeu æquum cenſebat*: ac proinde poſtulabat & rogabat, vt rem honeſtam & iuſtam. Significat quoque ἀξιοῦν, & ἀξιοῦσθαι, exiſtimare: vnde ἀξίωμα, effatum ac pronunciatum, & ſententia.

C *Verſus 39.*] Facta eſt autem diſſenſio, ita vt diſcederent ab inuicem, & Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.

παροξυσμὸς quid ſignificet.
p c. 10. 24.
q Rom. 8. 28.
r apud Sur. Tom. 3. 11. Iunij.

F*acta eſt autem diſſenſio.*] Παροξυσμὸς, *incitatio, concitatio, extimulatio, & quaſi exacutio*: ſumiturque in bonam partem in epiſtola ad Hebræos *p*, Καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης, καὶ καλῶν ἔργων, *Et conſideremus* ſeu *obſeruemus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum*. Sed hoc loco ſignificat irritationem, iræ inflammationem. Interpres mitigauit vocabuli triſtitiam, contentus nomine diſſenſionis. Et citato illo loco adiectio τῆς ἀγάπης, lenimentum vocabulo attulit: quod per ſe male ſonat. Παροξυσμὸς, eſt acceſſio & D exacerbatio, hoc eſt, particularis morbi motus à remiſſione oborta perturbatio interrumpit. Conquieuerat ac reſederat ſchiſmatis vis inter fideles ex Circumciſione, & Gentiles: iam enaſcente inter adeo concordes diſſidio, quodammodo morbus ille videtur παροξύνεσθαι. Vt enim ſine vitio cuiuſquam fiat ſciſſio, dum affert ſolutionem continui, ſine dolore eſſe non poteſt: & hic dolor eo acutior eſt, quod circa tam nobilia, delicataque membra verſatur. Sed *diligẽtibus Deum, omnia cooperantur in bonum* q. Alexander Monachus *r* deſcribens acta Barnabæ, excuſanſque hunc, & Paulum, profert citatum locum ex epiſtola ad Hebræos, atque perinde hic, vt ibi παροξυσμὸν, in E bonam partem ſumi.

Et Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.] Deinceps nulla de Barnaba mentio. Lucæ namque in primis propoſitum fuit Pauli res perſequi.

De Barnaba quæ apocrypha habentur.

Quæ ad Barnabam pertinent, relectis Apocryphis eiuſdem Actis, quæ Ioannis Marci nomine circumferuntur, & falſa continent, ac perabſurda: necnon iis, quæ in recognitionibus Clementis nomen æque falſo gerentibus continentur: præterea reſecatis nonnullis ex hiſtoria, quam de eodem compoſuit Alexander Monachus, atque ex Synopſi Dorothei, & Hippoliti libro de LXXII.

Diſcipulis, exempli cauſa, quod Ioannem illum faciunt Gentilem, ac idolorum Pontificis famulum, Iconij baptizatum à Paulo; Barnabam multò ante Petrum Romæ prædicaſſe, ac inde Cæſaream ad Petrum Clementem adduxiſſe, aut certè expleta Ieroſolymitana legatione ab Antiochenis commiſſa: certum eſt enim Marcum Barnabæ conſobrinum fuiſſe, filiumque Mariæ, vt pridem oſtendimus a: & Barnabas Euangelij oſtium Gentibus aperire tunc non potuit, quod Cornelio primum Petrus aperuit b, & diu poſteà ægrè cæteris patuit, donec ordinatus eſt ille cum Paulo, à quo auulſus non eſt vſque ad hoc tempus: Petrus autem ex carcere Ieroſolymitano liber, vt ſuperius quoque vidimus, in Vrbem peruenit; his, inquam, omiſſis ac refutatis de Barnaba, quæ cum ratione & Chronologia, & præſenti Lucæ hiſtoria pugnant, cætera de Apoſtolo eodem ex aliorum ſyncerioribus ſcriptis petenda ſunt, vel ex iiſdem quoque iam citatis illa, quæ non abhorrent à veriſimilitudine.

a cap. 12. 25.

b cap. 10.

Barnabas Italiam peragrauit, & Mediolanenſem Eccleſiam fundauit.

In hoc genere cenſeri poſſit quod Italiam peragrauerit, & Eccleſiam Mediolanenſem, vt eiuſdem ciuitatis tum monumenta non obſcura, tum non ſpernendæ hiſtoriæ teſtantur c, fundauerit, latè prædicato in Liguria potiſſimum Euangelio. Romæ ſi prædicauit etiam, id fuit ſub Nerone. Claudius enim quoad vixit, Iudæos, Chriſtianoſve ibi agere non permiſit. Epiſtolam ſcripſiſſe ad Eccleſiæ ædificationem pertinentem, Hieronymus d memorat, eamque citant Clemens Alexandrinus e, & Origenes f.

c citat Galeſin. in not. Martyrolo. 11. Iunii.

d de Script. Eccl. & epiſt. 129.

Epiſtola ad Hebræos eſt Pauli non Barnabæ.

Sed differt ab epiſtola ad Hebræos, quæ Pauli eſt, falsò autem Tertullianus g, & alij eius auctorem Barnabam faciunt, cum quæ citantur ex ea, in epiſtola, quæ ad Hebræos vocatur, non extent, & Hieronymus h Hebræas quaſdam voces exponat ſeparatim ab ijs, quæ ſunt in dicta epiſtola ſub Pauli nomine ad Hebræos.

e 2. Strom. cap. [illegible]

f [illegible]

g [illegible] de Pudic.

h [illegible] nominibus Hebraic.

In Romano Martyrologio dicitur *Barnabas in Cypro paſſus, tempore autem Zenonis Imperatoris repertum, ipſomet reuelante corpus eius vnà cum codice Euangelij Matthæi, quod ſua manu deſcripſerat.* Quandonam ille Cyprum ſit reuerſus, ibique martyrium ſubierit, nihil comperti extat Alexander arbitratur, cum adhuc Paulus Epheſi verſaretur, quo ab eodem Barnabas remiſſus ſit. De inuentione præter ipſum alij plures tradunt, vt Martyrologia alia: Theodorus Lector i. Nicephorus k. Cedrenus l. Sigebertus m, Marianus Scotus n, &c. Necnon de prærogatiua Cypriorum Eccleſiæ propter illam, de qua & nos ſuperius.

i 2. Collectaneorum.

k lib. 16 c. 37.

l in [illegible] Zenon.

m in Chron. anno 489.

n in Chron. anno 483.

Verſus 40.] Paulus vero electo Sila profectus eſt, traditus gratiæ Dei à fratribus.

TRaditus gratiæ Dei à fratribus.] Lege caput præcedens o: *à fratribus Antiochenis*, inquit Carthuſianus, *pro ipſo deuotiſſimè interuenientibus.*

o verſ. 26.

Verſus 41.] Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, confirmans Eccleſias: præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & Seniorem.

PRæcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & Seniorum.] Græcus textus, & Syra editio hæc omittunt, & nonnulli Latini codices manuſcripti, vt Arias teſtatur p: hi enim, quos vidi, habent. In capite ſequenti eadem repetuntur; ex quibus, vt antea notauimus, colligitur, vera præcepta, legeſque obligantes conditas ab Apoſtolis; quas Paulus, Silaſque tanti fecerunt, vt non modo promulgatores Euangelij, ſed præcones earum quoque ipſarum exiſterent, atque etiam præceptores. Hoc factitarunt deinceps Epiſcopi ad ſuas ex Synodis Eccleſias reuerſi, aut Synodalia præcepta perlata ad ſe populis ſuis edicendo.

p in Apparatu.

Præcepta Apoſtolorum ſunt ſeruanda.

Dixi antea q Paulum, cum Corinthijs ſcribebat, vel nondum præcepta illis iſta dediſſe, vel cum aliqui conſcientia freti, ea ducerent haud magni facienda, de eorum æquitate docuiſſe. Primum placet Baronio, qui addit *inſuper idem de Theſſalonicenſibus, quos admonuit Apoſtolus tantum de abſtinentia à fornicatione*, dicens r: *Scitis quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum: hæc eſt enim voluntas Dei, ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis à fornicatione.*

q verſ. 19.

r epiſt. 1. ca. [illegible]

Id ſanè verum eſt, pro ratione loci, ac temporis varias particulares, nec omnibus communes ſancitas leges, de quibus Auguſtinus optimè monuit, *vt quando non ſunt contra Fidem, nec contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationem vitæ melioris, vbicunque inſtitui videamus, vel inſtitutas cognoſcamus, non ſolum non improbemus, ſed etiam laudando, & imitando ſectemur, ſi aliquorum infirmitas non ita impediat, vt amplius detrimentum ſit* s. Denique *vt faciat vnuſquiſque, quod in ea Eccleſia, in qua eſt, inuenerit* t.

Præcepta particularia quando ſeruanda.

s epiſt. 119.

t epiſt. 118.

Per præcepta Apoſtolorum, ac Seniorum illa intelliguntur, ſicut & ſequenti capite disertè exprimitur, quæ Ieroſolymis in Concilio fuerant inſtituta, & ſcripta. Credibile tamen eſt, extendi quoque ad alia, quæ ſola traditione tenebantur: cuius traditionis veneranda ſemper fuit, & ſacroſancta, atque cuſtodienda auctoritas, vt Patres paſſim docent, præter iam citatum Auguſtinum, quos citat Bellarminus u.

Præcepta Apoſtolorum quæ ſint.

u To. 1. lib. 4. de verbo Dei non ſcripto.

Tandem quamuis iacti diuini ſeminis vis tanta ſit, vt, teſte Chriſto x, *cum ſeminator dormit, ac neſcit, germinet ſeu germinare plerumque poſſit*, tamen non eſt ſeminatori ceſſandum, quin excolat animos, in quos iecit ſemen exhortando, animando, confirmando.

x Mar. 4. 27.

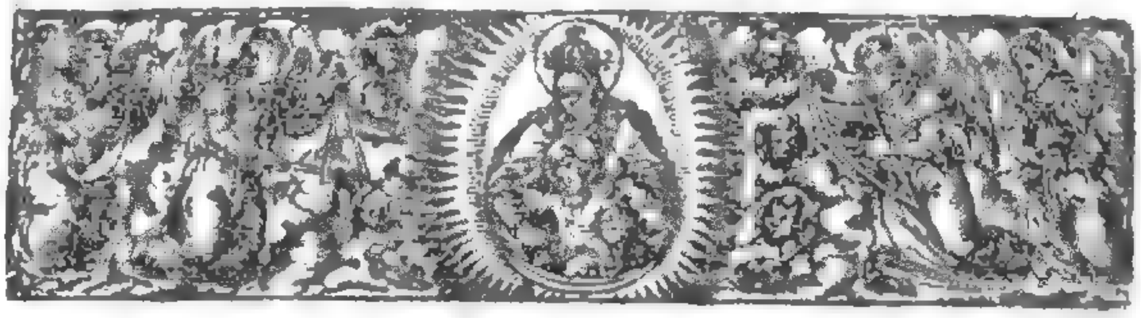

CAPVT DECIMVM-SEXTVM.

SVMMARIVM.

Timotheus circumciditur à Paulo: Prohibet Paulum, Sila comite, varia obeuntem loca Spiritus ſanctus prædicare in Aſia, & Bithynia: Iubet autem luſtrare Macedoniam: Philippis in Macedoniæ ciuitate Lydiam Chriſto adiungunt: Ibidem cum puellam ab ſpiritu Pythone liberaſſent, virgis cæſi ſunt, & in carcerem coniecti, ac inde diuinitus erepti.

1 Peruenit autem Derben, & Lyſtram. Et ecce Diſcipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Iudææ fidelis, patre Gentili.

2 Huic teſtimonium bonum reddebant qui in Lyſtris erant, & Iconio fratres.

3 Hunc voluit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumens circumcidit eum propter Iudæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater eius erat Gentilis.

4 Cum autem pertranſirent ciuitates, tradebant eis cuſtodire dogmata, quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus, qui erant Ieroſolymis.

5 Et Eccleſiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

6 Tranſeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati ſunt à Spiritu ſancto loqui verbum Dei in Aſia.

7 Cum veniſſent autem in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permiſit eos Spiritus Ieſu.

8 Cum autem pertranſiſſent Myſiam, deſcenderunt Troadem:

9 Et viſio per noctem Paulo oſtenſa eſt: Vir Macedo quidam erat ſtans, & deprecans eum, & dicens: Tranſiens in Macedoniam, adiuua nos.

10 Vt autem viſum vidit, ſtatim quæſiuimus proficiſci in Macedoniam, certi facti quod vocaſſet nos Deus euangelizare eis.

11 Nauigantes autem à Troade, recto curſu venimus Samothraciam, & ſequenti die Neapolim:

12 Et inde Philippos, quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas, colonia. Eramus autem in hac Vrbe diebus aliquot, conferentes. A

13 Die autem ſabbatorum egreſſi ſumus foras portam iuxta flumen, vbi videbatur oratio eſſe: & ſedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant.

14 Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria ciuitatis Thyatirenorum colens Deum, audiuit: cuius Dominus aperuit cor intendere his, quæ dicebãtur à Paulo.

15 Cum autem baptizata eſſet, & domus B eius, deprecata eſt, dicens: Si iudicaſtis me fidelem Domino eſſe, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

16 Factum eſt autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem ſpiritum pythonem obuiare nobis, quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis diuinando.

17 Hæc ſubſecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annunciant vobis viam ſalutis.

18 Hoc autem faciebat multis diebus. C Dolens autem Paulus, & conuerſus, ſpiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti exire ab ea. Et exijt eadem hora.

19 Videntes autem domini eius quia exiuit ſpes quæſtus eorum, apprehendentes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad principes:

20 Et offerentes eos magiſtratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem noſtram, cum ſint Iudæi:

21 Et annunciant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cum ſimus Romani.

22 Et cucurrit plebs aduerſus eos, & magiſtratus, ſciſſis tunicis eorum, iuſſerunt eos virgis cædi.

23 Et cum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi vt diligenter cuſtodiret eos.

24 Qui cum tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

25 Media autem nocte Paulus, & Silas, orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in cuſtodia erant.

26 Subito vero terræmotus factus eſt magnus, ita vt mouerentur ſundamenta carceris. Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia: & vniuerſorum vincula ſoluta ſunt.

27 Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat ſe interficere, æſtimans fugiſſe vinctos.

28 Clamauit autem Paulus voce magna, dicens. Nihil tibi mali feceris: vniuerſi enim hic ſumus.

29 Petitoque lumine, introgreſſus eſt: & tremefactos procidit Paulo & Silæ ad pedes:

30 Et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, vt ſaluus fiam?

31 At illi dixerunt. Crede in Dominum Ieſum: & ſaluus eris tu, & domus tua.

32 Et locuti ſunt ei verbum Domini cum omnibus qui erant in domo eius.

33 Et tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorum: & baptizatus eſt ipſe, & omnis domus eius continuo.

34 Cumque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit eis menſam, & lætatus eſt cum omni domo ſua credens Deo.

35 Et cum dies factus eſſet, miſerunt magiſtratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos.

36 Nunciauit autem cuſtos carceris verba hæc Paulo: Quia miſerunt magiſtratus vt dimittamini, nunc igitur exeuntes, ite in pace.

37 Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publicè, indemnatos, homines Romanos miſerunt in carcerem, & nunc occultè nos eijciunt? Non ita: ſed veniant,

38 Et ipſi nos eijciant. Nunciauerunt autem magiſtratibus lictores verba hæc. Timueruntque audito quod Romani eſſent:

39 Et venientes deprecati ſunt eos, & educentes rogabant vt egrederentur de Vrbe.

40 Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

Verſus 1.] Peruenit autem Derben, & Lyſtram. Et ecce diſcipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Iudææ fidelis, patre Gentili.

P*eruenit autem Derben, & Lyſtram.*] Eo non piget Paulum reuerti, vbi tam fuerat malè tractatus *a*.

a ſup. 14. 18.

Filius mulieris Iudææ.] Aliqui codices Latini habent, *viduæ*. Probat magis Gloſſa ordinaria ex Rabano lectionem noſtram: quia opponitur viro Gentili hæc mulier. Sic vero legunt Græcus, & Syrus, דיהודיתא *dihudaitha*. Comeſtor *b* vtriuſque lectionis meminit.

b in Hiſt. Schol. capit. ex Actis, c. 83.

Fidelis.] Non iungitur hoc epithetum cum priore nomine, ita vt denotet religione Iudæam fuiſſe, non genere, quæ diceretur vnica voce *proſelyta*; ſed vt ſignificet ex Iudæa tum genere, tum religione factam eſſe Chriſtianam. Fidelium enim verbo Chriſtiani ſoli deſignantur.

Patre Gentili.] Ἕλληνος, *Græco*. Græcum enim pro Gentili poni aliàs docuimus *c*.

Quæri poteſt, quomodo iunxiſſet ſe Iudæa mulier etiam ante Chriſtianiſmum Gentili in matrimonium. Nam poſtquam facta eſt Chriſtiana, poterat alium ducere, manente alio in infidelitate *d*; & poterat etiam cum illo remanere, ac ita etiam fieri Paulus *e* ſuadebat, & Petrus *f*, *ſi ſpes eſſet lucrandi virum*. Qui tamen Paulus *g*, vt fidelis talem ducat dehortatur, propter naturalem indecentiam, & inconuenientia. Tandemque, more ſaltem populi Chriſtiani vim legis obtinente, factum eſt, ab annis minimum quadringentis poſt Magiſtrum Sententiarum, & Gratianum, eiuſmodi matrimonium irritū, quoties tum cum initur, alter coniugum non eſt baptizatus *h*.

c ca. 8. 1.
Mulier Iudæa quomodo alium infidelem duxerit.
d S. Thom. in 4. d. 39. art. 1. Canon. 28. q. 1.
e 1. Cor. 7. 13.
f 1. Pet. 3. 1.
g 1. Cor. 7. 39. 2. Cor. 6. 14.
h Schol. in 4. d. 39. Canoniſtæ c. t. de Spon. al.

Quod vero attinet ad Iudæos, non prohibebantur lege contrahere cum quibuslibet infidelibus, vt conſtat non tantum in Iacob *i*, Ioſeph *k* ac Moſe *l* ante datam legem, ſed poſt illam quoque in Dauid *m*, Salomone *n*, & Eſther *o*: quamuis putet Abulenſis *p*, quod compellerent coniugem ad ritum fidelium. & Maldonatus *q*, idololatriæ ſublata cauſa, promiſcuè licuiſſe. Non licebat celebrare illis matrimonia cum quibuſdam nationibus de terra Chanaan *r*: nec fœminæ cum Idumæo, vel Moabita *ſ*: ſicut neque proſelyto cum Iudæa primogenita, ne diuideretur hæreditas *t*. Excuſatur Samſon ducens filiam viri Thamnatæi de Chananæis, quia inſtinctu Dei id fecit *u*, & Salomon Raab *x*, atque Booz Ruth *y*, quæ ad religionem etiam Iudaicam acceſſerunt.

Iudæi non prohibebantur contrahere cum infidelibus.
i Geneſ. 29. 23. & 28.
k infr. 41. 45.
l Exod. 2. 21.
m 2. Reg. 3. 3.
n 3. Reg. 3. 1.
o Eſt. 2. 17.
p In Ioſue 6. qu. 37. 2. Reg. 3. q. 4.
q Matth. 1. 5.
r Exod. 34. 16. Deut. 7. 3. [illegible]
ſ [illegible] 1. Paral. 4. q. 15.
t Abul. Exod. 21. q. 12.
u Iud. 14. 4.
x Matth. 1. 5.
y 1. Paral. 4. q. 15.

Si verum eſſet, quod ait Abulenſis, prohibitum fuiſſe accipi fœminas à Gentilibus de Iudaiſmo, non poſſet excuſari mater Timothei, nec Eſther, &c. niſi fortè hæc ob diſpenſationem diuinam. Solent quoque damnari Mahalon, & Chelion iuncti Moabitis vxoribus *z*. Lege de tota re Bellarminum *a*, & Henricum Enriquez *b*, alioſque diſputantes de matrimonij impedimento, quod vocant *diſparitatem cultus*, atque Feuardentium in propria de hac re digreſſione ad primum caput Ruth: qui tamen, vt & quidam alij, nimis ſeueram ſequuntur ſententiam, iure diuino irrita eſſe matrimonia illa etiam, quæ ſunt

z Ruth 1. 4.
a lib. 1. de matrim. c. 23.
b [illegible] de matrim. c. 13.
Matrimonium cum infidelibus.

Libidines detestandæ separationis matrimonij causam Christianis mulieribus dederunt.

a Apol. 2.
b 2. Hiſt. c. 19.
c in paſſio. Petri.

ſunt cum hæreticis. Nec vero ſolum religionis periculum grauiſſima cauſa eſt, cur potuerit iure haberi matrimonium irritum cum infideli, verumetiam belluinæ quædam libidines, quibus hoc genus hominum abuti ſolet. Quam ob cauſam vxor quædam facta Chriſtiana mariti fugit contubernium, (vt produnt Iuſtinus *a*, & Euſebius *b*, & Petrus, ſi vera narrat Linus *c* verax eſt, ſi verus) quatuor concubinas Agrippæ Præfecti Romani, ſimulque Albini cuiuſdam vxorem ſuis prædicationibus induxit ad virorum inhoneſtorum toros vitandos. Et de Paulo narrat Chryſoſtomus *d*, eius occidendi à Nerone captam eam occaſionem, quod pellicem ipſius ad Fidem conuerſam impurum eiuſdem congreſſum, atque præpoſterum fugere & abominari perſuaſiſſet.

d 1. cont. vituper. vitæ Monaſticæ.

Poſtremo ideo fortaſſe cum idem Paulus *diſputaret de iuſtitia, de caſtitate, futuroq́; aduerſus neſanda videlicet peccata iudicio, Fœlix Iudææ Præſes contremuit* e. Raræ nunc Monicæ Patricios *f* viros, Cæciliæ Valerianos *g*, Nataliæ Adrianos *h*, Marthæ Marios *i* ex infidelibus Chriſtianos, pioſque reddunt.

e Act. 24. 25.
f Aug. 9. Confeſſ. c. 9.
g in eius act.
h in eius act.
i in eius act.

Qualis fuerit Timothei pater, neſcimus, Gentilem perſeueraſſe probabile eſt, præſertim ſi mater vidua erat, quando hæc, quæ præſenti hiſtoria narrantur, contigerunt, prout illi voluerunt, qui pro Iudæa in textu viduam poſuerunt. Laudat illam Paulus nominans *Eunicen*, atque eiuſdem matrem *Loidem*; Timothei auiam, poſteriore ad illum epiſtola *k*. Conuenit multo melius Timothei matri nomen εὐνίκης, à victoria, quam meretriculæ, de qua Theocritus.

k cap. 1. 5.

Verſus 2.] Huic teſtimonium bonum reddebant qui in Lyſtris erant, & Iconio fratres.

l vers. 2.
Laudes Timothei à D. Paulo collecta.

HVic teſtimonium bonum reddebant.] Ὃς ἐμαρτυρεῖτο. Sic in capite ſexto *l* Interpres idem verbum adiectione *boni* expoſuit, prout etiam & ibi, & hic exigit contextus ratio. Eodem loco dixi, quanti referat publicum teſtimonium bonum, & quomodo dari, exigique ſoleret pro promouendis ad ſacra miniſteria. Miris eum laudibus effert Paulus *à fide non ficta* m, *à bona confeſſione coram multis teſtibus* n, non in Baptiſmo tantum, vel conſecratione, ſed in prædicatione, & perſecutione, vt quidem enarrant: *à Prophetiis ipſius*, aut *de ipſo* o; hoc eſt, vel teſtimonio hoc bono, quod fuit inſtar prædictionis, vel Scripturarum ſcientia *in qua enutritus erat* p, *etiam ab infantia* q, vt placet Hieronymo, Primaſio, Anſelmo, Beat. Thomæ, aliiſque Latinis: vel reuelatione, atque vocatione diuina, vt alij, Græci præſertim, volunt: vel ſacris precibus, quæ ritè in conſecratione eius vſurpatæ erant, vt exponit noſter Turrianus *r*.

m 1. Tim. 1. 5.
n 1. Tim. vlt. 12.
o 1. Tim. 1. 18.
p 1. Tim. 4. 6.
q 2. Tim. 3. 14. 15.
r 1. de Hierar. ordin. c. 17.

Præterea vocat Apoſtolus illum, *filium chariſſimum*, &c, *in Domino fidelem* ſ, atque, *opus Domini operantem* t, &, *quo non haberet magis vnanimem, & ſyncera pro aliorum ſalute affectione ſollicitum* u, quique *vt patri filius cum ipſo ſeruiuerit in Euangelio Chriſti* x. Adhæc *ſocium* y adſcribit in inſcriptionibus epiſtolarum, poſterioris ad Corinthios, & ad Theſſalonicenſes vtriuſque, ad Philippenſes, Coloſſenſes, atque Philemonem. Romanis etiam ait z: *Salutat vos Timotheus adiutor meus.* Et ad Hebræos a: *Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo, ſi celerius venerit, videbo vos.*

ſ 1. Cor. 4. 17.
t 1. Cor. 16. 10.
u Philip. 2. 20.
x ibi. verſ. 22.
y 1. Theſſ. 3. 2.
z Rom. vlt. 21.
a cap. 13. 24.

Timothei opera ſæpe Paulus vtebatur.

Vtebatur Paulus Timothei ſæpè opera in varijs iuuandis Eccleſijs; at ægrè etiam abſentiam ferebat tam chari diſcipuli, & filij: nam Athenis mandatum dedit his, *qui ſe illuc deduxerant, redibantq́; Beroeam, vt eum quam celeriter ad ſe mitterent* b. Et Corinthijs ſcribit c: *Curent, vt ſine timore ſit apud illos, ne quis eum ſpernat, & vt deducant in pace, vt ad ſe veniat expectatus à ſe, & à fratribus.* Promittit abſenti fore, vt ad eum adeat d: id cum non licuiſſet, reſcribit ſemel, iterumque, *venias ad ſe feſtinè* e: idque ante hyemem, conſulens videlicet ſanitati ipſius; propter quam *etiam iubet vtatur vino* f.

b Act. 17. 15.
c 1. Cor. 16. 10. 11.
d 1. Tim. 3. 14.
e 2. Tim. 4. 9. 21.
f 1. Tim. 5. 23.

En quot de Timotheo, non aliorum duntaxat, ſed Pauli quoque præclara, & certa teſtimonia, quæ hunc in locum opportunè congeſſiſſe nobis videmur: alia de eodem poſtea, vbi deſinet Lucas eius meminiſſe allaturi. Varias peregrinationes cum Paulo, & pro Paulo, & ad Paulum colligit Turrianus g, vt doceat, quo pacto Epheſi nihilominus reſederit Epiſcopus, non violans, quam ipſe putat eſſe de iure diuino, in ſua diœceſi reſidentiam.

g lib. de reſid. Paſtor.

Fuit Epiſcopus Epheſ.

Creditur à Paulo ipſo præfectus Epheſijs Epiſcopus, quamuis reluctans; idque indicare illud: *Sicut rogaui te, vt remaneres Epheſi* h. Ac proinde hortatur his verbis: *Si quis Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat* i. Magiſter Scholaſticæ hiſtoriæ k Lyſtrenſem eum facit Epiſcopum, neſcio qua vel auctoritate, vel ratione.

h 1. Tim. 1. 3.
i ibi. verſ. 1.
k cap. 18.

Verſus 3.] Hunc voluit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumens circumcidit eum, propter Iudæos, qui erant in illis locis: ſciebant enim omnes, quod pater eius erat Gentilis.

l epiſt. 89.
Paulus cur Timotheum circumcidi voluerit.

HVnc voluit Paulus ſecum proficiſci.] Chryſoſtomus, cæterique Interpretes, & Hieronymus *l* mirantur apparentem in doctrina, & facto repugnantiam, & admirabilem Pauli συγκατάβασιν, ſiue *œconomiam*, atque *diſpenſationem*, vt qui tam animosè aduerſus ipſum ſupremum Hierarcham Petrum pro legalium immunitate decertauerat *m*, & pro Circumciſionis exciſione *m*, quam Titum pati paſſus ipſe non erat *n* (falſa enim eſt opinio Caietani, hunc circumciſum eſſe, vt rectè probat Ludouicus Legionenſis) nunc Timotheo præputium reſecuerit. Volebat & ſua ipſius, & Timothei prædicatione, qui percharus Iudæis erat, Iudæos lucrifacere Chriſto; *Sic omnibus omnia factus, Iudæus etiam Iudæis* o; docenſque, *non vt abominanda veteris legis, & noxia à ſe reſpui Sacramenta, verum tanquam non neceſſaria*, quemadmodum aduertit Auguſtinus *p*, *& pro circumſtantiarum ratione mutari ſententiam poſſe*, vt ait Nicolaus Papa *q*. Similia his exempla, quorum & capite priore meminimus, habentur in Paulo, capite decimo octauo *r*, & vigeſimo primo *ſ*.

m in cap. præc.
n Galat. 2. 3.
o 1. Cor. 9. 20. 21. 22.
p lib. contra mendacium, c. 5. & ep. 19. & 89. ...
q 2. 1. q. 7. Sæpe ſententiam.
r verſ. 18. & ſeqq.
ſ verſ. 20. & ſeqq.

Paulus eos reprehendit, quæ ipſe commiſit.

Tertullianus *t* eodem pacto reſpondet hæreticis: *nempe quod Petrus, Pauluſq́; qui viſi ſunt inter ſe diſſidere, pro temporibus, & perſonis, & cauſis quædam reprehenderunt, in qua & ipſi æquè pro temporibus & perſonis, & cauſis committebant.* Rurſum alibi u: *Sed ita*, inquit, *res exigebant, vt omnibus omnia fieret, quo omnes lucrifaceret, parturiens illos, donec for-*

t de præſcript. c. 24.
u lib. de Monogam. c. 14.

A *nec formaretur Chriſtus in ipſis* a, *& calefaciens tanquam nutrix paruulos Fidei* b, *docendo quædam per veniam, non per imperium* c. Lege eundem libro de Pudicitia *d*. Sed caue abuſum de polygamia illicita, & de irremiſſibili fornicatione. Contra quos eius errores cum quid obijcitur ex Apoſtolica auctoritate, ad eiuſmodi reſponſa ſe recipit.

a Galat 4. 19.
b 1. Theſſ. 2. 7.
c 1 Cor. 7. 28.
d cap. 17.

Gregorius *e* agnoſcit etiam in Paulo vim, virtutemque diſcretionis. *Videns*, inquit, *quod niſi ſe mandata literæ ſeruare oſtenderet, Iudæorum rabiem etiam in his, qui ſibi comites aderant, excitaret, aſſertionis ſuæ vim poſtpoſuit, & ſine damno Fidei ſe, ſuoſq; comites à perſecutionis immunitate cuſtodiuit. Fecit quod fieri Fidei amore prohibuit*: nimirum ita vt neceſſariò fieri debere videretur, B *ſed ad Fidei retorſit miniſterium, quod quaſi non fideliter fecit. Plerumq; enim virtus, cum indiſcretè tenetur, amittitur; cum diſcretè intermittitur, plus tenetur.*

e 28. Moral. c. 6. vel 12.
Virtus diſcretionis Pauli.

Tandem, vt dicere ſolet Auguſtinus, *Cum honore Synagoga ſepelienda erat*. Atque, vt cum eodem docet B. Thomas *f*, noſque etiam ſuperiore capite attigimus, legalia poſt ſufficientem promulgationem Euangelij, non ſolum mortua fuerunt, ſicut & poſt Paſſionem Chriſti, ſed etiam mortifera. Legendi expoſitores epiſtolæ ad Galatas *g*, & Auguſtinus *h*, Gregorius *i*, Hugo de S. Victore *k*, Scholaſtici *l*.

Synagoga ſepelienda fuit cum honore.
f 1. 2. q. 103. ar. 4. ad 1.

g cap. 2.
h lib. 6 ep. 9. q. 19. lib. de operib. Monach. c. 12.
i 28. Moral. c. 12. hom. 18. in Ezech.
k de Sacra.
l 4. d. 1. & 3.
m 3. par. q. 37. art. 1.

C Quocirca penitus improbabilis opinio eſt, ad quam Caietanus *m* inclinat, non malè facturum, *immo potius bene illum, qui nunc vtatur Circumciſione, non tanquam legali cæremonia, vel remedio peccati originalis, ſed ſolum propter conformitatem ad Chriſtum: rem enim illam indifferentem reddi bonam ex fine bono.* Nam Chriſtus Circumciſionem aſſumpſit *n*, vt cæremoniam legalem duntaxat. Si quis habeat rationem doloris, non magis ei licet dolorem ſibi infligere tali abſciſſione, quam plagas imprimere, aut ſpineam coronam capiti infigere.

Circumciſione etiam ad imitandum Chriſtum minimè vtendum.
n Luc 2. 21.

Ridiculum autem, ac vanum eſt, quod ait Nicolaus de Cuſa *o*, ſi maior pars orbis conſentiret, poſſe nos aſſumere Circumciſionem. D Dixi capite ſeptimo *p* de Æthiopibus, Indiſve Chriſtianis, quos etiam Abiſſinos vocant, qui Circumciſionem cum Baptiſmo ſibi licitam credunt, & quo pacto à nonnullis excuſentur, videlicet, vt Caietanus dicebat, ſtudio Chriſtum imitandi, non iudicio neceſſitatis: quemadmodum & quotannis celebrando Chriſti Baptiſmum, baptizantur, non ſentientes id eſſe nouum Sacramentum. Exemplo quoque poteſt eſſe vel eſus agni ipſo die Paſchæ, vel palmarum geſtatio Dominica Palmarum; licet hic ſit communis, ille nonnullorum minimè damnatus ritus. Attamen eum Circumciſionis ritum haud ita probat Eccleſia.

o lib. de concord. Relig. ſeu de Cathol. concor.
p verſ. 8.
Circumciſione qui vtantur, & an id liceat.

E Excuſari non poſſunt hæretici, quos Hoſius *q circumciſos* nominat, Circumciſionis vſurpatores, & Doctores cum Baptiſmo: multoque minus Lucas Sternberger, qui inter alia errorum monſtra, hoc protulit, *Baptiſmum eſſe Satanicam inſtitutionem; diuinitus autem Circumciſionem inſtitutam, non illum.* Refert id etiam Staphylus *r*.

q apud Prateolum p. de Hær. tit. 32. num. 32.

r lib. de concordia Lutheranorum.

Pater eius erat Gentilis.] ὑπῆρχεν. Clarius, *Fuerat*, vt etiam Syrus vertit, הוא *haua*: maximè ſi Timothei mater vidua erat.

Verſus 4.] Cum autem pertranſirent ciuitates, tradebát eis cuſtodire dogmata, quæ erant decreta ab Apoſtolis, & Senioribus, qui erant Ieroſolymis.

D*Ogmata, quæ erant decreta.*] *Syrus*, פוקדנא אילין דכתבו שלוחא *puchedana ilen dacchethabu ſchelaicthe*, id eſt, *placita, quæ ſcriptis manducauerant Apoſtoli, &c.* Τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα. De re ipſa dictum ſatis capite præcedente.

Nec mouere debet nomen dogmatum, vt dubites vera præcepta, legeſque obligantes fuiſſe. Tam Latinè namque, quam Græcè non ea tantum ſunt dogmata, quæ quid faciendum videatur per modum doctrinæ, ac liberæ inſtitutionis tradunt, velut placita Philoſophorum, B verumetiam quæ tanquam præcepta. Sic Herodianus vocauit δόγμα τῆς συγκλήτου, Senatuſconſultum. Et pro decreto, quod etiam arreſtum dicitur, vt aliàs notauimus *ſ*, Budæus *t* vſurpari docet. Et extat exemplum in Iure ciuili *u*.

Dogmata quæ dicantur.

Cum ſuperius Apoſtoli, Senioreſq; cenſuerint ea, quæ ſcribebant, neceſſaria eſſe, ſatis profectò denotarunt hoc modo intelligenda hæc dogmata. Gloſſa interlinearis exponit, *ſtatuta*. Quapropter nec formula illa, *Viſum eſt*, facilis, ac modeſta, auctoritati legis derogat, vt neque apud Romanos formulæ hæ decernendi, *Placere Senatui, Senatum velle, & æquum cenſere, Senatum exiſtimare, Senatum arbitrari, Senatui videri*; C de quibus Briſſonius *x*.

ſ cap. 15. 28. & c. 6. 2.
t Comment. ling. Græcæ.
u Lucam & Demoſthenem ff. de legib.

x lib. 2. de Formul. populi Romani.

Verſus 5.] Et Eccleſiæ quidem confirmabantur Fide, & abundabant numero quotidiè.

E*T Eccleſiæ quidem confirmabantur.*] Valdè ſæpè Lucas inſerit hoc Eccleſiarum incremẽtum, & multiplicationem numeri fidelium *y*, maximè poſt narratam aliquam tribulationem: iam verò poſt Apoſtolicorum præceptorum traditionem.

y cap. 2. 47. & 4. 4. & 5. 14. & 6. 1. & 11. 21. 24. & 13. 48. 49. & 14. 20.

Confert enim plurimum ad Eccleſiæ propagationem, orthodoxæ doctrinæ ipſius cuſtodia, & præceptorum obſeruatio. Chryſoſtomus hunc ait *eſſe fructum circumciſi Timothei*, hoc eſt amoris ac D ſollicitudinis in ſeruanda concordia per illam Circumciſionem. Nam concordia res etiam paruæ creſcunt.

Cuſtodia orthodoxæ doctrinæ confert ad Eccleſiæ propagationem.

Verſus 6.] Tranſeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati ſunt à Spiritu ſancto loqui verbum Dei in Aſia.

T*Ranſeuntes autem Phrygiam.*] De hac lege capite ſecundo *z*.

z verſ. 10.

Et Galatiæ regionem.] Eſt in Aſia minore habens ab Oriente Cappadociam; Bithyniam ab Occidente; à Meridie Pamphyliam; mare Euxinum à Septemtrione. Vocatur quoque Gallogræcia; à Gallis, Græciſque, qui à rege Bithyniæ in auxilium E euocati ſimul venerunt, & vtriſque pars regni pro mercede obuenit. Galli ergo Galatiæ nomen dederunt, vt prodit Plinius *a*, & Iuſtinus *b*, cuius de laude huius gentis omitti teſtimonium non poteſt: *Tantus terror*, inquit, *Gallici nominis, ſiue armorum inuicta fœlicitas erat, vt aliter neq; maieſtatem ſuam reges tutam, neq; amiſſam recuperare ſe poſſe ſine Gallica virtute arbitrarentur: tantaq; fuit id temporis fœcunditatis Gallorum iuuentus, vt Aſiam omnem velut examine aliquo implerent. Itaq; in auxilium à Bithyniæ rege inuocati regnum cum eo parta victoria diuiſerunt; eamq; regionem Gallogræciam, quia mixti Græcis fuerant, nominarunt.*

Galatiæ deſcriptio.

a 5 lib. c. vlt.
b lib. 25.
Gallorum veterum encomium.

Scripſit ad hos Petrus communem cum alijs,

a Hær. 51.
b cap. 4. 10.
c lib. 15.

Paulus propriam epiſtolam, Epiphanius *a* contẽdit in epiſtola Pauli ad Timotheum ſecunda *b*, quando dicitur *Creſcens in Galatiam*, mendum eſſe, pro *Galliam*. Ammianus *c* Gallos vocatos Galatas ſcribit; & Theodoretus in citatum Apoſtoli locum per Galatas Gallias intellexiſſe obſeruat.

d lib. 24. & 25.
e Tract. lib. 2. in ep. ad Gal.
f lib. 12.
g 3 Geograph.
Creſcens in Galliam miſſus eſt.
h lib. 3. c. 4.
i lib. 3. c. 1.
k 27. Iunii.

Fuiſſe Galatiam Gallorum coloniam. Iuſtinus *d* citatus æquè tradit hiſtoricus, ac Hieronymus *e*, addens, & nomen Gallogræciæ, de quo itẽ Strabo *f*, quale & in Italia Græciæ magnæ. Lege Volaterranum *g*.

In Galliam Creſcentem miſſum à Paulo hiſtorici omnes ſacri poſt Euſebium *h*, & Nicephorum *i*, memorant. Si Galatia diſtinguatur à Gallia, & in ea, vt eſt in Romano Martyrologio *k*, eſt paſſus, dicendum erit, Galatas quaſi eiuſdem gentis populos poſt Gallos erudire voluiſſe. Ita quidem Baronius: cum tamen Martyrologium velit non Gallis, ſicut ille dicit, ſed Galatis ſpecialiter datum Apoſtolum, & ex ijs, ad quos excurrerat, rediјſſe ad iſtos, & cum illis hæſiſſe.

Cur Apoſtoli vetiti ſunt loqui verbum Dei in Aſia.

l cap. 84.

Vetati ſunt à Spiritu ſancto loqui verbum Dei in Aſia.] Idem habetur verſu ſequenti de Bithynia. *Vetuit Spiritus ſanctus ijs prædicari*, ait Beda, *quos ſciebat contempturos verbum Dei; & voluit ijs communicari, quos vtiliter admiſſuros*, inquit Lyranus: *aut vt Ioanni Aſia reſeruaretur*, inquit Carthuſianus; *vt Bithinia Lucæ*, inquit Gagneius: & vtrumque Magiſter hiſtoriæ Scholaſticæ *l*: aut quia *præcognouit*, inquit Oecumenius, τῶν πνευματομάχων, id eſt, *contra Spiritum pugnantium hæreſim ibi eſſe dominaturam*: aut, vt ex Origene refert idem Magiſter, *quoniam præuidit famem ibi futuram, à qua ſuos liberare voluit*. De Ioanne indicat etiam Chryſoſtomus, *quoniam eo*, inquit, *fruituri erant multis temporibus, & forſan non multum habebant opus*.

m Hom. 10. in Ezech. & Homil. 4. in Euang.

n lib. 3. c. 3.

Primæ duæ rationes placent, quas etiam affert Gregorius *m*, agnoſcens & in ea diuinam miſericordiam, *ne grauius de contempta prædicatione mali auditores iudicari mererentur*. Nam ijſdem illis in locis Petrus etiam ante Ioannem ac Lucam prædicauit, *& Aſiæ Eccleſias, ac nominatim quoq; Epheſum Ioannes rexit, curauitq;*, vt ait Irenæus *n*, *Paulus fundauit*.

Gratia non eſt negata, ſed dilata.
o 2. de vocat. Gen. c. 3. & libro de libero arb. ad Ruff. & ad capita Gall. in 4.
p lib. cont. Collato. c. 25.
q 2 Reg. 7. 2. & ſeq.
r verſ. 18.
ſ Rom. 1. 13.

Nec tamen illis negata eſt gratia, inquit Proſper *o*, *ſed dilata, propter cauſam, quam ignoramus*. Interim, vt idem *p* rectè monet, *voluntas ex Deo eſt, qua volumus, & oramus, ac procuramus aliorum ſalutem, etſi non reſpondeat euentus votis noſtris, ſicut bona voluntas, & à Deo inſpirata fuit, qua voluit Dauid ædificare templum, quod tamen non ædificauit* q. In capite 22. *r* eidem Paulo iniunxit Dominus: *Feſtina & exi velociter ex Ieruſalem, quoniam non recipient teſtimonium tuum de me*. Teſtatur quoque Romanis *ſ*, *ſæpe propoſuiſſe venire ad eos, ſed prohibitum fuiſſe*. Vbi Origenes, Chryſoſtomus, alijque Græci, Ambroſius etiam, Anſelmus, Lombardus, Beatus Thomas, & alij Latini conferunt locum illum cum iſto, & omiſſa expoſitione de Satana, quem Apoſtolus alibi quæritur oppoſuiſſe impedimentum profectioni ſuæ ad Theſſalonicenſes, ſemel iterumque *t* (de dæmone autem intelligere ibi Paulum ſentit Baſilius *u*, & Origenes in Commentario) dicunt *curæ eſſe Deo, & ab eius nutu pendere tum verba, tum itinera Prædicatorum ſuorum*. Origenes autem alio loco notat *x* cauſam illam de nullo præuiſo fructu in auditoribus, & quod eſſent adhuc imparati, vt loquitur Sedulius *y*.

t 1. Theſſ. 2. 18.
u Regu. 075. ex breuior.
x Homil. 9. in Leuit.
y in cap. 1. ad Rom.

Scientia futurorum contingentium poſſibilium ſeu media in Deo ſtabilitur.

Quibus omnibus ex locis, & auctoribus ſatis ea confirmatur ſententia bonorum Theologorum de ſcientia, quam habet Deus, futurorum contingentium liberorum poſſibilium.

z verſ. 10.
a Act. 18. 9. 10.

Sicut vero Chryſoſtomus eo loco Paulum commendat, quod ſimpliciter obtemperauerit, cauſam prohibitionis non inquirens, ita nunc eodem nomine cum Comitibus laudandus videtur. Eandem Domino exhibuit obedientiam tum hic pergendo ad Macedones *z*, tum quando Corinthi per viſionem ei præcepit *a*: *Noli timere, ſed loquere, & ne taceas: propter quod ego ſum, & nemo apponetur tibi vt noceat te: quoniam populus eſt mihi multus in hac ciuitate.*

b Rom. 15. 20.
c ibid. 22. 23. 24.
d 21. Moral. 19.

Vltima verba continent præcipuam rationem, cur Dominus eo loco prædicari vellet contrariam illi, ob quam nunc vetat. Quanquam quò ſe prohibitum dixit peruenire ad Romanos, habere poteſt ſenſum tertium valdè commodum, qui placet Hieronymo, Primaſio, Adamo, & alijs, quoniam occupatus fuerat prædicando Euangelium ijs in locis, in quibus adhuc non erat prædicatum, Romæ autem iam id Petrus prædicauerat. Hanc ipſemet cauſam Paulus reddit eadem epiſtola, dicens poſt commemoratam prædicationem ſuam *b*, *vbi nominatus non erat Chriſtus. Propter* c *quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus ſum vſque adhuc: nunc vero vlterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cum in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi vobis primum ex parte fruitus fuero.* Innuit ſimilem Gregorius *d* cauſam permiſſionis huiuſmodi diuinæ: vt proſit ijs magis ille, apud quos manere compellitur.

Deus voluntatem ſuam occulte Prædicatoribus ſuggerit.

At ne tum in Aſia, tum in Bithynia loqueretur verbum Dei, Dei ipſius inhibens voluntas expreſſe interceſſit. Non dubium autem eſt, quin eandem idem ipſe voluntatem ſuam occultè nonnunquam ſuggerat, & ſermonem ſuum in corde, ac ore prædicatoris, doctoriſve pro auditorum capacitate, vel meritis attemperet, & quãtumlibet is cor præparauerat, dicendaque meditatus ſit: Deus linguam eius dirigat, vel non meditata pronunciare faciat, vel quæ parauerat, effari prohibeat.

e Collat. 1. cap. vlt.

Frequenter Deus prædicatores iuxta auditorum meritum à ſermone cohibet, vel incitat.

Huius rei Moyſes Abbas apud Caſſianum *e*, teſtem expertum ſeipſum affirmat, & alios antiquos patres. *Frequenter memini*, inquit, *nonnullis huiuſmodi ſermonem cum gemitu lacrymiſq; poſcentibus, me quoq; aliquid eis doctrinæ conferre cupientem, nullatenus potuiſſe: & ita in me non ſolum ſenſus, verumetiam eloquium defeciſſe, vt non inuenirem quemadmodum eos vel cum leui conſolatione dimitterem. Quibus indicijs* (dixerat vero ſe in ea collatione tam longa feruentiores quoſdam ſenſus ab igne quodam immiſſos expertum propter incenſum, ſedulumque ſtudium audientium) *euidenter agnoſcitur, Domini gratiam pro merito ac deſiderio audientium, diſputantibus aſpirare ſermonem*. Faxit Deus, vt eodem hæc Lector ardore animi cognoſcat, ſeque tum lectioni ſacræ, tum ſermoni diligentiorem ac ſtudioſiorem exhibeat. Legi, ſat ſcio, ſed locum non memini, narrare de ſe Auguſtinum, quod non erat præmeditatus in concione dixiſſe, vnde qui aderat hæreticus reſipuerit.

f verſ. 9.

In Aſia.] Lege cap. 2. *f* Cum nonnullæ ex prouincijs hic nominatis ſint in Aſia minore, non prohibuit totam Spiritus ſanctus, ſed illam, vt quidam ſuperius dicebant, eius partem, quæ finitima eſt Epheſo, vt Ioanni relinqueretur conuertenda, & Bithyniam, vt Lucæ. Ita ſibi etiam perſuadet Gagneius. At præter id quod retuli ex Irenæo de fundatis Aſiæ, & Epheſi eius metropolis Eccleſiis à Paulo, Ignatius *a* quoque Ioanni in eadem fundatione Paulum præfert, ſcribens ad Epheſios, conſtatque illum triennio ibi docuiſſe, vel ipſiuſmet teſtificatione *b*.

a epi. ad Eph.
b Act. 20. 31.

Verſus 7.] Cum veniſſent autem in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam, & non permiſit eos Spiritus Ieſu.

Myſiæ prouincia quæ.

C*Vm veniſſent autem in Myſiam.*] Phrygiæ prouincia eſt: maior ab Auſtro ſupra ſinum Adramyteum prope Antandrum littoralem vrbē; minor flexa in Propontidem à Bithiniæ finibus circa Pruſam, quæ eſt iuxta Olympum, in qua ei mons eiuſdem nominis Olympus, & aliæ maritimæ ciuitates, ac Æolis etiam poſtea nomen habuit. Myſiam totam Carthuſianus nominatam ſcribit ſuo tempore Colim: aliam vero in Europa bifariam quoque diuiſam, quod ad partem ſuperiorem attinet, recentiore vocabulo appellatam Boſnam (quam male auctor Calepini ſub eodem, vel nomine Seruia in Aſia locat) quod ſpectat ad inferiorem Bulgariam, vbi Danubius in Euxinum pontum influit. Hieronymus *c* vocat Mæſiam, & Æolim in Aſia, & meminit de altera cognomine iuxta Danubium: eſſeq; qui tradant tranſiiſſe ex Europa Meſas, & Brigas, & Hūnos, à quibus appellentur in Aſia Myſi, Phryges, Bithyni. Simile quid in Plinio *d* leges. Strabo *e* etiam conſtituit Myſos aliquos in confinio Pannoniæ ad Danubium. Plinius *f* hos Mæſos vocat diſtinctos à Myſis, Æolibuſve *g*, Stephanus *h* in Hypiis montibus ſub Pontica Heraclea.

c lib. de locis Heb. in Act.
d lib. 5. c. vlt.
e lib. 12.
f lib. 3. cap. 26.
g lib. 5. cap. 30.
h de vrbibus.

Myſia varie ſcribitur.

De prima ſermo eſt hoc loco, quæ tamen varie reperitur ſcripta, Myſia, Mœſia, Meſia. Myſi incolæ adeo abiectæ conditionis erant, ſortiſque contēptæ, vt parœmiali oratione Μυσῶν ἔσχατος, *Myſorum vltimus*, nullius pretii homo denotaretur, vt eſt auctor Cicero *i*, ſicut de Phryge (qui cōtemptim quoque nominatur ab eodem Tullio, & aliis) erat illud prouerbium, de quo idē Marcus Cicero (erantque, vt ait Athenæus *k*, ex Phrygibus laudatiſſima mancipia) *Plagis ſolere fieri meliorem.* Tradit priorem parœmiam & Strabo *l*.

i orat. pro L. Flacco & ad Q. Fratrem.
k lib. 14.
l ſupra.

Sapientibus inſipientib. debitorem m *ſe profitens.* Paulus, imis, ſummiſque, non defugit barbaras, vileſve prouincias, omnes luſtrat, omnibus ex æquo ſuam operam commodat. Hoc Prælati, Prædicatoriſque proprium eſſe munus egregie colligunt iis ex verbis Apoſtoli Gregorius *n*, & Auguſtinus *o*, ſed adeo ſingulari Celſus abutebatur, Origene teſte *p*, beneficio, indignans quod Euangelica doctrina communis etiam foret inſipientibus.

m Rom. 1. 14.
Paulus omnibus ſe prædicatorem facit.
n Hom. 11. in Ezech.
o in Pſal. 37.
p lib. 3. contr. Celſum.

Bithynia regio quænam eſſet.

Bithyniam.] Et hæc in Aſia minore ſita eſt ad Pontum, aduerſa Thraciæ, proxima Troadi. Nomen eius antiquum Bebrycia fuit, vt ait Strabo *q*. Iſtud à Rege Bithyno, vel à Thynis Thracibus nomen accepit, vt placet Claudiano:

Thyni, Thraces erant, quæ nunc Bithynia fertur.

Herodotus *r* inter Thraces numerat, ſed qui trāſgreſſi in Aſiam vocati ſint Bithyni, poſtquam à Teucris, & Myſis à ſuis ſedibus exacti ſunt; prius vero vocatos Strymonios; quod Strymonem accolerent.

q lib. 7. & 12.
r lib. 7.

Sed eandem prouinciam dictam præterea Mygdoniam tradunt Solinus *ſ*, & Seruius *t*, Euſebius *u* Mariandynam, & Pontum, quia nempe proxima eſt illi. Strabo *x* narrat Myſos ibi prius inhabitaſſe: & Dionyſius *y* Afer Poeta idcirco Boſphorum Thracium, vbi eſt Bithynia, aliquādo Myſium appellari. Hieronymus *z* meminit de vocabulo Mygdoniæ, & de Bibraiæ, & maioris Phrygiæ: ſed non eſt eius operis auctor, cum agens de Smyrna is, qui compoſuit, citet Hieronymum ipſum.

ſ in Polyhiſt.
t Æneid. 2.
u in Chron.
x ſupra.
y de Situ orbis.
z de locis in Act.

Nicæa Bithyniæ celebris ciuitas.

Celebris ob Oecumenicum Concilium primum in Bithynia ciuitas Nicæa eſt: atque aliis multis de cauſis Nicomedia; ſed ridicule Arianus Vrſacius ſub patrono Conſtantio Synodum ad Nicæam Thraciæ celebrare voluit, vt imperiti nominis ſimilitudine hæreticam Fidei profeſſionem pro ea, quæ Nicææ Bithyniæ edita erat in Concilio ſub Conſtantino vera, & orthodoxa haberent, vt Socrates prodidit *a*. *Verum iſtud commentum illis*, inquit, *non magno adiumento fuit. Nam non longo poſt tempore patefactum eſt, illique ipſi ludibrio habiti.*

a 2. Hiſt. c. 29. in fine.

Non permiſit eos Spiritus Ieſu.] Ieſu nomen Regia Biblia Græca non habent, neque Complutenſia, neque Clarius, & Vatablus in ſuis verſionibus Latinis, tamen viſitur in omnibus codicibus Latinis, & in aliquibus Græcis *b*, & in editione Syra, vbi eſt רווחה דישוע *rucheh deieſchuahh*. Quamuis autem Chryſoſtomus, aliique Græci loci huius interpretes non legant, legit tamen Concilium Epheſinum *c*, hunc inferens *eundem Spiritum, qui dicitur Patris, dici quoque Filii, & Chriſti*: ſicut & in epiſtola ad Romanos *d*, cui adde eam, quæ eſt ad Galatas *e*. Præterea legit eodem modo Cyrillus Alexandrinus *f* argumentans quoque hoc ex teſtimonio, *non participatione in Chriſtum deſcendiſſe, cum baptizatus eſt, ſed ſubſtantialiter illi ineſſe, ſicut & Patri.* Item *g natura eſſe Deum, cum ita Spiritus ſit ipſius quemadmodum Patris.*

b in nouo Teſta. Rob. Steph.
c Tom. 1. c. de incarn. Chriſti per patronum veterum De Spiritus ſancti diuinitate.
d cap. 8. 9.
e cap. 4. 6.
f lib. 2. in Ioan. cap. 1.
g lib. 12. Theſ. cap. 14.
h Tract. 99. in Ioan.

Efficax autem eſt Auguſtini *h* argumentum de Spiritus ſancti proceſſione non minus à Filio, quam à Patre: *Cur ergo non credamus*, ait, *quod etiam de Filio procedat Spiritus ſanctus, cum Filii quoque ipſe ſit Spiritus? Si dicat, ideo Spiritum Filii, quia ei ſimilis eſt, aut quoniam à Patre procedit, ſicut Filius, cur non dicatur ſecunda perſona Filius, vel Verbum Spiritus ſanctus, quod ſit Spiritui ſancto ſimilis, & à Patre procedat, ſicut & Spiritus ſanctus?* Eodem pacto Paulus *i* vocat Spiritum Chriſti, & Spiritum Dei *k*. Ipſemet Chriſtus mittit Spiritum ſanctum *l*, & dat *m*: dicit præterea illum, de eo, quod ſuum eſt, accipere *n*: denique, omnia quæ Patris ſunt, ſua eſſe *o*. Atqui, excepta paternitate, nihil eſt quod non habeat Filius, ex iis, quæ Pater habet: habet ergo vim ſpirandi, & ſpirationem ipſam actiuam. Deinde non poteſt Spiritus ſanctus accipere à Filio, nec ille ab eo dari, & mitti, niſi procedat ab ipſo. Denique, ne pluribus conuincam Græcorum errorem de proceſſione Spiritus ſancti à ſolo Patre, Cyrillus Alexandrinus ex doctioribus Patribus Græcis in decimo libro in Ioannem *p*, quem librum conſtat eius eſſe, & non ex inſertis ab alio, quales à quinto vſque ad nonum, exponit Spiritum veritatis *q*, Spiritum Chriſti, qui ſe veritatem nominat *r*; & talem ſe miſſurum promittere Chriſtum, vt Diſcipuli ſciant non alienam ſe virtutem miſſurum. *Non enim eſt*, inquit, *alienus à ſubſtantia Filii Spiritus, ſed* (notet hæreticus

Spiritus ſanctus procedit à Patre & Filio.
i Rom. 8. 9.
k Gal. 4. 6.
l Ioan. 15. 26. cap. 16. 7.
m Ioan. 20. 22.
n Ioan. 16. 14.
o ibid. 15.
p cap. vlt.
q Ioan. 14. 17. c. 15. 26. c. 16. 13.
r Ioan. 14. 6.

Græcus) *ex ea naturaliter procedit, natura omnino idē, in perſona vero propria ſubſiſtens.* Idem in epiſtola decima, *Tametſi*, ait, *Spiritus propriam habeat hypoſtaſim, & in ſeipſo quatenus Spiritus eſt, & non Filius cōſideretur, alienus tamen ab eo non eſt. Eſt enim Spiritus veritatis nominatus, & Chriſtus veritas eſt, emittitur* (& hoc notandum) *ab eo quemadmodum & ex Deo Patre.*

Verſus 8.]Cum autem pertranſiſſent Myſiam, deſcenderunt Troadem.

a Geog. c.2.

b lib. 13. Troas quot nominibus dicta.

c de locis in Actis.

DEſcenderunt Troadem.] Phrygia minor eſt, auctore Ptolemæo *a*, adiacens Helleſponto circa Olympum (vocatur etiā Epictetus ab Strabone *b*) id nominis habens à Troe Troianorum Rege, qui & ipſi Troes ſunt appellati. In ea fuit Ilium illud ingēs, Latine paſſim nominatur Troia, tum prouincia, tum Regia ciuitas, quæ & Iliū ab Ilo Rege, prius Teucria à Teucro, & Dardania à Dardano.

Hieronymus *c*, ſiue qui in operibus illius nomen gerit Hieronymi, appellat hanc noſtram Aſiæ ciuitatem maritimam, quæ item Antigonia vocetur: addunt que alii nomen Alexandriæ, & omnium vetuſtiſſimum Ancore. Sed & inter varias Antigonias vna ponitur in Bithynia, nimirum iſta polyonyma, & alia in Macedonia, cuius Macedoniæ cum inferius mentio fiat, ſi Troas hoc loco ciuitatem ſignificat, non aliam accipere debemus, quam Bithyniç; ſed ob eandem cauſam, quod ea prouincia ſuperius eſt expreſſa, non ciuitatis Troas, ſed regionis nomen erit. Syrus vertit, אתרא לטרואס *latroas athra*, id eſt, *in Troadem regionem.* Hieronymus in opere germano ſuo *d* Troadem & Troiam idem docet eſſe.

d ep.150.q.11.

Verſus 9.]Et viſio per noctem Paulò oſtenſa eſt: Vir Macedo quidam erat ſtans, & deprecans eum, & dicens: Tranſiens in Macedoniam adiuua nos.

e vers.17.

ET *viſio per noctem Paulo oſtenſa eſt.*] Hic modus loquendi indicat ſomnium fuiſſe ob circūſtantiam temporis nocturni, & vocem ipſam τοῦ ὁράματος, id eſt, *viſionis*, quod ὤφθη, id eſt, quæ viſa, ſeu oſtenſa eſt. Videri enim aliquid alicui minus videtur eſſe, quam videre illud. Dixi capite ſecundo *e* de comparatione atque differentia inter viſiones, & ſomnia, & quo pacto nunc viſiones cenſeri queant inter gradus Prophetiæ præſtantiores, nunc ſomnia: hęc præterea partim negligenda, partim obſeruanda, & quibus oriſtur ex cauſis.

Viſio hæc imaginaria fuit.

Chryſoſtomus, & Oecumenius docent nec Spiritum ſanctum, nec Angelum hic loqui aut apparere, vt paulo ante, & cum Philippus, Corneliuſve conuertendi fuerunt: quod eſt dicere, imaginariam apparitionem fuiſſe, *quoniam*, inquiunt illi, *facilem erat id, de quo nunc Paulus admonendus erat.*

Somnium hoc quale fuerit.

Non negant tamē Angeli opera factum ſomnium, ac proinde huiuſmodi, quod non naturale duntaxat, aut morale habendum fuerit, hoc eſt, ex corporis natum conſtitutione, vel ex diurnis præteritis cogitationibus, multo minus diabolicum, id eſt, à diabolo immiſſum, ſed diuinū ab auctore Deo, tametſi per Angelum Ioſepho ſponſo Mariæ crebo Angelus in ſomnis apparuit, & collocutus eſt *f*: eadem ratione Magis reſponſum datum reor item dormientibus *g*. Gregorius *h* de hac, vt & de viſione lintei quæ Petro facta eſt *i*, aſſerit factam imaginibus cordis oculis præſentatis, Angeloque loquente per eas, nomine Dei.

f Matt.1. & 2. g Matth.2.12. h 28.Moral. cap.2. i Act.10.

Somniorum modi varii.

Præter ea, quæ notato capite ſecundo de ſomnio, quod Hebraice vocatur חלום *chalom*, Græce ἐνύπνιον diſſeruimus, ſciendum eſt, immitti quoddam cum pauore, ac horrore ſomniantis *k*: quoddam pacifice, & tranquille *l*: quoddā non intellectum *m*: quoddam clarum, & ſine imaginum inuolucris *n*: quoddam intellectū *o*: quoddam obſcurum, ac inuolutum *p*: in quodā loqui Deus videtur *q*: in quodam Angelus *r*: aliquando reſpondet præcedentibus cogitationibus ſaltem ex parte *ſ*, *quaſi ſi fides ceſſante manus impulſu adhuc modicum trepident, ac tinniant poſt pulſatam citharam*, vt ait Nyſſenus *t*: nonnunquam nulla cogitatio prçceſſit *u*: interdum inopinato accidit, immo vero ſæpius *x*: quandoque petenti, & expectanti huiuſmodi reuelationem; qua ſpe atque petitione fruſtratus eſt Saul *y*, & inaniter idipſum Gentiles in Pſycomanteis *z* ſuis, hoc eſt, in templis ad hauriendа reſponſa per ſomnium procurauerunt, verbi gratia in templo Serapidis, ſeu Plutonis, vt modum diſcerent, quo liberarentur à morbis *a*: & alibi, vt de aliis rebus cognoſcerent, vt in templo Æſculapii *b*, Paſiphaes *c*, Amphiarai, Calliæ in monte Gargano *d*; & de Ædeſio teſtis eſt Eunapius *e*, de Latino rege Virgilius *f*, & de Iudæis eadem de cauſa in Gentilium templis cubantibus Eſaias *g*, iuxta verſionem LXX. qui ad ea verba: *In delubris idolorum dormiunt*, paraphraſtice, vt ſolent, addiderunt, *propter inſomnia*, διὰ ἐνύπνια: de qua conſuetudine ibidem Cyrillus Alexandrinus; & Hieronymus, qui meminit de cubatione ſuper ſtratis pellibus hoſtiarum, & quod ſuomet tempore in fano Æſculapii Ethnici idem factitarent: Leo vero Caſtro citat Pomponium, alioſque Geographos eadem tradentes de Libyis ſiue Africanis.

k Gen.15.12. Dan.2.1. l Gen.28.12. m Gen.40. & 41. Daniel.2. & 4. n alio loco. o Matt.1.20.& 2.12.13.20. p 1.Reg.3.5.& ſeq. q Matt.1.& 2. r Daniel.2.& Matt.1. ſ lib. de opificio hominis. t ut alibi. u ut in omnibus fere citatis locis. x Dan.2.19. y 1.Reg.28.6.15. z Ariſtoph.in Pluto. a Philoſt.in Apollonio lib. [illegible] b Cicer.1.Tuſc. & 1.de Diuinat. de Spartanis Magiſtratibus. c Pauſan. in Boet. d Strab. lib.6. e in Ædeſio. f 7. Æneid. g cap.65.4.

Cyrillus *h* autem rurſum Iuliano Apoſtatæ reſpondet calumnioſe detorquenti Chriſtianorū vigilias in Martyrum ſepulcris ad eandem ſuperſtitionem. Lege de generibus ſomniandi Macrobium *i*; qui enumerat ὄνειρον, ὅραμα, χρηματισμόν, ἐνύπνιον, φάντασμα, *ſomnium, viſionem, oraculum, inſomnium, viſum*: quæ Artemidorus *k* reuocat ad ſomnium, nempe ſub inſomnio locans viſionē, & oraculum. Conſule præterea, quos capite 2. *l* laudaui, tractatores huius argumenti, Ioannem quoque Auratum *m*, & Pierium *n*, & Franciſcū Picum *o*, & Petrum Tyræum noſtrum *p*.

h lib.10. contra Iulianum. i lib.1. in ſomnium Scipionis. k 1.de ſomniis c.2. l verſ.7.9. m in elegia de [illegible] ſomni [illegible] n lib. [illegible] o lib.6. de præno. p 1.de Apparit. c.13. præſertim.

Quod ſi de finali ſomnii cauſa, cuius eſt auctor Deus, Angeluſve, percontaris, ea multiplex eſt; vt abſterreat à malo *q*: vt hortetur ad bonum *r*: vt moneat quid agendum ſit vel fugiendum *ſ*: vt largiatur ſpiritum Prophetiæ, aliudve donum ſpirituale *t*, aut etiam dignitatem temporalem *u*: vt reuelet aliquod myſterium diuinum *x*, vel viciſſitudines regnorum ac rerumpublicarum *y*.

q Gen.20.3. [illegible] Iob.4.13.& 7.14. r Iudic.7.13. 2.Mach.15.12. ſ Matt.1.& 2. Iob.33.15. t Num.12.& Ioel.2.28. [illegible] 3.Reg.3.5.& ſeq. u Gen.37.5.& ſeq. Eſth.11.2.& ſeq. x Gen.28.12.& ſeq. Dan.7.1.& ſeq. y Gen.15.12.& ſeq. c.41.1.& ſeq. Dan.2.& 4.

Iam itaque Pauli hoc ſomnium diuinum fuit, pacatum, clarum, ab ipſo intellectum, exaudiēte vocēm Angeli referentis virum Macedonem, & in eo edoctus eſt, quid agere deberet. Fortaſſe deliberauerat etiam Apoſtolus vigilās de profectione in Macedoniam, ſicque præcogitatis reſpondit ſomnium: Si Angelus non induit corpus humanum, imagines certe hominis, & vocis depinxit in imaginatione Pauli, vt contingit in aliis propheticis viſionibus. De Angelo, qui Paulo apparuit, diſtincta mentio eſt interius hac eadem hiſtoria *a*.

a cap.27. 23.

Vir Macedo.] Quidam codices Græci præponunt particulam comparationis *ὡσεὶ, ſicut*. Gloſſa ordinaria, Comeſtor, Beda, Carthuſianus, & Hugo putant Angelum gentis illius præſidem. Probabilis opinio, cui viri nomen non officit, ſicut neq; cap. primo *b*, vbi *duo viri* ſunt duo Angeli. Daniel *c* de his Angelis principibus, ac præſidibus meminit, vt Hebræorum, ac Perſarum, multique verba illa Deuteronomii *d* hoc ſenſu interpretantur: *Quando diuidebat Altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum iuxta numerum Angelorum* eius: ſic enim legunt Septuaginta. Lege S. Gregorium *e*, B. Thomam *f*, Baſilium *g*, Nazianzenum *h*, & Theodoretum *i*, qui de prouinciarum præfectura Angelis commiſſa tradunt. Idem præterea eſt apud Clementem Romanum, quamuis in opere apocrypho Recognitionum *k*. & Alexandrinum *l*, Dionyſium *m*, Iſidorum *n*, Cyrillum Alexandrinum *o*, Epiphanium *p*, Anaſtaſium Nicenum *q*. Hieronymum *r*. Quidam quoque ſic intelligũt, quos Ioannes nominat *Angelos Eccleſiarum* ſ, vt Nazianzenus *t*.

Angeli ſunt regionum præſides.
b verſ.10.
c c.a 10.13. 20. & c.12.1.
d cap.32.8.
e 17. Mor ca.8. & lib.4. c.27.
f 1.p.q.113.a.1.
g 3.cont. Eunom. & in Pſ. 33.verſu.
h orat.2. Theol. in fine, & 32. & carm 6.
i in c.10. Dan. & 3. de cur. aff. Græc.
k lib.2.
l 6 Strom. & 7.
m cæl. Hier. cap. 9.
n 1. de Sum. Bono c.14.
o 4. de adoratione in Spir.
p Hæreſ. 51.
q quæſt.60. in Scripturam.
r in c. 28. Eza. & c.7. Dan. & alibi.
ſ Apo.2. & 3.
t orat 32.

Cæterum Paulus eum, qui virili forma in ſomno apparebat, Macedonem agnouit eſſe, vel ex habitu, vel ex ſermone gentis vernaculo, vel ex nominatim expreſſa Macedonia, ad quam Apoſtolum inuitans, deprecanſq; dicebat, *Adiuua nos*.

Stans.] *Angeli ſemper ſtare dicuntur*, inquit Gloſſa interlinearis. Deprecantem decebat magis ſubmiſſio, & habitus genuflectentis: referebat enim non ſuam, ſed alienam ſupplicem perſonam. Marcus *u* deſcribit Angelum ſedentẽ in dextris ſepulcri Chriſti: ſed, vt alias *x* monui, huiuſmodi verba non ſitum denotant, verum præſentiam ſolam. Comeſtor arguit dictam Gloſſam.

u cap.16.5.
x cap.1. 18.

Macedoniam.] Philippi, & Alexandri filii latiſſimo imperio maxime celebris, Europæ regio eſt in Græcia, vel prope Græciam, & Thraciæ finitima, centum olim conſtans & quinquaginta populis, inter Ægæum ab Oriente, & Ionium mare ab Occidente, in Septentrionem extenſa vſque ad Dalmatiam, Myſiamque ſuperiorem, verſus Meridiem Epiro clauſa. Hodie vocant Albaniã, aut Rõnelli: antiqui vero nominis Auctor habetur Macedo Oſiridis, vel Iouis, ac Thyriæ filiæ Deucalionis filius *y*.

Macedonia regio qualis.
y Diod. lib.1. Solin cap.14. Steph. de vrbibus. Euſta. ad Dionyſ. de ſitu orbis.

Vocata reperitur etiam Æmathea, & Amonia, vel Emathia, ſiue Amathia, Pæonia item, & Epiphania apud Iuſtinum *z*, Liuium *a*, Ioſephum *b*. Antiquius nomen putatur eſſe Chittim, aut Cethim, quia *Alexander egreſſus dicitur de terra Cethim* c. Et duo vltimi Reges Macedoniæ Philippus, & Perſes, vocantur Cethæorum Reges *d*. Suidas *e* quoque tradit, dictos per proſtheſim Macedonas à Cethim, nempe Μάκεται, & in fœminino Μακέτη, quæ & Μακετία, Attice Μακεττία, & Μάκεττα. Quanquã hæc vox *Cethim* exponi ſolet pro Romanis, Italiſque, aut pro Cypro, aut pro Italiæ, Macedoniæq; inſulis, ſiue pro iis, qui ſunt in mari, & obiacent Ægypto, ac Syriæ, vt eſt Cyprus, Rhodus, &c. necnon pro vlterioribus eiuſdem maritimis locis, Græcia potiſſimum, atq; Italia. Denique pro Gentibus, quæ ſunt Hebræis tranſmarinæ, vt ſunt Europææ: credebant enim Hebræi, à ſe diſcretos Mediterraneo mari populos, eſſe maris incolas; vtpote quod nauibus illuc aliunde appellebant. Et perinde ac Itali eos, qui trans Alpes agunt, Tramontanos vocant, mari diſſitos Inſulares appellabant.

Varia eius nomina.
z lib. 7.
a lib. 40.
b 1.Ant.ca. 7.
c 1.Mach. 1.1.
d 1.Mach.8. 5.
e verbo, Latine & Κιτιεῖς.
Cethim qui populi ſint.

Certe apud Ezechielem *f* pro Hebrea hac voce Chaldæus vertit Apuliam: & Latina editio in libro Numerorum *g*, Italiam, vbi ille Romanos. Latina item editio apud Danielem *h*, Romanos, & Italiam apud Ezechielem *i*. Hieronymo *k* videtur ea voce ſignificari poſſe Macedoniæ inſulas. Epiphanio *l* propterea Alexandrum ex Cethim egreſſum dici, quia in Macedonia genus Cypriorum, ac Rhodiorum, quibus competit dictum nomen, Rexque Alexander ex ſemine Græcorum fuit. Sed Ioſephus *m* confirmat, quod diximus, Hebræos Cethim, ſiue Chetim, primũ quidem de Cypro, deinde de omnibus inſulis vſurpaſſe, ac de pleriſq; maritimis locis. Lege Riberam, Pererium, Serarium, Villalpandum, præter alios Interpretes in citata loca: & Eſaiæ caput vigeſimumtertium, atq; Ieremiæ ſecundum. Ex quibus Forerius in Eſaiam intelligit Macedoniam, & ibidem inclinat Adam.

Nomine Cethim qui, & quot populi deſignentur.
f cap.27. 6.
g cap.24. 24.
h cap 11.30.
i cap.27. 6.
k lib 3. in c. 23. Eſa. & in c. 2. Ier. & in c. 27. Ez. & in c. 11. Dan.
l Hæreſ.30.
m 1. Ant.c.7.

Arias *n* Montanus exiſtimat Kithim, ac Dodanim filios vltimos Iauam magnarum primum inſularum fertiliſſimarum delectatos cultura. Kithim deinde pertæſum locorum anguſtia, colonias dediſſe in oram terræ, quæ eſt oppoſita, & procurrit in mare, atque regionis eius (quæ quõdam magna Græcia dicebatur) vrbi nomen Cetiæ indidiſſe. Corruptis autem poſtea vocibus, Kithim quidem Cretenſes (alias Cortinos) Dodanim vero Rhodios appellatos.

n in apparatu, li. Phaleg, ſiue de Gentium migrationibus, c.7. & in Tabula, nu.13.
Cithim, & Dodanim, quorum populorum cõditores fuerint.

Fallere potuit Ariam Cypri, Cretæque propinquitas. Negandum vero non eſt, quin ſæpe dictum Hebręum vocabulum non aliis tantum, vel Italis duntaxat, vt de his, præter allatos Auctores, ſentit etiam Elias Leuites *o*, & Suidas *p*; ſed Macedonibus quoque conueniat. Id ſatis perſuadet Machabæorũ prius citata hiſtoria *q*, necnon quod Liuius *r* nominet in Macedonia Citium, quo copię Perſei omnes conuenerant (quẽ liber ſ Machabæorum Perſen vocat Περσέα) & * in eadem regione nominis eiuſdem montem.

o verb. Italia.
p verbo, Latini quem lege præterea vet. Κιτιεῖς.
q lib.1. c.8. 5.
r Decad.5 li.2.
ſ 1.Mach.8. 5.
* Decad.5.li.3.

Fauet cognatio vocis Macedoniæ, modica facta mutatione, cum Cethim, & maxime quod eandem Macedoniam legimus apud Dionyſiũ *t*, & Heſychium *u*, Macetam, & Macedones Macetas. Hoc vltimum Auſonius *x* vſurpat:

—— *Macetumque attollite nomen.*

Tradunt Thucydides *y*, ac Mela *z*, *in maritimam Macedoniam Cyprios primum confluxiſſe: verum cum plurimas gentes bello adiunxiſſent, Mediterranea ipſius loca incolentes, à primis cultoribus omnes denominatos Macedonas.* Docuit me ex his nonnulla eruditus Ioſephi Stephani ad libros Machabæorum cõmentarius *a*, quem virum nuper mœſtus accepi diem obiiſſe. Incidi poſtea in Thomam Maluẽdam *b*, qui refellit Annium *c*, & Pintum *d*, volentes Cetin eſſe Macedoniã in hiſtoria Machabęorum *e*, Kytim in cæteris locis Scripturæ Italiam: quia vtrumque nomen eſt, necnon Citim, Chichim, Chuhiim. Credit autẽ ſignificare Cyprum, cęteraſq; Mediterranei maris inſulas in Geneſi *f*, Ieremia *g*, Ezechiele *h*; & apud Eſaiam *i*, & in hiſtoria Machabæorum *k*, Gręciam & Macedoniã: Italos autem, & Romanos in libro Numerorum *l*, & apud Danielem *m*. Fabulatur neſcioquid, fabuloſus Annii Beroſus *n*, de quodam Kytim regnante apud Italos. Vatablus in librum Numero-

t de ſitu orbis.
u in Lexic.
x in claris vrbib. Epigr. 2. ubi Vinet. n. 200.
y lib 2.
z lib.2.c.3.
a ad cap.1. lib.1.
b lib.5. de Antichriſto.
c de ant. Hetruria.
d in c.23. Eſa. c.27. Eze. c.11. Dan.
e lib.1.c.1. & 8.
f cap.10.4.
g cap.2. 10.
h cap.27.6.
i cap 23.1.12.
k lib.1.c.1.1.c.8. 5.
l cap.24.24.
m cap.11.30.
n 5. de Flor. Chald. in 13. Rege Aſſyr.

ne totum Cithim exponit, vel Græciam, vel Italiam, vel Tuſciam (ſed Paraphraſtes Chaldæus Romanos) & in Ieremiam, incolas maris Mediterranei: & in Eſaiam, aut Cyprum, aut Græciam, aut Italiam. Oleaſter vult in Geneſi eſſe Scythiā, propter conſenſum vocum in Numeris Græcos, aut incolas maris Mediterranei Rhodios, Samios, Cyprios, &c. Rabbi Aben Ezra in Daniele, Græciæ regnum, vel Macedoniæ. Fererius, quē citaui, Macedonas intelligit in Eſaia, quos & Græcos nominat, idque propter affinitatem cum voce Cethim, ſimul tamen comprehenſas ſub eadem voce inſulas permultas, quas habebant ſub ſuo imperio in mari Ægæo: & quoniam Hebræis inſulæ dicebantur prouinciæ illæ, ad quas nonniſi per mare erat tranſitus, nondum illuſtratis ex omni parte regionibus, an mari cingerentur, annon. Putat quoque & Italos Græcis vicinos alibi comprehenſos nomine Cethim, vt in Numeris. Legi, præter citatos, poſſunt Mercerus, cum Pagnino, Pomarius, Forſterus, Marcus Marinus in Lexicis, Theſauri ſiue, vel Arca Noe; item Poſſeuinus *a*, Vitella *b*, &c. Ex Patribus, Theodoretus in Numeris Macedonas; in Ieremia Cyprum, & adiacentes inſulas intellexit. Poſtremo, cum Laertius *d* Citium, Græcam ciuitatem, ſcribit Phœnices accolas habere, per Phœnices intellexit fortaſſe Iudæos finitimos. Tam multa de vno vocabulo; ſed cuius cognitio ad multa conferat. Quid ſentiam, facile diſpicies ex his quæ principio dixi: Illud vero ratum, ſicubi Interpres propria voce Latina Hebræam illam reddidit, eſſe aſſecutum veram notionem ipſius.

a [illegible] Bibl. [illegible]
b in [illegible] c. 10 [illegible]
d lib. 7.

Verſus 10.] Vt autem viſum vidit, ſtatim quæſiuimus proficiſci in Macedoniā, certi facti, quod vocaſſet nos Deus euangelizare eis.

STatim quæſiuimus.] Obſeruant Interpretes hoc primum loco Lucam ſe Pauli comitem ſignificare: ita vt non poſſit aliter cenſeri *comes eius indiuiduus*, vt illum nominat Hieronymus *e*, quam deinceps ab iſto tum loco, tum tempore, cum, ſi non ſemper, valde ſæpe conſequutus eſt ipſum. Velox, expeditaque in Apoſtolo obedientia, ſiue ſit eundum, ſiue manendum.

e de viris illuſt. in Luc.

Certi facti, quod vocaſſet nos Deus euangelizare eis.] Quomodo diſcerni poſſint vera, præſertim diuina a falſis ſomniis, nonnihil diximus capite ſecūdo *f*; & adeundi, qui citati ſunt ibi, & paulo ſuperius Auctores recentiores. Pro Deo, Græcus textus habet ΚΥΡΙΟΝ, Dominum, & editio Syra addit, *noſtrum*. Eſtque veriſimile, Chriſti prius iuſſionem, Spiritusve illius perceptam eſſe, ſaltem ratiocinando, cum de ſomnii veritate non ambigeret Paulus, meminiſſet vero ab Spiritu Ieſu prohibitum ſe prius, ne quaſdam alias ad prouincias adiret.

f verſ. 17.

Certi facti.] Συμβιβάζοντες. Hoc Græcum participium in capite nono *g* Interpres noſter vertit in numero ſingulari, *affirmans*. Ibi, vt monui, Gagneius expoſuit, per id ſignificari, Saulum collatis Scripturæ locis Iudæos confutaſſe. Quidni etiam nunc eadem vis inſit vocabulo, vt certos factos denotet per eam, quam modo dicebam, ratiocinationem? Syrus interpretatur, מטל דאסתכלין *metul deſetchachalin*, id eſt, *Quippe qui intelligeremus*.

g verſ. 22.

Itaque neſcio, cur idem Gagneius malit hoc loco verbum coniectandi, quod plane tollit certitudinem viſionis; ait id ſignificare Græcū verbum, nec ſe adhuc certo ſcire, an actiua voce ſignificet certiorem fieri. Hanc tamen ſignificationem pro comperto habere videntur Clarius, & Vatablus, Interpreti noſtro hac in re conſentientes. Budæus *h* illud quidem de loco iſto ſenſit, quod Gagneius: tamen cum priorem quoque dicti verbi ſignificationem agnoſcat, ea vero cōgruat, præſtat vt illam potius retineamus.

h in comment. ling. Græcæ.

Quanquam abutimur nonnunquam verbo conijciendi, & coniectandi in re certa, ſed quam rationis diſcurſu colligamus. Ita vero Chryſoſtomus accepit, exponens Græcum vocabulum.

Verſus 11.] Nauigantes autem à Troade, recto curſu venimus Samothraciam, & ſequenti die Neapolim.

Samothracia quæ inſula ſit.

SAmothraciam.] Eſt inſula è regione Thraciæ inter Imbrum item inſulam ab Ortu, & Thaſum ab Occaſu. Vetus nomen eius erat Dardania, à Dardano Iouis filio ex Electra Atlantis filia: vocatam præterea Leucoſiam tradit Ariſtoteles *i*. A vicina Thracia ſimul; vt diſtingueretur ab inſula Samo in Ionia, Samothracia voce compoſita nominatur, teſte quoque Virgilio *k*:

Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.

Diodorus *l* aliam reddit cauſam appellationis, videlicet quod eum in locum ex Samo, & Thracia incolæ aduenerint. Non dubito, quin mendoſi ſint quidam codices manuſcripti legentes, Samotrachiam: nullam namque aſperam Samum Geographi memorant.

i citat auctor Dictionarium poet. & Hiſt. & Calepin.
k lib. 7. Æn.
l lib. 5. c. 22.

Sequenti die.] Syriace, ליומא אחרנא *leiauma acharna*, id eſt, *Poſtridie*, Græce, τῇ ἐπιούσῃ. Poſtridie fuit, habito reſpectu ad diem, qua ex Troade profecti ſunt: ſequenti die, comparatione ad illam, qua ex Samothracia. Dicunt Græci τὸ ἐπιὸν; id quod *ingruit*, ac *imminet*, & *ſuperuenit*, & *venit poſt*. Vt Poetæ, ἐπιὸν εἶδας, *Craſtina die*, & alii, ἐπιὼν χρόνος, καὶ ἐνιαυτὸς, καὶ μὴν, *Sequens tempus, & annus, & menſis*. Syneſius vero, ἐπιοῦσαν ἡμέραν vſurpauit pro *Sequenti die*. Quid ſit panis ἐπιούσιος, apud Matthæum *m*, & Lucam *n*, pro quo reddidit Interpres *quotidianum*, conſule expoſitores, præſertim Maldonatum, Toletumque recentiores. Facit ad rem, quod refert legiſſe ſe Hieronymus *o* in Euangelio Hebræorum, pro ἐπιούσιος, מחר *machar*, id eſt, *Craſtinum*; Ita vt petatur panis hodie neceſſarius in craſtinum: ſed hoc non congruit vetanti Chriſto, *ne ſolliciti ſimus de craſtino p*.

m cap. 6. 11.
n cap. 11. 3.
o in Matth.
p Matth. 6. 34.

Neapolis, de qua hoc loco, quæ ſit.

Neapolim.] Libidine maledicendi Eraſmus, dum falſe monet non eſſe, quam nunc in Italia occupant Hiſpani, abripitur extra geometricam lineam: non enim, quæ hic memoratur, eſt, vt ipſe altercans dicit, *in Caria*, ſed, vt melius tradunt Caietanus, Arias, Gagneius, in continente Macedoniæ contra Thaſum inſulam, prima ingredientibus è Thracia Macedoniam occurrens, in vtriuſque confinio. Cariam Apoſtolus longe nunc reliquit ad manum ſiniſtram, Auſtrum verſus. Tranſcripſit forſan Eraſmus ex eo Auctore, qui apud Hieronymum, ſub Hieronymi titulo de locis ſcribit, qui continentur Actuum hiſtoria, vel ex Carthuſiano. Qua ipſa in re hallucinatum eſt Dictionarium Hi-

ſtoriſtoicum. Extitit & Neapolis haud procul à Garizim monte Samariæ, quæ etiam vocata eſt Sichem, vel Sicima, & nonnullæ aliæ. Hanc noſtrã Oecumenius ait ſuo tempore vocatam Chriſtopolim.

Verſus 12.] Et inde Philippos, quæ eſt prima partis Macedonię ciuitas, colonia. Eramus autem in hac vrbe diebus aliquot conferentes.

Philippos vrbs quæ ſit.

E*T inde Philippos.*] Satis ab Auctore deſcribitur hæc ciuitas, quam Philippus Macedonum Rex inſtaurauit. Ea in Theſſalia collocatur, vocaturque nomine vetere Dathos, aut Dathum: alii in Thracia inter Neſſum, & Strymonem amnes dicunt eſſe: alii in Macedonia, priuſque vocatam Crenides, quod Crenitis in Sicilia contra Thraces auxilio fuiſſet. Omnino pertinet ad Macedoniam, licet ex aliarum prouinciarum confinio varie denominetur.

Prima partis Macedoniæ ciuitas.] Syriace, רישא דמקדוניא *riſſe demakedaunita*, id eſt, *principium Macedoniæ.* Mendoſe quidam codices legunt, *Ciuitatis*, & abſque ſenſu.

Quid ſit pars Macedoniæ.

Quid ſibi velit, *pars Macedoniæ*, non ſatis aſſequor; niſi forte dicamus ſignificare per appoſitionem idem, ac regionem Macedoniam, aut, vt dici etiã ſolet in genitiuo, Macedoniæ. Budæus *a* obſeruat μέρος (idem eſt autem de μερίς) ſumi pro principio, ſicut & nomẽ partis apud Virgiliũ *b*:

a in comm. ling. Græcæ.
b 7. Æneid.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.

Hoc ſenſu *pars Macedoniæ*, eſſet principium huius prouinciæ, & eſt, vt dixi, principium Philipporũ vrbs in confinio Thraciæ, ac Macedoniæ, tametſi magis ad hanc ſpectans, quã ad illam. Nulla vero ratio eſt, cur ſi pars indefinite accipiatur, exprimi debuerit, vrbem hanc eſſe primam partis Macedoniæ. Sed & phraſi Græca, Latinaque dicitur pars eſſe rei alterius id, quod ad eam præcipue ſpectat. Quo pacto denotaretur, pertinere Philippos ad eam Macedoniæ partem, quæ nobilior eſt: latiſſime namque patuit Macedonia, vt prius vidimus *c*, & extenſum eſt id nomen ad multas prouincias, quæ ſub idem imperium venerant. Torſit Caietanum hæc difficultas, nec ab eo reſponſum extorſit: ſolum notat vitium ſui codicis, in quo erat *parte*, pro *partis*, atque, *prima*, eſſe caſus recti.

c verſ. 9.

Colonia.] Romanorum ſcilicet, vt colligitur ex Philippenſibus ipſis, quos paulo poſt audiemus *d*, *eo quod Romani eſſent, non poſſe peregrinum morem accipere.* Plinius *e* quoque nominat coloniam; de Romanis tamen nihil.

d verſ. 21.
e lib. 4. c. 11.

Colonia Latinum vocabulum.

Latinum vocabulum eſt *Colonia*, quod Lucas retinens dixit, κολωνία, vt & alia huiuſmodi Gręcitate donata ſunt, ob imperium Romanorum, vt alias notauimus *f*. Syrus quoq; dixit, קולוניא *colunia.* Nam à κολωνὸς, aut κολώνη, Græcis puris, puriſque vocibus ſignificantibus, *tumulum, collẽ, locum editum, verticem, cacumenve montis, & interdum quoq; ciuitatem magnam,* deriuatur [illegible], magis licet ratum vocabulum, pro ſepulcro, ſeu monumento, quod in edito nimirum [illegible] extructum eſt loco.

f cap. 6. 5.

Colonia quid ſignificet.

At vero Latinæ dictionis nota ſignificatio eſt pro oppido, in quod ex vrbe ciues traducebãtur à Romano Magiſtratu, aut certe ſine traductione donabantur iure coloniæ, hoc eſt, vrbis priuata prærogatiua, quod vocatur *Ius Quiritium*, ſi nempe colonia Romana eſſet: alia enim inferior dicebatur Latina, habens duntaxat ius Latii. Vnde legimus, multos ex Latinis coloniis factos ciues Romanos, non item ex Romanis, quippe qui id iam haberent, quamuis non in totum: quædã vero conflabatur ex vtriſque.

Coloniã quid ſit.
g in 1. Æneid.

Colonia vniuerſe definitur, Seruio teſte *g*, *cœtus eorum hominum, qui vniuerſi deducti ſunt in locum certum ædificiis munitum, quem certo iure obtinerent.* Aliter alii dicunt *eſſe partem ciuium, aut ſociorum miſſam, vbi Rempublicam habeant ex conſenſu ſuæ ciuitatis* (quæ idcirco vocabatur μητρόπολις, reſpectu τῆς ἀποικίας *h*) *aut publico eius populi, vnde profecta eſt, conſilio.*

h Budæus ad [illegible]
Cur coloniæ fuit erectę.

Cauſa, & origo coloniarum fuit, tum vt propugnacula Reipublicæ variis locis conſtituerentur, ſtirpſque in Reipublicæ bonum augeretur: tum vt veterani milites præmio afficerentur: tũ vt vrbs pauperibus exoneraretur, hiq; ad nouas, quibus egerent, diuitias gratis datas cum familia proficiſcerentur, acceptis aliquot terræ iugerib. ad excolendum. Cui etiam rei vſui fuit Agraria lex, ita vt tamen annuam pẽſionem populo Romano penderent, niſi immunitatem impetrauiſſent. Lege Aſconium Pædianum *i*, Alexandrum ab Alexandro cum Tiraquello *k*, Carolum Sigonium *l*, Gellium *m*, Panuinium *n*, Marcum Velſerum *o*, Budæum *p*, Cuiacium *q*, Lexicon Iuris *r*.

i in orat. Cic. in L. Piſonem princip.
k lib. 4. c. 10.
l lib. 2. de antiquo iure Ciu. Italiæ, c. 2. & ſeq.
Inter coloniã & municipiũ quod ſit diſcrimen.
m lib. 16. c. 13.
n de imperio Rom.
o in antiqu. Auguſtanis.
p annot. poſt. in [illegible]
q lib. 11. Obſeruat. cap. 15.
r verb. Colonia. & verb. Ius Italicum.
ſ lib. 16. c. 13.

Ex eo, quod initio dixi de noſtris Philippenſibus, facile intelligitur diſcrimen illud, quod Gellius *ſ* conſtituit inter coloniam, & municipium, *vt colonia iura, inſtitutaque non ſui arbitrii, ſed populi Romani haberet: municipium ſuo iure, legibuſque vteretur, muneris tantum cum populo Romano honorarii particeps, cum nunquam populi Romani eius fundus factus eſſet.* Quanquam non tantum honoris cauſa in Romanam veniebat ciuitatem, & in legione ſtipendia faciebat, ſed ſuffragio etiam, honoribus, ac oneribus, muneribuſq; ciuilibus potiebatur, totoque iure Quiritium id municipium, quod præſtantius habebatur, hac lẽge tamẽ, vt Romanis legibus obſtringeretur, iuraque haberet omnia, præter ius domicilii.

t Conſt. 98.

Non attigit Gellius poſterius hoc genus municipii, de quo Iuſtinianus in Nouellis *t*: de priore autem agens, monet potiorem habitam coloniæ cõditionem, quamuis magis foret obnoxia, minuſque libera propter amplitudinem, maieſtatemque populi Romani, cuius colonia quaſi effigies parua, ſimulacrumque quoddam videbatur, & ſimul quia obſcurum, obliteratumque municipiũ ius erat, vt eo vti per ignorantiam nequiret. Item coloniam [illegible] ciuitate Romana quaſi propagatam, municipium in ciuitatem extrinſecus vocatum. Video hæc à me de re tam ampla dici anguſte, & erit forſan, qui præteriri malit. Male conſultum eſſet prætereundo præſenti loco, & his, quæ occurrent deinceps de Philippenſibus, qui Romanos ſe nominant, & de Paulo ipſo, qui ſeipſum ciuem Romanum. Commentarii verò lex latius exſpatiari non ſinit.

Conferentes.] Διατρίβοντες. Syrus הוון דין בה בהדא מדינתא *hauun den bah behada medinetha*, id eſt, *Egimus in ea ciuitate.* Quidam codices Latini, *Conſiſtẽtes.* Eodemq; modo reddidit Vatablus, & Clarius. Caietanus quoque ita potius legendum ait. Hugo item eadem lectione cum vſus eſſet, huius meminit, quam habemus, eique addit: *Verbum Domini die Sabbati.* Idem facit Gloſſa ordinadinaria, ſequens noſtram lectionem, eandemq; ſequitur interlinearis, & Lyranus, qui exponit, conſideraſſe Paulum populi cōditionem, priuſquam proponeret verbum; eandem reperio in cuſis, & manuſcriptis.

Διατρίβειν quid ſit

Sed & διατρίβειν, licet primaria ſignificatione ſit *tempus terere*, & *immorari*; ſignificat tamen etiā *ſtudioſe in re quapiam verſari*, & *ſerio in diſputatione, aut inquiſitione aliqua occupari*, vt patet ex inde deriuato nomine τῆ διατριβῆς, pro *Philoſophorum congreſſu*, ac *diſceptatione*: vt meminit quoq; Gellius a, quam Græcique, Latinique σχολὴν, etiam vocāt, non ſolum ipſam διάλεξιν φιλόσοφον, vt Suidas loquitur, ſed & locum, vbi habetur. Caietanus, etſi legi vult, vt dixi, *Commorantes*, tamen commorationis cauſam dat, vt locum, ac tempus opportunum ad prædicandum obſeruarent; quia in ciuitate Synagoga non erat, ad quam Sabbato quidem, ſed quotidie quoq; ad orationem conueniebant.

a lib. 10. c. 11.

Verſus 13.] Die autem Sabbatorum egreſſi ſumus foras portam iuxta flumen, vbi videbatur oratio eſſe: & ſedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant.

D*ie autem Sabbatorū.*] Syrus, ביומא רשבתא *betauma deſchabbetha*. id eſt, *In die Sabbati*. De Sabbato iam pridem dixi b ſumi pro ſeptima die hebdomadæ, pro hebdomada etiam tota, pro quolibet feſto. Itemq; vnā Sabbati, aut Sabbatorum, pro die prima hebdomadæ. Occurrent alia exempla, vt dies adiecta ad Sabbata ipſam diem Sabbati denotet. In hiſtoria Machabæorum c, & ſuperius in hac ipſa. Huiuſmodi acceptionis cauſa eſt, quod Sabbata in numero multitudinis ſignificant quoq; tum hebdomadam totam, tum dies eius; ita vt quo pacto prima Sabbati, ac Sabbatorum eſt prima hebdomadæ, ſeu ex diebus ſeptem, ſic abſolute diem Sabbati deſignet non tantum dies ad Sabbatum adiecta, verumetiam quando pluraliter Sabbata iunguntur cum die, diciturque dies Sabbatorum. Accedit quod de oratione mox mentio eſt, quæ ſolemniter magis fiebat die Sabbati.

b cap. 1. 12. Sabbati variæ acceptiones.

c lib. 1. 2. 32. 34. 43. c. 9. 34 43. & 2. c. 15. 3

Egreſſi ſumus foras portam iuxta flumen.] Ἔξω τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμὸν. *extra ciuitatē. ad. ſiue circa flumen*. Syriacus, לבר מן תרעה דמדינתא על יד נהרא *lebar men thareħba damdinetha lihal iad nahara*, id eſt, *extra portas ciuitatis, ad latus fluminis*. Interpres noſter vel legit πύλης; vel m. [illegible]s exprimere ſenſum voluit, quem Syrus magis expreſſit ponens *portam ciuitatis*.

Vbi videbatur oratio eſſe] οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι. Syrus, מטול דתמן מתחזא הוא בית צלותא *metul dethammen methchaze haua beth tſelutha*, id eſt, *Quoniam illic conſpiciebatur locus orationis*. Gloſſa interlinearis & Hugo explicant de loco apto locutioni prædicantium, vel prædicationi orantium: malunt autem per orationem intelligi locutionem, quia ſubditur. *& ſedētes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant*. Lyranus intelligit locum ad orandum, & prædicandum: Carthuſianus itē & Hiſtoria Scholaſtica, *quia*, inquiunt, *orare vtrumque ſignificat*. Reliqui tum Græci, tum Latini æque conſentiunt de orationis, vt precationem ſonat, loco ſermonem eſſe: nec enim aliud ἡ προσευχὴ ſignificat: ſimul vero commodum viſum

A eundem locum, quo precandi cauſa conueniebant: cum deeſſet in ciuitate Synagoga, vbi & ſermones, & precationes haberi ſolebant, ad prędicandum.

Paulus Iudaizat. alienæ ſtudens ſaluti.

Qua in re Iudaizat quodammodo Paulus, vt notant Chryſoſtomus, ac Oecumenius, alienæ ſtudens ſaluti: & Iudæi materialiores videntur, dum ſe certo affigunt loco ad precandum: ſed hoc poſterius commode accipiēdum, cum alias docuerimus d. Chryſoſtomi etiam teſtimonio, certa precationi dicanda loca, in quibus multo melius vſurpetur. Epiphanius e magnam præſenti loco lucem affert, dum ita ſcribit: *Fuerunt quidam antiquitus orationum loci tum inter Iudæos extra* B *ciuitatem, tum inter Samaritas: velut etiam in Actibus Apoſtolorum inuenimus, vbi purpurarum venditrix Lydia Paulo occurrit: & ſic quoq; diuina Scriptura narrat, quod videbatur locus orationis eſſe, & acceſſerunt, & docuerunt Apoſtoli mulieres, quæ illo tempore conuenerant. Sed & orationis locus eſt in Sicimis, quæ nunc appellatur Neapolis, extra vrbem in campeſtri regione duorum ferme ſignorum diſtantia, ſpeciem theatri præ ſe ferens, in aere, & ſub dio conſtructus, à Samaritis, qui omnia Iudæorum imitantur.*

d c. 2. 46. c. 3. 1.

e Hære. 80.

Hæc ſi ita ſunt, non ob Synagogæ defectum, vt voluit Oecumenius, & Caietanus, ſed propter C inolitam conſuetudinem exierunt Iudæi orationis cauſa certum in locum extra ciuitatē. Quod vt admittamus, quid enim in re dubia ſtatui queat, non ſuppetit, fortaſſe dicendum erit, Synagogam quidem Philippis fuiſſe, verum non aptius ad ſermonem tempus Paulum, quam cum Iudæi exirent, inueniſſe. Nihil etiam vetat concedere alibi vtrumque à Iudæis factitatum: Philippis ἔξω τὸ ἐπάστον, vt loquitur Oecumenius, *alterum duntaxat, quia Synagogam non habebant, numero adhuc pauci, & à facultatibus non ſatis muniti*. Sed innuit adhuc idem Auctor, præ metu pios homines clam eo modo ſeceſſiſſe.

Iudæi cur extra ciuitatem ad orandum exierint.

Iuxta flumen.] Ezechiel *iuxta fluuium Chobar vi*D*dit viſiones Dei cœlis apertis* f. Daniel *iuxta Tigrim præclara viſione dignatus eſt* g. Fortaſſe Hebræi in captiuitate Babylonica egreſſi ciuitatē, *ſuper*, id eſt, *iuxta flumina ſedebant* h *meditantes, orantes, deplorantes*.

f c. 1. 1. c. 3. 23. c. 10. 15. 20. 22. c. 43. 3.
g cap. 10. 4.
h Pſal. 136. 1.

Notat Hieronymus i ſæpe diuinas viſiones, & reuelationes iuxta flumen aliquod eſſe factas, addens ad modo dictas eam quæ facta eſt Ioanni baptizanti Chriſtum de Chriſto ipſo k. Tradunt item Hebræi ſpiritum Propheticum neſcio quo modo amare flumina. Profani auctores conuerſa in fabulam veritate Muſas finxerunt in fluminibus habitare.

i in c. 10. Danielis.

k Ioan. 1. 29. & ſeq.

Videbatur.] Ἐνομίζετο, Clarius, ac Vatablus ver E tunt, *ſolebat*, eandemque verbi Græci ſignificationem præter eam, quam Interpres ponit, agnoſcit Gagneius. Sed quod ſolemne eſt id etiam videtur, & tale cenſetur: ideoq; ſatis aſſecuta eſt ſenſum editio noſtra, cum qua & Syra concordat dicens מתחזא הוא *methcheze haua*, id eſt; *conſpiciebatur*.

Oratio.] Προσευχή. Iam dixi, qui orationem pro locutione accipiunt, Græcæ linguæ imperitia id facere, quamuis Latina dictio orationis duplicem eam ſignificationem admittat. Pro loco precationis προσευκτήριον reperitur, atque προσευχὴ apud Philonem l.

l ad Caium. Proſeucha quid ſit apud Iuuenalem. m Satyr. 3. verſ. 296.

Iuuenalis m *proſeucham* dixit, vt ait Scholiaſtes ipſius, *locum vbi mendici ſtipem petunt*, etſi alii malunt tabernam, in qua viuant: quidam *locum ad*

contia in notis ad Iuuenalem.

conuiuium conſtitutum ex gaudio: ſic dictum Petrus Pithœus *a* probat, vt Iudæorum locus cenſeatur, vbi orant.

Ede vbi conſiſtas (ait Poeta) *in qua te quæro proſeucha.*

b Miſcell. c. 30.

Angelus Politianus *b* refert ſe legiſſe apud Cleomedem ſecũdo libro circularis inſpectionis aduerſus Epicurum diſſerentem hoc modo: ¶ *in nonnulla è lupanaribus aſcita, quædam ſimillima iis, quæ in Cerialibus familiis dictitantur: alia vero ex media proſeucha, atque ab iis ipſis qui illic mendicant, deſumpta, Iudaica plane, & retrita, longeque etiam reptilibus humiliora.*

c verſ. 2.

Mendici in ingreſſibus pontium ſtipem petebãt.

d Satyr. 4. verſ. 116.

e lib. 10. epig. 5. & lib. 12. epig. 21. vel 32.

f verſ. 117.

Si, vt apud Iudæos, quemadmodum capite tertio *c* dictum eſt, ita mendici apud Gentiles ad templi portam ſtipem corrogabant, conueniet profecto illa proſeuchæ ſignificatio in locum orationis. In ingreſſibus pontium mendici tuguria habebant, vbi à prætereuntibus mendicabãt ſtipem, vnde apud Iuuenalem *d*, —— *à ponte ſatelles*, id eſt, mendicus: qua de re non ſemel quoque Martialis *e*. Idem etiam Iuuenalis *f* mentionem facit cliui Aricini, quem inter Romam, & Albam mendici frequentabant.

Dignus Aricinos qui mendicaret ad axes.

g lib. 4. epig. ad Coſmum, 40. vel 51.

Præterea idem Martialis *g*, ad limina templi ſtipem à mendicis corrogatam indicat:

Hunc quem ſæpe vides inter penetralia noſtra
Pallados, & templi limina. ——

h 7. de polit. litte. c. 97.

i hoc loco medita. 48.

k 1. Aduerſa. cap. 18. vel 23. iuxta varias editiones.

l in c. 4. Ioan. in commẽt. Venit autem mulier de Samaria, &c.

m Satyr. 3.

n de leg. ad Caium.

Angelus Decembrius *h* proſeucham ait eſſe *locũ ſtationemve communem omnibus apud templum.* Hæc quidem de Iudæis eſt ſermo (licet Salmeron *i* aſſerat de loco, vbi Diis perſoluebatur honor à Gentilibus) atque de loco, quem adibant orandi gratia. Verum Politianus auctorem Græcum proferens, quod inſtituerat, non probauit, ſolum ex Latinis videlicet Iuuenalem proſeucha vſum pro loco mendicabulorum. Turnebus *k* auctoritate, tum Cleomedis, tum Philonis plane ſentit proſeucham *fanum eſſe Iudæorum, quo qui domicilia non haberent, mendici diuerterent.* Toletus *l* demum ſupponit per orationem hoc loco intelligi ſacellum, quo Lydia paternæ religionis gratia cũ aliis mulieribus venerat. Apud ſæpius citatum Iuuenalem *m* de Iudæorum proſeuchis, quæ cõſitę erant arboribus, vbi & ad ſtipem ſtarent mẽdici, habetur mentio, & apud Philonem *n*. Idem Iuuenalis ſignificat ex arboribus proſeuchæ ſolitos expendere Iudæos mercedem, id eſt, tributum. Exigebatur quippe Iudæorum fiſcus ſeueriſſime, vt ex Suetonio *o* cognoſci poteſt, ex Xiphilino *p*, ex Appiano *q*, ex Martiali *r*. Attigit & hac de re nonnihil Ioſephus Stephanus *ſ*.

o in Domitiano c. 12.

p in Veſpaſiano.

q in Syriacis.

r quem citat ſuprà Stephanus.

ſ ad c. [illegible] lib. 1. Mach. fol. 106. & 107.

Mulieres magis ſunt deuotę, quã viri.

¶ *ſedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant.*] Non ſatis apte Gloſſa interlinearis ex iſta locutione colligit orationis voce ſuperius locutionẽ ſignificatam: melius Lyranus mulieres, quam viros ſolere eſſe magis deuotas: licet, vt alibi monui, in Antiphona, *Sancta Maria ſuccurre miſeris, &c.* per *deuotum fœmineum ſexum* intelligi debeant Deo dicatæ, deuotæque, ſeu Moniales.

Apoſtoli imo & Chriſtus colloquia mulierum non ſunt dedignati.

t Ioan. 4.

u li. 2. in Ioan. cap. 97.

Præterea Caietanus, non dedignari Apoſtolos agere cum mulieribus, eaſque inſtitue[illegible]plo præiuit Chriſtus in tam alto, & pro[illegible] ſermone cum muliercula Samaritana vſque ad ſtuporem Diſcipulorum *t* *Stupent*, inquit Cyrillus Alexandrinus *u*, *tantam Saluatoris humanitatem. Non enim, vt nonnulli, ſimulatione ſanctitatis collocutiones cum mulieribus vitabat, ſed miſericordiam ſuam omnibus præbebat, re ipſa non viris ſolummodo, ſed etiã fœminis vitam per fidem attribuens. Non repellant ergo mulierculas, qui Paſtorum vice funguntur, nec voluntati ſuæ, ſed vtilitati ſeruiant prædicationis.*

Concionatores ſeſe captui ſtudium accommodare debent.

x 4. Reg. 4. 34.

y 1. Theſſ. 2. 7. 1. Corin. 3. 2. Gal. 4. 19.

z ep. ad Gaudent. & ep. ad Lætam.

a in vita.

b de ſingularit. cler. [illegible]

c lib. 1. ep. 89. [illegible]

d tom. 1. aduerſus improbas mul. pag. 827. edit. Romæ.

Hactenus ſalutare, prudenſque tanti Paſtoris ad paſtores & prædicatores monitum, quorum eſt ſeſe ad captum, & imbecillitatem ouium attemperare, inſipientibuſque, qui multitudine ſuperant, non minus quam ſapientibus debitum ſoluere, ac inſtar Eliſæi *x* *maiora ſua ad infantilia membra coaptare, & paruulis nutricis in morem matriſque potum lac dare, iterumque,* ſi res ferat, *etiam cum gemitu, & dolore parturire y*. Accurate id fecit Hieronymus *z*, quamuis non ſine maleuolorum nota. Chryſoſtomum vero Metaphraſtes *a* narrat ex dicendi ſublimitate, ad pedeſtrem facilemq; orationis formam in publicis ſermonibus deſcendiſſe, ſola mulierculæ voce admonitum, cõquerentis ſuæ ſuique ſimilium intelligentiæ non conſuli.

Cum mulieribus publice, non priuatim agendum.

e de Conſtit. monaſt. c. 4. & Ser. de abrenunt. [illegible]

f epiſt. ad Nepot. & 22. & 2. tom. 1. ep. ad Oceã.

g 1. Offic. c. 20.

h Ser. 250. de tempore.

i in vita c. 24.

k lib. 1. Dial. [illegible] & 3. Dialog. c. 7.

Attamen Chriſtus ſolam ſolus quidem, ſed in publica, & meridiana luce, itemque modo Paulus non abſq; comitibus plures ſimul conuenit mulieres. Extant grauiſſima Conciliorum decreta, & ſententiæ Patrum de cauenda diligenter fœminarum familiaritate, exempla etiam nõ pauca ſanctiſſimorum virorum, qui eam ſummo ſtudio vitauerunt. Lege quæ de hac re præſcribit Cyprianus *b*, Iſidorus Peluſiota *c*, Ephrem *d*, Baſilius *e*, Hieronymus *f*, Ambroſius *g*, Auguſtinus *h*, & de Auguſtino Poſſidius *i* & Gregorius *k* pręter alios multos.

l cap. 5.

m epiſt. 22. & ep. ad Oceã. tom. 9.

n verſ. 15.

o cap. 1. tom. 1. Concil.

p 1. Corin. 14. 34. 35.

q Concil. Nicæni c. 3. Eliberitani c. 27. Gerund. c. 7. Ilerden. c. 5. Tolet. II. cap. 3. Hiſpal. I. c. 4. Tolet. IV c. 41. Brac. III c. 8. Arelat. II c. 3. Antiſſiodorenſ. c. 16. Agathenſe c. 10. & 11. Turõ. I. c. 3. Turon. II. c. 10. & 11. Mogunt. II. c. 11. Aquiſgran. c. 39. Nicæn. II. c. 18. Carthag. I. cap. 3. apud Gratianum c. cum omnib. d. 81. Carthag. IV. c. 46. Rhemenſe c. 24. Matiſc. I. c. 3. Epaunenſ. cap. 20. Tarracon. I. cap. 2. Rom. ſub Greg. c. 2.

r c. tantum d. 81.

Nota eſt haud ita cauta, vt caſta Origenis caſtratio, vt doctoris quo fungebatur, officium, liberius, citraque ſuſpicionem exercere etiam cũ fœminis poſſet. Alias *l* quoque notauimus quo pacto ſuam Hæreſiarcha fere quiuis Euam libidinis, erroriſque adiutricem habuerit. At Hieronymus *m* prauum Agapetarum vſum reprehendit: vt attigimus capite priore *n*, hoc eſt, *Virginũ, quæ à charitate* (ἀγάπη) nomen trahẽtes, quaſi ſpirituali amore *coniunctæ, ſic dicebantur,* inquit *ab illis penes quos habitabant, Eccleſiaſticis, quorum ſine nuptiis ſub alio nomine vxores erant, concubinæ, meretrices.*

Occurrit huic malo, præſertim propter Priſcillianiſtas, Concilium Cæſarauguſtanum *o*, edito Canone, ¶ *mulieres omnes Eccleſiæ Catholicæ fideles à virorum alienorum lectione, & cœtibus ſepararẽtur, nec ad ipſas legentes alii ſtudio vel docendi, vel diſcendi conueniãt, quoniam & hoc Apoſtolus iubet p.* Extant eadem de re plures alii Canones *q*, & Pontificum decreta *r*, necnon & ciuiles leges *ſ*.

Verſus 14.] Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria ciuitatis Thyatirenorum colens Deum, audiuit: cuius Dominus aperuit cor intendere his, quæ dicebantur à Paulo.

ET *quædam mulier nomine Lydia.*] Sic melius quã *Lydda*, aut *Lidda*. Erat nimirum ex Lydia prouincia, ad quam ſpectabat quæ hic ſubiicitur ciuitas Thyatirenorum. Lydda autem longe hinc aberat, vt vidimus capite nono *t*.

Lydia regio vbi ſita.

ſ Authent. de ſanctiſſ. Epiſc. §. presbyteri. collat. 9. [illegible] leg. Franc. per Carol. Mag. c. 4. [illegible] tit. 11.

t verſ. 32.

Porro Lydia in Aſia minore vicina eſt Phrygiæ ab Ortu, Myſiæ à Septentrione, Cariæ à Meridie. Mæoniam antiquiores appellarunt. Lydus Atyos filius nomen ſuum impoſuit. Nobilitant eam Pactolus aurifer fluuius, & Crœſus rex: inſuper è ſeptem Eccleſiis celebratis in Apocalypſi præter Thyatiram, Sardi, & Philadelphia.

A Seruitutis nomine male Lydi apud veteres audierunt, quaſi ſeruili ingenio conditioneq; putarentur. Vnde illud Ciceronis *a*: *Quis vnquam Græcam comœdiam ſcripſit, in qua ſeruum primarum partium non Lydus egiſſet?* Sed hoc loco eſt proprium mulieris valde ingenuæ, ac liberalis nomen: fortaſſe id illi vulgus Philippenſe in alieno ſolo degenti, vt fit, impoſuit, cum aliud ignoraret, vel vt minus celebre omitteret.

a Oratio. pro Flacco.

Franciſcus vnde ſic dictus.

Sic conſtat ſanctiſſimum virum Franciſcum, cum Ioannis haberet nomen, euocatum nomine à popularib. ſuis, quod Francice ſciret, loqueretur que *b*. Nā veteres Hetruſci *Franceſcos* appellabant, qui Latine *Franci* dicuntur, ſiue *Galli*, nūc B Italice *Franceſi*. Ante B. Franciſcum certe nemo Franciſci geſſiſſe nomen legitur. Reperitur tamē eodem tanquā proprio nomine appellata Phileti Senatoris ac martyris vxor, ipſa etiam martyr *c*.

b Chronica.

c in Roman. Martyro. 27. Martij.

Singulari prouidentia Dei, non caſu mulieres exierunt, ac in his Lydia, vt & Samaritana, *ad hauriendam aquam* d, & Rebecca *e*: hæc autem per eā occaſionem *electa eſt in ſponſam Iſaac*, illa *inſtituta eſt à Chriſto*: & ſimili ratione Rachel *f egreſſa ad oues aquandas, euaſit vxor Iacob*. Eodem referri poſſunt hæc alia exempla Saulis *g*, *qui dum quærit aſinas*, & Dauidis *h*, *qui dum oues paſcit*, Reges inaugurantur, & Eliſæi *i*, qui dum *arat in agro, fit Propheta*, & paſtorum *k*, *qui dum vigilant, audiunt Euan*C*gelium nati Chriſti*, & eorum, qui ex piſcatu ac telonio vocantur ad Apoſtolatum *l*, & Pauli, dum perſequitur Eccleſiam *m*.

Exempla multa & virorum & mulierum, qui caſu quodammodo diuina beneficia acceperunt.

d Ioan. 4. 7.
e Gen. 24. 15. & ſeq.
f cap. 29. 9. & ſeq.
g 1. Reg. 9. 3. & ſeq.
h infra 16. 11.
i 4. Reg. 19. 19.
k Luc. 2. 8. & ſeq.
l Matth. 4. 18. & ſeq. & 9. 9. & ſeq.
m cap. 9.

Sic nempe inuenitur Deus *à non quærentibus* n, *& cogitationibus eius non eſt qui ſimilis ſit ei* o, *præ altitudine ſapientiæ, & ſcientiæ, & incomprehenſibilitate iudiciorum, atque inin ueſtigabilitate viarum eius* p: *vt non glorietur in conſpectu Domini omnis caro* q, *ſciens quia ipſe elegit nos, non nos ipſum* r, & quod *non eſt volentis, aut currentis, ſed miſerentis Dei* ſ, *ſecundum propoſitum, & beneplacitum voluntatis ſuæ* t.

n Iſa. 65. 1. Rom. 10. 20.
o Iſai. 55. 6.
p Rom. 11. 33.
q 1. Cor. 1. 29.
r Ioan. 15. 16.
ſ Rom. 9. 16.
t Epheſ. 1. 5.

Purpuraria.] Πορφυρόπωλις, *venditrix purpuræ.* Non ergo purpura vtebatur, tanquam ex Regio ſemine; ſed aut vendebat, aut texebat, ſeu tinge D bat, textamque & tinctam diſtrahebat. Meminit Magiſter Scholaſticæ hiſtoriæ *u* harum ſententiarum, præferens, ac merito quidem, poſtremas duas.

u in hiſto. in Actis c. 86.

Cuiuis liberum non erat purpuram tingere.

Non erat cuiuis liberum purpuram tingere, ſed erat inter alios Magiſtratus præfectura Baphiorum, & tingendæ purpuræ, qua vt ingenti munere donauit in Tyro Dorotheum Eunuchū Pamphili ac Euſebii præceptorem Imperator, vt narrat Euſebius *x*, Nicephoruſque *y*. Ammianus Marcellinus *z* tincturæ purpuræ opificium magno æſtimatum, nec permiſſum cuiuis tradit: extantque de hac re leges ſeueriſſimæ *a*, in quibus E & illud apparet, ſolitam exerceri in gynæciariis, ac proinde à mulieribus. Attamen tinctores, infectoreſque veſtium nunquam inter ingenuos numeratos, neque ipſam artem inter liberales habitam, vt & textorum, qui ponuntur inter ſeruos à Iuriſconſulto *b*, colligitur ex Plinio *c*, & Plutarcho *d*, qui de tinctura purpuræ nominatim loquuntur.

x lib. 7. cap. 28. aut 26.
y lib. 6. c. 35.
z lib. 14.
a C. lib. 11. tit. de veſtibus holo. & l. 1. quæ res venund.
b l. Seruis legatis §. ſi vnus. ff. de leg.
c lib. 21. c. 2.
d in Pericle. poſt princ.

Chryſoſtomus hanc mulierem ab arte quam exercebat *humilem*, hoc eſt, abiectæ conditionis appellat. Qui de purpura cognoſcere auet, legat præ cæteris Plinium *e*, Iulium Pollucem *f*, Vitruuium *g*, Caſſiodorum *h*, Iſidorum *i*, Alexandrum ab Alexandro *k* cum Tiraquello, & hunc in tractatu de nobilitate *l*. Caſſiodorus perſtringit omnia, & cum *adorandum muricem* vocat, vt & citatæ leges purpuram, aliique auctores, id propterea faciunt, quoniam Imperatoribus, Regibuſque ſumma venerandæ adorationis obſeruantia cultis dicata erat, iique duntaxat ea vti poterant, quibus licebat per illos, Ita vt queratur Seneca, id vſurpatum ab aliis *m*.

e li. 9. c. 36. 39. 41.
f lib. 1. c. 4.
g lib. 7. c. 13.
h lib. 1. Variar. ep. 2. ad Theonem.
i li. 19. Etym. cap. 28.
k lib. 5. c. 16.
l c. 37. nu. 160.

m ep. 115.

Capitale fuit, & læſæ crimen maieſtatis Regium habitum purpuramve affectare, ſicut adeo multis docetur tum exemplis *n*, tum decretis *o*.

Concedebatur tamen purpuræ vſus apud Romanos, teſte Liuio *p*, Magiſtratibus, pueris prætextatis, Senatoribus, Sacerdotibus inter ſacrificandum, triumphantibus, viris clariſſimis, & ob res geſtas inſignibus, qui etiam cum purpureis veſtibus efferebantur ad ſepulturam, quæ concremabantur cum ipſis: ſed ſæpe variatum hac in parte, cum Auguſtus ſolis purpuram Senatoribus permiſerit *q*.

n Ammian. lib. 16. & 17. Zozimus lib. 4. Hegeſip. 2. de excid. Hieroſ. ca. 1. Lu 3, ei. ſer. 104. 1. Machab. 4. 43. 44. cap. 10. 20. & ſeq. Dan. 5. 7. & ſeq. Athen. li. 12. c. 18.
o Paulus 5. Sent. tit. 25. §. pen. l. fin. C. de veſtib. holober. l. vni. C. nulli liceat in frenis. l. 1. C. quæ res venund. non poſſunt. Iuſtin. Nouel. 105. c. 420.
p lib. 14.
q Dio. lib. 49.

Quod vero ait Caſſiodorus *eum qui ſericum purpura intingeret, puriſſimam habere corporis caſtitatem, quia talium rerum ſecreta refugere dicuntur immunda*, vereor vt ſit verum. Plinius *r* prodit *Lydos Sardibus primos rationem inueniſſe lanas purpura inficiēdi.* Ex recentioribus multa vtiliter colligit noſter Delrius *ſ*, & Angelus Politianus *t*, Brodæus *u*, Cœlius Rhodiginus *x*, Lazius *y*, Iacobus Pontanus *z* item eſt noſtris.

r lib. 7. c. 56.
ſ in Sene. Medeam, choro 1.
t in Miſcell. c. 12.
u 1. Miſcel. c. 8.
x 1. Antiq. c. 6.
y 8. de Rep. Rom. c. 8.
z in 1. Georg.

Ciuitatis Thyatirenorum.] Lydiæ prouinciæ, quę & Mœonia, ciuitas eſt (ex qua Lydia purpurariā noſtram ſumpſiſſe nomen coniectabamus) vt quidem Stephano *a* placet. Strabo *b* enim attribuit Myſiæ. Plinius *c* ponit in Ionia Aſia ad fluuium Lycum. Dicebatur prius Pelopæa, & Semiramus, & Euippia.

a lib. de Vrbibus.
b lib. 13.
c lib. 5. c. 29.

Vltimi autem quod hic eſt nominis cauſam illam ferunt, quod Seleucus Nicanoris dum bellum gereret contra Lyſimachum, natam filiam accepiſſet Θυγάτειραν vrbem nominauerit. Alij malunt, eo quod Myſis ciuitatem condituris, reſpondit Deus *ibi condendam, vbi ceruus ictus, & currens appareret*. ὅπου τὸ θύειν καὶ τροχάζειν τὸ ἔλαφον.

Eſt iuriſdictionis Pergami non procul ab Epheſo: & vna ex ſeptem Eccleſiis ad quas in Apocalypſi Ioannes *d* ſcribit. Epiphanius *e* narrat, nonnullos Hæreticos Apocalypſim reſpuiſſe inter alias cauſas, eo quod ſcriberet auctor eius ad Eccleſiam Thyatirenorum, quæ tunc nulla erat. Reſpondet autem argumentum retorquendo; quoniam hoc eſt prophetice loqui de ſtatu prauo, in quem delapſura erat ob hæreſim Phrygaſtarum, & ſub nomine Iezabel intelligere voluiſſe Ioannem de Priſcilla, Maximilla, & Quintilla, quæ Prophetiam profeſſæ deceperunt Thyatirenos.

d Apoc. 1. 11.
e Hæreſ. 51.

Apocalypſis liber eſt vere Canonicus.

Ribera *f* putat Hæreticos locutos de tempore, quo ſcribebatur Apocalypſis, ideoque probat tunc Eccleſiam iſtam non minus extitiſſe quam alias ſex. Verum ex allata obiectione, & reſponſione apud Epiphanium ſatis liquet locutos de ſuo tempore quo ipſi viuebant, & ita ſentiebant. Fuiſſe autem Eccleſiam in Thyatira dum Ioannes viueret, ſupponit potius Epiphanius tanquā certum; & mihi placet quod Ribera argumentatur, cum in cæteris Ioannes ſcribat ad Epiſcopos, qui tunc erant, eodemque ſtylo etiam ad Epiſcopum Thyatiræ, alio modo non debere nos interpretari quod ſimiliter ſcribitur. Blaſius Viega *g*, qui venit poſtea in manus meas, non diſſidet à Ribera.

f in Apoc.

Eccleſia Thyatirenorum vere erat Ioannis tempore.

g in Apocal.

Fueritne Iudæa vel Gentilis hæc mulier.

Colens Deum.] Σεβομένη τὸν ΘΕΌΝ, *Quæ reuerebatur Deum natura, vel lege audita à Iudæis*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Lyranus credit proſelytam fuiſſe, necnon Carthuſianus; Caietanus vero Gentilem æq; vt Cornelium *a*, ac alios nonnullos, qui cum colerent Deum verum, abſolute vocarentur *cultores Dei*, atque *religioſi*, non autem vel *Iudæi*, vel *proſelyti*. Dixi alias *b*, alio quodam proſelytos epitheto nominati *timentes Deũ*: id verum puto, quando de his mentio eſt ſimul cum Iudæis. Alioqui probabilem exiſtimo Caietani notationem, atq; etiam opinionem de Lydia, in quam inclinat Hugo. Nam quod ſe Lydia cum aliis mulieribus ad orationis locum, quo Iudæi conueniebant, contulerit, tribui poteſt muliebri cuidam tum curioſitati, tum pietati.

a Act. 10. 2.
b cap. 2. 11.

Audiuit.] Audierunt & aliæ mulieres, ſed non exaudiſſe, & obediuiſſe leguntur: hoc enim ſibi velle audiendi verbum quandoque alibi obſeruauimus *c*.

c cap. 2. 11.

Cuius Dominus aperuit cor, intendere his, quæ dicebantur à Paulo.] Innuitur efficacia gratiæ ex beneplacito diuino, ſicut & in capite XIII *d*. vt ibidem notauimus.

d Verſ. 48.

Fides eſt donum Dei.

Recte autem hinc Proſper *e* colligit *fidem eſſe donum Dei*, ſupponẽs ſolam hanc crediſſe. Hoc etiam modo dicebam innuere Lucam: tamen fieri poteſt, vt propter ſingularem eiuſdem humanitatem, ac hoſpitalitatem, nominatim expreſſa ſit, ſiue ob celebre nomen ipſius ea in ciuitate, ſiue quia poſtea inter Chriſtianos ſanctitatis opinionem acquiſiuit, recenſita quoq; inter Sanctos in Martyrologio *f*.

e lib. de libero arb. ad Ruf. & lib. contra collat. c. 30. & lib. 1. de vocat. Gen. cap. 23.
f 3. Auguſti.

De auxilio ſufficienti, & efficaci.

Sed vt ad rem redeamus, apertum eſt cor Lydiæ à Deo, quia datum eſt ei auxilium, quo non modo poſſet credere, ſed etiam crederet, quod non tantum ſuaderet, verumetiam perſuaderet quod efficax eſſet, non ſufficiens duntaxat. De huiuſmodi auxilio gratiæ intelliguntur hæc omnia, hiſque ſimilia g: *Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me*: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet* h: *Vos non creditis, quia non eſtis ex ouibus meis* i, id eſt, prædeſtinati, quibus datur efficax gratia, ſaltem finalis: vel non eſtis hoc tempore ex ouib. obedientibus, quæ tamen poſſunt in futurum eſſe reprobæ. Præterea *k*. *Nemo poteſt venire ad me* (id eſt, nemo veniet) *niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum*; & ſtatim ſubdit: *Et ſcriptum in Prophetis: Et erūt omnes docibiles Dei* l; id eſt, qui credunt, à Deo docentur, neque credit, niſi ab illo doctus, ſiue perſuaſus, & tractus. Adhæc m: *Abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita Pater, quoniam ſic placitum fuit ante te. Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo, & nemo nouit Filium, niſi Pater, neq; Patrem quis nouit, niſi Filius & cui voluerit Filius reuelare.* Deinde n: *Beatus es Simon Bariona, quia caro, & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui in cælis eſt.*

g Ioan. 6. 45.
h ibidem 37.
i Ioan. 10. 26.
k Ioan. 6. 44.
l Eſa. 54. 13.
m Matt. 11. 25. & 27.
n infra 16. 17.

Fides quomodo ſit donum Dei.

Poſtremo hoc eſt, quod inculcat Paulus o, *fidem eſſe donum Dei, & non omnium eſſe fidem*: neque enim dubitat poſſe credere, quotquot volunt cooperari gratiæ præuenienti, ac ſufficienti, & non eſt donum ſingulare, atque tam ſingulariter exaggerandum præbere auxilium ſufficiens ad credendum; id enim tametſi per ſe magnum & ſupernaturale, eſt commune omnibus: ſed eximium donum eſt reipſa velle credere, atque reipſa quoque credere: quod profecto habet ſolũ qui credit, & cuius cor dignatur Deus non pulſare tantummodo, ſed aperire, ac ita ſuadere, vt perſuadeat.

o Epheſ. 2. 8. Phil. 1. 29. 2. Theſſ. 3. 2.

Magna ergo eſt in hac dicendi formula, qua iſto loco Lucas vtitur, vis, vt initio dixi, ad exprimendam gratiæ efficaciam: ita vt cum Deus ad oſtium pulſans ait p: *Si quis mihi aperuerit*, ipſemet aperire debeat, non minus quam cum *oratur, vt conuertat* q, iubens *vt conuertamur* r, vt *labia aperiat* ſ, imperans vt *os aperiamus* t. Vna nunc mulier fidei principium dedit, vt Samaritana in Samaria u, & quemadmodum Raab in Iericho ſola liberata eſt x.

p Apoc. 3. 20.
q Pſal. 84. 5.
r Zach. 1. 3.
ſ Pſal. 50. 17.
t Pſal. 80. 11.
u Ioan. 4. 28. & ſeq.
x Ioſue 6. 17.

Verſus 15.] Cum autem baptizata eſſet, & domus eius, deprecata eſt, dicens: Si iudicaſtis me fidelem Domino eſſe, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

Fides huius mulieris prædicatur.

C*Vm autem baptizata eſſet.*] Magna fides, feruorque neophytæ, familiam exemplo, & forſan adhortatione conuertit; fidei, charitatiſq; argumentum vult eſſe exhibitionem operis benefici; perſuadet ratione ex comparatione maiorum, ac minorum ducta, quod iam dignata ſit diuinis Sacramentis, non prius auſa ſacroſanctos viros inuitare; multo maiore vtitur ſupplicatione, quam hoſpitalis Abraham, vt ait Chryſoſtomus, qui illud vſurpabat y: *Si inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas ſeruum tuum.*

y Gen. 18. 3.

Fœminarum genus pium, & officioſum.

Pium ſane, ac officioſum fœminarum genus. Talis Rebecca z in famulum Abrahæ: vidua Sarepthana *a*, ac Sunamitis *b*, in Eliam, & Eliſæum: filia Pharaonis *c* in Moſem: obſtetrices *d* Ægyptiæ in pueros Hebræos: Raab *e* meretrix in populum eundem: Abigail *f* in Dauid: & illa, quæ nuncios eius abſcondit *g*.

z Gen. 24. 18.
a 3. Reg. 17. 9. & inde.
b 4. Reg. 4. 10. & inde.
c Exod. 2. 5. 6.
d Exod. 1. 17.
e Ioſue 2. 4.
f 1. Reg. 25. 18. & ſeq.
g 2. Reg. 17. 19.

In nouo Teſtamento talis laudatrix Chriſti, & genitricis eius Elizabeth *h*, Anna Propheteſſa *i*, Tabitha *k*, ſorores Lazari *l*. Illæ, *quæ Chriſtum ſequebantur miniſtrantes ei* m. Ipſa denique, quæ miſericordiæ viſcera in viſceribus menſes nouem continuit, & triginta ipſos annos domi habuit, quam pie creditur oblatos à Magis theſauros diſtribuiſſe pauperibus, & Euangelica hiſtoria narrat vini nuptialis defectum expoſuiſſe Filio *n*, & cum feſtinatione Elizabeth viſiſſe o, ac trimeſtri ſpatio miniſtraſſe.

h Luc. 1. 42.
i ibi. c. 2. 38.
k Act. 9. 36. & ſeq.
l Luc. 10. 38. & ſeq. & Ioan. 12. 2. & ſeq.
m Matt. 27. 55. Luc. 8. 3.
n Ioan. 2. 3.
o Luc. 1. 39. & ſeq.

Cur Apoſtoli vim ſibi fieri voluerint.

Coegit nos.] Παρεβιάσατο, *vim intulit. Expectata eſt hæc violentia tum ad vitandam offenſionem Iudaizantium, cum Lydia prius Gentilis fuiſſet*, vt indicat Hugo: *tum vt prouocaretur illa ad maiorem alacritatem*, inquit Chryſoſtomus: *tum*, vt idem ait, *quoniã Chriſti præceptum erat* p, *vt non ſine delectu, & priuſquam de excipientis dignitate conſtaret, intraret quis velut hoſpes in domum alterius*: tum etiam, vt ego arbitror, quoniam Paulus abhorrebat quam maxime ab omni ſpecie quæſtus, ac lucri, reſpuens propterea ſummo ſtudio, quam tamen honeſte alii admittebant, victus in euangelizando prouiſionem.

p Matt. 10. 11.

Oportuit ergo valde magnis, & importunis precib. Apoſtolum expugnari, qui ſe mori malle profitetur, *quam vt quis gloriam illam liberaliter, gratiſque prædicandi* q *euacuaret*: qua de re plura capite vigeſimo.

q 1. Cor. 9. 15.

Virtute hoſpitalitatis qui excellãt.

Præterea vero, quæ capite decimo r de hoſpitalitate diſputauimus, obſeruandum eſt, hac excellere virtute, qui non tantum *mittunt partes iis, qui non præparauerunt ſibi* ſ: vel *patefaciunt oſtium*

r verſ. 23.
ſ 2. Eſd. 8. 10.

peregrino ac viatori a: vel *ad mensam, vt contubernales admittant* b: *vel inuitent per filium* c, seu *altum* [illegible] *domesticum* d: vel etiam *per seipsos rogando, & adiurando suppliciter* e: sed qui compellant, & rogēt, vt Loth fecit f: & Discipuli peregrinātes in Emmaus g. De his loquens Gregorius h: *Ex quo nimirum exemplo colligitur*, inquit, *quia peregrini ad hospitium non solum inuitandi sunt, sed etiam trahendi.* Denique Paulus i vult nos esse *hospitalitatem sectantes*, διώκοντες, vt videlicet *non solum venientem ad nos hospitem suscipiamus*, inquit Origenes k, *sed & requiramus, & solliciti simus, & sectemur, ac perquiramus vbique hospites, ne forte in plateis sedeant, ne extra tectum iaceant.*

Idem exaggerat Chrysostomus l, quem, lector studiose, hortor magnopere, vt legas, dum de Abrahæ hospitalitate non pie minus, quam elegāter disserit. Idem facit Hieronymus m, breuius quidem, sed non impari laudis vtriusque fœlicitate. Augustinus n quoque, & Ambrosius o, qui ab Episcopis præsertim exigit, *vt presto sint aduenientibus, occurrant obuiam, itinera explorent, adsint non quærentibus, rapiant prætergredientes.*

Versus 16.] Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem spiritum Pythonem obuiare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando.

F*Actum est autem, euntibus nobis.*] Nescio an eodem ipso die contigerit Baptismus Lydiæ, & præsens occursus primus puellę. Nihil repugnat. Et fortassis iuuit eares, vt Lydia facilius persuaderetur.

Puellam.] Παιδίσκην. Syrus, עלימתא *bhalaicmetha*, id est, *Adolescentulam*, seu *virgunculam*. Potest nomen Græcum non ætatis solum, sed conditionis etiam esse, atque significare *ancillam*, vt dictum est capite duodecimo p. Hunc autem posteriorem vsum habere hoc loco indicat mentio dominorum mox adiecta. Atque ita sentit Carthusianus, Vatablus, & noster Emmanuel Sá. Quod eo adhuc verisimilius efficitur, quoniam *quæ corripiebatur fatidico illo spiritu*, vt docet Origenes q, *non virgo erat, aut sapiens, aut erudita, sed vulgaris aliqua.* Quamuis Diodorus r initio Sacerdotē Pythiam virginem tradat fuisse Dianæ similem, quæ cum violata esset ab Echecrate, Delphicos in posterum destinasse mulierem non minorem annis quinquaginta, relectis in perpetuum virginibus, modo illa vteretur cultu virginali, ne in totum mos vetus periret.

Habentem spiritum Pythonem.] Ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος. Syrus, דאית הוהלה רוחא דקסמא *dith hauathlah rucha dekesma*, id est, *In qua erat spiritus diuinationis.* Desinat queri Antonius Nebrissensis s codicum corruptelam, Phitonem pro Pythone legentium: hoc enim pacto plerique nunc omnes habent.

Apollo diuinandi peritus vndē dictus Pythius.

Apollo diuinandi summus artifex Pythius cognominatus est à dracone Pythone, quem in insula Delo cōfodit; aut ab homine sceleratissimo, quem similiter occidit, cum is Pythius diceretur, & draconis quoque nomen gereret. Ita quidem vulgo traditur: vt proinde cum Chrysostomus à loco denominationem interpretatur, oporteat locum ipsum, in quo siue draco, siue homo ille cæsus est, nomen ab euentu sortitum esse.

Pytho nomē vrbis est.

Extat nomen Pytho pro vrbe Phocidis, quæ & Delphis, Apollini sacra, quam Eustathius, aliique appellatam tradunt, διὰ τὸ ἐκεῖ πεζοβέντα ὑπὸ Ἀπόλλωνος, καὶ σαπέντα τὸν δράκοντα, *ob ibi confossum ab Apolline, & putrefactum draconem.* Est enim etiam πύθω, *putrefacio.* Quidam tamen malunt, ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι, seu πυθέσθαι, etymologiam trahere, quod est *consulere, ac interrogare*, nimirum ab oraculis, & responsis. Sed primum melius, quoniam ῡ in hoc vocabulo producitur, in πυθέσθαι corripitur.

Mulieres qua ratione diuinandi spiritū acciperent.

Si qua mulier diuinandi artem acciperet, in tripode sedens Apollinis, diuaricatis cruribus, per genitalia spiritum admittebat impurum, qui ventrem obsideret, eamque tanto furore compleret, vt soluto crine, ore spumans, ac debacchās verba proferret insana, & sic demum de rebus occultis responderet. Vnde Seneca t:

Incipit Lethæa vates spargere horrentes comas,
Et pati commota Phœbum, contigit nondum specum,
Emicat vasto fragore maior humano sonus.

An hæc puella à dæmone possessa fuerit.

Plures ex Interpretibus huius loci propendent, puellam istam fuisse à dæmone obsessam, quoniam Paulus præcepit, *vt exiret ab ea.* Hugo potissimum confirmans eandem sententiam, occurrit contrariæ argumentis, quod tanquam compos mentis, & pudibunda obsequeretur Paulo, non intenderet procaciter in faciem: & quia videtur solum ei maleficam per familiarem spiritum communicatam artem Paulus abstulisse. *Nam*, inquit Hugo, & bene, *ei, qui obsidetur, nonnūquam vsus rationis permittitur; & cum superstitiosa facultate malignus spiritus expelli potuit, prout & præsens historia satis diserte factum commemorat.* Et præterea, cum ait, *habuisse puellam spiritum Pythonis, magis proprie de obsidente, quam duntaxat de assidente intelligi videtur.*

Caietanus aliam rationem producit pro eadem opinione: quoniam puella ore edebat verba, vt solent arreptitii, non ventre, vt illa, quæ Samuelem euocauit u, de qua etiam aliter loquens Scriptura Pythonem ait habuisse; puellam autem istam spiritum Pythonis. Ego in his dicendi formulis nullū discrimen agnosco, nec scio vnde Caietanus habeat, non etiam per os respondisse Sauli Pythonissam. Abulensis x consentit, licet memoriæ lapsu Neapolim ponat pro Philippis. Cum vero dicit Dæmones, qui introeuntes in corpora, loquuntur per ea, vocari *ventriloquos*, siue *Pythones*, non vult in ventre formare sermonē, & non in lingua: neque Scriptura in narratione de Pythonissa ventris omnino meminit: nisi quod pro Pythone, quem noster Interpres dixit, Græcus textus, nominauit, ἐγγαστρίμυθον y. Illud recte monet, generali appellatione Pythonum, seu Pythonicorum omnes diuinos comprehendi: colligitur id namque ex Deuteronomio z, & Leuitico a, & in libris Regum b, & Esaia c, atque ex communi loquendi modo Auctorum, inter quos Ambrosius d ita vsurpans ait, *Pythonem per Sibyllam loquutum esse.*

Pythonum nomine omnes diuini comprehenduntur.

Nec vero tamen etiam negauerim, ventriloquos dici Pythonicos, Græce ἐγγαστριμύθους, καὶ ἐγγαστριμαντίας, eo quod ex imo ventre vox prodire interdum videatur, vt docent Origenes e, Chrysostomus f, & Oecumenius g, quemadmodum quidam quoque vocantur στερνομάντεις, quia sub pectore infra cutem in iis dæmon ostentat, & per pectus loqui videtur, qualē Cœlius Rhodiginus h se vidisse memorat.

a Iob 31. 32.
b Gen. 43. 16.
c Tob. 2. 2.
d Luc. 14. 17.
e Gen. 18. 2. 3.
eod. c. 40.
f Gen. 19. 3.
g Luc. vlt. 29.
h Hom. 23. in Euang.
i Rom. 12. 13.
k Lib. 9. in c. 12. ep. ad Roman.
l In eundem locum.
m epist. 26.
n Serm. 70. de Tempore.
o Lib. 1. de Abr. cap. 5. & 2. de offic. c. 21.
p vers. 13.
q 7. cont. Cels.
r in vita Philippi.
s in Quinquag. c. 13.
t in Oedipo. Act. 3.
u 1. Reg. 28. 7. & seq.
x 1. Reg. c. 28. q. 16. & ca. 10. q. 9. & 10. & 12.
y Hom. sup. & infr.
z cap. 18. 11.
a cap. 20. 27.
b lib. 4. 21. 6. cap. 23. 24.
c cap. 8. 19. & c. 19. 3. c. 29. 4.
d in 1. Corin. cap. 1.
e 7. contra Cels.
f in 1. Cor. 20.
g hoc loc.
h lib. 8. c. 10.

a 3. Periarchō cap. 8.
b Homil. 17. in Num.
c de defect. oracu.
d 4. contra Marcion. c. 25.
e 2. de doct. Chriſt. c. 23.
Cur dicti ſint ventriloqui.

Idem Origenes a Dæmonem Pythonem interpretatur *ventricoſum*: & ait b, illi *miniſtrare dracones, aliosque ſerpentes.* Plutarchus c quoque teſtis eſt, Πύθωνα, ſuo tempore vocatum, quem olim Εὐρυκλέα, & Ἐγγαστρίμυθον dicebant. Ventriloquos præterea nominat Tertullianus d. Et hanc Auguſtinus e ancillam *fœminam ventriloquam.*

f in expoſit. vocab. Hippocr.
g cap. 29. 4.

Tumebat videlicet iſtis fœminis præſertim, vtris in morem venter, vt idcirco forſan Hebraice אוב *ob*, & in plurali אובות *oboth*, forma fœminina dicantur, quoniam hæ voces ſignificant vtrem, & vtres, quaſi qui fatuo, fatidicove illo ſpiritu afflarentur ex ventre, vt ex vtre, aut lagena oracula depromerent. Fieri etiam poteſt, vt clauſo ore ederent reſponſa, ſicque loqui cenſerentur ex ventre. Galenus f certe vult apud Hippocratem ἐγγαστριμύθους appellari, qui clauſo ore loquuntur, quod ventre loqui videantur. Mihi videtur Eſaias eo reſpexiſſe, cum dixit g: *Erit quaſi Pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum muſſitabit.* Quamuis non ignorem aliis placere, vt intelligatur de voce exili, qualem edunt euocatæ vmbræ veluti de cryptis. Edidit Euſtathius Epiſcopus primum Berϧæ, poſtea Antiochiæ, librum Περὶ ἐγγαστριμύθου, contra Origenē, qui docebat, malignos quoſdam ſpiritus etiam pueris, ac pene lactentibus admiſceri, vt inde diuini, ſeu arioli fiant: illudque dictos ſpiritus antea eſſe demeritos. Teſtis eſt de libro Hieronymus h, & de errore Origenis i, & Origenes ipſe ita docet k.

h de Script. Eccleſiaſt.
i in Epiſt. ad Auitum.
k libr. 3. Tetrarch.
l lib. 9.

Quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis diuinando.] Strabo l narrat, *ad Apollinem Pythium Delphos tantum concurſum fuiſſe vt Regum, populorumque ampliſſimis donis, muneribusque, & multarum vrbium theſauris refertum templum eſſet.*

Magi mira pollicentur.
m Eclog. 8. & 4. lib. Æneid.
n lib. 14. Metamorp.
o lib. 6.
p lib. 1. Eleg.
q lib. 1. Eleg. 2.
s in Med. Act. 4. & Hercul. Oet. Act. 2.
t lib. 1. & 2.
u lib. 1.
x in Argonaut.
y In arte nata. dæmon.

Prolixe pollicentur magi, & incantatores, & quidem [illegible], monteſque aureos, vt egregie deſcribit Virgilius m, Ouidius n, Valerius Flaccus o. Propertius p, Tibullus q. Petronius Arbiter r, Seneca s, Apuleius t, Empedocles apud Laertium u, Apollonius x, & alii complures, atque ex recentioribus, qui de magia ex inſtituto diſceptant, Pererius, & Delrius. Sed compertum eſt tum fallere, tum falli ipſosmet, & pro auro aurum inanem vel recipere, vel offerre. Reſpondit ariolo Dæmon aſſeruari ab omni ſatellitio ſuo pecunias, ac theſauros perditionis filio Antichriſto, vt ſufficiat ei ad ſumptum. Narrat id quidem Laurentius y Ananias, quod etſi credendum nō eſt mendaci, haud habet incuſimilitudinem.

Magis nihil abiectius, aut vilius.
z de Præſcrip. ca. 30.
a cap. 4. 30.

Nihil hoc hominum genere vilius, egenius, abiectius. Et vt hæretici, de quibus Tertullianus z quondam, & noſtro quoque ſæculo aliqui, quos alibi a commemoraui, *ex viuis mortuos reddebant, pro eo, vt ex mortuis viuos*: ſic iſti diuites depauperant, ac depauperantur; ipſi, etſi ſunt pauperes ditant, vel ditantur nunquā, aut perraro, vt mendaciſſimi, ſic mendiciſſimi. Nimis execrandi profecto redderentur mortales, ſi quam ſentiunt auri ſacram famem, eam ſuo arbitrio Diabolus impleret: opprimerent inopiæ pios, ſi hunc ille ipſis belli neruum ſuppeditaret. Poſtremo euaderent homines dæmonolatræ, ſi, quam glorioſe, tam vere, vt quondam b Chriſto & offerre, & deferre fortunas Dæmon poſſet.

b Matt. 4. 8.
c epiſt. 5.
Hebræi ſumma fœlicitate honeſtati ſunt, cū Deos contempſerunt.

Docet Auguſtinus c populum Hebræum ſumma rerum terrenarum fœlicitate honeſtatum, cum Deos falſiſſimos contempſit; *vt quiuis intelligeret, ipſam non eſſe in Dæmonum poteſtate, ſed in illius vnius, cui Angeli, ſeruiunt, quem Dæmones contremiſcunt* d.

d Iacob. 2. 19.
e 1. Reg. 16. 13.
f 4. Hexam. cap. 4.

Profert etiam Apuleium Magum, qui nec ad regnum, ſed nec ad aliquam Reipublicę quidem iudiciariam poteſtatem cum omnibus ſuis Magicis artibus potuerit peruenire, quam honeſto patriæ ſuæ loco natus, & liberaliter educatus, magnaq; præditus eloquentia, & tametſi quam poſſet maximus in hoc genere conaretur euadere: cum è contrario Dauid e ſine vllis talibus artibus ex paſtore ouium peruenerit ad regiam dignitatem.

Comparat Ambroſius f illorum hominum ſapientiam cum araneæ tela, in quam dum culex, & muſca incidit, exuere ſe non poteſt: validius animal pertranſit, rumpit, diſſipat, videlicet non magni fiunt, niſi à vulgaribus, & tenuibus, qui quas non habent, dare diuitias non queunt.

Verſus 17.] Hæc ſubſecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annunciant vobis viam ſalutis.

Cur diabolus hoc tam luculentum de Chriſto dederit teſtimonium.

H*Æc ſubſecuta Paulum, & nos.*] Voluit diabolus hac arte ad ſibi credendum alios magis allicere, ſi tanti viri illud tam luculentum teſtimonium admiſiſſent: aut ſperauit ergaſtulum ſuum retinere, nec inde pelli, ſi iidem illi ſibi placerent de adeo ſpecioſa laude: aut coactus, & compulſus à Spiritu ſancto patrocinatus eſt veritati: aut proſpiciens, qua erat ſagacitate, quam pauci acquieturi eſſent ſanæ doctrinæ, hanc propterea tantopere commendauit, vt quandoque in diuino iudicio, qui teſtis extiterat veritatis, teſtificaretur aduerſus perduelles, contemptores, violatoreſque ipſius.

g c. 14. 10. & ſeq.

Nihil profecerat diuinos Paulo, ac Barnabæ honores deferendo g, leuius nunc agit, contentus Dei ſeruos, non Deos prædicare. Prima ratio probatur Chryſoſtomo, Oecumenio, Lyrano, Caietano, Gagneio: tertia Aratori, Bedæ, Gloſſæ ordinariæ, Hugoni, Carthuſiano, Ariæ Montano: qui inde id etiam confirmat, quoniam dicitur ſubſecuta, nimirum vt inuita: etſi Gloſſa tribuit hoc fœminæ pudicitiæ. Secundam affert etiam Chryſoſtomus. Pro vltima facit, quod quodam loco narrat B. Antoninus, diabolum finita concione, quam ſub habitu Monachi habuerat piam, & ſeueram, palam edixiſſe, propterea id feciſſe, *vt nullam ex ea reportaturis vtilitatem, ante tribunal Iudicis exprobraret.* Et ſimile retulit vir mihi probæ auctoritatis, in dæmoniaca moniali Mediolanenſi exemplum, de diuinis rebus ſermocinante.

h Matt. 4. 1.
i Serm. de tentat. & triſt.
k in cap. 4. Matth.
l Homil. de [illegible]
m in Hom. 13. in Matth.
n Serm. 95.
o 2. Geneſ. ad litte. c. 13. & 2. ad Simplician. q. 3.

Si compulit hominem Deus ad veritatem pronunciandam, non ſane dubium eſt, quin maligne, & maleuole Dæmon id fecerit, vt admonent quotquot exponunt tum tentationes, quibus callide Chriſtum aggreſſus eſt h, tum præclaram teſtificationem eiuſdem de Chriſti diuinitate, potiſſimum Cyprianus i, Hilarius k, Maximus l, Chryſoſtomus m. Ambroſius n præterea concedit, *iuſſu ac impulſu Dei edi nonnunquam veritatis teſtimonium à diabolo*: & Auguſtinus o doceri *de quibusdam rebus ab Angelis bonis malos, idque ita nūc eueniſſe indicat, quando, inquit, ſpiritus Pythonicus atteſtatus eſt Paulo Apoſtolo, & Euangeliſta eſſe conatus eſt.*

a Iob. 31. 32.
b Gen. 43. 16.
c Tob. 2. 2.
d Luc. 14. 17.
e Gen. 18. 2. 3.
& can. 9. 40.
f Gen. 19. 1.
g Luc. vlt. 29.
h Homil. 23. in Euang.
i Rom. 12. 13.
k lib. 9. in c. 12. ep. ad Roman.

peregrino ac viatori a: vel *ad menſam, vt contubernales admittant* b: *vel inuitent per filium* c, *ſeu alium e domeſticis* d: vel etiam *per ſeipſos rogando, & adiurando ſuppliciter* e: ſed qui compellant, & rogét, vt Loth fecit f: & Diſcipuli peregrinátes in Emmaus g. De his loquens Gregorius h: *Ex quo nimirum exemplo colligitur*, inquit, *quia peregrini ad hoſpitium non ſolum inuitandi ſunt, ſed etiam trahendi.* Denique Paulus i vult nos eſſe *hoſpitalitatem ſectantes*, διώκοντες, vt videlicet *non ſolum venientem ad nos hoſpitem ſuſcipiamus*, inquit Origenes k, *ſed & requiramus, & ſolliciti ſimus, & ſectemur, ac perquiramus vbique hoſpites, ne forte in plateis ſedeant, ne extra tectum iaceant.*

l in eundem locum.
m epiſt. 26.
n Serm. 70. de Tempore.
o li. 1. de Abr. cap. 5. & 2. de offic. c. 21.

Idem exaggerat Chryſoſtomus l, quem, lector ſtudioſe, hortor magnopere, vt legas, dum de Abrahæ hoſpitalitate non pie minus, quam elegáter diſſerit. Idem facit Hieronymus m, breuius quidem, ſed non impari laudis vtriuſque fœlicitate. Auguſtinus n quoque, & Ambroſius o, qui ab Epiſcopis præſertim exigit, *vt praſto ſint aduenientibus, occurrant obuiam, itinera explorent, adſint non quærentibus, rapiant prætergredientes.*

Verſus 16.] Factum eſt autem euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem ſpiritum Pythonem obuiare nobis, quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis diuinando.

F*Actum eſt autem, euntibus nobis.*] Neſcio an eodem ipſo die contigerit Baptiſmus Lydiæ, & præſens occurſus primus puellę. Nihil repugnat. Et fortaſſis iuuit eares, vt Lydia facilius perſuaderetur.

p verſ. 13.

Puellam.] Παιδίσκην. Syrus, עלימתא *bhelaimetha*, id eſt, *Adoleſcentulam*, ſeu *virgunculam*. Poteſt nomen Græcum non ætatis ſolum, ſed conditionis etiam eſſe, atque ſignificare *ancillam*, vt dictum eſt capite duodecimo p. Hunc autem poſteriorem vſum habere hoc loco indicat mentio dominorum mox adiecta. Atque ita ſentit Carthuſianus, Vatablus, & noſter Emmanuel Sá. Quod eo adhuc veriſimilius efficitur, quoniam *quæ corripiebatur fatidico illo ſpiritu*, vt docet Origenes q, *non virgo erat, aut ſapiens, aut erudita, ſed vulgaris aliqua.* Quamuis Diodorus r initio Sacerdoté Pythiam virginem tradat fuiſſe Dianæ ſimilem, quæ cum violata eſſet ab Echecrate, Delphicos in poſterum deſtinaſſe mulierem non minorem annis quinquaginta, reiectis in perpetuum virginibus, modo illa vteretur cultu virginali, ne in totum mos vetus periret.

q 7. cont. Celſ.
r in vita Philippi.

s in Quinquag. c. 89.

Habentem ſpiritum Pythonem.] Ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος. Syrus, ראית היהלה רוחא רקסמא *dith hauathlah rucha dekeſema*, id eſt, *In qua erat ſpiritus diuinationis.* Deſinat queri Antonius Nebriſſenſis s codicum corruptelam, Phitonem pro Pythone legentium: hoc enim pacto plerique nunc omnes habent.

Apollo diuinandi peritus vnde dictus Pythius.

Apollo diuinandi ſummus artifex Pythius cognominatus eſt à dracone Pythone, quem in inſula Delo cófodit; aut ab homine ſceleratiſſimo, quem ſimiliter occidit, cum is Pythius diceretur, & draconis quoque nomen gereret. Ita quidem vulgo traditur: vt proinde cum Chryſoſtomus à loco denominationem interpretatur, oporteat locum ipſum, in quo ſiue draco, ſiue homo ille cæſus eſt, nomen ab euentu ſortitum eſſe.

Pytho nomé vrbis eſt.

Extat nomen Pytho pro vrbe Phocidis, quæ & Delphis, Apollini ſacra, quam Euſtathius, aliique appellatam tradunt, διὰ τὸ ἐκεῖ πεπύθθαι τὸν ὑπὸ Ἀπόλλωνος, καὶ σαπέντα δράκοντα, *ob ibi confoſſum ab Apolline, & putrefactum draconem.* Eſt enim etiam πύθω, *putrefacio.* Quidam tamen malunt, ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι, ſeu πυθέσθαι, etymologiam trahere, quod eſt *conſulere*, ac *interrogare*, nimirum ab oraculis, & reſponſis. Sed primum melius, quoniam πυ in hoc vocabulo producitur, in πυθέσθαι corripitur.

Mulieres qua ratione diuinandi ſpiritú acciperent.

Si qua mulier diuinandi artem acciperet, in tripode ſedens Apollinis, diuaricatis cruribus, per genitalia ſpiritum admittebat impurum, qui ventrem obſideret, eamque tanto furore compleret, vt ſoluto crine, ore ſpumans, ac debacchás verba proferret inſana, & ſic demum de rebus occultis reſponderet. Vnde Seneca t:

t in Oedipo. Act. 2.

Incipit Lethæa vates ſpargere horrentes comas,
Et pati commota Phœbum, contigit nondum ſpecum,
Emicat vaſto fragore maior humano ſonus.

An hæc puella à dæmone poſſeſſa fuerit.

Plures ex Interpretibus huius loci propendent, puellam iſtam fuiſſe à dæmone obſeſſam, quoniam Paulus præcepit, *vt exiret ab ea.* Hugo potiſſimum confirmans eandem ſententiam, occurrit contrariæ argumentis, quod tanquam compos mentis, & pudibunda obſequeretur Paulo, non intenderet procaciter in faciem: & quia videtur ſolum ei maleficam per familiarem ſpiritum communicatam artem Paulus abſtuliſſe. *Nam*, inquit Hugo, & bene, *ei, qui obſidetur, nonnúquam vſus rationis permittitur; & cum ſuperſtitioſa facultate malignus ſpiritus expelli potuit, prout & præſens hiſtoria ſatis diſerte factum commemorat.* Et præterea, cum ait, *habuiſſe puellam ſpiritum Pythonis, magis proprie de obſidente, quam duntaxat de aſſidente intelligi videtur.*

u 1. Reg. 28. 7. & ſeq.
x 1. Reg. 28. 9. 16. & ca. 18. 9. 9. & 20. & 11.

Caietanus aliam rationem producit pro eadem opinione: quoniam puella ore edebat verba, vt ſolent arreptitii, non ventre, vt illa, quæ Samuelem euocauit u, de qua etiam aliter loquens Scriptura Pythonem ait habuiſſe; puellam autem iſtam ſpiritum Pythonis. Ego in his dicendi formulis nullú diſcrimen agnoſco, nec ſcio vnde Caietanus habeat, non etiam per os reſpondiſſe Sauli Pythoniſſam. Abulenſis x conſentit, licet memoriæ lapſu Neapolim ponat pro Philippis. Cum vero dicit Dæmones, qui introeuntes in corpora, loquuntur per ea, vocari *ventriloquos*, ſiue *Pythones*, non vult in ventre formare ſermoné, & non in lingua: neque Scriptura in narratione de Pythoniſſa ventris omnino meminit: niſi quod pro Pythone, quem noſter Interpres dixit, Græcus textus nominauit, ἐγγαστρίμυθον y. Illud recte monet, generali appellatione Pythonum, ſeu Pythonicorum omnes diuinos comprehendi: colligitur id namque ex Deuteronomio z, & Leuitico a, & in libris Regum b, & Eſaia c, atque ex communi loquendi modo Auctorum, inter quos Ambroſius d ita vſurpans ait, *Pythonem per Sibyllam eloquutum eſſe.*

y citа. hic ſupr. & infr.
Pythonum nomine omnes diuini comprehenduntur.
z cap. 18. 11.
a cap. 20. 27.
b lib. 4. 21. 6.
cap. 23. 24.
c c. 8. 19. c. 19. 3. c. 29. 4.
d in 1. Corin. cap. 1.
e 7. contra Celſum.
f in 1. Cor. 20.
g hoc loco.
h lib. 8. c. 10.

Nec vero tamen etiam negauerim, ventriloquos dici Pythonicos, Græce ἐγγαστριμύθους, καὶ ἐγγαστριμάντεις, eo quod ex imo ventre vox prodire interdum videatur, vt docent Origenes e, Chryſoſtomus f, & Oecumenius g, quemadmodum quidam quoque vocantur στερνομάντεις, quia ſub pectore infra cutem in iis ſe demon oſtentat, & per pectus loqui videtur, qualé Cœlius Rhodiginus h ſe vidiſſe memorat.

a 3. Periarchô. cap. 8.
b Homil. 17. in Num.
c de defect. oracul.
d contra Marcion. [illegible]
e 2. de doct. Christ. c. 23.
Cur dicti ſunt ventriloqui.

Idem Origenes *a* Dæmonem Pythonem interpretatur *ventricoſum*: & ait *b*, illi *miniſtrare dracones, alioſque ſerpentes.* Plutarchus *c* quoque teſtis eſt, Πύθωνα, ſuo tempore vocatum, quem olim Εὐρυκλέα, & Ἐγγαστρίμυθον dicebant. Ventriloquos præterea nominat Tertullianus *d*. Et hanc Auguſtinus *e* ancillam *fœminam ventriloquam.*

Tumebat videlicet iſtis fœminis præſertim, vteris in morem venter, vt idcirco forſan Hebraice אוֹב *ob*, & in plurali אוֹבוֹת *oboth*, forma fœminina dicantur, quoniam hæ voces ſignificant vtrem, & vtres, quaſi qui fatuo, fatidicove illo ſpiritu afflarentur ex ventre, vt ex vtre, aut lagena oracula depromerent. Fieri etiam poteſt, vt clauſo ore ederent reſponſa, ſicque loqui cenſerentur ex ventre. Galenus *f* certe vult apud Hippocratem ἐγγαστριμύθους appellari, qui clauſo ore loquuntur, quod ventre loqui videantur. Mihi videtur Eſaias eo reſpexiſſe, cum dixit *g*: *Erit quaſi Pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum muſſitabit.* Quamuis non ignorem aliis placere, vt intelligatur de voce exili, qualem edunt euocatæ vmbræ veluti de cryptis. Edidit Euſtathius Epiſcopus primum Berrœæ, poſtea Antiochiæ, librum Περὶ ἐγγαστριμύθου, contra Origenē, qui docebat, malignos quoſdam ſpiritus etiam pueris, ac pene lactentibus admiſceri, vt inde diuini, ſeu arioli fiant: illudque dictos ſpiritus antea eſſe demeritos. Teſtis eſt de libro Hieronymus *h*, & de errore Origenis *i*, & Origenes ipſe ita docet *k*.

f in com. [illegible] Hippocr.
g cap. 29. 4.
h de Script. Eccleſ.
i in Epiſt. ad Antonium.
k lib. 3. Periarch.
l lib. 9.

Quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis diuinando.] Strabo *l* narrat, *ad Apollinem Pythium Delphos tantum concurſum fuiſſe, vt Regum, populorumque ampliſſimis donis, muneribuſque, & multarum vrbium theſauris refertum templum eſſet.*

Magi miranda pollicentur.

Prolixe pollicentur magi, & incantatores, & quidem ἀδώνιδος, monteſque aureos, vt egregie deſcribit Virgilius *m*, Ouidius *n*, Valerius Flaccus *o*. Propertius *p*, Tibullus *q*, Petronius Arbiter *r*, Seneca *ſ*, Apuleius *t*, Empedocles apud Laertium *u*, Apollonius *x*, & alii complures, atque ex recentioribus, qui de magia ex inſtituto diſceptant, Pererius, & Delrius. Sed compertum eſt tum fallere, tum falli ipſoſmet, & pro auro auri inanem vel recipere, vel offerre. Reſpondit ariolo Dæmon aſſeruari ab omni ſatellitio ſuo pecunias, ac theſauros perditionis filio Antichriſto, vt ſufficiat ei ad ſumptum. Narrat id quidem Laurentius *y* Ananias, quod etſi credendum nō eſt mendaci, haud habet inueriſimilitudinem.

m Eclog. 8. & 4. lib. Æneid.
n lib. 14. Metamorph.
o lib. 6.
p lib. 1. Eleg.
[illegible]
y 3. de natu. dæmon.
Magi nihil abiectius, aut vilius.
z de Præſcrip. ca. 10.
a cap. 4. 31.

Nihil hoc hominum genere vilius, egenius, abiectius. Et vt hæretici, de quibus Tertullianus *z* quondam, & noſtro quoque ſæculo aliqui, quos alibi *a* commemoraui, *ex viuis mortuos reddebant, pro eo, vt ex mortuis viuos*: ſic iſti diuites depauperant, ac depauperantur ipſi, etſi ſunt pauperes ditant, vel ditantur nunquā, aut perraro, vt mendaciſſimi, ſic mendiciſſimi. Nimis execrandi profecto redderentur mortales, ſi quam ſentiunt auri ſacram famem, cum ſuo arbitrio Diabolus impleret: opprimerent impij pios, ſi hunc ille ipſis belli neruum ſuppeditaret. Poſtremo euaderent homines dæmonolatræ, ſi, quam glorioſe, tam vere, vt quondam *b* Chriſto & offerre, & deferre fortunas Dæmon poſſet.

b Matt. 4. 8.
c epiſt. 5.
Hebræi ſumma fœlicitate honeſtati ſunt, cum Deos contempſerunt.

Docet Auguſtinus *c* populum Hebrẹum ſumma rerum terrenarum fœlicitate honeſtatum, cum Deos falſiſſimos contemplit; *vt quiuis intelligeret, ipſam non eſſe in Dæmonum poteſtate, ſed in illius vnius, cui Angeli, ſeruiunt, quem Dæmones contremiſcunt* d.

d Iacob. 2. 19.

Profert etiam Apuleium Magum, qui nec ad regnum, ſed nec ad aliquam Reipublicę quidem iudiciariam poteſtatem cum omnibus ſuis Magicis artibus potuerit peruenire, quam honeſto patriæ ſuæ loco natus, & liberaliter educatus, magnaq; præditus eloquentia, & tametſi quam poſſet maximus in hoc genere conaretur euadere: cum è contrario Dauid *e* ſine vllis talibus artibus ex paſtore ouium peruenerit ad regiam dignitatem.

e 1. Reg. 16. 13.
f 4. Hexam. cap. 4.

Comparat Ambroſius *f* illorum hominum ſapientiam cum araneæ tela, in quam dum culex, & muſca incidit, exuere ſe non poteſt: validius animal pertranſit, rumpit, diſſipat, videlicet non magni fiunt, niſi à vulgaribus, & tenuibus, qui quas non habent, dare diuitias non queunt.

Verſus 17.] Hæc ſubſecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annunciant vobis viam ſalutis.

Cur diabolus hoc tam luculentum de Chriſto dederit teſtimonium.

H*æc ſubſecuta Paulum, & nos.*] Voluit diabolus hac arte ad ſibi credendum alios magis allicere, ſi tanti viri illud tam luculentum teſtimonium admiſiſſent: aut ſperauit ergaſtulum ſuum retinere, nec inde pelli, ſi iidem illi ſibi placerent de adeo ſpecioſa laude: aut coactus, & compulſus à Spiritu ſancto patrocinatus eſt veritati: aut proſpiciens, qua erat ſagacitate, quam pauci acquieturi eſſent ſanæ doctrinæ, hanc propterea tantopere commendauit, vt quandoque in diuino iudicio, qui teſtis extiterat veritatis, teſtificaretur aduerſus perduelles, contemptores, violatoreſque ipſius.

g c. 14. 10. & ſeq.

Nihil profecerat diuinos Paulo, ac Barnabæ honores deferendo *g*, leuius nunc agit, contentus Dei ſeruos, non Deos prædicare. Prima ratio probatur Chryſoſtomo, Oecumenio, Lyrano; Caietano, Gagneio: tertia Aratori, Bedæ, Gloſſæ ordinariæ, Hugoni, Carthuſiano, Ariæ Montano: qui inde id etiam confirmat, quoniam dicitur ſubſecuta, nimirum vt inuita: etſi Gloſſa tribuit hoc fœminæ pudicitiæ. Secundam affert etiam Chryſoſtomus. Pro vltima facit, quod quodam loco narrat B. Antoninus, diabolum finita concione, quam ſub habitu Monachi habuerat piam, & ſeueram, palam edixiſſe, propterea id feciſſe, *vt nullam ex ea reportaturus vtilitatem, ante tribunal Iudicis exprobraret.* Et ſimile retulit vir mihi probæ auctoritatis, in dæmoniaca moniali Mediolanenſi exemplum, de diuinis rebus ſermocinante.

Si compulit hominem Deus ad veritatem pronunciandam, non ſane dubium eſt, quin maligne, & maleuole Dæmon id fecerit, vt admonent quotquot exponunt tum tentationes, quibus callide Chriſtum aggreſſus eſt *h*, tum præclaram teſtificationem eiuſdem de Chriſti diuinitate, potiſſimum Cyprianus *i*, Hilarius *k*, Maximus *l*, Chryſoſtomus *m*. Ambroſius *n* præterea concedit, *iuſſu ac impulſu Dei edi nonnunquam veritatis teſtimonium à diabolo*: & Auguſtinus *o* docet *de quibuſdam rebus ab Angelis bonis malos, idque ita nūc eueniſſe indicat, quando, inquit, ſpiritus Pythonicus atteſtatus eſt Paulo Apoſtolo, & Euangeliſta eſſe conatus eſt.*

h Matt. 4. 1.
i Serm. de ieiun. & tent.
k in cap. 4. Matth.
l Homil. [illegible]
m Hom. 13. in Matth.
n Serm. [illegible]
o 2. Gen. ad litt. c. 17. & 2. ad Simplician. q. 3.

Ratio firmior cur Dæmon veritatem prodat.

Illud frequentius, ac teſtatius, vltro, ac ſuopte arbitrio impuros ſpiritus proloqui, ac diuinitatis æmulatione videri velle etiam diuinare, ac prophetare, eoſque quib. aut aſſident, aut quos obſident, enthuſiaſmo quodam afflare tum viros, tum fœminas.

a cap.13.v.17.
Dæmon Dei veri ſimius eſſe cupit.
b Iud.5.1.& ſeq.
c 4 Reg.22.14
d cap.21.9.
e 1.Reg.28.7.& ſeq.

Inuehitur Dominus apud Ezechielem a in vtriuſque ſexus Pſeudoprophetas, vbi Hieronymus annotat, *quomodo aduerſus Prophetas alii Pſeudoprophetæ inſpirabantur diabolico ſpiritu, vt Dei mandata ſubuerterent: ita aduerſum Prophetiſſas (quales fuit Debbora* b, *& Holda* c, *& in Actibus Apoſtolorum* d *Philippi Euangeliſtæ quatuor filiæ prophetantes) inſpirabantur diabolico ſpiritu aliæ eiuſdem ſexus, quarum fuit Priſca, & Maximilla, quæ vaticinatione mendacii fidem ſubuerterunt veritatis. Has autem dicunt,* inquit, Hebræi, *maleficis artibus eruditas per necromantias, & Pythicum ſpiritum, qualis fuit illa, quæ viſa eſt ſuſcitaſſe animã Samuelis* e, *& in Actibus Apoſtolorum illa, cuius diuinatio multos dominis reditus acquirebat, de qua ad Apoſtoli Pauli imperium immundus eiectus eſt ſpiritus.*

Mulieres ad veneficia proniores quam viri.
f verſ.18.
g part 2.q.6.
h Seneca in Hercul. Oet.
i lib.2.c.36.
k 9. Hiſtor. animal.
l Phyſiogn. c.8.
m 5. Inſtit. 10.
n lib.25. c.2.

Pronior fœmina ad veneficia, & maleficia, ita vt quod eſt Exodi 22. f *Maleficos non patieris viuere:* Hebraice legatur genere fœminino, illam ob pronitatem, vt notauit Lyranus g, & auctor mallei maleficarum, fauetque nominans venena fœminea Tragicus Poeta h. Ratio poteſt eſſe, quam dat Philo Meliſſæ i, *quia ſunt fœminæ inualidæ, quibus autem deſunt vires, rem aſtu, & mala moliuntur arte.* Teſtatur idipſum Ariſtoteles, *tum quod ſint magis inuidæ, querulæ, contumelioſæ, impudentes, mendaces* k, tum quod magis maleficæ l. Fabius m præterea docet *in viro latrocinium, veneficium credi facilius in fœmina*: & Plinius n ſcientiam hanc in ea præualere.

o verſ. 48.

Dei excelſi.] Lege de hoc epitheto Dei caput VII. o

Verſus 18.] Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus, & conuerſus, ſpiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti exire ab ea. Et exiit eadem hora.

Cur Paulus ſit paſſus eam tamdiu contra ſe latrare.

H*Oc autem faciebat multis diebus.*] Tamdiu paſſus eſt Paulus importunam belluam, vt eius poſtea conſpectior eiectio foret, illuſtrior victoria, vtilius auditoribus, ac ſpectatoribus, quamuis à mendace, atque maleuolo, datum veritati teſtimonium deſpexit latratus inanes, nec temere ad ſigna patranda proſiliit.

Dolens autem Paulus.] Ob puellæ, ſeu ancillulæ calamitatem, prauam Satanæ voluntatem, fallacem artem magicam, quæ tam multis imponebat. Participium Græcum διαπονηθεὶς, ſignificat *labore, ac moleſtia grauatum, atque vehementer incitatum, & indignatum.* Ad eundem modum Chriſtus, dum eiiceret dæmonia, *ingemiſcebat, & increpabat ea* p, *& imponebat ſilentium, & comminabatur.*

p Matt.17.17. Marc.1.25.& 3.12.& 7.34. Luc.4.35.& 9.42.
Cur Dæmon de Chriſto verba non fecerat.

Conuerſus.] Ad pone, ac retro ſubſequentem, nec ferentem aſpectum Apoſtolici vultus.

Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti exire ab ea.] Callide Satan de Chriſto verba non fecerat, non ſolum præ odio ſingulari execratus nomen ipſius, verum etiam, quoniam nouerat Gentilib. æque, ac Iudæis nouum, ac inuiſum eſſe: itaq; ſibi perſuadebat facilius perſuaſurum, ſi Dei, & quidem *excelſi, Altiſſimique,* qui inferioribus præſtaret, mentionem ingereret. Vnde cum toties de Chriſto legatur in Euangeliis tuliſſe teſtimonium, Chriſti tamen nunquam nomine appellauit.

Cur Paulus Chriſti nomen interpoſuerit.
q Marc.9.24.
r Luc.8.29.
ſ 6. de Incarnat. c.19.

At Paulus longe ſapientius exprimens Ieſu Chriſti nomen, docere voluit viam ſalutis conſiſtere, vitamque ipſam æternam in eo, vt omnes cognoſcerent miſſum à Deo vero, Deum item verum, Ieſum Saluatorem, & Chriſtũ Meſſiamve adeo à Iudæis expetitum, atque expectatum, cuius potentia, ſoloque nomine impurus ſpiritus ab vſurpata ſede ſe proripere cogeretur. Chriſtum legimus dixiſſe ſurdo, ac muto ſpiritui q: *Ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introeas in eum,* & alios quoque præcipiendo expuliſſe r, ſed abſolutum imperium erat, non in alieno cuiuſquam nomine. Paulus, & alii non poſſunt tam authentice imperare, quippe ſub poteſtate conſtituti, & diuina non propria virtute nixi. *Non fecit ſpiritus Chriſtum Dæmonibus metuendum,* inquit contra Neſtorium Caſſianus ſ, *ſed ipſe ſe, cum in ipſius nomine Dæmones eiicerentur ab Apoſtolis.*

Dæmonis teſtimonium receptum nõ eſt.
t 4. contra Marcion. c.4.
u Luc.8.38.
x cap.5.18.
y cap.8.
z 4. Moral. c.17.& 20.c.21.

Verum à Pſeudolo teſtimonium receptum nõ eſt, nec ab Apoſtolo, nec à Chriſto iis de cauſis, quę ſuperius indicatæ ſunt: *cum inimico nec verbum miſcere voluerunt,* vt de Chriſto ait Tertullianus t: *nonniſi ab idoneo teſte veritas exigitur.* Ita vt præter alias rationes, quare dæmoniacum à ſe liberatum Chriſtus, licet deprecantem, vt cum illo eſſet, non admiſerit u, quas Interpretes aſſignant, præcipue in Marcum x Theophylactus, & Euthymius, atque in Lucam Ambroſius y, necnon Gregorius z, hæc quoque haud inueriſimilis cenſenda ſit, ne qua ſuboriri ſuſpicio poſſet initi à Chriſto fœderis cum Dæmonibus, malarumve ab eo artium vſurpatarum: & vt nullã turpi inſignem nota ſuo in collegio habere videretur.

a Conc. 2. de Lazaro.
b Hom. 4. de [illegible] Chriſti.
c Serm. 19. de Paſſ. Domini.
d [illegible] de ciuit. Dei ca. 24. & Tractat. 7. in Ioan.
e 2.2.q.95.art.4.
f in c.1. Marci.

Sana dogmata, inquit Chryſoſtomus a, *ſalutiferaque non à Dæmonibus, ſed ex diuina Scriptura licet exacte diſcere: diaboli verba,* ait Maximus Taurinenſis b, *eſſe ſolent, non religionis verba, ſed fraudes: & beneficia eius omnibus ſunt nocentiora vulneribus,* inquit Leo c. *Dum beneficia præſtat, magis nocet,* inquit Auguſtinus d. *& veneno incantationum ideo interdum nomen Chriſti, falſiſque vera admiſcet, vt homines aſſuefaciat ſibi credere, cum quædam nonnunquam ab ipſo vera prolata deprehendunt,* atque ita, vt docet ſanctus Thomas e, *perducat in aliquid humanæ ſaluti nociuum, huiuſmodi quaſi eſca inſeſtatos,* inquit Euthymius f.

g Opuſc. 17. c. ad 4.
h Deut. 13.1. & 18.
Dæmoni vera prædicenti non credendum.
i 1 Reg. 28.15. & ſeq.
k 2. de doctr. Chriſt. c.23.

Magnæ prudentiæ eſt, ſana conſilia, vt de religione, ſi à Dæmone conſtet immiſſa, honeſto ſibi ac diuino propoſito fine, quem ille minime vult, cum Dei gratia, vt idem B. Thomas g, amplecti, & arte artem deludere, ac fallere fallentem. Vetat magnopere Deus h, ne vera etiam prædicenti credamus, ſi abducat à pietate. Non enim quia imago Samuelis mortui Sauli regi vera prænunciauit i, vt Chriſtianam doctrinam tradens ſcribit Auguſtinus k, *propterea talia ſacrilegia quibus imago illa præſentata eſt, minus execranda ſunt: aut quia in Actibus Apoſtolorum ventriloqua fœmina verum teſtimonium perhibuit Apoſtolis Domini, ideo Paulus Apoſtolus pepercit ſpiritui illi, ac non potius fœminam illam Dæmonis correptione, atque excluſione mundauit.*

l orat. 1. contra Iudæos.

Chryſoſtomus l item eodem hoc exemplo Pythonicæ ancillæ demonſtrat magis cauendos Iu-

dæos

dæ ſacris vtentes Scripturis, videlicet tanquam eſca, variaque fraudis materia. Præterea [illegible] itaq; Chriſtum, ita & Paulum inhibuiſſe Dæmonum oracula, quæ permiſerat Deus & Palæſtinis b, & Sauli c, & ijs, quibus ariolus Balaam d loquebatur, quoniam præſto erant alia vera ſigna, & miracula: neque tali amplius, ceu erga puerulos, [illegible], & condeſcenſione vti oportebit.

Aliud rerum diſcimus, hinc diligenter attendere non quid quis tantum loquatur, ſed quis ſit qui loquatur, ſiquidem à veritatis hoſte, & a Satana mendacio, ſiue Mago, ſiue Hæretico, qui ſine auctoritate docet, nec veritatis doctrina, teſtimonium, fides, recipienda eſt. *Diabolus ſic mendacij pater eſt* [illegible] Caluinus e, *vt fallaci prætextu veritatis* [illegible] *& nuſquam eſt nocentior hoſtis, quam dum ſe transformat in Angelum lucis. Ita permiſit Deus* [illegible] *diuinationibus vti Dæmonem, vt pios ſeruet* [illegible] *& Spiritum prudentiæ, ac diſcretionis commendando.*

Oportet mendacem eſſe memorem, & verum vero conſentire. Ex mendaci patre diabolo mendax filius verum dixit de diaboli ſtrata veritate; at [illegible] illud, quod huius ſcrutiniorum quiuis ex Scriptura ſacra poſſit extrahere. *Memoria tenendum eſt* ait hic idem alibi f (veritatis ipſius ac ſuorum etiam immemor mendaciorum) *non modo datam eſſe nobis à Deo Scripturam, ſed Interpretes ſimul, & Doctores eſſe additos qui nos adiuuent.* Itemq; g, cum produxiſſet Paulum h ſcribentem datos Eccleſiæ Paſtores, & Doctores, hæc ſubdit, quibus haud alia queant ad ipſammet [illegible] accommodatiora deſiderari, *Videmus, ait, vt Deus, qui poſſet momento ſuos perficere, nolit tamen eos adoleſcere in* [illegible] *niſi educatione Eccleſiæ: videmus modum exprimi, quia Paſtoribus iniuncta eſt cæleſtis doctrinæ prædicatio. Videmus omnes ad vnum cogi in eundem ordinem, vt manſueto & docili ſpiritu regendos ſe Doctoribus in hunc vſum creatis permittant.* Lacedæmonij verum ab improbo prolatam ſententiam, ab alio meliore pronunciari voluerunt, i multo [illegible] *hoc mendax conſequitur, vt nec verum dicens credatur* k. Non audiendus ergo mendacij pater l, nec ex tali patre mendaces filij ſine magna cautione. Non dubitauit Lutherus m literis mandare & gloriari ſe à diabolo ipſo, ſibi apparente & colloquente, nouæ ſuæ fidei doctrinam excepiſſe. Lege quem Serarius noſter compoſuit librum de hoc Lutheri magiſtro.

e [illegible]
f Caluinus [illegible] ex parte non.
g Iſa. 4. & Act. [illegible]
h [illegible]
i Plut. in Apoph. Lacon.
k [illegible]
l Ioan. 8. 44.
m [illegible]

Verſus 19.] Videntes autem domini eius, quia exiuit ſpes quæſtus eorum, apprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad principes.

◆

Pecuniæ malorum cauſa.

Videntes autem domini eius.] *Vbiq; malorum cauſa pecunia,* ait Chryſoſtomus, exclamans etiam: *O Paganorum inhumanitatem, vt augeant pecuniam, puellam a Dæmone vexari volunt.* Vtinam non inde quæſtum ſibi quærerent infœlices quidam hoc tempore homuli, aut mulierculæ, ſiue reuera dæmonium paſſæ, ſiue pati ſe ſimulantes. Quid dicam de ijs, qui ægrotorum, clientum, reorum, tempus extrahendo, nec ſubitaneum, prout poſſent, remedium afferendo, crumenas exanthlant? Quid de alijs, qui nihil non criminoſi communi- ſcuntur in illos, qui docendo, vel monendo, iniuſta impediunt lucra, qui Dæmones, hoc eſt, peccatorum occaſiones eijciunt in confeſſionibus, in publicis priuatiſque ſermonibus?

Sed maximè deplorandum, magis ordinarium, ac familiare malum, vt à peccato ſe lethali obſideri, ac poſſideri plerique patiantur, cuius exuere ſeruitutem nullo negotio poſſent, pro vili ac turpi lucello, immò pro ipſa ſerui ſui arbitrij libidine, quod ſe, ſalua tamen liberè operandi poteſtate, in ferream illam ſeruitutem inſerunt.

Energumenus eſſe poteſt Deo percharus, & inde patientiæ, meritique fructum colligere, vt Stagyrij exemplo Chryſoſtomus oſtendit n. & Ægyptij monachi Sulpitius o, qui monachus quinquemeſtri ſpatio impetrato à Deo, torqueri maluit, quam vel glorioſæ primos motus, ob virtutem aduerſus Dæmoniacos, qua pollebat, experiri. Energiam vero peccati quiſquis ſentit, iuſtitia excidit, ſupplicijs æternis obnoxius eſt, inimicus Dei conſtituitur.

Energumenus poteſt eſſe Deo charus.
n libro de Prouid.
o Dial. 1.

Iterum cap. xix. audiemus concitatam in Paulum turbam propter impeditum ſacrilegum quæſtum. Scribit Tertullianus p de Chriſtianis conqueri ſolitos *lenones perductores, aquariolos, ſicarios, venenarios, magos, ariolos, aruſpices mathematicos.* Per hos facile fuit armari etiam honeſtiores contra Chriſtianos.

p Apol. c. 42.

Apprehendentes Paulum & Silam.] *De ſe tacet Lucas,* inquit Hugo, *licet comes fuerit, vt vitet arrogantiam.* De Lucæ modeſtia non dubito: dubia mihi eſt propter ſingularitatem hæc opinio: forte tunc aberat.

Perduxerunt in forum ad principes.] Εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγοράν, Syr. נגדו איתיו אנין לשוקא *vangadu aiteiu innun leſchuka*, id eſt, *Trahentes adduxerunt eos in plateam.* De foro, ac Principibus Gentilibus abſque dubio hic eſt ſermo: paulo poſt enim Romanos ſe nominant, qui accuſant opponentes ſe ceu Iudæis. Itaque nihil nunc de concione Hebræorum, ſeu legitima Eccleſia, aut loco ad ius dicendum, de quo potius in cap. xix. & conſtat eam fuiſſe portam ciuitatis q, in ea & ante datam legem dum viueret Iob r, ſicut & hodie apud Orientales portæ nomen in eadem ſignificatione perſeuerat. Cuius rei rationem lege apud Hieronymum ſ, & Gregorium t.

q Pſal. 68. 11. Pſal. 126. 5. [illegible] Amos [illegible] Num. [illegible] Matt. 16. 18. 2. Reg. [illegible] Zach. 8. 16. [illegible] Amos [illegible] Mor. [illegible]

Forum, vt Latinæ auctores linguæ Feſtus, Nonius, & alij tradunt, pro iuris, aut nundinationis loco ſumitur, licet conciliabulum magis ſæpè, quam forum diceretur, ſi nundinatio celebrabatur, & ius ſeparatim à conciliabulo ageretur, vt fieri quoque voluit Ariſtoteles u. Sed more vetere Italiæ quæſtiones tantum priuatæ in foris alijs, publicæ in vrbe cognoſcebantur, niſi quæpiam extra ordinem ratio interueniret, cur aliter fieri neceſſe eſſet. Quandoque in conciliabulo perinde vt in foro dictum ius teſtatur Liuius x, & antiquæ leges.

u 7. Polit. c. 12.
x lib. 39.

Suſpicatur, nec ſanè leuiter, Sigonius y, oppida in Italia fori nomē tuliſſe: vt forum Appij, Caſſij, Liuij, Cornelij, Æmilij, Sempronij, Iulij &c propterea quod vel iuris, vel negotiorum quaſi domicilia conſtituta ſunt à Cenſoribus, aut Prætoribus Romanis, cum illi vias ſternerent, hi bellum gererent, prouinciaſve obtinerēt, etſi deinde oppidorum formas acceperint, incolis frequentiora & tectis, erant enim prius fora cuncta ſub dio.

Oppida cur in Italia fori nomen tulerint
y l. de Ant. iure Italiæ, c. vlt.

Græci ſua item vtramq; illam ad rem fora habuerunt, de quibus Dionyſius Halicarnaſſeus z.

z 4. Antiquitat. Rom.

Perſæ nullum pro mercimonijs, ſed id ſolum, quod liberale, ingenuumve nominat ἀγορὰν ἐλευθέραν. Xenophon *a*, Strabo *b*, ac Themiſtius *c*, & ſimile in Theſſalia Ariſtoteles *d*. De illo legendus Briſſonius *e*, & de omni ratione forum tum iudiciali, tum venalium Petrus Gregorius *f*.

a 1. de Cyri inſtit.
b lib. 15.
c orat. 2.
d 7. Polit. c. 12.
e de Regno Perſarum lib. 1.
f lib. 1. de Repub. c. 6. & 8.

Verum ad rem vt reuertamur, violenti iſti ex ſacrilegio quæſtuoſi homines pertrahunt Paulum atque Silam in forum ad principes, hoc eſt, ad locum iuri deſtinatum tanquam ἀγοραίους aliquos, hoc eſt, *circumforaneos*, ac *viles perſonas*.

Verſus 20.] **Et offerentes eos magiſtratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem noſtram, cum ſint Iudæi.**

ET *offerentes eos Magiſtratibus.*] Τοῖς στρατηγοῖς. Syrus per Principes verſu priore intellexit Primores vrbis. Nomen τῶν ἀρχόντων generatim ſignificat eos, *qui principatum, imperiumve obtinent, præſunt, & Magiſtratum gerunt*, quamuis peculiariter ἄρχων apud Athenienſes erat, vt Budæus *g* notat, qui Iudicibus præerat, velut Romæ Prætor, retinuitque hanc vocem Tullius *h*. Sunt vero στρατηγοὶ propriè duces exercitus. Sed aliquando etiam appellantur ita Magiſtratus. Quocirca probabilis eſt interpretatio Syra, לאסטרטיגא ולרישיא *laſeteratige valriſche*, id eſt, *ducibus, ac principibus*. Sicque ἄρχοντες, & Principes ampliorem habebunt ſignificationem.

ἄρχων quid ſignificet.
g in comment. ling. Græcæ.
h de Fato.

Niſi velis per Magiſtratus intelligere militares, quia dicuntur στρατηγοί; vt poſtquam Paulus ac Silas perducti ſunt ad principes, hoc eſt, ad ciuiles Magiſtratus, his vel annuentibus, vel diſſimulantibus, illico traditi ſint Magiſtratibus militaribus, ceu ſeditionis, ac læſæ maieſtatis rei; aut delati de eodem crimine iuxta vſum forenſem verbi προσάγειν, quod hoc loco habetur, prout aliàs diximus.

Hi homines conturbant ciuitatem noſtram.] Grauis accuſatio, quæ ſæpius poſtea in eundem Paulum intentata eſt, ac deinceps ab omnibus, vel Chriſtiani nominis hoſtibus, vel pietati infeſtioribus Iudæis, Paganis, Hæreticis, atque ijs, qui ſub Catholico nomine politicum, quem vocant, ne dicam atheum, animum gerunt, & ciuilem adminiſtrationem. Eodem titulo Chriſtus odioſè traductus eſt *i*. Calumniam à Chriſto, & Catholicis deprecari poſſumus: non poſſunt à ſe Hæretici, quibus cum nihil ſeditioſius ſit, queruntur, dum ſeditionis arguuntur, etſi eorum ſeditioni obuiam eatur, dictitant hoc ipſum facere, eſſe ab Euangelio peruerſe recedere *k*.

Accuſatio in Chriſtianos ſeditioſa.
i Luc. 23. 2. Ioan. 11. 48.
k ita Caluin. Tractat. de ſcandalo.

Plenæ ſunt Patrum apologiæ pro Chriſtianis ad repellendum ab ijs crimen ſeditionis, & voluit inuidens Chriſtianis Iulianus, teſte Nazianzeno *l*, glorioſum nomen martyrij, non cauſa Chriſtianitatis, ſed ob flagitia, & proditiones videri Chriſtianos pati. Calumniabatur Genſericus Vandalorum rex Arianus Catholicos Africanos, vt prodit Victor *m*, *atq; affligebat, quod litteras vltramarinas* ab hoſtibus, vt dicebat, tum accepiſſent de religione, & quod quia eiuſdem eſſent communionis, cum illis conſpiraſſent, qui parebant Imperio Conſtantinopolitano. Eodem pacto Maxentium tyrannum tradunt Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, cum intelligeret in caſtris Conſtantini, qui contra ſe veniebat ex Britannia, multos eſſe milites Chriſtianos, Romanis fidelibus inde ſtruxiſſe calumniam, quaſi ſecretis cum hoſte molitionibus conſpiraſſent. Nero cum Vrbem incendit, *ad abolendum rumorem, ſubdidit reos, & exquiſitiſſimis pœnis affecit*, inquit Tacitus *n*, *quos vulgus Chriſtianos appellabat*: & rurſum Iulianus incendium templi Daphnitici de cœlo tacti, Chriſtianis adſcripſit, vt habent Acta martyris Artemij *o*, & Theodoretus *p*.

l orat. 1. cont. Iulianum. Iulianus ob flagitia & proditiones paſſos Martyres affirmabat.
m lib. 1. perſecut. Vandal.
n lib. 15.
o 20. Octob. in [illegible]
p l. 3. Hiſt. c. 10.

Denique, vt ait Tertullianus *q*, *Chriſtianum hominem omnium ſcelerum reum Gentiles, Deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum exiſtimabant, publicum etiam hoſtem, omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi cauſam, ſi Tiberis aſcenderet, ſi Nilus non aſcenderet in arua, ſi cœlum ſtaret, ſi terra moueret, ſi fames, ſi lues eſſet.*

q Apologet. c. 40.
Quæ, & quanta ſcelera Chriſtianis imponerentur a Gentilibus.

His habet ſimilia Origenes *r*, & Auguſtinus ad egregium opus de Ciuitate Dei componendum, ea de cauſa impulſus eſt, atque Tractatum de excidio Vrbis. Arnobius hinc ſcribendi ſumpſit argumentum. Sed & Maximinus Imperator in edicto contra Chriſtianos, hoc de Chriſtianis reſcripſit, vt eſt apud Euſebium *ſ*. *Ipſam ſacræ Euchariſtiæ communicationem interpretabantur ſymbolum coniurationis*, ſicut ſanguinis poculo *t* Catilina ſibi coniuratos deuinxerat, vt memorat inter Apologiographos noſtros Minutius *u*.

r Tom. 18. in [illegible] Celſum.
ſ lib. 9. Hiſt. Eccl. c. 6.
t Saluſt. in Catilina.
u in Octau.

Cum ſint Iudæi.] Odioſum nomen Iudæorum toto orbe, atque infame, ita vt poſt Ieroſolymitanam cladem nunquam Romano dignati ſint nomine, quemadmodum cæteræ Romanis gentes aſſociatæ, vt indicat Auguſtinus *x*. Sæpè Chriſtiani ipſi primis potiſſimum ſeculis, Iudæi habiti ſunt, vel ad ignominiam ſic appellati: & cum Claudij edicto pulſi ſunt ex Vrbe, vt Suetonius *y* narrat (immò & Lucas noſter *z*) & poſt eum Hiſtorici alij tum noſtri *a*, tum Iudæi *b*.

Iudæorum nomen infame.
x in Pſalm. 58. in v.: Ne occidas eos.
y in Claudio c. 25.
z Act. 18. 2.
a vt Euſeb. Oroſ. &c.
b Ioſephus, Philo, &c.

Hoc modo Clementem Dio *c*, ac Domitillam à Domitiano, quamuis vtriuſque propinquo, morte affectos prodit *ob crimen ἀθεότητος, cum eius rei cauſa multi, qui in mores Iudæorum tranſierant, damnati eſſent*. Romæ enim hoc tempore, ac vbique nihil vilius & contemptius Iudæis, vt Martialis ac Iuuenalis teſtantur. Ex quibus etiam ille ſolitus in carpendis nominatim moribus, nominibus vti ſuppoſititijs *d*, quoniam Chriſtianum nomen odioſum erat *e*, *Chreſtillam*, *Chreſtinam*, Chreſtum (impiè vel inſcienter pro Chriſto) exagitat. Quo pertinet illud Suetonij *f* de Claudio, *quod hic Iudæos impulſore Chreſto aſſiduè tumultuantes, Roma expulit*.

c in Domitiano.
Chriſtiani ſub talibus nominibus ab impijs traducti.
d vt lib. 5. epig. 44.
e lib. 5. epig. 4.
f in Claudio c. 25.

Sed ludibrij cauſa id nomen communicabatur abijcientibus Deorum ſuperſtitionem: & è Iudæis Chriſtiani deſcenderant. Vnde fiebat quoque, vt eadem in Chriſtianos conuitia regererentur, quæ vſurpabantur de Iudæis, *vt aſinini capitis adoratio*, de illis enim id Apion *g* iactauit, & Tacitus *h*, & Plutarchus *i*, & apud Epiphanium *k* Gnoſtici; de Chriſtianis illi, quos memorat Tertullianus *l*. Hæc item cauſa eſt, vt Adrianus Imperator Iudæis infenſiſſimus, Chriſtianos etiam ab ijſdem prognatos, & nomenclaturæ eodem ſæpè notatos duriſſimè ſibi perſequendos cenſuerit, ſicut Apologiæ teſtantur, quas tunc ediderunt Ariſtides & Quadratus. Is autem, quem dixi Domitianus, inſpici Iudæos imperabat, à quibus grauiſſima tributa exigebat, an eſſent circumciſi: cui rei explorandæ refert Suetonius *m* frequentiſſimo concilio ſe adoleſcentulum interfuiſſe, dum nonagenarius ſenex inſpiceretur.

g apud Ioſephum 2. contr. Apion. c. 10.
h apud Tertul. in Apolog. c. 16.
Adrianus cur Chriſtianos ſit perſecutus.
i in 4. Sympoſ. q. 5.
k Hæreſ. 26.
l Apolog. & c. 7.
m in Domitiano c. 12.

Verſus

Verſus 21.] Et annunciant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cum ſimus Romani.

A

ET *annunciant morem, quem non licet nobis ſuſcipere.*] Iam dixi Philippenſes colonos fuiſſe Romanorum, ac Romano proinde iure, legeque vixiſſe: erat autem, vt Beda hic admonet, & Lyranus, & Carthuſianus, necnon Scholaſtica Hiſtoria *a*, iam decretum à Romanis, *ne quis Deus reciperetur, niſi approbante Senatu.* Huc nimirum pertinet quod poſt Tertullianum *b* Euſebius *c*, Oroſius *d*, Gregorius Turonenſis *e*, & Chryſoſtomus *f*, alijque recitant, *cum Tiberius lecta Pilati de Chriſto epiſtola retuliſſet de eo ad Senatum, cum prærogatiua ſuffragij ſui, quia ipſe non probauerat, ſeu primus Imperator, quam ſuffragium ferret, non conſuluerat, reſpuiſſe cum ira.*

a in *Act.* c. 17.
Decretum Romanorum contra nouas religiones.
b in *Apol.* c. 5. & 21.
c 2. *Hiſt* cap. 2.
d lib. 7. c. 4.
e lib. 1. *Hiſt.* ca. 24.
f *Homil.* 66. *ad pop. Antioche.*

B

Noluit videlicet Chriſtus coli cum falſis Dijs, fruſtraque id etiam poſtea ſunt conati, vt ſcribit Lampridius, Adrianus, & Seuerus. Rectè vero idem Tertullianus, quod eſt ad rem etiam præſentem accommodatum: *Facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud vos, ac humano arbitratu diuinitas penſitatur. Niſi homini Deus placuerit, Deus non erit: homo iam Deo propitius eſſe debebit.* Eodem ferè pacto ludit Chryſoſtomus iam citatus, aitque Romanis nolentibus diſpenſatum eſſe, vt pro Deo Chriſtus coleretur. Ex Pontificum libris veterum Romanorum Petrus Crinitus *g* deſcripſit has leges, ſiue decreta:

Chriſtus cum falſis dijs coli noluit.

C

g 12. *de honeſta diſciplina.* c. 3.

Separatim nemo ſit habens Deos nouos, ſiue aduenas,
Niſi publicè aſcitos priuatim colunto.
Diuos, qui cæleſtes ſemper habiti, colunto.
Conſtructa à Patribus delubra habento.

Extat & illud Vlpiani *h*: *Deos heredes inſtituere non poſſumus, præter eos, quos Senatuſconſulto & conſtitutionibus Principum inſtituere conceſſum eſt.* De nouandis item ſacris, & in Vrbe publicè recipiendis Cicero *i* meminit, & Dionyſius Halicarnaſſæus *k*, in Actis quoque Apollinaris Martyris *l* eſt, ipſi Meſſalinum vicarium reſpondiſſe, cum ſuaderet, vt Chriſtum coleret; *Tu mihi perſuadere non potes, vt ego Deos ſequar ignotos, qui à Senatu præcepti non ſunt.* Diſſerit erudite de hac re Petrus Faber *m*.

h in *vetuſtis coll.* *frag. tit.* 22. *Qui hæred. inſtit. poſſ.*
i 2. *de legib.*
k lib. 2. *Ant.*
l *apud Surium Tom.* 4. 23 *Iul.*

D

Certum eſt Romanos initio vnica religione coaluiſſe, exteras reieciſſe, ita vt nec ferrent Numæ libros, quos defoſſos inuenerant euulgari *n*: poſtea peregrina coluiſſe numina, quæ Romam à deuictis vrbibus euecta, euocataque erant *o*.

m lib 3. *Sem.* c. 1.
Romani initio vnius religionis cultores.
n *Liuius, & Valerius.*
o *Macrob. lib.* 3. c. 9. *Prudentius* 2. *contra Symmach.*

Non colit Chriſtianus, niſi quem ei proponunt Deum homines, qui Eccleſiam componunt. Sed huiuſmodi homines, qui non ſuo res æſtimant arbitrio, ſed Spiritus, quo reguntur, ſancti afflatu; ad quod credendum certis inductionibus impelluntur, & vt quo par eſt modo credant, eiuſdem diuinæ inſpirationis auxilio adiuuantur: ſicque non quia homini Deus placet, Deus eſt, ſed quoniam Deo placuit nobis manifeſtare ſeipſum, Deus eſſe à nobis creditur, & non Deo homo, ſed Deus homini extitit propitius.

Chriſtiani Deum non colunt, niſi quem Eccleſia proponit.

E

Nouos mores, ac ritus ad religionem pertinentes, de Deo dogmata noua cognoſcere, ac iudicare, ad Eccleſiam ſpectat, hoc eſt, ad viſibiles legitimos miniſtros eius, inprimis autem ad omnium caput Romanum Pontificem. Cum ille, & Patres, & nos premimus tali argumento Hæreticos: *hoc in generali Concilio decretum eſt, magis recepta eſt opinio, quam vt fas ſit dubitare: hoc diutinus vſus approbauit: hoc pluſquam mille ſeculorum conſenſu ſancitum eſt*, malè habet Caluinum, qui hic obſeruat, perinde id eſſe, atque cum Philippenſes iſti profani præiudicio nitebantur, ne cauſa veniret in diſputationem.

A

Haud certè validius telum habet in armario ſuo Eccleſia præſcriptione, ac illo, vt Caluinus vocat, præiudicio, per quod nihil de diuini verbi, Deique legum auctoritate, vt religioſus homo valde queritur, domi ſuſtinemus, ſed aſſerimus verbum Dei, legeſque ipſius melius intellectas, purius creditas, ſanius traditas ab Oecumenicis Concilijs, à tot ſeculorum præceſſoribus, Patribus, Epiſcopis, Doctoribus, quos poſuit in Eccleſia ſua Deus paſtores, & iudices, quam ab Hæreticis præciſis ab Eccleſiæ radice, & de gremio eius eiectis.

Validiſſimum contra hæreticos telum præſcriptio.

B

Perperam, Caluine, ab idololatris ad Chriſtianos, Chriſtianorumque tot abhinc ſeculis magiſtros, ab Apoſtolica recenti prædicatione ad nouellam hæreſim tuam argumentaris. Adi lector Tertullianum *p*, Cyprianum *q*, Hieronymum *r*, Optatum *ſ*, Hilarium *t*, Auguſtinum *u*, & ex Græcis Irenæum *x*, Nazianzenum *y*, Baſilium *z*, alioſque permultos: deprehendes quantum in hac ratione momenti conſtituant aduerſus omnes, vel Hæreticos, vel Schiſmaticos.

p lib. *de Præſ.* & lib. *contr. Hermo. in principio.*
q lib. *de vnit. Eccle.*
r [illegible]
ſ [illegible]
t [illegible]
u [illegible]
x [illegible]
y [illegible]
z *epiſt.* 72.

C

Verſus 22.] Et cucurrit plebs aduerſus eos, & magiſtratus, ſciſſis tunicis eorum, iuſſerunt eos virgis cædi.

ET *cucurrit plebs aduerſus eos.*] Καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ᾽ αὐτῶν. Syrus, ובנשא סגיא אתכנש עליהון *vechanſcha ſuggia ethchannaich hhallehun*, id eſt, *turba item plurima coacta eſt aduerſus eos.* Græcum verbum ſignificat vna ſimulque inſurgere: ſicut in cap. 18 *a* κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, habet eandem ſignificationem, addito aduerbio, *inſurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum.* Lucas Brugenſis *b* teſtatur in melioribus codicibus eſſe, *concurrit*: legi & ipſe non paucos, etiam ex manuſcriptis, nec inueni, qui aliter haberet, quam nos in emendatis Biblijs.

a verſ. 12.
b in *Notat.*

D

Et Magiſtratus ſciſſis tunicis eorum.] Pronomen αὐτῶν cum ſpiritu leni gignit homonymiam, vt neſcias, an ſciderint Magiſtratus ſuas proprias veſtes, an Pauli, & Silæ. De his intellexit Hiſtoria Scholaſtica *c*, & Lyranus, & Hugo, & Carthuſianus. Quidam codices Latini legunt, *ſuis*, quaſi referant ad Magiſtratus: atque ita reddidit Clarius, & Vatablus: & Interpres Chryſoſtomi multò clarius expreſſit hunc ſenſum.

c in *Act.* c. 17.
Quorum veſtes laceratæ ſunt.

In capite XIV. *d* docui vtrumque interdum factum, vt & ad execrationem facinoris alieni, præcipue contra Deum, proprias quis veſtes laceraret: & criminoſis lacerari etiam iuberentur ad ignominiam, atque expeditiorem flagellationem: qua etiam de re conſule Briſſonium in Formulis *e*:

d verſ. 13.

E

e lib. 5.

Placet tamen magis, vt de ſciſſis Pauli, Silæque tunicis præſentem locum accipiamus. Nam ita pluribus Interpretibus videtur: quæ ratio mouit etiam Brugenſem, & mos Romanis receptus: quo argumento ducitur Petrus Faber *f*, & magis congruit congruæ Latinitati.

f 2. *Semeſt.* c. 10.

Quanquam concedo non ſemper curæ eſſe Interpreti huiuſmodi congruitatem, & non ſemel confundere vſum pronominum: eo quod apud Hebræos non eſt proprietas nominis reciproci *ſuus, &c.* quæ apud Latinos, apud quos, propriè loquendo, aliud eſt, *tunica eorum*, & *tunica ſua*. Hinc

Vſus pronominis *ſuus*, & *eius*, apud Hebræos confunditur.

eſt quod in Pſalmo 24. dicitur *a*: *Libera Deus Iſrael ex omnibus tribulationibus ſuis*, in 129. *b* *Ipſe redimet Iſrael ex omnibus iniquitatibus eius*: cum vtrobique ſit idem pronomen Hebræum. Adhæc in Pſalmo 103. *c* *Omnia à te expectant, vt des illis eſcam*, id eſt, ſibi. Præterea noſter in Lucæ Euangelio *d* Interpres ita vertit; *Et erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui*; & paulo poſt *e*: *Sicut locutus eſt per os Sanctorum, qui à ſeculo ſunt Prophetarum eius*, id eſt, ſuorum. Item *f*: *Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui*, id eſt, eorum; ſicut etiam legunt, canuntque Ambroſiani.

Iuſſerunt eos virgis cædi.] Ῥαβδίζειν. Paulus meminit ſe ter virgis cæſum *g*, & contumelijs affectum Philippis *h*, vbi nunc ſcilicet virgas paſſus eſt. Apoſtolos cæſos eſſe narratur capite quinto *i*, ſed videlicet Iudæorum ritu: nunc autem Paulus Romano more, quem diſtinxiſſe voluit, dum cum virgis adiunxit *k*: *A Iudæis quinquies, quadragenas vna minus accepi*. Euangelia quoque omnia tradunt de flagellato Chriſto per ſententiam Romani Præſidis. De omni hoc genere ſupplicij præter Interpretes Euangeliorum, Tractatoreſque Paſſionis Chriſti agunt diligenter in operibus de Cruce, Lipſius, & Gretſerus, Petrus etiam Faber in Semeſtribus *l*, ac Petrus Gregorius *m*, & Petrus Crinitus *n*.

Verberatio generale nomen eſt comprehendens fuſtuarium, virgas, flagellationem: ex quibus prima ſpecies honeſtior, ſeu vite fieret (Centurionum inſigne erat vitis, Græcè κλῆμα *o*, quod quidam *p* minus rectè interpretantur gradum, & aſcenſum, quaſi eſſe κλῖμα, vel κλίμαξ, vt bene obſeruat Lælius Biſciola noſter *q*, & ea milites cædebant) ſeu alio bacillo vel baculo: inhoneſtiſſima flagellatio, atque acerbiſſima loris, funiculiſve, quæ ſæpè talis, oſſiculiſve, aut taxillis, aut ſtellulis exaſperabantur. Adhiberi in ciuem Romanum, niſi cum lata eſſet in eum mortis ſententia, vel virgæ, vel flagella non poterant lege Porcia, atque etiam Valeria *r*: ſed & à fuſtuario exempti quoque ſunt honeſtiores per Principum reſcripta *ſ*. Hoc quidam exiſtimant ſignificare Paulum voluiſſe, quando tum hic *t*, tum in capite 22. *u* conqueſtus eſt, *quod indemnatum virgis flagelliſve afficerent*, hoc eſt, non damnatum capitali ſententia, ſed de hoc ſenſu poſtea.

Cum igitur mortis præambula non erat verberatio, nominabatur coercitio *x*, caſtigatio *y*, admonitio *z*, obiurgatio *a*, & Græcè νουθεσία *b*, κόλασις, παραίνεσις, καὶ παίδευσις. Hac vltima dictione, ſeu verbo παιδεύειν, ex quo illa deducitur, Lucas *c* vtitur, inducens Pilatum dicentem de Chriſto: *Emendatum ergo illum dimittam: corripiam ergo illum, & dimittam.* Vnde, vt id obiter dicam, inferunt Chryſoſtomus *d*, Cyrillus Alexandrinus *e*, Auguſtinus *f*, & alij, diriſſimè flagellatum à Pilato Chriſtum, vt ſic ſatiata Iudæorum rabies mortem vrgere deſiſteret.

Vtrum verberandi toto nudarentur corpore, vt toto verberationem exciperent, incompertum habeo. Hinc honeſtas quominus credam facit: hinc exemplum in Chriſto editum, cum flagellatus eſt, contra ſuadet: nudum enim totum picturæ exhibent, & communis opinio, fulta etiam reuelatione *g*, illo prætereà argumento; quoniam vt honeſtati conſuleretur, ſuſpendioſos, qui nudi toti dependebant, prius dilacerari, ac fœdè cruentari conueniebat. Ex monumentis Romanorum habemus duntaxat, detractionem veſtium, & alligationem manuum, crurumque *h* ad palum, aut columnam, quam etiam ſontes complectebantur, facie ad illam verſa, dorſoque verberibus expoſitò.

a vers. 22.
b vers. vlt.
c vers. 27.
d cap. 1. 69.
e ibidem 70.
f ibidem 51.
g 2. Cor. 11. 25.
h 1. Theſſ. 2. 2.
i verſ. 40.
k 2. Cor. 11. 24.
l lib. 2. c. 6.
m 31. Syntag. c. 11.
n lib. 11. ca. 2.
Verberatio generale nomen quid comprehendat.
o Euſeb. Hiſt. ca. 14. vel 15. cum de Marino mart.
p Baro. tom. 2. Annal.
q 2. her. ſubſ. c. 15.
r Cic. Verr. 5. & Orat. pro C. Rabirio. Liuius 1. Dec. libr. 10. Salu. in orat. Caſ. Plut. in Caſ.
ſ l. capitalium ff. de pœnis.
t verſ. 37.
u verſ. 25.
x l. 7. §. præterea. l. 1. §. quanquam. ff. de iniur.
y l. 1. §. 1. & vlt. ff. de offic. Præfe. vigil.
z l. 7. ff. de pœnis, & Seneca lib. 1. de Cle. c. 24. Nouel. & alij apud Briſſon. in Lexi.
a Seneca 3. de Ira. c. 12. Suet. in Caligula, c. 20. in Othone, c. 2.
b Plut. in Sertorio, & de his monentibus præter vltim. Gell. lib. 6. c. 14.
Chriſtus toto corpore verberatus.
c Luc. 23. 16. 22.
d Homil. 85. in Matth.
e libr. 12. in Io. cap. 15.
f Tract. 116. in Ioan.
g Brigid. libr. 1. reuel. ca. 10. & 27. & lib. 4. c. 70.

Non dubito, cum Chriſto ſine modo, ſine lege, ſine more actum, at non Iudaicè verberatum, nempe proſtrato corpore *i*, ſed iuxta conſuetudinem Romanorum, obſeruat Victor Antiochenus *k*. Et de columna recepta traditio eſt, tot grauiſſimorum etiam Auctorum firmata teſtimonio *l*, inter quos Prudentius meminit aduerſi tergi;

——Atq; columna
Annexus tergum dedit, vt ſeruile flagellis.

Quem verſum repetit Amænus *m*, Poeta item Chriſtianus. Itaque licet Paulo, ac Silæ ſciſſæ nunc ſint veſtes, non ſic tamen, vt omnino ſic tectos relinquerent: quemadmodum neque cum ad ignominiam verberonum aliorum indumenta, vt capite decimo quarto *n* docuimus, lacerarentur.

Hic cum Chryſoſtomo mirabundus conſidera Philippenſium veſanum furorem, qui quos, ob eiectum Dæmonem, veneratione proſequi oportebat velut benefactores, ac ſeruatores, Diiſque ipſis, quos ipſi colerent, ſuperiores, & facultate præditos, opibus, pecunijſque longè meliore, acti quodammodo ab eo Dæmone, qui eiectus erat, tanquam læſæ reos maieſtatis inauditos rapiunt, vexant, cædunt; & qui Dæmonis ſententia pronunciantur annunciatores ſalutis, hos Reipublicæ perturbatores, & nouorum ſatores morum inclamant, addicti auaritiæ, *quæ ſeruitus quædam eſt idolorum* *o*.

Vide etiam Apoſtolos incredibili manſuetudine nihil reſponſantes, nec defenſionis verbum vllum edentes, non de diuina erga ſe prouidentia quiritantes.

Verſus 23.] **Et cum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi vt diligenter cuſtodiret eos.**

ET *cum multas plagas eis impoſuiſſent.*] Syrus, וכד נגדו אנון סגי *vechad negedu innun ſagi*, id eſt, *Cumq; multum eos flagellaſſent*. Multas fuiſſe plagas neceſſe eſt, quas carceris cuſtos deinde lauit *p*; ita vt verè etiam Apoſtolus dixerit *q*: *In plagis ſupra modum.*

Plaga à vulnere, πληγὴ ἀπὸ τοῦ τραύματος, differt, quòd illa ex pugnis, aut verberibus exiſtit: confunditur tamen vtriuſque interdum ſignificatio. Fieri poteſt, vt in tanto tumultu, præter lictorum virgas, aliorum pugni, calces, fuſtes interuenerint. Chryſoſtomus vult plagas lictorum fuiſſe, quas Magiſtratus infligi præciperent ad ſiſtendum popularem furorem. Id ſi eſt, iam à concurrente, & irruente populo malè tractati erant.

Præcipientes cuſtodi.] Δεσμοφύλακι, quaſi δεσμίων φύλακι, *vinctorum cuſtodi*. Commentarienſem Latini vocant, quod in commentariolo ſcribere ſoleret coniectos in carcerem *r*. Fidum requirunt leges, cui committatur talis cuſtodia, ac minimè ſuſpectum. Idcirco enim Theodoſius, & Valentinianus hæreticos cuſtodes eſſe carceris prohibent, *ne Chriſtiani*, inquiunt *ſ*, *vt fieri ſolet, nonnunquam obſtruſi cuſtodum odijs, alterum carcerem*, hoc eſt, interiorem, arctioremque *patiantur*; incertum, an iure videantur incluſi.

h Gell. lib. 10. cap. 3.
i Deut. 25. 2.
k in cap. 15. Marc.
l Prudent. in nouo Teſtam. Hieron. ad Euſtoch. de Paula, Paulin. ep. 34. Turonenſ. de glor. Mart. c. 11. Beda de locis, c. 1. Niceph. 2. Hiſt. c. 30.
m in Encharid. vtriuſq. Teſta. Tom. 4. Biblioth. Patr.
n verſ. 11.
Philippenſium veſania.
o Galat. 5. 20.
p verſ. 33.
q 2. Cor. 11. 23.
Plaga à vulnere in quo differat.
r in titul. de cuſt. reor. ff.
Cuſtodes carcerum quales eſſe debent.
ſ tit. 3. de Iudæ. in libr. Nouell. Theodoſij.

A *Vt diligenter custodiret eos.*] Ἀσφαλῶς, *tuto, & ſumma cautione.* Vetebantur, ne aliquo modo elaberentur, vel gratia, vel fauore alterius, vel aliqua vi magica; ſibi vero illorum ſubire vicem conueniret.

Verſus 24] Qui cum tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

IN *interiorem carcerem.*] Εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακήν. Syriacus, בביתא גויא דבית אסירא *bebaietha gauaiia debeth aſira*, id eſt, *in intimum locum carceris*, ſeu *domus vinctorum.* In carcere interior ſolet eſſe, tutiorque cuſtodia, quæ Italicè vocatur *Gamazzone*, Gallicè, *Cachot, ou Croton.* Sedes infi- B ma, vel intima à Conſtantino *a*: alter carcer ab alijs iam citatis Imperatoribus Theodoſio, & Valentiniano. Erat apud veteres depreſſior adhuc locus pro capitaliter damnatis; id appellabant Romani *Tullianum*, à Tullo Romanorum Rege; & *Barathrum*, & *Latomias*, ſeu *Lautumias*; poſteriores duas voces ab Athenienſibus, & Syracuſanis mutuati. Tales & apud Lacedæmonios *Caade*: apud Cyſicenos *profundum maris*: apud Carthaginenſes *Ancon*, vt Faber notat *b*. Prudentius *c* verò quoſdam *quaſi inferos*, comparatione carceris ſuperioris. Caſſiodorus *d* porro & *inferos*, & *auernum* nominans, addit hæc epithetha: *Cellam gemituum, triſtitia domum, apud ſuperos Plutonis hoſpitium, locum perpetua nocte cæcatum.* C Salluſtius *e* Tullianum ita deſcribit: *Eſt locus in carcere quod Tullianum appellatur; vbi paululum aſcenderis ad leuam, circiter duodecim pedes humi depreſſus: eum muniunt vndiq; parietes, atq; inſuper camera lapideis fornicibus iuncta; ſed incultu tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies eſt.*

a l. 1. C. de cuſt. reor.

Carcerum varia genera.

b 2. Serm. c. 7.

c in Hymno S. Vincent.

d 12. Variar.

e in coniur. Catilinæ.

Inhibitus videtur ciuſmodi vſus cuſtodiæ à Conſtantino, quem ante protulimus, ea opinor de cauſa, ob quam Vlpianus *f* cauit, (etſi variatum hac in re eſt) *ne quis carcere perpetuo damnaretur*: quod carcer non ad puniendum, ſed ad cuſtodiendum ſit inſtitutus, vt dum in ſuſpenſo eſt animus iudicantium, interim rei delati ſub tuta cuſtodia retineantur, ſine pœna tamen: nam in- D nocentib. id eſſet miſerum, nocentib. autem non ſatis ſeuerum *g*. Lege Alexandrũ ab Alexandro *h*, cum Tiraquello, Cœlium Rhodiginum *i*, & Petrum Gregorium *k*, & Baronium *l*, & Suidam *m*.

f l. aut damnum, §. ſolent, ff. de pœn.

Carcer non ad puniendum, ſed ad cuſtodiendum inſtitutus.

g l. 1. de cuſt. reor. C.

h lib. 3. c. 5.

i lib. 17. c. 8. & 9.

k lib. 31. Synt. c. 34.

l in Notis 14 Martij, & 20. Septemb. in verbo, Barathrum.

Et pedes eorum ſtrinxit ligno.] Καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον, *Tutos, ſecuroſq; reddidit in lignum*; nempe conijciendo, ligno ſtringendo diligẽter, & cautè, quo de fuga eorum eſſet ſecurior.

De ligno iſto, quam etiam vocant *numellam*, & *cippum*, & *robur*: generalia vero nomina ſunt, aut non ſignificantia lignea vincula, *pedicarum*, *compedum*, *boiarum*, *neruorum*, *torquium*; etſi de neruis quidam putant, de quibus Pineda *n*, Prudenti- E us *o* mentionem fecit, agens de barathro:

In hoc barathrum conijcit
Truculentus hoſtis Martyrem,
Lignoq; plantas inſerit
Diuaricatis cruribus.

Vincula pedum quæ ſint, & quomodo dicantur.

n in c. 4. 13. Iob. verſ. 27. nu. 1.

o in Hymno de S. Vincen.

Hoc etiam inſtrumento canes alligabantur, vt ait Feſtus *p*, ac Varro *q*, & maiora alia animalia, verbi gratia, boues, vt Columella *r*. In Martyrum actis cippus crebrò inuenitur, de quo etiam Turonenſis *ſ*. Cuſtodia, ſeu carcer ſine vinculis ſua natura eſt; & ſi is tutus ſit, nec atrociora crimina, & de ijs reus, nondum conuictus, neque catenæ, aliave vincula, neque, quam vocant, mala manſio, adhibentur.

p de ling. Latin. lib. 4.

q 2. de re ruſt. c. 9.

r lib. 6. c. 19. & lib. 7. c. 8.

ſ 4. Hiſt. c. 4.

Malæ manſionis Labeo *t* in hoc ſenſu meminit, atque Vlpianus *u*. Perſimilis modus exponendi lignum iſtud, quod expreſſit Lucas, habetur in Ecloga Baſilicorum librorum *x*: Τὸ ἐμβαλεῖν τοὺς πόδας ξύλῳ, *Inijcere pedes ligno.* Ἐπὶ τροχοῦ κατατείνειν, καὶ ἐπὶ τοῦ ξύλου στρεβλοῦσθαι. *In rota extendere, & in ligno contorquere, ac ſtringere.* Et apud Plutarchum *y* reperiuntur πόδες ἐν τῷ ξύλῳ δεδεμένοι, *Pedes in ligno vincti.* Apud Lucianum *z*: Τὰ σκέλη ἐν τῷ ξύλῳ κατακεκλεισμένα ποδοκάκῃ, *Crura in ligno incluſa, quæ vocatur ποδοκάκη*, id eſt, *cippus*, qui & alio nomine Græcè vocatur ποδοστράβη. Auctor autem ad Herennium *a ſolas lineas* nominat. *Deniq;*, inquit idem Vlpianus *b*, *verum eſt, in carcere clauſum non videri, neq; vinctum, neq; in vinculis eſſe, niſi corpori eius ſint vincula adhibita.* Tam ſollicita, & arcta cuſtodia facit ad augendam, atque illuſtrandam liberantis potentiam.

Mala manſio quæ ſit.

t L. 15. §. qui de iniur. lib. 47. P. tit. 10.

u l. 6 hominem depoſ. lib. 16 P. tit. 3.

x cap. 21. & lib. 60.

y de Dei Socra.

z in Toxar.

a lib. 4.

b l. [illegible]

Verſus 25.] Media autem nocte Paulus & Silas orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in cuſtodia erant.

MEdia *autem nocte Paulus, & Silas orantes.*] Προσευχόμενοι, Melius eſt, *orantes*, quam, vt in nonnullis codicibus, *adorantes.* Fortaſſe qui *Adorantes*, poſuerunt, rationem habuerunt præpoſitionis πρὸς, ſed eadem eſt vis compoſiti, & ſimplicis verbi: nec reperitur προσεύχεσθαι, pro *adorare.*

Hæc vigilia, & hæc oratio, lauſque Dei, denotant in patiendo ſingularem alacritatem, ac voluptatem. Petri autem in carcere etiam ſomnus *c* liberum, pacatumque, ac omni ſolutum cura animum. Tenenda videlicet, atque comprimenda iudicia, ne temerè prorumpant.

c Act. 12.

Egregium porrò hic extat exemplum orationis nocturnæ, quam ſolemniter Eccleſia celebrat: quod non Interpretes ſolum notauerunt, ſed Hilarius *d* quoque, Hieronymus *e*, qui ait, *tota nocte vigilaſſe*, vt & hoc loco Chryſoſtomus, Athanaſius *f*, Baſilius *g*, denique ipſamet Eccleſia in Hymno matutinali Feriæ quartæ:

Mentes, manuſq; tollimus,
Propheta h ſicut noctibus
Nobis gerendum præcipit,
Pauluſq; geſtis cenſuit.

Nocturnæ orationis exemplum.

d in Pſ. 118. in ter Media nocte ſurgebam.

e epiſt. 51.

f de virgin.

g Reg. 37. ex [illegible] & in Serm. a cet.

h in Pſal. 118.

De prærogatiuis mediæ noctis idem Hieronymus, & Hilarius *i*, & alia quædam collegit Ioannes Stephanus Durantus *k*, diſputans de vſu vigiliarum, & de Horis Canonicis, & Marcellus Francolinus *l*, & Bellarminus *m*, & Baronius *n*, & Nauarrus *o*, & Ioannes Azor *p*.

Præterea carcer, & quiuis locus orationi non eſt incongruus, vt aliàs etiam admonui; tametſi multò conuenientior is, qui hunc in vſum propriè deputatus, & conſecratus eſt.

i in Pſal. 118.

k 5. de ritib. Eccl. c. 4. 5. 6.

l de Horis Canonic. c. 3.

m Tom. 3. lib. 1. de bon. oper. c. 11. & ſeq.

n Tom. 1. Annal. & in Notis Martyr. 5. Ianuar.

o 2. de orat. & Hor. Can.

p in Inſt. mor. libro 10. c. 2.

Laudabant Deum.] Ὕμνουν τὸν ΘΕΟ'Ν. Syrus, ומשבחין *vmiſchebachin*, id eſt, *Glorificantes*, ſupple, *erant*, & *glorificabant.* Hilarius *r* citans hunc locum, vtitur verbo pſallendi. Cyprianus *ſ* exponit, *Gratias agere*, inde confirmans, *nunquam muſſitandum; ſed circa omnia, quæ accidunt, benedicendum Deum.* Beda, & Hiſtoria Scholaſtica *t* de cantu arbitrantur. Poſſumus plurium Martyrum exemplis idem illuſtrare, qui in ipſis tormentis diuinas laudes celebrabant.

q c. 2. 46.

r ſupra in Pſ. 118.

ſ lib. 3 ad Quirin. c. 14.

t cap. 38.

Extat hic etiam veſtigium nonnullum cantus Eccleſiaſtici, de quo ijdem conſulendi Auctores, quos paulo ante citauimus *u*. Quanquam non puto modulato nunc hymno vſos Apoſtolos: &

Cantus Eccleſiaſtici veſtigium.

u, præſertim Baron. to. 1. & Bellar. 1. de bonis oper. c. 16. & Iodan. Steph. Duran. 5. de ritib. Eccl. c. 22.

ὕμνουν,

Google

ὑμνεῖν, eſt ſimpliciter *laudes prædicare*, etiam ſine cantu.

Oratio vocalis bona eſt, & publica maximè.

Potius hinc ſequitur, bonum eſſe vocalis orationis vſum. Subditur enim, *Quod audiebant eos, qui in cuſtodia erant.* Quod maximè verum eſt de publica oratione, quæ fit Eccleſiæ nomine, qui ſunt quidam *vituli labiorum* a, & *ſacrificium laudis* b.

a Heb. vlt. 15.
b Pſal. 49. 23.
Muſicæ piæ in templis vſus.

Superfluum eſt ἀμούσους, refellere, & moroſiores muſicæ piæ, ac modeſtæ inſectatores. Id faciunt iam laudati à me poſt Ambroſium c, Auguſtinum d, Petrum Cluniacenſem e, Beatum Thomam f, Waldenſem g, Baſilium h. Et de vtilitatibus ſacræ cantilenæ, præter iſtos, & alios multa, ſed paucis verbis affert Iuſtinus i, & ſe Auguſtinus k expertum refert. Neſcio an hominis dignus nomine haberi queat, quem non demulcent harmonici ſoni. Conſtat, vt fabuloſa prætereantur de ſaxis, & inanimatis alijs rebus quadam veluti geſtientibus lætitia ad ſuauitatem concentus, feras ipſas manſueſieri, & delectari l, Dæmones abigi m, furentes homines compeſci, ebrietatem curari, peſtilentiam extirpari, Deum quaſi delectatum Vates ſuos ſpiritu diuino implere n. Veteres Philoſophos non modo mundum maximè inferiorem edere muſicum ſonum voluiſſe o, ſed leges, vtcum vocis dulcedine libentius, tenaciuſque in animis exciperentur ad numerum decantari: ob idque νόμους, appellaſſe p, perinde vt qui dicti ſunt νόμοι Euripidis, vel Terpandri.

c Tract. de traden. [illegible]
d l. 2. retract. c. 11. & lib. 1. con. [illegible] & epi. 119. cap. 18.
e epiſt. ad Epiſcopos
f 2. 2. q. 91. ar. 2.
g Tom. 3. ti. 2.
h ep. 61. & 69.
i quæſt. 107.
k lib. 9. Conf. c. 6 & 7. & lib. 10 c. 33.
l Plut. de muſica.
m 1. Reg. 16. 23.
n 4. Reg. 3. 15.
De laudibus muſicæ.
o in Pythago. & Plato.
p Ariſtot. ſect. 19. Problem. 28.

Anteas Rex Scytharum, quia Scytha, & monſtrum hominis, non homo; equi præferebat hinnitum canoro, & ad muſicam artem facto ſono, quem Iſmenias pulſandi peritiſſimus edebat q. Archidamas Lacedæmonius cantorem omni indignum præmio cenſebat, & ſibi coquum homo abiectus, ac pecorini animi, loco cantoris r eſſe affirmabat. Ægyptij s muſicam nociuam ducebant, tanquam virorum animos effœminantem. Quid plura? nolim enim hanc illicem voluptatem nimis me remorari.

q Plutarch. in Apoph. Impe. & de fortuna Rom.
Exempla eorum, qui muſicam non probarunt.
r Rhod. lib. 9. cap. 1.
s Diod. Sicul. lib. 2. c. 3.

Quemcunq; non amat Iupiter, ait Pindarus t,
vocem auerſatur Pieridum.

t in Pythiis.

Lege in Politicis Ariſtotelem u, & Boetium de muſica, & quæ fuſius ipſe tractaui in enarratione Antiphonæ, *Reginà cœli lætare*, vbi omni teſtimoniorum, & rationum genere hoc argumentum illuſtraui, & comprobaui. Adi, ſi lubet, eos etiam, quos citat Tiraquellus x.

u lib. 8. c. 5.
x de nobil. cap. 34. n. 10. & in lib. 2. Alexan. ab Alex. c. 25.

Et audiebant eos, qui in cuſtodia erant.] Οἱ δέσμιοι, *vincti alij.* Sed, opinor, in exteriore cuſtodia: erant enim Apoſtoli in interiore. Noctis ſilentium, & laudantium Deum alacris contentio fecit, vt ſolidiſſimum carcerem vox permearet. Veriſimile etiam eſt, ipſum laudum argumentum diſtinctè perceptum.

Verſus 26.] Subito vero terræmotus factus eſt magnus, ita vt mouerentur fundamenta carceris. Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia: & vniuerſorum vincula ſoluta ſunt.

Opportunum Dei auxilium in tribulatione.
y Pſal. 9. 10.
z Act. 12. 7. & ſeq.
a c. 5. 19. & ſeq.
b Dan. 6. 16. & ſeq. & c. 14. 30. & ſeq.
c Dan. 3. 21. & ſeq.

S*Vbito vero terræmotus factus eſt magnus.*] Magna vis orationis, & eximia potentia Dei, & *opportunum auxilium eiuſdem in tribulatione* y, quale in vinculis etiam expertus eſt Petrus z, & omnes Apoſtoli a, Daniel b, in lacu, tres pueri in fornace c, Ionas in ventre ceti d, Ieremias in carcere e, tot alij in hiſtorijs Sancti celebrati.

d Ionæ 2. 1. & ſeq.
e Ierem. 38. 7. & ſeq.

De terræ autem motu, quo pacto eum Deus operetur ad maieſtatem ſuam declarandam, & concutiendos trepidatione hoſtes ſuos, lege quæ attulimus in capite quarto f. Ingens planè conquaſſatio, qua firmiſſimi carceris fundamenta tremuerunt; admirabile tantæ virtutis temperamentum, vt nullo incommodo carceris habitatores, carcerve ipſe affectus ſit, ſed oſtia duntaxat patefacta, noxiorumque ſoluta vincula, cuſtos cum familia, ſalubri timore perculſus.

f verſ. 31.
Terræmotus huius effectus mirabiles.

Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia.] *Interiora, & exteriora*, inquit Gloſſa interlinearis; adde etiam cubiculorum, in quibus cuſtos cubabat cum familia.

Et vniuerſorum vincula ſoluta ſunt.] Chryſoſtomus, & Oecumenius negant, *id à carcerarijs deprehenſum: euaſuros enim fuiſſe, ſi patentes portas animaduertiſſent, ſeq; à vinculis expeditos.*

Difficile creditu eſt, qui Apoſtolorum hymnos exaudiebant, ac multo certè magis tantum illum fragorem quaſſati carceris, ſi apertas portas non viderunt propter tenebras, ſaltem decidentes ex ſe catenas non ſenſiſſe. Fuit quoque conſternatio tanta in omnibus, vt conſilij omnis inopes, tanquam obſtupefacti, & ipſo illo ſtupore defixi hærerent, nec beneficium agnoſcerent ſuum, ſed ob innoxios reos communem è cœlo animaduerſionem extimeſcerent. Porrò Angelica peculiari opera, vinculorum ſolutio accidit: nec enim cum terræmotu, quem illi etiam operati ſunt, hic effectus neceſſariam habet connexionem.

Vincti etiam terræmotum haud perceperunt.

Verſus 27.] Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat ſe interficere, æſtimans fugiſſe vinctos.

V*Olebat ſe interficere.*] Ἔμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν. *Futurum erat, vt ſeipſum interficeret.* Vel, *Erat ſeipſum interfecturus.* Acceperat namque ſontes illos duos cuſtodiendi quam arctiſſimè, & diligentiſſimè præceptum, verebaturque, ijs elapſis, turpem, ac grauem ſubire mortem.

Valentinianus, Valens, & Gratianus longò poſt tempore ſanxerunt, vt Commentarienſis, ad quem receptarum perſonarum cuſtodia in carcere pertinet, eadem pœna plectatur, qua is, qui fugerit, plectendus erat g. Eadem ferè ſanxit Paulus Iuriſconſultus h, & Modeſtinus i; & in Iure Canonico k idipſum, ſeruata proportione, ſeuerè cautum eſt, auctoritate Concilij Toletani XII. l Hoc ſibi quoque voluit Propheta, cum dixit parabolicè ſibi dictum m: *Cuſtodi virum iſtum, qui ſi lapſus fuerit, erit anima tua pro anima eius.* Et cum Regem alloquutus eſt n: *Quia dimiſiſti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius & populus tuus pro populo eius.*

Commentarienſium pœna, quando rei euaſerant.
g Lud. commentarienſium, C. de cuſt. reo.
h ff. de pœnis, l. 38 § miles.
i ff. de cuſt. reor. l. finali.
k 17. q. 4. cap. diffinimus.
l cap. 20.
m 3. Reg. 20. 39.
n ibid. 42.

In capite duodecimo docuimus, in milites cuſtodes Petri, Petro elapſo, Herodem animaduertiſſe. Lege præ alijs de pœna cuſtodis carceris, ſi carcerati aufugerint, Iuriſconſultorum noſtri temporis facilè principem, mihique intima conſuetudine notum Iacobum Menochium o, qui rectè cum Boerio p excipiendum notat caſum, quando carceratus miraculosè effugit.

o lib. 2. de arbitr. iudi. centur. 3. caſ. 302.
p Lud. commentarienſem, C. de cuſt. reor. g. 2.

Sui autem ipsius interfectio peior, & immanior, quam alterius, meritoque legibus, Canonibusque grauiter animaduersa *a*. Nec Vticensem Catonem, aut Lucretiam laudare possunt, nisi illaudati Gentiles. Si qui ex Sanctis vitam eripuerunt sibi, quales de quibus Eusebius *b*, Ambrosius *c*, Palladius *d*, & alij: Dei nutu, penes quem vitæ potestas, & necis, fecerunt, vt monet Augustinus *e*.

Nec desunt etiam, qui ob ignorantiam excusantur, quia sibi licere putarent aliqui seipsos occidere pro patriæ salute, vel pudicitiæ custodia; & præter citatos Patres, qui meminerunt causæ secundæ, nullam de Dei reuelatione mẽtionem facientes, afferunt Hieronymum, qui scribit *f*, *In persecutionibus non licere propria perire manu, absque eo, vbi castitas periclitatur.* Sed Hieronymum quædam Glossa, & alij in contrario sensu accipiunt: nec sane credi potest, viros tantos in re adeo clara cæcutiuisse.

Stoicorum dogma fuit, vt Senecæ *g*, Ciceronis *h*, Plinij *i*, αὐτοχειρία, seu αὐτοφονία, quorum eleganter Lipsius *k* declarat sententiam, & error Donatistarum Circumcellionum, quos persæpe confutat Augustinus, Indorum præterea, de quibus Curtius *l*, item aliorum apud Iosephum *m*. De Vtopicorum seipsos interficientium pœna, Thomas Morus *n*: de Plebis Quiritum, Plinius *o*: de virginum Milesiarum, Gellius *p*. Attamen excipere videntur Gentiles, quos dixi, Stoicique, & leges ciuiles, quas laudaui; & Plato *q* illos, qui propositam habent speciem virtutis, vel vt vitent vitia, aut grauem infamiam, aliudve infortunium. In mortem inuoluntariam idem inuehitur Plato *r*, Aristoteles *s*, Cicero *t*, & Augustinus *u*, & Lactantius *x*.

Barbara proinde, ac dira lex Æthiopum rei mortem sibi vt sciscant *y*: & Ceorum, vt senes tãquam patriæ inutiles coronati cicutã bibant *z*: & Iaponum siue lex, siue mos, vt nobiliores ventrem dissecent. Proficiscitur illatio mortis sibi ipsi ex animo pusillo, ac timido, crudeli, & à natura degenerante, iniusto, qui Deum, & vniuersitatem priuat dominio. Hoc de argumento plura in scholis nostris Theologicis *a*. Legatur & Serarius noster defendens Raziam sui ipsius interfectorem *b*, vna cum Francisco Victoria *c*.

Versus 28.] Clamauit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris: vniuersi enim hic sumus.

CLAMAVIT *autem Paulus voce magna.*] In obscuro interiore carcere cognouit Paulus quid ageret custos: idque per reuelationem, vt Glossæ volunt, & Historia Scholastica *d*, & Hugo, & Carthusianus.

Magnam Paulus exhibuit custodi suo humanitatem, qui etiam custos natura minime malus erat, inquit Chrysostomus, *nec propria voluntate, sed obtemperandi necessitate, coniecerat Apostolos in carcerem interiorem.*

Non fuit opus maiore miraculo ad hunc illiciendum: neque enim ita trahunt miracula vlla, vt ea, quæ ad salutem, vitamque nostram attinent. Nocte etiam extitit terræmotus, vt quam longissime omnis abesset ostentatio. Denique non antè clamauit Paulus, quàm periculo proximum custodem intellexit: prius n. præ tumultu ex terræ concussione, & præ turbatione, qua custos plenus erat, non ita facile verba suscepisset. Expendit hęc omnia magno iudicio idem Chrysostomus.

Dei autem quis assequatur iudicium, vt Petri custodes passus sit luere mortem *e*, Pauli vero custodi vitam corporis, quam iamiam sibi erat erepturus, seruauerit, & animum ad vitam spiritualem traduxerit: Nam bonitas illa, quam in hoc agnoscebat Chrysostomus, non est prorsus idonea, & sufficiens ratio, sed beneplacitum ac propositum diuinæ voluntatis, & gratuitæ liberalitatis; qui eligit, non eligitur: qui discernit, vocat, pulsat, suadet ita, vt exaudiatur, persuadeat, & pleno iure ingrediatur.

Vniuersi enim hic sumus.] Non designat solum interiorem, in quo fortasse solus erat cum Syla, verumetiam carcerem exteriorem. In hoc autem per eandem reuelationem sciebat omnes adhuc esse. Ipsi vero, vt dictum est, exeundi neque animum habuerunt, neque facultatem etiam habere se crediderunt.

Puniuntur eo supplicio, quo plecti debebat crimen, quamuis innocentes ab eo crimine inueniantur vincti illi, qui conspirant, vt ruptis euadant vinculis, & effractis carceribus *f*. Satis cõmunis & recepta Theologorum opinio est, posse reos damnatos etiam iuste ad mortem, effugere ex carceribus quacunq; possunt ratione, dummodo vim custodibus non inferant: & hoc videtur quoq; sentire B. Thomas *g*. Ius tamen ciuile punit fugientes, aut quia sequitur contrariam sententiam, quæ placuit ex Theologis Henrico Gandauensi *h*, & nonnullis aliis *i*, quod saltem nefas sit carcerem effringere: aut quoniam præsumit vim illatam custodibus, vult enim leuius puniri eos, qui ob negligentiam custodum euaserint, quod ipsum Soto *k* iniquum putat, nisi vincula ruperint.

Probabile est item, non posse iusta sententia reum obligari ne fugiat, neq; enim ad id omne, quod à me fieri potest, possum ab alio astringi per se loquendo: nec potest violari ius & inclinatio naturalis seipsum conseruandi per legem positiuam humanam præcise, sed ratione præcepti diuini, Martyr verbi gratia, tenetur aliquando pro defensione Fidei, & ne oriatur scandalũ, manere in carcere. Quo fit, vt ne videatur quis parere necessario debere damnationi de carcere perpetuo, præsertim si arctior & molestior. Sed hæc accuratius tractata in prælectionibus Scholasticis *l*.

Versus 29.] Petitoque lumine, introgressus est, & tremefactus procidit Paulo, & Silæ ad pedes.

PETITOQVE *lumine, introgressus est.*] Εἰσεπήδησε, *irrupit, irruit, insiliit, summa celeritate intrauit.*

Et tremefactus.] Nondum resederat ingens pauor de vinctorum fuga: & vero diuinus etiam eũ horror occupauit, non magis ex corporis periculo, quam animæ. *Commouit Deus hanc terram, & conturbauit, sed mox sanabit contritiones eius* m.

Procidit Paulo, & Silæ ad pedes.] Προσέπεσε. De venerabunda adoratione, atque osculatione pedum egimus capite decimo *n*, vbi exprimitur procidisse Cornelium ad pedes Petri, & adorasse, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν. *Venerabatur custos iste in illis potentiam, & scientiam*, inquit Glossa ordinaria, *quia terræmotu erant aperta ostia, & cognouerat Paulus, cur se interficere seipsum voluisset.* Adde

a C. de occiden. & c. Tu dixisti. 23. q. 5. l. si quis aliquid. §. fin. ff. de pœnis. l. 3. ff. de bon. eor. qui ante sent. mortem sibi consciuer. l. omne delictum §. qui se vulnerauerit. ff. de re milit. c. placuit. 23. q. 5. Concil. Altisiod. c. 17.
b 6. Hist. c. 32. lib. 8. c. 12. & 27.
c 3. de Virginib. ante medium.
d Histo. Lausiaca c. 110.
e 1. de Ciuit. c. 21. 26. 27.
f in c. 1. Iona, sub finem.
g epist. 12. 17. 24. 58. 59. 70. 71. 72.
h 2. de finib.
i lib. 1. ep. 12. & 22.
k Centur. 2. ep. 26.
l lib. 8.
m 12. de antiquit. Iudaic. 2. 5. li. 15. c. 3. 9. de bello, cap. 19.
n 2. Vtopia.
o lib. 36. c. 15.
p lib. 15. c. 10.
q 9. de legib.
r in Phædone.
s 3. Ethic. c. 7.
t lib. 1. c. 11. li. 5. c. 4. lib. 3. [illegible]
u [illegible] Catone maiore, & somn. Scip. cum Macrob. lib. 1. c. 13. & 1. Tuscul.
u de Ciuit. Dei, ca. 20. & seq. ep. 61. li. 2. cont. ep. Gaudentij, fere toto, & tract. 6.
x lib. 3. c. 18.
y Diodor. Sicu. lib. 1.
z Ælian. 3. Var. hist. c. 36.
a 2. 2. q. 64. art. 5.
b 2. Mach. 14.
c relect. de homicid.
d cap. 11.

Pauli humanitas in carceris custodem.

e Act. 12. in fine.

Dei iudiciũ inscrutabile hic patefit.

f l. nam. ff. de custod. reorum. [illegible]
g 2. 2. q. 69. art. 4.
h quodlibet. 9. art. 31.
i Caietan. [illegible] Sylvestr. verb. accus. n. 11.
k 5. de iust. q. 6. art. 4.

Reus non potest obligari præcepto ne fugiat.

l lege Nauar. in Summa. c. 19. nu. 102. & Salon. 22. q. 65. art. 4.
m in Psal. 59. 4.
n vers. 25.

Cur custos carceris ad Pauli pedes procidit.

innocentiam, cum qui poterant, nõ effugiſſent: & humanitatem, quod ruentis ad interitum proprium gladio armatam manum retentaſſent. *Ad pedes vinctorum cadit cuſtos, quo nihil ſolet eſſe peius, crudelius, ferocius*, ait Chryſoſtomus.

Huiuſmodi mutationem dexteræ Excelſi in aliis ſuppliciorum, vel reorum puniendorum miniſtris, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ non raro teſtantur. Talis Apronianus commentarienſis *a*, & Claudius *b*, talis Pauli decollator cum aliis militibus, qui eius martyrio interfuerunt *c*: talis qui Iacobum maiorem Iudici obtulerat ad martyrium *d*: talis Laodicius Glyceriam detinens, & cuſtodiens in carcere *e*: talis Caſſianus exceptor *f*: tales alij permulti, qui voluentibus Sanctorum monumenta facile occurrent.

a in Martyrol. 2. Febr.
b ibid. 7. Iulij.
c vt ſcribit Chryſoſtom. oratione de Petro, & Paulo. & Martyrologiũ 1. Iuni
d Euſeb. 2. Hiſtor. c. 9.
Quis fuerit hic cuſtos carceris.
e 13. Maii in Martyrol.
f in Martyrolog. 3. Decemb.
g 1. Cor. 16.
h ibidem vlt. verſ. 15.
i ibidem 17.

Arbitratur Oecumenius cuſtodis nomen fuiſſe Stephanam, & hunc illum eſſe, *cuius ſe domum baptizaſſe* ſcribit Paulus ad Corinthios *g*, & quem *inter primitias Achaiæ* connumerat *h*; & teſtatur *vna cum quibuſdam aliis id quod ipſi deerat*, ſuppleſſe *i*. Conſentit hoc loco Gagneius. Verum prætérquam quod Haimo Stephanam vult eſſe fœminam, necnon Carthuſianus, & Gloſſa interlinearis (quod aliis non placet, vt Caietano) pertinet Stephana, ſiue fœmina, ſiue vir, ad Achaiam, in qua non erant Philippi: niſi dicas cuſtodem carceris Philippenſis ex Achaia fuiſſe: quod vt negari præfracte non poteſt, ſic nonniſi temere affirmari.

Sanctæ cuiuſdam Stephanæ martyris meminit Petrus de Natalibus *k*, & reperitur apud Græcos nomen fœmininum Στεφάνη, eiuſdem ſignificationis cum maſculino Στέφανος, pro corona: ſed apud Apoſtolum ponitur indeclinabiliter Στεφανᾶ. Tertullianus *l* inter adiutores Pauli numerat Stephanum: niſi velis mendum eſſe, pro Stephana.

k lib. 2. c. 89.
l lib. de fuga in perſecut. c. 13.

Verſus 30.] Et producens eos foras, ait: Domine, quid me oportet facere, vt ſaluus fiam?

ET *producens eos foras, ait.*] Ante omnia, cum beneficij accepti auctores venerando ſalutaſſet, ſalutem ab iis animæ depoſcit, cuius vel Pythone teſte annunciatores ferebantur, eoq; nomine cuſtodiebantur. Sed obiter intra carcerem, & dum inde illos extrahit, indignum ratus, vt adeo innocentes, & Sancti moleſtiam eius tolerarent. Itaq; ſermo ille longior, quem habitum Lucas indicat ab Apoſtolis, habitus eſt extra carcerem interiorem in exteriore, vel potius in domo cuſtodis: tum lotæ ſunt plagæ; deinde datus Baptiſmus; poſtremo menſa appoſita. Id Caietanus opportune admonuit.

Domine.] Honorifice compellat, quos tam mirificum opus, ac virtus reddebat honorabiles. Lege caput I. *m* de dictione Domini.

m verſ. 6.

Quid me oportet facere, vt ſaluus fiam?] Non quęrit facti modum; ſalutem quærit animæ, quam Python eiectus, terræ tremor, vita ſibi condonata; innocentiæ teſtis perſeuerantia in aperto carcere, ruptiſque vinculis, abunde pollicebantur.

Quæ & qualia in hoc opere mirabilia acciderunt.

Liberatores Apoſtoli puellæ, quam diabolus alligauerat, ſtringuntur vinculis: panduntur portæ ergaſtuli, & cuſtodis cor reſeratur: hic lumen accendit, & in eius corde lux diuina fulget. Negant accuſatores ſibi morem, quem illi annunciarent, fas eſſe ſuſpicere, aut facere: cuſtos hunc ipſum, quicunq; ſit, vt ſalutarem depoſcit: plagas A alij impingunt, hic lauat: illi quæſtus queruntur iacturam, ponit menſam iſte, magnumque æſtimans quæſtum pietatem *n*, dum menſam apponit, apponitur ad cœtum fidelium: abluitur à peccatis, qui plagas abluit Apoſtolorum: quid oporteat facere, vt ſaluꝰ fiat, interrogat, nihil excipiens, promptus ad omnia, maxime ſollicitus de vinculis animæ, ac minime dubitans ab iis poſſe ſolui, qui propria, & cæterorum externa vincula diuinitus ruiſſent. Abſolutæ, perfectæq; cõuerſionis verba ſunt hæc: *Quid me oportet facere, vt ſaluus fiam?* Lege caput II. *o* & caput IX. *p* Heſychius & Chryſoſtomus exponẽtes verba Pſalmi 39. *q Videbunt multi, & timebunt, & ſperabunt in Do-* B *mino*, volunt prædictionem eſſe conuentionis multorum per Euangelij prædicationem, atque miracula Chriſti, Diſcipulorumq; ipſius: Confirmant autem hoc exemplo.

n 1. Tim. 6. 6.
o verſ. 37.
p verſ. 6.
q verſ. 4.

Verſus 31.] At illi dixerunt: Crede in Dominum Ieſum, & ſaluus eris tu, & domus tua.

AT *illi dixerunt: Crede.*] Acute quidam *r Hæreticos huius temporis, perinde ad Fidei, tanquam ad amatæ ſuæ nomen accurrere*, dixit, *vt Herodes Mariamnam coniugem, quam ſuſtulerat de medio, ceu adhuc ſuperſtitem, ſæpiſſime aduocabat, & aduocari à ſatellitibus imperabat* ſ. Extincta dudum eſt Eccleſiæ decre- C to fides ſola ſanctificans. Hanc cum ſuis Caluinus, vt rediuiuam, quoties nominatur, amplexantur vnice, nec aliam iuſtificando homini ſociam virtutem adhiberi volunt. Ait hoc quidem loco Paulus: *Crede, & ſaluus eris*: at Chriſtus etiam dixit *t*: *Hoc fac, & viues*, ita de charitate agens, vt fidem non excludat, de qua alias *u*: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit*. Non illud vnum propoſuit Apoſtolus, verumetiam, vt mox ſubditur, cum ſodalis locutus eſt verbum Domini, hoc eſt, docuit iuxta Domini præceptum, *ſeruare omnia, quæ ipſe ſeruanda voluerat x*. Accuratam iſtã, ac neceſſariam catecheſim à Petro in prima concione habitam *y* alias notauimus cum Auguſti- D no *z*; & de credẽdis, & de agendis, cauendiſque: præterea à Philippo Diacono, quæ verbo euangelizandi tota comprehendatur *a*.

r Stapleto. in Antidot. huius loci.
Herodi ſimiles in quo ſunt hæretici.
ſ Ioſeph. 15. Antiq. c. 11.
t Luc. 10. 28.
u Mar. vlt. 16.
x Mat. vlt. 20.
y Act. 2. 40.
z de fide, & operib. c. 8.
a Act. 8. 35. & Auguſt. ſupra c. 5.

Diſtincta, explicitaque nonnullorum myſteriorum fides, omni Chriſtiano neceſſaria eſt: tradiderunt illam Apoſtoli tantilla ea noctis parte, quæ poſt medium eius ſuperfuit à deductione in domum cuſtodis, ab ablutione plagarum, à Baptiſmo totius familiæ, ab inſtructione menſæ, & cibo ſumendo. Adeo liquidam, & explicitam fidem, quam hinc elicit Caluinus, & à ſuis requirit, nec otium fuit tradere, & quotus quiſq; eſt inter illos, etiam ex doctiſſimis, & fideliſſimis qui habeat?

Explicita fides quorundam myſteriorum omni Chriſtiano neceſſaria.

Longe melius ex hoc loco Cyrillus Alexan- E drinus *b* argumentum deducit pro Chriſti diuinitate, ſimul cum verſu 35. vbi cuſtos, domuſq; ipſius credidiſſe dicuntur Deo, ſiue in Deum; *Si creatura Filius Dei eſſet*, inquit, *ſecundum Hæreticos, quare non veritas cuſtodi ab Apoſtolis aperitur? quare hortatur credere in Dominum Ieſum? quare cum in eum credidiſſet, in Deum credidiſſe dicitur, & non in creaturam? Manifeſtum igitur etiam hinc eſt, quod Deus ſecundum naturam Filius eſt, & non creatura.*

b lib. 11. Theſauri c. 12.
Argumentũ pro Chriſti diuinitate.

Verſus 32.] Et locuti ſunt ei verbum Domini cum omnibus qui erant in domo eius

A *ET locuti ſunt ei verbum Domini.*] Videlicet, vt ante diximus, inſtituendo & catechumenos docendo, quid credere, quid operari deberent. Volunt adhuc cum Caluino Hæretici præter illam à ſe peſſime explicatam explicitam fidem, quam exploſimus, in iſta ſententia ſignificari prædicationem Euangelicam, ex qua in cuſtode, domeſticiſque eius nata ſit fides. *Eſt quidem fides ex auditu, neque credere poſſunt, qui non audierunt, neque audire ſine prædicante* a. Veruntamen prædicatio cauſa eſt extrinſeca duntaxat: nec inde poteſt oriri effectus ille internus fidei, ſeu, vt comminiB ſcuntur Hæretici, fiduciæ, atque certitudinis de remiſſione peccatorum, ad quam remiſſionem præter fidem erga myſteria religionis noſtræ, ac Deum, requiritur in eo cui fit pœnitentia, cum aliis diſpoſitionibus, & ex parte remittẽtis poteſtas cum ſacramento, quibus poſitis efficitur interna hominis peccatoris renouatio, atque ſanctificatio per formam inhærentem, quæ formaliter expellit peccata, quæ expelli non poſſũt per ſolam non imputationem, aut per ſolam fiduciã, ac perſuaſionem peccatoris, quod ſibi peccata ſint remiſſa.

a *Rom.* 10. 17. 15.
Ex prædicatione ſola non oritur fides.

Peccata non remittuntur per ſolam non imputationem.

Verſus 33.] Et tollens eos in illa hora noC ctis, lauit plagas eorum: & baptizatus eſt ipſe, & omnis domus eius cõtinuo.

ET tollens eos in illa hora noctis, lauit plagas eorum.] Quas fortaſſe etiam deformes habebant in vultu, non virgis tantum cęſi in tergo, ſed pugnis & fuſtibus, lapidibus contuſi.

Cauent quidem leges tum ciuiles *b*, tum Eccleſiaſticę *c*, ne carcerati crudeliter, aut negligenter curẽtur, & vt victualem ſubſtantiam non habentibus, faciant Iudices, prout exiſtimauerint cõmentarienſes, miniſtrari, & ad lauacrum etiam duci, &c. de qua re Practica Criminalis Bernardi Diaz *d*. Sed agit nunc cuſtos humanitate ſingulaD ri, non vt cum vinctis, verum tanquam cum iis, quibus ipſe deuinctum ſe, obſtrictumque agnoſcebat. Adhibuit *tanquam Samaritanus ille fomentum vini & olei* e; ſiue ſeorſim, ſiue quod compoſitũ ex ambobus vocabatur οἰνέλαιον, de quo Franciſcus Valleſius in Sacra Philoſophia *f*.

Rei in carcere crudeliter non curandi.
b l. de cuſtodia reorum. C. l. 1. *&* 5. *&* 10.
c de ſent. excom. c. ſi Clericos. in Sexto.
d cap. 129.

e Luc. 10. 37.

f cap. 87.
Apoſtoli cur non ſint curati ſine fomento.

Potuit Deus vibices Apoſtolorum citra lauacri fomentum curare: quod feciſſe erga complures martyres vt Sebaſtianum, Agatham Clementem Ancyranum, &c. proditum eſt ſacris hiſtoriis. Noluit tamen, vel ad verberatorum maius meritum, vel ad fortitudinis eorum documentum, vel ad alienæ incrementum charitatis. Apparebant, opinor, ab laceris veſtimentis carnes E laceræ, non in facie ſolum: & cuſtodem par eſt credere humaniter elotas carnes, poſt infixa etiã fortaſſe plagis pia oſcula, veſte honeſta contexiſſe. Ceſſit Paulus cum ſocio cuſtodis humanitati: & *qui Domini Ieſu Chriſti libenter in corpore ſuo ſtigmata portabat* g, hoc eſt, notas tormentorum, ac ærumnarum pro illo toties toleratarum iniuſtas, totus Chriſti ſtigmaticus ſeruus, non ſolo, quo Iudæus gloriabatur notatus ſigno circumciſionis, maluit alienæ benignitati ſatisfacere quam propriæ conſolationi indulgere.

g Galat. vlt. verſ. vlt.
Paulus Chriſti ſeruus ſtigmaticus.

Et baptizatus eſt ipſe, & omnis domus eius continuo.] Exploratam habuerunt horum fidem Apoſtoli, & oblata occaſione vtendum cenſuerunt, alioqui non ſunt imparatis temere conferendã ſacramenta. Vereſimile quoque ſit, cognita cuſtodem Baptiſmi neceſſitate, ſummis illum precibus impetrauiſſe. Piis moribus aduerſatur, moras nectere in concilianda ſibi gratia diuina: qua de re alibi *h* egimus.

Sacramenta non ſunt cõferenda imparatis.

h cap. 2. *&* 8.

Suſpicati ſunt nonnulli de iſto cuſtode Paulum loqui *i*, cum ſe Stephanæ domum baptizaſſe ſcribit, quoniam profitetur neminem ab ſe aliũ baptizatum præter Criſpum, & Caium. Iam reſpondi *k*, non videri neceſſarium argumentum, tametſi non penitus improbandum. Crebra autem ſunt in hiſtoriis exempla baptizatorum in carcere, qui Martyrum ibi detentorum & conſtantia, & doctrina conuertebantur.

i 1. *Cor.* 1. 16.

k verſ. 19.

Mirum videri poteſt, ex aliorum numero vinctorum neminem ad Fidem animum adieciſſe. Mirari deſinet, qui recordabitur quàm paucis tam multa, adeoque illuſtria Chriſti miracula ſpectantibus profuerint: & qui perpendet ex Dei interno lumine prouenire, atque ex expugnante voluntatem auxilio, quod quis credere velit, & animi aſſenſum rebus maxime arduis præbeat, quæ Deus dona efficacia, cui vult donat, negatve. Reliqui aut ſopore depreſſi, terræmotum non perſenſerunt; aut in fortuitam eum, naturalemve cauſam reiecerunt; aut ianuas apertas non aduerterunt. Cuſtos vbi rem deprehendit, & Pauli clamore certior factus eſt, vniuerſos carcere contineri, ſimul defunctus eſt aduerſus beneficos ſuos obſeruantiæ ac humanitatis officio: ſimul reorum aliorum, qui ſeparato erant loco, ianuas diligenter imperauit occludi.

Cur alii vincti conuerſi non ſint.

Et omnis domus eius.] Nomen domus, quod etiam de Stephana dicitur epiſtola ad Corinthios prima *l*, quẽ, vt prænotaui, volunt hunc ipſum fuiſſe cuſtodem carceris, comprehendit fœmineũ quoque ſexum, liberoſque etiam infantes; quos ibi nonnullos vixiſſe facile credo.

Domus nomen quid hic ſignificet.
l cap. 1. 16.

Quocirca Baptiſmus dari poteſt infantibus, quod ab Anabaptiſtis *m* perperam negatur: & eadem pars negans à Ludouico Viue *n* alioqui Catholico, & ab amphiuio Eraſmo *o* indicatur: qui eo etiam proceſſit audaciç, vt baptizatis ea ętate, cum ad adultam peruenerint, liberam velit facultatem dari remanendi in religione Chriſtiana, vel aliam eligendi. Extat hac de re canon Cõcilij Tridentini *p*, præter tot vetera & exempla, & teſtimonia. Lege diſputationem de Baptiſmo.

m Prateolus, Menna de Luthero, & alii.
n in l. de Ciuit. S. Auguſt. c. 27.
o præfat. in Matth.

p Seſſ. 7. *c.* 13. *&* 14.

Verſus 34.] Cumque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit eis menſam, & lætatus eſt cum omni domo ſua credens Deo.

CVmque perduxiſſet eos in domum ſuam.] Hoc ante alia factum notaui *q*: neque enim alibi ſermo de rebus diuinis inſtitui, plagæ lauari, Baptiſmus tradi commode potuit.

q verſ. 30.

Appoſuit eis menſam.] Notum eſt, menſam pro ferculis, cibiſque poni: quamuis & materiales ipſe tum apponerentur, tum deponerentur in ſtrato cubili edentibus, ſiue in triclinio: putatq; Varro *r* dictam menſam, quaſi μέσαν, id eſt, *mediam*, nempe inter conuiuas, & quidem vel menſa vnica maior erat, ſeu rotunda, ſeu oblonga, in quam fercula viciſſim inferebantur, & auferebãtur ab ea; vel plures, ſcilicet, vt cenſeo, tabulæ, ac repoſitoria lignea, quę cum ferculis, miſſibus, obſoniiſque ſubinde duo ferebant, & auferebant. Hinc illud Plauti *ſ*: *Cedo ſoleas mihi. Properate atque auferte menſam.* Et Virgilius *t*:

Baptiſmus infantibus dari poteſt.

r de lingua Latina lib.
Menſa vnde dicatur.

ſ in Truculento.
t lib. 1. *Aeneid.*

Poſtquam exempta fames epulis, menſæq; remotæ:

a lib. 9.

Alexis vero apud Athenæum a:

Ὡς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
Φέροντας εἴσω ποικίλων παροψίδων
Κόσμῳ βρύουσαν. id eſt,
Vt vidit menſam homines duos
Ferentes intus variorum obſoniorum
Apparatu abundantem.

b in lib. Aeneid. 1. menſæq; remotæ.

Denique notat Seruius b apud antiquos menſas appoſitas pro diſcis.

Non putarim tamen hac de cauſa dictas primas, ſecundaſque menſas, quoniam eo modo, quem diximus, oportuit eſſe ternas, quaternas, & plures, ſed ab eſcarum plane diuerſo genere: B ita vt vna diceretur menſa carnis, alia pomorum, quæ vocatur bellaria, Græce τραγήματα, aut πέμματα c. Sed paſſim pro ea quæ erat κεκοσμημένη, hoc eſt, *pro instructa epulis* à Græcis æque, ac Latinis menſa vſurpatur: ita vt quod refert idem Athenæus d, cum Cynicus quidam τράπεζαν vocaret τρίποδα. Vlpianus ægre id audierit, quoniam ab omnibus τράπεζαι vocari ſolerent αἱ παραθέσεις, atque, vt ait Pollux, τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τραπεζῶν τιθέμενα. Lege Stuchij antiquitates conuiuiales e, Lipſij lectiones antiquas f, Mercurialis, & Ciacconij, & Vrſini Triclinium, Philandrum g, Lambinum h, & Baiſſium i.

c Gell. li. 13. c. 11.
d lib. 2.
e lib. 2. c. 19.
f lib. 1.
g in Vitruuium.
h in Plauti Truculentum, & ...
i de Vaſis.

C Commentarienſis noſter menſam appoſuit, & extemporaneum conuiuium diuturna inedia, vigilia, ſanguinis miſſione per verbera languidis, fatiſcentibus, exhauſtis, inſtruxit. Nulla egenti, ad cibum importuna hora.

Et lætatus eſt cum omni domo ſua, credens Deo.] Ergo CHRISTVS DEVS, ſicut antea Cyrillum audiuimus argumentantem k. Igitur DEO credere, nihil diſtat à credere in Deum vt alias notauimus.

k lib. 12. Theſaur. c. 12.

Conuiuatum cuſtodem cum præcipuis de familia, vel aliquid certe leuiter, quamuis intempeſtiuius delibaſſe, haud equidem dubitauerim pro amica grati animi ſignificatione, pro geſtientis lætitiæ de percepto Baptiſmo demonſtratione, D pro hoſpitum ad liberius libentiuſque deguſtandum hilari prouocatione. Denique *lætantur iuſti in Domino, & confitentur memoriæ ſanctificationis eius* l, exundante gaudio ex charitate.

l Pſal. 97. ver. 12.

Verſus 35.] Et, cum dies factus eſſet, miſerunt magiſtratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos.

ET *cum dies factus eſſet.*] Receperant ſe Apoſtoli in carcerem vltro; ibi enim à lictoribus inuenti ſunt. Mutauit Magiſtratuũ corda Deus, qui terram tremefecerat, & illa in manu gerens, quo E voluit, deflexit, vel per nuncium è carcere ipſo miſſum, qui de miraculo doceret; vel remittẽdo iram, & præceps conſilium corrigendo. Vtrumuis probatur Carthuſiano; primum Magiſtro Hiſtoriæ Scholaſticæ m; ſecundum Lyrano, & Gloſſæ interlineari, & Hugoni, & Caietano.

Deus mutauit corda Magiſtratuum.

m cap. 19.

Et hoc quidem auget miraculi magnitudinẽ; vt non ob terræmotum duntaxat, quem ſi perceperunt, qua tamen de cauſa immiſſus eſſet, intelligere per ſe nequibant, verumetiam ob diuinũ inſtinctum, compulſi ſint Apoſtolos tanquam innocentes, & iuſtos dimittere, & abſoluere.

Tribunos Conſtantinus à Nicolao, qui ei abſens, & Ablauio in ſomnis comminatus erat, è vinculis liberare adactus eſt n, & ſuppetunt hu- A ius generis exempla alia non pauca.

n in vita Nicolai.

Sed & veriſimile eſt, cuſtodẽ, vt ſeipſum purgaret, vel potius vt Apoſtolorum innocẽtiæ conſuleret, aut per certos homines, aut etiam per ſeipſum nocturni ſeriem miraculi retuliſſe.

o in editione Roberti Stephani ad marginem, anno 1550.

In quibuſdam codicibus Græcis o lego Ἡμέρας δὲ γενομένης συνῆλθον οἱ στρατηγοὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ ἀναμνησθέντες τὸν σεισμὸν τὸν γεγονότα ἐφοβήθησαν, καὶ ἀπέστειλαν τοὺς ῥαβδούχους. *Die autẽ facto, conuenerunt Magiſtratus* (retineo enim interpretationem noſtram) *in idipſum, in forum ſiue conſilium: & memores terræmotum factum, timuerunt, ac miſerunt lictores.* Irrepſit, opinor, hoc auctoris alicuius Græci gloſſema in textum: qui enim ita legat ex interpretibus, aut qui huius lectionis meminerit, non reperio.

Lictores.] Syrus, לשקלי שבטא *leſchakelai ſchabte*, id eſt, *eos qui ferebant faſces*, ῥαβδούχους. vocantur lictores ab officio ligandi, quia, vt ait Plutarchus p, *Romulum initio ſequebantur lora in finibus gerentes, quibus vincirent ſontes: vel intercalata litera* C, *quaſi prius dicerentur litores & liturgi*, id eſt, *qui publica miniſteria exequerentur. Liton enim in multis Græcorum legibus legitur etiamnum pro publico.* Hos quidam confuderunt cum viatoribus, apparitoribus, carnificibus. Eligebantur quidam è viatorum collegio, vt ſcribit Gellius q, & viatores Valerius Maximus r nominat. A carnificibus Liuius ſ, cum ait de Appio Claudio, quod carnificibus, non lictoribus ſtipatus erat, videtur lictores diſtinguere. Sed profecto lictor carnificis officio fungebatur, teſte Nonio Marcello, & Valgio Rufo t, & pleraque Grammaticorum parte, atque priſco illo carmine u:

p de Quæſtio. Rom. in 63. & in Romulo.
Lictores vnde dicti.
q lib. 12. c. 3.
r lib. 9. cap.
ſ lib. 9. Dec. 1.
t apud Gel. li. 12. c. 3.
u apud Cicer. oratio. pro C. Rabirio & Liuium lib. 1.

I Lictor, colliga manus, deliga ad palum, &c

Et cum Magiſtratus, quem præibat ſubmouens à via prætereuntes, vt foret liber aditus, imperaret, faſciculum ſoluens, in quo ſecuris ligata erat cum virgis, is cædebat primo damnatum, mox ſecuri feriebat. Quamuis in Vrbe inuidiæ Conſulum minuendæ gratia, dempſit faſcibus ſecures Valerius Poplicola. Ipſemet Liuius, *Miſsique lictores, ait, ad ſumendum ſupplicium, nudatos virgis cædunt, ſecurique feriunt.* Et nihil apud Suetonium, Tacitum, alioſque frequentius, quam vt lictori tribuatur animaduerſio, & punitio.

Viatoris officium quale.

Viator proprie non animaduertebat, aut cædebat, ſed iuſſu Tribuni, cui miniſtrabat, vocabat ſolum, vel impediebat, ac prehendebat, vt docet apud Gelliũ x Varro. Generale nomen eſt apparitorum, & publicorum ſeruorum, ſub quibus cõtinentur, quos adhuc diximus, omneſque qui in iure ciuili appellantur nomine officij, & officialium, ſiue quilibet Magiſtratuum miniſtri, ſatellites, ſtipatores, calatores, quaſi vocatores, vel cõuocatores, lorarij, emiſſarij, oſtiarij, ſeu admiſſionales curiæ, præcones, accenſi, interpretes, curſores, nuncij, baiuli, de quib. Carolus Sigonius y, Petrus Gregorius z, Bartholomæus Chaſſanæus a, & alij recentiores.

x lib. 13. c. 12.
y 2. de iure Romano. c. 15.
z 31. Syntag. c. 18. & lib. 47. c. 40.

Hi præſertim lictores, carnifices, apparitores Brutij, ſiue Brutiani, aut Brettiani, Græce Βρέττιοι vocantur: quia ex Brutiis erant, quos ei muneri mancipauit Senatuſconſultum, eo quod primi ſe tradidiſſent Annibali; quemadmodum annotatum eſt à Feſto b, & Gellio c, ex auctoritate Catonis, & ab Strabone d, ſicut & Picentes, atque Lucani pari de cauſa viatorum, ac tabellariorum loco habiti ſunt.

Brutiani quare lictores dicebantur.
a de conſuetu. Burgund. § 6. à num. 9. vſque ad 39.
b de lingua Latina.
c lib. 10. c. 3.
d lib. 5.

Vetus Gloſſarium ſic deſcribit Brutianos, ſeu *[illegible] οἱ δυλικοῖς τάξεσι χειροτάλες, qui ſeruilibus muniis deſtinati ſunt.* Fulgentius a Placiades appellat Gerones, quia præſto erant ad iuſſa, maxime vt in reos animaduertent.

a lib. de priſco ſerm.

Incertum ducit Baronius b hinc ſeu Brutij, ſeu Picentes, aut Lucani flagellauerint Chriſtum: nam Alexandrinos honoris cauſa ſoli cædebant Alexandrini, vt prodit Philo c, cęteros in Ægypto Præſidium lictores Tertullianus d quoq; ſignificat *munus puniendi ſontes obitum promiſcue à militibus.* Euangelia e domum abſolute vocant *milites*, à quibus flagellatus, & crucifixus Chriſtus.

b to.1. Annal. anno Chriſti 34.
c in Flaccum.
d de coron. militis.
e Mat.27.27. Marc.15.16. Luc.23.36. Ioan.19.2.23.32.34.
A quibus Chriſtus flagellatus fuerit.

Græca vox *τῶν ῥαβδούχων*, quæ hic habetur, & eſt ſimilis *ῥαβδοφόρῳ*, à virga gerenda eſt, nimirũ non ab eo virgarum tantum faſciculo illigato cũ ſecuri in virga, ſeu bacillo robuſtiore, ſed prætereà propter aliam diſtinctam liberam omni faſce virgã, quæ altera geſtaretur manu vel ad ſubmonendum, vel ad ianuam tangendam: cuius vſus vtriuſque profert Lipſius exempla in electa diſſertatione de Lictoribus f: & Briſſonius in Formulis g Virgarium Gloſſæ nominant.

f 1. electorum. cap.23.
g lib. 2. & 5. & 8.

Magiſtratus colonici, ac municipales non tantum vrbani habuerunt vſum lictorum, ſed cum nudis virgis, aut bacillis, non cum faſcibus. Meminit Apuleius h, Cicero i, Petronius k Ædili Theſſaliæ, de Duumuiris, de Sexuiris: Spartianus l autem de legato Proconſulis Africæ. Sed Lampridius prodit Alexandrum Seuerum inſtituiſſe, vt loco lictorum, ſeu apparitorum ante Tribunum, vel Ducem, vel Legatum, præirent milites ante primum quatuor, ante ſecundum ſex, decem ante tertium.

Magiſtratus colonici lictores habebant.
h lib.1. Mileſiarum.
i in Rullum.
k in Satyr.
l in Seuero.

Non eſt otium aliarum in hac re Gentium mores perſequi. Conſtat quem Perſarum Rex cenſeret interficiendum, zona comprehẽſum tradidiſſe Regiis apparitoribus, vt de Charidemo, quem Darius eo modo tradidit, auctor eſt Diodorus m. Illud attingendum de Republica Hebræorum, non aliter eorum Reges factitaſſe. Nã *receptatores Dauid ſacerdotes voluit Saul à ſeruis ſuis emiſſariis interfici, quod tamen præter Idumæam Doeg cæteri detrectauerunt* n. Dauid *nuncium mortis Saul, vt vnus de pueris percuteret: imperauit* o: necnon aliis, vt *Rechab, & Baana interfectores Iſboſeth filii Saul* p. Banaias vero, qui iuſſu Salomonis occidit Adoniam Ioab, & Semei, ex hoc eodem numero forſan fuit, quamuis poſtea interfecto Ioab, illum loco huius exercitui pręfecerit q, non negauerim tamen, quod Baronius docet r, ordinarium officium carnificis diſtinctum fuiſſe ab officio lictoris, ſicut & aliorum, quos enumerauimus.

m lib.19.
n 1.Reg.22.17.18.
o 2.Reg.1.15.
p 2.Reg.4.12.
q 3.Reg.2.25.34.35.46.
r in Notis Martyrolog. 27. Martij.

Porro hoc loco lictores arbitror ſumi pro viatoribus, quorum opera vocarentur à Magiſtratibus aliqui, vel aliquid denunciaretur; ita tamẽ vt Interpres recte poſuerit lictores, & vt Gręcam dictionem magis exprimeret *τῶν ῥαβδούχων*: & quia Latine lictoris nomen latius patet. Certe qui nunc ſunt miſſi, non ad ligandum, puniendumve, ſed ad liberandum, & abſoluendum venerunt. Beda tamen hic accipit pro iis, qui reis puniendis præerant, & hoc ſibi velle Græcum vocabulum *τῶν ῥαβδούχων*: & huius officii Hilarium ſ meminiſſe, cum de ſententia Pauli agens: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?* ait: *Nunquid Paulo vis prætorum erat, vt virga comminaretur, & cum officio lictoris ad Eccleſiam Chriſti acceſſit?* Sed alia, quam dixi, ſententia mihi magis placet: De lictoribus conſulatur quoq; Tiraquellus ad Alexandrũ ab Alexandro u, & Raderus noſter ad Martialem x.

ſ in Pſal.2. & ſic: In virga ferrea.
t 1.Cor.4.21.
u lib.2.c.19.
x lib.7. epigr. 6.

Dicentes.] Syrus, לרב בית אסירא *lerab beth aſire*, id eſt, *Præfecto domus vinctorum*. Suſpicor mandatum hoc delatum in ſcriptis à lictoribus: ſicut modo nefas eſt hos quicquam exequi abſque literis per Iudicem, vel eius actuarium ſubſcriptis, vel ſigillo iuriſdictionis, vel Iudicis, vel Principis munitis, iuxta cuiuſque fori conſuetudinem.

Quamuis aliquando ſoli nuncio creditur in magnis negotiis, & alicubi in leuioribus cauſis, aut in comprehenſione comperti in flagitio. Legendi Canoniſtæ & Iuriſconſulti, præſertim in practicis criminalibus: & hac in re variant Iura municipalia. De antiqua Romanorum formula Briſſonius y docere videtur non aliam eſſe, quam per edictum, aut præconis vocem.

Rei qua ratione comprehendi poſſint.
y lib.5.

Dimitte homines illos.] *Verba ſunt Apoſtolorum innocentiam declarantia; Magiſtratuum vero tam timorem, ne plures Chriſto crederent*, vt notat Hiſtoria Scholaſtica z, & interlinearis Gloſſa, *tum abiectam de Apoſtolis opinionem, quos contemptim vocant homines illos.* Hoc nimirum duplici artificio, & clam eos dimittendi, & abiecte de iis loquendi, voluerunt iniquitatem ſuam tegere, miraculum obſcurare, cuſtodi ſuadere, ne ab homulis illis ſe circumueniri ſineret, impedire, ne alii miraculi fama, & cuſtodis teſtimonio prædicatam ab Apoſtolis religionem arriperent.

z cap.59.

Verſus 36] Nunciauit autem cuſtos carceris verba hæc Paulo: Quia miſerunt Magiſtratus, vt dimittamini, nunc igitur exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit eis.

NVNCIAVIT *autem cuſtos carceris verba hæc.*] Syrus addit, על *bhal*, id eſt, *ingreſſus*, videlicet quoniam Apoſtoli, vt dictum eſt, vltro repetierant carcerem interiorem, neq; voluerant vti beneficio aperti diuinitus carceris, ne proprię ſalus vitæ cuſtodi crearet interitum, vel certe poſt mortem ferre, vel non defore diuinam prouidẽtiam ad eos alia ratione liberandum, occupatos in procuranda cuſtodis, ac familiarium animæ ſalute: deniq; turpe ducebant nulla damnatos ſententia inhoneſtam illam pœnam ſubire, nõ tam propria, quam aliorum cauſa, quibuſcum verſandum ipſis erat ad eorum ſpirituale commodum, & ad diuinam gloriam propagandam. Cõſtabit id mox ex ſubiecto Pauli reſponſo. Ad Paulum autem cuſtos orationem dirigit, tanquã ad pręcipuum, & à quo potiſſimum inſtitutus, ac baptizatus, atque à morte, quam ſibi conſciſcere parauerat, liberatus erat.

Cur Apoſtoli noluerint diſcedere poſt carceris apertionem.

Ite in pace.] Quibus verbis conceptam in carcere ſententiam dimiſſionis lictores attulerint à Magiſtratibus neſcio, nec anxie quærendũ reor, cum res clam, ſine iure, ac iudicio tranſacta ſit. Sententiæ forſan verba iis fuere ſimilia, quibus Romani vtebantur: *Manumittentes liberos eſſe volumus, aut iubemus*; vel; *eſtote liberi, & abite quo voletis*; vel, *nihil vos moramur* a.

Eſt autem apud Hebræos cum ſalutatione dimittendi hæc formula, *Vade*, aut, *Ite in pace*: qua Chriſtus vſus eſt b, & alii c: & eodem Hebraiſmo, qui concedit quippiam alicui, ſimpliciter dicit, *vade*, vt idem Chriſtus d & alij e: Gallique dum ſignificant ſe libenter & liberaliter quod petitur concedere; dicunt, *Allez, vous l'aurez.* Nec refert quod Lucas in textu Grǽco Euangelij

a Briſſon. in form. lib.8.
b Marc.5.34. & Luc.7.50. c.8.48.
c Exod.4.18. Iudic.18.6. 1.Reg.1.17. cap.20.22.42. Iudith 8.34.
d Matt.8.13. Ioan.4.50.
e Iud.11.38. 2. 1.Reg.17.37. 2.Reg.14.8.

dixerit, cum accuſatiuo *πορεύου εἰς εἰρήνην, vade in pacem* hic autem in ablatiuo *πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ*: eadem namque vis ſæpe eſt præpoſitionum *εἰς* & *ἐν*, vt alias notauimus.

a cap. 2. 16.

Parœmialem hanc phraſim eſſe docent illa, quæ Iacobus *a* vſurpat de eo, qui egentes, humano verbo, non re excipiat: *Si autem frater, aut ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano: dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini, ſaturamini, non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit?* Nullum hoc nuncio lætius cuſtodi, & ſua ipſius cauſa, quoniam ſic intelligebat, nullũ ſibi periculum inſtare, vel ob carceres apertos, vel quod ex interiore prius Apoſtolos eduxiſſet; & Apoſtolorum, quib. oppido beneuolus erat.

Verſus 37.] Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publice, indẽnatos, homines Romanos miſerunt in carcerem, & nunc occulte nos eiiciunt? Non ita: ſed veniant, & ipſi nos eiiciant.

PAVLVS *autem dixit eis.*] Conuertit orationem Paulus ad lictores, qui aderant cum cuſtode, ac fortaſſe præſentiam ſuam à Pauli oculis ſubducebant, ſuæ, ac Magiſtratuum ſuorum in illũ, & ſodalem iniquitatis rubore, ac pœnitẽtia perculſi, ita vt & hac ipſa in re diuinæ Paulus ſpecimen ſcientiæ præbuerit iis reſpondendo, quos nec viderat, nec audierat. Ad hunc modum non ſubornatæ ab ipſis matri, cum dexteram, ſiniſtrámque peteret in regno pro illis, ſed filiis Chriſtus reſpondit: *Neſcitis quid petatis* b. Quanquam ſenſus eſſe poteſt, dixiſſe Paulum eis, hoc eſt, per cuſtodem reſponſum remiſiſſe.

b Mat. 20. 22.

Pauli magna conſtantia.

Cæſos nos publice.] Magna Pauli conſtantia, ſublimes ſpiritus. Nos vult reus haberi, ſuperſtitioſus, ſeditioſus, ex gratia liberatus: conſulit famę, quam aliis, quibuſcum deinceps agendum erat, & iam egerat, neceſſariam ſciebat, vt ſibi vitam, & bonam conſcientiam, quod quodam loco ait Auguſtinus *c*: cum docet Gregorius *d*, *neceſſe ſit, vt cuius vita deſpicitur, doctrina quoque, & prædicatio contemnatur.* Puto, inquit idem Auguſtinus *e*, *quod non laudem hominum pro magno ſumebat Apoſtolus*, &c. *ſed illorum duorum*, id eſt, bonæ vitæ, & bonæ famæ, vel, quod breuius dicitur, virtutis, & laudis, *vnum propter ſeipſum ſapientiſſime retinebat, alterum propter alios miſericordiſſime prouidebat* f. Eiuſdem adhuc trita illa ſententia: *Duæ res ſunt, conſcientia, & fama: conſcientia tibi, fama proximo tuo. Qui fidens conſcientiæ ſuæ, negligit famam ſuam, crudelis eſt*, maxime in loco iſto Epiſcopalis dignitatis poſitus, de quo dicit Apoſtolus ſcribens ad Diſcipulum ſuum *g*: *In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum.*

c de bono viduit. c. 22.
d Hom. 17. in Euang.
e [illegible]
f Serm. 49. de Diuer.
g Tit. 2. 7.

Indemnatos homines Romanos.] In cap. 22. *h* quiritatur iterum Paulus ſibi ciui Romano parata flagella, qua de re ſatis multa ſuperius diſputata ſunt i.

h verſ. 25.
i verſ. 22.

Ciuis Romanus virgis cædi non poterat.

Clamabat Gauius in Sicilia, cum Verris iuſſu cæderetur *miſer ille*, inquit Marcus Tullius *k*, *ſe ciuem eſſe Romanum*, &c. *nec vlla vox alia iſtius miſeri inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, niſi hæc: Ciuis Romanus ſum.* Rurſum Cicero *l*: *vt etiam illa vox, illa implorатio, Ciuis Romanus ſum, quæ ſæpe multis in terris inter Barbaros, & ſalutem attulit, ea mortem illi acerbiorem, & ſupplicium maturius ferret.* Eiuſdem implorationis facit præterea mentio-

k li. 5. in Verrem.
l lib. 6. in Verrem.

A nem apud eundem Marcum Ciceronem *m*, Aſinius Pollio, Liuius *n*, & Suetonius *o*.

m lib. 10. epi. famil. ep. a.
n lib. 2.
o in Galba. c. 9.

Quia vero capitaliter damnati, vt etiam dictum eſt, virgis ante cædebantur, ſeu fuſtuariũ, flagellationemve ſubibant, tanquam ciuitatem hoc modo amittentes, qui illam habebant, & ingenuitatem, ac libertatem, querimoniæ Pauli videtur cauſa eſſe, vt placet Petro Fabro *p*, quod indemnatos flagellis publice cecidiſſent iuſſu Magiſtratuum, aut Tribuni, vel Centurionis, nempe quibus eo ſupplicij genere licebat ſine præiudicio legum aliarum; beneficio autem legis Iuliæ *q* in milites, ob militaria delicta circa cauſam capitis animaduertere: ipſi vero eiuſmo- B di, hoc eſt, ex ordine militari non forent; lege actum conſtat cum eodem Paulo, quando ante obtruncationem virgis ad columnam cæſus eſt, quam hodieque videre eſt pie aſſeruatam cum illa, in qua etiam Petrus priuſquam crucifigeretur, in Eccleſia S. Mariæ Tranſpontinæ in Vrbe ordinis Carmelitani: & alia extant exempla in hiſtoriis Ioſephi *r*, Liuij *ſ*, Curtij *t*, & in Philone *u*, & in iure ciuili *x*.

p 2. Sentent. c. 4.

Paulus cur conqueſtus eſt ob flagellationem.

q ad legem Iuliam, de vi publ.

r 4. de Bel. Iud. c. 28.
ſ lib. 1.
t lib. 4.

Silas ciuis Romanus fuit.

u in Flaccum.
x L. pen. ff. ad leg. Pomp. de Parricid.
y Salmeron.

Apparet hunc Silam quoque ciuem Romanum fuiſſe, niſi de ſeipſo Paulum in numero multitudinis locutum dicas: illud enim nõ conſtat, multoque minus Tharſenſem fuiſſe, quod arbitrantur nõnulli *y*: ac potius oppoſitum iudi- C cant Hugo, & Lyranus.

Ius ciuis Romani quibus conceſſum.

De iure ciuis Romani dixi nonnulla, & in capite 22. offert ſe adhuc occaſio de eodem diſſerendi. Hoc ius nimis amplificant, qui omnibus cenſum Principi Romano pendentibus communicant: aut voce abutuntur, vt cum Oroſius *z* Chriſtum, quia cenſu Romano deſcriptus *a* eſt, ciuem Romanum vocat. Ridiculi ſunt etiam, qui denarium capiti ſolitum imponi dicunt tanquam inſigne ciuilitatis *b*: vel qui volunt penulã à Paulo geſtatam, eo quod eſſet ciuis Romanus *c*. Sed de penula non eſt nunc agendum. Lege Baronium *d* dicentem fuiſſe aut veſtem Sacerdotalem, aut volumen ſacrum, aut, iuxta alios, veſtem D communem ad imbrem, friguſque itineris præſertim arcendum, aut Senum in vrbe hyberno tempore, aut Oratorum in foro.

z lib. 7. c. 3.
a Luc. 2. 5.

b Teſtatur hic de Magiſtro Hiſtor. Schol. Carthuſianus.
c Gloſſ. in c. ff. in aduentorum, diſt. 10.
d Tom. 1. Annal.

Illud opportune hic annotandum eſt cum Auguſtino *e*: *Si in adiutorium veſtrum etiam terreni Imperii leges aſſumendas putatis, nõ reprehendimus. Fecit hoc Paulus, cum aduerſus iniurioſos ciuem Romanum ſe eſſe teſtatus eſt.*

e 2. contra lit. Petil. c. 58.

Imperii leges contra perſecutores ſumi poſſunt.

Indemnatos.] Ἀκατακρίτους. Syrus, דלא סכלו *delo ſechalu*, id eſt, *innocentes*. Alij, *indicta cauſa*. Poteſt præterea ſignificare non condemnatos capitaliter, in quo ſolo caſu, vt dictum eſt, licuit virgis cædere ciuem Romanum.

Non ita: ſed veniant, & ipſi nos eiiciant.] Voluit E Paulus Magiſtratuum ipſorum confeſſione admiſſam ab ipſis iniuriam declarari, & ſuam, ſociique innocentiam euulgari. Hoc fuit honorificare miniſterium ſuum, honorem quærendo, ac famam, ſicut ante diximus, non propter ſe, verum propter Deum, ac proximum.

Recens, ſed non immerito cum aliorum comparandum Sanctorum in B. Ignatio noſtro ipſius generis ac perilluſtre exemplum commemorat ſcriptor vitæ ipſius, qui diuturnum cũ eo viſum, familiaremque habuit Petrus Ribadeneira *f*. Malo auctoris verbis legas, quã meis, quia ipſe tanta nec elegantia queo, nec grauitate. Socratem tradit Plato *g* ſimili admodum de cauſa non permiſiſſe,

B. Patris Ignatii exemplum Paulo ſimile.

f lib. 4. c. 14.

g in Critone.

miſiſſe, vt clam ſe de carcere abducerent.

Eiiciant.] Ἐξαγαγέτωσαν. Interpres reſpexit ad illud, quod præceſſit: *occulte nos eiiciunt?* ἐκβάλλουσιν; ἐξάγειν autem eſt educere: quo etiam pacto vertit Syrus, נפקונן *nepkunan*, id eſt, *educant*, & Vatablus, & Clarius. Sed reperitur etiam apud bonos auctores, vt Budæus a teſtatur, pro expello, depello, citans Iſæum, ponenſq; ſynonymum huic τὸ ἐκβάλλειν. Sicut & Latinum exigo, idem valet quod excludo, eiicio, quaſi extra ago. Omnino Paulus eiici voluit, hoc eſt, compellere Magiſtratum ad innocentiam declarandam: non ante diſceſſurus, quam is ſententiam pronunciaret, vel ipſemet inde educeret.

a in Comm. li ng. Græca.

Verſus 38. 39. 40.] Hi verſus in nonnullis codicibus Græcis paulo fuſius habentur hoc modo b: *Ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα τὰ ῥηθέντα πρὸς τοὺς στρατηγούς. οἱ δὲ ἀκούσαντες, ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσιν ἐφοβήθησαν, καὶ παραγενόμενοι μετὰ φίλων πολλῶν εἰς τὴν φυλακήν, παρεκάλεσαν αὐτοὺς ἐξελθεῖν, εἰπόντες. ἠγνοήσαμεν τὰ καθ' ὑμᾶς, ὅτι ἐστὲ ἄνδρες δίκαιοι. Καὶ ἐξαγαγόντες παρεκάλεσαν αὐτοὺς λέγοντες. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐξέλθετε, μήποτε πάλιν συστραφῶσιν ὑμῖν, ἐπικράζοντες καθ' ὑμῶν. Ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς ἦλθον πρὸς τὴν Λυδίαν· καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς, διηγήσαντο ὅσα ἐποίησεν Κύριος αὐτοῖς παρακαλέσαντες αὐτούς*: id eſt, *Nunciauerunt autem Magiſtratibus lictores verba hæc dicta ad Magiſtratus* (id eſt, quæ referri voluerat Paulus ad illos) *Hi autem audientes, quod illi Romani eſſent, timuerunt; & accedentes cum multis amicis* (fortaſſe ſibi Apoſtoliſque communibus) *ad carcerem* (quo vltro Apoſtoli reuerterant) *rogauerunt eos vt egrederentur dicentes: Ignorauimus ſtatum veſtrum, & quod eſtis iuſti. Et educentes, rogauerunt eos dicentes: Ex hac ciuitate egredimini, ne forte rurſus conuertantur* (ſeu irruant) *in vos, & vociferantes contra vos* (quaſi ſe excuſent, quod populari furori, clamoriq; ipſis cedendum fuerit, cum eos flagellarunt, & in vincula coniecerunt) *egreſſi autem de carcere venerunt Lydiam, & viſis fratribus narrauerunt quæcunque fecit Dominus ipſis, conſolantes* ſeu hortantes, aut rogantes *illos.* Idem arbitror de hac lectione, quod de illa quam recitaui c. Placuit nihilominus hic eam inſerere, quoniam poteſt eſſe vtilis commentarij loco.

b in edition. Rob. Steph. ad marginem anno 1550.

c verſ. 31.

Verſus 38.] Nunciauerunt autem magiſtratibus lictores verba hæc. Timueruntque audito quod Romani eſſent.

NVNCIAVERVNT *autem Magiſtratibus.*] Recẽs vigebat memoria Rhodiorum, quos, vt narrat Dio d, Claudius libertate priuauerat, quod Romanos quoſdã in crucem ſuſtuliſſent: Vmbonij etiam Silionis præfecti Bœticæ, quem idem Imperator Senatu mouerat, hoc ei obiecto crimine, quia libertos quoſdam offendiſſet. Indicat quoque recitatum illud gloſſema Græcum, timuiſſe ne Apoſtolis in vrbe conſiſtentibus, grauior ſeditio renaſceretur. Et potuit præterea timoris cauſa hæc accedere, de minuendo alio aliquo minus honeſto quæſtu, cum ille iam ex Pythone ſublatus eſſet. Simili quidem de cauſa Geraſeni *deprecabantur Chriſtum, vt tranſiret à finibus eorum* e, *ne ab hominibus eiectos Dæmonas in ipſorum greges immitteret*, vti exponunt Theophylactus, ac Euthymius.

d lib. 60. Exempla eorum, quos caſtigauerat Imp. ob ſimile factum.

e Mat. 8. 34.

Prima cauſa præcipua eſt, vt & in Tribuno, quem poſtea narrabit Lucas f timuiſſe, cum reſciuiſſet Paulum eſſe ciuem Romanum, quem alligauerat ad flagellandum. Facile item adducor, vt credam hos Magiſtratus diſſimulaſſe cuſtodis cũ familia conuerſionem, ne ille aduerſus ipſos accuſationem de illata Romanis iniuria intenderet. Quanquam ſegniores, remiſſioreſque conſtat fuiſſe Gentiles in caſtiganda, quam ritu ſuo nominabant, ſuperſtitione, ſeu noua inductione religionis, niſi vbi Chriſtiana religio efloruit, quam non pietatis æque ſtudio, vt pacis ac incolumitatis publicæ, ſibi ducebant extinguendam.

f cap. 22. 29.

Gentiles ante Chriſtianam religionem, contrariæ religionis homines non caſtigabant.

Verſus 39.] Et venientes deprecati ſunt eos, & educentes rogabant vt egrederentur de Vrbe.

ET *venientes deprecati ſunt eos.*] Παρεκάλεσαν, deprecationem, & adhortationem hoc loco ſignificare poteſt, quæ vt melius procederet, ſecũ adhibuerunt multos, vt notauit Græcus ille citatus Commentarius, amicos, nimirum communes, ſicut dicebam: quique ipſa tum multudine, tum auctoritate, gratiave poſſent expugnare.

In his forſan fuerunt ex fidelibus nonnulli: duplex enim ratio in dicto Commentario de tãdem agnita innocentia Apoſtolorum, & de cauenda ſeditione, redolet non ſolum politicum genium, ſed rei etiam Chriſtianæ conſulendi voluntatem. Nam idcirco Paulus alias ſeipſum tumultibus ſubripuerat, fratribus in primis hortatoribus, & auctoribus, ne ſe cum cauſa Fidei perderet; ſed tempori opportuniori, & Eccleſiæ bono reſeruaret. Quia vero mox ſubiicitur alia deprecatio inter educendum de carcere, vt egrederentur ciuitatem, priore vel flagitarunt vt exirẽt ex carcere, quod facturum Paulus niſi eiiceretur tam aſſeueranter negauerat; *vel veniam deprecati ſunt*, vt inquit Gagneius, & Carthuſianus, *pro iniuria, violatoque iure ciuilitatis Romanæ.*

Cur etiam fideles voluerint ex ciuitate Apoſtolos educere.

Eſt & alia ſignificatio τοῦ παρακαλεῖν, pro *euocare*, quæ præſenti loco bene etiam congruit, ſed præferenda Interpretis verſio, quoniam ſtatim addidit aliud verbum ἐξαγαγόντες, quod propriè ſignificat *educentes.*

Verſus 40.] Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

EXEVNTES *autem de carcere.*] *Prius tamen domum cuſtodis ingreſſi*, vt placet Carthuſiano. Neſcio an rogatores illi permiſerint; certe non videntur acquiſiuiſſe, donec & ex carcere, & ex vrbe, vrbane tamen deducerent. Lydia porro, fęminæ purpurariæ nomen eſt, non autẽ regionis. Demonſtrant hoc verba Græca *ἐξελθόντες ἐκ τῆς φυλακῆς εἰσῆλθον πρὸς τὴν Λυδίαν*, & quod demũ dicuntur Apoſtoli viſis fratribus profecti in aliam regionem.

Non adeo miror Gloſſam interlinearem, & Hugonem de regione interpretantes: Vatabli me admiratio in dubium reuocantis capit. Hoſpitem ſuam Paulus in diſceſſu reuiſit, habitantem forſitan extra vrbem, & nimio confectam dolore de flagris ſuis, & vinculis, ſolari voluit.

Cur Paulus Lydiæ domũ ingredi voluit.

Viſis fratribus.] Aut intra vrbem, aut in Lydiæ domum, quæ fortaſſe, vt dixi, erat extra, conuocatis.

Conſolati ſunt eos. Adde ex Commentario Græco, *narrauerunt quæcumque fecit Dominus illis.* Idem fecit Petrus carcere ſolutus, & deductus ab Angelo a. Et vero credibile eſt, non Lydiam modo, ſed fratres alios, dum erant in vinculis Apoſtoli, preces ad Deum pro ipſis enixe fudiſſe.

a Act. 12. 11. & ſeqq.

Et profecti ſunt.] Iterum ad Philippenſes Paulus rediſſe narratur capite 20. b Inde autem ſiue modo, ſiue tunc, duas ad Corinthios epiſtolas fertur ſcripſiſſe: ad Philippenſes autem ipſos, vnam ex carcere Romano.

b verſ. 6.

Lege perelegantem, ac efficacem Chryſoſtomi digreſſionem, qua demonſtrat, quo ſunt viliores, & rudiores perſonæ, quib. Chriſtiana religio perſuadetur, hoc admirabiliorem videri, quoniam præter myſteriorum excelſitatem, quę credenda ſunt, proponit ſumma pericula, & vitę genus auſterum, à quo eiuſmodi homines magis abhorrent. Quamuis nec deſunt Chriſtianiſmo, ſapientia, diuitiis, honoribus eximij.

Chriſtianæ religionis præſtantia.

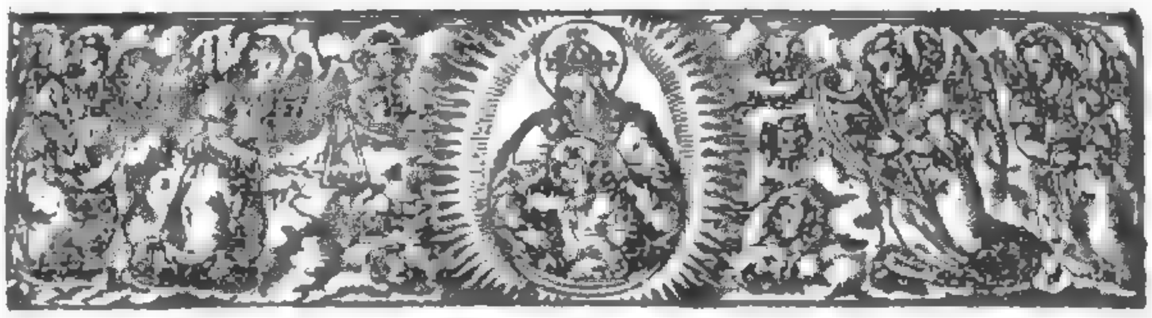

CAPVT DECIMVM-SEPTIMVM.

SVMMARIVM.

Philippis egreſſus Paulus, Theſſalonicam venit. Inde, cum conuertiſſet multos, opera Iudæorum exagitatus, perrexit Berroeam. Hinc vero etiam abire coactus, iiſdem perſequentibus Iudæis, cum ibi Silam reliquiſſet, ac Timotheum, Athenas profectus eſt. In qua vrbe refutatis ſuperſtitionibus, plurimos Eccleſiæ adiunxit, nominatim autem Dionyſium Areopagitam, & Damarim.

1 CVM autem perambulaſſent Amphipolim, & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi erat ſynagoga Iudæorum.

2 Secundum conſuetudinem autẽ Paulus introiuit ad eos, & per Sabbata tria diſſerebat eis de Scripturis.

3 Adaperiens & inſinuans quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis: & quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annuncio vobis.

4 Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti ſunt Paulo, & Silæ, & de colentibus, Gentilibuſque multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ.

5 Zelantes autem Iudæi, aſſumenteſque de vulgo viros quoſdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatem: & aſſiſtẽtes domui Iaſonis quærebant eos producere in populum.

6 Et cum non inueniſſent eos, trahebãt Iaſonem, & quoſdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Quoniam hi, qui vrbem concitant, & huc venerunt,

7 Quos ſuſcepit Iaſon, & hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt, regem alium dicentes eſſe, Ieſum.

8 Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc.

9 Et accepta ſatisfactione à Iaſone, & à cæteris, dimiſerunt eos.

10 Fratres vero confeſtim per noctem dimiſerunt Paulum, & Silam in Berrœam. Qui cum veniſſent, in ſynagogam Iudęorum introierunt.

11 Hi autem erant nobiliores eorum, qui ſunt Theſſalonicæ, qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie ſcrutantes Scripturas, ſi hæc ita ſe haberent.

12 Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honeſtarum, & viri non pauci.

13 Cum autem cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Berrœæ prædicatum eſt à Paulo verbum Dei, venerunt & illuc commouentes, & turbantes multitudinem.

14 Statimque tunc Paulum dimiſerunt fratres, vt iret vſq; ad mare: Silas autem, & Timotheus remanſerunt ibi.

15 Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum vſque Athenas, & accepto mandato ab eo ad Silam, & Timotheum vt quam celeriter venirent ad illum, profecti ſunt.

16 Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur ſpiritus eius in ipſo, videns idololatriæ deditam ciuitatem.

17 Diſputabat igitur in ſynagoga cum Iudæis, & colentibus, & in foro, per omnes dies ad eos, qui aderant.

18 Quidam autem Epicurei, & Stoici Philoſophi diſſerebant cum eo, & quidā dicebant: Qui vult ſeminiuerbius hic dicere? Alij vero: Nouorum dæmoniorum videtur annunciator eſſe: quia Ieſum, & Reſurrectionem annunciabat eis.

19 Et apprehenſum eum ad Areopagum duxerunt: dicentes: Poſſumus ſcire quæ eſt hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?

20 Noua enim quædam infers auribus noſtris: Volumus ergo ſcire quidnam velint hæc eſſe.

21 Athenienſes autem omnes, & aduenę hoſpites, ad nihil aliud vacabant niſi aut dicere, aut audire, aliquid noui.

22 Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienſes per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video.

23 Præteriens enim, & videns ſimulacra veſtra, inueni & aram, in qua ſcriptum erat: Ignoto Deo, Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.

24 Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo ſunt, hic cœli, & terræ cum ſit Dominus, non in manufactis templis habitat,

25 Nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipſe det omnib. vitam, & inſpirationem, & omnia:

26 Fecitque ex vno omne genus hominum inhabitare ſuper vniuerſam faciem terræ, definiens ſtatuta tempora, & terminos habitationis eorum.

27 Quærere Deum ſi forte attrectent eum, aut inueniant, quamuis non longe ſit ab vnoquoque noſtrum.

28 In ipſo enim viuimus, & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtrorum Poetarum dixerūt, ipſius enim & genus ſumus.

29 Genus ergo cum ſimus Dei, non debemus æſtimare auro, aut argento, aut lapidi, ſculpturę artis, & cogitationis hominis, Diuinum eſſe ſimile.

30 Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus nunc annunciat hominibus vt omnes vbique pœnitentiam agant.

31 Eo quod ſtatuit diem, in quo iudicaturus eſt orbem in æquitate, in viro, in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus, ſuſcitans eum à mortuis.

32 Cum audiſſent autem reſurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum.

33 Sic Paulus exiuit de medio eorum.

34 Quidam vero viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

Verſus 1.] Cum autem perambulaſſent Amphipolim, & Appolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi erat Synagoga Iudæorum.

CVm *autem perambulaſſent Amphipolim.*] Parum diſtat à Philippis, iacetque ad brumalem Occaſum, eam Strymon fluuius ex B Hęmo delapſus, in peninſulæ formam complectitur: ideoq; nomen id obtinuit. Fuit aliquando colonia Athenienſium. Vide Plinium *a*, & Stephanum *b*. Quæ in Syria nominis eiuſdem extat, nominatur à Syris Turmeda.

Amphipolis deſcriptio.

a lib. 14. c. 10.
b de vrbib.

Appolloniam.] Nec longe hæc abeſt à Theſſalonica, quas Achedor? amnis tantum ſegregat *c*. Sunt autem huius nominis ad oppida vigintiquatuor, quæ Stephanus recenſet, præter duas inſulas in Ponto, & in Thracia.

c Volaterr. lib. 8.

Theſſalonicam.] Inter primas Macedoniæ ciuitates numeratur. Halia prius vocabatur: ſed ob C Theſſalos ibi deuictos ab Amyntę filio Philippo, & à nutrice Nice, cui ſobolem ibidem ſuſceptam ex Iaſonis nepte nutriendam dederat, aut etiam à matre dictæ prolis Nicaſipoli *d*, nouum id nomen obtinuit. Ad Theſſalonicēſes geminas Paulus dedit epiſtolas (quarum prior creditur *e*, omnium Pauli epiſtolarum prima) in quibus eos commendat, iiſdemque Ariſtarchum conſtituit Epiſcopum, de quo deinceps hiſtoria noſtra bis, ac tertio mentionem faciet. Lege Plinium *f*, & Volaterranum *g*, qui teſtatur, *integrum de hac vrbe ſcriptum librum ab inſigni ſcriptore Lucio Tarræo.*

Theſſalonica vnde nomen habeat.

d Stephan.

e Chryſ. ibi. Th. ad. & alij proœm. in ep. Pauli.

f lib. 4. c. 10.
g lib. 8. Geog.

Tulit ea ciuitas Theodorum Gazam, Patrum memoria Græcæ, ac Latinæ linguæ peritiſſimum. D Celebris eſt etiam cæde duodecim millium ciuium, Theodoſij Senioris imperio, cuius cædis nomine Ambroſij cenſuram coactus eſt experiri. Vocatur nunc Salonica, eoque fere conueniunt Iudæi, & qui ad Iudaiſmum de Chriſtianiſmo deficiunt.

Laudes vrbis Theſſalonicæ.

Vbi erat Synagoga Iudæorum.] De Synagoga, lege caput ſextum *h*. Colligitur autem cum Caietano, Philippis Synagogam non fuiſſe.

h verſ. 9.

Verſus 2.] Secundum conſuetudinem autem Paulus introiuit ad eos, & per Sabbata tria diſſerebat eis de Scripturis.

E SECVNDVM *conſuetudinem autem Paulus.*] Κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς: *Secundum id autem, quod erat conſuetum Paulo*, ſeu, *prout conſueuerat Paulus*. Quo etiam modo vertit Syrus, אכנו דמיעד הויא *achanu dambhad haua*, id eſt, *ſicut ſolitus erat*, & Vatablus. Quocirca non eſt integrum intelligere cum Gloſſa interlineari, de conſuetudine Iudæorum, vel Pauli, aut cum Hugone, de vtrorumque. Videtur Carthuſianus legiſſe: *Secundum autem conſuetudinem ſuam Paulus.* Lyranus exponit de conſuetudine Pauli, ſecundum quam prædicabat primum Iudæis, poſtea Gentilib. Hoc & Chryſoſtomus prior monuit, nec poſſe Paulum, quo gentem ſuam proſequebatur

Paulus cur Synagogas ingrediebatur.

a Act. 13. 46.

A baturamore, non eam omni ope iuuare, tametſi alias dixiſſet: *Ecce conuertimur ad Gentes*: cum Iudæi ſe indignos reputaſſent, ac exhibuiſſent.

Paulus impoſtor haberi non vult.

Per Sabbata tria differebat eis de Scripturis.] Tractationem Scripturarum Sabbatis haberi ſolitam in Synagoga, ſæpe diximus. Chryſoſtomus, Oecumeniuſque obſeruant, ne haberetur impoſtor, ac præſtigiator Paulus, libenter Scripturarum teſtimonia inculcaſſe, cũ inde ſuſpicio huiuſmodi nulla concitari queat. Vidim⁹ quidem hactenus crebras Iudæorum perſecutiones in Paulum, ſed non memini præſtigiarum ab eis crimen illi obiectum.

Non ex Scripturis tantũ, ſed aliunde probationes Fidei petendæ.

Imitandus Paulus, ſed vitandus Caluini paralogiſmus. B *hinc tantummodo, atque ex ore ipſo Dei loquentis in Scriptura ſacra, Fidei probationes petendas.* Cur non idem affirmat de traditionibus, cum legit eundem Apoſtolum ſcribentem, *ſe quadam tradidiſſe* b, videlicet *ſine ſcripto*? Cur non de reuelatione, *quam idem habuiſſe ſe* ait *de doctrina Fidei* c? Nunquid cum vnus aliquis citatur ex literis diuinis, aut locus, aut liber, ex eo duntaxat loco, librove trahi argumentum poteſt? Abnuet Caluinus. Sic præter ampliſſimum, grauiſſimumque Scripturarum teſtimonium, ſuus relinquitur & traditionibus locus, & aliis generibus argumentorum.

b 1. Cor. 11. 23.

c Gal. 1. 11. 12.

Eccleſia nos docet Scripturas authenticas, & earum ſenſum.

d Epheſ. 4. 11.

Scripturas vero ipſas Canonicas eſſe docet C nos Eccleſiæ auctoritas, & earum ſenſum haurimus non è capite noſtro, ſed ex eadem eccleſia, iiſque, *quos in ea Deus poſuit, Paſtores, & Doctores* d. Id aliquoties inculco aduerſus conculcatorem orthodoxæ traditionis, & ſacroſanctæ Eccleſiaſticæ maieſtatis, auctoritatiſque nefarium depeculatorem.

De Scripturis.] Hoc eſt, *ex Scripturis. Non enim,* inquit Caietanus, *de ipſis Scripturis diſputabat, ſed ex Scripturis*, Διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν. Apud Latinos confunduntur quandoq; particulæ *de*, & *ex*. Valet vero aduerſus Iudæos hoc argumentum cumprimis, ac præſertim ex prædictionibus Prophetarum, vt aliquoties notaui. D *Non dubites*, inquit Tertullianus e, *credere quod aſſeueres, cum videamus fieri, non poteſt futurum dici, quod vides fieri, nempe conſpirante ſenſu Scripturarum cum exitu rerum, & ordine temporum.* Hoc recte etiam cecinit Prudentius f.

Scriptura contra Iudæos maxime premenda

e lib. cont. Iudæos, c. 8. & c. vlt.

f in Apoth.

Forte hæc cum veterum cecinissent organa vatum,
Nos oculis, manibus, congreſſu, voce, loquela,
Experti heroum tandem intelleximus orſa
Priſcorum, & viſo patefacta oracula Chriſto.

Verſus 3.] Adaperiens, & inſinuans, quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis: & quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annuncio vobis.

E

ADAPERIENS.] Syrus, כד מפשר הוא *chad meppaſched haua*, id eſt, *Cum explicans eſſet*; vel *Dum explicaret*, Διανοίγων. Sic Daniel verbum aperiendi vſurpat pro expoſitione ſomnij g. Vbi tamen eſt aliud verbum Græcum ἐγνώρισας, *Notum feciſti*: ſicut & apud eundem paulo poſt h, ἀποκαλύψαι. Interpres noſter eodem aperiendi verbo reddidit.

g cap. 2. 23.

h verſ. 47.

Aperire os quid ſit.

Dicitur quis aperire os, quando incluſam animo ſuo promit ſcientiam: aperire parabolam, quando inuolutam in ea ſententiam explicat: aperire alicui ſenſum, cũ vel interius in intellectu eius aliquid operatur, quod proprie ſolus Deus, Angeli tantum per phantaſmata faciunt, vel exterius diſerte, & enucleate obſcura euoluit. Latine, ac eleganter vſurpatur aperiendi verbum in iſta ſignificatione, τὸ ἀνοίγειν, tantũ cum aliquo addito. Eſt autem *os aperire*, loqui de rebus grauiſſimis, & magna libertate, & longiore tempore, & præmeditato, vt alias notauimus i. Lege Pinedam k. Contrario ſenſu dicitur de illo, qui non audet loqui, nec os aperire audere l.

i Act. 8. 35.

k lib. 3. 1. num. 4. 1. cap. 16. 11. num. 1. 2.

l Eſa. 10. 14.

Inſinuans.] Syrus, ומחוא *wamchaua*, id eſt, *Et dum oſtenderet.* Vatablus, & Eraſmus, *Allegans*, παρατιθέμενος: Eſt etiam, *In medium afferens, exemplum citans, auctoritatem ſcripturis promens, componens*: hoc eſt, comparans, & conferens, & contendens; præterea proferens, proponens, ac ob oculos ponens; vel apponens ceu dapes, & fercula; item exponens, explicans. Conueniunt hæ ſignificationes omnes præſenti loco.

Inſinuare quid ſignificet.

Interpres tamen inſinuandi loco vltimam potiſſimum videtur intendiſſe: eo enim ſic vtitur, hoc eſt, pro in notitiam adducere. Suetonius cũ ait m: *Quare cito manumiſſus Auguſto inſinuatus eſt*, hoc eſt, Auguſto ſignificatum eſt de illo, *quod eleganter curam ordinandarum bibliothecarum in Octauia porticu ſuſcepit.* Apud alios Auctores, *Inſinuare*, ad amicitias refertur, vel ad artificioſã cauſæ defenſionem: vnde genus exordij, quam Rhetores vocant *Inſinuationem*. Iterum duntaxat in omni Scriptura ſacra verbum reperitur inſinuandi, cum Petrus ſcribit n: *Omnes autem inuicem humilitatem inſinuate*, vbi eſt, ἐγκομβώσασθε, id eſt, *circumamicti eſtote*: vel, *arcte illigatam ceu nodis tenete*: vel, *quaſi in ſinum immittite prudenter, latenter, & veluti reluctantibus.*

m de clar. Gram.

n 1. epiſt. 5. 5.

Et quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annuncio vobis.] Crebro diximus, Scripturam totam nihil magis inculcare, quam Chriſti Paſſionem, ac Reſurrectionem, aliaque myſteria: & hoc ex illa argumentum, quantas habeat vires, præcipue contra Iudæos. *Sed erant*, inquit Beda, *quidam Iudæorum, ſicut & hodie ſunt, ita perfidi, vt cum Chriſti Paſſionem, ac Reſurrectionem Scripturis, inſertam negare non poſſent; hæc tamen ad Ieſum pertinere omnino negabant, magiſque Antichriſtum expectare, quam Ieſum Chriſtum credere volebant. Et ideo Paulus non modo Chriſti myſteria prædicabat, ſed hæc etiam in Chriſto Ieſu conſummata dicebat.*

Iudæorum grauis perfidia.

Iudæi duos Meſſias expectant.

Conſtat ex iis, quæ ſcribunt contra Iudæos, quoſdam iſtorum, duos fingere Meſſias, quendã pauperem, alium diuitem. Inter alias etiam fabulas eorundem, illæ circumferuntur; quod iam dudum natus Meſſias vagatur per orbem inſtar pauperis, ac leproſi, & in ſumma abiectione ob populi peccata, prout Eſaias o prædixit: *Nos reputauimus eum quaſi leproſum.* Sed & in Collectaneis Rabbi Iacobi p è Thalmud eſt, quod Meſſias ſedet in porta Romæ inter pauperes portantes dolores, &c. Iam veniſſe Meſſiam demonſtrant citati auctores, quique differunt de Incarnatione, vt Suarez noſter, atque ex noſtris item Barradius in Euangelica harmonia q.

o cap. 53. 4.

p Lyran contra Iudæos.

q li. 1. præfation. c. 20.

Verſus 4.] Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti ſunt Paulo, & Silæ, & de colentibus, Gentilibuſque multitudo magna, & mulieres nobiles nõ paucæ.

ET *de colentibus Gentilibus.*] Τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων: *Colentiumque Græcorum*, &c. Syrus,

וסגיאא מן יונייא אילין דדחלין הוו מן אלהא *veſaggiaae men iaunaie ilen dedachalin hauu men elaha,* id eſt, *Multique ex Græcis illis, qui timebant Deum.* Per Grecos intelligi Gentiles pridem notatum: & per *timentes, colenteſq;*, illos, qui aliter dicuntur proſelyti, nempe Iudæi facti ex Gentilibus. Hoc loco iuxta editionem noſtram videri poſſent deſignari Gentiles diſtincti à proſelytis. Ablata vero particula copulante *que*, aut ſoli Gentiles, qui pie Deum colerent, qualis fuit Cornelius *a*; nec tamen Iudaicum ritum ſectarentur: aut patrià Gentiles, qui quod Iudæi euaſiſſent, cum addito *colentes*, nominabantur, fiuntque proſelyti: aut, vt ait Oecumenius, *religione Iudæos natos, qui Græcè loquebantur.*

a Act. 10. 1. & ſeq.

Gloſſa interlinearis ſequens lectionẽ noſtrã, indefinite *primos accipit pro Iudæis, ſecundos pro Gentilibus & gente, & religione.* Gloſſa ordinaria, & Lyrani, *illos pro proſelytis, hos pro idololatris*, Eodemque pacto Beda, Scholaſtica Hiſtoria, Hugo, Carthuſianus. At vero Caietanus ſolus exponit, *Gentiles à Iudæis inſtitutos, quoniam prædicabat*, inquit, *in Synagoga Paulus.* Adhęrendum verſioni emendatæ, quę in multis codicibus impreſſis anno 1483. & 1484. & 1494. ac manuſcriptis extat.

Admittebantur in Synagogam etiam Gentiles, vt alibi docui; & hac nunc credo de cauſa tam vehemens à Iudęis aliis concitata perſecutio eſt, quod tales ad Chriſtianiſmum immediate admitterentur, qui fortaſſe ad Iudaiſmum iam diſpoſiti erant.

Iudæi pauciores conuertebantur ad Chriſtum, quam Gentiles.

Multo ex his maior multitudo conuerti ſolebat, ac ex proſelytis quoq;, quam ex putis putis Iudæis, præſertim poſt primam illam Eccleſiæ quaſi infantiam, in qua mirabili Dei prouidentia factũ vidimus primis huius hiſtorię capitibus, vt plurimi Iudæi, calente adhuc Chriſti ſanguine, & recente eorum parricidio, in Eccleſiam Dei venirent, tum ad vim Spiritus demonſtrandam, tum ad iudicandum, quantum potuiſſent Saluatoris in cruce pro crucifixoribus *b cum clamore valido, lacrymiſque fuſæ preces*: tum vt omnes intelligerent vitio fieri, & peruicacia Iudæorũ ipſorum, ſi qui poſtea tot præcedentibus exemplis, atque adeò multiplici aliorũ argumentorũ genere conuicti, manus tamen agnitæ veritati dare nolint: tum deniq; vt inter alias pœnas tã multas, tã graues, quas coguntur ſubire propter immane illud Deicidium, hac omnium maxima, atrociſſimaque plectantur, *vt videntes non videant, intelligentes non intelligant, obcæcati, & excæcati* c.

b Heb. 5. 7.

c Eſa. 6. 9. 10. & Ioan. 12. 40. Act. vlt. 26. 27.

Et mulieres nobiles non paucæ.] Græce vocantur πρῶται, hoc eſt, *primæ*; ſeu *primariæ. Ideo mulieres prius credunt*, ait Gloſſa interlinearis, *vt viros facilius trahant.*

Iam de viris dixerat Lucas; etſi verum eſt valere vxores apud viros in vtramque partem. Sunt quoque mulieres pronæ ad omnia, & pietatem concipiunt, ſi quis eam inſinuet. Poſtremo pietatis, omniſque virtutis nobilitas, eximium ornamẽtum, incitamentum, ac quoddam etiam effectum. Magni eam Scriptura ſacra æſtimat: & qui opibus, ac potentia, honoribuſque Chriſtus carere ſuſtinuit, & voluit, nobilitatis laudem habuit. Lege nobilem Tiraquelli tractatum de Nobilitate.

Cur mulieres citius conuertantur.

Primi & primores quos ſignificent.

Frequenter ſcriptores Latini vſurpant *primos*, & *primores*, ac etiam nonnunquam, *primates*, vt oppoſitos plebeiis, & popularibus, ſeu ignobilibus; non tantum quod dignitate præcant, vel

A honore, vel ætate, ſed quoniam etiam nobilitate. Exemplis hoc illuſtrat citatus Auctor *d*. Præclariſſimum eſt Taciti *e*, qui vocat *primores ciuitatis, quibus claritudo ſua*, id eſt, nobilitas, *obſequiis protegenda erat.* Idem valet vocabulum *primarii*, & *præcipui*, & *principis*, & *prioris*: quæ omnia hiſque ſimilia valet dictio Græca, πρῶτος, &, πρῶται, &c. Sic cum apud Ioannẽ Euangeliſtam Baptiſta dicit *f* de Chriſto: *Poſt me venit vir, qui ante me factus eſt, quia prior me erat*, Græce eſt, ὅτι πρῶτός μου ἦν, pro πρότερος, id eſt, *mihi præpoſitus eſt, qui me dignitate antecedebat.* Et apud Iob *g*: *Nunquid tu primus homo natus es?* id eſt, *prior, ac ſuperior loco ſapientia, dignitate, potentia.* Πρῶτος, ראשון *reiſchon.*

d cap. 17. n. 26. & 27.

e ibid. 3.

f Ioa. 1. 15. 27. 30.

g cap. 15. 7.

B *Verſus* 5.] Zelantes autem Iudæi, aſſumẽteſq; de vulgo viros quoſdam malos & turba facta, concitauerunt ciuitatem: & aſſiſtentes domui Iaſonis, quærebãt eos producere in populum.

ZELANTES *autem Iudæi.*] In textu Græco Complutenſi, & Regio, ac in aliis codicibus deſideratur hoc participium: habent autem aliud epithetum, quod verſio noſtra non expreſſit, οἱ ἀπειθοῦντες, *increduli.* Id vero in ſua poſuerunt verſione Vatablus, & Clarius, prout fecit & Syrus, C qui habet, אנשא בישא *anaſche biſch*, quod tamen alij, *Viri mali*, vel *homines ſcelerati*, reddunt, omittens interpretationem alterius nominis adiectiui. Monuit Caietanus deeſſe, *increduli.* Biblia Roberti Stephani Græca inſerunt in textum, ζηλώσαντες idque legunt Chryſoſtomus, & Oecumenius. Non dubium, quin de Zelo malo, ac de liuore inuidiæ ſermo ſit.

De Iudæorum internecino contra Chriſtianos odio, lege capite ſeptimo quæ diximus *h*, &, ſi vacat, conſule Paulũ in priore ad Theſſalonicenſes *i*.

h verſ. 52.

i c. 2. 14. 15. 16.

De vulgo viros quoſdam malos.] Τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηρούς, *ex circumforaneis.*

Ariſtoteles *k*, vrbis partem tertiam ait eſſe ἀγοραῖον, hoc eſt, in vendendo, & emendo occu- D patam. Hoc autem hominum genus, qui non ſuas tantum merces, verumetiam operas diſtrahũt, triuiale eſt, contemptum, vile, ac proinde ad omnem, vt Scriptura concinne loquitur *l*, venundatum iniquitatem. Egregie quoque conuenit in eoſdem epithetum, τῶν πονηρῶν, quod ſignificat miſeros, infortunatos, labore, & ærumnis confectos, inopes, ineptos, vitiatos, ac vitioſos, & ſceleſtos.

k lib. 4. Polit. cap. 4. Circumforanei homines viles.

l 3. Reg. 21. 25.

Quod ſi etiam ſcire velis, ait Chryſoſtomus *m*, vnde ſit deductum nomẽ improbitatis, magnũ quoque hinc fructum percipies. Improbitas enim Græce dicta eſt πονηρία, ab eo, quod πόνον, E hoc eſt, laborem, & ærumnam poſſeſſori afferat. Dicere potuit præterea ab eo, quod eſt πόνος, ac πενία, labor, & indigentia: quæ duo mala pœnæ qui tolerare non vult, non dubitat culpæ cuiuſuis malum admittere.

m in Pſal. 119. & Hom. 7. in Act.

Πονηρία vnde dicatur.

Incertum, vtra maior ad peccandum illecebra diuitiæ, an coacta mendicitas. Qui Rempublicã ſaluam volunt, diuitibus, quam egentibus, honores, magiſtratuſque deferunt. *Egentiſſimo cuique*, ſcribit Salluſtius *n*, *omnia cum pretio honeſta videntur.*

Paupertas coacta an diuitiæ ad peccandum quæ magis incitent.

n in Iugurt.

Ἡ γὰρ σπάνις πρόχειρος εἰς τὸ δρᾶν κακά.

Philemonis Comici quam recitat Stobæus *o*, ſententia eſt, quam eleganter ſententiam reddit Latinus Poëta *p*.

—*Sceleri proclivis egeſtas.*

o Serm. 94.

p Sil. Ital. lib. 13.

A Omittam cætera in hanc rem teſtimonia, quæ collegit Tiraquellus *a* exquiſita diligentia. Propria illa ſunt *b*: *Mendicitatem ne dederis mihi, ne egeſtate compulſus furer, & peiurem nomen Dei mei.* Item *c*: *Propter inopiam multi deliquerunt.*

a De nobilit. c. 30. 31. & c. 21.
b Prou. 30. 9.
c Eccl. 27. 1.

Apoſtolorum innocentiæ teſtimoniū.

Egregium hoc Apoſtolorum innocentiæ teſtimonium, quod non alij proferri aduerſus eos teſtes potuerint, non alij accuſatores, quam ex fęce tribolariorum triuialium, compitalium, circumforaneorum, cum viles, ac humiles perſonæ parum, nihilve fidei habere videantur *d*, & mendicantium, atque pauperum vacillet fides, niſi aliunde ſint exploratæ fidei *e*. Nam:

d Nouel. Iuſt. 90. §. corroborationes, & l. Eum qui ſiem. de inoffic. & inuſtl. nupt. C. & l. 1. de nat. liber. C.
e de ſuſpect. tutor. §. pen. C.
f Iuuenal. Satyra 3.

——— iures licet f, & Samothracum,
Et noſtrorum aras, contemnere fulmina pauper
B *Creditur, atque Deos Dijs ignoſcentibus ipſos.*

Euidens falſæ criminationis Iudæorum demonſtratio, quoniam tales ſubornant: *Nec putauerunt*, inquit Chryſoſtomus, *ſe ſufficere ad ſeditionem mouendam, nec iuſtam cauſam habebant.*

Quid ſi οἱ ἀγοραῖοι, ſumantur pro forenſibus, hoc eſt, pro miniſtris publicis, & ſatellitibus. Hi circum forum verſantur, & ſunt vulgares, ac plerunque minime boni, & infimæ fortunæ. Illud verum eſt, quod obſeruat Chryſoſtomus, in maiore ciuitate deteriores ſolere eſſe, vt & prius in Iconio. *Sicut in corpore*, inquit, *quando difficilior morbus fuerit, plus habet materiæ, & alimenti.*

C *Iaſonis.*] Iaſonis quoque mentio eſt in epiſtola ad Romanos *g*, & quidam putant inferius capite 21. *h* alio nomine vocatum Mnaſonem in emendatis Biblijs, Iaſonis etiam nomen habuiſſe, prout alij codices legunt. Quod hic de numero fratrum fuerit, indicat verſus ſequens, cum dicitur *tractus cum quibuſdam fratribus ad principes ciuitatis.* Et ſeptim*, in quo habetur, eum fratres hoſpitio excepiſſe. In Romano Martyrologio *i* natalis Iaſonis in Cypro recitatur, diciturq; *antiquus Chriſti Diſcipulus.* Menologium *k* facit Tharſenſem Epiſcopum, & Dorotheus *l*, & Petrus de Natalibus *m*. Hippolytus *n* vero in Syria. Hic numerat in ſeptuagintaduobus Diſcipulis, aliique: at Menologium, inter Diſcipulos Pauli:

g cap. vlt. 21.
h verſ. 16.
i 22. Iulij.
k 4. Kalend. Mart. ſeu 28. Aprilis.
l in Synopſi.
m lib. 6. c. 100.
n de ſeptuagintaduobus Diſcipulis.

De Iaſone Chriſti diſcipulo variæ opiniones.

o in Notis 12 Iulij.

D Baronius *o* exiſtimat, Iaſonem, qui celebratur in Martyrologio Romano, eundem eſſe cum Mnaſone, qui huius libri capite 21. dicitur Cyprius genere; noſtrum autem, Theſſalonicenſem, Pauli & hoſpitem, & Diſcipulum, cuius ipſe meminerit dicta ad Romanos epiſtola, ſicque alterum Tharſi in Cilicia, in Syria alterum factum Epiſcopū: Quid vetat, Iaſonem, qui Paulum modo excipit Theſſalonicæ; non Theſſalonicenſem ciuem; ſed inquilinum ex Cypro in conducta domo habitaſſe? Nō enim Mnaſon à Cæſarea adductus, vt apud eum, ſeu in itinere Ieroſolymitano, vel in Ieruſalem Paulus hoſpitaretur, Cæſareenſis non erat, aut Ieroſoly-E mitanus, ſed Cyprius, vt eſt eodem loco in hac hiſtoria.

Diſſidium porro inter Auctores illos Græcos, tum vero, quando eſt cum noſtro Martyrologio Romano, parui ſolet Baronius, & iure quidem facere. Cum aſſerit Menologiū de Iaſone Tharſi Epiſcopum, & ibi natum fuiſſe, reſpexiſſe ad Paulum potuit, qui in epiſtola ad Romanos vocat *cognatum ſuum cum Soſipatro*, quem tamen Soſipatrum Græci illi *Achæum* facere videntur, & *Iconienſem Præſulem.*

Conſtat, Iconij affines Paulum habuiſſe, & de Tharſo patria ipſius non ambigitur, Theſſalonicenſem nullū, opinor, habuit. De Mnaſone quomodo probari poſſit eundem eſſe cum Iaſone, haud equidem ſcio. Hoc ſcio, in Martyrologio noſtro quoſdam aliquādo pro Iaſone legiſſe Naſonem, quos merito Molan* reprehendit in ſuo: & in his fuit Petrus citans Adonem, apud quem Adonem is, qui citauit in margine, capite 21. Actorū, & ſubſtituit Iaſonem, putauit legendum ibi fuiſſe pro Mnaſone aut Naſone, Iaſonem.

Duone fuerunt Iaſon, & Mnaſon.

Certe quotquot fere notationes ediderunt in Martyrologia, eave compoſuerunt, vt Genebrardus in Menologio, ſeu Kalendario Græcorum, quod Pſalmis prefixit, de eodem vno Iaſone mētionem à Paulo fieri arbitrati ſunt capite iſto B 17. & 21. & capite vltimo epiſtolæ ad Romanos: nimirum in capite vigeſimoprimo præſentis libri perperam legi volētes pro Iaſone Mnaſonem: Iaſonem enim non pauci codices Latini & impreſſi, & manuſcripti legunt.

Quod quia nunc poſt emendationem Bibliorum ſentire fas non eſt, & Græce Μνάσων, in caſibus obliquis retinet ω; Ἰάσων autem habet ο: vt nō facile contigiſſe potuerit error in ſcribendo vnū pro alio, cum ſit quoque ſatis notabilis differentia in primis vtriuſque literis, & Syrus diſtincte hæc duo efferat præter Vatablum, Clarium, & alios: nulla autem ratio ſuadet, vt aſſeramus eidem perſonæ duplex nomen fuiſſe Mnaſonis, & C Iaſonis, pręſtat vt cum duplici nomine duplicem diſtinguamus perſonam, ita vt ex Cypro ambo fuerint, quoniam de Mnaſone tradit Lucas, de Iaſone autem Martyrologium, etſi non de natali ſolo, ſed de loco, vbi quieuit in Domino, poſſit intelligi.

Duo ſunt Iaſon, & Mnaſon.

Nota ſunt etiam profanis auctoribus diuerſa nomina Iaſonis, & Mnaſonis. Sixtus Senenſis *p* hunc, de quo agimus, non diſtinguit ab eo, cuius ſalutationem Romanis Apoſtolus mittit, & Theſſalonicenſem nominat, patria videlicet, quod fieri poteſt, aut incolatu, vt ante dixi, Troadiſque Epiſcopum prodit, & quidem auctore Dorotheo *q*. Atqui ille Tharſenſem geſſiſſe tra-D dit Epiſcopatum. Docet præterea ei tributum librum, qui, Altercatio Iaſonis, & Papiſci titulo notatus; cuius eſt apud Origenem *r* cum laude mentio.

p lib. 2. Biblioth.
q in Synopſi.
r lib. 4. contra Celſum.

Sed Hieronymus *ſ* monet perperam affirmari in eo libro in exordio Geneſis Hebraice ſcriptum eſſe: *In Filio creauit Deus cœlum & terram*, cum LXX. & Symmachus, & Theodotion tranſtulerint, *In principio*, idque ſonat בראשית *bereſchith*, & Aquila *in capitulo*. *In Filio* autem dicendum fuerit Hebraica lingua בבן *biben*. Nec Origenes, nec Hieronymus dicti libri auctorem affirmat Iaſonem: Solum dicit quod fuit inſcriptus *Altercatio Iaſonis, & Papiſci.*

ſ quæſt. Hebraic. in Geneſ.
In principio, legendum eſt initio Geneſis, non *in Filio*.

E Fauet ſententiæ Sixti, quod Origenes in eo libro ait, *induci Chriſtianum cum Iudæo diſputantem, & ex ipſis Iudæorum literis euincentem quæcunque de Chriſto per Prophetas prædicta ſunt in Ieſum competere, quamuis ſtrenue, ſatiſque Iudaice contradicat aduerſarius.* Nam hoc eſt, quod Paulus initio huius capitis per tria Sabbata feciſſe narratur, diſſerendo de Scripturis, adaperiendo, & inſinuando, quia CHRISTVM *oportuit pati, & reſurgere à mortuis, & quia hic eſt* IESVS CHRISTVS, *quem ipſe annunciabat illis.* His concionibus Iaſon videtur interfuiſſe, ſiue fuerit antiquus Chriſti Diſcipulus, ſiue tunc primum vnus ex eis, qui ibidem dicuntur crediſiſſe; &

adiunctus

adiunctus Paulo, & Silæ, atque idem argumentum quod pręſſerat Paulus, notaſſe, ac in dialogũ retuliſſe. Fui longior, ſed ante me, quod ſciam, nemo hac in re viæ compendium oſtendit.

Turba facta.] Æquiuocum eſt, an ſit multitudo coacta, an turbatio. Priorem ſenſum ſequitur Syrus, qui ſic ſcribit, ועבדו אכלון סגיאא *vehbabadu achelon ſaggaiea*, id eſt, *& fecerunt turbam magnam*, & Vatablus: beneque Latine in hac ſignificatione dici turbam facere, non ſolum in plurali turba, docet Nonius, Græce eſt, ὀχλοποιήσαντες.

Aſſiſtentes domui Iaſonis.] Ἐπιστάντες, imminentes, vrgentes, inſtantes, inſurgentes, obſidentes, opprimentes.

Quærebant eos producere in populum.] Mactandos fuſtibus, lapidibus, &c. quaſi deprehenſos in crimine læſæ maieſtatis, vt periculum eſſet in mora, more, ac iure communi velle agere, eoſq; ad Iudices producere.

Verſus 6.] Et cum nõ inueniſſent eos, trahebant Iaſonem, & quoſdam fratres ad principes ciuitatis, clamãtes: Quoniam hi, qui vrbem concitant, & huc venerunt.

TRAHEBANT *Iaſonem.*] Syrus גרותי הוו ליאסון ולאחא ראית הוו תמן ואיתיו אנון לות רישא דמדינתא *garubi havu liaſun, velachedith havu thamman, vaaethiu innun leuath raieſche damdinetha*, id eſt, *litem intendebant Iaſoni, & fratribus, qui aderant illic, & adduxerunt illos ad primores ciuitatis.* Ἔσυρον τὸν Ἰάσονα, καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας. Nõ eſſet mirum, aut nouum, ſi traxiſſent, ac rapuiſſent, & protruſiſſent tot nefariis ſepti Iudæis Pauli hoſpitem, alioſq; fratres: ita enim capite præcedente *a* εἵλκυσαν eundem Paulum cum Sila.

a verſ. 19.

Trahitur quis ad iudicium etiam ſine vi.

Dicitur tamen quis trahi ad iudicium, cum ante id ſiſti compellitur, etiamſi ſine iniuria, & niſi libens veniat, dũm multis deducitur, qui vim poſſint nolenti afferre; quo forſan Syrus reſpexit. Sed Chryſoſtomus, aliique de violenta extractione intelligunt. Beda colligit, Iaſonem fuiſſe de numero fratrum, quia in textu Græco ſit, *& quoſdam alios fratres*, tamen nunc non inuenio alios.

Principes ciuitatis.] Πολιτάρχας. Hi priore capite vocati ſunt στρατηγοί. Proprie autẽ ſignificat vox illa principes, ac præfectos ciuitatis. Neſcio an apud alium auctorem reperiatur: idem autem valet quod πολιτάρχης, aut πολίαρχος.

Quoniam ὅτι, id eſt, *quod*, quaſi dicat, hoc eſt quod clamabant, ſic ſæpe alibi in Scripturis eadem dictio, ac ſimilis ei, *quia*, accipitur.

Vrbem concitant.] Οἰκουμένην, orbem. Syrus דלבלה ארעא *dalebulah arhha*, id eſt, *vniuerſam terram*, eodemque modo Vatablus, & Clarius, & Arias; & codices Complutenſes Regii, atq; alii. Tamen alii etiam multi ſequũtur lectionem noſtram, excuſi anno milleſimo quadringenteſimo octuageſimotertio, & M C C C C L X X X I V. & recentioribus annis, eamq; agnoſcunt in margine, qui alteram textui inſerunt, & ita legunt omnes interpretes Latini antiquiores, exponentes de ciuili ſeditione.

Vulgaris loquẽdi modus eſt, vt dicatur *orbem turbare*, aut *miſcere*, qui turbas, ſeditionemve concitat A certo in loco. Et quamuis accuſatores iſti vellent innuere Apoſtolos; quã alibi mouiſſent, eandem Theſſalonicæ mouere ſeditionem, tamen adhuc vterentur hyperbole: necdum enim orbem vniuerſum peragrauerant, quanquam & orbis interdum vſurpatur pro certa aliqua regionẽ accommodata ad locum, in quo quis, aut de quo loquitur. Idem ſentio de Græco nomine οἰκουμένη. Sicque Demoſthenem *b* intelligo, cum ait, Πᾶσα οἰκουμένη μεστὴ γέγονε προδοτῶν, *Totus orbis plenus factus eſt proditoribus.* Et Philippidem apud Athenæum *c*, quando Romam vocat οἰκουμένης δῆμον, *mundi populum*, hoc eſt, refertam ex omnium mundi regionum hominibus. Quia ergo B permulti ex Gentilibus conuerſi erant, &, quod peius Iudæos habebat, aliqui etiam ex Iudæis, ac principes quoque mulieres, quæ viros in eandem ſæpe trahunt ſententiam; propterea veluti parœmiali phraſi dixerunt accuſatores, *concitant* οἰκουμένην *orbem*, eo modo, quo Phariſæi de Chriſto *d*: *Ecce mundus totus poſt eum abiit*, vt notauit Rupertus *e*: etſi ſimul nolentes prophetabant *totius mundi conuerſionem Gentilium, Iudæorumque*, vt Cyrillo placet. Sed placuit hoc loco Interpreti magis exprimere ſenſum, ponendo pro orbe, vrbem.

b orat. pro coro.

c lib. 1.

d Ioan. 12. 19.

e in Ioan.

Et huc venerunt.] Οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν. *Hi & hic adſunt.* Syrus, והא תוב להרכא אתו *veha thub lcharecha athau*, id eſt, *& ecce iterum huc venerunt.* C Quando prima vice venerint, neſcio; qui orbem in ſuperiore parte ſententiæ ſumunt proprie, volunt, vt Caietanus, *&* eſſe pro *etiam*, & ſignificari quod Apoſtoli, qui ante orbem, hoc eſt, alia multa loca concitauerant, illuc quoque idem facturi adueniſſent. Sed legẽdo *vrbem*, ſenſus eſt, quod ad eam venerant, & adhuc in ea erant, quamuis laterent.

Verſus 7.] Quos ſuſcepit Iaſon, & hi omnes cõtra decreta Cæſaris faciunt, Regem alium dicentes eſſe, Ieſum.

D QVOS *ſuſcepit Iaſon.*] Capitale crimen eſt receptare ſeditioſos, ac fures, latroneſque; & alios crimoſos. Extant in Iure ciuili tituli proprii cõtra hoc omne genus hominum *f*. Platonis quoque ſeueriſſima lex *g*: de qua re lege præ cæteris Iuriſconſultiſſimum veterem amicum noſtrum Menochium *h*.

Latrones, & facinoroſos recipere capitale eſt.

f de Receptat. ff. de iis, qui latrones, & alios crimi. occul.

g 12. de leg.

h de arbit. iud. lib. 2 cent. 4. caſ. 348.

Cæterum ὑποδέδεκται, denotat occulte, clanculum, *furtim excipere*, ſicut etiam vertunt Vatablus, Clariuſque, & monent Caietanus, atque Gagneius. Verũ ὑποδέχεσθαι paſſim reperitur pro ſimE plici ſignificatione excipiẽdi. Iuuat quoquo modo aliam expoſitionem, quod quæſiti Apoſtoli in domo Iaſonis, non ſunt inuenti, quaſi ibidem eſſent in latebris; aut ibi clam excepti, clam etiã ſubducti eſſent.

Et hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt, Regem alium dicentes eſſe, Ieſum.] Vetus accuſatio in Chriſtum ipſum intentata *i*. *Sed craſſa calliditate vtuntur*, inquit Caietanus: *nam etſi tunc cum Ieſus eſſet homo mortalis, calumnia hæc habuit aliquid coloris, nullum colorem habebat Ieſu iam regnante in cœlis, non enim contra decreta Cæſaris Rex alius eſt, niſi Rex terrenus.*

i Ioan. 19. 12.

Verſus 8.] Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc.

A CONCITAVERVNT *autem plebem.*] Nihil ſuſpectum magis, nihil aptius ad concutiendum animum plebis, Principiſque, quam quælibet de imperii mutatione leuiſſima mentio: maxime vero, ſi firmo iuſtitiæ fundamento nõ conſiſtat.

Tyranni quã ſint pauidi ſecuri.

Trepidat ad rumuſculos, & ad omnem auræ flatum Tyrannus in aſſiduo metu, & ad omnes ſuſpiciones pauidus, vmbram horreſcit non pignoribus ipſis chariſſimis fidit, vix ſibi credit, omnium non linguas modo, ſed & manus obſeruat, & eo quoq; tempore, quo non captatur, peti ſe iudicat, nullumq; momentum immune à metu habet. B Plenæ exemplis hiſtoriæ: plurimæ Auctorum grauiſſimorum hac de re ſententiæ.

In magna illa diſceptatione Agrippam inter, ac Mœcenatem, illo Octauiũ ab imperio capeſſendo retrahente, hoc ad ſubeundum impellente, quas Dio *a*, ac Zonaras *b* recitant. Hæ pro diſſuadendo ex octo potiſſimæ rationes erant: *Vni regnanti plures infeſtos eſſe, vitam perpetuo periculorum obſeſſam metu, atq; ſiniſtra ſuſpicione vulgatiſſimum de filo pendens, & capiti nudum gladium imminẽs.* Et Macrobius *c* hoc Dionyſii memorandum factum cum narrat, ait præterea *atram ſilicem in inferno lapſuram ſemper, & cadenti ſimilem illorum capitibus imminere, qui arduas poteſtates, & infauſtam ambiunt tyrannidẽ, nunquam ſine timore viuentes, & cogentes ſubiectũ vulgus odiſſe, dum metuat, qui ſemper ſibi videntur exitium, quod merentur, excipere.* C

a lib. 52.
b Tom. 2. in Octauio.
c in Somnio Scipion. c. 10.

Claudii Imperatoris pauor & timiditas

d in Claudio. c. 35. & 36.

Sed nemo, vt Claudius Cęſar, qui hac viuebat ætate, æque timidus, ac diffidens, vt docet Suetonius *d*: *Quaſdam inſidias temere delatas adeo expauit, vt deponere Imperium tentauerit; lacrymis, ac vociferatione coram Senatu miſeratus ſit conditionem ſuam, cui nihil tuti vſpiam eſſet, fugiens quandoque præ vano timore ad caſtra; nihil tota via, quam eſſetne ſola, ſaluum Imperium requiſierit: & in motu quodam ciuili Camillus, non dubitans etiam circa bellum poſſe terreri, contumelioſa, & minaci, & contumaci epiſtola cedere eum Imperio iuſſerit, vitamque otioſam in priuata re agere; ille* D *vero etiam dubitauerit, adhibitis principibus viris, an obtemperaret.*

Hæc eo retuli Suetonii verbis ipſis, vt intelligamus nihil inſolens accidiſſe, vel moribus alienũ eius, qui tunc imperabat, ſi qui pro ipſo Rempubl. gerebant Theſſalonicæ, ipſius metuerint imperio ad tam leues, & inanes de Ieſu Rege voces, quem dudum conſtaret ex hac mortalitate ſublatum. Verebantur fortaſſe ad mortales imperitaturus; ne rediret. *Sonitus terroris ſemper in auribus tyranni: & cum pax ſit, ille ſemper inſidias ſuſpicatur*, inquit Iob *e*.

e c. 15. 21.

Sed nihil elegantius, & ſignificantius toto ferè capite 17. libri Sapientiæ. Cõtinet enim viuas, E & admirabiles quaſdam ſimilitudines, quibus res graphice deſcribitur, & repręſentatur, vt cum vel verbum demere piaculum rear, malim, vt lector ſine exceptione, vel exceptione totum cognoſcat. Lege pręterea Phalaridis nonnullas epiſtolas *f* de tyrannorum pauore. Canit apud Senecam Thyeſtes *g*:

f epiſt. 14. 49. 67.
g actu 3.

——dum excelſus ſteti
Nunquam pauere deſtiti, atque ipſum mei
Ferrum timere lateris:
Venenum in auro bibitur, expertus loquor:

Verſus 9.] Et accepta ſatisfactione à Iaſone & à cæteris, dimiſerunt eos.

ET *accepta ſatiſfactione.*] Syrus ונסבו ערבא מן איסון ואף מן אחא *vaneſcbu Ebarbe men Iiaſon veaph men ache, i. Sed acceperunt fideiuſſores ab Iaſone, nec non à fratribus.* Græce καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν. Gloſſa interlinearis ait, *quod Iaſon negauit ſe ſuſcepiſſe*, vel, *pœnitentiam profeſſus eſt, nimirum,* quod ſuſcepiſſet. Hugo dicit *id mendacium officioſum fuiſſe, aut egiſſe iuxta dictamen conſcientiæ, ſi, ſi aliter diceret, peccaturum mortaliter prodendo homines viles Eccleſiæ.*

Petrus Comeſtor in hiſtoria Scholaſtica conſentit in negatione omnium iſtorum fratrum, ac Iaſonis. Addit nihilominus & alium dicẽdi modum, *ſi confeſſi ſunt, ſatiſfeciſſe*: quod exponit idem Hugo de ſatisfactione, aut pecuniaria, aut corporali. Lyranus de rationabili excuſatione, vel emẽdæ ſolutione, vel alio conueniẽti modo, *quia non habetur*, inquit, *in textu modus huius ſatiſfactionis.* Carthuſianus rationabilem excuſationem declarat *ideo ſe innoxios, quoniam Apoſtolorum doctrina non derogabat Romanis, eo quod Chriſti regnum ſit ſpirituale.* Caietanus interpretatur, *datam ab his aliquam fidei iuſſionem ad principes ciuitatis de fidelitate erga Cæſarem, & Romanum Imperium.*

Satisfactionis hoc loco variæ ſignificationes.

Gagneius attendens vim phraſis Græcæ, quæ ſignificat, *Cum ſatis accepiſſent ab Iaſone, & ab aliis iudicio ſiſtendi ſponſioni* (ſunt hæc verba Budæi *h* locum præſentem ita declarantis) *ſiue cum accepiſſent cautionem pro Paulo*, contendit melius dictum fuiſſe Interpretem *accepta ſatiſdatione: neque enim*, inquit, *pro Paulo ſatiſfecit Iaſon, ſed ſatiſdedit*, hoc eſt, *ſe ipſum cautionem dedit, promittens ſe ſatiſfacturum; ſi opus eſſet.* Immo putat ſic Interpretem ſcripſiſſe, ſed à quodam, qui Latinum non putabat verbũ, ſatiſdatio, ſatisfactionem poſitam eſſe.

h in Comment. ling. Græcæ.

Torrianus argumentans ex præſenti loco vltra pœnitentiam internam opus eſſe ſatisfactione pro peccatis, docet τὸ ἱκανὸν denotare ſatiſfactionem, quæ refertur ad debitorem, ſiue debitor ſit ille ipſe, qui ſatisfacit, ſiue is, pro quo ſatiſfit. *Nam Iaſon accuſabatur*, inquit, *vt auctor ſeditionis, quod Paulum, & Silam accepiſſet, ideoq; hoc debito obligatus tenebatur, vt doceret ſe extra crimen eſſe, ſeque iuſte excuſaret: quod quidem quia fecit, & ſe trahi patienter tulit, debitum ſoluit: ita vt ſolutio ſua, id eſt, excuſatio, & tractatio illa, quam vt innoxius æquo animo ſuſtinuit ſatiſfactio fuerit.*

i lib. 4. contra Centuriat. 3.

Confirmat ea ſententia Pauli *k* de Corinthio pœnitente: *Sufficit illi, qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus.* Vbi Græce eſt, ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ, id eſt, *ſatis illi, & ſatiſfecit.*

k 2. Cor. 2. 6.

Ex his placet expoſitio maxime, quæ eſt de excuſatione, ſeu defenſione, vt opinatur quoque Arias: quia dum Iaſon ſeipſum purgauit, aliique fratres; ſatis etiam docuerunt, Apoſtolos eſſe innoxios: licet conſultius viſum ſit, hi, vt tempori, ac iræ locum darent, nec ſua præſentia ſedatum rumorem renouarent. Non facile mendacium, aut in Iaſonis conſcientia errorem admiſerim: non item pro exceptis Apoſtoli pœnitudinem, & mulctam; nec præterea profeſſionem fidelitatis aduerſus Romanum Imperium aliam, aut pro illa fideiuſſionem nomine Apoſtolorum, quam cum demonſtrarunt de Ieſu, quod dudum hinc obiiſſet, nihil eſſe, quod vererentur, ne res nouas molíretur, quæ ſpectarent ad euerſionem Reipublicæ.

Quæ ſit hoc loco de voce ſatisfactionis Auctoris ſententia.

Gagneius nimis facilis eſt in ſuſpicando, cum & omnes plane codices Latini hanc lectionem habeant, eandemque Clarius, & Vatablus in ſuis verſionibus, quas è Græco exactius ederunt, ſunt, retineat, è quibus poſterior *excuſationem* interpretatur, tametſi etiam *fideiuſſionem*, & noſter Interpres ſatisfaciendi verbo, & nomine ſatisfactionis in iſto eodem ſenſu alibi vtatur, necnon alii Auctores Latini, nempe pro expoſitione, vel reſponſione apologetica, qua ſatisfiat calumniis, & falſis aliorum impoſitionibus. Sic in epiſtola Petri legimus a: *Parati ſemper ad ſatiſfactionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt ſpe*: & in hac hiſtoria b introducitur Paulus hoc loquens modo: *Bono animo pro me ſatiſfaciam.* His tamen locis ſunt vocabula τῆς ἀπολογίας, καὶ τοῦ ἀπολογεῖσθαι.

a 1. Pet. 3. 15.

b Act. 24. 10.

Fideiuſſores quis dare dicitur.

c li. 10. in Luc. c. 96.

Apud Ambroſium c præterea eſt, quando agit de Petro: *Lachrymas eius legimus, ſatiſfactionem non legimus*, id eſt, excuſationem: ipſæ namq; lacrymæ pœnitentiales, ſatisfactio erant.

Deniq; non ita proprie dicitur quis ſatisfacere, cum pro alio fideiuſſores dat, ſed pro ſeipſo: quod fit, quando aduerſarius, vel Iudex, pro eo quod à nobis exigit, ita cauet, vt eum hoc nomine ſecurū faciamus datis fideiuſſoribus d. Quamuis interdū ſumatur pro ſola repromiſſione, qua contentus eſt is, cui proprie dicta ſatiſdatio debetur e. Sed & ſatisfacere cenſetur apud Iuriſconſultos, qui fideiuſſorem præbet f.

d l. 1. ff. qui ſatiſda. cogan. & tot. de prætor. ſtip. l. 1. & tit. ſi cui plus quam per leg. Falc. l. 3. § 1.

e Vlpian. l. ſatiſdatorum. ff. de verb. ſign. & alibi.

f l. ſolutionis ff. de verb. ſign. & alibi.

Itaq; ſatisfactionem apte Interpres, atq; ἱκανῶς, id eſt, *ſufficienter, ſatiſque*, reddidit τὸ ἱκανόν: Iaſon vero nihil aliud dedit, fecitq;, niſi calumniā in Apoſtolos compoſitam detexit, ſicque ſecuros reddidit principes ciuitatis, efficaci proculdubio, & libera oratione.

Videtur mihi Sixtus Senenſis g fideiuſſionem intelligere, cum ait Iaſonem ſemetipſum dediſſe, vt Paulo fugiendi facultatem faceret.

g lib. 2. Biblioth.

Sic Petrum Alexandrinū h exiſtimaſſe de data pecunia ab ipſiſmet, qui tracti erant ad Magiſtratus pro Paulo & Sila, non pro Paulo & Sila, ſed pro ſeipſis: atq; hoc exemplo probare licere ſeipſum liberare pecunia à tormentis tempore perſecutionis ad vitandum periculum animæ, negādo Fidem. Verum vt id concedam licitum, tamē propoſitæ difficultati ſatis opinor quæ dixi, faciunt: & vtcunque ſit, merito admirabilem virum Chryſoſtomus Iaſonem prædicat, *qui cum periculo ſuo Apoſtolos dimiſerit*.

h Serm. de pœnit.

Licet ſeipſū liberare a tormentis data pecunia, perſecutionis tēpore.

***Verſus* 10.] Fratres vero confeſtim per noctem dimiſerunt Paulum & Silam in Beroeam. Qui cum veniſſent, in ſynagogam Iudæorum introierunt.**

FRATRES *vero confeſtim per noctem.*] Priuſquā excedas Theſſalonica, relege quæ Paulus ipſe de ſuo in eam vrbem aduentu, rebuſq; quas ibi tum geſſit, tum tulit ad Theſſalonicenſes non longe poſt ſcripſit i. *Ipſi ſcitis, fratres*, inquit, *introitum noſtrum ad vos, quia non inanis fuit, ſed ante paſſi, & contumeliis affecti, ſicut ſcitis, in Philippis: fiduciam habuimus in Deo noſtro loqui ad vos Euangelium Dei in multa ſollicitudine.* Ruſſum k: *Euangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum, ſed & in virtute, & Spiritu ſancto, & plenitudine multa, ſicut ſcitis, quales fuerimus in vobis propter vos.* Adhæc innuens vexationem fratrum cum Iaſone: *Et vos imitatores noſtri facti eſtis & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti, ita vt facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia: à vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini non ſolum in Macedonia, & in Achaia, ſed in omni loco fides veſtra, quæ eſt ad Deum, profecta eſt; ita vt non ſit nobis neceſſe quicquam loqui: ipſi enim annunciant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulacris, ſeruire Deo viuo, & vero.* Tandem ſubdit l: *Ideo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione, quoniam cum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud non vt verbum hominum, ſed, ſicut eſt vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, & credidiſtis. Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa in* CHRISTO, *quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis.*

Quæ Paulus & egerit & paſſus ſit Theſſalonicæ

i 1. ep. 2. 1. 2.

k c. 1. 5. 6. 7. 8. 9.

l c. 2. 13. 14.

Inculcat præterea quomodo inter ipſos verſatus ſit m. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis: neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt: nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cum poſſemus vobis oneri eſſe, vt Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus paruuli in medio veſtrum, tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos, ita deſiderantes vos cupide volebamus tradere vobis non ſolum Euangelium Dei, ſed etiam animas noſtras; quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. Memores enim eſtis fratres laboris noſtri, & fatigationis: nocte ac die operantes, ne quem veſtrum grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei. Vos teſtes eſtis, & Deus, quam ſancte, & iuſte, & ſine querela, vobis, qui credidiſtis, fuimus: ſicut ſcitis, qualiter vnumquemq; veſtrum (ſicut pater filios ſuos) deprecantes vos, & conſolātes teſtificati ſumus, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam.*

Paulus qualiter apud Theſſalonicenſes ſit conuerſatus.

m 1. Theſſ. 2. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Sed & quid inter cætera prædicauerit, mentionem facit n. *Nemo moueatur in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis, quod in hoc poſiti ſumus. Nam & cum apud vos eſſemus prædicabamus vobis paſſuros nos tribulationes ſicut & factum eſt, & ſcitis.*

Paulus quid prædicauerit.

n cap. 3. 3. 4.

Hæc omnia Pauli recitare verbis tam prolixe præter morem non piguit, quoniam præter incomparabilem Apoſtoli affectum erga Theſſalonicenſes, quem totis epiſtolis duabus ſpirat, vtpote tam alacres, ac fortes pro veritate, ac pro Apoſtolo ipſo teſtes, in primis conuerſionis initiis, continent perplura ad hunc locum, & hiſtoriæ ſeriem ſpectantia; quæ Lucas, qui tū forte aberat alio amādatus, prædicationis, alteriuſve negotii cauſa, prætermiſit, dupliciter modeſtus, vel quod quæ non vidit ipſe, valde perſtringit, vel quod res à ſe geſtas non meminit, ſolis Pauli rebus intentus.

Lucas dupliciter fuit modeſtus.

Intelligimus etiam ex his, quæ recitata ſunt, Iaſonem ita hoſpitium Paulo præbuiſſe, vt hac habitatione contentus, victum labore compararit. Deinde illos, qui ad tribunal cum Iaſone pertracti ſunt, maioremque partem eorum, qui conuerſi erant, fuiſſe ex Gentilibus: ait enim Apoſtolus, *eos conuerſos à ſimulacris, & paſſos à contribulibus ſuis, perinde vt à Iudæis illi paſſi erant, qui de numero ipſorum facti erant Chriſtiani.*

Ergo cum hæc tam inſignia Paulus tribus minimum hebdomadis (hoc indicant tria Sabbata o) Theſſalonicæ feciſſet, docuiſſet, toleraſſet, per noctem, & clam inde dimittitur, prudenter conſentientibus fratribus, ipſo autem etiam conſentiente, nonnunquam fuga & ſibi, & aliis conſulendum, quibus vel abſens, vel poſtliminio reuertens conſulere vtilius quis poſſit. Si vero remaneat, periculo proprio rabiem perſecutoris foueat, & cauſæ communi nihil, parumve commodet, magis ipſe vnus impugnatus, quam in commune religio vniuerſa. Qua de re iam aliquoties diſſeruimus. *Duo fiebant*, ait Chryſoſtomus, *& illorum furor extinguebatur, & prædicatio a-*

o verſ. 2.

Fuga aliquando prædicatores ſibi debent conſulere.

lis in locis creſcebat. Addit & datam occaſionem charitatis erga caput ſuum declaranda, ac ſollicite ſeruandi: & fugientibus fugæ incommoda tolerandi: poterat enim, qui Philippis eos ſeruarat Deus, etiam alibi ſeruare.

Beroea vbi ſit, & cur ſic dicta.

Berœam.] Vrbs eſt in Macedonia condita vel à Beroea filia Beretis, qui Macedonis filius fuit, vel à Pherone, mutato Ph in B. Alia fertur eiuſdem nominis in Syria, etiam ſi aliter exprimitur Beroe aut Beroea: & hæc noſtra interdum Berræa, Βέροια, & Βέῤῥοια: illo modo Stephanus, hoc Suidas. Ad Haliæmonem fluuium ſita eſt, non procul à Pella, Alexandri Magni patria. Meminit etiam Plinius a.

a lib. 4.c.10.

Qui cum veniſſent, in Synagogam Iudæorum introierunt.] Obduratus ad mala ferenda animus; inexpugnabilis bene de aduerſariis merendi voluntas: toties tantas à Iudęis perſecutiones expertus, reddit nihilominus, *anathema etiam à Chriſto fieri paratus pro ipſis Apoſtolus* b.

b Rom. 9.3.

Verſus 11.] Hi autem erant nobiliores eorum, qui ſunt Theſſalonicæ, qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie ſcrutantes Scripturas, ſi hæc ita ſe haberent.

H*i autem erant nobiliores eorum, qui ſunt Theſſalonicæ.*] Syr. האריין הוו גיר הונון יהודיא דתמן מן יהודיא הונון דאית הוו בתסלוניקא *haraijn hauau gher haunun jehudaie dethamman men jehudaie haunun deth hauau bethessalonike*, id eſt, *Erant enim nobiliores iſti Iudæi, qui illic aderant, Iudæis illis, qui erant Theſſalonicæ*, &c. Lyranus pariter explicat de Iudæis Beroenſibus, necnon Gloſſa interlinearis, & Hugo, & Carthuſianus, & Caietanus, & Arias. Quæ opinio probari poteſt, quoniā tum pronomen demonſtratiuum, tum ſententia tota reſpicere videtur illos, de quibus immediate prius mentio erat; nec impedit comparatiuus iunctus genitiuo: Græcos enim hac in parte non ſemel ſequutus eſt interpres, qui carent ablatiuis. Verbi gratia c: *Maior autem horum eſt charitas.*

c 1.Cor.13.13.

Denique videntur opponi Iudæis Iudæi Beroeenſes, Theſſalonicenſibus; qui quidem Theſſalonicenſes, vt mox ſubditur, Berœam venerūt commouentes, & turbantes multitudinem.

Theſſalonicenſes fuerūt Iudæi, de quibus hic agitur, nō Beroeenſes.

At enimuero de Theſſalonicēſibus intellexit Chryſoſtomus, Gagneius, Vatablus, fauetq; Beda, quibus aſſentior, non tantū quia id magis præ ſe fert phraſis ipſa: *Hi autem erant nobiliores eorum, qui ſunt Theſſalonicæ*, id eſt, inter eos: ſed etiam, quia quæ ſequuntur, melius intelliguntur de Theſſalonicēſibus, quos adeo laudatos vidimus à Paulo in epiſtolis: & cum breui allatus eſſet rumor Theſſalonicam, prædicare Berœæ Paulum, illico illuc aduolarunt inde Iudæi, ita vt ibi Paulo diu conſiſtere non licuerit, & tam amplam meſſem facere, quam amplam deſcribit ſequens narratio: Neque rarum eſt, vt intermiſſa per breue diuerticulum repetatur oratio. Dixerat Lucas, dimiſſos Apoſtolos per fratres Theſſalonicēſes: eadem opera, vt qui quantive eſſent, intelligeremus, quorū & amori, & auctoritati paruerit Paulus diſcedendo.

Nobiliores.] Εὐγενέστεροι. Animę nobilitatem Beda, & Carthuſianus interpretantur: Gloſſa interlinearis, & Hugo vel hanc, vel generis: Lyranus A vtramque: Chryſoſtomus de ſumma humanitate quam videlicet aduerſus Paulum declararit, atque de virtutibus, & fide erga Deum: Arias de morum, ingeniiq; elegātia, Oecumenius de probitate, ac modeſtia.

Nobilitas generis plerunque adiunctā habet animi nobilitatem.

Generis, ac ſanguinis nobilitas, adiunctam ſæpenumero habet in animi dotib. claritudinem, inter quas præterea eſt fortitudo, atq; conſtantia. Hanc fortaſſe voluit innuere Lucas, eoſque ſignificare potiſſimum, qui pro ſeipſis, & pro Apoſtolis reſponderant coram Principibus ciuitatis, hiſque illi, qua valebant gratia, qua auctoritate propter nobilitatem, qua præterea dicendi libertate abunde ſatisfecerant. Fortaſſe vero nobiliores dixit Auctor Græco idiotiſmo, pro nobiliſſimis.

B *Qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate. quotidie ſcrutantes Scripturas, ſi hæc ita ſe haberent.*] Hęc dicuntur de Theſſalonicenſibus, de quibus teſtatur Paulus ipſe in epiſtola d: *Quod ſuſceperunt verbum Dei cum gaudio Spiritus ſancti*: & idcirco appellat eos *ſpem ſuam, & gaudium, & coronam, & gloriam, & coronam gloriæ* e, videlicet ob iſtam eorum, quæ hic dicitur, In ſuſpiciendo verbo πᾶσαν τὴν προθυμίαν, *omnem alacritatem, promptitudinem, ſtudium, auiditatem.*

d 1.epiſt.1.6.

e c.2.19.20.

C Hi etiam ideo Scripturas ſcrutati, potius intelliguntur, quam Beroeenſes; quoniam nuper ſcripſerat Lucas, Paulum Theſſalonicæ per Sabbata tria diſſeruiſſe de Scripturis, *vt oſtēderet oportuiſſe pati Chriſtum, atque reſurgere.*

Theſſalonicenſes quomodo ſint Scripturas ſcrutati.

D Non ita ergo rectè Caietanus diuellit auiditatem, & promptitudinem à verbo *Suſceperunt*, vt nectat participio *ſcrutantes*, quaſi id illi ſuſceperint hæſitādo, an verum eſſet, & promptos ſe exhibuerint ad ſcrutandas Scripturas Prophetarum, an cōforme eſſet Euangelium illis Scripturis. Contrarium aſſerit Chryſoſtomus: *Volebant enim* (inquit agens non de Beroeenſibus, vt Caietanus, ſed de Theſſalonicenſibus) *& à ſeipſis certiſſimam perſuaſionem habere de paſſione, quæ poterat creditu difficilior eſſe, & ad repugnandum aduerſariis maxime confirmanda, optimuque argumentis munienda. Et cum veterum Prophetarum traditiones*, ait Oecumenius, *ignorarent, propterea magis in Fide confirmabantur, dum confirmarentur Scripturas, & quæ de diſpenſatione incarnati Verbi dicebantur, veterum ſcriptis conſentanea reperirent.*

Theologi qua ratione Scripturas ſcrutentur.

E Hoc dum facimus Theologi, operæ profecto pretium Eccleſiæ magnum facimus, vt religionis myſteria tueamur contra Iudæos, Paganos, Hæreticos. Conſtat nobis, Eccleſiam non poſſe errare in explicanda doctrina Fidei; propterea abſque dubitatione acquieſcimus ei, illam nobis proponenti: *Nec defecimus ſcrutando ſcrutationes* f infideles, dubias, maleuolas, & ad ſchiſma ſpectantes; ſcientes, quod *ſcrutator Maieſtatis opprimetur à gloria* g: ſed eſſe ſtudemus *ædificatores ſepium* h *aduerſus vulpes*, & apros, qui Domini vineam demoliuntur i, *depaſcuntur, deuaſtant* k.

f Pſal.63.7.

g Prou.25.27.

h Eſa.58.12.

i Cant.2.15.

k Pſal.79.14.

Theſſalonicenſes ſcrutādo Scripturas reprehenſionem non meruerunt.

Eſto, nondū credentes (iam tamen crediddiſſe, plurium ſententia eſt, ſiue Theſſalonicenſes, ſiue Beroeenſes) ſcrutati ſint Scripturas, in eo facto reprehenſionem non merentur. Nam Paulus falſam doctrinam tradere quamuis non poſſet, illam, vt primum ingerebatur, noui auditores mox approbare, atque credere non tenebantur: quin leuiter etiam feciſſent, niſi prius rationes, quæ ad credendum inducerent, quam in ſchola

A nominamus euidentiam credibilitatis, perpendiſſent. Quia ergo Paulus teſtimonia Prophetarum protulerat, hæc illi, auctore ſine dubio, & hortatore Paulo, vt quam apte conuenirent, recognouerunt.

Damus hanc hæreticis facultatem, hortamur etiam vehementer, Scripturarum vt loca attente legant, relegant, atq; Patrum quæ ſunt à Concilio, præſertim Tridentino, & ab aliis, qui eorum hæreſes refellant, producta: ſed hac lege, vt ſtudio veritatem inueniendi id faciant, non libidine calumniandi.

Hæreticorum calumnia.

Calumnia eſt, quam hoc ex loco hæretici extundunt, cuiuis fas eſſe ſcrutari Scripturas; B multo vero etiam magis Papæ, atq; Conciliorum excutere verba, & ſententias. Non eſt ſeruorum imperia, & decreta dominorum reuocare in dubiũ, diſpicere, & ſi etiam videatur, deſpicere, & proculcare. Si licuit Theſſalonicenſib. exigere Pauli doctrinã ad Scripturæ amuſſim, vt Caluino placet, ita vt niſi apte cum hac illa conueniret, ſecũdum iudicium ipſorum dubia, nec admittenda cenſeretur: quidni liceat de Apoſtoli dubitare cunctis epiſtolis, diſceptare, iudicium ferre? Nec enim doctrina, quam viua tradebat voce, minus erat ipſiſſima veritas Dei, quam alia per epiſtolas relicta. Vnde ſcribebat eiſdem Theſſalonicenſibus C *a*: *Vt tenerent traditiones, quas accepiſſent, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam.*

a 2 ep. 2. 14.

Melius ratiocinaretur Caluinus, cũ fateatur, Scripturam ſæpe obſcuratã eſſe, ac in varios ſenſus flecti, nõ ſufficere, quod ipſe ſecum plane pugnans contendit, vt quilibet duce, & directore ſpiritu non aliunde, quam ex Scripturis iudiciũ faciat de qualibet doctrina; ſed quod alius vere dixerat *b*, *neceſſarios eſſe magiſtros paſtores, ac Doctores*, quos *dedit c, qui dedit & Scripturas Deus in Eccleſia.*

b in c. 8. Act. vers. 31.
c Eph. 4. 11.

Thessalonicenſes non ſcrutati ſunt Scripturas vt crederẽt, ſed vt in fide cõfirmarentur.

Quanquam vt ſibi mendax nunquam cõſtat, ſemel, iterum, ſæpiuſq; in hoc ſuo commentario docet, quod eſſe verum puto, ſcrutinium illud Scripturarũ non feciſſe Theſſalonicenſes, vt crederent, iam enim credidiſſe, D ſed vt in Fide proficerent, non vt de Pauli doctrina iudicando, veritatem à ſeipſis agnitam reciperent, ſed vt veritatẽ Fidei à Paulo acceptam magis confirmarent, nõ vt cum ſua promptitudine proprium iudiciũ cõiungerent ad credendum: ſed vt cum ipſa promptitudine ac Fide propriam ſedulitatẽ, induſtriã, diſquiſitionem coniungerent ad Fidem perficiendam, & cordib. ſuis magis ac magis obſignandam. Itaq; vt hic tandem locus, quem fuſius tractat in Antidoto Stapletonus, abrũpatur, fecerũt ſcrutando Theſſalonicenſes, ſeu ex Iudæis Chriſtiani, ſeu etiam ex Gentilibus, qui Iudæorum vſum habebant, E volumen legẽdo Scripturarum, quod Chriſtus Iudæos, vt facerent prouocabat, dicens *d*: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere: & illa ſunt, quæ teſtimoniũ perhibent de me*, vt annotant Chryſoſtomus & Euthymius, *Nolite ſimpliciter legere ſed enucleate, & excutite.* Quæ eſt tacita quædam reprehenſio non intelligentium libros, quorum lectione maxime gloriarentur; cui ſimiles alibi aliæ reprehenſiones continentur in Euangeliis *e*.

d Ioan. 5. 39.

e Mat. 12. 3. & 19. 4. & 21. 42. & 22. 31. 32.

f 6. Strom. c. 5.

Qua pariter de cauſa Paulus Gẽtiles ad euoluendos libros inuitabat, & Sibyllarum, & Hyſtaſpis, vt refert Clemens Alexandrinus *f*, vt in Chriſtianæ veritatis myſteria deprehenderent tanto ante præſignificata, quod poſtea ſeuere inhibitũ eſt Imperatorum edictis, quemadmodum pro- A ditum inuenimus à Iuſtino *g*. *Fide iam recepta*, inquit Carthuſianus *pie, ac docte, nõ ſunt Scripturæ ſcrutandæ ad videndum, an hæc ita ſe habeant, ſed ad intuendum clarius, ad prædicandum, probandumque, fortius, quod vtique ita ſe habent.*

g Apolog. ad Antonin.
Paulus ad voluendos Sibyllarum libros Chriſtianos hortabatur.

Verſus 12.] Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honeſtarum, & viri non pauci.

CVm ſuperius *h* multos credidiſſe ſit dictum in Theſſalonicenſi vrbe; videri poteſt nunc de Beroeẽſium cõuerſione narratio eſſe. Ego vero B in eadem perſiſtens de Theſſalonicenſibus opinione, quam expoſui, argumẽtum hinc potius elicio, quoniam totidem verbis eadem vtrobiq; dicuntur, vt Lucas, & ad laudem Theſſalonicenſium, quos nouerat Paulo percharos eſſe, & ad retexendã Iudæorum perſecutionem, qui Theſſalonicæ morabantur, quam Beroeeam vſq; deriuarunt, ea repetitione vſus ſit.

h vers. 4.

Honeſtarum.] Εὐσχημόνων. Hæ prius *i* vocatæ ſunt πρῶται: de illa vero alia voce lege capite 13. *k*

i vers. 4.
k vers. 50.

Verſus 13.] Cum autem cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Beroeeæ prædicatum eſt à Paulo verbum Dei, C venerũt & illuc, commouentes, & turbantes multitudinem.

CVm *autẽ cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi.*] Α'πὸ τῆς Θεσσαλονίκης Ἰουδαῖοι. Syrus, דמן הסלו־ניקא *demen Theſſalonica*, id eſt, *qui ex Theſſalonica*, ſiue *Theſſalonicenſes*, atque etiam Vatablus: eſtque phraſis Græca, vt dicantur verbi gratia οἱ ἀπὸ Ῥώμης, *Romani, Ioſeph ab Arimathæa Arimathæenſis, Ieſus à Nazareth Nazarenus*: quam non placere nonnullis Grammaticis alio loco docui *l*: Item dici ſolent οἱ ἀπὸ φιλοσοφίας, καὶ λόγων, καὶ Περιπάτου, καὶ Βήματος, καὶ Στοᾶς, καὶ Θυμέλης, &c. *Philoſophi, Literati, Peripatetici, Concionatores, Stoici, Comici*, &c. D Lege Budæum *m*. Credit Gagneius legiſſe Interpretem ἐπὶ, pro ἀπὸ: ſed cum nihil ſenſui depereat, nolim tam eſſe ad ſuſpicandum de varia Codicũ lectione procliuis.

Græca phraſis qui ex Roma pro Romani.
l c. 10. 38.

m in Comment. ling. Græca.

Venerunt & illuc.] In capite 14. *n* *Superuenerunt ab Antiochia, & Iconio Iudæi, & perſuaſis turbis lapidatum eſt Paulum*, atque, vt dictũ eſt, tum per epiſtolas, tum per certos nuncios Euangelii progreſſiones impedire conabantur. Sed Paulum præ cæteris infenſiſſimo odio proſequebantur.

n vers. 16.

Commouentes, & turbantes.] Quamuis codices Græci ordinarii habeãt tantum σαλεύοντες, quidã tamen etiam habent, καὶ ταράσσοντες, vt fecerit E Interpres vtrumq; exprimendo melius, quam Vatablus, & Clarius alterum omittendo.

Verſus 14.] Statimque tunc Paulum dimiſerunt fratres, vt iret vſque ad mare: Silas autem, & Timotheus remanſerunt ibi.

VT *iret vſque ad mare*] Ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Gagneius, Vatablus, & Caietanus interpretantur. *ſicut, ſeu quaſi ad mare*: *Noluerunt enim fratres*, inquit Caietanus, *vt aperte fugeret, ſed declinaret tanquam iturus ad mare.* Gagneius autem, ſuo more, ſuſpicatur noſtrum Interpretem legiſſe ἕως quod ſignificat *vſque*. Inanis ſuſpicio: quoniam ὡς quandoque idem eſt quod πρὸς, ſiue εἰς, nec non

Particulæ ὡς ſignificationes.

etiam hoc inter viginti nouem huius particulæ vſus, quos obſeruauit Tryphon Grammaticus *a*. Sic Ariſtophanes, Iſocrates, Thucydides, Xenophon, Demoſthenes, Æſchines vſurpãt, *εἰς τοῦτον, εἰς βασιλέα, εἰς ἐμὲ, εἰς Λακεδαιμονίους, εἰς Μακεδονίαν*, &c. vſq; *ad hunc, ad regem, ad me, ad Lacedæmonios, ad Macedoniam*, &c.

a Lege Budæum in Commentar. ling. Græc. & Theſaur.

Præterea peruenit Paulus ex illo itinere Athenas, quo vt perueniret, non ficte; ſed re ipſa declinandum fuit ad mare, vt etiam tradit Carthuſianus. Poſtremo nihil refert dicere *vſque ad mare*, vel tantum *ad mare*.

Silas autem & Timotheus remanſerunt ibi.] Vnus quærebatur Paulus tanquam acrior vbique prædicator, & dux verbi.

Recole quæ dixi cap. 15: *b* de Sila, *illum videri à Siluano non differre*: quoniam ſicut in hac hiſtoria cum Timotheo, ita coniungi ſolet in epiſtolis Pauli. Voluit Paulus hos remanere, non tam vt magis expedite procederet, quam vt vix adhuc Beroeæ coli cœptum agrum diligentius curarẽt, & partim neophytos perſecutione Pauli quaſſatos confirmarent, partim alios ad Eccleſiam adiungerent. Ipſimet forſitan Beroeẽſes hos à Paulo tantiſper impetrarunt; quibus, vt illi, periculum non creari ſciebant. Vidit & hoc Arias: at nõ probo, quod cum aliis, quos retuli, ſimulatam aſſerit ad mare profectionem, vt hac arte Paulũ à perſequentium inſania eriperent, non quod ei metuerent.

b verſ. 27.

Cur Paulus hos Beroeæ remanere voluerit.

Verſus 15.] Qui autem deducebant Paulũ, perduxerunt eum vſque Athenas, & accepto mãdato ab eo ad Silam, & Timotheum, vt quam celeriter venirent ad illum, profecti ſunt.

QVi autem deducebant Paulum.*] Οἱ δὲ καθιστῶντες. Exponit Gagneius, *Qui comitatu ſuo eum confirmabant ſecuritatem ei præſtantes: quoniam καθίστημι*, inquit, & *καθιστάω, eſt compono, & id quod labat, ſtabilio, ac nutantem, & trepidantem confirmo*: adde quoque *ſiſto, & ſedo*.

καθιστάω quid ſignificet.

Alii vim verbi docent eſſe, *conſtituere aliquo in loco, nempe ſaluum, & incolumem*, ſeu *ita conſtituendũ ſuſcipere*. Agnoſcit has huius verbi notiones Budæus *c*. Sed verbum *deducendi*, quo Interpres vtitur, ac melius quidem quam *proſequendi*, quo Vatablus, omnia comprehendit officia fidi comitis, & honorarii. Optimi auctores Latinæ linguæ, ac Cicero ipſe deducere dicunt, & *deductorem*, cum quis alicui officii gratia, vel honoris præſtat comitatum, vel etiam periculi amouẽdi. Certe plus eſt καθιστᾶν, quã συνελθεῖν, quod Interpres vertit *comitari* d, quam κατάγειν, quod *deducere* e, quã προπέμπεσθαι, quod *deduci* f, & προπέμπειν, quod *deducere* g, Vnde προπεμπτικὸν carmen comitatiuum vel præmiſſiuum, quod male confundunt aliqui cum eo quod appellatur προτρεπτικὸν; & ἄγειν, quod eodem modo *h*.

c Comment. ling. Græc.

d Act. 10. 23.
e Act. 9. 30. c. 23. 23.
f Act. 15. 3. Rom. 15. 24. 2. Cor. 1. 16.
g Act. 21. 5. & c. 21. 5. 1. Cor. 16. 6. 11. 3. ep. Ioan. 6.

Non eguit Paulus, vt eius animus quaſi nutãs, vel trepidans erigeretur, & confirmaretur: ſed ob perſecutionis atrocitatem, & inſidias Iudæorum toties intentatas in ipſum, itinera munienda fuerunt, nec temere in viam ſe dare debuit, aut fratres, vt ſe daret, debuerũt permittere. Sicut enim non turpiter fugit; ita & prudẽter, vt tutum eſſet effugium deductoribus ſepiendus fuit.

Paulus non eguit confirmante.

h Act. 23. 10. Luc. 4. 29.

Qui tropologiam deſiderat Chryſoſtomum legat, conſiderantem quo ſtudio Chriſtiani illi in magiſtrum ſuum animati eſſent, quantiq; referant concors, mutuaque inuicem adiuuantiũ fratrum opera.

Perduxerunt eum vſque Athenas.] Notiores ſunt Athenæ, quam vt verbum de illis facere vllum neceſſe ſit. Ad hoc humanæ ſapiẽtiæ emporium, & ad iſtam liberalium arcem diſciplinarum (vocatur Athenæum auditorium, in quo ſcholaſtici, & declamatores conueniunt, exercenturque) Pauli deductoribus, ac Paulo quoque ipſi ſuggeſſit Deus, vt ſapientia diuina plenus Apoſtolus, nec humana leuiter imbutus perueniret. Debebat ibi, vt Tertulliani loquar verbis *i*, *iſtam ſapientiam humanam affectatricem, & interpolatricem veritatis de congreſſibus noſſe, ipſam quoque in ſuas hæreſes multipartitam, varietate ſcholarum inuicem repugnantium. Linguata illis*, vt ait idem *k*, *ciuitas experienda fuit, omneſq; illic ſapientiæ, atque facundiæ caupones deguſtandi.*

Laus Athenarum.

Cur Paulus Athenas venerit.

i de præſcr. c. 7.

k de anima, c. 3.

Oportebat, *vt Paulus apud Athenienſes*, inquit Auguſtinus *l*, *loqueretur Chriſtum crucifixum, Gentibus ſtultitiam* m, *qui in omni literatura, atque doctrina per alios populos magna fama pollebant: vbi erat patria magnorum Philoſophorum, vbi ſe per cæteras Græciæ, atque alias orbis terras varia, & multiplex doctrina diffuderat: quod annunciare inter ſuperbos, & doctos, quanti periculi fuerit, veſtrum eſt*, inquit, *cogitare.*

l Tract. de Epicur. & Stoic. c. 1. tom. 6.
m 1. Cor. 1. 23.

Appellat Nazianzenus *n* Athenienſem ciuitatem (omittam enim elogia profanorum) *ſedem ac domicilium literarum* (id quoque prodit Auguſtinus *o*) *ſed præ reliqua Græcia idolis mala abundantem abundantia, & maxime quantum pertinet ad animam, nociua.* Theodoretus *p* etiam, *primatum illi idololatria videtur deferre inter cunctas orbis ciuitates.*

Athenarum elogia.

n orat. de S. Baſilio.
o lib. 18. de Ciuit. Dei, c. 9.

p de curat. Græc. affect.

De multis Diis ibi adoratis meminit Iuſtinus *q*: de turpiſſimis eorum myſteriis Euſebius *r*: de luxu, ac mollitie veſtis effœminatæ Clemens Alexandrinus *ſ*: de ſummis in ea ingeniis Philo *t*. Eſt nihilominus omnino verum, quod obſeruauit Salluſtius *u*: *Athenienſium*, inquit, *res geſtæ, ſicut ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia prouenere ibi Scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere præclara ingenia.*

q orat. paræn. ad Gentes.
r 2. de præpar. Euang. c. 5.
ſ 2. Pædag. c. 10.
t quod omnis probus ſit liber.
u de bello Catilin.

Deplorauit iam ſuo tempore Ouidius *x* euerſas Athenas.

Quid Pandioniæ reſtat niſi nomen Athenæ?

x 15. Metam.

Nunc oppiduli ſpeciem tantum gerit, & in vicum redacta eſt. Inſtauratam poſt Ouidium teſtantur hiſtoriæ, citatique Auctores, Deinde vero eandem Gothi duce Alarico, cum reliqua Græcia occuparunt, & vexarunt: quod credendũ magis Hieronymo *y*, & ex Gentilium Scriptoribus Claudiano *z*, & Eunapio *a*, quam Zozimo *b*, cui ſolẽne eſt mentiri multa, præſertim contra Chriſtianos.

y epiſt. 3.
z in Ruffin. lib. 2.

Zozimo ſolemne eſt mẽtiri contra Chriſtianos.

a in Maximo.
b lib. 5.

Is abſque rubore ſcribit: *Athenas & Atticam eo tempore intactas remanſiſſe, beneficio armatæ Mineruæ, & Achillis ad prælium parati, qui Tyrannum truci aſpectu deterruerint.* Pari prius idem impudentia prodiderat, *quando ſub Valentiniano maiore tota terræmotu Græcia concuſſa eſt, incolumes etiam Athenas cum Attica Deorum ope relictas* c.

c lib. 4.

Et accepto mandato ab eo ad Silam & Timotheum, A *vt quam celeriter venirent ad illum, profecti sunt.*] In tanto piſcatu annuit ſociis, & in tanta meſſe implorat operas. *Nam licet Paulus erat*, inquit Chryſoſtomus, *hoc eſt, talis, ac tantus vir, tamen illis opus habebat.*

Abeo.] Additæ ſunt hæ dictiones ab Interprete perſpicuitatis cauſa, vt intelligatur mãdatum ſeu verbis, ſeu literis datũ à Paulo his, qui Athenis Berœam reuertebantur.

Quam celeriter.] Ὡς τάχιστα, *quam celerrime*, vt notat Caietanus, & vertunt Vatablus, & Clarius.

B *Verſus 16.*] Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incitabatur ſpiritus eius in ipſo, videns idololatriæ deditam ciuitatem.

INCITABATVR *ſpiritus eius in ipſo.*] Παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Syrus, מתמרמר הוא ברוחה *methmarmar hawa berucha*, Id eſt, *Mœrore afficiebatur in ſeipſo, ſeu in ſpiritu ſuo.* Vatablus: *Incandeſcebat*, vel, *Irritabatur.* Alii: *Exacerbabatur.* De hoc verbo dictum, cum de nomine παροξυσμοῦ, quod poſitum eſt in illo diſceſſu Pauli à Barnaba *a*. Zelo ſcilicet quodam ardeſcebat, ſeu illum tabeſcere faciebat zelus eius. Longe melior Interpretis expoſitio: monet namque Chryſoſtomus, *Caueat quis putet in Paulo iram, vel indignationem, vel exacerbationem, vel incandeſcentiam fuiſſe; verum incitationem, & zelum, proculque eſſe ab indignatione donum Spiritus.*

a Act. 15. 39.

Melius Paulus dicitur incitari, quã exacerbari.

C Videor mihi audire non ſolum cuius verba poſui, Dauid dicentem *b*: *Tabeſcere me fecit zelus meus*, &, *Vidi præuaricantes, & tabeſcebam*, & *c*, *Super inimicos tuos tabeſcebam*, id eſt, pertæſus eram, rixabar apud me, rumpebar præ animi mœrore. Sed prætera Machabæorum fortiſſimum auctorem Mathathiam, *qui cum vidiſſet publice idolis ſacrificantem Iudæum, doluit; & contremuerunt renes eius, & accenſus eſt furor eius ſecundum iudicium legis, ita vt inſiliens trucidaret eum ſuper aram: ſed & virum, quem Rex Antiochus miſerat, qui cogebat immolare, occideret in ipſo tempore* (*occidit Bacchidem regium ducem Ieroſolymis, & in Modin Apellem* d.) *& aram deſtrueret, zelatus legem, ſicut fecerat Phinees* e, Chriſtus prætera cum *infremuit ſpiritu, & turbauit ſeipſum ſuper Lazaro* f, aut *cum ingemuit ſuper muto* g, non tam ob externa illa mala, quam ob eorum cauſam, nempe peccatum, dolorem intimum, ac ingentem declarauit. *Anima ipſius intra eum*, ait Carthuſianus, *æſtuabat dolore, compaſſione, deſiderioq́; conuerſionis errãtium, & Spiritu ſancto inflammabatur ad vera Diuinitatis cultum denunciandum.* Miſerebat Paulum tam nobilis, ac eruditæ ciuitatis, adeoq; præclara ingenia in craſſis, & fœdis erroribus volutari.

b Pſal. 118. 139.
c Pſal. 138. 21.

d Ioſephus l. de bello [illegible] 12. Antiq. c. 6.
e 1. Mach. 2. 24. 25. 26. Num. 25. 7.
f Ioan. 11. 33.
g Marc. 7. 34.

D Non poterat ſe cõtinere, agitabat eum, & propellebat quidam quaſi inditus ſpiritus, atque vt quondam in Ieremia *h*, *fiebat in corde eius quaſi ignis exæſtuans, clauſusq́; in oſſibus eius, ita vt deficeret, & ferre non ſuſtineret. Conceptus animo ſermo diuinus*, ait Hieronymus *i*, *nec ore prolatus, ardet in pectore*, &c. *Vnde Paulus Athenis videns idololatriæ deditam ciuitatem, & tota mente feruebat.* Hoc modo ille.

Paulus qualiter Athenis affectus fuit.
h cap. 20. 9.

i lib. 4. in c. 20. Ieremiæ.

E Adde Franciſci exemplum, qui cum à Clara, & Syluestro rediſſet nuncius cũ reſponſo, vt, qua de re illos conſuluerat, *proximis quoque operam daret, confeſtim in viã auiam ſe dederit per medios campos, ſyluaſque, quaſi diuinus illum Spiritus ageret* k. Si iram, & indignationem in Paulo admittimus, eam ſine dubio effundebat in ſeductorem diabolum, qui miſeros mortales à Dei cultu in ſuum attraheret, illumq; perfecto odiens odio, funditus euertere nitebatur.

Franciſci maximus proximorum iuuandorum ardor.

k in vita.

Videns idololatriæ deditam ciuitatem.] Κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Syrus, רמדינתא כלא מלטיא פתכורא *damdinetha cullah malia pethchure*, id eſt, *totam vrbem refertam idolis.* Lucas fortaſſe compoſuit hoc nomen; nec enim aliud apud alium eius exemplum extat.

Addictiſſimam idolis ciuitatem iſtam fuiſſe docet, quod ante dixi, nec Baſilii ætate, nec Nazianzeni ab iis abſtinuiſſe, ita vt gladio Gothico excindenda fuerit renaſcens idololatria, quã tot Chriſtianorum reſcripta Imperatorum cohibere non quiuerant. Xenophon *l*, & Pauſanias *m* præ ceteris narrat de Athenienſium maxime varia ſuperſtitione, atque qui de omni eorum Republica ſcripſit proprio tractu Sigonius. Ait Pauſanias *maiorem quam alios pietatis erga Deos curam habuiſſe, & cum alia plurima iis templa extruxiſſe, tum vnum omnibus commune, multaq; ſtatuas in foro, & plateis poſuiſſe*: in illo Thucydides *n duodecim Deorum aram memorat.*

Athenarum ciuitas idolis maxime dedita.

l de Athen. repub.
m ad Phalerũ in Attica.

n 6. Belli Peloponn.

Quod vero attinet ad vocem κατείδωλον, ſciẽdum eſt deduci ἀπὸ τοῦ εἰδώλου. Hæc vox quamuis apud profanos auctores æque late patere poſſit atque τοῦ εἰκόνος, &, ſi Latinitate vtramque donemus, eadem ſignificatio *idoli*, & *iconis*, ſiue imaginis, tamen Scripturæ, ac Eccleſiaſtico vſu in malam ſemper partem accipitur τὸ εἴδωλον. Idcirco enim ſeptima Synodus *o* edidit hunc de ea re anathematiſmum contra Conciliabulũ Conſtantinopolitanum, Conſtantini Copronymi opera coactum in Blachernis: *Qui venerãdas imagines idola appellant, anathema ſint.* Lege Origenem *p*, Theodoretum *q*, Oecumenium *r*, Euthymium *ſ*, Tertullianum *t*, Auguſtinum *u*, Iſidorum *x*.

o Act. 5. & 7.

p Hom. 8. in Exod.
q q. 38. in Exo.
r in 1. Cor. c. 8.
ſ in Panopl. tit. 23.
t lib. de idol. c. 3. & 4.

Inde manarunt nomina εἰδωλοθύτου, de quo egimus in cap. 15. & εἰδωλολάτρου, & εἰδωλολατρείας. Quanquam idololatria comprehẽdit *omnem ſuperſtitioſam religionem, qua qualibet res pro Deo colitur, etiamſi nullo idolo, & ſimulachro repræſentetur. Nam idolum*, ait Tertullianus *y*, *retro non erat priuſquam huius miniſtri artifices ebulliſſent. ſola templa, & vacuæ ædes erant: ſicut hodiernum quibuſdam locis vetuſtis veſtigia permanent: tamen idololatria agebatur, non in iſto nomine. ſed in iſto opere. Nam & hodie extra templum, & ſine idolo agi poteſt.*

Idololatriæ nomen quid comprehendat.
u q. 41. in qu. 7. [illegible]
x l. 8. Etymol. c. 11.
y lib. de idol. c. 3.

At vbi artifices ſtatuarum & imaginum, & omnis generis ſimulacrorum Diabolus mundo intulit, rude illud negotium humanæ calamitatis, & nomen de idolis conſecutum eſt. Sic ille.

Profecto εἰκὼν ab εἴκω proprie deſignat id, quod ad imitandum, & vt ſimile reddendum factum eſt, vt ſit quoque *imago*, quaſi *imitago*: Εἴδωλον ab εἶδος, quod eſt *forma*, id omne, quod quacunque ratione abſque etiam repræſentandi rem veram ſtudio efformatur; ſicut à ſimulãdo *ſimulacrum z*, quamuis à ſimilitudine malit Lactantius *a*: quod Interpres nonnunquam ponit pro Græco nomine τοῦ εἰδώλου *b*: idemque hæc duo valere Auguſtinus docet *c*. Lege tractatores de adoratione, vel de imaginibus, præſertim vero Bellarminum *d*, & Gabrielem Vaſquez *e* noſtros, & Nicolaum Sanderum *f*.

Icon & idolũ quid ſignificent.

z Vide [illegible] quod ſtatuæ vocale idola a latinis.
a lib. 2. Inſt. diu. c. 2.
b in Pſal. 113. [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e [illegible] de adorat. [illegible] & ſeq.
f lib. de imag.
g in voce, εἴδωλον.

Caue autem fallat te Henricus Stephanus in Theſauro *g*, & pro auro, argentove plumbum, ſcoriamque exhibeat; dum docet εἴδωλον vocari

A *omnem imaginem, quã cultu, & honore dignamur.* Vocat Clemens Alexandrinus a *Deos Gentium idola, & vmbras*: & Euſtathius b auctor eſt accipi ſolere idolum *pro vmbra, ſpectro, atque omni re, quæ quamuis appareat, nihil ſit*: & in Scripturis c dicitur, quod omnes *Dii populorum ſunt idola.*

a Paræn. ad Gent.
b in 11. Odyſſ.
c 1. Par. 16.26.

Claudamus hunc locum Theodori Studitæ ſanctiſſimi, doctiſſimique Patris Græci teſtimonio, quo claudatur, & obſtruatur os loquentium iniqua, & inerudita. Hic nõ dubitauit ſubſannãtem Leonem Armenum Imperatorem, cultum imaginum, tanquam idololatriam, & væcordes, ſenſuſque expertes vocantem, qui eas venerarẽtur, libera hac oratione in conſeſſu Sacerdotum, B & Monachorum, ſed & aliorum nequiſſimorum Iconomachorum caſtigare d: *Neque ipſum ſalutare nomen reueritus es, vt idola, ô verborum peruerſitatem! ſacras imagines appellares? vnde, & à quo doctus? aut quiſnam eſt, qui te docuit imaginis, atque idoli (εἰκόνος καὶ εἰδώλου) vnam eſſe vocem? Hoc enim nec Patrum vllus vnquam ſenſit, nec vero res ipſæ ferunt, vt dicatur, &c. Idolum enim eſt, & appellatur, quod Dæmonis, aut alterius cuiuſpiam ex iis, quæ Gentiles turpiter pro Diis coluerunt, ſpecimen repræſentat, fœdi fœdius, & mali deterius, &c. Sic enim harum rerum peritis viſum eſt hæc nomina diſtinguere, qui idolum falſam imitationem eſſe dixerũt; imaginem vero expreſſam ſimilitudinem.* Igitur Henricus Stephanus cum ſuis Eccleſiaſticis ad Eccleſiam pertinet, *quæ eſt malignantium* e, nõ ad illam, C *quæ firmamentum, & columna veritatis* f.

d Michael in geſtis Theodori Studitæ.
Quantũ hæc duo diſtinguantur.
e Pſal. 25.5.
f 1. Tim. 3.15.

Verſus 17.] Diſputabat igitur in ſynagoga cum Iudæis, & colẽtibus, & in foro, per omnes dies ad eos, qui aderant,

DISPVTABAT *igitur in Synagoga cum Iudæis.*] Nullæ quamuis grauiſſimæ iniuriæ Iudæorum Paulo erga ipſos amorem eripiũt, triſtitiam in corde magnam, & continuum gerenti dolorẽ pro illis g.

g Rom. 9.2.

Colentibus.] Τοῖς σεβομένοις. Proſelyti ſunt, vel D veri cultus Gentiles ſtudioſi, vt alias notatũ eſt *h*. Chryſoſtomus de primis intelligit.

h cap. 17.4.

In foro.] Ἐν τῇ ἀγορᾷ. Syrus, ובשוקא *vabeſchuka*, id eſt, *Et in platea.* Inſignis fuit, & amplior platea, qualis in qua forum celebratur, de qua ſuperius i. Apoſtolico igitur exemplo recte in plateis habetur de diuinis rebus ſermo; vt capit. etiam 2. docuimus k.

i cap. 16.19.
k verſ. 4.

Ad eos, qui aderant.] Πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Syr. עם אילין דמתקבלין הוו *hhim ilen dameſthakbelin hauu*, id eſt, *Cum quibuſlibet obuiis.* Vatablus: *Qui ipſum forte adiiſſent, in quos forte fortuna incidiſſet.* Clarius: *Qui forte ipſum adiiſſent.* Interpretis tamen expoſitio ſufficiens eſt, ſatiſq; denotãs, E quod iſti alii exprimunt: nec enim qui in foro intererãt, ex condicto cuncti quotidie ventitabãt, ſed prout alios alia negotia vocabant. In quibuſdam codicibus excuſis, & manuſcriptis fœdum mendum eſt, *Qui audierant*: quaſi vel alloqueretũr Apoſtolus eoſdem quotidie in foro, vel duntaxat illos, quibuſcum egiſſet in ſynagoga, nimirũ Sabbatis. Hæc inueriſimilia ſunt, & lectio iſta nihil cognationis habet cum Græca. Alii codices minus male habent, *Qui adierant.*

Verſus 18.] Quidam autem Epicurei, & Stoici Philoſophi diſſerebant cum eo, & quidam dicebant: Quid vult ſeminiuerbius hic dicere? Alii vero: Nouorũ dæmoniorum videtur annunciator eſſe: quia Ieſum, & Reſurrectionem annunciabat eis.

QVIDAM *autem Epicurei, & Stoici.*] Non abundabant minus Philoſophorum ſectis Athenæ, quam idolorum varietate. Inter tam multas, & adeo varias ſectas Philoſophicas, quas Laertius, & tot alii recenſent, ac explicãt, duæ iſtæ quodammodo extremæ habẽtur, Epicureorum maxime laxa, & libera; Stoicorum ſeueriſſima: illorum turpiſſima, iſtorum honeſtiſſima.

Athenæ abũdabant Philoſophorum varietate.

De Epicureis pereleganter Lactantius *l*, necnon Ioſephus *m*: *Illos quidam, & Cyrenaicos, meliorem in partem interpretantur, ſummum bonum voluptatem ſenſiſſe, quæ eſt quidam flos, fructuſque virtutis.* Ita ſane videntur eos (vt nihil de Seneca dicam Stoiciſſimo, qui paſſim Epicurum laudat in epiſtolis) Clemens Alexandrinus *n*, Nonnus Monachus *o*, Tertullianus *p*, Ambroſius *q*, & Hieronymus *r* intellexiſſe, è quib. vltimus tametſi contrarium alibi *ſ* dicat, *teſtis eſt, Epicurum omnes libros ſuos repleuiſſe oleribus, & pomis, dixiſſeque vilibus cibis eſſe viuendum: maiorem enim pœnam habere in inquirendo, quam voluptatem in abutendo. aqua, & pane naturæ ſatisfieri; quidquid ſupra fuerit, ſpectare ad vitium voluptatis.*

Epicurei quales eſſent.
l 3. Inſtit. c. 7.
m 10. Antiq. c. 14. in fin.
n 2. Strom. ca. 31.
o in expoſit. profana hiſtor. inter. in Nazianzen. Bibl.
Epicureorum errores.
p in Apolog. c. 38.
q ep. 25. ad Eccle. Vercel.
r 2. contra Iouinian.
ſ lib. 4. in c. 19. Ezech.

Omnes conueniunt, negatam ab his Philoſophis prouidentiam, ac re ipſa Deos ſuſtuliſſe, verumtamen metu Areopagi, & ciuium ſuorum reliquiſſe ſecundum nomen. Hoc inprimis prodit Auguſtinus *t*. Quod ad alterum autem illud dogma de voluptate ſpectat, ſignificat idem Auguſtinus *u*: *Ideo videri poſſe honeſtam ab Epicuro traditam, qui turpem ſectabatur, & ab aliis etiam Philoſophis porcus nominabatur, quoniam interdum in ſuis libris continentiam laudat.*

t 18. de Ciuit. c. 41.
u de vtilit. credendi c. 4.

Lactantius *x* vero docẽt, ideo Epicuri diſciplinam multo celebriorem ſemper fuiſſe, quam cæterorum: *Nõ quia veri aliquid afferat, ſed quia multos populare nomen voluptatis inuitat, & prout trahit ſua quemque voluptas, appoſita ſingulis quibuſque moribus loquitur, ita vt eo diſcat etiam qui nimium parcus eſt, aqua, & polẽta vitam poſſe tolerare: qui odit vxorem, huic enumerentur cœlibatus bona; habenti malos liberos, orbitas prædicetur; forti dicatur etiam, in tormentis beatum eſſe ſapientem; qui moleſtiam ferre non poteſt, præcipiatur regiam fugere. Ita homo aſtutus,* inquit (omitto autem alia membra vitioſa) *ex variis, diuerſiſque moribus circulum cogit, & dum ſtudet placere omnibus, maiore diſcordia ſecum ipſe pugnauit, quam inter ſe vniuerſi: & rerum inæquitate inductus (ſic enim cauſam rationemque ignoranti videbatur) exiſtimauit nullam eſſe prouidentiam: quod cum ſibi perſuaſiſſet, ſuſcepit etiam defendendum: ſic in errores inextricabiles ſe ipſe coniecit.*

x refert Auguſtinus in Pſ. 73.
Epicurus cur multos ad ſe traxerit.

Iam de Stoicis minor dubitatio eſt, virtutem coluiſſe, vt maxime bonam, & animæ cognouiſſe immortalitatem, quam negabat Epicurus, etſi Pythagori μετεμψύχωσιν, hoc eſt, inſinuationẽ animæ, migrationemque in varia corpora defendebant. Tractatum edidit Auguſtinus *y* ſane acutum, & elegantem, in quo agit de diſſertatione, quam collationem vocat, quæ hic habita narratur inter Apoſtolum, interque harum ſectarum duarum Philoſophos.

Stoicorum opiniones.
y Tom. 6. tract. de Epicur. & Stoic.

Ibi *z* obſeruat, *non fruſtra, nec ſine diuina proui-*

z cap. 4.

Paulus cur cū Stoicis, & Epicureis diſſeruerit.

A dentia factum, vt cum Paulo non contulerint, niſi Stoici & Epicurei: ſed diuinam ſapientiam omnia gubernantē hos ei appoſuiſſe, in quibus diſſenſiones Philoſophorum tota prope cauſa conſiſteret. Nam cum omnium Philoſophorum commune ſtudium ſit quærendo, ſtudendo, diſputando, viuendo beatitudinem apprehendere, homo vero animam rationalem habeat, & corpus, Epicurei illam in voluptate corporis, Stoici in animi virtute conſtituerūt a. Cum vtriſque lis Apoſtolo fuit, & doluit quoſdam etiam è numero Chriſtianorum elegiſſe ſententiam Epicureorum, non hominum, ſed porcorum b, cum colloquiis prauis corrumperent mores bonos, dicentes: Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur c. Nec annuit Paulus Stoicis d; B quoniam confidebant in virtute ſua e, & in ſe, quamuis per melius bonum, ſpem ponebant. Eſt autem maledictus qui ſpem ponit in homine f, hoc eſt, vel in bonis corporis ſui, vel animæ. Ille verò, & omnis Chriſtianus affirmat, quod donum Dei facit hominem beatum, & Deus diligit fortitudinem, ac virtutem ſuam g, ſciens beatum eſſe, quem ille erudit h, & cuius eſt ipſe Dominus Deus i. Arator idem carmine expreſſit, & dendo pauciorib. verbis idem Auguſtinus k.

a cap. 5. & 6.
b cap. 6.
c 1. Cor. 15. 32. 33.
d idem Aug. cap. 7.
e Pſal. 48. 7.
f Ier. 17. 5.
g Pſal. 17. 2.
h Pſa. 93. 12.
i Pſal. 143. 15.
k Serm. 15. de verb. Apoſt. cap. 7.

Accedit præterea, quod vtrique iſti Philoſophi, vt notat Lyranus, Reſurrectionem tollebāt, nimirum quoniam Epicureis cum corpore peribat anima, Stoicis hæc ex vno in aliud ſemper corpus immigrabat. Primi, vt dictum eſt, Deos C re ipſa negabant. Secundi, corporeum conſtituebant Deum, totique mundo, ceu diuino animali animam, ac ſapientiam tribuebat. Paulus his omnino contraria tradebat.

Diſſerebāt cum eo.] Συνέβαλλον αὐτῷ. Auguſtinus citato loco: *Conferebant*. Vatablus: *Conflictabantur, congrediebantur, committebant cum eo.*

Recipio has omnes ſignificationes, tanquam bonis Auctoribus vſitatas, & propoſito congruentes. Sed verbum diſſerendi, quod Interpres poſuit, illas in ſe includit.

Verbis, ac diſputatione actum indicat Chryſoſtomus, quia non amplius vtebantur legib. ſuis Athenienſes, vtpote ſubiecti Romanis: tum præ- D terea, quoniam Philoſophi illi videbant, & alios cōferentes, Paulumq; exiſtimationis cuiuſdam. *Nihilominus*, ait, *quoque ductum ab illis in Areopagum, vt puniretur.* De qua re poſtea.

Metaphraſtes apud Surium l prodit, Athenienſibus, ac Lacedæmoniis, ſui iuris vt eſſent, Romanos permiſiſſe. Auguſtinus m ex hac diſputatione colligit, *recipi à Chriſtiana doctrina, non formidari dialecticam, ſicut eam*, inquit, *in Stoicis non formidauit Apoſtolus, quos ſecum volentes conferre non reſpuit.*

l 9. Octob. Athenienſib. permiſſum fuit ſuo iure viuere.
m 1. con. Creſcon. c. 16.

Quid vult ſeminiuerbius hic dicere?] Quidam codices Latini habent: *Seminator verborum*, itaq; legit Auguſtinus n. Sed vox, qua Interpres vtitur, ſua ſimplicitate reſpondet melius Græcæ σπερμο- E λόγυ, & eam Ambroſius agnoſcit, hunc locum citans o.

n Tom. 4. tra. de Epicur. & Stoic.
o ep. ad Eccl. Vercell.

De voce ſeminiuerbii, vel Græca σπερμολόγυ.

Oecumenius arbitratur σπερμολόγον, *auiculam eſſe exiguam, & vilem, neque ad eſum, neque ad oblectationem ſatis idoneam, quæ ex eo, quod ſparſa in triuiis ſemina legere conſueuit, ſic appelletur. Inde factum: vt ignobiles, & exiſtimatione nulla digni, eodem quoque nomine deſignentur.* De auibus in genere, quæ in agris ſeminatis inter ſulcos ſemina legunt, non vnus Auctor vſurpat hoc epithetum, vel σπερματολόγυ, vel σπερμονόμοι, vt ex noſtris Baſilius p, qui meminit περὶ τῶν σπερμολόγων, propter quas natura frumenti grana incluſerit thecis, & culmos exaſpetauerit: ex aliis præter cæteros Ariſtoteles q, qui diſtincte vnā auem ſic vocat, quaſi dicas, *frugilegam*, aut *ſeminilegam*, quēadmodum aliam *ſpicilegam*.

p Hom. 5. Hex.
q l. de Hiſt. animal. c. [illegible]

Euſtathius r vero addit ex eo genere auium apud Atticos deriuatum, vt σπερμολόγοι, & σπερμονόμοι dicantur, qui in emporiis, & foris verſantur, colligentes, quæ ibi è ſaccis eiiciuntur, indeq; victitantes, quaſi ex ſpicilegio: & magis extenſa ſignificatione, homunciones, & nullius pretii.

r in 1. Odyſſ.

Præterea σπερμολογεῖν, eſſe eam, *quam ex quibuſdam auditionibus adeptus ſis ſcientiam, nulla cum arte oſtentare.* Perinde autem eſt, ſi ex lectis vellicatim Auctoribus quaſi collectis ſeminibus eruditionem verboſius iactes. Vtrauis notio decet calumniatores iſtos: ſed exiſtimo magis poſteriorem intendiſſe, ac ſi Latine appellarent *verba ſunditantem, loquutuleium, blateronem, loquacem, verboſum, verbiſatorem, nugatorem, nugigerulum, rumigerulum, nugiuendulum, rabulam, garrulum, multiloquum, vaniloquum, battologum, circulatorem, circumforaneum, impoſtorem, ſaccularium, quem vulgo vocamus Ciarlatano, Canta in banco, ò Salta in bāco.* Idcirco rectius σπερμολόγον, hoc loco deducemus, quaſi ἀπὸ τοῦ λόγου, aut ἀπὸ τοῦ λέγειν, id eſt, *à ſermone*, & ab illo verbo, vt ſignificat *loqui*, quam ab eodem, vt *colligere*: ac proinde recte vertit Interpres *Seminiuerbium*, quā Syrus, מלקט מלא *mellaket mella*: & alii, *Collectorem verborum*. Lege Budæum ſ.

Quid ſit σπερμολογεῖν.

ſ in Comment. ling. Græc.

In otioſa ciuitate, atq; curioſa, vt paulo poſt Apoſtolus nominabit, huius farinæ hominū copia erat, vt mirum non ſit, ſi doctrinam proferens nouam, ac παράδοξον, eorum nunc numero habeatur. In tales animaduerterunt leges t, etiamſi propriè agant de iis, qui circumferunt, exhibentque in foro ſerpētes, ac eiuſmodi beſtias: de qua re Menochius u. Atqui Auguſtinus x commode adaptans ſeminatoris verbi appellationem Paulo: *Dictum eſt quidem*, inquit, *ab irridentibus, ſed non reſpuendum eſt à credentibus: erat enim reuera ille ſeminator verborum, ſed meſſor morum. Sane Paulus ita ſeipſum appellare viſus eſt, cum dixit: Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus* y, &c.

Athenis erāt ſeminiuerbii.

t de extraord. crim. [illegible]
u 2. de arb. iud. ca. [illegible] 146.
x Tom. 5. tract. de Epic. c. 1.
y 1. Cor. 9. 11.

Quomodo autem Apoſtoli dici debeant non ſeminatores, ſed meſſores, & qua ratione illud etiam nomen ipſis conueniat, docuimus cap. 2. z Ibidem a quoque oſtendimus, *loquentes magnalia* Dei Apoſtolos, *ebrios nominatos*: & hoc ſolemne eſſe, vt irrideantur viri ſancti, & Euangelici Doctores. *Sed ſi formidaret*, ait idem Auguſtinus b, *irridentes, non perueniret Paulus ad credentes: quomodo ſeminator ille Euangelicus* c, *ſi trepidaret mittere ſemina, ne aliud caderet in via, aliud inter ſpinas aliud in loca petroſa, nunquam ſemen poſſet etiam ad terram optimam peruenire.*

z verſ. 13.
a verſ. 13.
Irridere ſolēne eſt viris ſanctis.
b tract. de Epicur. & Stoic. c. 2.
c Matt. 13. 3. & ſeq.

Loquente Apoſtolo facta eſt tripartita illa multitudo per quoſdam gradus mire diſpoſita, *irridentium, dubitantium, credentium. Qui irridet, cadit; qui credit, ſtat; qui dubitat, fluctuat* d. Ego vero irriſorem interpretor eſſe ſpinas: auari enim irridebant Chriſtum e. Et riſus ſtulti cum ſpinis ardentibus comparatur f: vel etiam petroſa, quaſi cum gaudio videatur verbum admittere; ſed obdurato animo deſpiciat. Dubitantem conſtituo in via, & ceu in biuio Herculem; qui dum cūctabundus deliberat, aditum dat ſpermologo, ac ſeminis boni collectori, atq; voratori Diabolo. Licentia ſum vſus ſpermologi Eccleſiaſtici, & tanquam Ruth g aggreſſus ſum ad ſpicilegium, colligens frugem tropologiæ poſt nobilem meſſorem Auguſtinum.

Tres gradus eorum, qui audierant Apoſtolum.
d Aug. ibid. cap. 1.
e Luc. 16. 14. 15.
f Eccl. 7. 7.
g cap. 2. 3. & ſeq.

Nouorum Dæmoniorum videtur annunciator eſſe.]

A Syrus, לאלחא נוכריא מיכרז *lalahe nuccheraie machrez*, id eſt, *Deos alienos prædicat.* *Ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι.* Vatablus notat potuiſſe verti, *Deos*: quoniam Ethnici Dæmonia etiam dicunt *Deos.* Arias videtur velle Lucam dedita opera vocem illam poſuiſſe, habita ratione ad myſterium Ieſu in hominum animos venientis, quem euangelizabat Paulus, & ad Reſurrectionẽ corporalem, & ſpiritualem: Philoſophos enim Græcos alia de Dæmonibus, alia de Diis tradidiſſe, ac Dæmones bonos, maloſq; diſtinxiſſe, atq; hinc illud celebratum *Dæmonium Socratis*. Gloſſa ordinaria, & Hugo volunt verba iſta vel eſſe Gentilium, qui audiſſent à Iudæis vocabulũ Dæmoniorum B eſſe abominabile, vel Iudæorum Sadducæos ea ibi protuliſſe. Lyranus iure quidem hoc reprehendit, quia vox Græca eſt: ſed perperam interpretatur intellectum ab iis, qui non abominabantur doctrinam Pauli, ſed dubitabant de ipſa, pro ſcientia, vel peritia.

Cur Lucas vſus ſit Dæmoniorum nomine.

Carthuſianus, poſita Platonicorum diſtinctione in *Calodæmones, Catodæmones, Cacodæmones, priores duos bonos, tertios malos; ex quibus primi, & ſummi Deo aſſiſtant ſecundi præſint rebus noſtris: ita vt vox dæmonis à ſcientia deriuata bonam habeat notionem*, arbitratur, viſum eſſe quibuſdã Athenienſib. propter doctrinæ, quam tradebat Paulus, ſublimitatem inauditam, proponi ab ipſo cultum inauditorum C adhuc dæmonum: ex quouis illo triplici eorũ ordine. Chryſoſtomus & Oecumenius putant, hos auditores crediſſe Reſurrectionẽ, quã prædicabat Paulus, Deam quandam eſſe, vtpote qui colere etiam fœminas conſueuiſſent.

Dæmoniorũ diuiſio in Calodæmones, Catodæmones, & Cacodæmones.

Non aſſentior huic opinioni: Apoſtolus enim de Reſurrectione ſatis explicate videtur locutus, nec nudum nomen duntaxat protuliſſe: Verum eſt *δαίμονας* dici quaſi *δαήμονας*, id eſt, *ſcientes*, quod ſatius eſt, & à Platone traditũ, Marciano *a*, Chalcidio *b*, Lactantio *c*, Auguſtino *d*, quam, vt voluit Euſebius *e* à *δειμαίνειν*; id eſt, *terrefacere*, & alii *f* à *δαιτεύειν*, id eſt *gubernare*, quaſi hominum ſint gubernatores, & Eugubinus *g* ab Hebr. שדים *ſchedaim*, D id eſt, *vaſtatores*. Sed veriſimile non eſt, per dæmonia ſcientias intellectas. Neq; dubito, verba iſta non Lucæ, ſed Gentilium eſſe: hos autem indefinite numina quædam per dæmonia intellexiſſe nõ noxia magis, quam ſalutaria, ita vt Syrus prudenter אלחא *elahe*, id eſt, *Deos*, reddiderit: quod & Salmerõ *h* approbat quodam loco, & in præſenti Vatablus & Sà: niſi forte per contemptum doctrinæ peregrinæ, illa potius, quam hæc intelligi volunt. Alioqui nomen *τοῦ Δαιμονίου*, vt & *Δαίμονος* apud profanos, accipi etiam in bonã partem certum eſt,

Dæmonium vnde dicatur.

a in Cratylo.
b in Timæum.
c 2. Inſt. c. 14.
d 9. de Ciuit. c. 20.
e 4. de præp. Euang. c. 5.
f in Theæt.
g 1. de peren. philoſ. c. 19.

h Tom. 6. tract. 16.

Immo vero Ignatius *i* recitat verba Chriſti, E quæ licet Euſebius *k*, vnde ſint, ſe neſcire profiteatur, tamen, auctore Hieronymo *l*, ſunt in Euangelio Nazaræorum, & eadem affert etiã Theodoretus *m*: *Palpate me, & videte. quia non ſum dæmonium incorporeum: ſpiritus carnem, & oſſa non habet.* Vbi qui ex Hebræo vertit, dæmonii vocem Græcam vſurpauit in eadem ſignificatione generali, quia & *ſpiritus* adiungitur, denotans incorpoream ſubſtantiam.

i ep. ad Smyrnenſes.
k lib. 3. Hiſt. c. 36.
l præf. lib. 18. in Eſa. & de ſcri. Eccleſ. in Ignatio.
m Dialo. Inconfuſus.
Dæmonia ſunt ſubſtantia incorporea.
n in Apolog. c. 22.

Tertullianus *n* genios ait *Dæmones* dici, & inde diminutiua voce *dæmonia*. Nihilominus diminutiua permulta nihil diminuunt ſignificationem, vt flagellum, curriculum, &c. Et cum ſepties circiter dæmonas vſurpet Scriptura, dæmonia pro iiſdem plus ponit ſeptuagies, necnõ profani ſcriptores, Græcique, Latinique. Porro Dæmonas, & Dæmonia eædem ſacræliteræ nunquam niſi pro malis, & impuris ſpiritibus ponunt, eodemque modo Scriptores Eccleſiaſtici alii indiſtincte etiam pro bonis.

Quia Ieſum, & Reſurrectionem annũciabat eis.] Sæpe monui, Reſurrectionem omnib. paſſim Philoſophis ad apprehendendũ, multoque magis ad credẽdum difficillimam, & paulo ante id ipſum nominatim docui de Epicureis, ac Stoicis, quibuſcum diſceptat Paulus. *Ieſus autem crucifixus Gentibus erat ſtultitia o*, nec in animum inducere ſuum ſapientiſſimi etiam Gentilium poterant, ac adeo infirmum; ac tam turpi damnatũ morte pro Deo colerent, in eoque ſpes omnes ſuas, & ſummam fœlicitatem collocarent. Exiſtimaſſe autem eos, qui Paulum audiebant, *ἀνάστασιν* numen aliquod fœmineum ipſis proponi, iam quoque prius dixi mihi nõ probari, quamuis ita Chryſoſtomus ſentiat & Oecumenius.

Reſurrectio omnibus Philoſophis difficillime credita.

o 1. Cor. 1. 23.

Verſus 19.]Et apprehenſum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes: Poſſumus ſcire quæ eſt hæc noua, quæ à te dicitur, doctrina?

ET *apprehenſum eum.*]Non ſine manuum iniectione tanquam in reum, & ſacrilegum: nec defuit, credo, Iudæorum inſtigatio, præſertim ſi quid acceperant, quod facile potuerunt, de concitata in Paulum ad Theſſalonicam, aliaſq; ciuitates perſecutione.

Capitale Athenis erat, vel Deos negare, vel inconſulto Areopago peregrinam inducere religionem. Diagoram proſcripſerunt, decreto talento ei, qui occidiſſet ipſum, quia ferebatur eorum myſteria deridere Anaxagoram morte damnarunt, quod Solem, quem venerabantur vt Deũ, ſaxum nominaſſet ignitum. Idem paſſus eſſet Protagoras, niſi cito fugiſſet, quia reuocarat in dubium Deos illorum, libri tamen eius illo abſente publice ſunt inflammati. Præterea ſubiit fœmina ſacerdos ſupplicium extremum, quod peregrinos Deos coluiſſe delata eſſet. Tandẽ celebertimus eſt non vita magis, quam morte Socrates, quam pati compulſus eſt ducẽtis octoginta & vna ſententiis, quia, ſublatis veteribus Athenienſium Diis, ingereret noua dæmonia. Tanta etiam vi dicendi pollebat Paulus, quod experti poſtea ſunt Reges, & Præſides, vt publicam ei orationem inhiberi Athenienſes vellent, ne cunctis perſuaderet: quemadmodum Ægypti Regẽ Ptolemæum ferunt *Hegeſiæ philoſopho Cyrenaico prohibuiſſe publice poſthac de miſeria huius vitæ differere, eo quod ſic declamando ac docendo, eius in audientium pectoribus miſerandam imaginẽ inſerebat, vt multi voluntariæ mortis libidinem conciperent p.*

Capitale Athenis erat, Deos negare, & peregrinã religionẽ introducere.

Socratis mortis cauſa.

Ad Areopagum duxerũt.] Ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον. Syrus לבית דינא דמתקרא אריוס פגוס *lebeth dena dimethkere arius pagus*, id eſt, *in domum iudicii: vel, in Senatum, qui vocatur Areopagus.* Melius fecit Interpres vnico vtens compoſito nomine, quod aliis Auctoribus etiam Latinis, & Syro interpreti inauditum non eſt, quam Eraſmus, Caietanus, & Vatablus, qui contendunt duas voces diſtincte ponendas, vt dicatur *Martius vicus*, vel, *via*, vel, *forum*, vel, *curia*. Poſteriora duo nomina rem deſcribũt (vltimum eſt Iuuenalis *q*, & Hieronymi *r*) non exprimunt notionem Græci compoſiti.

p Val. Maxi. l. 8. c. 9.

Areopagus melius quam Martis vicus.
q Satyr. 9.
r in c. 1. ep. ad Tit.

De nomine Areopagi, & ſignificatione errores.

A Circa primum, & ſecundum, dum his vtitur Vatablus, Eraſmus autem, & Caietanus primo, decipiuntur ignoratione linguæ Græcę, in qua πάγος non eſt idem quod pagus Latine, ſed collis, aut rupes, locusve eminens, eratq;, vt ait Stephanus *a* Ἄρειος πάγος Athenis promontorium, Ariſtotelis Interpres Auerroes *b* inſcitia linguæ Gręcę, Ἄρειον πάγον explicat domicilium Philoſophorum, ita vt ſignificet tum Athenas, tum alias ciuitates Græcorum. Ægydius non multo Græce peritior exponit verba Philoſophi, *ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, in illa ciuitate.*

a de vrbibus.
b 2. Polit. c. 2. & 3.

c lib. 2. ep. 51. & 52.
d in Atticis.
Vnde dicatur Areopagus.

Iſidorus Peluſiota *c*, ſequutus nimirum Pauſaniam *d*, aliosque, nominis cauſam reddit, quod ibi Mars damnatus ſit, quia cum Agraulam Cecropis filiam adhuc immaturam cõiugio violaſſet, in Halirrothium Neptuni filium accuſator, iudex, & carnifex extitit, quoniam is Alcippæ, quam Mars poſtea ex Agraula ſuſceperat, ſtuprũ intulerat, quamuis nec ante immaturam ętatem, nec per vim. Neptunus vero apud Areopagum illum accuſauit, & ad ſempiternam infamiam ipſi inurendam, conuictos, affectusque ſupplicio, nomen loco reliquit.

Addit Pauſanias, ibidem iudicatum Oreſtem matricidam, & liberatum iudicio, templum eo in loco erexiſſe Mineruæ Areæ, quaſi dicas Martiæ. Pręterea tradit, fuiſſe in Areopago lapides argenteos pro reis, & actoribus, eos quidem, in quibus illi conſiſterent iniuriæ, alios, in quibus iſti, nominatos impudentiæ.

Item prope templum extitiſſe dearum Σεμνῶν *verendarum*, vt Athenienſes quidem vocabant: Heſiodus autem in Theogonia Ἐριννῦς eas nominabat *furiarum*. Plutonis quoq;, Mercurii, & Telluris ſigna, ad quæ qui capitis periculum euaſiſſent, rem diuinam facerent.

e orat. contr. Ariſtocr.
Varia curiarũ nomina apud Athenienſes.

Veriſimilior eſt eorum ratio, quã Demoſthenes *e* pręſertim dat, tametſi priora etiam illa in oratione ſua ponit; ita nominatum Areopagum, quod in eo tractarentur *cauſæ homicidarũ, qui martiali, ac hoſtili animo quempiam trucidaſſent: cum de cædibus fortuitis ad Palladium tribunal ageretur:* ad Delphium, de iis, quas quis lege permittente patraſſe ſe diceret: de damno, quod lapis, lignum, ferrũ, aut quid tale lapſum attuliſſet ad Prytanæum: ad Phreattium ab exilio rediens, ob necem fortuitam, nondum compoſito negotio cum cognatis cæſi.

f verbo Ἡλιαία.

Heliæi quoq; Prætorii Suidas meminit *f* apud Athenas: quod ſub dio ſolis radiis feriretur, & vbi mille, aut mille quingenti viri ex binis, vel ternis coacti Prętoriis Heliaſtę dicti, publica negotia diſceptarent; & poſt iuriſdictionem triobolũ acciperent. De eodem conſilio videtur eſſe apud Plutarchum *g* mentio. Cõtinebat vero ſub ſe Heliæum duo alia fora, vt quidam putant, quæ *Parabyſta* dicerentur, quaſi ob obſcuritatem, quam vox ſignificat illi oppoſita, nempe Trigonum, & Metychium. Addunt etiam alii forum Ephetarũ. Libanius *h* prodit, & Pollux *i*, & Plutarchus *k*, & Pauſanias *l*, de temporaria βουλῆ, id eſt, Senatu ex quingentis, qui Rempublicam cum Tribunis & Quæſtoribus adminiſtrarent ætate Senatoria, quotannis electi, nonnunquam Eumolpidas ſic doctos Sacerdotes, & præcones concilio præfuiſſe, indicat Plutarchus *m*.

g in Pericle.
h arg. orat. Demoſth. contra Androtianum.
i 8. Onom.
k in Demoſt.
l lib. 1.
m in Alcibiade.

Areopagitæ quanta pollerent authoritate.

Sed Areopagitæ Senatores tanta pollebãt auctoritate, vt Rex etiam cauſas ad eos inducẽs depoſita ſederet corona inter ipſos, vt memorat Pollux *n*: tanta integritate, quod teſtatur Lucianus *o*, vt noctu, ac in tenebris, non interdiu, neq; luce cauſas cognoſcerent, quo non dicentes, ſed quæ dicerentur, duntaxat ſpectarent; ita vt nec proœmio vti oratorem vellẽt, nec peroratione *p*, & ipſi iudicarent, vt ait Macrobius *q*, tacentes, id eſt, per calculos: idque, vt idem Pollux ſcribit, quot menſibus, tertio duntaxat, quarto, & pridie Kalendarum, niſi extra ordinem in Regia quandoque portico cogerentur, vt eſt apud Demoſthenem *r*.

n lib. 1.
o in Hermot.
p Apul. li. 10. Pau. in lib. 1. c. 21. Quintil. l. 6. c. 17.
q lib. 7. c. 10.
r orat. 1. contra Ariſtog.

Ea erat vbique opinio Areopagi, vt Aſiæ Proconſules Romani grauiſſimas cauſas eorum iudicio definiendas commiſerint, vt Cn. Dolabella, teſte Gellio *ſ*: & de ſuo ipſius tempore teſtis eſt Lucianus *t*.

ſ lib. 12. c. 7.
t in Hermot.
Areopagus vnde dicatur teſte Varro.
u lib. 18. de ciuit. Dei c. 10.

M. Varro citatus ab Auguſtino *u*, meminit ſententiæ deriuãtium Areopagon, ex eo, quod Ἄρης, id eſt, *Mars*, homicidii reus factus iudicantibus duodecim Diis in eo pago, ſex ſententiis abſolutus eſt: pręponebatur autem damnationi abſolutio, vbi paris numeri ſententiæ fuiſſent. Non approbat ille eam ſententiam: in quo iudicium laudo: ſed nec mihi placet, vt prædixi, deductio Areopagi, vt Latine vicum ſignificat, ſeu in vrbe, ſeu extra vrbem. Quod recte etiam monuit Viues Auguſtini interpres.

Senatus Areopagitici antiquitas.
x in Chron.
y 2. Politic.
z in Solone.

Omnino indicant hæ ſiue hiſtorię, ſiue fabulę Senatũs Areopagitici antiquitatem, quam qui ad Cecropem maiorem referunt, melius ſentiũt, Euſebius *x*, & Ariſtoteles *y* iis, qui ad Solonem, quod facit Plutarchus *z*. Idem confirmant iudicia ab iiſdem Senatoribus habita de Dædalo apud Apollodorum, de Meſſeniis, & Lacedæmoniis apud Pauſaniã *a*, & apud eundem *b* de Athenienſibus ipſis, atque Spartanis.

a in Meſſenicis.
b in Atticis.

Areopagitarũ iuriſdictio.
c in Solone.

Solon pręter capitalium rerum cognitionem, quæ ſola fere ſub Regibus aſſignata erat huic Senatui, voluit, vt de omni Repub. cognoſceret, & eſſent Areopagitæ, vt de Solone prodit Plutarchus *c*, rerum omniũ ſpeculatores, & legum cuſtodes. Et quidem Cicero teſtis eſt in Officiis, & in Politicis Ariſtoteles, rem ab aliis bellicam tractatam. Iſocrates in Areopagitica, moribus præfuiſſe. Necnon in Axioco Socrates, Demoſthenes contra Neæram, pietatem, & ſacerdotia curaſſe. Et iterum Plutarchus in Hyperidę: Deniq;: *Quemadmodum*, inquit Tullius *d*, *ſi quis dicat Athenienſium Rempublicam conſilio regi, deſit illud Areopagi: ſic cum dicimus, prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror Deorum.*

d 2. de natur. Deor.

e in Solone.

Soli inter Areopagitas adlegebantur, qui nouem Archonton imperium geſſiſſent, ex Solonis inſtitutione, de qua idem Plutarchus *e* ſcribit, quod poſtquam abiiſſent annuo Magiſtratu, nimirũ Regis, Archontis, Polemarchi, Theſmothetarum, ſi vitæ ſuæ rationem eo in iudicio, quod vocabatur Δοκιμασία, idoneã reddidiſſent, ſicut adhuc memorat Plutarchus *f*, ac Vlpianus *g*: Iſocrates *h* vero cunctos, qui adlegarentur, numero videlicet incerto, quique per totam vitam, niſi crimen obſtitiſſet, in eo Senatu perdurabant, bene natos eſſe debuiſſe, multaque virtutis, ac moderationis documenta præbere oportuiſſe affirmat. Suo vero etiam tempore, quo tamen mores priſci degenerauerant, adeo magnum primos illos Areopagitas iuſtitiæ, atque continentiæ documentum poſteris reliquiſſe, vt mores quoque ſubito mutare deprehenderentur, ſi quis in eum Senatũ quouis modo irrepſiſſet, qui antea into-

f in Pericle.
g in orat. Demoſth. contra Leptin.
h in Areopagitica.

lerandos

lerandos habuiſſe videretur, atque ex inſtituto potius Senatus, quam ex ſuo vitam egiſſe, & quaſi loci genio afflatum ex ſuomet genio migraſſe.

Areopagita pro homine grauiſſimo.
a lib. 1. ep. 19.
b in Panathenaico.

Hinc M. Tullius Areopagitam pro conſtanti Senatore, & ſeueriſſimo iudice, ad Atticū a ſcribens vſurpauit b. *Ariſtides Areopagum omnem ſuperaſſe laudis excellētiam* dixit, *paremq; vim in eo loco ad iuſtitiam cognoſcendam fuiſſe, vt in iis locis, vnde oracula fundebātur, ad prædictionem futurorum: nefas item duxiſſe, omnes præ reuerentia in eum redire conſpectu*, auctor eſt Æſchines c.

c in Timarchum.

Etſi vero ne propter nimiam eius ordinis potentiam, ſpecies in Republica τῆς ὀλιγαρχίας, id eſt, paucorum imperii foret; Pericles multa iis iudicia eximere conatus eſſet, vt narrant Ariſtoteles d, atque Plutarchus e; & vt cetera imperia, reddendis fuerint rationibus obnoxii, vt meminerunt idem Æſchines f, ac Demoſthenes g; ita vt non poſſent pro arbitrio in ciuem Athenienſem animaduertere: attamē memorabile illud in primis traditur de iſto Senatu ab eodē Demoſthene h, & Ariſtide i, neq; Tyrannos, neque alios, qui pauci dominabātur, illum è Republica vnquam remouiſſe, quæcunq; in Republica perturbatio interueniſſet. Legendi potiſſimum Budæus k, & Sigonius l. Non potui hæc omittere, vel vt intelligere quibuſcum Paulo diſputandum fuit, vel Dionyſius, qui conuerſus eſt, cum Areopagita fuerit, quanti faciendus ſit.

d 2. Polit.
e in Pericle.
f ſupra dicto loco.
g cont. Neæram.
h cont. Ariſt.
i in Panath.
k in Pandect. l. vlt. de Senator.
l de Repub. Atheniens.

Poſſumus ſcire, quæ eſt hæc noua, quæ à te dicitur doctrina?] Magna nouitas, *noua dæmonia, noua doctrina, noua*, vt ſequenti verſu habetur, *auribus illata*. Et ſane nouus fuerat homo Chriſtus, noua dederat præcepta hominibus, omnia renouaturus venerat, & inuitaturus ad vitæ nouitatē, tum in hoc, tum in futuro ſeculo.

Omnia noua hic eſſe dicūtur.

Sparſus quidē rumor erat de Chriſtianis, ſed vel confuſe ſolum, vel ſi quid Iudæi magis diſtinctum acceperant, præ odio, & inuidia inter Gentiles non diſſeminabant: ſed maxime occultum, ignotumque eſſe cupiebāt. At Philoſophi de Sectis Epicureorum, Stoicorumque, tanquam ſapientiæ perſtudioſi, quæ religionem potiſſimum ſpectat, ad Areopagitarum ſupremum Senatum, ſuperſtitioſæ ſatorem trahunt doctrinæ, vt in eā lege inquiratur, & Iudicum ſententia exterminetur. *Ad Areopagum duxerunt*, ait Chryſoſtomus, & Oecumenius, *non vt quippiam cognoſcerent, ſed vt punirent, & ſupplicio afficerent: ibi enim capitalia exercebantur iudicia.* Indicat præterea Chryſoſtomus, nō aperte ſæuitum in Paulum, quod initio huius verſus dicebamus; ſed ſub ſpe diſcendi doctrinā adeo nouam, nec temere tamen abſque ſapientiorum iudicio recipiendam, deductum eſſe ad ſapientiſſimos Areopagitas.

Verſus 20.] Noua enim quędam infers aurib. noſtris: Volumus ergo ſcire quidnam velint hæc eſſe.

NOVA *enim quædam, &c.*] Ξενίζοντα. Neutraliter, atque pro ξένα, ſicut & ſuperius dicta ſunt ξένα δαιμόνια. Poſſunt quoq; τὰ ξενίζοντα, denotare illa, quæ nouitate quadam peregrina turbant, & obſtupefaciunt.

Peregrina quædam apud omnes gentes dicuntur.
m in Comment. ling. Græcæ.

Hanc vim habere nonnunquam Budæus m obſeruat, & lingua vernacula peregrinum dici, quod eſt inuſitatum, nec opinatum. Sic videlicet Itali dicūt, *Coſa, è huomo ſtrano*: Hiſpani *Coſa ſtraña, hombre ſtraño*: Galli, *Vne choſe, ou vn homme eſtrange*, cum res, vel homo non modo ab vſu, & moribus aliorum ſunt alieni, verum etiā ſua illa peregrinitate admirationem, & horrorem incutiunt. Sic quoque peregrinum veteres hoſtem vocabant n; qui deinde hoſtis grauem, publicumque ſignificauit inimicum.

n Cic. 1. Off.

Id ſibi vult ſententia Petri o: *Chariſſimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis cōtingat.* Ἀγαπητοὶ, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος. Quæ verba Syrus ita vertit, חביבי לא תתדמרון בנסיונא דהוין לכון *chabajebai lo thethdamrun beneſiaune dehauen lechun*, id eſt, *Ne miremini in tentationib. quæ vobis*, &c. Tertullianus p: *Ne expaueſcatis vſtionem, quæ agitur vobis in tentationibus.* Cyprianus q: *Nolite mirari ardorem accidentem vobis.* Fulgentius: *Nolite expaueſcere in feruore.* Paulus proculdubio diſſerendo toties in foro de Chriſto, atque de Reſurrectione, de Iudicio quoque meminerat, ſicut in ea concione, quā habuit ad Areopagitas, & æternorum commemoratione ſuppliciorum vehementer perterrefecerat, quemadmodum iiſdem de rebus agens longo poſt tempore coram Præſide Felice r. Inde illæ tam ſæpe repetitæ voces horum auditorum terrore perculſorum, *Noua dæmonia, noua doctrina, noua auribus illata.*

o 1. ep. 4. 12.
p in Scorpiace, c. 12.
q epiſt. 56.
r Act. 24. 25.

Quidnam volunt hæc eſſe?] Et primum quidem veluti interrogando, ac rogando, *Poſſumusne ſcire?* poſtea quaſi vrgendo, & extorquendo, *Volumus ergo ſcire.* Quanquam & peregrina dicebantur ſacra ἐθνικὰ ἱερὰ, quę ex aliis vrbibus religionis gratia adſciſcebantur.

Verſus 21.] Athenienſes autem omnes, & aduenæ hoſpites, ad nihil aliud vacabant, niſi aut dicere, aut audire aliquid noui.

ATHENIENSES *autem omnes, & aduenæ.*] Hoc eo ſpectat, vt ſciamus non curaſſe iſtos, aut laboraſſe, vt diſcerent ad credendum, ſed ſolum, vt ſatisfacerent inani ſtudio ſciendi: vel vt intelligamus doctrinæ Euangelicæ præſtantiam, quæ à maxime curioſis hactenus audita non fuerit, nec in ſuſpicionem quidem venire potuerit. Primum notat Gloſſa interlinearis, Chryſoſtomus ſecundum.

Cur Paulum Athenienſes ad Areopagū traxerint.

Non ſoli Pariſienſes, quos hoc nomine Lyranus carpit, ſed complures alii Athenienſium vitio illo laborant, vixq; reperitur, qui vt naturaliter ſcire deſiderat, ſic non præceps feratur in curam eas res ſciendi, quas eſſet neſcire melius. Verùs in Athenienſibus notata quodam loco à Demoſthene s garrula curioſitas eſt: Ἡμεῖς δὲ, inquit (εἰρήσεται γὰρ τἀληθὲς) οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα, μέλλοντες ἀεὶ, καὶ ψηφιζόμενοι, καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν εἴ τι λέγεται νεώτερον. *Nos autem (dicetur enim verum) hic deſideremus cunctantes ſemper & decernentes, ſciſcitantes in foro numquid noui dicatur.* Tertullianus t, *Athenarum* vocat *linguacem ciuitatem, ibique caupones fuiſſe* ſcribit *ſapientia, atque facundia.* Sed & Hieronymus u eandem notauit in Romanis ſui temporis: *Eſt quidem ibi ſancta Eccleſia*, inquit, *ſunt trophæa Apoſtolorum, & Martyrum, eſt Chriſti vera confeſſio, eſt ab Apoſtolo prædicata fides, & Gentilitate calcata in ſublime ſe quoque erigens vocabulum Chriſtianum. Sed ipſa ambitio, potētia,*

s orat. ad Philippi epiſtol.
t lib. de anima. c. 3.
In Athenienſibus curioſitas etiam ab aliis notata ſunt.
u epiſt. 17. ad Marcellā.

Quę maxime ab hominum conſortio nos debent retrahere.

magnitudo vrbis (quæ ſequuntur, ſunt maxime ad rem) *videri, & videre, ſalutari, & ſalutare: laudare, & detrahere, vel audire, vel proloqui. & tantam frequentiam hominum ſaltem inuitum videre, à propoſito Monachorum, & quiete* (etiam aliorum) *aliena ſunt. Aut enim videmus venientes ad nos, & ſilentium perdimus: aut non videmus, & ſuperbia arguimur: interdumque vt viſitantibus reddamus vicem, ad ſuperbas fores pergimus, & inter linguas rodentium miniſtrorum poſtes ingredimur auratos.*

Vtinam nec in Vrbe, nec alibi locum haberet Hieronymi cenſura. Vtinam tanta licentia neque dicerentur, neque in gazettis, quas vocant, à garrulis, & mendacibus, necnon in paſquillis ſcriberentur tam multa, & falſa, & maledica, & parum tum honeſta, tum pia, abſque metu, vel ciuilis, vel Eccleſiaſticæ pœnæ. Labieni dum adhuc etiam viueret libros Seneca *a* combuſtos ex Senatuſconſulto prodit, vt nimium mordaces. Comici decreto Morichidis Prætoris Athenienſis vetiti ſunt quenquam perſtringere, vt Suidas *b* refert. C. Lutorius Priſcus, magni nominis Poeta, & Eques, quia dum ægrotaret Druſus, in eius mortem carmen ſcripſerat, mori ipſe, vt Dio *c* narrat, à Senatu iuſſus eſt.

a 10. *Declama. ſeu controuerſ.*
Libri famoſi ferendi non ſunt.
b *in Euthymene.*
c *lib. 57.*

Athenienſes fame Anaxandridem Comicum interemerunt, quod eos optimas habere leges, verumtamen moribus vti malis dixiſſet, vt meminit Ouidius *d*. Athenæus *e* memorat τῶν φλυαρῶν, id eſt, nugarum compoſitorem Sotadem concluſum plumbeo vaſe à Ptolemęo, in mare deiectum periiſſe, quoniam in eum plura ſcripſiſſet impudentius, etſi Plutarchus *f* eum vult in carcere cōtabuiſſe. Conuictum Fabritium Veientonem, qui multa, & probroſa in Patres, & Sacerdotes *compoſuiſſet iis libris, quibus codicillorum nomen dederat*, ait Tacitus *g*, *Nero Italia depulit, & libros exuri iuſſit, conquiſitos, lectitatoſque donec cum periculo parabantur.* Poſtremo in duodecim Tabularum legibus vnam recitat M. Cicero *h*: *Si quis maledictum in quempiam ederet carmen, vltimo ſupplicio afficeretur.* Id indicat etiam Horatius *i*:

d *in Ibin.*
e *lib. 14. c. 7.*
f *in Pædagogo.*
g *lib. 14.*
h *Tuſcul. 4.*
i *lib. 2. Sat.*

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius eſt,
Iudiciumque. ——

Extant in vtroque iure decreta contra iniurias ſcripto factas, & libellos famoſos *k*. Lege Theotimum Gabrielis Puterbei.

k ¶ *tit. de iniur. & ff. tit. eod. C. de famoſ. lib. item l. 9. 5.*
Vitia dicere, & audire noua, ſunt coniuncta.
l *lib. 1. ep. 18.*

Coniuncta, geminaque ſunt vitia, dicere, ac audire aliquid noui, percunctari, & garrulari. *Percunctatorem fugito* (inquit idem Horatius *l*) *nam garrulus idem eſt.*

Admonendi hic etiam ſunt vel Eccleſiaſtæ, vel auditores Chriſtiani, ne proferre, audireve curioſa, & noua, theatro magis, aut academia digna, & conuenientia velint, *ſanam doctrinam non ſuſtinentes, à veritate auditum auertentes, ad ſua deſideria coaceruantes ſibi magiſtros prurientes auribus, & ad fabulas conuerſi* m, *atque ſermones Dei conuertentes in canticum, & carmen muſicum, quod ſuaui, dulcique ſono canitur* n. Peiores ſunt iſti Athenienſibus, meritoque conferendi cum Scribis, & Phariſæis atque cum Herode, qui ſigna requirebant à Chriſto, eundem vero, doctrinamque eius improbabant, & irridebant *o*. *Pruritum dicitur habere in pedibus*, dicit B. Thomas *p*, *qui non vult quieſcere: in auribus vero, qui ſemper audire vult noua, inaudita, curioſa, & quandoque noxia: ſicut Athenienſes ad nihil aliud vacabant, niſi aut dicere, aut audire aliquid noui.*

m 2. *Tim.* 4. *v.* 4.
n *Ezech.* 33. 31. 32.
o *Matt.* 12. *Luc.* 23. 9. 11.
p *in* 1. *Tim.* 4.
Pruritus quid.

Certe vt pruritus eſt incendium carnis ſine effuſione vel ſanguinis, vel ſeminis; ita placent eiuſmodi ſermones ſine veritate; & vt pruriens cupit ſemper fricari; ſic horum aures nunquam non cupiunt audire verba, quæ vanitatem doceant, & ad voluptatem illiciant. Audiant Athenienſes, & imitatores Athenienſium Platonem *q*, *Quicumque contentionis ſtudio delectatur, res ſuas negligit; verba autem audientibus iucunda componit, & quæſtiunculas ſemper aucupatur, non aliter, mea quidem ſententia, quam nugator, & garrulus eſt vocandus.*

q *in Sophiſta, ſiue de Ente.*
Parabolani qui ſint.

Sed hos mittamus parabolanos, hoc eſt, parabolarū, & futilium verborum opifices: quod cum nomen nonnullis Medicis loquacioribus, quam doctioribus vulgo tribuatur: meliorem tamen in partem Tiraquellus *r* nititur interpretari, poſt Arnoldum à Villanoua *ſ*, & Ioannem Reuclinum *t*, & Andream Alciatum *u*: addere potuit Cœlium Rhodiginum *x*.

r *de nobilit. c.* 31. *à nu.* 415.
ſ *Aphoriſm. doct.* 7. *c.* 3.
t *præfat. in li. Hippocr. de præpara. hominis.*
u 4. *Diſpunct. cap.* 9.
x *lib.* 29. *c.* 11.

Verſus 22.] Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienſes per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video.

S*Tans autem Paulus.*] Stetiſſe erectum non dubito tanquam reum, licet ſtandi verbum non ſemper eam poſitionem ſignificat, vt alias *y* crebro notauimus.

y *in c.* 1. *verſ.* 11.

In medio Areopagi.] Syra editio dum ſimpliciter בריומפגוס *barjumpagum*, id eſt, *in Areopago*, vertit, indicat, quod & nos alibi *z* obſeruauimus, idem valere, eſſe in medio aut loci, aut perſonarum, atque eſſe inter illas perſonas, intra locum illum

z *cap.* 2. 15.

Viri Athenienſes.] Nec Demoſthenes, aliique Græci Oratores ampliore vtebantur epitheto, etiam cum dicerent apud Senatum, &c. ſicut è contrario Cicero, & alij Latini compellabant non Romanos, aut viros Romanos, ſed honorifice, vel Patres conſcriptos, vel Quirites, &c. Et idem Paulus, quemadmodum & Petrus, & Stephanus, & Iacobus, vt vidimus in hac hiſtoria, concionando præfabantur, non viros Iudæos, ſed Fratres, vel Patres appellando, ac honoratiores etiam, amicioreſque titulos inſerendo.

Cur Athenienſes hoc ſolum compellarentur nomine, alij vero alio honorificentiore.
a *orat. cont. Ariſtocr. & orat. cont. Neæram. & in epitaph.*
b *orat. pro L. Flacco.*

Ea forſan cauſa eſt de Athenienſibus, quoniam nihil honorificentius ducebant, vt ciuem eſſe Athenienſem, vt ſæpius idem Demoſthenes *a* inculcat, demonſtrans ciuitatis antiquitatem, & nobilitatem: ita vt ſe αὐτόχθονας gloriarentur, de quibus Cicero *b*, & nos poſtea. Alioqui non neſcio ab aliis Græcis Oratoribus aliarum ciuitatum, prouinciarumve ſeruatum eundem nominandi modum, vt vel viros abſolute, vel cum addito talis vel ciuitatis, vel prouinciæ exprimerent, vt videre eſt in concionibus, & orationibus variorum Auctorum, quæ commoditatis cauſa ſunt in vnū volumen incluſę, tum Latinę, tum Græcæ, in quibus apparet diſcrimen illud præfandi, quod dixi, ſiue Latini apud Græcos dicere inducantur, ſiue hi apud illos, nempe ad vtriuſque gentis conſuetudinem accommodate.

Per omnia.] Κατὰ πάντα. Syrus, דבכולהון *dabbechullehen*, id eſt, *Quod in omnibus*, ſeu, *Inter omnia*, & melius, *Per omnia*, id eſt, ſecundum omnia, & in omnibus rebus, & præ omnibus Græcis. Id valet ad ſibi maxime conciliandum Senatum: tametſi nec inſinuatione vtatur, nec exordio, cuius apud Areopagitas, vt dixi, erat interdictus vſus.

Videtur enim illos à ſtudio pietatis laudare, & indicare, valde aptos eſſe ad veritatem capeſſendam à Deo, qui nihil non diuino dignentur honore, in quo diuinitatis ſibi aliquid deprehendere videantur.

Athenienſes apti ad veritatem capeſſendam

Quaſi.] Ὡς. Vatablus, & Caietanus, & Sà *Fere.* Malo, vt Interpretem intelligamus, vſurpaſſe *Quaſi*, pro ſimilitudinis aduerbio; ſicut & in Euangelio Ioannis *a*: *Vidimus gloriam eius* (*Verbi*) *gloriam quaſi vnigeniti à Patre*, id eſt, velut, ſeu tanquam; qui nempe reuera, & proprie talis erat. Magis congruit huic ſenſui ſequens ſententia de reperta etiam Ignoto Deo ara.

a cap. 1. v. 14.

Superſtitioſiores vos video,] Melius hoc modo, quam in ſtatu abſoluto, *ſuperſtitioſos*, vt nonnulli codices habent. Eſt enim Græce, *δεισιδαιμονεστέρους*, in ſtatu comparationis. Syrus, חוא אנא לכון רבכלחין יתירין אנתון ברחלת שארא *chaza ana lechun dal bechullehen iattirin anthun bedachalath ſchide*, id eſt, *Video ego vos in omnibus, quod excellentes eſtis in timore dæmonum*; vel *Video vos inter omnia nimios eſſe in cultu dæmonum.*

Dicitur *δεισιδαίμων*, inquit Oecumenius, *ὁ qui δέδιε τὰ δαιμόνια*, *timet dæmonia, quique omnia, tam lapidem, & lignum, quam beſtiam, & ſpiritum in Deos refert.* Plutarchus opuſculum edidit, *περὶ δεισιδαιμονίας*, in quo docet, *οὐκ οἴεται θεοὺς εἶναι ὁ ἄθεος, ὁ δὲ δεισιδαίμων οὐ βούλεται, πιστεύει δὲ ἄκων*, id eſt, *Non opinatur Deos eſſe atheus; ſuperſtitioſus non vult; credit vero nolens.* Nihilominus Budæus *b* aliorum Auctorum exemplis demonſtrat accipi quoque *δεισιδαιμονίαν* abſolute pro religione, non ſolum pro debito officij, & iuſta muneris functione, quam Latini vocant etiam religionem. Athenęum enim, verbi gratia, dixiſſe, *δεισιδαιμονίᾳ συνέχεσθαι*, id eſt, *religione teneri*: & Plutarchum, *δεισιδαιμονία ἔψαυσε τῆς πόλεως*, id eſt, *religio ciuitatem inuaſit.* Sed præterea pro ea, quæ eſt *περὶ τὸ θεῖον εὐλάβεια*, id eſt, *pia anxietas, & ſuperſtitio*, ita vt Latine quoque ſuperſtitio bene interdum ſonet: quemadmodum cum Cicero *c* ait, *totam prouinciam religione obſtrictam, & ſuperſtitionem mentes omnium Siculorum occupaſſe*, &c.

δεισιδαίμων quis ſit.

b in comment. ling. Græc.

c lib. 4. in Verrem.

Quanquam idem alibi *d* à religione ſuperſtitionem ſeparat, maiorum ſuorum, atque Philoſophorum ſententia, & de iis dici tradit, *qui totos dies precabantur, & immolabant, vt ſui liberi ſuperſtites eſſent*: cum Lucretius *e* malit apud Seruium *f*, *dictio* *mani, ac ſuperfluo timore ſuperſtantium rerum*, id eſt, *cæleſtium, & diuinarum, quæ ſuper nos ſtant.* Negabant enim diuinam prouidentiam Epicurę̈i, de quorum erat ſchola Poeta ille.

Religio & ſuperſtitio ſeparantur. d 2. de natur. Deor.

e lib. 1. f in 8. Æn. Vana ſuperſtitio.

Lactantius *g* reprehendens Ciceronem (quod facit etiam Auguſtinus *h*) ait dici ſuperſtitionem *de colentibus ſuperſtitem memoriam defunctorum tanquam Deorum, aut de iis qui parentibus ſuis ſuperſtites colebant imagines eorum domi, velut Deos Penates; denique de omnibus, qui multos, ac falſos Deos.* Iſidorus *i* deriuat vocabulum ſuperſtitionis, quaſi ſit *ſuperflua, & ſuperſtatuta obſeruatio*: notat vero, alios à ſenibus deducere, *quia multis annis ſuperſtites delirant, & errant ſuperſtitione quadam, neſcientes quæ vetera colunt, aut quæ veterum ignari aſciſcunt.* Hoc ipſum eſt, apud Donatum *k* ſiue quem aliam, docentem quod ſuperſtites ſunt ſenes, vel anus, quia ætate multis ſuperſtites iam delirāt. Nonius Marcellus vult nominari ſuperſtitioſos, *quod præ cultura Deorum cætera ſuperſedeant, id eſt, negligant, ſicut religioſos, quaſi relinquoſos, quod cæteris relictis, ſolis ſacrificiis deſeruiant.*

g li. 4. c. 28. & in Epito. c. 7. h 4. de Ciuit. c. 30.

i 8. Etymol. c. 3. Superſtitio eſt nomen vitij.

k in Terent. Andriam.

Negari non poteſt, Latinam dictionem ſuperſtitionis, quæcunque tandem ſit notatio ipſius, & Græcam *τῆς δεισιδαιμονίας*, in deteriorem partem vt plurimum ſumi, perraro in bonam: ita vt Clemens Alexandrinus *l* *δεισιδαιμονίαν* definiat *τὸ πάθος*, id eſt, *affectionem inordinatam metus, quo timentur Dæmones*; (quam quoque dictionem pridem docuimus Scripturæ, & Auctorum Eccleſiaſticorum vſu male ſonare) ſtatuatq; *m* *τῆς εὐσεβείας*, id eſt, *pietatis*, alterum extremum cum alia, quam nominat *ἀθεότητα*, id eſt, *impietatem*, per quam Deus eſſe non creditur.

l 2. Strom. c. 4.

m paran. ad Gent.

Verumtamen probabile eſt, Apoſtolum libera, ſed beneuola ſimul oratione, atque vtendo eo loco, quem vocant Rhetores, *A fortuitis*, tantum non ſignificare voluiſſe peccari in tam illuſtri, & ſapienti Republica nimis exacto Deorum cultu, atque nimium accurata pietate; probari ſibi pium ſtudium, hortari agerent quod agerent: ſed quem habebant adeo multis, & quidem illi, quem Ignotum nominarent Deum, in hunc ipſum omnium maximum, ac proinde vnicum, ac verum Deum, honorem transferrent. Huiuſmodi de extremis vitiis, quæ magis virtutis honeſtatem imitantur, reprehenſio minus moleſta ſolet accidere, leuiuſque in eius animum inſinuari, qui reprehenditur, cum ſe ex eo, quod longius à turpioribus extremis abeſſe dicitur, conſequi laudem arbitretur.

Verſus 23.] Præteriens enim, & videns ſimulacra veſtra, inueni & aram, in qua ſcriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.

P*Rateriens enim, & videns.*] Ἀναθεωρῶν, id eſt, *Videns attentius, inſpectans, conſiderans, contemplans*. Hoc vltimum ponit Hieronymus *n*.

n in c. 1. epiſt. ad Titum.

Simulacra veſtra.] Τὰ σεβάσματα ὑμῶν. Syrus, בית דחלתכון *beth dachalathcun*, id eſt, *domum formidinem veſtrarum*; vel, *ædem Deorum veſtrorum*. Vatablus, & Clarius, & Eraſmus: *Culturas veſtras.* Immo, & Hieronymus *o*. Gręca enim vox, ait primus, complectitur omnia, quæ veneramur: alij in genere *ſacra*. Sed melius Interpres, quoniam nec *σεβάσματα* ita ſæpe ponitur pro cultura, ſiue cultu, & hic ſermo erat de ſtatuis Deorum.

o ibidem.

Non erat, opinor, Paulus templa ipſa ingreſſus; in ipſo foro aræ Deorum duodecim erant, vt retulimus ex Thucydide *p*, potuitque præter illas alia eſſe, quam poſuerant Ignoto Deo. Quanquam nihil impedit, quo minus viſiſſe prius Apoſtolorum ædes Deorum dicamus, vt poſſet tanquam teſtis oculatus eorum vanitatem melius refellere.

p lib. 6. Bel. Peloponneſiac.

Quod ſuperſtitioſe Gentiles faciebant, exponendo etiam extra templa Deorum imagines, id religioſe Chriſtiani faciunt, vt Ieſu Chriſti, & Sanctorum veneratio pateat latius, & fidelium pietas magis, magiſque tum excitetur, tum foueatur, tum augeſcat. Paulus non fuit idoloclaſta, ſed idololatras docuit; multo minus licet Hęretico iconoclaſtam eſſe, vt Ionas Aurelianenſis *q* argumentatur. In Concilio Eliberttino *r* decernitur, *vt is non referatur in numerum Martyrum, qui inuentus frangens idola ibi occidatur.* Qui canon intelligendus eſt, iuxta mentē Auguſtini *ſ*, quado nimirum facit id aliquis in aliena ditione, nul-

Foris imagines exponere Chriſtianis cur in more ſit poſitum.

q li. 1. de cultu imaginum.

r can. 60.

ſ Sermon. 6. de Verb. Domini.

A

lam habens in illos incolas iuriſdictionem: præcepit namq; Hebræis Deus in Deuteronomio *a*: *Cum data vobis fuerit terra in poteſtatem, aras eorum deſtruetis.* Cuius ſimile præceptum in libris Exodi *b*, & Numerorum *c*: & extant veteris exempla Teſtamenti *d*. *Vbi nobis non eſt data poteſtas*, inquit Auguſtinus, *non facimus, vbi data eſt, non permittimus. Si quis, quod idola confringat, ibi plenam habet poteſtatem, ne Chriſtiani peruertantur, & ſacra templa ædificet, occidatur à Gentilibus ſuæ religionis zelo accenſis, Martyr erit.*

a cap. 7. aliâs 12. 3.
b c. 23. 24.
c c. 33. 52.
d 1. Machab. 2. 25. c. 5. 68. 2. Reg. 5. 21. 2. Paral. 14. 12.

Rodulphus Aquauiua Martyr.

Quo in numero cenſendos non dubitamus, qui cum Rodulpho Aquauiua è Societate noſtra, quos abeuntes ex Vrbe ad aliquod ſpatium bene augurans deduxi anno 1577. mactati ſunt prope Salſetum in India Orientali anno 1581. quorum de laudibus elegans Franciſci Bencij, ſuauiſſimi amici carmen exiſtit.

B

Martyres qui idola cófregerunt dum coguntur ea adorare.

Eodem digni honore habentur, qui cum ad idolorum compelluntur venerationem, & ſacrificia, ea euertunt, proculcant, comminuunt, quamuis in alieni iuris regione; hac autem de cauſa vita illis eripitur. Nam peculiaris, priuatuſque Spiritus ſancti, quo quidam ad id faciendum impelluntur, inſtinctus, vt de nonnullis hiſtoriæ produnt, nullis Canonibus, aut legibus adſtringitur.

e in Martyrol. 9. April.

Talis Eupſychius, quem colit Eccleſia *e* cum titulo Martyris, quod ob euerſum Fortunæ fanum, mortem paſſus eſſet ſub Apoſtata Iuliano, cuius tyrannis Conſtantini Magni, Conſtantiique ſanctionibus aduerſabatur aduerſus omnem idololatriam.

C

f epiſt. 50.

Docet vero pręterea idem Auguſtinus *f*, Martyrij honore non priuandum, qui ex præſcripto Chriſtiani Imperatoris idola frangens interficiatur.

g lib. 5. Hiſto. c. 38.

Theodoretus *g* cum narraſſet Audam in Perſia Epiſcopum zelo, vt ipſe loquitur, non opportuno, Pyræum (hoc eſt templum vbi πῦρ, id eſt, ignis colebatur) demolitum eſſe, & cum vt imperabat Iſdigerdes Rex, reficere id recuſaſſet, ac propterea omnes à Rege dirutæ Eccleſiæ eſſent, & Epiſcopus trucidatus; ſubdit, *ſibi propterea factum Audæ non probari, quod ſanctus Apoſtolus Athenas adueniens, & ciuitatem ſuperſtitioſo ſimulacrorum cultu cæcatam videns, aram quandam ab illis honoratam minime deruit, ſed verbis eorum ignorationem redarguit, & veritatem illis patefecit.*

D

h epiſt. 17. adu. Roman. ad Theodo. Imper.
i lib. 3. c. 6.
k orat. 3. cont. Iulian.
l lib. 5. c. 10. vel 9.
m lib. 10. c. 10.
n lib. 8. c. 18.
o in brev. Gothico.
p 2. Hiſt. Ang. c. 13.
q cap. 1.
r cap. 2.
* Act. 4.
ſ cap. vlt.
t lib. 1. pro conc. Eliberitano c. 45. 46. 47. 48.

Tamen laude dignum credo Audam, & corona, quod interfici maluerit, quam deturbatum ſimulacri templum iterum extruere. Similem in ſimili facto cauſam docet Ambroſius *h* ad Martyrij coronam ſufficere. Sic poſſumus accipere quæ Theodoretus *i* idem prodit de Cyrillo Diacono, de Marco Arethuſio, Nazianzenus *k*, & Sozomenus *l*, & Nicephorus *m*, de Valentina Cæſarienſe virgine Euſebius *n*, de Iuſta, & Ruffina ſororibus Hiſpalenſibus Iſidorus *o*, Prudentius de Eulalia, de Anglis ad fidem conuerſis Beda *p* & hoc laudat Concilium Toletanum XII. *q* atque XVI. *r* & Concilium Nicenum II.* & Nannetenſe *ſ*.

E

Concilium autem Eliberitanum, vt obſeruauit Ferdinandus Mendoza *t*, reſpectum forſan habuit ad Circumcelliones, tunc graſſantes in Hiſpania, qui confluentes ad Paganorum celebriora ſacra, vel confringebant, vel ſe minabantur idola confracturos, vt à Gentilibus occiderentur. Nullus hoc de argumento plura quam citatus Mendoza, & poſt illum Ioſephus Stephanus *u*.

u in capi. 2. li. 1. Mach.

x Socr. li. 5. c. 16. Sozo. li. 7. c. 15.

Lege quoque Hiſtorias Eccleſiaſticas *x*, dum narrant incommoda inconſultæ deſtructionis ararum, vel templorum. Item quod eruta, vel ſublata non vſui priuato, ſed publico deputanda ſint, monet Auguſtinus *y*, & confirmatur exemplo apud Socratem *z*.

y epiſt. 154.
z lib. 5. c. 16.

Inueni & aram, in qua ſcriptum erat: IGNOTO DEO.] Chryſoſtomus tum hic, tum in epiſtola ad Titum *a*, ſentit Athenienſes poſuiſſe hanc aram, veritos, cum alios adhuc externos Deos admiſiſſent, ne forſan & alius quiſpiam alibi eſſet, quem ignorarent.

a hom. 3.

Vnde orta ſit apud Athenienſes Ignoti Dei religio.

Oecumenius exemplum allatum de Pane à Chryſoſtomo, magis declarat, videlicet cum miſiſſent olim Athenienſes Philippidem ad Lacedæmonios de ſocietate ineunda, quo tempore Perſæ Græciam inuaſerant, ei in Parthenio monte Panis ſimulacrum occurriſſe (contigit ſpectrorum ſimilis apparitio in cauſa ſimili Romanis, & Alexandro) accuſaſſeque Athenienſes, quod cum alios Deos colerent, & venerarentur, ipſum negligerent; ſeque inde auxilium ipſis laturum promiſiſſe.

Pręterea refert idem Auctor, quem hac in parte ſequitur Ioannes Placus in Lexico Biblico, aliam opinionem, Athenienſes, in ſumma peſtilentia, cum ab aliis Diis nihil opis conſequerentur, dubitaſſe, Deum fortaſſe eſſe aliquem, quem ipſi inhonoratum omiſiſſent, araque Ignoto Deo erecta, & oblatis ei ſacrificiis ſtatim conualuiſſe. *Eſt autem*, inquit, *integra aræ inſcriptio in hunc modum:* DIIS ASIÆ, ET EVROPÆ, ET LIBYÆ, DEO IGNOTO, ET PEREGRINO. Dictæ expiationis eo modo auctore Epimenide vate Cretenſi, meminit Laërtius *b*.

b li. 1. de Epimenide.
c in c. 1. Ep. ad Titum.

Hieronymus *c* eandem inſcriptionem ponit niſi quod numerum multitudinis exprimit: DIIS IGNOTIS ET PEREGRINIS. *Verum, quia Paulus*, inquit, *non pluribus Diis indigebat ignotis, ſed vno tantum ignoto Deo, ſingulari numero vſus eſt, vt doceret, illum ſuum eſſe Deum, quem Athenienſes in aræ titulo prænotaſſent, & recte eum ſcientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & neſcire non poterant.*

Ara Athenis fuit ignotis Diis, & peregrinis.

d lib. 1.

Pauſanias *d* de pluribus aris in vrbe Athenienſi extructis mentionem facit Deorum, quos *ignotos* nominarent: immo & apud Eleos in Olympia aram pariter fuiſſe ignotorum Deorum ſcribit *e*. Philoſtratus *f* prorſus adſtipulatur, cuius & illa ad rem ſententia: *Præclarius eſt, & modeſtiæ maioris indicium de Diis omnibus bene loqui, Athenis præſertim, vbi etiam ignotis Diis aræ ſunt conſtitutæ.*

e lib. 5.
f lib. 6. c. 2.

g 1. cont. Marcion. c. 9.

Tertullianus *g* idem ſatis indicat de Athenienſibus, cum ait: *Inuenio plane ignotis Diis aras proſtitutas, ſed Attica idololatria eſt.* Subiungit etiam de Romanis venerantibus Deos incertos: *Item incertis Diis; ſed ſuperſtitio Romana eſt.*

Romani Deos incertos coluerũt.
h 3. de Ciuit. Dei, c. 12.

De hac ipſa Romanorum Deos incertos colentium ſuperſtitione auctore laudat Auguſtinus *h* M. Varronem. Quanquam hi erant non de nomine quidem cogniti, ſed de quorum diuinitate non ſatis conſtabat: quos vocabant *Semideos, nymphas, ruſtica numina, Satyros, monticolas, ſyluanos.*

i 1. Metam.

Quos quoniam (inquit Iupiter apud Ouidium *i*)
nondum cæli dignamur honore:
Quas dedimus certe terras habitare ſinamus.

Tales quoque Lucianus *k* appellans μετοικοὺς Θεοὺς, καὶ ἀμφιβόλους, ait Hippolytum eſſe, & Corybantes, & Atym, & Sabbatium. Varronis verba ſunt iſta *l*: *De Diis populi Romani publicis, quibus ædes dedicauerunt, eoſque pluribus ſignis ornatos notauerunt, in hoc*

k ἐν ἐκκλησίᾳ.
l lib. 1. rer. diuin. & humanar. apud Gregor. Gyraldum in hiſto. Deorũ. Syntag. 1.

libro ſcribam. Sed vt Xenophanes Colophonius ſcribit, quid putem, non quid contendam, ponam: Hominis enim eſt opinari, Dei ſcire. Videlicet vocat certos, de quibus nullo modo poteſt dubitari; incertos, quorum certa ratio reddi nequit. Quo pacto & Hebræorum Deum Lucanus *a* nominauit *incertum*:

a in Pharſalia. lib. 2.

Incertus Hebræorū Deus à Gentilibus dictus.

—dedita ſacris
Incerti Iudæa Dei.

Et Iuuenalis *b*:

b ſatyr. 14.

Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem,
Nil præter nubes, & cœli numen adorant.

Fortaſſe quia nomen habere dicebant ἄῤῥητον, καὶ ἀνεκφώνητον, indicibile, ac ineffabile. Sic Ariſtophanes *c* inducit Socratem colere nubes.

c in Nebulis.

d lib. 2.

e lib. 3.

Adhæc, proditum eſt ab Herodoto *d*, *cultos Deos nullis cognominibus à Pelaſgis.* Strabo *e* narrat de Celtiberis, *eorumque vicinis in Borea habitantibus cuipiam Deo, cuius non extat nomen, rotunda luna, tempore nocturno ante fores per omnes domos pernoctando ſaltus agitaſſe.*

Erant præterea Dei xenici, ſiue peregrini, de quibus Apollophanes *f*, & Heſychius *g*, dicentes, obſeruatos ab Athenienſibus. Item Ariſtophanes citatus à Suida *h*: atque Cicero *i*. Athenæus *k* præterea facit mentionem θυσίας τῶν θεοξενίων, quam Heſychius vocat κοινὴν ἑορτὴν πᾶσι τοῖς θεοῖς, quamuis ea ſacra peculiariter Apollini facta tradat Pauſanias *l* apud Pellenentes. De ara item Ignoti Dei apud Gallos teſtis eſt S. Martialis ſcribens ad Burdigalenſes *m*, & qui eiuſdem vitam ſcripſit Aurelianus.

f apud Heſychium, & ipſo cō ξενι.

g in Lexico.

h in Hyc.

i 2. de legib.

k lib. 9. c. 8.

l in Achaicis.

m cap. 9.

Prodit demum Gregorius Giraldus *n*, Arabas quoque aram habuiſſe Ignoti Dei, in qua pingues, ac ſaginatos camelos ſacrificarent. Ex quibus intelligitur, alios fuiſſe Deos incertos, & incognitos: non proprie ſolos Athenienſes, Deos huiuſmodi coluiſſe: hos etiam non vnum duntaxat incognitum Deum habuiſſe; atque idcirco veriſimile videri, in ara, quam Paulus viderat, inſcriptionem de pluribus incognitis Diis extitiſſe prout exiſtimauit Hieronymus.

n in Hiſtor. Deor. Syntag. 17.

Athenis ſingulari Deo ara ſacra.

o Tom. 1. Annal.

Placet mihi tamen coniectura Baronij *o*, ſingulari cuidam Deo ſacratam, & inſcriptam Athenis aram, quod ex Philoſophorum antiquorum placitis didicerant, præſertim Triſmegiſti, necnon ex Sibyllinis oraculis, *vnum Deum eſſe, inuiſibilem, imperceptibilem, innominatum, ineffabilem*, ſcilicet iuxta illam quam dixi, Hebræorum doctrinam, ex qua tam multa meliores Philoſophi tranſcripſerunt. Videtur iuuare hanc ſententiam Clemens Alexandrinus *p*, cum apud Græcos, ſiue Gentiles, vera quædam dogmata probat eſſe, ex eo, quod Athenienſibus Paulus obiecit, *aram* IGNOTI DEI: *Per hunc enim*, inquit, *honorari quidem per circumloquutionem à Græcis opificem Deum ſignificauit; ex agnitione autem oportere per Filium accipere, & diſcere.*

p lib. 1. Stromat. c. 9.

Athenienſes ſub Ignoti Dei nomine verum Deum coluerant.

Sed & Auguſtinus *q* contra Creſconium, probat Baptiſmum, quem Donatiſtæ ignorantes obſeruabant, bonum fuiſſe, ac verum: *Sicut Athenienſes, quamuis extra Eccleſiam vnum verum Deum colebant.* Item in expoſitione epiſtolæ ad Romanos *r*: *Nam*, inquit, *ſapientes Gentium, quod inuenerint Creatorem, manifeſte idem Apoſtolus cum Athenienſibus loqueretur, oſtendit.* Ipſemet Hieronymus alibi ſic ait *ſ*: *Dei maieſtatem obſcure, ſaltem Gentilibus iſtis, incognitam non fuiſſe, vt non erat Iudæis vtentibus Tetragrammato ineffabili nomine.*

q 1. cont. Creſcon. Gram. c. 29.

r cap. 3.

ſ li. 4. in c. 16. Ezech.

Neque vero mihi apte Paulus argumentaturus videretur, ſi in ara inſcripti erant, vel cum aliis Aſiæ, Europæ, Africæ Deis, etiam plures ignoti, vel hi ſoli in numero multitudinis. Vnde namque ex conceſſis, vt aiunt, elenchum conficeret pro vnico vero Deo, ſi non vnum ignotum colebant, ſed plures? Et tamen Interpretes omnes, ac præterea Iſidorus Peluſiota *t*, obſeruant, & ſuſpiciunt diſputationem iſtam Apoſtoli, tanquam ἄμαχον, vt Iſidori vtar verbis, καὶ ἀντίῤῥητον, *inexpugnabilem, atque omni contradictione maiorem*, vtpote, ὡς ἐκ τῶν ἐναντίων συνομολογημένων, cui aduerſarij conſentiant: quemadmodum Iudæos oppugnabat Scripturis, quas recipiebant, hoc pacto *u*: *Factus ſum, qui ſub lege erant, perinde ac ſi ſub lege eſſet; & iis, qui ſine lege, tanquam ſine lege omnino*, Ο᾽ τῶν τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ, inquit, νοημάτων ταμίας, id eſt, *Senſorum Chriſti diſpenſator.* His affinia lego apud Caſſianum *x*; etſi non probo argumentum, quod inde pro mendacio elicit, quaſi liceat aliquando mentiri pro ſalute alterius, idque hoc Pauli exemplo. Non eſt vllo modo mentitus Apoſtolus, ſed opportunitate bene vſus.

Non fuerunt plures Ignoti Dij apud Athenienſes.

t lib. 3. epiſt. 246.

u 1 Cor. 9. 21.

x Collat. 17. c. 20.

Poſſumus Auctores, qui de multis Deis opinati ſunt viſi, exponere per Enallagen numeri pluralis pro ſingulari. Hieronymum hac de re cogor ab ipſa veritate deſerere: tum etiam, quoniam Lucianus *y* auctor eſt, vſurpatum *à neſcio quo iuramentum per Ignotum Athenis*, & alios alium inuitaſſe, *vt Ignotum inuentum adorarent, manuſque ad cælum tollentes gratias agerent, vt qui digni facti eſſent huiuſmodi poteſtati, atque veritati ſubiecti eſſe.*

y in Philopatr.

Quid ſi cum plures eſſent aræ, in vnaquaque inſcriptum fuit, *Ignoto Deo*? Nec tunc tamen concors nobiſcum Hieronymus erit. Illud tamen firmat locus Laertij citatus in Epimenide. *Præualeat demum*, ait Caietanus, *auctoritas Pauli, quem alioqui falſitatis arguiſſent Athenienſes.* Quid? quod idem Hieronymus *z* in certo opere ſuo (dubitant enim aliqui de illis commentariis in epiſtolam ad Titũ) iſtam inſcriptionem in numero ſingulari citat? Probo etiam magis inſcriptionis datam cauſam à Baronio, quam alias.

z lib. 4. in c. 16. Ezech.

Iis nihilo vendibilior Hiſtoriæ Scholaſticæ ratio, & Hugonis, & Lyrani in hunc locum, & Petri de Natalibus *a*, & Michaelis Syngelli in laudatione Dionyſij: vt cum prodigioſa eclipſis extitit moriente Domino *b*, aram conſtrui Athenienſes voluerint *Deo naturæ, qui patiebatur.* Eſt item vanum, quod affert idem Lyranus de ara Miſericordiæ à poſteris Herculis constructa propter auxilium, quod Athenienſes tulerant; appellatum autem Ignotum Deum, quia Miſericordia nomen aliud proprium non habet. Hanc ipſam illam veram cauſam agnouerunt profecto Chryſoſtomus, Gloſſa ordinaria, & Beda, Oecumenius quoque, nihil definiens de ſententiis, quas recitat. Idem vidit Abulenſis *c* docens, propter eximiam ſapientiam cognouiſſe vnicum verum Deum, cuius tamen non tenerent nomen. Vere Deus verus *idem abſconditus eſt* d, atque πάγκρυφος, vt Acmon dixit apud Martyrem Iuſtinum *e*; ſed *non incognitus*, vt Simon Magus affirmabat: idcirco etiam eum eſſe ſine nomine, vt indicat Clemens Romanus *f*, & de Cerdone, ac Marco quodam idem fere tradit Irenæus *g*, quem refert Euſebius *h*.

a lib. 9. c. 41.

Ara ignoti Dei fuit Chriſto facta, ſi verum eſt.

b Mat. 27. 45.

c 4. Reg. 5. q. 11. & 2. Paral. 2. q. 22.

Deus eſt πάγκρυφος.

d Eſa. 45. 15.

e orat. parænet. ſub fin.

f 5. Conſtit. c. 6. & li. 6. c. 19.

g lib. 1. c. 4.

h 4. Hiſt. c. 11.

Poteſt, vt Philoſophi, ac Theologi demonſtrant, ratione naturali certa, & euidente cognoſci, *Gentem peccatricem* Eſaias *i* Dei verbis vocat *Iſraeliticam, populumque graui iniquitate, ſemen nequam,*

i cap. 1. 4.

filios

filios ſceleratos quod Deum non cognouerint alienati ſunt retrorſum ab eo: & ne videantur hi reprehendi propter abuſum luminis ſupernaturalis, Paulus a de Gentibus aſſerit, *cum cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificaſſe. &c. Sed mutaſſe gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem corruptibilis creaturæ, & hanc coluiſſe, ac ſeruiſſe potius quam Creatori: & ideo eſſe inexcuſabiles.* Quamdiu *hic cognoſcimus, tantum ex parte per ſpeculum, in ænigmate* b, *& per fidem ambulantes, neq; videmus aut cognoſcimus: ſicut videmur ipſi* c *& cognoſcimur: nec ſimiles adhuc Deo, ſicuti eſt* d, *poteſt merito vocari Deus non ſolum abſconditus, ſed etiam incognitus*, quippe *habitans lucem inacceſſibilem* e, *& abyſſo, atq; denſa caligine circumſeptus* f, *habens tenebras, latibulum ſuum* g, *atq; quaſi tenebræ ipſa* h, cæcæ, & in *ara inſcribere poſſumus*, Ignoto Deo: tum conſiderantes ipſum ſecundum ſe, præſertim vt eſt Vnus Trinuſque, tum vt velatus carne, & Sacramentalibus ſpeciebus Euchariſtiæ. Ipſamet Seraphim beata velant facies ſuas i, non ferentia nimium ſplendorem diuinitatis, quam ita vident, vt tamen non comprehendant. Nicephorus k innuit antiquiſſimos Argonautas auxiliatori numini ſtatuam cum fano poſuiſſe, ac tanto poſt Michaelem ſe Angelum fuiſſe, Conſtantino Magno reuelaſſe. Lege hac ipſa de ara Ignoti Dei, & de abſurda Deorum varietate Cœlium Rhodiginum l.

a Rom. 1. 20. & ſeq.
b 1. Cor. 13. 12.
c Ibidem.
d Iſa. 45. 15. Deus mihi [illegible] incognitus.
e 1. Tim. 6. 16.
f [illegible]
g Pſal. 17. 12.
h [illegible]
i Iſa. 6. 2.
k Lib. 7. c. 10.
l Lib. 22. c. 2.

Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.] Quaſi diceret verbis illis Chriſti ad Samaritanam: *Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus* m. Non ſum nouorum annunciator dæmoniorum, neque prædicator doctrinæ nouæ illum ipſum expono, quem colitis Deum. Græcè ὃν, καὶ τοῦτον, *quem, & hunc*. Syrus magis expreſſit, דכד לא ידעין *decad lo iadihhin*, id eſt, *quem neſcientes, &c.* Poſt לה לה להנא *leh leh lehanna*, id eſt, *hunc, eum, ipſum*, videlicet *Deum*. Superius admonui Paulum moderatè reprehendiſſe, docuiſſeque ſuperſtitioſos, aras eorum non confregiſſe. *Neq; hoc inuenitur*, inquit concilium Illiberitanum, ſeu Eliberitanum n, de quo etiam dixi, *ab Apoſtolis vnquam factum.* Solum legimus virtute diuina corruiſſe deprecantibus, aut imperantibus illis, idola, vel templa: Proditum id à Prochoro o, & Abdia p, de Ioanne & Matthæo, deque aliis aliç teſtantur Hiſtoriæ. Porro Auguſtinus q magnum hic in Paulo Dialecticam obſeruat, ſimulque dicendi libertatem, qui nec loci territus nomine à Marte, pacifica credituris intrepide locutus fuerit, & ſpiritualibus accinctus armis pernicioſos errores expugnauerit: neque contentioſos tanquam mitiſſimus, neque Dialecticos tanquam ſimpliciſſimus formidauerit.

m Ioan. 4. 22.
n c. 60.
o Hiſt. Apoſt. [illegible]
p [illegible] lib. 4. & 7.
q [illegible] Creſc. [illegible]

Verſus 24.] Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo ſunt, hic cœli, & terræ cum ſit Dominus, non in manufactis templis habitat.

Deus, *qui fecit mundum, & omnia quæ in eo ſunt.*] Capite IV. r & XIV. s docuimus, quomodo propriè deſcribatur Deus per creationem rerum omnium, ac dominium in eaſdem. *Hinc*, ait Chryſoſtomus, *deiecit Apoſtolus Epicureorum dogma, qui Dei negabant prouidentiam, cunctaque per ſe fieri, ac ex atomis conſtitui aſſerebant: Stoicorum quoque, qui Corpus, & Feruorem duo principia prima inducebant: præterea illorum, qui materiam ingenitam aiebant, & non eundem mundi conditorem eſſe, atque Dominum: Deum animæ partem quandam noſtræ eſſe Dæmones mortuos ſiue partiales & præmiatorum quorundam dari, quorum ſint Domini.* Refelluntur iidem iſti errores ab aliis Patribus, vt ab Irenæo t, qui hoc ex loco vnum Deum, qui mundum condiderit, confirmat.

r vers. 26.
s vers. 15.
Qui & quot errores hic redarguantur.
t Lib. 4. c. 34.

Idem porrò Chryſoſtomus u adhuc obſeruat hic, & alibi, quamuis Paulus longè meliora proferat dogmata, quam Philoſophi; *necdum tamen adeo magna, & ſublimia: ſicut*, inquit, *& Moſes fecit in hiſtoria Geneſis, vterque ſcilicet auditorum, lectorumque ruditati captuique ſemetipſum attemperans.*

u Hom. [illegible]

Mali, non ſolum Chriſtiani, vtpote repugnantes tum Scripturæ x, tum Patribus, verum etiam Philoſophi ſunt, qui contendunt per naturale lumen cognoſci duntaxat poſſe in genere diuinum numen, non autem perueniri ad notitiam veri Dei, qui vnicus, ſoluſque eſt. In hoc errore verſantur Caluinus y, & Tilmannus Heſhuſius, qui inter Pontificios errores, quos in vnum librum nebuloſus erro contulit, hūc numerat Catechiſmi Romani, cum docet lumine naturali cognoſci Deum eſſe, & eſſe vnum. Minus agendum cum Petro de Aliaco z negante quicquam de Deo cognoſci abſque ſpeciali auxilio gratiæ. Catholicus eſt; ſed dum gratiæ plurimum, naturæ nimis parum tribuit. Verum hæc diſputata ſunt a nobis & in Philoſophicis, & in Theologicis Scholis, vbi oſtenſum eſt nos naturaliter aſſequi de Deo poſſe, quod vniuerſa effecerit de nihilo, & eorum finis vltimus exiſtat, quorum & perfectiones eminenter, vt aiunt, in ſe continet: quod ſit immaterialis, actus purus, omnia complens loca, ſempiternus, perfectus, ſapiens, bonus, omnipotens, liber, infinitæ eſſentię, ſibi ipſi ſuum eſſe independens. Oſtenduntur hæc, & id genus alia attributa ex effectis per demonſtrationem, quæ vocatur Quia.

x Sap. 13. 1. & [illegible]
Qui aſſerunt duntaxat perueniri poſſe ad cognitionem diuinitatis, non autem veri Dei [illegible]
y 1. Inſtit. c. 4.
z in 1. q. 3.
De Deo quid naturaliter cognoſcatur.

Qua in re decipitur cum eodem Aliacenſi Robertus Olcot a, dum contendunt, nullo genere demonſtrationis probari poſſe Deum eſſe. Profectò neq; hic apud Areopagitas Epicurei, Stoicique, & Athenienſes omnes Dei ignoti adoratores conuincerentur à Paulo, neque cuncti in genere Pagani in epiſtola ad Romanos b, & ab auctore libri Sapientiæ c impietatis merito argui poſſent, *tanquam veritatis Dei in iniuſtitia detentores idololatræ, quam cognouerant Deum, non glorificantes, ſed ſeruientes creaturæ potius, quam Creatori.*

a In Sap. c. 13. lect. 154. & 156.
b cap. 1. 18. & ſeq.
c cap. 13. 1. & ſeq.

Vitandus autem alius ſcopulus eſt, ne huiuſmodi cognitionem de Deo naturalem arbitremur cum Andrea Vega d, ſufficere poſſe ad ſalutem, ita vt dici queat implicita fides eorum, quæ ſunt credenda; aut ſupernaturalem fidem non fuiſſe ſemper neceſſariam neceſſitate non modò præcepti, ſed neque etiam medij. Reſiliit ſanè meritò Dominicus Soto e ab hac opinione, quam fuerat aliquando f ſectatus: vergit enim maximè ad Pelagianiſmum, & penitus conflat, fidem, *ſine qua impoſſibile eſt placere Deo* g, *vel iuſtificari*, iuxta doctrinam Concilij Tridentini h, eſſe illam ipſam, quam definit Apoſtolus i, *ſubſtantiam rerum ſperandarum, argumentum non apparentium*, hoc eſt, ſupernaturalium æternorum bonorum, quæ naturali lumine non cognoſcuntur.

Cognitio naturalis Dei non ſufficit ad ſalutem.
d lib. 6. in Conc. Trid. c. 19. & 20.
e 4. diſt. 1. q. 2. art. 1.
f l. de natur. & grat. [illegible]
g Heb. 11. 6.
h Seſſ. 6. c. 7.
i Heb. 11. 1.

Nihilominus conuincuntur, & inexcuſabiles vocantur, qui Deum naturaliter, prout poterant, non cognouerunt, aut hoc modo cognitum ea qua poterant ratione non coluerunt, quoniã non cognoſcendo abuſi ſunt naturali lumine: cognoſcẽdo autem, non præſtiterunt cætera, quę in ipſis erant, vt tali cognitioni reſponderent: quod ſi feciſſent, Deus ſupernaturalem cognitionem, aliaque auxilia gratiæ ſuppeditaſſet: quæ etiam quantumuis aliquis peruerſe agat, non denegantur ad ſufficientiam: vnde duplici nomine ſunt inexcuſabiles, qui naturæ viribus abutuntur, & qui paratam, exhibitamque gratiam peruerſa ſua voluntate non admittunt.

Tandem duplex illa reprehenſio Pauli, & præſens, & in epiſtola ad Romanos, quod Gentiles non coluerint verum Deum, quẽ naturaliter aut cognouerunt, aut cognoſcere potuerunt, oſtẽdit, exiſtimaſſe ipſum, poſſe non ſpeculatiuam tantum, ſed practicam quoque cognitionem Dei obtineri per vires naturales, hoc eſt, quod Deus ſit colendus. Id tamen precise negant Ariminenſis *a*, Capreolus *b*, Caſalius*, Catharinus *c* & quem pudet tantis viris connumerare, Caluinus *d*: affirmant enim nullum verum morale poſſe ab intellectu humano in ſtatu naturę corruptæ ſine ſpeciali auxilio Dei cognoſci: multoque magis id contendunt de exercitio cuiuslibet boni operis moralis, cuius tamen contrarium ex dictis elicitur, doceturque à maiore, melioreque Theologorum parte, tum à B. Thoma *e* omnium facile principe: qua de re & nos eum interpretantes diſſeruimus: idemque præſtant, qui res cum Hæreticis controuerſas tractant, potiſſimum Bellarminus *f*, & ex epiſtolæ ad Romanos *g* expoſitoribus Toletus, & Pererius. Turpius autem errant, qui tradunt, infidelium opera omnia eſſe peccata. Quem errorem excuſſimus & dicto loco, & in tractatione de Fide.

Reſtarent duæ dubitationes*, vtrum contingat, vt quis aliquando habeat inuincibilem ignorantiam rerum Fidei: & an ſit infallibile, vt facienti quod eſt in ſe, per vires naturæ præbeantur auxilia gratiæ. Ex dictis elici poteſt reſponſum ad primam negatiuum, affirmatiuum ad ſecundam: nec enim cenſeri aliter commode poteſt quiſquam inexcuſabilis.

Sed & tenendum infallibilitatem oriri ex beneplacito diuino propter merita Chriſti: non quod ea, quæ fiunt per vires naturæ, id exigant, habeantve rationem meriti, aut diſpoſitionis proprie dictæ, ac vt ita loquar, proportionatæ: ſed ſolius conditionis ſine qua non, [illegible] exigit Deus, & ea poſita infallibiliter adiungit auxilium gratiæ, non vt formam connaturaliter debitam, neque vt donum congruenter datum, niſi congruitate quadam, non remotiſſima quidem, ſed nec propinqua etiam intra eundem ordinem ſupernaturalem.

Verſus 25.] Non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem, & omnia:

NON *in manufactis templis habitat.*] In capite ſeptimo egimus de vſu templorum: hoc loco in ſecunda parte illius ſententiæ ſermo eſt de imaginibus, ſtatuiſque Deum repræſentantibus, aut quoquo modo indicantibus, ad quas referri poſſunt aræ cum inſcriptione, ex quibus ait Apoſtolus diſputationis ſumpſit argumentum loquiturque per ſe de illis, vt Deo ponuntur ſecundum ſe, nondum vero, nec proprie vt Deo incarnato.

Tamen, vt de poſterioribus, hoc eſt, Chriſti imaginibus, aliquid etiam dicatur, ſecunda Synodus Nicena, ſeu Oecumenica ſeptima, pſeudoſeptimæ damnat hæreſim vetantem harum vſum. *Non enim*, ait ibi Epiphanius Diaconus *h*, *cum Catholica Eccleſia Chriſtum pingit humana figura, diuidit eum* (quod obiiciebant Iconomachi) *à Diuinitate illi vnita, magis autem deificatam illam credit: quemadmodum aliquis hominem depingens non inanimatum hominem facit, ſed ille animatus manet: & imago ipſius, imago ab eo, quod illius imitatur, dicitur.* Nempe dignitas, & anima hominis, licet infigurabilis, per picturam, & effigurationem corporis exhibetur memoriæ noſtræ: idemque eſt de Chriſti Deitate.

Quod ſpectat ad prioris generis imagines, non tantum Spiritus ſanctus columbæ ſpecie, in qua apparuit, pingi poteſt, quaſi ſolus immediate apparuerit *i*: cæteræ autẽ apparitiones Dei ſolum factæ ſint per Angelos, vt ſentit Iudocus Clicthouæus *k*, verum etiam perſonæ aliæ, ipſaque Trinitas. Cuius oppoſitum tenent Henricus *l*, Abulenſis *m*, Durandus *n*, Martinus Ayala *o*, & ex Hæreticis, præter Iconomachos, qui æque cunctas imagines inſectantur, Vviclef apud Vvaldenſem *p*, & Caluinus *q*.

Nam Angelos quoque immateriales pingimus, & Scriptura vetus non modo id de illis teſtatur; ſed tribuit etiam Deo humana membra, more nimirum humano nobiſcum agens: quidni ergo pingatur Deus ad inſtitutionem rudiorum, præſertim qui de veritate docendi ſunt à Prælatis, & Concionatoribus, vt iniungit Concilium Tridentinum *r*, ne labantur in errorem, à quo etiam longius abſunt vtpote extra pædagogiam legis veteris, vt ait Damaſcenus *ſ*.

In ea autem lege, qua hic error difficilius dedoceri poterat propter pericula idololatriæ, probabilis eſt eorum ſententia, qui penitus interdictas in eo aiunt imagines, ſtatuaſque, quam ſententiam recte probat Gabriel Vaſquez *t*, facitque quod nuper diximus, Lucanum vocare, *Iudæis Deum incertum*, & quoniam Tacitus *u* tradit, *mente ſola Iudæos vnum Deum venerari abſque omni imagine*: quod item teſtatur Varro apud Auguſtinum *x*, & Ioſephus *y*, vt ex noſtris Auctores omittamus, maxime Tertullianum *z*, & Origenem *a*, & Scripturam ipſam *b*.

Proponebat nihilominus Deus adorandam arcam, & propitiatorium, res inanimas *c*, quoniam rebus ſenſibilibus egebat populus; eiuſmodi tamen; in quibus non eſſet adeo magnum periculum idololatriæ. Serpentem æneum conflari iuſſit *d* Deus (qui vniuerſe omne conflatile, & ſculptile inhibuerat *e*, vt notat idem Tertullianus *f*) verum non ita, vt adorari vellet: quod cum deinceps populus faceret aliquo modo, incenſum adolendo, eum Ezechias *g* confregit.

De Cherubinis iuſſu Dei factis *h*, & de aliis imaginibus à Salomone *i*, dicendum, fuiſſe duntaxat vt appendicem, & additamentum ornatus alterius rei, non vero per ſe propoſitas modo accommodato ad adorationem, quam conſtat quoque ab Hebræis non eſſe ipſis exhibitam:

quod

Gentes qui naturaliter Deum [illegible] ſunt inexcuſabiles.

[illegible] Deum non ſpeculatiuam tantum, ſed & practicam cognitionem [illegible] poſſumus.

a [illegible] b [illegible] c [illegible] d [illegible] e [illegible] f [illegible] g [illegible]

Cum [illegible] ſemper [illegible] gratia.

h *Act.* 6. [illegible]

Chriſtus quo [illegible] pingi poteſt.

Deus vt Deus pingi poteſt.

i *Matth.* 3. 16. [illegible] k [illegible] 4. *Damaſc.* c. 17.

l *Quodlib.* 10. q. 6.

m *Deut.* 4. q. 5.

n 3 *diſt.* 9 q. 2. ad 4.

o 3 *par. de Traditionibus* [illegible]

p *Tom.* 3. *cap.* 155.

q 1. *Inſtit.* c. 11.

r *Seſſ.* 25.

ſ *orat.* 1. *de imaginib.*

Deus cur pingi non poterat in Teſtamento veteri.

t 2. *de adorat.* *diſp.* 4.

u *lib.* 5.

x *lib.* 4. *de Ciuit. Dei* c. 31.

y 1. *cont. Appionem.*

z 4. *cont. Marcion.* c. 22.

a 3. *contra Celſum.*

Arcam Deus adorandam proponebat:

b *Exod.* 20. 4. & *Deut.* 4. [illegible]

c *Pſal.* 98. 5. & *Pſal.* 131. 7.

d *Num.* 21. 8.

e *Exod.* 20. 4.

f *lib. de idololatr.* c. 5.

g 4. *Reg.* 18. 4.

h *Exod.* 25. 18 & *ſeq.*

i 3. *Reg.* 6. 23. [illegible]

quod vtrumque docet Tertullianus a. Est quid magis verum, si verum est Cherubim ore, manibus, cruribus, erectione corporis humanã; iubis à pectore, & ceruice pendentibus leoninam: alis aquilinam: vngulis pedum vitulinam figuram retulisse. Quæ de re Pradus noster in Ezechielem.

a Aduers. Marc. lib. 2. c. 17.

Itaque non colitur Deus *manibus humanis*, hoc est, imaginibus, statuisve, quas humanæ manus formauerint, vt etiam ostensum est capite decimoquinto, cùm ageretur de idolis, quæ ideo Gentiles extrabant, vt absentium, ac defunctorum, quos referebant inter Deos, memoriam recolerent, eosdemque religiose colerent. In hoc sensu Lactantius b negat erigi Deo imaginem debere, & probat Augustinus c Varronis sententiam, qui dicebat, Romæ sine simulacris (simile quid esse-runt Clemens Alexandrinus d, & Tertullianus e, necnon de aliis Gentibus alij, quos affert Alexander ab Alexandro f, & Ferdinandus Mendoza g) Deorum cultum annis plus centum septuaginta puriorem fuisse, atque Iudæorum ipsorum exemplum proferebat. De Iudæis testis Iosephus h nullum in téplo simulacrum, vel anathema habuisse, & cùm Tacito i Tertullianus k. Non colitur, inquam, in imaginibus Deus, quasi cultus terminetur in illis, vt in Gentilium idolis.

Deus humanis manibus non colitur.

b lib. 2. c. 2.

Eo sensu cauit Concilium Eliberitanum l picturas in Ecclesia esse, *ne quod colitur, & adoratur, in parietibus depingatur*. Nimirum, ne qui putarent, Deum quid esse corporeum, & verum tali Deo latriæ cultum, atq; adorationem impertirentur. Lege dicti defensorem Concilij Ferdinandum Mendozam m. Huc facit, quod Adrianus fauens Christianis, vt memorant Eusebius n, ac Nicephorus o, templa Diis ædificauit absque vllo simulacro, vel effigie, siue forma; sicut in eiusdem narrat vita Lampridius: ita vt & vsque ad Constantinum vocarentur, quæ habebant Christiani, templa Adriani. Et teste Minutio p, ac Arnobio q, *Gentiles exprobrarent Christianis, quia nullam Dei formarent picturam o. cultare quod colebant.* Denique abhorrentes ab idololatria Gentiliú vetustiores potissimum Patres, omnẽ submouebant imaginem à Deo, sicut præter modo dictos scribunt etiam Iustinus r, atque Lactantius s. Abstinebant vero præsertim à statuis, quas magis Gentiles habebant in vsu.

l c. 36.
Decretum Concilij Eliberitani explicatur.
Imagines coli qua ratione possint

o lib. 4. c. 3.

Conferunt imagines tamen non parum ad excitandam Dei memoriam, & amorem, itaque imaginib. ipsis habetur honos, propter prototypum, siue hunc tantú respiciamus vt terminum, obiectumque, siue minore quadam reuerentia imagines afficiamus: nec tamen absque analogia, & respectu ad prototypum, cuius sunt. Gentiles porro, & cum eos imitabantur Iudæi, sculptilia, simulacra, statuas, imagines non quomodolibet venerabantur, adorabantque; sed colebant pro Diis, vt diserte tradit Scriptura t, & ex Patribus inter alios Tertullianus u, Arnobius x, Minutius Felix y, Athanasius z, & B. Thomas a docent, vel hæc pro Diis habuisse, arbitrantes numen in iis latere, quod ederet responsa, vel certe coluisse in iis tanquam Deos, aut aliquos Dæmones, aut perditissimos homines. Sed & verebantur Patres illius Hispani Concilij, ne pictas in parietibus imagines profani persecutores eraderent, contringerent, inficerent, quippe quas Christianis auferre non liceret, sicut mobiles picturas. Nunc experiuntur non idiotæ tãtum, quibus sunt ceu literarum notæ, vt ait Augustinus b, Gregorius c, Theo-

t Sap. 13. 17.

b lib. 3. de doctr. Christiana.

dorus Episcopus d, ex imaginibus commodum spirituale; sed viri quoque docti, vt de se testis est Nyssenus.

d in VII. Syn. act. 1.

Nec manibus humanis colitur.] Οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται. Syrus, ולא משתמשא מן אידי בני נשא *vela meschtamscha men aidai bnai nascha*, id est, *Neq; ministratur e manibus filij hominum*; vel, *Nec ei ministratur per manus hominum*. Indicauit forsan hic Interpres obsequia, & officia, & famulatum, ac ministerium, non in extruendis tantum idolis, sed in iam extructis colendis per sacrificia, & varios honores, & humiliora interdum seruitia, vt ciborum inferẽdorum, quemadmodum est in libro Danielis e de Belo dracone, & apud Valerium Maximum f de serpente Epidaurico, siue Æsculapij, Romã per legatos deuecto ad triennalem depellendam pestilentiam. Attribuit Aristoteles, vel quis alius Auctor libri de Mundo ἐναγίζειν heroibus, θύειν, id est, *sacrificium*, Diis; sed vtrumque Diis eisdem alij assignant, vt Isocrates g.

e cap. 14. & seq.
f lib. 1. c. 8.

Indigens aliquo.] Diuinitatis manifestum indicium, nulla re extra se egere, esse αὐτάρκη, & שדי *Schadai*, hoc est *sibiipsi sufficientem*, & ἀπροσδεῆ, id est, *non indigentem*. Hinc Dauid Deum agnouit h, seque illi totú deuinxit: *Dixi Domino*, inquit, *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Vidit hoc etiam Epicureus Lucretius i loquens de Dei natura, hoc pacto:

g ad Nicocl. & in Euagor.
Deus nullius est indigens. Sibi ipsi est sufficientissimus.
h Psal. 15. 2.

Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri.

i lib. 1.

Non sacrificio opus habet Deus, cum nulla re suapte natura indigeat, ait Clemens Romanus k. Quamuis ergo in templis peculiari quadam oratione habitet, & manibus colatur humanis, quæ complicantur ad orandum, & ad offerendum, ac ad sacrificandum applicantur; non sic tamen vt his egeat, sed vt nostram ipsi indigentiam & testemur, & subleuemus, & pro subleuata gratias ei referamus; & sacrificio cordis honorari magis vult, quam corporis. Lege Psalmum quadragesimumnonum.

k 8. Constit. cap. 30.

Figmentum vero reor quod ait Historia Scholastica, ipsosmet Philosophos, qui erexerunt aram Deo Ignoto, cum aduertissent prodigiosam illam eclipsim Solis, quo tempore Christus passus est, arcuisse offerentes hostias, & victimas, dixisseque, *non egere bonorum alienorum; solum genua ponerent ante aram, & supplicarent illi Deo, qui animorum duntaxat exigeret deuotionem.*

Cum ipse det omnibus vitam & inspirationem.] ζωὴν, καὶ πνοήν. Syrus, חיא ונפשא *chaie venaphsche*, id est, *Vitam, & animam*. Caietanus obseruat hic esse distributionem accomodam, vt intelligatur de omnibus non absolute, sed de viuentibus, & his iuxta gradum duplicem, *tum viuentium absque inspiratione, & respiratione: vt est*, inquit, *vniuersum genus pure vegetabilium, & secundum Peripateticos pisces; tum viuentium; inspirando, & respirando.*

Chrysostomus intellexisse per πνοὴν videtur animam rationalem; Lyranus per vitam, spirituales creaturas, cuiusmodi sunt Angeli; & homines viuentes vita spirituali, quantum ad animam; per inspirationem, cætera animalia, etiam pisces, in quibus est quiddam supplẽs vicem respirationis, atque homines viuentes vita corporali.

Quid sit inspiratio hoc loco.

Vita de Angelis dicitur, ac de Deo ipso: ideoque nimis arcte Caietanus restrinxit eius significationem. Inspiratio quoq; generalior est, quam vt de anima tantum rationali accipiatur. Voluit Apostolus docere, non solum Deum verũ nulla ſcit digito, nec manibus humanis coli, aut etiam condi, ſicut idola muta, omniſque ſenſus, ac vitæ experti: ſed & vitam, & huius in reſpiratione maxime apparentem effectum communicare.

Non curauit Paulus de parte vegetabilibus, nec de plantis diſtinctam facere mentionem, quoniam idola horum vt plurimum imaginem non referebant. Et per vitam, ac inſpirationem comprehendit animalia notiora, cuiuſmodi ſunt aerea, & terreſtria; ita vt illa duo nomina rem eandem exprimant eo modo, quo Deus inſpiraſſe dicitur in faciem hominis ſpiraculum vitæ, ille vero factus in animam viuentem a: reſpiratio enim potiſſimum ſit in ore, & naribus. Animam dictam voluit quaſi ἄνεμον, id eſt, ventum, Græce, ψυχὴν à ψυχάζω, quod eſt refrigero. Cum enim eſt in corpore, vim ei refrigerando præbet, inquit Plato b; Hebraice נפש nephes, à ſpirando, & ſufflando.

Et omnia.] Syrus prætermitit hoc vocabulum; Græci codices habent, κατὰ πάντα, id eſt, *ſecundum omnia*, hoc eſt, vt Caietanus exponit: *Dedit Deus vitam, & halitum omnibus viuentibus, ac reſpirantibus, non ſecundum quædam requiſita ad illam, ſed ſecundum omnia principia, & organa tam vitæ, quam reſpirationis.* Nihilominus quidam etiam alij libri Græci legunt, vt notant Biblia Roberti Stephani, καὶ τὰ πάντα: facilíſque permutatio eſt in duplici iſta lectione, vt per ſe conſtat; ſed poſterior multo commodiorem efficit ſenſum; quem alij agnoſcunt, Lyranus, Carthuſianus, &c. vt nempe Deus vniuerſorum, quæ ſunt, & habent eſſe, ſit auctor, & conſeruator. Neſcio quid ſibi velint Vatablus, & Clarius, cum reddunt, *per omnia*: aut Oecumenij Latinus interpres, quãdo *in omnia*: Chryſoſtomus legit, *& omnia.*

Verſus 26.] Fecitque ex vno omne genus hominum inhabitare ſuper vniuerſam faciem terræ, definiens ſtatuta tempora, & terminos habitationis eorum.

Fecitque ex vno omne genus hominum.] Ἐξ ἑνὸς αἵματος, *ex vno ſanguine.* Significatur vnus Adam primus homo, ex quo Eua formata eſt c, & deinceps per vtriuſque generationem alij, & per illorum [illegible] alij. Non autem, vt vult Caietanus, Adam enim Eua, quamuis propter mutuum concubitum poſſent dici vnum generans, & vnus ſanguis. *In Græco*, inquit Beda, *ſanguis ponitur, quia hic propaginem carnis deſignat, & per carnem homo intelligitur.*

Iudicat Chryſoſtomus hoc loquendi modo ſententiam de materia ingenerabili tacite refutari, quaſi velit præpoſitionem ex inſeruire cauſæ materiali. Quoniam caro eſt ſanguis quodammodo compactior, & oſſa obduratus veluti ſanguis; & ſanguis denique maxime generalis, & neceſſaria in animali materia: ideo Eua ex carne, oſſibuſque Adam facta cenſeri poteſt ex ſanguine ipſius; nec ita proprie eidem primo homini efficientia Euæ tribuitur.

Quanquam, quod attinet ad præpoſitionem *ex*, eam quoque cauſæ efficienti exprimendæ adhiberi certum eſt. Temere facit Caietanus d, dum procreationem Euæ ex Adam, non hiſtorice; ſed parabolice duntaxat accipiendam docet, contra Patrum, & Interpretum, atque aliorum omnium vnanimem ſententiam. Immo Hieronymus e inter omnibus credenda hoc proponit, *Euam ex coſta, & latere Adami eſſe fabricatam.* Sed & Innocentius Papa III. vxorum pluralitatem diuino prohibitam iure f, inde conuincit, *quoniam ab initio vna coſta viri in vnam fœminam ſit conuerſa.*

Apertior adhuc eſt Scripturæ auctoritas non in Geneſi modo, vbi eſt apertiſſima, niſi quæ tota narratio continet primis tribus capitibus, detorqueatur æque ad allegoriam, quo nomine reprehenditur Origenes ab Epiphanio g, & Hieronymo h, damnaturq; à V. Synodo i, lege Riberam k; verumetiam in libro Sapientiæ l, vbi *pater orbis terrarum ſolus creatus*: in Eccleſiaſtico m, vbi *ex homine de terra creato creatum adiutorium ſimile ſibi*: in epiſtola ad Corinthios n, & ad Timotheum o, vbi *non vir ex muliere eſſe, ſed mulier ex viro, & hic primus formatus, non Eua* p. Poſtremo præſens hic locus nequit aliter quã ad literam intelligi, quod vnus nimirum Adam fuerit humani generis vniuerſi auctor, & parens, ac proinde etiam Euæ.

Voluit Deus Euam ex Adam fieri: nec enim vim peculiarem pono in eo, quod *ædificata ex illo* dicatur, quia eſt phraſis Hebræa, qua vſa eſt Sara, iuxta textum Hebræum, alloquens Abram q: *Ingredere ad ancillam meam, ſi forte ſaltem ædificabo ex illa*, quod Interpres ait, *ſuſcipiam filios*: vt ita, quemadmodum obſeruauit Auguſtinus r, commendaretur ſocietatis vnitas, vinculumque concordiæ: vel, iuxta Chryſoſtomum ſ, vt eſſet inter homines non democratia, ſed regnum. Si plures ex humo homines producti ſimul eſſent, ſuæ omnes poteſtatis principes ex æquo eſſe debuiſſent, dubitaſſentque merito num Deo placeret regimen vnius.

Hic non agam de formatione viri ex terra, nec mulieris ex viro: neque contra craſſiſſimum errorem Auicennæ t, poſſe hodieque etiam naturaliter hominem ex terra generari; quod recte confutat noſter Pererius u. Non item aduerſus non minus damnabilem hæreſim de duplici Deo, vno conditore orbis, & altero qui vacet ab omni opere: vel quod malus effecerit corpus, bonus animam: nec præterea confutabo dicentes, præter elementa venire quoque aliquid ex quinta eſſentia, hoc eſt, ex natura cœleſti in compoſitionem humani corporis. Concidunt hæc omnia ad veritatem hiſtoriæ ſacræ Geneſis, necnon ad verba Pauli hoc loco, quibus ait *quod fecit* Deus ille vnus, ac verus *Athenienſibus incognitus, ex vno homine, & vt Græcus textus habet, ex vno ſanguine vniuerſum genus hominum.* Ipſimetq; veteres Poetæ Ethnici finxerunt corpus humanum à Prometheo compactum ex terra, ignem vero à Diis furatum in illud indidiſſe ipſum pro anima: de qua formatione terreſtri Ouidius in Metamorphoſi x. Hinc elici argumentum non improbabile poteſt, de vnico mundo. Nam fecit Deus ex vno omne genus hominum, ſicut & per vnum hominem peccatum in hunc mundum introiuit y, & præcepit Chriſtus doceri omnes gentes z: fictitium vero eſſet, dicere alium à Deo mundum factum, in quo homines non ſint: vel ex iſto aliquos à Deo velut in coloniam tranſuectos. De re ipſa egimus in diſputatione Phyſica de mundo, & in librum Sapientiæ. Vtuntur hoc argumento Conimbricenſes etiam noſtri a, & Ioſeph Acoſta b. Hic autem quærit, quomodo primi homines ad Indos venire potuerint c.

Inhabitare ſuper vniuerſam faciem terræ.] Syrus דנהוון עמרין על אפי ארעא כלה *denehuun hhamerin hhal appai arhha culah*, i. *vt eſſent habitan-*

tes ſu-

a Gen. 2. 7.

b in Cratylo.

c Gen. 2. 22.

d in c. 2. Gen. [illegible] non parabolice, ſed [illegible] Eua procreata [illegible]

e [illegible] ad [illegible]

f c. gaudemus. de diuort.

q Gen. 16. 2.

r [illegible] & 28. & [illegible] lib. 14.

ſ Hom. 14. in 1. Cor. 11.

t lib. de Diluuio.

u lib. 8. de princip. rerum natural. c. 16.

x lib. 1.

y Rom. 5. 12.

z Matth. vlt. 19.

a in lib. 2. de cælo, q. 1. a. 2.

b lib. 1. de natura noui orbis, c. 16.

c ibid. vſq; ad finem libri.

Facies terræ cui dicatur extrema terræ ſuperficies.

tes ſuper faciem terræ vniuerſæ; vel, *vt degerent in ſuperficie vniuerſæ terræ.* Eſt enim idiotiſmus Græcus in infinitiuo *κατοικεῖν*, hoc modo reſoluendus & explicandus: facies vero terræ Latine, & פני *pene* Hebraice, & *πρόσωπον* Græce, pro ſuperficie vſurpantur. Nam in intima terra non habitant homines, ſed animæ nonnullæ ſeparatæ: nos verſamur in aſpectabili terra, quæque, vt inuicem de facie cognoſcimur, ita in oculos noſtros incurrit. Sed & in eodem ſenſu *facies cœli dicitur diiudicari*, vt loquitur Chriſtus *a*. Vocatur quoque *facies aquæ b*, id eſt, ſuperficies.

a Matth.16.3.
b Oſee.10.7.

Quæri poſſet omniſne terra inhabitetur ab homine? Deus quidem voluit hominem præeſſe vniuerſæ terræ *c*: vnde argumentatur Caietanus nullam eius eſſe partem, quæ non ſit ſubiecta hominis dominationi, *licet non ex eo*, inquit, *valeat concludi omnem partem terræ eſſe habitabilem, vel habitandam eſſe ab homine.*

c Gen.1.26.
Terra tota habitata non eſt ab hominibus.

Ad hunc ergo modum intelligi poſſet id, quod hoc loco Paulus ait de inhabitata vniuerſa facie terræ, quoniã homo vniuerſæ eſt dominus, quamuis partem occupent fruges, vineæ, olera, arbores, paſcua, partem animalia, partem ſyluæ, ac nemora ad rem lignariam. Illud tamen etiam compertum eſt variis Hiſpanorum nauigationibus hoc tempore, noſtræ oppoſitam terræ partem, quam habitare dicuntur Antipodes, non eſſe, aut fuiſſe aquis obruptam, ob idque inhabitabilem, vt ſenſit olim Auguſtinus *d*, & Procopius Gazæus *e*. Lege præter alios ſcriptores de rebus Indicis noſtrum Ioſephum Acoſtã in opere de Natura noui Orbis *f*.

d 16. de Ciu. cap. 9.
e in c. 1. Gen.
f proœmio lib. 1.

Hic quod dicimus, Ethnicis etiam luculentis teſtimoniis illuſtrat, & probat, oſtenditque ex præſenti loco, quem tractamus, neceſſarium eſſe, vt ex Aſia, & Europa illuc homines peruenerint *ex vno omnes facti*, hoc eſt, ex Adamo, ſiue præter votum tempeſtate eiecti, ſiue terreſtri itinere, ſiue ex conſilio ſuſcepta nauigatione.

Homines qua ratione in extremas noui orbis partes venerint.

Definiens ſtatuta tempora, & terminos, habitationis eorum.] Syrus diſtincte poſuit, דבבנא נשא *dabbenai naſſcha*, id eſt, *filiorum hominum*, ſeu *hominum*, de quibus videlicet proxime antea mẽtio fuit. Gloſſa interlinearis explicat de temporibus ætatum, & regnorum, de finibus loci gentium ſingularum.

Arias illum vnum, ſeu hominem, ſeu ſanguinem contra cæterorum expoſitionem, de qua diximus, volens intelligi de Noe, hęc etiam tempora vult ea eſſe, quæ fuerunt poſt Diluuium; *quod*, inquit, *Græcis non erat ignotum: atque omne genus hominum ab vno Noe ortum, varias in regiones, certoſque limites diſtinctum eſſe. Et cum alij communicarent cum aliis, & conferrent, potuiſſe notitiam originis ſuæ, & commemorationem conſeruare: atque cum etiam vterentur certis temporum conſtitutionibus, ad communem omnium vtilitatem, potuiſſe cognoſcere auctorem illum vnicum Deum, qui hæc ipſis tam conſtanter præberet: debuiſſe idcirco, & ſuammet dignitatem tueri concordia ſumma; & eundem ſui generis auctorem maximum, beneficentiſſimumque, tum quærere, tum inuenire, & vt Patri adhærendo: præſertim cum ſit adeo propinquus, vltroq; ſeſe collatis beneficiis inſinuans in omnes, vt à quærentibus inueniri facile queat.*

Hæc ad tempora diluuij Noetici Arias refert.

Placet paraphraſtica hæc Apoſtolici ſermonis declaratio. Sed nego non extare antiquiorum ante Noe veſtigia temporum apud Gentiles, quamuis obſcuriora. Negare quoque Arias non poteſt, multo melius Adamo conuenire titulum *Auctoris omnium hominum generis*, quam Noe, qui auctor, ac parens non fuit vxoris ſuæ, & vxorum filiorum ſuorum, per quos ſimul homines reliqui propagati ſunt, ſicut ex Adamo ipſo Eua formata eſt. Concordat Lyrani explicatio cum Gloſſa interlineari: quoniam, vt ait Daniel *g*, Deus *mutat tempora, & ætates: transfert regna, atque conſtituit: ab Omnipotente non ſunt abſcondita tempora*, inquit Iob *h*: *qui autem nouerunt eum: ignorant dies illius: poſuit namque tempora, & momenta in ſua poteſtate*, vt capite primo vidimus *i*. Id vero etiam egregie Plutarchus opuſcul. de ſera numinis vind. docet vocans idcirco cum Pindaro *ἀριστοτέχνην præſtantiſſimum artificem, & conſtituit k terminos populorum*, vt eſt in Cantico Moſis.

Noe dici non poteſt humani generis Author.

g cap.2.21.
h cap.24.1.
i verſ.7.
k Deut.32.8.

Sed voluiſſem tam definitionem temporum, quam terminos habitationis, non ſumpſiſſe pro ſpatio durationis: terminos namque præſtat intelligere de loci interuallis, ita vt voluerit Deus *inhabitare homines ſuper vniuerſam faciem terræ*, verum vnamquamque gentem, vbi ipſe deſignaſſet.

Significat nomen *ὁροθεσίας*, pro quo Latinus poſuit terminos, deſignationem limitum, ipſique limites dicuntur *τὰ ὁροθέσια*, quaſi *χωρίζοντα τὴν γῆν*, vt ait Heſychius *l*.

Hoc pacto ſuſpicor & Epicureos percelli, qui prouidentiam negabant: & Athenienſes, qui ſe, vt dixi *αὐτόχθονας*, & *χθονίους* iactabant, quaſi terrigenas, ſiue ex ipſa terra quam incolebant, procreatos, & enutritos, atque omnium hominum primos, vt tam multi produnt *m*, maxime M. Tullius *n*, cuius hæc verba reddimus: *Vrbs Athenienſium vetuſtate ea eſt, vt ipſa ex ſeſe ſuos ciues genuiſſe dicatur, & eorum eadem terra parens, & altrix patria dicatur*, Auſonius *o* quoque ita cecinit de Athenis:

Nunc & terrigenis patribus numeremus Athenas.

Quamuis eam ſibi laudem Arcades, & Æginetas vſurpaſſe Suidas ſcribit, Strabo *p* autẽ Parnaſios.

l in Lexico.
Athenienſes ſe omnium hominum primos iactantes arguuntur.

m Iſocr. in Panag. & in Panathe. Lyſias in funeb. ora. Plato in Menexeno. Her. lib. 7. Ariſt. in equitibus. Apol. in 11. Sopho. in Aiac. Stra. li. 8. Laert. in Antiſthene.
n orat pro L. Flacco.

Itaque *fecit nos Deus, non ipſi nos* q, voluit Paulus dicere: gubernat etiam ille ſummo conſilio atque prouidentia, idque maxime requirit creando, & gubernando, vt ipſum inueſtigemus, ac inueniamus. Hoc eſt quod ſequitur.

Nos Deus creauit, & gubernat.
o in catalog. vrbium.
p li. 9.
q Pſal. 99. 3.

Verſus 27. [Quęrere Deum ſi forte attrectent eum, aut inueniant, quamuis non longe ſit ab vnoquoque noſtrum.

Q*Værere Deum.*] Syrus, דנהוון בעין *denahaun babbin*, id eſt, *quærentes vt eſſent*, vel, *vt quærerent*, &c. Ex his enim diuinis operibus in Diuinitatis perueniri cognitionem poteſt, vt cum eodem Apoſtolo *r*, & Sapiente *ſ* docuimus, niſi quis inſipiens penitus ac ſtultus ſit: *vir namque inſipiens non cognoſcet, & ſtultus non intelliget hæc* t.

r Rom.1. 18. & ſeq.
ſ Sap.13.1. & ſeq.
t Pſal.91.7.

Oecumenius docet, quod *præfiniuit Deus præſtituta tempora, quibus quæreretur, at non ſemper, & ſic modo ab Athenienſibus non quærentibus inuentum.* Dura explicatio videtur; nec etiam vera, ſiue de interna ſingulis propoſita facultate ad cognoſcendum Deum; ſiue etiam de generali externa, qualis per legem Euangelicam, niſi quatenus Deus, & hanc tam diu diſtulit, & illam, prout efficax eſt, nonnullis negauit iuxta propoſitum voluntatis ſuæ, & infinitam vim ſcientiæ ſuę proſpicientis omnes opportunitates circumſtantiarum, quibus vocationis gratia, quæ vt ſufficiens præſto ſemper eſt, efficax ſit, ſuumque ſortiatur effectum.

Efficax gratia ex ſufficiente redditur.

Si forte.] Sufficientiam gratiæ, ſed abſque efficacia, ob noſtræ voluntatis renitentiam, quæ cum libere poſſet, libere illam non acceptauit, denotant hoc loco hæ particulæ, & aliis in locis mul-

tis

ris eædem, iiſque aliæ æquiualentes. Syrus omittit conditionalẽ דנחזון בעין לאלהא ומעקבין ימן בריתא משהזין לה *dancheuun babhin lalaba vambhakebin vmen barithá maſchechin lah*, id eſt, *vt eſſent quærentes Deum, & peruestigantes, & ex ipſis creaturis inuenirent eum*, vel, *vt quærerent Deum, exquirerentque, & ab ipſis creatura inuenirent eum.*

Deus clare videri non poteſt.

Attrectent.] Syrus vtitur verbo peruestigandi, ſeu exquirendi; Vatablus palpandi. Græcum ψηλαφεῖν, aut ψηλαφᾶν, dicitur de cæcis, qui palpando viam quærunt.

Et ſane omnis noſtra de Deo notio in his tenebris, atq; caligine cæcorum palpantium eſt: nec enim videtur Deus: & quantumlibet certo, & clare etiam cognoſcantur nonnulla de ipſo, nonniſi tamen velut palpando per effectus & veſtigia; aut, ſi muſicum vocabulum eſt, vt placuit Euſtathio, ἀπὸ τὸ ἀφᾶν, id eſt, *tangere*, & ψάλλω, id eſt, *pſallere*, aut παρὰ τὸ ψαλτήριον ἀφᾶν, ab eo, quod eſt *pſalterium tangere*, per quandam creaturarum quaſi chordarum attactum, pulſumve, & earundem ſonum. Sic Socratem dixiſſe legimus a: Τῷ γὰρ ὄντι τὰς μὲν ἀλλήλων νοήσεις, οἷα ὑπὸ σκότῳ διαφανῶς ψηλαφῶντες διὰ φωνῆς γνωρίζομεν: *Reuera mutuas quidem notiones, tanquam in tenebris latentes, perſpicue per vocem cognoſcimus.*

a Plutarc. de Socrate.

Quamuis non longe ſit ab vnoquoque noſtrum.] Sic alloqui ſolemus cæcos, qui palpando quippiam veſtigantes, ne ſe ambulando fatigent, ad manus eſſe quod quærunt, eas extendant ſolum. Hoc voluit Apoſtolus, non eſſe diſſitam à nobis Dei ſcientiam; reflectamus tantummodo ad nos ipſos animum noſtrum.

Quia vero in ſequenti ſententia ratio redditur, *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus*: Scholaſtici quidam ſibi perſuadent, hinc Dei immenſitatem colligi, atque ex ipſius operatione tranſeunte. An hoc attributum immenſitatis Deo conueniat ratione operationis per ſe, ita vt non ſit, nec eſſe poſſit immediate præſens loco, niſi in quo operatur, alias expendi.

b in 1. p. diſp. 28 c. 4.

Deum quam facile inuenire poſſumus.

Probabilis animaduerſio noſtri Gabrielis Vaſquez b videtur, non agere Paulum, vel in præſentia curare de Dei immenſitate: nam vnum illud intendit, vrgetque quam facile quem Athenienſes ignotum colebant Deum, diſtincte cognoſci, & rite adorari poſſit, ſi quis attendat. *Conſtat enim*, vt ipſe ratiocinatur, *omnium rerum vnum eſſe auctorem, noſque auctore illo viuere, moueri, eſſe, & vt opus eius ab eodem ita pendere, vt non etiam operemur, niſi per ipſum. Proinde non ſitu, locive præſentia quæri debet, aut aliunde accerſendus eſt, ſed cognitione, cultuque religioſo apprehendere illum oportet, vt ſolemus per tenebras ipſo tactu res quas quærimus.*

Quapropter verba hæc, *Quamuis non longe ſit, &c.* referuntur ad illa, quæ proxime præceſſerant, *Si forte attrectent eum, &c.* Cum igitur Deum cognitione, & affectu (de charitate Gloſſæ attrectationem interpretantur) non autem manibus attrectemus, non de loci præſentia, quæ manuum attrectationi neceſſaria eſt, loquitur Apoſtolus, ſed de propinquitate ſecundum cognitionem, per quam Deum quærere oportet, & attrectare: quæ propinquitas non pendet ex propinquitate, ſiue præſentia loci.

c Luc. 17. 21.

Quam vim habeant hæ locutiones.

d Deut. 11. 11. 13. 14. 15.

Similis eſt formula dictionis, cum dicitur, quod *regnum cælorum intra nos eſt* c: &, *Mandatum Dei non ſupra nos, aut procul poſitum, aut in cælo ſitum, &c. Sed iuxta nos valde in ore, & in corde noſtro* d. Significant nimirum hæc omnia non ſitum localem, ſed vim innatam ad adipiſcendum regnum, & obſeruandum diuinum mandatum operante in nobis, atque cooperante gratia Dei, quæ nos non deſerit.

Deus eſt vbique

e Ariſt. 1. de partibus animal. c. 5.

f 7. Confeſſ. c. 5.

g epiſt. 41.

Eſt ſane vbique Deus, *etiam in caſa furnaria*, vt dixit Heraclitus e: & eſt ceu mare infinitum, quod omnem creaturam, vt ſpongiam ſubit, quemadmodum Auguſtinus acute conſiderauit f: & Seneca Lucilio ſuo ſcribit g: *Prope eſt à te Deus: & cum eſt, intus eſt: ſacer intra nos Spiritus ſedet.* Sed hoc nunc non tractat Paulus: nec id dubitabant fortaſſis Athenienſes de Ignoto Deo; ſed non eſſe abſentem notitiæ, & intelligentiæ noſtræ, ac proinde non ignotum.

Verſus 28.] In ipſo enim viuimus, & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtrorum Poetarum dixerunt, ipſius enim & genus ſumus

h Pſal. 17. 30.

i Pſal. 59. 14.

k Matt. 17. 20.

IN *ipſo enim viuimus.*] *In ipſo*, hoc eſt, *per ipſum*; ſicque ſæpe præpoſitionem *in*, vſurpari docuimus aliquando: *In Deo meo tranſgrediar murum* h: *In Deo faciemus virtutem* i. *Hoc genus dæmoniorum non eiicitur, niſi in oratione, & ieiunio* k; hoc eſt, per Deum, & per orationem, ac ieiunium. Sunt complura alia exempla.

l 2. de Prouidentia.

Quamuis Chryſoſtomus hoc loco perpendat vim peculiarem in præpoſitione *in*, non attendens, opinor, Hebraiſmum: idemque cenſeo de Saluiano l.

Creaturæ in ſua operatione à Deo dependentia.

m 1. part. q. 18. art. 4. ad 1 quod etiam lege q. 105 art. 5. & 2. cont. Gen. cap. 67. & 69. 2. d. 1 q. 1. art. 4. de pot q. 3. art. 7.

n 2. d. 1. q. 5. & d. 37. q. 1.

o lib. 5 de Geneſ. ad lit. cap. 20.

Itaque ſignificatur iſtis verbis actualis, & continua dependentia creaturæ in ſua operatione, & virtute operandi, & in ſuo eſſe, à Deo: vt hinc apte argumentantur meliores Theologi, præcipue ſanctus Thomas m contra Durandum n, aliosque eo antiquiores, quorum non ſolum idem Doctor meminit, & Albertus, ac Henricus, verumetiam Auguſtinus o, qui negant cum cauſis ſecundis operari primam, ſed tantum communicaſſe vim ad operandum, & conſeruare vim operatiuam ipſarum.

p 4. d. 1. q. 1. a. 1 & 3. dub. 2. & 3.

q 9 Metaph. com. 7. lib. 12. com. 18.

r 2. Phy. tract. 2. c. 3.

ſ 3. cont. Gen. c. 69. 1. part. q. 105. art. 5. 2. d. 1. q. 1 art. 4.

t ſupra.

u lib. Fontis Vitæ.

Sed & extrema aliorum ſententia, vt Gabrielis p, quam male, tribuunt Petro de Aliaco, & meminit de ea abſque nomine Auerroes q, Albertus r, & beatus Thomas ſ, hoc ipſo ex loco conuincitur, ſolam primam cauſam operari ad præſentiam cauſarum ſecundarum, illas otiari. Id certe de materialibus rebus quoſdam ſenſiſſe teſtatur beatus Thomas t citans Auicembron u.

Profecto determinatio, & applicatio ad hunc numero effectum, cum ex ſe cauſa ſecunda ſit indifferens ad plures, eſt à prima cauſa actu influente: & hæc eadem prima cauſa, ſicut demonſtratur creaſſe, ita & poteſtatem annihilãdi habere: quare nec poteſt ſecunda cauſa operari ſine prima: nec operatio ſecundæ habere ſuum eſſe ſine illa: & per ſolam ſubtractionem concurſus ipſius deſinit; perinde vt lumen in medio, ſi amoueatur luminoſum: deniq; omne eſſe tam potentiale, & actuale, quam eſſentiale intrinſecam, & actualem dependentiam habet ab eo, quod eſt ſuum eſſe, exiſtere, & operari, & in ſe continet quodlibet eſſe, exiſtere, & operari. Secundæ cauſæ præ prima videntur quidem eſſe, & dicuntur interdum inſtrumenta; ſed rationem veræ, ac principalis efficientiæ per intimam virtutem habent, licet dependenter à prima, vt dictum eſt.

Omnes res à Deo dependent in eſſe & operatione.

Hanc dependentiam Scripturæ, vt inſiſtã proprium mihi argumẽti locum, crebro apertiſſimis

verbis,

A verbis, modiſque proponunt. Aiunt, *Omnia opera in nobis operari Deum* a, &, *omnia in omnibus* b: *hunc operari in nobis velle, & perficere* c: *ſine hoc nihil nos poſſe* d: *omnem ſufficientiam ex Deo eſſe* e: quamuis non eſt diſſimulandum, quædam ex his teſtimoniis eſſe de operibus gratiæ.

a *Eſa.* 26. 12.
b 1. *Cor.* 12. 6.
c *Phil.* 2. 13.
d *Ioann.* 15. 5.
e 2. *Cor.* 3. 5.

Comparat Eſaias hominem collatum Deo, cum ſecuri reſpectu artificis *f*. Solent quoque ſanctæ Literæ tribuere operationes cauſarum ſecundarum Deo, vt formationem corporis noſtri, & ſingulorum membrorum *g*: Solis, Lunæ, Syderum curſus. Tradunt eum *fundere imbres* h, *ventos concitare* i, *tremefacere terram* k, *accendere fulgura* l, *vitam animantibus, cibumque largiri* m, *ſeminato grano proprium corpus* n, *incrementum plantis* o, *veſtire* p, B *Filium cum Patre vſque modo operari* q, *producere in montibus fœnum* r, *pelle & carnibus veſtire* ſ.

f *Eſa.* 10. 15.
g *Pſal.* 138. 15. 16. *Iob.* 10. 10. & *Ierem.* 1. 5.
h *Iob.* 38. 32.
i *Iob.* 38. 28.
k *Pſal.* 103. 32.
l *Iob.* 38. 35.
m *Pſal.* 135. 25.
n 1. *Cor.* 15. 38.
o 1. *Cor.* 3. 6.
p *Luc.* 12. 28.
q *Ioan.* 5. 17.
r *Pſal.* 146. 8.
ſ *Iob.* 10. 11.
t in 2. d. 1. q. 1. 4. & 3. *con. Gent. cap.* 69.
u 1. p. q. 105. a. 5.

Cæterum aliam illam opinionem, quæ cauſis ſecundis adimit efficientiam, B. Thomas *t*, modeſtiſſime loqui ſolitus, vocat *ſtultam, & impoſſibilem* u, *vtpote repugnantem experientiæ ac ſenſui*, &, ſi voluntatem quoque comprehendat. Fidei aduerſatur: nec enim libertas erit, aut vitium, aut virtus, aut meritum, & demeritum, laus, & vituperium, præmium, & ſupplicium.

Viuimus & nos, ac mouemur, ſicut & ſumus, licet in Deo, & per concurſum Dei: Terra vltro ſignificat primo herbam, deinde ſpicam, &c. *Et ficulnea, omneſque arbores producunt ex ſe fructus*, inquit Chriſtus *x*. C Denique *ſic Deus*, vt ait Auguſtinus *y*, *adminiſtrat omnia, quæ creauit, vt etiam ipſa proprios exercere, & agere motus ſinat*. Recte *proprios*; alioqui nulla ratio eſt, cur non cenſeatur Deus calefacere ad præſentiam aquæ, & hæc dicatur calefacere. Immo quare cum idem Deus poſſit Angelum creare ad præſentiam lapidis, de hoc non affirmetur poſſe eſſe cauſam creationis? Ad extremum, non imminuit, vt putant mali illi Philoſophi, ſed auget potius ac extollit potentiam Dei, vt is non per ſeipſum modo verum etiam per facultates ab ſe ſecundis cauſis communicatas, poſſit efficere omnium rerum operationes.

Secundæ cauſæ cum Dei concurſu operantur.
x *Marc.* 4. 28. *Luc.* 21. 30.
y 7. *de Ciuit. Dei c.* 30.

D Quocirca vtramque recitatam ſententiam, propter præſentem Pauli auctoritatem aliaſque, quas attulimus, & ob argumenta, quæ fecimus, non dubito cenſendam erroneam. De prima ita loquitur Soto *z*. Albertus *a* vero Durando ſenior dum de illa agit: Alia, inquit, opinio fere ceſſit ab aula, & à multis modernorum reputatur hæretica: Bonauentura *b* contrariam abſque ambiguitate tenendam. Auguſtinus *c* autem cum ex aliis citatis locis idem confirmat *d*, tum ex præſenti, & illud, inquit, poſt recenſita teſtimonia alia *e*, quod ait Apoſtolus, cum Deum Athenienſibus prædicaret: In illo viuimus, mouemur, & ſumus, E liquido cogitatum, quantum humana mens valet, adiuuat hanc ſententiam, qua credimus, & dicimus, Deum in iis, quæ creauit indeſinenter operari.

Sententia vtraque eſt erronea.
z 2. *Phyſ. q.* 4. *concl.* 1.
a 2. *d.* 35. *a.* 7.
b 2. *d.* 35. *a.* 2. *q.* 1.
c 5. *Gen. ad lit. cap.* 20. & *lib.* 9 *ca.* 15. & *tra. in c.* 5. *Ioan.* & *epiſt.* 146.
d 4. *Gen. ad lit. cap.* 12.
e vt *Sap.* 7. 24. *cap.* 8. 1.

Porro per hæc tria, *In quo viuimus, mouemur, & ſumus*, videtur Apoſtolus reſpicere voluiſſe ad illa item tria, quorum auctorem fecerat Deum, hoc eſt, ad vitam, inſpirationem, & omnia, quæ videlicet habent eſſe. Gloſſa notat, in hæc tria potiſſimum intendiſſe Philoſophos; Metaphyſicos in ens inquantum ens, de quo accipi debet, *ſumus*; Phyſicos in corpus inquantum mobile, atque in animam, quæ tribuit vitam, ſeu in pręcipuam ſpeciem corporis mobilis naturalis, quod eſt corpus animatum. Quaſi diceret Paulus, *Non longe eſt ab vnoquoque noſtrum*, id eſt, non eſt, nec debet eſſe is, à quo habemus, vt viuamus, moueamur, & ſimus, circa quorum trium cognitionem communiter laboratis.

Viuere, moueri, & eſſe in quo conſiſtant.

Ambroſius *f* ſecundum quandam attributionem, ſenſumque accommodationis, ait: *Quod mouemur in Deo, quaſi in via: ſumus, quaſi in veritate: viuimus, quaſi in vita æterna.* Cyprianus *g*: *Quod in Patre ſumus, in Filio viuimus, in Spiritu ſancto mouemur, & proficimus.* Hilarius *h* videtur hæc omnia aſſignare Spiritui ſancto: Cyrillus Alexandrinus *i* Filio: Auguſtinus *k* ad totam Trinitatem refert: quoniam *ex Deo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia* l. *Sed magna*, inquit, *hominis miſeria eſt, cum illo non eſſe, ſine quo non poteſt eſſe, id eſt, ſubſiſtere. In quo enim eſt, proculdubio ſine illo non eſt: & tamen ſi eius non meminit, eumque non intelligit, nec diligit, cum illo non eſt.*

f *lib. de Bono mortis c. vlt.*
g *lib. de Bapt. Chriſti.*
h *in Pſal.* 135.
i *lib.* 2. *in Ioan. c.* 74. & *lib.* 9. *cap.* 40.
k *libro* 14. *de Trinit. c.* 12.
l *Rom.* 11. 36.
Magna miſeria hominis, ſine eo non eſſe, ſine quo non poteſt eſſe.

Hieronymus *m* eodem pacto intelligit nos in Deo viuere, moueri, eſſe, quo Deus ipſe dicitur eſſe in nobis, & in omnibus rebus, iuxta Poetam *n*:

Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

& alter *o* dicit:

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo.

m *lib.* 1. *in Habac. c.* 2.
n *lib.* 6. *Æn.*
o *Ouid.* 6. *Faſtorum.*

Idem Doctor *p* ait Angelos, hómineſque comparatione Dei mortuos appellari. Monet autem Cyrillus *q* caueamus illos, qui hac ex ſententia colligebant, nos in ſubſtantia ipſa Patris ſitos eſſe: præpoſitionem namque *in*, quod & ipſi ante notauimus, valere *per*, quando creaturæ dicuntur *eſſe in Deo*, vel *facere in ipſo*: non vero quando increatus Filius dicitur *in Patre*: eſt enim naturaliter, & habet in ſe Patrem per idenditatem ſubſtantiæ. Addit præterea, quod ideo Paulus præpoſuit *viuimus*, deinde *mouemur* ſubiunxit, & demum intulit *ſumus*; vt hoc tertium in præcedentium ſenſu computaret, quia nimirum ex eo ſumus, & in eo conſeruamur.

p *in c.* 16. *Eze.*
q *lib.* 9. *in Io. cap.* 40.
Differentia qua nos ſumus in Deo, & Filius in Patre.

Idipſum obſeruatum eſt ab Auguſtino *r*, *neque enim*, ait, *tanquam ſubſtantia eius, ſic in illo ſumus, quemadmodum dictum eſt, quod habeat vitam in ſemetipſo* ſ: *ſed vtique cum aliud ſimus quam ipſe, non ob aliud in illo ſumus, niſi quia id operatur.*

r 4. *de Gen. ad lit. cap.* 12.
ſ *Ioan.* 5. 26.

Quibus viis, rationibuſque perueniatur ad cognitionem veri Dei, conſule Auguſtinũ *t*, Theodoretum *u*, Anſelmum *x*, Hugonem Victorinũ *y*, B. Thomam *z*, Ciceronem *a*, Ariſtotelem *b*. Hic præter naturales, adhibet quoque moralem, *ex communi hominum perſuaſione quod ſit Deus, iſque in cœlo, & potens, & ſapiens, & iuſtus, & prouidus, tum præmiator, tum punitor*: ſic ratiocinatur præſertim in Ethicis *c* ſed hac de re alibi plura: ij legendi etiam qui Gentiles confutant, maxime Cyprianus *d*, & Tertullianus *e*. Huius pro cæteris recitabo ſententiam: *Licet anima carcere corporis preſſa: licet inſtitutionibus prauis circumſcripta: licet libidinibus & concupiſcentiis euigorata: licet falſis Diis exancillata: cum tamen reſipiſcit, & ſanitatem ſuam patitur, & Deum nominant ſolum, quia propria verus hic vnus Deus, & bonus, & magnus: & quod Deus dederit, hominum vox eſt: iudicem quoque conteſtatur illum, Deus videt, & Deo comedo, & Deus mihi reddit. O teſtimonium animæ naturaliter Chriſtianæ! Denique pronuncians hæc non ad Capitolium, ſed ad cœlum reſpicit.* Sic ille.

t 18. *de Ciuit. cap* 6.
u *Ser. de prou.*
x *in monol.* & *proſl.*
y *lib.* 7. *Didaſcal.*
z 1. *p. q.* 2. *ar.* 3.
a 2. *de natura Deor.*
b 8. *Phyſic.* & 12. *Metaph.*
c *lib.* 7. *c.* 13 & 10 *c.* 2 & *lib. de diuin. per ſomn. in vuit.*
d *tract. de vanit. idolor.*
e *Apol. cap.* 17.

Sicut & quidam veſtrorum Poetarum dixerunt.] Syrus, איך דאף אנשא מן חכימא דלכון *ech daph anaſcha men chachaime dalechun*, id eſt, *Sicut etiam homo ex Sapientibus veſtris*; vel, *quidam è Sapientibus veſtris.*

veſtris. Hieronymus *a*: *De veſtris Poetis*, vel, *De vobis Poeta.* Irenæus *b*, & Auguſtinus omittunt *Poetas*, legentes tantum *quidam ſecundum vos*: ſed ita legunt, vt habemus, Græci interpretes, & Latini, aliique Patres, vt Clemens Alexandrinus *d*, & Iſychius *e*, qui legit: *Quidam veſter Poeta.*

Notant porro idẽ Hieronymus *f*, & Clemens Alexandrinus *g*, & Chryſoſtomus *h*, & Origenes *i*, vltra Interpretes huius loci, prudentiam Pauli opportune apud profanos vtentis profanorum teſtimoniis, & dantis in tempore conſeruis cibaria, & audientium conſiderantis perſonas: quo modo Deus ipſe Magos ad Chriſtum euocauit per ſtellam *k*, & Philiſtæos per augures inſtruxit *l*, &c. & diabolus abuſus eſt Scriptura contra Chriſtum *m*.

Fecit hoc & alibi idem Apoſtolus *n*, *ſanctificans profana*, vt ait Origenes *o*, *& faciens Eccleſiaſtica*, vt Hieronymus *p*, qui præterea *q*, ſeipſum hoc exemplo purgat aduerſus Ruffinum arguentem, quod in epiſtolis ſuis ſecularium litterarum exempla poneret: *hoc enim eſſe proprio mucrone obtruncare Goliam r, & mulieris captiuæ radere caput, ſupercilia omnes pilos, & vngues amputare ſ*, adde cum Auguſtino *t*, *Ægypti ſpolia auferre* u. Scripſit de eodem argumento Baſilius orationem, nempe *de vtilitate capienda ex Gentilium libris.*

Et ſane percipitur non mediocris tum conficiendo aduerſus illos ipſos, vt fecit Paulus, plurimique Patres, qui contra eos ſcripſerunt, ἔλεγχον ad hominem: tum apud infideles trahendo inde rationem ex loco minorum, & maiorum ad mores informandos: ac propter priorem illam cauſam hortatum Gentiles Paulum Clemens Alexandrinus *x* ſcribit, vt Sibyllina oracula legerent, quod nobis iidem Gentiles inuiderunt, & omnem Iulianus Apoſt. ita Ethnicorum librorum lectionem, ſeu interpretationẽ *y*, ita vt adoleſcentes non prohiberet à diſcendo, docentibus Gentilibus magiſtris. Id Ammianus Gentilis *z* *inclemens* vocat, *& perenni obruendum ſilentio*, cauſamque edicti non diſſimulans, ait, *veritum ne hoc modo plures tranſirent à numinum*, hoc eſt, *idolorum, cultu*: quod ipſemet Iulianus in quadam epiſtola *a* ſatis aperte declarauit.

Noſtri Hiſtorici vniuerſe tradunt, prohibita Chriſtianis à Iuliano ſtudia auctorũ Gentilium *b*. Conſentit quoque Auguſtinus *c*, ſed puto ex ipſomet Iuliano nos rei veritatem exploratius cognoſcere, atque ex Ammiano edictum illud improbante: quod videntur etiam vidiſſe ac monuiſſe Nazianzenus *d*, Ambroſius *e*, Hieronymus *f*.

Sed *ne quid nimis*, vel quaſi deeſſent noſtris libris ornamenta ſcientiarum, vel nos magis, vt fit, aliena delectarent: vel ne cum immodica librorum huiuſmodi vſurpatione profanos mores imbiberemus, coercuere Patres, maxime Clemens Romanus *g*, Auguſtinus *h*, Hieronymus (*qui ſe Ciceronianum magis, quam Chriſtianum hoc modo fuiſſe diuino flagello dolere coactus eſt k*) & Caſſiodorus *l*, effrænem cupiditatem tractandi eos libros, ſimulque demonſtrauerunt nihil humanarũ diſciplinarum eſſe, quod in ſacris codicibus merito deſideretur.

Præpoſterum, ne dicam parum pium, aut valde mediocriter in ſacris Literis, Patribuſque verſatum videtur eorum ingenium, qui ſuos Eccleſiaſticos ſermones, aut libros de rebus ſacris infarciũt Allophylorum illorum dictis, ſententiiſque quaſi non eſſet Deus *in Iſrael m*. Videntur hi mihi conſutores Homerocentonum, aut Virgiliocentonum, quos Hieronymus *n* vt pueriles ridet, & ludiones, atque circulatores, nec ferre poteſt, aut referre ſine ſtomacho; & Gelaſius Papa damnat *o*. Nazianzenus item Nemeſio ſcribit cauendum, ne noſtra Gentilium fabulis myſteria confirmentur.

In diſtinctione 37. Decreti complura ſunt Patrum, & Conciliorum etiam teſtimonia, quibus Clerici inſtituuntur, quem in ſecularibus literis tractandis modum tenere debeant, quem ſibi in iis edifcendis finem proponere. Ibi Beda *p* in exemplum profert Magiſtrum Gentium, qui aliquos verſus profert. Iſychius *q* quoque idem admonet, notatque parce admodum id faciendum, ſicut & ille fecit. Ita vt hoc modo *lac, & mel ſint* non in lingua, ſed *ſub lingua r*; & non inde adoleatur in ſacrificium holocauſti, ſed primitiæ duntaxat offerantur *ſ*.

Auguſtinus *t*: *Vt ſi quid de Deo, Sibylla, vel Orpheus, aliiue Gentium vates, aut Philoſophi prædixiſſe perhibentur, valere intelligamus quidem aliquid ad Paganorum vanitatem reuincendam, non tamen ad iſtorum auctoritatem amplectendam: quantum enim diſtat de* Chriſti *aduentu inter prædicationem Angelorum, & confeſſionem Dæmoniorum; tantum inter auctoritatem Prophetarum, & curioſitatem ſacrilegorum.* Origenes, Euſebio teſte *u*, ad hoc ideo ſtudium inducebat, *quod hinc ad ſacras literas emolumentum rediret*: *&* magiſter eius Clemens Alexandrinus *x*, *qui hoc reprehendunt, reprehendit ipſe, nec minus Literas illas Gentilibus ad* Chriſtum *pædagogi vice, quam legem Iudæis eſſe* aſſerit; ſed ita. vt ne earum tanquam ancillarum illecebris deliniti, heram ſacram Theologiam aſpernemur, contra Sapientis monitum: *Ne ſis nimium cum extranea y*: & prius cum Agar *z* congrediamur, ſed Sara potior habeatur, vtamurque profana diſciplina in eum finem, vt ſophiſticus conatus nihil contra ſacrum poſſit. Denique hæc pro pane ſit neceſſario ad ſuſtentandam vitam, illa obſonii loco, atque bellariorum. Certe iuxta Pindarum:

Δείπνου λήγοντος γλυκὺ πεμμάτιον
Sub finem cœnæ dulcis eſt placenta.

Eadem de re iam ſemel egi capite ſeptimo *a*, dum de Moſis eruditione:

Ipſius enim & genus ſumus.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

Arati in Phænomenis hemiſtichium eſt, ſicut & aliorum carmina, quæ Paulus alibi citat. *In Græco pedibus currunt, quamuis metrorum ordinem, atque menſuram in tranſlatione non ſeruent*, inquit Hieronymus *b*, cum Homerum eadem lingua verſus in proſam vix cohæreat *c*.

Aratum vero Latinum fecit Cicero, & Germanicus Cęſar, Autenus, & alii multi, vt idem teſtatur *d*; & idem tentaſſe Iulium Cæſarem Priſcianus, ac Firmicus: pluſquam quinquaginta vero ſcholiis eum illuſtraſſe ex antiquis, alii. Callimachus vt Poetarũ optimum admiratur: Antigono Macedonum Regi percharus fuit circa centeſimam vigeſimamquintam Olympiadem: patria Solenſis haud procul à Tharſo; vt potuerit Paulus Tharſenſis ſuum appellare: ſed ob alienam religionem, maluerit *veſtrum.*

Chryſoſtomus & hic, & enarrans epiſtolam ad Titum *e*, dicit, ad verum Deum transferri à Paulo, quæ Aratus de Ioue cecinerat, aſſerens, *Iouis eſſe omnia plena*. Vnde Gagneius *f* colligere

a lib. 14. in c. 50. Eſa. & in 1. ad Tit. & in c. 4. ad Gal.
b lib. 3. cap. 12.
c expoſ. ep. ad Rom. cap. 3.
d 1. Strom. c. 9.
e lib. 1. in c. 4. Leuit.
f ſupra.
g ſupra.
h Hom. 3. in epiſt. ad Tit.
i hom. 31. in Lucam.
Pauli prudẽtia vtentis teſtimonio Gẽtilium apud Gentiles.
k Matt. 2. 1.
l 1. Reg. 6. 2. & ſeq.
m Mat. 4. 6.
n 1. Cor. 15. 33. Tit. 1. 12.
o Hom. 31. in Lucam.
p epiſt. 84.
q epiſt. 84.
r 1. Reg. 17. 51.
ſ Deut. 21. 12.
t 2. de doct. Chriſt. c. 40.
u Exod. 11. 2. & 12. 35.
Cur teſtimonio Gentilium vtendum ſit contra Gentiles.
x lib. 6. Strom.
y l. 5. de Prof. c. Theod. & c. 42.
z lib. 22. & 25.
a epiſtol. 42.
b Ruf. l. Hiſt. c. 32. Socr. l. 3. c. 10. Theod. lib. 3. c. 8. Soz. li. 5. c. 17. Act. Artemii apud Surium 19. Oct.
c 18 de Ciu. c. 52.
d orat. 1. in Iulianum.
e ep. 30 ad Valent. Imper.
f in Coron.
Modus ſeruandus eſt in profanis citandis teſtimoniis.
g 1 Conſt. c. 6. & 7. & ep. 5.
h lib. 2. de doctri. Chriſt.
i epiſt. 101.
k epiſt. 22.
l prolog. Eſa. cap. 15.

m 4. Reg. 1. 3.
n epiſt. 103.
o cap. ſancta Romana d. 15. Lege ſcholiaſt. Hieron. Rhena. Annotat. Laurent. & Pamel in Tertull. de præſcript. cap. 37. Grego. Gyrald. de Poet. dial. 5. Conatr. 4. Variar. c. 19. in 4. Sixt. Senenſ. 4. Bibl. de Euchari. rhapſod. & li. 4. cum de Eudocia, ac Proba Falconia Sundam verbo κέντρον. Trithem. de Script. Eccl.
Quid de lectione Poetarum in Decreto, & Patribus habeatur.
p d. 37. c. turbat ex Beda 2. Reg. cap. 9.
q lib. 1. in c. 2. Leuit.
r Cantic. 4. 11.
ſ Leuit. 2. 12.
t 33. cõt. Fauſt. cap. 15.
u lib. 6. Hiſt. c. 18.
x 1. Strom.
y Prou. 2. 16. & 5. 20. c. 7. 5.
z Gen. 16. 26.
a verſ. 22.
b lib. 14. in c. 50. Eſa.
c eadem ep. 84.
De Arato, eiuſque operibus.
d in cap. 1. ep. ad Titum.
e Homil. 3.
f hoc loco.

videtur collectam eſſe ab eodem Apoſtolo Poetæ eiuſdem ſententiam illam, qua nimirum *Ioue plenas vias omnes, omnia hominum fora, & mare, & portus* aſſeruerat: ſed ex carmine hoc ſolum hemiſtichium poſuiſſe. Nihil habeo, quod opponam, etſi video cæteros magis propendere, vt de Poetæ etiam ſenſu retulerit duntaxat Paulus id, quod continetur hemiſtichio: neque idem ſit, in Deo viuere, moueri, & eſſe, quod Ioue, ſiue Deo plena eſſe omnia. Quanquam Scholiaſtes Græcus eo declaret modo, atque de prouidentia, per quam *ἡ ζωή τε ἡμῖν, καὶ ὁ ζῶμεν ἅπαντα*: nam hoc denotare duo illa nomina, *Διὸς, καὶ Ζηνός*. Aratus autem initio operis ſic exorditur:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον· μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες,
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. id eſt,
Ab Ioue Muſarum primordia ſemper in ore
Plurimus ille hominum eſt, qui compita numine magno
Conciliumque virum cóplet, pelagúſque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Ioue, & viuimus omnes,
Nos genus illius.

Verſus 29.] Genus ergo cum ſimus Dei, non debemus æſtimare auro, aut argento, aut lapidi, ſculpturæ artis, & cogitationis hominis, Diuinum eſſe ſimile

GENVS *ergo cum ſimus Dei.*]*Non quia de ſubſtantia Dei, pars ve illius*, inquit Beda poſt Gregorium a, *ſed per Spiritum illius, & voluntarie, & adoptione recreati; vel familiares proximi, & quaſi proxime habitantes, ac vicini*, ait Chryſoſtomus, & Oecumenius: *vel ſaltem*, vt exponit Ambroſius b, *quantum ad animam ad imaginem, & ſimilitudinem Dei c*; quod item Gregorius recipit: vel omnino, quoniam à Deo conditi, quemadmodum intellexit Dionyſius d.

Quod ad imaginem Dei attinet, in qua cognatio cum eo noſtra conſiſtit, proprie eſt in anima, vt omnes paſſim conſentiunt, vt proinde neget eſſe in corpore idem Ambroſius e, imitatus Baſilium f. Tamen gerit etiam corpus, vt ſignum quoddam, imaginem Dei, ita enim animæ adaptata eſt recta illa ſtatura, & concinna figura, vt arguat eius habitatorem animum cœleſti ſatum imagine, Deique ſimilem. Quo in ſenſu concedunt Auguſtinus g, & Bernardus h, elucere in corpore diuinam ſimilitudinem. Syra editio clariorem ſenſum edidit אנשאהכיל רשיחמן בין אלהא הו *anaſcha bachil detuchaman men elaha hu*, id eſt, *Homo igitur noſtra propago cum ſit à Deo.* Lege Prophyrij caput de Genere, in Iſagoge.

Græci, præſertim Poetæ, nobili genere ortos vocant *Διογενεῖς, Διοτρεφεῖς*, & *Δίους*, *Ioue natos, à Ioue nutritos ac diuinos*, & quos maxime laudatos volunt, eorum ad Deos genus referunt. Chriſtianorum propria eſt hæc dignitas, quibus eſt & *poteſtas filios Dei fieri i*, & *diuinæ conſortes fieri naturæ k*, *hiſque cauendum diligenter, ne in veterem, natiuamve vilitatem degeneri recidant conuerſatione*, vt ſancte monet Leo l. Perperam vero Scholiaſtes Arati de aere expoſuit: loquitur enim diſerte Poeta de Deo, ſicque Paulus illum intellexit.

Non debemus æſtimare auro, aut argento, aut lapidi, ſculpturæ artis, & cogitationis hominis, Diuinum eſſe ſimile.]Conficit Apoſtolus argumentum: Quando ipſimet ſuos Poetas ſequuti fateantur nos viuum quoddam Dei ſimulacrum eſſe, oportere, vt idola materialia, & ab hominibus ipſis per artē efficta, quæ plurimum diſtant à perfectione naturæ, certo ſibi perſuadeant, longiſſimo interuallo abeſſe à diuina poteſtate, ob cuius participationem conſequimur dignitatem his materialibus rebus ſine dubio ſuperiorem; & cum hanc ipſam in nobis imaginem Dei nullis exprimere lineis ſatis poſſimus, multo minus diuinum illum Dei ſecundum ſe archetypum; vt proinde craſſiſſima ſit inſcitia in delubris, ariſq; affirmare, Deum habitare, includi, & coli poſſe. *Vos vidiſtis*, ait *Deus m, quod de cœlo loquutus ſim vobis: Non facietis Deos argenteos, nec Deos aureos facietis vobis.* Et Moſes n: *Vocem verborum eius audiſtis, & formam penitus non vidiſtis; non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die qua loquutus eſt vobis Dominus de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi, vel fœminæ, ſimilitudinem omnium iumentorum*, &c. Et Eſaias o: *Cui ergo ſimilem feciſtis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?* &c. Et Deus ipſe apud eundem p: *Et cui aſſimilaſtis me, & adæquaſtis, dicit Sanctus? Cui me comparaſtis & feciſtis ſimilem.*

His, aliiſque ſimilibus locis optime declaratur, quam ſit vanum fingere imagines, quibus putemus ad viuum referri Deum, aut his includi diuinitatem, cum alioqui, vt in hoc ipſo capite docui, parum Dei, Diuorumque imaginum vſus delubris, & plane retinendus ſit, cum non tam ſimni pinguis Mineruæ, vt Caluinus r plane aureus non ab auro, quod adamauit tamen, ſed ab aura, quia vanus, & vacuus, nos facit, vt arbitremur, Gentilium ritu corporeum Deum corporea in materia ſculpi, aut effigiari: nec adeo parum in Gentilium libris verſati, vt neſciamus illos non ad ipſa tantum ſimulacra Deum, ſed ſimulacra coluiſſe vt Deum, ac pro Deo, immo & plures Deos: quod qua fronte negari poſſit, prorſus non video, vel qua impudentia in tantæ falſitatis teſtimonium Auguſtinus s produci, ac ſi velit in omni, quæ dicitur idololatria, vnicum ſemper verum Deum adoratum.

Ex huius enim doctrina, & aliorum habetur, idololatriæ Gentilium, ac Iudæorum eos imitantium, gradus quintuplex: Adoratio ſimulacrorū ipſorum materialium, vel Dæmoniorum iis affixorum: Adoratio aliarum creaturarū in ſe, vt cœli, terræ, &c. Adoratio hominum mortuorum: Adoratio mundi tanquam animati: Adoratio ſubſtantiarum immaterialium, etiam per ſe, & Dæmoniorum, malorumq; Angelorum; quamuis Scriptura generali nomine appellet *omnes Deos Gentium Dæmonia t*, quia his fallentibus omnis illa adoratio fiebat.

Illa autem alia ratio, quæ hic à Paulo attingitur. *Non cum Dei genus ſimus*, ad inferiora nobis ſimulacra inanima, quæ à nobis ipſis fiant, abiicere non debere, mira tum elegantia, tum argutia, & in libro Sapientiæ u, & à Propheta Baruch x explicatur, & exaggeratur. *Melior eſt enim*, inquit Sapiens y, *ipſe homo his, quæ colit: quia ipſe quidem vixit, cum eſſet mortalis, illi autem nunquam.* Baruch autem dicit z: *Quod nihil aliud erunt, niſi id, quod volunt eſſe Sacerdotes.* Et a: *Beſtiæ meliores ſunt illis, quæ poſſunt fugere ſub tectum, ac prodeſſe ſibi.* Concludit poſtremo b: *Melior eſt homo iuſtus, qui non habet ſimulacra: nam erit longe ab opprobriis.*

a 20. Moral. c. 16. vel 17.

b lib. de bono mortis, c. 9.

c Gen. 1. 26.

d de diuin. nomin. c. [illegible]

Similitudo Dei eſt in anima.

e 6. Hexam. c. 8.

f Homil. 10. in Geneſ.

g 6. Geneſ. ad lit. c. 12. & l. de Geneſ. contra Manichæos c. 17.

h Serm. 24. in Cantica.

i Ioan. 1. 12.

k 2. Petr. 1. 4.

l Serm. 1. de Natiuit.

m Exod. 20. 22. 23.

Deus non poteſt vlla ſimilitudine exprimi.

n Deut. 4. 12. 15. 16. 17.

o c. 40. 18.

p ibid. vers. 25.

q c. 46. 5.

r [illegible]

Deum Gentiles non [illegible] in ſimulacris: ſed ſimulacra [illegible]

s Lege Auguſtinum [illegible]

Idololatria quintuplex apud Gentiles, & Iudæos eos imitantes.

t Pſal. 95. 5.

u c. 13. 14. & 15.

x c. 6.

y c. 15. verſ. 17.

z cap. eod. verſ. 45.

a verſ. 67.

b verſ. vlt.

Gentiles ab- [illegible] à cultu ſimu- lacrorum [illegible] a in Numa.

A Gentiles ipſi, qui ſunt melius philoſophati, abhorruerunt à tam rudi opinatione. Dixi de Romanis ſuperius, auctore Varrone. Plutarchus *a* prætèrea prodit, *Numam prohibuiſſe Deum exiſtimare imaginem, aut hominis ſpeciem, aut animalis habere formam; nec illi per centum ſeptuaginta annos vllum corporeum ſimulacrum dicaſſe: perinde atque nefas eſſet deterioribus meliora aſſimilare, cum nec aliter, ac intelligentia, Deus percipi poſſit.*

b 6. de Ciuit. Dei, c. 10.

Idem apud Euſebium teſtatur Clemens, & Dionyſius Halicarnaſſęus. Illuſtris prorſus hac de re in libro contra ſuperſtitiones, quem citat Auguſtinus *b*, Senecæ ſententia: *Sacros, immortales, inuiolabi'eſque Deos in materia viliſſima, atque immobili abdicant, habitus illis hominum ferarumque, ac piſcium quidam vero mixto ſexu, diuerſis corporibus induunt, numina vocantque ſi ſpiritus accepto ſubito occurrerent, monſtra haberentur.*

B

Contra hæ- [illegible] phitarum.

Poſtremo confodit præſens Apoſtolica ſententia & errorem de Deo, quod ſit corporeus, & hæreſim Anthropomorphitarum, quod humana forma; quaſi non alium ſenſum haberent verba Geneſis *c*: *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram.* Lege Hiſtoriam Tripartitam *d*, Theodoretum *e*, Epiphanium *ſ*, Caſſianum *g*, Baſilium *h*, Auguſtinum *i*, Nicephorum *k*.

c c. 1. 26

d lib. [illegible]
e 4. Hiſt. c. 10.
[illegible]
[illegible] in Geſ.
f Hæreſ. 70.
g Collat. 10. c. [illegible]
h Hæreſ. 70. in Hexaem.
i Hæreſ. 50.
k [illegible] Hiſtor. c. 14 & lib. 13 c. 10.

l c. 4. 10.
m Pſal. 90. 4.

Epicuræorum eadem fuit ſententia, vt Paulus nunc propter iſtos, contra quos diſputabat, eo modo peculiariter loquutus videatur. Acute Melito apud Theodoretum argumentatur: *Si Deus exiſtimatur habere corpus, quale habemus nos, quia deſcribitur tanquam praditum membris humanis, non erit homo ſimilis Deo, quoniam Deum Zacharias deſcribit l cum oculis ſeptem; Dauid m cum pennis, aliiſque, & alius cum aliis rebus, quæ ſi ſumantur propriè, Deum reddent plane monſtroſum, & longe nobis diſſimillimum.*

C

Homo propter animum præcellit cunctis animantibus.

Eſt igitur imago Dei non in noſtro corpore, ſed in animo propriè quærenda, vt etiam prius docuimus. Propter animum enim prȩſtat, præeſtque omnibus animantibus homo; in ſuaſmet actiones liberum habet dominiū; capax eſt rationis, & virtutis, & omnis bonitatis, ac æternæ beatitudinis; attingit ſupremum gradum naturæ intelligentis, quo Deus eſt; & omnium aliarum rerum gradus in ſe continet, eſtque finis quodammodo cunctorum corporatorum.

D

n Suidas.

Pythagoram tradunt *n* in inferno animam Heſiodi vidiſſe columnę alligatam ęneę, ſtridentemque; Homerum ex arbore pendentem ſerpente implicitum, quod hæc, iiſque ſimilia confinxiſſent de Diis. Idem prætèrea Philoſophus ſymbolicè docebat, annulos non eſſe geſtādos, ne Deorum effigies in eis, vt mos tunc ferebat, inſculperentur *o*.

o Clemens Alexandrinus [illegible] Stromat. c. 1.

E

Sculpturæ artis, & cogitationis hominis.] Dicuntur hæc per appoſitionem. Senſus eſt: Non debemus æſtimare auro, aut argento, aut lapidi, quæ ſunt ſculptura, &c. id eſt, vt Syrus vertit, דגליפא באומנותא ובירעיתא דבר נשא *dagliphla baumanutha, vbraiabbetha debar naſcha*, id eſt, *inſculpto per artem, & per ſcientiam filii hominis*; vel, *Inſculpto artificio, & ſcientia humana.* Vatablus *Arte ſculpto, & inuento hominis.*

Imago ſculptilis Iudæis diſtinctius fuit prohibita.

Dixi antea, probabilem videri ſententiam negantium Iudęis in lege vetere vſum omnem imaginum, quæ per ſe fierent, & non vt appendices tantum, ornamentave rerum aliarum, licitum fuiſſe. Tamen ſculptilis imago diſtinctius, & enixius prohibita eſt, quoniam cultus idolorum verſabatur potiſſimum in ſculpta imagine, vel ſtatua, quę ſoliditate partium, atque craſſitie magis exhibet perſonam, quę adoranda proponitur, quam ſi hæc in ſuperficie duntaxat coloribus exprimatur.

p [illegible] ad [illegible]
q lib. 35. c. 1.
r 4. [illegible] c. 15 & lib. 1. c. 3.

Ars omnis pingendi, quæ ſtatuariam, & ſculptoriam comprehendit, inter honeſtas à Galeno *p* habita, & à Plinio *q*, & à Iulio Firmico *r*; propter periculum tamen idololatriæ, & generalem illam prohibitionem imaginum procul à Iudæis ablegata erat, ſi credimus Origeni *ſ*, cuius hæc ſunt verba: *Apud quos nullum aliud numen erat, quam Deus, huius rerum vniuerſitatis Præſes, procul ablegatis omnibus ſimulacrorum opificibus: nam in ciuitate eorum nullus pictor admittebatur, nullus ſtatuarius, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua occaſio preberetur hominibus craſſis, neve animi eorum à Dei cultu reuocarentur.* Conſentit profecto Tertullianus *t*, cum ait: *In Transfiguratione Moſem, Eliamque tantum in ſpiritu agnitos à Petro, non quod ipſe antea aliquam eorum ſimilitudinem, ſeu effigiem vidiſſet: nec enim,* inquit, *imagines eorum, vel ſtatuas populus habuiſſet, & ſimilitudines, lege prohibente.* Sed Theophilus Imperator Iconomachus, pœnis propoſitis, vt memorat Ioannes Curopalata, cunctam humanæ formæ, ne Sanctorum imagines fierent, expreſſionem inhibuit. Altercantur pictores, ſtatuariique de præſtantia artis ſuæ, ſitne melius adiungendo, vel demendo rerum exhibere ſimilitudinem.

ſ 4. contra Celſum.

Iudæis pictura omnino prohibita.

t 4. contra Marcion. c. 22.

Diuinum.] Τὸ Θεῖον, ſubſtantiuè, quod Syrus, אלההתא *elahutha*, id eſt, *Diuinitas*, & Vatablus reddunt, *Numen*, & ponitur ſæpe pro ΘΕΟΣ. Deus; ita vt apud profanos quoque Scriptores non quemlibet Deum ſignificet, ſed eum, quem intelligebant, quando ΘΕΟ`Ν dicebant, nempe *κατ' ἐξοχὴν* ſummum, ac ſupremum Numen. Eccleſiaſtici Auctores, vt Nazianzenus, vſurpant *τὸ Θεῖον* de vero Deo, & ſic hoc loco accipi certum eſt.

Verſus 30.] Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus, nunc annunciat hominibus, vt omnes vbique pœnitentiam agant.

E*T tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus.*] Syrus, ובזבנא גיר דטעיותא אעבר אלהא *vabne ger detabhauth a abhabar elaha*, id eſt, *Tēpora enim erroris*; ſeu, *Tempora igitur idololatriæ præterire fecit Deus.* Vatablus, & Clarius: *Et tempora quidem huius ignorantiæ cum hactenus diſſimulauerit Deus.* Eraſmus eodem pacto, niſi quod ait, *diſſimulaſſet.* Diſſimulari poſſet hęc interpretatio, niſi noſtrum idem Eraſmus Interpretem inſimularet, affirmans intellexiſſe in textu Græco, τοὺς μὲν οὖν χρόνους ὑπεριδὼν ὁ ΘΕΟ´Σ, *Ex alio videns.* Quaſi vero ignorauerit Interpres Græci vocabuli ſignificationem, Latinive, pro eo, quod eſt *negligere, nihil æſtimare*, & cum videas perinde te gerere, ac ſi non videas, contemnere. Deſpicere eſt quidem in primaria ſua notione, deorſum aſpicere, ſed inde tranſlatum eſt ad ſignificandum contemnere, & veluti aliquid infra ſe, & ad pedes ſuos proiectum aſpicere: quemadmodum & ſuſpicere, venerari ſignificat, & tanquam ſupra ſe collocatum aſpicere, vt Valla docuit *u*, quem non imitatur modo, ſed ſæpe tranſcribit Eraſmus.

Deſpicere quid ſignificet.

u 3. Elegant. c. 36.

Videtur Paulus Gentiles excuſare ab ignorantia, vt Iudæos quondam Petrus *a*, & ſpem ingenerare, cum præteritæ ignorantiæ non ſit rationem habiturus Deus, dummodo pœniteat illos, propoſita ſibi Iudicij futuri memoria per illum ipſum exercendi, qui ſua morte, atque Reſurrectione inuitauit ad pœnitentiam. *Iuſte, ſapienterque in præteritis generationibus* (ſic loquebatur idem Apoſtolus in capite decimoquarto *b*) *dimiſiſſe omnes gentes ingredi vias ſuas; nunc adueniſſe tempus acceptabile, dieſque ſalutis* c. Cum etiam Deus deſpicit, id eſt, *diſſimulat peccata propter pœnitentiam* d.

a Act. 3.17.
b verſ.15.
c Eſa. 49.8. 2. Cor.6.2.
d Sap.11.24.

Itaque deſpectio iſta, ac diſſimulatio ſumi poteſt & reſpectu præcedentium, & comparatione illorum, qui eo tempore viuebant. Chryſoſtomus & Oecumenius volunt poſteriorem ſenſum, ita vt non imputet Deus iis, quos alloquebatur Apoſtolus, præterita peccata. Nyſſeno *e* placuit primus, tertium videtur aſſignare Lyranus; noluiſſe Deum, vt vltra Dij & idola durarent: quem etiam ſenſum innuit Carthuſianus.

e orat. de Mortuis.

Optimi Principis eſt, diſſimulare, non ſummo ſemper iure agere, conniuere ad peccata ſubditorum. Sic Iob *diſſimulabat, ſilebat, quieſcebat* f, *ad nuncios illos infauſtos* g: *& erga etiam ſubditos ſuos*: ſic Saul aduerſum ſe iactatas contumelias *h* adhuc bonus Princeps, *diſſimulabat audire.* Sic Sapiens erudit omnem, qui præeſt i: *Noli eſſe ſicut leo in domo tua, euertens domeſticos tuos, & opprimens ſubiectos tibi.* Tandem vulgaris parœmia vera eſt: *Qui neſcit diſſimulare, neſcit regnare:* dummodo diſſimulatio ſit prudens, & benigna, non ſubdola, & maligna, Chriſtiana, non politica. Lege Damaſcenum *k*, & Auguſtinum *l*, & diligenter hoc argumentum tractantem Ioſephum Stephanum *m*, atque Ioannem Molanum *n*.

Optimi principis eſt, diſſimulare hominum peccata.
f cap.3.26.
g cap.7. verſu 13. & ſeqq.
h 1. Regum 10.27.
i Eccl.4.35.
k 1. Paral. cap. 27.
l quæſt.10. in Ioſue.
m in c.1. lib.1. Matth. verſu 31.
n de fide hæreticis, ac rebellibus ſeruanda, &c.

Nunc annunciat hominibus, vt omnes vbique pœnitentiam agant.] Per Prædicatores annunciant, & præcipit Deus, vt reddit Syrus מפקד *mephaked*, τὰ παραγγέλλει, qui per Filium ipſum paulo ante annunciauerat *o*, & per Præcurſorem *p*, & vt ita ſic facerent Diſcipuli, Chriſtus præceperat *q*, & iam Petrus id præceptum executus fuerat. Lege caput ſecundum r ibi docuimus cur, & quæ pœnitentia exigatur ante Baptiſmum. Quod autem dicit *vbique*, gratiæ amplitudinem oſtendit, ſimulque Mericos Deos, quod notat Chryſoſtomus, de medio tollit; ab vno enim, qui vbique eſt Deus, cunctos, qui ſunt vbique, homines gratiam poſſe recipere.

o Gal.1.16.
p Matt. 3.11. & ſeqq.
q Matt. 10.5. & ſeq.
r verſu 38.

Verſus 31.] Eo quod ſtatuit diem, in quo iudicaturus eſt orbem in æquitate, in viro, in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus, ſuſcitans eum à mortuis.

E*O quod ſtatuit diem.*] Petrus in concione ad Centurionem Gentilem, de iudicio extremo mentionem fecit *ſ*: & Paulus in ea, quam habuit ad Felicem Præſidem *t*, qui erat quoque Gentilis: Iudæis enim ea res ſatis comperta, Gentilium pleriſque penitus incognita, vel etiam non credita, qui ſibi animam perſuaderent eſſe mortalem: aut non curare Deum, immo nec noſſe res noſtras, nullamque habere prouidentiam, potiſſimum Epicuræis, vt antea diximus, quo maiore licentia in omnem ſe voluptatem effunderent.

ſ Act.10.42.
t Act.24.25.
Iudicij dies extremus Iudæis cognitus, non Gentibus.

Quem vero dixerat Petrus Chriſtum ipſum *præcepiſſe, vt ſe prædicarent conſtitutum Iudicem à Deo*, de hoc Paulus etiam ſimiliter loquitur, ſequentibus verbis intelligens Trinitatem, aut per accõmodationem, Patrem, cui hac ratione vt diem ſtatuere, ac decernere, ita & cognoſcere competit, quaſi nec Filius ipſe hominis etiam vt Filius idem Dei, eius diei ſcientiam habuerit prout annotauimus, cum explicaremus *tempora, momentaque in Patris eſſe poteſtate* u.

u cap.1.7.

Non ignotum fuit Philoſophis extremum Iudicium, præſertim Platonicis, vt ait Euſebius *x*, *à noſtratibus Poetis didicerunt*. Lege Platonem *y*, & extant apud Homerum, Virgilium, alioſque Poëtas non obſcura eiuſdem rei veſtigia.

x 11. de Præpa. c.18. & 20. lib. 12. c.1.
y 10. de Rep. & in Menon. Gorgia, Axioco.

In viro, in quo ſtatuit.] Ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὥρισε. Syrus, ביד גברא אינא דפרש *beiad gabra ena dapperaſch*, id eſt, *per manum viri huius*, ſeu *per virum, quem definiit.* Vatablus, *per eum virum per quem decreuerat.* Clarius, *in viro, in quo decreuerat.* Iuxta phraſim Græcam *in viro, cui definiuit*, nempe Iudicium, & iudicandi officium. Ambroſius *z* legit, *in viro, quẽ definiuit.* Alias docui de vſu verbi ὁρίζειν in Scripturis, & apud Scriptores Eccleſiaſticos *a*. Item non ſemel monui præpoſitionem *in*, poni pro præpoſitione *per b*: poſtremo, quid valeat nomen *viri c*.

z lib.6. in c.9.
a cap.2.23.
b vt ſupr. verſ. 28.
c vt c.1.11.

Concedi poteſt ea huic loco ſignificatio congruere, quia vir Magiſtratũ denotat. Vnde apud Romanos Duumuiri, Triumuiri, Decemuiri, &c. Vir ergo iſte ὡρισμένος, *definitus*, ac *deſtinatus*, necnon etiam publice declaratus, tum voce Præconum, ſeu Prædicatorum, tum publica fama, & celebritate miraculorum, potiſſimum propriæ ipſius Reſurrectionis, de qua mox.

Philoſophantibus noluit primo ſermone Paulus aperire Ieſum eſſe verum Deum, inquit Caietanus, *ſed quatenus hominem introducit, vt paulatim per hominem diſcerent cognoſcere Deum.* Obſeruauerat in Apoſtolo ſolertiam iſtam Origenes *d*, qui rudibus adhuc Athenienſibus non CHRISTVM Filium Dei, ſed virum quendam annunciauerit.

d Tractat. 1. in Matth.

Vbique decorum tenuit Paulus, veluti cum ſuperius, vt notauit Chryſoſtomus, non diſerte dixit, *Deum natura incorporeum, inuiſibilem, infigurabilem: ſed dedecere, vt iis efficeretur per idola ſimilis, quibus nec nos ipſi ſimiles ſumus, vel anima noſtra*: ſuperfluum enim fuiſſe, exactiora illa proponere, nondum edoctis vnum eſſe Deum.

Paulus decorum vbique tenuit.

Item *fuit modeſtiæ conciliatricis auditorum non dicere*, inquit Chryſoſtomus, *non debetis æſtimare auro, vel argento Deum eſſe ſimilem, ô ſceleſti, ac impij; ſed humilius; non debemus putare, ſuam cum illis perſonam coniungendo*.

De iudiciaria Chriſti poteſtate lege caput X. *e* Conuenit ei vt homo eſt; licet cauſa cur conueniat, ſit diuina perſona, quomodo Patres Concilij Epheſini *f* docent, quod *in eo, qui forinſecus apparebit, & ab omnibus, qui iudicandi ſunt palam cernetur, diuina natura occulte latitans iudicium exercebit*: & ad hoc propoſitum afferunt præſentem locum.

e verſ.42.
f Tom.1. cap. 31. in fine.
Chriſtus vt diuina perſona iudicabit.

Præterea Hæreticis hoc loco abutentibus ad diuidendum Chriſtum in duos, reſpondent, negantes vnigenitum Dei Filium in viro, hoc eſt, in mulieris filio per ſe ſeorſum conſiderato, terrarum orbem iudicaturum eſſe, quoniam vt Deus, ita eſt Iudex, vt Pater, & perinde ac ſi incarnatus non eſſet; & poſt Incarnationem æque in illo exiſtit, vt ante, & viciſſim ipſe in Patre.

Fidem prabens omnibus.] Πίϛιν παρασχὼν πᾶσιν. Syrus. ואפני לכל אנש לאימנותא *vappeni lecul enas lehaiemenutheh*, id eſt, *& conuertit omnem hominem*; ſeu, *& reſtituit vnumquemque hominum ad fidem eius*, nempe Deus ad fidem illius viri, id eſt, Chriſti, *cum excitauit* (eſt ſequentium interpretatio) *ipſum à mortuis*. Vatablus: *Fide praſtita omnibus, cum excitauit illum ex mortuis*, id eſt, *oſtendens*, inquit, *ſe fidelem, & veracem in omnibus qua promiſerat, cum iuxta promiſſionem, iſtum excitarit à mortuis*. Clarius: *Fide praſtita omnibus, cum ſuſcitauerit eum à mortuis*. Emanuel Sà exponit: *Fidem prabens de hac re, certoſque faciens, videlicet de Iudicio per* Chriſtum *exercendo*. Gloſſa ordinaria: *Fidem prabens*, inquit, *Reſurrectionis ſua exemplo, quod reſurgent, ſicut nimirum & illum ſuſcitauit* Deus. Conſentit Lyranus, & Hugo.

Caietanus paulo aliter participium *prabens*, & id quod ſequitur *ſuſcitans*, reſoluens in participia paſſiua præteriti temporis: Deus *praſtitit omnibus prateritis, praſentibus, & futuris ſufficientem fidem, quod in Ieſu iudicaturus eſt mundum per hoc, quod ſuſcitauit eum à mortuis in vitam immortalem, quod teſtimonium fidem facit ſufficientiſſimam*. Chryſoſtomus fauet, ſic exponẽs, quaſi diceret Paulus: *quod verum ſit iudicium, manifeſtum eſt ex Reſurrectione: ſimul enim hac preparata ſunt: & quod omnia qua ſunt dicta ſint vera, manifeſtum eſt ex eo, quod vir ille reſurrexit, cum rei omnibus Deus hanc fidem adhibet, idque iam omnibus eſt clarum*.

a Tract. in Matth.

Origenes a, ſi bene illum Interpres eſt aſſecutus, Græcum namque legere mihi non licuit, dum ſententiam iſtam recitat hoc modo, *Eo quod ſtatuit diem, iudicare orbem in aquitate, in virum, quem ſtatuit praſtare fidem omnibus, reſuſcitans eum à mortuis*, videtur mihi legiſſe, εἰς ἄνδρα ὃν ὥρισε πίστιν παρασχεῖν; & velle quod Deus pœnitentiã fieri voluerit propoſita Iudicij memoria, quod Iudicium decreuerit exerceri ab eo viro, per quem fidem præſtitit, hoc eſt, veram cognitionem de Deo, necnon de Iudicio, atque etiam de Reſurrectione generali, quæ proxime antecedit Iudicium; & de qua, vt certiores eſſemus, eundem reſuſcitauit, iam non denuo moriturum: ita vt hic vir, & viuens, & mortuus, & ſuſcitatus, verus, exactuſque Doctor exiſtat, tum diuinitatis, quæ plurimis ignota erat, tum aliorum myſteriorum, in primis Iudicij, atque Reſurrectionis: quæ duo maxime valent ad excitandam in nobis pœnitentiam, & melioris vitæ viam ingrediendam.

Chriſtus verus exactuſq; Doctor exiſtit.

Commodus quidem ſenſus, quem poſtea deprehendi attigiſſe Ariam: & retenta, vt par eſt, editione Græca, quam habemus, conſtare adhuc poteſt: alius vero, tametſi plurium, non videtur ſatis plenus, ſatiſque reſpondens iis omnibus, quę in ſermone Pauli præcedunt.

b lib. 6. c. 9. in Lucam.
c verſ. 9.
d verſ. 15.

Suſcitans eum à mortuis.] Ambroſius b legit, *ſuſcitans eum ab inferis*. In capite primo c oſtenſum eſt, qua ratione Deus Chriſtum, & hic ſeipſum ſuſcitauerit: & capite tertio d cur etiam Reſurrectio cum addito ſoleat dici à mortuis, vel mortuorũ, cum numero multitudinis.

Athenienſibus quibus de rebus ſit prędicatum.

Hiſtoria Scholaſtica *pradicatam*, ait, *Athenienſibus non Reſurrectionem duntaxat Chriſti, ſed Mortem preterea, & Aſcenſionem, & Iudiciariam auctoritatem*. De Aſcenſione hic nullum verbum: mors in Reſurrectione includitur: & forſan idem dici poſſet de Aſcẽſione, quoniam is, qui reſurrexerat, abierat cum corpore in ſedem Beatorum, & inde ad Iudicium venturus prędicabatur. Quamuis enim Elyſios quidam è Gentilibus campos confinxerunt; iis tamen aſſignabant cœlum, quos inter Illuſtriores, & Heroas numerabant.

Verſus 32.] Cum audiſſent autem Reſurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum.

C*Vm audiſſent autem Reſurrectionem mortuorum.*] Dixi verſu 18. exiſtimaſſe Chryſtomum & Oecumenium, exiſtimatam ab Athenienſibus vnam generis fœminini Deam eſſe Anaſtaſin. Id opinor non exiſtimabant hi, qui irridebant, præſertim audientes cum addito ἀνάστασιν νεκρῶν.

Reſurrectionis myſterium Gentilibus ridiculum ſemper viſum.

Difficillimum, maximeque ridiculum ſemper, ac ſuper alia viſum eſt Gentilibus Reſurrectionis myſterium, vt idcirco, quod aliquoties obſeruaui, id Chriſtus, & quadraginta dierum poſt ſuam Reſurrectionem in hoc mundo mora teſtatiſſimum eſſe voluerit, & Apoſtolis, vt de eo teſtificarentur, in primis commendauerit, & ipſi nihil magis inculcauerint, præſertim agendo cum Gentilibus, *vtpote cum Reſurrectio pracipue ſit fides Chriſtianorum*, vt ait Auguſtinus e.

e Tom. 6. tra. de Epiſtola, & Stoicis c. 1. Reſurrectionis myſterium fides eſt Chriſtianorum.

Hic autem, vt nuper etiam retulimus, ait quod facta eſt loquente Apoſtolo tripartita multitudo per quoſdam gradus mire diſpoſita, irridentium, dubitantium, credentium. *Qui irridet*, inquit, *cadit: qui credit, ſtat: qui dubitat fluctuat.* Excitat vero ſeipſum, ne propter irriſores cogitationem prædicandi deponat, deſpondeat animum, deſperet fructum. *Scio*, ait ipſe f, *quia fortaſſis irriſurus es me, & eris in eis, de quibus ſcriptum eſt, quia Paulum irridebant. Si tu via es, ego ſemino, ſeminator enim verborum ſum pro modulo meo. Quod ſuit conuitium tuum, officium eſt meum. Ego ſemino quod cadit in te tanquam in terram duram. Ego non ſum piger, & inuenio terram bonam*, &c.

f cap. 8.

Peſſimum genus eſt irridẽtium ſermones diuinos.
g verſ. 13.

Peſſimum, & peſtilentiſſimum genus irridentium ſermones diuinos, & ſpiritualia chariſmata, vt demonſtratum eſt capite ſecundo g: hi iſti Reſurrectionem irrident, quia toti carnales ſunt. *Sicut eleemoſynam pradicantem Chriſtum Phariſai irridebant, quoniam auari erant* h.

h Luc. 16. 14.
Riſus ignorantiæ argumentum.

Ignorantiæ argumentum eſt riſus; irriſio erroris, ac pertinaciæ: ridet, qui effectus cogniti neſcit cauſam, irridet qui allatam cauſam reſpuit, & effectum etiam ipſum pernegat: atque, vt Iudas ait i, *quem ignorat, blaſphemat*. Corporalem Reſurrectionem irridebant, *nec aliam*, ait Tertullianus k, *intellexerant à Paulo portendi: non irriſuri omnino, ſi anima ſolius reſtitutionem* (in ea re aliqui Reſurrectionem tantum ponebant, aut in vita gratiæ ex morte peccati) *ab eo audiſſent: ſuſcepiſſent enim vernacula ſua Philoſophia frequentiorem praſumptionem*. Fortaſſe de metempſychoſi, quam ſaltem Stoici admittebant, & Platonici ſiue de palingeneſia.

i epiſt. Iuda, verſ. 11.
k lib. de Reſurrect. carnis, c. 39.

Metempſychoſim qui Philoſophi probauerint.
l in Symbolũ.

Ruffinus l, ob varios errores de Reſurrectione teſtis eſt, Eccleſiam ſuam Aquileienſem ad verba Symboli, *Credo carnis Reſurrectionem*, adieciſſe pronomen *huius*: *Huius*, inquiens, *ſine dubio, qui eum articulum profitebatur, Crucis ſignaculum fronti imponens.*

Audiemus te de hoc iterum.] Hæc eſt ſecunda velut categoria Pauli auditorum, quos id ex animo non dixiſſe, licet non etiam verbis, geſtuve irriſerint, quod importat ſuperius τὸ ἐχλεύαζον, colligitur ex eo, quod ſubiicitur, *Paulum exiſſe de medio eorum.*

eorum. Relege quæ dixi superius de hoc auditorũ ordine triplici. Abrupuit, quibus nõ arridet de quopiam sermone, filum eius, & honesto prætextu accuratius cognoscendi, poscunt differri.

Versus 33.] Sic Paulus exiuit de medio eorum.

a vers. 22.

SIc Paulus.] Et modo exiuit de medio eorum quo docuimus in medio fuisse a. Inter illos fuit, discessit ab illis. Persuaserat, & conuicerat Apostolus, inquit Chrysostomus, sed fortasse sciebat, se non magnum fructum facturum, quapropter abiit. Vbi auditus non est, non effundas sermonem, ait Sapiens b, & importune noli extolli in sapientia tua.

b Eccli. 32. 6.

c 2. Tim. 4. 2. Prædicationi insistendum, non tamen vbi nulla fructus spes emergit.

Insistendum est prædicationi, iuxta eiusdem Pauli præceptum, etiam importune, atque in omni patientia. Verumtamen vbi nulla se frugis ostendit spes, alio immigrandum, præsertim ei, quidem certe si non circumscribitur, vel adstringitur, vbi possit vtilius opera valeat. Nunquam non opportune prædicator prudens instat, quamuis auditori videatur importunus. Importunitas enim opportunitatem si habere nescit, sua se vtilitate, ait Gregorius d, apud auditoris mentem destruit. Insta opportune, inquit Augustinus e: quod si non prosit hoc modo, importune ita intelligendum est, vt tu opportunitatem omnino non deseras, & sic accipitur id, quod dictum est, vt ei videaris importunus, qui non libenter audit quæ in eum dicuntur: tu tamen id et opportunum esse scias, &c. Multi enim post audientes quæ, quamquam noluisse audierint, se grauius, & seuerius arguerunt, & perturbatores licet à Medico abscedere visi, paulatim verbi vigore in medullas penetrante sanati sunt.

Importunitas habere debet opportunitatem. d 2. par. Pastor. c. 4. e [illegible] ad [illegible] post med.

Versus 34.] Quidam vero viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

f Epist. 25. ad Ecclesiam Vercellen.

IN quibus & Dionysius Areopagita.] Ambrosius f ex numero vel Stoicorum, vel Epicuræorum, hunc facit, & alios, qui crediderunt, quos multos fuisse asserit, cum Lucas quosdam tantum. Itaque ait: deliciosorum, & eloquentium cœtus frequenti disputatione victos se esse credentium exemplo manifestarunt.

Dionysium è Stoicorum secta fuisse verisimilius.

Verosimilius est è Stoicorum secta, qui erant seuerissimi Philosophi, ex seuerissimo Senatu Iudicem Dionysium fuisse.

Quod autem Ambrosius simplicem disputationem vocat (idemque vt extollat promptam fidem Dionysij Michael Syngelus g videtur affirmare) non intelligit ineruditam, & ineloquentem. Contrarium enim potius hinc argumentari licet cum Chrysostomo h adductos illos, qui Paulum idiotam censebant, sed nihil præterea, vt persuaderet. quod idem quoque Chrysostomus affirmat, adhibuisse. Nam ex apocryphis, quę recitant Surius & Hilduinus, atque Matthęus Galenus in Areopagiticis, haud peto libenter testimonium, quale illud de longiore disputatione, priusquam Dionysius manus daret veritati, sicut & quod antea conuersus opera Pauli nobilissimus, doctissimusque vir Apollo, qua de causa, & quia cæco visum restituerat, in Areopago sisti iussus sit. Hæc etiam Magister Historiæ transcripsit, & B. Antoninus i, & alij.

i 1. par. Hist. tit. 6. c. 1. Areopagitarum Princeps an fuerit Dionysius.

Areopagitarum Principem Metaphrastes nominat, forsan primarium, siue vnum ex primariis: non enim reperio præfuisse in illo Senatu quempiam, licet in ipso Rex, qui erat e nouem Archontibus; nec tamen ipse Areopagita, cum agerentur causæ, corona, vt dixi, posita, sederet. Intelligendus eodem pacto Michael Syngelus videtur, cum ait, Dionysium in iudicando præsedisse, longe omnium primas tenentem, atque eximium inter Senatus Areopagitici Iudices: Lucam id voluisse, dicendo non in quibus erat vir nomine Dionysius; sed Dionysius ille Areopagita, ὁ Ἀρεοπαγίτης; & sacra hac breuiloquentia laudare Dionysium voluisse, vt cum Moses non expressit parentes Melchisedech k.

k Gen. 14. 18. Hebr. 7. 3. Pauli magnum operæpretium est Dionysij conuersio.

Profecto fuit magnum operæpretium, ac minime parui pendendus labor, talem, ac tantum virum Ecclesiæ peperisse, comparandum proculdubio cum Sergio Proconsule, quem iam Apostolus Christo adiunxerat l.

l Act. 13. 12.

O lupe Paule rapax (ait Arator) *dedit hoc benedictio Iacob.*
Nomen habere tibi; quid iam remanebit in orbe,
Quod non ore trahas, postquam solertia Graia
Cessit, & indoctis in dogmate vincit Athenas?

De libris, Episcopatu, martyrio, ætate, cum eclipsim admirabilem vidit, & quando conuersus est, multa disserit post citatos Auctores, & Sixtum Senensem m, qui & nos citat, Baronius n, qui quoniam omnium iam libenter manibus teritur, tibi mihiq; vt consulam, prudens lector, suadeo, illum tu ipse vt consulas, & tam magni Doctoris pro eo, ac debes, libros Dionysij, inquam, Areopagitæ, quos maxime perditos vellent filij perditionis hæretici, aut non adeo insignis viri titulo notatos, tanquam pretiosissimum thesaurum, & fortissimum Fidei, religionisq; propugnaculum, omni cura, & prouisione custodias, maximo studio vsurpes.

m lib. 2. & 6. ann. [illegible] n Tom. 1. & 2. [illegible] in notis Martyrolog. 9. Octobr. Dionysij libri laudantur.

Protegunt contra hæreticos hanc adeo locupletem quasi hæreditatem, & contra Erasmum, Vallam, Caietanum, etiam Alanus Copus o, & noster Delrius p (qui nominatim refellit Bezam, & Scaligerum filium) necnon item ex nostris Ioannes Duræus q. Adde Billij r pereruditi viri iudicium, qui obseruauit locos non paucos in Gregorio Nazianzeno, quos videtur à Dionysio Areopagita mutuatus. Præter Nazianzenum tum ante, tum post illum, pluribus Patribus nota nostri Areopagitæ scripta demonstrant iam laudati auctores. Lege quę Annotationibus Dionysij Carthusiani in Areopagitam præmittuntur, & quæ Surius collegit 9. Octobris.

Libros eius qui Auctori vendicant. o Dial. 4.

p Disquisit. magic. 4. 6.

q cont. Whitakerum. r 1. Obseru. sacr. c. 41.

Quod ad Episcopatum Dionysij attinet, eum fuisse Atheniensem Episcopum, vix est qui dubitet: de Parisiensi antiquam controuersiam tractat præ alijs Baronius diligenter: Beda, Historia Scholastica, & Hugo Cardinalis affirmant de Corinthio: Carthusianus fieri posse, vt successiue gesserit vtrumque. Fieri id quidem potest, quanquam non solet: verum ita factum, leuiter dici non debet. Hilduinus testatur, Bedam retractasse sententiam. Græci in Menologio Octobris mensis die 3. Parisiorum Præsulem, & Martyrem fatentur.

Fuit Atheniensis Episcopus.

Multa sunt, & præclara elogia huius viri apud Patres. Appellat illum Chrysostomus πτηνὸν τοῦ οὐρανοῦ, volucrem cœli, vt prodit Anastasius Bibliothecarius s: ab alijs vocatur *Theologus, Theosophus, venerabilis, diuinissimus, sacratissimus, celeberrimus, rerum diuinarum mysta Apostolicus, Philosophia in Gentilismo insignis, & patria prænomine Ionicus, & agnomine Christiana Macarius, Galliæ Apostolus.*

Elogia D. Dionysij.

s Ep. ad Carolum Caluum.

Philoſophiæ profeſſor non fuit.

Quanquam libenter concedo Vallæ, ac Eraſmo, non fuiſſe profeſſorem Philoſophiæ, nec id Areopagitę cognomẽ ſignificaret: at nego eius peritiſſimum non fuiſſe, atq; miram illam eclipſim non notaſſe. Sunt in Menologio plura epitheta.

Regulus Arelatenſis Epiſcopus cum myſteria celebraret, nomen Dionyſij recitauit in Canone cum nomine Ruſtici, & Eleutherij, viditque eorum nomina in ſingulis cãdidis columbis inſcripta ſuper altare; & intellexit poſtea illo ipſo die, horaq; martyrium paſſos fuiſſe. Narrat hoc Antoninus a, & Pamelius b, ex vita manuſcripta S. Reguli apud Guliel. Brug.

a [illegible] hiſtor. tit. 6. c. [illegible] § 2.
b Tom. 1. [illegible] pag. 123.

Cum autem idem Antoninus, & Acta quæ Surius citat, Areopagitam Dionyſium, quod in regione Athenarum ſic dicta natus eſſet, tradunt, aduerſantur communi ſententiæ, quæ vult nomen id eſſe dignitatis Senatoriæ in Curia, quam vocabant Areopagum, vt pridem docuimus.

Eraſmi error

Idem eſt iudicium de Eraſmo in compendio de peregrinat. Petri, & Pauli, qui negans Philoſophum fuiſſe, vel Iudicem, ait omnes Areopagitas dictos qui partem eam vrbis Athenarum inhabitarent. Hoc ſane pacto citata Acta, Apollinem, de quo meminimus, vocant Cronopagitã hoc eſt, ex ea parte vrbis eiuſdẽ, quæ dicebatur κρόνου πάγος, *Saturni pagus*: vt & aliæ partes nomina ſimilia ſortiebantur, ſi fidem meretur auctor: nec enim probare poteſt; & πάγοι iam docuimus non Latine pagum, ſed collem eſſe, tot autem colles Athenas habuiſſe nemo tradit.

Damaris fuerit, [illegible] Dionyſij vxor [illegible]
c [illegible] Hilduin.
d 4. de Sacerdotio.
e epiſt. [illegible] ad Eccleſ. Vercellen.

Et mulier nomine Damaris.] Hanc Acta Dionyſij apud Surium c Dionyſij vxorem faciunt, & Chryſoſtomus d: Ambroſius e innuit, cum ait, conuerſum Dionyſium cũ Damari muliere: mulier enim pro vxore accipitur: & meminit Lyranus hoc loco. Significat quidem δάμαρ, & δάμαρις vxorem: ſed hic diſtincte exprimitur fuiſſe Δάμαριν nomen proprium γυνὴ ὀνόματι, *mulierem cui nomen*. Si vxor Dionyſij erat, non vocaſſet γυναῖκα ὀνόματι, ſed vtiuſque dixiſſet, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ. Auguſtinum pro contraria ſententia in Sermone de [illegible] verbi, citat Hilduinus, quemadmodum quos dixi Chryſoſtomum, & Ambroſium. Nihil autẽ amplius de Damari potui reperire.

De Hierotheo.

Et alij cum eis.] Menologium Græcorum Octobris menſis die quarto tradit Hierotheum vnum fuiſſe ex nouem Senatoribus, quos nominant [illegible] Areopagi, & ab Apoſtolo conuerſum, ac conſtitutum Epiſcopum Athenarum, ab eo autem Dionyſium inſtitutum in Fide. Verum ſuperius oſtendi, Areopagitarum certum numerum non extitiſſe, ſed nouem illos Archontas fuiſſe. Primum Athenienſium Epiſcopum omnes Dionyſium agnoſcunt. Dionyſius quidem crebro Hierotheum magiſtrum ſuum vocat, ſed Hierotheum non nemo Hiſpanum facit. Profecto Lucas hoc loco tanti viri conuerſionem non prætermiſiſſet.

Ambroſius Morales in hiſtoria Hiſpanica Hiſpanice ſcripta contendit conuerſum à Paulo, cum eam Prouinciam gubernaret: Confirmat Græcorum ſcriptorum auctoritate tum Metaphraſtis, etſi hic pro Hierotheo Philotheum nominat, quod etiam [illegible] quidam Græci codices habeant: & arbitratur, cum Hiſpaniæ præeſſet, aliud nomen habuiſſe, quoniam illa alia ſunt Græca ſignificantia *conſecratum* Deo, aut *amicum* Dei: ac proinde illa ei cum Chriſtianiſmo impoſita eſſe, vel potius vnum ſolum Hierothei.

Pauli profectio in Hiſpaniam non omnino certa.

f in epiſt. ad Rom. cap. vlt.
g [illegible]
h [illegible] ad Rom. [illegible]
i [illegible]
k [illegible] ad Paulo [illegible]
l [illegible] Hiſpan. [illegible]

Pauli profectio in Hiſpaniam non eſt omnino certa, licet eam non improbabiliter oſtendere conentur Pererius f, Toletus g, Salmeron h, Baronius i, Andreas Reſchius k. Hierotheum Hiſpanum fuiſſe, ac inde à Paulo illuc profecto poſt vincula Romana deductum comitem peregrinationis, ambigit merito Ioannes Mariana noſter l, malens Athenienſem Hierotheum. Quod ſi gubernabat Hiſpaniam, non Hiſpanum, ſed potius Romanum, aliaue ex regione fuiſſe credendum eſt. Apud Metaphraſtem, aliuſve non reperio quod Morales ſcribit de patria Hiſpanienſi.

Dionyſium poſt eclipſim ad Chriſtum conuerſum, & eum poſt Reſurrectionem contemplatum qui dixerunt, reſcluantur.

Ioannes Scotus, qui primus Areopagitam è Græco tranſtulit iuſſu Caroli Magni, vocat *Apoſtolorum Diſcipulum, & Epiſcopum: Dionyſium vero cum eclipſim vidiſſet, ſimulque Polycarpus Epiſcopus, & alij, mox iterum Hierotheum cum multis alijs Sanctis vna conuenientibus, Chriſtum poſt Reſurrectionem eſſe contemplatum.* Paradoxa mihi narratio, & falſa videtur. Sic enim Dionyſius Chriſtum vidiſſet, antequam Paulum, nec eum Paulus in Chriſto genuiſſet, ſed Hierotheus: nam tamdiu conuerſionem diſtuliſſe viſo Chriſto, & audito Hierotheo, immo & alijs Apoſtolis, nullam habet ſpeciem probabilitatis. Ceteri enim illico adhæſiſſe Paulo tradunt, ac triennio etiam cum ipſo manſiſſe.

m lib. 6. in c. 9. Luc.
Prudentia Pauli in conuertendis Iudæis & Gentilibus.

Non eſt improbabile quod ait Ambroſius m, *Credidiſſe Dionyſium cum alijs in Chriſtum, vt in virum, deinde et in Deum.* Expendit eo loco hic Doctor admirabilem prudentiam Apoſtoli in proponenda modo Gentilibus, modo Iudæis doctrina Euangelica. *Si a primo, ait, deſtruere voluiſſet cæremonias idolorum, ſermonem eius aures Gentilium reſpuiſſent. Ab vno igitur Deo operatore mundi incipit, dicens: Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ in eo ſunt, &c. Negare non poterant vnum operatorem eſſe mundi, vnum omnium creatorem. Adiunxit, quod cæli & terræ Dominus in manufactis non dignetur habitare. Deinde, quod mira auri, argentique craſſam materiam nequaquam veriſimile ſit artificio hominis vim Diuinitatis includi, erroris remedium docens eſſe ſtudium pœnitendi. Tunc venit ad Chriſtum, nec tamen Deum maluit, quam hominem nuncupare, dicens, in viro, quo definiuit, prabens omnibus fidem, ſuſcitans eum ab inferis. Qui enim tractat, debet audientium conſiderare perſonas, ne prius irrideatur, quam audiatur. Quando enim Athenienſes crederent, Verbum caro factum eſt* n, *& de Spiritu Virgo concepit* o, *qui irridebant, quia Reſurrectionem audierant mortuorum? &c. Ergo tali Athenienſes informauit præcepto: talis nobis apud Gentiles ordo ſeruandus eſt,* &c.

Paulus Chriſtum non nominat Deum.
n Ioan. 1.
o Luc. 1.
Modus agendi cum Gentilibus.
p Val. Max. lib. 5. c. 3.

Sed non ſtatim per crucem (omitto quæ affert de modo agendi cum Iudæis) *poſſunt aliqui credere ſalutem mundo repoſitam. Aſtruit ergo per hiſtorias Græcorum hoc fuiſſe poſſibile, ſicut interdum etiam Apoſtolus ſuadet incredulis, nec verſus Poetarum refugit, vt fabulas deſtruat Poetarum. Si enim reuocetur in memoriam, quod legiones ſæpe & magnos populos oblatis aliquorum mortibus hiſtoriæ Græcorum p aſſerant liberatos: ſi recordetur quod Imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad ſacrificium ſit vocata, &c. Si peſtilentia regionum aliquibus hominum contracta peccatis, vnius alicuius morte aſſeritur eſſe ſoluta, quod aut relatione præualuit, aut diſpoſitione conualuit, quo facilius in crucem Domini crederetur: procliue erit, vt qui ſua negare non poſſunt, noſtra confirment.*

Tam multa, qui nec libens pauca ſoleo, recitaui hoc loco ex tanto Doctore, quia continent ſum-

ſummam Paulinæ concionis expoſitam artificioſe, & fratres meos ſpectat hæc oratio mea, quos aſciuit Deus ſeminiuerbios diuini ſermonis inter Gentes, quas quemadmodum inſtituant, præclaro illo Pauli Doctoris Gentium exemplo docet Ambroſius.

Cæterum propter Dionyſium primum Athe- A narum Epiſcopum, fuit ea Eccleſia florentiſſima, vt docet Origenes a. Et ob honorem Dionyſij, poſteriores Epiſcopi Athenienſes pallio honeſtati ſunt; idque illis Taraſius Patriarcha Conſtantinopolitanus redonauit, vt refert Hilduinus, cum ob neſcio quam contentionem diu ſubtractum eſſet.

a [illegible]

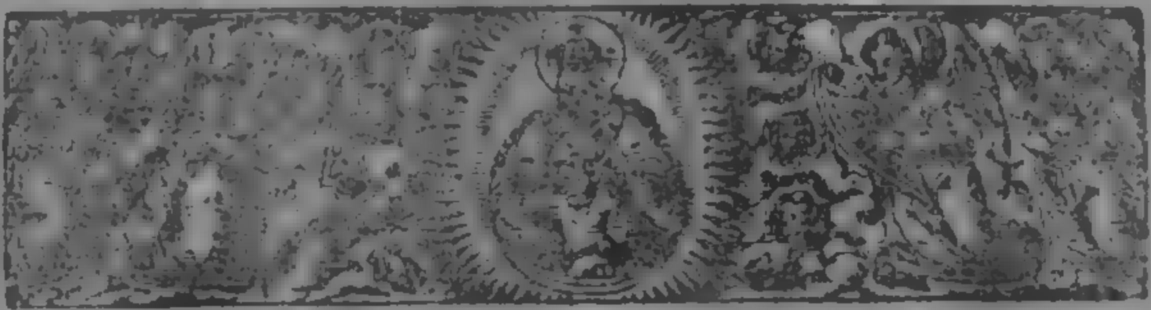

CAPVT DECIMVM-OCTAVVM.

SVMMARIVM.

Relictis Athenis Paulus Corinthum venit. Ibi viſione diuina, promiſſoque de futura conuerſione multorum recreatur: poſt ſeſquiannum accuſatur à Iudæis apud Proconſulem Gallionem: deſcendit deinceps peragratis aliquot locis Epheſum, tum adit Cæſaream, & tandem Antiochiam. Apollo autem ſactus inſtructior, conuincit Iudæos.

1 POſt hæc egreſsus ab Athenis, venit Corinthum:

2 Et inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius (eo quod præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma) acceſſit ad eos.

3 Et quia eiuſdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur (erant autem ſcenofactoriæ artis)

4 Et diſputabat in Synagoga per omne Sabbatum, interponens nomen Domini Ieſu, ſuadebatque Iudæis, & Græcis.

5 Cum veniſſent autem de Macedonia Silas & Timotheus, inſtabat verbo Paulus, teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum Ieſum.

6 Contradicentibus autem eis, & blaſphemantibus, excutiens veſtimenta ſua, dixit ad eos: Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam.

D

7 Et migrans inde, intrauit in domum cuiuſdam, nomine Titi Iuſti, colentis Deum, cuius domus erat coniuncta Synagogæ.

8 Criſpus autem Archiſynagogus credidit Domino cum omni domo ſua: & mul- B ti Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9 Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo: Noli timere, ſed loquere, & ne taceas

10 Propter quod ego ſum tecum: & nemo apponetur tibi vt noceat te: quoniam populus eſt mihi multus in hac ciuitate.

11 Sedit autem ibi annum & ſex menſes, docens apud eos verbum Dei.

12 Gallione autem Proconſule Achaiæ, inſurrexerunt vno animo Iudęi in Paulum, C & adduxerunt eum ad tribunal,

13 Dicentes: Quia contra legem hic perſuadet hominibus colere Deum.

14 Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudęos: Siquidem eſſet iniquum aliquid, aut facinus peſſimum, ô viri Iudęi, rectè vos ſuſtinerem.

15 Si vero quęſtiones ſunt de verbo, & nominibus, & lege veſtra, vos ipſi videritis: Iudex ego horum nolo eſſe.

16 Et minauit eos à tribunali.

17 Apprehendentes autem omnes Soſthenem D principem Synagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

18 Paulus vero cum adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefaciens, nauigauit in Syriam (& cum eo Priſcilla, & Aquila) qui ſibi totonderat in Cenchreis caput: habebat enim votum.

19 Deuenitque Epheſum, & illos ibi reliquit. Ipſe vero ingreſſus Synagogam, diſputabat cum Iudæis.
20 Rogantibus autem eis, vt ampliori tempore maneret, non conſenſit,
21 Sed vale faciens, & dicens: Iterum reuertar ad vos Deo volente, profectus eſt ab Epheſo.
22 Et deſcendens Cæſaream, aſcendit, & ſalutauit Eccleſiam, & deſcendit Antiochiam.
23 Et facto ibi aliquanto tempore profectus eſt, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes Diſcipulos.
24 Iudæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Epheſum, potens in Scripturis.
25 Hic erat edoctus viam Domini: & feruens Spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea, quæ ſunt Ieſu, ſciens tantum Baptiſma Ioannis.
26 Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga. Quem cum audiſſent Priſcilla & Aquila, aſſumpſerunt eum, & diligentius expoſuerunt ei viam Domini.
27 Cum autem vellet ire Achaiam, exhortati fratres, ſcripſerunt Diſcipulis, vt ſuſciperent eum. Qui cum veniſſet, contulit multum his, qui crediderant.
28 Vehementer enim Iudæos reuincebat publice, oſtendens per Scripturas, eſſe Chriſtum Ieſum.

Verſus 1.] Poſt hæc egreſſus ab Athenis, venit Corinthum.

P*oſt hæc egreſſus ab Athenis.*] *Non diu ibi manſit, ſed à Spiritu*, vt ait Chryſoſtomus, *in Corinthum ducitur. In quo manere oportebat, quoniam Athenienſes, tametſi nouæ doctrinæ amatores, non attendebant, quum primum doctrina exſaturati, & aliarum audi rerum nouarum.*

Tam diu Athenis hæſit, vt eo Silas, ac Timotheus euocati à Paulo, vt eſt capite priore dictum *a*, dum ibidem adhuc eſſet, peruenerint. Scribit namque ad Theſſalonicenſes *b*, *illinc ſe ad ipſos eos miſiſſe*. Imo putant Athanaſius *c*, & Theodoretus *d*, primam Athenis epiſtolam Pauli ſcriptam ad Theſſalonicenſes: quanquam veriſimilius eſt, datam Corinthi: ſiquidem ſignificat ſe tunc ſcripſiſſe *e*, cum Theſſalonica reuertit ad ipſum Timotheus *f*, Corinthi nimirum agentem, vbi multo tempore conſtitit, poſtquam Athenis, vbi breuiore, illum miſerat ad eos.

Corinthum.] Notiſſima, nobiliſſimaque Achaiæ, quæ & Peloponneſus, & nunc vulgo Morea in Græcia, vrbs, alias Ephyre, adeo vt totius eam Cicero Græciæ lumen appellauerit *g*, illam autem Romani ſolo æquauerint propter inſolentiam aduerſus eorum legatos *h*, & ex incendio conflatis vaſis, extiterit mixtura æris pretioſiſſimi ſupra aurum, argentumque. Sed Auguſtus loci permotus commoditate, atque celebritate, vrbē illam reſtaurauit, libertinis eo colonis miſſis, ita vt ibi Præſes habitaret Achaiæ, qualis Gallio, cuius iſto capite mentio. Thucydides *i* ἀφνειὸν nominat, id eſt, *vrbem & copioſam*. Eodemque nomine Homerus *k* eandem compellat. *Erat etiam*, inquit Chryſoſtomus *l*, *ciuitas Oratoribus plena, & Philoſophis*: & de ſeptem, qui dicuntur Sapientes, quidam erant ex hac ciuitate, videlicet Periander. & Græciæ tunc principatum obtinebat, quia Lacedæmoniorum, & Athenienſium antiquum corruerat Imperium. Legendus Velleius *m*, Strabo *n*, Plinius *o*.

Verſus 2.] Et inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius (eo quod præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma) acceſſit ad eos.

E*T inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam.*] Ἀκύλαν. Syrus, אקילא *Akulas*. Si quis etymō veſtigat, id melius fortan e Græcis petet, apud quos ἄκυλος, *glans eſt ilignea, ſeu fructus ilicis*, quam ex Latino Regiæ volucris nomine. Etſi vero ἀκύλας Heſychio eſt ἀετός; tamen deriuatum videtur ab aquila, vocabulo Latino. Plane incerta, & fallax eſt notatio nominum, quæ non fit ab ipſamet Scriptura, vel vnanimi Patrum conſenſu. Aretius *p* ab aue Aquila, Catharinus *q* deriuat à glande, obſeruantque rationem myſticam.

Ponticum genere.] Syrus מן פונטוס אתרא *men puntus atira*, id eſt, *ex regione Ponti*: Ποντικὸν τῷ γένει. Sciant qui delibarunt Iſagogen Porphyrianā *r*, ex acceptionibus generis vnam eſſe pro patria, & loco natiuitatis. Pilatus, vt alias monui *s*, non eſt appellatus à Ponto Pontius, quemadmodum Theophylactus voluit.

Abſurdius eſt, quod quidam, vt refert Auctor Lexici Biblici Andreas Placus, dici voluerunt non Ponticum ab Aſiæ prouincia, ſed Pontificio genere: exiſtimantes nullum eo tempore Pontici generis Iudæum fuiſſe. Atqui diſperſi erant per totum orbem Iudæi, & Petrus ad Ponti diſperſos nominatim ſcripſit.

Longe hic eſt alius ab eo item Pontico ex Synope Aquila, qui poſt Interpretes LXX. vetus Teſtamentum in Græcum vertit, vixitque, vt Hieronymus *t* indicat (ex aliorum tamen potius opinione) ante Chriſtum; vel potius, vt placet Epiphanio *u*, ſub Adriano Imperatore, factus ex Gentili Chriſtianus, & ex Chriſtiano proſelitus Iudæus, odio Chriſtianiſmi: vnde ob pertinax Aſtrologiæ iudiciariæ ſtudiū eiectus fuerit, vetus Teſtamentum contaminauit ſua interpretatione. Innuit alibi Hieronymus *x* floruiſſe poſt Chriſtum, & Iudæum fuiſſe, vocatque *y proſelytum, & contentioſum Interpretem, qui non ſolum verba, ſed etymologias quoque verborum transferre conatus ſit*. Præfecit eum Adrianus reſtaurandæ Ieroſolymorum vrbi, quā voluit Æliam nominari, vt eſt apud Epiphanium. Mentionem facit Euſebius *z* de eodem ſub nomine quoque Græco Ἀκύλας, eundemque merito refutat Philaſter *a*.

Noſter profecto Aquila inter Sanctos relatus eſt cum Priſcilla, vel Priſca vxore *b*, de qua paulo poſt, & meminit vtriuſque perhonorifice Paulus, tum ad Romanos *c*, tum ad Corinthios *d*,

tum

a verſ. 16.
b 1. epiſt. 3. 1.
c in Synopſi.
d præfat. in epiſt. 1. ad [illegible]
e 1. ep. Theſ. 3.
f Ibidem.
De vrbe Corintho.
g orat. pro lege Manilia.
h Pauſan. lib. 2. & alii ſeq.
i lib. 1.
k Il. 2.
l [illegible]
m lib. 1.
n lib. 8.
o lib. 4. c. 4.
Aquilæ nominis etymon.
p hoc loco.
q in c. vlt. ep. ad Rom.
r cap. de Genere.
s c. 3. 13.
Aquilas fuit ex regione Ponti.
Aquila ſanctæ Scripturæ Interpres [illegible]
t [illegible]
u lib. de Menſur.
x 1. Apol. contra Ruffin.
y epiſt. 101. de opt. gen. interpretan.
z 5. Hiſt. c. 8.
a de hær. 90.
Aquilas, de quo hic, Sanctus eſt.
b in Martyr. 8. Iulii.
c c. vlt. 3.
d 1 ep. vlt. 19.

a 2. ep. vlt. 19.

A tum ad Timotheũ *a* ſcribens: nam eos nominat *adiutores ſuos in Chriſto Ieſu, qui pro anima*, hoc eſt, vita, *ipſius, ſuas ceruices ſuppoſuerint, vt is propterea non ſolum ipſe gratias agat; ſed & cunctæ* Eccleſiæ *Gentium*. Ait etiam, *ſe apud illos hoſpitatum*, ſcilicet extra Corinthiorum, quibus id refert, vrbem.

b in Synopſ.

c poſt Homil. 10 ep. ad Rom.

Dorotheus *b* tradit, Aquilam Heracleæ Epiſcopum fuiſſe. Hunc, & vxorem laudat propria de ipſis Homilia Chryſoſtomus *c*. In Menologio Iulij menſis die 14. vocatur Aquilas Græce, vt in hoc textu noſtro, Α᾿κύλας ſãctus Apoſtolus, vnuſque de Septuaginta; & Ἱερεὺς, hoc eſt, *Sacerdos*, καὶ ξεναγὸς, id eſt, *hoſpes Pauli*.

De Priſca, ſeu Priſcilla Pauli vxore.
d 8. Iulij.
e cap. vlt. 3.
f cap. vlt. 19.

Et Priſcillam vxorem eius.] Iam dixi, cenſeri eam numero Sanctorũ, cum Aquila viro ſuo in Martyrologio *d*. B In epiſtola ad Romanos *e* nominatur Priſca, & in ſecunda ad Timotheum *f*: in priore autem ad Corinthios, quamuis vbique ſit Priſcilla, & in multis Grecis codicibus Πρίσκιλλα; quidam enim etiam habent, Πρίσκα: & quidem duobus primis locis prima ponitur; in vltimo, & in præſenti ſecunda poſt Aquilam. Sed quidem codices Latini legunt vbique Priſcam, præterquam in hoc loco.

g Hom. 10. in 2. ad Tim.

h in Synopſ.

Quod ad ordinem vero attinet, placet magis quod ſecũdo loco docet Chryſoſtomus *g*, indifferenter ſeruatũ ab Apoſtolo; C quam quod prius dixerat, priorem nominatam Priſcam, ſiue Priſcillam, quia feruentior eſſet. Decipitur proculdubio Pſeudo-Dorotheus *h*, dum inter Diſcipulos Septuaginta, Priſcam numerat Epiſcopum Colophonæ, cuius & Paulus mentionem faciat.

Priſcilla alia Pudentis Senatoris mater, & eiuſdẽ nominis aliæ plurimę.

Priſcilla celebris nominis & alia propter pietatem fuit Pudentis Senatoris mater, & auia Pudentianæ, & Praxedis virginum, eiuſdemque cœmeterium via Salaria, & ad vrſum pileatum (neſcio an vtrumque eiuſdem) & altera propter impietatem Montani Propheti**ſſa** impuriſſima. Neque confundi debet cum Priſca Romana tredecim annorum virgine paſſa ſub Claudio ſeniore (ſi qua ſub eo huius nominis paſſa eſt) repugnat enim tum ætas, tum Imperatoris tempus, quo D mortuo, conſtat, hãc, de qua agimus, ſuperſtitiem fuiſſe. Non item cum alia, quę ſubiit martyrium anno tertio Claudij iunioris, & ſepulta eſt, vt Petrus de Natalibus *i* tradit (ſi qua tamen Auctori fides habenda) in Eccleſia Aquilæ, & Priſcillæ, ſiue Priſcæ. Lege notas Baronij in Martyrologium *k*.

i lib. 2. c. 96.

k 18. Ianuar.

Solemus hoc tempore ob molliorem aut ætatem, aut amorem, aut minorem ſtaturam, propria nomina per diminutionem efferre. Romani olim ipſamet diminutiua vt propria imponebant, præſertim fœminis, vt Druſillæ, Petronillæ, Agrippinæ, Domitillæ, Tulliolæ, &c. Sed nõ legi eaſdem nomina, vt ita dicam, ampliora retinuiſſe, vt verbi gratia, eadem vocaretur Druſa, & Druſilla, &c.

E *Eo quod præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma.*] Iudæos à Claudio pulſos ex Vrbe anno Imperij nono, & Chriſti quinquageſimoprimo narrat Paulus Oroſius *l*, cum teſtimonio Ioſephi, ac Suetonij.

l lib. 7. cap. 6.

m in Claudio. cap. 25.
Chriſtiani ſimul cum Iudæis vrbe eiecti ſunt.

Cauſam Suetonius *m* affert, Chriſti *impulſionem, quod Iudæi tumultuarentur aſsidue*. Neſcire ſe fatetur Oroſius, *an quod tumultuarentur contra* CHRISTVM *Iudæi* (quem imperite CHRESTVM à Gentilibus, & à Iudæis malitioſe vocatum alibi dixi) *an etiam Chriſtiani ſimul ſint eiecti tanquam cognatæ religionis homines, atque interdum nomine ipſo Iudæorum comprehenſi*. Videntur Suetonij verba A innuere, Chriſti cauſa factam eſſe illam eiectionem, quaſi altercantibus Chriſtianis, Iudæiſque de religione, cum iam Romæ Chriſti fides diſſeminata eſſet. Aquilæ, & Priſcillæ non fuiſſet inde exeundum, qui Chriſtiani erant, niſi Chriſtianos æque vt Iudæos edictum attingeret. Beda *n* conſentit Oroſio, necnon Ado *o*, Marianus Scotus *p*, & alij à quibus non debuit Onuphrius *q* recedere, & reiicere in ſextum Claudij annum, quod illi nono aſſignat: nam Corinthum, vt ipſe non diffitetur, Paulus ante hunc annum nonum non venit. At Lucas ibi narrat ab Apoſtolo repertos Aquilam, Priſcillamque tanquam appulſos ab Italia. Προσφάτως, *nuper, nuperrime, recens* (quo B pacto legit Auguſtin⁹ *r*) *nouiſsime*. Et Syriace, ובה בהו זבנא *vebeh bahu zabna*, id eſt, *Et in ipſo, eo*, vel, *illo tempore*.

n hoc loco, & lib. de ſex ætat.
o in Chron.
p lib. 2.
q in Faſtis.

r de opere Monachor. c. 19.

Hiſtoria Scholaſtica, & Hugo edicti aliam cauſam reddunt, quia Iudæi Agrippinam Claudij vxorem, in cuius ſe familiaritatem inſinuauerant, faciebant Iudaizare. Lyranus, & Charthuſianus, & Gagneius eandem recitant, Ioannes Benedictus etiam approbat.

Iudæos expulſos fuiſſe non ſcribit Ioſephus.
ſ 19. Ant. c. 4.

Cęterum vbi Ioſephus, quem citat Oroſius, de Iudæorum per Claudij edictum expulſione ſcribat, non inuenio; recitat potius *ſ* eiuſdem pro iiſdem ampliſſimum edictum, quod mihi etiam C Suetonij Scholiaſtes Beroaldus videtur vidiſſe, & notaſſe. Chryſoſtomus diſpenſatione factam diuina notat Iudęorum eiectionem ex Vrbe, vt vinctus illuc Paulus duceretur, & ne tanquam Iudæus inde expelleretur, ſed tanquam ſub militibus agens, illic aſſeruaretur. Reuerenter à ſummo Doctore cogor hac in parte diſſentire; ſiquidem vt primum Romam venit Apoſtolus, hoc eſt, tertio die, ſermonem habuit ad Iudæos *t*: iam ergo redierant. Qua de re plura capite vltimo. Voluit fortaſſe Chryſoſtomus dicere, non antea Paulum perueniſſe Romam, quam quo tempore Iudæorum contigit & Chriſtianorum expulſio.

t cap. vlt. 17.

Eo quod præcepiſſet.] Syriacus, מטול דפקד הוא *metul daphekad hava*, id eſt, *Quoniam præcipiens erat*, D ſeu, *Quandoquidem edixerat*. Διὰ τὸ διατεταχέναι. Hoc verbum, vt Gagneius notat, denotat non ſimplex præceptum, ſed *edictum*, vel, vt alij loquuntur, *conſtitutum*, ſeu *conſtitutionem*, quæ dicitur διάταγμα, καὶ διάταξις, vt prior obſeruauerat Budæus *u*, Attamen verbo præcipiendi rem ſatis expreſſit Interpres, atque tam grauis materia grauitatem præcepti ſatis demonſtrat.

u in Comm. ling. Græcæ.

Verſus 3.] Et quia eiuſdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur (erant autem ſcenofactoriæ artis.

x Act. 20. 34.
1. Cor. 4. 12. &
9. 6. 1. Theſ. 2.
9. 2. Theſ. 3. 8.
9.
y Luc. 10. 7.
Matt. 10. 10.
z 1. Cor. 9. 4. & ſeq.
Paulus cur ſuis manibus laborauerit.

E M*anebat apud eos, & operabatur.*] Idem de ſeipſo Paulus ſæpius teſtatus eſt *x*, quamuis nõ ignoraret, quod etiam Chryſoſtomus docuit, *Dignum eſſe operarium mercede, ac cibo ſuo y*. Et, *Miniſtrantem altari, de altari viuere poſſe z*. Et, *Militem mereri ſtipendium*. Et, *Ei, qui ſpiritualia ſeminat, eorum, apud quos ſeminat, fas eſſe temporalia metere*. Id autem quoque ait *ſe feciſſe, ne quem grauaret, vt alios prouocaret exemplo ſuo ad vitandum otium, vt deterreret Pſeudo-Apoſtolos, qui quæſtus cauſa prædicabant, vt haberet vnde neceſsitatem tribueret patienti*: vt tanquam alienus à ſordibus liberius audiretur, cum *ſui ſe auditores, & non ſua quæri ab ipſo*, re ipſa experirentur.

Colliguntur hæ omnes cauſę ex ſcriptis ipſiuſa in epiſt. ad Gal.

met Apoſtoli in margine notatis. *Bona opera*, videlicet eleemoſynas, & ſimilia, *nemo maiore fiducia debet præcipere*, inquit Auguſtinus *a*, *quam hic Apoſtolus, qui manibus ſuis victum tranſigens, hæc in ſe nolebat fieri, vt maiore pondere propter eorum magis vtilitatem, qui hæc exhiberent, quam propter eorum, quibus exhiberent, ea ſe monere, omnibus demonſtraret.*

Iudæi prætextu pietatis à nobili fœmina pecunias extorſerant.

b 18. Ant. c. 5.

Quibus addi poteſt, quod multo ante Tiberius abegerat Iudæos ab Vrbe, quia prætextu pietatis, ornandiq; Ieroſolymitani templi, à Fuluia Romana nobili fœmina, Saturnini amici Imperatoris vxore, legem Moſis amplexa, purpuram, aurumque extorſerant, & in vſus proprios verterant. Extat apud Ioſephum *b* geſtæ rei narratio. Hanc forſan Paulus non ignorans gentes ſuæ labem, ab ea quam longiſſime aberat.

c Gal. 1. 14.

d in Cabalo hiſt. & in L. lect. 1. hebd. Azymorum.

Paulus qua ratione opificium didicerat.

e Act. 22. 3.

Vel certe didicerat, cum *adhuc Phariſæus æmulator ſuper alios eſſet paternarum traditionum* c, Schemaiam, & Althalionē, Rabbinos antiquos magni nominis, de lege quadam Iudæis præſcripta meminiſſe *d*, vt addiſcerent manuale opificium, quo ſibi victum pararent, qui Literas ſacras profiteri vellent: & Gamalielem in doctrina fratrum, quæ inſcribitur HAOD GAMALIEL (hic autem Pauli præceptor fuerat *e*) valde commendaſſe id ipſum cum diceret: *Qui facere prætermitterent, proniores ad peccandum futuros.* Tum præterea, quod ex nobilioribus Rabbinis Iohanna ſutoriam, piſtoriam Iudas, aliique alias huiuſmodi artes exercuiſſent? vt mirum non ſit, ſi Paulus & nobilis, & eruditus, artem factitauerit illiberalem, atque mechanicam; præſertim cum quidquid illiberalitatis ſit, inde potiſſimum naſcatur, aliis ſi ſeruias, exercendo artem, vt lucro tuo conſulas, & artem ipſam vænalem facias, nec honeſtiore fine conueſtias.

De Pauli opificio.

f Hom. 3. de ſanctis Paulo. Hom. 4. in 2. ad Tim. Hom. 1. in 1. Cor.

g Hom. 17. in Num.

* Mat. 4. 19.

Sed & vetuſta quandoque nobilitas in paupertate deliteſcit. Quomodo, vt capite nono docui, Paulus habitus ignobilis etiam à Chryſoſtomo *f*, qui eum appellat *σκηνοῤῥάφον* *ſutorem ſcenarum*? vt & Origenes *g*, *pellium fabrum*: vt quemadmodum à piſcium piſcatu ad homines piſcandos alij *: *Sic iſte*, inquit, *à terrenorum tentoriorū ſutura ad æterna conſuenda vocaretur.* Nemo peregrinatus magis, quam Paulus: omen quoddam fuit in opificio eius artis, quæ maxime peregrinis inſeruit.

h Herod. in Euterpe. Sig. 1. de iure ciuium Rom. c. 6.

i Diony. Hal. lib. 2. & 6.

Nobiles Romani qui, & quot artes mechanicas exercuerunt.

Conſtat vero etiam ex aliarum Gentium moribus, qui neque nobilitate, neque cenſu tanti eſſent, vt ſuis ſe reditibus alere poſſent, quamuis literarum ſtudiis operam darent, artificio tamen alicui vacauiſſe *h*. Tum præterea, licet initio Romulus è ciuium Romanorum numero exemiſſet opifices *i*, Numam poſtea id ius cum omnibus communicaſſe. Immo ex operis Publicanorum Pub. Rupilius Conſulatum adeptus eſt, imperiumque geſſit in Sicilia, & triumphauit. Terentius Varro, qui Cannenſem cladem Conſul accepit, inſtitor mercis fuit, lanio patre. M. Scaurus & Conſul, & Cenſor patrem habuit, qui carbonariam fecerat. Nobilitauit Cenſor, Conſul, Imperator noſter, ac triumphator Paulus manuum ſuarum labore miniſterium ſuum.

k li. 1. ep. 470.

Turpe non eſt, & probroſum laborare manibus.

Carpit Iſidorus Peluſiota *k* Theodorum ſcholaſticum, *quod turpem diceret, & probroſum laborem manuum. Eſt id, inquit vtile, atque ad tuendam vitam conducit.* Et Mitylenæus Pittacus, quamuis Rex eſſet, textrinam tamen manibus ſuis exercebat, ſimulque & auctuoſe ſe exercebat, & cibū operabatur. Sunt & alia exempla, quæ Tiraquellus congerit in ſua Nobilitate. Titia quondā lege, quam ſuſtulit is, de quo agimus, Claudius, vt narrat Tacitus *l*, *nefas erat, ob cauſam orandam accipere pecuniam, vel donum.* Et Hippocrates de ſeipſo ad Abderitas ſcripſit, *nunquam ſe pro medicinæ vſu mercedē recepiſſe.* Scilicet potuit id vſurpare, quod ſuum patrem Medicum Auſonium Auſonius Poeta cecinit vſurpaſſe *m*:

l lib. 12.

m in Edyllio 10.

Obtuli opem cunctis poſcentibus artis inemptæ,
Officiumque meum cum pietate fuit.

n Matt. 10. 8.

Multo decet magis, vt gratiæ verbum, *ac dona gratis communicent, qui gratis acceperunt* n, ac ſi fieri etiam poſſit, ne quod alioqui iure poſſint exigere, ac recipere, iuſtum laboris admittant, neceſſariumve ſtipendium, vt omnis præcidatur procliuibus ad ſuſpiciones occaſio.

Laborandum eſt maxime à Chriſtianis non occupatis.

o 2. Conſtit. c. vlt.

p ep. ad Tharſenſ.

q de vita Chriſti.

r Hæreſ. 80.

Alioqui operoſa non occupatis in grauioribus pro Deo, proximove negotiis vita, ſeu quę vocantur opera manuū, Chriſtianis maxime commendantur à Clemente Romano *o*, Ignatio *p*, Iuſtino *q*: ſed Monachis potiſſimum ab Epiphanio *r*, Hieronymo *ſ*, Auguſtino *t*, Caſſiano *u*: ſi, inquā, aliis melioribus rebus non diſtineantur, vt idem Auguſtinus *x* diſtincte excipit.

Duo errores de labore manuum Monachorum vitandi.

ſ ep. 4. ad Ruſticum.

t epiſt. ſeu tractat. de opere Monach. & 1. de morib. Eccleſ. c. 31.

u 2. Inſti. c. 31. lib. 3. c. 2. & li. 10. toto.

x de opere Monach. c. 21.

y ſupra.

z lib. 7. c. 10.

a de hæreſ. c. 57.

b li. 2. Retract. c. 21.

c opuſc. 19. & 2. 2. q. 187. ar. 3.

d lib. de pauper. Chriſti, & in Apologia pauperum.

e 4. Doct. fidei. art. 2. c. 30.

f 4. Inſtit. c. 13. §. 10.

g li. 2. de Monac. cap. 40. & 42.

h 2. Theſ. 3. 9.

Vbi duo vitandi extremi errores, vel id non licere Monachis, quod Meſſalianos, ſiue Pſallianos, vel Euchitas Epiphanius *y* docuiſſe tradit, necnon Hiſtoria Tripartita *z*, & Auguſtinus *a*, qui etiam de nonnullis apud Carthaginem *b*, vel ad id teneri: quę fuit hæreſis Gulielmi de ſancto Amore (quem impugnant S. Thomas *c*, & B. Bonauentura *d*) atque Ioannis Wiclef (quem refellit Thomas Waldenſis *e*) & Ioannis Caluini *f*, contra que, malioſque omnes, ij, qui ſcribunt de controuerſiis, præcipue Bellarminus *g*.

Eodem vero ſpectant, qui ſolos Religioſos liberant, dantes operam prædicationi. Vtramque hæreſim vnus Paulus verbo vno refellit, ac reuellit, cum *ita ſe operatum ſcribit, vt ſibi etiam liceret ſecundum Domini ordinationem* h *non operari, ſicut non operabantur alij.* Quod eſt item certum de iis, quos deſcribit Philo, & de Monachis B. Martini tradit Sulpitius. Damnatus eſt Wiclef in Concilio Conſtantienſi, & in Bulla Martini V.

Erant autē ſcenofactoriæ artis.] Syrus, באמנותהון דין לולרא הוו *baumanuthehun din lauclare hauu*, id eſt, *Opifices autem conopæorum erant.* Ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Vbi pro γὰρ *enim* Interpres poſuit, *autem*, & quidem aptius: iam enim reddita erat cauſa, *quia eiuſdem erant artis.*

Gloſſa interlinearis, & Hugo exponunt de tabernaculis, vel funibus, quia ſcenos Græce, ſit Latine funis, & ſcenæ tabernacula. Hiſtoria Scholaſtica pariter de tentoriis, ac papilionibus, qui neceſſarij erant, vel indigenis propter immoderatum calorem, vel commeantibus. Eſſe vero ſcenos, vmbram, aut funē, ipſos autem fuiſſe funicularios. Beda volēs iſtos ſibi ipſi tanquam exulātibus, aut peregrinis ędificaſſe tentoria, quibus vterentur in via, deducit ἀπὸ τῶν σκηνῶν, id eſt, *à tabernaculis*, ſiue τῶν σκηνωμάτων, quæ idem ſignificant, ipſaque ſic dicuntur, ἀπὸ τῆς σκιᾶς, hoc eſt, *vmbra*, & fiebant ex ſagis laneis, vel lineis, vel ciliciis, vel ex arborum frondibus, virgultiſve.

Carthuſianus intelligit artem aut conficiendorum tentoriorum, aut velorum pictorum, quibus aulæ tegantur diuitum, ac nobilium, & ſcenos Græce eſſe habitationem, vel tabernaculum. Caietanus idem ſentit de arte tabernaculorum: ſed hæc ex lino, aut lana, aut etiam ſerico facta eſſe. Vatablus interpretatur de tabernaculis, A vel aulæis. Aulæa placuerunt Eraſmo. Emmanuel Sà exponit tabernacula è pellibus conſtructa.

Cuius artis fuerit Apoſtolus.

a Tom. 1. Annal.

Hic mihi vnus propius ad veritatem locutus videtur: quam quoque ſententiam Baronius *a* amplexatur. Etymologiã vero Beda melius attigit. funem enim σχοῖνον, non σκηνὴν Græci vocant. De aulæis non poſſum aſſentire, tum quia non credo huiuſmodi artificium fouendæ magis voluptati comparatum, quam leuandæ neceſſitati Paulo placuiſſe Apoſtolo, & ſanctis illis Diſcipulis Aquilæ, & Priſcillæ: tum quia Eraſmus texta vult aulæa, cum tamen in pellibus ars iſta verſaretur. Hoc ſane de pellibus diſerte docent, cum de Paulo agunt, quos ante citaui, Origenes *b*, & Chryſoſtomus *c*, qui *vſum etiam* dicit *ſcalpello ad concidendas pelles*, iam ſcilicet maceratas, & elaboratas, vt imbres cohiberent. Tabernaculum teſtimonij pellibus opertum eſt iuſſu Dei de *pellibus arietum rubricatis, & de hyacynthinis d*. Sed & pelles pro tabernaculis, tentoriiſque poſitæ in Scriptura reperiuntur *e*. Feſtus *f tecta caſtrenſia, quamuis pellibus integantur*, tabernacula dici docet, à tabernis tecto nomine, hoc eſt, tabulatis ædificiis. Solent quoque Hiſtorici dicere exercitum eſſe, vel retineri ſub pellibus, vt Tacitus *g*: & Cæſar *h naues pellibus aſſutis coopertas* ſcribit.

b Hom. 17. in Num.
c Orat. 4. de laud. Pauli & hom. 7. in ep. ad Rom.
d Exod. 26. 14. & c. 36. 19.
e 2. Reg. 7. 2. 1. par. 17. 1. Cant. 1. 5. Ier. 4. 20. & cap. 10. 20. Habac. 3. 7.
f lib. 1. verbo, Adtubernalis, & lib. 3. verb. Contubernales.
g lib. 13.
h 3. de Bel. ciuili.
i Æn. 1.

Erat & quandoque ſcena ex alia materia, necnon tentoria, & tabernacula, vt ex lino, lanaue texta, aut ex ramis, ac frondibus, imitante naturam, arte, vt eſſet quodammodo.

—— *Syluis ſcena coruſcis* i,

ad conciliandam vmbram, qualia erant Hebræorum tabernacula, & ſerta erant, dum peregrinarẽtur, &, vt ita loquar, vmbratilia peregrinitatem illam adumbrantia in feſto τῆς σκηνοπηγίας.

Artis fuit pellionis Paulus.

k Hom. 17. in Num.

l de opere Monach. c. 19.

Sed aio, quam factitabat artem Paulus extruẽdorum tabernaculorum, pellionis fuiſſe. Arator eſt in hac ſententia, qui quoniam Pauli opificium comparat pereleganter cum Petri piſcatu eo modo, quo ante ipſum Origenes *k*, & poſtea Beda, atque alij, quod nos quoque prius monuimus, dignus eſt, cuius ſub vmbroſam ſcenam tantillum nos recipiamus, vel ad capiendam quietem, vel ad voluptatem, ita tamen vt nõ ſolam, quod quidam faciunt, quos reprehendit Auguſtinus *l*, in manuali opere Pauli allegoriam agnoſcamus.

Nec vacat ars Pauli ſocio celebrata ſub ipſo
Secreti virtute boni, tentoria quippe
Fortia nobilibus fabricabat in aggere textis,
Longius hic abiens peregrinus vbique viator
Erigit, atque hyemes ſoleſque his pellibus arcet:
Nos quoque per culpam primæ de ſede repulſi,
Exilio mundi iacimus, via reddita tandem,
Qua patriæ repetamus iter, munimina nobis
In caſtris ſunt Paule tuis, ne crimina imbres
Tempeſtas mundana ferat, ſcelerumque vapores
Ignitus tentator agat, ſub tegmine tali
Tuta ſalus, nullum diſcriminis excipit ictum,
Nec proſtrata ferus ſuccumbit viribus hoſtis.
Myſtica ſigna duces præmittunt laudibus artis:
Piſces Petrus agens homines capit, æquoris hoſpes
In ſacris perſiſtit aquis, habitacula Paulus
Dum terrena leuat, docet, vt cæleſtia condat.
Factaq; ſæpe manu nunc conſtruit atria verbo.

Apoſtoli quique ſuis manibus vitam tolerarunt.

m 2. Conſt. 63. vet.

Apud Clemẽtem Romanum *m* Apoſtoli, vt ſuomet ad otium vitãdum alios exemplo adhortentur, ſic loquuntur: *Etenim & nos verbo Euangelij incumbimus, tamen exercere illa quaſi adminicula operis huius non negligimus: partim enim noſtrum ſunt piſcatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne vnquam otioſi ſimus.* Vbi neſcio quis ad marginem notauit, Iudam Iacobi agricolam fuiſſe.

Etſi vero dictio *ſcenofactoria*, è Græca conſtat, & Latina, cenſeri barbara non debet, ſicut nec iſtæ, quas non mali vſurpant auctores, monoculus, bigamia, Compresbyter, Coẽpiſcopus, Condiaconus, & ſimiles.

Verſus 4.] Et diſputabat in Synagoga per omne Sabbatum, interponens nomen Domini Ieſu, ſuadebatque Iudæis, & Græcis.

B *ET diſputabat in Synagoga*] Beda obſeruat duos verſus in Græco eſſe, qui non ſint in quibuſdam codicibus Latinis, hæc recitata verba computans pro duobus verſibus. Ego nullum vidi codicem Latinum, qui nõ habeat: ſed vnum manuſcriptum, in quo eſt aliqua trãſpoſitio, ſeu ordinis ſententiarum variatio. Arias monet de nonnullis manuſcriptis. Non repeto notatam toties habendi de rebus ſacris in Synagoga per omne Sabbatum verbi diuini conſuetudinem: & quod per Græcos intelligantur Gentiles. Illa autem verba, *Interponens nomen Domini Ieſu*, nec Græci legunt, nec Syri. Significant vel crebris ſermonibus Dominum Ieſum inculcatam, vel per inuocationem nominis eius, ſigna multa ibi Paulum feciſſe, toto ſeſquianno, quo apud Corinthios manſit. Hæc quæ Lucas adeo perſtrinxit, Paulus ipſe magis perſpicue declarauit, ſcribens Corinthiis *n*: *Signa autem Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis, & prodigiis, & virtutibus. Quid eſt enim, quod minus habuiſtis præ cæteris Eccleſiis?*

Quid ſit interponere nomen Ieſu Chriſti.

n 2. ep. c. 12. 12.

Verſus 5.] Cum veniſſent autem de Macedonia Silas & Timotheus, inſtabat verbo Paulus, teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum Ieſum.

D *CVm veniſſent autem de Macedonia.*] Beroëæ relicti *o*, & Athenis inde reuocari, apud Athenas haud moratum diu Paulum non inuenerunt, vel aliquo modo de diſceſſu ipſius ex ea ciuitate in itinere moniti, nec illac quidem tranſierant. De Timothei aduentu ſcribit Theſſalonicenſibus *p* è Corintho. Fortaſſe tardius diſceſſerunt ob ſegetem vberiorem prædicationis: Neque hanc Paulo moram ingratam fore ſunt arbitrati. Extat cuiuſdam Pontificis reſponſum, *ſuperiorum literis, cum valde probabile eſt, non mandaturos, ſi rem præſentem non ignorarent, iniuriam non fieri, ſi non tam prompte ab inferioribus non obediatur.*

o Act. 17. 14. 15.

p 1. ep. c. 3. 6.

Inſtabat verbo Paulus.] Prædicationis, ſeu Euangelij, quod perperam nonnulli addiderunt ad textum, vt notat Lyranus. Inſtabat vero, quia ſæpius poſt auxiliariorum aduentum prædicabat, & per illos, & per ſeipſum: συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος. Syrus, אליץ הוא במלתא *elits hava bemellетha*, id eſt, *conſtrictus erat in ſermone*; vel, *conſtringebatur ſermone* Vatablus, & Clarius, *coarctabatur Spiritu*; vel, *continebatur à Spiritu, & conſtringebatur*, cum animaduerteret videlicet Iudæorũ pertinacẽ incredulitatem. Quemadmodum priore capite, *incitabatur ſpiritus eius*, παρωξύνετο, *in ipſo videns idololatriæ deditam ciuitatem Athenienſem.*

Paulus ob profanatum Dei verbum indignari ſolitus.

Sic vbique Paulus ſpirans eſt indignationis ob profanatum Dei nomen, & intima exedentis pro fratri-

fratribus zeli, qui quondam ſupra, vltraque modum æmulatus legem, *minas, & cædem ſpirabat in Diſcipulos Domini a.*

a Act. 9. 1.

Poteſt quoque ſenſus eſſe, quem innuit Arias, quod cum aduentaſſent duo illi adiutores, expertus ſit addi ſibi animum, & quendam Spiritus ſancti inſtinctum ad Corinthi diutius hærendum, vnde fortaſſe maturius diſcedere deliberauerat, & ad liberius, conſtantiuſque prædicandum: ſicque auctore Spiritu remanſit, qui eiuſdem inſpiratione quædam prius obierat loca, à quibuſdam abſtinuerat b. Huiuſmodi quidem facta ipſi hac in re inſpiratio narratur paulo poſt c.

b Act. 16. 6.
c verſ. 9.

Chryſoſtomus videtur intellexiſſe, quod ſpiritu ſuo, & animo coarctabatur præ moleſtia, qua vrgebatur, & vexabatur à Iudæis. Caietanus exponit de impulſu diuino ad tam cito, & adeo clare prædicandum, quod Ieſus eſſet Chriſtus, ſiue Meſſias, idque de induſtria Lucam aduertiſſe, ne quis præceps damnaret Apoſtoli conſilium, & ipſius præcipitationi commotam in eum perſecutionem imputaret.

Omnia illa, quæ commode profecto dicuntur, complexus eſt Interpres dicens, *inſtabat verbo*, hoc eſt, tunc ſeſe maxime aperuit, & frequenter, ac ſtudioſiſſime diuini Spiritus ardore incenſus Ieſum Nazarenum aſſirmauit eſſe illum, de quo Sabbatis præteritis diſputauerat.

Syrus interpres cur conſtringeretur ſermone, cauſam putauit, quoniam eum Iudæi conuitiis, & blaſphemiis Euangelicam doctrinam proſcindebant: ſic namque ſententias connectit, אליץ הוא במלתא הו פולוס מטול דקימין הוו לקובלה יהודיא ומגדפין הוו כד מסהד הוא להון דישוע הויו משיחא *aliis haua bemelletha hau Paulaus, metul dekaiemin, hauu likubeleh Iehudaie vamgaddephin hauu chad meſ. had haua lehun deiuſchuahh haueiu meſchicha*, id eſt, *Conſtrictus erat in ſermone Paulus, quoniam inſurgentes erant in eum Iudæi, & blaſphemantes, cum teſtans eſſet ipſis, quod Ieſus eſſet Chriſtus*; ſeu, *Conſtringebatur ſermone ipſe Paulus, quod inſurgerent in eum Iudæi, atque blaſphemarent, cum teſtaretur eis Ieſum fuiſſe Meſſiam*: vnde videtur exiſtimaſſe conſtrictionem non fuiſſe compulſionem ad loquendum, ſed potius quandam veluti reſtrictionem cordis, & impedimentum. mox enim ſubditur exceſſus ipſius de Synagoga cum veſtimentorum excuſſione, atque imprecatione.

Græcum verbum συνέχεσθαι, ab eodem Luca vſurpatum in Euangelio d. Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως ὅτου τελεσθῇ; Interpres noſter vertit, *coarctor*. *Baptiſma autem habeo baptizari, & quomodo coarctor vſque dum perficiatur?* Eodem pacto in epiſtola ad Philippenſes e, Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. *Coarctor autem è duobus, deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.*

d Luc. 12. 50.
Verbi συνέχομαι ſignificationes.
e c. 1. 23.

Rurſum pro actiuæ vocis verbo συνέχειν, apud Euangelium Lucæ f, Latina editio reddit, *Comprimere*. Οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε, καὶ ἀποθλίβουσι. *Turbæ te comprimunt, & affligunt.* Et g: Καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέχοντες τὸν ΙΗΣΟΥΝ, *Et viri, qui tenebant Ieſum.* Adhæc in capite ſeptimo h præſentis hiſtoriæ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, *Continuerunt aures ſuas.* Poſtremo in poſteriore ad Corinthios epiſtola i: Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ συνέχει ἡμᾶς, *Charitas enim Chriſti vrget nos.* Itaque recte noſter Interpres effectum exprimere malens pro cauſa, quam textus Græcus continet, dixit, *Inſtabat verbo*, quaſi ab eo conſtringeretur, atque comprimeretur prodire volens, aut quaſi ipſum teneret, nec dimitteretur, volens itidem per ſe illum euulgari, aut demum quaſi ipſi ſpiritus eundem ſiue ſuus à ſancto permotus, ſiue ipſemet ſanctus teneret, nec dimitteret; ſed vrgeret, atque conſtringeret loqui. Ita namque συνέχεσθαι τῷ πνεύματι, ſicut erant, quos Chriſto offerebant miſeri illi ποικίλαις νόσοις, καὶ βασάνοις συνεχομένους, *variis languoribus, & tormentis comprehenſi k*. Non affecto prolixitatem, ſed affectus me tuendæ, ac illuſtrandæ editionis noſtræ cauſa vrget, ac vehementer perurget.

Συνέχω actiuum quam vim habeat.
f c. 8. 45.
g c. 22. 63.
h verſ. 57.
i 2. c. 5. 14.
k Matt. 4. 24.

Teſtificans.] Διαμαρτυρόμενος. De vſu huius verbi alias dixi. Importat ἔλεγχον, καὶ παῤῥησίαν, *efficacem probationem, & liberam orationem* cum interminatione, obteſtatione, expoſtulatione.

Verſus 6] Contradicentibus autem eis, & blaſphemantibus, excutiés veſtimenta ſua, dixit ad eos: Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam.

Contradicentibus autem eis, & blaſphemantibus.] Primum in diſputatione, ſecundum in maledicentia erat: & ſtudioſè Iudæi Chriſti nomen, non Pauli duntaxat probris lacerabant. Particula *autem*, oſtendit alium eſſe nexum in hiſtoria, quam quem Syrus interpres, vt prædixi, commentus eſt.

Excutiens veſtimenta ſua.] De hoc ritu lege caput decimum tertium l, vbi mentio eſt de excuſſo etiam puluere pedum, cum Chriſtus puluerem pedum excuti præceperit m. Hugo monet, vel non habuiſſe Paulum puluerem in pedibus, quia diu iam ibi manſerat, vel perinde eſſe, vndecunque fiat excuſſio pulueris, ad ſignum ingratitudinis auditorum demonſtrandum.

l verſ. 51.
m Matt. 10. 14.

Sanguis veſter ſuper caput veſtrum.] Prætermiſit Syrus interpretationem verborum iſtorú, nullo ſane modo prætermittendam, cum emphaſim grauem contineant.

Phraſi Hebraica, *Sanguis ſuper aliquem*, vel *caput eius eſſe* dicitur, cum pœnam luiturus eſt; & is ſuper ſe ſuſcipere ſanguinem, qui pœnæ in ſe periculum recipit, culpamque, cui debita eſt pœna. Sunt cum alia exempla n, tum crudeliter in ſeipſos cum impia crudelitate agentium Iudæorum: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros o.* Quaſi dicerent: Si quod hac in morte peccatum eſt, luemus eam noſtra & noſtrorum, & ſanguine piabimus, ac extinguemus diuinam iram. Videri poſſit quiddam non abſimile apud Senecam p:

Quid ſit ſanguinem ſuper aliquem eſſe.
n Leuit. 20. 9. 12. Iſa. 2. 19. 3. Reg. 2. 14. Ezech. 18. 13. 4. 33. 4.
o Matt. 27. 25.
p in Medea. act. 4.

—ſacro feriam
Brachia cultro.
Manet noſter ſanguis ad aras.

Et q:

Tandem dolori ſpiritum reddat meo,
Iramque noſtram ſanguine extinguat ſuo.

q in Octauia act. 5.

Itaque his verbis Apoſtolus, vt notant Chryſoſtomus, & Oecumenius, exprobrat ipſis propriam ipſorummet cædem, eo quod à Chriſto, qui eſt vita, deſciſcerent, & ad æternam mortem delaberentur. *Igitur*, ait idem Chryſoſtomus, *& nos rei ſumus ſanguinis eorum, qui nobis concrediti ſunt, negligentes illos.* Lege Ezechielem r.

r c. 3. 18. 20. & 33. 6. 8.

Mundus ego.] Καθαρὸς ἐγώ. Sic Daniel ſ de Suſanna: *Mundus ego ſum à ſanguine huius.* Eodem pacto

ſ c. 13. 46.

Dauid t,

a 2. Reg. 3. 28.
b Act. 20. 26.
Quid ſit, Mundus ego ſum.

Dauid *a*, & rurſum poſtea Paulus *b*. Et vis in eo eſt, vt quoniam non ſtat per eum, qui de ſeipſo ita loquitur, quominus quod ab alio admiſſum eſt peccatum, prorſus non fuerit: & ſi quid, poſita aliena malitia, facere ipſum officij, & iuſtitiæ ratio poſcat, verbi gratia, damnare, & punire, omnis, quæ in ea re apparet, culpa extra illum ſit. Qua ratione iam laudatus Poeta dixit *c*:

c in Medea, act. 3.

Tibi innocens ſit, quiſquis eſt pro te nocens.

d Mat. 27. 24.

e lib. 7. c. 9.
Iudices reum mortis iudicaturi manus lauabant.
f Deut. 21. 6.
g Pſalm. 25. 6. Pſal. 17. 11.
h in cap. 27. Matth. tractat. 35.

Huius innocentiæ, atque mũditiæ in ſignum Pilatus damnaturus Chriſtum, lauit manus coram populo, dicens: *Innocens ego ſum à ſanguine Iuſti huius, vos videritis* d. Et quidem vultu ad Orientem conuerſo, vt meminit Hiſtoria Tripartita *e*. Videlicet Iudæi Iudices reum mortis iudicaturi, aqua manus abluebant *f*; & alij quoque tali ritu innocentiam ſignificabant *g*: quam ad conſuetudinem Pilatus ſe, quia Romanorum non erat, vt quidem vult Origenes *h*, voluit in cauſa hominis Iudæi, & apud Iudæos accommodare.

i 2. & 6. Æneid.
k lib. de morbo ſacro.
l in Tauris.

m Bartholom. Georg. proœm. hiſt. de Turc.

Quamuis qui ſe cæde ex alijs Gentibus polluerant, vt puriores præſertim ad ſacrificia forent, aut etiam vt ſordes noxarum deponerent, luſtrali aqua lauabant, ſeu pluuiali, aut niuali, ſeu fluuiali, ſeu fontana, ſeu marina: nec enim omnibus eadem religioſa erat, eo ferè modo, quo nos ſacra. Cuius rei apud Virgilium extant exempla *i*, & aliorum Auctorum teſtimonia, vt Hippocratis *k*, & Euripidis *l*, & Triclinij Sophoclis interpretis. Et conſtat hodieque à Iudæis, Saracenis, Turcis, totius etiam corporis ablutiones eundem in finem celebrari *m*.

n Exod. 30. 19.
o lib. de LXX. Interpretib.
p de Mon.
q 8. Conſtit.
r de orat. c. 11.
ſ Homil. 71. in Ioan. & 54. in Matth.
t 1. Tim. 2. 8.
u c. 9. 30.

x lib. 4. c. 10.
y in formulis, lib. 1. pag. 6. & 7. & 8.
z in Hydriolog.
a lib. 9. cap. 9. v. 30.
b lib. 1. de cruce, c. 14.

Erat quoque olim iniunctum ſacerdotibus Iudæis, vt ingreſſuri templum lauarent manus *n*; idemque ſeruatum à cæteris, Ariſteas *o* teſtis eſt, ac Philo *p*. Et de Chriſtianis, priuſquam orarent, Clemens *q*, & Tertullianus *r*, & Chryſoſtomus *ſ*, & indicat Paulus *t* per *puras manus*; ac de ſeipſo Iob *u*. Memini, de hac re digreſſionem edidiſſe, cum interpretarer caput primum Eſaiæ Pariſijs: lucubrationes enim meas bellorum turbulentia interuertit. Lege Hieronymum Magium *x*, Barnabam Briſſonium *y*, & Marſilium Columnam *z*, & de noſtris Pinedam *a*, atque Gretſerum *b*: hic eruditè ſimul, probabiliterque docet poſſe videri Pilatum ea in re Romano more, non Iudaico egiſſe.

Sed antequam dicerent in ſontes ſententiam Iudices, non memini apud aliam, præter Iudæorum nationem, fuiſſe in vſu.

Manus lauare ad expiandas animi ſordes non ſufficit.
c Ser. 6. de Paſſ. Dom.

d lib. 5. Conſtit. c. 13.

e 2. de Legib.

f 5. Inſt. c. 20.

g Sermo. 11. in Pſal. 118.

Atqui *non purgant contaminatum animum manus lota*, ait Leo Pontifex *c* de Pilati manibus, *nec in aſperſis aqua digitis expiatur, quod famulante impia mente committitur. Tanquam nocentem enim*, inquit Clemens *d*, *& capitis reum ſupplicio crucis addixit; tametſi leges Romanorum, ne quis, niſi conuictus, necaretur, vetabant. Animi labes*, inquit M. Tullius *e*, *nec amnibus vllis elui poteſt*. Et Chriſtianus Cicero Lactantius *f*: *Libidines, ait, intra pectus incluſas nulli amnes abluunt, nulla maria purificant. Manus lauit Pilatus*, ait Ambroſius *g*, *ſed cor ſuum lauare non potuit; manſit ſcelere pollutus, quamuis manus ſuas aquæ infuſione lauiſſet.*

h Pſal. 112. 2.
i Luc. 5. 10.
k Mat. 26. 29.

l cap. 5. 16.

Ex hoc,] Ἀπὸ τοῦ νῦν, *Ab hoc*; vel, *Ex hoc*. Omiſit Interpres, *Nunc*, quod aliàs reddens eaſdem illas dictiones Græcas, expreſſit *h*, vel aduerbium *Iam* i. Idem valet τὸ ἀπ' ἄρτι, quod vertit idem, *Amodo* k. *Adhuc ſemel*, in ſecunda ad Corinthios *l*. Legimus in editione Latina, *Ex hoc*, pro, *Ex hoc nunc*, ſiue *Poſthac*, *In poſterum*, & *Deinceps*, &c. Ἀπὸ τοῦ νῦν. Syrus hoc loco iungit iſtas duas voces, ſeu aduerbium *Poſthac*, cum præcedentibus hunc in modum, מן השא אנא דכא אנא אזלא לות עממא *men haſcha ana dache ana azels leuath bhammema*, id eſt, *Amodo ego mundus ſum, abeo ego ad Gentes*; vel, *Poſthac ego mundus ſum, ego proficiſcor ad Gentes*. Sine cauſa peruertit ordinem Græci textus, aut ita diſpungit: Καθαρὸς ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι.

m verſ. 46. 47.

Ad Gentes vadam.] Sic antea in capite decimo tertio *m*, prolato etiam ſuper hac re diuino præcepto.

Verſus 7.] **Et migrans inde, intrauit in domum cuiuſdam, nomine Titi Iuſti, colentis Deum, cuius domus erat coniuncta Synagogæ.**

n verſ. 23.

Titi Iuſti.] Græcè deeſt, *Titi*. Syrus omittit, *Iuſti*, legitque, טיטוס *Titus*, id eſt, *Titi*. Vatablus, Clarius, & Caietanus Græcum textum ſequuntur, ſicut & Græci interpretes Chryſoſtomus, Oecumenius. Robertus Stephanus in margine Bibliorum Græcorum ponit, Τίτου. De cognomine *Iuſti*, lege caput primum *n*, quod hic, & alibi Græci ſuis characteribus expreſſerunt Ἰοῦστον & ſuſpicantur hunc Beda, & Hugo ſic cognominatum à iuſtitia. Sed conſule dictum locum.

o Galat. 2. 1. & ſeq.

Bene præterea monent & ipſi, & Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, differre ab eo Tito, qui erat Diſcipulus Pauli, eumque circumcidi noluit, & Cretæ conſtituit Epiſcopum, & ad illum vnam ſcripſit epiſtolam, atque cum eodem ac Barnaba Ieroſolymam aſcendit ad conferendum Euangelium, & colloquendum Apoſtolis *o*.

Colentis Deum.] Aut quia Gentilis veram de Deo religionem ſequebatur, aut quia proſelytus. Hoc placet Carthuſiano, & Caietano, & Petro Comeſtori; illud Gloſſæ interlineari, atque Hugoni: etſi pietatem hauſiſſe putant ex auditione legis in Synagoga, cui propinquam habebat domum. Egimus aliàs de ijs, qui dicebantur *colentes Deum*, σεβόμενοι τὸν ΘΕΟΝ.

Paulus non ſolebat hoſpitari, niſi apud Iudæos.

Non ſolebat, inquit Caietanus, *hoſpitari Paulus niſi apud Iudæos, vbi erant Iudæi: & propterea cum tanta ſolemnitate nunc primum migrans ad hoſpitandum in domo Gentilium, præſentibus Iudæis, id effecit, excutiendo veſtes, & proteſtando, &c.*

Cuius domus erat coniuncta Synagogæ.] *Hoc non fruſtra dicitur*, ait Gloſſa interlinearis, *ideo Deum colebat, quia de proximo legem audiebat*. Gagneius credit fuiſſe in ſuburbijs, & Apoſtolum iuſſum ciuitate egredi blaſphemijs Iudæorum. Vicinia domus cum Synagoga potius indicat contrarium.

Prudentis eſt charitatis cauere hoſpitis damnum.

Quod enim in textu dicitur Paulus migraſſe inde de Synagoga, intelligitur aut de domo Aquilæ, & Priſcillæ, qui, licet Chriſtiani, cenſebantur inter Iudæos: & hoc fuit prudentis charitatis in Paulo, cauere hoſpitis damnum, quod eis ex fauore, quo proſequebantur ipſum, ſuboriri poterat: & malle cum Gentili, ac fortaſſe nondum proſelyto habitare: huiuſmodi quoque locum eligere, qui commodus eſſet ad maiorem fructum ex prædicatione colligendum, vt notauit Lyranus. *Et ſic etiam ex vicinia, ſi vellent*, inquit Chryſoſtomus, *Iudæi zelum haberent*. Idem tamen in epiſtola ad Romanos ait, *manſiſſe per biennium in hoſpitio Priſcillæ, & Aquilæ*. Fortaſſe non diu manſit cum illo Tito; ſed vbi reſediſſet perſecutio, rediijt ad ſuos hoſpites.

In media ciuitate habitare quibus conueniat.

Non ambitioſè faciunt, ſed prudenter, qui docendi, prædicandi, Sacramenta miniſtrandi obeuntes munera, locum ſibi depoſcunt media in ciuitate, non vt ſuis (qui mundi extorres, aut non quærunt, aut quæ neceſſaria ſunt, vbique facilè inueniunt) ſed vt commodis aliorum inſeruiant. Hoc ipſum veteres architecti præcipiebant de publicis ædificijs, atque etiam de Templis, Hoſpitalibus, &c. vt Vitruuius, & alij. Quod ſi homines negotioſi habitant, vnde maior ſua ad negotia commoditas, & quiuis mauult ſalubri loco habitare, & ex loci commoditate deriuantur commoditates permultæ, opportunè illi, quos prius dixi, notabant, Tito prouenisse ob domus cum Synagoga propinquitatem, vt Dei cultor eſſet. Deniq; ſicut *aliquid mali propter vicinum malum*, vt dixit apud Plautum Lyſimachus, ita ſine dubio *aliquid boni propter vicinum bonum.* Qua de cauſa Themiſtocles, cum prædium venderet, hoc quoque præconem addere iuſſit: *Ὅ τι καὶ ἀγαθοὺς ἔχει γείτονας, Quod vicinos etiam habet bonos.* Refert id Plutarchus *a*, & alia in eandem ſententiam ex alijs Auctoribus Auctor Adagiorum *b*.

a in Themiſtocle.

b Aliquid mali propter vicinum malum.

Sed ſunt quidam adeo peruerſo ingenio, & tam importuni in ipſa opportunitate, vt (quod Gallico prouerbio dicitur) ſint *près de l'Egliſe, & loing de Dieu*. Cæterum de hoc Tito Iuſto nihil vſpiam aliud extat.

Verſus 8.] Criſpus autem Archiſynagogus credidit Domino cum omni domo ſua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

Paulus vbique dignitate inſignes lucrifacit.

CRiſpus autem Archiſynagogus credidit Domino] Vbique Paulus inſignes dignitate perſonas lucrifacit, Proconſulari, Senatoria, Sacerdotali, aut Magiſtrali, Sergium, Dionyſium, hunc Criſpum, quem etiam ille à ſe baptizatum ſcripſit *c*, *cum Caio, & Stephanæ domo*. Confundere nonnulli videntur Criſpum cum Soſthene. Id poſtea, cum de iſto agetur, expendemus. Recenſentur in Martyrologio Criſpus, & Caius 4. Octobris.

c 1. Cor. 1. 14.

Et multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.] Non à Paulo cuncti baptizabantur, qui ſe illos tantum, quos dixi, baptizaſſe teſtatur: quoniam Chriſtus *non miſiſſet eum baptizare* d, *ſed euangelizare*, verum per adiutores Timotheum, Silam, alios.

d ibid. 17.

Arbitror, quod hic de multis credentibus eſt, dici κατὰ πρόληψιν, occaſione Criſpi, cuius etiam exemplum non mediocriter iuuerit rem Chriſtianam. Nam ſequens viſio Domini Paulum recreantis, & pollicentis populi multi conuerſionem, omnino anteceſſiſſe videtur, & deterritum Iudæorum, quæ prius narrata eſt, contradictione, atque blaſphemijs: & cum laborum progreſſiones deſperaret magis, quam proprias moleſtias, ad diſcedendum paratum, vt etiam Chryſoſtomus inſinuat, retinuiſſe. Metum augebat Archiſynagogi conuerſio, Iudæorum animos magis exaſperans.

Verſus 9.] Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo: Noli timere, ſed loquere, & ne taceas.

DIxit autem Dominus nocte per viſionem.] Nox, quam Syrus præterit, lucem magnam affert cuidam difficultati: nam innuit viſionem in ſomno contigiſſe. Ita quidem ſentit Carthuſianus, vocans imaginariam per miniſterium Angeli in Dei perſona loquentis, ac apparentis. Gagneius idem rectius elici putat ex nocte, quam vt in vigilia viſio fuerit. Sed non aptè nocturno inſomnio congruunt verba illa Pauli *e*: *Nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi?* tametſi Corinthijs ſcripta ſint. Reſpexit potius ad viſionem, quæ vigili perſpicuè in itinere, & meridiana luce facta eſt, vt vidimus capite nono huius hiſtoriæ. Placet id magis quoque Gagneio: ſed vellem ita, vt ſimpliciter abſque vlla ad aliam ſententiam propenſione: exaggerat namque Paulus ibi Apoſtolatum ſuum, cui nec defuerit viſio Chriſti, nimirum clara & diſtincta per corporeos oculos: nec eſt (quod ſciam) alicuius notæ Auctor, qui ſecus exiſtimet. Confirmant autem ferè omnes eundem locum alio eiuſdem epiſtolæ loco, in quo narrat tanquam *omnium abortiuo Chriſtum viſum eſſe & ſibi* f: quidam ex viſione in templo g, minus tamen *aptè, quia erat tunc in ſtupore mentis.*

An in ſomno hæc viſio Paulo contigerit.

e 1. Cor. 9. 1.

Paulus Chriſtum clare vidit.

f 1. Cor. 15. 8.

g Act. 22. 17.

Noli timere, ſed loquere, & ne taceas.] Vel redarguitur ſimul ob timorem, & confirmatur: vel, *Hoc ſolum*, vt ait Chryſoſtomus, *ſi timor fuit, non de proprio periculo, ſed de irrito labore, qui pœnis malum alibi poſſet, atq; de alieno propter incredulitatem domino.*

Timor Pauli qualis fuerit.

Talem ab Ieremia timorem excuſſit Deus *h*. Eſt autem βεβαίωσις in affirmato, & negato verbo contrario, *Loquere, ne taceas*. Sic aliquando vna ponuntur, loqui, & non ſilere *i*, & aperto ore non ſilere. *In die illa*, inquit Deus ad Ezechielem *k*, *aperietur os tuum cum eo, qui fugit, & loqueris, & non ſilebis vltra.* Ipſe autem Ezechiel, *Manus autem Domini facta fuerat ad me veſpere, antequam veniret ad me. Et aperto ore meo non ſilui amplius.* Exaggerant iſti modi loquendi παῤῥησίαν, ac libertatem orationis, quemadmodum alias diſſeruimus de oris apertione. Qui enim timens loquitur, non diducit os, hæſitat; ac verba non tam promit, quam premit; frangit magis, quam pangit.

h c. 1. 8. 17.

i Ezech. 24. 27.

k c. 33. 22.

Verſus 10.] Propter quod ego ſum tecum: & nemo apponetur tibi, vt noceat te: quoniam populus eſt mihi multus in hac ciuitate.

PRopter quod.] Διότι, propterea, quod, quoniam, &c.

Ego ſum tecum.] Trita phraſis, qua peculiaris præſentia Dei ad fauendum, iuuandum, protegendum, quouis demum beneficiorum genere afficiendum ſignificatur. Adduntur tamen interdum quædam ad maiorem ἐξήγησιν, vel ad effectus ſingulares, vt, *Deus tecum eſt in vniuerſis quæ agis* l: *Eroq; tecum, & benedicam tibi* m: *Ero tecum, & percuties Madian* n: *Fui tecum in omnibus, vbicunq; ambulaſti* o: *Fui tecum, quocunq; perrexiſti* p: *Sit Dominus tecum, & proſperare* q: *Dominus Deus meus tecum erit, & non dimittet te, nec derelinquet, donec perficias* r, &c. *Dominus ſit tecum in vltionem inimicorum noſtrorum* ſ: *Ego tecum ſum, ait Dominus, vt liberem te* t: *Ego tecum ſum, vt ſaluem te, & eruam te* u: *Cum tranſieris per aquas tecum ero* x.

Dei peculiaris præſentia quomodo deſignetur.

l Gen. 21. 22.

m Gen. 26. 3.

n Iud. 6. 16.

o 2. Reg. 7. 9.

p 1. Paral. 17. 8.

q 1. Paral. 22. 11.

r 1. Paral. 28. 20.

ſ Iudith 5. 14.

t Ier. 1. 19.

u Ier. 15. 20. & 30. 11.

x Iſa. 43. 2.

Tandem vt abſentia Dei, & auerſio vultus eius & abſconſio, index eſt iræ & ſupplicij, ita oſtenſio & illuminatio, ſeu illuſtratio denotat beneuolentiam,

Abſentia Dei ſignum eſt iræ & ſupplicij.

lentiam, atque beneficentiam: quod enim mundo Sol accedendo, & recedendo, id multo magis Deus.

Quocirca non immeritò Gedeon, Angelo his eum verbis ſalutante, *Dominus tecum* a, querulus reſpondit: *Obſecro, mi Domine, ſi Dominus nobiſcum eſt, cur apprehenderunt nos hæc omnia? Vbi ſunt mirabilia eius, quæ narrauerunt patres noſtri, atq; dixerunt: De Ægypto eduxit nos Dominus: nunc autem dereliquit nos Dominus, & tradidit in manum Madian* b? Vt autem intelligatur, auerſam Dei faciem fuiſſe cauſam illius tribulationis, ſubditur: *Reſponditq; ad eum Dominus, & ait: Vade in hac fortitudine tua, &c. Et ego ero tecum* c.

a Iudic. 6. 12.
b Ibid. 13.
c Iud. 14. 16.

Attamen tribulatio non arguit ſemper abſentiam Dei: eſt Deus cum iuſto in tribulatione, vel vt eripiat, vel vt glorificet d: nec timet mala, quoniam ille cum ipſo eſt e: neque cuiuſquam contra ſe pugnantem manum, dum poſitus eſt iuxta Deum f: habitatque in adiutorio Altiſſimi, & in protectione Dei cœli commoratur g. Lege expoſitionem noſtram in Pſalmum 90.

Tribulatio non ſemper arguit Dei abſentiam.
d Pſal. 90. 15.
e Pſal. 22. 4.
f Iob. 17. 3.
g Pſal. 90. 1.

Et nemo apponetur tibi, vt noceat te.] Syrus, ואנש לא משכח למחרותך *venaſch lo meſchchach lemacharuthach*, id eſt, *Et homo non poterit*; ſiue, *Nemoq; poterit tibi moleſtiam exhibere*. Καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε. Vatablus, & Clarius, *Nemo adorietur te, vt affligat te*. Gagneius, *Nemo in te irruet*; aut, *Nemo te inuadet, vt tibi noceat*, ſiue *vt te malè habeat*. De verbo apponendi dixi aliàs, quod ſæpius Interpres ponit pro Græco προστίθεσθαι, nonnunquam pro προσέχειν, addito νοῦν, *Apponere cor*, ſiue *mentem*, &c. In illis item verbis Pſalmi: *Et filius iniquitatis non apponet nocere ei* h: Græcè eſt, προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. Vbi Paraphraſis Chald. & Hieronymus, *Non affliget eum* i; & Pſalterium Romanum, *Non nocebit ei*. Non aliud exemplum reperi, in quo ἐπιτίθεσθαι, vel actiuum ἐπιτιθέναι, habeat hunc vſum, ſed ſignificare ſolet in Scriptura imponere veſtes, verbi gratia, coronam, titulum, lutum, lucernam, onus, nomen, manus, plagas. In Apocalypſi k ſemel ſignificat addere, ἐάν τις ἐπιθῇ πρὸς ταῦτα: *ſi quis appoſuerit ad hæc*.

h Pſal. 7. 17.
i Pſal. 88. 23.
k cap. vlt. 18.

Erit ergo, apponi aliquem ad nocendum, addi tanquam moleſtum pondus, & vexans, atque imponi, & ſuperponi, infligi, irrogari, imminere, moliri etiam, adoriri, aggredi, conſpirare, conari, ſuadere, impetum facere, vehementer incumbere, inſectari, inſidiari. Hæc enim omnia Græcis illis verbis importantur, vt Budæus l notauit. Interpres dum preſſius ad ſonum verbi Græci reddidit, *apponetur*, laxiorem nobis, ac locupletiorem commodum ſenſum exhibuit.

Apponi ad nocendum quid ſit.
l in Com. ling. Græcæ.

Populus enim eſt mihi multus in hac ciuitate.] Nimis reſtringit Carthuſianus ad Prædeſtinatos; voluit enim Dominus intelligere de omnibus, qui Fidem complecterentur, & profiterentur, ſimulque fortaſſe gratiam conſequerentur, quamuis vel ab hac, vel ab illa quoque poſtea exciderent. Sic non quicunque dicuntur de populo Dei, vel ex Deo eſſe, vel filij Dei, &c. prædeſtinati ſunt: neque omnis, qui *ex Deo eſt*, *verbum Dei audit* m, & obedit, cum ex Deo eſt, ſi ex Deo eſſe, eſt prædeſtinatum eſſe: ſunt enim multi prædeſtinati, qui non ſtatim obediunt; & multi ex reprobis obediunt: licet nec hi, nec illi perdurent in ſua vel inobedientia, vel obedientia.

Prædeſtinatus non eſt omnis, qui ex Deo eſt.
m Ioan. 8. 47.

Verſus 11.] Sedit autem ibi annum & ſex menſes, docens apud eos verbum Dei.

S*Edit autem ibi annum.*] Tamdiu, vt colligeret tam vberem promiſſum fructum. Ibi ea etiam geſſit, quæ prius retuli, ex epiſtola eiuſdem ad Corinthios ſecunda n. Gregorius o obſeruat in Paulo mirabilem patientiam, ac parſimoniam, qui tanto tempore panem Spiritus prædicauerit, & panem carnis nec exegerit, nec acceperit, nec quod tenaces, quamuis abundantes non obtulerint, inter illos agens doluerit, leuiterque ſibi diſplicere ſignificauerit. *Quis autem noſtrum*, inquit, cogor in gratiam Prædicatorum hæc apponere, & Patrum omnium ſpiritualium, *ſi vnum huius mundi diuitem ad Omnipotentis Dei ſeruitium conuertiſſet, ſeq; egere conſpiceret, & illum ſibi vitæ ſubſidia non præbere, non protinus de eius vita deſperaſſet? Quis non incaſſum laboraſſe ſe diceret? Quis non ab eius exhortatione obmuteſceret, quem in ſemetipſum primum ferre fructum boni operis non videret? Sed Paulus per manſuetudinem in virtutum vertice ſolidatus perſtitit, prædicauit, dilexit, & bonum quod cœperat, expleuit, eaq; portando, & perſiſtendo, Diſcipulorum corda ad miſericordiam perduxit.*

n cap. 12. 13.
o Homil. 18. in Ezech.
Pauli mirabilis patientia, ac parſimonia.
A diuitibus per nos ad Deum conuerſis huius vitæ commoda ſperare non debemus.

Oportet memoria lapſum Chryſoſtomum, cum in capite vltimo epiſtolæ ad Romanos p, & in præfatione ad priorem epiſtolam, quam ſcribit Apoſtolus Corinthijs, ait, *illum Corinthi manſiſſe duos annos*: ibidem eiectum Dæmonem ab impio, quem non potuerant eijcere Iudæi adiurantes, & præſtigiatorum eodem loco congeſtos, combuſtoſque libros. Nam hæc omnia Epheſi contigiſſe narrantur capite ſequenti.

p Hom. 30.

Sedit.] Ἐκάθισεν. Syrus, יתב הוא *iethob haua*, id eſt, *ſedens fuit*; ſeu, *habitauit*. Hebræis ישב *Iaſab*, vtrumque ſignificat & *ſedere*, & *habitare*. Ideo crebro Interpres q ſedere reddit pro eo quod eſt habitare: & aliquando idem eſt quod iacere, licet ab Interprete ſedendi verbo exponatur r. Denique ſeſſio eſt depoſiti, ac deiecti corporis: ideoque longam ſignificat, & moroſam habitationem. Latinè etiam dicitur auis ſedere, cum arbori, tecto, alijve rei inſiſtit ſ: & Cicero t dixit Corcyræ ſedere. Liuius ad Trebeiam, pro manere, & immorari. In capite præſentis hiſtoriæ ſecundo igneas linguas ſuper Diſcipulos ſediſſe Auctor dixit, & illos in cœnaculo. Eodem ſenſu vſurpatur ſeſſio in tenebris, & regione vmbræ mortis u: in foro x: ſecus mare y, aut littus z: ſecus viam a: in horto b: in templo, vel portico Salomonis c: iuxta crucem ad ſeruandum crucifixum Chriſtum d: contra ſepulcrum e: prope docentem eundem Chriſtum f: contra Gazophylacium g: in monte Oliueti h: in ciuitate i, &c. quibus locis eſt τὸ καθίζω, ſæpius autem τὸ κάθημαι.

q Deut. 1. 46. Pſal. 90. 1. Eſa. 32. 16. 18. Iere. 41. 17. Luc. 1. 79. Eſa. 3. 26. Iere. 13. 18.
Sedere, & habitare idem ſunt.
r Thren. 1. 1.
ſ Virg. 12. Æn.
t lib. ep. fam. 16. ep. 7.
u Matt. 4. 16.
x Mat. 11. 16.
y Mat. 13. 1.
z ibid. 48.
a Mat. 20. 30.
b Mat. 26. 36.
c ibid. 55.
d Mat. 27. 36.
e ibid. 61.
f Marc 3. 6. & 3. 32. 34.
g Mar. 12. 42.
h Mat. 13. 3.
i Luc. vlt. 49.

Verſus 12.] Gallione autem Proconſule Achaiæ, inſurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal.

G*Allione autem Proconſule.*] Ἀνθυπατεύοντος, & iuxta codices alios, ἀνθυπάτου ὄντος. De officio Proconſulari egimus, cum de Sergio Paulo item Proconſule k. Extat de eo in iure ciuili titulus proprius, in quo declaratur poteſtas pleniſſima ipſius, omnes aliorum Iudicum complectens partes: quique Romę tanquam Magiſtratus, quique extra ordinem ius dicebant l. Proconſul in Achaia Gręcię prænobili regione (cognominantur quandoque Græci omnes Achæi, vel Achiui,

Proconſulis poteſtas quæ.
k Act. 13. 7.
l l. 7. de off. Proconſulis.
Achaiæ deſcriptio.

vel Achaici) tota penè littorali, ideoque Ægialus dicta, cuius erat Corinthus caput, lege Clodia, L. Piſo primus fuit, vt de hoc Cicero memorat in Piſoniana. Pauſanias a prodit à Romanis vocatum non Græciæ, ſed Achaiæ Præſidem, quod Græcos ſubiecissent per Achæos, qui tunc Græciæ Præſides erant.

a lib. 7.

Gallio Proconſul quis.

Gallio vnus, cui prænomen, & nomen Lucio Iunio, Lucij Annæi Senecæ iunioris Philoſophi, & Tragœdi, ac epiſtolarum, & Moralium ſcriptoris frater fuit, & Melæ (ex quo filius Lucanus) patre ſeniore Rhetore, ſiue Declamatore L. aut M. Annæo, & Elbia matre, aut Heluia; de quibus ex inſtituto noſter Delrius b. Ita quidem Seneca iunior, ſiue Philoſophus, nominat Gallionem fratrem c, ſenior autem Seneca de alio Gallione crebro meminit, vt de claro Oratore in declamationibus, & controuerſijs, & Euſebius d vocat Gallionem diſertiſſimum, ac eundem intelligere videtur Hieronymus e, numerans inter inſignes Oratores, ſuſpicanturque quidam huius eſſe libros ad Herennium. Hic noſter, inquam, Gallio, vel eiuſdem Senecæ iunioris frater erat, vel Elbiam ſororem ipſius duxerat: nominat enim ſenior Seneca illum noſtrum f, hoc eſt, affinem: & idem Seneca iunior alium illum appellat Gallionem dominum ſuum, nēpe patruum, vel auunculum.

b 2. Proleg. in Syntagm. c. 3.
c 3. Natural. quæſt. in proœm.
d in Chron.
e præfat. in lib. 8. in Iſa.
f præfat. in lib. 17. Actio. ſeu controu.

Cum autem iunior Gallio, cui fratri dedicauit Seneca item iunior, Philoſophuſque librum de Vita beata, & alium de Remedijs fortuitorum, etiam nominatus reperiatur Iunius Nouatus g, fortaſſe adoptione tranſiuit in aliam gentem. Mentio eſt apud Dionem h, atque Tacitum i de alio Iulio Galeno Gallione, qui nihil ad Annæam gentem Hiſpanienſem pertinet. Plinius præterea quædam ſe mutuatum fatetur à Gallione neſcio quo in Hiſtoria naturali k, & Gallionem vero ſimili in materia citat Seneca Philoſophus l, alias nominatim exprimens eum qui frater fuit m. Rurſus idem Plinius n memorat Annæum Gallionem, qui poſt Conſulatum, vt phthiſim curaret, nauigationem ſuſcepit in Ægyptum, nō propter Ægyptum, ſed propter longinquitatem nauigandi, quia nauigatio illi morbo eſt ſalutaris.

g in declam. Senecæ, & à Quintil. lib. 9. c. 2.
h lib. 58.
i 5. Annal.
k lib. 1. in Indice, lib. 20.
l 5. Natural. quæſt. c. 10.
m præfat. li. 4.
n lib. 31. c. 6.

Exiſtimat Delrius Gallionem, de quo Lucas, non iuniorem, & Senecæ iunioris fratrem eſſe, ſed ſeniorem, ac ſenioris Senecæ vel fratrem, vel cognatum: Baronius illum potius, eiq; dicatos, quos diximus, à Seneca fratre libros, & de profectione ipſius ex Achaia loqui quadam epiſtola o, & cum Seneca iunior poſt necem Meſſalinæ, à qua in exiliū pulſus fuerat, ab Agrippina reſtitutus, & Neroni, quem Claudius adoptauerat, datus præceptor eſſet, in gratiam eiuſdem Neronis prouinciæ Achaiæ Præfectura donatum. Hoc vltimum Dio non ſcribit, nec alius, quod ſciam.

o epiſt. 104.

Propterea prior opinio arridet magis, Gallionem ſeniorem fuiſſe Proconſulem, cum etiam legam apud Senecam Philoſophum p, illum, qui in Achaia fuit, Gallionem, ab eo dominum appellari: *Illud mihi*, inquit, *in ore erat domini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrem habere cœpiſſet, protinus nauem aſcendit, clamitans non corporis eſſe, ſed loci morbum.* Non, opinor, Seneca natu minorem Gallionem fratrem, tametſi geſſerit & ille honores, dominum vocaſſet: quem autem alium Gallionem velit præter illum alium, non eſt procliue dicere.

p ibidem.
Gallio ſenior Proconſul fuit, & Senecæ maioris frater, vel cognatus.

Facilè adducor credere, Proconſulis æquitatem in Paulum, quam paulo poſt inſpiciemus, in cauſa fuiſſe, cur deinde familiaris interceſſerit Paulo cum Seneca Gallionis affine, & amicitia, & vſus literarum, cum fortaſſe vel Gallio ipſe Paulum Senecæ commendatum voluerit, vel Paulus propter Gallionem hunc, ſapientia, & moribus celebrem illum ſibi demereri, & ad altiorem ſapientiam vitamque meliorem traducere ſtuduerit. Mea hæc tantum coniectura.

Seneca cum Paulo familiaritas vnde nata.

De literis autem vltro, citroque datis, quas etiam recitat Sixtus Senenſis q, non modo meminit Linius Papa, cum tractat de paſſione Pauli r (neque enim tantam obtinet auctoritatem liber ille, vt à Lino) verumetiam Auguſtinus ſ, Hieronymus t, Ioannes Saliſberienſis u, Iacobus Magnus x, Petrus Cluniacenſis y.

q 2. Bibl.
r To. 7. Bibl. Patrum.
ſ epiſt. 54.
t de Script. Eccleſ.
u 8. Polycra. c. 13.
x 6. Sophologij. c. 6. lib. 7. c. 9.
y epiſt. 1.
z 6. de Ciuit. c. 11.

Merito, quæ circumferuntur epiſtolæ, ſuſpectæ ſunt, immò reſpuuntur quoque, quia in ijs de Chriſtianis ſcribit, quos negat Auguſtinus z omnino Senecam in vtramuis partem auſum commemorare, ne vel laudaret contra patriæ ſuæ conſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem, cum alioqui Iudæos acerbiſſimè inſectaretur, & ore pleno rideret. Tantum abeſt, vt Chriſtianus ipſe fuerit, quod citati Lini Scholiaſtes eſt arbitratus a.

Senecæ, & Pauli epiſtolarum qui meminerunt, reſpuuntur merito.

a Laurentius la Barre.
Cur à noſtris laudatus ſit.

Citant quidem illum noſtri perlibenter, tanquam conſentanea proferentem noſtræ doctrinæ, præſertim de moribus, ac illum etiam Hieronymus b, & Tertullianus c propterea vocant *noſtrum*: & *idololatriam ſcribendo* reprehendit, *at eam colebat viuendo*, vt ait idem Auguſtinus d, *cum diceret ritus illos à Sapiente ſeruandos tanquam legibus iuſſos, non tanquam Dijs gratos, & meminiſſe oportere cultum iſtum magis ad morem, quam ad rem pertinere.*

b 1. cont. Iouinianum.
c lib. de anima, c. 20.
d lib. 6. de Ciuit. c. 10.

Seneca erroneus.

Errores alios habuit de animæ mortalitate: certè dubitauit de pluralitate Deorum, de prouidentia Dei circa ſingularia: riſit ſupplicia poſt mortem: ſapientem affirmauit nil egere Deo, ac eo etiam illum multis partibus eſſe ſuperiorem: mundum animari Deo ipſo: denique moriens Ioui libauit more Gentilium: alicubi etiam ſuperſtitionis alienigenarum nomine, religionem Chriſtianam viſus eſt intelligere. Lactantius e vocat veræ religionis ignarum. Non debui præterire Senecam, vel propter Gallionem, ſeu fratrem, ſeu potius affinem inferiore gradu, vel propter Paulum noſtrum, qui ſua illum dignatus eſt amicitia, epiſtoliſque, & tanti fiebat ab eo, vt quod teſtatur Hieronymus (nec enim in epiſtolis, quas recitat Sixtus f, [illegible] inuenio) *Neronis magiſter, & illius temporis potentiſſimus, optare ſe dicat, eius eſſe loci apud ſuos, cuius eſſet Paulus apud Chriſtianos.*

Senecæ votum qualenam.
e lib. 6. c. 24.
f de Script. Eccleſ.

Epiſtolarum harum auctor quis fuerit.
g Gal. 1. 10.

Subdubito Linum illum fictitium epiſtolas vtriuſque nomine confinxiſſe. Certè auctorem, ac ſtylum redolent penitus eundem, nec dignæ videntur vel Pauli ſanctitate, vel grauitate Senecæ, ſcilicet Paulus ſe fœlicem ſcriberet tanti viri iudicio g, *qui ſi placeret hominibus*, in vera ad Galatas epiſtola ſcripſit, *Chriſti non foret ſeruus*. Aut Paulus curabat Grammaticè, & eleganter loqui, vt ei à Seneca mitti liber debuerit de copia verborum? Friuolum eſt, quod hortatur Seneca Paulum Latinitati morem gerere, id nec ſatis Latinè dicitur, quod Paulus excuſat ab ſe nomen ſuum illius nomini præponi: minus decens, quod eum vocet deuotiſſimum magiſtrum. Poſtremo error eſt in Conſulibus: non enim Nero quartum, ſed tertium Conſul fuit cum Meſſala: nullus Frigius, ſed frugi Conſul nominatus eſt: nulli Conſules vocati Leonis, & Sauini nomine, nec ſub Nerone, nec ſub alio Imperatore, incen-

dium

A dium vrbis non potuit contigiſſe ſub notatis in penultima epiſtola Conſulibus, quia quinque annis ante contigiſſet, quam tradat Tacitus, & alij. Si Iacobi Fabri Epiſcopi Viennenſis in has epiſtolas commentariolos, quos dicitur edidiſſe, legere poſſem, viderem hæcne ille viderit, & ecquid ſenſerit. Reijcit illas non Baronius a tantum, ſed multo ante Gregorius Cardinalis Corteſius b diſputans quod Romæ fuerit Petrus.

a Tom. 1. Annal.
b Libr. aduerſ. Torſaeſ. diſſenſ. 11.

Inſurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum.] Κατεπέστησαν. Violentiam indicat hoc verbum, & ab ingente multitudine non tam deductum ad tribunal Paulum, quam pertractum.

B Chryſoſtomus exiſtimat hoc accidiſſe iam exacto ſeſquianno, ſi hoc eſt, non manſit Paulus Corinthi per ſeſquiannum duntaxat, quia finito hoc iudicio, manſiſſe adhuc paulo poſt dicitur *dies multos*. Teſtatur Apoſtolus ſcribens ad Corinthios ipſos c, *ſe apud illos fuiſſe in infirmitate, & timore multo.*

c 1. ep. c. 2. 3.

Quare credendum eſt, toto illo tempore plurima paſſum à Iudæis: hos tamen occaſionem expectaſſe rapiendi ad iudicium. Fuit verò forſitan occaſio, noui Proconſulis aduentus: qui ſi, vt ex nonnullorum ſententia retulimus, Senecæ Philoſophi frater erat, & in gratiam ipſius, Agrippinæ interuentu miſſus in Prouinciam: item quod Agrippina Iudaizauerit aliquando, & proinde pulſi ex vrbe ſint Iudæi, Iudæorum amicus, C vel fautor propter Agrippinam futurus videbatur. Solent certè Magiſtratus in principio nomen ſibi quærere iuſtorum, ac incorruptorum, & qui iuri, atque pietati ſtudeant impenſius.

Magiſtratus in principio laudem quærunt iuſtorum.

Ad tribunal.] Ἐπὶ τὸ βῆμα. Erat more Romanorum tribunal in domus atrio interiore, ac ſecretiore loco, quæ dicebatur Græcè αὐλή, & à Latinis ſumpta voce πραιτώριον. Vnde Iuſtinianus d inquit, τὰ δικαστικὰ καταγώγια πραιτώρια καλεῖν ἔταξαν, vocatur δικαστήριον à Philoſtrato e, & Appiano f: à Suida [illegible], dicitur *aula, vbi ſecretiora conduntur*. Quod τῆς αὐλῆς nomen vſurpat Marcus g, cum ſcribit *Chriſtum à militibus ductum in atrium Prætorij*, ἔσω αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον, vt à coD horte rideretur, veſtem ei regalem imponendo, *καὶ ἐν τῷ βήματι, in ſolio Præſidis, quod ibi erat, collocando*. Sic idem Euangeliſta h *in Principis ſacerdotum domo* αὐλὴν exprimit ἔσω, vbi ſcilicet tribunal erat: & meminit i ibidem fuiſſe αὐλὴν κάτω, *atrium inferius*, vbi negauit & Petrus, & eius partem προαύλιον k, *veſtibulum*. Lege Petrum Fabrum l, & Barnabam Briſſonium m.

d Nouel. 24. de Præfecto & Pratore Piſidiæ.
e lib. 4. de vita Apollon.
f lib. 2.
g c. 15. 16.
h c. 14. 54.
i ibid. v. 66.
k ibid. v. 68.
l ad l. nemo poteſt, de diuerſis regul. iur. num. 39. & 40.
m l. 14. de verb. ſign.

Eſt apud Auctores mentio carpenti iudicialis, vel Præfecti Prætorio, & Vrbi, in quo ſcilicet ſedentes ius dicebant maiores Magiſtratus; minores autem ex æquo loco, & imis ſubſellijs. Lege Aſconium in Diuinatione. Denique *cathedra propria Doctorum erat, Iudicum tribunal, ſolium Regum,* ait Caſſiodorus n. E

n in Pſal. 1.

Verſus 13.] Dicentes: Quia contra legem hic perſuadet hominibus colere Deum

D*Icentes: Quia contra legem.*] Niſi Gallio reſpondiſſet, nolle cognoſcere de lege ipſorum, putaſſet quis obiectum crimen Paulo de violatis legibus Romanorum, quibus cauebatur *abſq; Senatus auctoritate colere Deos nouos*, vt docuimus capite XVI. o vbi Philippenſes id obiecerunt: ſed nec Iudæis curæ erant leges Romanorum de Religione. Quo mirandum magis, cur A Apoſtolum detulerunt ob huiuſmodi cauſam. Vel ergo non iudicium permiſerunt Proconſuli de Religione, ſed interfici ab eo voluerunt, ſicut Iudæi Chriſtum à Pilato: aliter enim non poterant, vt docui capite VII. vel cum Claudij edicto, ſalua Iudæis eorum Religio eſſe deberet p, petebant à Proconſule, vt in violatorem ipſius animaduerti decerneret, præſertim Religionis, quam eſſet profeſſus aliquando, præuaricatorem. Alienum cultum Iudæi intelligebant, ſiue quod legis cæremonias Paulus negligebat, ſiue quoniam Ieſum proponebat, vt Dei Filium, ac iam proinde veluti Deos multos.

o verſ. 21. Cur Iudæi ad Proconſulis iudicium Paulum adduxerint.
p Ioſephus lib. 19. Antiq. c. 4.

B *Verſus 14.*] Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: Siquidem eſſet iniquum aliquid, aut facinus peſſimum, ô viri Iudæi, rectè vos ſuſtinerem.

I*Ncipiente autem Paulo aperire os.*] Græcè ſic eſt, Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα. Syrus וכד בעא הוא פולוס דנפתח פומה ונמבלל *vechad babhe haua Paulus denephthach pumeh venambelel*, id eſt, *Cumq; petens eſſet; vel, Cumq; poſtularet Paulus, vt aperiret os ſuum, & loqueretur.* Vatablus, *Cum autem Paulus iam pararet aperire os.* Græca phraſis verbatim hoc importat, *Cum futurus eſſet* C *Paulus aperire os*; id eſt, cum futurum iam eſſet, vt aperiret os, & ex oris habitu, & labiorum ipſorum apertione, aut ex nutu, vel geſtu id Proconſul deprehendiſſet.

Meminerat videlicet Apoſtolus non tantum generalis promiſſi *de ore, & ſapientia ante tribunalia pro Fide conſiſtentibus* q; verumetiam de peculiari nuperrime accepto r: *Noli timere, ſed loquere, & ne taceas, &c.*

q Luc. 21. 15. Paulus cur coram Proconſule perorare voluerit.

Hebræi quandoque incipere dicunt, vtentes verbo יאל *iaal*, vt obſeruauit Burgenſis ſ. pro eo, quod eſt, velle exaudiri, per primum actum voluntatis, complacentiæ, & beneplaciti, applicando ſe ad mox inchoandum opus, & veluti tenD tando, conando, &c. Verbum Græcum μέλλω, ſignificat quoque debeo, & paro; & perinde eſt, ac ſi vulgo exponeretur præſens locus: *Volendo parlare, ò ſtando per parlare, ò come voleua parlare, ò in quello ch' era per parlare, & aprir la bocca.*

r verſ. 9.
ſ addit. 3. ad c. 1. Exod. & addit. 3. in c. 2. 4. Reg.

Siquidem eſſet iniquum aliquid.] Negat Proconſul velle cognoſcere de alia re, quam de iniuria, aut ſcelere côtra ciuem admiſſo; nec ſe auctore quicquam decernendum contra Paulum reum violatæ ipſorum legis: permittere illum ipſis, vt ſua contra eum lege agant. Hoc modo Pilatus in cauſa Ieſu reſponderat: *Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram iudicate eum* t. Vterque religioE nem Iudæorum & non curabat, & ignorabat.

Proconſul cur Pauli cauſam ad ſe non pertinere dixerit.
t Ioan. 18. 31.

Hugo laudat Gallionem, & huius exemplo docet, Iudicem ſecularem negotia Eccleſiaſtica tractare non debere: ideo enim lepra percuſſum Oziam u; ſicut vice verſa, ab Eccleſiaſticis, qui *peculiariter militant Deo, non ſunt tractanda ſecularia* x, niſi ſint annexa iuri Eccleſiaſtico. Chryſoſtomus agnoſcit in Gallione iuſtitiam, adde quoq; prudentiam: eo quod de incognitis, & alienæ cognitionis rebus, vt dictum eſt, noluerit iudicare; quod ſtudium retinendæ publicæ pacis declarauerit; quod Pauli factis præ ſe tulerit innocentiam; quod edictum illud Claudij pro ſacris Iudæorum, de quo dixi, non violauerit.

Politici Magiſtratus Eccleſiaſtica, nec Eccleſiaſtici ſecularia tractare debent.
u 2. Paralip. 26. 19.
x 2. Tim. 2. 4.

Principes politici quibus res Eccleſiaſticas debeant committere.

A Principes noſtri politici ſacras & Eccleſiaſticas cauſas hominibus Eccleſiaſticis, ſacriſque ita permittere debent cognoſcendas, dijudicandas, terminandas, vt eaſdem tamen, ſi eorum iſti inuocent (vt dicitur) brachium ſeculare, omni ope tueri promptè, alacriterque debeant; & quoties illorum, vt filiorum mater, Eccleſia implorat auxilium, humili, ac lubenti obſequio ipſi obtemperent: quæſtiones, & controuerſias de religione non arbitrentur eſſe tantum de verbo, ac nominibus, vt quondam opinio erat de confeſſione τῦ ὁμοουσίου ϗ ὁμοιουσίου; & apud Mauritium Imperatorem, *An Ioannes Conſtantinopolitanus vocandus eſſet œcumenicus, ſiue vniuerſalis Epiſcopus.*

a in Auguſto, c. 93. Auguſtus cauſas de religione publice cognoſcere noluit.

B Quid ſi Proconſul Auguſti ſequutus exemplum, idcirco reiecit iudiciũ de religione, quod publicè nollet? Suetonius a namque tradit, *Auguſtum religionis cauſas aperto foro cognoſcere noluiſſe.* Alioqui quod potuerit Proconſul ſumma præditus poteſtate, & vicaria Imperatoris, conſtat: quoniam apud Gentiles licebat id Imperatori, qui propterea ſummum ſimul Pontificatum gerebat, & inaugurabatur omnibus Sacerdotijs, idq́; , quod ſcribit Dio b, *Vt omnes religiones, & ſacrificia in ſua haberet manu: quod item de Ægypti Regibus Plato* c, *& aliarum nationum teſtatur Ariſtoteles* d.

b lib. 53.

c in Ciuili, ſiue libro de Regno d 3. Polit. c. 10. Poteſtas politica, & Eccleſiaſtica in vnam quandoque coiere perſonam.

C Quandoque coiere vnam in perſonam poteſtates ambæ, Politica, & Hierarchica, apud veros cultores Dei in vtraque lege, tum ſcripta, tum naturali. Lex Euangelica ita ſeparat, vt tamen veluti ex corpore, & animo conſtet perfectum compoſitum. Inde illi in Iure ciuili legum tituli, quæ ſunt Eccleſiaſticarum adiutrices, *de ſacroſanctis Eccleſijs: de ſumma Trinitate, & Fide Catholica: de Epiſcopis & Clericis: de Hæreticis: de Epiſcopali audientia: Ne ſanctum Baptiſma iteretur: de Apoſtatis: Nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi, vel in ſilice, ſeu marmore, aut ſculpere, aut pingere: de Iudæis, & Cælicolis: Ne Chriſtianum mancipium Hæreticus, vel Paganus, vel Iudæus habeat, aut circumcidat: de Paganis ſacrificijs, & templis: de his, qui ad Eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant: de ijs, qui in Eccleſijs manumittuntur, &c.*

Poteſtas ſecularis plus poteſt vulgo, quam Eccleſiaſtica.

D Plus perſæpè Principum ciuilium auctoritas valet apud ſubditos, propter potentiam ſupplicia, præmiave conferendi, quam Eccleſiaſticorum, qui ſpiritualia per ſe decernunt, temporalia nec tanta, nec tam efficaciter. Tandem verſari ante oculos debent grauiſſimæ Dei minæ aduerſus contemptores religionis e: & præter alias multas profanorum etiam Auctorum ſententias, oraculum Sibaritis redditum, quod eſt apud Athenæum f:

e Sap. 6. 2. & ſeq. Eccle. 10. 8. & ſeq. 3. Regum 9. 4. & ſeq.
f lib. 12. c. 6.

Semper eris fœlix venerans Gens numina Diuûm:
Donec plus Superis fueris veneratu virum quem,
Interna ſeditio, tunc & tibi prælia ſurgent.

E Quo pacto fas ſit ciuilibus Magiſtratibus de naturali religione cognoſcere, quæve naturæ repugnet, diſputant Hermas Letmatius g, & Ioſeph Stephanus h.

g 2. de inſtaur. relig. c. 11. & 12.
h de vtilit. relig. c. 15.

Aut facinus peſſimum.] Ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρὸν prius, τὸ ἀδίκημά τι, ſignificat *iniquum quid, quo læditur aliq. & violatur iuſtitia.* Hoc autem poſterius nomen exponit Syrus, דנכיל או דסנא *dankil hu deſna*, id eſt *fraudem, aut flagitium*; quaſi inter ῥᾳδιούργημα, & πονηρὸν, legerit ἢ. Propriè ῥᾳδιούργημα, *facinus eſt, ad quod quis patrandum* ῥᾳδίως *facile prorumpit, aut veteratoriè.* Sed generalius etiam patet.

Rectè vos ſuſtinerem.] Κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμην ὑμῶν. Syrus, בוליתא מקבל הוית לכון *benalitha makebbel hauith lechun*, id eſt, *Conuenienter recipiens eſſem vos*; vel, *Vt par eſt, vos reciperem, ſeu ferrem, & accuſationem admitterem*; ac de illa diligenter, & patienter cognoſcerem, prout ratio, & officij à me mei partes exigunt.

Verſus 15.] Si vero quæſtiones ſunt de verbo, & nominibus, & lege veſtra, vos ipſi videritis: Iudex ego horum nolo eſſe.

B DE *verbo, & nominibus, & lege veſtra.*] Aliqui codices ita legunt, *De verbo, & nominibus legis veſtræ.* Sed Græcè eadem eſt lectio: Περὶ λόγου, καὶ ὀνομάτων, καὶ νόμου τοῦ καθ᾽ ὑμᾶς; *nimirum ſi quæſtiones ſunt & de verbo, & de nominibus, ac præterea vniuerſe ſunt legis, ſiue eorum, quæ ad legem pertinent.* Sed conſentit editioni noſtræ, atque Græcæ Syra. In nonnullis etiam libris Græcis eſt nomen plurale ζητήματα, prout & Latinè legimus, & Syrè, זאטמא *zetima*, id eſt, *Quæſtiones*: quamuis plures habeant ſingulare, ζήτημα.

Cum *verba, & nomina* dixit Proconſul, reſpexit ad Ieſum, qui prædicabatur à Paulo, contendente tamen non alium eſſe Deum, quam quem reipſa colerent Iudæi. Intelligebat quoque ea, quæ Paulus doceret, à Scripturis Iudæorum diſſentanea non eſſe, tantum controuerſiam eſſe de intelligentia.

Principes ad vindicandas iniurias humanas, quam diuinas promptiores ſunt.

C Hoc eſt quod ante dixi, nonnullos Principes, ac vtinam non etiam affirmari de Eccleſiaſticis idem poſſit, ad cognoſcendas, & vindicandas iniurias humanas promptiores, ac ſeueriores eſſe, quam ad diuinas: has *ceu camelum glutiendo, illas tanquam culicem excolando* i: has æſtimando vt de nomine, illas vt quæſtiones de re: rem enim propriam quærunt, & nominari magis volunt, quam eſſe quod nominantur. Orent obnixè cum Gregorio k Paſtore optimo, Deum, qui *quo timebat magis, ne quod dicebatur, non eſſet, eo plus, quam dicetur, erat: Deus, qui nos Paſtores in populo vocari voluiſti* (conuenit vtriuſque iuriſdictionis Principibus nomen Paſtorum) *præſta quæſumus, vt hoc, quod humano ore dicimur, in oculis tuis eſſe valeamus. Per Dominum noſtrum. &c.*

i Matt. 23. 24.

k Homil. 17. in Euang. in fine.

D *Vos ipſi videritis.*] Ὄψεσθε αὐτοί, *Videbitis ipſi.* Syrus, אנתון ידעין אנתון בינתכון *anthun iadebin anthun baienathchun*, id eſt, *Vos ſcientes eſtis inter vos*, vel, *Ipſi noſtis inter vos.*

Solet hæc formula vſurpari, cum quis reijcit alicuius rei cogitationem, vel curam in alium tanquam alienam, & ad ſe non pertinentem; ſiue quia nolit, ſiue quia non poſſit, eique non liceat illam ſuſcipere. Sic reſponſum eſt Iudæ proditori peccatum agnoſcenti à Principibus Sacerdotum, & Senioribus l: Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψει. *Quid ad nos? tu videris*, ſeu *videbis*.

l Matt. 27. 4.

E *Iudex ego horum nolo eſſe.*] Quaſi dicat: Si vellem, poſſem, eo, quem dixi ſuperius, modo.

Verſus 16.] Et minauit eos à tribunali.

M*inauit.*] Ἀπήλασεν. Syrus, וטרד *vatrat*, id eſt, *Repulit*; vel, *Amandauit.* Vatablus, *Abegit.* Clarius, *Expulit.* Hoc ſignificat verbum Græcum. Quanquam Interpres alibi vſus eſt minandi verbo, pro *ducere*, vel *educere, agere, impellere beſtias* m, *naues* n, *plauſtrum* o, *homines ad captiuitatem* p, vel *in tenebras* q. Sed in his locis eſt ἄγειν, aut ἀπάγειν, non ἀπελαύνειν.

m Exod. 3. 1. Eſa. 11. 6. 1. Reg. 30. 20. 4. Reg. 4. 24. Ier. 50. 16.
n Iacob. 3. 4.
o 2. Reg. 6. 3. 1. Paral. 13. 7.
p Eſa. 20. 4.
q Thren. 3. 2.

Verſus 17.] Apprehendentes autem omnes Soſthenem principem Synagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

A*pprehendentes autem omnes Soſthenem.*] Deeſt ex textu Græco, οἱ Ἕλληνες, *Græci*, quos Syrus exponit, חנפא *chanephe*, id eſt, *Ethnicos*. Caietanus etſi primum ambigit, propendet magis Gentiles fuiſſe, qui videntes Iudæos eiectos à Procõſule ad cumulum ignominiæ, percutiebant Archiſynagogum, qui caput erat Iudæorum in hac accuſatione. Lyranus fauet, cum exponit de miniſtris Proconſulis, *qui tales repulſos à Iudice ſolent*, inquit, *percutiendo expellere*. Gloſſa interlinearis docet id, quod ex Caietano retulimus, necnon Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus, & Beda. Et videntur percuſſionis cauſam aſſignare importunos accuſatores, quos Proconſul cum indignatione reſeciſſet. *Ex quibus*, inquit Ioannes Benedictus, *coram Cõſule Soſthenem victum à Paulo, & ob repulſam, confuſionem paſſum. Gentiles percutiebant*. Oecumenius, *percuſſum Soſthenem*, ait, *propter Paulum, cui ille adhæſiſſet, ſicut Criſpus, ac magis aſſenſiſſet, nimirum etiam in iſta cauſa: vel cum voto fruſtrati eſſent, abſoluto Paulo, Soſthenem verberibus aggreſſos: vel tandem*, quod maxime probat, *quia Soſthenes prohibuerat, ne Paulum occiderent, irruiſſe pro Paulo in ipſum præ indignatione*.

Milites cur Soſthenem percuſſerint.

Non puto per Ἕλληνας, alios intellexiſſe, quam *Gentiles*, vt ſolet ſemper Oecumenius; quamuis quæ de percuſſoribus dicit, magis conueniant in Iudæos. Niſi, quod facile fuit, Iudæis inſtigantibus, conducti iam ſatellites, cum animaduerterent quoque non diſplicere Proconſuli, Paulum trucidare voluerunt: Soſthenes autem, qui forſan prius verbis defenderat, ſuimet obiectu corporis, ictus auertit à Paulo, eumque à furore militari ſubtraxit.

Iudaicę ſæuitia.

Non eſt deſiderata ſua in Iudæis pars ſæuitiæ, non agendo minus, quam volendo, & alios ſollicitando, cum eos iuridica tentata forma defeciſſet. Sed videlicet in iniuria ius quoquo modo retinuiſſe videri voluerunt, adornantes iniuriam per Gentiles, ac præ ſe ferentes cuſtodiam legũ, *quibus legibus non licebat eis interficere quenquam* a; idque eo magis, quod Iudicem verebantur, à quo tam turpiter victos ſe meminiſſent.

a Ioan. 18. 31.

Si Soſthenes nondum erat Chriſtianus, alia ratio fuit, cur auctoribus Iudæis, percuterent eũ Gentiles, quia ſegnius egerat in accuſatione Pauli. Arias ideo percuſſum credit à Gentilibus, *ac ſponte quidem ſua, Soſthenem Iudæum nouum Archiſynagogum, quod indignarentur virum ſanctum Paulum honeſtiſſime apud ipſos verſatum, & bonam doctrinam, pietatiſque rectam inſtitutionem profeſſum, in crimen, & calumniam raptum ab illis Iudæis*.

Soſthenes cur etiamſi Iudæus tunc eſſet, ſit à Gẽtilibus percuſſus.

Chryſoſtomus indicat, percuſſores Iudæos fuiſſe, vocat enim impudentes, & tum confuſionem paſſos, quod ita dimiſſi eſſent à tribunali; tũ exiſtimantes factam ſibi poteſtatem, ſuo vt arbitratu in Paulum agerent, hoc modo percuſſiſſe. Imo docet alio loco b, percuſſum tũc fuiſſe Paulum ipſum. Mihi non ſecus, quam Oecumenius exponendus videtur: nec poteſt mihi perſuaderi per Græcos, vt Iudæos etiam in Græcia natos intelligam, vt voluit præterea Gagneius. Nam, vt alias oſtenſum eſt, tales Iudæi non Ἕλληνες vocãtur, ſed Ἑλληνισταί: & qui in Paulum inſurrexerũt, ac adduxerunt ad tribunal, & quos ex tribunali alloquutus eſt Gallio, diſtincte nominantur Iudæi. Magis etiam congruit, vt Soſthenem Archiſynagogum Iudæi per Gentiles, quam per ſeipſos percuſſerint, ſeu adhuc Iudæum, ſeu iam Chriſtianum.

b præf. in 1. epiſt. ad Cor.

Iſti percuſſores non fuerunt Chriſtiani.

Sed caret omni ſpecie probabilitatis Gloſſæ interlinearis, Hugoniſque ſententia, Græcos illos fuiſſe fideles ex Græcis, ſiue Gentilibus conuerſos, qui vindicarent iniuriam à Soſthene illatam, impediendo prædicationem: atq; inde peti poſſe argumentum, addit Hugo, fas eſſe percutere illos, qui impediant prædicationem, vel diuinum officium, vel negotium Fidei. Etenim licet conſequens ſit verum, quod attigi in hoc opere alias, & ex profeſſo in ſcholis Theologicis de Fide, ac bello; conſequentia tamen ex falſo antecedente colligitur, quoniam neque Chriſtiani eo ſaltem tempore id feciſſent coram Iudice, & corã inſtitutore ſuo Paulo. Neq; Soſthenes Iudæus erat, ſed Chriſtianus, vt mox demonſtrabimus.

Itaque quod primo loco citati Auctores tradiderunt, nobis placet, dempta ea parte, quam Caietanus, & quidam alii addiderunt de Soſthene, Iudæum adhuc fuiſſe. Noſter Emmanuel cõſentit de percuſſoribus, vt fuerint aut Gallionis miniſtri, aut reliqua Gentilium turba. Illud ferri quoque non debet, quod Ioannes Benedictus dicebat, conuictum Soſthenem coram Conſule à Paulo. Vt enim illum demus Iudæum fuiſſe, non licuit Paulo ante tribunal loqui, vt vidimus.

Soſthenes nõ fuit Iudæus eo tempore.

Soſthenem principem Synagogæ.] Iam dixi, à Gloſſa interlineari, & Hugone, & Caietano, & Carthuſiano, & Aria, & Beda, & Ioanne Benedicto, & Hiſtoria Scholaſtica, cenſeri hunc Soſthenem adhuc infidelem Iudæum. Carthuſianus ait, pro Criſpo jam conuerſo ſuffectum fuiſſe in cura Synagogæ. Caietanus vel hoc, vel plures ſimul Archiſynagogos fuiſſe. Cæteri hunc inter fideles illo etiam tempore numerant.

c cap. 1. 14.

Chryſoſtomus innuit, eidem Soſtheni fuiſſe nomen Criſpi, quoniam affirmat Paulus epiſtola prima ad Corinthios c, ſe Criſpum, & Caium baptizaſſe. Ac ne ambigas de mente Chryſoſtomi, cuius forſan inducti verbis quidam innuerunt, Criſpum, & Soſthenem eiuſdem perſonæ nomẽ duplex eſſe, vt noſter Sà, accipe verba ipſa illius: *Hunc*, inquit (nimirum Criſpum) *dicit Synagogæ principem, de quo ſcribens inquit: Nullum alium baptizaui, niſi Criſpum, & Caium. Opinor autem hunc etiã Soſthenem dici, qui in tantum fidelis fuerit, vt etiam percuſſerit, & Paulo ſemper aſſiſterit*. In his verbis primũ, quod affirmat, percuſſiſſe Archiſynagogum, ſeu per ſeipſum id feciſſe accipias, ſeu per alios, non probo, propter eam quam dixi cauſam vniuerſe de fidelibus eius temporis; & negat in hunc locũ idem Chryſoſtomus, Soſthenem repercuſſiſſe, quoniam docebãtur Chriſtiani modeſte, & patienter viuere, & non referire, atque ita didiciſſe Iudicem, quis eſſet manſuetior, idque præſentibus exemplum valde profuiſſe.

Soſthenes nõ percuſſit, neque repercuſſit.

Soſthenes nõ fuit Criſpus.

Deinde Soſthenem à Caio, & Criſpo diſtinguit Martyrologium Romanum. De poſtremis duobus iam attulimus teſtimonium eius. De Soſthene hoc edit elogium d: *Apud Corinthum natale S. Soſthenis Diſcipuli B. Pauli, cuius mentionem facit idẽ Paulus Corinthios ſcribens. Hic ex principe Synagogæ cõuerſus ad Chriſtum, ante Gallionem Proconſulem acriter vulneratus, præclaro initio fidei ſuæ primordia conſecrauit*.

d 28. Nouembr.

Hinc autem præterea intelligitur, non eſſe

Qui numerāt inter ſeptuaginta Diſcipulos, eos, quos nominat Paulus in epiſtolis, imperite faciūt.
a in Synopſ.
b Lib. 10. c. 116.

A percuſſum, aut potius repercuſſum, quia iā percuſſiſſet alios: neque de ſeptuaginta duob. Chriſti Diſcipulis fuiſſe, ſicut falſo pſeudo-Dorotheus a tradidit, & Petrus de Natalibus b. Imperite hi faciunt, cum catalogum illorum Diſcipulorum ex iis texunt, quos in epiſtolis nominat Paulus, etiam Cæſarem, qui non eſt alius, quam Imperator, de cuius domo fidelium ſalutationem ipſe mittit ad Philippenſes c.

c Cap. 4. 22.

d verſ. 5. 9.
e verſ. 10.

Fortaſſe Lucas cum de quodam alio Iaſone præter eum, quem vidimus capite præcedente d, in vigeſimoprimo e loquens meminit, nominans *antiquum Diſcipulum*, innuit vnum ex Chriſti diſcipulis, & quidem ex ſeptuagintaduobus, ſi tamen eſt idem cum Mnaſone: ſed etiamſi diuerſus ſit, perinde eſt. B

Cur Soſthenes dictus ſit Archiſynagogus.

Nec refert, quod *Archiſynagogus* appelletur, vt vel céſeri debeat Iudæus: ita enim appellatus eſt Criſpus poſt conuerſionem, quia fuerat, vel idē qui Criſpus: potuit enim ſucceſſiſſe Criſpo: potuit in eadem ciuitate plus quam vna Synagoga eſſe: potuit alterius loci aliquando Synagogæ præfecturam geſſiſſe: ſed ex his modis præferendus primus, vt Criſpi ſucceſſor fuerit. Fauetque ſpatium ſeſquiannuū: maxime vero, ſi verum eſt, accuſationem Pauli, vt ſentit Chryſoſtomus, lapſo eo ſpatio contigiſſe.

Baronius in Notis in Martyrologium ait, à Beda citari Papæ Zozimi epiſtolam de Soſthene hactenus ſibi incōpertam. Cæterum non de Soſthene citat illam Beda, necnō Ado vterq; in ſuo Martyrologio; ſed de Trophimo, in qua epiſtola teſtatur Zozimus, ex Trophimi Arelatenſis Epiſcopi fonte totam Galliam Fidei riuos accepiſſe. C

Trophimus Arelatenſis totas Gallias fide rigauit.

Tanti Soſthenem fecit Paulus, vt in præfatione prioris ad Corinthios adiungat ſibi ſocium; quod fecit etiam, vel ad modeſtiam, vel ad pondus grauis reprehenſionis, quam erat ſcripturus, vel quia ille ipſe detulerat ad Paulū Corinthios, & hoc facto videri debuit id non ex odio feciſſe, ſed ex charitate: vel quia magni fiebat à Corinthiis, vbi cum Synagogæ præfectura vixerat, & pro Chriſto verberatus inſignis conſtantiæ, ac fortitudinis exemplum reliquerat. Colophonis Epiſcopum, ſeu Colophoniadis faciunt citati Dorotheus, & Petrus, atque Menologium f, in quo etiam recenſetur inter ſeptuaginta Diſcipulos, cum Apollo, Cepha, Tychico, Epaphrodito, Cæſare, Oneſiphoro. D

f 7. Decemb.

Et nihil eorum Gallioni curæ erat.]Non moror notationem ſyntacticā Gloſſæ interlinearis, & Hugonis, qui Gloſſam ſequitur in omnibus: *Aut eſſe Cura pro ablatiuo, aut Cura pro datiuo.* Nondum didici phraſim illam: *Mihi eſt cura*, in auferendi caſu.

Proconſulis diſſimulatio arguitur.

Proconſulis diſſimulatio, & conniuentia, Proconſuli contumeliam, percuſſoribus licentiam peperit, Soſtheni ſuæ documentum patientiæ dandi occaſionem, cui non minus per Gallionis incuriam repercutere, quam aliis ipſum percutere fas fuerit, & vi quoque vim repellere. Obſeruat hæc omnia Chryſoſtomus, & obſeruare idē eſt in aliis Martyribus, atque Confeſſoribus, *qui Agnum diuinum imitati coram tondentibus ac tundentibus ſe prorſus obmuteſcebant, nec os ad repellendas iniurias, vel amouenda tormenta aperiebant* g. E

g Ho. 39. 7.
Grauius ferientem percuſſus ferit, dum non ferit, quam ſi feriat.

Elegans hoc loco eiuſdem Chryſoſtomi digreſſio eſt, qua demonſtrat, grauius referiri ferientem manſuetudine, ſilentio, lōganimitate, quippe cum plagam hoc pacto accipiat in anima, ipſe in corpus tantum inferat. Socratica in eandem rem, ac Stoica tum exempla, tum apophthegmata proferri poſſunt. A

Porro non eſt officio functus Proconſul, nec tribunalis, & perſonæ dignitati conſuluit, permittendo, non prohibendo, non coercendo, ac puniendo illos, qui nullo aut loci, aut Principis habito reſpectu cædere non dubitarent, quos ipſemet nec audiendos cenſuerat; ideoque ciuilibus legibus nihil debentes.

Grauis Magiſtratui fit iniuria, cum eſt in officio.
h Plut. de vir. illuſt. Halic. li. 7. Liu. lib. 2. Dec. 1.
i Plut. de viris illuſtr. cum de M. Æmilio Scauro.

Omnis iniuria Magiſtratui facta grauis, atrox, ſi tunc cum ſit, officium fungitur. Non attinet exemplis recitandis tempus terere, vt Martij Coriolani, qui perpetuo exilio mulctatus eſt h, vt P. Decij Prætoris, qui M. Æmilio Scauro i, vt alterius, qui Seruilio Iſaurico honorem non habuit. B

Odio Principem habere, & contemnere paria ſunt.
k Dio lib. 40.
l in Nerua.
m 5. Polit. c. 10.
n Dio lib. 41.

Neſcias vtrum deterius, odio Principem haberi, vel contemni, nihil ſub eo licere, vel omnia omnibus. Dionis l quidem non improbabilis opinio, hæc peiora, quā illa. Et Ariſtoteles m duas coniungit cauſas, ob quas maxime inſurgant homines contra Tyrannos, odium, & contemptū. Recitat idem Dio n præclaram Iulij Cæſaris ſummi Imperatoris de hac re ſententiam in concione ad milites tumultuantes: *Ego ſane neque aliàs rectum eſſe arbitror, vt qui principatum gerit, ſubditis ſit inferior: neque ſalutare quicquam agi poſſe cenſeo, vbi hi, quibus iniunctum eſt, vt dicto ſint audientes, imperare ipſi velint. Intelligitis enim, quam probe ſit futura ornata illa domus, in qua natu minoribus ætate grandiores deſpectui ſint: aut ludus literarius, vbi Diſcipuli magiſtros contemnunt. Quæ ſpes ſanitatis ægrotis, ſi non per omnia Medicis obtemperent? quam tuta nauigatio, ſi nautæ gubernatoris iuſſis non pareant? Ita natura duas neceſſarias res, eaſque ſalutares comparauit in humano genere, vt alii cum imperio eſſent, alii ſubiicerentur: nihilque eſt, quod abſque his ſit, vel minimo quidem ſpatio perdurare poſſit.* C

Duæ res ſalutares humano generi, imperare, & ſubiici.

Verſus 18.]. Paulus vero cum adhuc ſuſtinuiſſet dies multos; fratribus valefaciens, nauigauit in Syriam (& cum eo Priſcilla, & Aquila) qui ſibi totonderat in Conchreis caput: habebat enim votum. D

C*Vm adhuc ſuſtinuiſſet dies multos.*] Syrus, וכד הוא תמן יומתא סגיאא *vechad haua thaman iaumatha ſaggiaa*, id eſt, *Et cum fuiſſet illic dies multos*; vel, *dies multos egiſſet*. Et hoc ſibi vult τὸ προσμείνας; non autem ſuſtinere eſt hoc loco idem, quod pati, vt expoſuit Gloſſa interlinearis, quāuis etiam de mora. Latine dicitur ſuſtinere, pro eo, quod eſt differre, ſuſpēdere, cui proxima eſt, quamuis non adeo peritioribus vſitata, ſignificatio expectandi, vt eſt noſtro Interpreti pleriſq; locis, vbi Hebraice eſt verbum יחל *iachal*, id proprie ſignificans, & Græce ἀναμένω, aut ſimile. Computat vero eadem Gloſſa hos dies in anno, & menſibus ſex, quibus antea Lucas dixit manſiſſe Paulum Corinthi. Id & ego magis credo, ita vt παρενθετικῶς id ibi additum ſit, ad docendum, quam Apoſtolus obedienter diuinæ voluntati paruerit. E

Paulus annū & ſex menſes Corinthi verſatus eſt.

Chryſoſtomus tamen, vt pridem vidimus, exiſtimauit nonniſi iam exacto ſeſquianno compoſitam accuſationem aduerſus Paulum. Sed præter eius auctoritatem, quæ ſane maxima eſt, nulla me ratio dimouet de mea ſententia.

A

Fratribus valefaciens.] Τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος. Viſus eſt Lucas eodem verbo inferius a, & in Euangelio in eadem ſignificatione b: vbi Interpres reddit per verbum renunciandi : & poteſt præterea hæc vim habere, vt ſit ἀποτάξασθαι, *valedicendo ſimul addere mandata nonnulla.* Lege Budæum c.

a verſ. 21.
b cap. 9. 61.
c in Comment. ling. Græc.

Nauigauit in Syriam.] Verſus Syriam : tunc enim Epheſum venit, quæ eſt in Aſia, vt monet Lyranus.

Et cum eo Priſcilla, & Aquila.] Docui verſu 2. vbi prior nominatus eſt Aquila, conſulto ordine nũc iſtum, nunc illam, aut poſtponi, aut præponi. Et diuinare puto Hugonem cum Gloſſa interlineari, priorem eſſe conuerſam Priſcillam : neque enim religio Chriſtiana perturbat rectum ordinem à natura conſtitutum, & iam antea vterque erat fidelis, cum tamen priore loco memoratus eſt Aquila.

B

Fidi hoſpites Paulum conſequuntur, quem iuſtis, vt dictum eſt d, de cauſis domi ſuæ habere toto tempore, quo Corinthi manſit, non potuerunt. Hæc autem illorum cum Apoſtolo narrata profectio eſt, quoniam paulo poſt cõmemorabitur egregia eorũ opera in inſtituendo Apollo e.

d verſ. 3.
e verſ. 26.

Talibus pellionibus, coriariis, ſcenarum opificibus, cerdonibus docere permittitur; ſed domi, ac priuatim, ac vero etiam publice, ſi rite ad id munus deputentur, vt Seueri Rauennates, vt Eligii, vt Alexandrini carbonarii, & alii, qui ex opificio ad officium paſtorale aſſumpti ſunt, Spiritu, & doctrina bene inſtructi. Apud Hæreticos miniſter eſt minus quam ſemel idoneus ad docendi munus, & vilis plerunque lanio, aut laniſta, quive quam paſcere videtur ouem, deglubat potius, quam tondeat.

Permittitur domi docere laicis, non publice, niſi ad id ſint deputati.

C

Qui ſibi totonderat in Cenchreis caput : habebat enim votum.] Quia proxime de Aquila mentio fuit, videri poſſent hęc ad illum ſpectare, ac proinde etiam poſitus nunc poſt Priſcillam vxorem, quem prius Auctor ordinem inuerterat f. Beda obſeruat in quibuſdam codicib.' legi in numero multitudinis, *totonderant caput*, &, *habebant votum*, id eſt, Priſcilla, & Aquila. *Sed egregii Doctores,* inquit, *Eccleſiæ Hieronymus, & Auguſtinus in ſua vterque epiſtola, & ſingulari numero ponunt, & de Paulo interpretantur* g. Ponit enim ita Hieronymus: *Fratribus valedicens nauigabat Syriam, & cum eo Priſcilla, & Aquila, & totondit ſibi in Cenchreis caput : votum enim habuerat.* Falli præterea docet, qui de Priſcilla, & Aquila intelligant, quoniam textus Græcus habet κειράμενος in ſingulari. Conſentiunt Syrus, כד ספר *chad ſapper*, id eſt, *cum totondiſſet*, ac Latini omnes.

f verſ. 2.
g Aug. epiſt. 19. & Hier. apud eundem epiſt. 11.

D

Quanquam Baronius h in codice manuſcripto legit, *totonderant*, &, *habebant votum*: tamen facile potuit error irrepere. Quod autem irrepſerit, perſuadet, quoniam Chryſoſtomi Interpres legit in ſingulari, & Oecumenius etiam, quem Græce legi, quique de Paulo intelligit.

h Tom. 1. Annal.

E

Neque ſane Chryſoſtomus, vt velle tamen videtur idem Baronius, explicauit de Priſcilla, & Aquila; ſolum ait, *quod Paulus nondum illos abduxerat à Iudaica conſuetudine*: id autem maxime verum eſt, ſi exemplo ſuo eandem adhuc à Iudæis, qui Chriſtiani eſſent facti, poſſe retineri oſtendebat. Oecumenius, optimus Chryſoſtomi ſectator, & Interpres, ita intellexit. Deniq; non videtur Nazaræi religio, ac votum pręcipue conſiſtens in capillo, fœminis, quod ad hanc ſaltem partem attinet, potuiſſe conuenire, vt etiam docet Abulenſis i. Fateor tamen Iſidorum k intelligere de Aquila, & Priſcilla.

i Ind. 23. q. 12.
k 2. Offic. 12. de tonſura.

In Cenchreis.] Ἐν Κεγχρεαῖς. Eſt hoc idem nomen in epiſtola ad Romanos l, vbi Hugo ignarus Græcæ linguæ, corrigendum aſſerit, quod ſcribamus per aſpirationem.

l cap. 16. 1.

Origenes præfatione in epiſtolam eandem, ait eſſe nomen loci Corintho vicini, imo portus ipſius Corinthi. Vult præterea ſcriptam ab Apoſtolo epiſtolam ad Romanos per Phœben Cenchreenſis Eccleſiæ miniſtram ex vrbe Corintho. Hoc nunc non agimus.

Cenchrea locus quis ſit.

Cenchreæ ſicut Athenæ dicendũ eſt, vel Cenchræ, nauale illud Corinthiacum ex parte maris Ægæi ad Orientem, vt ſcribit Strabo m, vel ad ſinum Saronicum, quemadmodum Lecheæ alter portus ad ſinum Criſſæum, ſiue Corinthiacum, inter quos medium ſpatiũ vocatur Iſthmus, conſtans paſſibus quinq; millibus, vt prodit Plinius n. Idcirco Horatius o, & Ouidius p *Corinthum bimarem* vocant, vt Græci *Amphithalaſſam* (Ægialon item quaſi totam littoralem) quemadmodum & Athenienſium vrbem Xenophon.

m lib. 8.
n lib. 4. c. 4.
o 1. carm. ode 7.
p 4. Faſtorum.

Totonderat caput : habebat enim votum.] Simile quid capite XXI. q iterum de Paulo, & aliis nonnullis narratur. Omnes autẽ conueniunt, in gratiam Iudæorum vſurpaſſe huiuſmodi legales cęremonias eo modo, quo capite XVI. r circumciderat Timotheum.

q verſ. 24.
r verſ. 3.

Nazaræus in lege duplex diſtinguitur, vel perpetuus, qui nũquam radebat caput, nec alia guſtabat huic hominum ordini prohibita, vt vinũ, &c. vel ad tempus. Hic finito eo tempore, quod ſibi præſcripſerat, capillum radebat, & in ignem proiiciebat, offerens illum Deo, cum ſacrificio, cui ille ſuppoſitus erat; & ipſemet Nazaræus vocabatur *Corban*, quaſi *munus diuinum*, vt ait Ioſephus ſ, multoque magis is, qui ſe perpetuo ritu dicauerat. Exemplum indicatur in hiſtoria Machabæorũ t. Caietanus ait *raſionẽ capitis, quæ per ſe erat, & in termino voti complebatur, fieri tantum potuiſſe ad oſtium tabernaculi fœderis, cum ſacrificio: illam vero, quæ erat per accidens, videlicet infra tempus voti, ſi, verbi gratia, Nazaræus pollutus eſſet ob morticinum, &c. debuiſſe quouis loco perſolui: atque hanc eſſe, de qua hic ſermo eſt; nec tertiam reperiri in lege*, quæ eſt in capite ſexto Numerorum. Abulenſis u agens de alia raſione, quam fecit Paulus in Ieruſalem, affirmat votum illud eius duraſſe per ſeptem dies. At quicquid ſit de voto ſuſcepto in Ieruſalem, cum interrupto dierum numero per morticini pollutionem irriti eſſent priores dies Nazaræi (quamuis quo die pollutio contigiſſet, radẽdum caput foret x) nec eſſent dies, quos quis voueret, in numero definito, & paucorum etiam dierum interruptio tam crebra eſſe poſſet, vt denuo illos repetendo non poſſet impleri votum niſi poſt longum ſpatium temporis : & Paulus, qui iam propter occurſum cadaueris (ſi talis occurſus fuit) vt voto ſatisfaceret, dierum, quos nouerat, numerũ à principio inire debuerit; neſcimus quo tempore idem Apoſtolus votum conſummauerit.

Nazaræus in lege duplex diſtinguitur.
ſ 4. Ant. c. 4.
t lib. 1. c. 3. 49.
u Leu. 17. q. 7.
x Num. 6. 12.

Creſcit inde adhuc non mediocriter difficultas, quoniam dicto loco libri Numerorum, nec purgatio ob interpoſitam pollutionẽ fiebat ſine aliquo ſacrificio, nec totius voti perſolutio. Quapropter non potuiſſet quis id votum vel incipere longius ab Ieruſalem, quoniam ſacrificare alibi nõ licebat, vel propter eandẽ cauſam, id ſoluere,

niſi

niſi in Ieruſalem, præſertim etiam cum id votum alia re permutari non poſſet. Et tamen Paulus non proprio animi ſui conſilio, ſed Nazaræorũ ritu totondit ſe in Ieruſalem, atque purificauit. Igitur tonſio hæc, de qua modo agimus, diuerſa videtur, nec vna ex iis, quas Caietanus in lege legit. Hic ſane de Nazaræorum religione mentio nulla, ſicut in cap. 21. Denique hoc tempore Iudæi Nazaræi non fiunt, quia votum complere non poſſunt extra Ieruſalem, vbi ſolummodo ſibi ſacrificare licere exiſtimant.

Iudæi hoc tempore Nazaræi non fiunt.

Probabilis mihi videtur Stapletoni cõiectura, non per ſe, vt Iudæis ſimilis eſſet, huiuſmodi ſe nunc voto Paulum obligaſſe, quoniã peregrinabatur inter Gentiles, ſed religionis, ac ſanctificationis, atque mortificationis propriæ cauſa, vt id etiam ex parte innuere voluerit, cum ſcripſit Corinthiis a: *Caſtigo corpus meum, &c.* Sed propter ea, quæ dixi, addere debuit, non id votũ fuiſſe, quod Numerorum 6. deſcribitur: nec hoc poſito, dicere veriſimiliter potuit, idcirco poſtea relicta Epheſo, feſtinatum ab Apoſtolo Ieroſolymam, vt quæ voto huiuſmodi expleto in templo iuxta leges offerenda erant, offerret. Si enim votum erat Nazaræorum, ſoluiſſet ipſe, non autem vt eum ad illum ritum, quemadmodum nuper argumẽtabat, Iacobus induceret, expectaſſet. Eandem vim habent rationes iſtæ in Aquila, quem Paulus ſecum perduxit Epheſum, imo & ibi reliquit.

Paulus cur Nazaræorum voto nunc obſtrinxerit.

a 1. Cor. 9. 27.

Poſſumus tandem, ne à communi recedamus opinione, quæ cum Hieronymo, & Auguſtino legalem hic cæremoniam agnoſcit, concedere, in voto Pauli multa fuiſſe cum Nazaræorum voto ſimilia, vt intonſum caput, abſtinentiam vini, &c. ita vt ſimpliciter appellari poſſit votum Nazaræorum, cæterum defuiſſe legem de pollutione morticini, & de offerendo ſacrificio, quoniã nec propter Iudæos præcipue tale votum aſſumebat: nec ad carnẽ macerandam, Deumve placandum, quæ duo potiſſimum Apoſtolus in eo voto intendebat, ritus illi quidquam amplius conferebant: imo potius curſum prædicationis impediebant. Cum tamen in eodem voto eſſent nonnulla, quæ Iudaiſmũ ſaperent, potuit & hoc nomine libentius à Paulo ſuſcipi, vt Iudæos, qui cum Gentilibus permixti erant, & quibus vbiq; primo loco prædicabat, ſibi ea ratione magis deuinciret. Chryſoſtomus, & Oecumenius notant, ſacrificium quoque fieri debuiſſe; tamen poſtquam verberatus fuit Soſthenes, factum nõ amplius eſſe, quia iam lex ſoluebatur.

Pauli hoc votum Nazaræorum voto aliqua in parte ſimile, ſed non per omnia.

Ergo cum Cenchreas ad portum, vt inde ſolueret, peruenit, abſoluto voti ſpatio, voto ſolutus, totondit ſeipſum, non in gratiam Iudæorum, qui nulli forſan ibi erãt, ſed vt degrauaret caput: hocque ſe onere, quod ingerit multis moleſtiã, & ad mœrentium habitum aliquando pertinuit, ſe liberaret. Vtinam & ego me permoleſta iſta difficultate, qua perdiu vexatus ſum, liberarim; certe hoc effecero, vt qui eam ſenſerit (nec enim qui adhuc viderit, videre potui) facilius, atque fœlicius expediant.

De Clericali, aut Monachali tonſura, quam Epiphanius b à *Monachis*, ait, *vſurpari, quia & veteris Teſtamenti illi velut Monachi Nazaræi cæſariem geſtabant*; & Iſidorus c à Clericis, quia lapſo deuotionis tempore, illam in ignem ſacrificii proiiciebant; legendi controuerſiarum cum Hæreticis ſcriptores, maxime vero Bellarminus d, necnon Petrus Gregorius e, qui hoc argumẽtum magna eruditione perſequitur, & Baronius f, & Ioannes Langhecrucius g. Recte autem primus notat pro temporum, locorumq; diuerſitate fuiſſe in vſu, vel raſuram, vel tonſuram, recta cute remanente: ac illam tum prohibitam, cum vitabatur Sacerdotum idololatrarum exemplum.

De Monachali tonſura qui ſcripſerint.

b Hæreſ. 80.

c 2. Offic. c. de tonſur.

d 2. de Mon. c. 40.

e 16. Synt. c. 1.

f Tom. 1. An.

g 2. de voto & [illegible]

Lego apud Sidonium Apollinarem h, de Clerico Maximo, *coma quidem breui fuiſſe, barba tamen prolixa.* Sic vero vtrumq; cautum videtur, *ne Clericus comam nutriat, neq́ barbam radat.* In emendatiore codice Concilij IV. Carthaginenſis i Clemens etiam Alexandrinus k, Cyprianus l, Epiphanius m produnt morem alendi barbam. Vetuſtiores demum icones Apoſtolorum, aliorumve Sanctorum, ex ordine Clericali, fidem faciũt. Nec Anicetus Papa ſimul comam, barbamque Clericis prohibuit, ſed comam ſolam, quidquid ſecus de tali conſtitutione ſcripſerint Martinus Polonus n, & Petrus de Natalibus o. In Breuiario Romano p, ex Pontificali libro q, de coma dũtaxat mentio, necnon in Decreto r, vel in Martyrologio Vſuardi ſ, in Mariano Scoto t, in Innocentio III. u Sed variatum hac in re, vt dixi. Cuiuis autem mos ſequendus, quem in quaque regione modeſti Clerici ſeruant.

h li. 4. ep. 24.

i cap. 44.

k 3. Pædag. c. 3.

l 3. ad Quirinum c. 85.

m Hæreſ. 80.

n in Chron.

o lib. 4. c. 57.

p 17. Aprilis.

q cap. 14.

r d. 23. c. Clericus.

ſ 17. Kalend. Maii.

t in Chron.

u epiſt. 6.

Cum lego, Epiſcopis abſtracta voce nomen tributum coronæ, *Corona tua, &c.* vt ab Ennodio x, à Sidonio y, ab Hieronymo z, & ab aliis, ſuſpicor, tonſuram intelligi coronę inſtar maiorem in Epiſcopis, maxime quod & iidem interdum Papæ vocantur: Papa vero quorundam opinione, de qua Remigius Antiſiodorenſis a (nec veriſimilis tamen eſt) dicitur quaſi ab admirationis interiectione *Papæ*, quia ſit mirabilis, & coronatus; & præterea, quoniam, teſte Balſamone b, tõſura Clerica, & Epiſcopalis corona vocatur πεπάλητρα; & in Conſtantini pragmatico ad Sylueſtrum, corona Clericatus.

Epiſcopi cur corona dicti ſint.

x ep. ad Marcellin. & ep. ad Aurelian. & ep. ad Symmachum Papam.

y lib. 6. ep. 3. & 7. ep. 8.

z epiſt. 81. ad Auguſtinum.

a de celebr. Miſſæ.

b in can. 21. 6. Synod. in Trullo.

Eodem illo modo loquuntur Terraconenſium Epiſcopi ſcribentes Papæ Hilario. Et Vincentius Lyrinenſis Sacerdotum coronas nominat. Legi quoque canon debet relatus in Decreto c, vbi eſt, *Clericos Reges cenſeri, & in capite gerere coronam, velut regni ſibi inſigne.* Significat raſio, vt ibidem habetur, temporalium omnium depoſitionem, quam Monachi à Clericis olim diuerſi voto profitentur. Sed hac ratione non eſt eiuſmodi raſura in ipſis regni ſignum, ſicut in Clericis, licet & hi rebus vti moderatius debeant. Sed cum ſolis Epiſcopis, qui Sacerdotum nomine aliquando intelliguntur, videatur tribui dicta coronæ nomenclatura, fortaſſe per coronam indicatur auguſtus capitis amictus, quem dicunt mitram, proprius Epiſcoporum.

c c. duo ſunt. 12. q. 1.

Habebat enim votum.] Ridiculos Caluinus (ſi diculis, quam riſu dignior) Papiſtas vocat, quod hinc vouendi exemplum eliciant: *Et cum Paulum nulla ad vouendum religio induxerit, nos ſollicitum Dei cultum locemus in votis: cum illum temporis ratio cogeret ad ſeruandos legales ritus, iam Eccleſia, cui pridem ſua conſtat libertas, ſuperſtitione implicetur.* At iam docuimus, qua de cauſa Paulus votum id ſuſceperit. Deinde ſi Iudæorum infirmitati ea in re ſe accõmodabat, ſatis erat externos illos ritus vſurpare, abſque nuncupatione voti, quam conceptis vllis verbis fieri debuiſſe non legimus, ac nec omnino neceſſaria verba ſunt, ſed animo cõcipi votum poteſt.

Religio votorum defenditur contra Caluinum.

Nõ ſunt Monaſtica vota, vt blaſphemare Caluinus ſolet d, magici exorciſmi, neq; continent

d in cap. 19. Matthæi.

impie-

Monachorũ vota qualia ſint.

impietatem; ſunt diuina conſilia, ſunt opera ſupererogationis, ſunt actiones maxime religioſæ, atque meritoriæ.

a lib. de votis, & cælibatu.

Multo abſurdior Petrus Martyr *a*, dum omnia omnino vota Chriſtianis interdicit, tanquam pertinentia duntaxat ad legis cæremonias: quid enim cæremoniæ externæ in voto eſt, præſertim ſi ſolo perficiatur mentis actu? Aliquæ item cæremoniæ ſunt omni hominum generi, & omni religioni communes, vt pectus tundere, flectere genua, manus attollere, cœlum in oratione aſpicere, quo pacto ante legem ſcriptam vouit Iacob *b*. Lege eoſdem, quos dixi, Hæreſeologos, in primis Bellarminum *c*, & Scholaſticos de voto in genere diſputantes, & ex Patribus Auguſtinum *d*, quem Hæretici maximi faciunt. Ergo licuit Attio Næuio, laudaturque hoc nomine à Cicerone *e*, cum propter paupertatem ſues paſceret, vna ex his amiſſa, vouere, ſi recuperaſſet, vuam ſe Deo daturum, quæ maxima eſſet in vinea, & fas non erit, honeſtumque, ac pium, edere votum eidem Deo de rebus, quas facere ſit melius, quam omittere, quæque ad honorem diuinum illuſtrandum, & amplificandum conferant?

b Gen. 28. 20.
c lib. 2. de Monach. à c. 14.
d maxime in Pſ. 75. 99. 132. ep. 45. lib. de virgin. c. 30. 2. de adult. coniug. c. 14. de bono viduit. cap. 11.
e lib. 1. de Diuinat.

Craſſiſſimus item error eſt Lutheri *f*, non obligare vota, niſi quamdiu homini ea ſeruare placet. Legendus Auguſtinus iam citatus, vt omittam perſpicuam rationem ex minorum comparatione, quod fallere fidem hominib. turpe dicitur, ac iniquum.

f lib. de votis Monaſt.

Votum.] Εὐχὴν: Latina vox ſignificat vel promiſſionem, vel deſiderium, vel orationem. Græca hęc eadem; licet oratio ſæpius dicatur προσευχὴ, præſertim in nouo Teſtamento. Hebræi diſtinctis plane nominibus, quæ nullam habent affinitatem, נדר *néder*, & תפלה *thephillah*, vtrumq; deſignant. Huius rei rationem reddit Bellarminus *g*, quod cum Latinum, Græcumque nomen inuentum eſt, apud Græcos, & Latinos non erat illa vera pietas, nec homines Deo, Diiſve quicquam vouebant, niſi ad id, quod deſiderabant, impetrandum; ideoque votis ſemper iungebant preces, iuxta illud Virgilij *h*:

Votum qua voce Hebræis, & Græce dicatur.
g 2. de Mona. cap. 14.

Sed votis, precibuſque iubes expoſcere pacem.

Item *i*:

—— Ceſſas in vota, preceſque.

h Æneid. 3.
i Æneid. 6.

Quanquam Valerius Maximus *k* obſeruat, veteres, *cum aliquid expoſcendum erat, voto; cum commendandum, precatione vſos.* Quod ad Græcos attinet, Nyſſenus *l* notat, vocatam *orationem* προσευχὴν, quia poſt votum, quod vocatur εὐχὴ, fiebat. Sed Hebræi quoniam Deum pie colebant, & vota faciebant etiam abſoluta ſine relatione ad preces, deſideriumve aliquid per vota impetrandi, vt contingit quoque apud nos; idcirco propriis, ac diuerſis nominibus hæc duo nominabant.

k lib. 1. cap. 1.
l ora. 2. in ora. Dom.
Oratio cur dicatur προσευχὴ.

Verſus 19.] Deuenitque Epheſum, & illos ibi reliquit. Ipſe vero ingreſſus Synagogam, diſputabat cum Iudæis.

Deuenitque Epheſum.] Epheſus, Amazonum opus *m*, aut Crœſi *n* cuiuſdam indigenæ, Epheſiique, qui Iſtri fluuii filius dicitur, Ionicarũ vrbs clariſſima, & Aſiæ lumen dicta; ædificata, vt prodit Euſebius *o*, anno Dauid vigeſimooctauo, ſitaque in pulcherrimo ſinu, à læua Mæandrum fluuium, qui à Phrygia exoritur, & per Cariam effluit in Ægæum mare; à dextra vero Caiſtrum habens, qui venit è Lydia, vehitque merces Aſiaticas; optimis præterea oppidis circumſepta; Dianæ templo longe nobiliſſimo exornata, cuius longitudo quadringentorum viginti quinq; pedum, latitudo ducentorum viginti, & in eo erant columnæ centum viginti ſeptem ſexaginta pedes altæ (inter quas triginta ſex cælatæ miro artificio) ab Aſia tota extructæ per annos ducentos viginti, aut etiam quadringentos; & à Regib. eiuſdem dicatæ cum aſyli prærogatiua, cui Alexander ſtadium adiecit *p*.

Epheſi deſcriptio.
m Strabo, Dionyſ. Solin, Mela, Iuſt.
n Pauſanias in Achaicis.
o in Chron.

p lege Plin. lib. 36. c. 14. Gentianum de [illegible] lib. 1. cap. 5. [illegible] cap. 12. [illegible] Alexandrum ab Alexan. lib. 5. cap. 20.

Eius maxima celebritas vnde ſit.

Hæc, inquam, vrbs celebritatem maiorem, quam ab his, aliiſque rebus conſequuta eſt ob Pauli præſentiam, nunc, iterumque, ac epiſtolã; ob Timotheum conſtitutum ibi eiuſdem Epiſcopum, cui alius Pauli Diſcipulus Oneſimus ſucceſſit; ob Ioannẽ Apoſtolum, qui totas cum regeret Aſiæ Eccleſias, in hac illius metropoli morabatur magis, atq; ea in vrbe fœlicem exitũ ſortitus eſt; ob Deiparam ipſam, quam Patres vnius ex Oecumenicis Conciliis ibidem celebrati (quod ad laudem non parum etiam facit) cum Ioanne quandoque habitaſſe teſtati ſunt *q*: quod iã antea Epiphanius *r* hæſitando ſignificauerat.

q Tom. 1. Concil. Epheſ. c. 27. in epiſt. ad Cler. Conſtantinop.
r Hæreſ. 78.
ſ epiſt. 14.

Laudat mirifice Ignatius *ſ* Epheſios à *Fidei puritate, & conſtantia, prout inſtructi fuerant à Chriſti pleno Paulo, & à fidiſſimo Timotheo.*

Ibi Apoſtolus ipſe *oſtium ſibi magnum, & euidẽs apertum* ſcripſit *t*, *licet aduerſarii eſſent multi.* Vt propterea etiam & eo redierit, & diu apud Epheſios hæſerit, quemadmodum ſequens docebit hiſtoria: tum præterea, quoniam illuc ventitabat omnis Aſia minor, vel religionis cauſa ad Dianæ tẽplum, vel negotiorum, ad metropolim, vbi Proconſul agebat, vel ſtudiorum, ſiquidẽ, vt ait Philoſtratus *u*, in laudatione Apollonii Tyanæi artis magicæ ſcientia, & profeſſione ſummi, qui illum ſibi locum in primis delegerat, abundabat bonarum artium ſtudiis, Philoſophis, Oratoribuſque redundabat, vt vere dici poſſet, eam ciuitatem non equitum robore, ſed clarorum hominum millibus cæteras ſuperare, in eaque plurimum vigere ſapientiam. Chryſoſtomus *x* refert ex vulgari opinione, inde fuiſſe Pythagoram, & totam Ionicam Philoſophiam ibi cœpiſſe cum Parmenide, Zenone, Democrito.

t 1. Cor. 16. 9.
u lib. 8. c. 1.
Epheſi regnabat eruditio.
x præf. in epi. ad Epheſ.

Accedit quoque illa cauſa, quia Iudæi dictæ ciuitatis municipes erant, eiuſque priuilegiis potiebantur, & Epheſi haud ſecus ac alii, ciues nominabantur, teſte Ioſepho *y*.

y lib. 2. cont. Appion.

Primariæ merito ſunt ab Apoſtolis vrbes delectæ ad Euangelium: Ieruſalem in Iudæa; in Syria Antiochia; in Ægypto Alexandria; Corinthus in Græcia, ſiue Achaia; in Italia Roma, Epheſi *z* in Aſia minori. Sed & ſicut Athenis ara Ignoto Deo collocata, propter eclipſim, quæ mortuo Chriſto contigit, vt de quorundam ſententia prius *z* retulimus, Paulo prædicãdi occaſionem præbuit: ita fieri poteſt, vt quod inter duodecim Aſiæ vrbes vna proſtratas nocte, primo Epheſum loco Plinius *a* numeret, ſub principatu Tiberii, cum ſcilicet Chriſtus mortuus eſt, fuerit euertẽdæ per Paulum idololatriæ ſymbolum. Bene faciant, qui ſedem cõſtituunt celebrioribus in locis, vbi poni vtilius opera, & vnde promanare ad plures poſſit.

Primariæ vrbes ad prædicandum ab Apoſtolis delectæ.
z cap. præcedente.
a lib. 2. c. 84.

Illos ibi reliquit.] Vt docerent, ac inſtituerent alios. Inde poſtea Romam reuerſos arbitratur Chryſoſtomus.

Diſputabat cum Iudæis.] Fratres ſuos ſecundum carnem quærit ſemper, ac primo quidem loco,

nun-

nunquam eorum deterritus perſecutione, *nec à malo victus, ſed vincens in bono malum* a.

a Rom.12.21.

Verſus 20.] Rogantibus autem eis, vt ampliori tempore maneret, non conſenſit.

R*Ogantibus autem eis.*] Neſcio an Iudæi id rogauerint ad pleniorem informationem, vt Lyrano placet, atque Carthuſiano: hactenus nãque Iudæi ſemper ſunt aduerſati doctrinæ Chriſtianæ: fortaſſe, vt aduerſari magis poſſent, doceri magis volebant. Bono id animo feciſſe ſuadet tum ſequens promiſſio, tum quod ibi pro ſe reliquit interim Aquilam, & Priſcillam.

Verſus 21.] Sed valefaciens, & dicens: Iterum reuertar ad vos Deo volente, profectus eſt ab Epheſo.

S*Ed valefaciẽs, & dicẽs.*] In Græco textu hoc modo: *Ἀλλ' ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπών: Δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱεροσόλυμα, &c. Sed miſſos fecit eos, ſeu valefecit eis* (hoc omittit Syra editio, addẽs reliqua) כד אמר דולא לי אמינאית דעאדא דאתא באורשלם אעבדיוהי *chad amar deuale li aminaith dehbida datha beuriſchlem abhbediuhi*, id eſt, *cum diceret, quia oportet me ſedulo ad feſtum vt veniam Ieruſalem celebrandum*; vel, *dicẽs: Oportet me omnino feſtum venturum agere in Ieruſalẽ.* Negat hæc eſſe de textu Lyranus, vel eſſe in libris correctis: *Quia nec*, inquit, *Paulus iuit in Ieruſalem, ſed poſtea per magnum tẽpus.* Carthuſianus agnoſcit hanc lectionem, monetque, *incertum eſſe, de quo feſto loquatur.* Quod idem facit Caietanus. Legunt eodem pacto Vatablus, & Clarius, vtpote Græcum ſequuti textum, & nonnulli codices manuſcripti, quos vidi. Et cum Chryſoſtomus etiam, ac Oecumenius ita legant, non auſim tam facile negare, eſſe de textu.

Noſtra editio non continet omnia, ſed nihil in ea eſt, quod non ſit de Scriptura.

Aliud enim eſt, editionem noſtram non omnia prorſus continere, aliud vero aliquid in ea eſſe, quod non pertineat ad integritatem Scripturæ. Hoc nullo modo concedi poteſt, illud minus periculoſe. Non loquitur Apoſtolus de Pentecoſte, ad quam vſque manſurum Epheſi ſcripſerat Corinthiis *b*; quoniam hac vice parum valde hæſit Epheſi.

b 1.ep.c.16.8.

Phraſis, Si Dominus voluerit, vſurpanda.
c 1.ep.c.16.7.
d cap.1.10.
e 1.Cor.4.19.
f cap.2.19.24.
g c.4.v.13.14.15.

Deo volente.] Eodem pacto in eadem illa epiſtola ad Corinthios *c*: *Si Dominus permiſerit*; & ad Romanos: *Si modo tandem aliquando proſperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos*; & iterum ad priores illos *e*: *Veniam ad vos cito, ſi Dominus voluerit*; & ad Philippenſes *f*: *Spero in Domino Ieſu, Timotheũ me cito mittere ad vos, &c. Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos cito.* Iacobus *g* quoq; admonet, vt eandem clauſulam, conditionemve ad omnia negotia, quæ in futurum facere proponimus, adhibeamus. *Ecce nunc*, inquit, *qui dicitis: Hodie, aut craſtino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: qui ignoratis, quid erit in craſtino (quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur) pro eo vt dicatis: Si Dominus voluerit, & ſi vixerimus, faciemus hoc, aut illud.*

Arrogantia humana deprimitur.

Documentum morale hoc eſt, quo noſtra deprimitur arrogãtia, & magna notatatur inconſideratio. *Nec dicat hic mihi Iuriſconſultus aliquis*, inquit Catharinus, *ex ſua regula; cum hæ conditiones tacite ſubintelligantur, eaſdem fruſtra exprimi, quia expreſſio eorum, quæ tacite inſunt, nihil operatur. Nam operatur dicta expreſſio ſalutarem cogitationem imminẽtis mortis, & neceſſarii continenter auxilii diuini, quorum duorum cogitatio maxime nos circumſpectos reddit, atque modeſtos, & humiles. Iſtæ conditiones*, vt ait Hugo exponens Iacobum, *ſemper vel apponendæ ſunt actu, aut intelligendæ habitu: ſic enim Paulum, cum ſimpliciter dixit ſe in Hiſpaniam profecturum* h, *aut in Ieruſalem, illas animo conditiones concepiſſe, quas verbis non expreſſit, dubitari nequit.*

h Rom.15.24.25.

Oecumenius exiſtimat, in præſenti loco, data opera velle Apoſtolum erudire nos, nihil vt de futuris faciendis promittamus, niſi Deo *volente*, adiungamus, cum nemo, *quod ſuperueniens dies paritura ſit, nouerit* i: alioqui enim ipſum, vt Prophetam, sciuiſſe ſe reuerſurum. Fieri hoc quidem poteſt, nec tamen Prophetæ ſemper, ac ſingula prænoſcunt, vt conſtat multis exemplis veteris Teſtamenti, vt Dauid *k*, Eliſæi *l*, &c. Et Paulus ipſe capite xx. *m* profeſſus eſt, *quæ ſibi in Ieruſalem ventura eſſent, ignoraſſe.* Et quamuis affirmate ſcripſerit Romanis *n*, in Hiſpaniam profecturum ſe; ambigunt tamen haud immerito forſan aliqui, vtrum id re ipſa præſtiterit, vt capite priore monuimus. Lege adagium: *Cum Deo quiſque & gaudet, & flet, & Deo præeunte, nullus officit obex.*

i Prou.27.1.
k 1.Reg.23.2. & ſeq.
l 4.Reg.4.27.
m verſ.22.
n cap.15.24.

Idipſum voluerunt Philoſophi, vt Plato *o*, cum docuerunt, *à Diis tantum bona, & pulchra*, hoc eſt, *honeſta, & petenda.* Quia neſcimus ergo quid conferat ad virtutem, & ad ſalutem, recte in omnib. cogitandis, agẽdiſve, apponimus eam hypotheſim, Si Deus velit; eſt quippe honeſtatis Deus norma exacta. Eodem reſpexit Socrates apud eundem Platonem *p*, cum docet *Alcibiadem inordinatum animi motum effugere poſſe, non dicendo, Si ipſe Socrates vellet, ſed, Si Deus.*

o In Alcibiade 2.

Deus eſt honeſtatis norma exacta.
p in Alcib. 1.

Verſus 22.] Et deſcendens Cæſaream, aſcendit, & ſalutauit Eccleſiam, & deſcendit Antiochiam.

E*T deſcendens Cæſaream, aſcendit.*] Syrus, והו רדא בימא ואתא לקסריא *vehau rada beiamma vettha lekeſariia*, id eſt, *Ipſe vero per mare ſulcauit, & venit in Cæſaream*; vel, *Ipſe vero per mare perrexit, & venit Cæſaream.* Caietanus arbitratur, hanc Cæſaream eſſe illam, vnde Paulus ab Ieruſalem paulo poſt conuerſionem deductus eſt, & inde perrexit Tharſum *q*. Hæc nimirum eſt Cæſarea Palæſtinæ. Gloſſa ordinaria, quæ eſt Rabani, ac Bedæ, intelligit de Cæſarea metropoli Cappadociæ, quia nondum in Syriam Phœniciæ, ſeu Philippi venerat. Conſentit Lyranus, & Gagneius, & Ioannes Benedictus, & Hieronymus, vel potius alius apud ipſum in tractatu de locis ex libro Actuum Apoſtolorum. Hugo alterutrius optionem dat. Carthuſianus ait, *illam eſſe in Aſia, quæ etiam vocata eſt Diocæſarea: per hanc enim ab Epheſo iter eſſe verſus Antiochiam Piſidiæ*: de qua putat ſequentibus verbis ſermonem fieri. Diocæſareæ meminit in Cappadocia haud procul Euphrate Plinius *r*; at diſtinguit à Cæſarea, quam ſtatuit in eadem prouincia, vocatamque alio nomine Mazacham, quod idem Beda monet, ſcribit.

q Act.9.30.

r lib.6.c.3.

Cæſarea non eſt Diocæſarea Cappadociæ.

Cum ſint ergo tum nomina, tum ciuitates differentes, non video, cur maluerit Carthuſianus, relicto nomine Cæſareæ, quod poſuit Lucas, Diocæſaream dicere; cum eodem iure potuerit

Neo-

Neocæſaream, quæ & ipſa ad Cappadociã pertinet. Chryſoſtomus docet, nauigaſſe Paulum in Syriam, & Antiochiam, quæ hic ſubiicitur, putat eſſe Syriæ. Sane quidem ſuperius narratum eſt, à Corintho nauigaſſe Paulum in Syriam, & deueniſſe Epheſum; præterea in textu Græco habetur contendiſſe cum feſtinatione in Ieruſalem ad feſtum, quod inſtabat: igitur Cæſarea, quæ occurrit, debuit eſſe in recto itinere Ieroſolymitano; non alia vero videtur eſſe, quam Palæſtinæ.

Paulus venit Ieroſolymam hoc tempore.

Quocirca iuxta illam eandem ſententiam Græci textus, valde probabile eſt, quod Caietanus tradit, perueniſſe Apoſtolum in Ieruſalẽ, & hoc eſſe, quod ſubditur, aſcendiſſe, & ſalutaſſe Eccleſiam; inde rurſum deſcendiſſe in Antiochiam ſcilicet Syriæ: cumque ibi, vt etiam in hac hiſtoria narratur, aliquanto tempore manſiſſet, perambulaſſe ex ordine Galaticã regionẽ, & Phrygiam: nam feſtinanti in Ieruſalem, non licuit vti tot diuerticulis, tãdiuve immorari variis in locis.

Paulus venit Cæſaream Palæſtinæ.

Itaq; adhærendum primæ ſententiæ, cui prorſus fauet Chryſoſtomus: dicẽdumque multa Lucam ſuo more, præſertim in iis, quibus non interfuit, paucis verbis perſtringere. Sequitur & hanc ſentẽtiam præter Caietanum, noſter Sà, & Arias, & Baronius de Cæſarea Palæſtinæ, & de Antiochia Syriæ: putatque iſte in hac peregrinatione annum inſumptum, nempe qua viſit etiam Galatas, & Phryges: de aduentu autem in Ieruſalem nihil dicit.

Salutauit Eccleſiam.] Iam dixi de ſententia Caietani ſatis probabili, hanc eſſe Ieroſolymitanam Eccleſiam, & iſtum eſſe quartum aduẽtum Pauli in Ieruſalem poſt conuerſionem. *Salutauit vero*, inquit, *ibi duntaxat*, *nihil aliud ibi faciens Euangelicum*, *fratribus prohibentibus*, *ne excitaretur tumultus propter ipſum.*

Antiochiam.] Non Piſidiæ, ſed Syriæ, prout dictum eſt: fauetque quod ſequitur: *Et facto ibi aliquanto tempore*: cur enim in alia Antiochia diutius maneret, ratio propria nulla apparet. *Tenebatur vero*, ait Chryſoſtomus, *humana quadam affectione erga ciuitatem illam. Ibi enim appellati ſunt Diſcipuli Chriſtiani: ibi traditus eſt gratia Dei: ibi negotium dogmatis abſolutum.*

Verſus 23.] Et facto ibi aliquanto tempore profectus eſt, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes Diſcipulos.

Muneris paſtoralis pars præcipua, viſitare.

a cap. 15. 36.

PErambulans ex ordine.] Hæc eſt paſtoralis pars muneris præcipua, obire, ac viſitare non obiter, & perfunctorie greges, ſed *καθεξῆς*, *ſigillatim*, & *ordine*: qua de re nonnihil ſuperius egimus *a*.

In capite XVI. iam narrauit Lucas tranſiiſſe Paulum per has prouincias, de quibus & nos eo loco: venienti ex Syria prior occurrit Galatia, quam Phrygia; quæ eſt noua ratio pro noſtra ſententia de Cæſarea Palæſtinæ, & Antiochia Syriæ.

Verſus 24.] Iudæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Epheſum, potens in Scripturis.

Apollo, de quo hic, diuerſus ab alio, de quo in c. 19.

IVdæus autem quidam, Apollo nomine.] Tum religio, tum patria demonſtrat alium fuiſſe illum eiuſdem nominis ab Apoſtolo conuerſum Athenis, vt meminimus priore capite, tametſi ex actis haud valde fidelibus. Præterea non Ἀπολλῶς, quartæ declinationis voce, vt hic noſter, ſed Ἀπολλῶν, quod nomen pertinet ad quintam, dicebatur.

Oecumenius refert, quorundam opinione hunc eundem eſſe, qui & Apelles Corinthiorum Epiſcopus, de quo illud fit in epiſtola ad Corinthios *b*: *Ego plantaui*, *Apollo rigauit*: ac proinde vel binomium fuiſſe, vel alterum nomen in poſterum tranſmutaſſe. De Apelle meminit Paulus epiſtola ad Romanos *c*, appellans *probum*: & ſine dubio differt ab Apollo: ille enim cum Lucio numeratur inter primos Chriſti Diſcipulos in Romano Martyrologio *d*, vbi etiam natalis eorum memoratur Smyrnæ, cuius & Epiſcopum Apellem facit Dorotheus *e*, necnon Menologiũ *f*, atque Hippolytus *g*. Petrus vero de Natalibus *h* tradit hunc Eradiæ Epiſcopatum; Apollo Commæ geſſiſſe. At hæc penitus ignota ſunt nomina. De hoc Apollo præterea quæ hic dicuntur, & ab Apoſtolo in citata epiſtola, nihil aliud reperio.

b 1. epi. c. 3. 6.

Apelles Diſcipulus Pauli diuerſus ab Apollo.

c cap. 16. 10.

d 22. April.

e in Synopſ.

f 22. April.

g [illegible]

h lib. 4. c. 100.

Vir eloquens.] Ἀνὴρ λόγιος. Syrus, ודריא הוא במלתא *varede baua bamelletha*, id eſt, *eruditus erat in ſermone*; vel, *Vir præditus facundia*. Significat λόγιος, *celebrem peritum diſertum*, *magnificum*, *in hiſtoria*, *& antiquitate verſatum*. Chryſoſtomus ad omnes has ſimul notiones reſpectum habuit, appellando illum eruditum, principem, & magni nominis.

Λόγιος quid ſit.

Non admodum flagitat Eccleſia in ſuo eloquentiam prædicatore, ſi non habeat; & ſi afferat, non aſpernatur; vt de Philoſopho dixit M. Tullius *i*, dũmodo ſit aqua diuini timoris diluta, ne inebriet: *difficile*, *namque præ aliarum ſcientiarum peritis*, *Deo eloquentes*, vt ait Hieronymus *k*, *credunt*, *ſimplicitatemque Scripturæ ſanctæ non ex maieſtate ſenſuum*, *ſed ex verborum iudicant vilitate*. Eundem lege præfatione ad 3. librum Commentariorum epiſtolæ ad Galatas.

Eccleſia non admodum in ſuo prædicatore eloquẽtiam flagitat.

i 1. de Finibus.

k in cap. 3. Ionæ.

Si verum ſenſerunt ab eodem Cicerone *l* citati Stoici, *Sapientiæ partem eloquentiam eſſe*, *imo virtutem atque ſapientiam*, haud dubium quin eniteſcat in diuinis Literis, ſicut alio etiam loco docuimus *m*. Sed neque deſideratur lumen dictionis, & fulgor ab eo demiſſus, *qui lucem habitat inacceſſibilem* n, *lumine amictus ſicut veſtimento* o, licet eam eloquentiam, quæ naturali ac ſeculari ſplendet ſolum fulgore, viderit Ieſus, vt tertio iam laudatus Hieronymus *p* appoſite admonuit, *quaſi fulgur cadentẽ de cælo* q. Eloquentiæ de vſu Chriſtiano atq; honeſto, præter ea, quæ alias dixi *r*, lege Auguſtini diſputationem contra Grammaticũ Creſconium *ſ*, qui eam vt vitium in Auguſtino vituperabat. Denique vere præceperunt dicendi ipſi magiſtri, *Sapientiam ſine eloquentia aliquid prodeſſe* t, *hanc ſine illa nimium obeſſe plerunque*, *prodeſſe nunquã*. *Sapiẽter autem dicit homo*, ait idemmet Auguſtinus u, *tanto magis*, *vel minus*, *quanto in Scripturis ſanctis magis*, *minuſve profecit*, *quæ cum ſapientia inſeparabilem continent ſolidam eloquentiam.*

l in Oratore.

Deus non indiget eloquẽtia.

m cap. 7.

n 1. Tim. 6. 16.

o Pſal. 103. 2.

p epiſt. 150.

q Luc. 10. 18.

r citato loco.

ſ lib. 1. c. 1.

Sapientia ſine eloquentia prodeſt, hac ſine illa non.

t refert Auguſt. 4. de doct. chriſt. c. 5.

u ibid. infra, & ſeqq. capit.

Ne plura, quid, quantumque ob eloquentiam iſtam Apollo conſecutus ſit, & præſens hiſtoria paulo poſt narrat *x*, & quod tanti à Corinthiis factus eſt, vt cum Chriſto, Cepha, ſiue Petro, atque cum Paulo quartus, veluti propriæ ſectæ caput, princepſve haberetur *y*, luculente demonſtrat. Neque non exploratiſſimum illud eſt, quod *z*

x verſ. 27.

y 1. Cor. 1. 12.

z apud Clemẽt. Alex. 1 Strom. ca. 4. & Stoba. lib. de Calumnia cap. 40. ex Euripid. in Alexandro.

Vir impeditus ſæpe lingua infantia.
Cum iuſta dicit, hoc diſerto habet minus.
Quin ore, quod belle fluit, veriſſima
Surripiunt, appareant vt quæ haud decet.

Apollo cur venerit Epheſum.

Deuenit Epheſum.] Aut ad eiuſmodi Philoſophorum, ac Oratorum, vt nuper dixi, nobile emporium, vir eloquens, vt arte artem deluderet, & in Euangelii rete Sapientes, eloquenteſque ſecundum carnem includeret; vel vt Paulum forſan conueniret. Et quidẽ arbitror profectionis Pauli ab Epheſo narrationem interpoſitam eſſe, ſiue coniũctam cum profectione Corinthiaca: prius tamen quam Epheſum relinqueret, aduenisse Apollo. Huius rei gratia relictos à Paulo Epheſi Aquilam, & Priſcillam, indicat Chryſoſtomus, vtpote docturos tum Epheſios, tum præſertim Apollo. *Non ſine cauſa, ait ille, reliquit Apoſtolus Aquilam in Epheſo, ſed propter Apollo forſan hoc Spiritus diſpenſauit, vt & fortior aſcenderet in Corinthum.*

Apollo eloquentia qualis.

Potens in Scripturis.] Non erat nuda, inſipienſq; Apollo eloquentia, ſed ſolida, & ſapientiæ diuinæ, quæ in Scripturis, ſi bene intelligantur, reſidet, plena. Hoc eſt enim δυνατὸν εἶναι ἐν ταῖς γραφαῖς. Auguſtinus *a*, cum, ſicut iam recitaui, dixiſſet, *quod ſapienter dicit homo non affluens ſola inſipienti eloquentia, tanto magis, vel minus, quantum in Scripturis ſatis magis, minuſve profecit.* Subdit: *Non dico in eis multum legendis, memoriæque mandandis, ſed bene intelligendis, & diligenter earum ſenſibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, & negligunt: legunt, vt teneant: negligunt, ne intelligant. Quibus longe ſine dubio præferendi ſunt, qui verba earum minus tenent & cor earum ſui cordis oculis vident. Sed vtriſque ille melior, qui & cum volet eas dicit, & ſicut oportet, intelligit.* Sic Auguſtinus.

a 4. de doctri. Chriſti. c. 5.

Quis in Scripturis profecit.

Suſpicor Apollo patria Alexandrinum in id Scripturarum ſanctarum ſtudium pie, Chriſtianeque incubuiſſe Alexandriæ apud Eſſenos, qui creduntur Chriſtiani fuiſſe *b*. Nam non Philo *c* tantum, & ipſe Alexandrinus, dum *vt ſuæ gentis, ac religionis homines* laudat, *qui erant reuera Chriſtiani*, vt ſentit Euſebius *d*, Hieronymus *e*, Epiphanius *f*, Caſſianus *g*, Chryſoſtomus *h*, Beda *i*, Sozomenus *k*, Nicephorus *l*, verumetiam Porphyrius, vt meminit Cyrillus Alexandrinus *m*, teſtantur in perſcrutandis Prophetis Eſſenos intentos fuiſſe, ac ob eam cauſam veritatem rerum futurarum attigiſſe. Scio aliter alios opinari, ac vetuſtiores illos Eſſæos fuiſſe, de quibus ſæpe Ioſephus, & eoſdem quidem cum Aſſidæis *n*, quorum in hiſtoria Machabæorum *o* mentio. Fauet ſimilitudo nominum etymologiæ: nam Aſſidæos dici volũt quaſi חסידים *chaſidim, miſericordes, bonos, ſanctos*; Eſſæos velut ὁσίους (etſi non libenter conſentiat noſter Serarius, nec abſque ratione, quod ad etymon ſpectat) quos & Oſſæos Ioſephus *p* vocat.

b oſtendit hoc Baron. tom. 1. Ann.
c lib. de vita contempla. ſeu de ſupplicib.
d lib. 2. Hiſt. c. 16. & 17.
Apollo apud Eſſenos ſtuduit.
e de Script. Eccl. in Marco, & Philone.
f Hæreſ. 29.
g 2. de inſt. c. 5.
h Hom. 4. 40. in Acta.
i præfat. in Marcum.
k 1. Hiſtor. c. 12
l Hiſt. li. 2. c. 15.
m li. 5. con. Iul.
n Ioſeph. Stephano. in lib. Machab. prolegom. ca. 9 Serarius in lib. Machab.
o lib. 1. c. 2. 42. c. 7. 13. lib. 2. ca. 14. 6.
p 15. Antiq. ca. 10.
q 17. Antiq. c. 15.

Sine dubio ſecta vna Iudæorum fuit, cui nomen Eſſæorum, etiam Chriſti ætate; quia tempore Archelai memorat idem auctor *q* Simonem Eſſæum Prophetia clarum. Illos perperam confundit Druſius cum Phariſæis. Quia vero nõ legitur Chriſtus illos reprehendiſſe, credit Abulenſis ab iis libenter Chriſti receptam doctrinam.

Scripturæ nomen quid contineat.

In Scripturis.] Doctrina diuinitus reuelata, & quidquid Spiritu ſancto dictante ſcriptis traditum eſt, generali nomine appellatur modo in ſingulari, modo in plurali, Scriptura, & Scripturę, ſicut liber, & libri, ſiue Biblia, κατ' ἐξοχήν, quaſi ſola ea, quæ ſunt huiuſmodi, ſcriptione digna A ſint & lectione. Vna vero Scriptura dicitur, vnuſue liber, quoniam eundem auctorem Deum habet, eundem ſcopum; plures, propter pluralitatem partium eius.

De vno libro accipiunt aliqui *r* verba Pſalmi *s*: *In capite libri ſcriptum eſt de me*, quia in primis verbis Geneſis, & Euangelii Ioannis ſermo videtur eſſe de Chriſto: vocantq; Hieronymus *t*, & Auguſtinus *u* totam Scripturam librum vnum, & de tota Scriptura dictum locum expoſuit Theophylactus *x*, & apud Oecumenium Photius *y*. Alii tamen de ſolo principio Geneſis, vel de primo Pſalmo, & alii aliter, vt videre eſt apud noſtrum Riberam *z*.

r Hieron. de tra. ut. Hebr. in Gen. & alii apud Auguſt. in Pſal. 130.
s Pſal. 39.
t in cap. 29. Eſaiæ, & in c. 12. Eccleſiaſte.
u in Pſal. 150.
x in cap. 10. epi. ad Heb.
y ibidem.
z ibid.

B Libros pluraliter, cum addito, *ſanctos*, dicunt Machabæi *a*.

a 1. Machab. 12. 9.

Scriptura, & Scripturæ multis reperiuntur locis: at ſæpius in numero vnius certum aliquem deſignat, in nouo potiſſimum Teſtamento, librum. Forſitan hoc nomen ſeu plurale, ſeu ſingulare originem ducit à Tabulis legis, quas digito ſuo Deus ſcripſit *b*, & dicitur lex ipſa, *Dei ſcriptura*, omniſque ſcriptor ſacer eſt *veluti calamus Dei ipſius Scribæ velociter ſcribentis* *c*. Et quæcunque ſcripta ſunt, eodem Spiritu, ac fine, merentur abſolutũ tale nomen, quaſi alia omnia, quæ fere ſcatent vel erroribus, vel ſunt de rebus inanibus, ſcribi, vt extent ad poſterorum memoriam, non debuerint. C

b Exod. 31. 18.
Cur Scriptura hoc nomen habeat.
c Pſal. 44. 2.

Verſus 25.] Hic erat edoctus viam Domini: & feruens Spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea, quæ ſunt Ieſu, ſciens tantum Baptiſma Ioannis.

Scripturarum ſcientia ad quid conferat.

HIc erat edoctus viam Domini.*] Scripturarum ſcientia hæc ſuppeditat, vt quæ ad Ieſum ſpectant, potiſſimum intelligantur, & quæ conducunt ad mandatorum cuſtodiam, quibus peruenitur ad beatitudinẽ. Vt autem recte Doctoris munus exequaris, diligentia requiritur, non ſolum vt mediteris dicenda, ſed meditata etiam dicas: & feruor Spiritus, vt incidentes difficultates D vincas, & alios permouere, animo prius commotus ipſe, ſerio, ac ſedulo ſtudeas.

Edoctus.] Κατηχημένος. More catechumenorũ, atque per Catechiſmum: & quidem nondum ſciebat Baptiſmum Chriſti, vt mox ſubditur, quẽ Baptiſmum Catechiſmus præcedere ſolebat.

Caietanus id vidit; ſed non debuit carpere verſionem noſtram, quaſi plus expreſſerit per *edoctus* cum Græcum participium ſignificet initiatum, cuius rei argumentum ſit, quia neſciebat Baptiſmum Chriſti. Nam & catechumeni docentur Baptiſmum Chriſti: nec omnes tamen ſunt ita E docti, vt docere alios poſſint, ſicut docuit Apollo, qui quo modo ſolum ſciuerit Baptiſmum Ioannis, mox dicemus.

Quid ſit catechizare, & catechizari.

Κατηχεῖν, & κατηχεῖσθαι, ſignificat in genere audire, & audiri, inſtruere, ac inſtrui, ſiue id fiat imperfecte, quod ad nudã eorũ, quæ audiuntur, propoſitionem ſpectat, quæ ſufficiat ad formandã de illis notionem, ſeu etiã perfecte. Si, vt antea ex cõiectura dicebamus, hic Apollo in patria ſua Alexandria inſtitutus eſt à Chriſtianis, qui vocabãtur Eſſeni à Philone, & exacte tractabant Scripturas, has ipſe quoque ſummo ſtudio didicit, quatenus pertinebãt ad Ieſum. Et quia inter alia de Ieſu argumenta, fuit Ioannis de illo teſtimo-

Apollo qua ratione ſit inſtructus in Chriſti religione.

nium *a*,

A nium *a*, de quo item Ioanne præceſſerant teſtimonia Prophetarum; Baptiſmus autem Chriſti vltimo loco iis, qui eo baptizandi forent, explicabatur; fieri poteſt vt Apollo reliquas ſatis edoctus Scripturas, tum illas, quæ pertinebant ad Baptiſmum Ioannis, nihil audiſſet adhuc de Baptiſmo Chriſti, vel quod baptizari diſtuliſſet, vel quia oblata alia occaſione, priuſquam Catechiſtæ perueniſſent ad eum Baptiſmum declarandum, ipſe alio demigraſſet.

a ca.1.3.13.& 34.

Feruens Spiritu.] Tales vt ſint, Romanos hortatur Paulus *b*, hoc eſt, impetu quodam animi accenſi ad bene merendum de proximo; & in vniuerſum alacres ad opera pietatis. Hieronymus *c* hunc feruorem proficiſci interpretatur à ſcientia Scripturarum, ſicut ab Abiſag calorem in Dauid *d*.

B

b Rom.12.11.

c epiſt. 2. ad Nepotianum.

d 3.Reg.1.2.

Quid ſit feruor Spiritus, dixi alias *e*. Alluſio forſan hic eſt ad eundem Spiritum, qui vt ſuper alios, ita ſuper iſtum deſcenderit: ſi non externo ignis ſigno, certe re, & effectu. Oecumenius anceps eſt, an fuerit de illis centum viginti, *qui ſunt*, inquit, *cum Apoſtolis baptizati f: verum ſicut Cornelius g ante Baptiſmum acceperit Spiritum ſanctum.* Hoc poſterius placet Chryſoſtomo, qui ſingularem feruorem obſeruat in Apollo, cum eximia doctrina, vt proinde doceret ipſe, non alii, quotquot Spiritum acceperant. Poteſt hic appellari *lucerna non lucens tantum per doctrinam, ſed ardens h quoque per Spiritus feruorem.* Feruebat Spiritu, & docebat, quoniam vt huc transferamus, quod de Ioanne Bernardus *i* obſeruat, *ex eius feruore ſplendor, non feruor prodiit ex ſplendore: quemadmodum ſunt quidam, qui non eo lucent, quia feruent; ſed magis feruēt, vt luceant*: nimirum non charitatis feruentes ſpiritu, ſed ſtudio vanitatis.

e cap. 6.

f Act.1.15. c.2.4.

g Act.10.44.

Apollo feruens Spiritu quare dictus ſit.

h Ioan.5.35.

i Sermon. de Ioanne Baptiſta.

C

Docebat ea quæ ſunt Ieſu.] Ita etiā Syrus. ומילף מליאית על ישוע *vmaleph meleiaith bhalleſchuhh*, ad verbum, *& docens plane de Ieſu.* Sed Græce, τὰ περὶ τοῦ ΚΥΡΙΟΥ, *ea quæ ſunt de Domino.* Domini nomen de Ieſu, ſiue de Chriſto ſæpius intelligi oſtendimus cap. 1. *k*

k verſ.6.

D *Sciens tantum Baptiſmā Ioannis.*] Non ergo baptizatus erat Baptiſmo Chriſti, quem neſciebat.

Vult præterea Carthuſianus, baptizatum fuiſſe Ioannis Baptiſmo. Si non hallucinatur coniectura illa, quam poſuimus de inſtitutione Apollo ab Alexandrinis Chriſtianis, non poteſt hoc eſſe: iam enim exoleuerat Baptiſmus Ioannis.

Non fuit Baptizatus Baptiſmo Ioannis.

Si erat ex centum viginti, vt opinando aiebat Oecumenius, in quos die Pentecoſte venit Spiritus ſanctus, vel etiam, vt alii, de quibus antea dixi, ex numero LXXII. Diſcipulorum, non caruit profecto aut notitia, aut initiatione Baptiſmi Chriſti.

E Non ſatis aſſequor qua ratione verū ſit, quod nonnulli docent *l*, hunc tam feruentem Prædicatorem, adeo doctum in via Domini, & potentem in Scripturis, & loquentem, ac docentem ea quæ erant Ieſu, dici nouiſſe tantum Baptiſma Ioannis, hoc pacto: quia licet baptizatus eſſet Baptiſmo Chriſti, tamen nihil exquiſite nouerat de Ieſu: idemque eſſe quod nouerit ſolummodo Baptiſma Ioannis; ac quod ſola rudimenta doctrinæ: quia Ioannis Baptiſma fuerit præparatio ad Chriſti doctrinam.

l Salmeron.

Violenta quoque Vatabli videtur interpretatio, vt nouerit tantum Baptiſmum Ioannis, quia eo tātum baptizatus ſit, id eſt, aqua; vel quia ipſe baptizabat nullo Spiritu ſancto accepto, per impoſitionem manuum, aut non impetrato iis, quos baptizabat.

Quapropter id, quod ſuperius attulimus, magis ſatisfacit, nondum hoc tempore Baptiſmum Chriſti ſuſcepiſſe, quem fortaſſe Aquila, vel alius Epheſi ei contulit, cum pleniore, & planiore doctrina de Chriſto: Baptiſmum autem Ioannis nō quidem ſuſcepiſſe, ſed nouiſſe tanquam vnum de teſtimoniis pro Chriſto.

Non erat adhuc baptizatus Baptiſmo Chriſti.

Si quis tamen contendat Ioannis Baptiſmo baptizatum eſſe, conuinci non poterit: eodem enim baptizati fuerunt duodecim illi Epheſii, de quibus in capite ſequenti. *m* Tunc vero non à Chriſtianis illis Alexandrinis primam ſaltem cognitionem de Chriſto, ſed lōge antea ab ipſomet Ioanne cum Baptiſmo, & ab aliis in Iudæa accepit. Et nondum ſufficiētem aſſecutus rationem Euangelii, quia fortaſſe haud adeo frequēs verſabatur cum Diſcipulis, Baptiſmum Ioannis, quem aliquando audiuerat, & forſan acceperat, adhuc vtilem, & iſagogicum Chriſti candidatis arbitrabatur. Sic mollita Vatabli ſententia, quæ placet etiam Emmanueli Sà, nonnullam habet probabilitatem.

m verſ.3.

Baptiſmo Ioannis tantum baptizatus erat.

C *Verſus 26.*] Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga. Quem cum audiſſent Priſcilla & Aquila, aſſumpſerunt eum, & diligentius expoſuerunt ei viā Domini.

A*ſſumpſerunt eum.*] Syrus, איתיוהי לבלתהון *aiethiuhi lebaletbehun*, id eſt, *adduxerunt eum domi ſuæ*; vel, *domum ſuam.* Gloſſa interlinearis, *ad hoſpitium*, aut *colloquium ſuum*, προσελάβοντο.

Hoc verbum Græcum, & ei reſpondens in editione noſtra Latinum, valet idem quod adducere, ſeducere, ac ſeorſum ducere, vel apprehendere, ſuſcipere (quod Interprēs nonnunquam ponit) recipere, aſciſcere, adiungere.

D Quando Petrus Chriſtum à patiendo dehortari voluit, de illo Matthæus ait *n*, καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν, *& aſſumens eum*, quod Græci æque, ac Latini de ſegregatione, & ſubductione intellexerunt, quaſi non ſit auſus coram aliis id Chriſto dicere, illumque increpare. In epiſtola ad Romanos *o*, *Infirmum in fide* προσλαμβάνεσθε, *aſſumite*, id eſt, ſeorſim erudite, recipite apud vos cum cōmiſeratione. Item in eadem *p*: *Propter quod* προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, *ſuſcipite inuicem*, ac mutua vtimini miſericordia. Καθὼς καὶ ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ προσελάβετο ὑμᾶς, *ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos.* Præterea ad Philemonem *q*: *Tu autem illum, vt mea viſcera ſuſcipe*, προσλαβοῦ. *Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum, ſicut me.* Frequenter occurret hæc in Pſalmis dicendi formula, tum ſuſcipiendi verbo abſolute poſito, tum facta nonnulla additione, vt *r*, *Suſcipe ſeruum tuum in bonum.* Quin & *doctrina* in Lexico à verbo לקח *lakach* dicitur לקח *lekach*, quaſi capi debeat auide, animoque perlibenti, vt precioſiſſima res: aut quod ea ipſi capiamur, atque ſuadeamur quid facere, quid fugere debeamus. Deniq; in fine præſentis Hiſtoriæ habetur, quod *Paulus ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum ſ* προσελάμβανετο.

n cap.16.22.

o cap.14.1.

p cap.15.7.

q verſ.12.& 17

E

r Pſal.118.122.

ſ cap.28.30.

Hoſpitalitatis charitas Aquilæ, atque Priſcillæ, qui Paulum prius ſuſceperant, ſuadet, vt credam, non ſolum priuato colloquio, ſed etiam domeſtico hoſpitio excepiſſe: & ſimul, quod

Aquila eum recepit in ſuo hoſpitio.

a capite 16.
Quomodo etiam reprehenſus ſit ab eodem.

Maldonatus in Matthæū a vult, ſignificare Hebraice, qua ille ſcripſit lingua, verbū לקח *lakach*, *aggreſſos eſſe, & corripuiſſe*, tanquam qui nimis ἐπαῤῥησιάζετο, id eſt, *fiducialiter, & libere loqueretur*, nec ita ſemper fortitan appoſite, cum non eſſet ſatis inſtructus: quãuis id ex præferuida indole, necnon etiam ex diuini Spiritus feruore faceret; qui nonnunquam feruor ad exactioris ſcientiæ normam eſt redigendus. *Nuſquam hic odium, nuſquam inuidia*, inquit Chryſoſtomus, *ſed omnia ſiũt in fide.*

b lib. 4 ſingular. c. 7.

Quid ſi etiam aſſumptionem hanc, & ſuſceptionem eo capiamus modo, quo nominantur quidam ſuſceptores, præſertim in Baptiſmo, vel ſponſores, &c. Legi poſt hæc doctam Martini Roæ noſtri *b* de ſuſcipiẽdi verbo in ſacris, ac profanis auctorib. notationem pro eo, quod eſt inſtituere, educare, nutrire, alere, procreare, formare, humaniter excipere, atque ſpondere ſeu fideiubere, ac præſtare. Leges tu, ſi voles, cum voluptate.

c 1. Cor. 14. 34. 35. & 1. Timo. 2. 11.
d 1. Cor. 7. 16.

Et diligentius expoſuerunt ei viam Domini.] Priſcilla quoque mulier, ſed priuatim; nec enim *ei docere permittit Paulus* c; ſimul tamẽ mulierem ad priuatam illam doctrinam cohortans, illis verbis *d*, *Vnde ſcis mulier, ſi virum ſaluum facies?* Inter præcepta connubialia quędam ſunt apud Plutarchum de ſilentio mulieris, & ne foras prodeat, & vt viro obediat *e*. Nam

e maxime 31. 32. 33. 34.
f Sophocl. in Aiace.
g Home. non ſemel.

> Γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ πολλὴ φέρει *f*.
> *Decus addit vſque fœminis ſilentium.*
> Μῦθος δ' ἄνδρεσσι μελήσει *g*.
> *Fueritque viris oratio curæ.*

h Eccl. 26. 18.
i capite 2.

Mulier ſenſata, & tacita, inquit Sapiens *h*, *non eſt immutatio eruditæ animæ.* Alioqui, quod & alibi monere memini, monentq; Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, præterea Hieronymus, Primaſius, Sedulius, Thomas, & alii in priorem ad Timotheum *k*, vel hoc etiam exemplo Priſcillæ, non eſt interdictum præciſe mulieribus priuatim docere, ac inſtruere.

k cap. 2.
Mulieri præciſe non eſt interdictum docere.
l Tit. 2. 4.
m Prou. 1. 8. ca. 4. 4. & c. 6. 20. & c. 31. 1.

Vult quoque Apoſtolus *l*, vt *anus prudentiam doceant adoleſcentulas.* Salomonem item *tenerum filium mater erudiuit* m.

Exempla matrum, quæ pie liberos erudierunt.

Plenæq; ſunt huiuſmodi exemplorum hiſtoriæ, videlicet matrum, quę honeſte, pieq; liberos inſtituendo, meruerũt, vt bis eorum matres merito dicerẽtur: quo in genere illuſtriſſima eſt Auguſtini mater Monica, & Blanca Ludouici Regis Sancti, vt omittam inſtitutricem iunioris Theodoſij Pulcheriam, & Nazianzeni matrem, quæ, vt ipſe teſtatur *n*, *viro ſuo in diuinis, & ad pietatem, ac optima quæque exhibenda, tam opere, quam ſermone ductricem, rectricem, ac propemodum doctricem ſe exhibuit. quod eſt*, inquit, *admiratione dignum, ſed plus admirandum, quod vir tantus ab ea vltro deuinci voluerit.*

n in funere patris.

Apollo modeſtia declaratur.

Apollo autem tantus vir, fœminæ inſtitutionem non erubuit, ab eaque non illibens didicit: ſingulare ipſe modeſtiæ præbens exemplum, & neceſſarium edens documentum, doceri quiuis à quouis ſe vt patiatur, & vero etiam velit; ac ſtudeat. Si quando accidat, vt iudicio Domini, & populorum ſuffragio, in Sacerdotium, ſiue Epiſcopatum eligantur ſimplices, hoc eſt, indocti, ſaltem illud habeant, vt præcipit Hieronymus *o*, *vt poſtquam Sacerdotes fuerint ordinati, diſcant legem Dei, vt poſſint docere quod didicerint. & augeant ſcientiam magis, quam opes, & non erubeſcant à laicis diſcere, qui nouerint ea, quæ ad officium pertinent Sacerdotum: magiſque noctes, & dies in Scripturarum tractatu, quam in ratiocinijs, & ſupputatione conſumant.*

o in ca. 1. Aggæi.
Sacerdotes ſimplices & imperiti Dei legem diſcant.
Diſcendi ſtudium commendatur.

p in Lachete in Dialo. de Philoſophia, in 7. de Republ.
q in Catone maiore
r 8. de ſtudio.
s epiſt. 76.
t ca. 3. & 7.
u ep. 2. ad Nepotia.

Non vigeo nunc diſcendi ſedulitatem, in qua inſeneſcendū docuit Solon, toties Platoni *p*, atq; Ciceroni *q* hoc nomine laudatus, cum diceret:

> Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.
> *Quotidie addiſcens plurima, fio ſenex.*

Qua de re etiam Valerius Maximus *r*, & Seneca *s*, ac de ſeipſo Auguſtinus *t*, & Hieronymus *u*, eſtque priori affine apophthegma Pomponij Iuriſconſulti, ſeu Iuliani apud ipſum: *Ego diſcendi cupiditate, quam ſolam diſcendi rationem optimam in 78. ætatis annum duxi, memor ſum huius ſententiæ, quam dixiſſe fertur Iulianus x: Etſi alterum pedem in ſepulcro haberem, adhuc addiſcere quædam vellem.* Hoc inculco, & premo ſine delectu diſcendum à quocunque, qui docere poſſit, ita vt non pudeat diſcere, vt ait Baſilius *y*, &, quod obſeruat idem Hieronymus *z*, in verbis illis Apoſtoli *a*, *Si alij*, nimirum cuiuis, *ac ſine delectu fuerit reuelatum ſedenti, prior taceat.*

x lib. 40. Pandect. titul. de fideicommiſſ. libertat. apud Iulianum.
Quouſque ſit literis incumbendum, ſc. eſt ad ſepulcrum vſque.
y epiſt. & ora. 6. de inſtit. & aſmon.
z ſupra.
a 1. Cor. 14. 30.

Reprehendit peſſimam Hieronymus in quibuſdam Eccleſiis conſuetudinem, *vt præſentibus Epiſcopis Presbyteri non ſinerentur loqui, quaſi illis aut inuiderent, aut non dignarentur audire.*

Quomodo viri à fœminis diſcere aliquando poſſint.
b epiſt. 103. ad Paulinum.

Is cum alibi *b* acerbe inſectatur eos, *qui diſcant à fœminis, quod viros doceant*, intelligit, vel quando alij ſuppetunt Doctores, vel cum Scripturarum obſcurarum, & difficilium fœminæ profitentur interpretationem.

A quibus fœminis maxime cauendũ in doctrina.
c epiſt. ad Demetriadem.
d cap. 5.

In huiuſmodi quoque fœminas inuehitur in alia epiſtola *c*, cuiuſmodi fuerunt hæreticæ nonnullæ pſeudoprophetiſſæ, quas aliquando commemorauimus *d*: & tales forſan fatidicæ, ac rhetoricæ Diotima, atq; Aſpaſia, quibus magiſtris vti Socrates non dubitauit, vt eſt apud Platonẽ *e*. At Priſcilla pia fœmina erat, & viam Domini docebat, non profitebatur magis exquiſitam Scripturarum expoſitionem. Quanquam non conſtat, an hæc docuerit, poteſtq; conſiſtere ſententia, quamuis Aquila ſolus id fecerit. Extat Romæ Aquilæ & Priſcillæ titulus (alias quoque Priſcæ) vbi creduntur vtriuſq; condita corpora. Illum titulum Cardinalis Iuſtinianus pene collapſum reſtituit, exornauitque huius ſæculi ſexcenteſimi anno primo Iubilęo; qua illi in re, aliiſque Cardinalibus optimus Pontifex Clemens VIII. præiuit exemplo.

e in conuiuio, & in Menexeno.

Verſus 27.] Cum autem vellet ire Achaiã, exhortati fratres, ſcripſerunt Diſcipulis vt ſuſciperent eum. Qui cum veniſſet, contulit multum his, qui crediderant.

E*Xhortati fratres.*] Syrus. אחא חפטוהי *chattepuhi ache*, id eſt, *Prauenerunt eum fratres*, προτρεψάμενοι. Longe melius Interpres. Quamuis enim prima verbi Græci ſignificatio ſit illa, anteuertere, propellere, &c. non minus tamen inde deducta frequens eſt, prouocare, inuitare, hortari. Vnde λόγος προτρεπτικός, *oratio exhortatoria*, ſeu *ſuaſoria*, & apud Rhetores προτρεπτικὴ στάσις, aut παραινετική, *exhortatiuus, & ſuaſorius ſtatus.*

Epiſtola exhortatoria.

Eſt & quoddam epiſtolare genus προτρεπτικόν, ad quod ſpectat epiſtola hæc ſcripta à fratrib. Aquila, & Priſcilla, aliiſq; Epheſiis ad Corinthios, quos magnũ in modum exhortabantur, vt ſuſciperent Apollo. Nec enim recte Carthuſiani cohæret expoſitio, vt ſint exhortati fratres, vel ab eo, vel ipſi illũ, vt in bono cœpto perſiſteret. De literis cõmendatitiis dixi capite decimo quinto.

Vt ſuſciperent eum.] Non quaſi timor Corinchiis pellendus fuerit, vt voluit Gloſſa interlinearis, & Hugo, quod Apollo eſſet Iudæus; ſed vt vtilem fratrem hilare ; & liberaliter exciperent. Gradus habet Chriſtiana charitas, & merita cuiuſque reſpicit, magiſque, aut minus aliquem vel æſtimat, vel commendat.

Charitas Chriſtianà gradus habet.

Contulit multum his, qui crediderant.] Addit textus Græcus, *διὰ τῆς χάριτος, per gratiam*, & meminit Gloſſa ordin. ac Beda, hæc verba in quibuſdã codicibus Latinis eſſe; quæ verba Syrus nectit cũ verbis *συνεβάλετο πολύ*, dicens: עדר סגי ביד טיבותא לכלהון מהימנא *bhaddar ſegghi beiad taibutha lechulhun mehaimne*, id eſt, *adiuuit multum per manum gratiæ, ſeu, per gratiam omnes fideles.*

Caietanus gratiam intelligens de facundia, & doctrina in Scripturis, quam habebat Apollo, præfert eundem ſenſum illi alteri, quod diuini muneris fuerit, *vt nondum baptizatus, multum contulerit iis, qui crediderant in Achaia.* Vatablus præter hunc, alium affert, vt profuerit iis, qui gratia Dei crediderant Euangelio. Mihi quoque è duobus illis, quos poſuit Caietanus, placet poſterior magis. Nec inbaptizatum, Baptiſmo videlicet Chriſti, perduraſſe ad hoc vſque tempus Apollo credibile eſt.

Apollo fuit baptizatus cum venit Corinthum.

Quod autem Apollo multum Achaicis, Corinthiiſque contulerit, argumento eſt, quoniam quidam ex illis dicebant *ſe eſſe Apollo*, gloriantes eo tanquam doctore, & auctore ſectæ a. Id vt Paulus euerteret, negauit quemquam *in nomine alterius baptizatum eſſe, quam Chriſti, vel mortuum pro omnibus alium, quam Chriſtum* b: & *ſe quidem* ait *plantaſſe, Apollo rigaſſe, Chriſtum autem incrementum dediſſe: etenim ipſi miniſtri ſunt, & cuius comparatione nihil ſunt ſed vnum, idemque in Chriſto* c, *à quo iuuantur, & quẽ vt ſcopum ſibi proponunt*, vt bene exponit Nouatianus d.

Apollo quãta apud Corinthios, auctoritate fuerit.

a 1. Cor. 3. 4. 6. & 1.12.

b 1. Cor. 1. 13.

c 1. Cor. 3. 5. & ſeq.

d lib. de Trinit. c. 22. inter opera Tertulliani.

Cur Paulus plantaſſe, Apollo rigaſſe dictus ſit.

Sedulius *plantationem tributam Paulo* docet, *quia prior fidem tradidit: rigationem Apollo, quoniam vel baptizauit, vel traditam à Paulo fidem ſua doctrina, & eloquentia illuſtrauit*, ac veluti fœcundauit, ſeu, vt ait Theophylactus, qui tamen monet ſub his nominibus prudenter ab Apoſtolo ſedari ſchiſmata Corinthiorum, non quod iſti illorum, vt auctorum ſuorum nomina vſurparent, *haudquaquã permiſit iactum à Paulo ſemen improbi hoſtis tentationũ vredine, æſtuque exareſcere.* Eloquentia cum imbre, & aqua ſolet comparari. Apollo autem, vt vidimus, eloquens erat: eo igitur Paulus per verbum rigandi voluit alludere, vt etiam notat Anſelmus; ſed Apoſtolus eloquentiam ſibi deeſſe faſſus eſt e.

e 2. Cor. 11. 6.

Verſus 28.] Vehementer enim Iudæos reuincebat publice, oſtendens per Scripturas, eſſe Chriſtum Ieſum.

V*Ehementer enim Iudæos.*] *Εὐτόνως*, omnibus neruis, intenſe, acriter, ſummo ſtudio & cõtentione, intenta, ac ſonora, & libera voce, audacter, &c.

Reuincebat.] Melius quam Syrus, דרש הוא *daraſch haua*, id eſt, *diſputans erat*, vel, *diſceptabat*; id nãque importat *τὸ διακατηλέγχετο*, quaſi dicat, *Iudæos argumentis concludebat ex ipſorummet principiis*, videlicet ex Scripturis, quod argumenti genus à Dialecticis *ἔλεγχος* nominatur, & à Rhetoricis f, *& ad oppoſitorum, admiſſionem perducit.*

f Ariſtot. in Rhetor. ad Alex. [illegible] Theod. [illegible] Elench. cap. 8. & hinc inde eorum libri Elenchorũ.

Publice.] Beda, in Græco, inquit, ita ſcriptum eſt, *publice, & per domos*, quod eſt optimi Doctoris, ita docere multos generaliter, vt & ſingulos viriliter exhortari non deſiſtat. Nullum codicem reperi, qui hoc modo legat: non dubito tamen quin duas illas optimi Doctoris partes Apollo ſit executus. Si eſſet Apollo idem qui Apelles, qua de re prius egimus, huius laus eximia poneretur à Paulo, cum cognominat *probum in Chriſto* g, *δόκιμον, in re Euangelica bene probatum, nullo modo corruptum*, Syriace, גביא *gabia*, id eſt, *electum.*

g Rom. vlt. 10.

CAPVT DECIMVM NONVM.

SVMMARIVM.

Reuerſus Epheſum Paulus, Ioannis tantum baptizatos Baptiſmo, baptizat Baptiſmo Chriſti: ſuper quos poſt impoſitionem manuum Spiritus ſanctus deſcendit. Ibi per menſes tres, in Synagoga, per biennium in ſchola cuiuſdam Tyranni, ſigna quoque faciens, diſputat. Dum vero Sceuæ Principis Sacerdotum filii dæmonia tentant eiicere, vulnerantur à dæmoniaco, quæ fuit pleriſque cauſa, vt artem maleficam abiurantes, libros ſuperſtitioſos concremarent. Demetrius tandem argentarius faber, ſeditionem commouet in Apoſtolum, quam Alexander, ægre licet, compeſcit.

1 Factum eſt autem, cũ Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inueniret quoſdam Diſcipulos.

2 Dixitque ad eos: Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.

3 Ille vero ait: In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt: In Ioannis Baptiſmate.

4 Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens. In eũ, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.

5 His auditis, baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu.

6 Et cum impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7 Erant autem omnes viri fere duodecim.

8 Introgreſſus autem Synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

9 Cum autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola Tyranni cuiuſdam.

10 Hoc autem factum eſt per biennium, ita vt omnes, qui habitabant in Aſia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

A 11 Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli:

12 ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

13 Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis, inuocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.

14 Erant autem quidam Iudæi Sceuæ Principis ſacerdotum ſeptem filii, qui
B hoc faciebant.

15 Reſpondens autem ſpiritus nequam, dixit eis: Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos autem qui eſtis?

16 Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium peſſimum, & dominatus amborum, inualuit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa.

17 Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atque Gentilibus, qui habitabant Epheſi: & cecidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

18 Multique credentium veniebant con-
C fitentes, & annunciantes actus ſuos.

19 Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20 Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

21 His autem expletis, propoſuit Paulus in Spiritu, tranſita Macedonia & Achaia,

ire Ieroſolymam, dicens: Quoniam poſtquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22 Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi, Timotheum, & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

23 Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24 Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præſtabat artificib. non modicum quæſtũ.

25 Quos conuocans, & eos, qui huiuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio:

26 Et videtis, & auditis quia non ſolum Epheſi, ſed penè totius Aſiæ, Paulus hic ſuadens auertit multam turbã, dicens: Quoniam non ſunt dij, qui manibus fiunt.

27 Non ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, ſed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet maieſtas eius, quam tota Aſia, & orbis colit.

28 His auditis, repleti ſunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Epheſiorum.

29 Et impleta eſt ciuitas confuſione, & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio, & Ariſtarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30 Paulo autem volente intrare ad populum, non permiſerunt Diſcipuli.

31 Quidam autem & de Aſiæ Principibus, qui erant amici eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe daret in theatrum:

32 Alij autem aliud clamabant. Erat enim Eccleſia confuſa: & plures neſciebant qua ex cauſa conueniſſent.

33 De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem, manu ſilentio poſtulato, volebat reddere rationem populo.

34 Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox facta vna eſt omnium, quaſi per horas duas, clamantium: Magna Diana Epheſiorum.

35 Et cum ſedaſſet ſcriba turbas, dixit: Viri Epheſij, quis enim eſt hominum, qui neſciat Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, Iouiſque prolis?

36 Cum ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil temerè agere.

37 Adduxiſtis enim homines iſtos, neque ſacrilegos, neque blaſphemantes Deam veſtram.

38 Quod ſi Demetrius, & qui cum eo ſunt artifices, habent aduerſus aliquem cauſam, conuentus forenſes aguntur, & Proconſules ſunt, accuſent inuicem.

39 Si quid autem alterius rei quæritis, in legitima Eccleſia poterit abſolui.

40 Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ: cum nullus obnoxius ſit (de quo poſſimus reddere rationem) concurſus iſtius. Et cum hæc dixiſſet, dimiſit Eccleſiam.

Verſus 1.] **Factum eſt autem, cum Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inueniret quoſdam Diſcipulos,**

P*Eragratis ſuperioribus partibus.*] Galatiæ, & Phrygia, poſt reditum ex Ieruſalem in Antiochiam Syriæ, vbi aliquanto tempore moram fecit, ſicut priore capite dictum eſt.

Veniret Epheſum.] Quemadmodum promiſerat: ibi namque propter temporis breuitatem, nihil de Ieſu apertè expoſuerat: ſed ſolum in generé diſſeruerat de communi ſalute, ex Scripturis.

Quoſdam Diſcipulos.] Cum nulli antè Diſcipuli fuiſſe memorentur in ea ciuitate, non caret probabilitate ſententia Caietani, hos fuiſſe ab Apollo conuerſos (quod etiam ponit Hugo) de quo narrauit Lucas capite ſuperiore, quod *ſolum Ioannis Baptiſmum ipſe ſciebat*, quaſi hinc ſequatur, ideo dictos *Diſcipulos*, *ſolum etiam Ioannis Baptiſmum accepiſſe ab eodem Apollo.*

[illegible]

Cæterum obſtat, quoniam Apollo iam erat edoctus viam Dei diligentius Epheſi ab Aquila, & Priſcilla, & ab his quoque fortaſſe Chriſti Baptiſmo initiatus, vt etiam dictum eſt cum Chryſoſtomo, & Oecumenio. Certè non eſſet paſſus deeſſe tam neceſſarium Sacramentum, aut ſaltem doctrinam de ipſius neceſſitate illis, quos prius imperfectè inſtituiſſet. Deinde Ioannis Baptiſmum præter Ioannem ipſum, nemo conferebat, vt docet Cyrillus Alexandrinus a, & innuit Auguſtinus b, dum reddit cauſam, quare vocatus ſit ille Baptiſmus, *Baptiſmus Ioannis.* Fauet præterea ſcopus huius Baptiſmi, qui erat, vt à Præcurſore manifeſtaretur Meſſias, & illo modo viam ipſi præpararet Præcurſor, quo Præcurſoris munere, ſicut & nomine, nullum, præter Ioannem, functum, præditumve legimus. Ipſemet Ioannes de ſeipſo loquens, tanquam qui vnus, ac ſingulariter baptizandi præceptum accepiſſet, inquit c, *Qui me miſit baptizare, ille mihi dixit, &c.* Propterea etiam dicitur, *Baptiſmi gratia veniſſe multos ad illum in Ænnon iuxta Salim, vbi erant aquæ multæ, quia nondum miſſus fuerat in carcerem* d. Si enim per Diſcipulos quoque Ioannis Baptiſmus dabatur, non obſtitiſſent vincula Ioannis. Denique habemus expreſſum, quod *Chriſtus non baptizabat ipſe*, videlicet per ſeipſum, ac ordinariè, *ſed Diſcipuli eius* e: Ioannem autem abſolutè baptizaſſe vbique dicitur; de Diſcipulis nuſquam.

Illi non fuerunt ab Apollo edocti.

a 2. in Ioan. c. 57. &c.

b Tractat. 5. in Ioan. & 5. de Baptiſmo, cap. 13.

Ioannes ſolus baptizauit ſuo Baptiſmo.

c Ioan. 1. 33.

d Ioan. 3. 23.

e Ioan. 4. 2.

Hoc illud eſt, quod prius Auguſtinum innuiſſe dixi, ingenuè & perſpicuè docuiſſe, quod fecit citatus quoque Cyrillus, ac inſuper Ammonius in Ioannem f; ideo Chriſtum non per ſe, ſed per Diſcipulos baptizaſſe (improbabilis enim opinio eſt, ante mortem Chriſti baptizaſſe tantum

f in 3.

Diſcipulos eius Baptiſmo Ioannis) vt intelligeremus illum Chriſti Baptiſmum à quocunque daretur, Chriſti fuiſſe, quia Chriſti auctoritate, & nomine, non autem illum, quem vſurpabat Ioannes: quoniam licet diuino iuſſu, tamen ſuo ipſius nomine, atque auctoritate Præcurſoris, quam propriam ſibi habebat, ſine facultate ſubdelegandi.

Chriſti Baptiſmus à quocunque collatus eſt, non autem Ioannis.

Quare hi non erant Diſcipuli tunc primum ab Apollo conuerſi, ac multo minus per eundem ſolo Ioannis Baptiſmo baptizati. Cōmunis opinio eſt, à Ioanne baptizatos eſſe, vt conſtabit ex Auctoribus, qui poſtea producentur, & nominatim id tradidit Hiſtoria Scholaſtica. Hermas Letmatius a quæſtionem ſequentem propoſitam ipſi etiam Apollo à Paulo affirmat. Hoc Lucas non ſcribit, immo planè ſignificat, cum Paulus Epheſum redijt, Apollo fuiſſe Corinthi.

A Ioanne fuerunt baptizati.

a lib. 1. de inſtaura. relig. c. 7.

Verſus 2.] Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.

SI *Spiritum ſanctum.*] De vſu particulæ *ſi*, ad interrogationes, dixi capite 1. b Quia vero in priore ſuo ad illam ciuitatem aduentu, non licuerat Paulo cum Diſcipulis agere, & hi fortè ſuperuenerant, nec Epheſi alius Epiſcopali præditus dignitate fuerat, qui, quod Epiſcoporum proprium eſt, vt & capite VIII. demonſtrauimus exemplo Petri, & Ioannis, cum ad Samaritanos, quos baptizauerat Philippus, miſſi ſunt, Spiritum ſanctum conferre per manuum impoſitionem potuiſſet: propterea merito ſuſpicatus eſt, interrogauitque, verum Spiritum ſanctum accepiſſent credentes, πιστεύσαντες, hoc eſt *poſtquam crediderant* (vt rectè hoc participium reſoluit Syrus interpres dicens, מן דהימנתון *men dehaimenthun*, id eſt, *ex quo crediſtis*. necnon Hieronymus c) & nolens eos, qui Fidei Sacramentum, nempe Baptiſmum, acceperant, eſſe tanto priuatos dono, paratuſque id ipſis largiri. Non itaque ſanctificantem intelligit Apoſtolus, hoc eſt, ſanctificationis in Baptiſmo collatum ſpiritum, ſed Spiritus ſancti donum, quod viſibiliter dabatur fidelibus, & iam nobis inuiſibiliter per Sacramentum Confirmationis: quemadmodum etiam docent quæ ſequuntur.

b verſ. 6.

c cont. Luciferia.

Sacramentum Confirmationis hic confertur.

Neque vt exploret horum fidem ſciſcitatur de potiſſimo articulo Spiritus ſancti: cur enim non potius de Trinitate, vel Incarnatione? Solum id voluit, quod dixi. Sequitur hanc expoſitionem Gloſſa interlinearis, & Lyranus. Hugo autem intellexit quæſtionem de Spiritu ſanctificante, qui datur in Baptiſmo Chriſti, quamuis expoſitionem aliam non reſpuat.

Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.] Hinc ſequitur, Ioannem in ſuo Baptiſmate, quo ſe iſti baptizatos paulo poſt dicunt, non baptizaſſe ſub inuocatione Trinitatis, illaque forma: *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.*

Ioannes non baptizauit in forma Chriſti.

Quo fit, vt ſit aperta hæreſis, contra quam inter alios diſputant Caniſius d, & Bellarminus e, eundem eſſe Ioannis, & Chriſti Baptiſmum, cum eſſentialis Baptiſmi Chriſti ſit dicta forma. Profectò Trinitatis fides non proponebatur à Ioanne, ac neſcio vtrum omninò explicitè credita ſit etiam ab omnibus Apoſtolis ante mortem Chriſti. Nec dabat Baptiſmus Ioannis Spiritum ſanctum, ac proinde inuocatione ipſius opus non erat. Poſtremò; *Ioannes dedit aquam ſine nomine Trinitatis*, inquit Auguſtinus f, *ſicut ipſe profeſſus eſt, dicens: Ego baptizo vos in aqua* g, *&c.*

d de corrupt. verb. Dei, c. 9.

e de Baptiſmo, c. 19. & ſeq.

Trinitatis fides explicita vix fuit habita ante Chriſti mortem.

f lib. 2. cont. lit. Petiliani, c. 32.

g Ioan. 1. 26.

Magna ergo ſunt impudentia Centuriatores h, dum comminiſcuntur *Ioannem baptizaſſe in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Eſt item *irrationabilis penitus opinio*, vt eam vocat B. Thomas i, *gratiam ſanctificantem datam ijs, qui baptizati à Ioanne, ſpem non ponebant in eo Baptiſmo, & notitiam habebant de Spiritu ſancto*: ac proinde non eguiſſe Chriſti Baptiſmo. Illam opinionem ſequitur Magiſter k. Hieronymus l ait eſſe peruerſum dogma, quod ſit idem vterque Baptiſmus, & damnatur in Concilio Tridentino m. Fauet Anabaptiſtis qui hos Diſcipulos concedit à Ioanne baptizatos, & iterum Baptiſmo, qui ab illo priore non differret: & Cyprianus n hinc anſam ſumpſit opinandi, ab Hæreticis baptizatos rebaptizandos. Carthuſianus meritò refellit eos, qui ita ſentiunt, iſtos ignoraſſe Spiritum ſanctum duntaxat, quod daretur ſigno inuiſibili, ſicut in Pentecoſte datus erat: cæterum non neſciſſe, immo etiam credidiſſe myſterium Trinitatis.

h Centur. 1. lib. 2. c. 6. col. 496.

i 3. p. q. 38. art. 6.

k 4. diſt. 2.

l contra Luciferianos.

Baptiſmus Ioannis, & Chriſti non eſt idem

m Seſſ. 7. can. 1. de Baptiſmo.

n epiſt. 71. ad Iubaianum.

Quam verendum eſt, ne multi hodie pneumatomachi non ignorent modo, ſed *contriſtent etiam Spiritum* o, ac *extinguant* p, *eiq; vehementer reſiſtant* q *animales homines, Spiritum non habentes* r, *nec quæ Spiritus ſunt, percipientes* ſ, & *cum ſtultitia ſit ipſis, non valentes intelligere* t: *ſed neq; eundem accipere, quia non vident eum, nec ſciunt eum* u. His ſi in doctrina Spiritus loquaris, *& veluti ſpiritualibus ſpiritualia* x *compares*, illicò reſpondebunt: *ſed neq; ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus*, hoc eſt, non obediuimus. *Etſi enim fateantur ſe noſſe & credere, factis tamen negant* y, cum quotquot peccatis quibuſlibet mortalibus obſtricti ſunt, atque ita *Spiritui gratiæ contumeliam faciunt* z, tum ij maximè, qui propriè peccant in Spiritum ſanctum; de quo peccato, cuiuſmodi ſit, alibi declarauimus a.

Pneumatomachi hodierni qui maximè ſint.

o Epheſ. 4. 30.
p 1. Theſ. 5. 19.
q Act. 7. 51.
r epiſt. Iudæ. v. 19.
ſ 1. Cor. 2. 14.
t ibidem.
u Ioan. 14. 17.
x 1. Cor. 2. 13.
y Tit. 1. 16.
z Heb. 10. 29.
a c. 7. 51.

Verſus 3.] Ille vero ait: In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt: In Ioannis Baptiſmate.

IN *quo ergo.*] Εἰς τί, *in quid*, prout quoque Syrus reddit, ובמנא *vabhemana*, id eſt *in quem*; vel, *in quid*, & Vatablus. Sed non variat ſenſum varia præpoſitio εἰς, vel ἐν, iuncta varijs caſibus, vt memini alias dicere. Hæc eſt autem vis argumenti quod colligit Apoſtolus: Si baptizati eſſetis Baptiſmo Chriſti, de Spiritu ſancto notionem aliquam haberetis, quoniam Baptiſmi forma eſt, *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*: neque tamdiu dilata eſſet collatio illa Spiritus ſancti fieri ſolita poſt Baptiſmum, quem etiam Spiritum ſi accepiſſetis, illum non ignoraretis.

Inepta eſt Hæreticorum interpretatio b, velle Paulum obijcere, in qua ſint doctrina inſtituti. Quis ferat, vt Baptiſmus idem ſit, quod doctrina; baptizare, quod docere? Alioqui deſinat oportet Ioannes cognominari Baptiſta. Sed, vt clarius loquamur, vocemus *Doctorem*, atque *Prædicatorem*. Nollent ſcilicet ijdem Hæretici Diſcipulos iſtos Epheſinos Ioannis baptizatos Baptiſmo, ne cogantur diſcrimen agnoſcere inter hunc & Chriſti Baptiſmum, cuius forma continet ex-

Inepta huius loci hæreticorum interpretatio.

b Zuinglio, de vera & falſa relig. c. de Baptiſ. & in ca. 1. Marci Bucero, in c. 3. Matth. Bullingero, hoc loco.

preſſam

preſſam trium Perſonarum inuocationem. Atqui cum poſtea ſubiicitur, illos *his auditis* (quæ nimirum docuerat Paulus de differentia vtriuſque Baptiſmi) *baptizatos eſſe in nomine Domini Ieſu*, apertè diſtinguitur doctrina à Baptiſmo, niſi ridiculam prorſus ψυχρολογίαν admittamus. Et qui docuit eos Paulus, baptizaſſet, ſi baptizare eſt docere; cum tamen is ſolus impoſuiſſe manus narretur, poſtquam baptizati ſunt. Oſtendimus in capite primo *a*, quam latè diſcrepent duo hi Baptiſmi; & quædam huic loco accommodata diſputauimus.

Confutantur.

a *verſ. 5.*

Quod autem Diſcipuli iſti Ioannis iam Baptiſmum ſuſcepiſſent, contra Centuriatores *b*, & Bullingerum *c*, & Bucerum *d*, præter præſentis loci Interpretes, docuit quoque Origenes *e*, Tertullianus *f*, Hieronymus *g*, & Ambroſius *h*, licet hic, quia Ioannis Baptiſmum credidit eſſe Sacramentum, ait, *in illis poſtea non eſſe iteratum, ſed nouatum*, hoc eſt, nouum accepiſſe Sacramentum. Illa enim duo Baptiſmata non ſemel diſtinguit *i*, ſicut & alij Patres permulti. Auguſtinus *k* item cum reſpondet ijs, *qui hoc exemplo inferebant ab Hereticis baptizatos eſſe rebaptizandos*, ſupponit bis baptizatos Epheſinos iſtos, primum Ioannis, iterum Chriſti Baptiſmo. Excipit vero, *non Hereticum, aut Schiſmaticum Ioannem fuiſſe*; verum *illis hominibus quod deerat, datum, non quod inerat, improbatum, ſiue mentiti fuerint*, inquit, *ſe habere Ioannis Baptiſmum, ſicut nonnulli arbitrantur, ſiue quia Baptiſmus Ioannis non erat Baptiſmus Chriſti, ſed tamen militans Chriſto, ſicut legis vetera Sacramenta, præcurſorio quodam, & præfiguratorio fungebantur officio.*

b *Centu. 1. lib. 2. col. 554.*
c *in hunc locu.*
d *in c. 3. Mat.*
e *Tom. 6. in Ioan.*
f *lib. de Bapt. c. 10.*
g *in c. 2. Ioel. & ep. 150. q. 2. & contr. Luciferian.*
h *lib. 1. de Spir. ſanct. cap. 3. & 7. & in c. 3. ep. ad Gal.*
i *in cap. 1. Luc. praef. in Pſ. 17. Ser. 16. in Pſal. 118.*
k *lib. de vnico Bapt. c. 7. & tract. 5. in Ioan. c. contr. lit. Petil. ca. 31. & 37. & 5. de Bap. c. 9.*

Eadem eſt Eucherij *l* ſententia de re vtraque, tum Diſcipulos Ioannis Baptiſmo tinctos, tum ab Hæreticis baptizatos non rebaptizari, ſi conſtet in nomine Trinitatis Baptiſmum ſuſcepiſſe. Optatus *m* docet hos baptizatos eſſe Baptiſmo Ioannis poſt iam promulgatam legem de Baptiſmo Chriſti, cum, introducto Baptiſmo domini, excluſus fuerat Baptiſmus ſerui, & ideo tunc in ſacramento erraſſe, non illos, qui fuerant ſic antea baptizati. Catholici potius colligunt ex his Pauli verbis in eſſentiali forma Baptiſmi exprimendas eſſe tres Perſonas Trinitatis. Conſtat enim, nunquam datum Baptiſmum in nomine ſolius Spiritus ſancti: ac proinde fit, vt ille cum alijs duabus Perſonis ſit expreſſus. Præterea certum eſt, etiam non baptizaſſe Ioannem in nomine Trinitatis, vt præter citatos, docet Hugo Victorinus *n*. Tandem ſequitur, candidato Baptiſmi, omnique Chriſtiano eſſe neceſſariam fidem explicitam Trinitatis. Videtur enim Paulus ex ignoratione Spiritus ſancti, & conſequenter Trinitatis, argumentari negationem Baptiſmi Chriſtiani.

l *in quaſt. noui Teſtam. q. vlt. in Actu.*

m *lib. 5.*

n *2. de Sacrament. p. 6. c. 6.*

Ex ignoratione S. Trinitatis colligitur negatio Baptiſmi.

Præterquàm quod non poteſt Incarnatio explicite credi, prout debet, abſque fide Trinitatis diſtincta. Et, vt omittam Scholaſticos, quorum eſt longè communior iſta ſententia, Cyrillus Alexandrinus *o* diſertè docet, non ſufficere cognitionem Dei abſque cognitione Patris & Filij, & Spiritus ſancti.

Incarnatio non poteſt cognoſci ſine fide S. Trinitatis.

o *lib. 11. in Ioan. c. 26.*

In Ioannis Baptiſmate.] Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, *In Ioannis Baptiſma*, quod perinde eſt, ac *In Ioannis Baptiſmate*. Non de doctrina Ioannis loquuntur, vt diximus, neque mentiti ſunt, cum ſe Baptiſmum illius habuiſſe reſponderunt.

A *Verſus 4.*] Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.

Ioannes baptizauit.] Ἰωάννης μὲν. Quam particulam *quidem*, Syrus etiam reddidit, de qua verſu ſequenti contra Bezam.

Baptiſmo pœnitentiæ.] Cur Ioannis Baptiſmus ita ſit appellatus, lege caput primum *p*.

p *verſ. 5.*

Populum, dicens.] Τῷ λαῷ λέγων, *Populo dicens.* Quo etiam pacto vertit Vatablus, & Clarius. B Syrus autem conſentit cum noſtra editione, ponens tamen *populos* in plurali: ſic enim habet, יוחנן אעמד מעמודיתא דתיבותא לעממא *iuchannan abhamad mahhabuditha datheiabutha lehhammeme*, id eſt, *Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populos.* Et quidam codices Græci addunt, πάντα. Senſus quidem non diſcrepat, vt Ioannes baptizaſſe dicatur populum, cum diceret populo, id eſt, inſtitueret eum, &c. Fauet nihilominus paulo melius lectio Græca veriori ſententiæ, de qua mox agemus, nullam certam Ioannem in Baptiſmo ſuo verborum formam adhibuiſſe.

In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.] C Ioannes ſub hac forma verborum baptizauit, inquit Carthuſianus: *Ego te baptizo in nomine venturi*, videlicet Chriſti. Indicat idem Cardinalis Hugo, & Beda: fauentque alter Hugo Victorinus *q*, Ambroſius item *r*, & Hieronymus *ſ*, & Auguſtinus *t*, atque Magiſter Sententiarum *u*, cum Bonauentura *x*, Marſilio, Paludano *y*, necnon Halenſis *z*, & S. Thomas *a*, & alij, quos citat, & ſequitur Enriquez *b*.

Ioannes ſub qua forma baptizauerit.

Sed videtur hoc proprium Sacramentorum nouæ Legis, vt pro forma conceptis certis conſtent verbis, quia exprimere debent, ac deſignare gratiæ effectum, quem continent; & oportet D per verba inuocari, ac applicari diuinam virtutem, quæ in ipſis, vt princeps cauſa, operatur.

q *2. de Sacrament. p. 2. c. 6.*
r *1. 2. de Spiritu ſancto, c. 3.*
ſ *in c. 2. Ioel.*
t *in qu. noui Teſtam. q. 59.*
u *4. diſt. 2.*

Proprium eſt nouæ legis ſacramentorum, certam formam habere.

x *ibid. in expoſit. lit.*
y *ibid. diſt. 2. quaſt. 1. art. 1.*
z *4. part. q. 9. memb. 3. a. 1.*
a *3. par. qu. 38. art. 6. ad 3.*
b *2. de Baptiſ. c. 30.*
c *4. diſt. 2. qu. vnica.*

Nunquid quando Chriſtum ipſum Ioannes baptizauit, verba hæc edidit: *Ego te baptizo in nomine venturi?* Palacius *c* ait dixiſſe: *Ego te baptizo in nomine tuo, qui venturus es.* Melius omnem formam circa Chriſtum negant Marſilius, & Paludanus. Atqui ſequitur, vel eſſe ablutum ſine vlla forma Chriſtum, vel, quod eſt verum, & eſſentiale Sacramentum, non accepiſſe: cum id tamen huiuſmodi eſſe decuerit, vt Chriſto commodè applicaretur, qui baptizandus erat, vt aquas ſanctificaret: vel potius Baptiſmum Ioannis ſub nulla vlli forma exhibitum eſſe: ſed in ſola aquæ ablutione, quæ ex inſtitutione diuina erat ſignum E quoddam, quo ſe homines humiliter profitebantur peccatores, atque interna indigentes ablutione, & remiſſione peccatorum, concedenda per futurum Chriſti perfectiorem Baptiſmum. Hoc itaque Ioannes cum baptizaret, admonebat, vt in Chriſtum crederent venturum, non eo ſenſu, quo intelligebant Iudæi: venerat enim iam Chriſtus, & viuebat; ſed mox manifeſtandum, atque baptizaturum in Spiritu. Lege Suarez *d*.

Chriſtus ſub nulla forma baptizatus fuit.

d *3. p. diſp. 25. ſect. 1.*

In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum.] Senſus quidem ſimplicior eſt; quem dixi, docuiſſe Ioannem, vt crederent in eum, qui venturus eſſet ad prædicandum, & ſe manifeſtandum, & baptizandum in Spiritu: quanquam eo iam tempore in medio

Quomodo Ioannes Chriſtum venturum prædicauerit, cum iam aduenisset.

ipſo-

A ipſorum verſaretur, & venturus quoque eſſet, tum ad mortem, tum olim ad iudicium.

Chriſti quaſi proprium nomen eſt, *Venturus.*

Verumtamen Chriſti quædam deſcriptio eſt, vt nominetur ὁ ἐρχόμενος a, ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, *veniens*, aut *venturus*, שלוח *ſiloah*, aut שילה *ſiloh*, *miſſus*, & *mittendus* b, *expectatus*, & *expectatio* c.

a Matth. 11. 3. Luc. 7. 19. Habac. 2. 4. Pſal. 117. 26. Ioan. 1. 27. c. 6. 14.
b Gen. 49. 10. Exod. 4. 13.
c Gen. 49. 10.

Nomen Siloh quam vim habeat.

Is qui ſingulariter promiſſus eſt, ſingulariter etiam fuit expectatus, & miſſus, & tandem venit, & ſecum attulit abundantiam pacis: quod quidam ſignificari volunt per שילה *ſiloh*, veruſque extitit *Filius eius*, nempe tum Dei, qui miſit, tum mulieris, ex qua carnem ſumpſit (eam enim quoque voci שילה *ſiloh*, ſignificationem aſſignant) & demum iſtam, *quod illi*, aut, *cui illi*, quaſi dicas, eſſe eum, cui æternum ſceptrum repoſitum eſt, B quæ indefinitè Septuaginta d appellant, *repoſita ei*, vel, *cui repoſitum eſt*.

d ibidem.

Non potuit cæcus natus viſum recuperare, niſi lotus in Siloë, quod interpretatur, *Miſſus* e: nec pelli tenebræ ignorantiæ, peccatique originalis, abſque lauacro inſtituto ab eo, qui dicitur *Miſſus*, eſtque Chriſtus, vt obſeruant Ambroſius f, Auguſtinus g, Sedulius h, atque in Ioannem Beda, & Rupertus.

e Ioan. 9. 7.
f epiſt. 76. & 3. de Sacram. ca. 2.
g lib. 50. Hom. ca 43.
h li. 4. Carm.

In Ieſum.] Græcè additur, Chriſtum, necnon Syriacè, ישוע משיחא *Ieſchuahh meſchiha.*

C *Verſus* 5.] His auditis, baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu,

His auditis.] Ἀκούσαντες δὲ, *Cum audiſſent autem*, vbi Interpres omiſit δὲ, ſed ſine vllo præiudicio, vt poſtea oſtendemus.

Docere, & baptizare diuerſa ſunt.

Aliud eſt ergo, doceri, & baptizari, docere, & baptizare, doctrina, & Baptiſmus, vt antea monui contra Hæreticos, qui ne rebaptizatos fateri cogantur, hos Diſcipulos eodem Baptiſmo, quoniam eundem aſſerunt Ioannis, & Chriſti, volunt nunc edoctos plenius de fide Chriſti, atque hoc ſolum pacto baptizatos. Brentius, & Loſſius D contendunt, contuliſſe his Paulum non aquæ, quem à Ioanne acceperant, ſed ignis, ſiue Spiritus Baptiſmum, qui datus eſt in die Pentecoſtes in nomine Ieſu Chriſti.

Conſentit Caluinus i. At procul dubio nunquam *baptizari in nomine Ieſu*, quod hic mox ſubijcitur, de alio Baptiſmo intelligitur, quam quem Chriſtus inſtituit, *ex aqua & Spiritu ſancto* k. Deinde paulo poſt mentio eſt de impoſitione manuum, cum qua venerit Spiritus ſanctus, & linguarum donum.

i hoc loco.
Baptiſmus Chriſti is eſt, qui in ipſius nomine confertur.
k vt in c. 2. & 8. & 10.

Beza l verba hæc ait eſſe non Hiſtorici, ſed Pauli, ita vt pergat Paulus dicere, non de Epheſijs, quos alloquebatur; ſed de alijs, qui aliquando Ioannem audiuerant, & ab ipſo baptizati fuerant. Sed diſtorquet iſta interpretatio textum, & E aduerſatur, quod ipſe nec negat, nec curat, communi Patrum, & ſuiipſius doctoris Caluini ſententiæ, qui aiunt, hos ipſos Epheſios à Ioanne baptizatos. Vrget particulas μὲν in priore verſu, & δὲ in iſto omiſſas ab Interprete: *Quæ tamen*, inquit, *nectunt eandem orationem Pauli.*

l hoc loco. Bezæ interpretatio falſa, & valde coacta.

Refutatur Beza.

Hoc ſi eſt, igitur baptizauit Ioannes in nomine Ieſu, quod pridem refutatum eſt, cum hoc nihil aliud ſit, quam in Baptiſmo Chriſti. In capite autem primo m docuimus, particulam μὲν ſæpè redundare, aut ad ornatum poni: eademque ratio eſt particulæ δὲ. Exempla alia ſunt non pauca hoc eodem libro, in quibus Interpretes expreſſit, *quidem* n. Item δὲ in textu Græco capitis ſecundi o, quia non habet vim aduerſatiuam, ſed notæ narrationis nouæ, ab Interprete omiſſa eſt. Et in capite quarto p poſita eſt abſque *tamen* præcedente aduerſatiua. Plura Stapletonus q, & Bellarminus r, qui huius totius loci hæreticas expoſitiones decem refellit, quæ ex his, quæ diximus, ſatis confutantur: falſumque eſt quod ait Kemnitius, adeo obſcurum eſſe hunc locum, vt nihil ex eo colligi poſſit.

m verſ. 1.
n c. 1. v. 8. c. 3. 21. 22. c. 13. 4. 16. 17. 21. 30. c. 24. 4. 9.
o verſ. 38.
p verſ. 1. & 3.
q hoc loco.
r lib. de Baptiſ. c. 22.

Pauluſne hos Diſcipulos baptizauerit.

An Paulus ipſe baptizauerit, non conſtat. Auguſtinus ſ, & Eucherius t, & alij ita loqui videntur, ſed fortaſſe duntaxat intelligunt de iuſſione: non enim ille communiter baptizabat. Et nunc baptizaſſe Caietanus negat.

ſ 2. cont. lit. Petil. c. 37.
t quæſt. in nouum Teſtam. in qu. vlt. ex Actis.

B *In nomine Domini Ieſu.*] Syrus, בשמא דמרן ישוע משיחא *baſcheme demaran Ieſchuahh meſchiha*, id eſt, *In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Nonnulli Græci codices addunt, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, *in remiſſionem peccatorum*. Quid ſibi velit baptizari *in nomine Ieſu*, & an in forma Baptiſmi quandoque hæc ſolum verba ſint expreſſa, dixi capite ſecundo u.

u verſ. 38.

Centuriatores x, vt etiam paulo ante notaui, cum velint formam Baptiſmi Ioannis fuiſſe illam ipſam, quæ Chriſti, hoc eſt, *in nomine Trinitatis*, exprimendo Perſonas, affirmant quoque Epheſios ideo baptizatos *in nomine Domini Ieſu*, id eſt, *in Baptiſmo inſtituto à Domino Ieſu cum dicta forma, quoniam non receperant verum Ioannis Baptiſmum, ſed in aliqua corrupta forma.* Idem vehementer contendit Kemnitius y.

x Cent. 1. lib. 2. c. 4. tit. de Baptiſmo.
y contra Concil. Trident. in Sacrament. Baptiſmi.

C *Verſus* 6.] Et cum impoſuiſſet illis manus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

Et cum impoſuiſſet illis manus.] Coniunctio *&*, planè demonſtrat, priorem orationem non Pauli, ſed Lucæ fuiſſe: quod nolebat Beza. Effectus vero hic nouus in impoſitione manuum ſequutus D conuincit Caluinum, alioſque, Baptiſmum, quo baptizati modo Epheſij ſunt, non eſſe illum, qui dicitur *Baptiſmus* Spiritus, & datus fuerat alijs in Pentecoſte. Confer hunc cum loco, qui eſt in capite octauo, vbi Samaritanis poſt Baptiſmum, quem nemo dubitat propriè intelligi de eo, qui eſt in aqua, vbi Spiritus ſanctus eodem prorſus tenore verborum, quo hic datus narratur. Eo loco de impoſitione manuum multiplici egimus.

Confirmationis Sacramentum ex hoc loco perſpicuè oſtenditur.

Loquebantur linguis.] Sicut hi, ſuper quos deſcendit Spiritus ſanctus in Pentecoſte z, & Cornelius a, ac domeſtici eius.

z Act. 2. 4.
a c. 10. 45. 46.

E Chryſoſtomus ex hoc dono, atque ex Prophetia, quæ ſubiungitur, duo colligit, tum *apertam differentiam à Ioannis Baptiſmo Baptiſmi Chriſti, quia ille hæc non habebat ob imperfectionem; tum perfecte purgari à peccatis, qui Baptiſmum iſtum ſuſcipiunt; quoniam alioqui non accepiſſent Spiritum, & chariſmata.* Illatio vtraque in ſubiecta materia valde probabilis eſt.

Cæterum non habet Baptiſmus Chriſti neceſſariò annexos effectus illos; & quamuis id nunquam factum putem, vt per manuum impoſitionem accepta ſint eiuſmodi dona à non purgatis, & iuſtis: tamen quia ſunt gratis data, nihil repugnat, vt etiam exiſtant in peccatoribus. Cornelio etiam cum ſuis ante Baptiſmum eadem dona conceſſa legimus, licet iam conſequutos ſanctificantem gratiam Spiritus, credendum

Dona gratis data nihil repugnat, vt etiam exiſtant in peccatoribus.

ſit: cua cap. 2.

A ſit : cuius Spiritus quoddam augmentum dari ſolitum docuimus a cum eo Spiritu, qui per manuum impoſitionem ad dicta dona gratis data dabatur, ſicut nunc dantur eiuſdem Spiritus ſanctificantis gradus quidam ſuſcipientibus Confirmationis Sacramentum per manuum item impoſitionem, niſi per ſuſcipientes ſteterit habentes obicem peccati mortalis : quod eſt commune omnibus Sacramentis. De dono linguarum lege caput ſecundum b.

Spiritus ſancti gratia, plenius datur ſuſcipientibus Confirmationem.

b verſ. 4.

Prophetabant.] *Docendo, vel futura prædicendo*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Adde, *vel diuinas laudes celebrando.* Sed & de hac re eodem loco c. Melius qui Syram editionem Latinam fecit, B hoc idem verbum poſuiſſet, pro ומתנבין הוו *vmethnabbin hauu*, id eſt, *prophetantes erant*, quam *vaticinabantur*; cuius eſt magis aſtricta notio ad futura prædicendum.

c cap. 2. 39.

Verſus 7.] Erant autem omnes viri ferè duodecim.

E*Rant autem.*] Non eſt hic adeo magnus numerus, vt iniri exactè abſque erroris periculo non potuerit, ac propterea moderatrix adhiberi particula debuerit, vt Hiſtoria Scholaſtica, & alij volunt. Dixi capite primo d, *Ferè*, atque alias huiuſmodi dictiones, explendæ, ornandæve orationis C gratia ſæpè poni.

d verſ. 13.

Aſia nuper, nec Apoſtolorum viſitatione dignâ, vt Beda notat, nunc Apoſtolico ſacrata numero, & Prophetali eſt munere ſublimata.

Aſia Apoſtolico ſacrata numero eſt.

e c. 1. 15.

f c. 2. 1. & ſeq.

In Pentecoſte centum viginti e, qui ex duodenario decies ducto conſtituitur, Spiritum ſanctum acceperunt f, nunc decima eius numeri pars, quia ſiue de Iudæis (quos plures tunc eſſe oportuit, vt latius Euangelium prædicarent) ſiue de Gentibus credat quis, ij tantummodo, qui vnitati Eccleſiæ Catholicæ, atque Apoſtolicæ communicant, Spiritu replentur. Ludit in eodem duodenario Arator. Non abludo, ac laudo etiam pium ſtudium; ſed non exigo, vel vbique D defendo. Cornelius Gentilis erat; quot habuerit in familia, neſcio; cuncti tamen eodem Spiritu æquè donati ſunt g.

g c. 10. 44.

Verſus 8.] Introgreſſus autem Synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

I*Ntrogreſſus autem Synagogam.*] Nunquam deſerit Iudæos, quorum etiam de numero priores illi duodecim erant: nec enim Gentiles ad Ioannem ventitabant, vel ab eo baptizabantur.

Gentiles non erant, qui fuerunt à Ioanne baptizati.

h verſ. 3.

E *De regno Dei.*] Τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ ΘΕΟΥ̃. Eodem pacto in capite primo h, vbi declarauimus, quid ſit *loqui de regno Dei*, vel de ijs, quæ ad id ſpectant, nempe de beatitudine, de via ad illam, de Eccleſia, de myſterijs omnibus noſtræ religionis, de vita ſpirituali, quæ Iudæis terrenis, ac terrena ſola quærentibus, perobſcura, & maximè paradoxa erat.

Verſus 9.] Cum autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola Tyranni cuiuſdam.

C*Vm autem quidam indurarentur.*] Natiuum hoc Iudæorum vitium cum lapidea lege ingenitum, vt capite ſeptimo i demonſtrauimus. Hoc vt deſignaret Syra editio, appoſuit, מנהון *mennehun*, Ex eis: nil vetat tamen, quin aliqui Gentilium fuerint, ſeu ſuamet ſponte, ſeu Iudæorum inductione. Nam Theſſalonicenſes, Athenienſes, Corinthios aduerſatos Paulo iam vidimus k; & vehementiorem perſecutionem concitatam ab Epheſijs paulo poſt videbimus l, quippe cum eſſent maximè ſuperſtitioſi. Indicat Carthuſianus, cum ait, *hos præſertim Iudæos fuiſſe.*

i verſ. 51.

k c. 16. & 17. & 18.

l verſ. 23. & ſeq.

Non crederent,] Ἠπείθουν Syrus ומתחרין *vmethcharin*, id eſt, *& contendentes* (intelligendum ex ſuperiore verbo הוו *hauu*) *eſſent*, ſeu *excandeſcerent*. Facilè conceſſerim excanduiſſe, atque iræ ſcintillas ſaxa illa miſiſſe: Græcum tamē vocabulū duntaxat valet diffidere, non credere, non obedire.

Maledicentes viam Domini coram multitudine.] Κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους. Syrus, ומצחין לארחא דאלהא קדם כנשא דעממא *vametſachin leurecha dalaha kedam chenſcha dehhammame*, id eſt, *Et maledicebant de via Dei coram turbis populorum*, vel, *Comitijs proſcindebant viam Dei coram turba Gentium.* Interpretes Syrus, & Latinus generalem dictionem ὁδὸν, additione Dei, aut *Domini*, reſtrinxerunt, ſicut & inferius verſu vigeſimo tertio. Syrus vero vocem πλήθους, adiungendo nomen *Gentium*.

Primam reſtrictionem exigit regnum Dei, quod ante præceſſit in textu: ſecunda probabilis eſt, quoniam Gentiles conuenire poterant in Synagogam, ad ſermones, qui habebantur de Deo, & Iudæi hos imbui doctrina Chriſtiana ſemper indignè ferebant.

Gentiles conueniebant in Synagogam ad ſermones.

Diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos.] Syrus, הידין ארחק פולוס ופרש מנהון לתלמידא *haidein archek Paulam vapperaſch mennehun lethalmide*, id eſt, *Tunc recedere fecit Paulus, & ſeparauit ab eis Diſcipulos.* Ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, poteſt hoc ſignificare: ſiquidem ἀφίστημι eſt, abſiſtere facio, abduco, deduco; deterreo, ſeparo, dirimo, diſſocio, ſeiungo, disiungo, ad defectionem ſollicito, ſeorſum, procul ſtatuo, ſummoueo, auoco, auerto. Significat etiam tamen abſiſtere, abeſſe, abſcedere, ſecedere, diſtare; & voce paſſiua, diſiūgi, auelli, &c. vt videre eſt apud Budæum m.

m in ſe comm. ling. Græca.

Interpres noſter poſteriores has notiones reſpexit, & ſanè meliùs, tum ne duplici verbo capaci duarum, vnicam aſſignaret, tum vt intelligeretur, Paulum ipſum ſuomet exemplo peruerſorum vitaſſe vſum, apud quos trimeſtrem operam ſine fructu poſuerat, & maledicentium furori ceſſiſſe, *vbi non erat auditus, non effunderet ſermonem* n. Maximo ſunt impedimento ſtudioſis mandatorum Dei, calumniæ hominum, & irriſores, ac illuſores ambulantibus in via Domini, ſicut cap. 2. demonſtratum eſt o.

n Eccl. 32. 6.

Calumniæ hominum ſunt ſtudioſis maximo impedimento.

o verſ. 13.

Quotidie diſputans.] In Synagoga tantum diebus Sabbati diſputauerat; videlicet Iudæi præ Chriſtianis famem patiuntur verbi Dei: apud quos per tres menſes quot hebdomadis ſemel; apud Gentiles quotidie per annos duos.

Iudæi patiuntur famem verbi Dei.

Gloſſa ordinaria, quæ falſo tribuitur Bedæ, ait, *quod, ſicut quidam tradunt, ab hora quinta vſque ad horam nonam, & decimam diſputatiq; item protraheret Paulus, ita vt horas operi*, nimirum ſcenofactorio, A *quinque, alias quinque doctrina, duas cibo, & orationi daret.* Meritò addit, *nulla hoc auctoritate firmari*: quid enim alijs octo agebat? dormiebat, vel alijs negotijs vacabat. Vacant, & abundant otio, qui talia commentantur, parumque abeſſem ab hac nota, niſi eam vt caueas notarem: quod Hugo etiam fecit.

In ſchola Tyranni cuiuſdam.] Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Τυράννου τινός. Syrus, באסכולא דגברא דשמה טורנוס *beſcholi degabra daſchemeh Touranus*, id eſt, *in ſchola viri cuiuſdam nomine Touranus.* Gloſſa interlinearis, *in ædificio, in quo Tyrannus docebat: vt vbi abundauit perfidia, fides floreat.* Gloſſa ordinaria, *vel dignitatis, vel proprium nomen explicat.* Hugo vtramque B tranſcribit Gloſſam: Lyranus ordinariam, etſi nomen dignitatis eſt pro homine potente, Paulum conuertiſſe ædificium ipſius in ſcholam, & apud talem docere voluiſſe, vt obſtinati timerent eum impedire propter domini loci poteſtatem, itaque factum, cum per biennium docuerit, nempe pacificè. Carthuſianus poſteriorem dicendi modum magis probat. Hiſtoria Scholaſtica eodem propendet, ac Paulum in morem magiſtri ſcholas rexiſſe. Caietanus ſcholam antequam ea vteretur Paulus, ait fuiſſe, quam Tyrannus, hoc eſt, primas quiſpiam pro ſe, aut pro filijs haberet, vel etiam cuius proprietatem ſolam, non vſum. Vatablus, & Gagneius Tyrannum pro Principe, ſcholam ſumunt pro loco, in quem is ſecederet, vt ibi feriaretur, & otiaretur, quia ſcilicet σχολή, etiam otium ſignificat. Idem ſentit Eraſmus, *quia nihil*, inquit, *ſchola cum Tyranno*, & ad nomen proprium non adderetur τινός. Excerpſit eadem Auctor Lexici Biblici Andreas Placus. Arias ait fuiſſe nomen proprium Tyrni, vel Turni, & hoc pacto Syriacè vocari: qua in re fallitur, quia, vt dixi, Syrus vocat טורנוס *Touranus.*

Paulus cur in ſchola viri potentis docere voluerit.

De Tyranno, cuius ſcholam Paulus tenuit.

Placet Iacobo Lopidi eſſe proprium nomen, idque contra Eraſmum contrario ipſius argumento confirmat, quoniam nomini τῷ Τυράννῳ, additum eſt τινός: eſſe namque vſitatum iſtum loquendi modum, præſertim cum is, de quo agitur, ignotus eſt. Exempla citat Demetrij, cuius D mentio eſt inferius in hoc capite *a*, Mnaſonis, qui memoratur cap. 21. *b* Ananiæ in cap. 22. *c* Simonis Cyrenæi apud Marcum *d*, Lazari in Euangelio Ioannis *e*, Eleazari in Hiſtoria Machabaica *f*. Adde hoc eodem libro Tertullum *g*. *Nec ſolus eſt hic*, inquit, *huius nominis, cum & de alio Seneca prodat* h, & Tyrannionem Grammaticum Strabo *i* celebret. Arbitratur etiam Epheſi à Tyranno ſcholam, id eſt, *ludum literarium* apertum eſſe. Baronius *k* ſuſpicatur hunc eſſe illum Tyrannum Sophiſtam, quem Suidas libros decem ſcribit edidiſſe de ſtatu, & diuiſione orationis. At Suidas nec tempus, nec locum notat, vbi floruerit.

a verſ. 24.
b verſ. 16.
c verſ. 12.
d c. 15. 21.
e c. 11. 1.
f 2. Mach. 6. 18
g c. 24. 1.
h lib. de Breuit. vitæ.
i lib. 13.

k Tom. 1. Annal.

E Si Tyrannum capimus vt nomen dignitatis, vox lenior eſt, & non pro ferociore, ac ſæuiore, vt Lyrano videbatur, & Carthuſiano: potuit enim ſola ipſa potentia ſatis eſſe ad cohibendas in Paulum turbas.

Tyrannus nomen eſt dignitatis.

Ea verò in bonam partem ſignificatio Tyranni, profanis, ſacriſque familiaris eſt, ac prior etiam fuit, ſed per quandam quaſi degenerationem, ſicut accidiſſe Suidas in voce Sophiſtæ docet, deterius ſonare cœpit.

Quod autem ſit Tyranni nomen μόνον ἢ ἀδορύφορον, ex profanis teſtimonia colligit Lambinus in Æmilium Probum *l*. Tritum eſt illud Virgilij *m*:

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe Tyranni.

l in Miltiade.
m 7. Æneid.

A Et in diuinis Literis liber Eſther *n*, Daniel *o*, & Machabæorum *p* ita hanc vocem vſurpant, quamuis vltimus τυραννίας pro τυράννοις, ponat. Denique *Tyrannus à Rege diſtat*, ait Seneca *q*, *factis, non nomine.* Pertinent eodem apud Habacuc * tyranni ridiculi Hebraici רוזנים *rozenim* potentiſſimi principes. Vox autem Tyranni ſiue à Tyrrhenis, qui latrocinijs infames erant, ſiue à Tyro ciuitate, ſiue ἀπὸ τοῦ τείρειν τοὺς λαούς, quod eſt, cogere atque vexare populos, poſt Homerum cœpit vſurpari circa tempora Archilochi, vt eſt auctor Hippias Sophiſta. Nec ab Euripide titulum vnius tragœdiæ *Tyrannus*, ſed ab aliquo alio eidem impoſitum exiſtimant.

n c. 8. 9.
o c. 3. 3.
p lib. 1. c. 1. 5.
q 1. de Clem. c. 12.
* c. 1. 10.

B Quod ad ſcholæ nomen attinet, non pro literario tantum ludo, ſed etiam apud Vitruuium *r* pro balnei labro, ſeu alueo ſumitur, & apud Plinium pro porticu. Potuit ergo Tyrannus ille paulum ſeorſum à ciuitate porticatum habere, voluptati comparatum locum, ac forſan non honeſtiori, qualis qui ἡβητήριον apud Plutarchum *ſ*, Athenæum *t*, Euſtathium *u*, & alios: qualis item qui σχολαστήριον apud eundem Athenæum *x*, cum deſcribit celebrem Neronis nauem, nominatur πεντάκλινον βιβλιοθήκην ἔχον, *quinque lectorum capax Bibliothecam habens*, quam Budæus *y* exhedram interpretatur: & alij in genere locum, in quo commodum ſit σχολάζειν, &c. quieſcere C poſt labores, σχολαστήριον rectè putant dici, quod tradunt illi quoque de σχολῇ, quos retulimus, de receſſu interpretantes præſentem iſtam Lucæ ſententiam.

Scholæ nomen quid ſit.
r lib. 5. c. 10.

ſ in Pompeio, fol. 11. 12. editio. Hen. Stephan. & 1169. 1170.
t lib. 10. fol. 174. Ald. editio.
u in Iliad. fol. 1205.
x lib. 5. fol. 64.
y in Com. Græc. ling.

Pertinere vtcunque poſſunt ad rem eandem illuſtrandam, quæ in Iure ciuili, Patribus, Hiſtorijs, & ritibus eccleſiaſticis dicuntur *ſcholæ, militiæ, vel Caſtrenſes, vel Palatinæ* z, *Cantorum, Notariorum, Aduocatorum, aſſeſſorum, agentium in rebus, domeſticorum, Silentiariorum, Palatinorum, ſocietatis ſacrarum largitionum, Subdiaconorum* a, *aliorumvè Clericorum* b. Vnde nomen ſcholarum, & ſcholaſticorum, item quæ in vrbe ſub Carolo Magno Saxonibus aſſignata inter Tyberim, & Baſilicam D ſancti Petri ſedes vocata eſt ſchola, & vicus Saxonum, nunc Saxia *c*; præterea Romæ etiam Græcis Monachis à Stephano Papa III. ſiue ab eius & fratre, & ſucceſſore Paulo I. extructum templum in honorem B. Dionyſij cum monaſterio, cui nomen *Schola Græca.*

Scholæ variæ numerantur.
z in ſ. Theodoſ. ſape.

a Ammian. & Greg. lib. 7. ep. 17.
b Aliſ. Cypri. & c. 1. de cohibend. Aliſſeratio, c. vt quiſque, de vita & hon. cler.
c Anaſta. Bibliothe. in Leone III. & IV.

Hæc de Tyranni ſchola Regio veluti & ſcholaſtico apparatu, id eſt, fusè, at probabiliter tantum & Rhetoricè: hoc enim veteres appellabant, ſcholaſticè dicere, vt Gennadius *d*, & Gregorius *e*.

d de viris Illuſtrib. in Salmano.
e lib. 7. ep. 63.

Si quis à me ſcholaſticam, vt loqui nunc moris eſt, hoc eſt, præciſam, & logicam exigat ſententiam: mihi videtur, principis viri ſuburbanum ædificium fuiſſe, quo ſe Apoſtolus receperit, E ſicut antea in ſimilem Titi Iuſti domum, ſeu regulus ille iam fidelis, aut propenſior ad Fidem vltrò Paulum inuitauerit, vel petenti lubens annuerit, ſeu locatione vtendum dederit.

Schola quid ſit, Auctoris ſententia.

Comparari hic Tyrannus poſſet cum Theophilo Antiocheno, quem in initio libri *f* meminimus, auctore Clemente in Recognitionibus *g* (quas qui recognoſcit, Clementis non eſſe cognoſcit) fuiſſe illum, cuius in Palatio Petrus cathedram ad docendum poſuit.

f cap. 1. 1.
g lib. 10.

Strabo *h* Pherecidem laudans teſtem, tradit Epheſi ſuperfuiſſe, poſtquam perdidit Regium in Ioniam vniuerſam dominium, ex genere Androcli codri Athenienſium filij, à quo Epheſus con-

h lib. 14. paulo poſt princ.

A dita fuerat, qui Regum nomen retinerent cum quorundam prærogatiua honorum, vt purpuræ, ſcipionis pro ſceptro, primi loci in conſeſſu, quãdo ſpectãtur certamina, & ſacra Cereris Eleuſinæ. Si quis affirmet Tyrannum noſtrum talem fuiſſe, aſſentiar non inuitus. Lege de nomine ſcholæ Briſſonium *a*.

a lib. de verbor. ſignifica.

Verſus 10.] Hoc autem factum eſt per biennium, ita vt omnes, qui habitabãt in Aſia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

B PER *biennium.*] Vltra menſes illos tres, quibus prædicauerat in Synagoga. Capite enim ſequẽti dicit Paulus ſe Epheſi manſiſſe per tres annos, hoc eſt, ita vt tertij partẽ attigerit, quamuis non expleuerit. Tam longa mora, quam verbi diſſeminator vbique metiebatur ex ſpe frugis, fuit in cauſa, cur, vt mox ſubiungitur, tanti fuerint ad audiendum concurſus. Huius quoque rei cauſam partim tribuunt Lyranus, & Carthuſianus potentiæ Tyranni, qua fretus Paulus liberius ageret, & libentius, frequentiuſque audiretur. Fieri poteſt, nec obſcurum eſt, quantum adiumenti ſit Eccleſiæ à ciuili fauente Magiſtratu.

Epheſi quot annos Apoſtolus moratus ſit.

A Magiſtratu ciuili magnũ accedit emolumentum Eccleſiæ.

Omnes, qui habitabant in Aſia.] Quotquot C volebant omnis generis, conditioniſque, qui Aſiam cunctam minorem incolebant. Opportuno ſitu eſt Epheſus, vt ad eam ex Aſia minore vndequaque concurratur: & vel propter celebritatem templi Dianæ, vt dictum eſt, plures etiam quam Aſiæ minores habitatores Epheſum frequentes ventitabant.

Verbum Domini.] Deeſt ex Græco textu, IESV; ſed, vt non ſemel monui, Domini nomen in nouo Teſtamento abſolute poſitum de Chriſto ſæpius intelligitur, cui data eſt omnis poteſtas, & dominium propter gratiã capitis, & merita propria. Idem aliqui aliquoties in veteri Teſtamento de nomine Hebrço אדני Adonai D intelligendum obſeruauerunt, vt in Pſalmo 109 *b*

b verſ. 1.

Gentiles.] Ἕλληνας Interpres hoc nomen reddit modo *Græcos*, modo *Gentiles*, vt ſciamus, omnes Gentiles Græcorum voce ſignificari, quod ſæpe iam diximus.

Verſus 11.] Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli.

VIRTVTESQVE *non quaslibet.*] *Non modicas*, ait Gloſſa interlinearis. Vnde ſine dubio, irrepſit in quoſdam codices ea lectio, *nõ modicas quaslibet*. Sy רורבא *raurabe, maximas*, Græcæ. οὐ τὰς τυχούσας, *non obuias & vulgares*, vt vertit Vatablus, & E Clarius, magis profecto vulgariter, quã noſter Interpres, qui per *quaslibet*, optime vim Græci vocabuli, ac elegãter, & plene expreſſit. Latiniſſimus Plinius *c non quemlibet hoſtem* dixit, id eſt, non vilem, non obſcurum. Et Caius Iuriſconſultus *d*. *non quamlibet iniuriam*, id eſt, non leuem, & paruam: & Cicero *e perito quemlibet* opponit. Athei, aut imperiti mirabiles effectus crebro caſu contingere putant, non ex Deo. Non puto tamen id Lucam excludere intendiſſe, quod voluit Caietanus cum dixit, τυχούσας licet τύχη fortunam ſignificet, atque participium illud eam ſignificationem habere poſſit. Virtutes miracula cur appellentur, lege cap. 2. *f*

c lib. 7. c. 28.
d l. ſi vero. ff. qui ſatiſda. cogan.
e lib. 2. de Diuin.
f verſ. 22.

Faciebat Deus per manum Pauli.] Id eſt, *per Paulum*, quia enim manus inſtrumentum eſt operũ exteriorum, facere per manum alicuius dicitur, qui vtitur illo tanquam inſtrumento. Atque hinc intelligitur, in edendis miraculis ſolum Deum eſſe, veram & abſolutam cauſam, ceteras creaturas inſtrumenti tantum officio fungi; cum tamen effectuum naturalium ſuæ ſint veræ naturales cauſæ, quamuis ob dependentiam à prima, vocentur interdum inſtrumẽtales. De varia manus ſignificatione lege cap. 2. *g* Similis Pſalmi *h* ſententia: *Poſuit in eis verba ſignorum ſuorum, & prodigiorum ſuorum in terra Cham*, id eſt, in ore Moſis, & Aaron mandata; vel in manibus vim. Hebraice, *poſuerunt in eis*: nempe illi in Hebræis, *verba ſignorum, & prodigiorum*, quia præcepta de rebus mirificis executi ſunt, res ipſa mirificas fecerunt.

Per manum alicuius facere, quid ſit.

g verſ. 19.
h Pſal. 104. 27.

Verſus 12.] Ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

SVDARIA, *& ſemicinctia.*] Σουδάρια ἢ σιμικίνθια. vbi cum Latinæ dictiones ſint factæ Græcæ, in poſterioris prima ſyllaba deberet eſſe η, vel ε, & in penultima τ, & ante illud κ, pro qua dictione Syrus poſuit, ורקעא *vaukehbe*, id eſt, *fruſta*, ſeu *ſciſſuras*. Quidam codex Græcus habet cum η, in prima ſyllaba.

Per ſudaria Gloſſa interlinearis, & Hugo intelligunt, *quibus laborantium ſudor extergitur*: per ſemicinctia iidẽ, & Gloſſa, ſed & Hiſtoria Scholaſtica, *veſtes ex vno latere pendẽtes, vel zonas, ſiue veſtes nocturnas, vel genus ſudarii, quo Hebræi vtuntur in capite*,

Quid ſint ſudaria, & ſemicinctia.

Carthuſianus videtur velle ſudaria, & ſemicinctia idem eſſe, videlicet *veſtes medietatem corporis tegentes, à ſemis, quod eſt medium, & cingo*. Papias quoque, ac Iſidorus eandem notationem reddunt ſemicinctij; & poſterior ait eſſe *zonam minutulatam*. Oecumenius (quem ſi Henricus Stephanus *i* legiſſet, patris ſui diligentiam non laudaſſet, quod velut eximium quid ex vnius exemplaris Bibliorum margine hæc ipſa annotaſſet) Oecumenius, inquam, vult fuiſſe lineos pannos, ſudaria quidem ſuper caput circumligata, ſemicinctia geſtata manibus eorum, qui non poterãt guſtare ὠράρια, cuiuſmodi erant, qui ſtolas Conſulares gerebant: vel ſemicinctia γυδία fuiſſe *lintea ad humores faciei, vt ſudores, muccos, lacrymas*, &c. Suidas vtraque confundit, necnon & φακιόλιον *capitis inuolucrum*, & κρώβυλον *reticulum*, quo continetur coma, caputve tegitur, & σιδάριον apud Perſas, & καψιδρώτιον. Auctor Calepini docet, ab auctoribus Latinis ſumi ſemicinctium pro *tegmine ventris ſimul, & pudendorum, quod appellatur præterea ſuccinctorium, ſubligaculum, campeſtre, perizoma*. Non erit, opinor, qui ſemicinctium hanc vim hic habere aſſerat. Quis enim Paulo id abſtuliſſet, aut ille ſibi quomodo detrahi permiſiſſet?

i in Theſauri append. verb. **Σιμικίνθιον.**

Differre à ſudario probabile eſt, quamuis teſtetur Beda, Gregorium, qui ſua ætate Papa erat, dum adhuc eſſet Archidiaconus, ſciſcitanti amico de Britannia, reſpondiſſe, *ſemicinctium eſſe genus ſudarii, quo Hebræi vterentur in capite*: ſicut alios poſtea ſenſiſſe retuli. Nec officit cõiungens, ſeu diſiungens particula, quæ non ſolarum vocum, ſed rerum quoque diuerſarum index eſſe poteſt.

Semicinctiũ quid ſit.

Ergo ſemicinctium forſan eſt è lino, ſimilive materia pannus, quem à renibus circumligando demittunt, qui in opificio, aut miniſterio verſantur (pellibus vero etiam vtuntur) & ad arcendas è veſtimentis ſordes, & ſimul etiam interdum ad extergendum vultum. Huiuſmodi eſſe potuit linteum, quo Chriſtus inſtar ſeruuli Diſcipulorum loturus pedes pręcinxit ſeipſum *a*, quod Itali vocant *Cenale*, Galli *deuantier*, & *demi ceinct*. Plinius *b* vocat *ventrale*: quod Vlpianus *c* putat *ſemicinctiũ eſſe ſub quo ſunt locuis, quibus ſudariola, leneſve manuali geſtantur, in vſum quotidianum*. Sudarium, breuior, & manualis pannus, ſeu qui ſubinde in manus ſumitur ad mũditiam faciei, & qui ſuper caput explicari, & illigari poteſt in modũ faſciæ.

a Ioan. 13. 4.
b lib. 12. c. 4.
c 1. Deum. ff. de bonis damnat.

Tale videri poteſt ſudarium, in quo ſeruus piger repoſitam habuit pecuniam *d*, quod eadem Latina voce Grecus textus σουδάριον, Syrus autẽ בסודרנא *beſiddunâ, in ſindone*, vel *ſindonem* nominat tale, quo Lazari mortui facies erat ligata *e*, & quod ſuper caput Ieſu *f* (& ideo Alcuin⁹ *g* vocauit *ligamentum capitis*) vbi retinuit Syrus Latinũ nomen סודרא *ſudara*: talis, quam inter veſtes ſacerdotales appellãt mapulam, aut manipulũ, aut mantile, aut phanonem, aut etiam ſudariũ geſtatum in ſiniſtra parte. Huius enim primus, ac pręcipuus vſus fuit ad pituitam oculorum, & nariũ detergendam, vt tradunt tractatores rituum Eccleſiaſticorum, quos erudite collegit Ioannes Stephanus Durantus *h*. Vulgo breuiorem lineũ pannum vocamus *Vn fazzoletto*, aut à facie, aut à faſcia, aut à Græco φακεόλιον; paulo longiorem vero, quo vel cingimur etiam dum iter facimus, vel ex collo dimittimus, vel eo caput aſtringimus, *vn ſciugatoio*. Idem valet mantelum, mantelũ, mantele, & mantile, quaſi à manu, & tela linteolũ, quo magis terguntur, ac alię quoq; partes.

d Luca 19. 20.

e Ioan. 11. 44.
f Ioan. 20. 7.
g lib. de Diui. offi. c. de celebratione Miſſa.

h 2. de Ritib. Eccleſ. c. 9. nu. 12.

De ſemicinctio Martialis intellexit, cum in Apophoretis dixit *i*.

i lib. 14. epigram. 153. vel 159.
Semicinctii quis veteres meminerint.

Dent tunicam dites (alij, *Det tunicam diues*; vel,
Det tunicam locuples) *ego te præcingere poſſum;*
Eſſem ſi locuples, munus vtrumque darem.

Inſcriptio certe eſt in epigrammate, *ſemicinctium*. Paulus dum exercebat ſcenofactoriam, cingebat ſe ſemicinctio, & prętetea linteolo vtebatur tunc etiam, necnon aliis temporibus ad eluendas vel aduentitias, vel excrementitias ſordes.

Recedebant ab eis languores, & ſpiritus nunquam egrediebantur.] Hic eſt fructus laborum Pauli etiam exteriorum, atq; ſudorum, quos labores exprimebant, & fortaſſe lacrymarum, quas capite ſequenti *k* fudiſſe ſe crebro profitetur dum eſſet Epheſi.

Fructus laborum Pauli.

k verſ. 19.

Hæc ſunt opera Chriſti operibus, ſicut ipſe promiſerat facturos Diſcipulos, maiora *l*.

Chryſoſtomum *m* amplificãtem Pauli laudes, in quas adeo libenter digreditur, impetus orationis fortaſſe abripuit, vt aſſereret non ſemicinctiis dũtaxat, vel ſudariis, verumetiam eiuſdem vmbra mortuos ſuſcitatos; quod nec Petro Lucas narrat ſuperius *n*, ſed tantum de curatis infirmitatibus per vmbram ipſius.

l Ioan. 14. 12.
m Hom. 8. in ep. ad Roman. & hom. 6. in 1. ad Corinth.

n cap. 5. 15.

Edita legimus deinceps ab aliis Sanctis, auctore videlicet eodem Deo, cuius non abbreuiatur manus, ac potentia, his non inferiora miracula. Nam exempli cauſa prodit Auguſtinus *o*, ipſorummet languentium, atque mortuorum relata poſt ſanctarum contactum Reliquiarum veſtimenta, ſanitatem vtramq; attuliſſe; imo & flores. De puluere, ac ſitu ſepulcrorum, de oleo lampadarum, & lychnorũ ad illa ſuſpenſorum, de manuali aqua, pedumque ablutorum, & ſimilibus tam multa ſunt in Hiſtoriis, & Patrum ſcriptis teſtimonia, vt plane ſuperuacaneũ ſit in his immorari, ſummæ vel amentiæ, vel impudentiæ dubitare.

De miraculis Sanctorum diuina virtute per Reliquias eorum factis.
o lib. 22. de Ciuit. Dei. cap. 8.

Habet nonnullam cum ſemicinctiis ſudariiſque Pauli ſimilitudinem caligula Honorati, quę cadaueri admota, illud excitauit ad vitã, vt ſcribit Gregorius *p*: eam enim Libertinus qui admonuit, ob tanti Abbatis reuerentiam, geſtabat ſemper in ſinu. Vnde profecto ſacrarum Reliquiarum cultus colligitur.

Caligula Honorati miraculis clara.

p 1. Dial. c. 2.

Deteriores ij, qui eas deſpiciunt, quam ſpirit⁹ nequam, qui Apoſtoli ſemicinctia, & ſudaria ferre non valentes, eorum potẽtiam experti, ab obſeſſis vel inuiti egreſſi ſunt. Indidem haud improbabiliter Baronius *q* notat manaſſe vſum in Eccleſia Sanctuarij, quod Brandeum dicitur, velum videlicet ſuper Sanctorum impoſitum corpora, & ad venerationem, & ad diuinam quandam vtilitatem: de quo Gregorius Papa *r*, & Turonenſis *ſ*, ac in prioris vita Ioannes Diaconus *t*. Legendi qui aduerſus Hæreticos diſſerunt de cultu Sãctorum, præſertim ex noſtris Bellarminus *u*, & Gabriel Vaſques *x*. Omnes vtuntur præſenti loco, in quo religio eorum, qui ſemicinctia, & ſudaria Pauli deferebant ad ægrotos, non eſt reprehenſa, ſed miraculis etiam confirmata non minus, quam illorum, qui ad vmbram Petri *y*, eo modo quo poterant, attingendam, accurrebant.

q To. 2. Ann. & in Notis Martyrologii 25. Ianu.

r lib. 3. epiſtolar. in 10. lib. 4. ep. 44.
ſ de Gloria Martyrum. c. 90.
t lib. 2. c. 42.
u lib. 2. de adoratione.
x lib. 3. de adorat.

y Act. 5. 15.

Verſus 13.] Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis, inuocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.

TENTAVERVNT *autem quidam.*] Simiã Dei diabolus, piorum impij, quod omnis fere teſtatur hiſtoria Eccleſiaſtica, & noſtra ſuperius *z* de Simone Mago. Et præter hæreſiarchas conſtat Iulianum Chriſtiana pietatis opera, vt Chriſtianum nomen imminueret, imitatum, quod iam alia occaſione notauimus.

Simia Dei diabolus.

z cap. 8.

De circumeuntibus.] Ἀπὸ τῶν περιερχομένων. Syrũ participium in hithpael à ברך *cherech* דמתהברכין *demethecharchin* reddit is, qui editionem illam Latinam fecit, *qui circulabant*. Significat dictum verbum obambulare per circuitiones eundo, redeundoque.

Circulare quamuis interdum ſit idem quod circumdare, aliquando tamen ſignificat caput circumferre, vt apud M. Tullium *a*. Circulator autem ſumitur in malam partem pro eo, qui fabulis, præſtigiiſque homines in corona, vel foro, denique in circulo ludificat, & oblectat: de quo nonnihil egimus capite XVII. Budęus *b* obſeruauit περιέρχεσθαι, apud Herodotum, Lucianum, Ariſtophanem, & Pauſaniam, pro ἐξαπατᾶν, i. *circumuenire, & decipere*. Lege de Circulatorib. Celſum *c*, Porphyrionem *d*, Prudentium *e*, Hieronymum *f*, & alios.

Circulare quid ſit.

a de claris Orat.

Iudæis exorciſtis.] Qui vt circulatores profitebantur hanc artem, ſicut & de Gentilibus quæſt⁹ gratia vrbes circumeuntibus, meminit Iuſtinus Martyr *g*, necnon & Vlpianus *h*: qui cum ait *vulgare verbum impoſtorum eſſe exorcizare*, ad Chriſtianos, quos maxime oderat, alludit, quorum etiam

b in Comm. ling. Græc.
c 5. de re medica. cap. 7.
d in lib. 1. Sat. 2. Hora.
e Hymno de Romano mart.
f ad Paulin.
g orat. ad Gentiles.
h l. 1. ff. de var. & extra. cogni.
Chriſtiani à I. C. exorcizare dicuntur.

a ep. 10. & 19.

quiuis per ignominiā nominari ſolebat, vt Hieronymus a teſtis eſt, Γραικὸς ἐπιθέτης, *Græcus impoſtor.* Alioqui Chriſtianos gratis omnino id feciſſe plane conſtat.

Spiritus nequam vexatores hominum dantur.

b cap. 5. 16.

Hoc porro exorcizandi vel officium, vel exercitium ponit vt certum, dari Spiritus nequam, vexatores, ac obſeſſores hominum, quod qui negant, auſim affirmare ab iiſdem eorum mentes Spiritibus mendacib. obſideri, & craſſiſſimo errore detineri, quem hoc ipſo libro ſuperius b, & in Theologicis diſputationibus de Angelis confutaui, ſimulque quod Dæmones ſint corporei, quem Bodinus errorem in ſuo illo Theatro vniuerſæ naturæ expoſuit, ac tenuit. Vt autem prætermittam Iudæos, inter quos fuiſſe nonnullos exorciſtas Chriſtus innuit, cum dicit c: *Filii veſtri in quo eiiciunt?* vt Matthæum explicātes multi recentiorum exiſtimant (veteres enim de Apoſtolis, & nominatim Hieronym⁹ facta mentione alterius ſententiæ, necnon Athanaſius d, & quibus tradit Ioſephus e Salomonem modum aſſignaſſe per neſcio quam radicem cum adiuratione: tametſi B. Thomas f, & Victoria g, hoc ab illo iam idololatra ſcriptū contendunt: Epiphani⁹ h vero illos exiſtimaſſe, vim eiuſmodi fuiſſe in nomine tetragrammato, vt, inquam, de Iudęis nihil aliud modo dicam, ex quibus forſan erat is, de quo Apoſtoli, * *Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem Dæmonia*, apud quos talis defecit cum religione, & cultu diuino facultas: Chriſtianorum hæc ſingularis prærogatiua eſt.

c Mat 12. 27.
d de communi Eſſen. Pat. & Fil. & Spirit. ſancti.
e 8. Antiq. c. 2. & 7. de bello Iud. c. 25.
f qu. 6. de potent. ar. 10. ad 5.
g relec. de arte magica. nu. 18.
h Hæreſ. 30.
* Luc. 9. 49.
Prærogatiua Chriſtianorū eſt, Dęmones è corpore eiicere.
i Apol. c. 23. ad Scapul. c. 2. de anima. c. 57.
k ad Demetrianum. & epiſt. 2. & 76. & de idolo. vanit.
l in Octauio.
m in Apotheoſi
n de incarnat. Verbi.
o in Tryph.
p Mar. vlt. 17.
q de coron. milit. [illegible]
r epiſt. 13.
ſ 6. Hiſt. cap. 33.
t cap. 3. & 7.
u cap. 24. & 26.
x cap. 4. & 5.
y epiſt. 5. ad Iacob. fratrem Domini.
z epiſt. 1.
a epiſt. ad Felicem Epiſc.
b cap. 10.
c [illegible] ad Titum.
d de præſc. c. 41.

Nam Patres vehementer hinc Fidem confirmāt, præſertim Tertullianus i, Cyprianus k, Minutius l, Prudentius m, Athanaſius n, Iuſtinus o, qui etiam produnt, obſeſſos Gentiles nonniſi à Chriſtianis curari potuiſſe.

Promiſit quidem vniuerſe Chriſtus credentibus fore, *vt in ipſius nomine Dæmonia eiicerent* p, idque etiam à laicis factum, idem Tertullianus q memorat: cæterum fuit ſemper in Eccleſia proprium, ac diſtinctum Eccleſiaſtici ordinis exorciſtarum munus, de quibus Ignatius r, Corneli⁹ Papa apud Euſebium ſ, & Concilium Romanū ſub Syluestro t, & Laodicenum u in quo cauetur, *ne præter ad id ordinatos ab Epiſcopis exorcizare quis præſumat*, & Carthaginenſe IV x, & Clemens y, & Anacletus z, & Caius a, & Concilium Antiochenum b, & Hieronymus c, aliique. Tertullianus d vero fœminas hoc vſurpantes reprehendit, ordinarie nimirum, vel ritu ſacro, vel temere: nam legimus eiectos Dæmones à ſanctis fœminis Brigida, Catharina Senenſi, Genoueſa, Anatolia, Euphraſia, Hildegunde e.

e apud Surium Exorciſtarum officium.
f Epheſ. 2. 3.

Pertinebat olim ad exorciſtas, Catechumenis ante Baptiſmum exorciſmi ritum adhiberi contra Dæmones, quorum omnes, *quia iræ* f *naſcimur* quoque *filii*, atque mancipia, propter peccatum originale, ita vt infantuli ipſi nonnunquam, vt Auguſtinus g meminit, ab illis vexarentur. De hoc ritu quotquot Eccleſiaſticos rit⁹ declarant, præcipue Ioannes Stephanus Durantus h, vel de Sacramentis Baptiſmi, & Ordinis tractant. Rident hæretici cum Iuliano Apoſtata i iſtum exorciſmum; ſed, quod Elias Nazianzeni Scholiaſtes k ait, *dum noſtra rident, ridiculos ipſi ſe præbent.* Totum autem de poteſtate, ac modo Dæmonias eiiciendi argumentum præ aliis accurate duo de noſtris perſequuntur, Petrus Tyræus l, & Martinus Delrius m. Denique illuſtrat, vt dixi, mirum in modum tanta Eccleſiam poteſtas, indicat ſępe ſanctitatem ea vtentium, arguit hominis dignitatem, docet eiuſdem libertatem in peccando, quam nequeant, qui etiam ab homine ſubiguntur Dæmones, expugnare; poſtremo Dæmones ipſos confundit, & maxime diſcruciat, cum ſe ab homuncione vinci, ac vinciri ſentiunt.

g 13. de Ciu. c. 14. lib. 22. c. 22.
h 1 de ritib. Eccle. c. 19.
i apud Nazian. oratio. 4. cont. Iulianum.
k in dictam orat.
l de Dæmon. part. 3.
m Tom. 3.
Hæc poteſtas eiiciendi Dęmones, maxime Eccleſiam illuſtrat.

Qua forma verborum Dæmones pellerentur.

Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.] Probabile eſt, non ſolos fideles, & Chriſti Diſcipulos hoc modo vſos in eiiciendis Dæmonibus, verumetiam alios, vt illum, de quo prius memini, quem ægre ferebant Diſcipuli, & conquerebantur, dicentes n: *Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem Dæmoniā, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum.* Et idem forſan quoque fiebat ab iis, de quibus dixi dixiſſe Chriſtum o: *Filii veſtri in quo eiiciunt?* valebat enim id plurimum ad manifeſtandam virtutem Chriſti, & ita argumentum illud Chriſti longe efficacius erat, quaſi diceret, Filiorum veſtrorum opera vtimini, qui in meo nomine Dæmonia eiiciunt, & mihi tamen calumniam imponitis.

n Luc. 9. 49.
o Luc. 11. 19.

Tanta eſt vis inuocationis nominis Ieſu ad eiiciendos Dæmones, vt non magis frequens ratio Chriſtianis olim in vſu fuerit, teſte Iuſtino p, & Prudentio q, & Lactantio r, & Athanaſio ſ. Certe præterea fuit cum eodem nomine, & ſanctę crucis impreſſione forma exorciſmi, quę Cyprianus t vocat *ſpiritualia flagra, & verborum tormenta*, vnamque Prudentius u exprimit. *Inuocaſſe nomen hoc Diſcipuli Chriſti ipſi retulerunt* x, *necnon de alio, qui extra ſcholam id feciſſet* y. Hanc etiam veluti formulam præſcripſit Chriſtus z: Paulus eandem ſeruauit a, & deinceps omni ſeculo plurimi.

p in Tryph. & de veri reli. Chriſti.
q in Apotheo.
r lib. 4. ca. 27
ſ in Antonio.
t ad Demetria.
u in Apotheoſi.
x Luc. 10. 17.
y Luc. 9. 49.
z Mar. vlt. 17.
a Act. 16. 18.

Nominis Ieſu Inuocatio quid contineat.

Continet inuocatio nominis Ieſu hęc omnia, imperium, merita, auctoritatem, virtutem, ſiue poteſtatem, ſed hanc maxime, quam credit, animoque concipit (etſi fieri poteſt ſine vera fide huius ac ſimilium patratio ſignorum) qui id nomen voce promit.

Cur in Chriſti potius nomine, quam alio, Dæmones pellantur.

Voluit Deus, Chriſti potius, quam Patris, aut Spiritus ſancti nomine, Dæmonibus imperari diſceſſum, quia illius in primis comprobanda Diuinitas erat, & confirmanda doctrina, & omnes intelligere oportebat, Dæmones cum ſuo Principe, quos adhuc coluerant, à Chriſto ipſo deuictos, eiectos, attritos eſſe. Quæ cauſa eſt, cur Ieſu nomen præ aliis, quæ non infructuoſe in exorciſmis ponuntur, adhibeatur. Eſt enim maxime proprium, & diuinitus impoſitum b, & in triumphali titulo inſcriptum c, & *cui omne genu flecti debet* d, & tum ipſe Ieſus hanc ad rem illud vſurpari præcepit, tum ij, quos dixi, in hac Euangelica hiſtoria pronunciarunt fideles, ac infideles; & omnibus inſita conſuetudine non aliud ad ſubitos aduerſos caſus in os nomen incurrit, aut extra hos etiam caſus libentius editur. Quocirca ſagis atque iis, qui ſe vouent Dæmonibus, ſerio iniungitur, à Ieſu nomine penitus vt abhorreant, & ſi quando præter intentionem alicui excidat, diſparent Dæmones. Legendus Abulenſis e.

b Luc. 1. 31.
c Ioan. 19. 19.
d Philip. 2. 10.
Ieſu nomen ſedulo inuocandum.
e 1. Reg. 19. quæſt. 40. & in Matth. 17. quæſt. 153.

Adiuro.] Ὁρκίζομεν. *Adiuramus.* Quo etiam pacto Syrus reddit in plurali numero, מומינן לבין *mauminan lechun*, id eſt, *Adiuramus vos.* Inde ἐξορκίζειν, & ἐξορκιστὴς, & ἐξορκισμὸς, *exorcizare, exorciſta, exorciſmus.* Eſt autem exorciſmus, conſtans quibuſdam verbis ad pellendos Dæmones adiuratio, quæ priſcis temporibus breuior, poſtea prolixior fuit, cum magis ægre pellerentur. Vide quæ de eo aduerſus Hæreticorum cauillos Thyræus *a* affert, atque Delrius *b*.

a de Dæmoniacis, par. 3. c. 46.
b 1. Disquiſit. Magic. c. 3.

Dęmones in Eccleſia eiici exploratum eſt.

Incantationes Hæretici exorciſmos Catholicos vocant, & donum Dęmones eiiciendi deſiiſſe cauſantur. Scilicet in eorum deſiit Eccleſia, in qua ſedem fixerunt Dæmones: ita vt nec à ſummo Hęreſiarcha Luthero exigi potuerint, ſed ab eo illi, cum exigere ipſos vellet: pœnas exegerint, vt narrant Staphylus *c*, & Lindanus *d*, & Bredenbachius *e*, qui refert præterea *f*, minorum gentium aliorum informis Eccleſiæ miniſtrorum exemplum apud Auguſtam Vindelicorum, anno 1563. aliud enim accidit Vvitembergæ in arce impietatis Lutheranæ, anno 1545.

c cont. Smidelinum, pag. 404.
d Dubitantii, dial. 3. cap. 1.
e Collat. lib. 7. cap. 40.
f ibid. n. 42.

Conſtat, cum oraculorum, poſt aduentum Chriſti, defectu, *inimici quoque Diaboli*, vt ipſemet Antonio *g* fateri compulſus eſt, *defeciſſe frameas in finem, & ciuitates eius deſtructas* h.

g Athanaſ. in Antonio.
h Pſal. 9. 7.

Præſtigiatrices, & ſagæ maxime vigent inter hæreticos, & infideles.

Illud eſt etiam certum, ſicut ab Indiis cum illato Euangelij lumine abiecti ſunt ſpiritus tenebricoſi, ita iis in locis, vbi lumen id elanguit, emarcuit, extinctum eſt, vigere mirabilem in modum diabolicam ſuperſtitionem, & præſtigiatrices artes, vt in Aſia, & Africa inter Mahometanos, & in Europa, vbicunque hæreſis graſſatur, vel vbi languidi viuunt Catholici, qui honeſtiore nomine vocantur Politici: nam in his hominũ generibus ab idolis quondam pulſi, peiora ſibi Dæmones idola fabricauerunt, qui ſeipſos dogmatum, quæ tradiderunt Arius, Eunomiuſque auctores, ac Doctores profeſſi ſunt, vt prodidit Caſſianus *i*. Obſident iſtos, vel aſſident certe Dęmones, nec ſe ab iis eiici patiuntur, aut potius nolunt illi tam bellis, ac bonis priuati paredriis. Narrat Euſebius *k*, B. Zotam voluiſſe Dæmonẽ Priſcillæ, quæ erat Prophetiſſa Montani, eiicere; ſed adulatores eos non permiſiſſe.

i Collat. 7. c. 32.
Dæmones obſident hæreticos, vel aſſident.
k 5. Hiſt. c. 19.

Adiurandi verbum quã vim habeat.

Verum quod attinet ad verbum adiurandi, quamuis apud alios Auctores Latinos non aliud valeat, quam ſimplex iurãdi, tamen vſu Scripturæ, ac Eccleſiaſtica conſuetudine importat obteſtationem, ac reuerentiam diuini nominis, & numinis, reive cuiuſpiam ſacræ; vt quis quem inducat ad dicendum, vel faciendum quippiam, aut abducat, ne dicat, faciatque *l*: id vero aut deprecando ſuperiores *m*, aut imperando inferioribus *n*; quod Caiphas fecit *o*, Chriſtum adiurans, in quem ius habere ſe arbitrabatur.

l 2. Paralip. 18. 15. Tob. 8. 23. c. 9. 5. Cant. 2. 7. c. 3. 5.
m Marc. 5. 7.
n 1. Reg. 14. 24.
o Mat. 26. 63.

Hic poſterior modus in exorciſmis ineſt (vtitur Cyprianus voce adiurationis, & Tertullian⁹ verbo exorcizandi) *quoniam ſubiiciuntur nobis Dæmonia, & pro poteſtate à Deo tradita ſerpentes hi, ac ſcorpiones calcantur* p, vt explicat Athanaſius *q*, ac Titus Boſtrenus *r*.

p Luc. 10. 19.
q Homil. in Pſalm. 28.
r in cap. 10. Luc.

Adiurandi alia ratio.

Alia reperitur adiurandi notio, quamuis non huius loci, pro eo quod eſt, quempiam impellere ad iurandum, quando grauius incidit negotium, & in dictis, ſeu promiſſis, atque pactis firmitas exigitur, & certitudo *ſ*. Talis cenſenda Sacerdotum in Lege vetere adiuratio ſuper ſuſpectas de adulterio *t*. De verbo Græco, iam dixi Latinitate donatum, eoque vſum Tertullianum, cui adde Scriptores rituum ſacrorum, Cyrillum etiam Ieroſolymitanum *u*. & Chryſoſtomum *x*, & Auguſtinum *y*, & Cæleſtinum *z*, & Lactantiũ *a*. Exorciſtarum nomẽ vſurpant iidem, Cyrillus *b*, & Chryſoſtomus *c*, & Auguſtinus *d*, item Cyprianus *e*, Optatus *f*. & Nazianzenus *g*. De ſignificatione verbi adiurandi, lege Toletum *h*.

ſ Geneſ. 24. & 47. c. 50. 5. 1. Eſdra 10. 5. lib. 2. vlt. 25. 4. Reg. 11. 4.
t Num. 5. 19.
u Catech. 2.
x Homil. de Adam & Eua.
y lib. 1. de Symbo. & 6. cont. Iul. c. 2.
z epiſt. 1. ad Epiſc. Gall.
a lib. 2. c. 16.
b præfat. Catecheſ.
c ſupra.
d 2. de nupt. c. 18. & 29.
e lib. 4. epiſt. 7. & Ser. de Baptiſm. Chriſti.
f lib. 4.
g orat. de Baptiſm.
h in Luc. c. 8. annotat. 26.

Verſus 14.] Erant autem quidam Iudæi Sceuæ Principis Sacerdotum ſeptem filii, qui hoc faciebant.

ERANT *autem quidam Iudæi Sceuæ.*] Quidam codices: *Erant autem quidam Sceuæ Iudæi ſeptem filii*, &c. Alij: *Erant autem cuiuſdam Sceuæ Iudæi*, &c. Alij: *Erant autem cuiuſdam Iudæi nomine Sceuæ*, &c. Græce: Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, *Erant autem quidam filii Sceuæ Iudæi Principis Sacerdotum, ſeptem*. Lectio, quæ eſt in Bibliis emendatis, proxime accedit ad Græcam: in omnibus vero idem ſenſus eſt. Solum aduertere oportet, *Iudæi*, eſſe numeri ſingularis, ac genitiui caſus. Mitto ſeptenarii myſteria, quæ hic obſeruat Beda (hiſq; plura Petrus Bongus *i*, ac neſcio quis alius proprio tractatu de ſeptenario) vel etymologiam nominis *Sceuæ*.

i de myſteriis numerorum.

Quomodo autem Sceua dicatur Princeps Sacerdotum, cum proprie vnicus eſſet ſummus Sacerdos in Ieruſalem, lege caput quartum *k*.

k verſ. 8.

Hi exorciſtæ quæſtus cauſa Dæmones eiiciebant.

Qui hoc faciebant.] Velut exorciſtæ, Dæmones adiurabant, hoc eſt, adiurare ſolebant, videlicet non vna omnes, vnove loco: quæſtuarij enim erant, ſicut eos Cyprianus *l* vocat, atque Chryſoſtomus *m*: quæſtum vero ſinguli ſeorſim vocantes operi maiorem facturi erant, & exorciſmus maiore contentione, & emphaſi à ſingulis, aut paucis ſemel fit, quam ſemel à multis. Indicantur paulo poſt duo ſoli id feciſſe.

l Serm. de Baptiſm. Chriſti.
m hoc loco.

Cur iſti hoc tentarint facere.

Videtur hoc eorum conſilium, ſi inuocato Ieſu nomine, ſuccederet eiectio Dæmonum, cum minime crederent illum eſſe Saluatorem, & Chriſtum verum, dicerent non eſſe Ieſum auctorem illius doctrinæ, quam prædicabat Paulus; quod ab ea doctrina diſſidentes, nomen id haberent in vſu: ſi non ſuccederet, exclamarent, inane id nomen eſſe, atque prorſus inefficax.

Verſus 15.] Reſpondens autem ſpiritus nequam, dixit eis: Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos autem qui eſtis?

IESVM *noui, & Paulum ſcio.*] *Comprehendit Deus* hoc reſponſo *ſapientes in ſapientia, & prudentes in aſtutia ſua* n, & eluſit ſtultum conſilium, ſuis ipſorum armis in eos retortis proſtrauit illos, eorumque vſus eſt calliditate aduerſus ipſos, eoſdem veluti in flagranti delicto comprehendit, vinculis aſtrinxit, & ex ipſorummet aſtutia reti contexto, ac expanſo, illaqueauit; fugientes, iniecta quodammodo ἰδίᾳ manu, denique reprehendit, & arguit. Lege Pinedam *o*.

n Iob. 5. 13. 1. Cor. 3. 19.
o Iob. 5. 13. nu. 2. & ſeq.

Dæmon quid fateri coactus eſt.

Coactus eſt Dæmoniacus Ieſu potentiam fateri. Pauli veracem doctrinam approbare, atque architectos technæ, vt paulo poſt videbimus, opprimere; nunc exprobrare imbecillitatem, ac errorem, quaſi nihil eſſent, niſi vilia Diaboli mãcipia. Hæc eſt enim verborum illorum ἐνέργεια.

Vos autem qui eſtis?] Exaggerat Cyprianus *p* hoc reſponſum; & quod exorciſtis obedierit Dęmon propter officium, & rite inuocatum Ieſu nomen eo modo, quo præcepit Chriſtus: *Vt ſedentibus in cathedra Moſis* q, *dum agunt, quæ ad cathedram pertinent, pareamus*.

p Sermo de Baptiſmo.
q Matt. 23. 2.

Qua ratione hi Dæmones expulerint.

Arbitror ſolius nominis Ieſu, ob vim, & maieſtatem compulſos egredi Dæmones, nulla ratione propter officium, quod illi exorciſtæ gererent: neque enim ſpectabant ad Hierarchiam

Eccleſia-

Eccleſiaſticam, Cyprian⁹ voluit duntaxat eo loco apud nos eſſe Doctores, ac Paſtores noſtros, quo erant, qui in lege ſedebant ſuper cathedram Moyſi; atque idem de exorciſtis *κατ' ἀναλογίαν*, eſſe iudicium.

Illud placet, quod verba illa, *Vos autem qui eſtis?* per hæc interpretatur, *Vos autem penitus ignoramus.* Tum præterea, quod totum reſponſum ſic paraphraſtice: Chriſtum ſcimus, & Paulum nouimus; & in nomine Chriſti, quem Paulus prædicat, adiurati egredimur; vos autem penitus ignoramus.

Nota eſt Iuliani apud Nazianzenum *a*, Hiſtoriamque Eccleſiaſticam *b*, & Iudæi apud Gregorium Magnum *c*, ex Crucis impreſſione in præſenti Dæmonum periculo præſens, ac ingens vtilitas.

a *orat. 1. contra Iulian.*
b *Theod. 3. Hiſt. cap. 3.*
c *3. Dialog. c. 7*

A Dæmone coactum veritati datur teſtimoniũ.

Conſtat veritati datum à mendaci Diabolo coactum non ſemel teſtimonium *d*, cum pariter ſcire, ac noſſe ſe Chriſtum proclamaret. Huiuſmodi teſtem reiecit antea Paulus *e*, nunc diſſimulat; quia ſatis ſeipſum quis ſit Dæmon prodit, vel ipſa puniendi ſubdolos accepta poteſtate diuinitus. Neque vero etiam compeſcuit eoſdem exorciſtas, quos non ignorabat fraudulente lucrum captare, & maleuole inſidiari Euangelicæ doctrinæ, ne idem Chriſti, quod ipſe prædicaret nomen, inuocantibus inuidere videretur.

d *Mat. 8. 29.*
e *cap. 16. 18.*

Cur Dæmon Chriſti nomen nõ blaſphemauerit, & Pauli doctrinæ non detraxerit.

Non eſt auſus Dæmon maledictis proſcindere nomen Chriſti, vel detrahere doctrinæ Pauli, ne grauius torqueretur, cum ſciret ſibi concedi illos vlciſci, quos huius nominis, ac doctrinæ illuſores fecerat. Deteriores homines nec pœnæ deterret metus à blaſphemia, & maledicentia. Hæc omnis fere tropologia Chryſoſtomi eſt.

Adiice denotari, licet ab improbis quoq; poſſint edi miracula, nonnunquam impedimento improbitatem eſſe miraculis; aut propter minorem ſanctitatem pauciora fieri, quam fierent, quando hæc in pluribus maior emicabat.

Vos autem qui eſtis?] Vſitata formula, qua ignoti ſignificantur; vt etiam dixi cum Cypriano. Obſeruat aliquot exempla Briſſonius *f* in Virgilio *g*, ac Ouidio *h* ſimilis formulæ: *Quiſquis es?* & huius: *Quis es?* in Plauto *i*, & Ouidio *k*. Sed & contemptum importat, *Tu quis es?* ſignificaturque iſto loquendi modo eiuſmodi eſſe, quem alloquimur, vt non ſolum ſit indignus, qui veniat in aliorum notitiam; ſed dignus quoque, cum perſpecta ſit vilis, & prorſus abiecta conditio ipſius, qui perpetuo ſilentio tegatur, vel non memoretur niſi contemptim, & probroſe. Sic ſolet Homerus *l* dicere:

Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν;
Quis vnde es hominum?

f *lib. 1. de Formul.*
g *1. Aeneid. & 2. & 6.*

Tu quis es? contemptum ſecum affert.

h *2. Metamorph. & 3. & 11. & 12.*
i *in Penulo. Act. 5. Scen. 2.*
k *4. de Ponto, eleg. 4.*
l *Iliad. Φ. Odyſſ. H.*

Tale illud Plutarchi *m*: *Τίς εἶ, καὶ τίς σε οἶδε, καὶ πόθεν ἐπίστασαι ταῦτα; Quis es, & quis te nouit, & vnde ſcis hæc?* Tales vſurpat Atheus de Deo voces: *Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius* n? *Quis eſt Omnipotens, vt ſeruiamus ei* o? Tales ſubditi rebelles: *Quis eſt Dauid, & quis eſt filius Iſai* p? Tales, qui de ipſis humiliter ſentiunt: *Quis ſum ego* q? &c. Tales qui quempiam ſpernunt: *Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis* r? *Non enim dicimus*, inquit Gregorius *s*, *Quis eſt iſte? niſi de eo vtique, quem neſcimus.*

m *de garrulit.*

n *Exod. 5. 2.*
o *Iob. 21. 15.*
p *1. Reg. 25. 10.*

q *Exod. 3. 11.*

r *Iob. 38. 2.*
s *18. Moral. ca. 9. vel 7.*

Verſ. 16.] Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium peſſimũ, & dominatus amborũ, inualuit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerẽt de domo illa.

Et inſiliens homo.] Καὶ ἐφαλλόμενος ὁ ἄνθρωπος. Vir erat, non fœmina, & tamen hanc frequentius obſidet, ac vexat Dæmon, propter eas, quas alibi *t* dixi cauſas. Fortaſſis *diſrupit illorum veſtes, & dedolauit illorum capita*, inquit Chryſoſtomus, notans hoc innuere τὸ ἐφαλλόμενος, quodq́; *Dæmonum magna quadam vis ſit contra infideles: & idcirco permiſſum, vt in hos exorciſtas exerceretur, quia erant irriſores, à quibus docendi alij fuerunt, deinceps nomen diuinum temere non aſſumere, & Dæmonem, niſi teſtimonium illud antea edidiſſet, tantam in iſtos accepturum poteſtatem non fuiſſe: longe vero præſtare à peccato immunem eſſe, quam aut Dæmonium vexationem non experiri, aut etiam poſſe ad nutum eos exigere.* Lege quam eleganter effecta externa, quæ in Dæmoniaci corpore exiſtunt, in peccatoris anima demonſtret. Vide etiam quæ alias attulimus hanc ipſam ad rem accõmodata, quo pacto ſolemne eſſet olim, vt excommunicatos cruciarent palam, ac publice Dæmones.

t *cap. 16. 16.*

Magna vis Dæmonum eſt contra infideles.

In quo erat dæmonium peſſimum.] Inſolitæ corporis vires præſentiam inſidentis Dæmonij arguũt: ſunt namq; maiores interdum, quam vt in phreneticis earum ex naturali affectione prouenire cauſa poſſit. De voce Dæmonij alio loco egim⁹; quamuis hoc loco non Dæmonium, ſed *πνεῦμα*, id eſt, *ſpiritus*, legatur. Peſſimum pro malo, ſiue nequam, vt prius, Interpres poſuit ſuperlatiuum pro poſitiuo: quod alias quoque, & in aliis facit. Eſt enim in tota hac narratione poſitiuum nomen *τοῦ πονηροῦ*. Eodem pacto in libro Iudicum *u*, ſpiritus peſſimus à Deo miſſus inter Abimelech, & habitatores Sichem, vocatur *πνεῦμα πονηρὸν*, רוח רעה *ruach rhaahah.*

u *cap. 9. 23.*

Dominatus amborum.] Καὶ κατακυριεῦσαν αὐτῶν. Syrus ואתחיל עליהון *vethechail bhaleiahin*, id eſt, *Inualuit contra eos.* Præfert Gagneius lectionem, quæ nunc extat in libris Græcis, quia nõ de duobus, ſed ſeptem Sceuæ filiis exorciſtis, qui hæc tentauerant, agitur. Sed eadem in contrarium detorta ratio fauet magis editioni noſtræ: nam, vt prius ratiocinabar, non tam multi exorciſmum ſimul faciunt. Si aderãt ſeptem forſitan, ſoli duo opus id exequuti ſunt, & irreligioſe adiurationẽ illam per Ieſu nomen protulerunt. Planior tamẽ, aptiorque ſenſus eſt, vt duos tunc tantum adfuiſſe aſſeramus. Carthuſianus ait, *vel cæteros interim fugiſſe, vel præſentes non fuiſſe, quia non ſemper omnes ſimul hoc faciebant.* Nullum legi Latinum codicẽ, qui aliter haberet: Græcos vero nonnullos, in quibus eſt *ἀμφοτέρων*; qui etiam legunt in maſculino genere *κατακυριεύσας*, referendo videlicet ad *ἄνθρωπος*; ſicut neutrum participium ad *πνεῦμα*. *Dominatus enim eſt amborum.* Vel ſi Latinius loqui velimus, omiſſo Græciſmo, quem Interpres non raro retinet *x*: *Spiritus malus in homine habitans, & homo per habitantem in ſe malum ſpiritum.* Dominiũ hoc violentum indicat compoſitio, & quod ſequitur, *ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, Inualuit contra eos*; ita ſcilicet, vt Dæmoniaco reſiſti non potuerit etiam ab aliis, qui exorciſtas ab iniuria, furioſum illum impedire à noxa, damnoque niterentur.

Cur duo tantũ Sceuæ filii hic vulnerati dicantur.

x *vt Matth. 10. 25. Luc. 11. 15.*

Ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa.] Hoc eſt quod ante cum Chryſoſtomo diximus, *effractas eſſe veſtes exorciſtarum, dedolatum caput*, ſeu id gladio factum ſit, ſeu fuſte, aliove inſtrumẽto, Quomodo [illegible] exorciſtas illos tractauerunt.

aut etiam pugnis, & calcibus, & dentibus, ſi tam fortiter ligatus tenebatur energumenus, vt corripere gladium nequiuerit. Τὸ τετραυματισμένους, diuiſionem, ſciſſionemque denotat, vnde cruor manauerit, non contuſionem, vel vibicem duntaxat.

Cęterum nudatio lacerationem veſtium importat, aut detractionem, quæ fit, cum quis arctè detentus à retentante veſtes, illas fugiens, vel dimittit, vel confringit. Id verum eſt, & accidit fere ſolum in ſuperioribus veſtibus, quas quiſquis quolibet modo exuitur, nudus appellari poteſt, etiamſi nec intimas, nec interiores abiiciat.

David cum ſaltabat ante Arcam, non erat nudus.
a 2. Reg. 6. 14. 15.
b ibid. 20.

Non omnino nudus abſque induſio, ſed neq; *cum hoc ſolo Dauid ſaltabat ante arcam: erat enim accinctus Ephod lineo* a: cum tamen Michol *diſcoopertum, ac nudum* vocauit b. Non etiam Saul *prophetans tota die, nocteq; cum aliis Prophetis, & coram Samuele, nulla decori ratione habita, prorſus erat intecta carne, quamuis dicatur nudus, & expoliaſſe ſe veſtimentis ſuis* c. De Eſaia ſunt qui putent, non aliter nudũ ambulaſſe Dei iuſſu, quam ſummas veſtes deponendo, cui tantum apparerent denudata crura, & incalceati pedes d. Ita quidem Forerius. Placet nihilominus contraria, & cõmunior B. Hieronymi e, & Auguſtini f. & Cyrilli g ſententia, quam indicat quoque Ambroſius h, qui hoc nomine commendant obedientiam Prophetæ, Dei præceptis nihil honeſtius iudicantis.

c 1. Reg. 19. 24.
Eſaias vere nudus ambulauit.
d Eſai. 20. 2.
e in Eſaiam.
f citat Adamus, ſed non locum.
g in Eſaiam.
h in Pſal. 30.
i in Eſaiam.

Accedit alia oratio Adami i, ſeu potius Hieronymi, quam ille confirmat, quod *ſub ſaccis Prophetarum, & aliorum pœnitentium* (vtebantur eo habitu Prophetæ ſolemniter, & quaſi proprie, vt colligitur ex Zacharia k) *erat nuda caro*, vt docet hiſtoria Regũ de Achab l, & alio Rege Iſrael m, & Iob de ſeipſo n. Clarius ad eandem nudi acceptionem in Petro exemplũ eſt, qui *nudus in piſcatu* dicitur, ac *tunica ſe ſuccinxiſſe, vt audiuit adeſſe Chriſtum* o: nempe veſtes tantum ſuperiores depoſuerat, quibus quam impoſuit, tunica ἐπενδύτης nominatur, quaſi *ſuperindumentũ*, vel, vt Theophylacto p placet, *linteum, quo Phœnices Syrique piſcatores amiciebantur, ſeu nudi eſſent, ſeu veſtiti*; vel, vt Euthymius q, *paruam tunicam manicis carentem, ad genuaúſque demiſſam*, qua, qui in mari verſabantur, vterentur.

k cap. 13. 4.
l 3. Reg. 21. 27.
m 4. Reg. 6. 30.
n cap. 16. 16.
o Ioan. 21. 7.
p in Ioan.
q in Ioan.

Apoſtoli, & Chriſtus ſuper veſtimenta togam habuerunt.
r Ioan. 13. 4.

Habebant Apoſtoli, ſicut & Chriſtus, qui loturus pedes illorum, poſuit veſtimenta r, ſuper interiora veſtimenta, togam, quam exuerent, cũ quid laborioſi operis agendum eſſet; reſumerẽt, cum ab eo ceſſarent. Sic ſolemus thorace ſolo, caligiſque veſtitum vocare nudum.

Porro denudatio, & vulneratio exorciſtarum, typus quidam fuit generalis Iudęorum cladis, vt Arator canit:

Quid Iudæa ferox? iam non de clade timebis,
Quæ ſocio ſic hoſte peris, cui criminis auctor,
Punitorque idem eſt? ne ſit te iudice pulſus,
Quo ſimul eſt peccante reus.

Verſus 17.] Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atq; Gentilibus, qui habitabant Epheſi: & cecidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

ET *cecidit timor ſuper omnes illos.*] Timor fuit ſeruilis, qui horrorem incuſſit, animi peruicaciam non excuſſit: quemadmodum Hebræi, *cum occiderentur, reuertebantur ad Deum, mox, timore decuſſo, concutiebant diuinam legem* ſ. Docet hoc aliquot etiam recentib. ætatis ſuæ exemplis Chryſoſtomus: *Et quid referuntur generalia*, inquit, *quot incidant in morbos, qui promittunt, ſi ſurrexerint, pœnitentiam ſe acturos, & conuerſuros; & illi ipſi manent?* Hoc de plurima parte Iudęorum cõcedi poteſt: magnus enim poſtea diuini verbi prouentus narratur extitiſſe, & plus ad conuerſionem terribilia, quam vtilia contuliſſe; vt accidit etiam, cum Ananias & Sapphira ſunt extincti t: nam quod non potuerunt ſemicinctia, & ſudaria, veſtium, carniumq; laceratio potuit.

ſ Pſal. 77. 34.
Multi cum in morbis affliguntur, promittunt ſe melius victuros, & poſtea nihil agunt.
t Act. 5. 5. & 10.

Verſus 18.] Multique credentium veniebant confitentes, & annunciantes actus ſuos.

MVLTIQVE *credentium veniebant.*] Inter iſtos non videntur filii Sceuæ fuiſſe: *timuerunt enim Paulum*, ait Chryſoſtomus, dicens, *quod inde multo clariores euaſiſſent, ac ſibi familiarem ipſum feciſſent.* Imitati potius, opinor, ſunt Philippenſes illos, qui ſuo ex Pytoniſſa fruſtrati quæſtu, grauiorem in Paulum perſecutionem concitauerunt: ſed & *peſtilentiæ ſedentes in cathedra* u, *irriſores, ac illuſores Chriſti, atq; doctrinæ eius*, ægerrime traduci ad veritatem poſſunt, *& ſpiritus Domini fugit, fugatque fictum* x.

u Pſalm. 1. 1.
Iudęi ægre ad pietatem traduci poſſunt.
x Sap. 1. 5.

Hi autem qui crediderant, permoti tam luculento duplici teſtimonio à principe, principiſve tenebrarum tenebrione ſatellite, cedente veritati, & cędente pſeudolos exorciſtas, cõfitebantur & annunciabãt actus ſuos: ſiue, vt Syrus interpretatur, dicẽs ומשתעין סכלותהון ומודין במדם דעבדין הוו *vmeſchthabbin ſachelauthehun vmauedin bemedem debhabbedin hauu*, i. *Et renunciãtes* (ſupple *erant*) *offenſas ſuas, & confitentes id quod facientes fuerant*; vel, *renunciabant offenſas ſuas, confitebanturque quod fecerant.*

Caietanus credit, iſtam Confeſſionem non fuiſſe Sacramentum, ſed tantum in genere, vel publicam, qualis erat, qui accedebant ad Ioannem *profitentes pœnitentiam vitæ* y *præteritæ.* Arias docet, *teſtatos eſſe mutationem in ipſis factam virtute Ieſu Chriſti in ſe habitantis per Spiritum ſanctum, atque in eo teſtimonio confeſſos quales antea fuiſſent, quales redditi fuiſſent, per Ieſu Chriſti efficientiam, atque huius Confeſſionis exemplum extare in Apoſtolicis ſcriptis.*

y Marc. 1. 5.

At Oecumenius, quem ſequitur Gagneius, intellexiſſe videtur de confeſſione Sacramentali. *Oportet*, inquit ille, *vt vnuſquiſque fidelis* (quaſi de iam baptizatis loquatur, qui alibi z quoque nomine credentium deſignantur) *peccata ſua manifeſtet, atque eis, ſe arguendo, ita renunciet, vt non amplius committat, quo iuſtificetur, iuxta dictum* illud a (vt eſt in editione LXX.) *Dic tu peccata tua primus, vt iuſtificeris.* Gagneius autem prætetea colligit non ſufficere Confeſſionem hodiernorum Hæreticorum, qui putant ſatis eſſe, *ſi te peccatorem agnoſcas, nihilq; boni in te prout ex te fore*; ſiquidem ad Confeſſionis nomen adiectum eſt hic, quod *illi annunciabant actus ſuos*: & ne de publica ſolum quis accipiat, ea immediate poſt ſubditur, cum mentio fit de libris magicis publice combuſtis. Stapletonus agnoſcit in his verbis Confeſſionẽ vtramque, tum Sacramẽtalem, ac ſecretam, ſiue auricularẽ, tum quę aliquando fuit vſitata in Eccleſia, publicã de magis enormibus flagitiis ex iudicio, & arbitrio Epiſcopi, aut ſacerdotis pœnitentiarij,

Qui intellexerunt hanc Confeſſionẽ fuiſſe ſacramentalem.
z Act. 2. 44. cap. 4. 32. & 5. 14. 1. Theſſ. 1. 7. & alibi.
a Eſa. 43. 26.

Confeſſio, quam admittunt hæretici, non ſufficit.

Confeſſio in Eccleſia duplex, ſecreta & publica.

tiarij, poſtquam priorem excepiſſet, vt colligitur ex Origene a, & Auguſtino b. Probat autem, ponendo hos iam baptizatos fuiſſe, ob diuerſas illas voces, ἐξομολογούμενοι, καὶ ἀναγγέλλοντες: Nã Sacramentalis Confeſſio non à Græcis modo, ſed à Latinis Græco vocabulo *exomologeſis* nominatur c: vt proinde veriſimile ſit, hanc præceſſiſſe apud Paulum ſecreto, deinde aliam publicam, cui reſponderit publica item ſatisfactio eorum qui libros magicos cõbuſſerant. Fauent etymologiæ, & vulgares rationes vtriuſque verbi, quoniam ἐξομολογεῖν, eſt veluti ἔξω ὁμολογεῖν, *foris fateri quomodolibet*, ἀναγγέλλειν, *palam, & publice denunciare.* Conſentit in eadem opinione Bellarminus d, merito reiiciens Lutherum e, & Brentium f, *per actus, quos hi annunciabant*, exponẽtes *miracula*: nemo namque miracula, plane diuina opera, dicit *actus ſuos*. Et ad iſtam exomologeſim, & anangeliam impulit ingens timor: denique Syrus vertit, משתעין כבלותהון *meſchthabbin ſathelauthehũ*, id eſt, *annunciabant delicta*, ſeu *offenſas*, & præter Chryſoſtomum, Oecumenium, alioſque Interpretes, qui ſine dubio de peccatis intelligunt, cęteri omnes.

Hæretici eiuſmodi interpretationem explodunt. Deinde confutat idem Bellarminus Kemnitij g duplex reſponſum, è quibus ſecundum eſt etiam Caluini h, & Centuriatorum i, *agi hoc loco de generali Confeſſione, qua Epheſii agnoſcebant actiones ſuas ad normam verbi Dei non congruere*: vel, *illos in ſpecie nonnulla peccata per modum exempli confeſſos, non omnia*. Etenim non proprie confiteri cenſetur actus ſuos, qui tantum generatim dicit ſe peccatorem, & dicta verba Græca magis ſpecificam expreſſionem denotant: & Syrum משתעין *meſchthabbin*, à שעא *ſchabha*, enumerationem.

Scriptura cũ loquitur de peccatis, de omnibus eſt intelligenda.

Sed & cum de peccatis Scriptura loquitur abſolute, de omnibus intelligi ſolet, immo debet, niſi per abſurdas admittere ſententias in eadem velimus. De omnibus profecto Daniel k intellexit, cum Regi dixit Nabuchodonozori. *Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperum*: Angelus interpretatus etymon IESV l: *Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum*: Chriſtus paralyticum curando m: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua*, quæ verba pronunciauit etiam dimittens in pace pœnitentem Magdalenam n: Ioannes indicando agnum *Dei tollentem peccata, vel peccatum mundi* o: Paulo Ananias p: *Ablue peccata tua*. Vt infinita alia loca prætermittam, Caniſius q hoc idem Epheſiorum exemplo argumentatur, Confeſſionem non Catechumenorum, cuiuſmodi fuit accedentiũ ad Ioannem r, ſed relapſorum poſt Baptiſmum, confirmatque Baſilij ſ auctoritate. *Hic docet peccata non cuiuis confitenda, ſed quibus credita eſt diſpenſatio myſteriorum Dei* t, ſicut olim confitebantur quidam Ioanni, & in Actis, Apoſtolis ipſis, à quibus etiam baptizabantur cuncti.

Eandem ſententiam ſequitur Gregorius de Valentia u, & Enriquez x, & Lindanus y, & Caſtro z, & Hoſius a, & Taper b, & Eckius c, & Petrus Soto d, & Baronius e, & Salmeron f, & plures alij in Tractatibus de Confeſſione, vt nõ immerito Catharinus g Caietani fiduciam nimiam reprehendat, cum is in Commentario huius loci, vt iam recitaui, tenens contrariam ſententiam, eam proculdubio aſſeueraret.

Equidem terreor tam multorum de hoc loco pro priuata, & Sacramentali Cõfeſſione iudicio, ne definite aliquid iudicem. Non auſim tamen etiam in hoc ipſo iudicio illud Caietani *proculdubio* vſurpare, vt nec ſententiis contrarium Baronij *certum eſt*: nam excipere quiſpiam poſſet, ſermonem non eſſe de iam baptizatis, ſed de Catechumenis, iamve animo, ac voluntate propenſis ad doctrinam Pauli, & Chriſtianam religionem, vt non raro in ſuperiore hac hiſtoria tota h, in qua ante Baptiſmum quidam credidiſſe dicuntur, vel *credentes conuerſi eſſe ad Dominum*: quamuis non ignorem abſolutum nomen *Credentium*, ſicut & *Fidelium*, de conſummate Chriſtianis, hoc eſt, baptizatis, intelligi.

Auctor non omnino aſſentitur iis, qui hunc locum de confeſſione ſacramentali interpretantur.

Adhæc videtur Lucas loqui de illis, quos proxime ante nominauerat Gentiles, ac Iudæos, qui nimirum timore correpti propter cæſos exorciſtas à Dæmoniaco, & Chriſti magnificantes nomen, accurrerint ad Paulum, ex eo timore conceptam de vita præterita pœnitudinem illi demonſtrantes, ac peccata etiam, præſertim quæ pertinebant ad malas, & ſuperſtitioſas artes, quales iudicabantur exercuiſſe dicti exorciſtæ, & cum ſacrilegio ſuo ſacrum Ieſu nomen immiſcuiſſent, pœnas dediſſe. Nam Chriſtianos neophytos, quamuis in vrbe ſuperſtitioſiſſima, præſente adhuc ibi Apoſtolo, ad impuras ſuperſtitiones tam cito reuertiſſe, librosque id argumentũ continentes habuiſſe, ac ſeruaſſe, vix mihi perſuadeo.

Baſilius expoſitus.

Poſtremo Baſilius, cuius me penitus auctoritas opprimeret, fallor, niſi contrarium indicat. Ait enim *in Actis haberi*, *Apoſtolis peccata confeſſos, à quibus & baptizabantur cuncti*. Idem verbis ipſiſſimis docet Anaſtaſius Nicenus i. Non vrgeo multitudinem Apoſtolorum: poteſt namque eſſe enallage numeri; Baptiſmus non conferebatur ordinarie à Paulo k, nec forſan ab aliis Apoſtolis, niſi dicamus ab iis, quia eorũ iuſſu per illos, quibus myſteriorum diſpenſationem tradidiſſent: & conſtat Samaritanos baptizatos à Philippo Diacono l. Illud quod ſcribit Baſilius, *A quibus etiã baptizabantur cuncti*, non minus accipi poteſt poſt Confeſſionem, quam ante; immo vt reſpondeat alteri exemplo eorũ, qui Ioanni confitebantur, melius ante, baptizabat ſiquidem Ioannes iam confeſſos.

Beda m ſane vtramque Confeſſionem intellexit eodem pacto. Perpende verba eius declarantis Marcum, qui Marcus in his verbis videtur potius Confeſſionem Baptiſmo poſtponere n: *Et baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata ſua*, ἐξομολογούμενοι. In tempore præſenti *exemplum*, ait Beda, *confitendi peccata, ac meliorem vitã promittendi datur Baptiſma accipere deſiderans, ſicut etiam prædicante Paulo in Epheſo, multi credentium veniebant confitentes, & annunciantes actus ſuos, quatenus abdicata vita veteri, renouari mererentur in Chriſto.*

Renouatio in Chriſto proprie fit per Baptiſmum.

Et ne de renouatione per Sacramentalem pœnitentiam loqui ſuſpiceris, prætérquam quod renouatio in CHRISTO ſimpliciter ſumitur de ea, quæ eſt per Baptiſmũ o, ſubdit: *Vnde etiam B. Petro oſtenſis in linteo cæleſti diuerſi generis animantibus, dictum eſt p: Surge Petre, & manduca; quod eſt aperte dicere: Occide infideles ab eo, quod fuerant prius, abrenunciatione ſcelerum, & promiſſione piæ religionis: ac ſic fidei Chriſtianæ Sacramentis imbutos, in ſancta Eccleſia membra commuta.*

Accedit quod nullus ex antiquioribus Theologis probat hoc ex loco Sacramentalẽ Confeſſionem.

a in Pſal. 37. hom. 2.
b Hom. vlt. ex 50.
c Iren. lib. 1. c. 9. lib. 3. cap. 4. & in eo. lib. 1. c. 27. Tertul. lib. de pœn. & lib. de ora. c. 6. de ieiun. c. 7. & 9. Cypr. ſer. 15. de lapſis & ep. 11. 13. 52. 68.
d lib. 3. de pœnit. cap. 4.
e in ſua verſione.
f in hunc locum.
g 2. part. exa. conc. Tridentin. pag. 987.
h in hunc locum.
i Cent. 1. libr. 2. c. 4. colum. 360.
k cap. 4. 24.
l Matt. 1. 21.
m Matt. 9. 2.
n Luc. 7. 48.
o Ioan. 1. 29.
p Act. 22. 16.
q in op. catech. verbi Dei c. 4. 8.
r Matt. 3. 6.
ſ Reg. 288. ex Breuio.
t 1. Cor. 4. 1.
u in lib. de confeſſ. neceſſ. c. 1. & 3. ſeq. diſp. 7. q. 9. punct. 2.
x l. de Pœn. ca. 8.
y 4. Panopl. c. 66.
z adu. hær. verb. confeſſio.
a de ſacram. pœn. c. 47.
b in explic. Artic. art. 5.
c de conf. lib. 2. cap. 1.
d in inſtr. ſacerd. lect. 1. de neceſſ. conf.
e Tom. 1. Annal.
f Tom. 4. tra. 4. & tom. 12. tract. 49.
g lib. 5. contra Caiet.
h cap. 4. 4. c. 5. 14. c. 8. 12. 13. c. 11. 21. c. 16. 31. 34.
i q. 6. in; Scrip.
k 1. Cor. 1. 17.
l cap. 8. 12.
m in c. 1. Mar.
n cap. 1. 5.
o S. Tho. 3. p. q. 90. art. 4. in corp.
p Act. 10. 13.

CAPVT DECIMVM NONVM.

SVMMARIVM.

Reuerſus Epheſum Paulus, Ioannis tantum baptizatos Baptiſmo, baptizat Baptiſmo Christi: ſuper quos poſt impoſitionem manuum Spiritus ſanctus deſcendit. Ibi per menſes tres, in Synagoga per biennium in ſchola cuiuſdam Tyranni, ſigna quoque faciens, diſputat. Dum vero Sceuæ Principis Sacerdotum filii dæmonia tentant eiicere, vulnerantur à dæmoniaco, quæ fuit pleriſque cauſa, vt artem maleficam abiurantes, libros ſuperſtitioſos concremarent, Demetrius tandem argentarius faber, ſeditionem commouet in Apoſtolum, quam Alexander, ægre licet, compeſcit.

1 HActum eſt autem, cū Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inueniret quoſdam Diſcipulos.

2 Dixitque ad eos: Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.

3 Ille vero ait: In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt: In Ioannis Baptiſmate.

4 Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eū, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.

5 His auditis, baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu.

6 Et cum impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7 Erant autem omnes viri fere duodecim.

8 Introgreſſus autem Synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

9 Cum autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola Tyranni cuiuſdam.

10 Hoc autem factum eſt per biennium, ita vt omnes, qui habitabant in Aſia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

A 11 Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli:

12 Ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

13 Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis, inuocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.

14 Erant autem quidam Iudæi Sceuæ Principis ſacerdotum ſeptem filii, qui hoc faciebant. B

15 Reſpondens autem ſpiritus nequam, dixit eis: Ieſum noui, & Paulum ſcio: vos autem qui eſtis?

16 Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium peſſimum, & dominatus amborum, inualuit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa.

17 Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atque Gentilibus, qui habitabant Epheſi: & cecidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

18 Multique credentium veniebant confitentes, & annunciantes actus ſuos. C

19 Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20 Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

21 His autem expletis, propoſuit Paulus in Spiritu, tranſita Macedonia & Achaia,

ire Ieroſolymam, dicens: Quoniam poſtquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22 Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi, Timotheum, & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

23 Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24 Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præſtabat artificib. non modicum quæſtũ.

25 Quos conuocans, & eos, qui huiuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio:

26 Et videtis, & auditis quia non ſolum Epheſi, ſed penè totius Aſiæ, Paulus hic ſuadens auertit multam turbã, dicens: Quoniam non ſunt dij, qui manibus fiunt.

27 Non ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, ſed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet maieſtas eius, quam tota Aſia, & orbis colit.

28 His auditis, repleti ſunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Epheſiorum.

29 Et impleta eſt ciuitas confuſione, & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio, & Ariſtarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30 Paulo autem volente intrare ad populum, non permiſerunt Diſcipuli.

31 Quidam autem & de Aſiæ Principibus, qui erant amici eius, miſerunt ad eum rogantes ne ſe daret in theatrum:

32 Alij autem aliud clamabant. Erat enim Eccleſia confuſa: & plures neſciebant qua ex cauſa conueniſſent.

33 De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem, manu ſilentio poſtulato, volebat reddere rationem populo.

34 Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox facta vna eſt omnium, quaſi per horas duas, clamantium: Magna Diana Epheſiorum.

35 Et cum ſedaſſet ſcriba turbas, dixit: Viri Epheſij, quis enim eſt hominum, qui neſciat Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, Iouiſque prolis?

36 Cum ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil temerè agere.

37 Adduxiſtis enim homines iſtos, neque ſacrilegos, neque blaſphemantes Deam veſtram.

38 Quod ſi Demetrius, & qui cum eo ſunt artifices, habent aduerſus aliquem cauſam, conuentus forenſes aguntur, & Proconſules ſunt, accuſent inuicem.

A 39 Si quid autem alterius rei quæritis, in legitima Eccleſia poterit abſolui.

40 Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ: cum nullus obnoxius ſit (de quo poſſimus reddere rationem) concurſus iſtius. Et cum hæc dixiſſet, dimiſit Eccleſiam.

Verſus 1.] Factum eſt autem, cum Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inueniret quoſdam Diſcipulos,

B P*eragratis ſuperioribus partibus.*] Galatia, & Phrygia, poſt reditum ex Ieruſalem in Antiochiam Syriæ, vbi aliquanto tempore moram fecit, ſicut priore capite dictum eſt.

Veniret Epheſum.] Quemadmodum promiſerat: ibi namque propter temporis breuitatem, nihil de Ieſu apertè expoſuerat; ſed ſolum in genere diſſeruerat de communi ſalute, ex Scripturis.

Quoſdam Diſcipulos.] Cum nulli ante Diſcipuli fuiſſe memorentur in ea ciuitate, non caret C probabilitate ſententia Caietani, hos fuiſſe ab Apollo conuerſos (quod etiam ponit Hugo) de quo narrauit Lucas capite ſuperiore, quod *ſolum Ioannis Baptiſmum ipſe ſciebat*, quaſi hinc ſequatur, ideo dictos Diſcipulos, *ſolum etiam Ioannis Baptiſmum accepiſſe ab eodem Apollo.*

Hi cum Diſcipuli ſint [illegible]

Cæterum obſtat, quoniam Apollo iam erat edoctus viam Dei diligentius Epheſi ab Aquila, & Priſcilla, & ab his quoque fortaſſe Chriſti Baptiſmo initiatus, vt etiam dictum eſt cum Chryſoſtomo, & Oecumenio. Certè non eſſet paſſus deeſſe tam neceſſarium Sacramentum, aut ſaltem doctrinam de ipſius neceſſitate illis, quos prius imperfectè inſtituiſſet. Deinde Ioannis Baptiſ- D mum præter Ioannem ipſum, nemo conferebat, vt docet Cyrillus Alexandrinus a, & innuit Auguſtinus b, dum reddit cauſam, quare vocatus ſit ille Baptiſmus, *Baptiſmus Ioannis*. Fauet præterea ſcopus huius Baptiſmi, qui erat, vt à Præcurſore manifeſtaretur Meſſias, & illo modo viam ipſi præpararet Præcurſor, quo Præcurſoris munere, ſicut & nomine, nullum, præter Ioannem, functum, præditumve legimus. Ipſemet Ioannes de ſeipſo loquens, tanquam qui vnus, ac ſingulariter baptizandi præceptum accepiſſet, inquit c, *Qui me miſit baptizare, ille mihi dixit, &c.* Propterea etiam dicitur, *Baptiſmi gratia veniſſe multos ad illum in* E *Ænnon iuxta Salim, vbi erant aquæ multæ. quia nondum miſſus fuerat in carcerem* d. Si enim per Diſcipulos quoque Ioannis Baptiſmus dabatur, non obſtitiſſent vincula Ioannis. Denique habemus expreſſum, quod *Chriſtus non baptizabat ipſe*, videlicet per ſeipſum, ac ordinariè, *ſed Diſcipuli eius* e: Ioannem autem abſolutè baptizaſſe vbique dicitur; de Diſcipulis nuſquam.

Illi non fuerunt ab Apollo edocti.

Ioannes ſolus baptizabat ſuo Baptiſmo.

Hoc illud eſt, quod prius Auguſtinum innuiſſe dixi, immò & perſpicuè docuiſſe, quod fecit citatus quoque Cyrillus, ac inſuper Ammonius in Ioannem f, ideo Chriſtum non per ſe, ſed per Diſcipulos baptizaſſe (improbabilis enim opinio eſt, ante mortem Chriſti baptizaſſe tantum

---

a 2. in Ioan. c. 57.

b Tract. 5. in Ioan. & 5. de Baptiſmo, cap. 23.

c Ioan. 1. 33.

d Ioan. 3. 23.

e Ioan. 4. 2.

f in c. 3.

Diſcipulos eius Baptiſmo Ioannis) vt intelligeremus illum Chriſti Baptiſmum à quocunque daretur, Chriſti fuiſſe, quia Chriſti auctoritate, & nomine, non autem illum, quem vſurpabat Ioannes: quoniam licet diuino iuſſu, tamen ſuo ipſius nomine, atque auctoritate Præcurſoris, quam propriam ſibi habebat, ſine facultate ſubdelegandi.

Chriſti Baptiſmus à quocunque collatus eſt, non autem Ioannis.

Quare hi non erant Diſcipuli tunc primum ab Apollo conuerſi, ac multo minus per eundem ſolo Ioannis Baptiſmo baptizati. Cōmunis opinio eſt, à Ioanne baptizatos eſſe, vt conſtabit ex Auctoribus, qui poſtea producentur, & nominatim id tradidit Hiſtoria Scholaſtica. Hermannus Letmatius a quæſtionem ſequentem propoſitam ipſi etiam Apollo à Paulo affirmat. Hoc Lucas non ſcribit, immo planè ſignificat, cum Paulus Epheſum redijt, Apollo fuiſſe Corinthi.

À Ioanne fuerant baptizati.

a lib. 1. de inſtaura. relig. c. 7.

Verſus 2.] Si Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.

SI *Spiritum ſanctum.*] De vſu particulæ *ſi*, ad interrogationes, dixi capite 1. b Quia vero in priore ſuo ad illam ciuitatem aduentu, non licuerat Paulo cum Diſcipulis agere, & hi fortè ſuperuenerant, nec Epheſi alius Epiſcopali præditus dignitate fuerat, qui, quod Epiſcoporum proprium eſt, vt & capite VIII. demonſtrauimus exemplo Petri, & Ioannis, cum ad Samaritanos, quos baptizauerat Philippus, miſſi ſunt, Spiritum ſanctum conferre per manuum impoſitionem potuiſſet: propterea merito ſuſpicatus eſt, interrogauitque, vtrum Spiritum ſanctum accepiſſent credentes, *πιστεύσαντες*, hoc eſt *poſtquam crediderant* (vt rectè hoc participium reſoluit Syrus interpres dicens, מן דהימנתון *men dehaimenthun*, id eſt, *ex quo credidiſtis*, necnon Hieronymus c) & nolens eos, qui Fidei Sacramentum, nempe Baptiſmum, acceperant, eſſe tanto priuatos dono, paratuſque id ipſis largiri. Non itaque ſanctificantem intelligit Apoſtolus, hoc eſt, ſanctificationis in Baptiſmo collatum ſpiritum, ſed Spiritus ſancti donum, quod viſibiliter dabatur fidelibus, & iam nobis inuiſibiliter per Sacramentum Confirmationis: quemadmodum etiam docent quæ ſequuntur.

b verſ. 6.

c cont. Luciferia.

Sacramentum Confirmationis hic conſertus.

Neque vt exploret horum fidem ſciſcitatur de potiſſimo articulo Spiritus ſancti: cur enim non potius de Trinitate, vel Incarnatione? Solum id voluit, quod dixi. Sequitur hanc expoſitionem Gloſſa interlinearis, & Lyranus. Hugo autem intellexit quæſtionem de Spiritu ſanctificante, qui datur in Baptiſmo Chriſti, quamuis expoſitionem aliam non reſpuat.

Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus.] Hinc ſequitur, Ioannem in ſuo Baptiſmate, quo ſe iſti baptizatos paulo poſt dicunt, non baptizaſſe ſub inuocatione Trinitatis, illaque forma: *Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.*

Ioannes non baptizauit in forma Chriſti.

Quo fit, vt ſit aperta hæreſis, contra quam inter alios diſputant Caniſius d, & Bellarminus e, eundem eſſe Ioannis, & Chriſti Baptiſmum, cum eſſentialis Baptiſmi Chriſti ſit dicta forma. Profectò Trinitatis fides non proponebatur à Ioanne, ac neſcio vtrum omninò explicitè credita ſit etiam ab omnibus Apoſtolis ante mortem Chriſti. Nec dabat Baptiſmus Ioannis Spiritum ſanctum, ac proinde inuocatione ipſius opus non erat. Poſtremò; *Ioannes dedit aquam ſine nomine Trinitatis*, inquit Auguſtinus f, *ſicut ipſe profeſſus eſt, dicens: Ego baptizo vos in aqua* g, *etc.*

d de corrupt. ver. Dei, c. 9.

e de Baptiſmo, c. 19. & ſeq.

Trinitatis fides explicita vix fuit habita ante Chriſti mortem.

f lib. 2. cont. lit. Petiliani, c. 32.

g Ioan. 1. 26.

Magna ergo ſunt impudentia Centuriatores h, dum comminiſcuntur *Ioannem baptizaſſe in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Eſt item *irrationabilis penitus opinio*, vt eam vocat B. Thomas i, *gratiam ſanctificantem datam ijs, qui baptizati à Ioanne, ſpem non ponebant in eo Baptiſmo, & notitiam habebant de Spiritu ſancto*: ac proinde non eguiſſe Chriſti Baptiſmo. Illam opinionem ſequitur Magiſter k. Hieronymus l ait eſſe peruerſum dogma, quod ſit idem vterque Baptiſmus, & damnatur in Concilio Tridentino m. Fauet Anabaptiſtis qui hos Diſcipulos concedit à Ioanne baptizatos, & iterum Baptiſmo, qui ab illo priore non differret: & Cyprianus n hinc anſam arripuit opinandi, ab Hæreticis baptizatos rebaptizandos. Carthuſianus merito refellit eos, qui ita ſentiunt, iſtos ignoraſſe Spiritum ſanctum duntaxat, quod daretur ſigno inuiſibili, ſicut in Pentecoſte datus erat: cæterum non neſciſſe, immo etiam credidiſſe myſterium Trinitatis.

h Centur. 1. lib. 2. c. 6. col. 496.

i 3. p. q. 38. art. 6.

k 4. diſt. 2.

l contra Luciferianos.

Baptiſmus Ioannis, & Chriſti non eſt idem.

m Seſſ. 7. can. 1. de Baptiſmo.

n epiſt. 73. ad Iubaianum.

Quam verendum eſt, ne multi hodie pneumatomachi non ignorent modo, ſed *contriſtent etiam Spiritum* o, *et extinguant* p, *eique vehementer reſiſtant* q *animales homines, Spiritum non habentes* r, *nec quæ Spiritus ſunt, percipientes* ſ, & *cum ſtultitia ſit ipſis, non valentes intelligere* t: *ſed neque eundem accipere, quia non videant eum, nec ſciant eum* u. His ſi in doctrina Spiritus loquaris, *& velut ſpiritualibus ſpiritualia* x *compares*, illicò reſpondebunt: *ſed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus*, hoc eſt, non obediuimus. *Etſi enim fateantur ſe noſſe & credere, factis tamen negant* y, cum quotquot peccatis quibuslibet mortalibus obſtricti ſunt, atque ita *Spiritui gratiæ contumeliam faciunt* z, tum ij maximè, qui propriè peccant in Spiritum ſanctum; de quo peccato, cuiuſmodi ſit, alibi declarauimus a.

Pneumatomachi hodierni qui maximè ſint.

o Epheſ. 4. 30.

p 1. Theſ. 5. 19.

q Act. 7. 51.

r epiſt. Iudæ. v. 19.

ſ 1. Cor. 2. 14.

t ibidem.

u Ioan. 14. 17.

x 1. Cor. 2. 13.

y Tit. 1. 16.

z Heb. 10. 29.

a c. 7. 51.

Verſus 3.] Ille vero ait: In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt: In Ioannis Baptiſmate.

IN *quo ergo.*] *Εἰς τί*, *in quid*, proinde quoque Syrus reddit, ובמנא *vabhemana*, id eſt, *in quem*, vel, *in quid*, & Vatablus. Sed non variat ſenſum varia præpoſitio *εἰς*, vel *ἐν*, iuncta varijs caſibus, vt memini aliàs dicere. Hæc eſt autem vis argumenti quod colligit Apoſtolus: Si baptizati eſſetis Baptiſmo Chriſti, de Spiritu ſancto notionem aliquam haberetis, quoniam Baptiſmi forma eſt, *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*: neque tamdiu dilata eſſet collatio illa Spiritus ſancti fieri ſolita poſt Baptiſmum, quem etiam Spiritum ſi accepiſſetis, illum non ignoraretis.

Inepta eſt Hæreticorum interpretatio b, velle Paulum obijcere, in qua ſint doctrina inſtituti. Quis ferat, vt Baptiſmus idem ſit, quod doctrina; baptizare, quod docere? Alioquin deſinat oportet Ioannes cognominari Baptiſta. Sed, vt clarius loquamur, vocemus *Doctorem*, atque *Prædicatorem*. Nollent ſcilicet ijdem Hæretici Diſcipulos iſtos Epheſinos Ioannis baptizatos Baptiſmo, ne cogantur diſcrimen agnoſcere inter hunc & Chriſti Baptiſmum, cuius forma continet ex-

Inepta huius loci hæreticorum interpretatio.

b Zuinglij, de vera & falſa relig. c. de Bapt. & in c. 1. Marci. Buceri, in c. 3. Matth. Bullingeri, hoc loco.

preſſam trium Perſonarum inuocationem. Atqui cum poſtea ſubijcitur, illos *bis auditis* (quæ nimirum docuerat Paulus de differentia vtriuſque Baptiſmi) *baptizatos eſſe in nomine Domini Ieſu*, apertè diſtinguitur doctrina à Baptiſmo, niſi ridiculam prorſus βωμολοχίαν admittamus. Et qui docuit eos Paulus, baptizaſſet, ſi baptizare eſt docere; cum tamen is ſolus impoſuiſſe manus narretur, poſtquam baptizati ſunt. Oſtendimus in capite primo *a*, quam latè diſcrepent duo hi Baptiſmi; & quædam huic loco accommodata diſputauimus.

Confutantur.

a verſ. 3.

Quod autem Diſcipuli iſti Ioannis iam Baptiſmum ſuſcepiſſent, contra Centuriatores *b*, & Bellingerum *c*, & Bucerum *d*, præter præſentis loci Interpretes, docuit quoque Origenes *e*, Tertullianus *f*, Hieronymus *g*, & Ambroſius *h*, licet hic, quia Ioannis Baptiſmum credidit eſſe Sacramentum, ait, *in illis poſtea non eſſe iteratum, ſed nouatum*, hoc eſt, nouum accepiſſe Sacramentum. Illa enim duo Baptiſmata non ſemel diſtinguit *i*, ſicut & alij Patres permulti. Auguſtinus *k* item cum reſpondet ijs, *qui hoc exemplo inferebant ab Hæreticis baptizatos eſſe rebaptizandos*, ſupponit bis baptizatos Epheſinos iſtos, primum Ioannis, iterum Chriſti Baptiſmo. Excipit vero, *non Hæreticum, aut Schiſmaticum Ioannem fuiſſe; verum illis hominibus quod deerat, datum, non quod inerat, improbatum, ſiue mentiti fuerint*, inquit, *ſe habere Ioannis Baptiſmum, ſicut nonnulli arbitrantur, ſiue quia Baptiſmus Ioannis non erat Baptiſmus Chriſti; ſed tamen militans Chriſto, ſicut legis vetera Sacramenta, præcurſorio quodam, & præfiguratorio fungebantur officio.*

b Centur. 1. lib. 2. col. 554.
c in hoc loco.
d in c. 3. Matt.
e Tom. 6. in Ioan.
f lib. de Bapt. c. 10.
g in c. 2. Ioel. & ep. 150. q. 2. & contr. Luciferian.
h lib. 1. de Spir. ſanct. cap. 3. & 7. & in c. 3. ep. ad Gal.
i in cap. 1. Luc. præf. in Pſ. 19. Ser. 16. in Pſa. 118.
k lib. de vnico Baptiſ. ca. 7. & tract. 5. in Ioan. & contr. lit. Petil. ca. 32. & 37. & 5. de Bap. c. 9.

Eadem eſt Eucherij *l* ſententia de re vtraque, tum Diſcipulos Ioannis Baptiſmo tinctos, tum ab Hæreticis baptizatos non rebaptizari, ſi conſtet in nomine Trinitatis Baptiſmum ſuſcepiſſe. Optatus *m* docet hos baptizatos eſſe Baptiſmo Ioannis poſt iam promulgatam legem de Baptiſmo Chriſti, cum, introducto Baptiſmo domini, excluſus fuerat Baptiſmus ſerui, & ideo tunc in ſacramento erraſſe, non illos, qui fuerant ſic antea baptizati. Catholici potius colligunt ex his Pauli verbis in eſſentiali forma Baptiſmi exprimendas eſſe tres Perſonas Trinitatis. Conſtat enim, nunquam datum Baptiſmum in nomine ſolius Spiritus ſancti: ac proinde fit, vt ille cum alijs duabus Perſonis ſit expreſſus. Præterea certum eſt, etiam non baptizaſſe Ioannem in nomine Trinitatis, vt præter citatos, docet Hugo Victorinus *n*. Tandem ſequitur, candidato Baptiſmi, omnique Chriſtiano eſſe neceſſariam fidem explicitam Trinitatis. Videtur enim Paulus ex ignoratione Spiritus ſancti, & conſequenter Trinitatis, argumentari negationem Baptiſmi Chriſtiani.

l in quæſt. noui Teſtam. q. vlt. in Acta.
m lib. 5.
n 2. de Sacrament. p. 6. c. 6.
Ex ignoratione S. Trinitatis colligitur negatio Baptiſmi.

Præterquàm quod non poteſt Incarnatio explicite credi, prout debet, abſque fide Trinitatis diſtincta. Et, vt omittam Scholaſticos, quorum eſt longè communior iſta ſententia, Cyrillus Alexandrinus *o* disertè docet, non ſufficere cognitionem Dei abſque cognitione Patris & Filij, & Spiritus ſancti.

Incarnatio non poteſt cognoſci ſine fide S. Trinitatis.
o lib. 11. in Ioan. c. 16.

In Ioannis Baptiſmate.] Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, *In Ioannis Baptiſma*, quod perinde eſt, ac *In Ioannis Baptiſmate*. Non de doctrina Ioannis loquuntur, vt diximus, neque mentiti ſunt, cum ſe Baptiſmum illius habuiſſe reſponderunt.

Verſus 4.] **Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.**

Ioannes baptizauit.] Ἰωάννης μὲν. Quam particulam *quidem*, Syrus etiam reddidit, de qua verſu ſequenti contra Bezam.

Baptiſmo pœnitentiæ.] Cur Ioannis Baptiſmus ita ſit appellatus, lege caput primum *p*.

p verſ. 3.

Populum, dicens.] Τῷ λαῷ λέγων, *Populo dicens.* Quo etiam pacto vertit Vatablus, & Clarius. Syrus autem conſentit cum noſtra editione, ponens tamen *populos* in plurali: ſic enim habet, יוחנן אעמד מעמודיתא דתיבותא לעממא *iuchannan abhamad mahhabuditha datheiabutha lebhammeme*, id eſt, *Ioannes baptizauit Baptiſmo pœnitentiæ populos.* Et quidam codices Græci addunt, παντί. Senſus quidem non diſcrepat, vt Ioannes baptizaſſe dicatur populum, cum diceret populo, id eſt, inſtitueret eum, &c. Fauet nihilominus paulo melius lectio Græca veriori ſententiæ, de qua mox agemus, nullam certam Ioannem in Baptiſmo ſuo verborum formam adhibuiſſe.

In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.] Ioannes ſub hac forma verborum baptizauit, inquit Carthuſianus: *Ego te baptizo in nomine venturi*, videlicet Chriſti. Indicat idem Cardinalis Hugo, & Beda: fauentque alter Hugo Victorinus *q*, Ambroſius item *r*, & Hieronymus *ſ*, & Auguſtinus *t*, atque Magiſter Sententiarum *u*, cum Bonauentura *x*, Marſilio, Paludano *y*, necnon Halenſis *z*, & S. Thomas *a*, & alij, quos citat, & ſequitur Enriquez *b*.

Ioannes ſub qua forma baptizauerit.

Sed videtur hoc proprium Sacramentorum nouæ Legis, vt pro forma conceptis certis conſtent verbis, quia exprimere debent, ac deſignare gratiæ effectum, quem continent; & oportet per verba inuocari, ac applicari diuinam virtutem, quæ in ipſis, vt princeps cauſa, operatur.

q 2. de Sacrament. p. 6. c. [illegible]
r 1. de [illegible]
ſ in c. 3. Ioel.
t in qu. noui Teſtam. q. 29.
u 4. diſt. 2.
Proprium eſt nouæ legis Sacramentorum, certam formam habere

Nunquid quando Chriſtum ipſum Ioannes baptizauit, verba hæc edidit: *Ego te baptizo in nomine venturi*? Palacius *c* ait dixiſſe: *Ego te baptizo in nomine tuo, qui venturus es.* Melius omnem formam circa Chriſtum negant Marſilius, & Paludanus. Atqui ſequitur, vel eſſe ablutum ſine vlla forma Chriſtum, vel, quod eſt verum, & eſſentiale Sacramentum, non accepiſſe: cum id tamen huiuſmodi eſſe decuerit, vt Chriſto commodè applicaretur, qui baptizandus erat, vt aquas ſanctificaret: vel potius Baptiſmum Ioannis ſub nulla vlli forma exhibitum eſſe: ſed in ſola aquæ ablutione, quæ ex inſtitutione diuina erat ſignum quoddam, quo ſe homines humiliter profitebantur peccatores, atque interna indigentes ablutione, & remiſſione peccatorum, concedenda per futurum Chriſti perfectiorem Baptiſmum. Hoc itaque Ioannes cum baptizaret, admonebat, vt in Chriſtum crederent venturum, non eo ſenſu, quo intelligebant Iudæi: venerat enim iam Chriſtus, & viuebat; ſed mox manifeſtandum, atque baptizaturum in Spiritu. Lege Suarez *d*.

x ibid. in expoſit. lit.
y ibid. diſt. 2. quæſt. 2. art. 1.
z 4. part. q. 9. memb. 3. a. 2.
a 3. par. qu. 38. art. 6. ad 5.
b 2. de Baptiſ. c. 11.
c 4. diſt. 2. qu. vnica.
Chriſtus ſub nulla forma baptizatus fuit.

In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum.] Senſus quidem ſimplicior eſt, quem dixi, docuiſſe Ioannem, vt crederent in eum, qui venturus eſſet ad prædicandum, & ſe manifeſtandum, & baptizandum in Spiritu: quanquam eo iam tempore in medio ipſo-

d 3. p. diſp. 25. ſect. 1.
Quomodo Ioannes Chriſtum venturum prædicauerit, cum iam aduenisset.

ipſorum verſaretur, & venturus quoque eſſet, tum ad mortem, tum olim ad iudicium.

Chriſti quaſi proprium nomen eſt. *Venturus.*

a *Matth.* 11. 3. *Luc.* 7. 19. *Habac.* 2. 4. *Pſal.* 117. 26. *Ioan.* 1. 27 c. 6. 14.

b *Gen.* 49. 10. *Exod.* 4. 13.

c *Gen.* 49. 10.

Nomen Siloh quam vim habeat.

Verumtamen Chriſti quædam deſcriptio eſt, vt nominetur ὁ ἐρχόμενος a, ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, *veniens*, aut *venturus*, שלוח *ſiloah*, aut שילה *ſiloh*, *miſſus*, & *mittendus* b, *expectatus*, & *expectatio* c.

Is qui ſingulariter promiſſus eſt, ſingulariter etiam fuit expectatus, & miſſus, & tandem venit, & ſecum attulit abundantiam pacis: quod quidam ſignificari volunt per שילה *ſiloh*, veruſque extitit *Filius eius*, nempe tum Dei, qui miſit, tum mulieris, ex qua carnem ſumpſit (eam enim quoque voci שילה *ſiloh*, ſignificationem aſſignant) & demum iſtam, *quod illi*, aut, *cui illi*, quaſi dicas, eſſe eum, cui æternum ſceptrum repoſitum eſt, quæ indefinitè Septuaginta *d* appellant, *repoſita ei*, vel, *cui repoſitum eſt*.

d *ibidem.*

Non potuit cæcus natus viſum recuperare, niſi lotus in Siloë, quod interpretatur, *Miſſus* e: nec pelli tenebræ ignorantiæ, peccatique originalis, abſque lauacro inſtituto ab eo, qui dicitur *Miſſus*, eſtque Chriſtus, vt obſeruant Ambroſius *f*, Auguſtinus g, Sedulius *h*, atque in Ioannem Beda, & Rupertus.

e *Ioan.* 9. 7.

f *epiſt.* 76. & 3. *de Sacram. ca.* 2.

g *lib.* 50. *Hom.* 44.

h *li.* 4. *Carm.*

In Ieſum.] Græcè additur, Chriſtum, necnon Syriacè, ישוע משיחא *Ieſchuahh meſchicha.*

Verſus 5.] His auditis, baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu.

H*Is auditis.*] Ἀκούσαντες δὲ, *Cum audiſſent autem*, vbi Interpres omiſit δὲ, ſed ſine vllo præiudicio, vt poſtea oſtendemus.

Aliud eſt ergo, doceri, & baptizari, docere, & baptizare, doctrina, & Baptiſmus, vt antea monui contra Hæreticos, qui ne rebaptizatos fateri cogantur, hos Diſcipulos eodem Baptiſmo, quoniam eundem aſſerunt Ioannis, & Chriſti, volunt nunc edoctos plenius de fide Chriſti, atque hoc ſolum pacto baptizatos. Brentius, & Loſſius contendunt, contuliſſe his Paulum non aquæ, quem à Ioanne acceperant, ſed ignis, ſiue Spiritus Baptiſmum; qui datus eſt in die Pentecoſtes in nomine Ieſu Chriſti.

Docere, & baptizare diuerſa ſunt.

Conſentit Caluinus *i*. At proculdubio nunquam *baptizari in nomine Ieſu*, quod hic mox ſubijcitur, de alio Baptiſmo intelligitur, quam quem Chriſtus inſtituit, *ex aqua & Spiritu ſancto* k. Deinde paulo poſt mentio eſt de impoſitione manuum, cum qua venerit Spiritus ſanctus, & linguarum donum.

i *hoc loco.* Baptiſmus Chriſti is eſt, qui in ipſius nomine confertur.

k *vt in c.* 2. & 8. & 10.

Beza *l* verba hæc ait eſſe non Hiſtorici, ſed Pauli, ita vt pergat Paulus dicere, non de Epheſijs, quos alloquebatur; ſed de alijs, qui aliquando Ioannem audiuerant, & ab ipſo baptizati fuerant. Sed diſtorquet iſta interpretatio textum, & aduerſatur, quod ipſe nec negat, nec curat, communi Patrum, & ſuiipſius doctoris Caluini ſententiæ, qui aiunt, hos ipſos Epheſios à Ioanne baptizatos. Vrget particulas μὲν in priore verſu, & δὲ in iſto omiſſas ab Interprete: *Quæ tamen*, inquit, *nectunt eandem orationem Pauli.*

l *hoc loco.* Bezæ interpretatio falſa, & valde coacta.

Hoc ſi eſt, igitur baptizauit Ioannes in nomine Ieſu, quod pridem refutatum eſt, cum hoc nihil aliud ſit, quam in Baptiſmo Chriſti. In capite autem primo *m* docuimus, particulam μὲν ſæpè redundare, aut ad ornatum poni: eademque ratio eſt particulæ δὲ. Exempla alia ſunt non pauca hoc eodem libro, in quibus Interpretes expreſſit, *quidem* n. Item δὲ in textu Græco capitis ſecundi *o*, quia non habet vim aduerſatiuam, ſed notæ narrationis nouæ, ab Interprete omiſſa eſt. Et in capite quarto *p* poſita eſt abſque *tamen* præcedente aduerſatiua. Plura Stapletonus *q*, & Bellarminus *r*, qui huius totius loci hæreticas expoſitiones decem refellit, quæ ex his, quæ diximus, ſatis confutantur: falſumque eſt quod ait Kemnitius, adeo obſcurum eſſe hunc locum, vt nihil ex eo colligi poſſit.

Refutatur Beza.

m *verſ.* 2.

n c. 1. 18. c. 3. 21. 22. c. 13. 4. ca. 17. 12. 30. c. 26. 4. 9.

o *verſ.* 37.

p *verſ.* 1. & 3.

q *hoc loco.*

r *lib. de Baptiſ. c.* 22.

An Paulus ipſe baptizauerit, non conſtat. Auguſtinus *ſ*, & Eucherius *t*, & alij ita loqui videntur; ſed fortaſſe duntaxat intelligunt de iuſſione: non enim ille communiter baptizabat. Et nunc baptizaſſe Caietanus negat.

Paulusne hos Diſcipulos baptizauerit.

ſ 2. *cont. lit. Petil. c.* 37.

t *quæſt. in nouum Teſtam. in qu. vlt. ex Actis.*

In nomine Domini Ieſu.] Syrus, בשמיא דמרן ישוע משיחא *baſcheme demaran Ieſchuahh meſchicha*, id eſt, *In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Nonnulli Græci codices addunt, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, *in remiſſionem peccatorum.* Quid ſibi velit baptizari *in nomine Ieſu*, & an in forma Baptiſmi quandoque hæc ſolum verba ſint expreſſa, dixi capite ſecundo *u*.

u *verſ.* 38.

Centuriatores *x*, vt etiam paulo ante notaui, cum velint formam Baptiſmi Ioannis fuiſſe illam ipſam, quæ Chriſti, hoc eſt, *in nomine Trinitatis*, exprimendo Perſonas, affirmant quoque Epheſios ideo baptizatos *in nomine Domini Ieſu*, id eſt, *in Baptiſmo inſtituto à Domino Ieſu cum dicta forma, quoniam non receperant verum Ioannis Baptiſmum, ſed in aliqua corrupta forma.* Idem vehementer contendit Kemnitius *y*.

x *Cent.* 1. *lib.* 2. *c.* 4. *tit. de Baptiſmo.*

y *contra Concil. Trident. in Sacrament. Baptiſmi.*

Verſus 6.] Et cum impoſuiſſet illis manus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

E*T cum impoſuiſſet illis manus.*] Coniunctio *&*, planè demonſtrat, priorem orationem non Pauli, ſed Lucæ fuiſſe: quod nolebat Beza. Effectus vero hic nouus in impoſitione manuum ſequutus conuincit Caluinum, alioſque, Baptiſmum, quo baptizati modo Epheſij ſunt, non eſſe illum, qui dicitur *Baptiſmus* Spiritus, & datus fuerat alijs in Pentecoſte. Confer hunc cum loco, qui eſt in capite octauo, vbi Samaritanis poſt Baptiſmum, quem nemo dubitat propriè intelligi de eo, qui eſt in aqua, vbi Spiritus ſanctus eodem prorſus tenore verborum, quo hic datus narratur. Eo loco de impoſitione manuum multiplici egimus.

Confirmationis Sacramentum ex hoc loco perſpicuè oſtenditur.

Loquebantur linguis.] Sicut hi, ſuper quos deſcendit Spiritus ſanctus in Pentecoſte *z*, & Cornelius *a*, ac domeſtici eius.

z c. 2. 4.

a c. 10. 45. 46.

Chryſoſtomus ex hoc dono, atque ex Prophetia, quæ ſubiungitur, duo colligit, tum *apertam differentiam à Ioannis Baptiſmo Baptiſmi Chriſti, quia ille hæc non habebat ob imperfectionem; tum perfecte purgari à peccatis, qui Baptiſmum iſtum ſuſcipiunt; quoniam alioqui non accepiſſent Spiritum, & chariſmata.* Illatio vtraque in ſubiecta materia valde probabilis eſt.

Cæterum non habet Baptiſmus Chriſti neceſſariò annexos effectus illos; & quamuis id nunquam factum putem, vt per manuum impoſitionem accepta ſint eiuſmodi dona à non purgatis, & iniuſtis: tamen quia ſunt gratis data, nihil repugnat, vt etiam exiſtant in peccatoribus. Cornelio etiam cum ſuis ante Baptiſmum eadem dona conceſſa legimus, licet iam conſequutos ſanctificantem gratiam Spiritus, credendum

Dona gratis data nihil repugnat, vt etiam exiſtant in peccatoribus.

ſit: cuius Spiritus quoddam augmentum dari ſolitum docuimus *a* cum eo Spiritu, qui per manuum impoſitionem ad dicta dona gratis data dabatur, ſicut nunc dantur eiuſdem Spiritus ſanctificantis gradus quidam ſuſcipientibus Confirmationis Sacramentum per manuum item impoſitionem, niſi per ſuſcipientes ſteterit habentes obicem peccati mortalis: quod eſt commune omnibus Sacramentis. De dono linguarum lege caput ſecundum *b*.

a cap. 8. 3.

Spiritus ſancti gratia gradus datur ſuſcipientibus Confirmationem.

b verſ. 4.

Prophetabant.] *Docendo, vel futura prædicendo*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Adde, *vel diuinas laudes celebrando*. Sed & de hac re eodem loco *c*. Melius qui Syram editionem Latinam fecit, hoc idem verbum poſuiſſet, pro ומתנבין הוו *vmethnabbin hauu*, id eſt, *prophetantes erant*, quam *vaticinabantur*; cuius eſt magis aſtricta notio ad futura prædicendum.

c cap. 2. 17.

Verſus 7.] Erant autem omnes viri ferè duodecim.

E*Rant autem.*] Non eſt hic adeo magnus numerus, vt iniri exactè abſque erroris periculo non potuerit, ac propterea moderatrix adhiberi particula debuerit, vt Hiſtoria Scholaſtica, & alij volunt. Dixi capite primo *d*, *Ferè*, atque alias huiuſmodi dictiones, explendæ, ornandæve orationis gratia ſæpè poni.

d verſ. 15.

Aſia nuper, nec Apoſtolorum viſitatione digna, vt Beda notat, nunc Apoſtolico ſacrata numero, & Prophetali eſt munere ſublimata.

Aſia Apoſtolico ſacrata numero eſt.

In Pentecoſte centum viginti *e*, qui ex duodenario decies ducto conſtituitur, Spiritum ſanctum acceperunt *f*, nunc decima eius numeri pars, quia ſiue de Iudæis (quos plures tunc eſſe oportuit, vt latius Euangelium prædicarent) ſiue de Gentibus credat quis, ij tantummodo, qui vnitati Eccleſiæ Catholicæ, atque Apoſtolicæ communicant, Spiritu replentur. Ludit in eodem duodenario Arator. Non abludo, ac laudo etiam pium ſtudium; ſed non exigo, vel vbique defendo. Cornelius Gentilis erat; quot habuerit in familia, neſcio; cuncti tamen eodem Spiritu æquè donati ſunt *g*.

e c. 1. 15.

f c. 2. 1. & ſeq.

g c. 10. 44.

Verſus 8.] Introgreſſus autem Synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

I*Ntrogreſſus autem Synagogam.*] Nunquam deſerit Iudæos, quorum etiam de numero priores illi duodecim erant: nec enim Gentiles ad Ioannem ventitabant, vel ab eo baptizabantur.

Gentiles non erant, qui fuerunt à Ioanne baptizati.

De regno Dei.] Τὰ περὶ τῆς βασιλείας τῦ ΘΕΟΥ. Eodem pacto in capite primo *h*, vbi declarauimus, quid ſit *loqui de regno Dei*, vel de ijs, quæ ad id ſpectant, nempe de beatitudine, de via ad illam, de Eccleſia, de myſterijs omnibus noſtræ religionis, de vita ſpirituali, quæ Iudæis terrenis, ac terrena ſola quærentibus, perobſcura, & maximè paradoxa erat.

h verſ. 3.

Verſus 9.] Cum autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola Tyranni cuiuſdam.

C*Vm autem quidam indurarentur.*] Natiuum hoc Iudæorum vitium cum lapidea lege ingenitum, vt capite ſeptimo *i* demonſtrauimus. Hoc vt deſignaret Syra editio, appoſuit, מנהון *mennehun*, *Ex eis*: nil vetat tamen, quin aliqui Gentilium fuerint, ſeu ſuamet ſponte, ſeu Iudæorum inductione. Nam Theſſalonicenſes, Athenienſes, Corinthios aduerſatos Paulo iam vidimus *k*; & vehementiorem perſecutionem concitatam ab Epheſijs paulo poſt videbimus *l*, quippe cum eſſent maximè ſuperſtitioſi. Indicat Carthuſianus, cum ait, *hos præſertim Iudæos fuiſſe*.

i verſ. 51.

k c. 16. & 17. & 18.

l verſ. 23. & ſeq.

Non crederent.] Ἠπείθουν. Syrus ומתחרין *vmethcharin*, id eſt, *& contendentes* (intelligendum ex ſuperiore verbo הוו *hauu*) *eſſent*, ſeu *excandeſcerent*. Facilè conceſſerim excanduiſſe, atque iræ ſcintillas ſaxa illa miſiſſe: Græcum tamẽ vocabulũ duntaxat valet diffidere, non credere, non obedire.

Maledicentes viam Domini coram multitudine.] Κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους. Syrus, ומצחין לארחא דאלהא קדם כנשא דעממא *vametſachin leurecha dalaha kedam chenſcha dehhammame*, id eſt, *Et maledicebant de via Dei coram turbis populorum*, vel, *Conuitijs proſcindebant viam Dei coram turba Gentium*. Interpretes Syrus, & Latinus generalem dictionem ὁδὸν, additione Dei, aut *Domini*, reſtrinxerunt, ſicut & inferius verſu vigeſimo tertio. Syrus vero vocem πλήθους, adiungendo nomen *Gentium*.

Primam reſtrictionem exigit regnum Dei, quod ante præceſſit in textu: ſecunda probabilis eſt, quoniam Gentiles conuenire poterant in Synagogam, ad ſermones, qui habebantur de Deo, & Iudæi hos imbui doctrina Chriſtiana ſemper indignè ferebant.

Gentiles conueniebant in Synagogam ad ſermones.

Diſcedens ab eis, ſegregauit Diſcipulos.] Syrus, הידין ארחק פולוס ופרש מנהון לתלמידא *haiedun archek Paulaus vapperaſch mennehun lethalmide*, id eſt, *Tunc recedere fecit Paulus, & ſeparauit ab eis Diſcipulos*. Ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, poteſt hoc ſignificare: ſiquidem ἀφίστημι eſt, abſiſtere facio, abduco, deduco, deterreo, ſeparo, dirimo, diſſocio, ſeiungo, diſiungo, ad defectionem ſollicito, ſeorſum, procul ſtatuo, ſummoueo, auoco, auerto. Significat etiam tamen abſiſtere, abeſſe, abſcedere, ſecedere, diſtare; & voce paſſiua, diſiũgi, auelli, &c. vt videre eſt apud Budæum *m*.

m in comm. ling. Græcæ.

Interpres noſter poſteriores has notiones reſpexit, & ſanè melius, tum ne duplici verbo capaci duarum, vnicam aſſignaret, tum vt intelligeretur, Paulum ipſum ſuomet exemplo peruerſorum vitaſſe vſum, apud quos trimeſtrem operam ſine fructu poſuerat, & maledicentium furori ceſſiſſe, *vbi non erat auditus, non effunderet ſermonem* *n*. Maximo ſunt impedimento ſtudioſis mandatorum Dei, calumniæ hominum, & irriſores, ac illuſores ambulantibus in via Domini, ſicut cap. 2. demonſtratum eſt *o*.

n Eccl. 32. 6.

Calumniæ hominum ſunt ſtudioſis maximo impedimento.

o verſ. 13.

Quotidie diſputans.] In Synagoga tantum diebus Sabbati diſputauerat; videlicet Iudæi præ Chriſtianis famem patiuntur verbi Dei: apud quos per tres menſes quot hebdomadis ſemel; apud Gentiles quotidie per annos duos.

Iudæi patiuntur famem verbi Dei.

Gloſſa ordinaria, quæ falſo tribuitur Bedæ, ait, *quod, ſicut quidam tradunt, ab hora quinta vſque ad horam nonam, & decimam diſputatione ſe protraheret Paulus, ita vt horas reſt*... nimirum in ſcenofactorio,

quin-

quinque, alias quinque doctrinæ, duas cibo, & orationi daret. Meritò addit, *nulla hoc auctoritate firmari:* quid enim alijs octo agebat? dormiebat, vel alijs negotijs vacabat. Vacant, & abundant otio, qui talia commentantur, parumque abessem ab hac nota, nisi eam vt caueas notarem: quod Hugo etiam fecit.

In schola Tyranni cuiusdam.] Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Τυράννου τινός. Syrus, באסכולא דגברא דשמה טורנוס *beseebuli degabra daschemeh Touranus*, id est, *in schola viri cuiusdam nomine Touranus*. Glossa interlinearis, *in ædificio, in quo Tyrannus docebat: vt vbi abundauit perfidia, fides floreat.* Glossa ordinaria, *vel dignitatis, vel proprium nomen explicat.* Hugo vtramque transcribit Glossam: Lyranus ordinariam, etsi nomen dignitatis est pro homine potente, Paulum conuertisse ædificium ipsius in scholam, & apud talem docere voluisse, vt obstinati timerent eum impedire propter domini loci potestatem, itaque factum, cum per biennium docuerit, nempe pacificè. Carthusianus posteriorem dicendi modum magis probat. Historia Scholastica eodem propendet, ac Paulum in morem magistri scholas rexisse. Caietanus scholam antequam ea vteretur Paulus, ait fuisse, quam Tyrannus, hoc est, primas quispiam pro se, aut pro filijs haberet, vel etiam cuius proprietatem solam, non vsum. Vatablus, & Gagneius Tyrannum pro Principe, scholam sumunt pro loco, in quem is secederet, vt ibi feriaretur, & otiaretur, quia scilicet σχολὴ, etiam otium significat. Idem sentit Erasmus, *quia nihil*, inquit, *scholæ cum Tyranno*, & ad nomen proprium non adderetur τινός. Excerpsit eadem Auctor Lexici Biblici Andreas Placus. Arias ait fuisse nomen proprium Tyrni, vel Turni, & hoc pacto Syriacè vocari: qua in re fallitur, quia, vt dixi, Syrus vocat טורנוס *Touranus*.

Paulus cur in schola viri potentis docere voluerit.

De Tyranno, cuius scholam Paulus tenuit.

Placet Iacobo Lopidi esse proprium nomen, idque contra Erasmum contrario ipsius argumento confirmat, quoniam nomini τοῦ Τυράννου, additum est τινός: esse namque vsitatum istum loquendi modum, præsertim cum is, de quo agitur, ignotus est. Exempla citat Demetrij, cuius mentio est inferius in hoc capite *a*, Mnasonis, qui memoratur cap. 21. *b* Ananiæ in cap. 22. *c* Simonis Cyrenæi apud Marcum *d*, Lazari in Euangelio Ioannis *e*. Eleazari in Historia Machabaica *f*. Adde hoc eodem libro Tertullum *g*. *Nec solus est hic*, inquit, *huius nominis, cum & de alio Seneca prodat* h, & Tyrannionem Grammaticum Strabo *i* celebret. Arbitratur etiam Ephesi à Tyranno scholam, id est, *ludum literarium* apertum esse. Baronius *k* suspicatur hunc esse illum Tyrannum Sophistam, quem Suidas libros decem scribit edidisse de statu, & diuisione orationis. At Suidas nec tempus, nec locum notat, vbi floruerit.

a vers. 24.
b vers. 16.
c vers. 2.
d c. 15. 21.
e c. 11. 1.
f 2. Mach. 6. 18
g c. 24. 1.
h lib. de Breuit. vitæ.
i lib. 13.

k Tom. 1. Annal.

Si Tyrannum capimus vt nomen dignitatis, vox lenior est, & non pro ferociore, ac sæuiore, vt Lyrano videbatur, & Carthusiano: potuit enim sola ipsa potentia satis esse ad cohibendas in Paulum turbas.

Tyrannus nomen est dignitatis.

Ea verò in bonam partem significatio Tyranni, profanis, sacrisque familiaris est, ac prior etiam fuit, sed per quandam quasi degenerationem, sicut accidisse Suidas in voce Sophistæ docet, deterius sonare cœpit.

Quod autem sit Tyranni nomen μέσον δὲ ἀδιάφορον, ex profanis testimonia colligit Lambinus in Æmilium Probum *l*. Tritum est illud Virgilij *m*:

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.

l in Miltiade.
m 7. Æneid.

Et in diuinis Literis liber Esther *n*, Daniel *o*, & Machabæorum *p* ita hanc vocem vsurpant, quamuis vltimus τυραννίας pro τυράννους, ponat. Denique *Tyrannus à Rege distat*, ait Seneca *q*, *factis, non nomine.* Pertinent eodem apud Habacuc * tyranni ridiculi Hebraici רוזנים *rozenim* potentissimi principes. Vox autem Tyranni siue à Tyrrhenis, qui latrocinijs infames erant, siue à Tyro ciuitate, siue ἀπὸ τοῦ τείρειν τοὺς λαούς, quod est, cogere atque vexare populos, post Homerum cœpit vsurpari circa tempora Archilochi, vt est auctor Hippias Sophista. Nec ab Euripide titulum vnius tragœdiæ *Tyrannus*, sed ab aliquo alio eidem impositum existimant.

n c. 6. 9.
o c. 1. 3.
p ub 2. c. 4. 5.
q 1. de Clem. c. 12.
* c. 1. 10.

Quod ad scholæ nomen attinet, non pro literario tantum ludo, sed etiam apud Vitruuium *r* pro balnei labro, seu alueo sumitur, & apud Plinium pro porticu. Potuit ergo Tyrannus ille paulum seorsum à ciuitate porticatum habere, voluptati comparatum locum, ac forsan non honestiori, qualis qui ἐξετήριον apud Plutarchum *s*, Athenæum *t*, Eustathium *u*, & alios: qualis item qui σχολαστήριον apud eundem Athenæum *x*, cum describit celebrem Neronis nauem, nominatur πεντάκλινον βιβλιοθήκην ἔχον, *quinque lectorum capax Bibliothecam habens*, quam Budæus *y* exhedram interpretatur: & alij in genere locum, in quo commodum sit σχολάζειν, &c. quiescere post labores, σχολαστήριον rectè putant dici, quod tradunt illi quoque de σχολῇ, quos retulimus, de recessu interpretantes præsentem istam Lucæ sententiam.

Scholæ nomen quid sit.
r lib. 5. c. 10.

s in Pompeio, fol. 11. 82 edit. Hen. Stephan. & 1169. 1170.
t lib. 10. fol. 174. Ald. edit.
u in Iliad. fol. 1201.
x lib. 5. fol. 84.
y in Com. Græc. ling.

Pertinere vtcunque possunt ad rem eandem illustrandam, quæ in Iure ciuili, Patribus, Historijs, & ritibus ecclesiasticis dicuntur *scholæ, militiæ, vel Castrenses, vel Palatinæ* z, *Cantorum, Notariorum, Aduocatorum, assessorum, agentium in rebus, domesticorum, Silentiariorum, Palatinorum, societatis sacrarum largitionum, Subdiaconorum* a, *aliorumve Clericorum* b. Vnde nomen scholarum, & scholasticorum, item quæ in vrbe sub Carolo Magno Saxonibus assignata inter Tyberim, & Basilicam sancti Petri sedes vocata est schola, & vicus Saxonum, nunc Saxia *c*; præterea Romæ etiam Græcis Monachis à Stephano Papa III. siue ab eius & fratre, & successore Paulo I. extructum templum in honorem B. Dionysij cum monasterio, cui nomen *Schola Græca*.

Scholæ variæ numerantur.
z in C. Theodos. sæpe.

a [illegible], & Greg. lib. 7. ep. 17.
b Aff. Cypri. & c. 1. de celebrat. Missarum, c. vt quisque, de vita & hon. cler.
c Anastas. Bibliothec. in Leone III. & IV.

Hæc de Tyranni schola Regio veluti & scholastico apparatu, id est, fusè, at probabiliter tantum & Rhetoricè: hoc enim veteres appellabant, scholasticè dicere, vt Gennadius *d*, & Gregorius *e*.

d de viris Illustrib. in Saluiano.
e lib. 7. ep. 62.

Si quis à me scholasticam, vt loqui nunc moris est, hoc est, præcisam, & logicam exigat sententiam: mihi videtur, principis viri suburbanum ædificium fuisse, quo se Apostolus receperit, sicut antea in similem Titi Iusti domum, seu regulus ille iam fidelis, aut propensior ad Fidem vltrò Paulum inuitauerit, vel petenti lubens annuerit, seu locatione vtendum dederit.

Schola quid sit, Auctoris sententia.

Comparari hic Tyrannus posset cum Theophilo Antiocheno, quem in initio libri *f* meminimus, auctore Clemente in Recognitionibus *g* (quas qui recognoscit, Clementis non esse cognoscit) fuisse illum, cuius in Palatio Petrus cathedram ad docendum posuit.

f cap. 1. 2.
g lib. 10.

Strabo *h* Pherecidem laudans testem, tradit Ephesi superfuisse, postquam perdidit Regium in Ioniam vniuersam dominium, ex genere Androcli codri Atheniensium filij, à quo Ephesus con-

h lib. 14. paulo post princ.

A dita fuerat, qui Regum nomen retinerent cum quorundam prærogatiua honorum, vt purpuræ, ſcipionis pro ſceptro, primi loci in conſeſſu, quãdo ſpectãtur certamina, & ſacra Cereris Eleuſinæ. Si quis affirmet Tyrannum noſtrum talem fuiſſe, aſſentiar non inuitus. Lege de nomine ſcholæ Briſſonium *a*.

a lib. de verbor. ſignificat.

Verſus 10.] Hoc autem factum eſt per biennium, ita vt omnes, qui habitabãt in Aſia, audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

B PER *biennium.*] Vltra menſes illos tres, quibus prædicauerat in Synagoga. Capite enim ſequẽti dicit Paulus ſe Epheſi manſiſſe per tres annos, hoc eſt, ita vt tertij partẽ attigerit, quamuis non expleuerit. Tam longa mora, quam verbi diſſeminator vbique metiebatur ex ſpe frugis, fuit in cauſa, cur, vt mox ſubiungitur, tanti fuerint ad audiendum concurſus. Huius quoque rei cauſam partim tribuunt Lyranus, & Carthuſianus potentiæ Tyranni, qua fretus Paulus liberius ageret, & libentius, frequentiuſque audiretur. Fieri poteſt, nec obſcurum eſt, quantum adiumenti ſit Eccleſiæ à ciuili fauente Magiſtratu.

Epheſi quot annos Apoſtolus moratus ſit.

A Magiſtratu ciuili magnũ accidit emolumentum Eccleſiæ.

Omnes, qui habitabant in Aſia.] Quotquot volebant C omnis generis, conditioniſque, qui Aſiam cunctam minorem incolebant. Opportuno ſitu eſt Epheſus, vt ad eam ex Aſia minore vndequaque concurratur: & vel propter celebritatem templi Dianæ, vt dictum eſt, plures etiam quam Aſiæ minores habitatores Epheſum frequentes ventitabant.

Verbum Domini.] Deeſt ex Græco textu, IESV; ſed, vt non ſemel monui, Domini nomen in nouo Teſtamento abſolute poſitum de Chriſto ſæpius intelligitur, cui data eſt omnis poteſtas, & dominium propter gratiã capitis, & merita propria. Idem aliqui aliquoties in veteri Teſtamento de nomine Hebręo אדוני Adonai intelligen D dum obſeruauerunt, vt in Pſalmo 109 *b*

b verſ. 1.

Gentiles.] Ἕλληνας Interpres hoc nomen reddit modo *Græcos*, modo *Gentiles*, vt ſciamus, omnes Gentiles Græcorum voce ſignificari, quod ſæpe iam diximus.

Verſus 11.] Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli.

VIRTVTESQVE *non quaslibet.*] *Non modicas*, ait Gloſſa interlinearis. Vnde ſine dubio, irrepſit in quoſdam codices ea lectio, *nõ modicas quaslibet*. Sy רורבא *raurabe, maximas*, Gręcæ, οὐ τὰς τυχούσας, *non obuias & vulgares*, vt vertit Vatablus, & Clarius, magis profecto vulgariter, quã noſter Interpres, E qui per *qualibet*, optime vim Græci vocabuli, ac elegãter, & plene expreſſit. Latiniſſimus Plinius *c non quemlibet hoſtem* dixit, id eſt, non vilem, non obſcurum. Et Caius Iuriſconſultus *d*, *non quamlibet iniuriam*, id eſt, non leuem, & paruam: & Cicero *e perile quemlibet* opponit. Athei, aut imperiti mirabiles effectus crebro caſu contingere putant, non ex Deo. Non puto tamen id Lucam excludere intendiſſe, quod voluit Caietanus cum dixit, τυχούσας licet τύχη fortunam ſignificet, atque participium illud eam ſignificationem habere poſſit. Virtutes miracula cur appellentur, lege cap. 2. *f*

c lib. 7. c. 28.
d l. ſi vero. ff. qui ſatiſda. cogan.
e lib. 2. de Diuin.
f verſ. 22.

Faciebat Deus per manum Pauli.] Id eſt, *per Paulum*, quia enim manus inſtrumentum eſt operũ exteriorum, facere per manum alicuius dicitur, qui vtitur illo tanquam inſtrumento. Atque hinc intelligitur, in edendis miraculis ſolum Deum eſſe, veram & abſolutam cauſam, cęteras creaturas inſtrumenti tantum officio fungi; cum tamen effectuum naturalium ſuæ ſint veræ naturales cauſæ, quamuis ob dependentiam à prima, vocentur interdum inſtrumẽtales. De varia manus ſignificatione lege cap. 2. *g* Similis Pſalmi *h* ſententia: *Poſuit in eis verba ſignorum ſuorum, & prodigiorum ſuorum in terra Cham*, id eſt, in ore Moſis, & Aaron mandata; vel in manibus vim. Hebraice, *poſuerunt in eis*: nempe illi in Hebræis, *verba ſignorum, & prodigiorum*, quia præcepta de rebus mirificis executi ſunt, res ipſa mirificas fecerunt.

Per manum alicuius facere, quid ſit.

g verſ. 23.
h Pſal. 104. 27.

Verſus 12.] Ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

SVDARIA, *& ſemicinctia.*] Σουδάρια ἢ σιμικίνθια. Vbi cum Latinæ dictiones ſint factæ Græcæ, in poſterioris prima ſyllaba deberet eſſe η, vel ε, & in penultima τ, & ante illud κ. pro qua dictione Syrus poſuit, ורקעא *vaukebhe*, id eſt, *fruſta*, ſeu *ſciſſuras*. Quidam codex Græcus habet cum η, in prima ſyllaba.

Per ſudaria Gloſſa interlinearis, & Hugo intelligunt, *quibus laborantium ſudor extergitur*: per ſemicinctia iidẽ, & Gloſſa, ſed & Hiſtoria Scholaſtica, *veſtes ex vno latere pendẽtes, vel zonas, ſiue veſtes nocturnas, vel genus ſudarii, quo Hebræi vtuntur in capite*.

Quid ſint ſudaria, & ſemicinctia.

Carthuſianus videtur velle ſudaria, & ſemicinctia idem eſſe, videlicet *veſtes medietatem corporis tegentes, à ſemis, quod eſt medium, & cingo*. Papias quoque, ac Iſidorus eandem notationem reddunt ſemicinctij; & poſterior ait eſſe *zonam minuolatam*. Oecumenius (quem ſi Henricus Stephanus *i* legiſſet, patris ſui diligentiam non laudaſſet, quod velut eximium quid ex vnius exemplaris Bibliorum margine hæc ipſa annotaſſet) Oecumenius, inquam, vult fuiſſe lineos pannos, ſudaria quidem ſuper caput circumligata, ſemicinctia geſtata manibus eorum, qui non poterãt guſtare ὠράρια, cuiuſmodi erant, qui ſtolas Conſulares gerebant: vel ſemicinctia γυβία fuiſſe *lintea ad humores faciei, vt ſudores, muccos, lacrymas*, &c. Suidas vtraque confundit, necnon & φακιόλιον *capitis inuolucrum*, & κρώβυλον *reticulum*, quo continetur coma, caputve tegitur, & κίδαριον apud Perſas, & κεφαλοδέτιον. Auctor Calepini docet, ab auctoribus Latinis ſumi ſemicinctium pro *tegmine ventris ſimul, ac pudendorum, quod appellatur præterea ſuccinctorium, ſubligaculum, campeſtre, perizoma*. Non erit, opinor, qui ſemicinctium hanc vim hic habere aſſerat. Quis enim Paulo id abſtuliſſet, aut ille ſibi quomodo detrahi permiſiſſet?

i in Theſauri append. verb. Σημικίνθιον.

Differre à ſudario probabile eſt, quamuis teſtetur Beda, Gregorium, qui ſua ætate Papa erat, dum adhuc eſſet Archidiaconus, ſciſcitanti amico de Britannia, reſpondiſſe, *ſemicinctium eſſe genus ſudarii, quo Hebræi vterentur in capite*: ſicut alios poſtea ſentiſſe retuli. Nec officit cõiungens, ſeu diſiungens particula, quæ non ſolarum vocum, ſed rerum quoque diuerſarum index eſſe poteſt.

Semicinctiũ quid ſit.

Ergo ſemicinctium forſan eſt è lino, ſimilive materia pannus, quem à renibus circumligando demittunt, qui in opificio, aut miniſterio verſantur (pellibus vero etiam vtuntur) & ad arcendas è veſtimentis ſordes, & ſimul etiam interdum ad extergendum vultum. Huiuſmodi eſſe potuit linteum, quo Chriſtus inſtar ſeruuli Diſcipulorum loturus pedes pręcinxit ſeipſum *a*, quod Itali vocant *Cenale*, Galli *deuantier*, & *demi ceinct*. Plinius *b* vocat *ventrale*: quod Vlpianus *c* putat *ſemicinctiũ eſſe ſub quo ſunt loculi, quibus ſudariola, leueſve nummuli geſtantur, in vſum quotidianum*. Sudarium, breuior, & manualis pannus, ſeu qui ſubinde in manus ſumitur ad mũditiam faciei, & qui ſuper caput explicari, & illigari poteſt in modũ faſciæ. B

a Ioan. 13. 4.
b lib. 11. c. 48.
c l. Denique ff. de bonis damnat.

Tale videri poteſt ſudarium, in quo ſeruus piger repoſitam habuit pecuniam *d*, quod eadem Latina voce Græcus textus σουδάριον, Syrus autẽ בסדונא *beſidduna, in ſindone*, vel *ſindonem* nominat tale, quo Lazari mortui facies erat ligata *e*, & quod ſuper caput Ieſu *f* (& ideo Alcuinꝰ *g* vocauit *ligamentum capitis*) vbi retinuit Syrus Latinũ nomen סודרא *ſudara*: talis, quam inter veſtes ſacerdotales appellãt mapulam, aut manipulũ, aut mantile, aut phanonem, aut etiam ſudariũ geſtatum in ſiniſtra parte. Huius enim primus, ac pręcipuus vſus fuit ad pituitam oculorum, & nariũ detergendam, vt tradunt tractatores rituum Eccleſiaſticorum, quos erudite collegit Ioannes Stephanus Durantus *h*. Vulgo breuiorem lineũ pannum vocamus *Vn fazzoletto*, aut à facie, aut à faſcia, aut à Græco φακιόλιον; paulo longiorem vero, quo vel cingimur etiam dum iter facimus, vel ex collo dimittimus, vel eo caput aſtringimus, *vn ſcingatoio*. Idem valet mantelum, mantelũ, mantele, & mantile, quaſi à manu, & tela linteolũ, quo magis terguntur, ac aliæ quoq; partes. C

d Lucæ 19. 20.
e Ioan. 11. 44.
f Ioan. 20. 7.
g lib. de Diuin. offic. c. de celebratione Miſſæ.
h 2. de Rit. Eccleſ. c. 9. nu. 11.

De ſemicinctio Martialis intellexit, cum in Apophoretis dixit *i*.

Dent tunicam dites (alij, *Det tunicam diues*; vel,
Det tunicam locuples) *ego te præcingere poſſum;*
Eſſem ſi locuples, munus vtrumque darem. D

i lib. 14. epigram. 153. vel 150.
Semicinctii qui veteres meminerint.

Inſcriptio certe eſt in epigrammate, *ſemicinctium*. Paulus dum exercebat ſcenofactoriam, cingebat ſe ſemicinctio, & pręterea linteolo vtebatur tunc etiam, necnon aliis temporibus ad eluendas vel aduentitias, vel excrementitias ſordes.

Fructus laborum Pauli.

Recedebant ab eis languores, & ſpiritus nunquam egrediebantur.] Hic eſt fructus laborum Pauli etiam exteriorum, atq; ſudorum, quos labores exprimebant, & fortaſſe lacrymarum, quas capite ſequenti *k* fudiſſe ſe crebro profitetur dum eſſet Epheſi.

k verſ. 19.

Hæc ſunt opera Chriſti operibus, ſicut ipſe promiſerat facturos Diſcipulos, maiora *l*. E

Chryſoſtomum *m* amplificãtem Pauli laudes, in quas adeo libenter digreditur, impetus orationis fortaſſe abripuit, vt aſſereret non ſemicinctiis duntaxat, vel ſudariis, verumetiam eiuſdem vmbra mortuos ſuſcitatos; quod nec Petro Lucas narrat ſuperius *n*, ſed tantum de curatis infirmitatibus per vmbram ipſius.

l Ioan 14. 12.
m Hom. 2. in ep. ad Roman. & hom. 6. in 1. ad Corinth.
n cap. 5. 15.

De miraculis Sanctorum diuina virtute per Reliquias eorum factis.

Edita legimus deinceps ab aliis Sanctis, auctore videlicet eodem Deo, cuius non abbreuiatur manus, ac potentia, his non inferiora miracula. Nam exempli cauſa prodit Auguſtinus *o*, ipſorummet languentium, atque mortuorum relata poſt ſanctarum contactum Reliquiarum veſtimenta, ſanitatem vtramq; attuliſſe; imo & flores. De puluere, ac ſitu ſepulcrorum; de oleo lampadarum, & lychnorũ ad illa ſuſpenſorum, de manuali aqua, pedumque ablutorum, & ſimilibus tam multa ſunt in Hiſtoriis, & Patrum ſcriptis teſtimonia, vt plane ſuperuacaneũ ſit in his immorari, ſummæ vel amentiæ, vel impudentiæ dubitare.

o lib. 22. de Ciuit. Dei, ca. 8.

Caligula Honorati miraculis clara.

Habet nonnullam cum ſemicinctiis ſudariiſque Pauli ſimilitudinem caligula Honorati, quę cadaueri admota, illud excitauit ad vitã, vt ſcribit Gregorius *p*: eam enim Libertinus qui admonuit, ob tanti Abbatis reuerentiam, geſtabat ſemper in ſinu. Vnde profecto ſacrarum Reliquiarum cultus colligitur.

p 1. Dial. c. 2.

Deteriores ij, qui eas deſpiciunt, quam ſpiritꝰ nequam, qui Apoſtoli ſemicinctia, & ſudaria ferre non valentes, eorum potẽtiam experti, ab obſeſſis vel inuiti egreſſi ſunt. Indidem haud improbabiliter Baronius *q* notat manaſſe vſum in Eccleſia Sanctuarij, quod Brandeum dicitur, velum videlicet ſuper Sanctorum impoſitum corpora, & ad venerationem, & ad diuinam quandam vtilitatem: de quo Gregorius Papa *r*, & Turonenſis *s*, ac in prioris vita Ioannes Diaconus *t*. Legendi qui aduerſus Hæreticos diſſerunt de cultu Sãctorum, præſertim ex noſtris Bellarminus *u*, & Gabriel Vaſques *x*. Omnes vtuntur præſenti loco, in quo religio eorum, qui ſemicinctia, & ſudaria Pauli deferebant ad ægrotos, non eſt reprehenſa, ſed miraculis etiam confirmata non minus, quam illorum, qui ad vmbram Petri *y*, eo modo quo poterant, attingendam, accurrebant.

q To. 2. Annal. & in Notis Martyrologii 25. Ianuar.
r lib. 2. epiſtolar. in 30. lib. 4. ep. 44.
s de Gloria Martyrum. ca. 40.
t lib. 2. c. 42.
u lib. 3. de adoratione.
x lib. 3. de adorat.
y Act. 5. 15.

Verſus 13.] Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis, inuocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ieſu, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.

Simia Dei diabolus.

TENTAVERVNT *autem quidam.*] Simiã Dei diabolus, piorum impij, quod omnis fere teſtatur hiſtoria Eccleſiaſtica, & noſtra ſuperius *z* de Simone Mago. Et præter hæreſiarchas conſtat Iulianum Chriſtianæ pietatis opera, vt Chriſtianum nomen imminueret, imitatum, quod iam alia occaſione notauimus.

z cap. 8.

De circumeuntibus.] Ἀπὸ τῶν περιερχομένων. Syrũ participium in hithpael à ברך *cherech* דמתהברבין *demethbrecharchin* reddit is, qui editionem illam Latinam fecit, *qui circulabant*. Significat dictum verbum obambulare per circuitiones eundo, redeundoque.

Circulare quid ſit.

Circulare quamuis interdum ſit idem quod circumdare, aliquando tamen ſignificat caput circumferre, vt apud M. Tullium *a*. Circulator autem ſumitur in malam partem pro eo, qui fabulis, præſtigiiſque homines in corona, vel foro, denique in circulo ludificat, & oblectat: de quo nonnihil egimus capite XVII. Budęus *b* obſeruauit περιέρχεσθαι, apud Herodotum, Lucianum, Ariſtophanem, & Pauſaniam, pro ἐξαπατᾶν, i. *circumuenire, & decipere*. Lege de Circulatorib. Celſum *c*, Porphyrionem *d*, Prudentium *e*, Hieronymum *f*, & alios.

a de claris Orat.
b in Comm. ling. Græc.
c 5. de re medica, cap. 7.
d in lib. 1. Sat. 2. Horat.
e Hymno de Romano mart.
f ad Paulin.

Iudæis exorciſtis.] Qui vt circulatores profitebantur hanc artem, ſicut & de Gentilibus quæſtꝰ gratia vrbes circumeuntibus, meminit Iuſtinus Martyr *g*, necnon & Vlpianus *h*: qui cum ait *vulgare verbum impoſtorum eſſe exorcizare*, ad Chriſtianos, quos maxime oderat, alludit, quorum etiam

g orat. ad Gentiles.
h l. 1. ff. de var. & extra. cogn.
Chriſtiani à I. C. exorcizare dicuntur.

a ep. 10. & 19.

quiuis per ignominiã nominari ſolebat, vt Hieronymus a teſtis eſt, *Γραικὸς ἐπιθέτης*, *Græcus impoſtor*. Alioqui Chriſtianos gratis omnino id feciſſe plane conſtat.

Spiritus nequam vexatores hominum dantur.

Hoc porro exorcizandi vel officium, vel exercitium ponit vt certum, dari Spiritus nequam, vexatores, ac obſeſſores hominum, quod qui negant, auſim affirmare ab iiſdem eorum mentes Spiritibus mendacib. obſideri, & craſſiſſimo errore detineri, quem hoc ipſo libro ſuperius *b*, & in Theologicis diſputationibus de Angelis confutaui, ſimulque quod Dæmones ſint corporei, quem Bodinus errorem in ſuo illo Theatro vniuerſæ naturæ expoſuit, [illegible] tenuit. Vt autem prætermittam Iudæos, inter quos fuiſſe nonnullos exorciſtas Chriſtus innuit, cum dicit *c*: *Filii veſtri in quo eiiciunt?* vt Matthæum explicãtes multi recentiorum exiſtimant (veteres enim de Apoſtolis, & nominatim Hieronym⁹ facta mentione alterius ſententiæ, necnon Athanaſius *d*, & quibus tradit Ioſephus *e* Salomonem modum aſſignaſſe per neſcio quam radicem cum adiuratione: tametſi B. Thomas *f*, & Victoria *g*, hoc ab illo iam idololatra ſcriptũ contendunt: Epiphani⁹ *h* vero illos exiſtimaſſe, vim eiuſmodi fuiſſe in nomine tetragrammato, vt, inquam, de Iudęis nihil aliud modo dicam, ex quibus forſan erat is, de quo Apoſtoli, * *Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem Dæmonia*, apud quos talis defecit cum religione, & cultu diuino facultas: Chriſtianorum hæc ſingularis prærogatiua eſt.

b cap. 5. 16.
c Mat 12. 27.
d de communi Eſſen. Pat. & Fil. & Spirit. ſancti.
e 8. Antiq. c. 2. & 7. de bello Iud. c. 25.
f qo 6. de potentia ar. 10. ad 5.
g rele. de arte magica, nu. 18.
h Hæreſ. 30.
* Luc. 9. 49.
Prærogatiua Chriſtianorũ eſt, Dæmonas è corpore eiicere.

Nam Patres vehementer hinc Fidem confirmãt, præſertim Tertullianus *i*, Cyprianus *k*, Minutius *l*, Prudentius *m*, Athanaſius *n*, Iuſtinus *o*, qui etiam produnt, obſeſſos Gentiles nonniſi à Chriſtianis curari potuiſſe.

i Apol. c. 23. ad Scapul. c. 2. de anima. c. 57.
k ad Demetrianum, & epi. 2. & 76. & de idolo. vanit.
l in Octauio.
m in Apotheoſi.
n de Incarnat. Verbi.
o in Tryph.

Promiſit quidem vniuerſe Chriſtus credentibus fore, *vt in ipſius nomine Dæmonia eiicerent* *p*, idque etiam à laicis factum, idem Tertullianus *q* memorat: cæterum fuit ſemper in Eccleſia proprium, ac diſtinctum Eccleſiaſtici ordinis exorciſtarum munus, de quibus Ignatius *r*, Corneli⁹ Papa apud Euſebium *ſ*, & Concilium Romanũ ſub Syluestro *t*, & Laodicenum *u* in quo cauetur, *ne præter ad id ordinatos ab Epiſcopis exorcizare quis præſumat*, & Carthaginenſe IV *x*, & Clemens *y*, & Anacletus *z* & Caius *a*, & Concilium Antiochenum *b*, & Hieronymus *c*, aliique. Tertullianus *d* vero fœminas hoc vſurpantes reprehendit, ordinarie nimirum, vel ritu ſacro, vel temere: nam legimus eiectos Dæmones à ſanctis fœminis Brigida, Catharina Senenſi, Genoueſa, Anatolia, Euphraſia, Hildegunde *e*.

p Mar. vlt. 17.
q de coron. militis c. 11. de idololat. c. 11.
r epiſt. 12.
ſ 6. Hiſto. cap. 43.
t cap. 3. & 7.
u cap. 24. & 26.
x cap. 4. & 5.
y epiſt. 5. ad Iacob. fratrem Domini.
z epiſt. 3.
a epiſt. ad Fratrem Epiſc.
b cap. 10.
c in cap. 1. ad Titum.
d de præſc. c. 41.
e apud Surium

Exorciſtarum officium.

f Epheſ. 2. 3.

Pertinebat olim ad exorciſtas, Catechumenis ante Baptiſmum exorciſmi ritum adhiberi contra Dæmones, quorum omnes, *quia iræ f naſcimur* quoque *filii*, atque mancipia, propter peccatum originale, ita vt infantuli ipſi nonnunquam, vt Auguſtinus *g* meminit, ab illis vexarentur. De hoc ritu quotquot Eccleſiaſticos rit⁹ declarant, præcipue Ioannes Stephanus Durantus *h*, vel de Sacramentis Baptiſmi, & Ordinis tractant. Rident hæretici cum Iuliano Apoſtata *i* iſtum exorciſmum; ſed, quod Elias Nazianzeni Scholiaſtes *k* ait, *dum noſtra rident, ridiculos ipſi ſe præbent*. Totum autem de poteſtate, ac modo Dæmonias eiiciendi argumentum præ aliis accurate duo de noſtris perſequuntur, Petrus Tyræus *l*, & Martinus Delrius *m*. Denique illuſtrat, vt dixi, mirum in modum tanta Eccleſiam poteſtas, indicat ſæpe ſanctitatem ea vtentium, arguit hominis dignitatem, docet eiuſdem libertatem in peccando, quam nequeant, qui etiam ab homine ſubiguntur Dæmones, expugnare; poſtremo Dæmones ipſos confundit, & maxime diſcruciat, cum ſe ab homuncione vinci, ac vinciri ſentiunt.

g 21. de Ciu. c. 14. lib. 22. c. 22.
h 1. de ritib. Eccle. c. 19.
i apud Nazianz. oratio. 4. cont. Iulianum.
k in dictam orat.
l de Dæmon. part. 3.
m Tom. 3.
Hæc poteſtas eiiciendi Dæmones, maxime Eccleſiam illuſtrat.

Qua forma verborum Dæmones pellerentur.

Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat.] Probabile eſt, non ſolos fideles, & Chriſti Diſcipulos hoc modo vſos in eiiciendis Dæmonibus, verumetiam alios, vt illum, de quo prius memini, quem ægre ferebant Diſcipuli, & conquerebantur, dicentes *n*: *Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem Dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum.* Et idem forſan quoque fiebat ab iis, de quibus dixi dixiſſe Chriſtum *o*: *Filii veſtri in quo eiiciunt?* valebat enim id plurimum ad manifeſtandam virtutem Chriſti, & ita argumentum illud Chriſti longe efficacius erat, quaſi diceret, Filiorum veſtrorum opera vtimini, qui in meo nomine Dæmonia eiiciant, & mihi tamen calumniam imponitis.

n Luc. 9. 49.
o Luc. 11. 19.

Tanta eſt vis inuocationis nominis Ieſu ad eiiciendos Dæmones, vt non magis frequens ratio Chriſtianis olim in vſu fuerit, teſte Iuſtino *p*, & Prudentio *q*, & Lactantio *r*, & Athanaſio *ſ*. Certe præterea fuit cum eodem nomine, & ſanctę crucis impreſſione forma exorciſmi, quę Cyprianus *t* vocat *ſpiritualia flagra, & verborum tormenta*, vnamque Prudentius *u* exprimit. *Inuocaſſe nomen hoc Diſcipuli Chriſti ipſi retulerunt* *x*, *necnon de alio, qui extra ſcholam id feciſſet* *y*. Hanc etiam veluti formulam præſcripſit Chriſtus *z*: Paulus eandem ſeruauit *a*, & deinceps omni ſeculo plurimi.

p in Tryph. & de verit. reli. Chriſti.
q in Apotheo.
r lib. 4. ca. 27.
ſ in Antonio.
t ad Demetria.
u in Apotheoſi.
x Luc. 10. 17.
y Luc. 9. 49.
z Mar. vlt. 17.
a Act. 16. 18.

Nominis Ieſu inuocatio quid contineat.

Continet inuocatio nominis Ieſu hęc omnia, imperium, merita, auctoritatem, virtutem, ſiue poteſtatem, ſed hanc maxime, quam credit, animoque concipit (etſi fieri poteſt ſine vera fide huius ac ſimilium patratio ſignorum) qui id nomen voce promit.

Cur in Chriſti potius nomine, quam alio, Dæmones pellantur.

Voluit Deus, Chriſti potius, quam Patris, aut Spiritus ſancti nomine, Dæmonibus imperari diſceſſum, quia illius in primis comprobanda Diuinitas erat, & confirmanda doctrina, & omnes intelligere oportebat, Dæmones cum ſuo Principe, quos adhuc coluerant, à Chriſto ipſo deuictos, eiectos, attritos eſſe. Quæ cauſa eſt, cur Ieſu nomen præ aliis, quæ non infructuoſe in exorciſmis ponuntur, adhibeatur. Eſt enim maxime proprium, & diuinitus impoſitum *b*, & in triumphali titulo inſcriptum *c*, & *cui omne genu flecti debet* *d*, & tum ipſe Ieſus hanc ad rem illud vſurpari præcepit, tum ij, quos dixi, in hac Euangelica hiſtoria pronunciarunt fideles, ac infideles; & omnibus inſita conſuetudine non aliud ad ſubitos aduerſos caſus in os nomen incurrit, aut extra hos etiam caſus libentius editur. Quocirca ſagis atque iis, qui ſe vouent Dæmonibus, ſerio iniungitur, à Ieſu nomine penitus vt abhorreant, & ſi quando præter intentionem alicui excidat, diſparent Dæmones. Legendus Abulenſis *e*.

b Luc. 1. 31.
c Ioan. 19. 19.
d Philip. 2. 10.

Ieſu nomen ſedulo inuocandum.

Adiuro.] Ὁρκίζομεν. *Adiuramus*. Quo etiam pacto Syrus reddit in plurali numero, מומינן לכון *mauminan lechun*, id eſt, *Adiuramus vos*. Inde ἐξορκίζειν, & ἐξορκιστὴς, & ἐξορκισμὸς, *exorcizare*, *exorciſta*, *exorciſmus*. Eſt autem exorciſmus, conſtans quibuſdam verbis ad pellendos Dæmones adiuratio, quæ priſcis temporibus breuior, poſtea prolixior fuit, cum magis ægre pellerentur. Vide

e 1. Reg. 19. quæſt. 40. & in Matth. 17. quæſt. 115.

a de Dæmoniacis, par. 3. c. 46. b l. 1. Disquisit. Magic. c. 3.
Dæmones in Eccleſia eiici exploratum eſt.

A quæ de eo aduerſus Hæreticorum cauillos Thyræus *a* affert, atque Delrius *b*.

Incantationes Hæretici exorciſmos Catholicos vocant, & donum Dæmones eiiciendi deſiiſſe cauſantur. Scilicet in eorum deſiit Eccleſia, *in* qua ſedem fixerunt Dæmones: ita vt nec à ſummo Hæreſiarcha Luthero exigi potuerint, ſed ab eo illi, cum exigere ipſos vellet, pœnas exegerint, vt narrant Staphylus *c*, & Lindanus *d*, & Bredenbachius *e*, qui refert præterea *f*, minorum gentium aliorum informis Eccleſiæ miniſtrorum exemplum apud Auguſtam Vindelicorum, anno 1563. aliud enim accidit Vvitembergæ in arce impietatis Lutheranæ, anno 1545.

c cont. Smidelinum, pag. 404. d Dubitantij, dial. 3. cap. 1. e Collat. lib. 7. cap. 40. f ibid. n. 42.

B Conſtat, cum oraculorum, poſt aduentum Chriſti, defectu, *inimici quoque Diaboli*, vt ipſemet Antonio *g* fateri compulſus eſt, *defeciſſe frameas in finem, & ciuitates eius deſtructas* h.

g Athanaſ. in Antonio. h Pſal. 9. 7.

Illud eſt etiam certum, ſicut ab Indiis cum illato Euangelij lumine abiecti ſunt ſpiritus tenebricoſi, ita iis in locis, vbi lumen id elanguit, emarcuit, extinctum eſt, vigere mirabilem in modum diabolicam ſuperſtitionem, & præſtigiatrices artes, vt in Aſia, & Africa inter Mahometanos, & in Europa, vbicunque hæreſis graſſatur, vel vbi languidi viuunt Catholici, qui honeſtiore nomine vocantur Politici: nam in his hominũ C generibus ab idolis quondam pulſi, peiora ſibi Dæmones idola fabricauerunt, qui ſeipſos dogmatum, quæ tradiderunt Arius, Eunomiuſque auctores, ac Doctores profeſſi ſunt, vt prodidit Caſſianus *i*. Obſident iſtos, vel aſſident certe Dæmones, nec ſe ab iis eiici patiuntur, aut potius nolunt illi tam bellis, ac bonis priuati paredriis. Narrat Euſebius *k*, B. Zotam voluiſſe Dæmonẽ Priſcillæ, quæ erat Prophetiſſa Montani, eiicere; ſed adulatores eos non permiſiſſe.

Præſtigiatrices, & ſagæ maxime vigeant inter hæreticos, & infideles.

i Collat. 7. c. 32. Dæmones obſident hæreticos, vel aſſideant. k 5. Hiſt. c. 19.

Adiurandi verbum quã vim habeat.

Verum quod attinet ad verbum adiurandi, quamuis apud alios Auctores Latinos non aliud valeat, quam ſimplex iurãdi, tamen vſu Scripturæ, ac Eccleſiaſtica conſuetudine importat obteſtationem, ac reuerentiam diuini nominis, & nu- D minis, reive cuiuſpiam ſacræ; vt quis quem inducat ad dicendum, vel faciendum quippiam, aut abducat, ne dicat, faciatque *l*: id vero aut deprecando ſuperiores *m*, aut imperando inferioribus *n*; quod Caiphas fecit *o*, Chriſtum adiurans, in quem ius habere ſe arbitrabatur.

Hic poſterior modus in exorciſmis ineſt (vtitur Cyprianus voce adiurationis, & Tertullian' verbo exorcizandi) *quoniam ſubiiciuntur nobis Dæmonia, & pro poteſtate à Deo tradita ſerpentes hi, ac ſcorpiones calcantur* p, vt explicat Athanaſius *q*, ac Titus Boſtrenus *r*.

l 2. Paralip. 18. 15. Tob. 8. 23. c. 9. 5. Cant. 2. 7. c. 5. 8. m Marc. 5. 7. n 1. Reg. 14. 24. o Mat. 26. 63. p Luc. 10. 19. q Homil. in Pſalm. 18. r in cap. 10. Luc. ſ Geneſ. 24. & 37. c. 50. 5. 1. Eſdra 10. 5. lib. 2. vlt. 23. 4. Reg. 11. 4.
Adiurandi alia ratio.
t Num. 5. 19. u Catech. 2. x Homil. de Adam & Eua. y lib. 1. in Symbo. & 6. cont. Iul. c. 2. z epiſt. ad Epiſco Gall. a lib. 2. c. 18. b præfat. Catecheſ. c ſupra. d 2. de nupt. c. 18. & 19. e lib. 4. epiſt. 9. & Ser. de Baptiſm. Chriſti. f lib. 4. g orat. de Baptiſmo. h in Luc. c. 8. annotat. 26.

E Alia reperitur adiurandi notio, quamuis non huius loci, pro eo quod eſt, quempiam impellere ad iurandum, quando grauius incidit negotium, & in dictis, ſeu promiſſis, atque pactis firmitas exigitur, & certitudo *ſ*. Talis cenſenda Sacerdotum in Lege vetere adiuratio ſuper ſuſpectas de adulterio *t*. De verbo Græco, iam dixi Latinitate donatum, eoque vſum Tertullianum, cui adde Scriptores rituum ſacrorum, Cyrillum etiam Ieroſolymitanum *u*, & Chryſoſtomum *x*, & Auguſtinum *y*, & Cæleſtinum *z*, & Lactantiũ *a*. Exorciſtarum nomẽ vſurpant iidem, Cyrillus *b*, & Chryſoſtomus *c*, & Auguſtinus *d*, item Cyprianus *e*, Optatus *f*, & Nazianzenus *g*. De ſignificatione verbi adiurandi, lege Toletum *h*.

A *Verſus* 14.] Erant autem quidam Iudæi Sceuæ Principis Sacerdotum ſeptem filii, qui hoc faciebant.

ERANT *autem quidam Iudæi Sceuæ.*] Quidam codices: *Erant autem quidam Sceuæ Iudæi ſeptem filii*, &c. Alij: *Erant autem cuiuſdam Sceuæ Iudæi*, &c. Alij: *Erant autem cuiuſdam Iudæi nomine Sceuæ*, &c. Græce: Ἦσαν δέ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, *Erant autem quidam filii Sceuæ Iudæi Principis Sacerdotum, ſeptem*. Lectio, quæ eſt in Bibliis emendatis, proxime accedit ad Græcam: in omnibus vero idem ſenſus eſt. Solum aduertere oportet, *Iudæi*, eſſe numeri ſingularis, ac genitiui B caſus. Mitto ſeptenarii myſteria, quæ hic obſeruat Beda (hiſq; plura Petrus Bongus *i*, ac neſcio quis alius proprio tractatu de ſeptenario) vel etymologiam nominis *Sceuæ*.

i de myſteriis numerorum.

Quomodo autem Sceua dicatur Princeps Sacerdotum, cum proprie vnicus eſſet ſummus Sacerdos in Ieruſalem, lege caput quartum *k*.

k verſ. 6.

Qui hoc faciebant.] Velut exorciſtæ, Dæmones adiurabant, hoc eſt, adiurare ſolebant, videlicet non vna omnes, vnove loco: quæſtuarij enim erant, ſicut eos Cyprianus *l* vocat, atque Chryſoſtomus *m*: quæſtum vero ſinguli ſeorſim vocan- C tes operi maiorem facturi erant, & exorciſmus maiore contentione, & emphaſi à ſingulis, aut paucis ſemel fit, quam ſemel à multis. Indicantur paulo poſt duo ſoli id feciſſe.

Hi exorciſtæ quæſtus cauſa Dæmones eiiciebant.
l Serm. de Baptiſm. Chriſti. m hoc loco.

Videtur hoc eorum conſilium, ſi inuocato Ieſu nomine, ſuccederet eiectio Dæmonum, cum minime crederent illum eſſe Saluatorem, & Chriſtum verum, dicerent non eſſe Ieſum auctorem illius doctrinæ, quam prædicabat Paulus; quod ab ea doctrina diſſidentes, nomen id haberent in vſu: ſi non ſuccederet, exclamarent, inane id nomen eſſe, atque prorſus inefficax.

Cur iſti hoc tentarint facere.

Verſus 15.] Reſpondens autem ſpiritus nequam, dixit eis: Ieſum noui, & Paulum D ſcio: vos autem qui eſtis?

IESVM *noui, & Paulum ſcio.*] *Comprehendit Deus* hoc reſponſo *ſapientes in ſapientia, & prudentes in aſtutia ſua* n, & eluſit ſtultum conſilium, ſuis ipſorum armis in eos retortis proſtrauit illos, eorumque vſus eſt calliditate aduerſus ipſos, eoſdem veluti in flagranti delicto comprehendit, vinculis aſtrinxit, & ex ipſorummet aſtutia reti contexto, ac expanſo, illaqueauit; fugientes, iniecta quodammodo [illegible] manu, denique reprehendit, & arguit. Lege Pinedam *o*.

n Iob. 5. 13. 1. Cor. 3. 19.

E Coactus eſt Dæmoniacus Ieſu potentiam fateri. Pauli veracem doctrinam approbare, atque architectos technæ, vt paulo poſt videbimus, opprimere; nunc exprobrare imbecillitatem, ac errorem, quaſi nihil eſſent, niſi vilia Diaboli mãcipia. Hæc eſt enim verborum illorum ἐνέργεια.

o Iob. 5. 13. num. 1. & ſeq.
Dæmon quid fateri coactus eſt.

Vos autem qui eſtis?] Exaggerat Cyprianus *p* hoc reſponſum; & quod exorciſtis obedierit Dæmon propter officium, & rite inuocatum Ieſu nomen eo modo, quo præcepit Chriſtus: *Vt ſedentibus in cathedra Moſis* q, *dum agunt, quæ ad cathedram pertinent, pareamus.*

p Sermo de Baptiſmo.
q Matt. 23. 2.

Arbitror ſolius nominis Ieſu, ob vim, & maieſtatem compulſos egredi Dæmones, nulla ratione propter officium, quod illi exorciſtæ gererent: neque enim ſpectabant ad Hierarchiam

Qua ratione hi Dæmones exierint.

Eccleſiaſticam, Cyprian' voluit duntaxat eo loco apud nos eſſe Doctores, ac Paſtores noſtros, quo erant, qui in lege ſedebant ſuper cathedram Moyſi; atque idem de exorciſtis κατ' ἀναλογίαν, eſſe iudicium.

Illud placet, quod verba illa, *Vos autem qui eſtis?* per hæc interpretatur, *Vos autem penitus ignoramus*. Tum præterea, quod totum reſponſum ſic paraphraſtice: Chriſtum ſcimus, & Paulum nouimus; & in nomine Chriſti, quem Paulus prædicat, adiurati egredimur; vos autem penitus ignoramus.

a orat. 1. contra Iulian.
b Theod. 3. Hiſt. cap. 3.
c 3. Dialog. c. 7

Nota eſt Iuliani apud Nazianzenum *a*, Hiſtoriamque Eccleſiaſticam *b*, & Iudæi apud Gregorium Magnum *c*, ex Crucis impreſſione in præſenti Dæmonum periculo præſens, ac ingens vtilitas.

A Dæmone coactum veritati datur teſtimoniū.
d Mat. 8. 29.
e cap. 16. 18.

Conſtat veritati datum à mendaci Diabolo coactum non ſemel teſtimonium *d*, cum pariter ſcire, ac noſſe ſe Chriſtum proclamaret. Huiuſmodi teſtem reiecit antea Paulus *e*, nunc diſſimulat; quia ſatis ſeipſum quis ſit Dæmon prodit, vel ipſa puniendi ſubdolos accepta poteſtate diuinitus. Neque vero etiam compeſcuit eoſdem exorciſtas, quos non ignorabat fraudulente lucrum captare, & maleuole inſidiari Euangelicæ doctrinæ, ne idem Chriſti, quod ipſe prædicaret nomen, inuocantibus inuidere videretur.

Cur Dæmon Chriſti nomen nō blaſphemauerit, & Pauli doctrinæ non detraxerit.

Non eſt auſus Dæmon maledictis proſcindere nomen Chriſti, vel detrahere doctrinæ Pauli, ne grauius torqueretur, cum ſciret ſibi concedi illos vlciſci, quos huius nominis, ac doctrinæ illuſores fecerat. Deteriores homines nec pœnæ deterret metus à blaſphemia, & maledicentia. Hæc omnis fere tropologia Chryſoſtomi eſt.

Adiice denotari, licet ab improbis quoq; poſſint edi miracula, nonnunquam impedimento improbitatem eſſe miraculis; aut propter minorem ſanctitatem pauciora fieri, quam fierent, quando hæc in pluribus maior emicabat.

f lib. 8. de Formul.
g 1. Aeneid. & 2. & 6.
Tu quis es? contemptum ſecum affert.
h 1. Metamorph. & 3. & 11. & 12.
i in Penulo. Act. 5. Scen. 2.
k 4. de Ponto, eleg. 4.
l Iliad. Φ. Odyſſ. H.

Vos autem qui eſtis?] Vſitata formula, qua ignoti ſignificantur; vt etiam dixi cum Cypriano. Obſeruat aliquot exempla Briſſonius *f* in Virgilio *g*, ac Ouidio *h* ſimilis formulæ: *Quiſquis es?* & huius: *Quis es?* in Plauto *i*, & Ouidio *k*. Sed & contemptum importat, *Tu quis es?* ſignificaturque iſto loquendi modo eiuſmodi eſſe, quem alloquimur, vt non ſolum ſit indignus, qui veniat in aliorum notitiam; ſed dignus quoque, cum perſpecta ſit vilis, & prorſus abiecta conditio ipſius, qui perpetuo ſilentio tegatur, vel non memoretur niſi contemptim, & probroſe. Sic ſolet Homerus *l* dicere:

Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν;
Quis vnde es hominum?

m de garrulit.
n Exod. 5. 2.
o Iob. 21. 15.
p 1. Reg. 25. 10.
q Exod. 3. 11.
r Iob. 38. 2.
s 17. Moral. ca. 9. vel 7.

Tale illud Plutarchi *m*: Τίς εἶ, καὶ τίς σε οἶδε, καὶ πόθεν ἐκμεμάθηκας ταῦτα; *Quis es, & quis te nouit, & vnde ſcis hæc?* Tales vſurpat Atheus de Deo voces: *Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius* n? *Quis eſt Omnipotens, vt ſeruiamus ei* o? Tales ſubditi rebelles: *Quis eſt Dauid, & quis eſt filius Iſai* p? Tales, qui de ipſis humiliter ſentiunt: *Quis ſum ego* q? &c. Tales qui quempiam ſpernunt: *Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis* r? *Non enim dicimus*, inquit Gregorius *s*, *Quis eſt iſte: niſi de eo vtique, quem neſcimus.*

Verſ. 16.] Et inſiliens in eos homo, in quo erat dæmonium peſſimū, & dominatus amborū, inualuit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerēt de domo illa.

t cap. 16. 16.

ET *inſiliens homo.*] Καὶ ἐφαλλόμενος ὁ ἄνθρωπος. Vir erat, non fœmina, & tamen hanc frequētius obſidet, ac vexat Dæmon, propter eas, quas alibi *t* dixi cauſas. Fortaſſis *diſrupit illorum veſtes, & dedolauit illorum capita*, inquit Chryſoſtomus, notans hoc innuere τὸ ἐφαλλόμενος, *quodq́; Dæmonum magna quadam vis ſit contra infideles: & idcirco permiſſum, vt in hos exorciſtas exerceretur, quia erant irriſores, à quibus docendi alii fuerunt, deinceps nomen diuinum temere non aſſumere, & Dæmonem, niſi teſtimonium illud antea edidiſſet, tantam in iſtos acceptorum poteſtatem non fuiſſe: longe vero præſtare à peccato immunem eſſe, quam aut Dæmonium vexationem non experiri, aut etiam poſſe ad nutum eos exigere.* Lege quam eleganter effecta externa, quæ in Dæmoniaci corpore exiſtunt, in peccatoris anima demonſtret. Vide etiam quæ alias attulimus hanc ipſam ad rem accōmodata, quo pacto ſolemne eſſet olim, vt excommunicatos cruciarent palam, ac publice Dæmones.

Magna vis Dæmonum eſt contra infideles.

u cap. 9. 23.

In quo erat dæmonium peſſimum.] Inſolitæ corporis vires præſentiam inſidentis Dæmonij arguūt: ſunt namq; maiores interdum, quam vt in phreneticis earum ex naturali affectione prouenire cauſa poſſit. De voce Dæmonij alio loco egim⁹; quamuis hoc loco non Dæmonium, ſed πνεῦμα, id eſt, *ſpiritus*, legatur. Peſſimum pro malo, ſiue nequam, vt prius, Interpres poſuit ſuperlatiuum pro poſitiuo: quod alias quoque, & in aliis facit. Eſt enim in tota hac narratione poſitiuum nomen τοῦ πονηροῦ. Eodem pacto in libro Iudicum *u*, ſpiritus peſſimus à Deo miſſus inter Abimelech, & habitatores Sichem, vocatur πνεῦμα πονηρὸν, רוח רעה *ruach rhahhah.*

Cur duo tantū Sceuæ filii hic vulnerati dicantur.

Dominatus amborum.] Κατακυριεῦσαν αὐτῶν. Syrus ואתחיל עליהון *vethethaul bhaleiahin*, id eſt, *Inualuit contra eos.* Præfert Gagneius lectionem, quæ nunc extat in libris Græcis, quia nō de duobus, ſed ſeptem Sceuæ filiis exorciſtis, qui hæc tentauerant, agitur. Sed eadem in contrarium detorta ratio fauet magis editioni noſtræ: nam, vt prius ratiocinabar, non tam multi exorciſmum ſimul faciunt. Si aderāt ſeptem forſitan, ſoli duo opus id exequuti ſunt, & irreligioſe adiurationē illam per Ieſu nomen protulerunt. Planior tamē, aptiorque ſenſus eſt, vt duos tunc tantum adfuiſſe aſſeramus. Carthuſianus ait, *vel cæteros interim fugiſſe, vel præſentes non fuiſſe, quia non ſemper omnes ſimul hoc faciebant.* Nullum legi Latinum codicē, qui aliter haberet: Græcos vero nonnullos, in quibus eſt ἀμφοτέρων; qui etiam legunt in maſculino genere κατακυριεύσας, referendo videlicet ad ἄνθρωπος; ſicut neutrum participium ad πνεῦμα, *Dominatus enim eſt amborum.* Vel ſi Latinius loqui velimus, omiſſo Græciſmo, quem Interpres non raro retinet *x*: *Spiritus malus in homine habitans, & homo per habitantem in ſe malum ſpiritum.* Dominiū hoc violentum indicat compoſitio, & quod ſequitur, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, *Inualuit contra eos*; ita ſcilicet, vt Dæmoniaco reſiſti non potuerit etiam ab aliis, qui exorciſtas ab iniuria, furioſum illum impedire à noxa, damnoque niterentur.

x vt Matth. 10. 25. Luc. 11. 15.

Ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa.] Hoc eſt quod ante cum Chryſoſtomo diximus, *effractas eſſe veſtes exorciſtarum, dedolatum caput*, ſeu id gladio factum ſit, ſeu fuſte, aliove inſtrumēto, catij, poſtquam priorem excepiſſet, vt colligitur ex Origene a, & Auguſtino b. Probat autem, ponendo hos iam baptizatos fuiſſe, ob diuerſas illas voces, ἐξομολογούμενοι, καὶ ἀναγγέλλοντες. Nã Sacramentalis Confeſſio non à Græcis modo, ſed à Latinis Græco vocabulo exomologeſis nominatur c: vt proinde veriſimile ſit, hanc præceſſiſſe apud Paulum ſecreto, deinde aliam publicam, cui reſponderit publica item ſatisfactio eorum qui libros magicos cõbuſſerant. Fauent etymologiæ, & vulgares rationes vtriuſque verbi, quoniam *ἐξομολογεῖν*, eſt veluti *ἔξω ὁμολογεῖν, foris fateri quomodolibet, ἀναγγέλλειν, palam, & publice denunciare.* Conſentit in eadem opinione Bellarminus d, merito reiiciens Lutherum e, & Brentium f, *per actus, quos hi annunciabant*, exponẽtes *miracula*: nemo namque miracula, plane diuina opera, dicit *actus ſuos*. Et ad iſtam exomologeſim, & anangeliam impulit ingens timor: denique Syrus vertit, משתעין סכלותהון *meſchthabbin ſachelauthehũ*, id eſt, *annunciabant delicta*, ſeu *offenſas*, & præter Chryſoſtomum, Oecumenium, alioſque Interpretes, qui ſine dubio de peccatis intelligunt, cęteri omnes.

a in Pſal. 37. hom. 2.
b Hom. vlt. ex 50.
c Iren. lib. 1. c. 9. lib. 3. cap. 4. Euſ. eo. lib. 1. c. 23. Tertul. lib. de præſcr. lib. de ora. c. 6. de pœn. c. 8. & 9. Cypr. ſer. 15. de lapſis. & ep. 11. & 15. 54. 62.
d lib. 3. de pœnit. cap. 4.
e in ſua verſione.
f in hunc locum.

Hæretici eiuſmodi interpretationem explodunt. Deinde confutat idem Bellarminus Kemnitij g duplex reſponſum, è quibus ſecundum eſt etiam Caluini h, & Centuriatorum i, *agi hoc loco de generali Confeſſione, qua Epheſij agnoſcebant actiones ſuas ad normam verbi Dei non congruere*: vel, *illos in ſpecie nonnulla peccata per modum exempli confeſſos, non omnia.* Etenim non proprie confiteri cenſetur actus ſuos, qui tantum generatim dicit ſe peccatorem, & dicta verba Græca magis ſpecificam expreſſionem denotant: & Syrum משתעין *meſchthabbin*, à שעא *ſchabba*, enumerationem.

g 1. part. exa. conc. Trident. pag. 987.
h in hunc locum.
i Cent. 1. lib. 2. c. 4. colu. 360.

Sed & cum de peccatis Scriptura loquitur abſolute, de omnibus intelligi ſolet, immo debet, niſi per abſurdas admittere ſententias in eadem velimus. De omnibus profecto Daniel k intellexit, cum Regi dixit Nabuchodonozori. *Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperum*: Angelus interpretatus etymon IESV l: *Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum*: Chriſtus paralyticum curando m: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua*, quæ verba pronunciauit etiam dimittens in pace pœnitentem Magdalenam n: Ioannes indicando agnum *Dei tollentem peccata*, vel *peccatum mundi* o: Paulo Ananias p: *Ablue peccata tua.* Vt infinita alia loca prætermittam, Caniſius q hoc idem Epheſiorum exemplo argumentatur, Confeſſionem non Catechumęnorum, cuiuſmodi fuit accedentiũ ad Ioannem r, ſed relapſorum poſt Baptiſmum, confirmatque Baſilij ſ auctoritate. *Hic docet peccata non cuiuis confitenda, ſed quibus credita eſt diſpenſatio myſteriorum Dei* t, ſicut olim confitebantur quidam Ioanni, & in Actis, Apoſtolis ipſis, à quibus etiam baptizabantur cuncti.

Scriptura cũ loquitur de peccatis, de omnibus eſt intelligenda.
k cap. 4. 24.
l Matt. 1. 21.
m Matt. 9. 2.
n Luc. 7. 48.
o Ioan. 1. 29.
p Act. 22. 16.
q [illegible] verbi Dei. c. 8.
r Matt. 3. 6.
ſ Reg. 288. ex Breuio.
t 1. Cor. 4. 1.

Eandem ſententiam ſequitur Gregorius de Valentia u, & Enriquez x, & Lindanus y, & Caſtro z, & Hoſius a, & Taper b, & Eckius c, & Petrus Soto d, & Baronius e, & Salmeron f, & plures alij in Tractatibus de Confeſſione, vt nõ immerito Catharinus g Caietani fiduciam nimiam reprehendat, cum is in Commentario huius loci, vt iam recitaui, tenens contrariam ſententiam, eam proculdubio aſſeueret.

u lib. de confeſſ. in eſſ. c. 3. & 10. p. diſp. 7. q. 9. p. vnd. 2.
x 1. de Pœn. ca. 8.
y 4. Panopl. c. 66.
z cont. hære. ver. confeſſio.
a de Sacram. pan. c. 47.
b in explic. Artic. art. 5.
c de conf. lib. 3 cap. 1.
d in inſtr. ſacerd. lect. 1. de neceſſ. conf.
e Tom. 1. Annal.
f Tom. 4. tra. 4. & tom. 12. tract. 49.
g lib. 5. contra Caiet.

Equidem terreor tam multorum de hoc loco pro priuata, & Sacramentali Cõfeſſione iudicio, ne definite aliquid iudicem. Non auſim tamen etiam in hoc ipſo iudicio illud Caietani *proculdubio* vſurpare, vt nec ſentientis contrarium Baronij *certum eſt*: nam excipere quiſpiam poſſet, ſermonem non eſſe de iam baptizatis, ſed de Catechumenis, iamve animo, ac voluntate propenſis ad doctrinam Pauli, & Chriſtianam religionem, vt non raro in ſuperiore hac hiſtoria tota h, in qua ante Baptiſmum quidam crediſſe dicuntur, vel *credentes conuerſi eſſe ad Dominum*: quamuis non ignorem abſolutum nomen *Credentium*, ſicut & *Fidelium*, de conſummate Chriſtianis, hoc eſt, baptizatis, intelligi.

Auctor non omnino aſſentitur iis, qui hunc locum de confeſſione ſacramentali interpretantur.
h cap. 4. 4. & 5. 14. & 8. 12. 13. & 11. 21. & 16. 31. 34.

Adhæc videtur Lucas loqui de illis, quos proxime ante nominauerat Gentiles, ac Iudæos, qui nimirum timore correpti propter cæſos exorciſtas à Dæmoniaco, & Chriſti magnificantes nomen, accurrerint ad Paulum, ex eo timore conceptam de vita præterita pœnitudinem illi demonſtrantes, ac peccata etiam, præſertim quæ pertinebant ad malas, & ſuperſtitioſas artes, quales iudicabantur exercuiſſe dicti exorciſtæ, & cum ſacrilegio ſuo ſacrum Ieſu nomen immiſcuiſſent, pœnas dediſſe. Nam Chriſtianos neophytos, quamuis in vrbe ſuperſtitioſiſſima, præſente adhuc ibi Apoſtolo, ad impuras ſuperſtitiones tam cito reuertiſſe, libroſque id argumentũ continentes habuiſſe, ac triuiſſe, vix mihi perſuadeo.

Poſtremo Baſilius, cuius me penitus auctoritas opprimeret, fallor, niſi contrarium indicat. Ait enim *in Actis haberi, Apoſtolis peccata confeſſos, à quibus & baptizabantur cuncti.* Idem verbis ipſiſſimis docet Anaſtaſius Nicenus i. Non vrgeo multitudinem Apoſtolorum: poteſt namque eſſe enallage numeri; Baptiſmus non conferebatur ordinarie à Paulo k, nec forſan ab aliis Apoſtolis, niſi dicamus ab iis, quia eorũ iuſſu per illos, quibus myſteriorum diſpenſationem tradidiſſent: & conſtat Samaritanos baptizatos à Philippo Diacono l. Illud quod ſcribit Baſilius, *A quibus etiã baptizabantur cuncti*, non minus accipi poteſt poſt Confeſſionem, quam ante; immo vt reſpondeat alteri exemplo eorũ, qui Ioanni confitebantur, melius ante, baptizabat ſiquidem Ioannes iam confeſſos.

Baſilius exponitur.
i q. 6. in Script.
k 1. Cor. 1. 17.
l cap. 8. 12.

Beda m ſane vtramque Confeſſionem intellexit eodem pacto. Perpende verba eius declarantis Marcum, qui Marcus in his verbis videtur potius Confeſſionem Baptiſmo poſtponere n: *Et baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata ſua, ἐξομολογούμενοι.* In tempore præſenti *exemplum*, ait Beda, *confitendi peccata, ac meliorem vitã promittendi datur Baptiſma accipere deſiderantibus, ſicut etiam prædicante Paulo in Epheſo, multi credentium veniebant confitentes, & annunciantes actus ſuos, quatenus abdicata vita veteri, renouari mererentur in Chriſto.*

m in c. 1. Mar.
n cap. 1. 5.

Et ne de renouatione per Sacramentalem pęnitentiam loqui ſuſpiceris, præterquam quod renouatio in CHRISTO ſimpliciter ſumitur de ea, quæ eſt per Baptiſmũ o, ſubdit: *Vnde etiam B. Petro oſtenſis in linteo cæleſti diuerſi generis animantibus, dictum eſt* p: *Surge Petre, & manduca; quod eſt aperte dicere: Occide infideles ab eo, quod fuerant prius, abrenunciatione ſcelerum, & promiſſione piæ religionis, ac ſic fidei Chriſtianæ Sacramentis imbutos, in ſanctæ Eccleſiæ membra commuta.*

Renouatio in Chriſto proprie fit per Baptiſmum.
o S. Tho. 3. p. q. 90. art. 4. in corp.
p Act. 10. 13.

Accedit quod nullus ex antiquioribus Theologis probat hoc ex loco Sacramentalẽ Confeſſionem.

ſionem neque vel Concilium, vel Catechiſmus Concilij Tridentini: neque ex recentioribus nõnulli, qui hoc tamen accurate ſunt argumentum perſecuti a: immo, vt poſtea dicam, aliqui negant hic agi de illa. Gratianus *b* vtitur tantum illo ad probandam neceſſitatem pœnitentiæ, ſicut & aliis, qui de Sacramentali nullo pacto concludũt. Michael de Palatio *c* aperte docet, Confeſſionẽ auricularem nec hinc colligi, nec ex citato Baſilij teſtimonio: atque hoc nomine Catharinũ arguit, quod Caietanum id negantem reprehenderit. Andreas Vega *d*: *Verba*, inquit, *ex Actibus referri poſſunt ad Confeſſionem quandam in genere, quæ ſicut tempore Ioannis ante Baptiſmum ipſius, ita tempore quoque Apoſtolorum à ſuſcipientibus Chriſti fidem fiebat, antequam daretur eis Baptiſmus Chriſti.* Euſebius *e* plane ſupponit, & hos, & illos, qui libros magicos combuſſerunt, immediate prius fuiſſe Gentiles, & non Chriſtianos: quia vero confeſſi ſunt, hoc ideo feciſſe, quod orationis vi Apoſtolus intimam auditorum conſcientiam attingeret; adeo vt nemo amplius occultare poſſet, ſed ſe quodammodo prodere cogeretur. Auguſtinus *f* idem ſignificat. Arator autem diſerte ita ſentit, aitque, hoc miraculo veniſſe ad Baptiſmum, & illos, qui combuſſerant libros, id feciſſe, vt impetrarent Baptiſmum.

a Et Suarez in 3. p. Marcianus Vigilerius in hiſt. de ſacra. confeſſ. [illegible]
b cap. [illegible] de pœn. diſt. 1. § final.
c 4. d. [illegible] diſp. 2. q. 2. [illegible]
Quinam hunc locum de Confeſſione ſacramentali non intelligant.
d lib. 13. de confeſſ. c. 28.
e 9. de Demonſtrat. c. 8.
f in Pſal. 67. [illegible] expoſit. Pſalm.

Aſt alii magicis ponunt incendia libris,
Vt mercentur aquas, & vitent ignibus ignes.

Baſilius explicatus

Denique Baſilius non quemlibet Chriſtianum in regulis inſtituit, cui nec dubium poterat eſſe, non omnibus paſſim confitenda peccata ſacramentaliter, ſed habenti poteſtatem clauium, & diſpenſationem myſteriorum Dei. Res illi eſt proprie cum Monacho, cui præcipit, ne prætextu ſpiritualis commodi aperiat alteri peccata, quam qui ſimul cum conſilio, abſolutionis quoque, ſi ſit opus, remedium præbere poſſit. Id autem maxime poteſt proprius Præpoſitus, ſi ſit Sacerdos, vel quem is huic muneri deputauerit. Alioqui nemo dubitat, Ioannem audire aliorum peccata [illegible] officio diſtincte non debuiſſe, ac Baptiſmum, qui etiam neceſſarius non erat, conferre potuiſſe iis, in quibus pœnitentiæ ſigna citra Cõfeſſionem peccatorum diſtinctam deprehendiſſet.

Quia vero recepturis Baptiſmum ſimilis item pœnitentia neceſſaria erat, ſicut & Petrus eam exegit *g*, & Paulus *h*; & qui Baptiſmum poſcebãt, primis illis Eccleſiæ principiis accurrebant, & ſuam illam pœnitentiam declarando, & cordis compunctionẽ *i*, ſe quoq; profitebantur peccatores, potuit recte Baſilius dicere, & vniuerſe ex hac hiſtoria confirmare (nullũ enim certum locum exprimit) *quod Apoſtolis confitebantur homines, à quibus etiam baptizabantur cuncti.*

g Act. 2. 38.
h cap. 26. 20.
i cap. 2. 37.

Lege aliam eiuſdem regulam *k*, in qua pariter tradit, *Non debere apud omnes peccata enunciari, ſicut & in apertione vitiorum corporis accidit, ſed iis tantummodo, qui poſſint ea curare, conſentaneum in modũ illi, quod ſcriptum eſt* l: *Vos, qui firmiores eſtis, imbecillitates infirmorum portate, hoc eſt, tollite, diligentia, & cura veſtra.*

k Regul. cap. ex Breui.
l Rom. 15. 1.

Hoc Sane ad Sacramentalem Confeſſionem proprie non ſpectat. Baſilium mihi tranſcripſiſſe Anaſtaſius Nicenus *m* videtur, quamuis inſerat nonnulla de Confeſſione Sacramentali, & de poteſtate clauium.

m q. 6. in Scri.

Porro quod alij ex verbis Græcis argumentãtur, illorum notio non magis concludit, vel mentio Confeſſionis actum, quam pro Confeſſione, quæ Ioanni fiebat, voces etiam *exomologeſis*, & *peccatorum*; videlicet vtrobique Confeſſionem de peccatis fuiſſe, non penitus tamen generalem, qua ſe quis in genere duntaxat diceret eſſe peccatorem. Aliæ Circũſtantiæ aliis in locis, quæ citabantur, exigunt, vt peccata ſimpliciter poſita de omnibus lethalibus accipiantur.

Relinquo ſuam alteri ſententiæ probabilitatem: ſolum admoneo, vim argumenti quiſque vt expendat prius, quam in certamen deſcendat. Res tanta Confeſſio Sacramentalis & ſecreta, ſiue auricularis, & publica (poteſt namq; & hæc ſacramentaliter fieri aliquando) certis omnino aliis, minimeque dubiis teſtimoniis, & exemplis confirmatur. His, quæ nunc meum proferre non eſt, ſi quis iſtud adiungat, non ſine operæpretio aliquo faciet, atque fortaſſe vel eo vno perſuadebit, aut nonnihil adminiculabitur aliorum pondere locorum propenſis ad veritatem.

Perplacet mihi modeſta Hieronymi, & propoſito meo accommodatiſſima ſententia, dum ſatis tritam expoſitionem de oſſibus aridis apud Ezechielem *n*, pro Reſurrectione putat ipſe non eſſe congruẽtem literæ, ſed ænigmatice Prophetam eo modo mortuam populi ſpem excitaſſe. *Qui autem aliter*, inquit, *interpretantur iſta, non debent nobis facere inuidiam, quod iſtum locum aliter exponẽtes, Reſurrectionem negare videamur: ſcimus enim multo robuſtiora teſtimonia, & in quibus nulla ſit dubitatio, reperiri.* Vbi autem ex his quædam protulit, ſubdit: *Ex quo perſpicuum eſt, non nos Reſurrectionem negare, ſed hæc non ſcripta de Reſurrectione contendere, & per Reſurrectionis parabolam de reſtitutione Iſrael prophetari, qui eo tempore captiuus erat in Babylone. Nec ſtatim Hæreticis occaſionem dabimus, ſi hæc de Reſurrectione communi intelligi denegemus.*

Quomodo Hieronymi auctoritate hæc explicatio non ſit reiicienda.
n cap. 37. 1. & ſeq.

Verſus 19.] Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, inuenerũt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

MVLTI *autem.*] Nouam narrationem indicari particula *autem*, nonnunquam oſtendi ſuperius *o*, & verſu præcedente docui, non videri hos Chriſtianos. Quocirca illi alij Chriſtiani erant, cenſenda erit noua hæc de Gentilibus narratio; ſi non erant, adhuc tamen diuerſos fuiſſe vtroſque, præ ſe fert dictionis forma. Et fieri poteſt, vt priorum exemplo, qui ſuos confeſſi palã actus eſſent, ac denunciaſſent, illos maxime, qui ſpectarent ad ſuperſtitionem; poſteriores iſti, quos eius argumenti haberent libros, inflammãdos producerent, vel inductione Pauli, vel inſtinctu diuino, ſiue ad execrationem, ſiue ad aliorum documentum.

o verſ. 4. & 5.
Quinam [illegible] fuerint, qui libros comburendos tradiderunt.

Syrus penitus ſeiungit, ait enim סגיאא דין ואף חרשא *ſagaiae dein veaph chareſche*, i. *Multi porro etiam ex Magis*, &c. Quod me valde etiam mouet, ne credam Chriſtianos fuiſſe, quẽadmodum exiſtimant Auctores illi, qui libros comburendo, impoſitam in Confeſſione Sacramentali pœnam ſoluiſſe prius volebant. Quibus præterea Euſebius *p* contradicit, cum, vt probet Chriſtũm præſtigiatorem non fuiſſe, vtitur hoc argumento, quod Diſcipuli Gentiles iſtos præſtigiis infames adeo commutarint, vt libros inter

p 3. de demonſtrat. cap. 6.

dictos

[illegible] conſpectu omnium comburerent.

Qui fuer. aut curioſa ſectati.] Τὰ περίεργα πραξάντων. Syrus חרשא charesche, id eſt, *ex Magis*. Vatablus: *Qui curioſas artes exercuerant*, magicas videlicet, vtpote quibus exercendis homines curioſiores ſunt, quam conueniat.

Ciuitas Epheſina magiæ erat infamis.
a verſ. 13.

Epheſina ciuitas infamis erat, vt attigi priore capite *a*, magicis incãtationibus, Apollonio Tyanæo illas ibi maxime profitente, vbi & pro Deo habitus, & ſtatua donatus eſt, vt ſcripſit Philoſtratus *b*. Celebrabantur Epheſiæ notulæ, voceſque, quibus vtentes in omni certamine victoria potirentur. Suidas *c* refert, Mileſium quendam cum Epheſio in Olympiis palæſtra depugnantẽ nihil potuiſſe, quod patrios is characteres illos haberet; ſimul vero Iudices rem aduertiſſent, ac adimi literas iuſſiſſent, qui iam triginta defatigarat, ſuccubuiſſe. Earundem notarum beneficio Crœſum è rogo liberatũ meminit Euſtathius *d*. Plutarchus *e* item auctor eſt, per hæc nomina Epheſia Dæmoniis obſeſſos liberatos. Heſychi⁹ *f* recitat nõnullas ex illis vocibus, vt ἄσκι, κατάσκι, αἶξ, δαμναμενεὺς, αἴσιον, τέτραξ, id eſt, *Tenebræ, lumẽ, ipſe, Sol, verum*: vltimę enim interpretatio excidit. Anaxilas apud Athenæum *g* mentionem facit de iiſdem, quas neſcio quis Philoſophus habens in deliciis, geſtaret in conſutilibus pelliculis. Euſtathius illa verba obſcura, ænigmatibus ſimillima, neutiquam cohærentia, teſtis eſt inſcripta fuiſſe in pedibus, zona, & corona Dianæ. Lege adagiũ, *Litera Epheſia*, quod poſt Diogenianum declarat Auctor Chiliadum *h*.

b lib. 4.
De notulis Epheſiis.
c in Lexico.
d in Odyſſ.
e in Sympoſiac. lib. 7. q. 5.
f in Lexico.
g lib. 12.
h Chiliad. 2. cent. 7.

Epheſi maxime idololatria & magia viguit.
i Act. 20. 31.

Hieronymus in præfatione Commentarij ad epiſtolam, quam ſcripſit Apoſtolus Epheſiis, obſeruat in hac metropoli Aſiæ ciuitate idololatriã &, quod ſemper idololatriam ſequitur, artium magicarum prę́ſtigias maxime viguiſſe: atque propterea *triennio ibi Paulum moratum eſſe nocte i, & die, Dei Euangelio prædicando*, vt idololatrię arce deſtructa, facile minorum vrbium templa caperentur. In epiſtola vero ſenſus obſcuros, & ignota ſeculis Sacramenta congeſſiſſe, & de ſanctarum, contrariarumq; virtutũ docuiſſe poteſtate, quid ſint Dæmones, quid valeant, quid ante fuerint, & quomodo poſt aduentum Chriſti ſunt diruti, atque deſtructi; & ſibi *eo loco magnum apertum oſtiũ eſſe, aduerſarios autem multos, vt vincto forti, atque ſuperato, domum eius inuaderet, ſpoliaret, euerteret, & captiuam duceret captiuitatem*, qui ſatellitum ſuorum agminibus congregatis, tota contra Apoſtolum acie dimicauit, & victus eſt. Chryſoſtomus *k* propter celebre nomen Philoſophię apud Epheſios, de quo dixi quoq; capite pręcedente, ait, *magno ſtudio opus fuiſſe Paulo ad eos ſcribenti, & profundiores ſenſus, ſublimioreſq; ſentẽtias, ac dogmata ipſis tradidiſſe, & quæ nuſquam fere eſt loquutus, ea dicere in illa epiſtola*. Eandem Haimo *l* pene omnibus difficiliorem aſſerit: *Quia ſicut cor*, inquit, *in medio ventris, ita iſta in medio corpore epiſtolarum conſiſtit*.

k præf. in epi. ad Epheſ.
Epiſtola ad Epheſios difficillima.
l præf. in epi. ad Epheſios.

Non eſt ergo mirum, ſi reperirentur Epheſi, qui de rebus curioſis, quas ſcrutari, & ſcire leges prohibent diuinæ, & humanæ, libros haberent: magiam enim naturalem, & honeſtam quandam inueniri alias docui *m*, quam Apollonium Tyanæũ tenuiſſe, & exercuiſſe credi poteſt Iuſtino *n*; ita tamen, vt maiam præcipue, de qua poſtulatus eſt apud Domitianum Cæſarem. Vide quæ ſcribit Euſebius aduerſus Hieroclem, in Philoſtrati, qui Apollonij encomiaſtes eſt, hiſtoriam, vel potius fabulam.

m cap. 8.
n q. 24. & 26. ad Orthodoxos.

Libri, qui combuſti ſunt, quædã vtilia continebant.
o lib. 2. de Fidei c. 7.

Oecumenius in his libris vtiles etiam res fuiſſe docet; nihilominus curioſi vocantur, propter admixtionem plurium inutilium, aut non honeſtarum, & licitarum; continebantque, ſi credim⁹ nonnullis, quos refert Michael Medina *o* (qui memoria fallitur, cum ait, *ad Barnabæ etiam prædicationem, non tantum Pauli, illos arſiſſe*) cabaliſticas vanitates, & inſanias.

De vitio curioſitatis, quam late pateat.

Late patet vitium curioſitatis, quod virtuti ſtudioſitatis opponitur per exceſſũ; quando quis cognoſcere ſtudet plus, quã expedit, aut ſicut nõ expedit. Nã *qui ſcire, vt ſciat, vult, non tendens ad altiorẽ finem, qui eſt Deus, vane curioſus eſt*, vt ait Auguſtin⁹ *p*, & Bernardus *q*. Præterea qui in eorũ ſtudio occupatur, quę ſcire eũ, tametſi per ſe nõ ſint mala, minime conuenit: vt ‖ Sacerdotes (quos hoc nomine reprehendit Hieronymus *r*, multaque in Iure Canonico extant de eadem re *ſ*) dimiſſis Euangeliis, & Prophetis, Comœdias legant, & amatoria bucolicorum verſuum verba cantent. Deinde ‖ ſciẽtia quæratur à Dęmone per expreſſam, vel tacitam ipſius inuocationem. Poſtremo, ſi quis velit cognoſcere quę ſuperant humanam facultatem.

p de vera relig. c. 29. & de morib. Eccl. c. 21.
q Serm. 1. in Cantic.
r ep. ad Dam. de filio prodigo.
ſ de benef. Cleric. & diſt. 37.

Quapropter curioſi eſſe prohibemur, inquit idem Auguſtinus *t*, *quod magnum temperantiæ munus eſt*. Et vero Epheſiorum vox de ſeipſis erat: *Nemo de nobis vnus excellat* (cum Hermodorum ciuẽ ſuum propter excellentiam ingenij, & doctrinę, quodque frugi eſſet, in exilium deportarunt) *ſed ſi quis extiterit, alio in loco, & apud alios ſit u*. Lege B. Thomam *x*.

t de morib. Eccleſ. c. 21.
Epheſiorum vox execranda.
u Cic. 5. Tuſc.
x 2. 2. q. 166. & 167.

Contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus.] Syr⁹, כנשו כתביהון ואיתיו אוקדו אנון קדם כל נש *channeſchu chetbbaithun vaitthiu auchedun in nun kedam cul naſch*, id eſt, *Congregauerunt libros ſuos & attulerũt, & cremarũt eos coram omni homine*; vel, *Cõgregarunt libros ſuos, illatoſque concremauerunt coram omnib.* Συνενέγκαντες τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπιον πάντων. Magis propria inductione animi, quam Apoſtoli præcepto, vel ſatisfactionis Sacramentalis nomine id arbitror feciſſe, prout ante dixi. Eſt hoc admodum illuſtre exemplũ fructus digni pœnitentiæ, atque ſatisfactionis, tametſi vltro ſuſceptæ pro peccatis, & præcidendæ ſtirpitus horum occaſionis; ſicut cum Moſes vitulum comminuit *y*, Ezechias *z*, ac Ioſias *a*, æneum ſerpentem, aras, ac templa idolorum, quãuis ſumma impenſa eſſent ædificata.

Epheſii hoc magis proprio impulſu, quam Apoſtoli iuſſu fecerunt.
y Exo. 32. 20.
z 4. Reg. 18. 4.
a 2. Par. 34. 4.

Deinde documentum hic editur, impuros & impios, atque noxios omnes libros non prohibendi ſolum, ſed etiã concremandi. Dixi capite XVII. Athenienſes flammis tradidiſſe libros, qui Atheiſmo fauerẽt, & Romanos eos, qui maledicta, & conuitia in Magiſtratus. Libros Amorum ab ſe compoſitos Ioannes Picus Mirandula *b*, & nonnulli præterea noſtro ſeculo exuſſerunt, aut ſe ſcripſiſſe, ſcripto deplorauerunt. In his Rauiſius Textor ſub mortem deteſtatus eſt ſuperioris vitæ in ſcribendo luxum verſu extemporaneo:

Libri impii, & impuri flammis tradendi.
b Ioan. Fran. in vita ipſius.

Ite mali verſus, animam qui perditis, ite.

Idem fecit Laurentius Gambara, & Petrus Bembus, & Franciſcus Petrarcha, & Torquatus Taſſus, & Petrus Ronſardus, & M. Antonius Muretus, & Æneas Siluius *c*. Idem proditum etiam eſt de Platone Homeri ad hoc propoſitum præfato verſum:

c epiſt. 114. & 391.

Ἥφαιστε πρόμολ' ὧδε, Πλάτων νύ τι σεῖο χατίζει.
Nunc opus eſt, Vulcane lubens accede Platoni.

Virgilius moriens mãdauit ſua carmina comburi.

Virgilius quoque moriturus mandauit poema

exuri,

A exuti, propter fortaſſe confictam Didonis impudicitiam, licet Auguſtus, Tucca, Varrus, amicique alij, ne fieret, interceſſerint. Metrocles id in ſuis libris cum faceret, dicebat,

Τὰ δ' ἐςὶ ὀνείρων νερτέρων φαντάσματα.

Sunt inferorum hæ ſomniorum imagines.

Nonnus, nobiliſſimus Poeta Chriſtianus, Dionyſiaca obſcœna carmina comburens, ad res ſacras ſtylum conuertit. Illud Heliodorus Tricenſis Epiſcopus, vt memorat Nicephorus *a*, facere cum renuiſſet, à Synodo Prouinciali Epiſcopatu abire iuſſus eſt.

Noluit Heliodorus ſua carmina cōburi, & Epiſcopatum amiſit.

a lib. 12. c. 34.

Libri noxij & perniciosi etiam apud Ethnicos damnati.

Liuius *b* prodit datum negotium Magiſtratibus in ſacrilegos libros diligenter inquirendi, & B in auctores animaduertendi. Meminit quoque Valerius Maximus *c*, Plinius *d*, Tacitus *e*, Auguſtinus *ſ*. Legendus item auctor Theatri vitæ humanæ *g*. Id munus Ædilibus proprie mandatum indicat Tacitus *h*, agens de Cremutio Cordo. Quid eo in genere præſtiterit Auguſtus adeptus Pontificatum, ſcribit Suetonius *i*. Extat Pauli Iuriſconſulti *k* reſponſum, atque Vlpiani *l* de comburendis magicis libris, & improbatæ lectionis. De libris Aſtrologiæ iudiciariæ iudicium idem fuit: nam eiecti ſunt ab Vrbe Aſtrologi, libri vero ipſorum inflammari, vt ſcribunt Dio *m*, & Tacitus *n*. Valerius vero Maximus *o* auctor eſt, ex auctoritate Senatus per Prætorem vrbanum libros crematos eſſe, qui nonnihil videbantur ſoluere C religionem: & ſanxerunt Honorius, atque Theodoſius *p*, vt in oculis Epiſcoporum libri Mathematicorum concrementur. De libris Hæreticorum abundamus tum exemplis, tum Conſtitutionibus, vt exurantur: horum Bellarminus *q* accurate meminit præter alios *r*, necnon hinc inde in annalibus Baronius. Non ſane magnum ſentiret damnum Eccleſia, ſi etiam bonos à malis Auctoribus iſtis libros editos aboleret; vel ſeparatim melioris Authoris titulo, quæ ab iis male ſunt prolata, nobis proponeret: quomodo narrant Plutarchus *ſ*, & Gellius *t* *optimam viri improbi, ac impuri ſententiam pro Republica Lacedamonios repu-* D *diaturos fuiſſe, niſi intercepiſſent Ephori, vt è Senatoribus vnus eandē pronunciaret tanquam ſuā.* Refert præterea legem Græcorum Plutarchus, per quam libri ſceleſtorum hominum etiam boni iubebantur tolli è medio, vt Auctorū memoria deleretur.

b li. 39. & 40.
c lib. 1. cap. 1.
d lib. 13. ca. 13.
e in vita Agricolæ.
f 7. de Ciuit. Dei c. 34.
g volum. 3. lib. 20.
h 4. Annal.
i in Aug. c. 31.
k ad legem Cornel. ff. de ſica. & venef.
l l. 4. §. tortū. dem ff. fam. erciſc.
m lib. 49.
n lib. 17.
o lib. 1. cap. 3.
p l. Mathematicos C. de Epiſcop. aud.
q Tom. 2. li. 3. de laicis ca. 20.
r vt Sanctum Senen. & Gab. Putherbeum in Theotimo, & Iacobum Simancam in Inſt. Cathol. tit. 38. & Caſtro 2. de iuſta hæret. punit. c. 15. & Conr. Brunum 6. de Hæret. c. 6.
ſ in apophth.
t lib. 18. cap. 3.

Non decet Chriſtianos minus eſſe in curioſis, ac furioſis, & iniurioſis vrendis libris incurioſos, quam fuerunt in ſacris, & diuinis primum Antiochus *u*, poſtea Diocletianus *x*, tū etiam Ariani *y*, aliique Hæretici. Nec aptior talium librorum abolitio, quā per ignem decerni poteſt, qui Magis, Hęreticis, impuris hominibus lege decretus eſt. Quæ ſacrilegos cauſa impulit, vt Chriſtianos flammis, tanquam Magos ab ipſis habitos, magis E ſolemni, & ordinario ſupplicio tollendos cenſuerint. Cū Labieni ex Senatuſconſulto libri cōburerentur, Caſſius Seuerus ei coniunctiſſimus, vt refert Seneca *z* declamator, magna confidentia dixit: *Nunc me viuum vri oportet, qui illos edidici.* Eadem pœna vtriſq; perſonis conuenit: ſed librorum ſcriptoribus potiore quodam iure; libris autem & in execrationem Auctorum, & in deteſtationem errorum, & ne latius eorum in alios venenum diffundatur.

u 1. Macha. 1. 59. 60
x Hiſt. Eccleſ. Euſeb. lib. 8. c. 2. Niceph. lib. 7. c. 2. Arnob. lib. 4. Opt. lib. 1. Aug. 7. de Bapt. ca. 1. Hær. lib. 2. in c. 8 Zachar.
y Athanaſ. ep. ad Marcum Papam, & ep. ad Orthodox. in perſecut.
z 10. contro. in præf.

Quapropter ſapiēter in Eccleſiæ mores introductum eſt, ne quis, præſertim Magus, recipiatur, niſi de Magia libros combuſſerit. Teſtantur id præter citatam legem Honorij, & Theodoſij, A Athanaſius *a*, & Auguſtinus *b*, & Nazianzenus *c* de Cypriano, & Damaſcēnus *d* de Theuda. Quæ quoque valent exempla, vt cum de adeo perditis hominibus fideles euadere, ac ſanctos videmus, qualis recenſetur & Anaſtaſius Perſa de Mago Sanctus monachus, atque Martyr, nemo quālibet grauibus obſtrict⁹ flagitiis deſperet: etſi *enim maior ſit iniquitas tua, quam vt veniam per teipſum merearis* *f* at meruit Chriſtus, tibique infinitum expoſuit meritum ſuum, quod ſi apprehēderis, veniam conſequeris. *Noſtis*, ait Auguſtinus *g*, *in Actibus eſſe ſcriptum, quia multi perditi, id eſt, talium artium homines, & doctrinarū nefariarum ſectatores, omnes codices ſuos ad Apoſtolos attulerunt, & incenſi ſunt libri* B *tam multi, vt pertineret ad ſcriptorem æſtimationē eorū facere, & ſummam pretii conſcribere: hoc vtique propter gloriam Dei, ne tales etiam perditi deſperarentur ab illo, qui nouit quærere quod perierat h.*

Magus non recipiendus ad pœnitentiam, niſi libros magiæ combuſſerit.

a de Incarn. Verbi.
b in Pſ. 61. poſt exhortationem eius.
c orat. in Cyprian.
d in hiſt. de Barlaam & Ioſaphat. c. 18.
e Acta apud Surium 22. Ianuarij.
f Gen. 4. 13.
g in Pſ. 61.
h Matt 18. 11.

Abuſus Epheſiorum exemplo Lutherus, ac indignatus ſua à Louanienſibus, Colonienſibus, Pariſienſibus publice ſcripta exuſta, ius Canonicum, & Leonis X. contra ſe decretum publice concremauit: & edito ſcripto, quò facti ratio exponebatur, illud, quod dixi Epheſiorum, ſeu Apoſtolorum, qui id probarunt, exemplum produxit *i*.

Lutheri factum inſanū.

i Cochlæus in Actis Lutheri anno 1520. & [illegible] Sleid. lib. 2.

Inuenerunt pecuniā denariorū quinquaginta millium.] Εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. Syrus. וסקל כספא C רבותא חמש *vaſkel cheſepha rebuthe chamaſch*, id eſt, *Et aſcendit pretium ad argenti quinque myriadas.* *Tam multi*, vt modo Auguſtinus obſeruabat, *incēſi ſunt libri, vt pertinuerit ad ſcriptorem, æſtimationem eorum facere, & ſummam pretii conſcribere.* Vatablus poſt Budæum *k*, & alij æſtimant valorem noſtratium aureorum quinquies mille. Eſt tamen neſcio quis, qui eum duplicet, quia myrias continet decem millia argyrion, ſiue argenteorum (cuius ſpeciei denariis triginta Iudas vendidit Chriſtum *l*) & quiuis eorum duas drachmas. Arias numerat drachmarum fere ſexaginta millia.

k 5. de aſſe.
l Matth. 26. 15.

In capite 1. docui valde incertam eſſe rationē intelligendi, quāti ſteterint illi triginta argentei, D qui pro pretio Chriſti dati ſunt proditori. Qui argenteum cum ſiclo confundunt, & hunc aiunt pendere quatuor drachmas, ſiue viginti obolos, aut ſolidos argenteos Gallicos, ſeu francum vnum, & de argenteis hic eſſe ſermonem volunt, conficient circiter primam illam ſummam. Qui vero argenteum diſtinguunt, ac multo magis augent, nempe pro libra, vel talento, & cantero, & phole, & miliari, in quorum quolibet contineantur centum viginti denarij, qui ſinguli valeāt quinque aſſes Gallicos, aut ſaltem tres cum dimidio, longiſſimo quoque interuallo auctiorem faciunt hanc ſummam.

Pretium argenteorum, quibus venditus Chriſtus, incertum.

Hoc vnum poſſam affirmare, quod iam bis dixi cum Auguſtino, ingentem omnino vim pecu- E niæ hanc fuiſſe. Nam quod alij fere Auctores obſeruant in ſupputando, neſcio an hic ęque locum habeat, vt ratio habeatur monetę Hebraicę: agitur enim de Gentilibus perſonis, & loco vbi nullus eius monetæ vſus, aut certe non communis: & veriſimile eſt, generalem hanc ſcribenti hiſtoriam propoſitum fuiſſe, intelligenter exprimere, non iuxta rationem æſtimatæ in Iudæa pecuniæ, ſed in orbe Romano.

An hic habita ſit ratio monetę Hebraicæ.

Caietan⁹ exiſtimat fuiſſe quinquaginta millia nummos. Fortaſſe intelligit nūmos aureos: vſuales enim nūmi plures erant in vno denario, &, ſi credim⁹ Lyrano, decem, vt inde nomen denarius

Summa valoris huius pecuniæ.

inue-

A inuenerit. Tunc vero τὸ ἀργύριον deſignabit eam pecuniam, quæ in cenſu æſtimando plerunque adhibetur, qualis videtur nummus aureus, qui aliter vocatur numinus argẽti, cum eſt infra pretium illius, qui dicitur aureus de auro. Sed hoc eſt recedere ab Interprete noſtro, qui denarios diſtincte nominauit. Andreas Richlicius *a* ſummam cenſet quinquaginta mille denariorum argenteorum: vel cũ Aria *b*, ſexaginta mille drachmarum: vel cũ Georgio Agricola *c*, ſex mille ducentorum quinquaginta aureorum: vel cum Budæo *d*, nouem mille librarum Franciçæ monetæ: vel cum aliis, quinque mille dalerorũ regiorum. B

a *in ſuo Paulo. p. 2. nu. 58.*
b *in Aſia.*
c *de pretio vet. moneta.*
d *3. de Aſſe.*

Multos libros fuiſſe, fieri poteſt, ſicut Auguſtinus dixit: ſed cum huiuſmodi libri potiſſimum, ſi magis arcanas illas Epheſias notas, de quibus egimus, continebant, potuerint haberi in pretio, potuit & pretium ingens exigi ab ementibus. Quemadmodum anus incognita Tarquinio Superbo libros nouem obtulit Deorum oraculis affirmans plenos, pretiumque exigens trecentos Philippeos aureos; & cum Rex rem ludibrio haberet, tres coram combuſſit: & rurſus cum pro reliquis idem poſtularet, alios tres, donec pro tribus qui ſupererant, ſumma omnis numerata eſt: anus vero diſparuit, quam creditum eſt Sibyllam C fuiſſe *e*.

Librorum ab anu Tarquinio Superbo regi oblatorum pretiũ.

e *Gell. lib. 1. c. 19. Lact. lib. 1. cap. 6. Dion. Halicarnaſſ. lib. 4.*

Apparuit in Epheſiis his remotus à ſordibus animus, & non magis propriç, quam alienç ſtudium ſalutis. Vitarunt in aliis contagium peruerſæ doctrinæ: cauerunt in ſeipſis lucrum ex re turpi, ſed nec id collectum ad Apoſtolorum pedes deponere voluerunt: quemadmodũ inhibuerat Deus *f ex fornicatione ſibi lucrum offerri.* Vtraq; ratio eſt Oecumenij.

Epheſii ſummopere laudantur, ob iſtud factum.

f *Deut. 23. 18.*

Venit in memoriam Ioannes Gerſon *g* qui de impuro quodam libro Ioannis Meldunenſis, cui is titulum fecerat, *Romantius Roſa*, hunc in modum grauiter, ac pie cenſuit, *Primum ſi mihi*, inquit, *hic Romantius Roſa qui & vnicus extet, & mille libris ſiue* D *quingentis aureis eſſet, mihi combureretur potius, quam venderet, in hoc, vt qualis eſt publicaretur. Præterea ſi apud me peccata is poneret, qui libro hoc vteretur perperam, mandarem vtique, vel plurima vti obliteraret, vel abiiceret in totum. Poſtremo ſi mihi conſtaret Ioannem ipſũ Meldunenſem libri huius editi, & euulgati crimen pœnitentia, & animi dolore non diluiſſe, nihilo ille melius vel precarer, vel appellarem Deum, quam Iuda Iſcariote, de quo mihi dubitare non licet, quin pœnas det nunquam deſituras, ſuntque illi grauioris ſupplicii Auctores, quotquot illius lectionem vertunt in flagitium, & ad ſcelus accommodant.* Sic ille.

g *Serm. 1. in Dom. 4. Aduent. int. T.*

De libro quodam impuro Geſonis iudictum.

Cęterum qui huiuſmodi libros habent, conferant, ſeu comportent ad eos, quorum intereſt, E ſicut Epheſij ad Paulum, non ſuamet auctoritate comburant: quod ſuis etiam Inquiſitores edictis prudenter cauent.

Verſus 20.] Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

ITA *fortiter creſcebat.*] Tempeſtiuiſſimum ἐπιφώνημα. Efficax ſcilicet noſtrç religionis argumentum ſunt attritç Dęmonis vires, deſpectç, ac profligatç malę artes: in quo argumento libentiſſime, & diligentiſſime verſantur Patres fere omnes, & ipſi paulo ante aliquid attigimus; plura vero attulimus, cum diſputarem⁹ de victoria, quã Chriſtus reportauit ex Diabolo tentatore *h*.

h *in Euangel. Dom. 1. Quadrageſimæ.*

Addamus ipſoſmet inimicos nominis Chriſtiani, & Infideles hac in re fideles, ac veros teſtes. Triſmegiſtum Auguſtinus producit *i*: Plinius narrat *k*, nullam a Magis ex orbe toto conquiſitis reſponſum extorquere Neronẽ potuiſſe Quo ſpectat opuſculum Plutarchi *de Oraculorum defectu*. Citat idem Auguſtinus *l* Dæmonem ipſum Serapim: cauſam etiam ſui ſilentij Delphicus Apollo carmine reddidit Auguſto, quod recitant Suidas *m*, Nicephorus *n*, & Cedrenus *o*. Porphyrium Marſilius Ficinus *p* conqueſtum ſcribit, *Poſteaquam Ieſus colitur, nihil vtilitatis à Diis conſequi poſſumus.* Rurſum Plutarchus apud Euſebium *q* prodidit, Tiberio imperãte, quo videlicet Chriſtus tempore paſſus eſt, Pana Dæmonem magnum, multoſque alios item Dæmonas eiulaſſe, ac etiam obiiſſe.

i *8. de Ciuit. Dei. cap. 23.*
k *lib. 3. cap. 2.*
l *de Diu. Dæmonum. ca. 6.*
m *in Auguſt.*
n *1. Hiſt. c. 17.*
o *in Comp. Hiſt.*
p *de Relig. Chriſt. c. 12.*
q *5. de Præparat. cap. 9.*

De Iuliano Apoſtata prius dixi: adde quam narrat Auctor vitæ ſanctorum Patrum *r* de eodem, occaſione Publij Monachi hiſtoriam: necnon Glycas *ſ*, & Cedrenus *t*, dignam ſane lectione, & propoſito appoſitam, cum in ea ſit, idcirco quendam de proceribus Imperatoris impij, impium fortaſſe & ipſum prius, omnia pauperibus diſtribuiſſe, & ſub Publio monaſticen profeſſũ eſſe, profitendo, ac prædicando apud omnes Monachorũ vim, qua aduerſus tenebroſos Dæmones ſunt præditi. Quid importet vero phraſis, qua verbum Domini creſcere dicitur, lege caput duodecimum *u*, & ſextum *x*.

r *p. 11. cap. 19.*
ſ *p. 4. Annal.*
t *in Comp. Hiſt. cum de Iuliano.*
u *verſ. 24.*
x *verſ. 7.*

Verſus 21.] His autem expletis, propoſuit Paulus in Spiritu, tranſita Macedonia & Achaia, ire Ieroſolymam, dicens. Quoniam poſtquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

PROPOSVIT *Paulus in Spiritu.*] Nempe his expletis, vt eſt in proxime præcedentibus verbis, & quæ narrata ſunt, & biennio, quod relicta Synagoga, in qua tribus menſibus prędicauerat, inſumpſit Epheſi prædicando: &, vt Lyranus putat, *finita peregrinatione per tot loca, propoſuit in Spiritu redire in Ieruſalem, vnde venerat: ſed tranſeundo prius per Macedoniam, & Achaiam, vt reuiſeret Eccleſias à ſe fundatas.*

Propoſitum autem illud *concepit Spiritu, vel ſancto, vel ſuo*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo. Syrus vertit. ברעינה *berebhaienah*, quod eſt, *in mente ſua.* Chryſoſtomus, & Lyranus *de reuelatione, ac ordinatione Spiritus ſancti accipiunt*, necnõ Carthuſianus, Caietan⁹, Vatablus, Arias, & alij.

Malim vt κατὰ πρόληψιν, & per anticipationẽ dictum ſit, *His autem expletis*, ſi de tempore, quo manſit Epheſi, intelligatur. Sequitur enim narratio de turbatione quç accidit Epheſi. Itaque ſimpliciores ſunt alij ſenſus, præſertim cum dicatur paulo poſt remanſiſſe ad tempus in Aſia, hoc eſt, in Epheſo.

Tranſita Macedonia & Achaia.] Ob eam, quam dixi, cauſam, cui adiungit Lyranus aliam. *Ad accipiendam collectam, & portandam fidelibus, qui erant in Ieruſalem.* Id probari poſſet ex epiſtolis ad Corinthios, quas hinc ſcripſiſſe vult Chryſoſtomus. In priore *y* enim mentionem facit de collectis; in poſteriore *z*, facta mentione de tribulatione in Aſia, videlicet illa, quæ hic ſubiicitur, ſcribit, *ſe voluiſſe ad ipſos ire, & inde tranſire in Macedoniam, & iterum à Macedonia redire ad eoſdem, vt ab illis deduceretur in Iudæam a.*

Paulus cur Achaiam, & Macedoniam pertranſierit.

y *cap. 16. v. 1.*
z *cap. 1. 8. & ſeq.*
a *ibid. 16.*

Quanquam hoc loco mentio tantum eſt, miſos Timotheum, & Eraſtum in Macedoniam.

Ire Ieroſolymam.] Tum ad collectam deferendam, vt modo dictum eſt; tum, vt ait Carthuſianus, *ob loci reuerentiam, ſanctorumque locorum, & primitiuæ Eccleſiæ, præſertim ſancti Iacobi, viſitationem.*

Credi hæc poſſunt de Pauli pietate, qui triennio ante eodem ſe contulerat iuxta quorundam ſententiam, quam capite præcedente *a* retulimus. Oportuit nihilominus peculiare, ac graue negotium eſſe, propter quod inſtinctu diuino id iter ſuſciperet. Fortaſſe Romam proficiſci ante noluit, ſicut habebat in animo, quod hic exprimitur, quam vltimum vale diceret tam ſanctæ ciuitati, & Eccleſiæ ibi congregatæ, ac in primis Iacobo, cui & conſilium hoc ſuum cõmunicaret.

a verſ. 21.
Cur priuſquam Romã iret, voluit Paulus Ieroſolymam inuiſere.

Oportet me & Romam videre.] *Quam nondum viderat*, inquit Gloſſa ordinaria, minus apte perpendens videndi verbum, quaſi Paulus leuem duceret tribulationem, quam ibi paſſurus erat.

Hoc autem iter per reuelationem didiciſſe Chryſoſtomus, iidemque, qui ſupra Auctores volunt; non tamen modum, ſeu occaſionem, quæ fuit appellandi Cæſarem *b*, ſi epiſtola ad Romanos Epheſo ſcripta eſt, vt placet Chryſoſtomo (Origenes, & alij aiunt, *Corintho*) ardens illud ſuum ad eos veniendi deſiderium, quod alias *c* habuerat, ſed modo nõ dubitabat implendum, expoſuit, poſt acceptam ea de re diuinam reuelationem. Et eadem epiſtola *d* meminit de ſua profectione in Ieruſalem, cum collectis, quas acceperat à Macedonia, & Achaia *e*. Sed ſignificat, ſe obiter tantum, ac in tranſcurſu viſurum fratres Romanos, cum tenderet vlterius in Hiſpaniam, nimirum ibi prædicaturus, vbi non ante alius, aut vbi ſaltem (quoniam de Iacobo maiore, qui ibi prædicaſſe traditur, ſed parum profeciſſe, ambigitur, vt docui capite duodecimo *f*) fundamentũ non iecerat *g*.

b cap. 25. 10.
c Rom. 1. 9. & ſeq. c. 15. 23.
d Rom. 1. 9. & ſeq.
e ca. 15. 25. 26.
Paulus Romam ire volebat in tranſcurſu tãtum, & obiter.
f verſ. 1.
g ca. 15. 20. & ſeq.
Prouidentia Dei erga Eccleſiam Romanam quanta.

Quo maior exiſtit prouidentia Dei erga Romanam, & vniuerſalem Eccleſiam, vt Romæ in arce mundi, & capite totius Eccleſiæ Paulus hæreret, quod minime facturus erat: & vt id faceret, deſiderium illud eo excurrendi, quod antea habuerat, ſua Deus reuelatione ſtabiliret, atque modum illum adeo extraordinarium ordinaret, vt Cæſarem appellaret, & quaſi ex priore iam certus reuelatione diceret: *Ad tribunal Cæſaris ſto, ibi me oportet iudicari, Cæſarem appello* h.

h ca. 25. 10. 11.

Verſus 22. Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi, Timotheum, & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

MITTENS *autem in Macedoniam.*] De Timotheo in Achaiæ metropolim Corinthum miſſo, ſcribit Paulus Corinthiis *i*, per quem etiã creditur miſiſſe primam epiſtolam. Huiꝰ miſſionis non ſolæ collectæ fuerunt cauſa, *ne ſi differrentur vſque ad ipſius aduentum, immorari cogeretur* k, vt voluit Lyranus, & Carthuſianus, & Beda. Sed præterea, vt Chryſoſtomus, *ad ſignificandum aduentum eius, & ea ratione alacriores reddendos, ſimulq; in fide confirmandos.* Adde, ſi tunc Timotheo dedit deferendam epiſtolam, ad robur, & auctoritatem reprehenſioni, quam continet, ac ſimul ad acrimoniam Timothei præſentia cum Eraſto leniendam. De Timotheo lege caput decimumſextum *l*.

i 1. ep. 4. 17. & 16. 10.
Timotheus cur ſit miſſus ab Apoſtolo Corinthum.
k 1. Cor. 16. 2.
l verſ. 1.

A Verumtamen pro collectis idem Apoſtolus indicat epiſtola ſecunda ad Corinthios, ſe miſiſſe Titum cum alio, *cuius laus eſt in Euangelio, vt eas pararent* m. Id oportuit diuerſo tempore fieri. Præterea cum iſto verſu ſola Macedonia nominetur, ſi vera ſunt, quę dicta ſunt de collectis Corinthiacis, debebit etiã Achaia ſubintelligi. Philippus quidem, vbi Eraſtum creatum dicemus Epiſcopum, nullæ factæ collectæ leguntur: ſed tametſi nõ legantur, nihil prohiberi factas, quod ſatis innuitur ſecunda epiſtola ad Corinthios *n*. Et ſic fortaſſe non ſunt in Achaiam profecti.

m 2. Cor. 8. 16. 17. 18. cap. 9. 3.
n c. 8. 1. & ſeq. c. 9. 2. 4.
Philippenſibus charus fuit Timotheus.

Fauet etiam, quod Philippenſibus charum fuiſſe Timotheum teſtetur, vt alias dictum eſt, quod B epiſtolam ad illos & ſuo, & ipſius quoq; nomine Paulus ſcripſit.

Eraſtum.] Hunc Paulus ait, *ſe Corinthi reliquiſſe*, dum ſcribit ad Timotheum *o*, vt neceſſe ſit multum in medio ſpatium temporis fuiſſe. In epiſtola vero ad Romanos *p*, vocans *arcarium ciuitatis*, mittit illis ab ipſo ſalutem. Putant Corinthi arcarium fuiſſe, qui Græce in textu dicitur οἰκονόμος, hoc eſt, vt exponit Vatablus, *Quæſtor ærarius, diſpenſator, & adminiſtrator pecuniæ ciuitatis*, Martyrologium Romanum *q*, *Philippenſium* Epiſcopum à Paulo conſtitutum, ibidemque *coronatum martyrio* tradit Dorotheus *r* Oeconomum Ieroſolymitanæ primum Eccleſiæ, poſtea Paneadis Epi- C ſcopatum geſſiſſe ſcribit. Qua in re fallitur ipſe quidem, vt etiam fortaſſe cum inter ſeptuagintaduos Diſcipulos cenſet. Sed Eſpencæus *ſ* quoq;, quando Dorotheum de Ieroſolymitano Epiſcopatu intellexit.

o 2. ep. c. 4. 20.
Eraſtus quis fuerit.
p cap. 16. 23.
q 26. Iulii.
r in Synopſ.
ſ in 2. Tim. c. 4.

Quod ad Oeconomatum vero ſpectat, vbi eum exercuerit, nec refert tanti, nec ita certis Auctoribus pronunciari poteſt. Probabile eſt, illius ciuitatis Oeconomum fuiſſe, vnde Paulus ad Romanos dedit epiſtolam: hanc autem quidam Corinthum, alij Epheſum affirmant.

Eraſtus vbi arcarius fuerit, ſeu oeconomus.

Vt ante dixi, Chryſoſtomus *t* obſeruat, Apoſtolum ſpecioſos titulos aliquos nominando appoſuiſſe, ſicut quando ſalutauit Philippenſes *il-* D *lorum nomine, qui de Cæſaris domo erant* u; vt oſtenderet Euangelij prædicationem magnos etiam attigiſſe, quo ſic videlicet tenera adhuc Eccleſia magis adoleſceret, & animaretur: tum præterea, vt intelligeretur, nec diuitias, nec principatus, nec quiduis horum ei, qui attenderit, impedimẽto eſſe. Eodem ſpectaſſe diximus, quæ de Cornelio *x*, Sergio Proconſule *y*, Dionyſio Areopagita *z*, Soſthene *a*, Criſpo *b*, & ſimilibus hoc libro narrata ſunt, quæq; narrabũtur de Publio *c*, qui opibus, honoribus, ſapientia emicuerunt. Menologium ſolemnem Eraſti memoriam ſtatuit decimo Nouembris, cum Olympa, Rhodione, vel Herodione, Soſipatro, Tertio, & Quarto, quos more ſuo nominat Apoſtolos, hoc eſt, A- E poſtolicos viros, & Euangelij in Eccleſia primitiuæ præcones: nihil vero præterea de illo ibi.

t in c. vlt. ad Roman.
u Phil. 4. 22.
Diuitiæ, & principatus ſaluti impedimento nõ ſunt.
x cap. 10.
y cap. 13.
z cap. 17.
a cap. 18.
b ibidem.
c cap. 28.

Ipſe remanſit ad tempus in Aſia.] *In Epheſo, vt verba pandunt ſequentia*, inquit Carthuſianus. Hic repetit Chryſoſtomus, quod nuper notauimus, *in Aſia maxime verſatum Paulum, eiuſque metropoli Epheſo: quoniam illic erat*, inquit, *magna fraternitas Philoſophorum, atque ſuperſtitio.* Inde cognoſcitur verum eſſe, quod etiam haud pridem aſſerebamus, cum dimiſſi ſunt in Macedoniam Timotheus, ac Eraſtus, nondum expletum fuiſſe tempus, quo Paulus Epheſi manſit.

Paulus cur in Aſia moratus ſit.

Verſus 23.] Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

a verſ. 16.

TVRBATIO *non minima.*] Τάραχος οὐκ ὀλίγος. Sic ſolet Interpres, vt alias *a* monui, poſitiua ſuperlatiuis reddere, & per notam negantem denotare dictionẽ affirmantem: quod eſt aliis quoque Scriptoribus non inuſitatum. Syrus vertit, סגושיא סגיאא *saguſcheia ſaggija*, id eſt, *Tumultus plurimus*, vel, *magnus*.

De via Domini.] Περὶ τῆς ὁδοῦ. Expreſſit etiam Syrus dicens, אל אורחא דאלהא *hhal aurecha dalaha*, id eſt, *De via Dei*: aut, *Viam Dei*. Caietanus ait ſubintelligi propter articulum. Hic ſatis nõ eſſet ad ſubintelligendum, cum paſſim, ac fere ſemper præfiguratur, Sed antecedentia, & conſequentia demonſtrant non aliam viam eſſe, recteq; ab Interprete additum nomen Domini, idque potius Domini, quam Dei; quia ſæpius de Chriſto illud, quam hoc vſurpatur in nouo Teſtamento, vt toties monui. Non memini, alibi viam legere abſq; addito epitheto, aut pronomine demonſtratiuo.

Via abſolute Chriſti religio eſt.
b Ioan. 14. 6.

Meretur doctrina Chriſti, quia ipſe abſolute etiam via eſt *b*, nomen abſolutum viæ: hanc enim qui non inſiſtit viam, deuiat, & exorbitat.

Verſus 24.] Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præſtabat artificibus non modicum quæſtum.

c ep. 4. 14.

DEMETRIVS *enim quidam nomine.*] Conqueritur Paulus cum Timotheo *c* de Alexãdro ærario, hoc eſt, æris artifice, non autẽ ærarii Quæſtore, vel cuſtode: vocatur enim χαλκεὺς, quod multo minus dignitatis cenſeri nomen poteſt.

d in 2. Tim. c. 4.
e ibidem.

Querimur poſt B. Thomam *d* de Gloſſa ordinaria in locum illum Pauli (adde quoque Brunonem *e*) quod nec loci, nec nominis perſonarum, nec earum muneris habita ratione, Alexandrum, & Demetrium, ærarium, & argentarium, Romam, & Epheſum cõfuderit. Sed & Haimo *f* *Alexandrum ærarium veniſſe* dicit *ad Fidem Chriſti, poſtea reuerſum ad apoſtaſiam, Athenis feciſſe ædes Dianæ, & commouiſſe ciuitatem contra Apoſtolum.* Sunt hi non ferendi memoriæ lapſus.

f in 1. Tim. 1. c. 1.

Concitare populũ, eſt proprium eorũ, qui ſibi manu victum parant.
g in 2. Tim. 4.

Et proprium eorum, qui ſibi manibus victum parant, vt obſeruat Theodoretus *g*, concitare populum. *Ita*, inquit, *Demetrius argentarius vniuerſum Epheſum in Paulum concitauit*. Sed & vniuerſe præfatur in Polymorpho hunc in modum: *Sunt nonnulli, qui cum nec ex genere, nec ex eruditione, nec ex rebus præclare geſtis vllam laude dignam claritatem habeant, improbis ſtudiis inſignes euadere contendunt. Talis erat ille Alexander faber ærarius, qui cum nihil in ſe egregium, & ſuſpiciendum haberet, non generis nobilitatem, non dicendi facultatem, non regendi populi artem, nõ ducendi exercitus ſcientiam, non rerum in bello fortiter geſtarum commendationem, & ſolummodo ſordidam, & illiberalem exerceret artem; ex ſola ſua aduerſus diuiniſſimum Paulum inſania notus extitit* h.

h 2. Tim. 4. 14.
Ignobiles viri ſunt contumelioſi, & ſeditiones mouent.
i 2. Reg. 16. 5. & ſeq.

Addit exemplũ Semei, qui iactauit in Dauid cõtumelias *i*, & auctoris Manichæorum, & in genere aliorum Hæreſiarcharũ; quibus nos noſtri temporis fæcem multam Hæreticorum, atque ſchiſmaticorum adiungere poſſumus, fęcem, inquam, magna ex parte conſtantem ſordidis opificibus, & viliſſimis ruſticis. Quæ vero Theodoretus de Alexandro dicit, conueniunt verbis todem in Demetrium. Porro quamuis aurificem nonnulli inter honeſtes artifices numerent, & lignariũ, & ærarium, immo & ferrariũ, ac proinde etiam argentarium, tamẽ magis recepto more in ſordidis computantur: de qua re Tiraquellus *k*.

k de nobilit. c. 34. nu. 40. & ſeq.

Argentarius.] Ἀργυροκόπος. Syrus, עבד סאמא *hhabed ſima*, id eſt, *cudens argentum*. Vatablus, *Faber argentarius*. Poſſet eſſe æquiuocatio in Latina voce, quam poſuit Interpres, ſicut & quando Alexandrum nominat *ærarium* *l*, qui Græce vocatur χαλκεὺς, vbi etiam Syrus, & Vatablus præponũt nomen *Fabri*: nam argentarius Latine dicitur is etiam, qui alio nomine menſarius, aut nummularius, aut trapezita. Sed ex adiunctis intelligitur ſatis, opificem eſſe, qui in tractando, & elaborando argento, ſiue, vt Græca dictio indicat, in incidẽdo argẽto, ſculpendove verſetur: poteſt enim ἀργυροκόπος, vel à κόπος, id eſt, *labor*, vel à κόπτω, quod eſt *tundo* (& hoc quidem potius) deriuari. Aurifaber ab auro denominatur quidem; ſed qui circa argentum quoque verſatur, vulgo nomine eodem appellatur. Tamẽ melius Interpres Græcum vocabulum expreſſit, quã Eraſmus, qui maluit, *auri fabrum*: cum enim hunc proprie intelligi vult Scriptura, proprium etiam eius nomen ponit, vt apud Eſaiam *m*: *Nunquid ſculptile conflabit faber*, τέκτων, *aut aurifex auro figurabit illud*, χρυσοχόος, *laminis argenteis argentarius*? Quæ vltima verba nõ ita diſerte habet Græcus textus, quemadmodum Hebræus, & Chaldæus.

l 2. Tim. 4. 14.
Argentarius quid ſignificet Latine.
m cap. 30. 29.

Quid hoc loco ſint ædes argenteæ.

Faciens ædes argenteas.] Ναοὺς ἀργυροῦς. Syrus retinuit primam vocem Græcam נוסא *nauſe*, ſecundam ex artificis qualitate ſatis intellectam exiſtimans. Chryſoſtomus exponit de ædiculis, & cooperculis, *quæ ciboria*, inquit, *vocãt*: Lyranus de tabernaculis, in quæ imagines includerentur: *ſicut*, inquit, *frequenter fit in Eccleſia de imaginibus Sanctorum.* Carthuſianus vocat ædiculas cum impoſitis in eas imaginibus Dianæ. Caietanus, *votiua templa*, hoc eſt, imagines repræſentantes templum ipſum Dianæ, quod adeo religioſe frequentabatur, ita vt vel in ipſo tẽplo offerrent, vel ex vrbe auferrẽt, quales forſan apud nos imagines ſacelli Laurentiani. Arator delubra votiua perſoluta Dianæ in templo ipſius.

Infelix Epheſi Demetrius, arte locata
Sacrilegis delubra locis, argentea ſuetus
Soluere vota ſua pretio maiore Dianæ,
Cedere cuncta videns priſci monumenta furoris,
Ingemit. ——

Donaria ſimilia his, quæ hoc loco templa Dianæ nominantur.
n 1. Reg. 6. 5.

Poſſunt ad hoc propoſitum cõmemorari mures aurei, & ani Philiſtæorum apud Arcam fœderis in capſella depoſiti, voti cauſa *n*: & aliorũ Gentilium tabellæ votiuæ, ſiue anathema, & ſigna, ſtatuæque, quorum crebra in Auctoribus profanis mentio *o*, & hoc ſenſu arbitror dixiſſe M. Tullium *p* *ædem Mineruæ poſitam in fano Apollinis.* De ſtatuis vero intra templum Dianę meminit Cæſar *q*. Sed & in Scripturis ſacris præter allatum Philiſtinorum exemplum, legimus à Iudæis oblata tẽplo, aut tabernaculo, dona, munera, & anathemata, nominatim ex hoſtium manubiis *r*.

o 3. de nat. Deor. & Verrin. 7. Horat. 3. Car. ad Pyrrham. Lucian. in Alexand. Dion Chryſ. orat. 12.
p Verrina 7.
q 3. de bello ciuili.
r Num. 31. 50. Iudith 16. 23. 1. Mac. 15. 1. Machab. 4. 57.
Quid ſit ciborium.

Quod attinet ad ciborii vocem Græcam (eſt autem τὸ κιβώριον) in hiſtoria de reuelatione capitis S. Ioannis Baptiſtæ, ſumitur ciborium pro theca, ſiue loculamento, aut lipſanotheca, in quã ibi ſcribitur reconditum ſacrum illud caput, cum beatorum trium Innocentium corporibus, ſed & pro ſacro vaſe, in quo aſſeruatur ſacroſancta Euchariſtia. Siue pro pixide, vel arca, vel cuſtodia, Græci & Latini, & ſua etiam Galli lingua ciborium

borium vſurpãt. vt de Gallis Perionius obſeruat eo opere, quo de Gallicæ linguæ origine diſſerit a. Ex Græcis Zonaras b menſæ ſacræ κιβώριον nominat: & Germanus Conſtantinopolitanus c comparat cum Arca, in qua erant Sancta Sanctorum: dici enim quoq; arcam Cib d Hebraice. Libri Pontificalis Latinus auctor vtitur eadem voce pro vaſculis, vt ipſe loquitur, in Sacramenti conſeruationem. *Et hodie*, inquit, *ciboria vocantur.* Eiuſdem vocis vſus idem extat apud Ioannem Diaconum e, & alios.

a lib. 2. fo. 11. b.
b Tom. 3. Annal. in Iuſtiniano.
c in Theoria rerum Eccleſiaſticarum.
d in Symmacho, & Gregorio Magno.
e in vita Gregorii.

Non locupletauit Henricus Stephanus vocis huius ſacra notione Theſaurum ſuum, neque is, qui Latinas congerit Calepinus, ſed aliam, quæ huic fauet, nimirum pro vtriculo, vel ſcriniolo, aut poculi quodam genere. Mutuati hæc fere ſumus ex Ioanne Stephano Durante f.

f 1. de Ritib. Eccleſ. c. 16.

Sed vt ad ædiculas illas, imaginesque Deorum redeamus, quas non offerebant ſolum, ſed religionis ergo circumferebant, & geſtabant Gentiles, huc facit, quod Ammianus g narrat, *ſolitum Aſclepiadem Philoſophum, Iuliani Apoſtatæ amicum, Deæ cœleſtis argenteum breue figmentum, quocunque iret, ſecum deferre:* item quod Polybius ναΐδια nominat *armaria*, vnde huiuſmodi promerētur iam ſacratæ imagines, illæ etiam videlicet, quas hoc loco Lucas ναοὺς vocauit, vt diminutiue ναΐδια dicat, quaſi templula.

g lib. 22.

Icones, & ſtatuæ, quas fideles ſuſpendunt in templis, non ſunt idola.

Non ſunt idola, quas votorum rei fideles ſuſpendunt, icones, vel ſtatuæ, nec vana hæc ſuperſtitio, aut idololatria, cum pietatis erga Deum, & venerationis aduerſus amicos eius tantum ſint indices, atq; receptiã Deo per interceſſores Sanctos beneficii teſtes. Laudatur piorum ore, ſcriptiſq; præ aliis Eligius Nouiomenſis Epiſcopus, qui argenteas Sanctis ædes, ſiue conditoria loculamenta, & thecas ex argēto affabre fecit, ſeu, vt Auctor vitæ nominat h tumbas, quibus hodieque Germanus, & Genouefa Pariſiis, & alibi Sancti alii incluſi ſic coluntur.

h cap. 32. apud Surium 1. Decembr.

Decet decorari argento, & auro, & re omni pretioſa Sanctos, & Sanctuarium Sanctorum: non eſt id profanum, aut Iudaicum tãtum, ſed Chriſtianiſſimum, quia piiſſimum. Qui atheus eſt, detrahat de ſtatuis amictum *aureum æſtate oneroſum, hyeme frigidum*: Iudæi etiam *in barba aurea cum illo tyranno i quærat, in templo quid facit aurum k*? Chriſtianus adorat quod ſcit l, & honorem habet ei, quod adorat latria, aut dulia, huiuſmodi externis rebus paratis pro Deo, quem in ſe honorat, & in ipſo Sanctos, ipſoſq; propter illum, res eaſdem vt viuis Dei templis, imaginibuſque ſubueniat in neceſſitate cõſtitutis, detrahere de mortuis templis, ac imaginibus, atque detrahere: *ſi calicem aureum inueniſſes*, ait Auguſtinus, Licentio ſcribēs m, *in terra, donares illum Eccleſiæ Dei: accepiſti à Deo ingenium ſpiritaliter aureum, & miniſtras idem libidinibus, & in illo Satanæ propinas teipſum?* Lege Bellarminum n.

i Cic. 3 de natu. Deor.
k Perſius Satyra 2.
l Ioan. 4. 22.

Aurum tẽplo oblatum vendi poteſt, vt pauperum neceſſitatib. inſeruiatur.

m epiſt. 39.
n de cultu Sanctor. c. 6.

Dianæ.] Non venatricis, quæ arcum tenet, atque ſuccincta eſt, ſed multimammiæ, quam Græci, vt Hieronymus o notat, πολύμαστον vocant, *vt ſcilicet ex ipſa quoque effigie mentirentur*, inquit, *omnium eam beſtiarum, & viuentium eſſe nutricem.*

o præfat. in epiſt. ad Epheſ.

Nimis multa fabulantur Poetæ profani, quos Prudentius p noſter ſalſe irridet.

———*terq; ſuas eadem variare figuras,*
Denique, cum Luna eſt, ſubluſtri ſplendet amictu:
Cum ſuccincta iacit calamos, Latonia virgo eſt:
Cum ſubnixa ſedet ſolio, Plutonia coniunx,
Imperitat furiis, & dictat iura Megæra.

p lib. 1. contra Symmachum.

Dianæ triplex figura.

Culta eſt oboixo ab omnibus Gentilibus Diana ſtudio, ſeu ſub hoc, ſeu ſub Lunę aliove nomine, maxime vero ab Epheſiis. Teſtimonio fuit celeberrimum illud Dianæ dicatum templum in ſeptem numeratum Miraculis orbis, de quo nonnihil capite præcedente q: & accurate Plinius r: ex quo quę ibi dixi ſũt, necnõ ex Strabone ſ. Ille vero nuncait, annis 220. nũc 400. t ædificatum.

q verſ. 19.
r lib. 36. c. 14.
ſ lib. 14.
t lib. 16. c. 40.

Adiice, quod in id templum, tãquam in tutiſſimum ærarium, condebant ditiſſimi quiq; theſauros, & pecunias ſuas, vt Dion Chryſoſtomus u tradit, & Iuſtinus de Annibale. Sæpius reſtitutũ, ac reſtauratum Plinius x memorat. Memorabilis Heroſtratus, & in hominũ vigens (inuitis Epheſiis, qui cauerant nomen eius vllo tempore pronunciari y) memoria, ob infamem tanti templi ſuccenſionem, quæ accidit, quo die Alexander Magnus natus eſt, *vt videri potuerit Dianã cum parturiret Olympias, adeo occupatã*, quod Hegeſias Magneſius dixit, *templum ſuum ab igne defendere non potuiſſe z.* Quo viuebat tempore Plinius, erat eiuſmodi, *vt illum ornamenta plurium librorum teſtetur inſtar obtinuiſſe* a. Supererat, cum Paulus ibi ageret, templi adhuc ſplendor, & celebritas.

u orat. 31.
x lib. 16.
y Gellius lib. 2. c. 6. Valer. lib. 8. cap. 15.
z Plutarch. in Alexandro.
a lib. 36. c. 14.

Septem vero abhinc annis Neronem ſcribit Tacitus b *pretioſa dona omnia, & ſimulacra inde, atq; ex Achaicis omnibus templis abſtuliſſe.* Capitolinus c à Gothis ſub Galieno inuadentibus Aſiam, templum ipſum penitus ſpoliatum, & incenſum.

b lib. 15.

Templũ Dianæ ſpoliatũ, & dirutum à quibus ſit.

c in Galieno.

Præſtabat artificibus non modicum quæſtum.] *Inter quos erat principalis*, inquit Lyranus. Præerat huic operi fortaſſe vnus auctoritate publica: alioqui artifices quiq; ſuas res agunt, & in proprium intendunt lucrum: immo d

Καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων.
Figulus figulo inuidet, & fabro faber.

d Heſiodus in Erga.

Res ea erat magno emolumento ciuitati; propterea fieri poteſt, vt omnibus illam artem tractantibus vnum præfici placuerit, ad eum fere modum, quo capit. 16 e dicebamus Magiſtratum fuiſſe tingendæ purpuræ aſſignatum, vel ipſemet Demetrius iis creuerat opibus, vt vni cæteri facile cederent, atq; illo veluti duce in operis, lucrique ſocietatem quodammodo conuenirent. Alterum qui nõ probat modum, tertium, ſi poteſt, afferat. Equidem aliũ excogitare nequeo; niſi dicamus fuiſſe monopolam, quod etſi mali ſpeciẽ habet, & Iure ciuili f ſeuere prohibitũ eſt, poteſt nihilominus pro Reipub. vtilitate, & cum eiuſdẽ auctoritate recte fieri, vt oſtendimus diſputatione de Contractibus, & poſtea noſter Molina g. Atq; hunc vltimum modum maxime præ ſe ferunt verba illa, *præſtabat artificibus nõ modicum quæſtum*, hoc eſt, iis, qui locata quaſi opera, vel certe nõniſi accepta ab illo poteſtate, illas merces, ſeu ædes argenteas vendebant. Nonnulli huc putant ſpectare, quæ Sapientiæ ſcribit Auctor de ſtudio acquirendi, quod fuit in opificibus idolorum h. Lege Commentarium noſtrum.

e verſ. 16.
f L. unica. C. de monopoliis.

Monopoliũ quando liceat.

g Tom. 2. de iuſt. & iure. diſput. 345.
h c. 14. v. 2. 3. 19.

Verſus 25.] Quos cõuocans, & eos, qui huiuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis, quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio.

QVos *conuocans, & eos, qui huiuſmodi erant opifices.*] Non tantũ nobiliores τεχνίτας artifices: ſed etiam ἐργάτας, opifices viliores, ſiue operas, quos Iuriſconſulti vocant *ergolabos*, qui nempe

A opus faciendum λαμβάνωσι, ſuſcipiunt, & códucunt: vel, vt iidem loquuntur, redempturas faciunt, indeq; lucrum. Extat in Codice a titulus *de Monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergo laborum.* Ibi mentio eſt quoq; de Primatibus variarum profeſſionum, ſeu artium. Quæ res iuuare poteſt cóiecturam noſtram, quod fuerit Demetrius argentariæ artis primas, & primus, & caput. Ibidem, ac in titulo *de iuriſdictio. omn. Iudic.* b prohibentur conuentus artificum, & mercatorum, & negotiatorum ſuſpecti, qui declinent non modo iuriſdictionem eius, qui præeſt collegio, ſed etiam recuſent eſſe ſub Præſide, vel alio Superiore.

a lib. 4. tit. 59.

b lib. 3. tit. 13. l. final.

Conuentus artificum, & mercatorum, & cæterorum, prohibentur.

B Qua in re forſan peccauit Demetrius, deliberans de re adeo graui, quæ ad ſeditionem ſpectabat, cum ſuis artificibus, & opificibus, non communicando cum Proconſule, aliove Magiſtratu. Ad conſilium vero ſuper ea re capiendum, quid tam multis opus erat?

Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio.] Non minus affabre componit Demetrius orationem, quam ædes illas argenteas Dianæ, immo Dianæ religione abutitur ad priuatum lucrum, & qui opibus, quibus abundabat, conſulit, perturbatur ipſe, alioſq; perturbat, quod vel nō audebant, vel non etiam volebant, curabantve inferiores artifices, ac opifices, vt eſt obſeruatum à C Chryſoſtomo.

Abutitur Satanas ipſe Demetrii auaritia contra religionem; nec vllum fuit, eſt, eſſe poteſt robuſtius telum ad eam eneruādam, ac extinguendam.

Satanas abutitur Demetrii auaritia contra religionem.

Exiſtimant multi, *quæſtum eſſe pietatem* c, *mundanaſq; ſectas*, ait Ambroſius d, *conſtat propter præſentia lucra eſſe inuentas. Radix quippe omnium malorum eſt cupiditas* e, *ſeu auaritia*, φιλαργυρία, *quam quidam appetentes errauerunt etiam à Fide.* Origenes ſuſpicatur f, Paulum alluſiſſe ad Iudam, cui auaritia radix fuerit omnium malorum in Ieſum commiſſorum.

c 1. Tim. 6. 6.

d ibidem.

e ibid. verſ. 10.

f in c. 15. Matt.

D Exiſtunt hodie, tecti licet, multi Iudæ, & honeſto, politoque vocabulo pietatis, bonique publici, errant & naufragantur à Fide, produnt Ieſum, Deum deſerunt, & ſacra omnia, regnandi, dominandi, ſuas res tuendi, ac propagandi cauſa violant, perduntq; *pecuniæ, cui obediunt* g *cætera*, obediētes ipſi, *& vnū quidē Deum colentes*; ſed Plutonem, & hunc, quia propter ſeipſos, *in hac idolorum ſeruitute* h, puti, puti, putidique, ac impuriſſimi ἄθεοι.

Auaritia quot mala generat.

g Eccleſ. 10. 19.

h Galat. 4. 20.

Irrident *ſana conſilia, & ſalutarem doctrinam, quia auari*, vt quondam, quæ diſſerebantur à Chriſto i, Iudæi: conſilia ineunt contra Chriſtum, *ne veniāt ſimiles Romanis, qui tollant gentem eorum, & locum* k. E Denique omnia gloriæ, & lucri cauſa faciunt, vt de Hæreticis ſcribit Hieronymus l, quibus adde inde pullulantem luxuriam.

i Luc. 16. 14.

k Ioan. 11. 48.

l in c. 14. Zachar.

Verſus 26.] Et videtis, & auditis, quia non ſolum Epheſi, ſed pene totius Aſiæ, Paulus hic ſuadens auertit multā turbam, dicens: Quoniam non ſunt Dii, qui manibus fiunt.

E*T videtis, & auditis.*] Non contentus dixiſſe, *ſcitis*, inculcat experimentum ipſum viſionis & auditionis.

Non ſolum Epheſi, ſed pene totius Aſiæ.] Vnde ad Paulum tamdiu Epheſi commorātem tanti erāt concurſus. Si tantū valet Paulus, vt mundus poſt eum totus abeat; quantus quem prædicat Deus, & doctrinæ, quam tradit, vis quanta? Hoc modo querebantur Iudæi, quod poſt Chriſtum mundus totus abiret m; & de Apoſtolis, quod impleſſent Ieruſalem doctrina ſua n.

Ad Paulum Epheſi commorantem

multi ex tota Aſia conuentus fiebant.

m Ioan. 12. 19.

n Act. 5. 28.

Auertit.] Μετέστησεν. Syrus, אפיס ואהפך *aphis vahaphak*, id eſt, *perſuaſit*, atque *auertit*, ſeu *allicit*, & *auertit*. Seditioſum verbum, hoc eſt, non ſuaue, & alliciens, qualia illa de Chriſto, apud eundē Lucam in Euangelio o: *Hunc inuenimus ſubuertentem*, Διαστρέφοντα, *gentem noſtram*; &, *Commouet* ἀνασείει, *populum*. Significat dictum verbum dimouere de B ſententia, retrahere, reuocare, in alium ſtatum transmutare. Quæ omnia interpres auertendi vocabulo ſatis expreſſit.

Dicens: Quoniam non ſunt Dii, qui manibus fiunt.] Ergo adeo ſtolidi opifices ab ſe fabrefieri Deos credunt? De veſania, lege caput 17. Sane quidem eo prouehitur hominis amentia, vt res ſine mente colat, & diuinitatē iis rebus impertiat, ex quibus quamlibet percipit vtilitatem.

Opifices ſtolidi opera à ſe facta, Deos putant.

Verſus 27.] Non ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, ſed & magnæ Dianæ templum C in nihilum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet maieſtas eius, quam tota Aſia, & orbis colit.

NON *ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire.*] Syrus, *Neq; hoc placitum*, id eſt, *inuentum, excogitatum artificum, &c. tantummodo diffamatur, & ceſſat.* Vatablus, *Non ſolum autē hæc pars nobis in periculum venit, ne reprobetur.* Budæus p, *Periculū enim nobis eſt non modò, ne pars iſta* (quęſtus ſcilicet noſtri, & artificii) *improbetur.* Gręce ſic eſt: Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. Nō potuit melius hæc reddi ſententia, quam ab Interprete. Significat vero D ἀπελεγμὸς, redargutionem cōuincentem: ita vt id artificium ædium, imaginumve Dianæ argentearū relatum ad venerationem illius Deæ, quę inſidere in iis credebatur, ſi hoc ſit falſum, vt prædicabat Paulus, cōuincatur inane, ac ſuperſtitioſum, pro quo non ſolum merces ſperari non debeat, verumetiam ſuppliciū, ſi Pauli factio, & doctrina, quo cœpit modo, procedat, & obtineat.

p Comment. ling. Græc.

Dictionem μέρος, ſuſpicor eſſe mercimoniorum, & negotiorum. Sic Itali dicerent: *Perder queſta, ò quella partita*; & Galli: *Ceſte partie.* In genere μέρος ſignificat id, quod in diuiſione obuenit. Et vero antea docui, lucri partē diſtribuiſſe Demetrium aurificibus, & opificibus.

E *Sed & magnæ Dianæ templum.*] De templo dictū ſuperius ſatis.

Magna cognominatur Diana à Demetrio, & poſtea publicis, continuis, & magnis clamoribus popularibus cum addito *Epheſiorum*, tum propter celebritatem auguſtiſſimi templi, tum communi alia ratione, qua ex Diis vocabantur quidam magni, & maiorum gentium, alii minuti, & minorum gentium, ad eum modum, quo Romani Patritii erant partim maiorum, partim minorum gentium.

Diana cur magna cognominatur.

Magni cenſebantur Cœlicolæ, quamuis inter magnos Neptunus numeretur, vel qui præcipua munia in adminiſtratione rerum fungebantur. Duodecim habebātur magni Dii, ſex mares, toti-

Magni Dii qui dicti ſint.

dem fœminæ, quos Ennius diſticho cōprehēdit:

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Idem *a*:

a in fragmentis ex 5. annalib.

Deus, ait, ducite, doq; volentibus cum magnis Deis.

Caſſius Hemina quærens, qui ſint magni Dii, dicit, *Deos Samothracas ac eoſdem Romanorū penates vocari propriè* Θεοὺς μεγάλους, Θεοὺς χρηστούς, Θεοὺς δυνατούς. Sic vnam Virgilius appellat *Iunonem magnam, bonam, dominam potentem* b. Varro c *Terra, cælum, vt Samothracum*, inquit, *docent initia, Dii magni ſunt.* Plato d *Solem, & Lunam* vocat *magnos Deos.* Sed & quandoque magnus quiuis vocatur Deus, vt notat Seruius, colentis affectu, & opinione; quamuis quem Virgilii declarat locus, in eo potius pro duro, moleſtoq; magnus videtur poni, vt alias nō raro apud profanos, & ſacros Auctores.

b varijs locis, vt 1. Æneid. c 4. de ling. Lat. d 7. de legib.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro e
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum. ———

e in 6. Æneid.

Lege Martinum Roam *f*.

f 1. Singular. cap. 17.

Maiorum vero gentium nomenclatura pluribus cōmunicabatur, iis nempe, qui ſemper ſunt cœleſtes exiſtimati. Aſcriptitii dicebantur, quos in cœlū merita vocarant. Virgilius magnos Deos appellat *g*:

g 3. Æneid.

Cum ſociis, natoq; Penatibus, & magnis Diis.

Et Iunonem magnam *h*:

h 3. Æneid.

Iunonis magnæ primum prece numen adora.

Lege Macrobium i, & Seruium *k*.

i lib. 3. c. 4. k in Vergil.

Vnus, vt verus, ita ſolus magnus Deus, quo illum pacto non Dauid ſolus *l*, aliiq; ſacri Scriptores *m*, ſed Sibylla apud Lactantiū *n* vocat, ſuperſtitionem Græcam reprehendens & vanitatem, quam reprehenderant etiam citati Auctores, & apud Danielem *o*, Rex idololatra coactus eſt fateri Danielis Deum *magnum*. Sic enim Sibylla:

l Pſal. 47. 2. 3. Pſal. 76. 14. Pſ. 85. 10. Pſal. 88. 8. Pſal. 94. 3. Pſalm. 95. 4. Pſa. 98. 2. 3. Pſ. 134. 5. Pſ. 144. 3. Pſ. 146. 5. m Iob. 13. 1. Iudith 16. 16. Iob. 33. 12. cap. 36. 26. Eccl. 39. 8. cap. 43. 5. 31. 33. Dan. 2. 45. & 9. 4. cap. 14. 40. & alibi n lib. 1. c. 15. o c. 14. 40.

Ἑλλὰς δὲ τί πέποιθας ἐπ' ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι;
Πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις ἀνατίθης;
Θύεις εἰδώλοις. τίς τοι πλάνην βάλεν ἐν νῷ;
Ὥστε τάδε ποιεῖν μεγάλοιο θεοῦ προσώπου
Λειπομένου;
Græcia quid confidis in viros principes?
Quid dona inania corruptis ſuſpendis:
Immolas idolis. Quis tibi errorem poſuit in mente?
Vt hæc facias, magni Dei perſona
Relicta?

Sed & deſtrui incipiet maieſtas eius, quam tota Aſia, & orbis colit. Syrus, ואת הי אלהתא רבלה אסיא, רכולהון עממא סגרין לה מתתשיטא, *vaph hai elahatha dechullah Aſia dechullehun bhammema ſagedin lah methbheſcituta*, id eſt, *Atque adeo ipſa Dea totius Aſia, & quam omnes gentes adorant, ludibrio habebitur.* Μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, &c. Aliqui codices habent, τῆς μεγαλειότητος. Budæus *p* frequens, *vt & eius maieſtas imminuatur, vel deiiciatur, & peſſundetur.* Vt ſit καθαιρεῖσθαι ἀντὶ τοῦ κολοβοῦσθαι.

p Comment. ling. Græcæ.

Pius ſcilicet, religioſuſq; vult videri Demetrius, vt quos vtilitatis non queat, honeſti amor ac ſtudium diuini honoris impellat, & armet in eū, qui vtrumque violet, ac perdat.

Demetrius vult haberi pius.

Prætexunt plurimi, ne minime cenſeantur mali, & vt maxime perſuadeant quod volūt, Eccleſiæ ſplendorem, diuini nominis propagationem, ſalutem animarum, Fidei defenſionem Catholicæ, ſed ſub tam ſpecioſa larua, vt ſplendide viuant, & propagent ditionem, famamq;, vt ſubditos adiungant, vt res ſuas quoquo modo tueātur, nihil minus, quam Deum ipſum ſpectantes,

Sunt plurimi Demetrio aliqua in parte ſimiles.

A vel penſi habentes, toto incumbunt pectore, omni ope, cura, cōſilio. Petrus de Natalibus *q* narrat, precibus Ioannis Apoſtoli templum Epheſinum corruiſſe, hacq; de cauſa propinatum ei venenum, ſed epotum ſine noxa. Quinetiam ſentiunt aliqui *r*, propter eandem cauſam iuſſu Domitiani, Romæ coniectum in dolium (ſiue mauis in ſolium) feruentis olei, ad portam Latinam, ante Dianæ templum, quam Epheſini colebant impenſius. Huius quidem tormenti extat monimētum in porta ipſa Latina ſacellum: templum autē Dianæ creditur id fuiſſe, quod eidem Ioanni nō procul à dicto ſacello dicatum viſitur.

q lib. 2. c. 7.

r Pomponius Vgonius. Octauius Pancirola, Marlianus, & alii ſcribentes de Eccleſiis Vrbis.

B *Verſus 26.*] His auditis, repleti ſunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Epheſiorum.

REPLETI *ſunt ira.*] Θυμοῦ, vehementiore ira, & furore, atque indignatione. Lege Baſilium *ſ*, quid differant πικρία, θυμός, ὀργή, παροξυσμός, præterea *t* quid ſit proprium θυμοῦ ἢ ἀγανακτήσεως ἀλόγου, deniq; *u* quomodo compeſcenda, quæ modum excedit: qua de re etiam inter alios Iſidorus Peluſiota *x*, noſque alias.

ſ Reg. 55. ex Breui.

t Reg. 68. ex Breui. u reg. 244. ex Breui. & orat. contra iraſcentes, & orat. in Lacizis. x lib. 2. epiſtola 67. & 259.

Magna Diana Epheſiorum.] Quam periturā Paulus ſignificauerat, magnifice prædicant, minimeque deſtruendam, ac proinde nec ædes argenteas, quas illa ſuo numine impleret, ſibiq; dicatas
C benigne ſuſciperet, ac tueretur.

Hiſtoriæ Scholaſticæ cōiectura veriſimilis eſt, opifices, artificeſq; diſcurriſſe per ciuitatem vociferando, ita vt inde nata ſit σύγχυσις, confuſio, & conturbatio ciuium, omneſque vno animo, & impetu in theatrum ſe contulerint, prout ſequētibus verbis narratur. Arator ait etiam armatos conueniſſe. In quibuſdam codicibus Græcis, vt notauit in margine editionis ſuæ Robertus Stephanus, poſt verba, *repleti ſunt ira*, πλήρεις θυμοῦ, reperiuntur iſta, δραμόντες εἰς ἄμφοδον, *currentes in vicum, ſiue plateam.*

Quomodo tantus tumultus excitatus ſit.

D *Verſus 29.*] Et impleta eſt ciuitas confuſione, & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio, & Ariſtarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

ET *impetum fecerunt.*] Ὥρμησαν. Impetu cōcurrerunt, celeri, ac vehementi curſu profecti ſunt.

In theatrum.] Verſus theatrum, ad theatrū, ne putes inuaſiſſe theatrū, ſeu impetum feciſſe in illos, qui erant in theatro, & quaſi ibi prædicaret Paulus: id enim faciebat in ſchola Tyrāni *y*; & cū ſe ad tumultum ſedandum dare theatro vellet, à ſuis prohibitus eſt *z*, ſed eo cōcurrerunt omnes,
E vt melius negotio tanto cōſulerent. Gloſſa interlinea. & Comeſtor, qui ſcripſit Scholaſticam Hiſtoriam, theatrum locū fuiſſe aſſerunt, vbi rei punirentur: Arator, & Beda, vbi ludi & ſpectacula haberentur: Hugo, & Carthuſianus, vbi vtrumq; fieret & ſpectaretur, quod eſt θεᾶσθαι, vnde θέατρον.

y verſ. 9.

z verſ. ſeq. 30. Cur iſti ad theatrum venerint.

Fauet primæ opinioni, quod obuios Pauli comites Gaium, & Ariſtarchum illuc rapuerunt. Illud etiam ipſum iuuat ſecundā, tertiamque, quoniam nonnulli rei feris obiiciebantur in theatro. Exiſtimo iam cōmotos valde, ac etiam armatos Epheſios in areā theatri cōueniſſe, vt ſi aliter non poſſent, omnes ſuperſtitioſos Chriſtianos, qui in numerum magnum excreuerant, vſque ad inter-

Epheſii Chriſtianos omnes voluerūt interficere.

necionem ex condicto delerent. Hoc Arator & ſenſit, & eleganter deſcripſit; inter alia vero poſtquam ad arma Demetrium vocantem, & perſuadentem induxit, ſic ait:

His dictis plebs mota fremit, magnamq́; Dianam
Communi clamore vocant ac præpete curſu
Itur in obſcœnum cum ſeditione theatrum,
Non alio decuit meritum, cauſaq́; Dianæ,
Quam fœdo tractare foro: caput arca turpis
Concilii deforme opus.

Qui in theatro punirentur.

Quod vero attinet ad eos, qui dicebant reos plecti ſolitos in theatro, id non vniuerſe conceſſerim, ſed de illis, qui nō ad ludum, & pugnam armati, ſed inermes vorandi beſtiis obiiciebantur.

a 1 Corinth. 15. 32.

Paulus fuit damnatus ad beſtias, ſed diuinitus liberatus.

b lib. 2. c. 25.

c 2. ep. c. 11. 23. & ſeq.

Cum ergo Paulus meminit ſe hac in vrbe ad beſtias pugnaſſe a, ſi citra metaphoram intelligeretur, armatus proceſſiſſet contra beſtias, quod eſt prorſus improbabile. Damnatum reipſa, diuinituſq; liberatum, Ambroſius, Theodoretus, aliiq; nonnulli prioris ad Corinthios epiſtolæ Interpretes arbitrantur, & rem geſtam Nicephorus b narrat, monens non propterea minus mereri fidem hanc hiſtoriam, quod ſit à Luca prætermiſſa. Eſt id ſane; verū quia ex apocryphis petitur, & Paulus leuiora enumerās, obita etiam à ſe diſcrimina poſterioris ad Corinthios eoſdē epiſtolæ c, rem tantam nullo pacto attingit.

d in 1. Cor. 15.
e lib. de Reſurrect. carnis. ca. 48.
f 2. Tim. 4. 17.
g epiſt. ad Romanos.
h Pſal. 73. 19.

Quapropter melius alii cum Chryſoſtomo d, atque Tertulliano e, metaphoram in verbis illis Apoſtoli agnoſcunt, vt cum etiam ex Vrbe ſcribens Timotheo, *liberatum ſe dicit ex ore Leonis* f, hoc eſt, Neronis: & Ignatius g ſatellites, à quibus Romā deducebatur, ob feritatem morum; Leopardos vocat, & in Pſalmo h precatur Dauid, *Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi.*

Paulus non fuit Epheſi beſtiis expoſitus.

i [illegible]
k [illegible]
l in 1. Cor. 15.
m ibidem.

Denique vilium perſonarum duntaxat beſtiæ ſupplicium erant, non ciuium Romanorū i, qualem Paulus confidenter excepit ſe eſſe, flagellationem deprecando k. Idem Epheſo ſcripſit, vt pridē ex Chryſoſtomi ſententia docuimus, priorem ad Corinthios epiſtolā, priuſquam illa Dianæ tragœdia excitaretur, capto ſcilicet in Macedoniam proficiſcendi conſilio, quod & executus videtur mox poſt dictas turbas. Non vacat probabilitate Theophylacti l opinio, ſignificari verbis illis perſecutionem iſtam, quam commouit Demetrius. Cui expoſitioni fauet Hieronym. m quamuis alias quoque recitet.

Explicatur Apoſtoli locus de beſtiis quibus ſe traditum dicit

n lib. de Reſurrect. carnis. 48.
o c. 1. 8. 9.

Placet hoc item B. Thomæ, & Gloſſis, & Haimoni, & Carthuſiano, & Brunoni, & Anſelmo. Arias intelligit de filiis Sceuæ, qui erant exorciſtæ, de quibus in iſto capite ſuperius Auctor incertus Commentariorum in epiſtolas Pauli, tum de Iudæis, tum de Demetrio, aliiſq; Gentilibus, quod ipſum tradit Chryſoſtomus, & ex recentioribus Antonius Scainus: Sedulius de Hæreticis, & ſæuis hominibus: ſed Hæretici propriè tunc nulli videntur ibi fuiſſe. Tertullianus n de beſtiis Aſiaticæ preſſuræ, ſiue perſecutionis locutū Paulum ait in ſecunda epiſtola ad Corinthios o. *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de perſecutione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, quoniam ſupra modum grauati ſumus, ſupra virtutem* (vocauit Lucas *turbationem non minimam*) *ita vt tæderet nos etiam viuere: ſed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus, vt non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo, qui ſuſcitat mortuos* (de Reſurrectione præcipue diſputatio fuit;) *qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit, in quem ſperamus, quoniam & adhuc eripiet.*

Nec vero ſpernanda Photii explicatio, de qua

A Gagneius, *εἰ κατ' ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα, ſi ſecundū hominem, quantumq; homini poſſibile fuit, ad beſtias pugnaui*, id eſt, vſq; ad extremum ſpiritum, more beſtiarum, pro defenſione Euāgelii. Quidam illud, *ſi ſecundum hominem pugnaui*, explicant, ſi ſecundū humanum ſenſum, ſub quem Reſurrectionis futuræ non cadit cognitio: vel, propter humanam gloriam, vt in hac vita præmiū conſequerer, non in futura.

Rapto Gaio, & Ariſtarcho.] Macedonibus comitibus Pauli. *Συναρπάσαντες, cum ſimul corripuiſſent, & ſecum*, vt etiam exponit Syrus, אובלו *obelu*, id eſt, *abduxiſſent*. Obuios nimirum pertraxerunt, nō vnum Paulum, licet ipſum præcipue, ſed omnes, B ſi poſſent Pauli ſocios, Diſcipuloſque tollere de medio volentes.

Gaius hic quis fuerit.

p verſ. 4.
q c. 16. 23.

Gaio.] De Derbæo Gaio in capite ſequenti p mētio eſt, qui differt ab hoc Macedone. Vter autem ſit, cuius ad Romanos q ſalutem mittit, vocans eum hoſpitem ſuum, haud ita conſtat. Si epiſtola, vt antea innuimus, ab Epheſo ſcripta eſt, potuit idem eſſe, qui nunc memoratur, ita vt hoſpes dicatur, quia ſcholam Tyranni ſumptu ſuo in gratiam Pauli, & ſuorum conduxiſſet.

r 1. Cor. 1. 14.
ſ ita S. Thomas, ep. Ioan. & paſſim alii.
t 4. Octob.
u verſ. 8.
x in Synopſi.
y lib. 6. c. 100.
z epiſt. ad Epheſ.

Aliis videtur ſcripſiſſe Paulum Corintho, & idcirco Gaium illum hoſpitē eius eſſe Corinthium, quem teſtatur *ab ſe baptizatum* r *cum Criſpo*, ſed & ad iſtum datam Ioannis epiſtolam tertiam ſ. C Hoc ſi eſt, tres erunt eiuſdem nominis, Macedo, de quo nunc agitur, Derbæus, & Corinthius. Hic vltimus eſt, qui aſcribitur Martyrologio t cum Criſpo, vt dictum eſt capit. decimooctauo u. Dorotheus x vult Epheſiorum Epiſcopū fuiſſe poſt Timotheum. Idem tradit Petrus de Natalibus y, eumque eſſe, de quo Paulus ad Romanos. Sed Ignatius z Timothei ſucceſſorem facit Oneſimū, cui Dorotheus aſſignat alium Epiſcopatum.

De nomine Gaius, & Caius.

a apud Diomedem Gramma.
b in iudicio vocalium, de σ, & τ.
c lib. 1. c. 7.
d lib. 14. c. 5.
e Sigon. de nominibus Roman.

Cæterum quod ſpectat ad rationem orthographiæ huius nominis, vbique citatis locis Græce ac Syriace ſcribitur per G, Latine in emendatis etiam Bibliis hoc ſolum loco, & capite ſequēti, in aliis per C, nempe in epiſtolis ad Romanos, D & Corinthios. Notum eſt Grammaticis a proferri per G, notari per C, quæ inuerſa Ɔ, mulierem Caiam declarat. Et Lucianus b docuit, facilem eſſe literarum κ, & γ, accommodationem inter ſe, ac permutationem, patetque idem in Cneus, & Gneus, vt Quintilianus c quoque notauit. Olim Caius, & mollius dicebatur Gaius, quaſi γαῖος, & per reſolutionem γάϊος, *mercenarius, rudis, plane brutus, ac veluti terreſtris homo*, vt obſeruat Rhodiginus d, etſi e alii deriuent à gaudio parentum.

f in Problem. c. 28.
g Epito. lib. 10. Val. Max.
h lib. 8. c. 48.

Deinde factū, vt, quod refert Plutarchus f, pro domino Caius, Caia poneretur pro domina: introducentes enim ſponſam Romani iubebāt dicere, E *Vbi tu Caius, ego Caia.* Quod indicat etiam citatus Quintilianus, & Titus Probus g, qui ait, *inſtitutum, vt noua nupta ante ianuam mariti interrogata quænam vocaretur, Caiam ſe eſſe diceret*, nimirum quaſi profitentem, ac promittentem Caiæ Cæciliæ, Tarquinii Priſci vxoris, quæ Tanaquil etiam vocata eſt, ſummæ probitatis, ac induſtriæ (propter quam ei ſtatua poſita eſt, vt à Plinio h proditur) imitationem.

i orat. pro Murena.

Ridet Iuriſcōſultos Cicero i, quaſi quod in aliquibus libris exempli cauſa id nomē (vt cum etiā Sempronii, Titii, Lucii, Caii in exemplum adducūt, quemadmodum Philoſophi Dionis, Theonis, &c.) inuenerint, putarint omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari.

Ariſtarcho.]Vocat illum Paulus *concaptiuum ſuum*, ſcribens Coloſſenſibus *a*, eoſq; nomine ipſius ſalutans: *adiutorem etiam* in ea, quæ eſt ad Philemonem *b*, in capite ſequenti huius hiſtoriæ *c*, cũ Secundo. & cap. 27. *d* Macedonem Theſſalonicenſem in Romano, aliiſque Martyrologiis natalis eius 4. Auguſti Theſſalonicæ ponitur, diciturque *indiuiduus comes Pauli, & ab hoc Theſſalonicenſium Epiſcopus ordinatus, & poſt longos agones ſub Nerone coronatus quieuiſſe*. Petrus de Natalibus *e* hunc *Pauli concaptiuum in vinculis Romæ* facit. Id colligitur ex epiſtola ad Coloſſenſes, quã ab Vrbe miſſam quidam autumant, etſi alii malunt, ab Epheſo: quod eundem inter ſeptuaginta duos Diſcipulos numerat, Dorotheum *f* ſequitur, vt & cum Apamenſem Epiſcopum affirmat: ſed eius Auctoris fidem vacillare ſæpe deprehenſum eſt: quã tamen Menologium *g*, dum de Ariſtarcho meminit, cum Puda, & Trophimo maximis laudib. efferens, amplectitur, traditque ſub Nerone obtruncatos. Attamen Dorotheus de Epiſcopatu nullum verbum. Non etiam, niſi de vno Ariſtarcho meminit, cum Petrus *h* duos diſtinguat, & Apameẽſem Epiſcopum velit eſſe illum, de quo Apoſtolus ad Coloſſenſes, & Hiſtoria noſtra capite ſequenti; alium, de quo in epiſtola ad Philemonem.

De Ariſtarcho [illegible]
a Coloſſ. 4. 10.
b Philem. 24.
c Cap. 20. 4.
d Cap. 27. 2.
e lib. 7. cap. [illegible]
f in Synopſ.
g 14. April.
h lib. 6. c. 100.

Verſus 30.] Paulo autem volente intrare ad populum, non permiſerunt Diſcipuli.

INTRARE *ad populum.*]Syrus, לתיאטרון *lethe-uatron, in theatrum*, quam ipſam vocem retinet, ſicut & præcedẽte verſu; ſed hic μετωνυμικῶς pro populo, qui in locum theatri conuenerat. Gregorius *i* exponens verba Iob *k*; *Exultat audacter, in occurſum pergit armatis: Intueri licet*, inquit, *illum ſeſſoris ſui calcaribus*, comparat ipſum cum equo, & Deum cum ſeſſore, *excitatum contra armatos hoſtes, quantus Paulum feruor accenderet, quando cum Epheſi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat. &c.* Pergit autem oſtendere, cur alias ille Damaſco *l* ſeſe proripuerit, & quo pacto aliquando de fugiendum ſit, nonnunquam conſtanter manẽdum, & repugnandum.

i 31. Moral. [illegible] 21
k cap. 39. 21.
l Act. 9. 25.

Non permiſerunt Diſcipuli.]Verſu ſequenti, ne id faceret, rogaſſe Principes quidem dicuntur: quibus omnib. hac in re obtemperaſſe colligitur ex hiſtoriæ progreſſu. *In quibus profecto verbis*, vt ait idem Gregorius *m*, *aguo, cum, quo impetu contra cuneos aduerſantes irrueret, niſi eum per amicos & Diſcipulos charitatis frena tenuiſſent.*

m ſupra.

Tum obiiciens illud, quod prius dixi de fuga ciuilium Pauli, & hac, & Damaſcena, monet *neceſſe eſſe, vt in eius artificioſa virtute diſcamus aduerſariorum; & quam & conſtanter aliquãdo appetere, & prudenter aliquando declinare. in mente noſtra trutina poſitum hinc pondus, illinc fructum noſtri laboris æſtimando vt cum pondus fructum ſuperat, laborem innoxie declinemus, dummodo nos in aliis exerceamus, in quibus lucro fructuum pondus laboris vincat. Cum vero ſubſequẽti quantitate fructuum menſura laboris aut æquatur, aut vincitur, laborem non declinemus.*

Paulus quando cedẽdum perſecutioni, & quando reſiſtendũ ex eius exemplo docet.

Itaq. Paulus Paſtorem ſe præbuit, ac ducem, cum animam pro ouibus offerendo, ac pro commilitonibus, & Republica Chriſtiana. tum eandem vitam non prodigendo, ſed reſeruando eorundem opportuniori vtilitati. Hęc nimirum lex eſt paſtoralis muneris, quãdo fugere Paſtor poſſit, debeatve in perſecutione, quando in acie, & ſtatione perdurare. *Noli reſiſtere contra faciem potentis*, præcipit Sapiens *n*, *nec coneris contra ictum fluuii.* Et *o*: *Honor eſt homini, qui ſeparat ſe a contentionibus. Fruſtra niti, & nihil aliud laborando quam odium quærere, extremæ amentiæ eſſe* dixit Salluſtius *p*.

Paulus Paſtorẽ ſe præbuit.

n Eccli. 4. 32.
o Prou. 20. 3.
p in Catil. [illegible]

Pariter Petrus Romæ Diſcipulorum quoque, & amicorum conſiliis, cum, vt furorem perſecutoris vitando, Eccleſiæ ſeruaret ſeipſum, ex Vrbe digreſſus eſt; quamuis qui illud eſſe tempus ſciebat Chriſtus, quo fortiter patiendo, ac moriẽdo, plus cauſæ prodeſſet, iis illi verbis reditum inſinuauit, quibus quærenti, *Domine, quo vadis?* reſpõdit: *Romam iterum crucifigi q*.

Petrus ex Vrbe conſiliis [illegible] ſuis.

Honeſtum eſt Principi, ſubditorum quandoque conſilia ſequi. Cum ſeditio exoritur, ſi coercere non valeas, rectius Pomponium Atticum imitere, qui eã, vt maritimos vitabat fluctus *r*, vel Epaminondam, *qui domi ſe retinebat, omnem exiſtimans funeſtam victoriam ciuilem* [1]. Solonis lex *t*, qua quemlibet etiam priuatum, qui exorta ſeditione non alterutra ſe parte coniunxerit, domo, patria, fortunis damnat, tum demum æqua erit, non ſi popularis ſit ſeditio, ac priuatorum, quam Magiſtratum compeſcere oportet, ſed ſi contra Principem legitimum exiſtat, aut Rempub. cuius non externis ſolum bonis conſtat ſalus, verum præcipue religione (Atheum enim illud: *Tantũ ſtet, tantum floreat Reſpubl. copiis referta, victoriis glorioſa, pace ſecura, quid ad nos? u*) & ad opem ferendam, cum poſſit, potiſſimũ vero prouocatus ab eo, qui habet auctoritaté, ſubducat ſeſe, ac deuectet: haud paulo minore dignus pœna, quam qui aliis in exercitu pugnantibus ſpectet ſolummodo, vel ſe ſubtrahat, vt Metius Suffetius ſub Tullo Rege *x*, vt Lætus Seueriani Cæſaris dux *y*, & alii. Alioqui, vt denuo Sapientis ſacram repetam ſententiam: *Honor eſt homini, qui ſeparat ſe à contentionibus z*. Cui ciuiliter ſapientis Ciceronis affinis illa ſentẽtia *a*: *Nihil viro bono, & quieto cum magis cõuenire, quam abeſſe à ciuilibus controuerſiis.* Vnus ad mortem quærebatur Paulus; conuiſes rapti ſunt eo non inuento, vt eum proderẽt. *Cum autem vnus petitur Paſtor, non cauſa ipſa, vel oues Paſtori abeſſe licet*, vt alias *b* cum Auguſtino *c* docui.

q lege c. 9. Principi conſilia ſubditorum ſequi honeſtum eſt.
r Cornelius Nepos in vita Pomponii Attici.
ſ Cornelius Nepos in Epaminonda, & Plutarch.
Solonis lex nõ probatur.
t Laertius in Solone lib. 1. c. 12.
u Auguſt. 2. de ciuit. c. 20.
x Liuius lib. 1. Valer. Maxim. lib. 7. c. 4. Virgil. 8. Æneid.
Claud. in Gild. Orid. [illegible]
Plutar. in Parall. Orig. [illegible]
y Herodian. lib. 3.
A ciuilib. controuerſiis abeſſe vir ſapiẽs debet.
z Prou. 20. 3.
a lib. 12. ep. 9. ad Att.
b 22. de Fide. cap. 180.

Verſus 31.] Quidam autem & de Aſiæ Principibus, qui erant amici eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe daret in theatrum.

QVIDAM *autem & de Aſiæ Principibus, qui erãt amici eius.*] Si iam ad Fidem conuerſi erant, vt exiſtimat Carthuſianus, non in amicis, ſed inter Diſcipulos recenſiti eſſent. Erant vel Catechumeni, vel Gentiles in Paulum bene animati, & ex his fortaſſe Tyrannus, cuius Paulus habitabat in ſchola.

Quinam fuerint hi Pauli amici.

Primus fortaſſe Lucas compoſuit nomen Ἀσιαρχῶν, ex proprio, & appellatiuo; ſicuti id ipſi Græci ſermonis, vt in præfatione docuimus, peritiſſimo. Petrus Alexandrinus *d* capunt Aſiaticos Magiſtratus.

d in Canonibus de pœnit. tom. 2. Bibli. Patrũ.

Rogantes ne ſe daret in theatrum.] Syrus, שדרו בעו מנה דלא יתל נפשה דנעול לתיאטרון *ſcharedu behhau menneh dele iytthel naphſcheh danehhul lethenatrum*, id eſt, *Miſerunt, petierunt ab eo, vt non traderet ſeipſum, vt prodiret in theatrum*; vel,

Miſerunt

Miſerunt, qui illi [illegible] ab eo, ne traderet ſeipſum, vt prodiret in theatrum. Inſtinctu nonnulli ab Spiritu ſancto prodierunt aliquando in medium theatrum, vel templum, dum haberentur ludi, aut ſacrificia: oratione libera vtrumq; reprehendentes, non inuitandi, ſed amandi. Damnat quoq; prudentia aliena ſe intempeſtiue conſilia ſua obrumpere. *Non alta ſapere, ſed humilibus conſentire a: ſuo [illegible] abduci abripi quodam quaſi impetu, ſicut & ſua trahit quemq; voluptas, ac voluntas.*

Qui ſe in theatri [illegible] [illegible] non tentandi.

a *Rom. 12. 16.*

Conſentit Apoſtolus, vt dixi; neq; tamen ipſi crimini fuit, quod propter illũ Gaius, & Ariſtarchus capti tenerentur, vt admonet idem Petrus Alexandri b; ſicut neq; Petro, quod cũ diuinitus carcere liberatus eſt ab Herode, in cuſtodes carceris ab Herode animaduerſum ſit: quod item cum eodem Auctore iamdudum notauimus c.

Vitio dandũ non eſt Apoſtolo, quod propter alios ſint vincti. b [illegible]

c *Act. 12.*

B

Verſus 32.] Alii autem aliud clamabant. Erat enim Eccleſia cõfuſa: & plures neſciebant, qua ex cauſa conueniſſent.

ALII *autem aliud clamabant.*] Syrus, בנשא רין רחית הוי בתיאטרון טב שגישין הוו ואחרנא אחרינתא קעין הוו *chenaſche dein dehith hauau bethauatrun tab ſegiſchin hauau vecharana acharaienetha kabhin hauau*, id eſt, *Turbæ autem, quæ erant in theatro, valde tumultuabãtur, & alii aliud clamabant*, nempe *vel alium aliquem Deum, vel opprobria in Paulum*, inquit Gloſſa ordinaria, ſiue in nomen Chriſtianum; vel, vt Arias, contra Chriſtianos, & Paulum, ſequaces Demetrii: alii, contra Iudæos, cum eos ibi viderent.

C

Scilicet à Gentilibus motam in Chriſtianos perſecutionem Iudæi lætabantur, eamq; pro ſua parte inflammabant: ſed aliunde cum eſſet commune fere nomen Iudæorum & Chriſtianorum, & communis inſectatio ſuperſtitionis, non placuit fortaſſe Iudæis tumultũ excitare ea de cauſa. Atq; ita Dei prouidentia factum eſt, vt ſeditionẽ Iudæus oratione ſua ſedare voluerit, Iudæis auctoribus, vt paulo poſt narrabitur.

D

Egregia ſane hæc deſcriptio ſeditionis motæ, & inconditè tumultuantis populi, ac, vt ſubiicitur, ne ſcientis qua ex cauſa conueniſſent. Videor mihi Virgilium audire, cum ait d:

Seditionis deſcriptio.

d 1. *Æneid.*

At veluti magno in populo, cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat.

Multitudinis vitium propriũ ſeditio, cætera ſingulos corripiunt, hic vnus affectus eſt, ait Seneca e, *qui interdum publice concipitur, nunquam vniuerſus populus vnius amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas ſpem ſuam miſit: ambitio viritim ſingulos occupat. Impotentia non eſt malum publicum. Sæpe in iram vno agmine itum eſt. Viri, fœminæ, ſenes, pueri, Principes, vulgusq; conſenſere, & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata, ipſum concitatorem anteceſſit.*

Multitudinis proprium vitium ſeditio. e 3. *de Ira, c.* [illegible]

E

Erat enim confuſa Eccleſia.] Ἦν γὰρ ἡ Ἐκκλησία συγκεχυμένη. Syrus hæc interpretatus eſt illis verbis iã recitatis: *Turbæ autem, quæ erant in theatro, valde tumultuabantur.*

Nomẽ autem Eccleſiæ pro ſeditioſa illa multitudine ſumitur, non pro Eccleſia Catholica, vt volunt Gloſſa interlinearis, & Hugo, quaſi confuſa eſſet à cultoribus Dianæ. Sed neque placet alia eiuſdem Hugonis, & Gloſſæ ordinariæ expoſitio, pro tota multitudine conflata ex fidelibus, & infidelibus diuerſa clamantibus. Nec modeſtiam

Eccleſiæ nomen pro ſeditioſa multitudine.

A

nacium decebat, nec prudentiã, vt incondite vociferarentur, ſeq; numero longe impares in apertum diſcrimen conicerent; vel Gaii exemplo edocti, atque Ariſtarchi, qui in forum pertracti erant, licet nullam occaſionem dediſſent.

De voce Eccleſiæ dixi alias f. Cyrillus autem Ieroſolymitanus g cum multa de eadem diſſerit, tum docens in deteriorem quoque partem accipi poſſe, id confirmat ex hoc ipſo loco, propterea nos in Symbolo profiteri, credere nos ſanctã Eccleſiam Catholicam. Confuſæ Eccleſiæ & legitimæ, de qua paulo poſt, facit quoque mentionem Æſchines h, vbi Vlpianus prodit ternas ſingulis menſibus ex lege haberi ſolitas conciones: idque Chryſoſtomus cõfirmat hoc loco: ſed & Strabo i de foris & conuentibus Aſiæ ſcribit magna confuſione populari laboraſſe. Idipſum teſtatur Cicero k. Lege Sigonium l.

f *Cap.* 5. [illegible]
g *Catech.* 18.

h *orat. de* [illegible]

i *lib.* 13.

k *orat. pro Flacco.*
l *lib.* 1. *de Rep.* [illegible]

Verſus 33.] De turba autem detraxerũt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem, manu ſilentio poſtulato, volebat reddere rationem populo.

SYRVS, עמא רין דיהודיא דאית הוו תמן אקימו לגברא יהודיא דשמהוא מנהון אלכסנדרוס *hhamma dein dihudaie dith ha tau thamman akimu mennehun legabre ihudaie daſchmeh haua Alexandrus*, id eſt, *Plebs autem Iudæorum, qui illic erant, ſtatuerunt ex ſeipſis virum Iudæum, cui nomen erat Alexander*. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Vatablus vertit, *protraxerunt*, pro *detraxerunt* & addit, *quod prius Iudæi Alexandrum inſtruxerunt.* Clarius etiam in ſua verſione ponit, *protraxerunt*; Gagneius, exiſtimãs Alexandrum hunc Iudæum eſſe, & ſcribam, ſed Paulo iunctum, eadem dicit quæ Vatablus, quia προβιβάζω inquit, *eſt præmoneo, & prius inſtruo.* Interpretẽ vero fortaſſe legiſſe προεβίασαν, id eſt, *protraxerunt*, vel *protruſerunt, vi quadam propellendo.* Codices Græci, Latiniq;, quos vidi, concordant in lectione, quam recitaui. Gloſſa interlin. detractum ait Alexandrum pro reuerentia, & ne vel occideretur (quod videlicet pro Paulo dicere velle videretur) vel etiã, ne Paulum defenderet. Hugo primum accipit de Chriſtianis, quibus ille fauebat; ſecundum de Iudæis, qui hoc nolebant. Carthuſianus detractum Alexandrum, &, cum egredi non poſſet in tanta caterua; propulſum etiam, vt à tumultu abſtractus redderet rationem, audientiamque haberet. Nõ dicit à quibus: modus autem ille dicendi ſupponit, ſignificaſſe Alexandrum velle ſe concionari, ſed incommodo ad id in loco fuiſſe: exitum quæſiuiſſe, vt opportuniorem nãciſceretur. Caietanus putat præpoſtere narrare Lucam, ſic vero rem eſſe geſtam. *Alexander manu ſilentio poſtulato*: quod deinde cõmemoratur *ſponte nimirum*, & *pro ea, qua pollebat auctoritate, & vi dicendi, volebat reddere rationẽ pro Paulo, & ſuis*: contra vtroſque enim erant tumultus, & clamores Dianam celebrantes, & defendentes, communeque periculum colentibus vnum verũ Deum, *quo agnito, quod eſſet Iudæus* (hoſtis idololatriæ non minus, quam Paulus, & Chriſtiani Pauli comites, ac Diſcipuli) *facta eſt vox contra Deum Iudæorum, clamantibus omnibus magnam Deam Epheſiorum: & tunc Iudæi timentes propter Alexandrum* (qui inter ipſos eminebat) *propulerunt Alexandrũ, & de turba detraxerunt, ſiue protraxerunt.*

Variæ huius loci lectiones & explicationes.

Caietani expoſitio ſatis dilucida.

A Huic opinioni Caietani magis fauebit, ſi in proxime ſequētibus verbis, *Alexander autem*, particulam *autem*, quod interdū fit, accipiamus pro *enim*. Iuxta editionem noſtram, quæ omnib. præferri debet, ſenſus eſt, quod detraxerunt de turba Alexandrum, cum propuliſſent eum Iudæi, προβαλόντων, aut cum propellerent, προβαλλόντων, vt eſt in aliis codicibus.

Cur Iudæi Alexandrum propulerint.

Id autem fecerunt, vt illo vterentur tanquam patrono in graui hac cauſa, in qua idololatræ petebāt cultores omnes vnius Dei, quod ex clamoribus Dianam celebrantium intellexerunt: non iis, quæ duas horas durarunt, poſtquam Alexander ſilentium poſtulauit (in quo Caietanus ipſe B ordinem hiſtoriæ inuertit) ſed præcedētibus. Interpres noſter verbo *detraxerunt*, rem totam ſatis expoſuit, eumque Syrus bene aſſecutus eſt. Cæteri quoque nō aberrant omnino, excepta Gloſſa, & Hugone.

Temere faciunt, qui aliter vertunt, aut aliud Græcum verbum legiſſe Interpretem ſuſpicantur. Alexander, ſiue ſua ſpōte, ſiue accitu, & hortatu Iudæorum reſpondere voluerit, non Pauli cauſam, ſed communem agere voluit. Denique rectum, vt dixi, ordinem in hac narratione Lucas ſeruauit. Quæ autem inſerui in aliarum ſententiarum declaratione, noſtram etiam illuſtrāt; C quemadmodum & nonnulla, quæ in progreſſu dicuntur ab eadem Gloſſa.

Chryſoſtomi quid de hoc facto ſenſerit.

Chryſoſtomus notat ſingularem diſpenſationem in eo, quod propellebant Alexandrum Iudæi, vt nihil poſſent poſtea cōtradicere. Si de Iudæis intelligit, *qui non poſſent poſtea contradicere*, aut *cui non poſſent contradicere*, vtrum Paulo, vel Gentilibus, &c. nō video quorſum id dicat. Fateor Interpretem apud Matthæum *a*, paſſiuum participiū verbi προβιβάζω, ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, ſic reddere: *at illa* (Herodiadis filia) *præmonita à matre ſua*: & Syrum מטיל *merul*, id eſt, *edocta*. Verum hic etiam actiuum προεβίβασαν ſignificat, detrahendo denuo producere, ac mittere, vel ſubducere: hanc enim in hoc verbo vim D agnoſcunt, vſurpantq; peritiſſimi Græcæ linguæ Auctores.

a cap. 14. 8.

Illud vero προεβίβασαν, quod alii lectum ab Interprete dictitabant, non adeo cōuenit. Siquidē ſignificat, ante vim intulerunt, aut quid ſimile. Nihil in Scriptura leue, nec leuis grauiſſimo Eccleſiæ probata ſuffragio, propoſitaque præcepto vulgata editio. Quare non leuiter certo, ne quidquam detrahi patiar de ipſa adeo ſyncera, & tam congrue ſenſui ſancti Spiritus cohærente.

Manu ſilentio poſtulato.] Κατασείσας τὴν χεῖρα, aut, vt alii legunt, τῇ χειρὶ, *concutiens manū*, vel, *manu*. Hoc modo ſilentium indici ſolitum ſæpe dixi *b*. Non dum traheretur, vt Gloſſa interlinearis, E ac Hugo volunt, id faciebat, ſed denuo in turbā, ex qua detractus fuerat, ingreſſus.

b cap. 12. 17. & 13. 16.

Vt redderet rationem.] Quia Gloſſę ſua breuitate teruntur, & placent, cogor quæ merito diſpliceant, ſubinde admonere. Id eſt, inquit Interlinearis, *vt populus redderet rationem concilii*. Ἤθελεν, ait Græcus textus, ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ, *voluit apologiam dicere, rationem reddere, ac ſatiſfacere populo*. Quā abſone, & intempeſtiue exigeret ipſe rationem à populo, qui vocabat in ius, aut etiam ſine ordine iuris furebat in ſacrilegos?

Verſus 34.] Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox facta vna eſt omnium A quaſi per horas duas clamantium: Magna Diana Epheſiorum.

QVEM *vt cognouerunt.*] *Puerilis vero cogitatio*, inquit Chryſoſtomus, *quaſi timentes ne extinguerentur cultus illorum, continue clamabant*. Similes videntur mihi Sacerdotibus Baal, qui inuocabāt nomen Baal de mane vſque ad meridiem, quibus cum iam meridie non eſſet vox, nec qui reſpōderet, illudebat Elias, dicens *Clamate voce maiore, Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur: & clamabant adhuc voce maiore c.*

Dianæ nullum clamantium vocem audiunt.

c 1. Reg. 18. 26. & ſeq.

B *Verſus* 35.] Et cum ſedaſſet ſcriba turbas, dixit: Viri Epheſii, quis enim eſt hominum, qui neſciat Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, Iouiſque prolis?

ET *cum ſedaſſet ſcriba turbas.*] Syrus, ושלי אנון רישא דמדינתא כד אמר *veſchali innun riſche demadinetha chad amar*, id eſt, *Ceterum cōpeſcuit eos princeps ciuitatis, cū diceret*. Græce vocatur γραμματεὺς. Videtur Syrus velle iſtū qui ſedauit turbas, non fuiſſe Iudæum, ſed Gentilem, qui præci- C puo aliquo inter Epheſios dignitatis emineret gradu. Id ex eo fit etiam veriſimile, quod laudat Dianam, atque ob cultum eius Epheſios: & de pertractis in forum Pauli comitibus, vt de externis hominibus, loquitur. Et cum idonea non ſit cauſa tanti concurſus, vrget, caueant, ne arguātur ſeditionis, videlicet à Proconſule, & Imperatore: concurſum vero fecerant Gentiles ipſi. Denique oratio tota oſtendit virum magnę auctoritatis, quam Iudæum hominem habuiſſe credendū non videtur in tanta ciuitate, & adeo cultrice Deorum.

Iudæus non fuit qui ſedauit turbas.

Scribæ quis fuerit.

d hoc loco.

e Tom. 1. Annal.

f 1. Tim. 1. 20.

Gloſſa ordinaria, & interlinearis, Hugo, Gagneius, & Sà *d*, & Baronius *e*, *qui etiam ſuſpicatur fuiſſe illum, quem cum Hymenæo Paulus propter blaſphemi-* D *am tradidit Satanæ f*, eundem hunc putant eſſe illum Alexandrum; Caietanus, & Arias diuerſum; idque etiam indicat Carthuſianus, *Erat*, inquit, *iſte magiſter, & doctor inter Gentiles*, hoc eſt, opinione doctrinæ, ac eloquentiæ valens apud illos: *Erat ciuitatis illius illuſtris vir, & orator, ac princeps in Senatu*, inquit Arias: *Erat perſona publica*, inquit Caietanus. Chryſoſtomus incredulum nominat, ſeu infidelem, quod eſſe ſolet nomen Gentilium.

Non fuit Alexander, nec Iudæus.

Mihi placet ſcribam non Alexandrum fuiſſe, nec etiam Iudæum, non quod Iudæis non pateret aditus ad honores inter Gentiles, contrarium E enim teſtantur hiſtorię; ſed quia ingens illa vociferatio horarum duarum pro Diana extitit, propterea quod cognitum eſt Alexandrum, qui orare volebat, Iudæum eſſe: tum præterea, quoniam hiſtoriæ contextio plane indicat diuerſitatē perſonæ, quæ ſedauit turbam: vocatur enim nō proprio nomine Alexandri, ſed ſcribæ, vtpote cui ex officio incumberet id facere, vel quod plurimū valeret auctoritate.

Cur cenſendus ſit Gentilis.

Nec refert, ſi dicat, *Deam veſtram*, vel *noſtrā*, vel ſi nominetur *ſcriba*, & γραμματεὺς, nomine Iudęis potius vſitato, quam Gentilibus: nam cum Orator auditores alloquitur, de re, quæ illos maxime premat, quamuis illi cum ipſis ſit etiam communis, mauult tanquam illorum rem nominare

vt iis

vt iis conſulendi ſtudium ſuum declaret ab emolumento priuato alienum.

Γραμματεὺς qd ſit.

Vox autem γραμματεὺς ſignificans aut *Cancellarium*, aut *legis Doctorem*, quæ duo præſtantiſſimis dignitate viris conuenire poſſunt, quamuis magis ſæpe de Iudæis vſurpatur, quid obſtat quominus dicatur etiam de Gentilibus? Certe Syrus interpres non ignorauit vim eius, qui tamen reddidit principem ciuitatis; niſi dicas intellexiſſe factũ id à ſcriba principis iuſſu; quo pacto Thucydides *a*, Demoſthenes *b*, Æſchines *c*, & alii γραμματέας πόλεως vocare ſolent eos, qui in concione aliquid recitarent.

a lib. 7.
b orat. pro corona.
c cont. Cteſiphon.

Denique Græca eſt, non Hebræa dictio, ſed Hebræam, aut Syrochaldæam ספרא *ſaphra*, quã ſolet in Euangeliis Syrus retinere, & maxime declarat, ſignificatq; *literatum & doctum*, & *Iuriſconſultum*, vt alias dixi *d*, Lucas potius expreſſit, vt intelligeremus ſeditionem ſedatam, non magis ob hominis auctoritatem, quam propter doctrinæ, atq; oratoriæ vim facultatis. Vtrumque in huius enituit oratione ſcribæ, cum prudentia ſingulari: nec potuit enim plura pauciorib. complecti, vel in re grauiſſima rationum momẽta maiora pendenda proponere, vel aptius ad perſuadendum dicere. In Deuteronomio *e* pro his verbis editionis noſtræ, *qui doceant vos ſingula*, Græce legimus, καὶ γραμματοεισαγωγεῖς τοῖς κριταῖς ὑμῶν; Hebraice, & Chaldaice, *cuſtodes*, vel *præfectos tribubus veſtris*: & quos alibi vocat Interpres *f duces exercitus*, Septuaginta nominant γραμματεῖς: Hebræus textus *cuſtodes*, שומרים *ſchomerim*, Chaldæus *duces*, סרביא *ſarachaia*.

d cap. 4. 5.
Oratio huius ſcribæ laudatur.
e cap. 1. 15.
f Deuter. 20. 9. Ioſ. 1. 11. vide præterea Exod. 18. 21.

Phocionis oratio breuis.

Phocionem recordor, cum iſtius orationem recognoſco; illius perbreuis, ſed ſucci plena oratio erat, in idq; intendebat, antequã diceret cunctabundus obambulans, nunquid ex his, quæ apud Athenienſes dicturus erat, eximere poſſet *g*. Huiuſmodi hic etiam fuit, qualẽ coorta ſeditione deſcripſit Poeta *h* vulgꝰ vereri, & acquieſcere.

g Plut. in Phocione.
h Æneid. 1.
Sedandæ ſeditioni vir grauis aptus.

Tum pietate grauem, ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere ſilent, arrectiſq; auribus aſtant,
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Repræſentat quoq; Perſius *i* officium Rectoris, ſiue Principis in compeſcẽda ſeditione ad hunc modum:

i Satyr. 4.

Ergo vbi commota feruet plebecula bile,
Fert animus calidæ feciſſe ſilentia turbæ
Maieſtate manus: quid deinde loquere? Quirites
Hoc puto non iuſtum eſt: illud male, rectius iſtud.

Vbi nota obiter, *maieſtate manus*, ſignificare conſuetudinem ſilentium manu indicendi.

Quis enim eſt hominum, qui neſciat?] Exploratiſſima res eſt, vt clamoribus nõ ſit opus, à vobis Dianam coli. Hac ratione conciliat vehementer ſibi populum, & laudare ipſum videtur.

Enim.] *Cauſaliter, vel expletiue poteſt legi*, ait Hugo, *vt ſit tantum ad ornatum orationis.* Hoc ſecundũ potius, ſiquidem τὸ γὰρ, præſertim apud Atticos, plerunq; παρέλκει καὶ πλεονάζει, vt Budæus *k* obſeruat, & adhibetur ad interrogationes, quemadmodum apud Latinos *enim*, & *nam*, vt illud *l*:

k Comm. ling. Græcæ.
l Virg. 4. Georg.
Nam & enim vim habent interrogãdi.

Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras
Iuſſit adire domos? ———

Exorditur interdum Italus orationem cum emphaſi, *& chi non ſa?*

Cultricem eſſe.] Νεωκόρον. Syrus דכמרתא *dechumartha*, quod *editua*, ſeu *adituam*, quæ Gagneio etiam vox placuit, vel *curatricis*, ſiue quæ templum verreret, & ornaret. Eraſmus *m* dixit eſſe compoſitum nomen ex ναὸς, id eſt, *templum*, & κόρη, id eſt, *virgo*, itaque vocari ſolitam Dianam, & Proſerpinam. Reprehendit Eraſmum Iacobus Stunica *n*, tum quia ſolius Proſerpinæ appellatio ſit κόρη; tum quia non idcirco ciuitas ipſa Epheſia νεωκόρος dicenda fuerit, quod ibi eſſet templum Κόρης, hoc eſt, Dianæ, cum νεωκόρος, non à νεὼς, & κόρη deriuetur, ſicut nec ζάκορος, ſed à κορέω, quod eſt, *orno*, quaſi dicatur Epheſus νεωκόρος, *templi ornatrix*, vel ζάκορος, id eſt; *editua*, ſiue *templi miniſtra*: vnde & νεωκορεῖν *adminiſtrare, aut tractare res ſacras, & ad templa pertinentes.*

m in hunc locum.
n annot. in Eraſmum.

Citat Pollucem *o*, qui nomina τῶν θεοῖς θεραπευόντων, *Diis inſeruientiũ*, recenſet, ἱερέας, νεωκόρους, ζακόρους, &c. & agens de feſtiuitatibus Deorum, celebritatemq; Dianæ à Dianę feſto diſtinguens, ait: Κόρης παρὰ Σικελιώταις θεογάμια, καὶ ἀνθεσφόρια, Ἀρτέμιδος ἀρτεμίσια, Ἐφέσια, id eſt. *Proſerpinæ feſtũ apud Siculos Theogamia, ſeu diuinæ nuptiæ, & Antheſphoria ſiue Floriferia, Dianæ Dianialia, Epheſia.*

o in Onomaſt. lib. 1.

Adde præterea falſum eſſe, appellatã Proſerpinam κόρην, ac proinde multo minus Dianã, de qua dictum non reperitur id nomen, quia virgo eſſet, verum quia decenti forma mulier; quam ſignificationem habet κόρη apud Moloſſos, quorũ Regis, qui vocatur Ἄδης, Proſerpina filia fuit.

Cur Proſerpina ſit dicta κόρη.

Recte Interpres *cultricem* dixit *Dianæ ciuitatem Epheſinam*, cum auguſtiſſimum ipſius templũ tanto ſumptu, põpa tam illuſtri, adeo multis donis, & ſacrificiis, quæ nominabantur etiam Ἐφέσια, de quibus item Thucydides *p*, procuraret, & exornaret. Fauet diſerte Oecumenius.

Epheſus Dianæ cultrix cur dicta.
p lib. 3.

Iouiſq; prolis.] Καὶ τοῦ Διοπετοῦς. Syrus, ולצלמא דמן שמיא נחר *valetſalema demen ſchemaia nechar*, id eſt, *& ſimulacri è cœlo delapſi.* Vatablus, & Clarius, *à Ioue delapſi ſimulacri*, quaſi dicas, inquit iſte, ἐκ τοῦ Διὸς πεπτωκὸς, vel παρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν ἢ καταπτάν, *à Ioue delapſum, aut à Ioue demiſſum aut deuolans.* Sic fabulantibus Gentilibus demiſſum è cœlo ſimulacrum, ad terrẽdos ſimpliciores. Eadem eſt opinio Gagnei, & Ariæ Montani, qui addit vocatam Dianam Epheſiam οὐρανοπετῆ, *è cœlo lapſam*, nimirum ſignum, ſeu ſimulacrũ ipſius. Idem ſentit Caietanus, & ante omnes Chryſoſtomus, atq; Oecumenius. Confirmat id Oecumenius exemplo Palladii Troiani, & ancylis Romani, de quo Virgilius *q*:

Diana dicitur è cœlo delapſa.
q 8 Æneid.

Laniger oſq; apices, & lapſa ancylia cœlo
Extuderat. ———

Et Pherecydes auctor eſt, *omnia ſimulacra humana manu non facta, & quidquid è cœlo in terram deuoluitur*, Palladia vocari ſolita. Qua de cauſa, teſte Suida, ſtatuarios relegabant, vel occidebant, ne huiuſmodi manu factam imaginem inuulgarent.

Adiicit Oecumenius alios duos dicendi modos, aut de templo, quod à Ioue lapſum appellaretur, quia connexum, & rotundum, aut de aliõ ſacello apud eoſdem Epheſios, cui id nomen eſſet. Chryſoſtomus pariter tradit vel de ſacello alio, vel de Dianæ, vel de alterius Dei ſigno.

Apud Plutarchũ *r* dicitur διοπετὴς πέλτη, ancyle illud, ſiue teſta cœlitus demiſſa. Et apud Herodianum *ſ*, λίθος διοπετὴς, καὶ ἄγαλμα διοπετὲς, quod ſecundum eſt etiam apud Euripidem, hoc eſt, *lapis, & ſignum à Ioue, ſeu cœlo lapſum.* Euſtathius *t* itẽ διοπετέας ποταμοὺς τοὺς ἐκ τοῦ Διὸς ἤτοι ἀέρος πίπτοντας ὄμβρων πεπληρωμένους vocari obſeruat *fluuios ab Ioue, ſeu cœlo, & aere, decidentes imbre plenos*, quales ſunt κυρίως proprie χειμάρροι *torrentes*, καταχρηστικῶς δὲ, *abuſiue autem*, καὶ οἱ ἀέναοι *perennes, ac iugiter fluentes.*

r in Numa.
Ancyle quomodo dictũ.
ſ lib. 1. & 5.
t Iliad. π. Odyſſ. δ.

Extat

A Extat epigramma egregium, quo ſimul comprehenduntur, quæ adhuc ſunt dicta de celebritate Epheſini templi, & ſimulachræ Dianæ, & ciuitatis Epheſiorum.

Τίς πότ' ἀπ' οὐλύμποιο μετήγαγε Παρθενεῶνα,
Τὸν πρὶν ἐν ἀθανάτοις ἐμβεβαῶτα δόμοις,
Ἐς πόλιν Ἀνδρόκλοιο θοῶν βασίλειαν Ἰώνων,
Τὰν δορὶ καὶ Μούσαις αἰπὺ πόλισμ' Ἔφεσον,
Ἦ ῥα σὺ φιλαμένα Τιτυοκτόνε μεῖζον οὐλύμπου,
Τὰν τροφὸν ἐνταυθοῖ τ' ἐὸν ἔθευ θάλαμον:

id eſt,

Quis tulit è cœlo ſublimem Partheneonem,
Qui fuerat ſuperis cognitus ante Deis?
Mœnia vbi Androcli imperiumq́; extitit Ionum,
B *In claram Muſis militiaq́; Epheſum?*
An quia grata magis cœlo tibi terra ſit altrix,
Diana hic thalamum percupis eſſe tuum?

Hæc omnia ſuadent nomine τοῦ διοπετοῦς, non hic intelligi nouum epithetũ ipſius Dianæ, quæ proxime ante vocata eſt μεγάλη Θεὰ, *magna Dea*, quaſi Iouis filia nominetur ex Latona, vt voluit tamen Lyranus, & Carthuſianus; ſed quod tã multi citant, templum, aut ſignum, ſeu ſimulacrum, aut ſtatuã Dianæ; vel, quod nõ eſt adeo ac illud probabile, alterius idoli, aut ſacelli nomen proprium eſſet. Accedit articulus τοῦ, qui cum non ſit fœmininus, non refertur ad τὴν Ἄρτεμιδα, *ad Dianam.*

C Alia ex parte vulgata editio penitus obſtat, & non aliam, quam Lyrani, & Carthuſiani, quam indicat etiam Hugo, pati explicationẽ videtur. Quis enim dicat ſimulacrum, aut ſacellum, ac templum Iouis prolem? Cum vero conſtanter omnes codices Græci habeãt dictum articulum τοῦ, ſine cauſa ſuſpicantur nonnulli legiſſe Interpretem τῆς, quod nec etiam ſatisfaceret, quia διοπετὴς non reperitur dictum de homine, vt Rege, aut ſimili; ſed διογενὴς, quæ dictio proprie ſignificat Ioue natum.

Interpres noſter defenditur.

Ego, qui Interpretem noſtrũ pro eo ac debeo, reuerenter defendo, & in eius patrocinium plura de voce διοπετὴς diſputaui, arbitror ab illo ſenſũ commodiſſime redditum, D intelligente non de alio idolo, aut templo, quam Dianæ, de qua mentio erat. Igitur quia ſimulacrum illud Dianæ ſeu ex ebeno, ſeu vitigineum, è cœlo, & ab Ioue miſſum credebatur, qui cœlo præerat, ſimulq; Iouis Diana filia exiſtimabatur, ac proinde Iouem in gratiam, & honorem filiæ id feciſſe opinio erat; idcirco ex ſimulacri epitheto, quo διοπετὴς cognominabatur, Interpres Epheſiorum ciuitem cultricem magnæ Deæ Dianæ, *quæ filia ſit Iouis*, recte dixit, præſertim cum non tam templum colerent, aut ſimulacrum, quã Deam ipſam, licet hãc in illo eſſe ſibi perſuaderent. Poſſet huc reuocari liber Epicurei περὶ κριτηρίου, quẽ cognominabãt diſcipuli διοπετῆ, quaſi diuino confectum ingenio *a*. E Narrat Suidas *b*, confecto ſimulacro apud Alexãdriam, iuſſos opifices in excauata foſſa, tabulis impoſitis, epulari, ac per dolum in medio conuiuio effeciſſe, vt ſubſidente pauimento cõciderent, & opprimerẽtur. Clemens Alexandrinus *c* meminit de Palladio, quod vocabant διοπετὲς, quià deuolaſſet à Ioue, cũ prius poſitæ hominibus ſtatuæ appellarentur βρέτη, ἀπὸ τῶν βροτῶν, id eſt, à mortalibus.

a Plut. cont. Colotem.
b verbo, διοπετὴς.
c Paræn. ad Gent.

Verſus 36.] Cum ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil temere agere.

Mendacium dicit orator iſte.

A CVM *ergo his contradici non poſſit.*] Mendacium eſt, vt & quod ſubdit hic Orator, nihil à Chriſtianis ſacrilegum, hoc eſt, contra Epheſiorum ſacrilegam idololatriam dictũ eſſe: quo pacto enim Paulus tam diu diſſimulaſſet? Iſta tamẽ ad populum ſedandum dicebat, quod erat officioſe mentiri. Quo nomine non meretur laudẽ, etiamſi fortaſſe in gratiam quoq; Pauli, & Chriſtianorum id faceret. Sicut nec obſtetrices *d*, aliiue vlli præmium ſui mendacii à Deo conſequuti ſunt, ſed benignæ voluntatis, aut alterius virtutis. Quanquam nec mentiebatur quidem, cum diceret non poſſe contradici, videlicet *intelligens*, vt ait Carthuſianus, *non poſſe licite* ſecundum ipſo- B rum ſectam.

Mendacium officioſum non meretur laudem.
d Exo. 1.

Verſus 37.] Adduxiſtis enim homines iſtos neque ſacrilegos, neq; blaſphemantes Deam veſtram.

Duo crimina à Iudæis remouentur.

ADDVXISTIS *enim homines iſtos.*] Carthuſianus ait, *idololatriam à Chriſtianis reprobatam, imo & à Iudæis, verumtamen vel hic etiam officioſe ſcribam mentitum*: vel hoc ſenſu loquutum, *quod ignoraret modum, quo improbata eſſet ab illis idololatria.*

Arias primum crimen, quod ſcriba negat, vult eſſe, vt nihil ex templo rapuerint: ſecundum, vt C nec Deam ipſam verbis impuris laceſſerint. Hoc vltimum veriſimilius eſt. Nam Ioſephus *e* prodit, *Iudæorum fuiſſe morem propria cuſtodire, non aliena potius accuſare: & vt neque ridere, neque blaſphemare deberent eos, qui apud alios putentur Dii, aperte ſibi à Legiſlatore interdictum, vel propter ipſam appellationem Deorum.* Habetur ea lex in Exodo *f*: *Diis non detrahes*; quam Iudæi de Diis quoque Gentium interpretabantur.

e 2. con. Apionem.
f cap. 22. 28.

Dii Gentium Dæmonia vocantur.

Vocantur quidem tamen in Scripturis, *Dii Gentium Dæmonia*: & multis aliis nominibus, quibus eorum vanitas deſcribitur, vt vidimus capite decimoquinto *g*. Cæterum in omni etiam de religione diſceptatione, atque contra vel Hæreticos, D vel infideles, moderatos ſeruanda eſt, abſtinendumque ab his, quæ ad rem non pertinent, ac potius veritati, quæ per ſeſe valide hoſtem ferit, officit, & detrahit, vt cum alii Patres ſuis & ſententiis & exemplis docuerunt, tum inprimis Nazianzenus, qui propriam edidit de hac re orationem. *Malam, & impiam conſuetudinem* Cicero *h* dixit eſſe *contra Deos diſputandi, ſiue ex animo id fiat, ſiue ſimulate.* Non poteſt Chriſtianus non diſputare contra Deos pro Deo vno, & quidem ex animo, & ſerio; at ſeuere, grauiter, modeſte id ei faciendum eſt. *Sapientia enim, quæ deſurſum eſt, & Chriſtiana, & pacifica eſt, & modeſta, & ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia i*, &c. Nota eſt diſ- E putationis efficacia, quam ſimplex Confeſſor Epiſcopus aduerſus acutiſſimum Philoſophũ habuit, ſimpliciter, ac modeſte veritatẽ proponẽs *k*. Et iterum vnus è laicis non alia arte Dialecticos conuicit *l*: vt nihil dicam de Alexandro Epiſcopo Conſtantinopolitano, qui duntaxat indicendo ſilentium *m*.

g verſ. 29.
In diſputationibus à maledictis abſtinendum.
h 2. de natur. Deor.
Diſputandum pro Deo contra Deos, ſed modeſte.
i Iacob. 3. 17.
k Ruffin. 10. Hiſt. c. 3.
l 2. Trip. c. 8.
m ibid. c. 4.

Verſus 38.] Quod ſi Demetrius, & qui cum eo ſunt artifices, habent aduerſus aliquem cauſam, conuentus forenſes aguntur, & Proconſules ſunt, accuſent inuicem.

CONVENTVS *forenſes aguntur.*] Ἀγοραῖοι ἄγονται. Syrus, אומנא אנון *vmaneinnun*, id eſt, *Artifices ſunt.* Quod autem proxime ante habetus, *Et qui cum eo*, id eſt, Demetrio, *ſunt artifices*, vertit, ובני אומנותה *vabenai vmanuthah*, id eſt, *Filii artis eius.* Vnde inſinuat hic Interpres, fuiſſe quoſdam artificum Præfectos, qui de cauſis incidentibus inter ipſos cognoſcerent.

Sodalitates artium Romæ fuerunt.

a Dionyſ. Halicarn. [illegible] Plin. lib. 34. c. 1. lib. 35. c. 12.
b Florus in Epitom.
c L. fin. de colleg. ff. li. 47. tit. 22. & l. 1. ff. quod cuiuſque Vniuerſ. nom. l. fin. C. de iuriſd. omn. Iud. Nouel. 36.

Conſtat apud Romanos, artium ſingularum ſodalitates, ſeu collegia fuiſſe, quę inſtituerat primus vel Numa *a*, vel Seruius Tullus *b*: fitq; de his mentio in Iure ciuili *c*, citata quoq; ad hoc propoſitum lege Solonis, qua cauetur, vt quæ huiuſmodi ſodales ad negotiationem pertinentia diſpoſuerint, inter ſe firma ſint, niſi leges publicæ hoc prohibuerint. Ea tamen in re variatum eſt etiam apud Romanos, cum Caius omnia in vrbe collegia prohibuerit, præterquam Iudæorum, vt refert Ioſephus *d*, & meminit Plini⁹ *e*, Dio *f*, Ammianus *g*, Lampridius *h*.

Mercatorum collegia in Vrbe fuerūt.

d lib. 14. Ant. c. 17. vel 19.
e lib. 10. epi. ad Traian. de Chriſt.
f in Claud.
g lib. 21.
h in Alexandro Seuero.
i vt in Italia, & Conſtitutione Franc. I. anno 1543. & Caroli IX. anni 1563.

De mercatoribus ratio eadem fuit: namq; Romæ mercatorum collegium, vt ait Liuius, quemadmodum in prouinciis conuentus negotiatorum. Hoc tempore qui præſunt aut artificibus, aut mercatoribus in Italia, aut extra Italiam, Italis appellantur *Conſules*, vel *Poteſtates*, vel *Abbates*, vel *Priores*: mercatorum vero Venetorum proprie dicuntur *Baili*. Iure item municipali quarundam prouinciarū *i* decretum in fauorem mercatorū, & commerciorum, vt compellātur negotiatores ad lites negotiorum dirimendas arbitros eligere de numero mercatorum, vel etiam aliorum, ſi ſit opus, eorumq; iudicio ſtare ſine ſpe intercedendi, ſeu opponendi, & prouocandi: ita vt Iudices ordinarii, ſi requirantur, teneantur dictam ſentētiam executioni mandare ſummarie, de plano, ſine ſtrepitu iudicii, perinde ac ſi eam ipſi tuliſſent, &c. Lege de Iudicibus mercatorum Petrum Gregorium *k*, & Octauianum Veſtrium *l*.

k lib. 47. Syntag. c. 37.
l in Introd. in aurea Roman. & Eccleſ. [illegible]

Iudices mercatorum quā poteſtatem habeant.

Voluit itaq; forſan Syrus interpres ſermonem eſſe hoc loco de huiuſmodi Iudicib. arbitris artificum, vt ſiquidem Demetrius cum reliquis artificibus iniuriam querantur artificio, iacturamque fieri, ſedate agant, non temere, adeantq; cōſtitutos artificum Iudices; ſin grauius intendant crimen aduerſus Rempublicam, ſiſtant ordinarus, & Proconſularibus Iudicibus.

Iudices forenſes qui eſſent.

Neſcio an eo alluſerit Oecumenius, cum dixit ἀγοραίους, fuiſſe *vulgares Iudices, qui pauperum, & plebeiorum hominum lites iudicarent*, quemadmodum in vrbibus quibuſdam erāt, quos ἐκδίκους, ſeu ἐκδικαστάς, id eſt, *vindices ac procuratores* vocabāt. Proconſules vero, cauſas diuitum, & grauiores audiuiſſe.

Aliter quoq; reſpondet, ἀγοραίους, circumforaneos cauſidicos fuiſſe, ab eo, quod ἀγορεύουσι, id eſt, *dicunt cauſas, & concionantur*. Hoc pacto ſenſus ſcribæ eſſet, iure agi oportere, cauſam committēdam cauſidicis, qui eam orent apud Proconſules, Iudiceſque ordinarios.

Neq; alii expoſitores abhorrent ab hoc ſecūdo modo, qui notari volunt ab ſcriba, nihil opus fuiſſe publica omnium concione, cum cauſæ forenſes agitari ſoleant coram Iudicibus. Atque ita non erat duplex iudicii, ſeu tribunalis forma cōuentuum forenſium, & Proconſularium. Sed idē erit dicere, Conuentus forenſes agūtur, Proconſules ſunt, atque lites, & controuerſiæ diſceptantur in foro, vbi Proconſules, ſiue Iudices cognoſcunt, & decidunt.

m Tom. 1. Annal.

Qui ſint conuentus forenſes.

n 4. Ant. Roman.

Baronius *m* exiſtimat intelligendum Lucam ſeu ſcribam de iis conuentibus, qui celebrabātur in Græcia, teſte Dionyſio Halicarnaſſ. *n* ſtatis tēporibus, ac nominatim Epheſi, quādo conueniebant ad Dianæ ſacra, tumq; celebrabant ludos, & mercimonia; poſtea cōponebantur lites à Iudicibus, ſi cui ſimultas ciuitati orta eſſet cum altera: deliberabatur etiam de bello contra Barbaros, ac de mutua gentis concordia. Eodem putat pertinere, quæ ſunt in Dione Chryſoſtomo *o* de iudiciis haberi ſolitis in Aſia alternis annis. Tandem concludit, cum diſtincti fuerint apud Romanos negotiationis cauſa conuentus forenſes ab illis, quando Præſes ciuitates prouinciæ vocabat ad cognoſcendum de controuerſiis earū, vt Feſtus *p* tradit, iſtos conuentus hic indicari, in quib. Proconſul iis in ciuitatibus prouinciæ, quæ commodiores viderentur, certis conſiſtens diebus per ſe, aut legatos, cōprouincialium cauſas cognoſcebat, vt Cicero *q*, & Ioſephus *r* docent.

o oratio 35. de [illegible] & orat. [illegible] Celenis Phrygia.
p de verb. ſign.
q lib. 3. epiſt. in ep. 6. & 8. & li. 15. epiſt. 4.
r lib. 14. Ant. c. 10.

Vt hæc ſint vera, videndum eſt, an illud ipſum tempus, quo ſcriba concionabatur, in dictorum conuentuum celebrationem inciderit. Cum vero concitata grauiter multitudine remedium ab Oratore præſens proponi debuerit, & certum, ac ordinarium, faciliores mihi priores duo docendi modi videntur, ex quibus haud facile dixerim, vtrum malim. Itaq; ἀγοραῖοι ἄγονται, *forenſes* (vt addit Latinus Interpres) *conuentus*, ſeu *lites, cognitiones, cauſæ dies habentur* (tunc vero aptius ἀγόραιοι diceretur, cum accētu in antepenultima) id eſt, *haberi ſolent*: vel apud Prætores artificum, ac mercatorum, vel apud Proconſulares, & generales Iudices. Certe τὸ ἄγονται, magis indicat rem inanimatam, nec ſatis intelligitur quo pacto Iudices, vel Aduocati dicantur agi, aut haberi.

Et Proconſules ſunt.] Ἀνθύπατοι. Syr. אנתופטוס במדינתא *anthupatus bamdinetha*, id eſt, *Proconſul in vrbe eſt.* Hæc ſi recipiatur interpretatio, ceſſat dubitatio de pluribus in eadem prouincia Proconſulibus, quoniam vnus tantum erat. Et vulgari modo loquendi pluralis numerus quandoque vſurpatur etiam de vno ſolo.

Baronius quos per Proconſules intelligat.

ſ [illegible] Proconſ. [illegible]
t lib. 13. in princ.

Baronius Proconſules interpretatur Proconſulares, qui vocantur etiam Legati *ſ*. Vel potius Publium Celerem Equitem Romanum, & Ælīū Libertum, qui adminiſtrandam Aſiam pro Syllano Procōſule, quē, dum ibi res familiares Neronis procurarent, iuſſu Agrippinæ occiderant, ſuſceperunt, vt narrat Tacitus *t*. Cæterū nec Tacitus meminit, ab iſtis adminiſtratam prouinciam, quamuis Syllani ſucceſſorem nullum nominet: *Solum*, ait, *ab Aſia Celerem accuſatum*. Sed cauſa potuit eſſe, quoniam, vt dixi, rei familiari Principis impoſitus, multos læſiſſet: nec ſi adminiſtraſſent, Proconſulum proprie nomen retinuiſſent. Qua item de cauſa minus propria videtur vſurpatio Proconſulum pro Proconſularibus Iudicibus; & ἀνθυπάτων, pro ἀνθυπατικῶν. Iudices vero Epheſinos vocatos Proconſules, Caietanus affirmat, non probat.

Verſus 39.] Si quid autem alterius rei quæritis, in legitima Eccleſia poterit abſolui.

S*I quid autem alterius rei quæritis.*] Præter cauſam artificum, qui auctores extiterant popularis concurſus; & quod in aliud tēpus poſſit differri, vel hoc etiam tempore tranſigendum videatur.

In legi-

In legitima Eccleſia poterit abſolui.]Syrus, בדוכתא דיתיבא מן נמוסא לכנושיא משתרא *beduchatha dasebiba men nemuſa lichnuſchia maſchthere*, id eſt, *In loco à lege ad concionē dato dirimetur*. Nec enim forum cauſis tractādis, ſed mercibus, & ſpectaculis exponendis, exhibendiſque deſtinatum eſt. Chryſoſtomus ait, vocari *legitimam Eccleſiam, ſiue congregationem, eo quod tres conciones, iuxta legem, quolibet menſe fierent*. Illa autem erat præter legem, quia videlicet ſine auctoritate indicta, nec per Magiſtratus, Iudiceſve. Non loquitur de Iudæis Chryſoſtomus, vt exiſtimauit Baronius: nam nec id ad rem fuiſſet, vt ſeditio tam grauis componeretur, nec vllibi, quod ſciam, extat mentio talis conſuetudinis apud Iudæos, ſicut extare docui apud Gentiles, cum agerem de Areopago *a*: idq; Vlpianus notauit in Demoſthenem. Deniq; ſubdit ſcriba periculum eſſe, niſi ita faciant, ita arguantur ſeditionis: quod nimirum extraordinarie, ac illegitime conueniſſent; ipſis autem non erant curæ Iudaici cōuentus. Nullus certe aliorum Interpretum de conuentu, & Eccleſia Iudæorū intellexit. Gloſſa interlinearis, & Hugo exponit de loco, vbi de legibus agitur, non de occiſione, id eſt, de loco, vbi occiſio perficitur, & occiduntur rei. Lyranus, *In congregatione Proconſulum legitime iudicantium*. Carthuſianus: *In congregatione legitimo more collecta, nō tumultuarie, vt erat illa*. Gagneius: *In congregatione non per tumultum congregata, ſed legitimo more indicta per Conſules, & Præſides, vt moris eſt*. Arias: *In loco publico, vbi conciones de rebus ad populum pertinentibus fieri ſolent, vt in theatro*. Vatablus: *Quæ nō tumultu, ſed legitimo more ſit indicta*. Solus Sà Baronium, opinor, intelligens, & Sigoniū ait, quod quidam referunt ad conuentus Iudæorum ſolemnes, vbi cauſæ determinabantur.

Quid hic ſit legitima Eccleſia.

a cap.17.

De hac re tota Sigonius *b* accurate diſputat, & communem ſententiam optime declarat. Atque exempla legitimarum, & confuſarum concionū apud Græcos: alia producit ex Æſchine *c*, Strabone *d*, Cicerone *e*. Sed cum præſentem locum etiā intelligit de concionibus Iudæorum, probare illum non poſſum.

b 6. de Repub. Iud. c.3.

c orat. de male geſta legatione.
d lib.13.
e oratio. pro Flacco.

Verſus 40.]Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ: cum nullus obnoxius ſit (de quo poſſimus reddere rationem) concurſus iſtius. Et cum hæc dixiſſet, dimiſit Eccleſiam.

NAM *& periclitamur argui ſeditionis hodiernæ.*] Terret auditores, & in magnas anguſtias coiicit, cum nulla cauſa ſubſit, *vbi poßint rationem reddere concurſus*, inquit Chryſoſtomus: *& niſi agātur*, ait Gloſſa interlinea. *legitimi conuentus forenſes, putabimur ſeditionem aduerſus aliquos concitare.* Vel, *Periculum eſt*, inquit Lyranus, *ne à Præſide ſeu Proconſule, aut ab Imperatore, tanquam negligentes de cuſtodia ciuitatis in pace, arguamur, vel à Romanis huius ciuitatis dominis*, ait Arias: *qui ſeditionis crimen nobis Principibus viris* (quaſi talis eſſet ſcriba ipſe, & Demetrius, & alii aliqui) *adſcribunt*: cuius criminis nulla cum ratio nobis ſuppetat, nulla poterit eſſe depulſio.

Cum nullus obnoxius ſit (de quo poſſumus reddere rationē cōcurſus iſtius.] Syrus, דלא משכחנן דנפוק רוחא על כנשא דיומא הנא דאת כנשן בט־לאית דאשתגשן דלא עלתא *delo meſchchechinan denepuk rucha bhal chenetſcha deiauma haune deth channeſchan betalatth veſchetkeneſchan delo bhalletha*, id eſt, *Cum non poßimus reddere rationem de congregatione diei iſtius, quo conuenimus otioſe, & tumultuati ſumus nulla de cauſa*. Caietanus: *Cum nullus reus ſit, ob quem poßimus reddere rationem concurſus: tantus enim concurſus præ ſe fert magnum alicuius crimen, ob quem fuerit factus*. Gagneius: *Cum nulla ſubſit cauſa, vnde rationē reddere poßimus huius conſpiratæ coitionis*. Carthuſianus: *Cum nullus hic ita exceſſerit, vt ob id excuſari poßit præſens concurſus*. Sententiam omnes aſſequuntur, ſicut & Gloſſa interlinearis, & Hugo, *cum nullus ſit reus, & occidi dignus*, &c. Tamen αἴτιος maſculini generis, frequētius accipitur pro ὑπεύθυνος, ϗ κολάσεως ἄξιος, quod eſt ſons, reus, ſupplicio dignus, &c. *f* Idcirco noſter Interpres optime reddidit, *obnoxius*. Vnde luſit ille in paranomaſia, qui dixit *g*:

f Euſtath. in Iliad. α. & Odyſſ. α, ϗ θ.
g citat Euſta. Odyſſ. α. & eſt lib.1. Anth.

> Αἴτιος ὁ γράψας αἴτια Καλλιμάχου.
> *Eſt reus adſcribens crimina Callimacho.*

vel, vt alii legunt, Καλλίμαχος: vt fuerit obnoxius, qui Callimachi ſcripſerit accuſationem, aut Callimachus, qui de cauſis ſcripſerit, non ita forſan bene.

Vbi obiter nota in Martiali *h* mendum, ſiue librarii, ſiue ipſiuſmet, atq; Interpretis, quod in auctore mendum non notauit.

h lib.10. epig. 4.

> *Sed non vis, Mamurra, tuos cognoſcere mores.*
> *Nec te ſcire legas ethia* (pro aetia) *Callimachi.*

Nuſquam Græcorum reperitur in libris ἦθιον, vel ἤθια: & ſi moralia dicere voluit, potuit Poeta dicere *ethea*, vel *ethica*. Scio quoſdam codices habere aetia, vel etiam Græcis literis αἴτια: ſed neſcio, quam accommodate ad mores, de quibus Martialis, niſi forte, vt eos in libro τῶν αἰτίων, id eſt, *cauſarum*, reprehenſos recognoſceret. Legi hac de re poſtea Raderum noſtrum Scholiaſtē Martialis probum.

Cæterum grauiſſimam Orator bonus poſuit rationem in oratione à metu ob crimen ſeditionis, quod ſeueriſſime ſemper animaduerſum eſt, præſertim ſi ad effectum ſeditio perueniret: cuius rei plenæ hiſtoriæ, legeſque.

Seditionis crimen grauiſſime puniri ſolet.

Concurſus.] Συστροφῆς. Lege de hac voce caput XXIII. *i*

i verſ.12.

Dimiſit Eccleſiam.]Dimiſſionis modum non alium opinor fuiſſe, quam cum dicendi finem fecit, aut ſe ſigno aliquo, vel verbo ſignificauit feciſſe. Patronos, & Aduocatos cum cauſam narrare, & agere iubebant, vtebantur apud Romanos verbo *dic*: hi cauſa perorata, verbo *dixi*, vel, ſi Iuliano credimus Apoſtatæ *k*, εἴρηται, ὅγ' ἐμὸς λόγος, κρίνοις δ' αὐτὸς τὰ δέοντα: *Dictum eſt: hæc mea oratio: iudicaueris autem ipſe, quæ decent.* Si quis vero concionans abſoluiſſet, illud vſurpabat: *Si vobis videtur, diſcedite Quirites.* Lege Briſſonii formulas. *l* Hic mihi cum ſummis Oratoribus cōparandus, & componendus, qui populares compoſuerunt ſeditiones, cum Menenio Agrippa, cum M. Valerio, cum M. Popilio, cum M. Tullio, & ex Græcis cum Demoſthene,

Quomodo concio dimitti ſoleret.

k epi. pro Argiuis.

l lib.2. & 5.

> *—— quem mirabantur Athenæ m*
> *Torrentem, & pleni moderantem fræna theatri.*

m Iuuenalis Satyr.10.

CAPVT VIGESIMVM.

SVMMARIVM.

Cedens Paulus Epheſino tumultui, peragratis Aſia, Græciaq; non paucis vrbibus, peruenit in Macedoniam: inde Troadem, vbi ſuſcitat Eutychum: poſtea Miletum, quo natu maiores euocans ab Epheſo, commendat ipſis Eccleſiam, atq; valedicit.

1 POſtquam autem ceſſauit tumultus, vocatis Paulus diſcipulis, & exhortatus eos, valedixit, & profectus eſt vt iret in Macedoniam.

2 Cum autem perambulaſſet partes illas, & exhortatus eos fuiſſet multo ſermone, venit ad Græciam:

3 Vbi cum feciſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam: habuitque conſilium vt reuerteretur per Macedoniam.

4 Comitatus eſt autem eum Sopater Pyrrhi Berœenſis, Theſſalonicenſium vero Ariſtarchus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Aſiani vero Tychicus, & Trophimus.

5 Hi cum præceſſiſſent, ſuſtinuerunt nos Troade:

6 Nos vero nauigauimus poſt dies Azymorum à Philippis; & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati ſumus diebus ſeptem.

7 Vna autem Sabbati cum conueniſſemus ad frangendum panem, Paulus diſputabat cum eis, profecturus in craſtinum, protraxitque ſermonem vſque in mediam noctem.

8 Erant autem lampades copioſæ in cœnaculo, vbi eramus congregati.

9 Sedens autem quidam adoleſcens nomine Eutychus ſuper feneſtram, cum mergeretur ſomno graui, diſputante diu Paulo, ductus ſomno cecidit de tertio cœnaculo deorſum, & ſublatus eſt mortuus.

10 Ad quem cum deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper eum, & complexus dixit. Nolite turbari, anima enim ipſius in ipſo eſt.

A 11 Aſcendens autem frangenſque panem & guſtans, ſatiſque allocutus vſque in lucem, ſic profectus eſt.

12 Adduxerunt autem puerum viuentem, & conſolati ſunt non minimè

13 Nos autem aſcendentes nauem, nauigauimus in Aſſon, inde ſuſcepturi Paulum: ſic enim diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.

14 Cum autem conueniſſet nos in Aſſon, aſſumpto eo, venimus Mitylenen.

15 Et inde nauigantes, ſequenti die venimus contra Chium, & alia applicuimus B Samum, & ſequenti die venimus Miletum:

16 Propoſuerat enim Paulus tranſnauigare Epheſum, ne qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, vt diem Pentecoſtes faceret Ieroſolymis.

17 A Mileto autem mittens Epheſum, vocauit Maiores natu Eccleſiæ.

18 Qui cum veniſſent ad eum, & ſimul eſſent, dixit eis: Vos ſcitis à prima die, qua ingreſſus ſum in Aſiam, qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim,

C 19 Seruiens Domino cum omni humilitate, & lachrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex inſidijs Iudæorum:

20 Quomodo nihil ſubtraxerim vtilium, quominus annunciarem vobis, & docerem vos publicè, & per domos.

21 Teſtificans Iudæis, atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

22 Et nunc ecce alligatus ego ſpiritu, vado in Ieruſalem: quæ in ea ventura ſint mihi ignorans:

23 Niſi quod Spiritus ſanctus per omnes ciuitates mihi proteſtatur, dicens: quo-

A niam vincula, & tribulationes Ieroſolymis me manent.

24 Sed nihil horum vereor: nec facio animam meam pretioſiorem quam me, dummodo conſummem curſum meum, & miniſterium verbi, quod accepi à Domino Ieſu, teſtificari Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce ego ſcio quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos tranſiui prædicans regnum Dei.

B 26 Quapropter conteſtor vos hodierna die, quia mundus ſum à ſanguine omnium.

27 Non enim ſubterfugi, quominus annunciarem omne conſilium Dei vobis.

28 Attendite vobis, & vniuerſo gregi, in quo vos Spiritus ſanctus poſuit Epiſcopos regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

29 Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.

C 30 Et ex vobis ipſis exurgent viri loquentes peruerſa, vt abducant diſcipulos poſt ſe.

31 Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non ceſſaui, cum lacrymis monens vnumquemque veſtrum.

32 Et nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipſius, qui potens eſt ædificare, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus.

33 Argentum & aurum, aut veſtem nullius concupiui.

D 34 Ipſi ſcitis: quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his, qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.

35 Omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos, ac meminiſſe verbi Domini Ieſu, quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare, quam accipere.

36 Et cum hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis orauit cum omnibus illis.

E 37 Magnus autem fletus factus eſt omnium: & procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum,

38 Dolentes maxime in verbo, quod dixerat, quoniam amplius faciem eius nón eſſent viſuri. Et deducebãt eum ad nauem.

Verſus 1.] Poſtquam autem ceſſauit tumultus, vocatis Paulus diſcipulis, & exhortatus eos, valedixit, & profectus eſt vt iret in Macedoniam.

P*oſtquam autem ceſſauit tumultus.*] Dictum eſt capite ſuperiori, quamdiu Apoſtolus Epheſi manſerit, & quid præter illa, quæ narrat Lucas, paſſus ibi fuerit. Venit quidem Apollonius Tyanæus, Magus inſignis, Epheſum ſub hæc tempora; tamen vtrum dum ibi Paulus ageret, quis poteſt affirmare? Prudenter vero *dat locum iræ* a, ne fideles, quos in ea ciuitate pepererat Chriſto, ſua ipſius cauſa, quem vnum Iudæi, Gentileſque oderant maximè, duriorem paterentur perſecutionem.

Apoſtolus dat locum iræ.
a *Rom. 12. 19. vt exponit Baſil. regul. 244. ex Breu. Ambroſ. & Anſelm. in ep. ad Rom.*

Vocatis Paulus diſcipulis, & exhortatus eos, valedixit.] Προσκαλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς, καὶ ἀσπασάμενος. Syrus. קרא פולוס לתלמידא ובייא אנון ונשק אנון *kera Paulus, lethalmide vebaia innun venaſchek innun*, id eſt, *Aduocauit Paulus diſcipulos, & conſolatus eſt, ac deoſculatus eos.* Vatablus, & Clarius: *Vocatis ad ſe* (hæc duo addit Clarius) *Paulus diſcipulis, complexuſq; illos*, aut *complexus eſt illos.* Eoſdem ſequitur Caietanus. Interpres noſter priori participio Græco reddidit duo: ideo enim vocauit Apoſtolus diſcipulos, vt exhortaretur, & exhortando conſolaretur: pro poſteriore poſuit *valedixit*. Et hoc quidem rectius, quàm qui oſculi mentionem faciunt.

Nam ſæpiſſimè in nouo Teſtamento tum verbũ ἀσπάζεσθαι, tum nomen ἀσπασμοῦ, pro ſimplici, & ſine oſculis ſalutandi modo, atque ſalutatione ſumuntur, vt cum ait Chriſtus, *Si ſalutaueritis fratres* b, *&c.* *Intrantes in domum, ſalutate eam* c. *Neminem per viam ſalutaueritis* d. Et c. 18. huius Hiſtoriæ dicitur *ſalutaſſe Paulus Eccleſiam* e: deniq; quoties ſalutat ſuo, vel aliorum nomine aliquos, vtitur his dictionibus, necnon Ioannes epiſtola vlt. f

Salutare ſimpliciter ſine oſculis, verbũ ἀσπάζεσθαι ſignificat.
b *Matt. 5. 47.*
c *Mat. 10. 12.*
d *Luc. 10. 4.*
e *verſ. 22.*
f *verſ. 14.*

Non nego, apud profanos etiam Auctores dictiones illas accipi pro ſalutatione per oſcula, & amplexus, præſertim quaſi ἀσπάζεσθαι, vt ait Euſtathius g, ſit, εἰς ἑαυτὸν σπᾶσθαι, καὶ περιπλέκεσθαι, *ad ſeipſum trahere, & complecti*: ſed aio eam acceptionem minus frequentem eſſe, atque vſitatius eſſe, vt ad eam exprimendam, quod idem Auctor notat, addatur τῷ φιλήματι, id eſt, *oſculo*, aut μετὰ τοῦ φιλεῖν, aut τῷ στόματι, vt videre eſt apud Plutarchũ h. Certè ἀσπάζεσθαι αὐτοκράτορα, non eſt *oſculari Imperatorem*, quo tamẽ modo idem etiam loquitur i.

g *Iliad. a. Odyſſ. γ.*
h *in Pericle.*
i *in Fabio.*

Sed & Paulus quandoque ait k, Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ, *Salutate fratres omnes in oſculo ſancto*, vt denotaret vſum oſculi inter illos, de quo ſub finem præſentis capitis l, vbi eſt, quod *procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum*, κατεφίλουν αὐτόν: atque eodem illo modo loquitur Petrus m. Denique pro nomine oſculi, & verbo oſculandi, cum Interpres his vtitur in textu Græco, reperitur nomen τοῦ φιλήματος, & verbum φιλεῖν, aut compoſitum καταφιλεῖν.

Oſculum quale eſſet inter Chriſtianos.
k *1. Theſ. 5. 26. 1. Cor. 16. 22. 2. Corinth. 16. 20. Rom. 16. 16.*
l *verſ. 37.*
m *epiſt. 5. 14.*

Fieri poteſt, vt valedixerit nunc Paulus amplexando, & oſculando, noſque de hoc Chriſtianæ charitatis ſigno poſtea diſſeremus. Verum non licet cuiuis de ſuo addere ad iam approbatam Eccleſiæ ſuffragio, præceptoque vulgatam editionem, cuius mihi defenſio incumbit. Relictũ hoc tempore, creatumque Timotheum Epheſi Epiſcopum, non video quam certo ſtatui poſſit, & ego chronographicas moleſtias libenter declino.

Vt iret in Macedoniam.] Iam enim propoſuerat in Spiritu, tranſita Macedonia, & Achaia, ire Ieroſolymam n.

n *Act. 19. 21.*

Verſus 2.] Cum autem perambulaſſet partes illas, & exhortatus eos fuiſſet multo ſermone, venit in Græciam.

Pauli peregrinatio diſtinctè explicari non poteſt.

A CVm autem perambulaſſet partes illas.] Scio Eutalium Diaconum Græcum, & alios recentiores, Pauli peregrinationem, omniaque ab eo, eundo, redeundo Romam vſque loca deſcribere. Ego vero quæ neſcio, aut quæ non abſque diuinatione proferre poſſum, adduci non poſſum, vt euulgem. Quis certus eſt, quem curſum exactè Paulus tenuerit, & à recto itinere aliquando vtrum non deflexerit, vt varia ferebat occaſio? Quæ Auctor expreſſit, meum eſt, ſi quam continent difficultatem, explanare, & illuſtrare.

B *Exhortatus eos fuiſſet.*] Non paraphraſticè, vt priore verſu, ſed verbo verbum reddendo expoſuit Interpres παρακαλέσας, & potuit quoque vertere, *conſolatus*, ſicut fecit Syrus, ובויא אנון *vbaia ennun*. Antea erat, προσκαλεσάμενος.

Venit in Græciam.] Syrus, לאלס אתרא *leales athra*, id eſt, *in Græciæ regionem*. Beda intelligit Achaiam, & cum ipſo Gloſſa ordinaria. Scholaſtica Hiſtoria Athenas; quam opinionem Carthuſianus recitans non refellit. De Athenis nulla eſt veriſimilitudo, præterquam quod erant ipſæ in Achaia, & interdum eam vocant Greci nonnulli, Ἑλλάδος Ἑλλάδα; ſicut alius a Romam, Ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης, *Compendium orbis*. Achaiam nominat Ptolomæus etiam Græciam. Sunt qui velint hoc generali nomine comprehendi regiones, quæ ab Achaia vſque in Illyricum interiacent. Lege Plinium *b*.

Athenæ Græcia Græcia dicta.
a Athenæus lib. 1.

b lib. 4. c. 5. & 7.

C

Verſus 3.] Vbi cum feciſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam: habuitque conſilium, vt reuerteretur per Macedoniam.

FActæ ſunt illi inſidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam.] *Obſederunt viam*, ait Gloſſa interlinearis, *occidere volentes*, inquit Lyranus, *aut collectas ſiue eleemoſynas, quas deferebat in Ieruſalem, eripere*, vt vult Carthuſianus; D monens præterea quo pacto detectæ ſint inſidiæ, incertum eſſe, an ab homine, an per reuelationem. Fortaſſe has innuit Paulus, quas aliquanto poſt *c* commemorabit paſſum *ſe à Iudæis in Aſia*, & per tribulationem, quam ſcribit Corinthijs *in eadem Aſia ſibi factam ſupra modum, ac virtutem, ita vt taderet eum etiam viuere d*.

c verſ. 19.

d 2. Cor. 1. 8.

Verſus 4.] Comitatus eſt autem eum Sopater Pyrrhi Beroeenſis, Theſſalonicenſium vero Ariſtarchus, & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus. Aſiani vero Tychicus, & Trophimus.

E COmitatus eſt autem eum.] Græcè, Ἄχρι τῆς Ἀσίας, *vſq; in Aſiam*, quæ verba Syrus reddit, עד מא לאסיא *bhad malaſiia*, ſed non Latinus; abſque tamen vllo detrimento.

Sopater Pyrrhi Beroeenſis.] Σώπατρος Βεροιαῖος. Syrus eodem modo, סופטרוס *Soupatrus*. Aliqui codices Latini, *Soſipater*: quidam, *Soſpater*: nonnulli, *Soſipater Pyrrhi*. Gloſſa ordinaria meminit huius poſtremæ lectionis, quaſi Pyrrhus clarior fuerit, quam pater: & Ægidius Romanus in epiſtola ad Romanos *e*, vbi nominatur, *Soſi pater*, non autem Pyrrhi, legit *Soſi pater, quia eſt*, inquit, *pater, & ſenior, & antiquior*. Bruno *f*, *Soſi pater*. Ado A in Martyrologio *g* ponens natalem Soſipatris apud Byrriberæam (in Martyrologio Ordinis Prædicatorum eſt Pirriberream) indicat profectò legi oportere hoc loco, *Soſipater Byrriberaenſis*, vel *Pirriberreenſis*, Vſuardus item in ſuo legit, *apud Pyrrhi Beroeam ſancti Soſipatris*. Petrus de Natalibus *h* legit, *Soſi pater*. Vidi etiam apud neſcio quem manuſcriptum codicem huius natalem poſitum apud Pymperæam.

e c. 16. 21.

f ibid.

g 7. Kal. Iul. ſeu 25. Iunii.

h lib. 6. c. 6.

Attamen ſtatuit Gloſſa, vt Soſipater vnum ſit nomen, dicaturque Pyrrhi, videlicet filius; Beda notat *i* hic Beroëenſis, non huius Beroëenſis, volens, opinor, iungendum nomen, non cum Pyrrho, ſed cum Soſipatro; quia patria Beroëenſis B fuerit. In aliquibus Græcis codicibus legitur Πύῤῥου, & in paucioribus Σωσίπατρος. Origenes in epiſtolam ad Romanos legit, *Soſipater Pyrrhi Beroëenſis*. Sedulius, *Soſipater Pyrrhi pater Beroëenſis*.

i Retract. in Acta.

Sed noſtra editio retinenda: alia enim nomina, tam varia regionum, omnes topographi ignorant. Lectio autem illa, quæ ſeiungit duas dictiones, *Soſi pater*, planè ridicula eſt, neque vllo modo cohærens aut cum Σώπατρος, aut cum Σωσίπατρος. Mentio eſt in epiſtola ad Romanos *k*, & in ſecundo Machabæorum *l* Soſipatri, tum Latinè, tum Græcè. Fuit forſitan idem hoc loco, qui in dicta epiſtola, ſeu Sopater, ſeu Soſipater: huiuſmodi enim nominum perſonæ eiuſdẽ leuis quæ- C dam variatio quandoq; fit. Ita vero ſentit Origenes *m*, & Ioãnes Arboreus, Haimo, Sedulius, Anſelmus, & citata Martyrologia Vſuardi, & Adonis, & quod citabo, Galleſini, & Baronius in Notis.

Editio noſtra retinenda, & legendum, Sopater.

k cap. 16.

l 12. 19. 24.

m in c. 16. 21.

Nominat Paulus illum inter cognatos, vel quia baptizauerit, vt ait Origenes, vel quia erat Iudæus, vt docet ſanctus Thomas, & Lyranus, & Ægidius, vel quia fidelis, vt Gloſſa interlinearis, quæ ponit etiam priorem modum, eodemque pacto Lombardus, & Hugo, & Sedulius poſteriorem: idemque eſt, quod alij dicunt, quia ſimilis in pietate, vt Oecumenius; vel quia ſecundum carnem, vt Theodoretus, & Carthuſianus. Chryſoſtomus cognationes coniungit carnalem, & D ſpiritualem; Paulum tamen non tam eius, quæ eſt ſecundum carnem, quam quæ ſecundum pietatem, rationem habuiſſe, nec illius mentionem facturum fuiſſe, niſi hanc in illo, & alijs, quos item vocat *cognatos*, deprehendiſſet. Sequitur Chryſoſtomum Theophylactus; & mihi maximè placet iſta ſententia: aliæ enim cognationes ſunt nimis generales: & cum eodem loco epiſtolæ mentio ſit de alijs, quibus eadem conueniunt, debuit peculiaris eſſe quam certis perſonis attribuit. Cum autem in capite nono *n* eiuſdem epiſtolæ omnes Iudæos appellat *cognatos ſuos*, additque *ſecundum carnem*, id facit, vt declaret amorem, ac ſtudium ſuum iuuandi illos, qui nondum Fi- E dem amplexi erant, legemque Euangelicam, quam tamen in eorum gratiam dederat in primis Deus, per Filium ſuum Chriſtum.

Cur Paulus eum cognatum nominauerit.

Paulus cognationis carnalis non tam rationem habuit, quam ſpiritualis.

n verſ. 3.

Præterea quando eodem capite XVI. *o* Andronicum, Iuniam, Herodionem nominat *cognatos*, aliquod maius vinculum innuit, quam Gentis Iudaicæ, & magis particulare, quam Baptiſmi, Fidei, Pietatis, quoniam videntur & alijs, qui ibidem recenſentur, hęc eadem conuenire. Et quod attinet ad Baptiſmum, cum ipſe impertire non ſolebat *p*, ratione vero eius debuiſſet dici Caius cognatus, quia ab eodem baptizatus *q*: & in Scripturis voces iuxta propriam ſignificationem ſunt accipiendæ, vbi nihil obſtat.

o verſ. 7. 11.

p 1. Cor. 1.
q ibidem.

De Soſipatro.

a in Synopſi.

In Martyrologio celebratur natalis ſancti Soſipatri 25. Iunij: Galleſinus in ſuo facit *ex numero LXXII. Diſcipulorum, cum B. Paulo Apoſtolo, & Fidei vinculo, & generis cognatione coniunctum*, & Theſſalonicæ Epiſcopum. Sequi ſe hac in re Dorotheum *a* profitetur, Origenem vero affirmare Iconij Epiſcopatum geſſiſſe. Baronius contrarium de dictis Auctoribus recitat.

Epiſtola Dionyſij ad Sopatrum ad hunc non ſpectat.

Vterque Dionyſij epiſtolam ſextam ad Sopatrum, ſiue Soſipatrum Sacerdotem, credit ad hunc eſſe. Mihi hoc non videtur verum, & propter argumentum epiſtolæ, in qua imprudentiam prædicationis Sopatri redarguit, nimiamque acerbitatem: & ob titulum, qui eſt, Σωπάτρῳ τῷ ἱερεῖ, *Sopatri Sacerdoti*: alios enim, qui erant Epiſcopi, dum ad illos ſcribit, vt Polycarpum, & Titum, vocat ἱεράρχας.

b in ca. vlt. ep. ad Rom.

c lib. 6. c. 6.

Sed & apud Origenem *b* nihil reperio de Epiſcopatu Soſipatri: ſed Caium ait Theſſalonicæ fuiſſe Epiſcopum. Dorotheus planè Iconienſem Epiſcopatum illi aſſignat. Falſus Petrus de Natalibus *c* forſan fefellit eos, qui Origene auctore dixerunt Theſſalonicæ Epiſcopum fuiſſe. Errorem eundem hauſit Maurolicus in ſuo Martyrologio. Menologium memorat natalem Soſipatri, ac Iaſonis 29. Aprilis: illum autem, vt ſolet, in alijs ſequi Dorotheum, ait, *Iconium adminiſtraſſe*, in hoc tamen ab eo recedit, quod recentiorem Diſcipulum vtrumque, & non ex Septuaginta duobus facit. Multa inſuper de ambobus narrat ſupra fidem, vel potius ſupra credibilitatem.

d verſ. 28.

Ariſtarchus.] Lege caput præcedens *d*.

e ca. 16. 22. 23.

f lib. 2. c. 11. 34.

Secundus.] De hoc nihil, quod ſciam, extat. In epiſtola ad Romanos *e* mentio eſt de Tertio, & Quarto. In hiſtoria Machabæorum *f* Quintus eſt prænomen, ſiue Quinctus.

De prænominibus Romanorum à numero ſumptis.

g 8 de ling. Latina.

Fieri poteſt vt more Romanorum eſſent hæc prænomina, quę primum apud eos impoſita ſint, quemadmodum tradidit Varro *g*, à numero, vt quo quis natus eſſet loco, ſic appellaretur, vt etiam *Sextus, Decimus, &c.* perinde vt in fœminis *Prima, Secunda, Tertia, Quarta*: & eo pacto, quo cum eſſent, v. g. duo Terentij, aut plures, diſcernendi cauſa, qui manè natus eſſet, dicebatur, inquit, *Manius, qui luci, Lucius, qui poſt patris mortem, Poſthumus, atq; ratione eadem inter fœminas, Mania, Lucia, Poſthuma.* Idem affirmandum de Septimijs, Octacilijs, Nonijs. Quibuſdam fuit Secundus cognomen, vt Plinio; nonnullis nomen, vt Philoſopho Athenienſi; de quibus Philoſtratus, & apud nos aliquorum Sanctorum *h* atque eius, qui Iouiani Imperatoris Præfectus Prætorianus erat *i*.

h in Martyr.

i lib. 7. Trip. c. 4. & lib. 1. de Epiſc. & Cler. C. Theodoſiano.

Gaius Derbæus.] In capite priore *k* mentio fuit de Gaio, vnde quæ huc pertinent, petes.

De Tychico Pauli Diſcipulo.

k verſ. 29.

l Epheſ. 6. 21. & Coloſſ. 4. 7.

m ſicut citat. & 2. Tim. 4. 12. & Tit. 3. 12.

n in Synopſi.

Tychicus.] Hunc nominat Paulus *l chariſſimum fratrem, & fidelem miniſtrum, & conſeruum in Domino*, eoque vſum ſe crebrò ſignificat ad perferenda mandata, & ad iuuandos abſentes *m*. Dorotheus *n* Chalcedonenſem in Bithynia Epiſcopum primum cenſet, atque ex Diſcipulis LXXII. vnum. Pauli epiſtolis præfixa argumenta vocant Diaconum, dum epiſtolam ad Coloſſenſes, & vtramq; ad Theſſalonicenſes per Tychicum Diaconum miſſam inſcribunt.

o lib. 4. c. 99.

Bedæ Martyrologium 29. Martij, eius natalem apud Paphum reponit. Ita quoque habet Galleſini, & Romanum, ſed hoc 29. Aprilis, necnon Adonis, & Vſuardi, qui appellat Diaconum, & Diſcipulum Pauli: quo item modo loquitur Martyrologium Prædicatorum, & Maurolici, qui tamen addit, quod traditur Colophonis Epiſcopus fuiſſe: hoc aſſerit Petrus de Natalibus *o*, ſimulque apud Paphum quieuiſſe.

De S. Trophimo

p verſ. 29.

q 2. Tim. 4. 20.

Trophimus.] Hic eſt, qui capite ſequenti *p* nominatur Epheſius, & quem Apoſtolus Romani comitem itineris infirmum ſcribit Mileti *q* reliquiſſe, non quando, quod narratur iſto capite, Miletum conuocauit Presbyteros, tendens in Syriam, & Iudæam: dicto enim ſequenti capite ſcriptum eſt, cum Paulo Ieroſolymam perueniſſe.

Epiſtola 2. ad Timotheum ſub mortem Apoſtoli miſſa eſt.

r 2. Tim. 4. 6.

ſ ibid. 9.

Id maximè confirmatur, ſi ſub mortem poſterior ad Timotheum epiſtola ab Apoſtolo ex Vrbe miſſa eſt; habet id verò magnam probabilitatem, quod ibi dicat *inſtare tempus reſolutionis ſuæ r*, & *vt feſtinet Timotheus venire ad ſe ſ*.

Quid habeant de hoc Trophimo Martyrologia.

t 29. Decemb.

De Trophimo extat præclarum hoc elogium Romani Martyrologij *t*: *Arelate natalis S. Trophimi, cuius meminit S. Paulus ad Timotheum ſcribens: qui ab eodem Apoſtolo Epiſcopus ordinatus præfatæ vrbi, primus ad Euangelium prædicandum directus eſt: ex cuius prædicationis fonte, vt S. Zozimus Papa ſcribit, tota Gallia Fidei riuulos accepit.*

u lib. 2. c. 8.

x lib. 8. Chron.

y in 2. Tim. 4.

Beda in ſuo Martyrologio natale eiuſdem loco eodem ſtatuit, ſed Confeſſorem vocat; & non ſolius Pauli, verum prætereà Petri Diſcipulum nominat. Tranſcripſit eadem Petrus de Natalibus *u*, & Galleſinus in ſuo Martyrologio illud de diſcipulatu ſub Petro, & Paulo. Neſcio an hac de cauſa Chriſtianus Maſſæus *x* quædam de eo fabuloſa referat, quæ ipſi Aquenſium antea principi, conuerſi à Magdalena Petri opera contigerint. Refellit hæc Eſpencæus *y*.

z 1. Hiſt. Franc. c. 30.

Gregorius Turonenſis memoriæ lapſus dicitur.

a lib. 1. epiſt. 2.

b in Synopſi.

c 14. April.

d verſ. 29.

Ado Treuirenſis in Martyrologio ſcribit *ab Apoſtolis Romæ ordinatum Epiſcopum, atq; in pace quieuiſſe*. Trophimum Arelatenſem Epiſcopum fuiſſe, hunc, inquam, ipſum docet Anſelmus in expoſitione poſterioris ad Corinthios epiſtolæ, & Gregorius Turonenſis *z* longè antiquior, quamuis lapſus memoria ſit, cum illum ſub Decio vixiſſe ſcribit, quod cum æquè dicat de Dionyſio Pariſiorum Epiſcopo, inani prorſus argumento nituntur, qui, vt docui capite XVII. in dubium reuocant, an is fuerit Dionyſius Areopagita. Teſtatur idipſum Petrus Cluniacenſis *a*, ſeu Venerabilis, & alij poſteriores. Dorotheus *b* tradit eum Ariſtarcho, & Puda in quibuſuis perſecutionibus afflictionum Pauli conſortem fuiſſe, ac poſtremo per martyrium vna cum ipſo ſub Nerone, capite truncato, occubuiſſe. Proditur idem in Menologio *c* ex auctoritate eiuſdem Dorothei: de Epiſcopatu autem ipſius, vel de Arelate nullum verbum. Lege infra cap. XXI. *d*

Eccleſia Arelatenſis contendit de primatu cum Viennenſi.

e cap. 1.

Propter Trophimum, virum tantum, quem ſuum ſine dubio Arelatenſes vendicant Epiſcopum, de primatu contendit ſedes Arelatenſis in Gallia, præſertim cum Viennenſi, ac vtraque etiam Narbonenſis prouincia prima, & ſecunda. De controuerſia iſta legendum Taurinenſe Concilium *e*, & quas ex archiuo ſuo proferunt Arelatenſes, Zozimi Papæ, qui vixit poſt id Concilium, epiſtolæ, in quibus epiſtolis Trophimi habenda ratio dicitur pro dictæ ſedis primatu, præter alias rationes ex conſtitutione ſedis Apoſtolicæ, & ex conſuetudine.

Cuiuis prouinciæ à quibus proprius ſit aſſignatus Metropolitanus.

f epiſt. 3. ad Hilarium.

g epiſt. 2.

h epiſt. 89.

i ex archiuo Eccleſ. Arel.

Poſtea tamen cuiuis prouinciæ proprius eſt aſſignatus Metropolitanus à Bonifacio I. *f* Cœleſtino I. *g* Leone I. *h* cui tamen Leoni ſupplicem obtulit deinde libellum Arelatenſis Eccleſia, in quo Trophimi auctoritatem proponit *i*, vna

Google

A cum eo honore, quem illi ciuitati Constantinus habuit, nominans Constantinam, & Valentinianus ac Honorius. Sed litem Leo *a* temperauit, atque post eum Symmachus *b*, dempta Tarantasia, Geneua, Gratianopoli, quas attribuerunt Viennæ, reliquas Episcopales sedes Arelato subijcientes. Sed alij denuò posteriores Pontifices Agapetus, Vigilius *c*, Pelagius I. Gregorius I. *d* vices suas commiserunt Arelatensi Episcopo, tanquam sedis Apostolicę Delegato per vniuersam Galliam. Lege Nicolaum Boërium *e*, præter alios Canonistas *f*. Nec enim, vt præmonui capite decimo extremo, meum hac de re affero iudicium.

a ibid.
b ibid.
c de hoc ibid.
d libr. 4. indic. 13. ep. 5.
e Tractat. de ordine & praec. graduum vtriusq; fori, p. 2.
f in rubric. de statu hominum; vbi Albericus: & in c. definimus, d. 32.

B *Versus 5.*] Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade.

Sustinuerunt.] Ἔμενον, *Expectauerunt.* Lege caput XVIII. *g*

Troade.] De hac vrbe dixi capite XVI. *h*

g vers. 18.
h vers. 8.

Versus 6.] Nos vero nauigauimus post dies Azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati sumus diebus septem.

C *Nos vero nauigauimus post dies Azymorum à Philippis.*] En iterum Lucas Troade Paulo adiungitur, vbi se capite XVI. *i* illi socium fuisse prima vice commemorauit.

i vers. 11.

Ad Ecclesiastica negotia maximè charos, strenuosque dimittebat Paulus, & suo eodem tempore ad se reuocabat. Sed Lucas res suas obuoluit, præ modestia, silentio, & improuisus apparet in historia, nec attingens quidem missum se ab Apostolo, aut reuocatum.

Post dies Azymorum.] De diebus Azymorum egi capite XII. *k* *Mihi videtur*, inquit Chrysostomus, *dies festos celebrasse in magnis vrbibus.*

k vers. 3.

D Abulensis *l* canonem præscribit ad cognoscendum, quid hoc tempore à Iudæis obseruetur ex cæremonialibus, nempe quæ loci determinationem non requirunt, qualis est Circumcisio, & manducatio Azymorum, & Pentecoste, sacrificijs exceptis: denique *in omnibus solemnitatibus obseruat*, inquit, *quæ possunt, cætera omittunt.* Itaque Paulus Philippis substitit diebus Azymorum, vt eos celebraret, seu vt ad Iudæos celebrantes, vel etiam ex Iudæis fideles, qui legalia celebrare permittebantur, vt ostensum est capite XV. sese attemperaret.

l Exo 12. q. 55. Ab Hebræis quę hoc tempore legalia obseruentur.

Indicat Carthusianus celebratam solemnitatem Paschalem more Christiano. Id fieri potest, simul tamen illud asserendum de Azymis.

Dies Paschæ, & Pentecostes ijdem apud Hebræos, & nostros initio.
De Paschate, quo die celebrandum sit Christiano ritu.

E Fortasse illo Ecclesiæ principio eosdem concurrebant in dies, festa Paschæ, & Pentecostes apud Iudæos, Christianosque; sed postea iustis de causis Christiani certos, & distinctos habere voluerunt, retenta nihilominus mobilitate, quæ pendet ex Luna decima quarta post ęquinoctium vernum: ita vt celebretur Pascha non in ipsa quartadecima Luna primi mensis, Hebræorum ritu; sed in Dominica, quæ quartamdecimam Lunam primi mensis proximè consequitur, quia prima Dominica post Pascha Iudæorum Dominus resurrexit à mortuis: & ipsamet Luna decimaquarta, qua passus est, vult omninò Ecclesia ieiunare: nec eo die simul decet Resurrectionem celebrare: & si proximè sequatur post diem Do-

A minicum Luna decimaquarta, differt in Dominicum sequentem, tum ne cum Manichæis videatur die Dominico perfectè ieiunare, tum vt non alio, quam Dominico Pascha fiat. Hac de re noster Clauius *m* eruditè.

m in Kalend. Greg. c. 1. num. 4. & seq.

Venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati sumus diebus septem.] *Enumerat singula*, inquit Chrysostomus; *& quo ierunt, & vnde abierunt, & vbi quidem morati sunt, quæ etiam loca prænauigauerunt; vt intelligamus humana cum ratione, ac more nostro multa egisse.* Voluit festinare, nec tamen præstitit, siue ob superuenientes insidias, siue vt etiam satisfaceret pijs fidelium desiderijs. Philippenses visit, quibus illustre testimonium postea dedit *n*. B Troade dies mansit septem, quamuis non esset magna ciuitas, quia fortasse fidelibus abundabat.

n in epist. ad Philipp.

Versus 7.] Vna autem Sabbati cum conuenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem vsque in mediam noctem.

Vna autem Sabbati.] Syrus וביומא דחד בשבא *vbaiauma dechad beschaba*, id est, *In die* C *vnius in Sabbato*; vel, *Primo autem die hebdómadis.* Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων. Sabbata pro Sabbato, & vtrumq; poni pro hebdomada, dictum est alibi *o*. Vnam, vel vnum, pro prima, vel primo sumi, docent multa exempla, tum illud Genesis *p*: *Factumque est vespere, & mane dies vnus.*

o c. 1. 12.
p c. 1. 5.

Hoc autem loco Chrysostomus diem Dominicam interpretatur, quæ est prima hebdomadis dies, atque Augustinus *q*: nec est, qui dissentiat. Sicut & cum Christus resurrexisse dicitur vna Sabbati, vel Sabbatorum *r*. Vnde Interpres apud Matthæum *s* vertit, *in prima Sabbati*: quod Græcè est, εἰς μίαν Σαββάτων.

Dies Dominicus hic intelligitur.
q epist. 86.
r Marc. 16. 2. Luc. 24. 1. Io. 20. 1.
s c. 28. 1.

D Etsi vero in prima ad Corinthios, cum dicitur, *per vnam Sabbati vnusquisq; reponat*, Syrus vertat, בכל חד בשבא *becul ched beschaba*, id est, *In vno die in Sabbato*; seu, *Quolibet Sabbato*; tamen communis expositio est de Dominica, in qua Christiani conuenire solebant in Ecclesiam, vt inter alios monet Hieronymus *t*. Fateor, vnum pro quodam, non raro accipi, aut pro solo; sed assentiendum communi sententiæ intelligentium hic vnam pro prima, & Dominica die: licet an inde ducatur necessarium argumentum de celebratione Eucharistiæ loqui Lucam, paulo post expendetur.

t libr. cont. Vigilant.
Dominica dies vna Sabbati dicitur.

Quocirca perineptè vertit Lutherus hoc loco Sabbatum; cum passim Interpretes Dominicum E diem interpretentur, vt Chrysostomus, ac Beda, & Augustinus *u*, atque Gaudentius *x*. Notant etiam Æthiopes in suo Kalendario Sabbatum duplex; vnum, quod vocant prius, siue Iudæorum; alterum, quod posterius, siue Christianorum, quæ apud nos dicitur Dominica.

u epistol. 86. & 119.
x Tractat. 1. de Pascha.

Idem Chrysostomus ait, fuisse tunc Pentecosten. Vel intelligit de diebus à Paschate vsque ad Quinquagesimam, qui propriè est dies Pentecostes: ita enim satis sæpè nominatur Pentecoste pro dicto spatio. Vel, quod minus credo, abijt annus ab hoc tempore vsque ad illud, de quo mentio est versu decimo sexto, vbi nominatim exprimitur Pentecoste.

Cum conuenissemus ad frangendum panem.] Syrus, A כד בנישינן דנקצא אוכריסטיא *cad chenischinan denekſe vcharistia*, id eſt, *Dum congregati eſſemus ad frangendam Euchariſtiam*. Retinet enim, vt etiam alibì, Græcum vocabulum Euchariſtiæ hic Interpres.

Varię huius loci expoſitiones.

Gloſſa interlinearis vtens verbis Bedæ, exponit, *ad myſteria celebranda*; tamen panem declarat aut ſpiritualem, aut corporalem. Arias primam opinionem ſequitur. Carthuſianus vtramque interpretationem ponit. Caietanus dubitat, de qua potius intelligi debeat. Lyranus præcisè refectionem corporalem explicat, & Hiſtoria Scholaſtica, cuius verba idem Carthuſianus citat, *Cum cœnaremus*, quamuis in meo codice ſit, *Cum pranderemus*. B Chryſoſtomus eodem modo loquitur, aitque, *ſibi videri, quod etiam ad menſam ſedens Apoſtolus, docuerit, tradideritq́, vt nos omnia reliqua pro parergis, & acceſſorijs haberemus*. Auguſtinus *a* primæ fauet ſententiæ: vocat enim *fractionem, qualis fuit in Sacramento corporis Chriſti*.

a epiſt. 86.

De Euchariſtia qui hunc locum exponant.
b lib. 2. de Miſſa, c. 14. & lib. 3. de cult. Sanctor. c. 11.
c lib. de legitimo vſu Euch. c. 8.
d verſ. 42.
e 13. de ſign. Eccl. c. 9.
f Tom. 1. Annal.
g 1. con. Calu. ſub fin.

Ita quoque ſentiunt recentiores, vt Bellarminus *b*, colligens inde celebritatem diei Dominicæ, atque illa præſertim die celebrari ſolitam Miſſam. Et Valentia *c*, qui infert vſum Euchariſtiæ in ſpecie panis duntaxat, ſicut etiam fecimus in capite ſecundo *d*. Et Thomas Bozius *e*, qui id confirmat ex participio *συνηγμένων*, quaſi C denotetur *Synaxis*, hoc eſt, conuentus ad Euchariſtiam ſumendam. Et Baronius *f*, & Catharinus *g*, & alij, qui probant ex circumſtantijs diei Dominicæ, cœnaculi capacioris, conuocationis fidelium, diſputationis, ſeu tractatus de rebus diuinis, quam ſolebant exemplo Chriſti præmittere ante vſurpationem Euchariſtiæ.

Scio reſponderi poſſe, conueniſſe fideles vt hilarè valedicerent Paulo, vnà cibum ſumendo, & hortationis verba recipiendo: cum paulo poſt etiam ſuſcitato Eutycho, cuius mors orationem abruperat, narretur fregiſſe panem, & guſtaſſe, ſicque diſceſſiſſe: veruntamen præualet cum au- D ctoritate plurium ratio quoque. Vt autem cibum ſumptum negari non debeat, non erat res ea tanti, vt in hiſtoriam inſeri oportuerit. Ego, ſi mihi cum aduerſario pugnandum ſit, non anceps, dubiumve, ſed certum, firmumq́ue in manus telum, qualia in hac controuerſia alia non deſunt, libentius ſumpſero. Sed bene eſt, quod reos ipſos habemus confitentes, Lutherum *h*, Melancthonem *i*, Bullingerum *k*, immo Caluinum *l* de ſua loquentem Cœna.

h Serm. de Euchar.
i lib. de vſu Sacram.
k in hunc locum.
l in hunc locum.

Profecturus in craſtinum.] Auguſtinus notat, vel poſt peractum diem Sabbati, noctis initio, quæ iam pertinebat ad vnam Sabbati, ſiue ad diem Dominicum, fuiſſe congregatos, vt ea ipſa nocte panis frangeretur Sacramentalis poſt ſermonem, E & luceſcente Dominico die Paulus multum feſtinans proficiſceretur: vel vna Sabbati, ſeu die Dominico, non per noctem, ſed per diem. *Vtrouis autem pacto expreſſa eſt cauſa*, inquit, *producendi ſermonis, quia fuerat exiturus, & eos ſufficienter inſtruere cupiebat*.

Prior modus veriſimilior eſt: fuiſſet namq́ue adeo prolixus tædio ſermo, ſi occupaſſet non tantum noctis tot horarum, minimum quinque, ſexve ſpatium poſt Azymos dies verno tempore; verumetiam diei. Accedit, quod ſi conuenerant ad Euchariſtiam, ea ex Apoſtolica traditione non poteſt celebrari pomeridianis horis ordinariè (aliquãdo celebrata eſt ſub veſperam in feria quinta Cœnæ Dominicę, & in Sabbato ſancto; in Natali autem Domini, quod adhuc obſeruatur, media nocte) neque ſumi, niſi ante omnem alium cibum, ac proinde longè vltra mediam noctem ea celebratio, & ſumptio Euchariſtiæ fieri debuiſſet, & præterea diei, ſeu diurnæ lucis præcedentis aliquanto ſpatio expectari debuiſſet.

Euchariſtia poſt meridiem ordinariè celebrari non poteſt.

Quando celebrata ſit Euchariſtia à Paulo, illo tempore.

Cum igitur cauſa conueniendi præcipua, & per ſe fuiſſe narretur, ad frangendum panem, videlicet Euchariſticum, credo, ſub noctem, quæ præcedit diem Dominicum, & vnde ipſe dies religioſo, & ſacro more computari incipit, indictum eſſe conuentum, vt ab Apoſtolo poſtridiè, dum diluceſceret, profecturo, longior ſolito ante Euchariſtiam haberi poſſet ſermo. Et iam nocte aliquantum progreſſa, vbi plurimi conueniſſent, inchoatum eſſe ſermonem, qui, niſi Eutychi funeſtus interueniſſet caſus, prolixior adhuc futurus erat, quouſque idonea celebrando myſterio hora adueniſſet.

Die Dominico ieiunium celebrari non debet.

m epiſt. 86.

Hac ratione nihil attinet dicere, incœnatos conueniſſe, aut ſaltem impranſos. Ac proinde nullum hinc habent argumentum Manichæi, aut Priſcillianiſtæ, qui Dominico die ieiunium ſeruabant, contra quos diſputat Auguſtinus *m*; ſed iuxta poſteriorem modum reſpondet: *Quod neceſſarius ſermo, qui ſtudij feruentiſſimi audiebatur ardore, reficiendi corporis cauſa interrumpendus eſſe non viſus eſt, profecturo Apoſtolo, qui eos propter alios ſuos vſquequaq́ diſcurſus, vel nunquam, vel rariſſimè viſitabat; præſertim quia tunc ex illis terris, ſicut conſequentia docent, ita diſceſſurus erat, vt iam non eſſet eos amplius in carne viſurus.* Tum ſubdit: *Ac per hoc magis oſtenditur, Dominicis diebus ſolita illis non fuiſſe ieiunia, quia ne hoc crederetur, curauit ſcriptor libri cauſam producendi ſermonis exponere, vt ſciremus, ſi aliqua neceſſitas oriatur, vrgentiori actioni non eſſe prandium præferendum: quamuis ab iſtis auidiſſimè audientibus, & ipſum ſontem cogitantibus profecturum, atq́ ideo magna ſiti non aquæ, ſed verbi, ſine ſatietate, quidquid influebat, haurientibus, non tantum carnale prandium, verumetiam cœna contempta eſt.*

Si aliqua neceſſitas oriatur, vrgentiori actioni prandium præferendum non eſt.

n epiſt. 28. ad Lucinium.

Tandem docet, ad vitandam offenſionem, abſtinendum prorſus à ieiunio diei Dominicæ. Hieronymus *n* item quadam epiſtola reſpõdens, an Sabbato ieiunandum ſit: *Vtinam*, inquit, *omni tempore ieiunare poſſimus: quod in Actibus Apoſtolorum diebus Pentecoſtes* (id habet citatus etiam Auguſtinus) *& die Dominico Apoſtolum Paulum, & cum eo credentes fecisſe legimus. Nec tamen Manichææ hæreſeos accuſandi ſunt cum carnalis cibus præferri non debuerit ſpiritnali. &c.* Nec hoc dico, ſubijcit, *quod Dominicis diebus ieiunandum putem, & contextas quinquaginta diebus ferias (quæ vocatur Pentecoſte) auferam; ſed vnaquæq́ prouincia abundet in ſenſu ſuo, & præcepta Maiorum leges Apoſtolicas arbitretur.*

Præcepta Maiorum leges Apoſtolicæ ſunt iudicanda.
Error Priſcillianiſtarum die Dominico ieiunantium.
o canon. 2.
p epiſtol. 93. ad Turribium, c. 4.

Contra ieiunium diei Dominicæ ſeruatum à Priſcillianiſtis, Concilij Cæſaraugustani *o* Canon extat: *Ne quis eo die ieiunet cauſa temporis, aut perſuaſionis, aut ſuperſtitionis.* Meminit Leo *p* huius erroris Priſcillianiſtarum ieiunantium die Dominico, & in Natali Domini, quod negarent veritatem aſſumptæ naturæ. Sicut & Manichæi, qui pariter die Dominico ieiunabant, tanquam inimici Crucis Chriſti, & Reſurrectionis, Solemq́ue pro Chriſto per ieiunium venerabantur. Lege Canones nonnullos in Decretum relatos *q*.

q de conſecr. diſt. 3. c. nequis, & c. ieiunium, & d. 76. c. ſicut debet. c. poſt Paſcha. c. de obſeruat. ieiun. ex parte.
r c. 2. 43.

Protraxitq́ ſermonem vſq́ in mediam noctem.] Quomodo, & qua de cauſa, & quamdiu ſermo ſit protractus, iam diximus. Quamuis autem alibi *r* oſtenderim, non exactè ſemper medium ſum;

ſed

ſed pro progreſſu poſt diſceſſum à principio, ſeu ante, ſeu poſt medietatem rei; tamen vox Græca τ̃ μεσονυκτίς, exactiorem hic ſignificationẽ indicat, tū etiam verbum παρέτεινε, protraxit, & ratio illa, quoniā profecturus erat Paulus in craſtinū.

Notata eſt quoq; proxime tropologia de præferendo cibo ſpirituali, quam Interpretes omnes annotant. Nec hoc id tantum loco Chryſoſtomus facit, ſed alio prætetea *a*, *nullum habendo, & audiẽdo Dei verbo intempeſtiuum tempus eſſe, non à mẽſa, non ſub noctem, &c.* Reduc in memoriam Scholaſticam, quæ cum Benedicto dupliciter germano pernox ſtetit in colloquio bis diuino, ſiue propter argumentum, ſiue propter miraculum.

a *Homil. 50. in Geneſim.*
Nullum audiendo verbo Dei tempus intempeſtiuum.

Olympiodorus *b* negat, hos, quamuis tantos, prolixoſque ſermones, vocandos multos: illos ab Eccleſiaſte *c* ſic nominari, qui ſunt otioſi, vani, nugaces, &c. ſed quod ait de trinoctio, & de ſchola, non intelligo; quamuis de ſchola mentio fuit capite priore.

b *in cap. 10. Eccleſiaſt.*
Qui ſermones multi vocandi ſint.
c *Eccleſ. 5. 6.*

Verſus 8.] Erant autem lampades copioſæ in cœnaculo, vbi eramus congregati.

ERant autem lampades copioſæ in cœnaculo.] Qui conuentum illum ad cœnaculum Synaxim, & myſteriorum gratia interpretantur fuiſſe, volunt quoque copiam lampadum, non tantum vt pellerentur tenebræ, ac decore ibi tam multi eſſent, adhibitam; ac ne qua eſſet ſiniſtra ſuſpicio de verſantibus in tenebris, quam vnam reddit cauſam Sarcerius *d*; alioqui cur non Lucas etiam lucernas expreſſit in Mariæ Marci matris domo, cum eo Petrus noctu venit *e*? ſed vt celebritas maior foret.

Cur lampades in eo cœnaculo multę fuerint.
d *apud Marloratum, in annotationibus huius loci.*
e *cap. 12. 12.*

Docet, ac demonſtrat hoc multis aliis exemplis Baronius *f*, ſimul agens de cereis, à quibus præcipuus è minoribus Ordo nomen inuenit nō ſolum Acoluthorum, vel Acolytorum, ſed etiam Ceroferariorum. Tractat eadem de re Ioannes Stephanus Durantus *g*. De lucernarum autem, lampâdumque, & aliorum luminarium profano, ſacroque vſu apud Gentiles, Hebræos, Chriſtianos, Martinus de Roa *h* ex Societate noſtra; & nonnûlla Salmeron *i* item noſter, & Serarius *k* Ordinis eiuſdem; atque in Controuerſiis Bellarminus *l*; & de candelabro Hebræorum Ribera *m*, ex eodem Ordine ambo; & Ioſeph Stephanus *n*, & Ferdinandus Mendoza *o*. Denique reprehenditur in Iure Canonico *p* quidam Preſbyter, *qui ſine igne*, id eſt, lumine, *ſacrificabat*.

De cereis, & lampadibus in ſacris qui egerint.
f *Tom. 1. Annal.*
g *lib. 1. de ritib. Eccleſ. cap. 8*
h *1. ſingul. ca 14. & ſeq.*
i *Tom. 7. tract. 30.*
k *in cap. 3.* [illegible]
l *lib. 2. de Miſſa c. 14.*
m *1. de Templi cap. 12.*
n [illegible] *& cap. 4.* [illegible]
o *lib.* [illegible]
p *cap.* [illegible] *de celebr. Miſſæ.*

Imitati ſunt forſitan Chriſtiani ea luminum in ſacris accenſione, vt aliis in ritibus, qui rite, recteque per ſe queunt vſurpari, tum Gentiles, tum Hebræos. Hi, teſte Seneca *q*, *lucernas accendebant, Sabbatis potiſſimum*, etſi loqui intelligendus videtur de Gentilibus, quos Iudæorum non paucas decerpſiſſe cæremonias, tres conqueruntur Poetæ, Perſius *r*, & Rutilius Claudius *ſ*, & Iuuenalis *t*, præter Suetonium, alioſque.

q *epiſt. 96.*
Mos lucernarum, & cereorum in Eccleſiis vnde originem habuit.
r *Satyr. 5.*
ſ *lib. 1. Itinerarii.*
t *Satyr. 14.*

Exiſtimauit Salmeron *u*, in veteri Teſtamento ſepi, ſeu ſebi, vel ſeui, aut ceræ vſum non fuiſſe; quoniam in candelabro illo celebri non fuit, & mentio candelarum nulla, tam frequens lampadum, atque lucernarum, quarum quoque cura in templo Pontifici commendatur *x*. Nihilominus facularum, ac facum nomina reperio in vtroque Teſtamento *y*. Et Antiochum Regem Iudæi cum facularum luminibus exceperunt *z*. Et ad comprehendendum Chriſtum venit Iudas

u *ſupra.*
x *Exod. 27. 20. cap. 30. 7. Leuit. 24. 2.*
Facularum vſus in veteri Teſtamento.
y *2. Machab. 4. 22. Eccleſ. 48. 1. Ioan. 18. 3. Apoc. 8. 10.*
z *2. Machab. 4. 22.*

A cum laternis, & facibus *a*. Et quando Eliæ verbum comparatur faculæ *b*. Atque Stella decidẽs in flumina *c*. Sumuntur ſimilitudines ex re vſitata. In Euangelio Ioannis *d* pro laternis, & facibus ſunt nomina φανῶν, καὶ λαμπάδων. In Apocalypſi *e* pro facula nomen λαμπάς. Eodem modo in Eccleſiaſtico *f*. In Hiſtoria vero Machabæorum *g*, pro facularum luminibus, μετὰ δᾳδουχίας.

a *Ioan. 18. 3.*
b *Eccleſ. 48. 1.*
c *Apoc. 8. 10.*
d *cap. 18. 3.*
e *cap. 8. 10.*
f *cap. 48. 1.*
g *2. Machab. 4. 22.*

Iam vero λαμπὰς dicitur de face, ac funali, eſtque idem, vt ait Athenæus *h*, ac δετή, quæ eſt fax in faſciculum colligata, vel etiam δᾳς, & pro cereis etiam accipitur, vt à Plutarcho, cum dicit *i*: Πέντε λαμπάδας ἅπτουσιν ἐν τοῖς γάμοις, ἃς κηρίωνας ὀνομάζουσι, id eſt, *Quinque lampadas accendunt in nu-* B *ptiis, quas cerionas, ſeu cereos nominant*.

Lampas dicitur de funali.
h *lib. 15.*
i *in Proble. Roma. ſub init.*

Vnde fieri poteſt, vt in parabola *k* Chriſtus lampades pro inſtrumentis, in quibus ellychniū accenſum oleo fouetur, maluerit vſurpare; non quod nuptiales faces non eſſent quoque frequẽtiores, quemadmodum & commodiores: ſed ad eliciendum, quem intendebat ſenſum ex defectu olei, &c. Sane quidem cereos geſtari Hieronymus *l* tradit, *vt ſponſi expectetur aduentus*. Nazianzenus *m* prior hoc notauerat. Denique quis credat, non aliter ad prælucendum excitaſſe Iudęos ignes, quam ex olei fomento?

Cur Chriſtus in parabola virginum lampadum meminerit.
k *Matth. 25. 1.*
l *epiſt. 70. ad Marc.* [illegible]
m [illegible] *Baptiſma*

Accedit, quod in textu Hebręo veteris Teſtamenti, vbi Græca, Latinaq; dictio *Lampas* exprimitur, C Hebræa eſt, לַפִּיד *lappid*, quæ proprie ſignificat *lignum ardens*. Pro lucerna ſæpe ponitur Hebræa vox נֵר *ner*, & Græca λύχνος, & hæc quidem etiam in nouo Teſtamento: neutra vero aſtringitur ad flammam, quæ alatur oleo. Itaque nihil ex vocabulis colligendum eſt, ſed ex adiunctis, atque ex eo, quod recta ratio ſuadet, vt definite pronunciemus, cuiuſmodi ex materia ſint excitatæ flammæ ad lumen.

Lampas, & [illegible]

Inter ceræ vſus ille non poſtremus, vt ſit igni eſca ſplendeſcenti; eum vſum forſan Scriptura innuit vſu ceræ fluentis, liqueſcentis ante faciem ignis comparatione *n*.

Vſum ceræ [illegible] Scriptura vbi indicet.
n [illegible]

D Eodem poſtremo ſpectat cereus Paſchalis, & cerei, qui baptizatorum manibus imponuntur, ex Apoſtolica vtrumque traditione. De poſteriore Ioannes Stephanus Durantus *o*, & qui diſſerunt de Baptiſmo. Item Canon Apoſtolorum *p*, qui *damnat excommunicatione furem olei, aut ceræ Eccleſiæ, & reſtitutionẽ quintæ partis ſupra id, quod abſtulerit, imperat*. Igitur argumento eſt, non inuſitatum ceræ Hebræis vſum fuiſſe. Apud alios quidem prius candelæ, cereique, & cādelabri repertus videtur vſus, quam lucernæ. Docent idem Varro *q*, & Martialis *r*:

o [illegible] *de ritib. Eccleſ. cap.* [illegible]
p *61. vel 72.*

Nomina (ait iſte) *candela nobis antiqua dederunt,*
Non norat parcos vncta lucerna patres.

E Poſtremo lampadem, tædam, facem, cereum, funale pro eadem re quandoque ſumi docet nonnullis exemplis Martinus Roa noſter *ſ*.

q *4. de ling. Latin.*
r *lib. 14. epigramm. 36. vel 40. & epigr. 39. vel 43.*
ſ *1. Singular. cap. 20.*

In cœnaculo.] Ἐν ὑπερῴῳ. Lege caput I. *t*

t *verſ 13.*

Verſus 9.] Sedens autem quidam adoleſcens nomine Eutychus ſuper feneſtram, cum mergeretur ſomno graui, diſputante diu Paulo, ductus ſomno cecidit de tertio cœnaculo deorſum, & ſublatus eſt mortuus.

SEdens autem quidam adoleſcens.] Νεανίας. Lege caput ſeptimum *u*.

u *verſ. 19.*

Eutychus.]Reſpondet nomini euentus: ſignificat namque Græce *Fortunatum*. Hebræam autem etymologiam in Græco vocabulo, quam Beda reddit, nec indicandam puto.

Frequentiſſimum Pauli auditorium.

Sedens ſuper feneſtra.] Locus hic, quem Eutychus occupauit, indicat frequentiſſimum auditorium, & auiditatem audiendi in Eutycho. *Conſiderate*, inquit Chryſoſtomus, *domum illam, vbi & feneſtras multi occupabant, vt audirent tubam illam, & amabilem vultum intuerentur.* Alioqui videntur olim auditores, dum ſermo de rebus diuinis haberetur, ſtetiſſe erecto corpore. Auguſtinus quodam loco ſignificat, & Sidonius Apollinaris [a].

a Carm. 16.

Conſtantini Magni dictū egregium, & factū mirabilius.

b 4. de vita. ca. 33

c ibid. cap. 29.

De Conſtantino Magno teſtis eſt Euſebius [b], horas integras ſtantem audiuiſſe; cum autem Epiſcopus iuberet ſedere, ſubtriſti, ac auſtero vultu reſpondiſſe: *Nefas videri inſtitutis de Deo diſputationibus aures præbere negligentes: quin* [c] *etiam ipſummet Imperatorem, ſi qua inter docendum incidiſſet occaſio loquendi de Theologia, aſſurrexiſſe, eoque habitu tamdiu conſtitiſſe vultu contracto, & depreſſa voce, atq; tanta prudentia, & moderatione, vt præſentium animos cœleſti diſciplina initiare, ac deuouere videretur.*

Excuſatur à ſomno Eutychus.

Diſputante diu Paulo.] Nonnulla eſt excuſatio dormientis Eutychi. Humidiores adoleſcentes ſunt quoque ſomnolentiores: & intentus in meditationem animus, voxq; ad aures allata, ſomnum conciliant: ſimul inedia, quæ ciet, ac ſuſtollit in cerebrum vapores, præſertim ſi accedat vigilia, & fatigatio; qua de re Ioannes Argenterius [d] inter alios, ipſique aliquando in noſtris Philoſophicis. Iuſtam Paulo cauſam ſermonis protrahendi fuiſſe prius docui.

d lib. de ſomno, ac vigilia. a capite 12.

Eccleſiaſtes caueat prolixitatem.

Caueat Eccleſiaſtes tamen tædium prolixitatis, ſicut cauiſſe leget, & ſuos ea de re auditores monuiſſe Auguſtinum, Leonem, Bernardum, & alios. Sed & auditor meminerit non eſſe alligandum verbum Dei, & coercendum Spiritum diuinum, vt præſcripti quandoque fines temporis egredi prorſus non liceat.

Cecidit.] Vel erat aperta feneſtra, vt calidiore tempeſtate, & æſtum lampadibus commouentibus, fumoſumque halitum, & animam tepidam tot auditoribus efflantibus, vel nō firmiter clauſa. Grauatum ſomno caput, corpuſque deprimitur, ac impetu deiicitur. Eutychus ergo καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, *depreſſus ſomno graui*, quod Interpres recte verbo demergendi reddidit, καὶ κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, *delatus, ac deorſum veluti portatus à ſomno, ac victus*, vt Budæus [e] obſeruat: quod appoſite in Latina editione dicitur *ductus*, *ſomno cecidit*, nimirum pondere ſuo per apertam feneſtram, vel eam ſibi patefaciendo; quæ deforis claudi ſolita, non erat bene clauſa.

e Commentar. ling. Græcæ.

De tertio cœnaculo.] Ἀπὸ τοῦ τριστέγου. Syrus, מן תלתא מדיריין *men thaletha meridian*, id eſt, *ex tertia contignatione.* Superior omnis pars domus dicebatur cœnaculum, vt docui capite 1. [f] propterea quælibet nomen id retinebat, hæc autem erat omnium ſuprema.

f verſu 13.

Sublatus eſt mortuus.] Fortaſſe ad ſepulturam. Exprimenda mors fuit, ne quis de ſuſcitatione dubitaret, quæ ita facta narratur à Paulo, vt nonniſi mortuum conſtaret, certo factam affirmare non poſſemus, quemadmodum paulo poſt exponetur.

Mors hæc auctore Diabolo contigit.

Mors illa auctore Diabolo contigit, vt placet Chryſoſtomo, vt conturbaret feſtum illud, ſeu gaudium ſpirituale, & fructum quantum poſſet: ſimul tamen etiam coarguit ignauos, ac dormitantes in diuinis ſermonibus, cum Eutychus nō ceſſerit, non timuerit periculum, mori quodammodo maluerit.

Machetis Abbatis in diuinis ſermonibus vigilantia.

g 1. de inſtit. renun. c. 19.

h ibidem c. 31.

Machetem Caſſianus [g] monachum narrat, quotquot diebus, ac noctibus agitaretur collatio ſpiritalis, nunquam ſomni torpore laxatum; ſi quis vero detractionis verbum, ſeu otioſum tentaſſet inferre, in ſomnum protinus concidiſſe. Præterea [h] cum diſputante ipſo de rebus neceſſariis, ac ſpiritalibus, fratres vidiſſet, lethæo quodā ſopore demergi, nec poſſe ab oculis ſuis pondus ſomni depellere, docuiſſe collationis illius impugnatorem Diabolum fuiſſe, quoniam ſimul ad tabulæ ſe conuerterit expoſitionem, cuncti ſomno pulſo vigilanter attenderunt. *Non feneſtra nunc, non fames*, ait Chryſoſtomus, *non ſomnus interturbat; attamen non audimus, non anguſtia loci, non aliquid horum.*

Verſus 10.] Ad quem cum deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper eum, & complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipſius in ipſo eſt.

A*D quem cum deſcendiſſet Paulus.*] Potuit ſine dubio per diuinam reuelationem, ac in Spiritu cognoſcere mortuum Eutychum, vt Interlinearis indicat, ſed lapſus ex tam edito loco, & adeo cunctis notus, atq; relatus de morte nuncius, vel ab iis, qui accurrerunt, vel ab aliis, qui forte in humiliore domus parte verſabantur, exploratam ſatis notitiam Paulo pepererunt. Deſcendit ſponte, *non ei ille oblatus eſt*, vt Hiſtoria dixit Scholaſtica.

Incubuit ſuper eum.]Lyranus, & Caietanus orationem ſupplicem pro mortuo interpretantur. Carthuſianus corporis Apoſtolici ſuper cadauere humilem applicationem exemplo Eliæ [i], ac Eliſæi [k]. Cui ſententiæ Beda, Arator, & Arias adhæſerunt, fauetque Græcus textus, ἐπέπεσεν αὐτῷ, pro quo Syrus, נפל לעל מנא *nephal lehhal menne*, id eſt, *cecidit ſuper eum*; vel, *ruit in eum.* Sed Interpres noſter non potuit melius hunc ſenſum declarare, nec vllo modo illum denotāt verba iſta, *incubuit ſuper eum*, quem illi afferebant, id eſt, procidit in orationem pro ipſo.

i 3. Reg. 17. 21.

k 4. Reg. 4. 34.

Paulus orauit, ſed hoc non ſignificatur.

l Act. 9. 40.

Tabithæ mortuæ ſuſcitatio difficilior, quam Eutychi.

Orauit fortaſſe, ſicut *Petrus Tabitham ſuſcitaturus; poſitis genibus* [l]; tamen hoc non ſignificatur verbis iſtis. Comparat Beda ſuſcitationem vtrāque, ac Tabithæ difficiliorem quodāmodo fuiſſe docet, quæ repræſentat mortuum ſpiritualiter per negligentiam, *& idcirco dicitur*, inquit, *cum in diebus ægrotaſſet, tandem mortua, tum lota, & in cœnaculo poſita, Petro abſente, qui vt eam ſuſcitaret, aſcendit, & illa viſo ipſo reſedit: Eutychi faciliorē, quia refert peccatorem ex infirmitate, & mortuus eſt media nocte, decidens de tertio cœnaculo, Paulo præſente, ac docente, & deſcendit ad illum, &c.*

Sed laudanda expoſitoris pietas, non requirenda in his myſteriis exacta veritas. Aratorem enim ſi legas, haud paulo differentes, vel etiam contrarios ſenſus deprehendes, ſimul docētem, quam noxius ſit ſpiritualis ſomnus, quo pacto mali ominis fuerit in feneſtra reſidere, quid ſibi voluerint lampades collucentes, & cœnacula tria.

m 3. Reg. 17. 21

n 4. Reg. 4. 34.

Carthuſianus obſeruat Eliam ter [m], ſepties Eliſæum [n], ſuper defunctum, Paulum ſemel duntaxat incubuiſſe, quaſi hic excellētior fuerit, moxque impetrauerit quod petiit. Non lego Eliſæum

Abulenſis cauſam non recte aſſignat cur Prophetę mortuis incubuerint.
a 3. Reg. 17. 4. Reg. 4.
b ibid. q. 24.

ſepties incubuiſſe, ſed bis, oſcitaſſe tot vicibus puerum Scriptura narrat. Quæcunque vero alia fuerit cauſa, non arridet, quam Abulenſis *a* aſſignat, vt Prophetę reuocata iam anima, efficerent proprij caloris fomento, vt in corpore adhuc frigido exiſteret calor neceſſarius ad vitales operationes. Si namque redit anima, in corpus apte diſpoſitum redit. Quod ſi dicat, vt etiam dicit *b*, voluiſſe præparare corpus ad vnionem animæ, quaſi crederet, Deum requirere, vt facerent ipſi quod in ſe erat, vt faciunt qui generant, quoniã ante ipſos nemo legebatur alium ſuſcitaſſe, dicã non eſſe adeo humiliter de tantis Prophetis ſentiendum. Illud placet magis, quod addit, permiſiſſe Deum eo modo Prophetas ſuſcitare, vt poſtea intelligeretur differentia in ratione ſuſcitandi faciliore, qua Chriſtus eſt vſus, ac Diſcipuli eius, imperando, orando, ſaltem ordinarie.

c Act. 9. 40.

Et complexus.] Καὶ συμπεριλαβών. Exprimere videtur hoc participium incumbendi modum, ſignificatque, vt placet Carthuſiano, cõpaſſionis, & amoris affectum. Quid ſi expãdit ſe ſuper Eutychum, vt duo illi Prophetæ, vt coram Iudæis (Petrus enim abſentibus omnibus, vt paulo ante dixi, Tabitham ſuſcitauit *c*) Iudæorum etiam in miraculis ſequi morem, modumque videretur? De Elia dicitur iuxta LXX. quod ἐνεφύσησε τῷ παιδαρίῳ, *inſtauit puero.* In Paraphraſi Chaldæa, quod *coarctauit ſe ſuper puerum*: Hebraicũ יתמודד *ythmoded*, idem valet atque *menſus eſt ſe*, vel, *expandit*: quæ duo verba vulgatus Interpres poſuit.

De Eliſæo Græcus textus habet, ἐκοιμήθη: Hebræus, ישכב *yſchab*, cui ſimile eſt Chaldæũ verbum: Latinus, *incubuit*, pro eo autem quod ibidẽ additur, *incuruauit ſe ſuper eum*, Græce eſt συνέκαμψεν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐνεφύσησεν ἐπ' αὐτόν. Chaldaice, אלהית *alcheth*. Significat autem hoc vltimum vocabulum *fatigari*, aut *fatigare ſe*, Hebræum, *iacere*, *cubare*, *dormire*, ex Græcis primum cubare dormiendi cauſa, & dormire; vltimum inſlare, ſicut dixi.

At hoc loco συμπεριλαβὼν complexum denotat, & quidem ob geminam præpoſitionem arctiorem, amiciorem, ſuauiorem, diuturniorem, & ad ſingula veluti membra particularia deſcendentem.

Paulus attrita Eutychi membra aptauit inſerta.

Et fieri vero poteſt, vt Eutychi ex tam alto lapſu loco attritum, & diſcerptum ſit corpus, cuius quodammodo Paulus collegerit, vel aptauerit partes, & ſuo quamque loco repoſuerit, ita vt τὸ συμπεριλαβὼν, non ſolum ſit complexus & circumamplexus, & circumincubans, & omnia circum & vndequaq; membra ſumens ad exoſculandum, vel ad ſua ipſius membra circumadaptandum illis, verumetiam hinc inde aut luxata, & diffracta, vel auulſa quoque, ac ſeparata colligens, & accipiens membra Eutychi.

Deus non in inſtanti ſemper miracula operatur.
d cap. 3. 7. 8.
e Mar. 8. 24. 25.
f cap. 37.
g Dan. 10. 10.

Non eſt Deo tanta vel cura, vel opera neceſſaria, nec iis, qui auctore Deo perpetrant miracula: ſed ſenſim tamen idem Deus, & paulatim non ſemel, ac ſimul eiuſmodi res admirabiles interdum facit ipſe, fierique vult à ſuis, vt alias *d* oſtẽdi, exemplo eius, qui non ſtatim perfectum oculorum vſum recuperauit, Chriſto ipſo eum illi largiente *e*: & poteſt eodem referri oſſium aridorum, quamuis parabolica, apud Ezechielem *f* primum collectio, tum compactio cũ reliqua corporis redintegratione, poſtremo animatio. Et quod Angelus pauefactum Danielem, primum in genua tantum manuſque erexit *g*: deinde in pedes *h*: poſtea multum loqui fecit, ſed adhuc trementem *i*: poſtremo timorem ipſum excuſſit *k*.

h verſ. 11.
i verſ. 16.
k verſ. 18.

Simile miraculum à B. Benedicto factum.
l Greg. l. 2. Dialog. c. 11.

Quod hic ſubnectitur de adducto deinde viuente puero in cœnaculum, indicare videtur aliquid ſpatij in medio fuiſſe priuſquam reuiuiſceret. Congruit propoſito hiſtoria pueri monachi, quem parietis obtritum ruina, Benedictus reuocauit ad vitam *l*, atque in eo etiam eſt ſimilitudo, quod illius diabolus mortem, ſicut Eutychi, & vtriuſque; vt pium opus interturbaret, eſt operatus.

m Mat. 9. 24.

Nolite turbari, anima enim ipſius in ipſo eſt.] Non ait de lapſo, & mortuo, ſed de reſuſcitato, vel ſi de illo, Prophetice locutus eſt, quod eſſet, breui reditura. Placet poſterior ſenſus Lyrano, Carthuſiano, & Hugoni, qui Gloſſam ordinariam commode interpretatur, dum illa exponit, non ex toto receſſiſſe animam, quoniam receſſerat mox reuerſura: quo pacto Chriſtus *puellam dicebat non mortuam eſſe, ſed dormire m*, quia licet reuera mortuam ſuſcitaturus mox erat, qua facilitate qui dormit excitatur: aut quoniam non eo erat modo mortua, quo putabat turba. Si enim paulo poſt reſurrecturam ſciuiſſent, non mortuam exiſtimaſſent, ſed dormire. Hiſtoria quoque Scholaſtica conſentit, atq; hac ratione recreaſſe Paulum ſpem aliorum.

Octo mortui leguntur [illegible]
n [illegible]
o Tom. 4.
p 3. Reg. 17. 21.

Auctor operis de Mirabilibus Scripturæ *n* illigatus Auguſtini *o* operibus, poſtquam obſeruauit ex octo mortuis, qui omnino in vtroque Teſtamento commemorantur ſuſcitati, cum primũ ſuſcitaret, Eliam dixiſſe *p*: *Reuertatur obſecro anima pueri*: de hoc vltimo *ſcriptum eſſe. quod anima ipſius in ipſo eſſet*, addit; *non quaſi iſtius anima occulte lateret in corpore, ſed quoniam emittens animam, ita mortuus eſt, vt poſt modicum interuallum ipſa reuertente, ſic Paulus ſit locutus.* Hic eſt è duobus prior dicendi allatus modus, quem Hugo etiam recipit, & Caietanus, ac magis probatur. Quanquam & tertius eſt Aratoris non improbabilis, iis ipſis verbis prolatis rediſſe Eutycho vitam.

Paulus quibus verbis hunc ad vitam reuocarit.

——*Cui Paulus* (inquit) *adhærens*
Pectore, viuit, ait, quam vocem vita ſecuta eſt,
Morſque repulſa fugit.

Apparet in eadem quoque oratione modeſtia. Non dixit, vt notat Chryſoſtomus, *reſurget, excitabo enim illum. Sed quid? Ne turbemini; vide, vt faſtu caret.* Diuino Sancti quidam artificio diuinam ſibi ad miracula communicatam vim zelo humilitatis contexerunt.

Eligij ſimile huic factum.
q [illegible] 1. [illegible] l. 1. c. 23. 24. 26. 25. 32.
r ibid. c. 31.

Quo in genere, quæ in vita Eligij narrantur, illuſtria ſunt non pauca *q*; hoc nonnullam etiam habet cognationem cum præſenti miraculo. Suſpendioſo parabatur ſepultura, iubente Eligio *r*, *Interim ab imis vſque ad ſumma dum palparet corpus, redijt anima; ipſe vero, vt miraculi à ſe laudem repelleret*: *O quam grande*, inquit, *ſcelus, niſi Dominus adiuuiſſet, perpetrare poteramus, ſi corpus hoc humo texiſſemus, cum anima eius in ipſo ſit.* Sed & Victor Antiochenus *ſ* arbitratur dedita opera propter humilitatis ſtudium, quando Chriſtus quempiam ſuſcitabat defunctum, dixiſſe non *defunctum*, *ſed dormientem*.

ſ in cap. 5. Marci.
t 3. Reg. 17. 9. 17. & 4. Reg. 4. q. 16. & 17.

Excitat Abulenſis *t* curioſam ſane quæſtionẽ de puero, quem ſuſcitauit Elias, & altero, quem Eliſæus, vnde animæ eorũ adductæ, ſeu reductæ fuerint, quoue ex loco, purgatorione, an damnatorum, vtrum ex limbo puerorum, vel iuſtorum: cœlum enim illo tempore nondum patebat. Ex-

tendi

Animæ ſuſcitatæ ex quo loco ad nos redierant.

tendi quæſtio poteſt ad alios, quotquot ſuſcitati ſunt, & poſtquam ſuo Chriſtus aſcenſu animabus iuſtis reſerauit cœleſte domicilium, & poſteaquam admiſſis ſecum illis, dum aſcendit, deinceps omnibus id apertum eſſe voluit. Reſpondet, nihil obſtare, vt reuocatæ ſint olim ex limbo Patrum animæ iuſtæ: atque ex earum numero (exempli cauſa) Lazari, quem ſuſcitauit Chriſtus *a*, animam fuiſſe. Idem ſentiunt, qui Moſem Chriſto transfigurato *b* putant adfuiſſe in proprio corpore, quod ipſius anima propria informaret: quæ res à me alibi *c* examinata eſt.

a *Ioan. 11. 44.*

b *Matt. 17.*

c *in Euang.* [illegible]

Anima ex gloria ad vitã reuocata non poteſt perire.

Ait præterea idem Toſtatus, ex Purgatorio redire poſſe animam ad corpus, vel expectante tempus Deo, quo debitas pœnas perſoluerit; vel ſi nondum fluxit, intenſione pęnarum compenſando temporis extenſionem; vel neutrum exigente, quoniam ea lex attingat ſolum eos, qui ſint inde ad iuſtorum habitationem migraturi, & redeuntes ad hanc vitam, poſſunt in hac ipſa vita ſatisfacere parti debiti, quę ſupererat in Purgatorio ſoluenda. Tunc vero etiam addit *pertinere ad prouidentiam Dei, dare huiuſmodi animæ, quæ in limbo Patrum* (eadem vero eſt ratio de Purgatorio) *erat ſecura de vita æterna, gratiam tantam, vt poſtea non poſſit perire, ſed potius redeat ad maiorem gradum gloriæ, quam prius habuiſſet, ſi non fuiſſet reuocata ad vitam.* Præterquam quod ſcientia exactior, quam ſuſcitati habent de alio ſæculo, plurimum retrahit eos à peccando. Exemplum citat eundem Lazarum, quem etiam cum ſuſcitaret Chriſtus, ideo fleuit *d*, ſi credimus Iſidoro Peluſiotæ, & indicat Rupertus *f*, quod iam appulſum ad portũ, rurſum vocaret ad fluctus, & procellas, & à corona ad certamen.

Chriſtus in Lazari ſuſcitatione cur fleuerit.

d *Ioan. 11. 35.*

e *lib. 2 ep. 171* [illegible]

f *in Ioannem.*

Tandem docet, ſecundum ordinem iuſtitiæ diuinę, ex loco damnatorum nullam animam educi, quoniã quæ ibi ſunt, ſunt obſtinatæ in malo, hoſteſque Dei: denique *in inferno nulla eſt redẽptio.* Idem ſentit de limbo paruulorum, qui moriuntur cum peccato originali. At ſecundum beneficam Dei voluntatem concedit aliquas animas damnatorum rediiſſe in vitam, in qua per Dei gratiam, & cooperationem ſuam potuerint obtinere peccatorum remiſſionem, & mereri vitam æternam, & ſatisfacere pro pœnis debitis, quas in inferno cœperant experiri.

Animæ aliquæ ex inferno ſunt eductæ.

Tales dicit fuiſſe Gentilium multorum animas, quæ à Sanctis leguntur reuocatæ ad vitam, ac Traiani etiam animam, ſi recipiatur vulgaris illa narratio de liberatione ipſius, precibus Gregorij, de qua merito dubitat, alij autem præciſe negant *g*, licet quidam *h* concedant, ita vt redierit ad corpus, & aliquanto tempore hic denuo viuens Traianus, licet eius inter homines habitatio ignota fuerit, conſecutus ſit veniam peccatorum, & per gratiam, & opera ſatisfactoria pœnitentiam, quam cum damnatis iam luerat ad tempus in inferno, deleuerit, & beatitudinem meruerit, ad eamque peruenerit, aut liber ab omni pœna, aut temporalem, ſi qua ſupererat, ſoluens in Purgatorio. Hoc eodem modo de Traiano reſpondent multi Scholaſticorum, vt S. Thomas, Ricardus, Durandus *i*.

De Traiano an ſit damnatus, vel ſaluus.

g [illegible] *Soto* [illegible] *45. q. 2. art. 2.* [illegible]

h [illegible] *de hac re Enriquez lib. 9. Summæ, c. 16. cum aliis quos citat.*

i *in 4. diſt. 45.*

Ego Abulenſis ſententiam non probo in eo, quod ait de Traiani ſuſcitatione, quę nullo certo auctore affirmatur, & pſeudo-Damaſcenus eo loco, vbi de liberata eius anima ſcribit, docet de inferno in cœlum tranſiiſſe *k*. De animabus Beatorum poſt Aſcenſionem Chriſti, nihil dixit: placet vero & harum, & illarum, quæ ſunt in inferno, rationem eſſe eandem, vt neutrę repetant ſua corpora, vtræque de ſuo ſint ſtatu certæ, vel beatitudinis, vel damnationis æternæ: vt ſicut hę, ſecundum doctrinam Auguſtini *l*, habent certitudinem de nunquam amittẽda beatitudine, quia beatitudo inter alia bona, quorum aggregatione conſtat, id etiam requirit; ita illæ damnatorum animæ, hoc ipſo quod ſunt in eo ſtatu, certæ ſint de eiuſdem perpetuitate. Alioqui & ipſæ aliquo modo ſalutem ſperare poſſent, & nos poſſemus pro illis orare: quod vtrumque ſine temeritate, ac errore dici non poteſt.

Auctoris de Traiano ſententia.

k *orat. de mortuis.*

l *de corrept. & gra. c. 10.*

In quo ſtatu erant Gentiles ad vitam reuocati.

Qui ergo ex Gentilibus ſuſcitati ſunt, plane iniuſti, & peccatores, vt ab Agnete Præfecti filius ſtuprator *m*, ac proinde non laborantes ignorantia inuincibili fidei, neque ſolius pœnæ Purgatorij rei, vt ſatis leuiter dixit Soto *n*, cum mererentur pœnas æternas, ad iſtas non ſunt damnati, ſed eſt ſuſpenſa hęc eorum ſententia: interim vero ſuſtinuerunt pœnas, quæ ſecundum præſentem iniuſtitiam ipſis debebantur, vt tradunt Scholaſtici meliores cum B. Thoma *o*.

m *vt eſt apud Ambro. Sermõe 90. & Maximum Serm. 2.*

n *4. diſt. 45. q. 1. art. 2.*

o *4. diſt. 45.*

Beati ad vitã reuocati in quo ſtatu erant.

p *lib. 1. Dial. c. 9.*

Quod ſi pariter ex omnino iuſtis, ac ſanctis, qui nullam Deo amplius pœnam deberent, ſunt reuocati ad vitam, quod prodere Gregorius *p* videtur de quodam Marcello, quem Fortunatus excitauerit, dilata eſt eorum beatificatio à Deo, illa, inquam, quæ eſt eſſentialis, & tantiſper detẽtæ ſunt optimo in loco, vt loquitur idem Gregorius. Differẽtia eſt, quia non repugnat, animas iniuſtas, dempta etiam illa certitudine de ſtatu damnationis ſuæ, ſentire pœnam damni, & ſenſus, vt ſentiunt, qui in æternum damnati habent dictam certitudinem: at abhorret à viſione beatifica, vt qui ea fruitur, & ideo beatus eſt, careat cognitione de certitudine, ac perpetuitate eiuſdem, atque idcirco dum hanc non habet, nec illam quoque conſequitur.

Dices, perſpectum igitur erit animæ iniuſtæ, quæ reditura eſt ad vitam, quod redibit, & quod non ſit damnata æternis pœnis; alioqui ſi huius ſecũdæ rei oppoſitum iudicium habeat, falletur: item anima iuſta, quam euocabit huc Deus in corpus, intelliget hoc aliquando futurum. Imo vero preces fundi poſſent à nobis pro iis, quos conſtaret deceſſiſſe obfirmatos in malo, cum fieri poſſit, vt per anaſtaſin particularem redeant nobiſcum victuri, & pœnitentiam acturi.

Hi me ſtimuli longius excurrere fecerunt, quam putaram, & quam inſtituti ratio patiatur. Neutrum ex his, quæ initio argumenti poſita ſunt de anima impia, concedere cogimur. Satis eſt decretum diuinum in mẽte Dei, quod inimico non eſt communicandum: nec refert ſi fallatur errore minime pernicioſo, ſed potius ſalutari

Quod pertinet ad preces, ſi has pro Traiano Gregorius fudit, aio inſtinctu diuino id feciſſe, certe non male feciſſe: nefas autem duntaxat eſt pro iis, in quos iam ſancita ſentẽtia eſt damnationis æternæ, Deum orare. Nullum incommodũ eſt, vt anima reſeruata ad nouam mortalem vitã id cognoſcat, ad eum fere modum, quo qui ſecũdum Chriſti aduentum pręceſſores venturi ſunt, Enoch, Elias, & ſi quis eſt alius, hoc probe nouerunt, ſeſeque, Dei tam diu priuati viſione, ſcientes, lubentes ad eius voluntatem rectiſſimam, & optimam accommodant. Cætera quæ ſunt ex Abulenſi recitata, probo, & recipio, meumque

A cum Bellarmini *a* grauiſſimo ſuper hac re iudicio coniungo. Lege de toto hoc argumento Enriques *b*. Eutychus quo ex ordine fuerit, facile coniici poteſt : vt minimum enim Catechumenus fuit, ac, vt Chryſoſtomi de eo laudes perſuadent, ob adeo ſedulum audiendi verbi Dei ſtudium, fortaſſe iam iuſtus.

a 1. de Purgato. ca. 8.
b Summo Theologica moral. li. 9. c. 16.

Verſus 11.] Aſcendens autem, frangenſque panem, & guſtans, ſatiſque allocutus vſque in lucem, ſic profectus eſt.

F*Rangenſque panem, & guſtans.*] Guſtandi verbũ de cibo communi dicitur, nõ de Euchariſtia. B Idcirco qui volet conuentum ſacrum fuiſſe, diſtinguat hic fractionẽ panis à guſtatione, illamq; referat ad cibum vſualem, hãc ad myſticum. Vel ſi vtrumque accipi malit de cibo eodem vulgari, ſubintelligat, ſuppleatq; ſpiritualẽ eſſe ſumptũ. Quanquã obſtat, quod productus narratur ſermo in lucẽ, ſiue auroram poſt fractionem panis, guſtationemque; celebratio autẽ Euchariſtiæ tẽpore nocturno fieri non ſolebat. Quomodo de Euchariſtia fractio panis, & guſtandi verbum dicatur de comeſtione, iamdudum notauimus *c*.

Euchariſtiæ celebratio noctu fieri non ſolebat.

c cap. 2. 40. & 10. 10.

Satiſque allocutus.] Poſt excitatum Eutychum cibum ſumpſerunt, & inter edendum, & ablata menſa, ſermo diuinus continuatus eſt, non tantum more diſputatorio, vt Caietanus putauit, C propter verbum διελέγετο, quod eſt verſu ſeptimo : ita vt afferret hinc inde rationes, ſiquidem extenduntur ad omnem ſermonem, verbum id Græcum, & Latinum diſputandi, ac diſſerendi; ſed magis etiam familiari, quem innuit hoc loco participium ὁμιλήσας.

Id quod dixi de ſacro, & pio ſermone ad menſam ipſam, obſeruauit Chryſoſtomus. De lectione pia adhibenda in menſa, extant Conciliorum Patrumque decreta, & teſtimonia. Id ſanxit Cõcilium Nannetenſe *d* in Gallia, & Rhemenſe *e*, & Toletanum III. in Hiſpania *f*. Eandem lectionẽ, vel ſermonem ſanctum in menſa, aut à menſa, D commendant Baſilius *g*, Caſſianus *h*, Bernardus *i*, Auguſtinus *k*, ſiue Ambroſius *l*, Gregorius *m*, Tertullianus *n*, qui meminit etiam pij conuiuij ſub nomine τῆς ἀγάπης.

Lectio pia ad menſam hinc colligitur.

Mentio quoque dictæ lectionis eſt apud Cyprianum *o*, & in Concilio Africano *p*, & in Burcardo *q*, & in Concilio Turonenſi *r*. Seruatum pium hunc morem ab Auguſtino narrat Poſſidius *ſ*; à Vectio, tametſi non Clerico, aut regulari, Sidonius Apollinaris *t*. Minus id mirum, cum, Plinio teſte *u*, prodat Cornelius Nepos, apud Atticum, *Nunquam ſine aliqua lectione cœnatum eſſe, vt non minus animo, quam ventre delectarentur conuiuæ.* Apud Ephrem *x* ſermo eſt pro lectore ad menſã, quomodo clare, diſtincteq; id facere debeat.

d cap. 11. & 12. diſt. 44. c. 8. & 9.
e cap. 17.
f ca. 7. diſt. 44. cap. 11.
g Reg. 180. ex Breuis. Homil. 8. & 9. in Hexam.
h 4. de Inſtit. c. 17.
i ex ſpecch. Monachor.
k Serm. 56. de Tempore. & epiſt. 109.
l Serm. 25.
m lib. 2. ep. 37. diſt. 44. c. 6.
n Apologet. cap. 39. & lib. de Orat.
o lib. 2. ep. 2. in fine.
p cap. 6.
q lib. 2. ca. 169. lib. 14. cap. 7.
r cap. 23.
ſ in vita.
t lib. 4. ep. 9.
u lib. 1. ep. 15. lib. 9. ep. 16.
x Tom. 2. paræneſi 6.

E *Satiſque.*] ἐφ' ἱκανόν. Idem eſt nonnunquam *ſatis*, quod valde, multum, aut etiam nimis : quo loquuntur quoque modo Itali, Galli, Hiſpani, *Aſſai, Aſſez, Arto.*

Vſque in lucem.] Ἄχρις αὐγῆς. Syrus, עד במא דסלק צפרא *bhad ma daſelek tſepara*, id eſt, *Vſque dum aſcendiſſet aurora.* Vatablus: *Vſque ad diluculum.* Senſus idem, & abſolute αὐγὴ, lux eſt, ac ſplendor.

Sic profectus eſt.] Syrus, והידין נפק דנאזל ביבשא *vehaiedin nephak denizel beiabaſcha*, id eſt, *Et tunc egreſſus eſt, vt iret per aridam*; vel, *Tum demum exiit per aridam profecturus.* Particula *Sic*, vel eſt cauſalis, vel illatiua, vt in Pſalmo *y*: *Sic Pſalmum dicam nomini tuo.* Et apud Ioannem *z*: *Sedebat ſic ſupra fontem.* Et in hac hiſtoria inferius *a*: *Sic venimus Romam.* Id eſt, ita accidit; aut, propterea id factum eſt; aut, ergo hoc modo res euenit. Vulgo ita loquimur Italice, Gallice, Hiſpanice: nec aliter Cicero *b*, cum verbi gratia dixit : *Sic tot ſimul virtutes continentia, grauitatis, iuſtitiæ, fidei defecerunt.*

y Pſal. 60. 9.
z cap. 4. 6.
a cap. 28. 14.
b Tuſcul. 4.

Verſus 12.] Adduxerunt autem puerum viuentem, & conſolati ſunt non minime.

P*Verum.*] Παῖδα. Quod videtur eſſe nomen ætatis hoc loco, non conditionis ſeruilis. Prius vocatus eſt νεανίας, vtrobique autem Syrus eadem voce vſus eſt עלימא *bhalaiema*.

Porro cum ſuſcitationi Eutychi omnes interfuiſſe credibile ſit, colligaturque ex verſu decimo, fortaſſe nondum ille ſic affectus perfecte erat, vt mox aſcendere cum aliis potuerit. Non eſt tamen, quod pridem citatus Auctor operis de Mirabilibus Scripturæ *c* dubitet, an Eutychus reuera mortuus fuerit. Quamuis enim Scriptura non dixerit animam eius egreſſam, & reuerſam, dixit nihilominus illum *ſublatum eſſe mortuum, & adductum eſſe viuentem.*

c lib. 3. ca. 11. apud Auguſtinum tom. 1.

Hic iuuenis vere mortuus fuit.

Et conſolati ſunt non minime.] Οὐ μετρίως, *non mediocriter.* Syrus, רוורבית *rurebaiith*, id eſt, *vehementer*, vel Eutychi ipſius cauſa, vel ob miraculum, quo Apoſtolica prædicatio, ac Euangelica doctrina veluti obſignabatur, & confirmabatur. *Inter verba prædicationis*, ait Beda, *occurrit occaſio curationis, vt dulcedine miraculi, & doctrina ſermo firmetur, & vigiliarum labor arceatur, & memoria magiſtri iam diſceſſuri arctius mentibus infigatur.* Tam ſimilis narratur de ſuſcitato Patroclo delicioſo pincerna Neronis, item à Paulo Romæ hiſtoria, in libro de paſſione Pauli, quæ Linum geſtat in titulo *d*, vt vel hanc ob cauſam, præter alias, recte indicent, qui Auctorem ſuſpectum habent.

Cauſa miraculi, & gaudii.

d Tom. 7. Bibliothec. Patr.

Quid factum deinceps ſit Eutycho noſtro, neſcio. Eutychium in Sanctis Martyrologium *e* recenſet *Ioannis Apoſtoli diſcipulum.* Si non obſtat adiectio vnius iota, non eſt inuerisimile eundem eſſe, quoniam Ioannes *Eccleſias Aſiæ cunctas rexit.* In Menologio *ſ* vocatur Εὐτυχὴς, vel Εὐτυχίδης, diciturque non Ioannis tantum, ſed Pauli etiam diſcipulus. Non auſim tamen affirmare hanc ſententiam: ideoque nec recito quę de Eutychio illo celebrantur elogia citatis libris.

e 24. Auguſt.

De Eutycho quid haberi potuit.

ſ 24. Auguſti.

Verſus 13.] Nos autem aſcendentes nauem, nauigauimus in Aſſon, inde ſuſcepturi Paulum: ſic enim diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.

N*Auigauimus in Aſſon.*] Multæ ſunt huius nominis ciuitates in Lycia, Lydia, Myſia. Epiro: hæc autem ſeu Aſſon, ſeu Aſſus eſt in Æolide, non procul à Troade, *aliter dicta Apollonia*, vt ait Hieronymus *g*. Plinius *h* appellat *Aſſon Troadis*, & vtroque illo nomine Aſſon, & Apolloniam *i*. Geographi, maxime Strabo *k*, deſcribunt arte munitiſſimam, & aſceſu perarduam ab ea parte, qua mare ſpectat. Hinc vulgata Stratonici citharœdi ſententia : *Qui celeri paſſu Aſſon it, periculum adit.* Quamuis hoc ipſum de Aſſo Lyciæ Nicoſtratum alij ferunt dixiſſe. Certe Homerus *l* eo alluſit, vt notauit Euſtathius *m*, cum dixit:

Aſſon de qua hic, vbi ſit.

g de locis Hebraicis.
h lib. 2. c. 96. & lib. 36. cap. 17.
i lib. 5. cap. 30.
k lib. 13.
l Iliad. ζ.
m ibidem pagina 10.

Ἄσσον ἴθ᾽ ὥσκεν θάσσον ὀλέθρου πείραθ᾽ ἵκηαι,

Aſſon adi, vt citius veniat tibi terminus æui.

Propius accede, vt ocyus mortis ad terminos peruenias. Hunc Strabo verſum tribuit Stratonico, non tamen quaſi ille ad Aſſon reſpiceret, cum eum edebat.

Quam autem Latine recitaui ſententiam, Græce ſic habet apud Euſtathium: *Εἰ βούλει θάνατον θανεῖν, εἰς τὴν Ἄσσον πάλιν ἴαθι.* Hoc non dicimus otioſe, verum vt intelligamus nulli Apoſtolum labori peperciſſe, qui eum in locum itinere pedeſtri, vt paulo poſt videbimus, contenderit.

Ibidem Ariſtotelem aliquando commoratum idem Strabo memorat, & Cleanthis, qui in ſchola Zenoni principi Stoicorum ſucceſſit, patriam fuiſſe. Longe celebrior aduentu Pauli. Neſcio quid velit Syrus, cum vertit לכנשא דתסוס *lonabbada dethessus*, id eſt, *ad congregationem Theſus.* Theſum non inuenio, ſed Thaſum inſulã Thraciæ in Ægæo mari, quæ ipſa non facit ad rem præſentem. Lege caput XXVII. *a* vbi loci nomen idem reperitur.

a verſ. 13.

Sic enim diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.] Diſcipulos optimus, & indulgentiſſimus magiſter non patitur ſubire laborem pedeſtris itineris, ſimul ſapienter, ac prudenter ab inuicem ſeiunctos eſſe non vult. Vtrumque Chryſoſtomus vidit, & τὸ πεζεύειν, quod hic eſt, interpretatur, *pedibus ingredi.* Idem facit Vatablus. Credo Paulum pedeſtre iter confeciſſe: attamen Interpres commode vertit *per terram iter facturus:* quoniam optimi Græcæ linguæ Auctores, quos citat Budæus *b*, πεζεύεσθαι dixerunt pro eo, quod eſt terreſtri itinere aduehi: & πεζευομένην ὁδὸν, iter terreſtre. Recte quidem, terra enim non fit iter niſi pedibus, aut propriis, aut etiam alienis: & qui dicitur iter facere per terram, intelligi poteſt altero id modo facere.

Paulus pedibus iter fecit.

b Comment. ling. Græc.

Non eſt dubium, quin quibus tot aliarum rerum magis neceſſariarum interdictus eſt vſus à Chriſto *c*, cum eos prædicatum miſit, multo ſit prohibitum magis iumento vehi. In Regula B. Franciſci, quę Apoſtolicum viuendi modum exactius exprimit, cauetur ſub grauiſſimis pœnis, *ne quis obequitet, niſi grauis cogat neceſſitas, aut valetudo* d. Idipſum Societatis noſtræ hominibus, qui Apoſtolorum ritu obeunt prouincias, grauiter, ac ſerio commendat canon quidam III. Congregationis generalis *e*, adhibita cautione neceſſitatis, aliarumque circumſtantiarum. Idcirco fortaſſe Paulus reliquit *Troade libros, membranas, & penulam* f, φαιλόνην, ſiue φελώνην, & φελόνην, ſiue φαινόλην, & φενόλην (quæ dicitur tunica fuiſſe, vel theca librorum, vel veſtis ſacra, quam vocamus *planetam*, & *Caſulam*, & Græci φαινόλιον, quaſi ὅλον φαινόμενον, *quod videatur tota:* vel Teſtamenti veteris volumen, cuius Hebræi chartas in ſeipſis conuoluebant *g*, vt minore impedimento iter terreſtre pedibus ſuis perficerent.) Cui ſunt pauca quæ circumferat, onus ferre pedeſtris itineris facilius valet.

c Matth. 10. 9. & ſeq.

Apoſtolos pedibus iter facere oſtendit auctor.

d cap. 3. in conſtitutionibus, ex conſtitutione Benedicti Papæ XII.

e can. 11.

f 2. Tim. 4. 13.

g lege Hieron. epiſt. 125. q. 2. Interpretes 2. ad Timot. c. 4. Baronium to. 1. Annal. Andream Richlicium in Paulo, part. 2. p. 55.

Verſus 14.] Cum autem conueniſſet nos in Aſſon, aſſumpto eo, venimus Mitylenen.

C*Vm autem conueniſſet nos in Aſſon.*] Syrus, כד דין קבל ניהי מן תסוס *chad den kabbele naschu men Theſus*, id eſt, *Vt autem recepimus eum ex Theſo.* Quidam codices Latini: *Cum autem conueniſſemus in Aſſon.* Alij. *Cum autem inueniſſet nos:* nõnulli, *Cum autem veniſſemus*, eodem redit ſenſus. Proprie autem ad verbum, Ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν, id eſt, *Cum autem occurriſſet, vel ſe coniunxiſſet nobis.*

Aſſumpto eo.] Syrus, סקלניהי בלפא *ſekalenaibe belepha*, id eſt, *Suſtulimus eum in nauigium;* vel, *naui eo ſublato.*

Mitylenen.] Nobilis nomen vrbis, & ab vrbe denominatæ inſulæ Æolicæ inter Methymnã, & Maliam. De ea eſt illud Horatij *h:*

Laudabunt alij claram Rhodon, aut Mitylenen.

Cicero *i* in numero multitudinis *Mitylenas* vocans: *Quid Mitylenæ, inquit, quæ certe veſtræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ iure factæ ſunt, vrbs, & natura, & deſcriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis.* Conſtitit vrbs (quæ fuit Pittaci, vnius de ſeptem Sapientibus patria, & Alcæi Poetę, ac Sapphus celebratiſſimæ fœminæ) gemino portu, quorum Auſtralis capax erat nauiũ, ac triremiũ quinquaginta: borealem magnum, ac profundũ agger protegebat. Illam vero Vitruuius *k magnificenter quidem, ac eleganter ædificatam concedit ſed non prudenter poſitam, in qua cum Auſter flaret, homines ægrotarent; cum Corus, tuſſirent; cum Septentrio, reſtituerentur in ſalubritatem.* Illi in arte ſua perito, quã Ciceroni credendum magis. Decipitur Auctor Dictionarij Hiſtorici, ac Poetici, cum ab ingreſſu Pauli nullũ in hac inſula ſerpentem viſum dicit. Duplex in ea re error; tum quia confundit Mitylenen cum Melita, ſecutus mendoſos codices, in quibus inferius *l* loco Melitæ, eſt Mitylenæ, tum quia ſi eadem eſſet inſula, non tamen ab hoc ingreſſu contigiſſet huiuſmodi ſalutare prodigiũ, ſed multo poſt in profectione Romana, quando abſque noxa vipera inuaſit manum Pauli *m.*

h 1. Carmin. ode 7.

i contra Rull.

De vrbe Mitylene.

k lib. 1.

Dictionarii poetici error.

l cap. vlt. 28.

m ibidem 3.

Verſus 15.] Et inde nauigantes, ſecunda die venimus contra Chium, & alia applicuimus Samum, & ſequenti die venimus Miletum.

V*Enimus contra Chium.*] Eſt inſula ambitu concluſa nongentorum ſtadiorum inter Samũ, & Leſbum, cognominem habens ciuitatem. Inde marmor, maſtix, reſina, ficus, & vinum magni nominis, quod Plinius *n* Aruiſium, ab Aruiſia loco eius inſulæ trecentorum ſtadiorum aſpero, & importuoſo, vt ait Strabo *o*, inter optima Græcanica, noſtri Maluiſiam vocant, ſeu Maluaſinum vinum.

De inſula Chio.

n lib. 14. c. 7. vbi eius Scholiaſtes Dalecampius.

o lib. 14.

Samum.] Clarior hæc quam Chius, à qua parum diſtat, ac fertilior inſula in eodem Ægęo, ſeu Ionio mari, ita vt *lac gallinarum* parœmiali loquẽdi modo fere diceretur *p*, genitrix Pythagoræ, Iunonis altrix, ac vnius è Sibyllis, vaſorum inuentrix fictilium. Homerus *q* παιπαλόεσσαν nominat id eſt, *editam, aut aſperam;* imo Euſtathius *r* docet, ab antiquis Samum dictam eſſe τόπον ὑψηλὸν, καὶ τὸν λόφον, *locum altum, & collem.* Ambitur ſeptem atque octoginta milliaribus.

De Samo inſula.

p Strabo ſupra.

q Odyſſ. 3.

r Iliad. ω, pagina 1340.

Sequenti die venimus Miletum.] Ante hæc verba Græcus textus inſerit iſta alia, eaq; reddit Syrus, וקוין בטרוגליון *vekauin batteraugalyun*, & Græci legunt interpretes, καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, *& manentes in Trogyllio.* Promontorium id eſt cum parua inſula, ſtadiis quadraginta diſtans à Samo. Illuc propter vicinitatem paulo vlterius enauigauerunt eo ipſo die, quo Samum appulerunt: præſertim cum, vt ait Strabo *ſ*, *ſtationi nauium præditum portum habeat.*

De Mileto.

Trogyllium quid ſit.

ſ lib. 14.

Miletum, & Melita differunt.
a verſ. 1.
b Plinius libro 5. ca. 29.

Eſt autem Miletum plane à Melite, ſiue Melita differens, de qua in capite vltimo *a*, non in Europa, ſed in Aſia, Ioniæ quondam vrbium celeberrima, plus octoginta ex ſe quodammodo gignẽs oppida per cuncta maria *b*. Timotheum tulit muſicæ peritiſſimum, atque Thaletem Sapiẽtum ſeptem vnum, eiuſque diſcipulum Anaximandrum. Quatuor portus habuit, quorum capiebat vnus claſſem. Infames fuere Mileſij deliciis, luxuque, vel prouerbio teſte, Οἴκοι τὰ Μιλήσια, μὴ δ᾽ ἐνθάδε: *Domi, non hic Mileſia* c: & *virgines Mileſiæ veſana repentina mortis libidine, quam ſibi vltro conſciſcebant* d.

c Politianus Miſcell. c. 16.
d Gellius li. 15. cap. 10.

Verſus 16.] Propoſuerat enim Paulus trãſnauigare Epheſum, ne qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, vt diem Pentecoſtes faceret Ieroſolymis.

N*E qua illi mora fieret in Aſia.*] Relegerat iter Epheſum rurſus propter inſidias ſuperius *e* indicatas: tenuerant eum Troade dies ſeptem, verebatur ne Diſcipuli diutius morarentur indulgentes amori ipſius.

e verſ. 3.

Cur Paulus tanta feſtinatione Ieroſolymam peteret.

Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, vt diem Pentecoſtes faceret Ieroſolymis.] Vt conſequeretur, aut etiam præcurreret Iudęos, qui, quemadmodum Chryſoſtomus innuit, accuſaturi Paulum, deferre volebant violatæ legis, ac templi, ac ſpreti Moſis. Volebat enim & verbis purgare ſeipſum, & facto, dum ritu Iudæorum Pentecoſten celebraret in templo. Conſtant hæc ex capite ſequẽti, & ita quoque exiſtimant ſermonem eſſe de Pentecoſte Iudæorum, cum qua videlicet eo Eccleſiæ principio, vt probabile ducit Catharinus *f*, incideret Pentecoſte Chriſtianorum. Beda (qui dubitat in Retractione) Hugo, Carthuſianus, Lyranus, Caietanus, Gagneius, exponentes præſentem hunc locum, & Baronius *g*, additque Aſias, *vt in conuentu publico nactus opportunitatem, Chriſtum prædicaret.* Epiphanius *h* ſcribit, celebratam Pentecoſten à Paulo ritu Chriſtianorum, ac proinde prius quoque Paſcha: & idem indicat Bellarminus *i*. Id poteſt ſane concedi: neque Caietanus repugnat, qui vnum ait, aliud negat, quem Catharinus immerito reprehendit. Sed cum extra Ieruſalem celebritas ea fieri potuerit, addendum eſt, cauſam, cur propter Pentecoſten feſtinaret verſus Ieruſalem, fuiſſe illam, quam dixi. Nam quod idem Apoſtolus ſignificauit Corinthus, ſe permanſurum Epheſi vſque ad Pentecoſten, de Pentecoſte ſola Chriſtianorum intellexit, aut ſi ſimul de Iudæorum, deſignauit illud tempus, quo celebrandum erat ab ipſis.

Pentecoſte Iudæorum cum noſtro incidebat.
f 3. annot. cont. Caiet.
g Tomo 1. Annal.
h Hæreſ. 75. Arianorum.
i 3. de cultu Sanct. cap. 13.
Paulus Pentecoſten celebrauit ritu noſtro.

Quod autem quidam *k* exponunt velle dicere ſe per dies quinquaginta ibi manſurum, duriuſcule dicitur contra communem ſentẽtiam. Citat Turrianus *l* homiliam Chryſoſtomi de vi miraculorum, ad probãdum reſurrectionem Chriſti maiore, quam aſpectus, in qua ille κατὰ συγκατάβασιν celebraſſe vult Apoſtolorum feſtiuitatem Pentecoſtes, ſicut & alia quædam legalia.

k Caietan. in 1. Cor. 16. dubitat.
l 1. contr. Magdeburg. cap. 18.

Recipimus libenter nouum hoc eiuſdem Doctoris pro noſtra ſententia ſuffragium. Sed cum Turrianus vergit magis ad Epiphanium, illum ita, interpretando de hac feſtinatione, nonniſi pro Pentecoſte Chriſtianorum, non aſſentior.

Antiquitas feſtis Pentecoſtes.

Quanta, & quam vetus Pentecoſte celebritas apud Chriſtianos ſit, docui capite ſecundo. Meminerunt omni Concilio generali vetuſtiores, Clemẽs *m*, Irenæus *n*, Iuſtinus *o*, Origenes *p*, Tertullianus *q*, vt omittam poſteriores, Theophilũ *r*, Nazianzenum *ſ*, Cyrillum Ieroſolymitanum *t*, Baſilium *u*, Concilium Nicenum *x*, præter citatos, Chryſoſtomum *y*, ac Epiphaniũ *z*, item Hilarium *a*, Hieronymum *b*, item Ambroſium, Auguſtinum, Maximum, Leonem, Gregorium, & alios in propriis Sermonibus, illos quoque, qui de diuinis ritibus, & Eccleſiaſticis tractant officiis: vt ſummæ ſit impudẽtiæ affirmare, quod faciunt Magdeburgenſes *c*, primis illis ſeculis nihil expreſſe legi de vllo feſto, præterquam de Paſchate. Accedat & Concilium Eliberinum circa tempus Niceni. In eo eſt canon 43. *vt praua inſtitutio emendetur iuxta auctoritatem Scripturarum, vt cuncti diem Pentecoſtes poſt Paſcha celebrent.* Caſſianus vero *d* ſcribit, *huius feſtiuitatis traditionem per Apoſtolicos viros ad nos vſque tranſmiſſam eodem tenore ſeruandam eſſe.* Adde eoſdem Ambroſium *e*, & Auguſtinum *f*. & Concilium Gerundenſe *g*.

m 7. Conſt. cap. vltimo.
n apud Iuſtinum. q. 115.
o qu. 115.
p 8. con. Celſum.
q de idol. c. 14. de corona mil. c. 3.
r li. 1. Paſchali.
ſ orat. de Pentecoſte.
t Catech. 17.
u de Spir. S. c. 27.
x cap. 20.
y præterea orat. de Pentecoſte.
z præterea in epitom.
a præfat. in Pſalm.
b ep. ad Marcellam, de erro. Monta. & in c. 4. ad Galat. & in Paulo primo Erem.
c Cent. 2. ca. 6. coll. 119.
d collat. 21. c. 20.
e præfat. in Pſal. 50.
f ep. 119. c. 17.
g cap. 4.
h 2. de cultu imaginum.

Peregrinationis ſacræ vſus probatur.

Cæterum ſacræ peregrinationis vſus, quodq; rite fundendis precibus templa conſecrentur, dedicenturque, Ionas Aurelianenſis *h* hinc apte colligit. Illud eſt etiam verum, quod Hugo monet in Commentario, debere, ſi poſſunt, Epiſcopos diebus ſolemnioribus ſuis Eccleſiis intereſſe. Idem ſuperius obſeruatum vidimus in Paulo à Chryſoſtomo, dum dies azymos celebraret; atque vniuerſe ad omnes extendi poteſt.

Verſus 17.] A Mileto autem mittens Epheſum, vocauit maiores natu Eccleſiæ.

A *Mileto autem mittens Epheſum.*] Præterierat Epheſum, ne cogeretur diutius morari, vel ne denuo excitaretur tumultus. Non aberat Epheſo Miletus procul.

Maiores natu Eccleſiæ.] Τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Vocem Græcam τῶν πρεσβυτέρων, Interpres noſter modo Latinam faciens, retinet, modo pro ea reddit ſeniores, nunc illam circumlocutione explicat.

Presbyteri qui hic vocantur, qui ſint.

Nemo, credo, dubitat non intellexiſſe Interpretem grandiores ætate, anniſve; quæri poteſt, quos Paulus ſeniores accerſierit, non tam temporis longæuitate, quàm dignitate gradus. Recole interim, quæ hac de dictione notata ſunt capite 4. *i* & capite 1. *k* de voce Epiſcopi.

i verſ. 3.
k verſ. 20.
Quinam ſint Epiſcopi, quos Paulus conuocauit.

Lyranus putat, vocatos Miniſtros Eccleſiæ de tota Epheſina diœceſi, & nomine Epiſcoporum minores quoque Ordines intelligi, quia Epiſcopus ſignificat ſuperintendentem. Carthuſianus quoniam paulo poſt *l* bi nominantur Epiſcopi, *non erant autem Epheſi, vel etiam diœceſeos Epheſinæ plures Epiſcopi,* ait, *per Epiſcopos aut accipi ſimplices Sacerdotes, aut alios præterea,* quem ex Epheſina diœceſi, vocari iuſſos, atque hoc innuere verba illa ſequẽtia: *Omnes vos, per quos tranſiui, prædicans regnum Dei.* Non enim pertranſiuerat ſolam diœceſim Epheſinam. Hugo vult eoſdẽ dici Epiſcopos, & Preſbyteros, *quia in eandem perſonam vtraque dignitas interdum cadit: non quod eſſent ibi plures Epheſi Epiſcopi.* Oecumenius docet, *in nouo toto Teſtamento confundi Epiſcopos, & Presbyteros, profertque teſtimonia* epiſtolarum Pauli ad Philippenſes *m*, Timotheum *n*, & Titum *o*. Idem tradere videtur Hieronymus *p*.

l verſ. 28.
m cap. 1. 1.
n 1. ep. 3. & c. 5. v. 19.
o cap. 1. 5.
p in c. 1. ep. ad Tit. in c. 2. Aggæi. ep. 85.
q 2. de ſacro-ſ. hom. orig. c. 4.
Quomodo Hieronymus Aerio non faueat, confundens Preſbyterum cum Epiſcopo.

Nec tamen Doctor hic fauet Aerio, vt minus conſiderate dixit Michael Medina *q* (ſicut & de

A Ambroſio, Auguſtino, Sedulio, Primaſio, Chryſoſtomo, Theodoreto, Theophylacto) ille namque, vt Epiphanius *a* teſtatur, omnino Presbyterum, prout dicitur de ſimplici Sacerdote, non diſtinguebat ab Epiſcopo.

a Hæreſ. 75.

Hieronymus Epiſcopum à Presbytero diſtinguit.
b ep. 2. & 85.
c cont. Luciferianos.

At Hieronymus *b* apertum diſcrimen conſtituit, quale erat inter Aaron, & inferiores Sacerdotes in vetere Teſtamento. Docet *c* quoque ſoli Epiſcopo, & non Presbytero manuum conceſſam impoſitionem iam inde ab Apoſtolis, *cum ex iis Petrus, & Ioannes miſſi ſunt ad Samaritanos, vt communicarent iis Spiritum ſanctum* d. Præterea vocat Epiſcopos *ſucceſſores Apoſtolorum* e: ab his autem Seniores, ſiue Presbyteros diſtinctos vidimus in Concilio Ieroſolymitano *ſ*. Item ait, *nō poſſe Presbyterum ordinare, ſicut poteſt Epiſcopus* g. Itaque nec de Hieronymo ambigi poteſt, nec de re ipſa, quę in Concilio Tridentino *h* definita eſt, quin fuerint ſemper diſtincti Epiſcopi à ſimplicibus Presbyteris, ſeu Sacerdotibus: fauentque ea, quæ capite primo *i* attuli de propria ſignificatione nominis Epiſcopi, & quo pacto ex profanis translatum ſit ad vſum Eccleſiaſticum.

d Act. 8. 14.
e epiſt. 1. 54. 85. & Mich. 2.
f Act. 15. 19.
g epiſt. 85.
h ſeſſ. 23. can. 7.
i verſ. 10.

Vt igitur omittam longiorem de hac re diſputationem, quā inſtituit Bellarminus *k*, & ij, quos citat Enriques *l*, concedendum reor nomen Epiſcopi, & Presbyteri olim fuiſſe commune omnibus Sacerdotibus, tam maioribus, qui nunc Epiſcopi proprie dicuntur, quam minoribus, quos Presbyteros appellamus, quamuis res, ac poteſtas diſtincta ſemper fuerit. Chryſoſtomus *m* hoc admonet diſertis verbis, exponens verba Pauli ad Philippenſes, *cum Epiſcopis, & Diaconibus. Quid hoc*, inquit, *ſibi vult? tunc vnius ciuitatis plures erant Epiſcopi? nequaquam, ſed hoc titulo deſignat Presbyteros; tunc enim temporis adhuc vocabulum erat commune.*

k 1. de cler. cap. 14. & 15.
l 3. de pœnit. c. 5. num. 1. lit. Z
Nomen Epiſcopi fuit cōmune omnibus Presbyteris, & ſuperioribus in Eccleſiæ initio.
m Hom. 1. in ep. ad Philip.

Cauſa eiuſdem, communiſq; nominis τοῦ Ἐπισκόπου antiquiorib. temporibus eſſe potuit, quod propter paucitatem ſimplices quique Presbyteri ſolebant ἐπισκοπεῖν in Eccleſia, hoc eſt, ſuperintendere, ac inuigilare, & in Conciliis cum Epiſcopis, qui ordine, ac dignitate maiores ſemper fuerunt, conſidere, atque ſententiam dicere, & hoc pacto Eccleſiam gubernare; donec ad vitandam cōfuſionem, & ſchiſma poſt exortam multitudinem, & in Conciliis locum illum non habuerunt, & Epiſcopi nomen amiſerunt.

Cur hoc factum ſit.

Papæ nomen commune olim, ſoli iam Romano Pōtifici attributum.

Affine quodammodo eſt nomen Papę, quod, vt alias dixi, quandoque omnibus Epiſcopis cōmune, deinde ſoli Romano Pontifici eſt attributum. Quocirca hoc loco per ſeniores natu, qui vocantur πρεσβύτεροι, poſſunt intelligi ſimplices etiam Sacerdotes: & ſi cum his intelligantur plures Epiſcopi, hi vocati ſunt ex aliis diœceſibus, ſeu ciuitatibus, quam ex Epheſo, licet huius nominatim fiat mentio tanquam metropolis. Irenæus *n* id prorſus exiſtimat. *In Mileto*, inquit, *conuocatis Epiſcopis, & Presbyteris, qui erant ab Epheſo, & à reliquis proximis ciuitatibus, quamuis ipſe feſtinaret Ieroſolymis Pentecoſten agere, &c.* Huc arbitror pertinere, quod in Auctoribus nonnullis lego vocatos *ordinis, vel in ordine ſecundo Sacerdotes*; alios *primi ordinis*, aut etiam *ſummos Sacerdotes*. Nā his vocib. deſignantur, quos aliter vocamus Epiſcopos: per illas illi, quos abſolute, ſiue ſimplices Sacerdotes, aut Presbyteros. Sidonius Apollinaris *o* nominat *antiſtitem ordine in ſecundo Claudianum*, qui tamen Epiſcopalem gradum non habebat: Ioannem præterea quendam Archidiaconum, nomine deſignat *ordinis ſecundi Sacerdotis* p. Profert quoque Sidonij ſcholiaſtes Ioannes Sauaro *q* exempla Epiſcopalis appellationis, aliis quam ſacratis Epiſcopis attributæ, ita vt rite ordinati ad Epiſcopale munus dicerentur cum additione, *ſummi Epiſcopi*, vel *Sacerdotes*: alij inferiores *miniſtri* nonnunquam vocarentur *Epiſcopi*.

n lib. 3. cap. 14.
o Ibid. ep. 11.
p lib. 4. ep. 11. & lib. 7. epiſt. 6.
q lib. 3. c. 14.

Verſus 18.] Qui cum veniſſent ad eum, & ſimul eſſent, dixit eis: Vos ſcitis à primā die, qua ingreſſus ſum in Aſiam, qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim,

B Q*vi cum veniſſent ad eum, & ſimul eſſent.*] Vno verbo Græce dictum eſt, Ω'ς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν: quamuis quidam codices Græci hoc etiā habeant, ὁμόσε ὄντων αὐτῶν, vel ὁμοθυμαδὸν.

Vos ſcitis.] Chryſoſtomus aduertit *commemorari laudes proprias ab Apoſtolo ſumma cum modeſtia, non ſui commendandi gratia, ſed vel ſeipſum purgandi, vel alios inſtituendi, vel dictis fidem addendi, ac robur, & auctoritatem.* Id vero & alias feciſſe confirmat Paulum in epiſtolis *r*, vbi *coactum ſe id facere, ac vt minus quodammodo ſapientem* profitetur; & Samuelem *ſ*, & Dauid *t*, & Deum ipſum *u*, qui cum ei non creditur, beneficia profert, ac exprobrat.

Apoſtolus ſuas laudes magna cum modeſtia commemorat.
r 2. Cor. 11. & 12.
ſ 1. Reg. 12. 2. & ſeq.
t 1. Reg. 17. 34. & ſeq.
u ſæpe.

Gregorius *x* dum perpendit Iob ſuas ipſius C laudes pronunciantem; docet *debere quemque laudabilia facta ſua ſtudio quidem occultare, neceſſitate vero publicare, vt occultatio ſit cuſtodia propria; publicatio vtilitas aliena: vel vt Pater y cæleſtis glorificetur; vel vt qui prædicator eſt, reuerenter audiatur, atque ad imitandum proponatur: vel vt is, qui pene deiectus eſt, verbis verberibuſque alierum, ad ſpem animum erigat, ac reformet.* Illuſtrat hanc doctrinam multiplici exemplo eiuſdē Pauli, quod attulimus, de quo Chryſoſtomum *z* etiam conſule. Inde vero etiam Baſilius *a* probat *fas eſſe proprias laudes recenſere, dummodo quis glorietur in Domino* b, *omnia ei adſcribendo, vt ſcilicet audaciam comprimat, ac petulantiam glorioſorum quorundam, vt Paulus fecit.*

x 19. Moral. ca. 14. vel. 18.
Laudes ſuas qua ratione quis poſſit prædicare.
y Matt. 5. 16.
z Hom. 5. de laud. Pauli.
a Reg. 147. ex Breuioribus.
b 1. Cor. 1. 31.

D Rurſum de Iob diſſerens Iſidorus Peluſiota *c*, cur cum plura, & ſublimiora de ſe dixerit Phariſæus *d*, vituperetur iſte, laudetur eo quoque nomine ille, cauſam reddit, quia Iob id fecit ad propulsādas criminationes falſas coactus, & inuitus.

c li. 3. epiſt. 278.
d Luc. 18. 14.

Qui Plutarchum leget eo opuſculo, *quomodo ſe quiſpiam citra inuidiam laudare poſſit*, deprehendet, nihil eſſe in profanis Auctoribus quamlibet moralibus, quod in noſtris deſideret. Nullam ad id rationem affert, quæ nō includatur in iis, quas expoſuimus. *Permittit id in iudicium vocatis, ac periclitantibus, nec non infortunatis, vel iniuriam paſſis ab ingratis: & præſertim ſi ſuas cum aliis laudes communicent, vel transferant in Deum*, aut, vt ipſe profano more loquitur, *ingenium, & fortunam, & alias ſerE uent Rhetorum magis, ciuiliumque hominum leges, quas præſcribit.* Aliam honeſtam cauſam aſſignat ob exhortationem, & imitationem, contentionemq; auditorum: præterea perterrefactionis, correctioniſque gratia ad humiliandum, ſubiiciendūque contumacem, & improbum, tandem grandioribus ætate ſi virtutem ſimul, gloriamque habeant, licere de ſeipſis cum laude dicere, ſed nimirum ſi qua ex dictis occaſio ſe offerat.

Plutarchus quas cauſas det, vt quis ſe laudare poſſit.

Appellat eum, qui ſe temere laudet, *impudentem*, cum ſordeſcat laus in ore proprio, & ad laudationem etiam alterius erubeſcendum ſit: *iniquū*, eo quod tribuat ſibi, quam ab alio accipere

Qui ſe temere laudat, impudens dicitur.

laudem debebat. Baſilius vero *ſacrilegũ*, quia Dei dona vẽdicet, & Deo debitam gloriam ad ſe trahat. Legatur quoq; Bernardus *a*, & Abulenſis *b*.

a Tractat. de gradibus humilit. ac ſuperbia, & Sermon. [illegible] in Cant.
b 1. Reg. 18. q. 13.

Vos ſcitis.] Codices nonnulli Græci addunt, *ἀδελφοί, fratres. Primum auditorum teſtimonium affert, ne putes ſuperba eſſe verba, vel quod mentiatur,* inquit Chryſoſtomus: *eſtque Doctoru virtus, quando ſuorum operum teſtes habet diſcipulos.* Hoc etiam à ſuis, quos gubernauerat Samuel, teſtimonium exegit *c*.

c 1. Reg. 12.

Verſus 19.] Seruiens Domino cum omni humilitate, & lacrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex inſidiis Iudæorum.

CVm omni humilitate.] Vnam humilitatem, ac mititatem ab ſe omnium Doctor Chriſtus diſci voluit *d*, profecto potiſſimũ ab iis, qui eius in docendo vices gerunt. Admonet huius virtutis, ſi quis alius, ſtudioſiſſimus Gregorius *e*, Ioannem Rauennatem pallium ſibi abſque Romani Pontificis auctoritate vſurpantem. *Decorari pallio volumus, forſan moribus indecori, dum nihil in Epiſcopali ceruice ſplendidius fulget, quam humilitas.*

Humilitas Epiſcopos, & Prælatos quantum deceat.
d Matt. 11. 29.
e lib. 2. indict. 11. epiſt. 54.

Omnem porro humilitatem cum dicit, multiplices eius gradus includit, & aduerſus omne hominum genus, ſuperiorum, æqualium (ſi qui ex hoc duplici genere eſſe reſpectu Pauli in Aſia poterant) inferiorum, ac infimorum, in aduerſis æque, ac rebus ſecundis. *Non enim grande eſt*, ait idem Gregorius *f* agens cum Euſebio Abbate, *nos eſſe humiles, à quibus honoramur, quia & hoc ſeculares quilibet faciunt. Sed illis maxime humiles eſſe debemus, à quibus aliqua patimur. Nam Pſalmiſta dicit g: Vide humilitatem meam de inimicis meis.*

Gradus humilitatis plures ſunt.
f lib. 2. indict. 10. c. 54.
g Pſal. 9. 14.

Humilis erat in corde, in verbo, in habitu, in vultu, in opere manuum, in omnibus, ſed ſine deiectione, puſillitate animi, quæ abhorret ab humilitatis virtute. Recognoſcent hæc in Apoſtolo, qui eius epiſtolas volutabunt. Ipſe vtramque officij huius Epiſcopalis partem ſummę tam humilitatis, tum magnanimitatis, & conſtantiæ, teſtatur his verbis Paulus de ſe ipſo *h*: *Scio humiliari, ſcio & abundare*: vbique & in omnibus inſtitutus ſum, & ſaturari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati.

Pauli humilitas quanta.
h Phil. 4. 12.

Quid autem intelligas per omnem humilitatem, ſeu quo pacto aliis ſeptam, comitatamque virtutibus velit, docet *i*: *Obſecro vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione, qua vocati eſtis, cum omni humilitate, & manſuetudine, cum patientia, ſupportantes inuicem in charitate.* Quem locum egregie ponderat Chryſoſtomus, ſed explicans præſentem huius capitis ſententiam: *Memor, ait, humilitatis eſt, quæ his, qui præſunt, maxime congruit, eo quod facillime in arrogantiam tolluntur, & ſeruare illam debent in ſermone, & opere erga illos, qui præſunt, & ſubditi ſunt: erga humiles, & ſublimes, ſeu potius erga vtroſque, & humilitatem, & ſublimitatem.* Præmittit quoque primo loco humilitatem, vt alios docturus, arrogantiæ ſuſpicionem tollat. Summus Auguſtinus, elegantiſſimaque pietate ſummam præ ſe fert humilitatem, quam talis, ac tantus Paſtor in animo gerebat, in ſuo ad Deum colloquio, quod vehementer ſuadeo legas *k*: necnon quem habuit eadem de re ſermonem ad populum *l* flagitans ab eo veniam. Legendus quoque non vno duntaxat loco Bernardus *m*.

Humilitas omnis quæ ſit.
i Epheſ. 4. 2. 3.
k 10. Confeſſ. cap. 4.
l Hom. 24. ex libro 50. Homiliarum.
m Hom. 23. & 42. in Cantic. & ep. 73.

Et lacrymis.] Καὶ πολλῶν δακρύων, *& multis lacrymis*, tum fuſis in oratione ad Deum, tum in publica, priuataque aliorum adhortatione, prout habetur verſu trigeſimoprimo. Ipſas chartas non atramento magis, quam lacrymis inficiebat. *Nam ex multa tribulatione, & anguſtia cordis ſcripſi vobis*, inquit *n*, *per multas lacrymas.*

Paulus chartas non atramento magis, quam lacrymis inficiebat.
n 2. Cor. 2. 4.

Zelus diuinus alienæ ſalutis, *triſtitiam illi magnam pariebat, & continuum dolorem in corde o*: pro ſuis vero tribulationibus *gaudebat, placebat ſibi, gloriabatur p: flebat iugiter inimicos Crucis Chriſti q*: mittebat ad cæleſtem patriam ex hac lacrymarum valle, & *ex corpore mortis huius ſuſpiria r*, vt Ieremias, vt Ezechiel, vt Dauid: deplorabat damnationem, & peccata aliorum, vt idem Dauid Saulem, atque Abſalonem *ſ* filium, & myſtico quodam fletu Lazarum Chriſtus *t*, & ciuitatem Ieruſalem *u*.

Quibus de cauſis Paulus lacrymas tam large emiſerit.
o Rom. 9. 2.
p 2. Cor. 12. 9.
[illegible]
[illegible]
q Philip. 3. 18.
r Rom. 7. 24.
ſ 2. Reg. 1. 17. & cap. 18. 33.
t Ioan. 11. 35.
u Luc. 19. 41.
x Hom. 4. de gratiarum actione.

Hæc omnia exempla tractat Baſilius *x*, docetque Sanctorum lamenta, lacrymaſq; proſilire à feruore charitatis, qua toti erga Deum flagrant, & erga conſeruos in peccatis deprehenſos, ita vt ſimul haudquaquam per id lætitiam exinaniant ſuam, ſed auctiorem, & cumulatiorem etiam reddant, vt qui perfrui mereantur Domini ſui gaudio ob lacrymas in gratiam fratris effuſas.

Denique, *Dulciores ſunt lacrymæ orantium*, inquit Auguſtinus *y*, *quam gaudia theatrorum. Sunt enim panes die, ac nocte z. Sacerdotis, ſeu Epiſcopi arma, & munimenta ſunt lacrymæ*, ait Ambroſius *a*. Et, *Fidelis quædam cuſtodia eorum*, inquit Nyſſenus *b*, *qui veram virtutem quærunt.* Lacrymarum laudes, ac vtilitates, Patrum ſcripta continent, præſertim Ephrę: ſed eas vnum congeſtas in locum docte, pieque reperies apud Petrum Abbatem Cellenſem *c*. Ad rem præſentem facit, vt quis lacrymas pro aliena ſalute fundat. *Non dolet malus*, inquit Chryſoſtomus, *dole tu: fortaſſis & ille dolebit: quemadmodum quando æger viderit medicum ſumentem cibum, & ipſe incitatur; ita certe & hic erit. ſi viderit te plorantem, & intelligetur bõus vir, & mitis erit.*

Lacrymæ orantium dulciores ſunt gaudiis theatrorum.
y in Pſal. 127.
z Pſal. 41. 4.
a [illegible]
b de vita Moſis.
c lib. de Panibus c. 17. t. 9. Biblioth. Patrum.

De Ambroſio, Hugone Epiſcopo Gratianopolitano, Eligio, Bernardo, Dominico, Euſtachio Abbate proditum eſt, lacrymis ſuis pœnitentium, quos audiebant, lacrymas elicuiſſe. Talem deſcribit Gregorius *d* Præpoſitum, & Origenes *e*, *Medicum animarum, compatientem, condolentem, collacrymantem. Qualis qui non fuit, ſed auſterior ſuo malo reſipuit*, vt eſt apud Caſſianum *f*. Lege eundem Bernardum *g*, & Ephrem *h*, & Baſilium *i*, & Robertum de Sorbona *k* qui agunt peculiariter de compaſſione erga pœnitentes, & eos, qui aperiunt ſeipſos.

Qui Sancti audiendis confeſſionibus intenti lacrymabantur.
d lib. 1. ep. 24.
e Homil. 2. in Leuit.
f Collat. 2. c. 13.
g de inter. domo c. 37.
h Tom. 2. in tr. Attolle tibi. cap. 9.
i Reg. 26. ex fuſ.
k in Itiner. Parad. & tractat. de confeſſ. in Bibl. Patrum.
l verſ. 3.

Et tentationibus, quæ mihi acciderunt ex inſidiis Iudæorum.] Non ſolum ex illis inſidiis, quas paulo ante ſtruxerunt in via *l*, ſed ex aliis multis.

Paſſus erat & à Gentilibus multa; ſed hos, vel quia inſtigantibus Iudæis id fecerant, vel quoniã magis propter ignorantiam, venia digni videbantur, leuius ferebat. Et Iudæorum, quam Gentilium pernicioſiorem vſum, ſocietatemque eſſe inſinuare volebat, quippe qui Chriſtianum nomen infenſiſſimo animo, & pertinaciſſimo ſtudio vbiq; inſectarentur. Lege quę de illis dixi capite ſeptimo, & Concilij Elibertini canonem 49. & 50. quibus vetatur, *ne Chriſtiani fruges permittant ſuas à Iudæis benedici, vel ne cibum ſumant cum eis.* Et canonem 12. Concilij Nicæni: *Ne quis illum cum illis ineat ſocietatem, non fœnoris, non quæſtus, non cibi, potuſve.* Similia ſunt in Concilio Epaunenſi *n*, Aurelianenſi III. *o* Agathenſi *p*, Venetico *q*,

Cur Paulus præcipue de inſidiis Iudæorum meminerit, non Gentilium.
Commerciũ omne, & ſocietas cum Hebræis vetita, & quibus prohibita.
m apud [illegible]
n can. 15.
o can. 13.
p c. 40.
q [illegible]

a An. 4.
b can. 13.
c can. 15.
d Sermo. de Kalend. Ianuar.

A

Metenſi a, Meldenſi b, Matiſconenſi c. Et Ambroſius d Iudæorum ſic inhibet conſortium, vt eorum etiam confabulationem aſſerat magnam eſſe pollutionem.

e lib. 12. legum Wiſigothor. tit. 2. l. 2.
f ibid. tit. 3. l. [illegible]
g lib. 10. Decret. cap. 3.
h p. 11. c. 87. & p. [illegible]
i p. 5. c. 20.
k 1. Conſtit. [illegible]
l [illegible]
m vt Pauli IV. Bulla, & Gregorij XIII.
n 1. Petr. 5. 1.

Extat præterea de eadem re lex Recaredi Gothorum Regis e, & Flauij Eruigij f; & canon II. Synodi VI. & Laodicenæ 37. & 38. Et legendus adhuc Burcardus g, ac Iuo h, & Alexander III. in Concilio Lateranenſi i, & Clemens k. & canon 69. Apoſtolorum, & Concilium Baſileenſe l. Tales recentiorum Pontificum Bullæ m, ne ex Iudæis medici ſint, vel nutrices Chriſtianorum.

B

Commemoratio iſta eorum, quæ paſſus eſt Paulus, tacita quędam adhortatio eſt Paſtorum, quos alloquebatur, ad ſimilia, cum res ferret, toleranda. Quo pacto Petrus in epiſtola, vt inuitet eoſdem ad gregem paſcendum, inquit n, *Seniores, qui in vobis ſunt, obſecro conſenior, & teſtis Chriſti paſſionum*, quas nempe viderat in Chriſto, & in ſeipſo imitando expreſſerat.

Verſus 20.] Quomodo nihil ſubtraxerim vtilium, quominus annunciarem vobis, & docerem vos publice, & per domos.

C

Q*Vomodo nihil ſubtraxerim vtilium.*] Abundat in quibuſdam codicibus, *vobis.*

Subtraxerim.] Ὑπεστειλάμην. *ſuffugerim, detrectarim*, nec labori parcens, nec periculum reformidans. Syriacus, ולא בסית *velo beſith*, id eſt, *Et non ſpreuerim*; omnia videlicet æſtimans, & ad quæq; abiiciens meipſum. Promptitudinem ſcilicet, ac ſollicitudinem ſuam oſtendit, vt ait Chryſoſtomus, quam exigit Apoſtolus in iis, qui præſunt ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ. *Qui præeſt in ſollicitudine* o, *in ſtudio, in animi aſſidua, & vehementi magna cum voluptate*, vt Cicero p ſtudium definit *occupatione) & vt opportune ac importune, in omnique patientia, & omni doctrina* munus exequantur q. Difficile quippe eſt, vt ſe Doctor in docendo demittat ad prima ſcientiæ elementa, & diſcipulorum patiatur tarditatem, atque ruditatem. Ideirco neceſſaria illi eſt omnis tum doctrina, tum patientia, vt ſe *debitorem meminerit ſapientibus, & inſipientibus* r, *ac barbaris.*

o Rom. 12. 8.
p 1. de Inuent.
q 2. Tim. 4. 2.
Patientia Doctori maxime neceſſaria, & cur.
r Rom. 1. 14.

D

Mihi etiam videtur, verbo ſubtrahendi, ſignificare, non quod nihil de eorum facultatib. quoquo modo abſtulerit, vel admiſerit, vt Carthuſianus exponit: hoc namque verſu 33. exprimitur; ſed illud, quod dixi, debitum, cui ſi non ſatisfaceret, ſeipſum quodammodo ſuffuraretur Deo, & fratribus, quib. illum Deus dederat Doctorem, ac magiſtrum. *Nam ſi euangelizauero*, inquit Paulus ſ, *non eſt mihi gloria, neceſſitas enim mihi incumbit: væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; ſi autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt.* Hoc idem verbum eſt infra t, cum ait, *Non enim ſubterfugi, &c.*

Verbum ſubtrahendi quam vim habeat.
ſ 1. Cor. 9. 16. 17.
t verſ. 27.

E

Paſtor hoc debitum ſoluere debet iuſtis, & iniuſtis, quos per *ſapientes*, ac *inſipientes* Auguſtinus u, atque Gregorius x intelligunt, & colligunt, teneri Paſtorem ad ſoluendum vtriſq; dictum debitum. *Sed quis noſtrum, rogo*, ait Gregorius, *ad hæc ſufficiat, vt non ſolum peccatores ſtudioſe corripiat, ſed etiam iuſtis inuigilet, ne cadant? Nos enim infirmitatis noſtræ conſcij, cum iuſtos viros conſpicimus, admonere eos nõ præſumimus: & tamen Prædicatoris eſt debitum, etiam iuſtos admonere. Vnde enim eſt, quod egregius Prædicator*

Debitum Paſtoris quale ſit.
u in Pſal. 37.
x Homil. 11. in Ezechiel.

A

dicebat y: Sapientibus, & inſipientibus debitor ſum. Oportet Epiſcopum Doctorem eſſe, ait Paulus z, *attendendum eſſe lectioni, exhortationi, doctrinæ* a, *prædicandum, arguendum obſecrandum increpandum* b. Nec in gradibus Eccleſiæ diuerſi ſunt *Paſtores, & Doctores* c, vt docet Auguſtinus d. Hilarius vero de ſeipſo e: *Studij, ait, mei, & officij neceſſitate hoc Eccleſiæ Epiſcopus prædicationis Euangelicæ miniſterium debeo.* Et Ambroſius f. *Effugere non poſſumus officium docendi, quod nobis refugientibus impoſuit Sacerdotij neceſſitudo.* Eundem lege libro de Sacerdotio g, & Chryſoſtomum in opere eiuſdem argumenti, Hieronymũ, alioſque interpretes Pauli, ac illum etiam epiſtola ad Fabiolam de veſte Sacerdotali; Symmachũ Papam h, & Nicolaum i, Leonem præterea, Gregorium, alioſque in ſuis Sermonibus. Legantur etiam quæ de ordinandis Epiſcopis decernunt Concilia k. Poſtremo hoc probant, qui diſſerunt de reſidentia, & Eſpencęus in Digreſſione in primam ad Timotheum l. Legendus item canon 19. & 20. Synodi VI. in Trullo, ibique Balſamo.

y Rom. 1. 14.
z 1. Tim. 3. 2.
a 1. Tim. 4. 13.
b 2. Tim. 4. 2.
c Epheſ. 4. 11.
d Epiſt. 59. [illegible]
e 6. de Trinit.
f 1. Offic. 1.
g cap. 1. & 2.
h in Syno. Rom.
i Epiſt. ad [illegible]
k 6. Generale [illegible]

B

Vtilium.] Τῶν συμφερόντων. Syrus, דפקח הוא לנפשתכון *depakah haua lenaphſchathchun*, id eſt, *Quod prodeſſe poſſet animab. veſtris.* Erant enim quędam, quæ diſcere non oportebat. *Vt ſicut inuidia eſt quædam abſcondere*, inquit Chryſoſtomus, *ita inſipientia omnia dicere.* Hoc eſt quod paulo poſt m vocat Apoſtolus *omne conſilium Dei.* Hæc ſunt omnia, quæ Chriſtus dixit *nota feciſſe Diſcipulis, cum ea audiuiſſet a Patre ſuo* n. Quamuis etiam multa ſupereſſent, quæ in præſentia portare nõ poſſent o. *Ego* p *Dominus Deus tuus, docens te vtilia* (Hebraice יעל *iahhal*, eſt ſubleuamen accipere, aut afferre, & alluſio eſt ad *ſuaue iugum Chriſti* q) *gubernans te in via, qua ambulas.*

Inuidia eſt quædam abſcondere & inſipientia omnia dicere.
m verſ. 27.
n Ioan. 15. 15.
o Ioan. 16. 12.
p Eſa. 48. 17.
q Matt. 11. 30.

C

Hoc nimirum eſt docere vtilia, ſi doceas quẽque in via ſua, non tantum generali, quę eſt mandatorum Dei, de qua mox ibi idem Deus r: *Vtinam attendiſſes mandata mea*; ſed particulari quoque, ac propria cuiuſque iuxta varios ſtatus, conditiones, ætates, ſexus, &c.

Docere vtilia quid.
r Eſa. 48. 18.

Propterea ſubdit Paulus, *Quominus annunciarem vobis & docerẽ vos publice, & per domos.* Et paulo poſt ſ: *Cum lacrymis monens vnumquemque veſtrum.*

D

Hoc fungi officium Epiſcopus non poteſt, ſi magis iuris humani peritiam, quod continẽt canones, ac leges ciuiles, quam diuini, quod eſt in Scripturis, malit tenere, vel eſſe Canoniſta potius, & Iuriſconſultus (quod negligi tamen non debet) quam Theologus. Nam licet non ſint vbique de Fide quæſtiones, nec reſpondendum omni in diœceſi Hæreticis: *Longe tamen aberrat*, inquit Caietanus t, *qui Theologiæ iuriſprudentiam præferat, quoniam prædicationis, quæ officio incumbit Epiſcopali, materia non ius eſt, ſed ſacra Scriptura.* Et imperauit Chriſtus *Euangelium prædicari* u, *atque doceri, ſeruare quæcunque ipſe mandaſſet* x.

ſ verſ. 31.
Epiſcopus nõ debet eſſe ſolum Canoniſta, ſed etiam Theologus.
t 2. 2. q. 185. art. 3.

E

Sed quid iis facias, qui toti humaniſſimi ſunt, ac ſuauiſſimi, literas, quas appellant humanitatis, & Muſas ſuauiores colentes, & guſtãtes, Poetas, Oratores, Hiſtoricos nocturna verſantes, terentes, ac diurna manu, ſcriptitantes etiam elegos, idyllia, epigrammata vario, comptoq; idiomate, nec forſan honeſtiſſimo, tractatus minime ſacros, vel Eccleſiaſticos edentes in vulgus, *in ſacra militia implicantes ſe negotiis ſecularibus* y? Hi procul dubio plebes vtilia non docebunt; non Dei conſilium, quod ſunt iuſtificationes, ac mandata ipſius.

u Marc. 16. 15.
x Matt. 28. 20.
Epiſcopi ſola humaniorum literarum cognitione præditi eſſe non debent.
y 2. Tim. 2. 4.

Non potuit ſcilicet Sipontinus Epiſcopus tã-

a in. Martiali Epiſcopi, qui libros ad humanitatem ſpectantes ediderunt, arguuntur.
b lib. 4. ep. 48.

A tas illas in enarrando Poeta minime catto a vigilias, curaſq; honeſtius, vtilius, conuenientius in paſtoritio munere, ac opere collocare.

Parcendum aliorum nomini, ſed cui non pepercit Gregorius b, aliorum prodeat in exemplũ. Is fuit Deſiderius Epiſcopus Gallus, in quo vt ré execrabilem reprehendit, *quod Grammaticam doceret, ac nugis, & ſecularibus literis ſtuderet.* Achillem Statium Epiſcopum Alexandrinum notat Suidas ob ſcriptiones ἐρωτικὰς. Et Heliodorum Tricenſem in Theſſalia item Epiſcopum, à Synodo Prouinciali exautoratum iam antea diximus c cum Nicephoro d, quod amatorios libellos ab ſe compoſitos, & iuuenum noxios moribus igni conſumptos nollet abolere. B

c cap. 19.
d 12. Hiſtor. ca. 34.

Poetices ſtudium Epiſcopo indignum eſt
e proſ. lib. 6.
f lib. 4. ep. 12. lib. 1. ep. 4. lib. 9. epiſt. 146. Damaſo.
h lib. 8. ep. 4.
i Homil. 11. Hexam.

Claudianus Mamercus contra vanos ſcribens Poetas, *poeticen Epiſcopo indignam* tradit. Auitus e quoque ait, *docere profeſſionem iſtam grauiori ſtylo operam inſumere, nec in eo immorari, quod paucis intelligentibus menſuram ſyllabarum ſeruando canas; ſed quod legentibus multis menſurata Fidei aſtructione deſeruias.* Id de ſe profitetur ipſo Sidonius Apollinaris f. Et adeundus eadem de re Hieronymus g: *Modo tempus eſt*, ait Apollinaris h, *ſeria legi, ſeria ſcribi, deque vita perpetua potius, quam memoria cogitari, nimiumq; meminiſſe, noſtra poſt mortem non opuſcula, ſed opera penſanda.* Sed & Baſilius i proponi populo in concione non debere curioſas quæſtiones, *quales de numeris, &c.* ſed quæ conferant ad ædificationem. C

Qui admoniti in ſomniis ſunt, vt ab humanioribus literis abſtinerent.
k apud Sur. 16. Nouemb. li. 1. vitæ cap. 11.

Somniarunt Edmundus Cantuarienſis poſtea Epiſcopus, & Cluniacenſis Abbas Hugo, ſed diuina, non ludicra, & vana ſomnia. Edmundum literis Lutetię operam dantem pia mater in ſomnis monuit, ne docendis artibus poſtea tempus perderet: *ſed in ſacrarum literarum ſtudium totus incumberet, totus vacaret Deo Trino, & vni* k. Volebat pia fœmina deſtinatum diuinitus regendo populo filium hac inſtrui diuina ſcientia.

Hugo vero exiſtimauit, per ſomnium ſibi ſub puluinari ſerpentum ineſſe, ac ferarum copiam: quod cum euigilans miraretur, atque exhorreſceret, D Varronis ibi librum reperit, Auctoris omnium quidem Latinorum Auctorum doctiſſimi, vel Auguſtini l iudicio, & Ciceronis; ſed qui vaniſſime pleraque ſcripſerit.

l Auguſtin. Ciceronem citat 6. de Ciuit. cap. 2.
m 6. Hiſt. c. 3.
n cap. 7. & 19.
o 6. Hiſt. ca. 23.

Reprehendimus immodicum harum ſtudium ſcientiarum, præſertim in Doctore Euangelico, prout & Origenes præpoſitus Eccleſiaſtico magiſterio iudicauit, vt Euſebius m teſtatur: alioqui quæ ex illis capi vtilitas valeat, alibi n oſtendimus. Et idem apud eundem Euſebiũ o. Origenes.

Viſitatorum officium.
p Prou. 27. 23.

Publice, & per domos.] *Oſtendens*, ait Chryſoſtomus, *magnum laborem, ſedulitatem, ac perſeuerãtiam.* Spectat hoc ad Epiſcopalem viſitationem, vt non ſit contentus Epiſcopus per alios, aut vniuerſe E quaſi ex ſpecula oues viſere, ſed ipſemet luſtret, ac *inſpiciat vultum pecoris* p, nec rationem repoſcat ſolum ab inferioribus archimandritis, verum deſcendat etiam ipſe, ac ſubeat mandras ſingulas: qua de re iam alio loco egimus.

Verſus 21.]Teſtificans Iudæis, atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Teſtificari quid ſit.
q Deut. 32. 1. & 2.
r cap. 8. 3.

TEſtificans:] *Hoc eſt proprie teſtificari, libere loqui, quamuis non attendant, quibus loquare*, inquit Chryſoſtomus, *quo Moſes quoque pacto teſtificabatur cælum, ac terram* q. Expoſui alias r vim verbi τὸ διαμαρτύρεσθαι, necnon qua ratione non poſſit Prælatus docendi munus defugere propter importunitatem, ſi animam ſuam ſaluam velit. Apoſtolis Epiſcopi ſuccedunt in Ordinis poteſtate, non in amplitudine iuriſdictionis: idcirco Iudæos, atque Gentiles inſtituere non coguntur, ſuis aſtricti propriæ diœceſis fidelium terminis, quamuis hos ab illis, ſi viuant inter eos, tueri debeant, ne inficiantur, & peruertantur.

Apoſtolis ſuccedunt Epiſcopi, non in iuriſdictione, ſed in ordinis poteſtate.

Gentilibus.] Ἔθνεσι, *Græcis.* Interpres modo Gentiles, modo Græcos, pro τῶν Ἑλλήνων, ponit voce, quia iidem, vt eſt ſæpe dictum, Græci, qui Gentiles.

ſ cap. 2. 38.

In Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum.] Non repeto, quod alibi ſ quoq; dixi, quid ſit proprie ἡ μετάνοια, & in quo conſiſtat vera pœnitentia: nec fidei, cui, & cur iuſtitia noſtra tribuatur. Illud ambigi merito poteſt, quare pœnitentiam fidei Paulus præponat, ſeu priorem illa faciat.

t verſ. 38.
u cap. 1. 15.
Pœnitentia fidem quandoque præcedit.

In capite ſecundo t Petrus iuſſit *pœnitentiam agi ante Baptiſmum*, qui eſt Fidei Sacramentum. Et clarius dixit apud Marcum u Chriſtus: *Pœnitemini, & credite Euangelio.* Præcedit interdum fidem in Chriſtum diſtinctam, & expreſſam pœnitentia in Deum in Iudæis, & Gentilibus: neutris enim ante ſufficientem Euangelij prędicationem huiuſmodi fidei de Mediatore neceſſitatis imponebatur; pœnitentia tamen ab iiſdem exigebatur, iuxta eam fidem de Deo, quam habere poterant, & implicite de Chriſto, vt per eam pœnitentiam, veluti per diſpoſitionem præparentur ad obtinendam explicitam de eodem Chriſto Mediatore fidem.

Fidelis in peragenda pœnitentia à fide inchoare debet.
x Heb. 11. 6.

Alia ratio eſt de fideli, ſed peccatore: hunc enim in peragenda pœnitentia, à fide in Chriſtũ inchoare oportet. Infideli, vt ad Deum accedat per pœnitentiam, Baptiſmo priorem, ſufficit credere. *Quia eſt, & quia inquirentibus ſe remunerator ſit* x. Quamuis, vt Baptiſmum aſſequatur, exigitur ab eo fides explicita in Chriſtum, & hæc neceſſaria ſit, vt iuſtificationem Baptiſmi effectum conſequatur. Quilibet autem, vt iuſtificetur, ſeu infidelis, ſeu Chriſtianus peccator, præter fidem indiget pœnitentia.

Fides, & pœnitentia diſtinctæ ſunt.
y Seſſ. 6. c. 6.
z 1. de pœniten. cap. 19.

Hoc, vt prædixi, alias contra Caluinum diſputatum eſt, volentem pendere totam pœnitentiã à fide, ita vt iſtius illa ſit effectus: vel, vt alij Hæretici loquuntur, *pars pœnitentia fides.* Diſtinctę per ſe ſunt fides, ac pœnitentia, & eo ſenſu, quem modo expoſui, ſemper fides eſt prior inter ea, quæ ad iuſtificationem diſponunt, prout etiam decernit Concilium Tridentinum y, videlicet, vt quædam pœnitentiæ cauſa, ac proinde non vt pars. Certe id pars pœnitentiæ dici proprie dumtaxat poteſt, quod à pœnitentiæ virtute proficiſcitur: credere autem, fidei Theologicæ virtutis actio eſt, non pœnitentiæ virtutis moralis. Lege Bellarminum z.

Verſus 22.]Et nunc ecce alligatus ego ſpiritu, vado in Ieruſalem: quæ in ea ventura ſint mihi ignorans.

ECce alligatus ego ſpiritu.] Non erat alligatus, quia coactus, vt velle videtur Gloſſa interlinearis, iter illud ſuſciperet: contrarium enim denotat quod ſubdit, *ſpiritu*, ſiue mentem, ac voluntatem ipſius intelligas, ſiue Spiritus ſancti inſtinctum, vt tandem Gloſſa eadem, aliique explicant.

Paulus quo modo Spiritu alligatus ſit, vt iret Ieroſolymam.

Hoc inſtinctu vincula ei ſimul præſignificata videri poſſent, eoque impelli ſe dicere, vt volens, ac lubens illuc peteret, vbi illa eum manebant, quæ appetebat. Sed impedit hanc intelligẽtiam, quod addit, ſe ignorare, quæ ſibi Ieroſolymis eſſent euentura, ſolumque id confuſe ſcire, quod Spiritu ſancto afflati reſponderent de vinculis, ac tribulationibus: poſtea enim diſtincte vincula prædixit Agabus a. Tamen potuit Apoſtolus alligatum ſe affirmare, vel quod non poſſet non proficiſci in Ieruſalem, quamlibet eum prius Iudæi conati eſſent impedire per inſidias: vrgeri namque ab Spiritu ſancto, vel quia idem Spiritus, licet confuſe, de futuris vinculis eum præmoneret. Voluit Paulus obſtringere auditores ſuos, ne laborioſum illi, ac periculoſum diſſuaderent iter; ſed vna ſecum obtemperarent Spiritui ſancto. Paulus igitur vel alligatus erat Spiritu diuino, iubente, ac propellente profectionẽ; vel ibat alligatus, præſciendo futura ibi vincula, quamuis neſciret modum, aut cauſam, aliaſve circumſtantias.

a Act. 21. 11.

Sancti, qui ſe in apertum diſcrimen propulerunt, auctore Deo id fecerunt.

Si qui Sanctorum coniecerunt ſe in apertum vitæ diſcrimen, quos officij neceſſitas ad id non propellebat, vel charitatis alienæ ingruens articulus, auctore per peculiarem inſpirationẽ Deo ſe id feciſſe credendi ſunt, ne temere Deum ipſum cenſeantur tentaſſe, qui præcipit *vitam vt ſeruemus, & mortis vitemus pericula, & in perſecutione fugiamus* b. Diſputat hac de re in Apologia pro fuga ſua Athanaſius, aliique, & Auguſtinus ſæpe Donatiſtas, qui ſeipſos interficiendo, Martyrum nomen affectabant, grauiter confutat. Et nos hoc argumentum tractauimus, cum egimus de Chriſti reſponſo ad Satanam, præcipitium ſuadentem: *Non tentabis Dominum Deum tuum* c.

b Matt. 10. 23.

c Matth. 4. 7.

Quæ in ea ventura ſint mihi, ignorans.] Vel diſtincte, vel per propriam à Deo immediate acceptã reuelationem. Sic nimirum quæ ad ipſummet pertinebant, ignorabat Paulus, & de ſe aliis reuelata cognoſcebat, vt obſeruat Beda, & ante ipſum Gregorius d. Idem in Dauid, & quibuſdam aliis Prophetis notari poteſt, quos in cauſa propria didiciſſe conſtat ab aliis. Non eſt hoc tamen perpetuum, cum legamus Paulum e, ac Petrum f, imminentem ſibi mortem prædixiſſe: & ſuperius diximus g, profectionem Ieroſolymitanam iſtam ipſimet Paulo reuelatam fuiſſe.

d Hom. 1. in Ezechiel.

e 2. Tim. 4. 6.

f 2. Petri 1. 14.

g cap. 19. 21.

Illud certum eſt, quod alias etiam docuimus h, donum Prophetiæ non communicari permanenter, ſed in morem qualitatis tranſeuntis, vt non, cum libuerit Prophetæ, prædicat, ſed quando Spiritus eum ſanctus afflauerit. Arbitror memoria lapſum eundem Gregorium i, quando profectionem iſtam Ieroſolymitanam Pauli cõfundit cum ea, in qua teſtatur ipſe ſecundum reuelationem aſcendiſſe aſſumpto Barnaba, & Tito k: quamuis fieri poſſit, vt duplicem ſignificare voluerit, eodem illo textu ſermonis incluſam.

h cap. 2. 17. Donum Prophetiæ non communicatur permanenter.

i 25. Moral. c. 10. vel 15.

k Gal. 2. 1.

Verſus 23.] Niſi quod Spiritus ſanctus per omnes ciuitates mihi proteſtatur, dicens: Quoniam vincula, & tribulationes Ieroſolymis me manent.

S*piritus ſanctus per omnes ciuitates proteſtatur.*] Quidam codices Græci addunt *μοι, mihi.*

Spiritus ſancti diuinitas hinc oſtenditur.

Vix eſt, qui diſſerens de Spiritu ſancto, non hinc diuinitatẽ eius confirmet; ſicut ex ſimilib. quæ de eodem tum prius, tum poſtea non raro dicuntur, vt id ſemper monere videri moleſtum poſſit. Cyrillus autem Ieroſolymitanus l adiungit præterea ſignificari verbis iſtis, *quod quæ Paulus in vnaquaque ciuitate faciebat miracula, erant ex Spiritus ſancti energia, & nutu Dei, & in nomine Chriſti*, qui per eum loquebatur; ita vt ſcilicet reddenti teſtimonium de Deo, Deus ipſe per alios redderet, ac ſibi tandem ipſi, cuius referebatur quod alij dabant, ad honorem, & gloriam, atque ad audientium vtilitatem, ac ſalutem.

l Catech. 17.

Vincula, & tribulationes Ieroſolymis me manent.] In nonnullis codicibus Græcis eſt *ἐν Ἱεροσολύμοις, in Ieroſolymis*: noſtri non habent; *Vt vbi aliquando perſequebatur*, inquit Beda, *Eccleſiam, ibi nunc pro Eccleſia parte decertet.* Iuſtæ ſatisfactionis pars quædam eſt, ibi pœnam luere, vbi peccatum ſit, idq; in animaduertendo in reos, Iudices obſeruant: & decet, ac etiam oportet, qui peſſimo alios exemplo læſerit, eoſdem bono, quod in ſe eſt, ad meliora vt prouocet.

Satisfactionis quædam pars eſt, ibi pœnam luere, vbi peccatum ſit.

Verſus 24.] Sed nihil horum vereor: nec facio animam meam pretioſiorem, quam me, dummodo conſummem curſum meum, & miniſterium verbi, quod accepi à Domino Ieſu, teſtificari Euangelium gratiæ Dei.

S*Ed nihil horum vereor.*] Fortis, ac intrepidus, & in aduerſis audentior animus, alacer, atque lætus. Moſes vocatus ad proſpera renititur m. Paulus miſſus ad vincula ex ſuo etiam voto, ac deſiderio ducitur, & deuotione, atque gaudio Spiritus; *vt diſcamus proſperis huius ſeculi ex ſola iuſſione*, inquit Gregorius n, *aduerſis etiam ex deuotione militare. Propterea Petro cura commiſſa eſt vineæ Domini, quia propriam non cuſtodiens, vel curans, paratus erat vel in carcerem, & in mortem ire* o, inquit Bernardus p: *propterea Paulo, quia nihil verebatur, nec faciebat animam ſuam pretioſiorem ſe ipſo, & erat paratus non ſolum alligari, ſed & mori in Ieruſalem propter nomen Domini Ieſu Chriſti* q. *Negabat ſe Paulus, cum hæc dicebat*, ait Ambroſius r, *& in Ieruſalem voluntarius ſe offerebat periculo, & erat fides eius prompta, durus ille cenſor. Viuebat in Paulo Chriſtus* ſ, *& Chriſtus erat ipſi viuere, mors autem pro Chriſto lucrum* t, *vt diſſolutus cum illo eſſet* u. Verum expendamus ſententiæ partes, ac verba.

Paulus fortis, & intrepidus deſcribitur.

m Exo. 4. 11. & ſeq.

n li. 31. Moral. cap. 10. vel 15. Petro commiſſa eſt cura vineæ Domini.

o Luc. 22. 33.

p Serm. 30. in Cantica.

q Act. 21. 13.

r epiſt. 25. ad Eccleſ. Vercellen. vel 82. poſt med. longe.

ſ Gal. 2. 20.

t Philip. 1. 21.

u ibid. 23.

Sed nihil horum vereor.] Ἀλλ' οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι. Vatablus, *Nihil me mouet.* Melius interpres, & ad verbum diceremus: nullius (videlicet rei ex dictis, id eſt, vinculis, atque tribulationibus) rationem facio, ſiue habeo, ſeu duco: quod eſt, non curo, & non timeo, nihili facio.

Nec facio animam meam pretioſiorem, quam me.] Syrus præcedentia cum his verba conflans in vnam ſententiam, vertit, אלא לי לא חשיבא נפשי מדם. *elle li lo cheſchiba naphſchi medem*, id eſt, *ſed mihi non æſtimatur anima mea quicquam*; vel, *mihi vero pro nihilo habetur anima mea*: οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, *Neque habeo, ſiue æſtimo animam meam pretioſam mihi*, id eſt, non tanti facio vitam meam, non adeo mihi chara eſt. Et, vt reddit

Cur non habet animam pretioſam ſibi.

Vatablus, *Neq; vita mihi chara eſt mihi*; & Castius, *Nec facio animam meam pretioſam mihi. Non habet vitam pretioſam ſibi*, inquit Caietanus, *ſed alijs, quibus euangelizat, eamq; non temerè negligit, ſed pro ſibi iniuncto euangelico miniſterio.* Suſpicatur Gagneius Interpretem legiſſe τὴν ψυχὴν τιμιωτέραν ἐμαυτοῦ. Has ego ſuſpiciones deſpicio, cum, qua excitentur, rationem non aſpicio. Cuncti vero codices Græci, ac Interpretes legunt eodem modo, qui nunc extat. Senſum aſſecuta eſt editio Latina. Quid enim aliud eſt, Οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, *Non habeo animam meam pretioſam mihi ipſi*, niſi, non æſtimo illam pretioſiorem meipſo? præſertim nectendo ſequenti ὡς, quam, vel vt, ſeu quam vt, &c.

Animam, prout eſt vita corporea, iubemur perdere.

Portò nota eſt animæ acceptio pro vita vegetatiua, & animali, denique pro corporea, & materiali. *Hanc vitam, & animam iubemur perdere propter Deum* *, ſiue vt Martyres, ſiue vt pœnitentes, *odiſſe* a, *minuſq; amare quam Deum* b, & Dei cauſam minus, quam nosipſos, hoc eſt, quam partem interiorem, ac rationalem, atque iſto modo nos ipſos abnegare c, mortificare d, crucem portare e. *Optimus æſtimator rerum, qui nihil ſuorum*, ait Bernardus f, *ſibi præferendum exiſtimet; qui in Spiritu ambulans* (paucis colligo ſententiam) *& mente conſentiens lege Dei, dignum ducit, hanc mentem ſuimet potius, quam ſua cuiuſpiam rei nomine deſignare* (non more Platonicorum dicentium *hominem eſſe ſolam animam*, vel aliorum Philoſophorum, *formam eſſe totam eſſentiam*: illo vero modo, vt Bernardus, loquitur quoque Baſilius g, & Zeno h) *ita vt etiam cum ſecundum carnem ambulat non volens, non ipſe illud operari cenſeatur, ſed quod in ipſo habitat peccatum* i, id eſt, *fomes peccati, concupiſcentia.*

* Ioan. 12.25.
a Luc. 14.26.
b ibid.
c Luc. 9.23.
d Coloſſ. 3.5.
e Luc. 9.23.

Optimus rerum æſtimator quis ſit.

f Serm. 30. in Cantica.
g Hom. in Attende tibi.
h Ser. in idem.
i Rom. 7.20.

Religioſi ſuæ valetudinis nimium ſtudioſi reprehenduntur.

Tum verò inuehitur potiſſimum in Religioſos ſibi ipſis indulgentiores, propriæque valetudini, qui ſalubrium, ac noxiorum habentes delectum ciborum, Hippocratis diſcipuli, aut Galeni, aut etiam Epicuri cenſendi ſint potius, quam Chriſti; cuius illa quæ dixi, præcepta contraria exiſtunt, quam Pauli, qui addit, quod *prudentia, & ſapientia carnis eſt mors* k, *& inimica Deo* l, quam Iob m, *qui monet non inueniri Sapientiam in terra ſuauiter viuentium*, quam Salomonis *ſapientiam diligentis ſuper ſalutem, & ſpeciem* n.

k Rom. 8.6.
l ibid. 7.
m Iob. 28.13.
n Sap. 7.17.

Quomodo quis amare carnem ſuam poſſit.

Neque vero repugnat iſta ſententia alteri Pauli, qua docet, quod *nemo carnem ſuam odio* o *habet.* Carnis enim caſtigatio naſcitur ex charitate, nec *vult quiſquam non habere carnem, vel corpus, ſed abſq; corruptione ipſius, & pondere*, inquit Auguſtinus p, *abſq; effreni, ac laſciuienti concupiſcentia, abſq; contumaci aduerſus rationem, & Dei legem inobedientia.*

o Ephes. 5.29.
p 1. de doctr. Chriſt. c. 24.

Quomodo corpus caſtigandum ſit q. ...

Quod autem (quidam) *continentia quadam, & laboribus* (ait idem Auguſtinus q) *quaſi perſequi videntur corpora ſua, qui hoc rectè faciunt, non id agunt, vt non habeant corpus, ſed vt habeant ſubiugatum, & paratum ad opera neceſſaria. Libidines enim malè vtentes corpore*, id eſt, *conſuetudines, & inclinationes animæ ad fruendum inferioribus per ipſum corporis laborioſam quandam militiam extinguere affectant.* Nam non ſe interimunt, ſed curam ſuæ valetudinis gerunt. Non parcimus carni, ſicut qui ſemen iacit, vt multiplicatum recipiat, quemadmodum acutè, ac verè docet citatus Bernardus r: qui eleganti etiam apoſtrophe ſuadet carni ſ, *vt tanquam vilior cedat potiori ſpiritui, neq; iniurias, vel moleſtias proprias reputet, vt apud ipſum tantus hoſpes poſſit honorificè demorari, à quo tot hic etiam recipit beneficia, & ex cuius ſalute pendet ſalus ipſius.* Sed auctorem ipſum lege.

r Sermon 10. in Pſal. Qui habitat.
ſ Ser. 6. de Aduentu.

Abſtinentiam ciborum nos ipſi nobis poſſumus indicere.

Theologorum ſententia eſt, poſſe nos nobis abſtinentiam carnis, vini, ac ſimilium rerum indicere, & durius vitæ genus inſtituere, vt virtutes exerceamus, & vitiorum materiam præcidamus, quamuis indirectè, ac præter intentionem viuendi hac de cauſa ſpatium imminuatur. Cur enim id adeo honeſtum ob finem non liceat, quod licet opificibus, & alijs lucri gratia, quod ægris ad producendam vitam? Nullus profectò ſanam magis, veramque ſententiam de pretijs rerum habet, quam qui non facit animam, hoc eſt, vitam mortalem pretioſiorem, quam animæ eiuſdem immortalitatem cum ſempiterna beatitudine, *cuius qui detrimentum patiatur, quid ei prodeſt, etiamſi mundum totum lucretur* t? Audi adhuc Auguſtini u de præſenti loco ſententiam: *Secundum iſtam ſignificationem, qua perhibetur anima etiam hæc temporalis vita, dixit Apoſtolus Paulus: Non enim facio animam meam pretioſiorem, quam me; vbi ſe oſtendere voluit & mori paratum pro Euangelio. Nam ſecundum ſignificationem, qua anima dicitur, quæ migrat ex corpore, magis eam pretioſam faciebat, cui tantum meritum conquirebat.* Sic ille. Dicebat David Deo x: *Anima mea in manibus meis ſemper, & legem tuam non ſum oblitus*, hoc eſt, quamuis multis angar de vita curis, multa vitam obſideant pericula, certandum continenter mihi pro vita, vita ſummo ſit ſtudio à periculis tutanda, non facio vitam pretioſiorem, quam me, qui nihil ſine tuæ ſum cuſtodia legis, ac moriar ante, quam vel intereat legis in me tuæ etiam memoria.

t Mat. 16. 26.
u quæſt. 57 in Leuit.
x Pſ. 118.109.

Curſus eſt dignitatis, miniſterium neceſſitatis.

Dummodo conſummem curſum meum, & miniſterium.] *Curſus eſt dignitatis*, inquit Chryſoſtomus, *miniſterium neceſſitatis, ac debiti.* De vi vocis vtriuſque aliàs dixi.

Verbi.] Omittitur hæc vox in textu Græco, adduntur autem aliæ duæ μετὰ χαρᾶς, poſt δρόμον μου, *curſum meum.* Non tantum pluris æſtimabat conſummare curſum ſuum, ac miniſterium, ſed gaudebat quoque dari patiendi ea de cauſa occaſionem.

Teſtificari.] Repete quæ de hoc verbo dicta ſunt y. Additur in quibuſdam codicibus Græcis, *Ἰουδαίοις, καὶ Ἕλλησι, Iudæis, & Græcis.*

y cap. 6.3.

Euangelium gratiæ Dei.] Verbum gratiæ Domini vocatur in capite XIV. z vbi rationem attulimus. *In Euangelio Chriſti*, ait Carthuſianus, *quia gratia Dei potiſſimè commendatur, refulget, & ipſum ex diuina gratia eſt hominibus collatum, & lex Euangelica gratiam confert, ſecundum quod ſacramenta ſua includit, appellatur Euangelium, & lex gratiæ.* Dixi quoque capite XV. de differentia vtriuſque legis.

z verſ. 3.

Verſus 25.] Et nunc ecce ego ſcio quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos tranſiui prædicans regnum Dei.

ET *nunc ecce ego ſcio.*] Sciebat per inſpirationem diuinam, vt placet Carthuſiano, & Ariæ, idemque ſatis indicat Irenæus a, ex hac etiam Pauli oratione confirmans, illum, quæ didiciſſet à Domino, ſimpliciter, ac citra inuidiam omnibus tradidiſſe. Quare cum hoc non minus aſſeueranter prænunciet, quam quod paulo poſt dicit *de lupis rapacibus, ſeu peruerſis Doctoribus intraturis poſt diſceſſum ipſius* b, non video cur debeat prædictio iſta, vt nonnullis placet, intelligi duntaxat ſecundum præſens iudicium, atque exiſtimationem; &

a lib. 3. c. 14.
b verſ. 29. & 30.

poſtea rediſſe ad ipſos ex vrbe, *cum liberatus eſſet ex ore leonis*.

Valet hæc admonitio, vt tanquam optimi parentibus vltima verba, & quaſi teſtamentaria inſtar Patriarcharum, Moſis, Samuelis, Dauid, Tobiæ, &c, vt ait Orator *a*, *ſcrupulus abeunti*, excipiantur, altiuſque, ac firmius imprimantur, & adhæreant ad eum modum, quo Chriſtus, cum migraturus mox ex hac vita conderet teſtamentum, dixit: *Filioli* b, *adhuc modicum tempus vobiſcum ſum*. Et c, *Modicum, & iam non videbitis me*. Propterea ſtatim adeo authenticè conteſtatur, vt notat Chryſoſtomus.

Verba vltima Pauli quam vim habeant.
a Cicer. 4. de Finib.
b Ioan. 13. 33.
c Ioan. 16. 16.

Verſus 26.] Quapropter conteſtor vos hodierna die, quia mundus ſum à ſanguine omnium.

Conteſtor vos.] Μαρτύρομαι ὑμῖν, eandem vim habet, quam compoſitum Διαμαρτύρομαι, & Latinum, *teſtificor*, de quibus dictum eſt. Dicemus Italicè, *Io mi proteſto, Io vi proteſto*: Gallicè, *Ie me proteſte, Ie vous proteſte*.

Quia mundus ſum à ſanguine omnium.] In quibuſdam codicibus Græcis additur ὑμῶν, *veſtrum*.

Declaraui capite XVII. *d* hanc locutionis formulam. Eadem præterea frequentatur in Scriptura pro damnatione æterna *e*, vt benè demonſtrat Ribera *f*.

d verſ. 6.
e Ierem. 2. 34. Ezech. 3. 18. Oſ. 1. 4.
Periculum duplex prædicatori, & auditori imminere docet.
f Oſee 1. n. 69.

Duplex innuitur his verbis periculum, & doctori, & auditori; illi, ſi non doceat, & moneat; huic, ſi non obediat, vt Oecumenius notat, & Chryſoſtomus, qui hoc ſe negat audere dicere; & quamuis poſſet, nullam capere tamen partem conſolationis poſſe, cum irritos videt labores ſuos. Hoc vero talibus dicit verbis, quæ profectò lachrymas ex legentium oculis excutere valeant; ſic optimus, & diligentiſſimus Epiſcopus deplorat ſeipſum, & lamentatur ouium iacturam, etiamſi hæc accideret ſine ſua culpa. Nec minus calentes Gregorius g lacrymas pro ſeipſo fundit, & ſibi commiſſis ouibus, veretur que pariter liberam iſtam Pauli orationem, qua ſe liberum conteſtatur à commiſſarum ſibi ſanguine. Eundem lege in epiſtola ad Venantium Italiæ Cancellarium h, *Non poteſt pater filij non cruciari de interitu, quamuis inde redargui non poſſit: tanta eſt autem vis ſpiritualium in parturitione dolorum, vt malit ſexcenties defatigari, qui talem partum enititur, quam vnum ex his, qui nati ſunt, videre perditum, ac corruptum*, inquit idem Chryſoſtomus.

g Hom. 11. in Ezech.
Spirituales Patres quantum de filiorum interitu doleant.
h lib. [illegible] epi. 31. & refertur diſtinct. 43. c. Epheſu.

Sed dolori, ac ſollicitudini modus adhibendus Epiſcopo, qui *Angelus merito appellatur i*: Angelus namque tutelaris, vbi officio functus eſt ſuo, non angitur vllo mœrore, quamuis cliens inobſequens, obſtinatuſque perſeueret. Id vnum pacatè, ſedateque pronunciat: *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata* k. Hoc dabat B.P.N. Ignatius documentum ijs, qui in hominum procuranda ſalute verſabantur, illoſque eodem vſus exemplo, cum quod in ſe erat, præſtitiſſent, iubebat æquum animum gerere *l*.

Ab Epiſcopo dolori modus ponendus.
i Malach. 2. 7. Apoc. 1. 20. & ſæpius.
k Ier. 51. 9.
B.P.N. Ignatij documentum.
l Ribad. lib. 5. vitæ, c. 11.

Verſus 27.] Non enim ſubterfugi, quominus annunciarem omne conſilium Dei vobis.

Non enim ſubterfugi.] Hæc eſt cauſa, cur ſe mundum dixerit, & hæc eſt gloriatio in teſtimonio conſcientiæ bonæ, quodque debito ſatisfecerit, nullam officij partem prætermiſerit, animam ſuam liberauerit. Lege verſum 20. Syrus hic reddit, לא גיר אשתאא *lo ger eſchethe*, id eſt, *Non me excuſaui*. Dicto autem verſu ponit verbum ſpernendi.

Omne conſilium Dei.] Quomodo *omne*, dixi eodem vigeſimo verſu; quid ſit *omne conſilium Dei*, in capite 2. *m* & 4. *n* quibus locis, quemadmodum & in iſto, eſt Græcum nomen βουλὴ, quod vbique interpres Syrus, צביאנא *tſebiane*, voluntatem expoſuit, quæ ſignificatur quoque dicto nomine τῆς βουλῆς, ſicut & conſilium.

m verſ. 23.
n verſ. 28.

Eodem recidit ſenſus: nam neque intima Dei, ac inſcrutabilia Paulus iudicia, vel nouerat omnia, vel quæcunque nouerat, auditoribus aperiebat: non item proponebat cunctis ea, quæ vocantur Euangelica conſilia, & ſupererogationis opera, paupertatis, caſtitatis, obedientiæ. Omne conſilium Dei annunciauit Paulus, hoc eſt, quicquid Deo auctore, ſeu volente, ac exigente, neceſſarium erat in myſterijs, in moribus, in Eccleſiæ adminiſtratione ad conſequendam ſalutem: quod facere Paulo licuit tamdiu verſanti in vrbe Epheſina.

Paulus quomodo Dei omne conſilium annunciauerit.

Verſus 28.] Attendite vobis, & vniuerſo gregi, in quo vos Spiritus ſanctus poſuit Epiſcopos regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

Attendite vobis.] Magna hic opus attentione, vt intelligamus quid intendat Apoſtolus. Quoties *Attendite*, vel *Attende*, auditur in Scripturis, magni momenti res agitur. *Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus*, ait Chriſtus o, *vt videamini ab eis*: cauenda diligenter vanæ gloriæ procella. *Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis* p: inficit hoc venenum omnia rectè facta. *Attendite à falſis Prophetis* q. Corrumpunt Hæretici doctrinam Orthodoxam, & ſanctos mores. *Attendite vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ: & ſuperueniat in vos repentina dies illa* r: plurimos occidit gula; & hoc telum vniuerſitati hominum lethum attulit. *Attendite vobis: ſi peccauerit in te frater tuus, increpa illum* ſ: fraterna ſalus maximi facienda. In his attentione opus eſt, quoniam ſuperbia, ac hypocriſis lentè, ac ſenſim pios etiam occupat. Falſi Prophetæ veſte ouina fallunt: intemperantia neceſſitatem obtendit: metus, ac reuerentia quædam facit, vt aliena peccata diſſimulemus.

Quoties vox *attendite*, in Scripturis legitur, magni momenti res agitur.
o Matt. 6. 1.
p Luc. 12. 1.
q Matt. 7. 15.
r Luc. 21. 34.
ſ Luc. 17. 3.

Baſilius t, Ephrem, & quidam alij Græci, & ex Latinis Zeno u (qui Baſilium tranſcripſit, vel potius idem eſt qui Baſilius eius auctor Sermonis) luculentos ſermones ediderant in eam ſententiam Moſis, prout ab Interpretibus LXX. exprimitur: *Attende tibi ipſi, ne quando fiat verbum occultum in corde tuo, iniquitas*.

t Hom. 1.
u Tom. 2.

Forſitan eo alluſit hoc loco Paulus, inſtituens Epiſcopos, ac Presbyteros, & cum propriè ſcribens ad Timotheum x, monet illum, *Attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ*; & y, *Attende tibi, & doctrinæ, & inſta in illis; hoc enim faciens, & teipſum ſaluum facies, & eos, qui te audiunt*. Rectum prorſus ordinem poſuit, vt prius lectioni, & ſibi attenderet, quam alios exhortaretur, ac doceret. Et ſanè quidem, *qui ſibi nequam eſt, cui bonus erit* z? Verendum autem magnoperè, ne in alijs diſtractus curandis, ſeipſum non curet, cui parœmia conueniat,

Quo reſpexerit Paulus, hæc verba dicens.
x 1. epiſt. c. 13.
y ibid. 16.
Prius conſulendum eſt nobis ipſis, quam alijs.
z Eccli. 14. 5.

Medi-

Medice cura teipſum a: & b, *Miſerere animæ tuæ placens Deo.*

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Hinc fit, vt qui alienam intendit ſaluti, propriam facilè negligat, niſi animi vires intendat, vt animus ipſe extra ſe non diuagetur, & *ignorans ſeipſum vagetur poſt greges* c; & *qui propriam non cuſtodit, ponatur in vinea* d, non minore illarum, quam ſuæ ipſius damno.

a Luc. 4. 23.
b Eccl. 30. 24.
Qui aliorum intendit ſaluti, propriam negligit.
c Cant. 1. 7.
d Ibid. 6.

Attendit ſibi Prælatus, quando iis, qui ſe proximè attingunt, *ſuis*, nempe, *ac domeſticis* e, vt inde grex reliquus exempla morum depromat.

e 1. Tim. 5. 8.

Poſtremò audiant omnes animarum præpoſiti, & cum Chryſoſtomo Paulum attendant, dum admonet Timotheum, *Attende tibi. Iſta profectò*, ait Chryſoſtomus f, *dum Timotheo loquitur, omnes ſalubriter admonet. Quod ſi et, qui mortuos excitabat, hæc monita edidit; quid tam nos miſeri dicturi ſumus?* Adde, ſi idem adeo grauem præ ſe tulit timorem; ne *cum aliis prædicaſſet, ipſe reprobus efficeretur* g: quæ, & quanta aliorum debeat trepidatio eſſe?

f Hom. 11. in 1. ad Timoth.
g 1. Cor. 9. 27.

Vniuerſo gregi.] Qui præeſt in Eccleſia, paſtor eſt, ideoque gregem habet, atque ποιμαίνειν, quod verbum hic ſubiicitur, pro eo, quod Interpres poſuit, *regere*. Harum in ſubditis, ac in præpoſitis appellationis cauſam attuli cap. VII. h de Moſe diſputans.

h verſ. 30.

Quo ſpectat etiam, quod non ſolum vetus Scriptura i, ſed Chriſtus in noua vtitur eadem comparatione, ac ſeipſum Paſtorem tam ſæpè, tam libenter nominat k, nullaque ſæpius Eccleſiarum in vrbe, atque alibi repræſentatur in apſidibus imago, quam ouium. Et ſuo tempore Tertullianus l teſtis eſt, in calicibus expreſſum eſſe Chriſtum humeris ouem reportantem.

i in Pſalm. & Prophetis.
k Ioann. 10. & alibi, & Luc. 15. 4.
l lib. de Pudici. c. 7. & 10.

Idem ſibi vult maiorum Epiſcoporum inſigne, quod pallium nominant, *illud* enim, ait Iſidorus Peluſiota m, *amiculum, ex lana contextum, quod illi geſtant humeris ouis illius, quam Dominus aberrantem quæſiuit, inuentamq́; humeris ſuis ſuſtulit, pellem deſignat* n. Epiſcopus enim, qui Chriſti typum gerit, ipſius munere fungitur, atque ipſo etiam habitu illud omnibus oſtendit, ſe boni illius, ac magni Paſtoris imitatorem eſſe, qui gregis infirmitates ſibi ferendas propoſuit.

Chriſtus eſt expreſſus olim in forma agni.
m lib. 1. epiſt. 136.
n Luc. 15. 5.

Paſtoris nomen admonet, Prælatum ferè eo ſe interuallo diſtare à ſubditis debere doctrina, & ſanctitate propter poteſtatem, ac munus, quantum eſt inter hominem, & pecus, ſicut à Chryſoſtomo o notatum eſt. Quo Philo reſpexit ſanè * obſeruans, *vt cælos regunt Angeli, cæli elementa, ſic regi beſtias ab homine, ab anima corpus, rem inferiorem omnem à ſuperiore.* Nec minus anteà Nazianzenus docuit p; *Paſtorem ſpiritualem ouibus ſpiritualibus, quam præſtet animus corpori, cor, caputq́; cæteris partibus corporis.* Profectò ſi *Principis politici vitam cenſuram oportet eſſe*, Plinio teſte q, ideoque Valerianum Senatus cenſuit Cenſoris dignum munere, vt ſcripſit Trebellius r, *quod eius eſſet vita cenſura, quod omnibus notior, quod abſq́; crimine, quod ei nihil obiici poſſet*: quid nos ſentire conuenit de Magiſtratu ſpirituali, de diuinorum morum inſtitutore, & correctore?

Paſtoris nomen quid doceat.
o 2. de Sacerd.
Paſtores ſuperiores excellentia
p [illegible] de fuga.
q in paneg. Traiani.
r in Valeriano.

Denique, vt concludatur hic locus quo cœptus eſt modo, Plato quoque voluit ſupra hominem eſſe debere homines recturum, perinde vt beſtiis non beſtia datur, ſed ratione præditũ animal, à quo regitur. Quia vero nihil aliud niſi humanum reperire poterat in homine, non ab homine, ſed à lege regi hominẽ exiſtimauit. At cum ratione homo hominem ſuperet, & gratiæ diuinæ, quam ignorat Philoſophus, munere præcellat, vnus alterum regere poterit paſtoris officio.

Admonet paſtoris vox præterea, paſcendique verbum quibus ratio præſidendi, regendi gubernandi, &c. ſignificatur, munia cuncta paſtoris exequenda eſſe, quæ præ cæteris egregiè deſcribuntur ab Ezechiele ſ: dicitur enim etiam de regimine ciuili, vt alias t docui exemplis profanis, & apud Michæam u. quem Matthæus citat x: *Dux ex Bethlehem exit, vt regat.* quod Græcè dicitur verbo ποιμαίνειν, id eſt, *paſcere*, Hebraicè משל *maſchal*, *dominari*, & apud Eſaiam y. Cyrum regem Deus ipſe vocat *paſtorem ſuum*: ſed Græcè eſt φρονεῖν, *ſapere*.

Munia paſtoris à paſtore ſunt exequenda.
ſ c. 34.
t c. 7.
u c. 5. 2.
x c. 2. 6.
y c. 44. 28.

Inter varia vero Epiſcopi officia potiſſima ſunt tria, lupos, omneſque feras arcere; arietes, ſi lædant gregem cornibus, prohibere ne præcedant, ſingulis ouibus conueniens pabulum diſpertiri, vel etiam medicinam. Triplex ad hæc clauis conducit, iuriſdictionis, ſcientiæ, ordinis.

Tria ſunt Epiſcopi officia.

Cæterum quamuis præſtent paſtores ouibus, & tam longe quodammodo præcellant, quam, vt dictum eſt, ſuperior eſt homo pecude: tamen oues ſunt rationales, quas paſcunt, ac regunt, non meræ beſtiæ, nec deſpoticè tractare illas debent, *vt dominantes in cleru* z, ac ne quidem in plebibus, ſed politicè, ciuiliter, humanè, & in viſceribus, atque *funiculis charitatis, & Adami* a, niſi cum degenerant in beſtiales, ac ferinos mores.

z 1. Pet. 5. 3.
Oues à Paſtoribus qualiter tractandæ.
a Oſeæ 11. 4.

Explicat eleganter, & diligenter Chryſoſtomus b, quid interſit inter brutorum paſtorem, & hominum, ac poſtquam docuit id, quod dixi, multiſque optimis rationibus euicit, quantum inter ſeſe homines vſum rationis habentes, & bruta ratione carentia diſſident, tantum diſcrimen inter eum, qui paſcit, atque eos, qui paſcuntur, eſſe debere, ac etiam maius: tum vero, quod ad rem præſentem facit, hoc adiicit: *Non enim homini licet tanta cum auctoritate homines curare, cum quanta oues Paſtor curat: huic enim liberum eſt & vincire, & à pabulo arcere, & vrere, & ſecare cum illis medicina, ac curationis ſuſcipiendæ facultas poſita minimè ſit in illo, qui medicinam adhibet; ſed in eo tantum, qui aberrat.* Affert exemplum Pauli dicentis c: *Non quia dominamur fidei veſtræ.*

b 2. lib. de Sacerd.
Diſcrimen inter paſtorem pecorum, & hominum.
c 2. Cor. 1. 23.

Poſtremò meminiſſe Paſtorem animarum oportet, quod *omnes animæ Dei ſunt* d: quod ouium Deus Dominus eſt: quod gregem non ſuum paſcit, ſed Chriſti, qui eſt *Princeps Paſtorum* e; & eas, vt mox docetur, *acquiſiuit ſanguine ſuo*. Et Petro dixit f: *Paſce oues meas.* Idem Petrus g: *Paſcite, qui in vobis eſt, gregem Dei*: Græcè, Chriſti. Et toties apud Ezechielem h nominat Deus *oues, & gregem ſuum*.

Omnes animæ Dei ſunt.
d Ezech. 18. 4.
e 1. Pet. 5. 4.
f Ioan. 21. 17.
g 1. epiſt. 5. 2.
h c. 34.

Inde verò diſcant oues Paſtoribus deferre, & obedire, illos non iudicare, nec eorum ſibi ius electionis vſurpare. *Vos oues*, inquit Nazianzenus i, *nolite paſcere Paſtores, neq; ſuper terminos eorum eleuemini: ſatis enim eſt, ſi rectè paſcemini. Nolite iudicare Iudices, nec legem feratis legiſlatoribus.*

Oues debent ſuis paſtoribus obtemperare, nec ius electionis vſurpare.
i orat. apolog. qua rationem reddit, quare ab Eccleſ. fuga abſtinuerit.

In quo vos Spiritus ſanctus poſuit.] Spiritus ſancti Deitatem argumentantur, quotquot ſibi hoc de illo argumentum tractandum ſuſceperunt; Athanaſius, Didymus, Baſilius, Chryſoſtomus, Ambroſius, & alii, necnon qui diſſerunt de Trinitate.

Diuinitas Spiritus ſancti probatur.

Porrò hoc ex loco nonnulli k ſibi videntur efficaciter colligere iuriſdictionem, quam habent Epiſcopi, eſſe immediatè à Deo. Sed illatio neceſſaria non magis eſt, quam legem poſitiuam ſanci-

Iuriſdictio, quam habent Epiſcopi, à quo habeatur.
k Turrecrem. [illegible]

tam eſſe Ieroſolymis in Concilio, de quo egimus capite decimoquinto, ab Spiritu ſancto. Cum tamen ibi dixerint Apoſtoli, ſeu ſcripſerint, *Viſum eſt Spiritui ſancto, & nobis*; ſatis eſt, ſi inſpirante Spiritu ſancto, & virtute ab illo accepta, Epiſcopis iuriſdictio ab homine conferatur. Maximè autem id dicendum eſt, ſi ſolum Chriſtus Petrum ordinauit Epiſcopum, hic Iacobum, ac fratrem eius, & illi tres deinceps alios Apoſtolos, vt alio loco meminimus *a*. Quamuis Apoſtolis omnibus à Chriſto ampliſſima in orbem totum iuriſdictio delegata ſit, ſed cum ſubordinatione ad Petrum.

a cap. 1.

Epiſcopalis ordinatio, & iuriſdictio ab homine traditur.
b Heb. 5. 4. [illegible]

Quidquid ſit de Apoſtolis, dubitari non poteſt, quin miniſterio humano Epiſcopalis ordinatio, atque iuriſdictio tradatur: & quamuis vocatio Epiſcoporum *ſit à Deo* b, *tanquam Aaron*, & character, ſi quis eſt nouus, vel magis extenſus Presbyteralis, cum gratia, fiant à Deo, tanquam à cauſa principali; tamen adhibetur miniſterium externum per alium tanquam per Moſem, & inferiores Epiſcopi ſubordinatam habent ſub ſummo, viſibili Hierarcha, qui toti præeſt viſibili Eccleſiæ, & ab ipſius voluntate pendentem, eo ferè modo, quo de minoribus Paſtoribus, vt Parochis conſtat, iuriſdictionem: ita vt non ſufficiat Paſtori, vt perperam Caluinus docet, internum ſuæ vocationis teſtimonium. Vocati ſunt Paulus, & Barnabas ad Apoſtolatum à Deo; ſed *voluit eos Antiochiæ ſegregari, atq; ordinari ab hominibus* c. Alioqui liceret cuius prætendere propriam vocationem, & huius teſtimonium citare internum Spiritus in ſe loquentis reſponſum.

Paſtori non ſufficit internum ſuæ vocationis teſtimonium.
c Act. 13. 2. & 3.

d verſ. 17.
e verſ. 20.

Epiſcopos.] Maiores natu antea vocati ſunt *d*, vbi docuimus, quomodo nomina Presbyterorum & Epiſcoporum ſæpè confundantur: & de voce ipſa Epiſcoporum, in capite primo e. Id quoque notatu dignum, aliquando nomen Epiſcopi dici de non Epiſcopo, ſed ſimplici Sacerdote, qui munia quædam potiora eccleſiaſtica obeat. Docet exemplis Eccleſiæ Viennenſis & Aruernicæ Ioannes Sauaro Scholiaſtes Sidonij Apollinaris *f*.

f in libr. 4. ep. 12.
g cap. 7.

Regere.] Ποιμαίνειν *paſcere*, reſpondet τῷ ποιμαίνειν. Et has voces de regno etiam, ac regimine, regendoque tum ciuiliter, tum eccleſiaſticè, docuimus g paſſim vſurpari.

Eccleſiam Dei.] Κυρίου, καὶ ΘΕΟΥ, *Domini & Dei.* Syrus. לעדתה דמשיחא *lehhidetheh demeſchihha*, id eſt, *Eccleſiam illam Meſſiæ.*

Chriſtus habet Eccleſiam, ergo Deus eſt, & homo.

Quam acquiſiuit ſanguine ſuo.] Is, qui habet Eccleſiam, Deus eſt, eam acquiſiuit ſanguine: Chriſtus ergo ſimul Deus eſt, & homo. *Non dubitat*, ait Beda, *ſanguinem Dei dicere, propter vnionem perſonæ in duabus naturis Ieſu Chriſti, pro qua eſt in cælo. Ceſſet Neſtorius Filium hominis à Filio Dei ſeparare, & duos facere Chriſtos.* Caſſianus h ex eodem hoc loco probat vnitatem carnis in Chriſto Filio Dei. Et Ioannes Papa II. i Deum carne paſſum.

Neſtorius arguitur.
h lib. 7. de Incarnat. 4.
i epiſt. 3.

Et Eutyches.
k libro contr. Eutychem, præſertim in ſecundo.
l Philip. 2. 6. 7.

De vtraque Chriſti natura contra Eutychem plura his ſimilia teſtimonia Vigilius Epiſcopus k profert, vrgetque Hæreticum iſtis verbis: *Cur metuis duas dicere naturas, cum Apoſtolus l non formidauerit duas dicere formas; vnam, qua Deus eſt, alteram qua idem Deus homo eſt: Pretium tantum ſanguinis Filij vehementer ſollicitat, & flagitat Paſtorum cuſtodiam, & curam. moneto; fore, vt Princeps ipſe Paſtorum peculium diligentiſſimè tueatur, & ſeruet.*

m 1. Pet. 5. 2.

Hoc iam dixi Petrum vſum argumento in paſtorali ſua exhortatione ad Paſtores *m*. Eccleſiam acquiſiuit ſanguine Chriſtus, quia nos redemit, & nobis ſalutem, ſibi nominis propagationem commeruit. Et quamuis plura extiterint alia merita, ſanguinis effuſioni, morti; que hanc potiſſimum laudem deferri voluit, & tot ante legis veteris, ac naturæ quoque victimis præſignificari.

Chriſtus quanti Eccleſiam acquiſiuit.

Chriſtum nihil morte ſua noſtræ profeciſſe, [illegible] Caluiniſtæ.

Deſperatæ blaſphemiæ Caluinum non puduit, *nihil ſaluti noſtræ mortem Chriſti profuiſſe, & Crucifixi ſpectaculum nihil niſi extremæ deſperationis materiam nobis exhibere.* Nec dubitauit ille, aliique diſcipuli eius affirmare, *tam ſacrum ac pretioſum liquorem computruiſſe in terra, ac non amplius exiſtere, ac proinde iam non præberi nobis in Euchariſtia.* Verumque adeo craſſum errorem refellit accuratè Feuardentius *n*. Ego vero in præſentia tantam abſurditatem indicando refutaſſe arbitror; & perfidiam exponendo, vt Hieronymum o hic vſurpem, ſuperaſſe.

n in 1. Pet. c. 1. [illegible]
o Apolog. 4.

Eraſmus Arrianiſat, & Sabellianizat.

Idem aſſero de Eraſmo, qui præſentem ſic putat locum poſſe declarari: *In quo vos Spiritus ſanctus poſuit Epiſcopos regere Eccleſiam Dei* (videlicet Patris) *quam acquiſiuit* (Chriſtus Ieſus) *ſanguine ſuo.* Sic vero nihil haberemus pro Chriſti Diuinitate. Alterum præterea ſenſum aſſignat fauentem Patripaſſianis, Sabellianis, Noëtianis, qui perſonas confundebant. *Quam acquiſiuit ſanguine ſuo* (nimirum *ſanguine Patris; quia eo auctore Filius fundens ſanguinem*) *Eccleſiam Dei acquiſiuit.*

Inde vero fieret, quod Pater aſſumpſit ex Virgine carnem, ac ſua morte mundum redemit, meruit, reſurrexit, &c. quia pariter Filius eodem illo auctore hæc omnia operatus eſt. Refellit hunc Ambroſius p errorem, docens, *quod ſanguine ſuo, quaſi homo, Dominus nos redemit, idemq; quaſi Deus peccata donauit: & quod non eſt Diuinitas crucifixa.* Quod dicere coguntur tamen illi Hæretici, & Eraſmus, quoniam in Patre non eſt humanitas, ratione cuius dici Crucifixus poſſit. Lege Sanctium Carranzam contra Eraſmum.

p 1. de Fide, c. 5.

Oues, & Paſtores Chriſti ſunt populus acquiſitionis.
q 1. Pet. 2. 9.
r Heb. 10. 39.
ſ 1. Theſ. 5. 9.
t Eph. 1. 14.

Omnes Paſtoreſque, oueſque, *populus ſunt acquiſitionis* q, *& filij fidei* r *in acquiſitionem animæ, & poſiti in acquiſitionem ſalutis* ſ *per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & vocati in acquiſitionem gloriæ eius* t, *qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſitionis in laudem gloriæ ſuæ.* Quia ſic nimirum acquiſiuit nos ſuo ſanguine, vt acquiſitionis huius laus, & gloria ipſius ſit finis.

Non ſumus noſtri, ſed Chriſti.
u 1. Cor. 6. 20.
x 1. Pet. 1. 19.
y Cyril. lib. 4. in Ioan. c. 45.
z lib. de Spiritu. c. 5.
a Ambroſ. in Pſal. 48.

Non ſumus noſtri, quia *empti pretio magno* u, & *pretioſo ſanguine* x: *ac proinde eius, qui emit, & ſeruauit* y, *cuius ſerui ſumus, quia non ſolum creati, ſed redempti* z, vt omnino peccati nos fugere ſeruitutem oporteat, de qua liberati ſumus, necnon ſerpentis, atque aduerſarij, de cuius eruti poteſtate *a*.

Chriſtus Eccleſiæ ſponſus ſanguinis.
b Exod. 4. 25.

Fuit Moſes *Sephoræ ſponſus ſanguinum* b: nos Chriſti ſerui, ac mancipia ſanguine ipſius redempta: nec nobis tantum iuſſit ſanguineum characterem in Baptiſmo, ſed indelebilem quoque plagarum geſtat ipſe, *vt videant omnes in quem confixerunt* c; *hi præſertim, qui modo Filium Dei conculcant, & ſanguinem Teſtamenti pollutum ducunt:* id eſt, non maioris pretij, quam cuiuslibet hominis, vt habet Syra editio, וחשב דמא דדיתקא דילה איך דכלנש *vechaſchab dema dadiattike dileh eich debarnaſch*, id eſt, *Et reputauerunt ſanguinem Teſtamenti ipſius tanquam omnis hominis.* Sequitur, *In quo ſanctificati ſunt, & Spiritui gratiæ contumeliam faciunt* d.

c Apocal. 1. 7. Ioan. 19. 37. Zach. 12. 10.

d Heb. 10. 29.

Verſus 29.] Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.

EGo ſcio.] Deeſt *enim*, quo indicatur cauſa, cur illos conuocauerit, ac tantopere attentionem, vigilantiamque ſuper grege commendauerit. Quod autem ſe ſcire dicit, per diuinam reuelationem intelligit, ſicut verſu 25. Quanquam optimus vates, qui optimè coniectat, & ex vſu, quem habebat Apoſtolus in Aſia, & Epheſo præſertim, deprehendere potuit ingenium cuiuſque, ac ſtudium, propenſionem, mores.

Paulus optimus vates.

Intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces.] Intrabunt ſeſe ingerentes, non poſiti, vel miſſi, vel electi à Spiritu ſancto; interim dum præſens ſum, tecti ouino veſtimento, quo indutum lupum fabulantur oues perdidiſſe, vel quod paſtor ſolet induere. Textus Græcus nominat lupos *βαρεῖς, graues*, Syrus, תקיפא *thakiphe, efferos*. Eſt enim, vt ait ille,

Triſte lupus ſtabulis a.——

Frequenter ſimilitudo ducitur è lupis in Scriptura, maximè vero à Chriſto: nam licet gregibus immineat periculum ab alijs feris, *vt leonibus, & vrſis*, vt vnus ex paſtoribus expertum ſe dixit b; frequentius tamen à lupis, qui ſimul vafri ſunt, & ſæui.

a Virgilius Eclog. 3.
Frequentius Scriptura luporum, quam aliarum ferarum ſimilitudine vtitur.
b 1. Reg. 17. 34.

Falſos Prophetas comparat Chriſtus cum lupis c, propter aſtutiam, & hypocriſim. Eoſdem lupos generaliter videtur accepiſſe pro quolibet periculo, quando Diſcipulos *miſit ſicut oues in medio luporum* d, hoc eſt, innocentes, inermes, deſtitutos humanis præſidijs inter eos, qui Euangelicæ prædicationi quacunque ratione reſiſterent. Cum præterea deſcribit mercenarium, falſumque Paſtorem, ait *fugere, ſimul viderit lupum* e; id eſt, cuiuſuis generis periculum, ſiue ab Hæreticis, ſiue à Tyrannis, ſiue à perſecutoribus. Ita Gregorius f amplè interpretatus eſt lupi ſuper oues aduentum, & Chryſoſtomus g, & Auguſtinus h.

c Mat. 7. 15.
Lupi in Scriptura quid ſignificent.
d Mat. 10. 16.
e Ioan. 10. 12.
f Hom. 14. in Euang.
g Hom. 34. in Matth.
h in Pſal. 93. conc. 2.

Nihil crudelius, nihil fraudulentius Hæretico. Lupus eſt vtroque modo, quod innumerabilia docent exempla tum vetera, tum recentia, vt de his locupletiſſimè teſtantur furores Gallici, & Anglicanæ perſecutiones, quæ libros integros repleuerunt, nec plenè adhuc deſcriptæ ſunt. Neronem dirum perſecutorem, & à noſtra prorſus abhorrentem religione, vocat Paulus *leonem* i. Hæreticis aptius conuenit luporum appellatio, propter eam, quam dixi, calliditatem; & quia ſimilitudinem quandam gerunt lupi cum canibus, qui greges cuſtodiunt; & quoniam plures, ac frequentiores patiuntur lupos oues, quam leones, aut vrſos, &c. atque ita non tam multos fidelium ſuſtulit perſecutoris crudelitas, quam hæreticus dolus, cui crebrò ipſa etiam ſuccedit immanitas. Denique lupum Scriptura ſumit ſemper in malam partem k; leonem, vrſum, & alia quandoque in bonam partem.

Hæreticis nihil crudelius, nihil fraudulentius.
i 2. Tim. 4. 17.
k Orig. 4. cont. Celſum, Aug. 6. cont. Iulian. c. 7.

Hæreticos luporum nomine Paulus intelligi voluit, quoniam de peruerſa doctrina mox ingerit mentionem: nec videtur attentio, aut vigilantia requiri contra perſecutores, certè non tanta, cum potius vetet *nos Chriſtus præmeditari, quid tunc ſimus reſponſuri* l. At vero & idem Chriſtus præmonet, ac iubet *attendere à falſis Prophetis* m. Et Apoſtolus prouocat Timotheum Epheſinum Epiſcopum *ad exquiſitam cautionem, atq; diligentiam aduerſus ſuborientem prauam doctrinam* n, *ne vt cancer ſenſim ſerpat* o; ſiue *piſcis*, vt placuit Epiphanio *, ſiue *morbigenus*, vt reliquis p, & quidem melius. Immo iam prædictionem iſtam impletam fuiſſe, ſatis innuit idem Paulus ſcribens ad eundem Timotheum q.

Per lupos Paulus intelligit hæreticos.
l Matt. 10. 19.
m Mat. 7. 15.
n 2. Tim. 4. 3. & ſeq.
o 2. Tim. 2. 17.
* in Concil. Niceno II. act. 6. tom. 3.
p Interpret. Tauin.
q 1. ep. c. 1. & 4.

Hæreticos, lupos vocare ſolent Patres, vt Origenes r, Ephrem ſ, Chryſoſtomus t, Ambroſius u, Hieronymus x, Concilium Mediolanenſe y, Orientales epiſtola ad Papam Symmachum z. Lupus, quem videt prior, vocem ei adimit; ſi videatur, exagitatur, vt obſeruat Ambroſius a. Cauendum igitur, ne vel oculis Hæreticorum incauti præueniamur, ſi commenta eorum impietatis agnouerimus, iacturam piæ vocis timere non poterimus.

Hæreticos ſancti Patres vocant lupos.
r Tract. 25. in Matth.
ſ Tom. 1. in ſuo Teſtam.
t orat. contra Hæret. in fin. Tom. 3 oper. [illegible]
u lib. 7 in c. 10. Luc.
x in c. 7. Matt.
y epiſt. ad Symmachum Papam.

Cæteras huius animalis proprietates myſticè ad Hæreticos adaptatas lege apud eundem Ambroſium: vt quod caſas ipſas paſtorum, ac ouilium intrare non audeat; ſomnum canum, abſentiam, aut deſidiam paſtoris exploret; ouium guttur inuadat, vt cito ſtranguletur; ferus ſit, rapax, corpore ipſo rigidior, nec inflecti facilis, impetu irruens, & ideo ſæpè illuſus, captuſve, nocturno magis, quam diurno prædans tempore.

Proprietates lupi, quæ hæreticis accommodantur
z Tom. 2. epiſt. Pont. ſ.
a citato loco.

Itaque non ſolum Paſtori cauenda cum lupis ſocietas: *nihil enim illi miſerius, & ouibus pernicioſius*, vt ait Anacletus b, *quam ipſorum laudibus gloriari, vel ijs placere, ab ijſve amari velle*: ſed aperto Marte reſiſtendum. Neque propter pericula temerè deſerendi ſunt greges, pro quibus tanta pertulit Chriſtus, quemadmodum prius dictum eſt, atque hinc præterea confirmat Papa Liberius c.

Paſtori cum lupo cauenda ſocietas.
b ep. 1.
c epiſt. 1. ad omnes Epiſc. [illegible]

Baculus, ſeu virga paſtoralis, aut pedum, quod in fine acutum eſt, rectum in medio, retortum, ac recuruum in ſummo, denotat, Paſtorem debere pungere pigros, regere debere debiles, colligere vagos, quoniam illius pars

Curua d trahit, quos recta regit, pars vltima pungit.

Quod eſt etiam lupos abigere, & configere. Lege rituales libros, & qui de ritibus tractant, præſertim Ioannem Stephanum Durantum e, & quæ diximus ad caput ſextum libri Sapientiæ f. Si legibus præſcribitur præmium his, qui lupos trucident, quanta merces pernicioſos hos delentium lupos?

Baculus Paſtoralis quid deſignet.
d in lapide marmoreo ad S. Stephanum, Toloſæ.
e 2. de ritib. Eccleſ. c. 9. nu. 18. & ſeq.
f verſ. 2.

Verſus 30.] Et ex vobis ipſis exurgent viri loquentes peruerſa, vt abducant diſcipulos poſt ſe.

ET *ex vobis ipſis exurgent.*] Grauiſſimus morbus inteſtinus, fur & inimicus domeſticus, ciuile bellum. Hos notauit Ioannes g dicens: *Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis: nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtiq; nobiſcum. Sed vt manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex nobis.*

g 1. ep. c. 2.

Nulli pernicioſiores, ſæuiores, cautiores, quam qui conſcij rerum noſtrarum; nobis infenſi contra nos pugnant, & propriæ viſcera matris excedunt, & ex altiore, nobilioreque ſtatu magis deijciuntur, ac degenerant. Certè grauiora, & acerbiora, & difficiliora tulit Eccleſia ex degeneribus filijs, ingratiſq; mala, quam ex exteris, ac plurima pars perduellium conſtitit, conſtatque inter Hæreticos peiores graſſatores, quam ſunt, fuerint ve Gentiles, atque Iudæi, etiam in intimis quaſi viſceribus Eccleſiæ, hoc eſt, ex ſacris miniſtris, atque Religioſis, *quibus, vt cùm ſe intra ſepta continent, nulli meliores; ita nulli, quando inde ſunt egreſſi peiores*, teſte; & grauiter id aſſeuerãte Auguſtino h. Vrget

Pernicioſiores ſunt domeſtici, qui noſtra norunt conſilia.
h ep. 137.

hunc

a in cap. 7. Michææ.
b cap. 7. 6. & Mat. 10. 35. 36
c Mich. 7. 5.
d c. 9. 2.

hunc ipſum præſentem locum Hieronymus *a*, eoque Michæam illuſtrat dicentem *b*, *quod filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.* Et paulo ante *c*: *Nolite credere amico, & nolite confidere in duce.* Addit ex Ieremia *d*: *Duces populi mei me neſcierunt. Nolite credere*, ait Hieronymus, *in ducibus, non in Epiſcopo, non in Presbytero, non in Diacono, non in qualibet hominum dignitate.* Tum ſubdit, *his deferendum honorem, ſed minimè ſperandum in ipſis.* Tandem, quod propius ad rem facit, annectit: *Nolite credere in amicis, ô populi ſimplices, & in ducibus prauis, qui ſe amicos, & principes hæreſeon eſſe promittunt: non enim veſtram quærunt ſalutem, ſed quærunt ſua lucra, & deceptum gregem pedibus ſuis conterunt.*

Hæretici exterminandi ſunt.
e 6. Conſt. c. 18.
f lib. 1. contra Parmen.

Hæreticos rectè Clemens *e* exterminandos præcipit, vt *inſidiatores Eccleſiæ, gregis labefactatores, hæreditatis contaminatores, qui Iudæos falſa religione, Græcos impietate ſuperent.* Optati vero verba, quibus aptè prorſus ad iſtum locum illos deſcribit, hæc ſunt *f*: *Hæretici veritatis exules* (quam ſunt aliquando, ſicut in patria, profeſſi in Eccleſia) *ſani, & veriſſimi Symboli deſertores, de ſinu Eccleſiæ ſanctæ impijs ſenſibus deprauati, contempto quod bene fuerant geniti, vt ignorantes, & rudes deciperent, de ſe naſci voluerunt. Et qui iam dudum in talibus paſti fuerant cibis, corruptela malæ digeſtionis, in pernicie miſerorum diſputationibus impijs venena mortifera vomuerunt.*

Nemo eſt ex hæreſeologis, alijſve, qui quoquo modo refellunt Hæreticos, apud quem non obſerues illos ſic Eccleſiam deſeruiſſe, vt Chriſtiano tamen nomine, licet ambierint immediatum ab ſe titulum ſectæ imponi, voluerint inſigniri.

Eccleſia diſciſſa eſt in plures factiones, quam pagana, vel Iudaica religio.
g lib. 1. epiſt. 10. po.
h Mat. 25. 41.

Notabile vero etiam eſt, multo plures in factiones, & hæreſes diſciſſam ſemper Eccleſiam fuiſſe, quam idololatriam, aut Iudæorum religionem. Cauſam reddidit Iſidorus Peluſiota *g*, *quoniam Diabolus auctor, ſatorq; errorum, priuſquam quidem veniret Chriſtus, hominum vniuerſitatem maxima ex parte ſibi deuinxerat vitij quodam ſopore, atq; temulentia: vbi vero Dei Filius cæleſtis intulit vitæ documenta, & per eas minas, quas impeccatores intendebat, pœnam, quæ diabolum manebat, pronunciaſſet* h, *hic iam pietati obluctari magnoperè non valens, contendit, vt ſub pio Chriſti nomine pleroſq; ad impietatem induceret, ac pietatis ſpecie obtentuq; pietatem euerteret & illos quoq;, qui optima vitæ laude perſæpe excelluiſſent, per corrupta dogmata obtereret.*

i Matt. 26. 21.
Prædictio Pauli viuente adhuc Paulo impleta eſt.
k 1. ep. c. 1. 20. & in 2. c. 1. 15. c. 2. 17.

Pupugit vehementer hæc prædictio ſeniores, quemadmodum Apoſtolos, cum vel de vnius futura proditione Chriſtus ante ſignificaret *i*. Impletum eſt vaticinium Pauli, dum Paulus adhuc ſupereſſet, per eos, de quibus Timotheo *k* ſcribit, *Hymenæum, & Alexandrum, Phigellum, & Hermogenem*: qui namque inter Hæreticos Hermogeniani nominantur in Africa, apud Philaſtrium, & Auguſtinum, ab alio, quem Afer impugnat Tertullianus, Hermogene ſunt appellati.

Montanus cum Priſcilla primi Prophetæ falſi in Eccleſia.
l Hær. 48.
m 3. de fabul. Hær.
n con. Hær. c. 50.
o 5. Hiſt. c. 3.

Aliquanto poſt in Aſia Montanus extitit cum Priſcilla, & Maximilla, qui primum prophetare cœperunt in Eccleſia, hocque nomine, necnon propter ſimulatam vitæ ſanctitatem, & iactata neſcio quæ miracula, nihil adhuc dogmatibus Catholicis contrarium loquentes, ſed in omnibus conſentientes tum verbis, tum reipſa, vt tradunt Epiphanius *l*, Theodoretus *m*, Philaſtrius *n*, aliquandiu in admiratione pellibus ouinis lupinam vafritiem, ac ſæuitiam tegentes, fuerunt, vt prodidit Euſebius *o*. Tanta vero iſtorum calliditas, & ſimulatio extitit, vt qui eos hæreſis nomine damnauerat Tertullianus *p*, eadem illa ſanctitatis ipſorum adeò concinnè adornata larua deceptus miſer fuerit, immò & quodam etiam pacto Papa ipſe, qui ad Eccleſias Aſiæ, ac Phrygiæ deprauatas à Montano, & inſanis illis vatib. cum edita profeſſione Catholica eas petijſſent, literas miſit cõmunicatorias, ſiue pacificas, quamuis detecta per Praxeam hæreſi reuocauerit, vt idem Tertullianus *q*, ſuæ ſectæ cauſam agens, conqueritur. Multa ſunt apud Euſebium *r* de Montano, quem ab Apoſtolo ſi prænunciatum velimus, nemo certè fuit, cui lupi rapacis, qui ſe ouem, ſeu paſtorem ouino veſtimento mentitus ſit, aptius appellatio conueniat, & à quo vigilantius veris Eccleſiæ paſtoribus præcaueri debuerit.

Tertullianus, qui Montanum damnauerat, Montaniſta factus eſt.
p de præſcript. Hær. c. 10.
q lib. contra Prax. c. 1.
r lib. 5. c. 15. 16. 17. 18.

Loquentes peruerſa.] Διεστραμμένα, *diſtorta, obliqua, minimè ſyncera, & ſimplicia.*

Sapientiæ diuinæ proprium, & diabolicæ.
ſ c. 3. 17.

Inter ſapientiæ qualitates, *quæ deſurſum eſt*, ponit Iacobus *ſ*, vt ſit *pudica, & ſine ſimulatione*, ἁγνὴ, καὶ ἀνυπόκριτος. Sophiſtica eſt, perſonata, fucata, ſimulata, hypocritica ratio omnis Hæreticorum: nec impuriores, minuſque ſimplices Catharis, ac Puritanis, vel in moribus, vel in verbis.

Peruerſa hæretici qua ratione loquantur.

Loquuntur Hæretici διεστραμμένα, cum peruertunt Scripturas, hiſtorias Eccleſiaſticas, Patrum ſententias, veteres traditiones, Conciliorum, ac Pontificum decreta, omnia denique ſiniſtram in partem detorquent.

Vt abducant diſcipulos poſt ſe.] Syrus, איך דנהפכון דתלמידא דנאזלון בתרהון *eich denahapechun dethalmide denizelun chatharehun*, id eſt, *vt ſubuertant diſcipulos, vt abeant poſt eos, vt ſe ſequantur*, τοῦ ἀποσπᾷν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν, *vt abripiant, auellant ſeu vi, ſeu dolo.*

Hæretici non reſpuunt nomen Chriſti.
t in 1. cap. 1. ad Cor.
Hæreſeon genitrices, luxuria, lucrum ambitio.
u Pſal. 48. 12.
x Ioan. 5. 44.

Chriſti quidem nomen Hæretici non reſpuunt, alioqui non iam Hæretici, ſed infideles, attamen proprij gloriam nominis ſummo ſtudio quærentes, ab ſe diſcipulos denominari prorſus volunt. Teſtantur hoc omnes Hæreſeologi, atq; hiſtoriæ: & vniuersè de omnibus Hæreticis Ambroſius *t*; certoque compertum, hæreſeon genitrices cum luxuria, & lucro ambitionem eſſe, vt nomina ſua *vocent, celebrentq; in terris ſuis* u: vt mirum non ſit, *ſi credere non poſſint*, immo nolint, *cum gloriam ab inuicem accipiant* x, *& gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quærant.* Tanta libido in his magiſtris abducendi diſcipulos poſt ſe, voluntatem quoque ijs, qui approbatores venantur deſideriorum ſuorum, ingenerauit *coaceruandi magiſtros tales, & præ auribus prurientes, quo mordentur* y, ab ijs audituri quæ placent, non vera, ſed fabuloſa.

y 2. Tim. 4. 3. 4.
Magiſtros plures fieri quomodo ſit vetitum.
z ca. 3. 1.
a prolog. libr. 1. retract.
b Mat. 23. 10.
c Iren. lib. 1. c. 8
d Ter. de præſcript.

Nolite plures magiſtri fieri, ait Iacobus z, *fratres mei, ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis*, quæ admonitio eo ſpectat, nõ ſolum, vt nemo præfecturas ambiat in Eccleſia, quibus docendi graue, difficileque munus annexum eſt: neque tantum, vt quod Auguſtinus *a* aduertit, non doceat *ſententiaue diuerſa ab eo, qui omnium magiſter eſt Chriſtus* b: non item duntaxat, vt caueantur inter Catholicos factiones, & ſchiſmata, ſed præterea, vt non per ambitum, & faſtum, magiſtri titulum, nomenve quis affectet, & ex aliena infamia famã colligat. Omnia hæc vitia notantur in Hæreticis, quorum diſcrepat doctrina, & ab Orthodoxa, & inter ſe, ſimulq; ſunt ambitioſiſſimi ſchiſmatici. Quamuis ſint duo, vel tres, de eiſdem non eadẽ dicunt, ſed & nominibus, & reb. contraria reſpondent *c*: *Variant à regulis ſuis inter ſe, ac vnuſquiſq; pro arbitrio ſuo modulatur quæ accepit* d. Denique cum dam-

nent

[illegible] alij alios ob diſſenſiones opinionum, perſpicacium eſſe laſtimus a notat, *quod cauſa hæreſeon ſit ex ambitione, & mutua inuidia Hæreſiarcharum, eaq; de cauſa vocati ab Apoſtolo fuit* (quod nuper vidimus) *lupi rapaces, aut graues.*

Si qua inter diſcordes concordia, ille eſt inſtar Herodis, ac Pilati b, quēadmodum Athanaſius c obſeruauit, & cum eodem Vigilius d, qui tantummodo conſenſerunt, vt Chriſtum occiderent, atque crucifigerent. Vnā omnes collimant in Eccleſiam, vnum impetunt caput, & paſtorem ipſius, quoslibet qui capiti cohæreant, ne Catholicos quidem, & Chriſtianos, ſed *Papiſtas* à Papa cognominant, & à Pontifice *Pontificios*, mitam cur non alijs ſynonymis appellationibus.

Concordia hæreticorum eſt inſtar concordiæ Herodis, & Pilati.

Vnus eſt magiſter Chriſtus, qui alium cauit *vocari Magiſtrum ſuper terram* e, videlicet præ ſe, vel contra ſe: à Papa Papiſtas dici nec veremur, nec erubeſcimus, tanquam ab omnium Catholicorum loco Chriſti magiſtro, ſicut & Romanos vocari ſe ab Arianis, alijſve Hæreticis (qui ſibi nomen Catholicum falſo vſurpabant) veri Catholici honori ducebant f. à Roma Eccleſiarum magiſtra, quæ omnium magiſtri Chriſti ſynceram ſeruat, traditque, ac illibatam doctrinam. Non hoc nos ipſi nomen vſurpauimus, aut Papa quiſquam id impoſuit, ſicut Caluinianos Caluinus diſcipulos ſuos dici voluit, Lutherus Lutheranos, &c. In quo tamen infamamur, in eo egregium Orthodoxæ fidei teſtimonium, elogiumq; libenter agnoſcimus, ac profitemur.

e Mat. 23. 8. 10. Papiſtæ dici nec veremur, nec erubeſcimus.

f Turon. de gloria Martyr. c. 26. 30. 79.

Simili mihi digni Hæretici reprehenſione videntur, quæ Scribæ, ac Phariſæi illi, *qui circuibant mare, & aridam, vt facerent vnum proſelytum* g, hoc eſt, Gentilem pertraherent ad Iudaicam religionem, vel ambitionis cauſa, vt plures aſſeclas haberent, vel auaritiæ; tum vt ſacrificiorum aucto numero, pars perueniret ad illos; tum vt pro docendi munere maius eis lucrum proueniret. Neſcio quid huiuſmodi ſordium extat, hodieq; in nonnullis profeſſoribus Academiarum, quas in Athenienſibus etiam ſui temporis Nazianzenus h notauit, tanquam expertus cum Baſilio, vtinam & eædem penitus abſint ab Eccleſiaſticis magiſtris.

Hæretici ſimiles Phariſæis.

g Matt. 23. 15.

h Orat. in Baſil.

Id ſaltem caueat, quiſquis eſſe Catholicus magiſter, vel ambitioſus vult, vel auar', ne διεστραμμένα, hoc eſt, *peruerſa* in Fide moribuſve doceat, polliceri namque mihi non auſim honoris, aurive cupidum, regia, & plana prorſus ingreſſurum via ſinus & flexus quærat, neceſſe eſt, vt audientiam nouitate, & peregrinitate, ſeu dictionis, ſeu eruditionis, quæ non ſit ſecundum exactum Euangelicam ſimplicitatem, & Apoſtolicum ſtylum, ſibi faciat. Ioannes diſcipulos ad Chriſtum adducere volebat i; hi à ſe abducere.

Cauendum diligenter Catholicis, ne peruerſa doceant.

i Matth. 11.

Verſus 31.] Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennũ, nocte, & die non ceſſaui, cum lacrymis monens vnumquemque veſtrum.

PROPTER *quod vigilate.*] Propria paſtorum epitheta, vt ſint ἐπισκοποῦντες, προσέχοντες, γρηγοροῦντες, *ſuperuidentes*, vel *ſuperintendentes*, ac *ſpeculantes, attendentes, vigilantes, cuſtodientes vigilias ſuper gregem ſuum*, μὴ φειδόμενοι, ſibi ipſis, ac labori, *non parcentes pro grege, quoniam lupi rapaces non parcunt* ποιμνίῳ *gregi*. Dum vigilarent paſtores, ſommus [illegible] ſemel deſcenderit in caulam, & ſtabulum, [illegible] de ſomno citius ipſis tradit k, vt notant Ammonius, & Beda in Lucam, & Gregorius l, alijq; Patres. *Oportet, vt Paſtor totus ſit mens, oculuſq;*, inquit Antiochus m, *virgam, ſeu baculum geſtet oculatam* (Ægyptiis hoc erat Dei hieroglyphicum n) *& vigilantem.* Sit argus totus, aut animal plenum oculis ante, retroque o, *vt ne vna quidem concreditarum ſibi pecudum*, ait idem Antiochus, *pecula fiat, & indigna, quæ recipiatur à Domino, per oſcitantiam.*

Propria Paſtorum epitheta.

k Lucæ.

l Hom. 20. in Euang.

m Hom. 111. Paſtor debet geſtare baculum oculatum.

Turpe eſt, *ſi Simon dormiat* p, *tunc ſuperſeminantur zizania* q, *tunc myſtice furantur alij Chriſtum* r, vt exponit Ambroſius ſ.

Dormire turpe eſt Simoni.

Tu vero vigila, inquit Epheſino Epiſcopo Apoſtolus t, & de omnibus præpoſitis teſtatur u, *quod peruigilant, quaſi rationem reddituri pro animabus ſibi commiſſis.*

Sed bonus paſtor prius ſuper animam ſuam vigilat, inquit Gregorius x, *omni cuſtodia ſeruans cor ſuum* y, *non ſuper corpus, paſcens illud: dein de ſuper gregem ſuum, nō vt ſibi lac torum*, ait Bernardus z, *vacuet marſupia, ſed vitia extirpet.* Iacob viginti annis tanta cura paſcebat greges Laban a, *vt nec ex iis comederet ipſe, nec à beſtia pecudum capi pateretur, & damnum omne redderet, etiam furtim ablatæ, die, noctuque æſtu vreretur, & gelu, fugeretque ſomnus, dum inuigilaret, ab oculis eius* b.

Iacob boni paſtoris exemplum.

a Gen. 30.

b Gen. 31. 38. 39. 40.

Si igitur ſic laborat, & vigilat, qui paſcit oues Laban, quanto labore (ſic ratiocinatur cum Anaſtaſio Antiocheno Gregorius c) quantiſq; vigiliis debet intendere, qui paſcit oues Dei: Nullus ſit finis, ſi quæ de paſtorum vigilantia nomini reſpondens Gregorius, præſcripſit variis locis, tum in ore paſtorali, attulero.

c li. 9. Indict. 2. epiſt. 41.

Accipe duntaxat alteram priori geminam ſententiā d. *Studeamus cor noſtrum terrenorum paſtorum imitatione ſuccendere, qui hyemales noctes imbribus, geluq; conſtricti ducunt ſæpe peruigiles, ne vel vna ouis, & non ſæpe vtilis pereat: quam etſi inſidiator ore voraci momorderit, quomodo ſatagunt, quibus crebris anhelant æſtibus, in quas voces, vt eruant captum pecus, anguſtia ſtimulante proſiliunt, ne à gregis domino quicquid per incuriam perdiderint, exigantur: Vigilemus ergo ne quid pereat, & ſi captum forte quid fuerit, vocibus diuinorum eloquiorum ad gregem dominicum reducamus, vt ille, qui Paſtor paſtorum eſt, vigilaſſe nos circa gregem ſuum, ſuo miſericordi dignetur iudicio comprobare.* Lege etiam Bernardum e, & quæ ex citatis Patribus, alijſque Bartholomæus de Martyribus coniecit in ſuum Stimulum Paſtorum: ea etiam, quæ ſcripſit Franciſcus Poniſſonus in libro De officio Paſtorum, & ouium, necnon Auguſtinus, duplici diſtincto Tractatu De Paſtoribus, & ouibus f.

d Lib. 2. indict. [illegible] Paſtores quanto ſtudio [illegible] vigilent.

e maxime Ser. [illegible] Cantica.

Referri poteſt ad vigilantiam præter id, quod dixi de virga oculata, hieroglyphicum leonis, cuius caput (quoniam & naſcens ſolus ex iis animalibus, quæ recuruos habent vngues, ſtatim cernit, & modiciſſimi ſomni, ac fere nullius eſt, quē apertis capit palpebris) portis, valuiſque fanorū, quaſi ob ſacrorū cuſtodiam affigitur. Item ſymbola rei eiuſdem ſunt dracones, & grues & quos hoc tempore in ſummis collocant templis, galli gallinacei, quos *noſtros* Plinius g vocat *vigiles nocturnos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque ſomno à natura genitos, & cælum ſolos volucrum aſpicere crebro*, deniq; Angeli ipſi, qui עירים *hirim*, i. vigiles vocantur, eſt enim *Sacerdos Angelus Domini* h.

f Tom. 9. Symbola vigilantiæ.

g lib. 10. c. 21.

h Mal. 2. 7.

Memoria retinentes.] Non eſt ſalubrius, tutius; breuius remedium contra recentes errores, vel renouatos, quam veteris Patrum noſtrorum doctrinæ memoria. Hi adeundi, interrogandi, ſequendi, retinendi.

Memoria veterum firmiſſimum contra Hæreticos argumentum.

a cap. 21.

b Matt. 11. v. 27.

Premit præ cæteris hoc argumentum Tertullianus firmiſſime iuxta, & elegantiſſime in Præſcriptionibus a: *Hanc, ait inter alia, dirigimus præſcriptionem, Si Dominus Ieſus Chriſtus Apoſtolos miſit ad prædicandum, alios non eſſe recipiendos Prædicatores, quam quos Chriſtus inſtituit: quia nec alius Patrem nouit, niſi Filius, & cui Filius reuelauit b: nec alius videtur reuelaſſe Filius quam Apoſtolis, quos miſit ad prædicandum, vtique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint, id eſt, quid illis Chriſtus reuelauerit, & hic præſcribam non aliter probari debere, niſi per eaſdem Eccleſias, quas ipſi Apoſtoli condiderunt, ipſi eis prædicando, tam viua, quod aiunt voce, quam per epiſtolas poſtea.*

Omnis doctrina, quæ cum Apoſtolica Eccleſia pugnat, eſt erronea.

Si hæc ita ſunt, conſtat proinde omnem doctrinam, quæ cum illis Eccleſiis Apoſtolicis, matricibus, & originalibus Fidei conſpiret, veritati deputandam, id ſine dubio tenentem, quod Eccleſiæ ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo ſuſcepit: reliquam vero omnem doctrinam de mendacio præiudicandam, quæ ſapiat contra veritatem Eccleſiarum, & Apoſtolorum, & Chriſti, & Dei. Sunt iſta Tertulliani tam appoſita, tam elegantia, tam breuia, vt non modo nec melius, ſed nec breuius verbis aliis adeo grauem contra Hæreticos ſententiam exponere potuerim.

Huius ipſius argumenti Vincentij Lyrinenſis opus plane palmarium extat aduerſus profanas omnium hæreſeωn nouationes, in quo potiſſimum demonſtrat, in Catholica Eccleſia magnopere curandum, *vt id teneamus, quod vbique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum eſt, & ſequamur vniuerſitatem antiquitatem, conſenſionem, & ab his nullatenus ſenſibus recedamus, quos Sanctos, Maiores, ac Patres noſtros celebraſſe manifeſtum eſt, atque omnium, vel certe plurium Sacerdotum pariter, & Magiſtrorum definitiones, ſententiaſque ſectemur.*

Tenendum eſt, quod vbique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum eſt in Eccleſia Catholica.

His dignus eſt quem adiungas, Edmundi Campiani Martyris noſtri aureus libellus, decem rationes continens, ad Anglicos Academicos. Huic libello ſua M. Antonius Muretus manu non dubitauit aſcribere: *Libellus diuino Spiritu ſcriptus.*

Edmundi Campiani libellus aureus.

Sed vt ad nos ipſos redeamus, vehementer flagitat Apoſtolus memoria retineri, quæ docuiſſet ipſe voce adhuc, ipſius verbo nondum ſcripto, auctoritatem ſine dubio tribuens traditionibus, ſicut & alias non ſemel in his, quæ ſcripſit, illas ipſas inculcauit, & magnum in modum conſeruari præcepit.

Traditiones ſeruandas Paulus [illegible]

c verſ. 8.

d verſ. 10.

e cap. 20. v.

Per triennium.] Capite præcedente c dicitur Paulus diſputaſſe per tres menſes in Synagoga Epheſina, & per biennium ibidem in ſchola Tyranni d. Si cõputemus, quod eundo, ac redeundo inſumptum eſt tempus, ac tranſeundo per Macedoniam, & Achaiam, vbi manſit menſes tres e. complebitur fere triennium. Trinarij myſterium lege apud Aratorem.

Nocte, & die ceſſaui, cum lacrymis monens vnumquemque veſtrum. De his lacrymis, & admonitione tam ſedula dixit ſuperius f.

f verſ. 19.

Quomodo nocte, dieq; Paulus non ceſſauerit.

Moraliter accipienda lacrymatio, & hortatio nocte, dieq; ſine ceſſatione: nimirum, quia id agebat, in eo verſabatur, hoc illi vnum curæ erat.

Hoc pacto ſtudet quis, verſatque libros diurna, nocturna manu, orat ſemper, nunquam non operatur, quamuis naturæ ſatisfaciat, vacetque aliquando, ſeu dormiens, ſeu cibum capiens.

A *Non erat Paulo viciſſitudo mœroris & gaudij; ſed, inquit Chryſoſtomus g, quotidie mœrore perſtabat, omnem ætatem in preſſuris viuebat, in lacrymis, in gemitibus, nocte atq; die cum inſtantia quotidiana h, quam, cum Græce ſit ἐπισύστασις,* Syrꝰ reddit, כנושיא *benuſcheta, congregationem*, vel cœtum, qui eſſet contra illum quotidie: & idem Chryſoſtomus i interpretatur *tumultus, commotiones, populorum oppugnationes, vrbium impetus.*

g Hom. 4. in 2. ad Timoth.

h 2. Cor. 11. 28.

i Homil. 25. in 2. ad Cor.

Colligitur ab eodem Auctore k non ſatis eſſe in Epiſcopo innocentiam vitæ, & mores Apoſtolicos, deſiderari præterea facultatem docendi, non quæ ad moralem duntaxat faciunt inſtitutionem, ſed ad Fidem quoq; confirmandam, B & aduerſus hæreſes defendendam.

k Lib. 4. de Sacerd.

In Epiſcopo debet eſſe docendi facultas eorũ, quæ ad Fidem pertinent.

Sed tractans præſentem locum querimoniam ſuam exponit, & continuas lacrimas pro ſuis auditoribus, apud quos parum promoueat: deſiderium etiam, ſi liceret, ſingulorum domos adeundi, & vnum quemlibet ſigillatim adhortandi. Vir fuit iſte, qui vt Paulus, cuius erat perquam ſtudioſus, doctrinam ſcribendo, dicendoque, Paulo ipſomet dictante l, conſequutus eſt; ſic vitam, ac mores viuendo, & paſtorale munus exercendo, ad viuum expreſſit.

Chryſoſtomus magnus Pauli imitator.

l In vita.

Verſus 32.] Et nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipſius, qui potens eſt C ædificare, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus,

ET *nunc commendo vos.*] Etiam prius, ſed tum maxime: ſolitum enim ſe ſine intermiſſione pro ſuis diſcipulis orare, teſtatur ipſe frequenter, & hoc quidem etiam nomine *gratias agit Deo, quod hanc ipſi mentem, memoriamque communicaſſet* m. Paſtor bonus quas *habet in corde ſemper oues, ad commoriendum, & conuiuendum* n, Principi Paſtorum Deo, Chriſtoque commendat, nec gregem minus, ceu Moſes, vel Aaron orationibus ſuſtentat, quam præceptis, conſiliis, hortationibus, correctionibus. D Hoc idem feciſſe Epaphrã idem Paulus tradit o, & de ſeipſo Ioannes p.

Paulus pro ſuis omnibus orare ſolitus.

m Rom. 1. 9. 10. Epheſ. 1. 16. Philip. 1. 4. 1. Theſſ. 1. 2. 2. Tim. 1. 3. ad Philem. 4.

n 2. Cor. 7. 3.

o Coloſſ. 4. 12.

p Epiſt. 3. 2.

Commendo vos Deo.] Deeſt, Fratres, ἀδελφοί. *Indigebant commendatione Apoſtoli ad Deum Epheſij,* ait Hieronymus q, *quos tanto tempore error tenuerat, & ſciebant eſſe ſpiritualis aliquæ poteſtates, & in extis, atque auguriis, & diuinationibus, quandam ſimilitudinem diuinitatis agnouerant.*

q Præf. in epiſt. ad Epheſ.

Non fuit hęc vna vel pręcipua cauſa, cur Paulus oraret, quoniam maiores natu, qui aderant, hęc inprimis ſpectabat oratio, tum alios ipſorum curæ commiſſos. Præcauebat lupos rapaces, de quibus dixerat, qui non tam idololatræ futuri erant, quam Hæretici.

Cur Paulus pro Epheſiis orauerit.

E *Verbo gratiæ ipſius.*] Gloſſa interlinearis explicat verbum Spiritus ſancti, qui loquebatur in Paulo, aut id, quod præſtat gratiam audientib. Lyranus *factum, ſeu effectum.* Caietanus *ſermonem Dei effectiuum gratiæ, qua ſalui ſimus, quoniam Deus dicendo facit.* Carthuſianꝰ *promiſſiones diuinas eloquia, quibus miſericordiam ſuam confugientibus ad ipſum promiſit, vt illæ effectum ſortiantur in iis, pro quibus orat Paulus.*

Proprie non commendamur verbo, ſed verbum nobis. Vnde verbum, cui commendat Apoſtolus, videtur eſſe ipſamet gratia Dei, cui etiam gratię traditum legimus ſuperius r ipſum, & Barnabam, & iterum cum Sila ſ. Poteſt nihilominus

Quid ſit commendari verbo gratiæ Dei.

r cap. 14. 25.

ſ Cap. 15. 40.

per

a verſ. 1.

per verbum gratiæ non res ipſa, ſed ſermo, ac prædicatio intelligi, ſicut & in capite decimoquarto *a*, cui commendari tantundem eſt, atque nobis ipſam maxime commendari, tanquam id, vnde maximum quoddam emolumentum proficiſcatur, & gratiæ ipſius vitam, ita vt vocetur quoque verbum vitæ, quod ipſam gignat, conſeruet, adaugeat. Itaque Paulus, vt retineant memoria, quę accepiſſent ab ipſo, commendat illos Deo, qui dat incrementum, & vim verbo euangelizato: ſed & verbo, ſeu prædicationi eius, per quam via ad gratiam aperitur, tum quærendam, tum cōſeruandam, & augendam, tum ſi excidat, recuperandam.

Verbo Dei nullum aptius contra rapaces lupos telum.
b Epheſ. 6. 17.
c Heb. 4. 12.
d Coloſ. 3. 16.

Nullum aptius contra lupos rapaces telum verbo Dei, quippe *gladius ſpiritus* b, *maxime anceps, & penetrabilis* c. *Verbum Chriſti*, ait Paulus d, *habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia docentes, & commonentes voſmetipſos.* Eodem redit ſenſus, vt *commendare verbo gratiæ*, ſiue *verbo Fidei, verbo veritatis, verbo vitæ, verbo Dei*: hoc eſt, diuinæ, & ſacræ prædicationi, ſit optare, vt hanc frequentent, ſed cum fructu, & illa veluti res quædam animata, & animans ſeruet, ac viuificet illos, regat, & dirigat, propulſet, atque cohibeat omnem errorem.

Deus nos genuit verbo veritatis, hoc quid ſit.
e Iacob. 1. 18.

Genuit nos Deus verbo veritatis *e*, & prædicator gignit tanquam pater, verbi prædicatio velut mater: merito igitur commendat Paulus Epiſcopis talem quaſi matrem, & ſponſam; vt ad generandos ſpirituales filios, & fouendos eam diligenter adhibeant, & maximi faciant.

Verbum veritatis eſt Dei filius.
f Orat. 4. con. Arianos.
g Ioan. 1. 17.

Quod ſi cum Athanaſio *f* per *verbum veritatis* apud Iacobum, intelligamus Dei Filium, licet hic quoque per *verbum gratiæ*, eundem intelligere. *Gratia enim, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt* g. Sicque commendabit Apoſtolus Epheſios Deo Patri, & Chriſto eius Filio, & conſequenter etiam Spiritui ſancto, cui tamen, quia Verbi nomen proprie conuenit, minus apte hoc loco Gloſſa interlinearis chata per verbum gratiæ, ipſum Spiritum ſanctum ſumebat.

Qui potens eſt.] Τῷ δυναμένῳ. Poteſt hoc participium referri vel ad *verbum*, vel ad Deum. Priore modo accepit Syrus דהוי משבחא *dehabi meſchechasba*, id eſt, *quod ipſum poteſt*, exprimens *Quod*. Poſteriore noſter Interpres, & quidem rectius, cum ſit minus remotum in ſententia verbum, quam Deus; & conſtructio Grammatica magis expedita Quamuis Caietano ſec⁹ videatur, violenti vt legamus *quod*, & referamus ad *verbum*. Vtrouis tamen modo cohæret apte ſenſus, ſed magis ſecundo: quoniam Dei eſt proprie ædificare, & dare hæreditatem; gratiæ vero, & verbi tanquam cauſę dependentis à Deo: *eſt enim virtus Dei* h.

h Rom. 1. 16.
i verſ. 31.

Ædificare.] De hoc verbo lege caput nonum *i*, quanquam τὸ ἐποικοδομῆσαι, ſuperædificare eſt, & ſuperſtruere; quaſi Paulus ſignificet, vt Chryſoſtomo placet, Epheſios extructos iam eſſe, & ſupereſſe conſummationem hæreditatis, de qua mox. In hac vita ędificamur tunſionibus, preſſuris; in ſequenti coaptamur in cœleſti Ieruſalem, hæredes Dei.

Ædificamur in hac vita tunſionibus, preſſuriſque.
Beatitudo hæreditas dicitur.

Hæreditatem.] Beatitudo eadem vocatur hoc nomine hæreditatis, & mercedis, præmij, ſeu coronæ iuſtitiæ, & denarij diurni, & gratiæ. Nam iuxta gratuitum beneplacitum Dei, gratia ipſa, & illi reſpondens gloria datur. Hęc ei reſpondet, vt ſemini fructus, & nos filios conſtituit, quibus

Gratiæ Dei reſpondent gloria, vt ſemini fructus.

k Rom. 8. 17.
Libera cooperatio noſtra requiritur ad gratiam.

A debetur hæreditas: *Si enim filii, & hæredes* k. Item in habentibus vſum rationis, requiritur, non tantum ad gratiam recipiendam libera cooperatio; ſed ad exercitium etiam bonorum operum poſt eiuſdem præſentiam, quæ opera de condigno merentur dictam gloriam.

l Epheſ. 3. 15.
Filius Dei vnicus habet multos fratres cohæredes.
m Heb. 2. 11.

Habet Pater is, *à quo eſt, ac nominatur omnis alia paternitas* l, vnicum naturalem Filium, huic ipſi ſic hæreditatem dedit, vt non moreretur ipſe, vel illam perderet: Filius ita poſſedit, vt *non ſit confuſus multos habere fratres*, m, *& cohæredes*: immo huc ad hoc venerit, vt fratres ſibi compararet, atque B ſocios hæreditatis. Denique Deus hæreditas eſt noſtra, noſque viciſſim illius, poſſidet ipſe nos, nos ipſum; nō ſit minor hæreditas diuina, ſi multi poſſideant, nihil decedit nobis, eo quod poſſideamur: acceſſio ſit nobis ſummi boni ex tali poſſeſſore. Cum Chriſto cohæredes ſumus *n*, at illi nos etiam Pater *tradidit in hæreditatem* o, *& poſſeſſionem.*

n Rom. 8. 17.
o Pſa. 2. 8.

Poſſident plurimi hæreditatem Dei totam, ſed non totaliter.
Differentia inter hæreditatem Dei, & hominum.

Poſſident plurimi hæreditatem eandem in ſolidum, & ex aſſe, totam, & ſimul diſpertitam, eūdem Deum. Sed quia nullus totaliter, ſinguli pro meritis, atque prout inter tot filios alius alio eidem Patri eſt charior gratiorque, & ſupereſt ſem-C per, & redundat locupletiſſima, & inexhauſta, infinitaque hæreditas. Attingit Auguſtinus acute, & eleganter diſcrimina, quæ diximus inter hæreditates hominum, Deique.

p Serm. 19. de verb. Apoſt. & Serm. 119. de Temp. ca. vlt. & in Pſa. 140. & 149.

Relinquit homo filiis ſuis, ait ipſe *p*, *non poſſidet cum filiis ſuis, & tamen magnū ſe facit, & gratias ſibi agi deſiderat, quia voluit dare quod non poſſit auferre. Moriens enim tolleret ſecum. Puto, quia ſi poſſet, nihil hic filiis ſuis dimiſiſſet. Hæredes Dei ſic ſunt, vt ipſe Deus ſit hæreditas noſtra. Hæc hæreditas non minuitur copia poſſeſſorum, non ſit anguſtior numeroſitate cohæredum: ſed tanta eſt multis, quanta paucis; tanta ſingulis, quanta omnibus. Non talis te fecit hæredem, cui mortuo ſuccedas, ſed cum quo in æternum viuas.*

q in Pſal. 118. octon. 14. Hæreditate acquiſitui teſtimonia.
Hæreditas Chriſti non eſt proportione, ſed pro vniuerſitate.

D Nec ſane minus luculenta ſunt, quæ Ambroſius *q* tradit: diſſerens de differentia inter Euę hæreditatem, & Chriſti. *Omnes ſcripti hæredes ſumus, non pro portione, ſed pro vniuerſitate: teſtamentum commune eſt, & ius omnium, hæreditas vniuerſorum, & ſoliditas ſingulorum. Nouum Teſtamentum & ſinguli adeunt, & omnes poſſident, nec minuitur hæredi, quicquid ab hæredibus vindicatur. Manet emolumentum integrum, & eo magis ſingulis creſcit, quo pluribus fuerit acquiſitum. Alia conditio eſt hæreditatis humanæ. Si diuiſa fuerit, emolumenta minuuntur, & hæredis eſt damnum, adſcriptio hæredis. Indiuiſum regnum Chriſti eſt, indiuiſa hæreditas. Quomodo fieri poterat, vt diuiſa eſſet hæreditas, cum hæreditatis fructus ſit indiuiſus, quod eſt regnum cœlorum? Aurum, argentum, prædium* E *ab homine pluribus derelictum diſtribuitur, ac ſecatur, ſolida ad ſingulos Chriſti dona perueniunt, omnes habent & nemo fraudatur.*

Fœlicitas animorum nulli decedit, accedit omnibus.

r Luc. 15. 7.
ſ in cap. 8. ad Romanos.

Probat Ambroſius poſtea id, quod ſumpſit, quoniam *remiſſio peccatorum, & gratia reformans, & Chriſti Reſurrectio, quæ eſt cauſa noſtra, ac proinde etiā fœlicitas animorum, nulli decedit, accedit omnibus, lætantur Angeli de noſtro, vt de proprio lucro r.* Alio loco ſ: *Cum Deus Pater nullo modo mortuus poſſit dici, nec hæres quiſquam ſit niſi mortui, quærit cur Chriſtus, qui ob incarnationem dicitur mortuus, dicatur hæres Patris ſemper viuentis?* Reſpondet tum Chriſto id conuenite ratione humanitatis, tum hæreditatis vocem ſumi pro dono, *& quæ apud nos proprie eſt hæreditas, eſſe donum Patris in filios obedientes tranſfuſum, vt viuus viuentis hæres ſit merito proprio, non*

Hæreditas eſt donum Patris.

neceſsitate defuncti:idque ſignificare *ſubſtantiæ portionem datam filiis in parabola* a.

a Luc. 15. 12.

Hæreditas non habetur in hac vita.

Latius extendit hæreditatem ad vitæ præſentis dona. Sola fœlicitas, ſeu ſtatus alterius vitæ meretur nomen hæreditatis. Gratia prima ſanctificans, mors eſt peccati, ideo pignus hæreditatis, quæ debetur viuis vita diuina, ſed nõ datur niſi relinquentibus hanc vitam phyſicam, mortalem, Chriſti anima, dum ipſe hic viueret, fœlicitate potiebatur propter dignitatem perſonæ, non vt hæreditario bono, quia nec Pater mori poterat, nec ſibi eam propriam mortem mereri debebat, ſed vt omnino naturali. *Conſtitutus* autem dicitur *heres vniuerſorum* b *per poteſtatem acceptam in cælo, & in terra* c:poſt mortem, & propter B mortem ſuam, quam vt *obediens Filius paſſus eſt*, dignuſque fuit eiuſmodi hæreditate. Nobis hæreditas noſtra etiam eſſentialis fœlicitatis merito eiuſdem mortis aduenit, & vocamur cohæredes Chriſti pro nobis mortui, quatenus hoc ipſe meruit, vt quam habebat naturalem, nos acquireremus vt hæreditariam, id eſt, morte eius comparatam.

b Heb. 1. 2.
c Mat. vlt. 18.

Cur Pater nõ debet decedere, vt nos hæreditate ipſius potiamur

d in cap. 8. ad Rom. lect. 3.

Quod ad Patrem attinet, cui aſſignatio hæreditatis tribuitur, B. Thomas d negat primum debere ei conuenire illam conditionem vt decedat, quoniam conuenit iis bonis tantũ quę ſimul à pluribus haberi non poſſunt. Deinde quo- C dammodo decedere nobis, in quantum eſt *in nobis per fidem*, futurus autem eſt hæreditas, in quãtum videbimus *tum per ſpeciem*. Prior ſolutio ſimplicior, ac melior, placetque Caietano, poſteriorem prior attulit Anſelmus, & Bruno; & Petrus Lombardus. Sed non magis Pater eſt in nobis per fidem, quam Filius & Spiritus ſanctus, eoque pacto cum perit fides, quodammodo dicendus eſt Deus mori.

Alia denominatio verior, & magis propria ob idiomatum communicationem eſt; vt quia Chriſtus idem eſt homo, atque Deus, dicatur Deus mortuus, quia homo; *& vbi teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris* e. Verum vt ſi qui D Deo frueretur tanquam hæreditate, non recte intelligeretur Deo frui, vt mortuus denominatur Deus, & hæc denominatio ſupponit pro Filio Dei. Quapropter in hæreditatis nomine ſpectãdum id tantum, quod perfectionem importat, nempe omnia bona Patris noſtri Dei cum dominio poſſidere, ſecluſa imperfectione, vt mors Patris interueniat, ſicut optime notauit Caietanus. Præterea ſimilitudo in iure, ac iuſtitia, ſecũdum quam tribuitur, & acquiritur beatitudo vt debitum, merces, corona iuſtitiæ, quemadmodum peruenit hæreditas ad legitimum hęredem, tanquam res ipſi debita. At quemadmodum poteſt quis exhæredari propter nonnulla delicta: ſic ius ad beatitudinem amittur propter pec- E cata, nec acquiritur, vel recuperatur ſine bonis operibus. *Hæredes enim Dei ſumus, & cohæredes Chriſti, ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur* f: & Chriſtus *benedictos Patris ſui vocat ad poſsidendum regnum* g (Græce eſt, κληρονομήσατε, *hæreditate poſsidete*) qui ſint bene operati.

e Hebr. 9. 16.

f Rom. 8. 17.

g Matt. 25. 34.

Hæreditas cur beatitudo dicatur.

h Mat. 11. 30.

Alia quoque ratio, cur beatitudini congruat nomen hæreditatis eſt, quam in principio inſinuaui, quoniam ex gratia Dei maxime pendet, & nos in labores, ac merita Chriſti introimus, nec primi tãta nobis bona peperim⁹. Cõditiones autem, quas ab hæredibus Deus exigit ſunt faciles: ſiquidem *iugum eius ſuaue eſt, & onus leue* h: *Mandata eius grauia non ſunt* i. *Facit ipſemet, vt in præceptis eius ambulemus*, k *& mandata eius cuſtodiamus & operemur: Non ſunt condigna paſsiones huius temporis ad futuram gloriam* l: *Momentaneum hoc, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis* m.

i 1. Ioan. 5. 3.
k Ezec. 36. 27.
l Rom. 8. 18.
m 2. Cor. 4. 17.

Differentia inter nos hæredes, & Chriſtum.

Obſeruandum poſtremo diſcrimen in modo, quo Chriſtus eſt hæres Dei, & nos Chriſti cohæredes. Oritur id ex diuerſæ filiationis ratione. Nam nos adoptione duntaxat filij ſumus, ille natura. Inter homines is, qui adoptatur, eſt loco filij naturalis, ac legitimi, & hæreditatem eius capit, perinde ac ille, tam in bonis, quã in nomine, honore, ſede, denique eodẽ modo: ita vt re- B ſpectu eiuſdem non poſſit dici ſeruus. Nos cum adoptamur in filios Dei, non admittimur ad omnia Dei adoptantis bona, nõ aſſumimur ad vnionem hypoſtaticam, ſed ad aliquam participationem, nempe ad gratiam creatam, & ad viſionem. Cum iſtis bonis ratio ſeruitutis in nobis manet, longe maioris, & magis propriæ, quam quæ de Chriſto ſecundum etiam humanitatem dici poſſit; quicquid ſit, an quoque, ac abſolute dici poſſit: de qua re nonnihil dictum eſt capite quarto n, & legi adhuc poteſt Sanctius Carranza contra Eraſmum.

n verſ. 27.

In ſanctificatis omnibus.] Syr⁹. עם כלהון קדישא C *bham chullehun kodaiſche*, id eſt, *in omnibus Sanctis*. Præpoſitio *in*, non raro valet idem quod *inter*: ſanctificati vero, aut Sancti non intelliguntur omnes Sacramentis initiati, ac fideles, ſed qui ſanctimoniam, atque virtutes colant neceſſarias ad conſequendam retributionem hæreditatis. *Non enim intrabit in eam aliquid coinquinatum* o: *& nemo ſine ſanctimonia videbit Deum* p. Inter ſanctificatos, & ſanctos, ſeu inter ἡγιασμένοις καὶ ἁγίοις aut nulla eſt differentia, aut minus quid eſt eſſe ſanctificatum, quam ſanctum, & prius refertur ad Sacramentum Baptiſmi, præſertim quo primum Deo ſanctificamur, & dicamur; poſterius denotat titulũ ipſum honorariũ, qui inde ſequi- D tur, vt ſimus veluti patres conſcripti, & patricij & ſancti aſcititij. Vtrumq; cõiungitur in prima ad Corinthios q: *Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis Sanctis*, ex adiunctis iudicandum eſt, cum fieri poſſit, vt potior ſit nunc huius, nunc illius ſignificatio. Fortaſſe hoc loco ſanctitatis perfectionẽ denotat, cui ſuccedat poſſeſſio hæreditatis. Non placet Arias, dum exponit de iis, qui ex ipſis nondum ſanctificati eſſent.

o Apo. 21. 27.
p Heb. 12. 14.

Inter ſanctificatum, & ſanctum quæ [illegible] differentia.

q cap. 1. 2.

Verſus 33.] Argentum & aurum, aut veſtem nullius concupiui.

E ARGENTVM *& aurum, aut veſtem.*] Similis conteſtatio Samuelis r; ſed maior Pauli, qui ne concupiuiſſe quidem affirmat, etſi nec illum concupiuiſſe dubitandum ſit. *In hoc*, ait Gloſſa interlinearis, *cognoſcuntur lupi rapaces*) *quos vitandos Apoſtolus prædixerat*) *quod hæc concupiſcunt. Hæc*, inquit Carthuſianus, *contra paſtores, & prædicatores auaros, qui temporalia ſpiritualibus præferunt, qui lana ouium operiuntur, & lacte earum reficiuntur* ſ, *ipſas vero perire permittunt.* Princeps paſtorũ paſtores monet t *paſcere gregem* [illegible] *turpis lucri gratia, ſed voluntarie*, προθύμως, *ex animo, ingenue, liberaliter*. Paulus Epiſcopum requirit *non cupidũ*, ἀφιλάργυρον, *non amatorem argenti*: & *nõ turpis lucri*

r 1. Reg. 12. 3.
Eccl. 46. 22.

Paſtores, & prædicatores auari eſſe nõ debent.

ſ Eze. 34. 2. 3.
t 1. Pet. 5. 2.

cupidum,

cupidum a. μὴ αἰσχροκερδῆ. CHRISTVS *mercenariũ paſtorem reprehendit* b: Eſaias, *declinantem ad auaritiam* c: Ieremias, *ſtudentem auaritiæ* d: Michæas, *ſanctificantem ſuper eum*, id eſt, indicentem, vel parantem prælium ei, *qui non det quippiam in ore ipſius* e.

a Tit. 1. 7.
b Ioan. 10. 12.
c Iſa. 56. 11.
d cap. 6. 13.
e cap. 3. 5.

Non diſputo nunc de ſimonia, nec neſcio ſolum turpe lucrum in vitio poni, non iuſtum, honeſtumque ſtipendium; vtraque de re alias egi f: non etiam dico, quam fuerint, ſintq; familiares Hæreſiarchis, eorumque ſectatoribus auaritia, rapina, ſacrilegium: plenæ ſunt hiſtoriæ, ac recẽtia exempla. Inuehitur Auguſtinus g iure merito, & Hieronymus h in turpilucrum Clericum. *Nunquam petentes*, ait ille, *raro accipiamus rogati: neſcio enim quomodo, qui te precatur, vt tribuat eum acceperis, viliorem te iudicat: & mirum in modum ſi rogantem contẽpſeris, plus te poſterius veneratur.* Ille ad Clericos retorquet militare præceptum Ioannis, *vt ſint contenti ſuis ſtipendiis* i. Horum iuri ceſſit Paulus; tam abfuit longe ab omni ſorde, & negotiatione, quæ multis Canonibus grauiſſime cauetur, quos collegit Claudius Eſpencæus k, & Ferdinandus Mendoza l. Vnus eſt VII. Synodi m, in quo ad hoc idem confirmandum profertur hoc Pauli teſtimonium, ſimulque quod citaui Petri. Carpit Ammianus n, quamuis Gentilis, & maledicendi libidine, ſui temporis in vrbe Antiſtitum laxiorem luxum, ditiorem ſupellectilem, quæ ſtudia, vt ipſe comminiſcitur, incenderent ambientium ſummos honores.

f cap. 1. & 18.
g Serm. 19. de verbis Dom.
h ep. ad Nepotianum.
Munera non expetenda, & tamen accipienda dum offeruntur.
i Luc. 3. 14.
k [illegible]
l [illegible]
m [illegible]
n [illegible] 27.

Decet Eccleſiam opib. inſtructam, ornatamque eſſe, vt alias quoque docui o, & Præſules Eccleſiæ, vel ad auctoritatem conciliandam, vel ad ſacra religioſius tractanda, vel ad egentes ſubleuandos.

Eccleſia opibus inſtructa & ordinata eſſe debet.
o cap. 8.

Teſtis etiam Auguſtinus p, *argenteas lucernas tempore Diocletiani perſecutionis accenſas in Eccleſia*. Cum autem Gentiles vellent Chriſtianos largitionibus, quæ fiebant affatim, teſte Tertulliano q, ac Iuſtino r, expertes eſſe, Conſtantinus edixit, *vt Eccleſiæ, Clericiſque legari facultates poſſent* s: *ac voluit eis ablata reſtitui* t. Lege in vtroq; Codice titulum de Epiſcopis, & clericis u: Ambroſium contra Symmachum, Acta Vrbani Papæ, Euſebij hiſtoriam x.

p [illegible] de temp.
q [illegible]
r [illegible]
s l. C. de ſacroſ. [illegible]
t [illegible] Hiſt. [illegible]
u [illegible]
x [illegible] 22. [illegible] 23.

Conſulendum etenim ſimul exiſtimationi, & exemplo; vt qui pauperum patres & ſunt, & habentur, quo ſeſe in alios effundãt liberalius, hoc ſint magis contenti curta ſuppellectile, anguſtè habitent, victitentque, vt laxioribus ſpatiis ſeſe communicet, proferatq; ipſorum munifica charitas. Habent quam imitentur in Auguſtino Epiſcopi victus, veſtitoſque parſimoniam, cum benigna largitione. Deſcribit vtramque, conſcius vitæ, ac rerum ipſius, & intimo ei iunctus amore Poſſidius y. Illud nominatim notat, ſola ex argento ad menſam cochlearia adhibuiſſe, cætera vaſa, quibus inferebantur cibi, vel teſtea, vel lignea, vel marmorea fuiſſe, non tamen neceſſitatis inopia, ſed propoſito voluntatis. B. Antonius aurea & argentea vaſa nulla habuit, nec patinas, nec calices, nec pretioſum abacũ. De vili ſupellectili, hoc eſt, modeſta, & frugali, cautum eſt in Concilio Carthaginenſi IV. z & Tridentino a, & Toletano IV. b & Rhemenſi c, & Africano d. De eiuſdem Auguſtini veſtitu, ac lecto prodidit parſimoniã eandem idem Poſſidius e: quod exemplum cæteris proponit Concilium Aquiſgranenſe f. Legenda Sacerdotum inſtituto Alphonſi de Torres g. Placet mihi Danielis in hoc genere munerum recipiendorum exemplum. Is poſt expoſitum Nabuchodonozoris ſomnium, munera multa & magna recepit h: oblata à Balthaſare antequam obſcuram illã ſcriptionem declararet, ac ea de cauſa vt declaret, recuſauit i, poſt declarationem admiſit k. Vtrobique Magiſtratus honorem accepit, vt auctoritate Gentem ſuam ſubleuaret in captiuitate afflictam, & ſociis honores eadem de cauſa impetrauit l.

Epiſcopi pauperum eſſe debent, totis liberales.
y [illegible] vita c. 22.
Supellex Epiſcoporum vilis eſſe debet.
z [illegible]
a [illegible]
b [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
e [illegible] vita.
f [illegible] 124.
g Tit. de vita, & honeſt. [illegible]
h Dan. 2. 48.
i Dan. 5. 17.
k ibid. 29.
l cap. 2. 49.

Verſus 34.] Ipſi ſcitis: quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his, qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.

IPſi *ſcitis*.] Redundat in quibuſdam codicibus Græcis *ſuut*. Videntur autem hæc iungenda cũ ſequentibus, & non ibi interpungendum, prout & Græcus textus ſuadet, & interpres Syrus dicens, ואנתון ידעין אנתון לסניקותי *vanethun iaddebhin anethun laſenikuthi*, id eſt, *& vos ſcientes eſtis indigentiæ meæ*.

Quoniam.] *Quod*, ὅτι. Sic ſæpenumero locis aliis.

Ad ea, quæ mihi opus erant, & his, qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.] Capite XVIII. de manuali opere Pauli, & eius imitatione, ac exemplo etiam aliorum ſatis diximus. Hic quippiam eſt amplius, illuſtriuſque, vt non inde ſolum vitam ſuſtentaret Apoſtolus, ſed indidem alios quoque ſuccurreret.

Euangelicę paupertatis quadruplicem diſtinguunt gradum Chryſoſtomus, Oecumeniuſque, *ſua ipſum proiicere, ſibi ipſi ſuppeditare, etiam aliis, ſi quis ita produret; vt accipiendi poteſtatem habeat, ſed non accipiat.*

Euangelicæ paupertatis gradus.

Hortatur Paulus m, *vt qui furatus eſt, non modo furari deſinat, ſed laboret etiam operando manibus ſuis, vt habeat, vnde tribuat neceſſitatem patienti.* Sed hic videtur quidam actus, vel iuſtitiæ, vel ſatisfactionis pro peccato. At vero puræ, liquidæque charitatis eſt, cum non habeas, proprio parare labore quod largiaris. Hoc multo magis propriè cenſeri poteſt eſſe, *honorare Deum de ſua ſubſtantia* n, quoniam qui laborat, ipſam videtur inſumere ſubſtãtiam ſuam. Septuaginta quidem interpretes locum illum ex Prouerbiis ſic expreſſerunt: Τίμα τὸν ΚΥΡΙΟΝ ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, *Honora Dominũ de tuis iuſtis laboribus*, atque ita citatur ab Auguſtino o, qui iterum p & ſubſtantiam coniungit, & iuſtos labores: & quod ibidem ſequitur, *& de primitiis omnium frugum tuarum da ei*, iidem illi vertertũt, Καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης: *& primitias da ei de tuis fructibus iuſtitiæ*. Quo etiam ferè pacto Hieronymus alicubi reddit vtramque partem dictæ ſententiæ q, necnon Caſſianus r.

m Ephe. 4. 28.
n Prou. 3. 9.
o lib. de vita Chriſti c. 11.
p Hom. 47. ex lib. 50. Hom.
q [illegible] ad Euſ.
r [illegible] 10. lib. Inſt. cap. 19.

Paulus eos meminit duntaxat, qui ſecum erant, ſubleuatos labore manuum ſuarum, non excludes alios (quanquam non parum fuit, ſi tãtum laboris ab occupatiſſimo ſuſcipi potuit, quis ſufficeret iis alendis, quos & veriſimile eſt collaboraſſe) ſed vt intelligerent maiores natu, quos alloquebatur, ſibi ad imitãdum propoſitum exemplum, vt ſi aut non poſſent, aut nollent poſteriorem, priorem certe ſequerentur eius partẽ. Hieronymus Nepotianum, & Ruſticum ad artificiolum prouocat, nec ſe ab eo abhorrere ſcribit s: ſed conuenit ſeu Clericum, ſeu Monachũ,

Paulus non pro ſe tantũ, ſed pro aliis laborauit.
s præf. in Iob.

qui priuatus, vel remotus viuat, & non tam victũ inde colligat, quam torpeſcat otio, & vacans aditum diabolo patefaciat. Concilia[a] quandoq; Clericis præcipiunt, ſibi victum, veſtitumque honeſto vt artificio comparent, vel agricultura, &c. Hoc locum habet, quando non ſuppetit ad vitam ſatis ex Eccleſiæ prouentu.

Iam vero citauit Tridentina Synodus[b] poſt alia vetuſtiora decreta[c], initiari ſacris ordinibus, quibus vel ex paternis bonis, vel Eccleſiaſticis beneficiis, vel regularis paupertatis facultate nõ ſit paratus, præſenſque victus honeſtus. Si Spiridionem Trimythuntis in Cypro Epiſcopum tãti nominis apud Eccleſiaſticos hiſtoricos[d], vt pecuariã exerceret, & Zenonem[e], Maiumæ, ſeu Conſtantiæ Palæſtinæ, vt lanificium, paupertas non compulit, humilitatis documenta Epiſcopis noſtris ediderunt. Poſterior quidem ex laboris fructu vitæ ſubſidia comparauit, & ſumptus egentibus miniſtrauit. Lege de Deus dedit Confeſſore, qui relatus eſt etiam in Martyrologium[f], quam prodit Gregorius[g] hiſtoriam, qui quod in hebdomada manibus ſuis operando lucrabatur, die Sabbati pauperibus erogabat. Poſtremo inuehitur Chryſoſtomus[h] in famulorum turbã minime neceſſariam hoc Pauli exemplo, qui αὐτόχειρ laborabat. Relegenda quæ diſſeruimus capite decimooctauo de ſcenofactoria Pauli arte. Adiice Iſidori Peluſiotæ[i] contra Theodorum quendam Scholaſticum, qui opus manuale probroſum ducebat, ſententiam, qua confirmat vtile, ac ad tuendam vitam conducens eſſe, confirmatque Pittaci Mitylenæi Regis exemplo, qui piſtrinum manibus extruebat, & cibum operabatur. Huius poſſent alia non pauca exempla in medium afferri.

Verſus 35.] Omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos, ac meminiſſe verbi Domini Ieſu, quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare, quam accipere.

OMNIA *oſtendi vobis.*] Non ſolum doctrinæ inter preſſuras, & lacrymas inſiſtẽdum, ſed & ne quis infirmorum grauetur, manibus eſſe laborandum. Notat hoc Beda, eoque aptari, quod eſt apud Lucam[k]. *Quodcunque ſupererogaueris, ego, cum rediero, reddam tibi*, videlicet ſi prædicaueris, & ex Euangelio fructus non quæſieris. Arias reſtringit ad exẽplum laboris manuum, quem ſuſceperat, tum ne cuiquam grauis eſſet; tum vt, quod hic addit, ſuſciperet infirmos, conſulens eorum imbecillitati, prout exponemus. Accedit propius hæc interpretatio ad ſequentia verba.

Quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos.] Syrus, וכל מדם חויתכון הכנא ולא למלאא ולמאצף דחילין דכריהין *vechul medem hauithechun hachanna vale lemelae valemitſaph dehilin decheriben*, id eſt, *Et omne id oſtendi vobis ita oportet laborare, & curam habere de illis, qui infirmi ſunt*; vel, *Et in omnibus oſtendi vobis, ſic oportere laborare, & curam habere de infirmis.* Ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων. Vatablus ait, verbum Græcum ſignificare, *porrecta manu retinere lapſurum alioqui, aut abiturum.* Senſum vero eſſe: *Per omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, quemadmodum laboraui, oportet rationem habere infirma fide præditorum, neque ab illis quidquam accipere.* Similis fuit explicatio Ariæ, quam prius retuli. Eandem ſecundo loco ponit Carthuſianus, & Hugo, & eſt etiam Lyrani, necnon Caietani, qui ante Vatablũ vim dicti verbi Græci notauit: & veritum Paulũ dicit ille, atq; Lyranus, ne auditores auari abirẽt à fide, vel doctrina Eccleſiæ, ac ne attenderent quidem, ſi ſe vllo modo paſtorum ſuorum ſumptibus grauari deprehenderent.

Syra, quam recitaui, editio, videtur generalius intellexiſſe *de ſubſidio eorum, qui corpori ſunt infirmi*, quæ item eſt priore è duab. expoſitionibus, quas Carthuſianus retulit, & Hugo, eamque Gloſſa interlinearis amplectitur. Caſſianus[l] quoque infirmos declarat vel mente, vel corpore. Præfero priorem ſententiam: quamuis enim paſtorum ſit pro ſuo modulo paſcere oues etiam materiali cibo; tamen res hæc ad plures ſe extendit; magis proprium illorum eſt, & Apoſtoli propoſito magis congruit, vt docendo, paſcendoq; ſpiritualiter, *oues ipſas, non res earum quærere*[m] videantur, neq; *Euangelium in ſumptu ponere*[n]; *neq; pietatẽ quæſtum facere*[o]; *ſed quod gratis acceperunt, gratis dare*[p].

Scripſit iam pridem Villauicentius eruditum tractatum *de œconomia ſacra circa pauperum curam à Chriſto inſtitutam*, Apoſtolis traditam, & in vniuerſa Eccleſia inde vſque ad noſtra tempora perpetua religione obſeruatam, docetque non laicos ex officio curam iſtam vſurpare debere, ſed propriam eſſe Eccleſiaſticorum. Cuius rei contrarium liber quidam editus à Ludouico Viue anno 1526. in Belgio probare nitebatur, cui titulus erat, *De ſubuentione pauperum*; & alius paulo poſt, *De continendis, alendiſq; domi pauperibus*: & nonnulli in eadem prouincia inuulgati articuli anno 1564. à Brugenſibus Burgimagiſtris, & Scabinis. Probo hominis docti, piiq; iudicium: cui ea quoque conſentiũt, quæ pridem in hoc ipſo opere à nobis diſputata ſunt[q].

Ac meminiſſe verbi Domini Ieſu.] Aliam rationem producit, cur abſtinendum ſibi cenſuerit ab aliena liberalitate, vt Chriſti conſilium de re magis perfecta ſequeretur. Caſſianus[r] verbum interpretatur mandatum, ſed ampliorem ſecutus nominis mandati ſignificationem.

Non extat in Euangeliis iſta Chriſti ſententia: *Sed eam*, inquit Gloſſa ordinaria, *Paulus, vel ab aliis Apoſtolis accepit, vel per Spiritus ſancti reuelationem, vel collegit ex illis verbis: Omni petenti te tribue*[s]: *&, Nolite poſſidere aurum*[t], *&c.* Lyranus ſequitur ſecundum dicendi modum: Hugo hunc, & primum: Chryſoſtomus, & Oecumenius primum, & vltimum, necnon Sixtus Senenſis[u], qui pro vltimo affert illud: *Omni petenti te tribue*[x]: &, *Mutuum date, nihil inde ſperantes*[y]. Meminit præterea nonnullorum, qui dicerent extare ſententiam iſtam in libro verborum Domini, cuius Clemens meminit in Recognitionibus[z]. Ad citatos locos Euangelij addi poteſt hic[a]: *Cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos; & beatus eris, quia non habent retribuere tibi.* Hoc enim videtur eſſe, quod hic ponitur: *Beatius eſt magis dare, quam accipere.* Fauet primæ opinioni, quoniam idem Clemens[b] ex doctrina Apoſtolorum recitat dixiſſe Dominum, quod *Beatior eſt qui dat, quam qui accipit.*

Arbitror Paulum deſignare conceptis expreſſam verbis Chriſti ſententiam, non collectam duntaxat ex iis locis, quæ citantur, in quibus etiã non extat illa comparatio, vt non modo *beatus ſit qui dat, ſed beatior quoque, quam qui accipiat.* Deinde verborũ Domini liber tam eſt apocryphus, quam

in quiin quibus memoratur Clementis Recognitiones. Conſtitutiones eiuſdem paulo maioris ſunt fidei: nego tamen, ex iis Paulum hauſiſſe dictam ſententiam, ſed quæ Apoſtolorum circumferebatur ore, illam & Clemens ſcriptis mandauit. & antequam ipſe ſcriberet, Paulus in hac concione protulit.

---

[a] Carth. IV. c. 51. 52. & Concil. Nannetens. c. quæ citantur diſt. 91. c. 3. & 4.

[b] Seſſ. 21. c. 2.

[c] de reformat. c. Epiſcopus. c. cum ſecundum Apoſtolum de præbend. c. ſi Epiſcopus de præbendis. in 6.

[d] Ruff. lib. 10. c. 5. Socr. lib. 1. c. 12. Trip. c. 10. Niceph. lib. 8. c. 42. Suidas.

[e] Soz. lib. 7. c. 27. Niceph. lib. 12. c. 47.

[f] 10. Aug.

[g] 4. Dial. c. 31.

[h] quodam loco.

Nemo ordinari debet ſine titulo vel patrimonii, vel beneficii, vel religionis

[i] lib. 1. epiſt. 470.

[k] cap. 10. 35.

[l] lib. 10. Inſt. cap. 18.

[m] 2. Cor. 12. 14.

[n] 1. Cor. 9. 18.

[o] 1. Tim. 6. 5.

[p] Matt. 10. 8.

Pauperum cura potius ſpectat ad Eccleſiaſticos quam ad ſeculares.

[q] c. 2 & 4. & 6.

[r] 10. Inſt. c. 19.

Hæc ſententia non habetur in Euangelio.

[s] Luc. 6. 30.

[t] Matth. 10. 9.

[u] lib. 2. Bibl. lit. V.

[x] Luc. 6. 30.

[y] ibid. 35.

[z] lib. 5.

[a] Luc. 14. 13.

[b] lib. 4. Conſt. cap. 3.

Liber verborum Domini apocryphus.

Hæc ſententia ex ore Apoſtolorum tradita ad Paulum peruenit.

Malim poſtremo tritam cenſeri, & traditam ex ore Chriſti ab Apoſtolis ſententiam, quam vni reuelatam Paulo, cui his longe maiora Deum conſtat reuelaſſe. Nam id indicat ipſe, quando redigit in memoriam verbum Ieſu, atque, *oportere meminiſſe verbi huius*, nimirum tanquam iam vulgati, & quod pridé ab ipſis percipi, & ab ipſomet vſurpari potuerit in crebris, quos habuerat, ſermonibus ad illos. Auguſtinus a docet, non raro quippiam dictum, factumve Scripturam tradere, quod in ea tamen re non inueniatur, quam commemorat. Illuſtrat Canonem hunc Martinus Cantapetrenſis b aliquot exemplis, è quib. ſatis ſint ex nouo Teſtamento, quádo narratur Ioannes docuiſſe Diſcipulos orare c: Petro traditum Euangelium Circumciſionis, Paulo præputij d: Chriſtum apparuiſſe Iacobo, & pluſquam quingentis fratribus e.

a in Pſal. 77.
b 3. Hypotyp. cap. 1.
c Luc. 11. 1.
d Galat. 2. 7.
e 1. Cor. 15. 6. 7.

Scriptura refert quædam vt ante dicta, quæ ſcripta non ſunt.

Obſeruauit quoque Toletus f, Scripturam interdum referre quædam vt ante dicta, quæ non ſint ſcripta: vt cum ait Chriſtus g, ſeipſum intelligens, *Propterea & Sapientia Dei dixit*: cum de Chriſto Martha h: *Magiſter adeſt, & vocat te.* Quando Chriſtus rurſum i: *Nonne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei?* Denique docui capite primo k, multa Chriſtum & docuiſſe, & feciſſe, quæ voluminibus Euangeliorum non continentur: Auctores vero etiam indicaui, apud quos extant dicta Chriſti nonnulla diuerſa ab iis, quæ ſunt in Euangeliis. Tale eſt l: *Ecce homo, & opus coram facie eius.* Item *quibus te reperiam, vel qualem te inuenero, in iis, aut talem te iudicabo. Oportet* m *venire bona, beatus autem, per quem veniunt; ſimiliter neceſſe eſt venire mala, væ autem, per quem veniunt. Eſtote o boni trapezitæ, ſeu probati nummularii.* Quamuis Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium p referat vt Apoſtolicam ſententiam q: *Si oblique in me inceditis, & ego item in vos oblique incedam. Væ habentibus, & in hypocriſi accipientibus, vel iis, qui ſibi opitulari valent, & ab aliis accipere volunt: vterque reddet rationem in die Iudicii. Nunquam* r *læti ſitis, niſi cum fratrem veſtrum videritis in charitate.*

f in cap. 11. Luc. annot. 36.
g Luc. 11. 49.
h Ioan. 11. 28.
i Ioan. 11. 40.
k verſ. 1.

Multa dicta ferantur à Chriſto, quæ in Euangeliis non habentur.

l Ignat. ep. ad Smyrnen. Nazianz. orat. de bene viden. diſp.
m Iuſtin. in Trypho.
n Clem. 7. Recognit.
o Clem. 2. conſtit. cap. 40. Hier. ep. 152. Damaſ. lib. 4. c. 18. Caſſian. collat. 1. c. 20. Chryſ. orat. cur Acta Apoſt. non leguntur in Pentecoſte.
p 7. Hiſtor. cap. 7.
q Clem. 2. conſtit. cap. 47.
r Hier. in c. 5. ad Epheſ.
ſ Dial. 3. cont. Pelagian.
t 4 Strom.
u variis locis.

Alia citant Hieronymus ſ, Clemens Alexandrinus t, Origenes u, aliique. Sed ex Euangelio ſecundum Nazaræos, & aliis apocryphis, hoc eſt, non ſacris, & Canonicis libris.

Cum tamen à tam multis, & probatis Patribus tam multa, vt à Chriſto dicta agnoſcantur, quæ Scripturis ſanctis minime comprehenduntur; & præſertim cum de iſta, quam Paulus recitauit, ſententia non poſſit ambigi, certum eſſe debet, præter verbum ſcriptum, etiam non ſcripti, ſeu traditi venerabilem, ac diuinam in Eccleſia auctoritatem eſſe. Confirmat hoc ipſo ex loco Innocentius III. x quædam Canonis Miſſæ verba, licet ab Euangeliſtis dicta non fuerint, à Chriſto Apoſtolos, ab his eorum ſucceſſores accepiſſe.

Traditi verbi à Chriſto, & non ſolum ſcripti, magna eſt in Eccleſia auctoritas.

x c. cum Marthæ de celeb. Miſſ.

Beatius eſt magis dare, quam accipere.] Syrus, דטוביהי לאינא דיהב יתיר מן אינא דנסב *detubaihi leena deiahab iathir men ena denaſab*, i. *Quod beatus eſt ille, qui dat, magis quam ille, qui accipit* vel, *Melior eſt, qui dat, quam qui accipit.* Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν.

Beda, Gloſſa ordinaria, Hugo, Lyranus, Carthuſianus notant, his verbis non præponi diuites eleemoſynarios illis, qui paupertatis Euangelicæ poſſeſſione ſimul omnia reliquerunt. Citat Hieronymum Lyranus, qui contra Vigilantium ita ſentientem de diuitibus proferebat Chriſti teſtimonium: *Vade, vende, &c. Ac proinde*, inquit idem Lyranus, *Pauli ſententia vera eſt, cæteris paribus, quæ non ſunt in propoſito.* In Additione affert Burgenſis hæc argumenta, quod qui dat, magis imitetur Deum, quem conſtat dare, non recipere. quippe cum nullius rei egeat, quod dans exercet actum honeſtum, accipiens vtilem: agit ille, hic patitur potius. Quod Philoſophus docet y, *maiorem eſſe benefacientis ad beneficiatum amorem, quā huius ad illum; quoniam ille nobilius operatur.*

Diuites, qui dant, non ſunt meliores pauperibus voluntariis, qui ab eis accipiunt.

y 1. Ethic.

Ex his argumentis efficit, perfectiorem abſolute videri dationem, quam egeſtatem, quæ inde conſequitur, ſi præciſe conſiderentur: *Nam egeſtas eatenus commendatur*, inquit, *à Chriſto, quatenus eſt diſpoſitio ad perfecte ſequendum Chriſtum, ad quam non ordinatur acceptio ei oppoſita, quæ ex ſe non habet rationem virtutis.* Et ab Auctore libri de Eccleſiaſticis dogmatibus z: *Inquantum liberat à ſollicitudine. Vnde ſi quis tantæ perfectionis eſſet, vt ex diuitiarum quas haberet, ſollicitudine non impediretur à Dei dilectione, ſicut Abraham, & Dauid, nihilominus eſſet perfectus, quantum ad ſtatum vitæ.*

z apud Auguſt. tom. 3. Diuites non minus poſſunt perfecti eſſe, ſi ſint diuitiis abundantes.

Eodem pacto Hieronymum a intelligit, *vt nimirum voluerit pendere perfectionem principaliter à ſequela Chriſti.* Quare concludit ſimpliciter, beatius eſſe ſimpliciter dare, quam accipere, prout ſonant verba Apoſtoli, nihil eis addendo, licet quandoque ſecundum quid egere ſit perfectius, hoc eſt, propter ſequelam Chriſti.

a contra Vigilant.

Carthuſianus Hæreticos nominat aſſerentes *maioris eſſe perfectionis diuitias proprias in ſeculo erogare, quam in Religione mendicare* b; profertque locum Auctoris libri de Eccleſiaſticis dogmatibus: *Bonum eſt cum diſpenſatione bona pauperibus erogare; ſed melius eſt intentione ſequendi Chriſtum totum ſimul donare, & abſolutum à ſollicitudine cum Chriſto egere.*

b Taliter erat Vigilantius, apud Hieronymum.

Caſſianus c abutentibus præſenti Pauli teſtimonio, vt ſuas retinerent in ſeculo facultates, obiicit, *Paulum ipſos exemplum non ſequi, nec glorioſam cum illo ſuſcipere nuditatem, nec opere manuum, nec Monaſterii parſimonia velle eſſe contentos.* Item d, *Paulum, qui non ignobilis erat, ſed ciuis Romanus, ſi propriis ſuſtentari facultatibus, & ex iis benigne facere ad perfectionem commodius iudicauiſſet, id facturum fuiſſe; necnon eos, qui Ieroſolymis in principio agrorum, domorumque pretia, nihil ſibi reſeruando, ponebant ante pedes Apoſtolorum, immo & hos non hos, ſed illud aliud potius approbaturos fuiſſe. Denique, amentes habendos, qui ſentiant, beatiores, & perfectiores illos eſſe, qui ex Gentilibus conuerſi, pauperibus ſubueniebant in Ieruſalem e, vel ipſimet Paulo vexationibus itineris impedito, aut vinculis, & carceribus obligato f, ita vt conſuetam victus ſubſtantiam, vt erat ſolitus, parare ſuis manibus non poſſet, quam Diſcipulos illos primos, ac Paulum, qui ſeſe rerum dominio perfecte abdicauerant.*

c 7. de Inſt. c. 16.

Ex hoc loco non colligendum eſt, meliùs retinere ſuas diuitias, quam eas erogare.

d ibid. cap. 17.
e Rom. 15. 26. & 1. Cor. 16. 1. & ſeq. Galat. 2. 10.
f 2. Cor. 11. 9. Theſſal. 4. 12.

Affert quoque contra tepidum iſtum, ac miſerabilem ſtatum perfectionem ſibi Euāgelicam illo modo pollicentium g, Baſilij reſponſum ad Syncletium tali tempore torpentem, *qui cum renunciaſſe ſe diceret huic mundo, quadam ſibi de propriis*

g ibid. c. 18. Syncletius [illegible] ſeculo renunciaſſe, & [illegible] Monachum ſe non fecit.

qui priuatus, vel remotus viuat, & non tam victũ inde colligat, quam torpeſcat otio, & vacans aditum diabolo patefaciat. Concilia *a* quandoq; Clericis præcipiunt, ſibi victum, veſtitumque honeſto vt artificio comparent, vel agricultura, &c. Hoc locum habet, quando non ſuppetit ad vitam ſatis ex Eccleſiæ prouentu.

Iam vero citauit Tridentina Synodus *b* poſt alia vetuſtiora decreta *c*, initiari ſacris ordinibus, quibus vel ex paternis bonis, vel Eccleſiaſticis beneficiis, vel regularis paupertatis facultate nõ ſit paratus, præſenſque victus honeſtus. Si Spiridionem Trimythuntis in Cypro Epiſcopum tãti nominis apud Eccleſiaſticos hiſtoricos *d*, vt pecuariã exerceret, & Zenonem *e*. Maiumæ, ſeu Conſtantiæ Palæſtinæ, vt lanificium, paupertas non compulit, humilitatis documenta Epiſcopis noſtris ediderunt. Poſterior quidem ex laboris fructu vitæ ſubſidia comparauit, & ſumptus egentibus miniſtrauit. Lege de Deus dedit Confeſſore, qui relatus eſt etiam in Martyrologium *f*, quam prodit Gregorius *g* hiſtoriam, qui quod in hebdomada manibus ſuis operando lucrabatur, die Sabbati pauperibus erogabat. Poſtremo inuehitur Chryſoſtomus *h* in famulorum turbã minime neceſſariam hoc Pauli exemplo, qui αὐτόχειρος laborabat. Relegenda quæ diſſeruim' capite decimooctauo de ſcenofactoria Pauli arte. Adice Iſidori Peluſiotæ *i* contra Theodorum quendam Scholaſticum, qui opus manuale probroſum ducebat, ſententiam, qua confirmat vtile, ac ad tuendam vitam conducens eſſe, confirmatque Pittaci Mitylenæi Regis exemplo, qui piſtrinum manibus extruebat, & cibum operabatur. Huius poſſent alia non pauca exempla in medium afferri.

Verſus 35.] **Omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos, ac meminiſſe verbi Domini Ieſu, quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare, quam accipere.**

OMNIA *oſtendi vobis.*] Non ſolum doctrinæ inter preſſuras, & lacrymas inſiſtẽdum, ſed & ne quis infirmorum grauetur, manibus eſſe laborandum. Notat hoc Beda, eoque aptari, quod eſt apud Lucam *k*. *Quodcunque ſupererogaueris, ego, cum rediero, reddam tibi*, videlicet ſi prædicaueris, & ex Euangelio fructus non quæſieris. Arias reſtringit ad exẽplum laboris manuum, quem ſuſceperat, tum ne cuiquam grauis eſſet; tum vt, quod hic addit, ſuſciperet infirmos, conſulens eorum imbecillitati, prout exponemus. Accedit propius hæc interpretatio ad ſequentia verba.

Quoniam ſic laborantes, oportet ſuſcipere infirmos.] Syrus, וכל מדם חויתכון הכנא ולא למלאא ולמאצת דחילין דכריהין *vechul medem hauithechun hachanna vale lemelee valemitsaph debilin decheriben*, id eſt, *Et omne id oſtendi vobis ita oportet laborare, & curam habere de illis, qui infirmi ſunt*; vel, *Et in omnibus oſtendi vobis, ſic oportere laborare, & curam habere de infirmis.* Ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων. Vatabl' ait, verbum Græcum ſignificare, *porrecta manu retinere lapſurum alioqui, aut abiturum.* Senſum vero eſſe: *Per omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes, quemadmodum laboraui, oportet rationem habere infirma fide præditorum, neque ab illis quidquam accipere.* Similis fuit explicatio Ariæ, quam prius retuli. Eandem ſecundo loco ponit Carthuſianus, & Hugo, & eſt etiam Lyrani, necnon Caietani, qui ante Vatablũ vim dicti verbi Græci notauit: & veritum Paulũ dicit ille, atq; Lyranus, ne auditores auari abirẽt à fide, vel doctrina Eccleſiæ, ac ne attenderent quidem, ſi ſe vllo modo paſtorum ſuorum ſumptibus grauari deprehenderent.

Syra, quam recitaui, editio, videtur generalius intellexiſſe *de ſubſidio eorum, qui corpore ſunt infirmi*, quæ item eſt prior è duab. expoſitionibus, quas Carthuſianus retulit, & Hugo, eamque Gloſſa interlinearis amplectitur. Caſſianus *l* quoque infirmos declarat vel mente, vel corpore. Præfero priorem ſententiam: quamuis enim paſtorum ſit pro ſuo modulo paſcere oues etiam materiali cibo; tamen res hæc ad plures ſe extendit; magis proprium illorum eſt, & Apoſtoli propoſito magis congruit, vt docendo, paſcendoq; ſpiritualiter, *oues ipſas, non res earum quærere m* videantur, neq; *Euangelium in ſumptu ponere n*; *neq; pietatẽ quæſtum facere o*; *ſed quod gratis acceperunt, gratis dare p.*

Scripſit iam pridem Villauicentius eruditum tractatum *de œconomia ſacra circa pauperum curam à Chriſto inſtitutam*, Apoſtolis traditam, & in vniuerſa Eccleſia inde vſque ad noſtra tempora perpetua religione obſeruatam, docetque non laicos ex officio curam iſtam vſurpare debere, ſed propriam eſſe Eccleſiaſticorum. Cuius rei contrarium liber quidam editus à Ludouico Viue anno 1526. in Belgio probare nitebatur, cui titulus erat, *De ſubuentione pauperum*; & alius paulo poſt, *De continendis, alendiſq; domi pauperibus*: & nonnulli in eadem prouincia inuulgati articuli anno 1564. à Brugenſibus Burgimagiſtris, & Scabinis, Probo hominis docti, piiq; iudicium: cui ea quoque conſentiunt, quæ pridem in hoc ipſo opere à nobis diſputata ſunt *q*.

At meminiſſe verbi Domini Ieſu.] Aliam rationem producit, cur abſtinendum ſibi cenſuerit ab aliena liberalitate, vt Chriſti conſilium de re magis perfecta ſequeretur. Caſſianus *r* verbum interpretatur mandatum, ſed ampliorem ſecutus nominis mandati ſignificationem.

Non extat in Euangeliis iſta Chriſti ſententia: *Sed eam*, inquit Gloſſa ordinaria, *Paulus, vel ab aliis Apoſtolis accepit, vel per Spiritus ſancti reuelationem, vel collegit ex illis verbis: Omni petenti te tribue s*: & , *Nolite poſſidere aurum t*, &c. Lyranus ſequitur ſecundum dicendi modum: Hugo hunc, & primum: Chryſoſtomus, & Oecumenius primum, & vltimum, necnon Sixtus Senenſis *u*, qui pro vltimo affert illud: *Omni petenti te tribue x*: &, *Mutuum date, nihil inde ſperantes y*. Meminit præterea nonnullorum, qui dicerent extare ſententiam iſtam in libro verborum Domini, cuius Clemens memini in Recognitionibus *z*. Ad citatos locos Euangelij addi poteſt hic *a*: *Cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos; & beatus eris, quia non habent retribuere tibi.* Hoc enim videtur eſſe, quod hic ponitur: *Beatius eſt magis dare, quam accipere.* Fauet primæ opinioni, quoniam idem Clemens *b* ex doctrina Apoſtolorum recitat dixiſſe Dominum, quod *Beatior eſt qui dat, quam qui accipit.*

Arbitror Paulum deſignare conceptis expreſſam verbis Chriſti ſententiam, non collectam duntaxat ex iis locis, quæ citantur, in quibus etiã non extat illa comparatio, vt non modo *beatus ſit qui dat, ſed beatior quoque, quam qui accipiat.* Deinde verborũ Domini liber tam eſt apocryphus, quam

in qui-

---

a Carth. IV. c. 51. & 53. & Concil. Nannetens. quæ citantur dist. 91. c. 3. & 4.

b Seſſ. 21. c. 2. [illegible] de præbendis.

d Ruff. lib. 10. c. 5. Soz. lib. 1. c. 11. Trip. c. 10. Niceph. lib. 8. c. 42. Suidas.

e Soz. lib. 7. c. 27. Niceph. lib. 12. c. 47.

f 10. Aug.

g 4. Dial. c. 38.

h quodam loco.

Nemo ordinari debet ſine titulo vel patrimonii, vel beneficii, vel religionis.

i lib. 3. epi. in 970.

k cap. 10. 35.

l lib. 12. Inſt. cap. 18.

m 2. Cor. 12. 14.

n 1. Cor. 9. 18.

o 1. Tim. 6. 5.

p Matt. 10. 8.

Pauperum cura potius ſpectat ad Eccleſiaſticos quam ad ſeculares.

q c. 2. & 4. & 6.

r 10. Inſt. c. 18.

Hæc ſententia non habetur in Euangelio.

s Luc. 6. 30.

t Matt. 10. 9.

u lib. 2. Bibl. tit. V.

x Luc. 6. 30.

y ibid. 35.

z lib. 3.

a Luc. 14. 13.

b lib. 4. Conſt. cap. 3.

Liber verborum Domini apocryphus.

in quibus memoratur Clementis Recognitiones. Conſtitutiones eiuſdem paulo maioris ſunt fidei: nego tamen, ex iis Paulum hauſiſſe dictam ſententiam, ſed quæ Apoſtolorum circumferebatur ore, illam & Clemens ſcriptis mandauit, & antequam ipſe ſcriberet, Paulus in hac concione protulit.

Hæc ſententia nec Apoſtolorum trita ad Paulum peruenit.

Malim poſtremo tritam cenſeri, & traditam ex ore Chriſti ab Apoſtolis ſententiam, quam vni reuelatam Paulo, cui his longe maiora Deum conſtat reuelaſſe. Nam id indicat ipſe, quando redigit in memoriam verbum Ieſu, atque, *oportere meminiſſe verbi huius*, nimirum tanquam iam vulgati, & quod pridē ab ipſis percipi, & ab ipſomet vſurpari potuerit in crebris, quos habuerat, ſermonibus ad illos. Auguſtinus *a* docet, non raro quippiam dictum, factumve Scripturam tradere, quod in ea tamen re non inueniatur, quam commemorat. Illuſtrat Canonem hunc Martinus Cantapetrenſis *b* aliquot exemplis, è quib. ſatis ſint ex nouo Teſtamento, quādo narratur Ioannes docuiſſe Diſcipulos orare *c*: Petro traditum Euangelium Circumciſionis, Paulo præputij *d*: Chriſtum apparuiſſe Iacobo, & pluſquam quingentis fratribus *e*.

a in Pſal. 77.
b 5. Hypotypoſ. cap. 1.
c Lucæ 11. 1.
d Galat. 2. 7.
e 1. Cor. 15. 6. 7.

Obſeruauit quoque Toletus *f*, Scripturam interdum referre quædam vt ante dicta, quæ non ſint ſcripta: vt cum ait Chriſtus *g*, ſeipſum intelligens. *Propterea & Sapientia Dei dixit:* cum de Chriſto Martha *h*: *Magiſter adeſt, & vocat te.* Quando Chriſtus ruſum *i*: *Nonne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei?* Denique docui capite primo *k*, multa Chriſtum & docuiſſe, & feciſſe, quæ voluminibus Euangeliorum non continentur: Auctores vero etiam indicaui, apud quos extant dicta Chriſti nonnulla diuerſa ab iis, quæ ſunt in Euangeliis. Tale eſt *l*: *Ecce homo, & opus coram facie eius. In m quibus te reperiam, vel qualem te inuenero, in iis, aut talem te iudicabo. Oportet n venire bona, beatus autem, per quem veniunt; ſimiliter neceſſe eſt venire mala, væ autem, per quem veniunt. Eſtote o boni trapezitæ, ſeu probati nummularii.* Quamuis Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium *p* referat vt Apoſtolicam ſententiam *q*: *Si oblique in me inceditis, & ego item in vos oblique incedam. Væ habentibus, & in hypocriſi accipientibus, vel iis, qui ſibi opitulari valent, & ab aliis accipere volunt: vterque reddet rationem in die Iudicii. Nunquam r læti ſitis, niſi cum fratrem veſtrum videritis in charitate.*

Scriptura refert quædam vt ante dicta, quæ ſcripta non ſunt.
f in cap. 12. Luc. annot. 56.
g Luc. 11. 49.
h Ioan. 11. 28.
i Ioan. 11. 40.
k verſ. 1.
Multa dicta feruntur à Chriſto, quæ in Euangeliis non habentur.
l Ignat. ep. ad Smyrneñ. Nazianz. orat. de bono ordin. diſp.
m Iuſtin. in Trypho.
n Clem. 7. Recognit.
o Clem. 1. conſtit. cap. 40. Hieron. ep. 152. Damaſ. & lib. 4. in c. 13 Caſſian. collat. 1. ca. 20. Chryſ. orat. cur Acta Apoſt. non leguntur in Pentecoſte.
p 7. Hiſtor. cap. 7.
q Clem. 2. conſtit. cap. 47.
r Hier. in c. 5. ad Epheſ.

Alia citant Hieronymus *ſ*, Clemens Alexandrinus *t*, Origenes *u*, aliique. Sed ex Euangelio ſecundum Nazaræos, & aliis apocryphis, hoc eſt, non ſacris, & Canonicis libris.

ſ Dial. 3. cont. Pelagian.
t 4. Strom.
u variis locis.

Cum tamen à tam multis, & probatis Patribus tam multa, vt à Chriſto dicta agnoſcantur, quæ Scripturis ſanctis minime comprehenduntur, & præſertim cum de iſta, quam Paulus recitauit, ſententia non poſſit ambigi, certum eſſe debet, præter verbum ſcriptum, etiam non ſcripti, ſeu traditi venerabilem, ac diuinam in Eccleſia auctoritatem eſſe. Confirmat hoc ipſo ex loco Innocentius III. *x* quædam Canonis Miſſæ verba, licet ab Euangeliſtis dicta non fuerint, à Chriſto Apoſtolos, ab his eorum ſucceſſores accepiſſe.

Traditi verbi à Chriſto, & non ſolum ſcripti, magna eſt in Eccleſia auctoritas.
x c. cum Marthæ. de celebrat. Miſſar.

Beatius eſt magis dare, quam accipere.] Syrus, רטוביהי לאינא ריהב יתיר מן אינא רנסב *detubaiehi leena deiahab iathir men ena denaſab*, i. *Quod beatus eſt ille, qui dat, magis quam ille, qui accipit*; vel, *Melior eſt, qui dat, quam qui accipit.* Μακάριόν ἐς. διδόναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν.

Beda, Gloſſa ordinaria, Hugo, Lyranus, Carthuſianus notant, hi verbis non præponi diuites eleemoſynarios illis, qui paupertatis Euangelicæ poſſeſſione ſimul omnia reliquerunt. Citat Hieronymum Lyranus, qui contra Vigilantium ita ſentientem de diuitibus proferebat Chriſti teſtimonium: *Vade, vende, &c. Ac proinde*, inquit idem Lyranus, *Pauli ſententia vera eſt, cæteris paribus, quæ non ſunt in propoſito.* In Additione affert Burgenſis hæc argumenta, quod qui dat, magis imitetur Deum, quem conſtat dare, non recipere, quippe cum nullius rei egeat, quod dans exercet actum honeſtum, accipiens vtilem: agit ille, hic patitur potius. Quod Philoſophus docet *y*, *maiorem eſſe benefacientis ad beneficiatum amorem, quā huius ad illum; quoniam ille nobilius operatur.*

Diuites, qui erogant, non ſunt meliores pauperibus voluntariis, qui ab eis accipiunt.
y 5. Ethic.

Ex his argumentis efficit, perfectiorem abſolute videri dationem, quam egeſtatem, quæ inde conſequitur, ſi præciſe conſiderentur: *Nam egeſtas eatenus commendatur*, inquit, *à Chriſto, quatenus eſt diſpoſitio ad perfecte ſequendum Chriſtum, ad quam non ordinatur acceptio ei oppoſita, quæ ex ſe non habet rationem virtutis.* Et ab Auctore libri de Eccleſiaſticis dogmatibus *z*: *In quantum liberat à ſollicitudine. Vnde ſi quis tantæ perfectionis eſſet, vt ex diuitiarum quas haberet, ſollicitudine non impediretur à Dei dilectione, ſicut Abraham, & Dauid, nihilominus eſſet perfectus, quantum ad ſtatum vitæ.*

z Apud Auguſt. tom. 3.
Diuites quomodo perfecti eſſe poſſint abundantes.

Eodem pacto Hieronymum *a* intelligit, *vt nimirum voluerit pendere perfectionem principaliter à ſequela Chriſti.* Quare concludit ſimpliciter, beatius eſſe ſimpliciter dare, quam accipere, prout ſonant verba Apoſtoli, nihil eis addendo, licet quandoque ſecundum quid egere ſit perfectius, hoc eſt, propter ſequelam Chriſti.

a contra Vigilant.

Carthuſianus Hæreticos nominat aſſerentes *maioris eſſe perfectionis diuitias proprias in ſeculo erogare, quam in Religione mendicare* b; profertque locum Auctoris libri de Eccleſiaſticis dogmatibus. *Bonum cum diſpenſatione bona pauperibus erogare; ſed melius eſt intentione ſequendi, Chriſtum totum ſimul donare, & abſolutum à ſollicitudine cum Chriſto egere.*

b Talis erat Vigilantius, apud Hieronymum.

Caſſianus *c* abutentibus prælenti Pauli teſtimonio, vt ſuas retinerent in ſeculo facultates, obiicit, *Paulum ipſos exemplum non ſequi, nec glorioſam cum illo ſuſcipere nuditatem, nec opere manuum, nec Monaſterii parſimonia velle eſſe contentos.* Item *d*, *Paulum, qui non ignobilis erat, ſed ciuis Romanus, ſi propriis ſuſtentari facultatibus, & ex iis benigne facere ad perfectionem commodius iudicauiſſet, id facturum fuiſſe; nec non eos, qui Ieroſolymis in principio agrorum, domorumque pretia, nihil ſibi reſeruando, ponebant ante pedes Apoſtolorum, immo & hos non hoc, ſed illud aliud potius approbaturos fuiſſe.* Denique, *amentes habendos, qui ſentiant, beatiores, & perfectiores illos eſſe, qui ex Gentilibus conuerſi pauperibus ſubueniebant in Ieruſalem e, vel ipſimet Paulo vexationibus itineris impedito, aut vinculis, & carceribus obligato f, ita vt conſuetam victus ſubſtantiam, vt erat ſolitus, parare ſuis manibus non poſſet, quam Diſcipulos illos primos, ac Paulum, qui ſeſe verum domino perfecte abdicauerant.*

c 7. de Inſt. c. 14.
Ex hoc loco non intelligendum eſt, melius retinere ſuas diuitias, quam eas erogare.
d ibid. cap. 17.
e Rom. 15. 26. & 1. Cor. 16. 1. & ſeq. Galat. 2. 10.
f 2. Cor. 11. 9. Philippenſ. 4. 14. 15.

Affert quoque contra tepidum iſtum, ac miſerabilem ſtatum perfectionem ſibi Euāgelicam illo modo pollicentium *g*, Baſilij reſponſum ad Syncletium tali tempore torpentem, *qui eum renunciaſſe ſe diceret huic mundo, quadam ſibi de propriis*

g ibid. c. 18.
Syncletium nolens ſua relinquere, & Senatorem & Monachum ſe non fecit.

facultatibus reſeruauerat, volens exercitio manuum ſuarum ſuſtentari, & humilitatem veram nuditate, & operis contritione, Monaſteriique ſubiectione conquirere: Et Senatorem, Syncleti, perdidiſti, & Monachum te non feciſti a.

a ibid. 7. Inſtit. c. 19.
b 10. Inſtit. c. 18.

Rurſum idem Caſſianus, cum extuliſſet grande Paulinæ huius conuerſationis exemplum b, Domini, quã protuli, ſententiam, exponit in hũc modum c: *Beatius eſt magis dare, quam accipere*: hoc eſt, *Impartientis beatior largitas, quam accipientis penuria*: qua largitas, *non de pecunia per infidelitatem, vel diffidentiam reſeruata, nec de reconditis auaritiæ theſauris impenditur; ſed quæ de fructu operis proprii, & pio ſudore profertur*. Et ideo, *beatius eſt*, inquit, *magis dare, quam accipere; quia cum illius, qui accipit, is, qui tribuit, habeat paupertatem, nihilominus labore proprio non ſolum ſuæ neceſſitatis ſufficientiam, verum etiam quod tribuat indigentis, pia ſollicitudine parare feſtinat, duplici gratia decoratus, quod & perfectam nuditatem Chriſti vniuerſarum rerum ſuarum abiectione poſſideat, & munificentiam diuitis labore ſuo exhibeat, & affectu.*

c ibid. c. 19.

Bernardus d indicat iſtum ſenſum, vt ſit maius meritum eius, qui confert beneficium, quam qui recipit; quia huic vtile, illi ſit honeſtum.

d epiſt. 100. & 133.

Sixtus Papa III. tractat ex inſtituto in libro de Diuitiis, e difficultatem eandem, quam, nuper ab Hieronymo contra Iouinianum expeditam, & ab Auctore de Eccleſiaſticis dogmatibus vidimus: vixit enim eodem fere tempore Cœleſtini I. ſucceſſor & Leonis I. immediatus præceſſor. Docet, *quantum ad humanam ſapientiam, melius eſſe de proprio viuere, quam de alieno ſperare; quantum ad diuinam, meliores fuiſſe Apoſtolos, qui de alieno ſuſtentabantur, quam qui propria poſſidebant.*

e Tom. 5. Bibliot. Patrum.

Melius eſt ſecundum ſapientiam humanam ſua retinere, ſed non ſecundum diuinam.

Ad obiectionem ex iſto loco Pauli, excipit primum, *quod idem ex alieno quandoque vixerit, ſicut & Caſſianus antea reſpondebat: beatior tamen, quam a quibus accipiebat. Similiter ibi maiorem eſſe beatitudinem, vbi eſt perfectio: eam autem Chriſtum in abſoluta rerum ſuarum abdicatione conſtituiſſe* f, *negaſſeque alia quemquam conditione Diſcipulum ſuum eſſe poſſe* g.

f Matth. 19. 18. & ſeq.
g Luc. 14. 33

Deinde ait, *factum facto melius eſſe, non perſonam perſona*, id eſt, *datum accepto, non datorem acceptore beatiorem eſſe.*

Affert exemplum: *Cum à laico Epiſcopus, vel Presbyter accipit, laici illius datum melius eſt, quam Epiſcopi, vel Presbyteri acceptum: quia ille cum dat, aliquid iuſtitiæ operatur: illi vero cum accipiunt, neque iuſtitiæ, neque iniuſtitiæ aliquid feciſſe credendi ſunt. Non idcirco tamen beatior erit aut Epiſcopo, aut Presbytero laicus, quia opus opere videtur eſſe præclarius.* Subiungit poſtea, eo quod Dominus *beatos pauperes* nominat h: & *Væ diuitibus*, dicit i, quamuis & boni aliqui diuites eſſe poſſint, & pauperes mali, oſtendere voluiſſe meliorem, ac beatiorem per ſe eſſe, etiam abſque addito, paupertatis titulum, quam diuitiarum. Hieronymus, quem diu ante citaui, perſuadens Nepotiano Clerico, vt inuitatus quoque ad prandium, recuſet, adhibet eam rationẽ, quoniam vilior habetur, qui accipit ab eo ipſo, qui dedit; tum ſententiã hanc, in qua verſamur, quaſi *beatius eſſe*, ſit eſſe magis honeſtum, decorum, laudabile, quodq; pluris æſtimetur; & dando placet homo, quærendo, vel accipiendo diſpliceat. Hinc illud neſcio cuius Poetæ verum ſane, & acutum apophthegma:

Laicus cum dat Epiſcopo, datum melius eſt, quã acceptum.

h Matth. 5. 3.
i Luc. 6. 24.

Temporibus noſtris quicunque placere laborat,
Det, quærat, capiat, plurima, pauca, nihil.

Citat B. Thomas k paulo aliter priorem verſum:
Si quis in hoc mundo vult multis gratus haberi,
Det, &c.

k 2. 2. q. 117. art. 4. ad 4.

Adhibent alij diſtinctionem, Beatius eſſe dare ſpiritualia, quam illa accipere: beatius hæc eadẽ accipere, quam dare temporalia. Beatius accipere à ſuperiore, quam dare inferiori, & multo magis quam dare ſuperiori: ſicque maius quid eſſe diligi à Deo, & dona ab ipſo accipere, quam vel eum diligere, vel accepti doni vſum in alios effundere: quoniam, auctore Dionyſio l, *magis perficitur in ſe creatura accipiẽdo à Deo, quam dando*. Tandem comparando homines inter ſe, beatius eſſe dare, quam accipere, quæ dari poſſunt, ſeu ſpiritualia, ſeu temporalia.

Rurſus quomodo ſit melius dare, quam accipere, & contra, variis exemplis oſtenditur.

l de cœleſt. hierarc.

Memini, dicere ſolitum B. Franciſcum m, cum ſuos ad ſtipem mitteret, *alacriter id, & confidenter facerent: plus enim eſſe quod tribuerent iis, qui darent, quoniam Dei nomine petentes ad amorem eos diuinum prouocarent, quam quod acciperent; quia res erat materialis, & caduca.*

m in Corra.

Videtur & ratiocinatio, comparatioque Auguſtini n inter coniugium, & continentiam huc aptari poſſe: *Res ipſas*, ait inter alia o, *ſi comparemus, nullo modo dubitandum eſt, meliorem eſſe caſtitatem continentiæ, quam caſtitatem nuptialem, cum tamen vtrumque ſit bonum. homines vero cum comparamus, ille eſt melior, qui bonum amplius, quam alius habet. porro qui amplius eiuſdẽ generis habet, & id, quod minus eſt, habet: qui autem tantummodo quod minus eſt habet, id, quod amplius eſt, non vtique habet.*

n lib. de bono coniug. c. 23.

Fiat igitur in propoſito comparatio inter perſonas, ac res eiuſdem generis, & verum erit, *Beatius eſſe dare*. Atque, vt Artaxerxes dicere ſolebat, teſt. Plutarcho p (*Perſas omnes beatius dare, quam capere ſolitos*, Thucydides q contra, *Thraces, ac Romanos nihil ſine pecunia tribuere*) regalius, adde quoque diuinius, ob eas, quæ adhuc allatæ ſunt, paulo latius circa hunc expatiando locum, cauſas.

p in vita.
q lib. 2.

Quocirca varij illi dicendi modi commode recipi poſſunt. & quod attinet ad Religioſum pauperem, is profecto ſemel, ſimulque plus dat, quam quiuis dare poſſit ditiſſimus, liberaliſſimus, idemque μακαριώτατος, ſiquidem ſpoliat ſe vſu, ac dominio, omnique iure cunctarum rerum, tũ quas habet, tum quæ ad ipſum quoquo modo peruenire poſſent, & eas quidem, quas habebat, diſtribuit in pauperes; alias quas habere poſſet, optat in pauperum ſubleuationem cedere. Lege Platum noſtrum r. Scribit & de hac ſententia caput 88. integrum in ſua ſacra Philoſophia Franciſcus Valleſius, probatque quia beatitudo in bonorum abundantia eſt, miſeria in priuatione, aut contrario: & dandi principium eſt ipſum habere, recipiẽdi in vacuitate, ſed ita, vt id quod dat, dando nihil amittat: præterea quoniam, per ſe loquendo, dare honeſtum quid eſt, recipere vtile, aut voluptuoſum, imo & quodammodo illiberale ac inhoneſtum: item agere melius, quam pati, beatitudoque conſiſtit in actione cum omnium bonorũ ſufficientia: adhæc, dans, etſi re externa ſeſe ſpoliare videatur, illi acceſſio fit noui honeſti boni, ex largitione liberali: argumento eſt, quod qui dat honeſta beneuolentia erga eum qui recipit, & voluptate maiore afficitur, quam qui recipit; necnon, quod minus malus prodigus, quam auarus, cum ipſe nulli proſit, ille multis. Poſtremo, bene monet maiorem, & laudabiliorem eſſe rerũ abdicationem abſolutam, quas quis transferat in pauperes vacuus cura familiari, quã hac

Religioſus plus dat, quam quiuis dare poſſit.

r 3. de bono ſtatus Relig. cap. 40.

impli-

A implicitum eſſe, aut ſenſim diſtribuere. Artaxerxem ferunt Xerxis filium, cognomine Longimanum, cum ei vitio daretur, quod longiorẽ haberet manum, reſpondiſſe, præſtare dexteram habere ad dandum longiſſimam, & ampliſſimam: ſiniſtram ad accipiendum, vel detrahẽdum breuiſſimam & contractam. Liberaliſſimi acpotentiſſimi Dei manus nunquam abbreuiantur *a*.

a Eſa. 59. 1.

Ariani hoc loco peſſime abutebantur.

b lib. 3. contr. Maximinum, c. 14. tom. 6.

Finem facio, vbi monuero, Arianos filium Patre minorem hinc probaſſe, quod *beatius ſit dare, quam accipere.* Occurrit Auguſtinus *b*, *Filium accepiſſe omnia, ipſam etiam æqualitatem eius: eſſe autem beatum magis dare, quam accipere in hac vita, vbi inopia, qua vtique melior eſt copia: & melius eſt habere, quam egere; vt melius donare, quam accipere, erogare,* B *quam mendicare* (intellige in ſenſu prius expoſito.) *Vbi autem qui dedit, gignendo dedit, & qui accepit, naſcendo accipit, non inopi ſubeuntum eſſe, ſed ipſam copiam generatam eſſe: nec poſſe qui accipit, et qui dedit, eſſe inæqualem, quia & hoc accipit, vt eſſet æqualis: & nihil à Patre minus habere illum, qui dicit: Omnia, quæ habet Pater, mea ſunt* c. Vitari porro debet loquendi modus Clictouæi *d*, quod Paternitas ſecundum propriam rationem & perfectionem exiſtendi ſit magis perfecta relatio; quodque hoc pacto Pater ſit maior Filio ſecundum dignitatẽ perſonæ: & idem de Filio reſpectu Spiritus ſancti affirmat. C Nam inde fieret, Paternitatem eſſe perfectionem ſimpliciter ſimplicem, & in ratione eſſendi, vel entis meliorem eſſe ipſam in quolibet, quam abſentiam ipſius, ſicut dicitur de ſapientia, potentia, &c.

c Ioan. 16. 15.

d in Damaſc. l. de fide. cap. 12.

Verſus 36.] Et cum hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis orauit cum omnibus illis.

e Act. 7. 59.

f cap. 9. 40.

Paulus quomodo ad orationem genua flexerit intra tempus Quinquageſimæ.

g Tom. 1. Annal.

POſitis *genibus ſuis.*] Genua quoque poſuit in oratione Stephanus *e*, & Petrus *f*. Quia vero agebatur tunc tempus, Quinquageſimæ, ſeu Pentecoſtes, dierumque quinquaginta, qui ſunt à Paſchate vſque ad diem feſtum Pentecoſtes, quo toto tempore, iuxta veterem Eccleſiæ conD ſuetudinem, ob memoriam Reſurrectionis Dominicæ, vt multi Patres tradunt, non ſolent in oratione genua flecti, Baronius *g* infert, cũ Paulus ritu Chriſtiano Pentecoſten celebrauerit, adhuc eum ritum in vſu non fuiſſe, tametſi Irenæus apud Iuſtinum *h* eiuſdem principium ducat ab Apoſtolis.

h quæſt. 115. ad Orthodoxos.

i Can. 20. vel 29.

k Can. 20.

l de corona militis cap. 3.

m præfat. in Pſalmos.

n Serm. 61.

o contra Luciferianos, & prœm. in epiſt. ad Epheſ.

p 2. de inſtit. renunc. c. vlt.

q epiſt. 119. c. 15. & 17.

r Homil. 1. de Pentec.

ſ 1. Officior. cap. 31.

t 2. de inſtit. Cleric. c. 42.

u in cap. quoniam, de conſecr. d. 3.

Sed quid obſtat, dictum eo etiam tempore ritum iam receptum fuiſſe, veruntamen in publicis, ſolemnibuſque precibus, quales non videntur fuiſſe, quæ modo fuſæ ſunt in littore? De non flectendis ad orationem genibus dicto temE pore, necnon diebus Dominicis, Concilium Nicenum Canonem tulit *i*, eumq; renouauit Carthaginenſe VI. *k* Meminit quoque Tertullian9 *l*, Hilarius *m*, Ambroſius *n*, Hieronymus *o*, Caſſianus *p*, Auguſtinus *q* Maximus Taurinenſis *r*, Iſidorus *ſ*, Rabanus *t*, aliique rituum, & officiorum Eccleſiaſticorum deſcriptores; plura vero diſputat Turrecremata *u*.

Pium eſt, & religioſum, in diſceſſu comprecari.

Pium, ac religioſum eſt in diſceſſu comprecari, alteros pro fœlici itinere, alteros pro iis, quos relinquunt. Factitatum à piis & religioſis hoc viris teſtantur hiſtoriæ; & proprias habet Eccleſia preces pro itinerantibus, & nauigantibus.

Verſus 37.] Magnus autem fletus factus eſt omnium: & procumbentes ſuper A collum Pauli, oſculabantur eum.

x verſ. 31.

y Ruth. 1. 10. 14.

In diſceſſu amicorum inhumanitatis eſt non flere.

z Seneca ep. 99.

MAGNVS *autem fletus factus eſt omnium.*] Sine dubio & Pauli, quem vidimus tribus annis cum lacrymis monuiſſe vnumquemque *x*. Noëmi, & duæ nurus in digreſſu fleuerunt *y*: *Inhumanitas eſt non commoueri ad primam familiarum diuiſionem* z. Boni viri lacrymabiles ſunt, iuxta parœmiam: Sine lacrymis qui protſus ſunt, Stoici ſunt, beſtiæ ſunt (quamuis & harum in nonnullis exiſtunt lacrymæ) Plutonis, quem vocant illacrymabilem *a*, ſectatores.

a Horat. lib. 2. Carminum, car. 14.

b Sprengerus, & Grillandus, & Bodinus.

Sagas non lacrymari, quidam prodi lent, ſed arguuntur.

c Tom. 3. lib. 6. Diſquiſit. mag. cap. 1. ſect. 2.

Cenſent nonnulli *b*, Plutonias ſagas flere nõ poſſe, quamlibet velint, dignoſciq; hoc indicio, B quod cum naturale non ſit, à diuina prouidentia naſcatur. Refellit merito fallacem coniecturam iſtam, falſamq;, vnde nimirum cenſeatur, pœniteatne illas ex animo, an non, noſter Delrius *c*, quoniam & magnitudo interdum doloris deſiccat, tollitq; lacrymas, & præ lætitia quidam lacrymantur, & ea ſunt aliqui etiam pueri conſtitutione corporis, quorum ex oculis ne duriſſima quidem verbera lacrymas extorqueant: & non raro vberes in minore de peccatis dolore, raræ, aut nullæ, fluunt in maiore. Denique redigeretur eo res, vt cohibendæ à Deo reis lacrymæ forent, quamuis in interno iam foro pœnitentiC bus, vt in externo, cui Deum fauere par eſt, detegi; atq; conuinci poſſent. Sed ſunt, vt dixi, lacrymæ indices: ac illices pietatis, humanitatiſque: & in Dei donis vnum cenſetur lacrymarum, quod Sancti ſibi à Deo, Eccleſia ſolemni quoque prece depoſcit. Gordianum ſeniorem Imperatorẽ Iulius Capitolinus *d* tantæ bonitatis fuiſſe tradit, vt in ſcholis ſi quis puerorum vapularet, lacrymas non teneret. Anſelmus *e* deflebat etiam beſtias ipſas à venatoribus irretitas, aut cæſas; Franciſcus *f* oues, agnoſve.

Lacrymarum donum cenſetur, quod à Deo ſolemniter petitur.

d in Gordiano.

e in vita.

f in vita.

Procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum.] Syrus, ואתחפקוהי *vethhappekuhi*, id eſt, *Et complexi ſunt eum.* Qui oſculantur, complecti etiam ſolent, maxime valedicentes, & ſalutantes.

Exempla eorum qui ſe oſculati ſunt abeuntes.

g Ruth. 1. 14.

h Gen. 31. 55.

i Gen. 33. 4.

D Huc pertinet Noëmi, & nurus eius, de quib9 dixi *g*; huc Laban filios, & filias exoſculans *h*; huc Eſau, qui ad fratrem, cum is illum adoraſſet pronus in terram ſepties, accurrit, & amplexatus eſt eum, collum ſtrinxit, oſculanſq; fleuit *i*, huc Ioſeph, qui cecidit in collum Benjamin, & amplexatus eſt, & fleuit, deinde eodẽ modo ſe geſſit cum illo Benjamin, & ille cum reliquis fratribus ſigillatim *k*; poſtea vero cum patre, ſuper eius collum irruẽdo, ac inter amplexus flendo *l*; quo item officio proſequutus eſt defunctum *m*; huc Iſaac oſculatus Iacob *n*.

k Geneſ. 45. 14. 15.

l Geneſ. 46. 29.

m Gen. 50. 1.

n Gen. 27. 27.

o in 1. Reg. 10. q. 1.

E Abulenſis *o* ait, *ſignum fuiſſe primogenituræ, & delati principatus, ideoque in collatione laureæ magiſtralis, ſeu doctoralis, oſculum infigi.* Præterea eodem ſpectat Iacob, oſculans nepotes, & circumplexus *p*; huc Aaron, fratrẽ Moſem oſculans *q*; huc Moſes, Iethro ſocerum ſuum *r*; huc Iacob, Rachelem ſimul flendo *ſ*; huc Laban, Iacob ſimul complexando *t*; huc Samuel, Saulem *u*; huc Dauid, ac Ionathas ſimul complorando *x*; huc idẽ Dauid, ſibi reconciliando filium Abſalom *y*; huc ipſe Abſalom, extendens quoque manum, vrbanitatis cauſa *z*; huc præterea idem Dauid, valedicendo ſeni Berzellai *a*; huc Ioab, abutendo oſculo ad occidendum Amaſam *b*, ſicut Iudas ad prodendum Chriſtum *c*; huc Eliſæus, parentes ſuos, priuſquam ſequeretur Eliam; huc Raguel *d*,

p Gen. 48. 10.

q Exod. 4. 27.

r Exod. 18. 7.

ſ Gen. 29. 11.

t Gen. 31. 55.

u 1. Reg. 10. 1.

x 1. Reg. 20. 41.

y 2. Reg. 14. 33.

z 2. Reg. 15. 5.

a 2. Reg. 19. 39.

b 2. Reg. 20. 9.

c Matth. 26. 49.

d 3. Reg. 19. 20.

a Tob.7.6.
b Tob. 9. 8.
c Tob.10.12.
d Tob.11.11.
e Eſther.15.15.
f Iud. 13.4.
g Luc.15. 20.

Tobiam iuniorem cum lacrymis ſupra collum eius *a*; huc idem Tobias, & Gabelus, qui etiam fleuit *b*; huc parentes Saræ, cum eam dimiſerunt cum Tobia genero *c*; huic parentes eiuſdem Tobiæ, cum lacrymis præ gaudio, quod eum recepiſſent *d*; huc Aſſuerus, Eſther conſternatam *e*: huc ſocer quidam generum amplexando *f*; huc prodigi filij pater cadens ſuper collum eius, & oſculatus eum *g*.

h Cant.1.1.
i Luc.7.45.
k Rom.16.16.
1.Cor.16.20.
2.Cor.13.12.
[illegible]
m Luc.15. 20.

Hæc ſunt pręcipua ſacrarum literarum exempla, quæ demonſtrant frequentem oſculi, & amplexus vſum, vel amoris, vel honoris cauſa. Vt propterea ſponſa tantopere oſculum operis expeteret *h*. Chriſtus ſubſequeretur negatum ſibi à Simone *i*: Paulus toties hortaretur abſentes, vt ſeſe conſalutarent in oſculo ſancto *k*: necnon Petrus *l*, & benignus pater, prodigum filium reſipiſcentem, cadens in eius collum, oſcularetur *m*.

Teſſera Chriſtianitatis vna fuit olim mutuũ, præſertim in ſacrorum celebratione, oſculum, & amplexus, qui nonnulli⁹ in oſculo ſemper interuenit. Meminerunt de hoc ritu, præter illos, qui tractant huius generis argumenta, Clemens Romanus *n*, Ignatius *o* Dionyſius *p*, Iuſtinus *q*, Origenes *r*, Clemens Alexandrinus *ſ*, Athenagoras *t*, Cyrillus Ieroſolymitan⁹ *u*, Nazianzenus *x*, Chryſoſtomus *y*, qui ait hoc fieri ob reuerentiam Corporis Chriſti, quod per os intrat: item Tertullianus *z*, Cyprianus *a*, etſi loquitur de oſculo, quod poſt inſufflationem communicabatur baptizando: Ambroſius *b* etiam & Auguſtinus *c*, & Paulinus *d*, & alij. Vnde etiam illud:

Ipſe etenim caſta dum operatur mente Sacerdos,
Oſcula dat, quæ dent ille, vel ille alius.

Ob abuſum oſcula ſublata, & tabella ad oſculandum propoſita

Propter abuſum, qui irrepſit, quem citati Clemens Alexandrinus, ac Athenagoras notant, nõ ſolum ſeparatim in Eccleſia viri, fœminæq; (ſeparati autem ſunt etiam ante) oſculum vſurpabant; ſed etiam deſitum eſt celebrari item à viris, eiuſque vice pia tabella propoſita ad oſculandũ, ne deſit tantæ charitatis in Eccleſia ſymbolum, quæ Eccleſia columbæ nomine vocitatur inter alias cauſas; quoniam, vt ait Cyprianus *e*, *oris oſculo concordiam pacis agnoſcit*.

Obſeruaui in Hiſtoriis ſacris, nonnullos ſub vitæ exitum oſculum, amplexumque tum admiſiſſe, tum reddidiſſe *f*; nonnullos res ſacras, ac valuas templorum *g*, perſonas item conſecratas, ſummi potiſſimum Hierarchiæ, (quod ſum alibi pluribus perſequutus *h*) exoſculatos eſſe. Et nota eſt Conſtantini religio, Confeſſorum cicatricibus oſcula imprimẽtis *i*. Balſamo teſtis eſt *k*, ſolitos Epiſcopos mutuo ſe ſalutantes amplecti. Sidonius *l* id ſe ſignificat feciſſe aduerſus Maximum Palatinum Epiſcopum Toloſanum.

n lib.1.
o lib.11.
De oſculo ex profanis Auctoribus.
p 3.Eſd. 4.47. & Ioſeph. 11. Antiq. cap.4.
q in Tiberio, cap. 34.
r in Eunuc. Terentii, & in Andria.
ſ lib.11.epigram.

Quod ſi à ſacris abire tantiſper liceat ad profana, licet autem, propterea quod naturæ opus eſt oſculum, & à natura hominibus inſitum. Xenophon *m* auctor eſt, atq; Herodotus *n*, & Strabo *o*, Perſis ſolemne fuiſſe diſcedentes cognatos, amicoſve dimittere, redeuntes oſculo excipere, vel etiam occurſantes. Sic Zorobabelem Darius amoris, honoriſque gratia oſculatus eſt *p*. Quotidiana oſcula Tiberius prohibuit edicto, vt Suetonius *q* refert, nempe illa officioſa, quibus vtebantur in ſalutatione Romani: ſiquidem baſia ſunt pudicorum affectuum, ſuauia libidinum, vel amorum, vt placet Donato *r*. Sed non diu tenuit edictum: queritur namque Martialis *ſ*:

Effugere non eſt, Baſſe, ſed baſiatores
Inſtant, morantur, proſequuntur, occurrunt.

t in Quæſt. Rom. in 6.
u in Nerone.
x in Catone.
y 5.de Rep.

Niſi Poetam interpretere de baſiis, non de oſculis. Lege Plutarchum *t*, de origine oſculi fœminarum Romanarum. Idem Suetonius *u* ſatis indicat, à Senatoribus excipi ſolutos oſculo Principes Romanos peregre profecturos, ac reuertẽtes. Ac de Catone prodit etiam Plutarchus *x*, eius de prouincia digredientis manum reuerenter milites oſculatos. Plato *y* præcipit, *Cuiuis vt ſtrenuo militi quemuis oſculari liceat*. parum certe honeſtum præmium.

z lib.11.c.37.

Os quidem oſculandi, ſeu labra, mos crebrior, vt inde nomen oſculi deriuet Feſtus: genas tamen, frontem, manus, pectus, genua, pedes, imas ſoleas, veſtigia ipſa, oculoſque oſculabantur, & in his, vt ait Plinius *z*, quaſi ibi maxime habitet, videbantur animum ipſum attingere: diciq; idem poteſt de omni corporis oſculo, & complexu. Audi Catullum conferentem cum Verannio ex Hiſpania reduce:

Viſam te incolumem, audiamque Iberum
Narrantem loca, facta, nationes,
Vt mos eſt tuus, applicanſque collum,
Iucundum os, oculoſque ſuauiabor.

a 1. Elect.c.6.
b lib.10. variar.lect.c.10.
c præſertim ca. 1.
d lib.10.epigramm. 72.
e lib.7.c.13.
f Proœm. in epiſt. ad Epheſ.
g Ioan. 13. 23.

Lipſius *a* in Electis diſſerit de oſculis variis, & profanis, tum de adoratione, quæ ad os admota manu propria, oſculataq; fiebat, vel alterius veſtem, partemque aliquam corporis eandem tangendo, & veneratione ad os reportando: qua de re antea etiam Muretus *b*. Conſulendus item Ioſeph Stephanus tractatu de oſculatione pedum Pontificis *c*, & Heroldus in Martialem *d*, & Lælij Biſciolæ noſtri eruditæ horæ ſubceſiuæ *e*.

Itaque, vt cum Hieronymo *f* loquar, *oſculis Epheſii, atque complexibus ſuis indicauerunt vnum ſe cum Paulo ſcientiæ habere theſaurum, ſicut Ioannes myſterium Natiuitatis antiquæ Domini relaturus, in pectus eius recubuit* g, *& de puriſſimo fonte hauſit riuulum doctrinarum, ac tandem Magiſtri deſiderium lacrymis conteſtati ſunt.*

Verſus 38.] Dolentes maxime in verbo, quod dixerat, quoniam amplius faciem eius non eſſent viſuri. Et deducebant eum ad nauem.

h cap.20.

DE beneuolo iſto quoque deducendi officio dixi alibi *h*. Chryſoſtomus hic agnoſcit amorem ſingularem aduerſus Paulum. Credibile eſt, tamdiu oculis proſequutos abeuntem in naui, quoad licuit. Cecinit Arator id Carmine:

——Longeque per vndas
Obtutu comitante ſequi meruere carinam:
Dumque per oppoſitas extendant lumina nubes,
Additur in pelagus oculis via, raptaque flabris
Puppis adhuc nota eſt, & mulcet imagine mentes,
Affectuque animi creſcit menſura videndi.

Erga magiſtrum affectus diſcipulorum qualis eſſe debeat.
i Laert. lib.5.

Hippocrates iurauit, qui eum doceret medicinam, eo loco habiturum, quo parentes, rebus, quæ requiruntur ad vitam, communiter vſurũ, & quamcunque rem ſibi neceſſariam ille duxiſſet, curaturum, liberos, ac conſanguineos eius ęque ac ſuos fratres ducturum, & medicinæ pręcepta ipſis, eorumque filiis, ac diſcipulis abſque vlla mercede, vel cautione traditurum. Ariſtoteles Platoni magiſtro, erga quem ingratũ geſſiſſe animum, atq; recalcitrantem multi dicunt *i*, vt

memorat

a Panthe- [illegible]

b [illegible]

c [illegible]

d [illegible]

memorat Petrus Crinitus a, & [illegible] b, etiam ſacrauit in templo, ac ſtatuam c. Quid mirum, ſi tantam beneuolentiæ ſignificationem edunt tales diſcipuli aduerſus talem magiſtrum, tali ab eo doctrina inſtituti: Par ſatis referri gratia magiſtro nequit, multo minus diuinarum rerum, morumque: & quid is tali diſcipulus magiſtro ſoluat, vſurpare illud melius poteſt, quam Gratianus ad Auſonium, cui deferebat Conſulatum: *Solui quod debui, & adhuc debeo quod ſolui* d. Lege præclaram optimi diſcipuli adoleſcentis Gregorij Thaumaturgi de laudibus viuentis adhuc magiſtri Origenis panegyricam, & chariſteriam orationem e. De excipiendi autem beneuolo munere, deque viri iuſti ſalubri præſentia, hoc & ſimilibus, quæ præceſſerunt iſto libro, allatis Ambroſius f exemplis agit egregie. Ait inter alia: *Qui videt iuſtum, & gaudet etiam velle eſſe iuſtum: pleriſque iuſti aſpectum admonitionem correctionis eſſe, perfectioribus lætitiam: ſi prodeſt animal viſum ictericis g, & iam mortuum, longe magis iuſti ſalutare aſpectum cum fide ac deſiderio percipiendi fructus.*

e edita eſt [illegible] anno [illegible].

f in Pſal. 1. [illegible]

g Plin. lib. 30. cap. 11.

CAPVT VIGESIMVM-PRIMVM.

SVMMARIVM.

Poſt longam nauigationem peruenit Tyrum Paulus: inde Cæſaream, vbi Philippus Diaconus eum excipit. Agabus autem Propheta prædixit illi vincula Ieroſolymitana: hæc ipſi ita euenit, poſtquam cum aliis quinque ritu Iudaico ſe ſanctificaſſet in templo: tandem ibi liberatus de manibus aduerſariorum, à Tribuno ductus eſt in caſtra, prius impetrata populum alloquendi facultate.

1 CVm autem factum eſſet vt nauigaremus abſtracti ab eis, recto curſu venimus Coum, & ſequenti die Rhodũ, & inde Pataram.

2 Et cum inueniſſemus nauem transfretantem in Phœnicen, aſcendentes nauigauimus.

3 Cum apparuiſſemus autem Cypro, relinquentes eam ad ſiniſtram, nauigauimus in Syriam, & venimus Tyrum: ibi enim nauis expoſitura erat onus.

4 Inuentis autem diſcipulis, manſimus ibi diebus ſeptem: qui Paulo dicebant per Spiritum ne aſcenderet Ieroſolymam.

5 Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum vxoribus, & filiis vſque foras ciuitatem: & poſitis genibus in litore, orauimus.

6 Et cum vale feciſſemus inuicem, aſcendimus nauem: illi autem redierunt in ſua.

7 Nos vero nauigatione expleta à Tyro, deſcendimus Ptolomaidam: & ſalutatis fratribus, manſimus die vna apud illos. A

8 Alia autem die profecti, venimus Cæſaream. Et intrantes domum Philippi Euangeliſtæ, qui erat vnus de ſeptem, manſimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

10 Et cum moraremur per dies aliquot, ſuperuenit quidam à Iudæa Propheta nomine Agabus.

11 Is cum veniſſet ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans ſibi pedes, & manus, dixit: Hæc dicit Spiritus ſanctus: Virum cuius eſt zona hæc, ſic allegabũt in Ieruſalem Iudæi, & tradent in manus Gentium.

B 12 Quod cum audiſſemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne aſcenderet Ieroſolymam.

13 Tunc reſpondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non ſolum alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum propter nomen Domini Ieſu.

14 Et cum ei ſuadere nõ poſſemus, quieuimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15 Poſt dies autem iſtos præparati, aſcendebamus in Ieruſalem.

16 Venerunt autem & ex Diſcipulis à Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur Mnaſonē quēdam Cyprium, antiquum diſcipulum.

17 Et cum veniſſemus Ieroſolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introibat Paulus nobiſcum ad Iacobum, omneſque collecti ſunt ſeniores.

19 Quos cùm ſalutaſſet, narrabat per ſingula, quæ Deus feciſſet in Gentibus per miniſterium ipſius.

20 At illi cùm audiſſent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides frater, quot millia ſunt in Iudæis, qui crediderunt, & omnes ęmulatores ſunt legis.

21 Audierunt autem de te quia diſceſſionē doceas à Moyſe eorum, qui per Gentes ſunt, Iudæorum: dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neque ſecundum conſuetudinem ingredi.

22 Quid ergo eſt? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te ſuperueniſſe.

23 Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes ſuper ſe.

24 His aſſumptis, ſanctifica te cum illis: & impende in illis vt radant capita: & ſcient omnes quia quæ de te audierunt, falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe cuſtodiēs legem.

25 De his autem, qui crediderunt ex Gētibus, nos ſcripſimus, iudicantes vt abſtineant ſe ab idolis, immolato, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione.

26 Tunc Paulus aſſumptis viris, poſtera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.

27 Dum autem ſeptem dies conſummarentur, hi, qui de Aſia erant, Iudæi, cum vidiſſent eum in templo, concitauerunt omnem populum, & iniecerunt ei manus, clamantes.

28 Viri Iſraelitæ, adiuuate: hic eſt homo, qui aduerſus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbiq; docens, inſuper & Gentiles induxit in templum, & violauit ſanctum locum iſtum.

29 Viderant enim Trophimum Epheſium in ciuitate cum ipſo, quem æſtimauerunt, quoniam in templum introduxiſſet Paulus.

30 Commotaq; eſt ciuitas tota, & facta eſt concurſio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum: & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ.

31 Quærentibus autem eum occidere, nunciatum eſt tribuno cohortis: Quia tota confunditur Ieruſalem.

32 Qui ſtatim aſſumptis militibus, & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cum vidiſſent tribunum, & milites, ceſſauerunt percutere Paulum.

33 Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & iuſſit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.

34 Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non poſſet certum cognoſcere præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra.

35 Et cum veniſſet ad gradus, contigit vt portaretur à militibus propter vim populi.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum.

37 Et cum cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Græce noſti?

38 Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitaſti, & eduxiſti in deſertū quatuor millia virorū ſicariorum?

39 Et dixit ad eum Paulus: Ego homo ſum quidem Iudæus à Tarſo Ciliciæ, non ignotæ ciuitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

40 Et cum ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno ſilentio facto, allocutus eſt lingua Hebræa, dicens.

Verſus 1.] Cum autem factum eſſet vt nauigaremus abſtracti ab eis, recto curſu venimus Coum, & ſequenti die Rhodum, & inde Pataram.

ABSTRACTI *ab eis.*] *Vim demōſtrat*, inquit Chryſoſtom⁹, *quia ſunt auulſi, alioquin maritimo itinere Paulus pergere non potuiſſet.* Græcum participium ἀποσπασθέντας, rem bene exprimit.

Ad hunc modum Chriſtus in horto cenſeri poteſt *auulſus à Diſcipulis, quantum iactus eſt lapidis, vt oraret* a, quoniam non permittebant illi facile cum mœrore, & amore ipſum à ſe ſeparari. Vtitur Euangeliſta, qui id narrat, eodem verbo ἀποσπᾶσθαι. Quanquam verum eſt, iiſdem his verbis Latino, Græcoque ſimplicem aliquando ſeparationem, quæ fit in diſceſſu, ſignificari. Syrus hoc loco reddit ופרשן *vapperaſiltan*, id eſt, *ſeparati ſumus*. Sed amicorum ſeparatio ſine dolore non contingit, ac proinde ſine vi: & Philoſophi, Mediciq; dolorem definiunt diuiſionem continui, nihil autem tam continuum, ac vnum, quam amici, quorum dicitur animus, vbi amat magis eſſe, quam vbi animat.

Chriſtus quomodo à Diſcipulis auulſus a Luc. 22. 41.

Recto curſu venimus.] *Non obambulauimus, neque in alio loco morati ſumus*, ait Chryſoſtomus: feſtinabant enim, vt capite priore dictum eſt, τὸ εὐθυδρομήσαντες vtrumque ſignificat, & recta, & cito currentes. Neque vero neceſſe eſt, vt exacte recta ſit via, quam quis recto curſu dicitur decurrere. Sufficit, ſi quo ire intendit, ſine mora eo iter dirigat. Idcirco tantundem valet *recto curſu*, prout Interpres vertit, ſeu תריצאית *theritſauth*, *recta*, quemadmodum Syra editio, atq; *ſine mora*. Lucas huius peregrinationis eſt comes.

Cos inſula [illegible] eius deſcriptio.

Coum.] Ἐκ τῆς Κῶ, à nominandi caſu Κῶς, quæ aliter quoque dicitur Κῶ, Latine, *Cous*, *Coos*, *Co.*, *Coum*, *Co*, *Coa*, *Cea*, vna eſt Cycladum inſula in Ægæo, ſiue Icario mari cõtra Cariam, inter quam, Chiumq; mediat Samos, vt inter hanc & Lesbũ Chius. Nobiliſſimam Plinius *a* appellat, & mille paſſuum atque centum ei circuitũ aſſignat, Strabo *b* 550. ſtadiorum magnitudinem. Tulit Hippocratem, medicorum, & pictorum principem Apellem: templum habuit percelebre nõ ſolum Iunonis *c*, ſed & Æſculapii, cui ob medicinæ peritiam, honores diuini tributi ſunt.

a lib. 4. c. 12.
b lib. 14.
c de quo Plin. lib. 7.

Ferax fuit vini optimi, ac generoſorum equorum, vt quidam putant, qui ad Salomonem inde deducebãtur, ſinguli pretio centũ quinquaginta argenteorum *d*, cuius pretii notabilem ſummam cognoſces ex his, quæ alibi docuimus, agentes de agro figuli *e*, & de alio Barnabæ *f*.

d 3. Reg. 10. 28. 2. Paralip. 1. 16.
e cap. 1. 18.
f cap. 4. 37.
De Coa ſacræ literæ meminerunt.

Veruntamen pro, *de Coa*, in Hiſtoria Regum, & in libris Paralipomenon, Græce eſt ἐξ ὀκουὲ, & in emẽdata editione Septuaginta Θεκουί, Hebraice מקוה *mikueh*, aut מקוא *mikue*, vbi prima litera nõ eſt ex præpoſitione מן *min*, ſed heemantica, ſeu formatrix nominis; vt nũc quidem puncta ſunt. Paraphraſtes Chaldæus habet *collectio mercatorum*, quoniam, vt ait Lyranus cum Rabbi Salomone, *mercatores Salomonis emebant omnes equos Aegypti*, de quo ibidem mentio eſt, *ita quod alii Reges non poterant habere, niſi per eos.* Vatablus interpretatur *telam byſſinam.* Clarius vel hanc, ſeu in genere *fila*, &c, vt Pagninus exponit, *netum* (lege eundem in Lexico, & Mercerum *g*) vel *collectionem mercium omnium*, quas vendebant mercatores Salomonis in Ægypto: Ioannes Benedictus *ſarcinas pro ſtatuto pretio.* Gloſſa interlinearis, Hugo, Abulenſis, Carthuſianus, aliique affirmant eſſe nomẽ loci, atq; inſulæ. Tunc vero aliter diſtinguentur puncta, eritque prima litera loco præpoſitionis, hoc modo מקוה *mikkoah*, vel מקוא *mikkoa.*

g in voce קוה *keua.*

Potuit nõnulla aliis errãdi occaſio eſſe, quod in Coo inſula fierent veſtes tenuiſſimæ ex bombyce ad fœminarum ornamentum, quæ etiam Coa vocabantur. Sed illi de byſſo, ac tela neta, necnon de Ægypto loquuntur.

Nobis ab Interprete noſtro diſcrepare nefas eſt, ſeu aſſeramus hanc eſſe, de qua agimus, inſulam, ſeu alium locum. Thecue non poteſt eſſe, niſi alia nobis ignota ſit diuerſa ab ea, quæ eſt in Iudæa, ſex millibus à Bethlehem. Nõ legi quidem, qui hanc inſulam celebraret ab equorũ præſtantia, credi tamen facile id poteſt.

De Rhodo inſul. nobiliſſima.
h Strab. lib. 14.

Rhodum.] Rhodus, vel Rhodos poſt Lesbon, & Cyprum, Aſiaticarum nobiliſſima inſularum eſt contra Cariam, & Lyciam noningentorũ ſtadiorum viginti, ſeu *h* triginta, id eſt, centum viginti mille paſſuum ambitu patens, vt alii ſupputant, habenſq; vrbem cognominem in Orientali promõtorio. Ibi quod de Syracuſis proditum eſt, nullus anno toto adeo nubilus dies exiſtit, quo Sol non appareat *i*, vt ideo claram Horatius nominet *k*, quamuis alias cauſas alii reddant *l*. Diu legum præſtantia, eloquentia, atque mathematicis, ac rei naualis peritia, & maris imperio inſignis fuit, necnon donis, ac ſimulacris.

i Plin. lib. 2. ca. 62.
k 1. Carm. ode 7.
l apud Lambinum in Horat.

Sed Coloſſi ex ære fama præcipua ſeu Ioui, ſeu Soli dicatæ ſtatuæ. Excitauit illum in ſeptẽ mundi miraculis facile primum Cares Lyndius *m*, aut Coloſſus Lyſippi diſcipulus duodecim annis, pretio trecentorum talentorum, conſtantem ſeptuaginta cubitorum, ſiue, iuxta Feſtum, pedum centum & quinq; altitudine, cuiſque pollicem vix poterant pauci nonnulli amplecti: circa eundem vero centum erant minores Coloſſi, qui per ſe locum nobilitare poſſent *n*. Poſt quinquagintaſex (non poſt quingentos & ſex, vt alii dicunt) quibus ſtetit annos, fractis terræ motu terræ genibus cõcidit *o*. Receptam ab Hoſpitalariis equitibus Chriſtianis Chriſti anno ſupra milleſimum, ac trecenteſimum octauo, vel nono Turcæ denuo occuparunt anno 1522. atque Soldanus Ægypti confracti Coloſſi, quem dixi, materia camelos onerauit noningentos, & in Alexandriam itinere terreſtri tranſmiſit. Licet alii *p* id referant ad annum 614. quando Mabias Saracenus prælio nauali vicit Conſtantem Imperatorem, Heraclii nepotem *q*.

Coloſſi ſtatua qualis & quanta
m Strab. li. 14.
n Plin. lib. 34. cap. 7.
o idem Plin. ibidem.
p Iacob. Boſius in hiſto. militũ Soldan. par. 2. lib. 1.
q Cyprus Prodromus

Auctor Calepini, & Dictionarii hiſtorici putant ab eo Coloſſo Rhodios cognominatos Coloſſenſes, ad quos extet epiſtola Pauli.

Coloſſenſes à Coloſſo dictos Rhodios quidam putant.

Repugnat hæc ſentẽtia paſſim aliis omnibus, præſertim eiuſdem Apoſtoli enarratoribus, qui tradũt Coloſſenſes incolas eſſe ciuitatis in Phrygia, quæ dicatur Coloſſe, vel Coloſſis prope Laodiceam *r*. Probat inter cæteros Chryſoſtomus ex mentione, quam facit dicta epiſtola Paulus de Laodicea *s*. Adde patriæ ipſorum ab eodem factum Epaphram, hoc eſt, Coloſſenſem Epiſcopum *t*: certum eſt autem Rhodienſium Epiſcopatum non adminiſtraſſe. Dictorum porro Auctorum coniectura pygmæa eſt, nõ coloſſæa, nec vllius alterius vel auctoritatis, vel rationis munita ſubſidio. De Rhodo lege Iacobum Boſium *u* in hiſtoria Melitenſium equitum, ſeu ſancti Ioannis, Italice ſcripta.

Coloſſenſes ſunt diſtincti à Rhodiis.
r Strab. lib. 12. Plin. lib. 5. c. 32.
s cap. 2. 1. & 4. 13. 15. 16.
t Coloſſ. 1. 7. & 4. 12. & aperte in Martyrolog. 19. Iulii.
u Tom. 2. lib. 1.

Pataram.] Græce in numero multitudinis εἰς Πάταρα. Lyciæ metropolis erat ampliſſimo portu, & templis multis, ex quibus quod Apollinis Pataræi, nomen ipſi dedit, ſed nominis celebritatem, atque gloriam magnam vrbi magnus Nicolaus, Epiſcopi ibi munere ſanctiſſime functus. Carthuſianus monet quorundam codicum ſuperfluam lectionem addentium, *& Myream.*

Pataræ deſcriptio.

Verſus 2.] Et cum inueniſſemus nauem transfretantẽ in Phœnicen, aſcendentes nauigauimus.

TRANSFRETANTEM *in Phœnicen.*] De hac in capite XI. *x* & XV. *y* Nullibi Paulus hæret, quamuis amœnis in locis, feſtinat eo, vbi certus erat illũ manere vincula, hoc eſt, in Ieruſalem *z*. Perſiſtendum in vocatione, licet obeundæ in ea ſint multæ tribulationes.

x verſ. 19.
y verſ. 3.
z Act. 20. 23.
Perſiſtendum in vocatione, licet obeundæ in ea ſint tribulationes.

Verſus 3.] Cum apparuiſſemus autem Cypro, relinquẽtes eam ad ſiniſtram, nauigauimus in Syriam, & venimus Tyrum. ibi enim nauis expoſitura erat onus.

CVM *apparuiſſemus autem Cypro.*] Syrus, ומטין
עד מה לוה קופרוס גורהא *vmatin bbad ma leuath kupraus gacartha*, id eſt, *Peruenimus autẽ*

r, [illegible] ad Cyprum inſulæ [illegible] apparentes, vel, manifeſtantes. Gloſſ. interlinearis: *Cum propinquaremus, vt videri poſſemus.* Vatablus: *Cum conſpicati nobis appareret Cyprus.* Budæus a: *Cum conſpicere Cyprum cœpiſſemus*; vel: *Cum Cyprus nobis in conſpectu eſſe cœpiſſet.* Arias: *Cum nauigantes, Cyprum iam videremus, nobis inferiorem, vt contingit terram à longe aperientibus, & proſpicientibus.* Clarius: *Cum aperuiſſemus Cyprum.* Clarior videtur hæc expoſitio, quam Itali exprimerent, *Hauendo noi ſcoperto Cypro*; & Galli, *ayant deſcouuert Cypre.* Quidam codices Græci habent, ἀναφάναντες in voce actiua; ſed tunc dicendum eſſet ἀναφήναντες, iuxta rectã formationem Aoriſti primi verbi ἀναφαίνω, vt norunt Grammatici, & quidem vocis actiuæ participio quadrat, paſſiui autem cum caſu accuſatiuo conſtructio non eſt in vſu.

Qui nauigant modo hanc, modo illam dicuntur abſcondere terram, vel aperire, & terra dicitur aut accedere, aut recedere, & Græci τῷ ἀναφαίνειν opponunt τὸ ἀποκρύπτειν. Hinc Virgilius b:

Protinus aereas Phæacum abſcondimus arces.

Item c:

Prouehimur portu, terræque, vrbeſque recedunt.

Seruius d nauticas has phraſes eſſe putat. Sed docet Budæus e aliis exemplis latius patere. Oculorum eſt iſta fallacia inter nauigandum, vt nauem verſus tendere nobis ripæ, arbores, oppida, quæ adimus, videantur, non ſolum aperiri, quæ relinquimus retro, abſcondi, & fugere. Lucretius f hanc eleganter deſcripſit:

Qua vehimur naui, fertur cum ſtare videtur.
Quæ manet in ſtatione, ea præter creditur ire;
Et fugere ad puppim colles, campique videntur,
Quos agimus præter nauim, veliſque volamus,
Sydera ceſſare æthereis affixa cauernis
Cuncta videntur: at aſſiduo ſunt omnia motu.

Ad vitæ breuitatem, celeremque curſum, vt hæc accommodet, lege Senecam g. Verumtamen aperiendi verbo adhuc Virgilius h vſus eſt ea ipſa ratione, quam expoſuimus:

Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac voluere fumum.

Item i:

Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Relinquentes eam ad ſiniſtram.] [illegible] arguit Gloſſa interlinearis, & Hugo exponunt ad Occidentem retroſum euntes, contrario more nautarum. Senſus eſt: Cyprum illis ſiniſtram [illegible] ne prope quidem Syriam, vt Chryſoſtomus, & Oecumenius notant, [illegible].

Tyrum] Eſt Phœnices ciuitas, regni quondam caput, ibi enim erat Rex Hiram amicus Dauid, & Salomonis k, poſtea colonia Romanorum. Cuius pars diſtabat à littore quatuor ſtadiis; vel ſeptingentis paſſibus, in morem Inſulæ. Alexãder [illegible] latitudine pedes ex lapidibus veteris [illegible] adiunxit l. Alij hoc tribuunt Nabuchodonoſori m. Eius opulentia deſcribitur ab Eſaia n, Ezechiele o, Oſea p. Cecidit in ſortem tribus Aſer q, ſed obtinere illam non potuit, vel potius, vt inter Aſeritis recenſita eſt, non tamen ipſis adnumerata, vt ſatis innuit ſacer textus.

Celebratur ſummis Scriptorum r laudibus, propter antiquiſſimum conditorem Agenorem, maris totius dominatũ, primam literarum ſeu doctrinam, ſeu diſciplinam: colonias ex ea deductas Carthaginem in Africa, in Bœotia Thebas, Gades ad Oceanum: præterea ob exquiſitam purpuram. Lege Maldonatum & Ariam in Ioſue ſ. Tyrolis vocatur, quæ conſtat è Tyro, Sidone, & Arado: quarum Sidon antiquior, & ab Homero memorata, non Tyrus.

Lib. 4.

Tyrus deleta [illegible]

Ibi enim nauis expoſitura erat onus.] Non tergiuerſabantur, vel diuertebant, & diſcurrebant, ſed cum non inueniſſent nauigium, quod in Cæſaream iret, ſed in Phœnicem, id aſcenderunt.

Verſus 4.] Inuentis autem Diſcipulis, manſimus ibi diebus ſeptem: qui Paulo dicebant per SPIRITVM, ne aſcenderet Ieroſolymam.

B

DIEBVS *ſeptem.*] Singularis, ac eximia charitas Tyriorum feſtinantem Paulum retinuit tanto tempore. Conſtat vero illa ex his, quæ ſequuntur, & erant ibi, vt proxime præcedentib. verbis habetur, Diſcipuli: quibus id Paulus denegare non potuit. Diſcipulorum porro nomen adhuc vigebat, ac fratrum, tametſi iam Antiochiæ Chriſtianorum appellatio vſurpari cœpiſſet.

Charitas Tyriorum in Paulum eximia.

Qui Paulo dicebant per Spiritum, ne aſcenderet Ieroſolymam.] Ideo forſan quaſi vi Paulum retinebant, interpoſita Spiritus ſancti reuelatione de vinculis, quemadmodum poſtea Cæſarienſes: hoc enim nihil aliud eſſe, niſi in apertum ſe periculum proiicere, & Dei monitis parere nolle: ſibi ipſi in propria cauſa, licet Spiritu quoque ſancto videretur inſtinctus, cedere non debere. Hæc, huiuſve ſimilia Tyrij Paulo quotidie per ſeptem dies, vt interpres Syrus arbitratur, qui בכליום *Bculium*, id eſt, *omni die*, ſeu *quotidie*, addidit: inculcabant.

Simul fortaſſe ſpatium temporis vſq; ad Pentecoſtes feſtum diem, quo die decretũ erat Paulo Ieroſolymis eſſe, ſupputantes, cur adeo feſtinaret, nihil opus eſſe excipiebant. Deniq; omni arte, ac ratione nitebantur, vt quam diutiſſime tanto viro fruerentur. At enim vero ſapientior hic vir, & qui præditus erat diſcretione ſpirituum, credidit ab Spiritu ſancto per os Diſcipulorum illorum Ieroſolymitana vincula prædici, non tamen ea vt defugeret, iterque Ieroſolymitanum abrumperet, quod inierat auctore Spiritu ſancto t.

Act. 10. 22.

Propheta præuidet interdum vera, & vere, ſed falli poteſt in eo, quod deducit. *Per ſpiritum Prophetiæ habebant iſti*, ait Lyranus, *quod ſi Paulus aſcenderet in Ieruſalem, ibi ſuſtineret perſecutionem, non autem ne aſcenderet illuc; ſed ex compatientes id ex ſuo ſpiritu ſuadebant.* Quanquam & ex diuino Spiritu potuit proficiſci pius hic affectus, vt innuit Carthuſianus, præſertim ſi crederent vaticinium hypotheticũ eſſe. Nam ſi abſolutum exiſtimaſſent, indulgentior ille animus grauiorem, vt ille quondam Petri u retrahentis à morte Chriſtum, reprehenſionem meruiſſet, quemadmodum & Paulus acquieſcẽdo, morte forſitan, vt alius Propheta x falſæ conſentiens prædictioni, luiſſet.

Propheta [illegible] vera, ſed falli poteſt in eo, quo deducit.

Matt. 16. 22. 23.

3. Reg. 13. 18. & c.

Vult Chryſoſtomus extitiſſe diuinam in hac prædictione prouidentiam, vt & confirmatior foret, & Paulus ipſe commendaſſe ſeipſum non videretur, dicens ſe admonitum ab Spiritu ſancto.

Prouidentia diuina hic eluxit.

Verſus 5.] Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum vxoribus, & filiis vſq; foras ciuitatem: & poſitis genibus in littore, orauimus.

ET expletis diebus.]Syr. ומן בתר הלין יומתא *vmen bathar helin iaumathe*, id eſt, *& poſt illos dies*, vel, *illis autem poſt diebus*. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. Dies hi fuerũt illi ſeptẽ, qui proxime dicti ſunt priore verſu. Oecumenius intelligit azymos dies, vim faciens in verbo Græco ἐξαρτίσαι, quod eſt *perficere, abſoluere, explere*. Repugnat id Chryſoſtomo, quem ſolet Oecumenius, & Lucæ ipſi, qui capite præcedente narrauit profectionem à Philippis Troadem poſt dies Azymorum. Eſt autem inde continuata profectio eadem, cuius etiam dies ſingulos collegit Chryſoſtomus, vt paulo poſt videbimus. In verbo B Græco nullam vim peculiarem agnoſcunt cæteri, præter ſignificationem, quam Interpres poſuit.

Deducentibus nos omnibus, cum vxoribus, & filiis vſque foras ciuitatẽ.] In quo patet, ait Carthuſianus, quantus fuerit ſanctę dilectionis ardor in primitiua Eccleſia.

Impleta eſt Prophetia, quæ Eccleſiæ canens ait, Beda *a* inquit, *Filiæ Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. & cætera vſque ad finem Pſalmi: nulla enim ciuitas maiori dilectione Apoſtolum ſuſcepit, tenuit, dimiſit. Denique hodie monſtratur in arenis locus, vbi pariter orabant.* De vrbana iſta, & religioſa deducendi ratione dictum C prius non ſemel, necnó in epiſtolam Ioannis tertiam.

Poſitis genibus in littore orauimus.] Sic iam prius in capite præcedente *b*, vbi notauimus, Paſchali tempore, quo pacto genua, in oratione tunc flecterent. Hic etiam locus eſt in arenis, quem, vt Bedam prodidiſſe diximus, *Chriſtiani religioſe venerabantur, tanquam maiorum ſuorum Tyriorum pietatis monumentum.*

Omni in loco leuari *c* puræ manus poſſunt ad orationem, ponique humiliter genua, de qua re alias: parum autem refert, ſiue dicas *in littore*, ſiue, *iuxta littus*, ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν.

b verſ. 36.

c 1. Timot. 2. 8.

Verſus 6.] Et cum valefeciſſemus inuicem, aſcendimus nauem: illi autem redierũt in ſua.

D ET *cum valefeciſſemus inuicem.*] Syrus, ואשקן להדדא *enaſchekan lachadada*, id eſt, *Et deoſculati ſumus alii alios*. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους. Vatabl'. *Conſalutatis autem nobis inuicem*, &c. Græcũ vocabulum ſignificat officioſam ſalutationem, & amicam, amplexu quidem præſertim, ſed omni etiam alio comitatis, ac humanitatis genere, vt oſculo, verbo, &c. Interpres recte ſubſtituit verbũ valefaciendi: comprehendit enim vrbanitatem vniuerſam, quam diſcedentes ſibi exhibent.

E *Redierunt in ſua.*] Εἰς τὰ ἴδια, proprie *in propria*, ſicque nonnunquam reddit Interpres *d*. Poteſt vero ſignificare dictio vel *domos*, prout hic Syrus vertit, לביתהון *lebaitathaun*, id eſt, *in domos ſuas*, vel propriam rei alicuius curam, vt cum Ioannes *accepit B. Virginẽ in ſua e*, εἰς τὰ ἴδια; vel ea omnia, quorum quis proprietatẽ domini habet, vt cum dicitur, *Verbum diuinũ veniſſe in propria f*: vel quæ aliquo pacto quis occupat, vt cum ait Chriſtus Diſcipulis ſuis in cœna *g*: *Ecce venit hora, & iam venit: vt diſpergamini quiſque in propria*, id eſt, non in domos, vt Nonnus interpretatus eſt, quas nullas habebant proprias, ſed in locum, quem ſibi quilibet in fuga repererit.

d [illegible] ſua [illegible] habeat.

e Ioan. 19. 27.

f Ioan. 1. 11.

g Ioan. 16. 32.

A *Verſus 7.*] Nos vero nauigatione expleta, à Tyro deſcendimus Ptolemaidam, & ſalutatis fratribus, manſimus die vna apud illos.

NOs *vero nauigatione expleta à Tyro.*] Syr'. חנן דין רדין מן צור *chennan dein reden men tſour*, id eſt, *Nos vero perreximus ex Tzour*, ſiue *Tyro*. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες. Quidam codices legũt, *nauigatione explicita*. Gloſſa interlinearis huc uſque ait mari vectos eſſe, videlicet vſque Ptolemaidam, de qua iam erit ſermo. Videtur mihi Syrus paucioribus illis verbis ſenſum attigiſſe, vt ſit B διανύσαι τὸν πλοῦν, *perficere nauigationem*, quid conſequens ad id, quod proxime dictum erat, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖον, *aſcendimus nauem*. Perficere nauigationem, explere, vel etiam explicare, nimirum vela, eſt nauem mari committere, & pergere, nõ quomodocunque, ſed vt importat Græcum verbum, & ab eo deductum non ē διανύω, καὶ διάνυσις, magno progreſſu, & itinere.

Ptolemaidam.] Syrus, לעכו *labbachu*. In libro Iudicũ *h* vocatur *Acco*, *i* Strabone *i*, Plinio *k*, Stephano *l*, & aliis *Ace*. Ptolemais & Ptolemaida nominatur, teſte Hieronymo *m*, à quodam Ptolemæo. *Eſt*, inquit, *prope Carmelum ciuitas maritima, diuerſa ab alia eiuſdem nominis in Pentapoli prouincia* C *Afrıcæ*. Adde & ab aliis plurib. ſynonymis. *In Phœnicia eſt, proximaque Iudææ: alluitur Belo amne, limoſo quidem & inſalubrium aquarum, ſed celebri arenis vitrariorum opificio commodiſſimis.* Diſtat à Tyro triginta duobus milliaribus in finibus tribus Aſer.

De Acco, ſeu Ptolemaide.

h Iudic. 1. 31.

i Lib. 16.

k Lib. 5. c. 19.

l Lib. de vrbib.

m De locis Hebr. in Actis.

Salutatis.] Interpres idem verbum Græcum, quod antea valefacere, nunc ſalutare vertit.

Fratribus.] Prius vocati ſunt hoc in capite Diſcipuli.

Verſ. 8.] Alia autem die profecti, venimus Cæſaream. Et intrantes domum Philippi Euangeliſtæ, qui erat vnus de ſeptem, manſimus apud eum.

D CÆSAREAM]Palæſtinæ, non Philippi, aut Cappadociæ. Diximus alias *n* de hac diſtinctione, alioq; nomine antiquiore dictam *Turrim Stratonis*. Eſt inter Ioppem, & Param ad mare, abeſtque ſexcentis ſtadiis ab Ieruſalem.

Philippi Euangeliſtæ.] Non quod ſcripſerit, ſed quia prædicauerit Euangelium, vt alio loco monuimus *o*, agentes de Philippo.

Qui erat vnus de ſeptem.] Nempe Diaconis, de quibus capite ſexto. Notauimus capite primo *p* numeris certos deſignatos Magiſtratus tum profanos, tum ſacros, vt vndenario Apoſtolos poſt E perditum proditorem Iudam, & ante ſubrogatum Mathiam.

n [illegible] libri, verſ. [illegible]

o Cap. 8. & 6. & 8.

p verſ. [illegible]

Verſus 9.] Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

ET de his quoque filiabus diſſeruimus, necnon de Apoſtolo Philippo, vtrum & aliquas ipſe habuerit *q*. Oecumenius notat, licuiſſe nuptias experto fungi miniſterio Diaconi: virginitatis quoque præmium prophetiam fuiſſe. Primum cum dicit, non affirmat, ſed contra potius innuit vſum matrimonii cum eo miniſterio non perdurasſe.

q Cap. 1. 11. Virginitatis præmium prophetia.

Quod ad ſecundum attinet, prophetantium dictio ſumitur in primaria, præcipuaque ſignificatione pro prædicentibus res futuras, non pro prædicandi, docendive officio, vt perperam intelligendo, hinc Lutherus a probauit mulieres poſſe concionari. Quanquam non negamus, extraordinarie concedi poſſe illis à Deo, vt viros doceant, vt contigit Deboræ b, & ante trecentos annos Catharinæ Senenſi; quod alibi quoq; attigimus c.

d cap. 4.

Quod ſi & hoc de iſtis filiabus libeat aſſerere, prout Auctor Commentariorum in epiſtolam ad Epheſios d, ſub Ambroſii nomine haud magnæ auctoritatis, ſignificat, non præſcribet, aut præiudicabit legi communi paucarum priuilegium, quo Deus vti voluit, vt ait idem Auctor, propter rudimenta Fidei cõmendanda. Alias vtrumque recipio: & de rebus diuinis magna locutas, ac profunda, & conſultas reſpondiſſe ad hominum vtilitatem pertinentia: & Chryſoſtomus e innuit quoque primum.

De Sibyllis quorundam ſuſpicio fuit, virgines fuiſſe, ac virginitatis præmium prophetandi conſecutas facultatem. Id cum de noſtris iſtis dixiſſet, de Sibyllis quoque diſerte ſcribit Hieronymus f, & nominatim de Erythræa, & Cumana, & recte Sibyllas nominatas, quaſi σιοβύλας, καὶ θεοβύλας, vt conſilium Dei ſola noſſe dicatur virginitas.

Atqui Erythræa (quæcunque ſit tandem de aliis opinio quantum ad hoc, earumve numerum, duæne, an tres, an quatuor, an ſex, an decem, an plures numerari debeãt, & qualitatem, quo Spiritu, bono, vel malo repletæ ſint, & vitæ tempus, & natale ſolum, & libros, quos de re tam multi g) illa, inquam, quæ dicitur Erythræa, profitetur vxorem ſe vnius filiorum Noe, iactatamque vndis marea h. Virginitatem vero ſeruaſſe cum viro tali tempore, cum propagandum foret humanum genus, & ipſi propagatum trãdant ſacræ literæ, nulla ratione ſit veriſimile.

Loquitur forſan Hieronymus, vt ſæpe ſolet, ex vulgari ſententia: quemadmodum B. Thomas k cum concedere videtur Tucciam in vaſe perforato aquam de Tyberi portaſſe in ſignum pudicitiæ: quamuis etiam doceat arte Dæmonum ad factum [illegible] poſſe fieri: & Auguſtinus l, qui præterea de Q. Claudia veſtali, quæ falſum crimẽ de ſe purgauit, dum zona ſignũ Matris Deum, quod nulla vi moueri poterat, ex Tyberi, quo fuerat adductum, cum naui duxit.

Delrius m Sibyllam dici putat à Kibel recepit ac [illegible] vel Kabala doctrina cælitus traditione acceptæ, id [illegible] nominat ex Sibyllarũ antiquiſſima Sambethe, quæ Noe filia creditur. At mihi tamen cõmunis [illegible] magis placet notatio, quæ etiam Græcis vocibus [illegible] aptius congruit.

Nec hic excurram in laudes virginitatis, quarum [illegible] Patrum tractatus: illa certa, & ratione naturali conſtans, quod ad ſapiẽtiam optima diſpoſitio eſt, vt contrarium vitium animi, hebetudinem, atque indocilitatem producit. Eidem virtuti tribuunt Ioãnes viſionem beatificam, & Paulus & Chriſtus. Hic n ait, mũdos corde viſuros Deum: primus o: Videbimus Deum ſicuti eſt: &, Omnis qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe, vel, vt legit Auguſtinus p, caſtificat ſe: & ſecundus q; Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, τὸν ἁγιασμὸν, quam Græci caſtitatẽ exponunt, & Anſelmus, & B. Thomas, necnon Caſſianus r, & Hieronymus ſ, & Auguſtinus t, ſine qua nemo videbit Deum. Deniq; virtus eſt maxime diuina, & Angelica, & ideo reddit nos intelligentius, & inter illas primæ atque ſimpliciſſimæ ſimiles.

n Matt. 5.

Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ ſcribit Philippi Diaconi filias Paulo prædixiſſe, quæ ipſi euentura eſſent in Ieruſalẽ. Non abhorret hoc à vero: fauetq; quod dicuntur προφητεύουσαι, non προφῆται, vel προφήτιδες, participio actũ prophetandi ſignificante, non nomine ſolum habitum denotante, ſeu Prophetiæ donum per modum habitus. Id tamen Chryſoſtomus negat, dicitque non has, ſed Agabum de rebus illis propheraſſe.

Verſus 10.] Et cum moraremur per dies aliquot, ſuperuenit quidã à Iudæa Propheta, nomine Agabus.

ET *cum moraremur per dies aliquot.*] Chryſoſtomus peregrinationis Pauli dies ab eius aduentu Troadem Cęſaream vſq;, numerat triginta quatuor, & additis octo Azymorũ, quos peregerat Philippis, vnde diſceſſit Troadem, quadraginta duos. Nam dieb. quinq; peruenit à Philippis Troadem: hic hæſit dies ſeptem, qui ſunt duodecim, ſex poſuit vſq; Mitylenen, Samum, & Miletum, & fiunt octodecim: tres abierunt in percurrendis Coo, Rhodo, Patara, & exiſtunt vnus, & viginti, ad hos additi quinq; à Patara in Tyrũ, efficiunt viginti ſex: Tyri ſeptem inſumpſit, euaduntque omnes triginta tres, quibus ſi addas vnum tranſactum Ptolemaidæ, & primos illos octo apud Philippenſes, conſtabit numerus quadraginta duorum dierum.

Addit Chryſoſtomus, Cæſareæ finitos eſſe dies Pentecoſtes, dum ibi eſſet, ibique ipſum illam celebraſſe, vt ſeſe ad aliorum voluntatẽ accommodaret.

Nec affirmare, nec cõtradicere valeo, cum nihil ex hiſtoria colligatur. Ego certe non colligere, ſed clare legere videor Chryſoſtomi ſententiam, de celebrata Pentecoſte nõ Ieroſolymis, ſed Cæſareæ, tum quia τὸ *ibi*, ad proxime præcedentẽ Cæſaream referri debet, præſertim cum de Ieroſolymis non niſi longe ante loquatur; tum quia rationẽ conſilii mutati reddit, quam recitaui, vt aliorum voluntati pareret. Baronius eſt in cõtraria ſententia. Sed quod attinet ad Chryſoſt. non video, quo pacto faueat, quod ad rem ipſam pertinet, nihil me quo minus conſentiã, retardat: certi, vt monui, nulla quoq; me ratio compellit, niſi tanta illa Pauli feſtinatio, deſideriumq; Pentecoſten in Ieruſalem celebrandi. Quamuis autẽ aliquot dieb. Cæſareæ manſerit, non oportet adeo multos fuiſſe, vt nõ potuerit in tẽpore peruenire, cum Ieruſalẽ à Cæſarea haud ita multum diſtet.

Superuenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus.] De hoc egimus capite vndecimo u, vbi famẽ prædixit.

u verſ. 28.

Neſcio quid velit Chryſoſtomus, cum ait, *quod hinc inde*, hoc eſt, ex Cæſarea, *eos adduxit*. Si velit Prophetam audito nuncio de Paulo, Cæſaream deſcendiſſe officii cauſa, & deducere voluiſſe in Ieruſalem, tunc opinio Baronii x de Chryſoſtomo ſpeciem probabilitatis non exiguam habebit: mox namque ſubiungit ille; *Et ſic complentur dies Pentecoſtes, & ibi* quo nimirum deductus erat ab Agabo, id eſt, in Ieruſalem *illam facit*. Solum obiici poteſt, Prophetam non ſimul prædixiſſe vincula, quæ Paulum manebant in Ieruſalem,

Agabus ex Cęſarea Paulum Ieruſalẽ deduxit.

x Tom. 1. Annal.

ſimul

ſimul ad iter illud hortatū eſſe, ſeq; deductorem vltro præbuiſſe. Sed quidni, quem certo præſciebat iturū, amice quoque, ſi nō hortaretur, ſaltem ſe comitem offerret, & palam rem quoq; futurā prædiceret, vt aliorum, ac ipſiuſmet Pauli de re eadem vaticinationem redderet teſtatiorem?

A Iudæa.] Hoc ideo dicitur, inquit Beda, quia Cæſarea, in qua morabantur, ad Samariam pertinet, in confinio Phœnicis, & Palæſtinæ ſita.

Verſus 11.] Is cum veniſſet ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans ſibi pedes, & manus dixit: Hæc dicit SPIRITVS ſanctus: Virum cuius eſt zona hæc, ſic alligabunt in Ieruſalem Iudæi, & tradēt in manus Gentium.

TVLIT *zonam Pauli.*] Repetitur in Scripturis *zona linea* a, & *pellicea* b, & *aurea* c, & *gloriæ* d, & *muliebris* diuerſa à faſcia pectorali e, & in quam pecunia conditur f, iuxta militarem morem, aliorumve peregrinorum, qui quæ habent in zona, circumferunt, vnde prouerbium: Zonā perdidit, de eo, qui pecunia deſtitutus eſt. Ammonius Puta: *ζώνην*, virorum eſſe, *ζώνιον* diminutiuum eſſe mulierū. Tamen promiſcue vtrūque de vtriſque dicitur. Pollux g ait, *ζώνην* Græcis vocari, quam Romani faſciam vocant. Hic ſine dubio ſermo eſt de cingulo, ſiue de cinctu, atque cinctura (ſic enim etiam loquitur Suetonius h) quod ſcribit Seruius i, eſſe ornamentum hominum, vt ſunt phaleræ equorum.

a Leuit. 16. 4.
b 4 Reg. 1. 8.
c Dan. 10. 5.
i Mac. 10. 89.
g lib. 7. c. 4.
h in Iulio Cæſare c. 45.
i in 9. Æneid.

Alligans ſibi pedes, & manus.] Quamuis homonymia poſſit eſſe in pronomine *ſibi*, quod licet minus Latine, referri poteſt ad Paulum, tamen pronomen *αὑτοῦ* cum ſpiritu denſo perſuadet intelligi de Propheta Agabo, qui ſuoſmet pedes, manuſque ligauerit.

Qua in re Agabus eſt imitatus antiquos Prophetas, qui non verbis tantum, ſed factis etiam vaticinabantur, vt Eſaias k, Ieremias l, Ezechiel m, Oſeas n, Zacharias o, vt res viſa, præſertim noua, & altius infigeretur animo, & ad inueſtigandam Propheticæ ſignificationē magis excitaret, quemadmodum Hieronymus p admonet, Theodotus quoque Antiochenus q, Theodoretus r, & noſter Ribera ſ.

Agabus ſibi manus pedeſque ligauit.

Erant Prophetę portentoſi, ait idem Hieronymus t, qui tamen de *fornicaria vxore, & lumbari Ieremiæ, & dormitione Ezechielis ſuper latus ſiniſtrum, per trecentos nonaginta dies, & ſuper dextrum per quadraginta, & de pane operto humano ſtercore, quem idem comedere iuſſus eſt*, negare videtur reipſa, ſed in typo tantum contigiſſe, eo quod ſuis operibus futura portenderent, & de illis diceret Deus u. *In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum*: vt natum non ſit, ſi [illegible] portentoſa facerēt, hiſque pro verbis in prophetando vterentur.

Carthuſianus contra Chryſoſtomum, Lyranum, aliosque probabilius ducit, Paulo ipſi Agabum ligaſſe manus, ac pedes, itaque dicere quandam homiliam Gregorium, hęc homilia eſt vigeſima ſeptima in Euangelia, in qua ſic habet: *Certe cum Paulus Ieroſolymam pergeret, Propheta Agabus zonam illius apprehendit, eiuſque pedibus alligauit.* Rurſum in Moralibus idem paulo aliter repetit dicens: *Scriptum [illegible] quod idem Agabus, zonam Pauli ſuis pedibus inſerens dixit, &c.*

Hi modi loquendi non tollunt æquiuocationem præſentis textus [illegible], ſed potius, ſi phraſis [illegible] taxis retineatur, oppoſitum [illegible] eadem videtur in ſententia, [illegible] geſtu prophetaſſe.

Non eſt probabile colligaſſe [illegible] ac pedes ſuos Pauli manibus, ac [illegible] quibuſdam videri poſſet, propter eam conſuetudinem, cuius meminimus capite duodecimo, vt eadem catena cum reo quiſpiam è cuſtodibus ſtringeretur. Sed & non facile eſt affirmare, pedes, & manus ligari ſimul eadem zona potuiſſe: oportuiſſet enim & longiorem eſſe, & bifariam ſecari. Denique non opus eſt dimiſſas ad pedes vſque manus curuato corpore conſtrictas fuiſſe. Expeditior modus erat, vt alteris primum, deinde aliis membris eadem indiuiſa zona inniceretur vinculorum in morem, quamlibet illa tandem prolixa eſſet.

Conſtat Sacerdotalē zonam, qua linea tunica, quę vocatur poder, cingebatur, latam digitos quatuor, ex biſſino ſtamine, diſcolori [illegible] ſtellatā flore, intus inanem, itaque contextam, vt ſerpentis exuuium videri poſſet, lōgitudinis tantæ fuiſſe, vt ſemel, iterumque circa pectus reuoluta deflueret vſque ad talos, ideoque dum Sacerdos rem ſacram faceret, ſuper humerum læuum proiiceret, ne ventilata impediret a. Sed hęc zona nō eſt ad rem, & non decuit præterea Pauli zonam diſcindi, vt dictum eſt. Ieremias z vt captiuitatem prænunciaret, iuſſus eſt, *vincula, & catenas in collo ſuo ponere.*

Zona Sacerdotalis qua linea conſecrata fuerat.

a Hier. ep. ad Fabiolam de veſte ſacerdotali.
z cap. 27. 2.

Hæc dicit Spiritus ſanctus.] Et hac etiam in re, vt notat Beda, Prophetas veteres imitatur, qui dicere ſolebant: *Hæc dicit Dominus Deus*: quia Spiritus ſanctus æque vt Deus eſt, nec eorum ſeparari operatio poteſt, quorum natura, & voluntas vna eſt. In capite primo b docuimus, quomodo Spiritu ſancto locuti ſint conditores Scripturarum, & Prophetæ. Idem argumentum ex hoc loco texunt alij Patres paſſim dum diſſerunt de Trinitate c.

Spiritus ſanctus æque vt Pater, & Filius Dominus & Deus eſt.
b verſ. 16.

Virum, cuius eſt zona hæc.] Iam exoluerat ſeipſum, atq; diſcinxerat, quippe cum obiter, ac leuiter ſeſe zona illa Pauli deuinxiſſet. Loquitur autem in tertia perſona, ne videatur ex cōdicto, & pacto, quod iniſſet cum Paulo, prophetare.

Nō eſt abſimilis prædictio Chriſti ad Petrum, quamuis non de vinculis duntaxat, verumetiam de morte: *Cum ſenueris,* inquit, *extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis* f.

f Ioan. vlt. 18. 19.

Verſus 12.] Quod cum audiſſemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne aſcenderet Ieroſolymam.

ROGABAMVS *nos.*] Etiam Lucas id rogabat, aliique comites quos tanti viri tenebat commiſeratio, & Eccleſiæ, eo vinculis incluſo, vel etiā extincto tam grauis iactura ſollicitabat, & adeo celebris Prophetæ Agabi præter aliorum prædictiones auctoritas vehementius mouebat, vt deprecarentur apertum periculum.

Cur Paulum comites rogauerint.

Videlicet, quemadmodum de aliis pridem notauimus, hypotheticum vaticiniū interpretabātur, non abſolutum, neque diuinum præceptum. Nec Agabus rem ſic expreſſerat, vt nō accipi eodē pacto poſſet. Non etiam profectionē ſuaſerat, ſed ſimpliciter quod euenire debebat, propoſuera, profecturo, & peruenturo, hoc eſt, proficiſci volenti, & peruenire Ieroſolymam.

Quomodo non peccarent Diſcipuli cum diſſuaderent iter Ieroſolymitanum.

a lib. Scorpiac. c. 15.

Deniq; quamuis conſtaret de voluntate Dei, ſeſe illi conformare nō tenebantur in volito materiali, vt Theologice loquamur, ſed tantum in formali: &, vt ait Tertullianus a, non dehortationis conſilio, ſed dilectionis retinere tentauerunt, vt Paulum deſiderantes, non martyrium diſſuadentes. Cum Chriſtus ad Lazarum mortuum ire vellet, retrahebant ipſum Diſcipuli, propoſito recenti periculo à Iudæis *volentibus illum lapidare b*, iuit nihilominus, reſpondens, *duodecim dici horas eſſe c, nec aduenisse ſuam.* Vt appareat Pauli alacritas, & robur incomparabile animi ipſius, tot ante cedunt minæ, terroreſq; prophetantium, tot amicorum dehortantium preces, non quorumcunque, ſed intimorum, etiam noſtri Lucæ.

b Ioan. 11. 8.

c Ibidem 9.

Pauli alacritas, & robur animi.

Qui loci illius erant.] Οἱ ἐντόπιοι, qui Cæſaream incolebant, fortaſſe Philippus ipſe, & filiæ, ſi tamen illud ipſum non prophetabant, quod antea diſcuſſimus d.

d verſ. 9.

***Verſus 13.*] Tunc reſpondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non ſolum alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum propter nomen Domini Ieſu.**

TVnc reſpondit Paulus.] Quidam codices Græci addunt, καὶ εἶπε, & dixit: in omnibus deeſt *tunc*. in contextu Græco: recte tamen id Interpres addidit, quoniam tunc demum Paulus ad huiuſmodi reſponſum, quale adhuc non dederat, compulſus eſt, cum ſe tantorum virorum precibus, monitiſq; retrahi vidit ab inſtituto curſu, & propenſa voluntate pro Chriſto, & religione patiendi.

Quid facitis flentes, & affligentes cor meum?] Τί ποιεῖτε κλαίοντες, καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; Poſterius participium Syrus expoſuit שחקין, *chachakin*, id eſt, *contundentes*. Tertullianus e, *conturbantes, & contriſtantes*: & idem valet etiam, quod confringentes, comminuentes, conterentes, diſcerpentes; aut præterea, quod frangentes delicijs: ſeu delicatis verbis eneruantes, effœminantes, emollientes, diſſoluentes, laxantes, corrumpentes. Auguſtinus legit f, *Quid cōfringitis cor meum?*

e lib. de fuga, c. 6.

f concio. 2. in Pſal. 36.

Quomodo cor Pauli afflictum fuerit.

Id, quod Interpres vſus eſt, participium complectitur illa omnia. Cor namque eius affligebatur maiorem in modum verbis benignioribus amicorum, plenis ſympathia, & dolore, necnō lacrymis, quæ tantum non cogerent ipſum collacrymari, ſed quodāmodo robur illud animi ſui diſſoluerent. *Obſecrabat illos dolens ſuper lacrymis ipſorum*, ait Chriſoſtomus, *& qui in proprijs tentationibus non patiebatur, dolebat præ amore, quia videbat lacrymantes: & lædi ſe conquerebatur ab ipſis, quaſi cenſerent cum proprijs periculis, quæ prædicebantur, ægre affici.*

Itaque & ſua ipſius, & illorum dolebat cauſa, doloremque alienus dolor afferebat, vel quia aliis condolebat, vel quia ſuperflue dolere propter ſe ab illis iudicabat. *Non ſolitus reluctari fratrum poſtulatis, vt cum ſe permiſit Damaſci per feneſtram demitti g: cum Epheſi non ſe dedit in theatrum h, nunc obnixe obnititur, certus de Dei voluntate*, inquit idem Chryſoſtomus.

g Act. 9. 25. 2. Cor. 11. 33.

h Act. 19. 31.

i lib. 30. Moral. c. 10. al. 13.

Paulus non tantum patienter vult pati, ſed hilariter, & contra paſſionum impedientes.

Notat vero Gregorius i, *non tantum patienter, ſed libenter, ſed hilariter pati paratum fuiſſe: ſed indignatum quoque impedientibus, & intimum ex impedimento tali dolorem demonſtraſſe: quia minima ſit in aduerſis obedientia, niſi de ſuo aliquatenus habeat, & hæc ex ſemetipſo animus appetat. Animam ſuam* Paulus *amando oderat, imo odiens amabat k*, quam *cupiebat pro Ieſu morti tradere*, vt hanc ad vitam de peccati morte ſuſcitaret l.

k Ioan. 12. 25.

l Greg. [illegible]

Ego enim non ſolum alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum propter nomen Domini Ieſu.] *Ecce vere ſtrenuus miles, ardens amator, fortis pugnator, imperterritus præco*, inquit Carthuſianus, *quem nihil ſeparare potuit à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro m.* Origenes n docet, *quod Paulus imitatus eſt Chriſtum in hac alacritate, & voluntaria afflictione ad parata vincula, & quamuis humanum quid paſſus eſſet ab his, qui propter dilectionem cœperant flere, & prohibere, vt ſiſte ſeipſum, ac porro progreſſum, non ignorantem nihilominus quandoque, ſicut & præcepit, & exemplo docuit Chriſtus, declinandam eſſe perſecutionem o.*

m Rom. 8. 39.

n [illegible]

o Mat. 10. 23.

Opportunum ſane contra errorem Tertulliani p monitum, præciſe negantis fugam in perſecutione, ac Paulum, dum per feneſtram demitti ſe paſſus eſt q, affirmantis paruiſſe præcepto de fuga, quod adhuc durabat, poſtea in clauſula officij, & in conſummatione præcepti (de non fugiendo) Diſcipulorum magnopere deprecātium ſollicitudini non ſubſcripſiſſe, ſed è contrario reſpondiſſe, quod iam recitatum eſt. Porro nō propter nomen ſolum Domini Ieſu paratus erat Apoſtolus alligari, & mori in Ieruſalem, ac vbique, ſed etiam propter fratres. Teſtatur enim ſe in Euangelio laboraſſe *vſque ad vincula r, quaſi male operantem, nec ideo ceſſaſſe, vel verbum Dei alligatum duxiſſe, cum omnia ſuſtineret propter Electos, vt & ipſi ſalutem conſequerentur, quæ eſt in Chriſto Ieſu cum gloria cæleſti.*

Tertullianus arguitur.

p lib. de fuga. c. 6. & 10.

q 2. Cor. 11. 33. Act. 9. 25.

r 2. Tim. 2. 9. 10.

Magnum ad virtutem Diſcipulis calcar, ſemper luctantem, nunquam cedentem in ærumnis Magiſtrum aſpicere. Hinc idē Paulus adeo vberem natum fructum, ac profectum Euāgelij ſcribit ſ, *vt plures e fratribus confidentes in vinculis ipſius, abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui.* Propterea *gloriabatur t ſe pro myſterio, ac miniſterio, ſeu prædicatione Euangelij, legatione fungi in catena; ita vt in ipſo auderet, prout oportebat, ipſum loqui.* Singulare id eximiæ argumentum charitatis, *propulſantis ab ſe iuſta quadam ira inimicum*, vt ait Abbas Eſaias u, *& indignantis aduerſus impedimenta perfectionis.*

Magnum ad virtutem calcar magiſtri exemplum.

ſ Philip. 1. 12. 13. 14.

t Epheſ. 6. 19. 20.

u orat. 21. tom. 1. Bibl. ſanct. Patrum.

***Verſus 14.*] Et cum ei ſuadere non poſſemus, quieuimus, dicentes: Domini voluntas fiat.**

ET cum ei ſuadere non poſſemus.] Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, *Non perſuaſo autem ipſo.* Syrus, וכד לא אתטפין לן *vechad lo ethetepin lan*, id eſt, Et cū non *acquieuiſſet nobis*, vel, *Cum itaq; aſſenſum non præbuiſſet.* Interpres indicat non ſtetiſſe per alios, ſed Paulum obfirmaſſe animum ſuum, cum antea moleſtiam declaraſſet, quam experiebatur, eo quod amicorum tam beneuolæ petitioni ſatisfacere non poſſet.

Exorabilis, & flecti facilis amicitia, quæ concordia, & conſenſione ſubſiſtit: ita fit, vt ſine diſſidio eſſe diſſidium nequeat: & negare amico, quod flagitat, quod proponit, quod auet, permoleſtum ſit, & dira quædam præcordiorū conuulſio. Ideo ab amicis iuſta, & honeſta petenda ſunt, ne violetur quæ honeſto nititur amicitia, & ho-

Amicitia exorabilis, & flecti facilis.

eſt amicus tenax vultus ab amico accipiat, enim is quod honeſtum non eſt, amicitiæ tamen iure poſtulat.

Argutum illud, quo pacto poſſit amico quippiam donari, cum ſint amicorum omnia communia. Reſpondet Seneca a: Ad rem quod facit eſt, nihil expectare, vel expectare ab amico amicum oportere, quando vterque ſapiens ſit, & ſtudioſus, niſi quod ex æquo participari ab vtrobobus valeat, debeatq́ue: ea vero eſt ſapientia, & virtus. Nulla eſt excuſatio peccati ait M. Tullius b, ſi amici cauſa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam manere, ſi à virtute defeceris. Quod ſi rectum ſtatuerimus, vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab his quicquid velimus, perfecta quidem ſapientia ſimus, ſi nihil habeat res vitij, &c. quod æque nefas ſit, & facere rogatum, & rogare. In ſapientibus, atq; perfectis viris nihil tale eſſe poteſt: & ſi omnia in omnibus alijs amicitijs facienda ſint, quæ amici velint, non amicitiæ, ſed coniurationes putandæ ſint, vt alio quodam loco Cicero docuit c.

a 7. de Benefic. ca. 4. & [illegible]

Peccati nulla excuſatio amici cauſa peccare.

b in Lælio de Amicitia.

c 3 de Offic.

Sed audiamus Paulum ipſum longè ſolidius, diuiniuſque præcipientem d: Vnuſquiſq; veſtrum proximo ſuo placeat in bonum ad ædificationem. Attendamus eiuſdem exemplum e: Per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant. An f quæro hominibus placere? ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

d Rom. 15. 2.

e 1. Cor. 10. 33.

f Gal. 1. 10.

Quieuimus.] Syriacè, בהלן bebelan, deſtitimus, ἡσυχάσαμεν. Vatablus, Acquieuimus. Acquieſco & ego, hunc vſum habere Græcum verbum, ſicut & compoſitum cum datiuo conſtructum ἐφησυχάζω: id enim bonus auctor Budæus g docet. Simplex Latinum quieuimus, continet compoſiti ſignificationem, hoc eſt, permiſſionis, & conſenſus.

g in Comm. ling. Græc.

Inter ſapientiæ conditiones, quæ de ſurſum eſt, ponit Iacobus h, vt ſit εὐπειθὴς, ſuadibilis, ſeu obediens, &, vt addit Interpres, bonis conſentiens, hoc eſt, vt reddat faciles, ac dociles, & ſubditos ſaniori doctrinæ, melioribus conſiliis, liquidæ veritati, non prudentes apud ſemetipſos i, & nimium ſapientes k, non affixos aurem alteram terræ, & alteram inſtar aſpidis obturantes l. Si eum, qui eſt pro [illegible] διδακτικόν, videlicet Epiſcopum, Paulus ipſe m vult eſſe διδακτικόν, docibilem (quamuis reddat מלפן malepan, doctorem Syrus, itaque nonnulli exponant) & illum, qui eſt doctor, id eſt, vt præter Interpretes intellexit Maximinus m Arianorum Epiſcopus, & Cyprianus n, & Auguſtinus o, oportet eſſe διδακτικόν, id eſt, qui quotidie ſapienter, & patienter diſcat (quem etiam docilem vocamus) multo magis Paulum audiri oportuit, & diſcipulos neceſſe eſt magiſtris credere.

Sapientia vera eſt ſuadibilis.

h Iac. 3. 17.

i Rom. 12. 16.

k Rom. 11. 25.

l [illegible]

m 1. Tim. 3. 2.

[illegible]

Domini voluntas fiat.] Et ex alacritate Pauli firmoque volũtatis propoſito, & ex prædictionibus Agabi, aliorumque colligunt eſſe voluntatẽ Domini, ſimul fortaſſe non planè ſeſe adhuc conformantes in volito materiali, quod timẽt, & nollẽt, recurrunt ad formale: atque etiam cum metu ſpẽ retinent; memores à tot hactenus periculis Paulum ſeruatum.

Sic ipſi ſolemus, cum quid impendentis mali nunciatur, hoc vſurpare, Domini voluntas fiat: tametſi ſi integrum nobis eſſet, id pro eo ſenſu, quẽ in præſentia habemus, nollemus accidere. Hoc etiam modo Iudam Machabæum loqutum fuerit ea oratione, qua ad difficilem pugnam hortabatur ſuos p: Sicut autem fuerit voluntas in cœlo, ſic fiat. Eodem Heli Sacerdotem, quãdo prædicente futuram perniciem Samuele, reſpondit q: Dominus eſt, quod bonum eſt in oculis ſuis (ἀρεστὸν, placitum, ac decretum) faciat q. Dixit vero etiã in horto Chriſtus Patrem alloquens r: Non mea voluntas, ſed tua fiat, ſed habebat conformem in ratione ſuperiore cum diuina voluntatem. Iuſſit nos idem orare, vt fiat volũtas Dei ſ: quam Tertullianus t petitionem intelligit de parato promptoque animo, vt quidquid calamitatis accidat, patienter feramus. Lege caput decimumoctauum u, vbi egimus de hypothetica oratione, Deo volente.

Quomodo vtamur hac voce, Domini voluntas fiat.

p 1. Macha. 3. 60.

q 1. Reg. 3. 18.

r Luc. 22. 42.

ſ Mat. 6. 10.

t lib. de orat.

u verſ. 11.

Idem Tertullianus x ex hac ſententia duo efficit: alterum, quod ex Dei voluntate ſint martyria, cuius contrarium docebant Gnoſtici: quaſi hoc eſſet Deum ſitire humanum ſanguinem, vel Chriſtum vicem paſſionis perinde, ac de ea ſalutem conſequuturus eſſet, expoſcere. Alterum y, diuinæ voluntati repugnare, quicunque in pugna mortis fugam capiet, fugiatve in perſequutione. Nam nunc acquieſcẽtes Diſcipuli fidunt, inquit, paſſiones ad voluntatem Dei pertinere: & fugæ præceptũ, quod alias dederat Chriſtus z, temporale duntaxat ſunt interpretati: vt apud nos deinceps perſeuerare non poſſit, quod apud Doctores noſtros conceſſauit, qui in fugiendo deliquiſſe dicendi minimè ſunt.

x in Scorpiace. c. [illegible] Dei voluntate ſunt martyria.

y lib. de fuga c. 6. & 12.

z Mat. 10. 23.

Primæ Tertulliani adhuc Catholici aſſertioni aduerſus Hæreticos conſentio: ore namq́; cum incidit articulus neceſſitatis, confeſſio fit ad ſalutem a: nec diſſimulare, aut tergiuerſari licet. Secundum eiuſdem iam Hæretici Auctoris in opere contra Catholicos placitum non diſplicere non poteſt, quod toties Scripturarum, Patrum, exemplorum teſtimonijs confutauimus. Voluntatem igitur Domini nunc Diſcipuli intelligunt, non generalem, ne quis vnquam fugiat, ſed peculiarem per tot prædictiones manifeſtatam, ne Paulus iter abrumpat, quamuis certum Ieroſolymis periculum ſubiturus. Nunquid, ait Auguſtinus b, qui dixerunt, Fiat voluntas Dei, optauerunt Apoſtolo, vt talia pateretur, ac non potius mentem ſuam ſublime, & diuino ſtatuto deuotiſſimè ſubdiderunt?

a Rom. 10. 10.

b Ser. 105. de temp.

Verſus 15.] Poſt dies autem iſtos præparati, aſcendebamus Ieroſolymam.

Præparati] Ἐπισκευασάμενοι. Quidam alij codices habent, Ἀποσκευασάμενοι, καὶ ἐπισκευασάμενοι. Nonnulli, παρασκευασάμενοι. Omnia eundem ſenſum habere poſſunt, iiſque reſpondere participium Latinum præparati, quod Interpres poſuit. Præparatio autem ex vi verborum Græcorum fuiſſe videtur in componendis ſarcinis, & tollendis, ac imponendis in nauem ad iter maritimum. Oecumenius legit eo modo, qui eſt in editione noſtra Græca. Vatablus vertit, ſublatis ſarcinis.

Credo præparatos fuiſſe omnes cum Paulo ad voluntatem Dei, ſiue mori, ſiue viuere, vt obſeruat Gloſſa interlinearis, & Hugo. Sed non hoc ſibi vult præparatio, quæ hoc loco exprimitur; ſed, vt dictum eſt, & exponit Arias, collectis ſarcinis, ac animo deliberato iter ſuſcepiſſe Spiritus ſancti voluntatem ſubeuntes, atque, vt ait Oecumenius, viatico, & rebus ad iter neceſſarijs inſtructos. Putant quidam in ſarcinulis fuiſſe collectam in Macedonia, & Achaia factam, de qua dudum egimus.

Præparatio quid hic ſit.

Verſus 16.] Venerunt autem & ex Diſcipulis à Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum, apud quem hoſpitaremur, Mnaſonem quendam Cyprium, antiquum Diſcipulum.

Cur Paulum tot comites [illegible]

VENERVNT *autem & ex Discipulis à Cæsarea nobiscum.*] Tanto læti comite ad iter, quod celebrandæ Pentecostes causa iam constituerant suscipere: vel virum tantum de industria comitari volentes: tum vt ex vsu, atque colloquio cum ipso proficerent; tum fortasse, vt si qua ratione possent, prænunciata ipsi pericula aut auerterẽt, aut euerterẽt, aut imminuerent. Feruẽtes, ac fortes prorsus erant isti, qui non dubitarent ad certã crucem tendentem consequi, & idem cum illo discrimen subire.

Cum nondũ Spiritus sanctus aduenisset, horrebant Apostoli ipsi cum Magistro in Iudæã ire *a*, vbi nuper lapides euaserat: *& qua nocte comprehensus est, eo relicto omnes fugerunt* b. Iam vero Spiritus principalis confirmat, & roborat dono fortitudinis, efficitq; non modo, ne fugiant, sed contra, vt audentiores eant.

a Ioan. 11. 8.
b Mat. 26. 56.

Cur voluerint habere hospitem, apud quem diuerterent.

Adducentes secum, apud quem hospitaremur.] Syrus, דנקבלן בביתה *danekabelan bebaiet bah*, id est, *Vt exciperet nos domi sua*; nimirum in Ierusalem, vbi propter celebritatem Pentecostes rara futura erant hospitia. Probabilius id est, quam quod ait Lyranus, *de domo inter Cæsaream, & Ierusalem*: nam in tam exiguo spatio, quo aberant ab Ierusalem, hospitem deducere non adeo necessarium: nec forsan opportunum, cum satius, ac optatius fuerit, domum in Ierusalem habere, & hospitium ibi ob eam, quam dixi, causam reperire: tum præterea, ne alii fratres grauarentur, qui erant in Ierusalem, & quibus collectam Paulus deferebat.

De laude hospitalitatis agit hoc loco Chrysostomus; nos iam antea id exequuti sumus *c*. *Quanto minor frater*, inquit ille, *qui suscipitur, hoc maior Christus qui per illum aduenit: & qui maiorem suscipit, non raro vana gloria se obnoxium facit: qui autem paruum, is illum pure propter Christum: & quamuis sint aliqui impostores, vel ingrati, maior erit merces, quod propter Christum eum suscipias; & maius beneficium dando accipis, quam das.*

c cap. 10. Hospes minor est potius recipiendus, quam maior.

Mnasonem quendam Cyprium, antiquum Discipulum.] Alii codices habent, *Iasonem*. Sed consule, quæ de controuersia hac disputata sunt capite decimoseptimo *d*, vbi præterea quo pacto dicatur *antiquus Discipulus*, nempe vel ex duobus & septuaginta Christi Discipulis, vel aliorum comparatione, qui deducebant, aut comitabantur Paulum. Domum habebat, vel quia cum aliis illis, qui capite secũdo, & quarto narrati sunt, eam nõ vendidit; vel quia postea sibi comparauit; vel quia facile vsum eius habere poterat, aut pretio, aut commodato.

d vers. 5. Cur antiquus Christi Discipulus, & domum habuisse dicatur

Versus 17.] Et cum venissemus Ierosolymã, libenter exceperunt nos fratres.

ET *cum venissemus Ierosolymam.*] Caietanus hũc numerat quintum Pauli aduentum à sua conuersione in Ierusalem. Hac eadem de re & nos egimus superius, docuimusque, probabile esse venisse in tempore ad Pentecosten. Indicat id præterea, quod deinde respondit Præsidi, *se illuc ascendisse adorare e*.

e cap. 24. 11.

Libenter exceperunt nos fratres.] Potuit hinc Lyranus opinionis suæ petere patrocinium, hospitatum esse cum comitibus apud Mnasonem, nõ Ierosolymis, sed in via, quæ ducit eo à Cæsarea. Non est idem δέξασθαι, & ξενίζεσθαι, latiusque patet illud, quam hoc: quod [illegible] prehendens, & significat [illegible] gaudiive, quod quis ex alterius [illegible] sentia percipiat, complexum, [illegible] quæ aduentanti exhibeat.

Δέξασθαι quid complectatur.

Versus 18.] Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnesque collecti sunt Seniores.

INTROIBAT *Paulus nobiscum ad Iacobum.*] *Vide quam alienus est à fastu*, inquit Chrysostomus. *Detulit dignitati Episcopali, quam Iacobus Domini frater ibi gerebat, & eximiæ sanctitati, & auctoritati, qua pollebat.* Sic bis antea illum distincte conuenerat, & cum ab Antiochenis pro legalium quæstione missus est *f*, & cum adhuc prius eandem in vrbem se contulit, vt Petro præsertim communicaret Euangelium, quod prædicabat *g*.

[illegible]

f. Act. 15. 2. & seq.
g Gal. 1. 18. & cap. 2. 2.

Solus hoc tempore videtur ex Apostolis Iacobus in Ierusalem fuisse, cæteri per orbem dispersi. Nulla deinceps de hoc Apostolo mentio: celebris est in historia Ecclesiastica mors eius pro testimonio Iesu Christi. Beda scribit, annis triginta rexisse Ecclesiam vsq; ad septimum Neronis annum. Cum vero Iudæi, quod maxime quærebant, Paulum occidere non potuissent, mox vt Festus mortuus est, nec dumque Albinus in prouinciam venisset, vertisse manus in Iacobum, ac præcipitasse ex templo, iuxta quod fuerit sepultus. Plura diximus capite primo *h*.

Iacobi mors paulo post [illegible] Ierosolymis

h vers. 13.

Omnesque collecti sunt Seniores.] Πρεσβύτεροι. Vel sacri maiores ministri, vel natu grandiores, vel in discipulatu antiquiores. Primũ maxime, ac proprie.

Non videtur Synodus censenda ista, qualis cum de legalibus tractatum est *i*, vel de electione primum Mathiæ *k*, deinde Diaconorum *l*, vt arbitratur Beda, vocans hanc quartam Synodũ, necnon Concilium. Quamuis enim nunc actum sit, ne de Iudæis Christiani prohiberentur vti legalibus, tamen officii potius causa conuenerunt ad salutandum Paulum: per eam autem occasionem visum illis est amice, familiariterque monere illum, vt facto ac exemplo dedoceret eos, qui ipsum arbitrabantur esse in contraria sententia, & tantisper dispensandum hac in parte, dum solidius coalesceret, tum ex Iudæis, tum ex Gentilibus Ecclesia.

Non fuit Synodus hæc tantum collectio.
i cap. 15. 6. & seq.
k cap. 1. 15. & seq.
l cap. 6. 2. & seq.

Nullæ hic dicuntur rogatæ, dictæve sententiæ, nulla deliberatio præcedens, nullum sancitũ dogma de Fide, vel moribus, nihil præscriptum. Aberat quoque Petrus, aliique Apostoli: nec poterat vnus Iacobus præesse, à quo etiamsi daremus collectos esse cæteros, quod existimat Carthusianus, cum tamen παρεγένοντο, significet sponte accessisse, ac à seipsis quodammodo collectos, non sequitur, Iacobum eos ad Synodum collegisse: & summum, fuisset ea Synodus tãtum Prouincialis.

Quomodo non fuerit Synodus.

Versus 19.] Quos cum salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium eius.

QVOS *cum salutasset.*] Syrus in plurali, ויהבן להון שלמה *veiahebun lehun schelama*, id est, Et dedimus ei pacem, vel, Et ſalutauimus eos. Καὶ ἀσπασάμενος. Quo participio includi poſſunt verba, oſcula, complexus, vt alias dictum eſt.

a Act. 15. 4. 12. Cur Paulus ſæpe quæ in Gentibus egiſſet, narrauerit.

Narrabat per ſingula, quæ Deus feciſſet in Gentibus per miniſterium ipſius.] Hoc iam ſemel feciſſe vidimus in Ieroſolymitano Concilio a, & alias alibi, non vanæ ſtudio gloriæ, ſicut hic etiam notat Chryſoſtomus; ſed vt Dei declararet miſericordiam, & ingenti gaudio auditores impleret: adde, vt eoſdem magis confirmaret, vel excitaret quoque ad maiorem fidem, fiduciamque in Chriſtum, ad feruentiorem amorem, ad operum bonorum diligẽtius exercitium, ad rerum aduerſarum fortiorem tolerantiam, ad magis deuotam Dei laudem, & actionem gratiarum. Ad hæc, & his plura confert pia narratio, & Sanctorum hiſtoria, atque recentium præcipue exemplorum commemoratio.

De collectis nulla mentio.

De collectis, quas attuliſſe veriſimile dixi, nullum modo verbum; res temporalis erat: vel fortaſſe vno verbo comprehenſæ ſunt, cum inter ea, quæ recitabat, meminit benignæ largitatis. Fecit de his expreſſam poſtea mentionem in apologia ad Felicem b, & epiſtola ad Romanos c.

b cap. 24. 17. c cap. 15. 26.

Verſus 20.] At illi cum audiſſent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia ſunt in Iudæis, qui crediderũt, & omnes æmulatores ſunt legis.

MAGNIFICABANT DEVM.] Ἐδόξαζον, *Glorificabantur*: non Paulum efferebant, vel admirabantur, verbo nempe, ſignove extrinſeco. *Sic enim ille narrauit*, Chryſoſtomus, *vt Deo cuncta referret accepta.*

Lubrica res, & difficilis ſynceram Deo gloriam tribuere.

d Pſal. 29. 13.

e 2 Cor. 10. 17.

f Matt. 5. 16.

Lubrica res, & perdifficilis liquidum Deo honorem, ſynceram adſcribere gloriam, nec tuæ cũ diuinæ perſonæ laudes interere, etiam cum ſtudioſe quas per te res auctore Deo geſtas commemoras, in Deum ipſum transferre. *Vt cantet* d, inquit alius, *gloria mea, & non compungar*. Et denuo Paulus e, *Qui gloriatur, in Domino glorietur*. Et Chriſtus f: *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.*

Dixeruntque ei.] Quidam putant ſolius Iacobi verba ſequentia eſſe, qui loqueretur nomine reliquorũ: probabile eſt, necnon & alios annuiſſe, vel etiam verbis conſenſum declaraſſe.

Iacobi in loquendo modeſtia.

Vides frater.] Vides, ait Chryſoſtomus, *& illicò quanta ſubmiſſione loquuntur: non quia Epiſcopus cum magna auctoritate loquitur, ſed illum in Concilio* (Concilium intellige prout ante diximus) *ſocium aſſumunt, quaſi ſtatim, & ab initio rationem reddentes: te renuente nollemus, ſed vides negotii neceſſitatem.*

Iacobus fauet Chriſtianis ex Iudæis factis.

Iacobus quoq; in Cõcilio illo ſuper legalibus, quod narratum eſt capite decimoquinto, exhibuit ſe protectorem credentium ex Circumciſione, & in gratiã eorum propoſuit, *vt qui ex Gentilibus fierent Chriſtiani, quoſdam ritus cæremoniales ad tempus ſaltem ſeruarent.* Nunc vt Iudæis nulla exhibeatur moleſtia, ſi cum lege Chriſtiana veteris inſtituta nonnulla retineant, eo videlicet animo, quod nollent legem illam, quæ à Deo data erat, & tam diu ſteterat, ſtatim deſeri, atque contemni. Habendam tamẽ multitudinis rationem, & conceptæ de Paulo opinionis, quod Moſi, & Circumciſioni, ac vniuerſæ legi apertè aduerſetur: contrario facto contrariũ deducendum: cum id præſertim nulla Chriſtianæ legis iactura, magno potius concordiæ bono fieri poſſit. *Maturitatis ſuæ ſermone*, inquit idem Chryſoſtomus alibi g, *moderatus eſt Paulum: tantus illius erat pro ædificatione Eccleſiæ zelus, tantaque prudentia, immo Dei in illo gratia de Chriſti virtute reſplendens.*

g Homil. 3. in Matth.

Credentium ex Iudæis magna ſane initio multitudo.

h cap. 2. 41. i cap. 4. 4.

Quot millia ſunt in Iudæis, qui crediderunt.] Magnam Iudæorum Chriſto multitudinem credidiſſe, præſens ſæpe narrauit hiſtoria vltra tria h: & paulo poſt quinque millia i, Petro ſermonem faciente, qui, vt ibi tũc notauimus ex Patrum auctoritate, fructus fuit Paſſionis Chriſti, maxime vero precationis, qua in Cruce poſtulauit dimitti crucifixoribus peccata k. Hoc de iſtis tot myriadibus affirmat rurſum idem Chryſoſtomus l.

k Luc. 23. 34.

l [illegible]

m cap. 1. 4.

Cur tam multi ex Iudæis initio ſint conuerſi.

Prouidentia diuina factum eſt, quod alias memini monuiſſe m, vt adeo multi Iudæi conuerterentur initio, cum difficilior erat, recenti adhuc Crucifixi Chriſti memoria, eorum cõuerſio. tum vt magis appareret efficacia ſanguinis eiuſdem Chriſti, tum vt conſtaret, maiorem poſteriorum eſſe pertinaciam, qui maiorum ſequi exempla nolunt, maioribus argumentis conuicti. Neque caret morata ratione, quod item Chryſoſtomus obſeruauit in Commentario, non dixiſſe Iacobum, aliosve Iudæorum tot illa millia ab ſe cõuerſa, & edocta, ſed modeſte, atque ſimpliciter, *qui crediderunt.*

Myriades quando per millia recte reddantur.

Millia Μυριάδες, *Myriades.* Continet myrias decem millia: ſed cum cõfuſa quantitas ponitur, ſumuntur ſæpe, pro myriadibus millia: quãdo vero eſt diſtinctus, & certus numerus, tunc exprimenda propria ſignificatio myriadum. Ratio eſt, quoniam cum indefinitum numerum dicimus, nihil refert, ſeu multa millia, ſeu multoties decies millia eſſe æſtimemus.

Et omnes æmulatores ſunt legis.] Ζηλωταὶ magni eã æſtimantes, & retinere volentes, non ſolum vt mortiferam, vel mortuam, verumetiam vt honeſtam, atque religioſam, ab iis ſaltem, & apud eos, qui tanquam hæreditariam à maioribus ſuis illã acceperant, atque profeſſi erant.

Neque enim non meminerant pridem in Cõcilio Ieroſolymitano Apoſtolos nihil de fidelib. ex Circumciſione ſanxiſſe, ſed de Gentilibus dũtaxat, aggregatis ad Eccleſiam, his imponendo nonnullos legis ritus.

Cur Iudæi facti Chriſtiani cæremonias legis perpetuo ſeruari cupiebant.

Iam vero exiſtimabant idem ſibi ipſis edictum imperari, vniuerſam legis cuſtodiam ad eoſdem illos paucos ritus reſtrictam, prohiberi ceteros, vt Circumciſionem. Cumque Gentilium Chriſtianorum auctior in dies numerus fieret, verebantur, ne penitus abrogaretur lex, & præualẽte filiorum multitudine, ad deſerẽdum Moſem, atque legem compellerentur, ac præ illis aliis humiliores, vilioreſque cenſerentur.

Verſus 21.] Audierunt autem de te quia diſceſſionem doceas à Moyſe eorum, qui per Gentes ſunt, Iudæorum: dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neque ſecundum conſuetudinem ingredi.

AVDIERVNT *autẽ de te.*] Syr. ואתאמר להון דין עליך *dethemar lehun den hhalaich*, id eſt, *Dictum eſt autem eis de te*; vel, *De te autem dictum eſt*, κατηχήθησαν. Chryſoſtomus notat, non ſimpliciter eſſe dictum, *Audierunt*. Græcum quidem verbum ſæpe ſignificat doceri, atque inſtitui, vnde vulgatum nomen Cathecumeni; tamen non etiam raro ſimpliciter audire. Lucas capite decimooctauo [a] præſentis hiſtoriæ, & in primo [b] Euangelij vſus eſt in priore ſignificatione.

[a] verſ. 21. [b] verſ. 4.

Cur vſi ſunt verbo prius expoſito.

Credo voluiſſe Iacobum, Senioreſque dicere, non obiter, & leuiter, ſed certo, ac diligenter ex Circumciſione fideles accepiſſe, & didiciſſe id, de quo querimoniam contra Paulum expoſuerant. Sed verbo audiendi poteſt ſimul ſubintelligi accurata auditio; nec alij aliter vertunt, quam editio noſtra.

Quia diſceſſionem doceas à Moyſe eorum, qui per Gentes ſunt, Iudæorum.] Potuit ſic verti, *Diſceſſionem doceas à Moyſe omnes eos, qui*, &c. Ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ τοῦ Μωσέως τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους. Sed vtrouis modo conſtat idem ſenſus.

Nomen apoſtaſiæ odioſum eſt.

Odioſum eſt nomen ἀποστασίας, & à Theologis accommodatur ad eos, qui deficiunt vel à Chriſtiana religione, vel ab arctiore vitæ genere, quod Religioſum nominatur. Hanc hic vim videtur habere, vbi ſermo eſt de lege Moſis, quæ ſanciuit religionem Iudæorum; cuius videlicet ζηλωταὶ illi Chriſtianitatem quodammodo appendicē, vel complementū volebant eſſe, quippe cum Chriſtum, ac Meſſiam lex promitteret, & is ex iis, qui legem ſeruauerant, generatus eſſet.

Vnde ſit nata hæc aduerſus Apoſtolum querimonia.

Dicens non debere eos circumcidere filios ſuos.] Calumnia eſt iſta, ſi non ab æmulatoribus his ſtructa, qui Chriſtiani erant, certe nimis facile credita, & inuulgata, cum illam à maleuolis Iudęis qui Chriſtiani non erant (ſic dudum eodem crimine Stephanus accuſatus fuerat [c]) & vbique huic nomini, & Paulo aduerſabantur, accepiſſent, forſitā fraudulente prætexentibus ſe ideo à Chriſtiana religione abhorrere, propenſius illam ſuſcepturos, ſi ſe Paulus pro iurato legis hoſte, & Iudæorum religionis non ſe gereret, nec aliter enim tam euidens mendacium perſuaſiſſent.

[c] Act. 6. 13. 14.

Paulus non fuit legis deſtructor [d] cap. 16. 3. [e] cap. 18. 18.

Mirum eſt autem, quo pacto incognita eſſe potuerit Timotheiā Paulo ipſo facta circumciſio [d]: eiuſdem Pauli Nazaræorum ritu cæſariei detonſio [e]. Hæc ſi cognouerunt Ieroſolymitani zelatores, zelo abuſi ſunt non modo non ſecundum, ſed etiam contra ſcientiam, & vel ſimulatorem Apoſtolum, vel inconſtātem ſunt arbitrati. Ipſum ſenſerant Iudæi illi puri, ac puti, quibus perſuaſum erat, ſine cæremoniis legis per legem Euangelicam non poſſe ſalutem contingere: *Vehementiſſimum*, vt Beda notat, *gratia Chriſti prædicatorem, cuius dicta cæremoniæ vmbra fuiſſent, & in præſentia cuſtodirentur ad commendandam ſolummodo auctoritatem diuinam, à qua profecta erant, & ſacramentorum legis nouæ propheticam, ſeu in figuris illis præſignificatam ſanctitatem.*

Neque ſecundum conſuetudinem ingredi.] Syrus, ולא בעירא דנמוסא *velo bbhaieda denamuſa*, id eſt, *Non in ritibus legis*; vel, *Neque ſecundum ritus legis*. Græcum quoque nomen eſt in plurali μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Et quidam codices Græci addūt, τοῖς πατρῴοις *paternis*.

[f] Act. 15. 1.

Nomine Circumciſionis in priore parte ſententiæ lex omnis ſcripta comprehendi poteſt, ſicut alias mos [f]: per conſuetudinem, ſiue conſuetudines, τὰ ἔθη, & mores, illi ritus, eaque omnia, quæ per traditionem, & legitimam accepta conſuetudinem, & ad Dei cultum pertinentia hi, qui legem cuſtodiunt, obſeruant.

A *Verſus 22.*] Quid ergo eſt? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te ſuperueniſſe.

QVID *ergo eſt? vtique oportet conuenire multitudinem.*] Hæc omnia Syrus omittit. Nihil quidem de neceſſitate ſententiæ demitur, ſi prætereantur, ſed fidelis interpretis eſt omnia reddere. Pręferunt autem verba illa prudentem, ac maturam deliberationem, & pręterea continent rationem, ſeu rationis, quæ abſoluitur proxime ſequentibus verbis, principium, nempe conuenturam fidelium illorum zelatorum multitudinem, B vt de Paulo quæritentur apud Iacobum, alioſque Seniores, occurrendum, & parandum remedium, & aduerſus illos, & contra infideles quoque Iudæos.

Cur hæc à Iacobo prolata ſunt.

Verſus 23.] Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes ſuper ſe.

HOC *ergo fac quod tibi dicimus.*] *Quaſi ſimul conſulentes, hæc dicunt, non quaſi imperantes*, inquit Chryſoſtomus, & Oecumenius.

Non eſt Synodus, ſed conceſſio & diſpenſatio.

Vnde etiam intelligitur verum eſſe, quod di- C ximus, & docet quoque idem Oecumenius, non celebrari nunc proprie Synodum, vel inſtitutionem, ſed eſſe quandam tantum conceſſionem, conſenſionem, diſpenſationem, qua Paulus ad multorum ſeſe infirmitatem accommodare, ac demittere inducatur, atque ſuadeatur, & idcirco ſibi perſuaderi ſinat.

Ratio defendendi & purgandi ſe, eſt operari, quod honeſtū eſt.

Sunt nobis viri quatuor.] Quidam codices Græci habent, ἐν ἡμῖν, *in nobis*, nempe iam conuerſi ex Iudæis. Conſulunt, vt re ipſa, & opere, non ſermone defenſionem afferat. Nulla namque ſeſe defendendi purgandique ratio melior, quam vt *qui detrectant de nobis, tanquam de malefactoribus, ex bonis operibus nos conſiderantes, cogantur glorificare* D *Deum* [g], *& veluti Saul fateri nos eſſe iuſtiores, quam ipſos* [h], *& qui nobis non credunt, vel operibus credant* [i]. Cum modeſtia & timore præcipit turſum, cuius ſunt prima illa verba, quæ tetigimus, Petrus [k]: *Conſcientiam habete bonam, vt in eo, quod detrahunt vobis, confundantur qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto conuerſationem.* Et Paulus [l]: *Sine offenſione eſtote.* Item [m]: *Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum* [n]. Hoc ipſum quod aliis dabat, conſilium ſecutus eſt ipſe. *Studeo*, inquit [o], *ſine offendiculo conſcientiam habere ad Deum, & ad homines ſemper.* Quocirca proprio ſumptu ex laboribus vixit, *& ne quem ſcandalizaret, carnem in æternum non manducare paratus erat* [p].

[g] 1. Pet. 2. 12.
[h] 1. Reg. 24. 17.
[i] Ioan. 38.
[k] cap. 3. 16.
[l] 1. Cor. 10. 32.
[m] 2. Cor. 6. 3.
[n] Act. 24. 16.
[o] c. 20. & alibi.
[p] 1. Cor. 8. 13.

E Iuuerunt Eccleſiam, iuuantq; Catholicorum pro veritate orthodoxa ſcriptæ apologiæ, atque defenſiones, verbis etiam conſtanter vſurpatæ: ſed præualet innocentia, & exemplo efficacius docetur, quam ſermone, maleque nobiſcum agitur, ſi nos oratio magis, quam vita purgat.

Exemplo efficacius docetur, quam ſermone.

[q] lib. 3. c. 15.

Lactantius [q] docet, vel Cicerone conſentiente, ac Nepote Cornelio, & Seneca, nihil minus, quam virtutē factitaſſe Philoſophos, cuius profitebantur doctrinam, & comparat cum medicis, quorum tituli remedia habent, pyxides venena. Summa porro conſilij, quod Paulo proponitur, hæc eſt: ſi falſæ criminationis inuidiam vitare velit, ea ipſe celebret, quæ damnare tanquam ſacrilega putetur, itaque oſtendat, nec Iudęos tunc, vt bene Beda colligit post Augustinum *a*, ab eis tanquam necessarias prohibendos, nec Gentiles ad ea tanquam necessaria compellendos.

Votum habentes super se.] Syr. רַבִּין דִּנְדִרִי לְהוֹן דְּנֶתְדַּכּוּן *dane nedhr lehun denethdachun*, id est, *quibus est votum, vt purificentur*, vel, *voto obnoxii, vt mundentur.* Explicatur sequenti versu cuiusmodi fuerit hoc votum, quo de re satis multa dixi capite decimooctauo *b*, tum de voto in genere, tum de isto in particulari diligens.

Versus 24.] His assumptis, sanctifica te cum illis: & impende in illis, vt radant capita: & scient omnes, quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem.

HIs *assumptis.* Syrus, דְּבַר אֶנּוּן וְזֵל *debar innun vezel*, id est, *Assume eos, & proficiscere.* Τούτους παραλαβών.

Sanctifica te cum illis.] Quoniam non fit huc locumentio Paulo fuisse votum, vt raderet caput, neq; ipsum id fecisse, sed de sola sanctificatione, & impensa, quam faceret illis quatuor, Caietanus contendit non aliud Paulum fecisse: ritum vero fuisse, vt cum Nazaræorum votû terminaretur, aliquis purificatus præsentaret eos septimo die ante terminum Sacerdoti, velut patrinus, qui etiam, si illi essent pauperes, sumptum necessarium subministraret ad sacrificia in die rasuræ capitis. Hoc primus excogitauit Caietanus contra sententiam communem interpretum, & Hieronymi *c* (qui dicit, *oblata sacrificia, & vsurpata nudipedalia*) atq; Augustini *d*, & Origenis *e*. Profecto sanctificari, & purificari non solam important impensam patrini, sed omnem includunt sanctum ritum, qui adhibebatur in eiusmodi voto, ideoq; præsertim rasura capitis: denique patrini, ac patrocinii lex prorsus non meminit *f*. Tertullianus *g* quidem de hoc Pauli loquens facto, tantum dicit, quod ratos quosdam induxit in templum: non tamen negat & ipsum rasum fuisse.

Et impende in illis.] Syr. וְאַפֵּק עֲלַיְהוֹן נֶפְקְתָא *vapek bhalaiehun nephkatha*, id est, *Et expende pro eis expensas.* Δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς. Vatablus exponit, *Sumptus fac propter illos*, vel, *cum illis.* Isidorus Clarius, *Allatas pro eis hostias secundum legem tu offer.* Lyranus, *Fac oblationem cum illis, quæ solet fieri.* Glossa interlinearis, & Hugo, *Iunge te illis.* Carthusianus, *Impende vel exhortationem, vel oblationem.* Arias, *Impende ritualis sumptus in lotionem, & tonsuram capillorum.*

Græcum vocabulum expensam, & sumptû sonat: ideoq; sic etiam locum hunc intelligendum puto, & in eo Caietanum sequor, quod ait, *quatuor illos pauperes fuisse.* Potuit quoquo modo vel approbando in illis hoc votum, & hortâdo ad eius expletionem, vel præterea dissoluendo pecuniam necessariam pro eorûdem voto, significare Paulus legis ceremonias sibi non videri permortuas, attamen, vt dixi, sanctificandi, & purificandi verba, ritum ipsum ab illo vsurpatum denotant, quod erat etiam multo efficacius argumentû ad diluendam illam, quæ de ipso manauerat, opinionem. Obscura est Clarii explicatio, si allatas iam hostias intelligit offerendas à Paulo, hoc est, soluendû ab ipso pro hostiis allatis, ac paratis, pretium. Deinde quis scit, an iam allatæ, ac paratæ essent? Neque vero proprie potuit Paulus offerre, vt Sacerdos legis, cum esset de tribu Beniamin: vel nomine illorum quatuor deferre ad Sacerdotem, quia illi ipsi, quorum erant oblationes, seu victimæ, si poterant, solebant id efficere. Quapropter δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, *impende in illis*, secundum vsum vtriusq; propositionis in vtraq; lingua, vt alias notaui, est suppedita te sumptû pro illis, seu propter illos. Hac phrasi metaphorice vtens idem Paulus, & eximiam charitatem suâ declarans aduersus Corinthios *h*, dixit: *Ego libentissime impendam, & superimpendar pro animabus vestris*, δαπανήσω, καὶ ἐκδαπανηθήσομαι.

Erant nunc Paulo pecuniæ, siue ex collectis, quas deferebat, siue apud hospitem Mnasonem, aliosve comites. Et quamuis non erant ex fidelium Ierosolymitanorû angustiç, vt deesset, vnde quatuor illos voti eos liberarent, placuit nihilominus id Paulo ipsi, quasi sumptu, & manu sicu, vt quam maxime fieri posset, testatum faceret, quâ bene, ac pie de legis ceremoniis sentiret.

Vt radant capita.] Præterea, quæ capite decimooctauo de Nazaræis disputaui, omissis etiam rationibus mysticis, quas Patres afferunt, maxime Gregorius *k* Hieronymus *l*, Cyrillus Alexandrinus *m*, notandû est commentâ go. Hæc Gregorius in Commentario auctorem citans Cyrillum (nescio an Alexandrinum, an Ierosolymitanum, nec enim apud alterutrû id lego) refert fuisse, vt ritus offerendarum comarum Diis, vel potius Dæmonis, auctoritate ad Deum transferretur. Eundem Cyrillum citat id ipsum dicentem Oleaster *n*, eius Oleastri mihi tamen sententia incerta videtur, ne dicam falsa, dudum ante præcessisse hunc ritum, & non cœpisse cum lege scripta, nempe quia Iacob benedicês filio Ioseph, optat, *vt benedictiones fiant in capite ipsius, & in vertice Nazaræi inter fratres suos* *o*.

Probabilius est quod idem Auctor, veluti corrigens seipsum, subdit: *Nisi dicamus, ibi accipi Nazaræum pro separato in pulchritudine ab aliis fratribus suis*, adde in moribus, & in loco, cum venditus est, præterea in honore, atque principatu.

De Ægyptiis prodit Diodorus Siculus *p*, *pro puerîs morbo affectis vota concepisse, vt si Deus voto adesset, deiectum capillum dedicarent.* Et variis aliarum Gentium mos fuit, capillum, & ceruicem, & barbam recisam sacrandi *q*. Hinc apud Maronem:

——hunc ego Diti
Sacrum iussa fero: teq; isto corpore soluo.
Sic ait: & dextra crinem secat.——

Et apud Euripidem *r*:

Ἱερὸς ὁ πλόκαμος· τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.
Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio.

Rursum alius poeta Latinus Papinius *s*:

Iurâdes thalamis vbi casta adolesceret ætas,
Virgineas libare comas.——

Tertullianus *t* quoque meminit *nonnullos aut filiorum caput rasum vouisse, aut aliquem excepisse crinem, aut tota nouacula prosecuisse pro amita, pro publica, aut priuata adoratione.* Censorinus *x* testis est, quosdam pro cætera bona corporis valetudine crinê Deo suo rasum pauisse. Plutarchus *y* prodit Theseum pro consuetudine recepta, vbi ex pueris excessisset, Delphos abiisse, vt comæ primitias Apollini sacraret. Lege Pierii Valeriani tractatulû elegantem pro barbis Sacerdotum, & quæ noster Lucas Bifciola de totâ re perstringit in horis subsecinis *z*; & Lilii Gyraldi dialogum vnde. cimum de tonsura, & rasione capitis, quæ corona vulgo dicitur.

Paulus pro illis quatuor sumptus facit.

c Hier. ep. ad Augustinum.

d ... Sanctum ... Sed ... quod ... e Tom. 2. hom. 2. ep. ad Rom.

f ... 6. ... 18. ... Num. 6. 14.

h 2. ep. c. 12. 15.

Erant Paulo pecuniæ.

k ... Moral.

n ... 6. Num.

o Gen. 49. 26.

p lib. 1. c. 8.

z de ... sympte.

Et scient omnes, quia quæ de te audierunt falsa sunt] Græce, ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ οὐδέν ἐστιν. *Eorũ, quæ audierunt de te, nihil est. Si actione tantum simulata suam posset occultare sententiam, nõ ei diceret Iacobus*, inquit post Augustinum Beda a, *hæc verba; sed putabunt*, &c. præsertim quia in ipsis Ierosolymis Apostoli iam decreuerant, ne quisquam Gentes cogeret Iudaizare; non autem, vt quisquam tunc Iudæos Iudaizare prohiberet, etiamsi doctrinam Christianam complexi essent.

a epist. 19.

Versus 25.] De his autem, qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, iudicantes vt abstineant se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.

Iacobus reuerenter loquitur, & obiectioni occurrit.

D*E his autem, qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus.*] *Hic reuerẽter Iacobus loquitur*, ait Chrysostomus, *occurritq; obiectioni*, ait Oecumenius, *ne posset dicere, si Gentes hoc restituissent, scandalum atq; offensionem passuras: ad eos enim, qui ex ipsis crediderunt, iam pridem esse scriptum, ne tale quidpiam seruarent*: & idcirco quemadmodum ipse, cæteriq; Seniores licet Iudæis prædicent, illud Gentilibus mandarunt, sic congruens videri, vt ille, qui prædicaret Gentibus, sibi tamen consentiret; nihil demum esse, quod suspicari debeat, cum hæc sit solũ consensio, & ad aliorum infirmitatem descensio: id quod libere faciat in metropoli Iudææ, vt alibi quoque postea liberius facere non dubitet.

Recte quidem hæc omnia, & vere; nisi quod nõ mihi videtur Paulus eam obiectionem facturus, vt qui decreti illius ferendi ipse præsens in Synodo occasionem attulisset, missus ab Antiochenis, & idem postea diuulgasset, atque prædicasset. Renouata potius memoria præsentibus multis veteris edicti, vt quiq; aderant, quiq; in ea ciuitate de Paulo conquerebantur, cum legis celebrantem cæremonias conspicerent, scirent nõ quo id necessarium præcise crederet, facere, sed ex quadam quasi ἐθελοθρησκείᾳ, ac *libere suscepta religione*, & qui ne ab his quidem spontaneus abstineret, non ea improbaret, quæ lex ipsa, vt necessario præcepisset.

Iudicantes vt abstineant.] Κρίναντες μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι. *Iudicantes nihil tale seruare ipsos, nisi se custodire*, nempe se, siue *abstinere*. Interpres verbo abstinendi priorem quoque illam partem satis includit.

Ab idolis immolato] Græce est in numero singulari εἰδωλοθύτου, cui respondet, *idolis immolato*. De idolo autem, vel idolis, nulla est distincte mentio, neque etiam in editione Syra. In cap. 15. b primum ponuntur ἀλισγήματα τῶν εἰδώλων, & ab Interprete *contaminationes simulacrorũ*, à Syro, טמאותא דדביחא *tammeutha dadebiche*, id est, *pollutio sacrificii*, deinde εἰδωλόθυτα, Latine, *immolata simulacrorum*. Syriace, דדביחא *daddebicha, immolatum*.

b vers. 20.

c vers. 29.

Seiungenda hic non sunt idola, & immolatum.

Nunc ergo non videntur seiungenda, ac dispungenda *idolis, immolato*, sed vtrumq; reddit integram significationem cõpositi nominis τοῦ εἰδωλοθύτου. Nam quid opus erat his, qui ab idololatria conuerterentur, idola prohibere? Peculiaris vero de idolis immolato ratio suadebat, vt prohiberetur, vna cum sanguine, atq; suffocato, necnon & fornicatione, quemadmodum dicto capite demõstrauimus. Vnde hoc ipso loco mox subiungitur particula coniungens *& sanguine, & suffocato, & fornicatione*, quæ non est inter, *idolis immolato*. Videbitur cuipiam superflua notatio: sed consultum volui minus cautis, qui in emendatioribus quoq; codicibus dispunctionem reperiẽtes, quam dixi, suspicabuntur duo diuersa caueri, tum idola, tum immolatum. De idolis satis supra multa in capite decimoquinto, necnon in Commentario libri Sapientiæ, cap. 12. & sequentibus. Vocẽ εἴδωλον, de rebus omnino fictitiis, quæ nulla ratione subsistũt, proprie dici vult Origenes d, & eum secutus Magister Sententiarum e, indicatque Arnobius f. Cedrenus g autem sic scribit: ἰστέον, ὅτι τὸ μὲν εἴδωλον οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει· τὸ δὲ [illegible] τινός ἐστι [illegible], καὶ ἀπεικόνισμα, καὶ εἴδωλον μέν ἐστι σφίγγες, κένταυροι, &c. [illegible] ὁμοιώματα δὲ [illegible] οἷον ἡλίου, σελήνης, &c. *Sciendum, quod idolum nullam quidem subsistentiam habet: simulacrum vero est similitudo, & effigies. Et idolum quidem est, verbi gratia, sphinges, centauri, &c. vtpote res non subsistentes: simulacra vero sunt subsistẽtium effigies, vt Solis, Lunæ, &c.* Nihilominus Latini simulacri, & idoli confundunt vocabula.

d Homil. 8. in Exod.
e 1. d. 10.
f lib. 6.
g in compend. Hist. pag. 167.

Versus 26.] Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.

TVNC *Paulus, assumptis viris.*] Mira, ac prædicanda, & imitãda Pauli modestia, atq; obedientia. Non excipit ab se circumcisum Timotheum, totondisse sibiipsi caput ex voto in Cenchreis h, Petro restitisse in faciem i, *non quia Iudaizaret, sed quia suo alios exemplo Iudaizare compellaret*: in epistolis adeo clare, tamq; sæpe quid sentiret de vsu legaliũ aperuisse, quo pacto liceret: edoctum se ab ipso Christo *immediate, non ab omnibus* k, quorum iudicia nec flocci penderet: habuit rationem loci, temporis, personarum: *non attendit magis quid sibi liceret, quam quid expediret, ac ædificaret* l. Paruit ingenue, & ex animo, non simulate, & ficte in re non illicita, non mala.

Pauli modestia, & obedientia.

h cap. 18. & 16.
i Gal. 2.11.

k Gal. 1.1.

l Rom. 14.19. 20.
1 Cor. 8. 9.10.

Caietanum non audimus nuper confutatum, cum solum nescio quod patrociniũ Paulo tribuit eorum, qui ritum sequebãtur Nazaræorum. Abrasus est ipsemet Paulus, cæteraq; præstitit Nazaræis præscripta m. Sequimur potius Augustinum, quam Hieronymum, vt capite 15. pluribus verbis exposuimus, dum hic per simulationem, ille vere, ac simpliciter hæc, & his similia fecisse Paulũ contendit. Nihil erat opus simulatione, vbi res, de qua agebatur, fiebat honeste.

Paulus non ficte, sed vere propria Nazaræorum officia prosecutus est.
m Num. 6.13. & seq.

Porro quod Baronius n Isidorum dicit exemplo Petri colligere tonsuræ Ecclesiasticæ vsum, vsus forsitan est codice o, in quo pro Petro Paulus esset: quo modo etiam lego in Concilio Aquisgranensi I. p Paulum, vbi tamen recitatur Isidorus ad verbum.

Emendatur Isidorus.
n Tom. 1. Annal.
o 2. Offic. c. de tonsura.
p cap. 2.

Postera die purificatus cum illis intrauit in templum.] Colligit Baronius, quoniam mos erat, licet non præscriptus à lege, vt Nazaræi, si morbo, aut aliis necessitatibus, quemadmodum testis est Iosephus q, implicarentur, per triginta dies perseuerarent abstemii, Paulum, qui postero statim die cœpit purificari, semper à vino temperasse, alioqui futuram fuisse in ipso quandam legis illusio-

Nazaræi per triginta dies à vino abstinebant.
q 2. de bel. Iud. c. 15. vt citat Baron.

nem, & ſimulatæ ſanctitatis effictionem, & tanquam in ſcena fabulam, ac in re geſta affectatum mendacium. Neque vero Iacobum, atque Seniores Paulo ſuaſuros fuiſſe, vt Nazaræorum numeros expleret, niſi in omnibus compertum habuiſſent, id exequendi facultatem illi in promptu eſſe.

Ego de Pauli abſtinentia, temperantiaque quidlibet magnum, & eximium credo: tamen non aſſequor, qua ratione vini perpetua illa hinc probetur abſtinentia: quoniam poſtero iſto die potuit ritum Nazaræi inchoare, & abſtinentiam à vino cum cæteris cæremonijs ad certum vſque tempus, quod ſibi ipſe præſcripſiſſet, ſeu quod abſolueretur vna cum eo tempore, quod alij quatuor præſcriptam habebant.

Purificatum eſſe idem eſt quod purificationem inſtituiſſe.

a Num. 6.13. vſq; ad 18.

Atque hoc eſt *eſſe purificatum*, nempe purificationem inchoaſſe, quæ comprehendit vniuerſum illud opus religioſum: non verò tantum, immo ne hoc quidem, vt voluit Caietanus, annunciare finem dierum purificationis à Sacerdote decretum: hoc enim lex *a* non habet, immo potius pendere numerum illorum ex vouentis voluntate, niſi cum ante illorum finem, ſi votum temporaneum erat, vel aliter, ſi perpetuum, pollutus eſſet, quia tunc iuxta morem aliorum pollutorum dabantur ei dies ſeptem pro purgatione, & in octauo fiebat oblatio pro ipſo.

Si quis diceret purificationem Pauli cum illis quatuor fuiſſe, non pro complemento voti totius illorum, ſed pro purgatione ob aliquam pollutionem, quæ interueniſſet, conuinci non poſſet. Fauet coniecturæ, quod verſu vigeſimotertio, Syrus verba illa, *votum habentes ſuper ſe* reddit, *voto obnoxij, vt mundentur*, neque enim Nazaræi votum propriè mundatio dicitur, quæ ſupponit pollutionem & immunditiam legalem: licet dicatur tempus, quo durat, *ſatisfactionis*, vel *ſeparationis*, quo peracto, ſic ſanctificatus hoſtias offerebat, & raſuram in ignem ſacrificij mittebat.

An Paulus ante templi ingreſſum pollutus fuit.

b Num. 6.9. 10.

Sed tunc difficultas oritur de Paulo, cui dictum eſt verſu vigeſimo quarto ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, *ſanctifica te cum illis, & impende in illis, vt radant capita*: & in iſto σὺν αὐτοῖς ἁγνισθείς, *purificatus cum illis intrauit in templum*. Sic videlicet oporteret Paulum vel prius pollutum fuiſſe, vel ſe geſſiſſe pro polluto per quandam ſimulationem. Sanè quidem lex præcipit *b*, *vt ſi Nazaræus polluatur, illico caput radat in eodem die purgationis ſuæ, & rurſus ſeptima, & in octaua offerat ſacrificium in introitu tabernaculi fœderis.*

Quocirca fieri poteſt, vt & Paulus eadem præſtiterit etiam impollutus, & ſine præcedente voto, quamuis de illo ſecus putarent, qui ritum hunc videbant illum obſeruare. Quæ res non magis habet incommoda illa, quibus Baronius commouetur, vt aſſerat prius fuiſſe vini abſtinentem, quoniam non dicet, opinor, ſuſcepiſſe eam abſtinentiam ex voto Nazaræi, quod, vt dicebam capite XVIII. cum perfici non poſſet, niſi in Ieruſalem, incommodaſſet prædicationi Euangelicæ. Sicut ergo fallebantur, qui Paulum Nazaræorum voto cum vini perpetua abſtinentia obſtrictum credebant, quoniam huiuſmodi votum non habebat, nec erat hic tamen pernicioſus, vel curandus error; ita curandum non eſt, ſi qui eum reuera pollutum exiſtimarent, qui reuera non erat. Itaque cum dicitur hoc loco: *Tunc Paulus, aſſumptis viris, poſtera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoq; eorum oblatio*, ſenſus eſt, quod ſe ſocium adiunxit illis quatuor egentibus purgatione propter pollutionem, qua votum Nazaræorum violatum, ſeu potius interruptum erat: & cum dies abijſſent, quos à pollutione lex *c* ſeptem præſcripſerat, ſeu ſeptimus adueniſſet, quo præter primum, in quo pollutio contigerat, radere caput oportebat, illo quidem ſeptimo raſit ipſe caput, ſequenti vero quo debebat oblatio fieri in templo, ingreſſus eſt cum ipſis, annunciauitque expletos eſſe dies purgationis, qui requirebantur, donec, ſiue vſquequo fieret dicta oblatio pro vnoquoque eorum, hoc eſt, tum pro illis quatuor, tum pro ſe.

c Num 6.9.

Paulus nequaquam mentitus eſt, vt vult Caſſianus.

d collat. 17. ca. 20.

Qua in re non eſt mentitus, vt Caſſianus tamen voluit ea collatione *d*, qua Ioſephum inducit *probantem licere quandoq; mentiri, & noxium interdum eſſe veritatem affirmare*, ſiquidem intelligere potuit expletos eſſe illos dies reſpectu illorum quatuor, non reſpectu ſui, aut ne id quidem verbo dixit, ſed facto duntaxat expreſſit.

Syra interpretatio, & eius explicatio.

Syrus Interpres magis hæc diſtinguit, חידין פולוס דבר אנון לגברי הלין ליומא אחרנא ואתדכי עמהון ועל אזל להיכלא כד מודע להון מוליא ליומהא דתדכיתא עד מא דאתקרב קורבנא דאנש אנש מנהון *haiedin paulaus debar innun legabre haien leiaumma acharina, vethedacchi hhimehun vebhal azel l-haiechela chad mauedahh lehun mulaia leiaumatha dethadechitha hhad ma dethekarab kurebbana deuaſch enaſch menehun*, id eſt, *Tunc Paulus aſſumpſit viros illos ſequenti die, & purificatus eſt cum eis, & ingreſſus iuit in templum, cum patefaceret eis expletionem dierum purificationis, vſq; dum oblata fuit oblatio viri ex eis*; vel, *Tunc Paulus aſſumpſit viros illos ſequenti die, & purificatus eſt cum eis, & introiens profectus eſt in templum patefaciens eis expletionem dierum purificationis, vſq; dum oblata fuit oblatio vniuſcuiuſq; ex eis*: vbi eſt hyperbaton hoc modo dirigendum, vt ſequenti die facta ſit purificatio omnium iſto ordine: Paulus ad eos adiuit, & cum ſignificaſſet eandem ſibi cum illis eſſe cauſam purificationis, quod eſt patefacere, ſeu annunciare expletionem dierum purificationis, contulit ſumptum neceſſarium radendo ſuo, & illorum capitibus, quæ raſura facta eſt illo ipſo die, quo datum eſt ei à Iacobo, & Senioribus conſilium: ſimul eodem die, vel initio ſequentis comparauit ſibi, & illis quæ offerenda erant, tum eoſdem aſſumens ingreſſus eſt templum cum oblationibus, ibique (quæ poteſt alia explicatio illorum verborum eſſe iuxta noſtram editionem, *annuncians expletionem, &c.*) Sacerdoti annunciauit cum illis quatuor, ſeu ſuo, & illorum nomine, tanquam præcipuus, atque expoſuit rationem, quare huiuſmodi oblationem facerent, nempe vt legi obtemperarent: quod licet facto ipſo ſatis intelligebatur, voluit Paulus etiam verbo exprimere, vt ſe hoc pacto magis declararet legis obſeruantẽ, cuius verba ipſa recitaret, ſenſumve, nõ tantum eam cuſtodiret. Gloſſa interlinearis, & Hugo, quod dicitur hic Paulus *purificatus*, explicant de raſura capitis, Arias *de lotione quoq; capilli*: ſed raſura cum nobis videatur ex occaſione pollutionis facta, non referebatur ad offerendam cæſariem, ideoque hæc lauanda tunc non erat, ſed finito termino voti, quamuis de lotione lex non meminerit.

Polluto non licebat intrare in templum.

Hæc ſi ita ſint, *ſeptem dies*, qui verſu ſequenti memorantur, non erunt hi, qui ſecundum legem intercedunt à die pollutionis, interim namque non licebat polluto intrare in templum, neque lex præcepit, vt pollutus eat in templum initio pollutionis; ſeu dum tempus purgationis durat, vt annunciet Sacerdoti ſuam pollutionem, ac numerum dierum, quibus purgari, hoſtiaſque, quas ſoluere debet.

Quare aliter computandi ſunt, & cenſendi inter communes, ordinarioſque, non inter legales dies, & præſcriptos ad purificationem polluti. Nam cum intra hos dies captus fuerit Paulus, & in vincula coniectus, nec raſiſſet caput raſura illa, quę fiebat in fine voti, nec alia executus eſſet, quę ad id votum ſpectant, cum tamen contrarium, præter Caietanum vnum, omnes affirment.

Si quis contendat, quo die Iacobus, ac Seniores perſuaſerunt Paulo celebrationem huius cæremoniæ, incidiſſe finem dierum totius voti illorum quatuor, ita vt ſequenti die deberent illud penitus abſoluere, non repugnabo. Immò tunc magis completè Paulum intelligemus omnia feciſſe, quæ requiruntur ad hanc cæremoniam, ſicut etiam præſeferunt Patres, qui ab eo illam ſeruatam docent.

Purificatio idem eſt cum ſanctificatione.

Nec obeſt vox purificationis, aut purificandi; eſt enim ſynonyma cum dictione, ſanctificationis, atque ſanctificandi, & Gręcum verbum ἁγνίζεσθαι, hoc loco nunc per purificari, nunc per ſanctificari exponitur ab Interprete, ipſeque Nazaræus etiam temporaneus vocari ſolet ſanctus, ac ſanctificatus donec votum abſoluerit.

Potuit autem videri Paulus dudum ante votum Nazaræi nuncupaſſe, & hac de cauſa in Ieruſalem veniſſe, vt illud ſolueret. Sed cum dictam cęremoniam liberius, ac ſeriò vſurpauerit, vt non illicitam, & tam pio fine, vt paci Eccleſiæ conſuleret, honeſtatam, atque ad honorandum etiam Deum, non poteſt cenſeri abſolutè hypocriſis, ac ſimulatio, prout iam aliquoties monuimus.

Hæc cæremonia à Paulo vſurpata, non poteſt dici hypocriſis.

Parcendum mihi ſi longius erraui in inuio; quod ſi quis errorem deprehenderit, non modo parcam, ſed habebo gratiam: peto vero, quæſoque, vt qui ſine certo duce hoc iter arduum ſanè iniui, in ſemitam, qua exorbitauero, reducat me, qui melius illam tenet.

Sed priuſquam hinc abeo, moneo ſi qui ex fidelibus Nazaræi fiebant, in ſumenda Euchariſtia abſtinuiſſe à ſumptione ſanguinis ſub ſpeciebus vini, niſi vt Sacerdotes celebrarent, cum ſacrificium aliter conſtare nequat. Sed talis ſumptio vini, ſeu ſpecierum eius adeo modica erat, vt pro nihilo duceretur celebrantibus, quia aliter non poterant; ab alijs omitteretur, quia ad eſſentiam Sacramenti non pertinet. Quanquam & propter modicitatem dictam, & quoniam includit quandam integritatem, nihil prohibet, ſi à laicis Nazaræis vſurpatam quis dicat: cum alioqui fermè id efficiatur, vt Sacerdotibus, ſi Nazaræi vellent eſſe, abſtinendum eſſet à conſecratione ſanguinis, ac proinde à ſacrificio, in quo ſumit conſecrans quæ conſecrat, aut vt nec liceret Nazaræis, Sacerdotibus eſſe, vnde non eſt planè neceſſarium argumentum pro communione ſub vnica ſpecie ritus Nazaræorum à Chriſtianis vſurpatus, licet aliquam habeat probabilitatem, vt etiam capite ſecundo a admonui.

Nazaræi ſacerdotes accipiebant ſanguinem Chriſti ſub ſpecie vini, ſed alij non.

a verſ. 42.

Intrauit in templum.] Vel finitis diebus purgationis pro pollutione illorum quatuor, vel pro voto toto eorundé, iuxta duplicem dicendi modum à nobis allatum. Tertius eſſe poſſet, vt hic ingreſſus in templum non contigerit poſtero die; ſed poſtero die dicatur Paulus purificatus, hoc eſt, aggreſſus votum ſuum in abſtinentia à vino, & alijs cęremonijs: poſtea finito termino dierum, quos tot vouerit, quot ſignificatum eſt ipſi ſupereſſe ad complementum voti dictorum quatuor, cum his intrauerit, ſuum ſoluturus cum ipſis.

Annuncians expletionem dierum purificationis.] Palam, & publicè dicens ſui, & ſuorum voti tempus impletum eſſe, aut tempus purgationis à pollutione, ſecundum ea etiam, quæ prædicta ſunt.

Donec offerretur pro vnoquoq; eorum oblatio.] *Subaudi*, inquit Vatablus, *neq; diſceſsit è templo, donec oblata eſſet pro vnoquoq; eorum* (id eſt; pro illis quatuor, & pro ſe) *oblatio.* Poſſet alius ſenſus eſſe, quod annunciauerit in templo, aut ſuis illis ſocijs, cum ſe iunxit ipſis, expletos illos dies, qui purificationem præcedunt, antequam oblatio fiat; ſeu purificatio dicat mundationem ab immunditia legis, & pollutione, ſeu ſanctificationem, ac ſeparationem totam Nazaræi, & quidquid antecedit vltimam oblationem propriam toti voto.

Verſus 27.] Dum autem ſeptem dies conſummarentur, hi, qui de Aſia erant, Iudæi, cum vidiſſent eum in templo, concitauerunt omnem populum, & iniecerunt ei manus, clamantes.

D*Vm autem ſeptem dies conſummarentur.*] Syrus, וכד מטי יומא דשבעא *vechad meti iauma deſchabebba*, id eſt, *Cumq; aduenisset dies ſeptimus.* Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, *Cum futuri eſſent*, aut *cum cœpiſſent ſeptem dies compleri. Nondum conſummati erant hi dies*, ait Beda, quem ferè cæteri ſequuntur, *ſed eorum curſus agebatur, & conſummatio expectabatur.* Probat & ex lectione Græca, quoniam non poteſt ſtare ſententia, quam Paulus poſt quinque dies aduentus ſui in Cæſaream Præſidi dixit: *Quia non plus ſunt dies mihi, quam duodecim, ex quo aſcendi adorare in Ieruſalem.* Si enim, vt ratiocinatur Beda, his ſeptem, & illis quinque diebus Concilij illius diem, quo Paulus inuicem diſſociauerat Phariſæos, ac Sadducæos, & illum, quo ſe Iudæi deuouerant eum occiſuros, adieceris, proculdubio pluſquam duodecim ibi reperientur eſſe dies, nempe quatuordecim. Caietanus accipit hos dies ſeptem de termino voti, & eos à Sacerdote fortaſſe decretos fuiſſe, cum non decernantur à lege b (decernit enim duntaxat pro purgatione pollutionis) quia vero ferè quidem iam expleti erant dies ſeptem, ſed ſeptimus nondum aduenerat, Paulum, eo quod comprehenſus ſit, non potuiſſe patrini officium conſummare, denunciādi videlicet finem dierum purificationis.

b Num. 6.

Planius ſentiunt, qui ſeptem hos dies numerant ab eo, quo venerat in Ieruſalem Paulus. Quę expoſitio placet Lyrano, ac Vatablo, nec improbabilem dicit Carthuſianus; & Lyranus rationem ſoluit ductam ex varijs illis diebus, quod & nos ſuo deinde loco faciemus. Nam quæ Caietanus commentus eſt, iam refutata ſunt: & ſi dies is non aduenerat, quo cæſaries, & aliæ oblationes offerendæ erant, non impleſſet votum Nazaræorum Paulus; quod iam ſæpius dixi repugnare communi ſententiæ.

Quocirca iam Paulus voto ſatisfecerat, & tamen in templo verſabatur, cum poſtea in apologia ad Præſidem reſponderit, *aſcendiſſe ſe in Ieruſalem, vt adoraret* c; *&c.* vt ante dictum eſt, *vt Pentecoſten celebraret.*

c c. 24. 11.

a cap. 2. 1. Pentecoſte non conſtabat diebus ſeptem.

Sed caue putes, quod, aliàs *a* etiam admonui, ſolemnitatem Pentecoſtes ſeptem diebus conſtitiſſe. Proprium id fuit Paſchatis, & feſti Tabernaculorum, quæ dicebatur Scenopegia, vt non ſolum ex Scriptura colligitur, quæ de his duabus tantum celebritatibus id tradit *b*, ſed etiam ex Philonis *c* teſtimonio, qui viuebat hoc tempore.

b *Exod.* 12. & *Leuit.* 23. & *Deut.* 16.
c *in Decal.*

d c. 20. 3. 19. Iudæi, qui concitarunt tumultum contra Paulum, qui, & vnde fuerint.

Hi, qui de Aſia erant Iudæi.] Qui aſcenderant in Ieruſalem ad Pentecoſten, & aſcendenti Paulo inſidias ſtruxerant *d*, vt ſiniſtros de illo rumores ſpargerent, aut etiam fortaſſe ſuperuenerant. Videntur præſertim Epheſij iſti, & Aſiæ nomine intelligitur minor, quæ ipſa vnam præter alias prouinciam habebat peculiari nomine dictam Aſiam, cuius Epheſus metropolis erat.

Sæuiunt in Paulum Iudæi iſti, tanquam in exlegem, ipſi ſine lege, ſine iure, concitantes multitudinem, & violentas manus inijcientes, ac tria crimina obiectantes; odium gentis, propriæ abominationem legis, violationem templi; ſicut continetur ſequentibus verſibus.

Verſus 28.] Viri Iſraelitæ, adiuuate: hic eſt homo, qui aduerſus populum, & legem, & locum hunc, omnes vbique docens, inſuper & Gentiles induxit in templum, & violauit ſanctum locum iſtum.

Paulus maxime ſeditionis arguitur.

A*Duerſus populum.*] Non potuerunt magis apto argumento, & grauiore crimine concitare populum in Paulum. Sic Philippis delatus eſt, vt perturbator ciuitatis, & eo nomine cæſus virgis, atque coniectus in carcerem *e*. Sic iterum Theſſalonicæ *f* concitatus eſt in eundem populus. Cum autem ſolam obtendiſſent coram Gallione legis violationem, res ipſis non proceſſerat *g*. Intelligunt nunc de omni gente Iudæorum, non de populo Ieroſolymitano: venerant enim ex Aſia, vnde & Paulus, & ipſe in hac vrbe moram non traxerat poſt conuerſionem.

e cap. 16. 19. & ſeq.
f cap. 17. 5. & ſeq.
g cap. 18. 14. & ſeq.

Inſuper & Gentiles induxit in templum.] Ex hoc aliud illud crimen odij in gentem ſuam confirmant, quaſi præferret Gentiles, & ſi fieri poſſet, deletos vellet Iudæos, & templi, atque ſacrorum Chriſtianorum curam abolitis Iudaicis ſacrificijs, ac ritibus, Gentilibus Chriſtianum profeſſis nomen committi.

Gentilibus licuit partem templi intrare.

Gentilibus licuit partem templi intrare, vt docui capite tertio, & octauo: in eius vero partis, à qua prohibebantur, ſepto, inſcriptum erat literis Græcis, Latiniſque, *capitale eſſe alienigenas ingredi* h. Apud Ioannem *i* Gentiles, qui videre Chriſtum volebant, ex his erant, qui aſcenderant, vt adorarent in die feſto. Nec probabiliter loquuntur, qui ſic vocatos docent Iudæos diſperſos inter Gentiles, quaſi nec Iudæi alterius religionis homines eſſent ad templum admiſſuri (qui lætabantur potius honorem haberi templo) nec Romani permiſſuri, vt quis Iudaico ritu Deum adoraret: *Qui magnam ſibi videbantur aſſumpſiſſe religionem, quia omnium Gentium ſeruientes erroribus, in quas dominabantur, nullam*: vt ait Leo *k*, *reſpuebant falſitatem*.

h *Ioſeph.* 15. *Ant.* c. 14. & 6. *de bel.* c. 6.
i c. 12. 20.

k *Ser.* 1. *de SS. Apoſtolis Petro, & Paulo.*

Gentiles.] Ἕλληνας. Sæpè vidimus, Ἔθνη, καὶ Ἕλληνας confundi, & Græcorũ nomine Gentiles omnes intelligi. Syrus vertit hoc loco לארמיא *laremaie*, id eſt, Aramæos: puto, vt exprimeret magnum contemptum, & indignationem, maximè barbaram nationem, & exoſam nominaſſe, vt ſolemus nominare Scytham, Maurum, Arabẽ, &c. Plinius *l* quidem auctor eſt, Aramæos ab antiquis dictos Scythas.

l *lib.* 6. c. 17.

Sanctum, pars templi quædam propria.

Violauit ſanctum locum iſtum.] Totum quidem templum ſanctum erat, & ἱερὸν, hoc eſt *ſacrum*, ac Deo *dicatum*, ea quoque pars, quæ patebat Gentilibus; ſed peculiariter *ſanctũ* appellabatur ea pars, quam ſoli Iudæi poterant intrare, qui nullam haberent legis immunditiam, prout in dicto primo templo (reſpectu cuius hoc dicebatur ſecundũ) propria quadam inſcriptione præmonebantur *m*. Propterea vocatur hic ἅγιος τόπος, *Sanctus locus*.

m *Ioſeph.* *ſupra.*

Verſus 29.] Viderant enim Trophimum Epheſium in ciuitate cum ipſo, quem æſtimauerunt quoniam in templum introduxiſſet Paulus.

n 2. *ep.* 4. 20.

T*Rophimum Epheſium.*] Quia Paulus Timotheo ſcribit *n*, *reliquiſſe ſe Mileti Trophimum infirmum*. Hoc autem non videtur in hac nauigatione, quando cum cæteris illum Lucas adfuiſſe ſuperius affirmauit *o*, neque dum renauigauit iam vinctus, quoniam non legitur appuliſſe Miletum, exiſtimat Baronius *p* non quidem duos fuiſſe nominis eiuſdem, cum de vnico ſit mentio, qui prius Aſianus, modo Epheſius vocatus eſt; ſed in epiſtolam illam ad Timotheum irrepſiſſe mendũ, vt pro Melita, Miletus poſita ſit, quemadmodum inferius *q* in hac hiſtoria pro Melita codices nonnulli mendosè legunt Mitilenen. In capite priore idem docui, quod vnus duntaxat Pauli Diſcipulus, comeſque Trophimi nomine fuerit.

o c. 20. 4.

p *Tom.* 1. *Annal.* Emendatur locus Pauli à Baronio.

q c. vlt. 1.

Sed non probatur emendatio.

Cum autem iuſſu Sixti V. emendata Biblia inemendatum reliquerint in epiſtola ad Timotheum locum, in quo eſt *Miletus*, cogitur Baronius aſſerere diuerſum Trophimum eſſe, de quo duobus dictis locis eſt ſermo: negat enim de itinere Romano loqui Paulum cum Timotheo, quia Lucas in Itinerario illo non meminit de Mileto. Ego verò reſpondeo, non eſſe neceſſarium argumentum, ſicut & quod non ſcribat relictum Trophimum Melitæ, ac fieri potuiſſe, vt ſi Mileto non tranſijt Paulus in reditu, illuc, quod non longè admodum abeſſet à recto curſu, inualentem Trophimum miſerit, vbi à Diſcipulis curaretur.

Communem difficultatem mihi cum Baronio, Baronius non attingit, nec quiſquam alius, quare Iudæi nunc litem Paulo intenderint, tanquam templi violatori propter Trophimum, quod illum in id introduxiſſet. Si Chriſtianus erat, & Pauli Diſcipulus, non autem Gentilis: inde enim effici videtur diuerſum fuiſſe, ſi, inquam, Gentilis erat, & cui intrare ſecundum templum non licebat. Nec refert, quod Lucas indicet non intraſſe, ſed æſtimaſſe Iudæos, quod intraſſet: vtrouis namque modo ſignum eſt intrare non potuiſſe. Sed hinc opinio quoque noſtra ſit confirmatior, non eſſe diſtinctos Trophimos, quoniam Iudæi iſti, qui erant de Aſia, recognouerunt hunc Trophimum, ceu Aſianum. Difficultas autem propoſita facit, vt reſpõdendũ cenſeam ſine dubitatione, Chriſtianos, qui Iudæi non fuiſſent, prohibitos ingreſſu templi ſecundi, eodemq; loco habitos hac in parte, quo Gentiles: oderãt enim Iudæi Gentiles, & Chriſtianos; & ſi licuiſſet, Chriſtianos ex ipſis factos redegiſſent in ordinem Gentilium, Et pleriqne ferè omnes ex Circumciſione fideles magnoperè contendebant, vt capite hoc vidimus, & toties in prioribus, ne Gentilis Chri-

Chriſtianos ex Gentibus factos eodem loco habebant Iudæi, quo ipſos Gentiles.

ſtiano ritu initiaretur, quin ſimul Iudaicum profiteretur. Quia verò contrarium docere & facere Paulus accuſabatur, idem Diſcipuli eius & ſenſiſſe, & factitaſſe exiſtimati ſunt.

In ciuitate.] Ieroſolymitana: quamuis & in Epheſina vidiſſe potuerint, & quoquo modo de ea Lucas poſſit intelligi, quia vocauit Trophimum Epheſium. Leuis ratio, vel coniectura, idcirco Trophimum à Paulo introductum in templum, quia cum Paulo conſpectus eſt, vel Epheſi, vel Ieroſolymis.

a lib. 1. Æne.

—*Furor arma miniſtrat* a.

b Terent. in Andria.

Et b: *Mala mens, malus animus.*

c Sap. 17. 10.
d 1. Cor. 13. 5.

Ac, *Timida nequitia dat teſtimonium alienæ condemnationis, ſemperq; præſumit ſæua, perturbata conſcientia* c. At *charitas non cogitat malum* d.

In templum introduxiſſet Paulus.] Syrus, וסברין הוו דעם פולוס על להיכלא *veſabberin hauu debhim Paulum bhal lehaicbela*, id eſt, *Et putantes erant, quod cum Paulo eſſet ingreſſus in templum*; vel, *Putabant enim ingreſſum fuiſſe in templum.* Minuit crimen hæc interpretatio: maius enim eſt Paulum introduxiſſe. Quanquam hinc auctior foret Iudæorum malitia, quia potuiſſet Trophimus propria animi ſui, non alterius inductione templum eſſe ingreſſus. Ὃν ἐνόμιζον, ὅτι εἰς ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος, *Quem putabant, quod in templum introduxit Paulus.*

Verſus 30.] Commotaq; eſt ciuitas tota, & facta eſt concurſio populi. Et apprehēdentes Paulum, trahebant eum extra templum: & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ.

APprehendentes Paulum trahebant eum extra templum.] *Vt occiderent liberius: & maiore audacia*, inquit Chryſoſtomus, *nec templum ſanguine polluerent.* Sicut Ioiada Pontifex *educi Athaliam extra ſepta templi, vt interficeretur foris gladio, imperauit* e. Et *Deus homicidam ſpontaneum, ac inſidiatorem ab altari euelli, vt moriatur* f. E contrariò voluit idem Ioiada *Mathan Sacerdotem Baal ob maiorem execrationem interfici ante altare ſacrilegum* g. Sanctitas templi pium horrorem incutiebat, & immunitatem quandam inſtar aſyli continebat. Eo confugit, & ad cornu altaris Adonias, veritus Salomonem h: Ioab quoque, qui tamen ibi à Salomone iuſſus eſt interfici, quia egredi noluit i.

e 2. Par. 23. 14. 4. Reg. 11. 15.
f Exod. 21. 14.
g 4. Reg. 11. 18. 2. Par. 23. 17.
Sanctitas templi horrorem pium incutiebat.
h 3. Reg. 1. 50.
i 3. Reg. 2. 28. 29. 30. 31.

Abulenſis k negat de rigore iuris fuiſſe prærogatiuam immunitatis in templo, ſeu in tabernaculo, ſed licuiſſe Iudicibus, cum vellent educere quoſcunque reos de templo; præceptum autem illud Exodi non tribuiſſe immunitatem, ſed ſolam reuerentiam loci, cuius tamen ratio non haberetur, ſi quis occidiſſet per inſidias, & data opera. Nam ciuitates refugij pro alijs homicidis aſſignatæ erant l: à quibus nullo modo abſtrahi poterant, nec in illis interfici: nefas autem erat immundis in templum intrare.

Templum non habuit prærogatiuam aſyli.
k 3. Reg. q. 56. & 58. & 4. Reg. 11. q. 22. & in c. 20. Ioſue q. 6. & ſequent. & Exod. 21. q. 16. & Leuit. 22. q. 10.
l Num. 35. 10. & ſeq. Deut. 19. 2. & ſeqq. Ioſue 20. 2. & ſeq.

Docet prætereà, in nouo Teſtamento longè maiorem eſſe Eccleſiarum noſtrarum immunitatem, in quibus, cum ſint innumerabiles, non licet interficere, immò nec ex ijs extrahere, niſi publicos latrones, inſidioſos occiſores, nocturnos depopulatores agrorum m. Item arguit Iuriſconſultos, vel Canoniſtas, qui Eccleſiarum immunitatem colligunt ex immunitate Sanctuarij: quoniam & nulla erat, & ſi fuiſſet, reſponderi poſſet, fuiſſe cæremonialem, ac proinde per ſe non inducere obligationem in noſtra lege.

Eccleſiarum noſtrarum maior eſt immunitas, quam templi antiqui.
m c. immunitatem, extra. de pœnit.

A Placet Doctoris huius doctrina, niſi fortè de nomine quæſtio cenſenda ſit, Vtrum immunitatis, & aſyli nomen mereatur illa lex, quæ Sanctuario haberi præcipit reuerentiam, vel certè ſignificat, dum negat voluntarijs, & inſidioſis homicidis fauere debere. Videntur Hebræi ſic legem intellexiſſe ipſo vſu, & praxi: & Demetrius rex idem aſyli ius in templo Ieroſolymitano pro ſibi obnoxijs eſſe voluit n: & *Zachariæ filij Barachiæ cædes inde plurimum exaggeratur, quod facta ſit inter templum, & altare* o: ſiue is fuerit idem, qui filius Ioiadæ, qui eodem pacto trucidatus eſt p, ſiue non fuerit.

Probatur Abulenſis ſententia.
n 1. Mach. 10. 43.
o Mat. 23. 35.
p 2. Par. 24. 21.

Satis conſtat etiam Nadab, & Abiu intra B Sanctuarium ipſum diuinitus interfectos q, & comminatum Deum polluentibus Sanctuarium mortem in ipſomet Sanctuario r. Nec propterea tamen non violatum, pollutumve templum habebatur, ſi quis in eo cæſus eſſet, quamuis id commeruiſſet. Polluebatur enim templum, ſeu profanabatur omni cultu falſæ religionis, ſi etiam parietes inflammarentur, tecta ſubuerterentur: ſi cędes, aut flagitium admitteretur, ſola idololatria nouos, ac ſtatim expiationis requirebat ritus ſ. Pro alijs vna ſemel in anno ſufficiebat expiatio t.

Templum non violabatur cæde hominum, ſed idololatria.
q Leuit. 10. 2.
r Leuit. 22. 9.
ſ 4. Reg. 23. 4. 2. Par. 28. 24. & 29. 5. 4.
t Leuit. 16. 15. 16. & 23. 27. Num. 29. 7.

Porro valdè latè patet omnis hæc ratio aſyli communi gentium iure apud omnes nationes, vt Hiſtoriæ teſtantur, & leges ciuiles u, ac ſacri C Canones, varijq; generis Scriptores, ex quibus multa recentiores quidam collegerunt x, præter Anaſtaſium Germonium, qui tres integros libros edidit de ſacrorum immunitatibus, dicauitque Gregorio XIV. qui ſeueriorem ea de re Bullam ſanxit: habitumque ſemper eſt ſacrilegium ex ſacris locis abſtraxiſſe illos, qui eò confugiſſent: niſi criminum atrocitas pro vario iure, vel more indignos beneficio ſontes feciſſet, qua de re etiam Philo y. Eutropius Arcadij Eunuchus, omnium colluuie facinorum infamis, cum ab Imperatore legem extorſiſſet z, qua immunitas omnis abrogaretur; liceretque etiam ad aras confugientes extrahere, ipſe Imperatoris poſtea declinans iram, D ab ara, ad quam confugerat, abſtractus, capite truncatus eſt a: atque procurante Chryſoſtomo, iniqua lex abrogata. Proditum eſt de Baſilio b, vindicaſſe viduam altare complexam à Præſidis iniuria: de Ambroſio c, defendiſſe Creſconium, ne ibi comprehenderetur à lictoribus, quod cum non obtinuiſſet, abſtractores feræ in theatro laniarunt, quæ in abſtractum immiſſæ fuerant. Oroſius d memorat pœnam violatoris Maſcezilis ducis, & hac de cauſa Bonifacium comitem Auguſtinus excommunicauit e. Immò, quod magis mirêre, Iuſtus, Epiſcopatu Lugdunenſi relicto, receſſit in eremum Ægypti, diuque ibi latuit, pœnitentiam agens, quod hominem, qui confugerat E ad Eccleſiam, idem reieciſſet, vt populi ſedaret furorem, accepta prius fide à Magiſtratu, quod nullum illi homini periculum intentaret. Præter Surium f Petrus Damianus g narrat accuratè hiſtoriam, citans Stephanum Cardinalem. Lege præclaras hac de re ſententias apud Damaſcenum h, & exempla apud Tilmannum Brendembachium i. Fuit etiam, qui propter violatum in Conſtantinopolitano templo hoc aſyli ius, cum ad aram cuiuſdam Magiſtratus ſerui confugiſſent, mali ominis Propheta verus extiterit, cuiuſdam iambos allegans k:

Σημεῖα καὶ γὰρ ταῦτα γίγνεσθαι φιλεῖ
Ὅταν τι ναοῖς ἐγκατασκήψῃ μύσος

Aſyli ratio valde late patet apud nationes omnes.
u de his qui ad Eccl. confug. Cod. Theo. & tit. de lege Wiſigot. lib. 3. c. 4. lib. 1. Varia. ep. 26. & 2. ep. 11. & edictum Theodorici cap. 125. & Conc. Epheſ. to. 5. c. 21.
x Petr. Greg. 33. Synt. ca. 11. & 22. Alex. ab Alex. cum Tiraq. lib. 3. c. 20. Ioſep. & Steph. 1. Mach. 10. verſ. 39.
y lib. de ſpecial. legib.
Exempla terrima eorum qui Eccleſias violarunt.
z l. 3. de his qui confugiunt ad Eccleſ. C. Theo. & Suidas in Eutropio.
a Chryſ. hom. in Eutrop. Niceph. lib. 13. c. 4. Socrat. lib. 6. c. 5. alij in vita Chryſoſtomi Sozom. lib. 8. c. 7. Proſper 3. part. de prædic. c. 38.
b Nazia. orat. de illo.
c Paulinus in vita.
d lib. 7. c. 36.
e ep. 1. in app. & refertur 17. q. 4. c. miror.
f Tom. 5.
g lib. 1. Ep. ep. 9. ad Nicolaum Papam II.
h 2. parallel. c. 14. lib. 3. c. 46.
i collat. ſacr. lib. 1.
k Niceph. lib. 14. c. 34.

Aſſueuit omnem ferre triſte, ſanctius
Si forte templum, polluat piaculum.

Vide apud Auguſtinum a egregiam comparationem aſylorum noſtrorum cum aſylis Gentilium; & quo pacto etiam Barbari Gothi, capta Roma, illorum religionem reueriti ſint, quod teſtatur quoque Procopius b, & alij. Vtinam facinoroſi pio hoc, ſacroque beneficio non abutantur nec eos cogant, quorum conceſſu, & auctoritate ſtat, id aut imminuere, aut abolere, ſicut pertæſum nimiam ſui temporis licentiam, Tyberium iura omnibus ferè aſylis ademiſſe, Suetonius c, Tacituſque d prodiderunt. Couarruuias e minus rectè videtur hac de re ſcripſiſſe, cum docuit originem immunitatis à lege vetere duntaxat, quam Chriſtus abrogauerit, originem traxiſſe: Conſtantinum eam Eccleſijs dediſſe. At Conſtantinus f populi ſolum compreſſit violantis Eccleſias audaciam, nihil contulit, quod prius iure diuino Eccleſiæ non haberent.

Aſyla noſtrorum templorum Gentium aſylis præſtant.
a lib. 1. de Ciu. Dei, c. 1. & 4.
b l. 1. de bello Gothico.
c in vita, c. 37.
d Annal. lib. 3.
e Variarum, c. 20.
Immunitatem templis quis attribuerit.
f apud Niceph. lib. 9. ca. 25.

Et ſtatim clauſæ ſunt ianuæ.] Extremæ ianuæ poſſunt intelligi, & Paulum omninò tractum extra templum, quoniam totus ambitus templi ſaltem interior vltra primam porticum, videtur in honore fuiſſe. Et quod Interpres vertit, τὸ εἷλκον, *trahebant*, Syrus reddit, וגרוהי לבר מן היכלא *regaruhi lebar men heichela*, id eſt, *& traxerunt eum extra templum*. Ita videtur ſentire Caietanus. Si quis tamen templum reſtringat ad ſpatium, quod ſolis patebat Iudæis, ſatis erit, ſi de ianuis intelligat, quæ ad id ducebant. Hoc pacto nonnulli exponunt Zachariam *occiſum inter templum, & altare* g, hoc eſt, in atrio ſub dio h, quam etiam Abulenſis i vocat *porticum Salomonis*, quod ego nunc non expendo.

g Matt. 23. 35.
h Glo. inter. apud Matth.
i Matth. 23. q. 201.

Arias putat *ianuas ſponte ſua, diuina prouidentia id efficiente, clauſas* (diuinitus poſtmodum patefactæ ſunt k:) *ne populus multus irrueret in templum, cum tumultu, & infantia Apoſtolus obrueretur quam breuiſſime: aut illi, qui eum comprehenderant, & in templo occidere non audebant, extra templum propellentes interficerent; atq; ſi manſiſſe Paulum inter templum, & atrium Gentium, ac montem domus.*

k In Schol. hiſt. de Sc. ind.

De miraculoſa ianuarum clauſura non facilè conſentio: tum quia miracula ſine graui ratione admitti non debent; tum quia ſatis iam magna populi concurſio erat ad obruendum Paulum, ſi non eos templi reuerentia tenuiſſet. Quocirca per milites templi, ſeu cuſtodes, vel alios clauſæ ſunt ianuæ, aut quibus intrabatur in partem templi, ad quam Gentiles admittebantur, aut quibus in atrium Iſrael. Et fieri poteſt, vt dum traheretur Paulus, & cuſtodes rem ad cædem ſpectare viderent, quæ ſucceſſura eſſet, priuſquam penitus extra totum templum educeretur, ianuas clauſerint, ita vt remanſerint intra atrium Iſrael. Quod ſi iam extra hoc eductus erat, cauſa claudendi etiam fuit, ne Paulus eo refugeret: etſi contingeret fundi eius ſanguinem, quam maximè fieri poſſet, minus profanaretur templum, id eſt, pars minus ſacra. Præterea ne Gentiles in interius Iudæorum atrium impetu facto ingrederentur, maximè quod non ignorarent Paulum imperij, quaſi Gentiles eum in locum introduxiſſet: ideoque hinc indignationem concipere, & eum velle defendere videri poterant.

An miraculo ianuæ templi clauſæ ſint.

Verſus 31.] Quærentibus autem eum occidere, nunciatum eſt Tribuno cohortis: Quia tota confunditur Ieruſalem.

Qværentibus autem eum occidere.] Iu, inquit Arias, *qui interim erant, id agentibus, vt extra templum interficiendum producerent: tam ipſum etiam poſtulantibus, & clamantibus iis, qui exterius tumultuabantur.* Non probo, niſi miraculum perduret, aut etiam renouetur, vt obſeratæ diuinitus ianuæ reſerari aliquanto tempore non queant. Quærebant multi interficere: ſed vt fit in multitudine, alij legibus agi cenſebant oportere: interim ſpatium fuit Tribuno accurrendi.

Nunciatum eſt Tribuno cohortis.] Syrus אשתמעת *eſthethemahhath*, id eſt, *auditum eſt*, vel, *auditione accepit*. Ἀνέβη φάσις, &c. *Aſcendit fama*: vel, *peruenit rumor*; & pro Tribuno Græcè eſt, τῷ χιλιάρχῳ; pro cohortis, τῆς σπείρης, de quibus lege quæ notata ſunt capite decimo l.

l verſ. 31.

Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus dicunt, hunc Tribunum fuiſſe Claudium Lyſiam, qui miſſus erat à Felice Præſide.

Lyranus ei ciuitatis curam impoſitam eſſe. Caietanus, cohortem iſtam fuiſſe præſidiarium mille militum conſtitutorum à Romanis in arce Sion ad ſeruandum Regium dominium ſuper ciuitatem Ieruſalem, vt colligitur etiam ex Machabæorum hiſtoria m: ſicque ex loci vicinitate ad templum, citius rumorem deferri potuiſſe ad Tribunum, & celeriter occurri ab eodem cum centurionibus, & militibus. Arcem illam deſcribit egregie Ariſteas in hiſtoria LXX. Interpretum, necnon militarem cuſtodiam. Ait *fuiſſe velut propugnaculum templi, ne ſi quando ſeditio, aut tumultus, hoſtiumve impetus ingrueret, inuenire viam poſſet aliquis ad templi clauſtra penetranda.*

In arce Sion collocati præſidiarij milites à Romanis.
m lib [illegible]

Fallitur quidam Euſebij Interpres, dum in verbis, quæ ipſe hinc recitat n, χιλίαρχον exponit *Tribunum plebis*. In Gagneio verò memoria deſideratur, cum Auguſtini o ſententiam, quæ refertur item in Decreto p, huic aptat loco, quaſi Paulus Tribunum de concitata in ſe ſeditione monuerit: quod conſtat longe poſt contigiſſe, & tunc, quando ſecreta conſpiratio erat q. Idem lapſus, vt opinor fuit in Ioanne Benedicto, qui ad hunc locum alligit dictum Decreti canonem.

n l. Hiſt. c. 20. vel 21.
o epiſt. 50.
p 23. q. 5. cap. Maximianum.
q c. 23. 16.

Tota confunditur Ieruſalem.] Συγκέχυται. *Confuſa eſt, & conturbata.* Tota ciuitas dicitur, quia maxima pars eius: quemadmodum & *turbatus Herodes, atq; omnis Ieroſolyma cum illo* r, quando Magi aduenerunt. Pari ratione Deum diligi *ex toto corde, mente, anima, virtute, ex omnibus viribus* s, eſt præcipua, & ſumma cura, quam humana conditio patitur, id à nobis fieri cum gratia Dei, quamuis & multa cogamur alia mere naturalia opera operari, & omnia venialia peccata vitare non poſſimus, aut motus inuoluntarios. Sic dicebat Iacob vxoribus *ſeruiſſe ſe totis viribus patri earum* t: & dictum eſt, quod *toto corde vniuerſus Iſrael ſequebatur Abſalom* u: & vulgò dicimus: *Totus ſum in hac re, totis viribus hoc ago; nihil aliud facio, vel curo.*

Vis nominis totus, vel, tota.
r Matt. 2. 3.
s Deut. 6. 5. Matth. 22. 16. Mar. 12. 30. Luc. 10. 27.
t Gen. 31. 6.
u 2. Reg. 15. 13.

Idem iudicium eſt, cum quid per vniuerſam terram diuulgatum ſcribitur, vel quando mundus totus aliquem ſequi, & ſimilia, quæ ex triuiali loquendi modo petuntur.

Verſus 32.] Qui ſtatim aſſumptis militibus, & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cum vidiſſent Tribunum, & milites, ceſſauerunt percutere Paulum.

SYrus, דבר לבנטרונא ולאסטרטיוטא סגיאא *debar lechentruna veleſtratiute ſegiaa*, i.

Aſſumpſit Centuriones, & milites quamplurimos. Multos fuiſſe credendum eſt ad ſedandum totius ciuitatis motum; & aſſumpti Centuriones, qui centenis præerant, hoc indicant, & quod Magiſtratus templi cum ſuis militibus, de quibus egimus capite quarto *a*, per ſe ſoli id non potuerint.

a verſ. 1.

Χιλίαρχος, pro quo Interpres priore verſu *Tribunum* reddidit, à mille denominatur. Hunc, ac milites, quia, vt dixi, præſidiarij erant, & cohortis, non dubium fuiſſe Gentiles, & Romanos, & Agabus quoque nominatim prædixerat *b*, Paulum tradendum in manus Gentium, niſi velis Gentiles nominare Iudæos deſertores: quoniam Ioſephus *c* agens de Macedonico arcis præſidio, ſcribit admixtos fuiſſe ex Iudæis impijs ſceleſtiſſimos, à quibus plurimum vexabatur vrbs. Alioqui conſtat, dum conſtitit, ac ſuo vixit iure Hebræorum Reſpublica, Chiliarchos, ſeu Tribunos cum præfectura mille hominum, non militum propriè, ac ſolum curam, ſed partem quoque in politica adminiſtratione habuiſſe cum inferioribus Centurionibus, quinquagenarijs, decurionibus, ſiue decanis, & alijs *d*, qui præeſſent omnes conſilijs, atque iudicijs, & demum etiam rei bellicæ *e*: reperiunturque nominati aliquando quidam principes millium *f*, quod eſt eſſe chiliarchos. Et ſunt, qui quod eſt apud Michæam *g*: *Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda*, explicent *h*, vt Chiliadem, & Chiliarchum creare poſſis.

Milites hi gentiles fuerunt.

b ſup. verſ. 11.

c 12. de Bello. c. 7.

d Exod. 18. 21. Deut. 1. 15.
e Sigon. 7. de Rep. Hebr. ca. 7. [illegible]
f 1. Par. 12. 20.
g c. 5. 2.
h Sigon. ſupr. c. 11.

Ceſſauerunt percutere Paulum.] Qui parati erant, vel iam inceperant. Poſteriorem ſenſum indicant verba Græca ἐπαύσαντο τύπτοντες, quæ Syrus interpretatur, בהלו מן דמחין הוו *behalu men demahhin hauau*, id eſt, *Ceſſauerunt ij, qui percutiebant.*

Si Paulus iam erat omninò extra templum, ſingularis prouidentia Dei fuit; quod inter percutientium manus non occubuerit, nulla amplius prohibitorum templi religione; & quod Tribunus tempeſtiuè decurrerit (denotat τὸ κατέδραμε, *deſcenſum ex loco ſuperiore*, id eſt, *ex arce*) Fuiſſe autem innuit, quia percuſſores venientem Tribunum viderunt, & is acceſſiſſe ſimpliciter dicitur, quaſi nullis eſſet impeditus clauſuris. Quanquam & hæc vera eſſe poſſunt, ſi Paulus adhuc erat intra primam porticum, vel atrium Gentilium, & ianuæ, quæ dicuntur clauſæ, fuerint illæ, quibus intrabatur in atrium Iſrael, ſeu Iudæorum.

Singularis in Paulum Dei prouidentia.

Verſus 33.] Tunc accedens Tribunus apprehendit eum, & iuſſit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.

ET *iuſſit eum alligari catenis duabus.*] Conſtrictis manibus, pedibuſque, prout Agabus vaticinatus erat *i*, & pridem Petrus ab Herode colligatus *k*. Nunc oſtenditur Paulo *quanta oporteat ipſum pati pro nomine Chriſti l, qui olim trahens viros, ac mulieres in Ieruſalem, qui credebant in Chriſtum, tradebat in cuſtodiam, & alligabat & perſequebatur vſque ad mortem & cædem per Synagogas, atque puniens, & compellens blaſphemare, & inſaniens in eos m*. Id autem propterea Tribunum feciſſe Chryſoſtomus notat, vt populi furorem mitigaret.

i ſup. verſ. 11.
k c. 12. 6.
l Act. 9. 16.
m c. 8. 3. c. 22. 4. 19. c. 26. 10. 11.

Si adhuc intra templum ligatus eſt Paulus, non fuit contra templi aſylum, quæ, ſi qua erat, cædis prohibitionem tantum continebat. Quanquam Ioſephus *n* auctor eſt, per hæc ipſa tempora patratas in templo cædes à ſeditioſis. Gregorius *o* narrat multa ex catenis, quas Paulus in collo, & manibus geſtauit, miracula demonſtrata in populo. Sed loqui eum credo de Romanis.

Paulus vbi ligatus ſit.

n Antiq. 20. 6. [illegible]
o lib. 3. ep. 30.

Verſus 34.] Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non poſſet certum cognoſcere præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra.

IVſſit *duci eum in caſtra.*] Εἰς τὴν παρεμβολήν. Gloſſa interlinearis, & Hugo: *In caſtra militum ſuorum, ne eum occiderent Iudæi.* Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus: *In turrim regiam, in qua tenerentur captiui.* Caietanus: *In caſtra, quæ erant in Sion.* Omnia recidunt eodem.

Quod addit Carthuſianus, prius interrogatum Paulum à Tribuno, vt ſi proprio teſtimonio conuinceretur, non puniretur per alios ad extorquendam notitiam ſuorum exceſſuum, ſed per Tribunum iudicaretur, non intelligo quo modo ſit verum: Tribunus enim non poterat ſupremam ſententiam ſolus, ac per ſe ferre. Immò verò verſus præcedens oſtendit, non Paulum, ſed de Paulo alios interrogatos, ſicut magis exprimit textus Græcus: Τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστι πεποιηκώς. cum verſione Syra, ומשאל הוא עליהי דמנו ומנא עבד *vameſchael haua hhalauehi demannu vmana hhabad*, id eſt, *ſuſcitatus eſt ſuper eo quiſnam eſſet, & quid feciſſet.*

Tribunus non poterat per ſe ferre mortis ſententiam.

Porrò caſtra erant in turri Bari, quæ ab Herode dicta eſt Antonia, in angulo duarum porticuum prioris templi; ſimul cum regia ibidem ædificata, & alijs quatuor per angulos turribus, è quibus ad meridianum, orientemque ſita ſeptuaginta cubitis eminebat, vt ex ea totum templum videri poſſet. Lege Ioſephum *p*, Egeſippum *q*, & Ariſteam *r*, ex quibus Ioſephus deſcribit intra turrim latitudinis magnæ Regiam cum atrijs, balneis, & aulis aptiſſimis ad caſtra, vt quantum ad vſum neceſſarium pertinet, ciuitas videretur: ibique milites Romanos reſediſſe: & qua porticibus iungebatur, vtrinque deſcenſum habuiſſe, vnde cuſtodes commeabant.

Turris hæc vbi erat.

p lib. 6. de bell. Iud. c. 6. & lib. 8. Ant. c. 6. & lib. 15. c. 14. & lib. 18. c. 6.
q 1. de excid. [illegible]
r lib. de LXX. Interp.

Verſus 35.] Et cum veniſſet ad gradus, contigit vt portaretur à militibus propter vim populi.

ET *cum veniſſet ad gradus.*] *Quibus aſcendebatur in templum*, inquit Gloſſa interlinearis, vel *quibus*, vt Hugo, *aſcendebatur in caſtra*, indicans illos fuiſſe in aſcenſu Sion, quod Caietanus expreſſit: vel, vt Carthuſianus, *qui erant in ipſa turri*: vel, vt Arias, *in atrio Gentium*, cum eſſet populus frequentiſſimus in monte domus, & extra expectans, & alij pone ſequerentur, ac impellerent.

Si de gradibus atrij Gentium intelligamus, id eſt, per quos ex atrio Iudæorum deſcendebatur, vel ex illo ad hoc aſcendebatur, Paulus, Tribuni aduentu viſo, ſeu cognito à Iudæis, eductus eſt ex atrio Iudæorum, in quo clauſus tenebatur, quod videtur Arias ſenſiſſe. Si de gradibus, & aſcenſu ad turrem Antoniam, vterumuis dici poteſt, vel eductum de atrio Iudæorum, vel de Gentilium. De gradib. in ipſamet turri, minus probabilis eſt opinio; nec enim tamdiu turba ſeſe continuiſſet à funeſto clamore contra Paulum, & priuſquam eo perueniſſet, portabatur Paulus, vt eſt in verſu ſequenti, à militibus, propter vim populi, qui conſequebatur eum, & propellebat, & verſu præterea

Hi gradus quomodo ſint intelligendi.

trigeſimoſeptimo iam ingreſſurus caſtra Paulus, vel aſcenſurus turrem, ad quam à templo erat aliquod ſpatium, narratur petiiſſe ſibi loquendi fieri poteſtatem.

a 2. Eſdr. 3. 15. & 12. 36.

Quod attinet ad gradus Sion, mentio eſt in Eſdra a de gradibus, qui deſcendunt de ciuitate Dauid in aſcenſu muri ſuper domum eius. Sed hi non faciunt ad rem, eratque tum templum, tum turris Antonia in eodem monte Sion, licet turris altior eſſet. Leuior coniectura Comeſtoris in Hiſtoria Scholaſtica, vbi tamen etiam ponit opinionem de gradib. templi, fuiſſe gradus domus propriæ, videlicet ipſius Tribuni; de domo namq; Pauli non opinor illum intelligere Lucã.

Probabile eſt priuſquam Tribunus imperaret Paulum duci in caſtra, interrogaſſe quis eſſet, & quid feciſſet, intra templum in altero ex dictis atriis: cum autem populus animaduerteret, ſcandi partem editiorem verſus turrem, vt deduceretur Paulus in illam, velletque ſtatim eum de medio tolli, maioribus vocibus exclamaſſe, ne differretur iudicium, & cognitio rei, ac proinde ne illuc abduceretur.

ἀναβαθμὸς quid ſignificet.

Beda notat, Græcam dictionem *ἀναβαθμῶν*, ſignificare non *deſcenſionem de templo*, pro qua eſſet dictio *καταβαθμῶν*, ſed *aſcenſionem in caſtra*. Non eſt hæc neceſſaria ratio, quia gradus ad ſcandendum per ſe, magiſve, quam ad deſcendẽdum facti ſunt.

Verſus 36.] Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum.

Tolle eum. contra quos diceretur. b Ioan. 19. 15. Luc. 23. 18.

Tolle eum.] Oecumenius poſt Chryſoſtomum docet, morem Iudæis fuiſſe his vti vocibus contra iuſtos, ſicut & contra Dominum ipſum b: iis autem ſignificare velle, tolle eum ex viuentibus, *αἶρε αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, ἄπαγε αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων.* Adiicit vterque ex aliorum ſententia: *Τοῦτ' ἔστιν ὃ παρ' ἡμῖν λέγουσι, κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, ἐν τοῖς σίγνοις αὐτὸν ἔμβαλε*, *Hoc eſt quod apud nos dicunt, iuxta Romanam conſuetudinem, in ſigna ipſum iniice*, vel *immitte*. Sequenti capite c ſimilis, ac magis etiam expreſſa formula eſt: *Tolle de terra huiuſcemodi, non enim fas eſt eum viuere.*

c verſ. 22.

Nullum Romanæ huius formulæ veſtigium potui reperire. An mitti in ſigna eſt conici eum in locum in bello, vbi vita maxime periclitetur vna cum ſignis, & vexillis, vel in prima acie, vt immiſſus eſt à Dauid Vrias d? An quod ante dictum eſt e, *trudi, traduque cuſtodia militum*, vbi & ſigna tolli ſolent, ſeu erigi? Ammianus f ſcribit, *aduerſarium quendam apprehenſum rectori militum arcte cuſtodiendum apud ſigna commiſſum eſſe.* An edi quodammodo, ac ſtatui in facinoroſo reo ſignũ, atque *παράδειγμα*, id eſt, exemplum, de quo dixi capite quinto g, inſigne de illo ſumendo ſupplicium, quod intuentes pertimeſcant, & facinora ſua dediſcant?

d 2 Reg. 11. 15.

e verſ. 34.

Quid ſit in ſigna tolli.

f lib. 21.

g verſ. 40.

Tolli in crucem Cicero dixit.

h ad Attic. lib. 7. epiſt. 11.

i cap. 23. 18.

Tolli in crucem etiam Cicero h dixit, quod turpiſſimum tormenti genus turpiſſimis dari ſolitum hominibus, inſignes, notabileſque reddebat. An & eo alluſit Romana formula? Apud Lucam in Euangelio dicunt Pilato Iudæi i. *αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βαραββᾶν. Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam.* An eſt permitti militibus, vt in eum ceu in ſignum tela dirigant, vt eſt ſagittis confoſſus martyr Sebaſtianus?

Inter militares pœnas vna erat quoque verberatio, & caſtigatio fuſtis, quæ fiebat ſine carnificis opera, ſed Tribuno primo leniter tangente, ac delibante reum, hoc tanquam ſigno dato, qui in caſtris erant omnes feriebant, alij fuſtibus, alij lapidibus. Lege Lipſium k. Itaque mitti in ſigna erit forſitan militibus occidẽdum aſſignari; quã præſertim qui ſigna deſtituiſſent, ſuſtinere pœnam cogebantur. Quidquid ſit, volebant Iudæi Paulum interfici, vel ſtatim, vel interim arcte cuſtodiri, & hoc ſecundum maxime puto ſignificare Romanam formulam.

k 3. de milit. Rom. Dial. 18.

Verſus 37.] Et cum cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit Tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Græce noſti.

Et cum cœpiſſet induci in caſtra Paulus.] Syrus, וכד מטי למעל לבית משריתא *vechad mati lemabhal lemaſcheritha* id eſt, *Et cum appropinquaret, vt introiret in caſtra*; vel, *Et cum iam introducẽdus eſſet in caſtra*. *Μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν.* Si verſu trigeſimoquinto gradus erant primi in templo, inde dici poterit cœpiſſe Paulum in caſtra induci, & priuſquam perueniret in deſtinatum cuſtodiæ locum, petiiſſe loquendi facultatem. Tamen præpoſitio *εἰς* in verbo compoſito videtur indicare, paratum ingreſſum in illum locum: tum præterea, quoniam vt peruenit ad gradus, portatus eſt à militibus, & cum populus ſequebatur. Hoc probabile eſt, & quia non licuit Paulo antea alloqui Tribunum præ tumultu, & violenta ipſius deportatione per militum manus.

Sed quia narratur poſtea ſermonem habuiſſe ad populum ex gradibus ipſis, & deinde inductus in caſtra, ne tanta ſit in gradibus homonymia, malim vt dicamus, ex gradibus, vel templi, vel etiam Sion, iam humeris, manibuſve militum ſublatum, priuſquam aut deſcendiſſet gradus omnes templi, aut ſcãdiſſet gradus Sion, ab obuio Tribuno petiiſſe facultatem loquendi. Cui autem moleſta non eſt tanta graduum multitudo, ſi malit conſcendere gradus cuſtodiæ in vertice Sion, per me licet: tunc vero dicat, finito ſermone inductum eſſe in caſtra, hoc eſt, in cuſtodiam, in cuius iam gradibus erat.

Si licet mihi loqui ad te?] Veriſimile igitur non eſt, quod verſu trigeſimoquarto, vt ibi monuimus, iam interrogatum fuiſſe Paulum, Carthuſianus affirmabat. Particulam *Si*, vim interrogandi habere meminit, qui legit caput primum l.

l verſ. 6.

Tribunus Paulum an Græce interrogauerit.

Græce noſti?] Putat Petrus Comeſtor Auctor Hiſtoriæ Scholaſticæ, Paulo Tribunum loquutum Græce, ne intelligeretur ab aliis. Idem habet Gloſſa ordinaria, & alij. & illa, his verbis contineri vel interrogationem, vel affirmationem.

Non ſequitur, non quidem quia, vt Suetonius m teſtis eſt, Octauius Auguſtus legem propoſuit, vt Romani Græco, Græci Romano habitu, & ſermone vterentur: nec enim vſu recepta lex eſt, cum ſucceſſor Tiberius Latinæ linguæ vſum n, necnon Claudius, etiam inter Barbaros præceperit, ſaltem in Senatu, & iudiciis, ac ſententiis, quem vt priſtinum Romani Magiſtratus morem in Aſia quoque, & Græcia refert Valerius Maximus o) ita vt Græciæ prouinciæ Principem Claudius ex albo Iudicũ eraſerit, & in peregrinitatem redegerit, quia Latine neſciebat p: ſed quoniam plurimi Latini peritiam habebãt idiomatis Græci, quod erat in Oriente toto maxime commune. Quam dixi ſæpe cauſam fuiſſe,

m in Octauio. cap. 98.

Auguſti lex, vt Græci Romano & habitu, & ſermone vterentur.

n Suetonius in Tiber. cap. 71. Dio Hiſt. Rom. lib. 57.

o lib. 2. c. 2.

Claudius ex albo Iudicum eraſit eum, qui Latine neſciebat.

p in Claudio. c. 16.

A cur Gentiles omnes vocarentur Ελλωνες, id eſt, Græci.

Marius Græcas literas penitus contempſit.

a Plutarch in Mario, circa princip.

Non fuit adeo duro, horridoque Tribunus hic ingenio, vt C. Marius, qui Græcas literas guſtare, linguam vlla in re ſeria Græcam detrectauit vſurpare, cum diceret *eſſe ridiculum literas addiſcere eas, quarum aliis ſeruirent præceptores, & quæ ad virtutem doctoribus nihil profuiſſent* a.

Verſus 38.] Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitaſti, & eduxiſti in deſertum quatuor millia virorum ſicariorum?

b 20. Antiq. cap. 6. vel 12. & 2. de Bell. c. 12. De Mago Ægyptio, Hebræorum ſeductore.

c 2. Hiſt. c. 20. & in Chron.

d in Chron.

B DE hoc narrat Ioſephus *b* profeſſum eſſe ſe vatem, & ſeductæ multitudini pollicitum ſe oſtenſurum è monte Oliueti caſum mœnium Ieruſalem, ita vt per eorum ruinas pateret aditus in ciuitatem. Sed occiſis à Felice Præſide quadringentis ex ea multitudine, captiſque ducentis, elapſum fuga diſparuiſſe. Recitat eandem hiſtoriam Euſebius *c* citans Ioſephum, & præſentem Hiſtoriæ noſtræ locum, & factionem illius Magi collocat *d* in anno Chriſti quinquageſimoquinto, & Claudii decimotertio, eoque tempore Felicem Iudæam prouinciam adminiſtraſſe.

e Tom. 1. Annal.

f verſ. 17.

g ſupra.

h ſupra.

Ante hos dies.] Si tunc erat annus Neronis ſecundus, & Chriſti quinquageſimus octauus, vt ſupputat Baronius *e*, abierant iam tres circiter anni, pro quibus tamen dies nonnunquam poni docui capite ſecundo *f*. C

In deſertum.] Euſebius *g*, cum Ioſepho *h* ſcribit, Ægyptium ductaſſe factioſos illos ſuos per deſertum, & perueniſſe cum illis ad montem Oliueti, vt hinc in Ieruſalem irrueret.

Quatuor millia.] Iidem Auctores numerant triginta millia. Reſpondet Beda, & cum ipſo Gloſſa, Hugo, & Carthuſianus; primum quidem fortaſſe fuiſſe pauciores, poſtea plures. Veriſimile eſt ex Ægypto aduenisse pauciora illa millia, deinde plura per fraudē ſibi coniunxiſſe: & de prioribus Tribunum loqui tanquam de Ægyptiis: aut inter triginta fuiſſe quatuor millia ſicariorum.

Sicarii quinam eſſent.

D *Virorum ſicariorum.*] *Τῶν σικαρίων.* Syrus, עבדי בישתא *bbaeuede biſchattha*, id eſt, *Facientiū mala*: vel, *Seruorum iniquitatis ſuæ, ſceleratorum.* Beda, aliique Latini notant fuiſſe hoc tempore genus latronum, qui ſicas, id eſt, gladios breues manu geſtabant, & populo permixti occulte vulnerabāt, vt querelam mors præueniret, & percuſſor lateret. Chryſoſtomus, & Oecumenius meminerūt huius denominationis à gladiis reconditis, quos geſtabant. Oecumenius deſcribit gladios incuruos fuiſſe, & acinacibus Perſarum magnitudine ſimiles.

E Meminit vterq; alterius opinionis, vt fuerint iidem, qui Eſſeni, ita dicti, quaſi ὅσιοι, id eſt, *Sancti*, ſummo inter ſe amore deuincti, & continentiæ ſectatores; ſicarij autem, quod id nomē *æmulatores* ſignificare videatur.

i lib. Quod omnes probi ſint liberi. & lib. de ſupplicib.

k 18. Antiq. c. cap. 2. & 2. de bell. Iud. c. 7.

l lib. 5 c. 7.

Eſſeni nullo modo hi fuerunt, de quib. hic agitur.

m lib. Quod omnes probi ſint liberi.

Cæterum longe melior prima ſententia: in Eſſenos enim nihil aliud conuenit, præter nomen quatuor millium, quot fere fuiſſe ſcribit Philo *i*.

Cæterum quæ hic idem, & Ioſephus *k*, & Plinius *l*, aliique poſteriores de eorundem moribus tradunt, abhorrent penitus à ſeditione, factione, & bello, ita vt apud eos nemo bellicorum armorum ſit opifex, vt nominatim eſt apud Philonem *m*. Poſtremo, ſicariorum nomen Latinum eſt, nec ab vlla radice Hebræa deriuari poteſt id, quod ſignificet *æmulatores*, ſeu *zelotas*, de quibus in Hiſtoria Ioſephi *n* mentio eſt, tanquam de nefariis gladiatoribus, & longe differūt ab Eſſenis. Suidas: *Σικάριοι*, inquit, *λέγονται οἱ Φαρισαῖοι ὡς ζηλωταί*, *dicuntur Phariſæi, tanquam zelotæ.* At Chryſoſtomus, & Oecumenius diſtinguunt à Phariſæis, atq; Sadducæis, confunduntque, vt dictum eſt, cum Eſſenis.

n 5. de Bell. c. 4. & alibi.

Verſus 39.] Et dixit ad eum Paulus: Ego homo ſum quidem Iudæus à Tharſo Ciliciæ, non ignotæ ciuitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

Exempla modeſtiæ virtutum Paulus præbet.

o Diopt. c. 5.

EGo homo ſum quidem, &c.] Ad crimen impoſturæ, quod Chriſto etiam ipſi ad conſolationem ſeruorum ſuorum impoſitum eſt, Chriſti exemplo reſpondet ſumma patientia, & modeſtia, & edit ipſe nobis de ſe exemplum, vt humana iudicia negligamus, famę ſimul noſtrę pro communi bono conſulamus. Hoc alibi notauimus exemplo quoque Baſilij, fas ac neceſſarium præterea eſſe, maxime quando calumniæ atrociores ſunt, vt de hæreſi, &c. Philippus Solitarius *o* cæteras calumnias ferendas cenſet. *Quod ſi hæreticum te quis*, inquit, *vocet, hoc ſolum ne patere, nec dicas te eſſe: hic iraſcere: alioqui Chriſtum negaſti, ſi hanc iniuriam perfers.*

Varia peruerſorum hominum genera Deus permittit.

Permiſit Deus hominum varia genera peruerſorum, vt ſic proborum, & orthodoxorum notior virtus, ac veritas eniteſcat. Lege Chryſoſtomi elegantem hic ſuper iſta re digreſſionem, in qua meminit Paulo vitio datum, *quod ſalutaſſet Neronis pocillatorem, & concubinam.* Sed id, quod longe poſt accidit, *non ob laſciuiam*, inquit, *fecit, vel ob mala opera, ſed ob vitam rectam.*

Iudæus.] *Et gente, & religione: nec mentitur*, ait Chryſoſtomus, *erat namque tunc Iudæus, quæcunque oportebat, cuſtodiens.* Iudæum ſe Paulus inter Iudæos fateri, & prædicare ſolet, quoniam illi hoc maxime nomine gloriabantur: Romanum quoque nomen aſſumit apud Magiſtratum Romanum inter verbera, & vincula, vt ab huiuſmodi facinore cohibeat *p*.

p et c. 16. 37. & c. 22. 25.

q verſ. 10.

r verſ. 3.

Tharſus vnde nomen habeat.

ſ verſ. 10.

Tharſo.] De hac vrbe, deque Pauli natali ſolo dictum capite nono *q*. Tharſine natus fuerit, an Giſcalis, ibi vero tantum educatus, vt quidam arbitrātur. Hoc loco addit Syrus דבה יליד אנא *d-bab ilid ana*, id eſt, *in qua natus ſum.* Et capite ſequenti *r* Paulus ipſe Iudæos alloquens, *natum ſe Tharſi* dicit, *nutritum in Ieruſalem.* Quæ eo ſpectāt, vt doceat ſe non eſſe Ægyptium, nec obſcuro loco natum, vel educatum.

Ciliciæ.] Nam & alia eſt in Bithynia.

Non ignotæ ciuitatis.] Syrus, ידיעתא *iedibbatha*, id eſt, *nota, celebris, famoſa.* Huius vrbis celebritas cognoſci poteſt ex his, quæ dicta ſunt capite nono *ſ*, præterea ex ipſo nomine, quod per T ſcriptum fuerunt deriuari ἀπὸ τοῦ ταρσοῦ, id eſt, *à talo Pegaſi fracto*, cum illic delapſus eſt; vel ἀπὸ τῆς τερσίας, id eſt, *ab exſiccatione, & areſactione*, aut à priore quoque voce, vt ſignificat trabem, cui ſiccandæ res imponuntur, eo quod redeuntibus dilunij tempore aquis, Taurici montes ea primum ex parte ſiccati, areſactique apparuerint.

Municeps.] *Quidam libri pro Municeps*, inquit Gloſſa interlinearis, *habent ciuis.* Idem teſtatur

Beda, idq; translatum in Latinos ex vno Græco πολίτης, deriuato nomine a ciuitate, quæ Græce πόλις vocatur. Atq; hoc pacto, quod Paulus ait a: *Noſtra conuerſatio in cælis eſt*, nonnullos interpretatos eſſe: *Noſter autem municipatus in cælis eſt*: vt Hieronymum in epiſtola ad Heliodorum, quia non aliud municipatum, quam ciuilem conuerſationem, quod Græce dicitur πολίτευμα, intelligi voluerit. Omnes codices Latini, quos quidẽ ego viderim, legunt *Municeps*, & Græci πολίτης: Syrus autem pro eo poſuit, רבחיליר אנא *debah ialid ana*, id eſt, *In qua natus ſum*. Exiſtimat idem Beda vocare ſe Apoſtolum Tharſi municipem à territorio, non à ciuitate ipſa: diſcrimen etiam ciuitatis, & municipij affert. De hoc diſcrimine egimus capite decimoſexto b. Municeps autem dici poteſt, qui ex ciuitate eſt, vel in ea natus (vt hic vertiſſe Syrum dixi) quæ vtitur iure municipij: & Lyranus inhabitatorem interpretatur. Solentque tum Oratores, tum Poetæ municipem dicere, ſuæ cuiuſque ciuitatis ciuem. Et capite ſequenti c idem nomen πολίτης, Interpres vertit *ciuem*, vbi eſt ſermo de eadem re: quod & ibi notat Beda.

a Philipp. 3. 20.

b verſ. 21. Municeps quis dicatur.

c verſ. 29.

Municipale ius concessum Ciliciæ, Vlpianus d tradit, *exprimens Selinum, vel Sabinum, & Traianopolim ciuitates eius, quæ eſſent coloniæ iuris Italici.* Sed amplius fuiſſe ius ciuitatis Romanæ, quam Italicum, docui citato loco, pluſque municipium, quam coloniam.

Municipale ius Ciliciæ conceſſum. d ff. de Cenſibus.

Permitte mihi loqui ad populum.] Valde fidit cauſæ, conſcius innocentiæ, certus de veritate, ſollicitus non tam propria, quam aliena ſalute.

Verſus 40.] Et cum ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno ſilentio facto, alloquutus eſt lingua Hebræa, dicens.

STANS *in gradibus.*] Iiſdem, qui verſu trigeſimoquarto commemorati ſunt; non in iis, qui ſtarent in ingreſſu turris Antoniæ, ſi qui tamen ſtabant; nec in aliis: ſine cauſa namque, vt ibi dictum eſt, in tam breui ſententia diſtinctio graduum foret. Syrus, קם על דרגא *kam bhal derabhe*, id eſt, *Surrexit ſuper gradus*, dimiſſus videlicet è militum manibus, quibus portabatur.

Annuit manu ad plebem.] Syrus, ואויע הוא לחון אידה *vezabh haua lehun airdah*, id eſt, *Et monens erat eis manum ſuam*; vel, *Silentium eis indixit manu* Κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ, *Percuſſit manu ad populum*. De hoc ritu alias e dixi.

e cap. 12. 17. & 13. 16. & 19. 33.

An expeditæ ſunt iuſſu Tribuni de Pauli manibus catenæ, vt liberius loqui poſſet? Chryſoſtomus inuitans nos ad hoc ſpectaculum adeo viſendum, & pulchrum, repræſentat nobis Apoſtolum duab. ligatum catenis concionantem. Fortaſſe laxatæ ſunt aliquantulum catenæ, ita vt Oratoris geſtum non impedirent: alioqui manu vel percuſſa, vel protenſa imperare ſilentium non potuiſſet, quod τὸ κατέσεισε, importat. *Quid huic ſpectaculo par*, ait Chryſoſtomus, *videre Paulum duabus catenis ligatum concionantem? quomodo non turbatus eſt? quomodo non confuſus eſt, tantum populum exaſperatum videns, aſtante Præſide?*

Paulus catenis [illegible] orator.

Magno ſilentio facto.] *Non ob reuerentiam Pauli, ſed*, inquit Carthuſianus, *auiditate ſciendi, quid excuſationis prætenderet*. Credi poteſt, Tribuni quoque auctoritatem interceſſiſſe, qui cum prius interrogaſſet, nihil cognoſcere potuerat præ tumulto f.

Alloquutus eſt lingua Hebræa.] Græca namque Tribunum alloquutus fuerat, quia ille Hebræam non tenebat: iam vero non alia potuit intelligi à populo, quam Hebræa.

f verſ. 34.

Erat tunc lingua Hebræa non omnino pura, ſed infecta Syriaci ſermonis permixtione poſt Babylonicam captiuitatem; ita vt quandoq; Syriaca, vel Syrochaldaica lingua nominetur, & Syriaca, ſeu Chaldaica nonnũquam Iudæis vernacula fuerit: ideoque vetus Scriptura eam in linguam conuerſa, etiam diu ante Chriſti aduentum Pentateuchus quidem ab Onkelos: reliqui libri à Ionatha filio Vzielis, quæ verſio dicta eſt Thargum Onkelos, & Thargum Ionathan.

Lingua Hebræa tunc pura non erat, ſed Syriaca. In Euangeliis multa nomina ſunt Syrochaldaica.

Hinc eſt, quod in Euangeliis ſunt nonnullæ dictiones Syriacæ, vt Thalitha cumi g, Ephetha h, Betheſda, vel Bethſaida i, Gabbatha k, Golgotha l, Racha m, Mammona n, Rabboni o, Cepha p, Bariona q, Haceldama r, Manna ſ, Sabacthani t, Boanerges u, Abba x, Meſſias y, Saphira z, Paſcha a, Tabitha b, Maranatha c, & ſimiles, quæ quamuis ex Hebraicis trahant originem, terminationem Chaldæam, ſeu Syram habent; vel cũ ſint prorſus Chaldææ linguæ antiquioris, quam ſit Hebræa, vt quidam d volunt, dicuntur Hebrææ, quia Hebræi iis vtebantur eo tempore, linguaque ipſa Chaldæa. Hac lingua ſcriptum Matthæi Euangelium, accommodate nimirum ad intelligentiam communem populi, veriſimile penitus eſt: necnon epiſtolam ad Hebræos, vt fuſe præ cæteris demonſtrat noſter Salmeron e, & Michael Amira f, cum aliis, quos affert.

g Marc. 5. 41.
h Marc. 7. 34.
i Ioan. 5. 2.
k Ioan. 19. 13.
l Ioan. 19. 17.
m Matt. 5. 22.
n Matt. 6. 24.
o Ioan. 20. 16.
p Ioan. 1. 42.
q Matt. 16. 17.
r Act. 1. 19.
ſ Ioan. 6. 31.
t Matt. 27. 46.
u Marc. 3. 17.
x Marc. 14. 36. Rom. 8. 15. Galat. 4. 6.
y Ioan. 1. 41. & 4. 25.
z Act. 5. 1.
a paſſim in Euangeliis.
b Act. 9. 36.
c 1. Cor. vlt. 22.
d Michael Amira in Gram. Syr. ſeu Chald. & quos ipſe citat.
e Tom. 1. proleg. 15.
f Citatus ante in marg.

CAPVT VIGESIMVM-
SECVNDVM.

SVMMARIVM.

Facta loquendi poteſtate à Tribuno, Paulus vinctus, è ſuperiore graduum, ſeu templi, ſeu quà porro tendebatur à templo ad turrem Antoniam, loco, ſuæ rationem doctrinæ libera oratione reddit, narrans præteritam, dum Iudæam legem ſectaretur, vitam, & admirabilem de cœlo vocationem ad Chriſtianam, cum mandatis Chriſti, vt Nationibus prædicaret. Hoc Iudæi cum ferrent iniquius, omnibuſque modis execrarentur, & vitam Paulo hac de cauſa, vt Tribunus mox eriperet, importuno clamore vociferarentur, hic vero virgas illi, & quæſtionem adhiberi iuſſiſſet, verum Romanæ ciuitatis obiecto iure Paulus id euaſiſſet, denuo Tribuni permiſſu, ac voluntate in concilium Iudæorum pro ſe vt reſponderet, productus eſt. Capite nono Pauli conuerſio iam declarata eſt, & capite octauo nonnulla, quæ ad eius perſonam, & educationem ſpectant. Igitur hic ea duntaxat notanda, quæ fuerint ibi prætermiſſa, vel ſi quæ incident extra iſtam hiſtoriam.

1 Viri fratres, & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

2 Cum audiſſent autẽ quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præſtiterunt ſilentium.

3 Et dicit: Ego ſum vir Iudæus, natus in Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta ciuitate, ſecus pedes Gamaliel, eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, ſicut & vos omnes eſtis hodie:

4 Qui hanc viam perſecutus ſum vſque ad mortem, alligans & tradens in cuſtodias viros ac mulieres,

5 Sicut princeps ſacerdotum mihi teſtimonium reddit, & omnes maiores natu, à quibus & epiſtolas accipiens, ad fratres Damaſcum pergebam, vt adducerem inde vinctos in Ieruſalem vt punirentur.

6 Factum eſt autem, eunte me, & appropinquante Damaſco media die, ſubito de cœlo circumfulſit me lux copioſa:

7 Et decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi: Saule, Saulè, quid me perſequeris?

8 Ego autem reſpondi: Quis es Domine? Dixitque ad me: Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris.

A 9 Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum.

10 Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens vade Damaſcum: & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ te oporteat facere.

11 Et cum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damaſcum.

12 Ananias autem quidam, vir ſecundum legem teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis,

B 13 Veniens ad me, & aſtans dixit mihi; Saule frater reſpice. Et ego eadem hora reſpexi in eum.

14 At ille dixit: Deus patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius, & videres iuſtum, & audires vocem ex ore eius:

15 Quia eris teſtis illius ad omnes homines eorum, quæ vidiſti, & audiſti,

16 Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, ablue peccata tua, inuocato nomine ipſius.

C 17 Factum eſt autem reuertenti mihi in Ieruſalem, & oranti in templo, fieri me in ſtupore mentis,

18 Et videre illum dicentem mihi: Feſtina, & exi velociter ex Ieruſalem: quoniam

A non recipient teſtimonium tuum de me.

19 Et ego dixi: Domine ipſi ſciunt quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per ſynagogas, eos, qui credebant in te:

20 Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam, & conſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum.

21 Et dixit ad me: Vade: quoniam ego in nationes longe mittam te.

22 Audiebant autem eum vſque ad hoc B verbum, & leuauerunt vocem ſuam, dicentes: Tolle de terra huiuſmodi: non enim fas eſt eum viuere.

23 Vociferantibus autem eis, & proiicientibus veſtimenta ſua, & puluerem iactantibus in aerem.

24 Iuſſit tribunus induci eum in caſtra, & flagellis cædi, & torqueri eum, vt ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei.

25 Et cum aſtrinxiſſent eum loris: dicit aſtanti ſibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

C 26 Quo audito, Centurio acceſſit ad tribunum, & nunciauit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo ciuis Romanus eſt.

27 Accedens autem tribunus, dixit illi: Dic mihi ſi tu Romanus es? At ille dixit: Etiam.

28 Et reſpondit tribunus: Ego multa ſumma ciuilitatem hanc côſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego autem & natus ſum.

29 Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque ti- D muit poſtquam reſciuit; quia ciuis Romanus eſſet, & quia alligaſſet eum.

30 Poſtera autem die volens ſcire diligẽtius qua ex cauſa accuſaretur à Iudæis, ſoluit eum, & iuſſit ſacerdotes conuenire, & omne concilium, & producens Paulum, ſtatuit inter illos.

Verſus 1.] Viri fratres, & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

E *Viri fratres, & patres, audite.*] Sic præfatus eſt Stephanus *a*, vt ſuo docuimus loco, reſpondens in Concilio. Vide præterea quæ notauimus capite primo *b*. Vſurpat Paulus nomen germanitatis, & honoris, nullum adulationis, quale dominorum, *ſimulque nec ſe alienum ab ipſis oſtendit*, inquit Chryſoſtomus, *nec contra ipſos*. Aderant fortaſſe Iudæorum Sacerdotes, & ætate grandiores, quos Patrum appellatione voluit deſignare. Illuſtris charitas, & modeſtia tam indigne tractati, tam dire verberati, tam turpiter catenis obſtricti, tanto furore ad necem conclamati, aduerſus ipſoſmet hoſtes, in ſtrepitu militari, præſente Iudice.

a cap.7.2.

b verſ.16.
Pauli exordium nullam adulationis ſpeciem præ ſe ferens.

Rationem.] Syrus. מפק ברוח, *mappak beruach, prolationem ſpiritus*; ſeu, *in ſpiritu*: Græca autem dictio eſt τῆς ἀπολογίας, ſignificans *defenſionem*, præſertim iuridicam, & forenſem, vel contra τὴν κατηγορίαν, id eſt, *accuſationem*. In capite XXV *c* idẽ nomen Interpres expoſuit *defenſionem*, necnon poſteriore ad Corinthios *d*, & ad Philippenſes *e*, & ad Timotheum ſecunda *f*; in prima autem Petri *g*, *ſatisfactionem*: quibus locis eodem ſemper pacto vertit Syrus, indicans in ſe defendendo ſolere depromi quicquid latens intus in animo fauere poteſt. Modeſte non doctrinam, vel concionem ſuam vocat, ſed defenſionem, & excuſationem.

c verſ.16.
d cap.7.11.
e cap.1.7.
f cap.4.16.
g cap.3.15.

Verſus 2.] Cum audiſſent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præſtiterunt ſilentium.

Hebræa lingua.] Hoc eſt, Syra, vt capite præcedente monui *h*, & notat nunc Arias.

h verſ.vlt.

Magis præſtiterunt ſilentium.] Μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν, *magis ceſſarunt, & conquieuerunt, propenſioribus auribus, magiſque arrectis audiuerunt*. Hoc non facerent, niſi popularis, & vernacula ea lingua eſſet, ac proinde, vt dictum eſt, Syra, ſiue Syrochaldaica.

Inſitus eſt rerum propriarum amor, nec eſt, cui natiua, quamuis barbariſſima, non etiam politiſſima, ornatiſſimaque dialectus videatur, & qui non alias præ ſua, pluſquam barbaras, & Scythicas nominet, vt Michael Imperator Græcus Latinam, quo eum nomine Nicolaus Papa *i* egregie refellit. Sed & inter homines communio linguæ amicitiam mirifice conciliat, vt oſtendimus capite ſecundo *k*, quamlibet nationum diuerſarum. *Vides*, ait Chryſoſtomus, *vt rapit illos vocis propriæ agnitio; habebant enim reuerentiam quandam linguæ illi, fortaſſe vt omnium primæ*, quamuis non deſint *l*, qui eum honorem deferant Chaldææ, vtramque comparantes, vt ſunt ſeparatæ, atque impermixtæ.

Inſitus eſt rerum propriarum amor.

i ep. ad eum.

k verſ.8.

l Michael A- [illegible]

Verſus 3.] Et dicit: Ego ſum vir Iudæus, natus in Tharſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta ciuitate, ſecus pedes Gamaliel, eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, ſicut & vos omnes eſtis hodie.

Ego ſum vir Iudæus.] Valet hæc oratio tum ad comparandam ſibi beneuolentiam, tum ad amouendam ſuſpicionem, ſi perinde vt Tribunus exiſtimauit, pro factioſo Ægyptio illo à Iudæis haberetur: vel ad tollendam opinionem, quod nomen, & religionem Iudæam horreret, eſſetve rituum aut ignarus, aut inimicus, ac proinde profanator templi, per Gentilis hominis in interiorem partem eius introductionem.

Paulus cur ſe Hebræum profitetur.

Natus in Tharſo Ciliciæ.] Γεγεννημένος ἐν Θαρσῷ, *generatus in Tharſo*. Non ergo in Giſcalis, ideo autem Tharſenſis nominatus, quia dumtaxat eſſet Tharſi educatus, eo modo quo Chriſtus, tametſi natus in Bethleem *m*, Nazaræus, ſeu Nazarenus cognominatus eſt *n*: nunquam enim dictum eſt de Chriſto, quod in Nazareth ſit generatus, vel natus, bene tamen, nutritus *o*.

m Luc.2.4.7.
n Matth.2.23. & 26.71. & alibi.
o Luc.4.16.

Nutritus autem in iſta ciuitate.] Igitur nõ Tharſi,

vel

A vel non inde Tharſenſis vocatur ob educationẽ. Puer, vel admodum adoleſcens Ieroſolymam adductus eſt ſtudiorum cauſa, ſiquidem τὸ ἀνατεθραμμένος nutritionem ſignificat corporis adoleſcentis, vnde τρόφος, καὶ θρέμμα, non animi per ſe, vel ſolam inſtitutionem. Iam aliquot annos vixerat Ieroſolymis, cum νεανίας interfuit, imo præfuit lapidationi Stephani *a*.

a *Act.* 7. 57.

Secus pedes Gamaliel.] De Gamaliele dictum eſt capite quinto *b*. Secus, vel ad pedes enutriri, ac inſtitui diſcipulorum eſt, loco humiliore ſtantium, *quomodo Magdalena ſedens ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius* c. Gloſſa interlinearis, & Hugo non ita commode exponunt de ſeruili obſequio Pauli. B Melius Chryſoſtomus de conſtantia, ſedulitate, ſtudio in audiendo, reuerentia erga magiſtrum.

b verſ. 34. Quid eſt inſtitui ſecus pedes.

c *Luc.* 10. 39.

Ambroſius *d*, vel quiſpiam alius exponens epiſtolam priorem ad Corinthios, hanc ait Synagogæ fuiſſe traditionem, vt ſedentes diſputarent ſeniores dignitate in cathedris, ſequentes in ſubſellijs, nouiſſimi ſuper mattas, ſeu ſtoreas humi ſtratas. Philo *e* quoque ſcribit, quoties in Synagogis adirent Eſſeni, pro dignitatis ordine, iuniores ad ſeniorum pedes audiendi cauſa conſediſſe. Tanti doctoris, adeoque celebris commemoratio, qui adhuc forſan viueret, plurimum fauebat Paulo.

d in cap. 14. Ordo antiquus ſedendi in Synagoga.

e lib. Quis rerum [illegible] liber.

Eruditus iuxta veritatem paternæ legis.] C Πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν, *ſecundum exactionem, & exquiſitionem*, & perfectam cognitionem, & exactam rationem, & rigorem legis, quam à maioribus accepimus. Non potui neſcire, quanti fieri deberet lex, & locus iſte: & cum tãti facerem, patria illuſtri, quæ diſtat procul, relicta, huc aduolaui. Doctum prius, ac bene verſatum in lege, quare decuerit eſſe Paulum, dixi, cum de Mathia *f* diſſererem, necnon quando de Moſe *g*, cum tamen rudes Chriſtus Apoſtolos cæteros elegerit.

f cap. 1. 2[illegible]. g cap. 7. 22.

Aemulator legis, ſicut & vos omnes eſtis hodie.] *Imo abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum proficiens in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo* h: *credens omnibus, quæ in lege, & Prophetis ſcripta erant* i. Sic non fit veriſimile vbique me aduerſus populum, & legem, & locum D hunc dicere, ſicut obijcitis. Non vos latet, quam ſæpe Prophetæ noſtri declamauerint contra nos; ſed non maleuole, nec odio gentis ſuæ: ingratus eſſem, ſi tam liberaliter hic educatus, locum iſtũ inſequerer: impius, ſi à lege paterna, quam tulit Deus, abhorrerem, quam didici ſummo ſtudio, & maxima voluntate: ſi qua in docendi ratione diſcrepantia deprehenditur in me, non potuit, niſi ex maxima neceſſitate prouenire.

Paulus fuit in lege doctiſſimus.

h *Gal.* 1. 14.
i *Act.* 24. 14.

Aemulator legis.] Ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ ΘΕΟΥ, *Zelator exiſtens Dei*, prout etiam Syrus vertit, טננא דאלהא *tannana delaha*, quod eſt, *zelator* E *Dei*, iuxta illud: *Aemulationem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam* k.

k *Rom.* 10. 2.

Sicut & vos hodie.] Laudat eos quaſi non ſe perſequantur hominum reſpectu, ſed diuino zelo: *hoc autem dicit, gratificans illis, & praoccupans illorum mentem, & detinens in his*, inquit Chryſoſtomus, *in quibus damnum non erat.*

Serio id ſentire, & affirmare potuit, non de Aſianis Iudæis, qui Paulum in Aſia perſecuti fuerant, ex odio, & maleuolentia, & hic in illum ſeditionem mouerant; ſed de cæteris, & eorum maiore parte.

Paulus quomodo de Iudæis bene loqui potuit.

A *Verſus* 4.] Qui hanc viam perſecutus ſum vſque ad mortem, alligans, & tradens in cuſtodias viros, ac mulieres.

QVi hanc viam perſecutus ſum.] Hac in re quondam ſimilis vobis, qui me ob zelum legis perſequimini. De nomine viæ lege caput nonum *l*.

l verſ. 2.

Vſque ad mortem.] *Spirans enim fuit minarum, & cadis in Diſcipulos Domini* m, & mortis Stephani præcipuus auctor: &, vt aliquorum opinio eſt, præter Stephanum, alij quoque interfecti ſunt *n*: B certe mortem ipſemet procurabat, & *cum occiderentur, ſententiam deferebat* o. Verum eſt quoque, quod perſequebatur Paulus vſque ad mortem ſuam, hoc eſt, cum periculo propriæ mortis, id enim neceſſario ſubeũt qui, vt ipſe, alienam mortem tam diligenter procurant & domi, & foris. Sed priorem ſenſum intendit hoc loco Paulus: etiam ſi Hugo cum Gloſſa interlineari poſteriorem quoque recipiant, ac interpretentur paratum fuiſſe Paulum pro lege mori.

m *Act.* 9. 1.
n vt eodem capite nono dictum eſt.
o cap. 26. 10.

Verſus 5.] Sicut princeps Sacerdotum mihi teſtimonium reddit, & omnes maiores natu, a quibus & epiſtolas acci- C piens ad fratres Damaſcum pergebam, vt adducerem inde vinctos in Ieruſalem, vt punirentur.

SIcut princeps Sacerdotum.] Is, qui tunc annuum Põtificatum gerebat, ſeu Annas, ſeu Caiphas; cuius ſi neuter ſupererat, extabant datæ Paulo literę maxime authenticum, & locupletiſſimum teſtimonium.

Et omnes maiores natu.] Καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, *omne presbyterium*. Totus ſeniorum ordo, de quibus capite quarto *p*, quatenus Iudæi erant; de Eccleſiaſticis vero capite xv. *q* Interpres in priore ad Timotheum *r* retinuit Græcam vocem, *Cum impoſitione manuum presbyterij*, id eſt, ordinis Epi- D ſcopalis tibi tradita, vel Epiſcoporum, qui te ordinauerunt. At in Euangelio Lucæ *ſ*, τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ, vertit, *ſeniores populi*: & quandoq; preſbyteros, &, vt hoc loco, *maiores natu*, & ſeniores, pro voce τῶν πρεσβυτέρων, vt alibi annotatum eſt.

De nomine presbyterii.

p verſ. 5.
q verſ. 4.
r cap. 4. 14.
ſ cap. 22. 66.

t cap. 20. verſ. 17. & c. 4. 5.

A quibus & epiſtolas accipiens.] Capite nono *u* mentio eſt tantum de epiſtolis principis Sacerdotum. Sed ad hoc ibi reſpondimus. Sicut & cum de principibus Sacerdotum in numero multitudinis ibidem *x*, & capite 26. *y* hic autem & priore loco capitis noni, ſolum de principe. Lyranus ait, quod Paulus reſeruauerat literas ſibi datas à principe Sacerdotum de conſilio maiorum, vt eas proferret eorum teſtes, quæ tunc E geſſiſſet, quaſi indicet ſignificatum nunc à Paulo poſſe, ſi velit, eas producere. Probabilis coniectura, niſi obſtet, ac difficile creditu ſit, tanta in tali re Apoſtolum diligentia, & cautela vſum eſſe.

u verſ. 2.

x verſ. 14.
y verſ. 10.

Paulus reſeruauerat à Principe Sacerdotum ſibi datas literas.

Ad fratres.] Vatablus explicat, *aduerſus fratres*. Timuit fortaſſis, ne Paulus Iudæos, quos alloquebatur, fratres hic appellaret, ſicut appellauerat tamen initio capitis, & alias in hac Hiſtoria *z*. *Et Iudai ipſum, ac Barnabam* a, & epiſtola ad Romanos *b*, & ad Hebræos *c*, illos, inquam, qui nondum erant Chriſtiani, ſicut & Petrus *d*, & Stephanus *e*. Editio Syra homonymiam ſuſtulit,

z ca. 13. 26. 38.
a cap. 13. 15.
b cap. 9. 3.
c cap. 3. 1. 12. c. 10. 19. c. 13. 22.
d *Act.* 2. 29. & 3. 17.
e *Act.* 7. 2.

A דמנהון קבלת אגרתא דאזל לות אחא דבדר-מסק דאף להנון דית הוו תמן איתא אנון *demennehun kabbeleth aggeratha dizal leuath ache debaddarmesek daaph lehanun dith hauau thamman aiethe innun*, id eſt, *A quibus accepi epiſtolas, vt proficiſcerer ad fratres, qui erant in Damaſco, adducturus etiam eos, qui illic eſſent*. Itaque literæ erant ad fratres Iudæos, ſed vt indicarent nouę viæ viros, ac mulieres, & conſilio, reque advinciendos illos adiuuarent. Fateor præpoſitionem Latinam *ad*, & Græcam πρὸς, cum accuſatiuo, vt hic eſt, aliquando ſumi pro *contra*, & *aduerſus* a: vnde λόγος πρός τινα, *oratio aduerſus aliquem*; tamen præſens locus nõ exigit, ſed repugnat potius tali ſignificationi.

a vt Luc. 20. 19. & alibi.

B *Vt punirentur.*] Syrus, ונקבלון מסן ברישא *vanekabelun meſan beriſcha*, id eſt, *vt reciperent poſitũ in caput*; vel, *vt mulctam capiti impoſitam ſubirent*. ἵνα τιμωρηθῶσιν. Hoc quidem eſt, quod ante dixit, *vſque ad mortem*, & τιμωρία, vt pridem cum Gellio *b* notauimus *c*, eſt animaduerſio ſeuerior, qua dignitati conſulitur, auctoritatiue eius, in quem peccatum eſt: nihilominus, ipſomet auctore Gellio, non ita ſemper ſtricte nomen id accipitur, ſed pro quacunque punitione, ac proinde idem ſentiendum de verbo, quod in actiua voce poſtea reddidit Interpres eodem modo. Syrus autem per verbum ſæuiendi, *per omnes Synagogas frequẽter puniens eos*, τιμωρῶν, profecto non occidens, etſi fortaſſe volens occidere, & cum flagellis minitans mortem.

τιμωρία quid ſit.
b lib.6.c.14.
c cap. 5. 40.

C

Verſus 6.] Factum eſt autem eunte me, & appropinquante Damaſco media die, ſubito de cœlo circumfulſit me lux copioſa.

Media die.] Περὶ μεσημβρίαν. In capite xxvi. *d* Ἡμέρας μέσης, *die media*, vbi deeſt particula reſtringens. In nono autem capite non exprimitur hęc circumſtantia, magni ſane momenti, prout nos ibi expoſuimus.

d verſ.13.

Circumfulſit me.] In capite xxvi. *e Et eos, qui mecum ſimul erant.*

e verſ.13.

D *Lux copioſa.*] Et de lucis copia capite item nono *f* diximus, vbi omittitur. In vigeſimo vero ſexto *g* dicitur fuiſſe ſupra ſplendorem Solis, die media collucentis. Φῶς ἱκανὸν, hoc loco vocatur, quam Syrus exponit, נהרא סגיאא *nuchara ſegiaa, lucem plurimam*. Τὸ ἱκανὸν primaria ſignificatione eſt id, quod ſufficit, ſed ſumitur quoq; pro abundante, multo, copioſo, ſicut Itali dicũt hoc modo *aſſai*, Galli, *aſſez*, Hiſpani, *harto*. Et contra, *non nimium* ab iiſdem dicitur, cum eſt parum.

f verſ.3.
g verſ.13.

Verſus 7.] Et decidens in terram, audiui vocem dicentem mihi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

E *Et decidens in terram.*] Cap. xxvi. *h Omneſque nos cum decidiſſemus in terram.*

h verſ.14.

Audiui vocem dicentem mihi.] In capite xxvi. *i Audiui vocem loquentem mihi Hebraica lingua.* Fuiſſet ad rem hic etiam id exprimi, vt ſe hac ratione magis confirmaret Iudæum, & Iudæorum linguæ intelligentem, hoc eſt, Syræ, ſeu Syrochaldaicæ.

i verſ.14.

Saule, Saule.] Hebraica, ſeu vulgari quæ tunc erat, Iudæorum lingua dictum eſt Saul, Saul: & Gloſſa ordinaria refert quædam exemplaria ſic habere: Græca ſic habent.

A *Quid me perſequeris?*] Simul rationem reddit cur coactus ſit obedire vocanti: & ſuos perſecutores carpit, & diuinam iuſtitiam celebrat, quod ipſe perſecutor perſecutionem pro eadem cauſa patiatur ab ipſis, & ipſos vero, niſi reſipiſcant, grauius ſupplicium maneat. Nam ipſum quidẽ, qui auctoritate, & honore pollebat apud eos, dum perſequeretur nomen Chriſtianum, non honor, non vtilitas, non deliciæ mouere potuerunt, vt perſequi deſinens, iis etiam ſe, quos perſequebatur, adiungeret. Sed ſola vis veritatis, pro qua non poterat dubitare, eadem ſe paſſurum, quæ iis paraſſet, quos erat perſecutus, ac his etiam grauiora. Eandem neceſſitatem, quæ Paulo

Minatur Paulus ſuis perſecutoribus immanius ſupplicium, eo quod non ſe, ſed Chriſtum perſequantur.

B impoſita eſſet, vrgent valde verba, quæ ſunt capite ix. *k* & xxvi. *l Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare*, de quibus egimus capite nono *m*.

k verſ. 5.
l verſ.14.
m verſ.5.

Verſus 8.] Ego autem reſpondi: Quis es Domine? Dixitque ad me: Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris.

Ego ſum Ieſus Nazarenus.] Cognomen Nazareni nec in nono, nec eſt in capite vigeſimo-ſexto. Cur autem appoſitum, dixi capite nono *n*, & ſecundo *o*.

n verſ.5.
o verſ. 22.

C

Verſus 9.] Et qui mecum erãt, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum.

Lumen quidem viderunt.] Hoc eſt, quod capite xxvi. *p* dicitur, *quod lumen circumfulſit eos, qui cum ipſo erant.*

p verſ.13.

Vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum.] In capite nono *q*: *Audientes quidem vocem, neminem autem videntes.* Audierunt confuſe, non diſtincte, vt ibi reſpondimus, & cum aliis ibidem citatis reſpondet etiam Eucherius *r*. Quæ conciliatio ſimplicior, & melior, quam vt audiuiſſe ibi dicantur vocem Pauli: hic non audiſſe vocem D loquentis Paulo, quemadmodum reſpondent Chryſoſtomus, & Arator *ſ*.

q verſ.7.
r quæſt.in Acta.
ſ lib. Carminũ in Acta.

Verſus 10.] Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me, Surgens vade Damaſcum: & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ te oporteat facere.

Dicetur de omnibus, quæ te oporteat facere.] Λαληθήσεταί σοι περὶ πάντων, ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. *De omnibus, quæ ordinata ſunt tibi vt facias.* In capite E nono *t*: Τί σε δεῖ ποιεῖν, *Quid te oporteat facere.* In capite xxvi. *u* diſtinctius exprimitur quid illud ſit. Hi autem duo modi ſunt loquendi, qui coincidunt. Obediendum enim videlicet ordinationi diuinæ, Paulum plene apud Iudæos excuſant, & plane ſatisfaciunt accuſationi de conuerſatione, ac prædicatione inter Gentes: multo autem magis quæ ſequuntur.

t verſ. 6.
u verſ.16.

Paulus ab omni culpa ſe immunem oſtendit.

Verſus 11.] Et cum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damaſcum.

Cur non læſi ſint comitũ Pauli oculi.
a verſ. 8.

A

ET *cum non viderem præ claritate luminis illius.*] *Apertis oculis*, vt eſt capite nono *a*, vbi docuimus, quare magis læſi ſint eius oculi, quam comitum, vtpote quorum aut nullum, aut minus peccatum erat, quia patebant, & de tota excæcatione per nimiam lucem. Non verbi præcepto tantum, ſed etiam verbere compulſus eſt ad obedientiam. Et ſupererant fortàn quidam de comitibus, è quibus videtur non nemo ex officialium quos appellant, numero fuiſſe, ita vt ambigi nequiuerit vera Paulum narrare.

Verſus 12.] Ananias autem quidam, vir timoratus ſecundum legem, teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis.

B

b verſ. 1.
Ananiæ præceptoris Pauli laudes.

ANanias autem quidam.] Pronomen hoc non ſemper contemptum indicare docui capite quinto *b*, quando nominibus propriis coniungitur. Affert Paulus eius, qui ſibi viſum reddidit, & baptizauit, iuſſa Dei expoſuit de prædicando vbique Chriſto, eximias laudes, à pietate, doctrina, bona fama, quæ tria doctorem in primis decent: vt non potuerit à tali viro, tantis ſe afficiente beneficiis, tam expreſſum allatum Dei præceptum non amplecti.

Timoratus ſecundum legem.] Quidam codices Latini carẽt omni epitheto. Syrus, כאנא בנמוסא *chena benamuſa*, id eſt, *iuſtus in lege.* Εὐλαβὴς κατὰ τὸν νόμον. Alij codices, Εὐσεβὴς, *pius*. Idem interpres Syrus, cum Simeon vocatur εὐλαβὴς *c*, pro quo editio noſtra habet, *timoratus*, ponit זדיק *zadik*, *iuſtus*. In capite item octauo *d*, huius hiſtoriæ, qui Stephanum curauerunt, vocantur *timorati*, Græce, εὐλαβεῖς, Syriace, מהימנא *mehaiemene*, *fideles*.

C

c Luc. 2. 25.

d verſ. 2.

Ananias legẽ cuſtodiens Paulum inſtituit.

Egregium teſtimonium ab eo, qui legem cum timore cuſtodiẽs, legi non aduerſaretur, nec Dei iuſſu moneret prædicari contra legem, quippe cum hæc prædicatio non ad legis pertineat ſolutionem per ſe, vt Chriſtus etiam docuit, ſed ad adimpletionem *e*: & cæremoniæ legis tantiſper durare ſinantur, dum perfecte adimpleantur, & Euangelij plenitudo ſubeat pro ipſis.

e Mat. 5. 17.

D

Teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis.] Μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων. Vbi ſecundum participium *habitantes*, ſignificat, non *cohabitantes*, ſicut & quidam codices Latini legunt, & *in Damaſco*, nonnulli etiam habent, & aliqui ex Græcis omittũt, ſicut & Syra editio. Latine emendata Biblia ſenſum optime reddunt per compoſitum participiũ *cohabitantibus*, quod reſpectum dicit ad Damaſcũ, de qua proxime præcedente verſu, ita vt illam diſtincte poni denuo neceſſe non fuerit. Non potuit magis idoneum pro ſe Paulus afferre teſtem, quam qui Iudæorum teſtimonio probatus eſſet.

E

Verſus 13.] Veniens ad me, & aſtans dixit mihi: Saule frater reſpice. Et ego eadem hora reſpexi in eum.

ET *aſtans.*] Melius quam vt eſt in quibuſdam codicibus, *ſtãs*. Gręce namq; legimus Στάς.

Reſpice.] Preſſius hoc narratur quam capite nono *f*. Eſt autem credibile imperatorio hoc verbo vſum Ananiam poſt expoſitam legationem ſuam, & auctoritatem Chriſti, à quo mittebatur. Sic Chriſtus cæco, *Reſpice*, dixit *g*.

f verſ. 17.

g Luc. 18. 42.

Et ego eadem hora. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Syr. ורבה בשעתא *vbah beſchabhatha*, id eſt, *eo momento*. In capite nono *h* habetur, *quod confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & viſum recepit* εὐθέως. Syrus, *Eo momento*, ſimulque cum decidentibus ſquamis reſtitutum viſum credi poteſt; vt maxima ex parte miraculorum cæterorum præſtantia conſiſtit quoque in celeritate, & moræ breuitate, quæ per virtutem diuinam durationis non indigam patrantur.

h verſ. 18.

Miraculorum præſtantia conſiſtit in celeritate.

Igitur *eadem hora* hic, & alibi *i*, cum agitur de miraculis, non amplectitur latitudinem totius horæ, ſed idem quod, eodem puncto, & momẽto temporis, ſtatim, confeſtim, illico, &c. Vnde non ſolum alias pro αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ponitur εὐθέως, vt dictum eſt, ſed etiam παραχρῆμα *k*. Denique apud Hebræos momentum temporis, aut breuiſſimum quoque ſpatium, ſolet hora, שעה *ſchahhah*, vel שעתא *ſchabbatha* appellari, quæ vox videtur potius Chaldæa, & Rabbinorum, ſemelque prior ſolum ac iterum vſurpata à Daniele, qui Chaldaice *l* ſcripſit. Sed & indefinite quoduis tempus horam dici, multa ſunt in Scripturis exempla *m*.

Quid ſit eadem hora in Scripturis.
i Matt. 8. 13. & 9. 22. cap. 15. 28. c. 17. 18.

k Luc. 8. 47.

l c. 4. 16. c. 5. 5.

m collegit ea Saſb. in Indice Theſaurum ſcripto verbo, Hora.

Reſpexi in eum.] Fortaſſe Ananiam, cum dixit, *Reſpice*, intellexit Paulus, ſiue Saulus, vt reſpiceret in illum: ἀνάβλεψον quidem, & ἀνέβλεψα, ἀπὸ τοῦ ἀναβλέπειν, videntur ſignificare, *Suſpice*, & *ſuſpexi*, ſeu, *ſurſum aſpice in me*, & *aſpexi in eum*. Quod autem claudo dixit Petrus *n*, *Reſpice in nos*, eſt Græce, βλέψον εἰς ἡμᾶς.

n Act. 3. 4.

Verſus 14.] At ille dixit: Deus patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius, & videres iuſtum, & audires vocem de ore eius.

DEus patrum noſtrorum.] Libenter & Ananias hoc vſurpauit, alloquens Paulum, & Paulus nunc recitat, vt conſtet non diſcrepare legem Chriſti à vetere; ſed eundem vtriuſque conditorem eſſe, cum ille ipſe, qui patrum Deus erat, iniunxerit Euangelium prædicari. Eodem artificio vſus eſt Petrus in ſermone ad Iudæos *o*: quod valet etiam ad conciliandam beneuolentiam, cum iiſdem patribus, vt eodem Deo glorientur. Egregia Eccleſiæ præſcriptio antiquitatis eſt, & clariſſima teſſera veritatis, colere Deum patrum noſtrorum, vetuſtam tenere religionem, conſeruare præteritorum tot ſæculorum fidem, non modernam, nouitiam, nuperam, recentem, heri natam, vel renatam, qualis omnium Hæreticorum.

Deus vtriuſq; Teſtamenti idem eſt.

o Act. 3. 13. c. 5. 30.

Egregia Eccleſiæ præſcriptio antiquitatis eſt.

Præordinauit te.] Syrus, אקימך *akimach*, *Conſtituit te.* Προεχειρίσατό σε, *præparauit te*, delegit, deſignauit, ſumpſit ad hoc, vt, &c. fecit, vt in promptu eſſes, in expedito poſitus, & quaſi πρόχειρος, ad manum.

Pertinet hoc ad partem prædeſtinationis, quæ vt nos Caluinus affirmare calumniatur, non ſequitur pręparationes noſtras, quaſi nos libero arbitrio noſtro anteuertamus Dei gratiam. Naſcuntur illæ non ſolum ex æterno diuinæ prædeſtinationis beneplacito, ſed in omni etiã eo, qui iuſtificatur (nec enim quicunque iuſtificatur, eſt item prædeſtinatus, vt idem Hæreticus exiſtimauit) ex ſpeciali actuali gratia pręueniẽte, ſine qua gratia quælibet alia pure moralia bona opera præparationũ; ſeu diſpoſitionum ad iuſtificantem gratiam proprie vim, vel nomen non habent: cũ

Prędeſtinatio non naſcitur ex nobis, ſed ex Dei beneplacito.

Iuſtificamur ex gratia Dei actuali præueniente.

Voluntas in iuſtificatione libere cooperatur.

A ipſa autem voluntas noſtra libere ſe præparat, ac diſponit, libere acceptando, & libere ipſi cooperando. Caietanus exponit, Ananiam dicere voluiſſe rem geſtam in via fuiſſe præparationem ipſius Pauli ad cognoſcendum voluntatem Dei. Melior ſenſus primus.

a verſ. 14.
b verſ. 52.

Et videres iuſtum.] Καὶ ἰδεῖν δίκαιον. Syrus, לזדיקא *lezadika, iuſtum illum*; nempe Chriſtum, ſicut & capite tertio *a*, & ſeptimo *b*, vbi declarauimus hoc epithetum Chriſti, vt mirum ſit Vatablum exponere, *id quod iuſtum eſt*, cum ſit articulus maſculinus τόν, & ſequentia verba, *& audires vocem ex ore eius*, referantur non ad Deum patrum, qui per attributionem eſt Deus Pater, ſed ad Filium B eius incarnatum Chriſtum, cuius in via Paulus ex ore vocem audiuit. Ita quoque omnes intellexerunt, ex quibus Chryſoſtomus latentem aculeum notat, vt quia iuſtus Chriſtus, Iudæi ſint rei, qui & ipſum crucifixerint, & eius prædicatores perſequerentur.

Chriſtus in via vere Paulo apparuit.

Et audires vocem de ore eius.] Ex viſione, & auditione Chriſti collegimus argumentum capite nono inter alia, Paulo Chriſtum in via vere apparuiſſe tanquam ibi præſentem, ſeſe videndo, prope exhibendo, & colloquendo αὐτοπροσώπως.

Verſus 15.] Quia eris teſtis illius ad omnes C homines, eorum quæ vidiſti, & audiſti.

A*D omnes homines.*] Omnis generis homines, tum Iudæos, tum Gentiles.

Paulus plurima prædicauit, quæ non vidit, nec audiuit, dum vocatus eſt.

Eorum quæ vidiſti, & audiſti.] Teſtimonium, quod Paulus editurus erat, nec de his ſolis, nec præcipue futurum erat, hoc eſt, de viſis, ac auditis, dum vocatus eſt in via: tamen ad faciendam fidem rebus aliis, de quibus prædicaret, plurimum conferebat, ſi ſe poſſet oculatum, & auritum teſtem probare. Quocirca non modo nunc, iterumque

c cap. 26. 12.
d 1. Cor. 9. 1. ca. 15. 8.
e Act. 1. 22.

poſtea *c* coram Rege Agrippa enucleate narrat hæc omnia, ſed in epiſtolis quoque non ſemel *d* D inculcat.

Cur Apoſtoli teſtimonium de Reſurrectione Chriſti dicere iuſſi ſunt.

Sic alias *e* monui Apoſtolos iuſſos edere teſtimonium de Chriſti Reſurrectione non ſola, nec forte potiſſimum, ſed quoniam reliquis ab eo traditis, & ab Apoſtolis prædicatis maximũ auctoritatis pondus accederet, ſi probare Apoſtoli poſſent Chriſtum, qui iam inter homines non appareret, poſt infamem mortem viuum cum hominibus aliquamdiu manſiſſe, ac tandem in cœlum abiiſſe.

Digreditur eleganter, ac pie Chryſoſtomus qua ratione & nos Dei doctrinam teſtificari non verbis magis, quam vita debeamus, & eſſe martyres, ſi non moriendo, certe recte tum docen- E do, tum viuendo, atque renitendo falſæ doctrinæ, quam non impij duntaxat homines, ſed noſtræ nobis etiam paſſiones ſuggerunt, ne quem nos fatemur noſſe, factis negemus *f*.

f Tit. 1. 16.

Verſus 16.] Et nunc quid moraris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine ipſius.

Ananias hortatur Paulum vt baptizetur.

E*T nunc quid moraris?*] Non reprehẽſio eſt, ſed gratulatio cum adhortatione, & inuitatione, quaſi minime dubitandum eſſet Paulo, vel differendum, talibus iam diſpoſitionibus diuinis præparato. Eodẽ fere pacto excitans ſeipſum Eunuchus, ſentienſque paratum animum ſuum, Philippum prouocauit ad Baptiſmum ſibi conferendum: *Quid prohibet me baptizari g?* Et Petrus certus de Dei voluntate, deque Cornelij, & ſociorum, ex dono Spiritus ſancti, quod acceperãt, optima diſpoſitione. *Nũquid*, ait *h*, *aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt, ſicut & nos?*

g Act. 8. 36.
h cap. 10. 47.

Exurge, & baptizare.] Ἀναστὰς βάπτισαι, *exurgens baptizare.* Vel ſedebat, vel iacebat, vel nixus genibus orabat, vel exurgere, eſt alacriter ac prompte Baptiſmum ſuſcipere.

Baptiſmum ſuſcipiens abluit peccata ſua.

Ablue peccata tua.] Baptiſmum ſuſcipiens libere libenterque, & ea, qua par eſt, diſpoſitione, facere ipſe dicitur, quod efficienter Baptiſmus facit: quemadmodum *ſpem habens ſanctificat ſeipſum*, vt Ioannes *i* loquitur, nempe diſpoſitiue.

i 1. Ioan. 3. 3.
Iuſtificationis cauſa quæ ſint.

Sanguis Chriſti eſt cauſa meritoria, & remedium generale pro peccatis noſtris, Deus cauſa principalis, vt qui Chriſtum nobis dederit, & gratiam producat: gratia inhærens habitualis eſt formalis cauſa iuſtificationis: Baptiſmus, vt & alia Sacramenta, inſtrumentum, per quod Deus efficit gratiam ipſi, & cuiuis Sacramento conuenientem.

Baptiſmus non irrogat Chriſto iniuriam.

Quapropter inſtrumentarius hic ad abluenda peccata concurſus Baptiſmi, & iſte, qui ad ſymbolum aquæ transfertur honor, non abolet vim ſanguinis Chriſti, non irrogat Chriſto, vel Spiritui ſancto iniuriam, non eſt ſuperſtitioſus, vt Caluinus *k* garrit, parum ſibi conſtans, cum non ſemel agnoſcat, & doceat *l*, *ſubalternam in Sacramentis virtutem Dei miſericordiæ ſubiectam, efficientiæ miniſtrantem, gloriæ obſequentem, eſſeque cum Chriſti ſanguine, & Spiritus ſancti operatione inferius organum, & ſecundarium inſtrumentum, & medium, non ſecus ac*, inquit, *per panem, cæteraque alimenta paſcit corpora noſtra, per Solem illuminat, per ignem calefacit.*

k hoc loco.
Caluinus ſibi contradicit.
l 1. Inſt. cap. 17 n. 1. lib. 4. c. 14 n. 12.

Sed caue quód ſequitur, & videtur ex quorundam Philoſophorum *m* petitum ſententia, qui omnia Deum immediate operari volunt ad præſentiam ſecundarum cauſarum, has vero nihil: *nec tamen*, inquit, *aut panis, aut Sol, aut ignis aliquid ſunt, niſi quatenus ſub iis inſtrumentis ſuis benedictiones ſuas nobis diſpenſat.*

m Apud Auerroem 9. Metaphyſ. com. 7. lib. 12. com. 18. Apud Aug. [illegible] 2. [illegible] S. Thomam 3. cont. Gent. c. 69. [illegible] Gabriel [illegible]
Caluinus malus Philoſophus nullam ſecundis cauſis vim tribuit.

Illud ergo genus cauſæ ſaltem tribuere cogitur Sacramentis, quod naturalibus cauſis: etſi dupliciter male philoſophatur, & quia omnem veram efficientiam de cauſis naturalibus tollit, & quoniam paria in genere cauſandi Sacramenta illis facit, cum tamen non ſint niſi inſtrumenta, vim in ſe permanentem non continentia, ſed ex ſolo Dei influxu actuali penitus dependentia.

Errores multi Caluini confutantur.
Ablatio in Baptiſmo nõ eſt fides.

Suppeditant vero nobis præſentis loci verba aliud argumentum contra eundem Caluinum, qui ſentit Baptiſmi Sacramento, vel aliis, non fieri, ſed obſignari, & confirmari fidem, in qua iuſtitiam collocat, & peccata reſidere in animo, ſolum, non imputari (qua in re plures alij Hæretici huius temporis concordant) & Sacramenta eſſe tantum ſigna, & adminicula infirmitatis fidei noſtræ, quibus viſis cognoſcimus, firmiterque credimus nobis eſſe remiſſa peccata.

Ablue peccata tua, inquit Ananias; ergo abſterguntur ſordes, ergo ablutio iſta aliud eſt, quam fidei confirmatio, quam nitoris iuſtitiæ obſignatio, confirmatio, declaratio, ſicut ablutio non oſtendit ablatas maculas, ſed aufert.

Veriſimile eſt Paulo, priuſquam baptizaretur, Cur non læſi ſint comitũ Pauli oculi.

a verſ. 8.

ET *cum non viderem præ claritate luminis illius.*] *Apertis oculis*, vt eſt capite nono *a*, vbi docuimus, quare magis læſi ſint eius oculi, quam comitum, vtpote quorum aut nullum, aut minus peccatum erat, quia parebant, & de tota excæcatione per nimiam lucem. Non verbi præcepto tantum, ſed etiam verbere compulſus eſt ad obedientiam. Et ſupererant forſan quidam de comitibus, è quibus videtur non nemo ex officialium quos appellant, numero fuiſſe, ita vt ambigi nequiuerit vera Paulum narrare.

Verſus 12.] Ananias autem quidam, vir timoratus ſecundum legem, teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis.

b verſ. 1.

Ananiæ præceptoris Pauli laudes.

ANanias autem quidam.] Pronomen hoc non ſemper contemptum indicare docui capite quinto *b*, quando nominibus propriis coniungitur. Affert Paulus eius, qui ſibi viſum reddidit, & baptizauit, iuſſa Dei expoſuit de prædicando vbique Chriſto, eximias laudes, à pietate, doctrina, bona fama, quæ tria doctorem in primis decent: vt non potuerit à tali viro, tantis ſe afficiente beneficiis, tam expreſſum allatum Dei præceptum non amplecti.

c Luc. 2. 25.

d verſ. 2.

Timoratus ſecundum legem.] Quidam codices Latini carẽt omni epitheto. Syrus, כאנא בנמוסא *china benamuſa*, id eſt, *iuſtus in lege*. εὐλαβὴς κατὰ τὸν νόμον. Alij codices, εὐσεβὴς, *pius*. Idem interpres Syrus, cum Simeon vocatur εὐλαβὴς *c*, pro quo editio noſtra habet, *timoratus*, ponit זדיק *zadik*, *iuſtus*. In capite item octauo *d*, huius hiſtoriæ, qui Stephanum curauerunt, vocantur *timorati*, Græce, εὐλαβεῖς, Syriace, מהימנא *mehaiemene*, *fideles*.

Ananias legẽ cuſtodiens Paulum inſtruxit.

e Mat. 5. 17.

Egregium teſtimonium ab eo, qui legem cum timore cuſtodiẽs, legi non aduerſaretur, nec Dei iuſſu moneret prædicari contra legem, quippe cum hæc prædicatio non ad legis pertineat ſolutionem per ſe, vt Chriſtus etiam docuit, ſed ad adimpletionem *e*: & cæremoniæ legis tantiſper durare ſinantur, dum perfecte adimpleantur, & Euangelij plenitudo ſubeat pro ipſis.

Teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis.] Μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίων. Vbi ſecundum participium *habitantes*, ſignificat, non *cohabitantes*, ſicut & quidam codices Latini legunt, & *in Damaſco*, nonnulli etiam habent, & aliqui ex Græcis omittũt, ſicut & Syra editio. Latine emendata Biblia ſenſum optime reddunt per compoſitum participiũ *cohabitantibus*, quod reſpectum dicit ad Damaſcũ, de qua proxime præcedente verſu, ita vt illam diſtincte poni denuo neceſſe non fuerit. Non potuit magis idoneum pro ſe Paulus afferre teſtem, quam qui Iudæorum teſtimonio probatus eſſet.

Verſus 13.] Veniens ad me, & aſtans dixit mihi: Saule frater reſpice. Et ego eadem hora reſpexi in eum.

ET *aſtans.*] Melius quam vt eſt in quibuſdam codicibus, *ſtãs*. Græce namq; legimus ἐπιστάς.

f verſ. 17.

g Luc. 18. 42.

Reſpice.] Preſſius hoc narratur quam capite nono *f*. Eſt autem credibile imperatorio hoc verbo vſum Ananiam poſt expoſitam legationem ſuam, & auctoritatem Chriſti, à quo mittebatur. Sic Chriſtus cæco, *Reſpice*, dixit *g*.

h verſ. 18.

Miraculorum præſtantia conſiſtit in celeritate.

Et ego eadem hora. αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. Syr ובה בשעתא *vbah beſchabhatha*, id eſt, *eo momento*. In capite nono *h* habetur, *quod confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & viſum recepit* ἀϕθέως. Syrus, *Eo momento*, ſimulque cum decidentibus ſquamis reſtitutum viſum credi poteſt; vt maxima ex parte miraculorum cæterorum præſtantia conſiſtit quoque in celeritate, & moræ breuitate, quæ per virtutem diuinam durationis non indigam patrantur.

Quid ſit eadem hora in Scripturis.

i Matt. 8. 13. c. 9. 22. cap. 15. 28. c. 17. 18.

k Luc. 8. 47.

l c. 4. 16. c. 5. 5.

m colligit ex Sato lexico Ebraicum · ecl· pro verbo, Hora.

Igitur *eadem hora* hic, & alibi *i*, cum agitur de miraculis, non amplectitur latitudinem totius horæ, ſed idem quod, eodem puncto, & momẽto temporis, ſtatim, confeſtim, illico, &c. Vnde non ſolum alias pro αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ponitur εὐθέως, vt dictum eſt, ſed etiam παραχρῆμα *k*. Denique apud Hebræos momentum temporis, aut breuiſſimum quoque ſpatium, ſolet hora, שעה *ſchabhah*, vel שעתא *ſchabhatha* appellari, quæ vox videtur potius Chaldæa, & Rabbinorum, ſemelque prior ſolum ac iterum vſurpata a Daniele, qui Chaldaice *l* ſcripſit. Sed & indefinite quoduis tempus horam dici, multa ſunt in Scripturis exempla *m*.

n Act. 3. 4.

Reſpexi in eum.] Fortaſſe Ananiam, cum dixit, *Reſpice*, intellexit Paulus, ſiue Saulus, vt reſpiceret in illum: ἀνάβλεψον quidem, & ἀνέβλεψα, ἀπὸ τοῦ ἀναβλέπειν, videntur ſignificare, *Suſpice*, & *ſuſpexi*, ſeu, *ſurſum aſpice in me*, & *aſpexi in eum*. Quod autem claudo dixit Petrus *n*, *Reſpice in nos*, eſt Græce, βλέψον εἰς ἡμᾶς.

Verſus 14.] At ille dixit: Deus patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius, & videres iuſtum, & audires vocem de ore eius.

Deus vtriuſq; Teſtamenti idem eſt.

o Act. 3. 13. c. 5. 30.

Egregia Eccleſiæ præſcriptio antiquitatis eſt.

DEus patrum noſtrorum.] Libenter & Ananias hoc vſurpauit, alloquens Paulum, & Paulus nunc recitat, vt conſtet non diſcrepare legem Chriſti à vetere; ſed eundem vtriuſque conditorem eſſe, cum ille ipſe, qui patrum Deus erat, iniunxerit Euangelium prædicari. Eodem artificio vſus eſt Petrus in ſermone ad Iudæos *o*: quod valet etiam ad conciliandam beneuolentiam, cum iiſdem patribus, vt eodem Deo glorientur. Egregia Eccleſiæ præſcriptio antiquitatis eſt, & clariſſima teſſera veritatis, colere Deum patrum noſtrorum, vetuſtam tenere religionem, conſeruare præteritorum tot ſæculorum fidem, non modernam, nouitiam, nuperam, recentem, heri natam, vel renatam, qualis omnium Hæreticorum.

Præordinauit te.] Syrus, אקימך *akimach*, *Conſtituit te*. Προεχειρίσατό σε. *præparauit te*, delegit, deſignauit, ſumpſit ad hoc, vt, &c. fecit, vt in promptu eſſes, in expedito poſitus, & quaſi πρόχειρος, ad manum.

Prædeſtinatio non naſcitur ex nobis, ſed ex Dei beneplacito.

Iuſtificamur ex gratia Dei actuali præueniente.

Pertinet hoc ad partem prædeſtinationis, quæ vt nos Caluinus affirmare calumniatur, non ſequitur preparationes noſtras, quaſi nos libero arbitrio noſtro anteuertamus Dei gratiam. Naſcuntur illæ non ſolum ex æterno diuinæ prædeſtinationis beneplacito, ſed in omni etiã eo, qui iuſtificatur (nec enim quicunque iuſtificatur, eſt item prædeſtinatus, vt idem Hæreticus exiſtimauit) ex ſpeciali actuali gratia preueniẽte, ſine qua gratia quælibet alia pure moralia bona opera præparationũ; ſeu diſpoſitionum ad iuſtificãtem gratiam proprie vim, vel nomen non habent: cũ

ipſa

Voluntas in iuſtificatione libere cooperatur.

A ipſa autem voluntas noſtra libere ſe præparat, ac diſponit, libere acceptando, & libere ipſi cooperando. Caietanus exponit, Ananiam dicere voluiſſe rem geſtam in via fuiſſe præparationem ipſius Pauli ad cognoſcendum voluntatem Dei. Melior ſenſus primus.

Et videres iuſtum.] Καὶ ἰδεῖν δίκαιον. Syrus, לזדיקא *lezadika, iuſtum illum*; nempe Chriſtum, ſicut & capite tertio *a*, & ſeptimo *b*, vbi declarauimus hoc epithetum Chriſti, vt mirum ſit Vatablum exponere, *id quod iuſtum eſt*, cum ſit articulus maſculinus τὸν, & ſequentia verba, *& audires vocem ex ore eius*, referantur non ad Deum patrum, qui per attributionem eſt Deus Pater, ſed ad Filium eius incarnatum Chriſtum, cuius in via Paulus B ex ore vocem audiuit. Ita quoque omnes intellexerunt, ex quibus Chryſoſtomus latentem aculeum notat, vt quia iuſtus Chriſtus, Iudæi ſint rei, qui & ipſum crucifixerint, & eius prædicatores perſequerentur.

a verſ.14.
b verſ.52.

Chriſtus in via vere Paulo apparuit.

Et audires vocem de ore eius.] Ex viſione, & auditione Chriſti collegimus argumentum capite nono inter alia, Paulo Chriſtum in via vere apparuiſſe tanquam ibi præſentem, ſeſe videndo, prope exhibendo, & colloquendo αὐτοπροσώπως.

Verſus 15.] Quia eris teſtis illius ad omnes C homines, eorum quæ vidiſti, & audiſti.

A*D omnes homines.*] Omnis generis homines, tum Iudæos, tum Gentiles.

Paulus plurima prædicauit, quæ non vidit, nec audiuit, dum vocatus eſt.

Eorum quæ vidiſti, & audiſti.] Teſtimonium, quod Paulus editurus erat, nec de his ſolis, nec præcipue futurum erat, hoc eſt, de viſis, ac auditis, dum vocatus eſt in via: tamen ad faciendam fidem rebus aliis, de quibus prædicaret, plurimum conferebat, ſi ſe poſſet oculatum, & auritum teſtem probare. Quocirca non modo nunc, iterumque poſtea *c* coram Rege Agrippa enucleate narrat hæc omnia, ſed in epiſtolis quoque non ſemel *d* D inculcat.

c cap.26.18.
d 1.Cor.9.1. ca. 15.8.
e Act.1.22.
Cur Apoſtoli teſtimonium de Reſurrectione Chriſti dicere iuſſi ſunt.

Sic alias *e* monui Apoſtolos iuſſos edere teſtimonium de Chriſti Reſurrectione non ſola, nec forte potiſſimum, ſed quoniam reliquis ab eo traditis, & ab Apoſtolis prædicatis maximũ auctoritatis pondus accederet, ſi probare Apoſtoli poſſent Chriſtum, qui iam inter homines non appareret, poſt infamem mortem viuum cum hominibus aliquamdiu manſiſſe, ac tandem in cœlum abiiſſe.

Digreditur eleganter, ac pie Chryſoſtomus qua ratione & nos Dei doctrinam teſtificari non verbis magis, quam vita debeamus, & eſſe martyres, ſi non moriendo, certe recte tum docenE do, tum viuendo, atque renitendo falſæ doctrinæ, quam non impij duntaxat homines, ſed noſtræ nobis etiam paſſiones ſuggerunt, ne quem nos fatemur noſſe, factis negemus *f*.

f Tit.1.16.

Verſus 16.] Et nunc quid moraris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine ipſius.

Ananias hortatur Paulum vt baptizetur.

E*T nunc quid moraris?*] Non reprehẽſio eſt, ſed gratulatio cum adhortatione, & inuitatione, quaſi minime dubitandum eſſet Paulo, vel differendum, talibus iam diſpoſitionibus diuinis præparato. Eodẽ fere pacto excitans ſeipſum

A Eunuchus, ſentienſque paratum animum ſuum, Philippum prouocauit ad Baptiſmum ſibi conferendum: *Quid prohibet me baptizari g?* Et Petrus certus de Dei voluntate, deque Cornelij, & ſociorum, ex dono Spiritus ſancti, quod acceperãt, optima diſpoſitione: *Nũquid*, ait h, *aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt, ſicut & nos?*

g Act.8.36.
h cap.10.47.

Exurge, & baptizare.] Ἀναστὰς βάπτισαι, *exurgens baptizare.* Vel ſedebat, vel iacebat, vel nixus genibus orabat, vel exurgere, eſt alacriter ac prompte Baptiſmum ſuſcipere.

Baptiſmum ſumens abluit peccata ſua.

Ablue peccata tua.] Baptiſmum ſuſcipiens libere libenterque, & ea, qua par eſt, diſpoſitione, facere B ipſe dicitur, quod efficienter Baptiſmus facit: quemadmodum *ſpem habens ſanctificat ſeipſum*, vt Ioannes *i* loquitur, nempe diſpoſitiue.

i 1.epi.3.3.
Iuſtificationis cauſæ quę ſint.

Sanguis Chriſti eſt cauſa meritoria, & remedium generale pro peccatis noſtris, Deus cauſa principalis, vt qui Chriſtum nobis dederit, & gratiam producat: gratia inhærens habitualis eſt formalis cauſa iuſtificationis: Baptiſmus, vt & alia Sacramenta, inſtrumentum, per quod Deus efficit gratiam ipſi, & cuiuis Sacramento conuenientem.

Baptiſmus non irrogat Chriſto iniuriam.

Quapropter inſtrumentarius hic ad abluenda peccata concurſus Baptiſmi, & iſte, qui ad ſymbolum aquæ transfertur honor, non abolet C vim ſanguinis Chriſti, non irrogat Chriſto, vel Spiritui ſancto iniuriam, non eſt ſuperſtitioſus, vt Caluinus *k* garrit, parum ſibi conſtans, cum non ſemel agnoſcat, & doceat *l*, *ſubalternam in Sacramentis virtutem Dei miſericordiæ ſubiectam, efficientiæ miniſtrantem, gloriæ obſequentem, eſſeque cum Chriſti ſanguine, & Spiritus ſancti operatione inferius organum, & ſecundarium inſtrumentum, & medium, non ſecus ac*, inquit, *per panem, cæteraque alimenta paſcit corpora noſtra, per Solem illuminat, per ignem calefacit.*

k hoc loco.
Caluinus ſibi contradicit.
l 4.Inſt.cap.17. n.3.lib. 4.c.14. n.12.

Sed caue quód ſequitur, & videtur ex quorundam Philoſophorum *m* petitum ſententia, D qui omnia Deum immediate operari volunt ad præſentiam ſecundarum cauſarum, has vero nihil: *nec tamen*, inquit, *aut panis, aut Sol, aut ignis aliquid ſunt, niſi quatenus ſub iis inſtrumentis ſuis benedictiones ſuas nobis diſpenſat.*

m Apud Auerroem 9. Metaphyſ. com. 7. lib.12. com. 18. Apud Albert. 2. Phyſ. tract. 2. cap. 3. apud S. Thomam 3. con. Gen. c. 69. 1. par. q. 105. art. 5. 4. diſt. 1. q. 1. ar. 4. & probabile putat Gabriel 4. diſt. 1. q. 1. art. 1. dub. 1.

Caluinus malus Philoſophus nullam ſecundis cauſis vim tribuit.

Illud ergo genus cauſæ ſaltem tribuere cogitur Sacramentis, quod naturalibus cauſis: etſi dupliciter male philoſophatur, & quia omnem veram efficientiam de cauſis naturalibus tollit, & quoniam paria in genere cauſandi Sacramenta illis facit, cum tamen non ſint niſi inſtrumenta, vim in ſe permanentem non continentia, ſed ex ſolo Dei influxu actuali penitus dependentia.

Errores multi Caluini confutantur. Ablutio in Baptiſmo nõ eſt fides.

Suppeditant vero nobis præſentis loci verba E aliud argumentum contra eundem Caluinum, qui ſentit Baptiſmi Sacramento, vel aliis, non fieri, ſed obſignari, & confirmari fidem, in qua iuſtitiam collocat, & peccata reſidere in animo, ſolum, non imputari (qua in re plures alij Hæretici huius temporis concordant) & Sacramenta eſſe tantum ſigna, & adminicula infirmitatis fidei noſtræ, quibus viſis cognoſcimus, firmiterque credimus nobis eſſe remiſſa peccata.

Ablue peccata tua, inquit Ananias; ergo abſterguntur ſordes, ergo ablutio iſta aliud eſt, quam fidei confirmatio, quam nitoris iuſtitiæ obſignatio, confirmatio, declaratio, ſicut ablutio non oſtendit ablatas maculas, ſed aufert.

Veriſimile eſt Paulo, priuſquam baptizaretur, Cur Paulus, cui ante Baptiſmum peccata fuerunt remiſſa, ſit baptizatus.

iam remiſſa eſſe peccata; tamen iubetur baptizari, vt illa abluat, quia vel id Ananiæ, aut Paulo non conſtabat, vel aliquis forſitan pœnæ reatus, aut leuiora peccata ſupererant: vel reſtabant vulnera concupiſcentiæ, & paſſionum: denique, vt iam dudum docuimus capite nono, & de Cornelio in decimo, Baptiſmus, quod in ſe eſt, abluit peccata, nec delentur prius abſque onere ſuſcipiendi Baptiſmi, atque per hanc portam intrandi in Eccleſiam ſolemniter, ac viſibiliter.

Inuocato nomine ipſius.] Ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ ΚΥΡΙ'ΟΥ, *Inuocans*, vel, *cum inuocaueris nomen Domini.* Non intelligitur itaque de inuocatione in forma Baptiſmi: formam enim baptizans pronunciat, non is, qui baptizatur. *Non dixit*, ait Chryſoſtomus, *vt in nomine illius baptizeris, ſed inuocato nomine Chriſti, per quod demonſtrat illum Deum eſſe: neque enim alium, quam Deum inuocare fas eſt.*

Chriſtus eſt Deus.

Tamen ſi dixiſſet priore modo, rectè monſtraſſet Chriſtum Deum eſſe, quia nonniſi in nomine Dei, hoc eſt, Baptiſmo à Deo inſtituto, vel in forma, quæ Deum perſonis diſtinctum Patris, & Filij, & Spiritus ſancti contineat, poteſt quiſquam baptizari. Sed clarior Chriſti diuinitatis demonſtratio eſt pro catechumeno, ſi doceatur illum inuocare; quamuis quoque liceat Dei ſeruos, vt apud ipſum intercedant, inuocare.

Inuocatio Chriſti eſt vna Baptiſmi diſpoſitio.

Vna ex diſpoſitionibus, quæ ab adultis exiguntur ante Baptiſmum, eſt oratio, & inuocatio nominatim directa ad Chriſtum: nec propterea, vt pergit Caluinus abſurdè ratiocinari, demitur inde quidquam de Sacramenti virtute, & efficacia, vt nec de cuiuslibet cauſæ, cum in ſubiecto requiritur diſpoſitio, aut applicatio, debitave alia conditio.

Ipſius.] Ad Iuſtum, hoc eſt, ad Chriſtum, illo epitheto deſcriptum verſu decimo quarto refertur: illum textus Græcus expreſſit nomine τοῦ ΚΥΡΙ'ΟΥ, *Domini*, quod ſæpius de Chriſto dici aliàs oſtenſum eſt *a*.

a ca. 2. 6.

Verſus 17.] Factum eſt autem reuertenti mihi in Ieruſalem, & oranti in templo, fieri me in ſtupore mentis.

F*Actum eſt autem, &c.*] Subijcit aliud teſtimonium diuinum, quo & ſe quodammodo purgat, cur ad Gentes diuertere ſit coactus, relicta Ieroſolymitana ciuitate, & Iudæos percellit, voluiſſe quidem eam ciuitate potiſſimum, atque contribulibus ſuis prædicare: cæterum Dei reſponſo prohibitum, cum ſignificaret nihil ibi, aut apud Iudæos promoturum: neque valuiſſe, quod excepit apud Deum de perſecutione, quam ipſe haud pridem tam dirè commouiſſet in Chriſtianos, cuius recens memoria inducere Iudæos poſſet, ſibi nunc Chriſtianis conſentienti vt crederent: vtiſſe namque cœleſte præceptum ad Gentes demigrare, ibi vtilem operam collocaturum.

Deus prohibuit Paulum Hebræis prædicare.

De tempore huius viſionis, ſitne *raptus illi vſq; ad tertium cælum* b, *ſeu paradiſum*, dixi capite nono: nec deſunt, qui dictum raptum putent accidiſſe, quando Antiochiæ ſegregatus eſt cum Barnaba, & ordinatus c.

Quando Paulo hæc viſio oblata eſt.
b 2. Cor. 12. 1. 2.
c Act. 13. 2.

Oranti in templo.] Melius, ac religioſius ibi oratur per ſe loquendo, vtpote in domo orationis d: qua de re in capite tertio e.

d Matt. 21. 13.
e verſ. 1.

In ſtupore mentis.] Ἐν ἐκστάσει. De qua voce Græca, & vt Latinitate donata vocatur extaſis, egimus capite tertio f, & decimo g: necnon de re ipſa: hoc eſt, de varijs modis extaſis & raptus, tum illis locis, tum in capite nono.

f verſ. 10.
g verſ. 10.

Verſus 18.] Et videre illum dicentem mihi: Feſtina, & exi velociter ex Ieruſalem: quoniam non recipient teſtimonium tuum de me.

E*T videre illum dicentem mihi.*] Syrus, וחזיתה בחזוא כד אמר לי *vechazitheh bechezua chad amar li*, id eſt, *Vidiq; eum in viſione, cum diceret mihi.* Rectè: non enim quis propriè videt dicentem, ſed audit, videt illum, quem audit, vel videtur ſibi audire, ſi viſio non eſt ſenſuum externorum.

Illum.] Chriſtum, qui verſu ſequenti monet, non recipiendum à Iudæis teſtimonium, quod Paulus edere volebat.

Cur Paulus feſtinè egredi iuſſus eſt.

Feſtina, & exi velociter ex Ieruſalem: quoniam non recipient teſtimonium tuum de me.] Tanta, & adeò velox feſtinatio in egreſſu ex Ieruſalem præter cauſam, quæ exprimitur, premitque Iudæos acerrimè, innuit forſitan ingruens, paratumque Paulo à Iudæis periculum. Prædictio eſt hæc ex præcognitione certa, ac indubitata, qualis alijs Scripturæ locis continetur, quam vocant conditionalium, id eſt, eorum, quæ alijs poſitis ſequerentur. Scibilia ſunt hæc: ideoque ſcientis omnia ſcientiam non effugiunt. Conducit hoc ſcientiæ diuinæ genus ad diſcernendam gratiam efficacem à ſufficienti, vt alio loco attigi.

Futurorum conditionalium ſcientia in Deo certa.

Curæ ſunt Domino, & in manu eius ſunt iuſtorum animæ h: non eſt alia vlla res, quæ pluribus vel Scripturæ teſtimonijs, vel exemplis hiſtoriarum & confirmetur, & illuſtretur. Nullum in hoc genere benignius, pulchriuſque, quam quod Paulinus Macario narrat in epiſtola de ſene, quem in naufragio Dominus regens, ac dirigens, admirabili ſuauitate ſeruauit, Angelicis militibus comitatus. Digna prorſus lectu epiſtola, non ob elegantiam magis, & pietatem ſcribentis, quam propter ſingularem Diuinæ Prouidentiæ aduerſus iuſtos commendationem.

h Sap. 3. 1.

Senex in naufragio admirabiliter ſeruatus.

Verſus 19.] Et ego dixi: Domine, ipſi ſciunt, quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per Synagogas, eos, qui credebant in te.

D*Omine, ipſi ſciunt.*] Non eſt excuſatio, vt exiſtimauit Gagneius; ſed voluit hoc argumento perſuadere, ſibi liceret Ieroſolymis remanere; pericula non reformidare, ſi accidant, bene ſperare de ijs, qui ſcirent, ipſe quanto ſtudio incubuiſſet in legem, quam acriter Chriſti ſectatores, qui legi Moſis viderentur aduerſari, perſequutus eſſet. *Admirans reſpondit*, inquit Lyranus, *quaſi diceret: Per ea, quæ feci contra te, & fideles tuos, debent eſſe certi, quod nullo modo prædicarem, niſi de veritate certus eſſem. Et iſta poſſunt eis ſufficere*, inquit Carthuſianus, *ad credendum, quod nonniſi à Deo conuerſus, & miſſus ſum. Non contradicens Chriſto dicit, ſed volens diſcere*, inquit Chryſoſtomus, *tam mirabile opus.*

Pauli reſponſio non eſt reformidantis, ſed benè ſperantis.

Non reprehenduntur ſemper, qui Deo reſponſare videntur, & diuinæ voluntatis eius rationem exquirere. Id fecit Maria ſalutata ab Angelo,

Non ſemper reprehendendi, qui Deo reſponſant.

a ... 4. b ... 20.

gero *a*, id alij: & Zacharias Ioannis pater, quia non adeo fideliter, pœnam luit *b*. Hac de re pluribus alibi.

c verſ. 10.

Cadens.] Δέρων, *verberans*, non interficiens: quamuis & hoc faciebat cum Stephano, vt mox ſubiungit, & cum aliis, vt indicat capite vigeſimoſexto *c*. Beda, *cadens* pro *occidens* putat ſumi poſſe: id tamen verbum Græcum non patitur, & Syriacum מחא *mache*.

Verſus 20.] Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, & ego aſtabam, & conſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum.

Stephanus Protomartyr dicitur.

STephani teſtis tui.] Τοῦ πρωτομάρτυρός σου, *Protomartyris tui.* Alij codices, μάρτυρος, *martyris*: quidam, πρώτου μάρτυρος. Eccleſia Stephanum Protomartyrem ſolet cognominare, vt vidimus capite ſeptimo. Scriptura cum ſæpe habeat Græcum nomen μάρτυρος, nonniſi ſemel fecit Latinum, videlicet in Apocalypſi *d*, quando loquitur de muliere *ebria de ſanguine Sanctorum, & de ſanguine Martyrum Ieſu.*

d cap. 17. 6.

Nomen Martyris quibus ſit attributum.

Attributum eſt hoc nomen iis, qui pro veritate, præcipue vero pro legis, ac diuinæ doctrinæ teſtimonio, profeſſione, cuſtodia, violētam mortem à perſecutore ſunt paſſi. Nec improbabiliter ſentiunt *e*, qui *teſtimonium* Ieſu Chriſti eiuſdem Apocalypſis *f* primis fere verbis illud intelligunt τὸ μαρτύριον, quod de glorioſo Martyrum Rege Chriſto ἐμαρτύρησεν Ioannes eo libro, perhibendo teſtimonium, non de Diuinitate duntaxat eius, verumetiam de Paſſione, ob quam præterea vocat ipſum teſtem fidélem *g*.

e *Nicolaus Zegerus in annot. & Blaſius Viegas in cōt. Apoc. ſect. 3. n. 4.* f *cap. 1. 2.*

g *ibid. 5.* Vnus idemq; Martyr, & Confeſſor dictus.

Aliquando vnus, idemque nominatus eſt Martyr, Confeſſorque, qui ante perſecutorem ab ipſo interpellatus, pro Fidei confeſſione tormentum aliquod ſuſtinuiſſet, etiamſi tormento illo non occubuiſſet, vel Confeſſor, qui deſignatus erat ad tormentum, Martyr, qui id paſſus. Si vim vocabulorum *ſpectes, haud aliud ſonat Latinum Confeſſor, quam Græcum Martyr. Dicebatur præterea Profeſſor is, qui martyrio ſe, non interpellatus, ingeſſiſſet. Extorris, qui veritus fidem prodere, ſpontaneum exilium ſubibat; cui tamē appellatio quoque Confeſſoris interdum communicabatur. Colliguntur hæc potiſſimum ex Cypriano *h*, & ex verbis Papæ Caij in actis Sebaſtiani, & ſociorum. *Dominus noſter Ieſus Chriſtus*, ait Caius, *præſcius fragilitatis humanæ, duos credentium in ſe gradus conſtituit, Confeſſionis ſcilicet, & Martyrij: vt qui martyrij pondus ſe non poſſe ferre vererentur, confeſſionis gratiam tenerent, & concedentes laudem bellaturis Chriſti militibus, & pro eius nomine pugnaturis, illorum ſollicitè curam gerant.* Tertullianus *i* Martyres deſignatos nominat, nondum paſſos mortem, imo nec aliud, quam carcerem, & pœnarum timoré.

h *epiſt. 7. 9. 10. 11. 30. 17. 32. 81. edit. Pamelij.*

i *lib. ad Martyr. cap. 1.*

Martyr, & Confeſſor quomodo diſtinguantur.

Tandem obtinuit vſus, vt Martyr primo tantum modo dicatur: Confeſſor, qui vitam laudabiliter, ſancteq; in Domino terminat morte naturali, quamuis abſq; vlla externa perſecutione. Ad nomen porro, & coronam, martyrij nō refert, quod quis ore, verbiſque, vel ſcripto teſtimoniū edat: ſufficit, ſi capite annuat, vt in Chalcedonēſi Concilio *k* Sabas Epiſcopus dixit. Quāquam nec id etiam neceſſarium, niſi cū quis interrogatus, aliter nequit reſpondere: nam ipſa mors pro religione tolerata ſatis idoneum teſtimonium eſt.

k *Act. 1.*

Et conſentiebam.] Καὶ ὢν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. *Complacens morti eius, ſeu interemptioni.* Celeberrima Stephani mors erat, huius commemoratione, & veterem ſuam, & illorum, qui aderant, recolit culpam, ſi forte ſocios culpæ ad pœnitentiæ reuocare ſimilitudinem poſſit, ſemet vero ipſum tali exemplo, in quo peccauerit, excitet, vrgeatq; ad conſtantiam, vel in extremis ſuppliciis, quæ iuſtitiæ debeat, pro mactato Stephano: charitati erga Iudæos, quos ad peccati imitationem prouocauerat, & confirmauerat; amori in Deum, & Chriſtum, quem in Stephano læſerat, & adeo Ieſum, tam nihilominus clementem, atque munificum expertus fuerat.

Stephani mors celebris.

Verſus 21.] Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te.

VAde, quoniam ego. &c.] Syrus addit, למכרזו *lemaccherezu*, id eſt, *ad prædicandum*; vel, *vt prædices.* Videor mihi audire Deum præcepta dantem Abrahæ *l*, *vt exeat in locum, quem ipſe monſtrauerit ei*: & Moſi pollicentem, cum deprecaretur pro populo *m*: *Faciam te in gentem magnam, dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos.* Non præſcribit locum, ſimpliciter imperat pro Iudæis, nationes longe, ac late fuſas committit. *Vide*, ait Chryſoſtomus, *non docuit illum Chriſtus quid oporteat facere; ſed iuſſit illum abire, & obtemperat, adeo erat ſequax.*

l *Geneſ. 12. 1.*

m *Exod. 32. 10.*

Longe.] Μακρὰν, *Procul.* Si de regionibus ſermo ſit ab Ieruſalem diſſitis, magis fortaſſe longe, ac remote peregrinati ſunt aliqui Apoſtolorum, ſed nullus tam, vt ipſe de ſe dicit *n*: *In itineribus ſæpe*, & quidem *remotioribus ab Ieruſalem per circuitum vſque ad Illyricum* *o*, atque etiam vſque in Hiſpaniam, vt Patrum multorum teſtimonio docet Baronius *p* (ſed hac poſtea de re dubitauit, & nos ipſi dubitationis cauſas dudum prius attulimus) qui omnes ſimul varias, ac longas Pauli peregrinationes deſcribunt, præſertim Theodoretus *q*, *excurriſſe affirmans plurimas gentes, & inſulas*; & Hieronymus *r*, *à mari rubro, imo ab Oceano vſque ad Oceanum.*

Paulus in regionibus valde diſſitis peregrinatus. n *2. Corint. 11. 26.*

o *Rom. 15. 19.*

p *Tom. 1. Annal. & in Not. Martyrol. 22. Martij.* q *in 2. ad Timot. c. vlt. & in Pſal. 116.* r *in c. 11. Eſai.*

Verſus 22.] Audiebant autem eum vſque ad hoc verbum, & leuauerunt vocem ſuam, dicentes: Tolle de terra huiuſmodi: non enim fas eſt eum viuere.

Cur ad hunc vſque locum Paulus patienter auditus ſit.

AVdiebant autem eum vſque ad hoc verbum.] Quæ adhuc narrata ſunt, negligi potuerunt velut inania, ac ludicra, vel vt abſurda, & ſtulta, nempe quod viſiones quaſdam venditare, & rei bene actæ, ac non pœnitendæ pœnitentiam in perſequendo Chriſtiano nomine declarare viderentur. At in vltimis verbis Gentes Iudæis præponuntur: diuinum præceptum obtenditur de adeundis, ac inſtituendis Gentilibus, quos ipſi תועבים & כלבים *thohhabim*, & *chelabim*, *abominabiles, & canes ducebāt*, ac dicebant: inde vero maxime confirmatur crimen obiectum, introduxiſſe Paulum Gentilem Trophimum in templū *ſ*, ac fortaſſe plures alios: conuictum ex ore ſuo reum, mortis in ſe tuliſſe ſententiam: nihil deſiderari, niſi vt meritam quamprimum pœnā luat.

ſ *Act. 21. 28. 29.*

Leuauerunt vocem ſuam.] Clamare iſto furiali, ac funeſto declarant, & comprobant vera vaticinatum Paulo Chriſtum, quod eius de ſe teſti-

A moniumnon eſſent recepturi:

Tolle de terra huiuſmodi: non enim fas eſt eum viuere.] Quæ huc pertinent, allata ſunt capite præcedente *a*. Tolli, ſiue auferri de terra, vel abſcindi de terra viuentium *b*, vel *emigrari radicem alicuius de terra viuentium* c, vel *eradi de terra viuentium* d, & ſimilia denotant vitam violentè eripi, & quaſi ab vberibus omnium matris almæ terræ abſtrahi. Quamuis namque cadauer ſuperſit, ipſum tamen magis terra eſt, ac in terram demutatur, & qui mortuus eſt, in terra veluti ſcribitur, ac deletur de libro viuentium, *deſinit eſſe in faſciculo viuentium e ſuper terram, reſolutus in terram.*

a [illegible] 1.
b [illegible] 1. 2.
c Pſal. 51. 7.
d Ierem. 11. 19.
Quid ſit eradi de terra viuentium.
e 1. Reg. 25. 29.

B *Verſus 23.*] Vociferantibus autem eis, & proijcientibus veſtimenta ſua, & puluerem iactantibus in aerem.

Et puluerem iactantibus in aerem.] De iactatione pulueris actum eſt capite decimo tertio *f*: de veſtimentorum proiectione, atque ſciſſione in capite decimo quarto *g*, & decimo ſexto *h*, & in capite decimo octauo *i*. Notat vero Beda, quod in Paſſione Chriſti Sacerdos exiliens de throno, ſcidit veſtimenta *k*, quoniam tunc ſacerdotium vetus erat immutandum: nunc quia tota gens gloria regni ſpolianda erat, omnes illa proijciunt, & clamorem puluere mixtum ad cœlum tollunt, ſecundum illud *l*: *Superbia eorum, qui te oderunt, aſcendit ſemper.* C Gloſſa interlinearis, & Hugo cum illa, proiectionem, ſiue depoſitionem veſtimentorum eo refert, vt vel occidere Paulum poſſent magis expeditè (vt quondam Stephani lapidatores *m*) vel dolorem declararent, ſeu mœrorem. Ad poſteriorem cauſam reuocant etiam iactationem pulueris. Lyranus hanc ait eſſe ſignum deteſtationis verborum Pauli. In proiectione veſtimentorum conſentit cum Gloſſa.

f verſ. 51.
g verſ. 13.
h verſ. 22.
i verſ. 6.
k Matth. 27.
Cur Iudæi item veſtimenta proijciunt.
l Pſal. 73. 23.
m Act. 7. 57.

Chryſoſtomus exiſtimat vtrumque cum clamore ſpectare ad ſeditionem, & ad perterrendum, atque ad pertrahendum in lethiferam ſententiam ſuam Tribunum, vt quod iure non poſſunt, extorqueant vi, &, vt eadem Gloſſa loquitur, D more beſtiarum. Arator bis Iudæos nudatos conſiderans, & modò, & cum lapidauerunt Stephanum, rationem allegoricam ingenioſè reperit, ſeu magis tropologicam, à nudatis *n* ob peccatum primis parentibus petitam:

—— Adam ſub crimine orta
Cognouit, quod nudus erat, documentaq; noxæ
Hinc miſero patuere ſua: tu mortis origo
Crebra ſubis, cui plena malis interſerit ira
Bis habitum, quem culpa creat.

n Geneſ. 3.

Ego vero haud arbitror aliud Iudæos hoc habitu, ſeu ritu, quam grauiſſimum animi ſui dolorem promere, ac Tribunum, quam maximè poſſent, E incitare in Paulum. Nam qui adueniente Tribuno ceſſauerunt percutere *o*, non eſſent tam proiectæ audaciæ, vt proijcerent ad cædendum veſtes armatorum telis obiecti, atque expoſiti. Nec magis placet, quod Caietanus dicit, ideo veſtes proiecisse, vt expeditè iactarent puluerem: huius autem iactatione in aerem, ſignificaſſe Paulum turbatorem, non ſolum terræ, ſed cœli. Iactatas lego veſtes, togaſve duabus præter indignationis, quæ hic habet locum, de cauſis, vel in lætitiæ ſignum, vel in ludis Circenſibus. Exemplum ſecundæ Mamertini panegyricus in Iuliano continet: *Illa*, inquit, *iactatio togarum, illa exultatio corporum.* De tertia Ouidius *p*:

o c. præcedente, v. 32.
p lib. 3. Amor. eleg. 2.

Fauimus ignauo, ſed eum reuocate, Quirites,
Et date iactatæ vndiq; ſigna togæ.

Præterea Martialis *q*:

Delicium paruo donabis Dorcida nato,
Iactatis ſolet hanc mittere turba togis.

Videlicet in caueam, vel arenam.

q lib. 14 epig. 135.

Verſus 24.] Iuſſit Tribunus induci eum in caſtra, & flagellis cædi, & torqueri eum, vt ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei.

Iuſſit Tribunus induci eum in caſtra.] Subſtiterant in via, &, vt dictum eſt priore capite *r*, aberant adhuc à caſtris, hoc eſt, ab Antoniana turri, ſeu à Regia, & carcere, qui erat ibi. Notauit hoc etiam Caietanus, atque ibidem locatos eſſe milites Romanos, teſte Ioſepho *ſ*: & adiacens turri ſpatium fuiſſe capax caſtrorum, & Antoniæ quoque appellatione intellectum. Sed citato loco Ioſephi ſententiam de caſtris intra turrim protulimus. Et confirmari poteſt à ſimili, quoniam Cæſareæ iuſſit eum *Felix Præſes in Prætorio Herodis cuſtodiri t.*

r verſ. 34. & 35.
ſ 20 Antiq. c. 16.
t Act. 23. 35.

Et flagellis cædi, & torqueri eum.] Syrus, דבנגדא נשתאל *dabenagede neſchethael*, id eſt, *Vt verberibus inquireretur*, vel *interrogaretur*. Μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, *Flagris examinari.* Quare non congruit expoſitio Gloſſæ interlinearis, & Hugonis, verbum *torqueri* additum ad ſæuitiam flagellationis, vt Iudæi eius tormentis ſatiarentur. Hanc nonnulli cauſam, cur Pilatus flagellauerit Chriſtum *u* reddunt, eoque forſitan hi Auctores alluſerunt.

u Ioan. 19. 1.

Torqueri, forenſe vocabulum eſt, vnde tortura, quam item appellant quæſtionem. Conqueritur de Tribuno Chryſoſtomus: *Quoniam oportebat*, inquit, *eum illos ipſos rogare Pauli accuſatores, an ita ſe res haberent, non ſimpliciter vti poteſtate, & Iudæorum gratiæ ſeruire, vel inconditos illorum clamores hoc pacto compeſcere. Suſpicabatur*, ait Carthuſianus, *quod nonniſi ob grauem exceſſum tam impetuosè contra Paulum mouerentur.*

Cur Paulus torqueri iuſſus ſit.

Sed ſuſpicio ad torturam non ſufficit, vel præſumptio leuis, ac temeraria, nec probabilis, præſertim quando ſemiplena quoque probatio deficit. Sola fama per ſe ſatis non eſt, maximè in criminalibus, in quibus exigitur probatio maior, & in quibus propriè tantum habet locum quæſtio, videlicet interrogatio, ac reſponſio per tormenta facta, vel per malam manſionem, hoc eſt, per acerbitatem carceris, vel per denegationem victus. Nam ſpargitur fama temerè plerunque, vel ab inimicis euulgatur falsò.

Suſpicio ad torturam non ſufficit.

Denique Iudex idoneus, qui habet notionem cauſarum, quæ vocantur meri imperij, non poteſt imperare torturam, niſi certum ſit, maleficium fuiſſe commiſſum, quia ſecundum axioma Iuriſconſultorum, *Delictum eſt præparatio pœnæ* x, *nec à quæſtionibus, tormentiſq; ordinariè iudicia criminalia incipiunt*; & idcirco per ſe fallax eſt torturæ probatio, ſeu confeſſionis in huiuſmodi tortura ſine debitis indicijs præcedentibus *y*. Nam, vt ait M. Tullius *z*, *Tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiuſq; tum animi, tum corporis, regit quæſitor, flectit libido, corrumpit ſpes, infirmat metus, vt in tot rerum anguſtijs nihil veritati loci relinquatur.*

Iudex idoneus non poteſt imperare torturam, niſi maleficium ſit certum.
x l. Aliud eſt fraus. ff. de verb. ſignif.
y l. 1. 20. & penult. ff. de quæſt. l. 8. C. eod. tit. l. 1. 2. & 3. C. ſi ex falſ. inſtru.
z orat. pro Sylla.

Iam vero Tribunus perperam, & iuris inuertens ordinem, flagellis addicit, vt ſciat propter quam cauſam ſic acclamaſſent Paulo, necdum

Tribunus iudicij ordinem peruertit.

crimen

a c præc. v. 34.

crimen cognouerat, quia cum interrogaſſet antea, nihil certum tamen potuerat aſſequi a: non abſoluerat Paulus quam permiſſu eius inchoauerat orationem pro ſe, eam que, quod Hebræa eſſet, Tribunus non intellexerat: eundem ſe Græco ſermone apud illum purgantem, cum quæſiuiſſet an eſſet ſeditioſus Ægyptius, audiuerat b, & ſolis tamen concitatæ multitudinis, quas nec percipiebat, vocibus, magnus videlicet hic armatus ſpiculator adducitur ad adeo duram, & fœdam quæſtionem.

b c. præc. 38.

Centurione hoc æquiores fuerunt Gallio, & Pilatus.

c c. 18. 14.

d ex c. 19. Matt. 27. Marc. 15. Luc. 23. Ioan. 18. 19.

Æquior Gallio, qui huiuſmodi cauſæ cognitionem reiecit c: minus quadam ex parte Pilatus iniquus, à quo etſi iniquiſſimam contra Chriſtum, diu, multumque Iudæi flagitantes, minitantes, extorſerunt ſententiam d. Facilè conceſſero, quod initio nonnullis videri docui, Tribuno propoſitum fuiſſe, quando flagellationem Pauli decreuit, popularem ea ratione furorem lenire, & Pauli ſanguine ferinam ſitim mitigare: negaui dumtaxat id torquendi verbo, vel, τῷ ἀνετάζεσθαι, aut importari, aut innui.

Verſus 25.] Et cum aſtrinxiſſent eum loris, dicit aſtanti ſibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

ET *cum aſtrinxiſſent eum loris.*] Ὡς δὲ προέτεινεν. *Cum autem extendiſſet* (Tribunus.) Quo etiam modo vertit Syrus, וכד מתחזור בערקא *vechad mattheain bebhareke*, id eſt, *Et cum extendiſſent eum in loris.* Et explicat Vatablus. Alij codices προέτειναν in plurali, & ante τοῖς ἱμᾶσιν, habent πρὸς, *ter*, vel, *tribus*. Lora aſtrictionem demonſtrant, quam Interpres expreſſit aſtringendi verbo: Græcum autem προτείνειν, indicat flagellandos extendi ſolitos, & alligari. Id more fiebat Romano ad columnam, vel palum, vt demonſtrat Gretſerus noſter e.

Flagellandi extendebantur, & alligabantur ad columnam.

e l. 1. de cruce, c. 20.

f orat. 1. cont. Iulian.

De extenſione fauet Nazianzenus f, cum ait, *columnis piorum manibus, atque complexu, dum virgis conciderentur per orbem cruoris plenas cinctas.* Inde namque ſequitur, ſic ad columnas vinctos fuiſſe, vt eas manibus complecterentur, facie ad columnas verſa, dorſoque flagris expoſito. Conſuetudini accinit in Chriſto etiam ſeruatæ Prudentius g:

g vtroq; Teſtamento.

——Atque columnæ
Annexus tergum dedit, vt ſeruile, flagellis.

* lib. 10. c. 3.

h lib. 1. c. 4.

Ligabantur verò non manus tantum, ſed &, Gellio teſte *, crura. Lege quoque Lipſij tractatum de Cruce h.

Dicit aſtanti ſibi Decurioni.] Syrus, דקאם הוא עלוהי *dekaem hava hhaluhi*, id eſt, *Qui inſurrexerat in eum.* Πρὸς τὸν ἑστῶτα. Rectius Interpres: quamuis quidam codices legant ἐφεστῶτα, & Centurio aſtaret tanquam Præfectus à Tribuno quæſtioni, atque flagellationi cum alijs, qui, vt eſt in verſu vigeſimo nono, eum torturi, & examinaturi erant. Vel tam cito detractæ ſunt Paulo veſtes, ligatuſque, ac extenſus, ſeu ad columnam, ſeu ad palum eſt, vt ante non licuerit iniuriam propulſare: vel opportunè tunc demum voluit, quando lictores expedita flagella in iam nudatum, ligatum, extenſum admoturi erant. Quanquam veroſimilius eſt, ſenſum verborum, quæ tractauimus, eſſe *Cum aſtrinxiſſet eum loris*, id eſt, cum aſtringere, ſeu extendere vellet, cum duceret ad palum, vel columnam, cum imperaret id fieri. Erat enim expoliatio ipſa, & aſtrictio turpis, atque Romano ciui repugnans.

i verſ. 37.

Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?] Duplex crimen regerit in carnifices ſuos, ſicut in capite decimo ſexto i, quod contra ius commune indicta cauſa, quod contra ius ciuitatis Romanæ applicaretur ad flagella.

Paulus cur Philippis verberum plagas ſubiuit non hic.

Tunc autem Philippis pœnam iſtam ſuſtinuit, non præuenit, quoniam aduerſarij maximè impetu, & Magiſtratus ipſe ſciſſis illius, & Silæ tunicis eos cæciderunt, tanquam reos violatarum legum Romanarum, quo tempore Paulus fruſtra Romanum ſe ciuem prætendiſſet. Quæ porro hic vtroque de crimine, quod Paulus obijcit, dicenda forent, petenda ſunt ex dicto loco: præter eos vero, quos ibi de Romanæ ciuitatis iure citauimus, lege Briſſonium k, qui has prærogatiuas colligit, *vt ex ciuium Romanorum teſtamentis ſoli ciues caperent, ſolique ciuium in Vrbe rata teſtamenta haberentur l: inter ſolos ciues Romæ iuſtæ nuptiæ contraherentur m: in liberos hi ſoli haberent patriam poteſtatem n: ne verberibus cædi, in crucem agi non poſſent, in eos animaduerti ſe non eſſet iniuſſu populi: in legationibus non* [illegible] *inter illos duntaxat ſolemnes per nexum abalienationes locum haberent* o: *honores Romæ gererent, ſuffragium ferrent, toga vterentur, ita vt nec in media Aſia ſine crimine ſumere veſtem palliumve poſſent* p: *prænomina gererent* q. Itaque merito conqueſtus eſt Paulus.

k l. 1. Select. ex iure ciuili antiq.

Quæ fuerunt priuilegia ciuium Romanorum.

C

Quænam perſonæ ſint immunes à tortura, tradunt Iuriſconſulti, tales ſunt illuſtres, in dignitate poſiti, Decuriones, innocentes, milites, Doctores, Clerici, ſenes decrepiti, minores quatuordecim annis, ſeruus contra dominum, vel etiam liber famulus, necnon contra tutorem, aut matrem domini, prægnans, lactans, & aliæ ſecundum ius commune, aut municipale, cum quibuſdam tamen limitationibus.

Quæ perſonæ à tortura immunes ſunt.

Verſus 26.] Quo audito, Centurio acceſſit ad tribunum, & nunciauit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo ciuis Romanus eſt.

D

QVid acturus es?] Lictores Magiſtratibus querimoniam detulerunt capite decimo ſexto r, quem tu locum conſule: ibi docui quam graui quidam periculo ius ciuitatis quibuſdam diminuiſſent. Timet Centurio ſibi, Tribunoque: & in re tanti ponderis non difficilè vterque ſuſpicax eſt, etiam ad ſimplex vilis perſonæ, & conclamatæ verbum.

r verſ. 38.

Verſus 27.] Accedens autem Tribunus, dixit illi: Dic mihi: ſi tu Romanus es? At ille dixit: Etiam.

DIc mihi.] Hanc formulam non ſemper importaſſe contemptum, vel iniuriam, docui capite quinto ſ. Hoc loco hunc vſum habere concedi poteſt; ac præ ſe ferre Tribunum voluiſſe auctoritatem. Et nihil mirum, aut nouum accidere, ſi de tam abiecta perſona talem, ac adeo honorificam opinionem, vel etiam ſuſpicionem omnino non habuiſſet. Sed eſt forenſe, ſeu iudiciale verbum, quod Iudices interrogando vſurpabant, vt notat Briſſonius t.

ſ verſ. 8.

E

t lib. de formul.

Verſus 28.] Et reſpondit Tribunus: Ego multa ſumma ciuilitatem hanc conſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego autem & natus ſum.

A E*Go multa ſumma, &c.*] Syrus, אנא בכספא סגיאא קניתה לרהומיותא *ana bechesapa ſegija kenithah lerehumaintha*, id eſt, *Ego cum argento multo acquiſiui Romanitatem*, vel, *Ego multa pecunia acquiſiui ius municipij Romani.* *Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην.* *Roma venalia omnia erant, ipſaq; vrbs, maturè etiam peritura ſi emptorem inueniſſet* a. Ideò mirabatur Tribunus, vixque credebat Paulum, qui abiectus, ac inops videretur, ciuem potuiſſe eſſe Romanum. Beda monet *πολιτείαν*, magis ciuilitatem, quam ciuitatem ſignificare, illam verò eſſe ſocialem inter ciues conuerſationem, vel adminiſtrationem Reipublicæ. Tribunum autem, non ciuitatem Romanam, cuius eſſet poſſeſſor, ſed conſortium Romanæ, B cuius eſſet particeps, emiſſe.

a *Saluſt. in bel. Iugurthino.*
Ciuilitas quid ſit.

Verum, præterquam quod nonnulli codices habent *ciuitatem*, ſicque Vatablus exponit, & Syrus, vt vidimus, non eſſet ad rem, quod Paulus ſubiunxit, ſe ciuem natum, niſi de iure ciuitatis quæſtio fuiſſet. Deinde quamuis nonniſi ciuitatis Romanæ poſſeſſor, ſeu ciuis Romanus eum geſſiſſet Magiſtratum, quid vetat; vt illud ipſum ius ille pecunia emerit, vt ſibi hac ratione aditum ad honores pateſaceret in Republica Romana, præſertim cum eſſent in Vrbe venalia omnia, vt iam dictum eſt, & capite vigeſimo *b*? Conſtatque ex Romanorum hiſtorijs, ciuitatem eos exteris niſi præmium benè pro ipſis in bello C nauatæ operæ, aut nauandæ vel promiſiſſe, vel dediſſe. Præterea *κτήσασθαι τὴν πολιτείαν, καὶ διδόναι*, vel *ἀφαιρεῖσθαι*, acquirere, ſeu poſſidere, vel dare ciuitatem, vel auferre, & adimere apud peritos linguæ Græcæ vſurpatur pro iure ciuitatis, quod & benè Latinè dicitur; non ita vero propriè Rempublicam acquirere, &c.

b *verſ. 35.*

Interpres tamen iuxta emendatos codices, maluit *ciuilitatem*, quia licet non adeo Latinè, magis tamen rem ipſam exprimit, non in eo tamen ſenſu, quem Beda voluit. In epiſtola vero ad Epheſios *c* pro eodem Græco nomine reddidit *conuerſationem*, quam Vatablus, & Pagninus *Rempublicam*, aut *rationem viuendi*, D quæ vltima acceptio Græci nominis ſatis vſitata eſt. Apud Iuriſconſultos verò non inſolens eſt, vt *ciuiliter* ſit idem quod *ciuili iure*: vt minus nouum videri debeat, ſi ciuilitatem Interpres poſuerit pro iure ciuitatis.

Cur *ciuilitas* hic legatur, non *ciuitas*.
c *c. 2. 12.*

Ego autem & natus ſum.] Videlicet patre iam ciuitate Romana donato, cum ex eo Paulus ſuſceptus eſt. Chryſoſtomus, & Oecumenius negant Paulum hac in re mentitum, quia priuſquam genitus eſſet, in ditionem Romanam Cilicia redacta erat, ita, vt propterea neceſſe fuerit illum, qui ſub Romanis erat, Romanum eſſe. Voluit forſitan Oecumenius, cuius eſt illa ratio, non patris Pauli peculiare munus, ſed totius prouinciæ fuiſſe E commune. Plinius *d* Tharſum inter Ciliciæ ciuitates ſolam nominat liberam: citatur *e* quoque Epiphanij *f* textus Græcus, in quo ſit, à Marco Antonio donatam ciuitatem iſtam iure ciuitatis Romanæ. In Latina namque editione id non extat, nec in Græca, quam legi.

Paulus qua ratione ciuis Romanus natus ſit.
d *lib. 5. c. 27.*
e *à Ioanne Langio Hæreticorum ſchol. Iuſtini martyr. Dial. in Tryphon. poſt medium.*
f *Hæreſ. 80. poſt medium.*

Dio Caſſius *g* teſtis eſt, adeo ſtuduiſſe Tharſum in ciuili bello primum Iulio Cæſari, poſtea Octauio, vt Iuliopolis cognominata fuerit, & maximis donata priuilegijs: alter Dio cognomento Chryſoſtomus idem prodit in ſua Tharſica; nempe à Cæſare accepiſſe ea omnia, quæ quis amicis vera, & ſocijs præſtaret, terras, leges, honorem, poteſtatem, &c. Et Strabo *h* non meminit A quidem delatæ Tharſenſibus huius prærogatiuæ, celebrat attamen illos mirificè ob ſtudium omnium diſciplinarum; ſupra etiam Athenas, Alexandriamque, ac quam multos protulerit literatos, Romam teſtem eſſe, quippe Tharſenſium eiuſmodi literatorum plenam. Sed hoc ipſum ſuperiori quodam loco iam retuli.

g *lib. 47.*
Tharſus Iuliopolis dicta eſt.
h *lib. 14.*

Carthuſianus, & Gloſſa in poſteriorem epiſtolam ad Timotheum *i*, & alij cum diſſerunt de penula Pauli, affirmant Tharſenſibus conceſſum ius illud, quòd Romanorum legatis cum pace, & coronis occurriſſent, eoq; tempore viuentem Pauli patrem cum alijs proceſſiſſe, atque inſigne Romanæ ciuitatis penulam accepiſſe. Hiſtoria Scho- B laſtica generalia patris Pauli obſequia commemorat, quibus Romanos demeruerit, & ciuitatem Romanam ſit conſecutus.

i *c. 4. 13.*

Quo tandem cunque modo Paulus iure ciuitatis Romanæ decoratus cenſeatur (de penula vero non eſt ea ſententia probabilis *k*) mendacium, vt initio dicebam, non admiſit, non quod horreamus agnoſcere leue nonnullum peccatum in Apoſtolis, ſed quod abſque temeritate, quando certum, & particulare deſignatur, concedi non debeat; & omni careat ſpecie probabilitatis, tali tempore mentitum, quamlibet leuiter, & officioſè, Paulum fuiſſe, cum, ſi deprehenderetur, atrociorem ſubire pœnam cogeretur: & verita- C tem omnem prædicationis Euangelicæ reuocaret in dubium: ac minus poſtremò veriſimile eſt, non contentum primo, ſimplicique mendacio, glorioſè denuo, vt ius ſuum Tribuno præferret, mentiri voluiſſe.

Paulus mendacium non admiſit.
k *v. g. Baronium tom. 1. Annal.*

Diligenter purgat Oecumenius Paulum, & longè profligat eiuſmodi in eum contumeliam, quanquam quod affert de Adriano, vt eius tempore contigerit, omnes effici Romanos, nec ſcio quam ſit verum, nec quid ad rem faciat, niſi ex poſteriore euentu (Adrianus enim Paulo recentior eſt) ducere coniecturam velit pro tempore, quo Paulus vixit, vel parentes ipſius.

Ex Adriani tempore non bene colligitur, Paulum ciuem Romanum fuiſſe.

In vna ex his, quæ circumferuntur, Senecæ e- D piſtolis ad Paulum, Paulus nominatur ciuis Romanus. Non egemus alieno, cum proprium teneamus Pauli de ſe hic, iterumque ſuperius *l* de hac re teſtimonium, & genus mortis, quod in Vrbe pertulit abſciſſione capitis, tanquam Romanus ciuis, & extra Vrbem, cum Petrus eodem die, loco, & ſupplicio infami ſecundum Romanas leges ſit interfectus.

l *c. 16. 37.*
Paulus mortuus quomodo fuerit.

Quapropter fuit hæreditario iure Paulus ciuis Romanus, & hoc modo natus, non quia in ipſa Vrbe, ſed quia patre ciue Romano. Hoc velle Ciceronem *m* intelligere poſſumus, *quando ciuium duo genera diſtinguit, vt quidam nati, alij ſint ciuitate donati.* E

m *1. Catilin.*
Duo ciuium Romanorum genera.

Verſus 29.] Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit poſtquam reſciuit; quia ciuis Romanus eſſet, & quia alligaſſet eum.

Q*Vi eum torturi erant.*]Syrus, הנון דבעין הוו למנגדותה *hannun debahbin hauu lamenagadatheh*, id eſt, *ij, qui quærentes erant ad eum flagellandum*; vel, *ij, qui fuerant in eum flagellatione inquiſituri.* *Οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν.* Verbum quidem Græcum non importat flagellationem, ſed ſolam inquiſitionem; quia tamen hæc per flagellorum

tormen-

tormentum futura erat, rectè Interpres dixit *torture*. & editio Syra flagellationem expreſſit.

Cur Paulus flagellis cædi detrectauerit.

Non dubito Paulum, quando ratione ciuitatis Romanæ flagella deuitauit, præter eam cauſam, de qua ſuperius dixi, ne vilitas ſupplicij viliorem perſonam eius, & prædicationem redderet (ſimilis ratio beatum Patrem Ignatium noſtrum in paratis contra ſe virgis vitandis potius permouit, quam in perferendis, licet eas inſons alioquin expeteret *a*) cauere quoque voluiſſe tortorem, ac Iudicis ſui peccatum, & quod ſæpè ſequitur, ac redundat ſupplicium in plures, vel ob vnius duntaxat iniuriam, vt proditum eſt profanis, & ſacris hiſtorijs.

a *Petrus Ribadeneira in vita Igna. lib. 1.*

Tribunus quoq; timuit.] Timuerant quoque Philippenſes, qui Paulum ceciderant: & illum deprecati erant, atque rogauerant, vt narratum eſt capite XVI. *b* vbi nos huius rei cauſam declarauimus.

b *verſ.* 38. & 39.

Poſtquam reſciuit.] Non ergo mentitus eſt Paulus, nec Paulo affirmanti ſe ciuem Romanum, Tribunus leuiter credidit. Hac in re laude dignus, vt & quod quæſtionem diſtulit, non abſtulit, ſimul inaudiuit Paulum ſe pro ciue Romano gerere. Non fuiſſet adeo præceps prius, nec inauditum, & indemnatum, ſeu non conuictum ligaſſet ad flagellationem.

Verſus 30.] Poſtera autem die volens ſcire diligentius qua ex cauſa accuſaretur à Iudæis, ſoluit eum, & iuſſit Sacerdotes conuenire, & omne Concilium, & producens Paulum, ſtatuit inter illos.

V*Olens ſcire diligentius.*] Vel edoctus timore ad ſe redit, & permotus nomine Romano, & perſonæ dignitate, iuſti Iudicis partes exequitur; ſed non iuſtè, hoc eſt, non amore iuſtitiæ: id enim præſtitiſſet prius, ſine reſpectu perſonæ, abſque metu Romani Principis.

Soluit eum.] *Ἔλυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, ſoluit eum à vinculis.*

Reus in grauiore crimine adſtrictus vinculis cauſam dicebat.

Reus in grauiore crimine dicere cauſam ſolet aſtrictus vinculis, habita perſonæ qualitate, & dignitate, fama bona, vel mala, paupertate, & diuitijs *c*. Tribunus præcedentem iniuriam hac benignitate voluit compenſare. In minore cauſa Lælius Scipio cauſam dixiſſet ex vinculis, niſi Publius frater illius nomine collegium Tribunorum appellaſſet *d*. In capitaliore Cæſo Quintius permiſſus eſt ſatiſdare pecunijs, corpore liber eſſe *e*.

c *l. 2. ff de cuſto. reo. l. lege Cornelia, §. præterea, ff. ad Senatuſconſ. Silani. & ex Suetonio in Nerone, c.* 36.
d *Liuius lib.* 8. *Dec.* 4. *Valerius lib.* 4. *c.* 1. *Gellius libr.* 7. *c.* 19.
e *Dionyſius Halicarnaſſæus lib.* 10.

Non potuit abſoluere Tribunus Paulum, nec diſſimulare criminis punitionem, abſque præuaricatione muneris proprij: & ſapienter feciſſe creditur Leo Armenus Imperator exauctorando Præfectum vrbis, quod ius iniuriam paſſo à Senatore adultero, non reddidiſſet, hunc autem legibus puniendum tradendo *f*.

f *lib.* [illegible] *Orat. in Leon. de Præf.* [illegible] *adultero* [illegible]

Iuſſit Sacerdotes conuenire.] *Ἀρχιερεῖς, principes Sacerdotum.* Quoniam de Concilio agitur, quo non omnes Sacerdotes conueniunt, placuit Interpreti ſimplex nomen Sacerdotum ponere, qui quales eſſent, ſatis ex hac circumſtantia cognoſci poterat. Lege caput quartum *g*.

g *verſ.* 5.

Iubendi autem verbum quamuis inter æquales, & amicos vſurpetur, vt dictum eſt capite quinto *h*, hoc loco propriam vim retinet, quia Tribunus pro Præſide ius adminiſtrabat, & Iudæi ipſi Paulum detulerant ad ipſum.

h *verſ.* 4.

Omne Concilium.] *Ὅλον τὸ συνέδριον αὐτῶν.* Syrus, ובולה כנשא דרישיהון *vechulleh chenuſcha deraiſchaihun*, id eſt, *Et tota congregatio eorum primorum, vel, totumq; primorum cœtum.* Retinuerunt Hebræi vocem Græcam, paulum eam immutantes, dicenteſque ſanedrin. Capite quarto de Concilio dixi, & capite ſeptimo, ac octauo, quibus de rebus Iudæi cognoſcere, atque iudicare poſſent, dum Romanis eſſent ſubiecti.

Producens Paulum ſtatuit inter illos.] *Καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς.* Quæ verba Syrus interpres paulò clarius expoſuit, ודבר לפולוס ואיתה אקימיה בינתהון *vadebar lepaulaus vaitheh akimeh baiennathehun*, id eſt, *Et aſſumpſit Paulum & deducens, ſeu, deduxit Paulum, demittenſq; ſtatuit ipſum inter eos.* Vatablus, *Deductum Paulum ſiſtebat coram illis.* Denotat *τὸ καταγαγὼν* demiſſionem ex loco ſuperiore, nimirum ex turre Antonia, vbi erant caſtra, & Paulus: locum vero *τοῦ συνεδρίου*, id eſt, *Concilij*, fuiſſe inferius, videlicet, vt nuper oſtendi ex primo Paralipomenon *i*, in templo ipſo. Simul etiam hinc colligitur interfuiſſe Tribunum, immò præfuiſſe Concilio. Quod ſequenti capite magis perſpicitur *k*, vbi Tribunus timens ne Paulus diſcerperetur, iuſſit milites deſcendere, & rapere eum de medio Concilij, & deducere in caſtra.

Synedrij locus fuit in ipſo templo.
i *c.* 26. 15.
k *verſ.* 10.

Tribunus detulit Iudæorum Concilio.

Detulit forſitan Tribunus Concilio Iudæorum, & cum ſummum in prouincia imperium non gereret, ſummus vero conceſſus illorum ibi eſſet, & Pontifici honorem Præſides ipſi, immo & Imperatores haberent *l*. præterea, quia lis erat, præſertim de lege ipſorum, deſcendit ipſe, non opinor, incomitatus Doctoribus, qui controuerſiam dignoſcere poſſent, deſcendere maluit, quam illos ad ſe euocare. Alioqui non decet, vt Iudex adeat ad litigantes, ſed hi ad ipſum, nec modo legibus repugnat, verumetiam iuri naturali *m*.

l *vt olim Alexander, teſte Ioſepho* 11. *Antiq. c.* 8.
m *l. iubemus, § final. de Epiſcop. & clericis.*

CAPVT VIGESIMVM-TERTIVM.

SVMMARIVM.

Adhuc ſub poteſtate Tribuni Paulus ab eo productus in Concilium, reddit proſerationem: à Pontifice iuſſus percuti, percutiendum à Deo Pontificem minatur: ſe profeſſus Phariſæum, Sadducæos, Phariſæoſque in doctrina de Reſurrectione diſcordes diſſidere inter ſe facit: tandem cum detectæ in eum eſſent inſidiæ, remittitur à Tribuno ad Præſidis Fælicis agentis Cæſareæ iudicium.

1 INtendens autem in Concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante Deum vſque in hodiernum diem.

2 Princeps autem ſacerdotum Ananias pręcepit aſtantibus ſibi percutere os eius.

3 Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu ſedens iudicas me ſecundum legem, & contra legem iubes me percuti?

4 Et qui aſtabant dixerunt: Summum ſacerdotem Dei maledicis?

5 Dixit autem Paulus: Neſciebam fratres quia princeps eſt ſacerdotum. Scriptum eſt enim: Principem populi tui non maledices.

6 Sciens autem Paulus quia vna pars eſſet Sadducæorum, & altera Phariſęorum, exclamauit in concilio: Viri fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum, de ſpe & Reſurrectione mortuorum ego iudicor.

7 Et cum hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phariſæos, & Sadducæos, & ſoluta eſt multitudo.

8 Sadducæi enim dicunt, non eſſe Reſurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum: Phariſæi autem vtraque confitentur.

9 Factus eſt autem clamor magnus. Et ſurgentes quidam Phariſæorum, pugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine illo: quid ſi Spiritus locutus eſt ei, aut Angelus?

10 Et cum magna diſſenſio facta eſſet, timens tribunus ne diſcerperetur Paulus A ab ipſis, iuſſit milites deſcendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in caſtra.

11 Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus, ait: Conſtans eſto: ſicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

12 Facta autem die collegerunt ſe quidam ex Iudæis, & deuouerunt ſe, dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

13 Erant autem plus quam quadraginta viri, qui hanc coniurationem fecerant, B

14 Qui acceſſerunt ad principes ſacerdotum, & ſeniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum.

15 Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, vt producat illum ad vos tanquam aliquid certius cognituri de eo. Nos vero prius quam appropiet, parati ſumus interficere illum.

16 Quod cum audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, venit, & intrauit in caſtra, nunciauitque Paulo.

17 Vocans autem Paulus ad ſe vnum ex C Centurionibus ait: Adoleſcentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi.

18 Et ille quidem aſſumens eum duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogauit me hunc adoleſcentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

19 Apprehendens autem tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit illum: Quid eſt, quod habes indicare mihi?

20 Ille autem dixit: Iudæis conuenit rogare te, vt craſtina die producas Paulum

in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo:

21 Tu vero ne credideris illis: inſidiantur enim ei ex eis viri amplius quam quadraginta, qui ſe deuouerunt non manducare, neque bibere donec interficiant eum: & nunc parati ſunt, expectantes promiſſum tuum.

22 Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, præcipiens ne cui loqueretur quoniam hæc nota ſibi feciſſet.

23 Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos vt eant vſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis:

24 Et iumenta præparate vt imponentes Paulum, ſaluum perducerent ad Felicem præſidem,

25 Timuit enim ne fortè raperent eum Iudæi, & occiderent, & ipſe poſtea calumniam ſuſtineret, tanquam accepturus pecuniam.

26 Scribens epiſtolam continentem hæc: Claudius Lyſias optimo præſidi, Felici ſalutem.

27 Virum hunc comprehenſum à Iudæis, & incipientem interfici ab eis, superueniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus eſt:

28 Volenſque ſcire cauſam, quam obijciebant illi, deduxi eum in concilium eorum.

29 Quem inueni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum, nihil vero dignum morte, aut vinculis habentem criminis.

30 Et cum mihi perlatum eſſet de inſidijs, quas parauerant illi, miſi eum ad te: denuncians & accuſatoribus vt dicant apud te. Vale.

31 Milites ergo ſecundùm præceptum ſibi, aſſumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem.

32 Et poſtera die dimiſſis equitibus vt cum eo irent, reuerſi ſunt ad caſtra.

33 Qui cum veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent epiſtolam præſidi, ſtatuerunt ante illum & Paulum.

34 Cum legiſſet autem, & interrogaſſet: de qua prouincia eſſet: & cognoſcens quia de Cilicia,

35 Audiam te, inquit, cum accuſatores tui venerint. Iuſſitque in prætorio Herodis cuſtodiri eum.

Verſus 1.] Intendens autem in concilium Paulus, ait: Viri fratres, ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante Deum vſque in hodiernum diem.

I*Ntendens autem in concilium Paulus.*] Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ. Syrus, וכד חר פולוס בכנושתן *vechad chãr Paulaus bechenſchatan*, id eſt, *Cum autem intueretur in conceſſum eorum Paulus.* Participium Græcum ſignificat fixum obtutum, attentam circumſpectionem, côfidentiæ indicem, prouocatricem aduerſariorum, modeſtæ plenam hilaritatis, innocentiæ teſtem, conciliatricem beneuolentiæ. Ipſe qui loquebatur in Paulo ſanctus Spiritus, & optimè ſibi conſcius eius animus, multò ſuggerebat melius aptam oculorum, oris, totius corporis in orando compoſitionem, côcinnitatemque, quam dicendi magiſtrorum præcepta, quam leges Rhetorum *a*. Eodem plenum Spiritu, ſimilique rectè factorum conſcientia præditum Stephanum viderant ijdem Senatores, Angelica facie, liberè, & eloquenter orantem inter ipſos *b*.

In ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat. Operatos autem, compreſſoſve eos in dicendo, nemo niſi planè rudis, aut ſtultus habeat *c*. Deniq; verum dixit Poeta *d*:

Heu quam difficile eſt crimen non prodere vultu!

Ait.] Iuſſus profectò dicere; vel nutu, ſicut in capite ſequenti *e*, vel verbis, & rationem reddere obiecti criminis, quod cum Tribunus nondum intellexiſſet, & maximè ſtuderet intelligere *f*, mihi perſuadeo prius expoſitum coram Tribuno crimen eſſe, quod Lucas iam ſatis indicatum prætermiſerit. Alioqui contra morem iudiciorum ageretur, ſi reus nullo accuſante reſpondere cogeretur. Hanc non tam coniecturam meam, quam rei ita geſtæ ſeriem eſſe docent literæ Tribuni ad Præſidem *g* (*volenſq; ſcire cauſam, quam obijciebant illi, deduxi eum in Concilium eorum, quem inueni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum.*) Cum Stephanus raptus eſt, & adductus in Concilium accuſatio inſtructa eſt, producti teſtes *h*; tum princeps Sacerdotum dixit: *Si hæc ita ſe haberent?* tandemque ille reſpondit *i*.

Eandem formulam ſeruatam in iudicijs ſecularibus Clemens affirmat *k*. *In cauſa criminali, in qua non de re, ſed de reo, eiuſq; perſona tractatur, potiſſimum vero, quando in diſcrimen vitæ vocatur, proprio reus ore reſpondere debet, nec morti prius adiudicatur, quam crimen ſuo met l ore faſſus ſit iudici per* [illegible] *interrogationis, & reſponſionis* m, *Iudice interrogante accuſatorem, num velit perſequi crimen, & proferre teſtes: reum, an commiſerit crimen.* Verum de hac re poſtea capite XXV. *n* cum Feſtus Præſes Romanorum legem, quæ huiuſmodi formulam iudiciorum præſcribit, citabit.

Ægyptij ſcripto accuſationem, ac defenſionem bis expoſitam excipiebant, ſicque rejectis oratorum artibus ſententiam ſcribebant *o*. Romani accuſatori ſex, reo ad ſe defendendum, nouem horas in foro primum dederunt ad clepſydram *p*: deinde Cn. Pompeius tres iſti, illi duas duntaxat, ita vt perorarent eodem die: apud Athenienſes *q*, compellebatur Laconicis, minutiſſimiſque reſponſionibus reus ad interrogata reſpondere: & aliarum nationum alius hac in re mos fuit. Horis illis tum accuſatori aſſignatis, tum reo, addit Æſchines *r* tertiam diei partem, ad pœnam infligendam, vocans omnes partes aquæ nomine: quo vtitur etiam Demoſthenes *ſ*. Extat clepſydræ & apud Ciceronem *t* mentio; deque eadem re ipſius inter-

Paulus quo Doctore tantam præ ſe tulerit in dicendo auctoritatem.

a vt Quintil. 11. inſt.

b Act. 6. 15. & 7. 2. & ſeqq.

c Quint. 11. inſt. c. 3.

d Ouid. 2. Metamorph.

Paulus iuſſus eſt rationem obiecti criminis reddere.

e verſ. 2.

f c. præced. 30.

g verſ. 28. & 29.

h c. 6. 14.

i c. 7. 1. 2.

Formula iudiciorum ſecularium quæ ſit.

k 2 Conſt. cap. 52.

l [illegible]

m [illegible]

n verſ. 16.

Aliarum gentium diuerſi mores.

o Diod. Sicul. lib. 1. c. 3.

p Plin. lib. 4. [illegible] Paſq. [illegible] clepſydra.

q Xenophon. lib. 1. rerum Græcarum.

r orat. contra Cteſiph.

ſ orat. de falſa lega.

t 2. de orat. in Bruto.

a in argum. ora- [illegible]
b in Veſp. & [illegible]
c lib. 6. Epig. 35. & lib. 8. epig. 7.
d in Adriano Sophiſta.
e 9. de Aſino aureo.

interpretes diſſerit Aſconius *a*, & Scholiaſtes Ariſtophanis *b*, & Raderus ac alij Martialis *c*. Denique Rhetoras vocat Philoſtratus *d* τὰς ἀπὸ τῆς κλεψύδρας: & vas ipſum deſcribit Apuleius *e*: necnon Auerroës, exponens Ariſtotelis Poëticam, in qua nonnihil de hoc innuit. Conſule præterea Lælium Biſciolam *f*.

Cur Paulus tam confidenter ſit exorſus.
f 1. horar. ſubſeciu. c. vlt.

Viri fratres.] Cur, vt in priore apologia, patres honorificè non compellat? quare ad Tribunum ſermonem quoque non dirigit, cum honoris titulo? An vincula ipſa robur addiderunt, vt charitatem non minuerint, libertatem attulerint? An ad eos tantum ſe conuertit, à quibus intelligi, & in cauſa religionis iudicari quoquo modo poſſet? Tribunus militaris homo, & Gentilis erat.

Curà Pontifice Paulus iuſſus ſit percuti.

Carthuſianus quidem arbitratur iuſſum in ore percuti Paulum à Pontifice, indignato quod non exhibuiſſet ſibi maiorem reuerentiam in loquendo, ſed ſolum dixiſſet: *Viri fratres, &c. Spiritualiter enim ſuperbi*, inquit, *Patres, & Domini appellantur, & nomina, quæ æqualitatem prætendunt, abominantur.*

Innocentiam ſuam Paulus declarat.
g verſ. 18.

Ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante Deum vſq; in hodiernum diem.] Quam vultu præ ſe ferebat, verbis innocentiam declarat, non ſeipſum laudans (quod quandoque honeſtè fieri poſſe docui capite vigeſimo *g*) ſed defendens. Vult autem dicere, vt placet Chryſoſtomo: *Non ſum mihi ipſi conſcius, quod vos læſerim, nihil dignum hiſce vinculis commiſi.* Interrupta eſt oratio Pauli, hæc namque verba non ſufficiunt, nec ſatis eſt *prouidiſſe bona coram Deo, ſed oportuit etiam coram omnibus hominibus* h.

h Rom. 12. 17. 2. Cor. 8. 21.

Paulus de quo tempore loquatur, cum hæc dicit.

Carthuſianus exiſtimat Apoſtolum loqui de tempore, à quo conuerſus eſt ad Chriſtum, atque per id totum mortalis peccati ſibi conſcium non fuiſſe. Potuit & anterius tempus Paulus intelligere, non intendens purgare ſeipſum ab omni peccato mortali, neque enim id ad rem præſentem pertinebat, ſed ſemper in omni negotio religionis, & ante, & poſt conuerſionem ad Chriſtum, propoſuiſſe in animo ſuo Deum, &, vt priore dicebat apologia *i*, *legis æmulatorem extitiſſe*, cum nondum adimpleta eſſet, nuncq; vt eius omnes intelligant adimpletionem.

i c. 22. 3.

Vis verbi πεπολιτεῦσθαι.
k Com. ling. Græc.

Innuit hunc ſenſum phraſis Græca πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ, hoc eſt, vt poſt Budæum *k* Gagneius vertit, *munere meo functus ſum Deo.* Nam πολιτεύεσθαι, non eſt, *ſimpliciter conuerſari*, quod priuati faciunt, ſed *creditum ſibi munus adminiſtrare, vt Magiſtratus faciunt, atq; idem quod* ἐντελεῖν, inquit Budæus, ὡς τῆς προστασίας, *vt ſunt Antiſtites, & Cænobiarchi, & Sacerdotes, qui vel curiis, vel functionibus præfecti ſunt.* Caietanus conſentit loqui Paulum de tempore quoque, quo perſequebatur Eccleſiam, quoniam tunc etiam arbitrabatur obſequium ſe præſtare Deo.

Diem.] Quidam codices legunt ὥραν, *horam.* Non refert, hora enim pro die, & pro tempore præſenti ſumitur, & interdum indefinitè pro quolibet, vt ante notatum eſt.

Verſus 2.] Princeps autem Sacerdotum Ananias præcepit aſtantibus ſibi percutere os eius.

l c. 22. 5.
m c. 9. 2.

P*Rinceps autem Sacerdotum Ananias.*] Non hunc intelligit ſuperius *l*, cum teſtem citat epiſtolarum, quas ei ille dediſſet in Damaſcum *m*: vix enim credibile eſt adhuc vixiſſe vel Caipham, vel Annam, qui eo tempore, vicarium annuatim pontificatum gerebant.

Ioſephi error à Baronio obſeruatus.
n 20. Ant. c. 5. & 6.
o Tom. 1. Annal.

Sed & Ioſephum *n* falli Baronius *o* admonet, dum Ananiæ pontificatum collocat ſub Claudio, anno octauo ante Neronis Imperium, ad quem Claudium ille ſit Romam à Quadrato Syriæ Præſide vinctus miſſus, vt ſeditionis diceret cauſam: Ionatham verò Pontificem ſub Nerone ponit, quem Præſes Felix arte ſicariorum de medio ſuſtulerit: & his vltimis temporibus Felicis (paulò pòſt enim narrat Lucas de ſucceſſore Feſto *p*) Iſmaelem aſſerit Pontificem fuiſſe. Nam Lucas Pauli hoc tempore comes falli non potuit, ſed Ioſephus, qui & in alijs non ſemel falſus eſt, & vltimis Domitiani temporibus hiſtoriam ſe conſcripſiſſe teſtatur *q*.

p c. 24. 28.
q in fine Antiquitatum.
r 5. de Repub. Heb. c. 2.

Sigonius *r* in catalogo Pontificum Hebræorum, Ananiam hunc Nebedei filium ab Agrippa rege Chalcidiæ datum, & remotum ſcribit.

Cur Paulus percuſſus ſit.

Præcepit aſtantibus ſibi percutere os eius.] Indignatus eſt, vel, vt Carthuſiano viſum, quod eum Paulus honoratiore titulo non affecerit nominatim; vel quia tantam profiteretur orationis initio innocentiam. Præcepit aut nutu, aut verbo, vt quidam ſuſpicantur etiam de alapa, *qua Chriſtus itidem alloquens Pontificem* ſ *percuſſus eſt.*

ſ Ioan. 18. 22.
t 9. de legib.

Aſtantibus.] Non ſibi tantum, ſed etiam Paulo. Seruatam enim credi debet legem Platonis *t*, quam dictat recta ratio, vt proximi conſtituantur ante Iudices rei, actoreſque, quoniam colliguntur multa ex vultu, ac modo orationis. Nefas autem erat, dum cauſæ agerentur, vt cæteri reſiderent cum Iudice *u*.

u l. 1. C. de offic. Iudic. ciu. & l. vnica, C. Theodoſ. tit. eod. & Pandect. 2. ep. 31.

Oris percuſſio ſanctis Martyribus imperata eſt.
x in Martyrol. 23. Iunii, de Felice presbytero. 9. Martii de 40. Martyr. 29. Ianuar. de Papia & Mauro, 17. Febr. de Polychronio. 22. Aug. de Gratiano & Feliciſſima.
y Suidas. Adag. Dicas tria ex curia.
z 3. Reg. vlt. 24.
a de mendacio, ca. 15. & 1. de Serm. Dom. in mon. c. 19.

Oris percuſſionem imperatam ſanctis Martyribus, teſtantur eorum Acta, vel ad caſtigandos illos, vel ad morte etiam mulctandos *x*. Caſtigatio autem erat, quòd Magiſtratum contempſiſſe, Deus blaſphemaſſe viderentur, nec ſinerentur amplius loqui: qua de cauſa, qui deducebantur ad vltimum ſupplicium, ijs obturabatur os, facta duntaxat poteſtate antequam deducerentur, tria verba faciendi *y*, iuxta prouerbium: Εἴπῃς τὰ τρία ἐν αὐλῇ, vel, πρὸ τῆς αὐλῆς, vel, πρὸ τῇ αὐλῇ. Michæam Prophetam pſeudo propheta Sedecias percuſſit in maxillam, in conſpectu Iuda, & Iſrael *z*. Auguſtinus *a* hanc Pauli percuſſionem, alapam, ſeu palmam intelligit.

Verſus 3.] Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu ſedens iudicas me ſecundum legem, & contra legem iubes me percuti?

Legale ſacerdotium deſtruendum prædicitur.

P*Ercutiet te Deus, paries dealbate.*] Alloquitur eum, qui percoſſionem imperauerat, vt ſequentia docent. Rabanus, Beda, Hiſtoria Scholaſtica, & alij volunt eſſe ſolam prædictionem deſtruendi legalis Sacerdotij, & figuralis, cum iam verum adueniſſet, ita vt illud eſſet duntaxat apparens, ac veluti dealbatum. Eadem eſt Auguſtini ſententia *b*: *Ita vt*, inquit, *nomine forinſecus niteret, intrinſecus luteis concupiſcentiis ſorderet*: docet *c* quoque *minus intelligentibus conuitium ſonare, intelligentibus Prophetiam eſſe.*

b lib. de mendacio, c. 15.
c 1. de Serm. in monte, c. 19.

Carthuſiani contraria magis placet opinio, immò & Oecumenij, atq; Chryſoſtomi, reuera, ſerioq; ac Apoſtolica quadam auctoritate denunciaſſe interitum Auctori percuſſionis ſuæ, vt deterreret, ipſe vero non videretur Tribuno, qui aderat, cõtemnendus, & quem à flagris ſibi infligendis a *Hom. 6. de laudib. Pauli.*

gendis prohibuerat. Chryſoſtomus *a* alio præterea quodam loco ſententiæ oppoſitæ mentionem faciens, ait: *Nouimus quidem, quod de hoc loco aliqui ſatisfacientes, loco Prophetiæ velint eſſe, quod dictum eſt, culpo dicentes: Etenim iſtud euenit ſicque defunctus eſt.*

Ratio Carthuſiani optima eſt, quoniam ſciebat Paulus, quid loqueretur: *nec decet cum Caipha Paulum hac in re comparare, qui quod prophetabat, neſciebat b.* Prohibet quidem Chriſtus *c*, ne quis *malefacientibus malefaciat, maledicat maledicentibus, & imprecetur*: & ipſemet Apoſtolus idem præcipit *d*, & ab ſe ſic factum ſcribit *e*: tamen licet quandoque *vtrumlibet zelo iuſtitiæ, & iudiciaria poteſtate, atque ſine vindictæ liuore. ſine odio*, vt Gregorius *f* obſeruat, ſuppetuntque in eodem Paulo exempla alia *g*. & in Petro *h*, & in Elia *i*, & in Ieremia *k*. & in aliis.

b *Ioan. 11. 51.* Malefacientibus quomodo non ſit malefaciendum.
c *Luc. 6. 28.*
d *Rom. 12. 14.*
e *1. Cor. 4. 12.*
f *4. Mor. c. 6.*
g *2. Tim. 4. 14. Act. 5. 12. Act.*
i *Act. 8.*

Paries dealbate.] Simulationem, & hypocriſim denotat hæc parœmialis locutio, cui ſimilis eſt illa, qua Chriſtus appellauit Scribas, & Phariſæos *hypocritas, ſepulcra dealbata* l. Ita vero præter Interpretes, hunc locum intellexit Ambroſius *m*, & Auguſtinus *n*, addentes allegoricum etiã ſenſum de impedimento, quod erat ab huiuſmodi ſacerdotio, ne duo inuicem populi colligarentur. Porro parœmiam τοῖχον κεκονιαμένον, vſurpabat quoque Lucianus de Coloſſis, qui foris præclari, intus pice, clauis, araneis, muribus, idque genus aliis pleni ſordibus erant. Huiuſmodi vero Principum vitam aſſerebat, quibus nihil videatur fœlicius, nihil Deorum, ſimilius vitæ in ſpeciem quidem, cum curis tamen, ſuſpicionibus, odiis diſcrucientur.

l *Mat. 23. 27.*
m *Pſ. 61. &* [illegible] *Luca.*
n *Pſ. 65. &* [illegible] *Ser. Domini in mon. c.* 9.
Paries dealbatus figura parœmiali dictum quid ſignificet.

Et tu ſedens iudicas me ſecundum legem.] Quidam codices habent, *ſedes iudicans*, iuxta Græcum textum, κάθῃ κρίνων, & editionem Syrã, ואנת יאתב אנת דאן אנת לי *vaneth iatheb aneth daen aneth li*, id eſt, *& tu ſedes, tu iudicans as me*; & Auguſtinum *o*, qui legit *ſedes iudicare*, quaſi in textu Græco eſſet κάθῃ κρίνειν ſenſus eſt idẽ, videlicet quod profiteretur ſe legitimum iudicem iudicare legitime.

o *de mendacio. cap. 15. & ep. 5.*

Et contra legem iubes me percuti? Παρανομῶν, vel in genere ſignificat egiſſe contra rationem, & legem vniuerſalem iuſtitiæ, vt non plectatur vlla pœna nondum auditus, & damnatus: vel peculiariter violaſſe certam aliquam legem, de non opprimendo innocente *p*. & de blaſphemo extra vrbem lapidando *q*, vt notat Gloſſa interlinearis.

Lex vniuerſalis iuſtitiæ.

p *Exod. 23. 4. Dan. 13. 53.*
q *Leu. 24. 23.*

Iam dixi, quo pacto Paulus non ſolum non male, ſed bene etiam potuerit imprecari, neque enim præceptum id Chriſti de alia præbenda maxilla *r*, re, factoque ſemper expedit exequi, quod nec ipſe hoc modo Chriſtus executus eſt reſpondendo ei, qui alapam dedit *ſ*. Voluit Chriſtus refrænare voluntatem reddendi pro malo malum, non ſolum æquale, quod lex videbatur permittere *t*, ſed prorſus omne, ita etiã præterea, vt ei non reſiſtatur, ſed inſuper nouũ toleretur, quando videlicet recta charitatis norma id exigit, & aliena lædentis nos ſalus, & maior Dei gloria: quemadmodum nuper citatus Auguſtinus annotat, tractans hoc ipſum Pauli exemplum, & Chriſti, ac docens vtrumque paratiſſimum fuiſſe ad excipiendum alapam aliã; cęterum ſatius, duxiſſe pro percutientium, & aliorum vtilitate beneuole, modeſteque reprehendere. Gregorij *u* quoque monitum eſt, illos, quorum vita in exemplo imitationis eſt poſitę debere, ſi poſſunt, detrahentium ſibi verba (adde iniuſtam verborum cauſam) compeſcere: ne eorũ prædicationem non audiant, qui audire poterant: & ita in prauis moribus remanentes, bene viuere contemnant.

Præceptum de præbendo maxillam ei qui te percuſſit, explicatur.
r *Mat. 5. 38. 39.*
ſ *Ioan. 18. 23.*
t *Exod. 21. 24.*
u *Hom. 9. in Ezech.*

Dedocet adhuc Auguſtinus *x* Marcellinum Ethnicorum doctrina quoquo modo inductum vt illam Chriſtianam non arbitretur impunitatem perditis dare, omnẽ Rempublicam euertere. Non ligat Chriſtus Iudici manus in ſceleratos, priuatos coercet, & vindictæ libidinem, vel ſuamet ſe manu vindicandi libertatem præcidit.

x *ep. 4. & 5.*

Chriſtus non ligat Iudici manus in ſceleratos.

Verſus 4.] **Et qui aſtabant, dixerunt: Summum Sacerdotem Dei maledicis?**

SVMMVM *Sacerdotem Dei maledicis?*] Λοιδορεῖς? *conuitio afficis?* Nimirum imprecando dignum ducere videbatur animaduerſione diuina, ſicq; conuitio afficere. Cyprianus *y* legit: *Sic inſilis in Sacerdotem Dei maledicendo?* Auguſtinus *z*: *Principi Sacerdotum maledicis?* Dei autem mentio vim habet ad exaggerandam iniuriã. Summũ Sacerdotem Interpres reddit, qui ἀρχιερεὺς Gręce dicitur, & tamen apud Marcum in numero multitudinis ſummos quoque Sacerdotes ponit. Vnde pręciſe hac appellatione hoc loco non poſſet colligi fuiſſe Pontificem, cum illa accommodetur ad plures, & non tantum ad Annam, & Caipham dum viuerent, eo quod annuatim per vices Pontificatum adminiſtrarent. Ex aliis adiunctis conſtat ſermonem eſſe de Pontifice. Chryſoſtomus hunc ait reſponſo Pauli adeo perculſum, & mortuo ſimilem, nec verbum proferre potuiſſe; ſed alios pro ipſo reſpondiſſe.

y *ep. 55. & 65. & 69. ed. Pamel.*
z *citato loco.*

Verſus 5.] **Dixit autem Paulus: Neſciebam fratres quia Princeps eſt Sacerdotum. Scriptum eſt enim: Principem populi tui non maledices.**

NESCIEBAM *fratres, quia Princeps eſt Sacerdotum.*] Quomodo neſciebat, cui non poterat ignotum eſſe illum, qui præcepiſſet, quemque ipſe, vt iudicem ſedere & videbat, & affirmabat, præcipuum in Concilio locum obtinere? Chryſoſtomus reiecta opinione, quod ſciens irriſerit, affirmat neſciſſe, quia ſi ſciſſet, honoraſſet: poſt longum enim tempus redierat, & cum Iudæis continuo non fuerat, nec adeo perſpicue dignoſci tunc poterat Princeps Sacerdotũ multis illum circunſtantibus. Idem alio loco *a* ſcribit, pœnitentia ductum ſe excuſaſſe. Lyranus Chryſoſtomi opinionem, & rationem ſequitur, quamuis illius nõ meminerit: Carthuſianus conſentit: ſed etiamſi ſciuiſſet, ita loqui potuiſſe (niſi ſcandalũ non timuiſſet) pro Apoſtolica auctoritate. Caietanus eodem pacto reſpondet. Iſidorus Clarius ad idem adducitur, eo quod tamdiu Paulus abfuiſſet: cum autem priore capite protulit teſtem Principem Sacerdotum, de illo intelligere, quod & nos ibi diximus, qui viuebat, quando perſequebatur Eccleſiam.

An neſciuerit hunc eſſe ſummum Pontificem Paulus.

a *Hom. 49. in Matth.*

Opinio illa prima non diſplicet Oecumenio, qui poſteriorem quoque affert, probatque eo argumento, quod feci, & ait ſimulaſſe Paulum ignorationem, quæ non læderet, ſed ædificaret, ac maiorem vim orationi tribueret denique id

Sciuit hunc eſſe ſummũ Pontificem.

a 1. de Serm. Dom. in monte cap. 19.

b epiſt. 5.

c epiſt. 55. & 69.

A ex diſpenſatione nonnunquam fas eſſe. Auguſtinus *a* mentem Pauli exponit, ac ſi diceret: Ego alium ſciui Principem Sacerdotum, pro cuius nomine iſta ſuſtineo, cui maledicere fas non eſt, & cui vos maledicitis, cũ in me nihil aliud, quam eius odiſtis nomen. Sed & Marcellino *b* ſcribens ait, *quod irridenter circumſtantes admonebat, cum procul dubio, qui in eodem populo creuerat, atque ibi in lege fuerat eruditus, illum Principem Sacerdotum, nec vos, quibus ita notum erat, vllo modo falleret, quod neſciret.* Innuit profectò Cyprianus idem *c*, cum laudans modeſtiam in reſponſo Pauli, *qui poſſet & conſtanter exercere, grauiuſque regerere conuitium, ac iuſtum quidem contra ſacrilegos, & impios, & cruentos illos* B *crucifixores Chriſti, nihil amplius de Sacerdotali honore, & auctoritate retinentes, ſine Chriſto, ſine templo, ſine Sacerdotio, tamen obſeruat illum in falſis, & ſpoliatis Sacerdotibus, vmbram ipſam inanem Sacerdotalis nominis cogitaſſe, quando profeſſus eſt ſe neſcire, quod Pontifex eſſet.*

Beda agnoſcit cognitum Pontificem à Paulo, ſed eo ſenſu Paulum dixiſſe ab ſe ignoratum, quod noui Teſtamenti Sacerdos non eſſet. Sequitur eundem dicendi modum Sa, & qui prodiit dum hæc ſcriberem Salmeron, eoque propendet Gagneius.

Quomodo Paulus hunc ignorare potuerit.

At Baronius exiſtimat in Synedrio C ſeptuagintaduorum, non modo Pontificem primum ſediſſe poſt illos, ſed alium ſummum Magiſtratũ, qui præeſſet, vocareturque etiam Princeps Sacerdotũ, tenuiſſe principẽ locum, ita vt in duobus conſeſſibus diſpoſitis in vtriuſque lateribus quiſque primo ſederet loco; ſed ſummus Sacerdos nobiliore ex latere, vt olim in prima inſtitutione ſe habebãt Moſes, & Aaron. Itaq; Paulum, quod nunquam hactenus in eo conuentu cauſã dixiſſet, recenterque Ieroſolymam aduenißet, quiſnam duorum ſummus Sacerdos eſſet, ignorare facile potuiſſe.

Auctoris ſententia.

d epiſt. 5.

Docui capite quarto, mihi difficile videri, vt qui Concilio huic mangno præſideret, ſi diuerſus erat à ſummo Sacerdote, Sacerdotum tamen D princeps nominaretur, quando non ex Sacerdotibus duntaxat id conſtaret. Deinde quidquid ſit de tota re, viget adhuc Auguſtini ratio *d* Paulum, qui in eodem populo creuiſſet, atque ibi eruditus in lege fuiſſet, neſcire non potuiſſe illũ Principem Sacerdotum, quem diſtinguit Baronius à ſummo Sacerdote, & quo vterque loco in Synedrio ſederet, ad quod cognoſcendum opus non erat cauſam egiſſe: quanquam & dum aliquæ cauſæ agerentur, adeſſe potuit; & tunc adfuit, quando agebat Stephanus, & iterum cum accepit epiſtolas in Damaſcum, poteſtatemque graſſandi in Eccleſiam. Denique cum ſit commune E nomen ambobus τῦ ἀρχιερέως, vt Baronio placet, ex verbis Hiſtorici noſtri non conſtabit, vtrum Ananias fuerit ſummus Sacerdos, neque quoties idem, aliive Euangeliſtæ illud vſurpent.

Fuiſſe habitum diſtinctum à communi Pontificibus, dum in Synedrio ſederent, Auctor cenſet.

e verſ. 9.

f verſ. 22.

Non poſſum quidem certo probare, Magiſtratum ſacrum, laicumque, etiam extra ſacra, & præſertim dum conuenirent in Concilium, geſſiſſe certum, ac proprium veſtimenti genus; ſed ſi ex aliarum gentium more coniecturam facere liceret, atque ex his, quę capite primo *e* attigimus de cauſis veſtium, atq; præterea in capite duodecimo *f*: nec defuit Hebręis, eiuſmodi diſtinctio habitus, licet Caietanus neget hoc loco. Ex habitu igitur Paulus, quem nullo modo ignorare potuit, diſcreuit profectò Pontificem, à quo nec procul aberat, more reorum, quos dixi ſuperius, proxime Iudices conſtitui ſolitos, quantum decori ratio pateretur. Non cogit, quod Paulus reſpondit: *Tu ſedes iudicans:* vel præceptum de Paulo percutiendo datum, vt non in alium hæc aliquem è Iudicibus nullo conſpicuum ſigno, notabilemq; pro cęteris conuenire poſſint, maxime cum in iam pręiudicatum omnium maleuolentia reũ.

g Horat. de arte Poet.

Quidlibet audendi fuerit par cuique poteſtas g.

Attamen nullo modo efficit hoc, vt qui reipſa Pontifex fuit, is qui præcepit, & de quo cæteri Pontificem eſſe affirmarunt, & cui in negotio ſacro primæ facile deferebantur, à Paulo oẽs conſpiciente, & loquẽtes audiente potuerit ignorari.

h Exod. 22. 27.

Accedit, quod excuſatio Pauli non magis oſtendit ab eo ignoratum ſummum Sacerdotem, quam alium illum Synedrii Præſidem: tum quia nomen τῦ ἀρχιερέως, & Principis Sacerdotum vtriq; conuenire Baronius docet: tum quia lex, cuius Paulus teſtimonium citat, excuſans ſe, de vtroq; debet intelligi *h*: *Principem populi tui non maledices.* Ita vt ſi fuerit ignorantia in Paulo, non minus fuerit de vno, quam de alio.

Nam quamuis Ananiæ nomen, quod Lucas exprimit, certam perſonam ſummi Sacerdotis, qui tunc erat, deſignare videatur, poſſet nihilominus vel vtriq; idem nomen eſſe, vel in Synedrio tacitum prorſus eſſe id nomen, ita vt ex illo Pontifex non dignoſceretur.

Andreæ Riclicii opinio ſane probabilis.

i in ſuo Paulo, part. 2. nu. 57.

Andreas Riclicius *i* arbitratur, concilium hoc non conſueto habitum loco, vbi ſubſelliorum, dignitatum, perſonarum vſitata ſeruari diſtinctio, ac internoſci poſſet; ſed in aliquo Tribuni Romani conclaui, prout tunc forte res, tempuſque tulit. Probat ex poſtremis capitis prioris verbis: *iuſſit Sacerdotes conuenire* &c. vbi Græcum ἐλθεῖν, eſt *venire* ſimpliciter, & pro *producens*, habetur καταγαγὼν, quaſi in inferiorem locum, & nõ ordinarium Synedrij. Propterea Paulum colligit peregre, longo poſt abſentiam redeuntem tempore, tanto exagitatum Iudæorum impetu, in inſolito loco, modoq; iudicij, non potuiſſe tam cito, paucula adhuc orſum dicere, ipſos Principes ab aliis diſcernere; maxime ſi nihil tunc notabilis ornamenti gerebant. Denique, quia Theophylactus, ſiue Oecumeni* auctoritatem Chryſoſtomi ſequutus ait, quod ὐκ ἔτι δῆλος ἦν ὁ ἀρχιερεὺς. πολλῶν ὄντων, καὶ διαφόρων, *Nondum manifeſtus erat, notuſve Princeps Sacerdotum, cum multi, ac diuerſi adeſſent.* Non improbabiles ſunt ſane priores opiniones, ſi demas eam, quæ admittit in Paulo mendacium.

Pauli oratio liberior ironiam continet.

Attamen diligenter expenſis opinionũ, quas recitaui, momentis, & Auctorum numero, ac pondere, non poſſum, quin non falſam quidem, ſed ſalſam, & liberam in Pauli oratione ironiam cõcedam, qua, cum circumſtantes offenſos animaduerteret, ob præcedentem ſeu imprecationem, ſeu prædictionem, vti voluerit allata legis ſententia, quæ vniuerſe illam vetaret aduerſus populi Principem pronunciari, ita vt noluerit alios abuti exemplo ſuo; quippe qui ſummũ Sacerdotem obſeruare, eique obedire tenerentur, legis adhuc ſacra ſectantes, ipſe non teneretur horum ſolutus obligatione, cum etiam in eo ſacerdotio nihil præter colorem reſideret. Quanquam & illud verum eſt, ſua abutentẽ poteſtate Magiſtratũ, & gubernantem tyrannice, eatenus ſeipſum indignum reddere, cui iniquis præceptis pareatur, & ſolitus, debituſq; alioqui honor,

atque

A atq; obſeruantia huiuſmodi in rebus habeatur. Nam diuinitus dixiſſe L. Craſſum Cicero *a* dixit, *Cum ſibi illum Conſulem eſſe negaret, qui ſibi Senator non eſſet.*

a 1. de ora. ſub princip.

Illud difficultatem facit, quoniam ironica reſponſio, quamlibet vocis, ac vultus tecta moderatione, propter incredibilitatem vehementius prouocatura erat Magiſtrat⁹ Iudaici indignationem contra Paulum, negantẽ eum ab ſe cognoſci, qui maxime & poſſet, & deberet: ſimul cõceptam cõfirmatura opinionem de Paulo, fraudulentum impoſtorem eſſe, ſacrorum Iudaicorum, & totius eorum nationis inimicum. Sunt hæc B certe: at enimuero paulum deferbuerat priſtinus furor percuſſione Pauli, mollior etiam eiuſdem reſponſio, ſi non fregerat, remiſerat furentium iram, hæc ipſamet ira non dabat his, quos cæcauerat, otium cuncta perpendendi. Paulus cœptã percurrens orationẽ, opportune alias ſeuit inter ipſos diſcordias, vt mox videbimus. Poſtremo Deus, qui *aſſidet in Synagoga Deorum, in medio eos diiudicans* b, *ipſaſq; iuſtitias* c, rem ſic moderatus eſt, quemq; percuti paſſus eſt, non tulit ex altero reſponſo vllum aliud incommodum reportare.

Quomodo Paulus ex hoc reſponſo ironico non fuit grauius caſtigatus.

b *Pſal. 81. 1.*
c *Pſal. 74. 3.*

Cęterum in hoc eodem reſponſo cuncti non ſolum Interpretes, verumetiam quos citaui, Cy- C prianus, & Auguſtinus magnam moderationẽ obſeruant, indeq; colligi, quanta tranquillitate illud dixiſſet: *Percutiet te Deus, paries dealbate*: quod iratus dixiſſe videbatur. *Iam cito enim*, ait Auguſtinus *d*, *tam manſuete reſpondit, quod ab indignantibus, & perturbatis fieri non poteſt.* Hieronymus paulo ſeuerioris ingenij, dum declamat contra Pelagianos *e*, qui libero arbitrio naturalem ad non peccandum facultatem tribuebant, concedenſque, *ſed non ſine gratia, id poſſe pro tempore, pro loco, pro imbecillitate corporea, quamdiu intentus eſt animus, quamdiu chorda nullo vitio laxatur in cithara, ſi paululum ſe remiſerit, diſcere fragilitatem ſuam, & multa ſe non poſſe cognoſcere*, profert, vt id probet, hoc D exemplum Pauli, atque *f*: *Vbi eſt illa patientia Saluatoris, qui quaſi agnus ductus ad victimam, non aperuit os ſuum; ſed clementer loquitur verberanti* g: *Si male loquutus ſum, teſtimonium perhibe de malo; ſi autem bene, quid me cædis? Non Apoſtolo detrahimus, ſed gloriam Domini prædicamus, qui in carne paſſus, carnis iniuriam ſuperat, vt taceam illud* (affert aliud exemplum Pauli) *quod ipſe commemorat Alexander* h *ærarius, multa mihi mala oſtendit: reddet illi Dominus in illa die iuſtus index.*

Pauli moderatio in hoc reſponſo.

d 1. de Serm. Domini in monte, c. 19.

e 3. cont. Pelagian. longe ante med.
Homo ſine gratia non peccare non poteſt, ſed cum gratia poteſt non peccare aliquandiu.
f *Eſa.* 53. 7.

g *Ioan.* 18. 23.

h 2. *Tim.* 4. 14.

Hoc modo Hieronymus, cui libenter conceſſerim, longe perfectiorem fuiſſe Chriſti patientiam, quam Pauli: nego tamen, hic in Paulo imitatore Chriſti *i* deſiderari, quam à magiſtro Chriſto didicerat.

i 1. *Cor.* 11. 1.

E Nec ignorauit Hieronymus, quando Prophetæ, Apoſtoli, atque viri Sancti malum cuipiam imprecantur, aut euenire imperant, non ſolum indicant, vel prophetice loqui, non imprecatorie, vel ex zelo diuinæ iuſtitiæ, vt pœna temporaria aliqui corrigantur, vt ſuperius *k* quoque monui, aut eorum ſupplicio alij, aut Dei iuſtitia, atq; potentia demonſtretur, vt docet S. Thomas *l*. Ipſemet Hieronym⁹ admonet *m*, in his loquutionibus non raro imperatiuum poni pro optatiuo, optatiuum pro indicatiuo *n*. Quæ eſt præterea doctrina Auguſtini *o*, Anacleti Papæ *p*, & aliorum. Vtitur vero etiam idem hoc exemplo Hieronymus *q*, ne contra Ieroſolymitanum Epiſcopum laxior ſua decurteret oratio.

k *verſ.* 3. huius cap.

l 2. 2. q. 25. art. 6. ad 3.
m in cap. 14. *Oſ.*
n in *Pſa.* 11.
o in *Pſa.* 78.
p *epiſt.* 2.

q *epiſt.* 61. ad Pammachiũ.

A *Principem populi tui non maledices.*] In Exodo *r* ita ſcriptum legitur. *Dijs non detrahes. & Principi populi tui non maledices.* Vbi poſterior pars, prioris ἐξήγησις eſt, & expoſitio, vt placet Auguſtino *ſ*, & Cyrillo Alexandrino *t*. Chaldæa paraphraſis habet, *Iudices non vilipendes, & Principi in populo tuo non maledices*, vel *execraberis*, ſeu *blaſphemabis*. In textu Hebræo primum verbum קלל *kalal*, eſt *maledicere, deſpicere, inhonorare*: ſecundum ארר *arar*, item *maledicere, & execrari.* Iuxta verba autem Græca κακολογεῖν, καὶ κακῶς ἐρεῖν, non eſt imprecari, imo nec malum inferre verbo, proprie loquendo, aut B etiam maledicere, ſed detrahere, conuitio, vel contumelia afficere, & male dicere de aliquo; ita vt melius diceretur maledicere hoc modo alicui, quam aliquem.

r cap. 22. 28.

ſ q. 94. in Exodum.
t 7. cont. Iulia.

Nota porro ſunt exempla ſororis Aaron *u*, & Moſis, Core item, Dathan, & Abiron *x* Moyſi maledicentium, hacq; de cauſa animaduerſorũ à Deo; præterea populi Dei murmurantis contra Moſen, & Aaron *y*. In canone Apoſtolorum vno ſic decernitur *z*: *Si quis in Regem, aut Magiſtratum contumelioſus fuerit, ſoluat pœnas: ſi quidem Clericus ſit, deponatur; ſi vero laicus, excommunicetur.*

Exempla eorũ qui puniti ſunt, eo quod Principibus detraxerant
u *Num.* 12. 1. & *ſeq.*
x *Num.* 16. 1. & *ſeq.*
y *Num.* 14. 1. & *ſeq.*
z can. 74.

Apud Iuriſconſultos quæritur, *An principi ma-* C *ledicere ſit crimen maieſtatis.* Modeſtinus *a*, *Maledici perſonam ſpectandam*, ſcribit, *nec lubricum linguæ facile ad pœnam trahendum eſſe, & quanquam temerarii pœna digni ſint, vt inſanis tamen parcendum, ſi non tale ſit delictum, quod vel ex ſcriptura legis deſcendat, vel ad exemplum induncandum ſit.*

An ſit crimen læſæ maieſtatis Principi maledicere.
a l. famoſi. ad leg. Iul. Maieſt. ff.

Propter hoc exemplum videlicet, Clemens Papa III. iuſſit Clericum puniri, qui multis corã aſtantibus verba quædam in depreſſionem officij, & beneficij Papalis protulerat: *vt pœna illius*, inquit, *aliis terrorem incutiat, ne de cætero contra Romanam Eccleſiam in talia verba prorumpant* b. Recte ſane. *Priuatam enim iniuriam, ſi exemplo non noceat, & in contemptum publicæ, ac in primis ſuperioris digni-* D *tatis nõ vergat, præſtat diſſimulare, & ignoſcere*, vt ſcribit Gregorius *c* Ianuario Epiſcopo, conquerens, quod ob illatam iniuriam verborum, Iſidorum virum clariſſimum anathematizaſſet. Theodoſius, Arcadius, & Honorius Auguſti cauerunt puniri laceſſentes maledicto nomina eorum: ſed ſi ex leuitate proceſſiſſet, contemnendum: ſi ex inſania, miſeratione digniſſimum: ſi ab iniuria, remittendum: nempe vt Gloſſa exponit, & indicãt ſequentia verba, ad ipſorum ſcientiam referendum, vt ex perſonis dicta penſarent, & vtrũ prætermitti, an exquiri deberent, cenſerent *d*, quamuis alij remittendum exponant de condonatione.

b c. Innotuit, de maledicis.
Priuatas iniurias præſtat diſſimulare, quam perſequi.
c li. 2. indict. 10. epi. 34. inter quæſtion. 23. q. 4.

d *Cod. ſi quis Imperato. maled. li. 9. tit. 7. l. vnica. & C. Theodoſ. tit. eod. li. 9. tit. 4.*

E In vtramq; partem exempla Principum, quique clementer iniurias condonarint, quique ſeuere, & iuſte ſint vlti, cum aliorum præterea ſententiis Auctorum, reperies apud Iacobum Menochium *e*, & Petrum Gregorium *f*, qui diligenter tractãt hanc materiam. Princeps in Republica pater omnium eſt, & maiore in his, quæ ad illam pertinent, obſeruantia dignus, quam genitores. *Qui autem maledixerit patri, vel matri, morte morietur* ſecundum legem *g*. Et qui prohibuit Chriſtus, ne cui dicatur Raca *h*, ſeu Fatue *i*, multo magis maledicentiam vetuit aduerſus Principes, quos lex eadem pridem citata *Deos* nominauit. Sed & maledicendi libertatem præciderunt penitus Petrus *k*, ac Paulus *l*. Iudas *m* quoq; tradit, *Michaelem Archangelum in altercatione cum Diabolo non eſſe auſum iudicium inferre blaſphemiæ*:

Vnde petenda exempla Principum, qui vel remiſerunt vel caſtigarunt iniurias.
e lib. 2. de arbitrariis iud. cent. 4. caſu 377.
f lib. 35. Syntagm. c. 8.
g *Exod.* 21. 17. *Matt.* 15. 4.
h *Matth.* 5. 22.
i ibid.
k 1. *epi.* 3. 9. & c. 4. 11.
l *Rom.* 12. 14. 1. *Cor.* 5. 11. & c. 6. 10.
m *verſ.* 9.

ſicut & Chriſtus, cum malediceretur, non maledicebat a, ſed potius benedicebat: necnon & Paulus *b*, qui quo modo nunc maledicendo nõ peccarit; & quare tamen excuſet ſeipſum, ſuperius dictum eſt. Alioqui conſtat, ſine vitio maledixiſſe eundem Paulum Alexandro ærario *c*; Petrum Simoni Mago *d*; Eliam quinquagenariis *e*. Qua de re legendi Baſilius *f*, & Gregorius *g*.

a 1. Pet. 2. 23.
b 1. Cor. 4. 12.
c 2. Tim. 4. 14.
d Act. 8. 20.
e 4. Reg. 1. 10. & seq.
f in [illegible] Breu.
g 4. Moral. c. 6.

Verſus 6.] Sciens autem Paulus quia vna pars eſſet Sadducęorum &, altera Phariſæorum, exclamauit in concilio: Viri fratres, ego Phariſæus ſum, & filius Phariſæorum, de ſpe, & Reſurrectione mortuorum ego iudicor.

SCIENS *autem Paulus*, &c.] De hac vtraque Iudæorum ſecta dixi alio loco *h*. Prudenti conſilio Paulus, cum non reperiret vllam iuris, vel æquitatis rationem apud tales Iudices, diſcordiã inter ipſos male in malum concordes (vt erant contra Chriſtum Pilatus, & Herodes, ſuntque adeo diſcrepantes inuicem Hæreticorum ſectæ aduerſus Eccleſiam) diſſeminauit. Obſeruant hoc, præter Interpretes, Gregorius *i*, & B. Thomas *k*, additq; Chryſoſtomus, exponere voluiſſe cauſã & crimen, quod Iudices nolebant aperire.

h c. 4. 1. & c. 5. 34.
Prudentia Pauli quanta.
i 34. Moral. c. 4. [illegible]
k [illegible]

Illuſtrat hanc veram, & perutilem doctrinam Gregorius, nimirum, *quod eripiantur iuſti, dum diuiduntur iniuſti. & electorum vota ad perfectum perueniant, dum reproborum agmina per diſcordiam confunduntur*, exemplo ſciſſi bifariam rubri *l* maris, vt electus populus tenderet in promiſſam terram: & linguarum diſſipatarum, cum extrueretur à ſuperbis Babel *m*: præterea Dauidis orantis teſtimonio: *Præcipita n, Domine & diuide linguas eorum.* Subdit idem ſanctus Doctor, neceſſariam admonitionem, *quando peruerſi nocere bonis nequeunt, etiamſi concupiſcant, inter hos debere terrenam pacem conſitui, vt quos contra dilectionem Dei malitia ſua in peccatis exaſperat, ſaltem ex proximi amore manſueſcant, & quaſi vicino ad melius tranſeant, vt ad illam, quæ à ſe longe eſt, pacem Conditoris aſcendant o.*

Eripiuntur iuſti, dum diuiduntur impii.
l Exod. 14.
m Gen. 11. 7.
n Pſal. 54. 10
o Rom. 3. 8.

Non ſunt vllo modo facienda mala, vt eueniant bona, nec ſerendæ data opera diſcordiæ; verumtamen permitti quãdoque, procurari etiam poſſunt, inſtar antidoti, ſeu veneni contra venenũ, ac veluti febris ſtupido corpore, illo quem dixi modo Gregorius. Sic ſeruatam Romanam conſtat Rempublicam, Tribunis cum Patritiis diſſidentibus: Lacedæmoniam, Ephoris cum Regib. Et Cato contentiunculas aliquas, vel diſſenſum callide ſerebat inter ſeruos, quod haberet ſuſpectam, nimiamq; timeret eorum concordiam *p*. Aulicorum in ore, ſeu mauis Politicorum verſatur apophthegma Taciti *q*: *Nihil Principi aduerſus ſubditos vtilius, quam ſi in commune non conſulant, nempe ſi leuiter, citra arma tamen, & coniurationes, & odia cruenta, inter ſe finitima oppida, aut prouinciæ diſſideant*, ne coniunctæ coniurare poſſint.

Quædam diſcordiæ quomodo procurari poſſint.
p Plutarch. in Catone.
q in vita Agricolæ.

Arripuit Machiauellus Atheorum antiſtes Politicorum, propagauitq; ſententiam huic affinem: Regnare ſi vis, diuide. Cui non fauorem præbet, ſed antidotum ſuppeditat exemplum præſens, cum admonitione Gregorii, ſiue hac moderatione: *Nihil perniciosius, & ad euertẽdas Reſpublicas aptius, quam cum earum ordines ab ordine diſtrahuntur, atq; disiunguntur.* Sunt in oculis exempla domeſtica, ne abire longius cogamur, ad Mariana, Syllana, Pompeiana, Cęſariana, & Octauiana tempora, quibus, cum diuiſus eſt à Senatu populus: periit Reſpublica. Et ſub imperatoribus is præualebat anteceſſore ſublato, qui pretorianos, aliosve milites ab illo auulſiſſet, & per eoſdem occidiſſet, quod maximæ partis Imperatorum infortunium fuit. Refutatus eſt Machiauellus ſtrenue à nonnullis noſtro tempore, tum vero à Thoma Bozio *r*.

r [illegible] lib. 1. c. 16. & 17.

Ego Phariſæus ſum.] Hoc idem profitetur epiſtola ad Philippenſes *ſ*, & paulo poſt hac eadem hiſtoria *t*, vocans Phariſæorum certiſſimam ſectam Iudæorum.

ſ cap. 3. 5.
t cap. 26. 5.

Adhuc etiam Chriſtianus Phariſæos ritus, doctrinamque Paulus ſectabatur, quantum lex Euangelica patiebatur, vt victum ſimplicem, abſtinentiam deliciarum, venerationem natu maiorum, vitam ſocialem, opinionem, animas eſſe immortales, quibus poſt mortem præmia decernantur; & pœnæ, notitiã exactiorem legalium *u*.

Paulus Phariſæorum [illegible] cum lege Euangelicam ſectabatur.
u Ioſep. 13. Antiq. [illegible] lib. 2. de bello Iud. c. 7.

Præter cauſam autem prius allatam, quare Paulus hoc in Phariſæis diſſidium, & Sadducæis excitauerit, eſt iſta alia, quoniam Sadducæos nouerat inprimis infenſos Apoſtolis fuiſſe *x*, eſſeq; feros, & in iudiciis crudeliores, quam cęteros Iudæos. Addit Gagneius citans Euſebium *y*, & Ananiam Sadducæum fuiſſe, & maxime proteruum, atque inſolentem moribus, qui & Iacobi maioris necem poſtea procurauerit: ſed Euſebius non Ananiam, ſed Ananum nominat; nec recta temporis ratio videtur congruere.

Cur Paulus inter Sadducæos, & Phariſæos diſſidium excitauerit.
x Act. 4. 1. 17.
y lib. 2. Hiſt. c. 23.

Filius Phariſæorum.] Græci, Syrique codices, & aliqui Latini legunt in ſingulari: ſed legunt in plurali Tertullianus *z*, & Gregorius *a*. Agnoſcit hanc diuerſitatem lectionis Beda (quamuis quidam etiam Gręci libri habeant numerum pluralem) id autem Paulũ dixiſſe vult, propter ſuam, de qua prius meminerat *b*, ſecus pedes Gamalielis inſtitutionem, qui erat Phariſæus. Lyranus idem dicit, loquique Paulum de patre ſpirituali, necnon & de carnali, qui ſimiliter fuerit Phariſæus. Fieri & hoc potuit, ac innui numero multitudinis, qui tamen nõ raro pro ſingulari ponitur.

z de Reſurrect. carnis [illegible]
a [illegible] Paſtor. [illegible]
b cap. 22. 3.

Nec vero impedit penula, cuius meminit Apoſtolus, dum ſcribit Timotheo *c*: neq; enim, vt hac ratione inductus Hugo negat, patrem Pauli carnalem Phariſæum fuiſſe, penula eſt veſtis Conſularis, data patri Pauli à Romanis, cum ciuitate Romana ipſum donarunt, quam ſibi Paulus ſeruaret; ſed quippiam aliud, vt demonſtrat Baronius *d*, ſiue φαιλόνιον dicas, ſiue φελόνιον, ſiue φελόνην, ſiue φαινόλην, ſiue φενόλην, quæ fuerit vel proprie dicta penula pluuiis arcẽdis comparata; vel theca, & arcula libris, aut epiſtolis referta; vel veſtis ſacra, cuius in diuinis myſteriis vſus, quam *planetam* vocamus, & *caſulam*, quia ὅλη φαίνεται, *tota conſpicitur*, & eſt quaſi φαινόλιον, eiuſdẽ ſignificationis; vel veteris volumen Teſtamenti, quod conſtaret chartis in ſe conuolutis. Syriaca verſio בית כתבא *beth chethabe*, ſcriptorum vocat domum, id eſt, thecam. De iſta forſan aptius loc' intelligitur cum libris, & membranis: vt ſit *penula*, quaſi *penus paruula. penarium*, vel *penaria*. Fauet Hieronymus *e*, præter Andream Ricilicium *f*. Verum licet Conſularem veſtem intelligeremus, nec nobilitas, nec militia, quas indidem Hugo colligit, Phariſaicam profeſſionem impediebãt: alioqui nullus, qui eſſet Phariſæus, ciuis Romanus effici poſſet, niſi abdicata profeſſione Phariſaica, quod abſurdum videtur.

c 2. Tim. 4. 13.
Phariſæum patrem Pauli eſſe potuiſſe, quamuis eſſet ciuis Romanus.
Penula quid fuerit.
d Tom. 1. Annal.
e epiſt. 125. q. 1.
f de Paulo, p. 2. num. 55.

De ſpe, & Reſurrectione mortuorum ego iudicor.] Id exclamando dixit, vt Lucas proxime ante notauit, & ipſemet Paulus hoc ſe vſum clamore proteſtatus eſt poſtea *a*. Et hoc vero dubium videri poteſt, quam conueniat cum veritate. Nam non fuit hæc accuſatio, nec verbum vllum de Reſurrectione, & vitæ futuræ ſtatu obiectum eſt ipſi, ſed quod violaſſet templum, Gentiles in id admittendo, quod vbique diſputaret contra legem, & locum ſanctum *b*.

a cap. 24. 21.

b Act. 21. 28.

Cur Paulus de Reſurrectione hic verbum fecerit.

Voluit dicere, hanc videri potiſſimam cauſam concitatæ perſecutionis contra ſe, cuius præcipui auctores Sadducæi fuerint etiam in templo, quamuis obtenderint alia crimina. Vel certe iudicium intellexit, non cauſam ipſam totam, ſed præſens præiudicium, ob percuſſum os eius, iuſſu ſummi Pontificis, qui, vt quidam putant, Sadducæus erat; quæ ſecta Reſurrectionem negabat *c*, quam Reſurrectionem Paulus, cæteriq; Apoſtoli præ aliis myſteriis inculcabant. Vel, vt indicat Tertullianus *d*, oſtendit hac ratione ſe, quod ipſi obiectum fuerat, legem non impugnare cum præcipuum Fidei myſterium in lege adeo celebratum prædicaret.

c Matt. 22. 23.

d de Reſurrec. carnis c. 39.

De ſpe, & Reſurrectione mortuorum.] Syrus, ועל סברא דקימתא *vebhal ſabera dakeiametha*, id eſt, *De ſpe Reſurrectionis mortuorum.* Legunt hoc modo Latini omnes, Græcique, quamuis aliqui omittant *mortuorum e*, quod parum refert: omittitur enim etiã in emendatis codicibus, verſu octauo.

e Tertull. ſupra.

Sed cur ſeiungantur ſpes, & Reſurrectio, quæri poteſt. Arbitror ſpem, quæ de rebus bonis eſt, reſpicere fœlicitatem alterius vitæ; Reſurrectionem, ſtatum corporum denuo copulandorum cum animab. tam damnatorum, quam beatorũ.

Spes, & Reſurrectio cur ſeiungantur.

Sæpe Spei nomen abſolute, ſolitarieq; ponitur, & tunc denotat primarium obiectum ipſius, quod eſt Deus, & æterna fœlicitas, quam vocat Petrus *f Spem viuam*, hoc eſt, ſpem vitæ, ſeu vitam ſperatam. Hugo præſentem locũ accipit de ſpe, quam habemus pro mortuis, aut quam habent ipſi, vel in gloria, vel in Purgatorio; hi de ea, quã nõ habent, illi de continuatione eius, quam habent. Sed hoc improprie dicitur, nec ſaltem in beatis ſpes eſt, cum certam, & perſpicuam notitiam habeant de perpetuitate ſuæ beatitudinis. Noſtra quoque ſpes de nobis, & pro nobis proprie eſt.

De nomine Spei.

f 1. Pet. 1. 3.

Ego iudicor.] Syrus. מתהדין אנא *metheddin ana*, id eſt, *In iudicium vocor, ego* accuſor, condemnor, & veluti præiudicio damnatus percutior à Sadducæis, eorumq; factione, præſertim cum Ananias fauere creditur.

Verſus 7.] **Et cum hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phariſæos, & Sadducæos, & ſoluta eſt multitudo.**

FACTA *eſt diſſenſio inter Phariſæos, &c.*] Hoc eſt, quod intendebat Paulus, propter honeſtum illum finem, de quo ſuperius cum Gregorio, & B. Thoma. Solutio vero multitudinis non ſignificat ſeceſſionem ex Synedrio, & reditum ad loca ſua, vt putauit Gloſſa interlinearis, & Hugo, ſed diſceſſionem in varias ſententias, & factiones. Græce namq; legitur, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος, quod Syrus bene reddit, ואתפלג עמא *vethpaleg hamma*, id eſt, *Et ſolutus eſt populus*; vel, *Et ortum eſt populi diuidium.* Niſi quod per populum, & multitudinem non eſt intelligenda vniuerſitas habitatorũ Ieruſalem, ſed eorum, qui concilio intererant.

Quid ſit ſolutio multitudinis.

Verſus 8.] **Sadducæi enim dicunt, non eſſe Reſurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum: Phariſæi autem vtraque confitentur.**

SADDVCÆI *enim dicunt, &c.*] De Phariſæis alias *g* actum eſt, Sadducæi nominatim narrantur à Matthæo *h*, *Reſurrectionem negaſſe, Chriſtoque ſuper ea re quæſtionem mouiſſe, vbi Chriſtus illam confirmauit ex eo, quod cum dicatur Deus Abraham, Iſaac, Iacob i, nec ſit mortuorum Deus, ſed viuentium*, oporteat illorum animas ſupereſſe, quas omnino negabant dari Sadducæi, ſicut & Reſurrectionem. Verum de hac argumentatione Chriſti diximus alibi.

g cap. 4. 1.

h cap. 22. 23.

i Exod. 3. 15.

Neque Spiritum.] Μήτε πνεῦμα. Gloſſa interlinearis explicat de Spiritu ſancto: Lyranus de omni ſubſtantia ſpirituali, etiam de Deo, vt idcirco ſolum Pentateuchum reciperent, in quo minus expreſſa mentio ſit de illa ſpirituali ſubſtantia, quam in libris Prophetarum.

Subſtantiam omnem ſpiritualem Sadducæi negabant.

Idem de corporeo Deo ſecundum Sadducæorum ſententiam prior dixerat Chryſoſtomus, & Oecumenius. Carthuſianus quoq; nomine Spiritus cõprehendi vult omnes immateriales ſubſtantias. Hugo Gloſſam exponit nõ de Deo, *quia Spiritus eſt k*, aut de tertia perſona Trinitatis, ſed de Angelo, aut de animo humano, qui dicatur *ſanctus*, hoc eſt, firmus, & immortalis. Quo minus Deum Lucas per Spiritum voluerit intelligi, perſuadent ſibi quidam *l*, quia poſuit πνεῦμα ſine articulo. Sed alias obſeruaui fallax hoc eſſe, nec perpetuum: ſpiritum vero pro anima humana non raro Scripturæ vſurpant *m*, & veriſimile eſt, propter Reſurrectionem nominatim expreſſam animam rationalem, quanquam & ſatis intelligitur comprehenſa, ſi ſpiritus, vt generale nomen omnis immaterialis ſubſtantiæ ponitur: nec dubium eſt, Sadducæos omnem huiuſmodi ſubſtantiam de medio ſuſtuliſſe, ac proinde Deum, & Spiritum ſanctum.

k Ioan. 4. 24.

l Salmeron.

Spiritus pro anima humana ſæpe ponitur.

m Dan. 3. 86. Rom. 8. 16. Heb. 12. 9. 23. & alibi.

Hoc vltimum de ipſis affirmat Nazianzenus *n* alludens ad præſentem locum. Sed non arbitror cognouiſſe Sadducæos diſtinctionem Perſonarum, tertiamque proprie negauiſſe, quam vocamus Spiritum ſanctum. Fortaſſe cum hoc epitheto Spiritum ſanctum negauerunt, intelligentes, more cæterorum Iudæorum, Deum vt ſubſtantia, ſic vnum perſona, quoniam fidẽ Prophetiarum detrahebant *o*, quarum Deus auctor dici ſolet quatenus ſanctus. Hoc in ſenſu prodidit item de Sadducæis Epiphanius *p* negaſſe Spiritum ſanctum, *quoniam*, inquit, *non ſunt hoc digni facti.*

Sadducæi non cognouerunt diſtinctionem perſonarum.

n orat. v. Theolo. de Spiritu ſancto.

o Hieronym. in c. 22. Matt.

p Hæreſ. 14.

Phariſæi autem vtraque confitentur.] Tria cum præceſſerint, vtraque hic dicuntur, vel, inquiunt, Chryſoſtomus, & Oecumenius, *quod Spiritus, & Angelus vnum ſint, vel quia Lucas improprie locutus eſt, non proprie. Non enim*, ait Oecumenius, *ſimplicium, & illiteratorum piſcatorum ſcripta ad exactam, & exquiſitam locutionis proprietatem redigenda ſunt.* Syrus difficultatem ſuſtulit, interpretans, פרישא דין מודין בכלחין *periſche dein mauedin bechulhen*, id eſt, *Phariſæi vero hæc omnia confitentur*, pro eo, quod Græce eſt, τὰ ἀμφότερα.

Lucas piſcator non fuit, nec ſimplex, vel imperitus, ſed linguam Græcam apprime calluit, vt initio præfati ſumus. Quocirca ſupprimendum reſponſum ſecundum, & adhærendum primo. q

Lucas non fuit piſcator, nec imperitus.

A placuit quoque Caietano, ſed ob aliam cauſam, *eadem namq; ratio fuit negandi ſpiritum*, inquit, hoc eſt, *animam rationalem, & Reſurrectionem*: vt propterea quod ipſimet antea dicebamus, illum Chriſtus contra Sadducæos probauerit ex Scriptura, quæ facit Deum Abraham, Iſaac, & Iacob, videlicet viuentium: quantum ad animam. Quo pacto ſpiritus, ſeu anima membrum alterum efficiet cum Reſurrectione: Angelus complectetur tum bonum, tum malum.

Verſus 9.] Factus eſt autem clamor magnus. Et ſurgentes quidam Phariſæorum, pugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine iſto: quid ſi Spiritus locutus eſt ei, aut Angelus?

QVIDAM *Phariſæorum.*] Οἱ γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων.] Syrus, ספרא מן גבי דפרישא *ſaphre men gabbe depheriſche*, id eſt, *Scribæ ex delectu Phariſæorum*. Nonnulli codices Græci legunt τῶν γραμματέων τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων. Eodem recidit ſenſus.

Scribarum vero non erat vllus ordo proprius, ſed nomen eorum, qui legum, ſiue iuris peritiores ad alios ordines aggregabant ſeſe, vt alias *a* docuimus. Igitur, qui peritiores inter Phariſæos erant, patrocinium Pauli ſuſceperunt in communi cauſa contra Sadducæos pro Reſurrectione, & immateriali ſubſtantia. Ad hunc modũ quando Sadducæis ſilentium Chriſtus impoſuit ſuper eadem cauſa Reſurrectionis *b*, æque Phariſæi contra Chriſtum, qui diſſidebant à Sadducæis, conſpirantes, læti de aduerſariis victis, & ſe, plus illis diſputando poſſe, demonſtrare volentes, habito conſilio, vnum de ſodalitio ſuo immiſerunt in Chriſtum, qui erat legis doctor, ſiue Scriba, vt fœlicius decertaret cum eodem Chriſto *c*.

Scribarum non erat vllus ordo proprius.

a cap. 4. 5.

b Mat. 22. 34.

c ibid. 35.

Veritas inuenitur, quando recedunt affectiones, inquit Chryſoſtomus, nempe contra Paulum: ſed quia ducebantur ſua quoque contra Sadducæos affectione Phariſæi, ſuſpectum eſt eorum, tametſi pro veritate teſtimonium, *quippe non ex amore veritatis profectum, non zelo iuſtitiæ*, inquit Hugo, *ſed ſuperbia, & ſectæ ſuæ defendendæ*.

Veritas inuenitur, quando recedunt affectiones.

Quid ſi Spiritus locutus eſt ei, aut Angelus?] Eodem hic dubitatio poteſt eſſe de Spiritu, quid per eum intelligatur, quam priore verſu diſcuſſimus. Lyranus diuinum interpretatur, qui legatur in Pentateucho, quem Sadducæi recipiebant, locutus, non tantum Angelus, vt nec mirum, nec nouum cenſeri debeat, ſi Paulo alter ex his locutus ſit. Carthuſianus exponit vel de Deo, non autem de tertia Trinitatis perſona quam ignorabant Sadducæi, vel de ſpiritu humano, id eſt, de anima. Supponit videlicet animas ſeparatas aſſumere poſſe corpora; quod nec adeo frequens, & forſan naturaliter poſſibile non eſt.

Animas humanas aſſumere poſſe corpora naturaliter dubitatur.

Si vero apparitiones veteris ſaltem Teſtamenti fiebant omnes per Angelos, qui quandoq; repræſentarent perſonam Dei, hoc ſufficit ad probandum, ſicut apparitionis modus aperte demonſtrabat Angelos, licet in corporibus apparerent, nõ tamen eſſe corporeos; ita nec Deum, qui Angelorũ miniſterio ſeipſum manifeſtabat.

In textu Græco additur, μὴ θεομαχῶμεν, *non repugnemus Deo*, & præcedit in eodem εἰ δὲ, *ſi autem*, conditionalis abſque interrogatione. Syrus ita vertit, אן דין מנא אית בה בהדא *in den manna ith bah behadda*, id eſt, *Si autem, &c. quid eſt in eo, in hoc?* vel, *Quod ſi, &c. quid hoc rei eſt?* videlicet quid aut noui, ſeu miri, aut incredibilis, aut criminis, ſiue culpæ? Oecumenij Interpres ei adſcripſit (nec enim apud Græcum id repetio) notaſſe nõnulla exemplaria non habere μὴ θεομαχῶμεν. Illud ipſe notat bifariam, verba, quæ ſunt in codicibus Latinis, intelligi, vt vel deſit verbum, quo ſenſus ingreditur, id eſt, *Quod ſi Spiritus locutus ipſi eſt, aut Angelus, incertum eſt*, vel ſubintelligatur hoc pacto verbum; *Quod ſi Spiritus locutus ipſi eſt, aut Angelus*, id eſt. Quod ſi hic de Reſurrectione loquitur, cum vel ab Spiritu ſancto, (nimirum à B Deo) vel ab Angelo inſtructum id facere perſpicuum eſt.

Videtur eſſe hoc loco ἀποσιώπησις, & reticentia inſinuans latentem loquentium affectũ pro veritate, quam tuebantur, atq; contra ipſius impugnatores excandeſcentiam, quia, vt indicat Chryſoſtomus, crimini deputent, quod omni culpa vacat. Et vero fieri poteſt, vt τὸ μὴ θεομαχῶμεν ex marginali Gloſſa irrepſerit in textum, quæ Gloſſa tranſcripſerit ſententiam Gamalielis *d*: *Ne forte & Deo repugnare inueniamini*, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε.

Qualis hic ſit reticentia.

d Act. 5. 39.

Forſitan alludere voluerunt ad narrationem, qua Paulus antea docuerat ſe paſſum extaſim, & C quædam diuinitus edoctum, ac iuſſum facere. Non id ſibi perſuadebant Phariſæi, quos expertus eſt tum ante, tum poſt maximos aduerſarios religio Chriſtiana; ſed ſcilicet indulgebant male in Sadducæos propenſo animo, & Paulum non vt Chriſtianum, quique data opera nullum in præſentia de Chriſto verbum fecerat, ſed vt profitentem ſe de ſecta Phariſaica, ſibi omni ope tutandum ſunt rati, eo præſertim in articulo, in quo ſummum erat cum Phariſæis diſſidium.

Phariſæi malo in Sadducæos animo, Paulo fauerunt.

Satis popularis, ac trita ſententia erat Angelos cum hominibus colloqui; adeo vt editam Patris vocem de Chriſto, quidam de turba dixerint eſſe Angeli *e*: necnon erat vulgo perſpecta D Samuelis animæ cum Saule ſermocinatio *f*, ita vt ipſemet cenſeretur comparuiſſe.

e Ioan. 12. 29.

f 1. Reg. 28. 15.

Verſus 10.] Et cum magna diſſenſio facta eſſet, timens Tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, iuſſit milites deſcendere & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in caſtra.

TIMENS *Tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis.*] A Sadducæis, quibus fauebat Ananias pontifex: vel etiam à Phariſæis (vt in ea re fit, quam hinc, & hinc diſſidentes vſurpant ſibi, atque diſtrahunt) à Phariſæis, vt clientem, à Sadducæis, vt reum.

E Nullus Synedrij loco, qui apud omnes gentes quamuis barbaras ſacer eſt habitus, reſpectus à Iudæis, nulla moderatio adhibita, ſed violatum ius, vbi vis coerceri, veritas pacate dignoſci, reddi cuiuis quod ſuum eſt ſolet, debetque: ad percuſſionem præcedentem Pauli, iuſſu Pontificis, peſſimo audaciores exemplo, diſcerpere quoq; reum non dubitant.

A Iudæis nullus habitus eſt Synedrii reſpectus

Factioſa ſemper omnis Iudæorum natio fuit, & in perſequendis, tractandiſve negotiis prorſus impotens, ac importuna. De ſui temporis Iudæis Ambroſius *g* teſtis eſt, *aures iudicum, & publica inquietaſſe, & ideo magis præualuiſſe, quo eſſent impuden-*

Factioſa ſemper omnis Iudæorum natio

g Ser. in Cal. Iann.

tes, nec id recens in ipſis eſſe ſed inueteratum, & originarium malum, nam olim iam & Dominum Saluatorem intra prætorium perſecutos, &c.

Iuſſit milites deſcendere.] Videlicet ex Antonia turri, vbi caſtra locata erant. Non poteſt Iudæorum feritas niſi militari compeſci manu: in templo occidiſſent, ſi non in tempore Tribunus aduenisset. Quem iuſtitiæ cauſa deſtituit, ad vim, fraudemve confugit. Fauit æquitati Tribunus, & ciui Romano: atque vt magis faueret, fauor Phariſæorum multum contulit, qui pollebant opinione ſanctitatis, & doctrinæ, & humanitatis, quæ aberant omnia à Sadducæis.

Quanquam, cum Chryſoſtomus ait *diſcerpendum fuiſſe, quod ſe ciuem Romanum dixiſſet, ideoque Tribunum libentius ipſum defendiſſe*, indicat denuo coniuncta voluntate vtroſque tum Sadducæos, tum Phariſæos communem aduerſarium impetiuiſſe. Mihi tamen prior illa ratio placet.

a Epiſt. ad ſolitar. vitam agentes.

Hæretici qua in re Iudæos imitentur.

Vere autem, & acute Athanaſius *a* Arianos (idem de aliis Hæreticis poteſt affirmari) æmulatos ſcribit in ſcelere Iudæos, *quod vt Iudæi Paulũ, quem de obiectis criminibus vincere non poterant, ad tribunalia traxerunt, ita illi iudicum poteſtate vtuntur, vt ſi quis contradicat, rapiant ad Præſidem, & Ducem.*

Verſus 11.] Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus, ait Conſtans eſto: ſicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

SEQVENTI *autem nocte aſſiſtens ei Dominus ait.*] En opportunum auxilium *eius, qui eſt adiutor in opportunitatibus, in tribulatione* b.

b Pſal. 9. 10.

Chriſtus quater in hoc libro Paulo apparuit.

c cap. 9. & c. 16 & c. 22.

d cap. 27.

e cap. 5.

Paulo cur ſæpius Chriſtus apparuit, quam aliis.

f cap. 12.

g 1. Cor. 15. 10.

Quater hoc libro Chriſtum ipſum Paulo narratur apparuiſſe *c*, ſemel Angelum *d* Apoſtolis *e*, & Petro *f*, dum eſſent in carcere, Angelum duntaxat.

Non eſt hic index neceſſarius maioris ſanctitatis, tamen decuit eum, *qui abundantius omnibus laborauit* g, ſingulari diuinæ priuilegio conſolationis affici: & qui non vidiſſet fortaſſe Chriſtum inter mortales viuentem, Apoſtolis cæteris hac in parte aliquo pacto æquari, vt immortalem cœli incolam ſæpius aſpiceret, ſicque firmius, & certius prædicaret. Potuit pluries Paulus Chriſtum vidiſſe, &, ſi Origeni *h* credimus, ſicut Petro, & ipſi Romæ ab eodem eſt dictum, Debeo iterum crucifigi. Non audeo de omnibus apparitionibus affirmare factas immediate à Chriſto ipſo, cum poſſit Angelus, Chriſti repræſentans perſonam, apparere pro Chriſto. Veruntamen de apparitione in via Damaſcena, quin αὐτοπροσώπως ibi præſens fuerit, nullo pacto ambigendum cenſeo. Sed hac de re capite primo, & nono ſatis multa.

h Tract. 27. in Ioan.

Hæc apparitio Chriſti fuit imaginaria.

Nunc probabilis eſt ſententia Carthuſiani, fuiſſe apparitionem imaginariam dormienti factam ab Angelo, qui referret Chriſtum: ita vt nec Paulus, dum affirmat ſe vidiſſe Chriſtum ad confirmandam veritatem Reſurrectionis eius i, vel æqualem dignitatem ſuam in Apoſtolatu *k*, inde ducere voluerit argumentum: nec qui ex hac præſenti apparitione colligunt Chriſtum eſſe in ſacramento Euchariſtiæ, & in cœlo, ſatis firmiter argumententur.

i 1. Cor. 15. 8.

k 1. Cor. 9. 1.

l cap. 16. 33.

Conſtans eſto.] Θάρσει Παῦλε, *Aude Paule.* Sic apud Ioannem *l*: *Confidite, ego vici mundum*, Græce eſt, Θαρσεῖτε, vbi Syrus אלא אתלבבו *ella ethlabebu*, id eſt, *ſed ſitis cordati*; vel, *bono animo eſte*: hic autem אתחיל *ethchaial*, *corroborare*, vel, *obfirmare.* Et ſæpe eſt idem verbum Græcum, pro quo in Latina editione eſt verbum confidendi *m*. Huiuſmodi adhortatio non arguit defectum fidei, ſeu fiduciæ, & conſtantiæ, ſed potius eadem in virtute confirmationem, & quandam quaſi aggratulationem pro illa, & propoſitum auxilium gratię ad perſeuerandum, & abſterſionem timoris naturalis.

Confidere quam vim habeat.

m vt Matth. 9. 2. 22. & alibi.

Sicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.] Laudat præteritam conſtantiam, vt excitet ad futuram, pro eaque tanquam illius præmium pollicetur præſentem opem. Idcirco tam confidenter poſtea Cæſarem appellauit. In capite XIX. *n* dixerat oportere ſe Romam videre; quam ibi dixi vaticinationem quandam fuiſſe. Nõdum tamen fortaſſe cognouerat, qua id iter occaſione ſuſcepturus eſſet.

n verſ. 21.

Pauli greſſus Deus dirigit.

Vbique dirigit Pauli greſſus Deus, docens quo ire, vel non ire debeat, quid quo loco facere, quid eum oporteat pati. *Nouit Dominus viam iuſtorum; iter peccatorum peribit* o.

o Pſal. 1. vlt.

Verſus 12.] Facta autem die collegerunt ſe quidam ex Iudæis, & deuouerunt ſe, dicentes, neq; manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

FACTA *autem die.*] Syrus, וכד הוא צפרא *vechad haua tſipra*, id eſt, *Et cum factum eſſet mane*; vel, *Facto autem diluculo.* Hanc vim habet phraſis Latina, & Græca, Γενομένης ἡμέρας, vt denotet diei, vel rei cuiuſuis, de qua eadem locutio vſurpatur, inchoari principium.

Collegerunt ſe quidam ex Iudæis.] Syrus אתכנשו הוו *etchaneſchuchauu*, id eſt, *congregati ſunt*; vel, *Cõuenerunt*, Ποιήσαντες συστροφήν. *Facientes coitionem*, nimirum factioſam, & ſpectantem ad factionẽ, tanquam ἐπὶ κακῷ συστασιν, καὶ συμφωνίαν, καὶ ὁμόνοιαν, quæ etiam vocatur ab eodem Luca *p* inferius, ἐπισύστασις. & ſuperius *q*, hoc ipſo nomine τῆς συστροφῆς, vbi Latinus poſuit *concurſum.* Obſeruauerunt hoc Suidas *r*, & Budæus *ſ*. Citat prior locum Pſalmi *t* ἐσκέπασάς με ἀπὸ συστροφῆς πονηρευομένων, pro quo alij codices habent σκέπασον, necnon Pſalterium Arabicum, & Æthiopicum, *Protexiſti*, vel, *protege me à conuentu malignantium*: Chald. *à ſecreto prauorum.* Doluit vehementer iſtis, quod tanta ſolertia Paulus euaſiſſet.

p cap. 24. 12.

q cap. 19. 40.

r verbo Συστροφή.

ſ Com. ling. Græcæ.

t Pſal. 63. 2.

Deuouere ſe quid ſit.

Deuouerunt ſe.] Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς. Verſu item 14. quod habemus, *Deuotione deuouimus*, Græce eſt, ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν. Chryſoſtomus exponit dixiſſe, *ſe eſſe extra fidem in DEVM niſi quod deuouerant contra Paulum, implerent.* Vtrumuis vero accideret, ſiue quod optabant ipſi, ſiue contrarium, futuros eſſe anathema; hoc, quid id ſibi imprecati erant; illud quoniam eſſent deteſtabiles homicidæ. Addit Oecumenius dicendos non tam ἀνάθεμα, quod ἄνω, id eſt, *ſurſum appenditur*, & addicitur, quam κατάθεμα, quod, κάτω, id eſt, *deorſum defertur*, dedicatur, diabolo ſubiicitur, ſimulque cum eo in condemnationem deuoluitur, ac ruit. Vatablus, *Dixerunt*, inquit, *ſe velle à Deo perdi, & deleri inſtar anathematis.*

Anathema quid ſit [illegible]

Budæus x ἀναθέματα notat vocatos *ſacros homines, quorum eſſent capita Diis inferis dicata, & deuota.* Beda, *Hoc verbum*, ait, *quanta ſit auctoritatis, norunt qui anathemate ſacerdotali à ſocietate Chriſti, & Eccleſia alienantur.*

Habetur vox anathematis in vtroque Teſtamento, quamuis in vetere per η, in nouo per ε, necnon in Conciliis. Dicitur ſignificare rem, vel perſonam execrandam, quam tangere ſit nefas, vt quod in loco ſacro appenſum eſt donum, præ veneratione tangi non poteſt, quaſi à ſenſu contrario, vt quid minime ſacrum denominetur, & abominabile, ac deteſtabile, atque exterminandum, & à Deo propter impietatem maxime ſeparatum, & indignum vſu cuiuslibet creaturæ, non tantum humani conſortij.

Anathema eſt translatum ad cenſuram excommunicationis.

Translata eſt ad cenſuram excommunicationis iſta dictio, cum eſt ſolemnior, quæ priuat actionibus diuinis propriis Chriſtianæ Reipublicæ, vt Sacramentorum, diuinorum officiorum, ſepulturæ Eccleſiaſticæ, earũ præterea, quæ pertinent ad Chriſtianos ſecundario, vt electionis, & collationis beneficij, excommunicandi, exercitij iuriſdictionis Eccleſiaſticæ, deniq; ciuilium, quæ ſunt communes omnibus hominibus, vt ſalutationis, colloquij, muneris.

Verumtamen præſentis loci non eſt acceptio anathematis, aut verbi anathematizandi, de quibus Interpres epiſtolarum Pauli *a*, & Marci *b*, & in vetere Teſtamento libri Numerorum *c*, Deuteronomij *d*, Ioſue *e*, Iudicum *f*, Paralippomenon *g*, Iudith *h*, Zachariæ *i*, Malachiæ *k*, Machabæorum *l*, necnõ Hieronymus *m*, Auguſtinus *n*, Iuſtinus *o*, Chryſoſtomus *p*. Nam iſti Iudæi ſibi ſunt quidam peculiare imprecati: quod affinitate quadam ſimile videtur ſeparationi apud Eſſenos à ſuo cœtu eorum, quos deprehendiſſent in delicto: nec enim ſumere cibum eis licebat etiã oblatum, ſed herbis decerptis victitãdo, exeſi fame corrumpebantur *q*. Vt taceam apud Gentiles interdictos aqua, & igni Diis, ſeu diris, ac furiis deuotos, quique poſſent occidi impune *r*. Etymologia mediocriter verſatis in lingua Græca perſpecta eſt, nec alia quærenda, quam illa iam ab Oecumenio indicata: merito namq; Couarruuias *ſ* illam reiicit, quod imponeretur θ theta damnatis ſurſum. Macrobius *t* docet *ſacros homines* appellatos Græce ζανάς, quorum animas, vt Diis debitas (ſeu, vt quid ἀπὸ τοῦ ὀργιώμεθα ΘΕῷ διὰ κακίαν; ſic loquitur Iuſtinus Martyr *u*, id eſt, *relictum Deo propter malitiam*) ad ipſos tranſmittere cuicunque, & à ſe dimittere licebat.

Arbitrantur pari quadam ratione hi coniurati obſequium ſe præſtare Deo, ſi Pauli caput ipſi deuouerent: etſi res nõ ſuccederet, illi pro Paulo rei Deo facti ſeipſos mactarent. Lege præter citatos Iacobum Simancam *x*, & Henricum Henriques *y*. Cum Petrus tertio de Chriſto interrogatus negaret ipſum, ait Matthæus *z*, quod cœpit *deteſtari*, καταθεματίζειν, & Marcus *a* retento in Latina lingua verbo Græco *anathematizare*, hoc eſt, execrari ſeipſum, ac diris deuouere, quaſi execratorio iuramento quidam in Italia vtuntur, *Il Diauolo, ò il nemico mi porti via, ſe non è coſi*, &c. Syrus interpres vtitur verbo ducto ex radice Hebræa חרם *charam*, quod eſt occidere, excidere, corrumpere, perdere, ab vſu communi tollere, deuouere, publicare, proſcribere. Vnde nomen חרם *cherem*, occiſio, deuotio, conſecratio, anathema. In Prouerbiis *b* Sapiẽs dicit, quod *Ruina eſt homini deuorare Sanctos, & poſt vota retractare*. Salonius Viennenſis *c* exponit hoc modo, vt *deuorare Sanctos ſit ſe voto obligare ad perſequendum eos, & occidendum, quemadmodum quadraginta Iudæi fecerunt contra Paulum, & Pagani, vt ſæpe legimus*, inquit, *Diis ſuis deuouerunt ſanguinem Chriſtianorum. Poſt vota autem promiſſa tractare, ait eſſe perſequi, ac diſtrahere Sanctos, & quaſi vile mancipium contemnere: hanc vero eſſe ruinam hominis, quoniam ſi peccatum eſt alicui homini nocere, multo magis Sanctos perſequi, offendere, lædere. hoc enim eſſe damnationis æternæ interitum ſibi præparare.*

a Rom. 9. 3. 1. Cor. 12. 3. cap. 16. 22. Gal. 1. 8.
b cap. 14. 71.
c cap. 21. 1.
d cap. 7. 26. & 13. 17.
Qualis erat iſta imprecatio horum Iudæorum.
e cap. 6. 17. &c.
f cap. 21. 11. 18.
[illegible]
g [illegible]
h cap. 16. 24.
i cap. 14. 11.
k cap. 4. 6.
l lib. 1. c. 5. 5.
m q. 151. q. 9. & lib. de nom. Heb.
n ep. 198.
o q. 121.
p hom. 5. de anathem.
q [illegible] de bel. Iud. c. 7.
r Plato lib. 9. & 10. de legib. Plin. lib. 28. cap. 2. [illegible]
[illegible]
ſ [illegible] Baſil. ep. 47. [illegible]
t lib. 3. c. 7.
u q. 121.
x in tract. Catholicis 47.
y Sum. Theol. Moral. lib. 13.
z cap. 26. 74.
a cap. 14. 71.

b cap. 20. 25.

Deuotare Sanctos quid ſit.

c in Prou. tom. 1. bibl. Patrum

Videntur hæc tranſcripta ex Hieronymo *d*, qui nominatim quoq; meminit de his Pauli coniuratoribus, quaſi deuouerent Deo Paulum, quem ſi non poſſent mactare, ipſimet ſe mactarent abſtinentia. Eadem eſt interpretatio Bedæ in eundem locum, qui videtur legiſſe deuotare, ſicut & Lyranus. Plura de illo loco Ianſenius.

d in cap. 20. Prouerbiorum.

Deuotiones vtriuſque Decij patris, ac filij, qui Conſules fuerunt ambo, & pro incolumitate Romani exercitus obiecerunt ſe morti certæ, celebrantur Romanorum hiſtoriis, quamuis cenſuerit Liuius *e*, cum Conſul, Dictator & Prætor deuouent legiones hoſtium, non vtiq; ſe, ſed ex legione Romana ſcripta, quem velit, deuouere debere, vbi formulam præſcribit, necnon Macrobius *f*, & ex aliis Auctoribus Alexander ab Alexandro *g* cum Tiraquello agens de votis, imprecationibus, necnon Briſſonius *h*. Notum eſt item Iephte votum quo filia imprudenter obſtricta fuit *i*: non definio, an male, cum potius inter laudatos, ac fideles cenſeatur à Paulo *k*. Sane quidem Cretenſes Idomeneum regem ſuum pepulerunt, quod naufragus ex voto conſcelerato filium ſibi obuiam factum immolare Diis vellet, atque iam perditum iret *l*. At Paulus *m* hic ipſe noſter quam religioſius, & deuotius deuouit ſe Deo, *optans anathema eſſe à Chriſto pro fratribus ſuis?*

Deuotiones vtriuſque Decij patris & filij pro patria.

e 1. Decade, libr. 8.

f lib. 3. c. 9.
g lib. 5. c. 26.
h lib. de Formulis.

i Iudicum 11. 30.
k [illegible]

l Seru. in 3. & 11. Aeneid.
m Rom. 9. 3.

Stultum votum, ſtolida promiſſio, fatua deuotio eſt, cum quis vouet, promittit, deuouet rem malam, quam qui præſtat, peccat dupliciter, tum quia promittendo quodammodo blaſphemat placere Deo, quod ei ſpondet: tum quia reipſa quod malum eſt exequendo, ratam habet eandem opinionem, vltra mali ipſius crimen, quo ſe contaminat

Votum ſtultum & ſtolida promiſſio quæ ſit.

Præſtare fateor poſſe me tacitam fidem,
Si ſcelere careat: interim ſcelus eſt fides n.

Eſt nonnunquam contra officium fidem ſeruare, inquit Ambroſius *o*, *& ſi ad peccatum committendum fides exhibeatur*, inquit Auguſtinus *p*, *fides appellari non debet.*

Apud Dionyſium Halicarnaſſæum *q* ſapienter, & aptiſſime inſtituto dixit quidam: *Pactiones ſi quas inter vos feciſtis arcanas, fidemque, dediſtis ſponſores facientes Deos, ſeruatas eas putatote impias, & aduerſus ciues, & patriam, at ſolutas, pias. Dii enim ſe ad pulchros, honeſtoſque conſenſus adhiberi gaudent, non ad turpes, atque iniuſtos.*

n Seneca in Hercule Oetheo, actu 2.
o 1. de Offic.
p 22. q. 4. c. 1. & cap. ſi ad peccatum.
q lib. 11.

Eandem ad rem facit in iure ciuili titulus de Pactis & in iure Canonico quæ habentur cauſa XXII. quæſtione IV. & quæ diſſerunt Interpretes, Patreſque, qui tractant de decollatione Ioannis Baptiſtæ *r*. Præſtat prorſus à iurata execratione, ſeu imprecatione, atque ab omni iuramento abſtinere, ac ſi fieri poſſit, nec exigere, *quoniam improbus peierabit, iuſtus ſine iuramento verum dicet*, vt ait Iſidorus Peluſiota *ſ*: ſed ſiue dari, ſiue reddi debeat, modus adhibendus, quem requirit veritas, atque rei tam ſanctæ reuerentia, honeſtas, iuſtitia.

r Matt. 14. 7.

ſ lib. 1. epiſtola 55.

Verſ.

Verſus 13.] Erant autem plus quam quadraginta viri, qui hanc cōiurationem fecerant.

ERANT *autem plus quam quadraginta viri.*] Non eſt igitur in quadrageneario numero, quod Arator a excogitet myſterium, quoniam coniuratores exceſſerunt illum numerum: *Ad malum conſpirant multi, cum de bono agitur, ne duo quidem*, inquit Chryſoſtomus.

a l. Carmin. in Act.
Conſpirant ad malum multi, ad bonum pauci.

Qui hanc coniurationem fecerant.] Συνωμοσίαν. Varius fuit ritus in coniurationibus, & confœderationibus, de quo vide quæ colligit Petrus Gregorius b, Alexander ab Alexandro c cum Tiraquello, & Briſſonio d. In Scriptura extat iuramentum *ſub femore eius*, cui fiebat e *cum manus eleuatione* f: *cum applicatione ad Deos* g: Sacerdotes, & Iudices, *per ſalutem Regis, & ſuam* h: *per timorem patris* i: *inuocando Deum teſtem in animam propriam* k: dicendo: *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat* l: *Viuit Dominus* m, *ſi*, &c. n & ſi qui ſunt alij modi.

b lib. 10. Syntagm. cap. 9.
c libro V. c. 8.
d l. de Formulis.
e Gen. 24. & 47.
f Deut. 32. 40.
g Exod. 22. 8.
h 1. Reg. 17. & Gen. 42. 15.
i Gen. 31. 53.
k 2. Cor. [illegible]
l 1. Reg. 3. 17. & alibi paſſim.
m ſæpe apud Prophetas.
n variis locis.

Verſus 14.] Qui acceſſerunt ad Principes Sacerdotum, & ſeniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus, nos nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum.

DEVOTIONE *deuouimus.*] Geminatio vim habet ad augendam orationem, & exprimendam intenſiorem actionem, ſicut illud in capite quinto o, vbi hoc idem annotauimus; *Præcipiendo præcepimus vobis.*

o verſ. 28.
Coniuratio hæc maxima fuit.

Oportet maximam prorſus conſpirationem fuiſſe, quam adeo multi & fecerint, & tam multis communicauerint, hiq; conſenſerint. *Decem viri cum Iſmaele ex condicto interfecerunt Godoliam, quē Nabuchodonozor præfecerat relictis in terra Iuda* p, & crebras continent hiſtoriæ Iudæorum huius populi coniurationes, conſpirationesq; ſecretas, ac proditorias, præter eam, quam fratres machinati ſunt in Ioſeph q. & Diſcipulus Iudas in Chriſtum r: denique *omnia, quæ loquitur populus, coniuratio eſt* ſ, non ſolum quam ſibi ab aliis timet, ſed quam aliis etiam ſtruit, nec modo, vt viuentem de medio tollerent, ſed etiam in ſuſcitati Chriſti Reſurrectionem, corruptis pecunia ſepulcri cuſtodibus, coniurarunt t: & deinceps in Diſcipulos Chriſti, vt vidimus in hac hiſtoria, & conſequenti tempore ſemper in Eccleſiam, vt docuimus capite ſeptimo: *Inuenta eſt coniuratio in viris Iuda, & in habitatoribus Ieruſalem* u.

p 4. Reg. 25. 25.
q Gen. 37. 18.
r Matt. 26. 14.
ſ Eſa. 8. 12.
t Matth. vlt. 11. 12. 13. 14. 15.
u Ierem. 11. 9.

Verſus 15.] Nunc ergo vos notum facite Tribuno cum Concilio, vt producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituri de eo. Nos vero priuſquam appropiet, parati ſumus interficere illum.

NOTVM *facite Tribuno cum Concilio.*] Vt coniuratio magis eſſet tecta, voluerunt ex conſenſu totius Concilij cum Tribuno reuocari reū, quem ipſemet Tribunus nuper ſponte, nec ab iis rogatus produxerat ante ipſos. Volunt itaq; ſignificari Tribuno, vt adducat Paulum, & iis, qui erant de Concilio, vt conueniant.

Vt producat illum ad vos.] Αὔριον, *cras*, quod tamen Syra quoque editio non habet. *Quamprimū coniuratio Concilium indici procurabant, vt cito expedirentur* [illegible], inquit Lyranus, *& alij haberent intentum.*

Tanquam aliquid certius cognituri de eo.] *Quid dicitis*, inquit Chryſoſtomus, *nonne ſecundo vobis concionatus eſt? nonne Phariſæum ſe eſſe dixit? Quid igitur reliquum? Ita nihil reuerebantur*, non tribunalia, non leges ita nihil ab illis intentatum remanſit.

Iudæorum impudentia.

Verſus 16.] Quod cum audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, venit, & intrauit in caſtra, nunciauitque Paulo.

QVOD *cum audiſſet.*] Singulari prouidentia factum eſt, vt tam dira, & ſecreta conſilia detegerentur per affinem Pauli: cuius prouidentiæ tum Paulus in ſe alia documenta & ante, & poſt expertus eſt; tum Paulo ſimillimus Athanaſius, aliique variis perſecutionibus exagitati.

Diuina prouidentia inſidiæ detegantur.

Quamuis Paulus caput raſerit, hoſtias obtulerit, exercuerit nudipedalia, Iudæus factus ſit, nō euaſit prædicta vincula: Iudæi licet deliberent, voueant, inſidias tendant, ſeruatur Paulus, vt prædictum erat teſtimonium Romæ. *Non eſt conſilium contra Dominum, nō ſapientia, non prudentia* x. Amplificat eleganter Chryſoſtomus exemplis Ioſeph, & Iacob, quo pacto Deus ex aduerſis proſperos rerum ſucceſſus colligat.

In Paulo multa [illegible]
x Prou. 21. 30.

Filius ſororis Pauli.] Illud, inquit Paulus Iuriſconſultus y *notandum eſt, non quemadmodum patris, matriſque fratres, & ſorores, ita fratris, ſororiſq; filios, filiaſque nomen ſpeciale cognationis habere, ſed ita demonſtrari fratris, ſororiſque filios, filiaſq;.* Tamen dicitur ex fratre nepos, vel neptis ex ſorore poſt fratris filium, aut filiam, vt docet Caius z. Ergo proprie locutus Lucas appellauit υἱὸν τῆς ἀδελφῆς, *filium ſororis*. Abutuntur nominibus, qui nepotē nominant, vt Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ. Arbitratur etiam ille *forte fortuna interueniſſe.* Lyranus *de induſtria, inquirendo quid pro eo, vel contra eum poſſet fieri.*

y l. vlt. ff. de [illegible]
z l. [illegible] ff. de legit. tut.

Quæ fuerit hæc Pauli ſoror, quis ſororis filius, incompertum eſt. Nam neque *Phœbe* a, neque *Appia* b, quas vocat Paulus *ſorores ſuas*, erant ſecundum carnem. Sunt nonnulli, quibus videtur, Paulum in epiſtola ad Corinthios c per mulierem, ſororem intelligere germanam iſtam, & carnalem ſororem d. Id minus probabile eſt: de huiuſmodi enim mulieribus loquitur, *quæ pro more Iudæorum ſuos ſequebantur magiſtros*, vt iis miniſtrarent, quemadmodum alibi notauimus e. Lege præterea quæ notata ſunt in epiſtolam Ioannis ſecundam f.

Quæ fuerit hæc ſoror Pauli.
a Rom. 16. 1.
b ad Philem. verſ. 2.
c 1. Cor. 9. 5.
d Ita Baronius tom. 1. Annal.
e cap. 1. 14.
f verſ. vlt.

Inſidias.] Τὴν ἐνέδραν. Alij codices, τὸ ἔνεδρον. Eſt vero poſterius magis vſitatum, & elegans: prius fere ſemper vſurpatum in ſacris Scripturis g.

g in libris Regum, & Sapientia.

Venit, & intrauit in caſtra, nunciauitque Paulo.] *Non enim ſic tenebatur Paulus, quin amici ad eum ſui poſſent ingredi*, inquit Lyranus, *& miniſtrare ei*: tum quia non erat per iudicium condemnatus, tum quia ciuis Romanus. Prior cauſa cōſentanea eſt, poſterior haud ita neceſſaria: nec enim ciuis Romanus hoc proprium habebat, ſed erat cuilibet reo commune, qui non eſſet flagitioſiſſimus. De carcere arctiore, & liberiore dictum alias h.

h cap. 16. 24.

Verſus 17.] Vocans autem Paulus ad ſe vnum ex Centurionibus, ait: Adoleſcētem hunc perduc ad Tribunum: habet enim aliquid indicare illi.

A ADOLESCENTEM.] Νεανίσκον. Alij codices, νεανίαν, ſicut & ſequenti verſu. Veriſimile eſt, liberiorem aditum huic ad inſidias detegendas, & ad intrandum in caſtra minorem ætatem feciſſe. Idem valet vtrumq; id nomen Græcum, quamuis pri⁹ maiorem preferat diminutionem. Lege caput ſeptimum de voce τοῦ νεανίου a.

a verſ. 57.

Verſus 18.] Et ille quidem aſſumens eum, duxit ad Tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogauit me, hunc adoleſcentē perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

B VINCTVS *Paulus.*] Ὁ δέσμιος. Fortaſſe duabus, vt ante b, catenis aſtrictus tenebatur: fieri tamen quoque poteſt, vt lenius eum Tribunus iam tractaret, tanquam ciuem Romanum, & prius ab ſe contra hoc ius Romanæ ciuitatis læſum c, & aliquo beneficio, quantum iuſtitiæ ratio pateretur, deliniendum, ne reus Iudicem ſuum reum conſtitueret.

b cap. 21. 33. Vinctus catenis an Paulus tunc fuerit, dubitatur

c cap. 22. 25.

Vinctus quis dicatur.

Solet quis vinctus, aut in vinculis eſſe dici, quamdiu carcere detinetur, licet in carcere, qui vinculorum nomine deſcribitur, vincula ei non ſint impoſita. Nonnullis in epiſtolis, quas Romæ ſcripſiſſe creditur Apoſtolus, vocat ſe vinctum, & vinculorum mentionem facit d, C cum tamen illo biennio *ſcriptæ ſint epiſtolæ, quo manebat ſibimet in ſuo conducto, cum cuſtodiente ſe milite* e, ſcilicet vinculis non colligatus, tametſi propter cuſtodiam vinctus, & in vinculis eſſe diceretur.

d ad Philemon. verſ. 1. 10. 13. Epheſ. 3. 1. 4. 1. Philipp. 1. 7. [illegible] 2. Timoth. 1. 8. cap. 2. 9.

e cap. vlt. 16. 30.

Rogauit.] Quidam codices habent immediate ante hoc verbum, *vocans*, προσκαλεσάμενος. Ad ſenſum nihil refert.

Habentem aliquid loqui tibi.] Sic etiam verſu præcedente. Aliquid, quemadmodum & aliquis, prout capite quinto f docuimus, non diminutionem, ſed potius incrementum ſignificat: quam vim quoque notare eſt, quando mater filiorum Zebedæi *acceſſit ad Chriſtum cum filiis adorans, & petens aliquid ab eo* g. D Voluit igitur & Paulus Centurioni, & hic innuere Tribuno, magni momenti rem commiſſam adoleſcenti, quam ad Tribunum deferret. Vulgari multarum nationum lingua ſolet dici: *Videtur ſibi eſſe aliquis, aut aliquid*, id eſt, magnus, & quid magnum: *habeo tibi aliquid dicere*, id eſt, rem arcanam, ſeriam, alicuius ponderis.

f verſ. 36.

g Matth. 20. 20.

Eſſe aliquis, vel aliquid quid dicatur.

Paulus quod in ſe eſt facit, vt à morte liberetur.

Nihil turbatus eſt Apoſtolus, nihil diffiſus de promiſſo recente Chriſti, Romam eſſe abeundum, nec nimium confiſus eodem: facit quod in ſe eſt, humana induſtria, prudentiaq; vtitur, *adhibet humana remedia, quæ Deus ipſe offert: ius ſuum perſequitur: prodit inſidiatores cui oportuit, & qui prodeſſe potuit*, vt notat Gloſſa Decreti h. E *Sicut etiam*, inquit Chriſtus, *Iudæ proditionem* i: *implorat Tribunum, non vitæ ſuæ tranſitoriæ conſulens*, inquit Auguſtinus k, *ſed Eccleſiæ Dei, & non ſuæ voluptati*, vt ait Gratianus l (volens ipſummet Paulum petiiſſe milites à Tribuno, quem nominat Prætorem) *ſed omnium vtilitati victurus: non ipſi imputaretur, ſi in deductorum arma ſcelerati incidiſſent*, inquit idem Auguſtinus m.

h 2. quæſt. 1. [illegible] verbo, ſed proditor.

i Ioan. 13. 26.

k ep. 50 & c. 22. q. [illegible] Maximianus.

l ibid. § [illegible]

m epiſt. 154. & 2. q. [illegible] cap. de occidendis.

Verſus 19.] Apprehendens autem Tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogauit illum: Quid eſt, quod habes indicare mihi?

A APPREHENDENS *autem Tribunus*, &c.] Humaniter, & prudenter, ac forſitan, vt ante dixi, vt præteritam iniuriam ciui Romano factam ſarciat, ſicque accuſationem violati huius iuris effugiat.

Tribuni in Paulum humanitas.

Suſpicatur Lyranus, crediδiſſe mitti ſibi ſecreto xenium, ſiue munus à Paulo. In apprehenſione manus adoleſcentis, quem non arbitror tamen Pauli ſororis filium eſſe cognouiſſe, humanitas illa, facilitaſque, quam dixi, apparuit, quæ non inter æquales modo exhibetur, verumetiam à maioribus in inferiores, præſertim natu minores, quibuſcum quodam naturæ inſtinctu ſuauius agimus. Prioris generis exemplum eſt apud B poetam Horatium n:

n 1. Serm. Satyr. 9.

Occurrit quidam notus [illegible] *nomine tantum,*
Arreptaque manu: Quid agis dulciſſime rerum?

De poſteriori poteſt exempli loco Abſalom proferri, qui accedentibus ad ſe ſalutandi cauſa, manum extendebat, & apprehendens oſculabatur eos o.

o 2. Reg. 15. 5. Manum extendere, [illegible] apprehendere quid ſit.

Manum alicui extendere, ſeu porrigere, aut alterius apprehendere in ſacris literis, indicium eſt confœderationis, amicitiæ, opis, & auxilij p. Vt de profanis, taceam, quibus proditum eſt, apud Perſas q, Heduos r, Romanos ſ manuum eleuatione, ac extenſione deſignatam pacem, atque amicitiam. Hoc ſibi vult Deus, dicens t: *Leuabo* C *ad Gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignū meum.* Et ſapientia, dum conqueritur u: *Extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret.*

p Iob. 8. 20. Eſa. 41. 6.

q Xenophon 6. de pædag. Cyri.

r Cæſar 7. de bello Gall.

ſ Plutarch. in Othone.

t Eſa. 49. 22.

u Prou. 1. 24.

Sed nec me latet, manus iniectione, vel cum alterius quis prehendit manum, ſignificari litem intendi, ac veluti declarari ius, quod in quempiā habere aliquis contendit. De iſto ritu ex noſtris diſſerunt Pineda x, & Roa y, necnon Ianſenius z. At non adeo congruit propoſito noſtro.

x in c. 17. Iob. verſ. 3.

y 1. Singul. cap. 4.

z in cap. 6. Prouerb.

Verſus 20.] Ille autem dixit: Iudæis conuenit rogare te, vt craſtina die producas Paulum in Concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo. D

IVDÆIS *conuenit rogare te.*] Ἐρωτῆσαί σε. Ἐρωτᾷν, quandoque ſignificat rogare, & petere, vt hoc loco: alias autem interrogare, & percunctari. Vt inferiores rogant Tribunum, ſatis alioqui imperioſi.

Vt craſtina die.] Αὔριον. Hic expreſſit Interpres noſter, ac Syrus, vbi habetur, מחר *machar*, *cras*, craſtinam diem, quam verſu decimoquinto in textu etiam Græco poſitam prætermiſerant.

Producas] Καταγάγῃς, *demittas*, prout editio quoque Syra habet, דתחתה *dethacheth*, id eſt, *vt demittas*, ex arce, ſeu turre Antonia.

E

Verſus 21.] Tu vero ne credideris illis: inſidiantur enim ei ex eis viri amplius quā quadraginta, qui ſe deuouerunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum: & nunc parati ſunt, expectantes promiſſum tuum.

EXPECTANTES *promiſſum tuum.*] Non factum, ſed faciendum, ſiue vt promittas. Videtur velle Auguſtinus a, Paulum petiiſſe à Tribuno deductores armatos ad Præſidem: ſed exponendus eſt de effectu conſequuto poſt nun-

a 2. contra literas Petiliani, cap. 37.

cium, quem miſit de ſibi paratis inſidiis.

In Principibus Auguſtinus docet non ſperandum.

Inde vero captat occaſionem admonendi nos, non ſperare in principibus, etiamſi pro vtilitate Eccleſiæ aliquid ab eis petamus: *Sicut nec Apoſtolus in illo*, inquit. *Tribuno ſperauit, tanquam in Principe, à quo ſibi egit* (conſequenter nimirum) *vt deductores darentur armati; aut in ipſis armatis, tanquam in hominibus, quorum multitudine ſeptus euaſit inſidias perditorum.*

Verſus 22.] Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, præcipiens ne cui loqueretur, quoniam hęc nota ſibi feciſſet.

B PRÆCIPIENS *ne cui loqueretur.*] Timuit ætati adoleſcentis parum tenaci ſecreti, non amori erga auunculum; & ſapienter imperauit ſilentiū, quod etiam ab auunculo imperatum dubitari non poterat, cuique vt rem, quæ ad ipſum proprie ſpectabat, communicaret, non inhibebat.

Silentiū in magnis rebus neceſſitas fecit, vt Perſæ inter numina illud haberent
a Ammian. lib. 21.

Secreti, ac ſilentij in negotiis tanta neceſſitas eſt, vt inter idololatras, *qui vana numina venerabantur, minus aberraſſe Perſæ videantur, qui ſilentium coluerunt* a. Non excurram longius in rem plurimorum Auctorum ſententiis, exemplíſque illuſtriſſimam.

Papyrij Prætextati hiſtoria.

Sileri nefas eſt Papyrij Prætextati fidem, & ingenium in ſecreto tenendo, per excogitatum li- C cet mendacium, lepidum ſane, atque feſtiuum, cum mater quid in Senatu, quo cum Senatorib⁹ filij tunc admittebantur, tractatum eſſet, compreſſius, violentiuſque ſilentij neceſſitatem prętendentem adurgeret. Eo reſponſo, quod apud Gellium *b*, Macrobiumq; *c* cognoſces, adeo Senatus delectatus eſt, vt conſultū fecerit, ne poſthac pueri cum patribus introirent in curiam, niſi ille vnus Papyrius, cui quoq; Prætextati cognomen hærere placuit, ob tacendi, loquendique in ætate prætextata prudentiam.

b lib. 1. c. 23.
c lib. 1. c. 6.

Silentium vnde dicatur.

Probabilius arbitratur Feſtus Pompeius conſilium à ſilentio dictum, *quo id*, inquit, *maxime inuenitur, quam vel à conſulendo, vel quod in vnam ſen- D tentiam conſiliant, & conueniant.* Et Ennium citat, qui *conſiluere* dixit, pro *conticuere*.

Verſus 23.] Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, vt eant vſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lanceatios ducentos, à tertia hora noctis.

PARATE *milites ducentos.*] Syrus רהומיא *rechumaie*, id eſt, *Romanos* reddit, ſicut verſu vigeſimoſeptimo pro exercitu eoſdem ponit, ibi eſt στράτευμα, hic στρατιωτ). Græci quidam codices addunt, ὁπλίτας, *armatos.* Latinum nomen omnibus militiam exercentibus eſt commune, iiſq; proinde, qui equites & lancearii hoc loco nomi- E nantur. Sed potiſſimum accipitur pro peditibus quales hic iſtos ab aliis diſtinctos oportet eſſe.

Cur Syrus Romanos verterit.
d cap. 10. 2.

Romanos intellexit, opinor, Syrus legionarios, qui, vt alias *d* dictum eſt, ſolis conſtabant ciuibus Romanis, ac militare ſacramētum faciebant, & ab his tanquam à præcipua, melioreque parte denominatio exercitus abſoluta ſumebatur. Quod ſi comprehendamus cęteros ſub Romanis, hoc eſt equites, & lanceatios, idem erit iudicium de generali hoc nomine, quod de militum, vt infimi gradus Romani milites, nimirum pedites, Romani abſolute, ac ſine addito vocen- A tur. In capite XXVIII. *e* narrans Paulus hæc ſua vincula, & dimiſſionem ad Præſidem, ait, *ſe traditum in manus Romanorum*, intelligens omnes milites, à quibus deductus eſt.

e verſ. 17.

Qui ſint hic equites, & lancearii.

Et equites ſeptuaginta.] Si lancearij ducenti, qui ſubduntur, erant etiam equites, quod Lyranus negat, veriſimile eſt hos fuiſſe habitu, genereque armorum diſtinctos, verbi gratia cataphractos: ſi vero pedites, non cogemur his arma certa aſſignare. Emmanuel Sà coniunctionem *&*, poni vult pro *id eſt*, ita vt qui ante dicti ſunt milites, iidem ſint qui equites, & ſicarij. Si hoc probare poſſet, expeditior via foret. Caietanus fauet, B quoniam quod verſu trigeſimoſecundo habetur ex Antipatride reuerſos in caſtra alios, equites deduxiſſe inde Paulum Cæſaream vſque, ipſe de ducentis tantum reuerſis explicat. Sed aperte repugnat tum communis expoſitio de quadringentis ſeptuaginta, tum textus, in quo, ſi coniunctio *&*, haberet dictam vim, non debuit dici, *milites ducentos*, ſed ſimpliciter *milites*: deſignatio enim numeri reſtringens milites, & alia equites, & tertia lanceatios, prorſus demonſtrat diſtinctionem in tribus membris.

Cur 70. equites miſſi ſint.

Cur ſeptuaginta potius, quam alio numero equites miſerit, diuinare nō poſſum. Illud in militia ſolenne eſt, vt rata quadam proportione lō- C ge ſit equitum numerus minor, quam peditum, quod ſuadet lanceatios pedites fuiſſe. Feſtus docet, Romanos equites duobus vſos equis in prælio, vt ex feſſo in recentem inſilirent, ex ſudante tranſirent in ſiccum: ideoque pararium æs, id ſtipendium vocari, quod equiti duplex pro binis equis dabatur. Numidas Liuius *f* narrat, duos equos ad prælium adhibuiſſe. De ordine ipſo equeſtri apud Romanos lege Lipſium, & Valtrinum in Tractatibus de omni militia Romana.

f lib. 23.

Lanceatios ducentos.] Propter eam, quam modo dixi cauſam, lanceatios pedites arbitror fuiſſe, qui & haſtati dici poſſent, & ex ordine velitum, quos conſtat armatos gladio, ſcuto, haſta, & hāc quidem dextra geſtaſſe, quam, ſi cominus pu- D gnarent, collato pede transferrent in læuam, ſtringendo gladium *g*, ſed erant miſſiles haſtæ, duos longæ cubitos, digiti craſſitudine dodrantali præfixo ferro, in tenuitatem, gracilitatemq; ducto, vt poſt primum ictum reflecterentur, & inhabiles eſſent ad remittendum *h*. Pilis præterea pugnarunt iidem, poſterioribus temporibus, quæ ſunt ab haſtis, & aliis iaculis diuerſa, verumtamen partim maiora, partim minora. Lancea eſt haſta longior: quali & equites, & pedites vtūtur: eam confundit Budæus cum ſpiculo venabuli, vel iaculi, aitque lanceatios eſſe, quos appellamus vulgo picarios. Omnino diſtinguendi ſunt ab iis, qui primo loco hic appellantur abſolute milites. Syrus pro lāceariis vertit. שדיי בימינא E *ſchadeie beiamine*, id eſt, *ſpiculatores à dextra*, hoc eſt, qui dextra lanceam tenent, mittuntve, ſicut antea dictū eſt. Lucas appellauit Græce δεξιολάβους. Hæc dictio non videtur ab alio Auctore vſurpata. Suidas, & Varinus Phauorinus ſynonymam illi faciūt τῷ σωματοφύλακος, cuius haud cōmunior vſus, ſignificatque, opinor, cuſtodem armatum adhærentem Principis corpori, qui aliter dicitur σωματοφύλαξ, quem dicimus, *huomo di guardia*, ò *vero allabardiere.* Pagninus reddit *ſtipatores*, Arias exponit, *qui haſtis vtuntur, quas dextra portant, ex aliis nationibus à Romanis.*

Haſtæ militum quales
g Liuius lib. 17. Polyb. libro 6.
h idem lib. 6. Liuius lib. 2.

A tertia hora noctis.] *Hora tertia vel eſt*, inquit

Cartho-

Hora tertia noctis quæ hic dicatur.

A

Carthuſianus, *incipiendo iam tribus horis noctis euolutis, ſeu tertia poſt mediam noctem: vel ſumitur horarum diſtinctio ſecundum diuerſas vigilias noctis.*

Vtebantur Iudæi horis inæqualibus diurnis, & nocturnis; & quaternis ſtationibus, atque vigiliis, vt alias *a* dictum eſt, quæ ternis horis ſingulæ conſtabant. Potuit item eſſe hora tertia, inchoando ab omnino prima noctis poſt occubitum Solis, quæ iuxta horologium Italicum vocatur omni anni tempeſtate tertia, iuxta aſtronomicum Hiſpanorum, & Tranſalpinorum, modo hæc, modo illa, nec vnquam vocabitur tertia, licet reuera ſit ab Occaſu (in quo Itali ſemper numerant vigeſimamquartam horam, alii aliam, & aliam) tertia.

a cap. 23.

B

Verſus 24.] Et iumenta præparate, vt imponentes Paulum, ſaluum perducerent ad Felicem Præſidem.

E*T iumenta præparate*, &c.] Κτήνη τε παραςῆσαι. Budæus legit, *παρεςᾶναι*. Sed idem eſt, nempe vt præſto ſiſterent iumenta Paulo. Syrus totum locum, ſenſu retento, conuertit in ſecundã perſonam, טיבו דין אף בעירא איך דנר כבונה לפולוס ונפלטוניהי לות פילכס הגמונא *taibu den aph behhira, ech denar chebuneh lepaulam, vanepalletunaihi leuath pilics higgemuna*, id eſt, *Parate, vero etiam iumentum, vt ipſum faciant inequitare Paulum, & euadere faciant eum ad Felicem Præſidem*; vel, *Parate autem & iumentum, vt imponatis ei Paulum & ereptum eum perducatis ad Felicem Præſidem*. Vbi iumentum ponit in numero ſingulari per enallagen numeri.

C

Carthuſianus probabile ducit aliis quoque Pauli ſociis, & comitibus data iumenta. Magiſter hiſtoriæ Scholaſticæ prior id ipſum ſenſit. Forſitan gratificari & in hac re Paulo Tribunus voluit, non quod hos tanquam criminis participes reducendos cum ipſo cenſuerit. Difficilius eſt ſociorum, ac iumẽtorum numerum denario, quod idem Magiſter facit, exacte concludere.

D

Felix, de quo hic, qui fuerit.

b 20. Antiq. cap. 5.

c lib. 12. & 21.

Ad Felicem Præſidem.] Felix, cui prænomen Antonio, *ab Imperatore Claudio miſſus eſt in Iudæam Procurator*, vt Ioſephus tradit *b*, pro Ventidio Cumano: vel, ſicut eſt apud Tacitum *c*, *cum iſto, diuiſa inter eos prouincia, vt Felix Samariam, reliquam partem quam appellabant Galilæorum nationem, Cumanus adminiſtraret.* Verum cum Syriæ Præſes Quadratus, confidente in eo iudicio Felice, Cumanum damnaſſet, ſexto circiter poſt anno, videlicet ſub initium Neronis imperii, Felix ſolus prouinciæ præfuit, idq; in gratiam Pallantis fratris, qui quondam Claudii Imperatoris libertus, Agrippinæ cum Claudio nuptias conciliauerat,

E

quarum occaſione filius ex Agrippina, & alio viro, Nero ad Imperii faſtigium peruenit. Sed poſtea iterum de Felice.

Honores mutant mores.

d Serm. in Pſal. 105.

e ad Eccleſiam.

f lib. 1. ep. 10.

Interim in hoc verum accidit prouerbium, quod mores mutantur honoribus, & quod, vt ſanctus Zeno Veronenſis dixit Epiſcopus *d*: *Nulli facilius efferuntur, niſi quos inopinati honoris culmen extollit; & pediſſequa plerunque*, vt ait Saluianus *e*, *non honoris eſt arrogantia*: & vt Sidonius *f*. *noua ſubito ob iuriſdictionem gloria capit.*

Erat, vt dixi, Felix proſpera magis fortuna magnus, quam virtute, genere, ſapientia, quippe libertus, & ex vili conditione nimis elatus, ideoq; ſuperbus impotenter.

Præſes quis hoc loco dicatur.

Præſidem.] Ἡγεμόνα. Hoc modo ſolet Interpres noſter Græcam vocem reddere, quę proprie ſignificat ducem viæ, tum vero ducem, ſeu ductorẽ exercitus, ac Imperatorem, qui plus quiddam ſit, quam ςρατηγὸς, vel quem nos principem, magiſtratum, præſidem, præfectum. Apud Athenienſes princeps, ac præfectus *τῶν ἀρχόντων*, vt ait Budęus *g*, appellabatur *ἡγεμὼν*. Et Plutarch⁹ *h*, quos Romani vocarent *Patres conſcriptos*, à Græcis vocatos ait *ἡγεμόνας*.

g in Comm. ling. Græc.

h in Romulo.

Præſides quinam eſſent.

i l. 4. ff. de off. Præſid.

Præſes ex accommodatione vocis eſt, qui ſummum in prouincia imperium habet poſt Principem, vt docet Vlpianus *i* alioque nomine vocatur *Legatus Cæſaris, & Corrector prouinciæ*, vt placet Papiniano *k*, & Hermogeniano *l*. Sed & Martianus *m* obſeruat eſſe nomen Præſidis generale, *eo quod & Proconſules, & Legati Cæſaris, & omnes prouinciam Regentes, licet Senatores ſint, Præſides appellantur*: quod etiam tradit Dio Caſſius *n*. Deniq; communis appellatio Rectoris prouinciæ cunctos amplectitur Iudices, & moderatores illius *o*.

k l. Legatus. Cæſaris ff. de off. Præſid.

l l. ex omnibus eod.

m l. 1. eod.

n lib. 53.

o l. 1. & 2. & toto tit. de officio Rectoris prouinciæ. C.

Verſus 25.] (Timuit enim ne forte raperẽt eum Iudæi, & occiderent & ipſe poſtea calumniam ſuſtineret, tanquam accepturus pecuniam.)

Verſus iſte an fuerit additus.

T*IMVIT enim.*] Totus hic verſus deſideratur in textu Græco, & verſione Syra. Lyranus quoq; monet non haberi in libris correctis, ſed eſſe quandam Gloſſam, quæ rationem reddat, quare Tribunus mittebat Paulum cum ſecuritate tanta, poſtea per ſcriptores in textum inſertã. Caietan⁹ item negat eſſe certum, an ſit de textu, quoniam in multis codicibus Græcis non inuenitur. Vatablus quoque, & Clarius in ſuis editionibus omiſerunt, necnon Latini expoſitores. Sed correcta Biblia iuſſu Sixti V. retinent, nec vidi vllum Latinum codicem, qui non contineat verſum iſtum.

Ne forte raperent eum Iudæi, & occiderent.] Feciſſent id enim prius in templo, deinde in Concilio, quo vtroque loco eum verberauerunt, & diſcerpiſſent, niſi Tribunus cum militibus ſuperueniſſet.

Et ipſe poſtea calumniam ſuſtineret, tanquam accepturus pecuniam.] Vel tanquam iam illam accepiſſet, quando filius ſororis Pauli ad ipſum clam venit. Calumnia vero non apud populum duntaxat, verum multo magis apud Præſidem timenda erat.

Pœna Iudicis, qui pro pecunia iudicauit.

p Cod. lib. 7. tit. 49.

Extat in Codice titulus *de pœna Iudicis, qui male iudicauit, vel eius, qui Iudicem; vel aduerſarium corrumpere curauit* p. *Nam ſi cauſa pecuniaria ſit, dati triplum, promiſſi duplum exigitur, dignitate, ſeu cingulo amiſſo. Si criminalis, confiſcatis omnibus bonis in exilium mittitur.* Eodem ſpectat in Digeſtis titulus *ad legem Iuliam repetundarum*, & lex Cincia, quam citat Cicero *q*: & alia complura iura tum ciuilia, tum Canonica, grauiores quoque pœnas decernunt. Lege duodecim Tabularum, quam recitat Gellius *r*, *Iudex arbiterve datus, qui ob rem dicendam pecuniam accepiſſe conuictus fuiſſet, capite puniebatur.*

q orat. pro lege Manilia.

r lib. 20. c. 1.

Sed quam vereor, vt Cato verum dixerit, *fures priuatorum furtorum in neruo, & compedibus ætatem agere, fures publicos in auro, & purpura* ſ: & quam apte, licet barbare, vt alia præteream exempla, Cambyſes Otanem in tribunali ſedere, ac iudicare voluit, quod Siſannis patris, corrupti Iudicis, detracto corio conſtratum erat *t*.

ſ Cato de origin. Petrus Crinit. lib. 9. cap. 11. Gell. lib. 11. c. 18.

t Herodot. lib. 5. Valer. Maxim. lib. 6. c. 3. Ammian. lib. 23.

Verſ.

Verſus 26.] Scribens epiſtolam continentem hæc: Claudius Lyſias optimo Pręſidi Felici ſalutem.

CLAVDIVS *Lyſias.*] De inſcriptionibus epiſtolicis egimus cap.15. *a* & in epiſtolam ſecundam Ioannis. Ex quibus intelligitur, minus ſolidã Hugonis admonitionem videri, *non curaſſe Lucam ſuperioris nomẽ præponere, quia plus rei geſtæ ordinem attenderit, quam literaturæ honeſtatem.* Recitauit Lucas epiſtolam eo modo, quo ſcripta eſt, & ſcribi ſolebat, vt ibidem oſtendimus. Illud idem iam ante Hugonem Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ notauerat. Tribunus hic fortaſſe in gratiam Claudii Imperatoris, vt & alii eo tempore non pauci, ac Nero ipſe, prænomen Claudii aſſumpſit.

a verſ.23.

Tribunus hic in gratiã Imperatoris nomen eius aſſumpſit.

Primus Claudię gentis auctor Actius Claudius fuit ex Regillo Sabinenſi oppido; qui poſtea Appius Claudius eſt dictus, & in Senatum, ac Patriciorum ordinem Romæ cooptatus, moxque Conſul creatus. Plura qui de familiis Romanorũ diſputant *b*, diſtinguuntque Claudiorum gentes tres: Regillenſium, Pulchrorum, Neronum, omnes Patritias, & quartam plebeiam Marcellorũ, eo quod, vt quædam aliæ Patritiæ fecerunt, ad plebem aliquæ tranſierint ex illis, vt eam ſibi demererentur, in cuius nutu, ac poteſtate honores erant, magiſtratus, imperia.

Claudiorum familia vnde originem habuit.

b Manutius, [illegible]

Lyſiæ nomẽ magis Gręcum eſt, quod geſſit is, qui à M. Tullio *c* inter excellentes Oratores perceñſetur. Celebratur autem Antiochi dux eiuſdem nominis ex ſemine regali in Hiſtoria Machabæorum *d*.

Lyſiæ nomen Græcum eſt.

c in Bruto.

d lib.1.c.3.& alibi.

Optimo Præſidi.] Syrus, נציחא *natſicha*, hoc eſt, *Illuſtriſsimo.* Græcum κρατίστῳ, poteſt id quoq; ſignificare, & *potentiſsimo.* Sed interpres optime poſuit, *optimo*, quæ eſt item dictæ vocis vna ſignificatio: ita vt ſuperflue Caietanus notauerit Interpretẽ, alterum pro altero poſuiſſe: Pagnin⁹ reddiderit, *præſtantiſsimo*: Vatablus ſimiliter *potentiſsimo.* De ratione illius epitheti lege notata in capite I. *e*

Salutem.] Lege caput decimumquintum *f*.

e verſ.1.

f [illegible]

Verſus 27.] Virum hunc comprehenſum à Iudæis, & incipientem interfici ab eis, ſuperueniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus eſt.

INCIPIENTEM *interfici ab eis.*] Μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι. *Futurum interfici*, cum iam eſſet interficiendus, cum cœpiſſet verberari, & niſi ſuperueniſſem, actum de illo foret, cum nil propius eſſet, quam vt interficeretur. Phraſim ſimilem capite tertio *g* declarauimus.

g verſ.3.

Cum exercitu.] Syrus, עם רהומיא *hhim Rehumaie cum Romanis.* Lege verſum vigeſimum tertium. Circa nomen militum, pro quo idem Interpres milites poſuit, Arias ait, proprie de Romanis nomen exercitus vſurpatum.

Eripui, cognito quia Romanus eſt.] Quãdo eripuit, nondum ſciebat eſſe Romanum; ſed cum flagellari præcepit, immo ne tunc quidem, quia deduxit in Concilium Iudæorum; & niſi detectæ eſſent inſidiæ, reduxiſſet. Tegit errorem commiſſum in ciuem Romanum, eodemque mendacio colligit ſibi Præſidis gratiam, quaſi nominis, & iuris Romani ſtudioſiſſimus. Notant id Lyranus, & Carthuſianus.

Lyſias mentitus de Paulo eſt.

Verſus 28.] Volenſque ſcire cauſam quam obiiciebant illi, deduxi eum in Concilium eorum.

CAVSAM, *quam obiiciebant illi.*] Αἰτίαν δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ. Syr. עלתא דמטלתה רשין הוו לה *hhalletha dematulethah reſchin hauu lah*, id eſt, *Cauſam, propter quam accuſantes eſſent eum*; vel, *Cauſam, ob quam reum poſtularent eum.* Vatablus, *Ob quam accuſarent eum.*

Ἐγκαλεῖν, eſt *in ius vocare ob crimen*, litem intendere, accuſare quandoque etiam extra forum, vt Budæus tradit *b*. Sic verſu ſequenti crimen vocatur ἔγκλημα. Iudæi quidem primum furore præcipites iuris formam nullam ſunt ſequuti, volentes illico interficere: tamen Tribunus reuocans illos in æquam viam, ſiſti Paulum voluit pro ſe reſponſurum.

b Commentariis linguæ Græcæ.

Deduxi.] Κατήγαγον. Demiſi ex loco ſuperiore, ſeu ex Antonia, deduxi deorſum.

Verſus 29.] Quem inueni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum, nihil vero dignum morte, aut vinculis habentem crimen.

QVEM *inueni accuſari*, &c.] Vix Paulus aggreſſus erat dicere, cum abrumpere coactus eſt apologiam ab iniquo Pontifice imperata percuſſione: poſtea cum Phariſæum ſe profeſſus eſſet, ac ob profeſſionem doctrinæ de Reſurrectione iudicari, diſceptantibus inter ſe Phariſęis, & Sadducæis, & Paulum hinc & hinc diſtrahentibus, ſolutum Concilium eſt. Itaq; Tribunus ex ſectarum altercatione coniecturam fecit agi de quæſtionibus legis; ſic etiam interpretatus cõtrouerſiam de Reſurrectione, quæ, vt pleriſque, maxime Gentilium, fabuloſa, & incredibilis videbatur: ſic qui eam crederet, doceretve, capitaliter non putabant errare, immo potius fauere bono publico, propter quod excogitata eſſet, nimirum ad coercendos metu futurorum ſuppliciorũ improbos, & ad leges firmius ſanciendas. Nam crimina alia de violato templo, de contempta lege, & populo *i*, quæ eodem ſpectabant, in tumultu expoſita ſunt, nec intellecta à Tribuno *k*.

Paulus in concilio non eſt auditus.

Diſputatio de Reſurrectione non erat capitalis.

i cap.21.28.

k c.21.24.

Nihil vero dignum morte, aut vinculis habentem crimen.] Paulo Latinius, *nullum*, diceretur.

Egregium vero, locupleſque pro Apoſtoli innocentia teſtimonium, quale quod de Chriſto Pilatus tulit *l*, & de eodem Paulo iampridẽ Gallio, ne dignatus quidem huius generis cauſas iuris Iudæorum, quæ Rempublicam nihil læderẽt, cognoſcere *m*. Pilatum vero ad pronunciandam ſententiam contra Chriſtum, oportuit perurgeri commemoratione læſæ maieſtatis *n*, quod cum nihilominus afflictum crimẽ probe cognoſceret, timore Cæſaris obiecto expugnatus eſt.

Egregiũ pro Apoſtoli innocentia teſtimonium.

l apud omnes Euangeliſtas paſſionis eius tempore.

m cap.18.14.

n Euangeliſtæ, maxime Ioan. c.19.12.

Verſus 30.] Et cum mihi perlatum eſſet de inſidiis, quas parauerant illi, miſi eum ad te: denuncians & accuſatoribus, vt dicant apud te. Vale.

ET *cum mihi perlatum eſſet.*] Tribunus aut reum liberare, aut extrema ſententia damnare nõ poterat. Veritus eſt Iudæorum ſeditionem, inſidiasve, vel importunas expoſtulationes.

Cur Paulus ad Præſidem miſſus ſit.

Tuto ſatis aſſeruabantur in arce Antonia rei, ita vt videri potuerit parum prudẽter ſimul ſcripſiſſe, ſimul ad Præſidẽ reum miſiſſe, cum docẽdus fuiſſet per literas prius, & exploranda voluntas eius. Sed conſilio diuino gerebantur iſta, quo erant homines neſcientes, volẽtes, inſtincti, & parabatur Paulo iter Romanũ, ſicut quando redire Ieroſolymam decreuit, Feſto id ei proponente *a*.

a cap.25.9.

Denuncians & accuſatoribus vt dicant apud te.] λέγειν τὰ πρὸς αὐτόν. *Dicere quæ ad eum*, nempe pertinent, ſeu quæ contra ipſum habẽt, vt cauſa Pauli diligẽtius excuſſa, tum magis appareat ipſius innocentia, tum accuſatores, magis confundantur.

Vale.] De clauſula epiſtolari lege caput decimumquintum *b*. Opportunũ epiphonema Carthuſiani ad Felicem: *O Felix Præſes, quam vere fœlix fuiſſes, ſi agnouiſſes, qualis, & quantus fuerat iſte tibi directus, & manibus tuis ad tempus ſubiectus! Quam humiliter eum ſuſcepiſſes, & quam reuerenter tractaſſes, ſicut Cornelius Centurio Petrum* c! *Et nunc quia id non nouiſti, neque per Paulum conuerti meruiſti, quem tamen pro tua conuerſione ſæpe oraſſe non ambigo, miſer potius, quã fœlix fuiſti.*

b verſ.29.
Felicis fœlicitas, ſi eam nouiſſet, quanta.
c cap.10.a.

Pilato præponitur.
d Hom. 87. in Matth.

Sed merito præfert eũ Pilato Chryſoſtomus *d*, quod generoſe Iudæis repugnauerit, quib. ſciebat gratum fore, ſi Paulus traderetur, & propter quem ſeditio iam, ac tumultus factus fuerat: Pilatus autem ignauiſſime, molliſſimeq; ſe geſſit.

Verſus 31.] Milites ergo ſecundum præceptum ſibi, aſſumentes Paulũ, duxerunt per noctem in Antipatridem.

PEr *noctem.*] A tertia namq; noctis hora milites iuſſi fuerant præſto eſſe, & ſilentio res peragenda fuit, ne factio excreſceret, quæ præcipuis Iudæorum communicata erat.

Antipatris oppidum quale.

In Antipatridem] Diſtat Cæſarea leucis triginta ab Ieruſalem, idcirco nõ licuit vno die commode perueniri: ſed conſtiterunt Antipatride oppido Tribus Manaſſe; ſito in Iudææ campo peramœno, arboribuſque, & flumine prædiuite inter Dioſpolim, ſiue Liddam, dictamque Cæſaream, procul Ioppe quinquaginta ſtadiis contra plagã Orientalem. Vocabatur prius Capharſalama *e*, poſtea nomen Antipatridis Herodes primus rex Iudææ propter Antipatrum patrem indidit, cum eam renouaſſet. Hanc vrbem noſtri in prima expeditione poſt Ieroſolymam occupauerunt *f*.

e 1. Mach. 7.3.

f Volater. li. 11. Geograp.

Verſus 32.] Et poſtera die dimiſſis equitibus, vt cum eo irent, reuerſi ſunt ad caſtra.

DIMISSIS *equitibus, vt cum eo irent.*] Iam erat Paulus liber ab inſidiarũ periculo, propterea redeunt pedites quadringenti minus neceſſarii, & ad iter magis impediti; ſed equites reum deducunt ad Præſidem: ſic enim fortaſſe Tribunus iniunxerat.

Verſus 33.] Qui cum veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent epiſtolã Præſidi, ſtatuerunt ante illum & Paulum.

STATVERVNT *ante illum.*] Παρέστησαν. Forenſe verbum eſt, ſignificans ante tribunal ſiſtere, ſicut in capite vigeſimoſeptimo *g*: *Cæſari te oportet aſſiſtere*: Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι; & in epiſtola ad Romanos *h*: *Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti*; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ ΧΡΙΣΤΟΥ.

g verſ.24.

h cap.14.10.

Verſus 34.] Cum legiſſet autem, & interrogaſset de qua prouincia eſset: & cognoſcens quia de Cilicia.

DE *qua prouincia eſſet.*] Ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστί. Syrus retinens vocem Græcã dixit, הופרכיא *huparchija*. Eadem habetur in capite vigeſimoquinto *i*, eaque vtitur Plutarchus eodẽ ſenſu, ſicut & ἐπαρχιώτης, vt Budæus notat, ſignificat prouincialẽ, qui eſt ex prouincia: & ἔπαρχος, eſt Præfectus, & Præſes, & Prætor prouinciæ, quamuis additione rei alterius reſtringitur, vt ἔπαρχος αὐλῆς, στρατοῦ, πόλεως, aulæ, exercitus, ciuitatis.

i verſ.1.

Solemne ſatis eſt, vt ignotos primum interrogemus cuiates ſint, vel alios de ipſis; quoniam de ingenio, & moribus, ex patria ſæpe iudicium fit. Hac Dauid interrogatione vſus eſt *k*, hac Raguel *l*, hac Paulus *m*, qui tamen ambigens, *Rexne eſſet, id interrogabat: & cum cognouiſſet Galilæum eſſe, remiſit ad Herodem* n, tanquam de poteſtate ipſius.

k 2. Reg. 1.13.
l Tob. 7.3.
m Ioan 19.9.
n Luc. 23. 6. 7.

Verſus 35.] Audiam te, inquit, cum accuſatores tui venerint: iuſſitq; in Prætorio Herodis cuſtodiri eum.

AVDIAM *te.*] Hugo ait, id promiſiſſe Præſidem, quoniam audierat ipſum eſſe à Cilicia, quæ erat ſubiugata Romanis, & ipſe à Romanis miſſus erat Præſes regionis. Et dubium eſt, vtrum Cilicia ſub Syriæ præfectura contineretur: & iure naturæ, communi gentium, ciuili, & canonico, cuiuſcumq; loci reus, eius iudicio ſubeſt, cuius in loco crimen perpetrauit *o*: dummodo res, de qua contenditur, vel perſonæ qualitas, ſit eius fori, coram quo iudicium poſtulatur: omnem enim honorem præſcriptionis fori: vel eiuſmodi alium reatus excludit *p*.

Reus eius iudicio ſubeſt, cuius in loco crimen perpetrauit.
o l. vlt. ſenatorum, vel clariſſ. C. & l. 3. vbi de crimine agi oport. & 6. [illegible] & 11. q. 1. c. ſi quis Epiſcop.

Ex literis Lyſiæ didicerat Pauli innocentiam, tamen voluit accuſatores expectare, de quibus in literis ille meminerat, ne præcipitatum Iudæi iudicium conqueri poſſent, tum qui verſabãtur Ieroſolymis, tum qui Cæſareæ, quos idipſum apud Præſidem procuraſſe, haud inueriſimiliter ſane Chryſoſtomus obſeruauit.

Cur Præſes ſtatim Paulũ non abſoluerit.
p l. 1. vbi ſenat. vel clariſſ. C.

Iuſſitq; in Prætorio Herodis cuſtodiri eum.] Herodes primus, qui & magnus, & Aſcalonita, & Antipatri filius, Stratonis turrim in ciuitatis amplitudinem dilatauerat, Cæſaris in gratiam Octauiani, à quo regnum acceperat, Cæſareæ nomẽ ei imponens, vt eſt alias *q* dictum: inter alia autem ornamenta Prætorium ibi conſtruxerat, in quo reorum cuſtodia erat.

q Act. 10. & 12.

Prætorio.] Græce, & Syriace, בפרטורין *bapretorin*. Retinetur hæc ipſiſſima Latina vox, hic, aliiſque in locis *r*. Eſt vero domus, vbi Prætor habitat, iusq; dicit *ſ*, quod nunc vulgo vocant *Palatium*: quamuis olim eſſet inter hæc diſtinctio *t*, & tranſlatum quandoque ſit nomen ad ædificium magnificum *u*.

Prætorium quid ſit.
r Matt. 27. 27. Mar. 15. 16. Ioan. 18. 28. & 19. 9. Philip. 1. 13.
ſ l. 1. C. de off. [illegible] Nouell. de Prætore Piſidiæ.

Prætor idem aliquando, qui Conſul, quaſi iure, ac exercitu præiens, vel quoniã præeſt, poſtea loco Conſulis, dum hic abiret in bellum, fuit, dicebaturq; Prætor vrbanus. Tandem ne immorer in alio, qui peregrinus vocatus eſt, vel in aliis minoribus, confuſe Prætoris nomen ad quemlibet

Prætor quis fuerit.
t [illegible]
u apud Suetonium in Caligula c. 37.

Præſi-

Præſidem, & adminiſtratorem, Præfectumve, etiam prouinciæ, & ad omnem Magiſtratũ, quamuis quoque ſit Imperator, translatum eſt.

Hanc vocem, tãquam Græcam factam, expoſuit Suidas, necnõ τὸ πραιτώριον, τοῦ πραίτωρος. Phauorinus vero deſcribit πραιτώριον, τόπον ἔνθα συνάγεται ὁ λαός, *locum, vbi conuenit, ſeu congregatur populum.* A Opportune intra Principis palatium habentur cauſæ, quod Mediolani fieri vidi: vel vt Princeps interuenire, vel vt finiri citius, iſtiuſque ob Principis pręſentiam, vel omnes amoueri turbæ poſſint. Sed & Lutetianum hodieq; palatium vocatur, vbi ius dicitur.

CAPVT VIGESIMVM-QVARTVM.

SVMMARIVM.

Respondet Paulus pro ſe coram Felice Præſide, hic vero diſcedens ex prouincia, in gratiam Iudæorum, ſucceſſori Feſto reum vinctum relinquit.

1 POſt quinque autem dies deſcendit princeps ſacerdotum, Ananias, cum ſeniorib. quibuſdam, & Tertullo quodã oratore, qui adierunt præſidẽ aduerſus Paulum.

2 Et citato Paulo cœpit accuſare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuã prouidentiam;

3 Semper & vbique ſuſcipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne diutius autem te protraham, oro, breuiter audias nos pro tua clementia.

5 Inuenimus hunc hominem peſtiferũ, & concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe, & auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum:

6 Qui etiam templũ violare conatus eſt, quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.

7 Superueniens autem tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris,

8 Iubens accuſatores eius ad te venire: à quo poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quib. nos accuſamus eum.

9 Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita ſe habere:

10 Reſpondit autem Paulus, (annuente ſibi Præſide dicere) Ex multis annis te eſſe iudicem genti huic ſciens, bono animo pro me ſatisfaciam.

11 Potes enim cognoſcere quia non plus B ſunt mihi dies, quam duodecim, ex quo aſcendi adorare in Ieruſalem:

12 Et neq; in templo inuenerunt me cum aliquo diſputantem, aut concurſum facientem turbæ, neq; in ſynagogis,

13 Neq; in ciuitate: neq; probare poſſunt tibi de quibus nunc me accuſant.

14 Confiteor autem hoc tibi, quod ſecũdum ſectam, quam dicũt hæreſim, ſic deſeruio Patri, & Deo meo, credens omnibus, quæ in Lege, & Prophetis ſcripta ſunt:

C *15* Spem habens in Deum, quam & hi ipſi expectant, reſurrectionem futurã iuſtorum, & iniquorum.

16 In hoc & ipſe ſtudeo ſine offendiculo conſcientiam habere ad Deum, & ad homines ſemper.

17 Poſt annos autem plures eleemoſynas facturus in gentem meam, veni, & oblationes, & vota,

18 In quibus inuenerunt me purificatum in templo: non cum turba: neque cum tumultu. D

19 Quidam autem ex Aſia Iudæi, quos oportebat apud te pręſto eſſe, & accuſare ſi quid haberent aduerſum me:

20 Aut hi ipſi dicant ſi quid inuenerunt in me iniquitatis cum ſtem in concilio.

21 Niſi de vna hac ſolummodo voce, qua clamaui inter eos ſtans: Quoniam de reſurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis.

22 Diſtulit autem illos Felix, certiſſime ſciens de via hac, dicens: Cum tribunus Lyſias deſcenderit, audiam vos.

23 Iuſſitque Centurioni cuſtodire eum, & ha-

& habere requiem, nec quenquam de ſuis prohibere miniſtrare ei.

24 Poſt aliquot autem dies veniens Felix cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Ieſum.

25 Diſputãte autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix reſpondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accerſam te.

26 Simul & ſperans, quod pecunia ei daretur à Paulo, propter quod & frequenter accerſens eum, loquebatur cum eo.

27 Biennio autem expleto, accepit ſucceſſorem Felix Portium Feſtum. Volens autem gratiam præſtare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

Verſus 1.] Poſt quinq; autem dies deſcendit princeps ſacerdotũ, Ananias, cum ſeniorib. quibuſdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præſidem aduerſus Paulum.

POST *quinq; autem dies.*] Hos dies ait Caietanus computandos à captura Pauli, idque colligi ex his, quæ ſubnectuntur de duodecim: In capite 22.*a* attigimus iſtam difficultatem, denuoque nonnihil paulo poſt dicemus. Alterum eſt, vel vt de diebus intelligamus, poſtquam captus erat in Ieruſalem, vel quibus iã Cæſareæ manſerat. Primum cõgruit magis cum cætera narratione, & cum diligẽtia inimicorum Pauli, quos quam primũ iugulaſſe credibile eſt.

a verſ. 19.

Deſcendit Princeps Sacerdotum, Ananias, cum ſenioribus quibuſdam, & Tertullo quodam Oratore.] Tanti videlicet referebat hæc res, reuſq;, vt ſummus ipſe Pontifex actor venerit, & accuſator, atq; tales cauſæ patronos adhibuerit.

Pontifex accuſatoris partes contra Paulum ſumit.

S[illegible] non magis contra Paulum agere voluiſſe, quam pro ſe, vt qui quod clam ſubtractum reum non ignorabat, & quid Tribunus Præſidi ſuper hac cauſa ſcripſiſſet, neſciebat, ſibi autem ipſi probe conſcius erat, quam improbe, & acerbe ſe geſſiſſet eodem in negotio, vereretur Præſidis iram, & animaduerſionem, tum etiam, propter illam coniurationem, ipſo probante, & fauente ob iniquam ſine Tribuni reſpectu in iudicio rei ſe defendentis percuſſionẽ, eiuſdemque, niſi milites mature obſtitiſſent, diſcerptionem; quę omnia ſeditionem vel pariebant, vel alebant. Nec deerant priora, haud ita etiam vetera Põtificum exempla, qui ſimilibus de cauſis coerciti, & in ordinem redacti à Præſidib. eſſent, vt ab ipſomet Felice Ionathas, qui monuerat eum, vt pietati daret operam, per ſubornatum eiuſdem amicum Doram interfectus.

Pontifex male ſibi conſcius metuit.

Cum ſenioribus quibuſdam.] Deeſt in textu Græco *quibuſdam*, etſi nonnulli alii codices id habeãt. Venit ſine dubio Princeps Sacerdotum, nec paruo, nec parui nominis primorum Iudæorum numero comitatus, vt accuſatio maius momentum haberet, & omnis culpæ, ſi qua obiiceretur aduerſus ipſum, liberior, faciliorq; depulſio foret.

Tertullo quodam Oratore.] Καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός. Solet quidem Rhetoris nomen, quod Græcum eſt, apud Latinos diſtingui à nomine Oratoris, quod eſt Latinum; vt Orator cauſas agat in iudiciis, & concionibus; Rhetor ſit, qui Rhetoricen profiteatur: à quibus differt quoque Declamator, vtpote qui aut alios docẽdi gratia, fictam cauſam agit, aut ſeipſum in ficta exercet, vt ſit poſtea exercitatior in vera. Veruntamen Græci præſertim ῥήτορα vocant eum, quem Latini proprie Oratorem: dicitur enim ab eloquendo Rhetor, teſte Marco Tullio *b*, vnde & Demoſthenes appellatur ῥήτωρ.

Rhetor, & Orator quomodo differant.

b 3. de Orator.

Quandoq; vilius quid ſonat, quale apud Latinos nomen rabulæ, & ſycophantæ; ita vt Rhetorice loqui ſit probabilia tantum ſectari, fucum æquitati ac honeſtati ſæpe faciẽdo; vt ſatis innuit Demoſthenes *c*, ab hoc ſe crimine purgans, vt eius Scholiaſtes annotat. Rabulam Nonius à rabie dictum vult. Appellat Apuleius *d* iſtiuſmodi hominum mercenariam loquacitatem, atque conceſſo quodã more rabulis conceſſum, vt ob mercedem, & authoramenta, impudentis linguę, ſeu ferinæ virus alieno dolori locent. De quadruplici Cauſidicorum genere Ammianus *e*. Cauſę grauitas, & hi, à quib. adhibetur, magni prorſus nominis patronum Tertullum demonſtrãt, & quidem qui oratione vteretur ſeu Latina, ſeu Gręca.

c in Midiam.

d Apolo. 1.

e lib. 30.

Patronorum, ſeu aduocatorũ, vel cauſidicorum in Repub. munus & honorificum, & neceſſarium eſt, vt Leo, ac Anthemius Auguſti, aliique docent in proprio titulo *de Aduocatis diuerſorum iudiciorum* f: & inter alias cauſas neceſſitatis vna eſt, quod ſit difficile quemlibet in propria cauſa, vel aduerſarii poteſtate, vel iam concepto terrore nõ deficere, tum voce, tum mente; aut non tranſuerſum agi ab æquo, & honeſto, & decoro, alienaq; magis perſequi, quam cauſæ conuenientia, proprio indulgentem dolori, opinionive de iniuria, & iniuſtitia, quam ſuſtineat.

Patroni, ſeu aduocati nomen perhonorificum.

f Cod. l. 14. & ſ ubi.

Ritu omnium fere Gẽtium cauſam per ſe nemo, ſed per procuratorem, & aduocatum exponit, ita vt non habenti Prætor dare debeat *g*: niſi forte de cognoſcẽdis moribus ageretur, qui melius ex perſona ipſa cognoſcuntur, quam ex procuratoris alicuius, vel aduocati relatione. Quo pacto forſitan Claudius Cæſar *h*, cum Cenſor eſſet, non patiebatur quempiã niſi ſua voce, vtcunque poſſet, vitæ rationem reddere. Sic vero vidimus ſuperius pro ſeipſo Paulum reſpondiſſe, ac paulo etiam poſt videbimus. De Polonis traditur *i*, perraro admittere procuratores, vel aduocatos, ſed vt ſuam quiuis cauſam peroret, imperare. Lege Cincia cautum eſt, ob cauſam orandã accipere pecuniam, donumve *k*, quæ lex etiam dicta eſt *muneralis*, & corrupte Titia, & renouata eſt ab Auguſto *l*. Alias quoq; leges fuiſſe colligitur ex Plinio iuniore *m*, qui meminit etiã Senatuſconſulti, quo imperabatur omnibus, qui quid negotii haberent, iurare prius nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: finitis tamen negotiis, permittebat pecuniam duntaxat decem millium dare, id eſt, centum aureos. Meminit præterea Tacitus *n*.

Ritu omniũ fere gentium nemo exponit cauſam niſi per procuratorem.

g l. 1. § ait prætor. de poſtulãdo. ff. l. primam [illegible] C. eod. l. nec quicquam. §. obſeruare de off. Procon. [illegible]

h Sueton. in Claudio c. 16.

i Sigiſm. Baro lib. de Rebus Moſc. in ſanctionibus Baſilii.

k Cice. 2. de Orat. lib. 1 epi. ad Attic. 12. vlt. Tacit. lib. 11. 13. & 15. Liuius lib. 34.

l Dio lib. 54.

m lib. 5. ep. ad Valerianum. & epi. ad Ruffum.

n lib. 11.

Sed moris apud Romanos fuiſſe, vt patroni gratuitam operam darent, elicimus tum ex ſententia Ciceronis *o*, tum eiuſdem exemplo *p*, tum ex his, quæ tradit Quintilianus *q*. Ouidius *r*, Lucanus *ſ*, cum agit de Curione. De Græcis quoq;

o 2. Offic.

p apud Plutarchum in vita.

q 12. inſt. c. 7.

r lib. 1 eleg.

ſ l. 1. Phar. ad.

eſtis

a in Cimone.
b lib. 11.
c in Nerone, c. 17.

A testis Plutarchus *a*, & Auctor libri de Rhetorica ad Alexandrum. Attamen de certo decreto præmio causidicis iidem Plinius, & Tacitus *b* memorant, atque Suetonius *c*, quamuis Neronem huius rei auctorem faciat, prior Claudium, & extát recentiores leges *d*.

d C. de postul. l. si creditor. C. de suffrag. l. 1. ff. de var. & extraord. cognit. l. 1. §. in honorariis.

Versus 2.] Et citato Paulo cœpit accuſare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam prouidentiam.

e verſ. 16.

B Et *citato Paulo cœpit accuſare Tertullus.*] Κληθέντος δὲ αὐτοῦ. Meminit capite sequenti *e* Festus consuetudinis Romanorum, ne reus damnetur, nisi habeat præsentes accusatores, quod est, vice versa, nisi sit ipse præsens, quando accusatur.

Citatio primus est actus iudicialis.

Citatio proprie est primus actus iudicialis, vocatioque nominatur, quæ viua voce fit, quando præsentes inueniuntur, qui necessarii sint causæ decidēdæ, præsens autem censeri potest, qui carcere tenetur.

f ff lib. 2. tit. 4.
g ff eod. tit. 13.
h lib. 1. tit. 13.
i Alex. l. siuiofo. col. 2. de re iudic. ff. Bartol. ad extrau. quomo. proceden. §. in crim. læsæ maiest. in verb. & figur. post lit. Feudor.
k l. de vnoquoque. de re iud. ff. l. nō ita Diuus. de adopt. l. si quando. de testib. C.

Sunt in iure aliqui tituli huc pertinentes, vt de *in ius vocando* f, & *de edendo* g. Et in libro iuris Orientalis *h*, Περὶ μετακλήσεως τῶν ἀπόντων, *de vocatione absentum.* Deniq; sine citatione valet quidem sententia lata pro absente non citato *i*, non tamē si feratur contra non citatum, sed vocandi sunt C quorum interest *k*, qui contradicere possunt, & actum iudicialem impedire.

Adulatio in iudicio maxime perniciosa.
l Athena. lib. 6. c. 6.
m apud Platonem in Menexeno.
n c. 30. 8. & seq.
o Rom. 16. 17.
p Hom. 31. in c. 16. ad Rom.
q in c. 2. Malachiæ.
r in histor. sancti Martini. c. 23.
s in vita B. Martini.
t in carmine [illegible] c. 9.
u de non parcen. in Deum deliq.
x lib. 1. loco serm. 52.

Cum in multa pace agamus per te.] Adulatoria oratio. Constabat enim Felicem tyrannice gubernare; id Ionathæ testabatur summi Pontificis interfectio, multorumque diuitum in illa ipsa vrbe Cæsariensi expilatio. Tamen pseudo-Prophetas, ac seditiosos represserat. Præstat, vt Diogenes dixit, πρὸς τοὺς κόρακας ire, quam πρὸς τοὺς κόλακας, *ad coruos, quam ad adulatores* l. Verū ne in te nimis ampla morer, perniciosissima est Oratorum adulatio publica, vt Socrates *m* eos deridens admonuit, & Esaias *n*, *de pseudo-Prophetis loquentibus placentia, & videntibus, siue responsantibus errores:* & Paulus *de seducentib. per dulces sermones, & benedictiones o.* D Lege Chrysostomum *p*, Hieronymum *q*, Sulpicium *r*, Fortunatum *s*, Prosperum *t*, Luciferum *u*, Antonium Melissam *x*.

Et multa corrigantur per tuam prouidentiam.] Καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας. Syrus, והקנתא סגיאתא הוי לעמא הנא בשקל טענך *vethakenatha ſaggiatha haue lehhamma hana baschekal tahhanach*, id est, *Et directiones multæ fiant populo huic per libramen tuæ rationis;* vel, *Multaq; directiones fiant huic genti pondere rationis tuæ.* Vatablus, & Clarius, *Multa recte gerantur in populo, vel gente hac.* Caietanus, *officia præstentur.*

y 1. Offic.
z 3. & 4. de Finib.

E Cicero *y*, τὸ κατόρθωμα interpretatur *perfectum, rectumq; officium*, vel, *id quod rectum est, ac recte factū, omnesq; numeros virtutis continens* z. Plutarchus, in rebus bellicis *facinus memorabile:* quo etiam modo sumi potest in rebus ciuilibus, vt hoc in loco, & in genere est res fœliciter gesta, facinus fœlici successu patratum. Nomine τοῦ ἔθνους, omnis intelligitur multitudo, seu Gentilium, seu etiam Iudæorum, qui Præsidi suberant.

Versus 3.] Semper & vbique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

A Semper.] Πάντῃ. Alii codices, πάντοτε, hoc proprie, *semper*, significat, illud, *& omnino.* Syrus legit, πάντες τε. vertit enim, בכלן *bechullan, nosque omnes.*

Suscipimus.] Ἀποδεχόμεθα. Vatablus, Clarius, & Caietanus, *comprobamus*, & suspicatur Salmeron dixisse Interpretem *suspicimus*, & insuper supplendum esse, *tuam prouidentiam.* Omnes Latini codices conueniunt in eadem lectione, quam posuimus, fortasse autem sensus magis perspicuus erit, si comma post *vbique* affigatur, tum enim *suscipimus*, quod etiā significat approbare, sicut τὸ ἀποδεχόμεθα, refertur ad præcedentia, nempe suscipimus, vel approbamus, suscipim⁹, laudamus pacē, B & κατορθώματα, quæ nobis abs te fiunt semper, & vbiq;, vel etiam simpliciter recipimus, & accipimus. Syra vero editio minus hic assecuta sensum videtur, dum illud, *cum omni gratiarū actione*, μετὰ πάσης εὐχαριστίας, gratiā ipsam exponēs, ita reddidit; ובלן בכל דוכא מקבלינן טיבותך *vechullan bechul ducha mekabbelinan taibuthach*, id est, *& omnes in omni loco recipimus gratiam tuam;* vel, *nosque omnes vbique gratiam tuam recipimus.*

εὐχαριστία quid hic sit.

Cum omni gratiarum actione.] Rectius, quam, vt modo dicebam, editio Syra, quæ gratiam receptam, non habitā, redditamve declarabat. Est autem εὐχαριστία, qua hic Lucas vtitur, grata beneficii recordatio, gratique animi pro illo significa- C tio. Accommodatum est vsu Ecclesiastico nomē ad diuinissimum Sacramentum corporis, & sanguinis Christi, quia in eo, vt etiam est sacrificium, gratiæ Deo maximæ, summusque cultus exhibetur.

Cur hæc vox ad Sacramentum Christi corporis sit translata.
a Tract. de Euchariſt. c. 1.
b Coloſſ. 3. 15.

Turrianus *a* excipiēs Paulum *b*, cum ait; *Pax Christi exultet in cordibus vestris, in quam & vocati estis in vno corpore, & grati estote*, de Eucharistia dicit illud, *grati estote*, quod nullibi alias ille vsurpauit, pro quo Græce est εὐχάριστοι γίνεσθε, ab Eucharistia deductum esse, siue in eo Paulum ad Eucharistiam allusisse, quoniam Eucharistia digna est natura sua, & prosequenda omni gratiarum actione, eamque ad rem Dionysii *c* testimonio vti- D tur, docentis, *qui propter turpem vitam non sunt facti participes mysteriorum, remansisse ἀχαρίστους, contra vero qui digna participatione altitudinem, & magnitudinem cognoscant, laudes eius εὐχαριστεῖν*, id est, *grata memoria celebrare.*

c de Eccle. Hierar. c. 3. de communione.

d lib. 7. c. 25.

Eodem spectat locus cōstitutionum Apostolicarum *d*, εὐχαριστοῦμεν, id est, *Gratias agimus, Pater noster, pro sanguine Iesu Christi pro nobis effuso, & pro pretioso corpore eius, cuius hæc Sacramenta celebramus.*

Eucharistia cur sic dicta sit.

Admittimus tamen etiam alias rationes huius nominis ab aliis Orthodoxis assignatas, vt Eucharistia dicatur, quasi bona gratia, qua replet a- E nimam Deus, vt peculiare pignus vitæ æternæ, & quia continet ipsum fontem gratiæ Christum, & summam gratiam vnionis hypostaticæ, quæ est in Christo, & huic templa extruuntur ad gratias agendas, quæ quoquo modo comparare possumus cum illo, quod τῶν χαρίτων, in media ciuitate constructum Aristoteles meminit *e*.

e 5. Ethic. c. 5.
f cap. 22. & c. 23. 26.

Optime] De hoc titulo iam egimus *f*.

Versus 4.] Ne diutius autem te protraham, oro, breuiter audias nos pro tua clementia.

NE *diutius autem te protraham.*] Σὲ ἐγκόπτω, *Te fatigem.* Pagninus, *Ne interpellem*, ne intercidam occupationes tuas, & te longa oratione detinendo, ab aliorum curſu negotiorum auocem, & impediam, & interrumpam, vt etiam exponit Budæus *a*, ſenſu tamen eodem.

a [illegible] Ab [illegible] ratio.

Duplex Oratoris artificium notat Chryſoſtomus hac pollicitatione breuitatis continerí: tum vt ſe multa præterire crimina alia indicando, hoc vnum, quod proponit, magis exaggeret, tanquã præſenti, ſubitaque dignum, & indigens punitione: tum vt quod antea iam multum concionatus eſſet, auerteret opinionem ſequuturæ prolixitatis, & faſtidio Iudicis mederetur.

Non apparet quo pacto, quidve diutius ſit antea Tertullus concionatus, niſi forte quod perſtrinxit Lucas de laudibus Præſidis, ille Oratorio more ad conciliandum eum ſibi, & clientibus, Ananię Pontifici, aliiſque Senioribus Iudæorum qui aderant, erga quos præferocis vir animi difficilem ſe, infenſumque, vt ante dixi, præbuerat, in eiuſdem laudationem laxiori ſermone effuderit ſeſe, maxime vero de ſedata, ſeditioſis deletis, Republica; quod ad incendendum ſimul ipſius animum contra Paulum valebat, quem volebat accuſare ſeditionis.

Oro breuiter audias nos pro tua clementia.] Syrus. בעא אנא מנך דתשמע למכיכותן בפסיקותא *bauina ana menach dettheschmahh lemachichuthan bepaſeikutha*, id eſt, *Peto ego à te, vt audias demiſsionẽ noſtram cum breuitate*, vel, *Peto à te, vt audias noſtram humilitatem præciſa oratione.* Longe aptius noſter Interpres ad mentem textus Græci, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως, τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. Vatablus, & Pagninus, *æquitatem*: Clarius exponit *clementiam*. Vox Græca ἐπιείκεια (quam corrupte nunc à Latinis [illegible] [illegible] video dici *epicheiam*) omnia [illegible] [illegible] [illegible] lenitatem, facilitatem, [illegible].

b [illegible]

A Philoſophis *b* moralibus accipi ſolet pro ſummi iuris moderatione, & opponi ſummo iuri, quod appellant δίκαιον, hoc eſt, violentum, & [illegible] [illegible]. ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ᾽ ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν. *Nõ exacte iuris executor in peiorem partem, ſed imminutor potius etiam ſi legem ad id adiutricem habeat.*

Verſus 5. [illegible] *inuenimus* hunc hominẽ peſtiferum, & concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe, & auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum.

INVENIMVS.] Εὑρόντες γὰρ. Hoc participium reddit [illegible] ſenſum, niſi ſubaudiatur ἐσμέν, *ſumus*, aut *inuenimus*: quam obſcuritatem ſuſtulit editio noſtra, & Syra, אשכחן גיר *eſchechnahan ger*, *comperimus enim.*

Hunc hominem peſtiferum.] Contemptim, & calumnioſe vocitant. λοιμὸς eſt nomen abſtractũ, peſtem ſignificans, quod pro concreto peſtiferi, vel peſtilentis ponitur hoc, aliiſque locis *c*. Dicunt etiam Latini peſtem de homine perdito, nefario, pernicioſo, qui ſua ceu cõtagione corrumpat alios; ſed non memini hominem peſtem eo modo dicere, quo Græci ἄνδρα λοιμόν. In Pſalmo *d* pro cathedra peſtilẽtiæ Hieronymus vertit, *peſtilentium*: eſt autem Græce, ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν. Sic vero etiam vocant Græci hominem exitialẽ, ὄλεθρον id eſt, *exitium*, aliterpræterea nomin ant [illegible] [illegible] καταφθόρος, &c.

c 1 Machab. 10. 61. & 15. 21.

Peſtis pro homine perdito vſurpatur

d Pſalm. 1. 1.

Concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe.] Crimen atrox, & exaggeratum tum vniuerſitate loci, tum multiplici ſeditione: quamuis enim ordinarii codices habeant στάσιν, in ſingulari, quidam tamen etiam legunt στάσεις in numero multitudinis. Premit hic Orator eiuſmodi crimen, quod Præſidi ſciebat cumprimis inuiſum, quippe qui plures alios eiuſdem reos ſupplicio affeciſſet.

Et auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum.] Illo tempore Chriſtiani pro opprobrio Nazareni vocabantur, ait Beda poſt Hieronymum *e*: *poſtea vero inter Iudæos* (ſeu ex Iudæis Chriſtianos) *ſurrexit hæreſis Nazarenorum, qui in Chriſtum credunt Filium Dei natum de Maria Virgine, & eum dicunt eſſe, qui ſub Pontio Pilato & paſſus eſt, & reſurrexit, in quem & nos credimus. Sed dum volunt & Iudæi eſſe, & Chriſtiani, nec Iudæi ſunt nec Chriſtiani.* Sic ille. De iiſdem Epiphanius *f*, & alij Hæreſeologi, præſertim Prateolus *g*.

Chriſtiani Nazareni dicti.

e epiſt. 89.

f Hæreſ. 29.

g verbo, Nazareni.

Cõſtat per ludibrium omnes Chriſtianos appellari Nazaræos à Iudæis, terq; in die ab iiſdem ſub hoc nomine in ſolemnibus precibus maledici. Teſtatur id Hieronymus *h*: licet Epiphanius *i*, intelligere dicat Iudæos de dictis Hæreticis. Similis fuit nomenclatura nobis impoſita à Porphyrio, & Iuliano Apoſtata *k*, vt Galilæi diceremur. Sed hæc iampridem annotaui, necnon & nominum horum notationem *l*.

Chriſtiani omnes à Iudæis appellantur Nazaræi.

h in c. 52. Eſaiæ.

i Hæreſ. 29.

k Nazianzen. orat. 1. contra Iulia.

l cap. 2. 22. & c. 11.

Auctorem.] Splendidum mendacium, quaſi verus Paulus auctor eſſet Chriſtianorum, & non cõſtaret ante conuerſionem ipſius, ac poſtea per alios Apoſtolos propagatam doctrinam iſtam. Sed imponi poterat Ethnico Præſidi res has vel ignoranti, vel nõ curanti. Πρωτοστάτης eſt, qui primus ſtat, & potiſſimum de eo dicitur, qui in acie. Quo nomine prorſus inuidioſe vſus eſt Orator: & arbitror Interpretẽ ad exprimẽdam vim vocabuli de ſuo appoſuiſſe, *ſeditionis*, quaſi quoq; alluſũ crediderit ad στάσιν, vel στάσεις, quæ dictio proxime ante poſita eſt. Voluit forſan ſolum Tertullus Paulum aſſerere vnum de primis, & præcipuis ſectæ ducibus, vt primipilares eſſe ſolent in exercitu: aut ſummũ veluti ducem, non primũ prorſus inſtitutorẽ, qui nõ erat amplius in vita mortali.

Mendacium ſplendidum contra Paulum.

Sectæ.] Αἱρέσεως. Hanc vocem Interpres nonnunquam retinet *m*, aliquãdo pro ea ponit *ſectam*. Quid ſit autem hæreſis, diximus capite quinto *n*.

m c. 5. 17. & 15. 5. & iſto cap. verſu 14.

n verſ. 17.

Verſus 6. Qui etiam templum violare conatus eſt, quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.

QVi *etiam templum violare conatus eſt.*] Hoc ei crimen capite vigeſimoprimo *o* obiectum eſt, quod exiſtimaretur Trophimum Gentilem introduxiſſe in templum. Violabant ipſi potius ſacra omnia, profanaque iura in templo, in iudicio, percutientes, inſidiis interficere volẽtes, falſas criminationes nectentes.

o verſ. 28.

Iudæi contra Paulum ſacra omnia violabant.

Quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.] Hæc, & quæ ſunt in ſequenti verſu, vſque ad illud, *A quo poteris ipſe*, &c. teſtatur Beda, in quibuſdam codicibus prætermiſſa, in aliis tamen Latinis iuxta Græcorum fidem extitiſſe. Franciſcus Lucas Brugenſis teſtis etiam eſt, duobus in exemplaribus manuſcriptis Pariſienſibus hęc eadem ſe deſiderata reperiſſe, necnõ de alio quodã Germano, & de Græcis, vno dempto,

in cuin cuius ſpatio marginali minutiſſimis literis erāt adſcripta, idipſum prodidiſſe neſcio quem enarratorem. Sed Lucas ait, *Pariſienſes nulli Græcorum ſuorum exemplarium deeſſe ſignauiſſe*: ſe vero in omnibus, quos viderit, Latinis, Græciſque libris inueniſſe, quin & apud Syros, atque Græcos Interpretes.

Quid velint Iudæi hac oratione.

Porro ſententia horum verborum eo ſpectat, vt ſe iure feciſſe, Lyſiam Tribunum abuſum poteſtate Præſes intelligat, quod adeo inſignem, ac tam claris notatum criminibus reum iam comprehenſum, atq; morte digniſſimum violente ipſis detraxerit, & tempus extrahendo ad Pręſidē remiſerit, eumque, cum minime neceſſarium foret, huius deductione, cognitioneq; fatigauerit, & ipſum Pontificem deſcendere in iudicium coram Præſide coegerit: potuiſſe negotium facile, perſpicuumq; ſine dilatione tranſigi, & Præſidis auctoritati ſatisfactum iri, ſi Tribunus per literas illum docuiſſet, non vero ſimul reum, non ſine præuaricatione miſiſſet ad ipſum.

Voluimus.] Idem Brugenſis monet, in ſeptem manuſcriptis eſſe, *Volumus*: in quatuor, *Quē apprehendimus, & volebamus.* Lectio in tempore præſenti minus commoda eſt, neq; conſentit cum Aoriſto ἠθελήσαμεν.

Secundum legem noſtram iudicare.] Reum mortis pronunciare, & per Magiſtratum Romanum interficere. Mentitur Tertullus: quærebant enim mox occidere, feciſſentq;, niſi Tribunus cū Centurionibus, & militibus decurriſſet *a*; & iterum in ipſomet Concilio, niſi milites euocaſſet *b*.

a cap. 21. 31. & ſeq.
b cap. 23. 10.
c cap. 5.

Quid licuerit Iudæis in ſuppliciis, alias *c* oſtēdimus. Cum *legem noſtram*, hoc eſt, etiam ſuā, cauſidicus dicit, vel induit clientum perſonam homo Gentilis, vendens cuiuis opellam ſuam, vel proſelytus erat, vel Iudæus quoq; & gente, & religione. Oratoribus vſitatum eſt, quorum tuentur cauſam, ſibi facere communem, ſeq; morum, ac inſtitutorum eorundem eſſe præ ſe ferre. Memoriæ lapſu, aut alio quopiam factum errore arbitror, vt de Tertullo Arias affirmant, laudans quoq; Ioſephum, quod is Eleazarum ſicariorum ducem ceperat, & Ægyptium impoſtorē profligarat. Voluit, ac ſine dubio debuit, Felicem dicere.

Oratores tribuunt ſibi, quæ ad clientes pertinēt.

Verſus 7.] Superueniens autem Tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris.

SVPERVENIENS *autem tribunus Lyſias.*] Accuſatur Tribunus, quod vim intulerit, & ad peregrina tribunalia compulerit, *cum oporteat ibi iudicium fieri*, inquit Chryſoſtomus, *vbi patrata iniuſtitia eſt*: quod que nimium facilis, ac indulgens, nec miſerit quidem, qui crimen perſequerentur.

Ibi iudicium fieri debet, vbi patrata ſunt crimina.

Quidam codices, vt eſt apud Franciſcum Lucam, legunt, *intercedens.* Non puto, ſi qui id verbū habent, ſignificare aliud voluiſſe, quam quod ſignificatur per *ſuperueniens*, vel *aduenien*s, non autem *veniam impetrans*, aut quid ſimile, nec intercedere primaria ſua ſignificatione aliam rem importat. Beda legit, *tranſiens*, vel *trāſiliens*. ſed παρελθὼν, Interpres recte vertit, *ſuperueniens*, quod eſt idem, ac *aduenien*s.

Franciſci Lucæ prava lectio reiicitur.

Cum vi magna.] Βίᾳ πολλῇ. Nōnulli codices Gręci legunt, μετὰ πολλῆς βίας. Non variat ſenſus. Beda meminit alterius lectionis, *Cum multis vi*: ac ſi eſſet, μετὰ πολλῶν.

Eripuit eum.] Ἀφείλετο, vel Ἀπήγαγε. Adduntq; nonnulli codices, καὶ πρός σε ἀπέστειλε: *Et ad te miſit.* Quæ ſunt quoque in editione Syra, ולך שדרה *valech ſchaderch, Et tibi miſit eum.*

Verſus 8.] Iubēs accuſatores eius ad te venire: à quo poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.

IVBENS.] Κελεύσας καὶ. Alii codices omittunt καὶ, & habent κελεύων.

Ad te.] Deſunt in textu Græco, tamen Syrus recipit, לותך *levathah, ad te*, & ſunt in nonnullis Græcis, vel ἐπὶ σε, vel, apud Theophylactum, ἐπὶ σοῦ.

A quo poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.] Gloſſa interlinearis, *A quo*, explicat de Tribuno; necnon Hugo, & Carthuſianus; Chryſoſtomus autem de Paulo reo. Vtrouis modo præfidit bonitati cauſæ patronus, & orationis veritati, vt quæ in medium ipſe protulerit, vel Tribunus, vel Paulus inficiari nō poſſint. *Ne videatur mentiri*, ait Chryſoſtomus, *Paulū ſui ipſius accuſatorem adhibet.*

Veritati cauſæ ſuæ patronus præfidit.

Alterum ſperabat, aut accerſendum Tribunū, qui ſuſcepti auctor itineris fuiſſet, ſontemq; ſubduxiſſet: aut Paulum iam à nullo ſeptum, ſed à tantæ auctoritatis hominibus accuſatum, coram ſeuero ſeditionum vindice, præ timore crimen faſſurum. Beda legit, *quo*, aduerbialiter, id eſt, vt poſſis. Omnes fere codices conſtanter habent, παρ᾽ οὗ, *à quo*. Malim vero id ad Paulum referri: nec enim ignorabant, Tribunū ſcripſiſſe. Et illud, *iudicans*, ἀνακρίνας, *diiudicans, inquirens, interrogans*, magis proprie reum reſpicit. Quidam legūt, παρ᾽ ὧν, *à quibus*, nempe accuſatoribus.

Quid voluerit iſte orator.

Verſus 9.] Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes, hæc ita ſe habere.

ADIECERVNT *autem & Iudæi.*] Συνεπέθεντο, vel ſecūdum alios codices, συνέθεντο. Syrus, אריבו דין עלוהי אף הנון יהודיא *aribu dein bhalauhi ek hannun Iehudaie*, id eſt, *Litem porro intēderunt ei, etiam illi Iudæi*; illi videlicet, qui deſcēderunt ex Ieruſalem cum Anania Pontifice. Hugo innuit aliam lectionem, *audierunt*. Fauere poſſet ſimilitudo τοῦ συνεπήκουσαν, quod eſt, *ſimul audierūt*, cum verbo, quod hic eſt συνεπέθεντο, id eſt, *adiecerunt*. Audire autē, & ſimul audire, ſignificat conſentire. *Peruertitur iudicii forma, vbi ſunt iidem accuſatores, teſteſque*, inquit Chryſoſtomus.

Iudicii forma peruertitur, cum iidem ſunt accuſatores & teſtes.

Verba Græca prædicta idem valere poſſunt, quod conſpirare: ſicut apud Ioannem *d*, συνετέθειντο, aut ſimul adoriri, & inuadere, aut arripere occaſionem, vti occaſione ablata *e*, aut ex compoſito quippiam facere, aut loqui, ſeu ex arte, techna, dolo, malitia, fallacia fraude: item componere, & accommodare, fœdus, & ſocietatem inire cum alio, paciſci, & conuenire ſuper aliqua re, & conſtituere; præterea aſſentiri, & adſtipulari, aduertere, & animum applicare. Congruunt omnes hæ ſignificatiōes præſenti loco: nec enim dubium, quin cōuenerit inter iſtos in accuſationis forma & modo; tamen ſimplex, ac prima notio verbi Græci, quam Interpres poſuit, cum nullam excludat, aptior videtur.

d cap. 9. 22.
e Budæus comment. linguæ Græcæ.

A NE diutius autem te protraham.] Σε ἐγκόπτω, Te fatigem. Pagninus, *Ne interpellem*, ne intercidam occupationes tuas, & te longa oratione detinendo, ab aliorum curſu negotiorum auocem, & impediam, & interrumpam, vt etiam exponit Budæus *a*, ſenſu tamen eodem.

a Commen. linguæ Græc.

Artificioſa criminatio.

Duplex Oratoris artificium notat Chryſoſtomus hac pollicitatione breuitatis contineri: tum vt ſe multa præterire crimina alia indicando, hoc vnum, quod proponit, magis exaggeret, tanquã preſenti, ſubitaque dignum, & indigens punitione: tum vt quod antea iam multum concionatus eſſet, auerteret opinionem ſequuturæ prolixitatis, & faſtidio Iudicis mederetur.

B Non apparet quo pacto, quidve diutius ſit antea Tertullus concionatus, niſi forte quod perſtrinxit Lucas de laudibus Præſidis, ille Oratorio more ad conciliandum cum ſibi, & clientibus, Ananię Pontifici, aliiſque Senioribus Iudæorum qui aderant, erga quos prȩferocis vir animi difficilem ſe, infenſumque, vt ante dixi, prȩbuerat, in eiuſdem laudationem laxiori ſermone effuderit ſeſe, maxime vero de ſedata, ſeditioſis deletis, Republica; quod ad incendendum ſimul ipſius animum contra Paulum valebat, quem volebat accuſare ſeditionis.

Oro breuiter audias nos pro tua clementia.] Syrus, בעא אנא מנך דתשמע למכיכותן בפסיקתא *bahha ana menach detteſchemahh lemacchuchuthan* C *bepaſciaketina*, id eſt, *Peto ego à te, vt audias demiſſionẽ noſtram cum breuitate*, vel, *Peto à te, vt audias noſtram humilitatem præciſa oratione.* Longe aptius noſter Interpres ad mentem textus Græci, *παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως, τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ.* Vatablus, & Paghinus, *æquitatem*: Clarius exponit, *clementiam*. Vox Græca ἐπιείκεια (quam corrupte nunc à Latinis Latinitate donatam video dici *epicheiam*) omnia hæc ſignificat, necnon lenitatem, facilitatem, patientiam.

Quid ſit epikia

b Ariſtot. 5. Ethic. 10.

A Philoſophis *b* moralibus accipi ſolet pro ſummi iuris moderatione, & opponi ſummo iuri, quod appellatur βίαιον, hoc eſt, violentum, & D ἐπιεικὴς dicitur. Ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ᾽ ἐλαττωτικός, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν, *Nõ exactus iuris executor in peiorem partem, ſed imminutor potius, etiam ſi legem ad id adiutricem habeat.*

Verſus 5.] Inuenimus hunc hominẽ peſtiferum, & concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe, & auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum.

INVENIMVS.] Εὑρόντες γὰρ. Hoc participium reddit obſcurum ſenſum, niſi ſubaudiatur ἦμεν, *fuimus*, aut *eramus*: quam obſcuritatem ſuſtulit editio noſtra, & Syra, אשכחן גיר *eſhcechachan ger*, E *comperimus enim*.

Hunc hominem peſtiferum.] Contemptim, & calumnioſe vocitant. Λοιμὸς eſt nomen abſtractũ, peſtem ſignificans, quod pro concreto peſtiferi, vel peſtilentis ponitur hoc, aliiſque locis *c*. Dicunt etiam Latini peſtem de homine perdito, nefario, pernicioſo, qui ſua ceu cõtagione corrumpat alios; ſed non memini hominem peſtem eo modo dicere, quo Græci ἄνδρα λοιμόν. In Pſalmo *d* pro cathedra peſtilẽtiæ Hieronymus vertit, *peſtilentium*: eſt autem Græce, ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν. Sic vero etiam vocant Græci hominem exitialẽ, ὄλεθρον, id eſt, *exitium*, aliter præterea nominant ἐξώλεας, θανατηφόρους, &c.

c 1. Machab. 10. 61. & 15. 3.

Peſtis pro homine perdito vſurpatur.

d Pſalm. 1. 1.

Concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe.] Crimen atrox, & exaggeratum tum vniuerſitate loci, tum multiplici ſeditione: quamuis enim ordinarii codices habeant στάσιν, in ſingulari, quidam tamen etiam legunt στάσεις in numero multitudinis. Premit hic Orator eiuſmodi crimen, quod Præſidi ſciebat cumprimis inuiſum, quippe qui plures alios eiuſdem reos ſupplicio affeciſſet.

Et auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum.] Illo tempore Chriſtiani pro opprobrio Nazareni vocabantur, ait Beda poſt Hieronymum *e*: *poſtea vero inter Iudæos* (ſeu ex Iudæis Chriſtianos) *ſurrexit hæreſis Nazarenorum, qui in Chriſtum credunt Filium Dei natum de Maria Virgine. & eum dicunt eſſe, qui ſub Pontio Pilato & paſſus eſt. & reſurrexit, in quem & nos credimus. Sed dum volunt & Iudæi eſſe, & Chriſtiani, nec Iudæi ſunt, nec Chriſtiani.* Sic ille. De iiſdem Epiphanius *f*, & alij Hæreſeologi, præſertim Prateolus *g*.

Chriſtiani Nazareni dicti.

e epiſt. 89.

f Hæreſ. 29.

g verbo, Nazareni.

Cõſtat per ludibrium omnes Chriſtianos appellari Nazaræos à Iudæis, terq; in die ab iiſdem ſub hoc nomine in ſolemnibus precibus maledici. Teſtatur id Hieronymus *h*: licet Epiphanius *i*, intelligere dicat Iudæos de dictis Hæreticis. Similis fuit nomenclatura nobis impoſita à Porphyrio, & Iuliano Apoſtata *k*, vt Galilæi diceremur. Sed hæc iampridem annotaui, necnon & nominum horum notationem *l*.

Chriſtiani omnes à Iudæis appellantur Nazaræi.

h in c. 52. Eſaiæ.

i Hæreſ. 29.

k Nazianz. orat. 1. contra Iulia.

l cap. 2. 22. & c. 3. 11.

Auctorem.] Splendidum mendacium, quaſi vnus Paulus auctor eſſet Chriſtianorum, & non cõſtaret ante conuerſionem ipſius, ac poſtea per alios Apoſtolos propagatam doctrinam iſtam. Sed imponi poterat Ethnico Præſidi res has vel ignoranti, vel nõ curanti. Πρωτοστάτης eſt, qui primus ſtat, & potiſſimum de eo dicitur, qui in acie. Quo nomine prorſus inuidioſe vſus eſt Orator: & arbitror Interpretẽ ad exprimẽdam vim vocabuli de ſuo appoſuiſſe, *ſeditiõis*, quaſi quoq; alluſũ crediderit ad στάσιν, vel στάσεις, quæ dictio proxime ante poſita eſt. Voluit forſan ſolum Tertullus Paulum aſſerere vnum de primis, & præcipuis ſectæ ducibus, vt primipilares eſſe ſolent in exercitu: aut ſummũ veluti ducem, non primũ prorſus inſtitutorẽ, qui nõ erat ampli⁹ in vita mortali.

Mendacium ſplendidum contra Paulum.

Secta.] Αἱρέσεως. Hanc vocem Interpres nonnunquam retinet *m*, aliquãdo pro ea ponit *ſectam*. Quid ſit autem hæreſis, diximus capite quinto *n*.

m c. 5. 17. & 15. 5. & iſto cap. verſu 14.

n verſ. 17.

Verſus 6.] Qui etiam templum violare conatus eſt, quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.

QVI *etiam templum violare conatus eſt.*] Hoc ei crimen capite vigeſimoprimo *o* obiectum eſt, quod exiſtimaretur Trophimum Gentilem introduxiſſe in templum. Violabant ipſi potius ſacra omnia, profanaque iura in templo, in iudicio, percutientes, inſidiis interficere volẽtes, falſas criminationes nectentes.

o verſ. 28.

Iudæi contra Paulum ſacra omnia violabant.

Quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.] Hæc, & quæ ſunt in ſequenti verſu, vſque ad illud, *A quo poteris ipſe*, &c. teſtatur Beda, in quibuſdam codicibus prætermiſſa, in aliis tamen Latinis iuxta Græcorum fidem extitiſſe. Franciſcus Lucas Brugenſis teſtis etiam eſt, duobus in exemplaribus manuſcriptis Pariſienſibus hęc eadem ſe deſiderata reperiſſe, necnõ de alio quodã Germano, & de Græcis, vno dempto, A in cuius ſpatio marginali minutiſſimis literis erãt adſcripta, idipſum prodidiſſe neſcio quem enarratorem. Sed Lucas ait, *Pariſienſes nulli Græcorum ſuorum exemplarium deeſſe ſignaſſe*: ſe vero in omnibus, quos viderit, Latinis, Græciſque libris inueniſſe, quin & apud Syros, atque Græcos Interpretes.

Quid velint Iudæi hac oratione.

Porro ſententia horum verborum eo ſpectat, vt ſe iure feciſſe, Lyſiam Tribunum abuſum poteſtate Præſes intelligat, quod adeo inſignem, ac tam claris notatum criminibus reum iam comprehenſum, atq; morte digniſſimum violente ipſis detraxerit, & tempus extrahendo ad Pręſidẽ remiſerit, eumque, cum minime neceſſarium foret, huius deductione, cognitioneq; fatigauerit, B & ipſum Pontificem deſcendere in iudicium coram Præſide coegerit: potuiſſe negotium facile, perſpicuumq; ſine dilatione tranſigi, & Præſidis auctoritati ſatisfactum iri, ſi Tribunus per literas illum docuiſſet, non vero ſimul reum, non ſine præuaricatione miſiſſet ad ipſum.

Volumus.] Idem Brugenſis monet, in ſeptem manuſcriptis eſſe, *Volumus*: in quatuor, *Quẽ apprehendimus, & volebamus*. Lectio in tempore præſenti minus commoda eſt, neq; conſentit cum Aoriſto ἠθελήσαμεν.

a cap.21.31.& ſeq.
b cap.23.10.
c cap.3.

Secundum legem noſtram iudicare.]Reum mortis pronunciare, & per Magiſtratum Romanum interficere. C Mentitur Tertullus: quærebant enim mox occidere, feciſſentq;, niſi Tribunus cũ Centurionibus, & militibus decurriſſet *a*; & iterum in ipſomet Concilio, niſi milites euocaſſet *b*.

Oratores tribuunt ſibi, quæ ad clientes pertinẽt.

Quid licuerit Iudæis in ſuppliciis, alias *c* oſtẽdimus. Cum *legem noſtram*, hoc eſt, etiam ſuã, cauſidicus dicit, vel induit clientum perſonam homo Gentilis, vendens cuiuis opellam ſuam, vel proſelytus erat, vel Iudæus quoq; & gente, & religione. Oratoribus vſitatum eſt, quorum tuentur cauſam, ſibi facere communem, ſeq; morum, ac inſtitutorum eorundem eſſe præ ſe ferre. Memoriæ lapſu, aut alio quopiam factum errore arbitror, vt de Tertullo Arias affirmarit, laudans D quoq; Ioſephum, quod is Eleazarum ſicariorum ducem ceperat, & Ægyptium impoſtorẽ profligarat. Voluit, ac ſine dubio debuit, Felicem dicere.

Verſus 7.] Superueniens autem Tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris.

Ibi iudicium fieri debet, vbi patrata ſunt crimina.

SVPERVENIENS *autem tribunus Lyſias.*]Accuſatur Tribunus, quod vim intulerit, & ad peregrina tribunalia compulerit, *cum oporteat ibi iudicium fieri*, inquit Chryſoſtomus, *vbi patrata iniuſtitia eſt*: quodque nimium facilis, ac indulgens, nec miſerit quidem, qui crimen perſequerentur.

Franciſci Lucæ parũ lectio reiicitur.

E Quidam codices, vt eſt apud Franciſcum Lucam, legunt, *intercedens*. Non puto, ſi qui id verbũ habent, ſignificare aliud voluiſſe, quam quod ſignificatur per *ſuperueniens*, vel *adueniens*, non autem *veniam impetrans*, aut quid ſimile, nec intercedere primaria ſua ſignificatione aliam rem importat. Beda legit, *tranſiens*, vel *trãſiliens*. ſed παρελθὼν, Interpres recte vertit, *ſuperueniens*, quod eſt idem, ac *adueniens*.

Cum vi magna.]Βίᾳ πολλῇ. Nõnulli codices Gręci legunt, μετὰ πολλῆς βίας. Non variat ſenſus. Beda meminit alterius lectionis, *Cum multa vi*: ac ſi eſſet, μετὰ πολλῆς.

A *Eripuit eum.*] Ἀφείλετο, vel Ἀπήγαγε. Adduntq; nonnulli codices, καὶ πρὸς σὲ ἀπέστειλε: *Et ad te miſit.* Quæ ſunt quoque in editione Syra, ולך שדרה *valech ſchaderch, Et tibi miſit eum.*

Verſus 8.] Iubẽs accuſatores eius ad te venire: à quo poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.

IVBENS.] Κελεύσας καὶ. Alii codices omittunt καὶ, & habent κελεύων.

B *Ad te.*] Deſunt in textu Græco, tamen Syrus recipit, לותה *leuathah, ad te*, & ſunt in nonnullis Græcis, vel ἐπί σε, vel, apud Theophylactum, ἐπί σοῦ.

Veritati cauſæ ſuæ patronus præfidit.

A quo poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.]Gloſſa interlinearis, *A quo*, explicat de Tribuno; necnon Hugo, & Carthuſianus; Chryſoſtomus autem de Paulo reo. Vtrouis modo præfidit bonitati cauſæ patronus, & orationis veritati, vt quæ in medium ipſe protulerit, vel Tribunus, vel Paulus inficiari nõ poſſint. *Ne videatur mentiri*, ait Chryſoſtomus, *Paulũ ſui ipſius accuſatorem adhibet.*

Quid voluerit iſte orator.

C Alterutru ſperabat, aut accerſendum Tribunũ, qui ſuſcepti auctor itineris fuiſſet, ſontemq; ſubduxiſſet: aut Paulum iam à nullo ſeptum, ſed à tantæ auctoritatis hominibus accuſatum, coram ſeuero ſeditionum vindice, præ timore crimen faſſurum. Beda legit, *quo*, aduerbialiter, id eſt, vt poſſis. Omnes fere codices conſtanter habent, παρ' οὗ, *à quo*. Malim vero id ad Paulum referri: nec enim ignorabant, Tribunũ ſcripſiſſe. Et illud, *iudicans*, ἀνακρίνας, *diiudicans, inquirens, interrogans*, magis propriе reum reſpicit. Quidam legũt, παρ' ὧν, *à quibus*, nempe accuſatoribus.

Verſus 9.] Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes, hæc ita ſe habere.

D ADIECERVNT *autem & Iudæi.*]Συνεπέθεντο, vel ſecũdum alios codices, συνέθεντο. Syrus, אריבו דין עלוהי אף הנון יהודיא *aribu dein bhalauehi ek hanun Iehudaie*, id eſt, *Litem porro intẽderunt ei, etiam illi Iudæi*; illi videlicet, qui deſcẽderunt ex Ieruſalem cum Anania Pontifice. Hugo innuit aliam lectionem, *audierunt*. Fauere poſſet ſimilitudo τοῦ συνεπήκουσαν, quod eſt, *ſimul audierũt*. cum verbo, quod hic eſt συνεπέθεντο, id eſt, *adiecerunt*. Audire autẽ, & ſimul audire, ſignificat conſentire. *Peruertitur iudicii forma, vbi ſunt iidem accuſatores, teſteſque*, inquit Chryſoſtomus.

Iudicii forma peruertitur, cum iidem ſunt accuſatores & teſtes.
d cap.9.22.
e Budæus comment. linguæ Græcæ.

E Verba Græca prædicta idem valere poſſunt, quod conſpirare: ſicut apud Ioannem *d*, συνετέθειντο, aut ſimul adoriri, & inuadere, aut arripere occaſionem, vti occaſione ablata *e*, aut ex compoſito quippiam facere, aut loqui, ſeu ex arte, techna, dolo, malitia, fallacia fraude: item componere, & accommodare, fœdus, & ſocietatem inire cum alio, paciſci, & conuenire ſuper aliqua re, & conſtituere; præterea aſſentiri, & adſtipulari, aduertere, & animum applicare. Congruunt omnes hæ ſignificatiões præſenti loco: nec enim dubium, quin cõuenerit inter iſtos in accuſationis forma, & modo; tamen ſimplex, ac prima notio verbi Græci, quam Interpres poſuit, cum nullam excludat, aptior videtur.

A *Verſus* 10.] Reſpondit autem Paulus (annuente ſibi Præſide) Ex multis annis te eſſe Iudicem genti huic ſciens, bono animo pro me ſatisfaciam.

RESPONDIT *autem Paulus.*] Longior erit Pauli oratio, quam Tertulli: plures namque clepſydræ, ſiue horæ reo dabantur, quam auctori, vt ante dixi, licet id nõ ita perpetuum eſſet, quin arbitrio Iudicis permitteretur. Quamuis vero breuitatem Tertullus pollicitus ſit, veriſimile tamen eſt, Lucam ſumma orationis contentum fuiſſe, nec ea recitare voluiſſe, quæ Iudæi, cęteri in B eandem ſententiam poſt Tertullum adiecerant; ex apologia autem Pauli plura protuliſſe, quia ſapientiſſimum illud, fortiſſimumque pectus eius oſtendit, & Apoſtolicæ virtutis, & doctrinæ pleniſſima eſt.

Tertullus lõgior fuit, quã hic dicatur.

Annuente ſibi Præſide dicere.] Tacuiſſet ad tam grauia crimina, & conuitia pręſenti, ac imperturbato animo, niſi Pręſes imperaſſet; ſeu per ſe ipſe, ſeu per præconem, aut ſatellitem: prioreque modo potuit, eo quod ſiſtebantur rei, quam fieri poterat proxime ante Iudicem, vt nuper obſeruauimus.

Ex multis annis.] Argumentatur, Præſidem, qui C diu in prouincia fuiſſet, & ſuborientes ſeditiones compeſcuiſſet, non potuiſſe latere, ſi quod ipſe ſeditionis eiuſmodi crimẽ admiſiſſet: illud, quod obiiciebatur, recens eſſe dierum non amplius duodecim, ſed improbatum, ac etiam improbabile ab accuſatoribus, qui aberant quoque: ſe in templo, vbi mouiſſe tumultũ accuſabatur, nihil niſi religioſum tractaſſe: in Ieruſalem, vnde multo tempore abfuerat, tum religionis cauſa, tum deferendæ hominibus ſuæ gentis eleemoſynæ aduenisſe: hoc vnum vociferantibus in ipſum libera oratione reſpondiſſe, ob Reſurrectionem, quam crederet, & doceret, conflatam ſibi inuidiam, & accuſationem.

Paulus ſe crimine ſeditionis liberat.

Ex multis annis.] Non ergo biennij expletio, de D qua verſu vltimo, de præfectura debet intelligi, quæ tantillo ſolum ſpatio durauerit, ſicut ibi demonſtrabitur. Quanquam Felix, priuſquam curaret Iudæam, cum Samaria, & Galilæa rexerat Trachonitidem, & Bathaneam, & Gaulonitidẽ a: quę cum haud longe abeſſent, comperiſſe profecto, verumne eſſet, quod in accuſatione Tertullus poſuerat. Paulum cõcitaſſe ſeditiones omnibus Iudæis in vniuerſo orbe.

Felix quomodo multis annis Iudæis iudex fuerit. a Ioſeph. de bel. Iud. c. 12.

Te eſſe Iudicem genti huic ſciens.] Codices quidã Græci addunt, δίκαιον, *iuſtum*, itaque legit Chryſoſtomus, notans *non eſſe adulationis vocem, qualis erat illa Tertulli, quod in multa pace agerent per ipſum,* E *ſed propriam, neceſſariamque conditionem Iudicis, qua præditum Præſidem confideret ipſe nullam in hac cauſa Principis Sacerdotum, vel accuſatorum aliorum rationem habiturum, quo minus ex iuſtitia iudicaret.*

Cur Paulus Iudicem iuſtum dixerit.

Bono animo.] Εὐθυμότερον. In aliis codicibus Εὐθύμως: hoc eſt poſitiuum, illud comparatiuum.

Pro me faciam.] Τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι. *Quæ de me ſunt, reſpondeo*; vel, *Apologiam dico.* De Latinis vocabulis ſatisfaciendi, & ſatisfactionis egimus capite decimoſeptimo *b*. Dixi quoque verſu primo huius capitis, quo modo reus oraret ſine patrono.

b verſ. 9.

Verſus 11.] Potes enim cognoſcere, quia non ſunt plus mihi dies quam duodecim, ex quo aſcendi adorare in Ieruſalem.

NON *ſunt plures mihi dies, &c.*] Caietanus hac ratione colligit hũc numerum: *Vnus eſt dies, quo Paulus egit cum Iacobo: ſex, quibus purificauit ſe, explens ſeptimum: quinq; à captura.* Lege quæ dixi capite vigeſimoprimo *c*, & de verbo adorandi, prout complectitur omnem cultum religioſum, etiam ſacrificii, in capite octauo *d*.

c verſ. 27.

d verſ. 27.

Lyranus quidem in capite vigeſimo refellens eos, qui ibi ſeptem ſumebãt pro quinque, docet, quod dies purificationis Pauli fuit ſeptima ab ingreſſu eius in Ieruſalem: quinque, quibus venit Princeps Sacerdotum accuſare Paulum, incipiũt à Pauli purificatione, & captione excluſiue, & ſic habentur dies duodecim præciſe: dies autem, in qua ſoluit ab inuicem Phariſæos, & Sadducæos, & alia, in qua ductus fuit Cæſaream, ſimul concurrerunt cum duobus illis primis ex quinque, quibus Princeps Sacerdotum venit Cæſaream.

Verſus 12.] Et neq; in templo inuenerunt me cum aliquo diſputantem, aut concurſum faciẽtem turbæ, neq; in Synagogis, neque in ciuitate.

ET *neque in templo, &c.*] Diſputari poterat in porticibus, & atriis templi: frequentius id in porticu Salomonis fiebat, vt dixi capite tertio *e*, & vt exiſtimat B. Antoninus *f*, ordinarie, etſi porticum generaliter nominat. Arias Montanus in porta templi ſecundi Orientali locum fuiſſe memorat, ex quorundam ſententia, in quo ſummi legis Magiſtri, & Interpretes docerent. Vocat hanc Academiã noſter Barradius *g*, de eaq; Paulum hoc loco intelligit. Malim largius, ac indefinite.

Vbi Iudæi diſputare ſolerent.
e verſ. 11.
f 1. p. Hiſt. t. 2. §. 3.

g Tom. 1. Harmon. lib. 10. cap. 14.

Aut concurſum facientẽ turbæ.] Ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου. Syrus, ואףלא כנשא דכנשת אנא *vaph lo cheneſcha dechamaſch ana*, id eſt, *Et etiam congregationem, quod congregauerim ego*, vel, *Nec etiam turbam congregantem.* Pagninus vertit, *ſeditionem.* De voce Græca diximus alio loco.

Neque in Synagogis.] Erant ergo plures eadem in ciuitate Synagogæ, ſicut capite ſexto demonſtratum eſt.

Verſus 13.] Neque probare poſſunt tibi, de me accuſant.

MAGNA hæc innocẽtia, magna ob innocentiam confidentia, ſed modeſta, nec vllum pro tot conuitiis referens iniurioſum, aut aſperũ verbum. In textu Gręco, Οὔτε παραστῆσαι δύνανται; & iuxta codices alios, Οὔτε παραστῆσαί με δύνανταί σοι, eſt emphaſis. Iuxta primam lectionem, *neque repræſentare poſſunt, & in conſpectu ponere, ſeu perſpicue demonſtrare, & conuincere.* Iuxta ſecundam: *Nec queunt me tibi ſiſtere tanquam reum ob ea, quæ obiiciunt*, cũ ſcilicet nulla ratione probare valeant.

Pauli magna innocentia & modeſtia.

Verſus 14.] Cõfiteor autem hoc tibi, quod ſecundum ſectam, quam dicunt hæreſim, ſic deſeruio Patri & Deo meo, credens omnibus, quæ in lege, & Prophetis ſcripta ſunt.

SECVNDVM *ſectam quã dicunt hæreſim.*] Κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν. Meli⁹, ait Beda, legitur in

Hæreſis, & ſecta differunt.

A Græco *ſecundum viam*, quæ enim conſequentia eſt, eum, qui Græce locutus eſt, dicere *ſecundum hæreſim*, cum idē Latine ſecta, quod hæreſis Græce ſignificet? Tamen in omnibus codicibus Latinis extat hæc lectio: nec eſt omnino idē hęreſis quod ſecta: & ſecta in diſciplinis (vertit Syrus hoc loco יולפנא *iulephana*, id eſt, *doctrinam*) dicitur certa quædam, & ab aliis diſtincta tradendi, ac procedendi ratio, ſeu via, vt ideo Interpres per nomē viæ illam conuenienter expreſſerit.

a cap. 5. 17.
Hæreſis de Chriſtiana religione nō bene dicitur, & male ſonat.

De nomine hæreſis iam alias dictum eſt *a*, hicque Theophylactus obſeruat iterum (quod ſemel prius alibi) *id nomen de Chriſtiana religione non vſurpari, quia nullum inuentum, ſeu placitum, & electionem mere humanam continet, ſed ſemper apud nos male ſonat*: B quanquam interdū bene apud profanos Auctores *b*, aut quando dicitur de doctrina etiā pia, ſed veteris Teſtamenti, vt Phariſæorum *c*.

b vt apud Cic. Parad. 1.
c Act. 26. 5.

Videtur Paulus hoc nomen de Chriſtianorū doctrina verſu quinto à Tertullo dictū reiicere, tum ob allatam cauſam, tum quia ille in partem deteriorem ſumere videbatur.

Secta æque male audit apud nos, ac hæreſis.

Nec minus male apud nos audire ſolet ſecta, quando comparatio fit cum Catholica, & Orthodoxa fide, tamque peruerſi dogmatis homines vocamus ſectarios, quā hæreticos. Nihilominus Tertullianus *d*, Cyprianuſque *e* non infrequenter ſectam nominant Confeſſionē Chriſtianam.

d libro de Fuga, de Pallio, & in Apolog.
e ep. 23. in li. 3. c. 4. & ep. 30. ſeu lib. 4. ep. 3. & praf. lib. 1. ad Quirinum.

C Notatu dignum, quod hæreticus quandoque dicitur is, qui penitus infidelis eſt, nec vllo modo Chriſtianus. Hoc enim modo cū in VI. Synodo, canone ſeptuageſimo ſecūdo irritæ decernuntur nuptiæ orthodoxi cum hæretico, hæret cū ſumi debere nonnulli exiſtimāt. Balſamo quidem indicat *f*. & aperte ſentit Couarruuias *g*. Quāquam illius Trullanæ Synodi non omnes canones authentici ſunt. Alioquin communis, veraque ſententia eſt, non eſſe irrita coniugia Catholici cum hæretica, quamuis prohibita.

f ibid. atque in Nomocanone Photii tit. 12. c. 13.
g in 4. Decret. 2. p. c. 6. & 11. num. 4.

Sic deſeruio.] Λατρεύω: quod verbum ad proprium cultum Dei accommodatum eſt, vt olim docuimus *h*: *ſic*, id eſt, vt quiuis alius, vel ad modum ſequētem. D Hugo addit ex neſcio quo libro *prophetica ſeruitute, id eſt*, inquit, *ſecundū Gloſſam perfecta, ſicut Prophetæ boni reputabantur apud Iudæos, nec eſt iactantia*, inquit Hugo, *quod comparet ſe Prophetis, quia per inſpirationē loquebatur ſicut illi*. Oſtenſum eſt quando liceat laudare ſeipſum *i*.

h cap. 7.
i cap. 20.

Patri & Deo meo.] Τῷ ΠΑΤΡΩ'Ω ΘΕΩ͂. Syrus, פלח אנא לאלהא רבהי *palach ana lalaha dababi*, id eſt, *Colo ego Deum*, vel, *Colere Deum patrum meorum*. Quidam codices manuſcripti, *Deo Patri*; alii, *Patri, Deo meo*. Multi ex impreſſis, *Patri Deo*, & nonnulli addunt *meo*.

E Lectionem noſtram emendatam reperi quoque in excuſo exemplari anno 1483. & 1484. & 1494. & in Bibliis Complutenſibus. Vatablus quidem, Pagninus, Clarius, Caietanus ſic legūt, necnon Oecumenius, qui hinc infert, *eundem Deum vtriuſq; Teſtamenti, nec legi, aut genti ſuæ aduerſari, qui legis Auctorem coleret eum ipſum, quem ſui Patres*: tamen tutāda editio noſtra, quæ *paternum Deum*, πατρῷον Θεὸν, accepit, reſpectu ipſiuſmet Pauli, hoc eſt, qui ipſi eſſet paternus, ſiue Pater, nō reſpectu Patrum, à quibus ſit cultus Deus: quamuis non excludat ſenſum illum.

Deus vtriuſq; Teſtamenti idem eſt.

Inuoluit autem hoc modo rationem Paulus, tantum abeſſe, vt legem à Deo conditam violet, vt Deum ipſum loco & Dei, & Patris habeat, ac tanquam talem obſeruet, colatque.

Dii Patrii q dicantur apud Gētiles.

A Prophani πατρῴους θεοὺς vocant, nō ſolum cultos à maioribus, ſed qui ſint cuſtodes patriæ, penates, indigetes, proprij, ac peculiares, & ita nominari poſſint etiam cum primum coli incipiunt. Quare nil mirum, ſi πατρῷον ΘΕΟ'Ν, interpres noſter in hæc reſoluit, Patri & Deo meo, id eſt, quem proprio ſtudio, & Patrem, & Deum meum veneror. Quæ etiam magis morata, & pia oratio, magis cōciliat opinionem innocentię, & beneuolentiam quoque Iudæorum pręſertim, addita mentione legis ac Prophetarum. Gloſſa ordinar. & Lyranus, & Hugo, & Carthuſianus eandem lectionem ſequuntur: & Gloſſa illa Rabani addit ex neſcio quibus aliis codicibus, B *cuius filius demonſtror, non ſeruus*.

Deus Pater, & Deus, & Pater quam vim habeant

Nonnunquam Deus Pater, alias Deus, & Pater cum disiunctione dicitur vtrouis modo tam eſſentialiter, quam notionaliter intelligi poteſt: ſed poſteriori modo quando ſubditur expreſſa mentio Domini noſtri Ieſu Chriſti, vel cum præcedit, vt cum dicitur *tradiderit regnum Deo, & Patri k*. Hæc adeo crebra expreſſio Patris poſt nomen Dei in epiſtolis, & aliis ſcriptis Apoſtolicis, non tantum fit expoſitionis gratia, ſed vt ametur ardentius, & ſanctius honoretur is, qui Pater eſt illius, à quo tanta nobis exiſtunt: ſperanturque beneficia, & ad hoc ipſum à Patre miſſus eſt.

k 1. Cor. 15. 24.

Credens omnibus, quæ in lege, & Prophetis ſcripta C *ſunt.*] Magna, & generalis Fidei profeſſio, quæ plene ſatisfacit calumniæ, quod vbique doceat contra legem *l*. Nomine autem legis, ac Prophetarum vniuerſam Scripturam intelligi, alias monuimus *m*. Et carpere Paulus hic voluit Sadducæos, qui Pentateuchum recipiebant.

l c. 21. 28
m cap. 13. 15.

Credi debent omnia quæ ſacris literis continentur.

Credi debet omnibus, ſiue omnia credenda ſunt, quæ continentur ſacris Literis, licet multa ſecundum ſe ſpectata, leuia ſint, nulliuſve momenti, tum in genere, tum particulatim, ſi diſtincte proponantur ad credendum, propter diuinam auctoritatem, quæ fidem eodem modo meretur, & exigit in omnibus, quæ dignata eſt reuelare, ſeu ſcriptori ſacro aſſiſtere, ne illa ſcribendo D erraret, & non ipſas modo ſententias, ſed verba etiam ſingula dictare.

Traditionib. etiam credendum eſt.

Tamen ſicut præter illa, quæ ſunt in lege ac Prophetis, totove veteie Teſtamento, credi debent quæ habentur in nouo, & ſi quid huiuſmodi tunc extabat, Paulus affirmans de illis, non negabat de iſtis fidem habere: ita vltra fidem, quam exhibemus iis, quæ ſcripto traduntur, oportet nos quoque credere diuinas traditiones. Nam, vt alia prætercam, ipſemet Apoſtolus præcipit Theſſalonicenſibus *n*, *vt ſtent, ac teneant traditiones, quas didicerāt ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam à ſe miſſam*.

n 2 ep. c. 2. 14.

Præſcriptio in credendo vim habet.

Prætereà iuxta lectionem Grecam, τῷ Πατρῴῳ E Θεῷ intellectam de deo Patrum noſtrorum, non ſpernendum ſane trahi argumentum poteſt pręſcriptionis, & antiquitatis, dummodo cęteræ adſint notæ Orthodoxæ veritatis, vt docebamus capite XIV. *o* ne ſimiliter Iudæis, vel Mahometanis, vel Paganis aliis liceat argumentari pro ſe: *Nos*, inquit Auguſtinus *p*, *neque in confuſione Paganorum neque in purgamentis Hæreticorum, neque in languore ſchiſmaticorum, neque in cæcitate Iudæorum religionem quærimus, ſed apud eos ſolos, qui Chriſtiani, Catholici, vel Orthodoxi nominantur*.

o verſ. 13.
p de vera Relig. c. 5.
Vbi inueſtiganda vera religio.

Quæ in lege, & Prophetis ſcripta ſunt.] Τοῖς κατὰ τὸν νόμον, καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις. *Quæ ſecundū legem, & Prophetis ſcripta*. Sed aliqui codices diſtin-

ctius inſerunt, ἐν τοῖς, καὶ τοῖς ἐν τοῖς προφήταις, & in iis, & in his, quæ in Prophetis ſcripta ſunt.

Verſus 15.] Spem habens in Deum, quam & hi ipſi expectant, Reſurrectionem futuram iuſtorum, & iniquorum.

SPEM *habens in Deum*, &c.] Spem virtutem habebat Paulus: ſpei obiectum expectabant alii cum ipſo: ſpes enim quandoq; pro ſpei obiecto dicitur *a*. Cum autem ait, *Quam & hi ipſi expectabant*, intelligens Reſurrectionem, de qua ſtatim ſubdit, innuit Phariſæos, vt notat Lyranus, ex quibus videlicet aderant nonnulli.

Spes pro obiecto ſpei dicitur.
a Rom. 8.24. Tit. 2.13. & alibi.

Carthuſianus indicat omnes Phariſæos fuiſſe, & hos inſtantius perſecutionem mouiſſe contra Paulum, quam Sadducæos. Cõtrarium ſuperius demonſtrauimus, ac nominatim Ananiam Pontificẽ Sadducæis fauiſſe. Porro cum præter Sadducæos reliqui Reſurrectionem crederent, licet potiſſimum Phariſæi, qui Sadducæis aduerſabantur præ aliis, potuit Paulus hic intellexiſſe non Phariſæos tantum, vel etiam præcipue, ſed indefinite Iudæos, qui paſſim, ac ex parte maiore articulũ Reſurrectionis credebant: qua ratione maior conflabatur ſummis aduerſariis Pauli Sadducæis inuidia, & Sadducæorum amiciſſimæ Ananiæ Pontifici, qui ad accuſandum Paulum deſcẽderat. Hinc porro ſequitur, non eſſe ſimpliciter verum quod ſcripſit Chryſoſtomus *b*, myſterium Reſurrectionis ante Chriſti aduentũ non fuiſſe veteribus reuelatum. Conuincitur oppoſitum plurimis teſtimoniis veteris Teſtamenti; etiã ex libro Iob, de quo nec bene id aliqui negauerũt *c*. Voluit, opinor, dicere ad adeo explicita fide atq; cognitione. Lege exempli cauſa c. 14. & 19. Iob, Eſaiæ 26. Ezechielis 37. Danielis 12. 2. Machab. 7. Iob diſertiſſime locutum de Reſurrectione Hieronymus docet *d*, & Prophetã Reſurrectionis appellat Anonymus auctor vetus ante ſexcentos annos editus in Bibliotheca Floriacenſi, libro de translatione S. Iacobi Apoſtoli.

Hi qui aduerſabantur Paulo magis Sadducæi fuerunt, quam Phariſæi.

b Hom. de Lazaro.

c citati in Catena in Iob. c. 2. & 7.

d epiſt. 61. & 101.

Reſurrectionem futuram iuſtorum, & iniquorum.] Notabilis locus pro Reſurrectione generali etiã damnatorum, quamuis eorum Reſurrectio, quia vocatur *Iudicii*, id eſt, condemnationis, & non *vitæ*, nimirum beatæ, eſt potius mors: quo etiam pacto negatur Antiocho Epiphani futura Reſurrectio ad vitam *f*, & Auguſtinus *g* docet *vitam gehennæ potius mortem dicendam, quam vitam*, propterea *negantur impii Reſurrecturi in iudicio* h, hoc eſt, ita vt ibi vllo modo iudicent ipſi? vel vt vitam, quã diximus æternam, conſequantur; vel vt animo erecto ibi ſtent, plenoque fiduciæ; vel ita, vt *ſi fuerint infideles, examinandi ſint, & conuincendi: ſatis iam iudicati, & damnati* i.

Reſurrectio omnium hic oſtenditur.

e Ioan. 5.29.

f 2. Mach. 7. 14.
g 6. de Ciuit. c. 12.
h Pſal. 1. 5.

Poſtremo idem Auguſtinus *k* definit, *quod Reſurrecturam carnem omnium quicunque nati ſunt hominum*, etiam nempe infantium, qui cum peccato mortui ſunt originali, *atque naſcentur, & mortui ſunt, atque morientur, nullo modo dubitare debet Chriſtianus.* Et quidem *ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur* l, nimirum vitã quoque corporis.

i Ioan. 3.18.
Generatiſſima futura eſt Reſurrectio.
k Ench. c. 84.

l 1. Cor. 15. 22.

Verſus 16.] In hoc & ipſe ſtudeo, ſine offendiculo conſciẽtiam habere ad Deum, & ad homines ſemper.

A IN *hoc.*] ἐν τούτῳ. Syrus מטול אנא *metul hana*, quod eſt, *propter hoc, propterea*; alii, *interim*, vt Gagneius, Gloſſa interlinearis, & Hugo, *Credens in hoc.* Arias, *Hanc viam ſecutus.* Præſtat nectere cum ſequentibus: quod indicat quoque coniunctio ſequens.

Et ipſe ſtudeo.] Ἀσκῶ, *exerceo*, nimirum me, *meditor, laboro*, vt vertit Syrus, עמל אנא *bhamal ana*, id eſt, *laboro ego*: vel, *operam do, vaco, inſtruo, doceo*: & poſſet ſenſus eſſe: In hoc totus ſum, quod dixi, nempe in tradenda ſuper omnes alias res doctrina de Reſurrectione.

Aſcetici dicti ſunt ſermones ad exercitationẽ ſpiritualem ſpectantes, & Aſcetæ hi, qui ſe in rerum diuinarum exercent meditatione, B ſiue Monachi; ſicut Monachæ Aſceteriæ, vel aſcetriæ, & aſceterium cœnobium, ac monaſterium locus eiuſmodi exercitationis, atque doctrinæ.

Sermones aſcetici qui dicantur.

Sine offendiculo conſcientiam habere] Videtur iuxta hanc interpretationem referri huc illud ſtudium, vt habeat conſcientiam, &c. Sicq; Syrus intellexit dicens, דתרתא דכיתא תהוא לי *dethirtha dechita thehue li*, id eſt, *Vt conſcientia pura ſit mihi*; vel, *Laboro, vt conſcientiam bonam habeam*, necnõ Budæus *m*. qui legit ἔχειν, prout quidam codices habent, quamuis in ordinariis habeamus, ἔχων, *habens*, & non *habere*. Ita vt ſit ſenſus. Studeo in hoc, nempe quod prædixi, *habens*, id eſt, cum ha- C beam. Sed phraſi Græca principium verbo iunctum habet quandoque vim infinitiui, ita vt ſit idem ἀσκῶ ποιῶν, vel ἔχων, atque ποιεῖν, vel ἔχειν: ac proinde commoda eſt Interpretis verſio.

m Com. ling. Græc.

Sine offendiculo conſcientiam.] Ἀπρόσκοπον συνείδησιν. Syr. דכיתא *dechitha, purã*. Pagninus, *inoffenſam*. Sicut & Budæus. *Sine offenſione eſtote Iudæis, & Gentibus*, inquit Apoſtolus *n*, vbi eſt, γίνεσθε: & *o*, *Vt ſitis, ſynceri, & ſine offenſa*, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς, καὶ ἀπρόσκοποι.

n 1. Cor. 10. 32.
o Philip. 1. 10.

Studuit magnum in modum Paulus, *per omnia hominibus placere* p, *omnibus omnia fieri, vt omnes faceret ſaluos* q. *Prouidere bona non ſolum coram Deo, ſed etiam hominibus* r, quod & vt alii faciant, præcipit *ſ*. D Hoc illud ipſum eſt, quod in altera apologia reſponderat Ieroſolymis coram Pontifice, qui percuti propterea ipſum præcepit *t*: *Ego omni conſcientia bona cõuerſatus ſum ante Deum vſque in hodiernum diem*: & nunc libenter repetit, vt intelligat Ananias, cæterique, qui tunc aderant, non inconſiderate id locutum, nec prohibitum ea percuſſione, quin denuo, ſæpiuſq;, quod teſerat, profiteretur.

Paulus ſtuduit hominibus placere in bonum.
p 1. Cor. 10. 33.
q ibid. 9. 22.
r 2. Cor. 8. 21.
ſ Rom. 12. 17.
t Act. 23. 1.

Semper.] Syrus. אמינאית *aminaith, perſeueranter*. Deeſt in textu Græco iſtud aduerbium, præter pauciores codices, qui habent διαπαντός.

Verſus 17.] Poſt annos autem plures, eleemoſynas facturus in gẽtem meam, ve- E ni, & oblationes, & vota.

POST *annos autem plures.*] Numerat Gagneius tres ac viginti poſt conuerſionem Pauli, Alii aliter: ego vero tempus in tempore non libenter tero.

Remouet vero calumniam aliam de violato templo, & ſimul de ſeditione in Ieruſalem: nec enim cenſendum id feciſſe, qui in templo purificatus obtulerit, quiq; ſuæ gentis hominib. detuliſſet eleemoſynas, hos odio proſecutum nõ eſſe.

Paulus calumniam de ſeditione à ſe repellit.

Quæ ratio non quidem neceſſario cõcludit, ſi & hi Nazareni habebantur, Paulus autem eorum dux, tamen aliquid efficiebat: quoniam ante hũc aduentum Pauli, Nazarenorũ horum ſeditio inaudita erat, nec tantus perſecutor ſeditioſorum Felix, negotium cum iis vllum habuerat.

a verſ. 2.

b c. 21. & alibi.

Eleemoſynas facturus.] In capite tertio nomen eleemoſynæ declarauimus *a*. De re ipſa meminit ſæpe in epiſtolis Apoſtolus ſub nomine collectarum, nosq; ſuperius meminimus *b*. Hæc vna fuit aduentus Pauli cauſa in Ieruſalem.

Et oblationes, & vota.] Deſiderabantur *vota* in textu Græco, eſtq; duntaxat nomen τῶν προσφορῶν, quod ſignificat *oblationes*: nec Syrus de votis meminit, omittuntque Caietanus, Vatablus, Pagninus, Clarius.

Paulus cur Ieroſolymam venerit.

Etſi vero votum perſoluit pro Nazaræis, non tamen ad hoc venerat in Ieruſalem; ſed cum veniſſet, hortatu Iacobi id fecit, vt vidimus capite 21. Venerat etiam ad Pentecoſten ac per eam occaſionem vota prius facta perſoluiſſe potuit, & oblationes votiuas. Nomen Græcum generalius eſt, poteſtq; comprehendere vota, & videri præterea poſſet denotare eleemoſynas ipſas collectas ex oblationibus fidelium, vel libere, vel etiã ex votis factis, quas variis ex locis Paulus detulit, partim in vſum fratrum Ieroſolymitanorũ, partim vt offerrentur in ipſo templo.

Verſus 18.] In quibus inuenerunt me purificatum in templo: non cum turba, neque cum tumultu.

IN *quibus.*] Ἐν οἷς, nempe τοῖς χρήμασι, vel ἔργοις, negotiis, vel operibus, ſeu dum hæc fierent. Syrus ſolam coniungentem particulam *&* ponit, ואשכחוני הלין *veſchechechuni helin*, id eſt, *Et me iſti inuenerunt.* Quidã codices habent, ἐν αἷς, nempe ἐλεημοσύναις, καὶ προσφοραῖς, id eſt, dum perſoluerem eleemoſynas, & oblationes, aut certe has in templo, ſeu dum in id me contuliſſem, vt ſoluerem.

c verſ. 26.

Inuenerunt me purificatum in templo.] Hoc nõ faceret proculdubio violator templi. Lege caput XXI. *c* Hęc alia verba: *Et apprehenderunt me, clamãtes, & dicentes: Tolle inimicum noſtrum,* deſiderantur in textu Græco, & Syro, nec vllus ea interpretatur, & prætermittuntur in Bibliis Sixti V. & in manuſcriptis; cum tamen in Regiis Complutenſibus, aliisq; inſerta ſint; in aliis notata obelo, vel ad marginem appoſita. Ex cap. 22. videntur hæc tranſcripta, vbi leuantes vocem dixerunt Iudæi Tribuno: *Tolle de terra huiuſmodi: non enim fas eſt eum viuere.* Lege quæ ibi diximus.

Verſus 19.] Quidam autem ex Aſia Iudæi, quos oportebat apud te præſto eſſe, & accuſare ſi quid haberẽt aduersũ me.

Recriminatio aduerſariorũ à Paulo facta.

d verſ. 27.

e verſ. 3.

QVIDAM *autem ex Aſia Iudæi.*] Retorquet accuſationem in accuſatores, quod accuſent nunc ii, qui non ſunt accuſationis auctores; hi vero quos adeſſe conueniebat, abſint, vtpote conſcii, quam præpoſtere, temere, ſine cauſa ſeditionem concitaſſent in templo contra ipſum. De his Aſianis Iudæis facta mentio eſt capite 21. *d* necnõ in vigeſimo *e*. Nec vero hi Ieroſolymis corã Tribuno Paulum detulerant, nec modo Cæſareæ apud Præſidem. Quaſi Pontifex, & Seniores deriuando accuſationem ad ſe, ſua velint auctoritate reum opprimere, diffiſi crimen ab accuſatoribus primis idonea ratione probari poſſe. Sed videri volunt iam ab ſe ſatis cognitam cauſam, pronunciatamque ſententiam, deſiderari executionem, quã cũ Tribunus impediuerit, flagitẽt à Pręſide. Eſt aũt oratio præſens propter breuitatẽ obſcurior: quã obſcuritatẽ Syrus hoc pacto excutit, אלא אן דשגשו אנשין יהודיא דאתו מן אסיא הלין דולא הוא דנהוון עמי קדמיך *ella in daſchegaſchu aneſchin Iehudaie dethau men aſia hilen denale haue danechunun bhammi kedamaich*, id eſt, *Niſi quod tumultuati ſunt Iudæi illi, qui venerant ex Aſia, quos oportuit ſiſtere mecum coram te.* Eadem fere ratione Vatablus. *Quidam autem ex Aſia Iudæi eum tumultum concitarunt, non ego.* Sic enim Arias.

Verſus 20.] Aut hi ipſi dicant ſi quid inuenerunt in me iniquitatis, cum ſtem in Concilio.

AVT *hi ipſi dicãt.*] Prouocat illos ipſos, qui aderant, fretus bonitate cauſæ, efficaciter tamen tuens ſeipſum, attamẽ minime laceſſens, nec obiiciẽs iniurioſa verba, iniqua verbera, quæ audierat, ac tulerat.

Si quid inuenerunt in me iniquitatis, cum ſtem in Concilio.] Quidam codices Græci habent ſolum τί, & nõ εἴ τι. Syrus, מנא אשכחו בי סכלותא כד קמת קדם כנשהון *mana aſchechachu bi ſachlutha chad kamed kedam chenuſchehun*, id eſt, *Quid inuenerint in me flagitii, cum ſtarem ante conceſſum eorum.* Iuxta hunc exponendi modum, qui eſt quoque Chryſoſtomi, loquitur Apoſtolus de tractata prius cauſa in conceſſu, ſiue Synedrio Ieroſolymitano, innuitq; non modo nullius ibi criminis conuictum eſſe, ſed nec grauiter laceſſitum, retuliſſe vindictam: quod enim repercutiendum dixerat, qui percuti iuſſerat, cum Pontificem didicit eſſe, per ἐπανόρθωσιν retractauit, aut ſatisfecit.

Paulus grauiter laceſſitus non retulit vindictam.

Arias item explicat de Aſiaticis illis, qui nihil certi de ipſo dixerint, aut dicere poſſint, quod crimen oleat, nec antequã comprehenderẽt ipſum, nec vbi comprehenderunt. Conſentit Carthuſianus, & Caietanus, fauetque tum participium aoriſtum στάντος, tum vox τοῦ συνεδρίου, quod intelligitur ordinarie de Concilio celebrati toties in Ieruſalem: tum quia Tertullus iam obiecerat crimina.

Nihilominus planior ſenſus videbatur de tribunali, & Cõcilio, in quo tunc Apoſtolus erat, & cui Præſes præerat: quamuis & propter præſentiã Pontificis, aliorumq; Seniorum, poteſt Synedriũ de Concilio Ieroſolymitano intelligi, quod hi repræſentabant: ſequuntur hanc interpretationẽ Gloſſa interlinearis, & Lyranus, eſtque penitus cõſentanea verſioni noſtrę: *Cum ſtem* licet codex, quo Carthuſianus eſt vſus, habeat. *Cum ſtarem*, & qui Græce mediocriter ſcit, non ignorat aoriſtos habere non raro ſignificationem præſentis temporis. Qui agebant cauſas, liteſq; habebant, reſidere cum Iudice non poterant, quamuis honorati *f*, vt ante memini. Etſi vero ſtare non ſemper erecti corporis habitum ſignificat, ſed nudã præſentiam, propoſito tamen nunc conuenit.

f L. de offi. [illegible]

Verſus 21] Niſi de hac ſolummodo voce, qua clamaui inter eos ſtans: Quoniam de Reſurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis.

g verſ. 6.

NISI *de hac ſolummodo voce.* &c.] Hoc narratur capite præcedenti *g*. Gloſſa ordinaria hoc per antiphraſim dici putat, *quia ſciebat placere Iudæis, qui aderant, fidem Reſurrectionis, quam nimirum exceptis Sadducæis, qui paſſim habebantur ſeditioſi, & factioſi, maxima pars Iudæorum tenebat*, vt dictum eſt verſu decimoquinto. Talis eſt per proſopopœiã querimonia nucis apud Ouidium:

Reſurrectionem omnes Iudæi credebant præter Sadducæos.

Nil ego peccaui, niſi ſi peccaſſe fatemur,
Annua cultori poma referre ſuo.

Simul indicauit non aliam ob cauſam Tribunum detraxiſſe ipſum, niſi quia diſſidentibus inter ſe Sadducæis, ac Phariſæis ſuper iſta controuerſia Reſurrectionis, diſcerptus eſſet ab eis: ideoque dum ſtuderent: contenderentque pro ſua quiſque ſecta, diſſenſionis illius auctores ipſoſmet extitiſſe.

Verſus 22.] Diſtulit autem illos Felix, certiſſime ſciens de via hac, dicens: Cùm Tribunus Lyſias deſcenderit, audiam vos.

Præſes nec abſoluit Paulum, nec damnat.

DISTVLIT *autem illos Felix.*] Prudenter, ac iuſte Præſes nec Iudæos repellit, nec Paulum abſoluit, ſed rem protrahit: cedens tamen etiam timori, minus æquus eſt, dum adhuc carcere detinet, & inhiãs in pecuniam Pauli, vt paulo poſt dicetur, vinci ſe patitur à cupiditate potius, quam ab ſtudio recti, honeſtique. In textu Græco antecedunt hæc verba, Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ; quæ noſter & Syrus Interpres abſque iactura prætermiſerunt.

Felix Iudaicarum rerum peritus.

Certiſſime ſciens de via hac.] Siue exactius, ἀκριβέστερον Iudaicum ius probe nouerat tamdiu, vt Paulus in apologia dixit, verſatus in his regionibus, nec ignorabat, quid inter Iudæorum veterem doctrinam diſtaret, Chriſtianamque diſciplinam, ita vt in iſta turbarum, tumultusve nulla occaſio, materia nulla contineretur, nihilve contrà primaria, & præcipua legis Moſis, atque Scripturarum reliquarum documenta & præcepta.

Felix vnde habuerit Iudaicarum rerum cognitionẽ.

Ab vxore Iudæa, de qua poſtea, potuit res Iudæorum cognoſcere. *Viam* porro accepiſſe videntur cauſam Pauli Chryſoſtomus, Gloſſa interlinearis, Hugo, & Lyranus: Carthuſianus, & Caietanus *doctrinam Chriſtianorum*, nimirum ex comparatione cum Iudæis, prout diximus de vtraq; intelligentes. Luculẽtum ſane Pauli innocentiæ a Præſide teſtimonium, quo non obſcure declarabat, ſic inuidia iſtos ad accuſandum adactos, vt de Chriſti accuſatoribus Præſes Pilatus exiſtimauerat *a*.

a Matt. 27. 18.

Cum Tribunus Lyſias deſcenderit, audiam vos.] Legem vult, à noui, de tumultu, cuius proprie pertinet ad leges Romanas iudicium, Lyſiam ipſum audiam, quando Tertullus orator ipſum citauit teſtem, à quo de iſtis cognoſcere poſſim.

Arripuit ſolerter, libenterque hoc effugium, & occaſionem differendæ ſententiæ; alioqui certior iam factus literis Lyſiæ, nullum in Paulo crimen eſſe dignum morte vel vinculis; remq; duntaxat agi de quæſtionibus legis Iudæorum *b*. Immo vult Caietanus per comparatiuum illud, ἀκριβέστερον, innuiſſe, neceſſe nõ eſſe, vt à Lyſia plenius doceatur, cum quæ ad religionem Iudæorum, Chriſtianorumque ſpectant ſibi, quam illi eſſent notiora.

Nullũ crimẽ in Paulo Felix agnouit. b cap. 23. 29.

Audiamus vos.] Διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς, *Dignoſcam vtramque partem.* In nonnullis codicibus Græcis præfigitur ἀκριβέστερον, *exactius, exquiſitius*, &c.

Verſus 23.] Iuſſitque Centurioni cuſtodire eum, & habere requiem, ne quemquã de ſuis prohibere miniſtrare ei.

IVSSITQVE *Centurioni cuſtodire eum.*] *Detinet*, inquit Chryſoſtomus, *Iudæis gratificans, vel etiam expectans pecuniam ſe accepturum.*

Et habere requiem.] Syrus, דנטריוהי בניחא *deneteriuuhi beneiache*, id eſt, *Vt ſeruaret illum*; vel, *Vt cuſtodiretur in requie.* Ἔχειν τε ἄνεσιν, *Et habere relaxationem*, ſeu in laxiore cuſtodia, ſine vinculis agere, remiſſione animi, & recreatione frui, licẽtius haberi, & tractari, condonationem quandam pœnæ, quam reis affert arctior cuſtodia, & coertio vinculorum habere ἄνεσιν τιμωρίας.

Sic ἄνετος quandoque ſignificat *liberum, & nõ aſtrictum c.*

c Budæus in comm. ling. Græcæ.

Carthuſianus exiſtimat voluiſſe poteſtatem ei fieri egrediendi cum vellet. Non eſt probabile: neque enim ſic eſſet in cuſtodia, & hoc modo non erat opus permitti aliis, vt ei miniſtrarẽt, vel eum adirent, prout mox ſubditur. Significatur ergo tantum liberior carcer.

Quæ fuit facta Paulo remiſſio.

Nec quemquam de ſuis prohibere miniſtrare ei.] Id iure communi ordinarie vetari nõ ſolet, nec debet, quamuis rei ſint iudicati, ſeu condemnati *d*: poteſt tamen, cum ſint rei magis noxii, ac periculoſi; aliis non per cuſtodes duntaxat, ſed immediate per familiares permittitur miniſtrari. Fauit hac in re Paulo tum ipſius innocẽtia, tum etiam quod eſſet ciuis Romanus, vt notat Caietanus. Superuacanea eſt Gloſſæ ordinariæ diſtinctio, & Hugonis, de ſuis vel amicis, Diſcipulisve, vel de rebus, ac facultatibus. Eſt enim Græce, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, additurque quod omiſit editio noſtra, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ, *aut accedere ad ipſum.* Syrus ponit ידעוהי *iadehbauchi*, id eſt, *Notos ipſi & familiares.*

Miniſtrare reis ex ſuis nemo prohibetur, niſi ſint magis noxii. d l. i. victum. ff. de re iudic.

Verſus 24.] Poſt aliquot autem dies veniẽs Felix cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Ieſum.

POST *aliquot autem dies.*] Τινὰς *Aliquos.* Syriace, קליל *kalil, paucos.*

Veniens Felix.] Syrus שדר *ſchaddar, miſit.* Παραγενόμενος, id ſignificat, quod Interpres noſter poſuit, vel *aduenians, accedens, rediens, prodiens.* Caietanus id putat dictum, quoniam Felix iuxta negotia prouinciæ diſcurrebat. Fortaſſe poſtrema acceptio propoſito magis conuenit, quoniam non cõſtat exiiſſe, ac rediiſſe; quod ſi quis id affirmet, non referat ad negotia, quæ non facile perficiuntur à Præſide tã paucis diebus, ſed potius ad ambulationem ruralem, vnde vxorem Druſillam reduxerit in vrbem.

Cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa.] Druſilla filia fuit prioris Agrippæ Regis, cuius mors capite duodecimo deſcripta eſt, & ſoror alterius itẽ Agrippæ, de quo fit mentio capite ſequenti. Nupſit prius Azizo Emeſenorum Regi incircumciſo, cum illam Epiphanes filius Antiochi Regis Comagenorum recuſaſſet, quod mutata ſententia nollet ipſe Iudæorum ſequi religionem, prout erat pollicitus parentibus puellæ. Deinde

Druſilla quæ fuit.

Felix præcellenti captus huius pulchritudine, Simonis Iudæi, genere Cyprij opera, qui magicen profitebatur, illam ad ſuas ipſius nuptias, relicto marito, pellexit, calcata quoque religione patria, & ſuſcepto ab ipſis filio nomen Agrippæ impoſuerunt.

Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ ſecundum Druſillæ virum nominat Lazitum Regem Amazonum: Druſillam verò permotam exemplo Berenicæ, ſeu Bernicæ cognatæ, quæ pariter dimiſſo marito, nupſerat ditiori, ſcilicet Agrippæ Regi filio Herodis Agrippæ. Eandem Druſillam Tacitus *a* ſcribit neptem fuiſſe Cleopatræ, & Antonij; ac proinde Felicem illorum progenerum, & Claudium Imperatorem nepotem eorundem. Etenim Liuiæ vxoris Auguſti chariſſimæ, & celeberrimæ filius Druſus ex Antonia ſorore M. Antonij tres genuit, Germanicum, Liuillam, Claudium, qui poſt Caligulam imperauit. Suetonius *b* trium Reginarum nominat maritum. Lege etiam Ioſephum *c*.

a lib. 5. hiſtor.

b in Claudio, c. 26.

c 20. Ant. c. 5. & 2. de bel. Iud. c. 20.

Druſillæ.] Deflexio nominis diminutiui ſatis communis eſt fœminis, qualis reperitur etiam, vt dixi capite primo, in Petronilla, non à Petro, cuius filia ſolum erat ſpiritualis, ſed à Petronio, cum eſſet ex gente Petronia.

Audiuit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Ieſum.] Vxor Iudæa, & curioſa perſuaſit fortitan viro de rebus Chriſtianis, quæ celebrabantur, vt ab vno de præcipuis Chriſtianorum Doctoribus cognoſceret. Quam vocat Lucas fidem, notans quodammodo, reprehendenſque curioſitatem, cui, quæ comprehendi nequeunt intelligentia, ſed ſola fide teneri, non valent ſatisfacere. Aliquando notauimus, quare præponatur ante Chriſtum Ieſus, nunc poſtponatur. Lege Toletum *d*. Aliqui codices Græci hoc loco habent tantum, ΙΗΣΟΥ͂Ν. Hic repetendum quoque, fidem in Ieſum idem valere, quod de Ieſu: nec ſemper in Ieſum, vel Deum credere, de fide formata intelligi.

Druſilla viro perſuaſit, vt Chriſti fidem audiret.

d in Ioan. c. 3. num. 75.

Verſus 25.] Diſputante autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de Iudicio futuro, tremefactus Felix reſpondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accerſam te.

D*iſputante autem illo de iuſtitia.*] Nihil hic exprimitur à Paulo diſputatum de Fidei myſterijs, magis, vt ita dicam, ſpeculatiuis, quemadmodum de Trinitate, Incarnatione, atque alijs huiuſmodi.

Perſpexit videlicet Apoſtolus, qua erat ſolertia, & ſpirituum diſcretione, primarios iſtos viros duci non ſtudio pietatis, religioniſve, ſed fallendi temporis voluntate, curioſitatiſque ſaturandæ: cæterum deprauatis moribus eſſe deditos, vt de Felice Tacitus *e* ſcripſit, ſæuitiæ, ac libidini: vitia Fidei vehementer obſiſtere, nec abſque pia quadam affectione obedientiam Fidei facilè exhiberi, tametſi ſemel infuſa cohærere Fides valeat, etiam cum vitijs.

aulus cur n diſputet præcipuis i myſte-

e [illegible]

Itaque Paulus id, quod minimè vellent iſti, ſed quo maximè indigebant, proponit, & ingerit, de iuſtitia, contra fraudes, & latrocinia; de caſtitate, contra effrænes libidines; de iudicio, contra nimis liberam in tanta poteſtate degendi, & agendi rationem ſine cuiuſque reſpectu, metuque.

Cur de his à [illegible] diſpu-[illegible]it.

Duobus maximè collabi Rempublicam Valerius dixit *f*, Veneris, & pecuniæ cupidine. Et Sophoclem Collegam in prætura Pericles monuit, *& oculos, & manus Prætorem continentes habere debere.* Iudicium Dei proponitur ei, qui iudicabat cæteros, impunèque peccabat, & alienam vxorem per iniquiſſimam libidinem vſurpabat. *De his tribus,* ait Carthuſianus, *Paulus diſſeruit, quoniam contra iuſtitiam ex incontinentia Felix coniugem iſtam adeptus eſt, eiq; diuini iudicij memoriam, timoremq; propoſuit.*

Reſpublica duabus rebus maximè collabitur. f Val. 4. c. 3.

Diſputante.] Notat Hugo, ferè vbique in hoc libro vocari prędicationem, diſputationem *g*, quia tunc iaciebant Apoſtoli fundamentum Eccleſiæ, & neceſſe erat, *vt eſſent ſemper parati omni poſcenti reddere rationem de Fide Chriſti* *h*. Nihilominus Græcum διαλέγεσθαι, ſicut & διαλογίζεσθαι, & διαλογισμὸς, habet, non apud alios duntaxat, ſed & in ſacris Scripturis generaliorem vſum pro locutione, & ſermocinatione, etiam citra contentionem diſputationis: nec hic locus erat, vel tempus, vel perſonæ, quæ ſeriam exigerent illam de rebus noſtris vltro, citroque allatis hinc inde rationum momentis tractationem. Fateor, quibuſdam in locis huius libri, vbi habetur Latinum verbum diſputandi, eſſe Græcum συζητεῖν, quod magis importat dictam vim contentionis.

Diſputatio cur de Fide tractatio dicatur.

g Act. 9. c. 6. 26. c. 17. 17. c. 18. 4. 19. c. 15. 8. 9. c. 20. 7. 9. c. præſenti, 24.

h 1. Pet. 3. 15.

De iuſtitia, vel de iniquitate propriè contra alienam vxorem, vel de ea, quæ reſpiciebat omnes ipſius præfecturæ commiſſos, vel de peccato in genere. Accipit Arias de iuſtitia Dei iuſtificante. Dubito, an adeo ſubtiliter apud tales auditores diſſeruerit Paulus, hoc eſt, de forma iuſtificationis noſtræ, de cauſa efficiente, de diſpoſitionibus, &c. Omnem orationem arbitror maximè moratam fuiſſe, captuiq; conuenientem eorum, qui permouendi eſſent maioribus machinis, & exaggeratione ſententiarum. Hoc eſt argumentum, quod frequentius tractandum eſſet ad illos maximè, qui perfunctoriè, aut ludicrè, ſeu curioſè, quos adeunt, accerſuntque viros pios, percontantur de rebus diuinis: ſed & vniuersè congruit omnibus commemoratio, grauiſq; diſſertatio de iuſtitia, caſtitate, iudicio: ſiquidem *nihil ad diuini contemptum iudicij magis inducit, nihil ſic timorem Dei deijcit, & labefaciat, vt ſanguiſuga illa duæ geminæ cupiditates lucri, luxuſq;.* Auguſtinus *i* comparat hęc tria præcepta de iuſtitia, caſtitate, iudicio *cum lumbis præcinctis, lucernis ardentibus, & expectatione Domini* *k*: cum admonitione Pſalmi, *Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem, & perſequere eam* *l*. Atque in his ſummam Euangelicæ doctrinæ; videlicet moralis, & practicæ, contineri.

Cur de iuſtitia Paulus diſſeruerit.

Præclara ad caſtitatem exhortatio.

i Sermo. 59. de verb. Domin. c. 2.

k Luc. 12. 35. 36.

l Pſal. 33. 15. 1. Petr. 3. 11.

Talia ſunt, quæ tradit Petrus *m*, *abſtinere à carnalibus deſiderijs: conuerſationem inter Gentes habere bonam.* Item *n*: *ſuccinctos habere lumbos mentis cum ſobrietate: perfectè ſperare in eam, quæ nobis offertur, gratiam in reuelationem Ieſu Chriſti: quaſi filios obedientiæ, non configurari prioribus ignorantiæ noſtræ deſiderijs; ſed ſecundum eum, qui vocauit nos, ſanctum, vt in omni conuerſatione ſancti ſimus.* Præterea *o*: *Sobrios eſſe, vigilare, ac reſiſtere fortes in fide: ſcientes, quod Deus gratiæ, qui vocauit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos ipſe perficiet, confirmabit, ſolidabitq;.*

m 1 Petr. 2. 11. 12.

n c. 1. 13. 14. 15.

o c. 5. 8. 9. 10.

Lyranus tres partes officij humani comprehendi exiſtimat in iuſtitia, caſtitate, & iudicio, hoc eſt, ad proximum, ad ſeipſum, ad Deum, qui timendus eſt. Hæc eadem Paulus *p* amplexus eſt, dum iuſſit, *vt abnegantes impietatem, & ſecularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus*, nobis, proximo, Deo.

Tres partes officij Chriſtiani hic comprehenduntur.

p Tit. 2. 12.

Et caſtitate.]Iam expoſuimus, quid ſibi velit caſtitas; ſed ſimiliter dubito, non laboraſſe Paulum in præſentia, vt eam proponeret, ac exponeret, quæ à Spiritu ſancto per Chriſtum donatur ijs, qui *mundi corde verè dicuntur* a, & ſunt, *Deumq́; videbunt*, vt hoc loco Arias contendit. Syrus vertit קדישותא *kadiſchutha, ſanctimoniam, ſiue ſanctitatem.* Græcè eſt, ἐγκράτεια, quam Chryſoſtomus generalius extendit ad continentiam quoque, temperantiamve circa pecunias, & abſtinentiam; vt ſi Iſocratica phraſi dicat quis alteri, Ἐγκράτειαν ἄσκει κέρδους, *Temperantiam à lucro exerce.*

a Matt. 5. 8.

De voce Græca ἐγκράτεια.

b c. 1. 6.

In poſteriore epiſtola Petri b. ἐγκράτειαν Interpres vertit, *abſtinentiam: in ſcientia autem abſtinentiam:* vbi ſermo eſt non de ſpeciali virtute temperantiæ circa delectationes Venereas, vt placet Adamo; ſed *de moderatione circa virtutes omnes, vel circa ſcientiam, vel quam in alijs virtutibus ſcientia præſcribit.* In epiſtola Pauli ad Galatas c editio noſtra voces tres, & velut diſtinctos Spiritus ſancti fructus exprimit pro vna Græca τῆς ἐγκρατείας, hoc eſt, *modeſtia, continentia, caſtitatis*: & Hieronymus, ac Auguſtinus omittunt caſtitatem.

c c. 5. 23.

Et de Iudicio futuro.] Salubris admonitio ijs maximè, qui iudicia tractant, *vt meminerint ſe non hominis exercere iudicium, ſed Domini* d, *qui, cum tempus acceperit, ipſas iuſtitias iudicabit* e. Petrus dicit f præcepiſſe Chriſtum *prædicare, & teſtificari, quia ipſi eſt, qui conſtitutus eſt à Deo, Index viuorum, & mortuorum. Si videris calumnias egenorum*, ait Sapiens g, *& violenta iudicia, & peruerti iuſtitiam in prouincia, ne mireris ſuper hoc, quia excelſo excelſior eſt alius: & ſuper hos quoq́; eminentiores ſunt alij, & inſuper vniuerſæ terræ Rex imperat ſeruienti.* Lege loci huius Commentarium noſtrum.

De Iudicio diuino, apud quos maximè prædicandum ſit.

d 2. Paralip. 19. 6. Deuter. 1. 17.

e Pſal. 74. 3.

f Act. 10. 42.

g Eccleſ. 5. 7.

Reuocabat Apoſtolus Iudicij ſupremi commemoratione Præſidem, non ad pœnitudinem duntaxat rerum prauè iudicatarum, ſed abſterrebat etiam, ne præcipitem in hoc iudicio ſententiam ferret, rationem ſummo Iudici exactè redditurus. Huius memoriam Iudicij Machabæi h Antiocho, & alijs Tyrannis crebro Martyres alij ſumma conſtantia in medijs tormentis obiectabant, propoſitis quoque minis æternorum iudiciorum.

Cur Paulus apud hunc de diuino Iudicio diſputarit

h 2. Mach. 7. 17. 19.

Tremefactus Felix.] Ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ. Mirabilis cataſtrophe, vt Iudici formidabilis fiat reus, vt a reo Iudex audiat ſententiam, vt rei præconio pronuncietur in Iudicem pœna; ſed incredibilis quorundam fidelium peruerſitas, *diuino timore non configi eorum carnes*, infidelem timore concuti. Molles, ac effœminati metu facilè percelluntur, magnoperè formidantes, quod amant perditè, perdere: &, vt ille dixit:

Cataſtrophe mirabilis.

Res eſt ſolliciti plena timoris amor i.

i Ouid. in ep. 1. Penelop. ad Vlyſſem.

Nec enim Paulus ſupremo duntaxat generali Iudicio diſſeruiſſe credendus eſt, verumetiam de priuato ſingulorum in morte, cuius aduentus certus, incertus temporis articulus. Recordor modo Chriſtum *deiicientem ad terram comprehenſores ſuos* k: *cogentem fateri nunquam ſic loquutum hominem* l, Tyrannos recolo à pueris, puelliſque, ab idiotis, à vilibus perſonis incredibili dicendi vi, diuinaque oratione conuictos, ac ſtupefactos. *Vbi ſpiritus, ibi libertas* m. Et n, *Efficacia tanta, vt conterat naues, ac petras* o. *Dat Deus voci ſuæ virtutem, & magnificentiam talem, vt confringat cedros, comminuatq́; vitulum Libani* p, id eſt, tum ſuperbos; tum voluptuoſos.

Paulus de particulari iudicio ſermonem habuit.

k Ioan. 18. 6.

l Ioan. 7. 46.

m 2. Cor. 3. 17.

n Pſal. 47. 8.

o Ier. 23. 29.

p Pſal. 28. 5.

Nec deſiderantur illuſtria hoc in genere Apoſtolicorum prædicatorum exempla, qui Principum maximorum faſtum, furoremq́ue pro imperio depreſſerint, domuerint, fregerint, coëgerintq́ue:

Diſcere iuſtitiam monitos, nec temnere Diuos q.

q Æneid. 6.

Vox virginum eſt tonitrui magni r. Et duo illi Boanerges ſ virgines erant, Paulus quoque t. Talium oratio maximè percellit libidinoſos.

r Apoc. 14. 2.

ſ Marc. 3. 17.

t 1. Cor. 7. 7.

Quod nunc attinet, vade.] Abrumpit filum impius tam ſalutaris ſermonis; remittit ſana monita ſuggerentem; non admittit præſentem morboſi animi medicinam; *meliora videt, probatq́;, deteriora ſequi* perſiſtit; excipit docentis verba, veluti Pharao Moſis, & Aaron u, Ioannis Herodes Antipas x, Pilatus Chriſti y; ſemen hoc diuinum ſuffocauit *in eo ſollicitudo ſeculi, atq́; voluptas* z. Hinc Druſillæ viro detractæ amor; hinc pecuniæ, quam ſe accepturum ſperabat à Paulo, liberum orationi Pauli, rebus de tantis, atque ad perſuadendum aptiſſimis, aditum præcludebant; vel ſi ſua ſe vi ſemel intruſiſſent, perdiu conſiſtere vt in alieno, non ſinebant.

Felix Pauli oratione non fit melior.

u Exod. 5. & ſeq.

x Marc. 6. 20.

y Ioan. 18. 38.

z Luc. 8. 7. 14.

De infrugifero iſto, ac mundano Felicis timore differit etiam Rupertus a, comparans *cum tremore dæmonum* b, *& cum timore Adam poſt peccatum ad vocem Dei* c. At cum proceſſiſſe hos omnes timores ex Fide dicit, abutitur nomine pro certa quadam perſuaſione, alterius auctoritate nixa: nec enim ſupernaturalis in dæmonibus fides eſt; nec, opinor, erat in Felice, quidquid ſit, an ille tunc timor Adam proceſſerit ab huiuſmodi fide: qui etiam fortaſſe timor malus non fuit.

Felicis timor quibuſcum comparatur.

a lib. 9. de operib. Spirit. ſancti, c. 5.

b Iacob. 2. 19.

c Gen. 3. 10.

Experimur non raro, ſi pro eo ac debemus colloquimur apud viros potentes, vel qui ſibi ſapere videantur, de Chriſtiano officio, de corrigendis moribus, de his, quæ vocantur nouiſſima, de labentium rerum inanibus, & moleſtis curis, mox ſolui dialogum, prætexi ſerium negotium, ſilentio, vel tergiuerſatione, vel oſcitantia, vel rugata fronte prodi faſtidium. Adeo Gentilibus de Iudicio futuro diſplicebant ſermones, vt legibus cauerint, ne qua hac de re Chriſtiani (licet eorum tacito nomine) pronunciarent, per quæ hominum animi ſuperſtitione Numinis terrerentur; ſecus qui facerent, in inſulam relegarentur d. Teſtis eadem de re Lucianus e. & Origenes f Celſo reſpondens, docet, quæ de Iudice Deo, deq́ue hominibus in eo Iudicio rationem factorum ſuorum poſtulandis docerent, aſtruendo id varijs modis, vel Scripturarum auctoritate, vel argumentis probabilibus, ipſum pro terriculis fictitijs habuiſſe: tametſi tandem veritate conuictus, nec ſe, nec vllum mortalium diceret tollere opinionem debere de iuſtorum præmijs, & iniuſtorum pœnis.

Seculares non libenter audiunt, quæ ad animam ſpectant.

d l. ſi quis aliquid, ff. de pœnis.

e in Philopatri.

f 3 cont. Celſum.

Carthuſianus corrupto ſanè codice vſus, legenſque, *Quid nunc attinet?* ſcilicet loqui de his, exiſtimabat Præſidem dicere voluiſſe: Non ideo te vocaui, vt tractaremus de iſtis. Græca, τὸ νῦν ἔχον, nullo pacto fuerunt huiuſmodi ſenſum: & potuit in verſione abſque iactura præteriri verbum *attinet*, quod & Syrus fecit, exprimens duntaxat aduerbium temporis דהשא *dehaſſcha*, id eſt, *quidem*, proprieq́; illa phraſi nihil aliud ſignificatur, quam *Nunc quidem*, ſeu *In præſentia.*

Vade.] *Ad liberam cuſtodiam*, inquit Gloſſa interlinearis, & ordinaria, & Hugo. *Ita vt libertatem daret eundi per ciuitatem*, inquit Lyranus, *dummodo rediret ad mandatum ipſius*; quoniam timor ille ſimul cum ſpe pecuniæ ipſum ad eam lenitatem, ac facilita-

[illegible]litatem perduxerant. Caietanus intelligit de [illegible]ius deputata cuſtodia. Vtrumuis dici poteſt: [illegible]ec inuſitatus eſt liberi carceris vſus, hoc eſt, la[illegible]toris intra ambitum arcis, vel oppidi.

[illegible]erſus 26.] Simul & ſperans, quod pecunia ei daretur à Paulo, propter quod & frequenter accerſens eum, loquebatur cum eo.

Quam ob cauſam Felix ſe à Paulo pecuniam accepturum ſperarit.

Simul & ſperans, quod pecunia ei daretur à Paulo.] Ὅπως λύσῃ αὐτόν, *Vt ſolueret ipſum.* Audiuerat enim veniſſe Ieroſolymam, *eleemoſynam facturum in gentem ſuam*, oblationes, ac vota. Vocarat quoque Tertullus illum πρωτοστάτην. *Præſidem, atq; auctorem Nazarenorum*, ſiue Chriſtianorum, totoque orbe peregrinatum: quibus ex rebus Felix fœlicitati ſuæ benè augurans, coniecturam faciebat abundare Paulum pecunia, vel certè apud amicos, Diſcipuloſve habere, illos optimi magiſtri vincula nullo non pretio redempturos: hunc ſtudioſum ſuorum diſciplinæ, & conſcium ſingularis amoris eorundem erga ſe, facilè permiſſurum, aut commiſſurum, etiam vt pecuniam Lytrum mitterent, quam Præſidi numeraret. *Quomodo pecunias,* ait Chryſoſtomus, *ſceleſte, ab homine contrarium prædicante inquiris? de temperantia* (i. abſtinentia, etiam à pecunia, vt antè notauimus de voce τῆς ἐγκρατείας) *hic diſputabat, & ille ſperabat ſe à tali pecunias accepturũ, & petere quidem non audebat: tale enim peccatum meticuloſos facit, & omnia ſuſpicantes.* Hoc modo ille.

Sic Pharao redit ad ingenium ſæpè monitus, ſæpè pœnitens; nunquam à cupiditate, habendique libidine liber. Aurea ſtringit fortius catena, quam ferrea: auaritis ægrè curatur: radix hæc malorum difficulter extirpatur: tremefactus Felix, pecuniæ colore, ſonoque recreatur: præualet præſentis ſpes lucri, futuri expectationi Iudicij.

a apud Iuſtinum, lib. 38.
b lib. [illegible] c. 5.
c lib. [illegible] c. 2.
d lib. 5. & 7. de [illegible]
[illegible] auaritia [illegible] à pietate.
[illegible]
[illegible] Romanorum [illegible] auaritia.
[illegible] ep. 1. li. [illegible] lib. ep. [illegible] & [illegible] Carmin. 13.
k de magnitud. Rom. lib. 4.
l Exod. 18. 21. & [illegible] 11 q. 3.
m Plin. lib. 4. ep. [illegible] de [illegible]
[illegible]
n [illegible] pauper. [illegible] q. [illegible]
o Eccl. 20. 31
p Exod. 23. 8. Deut. 16. 19.
q [illegible]
Auaritiam odiſſe Reipublicæ adminiſtratorem oportet.
r [illegible] ſententiam, C. [illegible] & 6. [illegible] mandat. [illegible] Nouell. 8. [illegible]

Romanorum antiquum auaritiæ vitium, nihil largiri gratis, pretium exigere, ſaltem expetere. Salſum illud in eos Mithridatis *a*: *Non temerè ſe lupæ vberibus alitos iactare: omnes enim habere luporum animos inexplebiles, ſanguinis, atq; imperij, diuitiarumq; auidos eſſe, & ieiunos.* Notatos eodem leges vitio Romanos apud Gellium *b*, & Macrobium *c*, & ex noſtris apud Saluianum *d*, & Lupum Ferrarienſem *e*, & Ioannem Saliſberienſem *f*, Oroſium *g*, Iſidorum *h*, qui duo teſtantur plures ea de cauſa commigraſſe ad Barbaros, & Sidonium Apollinarem *i*.

Tales tunc præſertim profani Romani, ſuperſtitioſi, & impij, poſtea cum pietate humanitatem Chriſtianam ſuper omnes alias gentes induerunt, & effuſius in benignitatis opera domi, foriſque cum ſingulari aliarum gentium approbatione, & laude, & emolumento incubuerunt. Vetus dedecus poſui in capite quoque vigeſimo; decus nouum prolixè demonſtraui capite nono, & decimo. Vindicat antiquos Romanos nouus illorum ciuis Lipſius *k*, eorumque virtutes demonſtrat, confutatis criminationibus.

Adminiſtratorem Reipublicæ odiſſe auaritiam oportet *l*: nec edulia, niſi quę vno conſummi poſſint die, idque perrarò, & cum non habent ſtipendia, accipere *m*. *Index cupidus cito vendet iudicium* n: & *xenia, ac munera, ſeu dona excæcant oculos Iudicum* o, *atq; prudentum, ſubuertuntq;, ac mutant verba iuſtorum* p. *Iniquum eſt ex alieno iurgio ſuam facere prædam* q. Id ne fieret, neu præter ſalaria Iudices quid caperent, iuramento adſtringebantur *r*. Meminit etiam iuramenti Heliaſtarum Iudicum Athenienſium Demoſthenes *ſ*, & aliorum Magiſtratuum, Pollux *t*, & Plutarchus *u*, & Heraclides *x*. Lege Iacobum Simancam *y*.

ſ con Timocra.
t lib. [illegible] Onomaſt.
u in Solone
Largitiones iniquas ad Iudices factæ, omnium nationum ſententia damnatæ.
x de Polit. Athen.
y de Rep. lib. 6. c. 3. & 4.
z Plato in Critone.

Omitto animaduerſa huiuſmodi furta, & iniquas largitiones omnium nationum ſententia, cuiuſmodi exemplorum plenæ ſunt hiſtoriç. Nec minus vetitum eſt reo quicquam largiri ad peruertendum, vel accelerandum etiam iudicium. Sed quamuis Socrates vincto id facere licere neget, vt iuſtè de vinculis educatur: benignè namq; vel mortem, vel quoduis aliud ſupplicium expectare debere *z*, tamen iure vtetur ſuo, qui hanc, quam vocant vexationem, redimet. Ceſſit huic iuri Paulus, & oraculo de adeunda Roma.

Pernicioſum hominum genus, qui lites emunt.

Pernicioſum genus hominum qui lites emunt, & imponunt piratico more periculis pretia. *Quæ procul abominanda negotiatio etiam à mediocriter improbis*, vt Quintilianus *a* loquitur, *debet abeſſe*, & à qua ſe ſemper abſtinuiſſe Plinius *b* teſtis eſt. Cauetur id quoque *c* legibus. Vide Cuiacium *d*.

a lib. 12. Inſt. c. 7.
b lib. 5. epiſt. 14.
Tertullianus arguitur, quod neget, fuga vel pecunia mortem redimendam.
c ff. mandati l. 6. & 7. & C. eo. tit. l. 10. & ſ. de Procurat. l. 13.
d 2. Obſeruat. c. 31.
e lib. de Fuga, c. 12.
f Euſ. 5. hiſt. c. 15. & 17.
g verſ. 9.

Abutitur verò Tertullianus *e* hoc exemplo, vt præcisè cunctis adimat hanc mortem propriam in perſecutione redimendi facultatem. Addit etiam, cum Paulo Felicem in ſecreto tractaſſe de pecunia, non ſolum ſperaſſe. Id Chryſoſtomum negantem paulò ſupra vidimus. Marcioniſtæ, ſeu Montaniſtæ, quos hac in re tantus antea impugnator eorum ſectatus eſt, interque quos tamen *inuentus eſt nemo, qui vel leuem Fidei cauſa perſecutionem paſſus eſt f*, nefas ducebant in perſecutione declinare, mortiſve ſecuritatem redimere. Verum hac de re ſuperius capite decimo ſeptimo *g*, cum de ſatisfactione Iaſonis. Longè alia ratio de libellaticis, qui libellum ſecuritatis data pecunia impetrabant, à Magiſtratu, ne cogerentur immolare profeſſi ſe, Chriſtum negare. Crebra de his mentio apud Cyprianum *h*.

h Ep. 31. 52. 68.

i verſ. 5.
Sæculares lucri cauſâ Religioſorum colloquia ſæpè ambiunt.

Recolendum id quoque, quod capite tertio *i* monui, ſæpenumero piorum, ac Religioſorum frequentari à ſecularibus etiam potentia, vel dignitate conſpicuis colloquia, non pietatis amore, non virtutis ſtudio, non melioris frugis voluntate; ſed vt aut emolumentum inde temporale referant, aut famam colligant, aut curioſitati ſatisfaciant: cuiuſmodi forſan aliquem finem ſibi proponebat Herodes, *Ioannem Baptiſtam libenter audiens* k, *& Chriſtum ipſum videre cupiens* l. Atque hoc illud eſt, quod ſequitur.

k Marc. 6. 20.
l Luc. 23. 8.

Cur Felix Præſes ſæpè cum Paulo ſermocinari voluit.

Propter quod & frequenter accerſens eum, loquebatur cum eo] Præter cauſas modo dictas, adeò frequentis cum Paulo ſermonis hæc eſſe quoque potuit, quod Paulus ipſum honorificè compellauerat, & ſibi pergratum accidiſſe præ ſe tulerat apud illum cauſam dicere, & partim ex tam graui Pontificis, & ſeniorum, qui aduenerant ad primariam hoc prouinciæ tribunal, inſectatione, partim ex libera, & ſapiente reſponſione, quodque per orbem diu, multumque peregrinatum nouerat, conijciebat hominem eſſe multiplicis experientiæ, ac peritiæ: præterea ex eo plura ſciſcitari volebat de rebus politicis, de ſeipſo quis rumor eſſet, de Romano Imperio, de alijs Præfectis prouinciarum.

Verſus 27.] Biennio autem expleto, accepit ſucceſſorem Felix Porcium Feſtum. Volens autem gratiam pręſtare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

Biennium hoc, de quo intelligitur, de Paulone, an de Felice.

Biennio autem expleto accepit ſucceſſorem Felix.] Hoc biennium Beda de mora Pauli ad Cæſaream ſumit, non de præfectura Felicis; quoniam, vt antè dictum eſt à Paulo ipſo, durauit multis annis, & ex hiſtorijs conſtat, Paulum in vrbem miſſum Neronis anno ſecundo: à Claudio autem, quo tempore conſtituit Iudæorum Regem Agrippam, filium eius, qui ab Angelo Cæſareæ percuſſus eſt *a*, impoſitam Felici procurationem Samariæ, atque Galilææ, & regionis, quæ dicitur Trans Iordanem. Lyranus confirmat idem, afferens rationem tam longæ moræ Pauli, quod interim Felix occupatus eſſet reprimendis latronibus, & falſis Prophetis prouinciam perturbantibus: tum etiam quia data opera definitionem Pauli differebat.

a cap. 12.

Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ priores duas opiniones reijcit, vltimam, *Quoniam*, inquit, *non adhuc fluxerant duo anni, ex quo Paulus venerat in Ieruſalem, ac proinde in Cæſaream*. Quocirca ſermonem eſſe de biennio ab accuſatione Felicis, ex quo ſcilicet accuſatus eſt à Iudæis. Carthuſianus non diſſentit. Gloſſa ordinaria ſequitur primam, necnon Caietanus, & Gagneius, & Salmeron. Interlinearis propendet magis ad ſecundam, Hugo ad tertiam, & accuſationis cauſam, quod etiam ait Comeſtor fuiſſe, *quia orta eſt diſſenſio Cæſareæ inter Iudæos, ac Gentiles, cum hi illis propterea præferrent ſe, quoniam Herodes Aſcalonita, qui circumciſionem, ritumque Iudæorum amplexus erat, vrbem condiderat, impoſito eo nomine in honorem Auguſti. Gentiles, quod à ſuis primùm condita eſſet cum nomine Turris Stratonis.* Felix autem Iudæis fauit, dum pecuniam deferebant: poſtea Gentilibus, facta quoque poteſtate diripiendi bona Iudæorum.

Diſſenſio Cæſareæ inter Iudæos, & Gentiles orta.

Itaque biennio poſtquam hoc nomine accuſatus eſt à Iudæis apud Neronem, remotum à Præfectura exiſtimant Auctores iſti. De hac altercatione, & accuſatione legendus Ioſephus *b*.

b 20. Ant. c. 6. & 7.

Quarta opinio Baronij *c* de biennio, ſiue de anno ſecundo Imperij Neronis iam exacto, & tertio inchoato, ad quod vſque tempus tantum fuerit in prouincia Felix, videlicet *quia Pallantis fratris iam fauor ei deeſſet, cum ipſemet Pallas Neronis fauorem anno illius primo, necnon Agrippinæ perdidiſſet, & ſummunis ijs, tædium mouiſſet, triſti arrogantia*, vt loquitur Tacitus *d*, *liberti modum egreſſus*.

c Tom. 1. Annal.

Quomodo Felix in Neronis odium inciderit.

d lib. 13.

Suſpicatur præterea Baronius, verſante adhuc Felice in prouincia, Sacerdotes, quos Præſes vinctos Romam miſerat, Ioſephus autem, vt de ſe ipſe narrat *e*, Romæ periculo liberauit, *quod audiſſet, ne in calamitate quidem curam pietatis excidiſſe, ſed ficubus, & nucibus vitam ſuſtentaſſe*, illos ipſos eſſe, qui iurantes deuouerant ſe non manducaturos, nec bibituros, donec interficerent Paulum: & cum voti compotes facti non eſſent, aridis victitaſſe, vt non interirent, pro voto autem aliqua ratione ſatisfacerent.

Quid his acciderit, qui in Paulum coniurauerant.

e in vita ſua.

Placet mihi ſanè præ cæteris dicendi modis de biennio is, quem Baronius tradit: Paulum namque Neronis anno ſecundo Romam veniſſe conſtans opinio eſt *f*; quo autem tempore venit Ieroſolymam, cœpiſſe iam ante biennium imperare Neronem, rectè demonſtrat. Ex alijs ſententijs prima confutata eſt: ſecunda Lucæ diligentiam accuſat, qui dies ipſos numerare ſolitus, exactè biennium totum præterierit: tertiæ aduerſatur, quod accuſationem Felicis contigiſſe narrat Ioſephus, poſtquam ſucceſſorem accepit.

f Hieronym. in Chron. & lib. de Scriptor. Eccleſ.

Illa verò coniectura de Sacerdotibus à Ioſepho liberatis, improbabilis mihi eſt, non modo quia præterijt huiuſmodi rem Lucas minimè profectò prætereundam; ſed etiam, quia non debet meditata mors Pauli, qui nec apud Præſidem tam magni fiebat, crimen tantum videri, vt in vrbem referendum, & mittendi rei eſſent. Denique, quia cum Paulus Romam perductus expoſuit Iudæis cauſam vinculorum, hi reſponderunt *g*, *nullas de ipſo litteras accepiſſe à Iudæa, nec vllum inde venientem quidquam de eo mali nunciaſſe, aut loquutum eſſe*: id fieri non poteſt, ſi deuoti illi Sacerdotes propter coniurationem aduerſus Paulum miſſi ſunt Romam. Hoc ſupereſt effugij, vt poſt Paulum eo peruenerint. At ne id quidem valet, quoniam Paulus à ſucceſſore Felicis miſſus eſt; illi, vt ait Baronius *h*, à Felice: & rectum iter Paulus tenuit, nec adeo longo tempore.

Refellitur opinio de Sacerdotibus Romæ detentis, qui in Paulum coniurauerant.

g Act. 28.

h Tom. 1. Annal.

Porcium Feſtum.] Pauca de hoc extant, præter illa, quæ Lucas commemorabit: *breui enim & officio, & vita functus eſt*, vt ſcribit Ioſephus *i*.

i 20. Ant. c. 7. & 8.

Eſt hoc Porcij nomen à porcis, vt à ſuibus Suillij, à capris Caprarij, vel Capilij, à bobus Bubulci, ab oue Ouinij, vt obſeruant M. Varro *k* & Plutarchus *l*. Gens Porciorum Tuſculo, vbi hodieque mons retinet nomen Porcij, in vrbem venit, auctore Cicerone *m*, & Plutarcho *n*, & Tacito *o*. Catones autem dicti ſunt cognomento, qui cati, & ſapientes haberentur. Fueritne hic noſter ex ea gente, neſcio: Feſti cognomen haud adeo vetuſtum, Videtur Euſebius *p* Iacobi minoris mortem ſub hoc Feſto conſtituere. Cum autem Ioſephus Feſti meminit, cui nomen Ceſtio, caue putes, eundem eſſe, ille enim eſt, qui vocatus quoque reperitur Criſpius Fadus.

Porcij vnde dicti ſunt.

k 2. de Re ruſt.

l in Publicola.

m 2. de Legibus.

n in Catone.

o lib. 11.

p 2. Hiſt. c. 23.

Volens autem gratiam præſtare Iudæis Felix.] Καταθέσθαι. Quidam codices habent, χάριν, & ς, pro τι. Καταθέσθαι verò mallet Gagneius reddi, *inire*; ſed Vatablus, Clarius, alijque illud retinent: & vtrouis modo ſenſus idem. Et apud bonos Auctores accipitur hoc verbum pro eo quod eſt deponere, vel exponere, perſoluere, ſeu pendere, collocare beneficium, & conferre. Denique gratiam qui init, præſtat, vel præſtat, vt ineat.

Vexauerat Iudæos Felix, vt ante dictum eſt, in altercatione de ciuilitate Cæſareenſi, licet nonnullorum precibus milites bona Iudæorum diripientes tandem reuocaſſet *q*: ſperatam quoque non acceperat à Paulo pecuniam. Sed ſera, coactaque gratia minus grata: diſcedentem Iudæi accuſatores ſubſequuti ſunt *r*.

Felix Iudæos affligebat.

q Ioſeph. 20. Ant. c. 20.

r Ioſephus ibid.

Qui hominibus placent confuſi ſunt, quoniam Deus ſpreuit eos ſ, Exemplo eſt etiam Pilatus *t*, qui Chriſtum, & Herodes Agrippa *u*, qui Iacobum, & Petrum Iudæis tradiderunt, vt ipſis placerent, vtriuſque infauſtum exitum nemo ignorat. Et vix Felix euaſit pœnas, hoc infælicior, quod oblatam à Paulo fælicitatem elabi ſibi ſit paſſus, vt antè dixi, & repetendum eſt cum Aratore *x*.

Qui hominibus placent, confunduntur.

ſ Pſal. 52. 6.

t Ioan. 19. 13.

u Act. 12.

x libr. 2. carm.

Reliquit Paulum vinctum.] *Reuocans libertatem*, inquit Lyranus, *quam dederat ei*. Caietanus, *non appoſitione vinculorum, ſed non abſolutione à detentione ſub cuſtodia*. Hoc probabilius eſt: ſicut etiam prius dixi, docuique vinctum vocari, qui in carcere detinetur, quamuis abſque vinculis. Nulla porro dubitandi videtur cauſa, Felix viuenſne, vel mortuus Paulum reliquerit in vinculis. Quod tamen dubitauit Hugo, cum Gloſſa ordinaria: certum enim eſt reuertiſſe Romam, ibique à Iudæis accuſatum, quibus tamen in Pauli cauſa gratificatus fuerat: quemadmodum & Pilato contigit, qui pariter, vt Iudæis faueret, Chriſtum damnauerat *y*.

y omnes Euangeliſtæ.

CAPVT VIGESIMVM-QVINTVM.

SVMMARIVM.

Cum Iudæi Paulum reduci peterent in Ieruſalem, noluit primum Feſtus. Paulus autem ſuper hac re interpellatus ab eodem Feſto, appellauit Romam: interim Agrippa rex libens, lætuſque Paulum audiuit.

1 FEſtus ergo cum veniſſet in prouinciam, poſt triduum aſcendit Ieroſolymam à Cæſarea.

2 Adieruntque eum principes ſacerdotum, & primi Iudæorum aduerſus Paulum: & rogabant eum,

3 Poſtulantes gratiam aduerſus eum, vt iuberet perduci eum in Ieruſalem, inſidias tendentes vt interficerent eum in via.

4 Feſtus autem reſpondit ſeruari Paulum in Cęſarea: ſe autem maturius profecturum.

5 Qui ergo in vobis (ait) potentes ſunt, deſcendentes ſimul, ſi quod eſt in viro crimen, accuſent eum.

6 Demoratus autem inter eos dies non amplius quam octo, aut decem, deſcendit Cæſaream, & altera die ſedit pro tribunali, & iuſſit Paulum adduci.

7 Qui cum perductus eſſet, circumſteterunt eum, qui ab Ieroſolyma deſcenderant Iudæi, multas & graues cauſas obiicientes, quas non poterant probare,

8 Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Iudęorum, neque in templum, neque in Cęſarē quicquā peccaui.

9 Feſtus autem volens gratiam præſtare Iudæis, reſpondens Paulo, dixit: Vis Ieroſolymam aſcendere, & ibi de his iudicari apud me?

10 Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæſaris ſto, ibi me oportet iudicari: Iudæis non nocui, ſicut tu melius noſti.

11 Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuſo mori: ſi vero nihil eſt eorum, quæ hi accuſant me, nemo poteſt me illis donare. Cæſarem appello.

12 Tunc Feſtus cum conſilio locutus reſpondit: Cæſarem appellaſti? ad Cęſarem ibis.

A

13 Et cum dies aliquot tranſacti eſſent, Aggrippa rex, & Bernice deſcenderunt Cæſaream ad ſalutandum Feſtum.

14 Et cum dies plures ibi demorarentur, Feſtus regi indicauit de Paulo, dicēs: Vir quidam eſt derelictus à Felice vinctus,

15 De quo cum eſſem Ieroſolymis, adierunt me principes ſacerdotum, & ſeniores Iudæorum, poſtulantes aduerſus illum damnationem.

B

16 Ad quos reſpondi: Quia non eſt Romanis conſuetudo damnare aliquem hominem, prius quam is qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

17 Cum ergo huc conueniſſent ſine vlla dilatione, ſequenti die ſedens, pro tribunali, iuſſi adduci virum.

18 De quo, cum ſtetiſſent accuſatores, nullam cauſam deferebāt, de quibus ego ſuſpicabar malum:

C

19 Quæſtiones vero quaſdam de ſua ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Hæſitans autem ego de huiuſmodi quæſtione, dicebam ſi vellet ire Ieroſolymam, & ibi iudicari de iſtis.

21 Paulo autem appellante vt ſeruaretur ad Auguſtini cognitionem, iuſſi ſeruari eum, donec mittam eum ad Cæſarem.

22 Agrippa autem dixit ad Feſtum: Volebam & ipſe hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23 Altera autem die cum veniſſet Agrippa, & Bernice cum multa ambitione, & introiſſent in auditorium cum tribunis, & viris principalibus ciuitatis, iubente Feſto, adductus eſt Paulus.

A 24 Et dicit Feſtus: Aggrippa rex, & omnes, qui ſimul adeſtis nobiſcum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ieroſolymis, petentes, & acclamantes non oportere eum viuere amplius

25 Ego vero comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe. Ipſo autem hoc appellante ad Auguſtum, iudicaui mittere.

26 De quo quid certum ſcribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te rex Agrippa, B vt interrogatione facta habeam quid ſcribam.

27 Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & cauſas eius non ſignificare.

Verſus 1.] Feſtus ergo cum veniſſet in prouinciam, poſt triduum aſcendit Ieroſolymam à Cæſarea.

FEſtus ergo cum veniſſet in prouinciam.] Ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ. Simplex quidem his verbis Præſidis aduentus ſignifica- C tur: tamen *actus naturalis*, vt Iuriſperiti loquuntur, *in acquirenda poſſeſſione, eſt pedum poſitio, & inambulatio, quamuis non omnes glebas; ſed vnam tantum partem quis introeat*, quemadmodum eſt apud Paulum *a*, & colligi putant etiam ex Cicerone *b*, ſiue apud ipſum ex Cœlio (quod non æquè liquet mihi) vbi habetur verbum circumeundi. Eandem vim nonnunquam continet in Scriptura verba ambulandi *c*, perambulandi *d*, veniendi *e*, introeundi *f*, extendendi calceamentum *g*; ſicut ante me notauit D Pineda noſter *h*, nimirum, pro libera poſſeſſione, vel adminiſtratione. Quanquam in his, & ſimilibus innatur eiuſmodi ſignificatio ab antecedentibus, & conſequentibus. Sed & melius forſitan veteres Grammatici poſſidendi verbum deriuant à pos, id eſt, potens, & ſedeo; quaſi dicatur poſſidere, qui potis *eſt*, ſeu potens ſedere; ſicut etiam Labeo, quaſi poſitionem dictam voluit, poſſeſſionem. Qua ratione ponere ſedes rectè dicimus. Immò apud Paulum *i* irrepſiſſe error videtur, vt pro *ſedibus*, legatur, *pedibus*. Ex quo minus periti Latinæ linguæ Iuriſconſulti, poſt Accurſium, non etiam *rectè* collegerunt, poſſeſſionem non dici in rebus mobilibus, quod in earum poſ- E ſeſſionem pedibus non eatur. Legendus Alciatus *k*; & qui copioſius hoc tractat Lælius Biſciola noſter *l*.

Quomodo acquiratur poſſeſſio.

a l. 3. ff. de acquir. poſſ.
b lib. 8. epiſt. fam. epiſt. 11.
c 1. Reg. 2. 31. Pſal. 11. 9.
d Iob. 1. 7.
e Iſai. 1. 12.
f Prou. 23. 10.
g Pſal. 59. 10.
h in Iob. c. 1. 7. num. 4.
i citato loco.
k l. 201. de verbor. ſignif. & lib. 1. Diſpunct. c. 1.
l 2. Horar. ſubſec. [illegible]

Aſcendit Ieroſolymam à Cæſarea.] Caput prouinciæ Cæſarea, Iudæorum metropolis erat Ieroſolyma: ideò nouus Præſes in illam prius venit, quam in iſtam. Qua de cauſa docuimus alibi *m*, ſedem Ieroſolymitanam non eſſe propriè ex primis Patriarchalibus, quoniam ſuberat diœceſi Cæſareenſi, tanquam nobiliori ciuitati in prouincia.

Ieroſolymitana ſedes cur ſuberat Cæſareenſi.
m cap. 15.

A *Verſus 2.*] Adieruntque eum principes Sacerdotum, & primi Iudæorum aduerſus Paulum: & rogabant eum.

ADieruntq; *eum principes Sacerdotum, & primi Iudæorum aduerſus Paulum.*] Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ. Syrus, ואודעוהי *vaudehuhi*, id eſt, *Et indicarunt ei, idq; priuatim*, ait Gagneius. Lege capitis præcedentis verſum ſecundum.

Conſpirat vterque Magiſtratus, & Eccleſiaſticus, & politicus in Paulum. Vrebat illos, vrgebatque vehementer, inania contra Paulum abijſſe conſilia ipſorum, nouoque Præſidi probare ſuam tum prudentiam volebant, tum fidelitatem, ſtu- B diumque publicæ pacis, quam cum Præſes ſummè cuperet, ac procuraret, *offendens prouinciam totam*, vt ait Ioſephus *n*, *afflictam latronibus vicos paſſim populantibus*, nihil ſe gratiæ, facturos ſunt arbitrati, quam ſi primum Præſidem permouerent ad delendum, quem haberet in vinculis, ſeditionis nomine reum notabilem; hanc referentem ipſius induſtriæ, ac æquitati, anteceſſorem, vel per deſidiam, vel per breuitatem temporis, vel quod preci, pretioue aliquid dederit, iniudicatum talem, tantumque noxium reliquiſſe: iſtius ſanguine dicanda, & honeſtanda Magiſtratus exordia, nullam Deo victimam acceptiorem mactari poſſe, quando Ieroſolymis adeſſet, vbi legis eorum C cognitio commodiſſimè haberetur, in quam Paulus peccauerat, non grauaretur eum accerſere. *Non grauati eſſent*, inquit Chryſoſtomus, *in Cæſaream venire, niſi præueniſſet Præſes.*

Conſpirat contra Paulum Magiſtratus vterque.
n 20. Ant. c. 7.

Problematica ciuilis quæſtio poteſt eſſe, Præſtetne perpetuari Magiſtratus, vel ſubinde mutari? Nam ſi commodi ſunt, verendum ne ſuccedant mali: ſi duri, modeſtiq; ne deteriores, quod anicula timens pro Dionyſij tyranni vita precabatur. Si ex optimè conſtitutis Rebuſpublicis capi hac in re conſilium debet, profectò ſatius eſt, vt ſint temporales, nec eoſdem quis repetat, niſi poſt definitum tempus. Prorogatio ex fiduciaria D propriam reddit adminiſtrationem, & ad tyrannidem vergit. Documento fuit Iulius Cæſar, qui cum ob nimiam in Imperio ſeu conceſſam, prorogatamque, ſeu etiam vſurpatam licentiam perueniſſet ad poteſtatis faſtigium, faſtu plenus, faſtidioque æqualium, legem ſanxit; *Præter ne anno amplius, ne pluſquam biennio Conſul verſaretur in Magiſtratu: præterea, vt qui defuncti eſſent, prouinciam ante quinquennium non acciperent* o; quod placuit quoque Pompeio *p*. Fuit & lex, *Cenſuram bis nemo vt gereret* q: *Tribunitiam poteſtatem in annum ſequentem non continuandam, neq; Conſularem* r. De ſuprema dignitate vnius non ago, ſeu ſacra, ſeu profana: facilèque concedo illud, quod ſcribit Ho- E merus *ſ*:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.
Non multos regnare bonum eſt, rex vnicus eſto.

Loquor duntaxat de inferioribus ſub Monarcha, contendoque, penſatis omnibus, minora ſequi incommoda ex temporaria, vicariaque plurium gubernatione, quos qui cunctis præeſt, remouet ad nutum.

Magiſtratus potius temporales, quam aſſidui eſſe debent.
o Dio. lib. 43.
p idem. li. 40.
q Val. Max. lib. 4. c. 1. Plutar. in Coriolano.
r Val. Max. ſupra.
ſ Il. 2. Ariſt. 12. Metaph.

Quod Sapiens *t* dicit: *Propter peccata terræ multi Principes eius*, duplicem habet ſenſum: vel ſi plures dominentur in eadem ſimul terra, hancve partiantur in multa dominia; hinc enim exiſtunt bella, ſubditorumque grauis oppreſſio: vel ſi multi breui tempore mox ſibi ſuccedant; onerantur namque ſimiliter ſubditi nouis vectigalibus, &

t Prou. 28. 2.

existunt perſæpè recentes tumultus: atque, vt Tiberius viurpabat, *exangues ſe muſcæ alieno ſanguine implere concupiſcunt.*

Verſus 3.] Poſtulantes gratiam aduerſus eum, vt iuberet perduci eum in Ieruſalem inſidias tendentes vt interficerent eum in via.

Iudæi in gratia petenda parum gratioſi.
a Marc. 15. 11.
b Matt. 14. 11.

POſtulantes gratiam aduerſus eum.] Parum, vt ita dicam, in gratia petenda gratioſi Iudæi. *In Paſchate depoſcunt dimitti Barabbam* a: *in conuiuio Herodes vult exhiberi caput Ioannis baptiſtæ* b. Sed hæc laus Pauli, qui tanti fiat, adeoque ſui illum aduerſarij vereantur, vt nulla potius in alia re velint Præſidis noui munificentiam experiri, quam vt primas curas conferat in damnationem Pauli, eumque in Ieruſalem reducat, vbi ab ipſis captus, accuſatuſque ipſorum, morte ſua, ſæuitiam exſaturet. Sed & ea illos, vt prædixi, cura vehementer angebat, videri minus iuſtè litem intendiſſe, imprudenter perſecutos eſſe, plus reum ab alia re nulla, quam ab innocentia ſeptum, munitumque apud Tribunum, atque Præſides duos potuiſſe, ac effeciſſe, quam Synedrion vniuerſum, quam ciuitatis ordines primarios. Propterea rogant, poſtulant, gratiæ, beneficijque nomine tam enixè petunt.

Inſana conſilia mutare nolle, mera inſania eſt.

Inſana conſilia mutare nolle, mera inſania: hac laborant, qui maximè ſani animo haberi volunt: quamuis errent, errorem deprehendi nullo modo ſuſtinent.

Πάλιν δραμεῖσθαι μᾶλλον, ἢ δραμεῖν κακῶς:
Mutare curſum melius eſt quam perſequi malum.

c Lucian. in [illegible]
d Seneca 4. de Benef. cap. 38. quem etiam lege ep. 71. à princ.

inquit ille c. Et alius ſapienter ſanè dixit d: *Non eſt leuitas à cognito, & damnato errore diſcedere*; & ingenuè fatendum eſt; *Aliud putaui, deceptus ſum*; hæc vero ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt, *Quod ſemel dixi, qualecunq; eſt fixum, ratumq; ſit.* Non eſt turpe, cum re mutare conſilium.

Inſidias tendentes vt interficerent eum in via.] Quam maluiſſent Paulum perditum Iudicis ſententia? Diffidunt cauſæ: toties recurrunt ad inſidias. Hæc ſunt *crebra illa pericula ex genere, morteſq; frequentes*, quas Apoſtolus conieciт in catalogum ærumnarum e.

e 2. Cor. 11. 23.

Verſus 4.] Feſtus autem reſpondit, ſeruari Paulum in Cæſarea: ſe autem maturius profecturum.

Reus non eſt circumagendus in ciuitate principe conſtitutus.

F*Eſtus autem reſpondit.*] Sapienter, ac iuſtè: nec enim circumagendus ſine cauſa reus, præſertim conſtitutus principe in loco, vbi ius dicitur; nec præcipitanda mortis ſententia. Non ſimilis cauſa talorum, ſiue teſſerarum, corporumque, dixit Ptolomæo Berenice coniux extorquens, qui ludenti recitabatur, interficiendorum catalogum f: aliaſque memini g legis Valentiniani, ac Theodoſij, ne capitalis à Principe lata ſententia, niſi lapſis triginta diebus, executioni mandetur.

f [illegible]
g [illegible]

Seruari.] Vatablus, *vt ſeruaretur.* Fortaſſe nihil adhuc intellexerat de Paulo.

Verſus 5.] Qui ergo in vobis (ait) potentes ſunt, deſcendentes ſimul, ſi quod eſt in viro crimen, accuſent eum.

A QVi ergo in vobis (ait) potentes ſunt.] Δυνατοί. Syrus, ראית בבין דמאטיא באידיכון *deith bebhum demateta baedaiechun*, id eſt, *qui ſunt inter vos potentes in manibus veſtris*; vel, *Qui per ſe poſſunt*: hoc eſt, vt Hugo, Caietanus, & Arias, & Vatablus exponunt, qui commodè ſine ſuo, aut rerum ſuarum detrimento. Emmanuel Sà intelligit eos, quos vulgo nominamus *valenti huomini*, hoc eſt, doctos, acres, idoneos ad accuſandum. Habet quidem eam vim Græca vox; attamen veriſimilius eſt Præſidem prius illud intendiſſe. Dicuntur præterea nonnunquam δυνατοὶ ſine adiectione Proceres, ac Primores, qui paulò antè, πάντες: ſed nec de iſtis intellexit Præſes, nullum excludens, qui poſſet, ac vellet.

B *Si quod eſt in viro crimen.*] Pro crimine Græcè eſt ἄτοπον, licet in quibuſdam libris deſit. Significat vero id quod abſurdum eſt, incommodum, inſolens, indignum, irrationabile, intolerabile, malum, turpe, inconueniens, indecens, infame, incredibile, improbabile, impoſſibile, idem quod ἀδύνατον, prodigioſum, nouum, ſtolidum, denique nuſquam locum habens, nullo habendum loco, nulli congruens loco.

C *Verſus 6.*] Demoratus autem inter eos dies non amplius quam octo, aut decem, deſcendit Cæſaream, & altera die ſedit pro tribunali, & iuſſit Paulum adduci.

DIes non amplius quam octo, aut decem.] Quidam codices Græci habent abſque negatione, & diſiunctione duplicis numeri *ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, dies plures, quam decem.* Alij ἢ ὀκτώ. Accuratus ſcriptor certa pro certis, pariterque pro incertis incerta tradit, ſicut aliàs in hoc noſtro notauimus h.

h c. 1. in

D *Et altera die ſedit pro tribunali, & iuſſit Paulum adduci.*] Maturè, citoque receſſit, & confeſtim cauſam cognoſcere cœpit. Crudeles, immanes, impij Iudices, qui tempus diſtrahendo miſerorum litigantium exhauriunt facultates, vt ſatius ſit ſæpè ſoluere, quam litigare, ſatiſque cenſeatur lucrari, qui diſcedit à lite. Heſiodus i iubet *forum, liteſq; vitare, qui magnarum ſibi diuitiarum non ſit conſcius.* Et Martialis k Sextum litigatorem monet, ſoluat potius, quam litiget.

Arguuntur Iudices, qui lites protrahunt.
i in Ergo.
k lib. 2. epiſt. 13. verſ. 1.

Et petit Iudex petit & patronus,
Soluas cenſeo, Sexte, creditori.

Si vincat, qui litigat, ſatisfacere debet duobus: ſin victus fuerit, etiam tribus.

Ergo l iudicium nihil eſt, niſi publica merces,
Atq; eques in cauſa qui ſedet empta probat.

l Petronius.

E Dixi nonnihil quoque ſuperius aduerſus iſtos dilatores, ſuique fundi per hanc dilationem dilatatores. At Chryſoſtomus tam citæ cognitionis auctores facit accuſatores Pauli, qui magno ſtudio Iudicem impulerint, & vrſerint.

Verſus 7.] Qui cum perductus eſſet, circumſteterunt eum, qui ab Ieroſolyma deſcenderant Iudæi, multas, & graues cauſas obijcientes, quas non poterant probare.

QVi ab Ieroſolyma deſcenderant Iudæi.] Comitati ſimul, opinor, Iudicem officij cauſa, A eiuſque aures præoccupantes, & plus triginta leucarum iter conficientes.

Multas, & graues cauſas obycientes.] Αἰτιώματα, vel, αἰτιάματα, *criminationes*, vel, *crimina*. Quænam ea ſint, docebit Pauli reſponſio.

Quas non poterant probare.] Ἀποδεῖξαι, *demonſtrare*.

Verſus 8] Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæſarem quicquam peccaui.

N*Eq; in Cæſarem.*] In ſuperiore accuſatione coram Felice, & in alia, vel in templo, vel in Concilio nulla mentio Cæſaris fuit, niſi forſitan ſub crimine ſeditionis, & nunc vltimo loco purgauit Paulus crimen iſtud tanquam grauiſſimum, Præſidis opinione. B

Sic prius admonui, Iudæos, vt Pilatum expugnarent, propoſuiſſe ſeditionem Chriſti, & iniuriam Cæſaris *a*.

a Ioan. 19.

Cæſar apud Romanos nomen regis eſt.

Cæſarem.] Cæſar, vt Oecumenius obſeruat, nomen regis eſt apud Romanos, ſeu etiam Imperatoris, cum quis proprium illud habeat, vt Auguſti, Tiberij, Neronis. Idem notat Baſilius *b*, ſicut & de aliarum Gentium communibus alijs regum nominibus (quod nos quoque alias *c* monuimus) addens & Auguſti ęquè communem ijſdem Romanis regibus appellationem. C

b in Pſal. 32.

c c. 7. 13.

Cæſaris nomen vnde dictum.

Qui primus imperauit, Iulij Cæſaris nomine vocatus eſt, vel à cæſijs oculis, vel quod ex cæſo matris vtero extractus eſt, quod illi tamen haud conuenit, & patrem quoque Cæſarem habuit Prætorem, & alij illud de Scipione tradunt: vel à cæſarie, ſeu magno crine, cum quo ſit ex vtero parentis effuſus, vel à Cæſare, hoc eſt Elephanto, iuxta Maurorum linguam, ab ipſo cæſo in bello *d*.

d Spartianus in Ælio Vero.

Auguſtus vnde dictus ſit.

Secundus Imperator Octauius, qui Cæſaris, à quo adoptatus erat, appellationem retinere voluit, licet Accia mater, & vitricus Philippus, vt malè ominoſam diſſuaderent *e*, cognomen Auguſti geſſit, quod ei populus contulit, quaſi eſſet acceptior, ac venerabilior, Græcè enim dicitur Σεβαστὸς, ait Dion Caſſius *f*, *quod honore ſanctiſſimum, & digniſſimum putatur, latiuſq; venerandum.* D Poſt illum Imperatores cæteri vocati ſunt Auguſti, quamuis Aulus Vitellius, vt prodidit Suetonius *g*, Auguſti cognomen diſtulerit, Cæſaris in perpetuum recuſauerit. Veruntamen poſtea, teſte Spartiano *h*, Imperatoris filij ad ſuccedendum in Imperio deſignati, Cæſares nominati ſunt: hodieque Germanorum Regem appellant, eo modo, quo Galli *Monſieur*, vel Delphinum, Hiſpani Principem, & alios deinceps regios liberos, *Infantes*. Legendus Alciatus *i*.

e Velleius Paterculus libr. 2.

f lib. 53.

g in Vitellio, c. 9. vel 8.

h in Ælio Vero.

i in 3. poſter. Cod. libro 1. l. Mathematicos.

Cæſaris nomen quibus tributum.

E Quanquam videtur Cæſaris nomen aliquando delatum ijs etiam, qui nec deſignatione forent Imperatores. Dalmatium enim, vel Delmatium, ſiue Dalmatianum Conſtantinus fratris ſui Anniballiani, ſeu Anaballiani filium, vt eſt apud Hieronymum *k* Cæſaris titulo inſigniuit. Zozimus *l* idipſum ſignificat, appellans dignitatem Nobiliſſimatus, qua decorati qui eſſent, vti veſte purpurea, fimbiiſque ornata aureis poſſent: quod præter iſtum, idem Auctor ſcripſit Anaballiano conceſſum, patri Dalmatij (qui Dalmatius iunior dictus eſt, ſenior enim erat patruus ipſius, frater Anaballiani) & patruo eius Conſtantio, qui fuit alter Conſtantini Magni frater cum iam dicto Dalmatio ſeniore, pater Iuliani, & Galli. Quo fit, vt in reſcriptum Conſtantini ad Dalmatium pro Cæſare Cenſor irrepſiſſe potuerit *m*; perpetuò namque Zozimus Cæſarem, Cenſorem nunquam nominat, licet cognoſcendæ ſuæ cauſæ deſtinatum Athanaſius *n* à Conſtantino tradat.

k in Chron.

l lib. 2.

m apud Athanaſ. apolog. 2.

n ſupra.

Præter Zozimum non reperio, qui de Nobiliſſimatu meminerit: Clariſſimatus dignitas cum illuſtrium dignitate, & ſpectabilium, & perfectiſſimorum continetur in iure ciuili *o*: quamuis Græci ſcriptores *p* voces Latinas retinentes, eas ponere primo loco ſoleant, quę priorem, digniorem que gradum denotant. Dicunt v. g. Γλυστρίσιοι, καὶ Σπεκταβίλιοι.

o Lexicon Iuris verbo, dignitatum ſpecies, & Alciat. 3. Diſpunct. c. 4. & Caſtiliolib. 2. c. 4. & 7. Iſid. lib. 9. c. 4.

p Zonaras, Procopius, & c.

De vſu vocabulorum Cæſaris, Sebaſtocratoris, Sebaſti, Protoſebaſti, Deſpotæ, & ſimilium, legendus Curopalatæ liber de Officialibus palatij Conſtantinopolitani. Teſtatur autem Zonaras *q* vſque ad Alexij Commeni tempora vocatum Imperatorem σεβαστὸν, id eſt, Auguſtum. Conſulendus Curopalatæ ſcholiaſtes, qui docet aliquando ab Imperatore ſecundum vocatum Cæſarem, alias tertium, interdum quartum: & Sebaſtum inferiorem titulum fuiſſe, quam Cæſaris.

q 3. Annal.

Num vero Auguſtus ſit appellandus is, qui eſt filius Imperatoris, licet non habeat Imperium, tractatur in iure Canonico *r*: vbi aliquando ſine diſcrimine tribuitur hoc nomen patri, & filijs. Confunduntur quandoque nomina omnia; ſicut & hoc tempore Imperatorem vocamus etiam nondum coronatum, licet Bartolus ſic vocandum neget *ſ*.

r de [illegible] & X [illegible] quæſt. [illegible] diſt. L X I I I. c. 2.

ſ in prine. Dig. ſtff.

Verſus 9.] Feſtus autem volens gratiam præſtare Iudæis, reſpondens Paulo, dixit: Vis Ieroſolymam aſcendere, & ibi de his iudicari apud me?

F*Eſtus autem volens gratiam præſtare Iudæis.*] Phraſis Græca eadem, quæ capite priore *t*, vbi à nobis expoſita eſt. Cauſa quoque præſtandæ, ineundæve gratiæ in Feſto penè par ac in Felice: ſciebat hunc ille Iudæis infenſum, atque ab ijs adornari accuſationem, ſicut antea, contra Præſides alios. Pręterea iam eum honore affecerant Iudæi, quod priuſquam feciſſent in Ieruſalem, rectè ipſis reſponderat, vt notat Chryſoſtomus. Deliniuntur Principes obſequijs, prece, pretio.

t verſ. vlt.

Principes liniuntur obſequijs, prece, pretio.

Vis Ieroſolymam aſcendere, & ibi de his iudicari apud me?] *Impudens fuiſſet, ſi imperaſſet, atq; abduxiſſet illuc, vbi non erat redargutus*, ait Chryſoſtomus: itaque optionem dat, & hoc eum honore allicit, vt conſentiat: *ſimul Romanum nomen in reo venerans*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo.

Verſus 10.] Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæſaris ſto, ibi me oportet iudicari: Iudæis non nocui, ſicut tu melius noſti.

A*D tribunal Cæſaris ſto.*] Ridiculum eſt quod Magiſter Hiſtoriæ Scholaſticæ, Gloſſa interlinearis, Hugo, & Carthuſianus referunt de ſede, quam Herodes Cæſari parauerat in Prætorio, ſi quando veniret. Hoc voluit Paulus, ſe ſtare, & ſiſti coram Præſide, qui Cæſaris vices gereret, qui cauſam decidere poſſet eo in loco, eaque in ciuitate, quæ prouinciæ caput eſſet, nihil vt attineret tractari cauſam in Ieruſalem. Vel eſt id etiam,

Quid ſit ſtare ad tribunal Cæſaris.

quod

quod mox ſubdit de appellatione Cæſaris; videbat enim Præſidem in accuſatorum partes declinantem, inſidias paratas, preces Principis eſſe armatas, ideoque tutum non eſſe annuere, abnuere apertè periculoſum: præſtare quod honeſtè, ac iuſtè poſſit, Iudicem ſupremum appellare.

Pontifex non eſt ſubiectus vlli Principi.

Hoc ex facto primum caue colligas, Eccleſiaſticos, ac eorum etiam ſummum Hierarcham, immò Chriſtianorum omnium Pontificem ſtare debere ad tribunal ſecularis Principis. Nam, vt ait Turrecremata *a*, *erat de facto iudex Pauli, quamuis non de iure:* nec profuiſſet accurrere ad Petrum. Deinde, vt melius reſpondent Albertus Pighius *b*, & Bellarminus *c*, eo tempore Principes ſeculares erant Ethnici, ac idcirco non erat Pontifex iudex illorum, aliorumve infidelium: *Quid enim ad me de his, qui foris ſunt*, inquit Apoſtolus, *iudicare* d? Sed è contrariò cuncti Chriſtiani erant ſubditi Ethnicorum Imperio, idemque Paulus *e*, Petruſque *f* hortantur ad obedientiam ipſis præſtandam, licèt ipſe vetet Chriſtianum coram Gentili contendere iudicio, ſi poſſit coram Chriſtiano *g*.

a 1. Summa de Eccleſ. cap. 91. ad 3.
b 5. Hierar. Eccl. c. 7.
c 2. de Rom. Pontif. c. 29.
Pontifex non erat iudex ſecularium Principum Ethnicorum.
d 1. Cor. 6.
e Rom. 13. Tit. 3.
f 1. Petri 2.
g 1. Cor. 6. & 2. quæſt. 6. c. ex Catholica.

Oues omnes Chriſti, ſunt ſubiectæ Chriſti vicario.

At vero lex Chriſtiana efficit omnes oues Chriſti ſubiectas Vicario eius, qui eſt ſummus Paſtor, & ſeculares Eccleſiaſticorum, qui ſunt ſubordinati paſtores. Eſt autem planè præpoſterum, vt paſtor ouis iudicio ſubijciatur. Valet id quoque, quod idem Turrecremata *h* reſpondet, *appellaſſe Paulum ad Iudicem non ſuum, ſed illius à quo patiebatur iniuriam.* At ſimul iungenda dictis reſponſio, quæ per ſe ſola non ſufficeret. Deinde potius aſſerendum eſt cum Auguſtino *i*, vt iam aliquoties fecimus ſuperius, *implorari poſſe, & quandoq; debere ab Eccleſia externum auxilium Principis ſecularis*, non Chriſtiani, multo vero magis cum ſuppetit Chriſtianus. Athanaſius Apologia ad Conſtantium Imperatorem: *Si apud alios*, inquit, *accuſatus eſſem, ad tuam Maieſtatem prouocarem; quemadmodum Apoſtolus dixit: Cæſarem appello, & ceſſatum eſt ab inſidijs contra eum.* Videlicet ſub Ariano Imperatore contra Arianos criminibus eum inſectantes, non audita eſſet appellatio, ſeu prouocatio ad Pontificem, ad quem tamen idem Athanaſius pro cauſa Eccleſiaſtica confugit.

h ſupra.
i ep. 50.
Eccleſia Principis ſecularis implorare poteſt auxilium contra ſuos impugnatores.

Aliud adhuc idem ipſe Doctor *k* colligit ex hac Pauli appellatione, nimirum non præ timore operam fugæ præbuiſſe, quin potius fugam iſtam habuiſſe pro palæſtra, & meditatione aduerſus mortem: atque, vt Auguſtinus *l* loquitur, *non vitæ ſuæ, ſed Eccleſiæ conſulebat.*

Non appellauit Apoſtolus timore motus.
k ep. pro fuga ſua.
l ep. 50.

Immò verò Chryſoſtomus *m* deprehendit in Paulo maximam conſtantiam, *vt apud illum, quem accuſetur læſiſſe, iudicari velit*: ſingularem cum eximia in Deum fiducia, qui de Romana eum profectione certiorem fecerat, prudentiam, vt quod in ſe erat, faceret, Deo ſimul totum permitteret. *Tentantis Deum fuiſſet*, inquit, *fidere in illa ſententia, & innumeris ſeipſum immittere periculis, & dicere: Videamus num poſſit Deus etiam ſic eripere me.*

m Hom. 51. in Acta, & orat. 7. de laud. Pauli.
Paulus in appellatione ad Cæſarem, functus eſt boni viri officio.

Adhæc ſequitur, iure gentium licitum appellare confidentia iuſtæ cauſæ, vt docet B. Thomas *n*, *quia iniuſtè à Iudice grauatur, & non cauſa differendæ moræ, ne contra ipſum iuſta ſententia proferatur: ſic enim fieret iniuria Iudici, officium eius impediendo, & aduerſario, iuſtitiam eius perturbando.* Citat ibidem Canones, vt non liceat appellare poſt decem dies, & pluſquam ter, & non à Iudice, qui tantum eſt arbitrarius. Cæterum, quando iudicio ſapientum continet ſententia manifeſtam iniquitatem, licet appellare non tantum ſecundum ius poſitiuum, vel gentium, ſed etiam naturale; quia tunc nullo pacto parendum eſt huiuſmodi ſententiæ. Ius poſitiuum concedit appellationem, quando æquitas ſententiæ eſt dubia iudicio ſapientum, id eſt, partium, & patronorum: atque in hoc ſolo caſu habent locum conditiones præſcriptæ à iure, non autem in priore.

Iure gentium appellare quando licitum eſt, & quando non.
n 2. 2. qu. 69. art. 3.

Sunt in vtroque iure tituli de appellationibus *o*, atque de hoc argumento vtriuſque Doctores accuratè diſputant. Illud inter alia ſeruauit Paulus, vt modeſtè appellaret *p*, quamuis efficaci, & ad concutiendum Præſidem, cæteroqui [illegible].

o & in 2. q. 6.
p Illud Felix [illegible]

Poſtremò illud prætereundum non eſt, [illegible] propter pacificum ſtatum Religioſorum decretum eſſe, ne poſſint appellare ad aliquem Iudicem Eccleſiaſticum *q*, niſi ſit Pontifex ſupremus omnium Iudex.

[illegible] niſi ad Pontificem.
q [illegible] *de appellat.*

Iudæis non nocui, ſicut tu melius noſti.] *Melius*, quam vt oporteat exactioris notitiæ cauſa redire Ieroſolymam: docuit fortaſſis præceſſor te tuus Felix, tamdiu verſatus in prouincia: & illum etiam Lyſias per literas: caue, ne qui non potes ignorantiam prætexere, Iudæis hac in re gratificeris: vnum ipſimet crimen premunt, offendiſſe me Cæſarem: neque hoc probant, ne quod ipſos læſerim.

Verſus 11.] Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuſo mori: ſi vero nihil eſt eorum, quæ hi accuſant me, nemo poteſt me illis donare. Cæſarem appello.

SI *enim nocui, &c.*] Moderatur quodammodo præſentem orationem, qua indicauerat, Præſidem gratiæ aduerſariorum aliquid dare: permittit ſeipſum Præſidi, fertque ipſe contra ſe ſententiam, vt ſi probentur obiecta crimina, moriatur eo ipſo in loco, vbi aduerſarij ſatis multi ſunt ad probandum, quod probari poteſt; ſe in ipſius eſſe poteſtate, qui de ſe ſupplicium poſſit repetere Cæſareæ, ſi ita videatur; nihil ad hoc opus eſſe repetere Ieroſolymam.

Pauli modeſtia, & [illegible]

Si nihil aduerſarij probent, fruſtra reditum eam in ciuitatem proponi, quæ Iudæorum metropolis eſt, nihil propriè contra Iudæos admiſiſſe, vt ibi exemplum in ſe edi debeat: ſed nec illud Iudæis propoſitum eſſe, verum vt fraudulentè in via ipſum perdant. Si hoc non obtineat, ne illuc redire cogatur, quemadmodum ijs [illegible] præſens oratio, licet humanitatis plena, ſatis indicat, certum ſibi eſſe tempus vltra tot circuitionibus non trahere, ne tot iam diu ſine vllo fructu inſidijs pateat. Ignoſcat, ſi eius modo voluntati eius pareat, & ſuperiorem appellet: hoc prohiberi non poſſe; neque, cum quibus de rebus accuſetur, quamuis atrociſſimis, & quæ ſi eſſent, appellationem non admitterent, perſpicuę non ſint, ſed falſæ, ac minimum dubiæ, poſſe quemquam impedire, quominus vt magis pateſcant, adire ſummum tribunal queat.

Nemo poteſt me illis donare.] *Memor ſomnij r*, ait Chryſoſtomus, *fidenter loquitur, non dicens tu, ſed nemo.* Intelligebat etiam, iure non poſſe remitti Ieroſolymam, propter iam dictas cauſas, maximè vero, quoniam paratas ſciebat inſidias ſibi, quas quoque videbat non eſſe tutum Præſidi declinare nimium propenſo Iudæis.

r [illegible]

Cæſarem appello.] Syrus, בגוהי דקסר קרא אנא

b,gaua-

beganauehi dekeſar kare ana, id eſt, *Protectiones Cæſaris voco ego*; vel, *Cæſaris prouocationes appello*. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. De re ipſa iam dixi, quo nimirum pacto à grauamine, vt dicunt, appellare potuerit.

Suſpenſionis cauſarum modi varij.

Iuriſconſulti pluribus terminis vtuntur ſuſpenſiui cauſarum, hoc eſt, appellatione, prouocatione, proclamatione, ſupplicatione, recuſatione, reſtitutione, querela, reductione, dilatione, interceſſione: de quorum explicatione inter alios vide Robertum Marantam a; addi poteſt declinatio fori.

a de ordine iudicior. in ſuo Speculo aureo, part. 6. act. 1. & ſeq.

b in lib. 3. Decad. 1.

Diſtinguit quoque Liuij Scholiaſtes Glareanus b inter appellationem, prouocationem, interceſſionem: vt prima ſit inter maiores, minoreſque; ſecunda, inter æquales; tertia, inter vtroſque. Sed confunduntur etiam in iure quandoque voces iſtæ, vel aliquæ ex ipſis. Græcum vocabulum ſignificat inuocare, ſeu prouocare, ſeu vocare ad alium, & ſuperiorem appellare: quo modo Plutarchus c meminit, quod apud Romanos, *Νόμος τὸν δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι δίδωσι*, *Lex permittit reo vitanti iudicium, ſiue pœnam à Conſulibus ad populum prouocare, & appellare*: quam Cicero d *prouocationem* nominat *patronam ciuitatis, vindicem libertatis populi Romani*. Qua de re item Pomponius Iuriſconſultus e.

c in Publicola.

d 2. de Orat.

e l. 2. § exactis, ff. de orig. iuris.

Verſus 12.] Tunc Feſtus cum conſilio loquutus, reſpondit: Cæſarem appellaſti? ad Cæſarem ibis.

T*Vnc Feſtus cum conſilio loquutus.*] Conſiliarios conſuluit ſuper appellatione, remotis Iudæis accuſatoribus, Pauloque. Syrus appellat בני מלכה *benai melachah*, *Filios conſilij ſui*; ſeu, *Conſiliarios*: & Græca vox eſt συμβουλίου, non autem συνέδριον: quam poſteriorem pro Concilio ſuo Iudæi retinuerunt, vt ſæpè dixi.

Conſilium, & Concilium vnde dicantur.

f orat. pro Roſcio.

Latinum nomen reſpondens Græco propriè deberet eſſe concilio per ſ, & ita quidam codices hoc loco habent, atque Cicero f pro Iudicibus id vſurpat. Nihilominus eadem ſignificatio ſolet eſſe dictionis Concilij per c, à conciendo, ſiue concalando, & conuocando, vel, ſi mauis, à conciliando.

Chryſoſtomi de hoc Concilio ſententia.

Videtur Chryſoſtomus Iudæorum Concilium intelligere, Paulique accuſatores, quibuſcum Præſes colloquendo peruersè contra ordinem recti iudicij fecerit, ſeque corruptum demonſtrauerit. Prior tamen de Præſidis Conſiliarijs opinio probabilior eſt: neque Synedrion Iudæorum conſilium dediſſet de admittenda appellatione, cum nihil expeterent magis, quam Paulum de medio tollere: etſi maluiſſent Iudæi, ſi conſulti eſſent, Romam dimitti Paulum vinctum, quam abſolui.

Cæſarem appellaſti? ad Cæſarem ibis.] Hoc fuit Conſiliariorum Præſidis reſponſum; quod commodum viſum eſt, tum vt aliqua ratione ſatisfaceret Iudæis, amandando longius Paulum; tum vt Cæſaris nomini deferretur.

Appellatio an neceſſario fuerit admittenda.

An autem appellatio debuerit neceſſariò admitti, Iuriſconſulti examinant, qui varios de hac re caſus aſſignare ſolent. Si talis præſumebatur Paulus, qualem Iudæi depinxerant, prouocatio, ſeu appellatio nõ erat admittenda: cauetur enim id fieri, cum ſunt eiuſmodi perſonæ, quas puniri ſtatim Reipublicæ interſit, vt ſunt inſignes latrones, ſeditionum concitatores, duces factionum g.

g l. conſtitutiones. ff. de appellat. & l. 2. C. eod.

Pauli appellationi deferendum fuit.

Non hæc Præſidem, Conciliumque cauſa mouit; ſed quam dixi. Nam ſatis conſtabat, Paulum talem non eſſe: hocque de ipſo iudicium fuiſſe Feſti. Feſtus ſatis præ ſe tulit, & Agrippa Feſto ſignificauit, dicens, *dimitti potuiſſe, ſi non appellaſſet Cæſarem* h: ac vterque *cum Bernice vxore Agrippæ cenſuerunt nihil morte, aut vinculis dignum feciſſe* i. Reos illuſtriores mitti Romam conſueuiſſe teſtantur Hiſtoriæ, Sidonius etiam Apollinaris, agens de Seronato k, & Ius ciuile l, aut certè de ijs ad Imperatorem ſcribi. At non talis Paulus, tametſi ciuis Romanus. Præſes appellationem admiſit, & vt ad Cæſarem iret, permiſit.

h c. 26. 32.

i ibid. verſ. 31.

k lib. 1. ep. 7. & lib. 7. ep. 7.

l l. 2. [illegible] ff. de bonis eorum, qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuerunt, & l. quæſtio, de pœnis, [illegible]

Verſus 13.] Et cum dies aliquot tranſacti eſſent, Agrippa rex, & Bernice deſcenderunt Cæſaream ad ſalutandum Feſtum.

Agrippa iſte quis fuerit.

A*Grippa rex.*] Erat hic Herodis eius filius, de quo in hac Hiſtoria, capite duodecimo mentio fuit, & frater Druſillæ, quam Felici nupſiſſe, priore capite vidimus. Cum ille Herodes, qui quandoque reperitur ſub nomine Agrippæ, vt ibidem notauimus, mortuus eſt, hic agebat annum ſeptimum decimum: & Romæ agens à Claudio primum Rex Chalcidicis, deinde Tetrarchiæ, quam habuerat Philippus, & Trachonitidis factus eſt Rex: non tamen Iudææ, quæ proprium Præſidem retinuit.

Agrippæ nomen quale, & vnde deductum.

m lib. 16. c. 16.

Agrippa nomen Romanum eſt, ſeu Latinum, quod geſſit Siluius (id erat commune Latinorum Regum nomen) Tiberini Latinorum Regis filius, Romuli pater. Nominis ratio ducitur *ab ægro partu, cum primi pedes exeunt*, vt ait Gellius m. Præter alios habuit etiam idem nomen M. Agrippa, gener Auguſti, propter quem veriſimile eſt in Herodis familiam, quæ plurimum Auguſto deberet, aſcitum eſſe. Romanorum amicitiam Rex iſte ſemper coluit, & vſque ad exciſam Ieroſolymam regnum conſeruauit. Oecumenius dubitanter loquens ait, *Eparchum tantum fuiſſe, & Regem dici, vel quod in prouincijs loco Regis fungebatur, vel cum Nero partibus Occidentalibus imperaret, Romæq; eſſet, ipſum in Orientalibus partibus Regem fuiſſe.* Chryſoſtomus Herodis quoque nomen habuiſſe monet.

Bernice quæ fuerit.

Bernice.] Βερνίκη. Syrus ברניקא *Barniki*. Ex Latinis quidam aut *Berenice*, aut *Beronice*, aut *Berinice*. Nomen ſine dubio fœminæ eſt, non viri: quamuis nonnulli hoc poſterius ſint ſuſpicati, vt refert Gloſſa interlinearis, & Hugo, quoniam conſediſſe dicitur in iudicio cum Agrippa. Videtur Veronicæ nomen idem eſſe.

n 19. Antiq. c. 9. & lib. 20. c. 5.

Quod ad hanc vero pertinet, iſdem illi Auctores meminerunt, ex aliorum ſententia, fuiſſe vxorem Agrippæ, quod videtur etiam ſentire Chryſoſtomus. Ioſephus n facit ſororem, ſicut & Druſillæ, quemadmodum iam dictum eſt, atque Mariammes, ſeu Mariamnes. Alij putant fuiſſe vxorẽ patrui ſui, hoc eſt, alterius Agrippæ, vel Herodis etiam nomine, qui fuerat Rex Chalcidis, frater primi Agrippæ Regis, patris eiuſdem Bernices.

Poſt mortem viri vixiſſe aliquamdiu in viduitate: rumorem autem extitiſſe, quod cum Agrippa fratre, de quo nunc eſt ſermo, congrederetur; ideoque Polemonem, Ciliciæ, vel potius Lyciæ Regem, ad nuptias induxiſſe: verum haud diu poſt præ intemperantia deſeruiſſe, tum quod ille Iudaicam religionem deſeruiſſet, quam fuerat ex pacto complexus.

Comeſtor, & Hugo credunt ſororem fuiſſe, Hebræorum more, id eſt, cognatam, adeo vero ab Agrippa dilectam, vt auelli ab ea non poſſet. Caietanus tenet, quod huius Agrippæ ſoror germana fuerit, & vxor Regis Chalcidis. Concordat etiam Baronius *a*, recitans Iuuenalem, qui ſic ait *b*:

a Tom.8. Annal.
b Satyr. 6.

——Deinde adamas notiſſimus, & Berenices
In digito factus pretioſior: hunc dedit olim
Barbarus inceſtæ, dedit hunc Agrippa ſorori.
Obſeruant vbi feſta mero (id eſt, nudo) *pede Sabbata Reges,*
Et vetus indulget ſenibus clementia porcis.

Continent vltimi hi duo verſus deſcriptionem Iudææ, in qua porcis parcitur, & Sabbata celebrantur. Cum autem Poeta inceſtam vocat Berenicen ſororem Agrippæ, docet profectò illum ipſa abuſum, quamuis fortaſſe turpitudinem honeſtare conaretur titulo cognatæ. Siquidem:

Cognato poterit nomine culpa tegi.

c lib. 1. & 2. Hiſtor.

Præterea Tacitus *c* nominare videtur ſororem, dicens quoque gratam fuiſſe Veſpaſiano, *& nihil propius fuiſſe, quam vt nuberet Tito.*

Deſcenderunt Cæſaream ad ſalutandum Feſtum.] Syrus, רנשאלון שלמא רפהכסוס *deneſchelun ſchelame dephiſetaus*, id eſt, *Vt poſtularent pacem Feſti.* Sed Hebræorum, ac Syrorum phraſi hoc idem eſt, quod ſalutare.

Cur Agrippa ad Feſtum venerit.

Hiſtoria Scholaſtica cauſam aliam deſcenſus reddit, vt accuſarent Iudæos, quibus Agrippa erat infeſtus, & pro ea, quam ab Imperatore impetrauerat, facultate, conſtituebat ſummum Sacerdotem, qui non eſſet de genere Aaron, fecerat quoque in palatio feneſtram, vnde quæ gererentur in templo, proſpectaret: Iudæi autem murum altiorem extulerant: ideo hunc petebat Rex obrui à Feſto. Narrantur hæc quidem de muro, ac palatio à Ioſepho *d*, non tamen de poſtulatione Regis. Hæc niſi commentitia ſit, an iſto facta ſit tempore, prorſus incertum puto. Lucas ſalutandi officium pro cauſa poſuit, vt Comeſtor negare non debuerit, nullam poſuiſſe, Ioſephum eam ſuppleuiſſe.

d 20. Antiq. 9. vel 14.

De pariete à Iudæis erecto contra Herodis palatium.

Scribit ille, erectum parietem non ſolum regij triclinij proſpectum arcuiſſe, verumetiam Occidentalis extra templum ſitæ porticus, vbi feſtis diebus Romani ſtationes habebant ad templi cuſtodiam; hoc facto tam Regem offenſum eſſe, quam Feſtum Præſidem prouinciæ, qui etiam iuſſerit parietem dirui: ciues cum impetraſſent legationem ſuper hac re ad Neronem, retuliſſe Imperatoris optatum reſponſum, *ſic manere parietem placere*. Itaque Feſtus, non Regis, ſed ſui ipſius, Romanorumque militum cauſa dirui parietem volebat, quantum certè cognoſci poteſt ex recitata hiſtoria. Adduci ad id etiam potuit precibus Agrippæ; ſed Agrippam hanc modo poſtulationem expoſuiſſe, coniectura Comeſtoris eſt: nec, vt dixi, admodum veroſimilis.

Verſus 14.] Et cum dies plures ibi demorarentur, Feſtus Regi indicauit de Paulo, dicens: Vir quidam eſt derelictus à Felice vinctus.

E*T cum dies plures ibi demorarentur.*] Quidam codices in ſingulari, *διέτριβεν*. Sed melior lectio noſtra, quam ſequitur quoque Syrus, הוו לותה *hauu leuatheh*, id eſt, *Fuiſſent*, vel, *manerent apud eum.*

Feſtus Regi indicauit de Paulo.] Nouus Præſes cum Rege diu verſato illis in regionibus, & magno rerum vſu prædito, amico etiam, officijque cauſa hoſpitante apud ſe, communicat negotia, vel conſilij capiendi cauſa, vel teſtificandæ beneuolentiæ gratia. Oportebat vero quoque Paulum, qui propter vincula non poterat *nomen Chriſti portare coram gentibus, & Regibus e, ex vinculis ipſis id prædicare ante Reges, & Præſides.*

Cur Paulus à Rege, & Feſto audiri meruerit.

e Act. 9. 15.

Vir quidam.] Quod annotat Ambroſius *f*, planè myſticum, nec ſanè à Feſto cogitatum, Paulum ante paſſionem ſuam & proximum conuerſioni g adoleſcentem appellari, virum in paſſione *h*, qui curſu conſummato eſſet iam proximus ad coronam. Sed nec eo Agabum reſpexiſſe Prophetam, quando vincula prædicens, dixit *i*: *Virum hunc, cuius eſt zona hæc, ſic alligabunt in Ieruſalem Iudæi.* Attamen annotatio pia eſt, quam idem Pater de ætatibus ſpiritualiter ſumptis affert. Rurſus obſeruat in aliena paſſione, hoc eſt, Stephani, vocatum adoleſcentem, cum Iudæorum veſtimenta ſeruaret *k*, ſenem in ſua, cum vinctus eſſet *l*. & ſui corporis exuuias exueret. Mutuatus eſt ex Origene *m* Ambroſius myſticam ætatum rationem.

f in Pſal. 36.
g Act. 7. 57.
h c. 21. 17.
i c. 21. 11.
k c. 7. 57.
l epiſt. ad Philem. v. 9.
m Hom. 4. in Pſal. 36.

Verſus 15.] De quo cum eſſem Ieroſolymis, adierunt me Principes Sacerdotum, & Seniores Iudæorum, poſtulantes aduerſus illum damnationem.

A*Vdierunt me.*] ἐνεφάνισαν. Syrus, הודעו *haudahhu*, *indicarunt*. De hoc verbo dictum pluſquam ſemel.

Poſtulantes aduerſus illum damnationem.] Syrus, ראעבר לחון רינאמנח *debhaber lehun dina menuah*, id eſt, *Vt facerem eis iudicium de eo*; vel, *Vt ſibi de eo iudicium exequerer.* Αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Vatablus: *Poſtulantes aduerſus illum ſententiam. Id eſt*, inquit, *vt ficta ſpecie cognitionis Paulus videretur iure damnatus.* Quod indicant proximè ſequentia eiuſdem Feſti verba. Interpres noſter eo reſpexit, necnon ad intentionem accuſatorum, qui volebant omninò damnatum Paulum.

Alioqui ἡ δίκη, comprehendit ſeriem totam iudicij vſque ad executionem, ſignificat ius & iuſtitiam, aliquando pœnam, ſuppliciumque: ſicut & Hebræorum more iudicium pro pœna ponitur, quæ ſequitur ex iudicio *n*. Aliqui codices habent καταδίκην.

Δίκη quid ſit.

n vt Exod. 6. 6. 2. Paral. 24. 24. Iſai. 34. 8. Ezec. 5. 8. c. 14. 21. Oſeæ 10. 4. Habac. 1. 12. Mat. 23. 14. 33 Gal. 5. 10.

Verſus 16.] Ad quos reſpondi: Quia non eſt Romanis conſuetudo donare aliquem hominem, priuſquam is qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

N*On eſt Romanis conſuetudo.*] Hinc illud intelligitur poſtulaſſe Iudæos ad mortem inauditum ac indemnatum Paulum. Nec vero ſoli talem conſuetudinem Romani habent, quam bis tamen à Romanis ipſis in ſe violatam conqueſtus eſt Paulus *o*, verumetiam cunctæ gentes, & quotquot rationis ductum, ac dictamen ſequuntur. Cauſæ tertiæ nona quæſtio in iure Canonico tota eſt de hac re, ibique recitatur à Marcello Papa *p*, & à Damaſo *q*, hæc ipſa Feſti, quamuis infidelis, fidelis, ac prorſus vera ſententia. Meritò ibidem Gratianus *r* excipit contumacem: *pro præſenti, namque eum contumacia haberi facit.* Quæ verba ex iure

Inauditum Paulum Iudæi condemnari petebant.

o c. 16. 37. & c. 22. 25.
p c. non oportet.
q c. habetur, & c. qui accuſare.
r c. abſens, §. niſi.

Ciuili ſcripta ſunt a, ex quo b etiam in Canonico c alia recitantur, *vt teſtimonia dentur, admonito reo, aut defenſore, venire, & audire teſtes; ita vt ſi venire noluerit, & non ex ineuitabili quadam neceſſitate venire non potuerit, huiuſmodi teſtimonia valeant. Satius eſt nocentem abſoluere, quam innocentem condemnare* d. *Sed nec à patre filius* e, *vel ſeruus inauditus* f *damnari poterat*, quamuis ius necis in eas perſonas patribus, dominiſque liberum conceſſum eſſet.

Tritum illud, *Audi alteram partem:* & Demoſthenes g inter alia plena æquitatis, hoc inprimis commendat, Τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι, *Pari ratione vtrumque audire.* Alexander h in capitalibus cauſis ſedens Iudex *alteram claudebat aurem, vt integram ſeruaret reo.* Et Scipio minor i Liciniũ ſciebat peierasse, quia verò nullus deferebat, negauit poſſe ſe ſimul accuſatorem, & Iudicem eſſe. Cum Numerius furtum ſibi obiectum inſita ratione ſtrenuè refelleret, Delphidius autem Orator documentorum inopia percitus exclamaret, *Ecquis, florentiſſime Cæſar, nocens poterit eſſe vſquam, ſi negare ſuffecerit?* Reſpondit Iulianus, qui cauſam audiebat *Ecquis innocens eſſe poterit, ſi accuſaſſe ſufficiet* k?

Poterat Feſtus, ſi tenuiſſet Iudæorum mores, hunc ipſumet obijcere, quem ſummus inter illos Doctor protulit: *Nunquid lex noſtra* l (id eſt, legis, & Reipublicæ noſtræ conſuetudo, nec enim ſcripta lex vlla propria de hoc reperitur) *iudicat hominem, niſi prius audierit ab ipſo, & cognouerit quid faciat?* Tale reſponſum dedit ijs, qui Chriſtum damnabant, poſtquam *miſſi à Principibus Sacerdotum, & Phariſæis miniſtri, vt apprehenderent eum* m, *tantum abeſt vt adduxerint, vt etiam ſummis laudibus extulerint* n. Itaque Nicodemus quando reus non adeſſet, & auditus non eſſet, negat legitimè damnati poſſe.

Maximè periculoſa in iudicio præſertim capitis præcipitatio, *& cunctari iudicantem decet, immo oportet*, Seneca o teſte, & Ammiano p, vbi (ait ille) *irreuocabile factum agitatur*: atque Caſſiodoro q: *Reus, qui dicitur*, inquit apud iſtum Theodoricus, *& probetur, &c. Cunctator eſſe debet, qui iudicat de ſalute. Alia ſententia poteſt corrigi, de vita tranſactum non patimur immutari.* Hac eadem de re ſuperius alia nonnulla dicta ſunt.

Donare aliquem hominem.] Syrus, רנתלין בר נשא מוהבה לקטלא *denetthelun bar naſcha mauhebath l'ketela*, id eſt, *Vt dent filium hominis donum ad mortem*; vel, *Dono tradere quempiam interficiendum.* Χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, *Donare aliquem hominem in interitum* ſeu, *vt interimatur, & pereat*, & quidem donare gratis, ac ſine cauſa, ſolumque vt ſeruiatur gratiæ poſtulantium reum ad mortem. Quidam codices: Τινὰ ἄνθρωπον, πρὶν ἤ, *Aliquem hominem, priuſquam.*

Ad abluenda crimina.] Quidam codices Latini addunt, *Quæ ei obijciuntur.* Sed his demptis, nihil perit ſententiæ. Nec refert etiam ſingulare Græcum nomen ἐγκλήματος, vel quod pro loco defendendi ſit τόπου ἀπολογίας, *locus apologiæ*; eſt enim apologia idem quod defenſio.

Verſus 17.] Cum ergo huc conueniſſent, ſine vlla dilatione, ſequenti die ſedens pro tribunali, iuſſi adduci virum.

Sine vlla dilatione.] Altera ſtatim die, vbi redierat ex Ieruſalem r, vbi ſumma diligentia proſecuti eum fuerant accuſatores Pauli. Qua in re & Iudæorum importunitatem, & ſuam ipſius laudat celeritatem, quam nos quoque docuimus ijs magnoperè neceſſariam, qui ius dicunt.

Sed & illa eorundem laus eximia, faciles, parataſque habere aures; quod eo vſque factitatum ab Auguſto commemorat Suetonius s, *vt perſtaret in noctem in audientia, etiam ſub porticibus, lectica quoque vtens pro tribunali, ſi parum corpore valeret, vel etiam domi cubans.* Plinius t laudat Traianum, quod aſſiduus eſſet in tribunali, *adeò vt labore refici, ac reparari videretur.* Eodem nomine laudatur à Pacato Theodoſius, Iulianus à Mamertino, à Nazario Conſtantius, Gratianus ab Auſonio. *Laudabile eſt*, inquit iſte, *Imperatorem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione cauſari. Tu confirmas adhuc cunctantes, etiam querimonijs explicatis, ne quid adhuc ſileatur interrogas.* Auguſtinus autem de incredibili quadam huius generis in Ambroſio ſedulitate, quam viderat, & expertus erat, luculentè teſtatur u, ſcribens circumceſſum fuiſſe *cateruis negotioſorum hominum, quorum infirmitatibus inſeruiebat, nec vetitum quemquam ingredi, nec ei venientes nunciari in more fuiſſe.*

Sedens pro tribunali.] Leuia crimina poterant *de plano*, vt dicunt, hoc eſt, *non ex tribunali, vel ſuperiore loco audiri* x, immo etiam, vt Vlpiano y placet, debebant; *nec tenebatur Proconſul omnes cuſtodias audire, ſed licebat ei mandare cognitionem legatis, vt prææudita ad ſe remitterent* z. Paulus inſignis reus erat, crimina ei obiecta grauiſſima, Præſes ipſe poſtulatus ab accuſatoribus ad cognoſcendam cauſam.

Verſus 18.] De quo, cum ſtetiſſent accuſatores, nullam cauſam deferebant, de quibus ego ſuſpicabar malum.

Nullam cauſam deferebant.] Syrus, ולא אשכחו מרם רשינא בישא רנהוין עלוהי איך ביא רסבר הוית *velo aſchecbachu medam reſchiana biſcha danechauun lhalauehu eich ma deſabar hauith*, id eſt, *Et non potuerunt aliquam accuſationem malam oſtendere contra eum, ſicut arbitratus fueram*; vel, *Nec potuerunt vllam culpam flagitioſam demonſtrare aduerſus eum, prout arbitratus fueram.* Οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον, ὧν ὑπενόουν ἐγώ. Latinus interpres addidit *malum*, & intelligi debet; quamuis quidam codices habeant πονηρὰν, nempe αἰτίαν, id eſt, *cauſam malam*, vt ſit ſenſus: Nullam cauſam deferebant de ijs rebus, quas tanquam malas mihi deferendas ſuſpicabar, ſiue expectabam, cum tanta contentione flagitarent reum iſtum occidi. Minus congruit alia expoſitio, cuius meminit Gloſſa ordinaria, & Hugo, *ſuſpicionem criminis hic ſignificari de accuſatoribus*, quia crimen morte dignum non afferebant, vel probabant: repugnat namque recitata phraſis Græca, & quæ proximè ſequuntur in textu.

Verſus 19.] Quæſtiones vero quaſdam de ſua ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

Quæſtiones vero quaſdam, &c.] Plura, magiſque diſtinctè Regi narrat Feſtus, quam quæ, vel ſub ipſomet, vel ſub Felice Lucas acta, dictave commemorauerit; voluit ſcilicet ſuam illi & induſtriam, & iuſtitiam probare. Prudentiam profectò non ſeruauit, dum Iudæorum religionem,

a Authent. vt [illegible]
b [illegible]
c [illegible]
d [illegible]
Iudici ambæ partes audiendæ ſunt, cuius exempla.
e [illegible] inauditum, ff. ad legem Cornel. de ſicar. l. 1. de requir. reis. ff.
f [illegible] de ijs, qui ſunt ſui, vel alieni iur. §. ſed & maior.
g orat. de coro. ſub princip.
h in Apophthegmatibus.
i [illegible]
k Ammian. lib. 18.
l Ioan. 7. 51.
m ibid. 32.
n ibid. 46.
Præcipitatio in iudicio capitis maxime periculoſa.
o [illegible]
p [illegible]
q [illegible]
r vers. 6.

Iudices ad audiendum faciles decent aures habere.
s c. 33. & 72.
t in Panegyr.
u lib. 6. Confeſſ. c. 3.
x l. omnes. §. vlt. ff. de qua. l. cuſtodiam. ff. de publ. iudic. l. Diuus. ff. de ferijs.
y in l. leuia. ff. de accuſat.
z l. ſolent. ff. de offic. Proconſ.

cuius

A

cuius erat Agrippa, *ſuperſtitionem*, *δεισιδαιμονίαν* (de qua voce alias egimus *a*) id eſt, *Dæmonum metum* nominauit, homo ipſe ſuperſtitioſus, & impius, licet reuera Iudæorum iam religio vergeret ad ſuperſtitionem. Gallio Proconſul ſimili de cauſa delatum ad ſe Paulum remiſit *b*.

a c. 17. 22.

b c. 18. 14. 15.

Et de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.] Quendam appellat per contemptum, atque vt oſtendat doctrinam illam Reipublicæ, quam adminiſtrabat ipſe, minimè noxiam, quod is diceretur extra homines viuere, qui olim cum hominibus viuens defunctus eſſet.

Quidam Ieſus hic per contemptum dicitur.

Poterat Ieſu nomen Agrippæ Iudæo non ignotum eſſe, qui Romanos annales legiſſet, celebre quoque fuiſſe ſub Tiberio cognouiſſet, ad quem cum Pilatus ſcripſiſſet, ipſum ille pro Deo coli volebat, vt prodidit Tertullianus *c*, Euſebius *d*, Oroſius *e*, Turonenſis *f*, Cedrenus *g*, alijque poſteriores Hiſtorici.

B

Ieſu nomen clarum tum Gentibus, tum Iudæis erat.

c Apolog. c. 5. & 21.
d 2. Hiſtor. c. 2. & in Chron.
e lib. 7. c. 4.
f 1. Hiſt. c. 24.
g in hiſtoria.

Verſus 20.] Hæſitans autem ego de huiuſmodi quæſtione, dicebam, ſi vellet ire Ieroſolymam, & ibi iudicari de iſtis.

HÆſitans autem ego de huiuſmodi, &c.] Quidam codices Græci legunt, *Hæſitans & ego*, Εἰς τὴν περὶ τούτων ζήτησιν, *In quæſtione, ſeu in quæſtione de his.* Conficta cauſa eſt hæc, vera illa, quam Lucas attulit ſuperius *h*, quoniam *volebat Feſtus gratiam præſtare Iudæis.*

C

h verſ. 9.

Ecquid verò Ieroſolymam ire oportebat, quia hæſitabat Præſes de huiuſmodi quæſtione? Si erat quæſtio de ſuperſtitione, nulla vero idonea cauſa, crimenve ex ijs, de quibus ſuſpicabantur *i*, nihil curare debebat. Quod ſi curioſitati ſatisfacere volebat, & ab accuſatoribus Pauli, qui multi, peritique deſcenderant & ab alijs, ſiue coram, ſiue per literas doceri poterat. *Certè rerum harum inquiſitio*, inquit Chryſoſtomus, *reuera talis iudicis aures tranſcendit. Etſi hæſitans, & anxius es, cur in Ieruſalem trahis? Sic dixit adumbrans ſuum peccatum.* Sic ille.

Reprehenditur Feſtus mendacij, & impudentiæ.

i verſ. 18. & 19.

D

Verſus 21.] Paulo autem appellante, vt ſeruaretur ad Auguſti cognitionem, iuſſi ſeruari eum, donec mittam eum ad Cæſarem.

AD *Auguſti cognitionem.*] Alij codices, *Auguſti cognitioni.* Auguſti nomen (*ſiue ab augendo Imperio, quodq; augeat Imperator ſuos, non minuat*, vt ait Egeſippus *k*, ſiue aliunde) dixi prius quo pacto ſit generale, ſicut Cæſaris, & quemadmodum hoc à Iulio, ita illud ab Octauio (cum poſt C. Cæſaris ex teſtamento cognomen id auctore Munatio Planco poſtea præualuiſſet *l*) tranſlatum ad omnes Imperatores: & quod inter has voces diſcrimen reperiatur. Syrus retinuit nomen Cæſaris, proque cognitione vertit iudicium: ait enim לדינה דקסר *ledineh dekeſar*, id eſt, *Ad iudicium Cæſaris*, Græcè eſt vocabulum Σεβαστοῦ.

k 5. excid. Ieroſoly.

l Sueton. in Octauio, c. 7.

E

Non debuit Oecumenius dicere Auguſtum καταχρηστικῶς hic, ſeu abuſiuè, impropriéque pro Rege poni, quemadmodum & Cæſarē, qui quoque inferius Dominus appellatur: ſiquidem propriè duo dicta nomina à Latinis vſurpantur de perſona Imperatoris, immo & à Græcis *m*, qui non modò Σεβαστὸν, quaſi dicas venerabilem, ſanctum, & numinis veluti maieſtate quadam colendum *n*, ſed etiam Latinam vocem retinentes nonnunquam Αὔγουστον exprimunt.

m vt Plutar. in Polit. & Suida, & Euſeb. 1. de vita Conſtant.

n Pauſan. in Laconicis.

Euſebius quidem ſic loquitur de Conſtantio: Μόνος δὲ λοιπὸν Κωνστάντιος πρῶτος Αὔγουστος, καὶ Σεβαστὸς ἀνηγορεύετο τὸ μὲν κατ᾽ ἀρχὰς τῷ τῶν αὐτοκρατόρων Καισάρων διαδήματι λαμπρυνόμενος, καὶ τούτων ἀπειληφὼς τὰ πρωτεῖα. Μετὰ δὲ τὴν ἐν τούτοις δοκιμὴν, τῇ τῶν ἀνωτάτω παρὰ Ῥωμαίοις ἐκοσμεῖτο τιμῇ πρῶτος Σεβαστὸς, τεττάρων τῶν ὕστερον ἀναδειχθέντων χρηματίσας. Id eſt: *Conſtantius de reliquo ſolus primus Auguſtus, & Sebaſtus* (primum eſt Græcum, ſecundum Latinum Imperatoris nomen) *appellatus eſt, & cum initio Cæſarum, qui & Imperatores vocantur, diademate* (prius enim Cæſar, quod erat inferius nomen, electus erat) *illuſtratus eſſet, & inter alios, qui ceſſerant Imperio, primas adeptus; tum poſtea exploratè cognitus, à Romanis ad ſummum honorem electus eſt, vt primus Auguſti nomine diceretur ex ijs alijs quatuor, qui poſtremo imperauerant.* Sic ille iuxta noſtram verſionem. Vbi perſpicitur duplex nomen Αὐγούστου, καὶ Σεβαστοῦ: præterea illuſtrius nomen Auguſti fuiſſe, quam Cæſaris.

Auguſtus nomen eſt maioris dignitatis, quam Cæſar.

Sunt & vxores cognominatæ Imperatorum Auguſtæ *o*, ſorores etiam, filiæque, ac matres. Pertinax tamen Imperator hanc vxoris Auguſtæ appellationem non recepit *p*: & vxor, ſororque Traiani oblatam deprecatæ ſunt, eſſe iudicantes plus in eo, ſi vxor, & ſoror Traiani, quam ſi Auguſtæ dicerentur *q*. De matribus exempla ſunt in ea, quæ fuit Vitellij Sextilia *r*; in Antonia Claudij *ſ*; in Mammæa Alexandri Seueri *t*. Tiberius autem Auguſti nomen nullis niſi ad reges, & dynaſtas epiſtolis addidit *u*, cum prænomen Imperatoris, cognomenque Patris patriæ, & ciuicam in veſtibulo coronam recuſaſſet.

Auguſtæ mulieres etiam dictæ ſunt.

o Zonar. in Traiano, & in Hadr.
p Iul. Capitolinus in Pertinace.
q Plin. in Panegyr.
r Tacit. lib. 18.
ſ Sueton. in Claudio, c. 11.
t Herodian. libr. 6.
u Sueton. in Tyberio, c. 26.

Ex nomine Auguſti quædam ciuitates denominatæ ſunt, Sebaſte, vt Samariæ prouinciæ metropolis, eique homonyma Samaria auctore Herode, ſicut idem Turrim Stratonis, à Cæſare Cæſaream vocauit. Latina quoque voce plures appellatæ reperiuntur Auguſtæ, vel Cæſarauguſtæ, vel Auguſtodunum, denique menſis, qui dicebatur antea Sextilis. Ad hunc eundem modum inferius hoc libro *x* cohors Auguſta dicitur σπεῖρα Σεβαστή, vbi Syrus has voces Græcas retinet.

Ciuitates ab Auguſto plurimæ dictæ ſunt.

x c. 27. 1.

Placet annotatio Feuardentij *y*, ſic Romanos Imperatores appellatos Auguſtos, *velut diuinitus datos, & religioſa quadam veneratione propter merita in Rempublicam obſeruandos; quomodo Perſæ ſuos reges inſigniebant titulo Aſſueri, vel Darij, & Artaxerxis, cum prima vox, ſi ex Hebræo fonte ducatur, ſignificet magnum caput ſeu principem eximium, caputq; populorum: ſecunda, vt placet Herodoto z, ſi Græcè interpretetur* ἐρξείην, id eſt, *coercitorem aduerſariorum.* (Pharao apud Ægyptios vindicem ſonat, & aſſertorem) tertia *μέγαν ἀρήϊον, magnum bellatorem.*

y in c. 1. Eſther.
Auguſti cur Romani Imperatores dicti ſint.

z lib. 6.

Continent hæ appellationes optimi Principis officia, vt ſubditos, ſeu inferiora regant membra; perturbatores coerceant; fines ſuos muniant, hoſteſque propulſent. Primum agnouit Dauid, & à Deo petijt *a*: *Conſtitues me in caput gentium.* Secundum Deus ei iniunxit *b*: *Tu paſces populum meum Iſrael.* Tertium in eodem laudauit Abigail *c*: *Tu præliaris prælia Domini.* Adde Darium, teſte Heſychio, Perſarum lingua φρόνιμον, ſignificare, id eſt, *prudentem.*

Officia Principum his nominibus deſignata.

a Pſal. 17. 44.
b 2. Reg. 5. 2. & c. 7. 7.
c 1. Reg. 25. 28.

Ad Cæſarem.] Quem paucis ante verbis nominauit Auguſtum, Σεβαστὸν Græca voce, modo Latina nominat Καίσαρα. In Euangelio nunc Cæſa-

A em Auguſtum dicit a, ſed eum, qui primus Auguſtus cognominatus eſt: Cæſar verò ob adoptionem Iulij Cæſaris, vbi Syrus retentis nominibus, quæ ſunt in textu Græco, priore tamen loco poſuit Auguſtum, quam Cæſarem; nunc Cæſarem Tiberium b.

a Lu. 2.1.

b Luc. 3.1.

Verſus 22.] Agrippa autem dixit ad Feſtum: Volebam & ipſe hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

VOlebam.] Syrus. צבא הוית *tſabe hauith*, id eſt, *cupiens eſſem*; vel, *vellem*. Ἐβουλόμην propriè eſt, *volebam*: more tamen Græcorum eſt pro *vellem*, B ſicque Vatablus obſeruat, & ante illum Gloſſa interlinearis, & Hugo. Græciſmum non ignoro: ſed quin præcedens Agrippæ deſiderium ſignificetur, nihil obſtat, quale erat alterius Herodis videndi Chriſtum, *ex multo tempore, eo quod audierat multa de eo. & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri* c: præterea etiam *Ioannem audiendi* d: *quamuis corripientem carcere incluſerit, & propter Herodiadem quaſi inuitus obtruncauerit.*

c Luc. 23. 8.

d Mar. 6. 20.

Agrippa erat Iudæus.

Iudæus erat Agrippa, de Chriſtiana religione ſine dubio aliquid ſubaudierat, & forſan de Paulo: idcirco, atque ob ea, quæ Feſtus narrauerat, ſimul vt Feſto poſtulatum conſilium dare melius poſſet, hominem coram inſpicere, audire, & cum eo loqui voluit; refert namque plurimum hoc ad C cognoſcendum reum, & venandam veritatem.

Diuina prouidentia eluxit in hoc.

Eluxit in hoc item prouidentia diuina, vt hinc Paulo liceret de Chriſto teſtimonium fortiter edere, hinc vero de Pauli innocentia tanti Principes adeò perſpicuè reſpondere coacti ab ipſa veritate, quamuis minimè ſtudioſi cognoſcendæ veritatis, vel quæ ad iſtam cauſam pertineret, vel, quod caput eſt, ad ſalutem comparandam.

Principes tardo audiunt verbum Dei. e Ionæ 3.6.

In Niniue prædicatio Ionæ prius accepta eſt à reliqua multitudine, quam à Rege e. Infelix: huiuſmodi conditio hominum, ad quos ægrè veritas peruenit, & vbi peruenerit, vix immoratur. Scilicet Deus *arcana à ſapientibus, & prudentibus* f: nec *multos nobiles, ſapientes, potentes admitti* g: vel *ipſum* D *potius illi, ſed indocti rapiunt cælum* h.

f Matt. 11.25.

g 1. Cor. 1. 26.

h [illegible] 8. Confeſſ. c. 8.

Verſus 23.] Altera autem die cum veniſſet Agrippa, & Bernice cum multa ambitione, & introiſſent in auditorium cum Tribunis, & viris principalibus ciuitatis, iubente Feſto, adductus eſt Paulus.

C*Vm veniſſet Agrippa, & Bernice.*] Miratur Chryſoſtomus deſiderium Agrippæ Paulum audiendi. *non enim niſi concupiuiſſet*, inquit, *quæſiſſet audire*. E *neq; vxorem* (ſic illam nominat) *ſociam feciſſet auditionis, niſi magna de illo ſenſiſſet.* Addit ſibi videri, & illam magno id deſiderio petiuiſſe. Videtur quoque mihi, ac fortaſſe viro, ſeu affini, vel fratri deſiderium exacuiſſe. Curioſa, rerum que nouarum auida natio omnis fœminarum. Tam verò ſe iſti diligebant immodicè, ſeiungi tantillum ſe vt non paterentur, quemadmodum ante dixi.

Mulier in cauſa fuit, vt Agrippa Paulum audiret.

Cum multa ambitione.] Syrus. בזותא סגיאא *be zautcha ſaggeiaa*, id eſt, *Cum multo apparatu*, ſeu *faſtu*. Μετὰ πολλῆς φαντασίας. Gloſſa Rabani exponit, *Cum multa turba ambiente eos*; vel, *Cum deſiderio Paulum audiendi*. Beda, *Cum multiplici apparatu, & pompa regalis officij, qua ambiebantur, ac vndiq; ſtipabantur*. Lyranus, *Cum multo apparatu, & cultu veſtium, & ſocietatis*. Hugo, *Cum multo deſiderio videndi Paulum, aut turba, & pompa regalis officij eos ambiente.* Gagneius eodem modo. Carthuſianus, *Cum grandi apparatu, & faſtu*. Caietanus, *Cum oſtentatione*. Vatablus *Cum apparatu*. Sà, *Cum apparatu, ſeu oſtentatione*. Hiſtoria Scholaſtica: *Cum apparatu, vel turba eos ambiente, vel deſiderio ambiendi*. Error in codice videtur, pro *audiendi*. Verè omnes, dummodo in voce Latina ambitionis vim non ponant, ſeu pro vitio, quod vocatur ambitio, ſeu pro deſiderio, ſeu pro circumaſſiſtentibus: nihil enim horum eſt φαντασία. Interpres pro effectu cauſam poſuit, ſicut & Caietanus vtens oſtentationis vocabulo: apparens enim, ac ſpecioſus, conſpicuuſque omnibus apparatus, ſi modum excedit, ex ambitione prouenit, eamque declarat.

Arguens noſtrum Interpretem Theſauri Græci Auctor arguitur.

i lib. 5.

k in Polymnia.

Perperam igitur facit Græci Theſauri Auctor, dum interpretem reprehendit: nec enim ignorat eodem loquutum modo Athenæum i, eodem Herodotum k, ſic vſurpantem verbum φαντάζεσθαι. Athenæi ſunt hæc, poſtquam Athenionis luxum deſcripſit: Οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς, *Nullo ne in Romanorum quidem tanta ſpecie, ac ſplendore in Attica delicijs affluente*. Herodotus ita: Ὁρᾷς, ὡς τὰ ὑπερέχοντα ζῶα κεραυνοῖ ὁ ΘΕΟΣ, οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι, τὰ δὲ σμικρὰ οὐδέν μιν κνίζει. *Vides*, ait apud eum Artabanus, Xerxem deterrens ab expeditione contra Græcos, *vt procera, & elata animalia fulminat Deus, nec ſinit oſtentare ſe, ac veluti de ſe ſpectaculum præbere: parua vero ne ſcalpit quidem, aut vellicat.*

Interpres noſter vocem ambitionis quomodo vſurpauerit.

l 2. Paralip. 16. 14.

m 1. Machab. 9. 37.

Idem Interpres noſter καῦσιν, aromatum in funere, μεγάλην ἕως σφόδρα, expoſuit, *cum ambitione nimia* l, eademque phraſi vtitur, vt deſcribat nuptiarum pompam, atque apparatum m, vbi Græca eſt dictio, τῆς παραπομπῆς, cuius ſimplex Latinitate donata eſt pompa, & deductionem, ſiue comitatum ſignificat, vulgò, *Corte ſeguito*: hanc forſitan ſignificationem intendit interpres hoc loco, & qui exponunt de ambientibus, atque circumſtantibus & ſtipantibus: exhibent enim ſtipatores multi Principi maiorem honorem (Chryſoſtomus hic explicat, *Cum multo honore* (quam aliæ quæuis res externæ.

Ambitionis modus quis eſſe debeat in Magiſtratibus.

n lib. 12. c. 1.

o 9. var. hiſt.

p lib. 4.

q 1. Cyripædiæ.

r 1. de regno Perſarum.

ſ 3. Hiſt. c. 1.

t [illegible] Tripart. c. 1.

u Matth. 21.

Et pars hac in re ſolet ambitionis eſſe non parua, vt poteſt exemplis oſtendi, præſertim Perſarum Regum, de quibus Athenæus n, & Ælianus o, & Polyænus p, & Xenophon q & ex horum, aliorumque locis Briſſonius r. Iulianus è contrario cum remouiſſet faſtum palatij, contemptibile reddidit imperium, vt Socrates ſ prodit, atque Caſſiodorus t. Rex ipſa ſi modum habeat, laudanda, vſurpanda; ſi careat modo, cauenda, vituperanda, ſeu ſit Magiſtratus ciuilis, ſeu Eccleſiaſticus, cui dedit quidem Chriſtus exemplum modeſtiæ, aſino vectus in Ieruſalem u; ſed celebritate pompæ, ac deductionis vſus eſt honeſtiſſima; & iam in cœlo ſedens, in Vicarijs ſuis coli vult, & obſeruari ſummis honoribus maieſtatem ſuam.

Veriſimile autem eſt, prodiiſſe Reges cum inſigni pompa, tum propter loci celebritatem, tum propter adeò notabilem reum. Venerant officij cauſa ad nouum Præſidem; ideoque non ſine eo apparatu, comitatuque, qui illius dignitati, & ſuæ ipſorum maieſtati conueniret, præſertim verò cum prodeundum foret in publicum. De precioſa, ornataque veſte non dubito, quin Reges eam impoſuerint ſibi, ſuiſque: hoc verò fas eſſe docui capite duodecimo. Ita tamen, vt *Ne quid nimis* x.

x Terent. in Andr. act. 1. ſcen. 1.

Qualis eſt Principum cuſtodia tutiſſima.

a Paræn. ad Nicoclem.
b in Paneg.

Corporis autem optima, certiſſimaque cuſtodia eſt, vt præcepit Iſocrates a, *In virtute amicorum, beneuolentia ciuium, prudentia ipſiuſmet Principis*: addit Plinius b innocentiam, aitque eſſe *arcem inacceſſam, & inexpugnabile munimentum, munimento non egere: fruſtra ſe terrore ſuccingere, qui ſeptus charitate non fuerit, armis enim arma irritari.*

Auditorium quid hic ſit.

c c. 23. 35.
d l. contra ff. de re iudic.
e lib. 1. cap. 1.

Et introiſſent in auditorium.] Εἰς τὸ ἀκροατήριον. Videtur locus deputatus audientiæ, vt vocant, ſeu audiendis cauſis, & Cæſareæ quidem in Prætorio, de quo diximus c. Sunt etiam, qui pro ſuggeſto, pulpitove dictionem Græcam interpretentur. Laxiorem locum hic ſignificat pro foro, & tribunali: quo pacto Paulus Iuriſconſultus d ait, *qui ad maius auditorium vocatus eſt, ſi litem inchoatam deſeruerit, contumacem non videri.* Quanquam Quintilianus e, *lites foro, atq; pericula; diſputationes auditorio, præceptaq; aſſignat.*

Cum Tribunis, & viris principalibus ciuitatis.] Et hi cohoneſtabant Reges, pertinebantque ad ambitionem prius expoſitam. Principales appellantur hoc loco οἱ κατ' ἐξοχὴν.

Quale auditorium congregatur Paulo.

Vide quale auditorium congregatur Paulo, ait Chryſoſtomus, *cum viris principalibus ciuitatis: Princeps enim, & Rex ſtipatoribus ſuis omnibus congregatis occurrunt, & cum ipſis Tribuni, & primi ciuitatis aſſuerunt:* hos enim vocat τοὺς κατ' ἐξοχὴν, id eſt, eos, *qui in excellentia officij, & dignitatis, ſeu honoris, ſeu nobilitatis, & facultatum, ſeu doctrinæ, & ſapientiæ erant.*

Expectatio magna erat populi magni de Paulo.

Expectatio videlicet magna omnibus ordinibus concitata erat in ciuitate, vbi non paucos iam dies Paulus verſabatur (non tamen annos duos, quod antea refellimus) ecquem cauſa illius exitum haberet, & perorandam, finiendamque ſibi perſuadebant eo die, Regibuſque gratum de damnatione talis rei ſpectaculum, ac de ſupplicio exhibendum. Et proceſſerunt forſitan cum militibus Tribuni, vel Reges proſequendi cauſa, vel vt remouerent, ac impedirent tumultum, qui ſolet in eiuſmodi caſibus excitari, præſertim cum in adeo celebri ciuitate Paulo fautores, amicique deeſſe non poſſent.

Iubente Feſto adductus eſt Paulus.] Syrus, אתא *atha, venit* ἤχθη, denotat actum, & adductum more noxiorum non ſine vinculis.

Egregium Paulus ſpectaculum, & obuijs à cuſtodia ad auditorium, & in auditorio ipſo: varia hominum iudicia, ſtudia, verba de illo, & ſuper illo Iudæorum præſertim, non accuſatorum quidem, qui redierant in Ieruſalem (tametſi non neminem reliquiſſe procuratorem, qui vrgeret accuſationem, credi poteſt) ſed aliorum tamen, quibus inſederat in animo, Paulum vniuerſæ ipſorum gentis aduerſarium eſſe. Nec deeſſe Reges in hac cauſa debuerunt, non mulier, regis ſiue ſoror, ſiue coniunx, quemadmodum Pontifices, Præſes, huius vxor, milites Gentiles in Chriſti iudicio ſuas ſunt partes exequuti.

Verſus 24.] Et dicit Feſtus: Agrippa rex, & omnes, qui ſimul adeſtis nobiſcum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ieroſolymis, petentes, & acclamantes non oportere eum viuere amplius.

Bernice an huic iudicio interfuerit.

f vers. 13.

A*grippa rex, & omnes, qui adeſtis nobiſcum viri.*] Quoniam aderat Bernice, non ſedent vero fœminæ cum viris in iudicio, ſuſpicabantur nonnulli, de quibus antè diximus f, Bernicem non fœminam, ſed virum fuiſſe. Adde ſi regis aut vxor aut ſoror erat, direxiſſet quoq; Feſtus orationem ad ipſam, tanquam ad reginam, ſiue vt Agrippæ vxorem, ſiue vt alterius quondam regis. Fieri potuit, vt poſtquam Bernice Paulum ſatis intuita eſt, ſeceſſerit extra conceſſum Iudicum, vel potius vt interfuerit quamdiu orata eſt cauſa, hoc enim tempore non arcentur auditores: ſed neque ſedebat ibi Agrippa vt iudex, cui Bernicem pro regia dignitate, & intima coniunctione, amicitiaque, non dubium eſt aſſediſſe. Nec decori verò ratio patiebatur, vt præter alios auditores quoſcunque generatim tantum nominatos, cuiuſquam à Præſide in ſua oratione nomen exprimeretur, quam regis, cuius in gratiam reus illuc adductus erat, & à quo Præſes de reo ſententiam, honoris, conſilijque cauſa poſtulabat.

Regis appellatio per ſe perhonorifica eſt.

g Suet. in Augusto. c. 94.
h [illegible]
i Plutarch. in Apophthe.
k Cæſar 7. de bel. Gall.
l in vtroque Teſtam. paſſim.
m [illegible]
n Ioan. 4. 46. apud Saluſtium ſupra. & Solinum & Fabium Pictorem.

Porrò Feſtus pro Romanis gubernator prouinciæ, nullo Agrippam quam Regis alio titulo afficit. Satis honorifica per ſe regis appellatio videri poterat, quę & apud Romanos aliquandiu maxima, etiam poſtmodum nimia habita eſt, atque odioſa g, nec ab ijs, niſi pro maximis officijs, communicata exteris Principibus h. Sic abominabantur Lacones regis nomen, vt legatum ſuum, quod Antiochum Demetrij filium hoc nomine appellaſſet, mulctauerint, etiamſi medimnum tritici ab eo, arctis commeatibus, in capita apportaſſet i: neque Galli Cetillum, qui principatum diu geſſerat, ferre potuerunt, vbi regis ſibi titulum vſurpare velle deprehenderunt, ſed illicò interfecerunt k. Fuit nihilominus communius olim regis nomen apud omnes nationes Principibus, qui ditiones adminiſtrarent, vt liquet non ex ſacris Literis duntaxat l, ſed etiam profanis Auctoribus m. Quanquam reguli vox apud vtroſq; repetitur n.

Videtis hunc, de quo.] Nonnulli Græci codices legunt hoc pacto cum interrogatione, Θεωρεῖτε τοῦτον; περὶ τούτου. *Videtis hunc? de hoc, &c.* Magis morata, magiſque grauis oratio videtur abſque nota interrogationis. In quibuſdam Latinis libris habetur, *Hunc hominem.* Præſefert modus loquendi aut contemptum, aut commiſerationem.

Scopus huius orationis Præſidis.

Spectant autem hæc omnia, *quæ modo dicuntur à Feſto, ad colorandam* (vt loquitur Caietanus) *Pauli vocationem, ſeu productionem in auditorium factam rogatu regis, & vt cæteri, qui maximo numero conuenerant, intelligerent.* Præſes de Pauli non dubitabat innocentia: rex eandem didicerat à Præſide: huiuſque Præſidis erat, qui pleno iure gubernabat prouinciam, reum vel damnare, vel abſoluere, non illius. Ad prouidentiam diuinam reuocandi oculi cum Chryſoſtomo: *Voluit Deus clientis ſui in tali theatro innocentiam pateſacere, totq; tamq; locupletibus teſtatam teſtimonijs eſſe.*

Pauli innocentia teſtatiſſima.

o verſ. 2.

De quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ieroſolymis.] Syrus, & Græcus textus addit והרכא *reharecha, & hic,* καὶ ἐνθάδε, necnon aliqui codices Latini. Exaggeratio eſt; adierant enim Feſtum *Ieroſolymis Principes Sacerdotum, & primi Iudæorum* o. Vel cum referrent totam multitudinem, & multitudinis nomine peterent, potuit de multitudine tota id affirmari: eademque ratio erit de ijs, qui deſcenderant ex Ieruſalem ad accuſandum.

Petentes.] Deeſt quidem hoc participium in editione Græca, & Syra, ſed ad ſenſum confert; ne clamore magis egiſſe Iudæi, quam iuridica petitione cenſeantur: id namque & Iudæis, ex quibus erat Agrippa, indecorum, & Præſidi fuiſſet iniquum, ſi clamoris habita ratio duntaxat eſſet.

Et acclamantes non oportere eum viuere amplius. Hæ voces auditæ ſunt, cum haberet Paulus apologiam coram Iudæis, & Lyſia Tribuno inter deducentes ipſum milites ad caſtra *a*. Eaſdem fortaſſe accuſatores in ipſa dicendi contentione, & clamore repetiuerunt, & Ieroſolymis, & Cæſareæ.

a c. 21. 22.

Verſus 25.] Ego vero comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe, ipſo autem hoc appellante ad Auguſtum, iudicaui mittere.

E*Go vero comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe.*] Condemnauit inquam Iudæorum criminationem Lyſias, Felix, Feſtus, licet Iudæis maxime gratificati ſint, & ſpatium texendorum criminum prolixe dederint. Similia fuerunt verba, quibus innocentem Chriſtum Pilatus pronunciauit, referens tacitum de eo Herodis iudicium *b*. Vim autem habet participium καταλαβόμενος, aut, vt eſt in aliis libris, κατελαβόμην: denotant enim accuratam, exquiſitamque rei inueſtigationem, deprehenſionem, ſeu comprehenſionem, & euictionem, vnde κατάληψις Philoſophis, atque Rhetoribus nota.

b Luc. 23. 15.

Ipſo autem hoc.] Καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου. Hoc eſt in caſu auferendi iungendum cum *ipſo*. Indicat Præſes remiſſionem rei ad Auguſtum à reo ipſo propoſitam à ſe admiſſam.

Iudicaui mittere.] Αὐτὸν, *ipſum*: quaſi liberum fuerit non mittere, vel minime neceſſarium, eo quod nullum ſit crimẽ, quod probari poſſit, & in prouincia poterat reus abſolui. Debueritne Præſes admittere appellationẽ, nuper diſputauimus.

Verſus 26.] De quo quid certum ſcribam Domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maxime ad te, rex Agrippa, vt interrogatione facta habeam quid ſcribam.

D*E quo quid certum ſcribam Domino, non habeo.*] Et hoc ad candorẽ Pauli pertinet, ait Chryſoſtomus, quod Iudex non habet aliquid de illo ſcribendum. Iniuſte, ac ſtolide Iudex ſe gerit, dum detinet quem nouit innocentem; quamuis enim hic appellaſſet, veritus Iudæorum inſidias, furoremque; tamen oportuit prudentem Præſidem aliam tenere viam conſulendi ſecuritati innocẽtis, itinerum, quem vulgo vocant ſaluum conductum largiẽdo, ſeu ſaluam guardiam, & Latinius, fidem publicam, vel cautionem de non offendendo, & Græcè, vt placet Alciato *c*, τὸν χαλκώμενον λόγον. De qua re diligenter Iacobus Menochius *d*, ætatis noſtræ Iuriſconſultus grauiſſimus.

Iudex nihil habet quod de Paulo ſcribat.

c l. Petere [illegible] ex [illegible] de manda. [illegible]

Domino.] Syrus, לְקֵסַר *lekeſar*, *Cæſari*: quidam Græci codices addunt μου, *meo*, *Domino meo*. De voce Domini diximus capite primo *e*. Abſoluta, ſineque addito, ac reſtrictione vox *Domini* illius eſt duntaxat, qui eſt, diciturque *Dominus dominantium* f. Oſtenſum eſt eo loco quoque, qui Imperatorum refutauerint maxima cum laude talem appellationem, quique admiſerint, & exegerint, ſummam inde conſecuti aliorum inuidiam, & odium. *Auguſtus Imperij formator*, ait Tertullianus g, *ne dominum quidem dici ſe volebat. Et hoc enim Dei eſt cognomen. Dicam plane Imperatorem dominum, ſed more communi: ſed quando non cogor vt Dominum Dei vice dicam. Cæterum liber ſum illi. Dominus enim meus vnus eſt, omnipotens Deus æternus, idem qui & ipſius.* Sic ille: qui tamen nonnullum verum dominium hominibus competere non negaret. Aſſentantur Imperatori, qui orbis eum Dominum nominant, nec quod ſe τοῦ κόσμου κύριον Antoninus Cæſar appellauit *h* aliter intelligi volunt quam ὑπερβολικῶς, ſicuti cum Lucas *i* ſcripſit: *deſcriptum ab Auguſto vniuerſum orbem*, qui ſine dubio non erat vniuerſus ei ſubiectus, vt teſtatur Suetonius *k*, de Sardinia, & Africa. Quocirca Bartolum *l* Baldus *m* meritò reprehendit, affirmantem propter verba Lucæ, hæreſim eſſe negare, totius orbis dominum eſſe Imperatorem, denique cum his alijs, vt in re nimis nota, quis ignorat, diuiſo Imperio duos Imperatores extitiſſe, Orientis, vel Græcorum, Occidentis, ſiue Latinorum, Conſtantinopolitanum, & Romanum (id inſigne bicipitis Aquilæ denotat, quamuis alij aliter *n*) multos etiam reges Imperatoris dominio, legibuſque nullo modo eſſe ſubiectos *o*.

f Apoc. 19. 16.

Auguſtus nomen Domini recuſauit.

g Apol. c. 34.

h l. deprecatio, [illegible]

i Luc. 2. 1.

k in Auguſto, c. 47.

l l. hoſtes, ff. de captiuis.

Imperator non eſt Dominus totius orbis.

m [illegible]

n Caſſaneus in catalogo Gloriæ mundi. [illegible]

Suidas *p* quidem prodit, & ante illum Procopius *q*, Iuſtinianum poſuiſſe ſtatuam ſuam in columna, quæ læua globum teneret, cruce in eo defixa, vt ſignificaret, eum ob fidem in crucem, terræ dominum factum: deinceps vero aliorum Imperatorum imagines ad eundem modum exprimuntur: tamen non plus, aliudve picturæ, quam voces ſignificant, & poteſt ea figura ſignificari, peculiariter Imperatoris munus eſſe, vt crucis vexillum, Chriſtique fidem aduerſus Infideles tueatur, & pro ea dignitate, potentiaque, quam habet in omni terra, propaget.

Imperatoris ſtatua cum globo, præfixa Cruce quid ſignificat

o Clem. 2. [illegible] de ſent. & re iud.

p verbo, Iuſtinianus.

q l. de ædif. Iuſtin.

Gretſerum poſtea noſtrum *r* vidi hoc ipſum Iuſtiniani exemplum afferentem, de quo etiam citat Glycam, Gregoram, & Codinum, præterea antiquius Conſtantini, & Theodoſij, & Anaſtaſij, & Mauritij, & Phocæ, & Heraclij, & Eudoxiæ vxoris Valentiniani III. Sed & ex Gentilibus, qui non vtebantur cruce, Auguſti, Antonini, Traiani, & quidem in nummo Antonini inſcriptionem, Rector Orbis. Poſtremo Q. Iulium Hilarionem in Chronologia, quæ eſt Tomo tertio Bibliothecæ Patrum, docere, globum illum ſignificatum *ſtanneo lapide, quem Zorobabel dux populi Iſraelitici, manu circumferebat* ſ, hoc eſt, inquit Hilarion, *populum*. Niſi conſtaret Cyrum à Cyro flumine denominatum *t*, & ludere placeret in vocabulo Græco Κύριος, dicere poſſemus Perſarum reges delectatos eo nomine, cum ſe reges quoque regum, alijſque ſuperbis titulis inſignirent: Gallorum quoque reges generali nomine dici *Sire*. Turcæ regem ſuum appellant Sultanum, vulgò magnum Dominum, fortaſſe quia שלט *ſchalat*, eſt *dominari*, & שלטון *ſchilton*, *dominium*, & pro eo nomen regis Interpres Eccleſiaſtis poſuit *u*. Prius diximus hoc ipſo capite δεσπότην nomen dictum quidem de Imperatore: ſed poſtea de illo, qui primas ſecundum ipſum eſſet, ſicut Galli regni deſignatum ſucceſſorem nominant Dominum, *Monſieur*.

r 2. de Cruce, c. 54.

De globo hoc qui meminerint.

ſ Zach. 4. 10.

t Strabo lib. 15.

u c. 8. 4.

Verſus 27.] Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & cauſas eius non ſignificare.

S*ine ratione enim mihi videtur.*] Solebant in vrbem rei mitti cum teſtificatione criminis ſcripto comprehenſa, quod appellabant elogium. Vtitur elogij voce Tertullianus *x*. In hac ſignifica-

Rei ad vrbem mittebantur cum ſignificatione criminis.

x Apol. c. 2. [illegible]

a Serm. de Ritibus & mor. Ciuit.
b in Caligula, c. 26.
c in Seuero.
d lib. 14.
e l. Diuus. Adrianus, ff. de custod. reo.
f l. desertorem, ff. de re militari.
g lib. 18. aduers. c. 9.

ficatione frequenter, & aliquando Augustinus *a*, Suetonius *b* quoque, Spartianus *c*, Ammianus *d*, & Martianus Iurisconsultus *e* (vbi & nomen ἀνακρίσεως ponitur in ea significatione, quam dixi) & Modestinus *f*. Certum est tamen etiam sumi elogium in bonam partem. Sed hæc acceptio ad rem non facit, lege Turnebum *g*. Magis affinis, ac eadem fere illa, cum dicitur de inscriptio- A ne, quæ reo damnato, & animaduersio imponitur, qualis fuit in Saluatoris cruce titulus. Hoc loco per τὰς αἰτίας, pro quibus סכלותה *sachelutheh delictum* vertit Syrus, intelligitur elogium. Sic enim apud Matthæum *h* Græca editio habet pro titulo Christi αἰτίαν, & Latina *causam* Marcus *i*, ἐπιγραφὴν τῆς αἰτίας, *titulum causæ*. Lucas *k* simpliciter ἐπιγραφήν.

h c. 27. 37.
i c. 15. 26.
k c. 23.

CAPVT VIGESIMVM-SEXTVM.

SVMMARIVM.

Cum Paulo facta loquendi potestas esset in tam frequenti, nobilique auditorio Regum, Præsidis, & aliorum Principum, ille conuersionem suam, & quæ propter prædicatum à se Christum Gentibus, Iudæisque nuper opera Iudæorum tulisset, narrat. Festo nimia cum scientia insanire obicienti modeste negat: Agrippam, qui se ipsius ostenderat oratione commotum, cæterosque, qui aderant, optat ex animo sibi similes esse Christianos. Agrippa Paulum declarat innocentem, quique nisi Cæsarem appellauisset, liber dimitti potuerit. Erimus hic breuiores, quia capite nono egimus de Paulis conuersione.

1 Agrippa vero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationẽ reddere.

2 De omnibus quibus accusor à Iudæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie,

3 Maxime te sciente omnia, & quæ apud Iudæos sunt consuetudines, & quæstiones: propter quod obsecro, patienter me audias,

4 Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ierosolymis, nouerunt omnes Iudæi:

5 Præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.

6 Et nunc in spe, quæ ad patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto iudicio subiectus:

7 In quam duodecim tribus nostræ nocte ac die deseruientes, sperant deuenire, De qua spe accusor à Iudæis, rex.

8 Quid incredibile iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat?

9 Et ego quidem existimaueram, me aduersus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere.

10 Quod & feci Ierosolymis, & multos sanctorũ ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cum occiderentur, detuli sententiam.

11 Et per omnes synagogas, frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar vsque in exteras ciuitates.

12 In quibus dum irem Damascum cum potestate, & permissu principum sacerdotum,

13 Die media in via, vidi, rex, de cœlo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, & eos, qui mecum simul erant.

14 Omnesque nos cum decidissemus in terram, audiui vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare.

15 Ego autem dixi: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris.

16 Sed exurge & sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, vt constituam te ministrum, & testem eorum, quæ vidisti, & eorum, quibus apparebo tibi,

17 Eripiens te de populo, & gentibus, in quas nunc ego mitto te,

18 Aperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate ſatanæ ad Deum, vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter ſanctos per fidem, quæ eſt in me. A

19 Vnde rex Agrippa, non fui incredulus cæleſti viſioni:

20 Sed his, qui ſunt Damaſci primum, & Ieroſolymis, & in omnem regionem Iudææ, & Gentilibus annunciabam, vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes. B

21 Hac ex cauſa me Iudæi, cum eſſem in templo, comprehenſum tentabant interficere.

22 Auxilio autem adiutus Dei vſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori, atque maiori, nihil extra dicens quam ea, quæ Prophetæ locuti ſunt futura eſſe, & Moyſes,

23 Si paſſibilis Chriſtus, ſi primus ex reſurrectione mortuorum, lumen annunciaturus eſt populo, & Gentibus.

24 Hæc loquẽte eo, & rationem reddente, Feſtus magna voce dixit: Inſanis Paule: multæ te litteræ ad inſaniam conuertunt: C

25 Et Paulus: Non inſanio (inquit) optime Feſte, ſed veritatis, & ſobrietatis verba loquor.

26 Scit enim de his rex, ad quem & conſtanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neq; enim in angulo quidquam horum geſtum eſt.

27 Credis rex Agrippa prophetis? Scio quia credis. D

28 Agrippa autem ad Paulum: In modico ſuades me Chriſtianum fieri.

29 Et Paulus: Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantum te, ſed etiam omnes, qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego ſum, exceptis vinculis his:

30 Et exſurrexit rex, & præſes, & Bernice, & qui aſſidebant eis.

31 Et cum receſſiſſent, loquebantur ad inuicem, dicentes: Quia nihil morte, aut vinculis dignum quid fecit homo iſte. E

32 Agrippa autem Feſto dixit: Dimitti poterat homo hic, ſi non appellaſſet Cæſarem.

Verſus 1.] Agrippa vero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipſo. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere.

P*Ermittitur tibi loqui pro temetipſo.*] Quidam codices Græci in præterito legunt, ἐπιτέτραπται, *Permiſſum eſt*. Annuit forſitan regi Præſes honoris gratia, vt iudicium moderaretur, ac de reo quæ vellet, faceret ſciſcitando, vel oratione continua loquentem audiendo. Vidimus etiam capite XXIV. a Præſide annuente pro ſe locutum Paulum. Vbi conſule quæ pertinent ad rationem reſpondendi reorum, vel pro reis. *Magno audiendi deſiderio*, Chryſoſtomus ait, *Agrippam, vt diceret, hortatum Paulum.*

a verſ. 10.

Extenta manu.] More concionantium, vt fuſius expoſitum eſt capite XII. & XIII. & XIX. Adiice Perſium b:

Fert animus calidæ feciſſe ſilentia turbæ
Maieſtate manus.

b Satyr. 4.

Ibi Antonius Foquelinus Scholiaſtes ad idem citat Lucanum, & Papinium, & Ouidium.

Minus ergo probabile cenſendum, quod Caietanus de manus vtriuſque verſus Agrippam extenſione docet in ſignum gratiarũ actionis. Nec legi gratias agi ſolitas eo corporis geſtu. Poteſt quoque manus extenſio index videri liberalis, liberique, ac ſibi optime conſcij, & nihil verentis animi. Quam libertatem Apoſtolus hactenus, quoties orandum illi fuit pro ſe, declarauit: nunquam pauidus, nunquã elinguis, aut mutus, quod ſummis contigit Oratoribus, Theophraſto, aliiſque, quos Ælianus c commemorat, necnon Demoſtheni, & Ciceroni.

Manus extenſione non leguntur acta gratiæ.

c lib. 3. variar. hiſtoriar.

Videlicet *loquebatur* SPIRITVS *diuinus in Apoſtolo* d, *eique os, ac ſapientia data erat, cui non poterant reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarii eius* e.

d Mat. 10. 19.

e Luc. 21. 15.

Sed & Pauli notatu digniſſima modeſtia, ſtudiumque ſalutis alienæ: cum enim Cæſarem appellaſſet, & admiſſa appellatio eſſet, de omnibus rationem copioſe reddit, non excipiens, vt obſeruat copioſe quoque Chryſoſtomus: *quidnam? ſemel appellaui Cæſarem: ſæpiſſime examinatus ſum: quamdiu examinabor?*

Pauli notabilis modeſtia, ſtudiumque ſalutis animarum.

Verſus 2.] De omnibus, quibus accuſor à Iudæis, rex Agrippa, æſtimo me beatum, apud te cum ſim defenſurus me hodie.

D*E omnibus, quibus accuſor à Iudæis.*] Hieronymus paulo aliter legit, exponitque. Sic enim ſuam de optimo genere interpretandi orditur epiſtolam f: *Paulus Apoſtolus, præſente rege Agrippa de criminibus reſponſurus, quo poſſet intelligere, qui auditurus erat, ſecurus de cauſa victoria, ſtatim in principio ſibi gratulatur, dicens: De omnibus, quibus accuſor à Iudæis, ô rex Agrippa, exiſtimo me beatum, cum apud te ſim hodie defendendus, qui præcipue noſti: vniuerſas, quæ in Iudæis ſunt, conſuetudines, & quæſtiones. Legerat enim illud Ieſu* g: *Beatus qui in aures loquitur audientis: & nouerat tantum Oratoris verba proficere, quantum Iudicis prouidentia cognouiſſet.* Infert inde à ſimili, Pammachium eruditum virum, conueniens. *Vnde & ego beatum me in hoc duntaxat negotio iudico, quod apud eruditas aures imperita lingua reſponſurus ſum.* Citat Hieronymum Beda, ſed mendoſe, vel ipſe, vel

f epiſt. 101.

g Eccli. 25. 12. Oratoris verba tantum proficiunt, quantum Iudicis prouidentia cognoſcit.

qui

qui Bedam exſcripſit pro *Ieſu*, nominatum *filio Sirach*, auctore libri Eccleſiaſtici, citat Eſaiam: in libro autem dicto ſunt hæc verba: *Beatus, qui enarrat iuſtitiam auri audienti*; vt non ſit verum prorſus non extare in Scriptura, vt indicat Hugo, ſed in Eſaia, quem ſimiliter vt à Beda citatum refert.

Si in verbis textus ponatur comma poſt beatum, *Æſtimo me beatum*, ſenſus erit, æſtimare ſe beatum, non apud regem, quia rex eſſet, ſed quod apud eum dicere liceret. Nec diſcrepat quod ex Hieronymo allatum eſt, immo fauet, ſicut & editio Græca, ac Syra præſertim quæ ſic habet, סבר אנא על נפשי דטובנא אנא דקדמיך יומנא נפק אנא רוחא *ſabar ana lihal naphſchi detubana ana dakedamach iaumana naphek ana rucha*, id eſt, *Puto ego de meipſo quod beatus ſum, qui coram te hodie depromo ego ſpiritum*; vel, *De meipſo hoc exiſtimo, me beatum eſſe, quod coram te hodie ſim rationem redditurus*. Gloſſa interlinearis ponit: *Æſtimo me beatũ apud te*, hîc ponendo comma, id eſt, eſſe dicendum à te. Sed prior explicatio planior, & probabilior eſt.

Cum ſim defenſurus me.] Hugo aliam lectionem videtur ſequi, *cum ſcis*, & interpretari, Paulum ſperaſſe, defendendum ſe ab Agrippa, nõ ignorante, quod propter altercationes, & quęſtiones Iudęorum crebro cõtra ſe ventilatas nullus damnabatur ad mortem. Minus probabilis interpretatio, quæ non conſentit cum textu Græco, ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι, deberet enim eſſe, ſine præpoſitione, μέλλοντος.

Auditorem nanciſci idoneum, eſt magnum dicentis bonum.

Non exigua pars fœlicitatis, nanciſci auditorem idoneum, ac intelligentem. Talem Orator, Doctor, ac quicunq;, vt ita dicam, dictor quærit, & ſibi comparat, *ne vbi non eſt auditus, effundat ſermonem* a. Sic M. Tullius dum doctiſſimorũ vtitur auctoritate, quoddam paradoxum tractans b, *id ſe libentius facere dicit, quod apud prudentiſſimos loquatur, quibus huiuſmodi res inaudita non ſint.* Hoc Theophylactus c ait eſſe redimere tempus, & in ſapientia ambulare ad eos qui foris ſunt d; debitum ſcilicet, vt hic Paulus facit, decentemque honorem illis impartiendo, ac eoſdem per benignitatem & manſuetudinem ad prædicationem inducendo. Sed mendum caue quorundam codicum Theophylacti e, in quibus legitur, *beatum meipſum exiſtimo, pro te reſponſurum.*

a Eccli. 32. 6.
b Parad. 1.
c in c. 4. ep. ad Coloſſ.
d Coloſſ. 4. 5.
e edit. Aſcenſiana, anno 1534.

Verſus 3.] Maxime te ſciente omnia, & quæ apud Iudæos ſunt conſuetudines, & quæſtiones: propter quod obſecro, patienter me audias.

Maxime te ſciente omnia.] Aliqui codices habent *omnes*, vtrouis modo idem ſenſus remanet, & πάντων, patitur vtramque lectionem, niſi quod tunc coniunctio, *&*, haud apte poneretur, quæ poni tamen debet. Quidam libri Græci poſt μάλιστα γνώστην ὄντα σε, ante πάντων, interſerũt εἰδὼς, alij ἐπιστάμενος, quæ idem valent, hoc eſt, *ſciens*. Exprimit id quoque Syra verſio, יתיראית ידע אנא דמפס אנת *iathiraith dei adahh ana dampas anth*, id eſt, *maxime, quod ſcio ego, quod perſuaſus ſis*; vel, *Maxime, quod te ſciam aſſenſum præbere omnibus*, &c. Plus autem hoc eſt, quã duntaxat ſcire, & *maxime* refertur aptius ad *ſciens*, quod hic ſupplendum eſt de Paulo, quã ad *ſciente te*, quod poſterius placet Caietano, vel potius ad poſteriora, Æſtimo me beatum maxime, ſeu, idque potiſſimum, *ſciente te*, id eſt, cum ſciam te ſcire, μάλιστα γνώστην σε ὄντα (εἰδὼς, vel ἐπιστάμενος) πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων.

Conſuetudines, & quæſtiones.] Non video, cur illas *bonas*, has interpretetur *malas* Gloſſa interlinearis & Hugo. Melius Arias priores intelligit, *vt res omnibus notas, & exercitas, quæq; vincant in diſputatione, poſteriores eas, quæ verſantur adhuc in controuerſia*, nec aliqua diſſidentiũ pars vulgo damnetur, niſi quæ Scripturarum teſtimonio, aliove genere argumenti comprobatur.

Agrippæ magna laus, & vera.

Magna hæc laus Agrippę, ſed vera, vt ab homine profecta, qui nihil tribuat aſſentationi, vanæque laudationi, hoc liberius quoq;, ac verius affirmari laus ea de Agrippa potuit, quod Iudæus eſſet, rerum proinde peritus Iudaicarum: hactenus autem reſpondendum Paulo fuerat apud Præſides externos, vel eiuſmodi rerum ignaros, vel Iudæis fauentes, & hoc nomine, quod in cauſa propria religionis ipſorum magis ipſis, quam reo credendum cenſebant, & quia prouincialium beneuolentiam, gratiamque captabãt. *Sed & hac ratione lucrari Regem volebat, quod & ex parte conſecutus eſt*, inquit quodam loco Chryſoſtomus f, diſſerens de vi ſuauiũ morum, placidorum, ac iucundorum ad conuertendos infideles, quam præfert miraculis ipſis: hęc enim inuidiam excitare poſſe, illos cum admiratione amorem, & perſuaſionem.

Infideles quomodo conuertendi.

f Hom. 13. in 1. ad Cor.

Verſus 4.] Et quidem vitam meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Ieroſolymis, nouerunt omnes Iudæi.

Et quidem vitam meam.] Argumentum innocentiæ, profert teſtes ipſoſmet accuſatores: veriſimile præterea eſt, à primis annis piè inſtitutum, cum grandior euaſit, non degeneraſſe, ſiquidem *Adoleſcens iuxta viam ſuam etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea* g.

Hoc ſibi vult ſemel imbuta recens odorem ſeruabit
Teſta diu h. —

Hoc multum eſſe à teneris conſueſcere i. Hoc caput rei eſſe, *hominem illo, aliove modo aſſueſieri* k, quod quidam catulorum docuit duorũ educatione differente. Hoc tandem, *Bonum eſſe viro portare iugum ab adoleſcentia* l. Extant plurimi tractatus de liberorum educatione, tum profanorum m, tum Chriſtianorum auctorum, tum recentium, quam veterum n.

Educationis bonæ a pueris pro vita magna vis.

g Prou. 22. 6.
h Horat. lib. 1. epiſt. ep. 2.
i Virgil. 2. Georg.
k Ariſtot. 2. Ethic. c. 1.
l Thren. 3. 27.
m Plutarch. opuſc. de liberis educandis.
n Clem. Alex. in pædagog. Sylu. Antoniano de educatione liberorum christiana.

Vitam.] βίωσιν. Syrus, דוברי *duberai*, id eſt, *conuerſationes meas*. Clarius quidem, ſed Latinum nomen vitæ ſatis frequenter ſignificat inſtitutum, rationemq; degendæ vitæ, quæ nominari poteſt vita moralis, moreſque ipſi.

Neſcio an vſpiam apud alium Scriptorẽ Græcum reperiatur hæc vox, quę innuit potius actum ſecundum, & actam vitam. Quod attinet ad Latinum nomen, frequens eſt hæc, inquam, eadem acceptio; etſi controuerſum, poſſitne vtroque numero, ſingulari, & plurali ſic ſumi. Gregorius Turonenſis o maluit Hiſtoriam Patrum *Vitam*, quam *Vitas* appellare, ſequutus magis Grammaticos, quam Plinium, Gellium, & alios, quorum facit mentionem. Verum & ipſe Vitas in operis progreſſu dixit p, & ita loquitur Capitolinus q, Virgilius r, Auguſtinus ſ, Sidonius Apolinaris t.

Vitaſque, & crimina diſcit, ait Virgilius.

o præfat. libri qui inſcr. Vita Patrum.
p c. 12.
q in Macrino.
r 6. Æneid.
ſ 22. de Ciuit. Dei, c. 8.
t lib. 4. ep. 14.

A iuuentute.] ἐκ νεότητος. Syrus. מן טליותי *men taliuthi*, id eſt, *A pueritia mea*. Nihil hinc elici poteſt de Pauli annis, ac ætate, quando perſequebatur Eccleſiam, & conuerſus eſt. Vocatur νεανίας, in capite ſeptimo *a*, & in capite nono *b* [illegible]; quibus locis attigimus quæſtionem iſtam.

a vers. [illegible]
[illegible] vers.13.

In Ieroſolymis.] Ergo valde iuuenis, puerve adductus eſt Ieroſolymam: cum autem tempore conuerſionis, vt notatis dixi locis, trigenarius circiter eſſet Paulus, nimirū videri poteſt, quo modo tanti vir ingenij, & legaliter, moraliterq; bonus, tam tarde, & non ſine diuina quadam, ſed libertati tamen eius attemperata vi, conuerſus ſit.

Paulus valde iuuenis venit Ieroſolymam.

Verſus 5.] Præſcientes me ab initio (ſi velint teſtimonium perhibere) quoniam ſecundum certiſſimam ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus.

PRæſcientes me ab initio.*] Syrus, משול דמן נוגרא מפסין בי *metul demen nugera mephaſin bi*, id eſt, *Quoniam à longo tempore perſuaſi ſunt de me.* *Προγινώσκοντές με ἄνωθεν, Præcognoſcentes me ſuperiore tempore.* Id comparatiue dictū putat Gloſſa interlinearis, & Hugo, propter Gentiles, quibus cognitus fuerit poſterius, quam Iudæis. Sed præſtat abſque reſtrictione intelligere.

Si velint teſtimonium perhibere.] Non falſos teſtes ſubornare, & innocentiæ meæ patrocinari, & veritati conſulere: poſſunt, ſi velint: nō vereor libera, dū ſint vera, teſtimonia: opto hæc, & prouoco.

Paulus teſtes ſuos aduerſarios eſſe vult in ſua cauſa.

Secundum certiſſimam ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus.] Quomodo Paulus Phariſæus eſſet, etiam quo tempore Chriſtianus erat, docuimus capite vigeſimotertio *c*. Cum hîc dicit religionem noſtram, vel intelligit eam, quā antea ſectabatur purus Iudæus, aut quam in præſentia, vt ſic magis conciliaret ſibi Regem Iudæum, magiſque oſtenderet ſe alienum ab obiecto crimine violatæ legis, templi, & Moſis.

c verſ.6.

Habebatur namque non per ſe diſcrepans religio Chriſtianorum, & Iudæorum, interim maxime, dum Iudaici ritus vſurparentur etiam à Chriſtianis. Phariſæorum ſectam certiſſimam *ἀκριβεστάτην αἵρεσιν* (vbi pro hæreſi ſecta ponitur, idque in bonam partem) vel, vt Syrus vertit, יולפנא רישיא *iulephana riſchata*, id eſt, *præcipuā diſciplinam* vocat, quoniā eo erat inter Iudæos loco, qui quæ ob arctiorē viuendi normam Religioſi nominatur apud nos, vt alibi demonſtratum eſt *d*.

Chriſtiana religio non habebatur diuerſa à Iudaica initio.

d c.3.54.

Addit Arias innuere Paulum ſe non ex quouis numero Phariſæorum fuiſſe, verū ex meliorum; quod nomen profeſſus eſſet in domo Hilel, quæ exquiſitior habebatur, quam domus Samai, vt ex libro Miſnaioth conſtat, quia Gamaliel Pauli præceptor *e* erat antiquioris Hilelitarum diſciplinæ ſectator: atque hoc eſſe, quod ait, *ſecundum certiſſimam ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus.* Verum vt cōcedatur ſectio in ſecta Phariſæorum, Paulus perſpicue de indiuiſa vniuerſa ſecta loquitur, vocans in omni Iudæorum religione certiſſimam, exactiſſimamve.

Paulus fuit ex meliorum Phariſæorum ordine.

e c.22.3.

Verſus 6.] Et nūc in ſpe, quæ ad patres noſtros repromiſſionis facta eſt à Deo, ſto iudicio ſubiectus

ET nunc in ſpe.*] De vita, ſiue de moribus prius, dixit: iam de his, quę pertinēt ad intellectum & cognitionem, nihil ſe docet diſſentire, non ſolum à Phariſæis, ſed & ab omni Iſraël, qui ſpem vnam habet, ac in eundem finē contendit, nimirum ſalutis per Meſſiam conſequendæ, necnon Reſurrectionis ex mortuis. Sic in capite vigeſimotertio *f*, & vigeſimoquarto *g* hanc vnam dixit eſſe cauſam, propter quam vocaretur in ius, maxime Sadducæorum inſtigatione, qui negabant iſta.

Paulus non diſſentit à communi Phariſæorum fide.

f verſ.6.
g verſ.21.

Ad patres noſtros.] Hoc etiam pronomen quidam codices Gręci habēt, nempe *ἡμῶν*, quamuis in ordinariis non reperiatur: valetq; ſocietas hęc, & quod communes patres ſibi cum Iudęis agnoſcat, ad beneuolentiam Iudæorum cōciliandam, docendumq; ſe, quod obiiciebant Iudęi, Iudęos non odiſſe, ac perſequi, quorum probe ſciat *eſſe promiſſa h*, *& ſalutem ex ipſis i*.

h Rom.9.4.
i Ioan.4.22.

Verſus 7.] In quam duodecim tribus noſtrę nocte & die deſeruientes, ſperant deuenire. De qua ſpe accuſor à Iudæis, Rex.

IN quam.*] Melius quam, vt quidam codices habent, *In qua.*

Duodecim tribus.] Non Phariſæi ſoli, quorum de ſchola erat.

Crebro per duodecim tribus (id voce compoſita vnus, quod ſciam. Lucas appellat *δωδεκάφυλον*, pro linguę peritia, quam habebat, ſicut *δωδεκάφυλον*, *duodecim filiorum*, dicunt alij) intelligitur comprehendi totus populus Hebræus, quot videlicet numerātur Patriarchæ ex patre Iacob *k*, immo & omnis vniuerſitas hominum, quemadmodum *cum iudicaturi dicuntur Apoſtoli illas tribus* l, vel quando recenſetur in Apocalypſi *numerus ſeruorum Dei noſtri ſignatorum* m, *& in portis cæleſtis Ieruſalem inſcribuntur* n, vtpote cum Gentiles *credentes in populum Iudaicum ſint inſerti*, ac veluti ciuitate donati o.

Nomine duodecim tribuum totus Iſrael intelligitur, immo etiam vniuerſus credentium numerus.

k Act. 7.8.
l Matt.19.28.
m c.7.4.
n c.21.12.
o Rom.11.17.19.24.

Erant tribus tredecim: Ioſeph enim tribus diuiſa eſt in Duas *p*, & Ioſeph adoptauit Iacob duos filios eius *q*: duodecim tamen numerare ſolet Scriptura, quoniam quando de poſſeſſionibus agitur, earumque ratione tribus diſtinguuntur, omittitur tribus Leui, quæ non accepit hæreditatem inter alias, *eo quod Dominus erat ſors, & hæreditas eorum* r, cedebantque eis, quæ ad Deum iure pertinebant *ſ*, data viciſſim ipſi Deo tribu hac, primogenitorum loco. At vero quando ſermo eſt de re ſpirituali, quæ communis eſt tribus Leui cum aliis, exprimitur tribus Leui; non ponuntur autem vt diſtinctæ tribus Ephraim, & Manaſſe, ſed tribus Ioſeph pro vna *t*. In Apocalypſi præteritur Dan, quia ex ea futurus creditur Antichriſtus; & Ephraim continetur ſub Ioſeph, & diſtincte ponitur Leui.

p Gen. 48.5.
q ibidem.

Iudæorum erant tribus tredecim, & tamen duodecim numerantur.

r Num.18.20. Deut.18.1.2.
ſ Num.18.21. Ioſue 13.14.
t Exod.28.10. Deut.27.12.13.

Non eſt probabile, quod Abulenſis *u* docet, nunquam fuiſſe plures, quam duodecim tribus; quia Ephraim, & Manaſſe ſolum in principio ſecundi anni egreſſionis Hebræorum ex Ægypto ſint ſeparatæ: tunc autem tribus Leui deſierit eſſe tribus, *hoc ipſo quod aſſumpta eſt ad miniſterium Tabernaculi* x, *& ei aſſignati ſunt reditus primitiarum, & decimarum* y. Nam tribus Leui cōnumeratur inter tribus, etiā poſtquam delecta eſt ad templi miniſterium, cultumq;. Hinc eſt porro, quod regnum Iuda denominatū à nobiliore tribu, dicitur duabus conſtitiſſe tribubus, cum præter tribum Iuda, & Beniamin, ei aſſociata eſſet tribus Leui; quia vt dictum eſt, non ſolebat tribus hæc diſtincte recenſeri, quando de re temporali agebatur: ſed & aliquādo idem regnum deſignatur nomine Ben-

u Exo.24.9.8.

Tribus Leui vt diſtincta ſemper numerata eſt.

x Num.3.6.7.
y Num.18.21.

a c.2.3.5.6.

jamin, ſicut & Ieroſalem, in qua erat templum, & regia domus quoque Dauid, cuius poſteri regnabant, denique Iacob, vt apud Eſaiam a, quem plus imitabantur, qui ad id regnum ſpectabant, quam qui ad regnum decem tribuum, quod appellatur quoque regnum Iſrael, Ioſeph, Ephraim, Samariæ Iezrael, Bethel, Bethauen, & interdum etiam Iacob à maiore numero filiorum ipſius; tamen à tribu Leui nunquam regnum Iuda denominationem capit: huiuſmodi namque regni denominatio temporalis eſt, atq; ſumpta ex re temporali.

Poſtremo nota, loqui Paulum ſub nomine tribuum de omnibus Iudæis, vbique degentibus, non in Iudæa ſola.

Quocirca non egemus annotatione Hugonis, per ſynecdochen dici, quod ſequitur, ac de duabus in Iudæam intelligi.

Caluinus inſcitia arguitur.

Multo minus verum eſt, quod ait Caluinus, intelligere Apoſtolum Chriſtianos Iudæos, quorũ ſine dubio Agrippa, cæterique rationem nullam ducebant, nec probatio ex eorũ auctoritate quicquam valeret, quorum ipſemet Paulus tanquam factioſorum dux accuſabatur. Ex ea tamen expoſitione deducit, in cauſa religionis agendũ Scripturæ primum teſtimonio, tum Eccleſiæ, quæ cõſtet iis, quorum ſit nota, teſtataque pietas. Verum Scripturas, quis infallibiliter exponet? pietatẽ veram quo pacto diſpiciemus? Si aliud Caluinus nõ adiicit, æque liberum relinquit cuiuis, ſuo vt ſenſu Scripturam interpretetur, & pietatem more fingat ſuo, Eccleſiamve conſtituat.

Nocte, & die deſeruientes.]Syrus, צלותא חפיטתא דאיממא ודלליא *tſelautha chapitatha duemama vadeleleia*, id eſt, *Precibus aſſiduis interdiu, noctuq́;. Ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα, καὶ ἡμέραν λατρεῦοντες.* Omiſit Interpres duarum primarum vocum expoſitionẽ, *in aſſiduitate, ſeu in extenſione, atque contentione:* ſatis contineri putans in aliis duabus ſequentibus.

Preces ſpem alunt.

Spem alunt, ac promouent aſſiduæ preces, & has vſurpaſſe credo eiuſmodi ſpe plenos: attamen de iſtis Lucam præciſe intellexiſſe non credo, ſed de omni latria, cultuque diuino, qui conſiſtit & in variis operibus religionis, & in exercitatione virtutum aliarum, præſertim timoris diuini.

Deuenire.] Hugo meminit alterius lectionis, quæ habet, *inueniri*; ſed noſtra magis congruit cũ verbo Græco *καταντῆσαι*. & Syrus explicat per verbum דנמטינן *danemanchhan*, id eſt, *quod peruenient, ſeu perueniendi.*

Verſus 8.]Quid incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat?

QVID *incredibile iudicatur apud vos.*] Orationem conuertit ad Reges, qui Iudæi erant, vel ad Iudæos omnes. De Gentilibus affirmat Sà, & innuit Caietanus: ſed dubito, quoniam Reſurrectio habebatur apud illos penitus impoſſibilis, neque in præſentia inſtruendi erant; ſed purgandus Paulus, qui quod ob Reſurrectionem accuſaretur à Sadducæis ob Chriſtum ab omnibus Iudæis, de Reſurrectione affirmat, rem apud Iudæos minime nouam videri debere, ſed tritam, & certam; nihil habere, quod pro ſe afferant, qui ipſum hoc nomine in ius accerſant. Si & Gentiles comprehenſos velimus, erit vis argumenti, Deo impoſſibilem Reſurrectionem nulli videri debere, ne Gentili quidem, qui non ignorat, quod, vt notat, & refert Clarius.

Fides Reſurrectionis non erat noua apud Iudæos.

——Immenſa eſt, finemque potentia cæli
Non habet, & quidquid Superi voluere, peractum eſt.

Quid.] Hugo vult eſſe aduerbium interrogandi. Contendit Arias, & editio Syra, מנא *mana*: & tunc adhibenda eſt alia interrogatio in fine periodi: ſed ego τί ſolitarie, non reperio in hoc vſu, verum cum addito duntaxat.

Incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat?] Syrus, דיינין אנתון לא ולא דנהימין דנקים אלהא מיתא *datenin anethun lo vale danehaimen danekim Elaha matethe*, id eſt, *Iudicantes eſtis, non oportet vt credamus, quod excitabit Deus mortuos?* vel, *Iudicatis non oportere nos credere Deum excitaturum mortuos?*

Chryſoſtomus exponens ἐγείρει, prout eſt in tẽpore præſenti, notat alterum argumentum Apoſtoli pro Reſurrectione, vt primum ſumptum ſit à generali Prophetarum teſtimonio, hoc à rebus ipſis, hoc eſt, à Chriſto ipſo ſuſcitato; ita vt iſtam ipſam ſuſcitationem confirmet ſequenti narratione conuerſionis ſuæ, in qua Chriſtus è cœlo illum vocauerit.

Pro mortuorum Reſurrectione aliud teſtimonium.

Verſus 9.] Et ego quidem exiſtimaueram, me aduerſus nomen Ieſu Nazareni debere multa contraria agere.

ET *ego quidem exiſtimaueram.*] Ἔδοξα ἐμαυτῷ, *Mihi ipſi perſuaſeram, planeque conſtitueram.* Ita vt non ex animi leuitate, ſed vehementiore diuina quadam vi, contrariã pertractus ſit in ſententiã.

Aduerſus nomen Ieſu Nazareni.]Qui per contemptũ ita cognominabatur, vt ſæpe notauimus: qui cognominandi modus attributus reperitur aliis infamibus perſonis, potiſſimum propter ſeditionem; quod in Chriſto crimen notatum erat. Sic Iudas Galilæus cognominabatur, aliique.

Galilæi nomen [illegible] propter ſeditionem.

Verſus 10.] Quod & feci Ieroſolymis, & multos Sanctorum ego in carceribus incluſi, à Principibus Sacerdotum poteſtate accepta: & cum occiderentur, detuli ſententiam.

MVLTOS *Sanctorum.*]Cur ita Chriſtiani vocarentur, alias b expoſui. Cum autem in iudicio tale Paulus de illis nomen vſurpet, videtur tritum fuiſſe etiam apud aduerſarios: vel dedita opera ſic voluit appellaſſe, vt honorifico titulo præteritam in ipſos iniuriam compenſaret.

b Act. 9. 13. & alibi.

A Principibus Sacerdotum.]Vnus Princeps nominatur capite vigeſimoſecundo c. & nono d: conciliauimus ibi apparentem compugnantiam.

c verſ. 5.
d verſ. 2.

Et cum occiderentur, detuli ſententiam.] Non ſolũ Stephanum tunc occiſum Lyranus, & Caietanus inferunt: *Sententiam vero*, inquit ille, *Paulum detuliſſe ad executores, tam datam à Principibus Sacerdotum, & aliis Senioribus.* Illatio de pluribus occiſis minime neceſſaria, quoniam indefinita propoſito, quam Syrus quoque reſtringit ad quoſdam, cenſetur vera, ſingularis vnius ratione. Hoc ipſum in illo propoſito alias monuimus, illud præterea de facultate, quam ſub Romanis haberent Iudæi circa iudicia capitalia, Caietanus ait, *Paulum quam, Iudæi tuliſſent ſententiam, detuliſſe ad Præſidem, ſine cuius approbatione robur non haberet, atque ſubſcriptam retuliſſe, vt executioni mandaretur.* Gloſſa Rabani, & Beda iuxta aliam editionem, *occidendiſque detuli ſententiam*, explicant, id eſt, *qualiter occiderentur, ipſe*

Iudæi quam facultatem haberent ſub Romanis occidendi.

ſenten-

ſententiam detuli: quaſi propoſuerit lapidationem: ideóque lapidantium, quos incitabat, veſtimenta ſeruauerit.

a cap. 7. Stephani lapidatio non fuit ſententia iuridicè.

In hiſtoria Stephani a docui, lapidationem ipſius non iuridicè factam, vel ex decreto Præſidis, verum Synedrij Iudaici, qui ferre Stephanum tam diſertè, tam liberè, tam diuinè loquentem non poterat, furore, & impetu populari, Saulo cumprimis iuueniliter, inuidioſè in condiſcipulum bacchante, atque lapidatores extimulante, & armante. Quocirca delatio ſententiæ, quæ hic ponitur, præſentiam ſignificat, aſſiſtentiam, ſubminiſtrationem, omneque adiumentum; quod ad tollendum de medio Stephanum præſertim, alioſque vexandos, ac, ſi fieri poſſet, interficiendos conferebat. Syrus Interpres ſuffragatur huic opinioni, ſic reddens præſentem locum: *Cumq́; interficerentur nonnulli ex eis, ſuffragabar ijs, qui damnabant eos.* Denique quod Græcè dicitur, *ἀναιρουμένων τε αὐτῶν κατήνεγκα ψῆφον, occiſis*, id eſt, *dum occiderentur, ipſe detuli ſuffragium,* indicat ſolam approbationem, non vero iuridicam ſententiam.

b in Paulo ſuo, 2. part. nu. 37.
Paulusne in hoc iudicio Stephani iudiciariam poteſtatem exercuerit.
c [illegible]
d Serm. 18. de ſanctis.
e cap. 26. 10. & 12.
f Leuit. 24. Deut. 17. & 17. & 22. Num. 15.

Magnoperè contendit Andreas Richerius b Paulo hac in re iudiciariam poteſtatem aſſignare: hoc ait ſibi velle ψῆφον, quę vocari poſſit *ἀναιρέσεως καὶ καθαιρέσεως*, cuius de iudicijs agentes meminerunt c: hoc Auguſtinum d ſignificare, appellando *crudelem quæſtionarium*: hoc ipſummet Paulum denotare, facta toties mentione *de attributa ſibi poteſtate* e, ceu videlicet Iudicis extraordinarij: hoc oſtendere depoſitas ad pedes eius veſtes lapidantium, quaſi conſuetudo vigeret, vt ad eius, qui perſonam publicam ſuſtineret, ſupplicioque intereſſet, pedes, à teſtibus, qui primi lapidabant f, veſtes, velut nouum teſtimonij iam dati pignus, & auctoramentum, deponerentur. Attamen iſtis ego non conuincor argumentis, in quibus id etiam ponitur, quod alias refelli, Iudæis capitales licuiſſe ferre ſententias; atque ex his, quæ hoc ipſo capite, & vigeſimo ſecundo, & nono dicta ſunt nullo negotio allatis rationibus poteſt ſatisfieri.

Verſus 11.] Et per omnes Synagogas frequenter puniens eos, compellebam blaſphemare: & amplius inſaniens in eos, perſequebar: vſque in exteras ciuitates.

g cap. 13. 41.

Compellebam blaſphemare.] De notione verbi dictum alias g. Qui compellebat blaſphemare nomen Ieſu, vt addit Syrus, dicens, מגדפין בשמה דישוע *megaddephin baſchemeh deiſcauahh*, id eſt, *Blaſphemantes nomen Ieſu*; vel, *Et negare Ieſum eſſe Chriſtum, ſiue Meſſiam*: vt exponit Lyranus, hoc eſt, id tormentis extorquere volens, licet non conſequeretur propter conſtantiam fidelium (tametſi etiam non impoſſibile eſt, vt inter tam multos pauci aliqui timore vincerentur) qui erat, inquam, adeò ſedulus in exigenda ab alijs contra Ieſum blaſphemia, blaſphemabat quoque. Confitetur id ingenuè ſcribens Timotheo h, vocantque *ſe blaſphemum, & perſecutorem*, & *contumelioſum*, ὑβριστὴν, *oppreſſorem violentum.*

Paulus fuit blaſphemus.

h 1. epiſt. 1. 13.

Et amplius.] Περισσῶς, *Superflue, abunde, nimis.* Non eſt comparatiuum, vt voluit Gloſſa interlinearis, indicans quod amplius, quam antea inſaniret.

Inſaniens in eos] Ἐμμαινόμενος αὐτοῖς. Grauis exaggeratio perturbati, & furore abrepti animi inſtar ferocis, cruentæque belluæ, quam guſtatus ſanguis perurgeat, trahatque ad prædam, dum vltra, laniandum, vorandum.

Vſq; in exteras ciuitates.] Non tantum in Damaſcum, etſi capite nono i de hac vna mentio ſit, deque epiſtolis in eam ciuitatem datis à Principe Sacerdotum: qua de re ibidem egimus.

i verſ. 2.

Verſus 12.] In quibus dum irem Damaſcum cum poteſtate, & permiſſu Principum Sacerdotum.

In quibus.] *Ciuitatibus, vel operibus illius inſania*, inquit Hugo. Primum repugnat generi neutro: ἐν οἷς. Secundum extendi debet ad omnia illa negotia, officiaque, quæ Saulus tractabat: Eccleſiam perſequendo. Phraſi Græca ἐν οἷς, idem eſt quod *interea*, ſeu, *dum in his verſarer*, vulgò diceremus. *In queſto mentre, &c.*

Permiſſu.] Syrus, במפסנותא *bamephesenutha*, id eſt, *procuratione.* Si creſcit oratio, plus erit, *permiſſu*, quam *poteſtate.* Et Græca dictio ἐπιτροπῆς, quæ hic eſt poſt ἐξουσίαν, poteſt ſignificare *procurationem*, ſicut ſignificat ἐπίτροπος *procuratorem, vel tutorem* k. Sed Latinum nomen amplecti poteſt hanc quoque ſignificationem, indicatque præterea huiuſmodi procurationem ab ipſomet Saulo procuratam & impetratam, non vltro mandatam, vel impoſitam. Quod valet ad declarandum præferuidum Sauli zelum, & nimis acre, vehemenſque tunc ſtudium contra nomen Chriſtianum.

k Matt. 20. 8. Luc. 8. 3. Gal. 4. 2.

Pauli præferuidus zelus contra Chriſtianos.

Principum Sacerdotum.] Iam dixi, cur non in plurali, nunc in numero ſingulari ponatur hic Magiſtratus. Hugo magis ſubtiliter, quam neceſſariò, poteſtatem refert ad Præſidem, permiſſum ad Iudæos; ita vt à Præſide Iudæi poteſtatem accepiſſent, quam delegarent, cui vellent.

Verſus 13.] Die media in via, vidi, rex, de cœlo ſupra ſplendorem Solis circumfulſiſſe me lumen, & eos, qui mecum ſimul erant.

Die media.] Exprimitur eadem circumſtantia in capite vigeſimo ſecundo l, ſed non in nono m, eſtque notabilis ad ſplendoris diuinitus immiſſi magnitudinem declarandam, quæ hic quoque dicitur fuiſſe ſupra ſplendorem Solis, & ſermo eſt de lumine in medio, non de luce inſita Soli.

l verſ. 6.
m verſ. 3.

Et eos, qui mecum ſimul erant.] Hoc eſt, quod capite vigeſimo ſecundo n dicitur vidiſſe lumen.

n verſ. 9.

Quapropter minus probabilis coniectura Thomæ Bozij o, arbitrantis circumfulgens illud lumen inſtar globi Saulum ambiuiſſe, ac ambitu illius Chriſtum comprehenſum re ipſa ibi præſentem à Saulo ſolo conſpectum eſſe: alioqui ſi è cœlo lumen in terras vſque continuatum fuiſſet, id etiam alios viſuros fuiſſe, nec propriè Chriſtum circumdaturum fuiſſe. Nam hoc loco dicitur, quod lumen circumfulſit comites Sauli, & capite vigeſimo ſecundo, quod hi viderunt lumen. Aliæ rationes euincunt à Saulo viſum reuera Chriſtum, quas capite nono perſecuti ſumus.

Lumen illud Saulum non modo circumfulſit, ſed etiam comites.

o 14. & ſequ. Enig. c. 9.

Verſus 14.] Omneſque nos cum decidiſſemus in terram, audiui vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule quid me perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

a verſ.7.

O*Mneſq; nos cum decidiſſemus in terram.*] Non repugnat hæc ſententia cum illa capitis noni a *Viri autem qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti*, quoniam vtrumq; *eſt verum*, inquit Caietanus, *deciderant enim primum omnes, ſed alij præter Saulum: ſtatim ſurrexerunt, & ſtabant ſtupefacti, poſtquam ſurrexerant.* Si quis ſtandi verbum pro ſubſtantiuo ſignificante ſolam præſentiam ſumeret, conuinci non poſſet, & finita lis eſſet. In capite nono egimus de eadem re, meritoque Gloſſam interlinearem, Hugonemque reiecimus, negantes Sauli comites in terram cecidiſſe. Hugo iſto capite retractat priorem ſententiam, eum tradens dicendi modum, quem Caietanus, qui Caietanus ex ipſo mutuatus eſt, vt credo. De Gloſſa capitis IX. reſpondet Hugo dixiſſe, *quod non ceciderunt, quia ſtatim ſurrexerunt.*

Deus loqui Patribus Hebraica lingua conſueuerat.

Hebraica lingua.] *In qua olim Deus Patribus loqui conſueuerat: vt magis credatur quod dicitur*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo: nempe hoc ideo exprimebat Paulus de lingua.

Paulus alia lingua quam Hebræa locutus eſt.

Inde colligi poteſt, alia lingua tunc locutum Paulum, quam Hebræa, ſeu Syrochaldæa; alioqui non erat, cur diceret, ſibi locutum Chriſtum lingua illa: debebat etiam à Præſide intelligi, qui recens ex Italia veniens, Hebraicè non intelligebat. Cum Lyſia Græcè locutus eſt *b*, fortaſſe nunc quoque vſus eſt eadem lingua, aut etiam Latina, quam potuit Agrippa tenuiſſe, Romæ etiam verſatus: *gratias vero agebat Deo Paulus, quod omnium vteretur linguis* c.

b c. 21. 37.

c 1. Cor. 14. 17

Saule, Saule.] Hebraicè dictum eſt, *Saül Saül.*

Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.] Græcè in plurali, ϖρὸς κέντρα. Non eſt hæc ſententia in capite vigeſimo ſecundo, & quidam codices tam Latini, quam Græci, non habent eam in capite nono *d*. Lege quæ hoc poſteriore loco tum de varia lectione, tum de verborum ipſorum intelligentia diſſeruimus. Conſule etiam Sixtum Senenſem *e*.

d verſ.5.

e 6. biblioth. annot. 226.

Verſus 15.] Ego autem dixi: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris.

E*Go ſum Ieſus.*] In capite vigeſimo ſecundo additur *Nazarenus*: hic, & in capite nono quidam codices Græci, Latinique idem habent. Cauſam vero, cur cognominatus ſit Nazarenus, & ab alijs, & à ſeipſo, alias attulimus *f*.

f c. 2. 23.

Verſus 16.] Sed exurge, & ſta ſuper pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, vt conſtituam te miniſtrum, & teſtem eorum, quæ vidiſti, & eorum, quibus apparebo tibi.

S*Ta ſuper pedes tuos.*] Erigunt hæc verba cum corpore animum ipſum, & vacillantem, timentemque confirmant. Ea Syrus ſola reddidit, omiſſa interpretatione verbi ἀνάστηθι, *ſurge*, quod eſt etiam in capite nono, & vigeſimo ſecundo. Hoc pacto Danieli iacenti, & conſternato dictum eſt *g*: *Sta in gradu tuo*; & Ezechieli *h*: *Sta ſuper pedes tuos.*

g c. 10. 11.
h c. 2. 1.

Ad hoc enim apparui tibi.] Peculiaria ſunt huius loci, nec recitata in capite vigeſimo ſecundo, vel nono: & cum ſint Chriſti verba, dum vocauit Saulum, ſunt magni facienda. Verba hæc prima, quibus refert Paulus dixiſſe Chriſtum *quod ipſi apparebat*, demonſtrant apparitionem, ac viſionem Chriſti realem fuiſſe, non imaginariam, vel intellectualem duntaxat. Quæri poteſt, an iſta verba dixerit Chriſtus, quando vocauit in via Damaſcena, vel poſtea quando iam erat intra ciuitatem. Nam ferè omnes obſeruant, interroganti Paulo: *Quid me vis facere?* nihil Chriſtum aliud reſpondere voluiſſe, niſi vt ciuitatem ingrederetur, ibi quid eum facere oporteret, auditurus. Reſpondimus capite nono, ſummam voluntatis ſuæ Chriſtum Saulo expoſuiſſe, remiſiſſe ad alium, qui diſtinctius eadem doceret, atque ad Baptiſmum diſponeret, & inſtitueret. Lyranus intelligit iſta de raptu, quem nemo dicit in ipſa via contigiſſe. At qui ſubiungit Chriſtus ad hoc apparuiſſe; *vt conſtitueret eum teſtem eorum, quæ viderat*, nimirum tunc, quando vocatus, & eorum, quibus poſtea appareret. Auguſtinus *i* disertè tradit, has voces de cœlo factas, cum primum Paulus vocatus eſt.

Chriſti apparitio fuit vera, & realis, non imaginaria.

i 1. 11. de Trinit. c. 11.

Vt conſtituam te miniſtrum, & teſtem eorum, quæ vidiſti, & eorum, quibus apparebo tibi.] Oportuit ergo Paulum, vt teſtis eſſet oculatus, oculis ipſius corporis intueri Chriſtum, & vt Apoſtolicum munus melius exequeretur, doceri ab ipſo Chriſto. Syrus vtramque apparitionem corporaliter videtur accepiſſe, dum vertit hoc modo, דאקימך שמשנא ושהדא דמדם דחזיתני ודעתיד אנת דתחזיני *dakimach ſchameſchana veſahada demedem dechazaithani, vedahhathid anth dethechezini*, id eſt, *Vt conſtituam te miniſtrum, & teſtem eius rei*, nempe quod me conſpexeris, atque conſpecturus es, & *quod futurum eſt tu, vt videas me.* Concedi poteſt pluſquam ſemel viſum à Paulo Chriſtum viſione corporea vt alias notauimus, verbi gratia, forſitan iterum in templo *k*. Satius eſt tamen generalius intelligere, vt latius quoque pateat Pauli teſtimonium. Auguſtinus *l* ita legit, *eorum quæ à me vides, quibus etiam præeo te.*

Paulus fuit oculatus Chriſti teſtis.

Paulus ſæpius Chriſtum vidit.

k c. 22. 18.

l ſupra.

Verſus 17.] Eripiens te de populo, & gentibus, in quas nunc ego mitto te.

E*Ripiens te de populo.*] Aliqui codices habent, *de populis.* Alias autem notaui, populum iuxta quorundam ſententiam, ſumi in bonam partem populos in malam: & tamen de Iudæis, dici vtrumque aliquando. Hoc loco Syrus per populum intelligit Iudæos: vertit enim ſic, ואפציך מן עמא דיהודיא *vepatſich men hhamma dihudaie*, id eſt, *Proinde eripiam te ex populo Iudæorum.* Quidam quoque codices Græci legunt, ἐκ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. Sed promiſſum iſtud de ereptione, non excludit illam aliam prædictionem *m*: *Oſtendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Solum id continet, futurum, vt euadat mortem, eique ſpatium concedatur exequendi munus iniunctum, *portandi nomen Ieſu coram Gentibus, regibus, & filijs Iſrael* n, & quod mox ſubditur hoc loco, *aperiendi oculos eorum, &c.*

m c. 9. 16.

n ibid. 15.

Pauli magna libertas & conſtantia.

Magnæ porrò libertatis, & conſtantiæ fuit coram Regibus, Præſide, tamque frequenti auditorio narrare, quod ſine inuidia, atque indignatione

tione auditi non poterat, tum de facta ſibi cœleſti apparitione Chriſti, tum vero maximè de promiſſo, quo certum ſe ſignificabat, fore vt manus illorum euaderet.

In quos.] Refertur ad Gentes, quæ proximè præceſſerunt in textu εἰς οὓς, in genere maſculino comprehendit & λαὸν, & τὰ ἔθνη, quæ eſt clarior conſtructio; nec enim eripiendus erat ſolum de Gentibus, ſed etiam de populo Iudæorum: & hoc ſecundum maximè nunc intendebat. Quidam codices habent, *in quos.*

Nunc mitto te.] Syrus, מְשַׁדַּר אֲנָא *meſchaddar ana*, id eſt, *ſum mittens.* Rectè: ſic enim omnium linguis præſens pro tempore futuro ſumitur, eo potiſſimum quod imminet. Nonnulli tamen codices habent ἐξαποστελῶ in futuro, Auguſtinus a legit in præſenti.

a 13. de Trinit. c. 13.

Verſus 18.] Apperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate Satanæ ad Deum, vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos, per fidem quæ eſt in me.

Cæci ſunt Gentiles & Iudæi, qui ignorant Chriſtum.

A*Perire oculos eorum.*] Et hæc valdè libera oratio. Cæcos namque nominat Gentiles, & Iudæos, qui Chriſtum vel ignorent, vel non credant, ſub Satanæ conſtitutos poteſtate, peccatores, extra ſortem Sanctorum, & participationem beatitudinis. Hic veluti ſcopus aduentus Chriſti, *vt non videntes, videant* b: ad hoc etiam *venit Ioannes, vt teſtimonium perhiberet de lumine* c: & quamuis *non eſſet ipſe lux* d, doctrina tamen ſua *tanquam lucerna* e *præiret, & pararet viam luci magnæ, illuminaturæ eos, qui in tenebris, & vmbra mortis erant* f. Ante omnia reſerandi oculi, quos nimium apertos ad propria emolumenta, clauſit inobedientia.

b Ioan. 9. 39.
c Ioan. 1. 7.
d ibidem.
e Ioan. 5. 35.
f Luc. 1. 79.

Vt conuertantur à tenebris ad lucem.] A peccato ad iuſtitiam, Chriſtumque iuſtitiæ auctorem; & ipſiſſimam lucem.

Tenebræ & lux in Scriptura, pro peccato & Chriſto crebro ſumuntur.

Nihil frequentius in Scriptura, quam vt *lux, tenebræq;* hunc in modum ſumantur pro ſpirituali hominis illuſtratione, quæ abigat peccatum, quod ex quadam ignorantia prouenit, & cum ignorantia perſeuerat, & ſummæ ſtatum infælicitatis, cuius tenebræ Symbolum ſunt, inducit, ſeu mortem animæ, mors enim etiam per tenebras exprimitur.

Hinc illæ locutiones *de poteſtate, & principe tenebrarum* g, pro Satana: de *operibus tenebrarum* h, de *ambulantibus in tenebris, vel habitantibus in regione vmbræ mortis* i (continet enim tenebras vmbra) de ijs *qui ſunt rebelles lumini* k: pro peccatis, & peccatoribus: item eodem ſenſu, de tenebris *quæ lucem non comprehendunt* l, deque ijs, qui *magis tenebras dilexerunt, quam lucem* m. Exempli vero cauſa, is, qui fratrem odit, hoc ipſo dicitur *eſſe in tenebris* n, quamuis tenebræ priuationem per ſe importent qualitatis perficientis potentiam cognoſcentem.

g Luc. 22. 53.
h Rom. 13. 12.
i Matt. 4. 16. & Eſa. 9. 2.
k Iob. 24. 13.
l Ioan. 1. 5.
m infra 3. 19.
n 1. Ioan. 2. 11.

Tenebræ damnationis ſtatum, & lux beatitudinis indicat.

Denique ſicut damnationis ſtatus per tenebras, ita beatitudinis per lumen ſolet ſignificari: ſiquidem inter omnes qualitates naturales lumen, luxve primatum tenet, & inter ſpirituales ac ſupernaturales id, quod vocatur lumen gloriæ, nec ſacræ literæ rem lætam aptiore, quam vocabulo ad lucem pertinente exprimunt, vt contra mœrorem, & miſeriam caliginis, noctis, tenebrarum. Legantur encomia lucis apud Dionyſium o.

o c. 4. de Diu. nom. & c. 15. de cœleſt. hierar.

De vtriſque tam Iudæis, quam Gentilibus intellexit Paulus iniunctum ſibi, *vt aperiret eorum oculos, ijq; conuerterentur à tenebris ad lucem*; tamen Iudæi comparati cum Gentilibus habebant quodammodo clauſos oculos duntaxat, more dormientum, quoniam veri Dei notitia præditi erant, ſed ſigna aduentus Meſſiæ, & maxima argumenta non attendebant.

Iudæi comparatione Gentilium erant clauſis oculis.

Nec propterea facilior eorum curatio, quam Gentilium, ſed contra potius, vt ſe habet prauæ diſpoſitionis ignorantia ad ſimplicem, expulſio caliginis ad remotionem tenebrarum (quia p *Tenebræ operient terram*, id eſt, Gentiles, *& caligo populos*, id eſt, Iudæos,) curatio eius, qui ſe valere dicat, & videre, à curatione illius, qui morbum cæcitatemque aut agnoſcat, aut non diffiteatur, aut non defendat. Itaque licet oculorum apertio ad Iudæos, Gentileſque ſpectet, & *aperiri dicantur oculi corporis ei quoq; qui cæcus ſit à natiuitate* q; nihilominus ad Iudæos peculiariter poteſt accommodari, quatenus indicat maiorem difficultatem, ita vt manibus quodammodo tractandi ſint oculi, & attrahendæ conniuentium, deditoque ſtudio clauſorum palpebræ oculorum: *videntes namq; Iudæi*, hoc eſt, dicentes ſe videre, *non vident*, ſed propria animi quaſi deſtinatione, & voluntate cæci ſiunt, ideoque curari ægrius poſſunt r.

p Eſa. 60. 2.
q Ioan. 9. 10.

Iudæi videntes non vident.

r Ioan. 9. 39. 40. 41.

Et de poteſtate Satanæ.] Peculiare id eſt Gentilium, quamuis commune Iudæorum, qui etiam dicuntur *ex patre Diabolo* ſ, quoniam toti vacabant in falſum cultum, idololatriam ſectando.

Gentiles propriè in poteſtate Satanæ erant.

ſ Ioan. 8. 44.

Vocatur Satan ſiue Diabolus *princeps mundi huius* t, & poteſtas eius, *poteſtas tenebrarum* u, hoc eſt, peccatorum, quoniam peccatores ſponte ſe ſubijciunt illi, & Deus iuſtè addicit peccatores illius poteſtati tanquam tortoris, & miniſtri diuinæ iuſtitiæ; vnde liberari non poſſunt ſine gratia Dei, immò ſine compenſatione iuſta, atque ſatiſfactione Chriſti.

t Ioan. 12. 42. c. 14. 30.
u Luc. 22. 53.

Poteſtas Satanæ pendet ex libero noſtro arbitrio.

Sanè quidem indicat hic locus poteſtatem Satanæ pendere ex libero arbitrio noſtro, acceptante gratiam Dei liberatoris; nec enim aliter prodeſſet proponere libertatem hominibus à Satanæ poteſtate. Lege quæ diſputauimus ad Euangelium de tentationibus Chriſti. *Gratias Deo Patri qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine, transferendo in regnum filij dilectionis ſuæ, in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſionem peccatorum* *.

* Coloſſ. 1. 12. 13. 14.

Vt accipiant remiſſionem peccatorum.] Lege caput ſecundum x.

x verſ. 38.

Et ſortem inter Sanctos.] Cur dicatur κλῆρος ſors de beatitudine, vel de ſanctificatione, τῶν ἡγιασμένων, alias vidimus y, necnon cur attribuatur fidelibus appellatione Sanctorum z, cum de profanis quoque dicta reperiatur, & in abſtracto ſub nomine *ſanctimoniæ.*

y c. 1. 17.
z c. 9. 13.

Fidei cur iuſtificatio tribuatur.

Per fidem quæ eſt in me.] Sæpè quoque notauimus, quare iuſtitiæ ratio fidei potiſſimum deputetur, quia videlicet prima diſpoſitio eſt, pellens ignorantiæ, erroriſque tenebras, ac prauum etiam ſæpè iudicium practicum, & maximè gratis datur a, & per illam veluti radicem, peccator, in quo remanet, excitatur, vt vitam gratiæ recuperet. Auguſtinus b legit, *vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem quæ in Sanctis, & fidem quæ in me eſt.*

a Rom. 11. 20. & Epheſ. 2. 8.
b 13. de Trin. c. 13.

A *Verſus 19.*] Vnde rex Agrippa, non fuit incredulus cœleſti viſioni.

NON *fuit incredulus cœleſti viſioni.*] Syrus. לא קמת בהרינא *lo kameth becherciana*, id eſt, *Per contumaciam non obſtiti.* Ἀπειθὴς eſt is, qui non perſuadetur, vel non obedit. Vertit hanc vocem Interpres in Euangelio Lucæ *a* per idem vocabulum, quod hic poſuit. At vero alibi *b* per *non obedientem*, ſiue *inobedientem*, idemque dici poteſt de verbo ἀπειθεῖν, & nomine ἀπειθείας.

a cap. 1. 17.
b Rom. 1. 30. 2 Timot. 3. 2. Tit. 1. 10.

Prompta Pauli obedientia.

Hanc eandem promptam obedientiam ſuam, quando vocatus eſt à Deo, teſtatus eſt Paulus Galatis, ſimul mentionem faciens iniunctæ prędicationis, ac præteriti vitę ſuę inſtituti in ſectan- B da lege, atq; in ſectando nomine Chriſtiano, tandemque dicit *c*: *nõ acquieui carni & ſanguini.* Quoniam caro, & ſanguis non reuelant hæc, nec ſuadent obiicere ſe periculis, & ſubire hominum de ſe iudicia, qui nouerant qualis antea fuiſſet, & ad quid cum epiſtolis principis Sacerdotũ veniret. Et iuxta verſionem Syram, cui fauere poteſt in epiſtola ad Galatas ſi προσανεθέμην לא גלית לבסרא ולדמא *lo gelith lebeſara veladdema*, id eſt, *Non patefeci carni, & ſanguini*, ſeu, *Non contuli tunc cum vllo hominum*, non adhibui homines in conſilium, quippe minime dubius, nec vllo modo hęſitans: non etiam ſequutus ſum humanam prudentiam.

c Gal. 1. 16.

C Continet ingenua hæc obedientiæ ſuæ mentio non apologiam duntaxat pro Paulo, ſed tacitam quoque vel reprehenſionem, vel admonitionem eorum, qui aderant, præſertim Iudæorũ, cum ipſe primæ vocationi reſponderit, illi tot prouocati tum Chriſti, cum viueret (ſi qui forte ex iis ibi reperiebantur) & ſermonibus, & miraculis, tum Diſcipulorum eius, ac ſui etiam ipſius, non modo non obediant, ſed quacunq; poſſint ratione contradicant, & repugnent, crimina fingentes, populum concitantes, raptantes ad tribunalia, & ad mortem flagitantes illos, qui ne diuinæ deſint obedientiæ, diuina ipſis beneficia, D voluntatemque annunciant. Poſtremo recte deducit hinc cum Hieronymo Gloſſa, *quod voluntate Dei vocatur quiſque ad Fidem, ſed ſua parte, & ſuo arbitrio credit.*

Quid contineat hæc Pauli promptæ obedientiæ declaratio.

Voluntate Dei quiſque vocatur, ſed ſuo credit arbitrio

Cœleſti viſioni.] Simplex, & vera Gloſſę interlinearis expoſitio, *quia de cœlo eſt oſtenſa viſio illa*, ſiue, quoniam ex munere diuino, ſiue quoniam de cœlo deſcendens Chriſtus apparuit; ſiue quoniam lux materialis veluti de cœlo allata, viſa eſt: & deniq; ſignificat realem fuiſſe, non phantaſticam, & imaginariam viſionem, vt notat Carthuſianus. Oecumenius ὀπτασίαν ait eſſe puram rei inſpectionem, quæ hominem excedat, & quã qui eſt in carne, niſi aperiantur ei, deteganturq; E oculi, videre nullo modo poteſt. Cauendus Auctor Theſauri, cum de viſione καθ' ὄναρ, aut etiam καθ' ὕπαρ in qua ſpectrum viſui ſe offert, hanc ὀπτασίαν interpretatur: fuit enim realis, veraq; viſio, in qua Chriſtus αὐτοπροσώπως in propria perſona præſens ſeſe videndum exhibuit. Quod Oecumenius dicit, verum eſt, dummodo non reſtringatur ad viſionem intellectualem. In apparitione facta Zachariæ *d* patri Ioannis à Gabriele vox eadem eſt, & quando *mulieres dicebantur viſiones Angelorum vidiſſe e*. Sed etiam Paulus *f* recenſens in genere viſiones, & reuelationes, indicanſque ſine dubio iſtam, appellat ὀπτασίας, καὶ ἀποκαλύψεις.

ὀπτασία quid ſit.

d Luc. 1. 22.
e infra 24. 23.
f 2. Cor. 12. 1.

A *Verſus 20.*] Sed his, qui ſunt Damaſci primum, & Ieroſolymis, & in omnem regionem Iudææ, & Gentilibus annunciabam, vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes.

SEd *his, qui ſunt Damaſci primum*, &c.] Fauent hæc opinioni eorum, qui Damaſco profectũ prius Paulum in Ieruſalem credunt, ibique docuiſſe, quam in Arabiam. Negat hic illud Lyranus, vultq; Damaſco abiiſſe immediate in Arabiam, tum rediiſſe Damaſcum, & inde in Ieruſa- B lem. Verum id pridem cap. 9. perpenſum eſt.

Vt pœnitentiam agerent.] Hanc Ioannem Baptiſtam *g*, & Chriſtum primo loco prædicaſſe *h*, & iuſſu ipſius Apoſtolos *i*, oſtendimus cap. 2. *k* quidq; pœnitentiæ nomine, verboq; pœnitendi μετανοίας, & μετανοεῖν, oporteat intelligere: quid etiam ſit conuerſio, & conuerti *l*. colligit Chryſoſtomus eum, qui alias vitam optimam doceret, veriſimile non eſſe, fuiſſe ſeditionis auctorẽ.

g Matt 3. 2.
h ſupra 4. 47.
i Luc. 24. 47.
k verſ. 38.

l cap. 3. 19.
Seditionis auctor Apoſtolus non eſſe probatur.

Digna pœnitentiæ opera facientes.] Hos Ioannes vocabat *dignos pœnitentiæ fructus m*, id eſt, veram, ſynceramq; pœnitentiam, ſignave externa, ex quibus illa poſſit cognoſci, qualia ſunt prioribus malis operibus contraria bona, deteſtatio pecca- C torum, lacrymæ, ſatisfactio, pœnales actiones.

Fructus pœnitentiæ qui.
m Luc. 3. 8.

Dignitas etiam hęc indicat quandam proportionem cum peccatis præteritis, vt, quod Gregorius *n* monet: *Qui maiora commiſit, maiora item poſt pœnitentiam opera facit, & gratuitatem damnorum ex his ſequutam illorum lucro compenſet.* Attamen & Ioannes ibi, & Paulus hic, *dignos fructus*, vel *opera pœnitentiæ* in primo tãtum ſenſu exigunt, hoc eſt, vt fiant à pœnitente, quemadmodum decet verã pœnitentiam, quamuis melius facit, qui dictam proportionem ſeruat.

n Hom. 20. in Euang.

Porro poteſt etiam dignitas hæc accipi antẽ remiſſionem peccatorum, & de diſpoſitionibus, virtutiſq; pœnitentiæ actibus requiſitis ante re- D miſſionem peccatorum, vel per ſacramentalem pœnitentiam in iis, qui peccant poſt Baptiſmũ, per iſtum in aliis. Vtrouis autem modo dignitas ſignificat id, quod dixi, non autem per ſe condignitatem meriti, quæ ad remiſſionem peccatorũ, ſeu ad iuſtificationem nulla eſt. Sed ante iuſtificationem contritio eiuſmodi poteſt eſſe, vt culpa, pœnaque remittatur, quæ eſt quædam ratio dignitatis, id eſt, eximiæ diſpoſitionis.

Dignitas pœnitentiæ in quo ſit.

Si autem fiant poſt pœnitentiam, & remiſſionem obtentam, quod innuit nomen operum, & fructuum pœnitentiæ, dignitas conſiſtet, vt valeant ad omnem pœnam, etiam temporalem, quæ perſæpe remanet, delendam. Nota, Zachęi E in quadruplum ſatisfactio *o*, lacrymæ Magdalenæ *p*, ac Petri *q*, quas per totam etiam vitam legitur retinuiſſe *r*: aliorum admirabiles pœnitentiæ, quæ continentur ſacris, & Eccleſiaſticis Hiſtoriis.

Poſt pœnitentiam quomodo fiant opera digna pœnitentiæ.

o Luc. 19. 8.
p Luc. 7. 38.
q Mat. 26. 75.
r teſtatur Nicephor. lib. 2. c. 37. deſcribens eius oculos, & clarius Clemens 2. Recogn.

Verſus 21.] Hac ex cauſa me Iudæi, cum eſſem in templo, comprehenſum tentabant interficere.

COMPREHENSVM *tentabant interficere.*] Poſt *tentabant*, quidã codices addunt, *volentes*, ſed ſuperfluè: nec id Græca, vel Syra editio agnoſcit. Hoc autẽ narratum eſt capite vigeſimoprimo *ſ*.

ſ verſ. 31.

ſione audiri non poterat, tum de facta ſibi cœleſti apparitione Chriſti, tum vero maximè de promiſſo, quo certum ſe ſignificabat, fore vt manus illorum euaderet.

In quas.] Refertur ad Gentes, quæ proximè præceſſerunt in textu εἰς οὓς, in genere maſculino comprehendit & λαὸν, & τὰ ἔθνη, quæ eſt clarior conſtructio; nec enim eripiendus erat ſolum de Gentibus, ſed etiam de populo Iudæorum: & hoc ſecundum maximè nunc intendebat. Quidam codices habent, *in quos.*

Nunc mitto te.] Syrus, משדר אנא *meſchaddar ana*, id eſt, *ſum mittens.* Rectè: ſic enim omnium linguis præſens pro tempore futuro ſumitur, eo potiſſimum quod imminet. Nonnulli tamen codices habent ἐξαποστελῶ in futuro, Auguſtinus a legit in præſenti.

a 13. de Trinit. c. 13.

Verſus 18.] Aperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate Satanæ ad Deum, vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos, per fidem quæ eſt in me.

A*Perire oculos eorum.*] Et hæc valdè libera oratio. Cæcos namque nominat Gentiles, & Iudæos, qui Chriſtum vel ignorent, vel non credant, ſub Satanæ conſtitutos poteſtate, peccatores, extra ſortem Sanctorum, & participationem beatitudinis. Hic veluti ſcopus aduentus Chriſti, *vt non videntes, videant* b: ad hoc etiam *venit Ioannes, vt teſtimonium perhiberet de lumine* c: & quamuis *non eſſet ipſe lux* d, doctrina tamen ſua *tanquam lucerna* e *præiret, & pararet viam luci magnæ, illuminatura eos, qui in tenebris, & vmbra mortis erant* f. Ante omnia reſerandi oculi, quos nimium apertos ad propria emolumenta, clauſit inobedientia.

Cæci ſunt Gentiles & Iudæi, qui ignorant Chriſtum.

b Ioan. 9. 39.
c Ioan. 1. 7.
d ibidem.
e Ioan. 5. 35.
f Luc. 1. 79.

Vt conuertantur à tenebris ad lucem.] A peccato ad iuſtitiam, Chriſtumque iuſtitiæ auctorem; & ipſiſſimam lucem.

Nihil frequentius in Scriptura, quam vt *lux, tenebræq;* hunc in modum ſumantur pro ſpirituali hominis illuſtratione, quæ abigat peccatum, quod ex quadam ignorantia prouenit, & cum ignorantia perſeuerat, & ſummæ ſtatum infœlicitatis, cuius tenebræ Symbolum ſunt, inducit, ſeu mortem animæ, mors enim etiam per tenebras exprimitur.

Tenebræ & lux in Scriptura, pro peccato & Chriſto crebro ſumantur.

Hinc illæ locutiones *de poteſtate, & principe tenebrarum* g, pro Satana: de *operibus tenebrarum* h, de *ambulantibus in tenebris, vel habitantibus in regione vmbræ mortis* i (continet enim tenebras vmbra) de iis *qui ſunt rebelles lumini* k: pro peccatis, & peccatoribus: item eodem ſenſu, de tenebris *quæ lucem non comprehendunt* l, deque iis, qui *magis tenebras dilexerunt, quam lucem* m. Exempli vero cauſa, is, qui fratrem odit, hoc ipſo dicitur *eſſe in tenebris* n, quamuis tenebræ priuationem per ſe important qualitatis perficientis potentiam cognoſcentem.

g Luc. 22. 53.
h Rom. 13. 12.
i Matt. 4. 16. Eſa. 9. 2.
k Iob. 24. 13.
l Ioan. 1. 5.
m infra 3. 19.
n 1. Ioan. 2. 11.

Denique ſicut damnationis ſtatus per tenebras, ita beatitudinis per lumen ſolet ſignificari: ſiquidem inter omnes qualitates naturales lumen, luxve primatum tenet, & inter ſpirituales ac ſupernaturales id, quod vocatur lumen gloriæ, nec ſacræ literæ rem lætam aptiore, quam vocabulo ad lucem pertinente exprimunt, vt contra mœrorem, & miſeriam caliginis, noctis, tenebrarum. Legantur encomia lucis apud Dionyſium o.

Tenebræ damnationis ſtatum, & lux beatitudinis indicat.

o c. 4. de Diu. nom. [illegible]

De vtriſque tam Iudæis, quam Gentilibus intellexit Paulus iniunctum ſibi, *vt aperiret eorum oculos, iiq; conuerterentur à tenebris ad lucem*: tamen Iudæi comparati cum Gentilibus habebant quodammodo clauſos oculos duntaxat, more dormientum, quoniam veri Dei notitia præditi erant, ſed ſigna aduentus Meſſiæ, & maxima argumenta non attendebant.

Iudæi comparatione Gentilium erant clauſis oculis.

Nec propterea facilior eorum curatio, quam Gentilium, ſed contra potius, vt ſe habet prauæ diſpoſitionis ignorantia ad ſimplicem, expulſio caliginis ad remotionem tenebrarum (quia p *Tenebræ operient terram*, id eſt, Gentiles, *& caligo populos*, id eſt, Iudæos,) curatio eius, qui ſe valere dicat, & videre, à curatione illius, qui morbum cæcitatemque aut agnoſcat, aut non diffiteatur, aut non defendat. Itaque licet oculorum apertio ad Iudæos, Gentileſque ſpectet, & *aperiri dicantur oculi corporis ei quoq; qui cæcus ſit à natiuitate* q; nihilominus ad Iudæos peculiariter poteſt accommodari, quatenus indicat maiorem difficultatem, ita vt manibus quodammodo tractandi ſint oculi, & attrahendæ conniuentium, deditoque ſtudio clauſorum palpebræ oculorum: *videntes namq; Iudæi*, hoc eſt, dicentes ſe videre, *non vident*, ſed propria animi quaſi deſtinatione, & voluntate cæci fiunt, ideoque curari ægrius poſſunt r.

p Eſa. 60. 2.
q Ioan. 9. 10.

Iudæi videntes non vident.

r Ioan. 9. 39. 40. 41.

Et de poteſtate Satanæ.] Peculiare id eſt Gentilium, quamuis commune Iudæorum, qui etiam dicuntur *ex patre Diabolo* ſ, quoniam toti vacabant in falſum cultum, idololatriam ſectando.

Gentiles propriè in poteſtate Satanæ erant.

ſ Ioan. 8. 44.

Vocatur Satan ſiue Diabolus *princeps mundi huius* t, & poteſtas eius, *poteſtas tenebrarum* u, hoc eſt, peccatorum, quoniam peccatores ſponte ſe ſubiiciunt illi, & Deus iuſtè addicit peccatores illius poteſtati tanquam tortoris, & miniſtri diuinæ iuſtitiæ; vnde liberari non poſſunt ſine gratia Dei, immò ſine compenſatione iuſta, atque ſatiſfactione Chriſti.

t Ioan. 12. 31. c. 14. 30.
u Luc. 22. 53.

Sanè quidem indicat hic locus poteſtatem Satanæ pendere ex libero arbitrio noſtro, acceptante gratiam Dei liberatoris; nec enim aliter prodeſſet proponere libertatem hominibus à Satanæ poteſtate. Lege quæ diſputauimus ad Euangelium de tentationibus Chriſti. *Gratias Deo Patri qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine, transferendo in regnum filij dilectionis ſuæ, in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſſionem peccatorum* *.

Poteſtas Satanæ pendet ex libero noſtro arbitrio.

* Coloſſ. 1. 12. 13. 14.

Vt accipiant remiſſionem peccatorum.] Lege caput ſecundum x.

x verſ. 38.

Et ſortem inter Sanctos.] Cur dicatur κλῆρος ſors de beatitudine, vel de ſanctificatione, τῶν ἡγιασμένων, alias vidimus y, necnon cur attribuatur fidelibus appellatione Sanctorum z, cum de profanis quoque dicta reperiatur, & in abſtracto ſub nomine *ſanctimoniæ.*

y c. 7. 15.
z c. 9. 13.

Per fidem quæ eſt in me.] Sæpè quoque notauimus, quare iuſtitiæ ratio fidei potiſſimum deputetur, quia videlicet prima diſpoſitio eſt, pellens ignorantiæ, erroriſque tenebras, ac prauum etiam ſæpè iudicium practicum, & maximè gratis datur a, & per illam veluti radicem, peccator, in quo remanet, excitatur, vt vitam gratiæ recuperet. Auguſtinus b legit, *vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem quæ in Sanctis, & fidem quæ in me eſt.*

Fidei cur iuſtificatio tribuatur.

a Rom. 11. 20. & Epheſ. 2. 8.
b 13. de Trin. c. 13.

A *Verſus 19.*] Vnde rex Agrippa, non fuit incredulus cœleſti viſioni.

NON *fuit incredulus cœleſti viſioni.*] Syrus, לא קמת בחריגא *lo kameth becheregna*, id eſt, *Per contumaciam non obſtiti.* Ἀπειθὴς eſt is, qui non perſuadetur, vel non obedit. Vertit hanc vocem Interpres in Euangelio Lucæ *a* per idem vocabulum, quod hic poſuit. At vero alibi *b* per *non obedientem*, ſiue *inobedientem*, idemque dici poteſt de verbo ἀπειθεῖν, & nomine ἀπειθείας.

a cap. 1. 17.
b Rom. 1. 30. 2. Timot. 3. 2. Tit. 1. 10.

Prompta Pauli obedientia.

Hanc eandem promptam obedientiam ſuam, quando vocatus eſt à Deo, teſtatus eſt Paulus Galatis, ſimul mentionem faciens iniunctæ prędicationis, ac præteriti vitę ſuę inſtituti in ſectanda lege, atq; in ſectando nomine Chriſtiano, B tandemque dicit *c*: *nō acquieui carni & ſanguini.* Quoniam caro, & ſanguis non reuelant hæc, nec ſuadent obiicere ſe periculis, & ſubire hominum de ſe iudicia, qui nouerant qualis antea fuiſſet, & ad quid cum epiſtolis principis Sacerdotū veniret. Et iuxta verſionem Syram, cui fauere poteſt in epiſtola ad Galatas τὸ προσανεθέμην לא גלית לבסרא ולדמא *lo gelith lebeſara veladdema*, id eſt, *Non patefeci carni, & ſanguini*, ſeu, *Non contuli tunc cum vllo hominum*, non adhibui homines in conſilium, quippe minime dubius, nec vllo modo hęſitans: non etiam ſequutus ſum humanam prudentiam.

c Gal. 1. 16.

C Continet ingenua hæc obedientiæ ſuæ mentio non apologiam duntaxat pro Paulo, ſed tacitam quoque vel reprehenſionem, vel admonitionem eorum, qui aderant, præſertim Iudæorū, cum ipſe primæ vocationi reſponderit, illi tot prouocati tum Chriſti, cum viueret (ſi qui forte ex iis ibi reperiebantur) & ſermonibus, & miraculis, tum Diſcipulorum eius, ac ſui etiam ipſius, non modo non obediant, ſed quacunq; poſſunt ratione contradicant, & repugnent, crimina fingentes, populum concitantes, raptantes ad tribunalia, & ad mortem flagitantes illos, qui ne diuinæ deſint obedientiæ, diuina ipſis beneficia, D voluntatemque annunciant. Poſtremo recte deducit hinc cum Hieronymo Gloſſa, *quod voluntate Dei vocatur quiſque ad Fidem, ſed ſua parte, & ſuo arbitrio credit.*

Quid contineat hæc Pauli promptæ obedientiæ declaratio.

Cœleſti viſioni.] Simplex, & vera Gloſſę interlinearis expoſitio, *quia de cælo eſt oſtenſa viſio illa*, ſiue, quoniam ex munere diuino, ſiue quoniam de cœlo deſcendens Chriſtus apparuit; ſiue quoniam lux materialis veluti de cœlo allata, viſa eſt: & deniq; ſignificat realem fuiſſe, non phantaſticam, & imaginariam viſionem, vt notat Carthuſianus. Oecumenius ὀπτασίαν ait eſſe puram rei inſpectionem, quæ hominem excedat, & quā qui eſt in carne, niſi aperiantur ei, deteganturq; E oculi, videre nullo modo poteſt. Cauendus Auctor Theſauri, cum de viſione κατ' ὄναρ, aut etiam καθ' ὕπαρ in qua ſpectrum viſui ſe offert, hanc ὀπτασίαν interpretatur: fuit enim realis, veraq; viſio, in qua Chriſtus αὐτοπροσώπως in propria perſona præſens ſeſe videndum exhibuit. Quod Oecumenius dicit, verum eſt, dummodo non reſtringatur ad viſionem intellectualem. In apparitione facta Zachariæ *d* patri Ioannis à Gabriele vox eadem eſt, & quando *mulieres dicebantur viſiones Angelorum vidiſſe e*. Sed etiam Paulus *f* recenſens in genere viſiones, & reuelationes, indicanſque ſine dubio iſtam, appellat ὀπτασίας, καὶ ἀποκαλύψεις.

Voluntate Dei quiſque vocatur, ſed ſuo credit arbitrio

ὀπτασία quid ſit.

d Luc. 1. 22.
e infra 24. 23.
f 2. Cor. 12. 1.

A *Verſus 20.*] Sed his, qui ſunt Damaſci primum, & Ieroſolymis, & in omnem regionem Iudææ, & Gentilibus annunciabam, vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes.

SED *his, qui ſunt Damaſci primum*, &c.] Fauent hæc opinioni eorum, qui Damaſco profectū prius Paulum in Ieruſalem credunt, ibique docuiſſe, quam in Arabiam. Negat hic illud Lyranus, vultq; Damaſco abiiſſe immediate in Arabiam, tum rediiſſe Damaſcum, & inde in Ieruſa- B lem. Verum id pridem cap. 9. perpenſum eſt.

Vt pœnitentiam agerent.] Hanc Ioannem Baptiſtam *g*, & Chriſtum primo loco prædicaſſe *h*, & iuſſu ipſius Apoſtolos *i*, oſtendimus cap. 2. *k* quidq; pœnitentiæ nomine, verboq; pœnitendi μετανοίας, & μετανοεῖν, oporteat intelligere: quid etiam ſit conuerſio, & conuerti *l*. colligit Chryſoſtomus eum, qui alias vitam optimam doceret, veriſimile non eſſe, fuiſſe ſeditionis auctorē.

g Matt 3. 2.
h infra 4. 17.
i Luc. 24. 47.
k verſ. 38.

l cap. 24. 5.
Seditionis auctor Apoſtolus non eſſe probatur.

Digna pœnitentiæ opera facientes.] Hos Ioannes vocabat *dignos pœnitentiæ fructus m*, id eſt, veram, ſynceramq; pœnitentiam, ſignave externa, ex quibus illa poſſit cognoſci, qualia ſunt prioribus malis operibus contraria bona, deteſtatio pecca- C torum, lacrymæ, ſatisfactio, pœnales actiones.

Fructus pœnitentiæ qui.
m Luc. 3. 8.

Dignitas etiam hęc indicat quandam proportionem cum peccatis præteritis, vt, quod Gregorius *n* monet: *Qui maiora commiſit, maiora item poſt pœnitentiam opera facit, & gratuitatem damnorum ex illis ſequutam illorum lucris compenſet.* Attamen & Ioannes ibi, & Paulus hic, *dignos fructus*, vel *opera pœnitentiæ* in primo tātum ſenſu exigunt, hoc eſt, vt fiant à pœnitente, quemadmodum decet verā pœnitentiam, quamuis melius facit, qui dictam proportionem ſeruat.

n Hom. 20. in Euang.

Porro poteſt etiam dignitas hæc accipi antè remiſſionem peccatorum, & de diſpoſitionibus, virtutiſq; pœnitentiæ actibus requiſitis ante re- D miſſionem peccatorum, vel per ſacramentalem pœnitentiam in iis, qui peccant poſt Baptiſmū, per iſtum in aliis. Vtrouis autem modo dignitas ſignificat id, quod dixi, non autem per ſe condignitatem meriti, quæ ad remiſſionem peccatorū, ſeu ad iuſtificationem nulla eſt. Sed ante iuſtificationem contritio eiuſmodi poteſt eſſe, vt culpa, pœnaque remittatur, quæ eſt quædam ratio dignitatis, id eſt, eximiæ diſpoſitionis.

Dignitas pœnitentiæ in quo ſit.

Si autem fiant poſt pœnitentiam, & remiſſionem obtentam, quod innuit nomen operum, & fructuum pœnitentiæ, dignitas conſiſtet, vt valeant ad omnem pœnam, etiam temporalem, quæ perſępe remanet, delendam. Nota, Zachęi E in quadruplum ſatisfactio *o*, lacrymæ Magdalenæ *p*, ac Petri *q*, quas per totam etiam vitam legitur retinuiſſe *r*: aliorum admirabiles pœnitentiæ, quæ continentur ſacris, & Eccleſiaſticis Hiſtoriis.

Poſt pœnitentiam quomodo fiant opera digna pœnitentiæ.

o Luc. 19. 8.
p Luc. 7. 38.
q Mat. 26. 75.
r Indicat Nicephor. lib. 2. c. 37. deſcribens eius oculos, & clarius Clemens 2. Recogn.

Verſus 21.] Hac ex cauſa me Iudæi, cum eſſem in templo, comprehenſum tentabant interficere.

COMPREHENSVM *tentabant interficere.*] Poſt *tentabant*, quidā codices addunt, *volentes*, ſed ſuperflue: nec id Græca, vel Syra editio agnoſcit. Hoc autē narratum eſt capite vigeſimoprimo *ſ*.

ſ verſ. 31.

Verſus 22.] Auxilio autem adiutus Dei, vſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori, atque maiori, nihil extra dicens quam ea, quę Prophetæ loquuti ſunt futura eſſe, & Moyſes.

a cap. 21. 32. Gratiæ Dei omnia beneficia refert accepta Paulus.

AVXILIO *autem adiutus Dei.*] Qui patrocinatus eſt miniſtro, ac prædicatori ſuo. Lyſiæ in tempore, cum milite aduentum *a*, ad Dei refert prouidam beneficentiam, & magnus gratiæ diuinæ laudator, in gratiæ auctorem tranſcribit externa quoque, temporaliaque beneficia, quæ reuocari ſolent ad inſcrutabilem illam prædeſtinationis electorum mirabili quodam nexu, compoſitam catenam ab eo, *cuius prouidentia in ſui diſpoſitione non fallitur.*

* Act. 20. 21. & alibi.

Teſtificans minori, atque maiori.] Quæ ſit vis verbi μαρτυρεῖσθαι, alibi dictum eſt *. Minor, & maior, ſeu paruus, & magnus, μικρὸς, καὶ μέγας, comprehendunt cuiuſuis ſexus, ætatis, ſtatus, cõditionis homines, abſque vllo delectu: idq; Chryſoſtomus notat dictum propter milites, qui aderant, propter nobiles, ignobileſque. Vſitatus Scripturæ, vulgiq; loquendi modus, vt paruus, ac magnus, vel minor, ac maior, vel minor, & magnus, aut maximus, vel paruus, aut magnus, aut maior, aut maximus, aut grandis, tanquam extremi cõplectantur eos, qui ſunt in medio. Sic apud Iob *b*: *Paruus & magnus ibi ſunt, & ſeruus liber à Domino ſuo.* Item *c*: *Si priora tua fuerint parua, vt nouiſſima tua multiplicentur nimis.* Lege quæ de hac formula notauimus capite primo *d*.

Maior, & minor, & ſimilia quid ſignificent.

b cap. 3. 19.
c cap. 8. 7.

d verſ. 41.

Spectat eodem, vt quemadmodum magnus in Scriptura ſumitur pro nobili, celebri, honorato, ſapiente, diuite, vnde μεγιστᾶνες, & magnates, & vulgari lingua Italica, Gallica, Hiſpanica, *li grandi, les grands, los grandes* & appoſitum epithetum magni Sanctis, & Oratoribus, & Imperatoribus, & aliis, ac interdum nomen quoq; maximi, &c. ſic paruus cõtrarias qualitates denotet. Seneca *e* cognomina iſta honori docet data. *magnorum, felicium, auguſtorum, & ambitioſæ maieſtati (quæ à maiore dicitur) quidquid poteſt titulorum congeſtum.*

e de clementia. c. 14.

Apoſtoli nihil docuerunt, quam quod Prophetæ prædixerunt.

Nihil extra dicens, quam ea, quæ Prophetæ loquuti ſunt futura eſſe, & Moyſes.] Ne videatur ipſe Doctor eſſe, aut αὐτοδίδακτος, id eſt, *proprium, & ex capite ſuo doctrinam tradere, vel in narrata apparitione præcipuum momentum ponere*: Petrus enim *propheticum ſermonem, quam ipſius Chriſti Transfigurationem, quam viderat, firmiorem* dicit *f*, id eſt, aptiorem ad conuincendos Iudæos, qui Prophetas recipiunt, argumentatur teſtimonio Prophetarum, eiuſq;, quem maximi merito faciebant, Moſis.

f 2. epi. Petri. 1. 19.

Kemnitii argumentum ſtupidum contra pœnitentiæ Sacramentum.

g [illegible]

Pœnitentia duplex, vna virtus, altera Sacramentum.

Martinus Kemnitius *g* abſurdum colligit hinc argumentum, vt probet non dari pœnitentiæ Sacramentum: *Significat namque Paulus*, inquit, *ſe non aliam pœnitentiam prædicaſſe, quam illam, quam ipſi etiam Prophetæ ante Euangelium prædicauerunt: conſtat autem, illam non fuiſſe Sacramentum.* Fallitur ſic argumentans ignorantia duplicis pœnitentiæ, cum vt virtus eſt, tum vt Sacramentum. De prima loquitur Paulus (ſi velimus illum teſtimonia Prophetarum etiam de pœnitentia, non ſolũ de Chriſti myſteriis afferre) quæ virtus eiuſdem rationis eſt apud omnes, & in omni lege. De Sacramento etiam pœnitentiæ, quòd tamen Paulus Iudæis, aut Gentilibus in prima prædicatione non proponebat, & ante Baptiſmum diſtinctè, ac veluti neceſſarium, poteſt intelligi eundem in ſua Catecheſi, quia inſtituebat rudes Fidei, ſi quid egit, Prophetarum quoq; teſtimonio cõfirmaſſe, ſed generali, quatenus illi prædixerunt de ſummo Legislatore noui Teſtamenti. Nam nec aliter probare potuit Baptiſmi, quem pro Sacramento Kemnitius recipit, expreſſam formam per Prophetarum auctoritatem, apud quos illa non reperitur: vt ſit nempe in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti *h*.

h Matth. vlt. 19.

Argumentũ contra Traditiones hinc nullum colligitur.

Inanis eſt etiam, futiliſque ratio Hæreticorũ hinc petita, nihil ſine Scripturæ teſtimonio proferendum, nullam Traditionum habendam rationem. Qui cum Iudæis agens eo armorum genere vſus eſt, quod accommodatum erat, non eripuit vel ſibi, vel nobis ex Traditione, quam non ſemel ipſemet proponit, & commendat *i*. Sicut & Ioannes Apoſtolus, cum duabus poſtremis epiſtolis ſcribat, *multa ſe habere, quæ ſcriberet, nolle autem per chartam, & atramentum.* Melius argumẽtatur Tertullianus *k* de Reſurrectione carnis, ſecundum prædictiones Prophetarum: licet autẽ videatur citans hunc locum præterire Moyſem; ſed ad eundem tamen poſtmodum alludit, veluti commemoratum ab Apoſtolo. De vi argumẽti ex Prophetis, cum Petrus eo vteretur, dixi capite ſecundo, & tertio. Repetit hic vero Lyranus aliquos eorum locos.

i 1 Corint. 16. 21. 2. ad Theſ. 3. & 4. 2. Timot. 2. 2. 1. Cor. 11. 2. 14. cap. 2. 3.

k de Reſurrect. carnis. c. 39.

Verſus 23.] Si paſſibilis Chriſtus, ſi primus ex Reſurrectione mortuorum, lumen annunciaturus eſt populo, & Gentibus.

SI *paſſibilis Chriſtus.*] Videlicet ſi hoc, & ſequentia prædico, quæ partim iam euenerunt, partim adhuc expectantur non abſque Prophetarum, Moſiſque teſtimonio. Notat Lyranus, particulam *ſi*, eſſe pro *quia*, hoc *quod*. Conſentit Carthuſianus, & Gloſſa interlinearis, & Hugo, & Sà. Planior tamen videtur allatus ſenſus: nec aliud opinor afferent exemplum ſignificationis huius particulæ, quam dicunt.

Paſſibilem vero Chriſtum, παθητὸν, non more tantum cæterorum hominũ obnoxium morti debemus intelligere: ſed, vt exponit Syrus, דנחשׁ *denechaſch*, id eſt, *quod paſſurus*, vel *paſſurum*, hoc eſt, violenta morte, & pœnis illatis, ac ſuppliciis extinguendum: nihil namq; miri, vel noui dixiſſet priore modo, cum certi ſint Iudæi Meſſiam hominem mortalem futurum.

Caietani explicatio violenta.

Violentus mihi videtur ſenſus Caietani, particulam *ſi*. ſumentis in propria ſua vi conditionali, quaſi dicat Apoſtolus: Ego teſtificor ea, quæ Prophetæ prædixerunt futura ſuper veritate harum conditionalium; hoc eſt, non aliter prædixerunt, niſi per Chriſtum paſſibilem, & per Chriſtum primum ex Reſurrectione mortuorum annunciaturum populo, & Gentilibus lumen, ita vt ſi paſſibilitas Chriſti, & Reſurrectio Chriſti ad notificandum mundo Fidei lumen ſubtraheretur, non eſſent ventura, quæ Prophetæ prædixerunt ventura, ideoque infert nihil ſupereſſe quod in Prophetis, quibus ſe profitentur credere, Iudæi requirant. Vult etiam in his duobus articulis pendere omnia Fidei Chriſtianæ myſteria, pendere conſonantiam Euangelij ad legem, & Prophetas.

Poſtremo hic attendenda eſſet ſumma pietas

Chri-

Summa Chriſti pietas & dignatio.

Chriſti, & maxima vtilitas noſtra, quod ille dignatus ſit non ſolum fieri ſimilis nobis homo paſſibilis, ſed tanta pro nobis pati, vt quod potuit gutta, voluerit vnda, & cum abunde ſufficeret, propter dignitatem infinitam perſonæ, quiuis meritorius actus, *diues in miſericordia* a, & *copioſa redemptionis* b tot, tantaq; operando, & patiendo præſtiterit, vt ſimul amorem noſtrum attraheret, atq; imitandi ſtudiũ prouocaret, & à peccandi voluntate deterreret. Lege beatum Thomam c, & ſanctum Auguſtinum d, & Leonem *.

a Epheſ. 2. 4.
b Pſal. 129. 7.

Si primus ex Reſurrectione mortuorum.] Hoc eſt, qui reſurrexit ad vitam immortalem, quod eſt quoque *primitias eſſe dormientium* e, *& primogenitũ ex mortuis* f, *vel mortuorum* g. Sed hoc quomodo intelligendum ſit, docuimus capite primo, vbi & de illis, quos Matthæus ait reſurrexiſſe h. Lege Blaſium Viegam in Apocalypſim i.

c 3. p. q. 46. ar. 1. & 3.
d libro 13. de Trinit. cap. 10. & [illegible] multis.
* Serm. de Paſſ.
e 1. Cor. 15. 20 23.
f Coloſ. 1. 18.
g Apoc. 1. 5.
h Matth. 27. 52.
i [illegible]

Lumen annunciaturus eſt populo.] Iudæis per ſeipſum, Gentibus per Diſcipulos *lumen* videlicet eſt *ad reuelationem Gentium*, *gloria plebi Iſrael* k: *Datus in lucem Gentium, non tantum ad ſuſcitandos tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas* l. Non debuit Hugo legere, *Populo ex Gentibus*, id eſt, ſeparato, nimirum populo Iſrael: eſt enim contra fidem omniũ codicum, & contra ſenſum, qui comprehendit quoque Gentiles: denique lux eſt Chriſtus *illuminãs omnem hominem venientẽ in hunc mundum* m. Alludit vero ad id, quod ante dixit, *iniunctum ſibi, vt prædicando aperiret oculos populi, & Gentium, vt conuerterentur à tenebris ad lucem.* Vtriq; verſabantur in tenebris, licet Gẽtiles in craſſioribus, quia nec verum colebant Deum, nec venturi Chriſti fidem habebant, & à toto genere turpioribus in vitiis volutabantur: certe ſanctitatem, quam lex præſcribebat, non profitebantur. Inde eſt, quod Chriſtus à Simeone *lumen Gentium* peculiariter nominatur n: *Gloria vero plebis Iſrael, ex qua ille erat* o, *apud quos verſatus, cui promiſſus, per quos Gentes illuminauit.*

k Luc. 2. 32.
Chriſtus eſt lumen Iudæis, & Gentibus.
l Iſa. 49. 6.
m Ioan 1. 9.
Iudæi & Gentiles in tenebris verſabantur.
n Luc. 2. 32.
o Rom. 9. 4. 5.

Verſus 24.] Hæc loquente eo, & rationem reddente, Feſtus magna voce dixit: Inſanis Paule: multæ te literæ ad inſaniã conuertunt.

Magna vis dicendi Pauli.

HÆc *loquente eo, & rationem reddente.*] Magna quadam dicendi libertate, atque emphaſi, quam etiam voce, geſtu, vultu in regem fortaſſis defixo præſeferebat, *ita vt videretur quiddam paſſus*, ait Chryſoſtomus, *& mania agitatus, vel extra mentis poteſtatem conſtitutus.*

Feſti indignatio quanta, & cur.

Feſtus magna voce dixit.] *Furore, & ira plenus*, inquit Chryſoſtomus, *turbatus, ac indignatus*, ait Oecumenius, *quod ſe deſpici crederet, quod regem, qui tãtopere cupierat illum audire, ab illo adeo præſtracte intentis oculis conſpici: quod non tam purgare calumniam videretur, quã gloriari de ſua vel doctrina, vel vita*: quod tergiuerſari, digredique in tractationem altiſſimarum rerum, quas Præſes nec intelligeret, nec vllo modo crederet, ſed penitus impoſſibiles, maxime Reſurrectionem putaret.

Inſanis Paule.] Sic Apoſtoli *loquentes magnalia ſunt appellati ebrij* p: idem Paulus *ſeminiuerbius habitus eſt, cum ageret de Reſurrectione* q, *Chriſtus furioſus* r, *dæmoniacus, & inſanus* ſ, *& ab Herode ſtultus* t, *Dæmonium habet*, dicebant de illo filii Diaboli, *& inſanit, quid eum auditis* u? Præterea Iob cum pro ſe reſponderet, nominatus eſt *verboſus* x. Tã-

p Act. 2. 13.
q [illegible] 17. 18.
r Marc. 3. 21.
ſ Ioan. 7. 20. cap. 10. 20.
t Luc. 23. 11.
u Ioan 10. 20.
x Iob 11. 2.

A dem *animalis homo*, vt idem Apoſtolus dicit y, *non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei; ſtultitia eſt illi, & non poteſt intelligere*: quemadmodum contra *fecit Deus ſtultam ſapientiam huius mundi* z: qua de re conſule dicta in capite ſecundo a, hoc eſt, quo pacto rideri ſoleant ab impiis pii.

y 1. Cor. 2. 14.
z 1. Cor. 1 20.
a verſ. 13.

Multæ te literæ ad inſaniam conuertunt.] Videntur Iudæi, cum mirantes dixiſſent de Chriſto, *Quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit* b? paulo poſt addendo c, *Dæmonium habes*, cauſam tantarum literarum, doctrinæque in Dæmonium retuliſſe. Et vero Dæmonium nonnihil hoc in genere poſſe, dubitari nequit, & tales interdum effect* operari in aliquo, vt eius in illo præſentia perſpi-

b Ioan. 7. 15.
c verſ. 20
Chriſtus ob ſingularem doctrinam Dæmonium habere creditus eſt

B cue colligitur ex ipſis, vt alias demõſtrauimus d, & oſtendit noſter Delrius e.

d Diſput. de Angelis.
e lib. 2. diſquiſ. Magic. q. 24.

Docet porro Philoſophus f exemplis, atq; ratione, *illos qui clareſcunt ingenio melancholicos eſſe, ac vitiis atræ bilis infeſtari, & mente alienari.* Poſſunt & alia vetera, recentiaq; exempla proferri. Medicis relinquo varias ſpecies inſaniæ, maniæ, amentiæ, furoris, lethargiæ, phreneſis, ſtultitiæ, ſeu fatuitatis melancholiæ. Nihil etiam dico de furore, quẽ diuinum vocant Ethnici, quoque Prophetas noſtros actos væſani quidam Scriptores dixerunt. Obnoxij ſunt præter modum ſtudioſi vęſaniæ, videnturque mihi vocabulo vno, licet non admodum eleganti, mentis ob literarum ſtudia e-

f ſect. 30. Problem. iam inde à principio.
Ingenio pollentes ſunt melancholici.
Præter modum ſtudioſi ſunt obnoxii væſaniæ.

C motæ hominem Aquitani Vaſcones expreſſiſſe appellantes *letreferit*, quaſi dicas, quem literæ ferierunt, qui literis ipſis veluti percuſſus & perculſus eſt.

Verſus 25.] Et Paulus: Non inſanio, inquit, optime Feſte, ſed veritatis, & ſobrietatis verba loquor.

Paulus etiam laceſſitus iniuria modeſte reſpondet.

NON *inſanio, inquit, optime Feſte.*] Modeſtiſſima reſponſio, qualis Chriſti: *Ego Dæmonium non habeo* g; & Petri: *Non ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt* h. Optimum autem Præſidem nominat proprie tali Magiſtratui epitheto, vt vidimus vocatum

g Ioan. 8. 49.
h Act. 2. 15.
i infra 24. 3.
k cap. 23. 26.

D à Tertullo Felicem i, & à Lyſia k: nec propter acceptam iniuriam voluit denegare honoris ordinarium titulum, ac fortaſſe cautior fuit, poſtquã Principi Sacerdotum dixerat: *Percutiet te Deus, paries dealbate*, quo ipſum nomine circumſtantes reprehenderant l, *Non dixit hoc ex adulatione*, inquit Lyranus, *ſed quia talis erat modus loquendi cum reuerentia locum Imperatorũ tenentibus.* Melior hæc ſententia, quam *vt id fecerit ad captandam beneuolentiam*, vt Hugo loquitur, *ſeu loquendo, vt plures, & non ex ſuo ſenſu*, ſeu quia teneret in iudicio locum optimi Dei: vel, *quod*, vt ait Carthuſianus, *valde bonus eſſet bonitate morali, quantum ad virtutes acquiſitas, ac morales.*

l ibid. 3. 4.

E *Sed veritatis, & ſobrietatis verba loquor.*] *Falſitas abeſt à dictis, petulantia à factis: quæ duo ſunt inſaniæ propria*, inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo: *& Euangelica, quam trado doctrina vera eſt, & modum in dicendo non excedo*, inquit Gloſſa: rari namque fatui, vel phrenetici, qui non fabuloſa, & turpia effutiant.

Paulus à ſe inſaniæ vitium auertit

Verſus 31] Scit enim de his Rex, ad quem & conſtanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quicquam horum geſtum eſt.

Inſanum Paulus ſe non eſſe oſtendit.

SCit *enim de his & Rex*, &c.] Idonea ſane propulſatio inſaniæ, teſtem proferre pollentem auctoritate, ſcientia horum, quæ dicuntur, præditum. Inſinuatur ſimul cauſa, cur potiſſimum dirigeret ad Regem Paulus orationem: tacite quoque coarguuntur, qui aderant Iudæi, quod ea vel neſcirent, vel neſcire ſimularent, quæ Regi politicis intento negotiis probe perſpecta forent.

a Matt. 26. 55. Ioan. 18. 20. 21.

Neq; enim in angulo quicquam horum geſtum eſt.] Crux, morſque Chriſti, & eiuſdem Reſurrectio cum cæteris, quæ pertinent ad vniuerſam œconomiam redemptionis noſtræ. Optimum & hoc argumentum, quod nonniſi vel imprudens, vel impudens faceret, tot aduerſarios concitans contra ſe, quot pro ſe citans teſtes. Tali Chriſtus ratione refellit comprehenſores ſuos, & Pontificem a: *Quotidie apud vos ſedebam docens in templo: ego palam loquutus ſum mundo: ego ſemper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus ſum nihil. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid loquutus ſim ipſis: ecce hi ſciunt quid dixerim ego.* In hoc reſponſo Chriſtus docet quę docuiſſet ad ſeditionem ſpectare non poſſe, vel ad ſeditionem. Idem Paulus intendit.

Verſus 27.] Credis, Rex Agrippa, Prophetis? Scio quia credis.

Pauli Apoſtrophe mirabilis.

CRedis *rex Agrippa.*] Libera, efficax, amica, Præſide prætermiſſo tantarum incapace rerum, apoſtrophe, cum antiſtrophe: conſcientiam Regis conuenit, & pungit: conſenſum verę doctrinę Prophetis conſentaneæ, extorquet: laudando, tacite reprehendit: ſi res permittatur iudicio ipſius, victoriam pollicetur: conſequens enim eſſe, vt qui Prophetis credat, illa nō abnuat, quæ ipſe Prophetarum teſtimonio confirmet. *Non hæc adulando*, ait Beda, *vt quidam putant, ſed vere profatur.* Agrippa enim, vtpote Iudæorum ritu, & legibus imbutus, credebat vera loquutos eſſe Prophetas: ſed ad quem eadem veritas pertingeret, id eſt, Dominum Chriſtum, vt perfidus, neſciebat. Quamuis in concione quadam cum Iudæis habita dixiſſe legatur: *Sed de religionis auxilio præſumitis, cum orbem iam Romanum* (male apud Carthuſianum hæc referentem legitur vrbem Romanam) *Ieſu Diſcipuli repleuerint: aut ſine Dei nutu putamus illam creſcere religionem.*

Agrippę Regis de noſtra religione teſtimonium

b 2. de bell. Iudaic. c. 16.

Chriſtiani ſe in Pellam tempore excidii Ieroſolymitani abdiderunt

c 3. Hiſtor. c. 5.

d indicant Gagneius, & Salmeron.

e Ioan. 19. 38. 39.

Recitat quidem Ioſephus b concionem Agrippæ ad Iudæos, hortantis ad obedientiam Romanis, tamen de Diſcipulis Ieſu, qui orbem repleuerint Romanum, nullum verbum. Sunt etiam qui exiſtiment, quando fideles, imminente Ieroſolymorum excidio, iuſſi ſunt diuinitus migrare Pellam (quod narrat Euſebius c) oppidum trans Iordanem in regno Agrippæ, ab Agrippa benigne ſuſceptos eſſe: imo & occulte Chriſtianum, fuiſſe d, quomodo erant, dum Chriſtus viueret, Nicodemus e, Ioſeph ab Arimathia, & alij. Sed hæc de Agrippa dubia ſunt, & incerta.

Verſus 28.] Agrippa autem ad Paulum: In modico ſuades me Chriſtianum fieri.

IN *modico ſuades me Chriſtianum fieri.*] Syrus, מקליל מדם מפיס אנת לידאהוא כרסטינא *mekallil medem mepis anth lideehewe Chriſtiance*, id eſt, *In pauco aliquo perſuadens es mihi, vt ſim Chriſtianus*; vel, *Minimo negotio perſuaderes mihi vt fierem Chriſtianus*; vel, *In pauco tempore, & ſermone, quo mecum loquutus es, ac ſine multo labore*, inquit Oecumenius, Gagneius, Sà, Arias (intelligens loqui Regem de interrogatione, án crederet Prophetis) & Clarius Vatablus, & Caietanus, qui vult id cum admiratione dici; vel, *Parum abeſt, propiuſque nihil factum eſt, quam vt me feceris Chriſtianum*, vt alii exponunt, vt etiam Vatablus. vel, *Pro parte, ſeu aliquantulum inclinans me ad hoc, ſed non perfecte*, vt placet eidem Vatablo, & Carthuſiano, & Lyrano, qui aliam interpretationem reiicit: *In modico*, id eſt, *in nullo, ſeu nullo modo*, aut *in quocunque ſtatu*. Exceptis duobus vltimis, modos cæteros probo, qui videntur etiam coincidere.

Agrippa Pauli oratione permotus quantum fuerit.

f Catech. 17.

g Homil. 19. ad populum, & Homil. 11. in 1. ad Cor.

Quamuis malim Agrippam ſignificaſſe, permotum ſe adeo, vt Chriſtianam fidem facile cōplecteretur. Ita quidem Cyrillus Ieroſolymitanus f intellexit: *Tantam enim ex Spiritu ſancto victricem ſapientiæ gratiam habuiſſe, vt ipſe iam Rex Iudæorum Agrippa diceret: Parum abeſt, quin me feceris Chriſtianum.* Idem ſentit Chryſoſtomus g, dicens, *quod fere Regem ad ſeipſum tranſire perſuaſit, & eo capto diſceſſit: tales vero eſſe Sanctorum animas, cum in pericula ciciderint, non quomodo periculis liberentur, conſiderare, ſed quo perſequentes lucrentur, omnia facere.* Minus probabiliter ſentiunt, qui volunt ironicam Regis orationem eſſe.

Verſus 29.] Et Paulus: Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantum te, ſed etiam omnes, qui audiunt me hodie, fieri tales, qualis & ego ſum, exceptis vinculis his.

Declarat Paulus quanto teneatur deſiderio omnes ad ſalutis viam reuocandi.

OPto *apud Deum, & in modico*, &c.] Modicum, & magnum eo ſenſu ſumenda ſunt, quem ante diximus. Declarat namque Paulus, quanto teneatur deſiderio cunctos in ſalutis viā reuocādi, ita vt quo id conſequatur, perinde paratus ſit longiore diſputatione, magnoque labore iterum, ſæpiuſque vti, ac ſemel, & breuiter ſolum aut loqui, aut laborare parum: operam ſuā libenter, ac liberaliter offerre, in Regis quidē gratiam præſertim, ſed & aliorum quoque: nihil ſibi optatius eſſe, vel quod maioribus votis expoſcat à Deo: hac de cauſa nullum non ſubiturum laborem, ſiue magnū, ſiue paruum, quamuis vita ipſa periclitetur. Si rex intellexit, *in modico*, quia non viderentur ſatis adhuc dicta ad perſuadendum, prómptum ſe Paulus exhibet ad plura, pluriéſque diſſerendum: ſi parum abeſſe, vt perſuaderetur, exponit deſiderium, quo cupiat id quacunque ratione, prorſuſque fieri, & profitetur, quæ ſibi ipſi velit ad cumulū fœlicitatis tum præſentis, tum futuræ, hæc eadem Regi, cæteriſque intima, ac beneuolentiſſima volūtate velle. Nullius delectum habeat perſonę Paulus, ſiue modicæ, ſiue magnæ; nec rationem temporis, aut exigui, aut longi. At non opinor eo præciſe Paulum, ſicut Gloſſæ interlineari viſum eſt, reſpexiſſe.

Paulus id aſſequutus eſt, quod voluit Agrippa.

h Ioan. 16. 16.

Neq; ſimpliciter approbarem quod ait Chryſoſtomus, *non aſſequutū Paulum, vtpote idiotam, quid vellet Agrippa per τὸ in modico*, quaſi videlicet ea in re ſimilis fuerit Apoſtolis neſcientibus ſententiam CHRISTI verborum h: *Modicum, & iam non videbitis me, & iterum modicum*, &c. Oecume-

nius

A nius aſcribit eiuſmodi reſponſum maximæ cudam in humanis, diuiniſque Pauli ſapientiæ: vt quamuis Agrippa per τὸ *in modico*, dicere voluerit, parum abeſſe, quin perſuaſus ſit ille de induſtria vim in verbo faciens, ſenſumque Regis negligens, id accommodarit ad illud, quod vtile futurum erat, nempe vt, quemadmodum dictũ eſt, prolixiorem operam polliceretur, ſicq; nihil deeſſet. Hoc eſt, quod alio quodã loco ſcribit idem Chryſoſtomus a, *nunc ſagenam magis expandere.*

a Homil. 33. in 1. ad Cor.

Paulus in catenis gloriari ſolitus.

Exceptis vinculis his.] Communis expoſitio, præſertim Chryſoſtomi, non hoc tantum loco, ſed aliis b, eſt, Apoſtolum, qui vinculis pluſquam aurea catena gloriari ſolet, ac in epiſtolis c, *vt honorificũ titulum prænotare*, quod & Ignatius d fecit, B *non horrere nunc vincula, ſed potius ſibi, ceu rem chariſſimam reſeruare, nec adhuc imperfectis, & ignorantibus pretium tribulationum proponere, vel communicare.*

b Homil. 33. in 1. ad Cor. Homil. 9. in epiſt. ad Epheſ. Homil. 55. ad popul. Hom. contra Gentiles, ſiue de Babyla martyr.
c Epheſ. 3. 1. 2. Tim. 1. 8. ad Philem. 1. Philip. 1. 7.
d Epiſt. 7. ad Trallianos.
e Philip. 1. 14.
f Act. vlt. 20.

Vincula ſua Paulus quodammodo dilaudabat apud eos, quibus id poterat vtile contingere: *ſic enim plures è fratribus confidentes vinculis ipſius auſi ſunt ſine timore verbum Dei loqui* e: & Romam perductus expoſuit Iudæis, *ſe propter ſpem Iſrael catena circumdatum eſſe* f.

Salutare documentum elicit Chryſoſtomus g diuini verbi præconibus, vt hoc exemplo ſermonem diſcant attemperare ad auditorum capacitatem, *ne commiſſuram panni rudis immittant in veſtimentum vetus, vel vinum nouum in vtres veteres* h; C ſed *fiant Iudæis tanquam Iudæi, quique ſub lege, tanquam ſub lege, & qui ſine lege tanquam ſine, infirmis infirmi, omnia omnibus, vt omnes lucrifaciant, & faciant ſaluos* i. Si vinculis gloriatus eſſet coram Rege, maius odium excitaſſet, necnon Chriſtianæ Religionis horrorem: ante debuit oſtendere veſtibula regiæ, quam cogere ea, quæ ſunt intus, intueri, *lacte prius paſcere, quam ſolido cibo* k.

g Homil. 12. ad popul. & 33. in 1. ad Cor.

Prædicatores quales eſſe debeant hic oſtenditur.

h Matth. 9. 17.
i 1. Cor. 9. 20. 21. 22.
k Hebr. 5. 12.
l Hom. 56. ad pop.

Sed memoriæ lapſus eſt in Chryſoſtomo l, quando ait, Paulum nunc egiſſe cum Gentili, & infideli, nec ſciente res noſtras. Nam Agrippa Iudæus erat, vt vidimus, nec à Chriſtianis abhorrens; quamuis tribulationis, vinculorum, crucis D dignitatem, atque ſuauitatem minime percepiſſe non dubito.

Alia ratio, cur exciperet Apoſtolus vincula, redditur à Carthuſiano, ac mihi quidem videtur maxime literalis, *vt vrbane agendo, vera, ac per ſe bona expeteret auditoribus, pœnam deprecaretur, quæ ſecundum ſe bona non eſt.* Meminerat quoq; forſitan Paulus Agrippæ vinculorum in vrbe, vnde liberatus pro ferreis aurea, quæ donauerat Imperator, anathematis nomine ſuſpenderat in templo. Idcirco ne vulnus Regi refricaret, vincula, quæ libens ferret, ac quibuſcum Romam profectus eſſet, deprecatur à Rege, atque generaliter ab omnibus.

Agrippa Romæ vinculis liberatus, quid fecerit.

Chriſtiana præditus charitate, cæteris bona E omnia vult, & quod in ſe eſt, curat & preſtat, mala propulſat, vel abeſſe deſiderat. Perfectio huius charitatis eſt, ſi ames alium ſicut teipſum, & quod ſano, ſanctoque iudicio tibi maxime ſalubre cenſeas, id ipſum, niſi quid obſtet, fratri communicatum propenſo ſtudio cupias.

Pauli Chriſtiana charitas qualis.

Talis eſt ardor ille animi, quem quidam experiuntur: vt tot per orbem diffuſi ſchiſmatici, hæretici, infideles, Iudæi veritatis lumen aſpiciant, igniſque in eis ardeat, quem Chriſtus terris his inferre voluit vehementer accendi m: vel, vt in Chriſto peccatores tam multi recuperent amiſſam gratiam: vel etiam, vt qui ſoluti, ac liberi ſunt, ſeuerioris vitæ ſuaui iugo ceruicem ſubmittant.

m Luc. 12. 49.

His omnibus deſiderijs flagrabat incenſus Pauli animus, eiuſmodi flammas identidẽ in epiſtolis proferentis. Sed vltimum declarans, ait n: *Volo omnes vos eſſe ſicut meipſum.* Nec fallebatur vero, qui de ſeipſo dicebat o: *Puto autem, quod & ego Spiritum Dei habeam.* Singulari quadam elegantia, pietatiſque Auguſtinus p affectu perpendit vim charitatis hoc Pauli exemplo, eſſe, vt nullum velit homo ſe inferiorẽ, omnes potius eſſe ſibi æquales. *Audi*, ait, *Apoſtolum dicentem de viſceribus charitatis: Vellem omnes homines eſſe ſicut meipſum. Quomodo volebat omnes eſſe? Æquales. Ideo erat omnibus ſuperior, quia charitate optabat omnes æquales.* Poſtremo, cum Apoſtolus B quaſi defigeat, indicatque vincula ſua dicens, *Exceptis vinculis his*, ſignificat, ſe & ibi ea geſtaſſe, quamuis credibile ſit, non adeo tunc arcte, vt liberius loqui poſſet.

n 1. Cor. 7. 7.
o ibidem 40.
p Tract. 8. in epiſt. Ioan.

Verſus 30.] Et exſurrexit Rex, & Preſes, & Bernice, & qui aſſidebant eis.

ET *exſurrexit*, &c.] Niſi abrupta oratio eſſet, Paulus forſitan perſuaſiſſet, *atque de iuſtitia, caſtitate, iudicio ſermonem*, vt nuper ad Felicem, *inſtituiſſet* q: quo melius Agrippa, quam Felix diſpoſitus, propter Iudæam religionem, & propenſionem ad Chriſtianiſmum, non tremefactus tan-C tum, vt Felix, eſſet (non minus infamatus ob impudicitiam cum Bernice ſorore, vt dictum eſt) quam ille, verumetiam forſitan plane deiectus, & conuictus. Præcidit filum pluſquam infernalis Parca, Diabolus fortaſſe, nec tulit, vt ad exitum ſermo perduceretur, qui præteritis erroribus vitæ [illegible], ſi procederet, exitium videretur. Decori autem ratione habita, poſt Regem Præſes, hic ante Bernicem nominatur: hæc enim neque Regis vxor erat, vt pridem vidimus, neque ſedebat vt Iudex, verum honoris cauſa, vtque voluntati videndi, audiendique tam celebris rei ſatisfaceret.

q c. 24. 25.

D *Verſus* 31.] Et cum seceſſiſſent, loquebantur ad inuicem, dicentes: Quia nihil morte, nec vinculis dignum quid fecit homo iſte.

NIHIL *morte, nec vinculis dignum quid fecit homo iſte.*] Reges, Præſes, aſſeſſores conſentaneam pronunciant de innocentia Pauli ſententiam ſententiæ, quã ſeparatim iam dederat Feſtus, Felix, Lyſias. Cum autem conſenſerint modo, qui aſſidebant, argumento eſt non fuiſſe Iudæos, vt neque quod capite priore r vocatur Concilium Feſti.

Paulus omnium ſententia abſoluitur.

r verſ. 12.

Verſus 32.] Agrippa autem Feſto dixit: Di-E mitti poterat homo hic, ſi non appellaſſet Cæſarem.

DIMITTI *poterat homo hic, ſi non appellaſſet Cæſarem.*] Iam dixi ſ, nihilominus potuiſſe Paulum abſolui: appellauerat enim neceſſitate compulſus, & in ſubſidium iuris. Sed libenter vtuntur eo prætextu, quibus & pauper Paulus pecuniam non numerat, & Iudæorum gratia, fauorque placet, ſcilicet *iniquorum via proſperatur* t, vtque Satyricus u canit:

Aude aliquid breuibus Gyaris, & carcere dignum,
Si vis eſſe aliquis: pietas laudatur, & alget.

ſ c. præced. verſ. 26.

Poterat abſolui Paulus, etiamſi appellaſſet.

t Ierem. 12. 1.
u Iuuenalis Satyr. 1.

CAPVT VIGESIMVM-SEPTIMVM.

SVMMARIVM.

Vt Romam Paulus reus deducatur, Centurioni cohortis Auguſtæ Iulio traditur: Cretam tandem iactatus aduerſo vento peruenit: inde ſoluentes, prout ipſe prædixerat, ſæuam patiuntur tempeſtatem: naufragiumque: ſed ab hoc prædicente quoque Paulo, & cibum ſumere iubente, cuncti euadunt.

1 A VT autem iudicatum eſt nauigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis cuſtodijs Centurioni nomine Iulio cohortis Auguſtæ.

2 Aſcendentes nauem Adrumetinam, incipientes nauigare circa Aſiæ loca, ſuſtulimus perſeuerante nobiſcum Ariſtarcho Macedone Theſſalonicenſi.

3 B Sequenti autem die deuenimus Sidonem Humane autem tractans Iulius Paulum, permiſit ad amicos ire, & curam ſui agere.

4 Et inde cum ſuſtuliſſemus, ſubnauigauimus Cyprum, propterea quod eſſent venti contrarij.

5 Et pelagus Ciliciæ, & Pamphyliæ nauigantes, venimus Lyſtram, quę eſt Lycię:

6 Et ibi inueniens centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, tranſpoſuit nos in eam.

7 C Et cum multis diebus tardè nauigaremus, & vix deueniſſemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnauigauimus Cretę, iuxta Salmonem:

8 Et vix iuxta nauigantes, venimus in locum quendam, qui vocatur Boniportus, cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa.

9 Multo autem tempore peracto, & cum iam non eſſet tuta nauigatio, eo quod & ieiunium iam pręteriiſſet conſolabatur eos Paulus.

10 D Dicens eis: Viri, video quoniam cum iniuria, & multo damno non ſolum oneris, & nauis, ſed etiam animarum noſtrarum incipit eſſe nauigatio.

11 Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quā his, quæ à Paulo dicebantur.

12 Et cum aptus portus non eſſet ad hyemandum, plurimi ſtatuerunt conſilium nauigare inde, ſi quomodo poſſent, deuenientes Phęnicen, hyemare, portum Cretæ reſpicientem ad Africum, & ad Corum.

13 Aſpirante autem Auſtro, æſtimantes propoſitum ſe tenere, cum ſuſtuliſſent de Aſſon, legebant Cretam.

14 Non poſt multum autem miſit ſe cōtra ipſam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.

15 Cumque arrepta eſſet nauis, & non poſſet conari in ventum, data naue flatibus, ferebamur.

16 In inſulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere ſcapham.

17 Qua ſublata adiutoriis vtebantur, accingentes nauem, timentes ne in Syriam inciderent, ſummiſſo vaſe ſic ferebantur.

18 Valida autem nobis tempeſtate iactatis, ſequenti die iactum fecerunt:

19 Et tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt.

20 Neque autem ſole, neque ſideribus apparentibus per plures dies, & tempeſtate non exigua imminente, iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ.

21 Et cum multa ieiunatio fuiſſet, tunc ſtās Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, ô viri, audito me, non tollere à Creta, lucrique facere iniuriam hanc, & iacturam.

22 Et nunc ſuadeo vobis bono animo eſſe: amiſſio enim nullius animæ erit ex vobis præterquam nauis.

23 Aſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei cuius ſum ego, & cui deſeruio:

24 Dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit tibi Deus omnes, qui nauigant tecum.

25 Propter quod bono animo eſtote viri, credo enim Deo, quia ſic erit, quemadmodum dictum eſt mihi.

26 In inſulam autem quandam oportet nos deuenire.

27 Sed poſteaquam quartadecima nox ſuperuenit, nauigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, ſuſpicabãtur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.

28 Qui & ſummittentes bolidem, inuenerunt paſſus viginti: & puſillum inde ſeparati, inuenerunt paſſus quindecim.

29 Timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

30 Nautis vero quærentibus fugere de naui, cum miſiſſent ſcapham in mare, ſub obtentu quaſi inciperent à prora anchoras extendere,

31 Dixit Paulus Centurioni, & militibus: Niſi hi in naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis.

32 Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt eam excidere.

33 Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes ſumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes.

34 Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra: quia nullius veſtrum capillus de capite peribit.

35 Et cum hæc dixiſset, ſumens panem, gratias egit Deo in conſpectu omnium: & cum fregiſset, cœpit manducare.

36 Animæquiores autem facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.

37 Eramus vero vniuerſæ animæ in naui ducentæ ſeptuaginta ſex

38 Et ſatiati cibo alleuiabant nauem, iactantes triticum in mare.

39 Cum autem dies factus eſset, terram non agnoſcebant: ſinum vero quendam conſiderabant habentem littus, in quem cogitabant, ſi poſsent eiicere nauem.

40 Et cum anchoras ſuſtuliſsent, committebant ſe mari, ſimul laxantes iuncturas gubernaculorum: & leuato artemone ſecundum auræ flatum tendebant ad littus.

41 Et cum incidiſsemus in locum dithalaſsum, impegerunt nauem, & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero ſoluebatur à vi maris.

42 Militum autem conſilium fuit vt cuſtodias occiderent: ne quis cum enataſſet, effugeret.

43 Centurio autem volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri: iuſſitque eos, qui poſsent natare, emittere ſe primos, & euadere, & ad terram exire,

44 Et cæteros alios in tabulis ferebant quoſdam ſuper ea, quæ de naui erant. Et ſic factum eſt, vt omnes animæ euaderent ad terram.

A *Verſus 1.*] Vt autem iudicatum eſt nauigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis cuſtodiis Centurioni nomine Iulio cohortis Auguſtæ.

VT *autem iudicatum eſt nauigare eum in Italiam.*] Syrus, ופסקר עלותי פחסטוס דנשתדר לות קסר לאיטליא *vappeked bhalauthi Pheſetaus deneſchthadar leuat keſar Italiia*, id eſt, *Et præcepit de eo Feſtus, vt mitteretur ad Cæſarẽ in Italiã*; vel, *Decreuit itaq; de eo Feſtus ipſum miſſum iri ad Cæſarem in Italiam*. Arias etiam conſentit. B Hiſtoria Scholaſtica, Gloſſa interlinearis, & Hugo volunt hoc eſſe decretum ab Agrippa, Lyranus, & Carthuſianus, ab vtroque, ſiue à concilio, quod celebratum ab his narratur capite præcedente. Sine dubio Feſtus in iſta cauſa ſummam auctoritatem gerebat: permiſerat tamen quoque Regis amici iudicio. Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς, *Vt autem iudicatum eſt nauigare nos*. Nonnulli vero Græci codices habent, Τοὺς περὶ τὸν Παῦλον, *eos qui circa Paulum*, hoc eſt, vt alias obſeruauimus, vel *ipſum met Paulum*, vel *eos, qui pertinebant ad ipſum*, nimirum comites, ac proinde etiam ipſum. Lectio autem Græca ordinaria, necnon quæ ſequuntur, oſtendunt huius nauigationis Lucam ſocium eſſe

C *Et tradi Paulum.*] Syrus, ואשלמוה *veſchelemuh*, *& tradidit ipſum*; vel, *Proinde tradidit*. Græce ſine alia particula παρεδίδουν, vel παρεδίδου, *tradebant*, vel *tradebat*, à circumflexo παραδιδῶ, nimirum Feſtus & Agrippa cum Bernice, atque aſſeſſoribus, vel Feſtus ſolus, ad quem proprie id pertinebat: quod fauet Syræ interpretationi de Feſto in præcedentibus verbis.

Cum reliquis cuſtodiis.] Καί τινας ἑτέρους δεσμώτας, *& quoſdam alios vinctos*. Cuſtodia non modo ſignificat carcerem, & cuſtodes eius, ſiue militare præſidium (in iſto ſenſu Euangeliſtæ quoque; aut illorum Græci interpretes κουστωδίαν dixerunt *a*) D verumetiam illos, qui cuſtodiuntur, quo pacto ius ciuile loquitur *b*. Suetonius *c*, Seneca, cuius eſt illud commemoratum capite XII. *quod eadem catena & cuſtodiam, & militem copularet*; præterea Tertullianus *d*, aliique boni ſcriptores Latini, vt mirum ſit, cur ſcripſerit Seruius, vt hi, qui cuſtodiuntur, cuſtodiæ dicantur, audiri, male in vſu eſſe: audiri enim diſerte dixit Suetonius, & Tertullianus, necnon iudicari. Cæterum Paulus exemplo Chriſti *e*, *cum iniquis reputatur*, cum aliis criminoſis vinctus mittitur.

Cuſtodia quid ſignificet.

a Matt. 27. & 28.

b l. 12. ff. de Publ. iud. & alibi.

c in Domitiano, c. 14.

d Apol. c. 9. & 44.

e Eſa. 53. 12. Luc. 22. 37.

Iulio.] Neſcimus quis fuerit, ac tametſi erga Paulum humanus, quia tamẽ, quod quidem conſtet, minime vnquam Chriſtianus, non meretur, E vt in genere ipſius inueſtigando, quod circa Cornelium capite decimo fecimus, laboremus. Iuliam gentem ab Iulo manaſſe conſtat, ſiue idem ſit, quod Aſcanius Æneæ filius *f*, ſiue Aſcanio natus *g*.

Cohortis Auguſtæ.] De cohortibus actum item eſt capite decimo, cum de Italica *h*. Dio *i* meminit de quinque millibus militum, qui dicebantur Auguſtales, videlicet ab Auguſto, cuius nomen capite præcedente declarauimus. *Auguſtalium* quidem *militum*, quos *Auguſtanos* alij vocant, meminit Vegetius *k*: ſed hi primos ordines in bello ducebant, ad id munus adlecti ac Auguſto: Co-

f vt putat Virgilius. Seruius, Meſſala, & alij.

g vt arbitratur Liuius, Dyonyſ. Halicarnaſſ. & alij.

Auguſtales milites qui eſſent.

h verſ. 1.

i in Nerone.

k l. 2. de re militar. c. 7.

hors autem plures continebat priuatos milites. Non arbitror autem verum, *cuiusque legionis primæ dignitate nomen Augustæ habuiſſe: nec iſtam*, quod ait Gloſſa interlin. Hugo, & Hiſtoria Scholaſtica, *quod eam miſiſſet Auguſtus*, vel vt Carthuſianus, *quia generali nomine ſic dicitur is, qui eſt Imperator*: nec enim vnicam miſerat Imperator, ſeu Claudius, ſeu Nero: nec ſi quam Auguſtus Octauianus miſerat, adhuc fortaſſis ibi ſupererat.

Verſus 2.] Aſcendentes nauem Adrumetinam, incipientes nauigare circa Aſiæ loca, ſuſtulimus perſeuerante nobiſcum Ariſtarcho Macedone Theſſalonicenſi.

A*Scendentes nauem Adrumetinam.*] Alij codices *Adramytenam.* Syrus, וכד הוית דנרדא נחתן לאלפא דאיתיה מן אדרמנטיס מדינתא *vechad hauath denerde nechethan lelapha daithiah men adramentus medinetha*, id eſt, *Et cum fuit, vt pergeremus, deſcendimus in nauim, quæ erat ex Adramento vrbe*; vel, *Cumque nauigandum eſſet, venimus in nauigium, quod erat ex Adramento ciuitate.* Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ, *Aſcendentes nauem Adramytenam.* Rurſum alij Latini libri habent cum aſpiratione *Hadrumetinam*: quidam dempta illa *Adramitinam*.

a de locis hebr. Hadrumetum quæ ciuitas ſit.

Hieronymus *a* penultimo ſcribens modo, docet Hadrumetum eſſe ciuitatem in Byzacio Africæ regione. Plinius *b* hanc vocat Adrumetum, genere neutro, ac ſine ſpiritu, cum ab Hieronymo præter ſpiritum efferatur. vt maſculinum nomen, ſeu mauis fœmininum. Vadianus Adramyttium celebrium Æolidis oppidorum vnum tradit; cuius conuentus Adramyttenus quondam ſit dictus, nauis autem Adramyttina, cui Paulus vinctus impoſitus eſt. Gloſſa ordinaria refert duas opiniones, præferens poſteriorem, retinenſque ſecundum vtramque in voce aſpirationem. Vel enim Hadrumetina idem eſt, quod ad Romam nauigans, vel deriuatur de nomine ciuitatis Africę, quę Hadrumetis dicitur. Conſentit in hoc ſecundo dicendi modo Lyranus, niſi quod caſum rectum facit Hadrumes. Carthuſianus quoque inflectit ſcribendo abſq; ſpiritu Adrumes, Adrumetis, Hugo Gloſſam penitus tranſcribit, & ſequitur Comeſtor, dum pariter meminit euiſdem duplicis opinionis, ait quoſdam ſeiūgere dictionem *ad Rumentinam*, id eſt, *Romam*, & ſupplere *tendentem*, alios deducere ab Adrumentis, quæ ſit ciuitas Africæ, quod ipſe magis probat. Arias *ex Adramanto* Myſiæ *vrbe* deriuat, *quod* inquit, *nomen varie pronunciatur.* Caietanus monet incertum eſſe, *an à ciuitate Africæ, vel Myſiæ, vel ab inſula Lyciæ hoc nomen deductum ſit.* Apud Plinium *c* reperio Hadranitanos in Sicilia, ſed non videntur hi ad rem: illud autem Adrumetum in Africa, varie ſcribitur præter dictos modos vt Adrumentum, & Adrumentium, & apud Melam Hadrumentum *d*. Adramytym inſulam Lycię memorat Stephanus *e*. Adramytteum oppidum in Æolide, quam quondam Myſiam vocabat idem Plinius *f*, vt, inquit, *& illud prius*, *Pedaſum*: & Mela item *g* in Æolide, Stephanus vero nominat Attramyttenum, necnon Thucydides *h*. Apud Strabonem *i* reperitur Adramyttios, & Adramyttenus ſinus in Myſia. Atque hæc vltima ſententia congruit maxime lectioni Græcę; nec diſcordat ab editione Latina, cum non raro Latini *y*, reddant per u, & geminationem literæ nonnunquam prætermittant. Sed currentem nauem aſſequi difficile eſt: neſcio illamne venti in Adramytim inſulam, vel Adramyteum oppidum impulerint, aut quonam gubernator intenderit. In Africam non videtur; quanquam nomen nauis habere poteſt, ſoletque non à loco, in quem tendit, ſed vnde, &c.

b lib.5.c.3.
c lib.3.c.8.
d lib.1.c.7.
e de vrbibus.
f lib.5.c.30.
g lib.1.c.18.
h lib.1.
i lib.13.

Incipientes nauigare.] Iuxta nonnullos codices Latinos, & Græcos *incipientem*, referendo ad nauem, Græce μέλλοντι, nempe πλοίῳ, pro μέλλοντες, videlicet οἱ ἐπιβάντες. Syrus, ואולא הות *razela hauath*, id eſt, *& profecturum erat*, nauigium. Senſus idem eſt.

Circa Aſiæ loca.] Τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους. Syrus, לאתרא דאסיא *lathera daſita*, id eſt, *Ad regionem Aſiæ.* Peruenit autem nauis, vt paulo poſt dicitur, Lyſtram Lyciæ in Aſia minore, quæ nomine Aſia hîc intelligi debet.

Perſeuerante nobiſcum Ariſtarcho Macedone Theſſalonicenſi.] De hoc in capite vigeſimo *k* iam dictum eſt. *Bene etiam vtiliter*, ait Chryſoſtomus, *adeſt ille, qui in Macedonia omnia quæ acta erant, annunciaturus erat.*

k verſ. 4.

Verſus 3.] Sequenti autem die deuenimus Sidonem: Humane autem tractans Iulius Paulum, permiſit ad amicos ire, & curam ſui agere.

Sidon quæ vrbs ſit.
l Ioſue 11. & 19.

S*Idonem.*] Vrbs in Phœnicia quondam maxima *l*, diſtans Tyro ſtadiis ducentis, vel nouem paraſangis, terminus promiſſæ terræ verſus Aquilonem tribui Aſer connumerata, niſi malis terram intelligere, ad quam deſinebant finês terræ Hebræorum. Laudantur Sidonij à Plinio *m*, & Strabone *n*, ob artium multarum inuētionem, præſertim Arithmeticæ, atque Aſtronomię, quas artes in primis colebant, propter commercium, frequenteſque nauigationes, de quibus adeo ſæpe meminerunt Prophetæ. Vitrariam quoq; Sidonij callebant, & certam nauigandi rationem primi feruntur inueniſſe. In vtriuſque finibus Chriſtus prædicauit, & inde ad illum conueniebant *o*. Sidon filius Chanaan conditor, poſſeſſorque vrbis fuit *p*: licet Iuſtinus Hiſtoricus *q* notionem vocis deducat à piſcibus, quorum ibi magna copia, & piſcem Phœnices nominant *Sidon*, & ciuitatem *Said*.

Sidoniorum laudes
m lib.5.c.19. lib.36.c.26.
n lib.16.
o Matt.15.21. Luc.6.17.
p Gen.10.15. 1.Paral.1.13.
q lib.18.

Vexarunt Sidonij, Tyriique diu populum Hebræum *r*, iactabat vetuſtatem ſuam Sidon, teſte Eſaia *s*, qui Tyrum appellat *filiam Sidonis* *t*, quamuis dubio certamine, vt ait Strabo *u*, de primatu decertauerint. Sed & Plinius *x* *vetuſtiſſimam vrbium vt Thebarum Bœotiarum parentem* dicit: & vniuerſa Phœnicum ora Sidoniorum nomē olim, non Tyriorum habuit, vt Homerus de Sidoniis, non vero de Tyriis mentionem faciat, quod alias obſeruauimus diſputantes de Tyro *y*.

r Iudic. Eſaia, Ezechiele, Ioele.
s c.23.2.
t ibid. 12.
u lib.16.
x lib.5.c.19.
y c.21.p.

Humane autem tractans Iulius Paulum, permiſit ad amicos ire, & curam ſui agere.] *Erat namque Paulus valde afflictus à vinculis*, inquit Chryſoſtomus, *à victu, à circumductione: nec ſiluit Lucas humano more Paulum ſui curam geſſiſſe.* Procurationem nauigationis interpretatur Gloſſa interlinearis, Hugo, & Lyranus, vt nimirum acciperet nauigantibus neceſſaria ſibi, ſociiſque. Gagneius exiſtimat ſtipendiis Imperatoris tam longam nauigationem ſuſceptam. Id vt concedatur, non erant ea, quæ

Iulij Centurionis erga Paulum humanitas.

recrean-

recreando reo tot vexato moleſtiis ſufficerent. *Potum dat Deus in lacrymis, in menſura* a (licet in eo Pſalmo videatur abundantia ſignificari, vt notat Genebrardus) moderaturque tribulationes alternis conſolationibus, *vt poſſumus ſuſtinere* b, & alacrius procedere. Molliebat etiam, *mouebatque Centurionem*, vt veriſimiliter notat Carthuſianus, *Pauli ſapientia, virtuſque.*

a Pſal. 79. 6.

b 1. Cor. 10. 13.

Tractans.] Gloſſa interlinearis, *cogitans*, non poſſum cogitare quid velit, niſi Gallicam phraſim ſit imitata. Dicunt Galli *penſer*, & cogitare, & ægrum curare, aliumve. Idem eſt de Hugone, qui Gloſſam tranſcripſit.

Verſus 4.] Et inde cum ſuſtuliſſemus, ſubnauigauimus Cyprũ, propterea quod eſſent venti contrarii.

SVBNAVIGAVIMVS *Cyprum, propterea quod eſſent venti contrariis.*] En aduerſa vices repetunt, ſingulari prouidentia Dei fit, vt circumducatur Apoſtolus, vt diuinum verbum diſſeminet, & à ſe inſtitutos fideles reuiſens confirmet, atq; vinculorum exemplo, quæ fortiter, & hilare tolerabat, excitet ad patientiam. Venti contrarii propterea permiſſi ſunt à Deo, tum etiam, vt idcirco iuxta terram ſecurius nauigarent. Obſeruauit iſta Chryſoſtomus.

Prouidentia Dei erga Paulum in aduerſis.

Verſus 5.] Et pelagus Ciliciæ, & Pamphyliæ nauigantes venimus Lyſtram, quæ eſt Lyciæ.

VENIMVS *Lyſtram, quæ eſt Lyciæ.*] Κατήχθημεν, aut Κατήλθομεν εἰς Μύρα. Syrus למורא *lemura*, *Myram*. Beda dicit, quod in Græco Smyrna poſitum eſt. Hieronymus autem in libro Hebræorum nominum Myram ponit, cauſamque ſuſpicatur, quia *Myrà* (myrrha legi debet in textu Bedæ) Græce ſmyrne appellatur. Vnde in Pſalmo, vbi legimus, *Myrrha* c, *& gutta, & caſia*, Græce ita ſcriptum eſt, *Smyrna, & ſtacte, & caſia*.

c Pſal. 44. 9.

Salmeron poſt Gagneium putat emendandos codices noſtros Latinos, vt Myra ſit, quo modo etiam legit Chryſoſtomus, aliiq; Græci, præter Hieronymum, non autem vt Beda, ſmyrna: nam Lyſtra nõ eſt in Lycia, ſed in Lycaonia, vt habetur capite XIV. *d* diſtatque à pelago Ciliciæ, & Pamphyliæ, de quo hic mentio fit, pluſquã quadraginta leucis Gallicis. Eadem eſt ſententia Vatabli, & Clarii in ſuis verſionibus, Ariæ Montani, & in verſione, & in Notationibus, & videtur Sà conſentire, necnon Hugo, & Gloſſa ordinaria. Comeſtor innuit eſſe in Lycaonia: ideo enim expreſſam, quia ibi habebat multos amicos, quod ſine dubio conuenit illi, quæ etiam patria Timothei, vel ei propinqua Derbe creditur, vt vidimus capite XIV *e*.

Myram pro Lyſtris quidam emendant.

d verſ. 6.

e verſ. 6.

Nihilominus emendata Biblia iuſſu Sixti V. habent lectionem, quam poſuimus in textu. Nec Lucas ait, *Lyſtram eſſe in pelago Ciliciæ, & Pamphiliæ*; ſed cum id pelagus enauigaſſent, illuc perueniſſe. Quin etiam Lycia collocata eſt inter Pamphyliam, & Cariam, eſtq; Ciliciæ vicina, vt tradunt Geographi, atq; hiſtoria Machabæorum *f* indicat. Fortaſſe confunduntur Lycaoniæ, Lyciæque nomina. Stephanus quoque Lycaoniam Lyciæ regionem facit: tunc vero locum habebit ratio Petri Comeſtoris. Fauet vtcunq; Plinius *g*. Cui hæc non ſatisfaciunt, affirmet oportet duplicem Lyſtram, quamuis hæc, de qua mentio nunc eſt, ſit notior, alia obſcurior. Reſtrictio, qua Lucas vtitur, *Lyſtram, quæ eſt Lyciæ*, oſtendit de alia intellexiſſe, quæ differat ab ea, quam pridem nominauerat Lycaoniæ vna cum Derbe *h*. Auctor hiſtorici Dictionarij ſequitur hanc opinionem de Lyſtra duplici. Poſtremo quidam codices legunt mendoſe *Lydiæ* pro *Lyciæ*.

Lyſtra legendum eſſe auctor probat.

f 1. Mach. 15. 23.

g lib. 5. c. 27.

h Act. 14. 6. c. 15. 1.

Monere quoque debeo, me, quod ex Hieronymi libro citat Beda, non reperire apud Hieronymum; illum vero, qui ſub Hieronymi nomine dicitur auctor expoſitionis locorum ex iſto noſtro libro, cum tractat de Smyrna, quam ait eſſe in Lycia, citare quoſdam codices, qui legerent Lyſtram, quæ eſt in Cilicia; & Hieronymum in libro Hebræorũ nominum, qui ibi ponat Smyrnam. Vnde aperte colligitur, Auctorem illum ab Hieronymo diſtare.

Verſus 6.] Et ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, tranſpoſuit nos in eam.

NAVEM *Alexandrinam nauigantem in Italiam.*] Syrꝰ אלפא מן אלכסנדריא דאזלא הות לאיטליא *alapha men Alecſanderia dazela hauath Litalia*, id eſt, *Nauem ex Alexandria, quæ iens erat in Italiam*: vel, *Nauem ex Alexandria proficiſcentem in Italiam.* Æquiuoca interpretatio: vel enim vult ſoluiſſe ex Alexandria, negotiorumque cauſa Lyſtram Lyciæ veniſſe; tunc vero legere voluiſſe, *Italiam verſus*: vel cognomen ſolum ſignificat nauis à loco, ad quem pertinebat; vt cum dicimus, *naues Maſſilienſes, Melitenſes*, &c. Poſterior ſenſus melior eſt, vt cum ſuperius vocata eſt *nauis Adrumetina*.

Verſus 7.] Et cum multis diebus tarde nauigaremus, & vix deueniremus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnauigauimus Cretæ, iuxta Salmonem.

CONTRA *Gnidum.*] Syrus, קינידוס *Kinedaus*, vel, *Kanidum*, Κνίδον. Beda corrigit aliam lectionem, quæ habebat *Chium*: vult porro eſſe inſulam; Gloſſa ordinaria, & interlinearis, & Lyranus, & Hugo: Hieronymus *i* præterea dicens adiacere prouinciæ Cathiæ. Carthuſianus affirmat eſſe ciuitatem, vel promontorium Doridæ prouinciæ minoris Aſiæ, quod reſpicit Cretam. Hiſtoria Machabæa *k* Gnidum nominat, cum Gortyna mediterraneo Cretæ oppido. Erat præterea vrbs in Caria Gnidus inſignis potiſſimum Venere Praxitelis, de qua Horatius *l*:

O Venus Regina Gnidi, Paphique.

De eadem Athenæus *m*, Lucianus *n*, Plinius *o*. Indidem prouenit Eudoxus Mathematicus Platonis ſodalis, & Theopompus Iulii Cæſaris familiaris. Gagneius, eumque ſequutus Salmeron, hoc vltimum aſſerunt, & hodie ab Italis nautis in peninſulæ cornu vocari caput Chij. Si hoc eſt, occaſionẽ ſumpſerunt ii, quos Beda retulit Chiũ legiſſe, pro Gnido. Sicut, quia Dores eam incoluerunt, Carthuſianus dixit eſſe Doridæ prouinciæ, quæ ſub hoc nomine nulla eſt. Quo item pacto error fortaſſe irrepſit in Hieronymum, vel potius eum, qui Hieronymi nomine fertur Auctor libri de locis Hebræis, vt pro Caria ſit Ca-

Gnidus, vel Cnidus, quid ſit.

i lib. de loc. Hebr.

k 1. Mach. 15. 23.

l 1. Carmin. ode 30.

m lib. 13.

n in Amor.

o lib. 5. c. 28.

thia. Porro non refert, dicatur Gnidus, & Cnid⁹; quoniam, vt alias *a* dictum eſt, hę literæ ſunt permutabiles.

a cap. 10. 29.

De Creta, ſeu Candia.

Creta.] Notiſſima inſula eſt, quæ vulgo dicitur Candia, in medio Ponto 179. millia paſſuum longa, lata 50. in circuitu 589. continens, optimi ferax vini, nullum ſinens animal noxium viuere, mare Ægæum, Creticumq; Septentrionem verſus habens, ad Auſtrum Libycum ſeu Afrum: ex parte Orientali ſpectans Carpathum, Ægilam, & Cytheram ex Occidentali: centum olim vrbium fama celebris *b*, dictaque Ἑκατόμπολις *c*, & patria, ſepulcrumque Iouis *d*, multiſque nobilitata fabulis, vt Europæ, Paſiphaës, & Ariadnæ amoribus, Minotauri feritate, fatoque, Dædali operibus, & fuga, Tali ſtatione, atq; morte. Vocatam quoque, Solinus *e* teſtis eſt, ob temperiem cœli Μακαρόνησον, quamuis prodige lingua largitos dicat, qui perhibuerunt de centum vrbibus.

b *Virgilius 3. Aeneid. Ouid. 13 Metam. Horat. 3 carm. ode 27 & lib. Epod. ode 9. Lucan. lib. 3.*
c *Iliad. 2.*
d *A citatis Auctoribus, lib. A. & B. & à Pauſania, qui refert alias opiniones. Lucian. de ſacrif. Cic. Tuſc. 1. Pacatus in Panegyr.*

Salmone quæ vrbs ſit.
e *cap. 17.*

Salmonem.] Syrus, לוקבר סלמונא מדינתא *lukeber Salumauna medinetha*, id eſt, *Contra*, vel, *è regione Salamona vrbis.* Lyranus ait eſſe ciuitatem maritimam Cretæ oppoſitam. Carthuſianus, & Caietanus in eadem inſula, necnon apud Hieronymum Auctor libri de locis ex hoc libro: Gagneius eiuſdem promontorium; quod Plinio, inquit, & cæteris dicitur Sammonium. Plinius de hoc meminit non vno tantum loco, *nunc affirmans diſtare ſexaginta millibus à Carpatho* f, *nunc appellans Cretæ promontorium* g. Scribunt de eodem Sammonio alij *h*, vt de Cretæ promōtorio. Strabo *i* vocat Græce Σαλμώνιον Κρήτης ἑῷον ἄκρον *Salmonion Cretæ Orientale promontorium.* Auctori Gręco credendum magis, quam Latino. Et forſitan irrepſit error vel in Plinij librum, vt *Sammonium* ſcriberetur pro *Salmonio*, vel in illius temporis, quo viuebat Plinius, Græcos homines, aut Latinos, vt vnam pro alia literam pronunciarent: ſicut & Syri literam adiecerunt, dicentes, *Salamone* pro *Salmone.*

f *lib. 4. c. 12.*
g *ibid. longe poſt.*
h *Mela lib. 2. cap. 7.*
i *Strabo lib. 2.*

Verſus 8.] Et vix iuxta nauigantes, venimus in locum quendam, qui vocatur Boni-portus, cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa.

Boni portus quis locus ſit.

IN *locum quendam, qui vocatur Boni-portus.*] Syrus, למינא שפירא *lemene ſchaphire*, id eſt, *Portus pulchri.* Εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας. Gloſſa interlinearis docet eſſe in Creta locum ſic proprio nomine dictum, vel à bonitate. Vtrumque etiam Hugo. Lyranus negat ſecundum, *quia non erat aptus ad hyemādum locus, vt infra*, inquit, *dicitur, ſicut aliquando Bona villa, quæ tamen eſt multum defectiua.* Gagneius locum ait fuiſſe è latere inſulæ Auſtrino. Stephanus in libro de vrbibus docet, quod Καλὴ ἀκτὴ eſt πόλις Κρητῶν, καὶ μεγάλη κώμη, *Pulcher portus eſt ciuitas Cretenſium, & magnū caſtrum, ſeu magnus pagus.* Fieri poteſt, vt duobus appellaretur locus idem nominibus, & gemino veluti portu conſtaret; quidquid ſit de ratione etymologiæ.

Quanquam vero demus locum hyemationi importunum fuiſſe, potuit alia ratio reddi, cur Bonus portus nominaretur. Neque cauſam habet Caietanus exponendi pulchros pro bonis portubus; imo nec Syrus interpres, qui ad Græcam vocē, quam retinuit, למינא *lemene* (eſt Græca vox λιμένας) addidit epithetum *pulchros*: nemo namq; neſcit καλὸς, & pulchros, & bonos ſignificare. Auctor Dictionarij hiſtorici idem tradit, quod Stephanus citatus: ſed neſcio quo pacto ex non ſancto ſanctum fecerit, & ex libro de vrbib. librum hunc ſacrum Actuum Apoſtolicorum: ait enim huius loci meminiſſe beatum Stephanum in Actis *k*.

k *cap. 27.*

De loco, ſeu ciuitate Thalaſſa.

Cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa.] Λασαία. Syrus, לאסיא *Laſia.* Aliqui codices Latini, vt Eraſmus teſtis eſt, *Theſſala.* Gagneius ait eſſe *littoriam ciuitatem iuxta bonos portus inter Sammonium, ſeu Salmonium, & Phœnicem portum.*

Arias docet in textu Græco mendum eſſe: contra vero is aſſerit corrupte legi *Thalaſſa*, pro *Laſea*, qui Hieronymi geſtat nomen, Auctor libri de locis Hebraicis ex iſto libro: eſt autem, vti dicebam, ab illo mutuatus Gagneius dicens, *littoriam ciuitatem Cretæ inſulæ iuxta locum, qui vocatur Boni-portus.* Præferendum quod Arias ſentit, propter editionis noſtræ venerationem, cum alioqui non extet apud Geographos mentio de Laſæa, ſeu Laſia, vel de Thalaſſa, ſiue Theſſala, tāquam proprio ciuitatis nomine. Nec oportet omnium locorum deſcriptionem requirere, fierique poteſt, vt huius loci memoria interciderit, aut quia obſcurior erat, aut alia de cauſa.

Verſus 9.] Multo autem tempore peracto, & cum iam non eſſet tuta nauigatio, eo quod ieiunium iam præteriiſſet, conſolabatur eos Paulus.

EO *quod ieiunium iam præteriiſſet.*] Cauſa eſt, cur non eſſet tuta nauigatio. Syrus, עד במא לוימא דעבר את יומא דצומא דיהודיא והוא לה קנטא דירדה אנש בימא *bhad ma lenaiema debhabar aph iauema detſuma dihudaie vehaua leh kaneta deiarede anaſch beiamma*, id eſt, *Vſque in diem, quo præterierat etiam dies ieiunij Iudæorum, & erat ſibi vitandum, vt pergeret homo per mare*, vel, *Iam præterierant dies ieiunij Iudæorum, ita vt periculoſum eſſet aliquem ſulcare mare.* Chryſoſtom⁹ exiſtimat quoque de ieiunio Iudæorum: *Nam poſt Pentecoſten exierant illinc*, inquit, *poſt multum tempus, ita vt in ipſa fere hyeme venerint in partes Cretæ.* Oecumenius iiſdem verbis idem tradit, eademque Iſidorus Clarius ſectatur. Gloſſa, Rabani reiecta ſententia, quod fuerit Quadrageſima ante Natale Domini, *duos alios affert modos dicendi: vel fuiſſe ieiunium ſeptimum quo occiſus erat Godolias; vel decimum in Ianuario, quando cognouerunt in Babylone captiui templum eſſe destructum.* Hugo eadem referens, addit, eo tempore nondum inſtitutam Quadrageſimā illam ante Natale Domini: propendet autem magis in menſem Ianuarium, quod tunc non ſit nauigatio tuta. Carthuſianus cōcordat, probatque minus recte intelligi: quod tamen Hugo, Gloſſaq; non improbant, de fame magna, quæ naues fatigaſſet in naui, & ad laborem reddidiſſet infirmos: *Quoniam vt infra habetur*, inquit, *in naui erat copia rerum.* Arias, & Sà putant id fuiſſe Iudęorum autumnale ieiunium ante feſtum Tabernaculorum. Baronius *l* eorundem quidem, ſed in menſe Decembri: *non enim nauigationem ceſſare ſolere, niſi hyberno tempore.*

Dies ieiunij quid hoc loco ſit.

Bellarminus *m* temporis eiuſdem ieiunium; at Chriſtianorum: ita vt fuerit vnum ex iis ieiuniis, quæ vocantur Quatuor Tēporum, & maxime celebratū propter ſacras Ordinationes, quæ, teſte Amalario *n*, & Damaſo *o*, apud veteres non fiebant

l *Tom. 1. Annal.*
m *2. de bonis operib. c. 19.*
Quatuor temporum ieiunium hic referri aſſeritur.
n *1. de diuin. offic. cap. 1.*
o *in Pontificali.*

A fiebant, niſi iſto mente. Confirmat vero de ieiunio religioſo ſcribere Lucam; quia ſi de fame, vel inedia non dixiſſet: *Eo quod ieiunium iam præteriiſſet:* vteretur quoque voce τ̃ νηστείας. ſed ſicut inferius *a*, vbi perſpicue ſermo eſt de abſtinentia cibi profectura ex mœrore nauigantium: quo etiã loco eſt alia dictio τ̃ ἀσιτίας, *Cum multa ieiunatio fuiſſet:* hic pariter poſuiſſet, *Eo quod ieiunium magnum iam præteriiſſet.* Quod loquatur Hiſtoricus de ieiunio Chriſtianorum probat, quia Chriſtianis ſcribebat, & ex iis noto ieiunio tempus hybernum deſcribebat, in quo nauigatio ſolet eſſe periculoſa.

a verſ. 21.

Lyranus, Caietanus, Gagneius citans Eraſmũ, & Salmeron *b* contendunt pro ieiunio profano, B quia non vacaſſet nautis ob nauis gubernationẽ cibum guſtare, niſi parum admodum, nec libuiſſet reliquis, præ timore difficilis gubernationis. *Omnes autem, ſaltem pro maiore parte,* inquit Lyranus, *erant Gentiles, hæc ieiunia vel Iudæorum, vel Chriſtianorum non ſeruantes.* Vnde Vatablus, & Clari' ſententiam Græcam ita reddunt, Διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν παρεληλυθέναι, *Ob idque vltra tempus ſuſtinuiſſent inediam.*

b & Vat. & [illegible]

Omnes mihi ſententiæ probabiles videntur. Vltimæ non obſtat, vel Græca vox νηστεία, quam certum eſt profanam quoq; ſignificationem habere; C vel ritus frequentior ordinandi menſe Decembri, quo tempore ieiunatur. Conſtat enim, Simpliciũ Papam Februario, Leonem II. Iunio, alios ordinaſſe Septẽbri. Si hoc iam tempore ieiunium illud erat in vſu inter Chriſtianos, non præteriiſſet Leo Magnus tantum argumentum in ſermonibus de ieiunio: nec alius, quod ſciam, tali argumento vtitur.

Non impedit quod vectores, vectique Gentiles eſſent, vt non ſit Lucas locutus de ſacro ieiunio, ſeu Chriſtianorum, ſeu Iudæorum, erat namque valde notum id tempus vtriſque, quos ille potiſſimum ſpectabat. Eadem reſponſio eſt de ieiunio Iudæorum, quoniam ſimiliter, quamuis Chriſtiani ad id non tenerentur, celebre erat D apud ipſos eius nomen. Hiſtoria Scholaſtica ponit omnes recitatas opiniones.

Conſolabatur eos Paulus. Παρῄνει.] Syrus ומלך הוא להון *vmalech haua lehun*, id eſt, *Et conſulens eis erat;* vel, *Conſilium eis dabat.* Gloſſa interlin. Hugo, & Caietanus, *hortabatur.* Lyranus priorem ſequitur expoſitionem. Verbum Græcum vtramque admittit, ſicut parænesis, & parænetica oratio, qua quid admonetur, vel præcipitur, vel ſuadetur.

Verſus 10.] Dicens eis: Viri, video quoniam cum iniuria, & multo damno nõ E ſolum oneris, & nauis, ſed etiam animarum noſtrarum incipit eſſe nauigatio.

VIDEO *quoniam.*] *Prædicit naufragium Paulus vel ex ſigno tempeſtatum, vel Spiritu Prophetico,* inquit Gloſſa interlinearis, & Hugo, & Hiſtoria Scholaſtica, & Carthuſianus. Lyranus autem, *Spiritu potius Prophetico, qui certior eſt,* inquit, *experientia nautica.* Id ego malo.

Iniuria quid ſignificat.

Cum iniuria, & multo damno non ſolum oneris & nauis, ſed etiam animarum noſtrarum incipit eſſe nauigatio.] Μετὰ ὕβρεως, καὶ πολλῆς ζημίας. Syrus, דבאולצנא ובחוסרנא סגיא *dabehulaſana vabechuſerana ſegaia*, id eſt, *Cum oppreſſione, & inopia* A *multa.* Eſt quidem propriè ὕβρις, *iniuria*, & ὕβρις, *& damnum*, quod cum culpa datur: ſumitur tamen pro detrimento, ſiue iactura, ſicut & Latinum vocabulum iniuriæ: dicitur enim iniuria temporis, aëris, cœli, &c. Eodem pacto ſumitur inferius *c*, nomen ὕβρις, & iniuria, tametſi profanis in Auctoribus obuia non ſunt exẽpla. Quocirca quod innuunt aliqui *d*, Paulum indicare, ſe non tam ex cœlo, & aëre colligere naufragium, ſi perſiſterent in nauigatione, quam ex eorum iniuria, quodq; videret eos nihil curare quæ Dei ſunt, vt ſit quantum ad rem verum, neſcio an etiã in nomine Græco τ̃ ὕβρεως habeat vim.

c verſ. 21.

d Salmeron hic.

Sed etiam animarum noſtrarum.] Id eſt, corporum, ait Lyranus, vel, quod idem eſt, vitæ corporalis: B maxime vero trita eſt ſacris literis animæ, ſignificatio hæc, nec opus exemplis.

Verſus 11.] Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quam his, quæ a Paulo dicebantur.

GVBERNATORI *& nauclero.*] Vtrumque nomen pro nauis domino ſumit interlinearis Gloſſa, & Hugo. Lyranus naucleruṁ pro domino nauis poſſeſſiue, vel conductiue, à naue, & cleros, id eſt, *ſors.* C Carthuſianus primum pro rectore, ſecundum pro domino nauis. Syrus Interpres è contrario primum nominat dominum. Niſi duo nomina ſimul poſuiſſet Auctor, ſed ſeparatim, eadem ſignificatio poſſet admitti: alioquin primum eſt potius eius qui præeſt, ſecundum, qui dominium habet; atque ſic præſentem locum poſſumus intelligere, vt & Commeſtor videtur intellexiſſe.

Gubernator à Græco κυβερνήτης, propriè de præfecto nauis dicitur, indeq; translatum eſt ad Reipublicæ adminiſtrationem tum ſacræ, tum profanæ: omnem namque Rempublicam apte cum naui comparare paſſim ſolent *e*.

Gubernator quis, propriè [illegible]

e [illegible] 9.

Humane Iulius tractabat Paulum, ſed humano more, hoc eſt, nihil ſupra hominem in eo cre- D dens, malenſque peritum nauticæ ſequi, quam vinctum. *Sed ſolent,* inquit M. Tullius *f nautæ feſtinare, quæſtus ſui cauſa:* propterea Tironem hortatur cum honeſto aliquo homine nauigare, cuius auctoritate nauicularius moueatur. Paulus vtile conſilium aperit, vt liberet fidem ſuam, quam charitas, pietasque dictabat: tempeſtiue præmonet, quãuis non ignarus reſpuendum conſultorẽ.

Conſilium vtile Paulus dat.

Verſus 12.] Et cum aptus portus non eſſet ad hyemandum, plurimi ſtatuerunt conſilium nauigare inde, ſi quomodo E poſſent, deuenientes Phœnicen, hyemare, portum Cretæ reſpicientem ad Africum, & ad Corum.

PHOENICEN.] Syrus vocat portum Cretæ dictum פוניקס *panics*, *Phœnix.* Gloſſa interlinearis, & Beda, & Hugo videntur accipere pro regione Phœniciæ in Syria, ſiquidem exponũt deueniſſe retro, vnde venerant. Hos indicat Caietanus, & multo magis Lyranum, & Carthuſianũ, qui prouinciam exprimunt, dum non Syriæ prouinciam, ſed Cretæ portum monet eſſe. Conſentiunt cæteri cum Caietano, imo & ſequentia per appoſitionem verba *portum Cretæ* hoc demonſtrant: licet Gloſſa ordinaria, & Lyranus exponãt

Quis hic portus [illegible]

portum

A Portum in Phœnice regione Cretæ: interlinearis cum Hugone inſulam, vel ciuitatem in Creta: ſed verus ſenſus eſt Phœnicen; aut, vt loquitur Auctor Dictionarij hiſtorici, Phœnicum, eſſe quoq; inſulam in Lycia ſub promõtorio, in quo eſt ciuitas nomine Phœnix Lampei, vt Strabo *a* ſcribit, *ponens in iſthmo Cretæ fere centum ſtadiorum, ad latus auſtrinum.* Ptolomæus *b* meminit *in Creta tum portus, tum ciuitatis nomine Phœnicis.* Scholiaſtes in c. 25. Ezechielis *c*, vbi pro interfectoribus, legitur Hebraice כרתים *cheretim*, docet Philiſtæos maritimos, hoc eſt, Phœnicas, vocatos eſſe nomine Cretenſium, quia Cretenſium colonia fuerit gens illa. Oppoſitũ probabilius, quoniam Phœnices antiquiores, & nauigationis, B aliarumque artium repertores. Eodem loco Pradus noſter ſuſpicatur hunc portum vocatum Phœnicem, quia Phœnices occuparint eum primi, & à comitibus eorum qui eſſent ex eidem Phœnicum regioni gens finitima, nomine Ceretim, aut Cretim inſulæ impoſitam appellationẽ, vt vocaretur Creta. Hoc modo Cretæ inſulam appuliſſe Paulum hic ſignificaretur.

a lib. 10.
b lib. 3. ca. vlt.
c verſ. 17.

Reſpicientem ad Africum, & ad Corum] Syrus, לתימנא *lethaiemana, ad Auſtrum*, vel *Auſtrum verſus*, quod modo citatus Strabo nominauit *Auſtrinum latus.* Gloſſa interlinearis: *Ad meridianam Occidentis plagam, quæ de Africa nomen accepit: ſunt enim* C *Africus, & Corus venti Occidentales laterales,* inquit Lyranus, *ſed ille ex parte Meridiei inter Auſtrum, & Zephyrum flans ab Occaſu hyberno, linea recta oppoſitus Cæciæ ab æſtiuo flanti, hic ex parte Aquilonis.* Gloſſa ordinaria ventum Africum conſtituit ad Meridianam plagam vergendo magis verſus Occidentalem, Corum inter Septemtrionalem, & Occidentalem, declinando magis ad hanc.

Africus, & Corus qui venti ſint.

Variant vero Auctores, vt dictum eſt priore notatione, quo referendum ſit illud, *reſpicientem.* Sed certum videtur ad portum Cretæ, qui vocatur Phœnix. De ventis legendi potiſſimum Ariſtoteles *d*, Plinius *e*, Seneca *f*, Vitruuius *g*, Gellius *h*, noſque in noſtris Meteoris, atq; Pererius *i*.

D *Corum.* χῶρον. Nuſpiam alibi, quod ſciam, vox hæc Græca reperitur: Latini & Corum, & Caurum vſurpant, vnde Poeta *k*:

Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.

Quanquam manuſcripti quidam codices Virgilij habent *Chori* cum aſpiratione. Zephyron, & Argeſten vocant, teſte Plinio *l*. Inepte apud Hugonem Corus dicitur ſignificare inſulam, vel ciuitatem.

d 2. Meteo. & lib. de mundo.
e lib. 2. c. 45. vſque ad 50.
f 5. Natural. quæſt. cap. 16. & 18.
g lib. 1. c. 6.
h lib. 2. c. 22.
i lib. 4. in Danielem.
k 3. Georg.
l lib. 2. c. 47.

Verſus 13.] Aſpirante autem Auſtro, æſtimantes propoſitum ſe tenere, cum ſuſtuliſſent de Aſſon, legebant Cretam. E

AVSTRO.] Eſt ventus primarius Meridionalis, ab auriendis aquis, licet non aſpiretur in principio: humectus enim eſt, ac nebuloſus, quemadmodum Græce νότος appellatur, à νότις, quod eſt humor.

Auſter quis ventus.

Aſſon.] Carthuſianus negat eſſe ciuitatem Aſiæ, de qua dictum eſt capite vigeſimo *m*, ſed illũ ipſum locum, qui prius in iſto vocabatur Thalaſſa; & forte Scriptorum vitio ita hic ſcriptum: *Alioqui fatendum, Lucam multa omiſiſſe, quod*, inquit, *non patitur conſequentia hiſtoriæ.* Hugo ait eſſe *nomen loci ſic dicti, quia inde ſoluuntur naues in mare progredientes.* Lyranus eodem modo non ciuitatis proprium nomen, ſed appellatiuum loci, qui Latine dicitur *ſtatio.* Caietanus: *Creta*, inquit, *oppidulum creditur.*

Aſſon quiſnam eſſet locus.
m verſ. 13.

Quod poſteriore loco Carthuſianus docet, non eſt probabile, cum codices omnes æque legant illo modo, & vocabula adeo diuerſa ſint. Primum omnino verum eſt, quod confirmat Baronius, quoniam Lucæ ſermo eſt de loco inſulæ Cretæ, narratq; ſoluiſſe nauem à Septemtrionali parte inſulæ, vt in portum nomine Phœnicen in eadem inſula qui eſt ad Meridiem, peruenirent: & alioqui ſi eſſet illa Aſſon prope Troadem, oportuiſſet ex Creta nauigaſſe per Cycladas, mare Myrtoũ, inde Icarium, poſtremo Ægæum: ac ruſum ex Aſſon Phrygiæ, vt iterum redirent in Cretam, atque in portum eius ad Meridiem poſitum appellerent.

Erat igitur Aſſon haud longe ſitus locus, inquit Baronius *à prima ſtatione, quo primum appulerunt in inſulam*: inde vero inſulam eandem prætelegentes verſus Occidentem ad portum Phœnicem, qui erat ad Meridiem peruenire voluerunt.

Auctor Dictionarii hiſtorici eandem tradit Aſſon eſſe hic, & capite vigeſimo, cum tamen Stephanum citet auctorem, qui nominis eiuſdẽ in Creta ciuitatem collocet, celebrem vetuſtiſſimo Iouis templo. Sed Stephanus per vnicum ſigma Ἄσον nominat πολίχνιον Κρήτης, *oppidũ Cretæ.*

Legebant Cretam.] Παρελέγοντο. Nota eſt verbi Latini varia ſignificatio. Memoriæ cauſa diſticho incluſas Lyranus omnes recitauit:

Fur aurum, virgo flores, mare nauita, libros
Clericus æquiuoce ſingula quiſque legit.

Verſus 14.] Non poſt multum autem miſit ſe contra ipſam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.

VENTVS *Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.*] Ἄνεμος Τυφωνικὸς, ὁ καλούμενος Εὐρακλύδων. Syr. משבא דעלעלא דמתקרא טפוניקוס אורקלידון *maſcheba debhalhhala demethkere thuphanĕcus eurakelidaunn*, id eſt, *Flatus turbinis qui vocatur Typhonicus Euraclidaunn.* Ridiculum eſt quod habet Gloſſa interlinearis, dici ventum Typhonicum à nomine regionis, nec verum eſt, quod, vt ait quoq; Beda, typhos inflationem ſignificet, niſi vt eſt idem quod ſuperbia, ſed inflammationẽ, quam non efficit Typhon, ſed inflationem: ventus hic ipſe quoq; nominatus Euroaquilo, quoniam à parte Boreæ Aquilonem, ab Æquinoctio habet Subſolanum, qui Eurus dicitur, & aliter, vt placet Vadiano, Cæcias, & auctore Plinio *n*, ab exortu æſtiuo progreditur. Quidam ob vehementiam venti pro Typhonico vento tranſtulerunt, vt monet Gloſſa ordinaria, ventum tempeſtiuum, fortaſſe tẽpeſtarium, vel tẽpeſtuoſum. Εὐροκλύδων quidem eſt à κλύδων, quod eſt *tempeſtas.* Carthuſianus poſito quod τύφω idem valet atq; *accendo*, rationem nominis dat, *quia confringat antennas, & nauigia o, generari namque, dum exhalatio terreſtris aliquãtum vnctuoſa per nubis, qua includitur, foramen exit, & egreſſa pars reſiliens à terra, propter calorem inſitum, denuo aſcendit, & alteri parti, quæ deſcendit circulariter, inuoluitur.*

Typhonicus ventus vnde dicatur.
n loco infra citato.
o Id habet Titanus.

Vnus eſt hic ex ſubitaneis ventis, qui procellam, verticemque faciunt, quem Plinius *p* appellat *præcipuam nauigantium peſtem, & aceti in aduenientem effuſi remedio, quia huius natura frigidiſſima eſt, ſedari:* Typhonem vero dici, quaſi vibratum ecnephiam; quẽ adhuc veluti ſubdiuidit in turbi-

Euroaquilo quis ventus ſit.
p lib. 2. ca. 48.

nem, atque preſterem; aliique in flumen etiam, ecnephiam, & exhydriam. Quo argumento ij, quos ante laudaui, tractatores de ventis, & iterum Seneca *a*, Gelliuſq; *b*, necnon Cœlius Rhodiginus *c*, & Antonius Nebriſſenſis *d*.

a 5. quæſt. natural. c. 12.
b lib. 2. c. 22.
Defenditur vulgata editio contra Nebriſſenſẽ.
c lib. 22. c. 19.
d in Quinquagen. c. 19.
e Plin. lib. 2. c. 47. Gell. lib. 2. c. 22.

Sed in hoc Auctore cauendum eſt, ne noſtram editionem, cum legit *Euroaquilo*, putemus mendoſam: nullus enim codex aliter habet, hoc eſt, vt ipſe vult, Euroclydon pro Euroaquilone. Quamuis autem Eurus ſit nomen Græcum, pro quo Latine eſt, *Vulturnus e*; tamen Latinitate donatum eſt, & non eſt penitus inſolens, componi dictionem ex Græca ſimul, ac Latina, denique ex diſtinctis linguis, vt alias oſtendimus. Præterea ratio cõpoſitionis eſt ea, quam initio docuimus, aliave, quę paulo poſt afferetur, non quam Antonius, quaſi ventos Eurum, & Aquilonem ſpirari ſimul denotetur, cum neget Ariſtoteles *f* Typhonem fieri ſpirante Aquilone. Poſtremo iuxta Nebriſſenſem non eſſet dicendus Εὐροκλύδων per ο, ſed per υ, Εὐρυκλύδων; quoniam particula augens in compoſitione non eſt εὖρο, ſed εὐρύ.

f 3 Meteor. ſumma 1.

Minus quoque placet, quod Auctor malus eſt ſuſpicatus *g*, legiſſe Interpretem noſtrum Εὐρακύλων: cur enim id ſine cauſa ſuſpicemur de non indocto Interprete? cum etiam iſtius poſterioris vocis nullius ſit vel vſus, vel ſignificatio.

g Henric. Stephanus in Theſauro.

Itaque ventus erat *Typhonicus*, hoc eſt, turbulentus, vehemens, interruptus, vt ſolent eſſe Typhones: nomen autem proprium erat Euroaquilo, id eſt, Eurus cum impetu, inſtar Aquilonis vehementioris, excitans in mari fluctus: quod ipſũ ſignificat Εὐροκλύδων, id eſt, Eurus fluctuans, ſiue fluctuoſus, vt notauit Arias. Quale illud *h*:

Ventus Euroaquilo quis eſſet.

h 1. Æneid.

Vna Euruſque Notuſque ruunt, creberque procellis
Africus, & vaſtos voluunt ad littora fluctus.

Quæ ratio non videtur improbabilior, quã alia, quæ in principio aſſignata eſt. Nec ventoſa, nec in ventum iactata diſputatio, qua grauiſſima editionis auctoritas defenditur pro vel communi aduerſus eam pietate, vel proprio Scripturarum ſanctarum Interpretis officio.

Verſus 15.] Cumque arrepta eſſet nauis & non poſſet conari in ventum, data naue, flatibus, ferebamur.

DATA *naue flatibus, ferebamur.*] Cum non poſſet nauis conari, & reſiſtere, & quodammodo contra ventum aſpicere, ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ. Quam phraſim Oecumenius, vt minus propriam, eo quod dicatur de inanimatis, notat, ſed immerito. Syr. vertit, ויהבן לאידא דהי *reiahban laieda dehai*, id eſt, *Itaque eius manui*, id eſt, poteſtati, videlicet venti, *dati ſumus* ἐπιδιδόντες ἐφερόμεθα, *concedentes ferebamur*.

Beda meminit alterius lectionis: *Et arrepta naui, cum non poſſent occurrere vento, commodata* (fortaſſe *commendata*) *naui flatibus, colligere vela cœperunt.* Quidam citantes Bedam, vt Gloſſa ordinaria, legunt *fluctibus*. Gloſſa interlinearis, & Hugo explicant ceſſaſſe remigium. Lyranus amotis velis itum ſecundum flatum venti. Carthuſianus, priſtinam directionem prætermiſſam, & incerto euentui permiſſam nauem.

Verſus 16.] In inſulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere ſcapham.

IN *inſulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda.*] Omnes codices Gręci legunt, Κλαύδην, & quidam Latini *Claudam*, vel *Claudem*, vt etiam legit Beda, vel *Claudiam*, vt Ioannes Benedictus. Syrus autem interpres קורא *Kouro* ſiue *Curam*, & *Coru*. Alij, vt refert Arias, *Caudo*, aut *Gaudoa*, aut, vt eſt apud Gagneiũ, *Canda*, vel *Cande*; *vt eam, inquit, vocat Plinius i* (ſed vocat *Gaudos*) Candos, vt Pomponius Mela *k* (at nominat quoque *Gaudos*) *Claudos*, vt Ptolomæus *l*. Affirmat autem idem Gagneius, eſſe ſitam *haud longe à promõtorio, quod contra Phycuntem Africa promontorium ſpectare dicitur*. Arias, quod Occidentalior eſt, quam Phœnix Portus, de quo prius actum eſt.

De inſula Cauda, vel Clauda.

i lib. 4. c. 12.
k lib. 2. c. 17.
l lib. 3. c. 17.

Facilis in his omnibus mutatio vel in terminatione, vel in literis *n*, & *u*, vel *c*, & *g*. Maior differentia eſt in Clauda, & Claudia, ſeu Claude, & Claudos, quia additur litera l, aut etiam i, & in Cura, vel Couro ſiue Curo, & Coru. Sed nos editionem noſtram tuemur. Viderit lector, an qui Curam, ſimilibuſve vocibus dixerunt, dicere voluerint Μέτωπον Κριοῦ, quod eſt in Creta promontorium, de quo prçter citatos meminit Strabo *m*. Sed inſula eſt, de qua Lucas loquitur. Eſt apud eundem Auctorem *n* Gaudus, ſed in Sicilia ciuitas. Extat quoque in Caria inſula Curopolis ciuitas.

m lib. 10.
n lib. 6.

Potuimus vix obtinere ſcapham.] Alia tranſlatio apud Bedam iungens verbum *obtinere*, ſiue id, quo vtitur, *occupare*, cum *inſula*, non cum *ſcapha*, ſic habet: *Tunc tranſcurrimus inſulam, quæ dicitur Cauda, quam occupare non potuerunt, ſed ſcapha miſſa, adiuuare cœperunt nauem*, &c. Sed huiuſmodi contextus pugnat cum Græco textu. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης, ἣν ἄραντες &c. Et ſenſus eſt, in tantis fluctibus vix potuiſſe ſcaphã apprehendi, vt intra nauem reponeretur. *Scapham* vero idem Beda, & aliter *cataſcopon*, ait eſſe *nauiculam leuem ex vimine factam, crudoque corio contectam*. Et nominis notationem Græcam eſſe, à cõtemplando, quod tali nautæ, vel piratæ nauigio terras, & littora perſpicere ſoleant. Sed in Retractationibus monet, ſe prius Iſidorum ſequendo illud tradidiſſe: cęterum in aliorum poſtea ſcriptis inueniſſe ſcaphas vocari nauiculas etiam vna de arbore, quas μονόξυλα, vel αὐτόξυλα Græci appellant. Carthuſianus conuenit in materia, vel ex vimine, vel ex ligno; etymologiam veriorem aſſignat à cauitate: κατάσκοπος à contemplatione dici poteſt, verum non eſt idem, quod σκάφη, & illud eſt à κατασκοπέω, cõtemplor, hoc à σκάπτω, *fodio, excauo*: quoniam ex prægrandi primum arbore cœpit excauari. Eo alluſit Poeta *o*:

Scapha quid ſit.

o 1. Georg.

Tunc alnos primum fluuii ſenſere cauatas.

Verſus 17.] Qua ſublata adiutoriis vtebantur, accingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, ſummiſſo vaſe ſic ferebantur.

ADIVTORIIS *vtebantur, accingentes nauẽ.*] Syr. in prima perſona, מחיצין הוין ומתקנין לה *mechaietſin vmathkenin lah*, *Cingentes eramus, & dirigentes ipſam*; vel, *Cingebamus, & dirigebamus nauem*. Adiutoria, Græce βοηθείας, intelligit Caietanus *operas militum, aliorumque, qui erant in naui, ad ſuccingendam nauem extrinſecus demiſſo vaſe*, hoc eſt, multitudine vaſorum vacuorum, quæ

Quid ſint adiutoria.

appellantur dolia: his enim succinxisse nauem, vt si inciderent in Syrtim, hoc est, in mare arenosum valde periculosum, doliis ipsum sustinentibus in arena ex vtroque latere, ad neutrum latus nauis deflecteretur. Beda rem aliter explicat: *Funibus,* inquit, *à medio latere nauis, vtrinque circa eiusdem anteriora demissis, anchorarum his, quæ traherentur, adiunxerunt: sicut & in nostro*, id est, in Britannico mari, *refrænandæ naui post tergum molaria saxa subiungere solent.* Hæc enim ad retardandum nauigium faciebant, ne prospero in cursu in Syrtes incideret, solo etiam auditu terribiles, quod omnia ad se rapiant. Vnde & Sallustius *a* illis nomen á tractu dicit impositum.

a in bello Iugurt.

Verbum *succingere*, & ζωννύειν magis fauet Bedæ, quam Caietano: magis enim proprie funibus cingitur quid, quam doliis. Deinde dolia vacua sustinere molem tantam non potuissent. Idem sentit Arias de funibus, additque, quod remis è scapha contendentes continebant nauim.

Syrtim.] Retinet Syrus vocem Græcam, ei iungens, *maris, Syrtim maris*; à verbo σύρω, quod est, *traho*, σύρτις deriuatur, vt paulo ante Sallustius docebat, qui describit quoque duos in Africa prope extremæ sinus impares magnitudine, pares tamẽ natura: eorum proxima terræ præalta, cætera vti sors tulit, alias alta, alias esse in tempestate vadosa. *Nam vbi mare magnum esse, & sæuire cœpit ventis,* inquit, *limum, arenamque, & saxa ingentia fluctus trahunt.* De iisdem, quæ vocantur quoque Græce βράχεα Latinè *breuia*, Geographi, vel Physiologi, & Historici, & Poetæ, Strabo *b*, Mela *c*, Aristoteles *d*, Dionysius *e*, eiusque Interpretes Eustathius, Marcianus Capella *f*, Apollonius *g*, Solinus *h*, Silius *i*, Valerius Flaccus *k*, Horatius *l*, Rufus Auienus *m*, Virgilius *n*. Sunt & terrestres Syrtes in eiusdem Africæ locis arenosis, de quibus præter Solinum, Horatium, Melam, & Sallustium, Plinius *o*. Sed hæ non sunt ad rem. Illæ, quia vergunt in Ægyptum, non tantum Libycæ *p* vocantur, id est, Africanæ, sed etiam Paretoniæ *q*, id est, Ægyptiæ, à Paretonio Ægypti vrbe, & Lepticanæ *r*, a Lepti Ægypti quoque ciuitate.

Syrtes duæ in Africa quales sint.

Quamuis autem distarent ab Africa, timere potuerant, ne vi tempestatis illuc iactarentur, sicut post ad Melitam. Vnde non abest procul Syrtis Lotophagorum, de qua Homerus *s*, Herodotus *t*, Strabo *u*, & alij, licet dissentiant Mela *x*, Pliniusque *y*, de hac ad Lotophagos Syrti. Posset quoque pro genere species esse posita, Syrtes Africanæ pro scopulis, aliisque impedimentis nauigationis.

Syrtes inciderent me[illegible] nau[illegible]

Summisso vase sic ferebantur.] Syrus in prima persona, אתתניחי לארמנון והבנת רדין הוין *ethtenaichi larmenun vehalechenath raden hauin*, id est, *Submisimus ipsam antẽnam, & ita pergentes fuimus*; vel, *Submisimus antennam, & ita perreximus.* Beda, item secundum aliam editionem, *Laxantes antennas ita ferebantur.*

Quale sit illud vas.

Caietanus intelligit de multitudine vasorum vacuorum, quę vocantur dolia, sicut antea retulimus. Carthusianus de ponderoso quopiam vase in aquam demisso, ad retardandum cursum nauis. Cęteri de scapha denuo in mare demissa. Arias de antenna, sed ita vt simul scapha contenderent. Salmeron *z* de naue depressa anchoris, ac submissius nauigante. Interpres Chrysostomi de demisso velo, sumens forsitan pro antenna cum velo, quoniam antenna est lignum transuersum in naui ad malum, cui velum alligatur.

z hoc loco.

Antenna quid.

Versus 18.] Valida autem nobis tempestate iactatis, sequenti die iactum fecerunt.

IACTVM *fecerunt.*] Syrus, שדין מאנין בימא *schadin meanin beiama*, id est, *Proiecimus vasa nostra in mare*; vel, *Supellectilia nostra in mare proiecimus.* Glossa interlinearis, & Hugo. *Eiectionem eorum, quæ erant in naui*, nempe, vt ait Lyranus, *minus necessaria*: mercium, & sarcinarum, quæ ad vectores pertinebant, & mercatores, inquit Arias, necnon, & ad eos, qui vehebantur.

Versus 19.] Et tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt.

SVIS *manibus armamenta nauis proiecerunt.*] Τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐῤῥίψαμεν: *Vtensilia*, seu potius *instrumenta nautica*, vt funes, vela, &c. *proiecimus*, cum hactenus locutus sit in tertia persona, fortasse quia Apostolus, & socij nullas res superfluas, vel alicuius ponderis habebant: & de suis alij melius proiiciebant, quas volebant: in communi autem labore armamentorum, quæ erant grauiora, suam illi operam adhibuerunt.

Quare nõ ita bene Syrus in prima semper persona vertit contra fidem textus Græci, hoc modo, מאנא דילאה דאלפארח בידין שדין *mane deialah dalphere biiedan schadin*, id est, *Vasa ipsius nauis manibus nostris proiecimus*; quamuis pauci quidam codices legant, ἐῤῥίψαν αὐτόχειρες, *armamẽta proiiciunt.* Nec enim desidiosum iuuit Hercules bubulcum, qui lutosa in via defixum plaustrum, nihil connitendo, illum plorans implorabat, vt extraheret: sed boues stimulet, Hercules bubulcum monuit, humeris promoueat plaustrum, non defore diuinum auxilium. Naufragium præsens bene descripsit Lucas, cui, vt alia prætercam, ex aliis profanis, sacrisque historiis, vel poematis *a*, illud est affine, quod narratur apud Ionam *b*: *Dominus autem misit ventum magnum in mare, & facta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri, & timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad Deum suum, & miserunt vasa, quæ erant in naui, in mare, vt alleuiaretur ab eis, & mare ibat c, & intumescebat: & remigabant d viri vt reuerterentur ad aridam: & non valebant, quia mare ibat, & intumescebat super eos. Pellem pro pelle, & cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua e*, id est, pro *vita temporali*, quanto magis f *pro vita æterna, nullam dabit commutationem, renunciabit omnibus, quæ possidet, & arbitrabitur, vt detrimentum g.*

Deus facientes iuuat.

a Virgil. 1. Æneid. & 3. Ouidius 11. Metam. & 1. Trist. Varro apud [illegible] [illegible] [illegible] 3. [illegible] 1. de Diuina. Statius lib. 1. Seneca in Agamem. act. 1. Lucretius lib. 2. & 4. [illegible] [illegible] lib. 2. [illegible] Lucan. lib. 5.
b c. 1. 4. 5.
c vers. 11.
d vers. 13.
e Iob. 2. 4.
f Matth. 16.
g Luca 14. Philip. 3.

Versus 20.] Neque autem Sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminẽte, iã ablata erat spes omnis salutis nostræ.

NEQVE *autem Sole, &c.*] Qui tempestates describunt, inde solent exaggerare, quod *h*

Eripiunt subito nubes, cœlumque diemque.

h Æneid. 1.

Præterea quod Palinurus *i*,

Ipse diem, noctemque negat discernere cœlo.

i 3. Æneid.

Tempestate exorta Solis aspectus nauigantibus negatur.

Item *k*:

Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æther.
Siderea polus, obscuro sed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

k ibidem 3.

Vel a duratione simul *l*:

Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.

l ibidem.

A

Sed nouem dies Vlyſſem vexatum deſcribit Homerus *a*, ac decimo ſolum die ad Lotophagos perueniſſe. At ille in Hecyra *b* dies triginta, & amplius pertulit tempeſtatem.

a Odyſſ. 9.

b Terent.

Dies triginta, aut plus eo in naui fui,
Cum interea ſemper mortem expectabam miſer:
Ita vſque aduerſa tempeſtate vſi ſumus.

Iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ.] In aliis nulla ſpes erat, ſed in Paulo, comitibuſque certa qui ex diuina reuelatione didicerãt Romam peruenturos. Sed in his ſi naturæ curſum conſideres, nulla quoque ſpes erat.

Deus inuoluit eadem tribulatione iuſtos cum iniuſtis

Inuoluit Deus tribulatione iuſtos cum iniuſtis, ſed longe diſpari exitu. *Aduerſitas, quæ bonis viris obiicitur,* inquit Gregorius *c*, *probatio virtutis eſt, non indicium reprobationis. Quis enim neſciat, quam proſperum fuit, quod beatus Paulus Apoſtolus prædicaturus ad Italiam veniebat, & tamen veniens naufragium pertulit? ſed nauis cordis in marinis fluctibus integra ſtetit.*

c lib. 7. epiſt. 126. ad Recaredum Regem.

B

Verſus 21.] Et cum multa ieiunatio fuiſſet, tunc ſtans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, ô viri, audito me, non tollere à Creta, lucrique facere iniuriam hanc, & iacturam.

Cur tamdiu ab iſtis ſit ieiunatum.

C

E*T cum multa ieiunatio fuiſſet.*] *Syrus,* וּכַד אנשׁ מֶדֶם לָא מֶסתַּיבַר הוָא *vecad anaſch medem lo meſthaebar hana,* id eſt, *Et cum homo quicquã non ſumens ſibi fuiſſet;* vel, *Cumque nemo quicquam cibi cepiſſet.* Πολλῆς τε ἀσιτίας ὑπαρχούσης. Carthuſianus cauſam dat, vel victualiũ inopiam, vel nauſeam, vel pium inſtitutum, vt euaderent periculum. Lyranus continuas occupationes, & timorem. Hugo recipit cum Gloſſa interlineari, & Hiſtoria Scholaſtica primam, & tertiam, Arias ſecundam. Primæ cauſæ plane repugnat verſus trigeſimus octauus, in quo eſt, *Cum omnes cibis ſe ſatiaſſet, iactaſſe triticum in mare.* Tertia diſplicet iis, qui nomen ieiunij religioſi nolunt eſſe ἀσιτίαν, quod hic ponitur, ſed νηστείαν, quod ſuperius verſu nono, vt ibi meminimus. Quia tamen etiam notauimus confundi eas dictiones, & nihil obſtat Gentiles quoq; ieiunio placare Deos voluiſſe, ſicut etiam ij faciebant, quibuſcum nauigabat Ionas, qui ſaltem clamaſſe referũtur ad illos *d*, poteſt ad itti cauſa iſta, licet non tanquam primaria. Quod ad vltimam attinet, timentibus ſanguis in interiores petens partes famem exacuit; idcirco ad ſumendum cibum adegiſſet, niſi per occupationes, & nauſeam, & impedientis mortis metum, qui voluntatem, appetitumque cibi euocat, factum dicas, vt cibum ſumere nec liberet, nec vacaret.

D

d Ionæ 1. 5.

Stans Paulus in medio eorum.] *Inter eos,* vt etiam reddit Syrus, בֵּינָתְהוֹן *beinathehun,* de qua dicẽdi formula dictum eſt præſertim capite primo *e*.

E

e verſ. 15.

Pauli ſapientia ſingularis.

Oportebat quidem, ô viri, audito me.] *Tu ſapientiam Pauli hic conſidera,* inquit Chryſoſtomus: *non enim increpat, & exaſperatur: ſciebat enim, quod calamitoſis non eſt acceptus obiurgator, ſed vbi etiam plures calamitates præterierint, fit acceptior.* Alio item loco idem Doctor *f* obſeruat Paulum *vinctorum mille facinorum reorum curam geſſiſſe: in naufragio lætum fuiſſe propoſita Romæ conuerſione pro præmio: ſumma quadam benignitate reuelationem ſibi de omnium liberatione factam aperuiſſe, non ſeſe efferendo, ſed vt perſuaderet: immo & permiſſum à Deo pelagus commoueri, vt per id, quod antea Paulus auditus non eſt, ſpiritus alius eius gratia panderetur: oneri propterea quod contemptus eſſet, nemini fuiſſe, rerum paterna diligentia cunctis prouidiſſe, charitas* videlicet *non indignatur, ſed omnia ſuffert* g.

f Hom. 9. de laud. Pauli.

A

g 1 Cor. 13. 7.

Lucrique facere iniuriam, & iacturam. Quid ſibi velit iniuria, declaratum ſuperius. Gloſſa interlinearis, & Hugo hanc accipiunt de tempeſtate, iacturam de damno vaſorũ perditorum, quidni quoque armamentorum? Syrus *penuriam* vertit, & *oppreſſionem.* Sed ſi penuriam eſcarum intelligit, repugnat, vt dixi, verſus trigeſimus octauus. Iidem illi priores Auctores lucrifacere κατ' ἀντίφρασιν interpretantur, pro eo quod eſt *vitare.* Caietanus negationem præfixam verbo præcedenti, *non tollere à Creta,* applicat verbo præcedenti, lucrifacere, ſiue accerſere, *oportebat non tollere à Creta, & non lucrifacere.*

B

Is lucrifacit damnum, qui ſua culpa in illud incidit.

Vulgaris tamen phraſis eſt, vt qui ſua culpa, vel pertinacia ſpreto ſano conſilio incidit in aliquam calamitatem, eam dicatur acquiſiuiſſe, lucrifeciſſe, voluiſſe, petiiſſe. Inde dicitur *impius acquirere perditionem* h, *iniuſtitia mortis acquiſitio, quam impij manibus, & verbis accerſierunt, æſtimantes illam amicam* i: & *qui reſiſtunt poteſtati, damnationem ſibi acquirere* k: quamuis non ſit iis locis verbum κερδαίνειν, quod eſt in iſto. Lucrifacere quoque Latine dicitur quis iniuriam illatam, cum quid impune facit *l*, & eſt idẽ quod vitare pœnam, quam ferre debebat. Sic poſſent fortitan exponi hæc Hæſiodi *m*:

h Sap. 1. 12.

i ibid. 15. 16.

k Rom. 13. 2.

l Liu. lib. 7. c. 19.

C

m in Ergis.

Μὴ κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἶσ' ἄτῃσιν.
Ne mala lucreris, mala lucra æqualia damnis,

Quanquam potius ibi dehortatio eſt à malo, hoc eſt, iniquo, maliſque artibus parto lucro.

Verſus 22.] Et nunc ſuadeo vobis bono animo eſſe: amiſſio enim nullius animæ erit ex vobis præterquam nauis.

D

A*Miſſio enim nullius animæ erit ex vobis.*] Syrus, נַפשָׁא גֵיר חדָא מֶנכוֹן לָא אָבדָא *naphſcha geir chade mennachun lo abeda,* id eſt, *Anima enim vna ex vobis non peribit;* vel, *Nemo enim veſtrum peribit.* Conſtat namque ſumi animam pro vita. Etſi vero textus Græcus ordinarius ſit, ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία, *Amiſſio animæ nulla;* nonnulli tamen codices legunt, οὐδεμιᾶς, *nullius.* Animam Hugo, vt ſexus vterque comprehendatur, notat poni: ſed, notationem notaui pridem nõ eſſe neceſſariam, aut ſemper veram. De ſalute quoque ſpirituali animarum probabile ducit Lyranus, ego valde incertum.

E

Cur nauis ſit perdita, cum ſalua eſſe potuerit.

Præterquam nauis.] Potuit & nauis amiſſio non eſſe; at nauis damno decuit cognoſci veritatem prædictionis, atque diuinam prouidentiam, & miſericordiam. Ex rei etiam temporariæ iactura comparari de tanto Apoſtolo maiorem opinionem, eiuſque in poſterum conſiliis, & de huiuſmodi damnis, & multo magis de iis, quæ animam attingunt, acquieſcere. *Minus obſequentem Prophetam leo ſuffocauit, cadauer non læſit, aſinum viuum, ac intactum reliquit* n. *Potum dat Deus lacrymarum, omniumque tribulationum in menſura* o, *præcipiens vt vſque huc veniant, & non procedant amplius, & hic confringant tumentes fluctus ſuos* p. Huc optime cõgruit hiſtoria ſenis, quam alia occaſione alibi recitaui ex Paulino *q*, quem Chriſtus ſenem ab horrendo naufragio ſingulari quadam benignitate, atque potentia liberauit. Omnino veræ parœmiæ *r*:

n 3. Reg. 13. 24.

o Pſal. 79. 6.

p Iob. 38. 11.

q epiſt. 34. ad Macarium.

r Adagiographi, & Scholiaſtes Ariſtophanis in Plut.

Σὺν τῷ Θεῷ πλεῖν, κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέῃς.
Quiſquis ſecundo nauigarit numine,
Is vel ſaligno nauigarit vimine.
Θεοῦ θέλοντος κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλεύσεις.
Deo fauente nauiges, vel vimine.

Verſus 23.] Aſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius ſum ego, & cui deſeruio.

A*Stitit enim mihi hac nocte.*] Iam docui cum Chryſoſtomo, idque cæteri monent, non iactando, ſed ad fidem prouocando apparitionem narraſſe.

Apparitiones plerumque noctu fiunt.

Plerumque noctu fiunt apparitiones, quando ſenſus conquieſcunt. Incertum dormiretne Paulus, an vigilaret: apparitio quoque vtrum ad externos ſenſus facta, ſit, vel ad imaginationé. Quod aſtitiſſe dicitur, indicat vigili Angelum in aſſumpto corpore viſum; & vigilaſſe ſuadet commune tempeſtatis periculum.

Angelus Dei.] Non dubito, quin bonus, & erat fortaſſe tutelaris Pauli: ſed an perpetuo bonum intelligere debeamus, cum nominatur Angelus Domini, vel Dei, diſputaui capite quinto a.

a verſ. 19.

Deus Pauli eſt verus Deus.

Dei, cuius ſum ego.] Vt intelligant Gentiles, à quo ſit in tempeſtate auxilium, non à ſeipſis, non à falſis Deis, quos colerent; ſed à vero Deo, qui cum in gratiam ſupplicij ſui cunctos præſenti mortis eriperet periculo, cognoſcere poſſent ſe, non vt merentem ſupplicium Romam duci.

Sacrificia pro ſalute nautæ obtulerunt.

Credendum eſt, Gentiles illos ritu ſacrilego comprecatos eſſe, & ſacrificaſſe vel nigram pecudem, iuxta religionem Romanorũ, aliorũmq; b, ſi tamen pecudis in naui copia fuit; ſicut qui Ionam comitem nauigationis habebát, cum fruſtrà Deos ſuos inuocaſſent, latitanti Ionæ, dormientique ſopore graui, dixerunt: *Quid tu ſopore depri meris? ſurge, inuoca Deum tuum, ſi forte recogitet Deus de nobis, & non pereamus* c. Multo magis certum eſt, Paulum pro communi ſalute precatum, de ſua iam certum. Caietanus obſeruat, profiteri Apoſtolum ſe Dei eſſe ſecundùm eſſe, ſicut & ſecundum operari, cum addit: *Et cui deſeruio.* Alij: *Cuius ſum Apoſtolus, ac miniſter, & cui ſeruio in Euangelio ſiue prædicatione. Iſte,* dicet, *Domini ego ſum; & hic ſcribet manu ſua: Domino* d.

b Virgil. lib. 3. Æneid. & Horatius Epiſt. ode 10. [illegible] in Raſis Or. 3. de natur. Deor. & Gyrald. Syntagm. [illegible] Seruium in 3. Æneid. Turnebus lib. 14. c. 4.
c Ionæ 1. 5. 6.
d Eſai. 44. 5.

Et cui deſeruio.] Λατρεύω, cultu etiam religioſo, ac proprio Dei: cui cultu ex vſu Eccleſiæ verbum id Græcum adaptatur, vt aliàs dixi.

Verſus 24.] Dicens, Ne timeas, Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit tibi Deus omnes, qui nauigant tecum.

N*E timeas.*] Quo pacto timebat Paulus, qui quod nunc Angelus ſuggerit, prius à Chriſto ipſo didicerat, *oportere ipſum Romæ teſtificari de illo* e? non enim id oblitus eſt propter vehementiam periculi. Comitum Gentilium timorem excutit Angelus, pro quibus Paulus erat ſollicitus: tamen ſimul potuit in Paulo nonnullus timor eſſe, vel dubitatio de modo, non de re: quam dubitationem Angelus abſterſit, *exprimendo nec vllius ex comitibus omnibus iacturam futuram. Mariam quoque turbatam Gabriel iuſſit non timere* f, hoc eſt, deponere commotionem illam, quam ſentiebat etiam in corpore (vt ſolent alij, qui timent) licet abſque rationis perturbatione, ita vt contra eam inſurgeret. In Paulo ſaltem primum fuit: vt rationem ipſius non perturbaret timor. In Chriſto, cum turbatus legitur g, nec præuenit turbatio rationem, ſed libera fuit, nec inſurrexit contra eam, nec illam perturbauit, quoniam turbauit ſeipſum, & fuit fortaſſe Mariæ conceſſum tale priuilegium, vt nec præueniret rationem paſſio.

e c. 23. 11.
Timor quomodo in Paulo cadere potuit.
f Luc. 1. 29. 30.
g Ioan. 11. 33. & c. 12. 27. & c. 13. 21.
Chriſtus qualiter turbatus fuerit.

Et ecce donauit tibi Deus omnes, qui nauigant tecum.] Periiſſent, niſi donaſſet eos Deus Paulo, ſeu in gratiam eius ſeruaſſet, quippe vel propter alia peccata digni, vel quia nauigationem dehortanti non obtemperauerant. *Vir ſanguinum non dimidiat dies ſuos* h. *Impius, ac ſtultus moritur in tempore non ſuo* i. Quæ docent, fatum, fortunamve inanes abſque re voces eſſe, ſicut hic notauit Oecumenius: & hypotheticorum prænotionem contingentium haberi certam à Deo poſſe.

h Pſal. 54. 24
i Eccleſ. 7. 18.

Illud inſuper egregium elicitur documentum aduerſus Hæreticos, & ad fouendum pietatem, cultumque Sanctorum, quanta ſit horum Deo iam fruentium nos apud Deum voluntas, poteſtaſque iuuandi, ſi adeo cum moralibus adhuc viuentes mortalibus commodi, benignique fuerunt. Vel *decem iuſti Sodomis ſi fuiſſent, inde incendium auertiſſent* k. Lot, niſi *egreſſus eſſet, pœnam infamis illa ciuitas non luiſſet* l. Propter Iacob *benedixit Deus domui Laban* m. Propter Ioſeph *benedixit Deus domui Putifaris* n, *& Ægypto* o: *Exoratus Moſis precibus populo pepercit Deus* p, *& Abimelec cum Abraham* q, *& amicus Iob, cum pro his hic deprecator interceſſiſſet* r: *certus erat ille beneficium habiturum Deum, quod Leuitici generis nactus eſſet Sacerdotem* ſ. *Chriſtus* Apoſtolis deprecatoribus Chananeæ t, ac ſocrui Petri reſtituit ſanitatem u.

Sanctorum preces quam ſint hominibus ſalutares.
k Gen. 18. 32.
l infra 19. 12. 13.
m Gen. 30. 27.
n Gen. 39. 5.
o infra 41. [illegible]
p Exod. 32. 14.
q Gen. 20. 7.
r Iob. 42. 8. 9.
ſ Iudic. 17. 13.
t Matt. 15. 23.
u Luc. 4. 38.

Contra vero Ionas contumax diuino præcepto, niſi iactatus eſſet, iacturam nauis, qua vehebatur, feciſſet x. Atque Ambroſius y credit, ob improbitatem Iudæ, nauem, in qua erant condiſcipuli, perituram tempeſtate fuiſſe, ſi non Chriſtus in tempore ſuccurriſſet z. *Vetabo,* ait ille a, *qui Cereris ſacra vulgarit arcana, ſub iiſdem ſit trabibus, fragilemque mecum ſoluat faſelum.* Nauigabat cum impiis Bias aliquando, & cum nauis valida tempeſtate concuteretur, *rectoreſque Deos inuocarent: Silete,* inquit, *ne vos hic illi nauigare ſentiant* b.

Ob improbitatem hominis impij ſocij male mulctantur.
x Iona 1. 15.
y Serm. 11.
z Matt. 8. 26.
a Horat. lib. 3. Carminum ode 2.
b Laert. lib. 1.

Quocirca quandoq; conqueritur Deus deeſſe qui intercedat; alias autem quaſi vereatur vim interceſſionis, eã prohibet c. At Eſaias d hoc ipſum quiritatur cum Deo, quod ſcilicet *non inueniretur inuocans ipſum, conſurgens, ac tenens eum. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua* e: ſed & præſentia, vt ſi non precanti etiam Paulo donauit Deus naufragos, quod Caluinus f contendit, multo donaturus magis fuerit preces pro illis fundenti.

c Ierem. 7. 16. & 11. 14. & 14. 11. Ezech. 14. 14. & ſeq. Exod. 32. 9.
d Eſai. 64. 7.
e Iacob. 5. 16.
f hoc loco.

Non euadit hac via Caluinus argumentum pro inuocatione Sanctorũ: quod hinc Hieronymus g, necnon ex Stephano pro lapidatoribus, dum adhuc ſupereſſet, deprecãte h conficit: *Paulus Apoſtolus,* inquit, *ducentas ſeptuaginta ſex ſibi dicit in naui animas condonatas, & poſtquam reſolutus eſſe cœperit cum Chriſto, tunc ora clauſurus eſt, & pro iis, qui in toto orbe ad ſuum Euangelium crediderunt, mutire non poterit?* Diſputat latius eandem materiam, ac vniuersè conuincit ex comparatione minorum, & maiorum. *Si Apoſtoli, & Martyres adhuc in corpore conſtituti poſſunt orare pro cæteris, quando pro ſe adhuc debent eſſe ſolliciti; quanto magis poſt*

Caluinus aſſerit ſola præſentia Paulum ſalutem ſocijs impetraſſe.
g contra Vigilant.
h Act. 7. 59.
Oratio Sanctorum in cælo potior, quam in hac vita.

coro-

coronas, victorias, & triumphos? Simili ratione vtitur Chryſoſtomus *a*, & Bernardus *b*.

Tractant hunc locum diligenter Hæreſcologi, præcipue Bellarminus *c*. Hoc eodem Ephrem *d* exemplo Pauli naufragantium liberatoris confirmat magnifaciendos viros ſtudioſos, atque ſpirituales. Affert etiam Dauidem, qui Goliam obtruncauit *e*. *Conſuetudo miſericordis Dei eſt*, ait rurſus alio loco *f* Chryſoſtomus, differens filios, & nurus Noe propter huius iuſtitiam ereptos diluuio, *honorem hunc dare ſeruis ſuis, vt propter eos ſaluentur & alij. Id quod & beato Paulo conceſſum eſt, eo videlicet modo, quo narratur hic.*

a Hom. vlt. in epiſt. ad Roman.
b Sermon 2. de Petr. & Paul.
c 1. de Eccleſ. triumph. ca. 15. & ſeq.
d Tom. 2. in Apophtheg. c. 10.
e 1. Reg. 17. 50.
f Homil. 24. in Geneſ.

Cæſar ſe, qui prius perſonam texerat, prodens nauarcho, dixit erigẽs ob deſperationem ex tempeſtate: *Ne timeas, fortuna te namque Cæſaris comitatur, Cæſarem vehens, eiuſque fortunam perge contra tempeſtatem forti animo g*. Multo magis ſperare ſalutem iubet præſentia viri iuſti, Deoque chari. *Magnus murus patriæ vir iuſtus*, inquit Ambroſius *h*, *illius nos fides ſeruat, iuſtitia ab excidio defendit*. Et Philo *i ſapientem* vocat *ſtulti redemptionem, ac mercedem: & quando ipſe aliquem bonum virum habitantem in domo quapiam videret, aut vrbe, & domum, & vrbem illam beatam prædicare ſolebat, atque putare tum præſentem ſalicitatem ei manſuram perpetuo, tum abſentem expectandam cumulatiorem, Deo vltra modum, menſuramque diuitias ſuas in gratiam dignorum etiam in indignos effundere ſolito*: huiuſmodi ſe viro vitam longiſſimam precari dicebat, eius audita morte (idem produnt de Ambroſio *k*) ingenti triſtitia, & dolore confici, non tam illius dolendo vicem, quam vitam ſuperſtitum.

g Appian. lib. 2. de bell. ciuili, Lucan. libr. 5. Plutarch. in Cæſare.
Magnus murus patriæ eſt vir iuſtus.
h 1. de Abraham, cap. 4. & libr. 5. in Luc. ſub init.
i libr. de ſacrific. Abel, & Cain.
k Paulin. in vita.

Auguſtus, capta Alexandria, cunctis timore exanimatis, omnium iniuriarum, & offenſarum gratiam ſe facere pronunciauit è ſublimi ſuggeſtu, propter vnum Ariũ eius vrbis Philoſophum, quem doctrina illi, virtuſque arctiſſime conciliauerat *l*. Quidni Deꝰ gratificaretur electionis vaſi, vt vas nauticum tametſi periret, nullus eo vaſe contentorum iacturam vitæ pateretur? Mitto Leonem Byzantium, qui à Byzantij Philippũ *m*, Cratem Thebanum, qui à ſuę quoque patrię obſidione Demetrium Poliorcetem remouit *n*: alios præterea ſanctiſſimos viros, qui diuiniore id auctoritate præſtiterunt, vt Leonem Papam I. *o* &c. Vnus Agamemnoni Neſtor inſtar omnium erat *p*: Chiroſopho Spartano Xenophon *q*: Ciceroni Cn. Pompeius *r*: Dario Zophyrus (quem pluris ęſtimabat integrum ac ſanum habere, quam centum Babylonibus potiri *ſ*:) eidem gratius erat tot quot in malo punico grana eſſent Magabyzos, quam Græciam ſubditam habere *t*.

Auguſtus, capta Alexandria, propter vnum ſibi charum reliquis vitam donauit.
l Plutarch. in M. Antonio.
m Philoſtrat.
n Plutarch. in Demetrio.
o in geſtis.
p Hom. Iliad. 2.
q Xenoph. 3. ἀναβάσ.
r Cicero pro lege Manilia.
ſ Herod. libr. 3. Plut. apopht.
t Herod. lib. 4.

Poſtremo hortatur hîc Chryſoſtomus, vt Sanctos retineamus, eorum pedibus pauimenta domus noſtræ calcari velimus, odore ſuaui ſanctitatis eorum graueolentiam fugemus, eorundem præſentia ceu leonum, beſtias abigamus, illos quæramus, & adeamus.

Sancti qualiter domi tractandi.

Atque his ex omnibus illud infertur, longe diſparia hominum eſſe merita, licet pares non raro ſint, communeſque calamitates. Sic denuo Hieronymus *u* ratiocinatur.

u 2. contra Iouinian.

Verſus 25.] Propter quod bono animo eſtote viri: credo enim Deo, quia ſic erit, quemadmodum dictum eſt mihi.

CREDO *enim Deo, quia ſic erit.*] Hæc illa miraculorum fides, tametſi non diuerſa à fide Theologica, qua qui miracula patrant, vel præternaturalia quædam beneficia diuina conferunt, capiuntve, certam de illis perſuaſionẽ animi, impreſſam gerunt, ac indubitatam ſpem. Cæſarem fluctuante naniculario magis, quam vndis, in periculoſa tempeſtate, dum in Italiam tendens ſolus ſe cymbæ commiſerat, ſic vectorem nauicularium, quod ante leuiter attigi, Lucanus *x* cũ excelſa fiducia erigentem inducit, cuius in Paulum noſtrum ſententia longe aptius, veriuſque poteſt transferri:

Sperne minas; inquit, pelagi, ventoque furenti
Trade ſinum, Italiam ſi cœlo auctore recuſas,
Me pete, ſola tibi cauſa hæc eſt iuſta timoris
Vectorem non noſſe tuum, quem numina nunquam
Deſtituunt.——

Meminit Apoſtolus triplicis naufragij ſui poſteriore ad Corinthios epiſtola *y*, ſed cum illa ſcripta ſit ante hæc tempora, non poteſt hoc vnum è tribus eſſe, quamuis ad præſentem hiſtoriam locum illum tanquam contentaneum in Bibliorum margine notatum reperiamus.

x lib. 5.
y c. 11. 25.

Verſus 26.] In inſulam autem quandam oportet nos deuenire.

IN *inſulam autem quandam.*] Veracis index hic vaticinij, certoque futuræ ſalutis. Et fieri vero poteſt, vt nominatim prædictor inſulam deſignauerit. Solemne hoc Prophetis, certa vt accipiant, dentque, quæ prædicentur, prædicuntque rerum ſigna. Suppetunt vtroque in Teſtamento exempla non pauca, ſed & eorum, qui ſibi dari ea poſcerent, vel iuberentur poſcere.

Verſus 27.] Sed poſteaquam quartadecima nox ſuperuenit, nauigantibus nobis in Adria, circa mediam noctem, ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.

IN *Adria.*] Ἐν τῷ Ἀδρίᾳ. Syrus, בהדו יוס ימא *behadu iaus iama*, id eſt, *In Adriaticum mare*. Gloſſa ordinaria docet vel eſſe nomen regionis, ad quam nauigabant, vel freti in Tyrrheno mari, de quo Adriaticus ſinus appellatur: vel ſumendo neutraliter in plurali, ſcopulos, vt nautæ propterea putarent regionem apparere: vel iuxta librum nominum Hebræorum, idem eſſe, quod locum malorum, vel continentem mala. Lyranus aut Adriaticum mare prope montem Garganum; aut mare petroſum, propter ſcopulos, prout aiebat tertio loco Gloſſa: Græce namque ἄδριος petram ſignificare. Hugo eadem repetit, quæ Gloſſa. Caietanus, & cæteri non dubitant eſſe Adriaticum mare: *eſt enim*, inquit ille, *& vere, maſculini generis, numerique ſingularis.* Gagneius obſeruat à Ptolomæo Adriaticum, à Cicerone *z* Adrianum vocare, ab Adria oppido veteri, & ſinũ Adriaticum Venetias vſque, ac Tergeſtum ingredi. Arias vult nauem modo fuiſſe in Adriatici huius maris ſinu, oreque primo, iuxta Ceraunia ſaxa, vbi Ionium mare cum Adriatico iungitur: ibi enim nauigationem periculoſiſſimam eſſe, maxime vero aduerſa tempeſtate. Horatius *a* crebro ſignificat hoc mare maximis ęſtibus agitari, pręſertim Auſtro flante: eſt enim arcte concluſus is ſinus. Innuit idem Virgilius *b*.

Adria vbi ſit.
z orat. in Piſonem.
a libr. 1. Carmin. ode 3. & libr. 3. ode 9. & 9.
b Æneid. 11.

Conſtat omnino, Adriam maſculino genere eſſe idem, quod Adriaticum mare: ſic enim eo, videlicet Adriæ nomine vocatur à Græcis, vt à Stephano *a*, & Suida *b*, & Strabone *c*. Dedit nomen Adriatico mari, vel Adriano, vt dictum eſt ex Cicerone, cui iunge Horatium *d*, vel Adriatico, vt loquitur Propertius *e*, & Virgilius *f*, Adria nomen oppidi, quod ad Paulũ Idumæum Tuſci condiderunt, nobili clarum portu, vt notat Plinius *g*, & Cato *h*, non ab Adria Picentum, cuius ager optimi vini ferax erat, eodem Plinio teſte *i*. Strabo *k* tamen videtur ab Atheſi, qui diceretur prius Adria, ſeu Atria, deriuatam denominationem dicti maris. Et Iuſtinus *l* ab vrbe Illyrico mari proxima, quam tamen Græcam vocat, intelligit origine.

Diuiditur hoc mare ab Ionio per Acroceraunios montes in fronte Epiri, eſtque inter Lacinium extremum Italiæ, & Aceraunium primum Epiri promontorium. quod & ſuperum mare appellatur, aut quia Italiam alluit ab Oriente, aut quia ex oppido illuc tendentibus Apenninus ſuperandus eſt. dextra parte alluit Macedoniæ partem, Dalmatiam, Illyricum litus; ſiniſtra Apuliam Frentanos Picentes Venetos.

Aliquando aſpiratione ſcribitur Hadria, vnde ſuſpicio fortaſſe nata de mari periculoſo, ſeu ſcopuloſo; & quod ἁδρὸς ſignificet craſſum, & grandem, & validum, ac robuſtum. Cum adeo late pateat hoc mare, quis ſcit, vbinam nauis hæc tunc eſſet? Prope Garganum montem in Apulia Italiæ prouincia inuenta vix credi poteſt: longius enim abeſſet, quam Melita, quæ mox deprehenſa eſt. Hieronymus nauigationem Hilarionis in Siciliam deſcribens narrat ex Parætonio Libyæ vrbe maritima in medio ferme Adria, id eſt, mari Adriatico, fuiſſe verſus Pachynum Siciliæ promontorium tendendo.

Verſus 28.] Qui & ſummittẽtes bolidem inuenerunt paſſus viginti: & puſillum inde ſeparati, inuenerunt paſſus quindecim.

Summittentes bolidem.] Βολίσαντες. Conueniunt omnes bolidem eſſe inſtrumentum ex plumbo, vel ſtanno de chorda pendens, quo in aquas demiſſo profunditas exploratur. Vocatur quoque *perpendiculum nauticum*, & Græce καταπειρατηρία, aut καταπειρατηρίαν à tentãdo. Βολὶς à βάλλειν, quod eſt *proiicere*, generaliter iaculum, haſtam, & miſſile ſignificat. dicturque de quadam impreſſione meteorologica incenſa, de qua Plinius *m*, & in libro Sapientiæ *n* vocantur βολίδες ἀστραπῶν, quas interpres Latine vocat *emiſſiones fulgurum*. Bolidem Hugo ait idem eſſe quod bolidem. Deriuatio Gręca repugnat; nec alius, quod ſciam, id Auctor docet. Sunt qui Baleares inſulas inde putent dictas, quod incolæ iaculandi funda periti eſſent *o*. Eadem creditur notatio balliſtæ, quæ eſt machina, qua ſaxa torquentur, aut ſagittæ, ſcilicet ab eodem verbo βάλλω.

Paſſus viginti.] Ὀργυιάς. Gagneius, quia vox Græca non ſolum ſignificat paſſum, ſed vlnam, & manuum extenſionem, ſiue mẽſuram ſenum pedum, quam Galli vocant *toiſe*, mare vero metiri paſſibus non ſolemus, ſed demiſſo fune per pedes magis, aut vlnas, opinatur ſumi ὀργυιὰς hoc loco pro menſura ſex pedum, vel vlnarum. Non cogit hæc ratio: nec enim etiam pedibus deſcendendo, aut manus extendẽdo metimur mare; nec infrequens eſt, vt maris milliaria, quæ millenos continent paſſus, dicantur ſeu in ſuperficie, ſeu in profundo.

Paſſus Geometricus, qui & maior vocatur, comprehendit quinque pedes, ſeu minores paſſus duos, & illo conſtat milliare. Sed de quantitate menſuræ ſignificatæ per τὴν ὀργυιὰν, variant ſententiæ, putantque nonnulli excedere menſuram paſſus, immo & decem pedes longam eſſe, ſeu minimum, ſex. Lege Budæum *p*.

Maris altitudinem nautæ noſtri temporis experti ſunt in medio Oceano, non longe à ſuperficie ipſius, quidquid ſit de Suecicis quibuſdam vadis, quę inſcrutabilia feruntur *q*, & de mari Taprobane *r*, & frequentius dicitur non excedere ſemimilliarium, cum vero maxime, vix ad duo, triave milliaria peruenire. Quocirca errant ſine dubio qui terræ profunditatem negant aquę profunditate maiorem. Confutant Conimbricenſes noſtri *ſ*, & Clauius *t*, & Piccolomineus *u*. Sufficit ea tamen profunditas maris, vt mortalibus admirationem ingeneret. *Nunquid*, ait *Deus x*, *ingreſſus es profunda maris, & in profundis abyſſi deambulaſti*, & de Deo celebrat Iob *y*, quod *profunda fluuiorum ſcrutatur*. Et tamen Auctor eſt Plinius *z* *maria nonnulla præcipue rubrum ſyluis referta, & nemoribus eſſe*, immo liber Sapientiæ *a* id indicat. Lege Simonem Maiolum *b*. Merito igitur, cum viginti tantum, deinde quindecim paſſus deprehendiſſent, timebant ne in aſpera loca inciderent, vt mox videbimus.

Verſus 29.] Timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabãt diem fieri.

Timentes autem ne in aſpera loca incideremus.] Εἰς τραχεῖς τόπους. *In ſcopulos, in breuia, vel Syrtes,* ideo parua maris altitudo bolide deprehenſa erat.

De puppi mittentes anchoras quatuor.] Oportuit valde infigi nauem, ne ventorum vi proiiceretur in loca aſpera, ſed firmiſſime retineretur. Nam [illegible] ἐπὶ δυοῖν ὁρμεῖν, ſubaudi ἀγκύραις, *ſtabili nixus anchoris dicitur ſedere in portu c*, qui firmiter, immotè rem ſuam conſtituit. Cui ſimile prouerbium: *Bonum eſt duabus niti anchoris*. De puppi iacitur anchora, ſed de prora nõnunquam. Hinc illud Poetæ *d*:

Anchora de prora iacitur. ſtant littore puppes.

Primum fit, quando præſertim ſiſtenda nauis eſt in tempeſtate; ſecundum, quando iam eſt appulſa.

Optabant diem fieri.] Ηὔχοντο. Syriace, מצלין הוו *metſalen hauu*, id eſt, *Orantes erant*; vel, *deprecabantur*. Vtrumque ſignificari poteſt verbo Græco. Cum autem ſit tertiæ perſonæ, denotat anxias preces, vel vota Gentilium. Nam Paulus, comiteſque Chriſtiani orabant quidem fortaſſe, optabantve diem fieri, ſed minime dubij de periculo, prout etiam Paulus diſerte ſignificauerat.

Verſus 30.] Nautis vero quærentibus fugere de naui, cum miſiſſent ſcapham in mare, ſub obtẽtu quaſi inciperent à prora anchoras extendere.

Adria eſt idem Adriaticum.

Paſſus Geometricus quæ menſura ſit.

p in Pandectis.

Maris altitudo quanta.

q Olaus lib. 2. c. 10.

r Plin. lib. 6. c. 22. Solinus c. 56.

ſ in 3. de cœlo, c. 4. q. 2. art.

t in Sphæra c. 1.

u lib. de quantit. terræ, & aquæ.

x Iob. 38. 16.

y c. 28. 11.

z lib. 13. c. 25.

a c. 19. 7.

b Colloquio tertio, vbi citat Onoſandrum, & etiam Martyrem, in hiſtoria Indica.

c Ariſtid. Panathen.

d 3. Æneid.

Nautis

NAutis vero quærentibus, &c.] Clarior aliquanto Syra interpretatio, מלחארין בעו למערק מנה מן אלפא ואחתו מנה לקרקורא בימא בעלתא דנאזלון בה ונאסרונה לאלפא בארעא *malache dein behbu lemebherak mennah men alapha, vachathu mennah lekarkura beiamma behhallitha denizelun bah veneſeruna lelapha barehha.* id eſt, *Nautæ vero quæſiuerunt ad fugiendum ex ea è naui, & demiſerunt ex ea ſcapham in mare in occaſione, quod abirent in ea, & alligarent nauim in terra*; vel, *Nautæ vero ſtudebant fugere e naui, proinde dimiſerunt ex ea ſcapham* (quam ſuperius docui recepiſſe in nauem) *in mare, occaſione abeundi ea, nauiſque ad terram alligandæ.* Hoc eſt quod noſter Interpres adhærens textui Græco, Προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, vertit: *Sub obtentu quaſi inciperent à prora anchoras extendere.* Nam prius ſuſpicabantur apparere ubi aliquā regionē: deinde cum aduerterunt eſſe tantum loca aſpera, abutebantur vulgati ſuſpicione, & ſic prætexentes velle ſe in portu anchoras iacere, quod, vt dixi, fit ex prora, conabantur effugere. Durū, ac infidum nautarū genus, vt notat Chryſoſtomus. Si locus pateretur, dici nonnulla poſſent de legibus nauticis quæ ſunt in iure a, præter illas, quæ vocantur Rhodiæ. Cicero b recitat legem: *Qui in aduerſa tempeſtate nauem reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint.* At nebulones hi onere omni, & armamentario iactato, alienam non curant, ſed vitam ſuam: Paulo quamlibet aſſeueranter affirmanti nullius perituram animam, ſed nauem, non credunt; nauē deſerunt animæ, hoc eſt, vitæ propriæ conſulunt. *Nautam Bias* c *neque inter viuos numerabat, neque inter mortuos*, eodemque modo Anacharſis d Scytha: *morbus eſt perſæpe deſperatis, vt vita.* Deplorant aliqui e, ac declamant in audaciam hominum, qui primi marinis ſe fluctibus credere non dubitarunt. Fabuloſum eſt quod Lucretius f de aureo ſeculo ſub Saturno ſcribit:

a Vit. ad legem Rhodiam de iactu ff & dict. a. c. Rhodia legis, & C. de naui. non excuſan. & eod. C. de Nauicu. ſeu Naucle. publ. ſpec. tranſport. & eod. C. de Nauicu. Tyber. & eod. C. de Naufrag. nemo C. Theo

Durum, ac infidum nautarum genus.

b lib. de Inuent.

c Plato in Axiocho.

d Laertius.

e Sap. 14. 1. Horat. libr. 1. ode 3. Seneca in Medea, choro 1. Proper. lib. 2. eleg. 6. Ouidius 2. Amor. eleg. 11. Papin. lib. 3. Syluarum, Iuuen. Satyra 12.

f lib. 5.

—— nec turbida ponti
Æquora lædebant naues ad ſaxa viroſque,
Sed temere incaſſum mare fluctibus ſæpe coortis
Sæuibat, leuiterque minas miſcebat inanes,
Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.
Improba nauigii ratio tum cæca iacebat.

A prora anchoras extendere.] Quaſi nauem religaturi iam ad litus: prius vero, ſicut dictum eſt, de puppi miſerant anchoras, fingebantque velle parte nauis anteriore cum ſcapha anchoras extendere.

Verſus 31.] Dixit Paulus Centurioni, & militibus: Niſi hi in naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis.

NIsi *hi in naui manſerint, vos ſalui fieri nō poteſtis.*] Poterant ſalui fieri, quamuis non manſiſſent in naui nautæ, ſed non poſito decreto diuino, Deus autem detexit Paulo fraudem, voluitque, tum vt præſentibus nautis magis conſtaret prędicta nauis iactura; tum vt quod in ipſis erat facerent nautæ naufragij euadendi cauſa, permitterent Deo, quod ipſi præſtare non quirent. Definito tempore ſalus vectoribus contingere debebat, id ſi deſerta naui nautæ præuertiſſent, ſubeūdum fortaſſe periculum fuiſſet: *in nauigii autem periculo*, ait Beda, *magis nautarum ſcientia, qui erant gnari maris, quam militum arma prodeſſe valebant.*

Quomodo decreto Dei nauis ſine vectoribus peritura erat.

Verſus 32.] Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt eam excidere.

TVnc *abſciderunt, &c.*] Præcidunt nautis anſam fugæ: credunt vel iam Paulo: ſpem collocare in diuino promiſſo incipiunt: ſcapham perire patiuntur.

Nautæ tandem credunt

Iactamur, & naufragamus in huius æſtibus vitæ, quia non audimus Paulum, feſtinanter aliquo ire, quo ille nō iubet. Eccleſiæ gubernator ſciens ſpirituali ſciētia multa naufragia, procellas, ſpiritus malitiæ, *intus pugnas, foris timores*: admonens quoque *naufragaſſe à Fide* g, *qui habendi cupiditate ſunt pulſati.* In hac naui cogitemus noxios quoſdam vinctos, alios principes, nonnullos iuſtos, & ſiquidem de primis ſumus, credamus Paulo, ne pereamus. Late patet ſymbolica comparatio nauis cum mundo toto, & cum Eccleſia nauigantium hominibus, & fidelibus, periculorum nauigationis, ac remediorum cum his, quæ ſunt in politica, & Chriſtiana vita.

g 1. Tim. 1.

Verſus 33.] Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes ſumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes.

QVARTADECIMA *die hodie expectantes*, &c.] Syrus, מן קנתא מדם לא טעין לכון *men kenetha medā lo teghim lechun*, id eſt, *A cōmotione quicquam non guſtatum vobis*; vel, *Præ periculo nihil guſtauiſtis*: *At mirum videri poteſt*, ait Gagneius, *quomodo nautæ edaces quibus labor exhaurit vires, ipſaque in aquis ſalſis acuit famē commoratio, dies quatuordecim ἄσιτοι, impaſtique durauerint, niſi forte non ſumpſiſſe cibum dicantur, qui per otium non egerint conuiuium, vt ſolent tranquillo mari.* Eodem pacto cæteri reſpondent, nec enim tunc omni cibo ſuperſeſſe potuiſſe: humano autem more dici non manducare, vel bibere, qui vtrumque parciſſime faciat, vt Ioannes Baptiſta h. Minus apta Gloſſæ interlinearis explicatio de diebus, vt diſtinguuntur à noctibus, quaſi non abſtinuerint in his, ſed in illis: vel de die tantum ipſa decima quarta, vt placuit Hiſtoriæ Scholaſticæ, nec diſplicuit Carthuſiano, quemadmodum nec Hugoni prior Gloſſæ ſententia.

Nautæ quomodo quatuordecim dies ſine cibo egerint.

h Matt. 11. 18.

Non poterant valentes, & bona corporis naturali conſtitutione conſtantes, tam diu ſine alimento durare in vita; qua de cauſa docui alias i, Chriſti k, Moſis l, Eliæ m, nonnullorum quoque Sanctorum tam prolixa ieiunia ſine miraculo nō fuiſſe. In eo ſenſu Hippocratem n intelligimus, cum negat *vltra ſeptimum famem prorogari*: vtpote quod bene conſtitutus poſt ſpatium tantum ventriculus, ac inteſtinum ieiunum vacet humore chiloſo, in quem calor naturalis agere valeat, interim inteſtinum illud concreſcat, ſicque homines emoriantur.

Chriſti, & aliorum ieiunia ſupernaturalia fuerunt.

i in Euang. de ieiun. & tentat. Chriſti.

k Matt. 4. 2. & ſeq.

l Exod. 34. & 28.

m 3. Reg. 19.

n lib. de carnib. vel περὶ σαρκῶν ἢ ἀρχῶν.

Nam ſi exiſtat in corpore, vel à morbo præcedente, vel alia ex cauſa reſiduus humor phlegmaticus crudus, lentus, viſcoſus, depaſcetur eum calor, donec abſumat. Idem iudicium de materia ſubtiliore pituitoſa, quæ ob cerebri humectationem immodicam deſcendens, corpori nutrimentum ſuppeditet, ſi qua, quod fere rarum fit, quę alioqui eodem ex corpore expirarentur, aut diffluerent continuo ab illo humore reſtituantur.

Quomodo diutius ſine cibo vitam prorogare poſſent.

Exempla recitat Delrius o noſter in Gallo Sa-

o 1. Diſquiſ. magic. q. 12.

cerdote, qui duos annos tempore Nicolai Papæ V. in Anglicana puella, quæ viginti, vt Rogerius Bacco prodidit, ſed ſtolidè, ac impie reiiciés cauſam in influentias: in Germana quę quatuor, abſque cibo, potuq; manſit ſub Ferdinando Imperatore, de qua teſtis oculatus Geraldus Bucoldianus *a* medicus; & Simon Portius. Hæc, & alia exempla Lælius Biſciola item noſter collegit in horis ſubceſiuis: quo loco tractat hoc argumentum ex inſtituto?

a epiſt. de hac re [illegible] *Moguntiæ, anno 1540.*

Quomodo hi tamdiu cibo abſtinere potuerint.

In Paulo, & Luca, Trophimoque, & ſi qui alij erant fideles, minus ægre admiſerim diuinæ vim virtutis: aliis infidelibus, etſi Pauli merita ſicut vitam ex naufragio, ita diuturnam inediam, atque imbibeſiam impetrare potuerint, nec hoc tamen, nec illud ſine auctoritate præſentis hiſtoriæ, vel Patrũ aſſirmauerim. Non etiam cauſa praue affecti corporis, de qua Gemmã loqui oportet, dum multorum annorũ naturalem concedit inediam: multoque minus à Dæmone procurata, interuenit: ſed, quod initio dictum eſt, nihil guſtaſſe narrantur, qui per otium nonniſi perparum guſtare potuerunt.

Auguſtinus *b* porro contra Manichæos, *qui ieiunia diei Dominici non aliqua neceſſitate occurrenti peragerẽt, ſed quaſi ſacra ſolemnitate ſtatuta dogmatizarẽt*, occurrit, Apoſtolum in naufragij periculo quatuordecim diebus, ac per hoc duobus Dominicis ieiunaſſe: nolle ſe autem id eo exemplo fieri, nec inter votiuos etiã ieiunij dies poni, vt ſcandalum deuitetur. Nec tamẽ aſſerit hic magnus pater ieiunium id religioſum fuiſſe, vel eiuſmodi, vt omnis cibi contineret abſtinentiam, qualem religioſa, ſeu Eccleſiaſtica noſtra non continent. Illud tamen de ieiunio ſacro indicat Hieronymus *c*: idemque monet aduerſus Manichæos, quod Auguſtinus.

b epiſt. 86. Auguſtinus de hoc ieiunio quid ſentiat.

c epiſt. 28. ad Luſinum.

Verſ. 34.] Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra: quia nullius veſtrûm capillus de capite peribit.

N*Vllius veſtrûm capillus de capite peribit.*] Certa, & exaggerata ſalutis confirmatio parœmiali formula vſurpata. Nam & Chriſtus dixit *d*: *Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt. Capillus de capite veſtro non peribit.* Et populus vniuerſus intercedens pro Ionatha *e*: *Ergone Ionathas morietur, qui fecit ſalutem hanc magnam in Iſraël? hoc nefas eſt. Viuit Dominus, ſi ceciderit capillus de capite eius in terram, quia cum Deo operatus eſt hodie.* Nihil pilo contemptius, iuxta parœmiam, ἀξίου τριχός, quo vtitur Ariſtophanes *f*. Et Latinis eſt in ore: *Pili non facio*: *Ne pilo quidem melius*: vt rem nullius pretij ſignificent. Et Theocritus *g* dicit. Θρὶξ ἀνὰ μέσον, *Pilus in medio*, pro eo, quod eſt, *Eſſe minimum diſcriminis*: Itaq; vt denotetur, quòd quis nullum ſit detrimentum paſſurus, ne capillum quidem capitis amiſſurus dicitur: & Deus capillos omnes numeraſſe eius, cuius eximiam gerit prouidentiam: vt præter Hieronymũ, cæteroſq; Matthæi: & Lucæ Interpretes. Cyrillus quoq; Alexandrinus docet *h*.

d Mat. 10. 30. Luc. 12. 7.

e 1. Reg. 14. 45

Dignus pilo quid ſit.

f in Ranis.

g in Thyrſi[illegible]

h lib. 4. de adorat. in ſpiritu.

Verſus 35.] Et cum hæc dixiſſet, ſumens panem, gratias egit Deo in conſpectu omnium: & cum fregiſſet, cœpit manducare.

S*Vmens panem, gratias egit Deo, &c.*] Auctor operis imperfecti *i* hunc locum de Euchariſtia explicat. Fauent verbum εὐχαριστεῖν, & *frangendi*, quæ ex vſu Eccleſiaſtico ad Sacramentum ſunt accommodata, & quia prius gratiæ actæ, quã ſumeretur cibus: cum autem cibus eſt communis, poſt ſumptionẽ gratias agere ſolemus, vt & Chriſtus fecit *k*. Accedit, quod licet nec Euchariſtiam infidelibus porrexerit, nec hos tantum myſterium Paulus docuerit; tamen vereri nõ debuit, ne rideretur, quoniam perſuaderi cœperant & Paulo credere: ſumptione vero ſacri panis ordiri voluit, vna cum comitibus Chriſtianis, *quibus*, inquit idem Auctor, *de manu ſua porrexit, quemadmodum Chriſtus Cleophæ, ac ſocio eius l*, profani prolixiorem vſurpationem, vt ad edendum alios prouocaret.

i Hom. 17. in Matt.

k Mat. 26. 27. An Paulus hoc in loco Euchariſtiam confecerit, & acceperit.

l Luc. 24. 30.

Attamen Chryſoſtomus, Oecumenius, Beda, reliquiq; loci huius expoſitores vſitatum, ac vulgarem dũtaxat panem, eſcamve intelligunt, necnon Hieronymus *m*: & mihi etiam id magis placet. Nam myſterium, quod ab abſcondẽdo dicitur, cęterorum facilè maximum, in omnium profanorum hominum celebratum conſpectu non adducor, vt credam: à quo cãdidatos Fidei Catechumenos reiectos perpetuo Eccleſiæ more conſtat, & de quo Patres paſſim, vt de non ſecreta minùs re, quam ſacrata, loquũtur. Ex vetere quoque traditione in mari, ac flumine, & in naui Euchariſtiam confici nefas ducitur *n*, propter periculum effuſionis ſanguinis; quamuis ſub ſpecie panis illuc portatum legamus *o*. Et quia conſecratio vnius ſpeciei non poteſt fieri ſine conſecratione alterius, vt ſit ſacrificium; idcirco tali in loco non fit, nec nauigantes Miſſam, quam ſiccam vocant, dum ibi celebratur, audire tenentur. Deinde panem, quem Apoſtolus manducauit, & alij omnes ſumpſerunt vſq; ad ſacietatem: alioqui laborabit perplexa admodum homonymia præſens narratio.

Non fuit Euchariſtia, ſed cibus communis.

m 2. cont. Iouinian.

In mari, ac flumine Euchariſtiam confici nefas ducitur.

n Anton. 3. p. tit. 13. c. 6. § 4. Turrecrem. ca. [illegible] *de conſecr. diſt. 1. Nauar. c. 25. n. 82. & alii Canoniſtæ, ac Summiſtæ.*

o Ioan. Diac. lib. 1. vita S. Gregor. cap. 39. & Ambroſ. orat. de Satyro.

Poſtremò negari nequit, Chriſtum in panum vſualium multiplicatione gratiarum actionem præmiſiſſe, quam Euangeliſtæ *p* per verbum quoque τοῦ εὐχαριστεῖν, diſcripſerunt, nonnulli *q* per εὐλογεῖν, id eſt, *benedicere*, & Paulum *r* primo verbo vti, loquẽtem de communi cibo, ſuper quo oratio Euchariſtica, ſiue eulogiſtica, hoc eſt, gratiarũ actionis, vel benedictionis, ante ſumptionem ritè vſurpetur, imprecando gratiã, ac benedictionem Dei. Id vero fit *ad amoliendam quodammodo maledictionem, qua Deus ob lapſum Adæ terram damnauit ſ*, eaque conſequenter, quæ proferuntur ex illa: ad repugnandum execrationi Manichæorũ, quam pronunciabant aduerſus eſcas *t*: ad nos præmuniendum contra Dæmonem, qui cibi guſtu primos parentes noſtros peruertit *u*.

p Ioan. 6. 11. Matth. 15. 36. Mar. 8. 6.

q Mat. 14. 19. Mar. 6. 41. Luc. 9. 16.

r Rom. 14. 6. 1. Tim. 4. 4.

Cur benedictio ante cibi ſumptionem adhibeatur.

ſ Gen. 3. 17.

t Aug. 30. cont. Fauſt. ca. 4. & 5.

u Gen. 3. 6.

Concedo nihilominus frequentiorem vſum τοῦ εὐχαριστεῖν, καὶ τῆς εὐχαριστίας, pro Sacramento Corporis Domini, quod exigit ſummam cũ gratiarum actione deprecationem, & eximiam gratiam cõtinet, vocaturq; ἄρτος εὐχαριστηθείς, nempe κατ' ἐξοχήν, ab Irenæo *x*, & Iuſtino *y*. Sed his ipſis de rebus, vocibuſque alias memini diſſere *z*.

Euchariſtia vſu frequentiore pro Sacramento ſumitur.

x lib. 4. ca. 34. 35.

y Apol. 2.

z c. 1. & 2.

Adiice ad hæc, quòd præſentem gratiarum actionem Chryſoſtomus ſatis innuit referri ad ſalutem nauigantium, quos iam ſibi Paulus obſequẽtes habẽs, multo ſperabat magis euaſuros: & placet Gloſſæ interlineari, Hugoni, & Gagneio. Fatetur quoque Valentia *a* locum ſe iſtum non valde vrgere pro Euchariſtia.

Cur gratiarum actione hic Paulus vſus ſit.

a Tom. 4. diſp. 6. q. 8. punct. 5. § 8.

Verſus

Verſus 36.] Animæquiores autem facti omnes,& ipſi ſumpſerunt cibum.

Animæquiores quid ſignificet

a c.10.49.
b c.18.6.
c c.4.5. 21.27. 30.

ANIMÆQVIORES *autem facti omnes.*] Εὔθυμοι. Eadem vox Latina eſt apud Marcum *a* pro verbo Græco θάρσει, *aude, confide*: & in libro Sapientiæ *b* animæquiores eſſe poſuit Interpres pro ἐπευθυμεῖν, rurſumque pro θαρσεῖν, apud Baruch *c*. Significat hoc nomen ſummam animi æquitatem, ac lætitiam. Propter ſpem in Deum. *Spe gaudentes*, ait Paulus *d*.

d Rom.12.12.

Spiritualis Doctoris officium quale ſit.

Et ipſi ſumpſerunt cibum.] Humani Doctoris eſt, ac ſpiritualis hominis διὰ τῆς συγκαταβάσεως accõmodare ſeſe ad alienas infirmitates, ac veluti prægustare pharmacum, præmandere cibum, vt deiectos, ac deſperabundos erigat, ac recreet. Factitauerunt id ſancti Patres, ieiunij rigorẽ relaxando, vt vel hoſpites, vel ægros prouocarent ad cibum. Teſtis Spiridion, qui carnes etiam ipſe tali de cauſa guſtauit in Quadrageſima *e*; quo Hæretici exemplo malitioſe abutuntur, non habebat aliud ſanctus Epiſcopus, quod hoſpiti apponeret, ac prius à Deo veniam petiit, & vt hoſpiti ſcrupulum eximeret profitenti ſe Chriſtianum, reſpondit, quia & ipſe Chriſtianus eſſet, carnibus veſci poſſe in eiuſmodi ſumma neceſſitate, cum Chriſtianis dictum ſit *f*, *omnia munda mundis*.

Spiridion cur carnes in Quadrageſima comederit.

e Sozom.libr. 1.c.11.

f Tit.1.15.

Cur Paulus comedere voluerit.

Niſi Paulus manducaſſet, cæteri præ mœrore, & abſtinentia cibi periiſſent, & vna cum ſalute corporis, animæ ſalutem perdidiſſent, non propter alia peccata duntaxat, ſed & eo quod priuantes ſe cibo, mortem ſibi conſciuiſſe cenſerentur. Et hoc velle potuit Apoſtolus verſu trigeſimoquarto: *Rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra*, duplici videlicet illa quam dixi. Id quidem ſic intellexit Carthuſianus.

Verſus 37.] Eramus vero vniuerſæ animæ in naui ducentæ ſeptuagintaſex.

Vtriuſque ſexus homines in naui fuerunt.

ERAMVS *vero vniuerſæ*, &c. Facile eſt, vt ex vtroque ſexu nonnulli fuerint ibi; non tamen eo, reſpexiſſe Lucam puto, vocis *animarum* vſurpatione. Sicut neque ad confuſionẽ Chriſtianorum, militum, & nautarum: quas rationes Gloſſa ordinaria reddit; ſed, vt dixi toties, animas per ſynecdochen dixit pro hominibus.

Quomodo tam exactè vectorum numerum ſciuerint.

Porro numerum tam exacte cognitum habuerunt: *Quoniam veriſimile eſt*, inquit Oecumenius, *Lucam cum aliis Condiſcipulis & Paulo cauſam cur nauigarent interrogaſſe, ac ſingula exploraſſe, non videlicet inani ſciendi ſtudio, ſed vt familiari vſu, atque facilitate mores eorum corrigerent, & veritatis viam reſerarent.* Si venaremur myſteria numerorum, reperiremus & in hoc fortaſſe nonnullum, ſicut Arator, ac Beda in dierum ieiunij numero quatuordecim. Sed tam alte defodere, mihi ſine fruge labor.

Verſus 38.] Et ſatiati cibo alleuiabant nauem, iactantes triticum in mare.

Cibo ſatiari non eſt ſemper in vitio.

SATIATI *cibo.*] Κορεσθέντες τροφῆς. Non eſt ſatiari ſemper in exceſſu, & vitio; ſed per ſæpe ſumitur pro neceſſaria, & affatim conueniẽte citra reprehenſionem voracitatis, crapulæ, ebrietatis, intemperantiæ, ex qua ſequatur tumor, nauſea, vomitio, dedecus, atque pœna; vel etiã ſine morbo, quem vocant βουλιμιώδη, *eſuritionẽ caninam* de qua Genebrardus accipit Pſalmi *g* verba: *Miſit ſaturitatem in animas eorum*: aut repletionem, de qua Galenus *h*, quæque πλησμονὴ vocatur.

g Pſal.105.15.

h 2. Aphoriſ. c.17.

Vnde illa ſatis crebra in ſacris Literis de ſaturitate Iuſtorũ in hac, quoad licet, cum in futura vita: & honeſti viri laute excepti, ebriati, ac ſaturati dicuntur: ij quoque, quos pane multiplicato refecit Chriſtus: quoniam, vt vnus Euangeliſtarum ſcribit *i*, *manducauerunt quantum voluerunt*, & propter copiam, ſi voluiſſent, replere ſeipſos potuiſſent. Κορέννυσθαι dicitur quis, cum ei ſatisfit, vel ei abunde ſuppetit, vel aliqua re abundat.

i Ioan. 6.11.

Iactantes triticum in mare.] Cum ſe cibo ſatiauerint, & ſupereſſet triticum, argumento eſt, ieiunationem illam multam commemoratam ſuperius, ex inopia natam non eſſe.

Triticum hic quid ſit.

Triticum Græce vocat σῖτον Lucas, quod nomen quemlibet etiam cibum nonnunquã ſignificat, præſertim panem. Potuit ibi triticum, vt merx comportari: ex tritico enim, aliove grano panis in naui confici non ſolet; imo cautum eſt vectori piſcem in naui frigere, vel lignum findere *k*.

k in nauib. leg. 10.§.1.8. & 9.

Verſu vigeſimoſecundo prædixerat Paulus *nullius animæ amiſſionem fore*, præterquam nauis; *de nullius alterius amiſſionem non affirmauerat*, inquit Hugo: quanquam hominum comparatione, quæ iactabantur ex naui, nullius pretij erant, ideoque nec ſunt computata.

Verſus 39.] Cum autem dies factus eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum vero quendam cõſiderabant habentem littus, in quem cogitabant, ſi poſſent, eiicere nauem.

TERRAM *non agnoſcebant.*] Nil proderat lux expetita diei, vt quo eſſent loco dignoſcerent. Recreatis hortatione Pauli, ciboque, nouus integratur labor, qui luctetur cum ſpe, cumque periculo: inde velut anchora quadam ſecuris, hinc ſibi ſimul conſolentibus.

Vocatio in ſe certa, & electio, ſed cooperandum nobis eſt.
l 2. Pet.1.10.

Certa eſt in ſe *vocatio & electio noſtra; tamen ſatagendum, vt eam etiam certam faciamus per bona opera noſtra* l, certitudine quadam probabilitatis, reſpectu noſtri. Fidendum diuinis promiſſis, ita tamen vt nobis non deſimus, & partes noſtras, adiuti gratia, exequamur.

Verſus 40.] Et cum anchoras ſuſtuliſſent, committebant ſe mari, ſimul laxantes iuncturas gubernaculorum: & leuato artemone ſecundum auræ flatum tendebant ad littus.

ET *cum anchoras ſuſtuliſſent.*] Syrus, ופסקו ארקינוס מן אלפא *vaphesacha aunkimaus men alapha*, id eſt, *Et abſciderunt anchoras à naui, in qua religata erant.* Gloſſa interlinearis, & Hugo: *de mari, in quod iacta prius erant, licet in naui religata, in nauem*, Lyranus *de mari*. Non eſt probabile adhuc abſciſſas anchoras: tendebant enim ad littus, volentes proculdubio ibi anchoris nauem figere.

Committebant ſe mari.] Syrus, וארפיו אנון בימא *varephiu annen beiamma*, id eſt, *Et laxarunt eas* anchoras *in mare*, quaſi proiicerint. Id iam refellimus; & communis opinio eſt de commiſſa fluctibus naue abſque conatu remigum: *Quia maius periculũ erat*, inquit Lyranus, *ibi manere, quam ad ſinum tendere, habentem littus, in quem ſinum cogitabant ſi poſſent, eiicere nauem.*

Simul laxantes iuncturas gubernaculorum. Accurata nauticæ rei, naufragijque deſcriptio Emmanuel Sa numerum pluralem poni pro ſingulari putat.

Temo quid ſit.

Hic videtur eſſe temo: quod *ſi eſt in promptu ratio eſt*, inquit, Caietanus, *laxationis eorum, quibus temo alligatur naui, vt temo nataret: alioqui potuiſſent nocere potius impulſioni nauis in terram: quam procurabant.* Πηδάλιον, & in plurali πηδάλια, proprie ſignificabant *temonem*, vel *temones*, tum in naui, tum in aratro, aut curru. Infælicem nauigationē gubernator imputandam ſibi negat, dum clauum rectum teneat: quod ad alios prouerbij forma tranſijt, qui quapiam in re, quam tractant, quod ſui ſit muneris, præſtant, quamuis nō ſuccedat *a*, λ'γοῦτης τὸ πηδάλιον. Quid ſic clauum cogatur abiicere? Pertinet nimirum circumſtantia hic expreſſa ad exaggerationem naufragij, necnon ad commendationem diuini beneficij.

a Συντειρ... a Eraſ. in ... Chiliad.

Et leuato artemone ſecundum auræ flatum.] Syrus, ותלו ארמנין זעורא לרוחא דנשבא *vathelau armenun zabbura leruha denaſcheba*, id eſt, *Suſpenderuntque armenum paruum*, id eſt, vt reddit Latinus eius Interpres, *velum ad ventum flantem*. Beda, & Gloſſa, alijq; conueniunt, eſſe paruū velū directioni nauis potius accōmodatum, quā celeritati.

Artemon quid ſit.

Gagneius, poſt Eraſmum, vocat antennam mali, hoc eſt, lignum tranſuerſum ipſius, ex quo velum ſuſpenditur. Caietanus, omnia carbaſa, quæ per vnam ſpeciem ſint ſignificata. At Baiſius *b* citans Iaboleuum *c*, negantque eſſe antennam, vult artemonem hoc etiam loco *eſſe maximum velum, quod non ἀρτέμων duntaxat, ſed ἀκάτιον quoque nominatur.* Sic enim Venetos id hodieque nominare. Vitruuius *d* idem, *quod trochleam, qua funes ductarij trahuntur in naui, & armamenta explicantur*, vt ſit potius nauis additamentum, quod ἄρτημα vocatur, ſeu appendix, quam pars. Alciatus *e* penitus adſtipulatur, vocans additicium velum, quod velo maiori inſuatur, nauis dirigendæ cauſa: παρὰ τὸ ἀρτᾶσθαι, quod eſt *ſuſpenſum, & appenſum eſſe alicui.* Antonius Nebriſſenſis *f* exiſtimat, auctoritate Vitruuij, eſſe Latinam vocem, & trochleam hic etiam ſignificare: Lucam vero Latina vſum voce, ſicut alij Græci alijs ſunt vſi, vt Dioſcorides, Galenus, Paulus Ægineta, Plutarchus, Strabo, alijque Romanarum rerum Scriptores. Potuit addere, quo etiam modo idem Lucas, vt ſuperius non ſemel obſeruauimus, & qui cum Paulo venerant, magna ex parte Romani erant, ipſaque forte nauis, vt credibile ſit illos Romane fuiſſe loquutos, ac proinde Lucam vocabulo Romano vſum. De hoc vocabulo caput integrū conficit Alexander ab Alexandro *g*, nec alia, præter ea quæ dixi, refert.

b de re nauali.
c l. malum, ff. de verborum ſignific.
d lib. 10. c. 2.
e citat. ... lib. ...
f in Quinquageſ. c. 4.
g lib. 2. c. 25.

Sitne vox Latina, an Græca.

Non equidem pugnauerim, Græcane vox ſit (quod affirmat Iſidorus *h*, diſtinguens δόλωνα τοῦ ἀκατίου, vt hoc ſit velum maximum, & in media naui; ἀρτέμων, paruū illud, quod citati initio Auctores dixerunt) an Latina: malim vero Latinam, quia ſic ait Vitruuius, Græcam ei reſpondentem ponens, τὸν ἐπάγοντα, quatenus trochleam ſignificat: nec vllus Auctor Græcus, quod ſciam, dempto Luca, vſurpat ἀρτέμωνα, ſed ἄρτημον, aut ἄρτημα, pro loco, ex quo pendet enſis, ſcutum, marſupium, vel quid tale. Vitruuius autē inflectit artemona, artemonę.

h lib. 19. Orig. c. 3.

Artemon non eſt idem, quod trochlea.

i ſupra.

Verumtamen qua ratione pro trochlea verti hic poſſit, quod Nebriſſenſis *i* contendit, non video, quoniam leuari artemonem *ſecundum auræ flatum*, τῇ πνεούσῃ, Syriace, *ad ventum flantem*, non trochleę congruit, ſed velo inflando. De antenna magis tolerabilis opinio; ſed cum ſit lignum tranſuerſum mali, cui velum alligatur, leuari antennam, erit leuari velum, aut certe præter maiorem antennam, maiorem aſſignare oportebit pro minore velo, aut maiorem minus velum non totam occupabit. Fuiſſe paruum velum indicat, quia nauis tendebat ad littus.

Iacobus Lopez Stunica *k* reprehendens annotationem Eraſmi de antenna, volenſque artemonem vocem eſſe Latinam, ſicut ſuperius *l* τῶν σικαρίων, & alibi apud Euangeliſtas, τὸ κῆνσον *m*, δηνάριον *n*, λεπτὸν *o*; adde πραιτώριον *p*, σπεκουλάτωρ *q*, λεγεῶνας *r*, τίτλος *ſ*, φραγέλλιον *t*, & φραγελλώσας *u*, aſſumpto *r* pro *l*, κουστωδία *x*, μίλιον *y*, λέντιον *z*, vſurpando *s* pro *b*, vt ait Iulius Pollux; σιμικίνθιον *a*, σουδάριον *b*, κολωνίας *c*, μακέλλῳ *d*, μεμβράνας *e*, φαιλόνης *f*, κοδράντης *g*, ἀσσαρίων *h* ab eſſe, φόρον *i*, ταβερνῶν *k*, & ſi quod aliud in libris noui Teſtamenti, prætermiſſis ijs, quæ ſunt ſine dubio apud profanos rerū Romanarum Scriptores non pauca. Hoc, inquam, vbi poſuit Stunica, Vitruuij de trochlea, cū qua confundit artemonē, ſequitur opinionem, vt videlicet hoc loco ſit machina ad leuanda onera, ſiquidem vox artemon retineatur: *Nam opus non erat velo maximo*, inquit, *nauē cogitantibus in littus impellere, quod prope viderant.* Quocirca cenſet corruptū præſentem locum & in Græco, & in Latino, & ἀντέμονα à Luca ſcriptum fuiſſe: antemonem vero, auctore Perotto Sipontino *l*, velum eſſe, quod poteſt facilius obliquari, quoque nautæ in ſummo tempeſtatis diſcrimine vtuntur.

k in annot. pro tranſlat. noui Teſtament.
l c. 21. 38.
m Mat 17. 25. cap. 22. 17. 19. Marc. 12. 14.
Sed hic Interpres pone tributum.
n Matt. 18. 28. 20. 2. 22. 19. & apud alios Euangeliſtas.
o Luc. 12. 59.
p Ioan. 18. 28.
p Act. 23. 35.
Paul. 1. 13. Ioan. 18. 28. 33. c. 19. 9. Mar. 15. 16. Mat. 27. 27.
q Mar. 6. 27.
r Luc. 8. 30. Mar. 5. 9. Mat. 26. 53.
ſ Ioan. 19. 19. 20.

Quid ſit antemon.

t Ioan. 2. 15.
u Marc. 15. 15. Matt. 27. 26.
x Mat. 27. 65. & 28. 11.
y Mat. 5. 41.
z Ioan. 13. 4. 5.
a Act. 19. 12.
b ibidem.
c Act. 16. 12.
d 1. Cor. 10. 25.
e 2. Tim. 4. 13.
f ibidem.
g Matth. 5. 26. Mar. 12. 42.
h Mat. 10. 29. Luc. 12. 6.
i Act. 28. 15.

Cæterum quoniam ſuum illud cornu peregrinarum vocum copia, quas Græci, Latinique præter ipſum prorſus ignorant, ditauit Perottus, qualis eſt antemon, vt Lopez non diffitetur, Lopidis quidem diligentiam laudamus, iudicium laudare non poſſumus, quo pronunciat omnium librorū mendum, vt ignotam dictionem antemōis, quaſi antemonium, ingerat, ad extrudendum hinc cognitum nomen artemonis.

Rejicitur Lopidis de huius loci corruptione ſententia.

k ibidem.
l in 22. Epigr. Martial. ſub fin.

Igitur conquieſcamus in communiore ſententia, artemonem nauis velum minus eſſe, quod nec Perottus, ac Lopez negant, licet in voce diſſentiāt. Et quamuis Latine nonniſi trochleam ſignificari per artemonem vſpiam extet, nec præter Lucam Græcus vllus Scriptor ἀρτέμωνα vſurpauerit, credendum nihilominus vocem Latinam vtrūque ſignificare, & trochleam, & velum nauis paruum, id Italice vocant nautæ *il trinchetto*. Non diſplicebit forſan alicui, quod nō placet mihi, vt *artemon ſit quaſi arctum, ſiue arctum, & anguſtum velum.* Sed moderanda de velo velitatio: pro editione tamen Latina ſeria pugna. Lege, ſi placet, Iacobum Mazzonium *m* in opere Italico, in quo Dantis Poetæ Itali comœdiam defendit, & Accurſium *n* reprehendit ſumentem pro temone.

Quid ſit artemon Auctoris ſententia.

m in lib. 1. c. 4.
n L. malum, ff. de verb. ſign.

Verſus 14.] Et cum incidiſſemus locum dithalaſſum, impegerūt nauem, & prora quidē fixa manebat immobilis, puppis vero ſoluebatur à vi maris.

IN *locum dithalaſſum.*] Syrus, בדוכתא דרמא בינת תרין עומקין דימא *beduchata derama baienath therin bhume bin deiamma*, id eſt, *In locū quendam iacētē inter duas profunditates maris.* Εἰς τόπον διθάλασσον, quaſi dicas *bimarem*. Beda, *deſcribit littus in mare protenſum, atque circumdatum eodem mari, quod hinc & hinc diſpeſcitur*, Rabanus à Gloſſa ordinaria citatus, *vbi terra interiectu duplex mare conuenit: Vt ſint*

ſint, inquit Hugo, duæ reflexiones maris. Lyranus locum altum in fundo maris, habentem ex vtraq; parte mare profundius. Arias, breuem locũ, vadumque tectum inter duas profunditates conſtitutum. Carthuſianus, concurſum duorum marium, vel iſthmum, id eſt, inquit, linguam quandam terræ in mare protenſam, mari vtrimque circundatam. Gagneius locum bimarẽ, qui mari vtrimque alluatur, iſthmumq; conſtituat.

Bimaris locus quis ſit.

a 1. Carmin. ode 7.

Bimaris Latine dicitur, quod Græce διθάλασσος, eſtque locus, qui vtrimque mari alluitur: in quo ſenſu Corinthum bimarem ab Horatio a appellari quidam putant, licet ἀμφιθάλασσον vocet, quod tamen eſt idem. Iſthmum alio nomine appellant, nimirum terram anguſtam duplici interclusam mari. Anguſtias Plinius b ſolet interpretari. Et Geographi loquuntur eodem modo, atque Cicero c, loquens de Corintho, cuius iſthmus, qui & Achaicus, percelebris.

b lib. 4. ca. 4. 10. 11

c in Agraria cont. Rullum.

Verſus 42.] Militum autem cõſilium fuit, vt cuſtodias occiderent, ne quis cum enataſſet, effugeret.

MIlitum autem conſilium fuit, &c.] *Iterum tentat Diabolus*, inquit Chryſoſtomus: *vtpote Paulum perditum, vanam, falſamque prædictionem volebat.*

Cur milites vinctos occidere voluerint.

Erãt fortaſſe vincti magnorum criminum rei, qui ſi euaſiſſent, verebantur milites, ne vel quaſi malæ cuſtodiæ pœnam ipſi luere cogerentur, vel rei ipſi quaſi de accepta iniuria vindictam repeterent ab illis. Pro conſilio voluntatem Syrus interpretatur, dicẽs: ויצבו הוו *vatſebu hauu*, id eſt, *Et voluerunt*. Βουλὴ ſignificat vtrumq;. Et militare ingenium præceps, magis eſt ad opus, quam lentũ ad conſilium, vt veriſimile ſit ad cædem ſeſe comparaſſe, atque irruiſſe; quam exequuti eſſent, niſi Centurio prohibuiſſet.

Verſus 43.] Centurio autem volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri, iuſſitque eos, qui poſſent natare, emittere ſe primos, & euadere, & ad terram exire.

CEnturio autem, &c.] Obſiſtit odio, inſidiiſque Diaboli contra Dei famulum, Dei ipſius aduerſus eum beneuolentia, & prouidẽtia. Demeruerat ſibi quoq; Centurionem Paulus, vt non ſolum Paulo vectores omnes Deus, ſed vinctos etiam eidem Centurio donauerit: & ne militari furore, manuq; periret Paulus, maluerit parci cęteris, quamuis morte dignis. Tanti refert vir ſanctus, & Deo gratus, vt antea monuimus.

Centurio Paulo donauit etiam vinctos.

Iuſſitque eos, qui poſſent natare, emittere ſe primos.] Hos Lyranus arbitratur fuiſſe milites: *Quoniã tyrones*, inquit, auctore Vegetio d, *apud Romanos addiſcebant artem natandi, quæ frequenter eſt neceſſaria in exercitibus.* Non mihi videtur ad ſolos milites reſtringenda ſententia; ſed quod attinet ad milites, cauſas has Vegetius aſſignat, cur natandi peritiam debeant comparare: *Non enim pontibus*, inquit, *ſemper flumina tranſeuntur, ſed & cedens, & inſequens natare cogitur frequenter exercitus.*

Tyrones cur natare diſcerent.

d lib. 1. ca. 10. lib. 2. c. 23. vbi de [illegible] & lib. 3. c. 4.

Sæpe repentinis imbribus, vel niuibus ſolent exũdare torrentes. Ideo campum Martium delectum ſubdit exercitationibus militaribus in Vrbe, vt iuuentus poſt exercitium armorum ſudorem, pulueremque dilueret, ac laſſitudinem, curſuſque laborẽ natãdo deponeret. Hic erat etiam gymnaſiorum vſus, & balneorum, vt produnt Feſtus e, ac Plinius f. Turnum Virgilius g, Cæſarem Hirtius h, ac Suetonius i celebrant hoc nomine: prodit vero Xenophon k, ob nandi ignorantiam Cyri exercitui magnum illatum incommodum.

—Vndoſum frangere nando.
Indutus thoraca vadum, ſpectacula tanta
Ante acies virtutis erant l.

O deterrimus ego, inquit, apud Plutarchũ m Alexander, *qui nare non didici, mox que rapto incumbens clypeo tranauit.* Hinc prouerbium: *Neque natare, neque literas*, Μήτε νεῖν, μήτε γράμματα, videlicet *nouit* n. Ad quod illuſtrandum Chiliadum Auctor, ſeu Adagiorum o, affert Suetonium p, Platonem q, Ariſtidem r, qui tradunt pueros apud Romanos, & Athenienſes aſſuefactos natatui, vt qui bonarum nihil artium didiciſſent, in eos illa parœmia diceretur. De Perſis prodit idem Herodotus s, Strabo t, Euſtathius u. Sed hinc enatemus, & portum tandem teneamus: & ſic tamen, vt ne quibus hæc ars aut voluptati eſt, aut etiam vtilitati, minus eam honeſte factitent, ſeſe publicitus nudando, propoſita Gratiani, Valẽtiniani, & Theodoſij Auguſtorũ lege x moneamus. Hanc ibi legem Curialem Gloſſa vocat: *Contra eos*, inquit, *qui more beſtiarum ſe inuerecunde balneant in nauigio.* De natatione, lege Mercurialem y.

e verbo. Piſcina

f in epiſt. lib. 2. epi. 7 & 11. & lib. 4

g Æneid. 9.

h de bello Alexandrino.

i in Iulio Cæſare, cap. 57. & 64.

k in Cyripædia.

l Sil. Italic. lib. 4.

m in Alexandro.

n Solin. ca. 11.

o dicto Adagio

Natare erat pueris olim in vſu apud Athenienſes, & Romanos

p in Auguſto, & Caligula.

q 3. de legib.

r Apologia quatuor Oratorum.

s lib. 1.

t lib. 5.

u in Dionyſ. de ſitu orbis.

x l. cum ſeparatim [illegible] lib. 11. Cod.

y 3. de arte gymnaſ. c. 14. & lib. 4. c. 11.

Verſ. 44] Et cæteros alios in tabulis ferebant: quoſdam ſuper ea, quæ de naui erant. Et ſic factũ eſt, vt omnes animæ euaderent ad terram.

ET cæteros alios in tabulis ferebant.] Syrus exponit, quod *Centurio traiecit*, hoc eſt, iuſſit traijci ſuper tabulas, ac ſuper alia ligna nauis. Sẽſus idẽ eſt, quamuis in textu Græco præter verbum ἐκέλευσε, *iuſſit*, non ſit aliud verbum, cui reſpondeat Latinum, *ferebant*. Stunica refutat Eraſmũ per ligna illa alia nauis intelligentem fragmenta: *Quoniam adhuc*, inquit, *integra erat arena tantum hærens: ſed ea fuiſſe vel dolia vel alia quæcunque, vt fieri videlicet ſolet, cum naufragium imminet.*

Eandem reprehenſionem Vatablus meretur, qui ſimiliter interpretatur *fragmẽta*, niſi fragmenta placeat intelligere non ex illiſione in ſcopulos, rupeſque, quæ nulla fuit; ſed quod detracta ſint ligna de induſtria, vt inſeruirent vectorum iactationi, & quia ipſa iam puppis ſoluebatur vi maris.

Et ſic factũ eſt, vt omnes animæ euaderent ad terram.] Veram namque prædictionem oportuit eſſe.

Quæ ratio inita ſit, ne vincti euaderẽt, vel vtrũ aliqui effugerint, neſcio. Editio noſtra dicens, ꝙ *cæteros ferebãt in tabulis*, innuit eadem in tabula vni vincto aut vinctis aſſociatos cuſtodes milites: nec facile fuit adnauigantibus fere ſimul omnibus, & natatu præcedentibus aliis, qui forſan maiore ex parte milites erant, & catena ligatis vinctis, vinctos euadere. *Si autem diceret quis*, ait Chryſoſtomus, *quare non & nauem ſeruauit Deus? vt diſcant, quale periculũ euaſerint*: quia non totum fiebat humano adiutorio, ſed manu Dei, quæ abſque naue ſeruauit. Nõnihil affinitatis habuit nauis, qua in eodem mari Adriatico Maximianus Syracuſanus poſtea Epiſcopus vehebatur: cum enim tametſi penitus omni compage diſſoluta, & aquis plena perueniſſet nono die ad portum, ſaluis vectoribus, in portus profundum continuo demerſa eſt. Rem geſtam narrat Gregorius z. Maximus Abbas a explicat myſtice tempeſtatem iſtam, atque inſulam, in quam eiecti ſunt.

Quare Deus non ſeruarit nauem cum vectoribus.

z 4. Dial. c. 56.

a Cent. 2. c. 23.

CAPVT VIGESIMVM-OCTAVVM.

SVMMARIVM.

Poſt naufragium excipitur Paulus à Barbaris inſulæ Melitenſis humane: ibidem ſine noxa percutit ipſum vipera, Publiique cuiuſdam principis patrem ſanat, & alios non paucos: lapſo trimeſtri ſpatio nauem nactus Alexandrinam, tandem peruenit Romam. Illic Iudæis aduentus cauſam, atque appellationis exponit: & in hoſpitio conducto duos annos habitans prædicat ad ſe ventitantibus regnum Dei.

1 ET cum euaſiſsemus, tunc cognouimus, quia Melita inſula vocabatur. Barbari vero præſtabant nō modicam humanitatem nobis.

2 Accenſa enim pyra, reficiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, & frigus.

3 Cum congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam multitudinem, & impoſuiſſet ſuper ignem, vipera à calore cum proceſſiſſet, inuaſit manum eius.

4 Vt vero viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu eius, ad inuicem dicebant? Vtique homicida eſt homo hic, qui cum euaſerit de mari, vltio non ſinit eum viuere.

5 Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem, nihil mali paſſus eſt.

6 At illi exiſtimabant eum in tumorem cōuertendum, & ſubito caſurum, & mori. Diu autem illi expectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes ſe, dicebant eum eſſe Deum.

7 In locis autem illis erant prædia principis inſulæ, nomine Publii, qui nos ſuſcipiens, triduo benigne exhibuit.

8 Contigit autem, patrem Publii febribus, & dyſenteria vexatum iacere. Ad quē Paulus intrauit: & cum oraſſet, & impoſuiſſet ei manus, ſaluauit eum.

9 Quo facto, omnes, qui in inſula habebant infirmitates, accedebāt, & curabantur.

10 Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & nauigantibus impoſuerūt quæ neceſſaria erant.

11 Poſt menſes autem tres nauigauimus in naui Alexādrina, quę in inſula hyemauerat, cui erat inſigne Caſtorum.

12 Et cum veniſſemus Syracuſam, manſimus ibi triduo.

13 Inde circumlegētes deuenimus Rhegium: & poſt vnum diem flante Auſtro ſecunda die venimus Puteolos.

14 Vbi inuentis fratribus rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem, & ſic venimus Romam.

15 Et inde cum audiſſent fratres, occurrerunt nobis vſq; ad Appii forum, ac tres Tabernas. Quos cum vidiſſet Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

16 Cum autem veniſſemus Romam, permiſſum eſt Paulo manere ſibimet cū cuſtodiente ſe milite.

17 Poſt tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Cumq; conueniſſent, dicebat eis: Ego viri fratres, nihil aduerſus plebem faciens, aut morē paternum, vinctus ab Ieroſolymis traditus ſum in manus Romanorum.

18 Qui cum interrogationem de me habuiſſent, voluerūt me dimittere, eo quod nulla eſſet cauſa mortis in me.

19 Contradicentibus autem Iudæis, coactus ſum appellare Cæſarem, non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare.

20 Propter hāc igitur cauſam rogaui vos videre, & alloqui. Propter ſpem enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.

21 At illi dixerunt ad eum: Nos neq; literas accepimus de te à Iudæa, neq; adueniens aliquis fratrum nunciauit, aut locutus eſt quid de te malum.

22 Rogamus autem à te audire, quæ ſentis: nam de ſecta hac notū eſt nobis quia vbique ei contradicitur.

23 Cum conſtituiſsent autem illi diem, venerunt ad eum in hoſpitium plurimi, quibus exponebat teſtificās regnum Dei, ſuadensque eis de Ieſu ex Lege Moyſi, & Prophetis à mane vſque ad veſperam.

24 Et quidā credebant his, quæ dicebantur, quidam vero non credebant.

25 Cumque inuicem non eſſent conſentientes, diſcedebant dicente Paulo vnum verbum: Quia bene Spiritus ſanctus locutus eſt per Iſaiam prophetam ad patres noſtros,

26 Dicens: Vade ad populum iſtum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perſpicietis.

27 Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt: ne fortè videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

28 Notum ergo ſit vobis, quoniam Gentibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei, & ipſi audient.

29 Et cum hæc dixiſſet, exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter ſe quæſtionem.

30 Manſit autem biennio toto in ſuo conducto: & ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum,

31 Prædicans regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto cum omni fiducia, ſine prohibitione.

Verſus 1.] Et cum euaſiſſemus, tunc cognouimus, quia Melita inſula vocabatur. Barbari vero præſtabant non modicam humanitatem nobis.

M*Elita inſula.*] Magna corruptio huius vocis varijs in codicibus. Nam repetitur *Mitylene, Melitene, Meligene, Melegene, Malte, Miletus.* Græcè eſt Μελίτη, genuinum, ac verum nomen. Antonius Nebriſſenſis proprium caput habet de hac re *a*. Ibi docet Mitylenem Leſbi inſulæ ciuitatem contra Troadem diſtare à Melita non minus octingentis millibus paſſuum: Miletum oppidum in Ionia aliquanto plus: Melytenem in cappadocia duplo amplius: porro Melitam inſulam eſſe inter Siciliam, & Africam, diſtareque à Syracuſis, quo ex Melita Paulus adnauigauit, paſſus circiter centum mille: citat Ptolomæum, qui adnumerat cum Coſyra, & Glauconis inſula inter Africam, & Siciliam, vocans illas inſulas pelagias, & ciuitatem eiuſdem nominis Melitam. Profert Strabonem *b* aſſerentem imminere Pachino Siciliæ promontorio, & celebrari catellos eiuſden inſulæ, quos Melitæos vocant. adde roſam, & pretioſam tenuitate, ac mollitie telam. Item Plinium celebrantem cum Gaulo inſulam Melitam in Siculo freto verſus Africam, quæ Melita diſtet à Camarina octogintaquatuor millibus paſſuum, citat *c*; tandem adducit Aratorem *d* ſic deſcribentem Melitam:

a c. 19.
Melita proprium eſt inſulæ nomen.

b lib. 6.

c lib. 5. ca. 8.
d lib. 2. Carminum in Act.

Sicanio lateri remis vicina Melite.

Necnon Ouidium *e*, licet hic penultimam dictionis ſyllabam corripiat:

e libr. 3. Faſt.

Fertilis eſt Melite, ſterili vicina Coſyra

A *Inſula, quam Libyes verberat vnda freti.*

Ambitum habet ſexaginta milliarium: qua latior eſt continent duodecim, ſecundum longitudinem viginti; diſtat à Sicilia per ſexaginta: nulla in Adriatico mari inſula longius abeſt à continente. Propter vrbem eiuſdem nominis ſpelunca fertur introrſum effoſſa rupe cum duabus aris, vbi Paulus tres menſes cum vinctis aſſeruatur.

Deſcriptio inſulæ Melitæ.

Tota inſula Paulo peculiariter deuota, dicata, & auguſtius in ciuitate templum, vulgo Malta nominatur, fortiſſimum Chriſtianitatis vallum contra Turcas ob ſingularem fortitudinem illuſtriſſimi ordinis militaris ſancti Ioannis, quibus militibus poſt occupatam à Turcis Rhodum, B quam ſtrenuiſſime defenderant, Carolus V. Imperator dono dedit. Lege Thomam Phazellum *f*, & Ioannem Antonium Vipcranum *g*, & Iacobum Boſium *h*.

Eſt fortiſſimum Chriſtianitatis vallum.

f de rebus Siculis dec. 1. lib. 1. c. 1.
g de bello Melitenſi.
h in hiſtoria Melitenſi Italicè ſcripta.
i lib. 14.

Barbari vero præſtabant non modicam humanitatem nobis.] Strabo *i* Barbaros fictitio nomine tradit illos ſignificare, qui aſpere, difficulter, dure loquuntur, à βάρβαξ abſona voce, quam qui Græce loqui volebant, Athenis peregrini ſubinde frequentabant, vel hi, qui illos irridere volebant, ipſorum τραχυφωνίαν imitando. Aliis placet appellationem deriuatam ab inſula Gangis Indiæ fluuij Barbaria, quæ mari quoque Barbarico nomen dedit, Paulumque de his loqui, quando cum C Scytha Barbarum copulat *k*. S. Thomas *l* Auctorem huius opinionis Iſidorum facit, meminitque aliorum, qui quoſcunque diſcordantes ab idiomate Latino barbaros vocant: item eorum, qui quoslibet extraneos reſpectu aliorum extraneorum: ipſe vero ſentit illos ita dici, qui corporis robore vigeant, virtute rationis deficiant, quaſi ſine legibus, ac regimine iuris: ſicque in Politicis locutum videri Ariſtotelem, de his nimirum, qui cenſentur propterea quodam modo naturaliter ſerui.

Barbari vnde dicti ſint.

k Coloſſ. 3. 11.
l in 1. Cor. 14. lect. 2. & 1. [illegible] 3 ad Coloſſ. lect. 3.

Lyranus exiſtimat Barbaros hic nominari, qui neſcirent Hebraice, vel Græce, vel Latine. Conſentit Carthuſianus, indeque D laudari Melitenſes, quod ignotæ linguæ, religioniſque, ac morum agreſtiorum homines, adeo benigne Paulum tractauerint. Paulum ſcribentem Romanis opponere Græcos Barbaris, ipſoſque Romanos comprehendere ſub Barbaris quidam exiſtimant *m* Sed hoc, opinor, non intellexit ciuis Romanus, & Romanos, quos ibi quoque laudat, ſibi conciliare ſtudens.

Barbaros quos Apoſtolus ad Romanos vocauerit.
m Ioan. Ferdinan. in Theol. Scriptu. verbo, Barbarus, & Chryſoſt. in c. 1. epiſt. ad Rom.

Veriſimilius eſt per Epexegeſim Græcos, Barbaroſque poſuiſſe pro iis, quos ibidem *ſapientes, ac inſipientes* nominat, ita vt ſub primis contineantur etiam Romani; quemadmodum cum dicit, quod *Græci*, per quos ſolent intelligi Gentiles omnes E nimirum cultiores, *ſapientiam quærunt* n. Nam licet aliquando Græci cęteras natione barbaras appellarũt, poſtea Latini excepti ſunt, vtpote mitioris, & cultioris linguæ, morumque commodiorum, & liberaliorum diſciplinarum ornamentis decorati.

n 1. Cor. 1. 22

Ambroſius eſt in hac ſententia. Sed cauſa non eſt illa, quæ Soto non improbatur, quod illata in Italiæ partem Philoſophia, Pythagoras Græciæ magnæ ei appellationem dederit, indeque eandem Græcorum Romani acceperint.

Quam tertio loco beatus Thomas *o* opinionem recitauit, vt *ignota loquens lingua Barbarus* cenſeatur, apud eum certe, qui non intelligit, conſentanea videtur verbis Apoſtoli *p*: *Si nesciero*

Barbarus is eſt, qui ignota lingua loquitur apud Paulum.
o [illegible]
p 1. Cor. 14. 11.

virtutem vocis, ero, cui loquor, Barbarus. Ad hunc modum ibi exponit Hieronymus, & Theophylactus. Ita etiam Ouidius se, vbi non intelligeretur, *barbarum* dixit fuiſſe:

Barbarus hic ego ſum, quia non intelligor vlli.

Idem fere iudicium, ſi mores diſcrepent, vnde cum Scytham Anacharſim Solon Athenis *Barbarum* nominaſſet, is illum viciſſim ſibi *Barbarum* eſſe reſpondit.

A

Hæc acceptio ſic extendit ſeſe, vt duriores, ac moleſtiores, *Barbari* dicantur, velut *Ægyptij* vexatores Hebræorum *a*, & Nicanor *hoſtis eorundem* b. Quamuis propter linguam Rabbi *c* Salomon aſſirmet Ægyptios quos Herodotus *d* ſcribit hoc nomen reſpuiſſe, potiusque nationes alias omnes eo appellaſſe. Quotquot præterea minus ad præſcriptam eloquentium normam emendate, vel pure loquuntur, pronunciant, ſcribunt, Barbaros nominare vſus obtinuit, qua ratione Næuium Poëtam Latinum Barbarum Plautus vocauit.

B

Solent Iudæi *e* omnes linguas vernaculas earum prouinciarum, in quibus agunt, vocare barbaras, & loqui barbare dicunt בלעז *belahhaz*, & *prouinciales* nominant לועזים *lohhazim*. Ioſephus quoque Gorionides de Latino, qui regnauit poſt Ianum, ſcribit illuſtraſſe *linguam barbaram*, hoc eſt, *Latinam*, à quo & nomen ipſa acceperit. Conſtat quoque maxime Barbaros dictos Phryges, qui quod primi funebrem tibiam reperiſſe produntur, vt cum Ariſtoteles Varro *f* ſcribit, hinc factam, vt illam tibiam *barbaram* nominauerit Catullus, & alij, & Iuriſconſulti *g* Barbaricarios qui Phrygionio veſtem opere, id eſt, *acu pingentes faciunt*, ipſoſque Phrygios eodem nomine Barbaricariorum. Dicti denique Barbari ſunt, quotquot Romano imperio nõ parebant *h*, interdum apud Græcos *i*, qui non Attice loquebantur: quandoque Latini ſe comparatione Græcorum ſic appellabant *k*. Ioſephus *l* Latinum Iani ſucceſſorem ſcribit illuſtraſſe Barbaricam linguam, id eſt Latinam. Galenus *m* quoque non dubitauit Romanos nominare Barbaros. Legi diu poſtea de hac voce multa, quæ noſter annotauit Lælius Biſciola *n*. Hoc tempore Barbaria de Africæ parte quadam proprie dicitur. Medij ſæculi Scriptores Græci [illegible] præ ſe, Barbaros vocant, vt Francos Agathias *o*: Venetos Nicetas Choniates *p*. M[illegible] Solitanus *q*, qui quod Alexander Magnus virtute, non vere di[illegible] dicari volebat, omne ſecat hominum genus in Romanos, quos ſyneny[illegible] vocat Christianos, vtpote Romanam à profitentes fidem, & in Barbaros: hos [illegible] Paganos. Epiphanius *r* Barbariſmum appellat ab Adã vſque ad diluuium & primum fontem hæreſum vocat *ſ* Barbariſmum, quo idolomaniæ contineatur origo. Quod Damaſcenus *t* quoque ſcribit. Nempe cauſa eſt, quoniã eorum temporum homines neminem, cui vt Principi parerent, habebant; nec omnes idem ſentiebãt. Legatur de etymologia vocis Scaliger *u*, aut quod loca ſic deſerta Arabum dicantur lingua: vel quod Africane Arabum vocetur regio *baru aru*, id eſt, noxa vel malitia feſtinans: vel ab Arabum item idiomate, quod *barbar* ſit murmur, ac ſonus inconditus.

C

D

E

Itaque vt ad Melitenſes reuertamur, vocat eos Lucas Barbaros eas ob cauſas, quas notauimus, & quod illi ſe aduerſus ignotos, tam faciles, humanoſque præbuerint, laudat, ſingularemque Dei prouidentiam refert. Inuehitur Virgilius *x* in inhoſpitales, qui aduentantes Troianos etiam arcuerint à littore, ideoque Barbaros vocat:

Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam
barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.

Memini quodam loco huius Operis de Barbaro quarundam nationum more, quę peregrinis omnem aditum intercludebant, vt Spartanorum, Scytharum, & aliarum, de quibus Alexander ab Alexandro cum Scholiaste Tiraquello *y*. *Ruborum nobis afferant Barbari*, inquit Chryſoſtomus; *neſciebant enim quinam eſſent illi, ſed ob calamitatem tam miſerebantur, quod homines eſſent*. Auget fortaſſe etiam Barbarorum vox calamitatem naufragorum, quę ſympathiam Barbaris quoque commouerit, & prorſus incognitis.

A

B

Verſus 2.] Accenſa enim pyra, reficiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, & frigus.

A *Ccenſa enim pyra*, &c.] *Syrus*, ואוחדו נורא וקראון כבלן דנשחן *vaatchadu nora vacharabun lechullan denaſſichchan*, id eſt, *Accenderunt enim ignem, noſque omnes conuocauerunt, vt calefieremus*, προσελάβοντο, id eſt, *acceperunt*, vel *exceperunt*; quam ſignificationem editio noſtra ſatis expreſſit.

C

Non eſt quidem pyra ligni nomen, vt quidam, teſte Gloſſa ordinaria, & Hugone, putant, eſt tamen lignorũ ſtrues ad accendendum ignem, vel iam ſubiecto igni ardens, quem Latine quoque vocant *rogum*. Quãuis magis proprie hic ſit, quãdo lignorum congeries ardere cœperit, pyra congeries ipſa priuſquam ignem conceperit: buſtum iam exuſta ligna, ſeu alia quæuis materia, vt corpus humanum, &c.

Ambigat aliquis, caminine tunc vſus fuerit. Meminit Suetonius *z* de arcuatili camino in triclinio. Cicero *a* de luculento, propter copioſum ignem. Sine dubio ſemper vſi ſunt omnes loco ad ſtruendum ignem. Sed vtrum ſuperne in tectũ caminus excitatus, vt nũc, fuerit, incertum puto, & in negantem ſententiam propendeo. Vitruuius *b* indicat ſatis hoc ipſum, multoque diſertius Philander Scholiaſtes. Hoc idem præterea probat, tum quod nullũ in antiquis ædificijs extet veſtigium, tum quia veteres ligna macerabant amurca, vt ſine fumi tædio arderent *c*, Catone *d* teſte, & Galeno *e*, qui ea vocat ἄκαπνα *f*. Addit, excitatum à Romanis calorem hac ratione: *Vt in ſubterranea ſtructura fornix eſſet oblongus, ex quo quaquauerſum in intimis parietibus de induſtria ſtructiles canales ad ſummam contignationem forent, qui nares haberent ad loca omnia, in quibus vellent procurare calorem, contectas exemptibilibus operculis: fornicem concalefactum fuiſſe partim ſuccenſis lignis, partim feruentibus intra canales aquis.* Videtur id etiam approbari, quod attinet ad Iudæos carentes tali camino, ex verbis Baruc *g*: *Nigræ fiunt facies eorum à fumo, qui in domo fit.* Audio hodieque in Sicilia, & alibi rarum eſſe caminorum, de quibus modo agimus, vſum; & vidi ego alicubi per foramen parietis exire fumum, nec aliud eſſe fumarium, aut infumibulum, ſeu veluti gulam, qua fumus extra tectum educatur innocenter. Erat igitur veteribus caminus, vel fornax; vel hypocauſtum, vel vas ex ære, aut ferro, aut teſta, ſuper quod (& dicebatur etiã focus) camera itẽ portatilis locabatur atramento illi-

D

E

a Exod. cap. 1.
b 2. Machab. 15.
c in Exod. cap.
d lib. 2.

e Elias in Tiſbi.

Phryges maxime Barbari.

f [illegible]
g [illegible]
h [illegible]
i Demoſth. [illegible]
k Plaut. [illegible]
l [illegible]
m [illegible]
n [illegible]
o [illegible]
p [illegible]
q [illegible]

r [illegible]
ſ [illegible]
t de hæreſ.
u [illegible]

x Æneid. 1.

Barbaræ quędam nationes hoſpitibus omnem adeundi facultatem intercludunt.
y lib. 4. c. 10.

Fueritne in vſu caminus, qualis nunc eſt
z in Vitellio, c. 8.
a lib. 7. epiſt. in 10.
b lib. 7. c. 3.
c Plin. lib. 15. c. 8.
d de re ruſtica, c. 130.
e 1. Antidotor.
f [illegible] quibus Martial. lib. 13. epigr. 15.
g c. 6. 20.

illitum. Poſtremo metonimice ignis ipſe eodem nomine interdum appellatur. Vbi autē ignis abſque hypocauſto excitabatur, fumus exitum non habebat. Vnde illud *a*:

a Horat. Satyr. 5.

——Lacrumoſo non ſine fumo
Vdos cum foliis ramos vrente camino.

b c. 13. 3.

Hieronymus explicans Oſeam *b*, vbi Latinam vocem poſui *fumarium*, notat à Theodotione poſitum καπνοδόχον, ab Aquila, & Symmacho, καταρράκτην; docetque, foramen eſſe in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur. De camino diſputat quoque Lipſius *c*.

c Centur. 3 epiſt. ad Belgas, ep. 75.

Propter imbrem, qui imminebat, & frigus.] Lyranus, *Imbrem, qui imminebat*, τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα videtur intelligere de aqua maris, *vnde totaliter*, inquit, *madefacti exierant*, vt patet ex dictis: nil aliud autem dictum eſt priore capite, quam quoſdam nataſſe; nonnullos in tabulis, & aliis rebus, quæ de naui erant, enauigaſſe, quos etiam; licet non adeo vt primos, oportet madefactos fuiſſe. Videri poſſet τὸ ἐφεστῶτα, id eſt, *imminentem*, non ſignificare tempus futurum, imbremque, qui caſurus timeretur: nec enim quis ad ignem accedit, quia veretur ne pluat, ſed aquam, qua iam eſſent madefacti, qui accenſa pyra indigebant: aqua vero potuit eſſe pluuialis, quæ multo magis madefecerit, quam maritima illos, qui enauigauerunt: priores namque, qui natauerant, prius peruenerant, nec pro iis nunc pyra accenſa eſt.

Imber quid ſignificet.

Attamen imminere futurum reſpicit: & imber non aliam ſignificat ordinarie aquam, quam pluuialem ex nubibus expreſſam; quamuis aliquando reperiatur pro vberiore, ac vehementiore copia humoris aquei vndecumque exiſtente, vt apud Poëtam *d*, auctore Nonio *e*.

d 4. Georg.
e c. 6.

——Et amicos irriget imbres.

Item apud Lucretium:

Ex igni, terra, atque anima naſcuntur, & imbri.

Rurſus iterum apud eundem Virgilium *f*:

f 1. Æneid.

——Laxis item compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſq; fatiſcunt.

De Græca voce τοῦ ὑετοῦ, quæ eſt ἀπὸ τοῦ ὕειν, *pluere*, non poteſt vllum aſſignari exemplū, in quo aliud ſignificet, quam pluuiam. Sed quia cum tempus eſt vdum, ac humidum, & ad pluuiam comparatum, quæ ingruit præſertim, ſi vigeat frigus, igni libenter vtimur, imbrem imminentem proprie hic accipere poſſumus hoc modo.

Et frigus.] Hyems nondum tranſierat, vt colligi poteſt ex capite præcedente. Viget nihilominus nonnunquā frigus verna, & autumnali tempeſtate. Arator *g* exiſtimat menſes tres, quibus manſit Paulus Melitæ, hybernos fuiſſe.

g lib. 2. Carminum in Act.

Menſibus hybernis tribus in regione Melita
Multiplicem dat Paulus opem.——

Verſus 3.] Cum congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam multitudinem, & impoſuiſset ſuper ignem, vipera à calore cum proceſſiſset, inuaſit manum eius.

CVM *congregaſſet autem Paulus*, &c.] Chryſoſtomus, Lyranus, & alij obſeruant Pauli charitatem, prudentiam, modeſtiam, quod ipſemet ad eiuſmodi ſe officium demiſerit in aliorum gratiam, nec temere miracula patrauerit.

Humilis beneficentia eſt conciliatrix alienæ amicitiæ.

Conciliatrix mirifica beneuolentię alienę humilis beneficentia, benefica humilitas: nihil æque allicit in eo, qui cæteros anteit, ac exemplum. Id edidit Chriſtus exactiſſime, vt alia prætercam ſummorum virorum tum in ſacra, tum in profana Hiſtoria. Lege in libro Iudicum *h* de Abimelech, cuius factum quoquo modo huic loco congruit.

h c. 9. 48. 49.

Sarmentorum.] φρυγάνων. Gloſſa interlinearis, & Hugo *vinearum ramuſculos* exponunt. Carthuſianus, *lignorum faſciculos*. Sunt igni aptiſſimi vitis ramuſculi, maximeque proprie ſarmenta dicuntur. At τὰ φρύγανα ſignificant virgulta quæuis, ſurculoſque aridos, omniaque ligna ſarmentoſa, ignis fomenta, & ad cremandum facilia: Græce εὔφλεκτα, Latine *cremia*, à cremando, vt etiam placuit Hieronymo *i*, qui addit aridas herbas, ſiccaque virgulta, quæ camino, & incendio præparantur. Quanquam Theophraſtus *k* φρύγανον diſtincte ponit, alia vero δένδρον, θάμνον, πόαν, cum Latini tria duntaxat agnoſcant arborem, fruticem, herbam, non verum aliud inter herbam & fruticem, quod reſpondeat τῷ φρυγάνῳ, vt obſeruauit Interpres Gaza *l*. Ad illud quartum genus pertinent exempli cauſa rubus, & paliurus.

Quid ſint Φρύγανα.

i in Comm. Oſ.

k in Hiſt. Plantar. c. 3.

l in præfat.

Deriuatio vocis Grecæ παρὰ τὸ φρύγω, vel φρύττω, quod eſt *torreo*, fauet acceptioni pro cremiis, & combuſtibilibus lignis. Horum haud adeo acris flamma, quæ flamma, ſi vehementior ſit, qui vehementer frigent, quando caleſiunt, indoleſcunt vt Ariſtoteles *m* docuit. Apud Oſeam *n*, vbi Latine legimus, *tranſire faciet Samariam regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper faciē aquæ*, Græce pro ſpuma eſt φρύγανον. Quæ ligna ſint ἄκαπνα & quo artificio veteres id procurarent: vel fumum qua ratione arcerent, dimitterentve, præter illa, quæ prius diximus, diligenter diſſerit Iacobus Mazzonus eo opere, quod Italice pro Dantis Itali Poëtæ comœdia ſcripſit *o*, & Paulus Manutius *p*, & Grapaldus *q*, & Scholiaſtes epigrammatum Grecorum *r*, & Daniel Barbarus *ſ*.

m Sect. 8. Problem. 11.
n c. 10. 7.

o lib. 1. c. 41.
p in libr. 7. ep. famil. Cicer. ep. 10.
q lib. 2. de partib. dom. verbo, Caminus.
r l. 3. pag. 352.
ſ in Vitruuium

Vipera à calore cum proceſsiſſet.] Syrus, ונפקת מנהון אכדנא מן רתחא דנורא *venapekath minnehun echedna men rathecha denura*, id eſt, *Et egreſſa eſt ex eis vipera præ calore ignis*; vel, *Prodit autem ex eis vipera præ calore ignis. Diligit enim*, ait Hugo, *temperatum calorem, cum frigidioris temperamenti ſit, vt & venenata fere omnia.* Incertum, an id animal tum primum generatum ſit. Natura præfrigida eius, modusque loquendi Scripturæ ἐκ τῆς θέρμης διεξελθοῦσα negātem partem indicat. In ipſis ſarmentis, loco humido, nata videtur, perinde vt vniuerſe cecinit Virgilius *t* de illa:

t 3. Georg.

Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit.——

Vipera, vnde dicta

Satis vulgaris opinio eſt, dici viperam quaſi vi parientem, quod eroſis matris lateribus cum eiuſdem interitu prodeant pulli: & Græce ἔχιδναν, ὅτι γεννῶσ' ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἄχρι θανάτου. Sic ſenſit cum vulgo, ſeu retulit ſententiam iſtam Chryſoſtomus, *u*, Iſidorus Peluſiota *x*, Euthymius *y*, Baſilius *z* Epiphanius *a* Athanaſius *b*, Hieronymus *c*, Auguſtinus *d*, Gregorius *e*, & poſteriores alij: & ex profanis Plinius *f* Et fauet, quod parricidas inſuebant intra culeum cum vipera, cane ſimia, gallo. Adde Horum *g*, Nicandrum *h*, Apuleium *i*, Plutarchum *k* Galenum *l*.

u Hom. 11. in Matth.
x lib. 1. ep. 105.
y in c. 3. Matt.
z Homil. 9. in Hexam.
a Hæreſ. 56.
b q. 56 ad Antioch.
c ep. ad Præſidium, de cereo Paſchali, tom. 9.
d Sermo. 63. de Temp.
e 13. Moral. c. 9. vel 7.
f lib. 10. ca. 62.
g libr. 2. Hieroglyph. c. 60.
h in Theriacis.
i lib. 1.
k opuſc. de garrulit.
l lib. 2. ca. 8. in princ.
m de theriaca, c. 9.

At enim vero ex his multi ſolum referunt iſtam vt vulgarem ſententiam, famamve: & apud Philoſtratum *m* Apollonius imprudentē cenſet eorum ſermonem, qui dicunt viperarum filios abſque matre naſci: quia nec patiatur natura, nec experientia comprobet; ſed viſa ſit quos peperit, lingua lambere, & quaſi expolire. De qua experientia teſtes hodieque exiſtunt.

Falſum eſt, quod de vipera circumfertur.
a apud Pierid. lib. 14. Hierogl.

Theophraſtus negat *a* viperarum vterum à catulis ſuis exedi, fatetur tamen diſrumpi ſponte vterum, quod adeo ſit anguſtus, vt tam numeroſę prolis multitudinem, & incrementum capere nõ poſſit: idé vero marinis acubus euenire (id etiam habet citatus Plutarchus) quas admodum tenues, prolis pariter multitudo diſrumpi cogat. Albertus *b* neque hoc concedit, appellans mendacium, & impoſſibile: *Quoniam natura*, inquit, *nunquam dedit actum, cuius non daret naturalem potentiam, & facultatem: aliter namque deficeret in neceſſariis.* Docet præterea dici viperam, quaſi vi intrinſeca parientem, prius quidem ouum, deinde animal. In quo alij diſſentiunt, volentes ita vocari, velut viuiperam, quod non oua, vt cæteri ſerpentes, ſed viuũ pariat. Ælianus *c* cum vulgarem ſententiam retulerit, hanc poſteriorem, Theophraſto auctore, ſequitur. Ariſtoteles *d* prodit, quod vipera parit catulos membranis (quæ vocantur ſecundæ) obuolutos, quæ tertia die rumpuntur: aliquando contingere, vt qui ſunt adhuc in vtero, abroſis membranis prorumpant; ſingulos autem diebus ſingulis exire plures, quam viginti.

b lib. 25. de animalib. c. vlt.
c 9. de Hiſtor. animal. ca. 31. & 32.
d 1. de Hiſt. animal. c. vlt.

Fabuloſum eſt etiam viperam ore concipere.

Hanc ego ſententiam libentius amplector: nec minus fabuloſum reor, quod Epiphanius, ac Hieronymus præ ſe ferunt, & refert Galenus, viperam ore concipere, & maris, caput abſcindere, ſicque vtrumque parentẽ perire, patrem in conceptione, matrem in partu. Ex recentioribus Delchampius Plinij *e* Scholiaſtes, & Toletus in Lucam *f* adhærent eidem opinioni, præterea Canterus *g*, Iacobus Pontanus *h*, Rhodiginus *i* quoque fauet, tametſi non abſque hæſitatione.

e lib. 10. c. 62.
f in ca. 3. num. 25.
g lib. 6. c. 16.
h in 3. Georg.
i lib. 6. c. 13. & 20.
k Mat. 3. 7.
l infra 23. 33.
Cur Chriſtus progeniem viperarum Phariſæos dixerit.

Cur Ioannes Baptiſta *k*, & Chriſtus *l* Iudæos nominauerint *progeniem, ac genimina viperarum*, maxime Phariſæos, & Sadducæos, cauſam reddunt multi ex ſectatoribus primæ ſententiæ, tum inuidiam, quæ lacerat propria viſcera; tum quod ſuoſmet Doctores, ac Prophetas interfeciſſent, Deum etiam ipſum deſeruiſſent, atque Chriſtus occiſuri eſſent; tũ etiã *quia errauerant ab vtero peßimorum parentum filii peßimi imitatores* m, *necnon Diaboli* n *ipſius*. Verum iuxta poſteriorem magis veram opinionem, notata eſt Phariſæorum, ac Sadducæorũ & vita, & doctrina pernicioſiſſima, qua populos inficiebant, vt indicat Clemens Alexandrinus *o*; vel peſtilens eorundem, venenoſiſſimaque maledicentia calumniantium, & quaſi mordentium ſanctos viros, vt placet Hieronymo *p*, & Gregorio *q*.

m Pſal. 5.
n Ioan. 8.
o Parœneſ. ad Gent.
p in c. 30. Eſa.
q Hom. 20. in Euang.

Legendi Phyſiologi, Medicique de natura, ac proprietatibus huius ſerpentis, & quæ ad mores accommodate, præter citatos Patres diſſerunt Pierius *r*, Petrus Bercorius *ſ*, Sylua Allegoriarum *t*, item Ambroſius *u*, & Baſilius *x*, & hoc loco Arator *y*, Beda, & alij.

[illegible] & 14.
[illegible] ellario
[illegible] lib. 10.
[illegible] erbo, Vipera.
u 5. Hexam. c. 9.
x Hom. 9. Hexam.
y lib. 2. Carm. in Act.
z Cyril. Ieroſ. Catecheſ. 18.

Therion Arabes detorto è Græcis vocabulo nominant: eſt enim θηρίον fera; vnde venenorum antidotum theriaca. Quidam *z* aliquando pro vipera, quæ Paulum inuaſit, *lacertam* dicunt; ſed nomine quod generaliter comprehendit eiuſmodi beſtias.

Inuaſit manum eius.] Syrus, ונכתה *venecthath*, id eſt. *Et momordit.* Καθῆψε. *Inuaſit mordendo*, inquit Lyranus: *pendebat enim de manu eius*, vt eſt in verſu ſequenti.

Auctor Theſauri Græci arguitur.
a Tom. 1. col. 497. & 498.

Mauult Auctore Theſauri Græci *a*: *Illigauit ſe eius manui*, vt ſit καθῆψε, pro καθῆψεν ἑαυτὴν. Et eodem modo intelligẽdum Baſilium, quando eandem iſtam hiſtoriã narrans, ait: Φρυγανιζομένῳ τῷ Παύλῳ ἐνάψας ὁ ἔχις. Verumtamen cum fateatur nihil, aut parum intereſſe ad ſenſum, vtro modo interpretemur, aliique, vt ipſe refert, Ariſtoteles *b* illa, καθάπτωνται εἰς τὸ ὀςοῦν, exponant, *os attingunt*, neſcio cur adeo indulgeat libidini contradicendi vulgatæ editioni noſtrę. Exponunt quoque Lexica vetera idem verbum pro mordere, quo pacto præter Syrum interpretem, Oecumenium, Lyranum, & alios, intellexit Tertullianus *c*, & Ambroſius *d*.

b l. 9. Hiſt. animal.
c in Scorpiaco, c. 1.
d in 6. Hexam. ca. 6.
Cur potius dictum ſit, *inuaſit*, quam momordit.

Ego tamen dubito, ac de induſtria Interpretem vſum arbitror inuadendi verbo, ita vt aggreſſa quidem ſit, vt morderet vipera, non momorderit tamen: quia verſu quinto Paulus nihil mali paſſus narratur. Quanquam reſponderi poſſet, vim in hoc diuinam apparuiſſe, vt infixus beſtię dens venenatus ſine noxa fuerit, tametſi veſtigium morſus in manu reliquerit. Gloſſa interlinearis, & Hugo, quod hic dicitur, *inuaſit*, explicant, *intrauit*: *ſed*, inquiunt, *deſtruxit*.

Venenata animalia quand[illegible]ulant.
e ſupra c. 1.

Sęuit vipera potiſſimum, ac eiuſmodi venenata animalia tempeſtate calida, & vt loquitur de ſcorpio Tertullianus *e*, *familiare periculi tempus Auſtro, & Africo velificat.* Adhuc hyems erat, ſed forſan tales flabant venti; certe accenſæ calor pyræ viperam exaſperauerat, vt vel ſic diuinæ virtutis τὸ ἀλεξίκακον magis enituerit. Illuſtrari locus hic poteſt Gabriæ verſibus in fabulis:

Anguem fouebat ruſticus ſuo in ſinu
Bruma regente frigore: hic ignis calens
Pupugit fouentem: ſuſtulit cita nece.

Verſus 4.] Vt vero viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu eius, adinuicem dicebant: Vtique homicida eſt homo hic, qui cum euaſerit de mari, vltio non ſinit eum viuere.

Theriaca vnde dicta.

PENDENTEM *beſtiam.*] Τὸ θηρίον, de omni fera, & bellua dicitur, ſed κατ᾽ ἐξοχὴν, de elephanto, ſicut & bellua: apud Medicos vero de venenatis, ac nominatim apud Arabas, vt ante monuimus de vipera: vnde θηριακὴ, videlicet ἀντίδοτος, *theriaca*, celeberrimum illud medicamentum ex ſimplicibus plurimis, & viperarum carne compoſitum aduerſus venena, ſiue morſu, ſiue potu corpus peruadant. Pendebat autem vel manui duntaxat illigata, vel etiam ore compreſſo, denteve infixa.

f Pſal. 54. 24.
g Gen. 4. 10.
h Mat. 26. 52.
Vltio diuina impios ſequitur.
i Ioan. 9. 3.
k Valer. Maxim. lib. 1. c. 2.
l c. 5. 19.

Vtique homicida eſt homo hic, qui cum euaſerit de mari, vltio non ſinit eum viuere.] Non eſt in Barbaris plane barbarum iudicium, vel à ratione prorſus alienum, nec enim *viri ſanguinum dimidiant dies ſuos* f. Et *vox fuſi ſanguinis* [illegible] *Deum clamat de terra* g. Et *qui gladium accipiunt, gladio pereunt* h. Certe digni ſunt, qui hanc, ſimilemve luant pœnam: attamen contingit nonnunquam calamitas abſque peccato, aut proprio, aut parentum; ſicut cæci nati exemplo Chriſtus docuit i. *Sera eſt quandoque Numinis vindicta; ſed niſi noſmet ipſi diiudicemus, ac vindicemus grauitate ſupplicii*, vt ille dixit *k*, *tarditatẽ compenſat; nec effugit, qui fugit. Quomodo ſe fugiat vir à facie leonis*, ait Amos *l*, *& occurrat ei vrſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.*

Laudat Chryſoſtomus Barbaros iſtos, tan-

Laudantur hi Barbari, pluſquam Philoſophi.

quam qui retineant naturæ iudicium incorruptũ, multiſque Philoſophis ſapientiores ſint, qui ea, quę ſub Luna ſunt, extra prouidentiam ponũt. Sed eo, quem dixi, laudandi ſunt ſenſu, quoniam non eſt metienda cuiuſquam virtus, & peruerſitas ex proſperis, & aduerſis rebus. Peruerſum hoc fuit, ac præpoſterum de Iob amicorum eius iudicium *a*, multis aliis exemplis confutabile: necnon ſententiis ſacris, quibus docetur, atque demonſtratur, Deo percharos varie in hoc mundo tentatos, & vexatos. Attamen vincula, quibus Paulũ videbant adſtringi, ita ſuſpicandi cauſam dederunt: *nec rem euulgant, ſed inter ſe conferunt*, inquit Chryſoſtomus, qui alio loco *b* vtrumque, Paulum videlicet, atque Iob, ſeu obtrectationes de ambobus eleganter comparat.

a c. 4. 7. & ſeq. & c. 5.

Non ſemper qui Deo chari ſunt, non affliguntur.

b concio. 5. de Lazaro.

Vltio.] Δίκη: Syriace, כנותא *chinutha: Iuſtitia, quaſi Deam intellexerint*, inquit Vatablus. Heſiodus *c* quidem Δίκην *Deam facit Iouis, & Themidis, alij Aſtræi, & Hemeræ, vel Auroræ filiam.* Huic, & τῇ δικαιοσύνῃ Orpheus hymnos duos compoſuit, ac λίβανον, id eſt, *thus* adoleuit. Meminit & Pollux *d* huius ſub hoc nomine Deæ Aſtrologi, potiſſimũ Aratus *e*, virginem in cœlo ſtatuunt eum ſpica ſplendente, & nominant Aſtræam, quod facit quoque Latinus Poëta *f*.

Vltima cœleſtum terras Aſtræa reliquit.

Deſcribit eam, ac veluti depingit apud Gellium *g* Chryſippus, & qui Hieroglyphica tractant, vt Pierius *h*, & fabulas, vt Higynus *i*, & Deos, vt Giraldus *k*.

c in Erg.

d in Onomaſt.

e in Phænomen.

f Ouidius 1. Metamorph.

g lib. 14. c. 4.

h lib. 42.

i c. 130.

k Syntag. 1.

Verſus 5.] Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem, nihil mali paſſus eſt.

ET *ille quidem excutiens, &c.*] Non excuſſit ſtatim Paulus viperam, vt miraculum eſſet illuſtrius, ſpatiumque daretur, quo venenum diffundi potuiſſe videretur. *Vipera cum in manum Apoſtoli dentes iniecisſet, & nullam peccati in ea mollitiem, & laxitatem inueniſſet*, inquit Oecumenius, *ſtatim reſiliit, & in ignem ſeſe proiecit, quaſi pœnam à ſe exegerit, quod nihil ad ſe pertinens corpus inuaſiſſet.* Tum ſubdit tropologiam: *Nos vero beſtias timemus, propterea quod armatura virtutis muniti minime ſumus.* Verumtamen hiſtoria denotat à Paulo proiectam beſtiam, non hanc ſponte ſe in ignem proieciſſe; quod & cæteri Interpretes vt certum ponunt, præſertim Arator:

Beſtia cur Paulo minime nocuerit.

——*Digito nam beſtia pendens*
Excutitur proiecta rogis, bene redditа flammæ
Quam dedit ipſa prius, quæ culpa protulit ignem,
Vnde gehenna calet.——

Pergit myſtice hiſtoriam interpretari, ac in ea acute obſeruat, iam ex eo tempore Paulum morſibus, & veneno ſerpentum redditum immunem, *quando deciderunt ex oculis eius ſquamæ, quibus circumueſtiuntur ſerpentes.*

Paulus à ſua conuerſione vim contra ſerpentes accepit.

——*Iam tunc de corpore Pauli*
Virus abeſt, oculis cum ſquameus excidit horror,
Quem ſerpens antiqua dabat, purgatus in amne
Æthereo, Chriſtique cruci ſua membra relegans
Neſcit ab angue mori: vorat hæc quoq; flãma venenum,
Quæ ſacris vim ſumit aquis, quibus vſtus anhelat
Qui dolet ad patriam veteres remeare colonos.

Dicuntur hęc poëtice, atque etiam pie: non quod per inhærens donum tutus eſſet Paulus à morſu mortifero, vel à venenis; ſed quoniam auxilio, & prouidentia ſua Deus tutabatur eum aduerſus eiuſmodi incommoda: ſicut & inter *ſigna, quæ ſequerentur eos, qui crederent, illud erat, vt ſerpentes tollerent l*, id eſt, manu mulcerent, vt exponit Ambroſius *m* (volens etiam excuſſam viperam in ignem à Paulo) *& ſi mortiferum quid biberent, non eis noceret.*

l Marc. vlt. 18.

m 6. Hexam. c. 6.

Huius exempla ſuppetunt in hiſtorijs. Macarius vero cum morſus eſſet ab aſpide, manibus ambabus, vt narrat Palladius *n*, apprehendens illam, diſcerpſit dicens: *Cum te non miſerit Deus meus, quomodo ad me auſa es accedere?* prodierat autem ex foliis, & ſarmentis quando Macarius puteum fodiebat ad recreandos Monachos, videlicet Diabolus inuidet charitati, & inſidiatus eſt Paulo per viperam, laboranti pariter ex charitate pro aliis.

n in Lauſiaca, ſect. 17.

Macarius à ſerpente læſus non eſt.

Diabolus inſidiatus eſt Paulo per viperam.

Verſus 6.] At illi exiſtimabant eum in tumorem conuertendum, & ſubito caſurum, & mori. Diu autem illis expectantibus, & videntib. nihil mali in eo fieri, conuertentes ſe, dicebant eum eſſe Deum.

AT *illi exiſtimabant, &c.*] Lethaliſſimus viperæ pluſquam aliorum ſerpentum morſus, maxime cum agitatur calore, ſicut omnes fere, quos citauimus, Phyſiologi tradunt, in primis Ælianus, & Albertus, quibus accedit Dioſcorides *o*, docens inter effecta mala morſus viperini tumorem corporis eſſe, ſimul pręſcribens antidota *p*. Albertus *q* meminit *de apoſtemate calido, ac rubeo, & dilatato cum veſicis, vt fit ex ignis aduſtione: illũ vero mori vt plurimum tertio die, quamuis nonnunquam perueniat ad ſeptimum.*

Morſus viperæ lethaliſſimus.

o lib. 7. c. 10.

p lib. 6. c. 8.

q libr. 25. de animal. c. vlt.

Verbum Græcum πίμπρασθαι ſignificat dictam ab Alberto incenſionem, prout etiam vidit Clarius in ſua verſione, & Vatablus, & Arias. Sed Interpres noſter vitans æquiuocationem, melius poſuit *tumorem*, qui eſt cum incenſione. Tardius occidit vipera, quam aſpis, vt placet Gregorio *r*, vt proinde diu Melitenſes expectauerint, quemadmodum ſtatim ſubiicitur, lethalem iſtius exitum veneni.

r 15. Moral. c. 9. vel 8.

Conuertentes ſe.] Syrus שחלפו מליהון *ſchalephu melleihun*, id eſt, *Mutarunt ſermones ſuos.* Arias, *Sermone, & ſententia mutatis.* Vatablus, *Mutata mente, vel ſententia*, quod etiam habet Chryſoſtomus. Gloſſa interlinearis, & Hugo, *Facies ſuas inuicem conuertentes inter ſe.* Lyranus, *Vnus alteri colloquendo.* Carthuſianus, *Mutuo ſe aſpicientes.* Omnia poſſunt eſſe vera, participioque μεταβαλόμενοι contineri.

Dicebant eum eſſe Deum.] *Iterum ſupra modum loquuntur*, ait Chryſoſtomus, hoc eſt, *ex homicida Deũ faciunt*, ſicut Lyſtrenſes eundem cum Barnaba Deorum ritu veneratum poſtea lapidauerunt *ſ*: vnde huc transferri poſſunt, quæ de vanis hominum iudiciis diſſeruimus.

ſ Act. 14. 10. 18.

Gentilium notat Oecumenius morem fuiſſe, vt quem incredibile aliquid, ac mirandum facinus edere viderent, Deum opinarentur. Id ſi mitius intelligatur, propter eximiam poteſtatem, ac dignitatem, qua homines humanitatem non exuentes, diuinitatis participationem quandam habent, non eſt alienum ab vſu ſacrarum Literarum *t*, quæ Dei nomen hominibus hac ratione communicant: *Paulum momordit vipera* inquit Ambroſius *u*, *& putabant eum quaſi peccatorem vix de naufragio ſeruatum, veneno eſſe moriturum. Sed poſtquam inuiolabilis manſit excuſſa in ignem vipera,*

Gentilium mos eum opinari Deum, quem incredibile aliquid feciſſe vidiſſent.

t Exod. 7. 1 & c. 22. 28 Pſa. 49. 10. Pſal. 81. 6. Ioan. 10. 34. & ſeq.

u 6. Hexam. c. 6. & lib. 7. in c. 10. Luc.

plus apud intuentes venerationis inuenit.

a lib. Scorpiace, c. 1.

b Luc. 10. 19.

Tertullianum a cum lego dicentem, quod potestatem, quam Christus dedit *calcandi supra serpentes, & scorpiones* b, *Paulus hic dedicauit, quando morsum viperæ spreuit*, venit vtcunque suspicio mihi, voluerit-ne innuere id, quod publica fama celebratum est de virtute, quam Deus propter Pauli merita concessit Melitensium insulæ, vt serpentes, scorpiones, idque genus venenata animalia cætera, etiam aliunde transportata, venenum ibi ponant, nocendique facultate careant: atque loci eiusdem glebæ subministrent antidotum contra venena, quam nominant Gratiam sancti Pauli. Immo si credimus asseueranti, & ex certa experientia comprobanti Thomæ Fazello c, quotquot vbiuis nascuntur die Conuersioni Pauli dicato, non horrent, vel formidāt angues, quin & sola saliua horum morsibus medentur.

Melitensi [illegible] serpentes, [illegible] genera nocere non possunt.

c de reb. Sicul. decad. 1. lib. 1. c. 1.

Affine est quod traditur in Romano Martyrologio d de Phoca Martyre Antiocheno his verbis: *Qualiter de antiquo illo serpente triumphauerit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quod si quispiam à serpente morsus fuerit, vt ianuam basilicæ Martyris credens attigerit, confestim euacuata virtute veneni sanatur.* Meminit quoque Turonensis e. Idem proditum est de puluere sepulcri Ieremiæ Prophetæ.

Phocæ Martyris insigne miraculum. d 5. Martij.

e lib. de gloria Martyr. c. 99.

Non possunt hęc in soli naturalem vim referri; qualem Hybernici narrant esse Beda f, & Solinus g, & de Sardinia hic idem, necnō Plinius h de Gaulo insula, deque aliis iidem, & alij, quos citat & citatus antea Fazellus.

f 1. Eccl. histor. Angl. c. 1. g c. 3[illegible]. h lib. 5. c. 7.

Non moror etiam antipathiam, quam Marsi i, vel quidam alij feruntur habere cum venenosis animalibus ex naturali sua cōstitutione corporis: qua de re post Michaelem Medinam k, aliosque, noster Delrius l; etsi verius est, Marsos esse incantatores: & de Psyllis, licet scribāt Plinius m, Solinus n, Lucanus o, Silius Italicus p, Plutarchus q, Gellius r, Crinitus ſ, Herodotus t, Varro u, idem dici potest, pręsertim cum tradat Cornelius Celsus x, non habere istos scientiam curandi veneni, sed audaciam vsu ipso confirmatam: & constat Mithridatem, aliosq; ad venena pręmunitos fuisse.

De Marsis cum serpentibus antipathiam habentibus. i August. in Psalm. 57. & lib. 11. Genes. ad lit. c. 28. [illegible] k lib. [illegible] de recta in Deum fide [illegible] l Disquis. [illegible]

De Melita nullus [illegible] prodidit ante aduentum Pauli, nec potuit quidē, cum ibi Paulum vipera inuaserit.

Quod de natis in die Conuersionis Pauli Fazellus asserebat, & Alanus Copus y approbat, equidem non facile probo: nullo modo genus illud hominum, qui se de cognatione Pauli vane, mendaciterque venditant, & āgues contrectare sine damno; compertum est istos contra morsum antidotis præmuniri. Beneficium hoc agnoscit Melita, priuilegiumq; Apostoli Pauli, qui vel sinistram, quam conceperant de ipso opinionem, deleuit hoc modo in perpetuum, vel hospitij gratiam compensauit. Apud Rhodiginos Cœlius Rhodiginus z testis est, ad templū sancti Bellini sanari lethaliter morsos à canibus, quoniam ille canū laniatu discerptus est. In eundem modū venenatos morsus nunc Melitæ experitur, vbi Paulum casso conatu vipera momordit. Mysticā pyrę ac viperę expositionē tradit Maximus Abbas a.

[illegible] x lib. 5. c. 27. y Dial. 3. c. 28.

De cognatione Pauli se iactantes quid de se prædicent.

z lib. 17. c. 28.

a Cent. 2. c. 31

Versu 7.] In locis autem illis erant prædia Principis insulę, nomine Publij, qui nos suscipiēs, triduo benigne exhibuit.

E*rant prædia Principis insulæ.*] Adhuc viget memoria prædiorum istorum, & Regij iuris dicuntur esse, sicut erant illo tempore Principis, qui vocatur Græce Πρῶτος, id est, *Primus insulæ.*

Cæterum *Princeps*, ac *Primus* primatum significat, non autem totius insulæ dominium absolutum: parebat enim insula tunc Romanis, perinde vt Sicilia, & à Siciliæ Prætore gubernabatur; prius autē erat sub ditione Carthaginensium, & ante hos Regem habebat nomine Battum, qui Didonē, vel sororē eius Annā humaniter excepit.

Princeps, ac primus quid dicatur.

Illam Rogerius Normannus Comes Siciliæ cum Gaulo, vulgo Gaudico vel Gozo insula, quę distat quinque millibus tātum, de Saracenorum potestate recepit anno 1090. & qui Siciliam obtinebat, cum iisdem Carolus V. illam Equitibus sancti Ioannis post occupatam à Turcis Rhodum anno 1523. attribuit, ac dono dedit. Lege inter alios Thomam Fazellum b, & Iacobum Bozium c.

Quomodo à Saracenis Melita in Christianorum potestatem venerit.

b lib. 1. decad. [illegible] c in hist. Melitensi.

Publij.] Græce Πόπλιος vocatur, necnon Syriace פופליוס *Pupelius*. Sic legimus eundem etiam Latine modo Publicolam dici, modo Poplicolam. Erat forte Publius hinc Proprętor insulæ, seu Vicarius gubernator pro Prætore Siciliæ, vt propterea Πρῶτος appellatus sit Græce, cum nomē sit Romanū. Romanus & ipse, seu Italus videtur.

De Publio Martyre Episcopo Atheniēsi mentio est in Romano Martyrologio d, vbi Dionysij Areopagitæ successor memoratur, dum videlicet Romam euocatus, & in Gallias missus esset: quod & Dionysius Corinthius affirmat apud Eusebiū e. Hieronymus f quoque eundem scribit *Martyrem, & Atheniensem Episcopum, & prædecessorem Quadrati.* Sed Ado g hunc ipsum ait esse, de quo agimus, etsi in nomine insulæ errat, vocans *Meletum*, vel *Melitenam*, indicatque, prius præfuisse in sua patria Episcopum, quam Athenis. Iisdem verbis vtitur Beda, sed 18. Ianuarij, & Miletum quoque ponit. Galesinus h cōsentit, eundem, qui Atheniensem Episcopatum gessit, esse illum; sed nihil de Melitensi Episcopatu. Eodem prorsus modo Maurolycus i.

De Publio Martyre. d 21. Ianuar.

e 4. Hist. c. 23. f in catalog. scriptor. Eccles. in Quadrato. g in Martyrolog. 21. Ianuar.

h in Martyrol.

i in Martyrol.

Triduo benigne exhibuit.] Φιλοφρόνως *Amica, & beneuola mente, libenter, hilariterque. Hilarem enim & Deus, & homo datorem diligit* k. *Et qui miseretur, id in hilaritate facere debet* l. *Et hospitales oportet esse sine murmuratione* m. Sed de hospitalitate egimus capite decimo. Omnes ducentos, ac septuaginta sex, qui simul nauigabant cum Paulo, Chrysostomus receptos putat à Publio.

k 2. Cor. 9. 7.

l Rom. 12. 8.

m 1. Pet. 4. 9.

De triduo est quidem nūc satis solemne apud Religiosos, qui hospitio vacāt, vel apud hospitales domos, vt nempe tantum præfigatur spatium iis qui excipiūtur. Sed in Institutis Religiosorum nihil legi: immo Palladius n narrat, in solitudine Alexandrina quanto vellent tēpore hospites excipi solitos, etiam ad triennium. Pręclare disputat de Hospitalitāte Turrecremata in expositione Regulæ sancti Benedicti o, necnon Smaragdus ex eodem Ordine Monachus.

Triduo hospitari in locis religiosis solemne est.

n in Lausiaca hist. c. 6. ad Lausum.

o in c. 53. tractat. 119.

Versus 8.] Contigit autem, patrem Publij febribus, & dysenteria vexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit: & cum orasset, & imposuisset ei manus, saluauit eum.

F*ebribus.*] Πυρετοῖς. Syriace, באשׁתא *beschatha*. In singulari, *Febre*. Poni quidem pro numero numerus potest: attamen sunt etiam, quas

Febres compoſitæ quæ ſint.

Medici compoſitas febres vocant, vel nothas; fiuntque ex diuerſis humoribus eodem loco permixtis, atque confuſis, pariterque putreſcentibus: etſi par ſit earum modus, vix aſſignari poteſt definitum genus: ſin impar, nomen, ac genus ſortitur eius, quæ potior eſt, ac præualet. Sunt præterea febres implicitæ, diuerſis horis incipientes, deſinenteſque, quarum quælibet ſeorſum conſiſtit, & propriam eſſentiam habet, quamuis acceſſionum quædam partes in idem tempus concurrant. fiunt autem ex diuerſis non eodem loco poſitis humoribus, ſed ſuam habentibus ſedē, eſſentiam, motum. Legendus potiſſimum Galenus in opere de differentiis febrium, cum diſſerit *περὶ τῆς συμπλοκῆς καὶ τῆς κράσεως τῶν πυρετῶν*, *de complicatione, & confuſione febrium.* Quæ eadē de re Medici cæteri, tū ex recentioribus Fernelius, & Valeriola.

Febres implicitæ.

a c. 4. 38.
b Matt. 8. 15. Marc. 1. 31.
c verſ. 39.

Fortaſſe Publij pater laborabat ſimul febribus multis, ſicut & ſocrus Petri, de qua eodem modo Lucas affirmat in Euangelio *a*, *quod tenebatur magnis febribus:* licet alij Euangeliſtæ *b* de vna ſcribant: & ille ipſe ſubiungat *c*, *quod Chriſtus imperauit febri.* Atque ibidem Syrus interpres pro febribus *febrem* poſuit. Vel vnica erat in vtroque, vel ex pluribus potior vna.

Dyſenteria.] Syrus רבכאב מעיא *rbeˈbib mehhaia*, id eſt, *Dolore viſcerum.* Retinuit Interpres vocem Græcam.

Quid ſit dyſenteria.

d in Aphor.

e lib. 9. ep. famil. in 26.
f 2. de Finib.

Profluuium, ſiue fluxum ventris, & excoriationem inteſtinorum, arteriarum exulcerationē. qua extrudatur egeſtio ſanguinolentia, vel fellea Medici dyſenteriam intelligunt, ita vt, auctore Hippocrate *d*, quando incipit à fellea nigra, ſit lethalis. Ventrem torminū doloribus diſcruciat Dyarrhœa eſt ſimplex alui purgatio, ventriſque fluxio. Et Epicuro, & ſibi ipſe Cicero *e* (Epicuri verba de hac re ab eodem *f* recitantur) teſtatur moleſta fuiſſe *δυσουρικά τε καὶ δυσεντερικὰ πάθη*; quorum alter morbus (difficultas, & ſuppreſſio vrinæ) edacitatis; alter etiam turpioris intemperantiæ putaretur: conqueritur vero paſſum ſe *τὴν δυσεντερίαν*.

Iob laborauit dyſenteria.
g verſ. 14.

Iob laboraſſe dyſenteria, perſuadent ſibi Philippus Preſbyter, & Beda. quod capite decimoſexto *g* dicat *Effudit in terram viſcera mea*: vel, vt Hebræus textus habet, *fel* In dyſenteria namque bilis putrida confluit in inteſtinum magno impetu, raditque pinguia, quæ inteſtino adnata ſunt. Lege Galenum *h*.

h in Aphor. Hippocr. & in 1. de victu rat. & 3. de ſympt. cauſ. & alibi.

i lib. 28. c. 14.

Fuit patris Publij periculoſa dyſenteria: nec enim omnem febris comitatur, ſed cuius humor eſt acerrimus, iſque vel è viſceribus, vel è venis, vel ex vtriſque magna corporis turbatione atque vexatione profuſus; maxime *ſi teneſmus adſit inanis, crebraque voluntas*; vt definit Plinius *i*, *egerendi, ſeu frequens, & irrita deiiciendi alui cupiditas cum inflammatione, ac tumore ſedis, mucoſa, & ſanguinolenta quadam egerentis.*

Palæſtini quo morbo laborarint.
k 6. Antiqu. c. 1.

Palæſtinos Arcæ ſanctæ violatores hoc percuſſos morbo Ioſephus *k* putat, ita vt inteſtina putredine etiam corrupta excernerent: quamuis alij malint ani cōdylomata fuiſſe. id eſt, tubercula inſanabilia circa coronam ani ſanguinem iugiter profundentia. Extat hiſtoria in primo Regum libro *l*, vbi Abulenſem *m* conſule. Exaggerat Hieronymus *n* magnitudinem miraculi, quod febres, & dyſenteria morbi ſint inter ſe contrarij.

l c. 5. 6.
m quæſt. 15.
n in ca. 63. Eſaiæ.

Cum oraſſet.] Non pie ſolum, ſed etiam prudenter, vt ſanitas Deo vero, quem ipſe coleret, & quem veriſimile eſt prius prædicatum à Paulo, præmiſſa ſalutatione, aſcriberetur. Tametſi vero nulla ſine diuina vi miraculo patrarent Apoſtoli, aut alij, non ſemper ante publice precati memorantur: ſed aliquando adhibito imperio, aliiſve modis, prout alias *o* notauimus.

o c. 3.

Et impoſuiſſet ei manus.] Caietanus monet, ſacramentalem nō fuiſſe manuum impoſitionem. Non dubito: & alibi quoque multiplicem diſtinxi huiuſmodi manus imponendi rationem *p*. *Super ægros*, ait Chriſtus, loquens de iſta, *manus imponent, & bene habebunt q*. Imponebantur forſitan capiti manus cum Crucis conſignatione.

p Act. 8. & 9. Manus impoſitio ob curationem morbi adhibita.
q Marc. vlt.

Signo Crucis Rex Ludouicus curatus eſt.

Rigordus Gothus Chronographus Ludouici Regis narrat, Ludouicum Philippi filium à dyſenteria liberatum, cum ſigno Crucis conſignatus eſſet, quod cum ſacris reliquiis claui Dominici, & ſpineæ coronæ efformatum eſt, & brachij ſancti Simeonis: patrem vero quoque ipſius in tranſmarinis partibus eodem die, horaque à conſimili morbo curatum.

Saluauit eum.] Syrus, ואחלמה *vechhelemah*, id eſt, *Et ſanauit eum.* Ex Græco *ἰάσατο*. Non enim ſanandi verbum indicat ſanitatem ab vtraque infirmitate animæ, & corporis, ſanando nunc iſtud, poſtea conuertendo illud, vt Carthuſiano placet. Idem, aliique poſt Bedam notant, ſanatum infidelem à Paulo, non autem fideles Trophimum *r*, ac Timotheum *ſ*, quia ille per miraculum foris ſanandus erat, qui intus non viuebat: hoc autem non indigebant, qui intus ſalubriter viuebant.

Cur Publius ſanatus, non Trophimus, vel Timotheus.
r 2. Timoth. vlt. 20.
ſ 1. Timoth. 5. 23.
t 27. Moral. in fi. vel 14.
u Pſal. 9. 10.
x 1. Corint. 14. 22.

Gregorius *t* iam prior hoc obſeruauerat, docens opportune fieri miracula ab eo, *qui eſt adiutor in opportunitatibus* u, & *in gratiam infidelium* x, *Vnde citius*, inquit (non poſſum enim verbis breuioribus, nedum melioribus tam grauem Gregorij declarare ſententiam) *fortaſſe ſatisfacimus ſi quid de ipſa Apoſtolica diſpenſatione memoremus. Paulus namque egregius prædicator Melitam veniens, & plenam infidelibus inſulam ſciens, patrem Publii dyſenteria, febribuſque vexatum prædicando ſaluauit: & tamen ægrotanti Timotheo præcepit, dicens y: Modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quid eſt, Paule, quod ægrum infidelem orando ad ſalutem reuocas; & tantum adiutorem Euangelii more Medici per alimenta curas? niſi quod idcirco fiunt exteriora miracula vt mentes ad interiora perducantur: quatenus per hoc, quod mirum viſibiliter oſtenditur, ea, quæ admirabiliora ſunt, inuiſibilia credantur. Signo quippe virtutis pater Publii ſanandus fuerat, vt mente reuiuiſceret, dum miraculo ad ſalutem rediret. Timotheo autem adhibendum foris miraculum non erat, qui iam totus intus viuebat.* Ad hunc modum Gregorius.

y 1. Timoth. 5. 23.

Miracula quare non fiunt apud infideles.

Verſus 9.] Quo facto, omnes, qui in inſula habebant infirmitates, accedebant, & curabantur.

Q*Vo facto.*] Tantum valuit viri Principis exemplum, & vtilitatis incitamentum. Credibile eſt tunc Publium, & patrem, necnon reliquos, qui ſanitatem ſunt conſequuti, credidiſſe in Chriſtum. præterea plurimos alios in eadem inſula, quibus Pauli naufragium portus ſalutis fuit, vipera medicamentum animi, hoſpitum beneficium cum fœnore.

Melitenſes in Chriſtum crediderunt.

Verſus 10.] Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & nauigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.

a verſ. 34.

Cur Paulus manibus victum ſibi non comparauit.

QVi etiam multis, &c.] Non mercedis nomine hæc Paulus admittebat, qui adeo abhorrebat à neceſſario quoque victu, quem alij deferrent, malens manibus ipſe ſuis, labore, ac ſudore comparare, vt vidimus capite vigeſimo *a*.

Verumtamen vincto, & in itinere maritimo laborare non licuit: erat etiam Melitenſium liberalitas importuna, & quodam modo violenta: itineris comites, quibus in eius gratiã benignè fiebat à Melitenſibus, noluit fraudare hoc emolumento. Sic nimirum probus, ſanctuſq; vir commodus totus, ac vtilis eſt, arcet naufragorũ mortem, ægritudines curat, commeatũ acquirit, animarum ſalutem largitur.

Honorare pro ditare frequens in Scriptura.

b verſ. 30.

c c.3. 9.

d c.20. 12.

e Prou.5. 9.

Cęterum honorum nomen, & honorandi verbum pro diuitiis, ac ditando phraſi Scripturæ ſumi, docuimus capite XIII. *b* & eorum loco Græcas plerunque voces eſſe πλοῦτος, & πλουτίζειν; hic autem ſunt τιμαὶ, καὶ τιμᾶν, honores, & honorare. Eodem modo in Prouerbiis *c*: *Honora Deum de tua ſubſtantia*, eſt Græce, τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων. Hebraice, כבד *chabbed*. Similiter vtrumque verbum eſt in alia ſententia Exodi *d*: *Honora patrem tuum, & matrem tuam*. Honor præterea eundem vſum habet ibi *e*: *Ne des alienis honorem tuum*, hoc eſt, facultates tuas: הודך *hodeca* propriè laudem tuam, ζωήν σου, *vitam*, id eſt, victum, vitæque neceſſaria, Symmachus δόξαν; ex opibus enim comparant ſibi homines gloriam, laudèmque. Quanquam præter viaticum non dubito mgnis obſeruantiæ ſignis, tituliſque proſecutos Paulum cum ſociis Melitenſes.

Verſus 11] Poſt menſes autem tres nauigauimus in naui Alexandrina, quæ in inſula hyemauerat, cui erat inſigne Caſtorum.

Cur tandiu Paulus Melitæ ſubſtiterit.

f lib. 2. Carminum in Acta.

POſt menſes autem tres, &c.] Cum tandiu Paulus in inſula manſerit, incolas in Chriſtum crediſſe Chryſoſtomus colligit. Computatur trimeſtre, vel ex quo diſceſſum erat ex Aſia, vel ex quo appulſum Melitam. Ibi hyematum eſt, vernoq; tempore, poſt ortum Pleiadum, quando nauigatio ſolet eſſe opportuna, ſolutum ex inſula.

Pullulat interea (ait Arator *f*) *viridi coma frondea veris,*
Quo iuueneſcit humus ſenio fugiente pruina,
Suſcipienſque ratem velis cedentibus Auſter
Præbuit aligeris placidis in fluctibus vndas.

Paulo vero ante hos menſes tres, quibus Melitæ conſtiterunt, hybernos nominat.

Menſibus hybernis tribus in regione Melitæ,
Multiplicem dat Paulus opem. ——

g c.27. 2.

Cui erat inſigne Caſtorum.] Nimirum naui, non autem inſulę quod ita clariùs exprimit editio Syra, ורדין באלפא אלכסנדריתא דאכתיה בה בגרזתא ואית הות עליה אתא דתאמא *varedin balepha alecbſanderaetha daſcetheath, bah begarzatha vaith hauath hhaleeha atha dethame*, id eſt, *Et nauigauimus naui Alexandrina* (ſic vero nominatur, vt ſuperius *g* Adrumetina) *quæ hyemauerat in inſula, eratque ei inſigne Geminorum*, qui Græce dicuntur Διόσκουροι.

Vnde mẽdosè legit Gloſſa interlinearis, & ordinaria Rabani *Caſtrorum*, intelligentes de inſula, vbi forſitan caſtra fuerint antiquitus ędificata; vel de naui, quia ſub forma caſtrorum inſignia velis eſſent intexta nautarum, vel per caſtra plebem.

Cur naui inſigne Caſtorum aſcitum ſit.

Beda legendum cenſet, *Caſtorum*: hos autem eſſe Caſtorem, & Pollucem, qui vt Dij propterea inuocentur à Gentilibus in mari, quia inter prodigia obſeruant nautæ, ſi ſolæ Stellæ in naui, vel antennis apparuerint, periculoſi curſus nuncias eſſe, proſperi, ſi geminæ. Meminit item Beda tranſlationis alterius: *Cui erat ſignum Iouis filij*, hoc ſibi vult Διόσκουροι, *quia ferunt*, inquit, *fabula Caſtorem, & Pollucem Iouis filios, fuiſſe.*

Alexandrinorum mos Deorum picturas pro inſignibus geſtare.

h c. 11. 14.

i 2. Cor.11. 25.

Oecumenius morem notat Alexandrinorum, vt eorum nauium proræ tam à dextra, quam à ſiniſtra parte huiuſmodi picturis eſſent inſignitæ, ac proinde in hac naui, cuius patronus erat idololatra, Caſtorẽ, & Pollucẽ fuiſſe pictos. Eſaiam vero huc alludere, cum ait *h*, iuxta Septuaginta: *Expandetur in naui alienigena, mare ſimul diripient.* In hunc locum Eſaiæ Cyrillus Alexandrinus antiquior Oecumenio idem obſeruauit de more nauium Alexandrinarum inſigniendi in prora dextrorſum, ac ſiniſtrorſum huiuſmodi picturis, & nauis dominum idololatram fuiſſe. Quod autem idem Oecumenius docet de naufragio paulo ſuperiùs deſcripto, intellexiſſe Apoſtolum, quando ſcripſit ſe nocte, & die in profundo maris fuiſſe *i*, iam pridẽ ex Chronologia refellimus, quoniam erat ſecunda epiſtola ad Corinthios, vbi id narrat, dudum ante ſcripta.

Qui fuerint Caſtor, & Pollux.

k lib. 4. c. 18.

l lib. de doct. prom. c. 31.

m in lib. 18. de Ciuitate Dei, c. 14.

Lyranus monet, *Geminos iſtos Helenæ fratres ex Ioue, & Leda Tyndari regis vxore, cùm cygni formam ille induiſſet, vnde & Tyndaridæ vocantur* (& addunt alij, Clytemneſtram ſororem) *qui à primogenito Caſtore vocantur Caſtores, cùm ſororem raptam audiſſent, inſecutos per mare, & orta tempeſtate nunquam comparuiſſe, ideoque habitos marinos deos, & eorum imagines in nauibus geſtatas: Sed & tranſlati feruntur in cœlum à patre, ibique conſtituiſſe ſignum Geminorum, quod eſt tertium in Zodiaco.* Decantata fabella eſt de his, licet non concinant omnes) à Poetis, Mythologis, Aſtronomis, vt otioſum ſit in medium proferre. Collegit hac de re plura Lælius Biſciola noſter in horis ſubſeciuis *k*. quas legi poſt editionẽ horum Commẽtariorum. Ibi, poſt Galeottum Martium *l*, altero viuẽte mori alterum, exponit, quoniam vna ex ſigno Geminorum, ſtella, priuſquam altera emergit ab oriente Sole, quo tempore viuere dicitur, ſicut occidere ac mori, quę nondum emerſit: & contra, quæ prior verſus Occidentem tendendo ſe abdit, mori, viuere cenſetur quodammodo, quę poſterior. Illud non alienũ protinus, ideo propitios exiſtimatos nauigãtibus & periclitantibus in ſpeciẽ geminarum ſtellarũ, quod dum nauigarent cũ cæteris Argonautis, orta tempeſtate, & cæteris miſere timentibus, vt inter alios recitat Viues *m*, Orpheus omnes bono animo iuſſit eſſe, ac votis Diis Samothracib. ſuſceptis, cœpit mare miteſcere, duabus ſtellis ſuper Caſtoris, ac Pollucis capitibus apparẽtibus: vnde ſibi perſuaſerunt, ſe Deorũ prouidentia tutos: deinceps vero duos illos innocãdi mos fuit ſimili in diſcrimine.

Caſtores cur dicti ſint.

Addit Viues & hoc de nomine, quod propoſito noſtro conducit, fere non aliter vtrumque, quam Caſtores Romanos appellaſſe: *In quo nimirum*, inquit, *vel erant iniuſti ipſi, vel immodeſtus, & ingratus Caſtor, nomen, famam, ac propè fratris premendo vitam, & obſcurando à quo mortalis ſuapte natura cum eſſet, immortalitatem nactus eſſet, videlicet quia Caſtore ab Ida, cuius eripere ſponſam conatus erat, interfecto, Pollux impetrauit à Ioue, ſine vt ei de ſua vita dimidium impertire fas eſſet.*

Facetè Marcus Bibulus, quod obſeruat diffe-

A ſerẽs de hoc loco Nebriſſenſis *a* (eſt id vero apud Suetonium *b*) C. 1 Cæſaris in Ædilitate Collega eueniſſe ſibi dixit, *quod Polluci: vt enim geminis fratribus ædes in foro conſtituta ædes Caſtoris vocaretur, ita ſuam, Cæſariſque munificentiam vnius Cæſaris dici.*

Bibulus vt de Cæſare facetè conqueſtus ſit.
a in Quinquagena. c.9.
b in Iulio Cæſare, c. 10.

De gemina ſtella ſub amborum nomine tempeſtatis vindice, dum zelo nauis inſidet, Seneca *c*: ſed Plinius *d* *Caſtores* appellat; addens inſuper *vnam illam indicem infortunij* Helenam eſſe, quod ait quoque Statius *e*, vocans ſororem priorum.

De ſtella Caſtorum.
c 1. natural. q. 6. 1.
d lib. 2. ca. 37. & lib. 10. c. 49.
e 7. Thebaid. & 2. Syluæ.

Qua in re Beda lapſus memoria videtur, cum ſolitariam ſtellam vnam è duabus ſcribit, hoc eſt, aut Pollucis, aut Caſtoris. Attributum eſt hoc Geminorum ſignum Iunio mẽſi, quem Hiſtoria Machabæorum *f* in editione quoque Latina Dioſcorum nominat, vt quidem placet beato Thomæ, Gloſſæ ordinariæ, & Lyrano, & Hugoni; quamuis Græce ſit Διὸς Κορινθίου, *Iouis Corinthij.*

f 2. Machab. 11. 21.

Diſputat de hoc menſe Serarius *g* noſter, agitque contra ſententiam Ioſephi Scaligeri *h*, quod tunc fuerit menſis embolimus, non ordinarius, id eſt, menſis intercalaris.

g in 2. Mach. 11. in Comment.
h de emendat. temporum, lib. 2. fol. 92.

Hodie nautæ vocant ſanctum Hermetem, aut Telmum, aut Thermum: & Telmum quidem, vt Delrius *i* ex noſtris quoque ſuſpicatur, quia ſanctus Telmus Dominicani Ordinis lumen plurimis nauigantibus poſt obitum auxilio fuiſſe creditur, vbi quædam alia notat de ſignis illis poſt Lilium Giraldum *k*, cui adiit natalem Comitem *l*. C Eſt vero, quem nautæ noſtri obſeruant, albus ille ignis poſt tempeſtatem apparẽs, & ſuper malum, nauiſque armamenta reſidens, nihil adurens. Habebant veteres in puppi ſacrarium quoddam, ac veluti larariũ. De Phœnicibus Heſychius *m* prodit, quod iis erant παταικοὶ θεοί, quos velut pygmæos ſtatuebant κατὰ τὰς πρύμνας τῶν νεῶν. Virgilij illud eſt *n*:

S. Telmus nauigantibus propitius.
i in Herculo furente Senecæ, ver. 14.
k de re nautica, c. 9. & Syntagm. 5.
l 8. Mythol. c. 9.
m in Lexico.
n 8. Æneid. 10.

—— Aurato fulgebat Apolline puppis.

Item Perſij *o*:

—— Iacet ipſe in littore, & vna
Ingentes de puppe Dij.

o Satyra 6.

Propterea coronas imponebant in puppi. Teſtis D rurſus Maro *p*:

Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

p 1. Georg.

Denique tutelam ipſam vetus Lexicon tradit appellatam παράσημον (quo nomine vtitur Auctor noſter) πλοίου. Lege Turnebum *q*.

q lib. 19. c. 2.

Porro nihil hinc habet Caluinus, quod ſuperſtitionis accuſet eos, qui in mari ſanctum Nicolaum, alioſve Sanctos implorant, non vt marinos Deos, ſed vt patronos, ac interceſſores apud Deum. Recte vtuntur, ac religioſe Catholici iis ipſis rebus, quibus ſunt abuſi profani Gentiles, vt pleri que Patres adnotarunt *r*. Lege Stapletoni Antidotum. Cõſtat etiam peculiares Sanctos peculiarium donorum, ac beneficiorum veluti patrono, ac largitores eſſe, & docet Auguſtinus *ſ*.

Qua ratione hi nautæ qui ſacra ſigna in nauibus picta habent non debeant argui.
r Iuſtin. Apol. 2. Euſeb. 4. de Præp. c. 7. Damaſ. orat. 2. de imaginib. Tertul. Apolog. c. 47. Hieronym. 3. com. Ierem. Auguſtinus ep. 49. & 10. de Ciuitat. c. 4. & 20. cont. Fauſt. ca. 21.
ſ 1. ep. 137.

Verſus 12.] Et cum veniſſemus Syracuſam, manſimus ibi triduo.

E*T cum veniſſemus Syracuſam.*] Inter alia argumenta hoc vnum eſt, Melitam eſſe illam inſulam, quam deſcripſimus, in qua Paulus hyemauit, aliaq; geſſit, quæ narrata ſunt. Syracuſana vero ciuitas nulli nõ notiſſima, vel Luciæ præclaræ virginis, martyriſque ortu percelebris. Multo magis quam Archimedis, Theocriti, Dionyſiorum. Cicero *t* *Græcarum vrbium pulcherrimam, ornatiſſimam, maximam* vocat, eamque diſertiſſime deſcribit, ac veluti quadriurbem quatuor in vrbes partitur, in A eam, quæ dicitur inſula, in Acradinam, Tychen, & Neapolim, in hiſque grandia, illuſtriaque ædificia enumerat. Vt Rhodi, ſic Syracuſis Plinius *u* auctor eſt *nunquam tanta nubila obduci, vt non aliqua hora Sol cernatur.* Soli vbertatem, & rerum affluẽtiam teſtatur prouerbium de Syracuſiis, præſertim inter Siculas (quarum omnino princeps erat) Italicaſque menſas *x* Συρακουσίαι τράπεζαι: & Strabo *y* prodit, *Syracuſas eo diuitiarum perueniſſe, vt in prouerbium abierint*; de diuitibus namque, ac ſplẽdidis dici ſolitum οὐκ ἂν ἐκγένοιτο αὐτοῖς Συρακουσίων δεκάτη, *quod nec decimam quidem Syracuſanarum opum partem aſſequi poſſent.* Legendus Thomas Fazellus, qui copioſe, & accurate tractat de B Syracuſis, & Sicilia tota *z*.

Syracuſarum deſcriptio.
t lib. 4. in Verrem.
u lib. 2. c. 62.
x Cic. 5. Tuſcul. ex epiſt. Platonis. Athenæus lib. 12. cap. 10. Plato 3. de Rep. Ariſtophan. ἐν δεκαλύτει. Ariſtides in Pericle. Lucianus Dial. ſtultib. & Polyſtrat. Macrob. lib. 7. c. 13. & alij apud Auctorem Adagiorum citato Adagio.
y lib. 6.
z Deca. 1. lib. 2.

Verſus 13.] Inde circumlegentes deuenimus Rhegium: & poſt vnum diem flante Auſtro, ſecunda die venimus Puteolos.

R*Hegium.*] Non eſt *villa*, v. Lyranus vocat, ſed Calabriæ ciuitas Archiepiſcopalis, *ad quã*, inquit Carthuſianus, *electus Bruno non acquieuit*, niſi Gallorum idiomate *villam* dixit pro ciuitate. Dictam volunt ἀπὸ τοῦ ῥήγνυμι, id eſt, *frangere* *a*, quod auulſa ſit interiecto mari, vi terræmotus, quia prius continua erat cum Sicilia, & Calabria *b*, quemadmodum & Siciliæ notionem eſſe, quaſi dicas *Sicilitam*, id eſt, *reſectam*. Quo fit vt quãdoq; Rhegium (quod ὀρθογράφως ſcribitur Rhegium, quamuis Stephanus ſcribat Ῥήγιον, & Suidas, & Phauorinus) ad Calabriam, nonnunquam referatur ad Siciliam, quam etiam hodie duplicem vocari video, quamuis non ita apud Auctorem antiquum.

Rhegium vnde dictũ ſit.
a Plin. lib. 3. c. 8. 6.
b Strabo lib. 6. Plin. lib. 2. ca. 88. & lib. 3. ca. 8. Seneca 6. q. natur. ca. 9. & de conſolat. ad Marciam, c. 17. Virg. 3. Æneid. Lucan. lib. 2. & 3. Claudianus 1. de raptu Proſerp. Mela lib. 2. ca. vlt. Thucyd. libr. 6. Iuſtin. libr. 4. Diodo. Sicul. lib. 4. c. 24. Salu. in Fragmen. Silius Italic. lib. 4.

Plinius *c*, aliique non pauca proferunt exempla terrarum, quas interrupere maria: & vniuerſe inſulas extitiſſe propter ſegregationem continentis terræmotu factam nonnulli ſunt arbitrati. Sic quidem Seneca *d* verſu *e* poſt proſam.

Hæc loca vi quondam, & vaſta conuulſa ruina
D *(Tantum æui mutare valet longinqua vetuſtas.)*
Diſsiluiſſe ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis.
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruaque, & vrbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.

Exempla terrarum, quas interrupeſunt maria.
c lib. 2. c. 88.
d 6. qu. natu. c. 29.
e Virgil. 3 Æneid.

Eodem pacto putat Hiſpanias à contextu Africæ mare eripuiſſe. Denique *celebratiſſimam ait à maximis Poëtis inundationem illam, qua ab Italia Sicilia reiecta eſt.* E contrario produnt Geographi, & Hiſtorici aggregatas ad continentem nonnullas vi quoque terræmotus inſulas.

Non alia hoc loco ciuitas eſt intelligenda, præter eam, de qua egimus, ita vt imperite Auctor Dictionarij hiſtorici hanc quidem ſine aſpiratione E ſcriptam Siciliæ maritimam ciuitatem faciat viginti millia paſſuum ſecretam à promontorio Peloro, nec aliũ Auctorem citet, qui meminerit de ipſa, niſi præſentis hiſtoriæ locum: illam autẽ, quæ aſpirate ſcribitur, extremum agri Brutij oppidum denominatum ab auulſione Siciliæ, Italiæque. Gloſſa interlinearis, & Hugo aſſerentes eſſe Siciliæ ciuitatem, excuſari poſſunt eo modo, quem dixi, de duplici Sicilia. Lege Thomam Fazellum *f*, & Leandrum Albertum *g*, & Ioannem Angelum Spagnolum Rhegynẽſem Canonicum. Huius de rebus Rhegynis libros vidi ſeptem manuſcriptos breui edendos, Refellit in libro 4. c. 1. Bernardinum ex ordine Capucinorum S. Franciſci aſſeren-

Rhegium ciuitas eſt in Calabria celeberrima.
f de reb. Sicul. Deca. 1. libr. 1. c. 3.
g in deſcrip. Italiæ.

tem

A cem iam ante hoc tempus huc Paulum appuliſſe, ſexque ipſos ibi manſiſſe, tuncque Stephanum Nicenum, Epiſcopum primum iſti ciuitati dediſſe. Præterea confutat qui aſſerunt quod Paulum ciues concionantem reiecerint, aduenæ libenter audierint, his illum bene, male illis precatum eſſe, indeq; factũ, vt breui tempore inquilini opes hic ſibi negotiando compararent, non ita incolæ: Narrat vt rem vulgo creditam, piſces ad littus egreſſos (cui ſimile quiddã quod de Antonio Patauino, Frãciſco, Beda, memorant) Pauli concionantis verba attente excipere viſos fuiſſe. De cicadis tacere iuſſis à concionante Paulo, nec deinceps eo in loco cõſpectis, quod etiam fertur, non B credit, quod & tanto ante de Hercule proditum eſt fabulis, & aſſignari naturalis cauſa videatur. Illud omnino verũ putat, cuius nempe hodieque monumentum extet, cum initio populi ad nouæ doctrinæ prędicationem perſtreperent, & Paulus audientiam impetraſſet, quandiu tenuis auerſa conſumeretur candela, iſtius flamma columnam lapideam, cui infixa fuerat, illico incẽſam, eoque miraculo cunctos qui aderant conuerſos, atque paptizatos eſſe. Poſtremo, vbi hęc omnia die tantum vno Paulus peregiſſet, ac Stephanum illum diſcipulum ſuum, itineriſq; comitẽ, Epiſcopum Rhegynenſibus conſtituiſſet, nauigationis curſum proſecutum eſſe. C

Secunda die venimus Puteolos.] Δευτεραῖοι. Bene vertit Interpres: hoc enim modo Scriptores optimi vſurpant nomẽ iſtud; ne quis putet reddi debuiſſe ſecundi, id eſt, proſpere, ac fœliciter, & vento ſecundo, qui reuera talis erat.

Puteoli quæ ciuitas ſit.

Puteolos.] Syr לפוטיאלוס מדינתא דאיטליא *Leputialam medinetha ditalcia*, id eſt, *Puteolos ciuitatem Italiæ.* Ποτιόλους. Hiſtoria Scholaſtica & Gloſſa interlinearis notãt multos legere *Puteolleſum.* Hugo id ipſum monet, ſed non conſentit cum illis, inſulam eſſe.

Nil certius, quam ciuitatem eſſe maritimam, D octauo lapide, ſiue milliario à Neapoli Campaniæ, ſic nominatim à copia puteorum ſcatentium aquis calidis, vel ab aquarum ſulphuratarum putore, & graueolentia. Extat iuſtum opus Italice ſcriptum à Simeone Marzella Neapolitano de ſitu, & antiquitate Puteolorum, in quo diligẽter, ac erudite tam amœnum argumentum tractat. Græci qui extant Scriptores Ποτιόλους, vt & Lucas, vocant: tamen peruetuſtæ monetæ gerunt inſcriptionem Ποτιολίτων, quæ dictio cum Latina magis congruit. Illuſtrat mirifice Iannarius Epiſcopus, Martyrque ciuitatem iſtam.

Puluis Puteolanus quis.

Puteolanus puluis Romæ frequentiſſimùs, & ædificiis commodiſſimus, nõ à Puteolis, vt à Tybure lapis Tyburtinus (ne quis fallatur) ſed à puteis denominatur. Vulgo appellant *Pozzolana*, E quod excauatis veluti puteis effodiatur. Tamen alius eſt, de quo Vitruuius *a*, Plinius *b*, Seneca *c*, habens illam aliam nominis rationem; & Sidonius *d* vocat *Dicarchæam arenam*: dicebatur namq; Puteolana prius ciuitas eo nomine, ſiue Dicæarchia, quod iuſtiſſime quondam regeretur. Meminit quoque Dion *e*. Eſt autem adeo naturæ mirabilis, vt vbi aquam attigerit, lapideſcat. Sed eiuſmodi de miraculis conſule quem dixi, alioſque.

Verſus 14.] Vbi inuentis fratribus, rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem: & ſic venimus Romam.

VBi *inuentis fratribus*, &c.] Quidam Græci codices legunt, παρεκλήθημεν οὐ μετρίως, *Rogati ſumus non mediocriter.*

Puteolanorum magna laus.

Magna hæc Puteolanorum laus; Chriſti fidem adeo mature complexos eſſe, tantique Apoſtoli tot diebus præſentia cohoneſtatos.

Paulus Neapolim venit

Tradunt Neapolitani, nec huius rei veſtigia obſcura demonſtrant, ad eos etiam Paulum in tranſitu diuertiſſe. Probabile id eſt ob vicinitatem, & quia Romam Puteolis tendentes, modice illac deflectunt.

Celebratur in Romano Martyrologio *f* ſancta Candida Neapolitana ſenior, quæ ſancto Petro ad eam vrbem venienti prima occurrit, atque ab eo baptizata eſt. Id accidiſſe Neapolitani annales ferunt, cum primum Petrus Antiochia Romam venit, & ſimul Aſprenum conuertit, qui primus eius vrbis Epiſcopus fuit. Quare potuit Paulus Puteolis finitimis Neapoli fideles reperire, ac multo magis Neapoli.

Romamne maritimo, vel terreſtri itinere Paulus peruenerit.

Et ſic venimus Romam.] *Ad portum Romanum*, inquit Caietanus. *Prope Romam*, ait Lyranus. Hoc melius, vel vt κατὰ πρόληψιν, id eſt, anticipationem id ſit dictum. Nec enim naui Romam vſque venit, ſed pedibus; alioqui occurſus fratrum ad Appium forum, & tres tabernas non fuiſſet, ſi portus Romanus in ipſa Vrbe intelligeretur. Fortaſſe Caietanus dicere voluit, ciuitatem Portuenſem, nõ quam Plinius *g* appellat Portum magnum: eſt enim in Mauritania: ſed portum à Claudio Imperatore extructum, ad quem quę ducat porta Portuenſis ſit appellata, aliter Septimiana, vel Naualis: eam enim ciuitatem diſtare affirmat quatuordecim milliaribus ab Vrbe. An autem Paulus in eam ciuitatem peruenerit, neſcio. Chryſoſtomus quidem obſeruat in tanta nauigatione nunquam appulſum ad ciuitatem, ſed in inſulam. Sed intelligit de hyematione ad Melitam: quod factum prouidentia Dei interpretatur, vt illi, qui ſimul nauigarent, ad fidem componerentur, nimirum otio maiore.

Centurio, aut fuit fidelis, aut fidelibus fauit.

Sed & obſeruandum reor, ea Paulum auctoritate polluiſſe apud Centurionem, vt Puteolis ſeptem dies hærere, Syracuſis tres permitteretur: quod indicat, aut fidelem euaſiſſe, aut propenſiore in fidem animo fuiſſe: quod & de reliquis vectoribus haud improbabile duco.

Verſus 15.] Et inde cum audiſsent fratres, occurrerunt nobis vſque ad Appij forum, ac tres Tabernas. Quos cum vidiſset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

E*T inde cum audiſſent fratres*, &c.] Caietanus ſic exponit: Cum ex portu Romano allatus eſſet nuncius Romam, nos illuc appuliſſe. *Sicut Puteolanos fratres, ita Romanos*, inquit Chryſoſtomus (tam ex Circumciſis, quam ex Gentilibus) *non turbauit, quod Paulus erat in vinculis; vel non impediuit, quominus magna alacritate occurrerent ei.*

Vſque ad Appij forum.] Oecumenius *locum ait eſſe prope Romam ſtatua Appij inſignitum*: ſuo enim adhuc tẽpore perduraſſe conſuetudinem, vt vbi Regum ſtatuæ collocatæ ſunt, Fora dicantur apud Romanos. Videtur hæc ex Iſidoro Peluſiota *h* tranſcripſiſſe: ſunt enim ipſiſſima eadem verba apud vtrumque, tum de hoc, tum de alio loco, qui ſequitur.

Figmentum eſt, cuique foro, quod αὐτὸ τοῦ βα-

Αὐτε-

---

a lib. 2. c. 6.
b lib. 35. c. 13.
c 3. quæſt. natur. c. 20.
d Panegyr. Anthemij.
e lib. 48.
f 4. Septemb.
g lib. 5. c. 2.
h libr. 1. ep. in 117.

ἐμπόριον, id eſt, *loco in quo res veneunt*. Herodianus apud Suidam dictum interpretatur vna cum nomine. Auctoris, ſuam quoq; ſtatuam [illegible] Vrbe, priſcis ſaltem temporibus, aut etiã prope Vrbem. Sed nec vbicunque ſtatua poſita erat, etiam τῶν Βασιλέων, vt ipſi loquuntur, hoc eſt, Regũ, ſeu Imperatorũ, proprie locus ille forum dicebatur.

Forum Appij quodnam fuerit.

Gloſſa interlinearis, & Hugo forum venalium rerum mari proximum aſſerunt conſtructum ab Appio Claudio, *quo*, inquit Hiſtoria Scholaſtica, *de nocte applicantes, inuenerunt ibi victualia venalia, vbi erant tres Tabernæ*, id eſt, *domus in littore, vbi exponerentur cibi venales*. Lyranus conſentit, atque ab illo eodem Appio viam Appiam denominatam. Carthuſianus præter hunc dicendi modum, refert quoque alium, quod fuerit forum in ipſa Vrbe à dicto Appio Conſule conſtitutum. Hoc tradit is, qui ſub nomine Hieronymi locos hac hiſtoria comprehenſos expoſuit.

a lib. 14. c. 5.
b lib. 3. c. 5.
c in deſcriptione Italiæ.
d in itinerario.

Caietanus negat eſſe nomine ciuitatis hoc pacto appellatæ, quæ longius diſtaret; ſed inter portum Romanum, qui diſtat quatuordecim milliaribus duntaxat, & Romam ipſam. Plinius *a* forũ Appij ponit in agro Setino, & Forappos *b* populos, ſeu Forappianos in Campania; ipſum autem forum Appium Delchampius fortaſſe poſt Abrahamum Ortelium, qui citat Blondum, ait eſſe, qui Foſſa noua vocatur, celebre Ciſtercienſium monaſterium, vel B. Thomæ Aquinatis obitu. Tradit præterea Ortelius, auctore Landro *c*, hoc tempore eſſe ſolum hoſpitium, vulgo Maruti appellatum: quæ ſententia non cohæret cum alia de Foſſa noua, quæ adhuc extat. Item ſcribit, ab Antonino *d* ſtatui inter tres Tabernas, & Tarracinã: ſed Antoninus affirmat, quam forum Appij abeſſe propius ab Vrbe tres Tabernas, hoc eſt, has ab illo milliaribus duodeuiginti.

e lib. 5.

Leander autem exiſtimat, è Chriſtianis Romanis iiſſe obuiam Paulo quoſdam vſque ad tres Tabernas, nonnullos longius vſque ad Appij forum. Baronius accedere videtur ad eandem opinionem: at enim primum, quod forum Appij diſtet ab Vrbe quinquaginta & vnũ milliaria: quoniam Antoninus Auguſtus, quem citauimus, numerat ab Vrbe ad Ariciam, quæ vulgo vocatur Riccia, ſexdecim (Strabo *e* ſtadia centum ſexaginta) ab Aricia ad tres Tabernas, ſeptemdecim, inde ad Appij forum octodecim. Deinde nulla fori Appij hodie veſtigia extare, vel ſi qua ſunt, palude Pontina facta eſſe inacceſſa.

Auctoris de foro Appij ſententia.

f lib. 1. Satyr. 5.

Aſſentior his & ego, nullo modo dubitans nec intra Vrbem hoc forum fuiſſe, quod retulit Carthuſianus: quo pacto enim occurriſſent? & tres Tabernę vbi erant in Vrbe? nec, vt voluit Caietanus, inter portum Romanũ, & Romam, vel prope Vrbem, vt Iſidorus Peluſiota, & Oecumenius, quibus, vt Græcis, Latinarum rerum ignaris ignoſcendum eſt: nam nemo hoc in ſpatio de iſtis meminit. Porro forum Appij Ariciam vltra collocat Horatius *f* ea Satyra, qua deſcribit ſuum iter ad oppidum Brundiſinum;

Egreſſum magna me excepit Aricia Roma,
Hoſpitio modico: Rhetor comes Heliodorus
Græcorum longe doctiſſimus: inde forum Appi
Differtum nautis, cauponibus atque malignis.

Nautæ erant in foro Appij, quoniam inde per Pontinas paludes nauigari poterat.

Tres Tabernæ vbi fuerint.

At tres Tabernas.] Quidam codices Latini legunt, *tribus Tabernis*: voluntque nonnulli eſſe nomen indeclinabile: fuiſſe autem domos tres in dicto foro ad littus maris, in quibus exponerentur res venales. Alij diuerſum à foro locum pro excipiendis hoſpitibus, *eaſque tres domos ex vno fundamento ædificatas*, ait Hiſtoria Scholaſtica. Lyranus, *tres fontes habuiſſe*. Peluſiota & Oecumenius Latinorũ lingua ſignificare *hoſpitia* ſiue *cauponas*. Admittimus notiones illas vocis Latinæ. Sed verius putamus, iuxta id quod de Appij foro diximus, tres Tabernas triginta tribus milliaribus ab Vrbe abfuiſſe, atque has fuiſſe, quas M. Tullius *g* contra Antium, vulgo *Nettuno*, ad quod Roma ſunt triginta octo miliaria cum dimidio conſtituit, quæ vulgari quoque ſermone dicitur *Ciſterna*. *Emerſeram*, ait ille, *commode ex Antiati in Appiam* (viam) *ad tres Tabernas*. Iterum *h* de Appij foro, ſimul & tribus Tabernis, ac de his, vt Vrbi propioribus, & adhuc ſemel de prioribus *i* mentionem facit.

g lib. 2. [illegible]
h epiſt. 12.
i epiſt. 12.
k lib. 16. & 18.
l lib. 2. [illegible] epiſt. 11.

Eiuſdem nominis locum Ammianus *k* memorat in extrema Gallia, munimentum Germanis oppoſitum. Si Eccleſia trium Tabernarum, quam ſcribens Gregorius *l* Ioanni Epiſcopo Veliterano, voluit vniri ipſius Epiſcopatui, eſt hic locus, de quo agimus, ſequitur fuiſſe oppidum, non tres cauponas tantum.

Tres Tabernæ oppidum Velitris vicinum.

In emendato decreto à Gregorio XIII. Gloſſa, ſeu notatio noua vocat *oppidum Velitris vicinum*, emendatque aliam lectionem, quæ habebat, *triũ Tabernenſium*, ſeu *Treuerenſium*. Recitat eandem epiſtolam Ioannes Diaconus *m* in vita Gregorij Magni, quamuis legat, *Trium Tabernenſium*.

m lib. 3. c. 13.
n in [illegible]
o in Tito. c. 4.

Ex his id, quod ante dixi, traditque Sulcenſis Epiſcopus Euthalius *n*, efficitur, pedibus iter feciſſe Puteolis Romam, hãc fortaſſe gratiam Centurione ipſi faciẽte. Alioqui vt Rhegio Puteolos, ita hinc in Vrbem iter erat, quod Titum confeciſſe Suetonius *o* his verbis prodit: *Quare feſtinanter in Italiam, cum Rhegium, deinde Puteolos oneraria naui appuliſſet, Romam inde contendit expeditiſſimus*.

Chriſtiani Romani quomodo de acceſſu Pauli fuerint edocti.

Præterea ſequitur, Chriſtianos didiciſſe de Pauli propinquo acceſſu in Vrbem, vel ex literis Chriſtianorum Puteolanorum, quibuſcum dies manſit ſeptem, vel per diuinam reuelationem: quod enim iter illud ſuſcepiſſet, iam inde è Iudęa per epiſtolas cognouiſſe credi poteſt.

Ante Paulum Romæ verbum Dei prædicatum fuit.

Poſtremo ſequitur, quod etiam prius notauimus, & admonent Hiſtoria Scholaſtica, Gloſſa interlinearis, Lyranus, non primum Romæ Paulũ prædicaſſe: *quod ſi quando audiatur*, inquit Comeſtor Hiſtoriæ Scholaſticæ auctor, *de inſtitutione, vel confirmatione Fidei intelligendum eſt, non de primaria inſtructione*. Sed ex capite primo epiſtolæ Pauli ad Romanos apertiſſime liquet, ac ex epiſtola tota ſcripta ad eos, quos adhuc non viderat, ab alio ante ipſum Romanis eſſe prædicatum, qui fuit Petrus, vt alibi docuimus *p*.

p c. 11.

Paulus quomodo Chriſtianos cognouerit.

Quos cum vidiſſet Paulus.] *Ex habitu, occurſu, & apparatu cognoſcens eſſe fideles, timoratos, & iuſtos*, inquit Carthuſianus. Nõ, opinor, omnib. Chriſtianis idem habitus certus erat. Credo modeſtum fuiſſe, ac præterea ex verbis, & ſalutãdi modo deprehendiſſe qui eſſent: nec difficile fuit, eo in numero quempiam fuiſſe, qui in Iudæa, aliove loco Paulũ vidiſſet, & eius etiã familiaritate vſus eſſet.

Gratias agens Deo.] Et de ſuo ipſius felici aduentu, & de fratrum occurſu, qui non erubeſcerent catenam eius, ſed tanta alacritate, amoriſque ſignificatione tam longe prodiiſſent: *& quos adeo prius videre concupiſſet, verbiſque id in epiſtola declaraſſet* *q*.

q Roman. 1. [illegible]

Verbis exprimere facile nequimus, quam læti

vtrinvtrumque ſermones, amplexus quã ſuaues, quam dulcia oſcula, quam benigna obſequia, lacrymæ quam deuotę extiterint, quanta Romanorum de Paulo, cuius iam ad ſe ſcriptam doctiſſimam, piiſſimamque legerant epiſtolam, deque admirabili eiuſdem doctrina, operibuſque acceperant, ad ſtuporem vſque Centurionis, aliarumque cuſtodiarum, quibus, niſi iam Chriſtiani euaſerãt, mollire cor tot, adeoq; diuina Chriſtianę ſigna charitatis, & ad Chriſtum illos pertrahere valebant; & fortioribus, quia dilectionis, quam quibus tenebantur, funibus, vinculiſque conſtringere.

Paulus in Vrbe [illegible] exceptus.

Centurio erga Paulum [illegible] factus.

Accepit fiduciam.] Ἔλαβε θάρσος. *Minus timuit.* inquit Gloſſa interlinearis, Hugo, & Hiſtoria Scholaſtica, *accepit fiduciam progrediendi in prædicatione Euangelii*, ait Lyranus, *quod aduentus ſuus ad Romam foret fructuoſus.* Chryſoſtomus primã ſententiam ſequitur, atque hac in re Apoſtolum humana quadã affectione ductum: & quamuis tanta miracula feciſſet, ab aſpectu fratrum accepiſſe fiduciæ augmentum. Non abhorret hic dicendi modus à ſecundo, nec minus recreari Pauli animus potuit de pio fratrum ſtudio, ſpemque concipere in fidem, & conuerſionis aliorum, quam quod ſic humaniter exceptus, Romæ videretur habiturus adiutores, & fautores.

Verſus 16.] Cum autem veniſſemus Romam, permiſſũ eſt Paulo manere ſibimet cum cuſtodiente ſe milite.

CVm autem veniſſemus Romam.] Hic Romam pro vrbe, Caietanus, verſu decimoquarto, pro portu Romano ſumit. Sed hoc ibi confutatum eſt, oſtenſumque dicto verſu, vel agi de profectione Puteolis Romam, vel eſſe orationis anticipationem.

Permiſſum eſt Paulo manere ſibimet cum cuſtodiente ſe milite.] Syrus. ואפס קנטרונא לפולוס דנשרא איכא דצבא *vapes chenteruna Lepaulos deneſchere aicha detſabe*, i. *Permiſitq; Centurio Paulo vt habitaret quocunq; vellet.* Hiſtoria Scholaſtica permiſſionem Neroni tribuit, ſpernenti controuerſiam de lege Iudæorum, & Chriſtianorum: ita vt libere poſſet Paulus ire per ciuitatem, cum vno tantum milite eum cuſtodiẽte. Gloſſa interlinearis, & Hugo volũt Romæ fuiſſe Principem peregrinorum, cui nomẽ dabant peregrini, hunc permiſiſſe Paulo. Arias docet, cæteris vinctis Præfecto Prætorij traditis permiſſam eſſe, nimirum ab eodem, vt quocunque Vrbis loco Paulus habitaret. Græci codices ſic legunt, vt meminit quoque Caietanus: *Cum autem veniſſemus Romam, Centurio tradidit vinctos Principi exercitus.* Non memini legere, apud Romanos Principem peregrinorũ, qui tametſi fuiſſet, vincti non erant cenſendi numero peregrinorum, cum mitterentur ad iudicium.

Quis dederit Paulo facultatem manendi in Vrbe, vbicunque vellet.

Aliæ ſententiæ poſſunt in concordiam reuocari. Vt vel Nero ipſemet edoctus à Centurione, ac inductus id permiſerit, vel quiſpiam alius immediatior Magiſtratus, ad quem huiuſmodi reorum cognitio pertineret auctore videlicet etiam, ac fautore Pauli Centurione.

Neſcio autem quem velit Græcus intelligere, στρατοπεδάρχην, *caſtrorum, exercitusve Principem*, Romæ velut Magiſtratum diſtinctum, & proprium, cui Centurio vinctos tradere debuerit. Quamuis enim quandoque in caſtris vincti tenerentur, vt alias dixi *a*, non tamen conſtat de iſtis intra Vrbem: nec tunc etiam tanta eſſet auctoritas dicti caſtrorum Præfecti, vt liberam per ſe cuſtodiam reis aſſignare poſſet. De Præfectis ærarij Plutarchus *b* teſtis eſt, quod apud illos, in æde Saturni, legati Regũ, municipiorum, coloniarum, nomina dare, & literis adſcribi deberent, vt cum commodum foret, noſcendis ſingulorum poſtulatis Senatus daretur, & poſt mandata, ſingulis in prouincias proprias profecturis conſuleretur.

An fuerit Romæ Magiſtratus Princeps exercitus.

a c. 28. 14.

b in Problem. c. 42.

Veruntamen de Principe peregrinorum, nihil dum, vt prẹmonui, potui reperire. Ammianũs *c* duntaxat legi, qui hoſpitum expulſionem, quandoq; factam conqueratur Romę, codicibus pręcipuè interpellatis, ſed & aliquando ſine hac interpellatione: quod indicat relata in codices nomina peregrinorum.

c citat etiam [illegible] lib. 18. c. 3.

Scio præterea ex edicto Marci Antonini iuſſum ſimiliter, vt apud Præfectos ærarij vnuſquiſque ciuium natos liberos profiteretur intra triceſimum diem nomine impoſito, eaque de cauſa per prouincias tabellarios inſtituiſſe. Meminit Capitolinus *d*. Sed ad rem non faciũt, vt nec edictum Seruij, de quo Dionyſius Halicarnaſſæus *e*, *vt parentes naſcentium nomine certam pecuniam Lucinæ darent: Iuuentæ, qui ab adoleſcentia perueniſſent ad iuuentutem, morientes Libitinæ*, vnde conſtare poterat, quo quiſq; natus anno, vel mortuus, & quamdiu vixiſſet.

De his, qui naſcentur, & moriuntur, Romana lege.

d in M. Antonino.

e lib. 4.

Cum cuſtodiente ſe milite.] Hiſtoriam Scholaſticam dixi affirmare de vno milite. Videri id poteſt parum, præſertim ſi, vt ait idem, *licuit Paulo ire per totam ciuitatem*: quod ſane non credo. Nam etſi ciuitas tota pro carcere aſſignari poſſit, id ita in Paulo factum non colligitur, ſed potius contrarium, ex conducto nimirũ hoſpitio, in quo manſiſſe paulo poſt dicitur, & ex milite, qui potuit eſſe in domo priuata. *Poteſt præſes*, inquit Vlpianus *f*, *quendam damnare, ne domo ſua procedat, & g de cuſtodia reorum Proconſul æſtimare ſolet, vtrum in carcerem recipienda ſit perſona, an militi tradenda, vel fideiuſſoribus committenda, vel etiam ſibi. Hoc autem vel pro criminis, quod obiicitur, qualitate, vel propter honorem, vel propter ampliſſimas facultates, vel pro innocentia perſonæ, vel pro dignitate eius, qui accuſatur.* Vbi Gloſſa vult militis nomine nõ tãtum proprie dictum militem, ſed etiam nuncium communem intelligi poſſe, ſicut & eodem titulo lege alia *h*.

f de inter. [illegible] ff. l. [illegible]

g de cuſtodia reorum, ff. l. 1.

Prohibitus quidem eſt priuatus carcer *i* priuata ſcilicet, propriave auctoritate; non tamen ſi Magiſtratus auctoritas interueniret: cuius rei exemplum extat in ſociis Catilinariæ coniurationis *k*. & in aliis apud Artemidorum *l*, Symmachum *m*, Iulium Firmicum *n*, Fortunatianum *o*, Sidonium *p*, Turonenſem *q*, & in Actis Martyrum *r*, quod tamen genus carceris propter publicam auctoritatem non priuatum, ſed liberum potius nominabatur.

h l. Diuus Pius.

Priuatus carcer quomodo ſit prohibitus.

i l. 1. Cod. de [illegible]

k apud Saluſtium in Catilina.

l lib. 1. c. 5.

m lib. 10. ep. 16.

n lib. 1. c. 9.

o in [illegible]

p lib. 1. ep. 7.

q lib. [illegible] de mirac. 42.

r S. Stephani Papæ, & martyr. S. Alexandri Papæ, S. Laurentij, S. Lucillæ, S. Anaſtaſiæ, S. Dalmatij, S. [illegible] Papæ, & aliis.

Non paruum etiam hoc argumentum eſt, ait Chryſoſtomus, *illum fuiſſe per omnia admirabilem: non enim iam cum aliis numerabatur*, vinctis nempe. Ingreſſus hic Pauli in Vrbem ex Euſebij *s*, ac Hieronymi *t* ſupputatione contigiſſe cenſetur anno Chriſti quinquageſimonono. Beda, & Ado (qui omnia loca peregrinationis deſcribit) & Vſuardus diem Iulij ſextam deſignant, & ſecundum Neronis annum, vel certe ineuntem tertium. Si veris initio ſoluit Melita, vbi hyemauerat nauis Alexandrina, in quam vbi deſcendit, vt ſuperius vidimus, & de vere ineunte tradidit Arator verſibus, quos etiam citauimus, cumque nec diutius alibi ſubſtiterit, quam Puteolis per ſeptem

Paulus quando Vrbem ingreſſus ſit.

s in Chron.

t de Script. Eccl. in Paulo.

dies

dies, proſperoque vento vſus ſit, non potuit adeò tardè Romam peruenire.

Verſus 17.] Poſt tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Cumque conueniſſent, dicebat eis: Ego, viri fratres, nihil aduerſus plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Ieroſolymis traditus ſum in manus Romanorum.

Cur Paulus poſt triduum Iudæos de ſuo ſtatu interrogauerit.

P*Oſt tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Cumq; conueniſſent, &c.*] Gagneius exiſtimat triduum expectaſſe, quod timeret, ne Iudæi, qui Ieroſolymis eum perſecuti fuerant, miſiſſent quoſdam Romam, vel literas ad Iudæos, qui Romæ erant, vt Paulum dolo occiderent. per eos autem dies ſciſcitatum, an vllæ laterent inſidiæ, ſuperque his conſcium factum, primores Iudæorum, qui Romam incolebant, conuocaſſe. Profert Oecumenium ex veteribus Commentarijs recitantem (id quoque à Iuſtino proditum alias diximus *a*) Scribas, ac ſeniores literas miſiſſe toto orbe, ad Iudæos, quibus monerent, ſibi à doctrina Chriſtiana vt cauerent.

a cap. 7.

Ad hoc propoſitum vtitur Oecumenius Eſaiæ *b* teſtimonio. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ, qui mittit in mare legatos, & in vaſis papyri ſuper aquas.* Hoc idem teſtimonium citatur ab eodem Oecumenio in epiſtolam ad Romanos *c*, & à Iuſtino *d*, quem dixi, & ab Euſebio *e*, quamuis Hieronymus *f* hanc expoſitionem non recipiat. Voluit ergo Paulus vitare inſidias, & ſe à crimine liberare, ne accuſarent ipſum, Iudæos etiam illos, ne videretur totum id eorum eſſe negotium, quod vinctus in Vrbem eſſet miſſus. Probabilia ſunt hæc, & à Chryſoſtomo etiam partim dicta; cum tamen, qui obuiam Paulo exierant, docere illum ſatis potuerint, ſi quid vel inſidiarum eſſet, vel literarum contra ipſum, maximè quia iam famam percrebuiſſe putat Chryſoſtomus traditum eſſe à Iudæis, fortaſſe non ea fuit cauſa, cur ſibi tres dies exiſtimauerit expectandum, ſed partim vt ex tam longo itinere conquieſceret, partim negotium cum Centurione tranſigeret, & quo manendum ſibi loco eſſet, cognoſceret, partim, vt lentè, ac maturè procederet. Cum autem conuocauerit ipſe Iudæos, ipſique ad illum conuenerint, indicio eſt, non ei licuiſſe, quo vellet ire per ciuitatem, vt quoſdam retuli ſenſiſſe.

b c. 18.

c in Prolog.
d in Tryphō.
e Apud Hieronymum, in Eſaiam.
f ibidem.

Paulus nullas contra ſe inſidias metuit.

Nihil aduerſus plebem faciens.] Purgat ſe de omnibus accuſationis capitibus, quæ & in ſuis literis Præſidem poſuiſſe, & Centurionem iam expoſuiſſe, veriſimile erat. Hæc omnia capita ſuperius non ſemel declarata ſunt.

Verſus 18.] Qui cum interrogationem de me habuiſſent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla eſſet cauſa mortis in me.

C*Vm interrogationem de me habuiſſent.*] Ἀνακρίναντές με, *Cum interrogaſſent me, & examinaſſent.* Hoc Lyſias Tribunus, Præſides Felix, ac Feſtus fecerant, necnon Agrippa Rex, & Bernice.

Voluerunt me dimittere, eo quod nulla eſſet cauſa mortis in me.] Repellit ſuſpicionem, ac infamiam, quæ poterant ex eo eſſe, quod vocaretur in iudicium, idque apud infideles: nec enim apud Romanos cenſuiſſe criminis reum, quem voluerint abſoluere, immò declarauerint, nil capitale geſſiſſe. Pertinet hoc ad laudem Gentilium, ſimul oſtendit, quam de ſua cauſa benè ſperet apud Romanos, quoniam iam Magiſtratuum prouincialium ſententijs ſit innocens renunciatus; necnon extra criminoſorum carcerem libera in cuſtodia relictus. Fuit & id maleuolis Iudæis, ſi qui ibi erant, ſpem, voluntatemque præcidere infenſius contra illum apud Romanos agendi.

Paulus tollit Iudæis ſpem præcidere agendi contra ſe.

Verſus 19.] Contradicentibus autem Iudæis, coactus ſum appellare Cæſarem, non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare.

C*Ontradicentibus autem Iudæis, &c.*] Non miſſus à Magiſtratu Romano tanquam inſignis reus, vt ſunt hi, quibuſcum veni, ſed vt periculum proprium vitarem. Rem tantam non potuit magis extenuare, prorſus mentionem non faciens, quo modo à Iudæis vi comprehenſus, verberatus, ad mortem inſidiosè ſit appetitus, *contradicentibus*, ait, id eſt, non acquieſcentibus iudicio, ac ſententiæ Magiſtratus ordinarij.

Non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare.] Quales crebrò in Vrbem accuſatores ab Iudæa aduentabant, non alijs periculum creare, ſed meum volo defugere.

Non decet Eccleſiaſticos viros ius perſequi in criminali præſertim cauſa, coram ciuili Magiſtratu, ſed iniuriarum obliuiſci, eaſque condonare; poſſunt nihilominus cum moderamine, vt aiunt, inculpatæ tutelæ, ac præmiſſa debita, quam vocant, proteſtatione, ſeipſos, reſque ſuas defendere. Valebat hoc ad conciliandos ſibi Iudæos.

Eccleſiaſticis non decet coram ciuili Iudice ius ſuum perſequi, ſed cum proteſtatione.

Verſus 20.] Propter hanc igitur cauſam rogaui vos videre, & alloqui. Propter ſpem enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.

P*Ropter hanc igitur cauſam, &c.*] Vos ipſos volens habere patronos cauſæ meæ, & ſimpliciter narrare vobis quæcunque geſta ſunt, ne quis vinculis meis perturbatus aut falſo aliquo rumore crimen exaggeret, & aduerſetur meæ cauſæ.

Propter ſpem enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.] Idcirco vos prouoco, vos imploro, vobis iſta communico, iure ſcilicet meo, quoniam cauſa communis eſt, nec alia vinculorum meorum cauſa, quod ſum antea liberè Ieroſolymis, & Cæſareæ coram Præſidibus *g*, & Regibus profeſſus, quam quia Chriſtum annuncio, qui eſt vnica ſpes noſtra, & Reſurrectionem per ipſum.

g cap. 24. & 25. & cap. 26.

Catenam adhuc geſtabat, vt infert Carthuſianus, tantoque tempore cum geſtauerit, diſcere nos inde vult patientiam: nec enim debemus eſſe filij Belial, hoc eſt, ſine iugo, iugum frangendo ſeu legis, ſeu religioſi inſtituti, quibus ligamur, & religamur dicendo: *Non ſeruiemus h*: ſed patienter, libenter, hilariter, glorioſè conſtanter id perferre.

Paulus adhuc catenam geſtabat.

h Ierem. 2. 20.

Neſcio, loquatur ne Gregorius *i* de catena iſta, quam ex Iudæa Paulus portauerat, & Romę portabat, an de alia, quæ iterum aliquot annis poſt in carcere Mamertino conſtrictus eſt cum Petro, quando de hac, quæ multa ederet miracula, particulam ſe Conſtantinæ Auguſtæ mittere velle

i lib. 3. in dial. c. 30.
Paulus de qua catena hic loquatur, dubitatur.

ſcribit: *Si tamen*, inquit, *hoc tollere limando valuero, quia dum frequenter ex catenis eiſdem* (quas dixerat Paulum in collo & manibus geſtaſſe) *multi venientes benedictionem petunt, vt parum quid ex limatura accipiant, aſſiſtit ſacerdos cum lima: & aliquibus petentibus tam citius aliquid de catenis ipſis excutitur, vt mora nulla ſit: quibuſdam vero petentibus diu per catenas ipſas ducitur lima, & tamen vt aliquid inde exeat, non obtinetur.*

Qui pares in adeo multis aliis eſſe voluit Deus Petrum ac Paulum, parem fortaſſe vtriuſque catenis Ieroſolymitanis, & Romanis vim, & venerationem communicauit; illo dempto miraculo coaleſcentium earum, quæ Petri erant, quibus & templum, & feſtum ſuum dicatum eſt, vt documus capite duodecimo.

Chryſoſtomus à Pauli ſtudioſiſſimus cultor, inſano quodam amore (ſi loqui ita fas eſt, vt intelligamus, quam effuſe id fecerit) catenas eius proſequutus, hunc in modum exclamat: *Si quis mihi daret totum cælum, aut illam catenam, ego illam præferrem. Si quis me apud ſuperos collocaret cum Angelis, aut cum Paulo vincto, eligerem carcerem, & vincula. Si quis me faceret vnum ex poteſtatibus, quæ ſunt circa cælos, aut circa thronos, aut talem vinctum, potius optarem talis eſſe vinctus. Nihil illa catena beatius. Vellem nunc eſſe in illis locis, in quibus dicuntur manere illa vincula (& mirarer viros illos,* Petrum, & Paulum) *& admirarer ipſorum Chriſti deſiderium. Vellem videre catenas, quas pertimeſcunt quidem, & horrent Dæmones, venerantur autem Angeli.* Item: *Non tam beatum cenſeo Paulum quod raptus ſit in tertium cælum* [illegible]*, quam eum cenſeo beatum propter vincula.*

Rurſum: *O beata vincula, ô beatas manus, quas ornauit illa catena. Non erant adeo honorandæ Pauli manus, quando claudum, qui erat Lyſtris, erexerunt, & ſtare fecerunt, vt quando vinctæ erant vinculis. Si ego ſuperſteſ illis temporibus, tunc maxime eas eſſem amplexus, & pupillis meis admouiſſem, non ceſſaſſem deoſculari manus, quæ dignæ ſunt habitæ, quæ pro Domino meo vincirentur. Admiraris Paulum, quando eius manum tetigit vipera, & nihil effecit?* hoc narratum eſt in illo capite [illegible] *neminem: reuerita enim fuit catenam, etiam totum mare eam reuerebatur: tunc enim erat vinctus. Si quis mihi dederit nunc* [illegible] *mortuos, non hoc elegerim, ſed catenam. Si ab eccleſiaſticis curis* [illegible] *remotus* [illegible] *non recuſarem* [illegible] *ſolum videre catenas,* [illegible] *longe poſt Paulum* [illegible] *& committere* [illegible] *Apoſtolus me* [illegible] *vinculum, nemo me abducet.*

Abductus ſum ego, & apprehenſus, ac tractus oratione Chryſoſtomi, pluſquam vinculis Herculis Gallici, nec potui voluntati, inſtitutoque moderari: vt notaſſe contentus hæc cum ipſis prolixe omnibus Auctoris verbis ſententiam in ſcriptis meis non ponerem. Det lector veniam, quæ omnia quoque, vt legat, non cogo. Hac in vrbe Romana, vbi hæc maiori quodam animi nunc ſtudio, & voluntatis [illegible] ſcribimus [illegible], vel Chryſoſtomi memores, cui quia viuo non licuit, mortuo contigit in Petri baſilica, vbi [illegible], & Pauli ſanctorum reliquiarum pars [illegible] religione, atque ſplendore [illegible], & colitur, [illegible] ſedem habere, carceres, columnæque, vincula Apoſtoli vtriuſque viſuntur, tanguntur, lambuntur: cum vero etiam Pauli vincula ſiue hæc, ſiue Mamerti[illegible] [illegible] multos, [illegible] quam venerabiles ſancti Benedicti Monachi [illegible] diuites, ac pulchrum ornamentum adiecerunt.

Verſus 21] At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque adueniens aliquis fratrum nunciauit, aut loquutus eſt quid de te malum.

NOS *neque literas accepimus, &c.*] Ceſſat Oecumenij coniectura, de qua dixi verſu decimonono: quamuis, quod non eſt verum, plerumque veri ſimilitudinem maiorem habet, quam quod eſt, & falſa credibiliora ſunt veris. Exiſtimant hoc nonnulli etiam, & legatos Iudæorum ad Neronem fuiſſe Hugo, quoniam ſub id tempus accuſatio miſſa videatur à Iudæis Agrippam, [illegible] indicatis poſſe ſcriptum ſimul contra Paulum. Reſpondet, vel id Iudæos tunc non feciſſe, ne maius illud negotium retardarent, aut etiam impedirent, quia fauerat Agrippa Paulo, & pro eodem ſcripſiſſet; vel ſi ſcripſerant, nondum perueniſſe nuncium Romam.

Non eſſe mentitos magis credo, non quod non potuerint, aut mentiri religioni valde duxerint: ſed quoniam nimis aperte, ac impudenter mentiti eſſent. Nec enim ſi publicæ huiuſmodi literæ allatæ fuiſſent, vel certi in Vrbem homines veniſſent, latuiſſent Chriſtianos Romanos, qui, ſi quid eſſet, Paulum admonerent, aut iam etiam admonuiſſent.

Verſus 22] Rogamus autem a te audire quæ ſentis: nam de ſecta hac notum eſt nobis quia vbique ei contradicitur.

ROGAMVS *autem à te*, &c.] Conſtat, ex fratribus, qui occurrerunt Paulo ad forum Appij, & tres Tabernas, & ex epiſtola ad Romanos ſcripta ante hoc tempus, & ex Aquila, & Priſcilla, qui ſub Claudio Iudæos, Chriſtianoſque ex Vrbe pellente f. cum Paulo conuenerunt Corinthi, iam Romæ fuiſſe non paucos Chriſtianos, tum etiam ex his, quæ dudum de prædicato ibi ſub eodem Imperatore Euangelio, non quidem ex dubia de Barnaba hiſtoria, ſed ex certiore traditione de Petro, qui fundauit ibi [illegible], conſtituitque ſedem ſuam, vt alias documus g.

Quapropter inanis eſt ratio Vdalrici Veleni, Petrum Romæ non fuiſſe, *quoniam Iudæi non adeo* [illegible] *Chriſti doctrinam dixiſſent, & à Paulo* [illegible]. Nam ſunt verba iſta non omnium, ſed eorum duntaxat Iudæorum, qui nondum fidem Chriſti complexi fuerant, præter quos multi alij viuebant iam à Petro conuerſi.

Primos Iudæorum vocauit Lucas: ſerius vero primi vel dignitate, vel opibus, vel potentia, vel doctrina veritatem, ſupernaturalem præcipue, recipiunt, vt cum Chriſtus ipſe prædicaret. Lege Bellarminum h. Poteſt quoque nonnulla diſſimulat [illegible] eſſe, atque curioſa voluntas [illegible] de Paulo ipſo intelligendi, quæ ad Chriſtianam doctrinam ſpectabant, tum iam & nonnulli ſeu rumore acceperant, ſeu ex literis, quas Paulus ad Romanos miſerat: & Pauli nomen adeo celebre, tum propter doctrinam, tum ob miracula, tum quia multa pro Chriſto tolerauerat, incendebant deſiderium hominis diligentius audiendi, ac ſi fieri poſſet, ad ſuam religionem reuocandi.

Huiuſmodi de cauſa Domini frater, Epiſco-

pus

Iudæi non ſunt mentiti Paulo.

f *Act.* 18. Romæ iam fuiſſe non paucos Chriſtianos, ante quam Paulus conueniret.

g [illegible]

Vdalrici Veleni ratio, qua Romæ Petrum non fuiſſe arguit, diſſoluitur.

h *L.* 2. *de Rom. Pont.* c. 7.

Cur Iudæi à Paulo Chriſti doctrinam exaudire voluerint.

Iacobi mors cur euenerit.

pus Ieroſolymorum Iacobus rogatus eſt ſolemni die, quid de Ieſu ſentiret, palam, publiceque in frequentiſſima concione dicere ex loco ſuperiore; vnde, cum quod res erat, reſpondiſſet, præcipitatus eſt, atque lapidatus. Sperarunt fortaſſe Iudæi Romani frangi Paulum vinculis potuiſſe, & metu tribunalis Imperatorij, in quo ipſoſmet, qui erant in Vrbe, Iudæos aduerſarios experturus eſſet. Paulus vero quamuis præſertim Gentibus prædicaret, & Petrus Iudæis, tamen vterque vtriſque prædicabat, vt alias dictum eſt *a*.

a c. 11. & 15.

De ſecta hac.] Græce eſt nomen τῆς αἱρέσεως. Lege caput vigeſimumtertium *b*.

b verſ. 5. & 14.

Vbique ei contradicitur.] Eſt enim Chriſtus *c ſignum, cui contradicitur, & ad ſagittam* d. *Iudæis ſcandalum, Gentibus ſtultitia* e, *qui talem, ac tantam ſuſtinuit à peccatoribus contradictionis ſpiritum habentibus contradictionem aduerſus ſemetipſum* f. Sed ruina fuit, *illum vt ſalutarem ſerpentem aſpicere nolentibus* g, aut ſequi *vt ſignum, ſeu vexillum leuatum in nationibus* h, verum ſagittas in id intendere; *quæ ſunt tamen ſagittæ paruulorum* i, & ſi quid valent, in ſuos reſiliunt ſagittarios.

Chriſto vbique contradicitur.
c Luc. 2. 34.
d Thren. 3. 12.
e 1. Cor. 1. 23.
f Hebr. 12. 3.
g Num. 21. 8. 9.
h Eſai. 11. 12.
i Pſal. 63. 8.

Conqueritur merito Chriſtus apud Eſaiam, prout legunt Septuaginta *k*: *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, & contradicentem.* Suſpectus mihi eſt Chriſtianus, cui non contradicitur: ſi ſub ſigno Chriſti militat, contradictionem ſentiat oportet: *Et ſi de mundo non eſt oderit eum mundus neceſſe eſt* l. *Incipit poſſeſſio à Thamar*, ait Hieronymus *m*, *à palma videlicet, victoriaque vitiorum, vſque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur.* Idem vero vbi præiens exemplum, & Simeonis illam ſententiam attulerit, ſubdit: *Omnis contradictio eſt ſanctitatis*; *quod interpretatur Cades*: dicente Pſalmiſta *n*: *Concutiet Dominus deſertum Cades.*

k c. 65. 2. Rom. 10. 21.
Chriſtianus, cui non contradicitur, ſuſpectus eſt.
l Ioann. 15. 18 19.
m in c. 47. Ezech.
n Pſal. 28. 8.

Verſus 23.] Cum conſtituiſſent autem illi diem, venerunt ad eum in hoſpitium plures, quibus exponebat teſtificans regnum Dei, ſuadenſque eis de Ieſu ex lege Moyſi, & Prophetis, à mane vſque ad veſperam.

CVm conſtituiſſent autem illi diem.*] Illi, nimirum Paulo, αὐτῷ, dies à Iudæis conſtituta eſt. Vel Paulus poſtulauit, vel obtulerunt Iudæi, vt frequentiore auditorio, ac magis meditatus ſermonem faceret.

Venerunt ad eum in hoſpitium plures.] Εἰς τὴν ξενίαν, quod inferius vocatur, ἴδιον μίσθωμα, *propriũ conductum*, hoc eſt, *domum conductã* διὰ μισθώματος, *per mercedem locationis.* Ξενίαν quoque dixit, ſcribens Philemoni *o*: *Simul prepara mihi hoſpitium.* Et in eadem ſignificatione vocem eandem vſurpant periti alij Scriptores. Hieronymus *p* dum deſcribit quale Paulus à Philemone ſibi parari vellet hoſpitium, ſcribẽs ad eundem ex Vrbe, ſimul docet cuiuſmodi, quod in Vrbe habebat, eſſet: & belle profecto in ea loca conueniunt, quæ incolunt hi, qui ex ſui ratione muneris verbum diuinum prædicant, adminiſtrant Sacramenta, ſaluti alienæ omni piorum operum genere vacant. *Non exiſtimo*, ait Hieronymus, *tam diuitem fuiſſe Apoſtolum, & tantis ſarcinis occupatum, vt præparato egeret hoſpitio, & non vna contentus cellula. breuis corporis ſui ſpatio ædes, ampliſſimas exiſtimaret: ſed vt dum eum expectat Philemon ad ſe eſſe venturum, magis faciat, quod rogatus eſt. Si autem hoc non diſpenſatorie, ſed vere quis exiſtimat imperatum, vt ſibi hoſpitium præpararet, Apoſtolo magis* (id eſt, munus obeunti Apoſtolicum prædicationis, & alia, quæ dixi. &c. (*quam Paulo* (vt erat priuata perſona ſtudens paupertati) *hoſpitium præparandum eſt. Venturus ad nouam ciuitatem* Coloſſenſium, *prædicaturus Crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, ſciebat ad ſe plurimos concurſuros. Et neceſſe erat* (attende conditiones domus deputatæ religioſis illis functionibus, quas numeraui) *primum vt domus in celebri eſſet Vrbis loco, ad quam facile conueniretur: deinde, vt ab omni importunitate vacua: vt ampla, quæ plurimos caperet audientium: ne proxima ſpectaculorum locis: ne turpi vicinia deteſtabilis: poſtremo, vt in plano potius eſſet ſita, quam in cœnaculo, hoc eſt, in edito loco*, quod ὑπερῷον vocatur, de quo capite primo *q*. *Quam ob cauſam* (has conditiones ad iſtud Romanum Pauli hoſpitium applicat) *eum exiſtimo etiam Romæ in conducto manſiſſe biennium. Nec parua, vt reor, erat manſio, ad quam Iudæorum turba quotidie confluebant.* Sunt hæc omnia Hieronymi. Is, qui Lini nomine conſcripſit paſſionem Petri, & Pauli; incipiens tamen à ſecundo Pauli Romam aduentu, ait Paulum conduxiſſe ſibi extra Vrbem horreum publicum.

o verſ. 22.
p in epiſt. ad Philem.
Qualia eſſe debeant ea Religioſorum domicilia, qui piorum munerum inſtitutioni vacant.
Conditiones domus deputatæ Religioſis publicis muneribus deputatis.
q verſ. 13.

Teſtificans.] Διαμαρτυρόμενος. Vim ſingularem habet hoc verbum, de qua dixi alias *r*, quæ etiam denotatur per legem Moyſi, ac Prophetas, quos teſtes produxiſſe ſubditur, ita vt conuinceret, minas intentaret, &c.

r c. 2. 40.

Regnum Dei.] Nimirum appropinquaſſe, vt primis verbis Ioannes Baptiſta *ſ*, Chriſtuſque prædicando denunciarunt, & hic, vt à ſuis denunciaretur *t*, præcepit *u*. Regnum vero Dei quid ſit, expoſui capite primo *x*: quamuis illi regnum cælorum dicerent apud Matthæum *y*, & Dei apud Marcum *z*. Sed perinde eſt, ac in præſenti hiſtoria, ſemper Lucas regnum Dei appellauit.

ſ Matth. 3. 2.
t Matth. 4. 17.
u Matth. 10. 7.
x verſ. 3.
y ſupra, & c. 12. 42.
z c. 1. 14. 15. & c. 4. 43.

Nec ſine cauſa toties inculcatæ hæ voces, tum vero maxime apud Iudæos, atque in exordio prædicationis, vt nimirum abſtraherentur Iudæi à falſa illa perſuaſione de regno temporali Meſſiæ; quo modo Paulus cœleſtem Ieruſalem ſolet nominare, vt opponat terreſtri, cuius adhuc Iudæi carnales reſtaurationem expectant.

Cur toties de cœlorum regno apud Iudæos mentio inculcata eſt.

Ex lege Moyſi, & Prophetis.] Ex omni Scriptura, quæ ſic aliquando circumſcribitur. Lege caput XIII. *b*

b verſ. 15.

A mane vſque ad veſperam.] *In quo apparet ſollicitudo, feruorque circa prædicationem*, inquit Lyranus, & Carthuſianus. Sic alias *protrahebat ſermonem vſque ad mediam noctem*, & vltra, vt vidimus capite vigeſimo *c*.

c verſ. 7.

Verſus 24.] Et quidem credebant his, quæ dicebantur, quidam vero non credebant.

E*T quidam credebant, &c.*] Hæc eſt viciſſitudo & varietas frugis ex iacto ſemine *d*. Ad hunc modum contigit Athenis *e*, & alibi, Paulo, contingitque paſſim omnibus verbi Dei diſſeminatoribus, & iis, qui ſemen id ſuſcipiunt, vt non extet in omnibus, aut non æqualis fructus. *Neque enim qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus* f: *nec venit qui vocatur ſed qui trahitur* g ad Chriſtum, efficaci ſcilicet, & congrua vocatione.

Prædicationis fructus non eſt in omnibus æqualis.
d Matt. 13. 48 & 19.
e Act. 17. 32. 33. 34.
f 1. Cor. 3. 7.
g Ioan. 6. 44.

Qui credunt, voluntate credunt ſua, quam gra-

Qui credunt voluntate credunt, ſed gratia præueniẽti.

a Apoc. 3. 20.

A tia mouit, ac promouit, & iuuit. Qui nō credunt, voluntate item ſua nō credunt, quia ſi vocantem Deum audiſſent, ſicut poterant, & debebant, adiuuantem ſine dubio habuiſſent, *qui ideo vocat, & pulſat, vt exaudiatur, eique aperiatur a.*

Verſus 25.] Cumque inuicem non eſſent conſentientes, diſcedebant, dicente Paulo vnum verbum: Quia bene Spiritus ſanctus locutus eſt per Eſaiam Prophetam ad patres noſtros.

DIcente Paulo vnum verbum.*] Εἰπόντος, quem Aoriſtum ſic reſoluit editio Syra, ואמר לחון הו פולוס מלתא חדא *vemar lehun hau pauelam melletha hada*, id eſt. *Et dixit ipſis ipſe Paulus verbum hoc*; vel, *Cum dixiſſet eis ipſemet Paulus hoc verbum*, quaſi fuerit occaſio diſſidij, ac diſceſſionis verbum illud. B Verumtamen prius oportet diſcordiam præceſſiſſe, & Paulū tam acre verbum contra incredulos, ac peruicaces pronunciaſſe.

Vnum verbum.] Vnum dixit pro inſigni atque notabili Eſaiæ ſententia, quæ ſequitur. Sic quam Interpres *partem vnam* exponit, *quam Iacob dabat Ioſeph filio* b, Græce vocatur ἐξαίρετον, & paraphraſis Chaldaica vocat *vnam præcipuam*; & in Pſalmo c: *Vnam petij*, ſiue rem, ſiue petitionem præ aliis maxime, *à Domino, hanc requiram*, &c. C Eundem habet eadem dictio vſum apud profanos Auctores d:

b Gen. 48. 22.

c Pſal. 26. 4.

d 2. Aeneid.

——*Cadit & Ripheus iuſtiſſimus vnus*
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui.
Item e:
Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.

e Ennius apud Ciceronem 1. de Offic.

Vnum verbum quid ſignificet.

Poſſet quoque *vnum verbum* ἓν ῥῆμα ſignificare *aliquod*, ſeu, vt Cicero loqueretur, *vnum aliquod*: Nec raro in nouo maxime Teſtamento εἷς ponitur pro *aliquis*, vt quæ dicitur ab Interprete *ficus quædam* f, Græce eſt μία συκῆ, &, qui quidam aſſiſtentium g, εἷς τις τῶν παρεστηκότων, vbi vertitur ſimpliciter *quidā*. D Ariſtides h item ἕνα ἄνδρα vſurpat pro indefinito, ac ignoto, & vulgo ita loquimur, tum hoc pacto, tum etiam cum certam perſonam nobis prorſus notā denotemus, cuius nomen vel non occurrat, vel ſupprimendum videatur.

f Mat. 21. 19.

g Mar. 14. 47.

h citatus in [illegible] cat. Lat.

Bene Spiritus ſanctus loquutus eſt per Eſaiam Prophetam.] Quod ſit Spiritum ſanctum per os Prophetæ loqui, quodque non inde reddatur Propheta mentis inops, vel non intelligens, quæ ſuggeruntur ab ipſo, conſule quæ alibi i contra Montaniſtas docui.

i Act. 1. 16.

Prædictionem hanc, quam Spiritui ſancto nunc attribuit Paulus, vt & omnes cæterorū Prophetarum Petrus k, vnde Chryſoſtomus l argumentatur, Spiritum ſanctum eſſe Deum, quia E Eſaias nominat illum *Dominum Sabaoth* m, necnon Paſchaſius n; & in qua continetur celebris illa viſio Eſaiæ o: Damaſcenus p Baſilium q ſequens aſſignat Patri; Ioannes autem Euangeliſta r Filio, necnon Idacius ſ.

k [illegible]

l [illegible] 3.

m [illegible]

n [illegible]

o Eſa. 6. 1.

p Epiſt. de Triſagio.

q contra Eunomium.

Tres perſonæ diuinæ loquutæ ſunt in Prophetis, vnde ſequitur quamlibet perſonam verum Deum eſſe

Præterea Spiritus ſanctus non tantum *loquutus in Prophetis* dicitur, vt dictum eſt, verumetiam Pater ab Apoſtolo t, & à Ioannis Baptiſtæ patre u: Filius vero de ſeipſo idem affirmat apud Prophetam Baruch x, & apud Eſaiam y, vt ibidem expreſſit Hieronymus. Sic fit, vt quando quę ad perſonarum diuinarum proprietates opera non pertinent, modo huic perſonę tribuantur, modo illi, in perſonarum Trinitate melius vnam A ſubſtantiam intelligamus. Lege Riberam z, atque Maldonatum a, & Toletum b.

r [illegible] 12. 40.

ſ contra Varim.

t Heb. 1. 1.

u Luc. 1. 70.

x [illegible]

y [illegible]

z [illegible] Malach. 1. 11.

a [illegible]

b Ibid. annot. 24.

Diſputant poſtremi duo, quis in dicta viſione apparuerit, ſeu cuius ſpecies, perſonave repræſentata ſit. Maxime probo Toleti ſententiam, tum Patrem aliquando in vetere Teſtamento apparuiſſe, aut Angelum in eius perſona loquutum, vt cum ſe Prophetam miſſurum promiſit c, nempe Chriſtum: tum in ea viſione Eſaiæ d tres perſonas, quia ter acclamauerunt Seraphim, *Sanctus Dominus Deus*: & Paulus hoc loco eam tribuit Spiritui ſancto, vt diximus, non excludendo Filium; Ioannes Filio, non excludendo Spiritum ſanctum.

c Deut. 18. 18.

d Eſa. 6. 3.

Tres perſonæ diuinæ apparuerunt in viſione Eſaiæ.

B Verum, ſicut nemo dicit Filium, vel Patrem deſcendiſſe, ſeu apparuiſſe in ſpecie columbæ, quia in ea apparuit Spiritus ſanctus e, cui ſunt conſubſtantiales; cum alibi Scripturæ hoc de iſtis non tradant; ita non ſufficit dicere, Eſaiæ Patrem apparuiſſe, niſi diceretur id quoque alibi de Filio, & Spiritu ſancto, vt ait Athanaſius f; volens fuiſſe ſpeciem Patris, propter vnitatem ſubſtantiæ: ſicut nec è contrario ſatis eſſet *Filium apparuiſſe in propria ſpecie*, vt ait Ambroſius g, niſi quoque diceretur, Patrem, & Spiritum ſanctum, nempe propter eandem cauſam, quia ſunt conſubſtantiales.

e Matth. 3. 16. Ioan. 1. 32.

f lib. de Incarnat. Verbi.

g 1. de Spiritu ſancto, ca. 13.

C

Verſus 26.] Dicens: Vade ad populum iſtum, & dic ad eos: Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perſpicietis.

V*Ade ad populum iſtum.*] Locum iſtum citauit quoque Chriſtus, ſeu cuncti Euangeliſtæ h, atque iterum Paulus i, non per applicationem duntaxat, & ſenſum accommodationis, vt Ianſenius k de hoc loco, & de alio Eſaiæ l, & Oleaſter m affirmat; ſed iuxta id, quod Spiritus quoque ſanctus dictis locis intendit ſignificare. D Nam quando Scriptores hi ſacri diſerte tradunt, Prophetam aliquem de re illa loquutum, de qua tractant, nō debet dici minime ſignificatam eſſe ab illo Propheta. Obſeruatum id eſt à Ribera n. Maldonatus o vero notat, cum quid ſcribitur factum, vt quæpiam Scriptura impleretur, quatuor hoc modis exponi poſſe. Lege illū, ſi placet, propoſitum autem locum Iſaię hic citari docet, quoniam non minus apte de Iudæis intelligitur, & intentius videri poteſt, quos alloquebatur Paulus, quam de illis, de quibus tunc agebat Deus cum Eſaia.

h Mat. 13. 14. Marc. 4. 12. Luc. 8. 10. Ioan. 12. 40.

i Rom. 11. 8.

k in Concor. c. 11.

l in cap. 29. 13. apud Matth. 15. 8.

Dici non debet Prophetam non proprie eſſe loquutum, quando Euangeliſta hoc dicit.

m in c. 11. [illegible] apud Matth. 1.

n in cap. 11. Oſeæ, n. 11.

o in Matth. 2. 15.

Aure audietis, & non intelligetis.] Textus Hebræus habet verba modi Imperatiui: quia vero ſæpe pro futuris ponuntur ab Hebræis, verterunt Septuaginta illo modo. E Retinēdo futurum tempus, denotatur, non quid iſtos facere velit Deus, ſed quid ſint facturi. Imperatiuus modus deſignat certitudinem futuri euentus, perinde ac ſi cum vellet Deus, & imperaret, cum tamen permittat ſolum. Sic dicunt vulgo, præſertim Galli ſeruo, vel filio perdito: *Caue ne ſis vir bonus*, id eſt, ſcito te virum bonum nunquam futurum. Sic dicebat Chriſtus Iudæis p: *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*: vbi eſt etiam conceſſio, vt & illa, cum Iudam eſt alloquutus q: *Quod facis, fac citius*. Et in Zacharia r: *Percutiam paſtorem*. Et: *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum*. Qualis & apud Poetam ſ:

I, ſequere Italiam ventis.

Iſta verba ſiue in futuro, ſiue in imperatiuo quomodo ſint intelligenda.

p Mat. 23. 32.

q Ioan. 13. 27.

r 13. 7.

ſ Aeneid. 4.

Verſus 27.] Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt: ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

Magna huius loci difficultas.

INcraſſatum eſt enim cor populi huius, &c.] Hæc imperando exponunt Septuaginta. Quo pacto loquitur non Propheta, ſed Deus ipſe, qui etiam Deus non diceret *Incraſſa, ſeu impingua*, &c. Cui enim diceret: nam præter ipſum nullus incraſſare cor, vel excæcare, ſicut nec emollire, aut intrinſece illuminare poteſt. Iam quoque populi cor incraſſatum erat, iam aures aggrauatæ, iam oculi excæcati; propterea namque prius dixerat: *Audiendo audite, & nolite intelligere*, &c. Et ſciebat adeo incraſſatos, ac induratos, & excæcatos eſſe, vt quamuis audirent, non perciperent. Itaque non imperat Deus, non orat Propheta, vt incraſſetur cor, quod iam erat incraſſatum; vt excæcentur oculi, qui iam erant cæci.

Hoc à Propheta dictum iuxta LXX. concedi poteſt.

Poteſt quoque iuxta editionem Græcam dictum cōcedi à Propheta modo imperatorio propter certitudinem prædictionis. Ioannem dum citat, poſuiſſe in præterito vel eadem de cauſa, vel propter eos, qui Chriſti tempore duri, atque cæci erant; Deo autem tribuere in ſenſu tum dicto, tum dicendo: ac ne quis imperium, imprecationemve Prophetæ proprie ſumeret: Matthæum, ac partim hic etiam Paulum dixiſſe, quod ipſimet Hebræi *auribus grauiter audierunt*, &c. ne quis ſuſpicaretur, Deum eſſe veram, ac poſitiuam, & propriam cauſam excæcationis, & indurationis. *Excæcauit enim eos malitia eorum*, ait Sapiens *a*.

Deus excæcationis cauſa poſitiua non eſt.
a Sap. 2. 21.

Theologi diſputant, quo pacto Deus dicatur indurare, atq; excæcare. Poteſt hoc intelligi non tantum de permiſſione Dei, & prout denegat gratiam efficacem, vel datam aufert, videlicet vberiorē illam, vt loquitur Auguſtinus: aut quatenus quædam beneficia dat, vt Græci Auctores docēt; quibus præuidet homines malitia ſua abuſuros, ita vt cæci fiant, & obſtinati: ſed præterea, vt exaggeretur, grauitas malitiæ hominum, quæ ſit tanta, vt videatur non potuiſſe aliter eſſe, niſi Deus ipſe quodammodo manibus ſuis oculos eruiſſet, aures obturaſſet, cor indurauiſſet, vt nec videre, nec audire, nec flecti poſſent: nō quia id faciat Deus, ſed quod tanta cæcitas, ſurditas, duritiès non videatur, ab alio fieri potuiſſe, quam à Deo. Perinde hoc videtur, atque cum videntes virum alioqui prudentem, abſurdiſſime errare vulgo dicimus: Deus illi mentem eripuit: non quia credamus Deum eripuiſſe; verum quia non intelligimus, qui poſſit homo, vel minime ſanus tam abſurda ſentire, vel facere, niſi mentem Deus ei eripuerit. Lege Maldonatum *b*, & Toletum *c*, Pererium *d*, Scholaſticos *e*, Auguſtinum *f* maxime.

Quomodo Deus & excæcare, & incraſſare, &c. dicatur, quamuis nihil conferat ad hos actus.

b in cap. 13. Ioan. & in Matt. 13.
c in Ioan. c. 12. annot. 21. & 22.
d in c. 1. epiſt. ad Roman. diſp. 2. in c. 9. diſp. 9. & 10.
e Treſſa deteſtabat. & an Deus ſit cauſa peccati.

Incraſſatum eſt cor.] ἐπαχύνθη, *Impinguatum. Prodiit quaſi ex adipe iniquitas g*, id eſt, ex abundantia beneficiorum, quibus abutuntur: ex ſollicitudine, & cogitationibus rerum temporalium, atq; carnalium, quæ opponuntur ſpiritui & rationi: *Nec pinguis venter gignit ſenſum tenuem.*

Quid ſit craſſum & incraſſatum.
f Tract. in Ioan. 53. & de Temp. & ad quæſt. 2. Simpliciani, & in Ioan., de prædeſt. & gratia.
g Pſal. 72. 7.
h Pſal. 7. 41.
i Eſa. 50. 5.

Auribus grauiter audierunt.] *Non obedierunt in auditu auris h. Domino aperiente aurem contradixerunt i. Audierunt ſed grauiter*, id eſt, libenter, cum moleſtia, quaſi grauiore bombo, & craſſiore ſono, vel limo: aures oppletas habuerunt.

Oculos ſuos compreſſerunt.] Apud Matthæum *k*: *Clauſerunt*. Et in Eſaia *l*: *Oculos eius claude*. Videtur maior iniquitas, ac malitia, veluti de induſtria comprimere, atque claudere oculos. Græce hoc loco eſt ἐκάμμυσαν, pro κατέμυσαν; quod eſt μύω; in libro Eſaiæ alio loco *m*. & ſignificat etiam oculos in terram defigere, inclinata facie deſpicere *n*, iuxta id Pſalmi *o*: *Oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram.*

k Matt. 13.
l Eſa. 6. …
m Eſa. 29. 10.
n …
o Pſal. 16. …

Ne forte videant oculis, &c.] Iſidorus Peluſiota *p* locum hunc totum exponit ita, vt Deus Eſaiam iuberet prædicare illis etiam, qui non erant obedituri, *ne forte videant*, id eſt, *ſi forte: & licet id non erat futurum, non deſiſſet tamen Propheta, & redderentur inexcuſabiles, quoniam iis oblata ſalutis occaſio fuiſſet, ac ſi ſpes eſſet, eam illos recepturos.* Docet præterea nonnullis exēplis, *ne forte*, Græce μήποτε, vſurpari pro *fortaſſe*, ἴσως, vel nonnunquam ἐπεί. Probat id etiam auctoritate aliorum eruditorum Scriptorum, vt Philonis. Deniq; his dictionibus non ἀναίρεσιν ſignificari, id eſt, *priuationem*, ſed ἐλπίδα, id eſt, *ſpem*. Cæterum cum ſit hic locus totus ex Eſaia productus iuxta editionē ſeptuaginta, nonnihil diuerſos ab Hebraica, Hieronymus *q* refert veteres Eccleſiæ tractatores tradidiſſe Lucam medicinæ artis ſcientiſſimum magis Græcas literas ſciſſe, quam Hebræas; & comptiorem ait ſermonem eius, ac peculiarem redolere eloquentiam: denique magis teſtimoniis Græcis vti, quam Hebræis. Caue tamen exiſtimes aliter Lucam retuliſſe, quā Paulus protuliſſet: aut vllo modo, inter citandum ſacram Scripturam, erraſſe: aut pro Hebræa veritate diſcrepantem ab illa editionem LXX. attuliſſe. Lucas Hebræus religione fuerat; linguarum donum acceperat; condentem Scripturas canonicas regebat Spiritus ſanctus.

Iſidorus Peluſiota … hunc locum … p lib. 2. ep. 270.

q in c. 6. Eſa.

Verſus 28.] Notum ergo ſit vobis, quoniam Gētibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei, & ipſi audient.

NOtum ergo ſit vobis, &c.] Iudæos incredulos & ceruicoſiſſimos ſumma libertate pungit: ſicut capite XIII. Antiochiæ dixit: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes: ſic enim præcepit nobis Dominus.* Sed longe maior, ac mirabilior, magiſq; intrepida libertas, ſic in Vrbe Paulum loqui, vbi reus tenetur in cuſtodia, quamuis libera, & adeo multos contra ſe Iudæos concitat, quibus Poppæa Neronis noua concubina fauebat.

Libertas loquendi Pauli in Vrbe contra Iudæos quanta.

Salutare Dei.] τὸ σωτήριον, *redemptio*. Pater Ioannis Baptiſtæ in Cantico *r redemptionem & ſalutem* nominat, factamque intelligit a Deo per Incarnationem Filij, qui eſt *cornu ſalutis*, id eſt, copioſiſſima ſalus, atque redemptio. Septuaginta in vetere Teſtamento ſolent ישועה *ieſchuhah* vertere σωτήριον, & Latinus Interpres *ſalutare*. quam conſuetudinem, & Lucas *ſ* Græce, & noſter Interpres Latine ſequuntur.

r Luc. 1. 68.

ſ Luc. 2. 30. 3. 6.

Eſt autem *ſalutare* Dei, vel Incarnatio, vt ait Euthymius *t*, vel Chriſtus, vt Baſilius *u*, Athanaſius *x* Auguſtinus *y*, etſi ſalutem confundant cum ſalutari; vel Euangelium, ſeu doctrina Euangelica, vt hoc loco Gloſſa interlinearis, & Hugo, qui ſecundam quoque retinent. A qua prima parum differt, Codices nonnulli Latini

Salutare Dei quid ſit.

legunt cum pronomine demonſtratiuo, quod emphaſim exprimit, *hoc ſalutare Dei.*

Verſus 29.] Et cum hæc dixiſſet, exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter ſe quæſtionem.

ET *cum hæc dixiſſet.*] Totus hic verſus deſideratur in editione Syra.

Multam habentes inter ſe quæſtionem.] Ζήτησιν *diſquiſitionem, diſceptationem, inueſtigationem*: fuerat namque prolixa tractatio à mane vſque ad veſperam, & quidam credebant, quidam vero non credebant, nec erant inuicem conſentientes.

Iudæi cur grauiter inter ſe, & contra Paulum contenderint.

Infixus ex Eſaia illeà Paulo aculeus, vexabat videlicet incredulos, vt applicarent animum ad illa, quæ Paulus adeo luculente de regno Dei, ac de Ieſu Saluatore diſſeruerat: nō ſolum arguendo, hoc eſt, argumentis conuincendo, ſed etiam increpando, atque comminando: poſtquam nimirum, vt credere par eſt, tertium illud aliud munus boni Doctoris interpoſuerant, *obſecrandi* a, quo non minus reuocari ſe ad officium intime ſentiebant, nec diſſimulare poterant.

a 2. Tim. 4. 2.

Petrus ab Vrbe aberat, quando Paulus Romam venit.

Arbitror abfuiſſe Petrum ab Vrbe hoc tempore, nec enim tanti ad Paulum concurſus fuiſſent Iudæorum, qui ſe in Chriſtiana religione quodammodo hoſpites, ac pene nouos profiterentur: qui concurſus, vt hic ſubiungitur, per biennium facti ſunt, tum ſcilicet Iudæorum, tum etiam Gentilium.

Verſus 30.] Manſit autem biennio toto in ſuo conducto: & ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum.

MANSIT *autem biennio toto in ſuo conducto.*] Quidam codices habent *conductu*, tum impreſſi, tum manuſcripti, ſed mēdoſe. Syrus, ואגר לה פולוס מן דילה ביתא והוא בה תרתין שנין *vagar leh paulaus men dileh baetha vahaua beh tharethin ſchenin*, id eſt, *Et conduxit ſibi Paulus de ſuo, domum, & fuit in ea duobus annis*; vel, *Conduxit autem ſibi Paulus proprias ædes, in eiſque egit biennium.* Conductum ſubſtantiue Tullius b vſurpat; *Soles enim, ait, extra portam aliquid habere conducti,*

b Orat. pro Cluent.

Conductum quid ſit.

Sine dubio autem ſignificat hoc loco hoſpitium conductum, de quo egimus verſu vigeſimotertio. Quocirca quod Rabanus, & Hugo exponunt de libera cuſtodia, per quam Apoſtolus conduceretur, vel de concione, ſiue conductione, qua contra Iudæos diſputaret, non ſatis intelligo, quo pacto cum verbo manendi cohæreat, aut quid ſibi velit.

c epiſt. 18.

d [illegible] Pauli ad Philem.

Hieronymus c præter hoſpitij topicam deſcriptionem, quam ex eo d, citato loco recitauimus, allegorice loquens ait Lucinio. *quod Paulus manet in hoſpitio conducto per biennium, vt nobis vtriuſque inſtrumenti æternam reddat domum: ſicut Romam vinctus ingreditur, vt vinctos ſuperſtitionis erroribus liberos faciat.*

Hieronymi loci [illegible] expoſitio.

In hac vrbe Romana lapis eſt in Diaconia ſanctæ Mariæ in via lata propinqua ſcholis noſtris cum inſcriptione, quod ibi beatus Lucas imagines beatæ Virginis depinxerit. Viget vero traditio ibidem ſancti Pauli conductas ædes fuiſſe, eundemque Lucam ibi compoſuiſſe, vel abſoluiſſe præſentem hiſtoriam. Locus is erat ampliſſimus, ac celeberrimo Vrbis loco, vt ipſemet diligenter luſtraui. Habet profecto hic locus eas conditiones, quas Hieronymus requirebat in hoſpitio munia Apoſtolica, quæ ipſe in hoc fuiſſe affirmabat.

Quid ſimile Religionibus contigerit hac ætate.

Simile vidit exemplum ætas noſtra in nouis Religionibus, quas Deus miſit ad vtilitatem Eccleſiæ, vt apoſtolos imitentur prædicando, docendo, &c. cœpiſſe nimirum initio in conductis domibus hęc munera obire, donec exiſtente inde per Dei gratiam fructu, piorum benignitate fixas, propriaſque ſedes habuerunt.

Biennio toto.] Vſque ad quartum, vel initium quintum Neronis annum, quem annum Gloſſa ordinaria vult fuiſſe vigeſimumſeptimum à paſſione Chriſti, inde poſt decennium anno Neronis decimoquarto, & poſt paſſum Chriſtum 37. cum Petro paſſum Romę, ſpatio autem medio prædicaſſe in occidente, & maxime, inquit Lyranus, in Hiſpania. Hugo præter hanc opinionem de annis Chriſti, meminit Bedæ, quem & ſequitur, quod anno trigeſimonono poſt paſſionē Chriſti: & Magiſtri Hiſtoriæ Scholaſticæ, quod eodem anno, ac die, ideoque de ipſis canit: *Glorioſi Principes terræ*, &c. Carthuſianus primam ſententiam tuetur.

Quandiu Paulus Romæ ſtetit, & vbi prædicauerit.

De tempore quo mortuus eſt.

Oecumenius cum velit Paulum in carcere Cæſarienſi retentum annos duos, aliter computare debet: ſed, quod miror, numerum annorum minorem facit, volens mortuum anno Neronis decimotertio, à Chriſti paſſione trigeſimoſexto. Eodem modo loquitur Euthalius in Peregrinatione Pauli. Baronius docet ab Incarnatione Chriſti anno quinquageſimonono fuiſſe aduentum Pauli in Vrbem, idque Euſebij auctoritate, atque Hieronymi. His & ego magis acquieſco: ſpatium vero mihi ad commentandum idē præſcriptum puto, ſumoque, quod ſibi Lucas præſcripſit in ſcribendo, præſertim vero cum de tempore, quo vterque Apoſtolus Paulus, Petruſque ſunt paſſi, idem Baronius, ac alij e diligenter diſſeruerint, necnon de profectione Pauli in Hiſpaniam, & aliis ab eodem geſtis vſque ad mortem.

e Panigarola, Serarius, & [illegible]

Paulus quibus prædicauerit hoc tempore.

Suſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum.] Et Iudæos, & Gentiles, cuiuſuis ordinis, & conditionis, vt pocillatorem Neronis, & Poppæam concubinam, vt Chryſoſtomus hic ſignificat: & ipſemet Apoſtolus inde ſcribens ſalutem Philippenſibus *mittit ab iis, qui de domo Cæſaris erant f*, quem inepte quidam non Imperatorem, ſed ex diſcipulis vnum intelligunt, ex quibus Torpetem martyrem, magnum prius in officio Imperatoris, Martyrologium Romanum g fuiſſe teſtatur.

f Phil. 4. 22.

g 17. Maij.

In ſecundo aduentu quos conuerterit.

Quanquam quod de pocillatore dicitur, memineruntque Theophylactus, & Oecumenius epiſtola ſecunda ad Timotheum extrema, pertinere potius videtur ad ſecundum aduentum eiuſdem Pauli, de quo is, qui Lini nomine paſſionem Petri, Paulique ſcripſit, volens etiam eius caſum & ſuſcitationem, cuius meminimus capite vigeſimo, fuiſſe occaſionem, cur à Nerone Paulus tanquam magus interficeretur. Sed alij h cauſam reiiciunt in mortem Simonis Magi ex lapſu per preces Pauli, ac Petri, quidam i quod pellicem Neronis conuertiſſet.

h Annal. [illegible]

i Chry. cont. vituperat. vitæ Monaſt. lib. 1. & Metaphraſtes.

Verſus 31.] Prædicans regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto cum omni fiducia, ſine prohibitione.

CVM *omni fiducia, ſine prohibitione.*] *Quia nullus prohibebat, vel prohibere poterat*, ait Gloſſa interlinearis, & Hugo. Chryſoſtomus eodem fere

Nero non prohibuit Paulum loqui de Chriſto.

pacto, *quia libertatem illius in loquendo nihil prohibebat, vel morabatur.* Beda, & Carthuſianus explicant quod nullum ei à Nerone impedimentum fuerit, cuius nõdum eſſet imperium roboratum, nec in tanta ſcelera erupiſſet, quanta de eo narrãt Hiſtoriæ. Euſebius *a* quoque ait Neronem in initiis adhuc leniorem fuiſſe, ac defenſionẽ Pauli pro noſtro dogmate nõ aſpernanter accepiſſe. Tam fuit bonus primo quinquennio princeps, *vt à quinquennio illo principatus eius Traianus dicere ſoleret procul diſtare cunctos principes.*

a 2. Hiſt. c. 22.

Cum autem ſcribit Paulus ad Timotheũ epiſtola ſecunda *b*, *ſe à ſuis deſertum in prima ſua defenſione, ſed à Domino confortatum, & liberatum de ore leonis*, id eſt, à leone crudeli, *vt prædicationem impleret, & audirent omnes gentes*, vult intelligi de hoc tempore: quando vero ibidem dicit *c*: *Ego enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat*, &c. & *d*, *Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & ſaluum faciet in regnum ſuum cæleſte*, de ſecundo aduentu in Vrbem, & ſecundis vinculis paulo ante mortem ipſam. Conſentit his Hieronymus *e*. Hæc ſi ſunt, maxime vero de ſecundo aduentu, & vinculis, oportebit poſteriorem illam epiſtolam ad Timotheum eſſe ſcriptam poſteriore hoc etiã tempore, quod Euſebius ſatis innuit, & codices Græci habent in fine ſecundæ epiſtolæ, ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης, ὅτε ἐκ δευτέρου παρέστη Παῦλος τῷ Καίσαρι Νέρωνι; *Scripta eſt è Roma, cum iterum Paulus ſiſteretur Cæſari Neroni.*

b c. 4. 16. & 17.
c verſ. 6.
d verſ. 18.
e de Script. Eccleſ. in Paulo.

Paulus quomodo vtrumque ſuum aduentum in Vrbe ſignificet.

Verum non nemo ſecus arbitratur *f*, nec improbabiliter, quoniam eadem *g* epiſtola meminit Paulus, atque in ea, quæ eſt ad Philemonem *h*, & ad Coloſſenſes *i*, Lucam ſecum fuiſſe, qui tamen creditur nec biennio toto manſiſſe primi aduentus eius: accerſit *k* extrema fere epiſtola Timotheum cum Marco, *vt ante hyemem veniant, ac penulam deferant & membranas*; quod indicat ſibi fuiſſe peregrinandum alio, certe non ſtatim moriturũ.

Quo tempore ſcripta ſit illa Pauli epiſtola
f Baron. tom. 1. Annal.
g 2. Tim. 4. 11.
h verſ. 24.
i c. 4. 14.
k 2. Tim. 4. 11. 13.

Præterea in dictis epiſtolis ad Philemonem, & ad Coloſſenſes, & ad Philippenſes, & ad Epheſios, quas creditur ex Vrbe miſiſſe, quia de vinculis mentionem facit, de quibus cum mentio non ſit in epiſtola ad Galatas, probabilius eſt illam nõ eſſe ſcriptam Romę, vt hac ipſa contraria de cauſa ſcripta creditur, quæ eſt ad Hebræos *l*. In his, inquam, omnibus epiſtolis iungit in præfatione Timothei cum ſuo nomen: iam ergo venerat Timotheus, quẽ, vt dictum eſt, accerſiuerat: immo & Marcus, quem, vt item monuimus, *Timotheo ſcripſerat, vt ſecum duceret, cuiuſque nomine, necnon & Luca, Philemonem ſalutat* m.

l c. vlt. 23.
m verſ. 24.

Ad hæc id, quod recitatum eſt ex ſecunda ad Timotheum, *confortatum ſe à Domino, vt per illum prædicatio impleretur, & audirent omnes Gentes*: magis profecto denotat ſupereſſe tempus futuræ per prouincias extra Vrbem prædicationi.

Quid ſit delibari, quo Paulus vtitur.

Quod vero ſe *delibari* ſcribit, & *inſtare tempus reſolutionis*, non ſequitur confeſtim (vt Euſebius interpretatus eſt) vitam finiturum ſignificare voluiſſe; ſed ſibi à Domino, qui cõfortauerat ipſum, reuelatum eſſe, vt iniũctum ſtrenue, quod ſupereſſet vitæ ſpatium, prædicãdo conſumeret; quod ſpatium, etſi præciſe deſignatum eſſet à Chriſto reuelante, nouem, decemve annorum, qui ſupererant, breue iudicabat, vt ſolet lõgiores quoque durationes Scriptura, & ipſemet Apoſtolus *n*: tum vero hic illud præ deſiderio, quo flagrabat, multa, diuque pro multorum ſalute, ſi res ferret, tolerandi.

n Heb. 10. 37.

Quidam *o* quoque dicunt, inſtante iam quarto Neronis anno, & ſecundo vinculorum ſuorum, paraſſe ſe Paulum ad cauſam dicendam coram Nerone, ac valedixiſſe amicis, tanquam vltimo ſupplicio deſtinatum; Neronem vero tunc nihil certi pronunciaſſe; iterum cum eſſet productus Paulus, eum abſoluiſſe, & Paulum in poſteriore epiſtola ad Timotheum, quæ fuit prima ex iis, quas Romæ dedit, illum ea de re monuiſſe, ac valedixiſſe iis verbis: *ego iam delibor*, &c.

o Salmeron tom. 12. 1 aſſ. 19.

Quomodo Paulus ſit à Nerone dimiſſus.

Sed hoc non videtur cohærere cum iis, quæ ibidem Paulus ſcribit, *ſe iam liberatum*, & vt Timotheus *veniat cum Marco, & afferat penulam cum membranis*, &c.

Hanc opinionem Auctor non recipit.

Nam quod reſpondent, in eadem epiſtola vtrumque contineri, & quod prius ſcripſerat de prima defenſione ſua, delere noluiſſe, non videtur ſine æquiuocatione dici poſſe: neque probabile eſt tamdiu dilatam primam defenſionẽ coram Nerone, hoc eſt, per duos annos.

Nec vana coniectura Baronij *p*, cuius eſt hæc, quam exponimus, opinio, biennio eodem contigiſſe Paulo, quod Philippenſibus intra hoc tempus Roma ſcribens narrat *q*, *manifeſta facta eſſe vincula ipſius in omni Prætorio*, hoc eſt, non coram Nerone duntaxat, verumetiam in Senatu, collegioque Pontificum. Addi poteſt de *Alexandro ærario quem multa mala ſibi oſtendiſſe, ac valde reſtitiſſe verbis ſuis teſtatus Timotheo r*. Venerunt quoque forſitan ſub id tempus ab Ieroſolymis legati cõtra Agrippam, & Romæ Poppæa quam ſæpe dixi, *Neronis concubina, Iudæorum fautrix ſ erat, atque Aliturus Iudæus actor mimorum Neroni percharus t*, hi omnes Paulo, qui Iudæos, vel in primo congreſſu libere, & acerbe tractaſſe videri poterat, apud Imperatorem, Senatum, cęteroſq; ordines repugnabant.

p Tom. 1. Annal.
q c. 1. 13.
r 2. ep. 4. 14.
ſ Ioſeph. 20. Antiq. 7.
t de vita ſua.

Accedit, vt perſuadeamur graue Paulo ſubeũdum hoc tempore diſcrimen fuiſſe, quod adeo grauiter periclitantem Chriſtus in Ieruſalem prius admonuerat, atque cohortatus fuerat, promittens auxilium *u*; *Conſtans eſto: ſicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari*: promiſſum vero Romæ auxilium adfuiſſe idem Paulus teſtatus eſt citata epiſtola ad Timotheum ſecunda *x*: *Iterum aſtante, & confortante Chriſto*

u Act. 23. 11.
x c. 4. 17.

Quid ergo ſibi vult in hoc loco, *Sine prohibitione?* Quomodo Demas, *qui reliquerat Paulum Romæ*, vt ipſe ibidem teſtatur *y*, *cum Luca, Marco, & Ariſtarcho, tanquam adiutor, ibi erat*, vt eſt in epiſtola ad Philemonem *z*. Nam ſi ſine prohibitione prædicabat Paulus in hoſpitio ſuo conducto, non eſt expertus tantas illas difficultates, quas diximus. Si Demas erat cum Luca, igitur in ſecundo aduentu Pauli; quia in primo abierat, ac proinde quæ de ſuis difficultatibus ſcribit Apoſtolus epiſtola illa, ſunt intelligenda de eodem aduentu ſecundo, ipſaque tunc epiſtola ſcripta. Sed occurrendum primę quidem obiectioni iuxta mentem ſententiæ, quam tuemur, prædicaſſe Paulum μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως, *cum omni fiducia ſine prohibitione*, quia fruſtra prohibebatur, & prohibitione nõ tenebatur, vel retardabatur, aut quauis alia difficultate, quæ ipſi accideret opera Iudæorum, & vndecunque. Quamuis quia inter tot difficultates libera manebat illi cuſtodia, & cuiuis ad eum ventitare fas erat, fortaſſe τὸ ἀκωλύτως hoc deſignat, non autem excluſionem grauiorum aliarum difficultatum.

Paulus quomodo ſit Romæ paſſus tantas difficultates
y 2. Tim. 4. 9.
z verſ. 24.

Quod ad id attinet, quod affertur ſecundo lo-

De Dema [illegible]
a [illegible]

co de Dema, quem perperam Dorotheus a niſi duplicem Demam fingat, ait *poſt diſceſſum à Paulo factum Theſſalonicæ ſimulacrorum Sacerdotem*: hic potuit intra biennium, quo Paulus manſit primo illo aduentu, & abiiſſe, & rediiſſe; quo tempore adhuc manebat cum Paulo Lucas. Nam exacto ſaltem biennio, ſi non ante, creditur Lucas Vrbe diſceſſiſſe negotij Eccleſiaſtici, ſeu rei Chriſtianæ cauſa.

b Philipp. 4. 18.

c 2. Tim. 1. 16.
Cur Paulus non meminerat eorum quæ geſta ſunt toto biennio
d 2. Tim. 4. 11.

Abſoluit autem ipſe Hiſtoriam iſtam, nihil dicens de iis, quæ colligi docuimus ex Pauli epiſtolis Paulo eueniſſe Romæ, tempore primorum vinculorum, quibus adde ad eundem, aduentũ Epaphroditi, *quem Philippenſes, quorum erat Epiſcopus, miſerunt cum pecunia* b: præterea Oneſiphori ex Iconio, *qui refrigerauit ibidem Paulum, non erubeſcens catenam eius* c: de his, inquam, Lucas non meminit, quia vel tamdiu Romæ non manſit, vel vinculis Pauli miniſtrans; vel multiplici negotio vacans, quod eiuſmodi tempore pene vni, ac ſoli ipſi gerendũ erat *d*, otium plura ſcribendi non habebat nec Romanis, quibus nota erant quæ Romæ fiebant, & in quorum gratiam cæteram Hiſtoriam ſcribebat, aliud præterea ſcribendum ducebat.

Lucas relicto Paulo Roma diſceſſit.
e Coloſſ. 4. 10.
f in certam. & [illegible] Petri, & Pauli.
g de Scriptor. Eccleſ.

Romæ Paulo relicto abiiſſe cum Ariſtarcho, quem Paulus *concaptiuum* nominat *e*, Lucam tradit Oecumenius, & Metaphraſtes *f* profectum Thebas Bœotiæ, Hieronymus *g* in Bithyniam. Sed nos nunc non perſequimur res Lucæ. Quæ autem ſub Lini nomine traduntur de Paulo cum Petro, nec fidem certam obtinuerunt, & à poſteriore Pauli in Vrbem aduẽtu ſumunt exordium, ſicut & de familiaritate Pauli cum Seneca, epiſtoliſque hinc inde datis, de quibus alibi diximus poſt Hieronymum *h*, & Auguſtinum *i*, præter modo citatum Linum.

h de Scriptor. Eccleſ. in Seneca.
i Epiſt. 54.

Petrum an Romæ fuerit qui dubitent.
k ſub Ioanne XXII [illegible]
l Hæreſ. 27.

Monui ſuperius, Vdalricum Velenum perfricta fronte auſum negare, Petrum Romæ fuiſſe, id Marſilius de Padua *k* aliquot ante ipſum Centuriis negauerat: & quia Paulum Canonicus hic noſter liber ibi verſatum confirmat, affirmabat illũ vrbis Romæ, non Petrum Epiſcopatum geſſiſſe; quo nihil ineptius: quamuis dempta primatus, & huius Romani, & vniuerſalis Epiſcopatus in Petro prærogatiua, pari fere omnia de vtroque prædicant Patres, vt proprio de hac re ſermone demonſtraui. Nec aliter Epiphanius *l*, ambos vocans *Romanos Epiſcopos*, intelligendus eſt, quam propter functiones Epiſcopales, quas vbique licuit Paulo obire, etiam Romæ. Sed ſalua dicta Petri prærogatiua capitis.

m Sidonius Apollinaris lib. 4 ep. 22.

Et lætor ſane hic, vbi caput Eccleſiæ præſidet & Petrus, ac Paulus iacent, Paulique maxime hiſtoriæ ſcriptor, atque comes Lucas verſatus eſt, & in Petri baſilica conditum caput habet, à Gregorio magno cum eſſet apocriſarius, Conſtantinopoli allatum, finem à me imponi, tam prolixo, moleſtoque commentario: ibi etiam, vbi Lucas idem Hiſtoriam iſtam vel compoſuit, vel abſoluit (*quod ſcriptionis genus virum decet Eccleſiaſticum, & longius diſtat ab inuidia, quam narrationes cauſarum*) Paulumque, vinctum licet, in Regia locauit vrbe, qui vinculis illis ſuis ad Chriſtum multos attraxit, vinxit, vicit.

Deo laus, & gratiarum actio, atque beatæ Virgini, tum Apoſtolis, potiſſimum Petro, ac Paulo, ipſique Lucæ, quos apud Deum hoc Opus & inchoandi Auctores, & perſequendi, atque conficiendi mihi adiutores, quemadmodum ego illos precabar, fuiſſe non dubito. Amen.

Deo Ieſu Chriſto Æterni Patris Æterno Filio
laus, & gloria.

Typographus Lectori.

Præter quamplurima variis locis addita editioni huic nouiſſimæ, hæc ſuperſunt, quæ ſuo loco apponi non potuerunt, cum propter longinquam ipſius Auctoris à ſuo Opere ſeparationem, tum ob præli typographici feſtinationem. Ideoque hic adiicienda curauimus, vt te tam doctis exquiſitiſque obſeruationibus carere non ſineremus. Et has quidem (candide Lector) ſuis quaſque paginis, columnis, ac lineis reponendas, prout duo numeri priores, & literæ alphabeticæ, cum altero numero indicabunt. Vtere & fruere his omnibus cum gloria ſanctiſſimæ glorioſiſſimæque Trinitatis.

Pag.3.columna 1.A, linea 9.poſt affricuerit, *adde,* quemadmodum Chaldæos Hebraice ſcribens, ex vſu linguæ Chaldææ.

6.2.C,3. Maldonatus, tametſi video Chryſoſtomum *a* Matthæo tribuere inſcriptionem ſiue titulum Euangelij, cuius & rationem ipſe reddit.

8.2,D,9. volunt. Senem illum bonum, qui ſe in fide inſtituebat, Iuſtinus *b* teſtis, cum ipſum cerneret ſermonem nimis colere, dixiſſe, ergo φιλόλογος es, non φίλεργος, aut φιλαλήθης, atque idē Philoſophus ac Martyr, non in dictis, ſed in factis res religionis noſtræ conſiſtere.

9.2,B,6. Turrecremata. Quantæ ſit munus Apoſtolicum dignitatis, docent Chryſoſtomus *c*, & B. Thomas *d*, nempe poſt Chriſtum, & eius matrem, maximæ; cuique propterea gratia copioſior annexa ſit, cum ſoleat eam dare Deus iuxta proportionem muneris, ad quod eligitur: & ideo merito dicantur primitias Spiritus accepiſſe *e*. Legendus item Anſelmus *f*.

13.1.C,14. permiſcere. Præcipit Philoponus, dum Democriti exponit opinionem de anima *g*, ſi etymologia reddenda ſit alicui dictioni, vt ex vernacula ſumatur eidem lingua.

15.1.D,8. & Beda, & Ambroſius *h*,

ead.2 C,14. immergendi, vt obſeruat Cyrillus Ieroſolymitanus *i* vtens exemplo præterea ferri candentis.

20.1.D,1. patiatur. Reſponderi ſibi quiuis ad huiuſcemodi quæſtiones reputet quod ſciſcitanti reſpondit Angelus Danieli, & dicenti ſe audiuiſſe, nec intellexiſſe *k*: *Vade, Daniel, quia clauſi ſunt, ſignatique ſermones vſque ad præfinitum tempus.*

13.3.C,5. Iudæi. Haymo *l* in hoc eodem ſenſu accepit præceptum Chriſti, quod Petro dedit *m*, *Duc in altum.*

25.1.B,8. cantur, quamuis Chryſoſtomus *n* vndecim ſolos Apoſtolos aſſerat interfuiſſe.

28.1.C, 2. &c. In hoc mihi locutus Daniel *o* videtur ſenſit de Aſcenſione Chriſti, quando ſicut in Pſalmo eſt *p*, ſedere à dextris Domini (nimirum Patris (donec ponat inimicos eius ſcabellum pedum ipſius, ita deſcribens ſimile iudicium, quod pro Chriſto facturus ſit Antiquus dierum, nempe idem Pater, ſcribit *q*, Chriſtum, quem vocat quaſi filium hominis (quia ſeſe demiſit Filius Dei eo vſque, vt fieret vere filius hominis, & in ſimilitudinem hominum, atque vt homo *r*) cum nubibus cœli veniſſe, & vſque ad Antiquum dierum perueniſſe, & in conſpectu eius oblatum eſſe: & ab illo datam ei poteſtatem, & honorem, & regnum, & omnes populos, tribus, & linguas ipſi ſeruituras: & poteſtatem eius eſſe poteſtatem æternam, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.

29.2.A,14. mittebantur. Angelus, quem Daniel vidit, erat veſtitus linteis, & corpus eius quaſi chryſolithus *ſ*. De colore albo veſtis lineæ concedo: corpus item eiuſdem coloris fuiſſe, quaſi chryſolithus nil differat à cryſtallo, vt bonus alioquin exiſtimat recentior Auctor ſequens R. Salomon *t*, non item aſſentior: nec enim chryſolithus albo colore eſt, ſed, vt vox Græca ſonat, aureo, differtque proculdubio à cryſtallo.

37.2.B 12. te; & cum dixit Angelus Iacob *u*, *Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael.*

Ibid.D, 7. Mileuitanus, Vigilius Papa *x*.

57.2.B,7. Paſſione. Ipſimet Philoſophi nefas iudicauerunt dicere Deum auctorem mali. Triſmegiſtus *y* paſſiones vocauit creata ſequentes opera, vt æs rubigo ſequitur, limus animalia. Plato *z* cauet ſeueriſſime, ne quis id in ſua ſinatur ciuitate dicere, vllove modo audire, vtpote neque dictu ſanctum, neque vtile, neque conſonum: ſed cogi vnumquemque debere & dicere, & inducere Deum cauſam bonorum duntaxat.

58.1.C,4. Ephraim, docens quod eſt apud Eſaiam *a*, ebriis Ephraim iuxta LXX. eſſe *mercenariis*, & vtrumque ſignificari poſſe per Hebræam dictionem שכירי atque de Iuda intelligi, qui de tribu Ephraim, & de vico eiuſdem Iſcarioth, Chriſtum pretio, ſeu mercede vendiderit.

70.1.D,13. de Clericis. Cum forte Pontificem Zelotæ elegiſſent, vt Ioſephus prodit *b*, Phanus Pontificatum ſortitus eſt, reuera profanus, rerum ſacrarum ignariſſimus, ac ruſticus obſcuriſſimus.

Ibid.E,7. deſignabat; qualis Mileſiorum, de qua Ariſtoteles *c*, & Romanorū, de qua Marcus Tullius *d*, tabellaria lex, qua iuberetur, ſententias non voce ac palam ferri, ſed clam, & ſecreto data tabula, ne cogerentur homines, aut hoc, aut illud iudicantes peierari, cuiuſmodi quoque nunc vtuntur lege Veneti, Genuenſes, alij.

71,1.D,13. Caſtro. Ambroſius *e* verba illa Pſalmi 40. *f* *Tu autem Domine miſerere mei, & reſuſcita me*, declarat ita vt Chriſtus non reſuſcitari ſe petat, qui ſuæmet Reſurrectionis auctor erat, ſed reſuſcitari ſibi poſtulet Mathiam in locum Iudæ, vt Apoſtolicus numerus impleretur, quia oportebat ad implendam Scripturam perire filium perditionis, & in locum ipſius ſubrogari filium ſalutis. Idem prior attigerat Didymus citatus in catena Danielis Barbari.

79.2.D,5. loquendi. Bernardus *g*, vt probet

---

a hom. 1. in Matth.
b ora. ad Gent.
c homil. 1. in ep. ad Rom.
d in c. 8. ep. ad Rom. & in c. 5. Mat.
e Rom. 8
f in c. 3. Mat.
g 1. de anima, tom. 20.
h 3. offic. c. 4.
i catech. 17.
k Dan. 12. 9.
l in c. 5. Luc.
m Luc. 5.
n in Pſal. 46.
o c. 7. 9. & ſeq.
p Pſal. 109. 1.
q Dan. 7. 13. 14.
r Philip. 2. 7.
ſ c. 10. 6.
t Maldonat. in Daniel.
u Gen. 32.
x in ep. 9.
y in Pimandro.
z 2. de Repu.
a c. 28.
b 2. de bello Iud. c. 12
c 2. Polit. c. 6.
d 3. de Legib.
e in Pſal. 40.
f verſ. 11.
g Serm. 13. in Cant.

ante clariorem cognitionem, & quaſi viſionem rerum diuinarum tum in hac, tum in futura vita, vbi clare omnino videbitur Deus, auditionem, fidemque præcedere, quæ eſt ex auditu a, præter alia teſtimonia Scripturarum; vtitur etiam iſto, in quo narratur prius auditum de cœlo ſonum ſpiritus vehementis, quam apparuerint viſæque ſint diſpertitæ linguæ tanquam ignis. Plura nos hac de re ad Pſalmum 47. b *Sicut audiuimus, ſic vidimus.*

80.1.D,7. Dei. Ambroſius c ait ignem, qui captiuitatis tempore fuit abſconditus, quo culpa regnat, tempore libertatis eſſe reuelatum d: & licet in aquæ ſpeciem ſit mutatus, tamen ſeruaſſe ignis naturam, vt conſumeret ſacrificium; quia ſpiritualis gratia per ignem exurit, per aquam mundat peccata: denique typum fuiſſe Spiritus ſancti, qui deſcenſurus erat poſt Domini Aſcenſionem, & remiſſurus peccata omnium. Alia plura perſequitur, quibus oſtendit quemadmodũ gratia ſimul cum igne & aqua comparetur: tum illud, quod muſto pleni dicti ſunt, docet fuiſſe, quoniã ſingulorum animus veluti vaporabatur. Dici etiam cum Pinto e poteſt linguas igneas fuiſſe ſymbolum, Apoſtolos quidem conſtantes futuros; Ieroſolymitanam vero ciuitatem à Romanis incendendam, quemadmodum ignis in rubo f index erat, liberandos Hebræos, perdendos Ægyptios.

81.2.B,11. gratia. Melius fortaſſis ea ſeſſio denotabit, vt cum eodem Ammiano Turrianus noſter obſeruauit g, diuini verbi ac Euangelicæ prædicationis τὸ ἑδραῖον, id eſt, ſtabilitatem, *quale*, inquit, *non extat apud Hæreticos, qui circumferuntur.* omni vento doctrinæ h.

82.2.E,9. veriſimile eſt. Multo minus concedi debet, quod Iacobus tamen de Valentia ſcribit i, omnes Apoſtolos hoc Pentecoſtes die raptos ad tertium vſque cœlum, & eſſentiam diuinam vidiſſe, ſicut Paulus poſtea vidit, & ante illum Moſes. De iſtis duobus oppoſita ſententia probabilior: eo autem die non ſuper ſolos Apoſtolos, ſed ſuper plures deſcendit Spiritus ſanctus.

91.2 A,6 Media. Daniel k viſionem vnam ſuam narrans, memorat eam ſibi accidiſſe cum eſſet in Suſis caſtro quod erat in Ælam regione, hoc eſt, cum ſibi videretur ibi eſſe: tunc enim erat in Babylone.

104.1.E,3. aliis. Daniel certe, quamuis idiotiſmo fortaſſis Chaldaico, quo ſcribit idiomate plura capita, viſiones capitis ſomnia vocat l, vel quod oculi, quibus exterius videmus, in capite ſunt, vel quod ſomnium perficiatur in cerebro. Nullus præter Danielem ea phraſi vtitur.

142.1.E,10. &c. Idem iudicium de vocabulo ὑπόστασις, vt quidam exponunt illud ex Pſalmo 38. m *Subſtantia mea apud te eſt.* Lege illius loci Cõmentarium noſtrum. Sed etiam fateor vix apud profanum Auctorem reperiri huiuſmodi acceptionem ὑποστάσεως.

153.2.A,1. tribueretur. Ambroſius exiſtimat n exegiſſe à claudo Petrum fidem, & tantam gloriam fuiſſe in Apoſtolis, vt ipſa facie lumen ſpirituale quodammodo communicarent: claudũ fidei mox gratia illuminatum eſſe: nec remedium ſanitatis accepturũ fuiſſe, niſi fideliter credidiſſet.

202.2.E,8. amabilis? Eleganter ſimul ac pie Ambroſius o explicans illud p, *Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur*, demonſtrat aſpectum iuſti mirifice delectare, ac pleriſque admonitionem correctionis eſſe, perfectioribus vero lætitiam:

a Rom. 10. 17.
b verſ. 9.
c l. 1. de Sp. ſ. c. 14.
d 2. Mach. 1.
e in c. 2. Aggæi.
f Exod. 3. 2.
g l. 1. de ſign. [illegible]
h Epheſ. 4. 14.
i in Pſal. 46. & 67.
k c. 8. 2.
l c. 2. 28. c. 4. 2. 7. 10. c. 7. 1.
m verſ. 8.
n in Pſal. 43.
o in Pſal. 118. Serm. 12.
p Pſal. 118. 74.

ideo Paulum aſcendiſſe Ieroſolymam q, vt iuſtos videret: eundem & Barnabam, cum Ieroſolymam ingrederentur, magnifice exceptos ab Eccleſia, Apoſtolis, & maioribus natu r: ſi eſt tanta vis in naturalibus, vt animal ipſum profit ictericis etiã mortuum, dubitari non poſſe, quod iuſti ſanet aſpectus, ac vel ipſos oculorum radios virtutem quandam videri infundere iis qui fideliter eum videre deſiderant.

219.2.A,8. regendi ſunt. Bonum argumentum Ambroſij ſ, *Si Apoſtolorum vmbra ſanabat, quanto magis caro Chriſti quos tangit, a morte defendit? denique leproſum tetigit, & ſine dilatione mundauit* t. Poſſemus id ſpiritualiter & de Euchariſtiæ perceptione ſalutari argumentari.

229.2.A,7. *Stratigo.* Athenæus u etiam exprimit στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων; ac de vrbanis Magiſtratibus extat in iure ciuili x.

312.2.E,6. dignatus eſt. Ioannes Goropius Becanus y multa diſputat tum de monte Sina, tum de rubo. De hoc ait, ſibi videri non eſſe ſpinoſam illam ſterilemque arborem, quam communis tenet ſententia, ſed ilicem: rubo namque nihil feracius eſſe, fructibuſque magis abundare nec in deſertis: ſed in humectis locis prouenire, ad foſſas nempe & aggeres, quibus arua ſepiuntur: nec per ſe tam alte ſurrigi, vt portentoſum edere Moſi ſpectaculum potuerit, fortaſſis eſſe quam Galli *cheſne* quaſi ſene appellant, Serapio Eleſina, velut אלסינה *aleſinah*, ex אלה *elah*, quod genus omne roboris deſignat, & ex סנא *ſina*, quod ſit robur ſpinoſum: Arabes Hiſpanoſque vocare *encina*: Aragonios *leçinero*: Chaldæos אסנא *aſana*, vel אסנא *aſna*: ilicem apte delectam ad iudicandam populi liberationem, quia quod copioſe glandifera ſit, videatque perpetuo, vitæ arbor vulgo appellata eſt, ſicque præſignificabatur liberatio à diaboli poteſtate per eum qui eſt panis vitæ dator, ipſeque vitalis panis: ignis etiam hieroglyphicum habere vitæ ſignificationem, poſtremo Sina ſecundum notationem idem valere, quod, Expleta an inuenire queas, quod Moſis importent verba z: *Vadam, & videbo viſionem hanc magnã, quare non comburatur rubus.* Sic ille ingenioſe certe, ſi nõ omnino vere; ingenue ſimul, dum vetuſtiori & communiori ſententiæ nihil ſe velle præiudicare proteſtatur.

352.1.B,8. *orare.* Aſterij de Stephano ſermonem Photius citat a, in quo perpendit ſolum ſteſſe à populo interficiẽte circundatum, ſine amico, domeſtico, cognato: oraſſe, non vt lapidantiũ peccata impunita eſſent: hoc enim Dei ordinationi aduerſari, quæ iuſtam homicidis pœnam irrogat; ſed vt reſipiſcendo compungerentur.

382.1,C,13. *in curribus.* Solitos qui longiore itinere ad templum Domini veniebant, curribus, carrulis, quadrigis, lecticis, mulis, equis vehi, aperte ſignificat Eſaias b: *Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis gentibus donum Domino in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montem ſanctum meum Ieruſalem, dicit Dominus.* Id ipſum in Pſalmo 41. c editio Symmachi & Aquilæ indicat, cum pro eo quod ex editione LXX. legimus, *Tranſibo in locum tabernaculi admirabilis*, &c. Symmachus vertit, εἰσελεύσομαι εἰς τὴν σκηνὴν διαβασταχθήσομαι, &c. *ingrediar in tabernaculum, peruehar.* Aquila, εἰσελεύσομαι ἐν συσκίῳ, &c. *ingrediar in vmbroſo.* Conſule illius Pſalmi Commentarium noſtrum.

393.2.D,6. *abolere poteſt.* Indicant præterea par-

q Gal. 1. 18.
r Act. 15. 4.
ſ in Pſal. 40.
t Matt. 8. 3.
u lib. 5. c. 16.
x l. 4. ſ. 15. & l. 17. [illegible]
y in Hiſpanicis.
z Exod. 3. 3.
a in Biblioth. num. 814.
b c. 66. 20.
c verſ. 5.

ticu-

ticulæ [illegible] & adhuc, eo grauiorem Sauli culpam, quod nihil moueretur narrata priore capite conuerſione Eunuchi ſiue Gentilis, ſiue proſelyti externi: nihil conuerſione Samariæ; nec iuxta illud a. *Erubeſce Sidon, ait mare,* de quo Gregorius b, pudebat illum in veritatis cognitione, ac in pietate ſuperari ab huiuſmodi hominũ genere. Poſtremo imminuitur iiſdem particulis, cum diabolus iacturã pateretur in aliquibus, vt in Eunucho, & Samaritanis, & prius in aliquot millibus Iudæorum conuerſis, conatum eam veluti reſarcire, & compenſare per perſecutionem Eccleſiæ, auctore, magna ex parte, Saulo; quemadmodũ eodem fere tempore, vt veteres omittam hiſtorias, quo nouo mundo illata lux eſt Euangelij, correptus hic noſter eſt adeo multis tum hæreſibus, tum vitiis. Sed non ſucceſſit Saulo: abſtulit ei Chriſtus Damaſci fortitudinem, quemadmodum antea abſtulerat ſpolia Samariæ c.

a Eſa. 23. 4.
b 1. 7. Paſtor. c. 28.
c Eſa. 8. 4.

409.2.C, 1.*pati.* Iam non amplius bellantibus vaſis, quibus Iacob maledixit d, ſimilis, aduerſus Chriſtum & Eccleſiam, ſed pro hac, & pro illo: deinceps non dicet Ananias, *In conſilium eius non veniat anima mea*, ſed *erit in cœtu ipſius gloria eius e.* Quanquam ſicut Simeon ac Leui zelum laudauit Iudith f, licet indiſcretum, ita Sauli æmulatio quodammodo veniam meruit & laudem, de qua Auguſtinus g exemplo Moſis, & Petri. Maledictus furor fuit, quia pertinax, & indignatio, quia dura, ſicut illorũ, ita Sauli; ſed in bonũ ceſſit Saulo, quod Iacob ſubdidit h, maledicendo: *Diuidam eos in Iacob, & diſpergam in Iſrael:* quoniam miſſus eſt portare nomen Chriſti, vt id [illegible] manifeſtaret, ſicut Chriſtus Patri proteſtatus eſt ſub mortem, ſe nomen eius hominibus manifeſtauiſſe i; primumque quod à nobis orari voluit, fuit, vt hoc nomẽ ſanctificaretur. Quocirca cenſeri quadam ratione Chriſtus poteſt plus Paulo commendaſſe, quam cum Petro Eccleſiam, Ioanni matrem propriam k.

d Gen. 49. 5.
e ibid. 6.
f c. 9. 2.
g 10 contra Fauſt. c. 70.
h Gen. 49. 7.
i Ioan. 17. 6.
k Mat. 6. 9.

410.2.A, 11. *cum mitt.* Priuſquam mittatur Moſes, videt rubum cum flammis l, oſtenſa etiam Iacob ſcala myſtica m; Abrahæ immiſſus ſopor, horrorque magnus & tenebroſus, caligo tenebroſa, clibanus fumans, lampas ignis n. Eſaiæ purgata calculo ignito labia o. His modis oſtendebatur quanta deberent pro Deo pati. Iidem Paſtores, qui Doctores p; ars vero paſtoritia laboribus maximis obnoxia, vt de ſe teſtatus eſt Iacob q: in omni patientia, & doctrina prędicandum Timotheo ſcripſit, rei expertus difficultates, ipſemet Paulus r. Nihil laborioſius, quam dedocere peſtilentes tum errores, tum mores.

l Exod. 3. 2.
m Gen. 28. 12.
n Gen. 15. 12. 17.
o Eſa. 6. 6. 7.
p Eph. 4. 11.
q Gen. 31. 40.
r 2. Tim. 4. 2.

546.2.C, 8. Euchariſtia. Philaſter locum citat, vt probet Danidem Prophetam fuiſſe, & maiore quadam ſcientia donatum à Deo, quam alios.

640.2.E, 2. baiuli, optiones, teſſerarij, ſpeculatores, vel ſpiculatores, inter quę quid interſit, docet Lælius Biſciola ſ. &

641.2.A, 1. Martialem, & Lælium Biſciolam t. quem poſt iam editum iſtum Commentarium recognoſcens, legi, ac Ræuardum u.

ſ 5. hor. ſubſ. c. 1.
t 5. hor. ſubſ. c. 1.
u lib. 2 Variar. c. 6.

INDEX

LOCORVM MAXIME ILLVSTRIVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

QVÆ HOC IN OPERE TOTO NVNC
fuſe, nunc breuiter ſed accuratè explicantur.

Quæ porrò loca Scripturæ à D. Luca in hoc opere prolata ſunt, ea inſerenda non putauimus, cùm tanquàm illius propria non obiter ab Auctore, vt alia, ſed ex inſtituto explicata ſuis locis habeantur.

EX VETERI TESTAMENTO.

Geneſ.cap.1.verſ.1. *In principio creauit Deus cœlum, & terram.* Ibi non poteſt legi: *In filio* Pag. 648 columna 2. litera D. & 192.2.c
110. *Congregentur aquæ in vnum locum.* Ibid.
2.1. *Igitur perfecti ſunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum.* 322.2.c
2.17. *In quacumque hora comederis, morte morieris.* 10.2.c
3.24. *Flammeum gladium, atque verſatilem.* 79.1.a
4.3. *Factum eſt autem poſt multos dies, vt Cain offerret de fructibus terræ.* 228.1.a
Ibid.4. *Reſpexit Deus ad Abel & ad munera eius.* 80.1.c
6.4. *Iſti ſunt potentes à ſæculo viri famoſi.* 55.2.d
Ibid.9. *Noe iuſtus in generatione ſua.* 132.1.d
9.4. *Excepto, quod carnem cum ſanguine non comedetis.* 597.1.c
13.15. *Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo.* 282.1.a
22.2. *Tolle filium tuum primogenitum, &c. ſuper vnum montium, quem monſtrauero tibi.* 280.2.d
23.6. *In electis ſepulcris noſtris ſepeli mortuum tuum.* 550.1.b
33.10. *Sic enim vidi faciem tuam, quaſi viderim vultum Dei.* 272.1.c
37.25. *Lugens deſcendam in infernum ad filium meum Ioſeph.* 115.2.b
41.17. *I. per me proſpera reſpondebit Pharaoni.* 289.1.a
Ibid.25. *Somnium Regis vnum eſt, quæ facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni.* 290.1.a
48.22. *Quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo.* 295.1.a
49.1. *Congregamini, vt annunciem, quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis.* 101.2.c
Ibid.5. *Maledictus furor eorum, quia pertinax.* 182.2.a
Ibid.10. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat* שילה ſchiloh. 535.2.b
Ibid. *Donec veniat qui mittendus eſt.* 706.1.a
Ibid.26. *Benedictiones fiant in capite ipſius, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos.* 779.2.a
Ibid. *Fiant in capite Ioſeph, & in vertice Nazaræi inter fratres ſuos.* 110.1.b
Exod.1.6. *Filij Iſrael creuerunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt.* 296.2.a
3.4. *Solue calceamentum de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt.* 314.2.a
4.10. *Domine, non ſum eloquens ab heri, & nudiuſtertius, & ex quo loquutus es ad ſeruum tuum.* 306.1.b
16.8. *Non contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra Dominum.* 209.2.c, Similes loci hoc modo exponuntur.
22.28. *Dijs non detrahes.* 730.2.a
Leuit.16.10. *Duos hircos ſtare faciet coram Domino, in oſtio tabernaculi teſtimonij, mittenſque ſuper vtrumque ſortem vnam Domino, & alteram capro emiſſario.* 68.2.a
23.15. *Numerabitis ab altero die Sabbati, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum ſeptem hebdomadas plenas, &c.* 74.1.a
Num.8.24. *Ingredientur, vt miniſtrent in tabernaculo fœderis.* 322.2.a
11.16. *Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenibus Iſrael, quos tu noſti quod ſenes populi ſunt.* 181.1.b
Ibid. *Auferam de Spiritu tuo, tradamque eis.* 102.2.d
12.6. *Si quis fuerit Propheta Domini inter vos, in viſione apparebo ei, vel per ſomnia.* 104.1.c
Deuter.6.3. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde.* 786.
11.12. *Mandatum Dei non ſupra nos, ſed iuxta nos valde.* 670.1.a
29.19. *Maledictus eris ingrediens, & egrediens,* 65.1.c
Ibid. *Benedictus eris ingrediens, & egrediens.* ibid.b
32.8. *Iuxta numerum Angelorum.* Legunt LXX. 621.1.b
Iudic.6.13. *Dominus tecum virorum fortiſſime.* 466.2.
1.Reg.3.1. *Et ſermo Domini erat pretioſus, neque erat viſio manifeſta.* 172.1.d
6.19. *Et percuſſit de populo ſeptuaginta viros, & quin-*

quaginta millia plebis. 227.2.a
13.1. Saul duobus annis regnauit in Ieruſalem. 536.1.d
26.25. Et quidem faciens facies, & potens poteris. 209.1.c
2.Reg.5.8. Cæcus, & claudus non intrabunt in templum. 152.1.b
3.Reg.10.11. Non glorietur æque accinctus, vt diſcinctus. 499.2.d
4.Reg.27.7. Domunculæ luci. 78.2.c
1.Paralip.12.31. De filiis quoque Iſſachar viri eruditi, qui nouerant ſingula tempora. 182.1.e
Eſdr.2.c.9.1. Tu es qui eduxiſti Abraham de igne Chaldæorum. 80.2.c
Iob.1.1. Et erat vir ille ſimplex, & rectus. 145.1.d
7.20. Quid faciam tibi ô cuſtos hominum? 127.2.e
15.7. Nunquid tu primus homo natus es? 725.
39.21. Exultat audacter, in occurſum pergit armatus. 726.1.c
Pſalm.1.v.1. Beatus vir, qui non abiit in conſilio impiorum, & in via peccatorum, &c. 132.1.b
1.1. In cathedra peſtilentiæ. 812.1.a
Ibid.5. Non reſurgent impij in iudicio. 469.2.b
Ibid. Ideo non reſurgent impij in iudicio. 826.1.d
2.fere totus explicatur. 544.1.d
Ibid.3. Diſrumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum. 579.
4.8. A fructu frumenti, vini, & olei multiplicati ſunt. 570.1.b
8.1. Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra. 109.1.d
9.21. Conſtitue legulatorem ſuper eos, vt ſciant gentes, quoniam homines ſunt. 456.2.b
Ibid. 26. Auferuntur iudicia Dei à facie ipſius. 116.2.a
11. vlt. Secundum altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum. 532.2.b
14.2. Qui ingreditur ſine macula, & operatur iuſtitiam. 460.2.a
15.breuiter fere totus explicatur. 116.1.c
Ibid.4. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt. 134.1.a
17.10. Inclinauit cælos, & deſcendit. 330.1.d
Ibid.17. Miſit de ſummo, & accepit me. 461.2.e
20.4. Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. 549.1.a
27.1. Nequando taceas à me. 588.1.b
28.9. Vox Domini præparantis ceruos. Hebraice: Obſtetricantis ceruas. 78.1.e
29.13. Cantet tibi gloria mea, & non compungar. 127.1.a
30.13. In manibus tuis ſortes meæ. 70.1.a
38.5. Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum quis eſt? 428.2.c
39.8. In capite libri ſcriptum eſt de me. 698.2.a
43.20. Non egredieris Deus in virtutibus noſtris. 322.2.d
44.3. Speciosus forma præ filiis hominum. 300.1.a
Ibid. Diffuſa eſt gratia in labiis tuis. 473.1.d
Ibid.8. Vnxit te Deus, præ participibus tuis. 465.2.a
Ibid.13. Filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur. 771.1.b
46.6. Aſcendit Deus in iubilatione. 27.2.b
49.21. Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam peccata tua. 351.2.a
50.vlt. Tunc acceptabis ſacrificium iuſtitiæ. 162.1.d
54.18. Veſpere, & mane, & meridie narrabo. 33.2.c
59.10. In Idumæam extendam calceamentum meum: mihi alienigenæ ſubditi ſunt. 591.2.c
63.2. Protexiſti me à conuentu malignantium. 811.2.d
67.12. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. 322.2.d
Ibid.32. Æthiopia præueniet manus eius Deo. 380.2.c
72.7. Prodiit quaſi ex adipe iniquitas eorum. 893.2.e
73.9. Signa noſtra non vidimus, iam non eſt Propheta, & nos non cognoſcet amplius. 107.1.e
77.49. Immiſſiones per Angelos malos. 513.2.b
80.7. Manus eius in cophino ſeruierunt. 465.2.d
86. fere totus exponitur. 172.2.d,e
88.18. Gloria virtutis eorum tu es. 426.2.b
Ibid.21. Poſui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea. 536.2.e
Ibid.36. Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar, ſemen eius in æternum manebit. 546.2.b
Ibid.50. Sicut iuraſti Dauid in veritate tua. 460.1.d
94.8. Quadraginta annis offenſus, vel proximus fui generationi huic. 533.1.b
102.15. Nolite tangere Chriſtos meos. 355.1.d
104. Vocauit Deus famem ſuper terram. 290.1.a
Ibid.15. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius. 322.1.b
Ibid.22. Vt erudiret Principes eius ſicut ſemetipſos, & ſenes eius prudentiam doceret. 303.2.b
106.10. Et conſilium Altiſſimi irritauerunt. 238.
109. Virgam virtutis ſuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. 22.1.b
111.8. Nec commouebitur, donec deſpiciat. 125.1.a
115.2. Ego dixi in exceſſu meo, omnis homo mendax. 158.1.e
Ibid.16. O Domine, quia ego ſeruus tuus, &c. 105.2.d
117.27. Conſtituite diem ſolemnem in condenſis. 563.2.d
118.55. Hæc facta eſt mihi. 579.2.c
Ibid.109. Anima mea in manibus meis ſemper. 751.2.b
Ibidem.130. Declaratio ſermonum tuorum illuminat. 387.1.a
124.5. Declinantes autem in obligationes, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem. 374.1.b
125.1. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati. 501.1.d
138.2. Tu cognouiſti ſeſſionem meam, & reſurrectionem meam. 65.1.c
Ibid.21. Super inimicos tuos tabeſcebam. 655.1.c
247. Emittet verbum ſuum, & liqueſaciet ea. 462.1.a
Prouerb.3.9. Honora Deum de tua ſubſtantia. 761.2.d
5.9. Ne des alienis honorem tuum. 884.2.b
20.25. Ruina eſt homini deuorare ſanctos, & poſt vota retractare. 812.1.e
28.2. Propter peccata terræ, multi Principes eius. 834.2.e
31.24. Sindonem fecit, & vendidit. 445.1.e
Eccleſiaſt.1.4. Terra autem in æternum ſtat. 197.2.b
12.11. Verba ſapientium ſicut ſtimuli, &c. 604.1.b
Ibid.15. Hoc eſt omnis homo. 526.2.c
Cantic.4.13. Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum. Græce ἀποςολαί. 9.2.a
8.14. Fuge dilecte mi in montes aromatum. 553.1.a
Sapient.1.7. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc, quod continet omnia, ſcientiam habet vocis. 87.2.c
Ibidem.11. Os, quod mentitur, occidit animam. 210.1.d
4.5. Confringentur enim rami inconſummati, & fructus illorum inutiles, &c. 122.1.d
Eccleſ.26.5. A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea palluit, delaturam ciuitatis collectionem populi, calumniam mendacem, ſuper mortem omnia grauia. 268.1.d
34.6. Niſi à Domino fuerit immiſſa viſitatio, ne des in ſomniis animam tuam. 115.1.b
Iſai.4.1. Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos. 109.1.a, 592.1.e

8.12. *Omnia, quæ loquitur populus hic, coniuratio eſt.* 813.1.c
9.3. *Multiplicaſti gentem, ſed non magnificaſti lætitiam.* 237.c
Ibidem & 6. *Et vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, Pater futuri ſæculi, Princeps pacis.* 32.2.b
10.23. & Rom. 9.28. *Verbum abbreuiatum fecit Dominus.* 586.2.b
11.4. iuxta Septuaginta. *Expandetur in mari alienigena, mare ſimul diripient.* 884.2.b
Ibid. 14. *Idumæa, & Moab præceptum oris eorum, & filij Ammon obedientes erunt.* 363.1.c
18.1. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ eſt transflumina Æthiopiæ, quæ mittit in mare legatos.* 889.1.b
26.2. *Aperite portas, & ingredietur gens iuſta.* 576.2.b
29.4. *Erit quaſi Pythonis de terra vox tua, & humo eloquium tuum muſſitabit.* 629.1.b
Ibid. 17. *Nonne adhuc in modico, & in breui conuertetur Libanus in Charmel, & Charmel, in ſaltum reputabitur.* 554.1.d
34.15. *Illuc congregati ſunt milui, alter ad alterum, requirite diligenter in verbo Domini, vnum ex eis non defuit.* 581.1.c
Ibid. 15.16. *Illuc congregati ſunt milui, requirite diligenter in verbo Domini, & legite, vnum ex eis non defuit.* 71.1.c
38.12. *Generatio mea ablata eſt.* 547.1.a
40.3. *Omnis mons, & collis humiliabitur.* 516.2.b
Ibid. *Parate viam Domini, rectas facite ſemitas Dei noſtri.* e
44.1. *In illa die viſitabit Dominus ſuper militiam cœli in excelſo.* 322.1.c
48.17. *Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia.* 748.2.c
52.4. *In Ægyptum deſcendit populus meus, & Aſſur ſine cauſa calumniatus eſt eum.* 297.2.b, 298.1.c
53.8. *Generationem eius quis enarrabit.* 132.2.c
58.7. *Frange eſurienti panem tuum.* 138.1.c
60.2. *Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos.* 852.2.a
Ibid. 5. *Filiæ tuæ de latere ſurgent.* 587.1.c
62.2. *Et vocabitur tibi nomen nouum.* 244.2.a
65.4. *In delubris idolorum dormiunt.* 620.1.c
Hiere. 31.29. *Patres noſtri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt.* 586.1
Thre. 4.30. *Saturabitur opprobriis.* 96.2.a
Ezech. 33.24. *Vnus erat Abraham, & hæreditate poſſedit terram.* 282.1.d
Oſeæ 7. verſ. 7. *Extendit manum ſuam cum illuſoribus.* 196.2.c
Ibid. 8. *Panis ſubcinericius, qui non reuerſatur.* 166.2.c
10.7. *Tranſire fecit Samaria Regem quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.* 439.1.c
12.3. *In vtero ſupplantabunt fratrem ſuum, & in fortitudine ſua directus eſt cum Angelo.* 18.2.a
13.14. *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos.* 117.2.c
Amos 2.4. *Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quartum non conuertam eum, eo quod abiecerit legem Domini.* 319.2.c
9.7. *Nunquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael?* 378.1.a
Sophon. 3.8. *Iudicium meum vt congregem gentes.* 88.2.b
Abac. 1.16. *Cibus eius electus.* 447.1.b
3.1. *Conſideraui opera tua, & expaui.* 90.1.b
Ibid. 6. *Aſpexit, & diſſoluit gentes.* 196.1.c
3.2. *Cum iratus fueris miſericordiæ recordaberis.* 441.1.c
Agg. 1.9. *Reſpexiſtis ad amplius, & factum eſt minus.* 153.1.a
Zachar. 2.8. *Hæc dicit Dominus, poſt gloriam miſit me ad gentes.* 553.2.c
Malachiæ locus infra habetur Matth. 11.10

EX NOVO TESTAMENTO.

Mat. 1. verſ. 25. *Non cognoſcebat eam, donec peperit filium ſuum.* 125.1.d
2.23. *Quoniam Nazaræus vocabitur.* 110.1.d
3.7. & 23.33. *Progenies, ſiue genimina viperarum.* 880.1.c
Ibid. 11. *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igne.* 15.1.d
5.38. *Si quis te percuſſerit in vnam maxillam, præbe ei & alteram.* 805.1.d
6.5. *Pater noſter, qui es in cœlis.* 330.1.b
Ibid. 7. *Orantes nolite multum loqui ſicut Ethnici faciunt: putant enim, quod in multiloquio ſuo exaudiantur.* 439.2.b
Ibid. 11. *Fiat voluntas tua.* 775.2.a
Ibid. 34. *Nolite ſolliciti eſſe de craſtino.* 490.1.a
9.24. *Non enim mortua eſt puella, ſed dormit.* 741.2.b
10.6. *Tradent enim vos in Conciliis, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.* 230.2.b
Ibid. 11. *In quamcumque ciuitatem intraueritis, interrogate quis in ea dignus ſit.* 430.1
Ibid. 16. *Ecce ego mitto vos ſicut oues inter lupos.* 306.1.
Ibid. 17. *In ſynagogis ſuis flagellabunt vos.* 240.2.b
Malach. 3.1. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam*, & Matth. 11.10. *Ecce ego mitto Angelũ meum, qui præparabit viam tuam ante faciem tuam* concordantur. 538.2.a
11.15. *Qui habet aures audiendi audiat.* 98.2.c
Ibid. 31. *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit verbum contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei.* 266.2.c
Ibid. 41. *Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio.* 235.1.a
16.18. *Tu es Petrus, & ſupra hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.* 186.2.c
Ibid. 22. *Et aſſumens eum Petrus.* 699.2.d
17.5. *Hic eſt Filius meus dilectus, ipſum audite.* 169.2.c
21.38. *Hic eſt hæres.* 169.2.c
23.15. *Circuitis mare, & aridam, vt faciatis vnum proſelytum.* 94.1.b
Ibid. 38. *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* 63.1.c. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, cõfringetur, ſuper quem vero ceciderit, conteret eum.* 186.1.a
24.14. *Et prædicabitur hoc Euangelium regni in toto orbe, in teſtimonium omnibus Gentibus, & tunc veniet conſummatio.* 23.1.a
Ibid. 15. *Cum videritis abominationem deſolationis ſtantem in loco ſancto.* 457.1.b
Ibid. 20. *Orate, ne fiat fuga veſtra hyeme, vel Sabbato.* 35.2.c
Ibid. 34. *Non præteribit generatio hæc.* 132.2.b
Ibid. 36. *De die autem illa nemo ſcit, ſed ſolus Pater.* 19.1.b
26.29. *Donec illud bibam vobiſcum nouum in regno Patris mei.* 467.1.b
vlt. verſ. vlt. *Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi.* 23.2.c, 125.1.c
Marc. 4.26. *Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & dormiat, &c.* 262.1.b
16.14. *Nouiſsime recumbentibus vndecim Diſcipulis.* 101.2.c
Luc. 1.9. *Sorte exiit, vt incenſum poneret.* 70.1.a
Ibid. 29. *Quæ cum audiſſet turbata eſt. Noli timere Maria.* 953.2.d

Ibid. 30. *Inueniſti gratiam apud Dominum.* 327.1.e
Ibid. 35. *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te.* 84.2.b
Ibid. 49. *Quia fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen eius.* 109.1.d
Ibid. 69. *Erexit cornu ſalutis nobis, in domo Dauid pueri ſui.* 538.1.b
Ibid. 75. *In ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo.* 161.2.e
2.14. *Gloria in excelſis Deo.* 176.1.b
3.8. *Facite fructus dignos pœnitentiæ.* 853.2.b
Ibid. 11. *Qui habet duas tunicas, det non habenti.* 501.1.a
7.16. *Accepit autem omnes timor.* 139.2.c
10.4. *Neminem per viam ſalutaueritis.* 529.2.b
11.27. *Beatus venter, qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti.* 51.2.a
12.29. *Nolite in ſublime tolli.* 490.2.a
Ibid. 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt ardeat?* 79.2.e
16.9. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* 490.1.c
17.21. *Regnum Dei intra vos eſt.* 670.1.e
18.1. *Oportet ſemper orare, & non deficere.* 139.1.a
Ibid. 11. *Phariſæus autem ſtans apud ſe orabat.* 350.1.e
19.6.7. *Quod ad hominem peccatorem diuertiſſet.* 478.2.d
21.28. *Reſpicite, & leuate capita veſtra.* 153.1.e
22.41. *Auulſus ab eis quantum iactus eſt lapidis.* 768.2.d
23.34. *Pater ignoſce illis: non enim ſciunt quid faciunt.* 16.
Ibid. 43 *Hodie mecum eris in paradiſo.* 11.2.e
Ibid. 46. *Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum.* 349.2.c
24.36. *Cognouerunt Diſcipuli Dominum in fractione panis.* 138.1.d
Ioan. 1.9. *Lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* 174.2.a
Ibid. 14. *Gloriam quaſi vnigeniti à Patre.* 662.1.a
Ibid. 15. *Poſt me venturus eſt ante me factus eſt.* 470.1.e
Ibid. 15.27. *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat.* 539.2.d
Ibid. 22. *Propheta es tu.* 170.2.b
Ibid. 47. *Ecce vere Iſraëlita, in quo dolus non eſt,* 145.2.d
3.8. *Spiritus vbi vult ſpirat.* 77.1.b. *& vocem eius audis.* 89.1.a
Ibid. 18. *Qui non credit, iam iudicatus eſt.* 468.2.d. 469.2.b
4.2. *Quanquam Ieſus non baptizaret.* 14.2.e
Ibid. 35. *Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem Patris mei.* 447.1.b
Ibid. 38. *Et vos in labores aliorum introiſtis.* 25.
2.29. *In reſurrectionem vitæ, & reſurrectionem iudicij.* 826.1.d
Ibid. 34. *Ego autem teſtimonium ab homine non accipio, ſed hæc dico, vt ſalui ſitis.* 21.2.d
Ibid. 39. *Scrutamini Scripturas, quia in ipſis vos putatis vitam æternam habere.* 653.1.e
6.44. *Erunt omnes docibiles Dei.* 627.1.d
Ibid. 62. *Hoc vos ſcandalizat: ſi ergo videritis Filium hominis aſcendentem, vbi erat prius.* 32.2.e
7.28. *Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis.* 112.1.a
Ibid. 23. *Totum hominem ſanum feci in Sabbato.* 164.1.a
Ibid. 39. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* 82.1.d
Ibid. 51. *Nunquid lex noſtra iudicat hominem,* &c. 480.1.b
8.41. *Nos ex fornicatione nati non ſumus, vnum Patrem habemus Deum.* 278.2.b
Ibid. 56. *Abraham exultauit, vt videret diem meum.* 353.1.d
10.8. *Omnes quotquot venerunt ante me, fures ſunt, & latrones.* 238.2.c
Ibidem. 9. *Ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet.* 65.1.b
Ibid. 26. *Vos non creditis, quia non eſtis ex ouibus meis.* 627.1.d
11.9. *Si quis ambulauerit in die, non offendit.* 353.1.d
12.19. *Ecce mundus totus poſt eum abit.* 649.2.b
Ibid. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet.* 119.1.a
Ibid. 20. *Et clarificaui, & iterum clarificabo.* 160.2.a
Ibid. 32. *Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum.* 115.1.e
14.11. *Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & maiora horum faciet.* 218.1.d
15.14. *Iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos.* 106.1.b
Ibid. 15. *Omnia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* 6 2.a
Ibid. 26. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis.* 234.2.a
16.25. *Ecce venit hora, vt diſpergamini quiſque in propria.* 771.1.a
17.3. *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum, verum* DEVM, *& quem miſiſti* IESVM CHRISTVM. 156.1.a
Ibid. 11. *Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo.* 109.1.a
19.26. *Et ex illa hora recepit eam Diſcipulus in ſua.* 49.2.e, 199.2.d. 771.1.
Ibid. 30. *Conſummatum eſt.* 166.2.c
20.21. *Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata,* &c. 14.1.d
21.7. *Tunica cinxit ſe, erat enim nudus.* 714.1.c
Roman. 1.1. *Segregatus in Euangelium Dei.* 521.1.d
Ibid. *Paulus vocatus Apoſtolus.* 2.a
Ibid. 4. *Prædeſtinatus filius Dei in virtute, ex reſurrectione mortuorum.* 544.2.d
Ibid. 14. *Sapientibus, & inſipientibus debitor ſum.* 748.1.a
Græcis & Barbaris, ſapientibus, &c. 877.2.d
Ibid. 26.28. *Tradidit eos* DEVS *in paſſiones ignominiæ, & tradidit eos* DEVS *in reprobum ſenſum.* 322.1.c
4.11. *Vt ſignaculum iuſtitiæ eius, quæ eſt præputio.* 284.2.a
Ibid. 25. CHRISTVS *mortuus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* 239.2.
5.5. *Gratia Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.* 473.2.a
Ibidem. 21. *Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam.* 239.2.
6.5. *Quicunque in Chriſto baptizati ſumus, in morte ipſius baptizati ſumus.* 130.1.e
8.3. *Miſit* DEVS *filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, vt de peccato dominaret peccatum.* 103.1.e
Ibid. 11. *Viuificabit mortalia corpora veſtra.* 10.2.c
Ibid. 26. *Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* 424.2.b
9.3. *Qui ſunt cognati mei ſecundum carnem.* 735.2.d
10.3. *Ignorantes iuſtitiam* DEI, *& ſuam volentes conſtituere, iuſtitiæ* DEI *non ſunt ſubiecti.* 548.2.e
Ibid. 5. *Quæ faciens homo, viuet in eis.* 319.1.c
Ibidem. 15. *Quomodo prædicabunt, niſi mittantur?* 604.1.b
11.14. *Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis.* 552.2.c
12.8. *Qui præeſt, in ſollicitudine.* 648.1.e
Ibid. 13. *Hoſpitalem ſectantes, διώκοντες.* 628.1.a
14.1. *Infirmum autem in fide aſſumite.* 699.2.d

15.19. *Ita vt ab Ieruſalem vſque ad Illyricum repleuerim Euangelium Chriſti.* 231.1.a

16.11. *Appellem probum in Chriſto.* 701.2.c

1.Corinth.1.15. *Non miſit me Chriſtus baptizare, ſed prædicare.* 474.1.a

2.13. *Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit.* 396.2

3.5. *Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit.* 701.1.c

9.5. *Nunquid non poteſtatem habemus mulierem, ſororem.* 814.1.

10.4. *Neque tentemus Chriſtum.* 139.2.c

13.1. *Si linguis hominum loquar, & Angelorum.* 336.2.e

14.2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo. &c.* 86.2.a

Ibid.4. *Qui loquitur lingua, ſeipſum ædificat.* 424.1.a

Ibid.11. *Si neſcio virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus.* 877.2.e

Ibid.30. *Quod ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat.* 46.2.

15.10. *Non ego, ſed gratia Dei mecum.* 575.2.d

Ibid.32. *Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui.* 725.1.b, d, e

2.Corinth.3.1. *Nunquid egemus commendatitiis epiſtolis ad vos, aut ex vobis?* 421.1.a

5.20. *Pro Chriſto legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.* 9.2.c

6.11. *Os meum patet ad vos, ô Corinthij.* 386.2.a

8.18. *Miſimus etiam cum illo fratrem, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias.* 599.2.d

9.6. *Qui parce ſeminat, parce & metet.* 262.1.d

11.6. *Etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia.* 561.2.a

Ibid.28. *Inſtantia mea quotidiana.* 778.

Galat.1.8. *Etiamſi nos, aut Angelus de cælo euangelizauerit vobis aliquid præterquam quod accepiſtis, anathema ſit.* 441.2.b

Ibid.16. *Non acquieui carni, & ſanguini.* 853.1.b

Ibid.18. *Deinde poſt annos aſcendi Ieroſolymam videre Petrum.* 420.2.d,e

2.9. *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe.* 38.1.d

3.19. *Lex ordinata per Angelos.* 337.1.a

6.10. *Maxime ad domeſticos fidei.* 442.1.c

Ibid. 11. *Videte qualibus literis ſcripſi vobis mea manu.* 600.1.a

Ibid.17. *Ego enim ſtigmata Domini noſtri Ieſu Chriſti in corpore meo porto.* 639.1.e

Epheſ.3.6. *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis eius in Chriſto.* 459.2.a

Ibid.12. *In quo habemus fiduciam, & acceſſum.* 188.2.d

5.26. *Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ.* 464.1.a

Philip.1.13. *Ita vt vincula mea manifeſta fierent in omni prætorio.* 895.2.c

2.7. *In ſimilitudinem hominum factus.* 342.1.b

4.12. *Scio humiliari, ſcio & abundare.* 747.1.d

Coloſſ.3.15. *Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in quam & vocati eſtis in vno corpore, & grati eſtote.* 822.2.c

1.Timoth.1.18. *Secundum præcedentes in te prophetias.* 616.1.d

3.8. *Diaconos oportet eſſe ſimiliter pudicos, &c. Habentes myſterium fidei in conſcientia pura.* 253.1.d

4.3. *Magiſtros prurientes auribus.* 661.1.e

Ibid.14. *Noli negligere gratiam, quæ data eſt tibi per impoſitionem manuum Presbyterij.* 574.1.c

5.22. *Manus cito nemini impoſueris, & ne communicaueris peccatis alienis.* 250.2.b

6.10. *O Timothee, depoſitum cuſtodi.* 337.1.d

Ibid.16. *Qui ſolus habet immortalitatem.* 485.1.e

2.Timoth.2.24. *Epiſcopum oportet eſſe docibilem διδακτικὸν.* 775.1.d

Ibid. 6. *Ego enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat.* 895.e

Ibid.13. *Penulam, quam reliqui Troade, afferte eam.* 808.2.d

4.16. *In prima defenſione mea nemo mihi affuit, Dominus autem mihi adſtitit, & liberauit me de ore leonis.* 895.2.b

Ibid.20. *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.* 785.2.b

Tit.2.12. *Sobrie, iuſte, & pie viuamus.* 597.1.a

Hebr.1.2. *Quem conſtituit hæredem vniuerſorum.* 700.1.b

6.4.5. *Impoſſibile eſt eos,* &c. 128.1.b. *Renouari ad pænitentiam.* 130.2.c

10.29. *Et ſanguinem Teſtamenti pollutum duxerit.* 754.2.e

11.1. *Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium.* 665.2.a

Ibid. *Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum.* 471.1.a

Ibid.8. *Fide qui vocatur Abraham,* &c. *& exiit neſciens quo iret.* 280.2.a,c

Ibid.18. *Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit.* 281.1.e

Ibid.24. *Fide Moſes grãdis factus, negauit ſe eſſe filium Pharaonis.* 306.1.a.& vlt.25. *Fide reliquit Ægyptum non veritus animoſitatem Regis.* 309.2.c

Ibid.38. *Obturauerunt ora leonum, ſecti ſunt.* 30.2.a

12.2. *Qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem.* 573.

Ibid.14. *Et ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum.* 772.1.e

Ibid.21. *Moyſes dixit, Exterritus ſum, & tremebundus.* 314.1.e

Iacob.1.18. *Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis.* 759.1.b

2.2. *Si introierit in conuentum veſtrum vir in veſte candida.* 458.1.d

Ibid.24. *Videtis, quia ex operibus legis iuſtificatur homo, & non ex fide tantum.* 471.1.e

3.11. *Nolite plures magiſtri fieri, fratres mei, ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis.* 756.1.d

Ibid.17. *Sapientia, quæ deſurſum eſt, ſuadibilis eſt, bonis conſentiens.* 775.1.c

4.11. *Qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & legem iudicat.* 552.1.e

1.Petr.1.1. *Petrus Apoſtolus electis aduenis diſperſionis Ponti.* 92.1.e

Ibid.3. *Regenerauit nos in ſpem viuam.* 809.1.c

4.12. *Nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi noui aliquid vobis contingat.* 241.1.b, 660.2.a

Ibid 13. *Nolite peregrinari in feruore.* &c. 572.1.a

5.5. *Omnes autem inuicem humilitatem inſinuate.* 646.2.c

2.Petr.1.6. *In ſcientia autem abſtinentiam.* 830.1.b

Ibid. 19. *Et habemus firmiorem propheticum ſermonem.* 854.1.d

1.Ioan 2.13. *Scribo vobis, filioli, ſcribo vobis iuuenes, ſcribo vobis ſenes.* 105.1.d

4.1. *Nolite omni ſpiritui credere.* 221.2.c

Iud.verſ.5. *Ieſus populum de terra Ægypti ſaluans.* 155.2.b

Apocalypſ.3.2. *Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.* 418.1.c

5.5 & 22.6. *Genus, & radix Ieſſe.* 517.2.a

13.8. *Agnus, qui occiſus eſt ab origine mundi.* 187.2.d, 587.2.c

14.13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* 353.2.d

INDEX
RERVM, ET SENTENTIARVM
AMPLISSIMVS, NECNON ET CVIVSCVMQVE GENERIS VERBORVM, PHRASEONQVE DIVERSARVM QVÆ IN HOC toto opere continentur.

AARON dum conflauit vitulum non peccaſſe quidam dicunt, ſed hoc dici non poteſt. pag 320.col.2 d
Aaron quid fecerit, vt populum ab adoratione vituli auocaret. 321.1.a, non debuit hoc facere, ſed prius omne vitę periculum adire. c
Aaron, & Petrus ſummi duo Hierarchæ cur circa eam, quam profitebantur religionem lapſi ſunt. e
Aaron maximum peccatum, quod tribuit nomen incommunicabile idolo 2.a
Abacuc quæ prædixerat de Ieruſalem deſtructione, quomodo ad excœcationem Iudæorum Apoſt. traduxerit. 550.1.c, d, eius prophetia, quæ diuerſa eſt apud 70. & noſtram editionem qualiter conciliari poſſit. e
Abbas qui in conſecratione aliqua falſa admiſcebat, non ab Angelis, quos videbat, ſed ab homine inſtrui debuit. 410. 2. d
Abeſſe à ciuilibus controuerſiis viro bono conuenit. 726.2.d
Abominor verbum vnde dicatur, & quam vim habeat 457.1.a
Abortiuus cur Paulus dictus ſit. 399.2.
Abortiui Senatores quinam eſſent. e
Abrahæ patria non fuit Haran, ſed Vr Chaldæorum. 276. 2. c, Chryſoſtomi conciliatio verborum Stephani cum verbis Geneſeos de ſuo exitu probatur. 277.1. c, d, de hoc diſceſſu cur Moſes in fine 11. capitis Geneſeos, & poſtea in initio 12. iterum tractauerit. ibid.
Abrahæ patre Iudæi maxime gloriabantur. d
Abraham idololatra an aliquando fuerit. 278. 2. b, infidelitate peccaſſe dicitur. c
Abraham qua ratione in Charan ſubſtiterit, & inde migrauerit. 281.1 b
Abrahæ primo facta eſt promiſſio, & cum eo teſtamentum initum. 173.2. d, eius laudes, & epitheta. e
Abrahæ inter alios, quibus eſt facta promiſſio excellentia, & ab eo Hebræi dicti ſunt 174.1.a, b
Abrahæ ſicut & Petro nomen Petræ tributum eſt. 37.2.b
Abraham quot annos natus erat cum venit in Charan, & de igne, in quem coniectus eſt in Chaldæa 281.1.c, d, & quando genuit Iſaac, 2.a, natus eſt anno 70. vitæ patris Tharæ. b
Abraham bis ex Charan venit in Chanaan. c
Abraham poſſedit poſt mortem Thare patris ſepulchrum in terra Chanaan 282.1. a, cur diſceſſerit viuo adhuc patre de Haran. ibid.
Abrahæ fidei magnitudo, vbi eluceſcat. 2 a
Abraham cur non orauit pro ſucceſſoribus, vt tandiu in Ægypto non affligerentur, qui orauit pro Sodomitis. 284.1.b
Abrahæ fidei an vero Saræ tribuenda ſit Iſaac conceptio. 286.1. a, fides eius quanta. b
Abrahæ Deus nouies locutus eſt. 276 1.e
Abraham vbi erat quando ad eum Deus primum locutus eſt. 1. a, erat vere in patria, id eſt, in Chaldæa, & non in Meſopotamia, propter dicta. b, bis vocatus non fuit. d, multa de eo diſceſſu ex aliorũ opinione dicuntur quæ refutantur. e, 277.1 a
Abraham, Iſaac, & Iacob cur Deo chari fuerint 160. 1 c, d, ex his patribus cur Chriſtus reſurrectionem confirmauerit. 1. a
Abraham, & Iacob quos agros emerit in terra Chanaan. 295. 1. d, quomodo circa hanc emptionem conciliandus ſit Lucas cum Geneſi. e, 2. a, Malæ horum locorum conciliationes 2. c, concordantur in eo, quod Stephanus locutus ſit de Abraham, & non de Iacob. e
Abraham non recte dicitur primus congregatus ad populum, quia primus mortuus ſine culpa expiabili per purgatorium 547 2.a, fuit pater omnium credentium, tam qui præceſſerunt, quam qui ſecuti ſunt. 548.1.c
Abrenunciatio quæ fit in Baptiſmo vnde manarit. 132.1.c
Abſentia Dei & abſconſio, ſicut è contrario oſtenſio quid ſignificent. 686.2.c
Abſentiam Dei non ſemper arguit tribulatio. 687.1.b
Abſtracti, Græce, [illegible], quam vim habeat. 768.2.d
Abulenſis loquens de Iacob in concilio ſententia grauiter arguitur. 593.2 c
Acceptio perſonarum non eſt in Deo, quod oſtenditur fuſe. 459.1 c, d, neque etiam reſpectus eſt in Deo, quoniam ad bona opera, non ad perſonas eam conferendo Deus reſpicit. e, hanc Deo tribuentes Pelagiani redarguuntur. 2. a, de qua acceptione perſonarum loquatur Petrus. b
Acceptus Græce δεκτὸς verbum Eccleſiaſticum quid ſignificet. 421.2.b
Acclamandi, plaudendique ars olim fuit, non in Theatris duntaxat, ſed Principibus quoque. 515.1.a
Accola, & incola quid ſignificent. 284.1.c
Acrimoniam in reprehenſionibus aliquando neceſſariam eſſe probatur 526.1.a
Acta Apoſtolorum inſcribi Acta Spiritus ſancti potuerunt, & quare. 1.b
Acta, vel Actus vtrumque dici poteſt. ibid.
Acta Pauli inſcribi liber non debuit, quamuis de eo Apoſtolo multa in hoc opere contineantur. c
Actuarij qui fuerint. d
Acta Apoſtolorum multa apocrypha. 2.c
Acta iſta qua ratione Apocrypha non eſſe Auguſtinus conuincat. 2 1.c
Acta Apoſtolorum D. Lucæ hæretici quidam reiecerunt. ibid. qui hoc ſentiunt redarguuntur d, e
ab Actibus vitæ contemplatiuæ ad actus actiuæ tranſeundum eſt. 450. 1.b
Actorum libri vocabantur, in quibus liberorum ſcribebantur ſuſceptorum profeſſiones. 1.1 d
Actorum ſolum librum, quem ſcripſit Lucas, recipit Eccleſia. 2. 2.a
Actorum liber Hebraice ſcriptus eſt repertus. 3.1.a, quid contineat. b, vbi ſcriptus. c, quot annorum hiſtoriam contineat, & vnde id colligatur. d, omnium Apoſtolorum Acta, neque ipſius Pauli in eo continentur. e
Actorum libri breuis ſumma. 2.e, 4.a
Actorum liber paucis olim cognitus de quo queritur Chryſ. 4. 1.b
Actorum ex libro quot, & quanta commoda percipi poſſunt. c, poſt Euangelia eſt in Bibliis locandus. 2.a
Ad, particulam, Græci ſolent per hanc εἰς interpretari. 653.2.c
ex Adæ coſta Eua vere procreata fuit, non tantum parabolice. 668.1.e, quod confirmatur ex Scripturis, & ex Adam cur Eua procreata ſit. 2.a
Adhærere verbum cui Græco, Hebræove reſpondeat, & quid ſignificet. 237.2.a
Adhortatio indicat liberum arbitrium, & cum eſt de perſeuerantia, virum iuſtum poſſe excidere. 484.2.c
Adiurandi verbum vſu Eccleſiaſtico quam vim habeat. 712. 1. c
Adiurandi alia notio, qua quis ad iurandi impellitur. d
Adiutoria quibus in naui vſi ſunt nautæ quæ fuerint. 865. 2. c
Admiratio quid, & quomodo omnia quæ fidei ſunt admirationem concitent. 90.1.a
Admiratio in cœlo futura eſt. ibid.
Admiratio duplex vna ex gaudio, altera ex timore. 158 1.c, d
Admirationis magnitudinem ſtupor denotat, ecſtaſis effectum. d, e
Adoleſcens Græce νεανίας quis dicendus ſit, & quot annorum adoleſcens dici poſſit 347.2.d, e

Adoleſcens Timotheus à Paulo dictus eſt, quod non eſſet admodum ætate prouecta. 348.1.c

Adoleſcens, qui relicta ſindone nudus profugit, non fuit vnus ex Apoſtolis. 359.1.b

Adorare, ſeu Græce προσκυνεῖν quid ſignificet, & varia eius verbi acceptio. 381.2.b

Adria mare vbi ſit, & de eo variæ opiniones. 869.2.d

Adria oppidum eſt ad Padum à Tuſcis conditum, quod mari nomen dedit b

Adria vbi ſitus, & quomodo mare diſtinguatur, & quomodo ſcribatur.c,d

Adrumentina nauis quæ fuerit, & de Adrumento, vel Adrumeto.944.1.c, d, poſt multas de ea vrbe ſententias enumeratas, vnde nauis Adrumetina dicta ſit incertum relinquitur.1 a

Adſtare in iudicio quid ſit. 186.1.b

Adulatio pernicioſiſſima res eſt, & præſertim oratorum publica. 821.1.c

Adulator eſt ſorex, & tinea palatij, & perpetuum regum malum. 512.1.d,e

Adulationes Perſarum, qui ſuos Reges diuinis honoribus afficiebant, & eos, quos ipſi reges volebant.2.a, hoc facientem Timagoram Athenienſes capitali ſupplicio affecerunt.b, Alexander ob id valde reprehenſus fuit à ſuis. ibid.

Aduerſariorum pugna conſtanter aliquando appetenda, & prudenter aliquando declinanda. 419.2.d

Ædes argenteæ Dianæ quænam eſſent. 721.2.c, ad earum ſimilitudinem ſunt mures, & ani Philiſtinorum, & donaria Gentilium. c, ſimiles his ædiculas Gentiles circumferre ſolebant. 722.1.b

Ædificari, & ædificare vſu Eccleſiaſtico quam vim habeat. 423.2.e. quod multis exemplis oſtenditur. 424 1.a, ædificatur Eccleſia timore, & conſolatione, & reſp. pœna, & præmio 2.e

Ædificare qui dicantur, & quid ſit ædificatio. 186.2.c,d,e

Ægyptus deſcribitur, & varia eius nomina. 92.2.d

Ægyptus Chriſti fuga nobilis, qui eo adueniens omnia idola deiecit.93.1.a, a Romanis maximi facta eſt.e

Ægypti plagæ decem quæ ſint, & quamdiu durarint. 317.2.b, cis ex Ægypto diſceſſus Hebræorum cauſſę, quas profani retulerunt, redarguuntur c de exitu ex Ægypto ſicco veſtigio per mare rubrum, Ioſephus male quid ſcripſerit.2.e

Ægyptiacas plagas quinâ Angeli fecerint, boni an mali.515 2.b

Ægyptius quidam Magus quomodo Iudæos deceperit. 788. 1 b, qui in eius comitatu fuerint.c

Ægyptiis quis tradiderit primas diſciplinas.303.2.c, fuit vel Iacob, vel eius filius Ioſeph.2.b

Ægyptij ante Græcos doctrinis floruerunt, & ab eis iſti acceperant c

Æneas paralyticus quis, & alij eo nomine plures. 425.1.a, quid myſtice paralyticus ille deſignet.b

Æqualis Græce ἴσος quam vim habeat. 489 2

Æthiopia quæ regio ſit, & Hebraice vnde nomen habeat 377. 1.c, male qui Chus Hebraice dicuntur, & Æthiopes Græce Arabas putantur.d, vnde Græce dicantur, & quid ſignificent allegorice 378 1.b, rex illorum quomodo appelletur.378.1.b

Æuum vnde dicatur, & quæ duratio ſit. 592.2.d, quæ vox Hebræa ipſi reſpondeat, & Latina ſeculum, de quibus agitur. ibid.& e

Æuum, & ſeculum durationem infinitam ſignificant, & aliæ ſignificationes. ibid.

Africus, & Corus qui venti ſint. 864.1.c

Agabus Propheta qualis, & vnde fuerit. 488.1.a

Agabi vaticinium fuit hypotheticum, & non impediuit quominus Pauli comites eum rogarent, vt non iret Ieroſolymam.773.2 c, eius vaticinio fratres ſe opponentes non peccarunt. 774.1 a

Agabus ſimul Paulo vincula Ieroſolymis prædicit, & eum ibi perduxit. 772.2.e

Agabus ſibi zona Pauli pedes, manuſque ligauit.773.1.c, quomodo ſibi eadem zona pedes manuſque conſtrinxerit. 2.a

Ἀγαλλίασις quale gaudium ſit, & an ſit idem quod χαρά.145. 1.a

Agape, ſeu cœna Dominica quę, & qualis 144 1.a, antiqui poſt ſacrificium ſacrum epulum, vt Agapem celebrare ſoliti erant.c

Agapé qui olim fuerit. 137.2.a

Agapetæ mulieres quænam eſſent. 625.2.c

Agentes, & conſentientes pari pœna puniuntur. 215.2.d

Ager Chriſti pretio emptus perpetuam vel ex ſuo nomine Iudæis infamiam comparauit. 62.1.d

Ager ille eſt commoratio deſerta, & quare. 63 1.e

Ager figuli cur ſic dictus, & in quorum ſepulturam deputatus 60.1.d. cur is ager ex pretio venditi Chriſti ſit emptus.e

Agri ſepulturæ olim deputati quales fuerunt. ibid.

Ager quomodo ex illis denariis, quibus venditus eſt Chriſtus ſit emptus.2.c

Agnus ſæpe ſæpius Chriſtus in Scripturis, & à Ioanne præſertim dictus eſt. 385.1.a

Agnum Hebræi quotidie immolabant.b

Agni cereæ imagines vnde habuerint originem, & qui de eis ſcripſerint.c, in agnos, qui ad macellum ducebantur, qualiter affectus fuerit Beatus Franciſcus.d

Agrippa erat Iudæus, & de Chriſtiana religione, & Paulo ipſo aliquid inaudierat 842.1.b, ad Paulum audiendum ab vxore, vel ſorore excitatus eſt d,e

Agrippa cur non alio quam Regis titulo à Præſide fuit affectus. 843 2.b

Agrippa Rex Herodes etiam dictus quis fuerit. 838.2.b

Agrippæ nomen vnde, & quomodo in Romanorum amicitia perſeuerauerit.e

Agrippa cur ad Feſtum venierit ex Comeſtore fabuloſa. 839.1.c

Agrippa oratione Pauli permotus quantum fuerit. 856 2.b

Agrippa Rex vinculis Romæ liberatus, pro ferreis aurea in templo obtulit. 857.1.g

Agrippam ſummopere laudat, quæ laus omni aſſentatione vacat, & cur. 847.2.a,b

Agrippa quid de Chriſtiana religione dixerit 856.1.d, in Agrippæ regionem tempore excidij Ieroſolymitani Chriſtiani confugerunt.e

Albi coloris vſus tam in ſacris, quam in profanis. 20.2.d

Albo colore quid deſignatur in Scriptura. 30.1.a

Albus coloribus omnibus præfertur.e

Albi coloris myſticus ſenſus 2.b

Alexander, qui voluit pro Paulo rationem reddere, fueritne Iudæus. 727.1.c

Alexander, qui interfuit Concilio contra Apoſtolos, vnus ex primis, quis fuerit. 185 2 c

Alexandri Polyhiſtoris error apud Suidam. 299 1 e

Alexandrina poſt Romanam Eccleſiam prima. 475.1 a

Alexandrinorum mos in nauibus Deorum picturas pro inſignibus geſtare. 971.2 c

Alexandrina nauis cur dicta ſit. 861.1.d

Alexandria Ægypti cur ſic dicta, & alia eius nomina. 265.2.d, deſcribitur.e

Alienigena ſitne idem quod ἀλλόφυλος, ſeu Philiſthiim in Scriptura. 457.1 d

Aliquem ſe eſſe dicere quid ſit., & de voce quidam. 257.1.b,c

Alligatus Spiritu Paulus quomodo lubens & volens Ieroſolymam proficiſcatur. 750.1 a

Altare cur etiam tumulus dicatur. 143.2.c

Ambitio, Græce φιλοτιμία, ſatis concinne dicta quid ſignificet. 842.2.a, b, in ſimili ſignificatione ab Herodoto, & Athenæo hęc vox vſurpata b, alibi etiam in eadem ſignificatione Ambitionis, vocem Interpres vſurpauit.c

Ambitio hæc in ſummo Magiſtratu, & Eccleſiaſtico, & ciuili qualis eſſe debeat.d

Ambo, ambonis, vox Græca eſt, & quid ſignificet. 531.2.c

Ambroſius, & Thomas Cantuarienſis qua ratione ſint Apoſtolos imitati 230 1.d

Ambroſius quid de hoſpitalitate loquatur. 451.2.c

Ambroſius quam facilis in iis audiendis, qui eum de ſuis negotiis conſulebant. 840.2.b

Ambulare in Scriptura quam vim habeat.424.1.c, Ambulare in veteri Teſtamento iuſti, & in nouo ſequi, an recte dicatur.d

Ambulare in timore quid ſit.e

Amen vox Hebræa quam vim habeat in vtroque Teſtamento. 460.1.e, cur hac voce geminata vſus ſit Ioannes cum alij ſimplici contenti fuerint 2.a

Amicitia exorabilis, & flecti facilis, nec ab amico quid niſi honeſtum petendum. 238.2

Amicorum quomodo ſint omnia communia, & donare amico aliquid poſſit. ibid.

Amici cauſa peccare non licet. ibid.

Amicus Dei, quo quis magis efficitur, eo magis eſt ſeruus.106 1.c

Amicus quantumuis adſtrictus, ſit vſque ad aras. 206.1.d

Amicorum omnia cõmunia prouerbium explicatur, & adhuc Chriſtianos plura præſtare, quã hoc prouerbio continetur, oſtenditur.141.2.c, de hoc prouerbio Epigramma. 142 1 a

Amor patriæ quantus. 17.1.d, rerum propriarum cuilibet inſitus eſt, & præſertim ſuæ linguæ. 791.1.c

Amor diuinus extaſim facit. 444 2.b

Amphipolis vrbis deſcriptio, & Apolloniæ 645.2.a,b

Ananias, & Sapphira quale peccatum commiſerunt 206.1 d, ille perſona, teſtibus, & cęteris, vt ſimiliter mentirentur.2 b

Ananias quomodo mentitus ſit Spiritui ſancto. 208 2.d

Ananias votum violauit & Spiritui ſancto mentitus eſt. 209. 2.b, mẽtitus Spiritu ſancto dici poſſet, ſoli Petro mentitus

c, fuit eius peccatum voti violatio.b
Ananias, & Sapphira non ſimul vtraque morte perierunt. 211.2.c, Auctor putat ſaluos eſſe. 212.2.c
Ananias Pontifex fuit Sadducæus, & maxime Chriſtianis infenſus. 808.2.b
Ananias miſſus ad Saulum, vt ouis ad lupum. 408.1.c
Ananiæ ad Paulum adhortatio explicatur. 411.2.c, 412.1.a
Ananias Pauli magiſter ouis dictus eſt, & pleraque de eo. 405.1.b.c. martyrio coronatus eſt, c. videtur fuiſſe presbyter. d, quare hic potius quam alius ad Paulum miſſus. 405.2.a
Ananias ad orantem Paulum cur ſit miſſus. 406.2.d
Ananias cur non ſit viſus à Paulo eum baptizans. 470.1.b
Ananias Pauli præceptor ſummopere laudatur. 794.1.b, eo magis idoneum Paulus teſtem producere non potuit. c, præclara eius ad Paulum exhortatio ad ſuſcipiendum Baptiſmum. 795.1.
Ananias Pontifex quis fuerit. 804.2.a
Ἀνασκευάζειν quam vim habeat, & argumenta ἀνασκευαστικὰ quæ ſint. 603.2.c,d
Anathemata quales res, vel homines olim fuerint, & hæc vox ad cenſuram Eccleſiaſticam quomodo tranſlata. 811.2.c
Anathemati quali ſe deuouerint qui in Paulum coniurauerant. 2.a
Anathematizare quid ſit apud Matthæum, & Marcum, vtque Hebraice anathema dicatur. c
Anchoris duabus niti prouerbium quid ſignificet. 870.2.d
Andreæ Apoſtoli nomen eſt Græcum, & virilem ſignificat, 39.2.b, quæ de eo extant in literis Preſbyterorū Achaiæ ſunt authentica. c, cælibem vitam egit, & quaſi primus Chriſtianus c,d, cur frater Petri dicatur, e, & 40.1.a
Angeli militia cœli ſæpe nominantur. 322.2.c
Angelus Hebraice quomodo dicatur, & nomen vnde habeat. 323.2.c,d
Angeli omnes Chriſto aſcendenti occurrerunt. 27.2.a
Angeli omnes Chriſtum cū in orbem introductus eſt, adorauerunt. c, qui Apoſtolis apparuerunt, cur viri dicantur, & duo 28.2.e. 26.1.a, qua forma apparuerint. 29.1.b, eorum pictura quid deſignet c, cur amicti veſte alba. e, eorum veſtitus varius. 1.b, pictura eorum magis declaratur ibid. & c
Angeli nomen quid ſignificet, & ex conſuetudine recepta quam vim habeat. 224.2.e
Angeli nomen tribuitur hominibus, & rebus aliis. 225.1.a, b, vnde dicatur Hebraice. c
Angeli nomen eſt nomen infimi ordinis. d
Angeli naturaliter cogitationes noſtras occultas non poſſunt cognoſcere, ſiue boni, ſiue mali. 67.1.e
Angelorum ordo nobiliſſimus ab ardore nomen habet. 80.2.b
Angelorum bona opera Deus vtitur etiam in plagis inferendis. 513.1.a
Angelus malus potius percuſſit Herodem, quam bonus. d
Angelus fuitne is, qui Moſi apparuit, an Deus. 312.1.a
Angelus id ſæpe quod Deus feciſſe dicitur. b
Angelus qui apparuit, vel fuit Dei filius, vel eum repræſentabat. c
Angelorum apparitiones, & locutiones qualiter Deo tribuantur. d
Angeli qui apparuerunt, non ſe debuerunt ſic nominare. 2.a
Angelus dicitur, qui alias Deus dictus eſt. 317.1.a
cur Angelus apparuerit Cornelio hora nona. 440.1.b
Angelus cuſtos ſingulis hominibus eſt aſſignatus. d
Angelus tutelaris Paulo apparuit, ſed incertum an vigilaret, vel dormiret, prius eſt probabilius. 868.1.b
Angelorum officia, quę diſticho comprehenduntur, fuſius explicatur., 504.2.c
Angelorum cuſtodum veritas. 506.2.d
Angeli comparatio in Scriptura frequens, denotat apud Hebræos parœmiam talem fuiſſe. 272.1.c
Angelos cum hominibus colloqui trita erat apud Iudæos ſententia. 310.2.c
Angeli aliqui regionum ſunt præſides, & qui de iis meminerint. 621.1.a
Angelus cur Philippo apparuerit & non Eunucho, apparuit tamen Centurioni gentili. 376.2.a, ab Angelis homines docebantur in lege naturæ de neceſſario Dei cultu ibid.
Angelus an rapuerit Philippum, vel Spiritus ſanctus. 389.2.d, fecit hoc Angelus. e
Angelus cur à Ioanne adorari recuſarit. 565.1.a
Angelus apparuit Cornelio in aſſumpto corpore, non Chriſtus, & cur Angelus. 440.1.a
Angelum ſingulis hominibus etiam Ethnicis præeſſe ſine temeritate negari non poteſt. d, quod Ethnici etiam cognouerūt. e, & 1.a, ex apparitione eorū timor naſcitur. & cur. a. c
Angelus quando ad homines venit, iuxta eos eſt, non ſupra. 499.1.a
Angelus cum luce apparuit in nouo Teſtamento, non in veteri, & cur. ibid. & b
Angeli lux ſoli Petro viſa in carcere. c, per Angelum quid fieret quomodo Petrus neſciſſe dicitur. 501.2.c.d
Angelus quomodo Ioannem ſe adorare volentem correxerit. 454.2.a
Angelum non ignorauit eum eſſe Ioannēs, & ei non deberi latriam. c
Angelus vir à Cornelio nominatur, & cur. 458.1.b
Angelus Domini an ſemper bonum ſignificet, & num ſemper à malo Angelo homines caſtigentur. 225.1.c
Angeli boni, & mali, dicuntur Angeli Domini. 2.a
Angeli ex omni Hierarchia mittuntur ſecundum quoſdam. 1.d
Angeli in reſurrectione generali interuenient, ſed non in Chriſti reſurrectione. 10.2.b
Angeli tam boni quam mali in Iudicio apparebunt. 469.2.e
cur Angeli & homines ſint iudicandi. 470.1.a
Angelus hominem docendum ad hominem mittit, Cornelium ad Petrum ſcilicet. 441.2.c
Angeli ſubito potius quam ſenſim abeunt. 442.1.a
Angelus pro regno in Scriptura ponitur, & ſic Chriſtus eſt lapis angularis. 187.1.a
Anima pro toto homine frequens eſt in Scripturis, & apud profanos auctores. 134.1.e
Anima ſeparata qua ratione iudicium ſuum percipiat. 468.2.a, ſeparata per ſe non apparet, ſed eius loco Angelus. 507.1.c, ſed hoc quandoque fieri, & exemplis probatur. d
Animam habere pretioſam quidnam ſit. 731.1.a
Animæ notio pro vita animali, & corporea, eſt frequens. b, animam qua ratione iubemur perdere, vel odiſſe. ibid.
Animæ humanæ an aſſumere poſſint corpora naturaliter dubium. 810.1.e
Animæ immortalitas, & reſurrectio, quæſtiones duæ inter ſe coniunctæ apud Gentiles 160.2.c
Animas mortales Caluinus qua ratione aſſerat. 118.1.d
Anima Chriſti, & corpus in triduo non fuit à diuinitate ſeparata c
Anima, & ψυχὴ vnde dicantur. 668.1.b, in anima ſimilitudo Dei conſiſtit, quæ etiam in corpore aliquatenus reſidet. 673.1.d, ex anima pendet hominis præſtantia. 674.1.c,d
Animæ excitatæ ad vitam ex quo loco ad nos redierint. 742.1.a
Animæ redire poſſunt ex limbo, vel purgatorio. b,c
Animæ redeuntes ex his locis ſecuræ ſunt de gratia finali. d, aliquæ etiam ex inferno damnatorum ad vitam reuocari poſſunt ibid. de anima Traiani Abulenſis ſententia, quam Auctor redarguit. e, 2.a
Animæ damnatorum ad vitam reuocatæ certæ ſunt de ſuo ſtatu c,d, pro anima Traiani ſi orauit Gregorius non peccauit e
Animæ iuſtorum ſtatim poſt mortem (niſi quid expiandum habeant) Deum vident, ſed prius Chriſto præſentantur. 350.2.a
Animæ interfectorum ſub altari qualiter vindictam petant. 572.2.b
Animæ deſperatæ ad ſalutem reuerſæ plus gaudij excitant, quam ſi nunquam peccaſſent. 507.2.c
Animæquior, Græce εὔθυμος quam vim habeat. 873.1.a
Anima pro vita in Scriptura crebro ſumitur. 605.1.c
Animam ſuam portare in manibus ſuis quid ſit. ibid. & d
Animal cum cauda immolare quid ſit. 485.1.b
Animalia quæ appinguntur Euangeliſtis quid de Chriſto deſignent. 44.1.d
an Animalia munda, aut immunda ſola continerentur in vaſis Petro oſtenſis. 446.1.a
Animi temperati, & modeſti decor in vultū redundat. 272.2.a
Animam aliter iuſti morientes, aliter Chriſtus Deo commendant. 349.2.c
Animorum vnio optima diſpoſitio ad recipiendam Spiritus Sancti gratiam. 76.2.b
Anima noſtra non eſt à Deo decepta. 77.1.e
Animam dando cur Deus inſufflauerit. 2.a
Anna tres viros habuiſſe dicitur, & totidem filias. 52.1.b
Anna fuit vniuira, nec aliam quam Beatam Virginem filiam habuit. c
Annas, & Caiphas per vices ſimul Pontificatum geſſerunt. 182.2.e, quomodo ſimul geſſerint Pontificatum. 183.1.b
Annas fuit vere Pontifex, & non tantum præfectus Synedrij. d, cur præponatur Caiphæ. 2.a, mortem ſibi conſciuiſſe Annas, & Caiphas dicuntur. b
Anni captiuitatis ordiendi à natiuitate Iſaac 182.2.e
Anni, quibus habitarunt Iſraelitæ in Ægypto fuerunt. ccxv. 285.1.a, quomodo huius temporis ratio colligatur. b
Anni à promiſſione vſque ad legem latam quot fluxerint. c
Anni quibus in Ægypto Hebræi ſeruierint, quot fuerint e, & 2.a, Stapletonius in Antidotis circa tempus Ægyptiacæ ſeruitutis arguitur. b, ex LXX. Interpretibus quomodo elucidetur habitatio Iſraelitarum in Ægypto. d, qui hanc LXX

Interpretum editionem falſitatis arguunt, grauiter reprehenduntur.e, cur Scriptura tam diuerſe recenſeat habitationem Iſraelitarum fuiſſe ccccxxx annorum. 284.1.a
Anni varie in Eccleſia computari cœpti ſunt, & nunc à Chriſto nato, cuius computationis auctor eſt Dionyſius exiguus. 488.1.c,d.
Annonæ præfectus Græce agoranomus, qualis eſſet, & quomodo honoraretur 491.2.b
Annonæ exportatio a Principibus caueri iure poteſt, & id Romani, & alij factitarunt. 511.1.a
Antenna quid ſit, & vas quod in mare iactatum eſt. 856
Antichriſti faſtus ingens quomodo hominum admirationi patebit. 513.1.a
Antiochena Eccleſia à Petro quando fundata, & Onuphrius, qui eius fundationem longe poſt refert arguitur. 425.1.d, e, 2 a, huic Alexãdrina à Marco fundata cur prælata ſit. 2.a
Antiochia Syriæ qualis vrbs, & aliæ ſimiles eiuſdem nominis. 482.2.a, Piſidiæ item. 529.2.c
Antiochenus Patriarcha quot, & quantas ciuitates ſub ſe olim habuerit 2.d
Antiochenſis Eccleſiæ commendatio. 487.1.c
Antiochiæ ab Apoſtolis habita ſynodus, & quid in ea ſancitum ſit. 483.2.b, ſed non ante Ieroſolymitanam.c.
Antipatris vrbs vbi ſita, quæ prius Caphar Salama dicta eſt. 818.c,d
Antiqui artem imperatoriam à Moyſe didicerunt. 319.2.c
Ἀπαχθῆναι verbum qui ſignificet. 509.d
Ἀπειθὴς inobediens, & incredulus etiam dicitur. 853.1.a
Aperire os quid ſignificet. 386.2.d, 387.1.c, os, parabolam, & ſimilia quid ſit. 646.1.c.2.a
Aperire oſtium cordis, & auris, vt admittat fidem Dei eſt 576.1.b,
Aperit Deus, & ſibi petit aperiri oſtium cordis, auris.c
Apis Ægyptiorum Deus qua figura colebatur. 320.1.c
Apis deſcribitur, eiuſque mors & reſtitutio 2.c
Apocryphi libri habent aliqua vera, quæ qui citant non eos in vniuerſum approbat. 48.1.c
Apocryphus eſt liber de infantia Saluatoris. 65.1.c
Ἀφανίζουσι quam vim habeat. 550.2.c
Apoſtaſiæ nomen odioſum eſt, & quid ſignificet. 778.1.b
Apoſtatarum pœna quam grauis futura ex Ananiæ ſupplicio oſtenditur. 211.2.c d
Apoſtolatus Pauli ac Barnabæ in quot & quibus differant. 521.1.b,c
Apoſtoli laudantur, & roborantur à Chriſto. 20.2.c, quæ ſit eius definitio. 21.2.a, fuerunt idonei teſtes Chriſtianæ veritatis, & hoc habuerunt a Spiritu ſancto c, mandatum acceperunt à Iudæis ante xii. annos poſt Aſcenſionem non diſcedere 22.1.c
Apoſtoli cur duodecim fuerint, & de duodenario numero plurima ſatis curioſa. 37.1.b,c,d,e
Apoſtoli ex vocationis ordine numerati ſunt 39.1.c, tres virtutes in eis, dum Spiritum ſanctum expectant celebrantur, & quæ illæ. 48.1.c, vbi tunc orauerint. 2.a, ieiunarunt, b
Apoſtoli acceperunt Spiritum ſanctum, vt vincerent Principes per potentiam ſapientes, per ſapientiam, vnde per donum linguarum. 82.1.a, habuerunt Spiritum ſanctum, illum tamen ad nouos effectus in die Pentecoſtes receperunt. b, confirmati fuerunt in gratia, quod non colligitur ex repletione Spiritus ſancti, à veniali tamen non fuerunt immunes. 2.c, Æqualiter Spiritum ſanctum non acceperunt. d,e
Apoſtoli cur diuinitus edocti ad prædicandum fuerint. 87.1.c
Apoſtoli quomodo tam multos conuerterint, & nos tam paucos. 179.2.c, quos illi conuerterunt, viri omnes fuerunt, & potuerunt ſe eorum præſidio tueri, ſed noluerunt. 180.1.a,b, aduerſus Apoſtolos cur ad Pilatum non ſit prouocatum a Iudæis. 184.2.b
Apoſtoli, & Petrus præcipue ſunt fundamentum Eccleſiæ 187.1.c, eorum in dicendo libertas. 188.2.d.
Apoſtolorum liberatio è carcere fuit miraculum, & cur 225.2.c
Apoſtoli educti ſunt è carcere ianuis clauſis, ſicut Chriſtus ad eos ianuis clauſis ingreſſus eſt. 226.1.c, auctor contrarium tenet.d
Apoſtolorum prompta notatur obedientia. 227.2.c
Apoſtoli cur in Mathiæ electione à Deo iudicium poſtularunt. 67.2.c
Apoſtolatus continetur ſub miniſterio. 68.1.d
Apoſtoli ceruis vt tonitrui parturientibus comparãtur. 78.1.c, fuerunt in gratia confirmati, quod tamen non probat ſeſſio Spiritus ſancti. 81.1.a
Apoſtoli cum Iudicibus ſe non obtemperare velle profitentur, hæreticis non fauent iudicium Eccleſiæ detrectantibus. 190.2.c
Apoſtolorum certæ notæ, & quaſi teſſeræ quæ ſint. 191.2.d,e
Apoſtoli è carcere quomodo educti. 229.1.a, ex hac eductione quomodo Reſurrectionem Chriſti Iudæi negantes arguantur.c
Apoſtoli ſeditionis arguuntur. 231.1.b
Apoſtoli cum Petrum, & Ioannem mittunt non detrahunt Petro ſuum primatum. 368.2.a
Apoſtoli ab omni pecuniarum amore puri fuerunt. 371.2.b
Apoſtoli diutius in Samaria hæſerunt, & cur. 376.1.b
Apoſtoli omnes dempto Petro cælibes fuerunt. 391.2.a
Apoſtoli ab apparitoribus ad Concilium cur ſint ducti. 230.1.c
Apoſtoli cur tam faciles fuerint, vt ad Concilium vocati paruerint d,e
Apoſtoli tempore excidij Ieroſolymitani omnes fere mortui. 599.2.b
Apoſtoli in Ieruſalem manſerunt perſecutionis tempore, & nil in illos Iudæi tentarunt, & cur. 423.2.a, ſedata perſecutione Ieroſolymis concionabundi exeunt. 425.1.b, eorum diuiſio generalis non accidit, niſi poſt Apoſtolorum primum Concilium. ibid.
Apoſtoli totum inter ſe orbem Euangelium prædicaturi ſortiti ſunt. 23.2.a
Apoſtoli quomodo per totum mundum verbum Dei diſſeminauerint. d, qua ratione Chriſto in cœlum aſcendenti oculos in eum fixos habuerint. 28.1.c, cur nihil ſunt locuti cum abiret. 2.c
Apoſtoli lapidati ſunt Lyſtris à turba, concitantibus eam Iudæis. 570.2.c
Apoſtoli nomine cur Paulus intelligatur. 521.1.b
Apoſtolicæ conſtantiæ encomium. 571.2.c
Apoſtoli primarias vrbes ad prædicandum elegerunt, quæ nominantur. 695.2.d, eorum, qui ſequuntur exemplum, bene faciunt. e
Apoſtoli cur à Luca in initio numerati ſunt. 37.1.a
Apoſtoli diſperſi quando ſunt in alias regiones. 509.2.d
Apoſtoli, & Patres, & Eccleſia dum citant Scripturæ verba, vel Chriſti Euangeliſtæ, nonnunquam aliquid eis adiungunt. 550.2.a
Apoſtoli lux mundi, ſal terræ quomodo ſint. 554.1.a, eorum diſperſio generalis quando facta. b
Apoſtoli non videntur diuinam eſſentiam in aduentu Spiritus ſancti. 85.2.b
Apoſtoli locuti ſunt pluribus linguis, quam quæ enumerantur in Actis. 90.2.c
Apoſtoli cur in prima perſecutione cum aliis diſperſi non ſint. 559.1.a, non fuerunt ſecundo poſt paſſionem Chriſti anno toto orbe diſperſi c
Apoſtoli miſſi ad ſoluendam aſinam, qui fuerint. 362.2.c
Apoſtoli ab Angelis caſtigati, & cur. 31.2.c, cur adeo in cœlum oculos ſuos tenuerint. d, gauiſi ſunt ſummopere poſt Chriſti Aſcenſionem & cur. 34.2.a, ab eis poſt Aſcẽſionem Chriſtus adoratus, & ante ipſam. d,e
Apoſtoli cur Ieroſolymis non exceſſerint, etiamſi cæderentur. 556.2.d
Apoſtoli nomen recte tributum Paulo, ac Barnabæ. 559.2.b
Apoſtoli in tanto honore a Gentibus habiti, vt eis ſacrificare voluerint. 564.1.b
Apoſtolorum prudentia, & facilitas vbi apparuit. 247.1.a, curabant Apoſtoli communes pecunias, quod illi poſtea reliquerunt, & Diaconis commiſerunt. d
Apoſtoli a verbo Dei prædicando non ſe ſinunt diſtrahi. 2.b
Apoſtoli pro nomine Ieſu contumeliam pati gloriantur. 242.1.d
Apoſtoli Chriſtum imitati ſunt, cum procurationem rerum externarum non ſuſceperunt. 248.1.b
Apoſtoli elegerunt lxx. diſcipulos, Chriſtus ordinauit. 250
Apoſtoli cur plebi placerent. 267.2.c
Apoſtoli miſſi ſunt non ſicut nuncij, ſed ſicut legati. 9.1.c, hoc nomen quibus commune eſſe poſſit. d
Apoſtolos in iudicio quis petere dicatur. c, non tantum ſunt legati Chriſti, ſed etiam Spiritus ſancti. 10.1.d, electi ſunt per Spiritum ſanctum, & quid hoc ſit 2.d
Apoſtolos quæ, & qualia Chriſtus poſt Reſurrectionem docuerit. 12.1.b, cur poſt Aſcenſionem Chriſtus eos Ieroſolymis diſcedere noluerit. 13.1.b
Apoſtoli prius receperant Spiritum ſanctum, quam eis in die Reſurrectionis, vel Pentecoſtes infunderetur 14.1.d, et tamen copioſior datus eſt per inſufflationem, quam antea habuerant 2.a, fuiſſe Chriſti Baptiſmo ante paſſionem baptizatos probabilior eſt ſententia. 15.1.b, eorum interrogatio de reſtituendo regno Iſrael quomodo ſit intelligenda 16.1.c, 2.a, an peccarunt in hoc. 17.1.c, de quo tunc fuerint. 48.1.

Apoſtoli fuerunt meſſores, Chriſtus, & Prophetæ ſeminatores reſpectu Iudæorum, ſed reſpectu Gentilium meſſores, & ſeminatores. 154.1.c, Iudæorum item ſuperſeminatores quomodo dicantur.d
Apoſtolorum doctrina quid comprehendat. 155.1.e
Apoſtoli cur potius quam alij teſtimonium Reſurrectionis dediſſe dicantur. 195.a
Apoſtoli cur omnes feciſſe miracula commemorantur. 216 2.e, admirabiles, cur fuerint. 217.1.d,e
Apoſtoli quantum Petro deferrent. 218.2.a
Apoſtoli quomodo fuerint cogniti, tanquam Ieſu Diſcipuli. 189.1.e, de malis artibus fuerũt ſuſpecti. 2.a, hoc tamen euidenter colligere non potuerunt b, Magiæ rurſus eis crimen impingitur 190.1.a, eorum magna pro tribunali Iudæorum confidentia 1.c
Apoſtoli cur noluerint diſcedere poſt apertionem carceris. 641.2.e
Apoſtoli heretici, qui communionem rerum omnium neceſſariam aſtruebant iugulantur. 286.1.e
Apoſtoli quomodo potuerint aduerſus Petrum conqueri, eo quod Gentibus Eccleſiæ ianuam aperuiſſet. 478.1.d
Apoſtoli non redierunt ad eas vrbes, in quibus miracula fecerunt, ſed male mulctati ſunt 572.1.b
Apoſtoli quando ordinati Epiſcopi. 537.2.e
Apoſtoli teſtes reſurrectionis maxime eſſe debebãt, & hæc eſt propria eorum definitio. 65 2.b
Apoſtoli dum citant Scripturam, magis exprimunt ſenſum quam verba. 107.1.a
Apoſtoli & Euangeliſtæ vtuntur verſione LXX. 117.1.d
Apoſtoli, ſegregata ab hominibus loca habitabant. 610.1.b
cur Apoſtoli communiter non baptizarent. 474 1.b
quare Apoſtoli, Antiochia ſuſcipiente verbum, non venerunt ſed miſerunt Barnabam. 484.1.b
Apoſtoli cur vetiti ſunt loqui verbum Dei à Spiritu ſancto in Aſia. 618.2.e i tamen gratia non eſt negata, ſed dilata. ibid.
Apoſtolorum traditionibus, & Eccleſiæ doctrinæ perpetuo inhærendum. 135 2.e
Apoſtoli in Iudæa cur prædia vendiderint, in gentibus autem minime. 142.2.e, qualiter ſenes cum iuuenibus à Chriſto iũcti ſunt. 149.1 d
Apoſtoli nulla ratione, aut prætextu ob nouam à ſe Chriſti religionem prędicatam poterant iure caſtigari. 239.2.c nil dixerunt, fecerunt quod non dixerunt, fecerunt Prophetę ſancti, quos Iudæi colunt d,e
Apparitiones Chriſti factę diſcipulis poſt reſurrectionem paucæ, ſed pleræque in Ieruſalem factæ. 542.2.a, cur in Galilæa factæ ſint.d
Apparitio Dei facta Abrahæ fuit auricularis non ocularis. 176. 1.d
Apparitiones pleræque nocte ſunt. 868.1.a
Appellatio, interceſſio, & prouocatio quomodo differant, & quid ſit ver. ἐπικαλεῖσθαι. 838.1.a
Appellationi ad Cæſarem cur delatum.e
Appellatio Pauli an admittenda fuerit. ibid
Appellatio Pauli ad Cæſarem, non fuit tanquam ad ſuum iudicem, ſed illius a quo patiebatur iniuriam. 837.1.c
Appellatio hæc non fuit facta timore mortis, ſed magnæ conſtantiæ index eſt. d
Appellatio eſt licita iure gentium, & naturali, quando quis ſuæ cauſæ confidit e
Appellare non poſſunt Religioſi niſi ad ſummum Pontificem. 2.a, appellationis, ſeu ſuſpenſionis cauſarum varij modi. ibid.
Appij forum quis locus fuerit quorumdam ſententia. 886 2.e, fuit ſic dictus locus, qui nunc foſſa noua nominatur.e, fuit potius locus vltra Adriam nautis, cauponibuſq; refertus.2.b
Apollinaris negans animam humanam in Chriſto confunditur. 162.1.c
Apollo quem conuertit Paulus Athenis alius ab eo qui fuit Iudæus. 697.2.a, ſic etiam ab Apelle differt de quo ad Rom. ibid. Vir eloquens dicitur Græce λόγιος, quid hoc ſit b, cur venerit Epheſum. 698.1.a, quid ſit quod potens in Scripturis dicatur.b, fuit vnus ex Eſſenis.c
Apollo feruens ſpiritu cur dictus ſit 699.1.a,b, quomodo dicatur tantum nouiſſe baptiſma Ioannis. d,e, non erat adhuc baptizatus Baptiſmo Chriſti, ſed tantum baptiſmo Ioannis 2.a, cum Aquila recepit hoſpitio, ſimul etiam reprehendit, quod nimis fiducialiter ageret.c, 700 1.a
Apollo in quo ſingulare modeſtiæ exemplum exhibuit. 770. 1.d, Apollo fuit baptizatus cum Corinthum venit. 770.1.b, quantum contulerit Corinthiis & Achaicis. ibid. &c
Apollo diuinandi peritus cur Pythius dictus ſit. 628.1.c
Apollonij Tyanæi magi ſceleratiſſimi factum, quo is è carcere eductus eſt ope Dæmonum, verumne ſit. 229.2.c
Apponere ſeu προσθεῖναι vel ἐπιτιθέναι quam vim habeant. 687. 1.c, Apponi aliquem ad nocendum quid ſit d
Apponi ad Patres cur morituri dicantur. 547.1.d. Philonis de ea phraſi ſententia reiicitur.e, hæc phraſis conuenit tam bonis quam malis. 2.e
Apponi ad patres ſuos quando quis dicitur 133.2.b, non eſt Societatem beatorum Angelorum inire d, per hanc dicendi rationem innuitur animorum immortalitas. ibid.
Approbatus vir cur Chriſtus dicatur. 212.1.e
Aqua corpora lauare ad ſacra peragenda quibus in more poſitum. 685.1.b, aqua manus lotæ non purgant nocentem animam d.e
Aquæ omnes vel maris ſunt, vel ex mari originem ducunt. 191. 2.d
Aquila Diſcipulus vnde nomen habeat 680 2 b, Ponticus genere fuit, & alius ab Aquila, qui ſacram Scripturam eſt interpretatus.d, de quo multa ibi diſſeruntur e. Aquilæ & Priſcæ eius vxoris laudes ex Paulo, & aliis. 681.1.a,b, eius vxor Priſca & Priſcilla dicitur. b
Aquilæ vxor Priſcilla an ipſa docuerit vel vir potius. 700.2.c
Aquileienſis Patriarcha vnde ſit dictus. 475.2.a
Arabia triplex, & vnde dicatur. 942.b, Arabiam gentes multæ incolunt, & quæ illæ c, Arabes infames ſunt latrociniis.d, ex Arabia Magos veniſſe probabile eſt.e, Arabiæ fœminæ quomodo ſint Chriſtianas iudicaturæ. 95.1.a
Aratus quis poeta, & eius opera qualia. 672.2 e, quæ ipſe de Ioue cecinit ad verum Deum transferuntur. 673.1 a
Arborum diuerſitates quantæ, & qui de iis ſcripſerint, inter quos maxime Vlyſſes Aldourandus laudatur. 569.2.b
Ἄρχων apud Græcos quis ſit, & ἀρχοντεύειν. 632.1.b
Arelatenſis Eccleſia contendit cum Viennenſi de primatu. 736. 2.d, hæc controuerſia qua ratione compoſita ſit.e
Areopagus vno nomine melius dicitur quam duobus 658.2.e, notatur quorundam ignorantia in notatione huius nominis. 659.1.a, Areopagus vnde dictus ſit fabulæ multæ.b, Areopagitæ quanta pollerent auctoritate. e, Areopagi qualis eſſet opinio. 2 a, eius antiquitas.c, Areopagitarum iuriſdictio. ibid inter Areopagitas qui adlegebantur.d, eorum vitę ratio & mores e, Areopagita pro ſeueriſſimo iudice & conſtanti Senatore a M. T. ſumitur. 660.1 a, nũquam è rep. ſublati ſunt b. ad Areopagum Paulus adductus eſt, non vt audiretur, ſed puniretur.d
Aretas Damaſci Rex Iudæis permiſit, vt ex ditione ſua Chriſtianos extraherent, & Ieroſolymam vinctos ducerent. 394. 2 c
Argentarius nomen ambiguum eſt, & quid ſignificet. 721.2 a, Argentarius non eſt idem cum aurifabro.b
Argentei quibus Chriſtus venditus eſt, cuius valoris fuerint. 60.2.a, ex Gazophylacio à ſacerdotibus fuerunt deprompti, non ex auro magorum confecti. 61.1.a
Arianorum blaſphemiæ in Chriſtum. 465.1.a
Arij & Iudæ mors ſimilis, quia ſimile delictum. 2.a
Ariſtarchus Pauli concaptiuus quiſnam fuerit. 726.1.a
Ariſtarchos duos quidam facit.b
Arnobius Rhetor vt ad conuerſionem admitteretur, quid egerit. 421.1.c
Areſta Gallice quid ſignificent, & vnde nomẽ ducant. 249.1.d
Artaxerxis, cognomento Longimani, egregium reſponſum. 765.1.a
Artemon quid ſit. 874.1.b, vox Latina eſt non Græca c. non eſt idem quod cochlea, ſed idem potius eſt cum antenna e, eſt machina ſecundum quoſdam qua velum eleuatur. 875.1.b, reiicitur hæc opinio c
Artes mechanicas factitare à nobilitate alienum non eſt, nec probroſum eſt manibus laborare 682.1.e, eas Apoſtoli ſe factitare gloriantur 683.1.e
Artium ſingularum ſodalitates & Collegia Romæ fuerunt. 731. 1.a, ſicut etiam mercatorum, & cuiuſmodi hęc nunc habeantur b, quid de his artium conuentibus ſentiat Baronius. 2.a, quid auctor ſentiat. b
Arx Antonia ſeu turris Bari quæ fuerit, deſcribitur. 786.2.c
Aſcendere & deſcendere quis dicatur, & ſimpliciter aſcendere idem eſt quod ire. 294 1.a
Aſcendere cogitationes in corda & ſimilia quomodo dicantur. 441.1.a, aſcendere iram Dei ſuper aliquem quid ſit. 445.1.a
Aſcenſionis Chriſti myſterium quale & quantum. 32 1 d, Aſcendentis Chriſti quantus fuerit ſplendor, & quanta dignitas e, 2.a, Aſcenſio nos maxime confirmat in fide diuinitatis & cæterorum myſteriorum. 2 e, Aſcenſionis tempus fuit dies quadrageſimus, & feria quinta. 33.1.a, quo menſe, & quo menſis die c, cur id mirabiliter ſit factum d, ob honorem Aſcenſionis feria quinta, in honore olim habita. e, qua hora Chriſtus aſcenderit. 2.b, hora nona ſatis probabiliter Chriſtus aſcendit. e, in die Aſcenſionis quodnam miraculum in eius Eccleſia fieri eſſet ſolitum, ibidem e, ex Chriſti Aſcenſione pia valde ad Chriſti ſecunda veſtigia exhortatio. 34.1.e

Aſcenſionis Chriſti qui interfuerint. 25.1.b,c, qua ratione facta ſit c, & quomodo. d, eius terminus cœlum empyreum. ibid. Aſcendit quidem in cœlum veſtitus Chriſtus, ſed in cęlo, nec ipſe, nec beati vllis vtuntur veſtibus. 2.c, dies hæc ὑπάντησις, ſeu occurſus dici poteſt, & cur. 28.1.c
Aſcenſio & aſſumptio in quo differant, & vtraque de Chriſto & de Beatis dici poteſt. 10,1 a, Chriſti cur poſt 40. dies dilata ſit. 11.1.d,e, quomodo & vnde facta ſit. 25.1.c,d
Aſcetæ & aſcetici ſermones quinam ſint, & de ver. ἀσκήσ. 826.2.a, b
Aſia quæ regio ſit & minor & maior. 92.2.a
Aſia Apoſtolico numero eſt ſacrata, & propheticali munere ſublimata. 707.1.c
Aſſon in Creta quiſnam locus eſt, non idem enim eſt, ac is, de quo dictum prius fuit prope Troadem. 864.1 c & 2.a
Aſſon ciuitas Troadis quæ, & multæ aliæ eiuſdem nominis. 743.2.c
Aſſumere, Græce, προσλαμβάνειν quam vim habeat. 699 2.c, aſſumere eſt etiam ad baptiſmum ſuſcipere, vnde ſuſceptores qui nunc patrini. 700.1.a
Aſſumi, fieri, eleuari, aſcendere poſſunt eſſe ſynonyma, & quid per ea ſignificetur. 101.1.b
Aſſur quomodo Ægypti regem ſignificare poteſt. 297.1.c
Α'σιάρχ. nomen quid ſignificet, & quomodo ἀρχιερ. θεῶν, explicetur. 299.2.b,c
Aſyli ius ſeu immunitatis templorum communi gentium iure late patet. 784.2.c, exempla eorum qui ad templa confugientes euaſerunt mortem, vel qui puniti ſunt, quod templi immunitatem violarunt.d
Aſyli ius noſtris exemplis quis primus conceſſerit.e
Athenæ Græciæ Græcia dicta, & Roma orbis compendium. 735.1.b
Athenis capitale erat Deos negare, & peregrinam religionem inducere. 658.2.c
Athenis fuerunt variæ curiæ, & quomodo dicerentur. 659.1.c
Athenarum laus, & cur Paulus ad eas diuerterit. 654.2.a,c, de iis quid ſacri auctores ſcripſerint.c, deſtructio earum, & nũc vicus tantum eſt. d
Athenarum ciuitas fuit idolis addictiſſima. 655.2.a,b
Athenæ non minus abundabant idolorum vanitate, quam varietate. ibid.
Athenis Apoſtolus quamdiu hæſerit, 680 1.e
Athenienſes quare diem vnum exemerant de menſe Boedromione. 142.1.b
Athenienſes ſe ex terra ſua genitos mentiti ſunt, & Arcades & alij. 669.2.c,d
Athenienſis Eccleſia propter Dionyſium florentiſſima, & pallio donata. 679.2.a
Athenienſibus permiſſum fuit & Lacedæmoniis ſuo iure viuere. 657.1.d, Athenienſes non alio quam iſto titulo oratores honorabant. 663.1.e, cur id facerent. 2.a, laudantur ab Apoſtolo, vt apti ad veritatem capeſſendam.c
Athenienſes, non ſoli tamen, vitio curioſitatis maxime laborarunt. 660.2.d
Athenienſium vrbis linguata ciuitas, ibique caupones ſapientiæ & facundiæ.e
Athenienſes optimas leges habere, ſed moribus eſſe peſſimis apoctæ dictum. 661.1.b
Α'θήνησι ſeu ἀθήνησι quid ſit, & vnde dicatur. 456.2.e
Attalia vrbs quæ ſit, & quibus nominibus dicatur. 573.1.a
Attendite quoties vox in Scripturis auditur, magni momenti res agitur. 752 2.c, d, Attendendum quibus eſt maxime Epiſcopis & presbyteris.c. Attendens aliorum ſaluti propriam quandoque negligit. 753.1.a
Auaritia quantum animos hominum capiat, & à bono retineat. 831.1.c
Auaritiam Romanorum qui & quot deteſtati ſint d
ab Auaritia procul abeſſe debent reip. adminiſtratores e
Auaritia magnum eſt telum contra pietatem. 723.1.d
Auaritia quod malorum ſit cauſſa.d
Auaritia quam fugienda quo exemplo diſcere poſſumus. 201.1.d, in Auaritiam Auguſtini querimonia 2.c
Auctores ſacri non compoſuerunt conciones, quas habent, ſed fideliter tantum recitant & abbreuiant. 127.1 a, 151.2.a
Auctoris gratulatio de his commentariis Romę editis. 898.2.a
Audire, pro quo ὑπακούειν Græce quid ſignificet. 505.2.b
Audire & auribus percipere diuerſa ſunt. 98 2.e
Auditorium, Græca ἀκροατήριον, quid ſit, & quale Pauli fuerit. 843.1 a
Aue & ſalue quales ſalutationes, & quando adhibitæ. 602.1.c
Auguſti nomen vnde dicatur, & quando ad Imperatores tranſlatum ſit. 841.2.d, hoc nomen proprie & non abuſiue dicitur de Imperatore, ſicut & σεβαστός.e
Auguſti nomen illuſtrius eſt, quam Cæſaris. 2.a, Auguſtæ matres, & vxores Imperatorum dictæ, quod tamen aliquæ recuſarunt. b, ab Auguſto plurimæ ciuitates denominatæ, & Principes hoc vel ſimilibus nominibus quare denominati ſint. c,d, Auguſtus vere non eſt totius orbis Dominus. 844.2.b
Auguſtus Dictaturam ſibi oblatam volens deponere veſtem ſcidit. 561.1.c
Auguſtales milites quinam eſſent, & Auguſtani. 859.1.c
Auguſtinus vnus ſufficit ad omnes hæreticos redarguendos. 464 1.b
Aulator eſt adulator, & κόλαξ αὐλικός. 512.1.d
Aulicos & milites ſaluari poſſe exemplo eſt Cornelius & martyrum noſtrorum magna pars, qui milites fuerunt. 436 1.d
Aures incircumciſæ ſeu graues & ſimiles quare dicantur, & labia item Moyſis incircumciſa. 332.1.d, Aurium incircumciſio denotata per abſciſionem auriculæ Malcho factæ.e Aure dextra Iudæi carent, vſque ad mundi finem. 2.a, Aures continuiſſe Iudæi cur dicantur. 345.1 a
Auſter quis ventus ſit. 864.1.d
Auxilium gratiæ ſufficiens qui non habet non peccat, ſi non credit peccato infidelitatis. 332.1 b
Auxilium ſufficiens & efficax, quæ ſint, & Scripturę de iis. 627.1.c,d
Auxilij efficacis vis in quo ſit. 2.a
Auxilium Dei opportunum. 637.1.c
Azymorum dies quinam eſſent, & quo die inciperent 495.2.c,d

B

BAlduinus miſit ex Ieroſolyma Chriſti ex ablato corpore pretioſas reliquias in flandriam. 429,1.d
Baptiſmus conſtat aqua, etſi non ſola, & quàm vim habeat verbum baptizandi. 15.2.c,d
Baptiſmus à Chriſto quibus collatus, & qui Apoſtolis illum contulerint. 14.2.c,d
Baptiſmo Ioannis an Apoſtoli ſint baptizati, & ad quid 15.1.a, hic fuit longe inferior Chriſti Baptiſmo, nedum par. b, is non fuit prorſus inutilis, licet inefficax.c
Baptiſmus Chriſti, & Ioannis, in quo conueniant, & differant. d,e
Baptiſmum ſumens abluit peccata ſua 795.2.a
Baptiſmus etiam iis conferendus, quos certo conſtaret iuſtificatos eſſe. 796.
Baptiſmus Chriſti à quocumque collatus etiam ante Paſſionem eius verus fuit, nec repetendus, qualis fuit Ioannis. 704.1.a
Ioannes non Baptizauit in nomine Sanctiſſimæ Trinitatis, & hæreſis eſt dicere Chriſti, & Ioannis Baptiſmum eundem eſſe.e
Baptiſmo vere peccata tolluntur, & non eſt tantum ſigillum, vt Caluiniſtæ garriunt. 412.1.b
Baptiſmus à Paulo non fuit differendus.c, in Baptiſmo nomina imponere mos vetus fuit 2.e, in Baptiſmo nomina mutare adultorum in arbitrio fuit. 413 1.b
Baptiſmus Chriſti nullus eſt, præterquam is, quem Chriſtus inſtituit. 706.1.d
Baptiſmus olim collatus in fluminibus, vel fontibus. 387.2.d, ei poſtea deputatum eſt baptiſterium extra, vel intra Eccleſiam.e Baptiſmus extra Eccleſiam conferri prohibitus exceptis Principum filiis. 388.1.a, in Baptiſmo ſuſceptores, ſeu patrini adhibentur.d
Baptiſmus infantibus neceſſario eſt conferendus, & de eo dubitare nefas eſt. d,e
Baptiſmi miniſter ordinarie quis ſit, & poteſt eſſe Diaconus ex conceſſione Epiſcopi. 570.1.b,c
Baptiſmus tantæ neceſſitatis ſacramentum non debet differri.e
Baptiſmũ paruulis infantibus eſt conferendus ex traditione Apoſtolicą. 639.2.c
Baptiſmus non eſt differendus ad longum tempus. 129.1.d, cur differatur per aliquot dies in adultis, & paruulis intra quod tempus ſit conferendum.e
Baptiſmum collatum in nomine Chriſti ab Apoſtolis quidam tenent. 4.a, verius non fuiſſe.b
Baptiſmus aſperſione aquæ factus maxime probatur. 133.1.e
Baptiſmus confert iuſtificationem, etiamſi ante illum hi iuſtificati fuerint. 472.1.a
Baptiſmus Chriſti à Ioannis Baptiſmate diuerſus oſtenditur, & qui contra dicunt fauent Anabaptiſtis. 704.2.a,b, & iterum 705.1.a, Baptiſmus non eſt idem quod doctrina, & baptizare idem quod docere, vt hæretici falſo putant. 704.2.e
ad Baptiſmum adultus tenetur cum primum commode poteſt ſub pœna peccati mortalis. 389 2.a
Baptiſmi cæremoniæ ſenſim adhiberi ſolitæ, & cur non ſtatim.b

Baptiſmi voce cur Spiritus ſancti aduentus declaratus. 49.2.
Baptiſmus Ioannis non erat Baptiſmus Chriſti, ſed militans Chriſto. 705.1.c
Baptiſmi forma eſſentialis fuit ſemper ea, qua vtimur. ibid.
Baptiſmus Ioannis an propriam formam habuerit, & dicitur non habuiſſe.2.c
Baptiſmus Ioannis quomodo ſit accipiendus. 65.2.a
Baptizari in nomine Chriſti nunquam fuit vſitatum. 150.1.a
Baptizari nemo à ſeipſo poteſt. 474.1.a
Baptizatus quomodo eſt in nomine Chriſti. ibid.b
Baptiſmus in nomine Chriſti datus non excludit alias perſonas c
Baptiſmus eſt ſignum efficax, & cauſa remiſſionis omnium peccatorum. 2.a
Baptiſmus non ſufficit ad tollenda peccata poſt ipſum commiſſa.b, quomodo verum eſſe poſſit, vt per Baptiſmum peccata condonentur poſt illum facta.c, cur in Symbolo additum ſit, *Confiteor vnum Baptiſma*.d
Baptiſmi vis maior eſt ad remittenda peccata, quam aliorum Sacramentorum.e
Baptiſmus qualiter ſit collatus ab Apoſtolis in die Pentecoſtes. 134.1.d,e, an ſufficiat vna gutta baptizandum aſpergi. 135.c,d
Baptizatus cur ſit Cornelius etiamſi prius gratiam Spiritus ſancti accepiſſet 474.1.c,d
Barbari vnde dicantur, & quinam ſint. 877.2.b
Barbaros quoſnam ad Romanos ſcribens Paulus appellauerit. d
Barbari Latini nominati non ſunt, & cur ibid.
Barbarus ignota lingua loquens apud Paulum dicitur. ibid.
Barbari qui præterea dicantur.e
Barbari dicti ſunt quotquot Romano imperio non parebant. ibid.
Barieſu nomen Magi eſt, & de hoc nomine plurima. 524.1.a, Syriace vis nominis dicitur.c, de nomine altero ipſius Elymas multa. 525.1.b, de hoc nomine auctor incertus eſt. 2.a, de eius nequitia pluribus agitur. 526.1.c
Barieſu Magus cæcitate percuſſus grauiore pœna quam Simon Magus cur fuerit. 527.1.d, de eius cæcitate multa moralia. 2.a
Barieſu poſt pœnam cæcitatis quid acciderit. 528.2.b
Baſes qua ratione plantas ſignificent. 156.2.d
Barnabas cur filius conſolationis ſit dictus 202.2.d, quare prius nominatur quam Saulus. 524.2.d
Barnabæ acta quæ Apocrypha cenſeantur. 612.2.e, Eccleſiam Mediolanenſem fundauit, & in Liguria late prædicauit. 613.1.b, non eſt auctor epiſtolæ ad hebræos, ſed Paulus.c, mors eius in Cypro quando acciderit ignoratur.d
Barnabas cur ab Apoſtolis Antiochiam miſſus, & ipſi non iuerint. 484.1.b, cur in Scriptura dicatur vir bonus. 485.1.c, de Barnaba pleraque alia. 2.a, cum Paulo cur Antiochiam ſit profectus. 486.1.e
Barnabas, & Paulus cur ad portandam eleemoſynam Ieroſolymam deſtinati. 491.2.a
Barnabæ magna laus in eo maxime quod Paulum ad Apoſtolos introduxerit 421.2.b, inter eum, & Paulum magna neceſſitudo vnde orta. ibid.
Barnabas eſt cuius laudem eſſe in Euangelio Paulus Scripſit. 600.2.a
Barnabas cur Leuites cum eſſet, agrum habuerit in Iudæa. 202.2.c, non fuit Leuites, id eſt, Diaconus 203.1.a, fuitne ex LXX. Diſcipulis, & quomodo habuit poſſeſſiones. ibid.c
Barnabas an pedes Apoſtolorum ſit exoſculatus. 2.c
Barnabas ſuæ Eccleſiæ priuilegio defendit. 482.1.c
Bartholomæus an Bartolomæus dici debeat. 41.1.a, an genere illuſtri natus ſit. ibid.
Bartholomæi nomen retinendum quaſi ſit filius Tholmai.b, an idem ſit cum Nathanaele. ibid. non meminit eius Scriptura, ſed Patres perhonorifice de eo loquuntur. 2.a,b,c,d. quomodo mortuus ſit e
Baſilicæ, quæ è conditoribus ſuis nomen acceperunt, à quibus ſic dictæ ſint. 413.2.c
Baſilius, dicens prohiberi ſollicitudinem pro ſe, non pro aliis, explicatur. 490.2.c
Battologia in oratione quæ reprehendatur. 459.2.b
Beatitudinis conſideratio lenit omnes vitæ huius labores. 410.1.c
Beatus, qui in aures loquitur audientis. vbinam hoc legatur in Scriptura. 847.1.a
Belli vſum in vniuerſum qui negant, ſunt ſeditioſi, & arguuntur. 438.2.c, 439.1.a
Bēræa, quis locus ſit. 511.2.d
Benedicere populo in fine Miſſæ crucem formando vnde manarit. 27.1.e
Benedici cum à ſeruis Dei diſcedebãt, Chriſtiani poſcebant.2.a
Benedictio, & benedicere eſt multiplicare, & Deus qua ratione homines benedicat. 174.1.c
Benedicere eſt etiam conſecrare, & benedictio conſecratio.2.a
Benedixerit nos qualiter Chriſtus. 175.2.a
Benedictio magna eſt conuerti a ſuis iniquitatibus.e
Beneficentia humilis conciliatrix eſt alienæ beneuolentiæ. 879.1.c
Beneficium Dei eſt, quando pœna ſtatim peccatum ſequitur. 216.1.c
Beneficiorum veterum memoria quomodo facile excidat. 297.2.d
Bernardus in quanta veneratione diuum Iudam habuit. 48.1.d
Bernice, ſeu Berenice quænam fuerit. 838.2.d, de ea variæ ſententiæ, & Iuuenalis quid de ea ſcripſerit. e & 839.1.a
Bernices cur facta non fuit mentio, quando Paulus ea præſente in iudicium adductus eſt. 843.2.a
Beroea quæ vrbs. & vbi ſita. 652.1.a
Bethania à Ieroſolymis quantum diſtaret. 352.a
Betiſo nomen cur conueniat carceri. 496.2.e
Bezæ blaſphemia, generalibus Conciliis non præfuiſſe Spiritum ſanctum, ſed Satanam. 606.2.b
Beza in ſuo nouo Teſtamento Græco aliquid additum habet. 607.2.b
Beza ridicule idem Sauli, ac Pauli nomen putat. 525.1.b
Beza & quidam alij reprehẽduntur ob vocem [illegible], quam male vſurpatam a Paulo dicunt. 173.2.c
Beza peſſime Paulo tribuit, quæ ipſius non ſunt. 706.1.d, refutatur.e
Biennium, quo Felix expleto ex Iudæa diſceſſit, quomodo ſit intelligendum. 832.1.a
Binarius numerus non ſemper malæ rei index eſt, contra Petrum Bungum.29.a
Blaſphemare pro vituperare, & blaſphemia pro probro, & vituperio crebrum eſt in Scriptura. 267.2.a, item blaſphemia idem eſt, quod mala fama ab alio diſſeminata. 268.2.d, exempla pœnæ blaſphemis illatæ.b
Blaſphemia in Filium quomodo facile remittatur, ſed in Spiritum ſanctum minime, vel difficillime. 266.2.c,d
Blaſphemia quid ſit maxime ex vſu Scripturæ, & Eccleſiaſtico. 267.1.d,e,2.a,b,c
Blaſphemia oſtenditur ad alios, quam ad Deum pertinere, & qualis fuerit in Apoſtolos Iudæorum blaſphemia. 512.1.c,d
Blaſphemiæ nomen Hebræi horrebant, & multa alia ad eius ſceleris atrocitatem indicandam facientia. 268.2.e
Blaſphemis pœnæ ab omni republica ſtatutæ, & alia etiam cõtra hoc ſcelus. 269.1.c
Bolis quid ſit, & vnde dicatur. 870.1.d
Bonum eſſe iudicio aliorum, magna laus eſt. 451.a
Bonus portus quis locus in Creta ſit. 862.1.d, etiamſi aptus nõ eſſet hyemationi, bonus tamen portus alia ratione dici potuit e
Brachium potentiam ſignificat. & Chriſto hoc nomen tribuitur, ſicut & digitus Spiritui ſancto. 532.2.c
Brachium extentum in Deo quid ſit.d
Brandeum quodnã eſſet velum, & qui eius meminerint. 704.2.
Bythinia regio vbi ſita ſit. 619.1.e, variæ eius nomina. ibid. & 2.a, celebris ob primum Concilium in ea celebratum, in Nicea Bythiniæ ciuitate.b

C

Cadere multos Deus permittit, qui poſtea reſurgunt, cum magno ſuo, & aliorum bono. 418.1.e
Cedere verbum quid denotet. 444.2.e
Cæſarea cur totius Palæſtinæ ciuitatibus prælata. 474.2.b, cur ei Ieroſolyma poſtpoſita.c
Cæſarea Palæſtinæ, & Cæſarea Philippi duæ ſunt vrbes, quarum Scriptura meminit 390.2.e, Cæſarea Palæſtinæ patria eſt Philippi Diaconi. 391.1.a
Cæſarea quantum à Ioppe diſtat, & quomodo ſerui Cornelij iter hoc confecerint. 441.2 2.b
Cæſarea non eſt eadem cum Diocæſarea. 696.2.e
Cæſareæ qua ratione inter Iudæos, & Gentiles diſſenſio orta ſit, ob quam Felix fuerit accuſatus. 832.1.b
Cæſari nomen eſt Regis, ſeu Imperatoris apud Romanos. 836.1.b, is, qui Cæſar primus dictus eſt, vnde nomen habuerit.c
Cæſares poſtea dicti ſunt ad Imperium deſignati. d
Cæſaris nomen etiam iis, qui ad Imperium non fuerunt deſignati, tributum. ibid. ad Cæſaris tribunal ſtare quid ſit.2.e
Caius Derbæus quiſnam fuerit. 725.2.b, tres eius nominis fuerunt.c, quomodo hoc nomen pronunciandum, & ſcribendum ſit, & de nomine Caia, & quid ſignificent.c,d,e
Calceamenta ſoluere Moſes cur iuſſus ſit. 314.2.e
Calceamenta Chriſti portare quomodo ſe indignum Ioannes dixerit. 315.1.b, c
Calceos qui hos ferre non debere Diſcalceati dixerunt, redarguuntur.c

Calceos cur Moſes ponere iubetur iterum.d

Calceos, qui ſibi detrahi permittebat, iuri ſuo cedebat.2.a. myſticæ etiam aliæ huius rei cauſæ.b

Calceamenta geſtare ſignum erat lætitiæ, ea deponere mœroris. c

Calceos de pedibus exuere Moſes, & Ioſue cur iubeantur. e

Calceamenta pedum ſoluere non ſum dignus; quam vim habeat. 540.1.a

Calendæ Auguſti cur Petri vinculis ſint ſacræ. 495.2.b

Κάκω, & κακόω quam vim habeant. 558.2.c

Caligo oculorum Græce ἀχλὺς, qua Elymas percuſſus fuit deſcribitur. 518 1.a,b

Caligæ dici poſſunt perones, & calcei talares, qui talos contegebant medio crure tenus. 500.2.a

Caligati in ordine militari quinam dicebantur. 500.2.c

Calorem qua ratione olim Romani excitarint. 878.2.d

Caluaria, aut Caluariæ mons dicebatur quilibet locus, quo rei plectebantur. 494.1.d

Caluini interpretatio de Iudæis conuerſis reiicitur, & quędam alia contra eundem. 849.1.b

Caluinus quomodo Chriſtum Prophetam eſſe, quem Moſes prædixerat negauerit. 169.2.c, eius euaſio ad Petri teſtimonium friuola. 170.1.a

Caluinus mendacis patris mendax filius, quomodo ex parte verum, ex parte falſum dixerit. 63.1.b

Caluinus, qui aduerſus antiquitatem religionis noſtræ torquet idololatrarum antiquitatem grauiter arguitur. 607.2.b

Caluinus queritur in Papatu nō fieri, quod Antiochiæ factum eſt, ſed falſo. 608.b

Caluinus ſibi contradicit in effectu Sacramenti Baptiſmi. 795.2.c, eſt malus Philoſophus, nullam ſecundis cauſſis vim tribuens d, alij errores eiuſdem circa vim, & effectus Sacramentorum. ibid.

Caluini de ſententia Gamalielis iudicium, & quomodo velit illud ad ſuæ ſectæ ſubſidium conuertere. 240.1.a

Caluini cauillus irritus & inanis redditur. 520.1.d

Caluinus, qui neſcio quo argumento probat tot ſeculis errantem a ſe potuiſſe Eccleſiam reformari, arguitur. 521.1.a

Caluinus quos in Concilio intereſſe velit, & quonam loco pollentes doctrina in eo intereſſe poſſint. 583.1.c,2.a

Caluini blaſphemia Chriſtum in inferno damnatorum dolores paſſum eſſe. 115.1.c

Caluinus omne regimen ab Eccleſia tollit. 605.2.e, ob ſcandalum puſillorum editum eſſe decretum Apoſtolorum dicens arguitur. 606.2.d

Calumniæ ſunt ſtudioſis mandatorum Dei maximo impedimento. 707.2.e

Caminus olimne in vſu fuerit qualis nunc eſt. 878.1.e

Caminorum vſus non eſt in vſu apud aliquos etiam nunc. e ibid.

Caminus qualis olim fuerit. 380.2.e

Candace Æthiopiæ reginarum nomen. 380.2.e

Candelarum, & lampadum accenſio in Chriſtianorum ſacris vnde petita. 739.1.d,e, lampadum, & facularum vſus in veteri Teſtamento frequens.e, lampadum in parabola virginum cur Chriſtus meminerit.a.b

Canones Apoſtolorum vbi ſcripti ſunt, & quando. 608.1.d

Cantonis nomen, eſt potius regionis diſtributæ, quam Magiſtratus. 187.1.c

Canutus Danorum Rex quomodo adulatorum voces magnū Regem ſe nominantium memorabili exemplo compeſcuerit. 512.2.d

Capite plerique ex noſtris martyribus plexi, cum alias mori non potuiſſent, obierunt. & cur. 494.2.b

Cappadocia quæ regio ſit. 9.1.2.d, diuiſa fuit in duas prouincias.ibid. Cappadocia partim laudanda, partim vituperanda.e, Cappadoces a Philiſtæis orti, vel ex Cappadocibus Philiſtæi. 92.1.a

Capellæ quæ nunc vocantur in templis, vnde originem habeant. 39.2.d

Capillus de capite veſtro non peribit parœmiali figura quid ſit. 872.1.d

Capillo ſeu pilo dignus quid ſit, & huiuſmodi dicendi formæ.e,

Carcer Petri vbi fuerit Ieroſolymis. 496.2.d,e, Theſauro Meſſeniorum, aut barathro Romanorum reſpondebat. 497.1.a, per tenebras exteriores, & ſimiles voces intelligitur.b

Carcerum varia genera. 635.1.b

Carcerum varia nomina, inter quæ Tullianū deſcribitur ibid

Carcer tota ciuitas eſſe poteſt, & de cuſtodia reorum quid leges ſtatuant. 879.1.c

Carcer priuatus quomodo prohibitus ſit.d

Carcer, & quiuis locus orationi non eſt incongruus. 597.2

Cardinalium in Vrbe prærogatiuæ, quamuis ſacerdotes non ſint. 255.2.c

Cardinales admittuntur ad oſculum manus & oris. 455.1.e

Charitatis perfectio in proximum in quo ſita ſit. 857.1.c

Chriſtiana charitas gradus habet. 701.2.a

Carnem ſuam quomodo quiſque amare poſſit. 751.1.d, quomodo caſtiganda ſit citra eius iniuriam.e

Carne & aliis cibis quomodo poſſimus abſtinere, etiamſi inde nobis mortem acceleremus.2.a

Caro totum hominem deſignat 102.2. e, item homo carnalis vtilis & infirmus ſic vocatur. 103.1.a, caro homo non eſt dictus ante peccatum.d

Caſus in faciem eſt proborum, & retrorſum impiorum, hoc verum ſemper verum ſit. 397.1.a,b

Caſtitas quam propoſuit Paulus, quæ virtus ſit. Gr. ἐγκράτεια. 830.1.a

Caſtorū inſigne fuit eius nauis, qua Paulus vectus eſt. 884.2.a

Caſtores quinam fuerint ex fabulis exponitur.c, cur propitij habiti. ibidem. Caſtor ingrate fratris famam ſuppreſſit.c

Καταδυναστεύειν, quid ſignificet. 466.1.a

Catechiſmus a Philippo Eunucho eſt traditus, & de Catechiſmo quinam ſcripſerint. 387.1.d, quid debeat continere e

Catechiſmus baptizando neceſſarius qualis. 128.2.c

Catechizare & catechizari quid ſit, & quomodo is qui dicitur catechumenus edoctus viam Domini dici poſſit. 698.2.c

Catenæ Petri quomodo ceciderint, vel fractæ ſint, & quid denotent. 499.1.c

Catenæ Pauli multa fecerunt miracula. 786.1.e

Catenæ Petri & Pauli claræ fuerunt miraculis, & Gregorius quid de his ſcribat. 889.1.c, Catenas Pauli quanti fecerit Chryſoſtomus declamatorie ipſe explicat. 890.1.b, ad Catenas Pauli videndas Chryſoſtomus optat Romam peregrinari.d, Catenæ Petri & Pauli vbi nunc ſint.ibid.

Catenis vincti erant rei manibus pedibuſque. 498.1.a

Catena vna rei & milites cuſtodientes ligabantur. c, Catenæ Petri & Pauli veneratione digniſſimæ, & præcipue illius e,

Catenatum Petri hiſtoria & laudes. ibid. vbi ſeruatæ ſint. 2.a, quanto habitæ pretio c

Κατηχέω & κατηχέομαι quam vim habeant, 654.1.d, deducere eius verbi vim optime explicat ibid.

Κατόρθωμα quid ſit teſte Cicerone & Plutarcho. 821.1.d

Cauda inſula quæ ſit, & quomodo varie legatur. 865.2.a

Cauſſæ ſecundæ dependent a prima, non tamen otiantur, ſed primæ cooperantur 670.2.d,e, hoc probatur ex ſacris literis, & quomodo eædem nos ſecuri & ſimilib. cōparent 671.1.a

Cauſſæ ſecundæ habent ſuam efficientiam, & præſertim voluntas hominis.b, Contraria ſententia eſt erronea, & à quibuſdam iudicatur hæretica d

Cenchreæ quis locus eſſet apud Corinthum. 693.2.a

Cenſus actus tempore Chriſti natiuitatis, quis fuerit, & ad quid. 238.2.a, quomodo hic dederit Iudæ Galilæo, vt ſeditionem moueret, occaſionem b

Centuria plures ſupra centenarium numerum complectitur. 436.2.c

Centurio in gratiam Pauli vinctis omnibus dat vitam. 875.1.a

Centurio quomodo erga Paulum affectus: & forte fuit Chriſtianus. 888.1.a

Centurio fuit fidelis, aut in fidem propenſus. 886.2.c

Centurio vnde dicatur, & qualis fuerit Cornelius Romanus 436.2.a, Centuria milites quod comprehenderet c.

Ceræ in ſacris vſus, & de cereo Paſchali, & qui in baptiſmo manibus geſtatur. 739.2.d

Cerinthus auctor fuit diſſenſionis, qua gentibus aditus in Eccleſiam interdicebatur, niſi prius Iudæi fuerint. 578.2.b, Cerinthus & Ebion Pauli aduerſarij quid de eo commenti fuerint. 579.1.c

Ceruicis duræ vel duriſſimæ, & indurare ceruicem, & incuruare & ſimilia quam vim habeant in Scriptura. 331.2.d, eadem eſt phraſis Scripturæ in multis aliis quæ ibidem recenſentur cū exemplis 332.1,a, Ceruicis eſſe duræ, quod eſt Spiritui ſancto reſiſtere proprium eſt Iudęorum peccatum.2.l

Cethim qui populi ſunt, an Macedones vel Romani. 621.1.c quam variæ ſint huius nominis interpretationes.2.a, de Kitthim & Dodanim filiis Iauan Arię opinio. b, de hoc nomin Auctoris ſententia b

Chaldæa infamis regio & ob Idolatriam, & ob diuinationem aſtronomicam. 269.2.

Chanaan regio terra promiſſionis dicta in Iudęorum poſſeſſionem cur ceſſerit. 533.1.a, quot in ea populi fuerint, & quibu nominibus dicti.b, gentem hanc cur Deus deſtruxiſſe dicatur. c, terra hæc quomodo ſortione diuiſa ſit, & mirabilia, quæ in ea euenerunt. d, qua ratione facta ſit iſta ſortio e

Chanaan regio vaſta erat, & à multis gentibus incolebatu 280.2.c, Chanaan regio vnde dicta, & omnem mercatoru regionem ſignificat, & Chananæi mercatores. 201.2

Cana duplex, vna minor, altera maior, ex qua orta eſt mulier Chananæa. 245.2.b
Chariſtia, Gentilium conuiuium ſacrum. 157.2.b
Charran regionis nomen, & vrbis qualis ſit, & de ea multa tam profana quam ſacra. 277.2
Cherintus auctor eorum qui contra Petrum quæſtionem mouerunt 478.2.b, quomodo Petro rationem reddendi cum ſuis acquieuerit. 482.
Chiliaſtarum error qualis, & qui eum ex Patribus ſint ſecuti. 16 2.b, eorundem refutatio.c
Chius inſulæ deſcriptio, & vinum Chium Maluaſinum dictũ. 744.2.d
Chriſtiana fides quam idoneos teſtes habeat, vt de ea nemo dubitare poſſit. 21.2.c, Chriſtiani quæcunque ſe occaſio offerat debent de Chriſto teſtimonium perhibere. 22.1.a
Chriſtiana fides multum commodi accepit ex Apoſtolorum mora in Iudæa. 2.d
Chriſtianus cui non contradicitur, ſuſpectus eſt. 891.1.c
Chriſtiani cuiuſque ſumma perfectio quæ. 439.2.d
Chriſtiani dicti ſunt Græci per conuitium. 485.1.d
Chriſtiani Romani quomodo de Pauli aduentu, certiores facti ſunt. 971.1.a, eos quomodo Paulus agnouerit, & de eorum occurſu exhilaratus.c
Chriſtiani primi cur feruentiores fuerint illis, qui poſtea ſecuti ſunt, quod idem de religioſis ordinibus dicitur. 135 1.a
Chriſtiani primi quomodo omnia cõmunia habuerint. 141.1.b
Chriſtiani nomen quando primum audiri cœpit. 486.2 a,b, quomodo hoc nomen nobis inditũ ſit, Auctoris ſententia.c
Chriſtianæ religionis præſtantia vnde dignoſcitur. 644.2 a
Chriſtiani maxime ex gentibus Iudæorum ſynagogas non frequentabant 199 2.a
Chriſtianis rerum ſuarum poſſeſſio licita: & Iulianus Apoſtata, qui nolebat eos & res ſuas defendere damnatur. 141 2.a,b
Chriſtiani primi ſingulari Dei prouidentia res ſuas diſtraxerunt. 142 2 b
Chriſtiani à gentibus inertes habiti. 145 2 c
Chriſtianorum accuſatio communis apud infideles & hæreticos quod eſſent ſeditioſi 612. [illegible] c, de eo crimine eos accuſarũt Iulianus Apoſtata, Genſericus Arrianus, Maxentius, Nero. d, e, quibus eos impij homines contumeliis afficerent 2 a, quidam accuſati ſunt [illegible], & ſub nominibus ſuppoſititiis a Poetis & aliis traducuntur c, d, quæ in Iudæos conuitia, in Chriſtianis etiam ingerebantur.e
Chriſtiani quamuis Deum colunt quem homines annũciarũt, non faciunt tamen Deum ſicut Gentiles faciebant. 635.1.d
Chriſtianorum religio non habebatur initio diuerſa a Iudaica. 848 1.c
Chriſtiani cur a Paulo in conuentu principum Sancti nominati ſint 849.2 d
Chriſtiana religio Ieroſolymis mire propagatur. 201.2.c
Chriſtiana libertas in perſecutores quanta fuerit. 331.
Chriſtiani quanta cura legem Dei cuſtodire debeant. 337.1.c
Chriſtiani antea Diſcipuli nominati cur poſtea ſint dicti Chriſtiani. 239. inter Chriſtianos qui ſint ſucceſſores Apoſtolorum & Diſcipulorum Chriſti. 240.
Chriſtiani accuſati ſunt à principio, quod magiſtratibus & ciuilibus legibus parere detrectarent. 238.2.a
Chriſtiani hominis ſumma in quatuor his virtutibus conſiſtit religione, timore Dei, oratione, eleemoſyna. 439.2.d
Chriſtianorum proprium eſt Deo eſſe genitos, & vere hi ſunt nobili genere geniti. 673.2.e
Chriſtianis ſunt opera manuum commendata maxime monachis. 682.2.c
Chriſtiani magis officium eſt agere, quam dicere. 1.2.a primi magis laborarunt Apoſtolorum virtutes cordibus inſculpere, quam geſta ſcribere. 3.2.c
Chriſtiani nomen eſt illud nouum, quod ab Eſaia prædictum eſt 486.2 c, huic nomini nobis eſt reſpondendum, ſi ſalui eſſe volumus. ibid. Hæreticis Chriſtiani nomen non conuenit. 487.1 a, Antiochienſi Eccleſiæ laudi datur, quod in ea primum id nomen auditum ſit c, quo tempore & anno id factum ſit.e
Chriſtiani in Iudæa grauius fame laborabant, quam alij, & quare. 488.2.c
Chriſtus operatus eſt in vita actionem paſſiuam, in morte paſſionem actiuam. 8.1.d
quomodo Chriſtus intelligatur per quadraginta perpetuos dies comediſſe, bibiſſeque cum diſcipulis. 11.2.e
quare Chriſtus Cornelio non apparuit ſicut Paulo. 440.1.a
Chriſtus quomodo ſit Iudex. 468.1 a, c, quãdo cœperit iudicare 2 b, in hoc mundo non iudicauit c quomodo quemquam nõ iudicet.d, quomodo ſit iudex viuorum & mortuorum.e
Chriſtus verus Deus eſſe demonſtratur. 796.1.b, eius inuocatio eſt vna baptiſmi diſpoſitio.c
Chriſtus prius fecit, quam docuit, & plus. 8.1.d
Chriſtus Deus probatur, cum per Spiritum ſanctum ſibi connaturalem [illegible]. 2.c
Chriſtus per Spiritum ſanctum omnia præcipiens Apoſtolis maximam denotat humilitatem. 9. 2. b, ſeipſum à mortuis excitauit. 10 1.c, vbi in cœlo ſit. 25.2.c
Chriſtus non eguit Spiritu ſancto, & ſic in ſpecie columbæ in eum deſcendit, alij ſic. 81.2.c
Chriſti diuinitas per Spiritum ſanctum maxime apparuit, nec licuit eam Iudæis ignorare 83. 1. c. habuit donum linguarum. 84.2.e
Chriſtus in miraculorum patratione cur ſe humilem ſicut Apoſtoli præbuerit. 565 2.c
Chriſtum apparere Deus voluit, quando homines eum recepturi erant. 568.1.c
Chriſtus vſus eſt iudiciaria poteſtate. 248.1.a. Chriſtus qua ratione ſeptem ſacramenta inſtituit, & ordinẽ diaconi. 253.1.a
Chriſtus cum aliis Diis coli noluit, inuitis tamen Romanis, & nolentibus Deus ſolus agnitus eſt toto orbe. 633.1 b
Chriſtus diriſſime a Iudæis flagellatus 634.1.d
Chriſtus toto corpore nudus virgis cæſus.e
Chriſti diuinitas colligitur. 638.2.c
Chriſtus lumen gentium & Iudæorum. 855.1.d
Chriſtus quomodo turbatus legitur. 868.2 a
Chriſtus quater Paulo legitur in Actis apparuiſſe, ſemel per Angelum, & cur neceſſe fuerit toties ei apparere. 81.1 c
Chriſtus in via Damaſcena perſonaliter Paulo apparuit, at in aliis non ita eſt certum.d
Chriſti apparitio Paulo facta fuit vera & realis. 851.2.a
Chriſti aduentus effectus eſt cæcorum oculos aperire. 852.1.c
Chriſtus paſſibilis qua ratione a Paulo dicatur. 854 2.d
Chriſti ſumma pietas & dignatio 855 1.a
Chriſtus a quot & quibus etiam ante paſſionẽ adoratus. 34.2.d
Chriſtus ſignum eſt cui contradicitur, & veluti ad ſagittam in eum tenditur. 91.1 b
Chriſti quaſi proprium nomen eſt, vt dicatur *veniens & venturus*, & de nomine Silo. 706.1.a
Chriſtus habet Eccleſiam, & verus Deus, & homo eſt. 754.1 d
Chriſtus ſanguine ſuo quomodo Eccleſiam acquiſiuit, & Caluini ea de re blaſphemiæ. 2.a, circa hunc locum Eraſmi expoſitio Arrianiſmum & Sabellianiſmum redolens.b, Chriſti omnes oues ſumus, & populus acquiſitionis, & non ſumus noſtri, ſed Chriſti. c,d
Chriſtus eſt nobis ſponſus ſanguinum.e
Chriſtus hæres vniuerſorum quomodo conſtitutus. 760.1.b
Chriſtus quomodo corruptionem nõ viſurus dicitur. 546.1.b, cur nomine Dauidis vocetur.d, Chriſti corpus vidit foueã, ſed non corruptionem. 2.d
Chriſtus ſolus plenus gratia dici poteſt 162.1.c, nõ eſt factus de non ſancto ſanctus.d, is maxime nobis ſpectandus in ſuſtinenda pro ipſo omni cõfuſione, & reliquis omnibus. 163.1.c
Chriſtus vitæ auctor qua ratione ſit.d
Chriſtus qua ratione peccare non potuit. 113.1.e, Chriſtus à quot & quibus ad mortem ſit traditus. 2.e, probatur verus Deus. 124.1.a
Chriſtus non ſic cœlum ſuſcepit, vt nunquam ſit in terris viſus, 168.1.c, in quo ſenſu verum ſit corpore Chriſtum cœlum ſuſcipere. 2.a, non repugnat Euchariſtiæ myſterio, quod cœlum Chriſtum ſuſcipiat.b, cur Propheta & non alio nomine honorificentiore à Moſe ſit dictus. 170.2.a, Chriſtus ex Iudæis natus, quare ſit ſuſcitatus c
Chriſtus in quot, & quantis Moſi ſit aſſimilatus 171.1.b, inter Chriſtum & Moſem non eſt omnimoda ſimilitudo. 2.a,b
Chriſtus a Patre quale præceptum habuerit c
Chriſtus cur Altiſſimus filius ab Angelo ſit dictus. 329.1.b
Chriſti nomen officij eſt, non naturæ. 155.1.a, ab Vnctione deriuatum eſt, ſed à qua, pluribus traditur.b, eſt nomen Regis, Prophetæ, & Sacerdotis Chriſtus. ibid. eſt nomen Dei & hominis, & vnctio Chriſti ſpiritualis eſt.c,d
Chriſti præcipuus typus eſt Dauid c
Chriſti nominis falſæ deriuatores. ibid.
Chriſti nomen etiam ante Incarnationem D N. datum.d, in veteri teſtamento etiam Chriſtus dictus fuit. 2.b, c, cur ab Hebræis Ieſu nomen, & à Græcis Chriſti ſumus mutuati: & quid ſibi vult, quod nunc Ieſus Chriſtus, nunc Chriſtus Ieſus dicamus.d, his nominibus ſic combinatis Incarnationis myſterium exprimitur. c,156.1.a
Chriſti in patrandis miraculis conſuetudo eſt, facere aliquid per quod ipſorum veritas pateſiat. 156.1.c
Chriſtus in committendis miraculis carne ſua tanquam inſtrumento vſus eſt 2.a
Chriſti Ieſu nominis vis quanta. 158 2.b (e
Chriſti fides defuit Cornelio, ſine qua ſaluari nõ potuit. 437 2.
Chriſtus vocatur Dei filius, & quomodo ſit a Patre glorificatus. 160 2.c, ſanctus, Chriſti eſt epithetum proprium. 161.2.e, ſanctus cur ſit. 162.1.a

Chriſti diuinitatem & humanitatem quomodo eius Reſurrectio teſtetur. 10.2.a, triplex eius natiuitas, ſecundum carnē, ſecundum ſanctificationem, & conſummatam perfectionē, 11.2.b, eius cauſſa ſpiritualium etiam commodorum detrimentum aliquod pati debemus.c, vbi fuerit per XL. dies poſt Reſurrectionem incertum.d, in iudicium eius aduentus deſcribitur. 32.1.b,c
Chriſtus & Apoſtoli togam ſuperiorem geſtabant. 714.1.d
Chriſtus quomodo præſtigiator non fuerit, oſtendunt veteres. 716.2.
Chriſtus qua ratione ſimul fuerit viator & comprehenſor ab exordio ſuæ conceptionis. 119.2.e
Chriſtus eſt Dominus Dauid etiam ſecundum humanitatem, & diuinitatem excellentiſſime. 324.2.b
Chriſtus in via vere eſt a Paulo viſus. 795.1.b
Chriſtus cœli incola factus, gloriam ſuam magis quam cum in mundo eſſet, quomodo manifeſtauerit. 78.1.c
Chriſtus propria auctoritate, non alij etiam Apoſtoli dæmonia eiecit. 630.2.c, cur non ſit habitus à Romanis Deus, cum Tiberius hoc de eo decreuiſſet. 633.1.a
Chriſtus non requirit ab omnibus effectum abdicationis, ſed effectum. 503.1.d
Chriſtus in hac vita ſeruire noluit, id tamen potuit. 110.2.b
Chriſtus eſt Deus dans Spiritum ſanctum, quem Apoſtoli non dederunt, ſed orauerunt vt daretur. 368.2.a
Chriſtus cur agnus & ouis dicatur, & multa de his animalibus, quæ illi adaptantur. 384.2.c
Chriſtus non tantum agnus, ſed & ouis, & aries, & leo dicitur. 385.1.a
Chriſtus vt æqualis ſit Patri, naturæ eſt non gratiæ, vt autem homo ſit aſſumptus in Deum, gratiæ eſt, nō naturæ. 465.2.c
Chriſtus ſemper voluit editi à ſe miraculi ſignum extare 426.2.b, rogat Patrem facturus miracula, vt homo, imperat vt Deus.d, Chriſti corpus aromatibus conditum non in die ſepulturæ tantum, ſed etiam poſtea, niſi prius reſurrexiſſet. 429.1.a,b
Chriſtus non omnes quos ſanauit corporaliter, animo ſanauit. 164.1.d
Chriſtum eſſe Deum & Meſſiam alij fide diuina, alij humanā tantum crediderunt 2.e, poſt Reſurrectionē Apoſtolis Chriſti diuinitas magiſ innotuit 165.1.a, Chriſti humanitatis viſio erit ſecundarium noſtræ beatitudinis obiectum. 168.1.a
Chriſtus cœlum capit, & à cœlo capitur.b, Chriſtus probatur Deus, quem cœlum ſuſcepit.d
quare Chriſtus ſe filium hominis ſæpiſſime appellet. 343.2.a
Chriſtus non eſt Patre inferior ex eo quod ſtet à dextris Dei, ſed æqualis. 340.2.a, 341.1.a
Chriſtus vt Deus conſidet in eodem throno cum Patre, vt homo, ſedet ad dextram Patris, & cur. 340.2.d
Chriſtus filium hominis cur ſeipſum vocauerit. 343.1.a, cur ſic Stephanus Chriſtum vocauerit.b
Chriſtus dictus eſt Filius hominis, quia fuit virginis filius.e, aliæ rationes pleræque. 2.a
Chriſtus hoc etiam ſe nomine nuncupauit, cum de ſe glorioſe loquitur.d
Chriſtus quomodo ſit eiuſdem ſpeciei nobiſcum. 343.1.d
Chriſtum ſtantem non ſedentem Stephanus cur vidiſſe ſe dicat. 344.1.b
Chriſtum ſuſcitatum nemo vidit impiorum. 467.1.d
a Chriſto quando ſupputari anni cœperint. 488.1.c
Chriſtus ſuas iniurias leuiter ferens, ſuorum perſecutiones grauiter coercet, & vindicat. 398.1.e
Chriſtus iam ſuſcitatus à Paulo viſus eſt.2.e. hoc autem accidit in ipſius conuerſione. 399.1.a
Chriſtus non fuit in cœlo, cum viſus eſt, ſed prope ipſum ſtetit.c, fuit in cœlo, & ſimul in terra, vel tantiſper de cœlo deſcendit.d
Chriſtus ſimul poteſt eſſe in cœlo, & in Euchariſtia.2.b
Chriſtus ſoli Paulo in terris poſt reſurrectionem viſus.d,
Chriſtus cum Paulo cur modeſtiſſime locutus ſit.e, quibus verbis vti poterat. ibid.
Chriſti vox a comitibus Pauli quomodo audita, vel non audita fuerit. 402.2.b
Chriſtus melius oſtendere potuit, quanta ſint pro homine ferenda, quam quiuis alius, & cur. 410.1.d
Chriſtus amicorum omnium amiciſſimus, vbi ſe maxime talem prodidit. 137.2.c, Euchariſtiam percepit & corpus & ſolum hoc ſacramentum ſumpſit. ibid.
Chriſto fuit pœnalitas quædam animam eſſe in inferno, & corpus in ſepulchro. 118.1.a,b, hoc tenetur. ibid.
Chriſto nec morbi in vita, nec corruptio corpori eius poſt mortem competere potuerunt, & cur. 2.a
Chriſtus non aſſumpſit corpus impoſſibile.c,d
Chriſti reſurrectionem cur Petrus Deo tribuerit, non ipſi Chriſto. 168.1.a
Chriſtus lapis angularis cur dicatur, & reprobatus.d
Chriſtus lapis frequenter dicitur.2.a
Chriſto bene lapidis proprietates conueniunt.b
Chriſto omnium hominum ſalus tribuitur. 187.2.e, Mediator noui Teſtamenti, & ab origine mundi occiſus.d, à Chriſto quomodo ſit ſalus noſtra, & a nobis. 188.1.d
Chriſti nomen impij dedignantur, quod ipſi pronunciare indigni ſunt. 190.1.d
Chriſtus dici poteſt Dei ſeruus ratione humanæ naturæ. 194.2.a,b, qui aſſeruerunt eum ſeruum dici non poſſe.b
Chriſtus caligas non habuiſſe dicitur, & quare. 500.1.d
Chriſtum cur Deus potius dicatur ſuſcitaſſe, quam ipſe ſeſe. 542.1.b
Chriſtum etiam ἀπὸ τῦ μαγείας quidam deducunt. 57.2.a
Chriſtus ſi dicatur quaſi Χρηστὸς, id eſt, vtilis, bene ſonat. 58.1.a
Chriſtus multa dixit, & fecit, quæ ab Apoſtolis ſcripta non ſunt. 6.2.c
Chriſti operum initium vnde ſumendum. 8.1.a
Chriſtus patiendo eſt mirabilia operatus.c
Chriſti forma, & pulchritudo qualis & quanta. 45.1.b
Chriſtus quomodo intrauit, & exiuit. 65.1.d
Chriſtus Dei, & Abrahæ filius eſt propter duplicem naturam 175.1.b
Chriſtus benedictus de Magia notatus fuit. 184.1.e
Chriſtum qui a Magia liberarunt, & petrum Magum dixerunt, redarguuntur 2.a
Chriſtus, vt homo coniunctum eſt diuinitatis inſtrumentum. 111.2.d
Chriſti miracula talia ſunt, vt à nullo negari poſſint.e
Chriſti mores prorſus inculpati, nō miraculis ipſius aſtruunt. 112.1.a
Chriſtus omnino nouus homo, & noua omnia intulit. 660.1.e
Chriſtus in Scriptura varie vſurpatur, & ipſe eſt verum lumen ad illuminationem Gentium. 553.2.d,e
Chriſtus a militibus & plebeiis hominibus honoratus, voluit etiam ſuos Diſcipulos a nobilibus, & potentibus honoribus affici, quod exemplo Maximi demonſtratum: ſed legendum Valentiniani. 464.2.a
Chriſti pulchritudo ſupra homines ſingularis oſtenditur. 300.2.a
Chriſti maior familiaritas non arguit maiorē ſanctitatē 40.1.d
Chriſtus cur Iudam, quem ſciebat futurum proditorem Apoſtolorum elegerit. 57.1.e
Chriſtus ante Reſurrectionem potius magiſter, quam Dominus dictus, poſt illam Dominus eſt dictus. 17.2.b, & 463.1.a, poſt Reſurrectionem ſe geſſit pro Deo 19.1.b, habuit ſcientiam futurorum ſemper. ibid. quomodo iudicij diem neſciuerit.c,d
Chriſtus quomodo neget ab vllo teſtimonium accipere, tamē & Apoſtolos, & alios teſtes ſuos eſſe vult. 21.2.d
Chriſtus venit cum ſumma mundus pace frueretur. 461.2.e
Chriſtus poſt Reſurrectionem manducauit & bibit cum Apoſtolis 467.1.e, cur ſolus eius Euangeliſta meminerit.2.c, mandauit Apoſtolis plurima, quæ Euangeliſtæ non ſcripſerant.e
Chronologiæ ratio per Conſules & Imperatores diuina Eccleſia retenta. 488.1.b
Chryſoſtomus vt doctrinam Pauli maxime aſſecutus eſt, ſic vitam & mores eſt imitatus. 758.2.b
Cibi communes & immundi quomodo differant. 547.2.a
Cibi ante ſumptionem cur benedictio, & gratiarum actio fiat. 872.2.d
Ciborum diſtinctio mundorum ac immundorum Noe cognita. 447.2.e
Ciborum varietas quanta vni homini conceſſa, & noſtra vecordia, qui Deum in tantis beneficiis non agnoſcimus. 569.2.e, 570.1.a
Ciborum vſum hæreſes vel damnantes, vel ſine diſcrimine cōcedentes damnatæ ſunt 570.1.e
Ciborium vox vnde dicta ſit, & quid ſignificet. 326.1.e, quid præterea ſit ciborium, & qui eius meminerint. 721.2.e
Cilicia regio vnde nomen habeat, & quid complectatur. 285.2.a,b
Cingi, & accingi, ſuccingi, & præcingi, qui differant. 499.1.e
Circa Platonem pro Platone Græca phraſis eſt. 529.1.c
Circuire mare & aridam qui ſit. 94.1.b
Circumciſio etiam ad imitandū Chriſtum ſuſcipienda non eſt. 617.1.c, de circumciſione hodie recipienda errores aliqui.e
Circumciſionis nomine tota lex Moſis intelligitur. 578.2.d
Circumciſio cur inſtituta ſit. 284.2.d
Circumciſione quot, & quanti populi ſunt vſi.e
Circumciſæ etiam mulieres 285.1.a, cur circumciſionis præceptum ſolis viris datum.c,d
Circumciſionem quinam ad ſolam differentiam populi Dei inſtitutam putent, non ad delendum peccatum.e, tamen cō-

munior eſt aliorum ſententia, qui dicunt eam hunc effectũ habere. 1.a

Circumciſio mulierum non [illegible], ſed ἰατρικὴ cenſenda eſt 285.1.b, non amplius in vſu eſſe poteſt.b, quomodo dicatur fœdus ſempiternum.c, Æthiopes Chriſtiani cur iam circumcidantur.d

Circumciſionis miniſter non fuit certus. 286.1.b

Circumciſionis inſtrumentum ordinarium non fuit petra.c, verane fuerit petra, qua circumcidit Ioſue, & Sephora dubitatur.d, confirmatur fuiſſe petra a Maſio, & aliis, ſed poſtea mutata 2.a,b

Circumciſio vbiuis dari poterat, non in ſolo templo, nec Ioannes, nec Chriſtus in templo circumciſi ſunt.b,c, cur octauo die conferebatur.d, cur vltra octauum diem non differebatur. 287.1.a, eſt tamen aliquando dilata, & cur Hebræi in deſerto circumciſi non ſint.c

Circumforanei homines, Græce ἀγοραῖοι, quinam ſint. 647.2.d, ex huiuſmodi hominibus accuſatores fuiſſe, eſt Apoſtolorum innocentiæ teſtimonium. 648.1.a

Circulare, & circulator quid ſint. 710.2.d

Cirene regio, ſeu ciuitas quæ ſit & quotuplex. 83.1.c

Citatio primus eſt actus iudicialis, & valet ſententia pro abſente non citato, non tamen contra non citatum. 821.1.b

Citharæ ſimiles ſunt, qui facere recta omittunt, tantum dicũt. 8 2.d

Ciuilitas quæ ſit, & vtrum à Tribuno ius ciuitatis Romanæ emptum ſit. 800.2.a

Ciuilitatem τὴν πολιτείαν recte Interpres noſter reddidit, & aliquando conuerſationem.c

Clamauit Chriſtus in vita quoties, & cur. 235.2.c

Clamor cordis quidam eſt, & quis ille ſit. 192.1.c

Clamor in Scriptura eſt peccatum cum libertate, & peccata in cœlum clamantia. 344.2.b

Clamor in morte Chriſti, & Stephani quid denotent, & multa de illo clamore. 351.1.a

Clamor quid ſignificet in Scriptura. 98.2.a

Claudiæ gentis auctor quis fuerit, & quot ſint ex ea gente familiæ. 87.1.b

Claudius Imperator à populo fragmẽtis panis petitus. 491.2.c

Claudi curatio cur a Petro prima facta ſit. 156.2.c, myſtice quem deſignat hic claudus. 157.1.a, de hoc claudo, & miraculo in eum facto Aratoris carmina. b, Tropologice quid claudus ſignificet, & pia ad claudicantes, vt erigantur, cohortatio.d,e

Claudus cur, quomodo exilierit 2.a

Claudus, quem laudat Deum, Chriſtus eſt.c

Claudus hic credidit. 158.1.a

Claudus Apoſtolos quanti fecerit. 2.d, qua ratione integram ſit ſanitatem adeptus. 164.1.c

Claudi ſanatio non eodem die Pentecoſtes, ſed poſtea facta eſt. 149.1.c

Claudi nomen cur taceatur. 150.1.c, cur à Chriſto curatus non fuerit.e

Claudus cum Apoſtolis poſitus fuit in cuſtodia, & cum eis in Concilio ſtetit. 184.1.d, eius conſtantia prædicatur. 189.2.c

Claudus Lyſtris curatus à Paulo ſicut a Petro Ieroſolymis. 560.1.d, hunc quomodo Apoſtolus reſpexerit. 2.a, huius claudi cum altero illo comparatio.b

Claudorum, & paralyticorum curationis cur maxime inter alia ſigna mentio fiat. 363.2.d

Clauis quatuor maxime rerum eſt penes Deum, & quæ ſint illæ. 569.1.c addi etiam & aliæ poſſunt.d,e

Clemens VIII. Pontifex Maximus, & Iuſtinianus Cardinalis titulos vrbis collapſos reſtituerunt. 700.2.c

Clerici ab auaritia quantum alieni eſſe debeant. 761.1.a

Clerici, & monachi laborare manibus quomodo debeant. 2.c, 762.1.a

Clerus, ſeu κλῆρος, quid ſignificet. 59.2.a

Clerus cur nomen ordini clericali dederit b

Clericorum in capite quid ſphæricæ figuræ corona deſignet.e

Clerici ſunt dicti a ſorte, id eſt ἀπὸ τοῦ κλήρου.b

Clerici perſecutionum tempore funera curarunt. 214.2.a

Clericorum veſtitus qualis olim fuerit. 50.1.c

Clictouæi loquendi modus de Paternitate vitari debet, & quare. 765.1.b,c

Cæcitas Pauli, & Tobiæ inter ſe comparantur 411.1.c, quomodo verum eſſe poſſit, vt cæcitatis curatio Baptiſmo tribuatur. 2.c

Cæcitas Sodomitarum qualis fuerit, & ab Auguſtino qualiter definita. 403.1.b

Cæcitas Paulo qualiter contigerit. 401.2.c

Cæcitatẽ Democritus cur procurauerit, & qua ratione. 403.1.d

Cæcati multa luce qui, & quot fuerint.e

Cæcis animalibus cur ad molendum vtamur. 528.1.c

Cæci ſunt & Gentiles, & Iudæi, qui ignorant Chriſtum. 852.2.b Iudæi tamen potius clauſos habent oculos, cum Gentiles nihil plane videant. & cur 2.a

Cœlum cur potius ſedes Dei dicatur, quam terra. 539.1.b

Cœli nomine intelliguntur cœli incolæ. 550.1.d, Deus ipſe quandoque. 2.a

in Cœlis Deum habitare communis eſt hominum opinio, Poetarum teſtimonio confirmata. 1.c

Cœli aſpectus non modo admirationem, ſed etiam fiduciam in Deum excitat. 339.1.c, id Chriſtus fecit, & quam ob cauſam.c,d

de Cœlorum regno cur mentionem Chriſtus, & Apoſtoli crebro fecerint. 970.1.d

Cœli qua ratione aperti viſi ſine fractione ſint. 341.2.a

Cœlos apertos in Baptiſmate Chriſti alij viderunt, ſed non cum a Stephano viſi ſunt.b

Cœli viſi ſunt aperti reali corporea viſione, non imaginaria e

Cœlos plures eſſe & Scriptura, & ratio docent. 192.2.b

Cur Cœlo, & terra rerum vniuerſitas deſignetur.c

Cœlum in Scriptura pro aere vſitatiſſimum. 76.2.c

Cœmeteria Chriſtianorum vbi ſita. 213.2.d

Cœna quid ſit, & quid ſignificet, cum pro Euchariſtia ſumitur. 137.2.d

Cœnaculum quid ſit, nempe ſuperior pars domus. 36.2.a, in quo differat a cœnatione. ibid.

Cœnaculariam exercere qui dicebantur. ibid.

Cœnaculum, in quod Apoſtoli conuenerunt, fueritne idem cum eo, in quo Chriſtus cœnam celebrauit. ibid.c, quis illius cœnaculi fuerit dominus. ibid.d, non fuit Ioannes Euangeliſta, nec Simon leproſus. ibid. cur in eo Chriſtus Paſcha celebrare, & Euchariſtiam inſtituere voluerit. 37.1.a

Cœna communis, & ſacra olim coincidebant: vnde factum eſt, vt Diaconi vtrique miniſtrarent. 253.2.c, quomodo illud fieret d

in Cœnobiis minus opulenti ſæpius de victu querũtur. 246.1.d

Cognati nomen quos, & quales complectatur. 453.2.c

Cognatio, & agnatio inter quos ſecundum Iuriſconſultos.e

Cognatus quis ſit apud Italos, & multa de his affinitatis nominibus c

Cognomina vnde peti ſoleant, & quomodo exprimenda. 464.2.c

Cohors militum quæ eſſet, & quot conſtaret militibus. 436.2.c,d

Cohortium diuiſio.e

Cohors maior numerus dicebatur. 437.1.b

Cohors Italica quæ eſſet.d

Collactaneus, Græce σύντροφος, quam vim habeat. 518.2.c,d

Collecta quales habeat ſignificationes. 488.2.d

Collectæ, ſeu cœtus feſtum apud Iudæos qualenam eſſet. 489.1.c

Collectæ, ſeu eleemoſynæ vſus in die Dominica, antiquus, & diu ſeruatus in Eccleſia. c,& 2.a

Collectæ nouæ aliquando ob neceſſitatem exigebantur. 2.c.

Colonia Latinum vocabulum quid ſignificet. 625.1.a

quid ſit Colonia ducto à Latinis vocabulo.e

iterum quid ſit Colonia magis proprie. 2.a

Coloniæ cur deducerentur.b

Colonia, & municipium quomodo differant.c

Colonia potior municipio d

Color albus ac candidus idem non ſunt. 458.1.c

Coloſſenſes, ad quos ſcribit Apoſtolus, non ſunt Rhodij, contra Calepinum. 769.2.c

Comeſtio Chriſti poſt Reſurrectionem qualis & ſimiliter Angelorum. 12.2.c,d

ex Chriſti comeſtione quid moraliter poſſimus intelligere.c

Communis pro immundo in Scriptura vſitatum. 447.1.c

Commune id eſt, & quod immundum, & quod indiuiſum eſt. 2.a

Communis cibi, & immundi quædam differentia. ibid.

Communes cibi, ſeu immundi qui. b, immundos hos cibos edere cur Iudæis prohibitum.c

Communicare idem eſt quod coinquinare, in Scriptura 447.1.d

Communio multa ſignificat, præcipuum eſt participatio Euchariſtiæ. 137.2.c

Communio clericalis, & laica in quo differant. 138.2.d

Communio rerum omnium typus eſt cœleſtis Ieruſalem. 140.2.c

Communio bonorum Chriſtianis omnibus neceſſaria non eſt, & ſeruata eſt à primis Chriſtianis, qui habuerunt omnia communia. 199.2.b

Communionem bonorum omnium Gentiles conuerſi non ſeruarunt, ſed Iudæi.c

Communis nomen duplicem habet ſignificationem. 447.2.a

Compulſio quædam moralis, & alia phyſica, hæc quando adhibenda, & quando non. 559.1.b

Compunctio dolor animi de peccatis cur ſic dicatur. 127.1.c, eſt quædam compunctio mala, quæ qualis ſit.d
Compunctionis ſpiritus malus quis ſit e
Concilium ſine Pontificis auctoritate cogi non poteſt. 583.2.e
Concilia ſine Pontificis auctoritate nullam habent firmitatem. ibid.
facultas Imperatorum quatenus ad celebranda Concilia neceſſaria. 584 1.a
in Concilio definiri aliquid poteſt non expreſſum in Scriptura. 605.2.d
Concilia poſſunt dicere: *Viſum eſt Spiritui ſancto*: ſed nō dicunt, ſed aliud. 606 1.d
Concilium, & Synagogam Iudæi habebant, tanquam maius, & minus tribunal. 230.2.c
Concilium Ieroſolymitanum cur inter alia idolothyta prohibuit. 594.1.c
Concilia œcumenica quales ſubſcriptiones habere ſoleant. 607.2.e
à Concilio præter Paulum, & Barnabam cur alij Antiochiam miſſi. 581.1.b
Concilia in Eccleſia cur cogi cœperint.e
ad generale Concilium prouocantes cur non exaudiantur. 2.a
Concilio Ieroſolymitano qui interfuerint. 582.2.e, in eo Concilio quomodo tota Eccleſia conuenerit. 583.1.a
ad Concilium non admitti debent laici, ſed ſoli Epiſcopi.b,c
Concilia œcumenica non permittuntur cuiuſcumque examini. 607.1.c
Conciliis Epiſcopi ſubſcribentes quem ordinem ſeruarunt. 608.1.a
in Concilio Ieroſolymitano nulla facta eſt mentio de idolis. 594.
Concilium Ieroſolymitanũ quo tempore celebratum. 579.1.b
Concilio illi qui & quot ex Apoſtolis interfuerint. 581 1.b
Concionator quomodo D. Petrum imitari debeat. 126 2.c, debet non plauſum populi, ſed lacrymas excitare. 127.1.b, qualiter vere Chriſtum euangelizat. 131.2.d
Concionatores ne in concionibus noua miſceant & curioſa, ſedulo mouentur. 661. 1.d, alio ei migrandum eſt, quando non apparet ſpes frugis niſi ſit Epiſcopus. 677.1.b, ita importunus eſſe debet, vt ſeruet opportunitatem. ibid.
Concionatoris & paſtoris partes. 131.2.d
Concionatores ſe ad populi captum accommodare debent. 625.2.a
Concionator caueat prolixitatem, & auditor tædium vitet. 740.1.c
Concionatorem qui audiunt, Deum in eo loquentem conſiderare debent. 458.2.e
Concionator caueat ne quid ſibi arroget, & admittat honorē, qui debetur Chriſto. 559.2.d
Concionatori pro aliis neceſſaria bona fama. 99.1 e
Concordia facit vt ſit vna anima in duobus corporibus. 199.2.a
Concordia charitatis ordinata eſt, vt non omnium ſit docere. 200.1.b
Concordiam Dæmon maxime odit, & Deus diſcordiam. 199.1.a, ex concordia naſcitur communio bonorum.c
Concordiæ cauſſa relinquenda etiam, quæ iure repetere poſſumus.d
Concordiam quantum in Chriſtianis & in Religioſis maxime non inueniri ſit deplorandum. 198 2.c
Concordia in Eccleſia & religione S Trinitatis ſymbolum.e
Conductum quid ſit, & vbi Paulus domum conductam habuerit. 894.1.d
Confidere quomodo intelligatur, quando Chriſtus eo verbo vtitur. 811.2.a
Confeſſio quam feciſſe narrantur Epheſij potiùs ante baptiſmum, quam poſt baptiſmum facta eſt. 715.2. d, Doctores qui eo in loco de Confeſſione ſacramentali non agi aſſerunt.e, de peccatorum confeſſione quid ſcribat Baſilius. 716.1.c
Confeſſio peccatorum ante ſumptionem Euchariſtiæ facienda. 139.1.d
Confeſſionem fidelium qui non dixerunt eſſe ſacramentalem, & qui dixerunt ſacramentalem. 714.2.d
Confeſſionem etiam ſecretam, & publicam hic extare probatur a nonnullis.e, reſpondetur hæreticus hunc locum ab hoc ſenſu detorquentibus 715 1.b, qui de hac confeſſione locum intelligant.e, Auctoris de hoc loco ſententia. 2.a
Confiteri, quod ὁμολογεῖν Græce dicitur, quid ſignificet. 296.2 c
Confirmatio ſacramentum impoſitionis manuum dictum. 368.2.e
Confirmationis ſacramenti Miniſter proprius eſt Epiſcopus. 369.1.a, eius effectus eſt gratiæ augmentum, quæ interius ſanctificat ibid. Patres qui & quot huius ſacramenti meminerunt. b, c, huius ſacramēti tractatores.e, vocatur τελείωσις, & cur. 2.a, oleo cum balſamo Apoſtoli an vſi ſint ibid. quomodo concedi poſſit Apoſtolos eo vſos non eſſe.b, miniſter ex ordinatione Papæ poteſt eſſe Presbyter.c, & ſi conferat ſine ea, nihil facit.d
Confirmationis ſacramentum an Epheſij receperint Paulus interrogat, quod ipſe eis contulit. 704.1.c
Confirmationis ſacramentum Epheſiis eſt collatum. 706.2.d
Confirmationem ſuſcipientibus dantur gradus gratiæ. 707.1.a
Confirmationis ſacramenti effectus Apoſtoli receperunt in Pentecoſte, & de eius materia oleo, & balſamo. 82. 2.e, huius ſacramenti effectus quis ſit. 83.1.b
Coniugum concordia optanda, ſed rara. 205 2.e
Conſcientia & bona fama nobis curæ eſſe debent. 642.1.d
Conſcientia perturbata ſemper præſumit ſæua. 784.1.b
Conſilia inſana mutare nolle mera inſania eſt. 835.1.c
Conſilium, & Concilium idem ſunt, & vnde dicantur. 838 1.c
Conſilium omne Dei qua ratione Paulus enunciauerit. 752.2.b
Conſilium non eſt proprie in Deo, ſed ſic quatenus rectum & determinatum aliquid ſignificat. 113.2,c
Conſilium vocationis ſuæ Deus cur abſcondit. 471.2.b
Conſilio proprio non eſt nitendum, ſed parendum Deo, etiam quicquid voluerit præcipienti. 448.2 b
Conſilium nullum eſt contra Dominum, & quomodo illud impij irritare dicantur. 242.2.b
Conſolatio, & timor ſunt duo veluti calcaria. 425.1.a
in Conſpectu alicuius eſſe vel coram Deo, vel homine ſiſti, quam vim habeat. 459.1.a
Conſpirant ad malum multi, ad bonum pauci. 813.1 a
Conſpiratio in Paulum maxima fuit.c
Conſpirationes Iudæorum in Chriſtum plurimæ, & aliæ in alios c, d
Conſtantia, cui reſpondet Græce παῤῥησία, quid ſignificet. 188.2.c
Conſtantinopolitana Eccleſia non eſt Patriarchalis. 475 1.b
Conſuetudines, & quæſtiones quomodo differant apud Iudæos. 847.2.a
Conuentus nocturni non permittuntur laicis. 504.2.c
Conuentus mercatorum, negociatorum, & artificum ſuſpecti prohibentur. 715.1.a
Conuertantur cur pauci, cauſa eſt malum vitæ exemplum, & cur multi, bonum. 94.1.c
Conuerſio pendet à libero arbitrio. 175.2.c
Conuerti a peccatis inter maxima Dei beneficia computandum. ibid.
Conuerſi quinque millia ad fidem vno die quomodo computandi. 179.2.a
Conuerſio Pauli Burgenſis ex Iudæo Chriſtiani comparatur cum illa D. Pauli. 416.1.c
Conuerſio tribuitur fidei, vt & iuſtificatio, & de verbo Græco ἐπιστρέφω. 483.2.e
Conuiuia in profeſſione Religioſorum, & aliis in celebritatibus vnde orta, & reprehendi non debent, modo non ſint ſuperflua. 32.2 a, alogia quæ dicerentur. 97.1.e
Cor Deus indurare, & aggrauare qua ratione dicatur. 332.1.a,b
Cor durum quodnam ſit.b
Cordis circumciſio quæ ſit, & multa de ſpirituali circumciſione.b,c
Cordibus diſſecare quid ſit, & de verbo διαπρίειν Græco, quod huic reſpondet 337.2.c,d
Cor Dei adaptari homini, & quodammodo cum eo conuenire mirum. 337.1.b
Cor hominis non poteſt non eſſe in manu Dei, ſed paucorum eſt habere cor ſecundum Deum. ibid.
Cor animæ noſtræ eſt Spiritus ſanctus, & Chriſtus caput. 80.2.e
Cor nomen in Scriptura quid ſignificet. 67.2.c,d
Cor hominis erectum. 843.2.a
Coram Deo, quam vim habeat. 458.2.d
Corinthus vrbs qualis, & æs Corinthium quomodo conflatum. 680.1.e. reſtituta ab Auguſto, & eius celebritas. 2.a
Cornelius Centurio fuit Italus, & Romanus. 455.2.c
Cornelij nomen familiæ Romanæ, vnde ſit ductum, & quot familiæ id ſortitæ ſunt. c, & 436.1.a
Cornelius Romanus nobilis factus Chriſtianus merito laudatur. 436.1.b, fuit fidelis, & iuſtus coram Deo, quamuis ei deeſſet cognitio legis Euangelicæ. 439. 2. b, defuit ei fides Chriſti, ſine qua ſaluari non poterat. 437.2.d, quomodo ſe ad Chriſti doctrinam diſpoſuit. 438.1.c, eius conuerſio non fauet Pelagianis.c, cur viſo Angelo timore correptus ſit. 440.2.b, quare ad Petrum non mittitur. 441.2.a, eius modeſtia ſingularis. 442.1.c, procidit ad pedes Petri tanquam patris ſpiritualis. 455.1.c

Cornelius in eo, quod Petrum adorare voluit excuſatur. 454.1.c
Cornelius quorum exempla ſecutus tantam Petro exhibuit reuerentiam. 457
Cornelius quantùm orauerit, ſeu ieiunarit, cùm viſionem habuit. 458.1.b
Cornelij cum Abraham comparatio. 472.1.b
Cornelius fuit Epiſcopus Cæſareæ, & quædam alia de eodem. 474.2.b
Cornelij eleemoſynæ multæ, & orationes quales fuerint. 439.2.a
Cornelio hora nona Angelus apparuit, & cur. 440.1.b, quare tunc temporis in oratione perſtiterit.c
Cornelij in acceſſendo Petro humanitas & moderatio. 441.2,
Cornelius cognatos, & amicos ad ſuum conſortium aduocauit. 453.2.d,e, qua ratione ipſe Petro obuiam venerit, & eum adorauerit. 454.1.c
Cornelius etſi iuſtus, non poterat transferri ad vitam æternam ſine explicita Chriſti fide. 438.1.a
Cornelij exemplo, qui ante Chriſti fidem bonis operibus intentus fuit, abutentes Pelagiani arguuntur.e
Coronæ vſus in ſacris Gentilium qualis. 563.1.b, in Iudæorum ſacris nullus fuit coronæ vſus.c, quibus ex rebus fierent coronæ, & multa de his.c,d
Corona vſi ſunt Hebræi in ſacris 2.a
Coronis, & ſimilibus Chriſtiani primi vſi non ſunt.e, poſtea tamen ſunt vſi. ibid.
Correptio fraterna non debet præcedere accuſationem, quando emendationis ſpes nulla eſt. 210.2.d
Correctio fraterna coram omnibus quando facienda. 371.1.c
Corruptionem non vidit Chriſtus, ſed foueam & ſepulcrum, & vox Hebr. & Chald. id ſonat. 119.1.d,e, corruptionem Chriſtus non eſt paſſus, etſi granum mortificatum. 2.a
Cos inſula quæ ſit, & quarum rerum ferax. 769.1.a
de Coa in libris Regum quam vim habeat.b,c, & vera inſula vbi fila tenuiſſima texebant, ſed non Thecua d
Creatum nihil non eſt a Deo 193.1.b
Creaturæ omnes clamant accipe, redde, caue, & quid illud ſit. 157.2.d
Creaturæ quantam nobis de Deo cognitionem ingenerent. 628.1.b, harum teſtimonium nemo valet effugere c
Creaturæ omnes clamāt Deum ſuum eſſe auctorem.d, Creaturæ omnes factæ ſunt in deceptionem & muſcipulam. 573.1.b
Creaturæ omnes a Deo dependent continue in ſuo eſſe & operari. 670.2.c
Credere Deo, in Scriptura, idem eſt quod credere in Deo. 217.2.b
Credere Deo, & in Deo, & in Deum non diſtinguuntur ſemper.d, qui credit in Filio Dei, & qui credit in Filium Dei iidem ſunt.e, probatur tamen circa hoc communis Theologorum diſtinctio. 218.1.a
Credere Deo vel in Deum non ſemper diſtinguuntur. 432.2.c
Credere debemus omnibus, etiamſi videantur leuia, quæ in Scripturis continentur. 825.2.c
Credendum etiam iis quæ ſcripto tradita non ſunt.d
Credentes, vnum nomen eſt Diſcipulorum Chriſti, ſicut & fideles. 198.1.a
Credentes qui ſe abdicaſſe bonis leguntur, etiam continentiam & obedientiam ſeruarunt. ibid.
Credentium multitudo maior ſub Apoſtolis, quam ſub Chriſto. 218.1.d
Creſcens in Galatiam ſiue Galliam miſſus eſt à Paulo. 618.1.a
Cretæ deſcriptio, & quæ in ea gignantur. 94.2.c, & 1.a
Cretæ inſulæ deſcriptio, & multa ad eam ſpectantia. 862.1.a
Crinem Diis ſacrare a quibus factitatum. 779.2.d
Crimina quædā de plano audiebātur, alia de tribunali. 840.2.b
Cruci cur Chriſtus affixus fuerit, cùm tamen potius ob blaſphemiam lapidari debuerit. 346.1.c
Cruci affigere ſeditioſos Iudæi erant ſoliti.d,e
Crucifigendis detrahebantur veſtes & virgis cædebantur, dum ad ſupplicium ducebantur 2.b
Cruci clauis Chriſtus confixus fuit. 114.1.b, cur Crucis ſupplicium Chriſtus ſubierit ex parte Romanorum.d, & ex parte ipſius Chriſti.e
quāre Crux in latere dextro firmetur. 125.1.a
Crux Chriſti, Mors, & Reſurrectio fuerunt toti orbi celeberrima. 856.1.a
Cubicularij ſeu ſuper cubiculum qui fuerint, & Græce quomodo dicti 510.1.b, in aula Pontificis qui ſint.c, Cubicularios Pontificis cur Greg. clericos eſſe voluerit. ibid.
Cùm pro coram vel apud in Scripturis frequens. 120.1.a
Curioſitatis vitium quam late pateat, & quodnam ſit. 717.2.a
Curruum genera & inuentio. 382.1.a
Curruum vſus in Scriptura, & extra illam frequens.b, Falcati quinam eſſent.c
Curſus & currere quam vim in Scriptura habeant. 539.1.c
Curſores Chriſtus voluit habere Apoſtolos. d
Cuſtodia publica, in quam iniecti ſunt Apoſtoli, qualis eſſet. 114.1.a, in cuſtodiam cur Apoſtoli miſſi ſint.d
Cuſtodia Principum in quo maxime ſita eſt. 843.1.a
Cuſtodia orthodoxæ doctrinæ plurimum confert ad propagationem fidei. 617.2.c
Cuſtodia pro carcere definitur a Suida. 497.2.e, quædam libera, ac ſine vinculis fuit. 498.1.a
Cuſtodia pro iis qui cuſtodiūtur ſolitum eſt vſurpari. 859.2.d
Cuſtodire verbum quam vim habeat, & cuſtodire depoſitum apud Paulum quid ſit. 337.1.d
Cuſtodes carcerum Latine commentarienſes quales eſſe debeant. 634.2.c, eorum pœna, quando rei euaſerant. 636.2.d, cur ad Petri pedes prociderit. 637.2.c
Cuſtos carceris quanta in Paulum humanitate vſus ſit. 638.1.d, alij vincti cum eo cur cum eo conuerſi non ſunt. 639.2.b
Cypri deſcriptio & nomina alia eiuſdem. 482.1.c, propter Barnabam Eccleſia Cypri prerogatiuam habuit, quam ipſe Barnabam poſt mortem defendit.d,e
Cyprus nulli fuit metropoli ſubiecta, & cur. 542.2.b
Cyrenenſis regio quæ fuit. 265.1.b
Cyrenenſis Simon ex qua Cyrene fuerit.c
Cyrus qua ratione in Dei cognitionem deuenerit. 384.2.a

D.

DÆmonia ſunt ſubſtantiæ incorporeæ. 658.1.c
Dæmoniacum cur Chriſtus ſecum eſſe noluerit, & Eccleſia cur vſum ſacrorum ordinum eis interdicat. 226.1.b
Dæmones eſſe, & ab his homines vexari, compertiſſimum eſt. 219.2.c,d
a Dæmone homines vexari cur Deus permittat.d
Dæmonum poteſtas quantùm à Deo coerceatur.e, permittit Deus per Dæmones aliena peccata puniri. 220.1.a, per dæmonem quæ, & qualia peccata puniantur. b, c, per Dæmones leuiora etiam peccata nonnunquam caſtigantur.d,e
Dæmonis ex victoria reſultat gloria Deo ſingularis. 2.a
Dæmones cur maxime Chriſti tempora humana corpora inuadebant, & Apoſtolorum, & noſtro.a,b
Dæmon cur hominem oderit.c
a Dæmone vexati energumeni cur dicantur.d
Dæmones etiam ſecundùm ſubſtantiam in homines ingrediuntur. 221.1.a
Dæmones ſunt ſpiritus immundi, & cur ita dicantur. ibid. de ſpiritu fornicationis.b,c
Dæmones vere eſſe ex Dæmoniacis colligitur. 79.2.b
Dæmonij nomine cur Lucas vſus ſit, cùm de Paulo euangelizante loquitur. 658.1.a
Dæmones diſtinguuntur in calodæmones, catodæmones, & cacodæmones.b
Dæmones vnde dicantur.c
Dæmones atritę ſunt vires ex quo Chriſtus coli cœptus, quod profanorum etiam teſtimonio confirmatur. 719.1.c, & 2.a
Dæmonum vim Monachi atterunt.2.b
Dæmones fatentur Chriſti potentiam, & Pauli veracem doctrinam. 712.2.d
Dæmon coactus veritati teſtimonium dat. 713.1.a
Dæmon Chriſti nomen non eſt auſus dilacerare.c
Dæmonum magna vis contra infideles.2.a
Dæmonem arguunt maiores vires, quam ſolitæ ſint.b
Dæmones cur ab hominibus expulſi clamarent, & quomodo. 520.1.c, præter Dæmoniacos curatos cur alia quoque facta ſint.e
Dæmon quam ſtudioſe primùm in cœlo, deinde in terra, diuinos honores comparare voluerit. 375.2.c, Simonis Magi induſtria quæ, & qualia contra Chriſti religioné molitus ſit.d
Dæmones nulli, neque à Luthero, neque à Lutheranis eiici potuerunt. 222.2.b, Dæmones hæretici in homines mittunt, Catholici eiiciunt.c
Dæmones Apoſtoli quomodo eiecerunt, non quidem pronunciatione nominis ineffabilis, vel alterius rei interuentu.d
Dæmonum exorciſmis quare vtatur Eccleſia.e, de cithara Dauidis, & de iecore piſcis, quo vſus Thobias ad eiiciendum dæmonem quid ſentiendum. ibid. de radice Salomonis, deque aliis rebus ſimiliter quid ſentiendum. 223.1.b, Baptiſmi vi, & efficacia, & confirmationis plurimi liberati.d
Dæmonum eiiciendorum poteſtas quanta ſit, vt Sinæ, & Iapones per noſtros liberari a dæmonibus eos admiſerint 222.1.c
Dæmones à quibus expelli poſſunt, & de exorciſmis Salomonis, & Iudæorum in ea re potentia. d, per nomen ineffabile rite pronunciatum Iudæi hoc fieri putarunt. 2.a, nunquam per nomen falſi Dei hoc factum eſt. 1.c
Dæmones Dæmones eiiciunt. 2.a
Dæmones quomodo miſeros exorciſtas tractauerint. 724.1.a
Dæmones varij, varijs præſunt peccatis, & varia ex his ſortiuntur

tiuntur

tiuntur nomina, & Dæmon aſſecla quidam eſt ſecundum quoſdam. 121 1.c
Dæmonum nomina Beelzebub, & Beelphegor, & Beemoth, &c. quid ſignificent, & quantùm eorum immunditiam, & ſpurcitiem declarent.e
Dæmon in immundorum animalium ſpecie apparet, non columbæ, vel agni, & cur.2.a.b
Dæmon, aut ſpiritus erroris mendax, & ſimilis quis ſit.b
Dæmones eiiciendi poteſtas data a Chriſto, in Eccleſiaſticis hodie perſeuerat. 122.1 a
Damaſcus ciuitas qualis ſit, & vbi ſita. 394. 2.a, cur id nomen habeat, & à quo. ibid.
Damaſcus myſtice varie exponitur.e
Damnatos ab inferis Chriſtus eo deſcendens non liberauit.115. 1.d
cur Daniel propoſuit in corde ſuo, ne pollueretur de menſa Regis, neque de vino potus eius, 594.2.b
Dare quomodo ſit melius, quam accipere. 763 2.a, 764.1 a
Dare ſpiritualia melius eſt, quam illa accipere. 2.a, cur id factū ibid.
Dauid pater Ieſſe dicitur, de cuius nomine diſſeritur.536 2.b,c
Dauidem Saul exprobrando filium Iſai nominat, ſed Scriptura hoc ei nomen cum laude tribuit d
Dauid ſecundùm cor Dei cur dicatur, cùm peccata aliqua grauia commiſerit.537.1.e, numeratio populi grauius eius peccatum.2.b
Dauid eſt auctor omnium Pſalmorum.62 a, neque ij ſunt auctores, quorum nomina tituli Pſalmorum præ ſe ferunt.c, & hæc eſt communis ſententia omnium, dempto Hieronymo.d
Dauid ſepulchrum vbinam fuerit, & quæ in eo fuerint. 121.1.e, quando dirutum fuerit.2.a
Dauidis Pſalmi an ſint libri prophetales, vel Agiographi.b
Dauid regnum in Chriſto eſt ſpirituale. 122. 2. b, eſt auctor Pſalmi CIX. 124.1.d
Dauid tributum eſt ſæpe Angeli nomen, & quas ob cauſas.272. a
Dauidis filius Chriſtus eſt ſecundùm promiſſionem. 537.2.e
Dauidis nomine Chriſtus vocatur. ibid.
Dauid refert Chriſtum in Pſalmo CXVII. & ille eſt totus de Chriſto. 187 2 b
Dauid, cum de Chriſto agitur, lubens vſurpatur. 25.1.a
Dauid an cum Chriſto reſurrexerit, vel non. 120 2.e
Dauid pœnitudine redundans ſe peccatoribus exemplum præbuit. 485.2 b
Defenſionis ratio optima, facere contra id, quod nobis ad culpam imputatur. 778 2 c
Defenſiones Catholicorum pro fide noſtra iuuerunt Eccleſiam, ſed magis vitæ innocentia.d,e
Defunctos viuorum preces iuuare colligitur ex Dorcade. 430. 2 b
Defunctorum memoria quibus modis ſeruari poſſit.b,c
Defunctos ad vitam reuocatos potiùs ex Purgatorio, quam ex cœlo, vel inferno fuiſſe credendum. 432 2.a,b
Defunctorum corpora lauari, & vngi ritus antiquus apud profanos vſitatus, & Hebræos, & noſtros.428.2.d, corpora cremari quibus in more poſitum fuerit, vel non. 429.1.a, cur erga defunctos pius hic cultus exhibitus.d, ea poſt mortem ſeruari inſepulta mos antiquus fuit, & cur.e
Defunctorum corpora quo amictu tecta, & ſepulta ſint.2 e, Iudæi in huiuſmodi modum excedentes à Gamaliele corriguntur.e
Defuncti moderate fleri poſſunt, & debent. 430.1.a.
Δεισιδαίμων vnde dicatur, & quam vim habeat. 662.1.b
Deleri de populo, vel exterminari de plebe, quid ſit.172.1.a. hoc potiùs pœnam æternam, quam temporalem ſignificat.b
Delicatus eſt miles, qui hic vult gaudere cum ſeculo, & regnare cum Chriſto 572 2.
Δημηγορεῖν verbum quid importet. 511.2 e
Demetrius argentarius non fuit Alexander ærarius, vt quidam putant. 721.1.c
Demetrius nihil habens eximium, ex perſecutione in Paulum nobilis euaſit d
Demetrius præerat omnibus artificibus, auctoritate publica. 722.2.c
Demetrius quantùm in concitanda multitudine peccauerit. 723.1.b
Demetrius vult videri pius, quo nomine multi illi ſunt ſimiles. 724.1.e
Deſcendit Dei Filius Deus noſter per incarnationem in terram. 561.2.d
Deſcendit etiam à cœlo Deus, quando nouo ſe effectu manifeſtat e
Deſcenſum Chriſti ad infernos Hæretici negant. 128.1.e
Deſcenſus Dei in terram quid ſignificet. 316.1.c, propriè eſt appropinquatio ad cognoſcenda cuiuſque merita, vel demerita d
Deſiderium audiendi verbum Dei quale fuerit in Sergio 524. 2.e
Deſperantium vox eſt dicere: *Quid faciemus.* 190.1 a
Deſpicere quid propriè ſit, quid tranſlate. 674 2 c
Deſpicere qua ratione Deus tempora ignorantiæ dicatur.675 1
Detrahendibus etiam maiores dignitate, in ratione reddenda ſatisfacere debent. 480.2.b
Deus non denegat gratiam facienti quod in ſe eſt. 458.1.d
Deus vtriuſque Teſtamenti vnus, & idem eſt 825 1.c
Deus Pater à Paulo rectè dictus eſt, quique ſint Dij patrij veterum. ibid & 2 a
Deus Pater, ſeu Deus & Pater quandoque eſſentialiter, quandoque notionaliter ſumuntur 2.b
Deus vtriuſque Teſtamenti vnus, & idem contra Marcionem probatur. 308 2.e
Deus vbique adorandus, & colendus. 328.2.b
Deus loco nequaquam includitur e, cur dicatur Altiſſimus. 329.1.a
Deus adeſt patribus ſpiritualibus, vt ſordes peccatorum eorum animis non adhæreſcant. 448.2.c
Deus ſolus natura bonus eſt, homo vero per gratiam. 485.1.d
Deus quare differt punitionem ſcelerum. 527.1.b
Deus idem eſt veteris, & noui Teſtamenti. 552.2.a
Deus Patrum noſtrorum dictus eſt vnus vtriuſque Teſtamenti conditor. 994.1.c
Deus non omnia operatur per ſe, vt vult Caluinus, ſed cauſæ ſecundæ etiam. 795.2.c
Deus prohibuit Paulo Hebræis Ieroſolymis prædicare. 796. 1. d
Deus Abraham, Iſaac, & Iacob nominari ſolet, & cur.160.1.a,d
Deum vocari hominum Deum ſingulare priuilegium.2 c
Deus Iſrael eſt nomen, quo Deus ſeipſum vocat, & ſacri Scriptores ſæpe. 532.1.d, cur ſic vocetur.e, cur Altiſſimus dicatur.2.b
Dei erga Iſraeliticum populum in deſerto benignitas, & patientia. 533.1.b,c
Deus concedit iratus, quod negat benignus. 536.
Deus impleuit voces Prophetarum de Chriſti morte, homines etiam: ſed diuerſa ratione. 517 2 e
cur Deus præceperit in lege veteri à quibuſdam cibis abſtinere. 447.2.d,e
Deus interrogationibus cur vtatur erga homines. 457.2.b
Deo nota ſunt ab omni æuo quæcumque guſturus eſt. 592.2.c
Deus inſpirator requirit conſenſum hominum. 606.1.c
Deus proprium eſt cordium eſſe ſcrutatorem, & cogitationes internas cognoſcere.67.1.d, & alius naturæ viribus illas nequit cognoſcere.2.b
Deum cordium cognitorem cur Apoſtoli profiteantur initio orationis.d
Deus non præuidit peccatum, vt auctor eius, ſed vt cognitor. 68 2.e
Deus gratiæ ſuæ munera ad ingeniū cuiuſq; accōmodat. 31.2.b
Deus idem eſt veteris, & noui Teſtamenti. 57.1.c
Deus ſolet, quando ab eo aliqui deficiunt, alios in eorum locum ſubrogare, cum exemplis. 64.2 b,c
Dei proprium eſt ędificare, & dare hæreditatem, gratiæ vt cauſæ dependenti. 759.1.c
Dei, ſeu Domini voluntas fiat, quomodo, & in quo ſenſu hac voce vtamur, & 664 2.e
Deus poteſt ratione euidenti, & certa naturaliter cognoſci. ibidem.
Deus poteſt dici incognitus, vt trinus, & vnus, & vt ſub ſacramentalibus ſpeciebus continetur. 665.1.b
Deum, qui cognoſci non poſſe per naturale lumen negant, mali ſunt Philoſophi 2.b
de Deo naturaliter quæ cognoſci poſſint.1.c
Dei cognitio naturalis non ſufficit ad ſalutem d, qui hanc cognitionem acceperunt, cur inexcuſabiles cenſeantur.666. 1.a
de Deo non ſpeculatiua tantum, ſed & practica cognitio naturaliter haberi poteſt.b
Deus humanis manibus non colitur, hoc quomodo ſit verum. 667.1.a
Deus non habet corpus, nec humanam formam, quod probatur. 674.1.b
Deus aduerſa proſperis temperat, & viciſſim nunc tribulationes, nunc conſolationes impertitur.861.1.a, Paulum cur huc illucve circumducat.b
Deus ſuos affligi mediocriter ſinit. 867.2.c
Deus verus eſt, quem Paulus colit. 868.1.c
Deus facientes iuuat. 866 2.
Deus inuoluit eadem tribulatione iuſtos cum iniuſtis, ſed diuerſo exitu. 867.1.

Deus gloriæ cur à Stephano nominatus ſit. 275.2.d

Deus gloriæ, & Dominus, Dei eſt epithetum maxime proprium.c, licet etiam Sancti gloria, & honore digni habeantur. 176.1.a

Deus hymno doxologico ſæpiùs repetito quotidie celebratur, & in ſolemnioribus diebus hymno Angelico, & quis vtriuſque auctor.b

Deus quando loquutus dicitur, an formauerit externas voces.c

Deo qui ſit ſimilior. 178.

Deus nunquam imperat malum, ſed permittit, & prædicit futurum. 848.1.

Deus excæcationis, aut indurationis poſitiua cauſa non eſt. 893.1.c

Deus qua ratione indurare, excæcare, incraſſare, & impinguare dicatur, etiamſi nihil plane ad nos actus conferat.c

Deus ſolus auctor miraculorum, homines inſtrumenta, vnde ea per manum Pauli fieri dicuntur. 709.2.a

Deus ſolet implere creaturam. 84.1.a

Deus vbi magiſter eſt, cito diſcitur quod docetur. 86.1.c

Deus ſeruat iuſtitiam in augmento gratiæ, & gloriæ datione. 459.1.c

Deus etiam flagitioſos ad ſe vocat. 461.1.c

Deus non poteſt non eſſe in rebus omnibus. 466.2.b, quomodo eſſet cum Chriſto.d

Deus ſine ſacramentis poteſt conferre gratiam. 472.1.c

Deo potiùs obediendum, quam hominibus. 190.2.d

Deum qui ſpectatorem, & præ oculis habent, recte iudicant. 191.1.a

coram Deo, vel in conſpectu Dei aliquid facere quid ſit.b

Deum directe impugnare nemo intendit, vel niſi perditiſſimus quiſque. 194.1.c

Dei decretum de Chriſti paſſione non refertur ad peccatum crucifigentium, ſed ad fructum. 195.1.d

Deum à ſe expellit qui eum à proximo auertit. 196.1.c

Deus qualiter compellandus, ſi, quod abſit, in Chriſti doctrina error ſubeſſet. 111.2.c

Deus non eſt auctor peccati, etiamſi illud præſciat.e

Dei continua præſentia valde eſt ſalutaris. 116.1.d

Deus eſt inſpector, auxiliator, vindex, iudex, remunerator, vltimus finis.e

Deus ſemper ex malis bona ſolet elicere. 363.1.a

Deo iubenti parendum eſt, etiamſi ille indecentia præcipiat. 448.1.c

Deo, & aliis magni nomen conuenit, ſed diuerſa ratione. 363.1.a

Deuouere ſe quid ſit, & [illegible]. 811.2.d

Deuotiones veterum, quibus ſe Diis Manibus deuouerunt. 812.2.b

[illegible], latius patet, quam [illegible] 776.1.c

Dextera, an ſiniſtra quæ ſit honoratior. 340.1.c

à Dextris aliquando Deus eſſe dicitur, & aliquando Diabolus.e

Dextera Dei quæ ſit, & cur dicatur. 123.2.a

Dexteram dare ſignum eſt fœderis, & amicitiæ. ibid.

ad Dexteram Dei quomodo Chriſtus ſedeat ſecundùm vtramque naturam. 124.1.c

ad Dexteram Dei exaltatus qua ratione Chriſtus fuerit. 123.1.e

Dextera in Scriptura in bonam partem, & malam ſumitur. 116.2.b

Dextera, cùm duo incederent, ſignum erat ſubiectionis.c

ad Dexteram Patris Chriſtus ſedet, & Pater ei eſt à dextris. 117.1.a

Dianæ multimammiæ Epheſi dicatum templum, & quæ de ea Poetæ mentiti ſunt. 722.1.e, eius templum ex ſeptem orbis miraculis vnum, ab Heroſtrato vna nocte combuſtum. 2.a, b, à Nerone ſpoliatum, dirutum à Gothis.b

Diana cur magna vocetur. 723.1.e, quomodo factum ſit, vt per duas horas Diana magna diceretur. 724.1.c

Dianæ quomodo epitheton Διοπετοῦς ab Interprete Iouis prolis reddidum ſit. 730.1.c, d

Dianæ ſimulacrum à Ioue cœlitùs demiſſum fingitur. 729.2.c, de hoc ſimulacro, & aliis ad Dianæ honorem ſpectantibus epigramma. 730.1.a

Diabolus de Chriſto luculentum teſtimonium edidit, & cur. 629.1.b

Diabolus vera quandoq; dicit, vt ſi non credatur ei, in iudicio eos, qui ei non crediderunt, accuſare poſſit.c, d, quomodo ipſe ſimia Dei eſſe cupiat in fœminis maleficis. 630.1.a, b

Dæmon cur à Paulo cito eiectus non eſt.d

Diabolus Chriſti nomen non vſurpauit, ſed Dei excelſi, & cur.e, cur eius teſtimonium de Chriſto, & Apoſtolis receptum non ſit. 2.b, eius conſilia, etiamſi ſpeciem boni habeant, nullatenus admittenda. d. ei vera prædicenti non credendum.e, neque eius mendacibus ſiliis Hæreticis. 631.1.a

Diaboli cibus quare electus dicatur. 447.1.b

Diaboli ſub tyrannide quomodo ſint, qui æternis pœnis addicti ſunt. 466.1.b

Diabolo Chriſtus tribuit principatum mundi, & cur.c, ab eius dominio nos Chriſtus per ſuam gratiam liberauit.d, homines, qui ſe eius poteſtati ſubiiciunt, id faciunt, quia volunt. ibid.

à Diaboli poteſtate Deus eripere potuit hominem voluntate ſua, ſed iuſte id fieri voluit.e

Diabolus ſimia Dei vult eſſe, & piorum impij, vt Iulianus Apoſtata. 210.2.c, d

Diaboli ſunt, & incorporei. 711.1.a

Diabolus cur ſic dicatur, & cur Zabulon. 207.2.b, eius variæ deriuationes.c, d, inter eum, & homines ſunt immortales inimicitiæ à mundi exordio cœptæ.e, eius eſt calumniare homines apud Deum, & contra. ibid.

Diaboli viri qui dicti ſint, & ipſe Iudas cur Diabolus ſit nominatus. 208.1.b

Diaboli, & filij Diaboli nomen quibus iure competi poſſit. 526.1.c

Diabolus nullam occaſionem prætetiri ſinit, qua nos in peccatum non inducat. 208.1.c, d

Diabolus non tentat, quoties homines peccant.e

Diabolus tentare poteſt, & ſollicitare, non neceſſitatem imponere. ibid.

Diacona, vel Diaconiſſa quæ mulier fuerit. 261.1.c, qui earum meminerint, & Preſbyteræ ſimul.d

Diaconas ordinari poſſe qui Hæretici cenſuerint. 2.a, quomodo quædam Concilia eas ordinari, vel imponi manus eis dicant.b

Diacona fuit Phœbe, de qua Apoſtolus, & quædam aliæ.c

Diaconatus ordo ſacer oſtenditur ex ritu, quo fuit collatus. 259.1.d

Diaconi non fuerunt ad miniſterium altaris gradatim aſſumpti, ſed ſtatim poſt ordinationem ad illud prouecti. ibid. in his Diaconis ordinandis, quamuis porrectio libri non ſit adhibita, tamen iam eſt neceſſaria. 2.b

Diaconis an ſolus Epiſcopus manus imponere debeat, an alij. 260.2.c

Diaconi primi ſeptem non fuere ad miniſtrandum menſis deputati, ſed ad ordinem hierarchicum. 252.1.b

Diaconatus characterem imprimit, & habet annexum cœlibatum.d

Diaconatus ordo ſacer eſt, licet quidam dixerint ſeptem primos menſarum miniſterio fuiſſe deputatos. 2.a, b

Diaconatum ordinem ſacrum quæ probent, & qui Patres affirment.c, d

Diaconatus à Chriſto quomodo fuerit inſtitutus. 253.1.a

Diaconi quomodo à Chriſto inſtituti non dicantur, & quomodo Leuitis reſpondeant.b

Diaconi olim ſanguinem Chriſti miniſtrabant.c

Diaconatus adhuc ordo ſacer probatur. 2.c

Diaconi quomodo ſacræ menſæ, & communi miniſtrarint.e

Diaconi ſacra miniſteria peregerunt. 254.1.a

Diaconorum officia ſacra plurima. b, c, prædicare an potuerint.d

Diaconi ſeptem eliguntur, cuius numeri rationes variæ myſticæ referantur. 251.1.a, b

Diaconi ſeptem quibus rebus deſignati ſint.e, 2.a

Diaconi ſeptem in Eccleſiis, præſertim Romæ, horum exemplo conſtituti.b, c

Diaconos cœlibes eſſe debere vnde probari poſſit.e

Diaconi in nouo Teſtamento ſunt omnes minorum ordinum Clerici. 64.1.b, c

Diaconi officia, quæ ad adminiſtrationem pertinent. 254.2.b, referebant cauſas, quæ ad ſummum Pontificem pertinent.c

Diaconi ſacrarum reliquiarum erant geruli: ſed maxime officium eorum eminebat in diuidendis eleemoſynis. d

Diaconiæ quænam eſſent in Romanæ Eccleſiæ patrimonio.e

Diaconis multa reperiuntur prohibita propter ipſorum inſolentiam. 255.1.a, b

Diaconi quæ munera obire dedignarentur, & quomodo fracta ſit eorum inſolentia.d

Diaconus quemlibet miniſtrum ſignificat, imo & Chriſtus Diaconus dicitur, & vnde dicatur. 2.b

Diaconorum electio ſeparatio quædam fuit, ſed traditio poteſtatis fuit Apoſtolorum. 256.2.c, d

Diaconatus ordo, etiamſi Nicolaus lapſus eſſet, non minus eſſet ſacer. 259.1.a

Διακονεῖν quid ſignificet. 95.2.a

Διαλογισμὸς importat diſceptationem quandam. 450.1.c

Διατάττω quam vim habeat, & διάταγμα. 680.2.e
Διατρίβειν quam vim habeat, & διατριβή. 624.1 a
Dicere eſt idem quod affirmare, & decernere. 309.2.d
Dies antiqui quinam ſint. 584.2.a
Dies pro tempore in Scriptura frequens. 256.2.e
Dies completi eſſe dicuntur, quando venit dies complementi. 73.2 b
Dies Iudicij cur magnus dicatur. 108.1.d
Dies magnus apud Romanos quis dicebatur.e
Dies Iudicij vocatur terribilis & manifeſtus, & cur. 2.a, ad diem Iudicij vnuſquiſque ſe comparare debet, ad quot ſunt inſtituta vigiliæ. 109.1 d
Dies Iudicij cur tempus reſtitutionis omnium, Græce ἀποκαταστάσεως dicatur. 768 2.d
Diei diuiſio ſecundum Romanos, & Hebræos in horas. xii. qualis eſt. 99. 1.d, item in quatuor partes, ſicut & noctis.e
Dies nouiſſimi in Scriptura qui ſint. 101 2.b
Dies Iudicij cur dies Domini dicatur. 108.1 b,c
Dies media quot, & quanta geſta ſint. 596.1.a
Dic mihi, forenſe, & iudiciale verbum, quod Iudices interrogando vſurpabant. 799 2 e
Dies duodecim, quibus Paulus ſe in Iudæa commoratum ait, quomodo computandi. 824 2.a
Dignatio maxima eſt pro Chriſto pati. 241.1.a, ſancta hæc ſuperbia eſt.b, hoc charactere Chriſtus ſuos ſignat.c
Diiudicare, Græce ἀνακρίνειν, quid ſignificet. 185.1.e
Dilectionis ardor quantus fuerit in primitiua Eccleſia. 771. 1.b
Dilectus, vel Græce ἀγαπητός, commune eſt chriſtianis epithetum, & à Chriſto maxime conuenit æterni Patris vere ἀγαπητῷ. 604.2.a
Dilecti filij dicuntur vnigeniti, ſeu ἀγαπητοὶ, apud profanos c
Diligere eſt minus quam amare, apud claſſicos Auctores, & φιλεῖν, quam ἀγαπᾶν.e
Dilectio ſupra amorem addit electionem. 605 1.a
Diligendi inimicos præceptum in veteri lege datum eſt, non ita tamen expreſſe, vt in noua. 351.2 e
Diligendi inimicos raro exemplo Stephani maxime commendatur. 352. 1.b, de diligendis inimicis Sapricij, & Nicephori exemplum, quorum ille, quia huic noluit parere, a fide excidit, hic pro ea mortuus Martyr fuit 2.a
Dilectio inimicorum præcipitur in hac vita, non in alia, iuſti item poſſunt eos habere odio, ſed caute.e
Dimittere in pace idem eſt, valefacere. 609 2.a
Dionyſium è Stoicorum ſecta fuiſſe veriſimilius eſt, quam Epicureorum. 677. 1.d, de Dionyſio, priuſquam conuerteretur, apocrypha quædam e, cur Areopagitarum Princeps ſit dictus. ibid. eius libri laudantur, & qui eos maxime contra impugnatores tueantur. 2.c, Epiſcopatus.d, eius elogia ſed tamen Philoſophiæ profeſſor non fuit. 678.1.a, quam de eo viſionem Regulus Arelatenſis habuerit ibid. de nomine Areopagitæ Eraſmus arguitur b, an Damaris vxor eius fuerit c, Chriſtum non vidit, nec ob Hierotheo conuerſus fuit vt quidam vult 2.b
Diſciplinæ rigorem nonnunquam fas eſt remittere. 47.2.a
Diſcipuli quanta Magiſtrum gratia, & beneuolentia proſequi debeant. 766.2.e
Diſcipulorum gaudium quantum fuerit videntium Petrum liberatum à carcere. 507.2.a,b
Diſcipulorum magnum calcar Magiſtrum cedentem non aſpicere. 774.2.c
Diſcipuli nomen quibus in Scriptura tribuatur. 238.a
Diſcipuli qui conuenerunt ad electionem Diaconorum, qui fuerint. 246.1
Diſcordiæ ſeminarium meum, & tuum. 199.1.d
Diſcedere, Græce ἀφίστημι, quam vim habeat. 707.2.d
Diſperſionis nomine quid intelligatur. 92.1.e
Diſperſio quænam fuerint, cuius meminerunt Petrus & Iacobus in ſuis epiſtolis. 358.1.c
Diſperſi perſecutionis primæ tempore finibus Iudæorum non ſe continuerunt.2.a
Diſperſi iſti cur Græce diſſeminati dicantur. b
Diſpoſitio animi neceſſaria ad pœnitentiam qualis. 127.2.c
Diſpoſitio ad gratiam eſt neceſſaria etiamſi Paulus tam ſine ea ſit aſſecutus. 398.2.c
Diſputatio cur de fide tractatio dicatur, & de verbo διαλέγεσθαι. 829.2.a
Diſputatio cum hæreticis publica raro cum fructu fit. 412. 2 e
in Diſputationibus contra infideles, & hæreticos moderatio eſt adhibenda, & à contumeliis vacandum. 730.2.c,d
Diſputare vbinam Iudæi ſolerent. 824.2.c
Diſſentire poſſunt ſalua pietate liberi à parentibus, vxores à maritis. 612.1.a, ſic Auguſtinus & Hieronymus inter ſe diſſenſerunt. ibid. alia exempla eorum qui ſalua charitate inter ſe diſſenſerunt. c, diſſenſio quædam inter Angelos etiam narratur.e
Diſſidium nationale à recta ratione alienum & concordia viciſſim magnas auget, & fouet ciuitates. 244.2.e
Diuinum, Græce τὸ θεῖον, quid ſignificet. 674.2 c
Dithalaſſus quis locus ſit Latine bimaris & iſthmos. 874.2.e
Diuiſio promiſſæ terræ quo tempore facta ſit. 534.1.c,d,e
Diuites qui dant non ſunt meliores pauperibus qui ab eis accipiunt 736.2.a, quomodo perfecti eſſe poſſint diuitiis abundantes æque ac religioſi. c
Diuitias ſuas in ſeculo diſpenſare, non eſt melius quam in mendicitate viuere. d, Pauli ipſius hoc exemplo probatur. ibid.
Diuites meliores ſunt aliquando pauperibus, paupertas tamen diuitiis præſtat. 764 1.e
Docere etiam laicis quibus conueniat priuatim, & publice quandoque. 695 2 b,c
Docendi mos in Synagoga qualis fuerit. 53.1 a
Doctores quos etiam Apoſt. vocat *Paſtores*, quinam eſſent, & quomodo ab Euangeliſtis, & Prophetis diſtinguantur. 518. 1.b
Doctoribus tribuitur aureola, & quid Eccleſia de iis ſenſerit. c, de Doctoribus quid alij ſcribant d,e
Doctores non ſolum verbo, ſed magis exemplo docent 8. 2 a
Doctores, qui exemplo vitæ præſtant, magis iuuant infideles, quam qui ſigna faciunt. b, c
Doctores antiqui, qui inſtare diem Iudicij dixerant, à calumnia liberantur. 19.2 c
Doctoris ſpiritualis officium eſt ſe ad alienas infirmitates accommodare. 675.2 f
Doctoris eſt & priuatim & publice docere. 701 2.c
Doctrinæ ſeculares ſunt Ægypti ſpolia, quæ plurimi Patres abſtrahentes, ad nos venerunt. 304 2.c, quomodo hoc ſit detrahere gladium Goliath, & eo illum confodere, & ſimilia. 305.1 a, neceſſe eſt in eis ediſcendis modum ſeruare. b, ex his etiam aliqui multum fuerunt adiuti, ad Chriſtianam fidem amplectendam. c, d, earum cognitio veluti diſpoſitio quædam eſt ad res diuinas percipiendas. d, hæ tamen hæreſeon ſeminaria quædam eſſe poſſunt, vnde & Philoſophi *Patriarchæ hæreticorum* nominantur. d, e, vnde magna eſt in eis legendis cautio adhibenda de qua Poſſeuinus noſter. 2 a
Doctrina Chriſti deſpicabilis Iudæis viſa eſt. 230.2.c
Doctrina Hebr. לקח lakach, cur dicatur. 700.1.a, Doctrinæ ſtudia quantopere amanda & conſectanda ſint. 2.a
Doctrinæ ſeculares ediſcendæ etiam futuris Theologis ſunt, & quid hac de re Patres tradiderint. 304.1.c, Hæ maxime noſcendæ ſunt ad euertendas veterum fraudes. d; qui reprehendunt earum ſtudia cur hoc faciant. e. quantum & quomodo laudentur. ibid. quantum proſint ad diuinas Scripturas. ibid.
Dogmata non tantum ad doctrinam, ſed ad mores etiam pertinent. 617.2 a
Dolor eſt diuiſio continui iuxta Philoſophos. 768 2.c
Doma, ſeu proiectum quid ſit. 442.2.c
Domeſtici quos comprehendant, & Græce, ac Hebraice qui dicantur. 442.1 c, iidem ſunt qui & familiares ibid.
Domini nomen ſoli Deo competit, & Imperatores quinam illud nomen cum laude recuſarunt. 844.1.e
Dominus omnium cur Chriſtus dictus ſit. 463.2.a
Dominus etiam Pontifex & Sancti dicuntur. c
Domini nomen Imperatores tanquam opprobrium reiecerunt, alij vero illud ſibi tribui voluerunt. 17.2.b, c, Chriſtianis hoc nomen familiare eſſe cœpit. e
Domini loco Domini vſurpari voi cœptum. e
Dominus nomen poteſtatis eſt, & magnificentiæ ſeu honoris. 18.1.b
Dominus vobiſcum Eccleſiæ ſalutatio ſolemniſſima vnde ſumpta, & qui de ea meminerunt. 466.2.c
Domna Antiſtes Idolorum lectione Actorum mirabiliter Chriſtiana facta. 4.1.d
Domus nomen quid apud Lucam hic ſignificet. 639.2.c
Domus Hebraice quot habeat ſignificationes. 784.1.d
Domus quam ſignificationem apud Hebræos habeat. 278.1.a
Domus pro tota familia & gente frequens eſt. 126.1.c
Domus pro tota ſynagoga.d
Domus Dei ſeu Domini frequens eſt in Scripturis pro templo. 139. 2.a, cur domus Dei ædes ſacra dicatur. e
Domus Dei Gallice noſocomium dicitur. 451.2.c
Domus Cornelij in Eccleſiam verſa. 464.2.a
Dona Dei vt gratis accepta ſunt, ita gratis impertienda. 154 2.e
Donum & donatio pro eodẽ ab Apoſtolo vſurpantur. 372.1.c
Donum Dei quomodo ſortis nomen habeat. 2.a
Donec particula, quam vim habeat in multis Scripturæ locis. 185.1.c, particulæ ſimiles eam vim habent d

Dorcas quale animal ſit, & quomodo mulieri, quam ſuſcitauit Petrus conueniat. 428.1.a, hæc mulier quomodo plena bonis operibus fuerit. b
Dorcadis ſuſcitatio operibus eius bonis maxime tribuitur. c, illa non ſolum veſtes conſuebat, ſed etiam dabat. 430.2.e
Dormire, & Græce κοιμᾶσθ quam vim habeat. & quomodo Petrus in carcere dormierit, Paulus vero & Silas vigilauerint. 497 2.a,b
Dorothei error de Marco. 503 2.d
Dorotheus numerat eos inter Diſcipulos Chriſti, de quibus meminit Paulus in epiſtolis. 692 1.a
Δῶμα vox Græca idem eſt quod tectum, & ſolaria & mœniana etiam Latine in plurali dicuntur. 442.2.c,d
Duci pro quo eſt Græce ἀπαχθῆναι, necari ſignificat. 509.1.c, d, & duci ad ſupplicium ſeu pœnam e
Druſilla vxor Fœlicis Præſidis Iudææ fuit, & quos maritos habuerit. 828. 2. e, fuit neptis Cleopatræ & Antonij. 829. 1.a, Perſuaſit marito, vt fidem in Chriſtum à Paulo audiret. 828. 2. e
Ducem conſilio eſſe, militem exemplo quid ſit. 8.2.b
Dynaſta apud Græcos quid ſignificet. 380.2.c
Dyſenteria quidnam ſit, & quid à diarrhœa differat. 883. 1. b, Iob dyſenteria laboraſſe qui dicant. c. & Paleſtinos etiam arcæ ſacræ violatores. d, a
Dyſenteria quomodo Ludouicus Philippi filius liberatus ſit. 2.a

E

Ebrietas in Sacerdote ſacrilegium eſt. 99.1.b
cur Ebrietatis notam Petrus à ſe, & à ſuis remouerit. d
Ebrietas quædam ſpiritualis eſt. 127.2.a
Ebrietas ſpiritualis præclara ex Auguſtino. 97. 2.d, hac martyres maxime pleni fuerunt. e
Ebrij cur putati fuerint Apoſtoli. 2.c
Ebrietas ſpiritualis contraria eſt corporali. d
Ebrietatis incommoda aliqua. 2.c
eſt Ebrietas culpæ, eſt & gratiæ. d
Ebrietas ſuperlunaris quæ. 98.1.a
Ebrietas ſanguinis Chriſti quid faciat. ibid.
Ecce particula quot, & quales habet in Scriptura ſignificationes. 18.2.c
Eccleſiæ vox confuſam multitudinem ſignificat, & in malam partem ſumitur. 727.1.e
Eccleſiæ incunabula, progreſſus & perfectio. 3.1.e
Eccleſiæ antiquitatis præſcriptio eſt egregia teſſera. 794.2.d
Eccleſia vnde nomen habet, & qui ad illam ſpectant. 151.1 e
ad Eccleſiam quot, & quanti ſe ſtatim adiunxerint, & vnde id prodeberit. 133.2.e
Eccleſia cur lena dicatur. 446.2.e
Eccleſia legitima quænam dicatur in Actis. 732.1.a, Iudæorum conuentus ſic dictus non eſt. b
Eccleſia, ſeu concio quomodo dimitteretur. 2.d
Eccleſia domus Dei ſancta eſt, & quomodo ſint in ea diſtincti gradus. 603.2.d
Eccleſiæ dux eſt Spiritus ſanctus, ſed viſibilis Chriſti vicarius. 604 1.c,d
Eccleſia, & Pontifex Maximus poteſtatem habet condendi nouas leges. 606.1 c
Eccleſiæ conſtitutiones, & Pontificum, quæ, & quales ſint. d.e
Eccleſiæ præcepta quam moderata, & pia ſint. 607.1 a
Eccleſia non flagitat in ſuo eloquentiam prædicatore. 667.2.c
Eccleſia poteſt prohibere ciborum aliquorum abſtinentiam, ſicut & fecit. 448.1.c
Eccleſiæ Romanę conſuetudo inopes toto orbe ſublenare cum multis exemplis. 488.2.e
Eccleſia opibus ornata, & inſtructa eſſe debet, cum exemplis. 761.1 c
Eccleſia eſt nauis, & arca Noetica figurata. 9.2.b
Eccleſiæ præcepta à Chriſto Apoſtolis tradita ſaltem confuſe. 12.1.b, eſt vere Catholica, & vniuerſalis. 24.1.e
Eccleſia poſt tentationes creſcit non ante, & ſanguis martyrum ſemen eſt Chriſtianorũ. 240.1.c, hoc quomodo ſit, egregie à Lactantio exprimitur. 2.a,b, hoc etiam diuino vaticinio, & multis aliis roboratur. c, d
Eccleſiam poſt perſecutionem ſchiſmata, & hæreſes vexant. 241.1.b
Eccleſia implorare poteſt, & quandoque debet auxilium Principis ſecularis etiam infidelis. 837.1.c
Eccleſiæ in plurali ſæpe occurrunt, quod non impedit quin vna ſit vniuerſalis. 423.1.e
in Eccleſia pax, & perſecutio alternant, & cur. 2.b
in Eccleſia quando pax viget. d
Eccleſia tempori ſeruiens, nos eſt veneratam, à quibus coli debuit. 456.1.e
Eccleſia cur in plures ſectas diſciſſa, quam pagana, vel Iudaica religio. 756.1.c
Eccleſiæ ea tenenda doctrina, quæ præſcriptionem antiquitate. 758.1.b
in Eccleſia tenendum, quod ſemper, quod vbique, quod ab omnibus creditum eſt. c
Eccleſiæ miniſtri domi parci, foris liberales eſſe debent cum exemplis. ibid.
Eccleſiæ Patriarchales tres fuerunt. 474.2.e
Eccleſiaſtici cur iam inopes, & ſine ſtabilibus bonis eſſe non debeant. 142. 2. b, ab initio Eccleſia opibus abundauit. d, quid Prætextatus vrbis præfectus, & Ammianus Marcellinus de his ſenſerint. ibid.
Eccleſiaſticos cur conueniat eſſe diuites. e, non debent ex his ſuos conſanguineos, & familiares augere. 143.1.a
Eccleſia vnde domus dicatur. 144.1.d
Eccleſiaſtici in cauſis capitalibus, quomodo ſe gerere debeant. 289.2.c
Eccleſiaſtici, ſeu religioſi filij belial eſſe non debent. 2.c
Ecſtaſis quid ſit, & quam vim habeat in Prophetis, & aliis. 158. 1.d, e, 2.a, quatuor ſpecies in ſacra Scriptura. 444.1.b, quomodo fiat. 2.a, in bonam & malam partem ſumitur. c
Edmundi Campiani liber laudatur. 758 1.d
Educatio à teneris plurimum in vtramque partem poteſt cum multis ſententiis, & exemplis. 847.2.e
Effundendi verbum quam vim habeat. 473.1.d
Effuſio gratiæ largitatem ſignificat, ſicut & Baptiſmus. 102 1 d, effundere de gratia, & charitate recte dici poteſt, & quid hoc ſit. e
Ἐγκαλεῖν verbum iuridicum quam vim habeat. 817.2.a
Ego ſum tecum, & ſimilia, quando de Deo dicuntur, quam vim habeant. 686.2.d
Εἷλκον vox quid ſignificet. 780.2.a.b
Elamitæ Perſæ ſunt, & quædam de ipſis. 91.1.d
Electi cur duo fuerint, vt eſſent Apoſtoli. 66.1.a
Eligendi non ſunt ad Prælaturam qui appetunt, vel per ſe, vel per alios, ſed qui renuunt. b
Eligendi ſunt cognati cæteris paribus, potius quam alij. c
Electio Miniſtrorum Eccleſiæ oratione maxime indiget. 67 1 c
Eligendi ius in Eccleſia non habent laici perſonas Eccleſiaſticas. 56.1.a
ex Electione laicorum quæ mala proueniant. b
Electio Epiſcoporum non pertinet ad perſonas laicas. ibid. in electione populus de vita, & moribus eligendi aliquando conſultus fuit, vt magis probati, cognitique eligerentur. c
Electio non fuit, ſed poſtulatio talis conceſſio d
Eligendi conditiones quæ, & quales eſſe debeant. 65.2.c
Eligendi Apoſtolum Petrus ius habebat, quo iure tamen ille vti noluit. ibid.
Electionis prima conditio ne fiat tumultuarie. 249 2.b, ſecunda, vt ſit vir, non fœmina, qui Eccleſiaſticis muneribus præponitur. c, imo neque Angelus eligi poteſt. d, tertia vt ſit de numero eligendorum e
Electio quomodo populo in Eccleſia conceſſa ſit. 250.1.b
Electio coram populo cur facienda ſit. c
Electio Epiſcopi ad plebem non pertinet. d
Electio cum quanta ſit cautione facienda. e
in Electione ij aſſumendi ſunt qui magis digni, & magis idonei ſunt. 251.2.a
Eleemoſyna maxime commendatur, & mendicitas non eſt prohibita. 150.2 a, b
Eleemoſyna eſt conferenda ſine multa inquiſitione. b
Eleemoſyna vocatur benedictio, & cur. 152.2.a
Eleemoſyna dictio Græca Latinitate donata. b; etiam à peccatoribus fieri poteſt. c, duo ſignificat, & quæ ſint illa. d, ad eleemoſynam proniores ſunt mediocres, quam opulenti. 153. 1.a
Eleemoſynæ iis, qui retribuere non poſſunt, dandæ. 439 2 a
Eleemoſynam qui dare non poteſt pauperi, quid dare debeat. 154. 2.b, c, qui multum habet, magnam dare debet, qui paruum, paruam d
Eleemoſynarum diſtributio miniſterium dicitur. 152.2.
Eleonora Auſtriaca Dux Mantuæ pauperibus ſuis manibus veſtes conſuebat. 430.2.e
Elias, & Eliſæus cur incubuerint mortuis ſuſcitandis, ratio, quam affert Abulenſis, arguitur. 741.1.a
Elizabeth quomodo cognata Mariæ fuerit. 433. 2.b
Elogium in bonam & malam partem ſumitur. 845.1.a
Eloquentiam in Prædicatore non deſiderat Eccleſia: ſi tamen habeat, probat 697.2.c
Eloquentia in ſancta Scriptura non deeſt. d
Elymas quid ſignificet, & multa de eo. 525 1.b. c, d, e, 2.a, quo ſenſu appellatus ſit filius diaboli 526 1.c, & inimicus omnis iuſtitiæ. e, cur leuius quam Simon caſtigatus attamen durius. 527.1.d
Energumenus Deo perchatus eſſe poteſt cum exemplis, &

peius eſt peccato mortali, quam à Dæmone obſideri. 631.2.a
Ἐν ᾧ phraſi Græca idem eſt quod interea. 850.2.b
Epheſi deſcriptio ampliſſima. 695.1.c, vnde maxime celebretur. 1.b, à quibus maxime laudetur. ibid. eruditio in ea maxime regnabat. c, corruit ea nocte, qua Chriſtus mortuus eſt. e
Epheſi quot annos Paulus moratus ſit. 709.1.b
Epheſij magicis præſtigijs, docente Apollonio, maxime dediti, & de notis Epheſiorum. 717.a,b
Epheſij deditiſſimi fuerunt idololatriæ, & magicis etiam artibus, & de epiſtola ad Epheſios ſenſus obſcuros habente, &c. c,d, eorum vox execranda. 2.b, quos libros combuſſerunt, magis inſtincto proprio, quam iuſſu Apoſtoli fecerunt. c, laudantur Epheſij ob talium librorum combuſtionē. 719.1.c
Epheſij voluerunt Chriſtianos omnes interficere. 724.2.e
Epheſus cultrix Dianæ recte dicitur. 729.2.c
Epheſij nondum baptizati cur diſcipuli dicantur, & an ab Apollo edocti fuerint. 703.2.c, fuerunt ſolum à Ioanne baptizati. 704.1.a
Ἐπισκοπὴ quid ſit, & quis dicatur ἐπίσκοπος. 822.1.c
Epicurei quales fuerint, & Cyrenaici. 656.2.b, errores eorum. 658.2.a, eius ſchola cur multo celebrior cæteris. ibid.
Epiſcopatus nomen Hebraice, & Græce quid ſignificet. 65.2.e
Epiſcopi nomen de quibuſcunque gradibus Eccleſiæ à Paulo dictum. 745.2.d
Epiſcopi à Preſbyteris, ſeu ſimplicibus Sacerdotibus diuerſi, etiam iuxta Hieronymum. e,746.1.a
Epiſcopi nomen cur quibuſuis Eccleſiæ miniſtris conceſſum. 746.1.c
Epiſcopi dicti ſunt in ordine primo, & Preſbyteri in ordine ſecundo. e
Epiſcoporum quanta vigilantia eſſe debeat. 748.1.c
Epiſcopi quot requirantur in ordinatione alterius Epiſcopi. 512.1.e
Epiſcopi noſtri non ſuccedunt Apoſtolis in legatione, ſed in dignitate epiſcopali 2.c
Epiſcopi ſuccedunt Apoſtolis non in iuriſdictione, ſed in ordinis poteſtate. d
Epiſcopo, & ſubdito periculum duplex imminet. 752.1.e
Epiſcopum oportet eſſe docibilem, id eſt, quotidie ſapienter diſcere. 775.1.d
Epiſcopi magis Theologi debent eſſe, quā Canoniſtæ. 748.2.d
Epiſcopus quot annorum eſſe debeat. 348.2.b, cum eligitur ex Concilijs triginta annorum eſſe debet c, etiam aliqui ante illud tempus creati ſunt Epiſcopi propter paucitatem miniſtrorum. d,e
Epiſcopi ij vituperantur, qui ſolas humaniores literas conſectantur. 748.1.e, qui Epiſcopi vel amatoria, vel ſimilia ſcripſerunt, fuerunt exautorati. 749.1.a, Poetice indigna Epiſcopo, & qui Epiſcopi hæc ſtudia vel repudiarunt, vel moniti ſunt vt repudiarent. b
Epiſcopi qualiter in viſitatione ſe gerere debeant c,d
Epiſcopi omni tempore maiorem habuerunt iuriſdictionem, quam Preſbyteri. 64.1.d,e
Epiſcopatus pro Apoſtolatu ſumitur, & Epiſcopi Apoſtolis ſucceſſerunt. 2.a
Epiſcopi diuino ſigno ad Epiſcopatum vocati plurimi 70.1.d
Epiſcopi à ſeculari foro ad Eccleſiaſticum traducti quid fecerint. 9.2.c
Epiſcopi peregrino ab Epiſcopo loci ad concionandum inuitari ſoliti. 531.1.c, hanc conſuetudinem B. Borromæus Cardinalis renouauit. d
Epiſcopi non debent Iudices ad conuiuia inuitare. 247.2.d
Epiſcopi ſancti, qui externos ad conuiuia ſua inuitare nolebant. c, non tamen debent rerum temporalium curam dimittere 348.1.d, quatenus eas procurare debeant. e
Epiſcopi cauſas ciuiles tractarunt. 2.a
Epiſcopus curam rerū temporalium per alium, non per ſe exerceat. d, e
Epiſcoporum pedes exoſculari mos olim fuit. 455.1.c
Ἐπιστέλλω quam vim habeat, à quo Epiſtola ducitur. 594.2.c
Epiſtolam quis primus ſcripſiſſe referatur. 608.2.c
Epiſtola cur dicatur lectio, quæ præcedit Euangelium. 53.1.c
Epiſtolis nomen ſcribentis præponebatur, nos contra facimus. 601.2.a,b, hunc morem ſeruatum à Paulo, qui arguuntur. b
Epiſtola Apoſtolorum Græce ſcripta eſt, & cur. d
Epiſtolæ Apoſtolicæ quale principium, & finem habeant. 602.1.e
Epiſtolarum ſalutatio qualis apud Græcos. 2.c
Epiſtolarum ſcribendi mos antiquus. 603.1.a
Epiſtolæ Concilij an ſubſcriptionem habuerint dubitatur. 607.2.e
Epiſtola hæc an Laconica ſit. 608.1.c
Eraſtus arcarius ciuitatis, Græce οἰκονόμος, vnde fuerit, & Epiſcopus. 720.2.b
Ergo, Græce ἆρα, particula eſt admirantis. 481.1.c, & 2.a
Eſaias per excellentiam Propheta dici poteſt, ſicut Paulus Apoſtolus. 329.2.c ſectus eſt ſerra à Rege Manaſſe 333.1.e
Eſaiam Prophetam cur Eunuchus præ manibus habuerit, & tali in loco. 383.2.e
Eſaiæ cap. LIII inſcribi poteſt: Paſſio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſecundum Eſaiam. 384.2.d
Eſaiæ locus ille continet omnia de Chriſto creditu neceſſaria. 387.2.b
Eſſe in Domino, & nubere in Domino quid ſit. 354.1.b
Eſſe ſuper cubiculum quid ſit. 510.2.b
Eſſeni Chriſtiani fuerunt, & quid de his ſentiant Patres veteres. 698.1.c, an fuerint iidem cum Eſſæis, & Chriſti tempore Eſſæos fuiſſe. e
Et, pro etiam, vel ſicut, ponitur. 548.2.b
Ethenici Pagani qui dicantur. 460.2.d
Euangeliſtæ quando dicunt aliquid à Prophetis dictum, non id ſentiunt per accommodationem dictum. 381.1.b
Euangelium gratiæ Dei cur dicatur. 169.1.d
Euangelium Chriſti toto orbe ab Apoſtolis fuiſſe prædicatum quæ rationes doceant. 13.1.e, contraria ſententia tanquam verior ab Auctore probatur. 2.c,d
Euangelium ſua ætate multas nationes non audiuiſſe ſcribit Auguſtinus e
Euangelij prædicatio per totum mundum ſignum euidens conſummationis ſæculi d
Euangelium nomen eſt ſacris Euangelijs impoſitum, non ab ipſis Euangeliſtis, ſed ab Eccleſia. 6.2.b
Euangeliſtæ non omnia ſcripſerunt, quæ à Chriſto ſunt geſta. d
Euangeliorum ſupra reliquam Scripturam præſtantia. 43.1.b, finis ſunt veterum Scripturam, nouarum fons. c, quanti illa veteres fecerunt. d
per Euangelia iurare fuit olim ſolenne e
per Euangelij codicem multa narrantur patrata miracula. 1.a, eorum lectio commendatur præter cætera. b, cur ſint quatuor. d, ea deſignant quatuor animalia. 44.1.b, quæ Ezechiel de his ſcripſit, quomodo conſenſum Euangeliorum deſignent. c, quot, & quanta quaternarum rerum genera ea denotent. 2.a
Euangeliſtæ nomen quibus tributum fuerit. 2.572.a
Euangeliſta pro Euangelij ſcriptore nunc vſurpatur potius quam pro Euangelij prædicatore. 43.1.b
Euchariſtia non conficitur in mari, vel flumine. 872.2.c
Euchariſtia cibus eſt maxime mundus, & Communio, ſeu Κοινωνία dicitur, & cur. 872.2.c
Euchariſtia eſt gratiarum actio, itaque ad Sacramentum Corporis Chriſti transfertur. 821.2.c
Euchariſtia cur ſic dicatur, ex Dionyſio, & Turiano. d
Euchariſtia habet Chriſti Corpus incorruptibile. 79.2.a
Euchariſtiæ myſterium celebratum ab Apoſtolo Dominico die qui contendant. 738.1.b, etiam aduerſarij id fatentur de ſua Cœna loquentes. d, Euchariſtia qua hora celebrari ſoleat e (739.1.c
ad Euchariſtiam celebrandam lampadarum, & cereorum vſus.
Euchariſtiæ celebratio non fiebat ante lucem. 785.1.b
Euchariſtiæ perceptione qualis coniunctio inter Chriſtum, & nos fiat. 137.2.e, quod multis exemplis docetur. 138.1.a, minuitur per eam fomes libidinis. b, fractio panis etiam dicitur. c, cur ita dicatur. 2.a, fractio iam non fit, cum exemplo eius, qui maiorem Hoſtiam poſtulans punitus eſt. ibid. & b, cur ſub ſpecie panis inſtituta. ibid. & c, ſub panis tantum ſpecie eam accipere ſufficere probatur. c, cur panis, & vinum etiam poſt conſecrationem dicatur. 139.1.b
Euchariſtia frequentiore vſu pro Sacramento ſumitur. 872.2.e
Euchariſtiam præſtat ſæpius, quam rarius ſumere. 136.2.c
Euchariſtiam fideles coniuges, poſtquam ſimul habitarent, non accipiebant: quod tamen ſi fiat, non reprehenditur e, eam olim fideles domum deferebant, & recipiebant 137.1.a, dicitur Communio, ſeu Communicatio, & cur. e, pax dicebatur. d
Euchariſtiæ nomine Syrus Interpres vtitur. 138.1.b, eius frequens vſus primis Chriſtianis communis. d,e, dabatur ſtatim poſt Baptiſmum olim, vt nunc adultis. 2.a, Caietani expoſitio, qua communicationem panis diſtributionem cibi, & non Euchariſtiam intelligit, reiicitur. 1.c,d
Euchariſtiam ad percipiendam quomodo digni, vel indigni eſſe poſſimus. 540.1.d,e
Euchariſtia eſt Sanctum Domini fidele, id eſt, incorruptum. 546.2.c
Euchitarum error redarguitur. 139.1.d
Euchitæ, qui hoc craſſe interpretabantur, redarguuntur. ibid.
Euentorum futurorum, quę pendent à Deo, vel à libera hominum volūtate, ſcientia ſoli Deo propria 19.1.a, ea velle ſcire eſt nimis curioſum, & à Socrate reprehenſum. 20.1.a
Eunuchæ etiam mulieres fuerunt. 379.1.a

Eunuchus accepit Spiritum ſanctum viſibiliter, ſed hoc non habetur apud Lucam. 390.1.b
Eunucho quid poſtea acciderit.d, Martyr pro Chriſto occubuit & vbi.2.a
Eunuchus vbi fuerit baptizatus. 387.2.d
Eunuchi in Baptiſmo ſuſcipiendo alacritas. 388.1.b, habuit omnia neceſſaria ad Baptiſmum, etiam pœnitentiam.2.a
Eunuchi fides explicita quæ continuerit. c, omnibus alis credentibus ante ponitur. 839.2 b
Eunuchus quomodo Eſaiam legerit. 382. 1.d, quo honore ſit Philippum proſequutus, dum eum ſecum in currum vexit. 383 2.b
Eunuchi conuerſio tota miraculis plena. 384.1.a
Eunuchi morbis quibuſdam non ſunt obnoxij, & quaſi ipſorum priuilegia. 180.1.d
Eunuchi, qui ſe propter cœlorum regnum caſtrarunt, laude digni e
an Eunuchus, de quo Lucas, talis fuerit, vel Princeps. ibid. eius ſumma pietas, & ſtudium commendatur. 381.2.d
Eunuchus cur vir ſit dictus 377.2.b, fueritne Gentilis. an Iudæus. 378 2.c, Auctor probabilius putat fuiſſe Gentilem, & reſpondet iis, qui contrarium putant.2.b
Eunuchi nomen vnde dicatur Græce.d
cur Eunuchi in pretio olim haberentur. 379.1.a
Eunuchi factioni Arianæ & Macedonianæ addicti, & eorum vitia.b
Eunuchi etiam ſpadones dicuntur, & vnde ſic dicantur, & eorum ardor in libidinem d, in Scriptura quid de his habeatur, quibus ornarentur honoribus.e, 2.a
Eunuchi etiam aliqui doctrinæ laude clari fuerunt 2.d, libidinis impatientia qui Eunuchi fieri voluerunt, quod plane damnatum eſt.e. vetiti ſunt à Conſtantino gerere præfecturas. 308 1.a. & à malitia etiam repulſi ſunt, vbi de Narſete.b
Εὐπρόσδεκτον quid ſignificet. 607.1.e
Euſebius Cæſarienſis vnde Pamphilus dictus eſt. 413.2.d
Εὐθυδρομήσαντες quid importet. 768.2.e
Eutychus, a ſomno excuſatur. 740.1.b, qua ratione ceciderit d, eius mors auctore diabolo procurata eſt.e, eiuſdem per Paulum ſuſcitatio.2.c, eius cum Tabithæ ſuſcitationis comparatio, & quæ difficilior fuerit.d
Eutychus quo geſtu a Paulo ſuſcitatus, vbi etiam de pueris, quos Elias & Eliſæus ſuſcitarunt, agitur. 741.1 b, c
Eutychi membra attrita Paulus inter ſe adaptauit.d, quibus verbis ſit ad uitam reuocatus. 2.d
Eutychus vere fuit mortuus, licet quidam dubitet. 743 2.b, an ſit Eutychius.d
Ex hoc ſiue ex hoc nunc ἀπὸ τοῦ νῦν, quam vim habeat. 685.1.e, & 2.a
Exaltare qua ratione dicatur. 332.2 a
Exaltatus Chriſtus quoties fuerit. 123 1.e
Excelſi nomen communicatur aliis à Deo. 329 1.e, 2.a b
Exceſſus mentis quatuor ex Scripturis recenſentur. 444 1.b
Exceſſus, Græce, ἔκστασις, proprie eſt motio rei a ſtatu, in quo antea erat.e
Exceſſus mentis accidit plerumque quantum ad intentionem 2.a, alij eiuſdem modi.b, exceſſus in bonam, & malam partem ſumitur.c
Excæcationis pœna ob quæ crimina illata. 527.2.e
Excæcatio Elymæ magi qualis fuerit. 528.1 b
Excommunicationi noſtræ reſpondebat extra ſynagogam eiectio. 189.2.e
Exempla recentiora plus mouent quam vetera 256.2.e
Exercitus Hebræorum fortitudo cœli appellatur à Daniele, & quare. 323.2.a
Exigo, Græce ἐξάγω, quam vim habeat 645.1 a
Exire, & intrare, egreſſus & introitus Phraſi ſcripturæ quid ſignificent cum multis exemplis. 65.1.a
Exorcizare & exorciſta à gentibus vſurpata pro imponere & impoſtore. 710.2.e
Exorcizarum officium fuit apud Iudæos. 712. 1.a, hæc tamen eſt iam Chriſtianorum prærogatiua. ibid.b
Exorciſtarum proprium fuit, & diſtinctũ in Eccleſia munus.d, ad eos pertinebat ante baptiſmũ exorciſmum adhibere. ibid.
Exorciſtarum facultas pellendorum dæmonum maxime Eccleſiam illuſtrat.e
Exorciſtæ qua forma verborum dæmones pellebant 2.a
Exorciſmi olim breues, nunc prolixiores facti, & qui eos rident, hæretici ſunt.e
Execrationis pœna cur infligatur. 517.2.e
Expectatio plebis quid ſit. 502.2.e
Experientia rerum magiſtra. 460.1.b, c
Exportatio frugum quare inhibeatur aliquando. 511.1.a

F.

Facere tempus, pedes, barbam, & ſimilia quam vim habeant. 609 1.d
Facere foras, Græce, ποιεῖν ἔξω, quid ſignificet. 236.a
Facienti quod in ſe eſt, Deum non denegare gratiam, verum eſt, ſed ex beneplacito Dei, & Chriſti merito. 666.2.d
Facies Dei quid ſignificet. 120.1.b
Facinus, Græce, ῥᾳδιούργημα qualenam ſit. 690.1.e
Fames hoſtes expugnat, & ad deditionem compellit. 511.1.a
Fames de qua in Actibus Apoſtol. quando euenerit. 487 2.b, prædicta eſt a Prophetis Chriſtianis, ne eorum cauſa contigiſſe diceretur.d
Famis cauſæ quæ ſint, naturales & diuinæ. 488.2.d
Fames & abundantia quam prædixit Ioſeph à naturalibus cauſis profectæ non ſunt. 290 1 e
Fames & abundantia in Ægypto quomodo ex Nilo proficiſcantur. 2.b
Famis miſeria & incommoda quanta, e
Famem multi morti antepoſuerunt. ibid.
Fames quæ & quanta facere homines cogat.d
Famem Deus decies in Scriptura immiſiſſe dicitur. 491.1.a
Famis & egeſtatis flagella auctore Deo immittuntur e
Famem iuſti vix patiuntur, & quid cauſæ ſit cur eam patiantur. ibid & d
Fames quæ narratur in hoc libro, non Iudæam modo, ſed vniuerſum orbem Romanum occupauit. 488.2.a
Fames nouem iuxta Thalmudicos celebres. 488.1.e
Famis malum quantum.b
Familiaritas omnis cum mulieribus cauenda. 215.1 b
Familiæ nomen quid ſit, & vnde dicatur. 174.2.c
Famoſi libri ferendi non ſunt, cum multis exemplis eorum qui ob huiuſmodi libros male perierunt. 661.1.b, prohibiti ſunt legibus XII. tabularum ſub pœna capitis, & aliis legibus.c
Fatum, qui vel fando vſurpant, non impij ſolum, ſed & ſerui ſunt. 19.2.b
Fatum & fortuna inanes abſque re voces ſunt. 868.2 b
Fauor, qui Syriace חסדא rachama, Gr. φιλανθρωπία dicitur, qualis ſit. 140.1.a
Febres compoſitæ quæ ſint, & implicita, & ſimilia. 883.1.a
vna ne an pluribus febribus ſocrus Petri laborauerit. 970.1.a
Fel quid denotat, & de biliolis quid Ariſtoteles ſcripſerit. 373.2.c
Fellis, veneni, & amaritudinis nomen peccato recte tribuitur.d
Feria quarta cur ieiunare in Eccleſia moris olim fuerit. 58.2 d, e
Ferientem qui non referit, grauius ferit quam ſi referiret. 692.1 e
Feruens ſpiritu quis dicatur, & vnde ſit hic ſpiritus feruor. 699.1.a, b
Feſti dies quibus rebus impendi ſoleant, & quibus debeant. 311.2.c d
Feſtum cœtus ſeu collectæ apud Iudæos qualenã eſſet. 489 1.c
Fieri aliquid non poſſe ſex modis dicitur. 191.2 a
Fidei cur iuſtificatio tribuatur. 852 2 e
Fides miraculorum non eſt diuerſa à Fide Catholica, & quænam ſit. 869.2.a
Fideles primi non poſſeſſiones tantum, ſed & domos vendebant. 200.2.b
Fideles non dabant poſſeſſiones vendendas Apoſtolis, ſed ipſi vendebant. ibid.
Fideles diuites poſt orationem & communionem excipiebant pauperes conuiuio, & vnde hoc manarit. 201.2.d
Fideles diuites ijs peculiariter ſubuenire tenentur, qui pro Chriſto omnia reliquerunt. 490.1.b
Fidelium verbo ſoli Chriſtiani deſignantur. 615 2 b
Fides qualem habeat ſignificationem præter internam 377 1 b
Fidem qui ſimulant, & cum hæreticis ſunt hæretici, quamuis alias Catholici, quales.d, e
Fides quomodo ſit Dei donum, & non omnium ſit fides. 627.1.e, ad fidem tanquam ad amaram Herodi ſimiles hæretici confugiunt. 638.2.b
Fides vt ſaluet exigit multa alia.c, explicita aliquorum myſteriorum eſt neceſſaria.d
Fides vna eſt præcedentium atque ſequentium populorum, 587 2, b
ſine Fide Chriſti explicita nullus iam ſaluari poteſt. 437.2.d
Fidei actus magis proprius requiritur in lege noua, quam in aliis. 458.1.c
Fides explicita, & ſacramenta ſi quos antea iuſtos repererunt, copioſioris gratiæ munere affecerunt 2.c
Fidem qui Deo fallit, in fide erga homines conſtans non eſt. 430 1.d
Fides & baptiſmus ad ſalutem non ſufficiunt, niſi etiam præcepta ſeruentur. 459.1.b
Fides propter certitudinem nominatur ſcientia. 226.1 b
Fides ex electione ſola non pendet, ſed donum Dei eſt. 225.2 d

Fides multas habet ſignificationes, quæ omnes Stephano conueniunt. 256.2.e

Fidelis ſeruus & diſpenſator, qualem Chriſtus requirit quis ſit. 257.1.e

Fides requirit obedientiam, & quare. 262.2.c

Fides explicita in Chriſtum omnino neceſſaria ad ſalutem. 129.1.a, ad Fidem cur plures mortuo Chriſto, quam eo viuente acceſſerint. 134.2.d

Fides explicita in Chriſtum omnino eſt neceſſaria. 188.1.b,c

Fides hæreticorum triplex, & quæ illa. 163.2.e, refutantur, & vna tantum Catholica fides aſſeritur. 164.1.a, ad fidem neceſſarius eſt pius voluntatis aſſenſus, & qui ſunt, qui non credunt. 166.1.a

Fidei impedimenta quomodo ſint paſſiones, & vitia. 262.1.d

Fides miraculorum eſt eadem cum fide Catholica. 263.1.d

Fides requiritur tanquam neceſſaria ad remiſſiones peccatorum, & quare. 470.2.e, cur ab Apoſtolo *viuimus* dicatur. 471.1.a, operibus legis quomodo opponatur.e

Fides non oritur ex ſola prædicatione, nec remiſſio peccatorum. 639.1.a

Fidei probationes non ex ſola Scriptura petendæ ſunt, vt vult Caluinus.

Fidei cur tribuatur peccatorum remiſſio & iuſtificatio. 470.2.e, cur dicatur ſubſtantia rerum ſperandarum. 471.1.b, quomodo opponatur operibus legis.e

Fidei ſoli non poteſt tribui iuſtificatio. 471.1.d,e

Fides ſemel habita amitti poſſe demonſtratur. 572.2.b

Fides quomodo dicatur purificare & iuſtificare. 585.1.b,c

Fides vera famem non timet. 206.2.a

Fides non eſt coactionis, ſed libertatis, poſita Dei gratia. 373.1.a

Fides in Baptiſmo quæ requiratur. 388.2.c

Fides explicata in Chriſtum omnino eſt ad ſalutem neceſſaria. 438.1.b

Filius qui accepit à Patre omnia, quomodo non ſit inferior Patre dante. 765.1.b

Filius hominis cur Ezechiel dictus ſit. 342.2.d, non ſolus Ezechiel, ſed etiam Daniel hoc nomine dictus eſt. 343.1.a

Filius hominis ſimpliciter eſt homo quilibet.b, hæc appellatio cum tribuitur Chriſto, importat quendam reſpectum ad nos qui ſumus eius fratres, & magis Filij Dei quam Angeli.c

Filius hominis & filij hominum non differunt, vt prius in bonam, poſterius in malam partem accipiatur.e

Filius eandem cum Patre poteſtatem habere probatur, ex eo quod eadem & Patri & Filio fiat deprecatio. 351.2.c

Filij teſtamenti, filij regni, & ſimiles, qui ſint. 173.1.a,b

Filium Dei Chriſtum eſſe qui dicunt, non de adoptiua filiatione, ſed naturali, & conſubſtantiali intelligunt. 416.2.e

Filium Dei ſe Chriſtus ipſe eſſe teſtatus eſt. 417.1.a

Filij iuuantur fide, meritiſque parentum, & contra eorum peccatis caſtigantur, hoc quomodo ſit verum. 131.1.b

Filius aliter eſt in Patre, aliter nos in Deo. 674.1.c

Filius Dei eſt verus, exactuſq; Doctor credendorum omnium. 676.1.d

Felix Præſes Iudaicarum rerum peritus non ignorabat, quid inter Moſaicam legem, & Chriſtianam intereſſet. 828.1.c

Felix nullum crimen in Paulo agnouit.e

Felix Paulo remiſſionem dari iuſſit, & quænam fuerit illa remiſſio.2.b, quid hoc ſit, quod non prohibuerit, quemquam de ſuis illi miniſtrare.c, coram Felice cur Paulus de præcipuis Chriſtianæ fidei myſteriis non diſſeruerit 829.1.d,e, cur de aliis.e

Felix Præſes quis fuerit. 816.1.c,d, in eo apparuit verum, quod dicitur, *mores mutantur honoribus*.e, fuit ſuperbus impotenter. ibid.

Felicis huius quanta fœlicitas fuerit, ſi eam agnouiſſet. 818.1.b, Pilato tamen præponitur. ibid.

Felix quot annos Iudææ præfuerit. 824.1.d, cur iuſtus ſine adulatione à Paulo dici potuerit. ibid.

Felix quomodo in odium Neronis inciderit, & ex prouincia ſit reuocatus. 832.1.c

Felix Iudæos afflixerat, & ſic Iudæos, qui eum accuſarent ſubſequentes habuit.2.d

Felix Præſes Pauli oratione non eſt factus melior 830.2.a, timor illius infrugifer, & mundanus nullam ei ſalutem peperit.b

Felix quibus rationibus ductus à Paulo ſibi dandas pecunias ſperabat. 831.1.a

Felix cur tantopere colloquium Pauli expetierit.2.d

Fœminæ piæ, quæ ſuis manibus pauperibus indumenta conſuerunt. 430.1.e

Fœminarum natio curioſa rerumque nouarum auida. 842.1.c

Fœminæ procliues ſunt ad quaſlibet formas, opinioneſve rerum concipiendas, vnde ex illis plurimæ maleficæ. 306.1.a, cur hoc Deus permittit.b

Fœminæ ad mentiendū procliues ſunt, iam ab ipſa Eua. 215.1.c

Fœmineum genus pudibundum in confeſſione. 216.1.a

Fœminæ ſunt viris ad pietatem magis propenſæ. 218.1.c

Fornicatio ipſo naturæ lumine non obſcurato cognoſcitur illicita. 595.2.a

Fornicationem qui peccatum mortale eſſe non putent. ibid.&c, error eſt contra fidem.b, Iuriſconſulti quid de ea ſentiant, arguuntur.d

Fornicatio, ſeu vagus concubitus à ratione alienus, & multa alia in illius deteſtationem. 596.1.a, Scripturarum contra ſimplicem fornicationem teſtimonia, & cur Paulus toties in eam inuectus ſit.d

Forum quid ſit apud Latinos, & conciliabulum. 631.2.d

Fori nomen cur aliqua oppida in Italia ſortita ſint.e

Fora Græcorum qualia. ibid.

Fortitudo qua præditus fuit Stephanus quæ ſit. 263.1.c

Fortitudinis ſummus gradus in tribulationibus gaudere. 241.1.a, ad hanc fortitudinem Petrus exhortatur, & Paulus Chriſtianos.b, exempla huius fortitudinis Martyres Chriſtiani.c, hoc eſt maximum miraculum, & ſenis cuiuſdam ad id reſponſum.d

Forte, & ſimiles particulæ non ſunt dubitationis, ſed aſſeuerationis, cum de Deo dicuntur. 373.1.b

Flagella pati Chriſtianorum eſt, inferre Iudæ, & Caiphæ. 240.2.c, qui flagellantur gaudent, qui flagellant mœrent.e

Flagellati vt aliqui gaudeant nuſquam eſt auditum. 241.1.a

Flagellati qualiter fuerint Apoſtoli.2.a

qui Flagellabantur, extendebantur, & alligabantur ad columnam. 799.1.c

Flagitioſos à Chriſto vocatos Celſo obiicienti quid Origenes reſponderit. 415.1.d

diuus Franciſcus vnde nomen habuit, primuſque hoc nomine dictus eſt. 626.1.a

beatus Franciſcus quærens de malo ſuorum regimine quod reſponſum acceperit. 64.2.c

diuus Franciſcus mittens ſuos ad eleemoſynam quid dicere ſolitus fuerit. 764.2.b

Franciſci erga animarum ſalutem zelus admirabilis. 655.1.c

Fratres Chriſti in Scriptura quot modis dicantur. 51.2.d, non fuerunt filij Ioſeph, ſed ſororum beatæ Virginis ſecundum quoſdam 52.1.c, quo gradu Chriſtum attigerint, incertum.2.b, Chriſti fratres qua ratione dicantur, incompertum; hoc conſtat, neque ex beata Virgine, neque ex Ioſeph originem duxiſſe.c

Fratres diſtinguuntur ab Apoſtolis, etſi ita aliquando nominantur. 478.1.c

Fratrum epithetum in Scripturis pro Diſcipulis eſt frequens. 54.1.a

Fraternitatis nomen cœtus Chriſtianorum omnium ſibi vſurpauit ibid. cuius rei cauſæ variæ proferuntur.b,c

de Fratribus Chriſti quod dictum eſt, idem eſt de ſororibus intelligendum, cur autem illæ non ſint nominatæ. 52.2.d

Fratrum nomen non eſt proprium Religioſorum, ſed Chriſtianorum omnium.e

Fraternus amor omni alij præferendus. 54.1.e

Fratrem, an maritum ſibi propoſita opinione quem vellent ex ſuis ſeruare mulieres, quæ maritis antepoſuerunt.2.b,e

de Fratrum amicitia rara querela.d

Fratrum aliquot paria à Chriſto vocata, & ad quid. 40.1.a

Fratrum odia interdum maxima. 54.2.d, de amore fraterno qui ſcripſerint, ex quibus ea quæ dixit auctor, eſt mutuatus. 55.1.a, hic amor eſt maxime naturalis.c

Fraus qua vſi fuerunt Ananias, & Saphira qualis fuerit. 206.2.b, fuit violati voti, & ſacrilegium.c

Fremere & frendere vt diſtinguantur 338.1.c

Fremitus eſt proprie iratorum, ſed iuſte feruentibus datur. ibid.

Fructus ventris, aut vteri, aut lumborum ſunt liberi vtriuſque ſexus 122.1.b

Fuga aliquando perſecutionis tempore licet ſaluti ſuæ conſulere. 651.2.e

Fugere in perſecutione licet, & quando contra Tertullianum. 309.2.c, 559.1.e

G.

Galatia qualis regio, quæ & Gallogræcia dicitur, & Gallorum veterum encomium. 617.2.d

Galatiam pro Gallia Paulus vſurpauit, & Gallorum Colonia eſt Galatia. 618.1.a

Galatis non prædicauit Paulus, antequam veniret ad Concilium. 580.2.a,

Galilæi nomen potius eſt contemptus, quam laudis. 31.1.b,c qui dicantur Galilæi, & quare ſic nominentur.d

in Galilæa Chriſtum videre debent, qui rite Paſcha ſunt celebraturi. ibid.

Galilæa in Paleſtina duplex fuit.e, ex hac gente cur Chriſtus Diſcipulos habere voluit.2.a

Galilæi ſuos habuerunt proprios ſonos. 62.1.b
Galilæorum ſectæ auctor quis, & quid de illa ſecta in Scriptura habeatur. 238.1.c, eius ſectæ ſequaces exiſtimati ſunt Apoſtoli e
Galilæorum ſectæ Chriſtiani iudicati ſunt, & ſic de illis initio ſumptum ſupplicium 2.a,b
Gallicana Eccleſia ſingulariter prædicatione, & præfectura virorum Apoſtolicorum illuſtrata fuit. 529.1.a
Gallorum primi Apoſtoli ab Apoſtolis miſſi. 557.2.d
Gallio Proconſul quis, Seneca, & alij ad eum ſpectantes. 688.2.a,b
Gallionem hunc Seneca Dominum ſuum vocat e
Gallio hic Iudæorum amicus fuit, vnde factum eſt, vt Paulus ad eius tribunal traheretur. 689.
Gamaliel Apoſtolorum fuit ſocius, ſed ſimulauit ad maius bonum eorum. 235.2.e, de eo Rabbini quid garriant. 2.b, fuit vir vere Chriſtianus, & pius. ibid.
Gamalielis conſilium valde laudatur à Chryſoſtomo. 240.1.e
Gamaliel honorabilis vniuerſæ plebi cur fuerit. 235.2.e, cur Apoſtolos è Concilio exire pro iis ſententiam dicturus iuſſerit 236.1.c, eius in conſilio dando prudentia. 239.1.d
Gaudium in grauiſſimis pœnis pro Chriſto, qui præ ſe tulerunt. 241.1.b
Gaudij Apoſtolorum poſt flagellationem quæ cauſæ fuerint. ibid.
Gaudium cum charitate Spiritus ſancti fructus eſt. 590.1.d
Gaudium verum non poteſt eſſe niſi in viro probo. 364.1.a
Gaudium verum, qui non ſentit, non eſt præditus charitate b
Gaudium inter Spiritus ſancti fructus computatum, quale ſit. 484.1.d
Gaudium Apoſtolus à ſe conuerſos nominat 2.a
Gaudij copia ſenſus ſtupidos nonnumquam reddit & exanimat. 506.1.a, huius gaudij vani deſcriptio.b
Gaudium Chriſtianorum in cibo ſumendo vnde oriretur. 872.2.e
Gaza vetus deſtructa, & alia eius loco condita. 576.2.d
Gaza Hebraice quomodo dicatur, eius deſcriptio. ibid. & 577.2.a, de ea Pomponij Melæ error. b, ab Alexandro magno deſtructa, poſtea Conſtantia a Conſtantino magno appellata eſt.c, Iulianus Apoſtata eam auxit, & nunc Gazeta dicitur.d
Gaza, & Gazophylacium quid ſignificent. 281.1.a, duo erant in templo Gazophylacia, & Gentiles in ſuis templis opes recondebant a, b
Generatio multas habet ſignificationes, & quæ illæ. 132.2.b,c
Generatio quot ſignificationes habeat. 386.1.b
Generatio Chriſti æterna vbi declaratur. 544.1.a, & temporalis.b, & 2.c
Generatione quarta qua Iſraelitæ dicuntur eſſe in terram Chanaam reuerſuri, quid ſignificet. 283.2.d
Gens quodcumque genus hominum ſignificat, ſicut & Græcum τὸ ἔθνος. 551.1.b
Gentes ante Chriſtum in quantis tenebris eſſent. 553.2.e
Gentes etiam futuras participes Spiritus ſancti à Ioele prædictum. 105.2.a
Gentilium proprium epithetum eſt eſſe impium. 114.1.a
Gentes ſunt hi, qui à Deo remoti in Scriptura dicuntur. 131.1.c
Gentes, & populi, quos comprehendant. 193.2.d,e
Gentes quomodo a Petro occidendæ ſint. 446.2.b
Gentium nomen etiam a Iudæis vſurpetur. 88.2.b
Gentes tot, & tantæ cur ad Pentecoſten Ieroſolymam conuenerint. 90.2.b
ex Gentibus inexcuſabiles quinam dicantur. 568.2.d
Gentiles, & alij cur Deos coluerint vitiis infames. 262.2
Gentiles quomodo æque ac Iudæi eſſe deberent gratiæ Euangelicæ participes Paulus declarat. 459.2.c,d
Gentiles, ſeu Ethnici, vel pagani qui dicantur. 460.2.d
Gentiles vitandi ſunt, qui nolunt conuerti. 478.2.c
Gentilibus quam partem templi intrare licuit. 783.1.d
Gentiles non fuerunt à Ioanne baptizati. 707.1.d
Gentiles conuenire poterant ad Synagogam, ad audiendum ſermones diuinos.2.c
Gentiles eum opinabantur Deum eſſe, qui aliquid incredibile feciſſet. 881.2.c
Gentiles proprie ſunt in poteſtate Satanæ: quod qua ratione fiat. 852.2.c
Gentiles mirabantur Chriſtianam caſtitatem, ex his tamen fuerunt, qui nullum extra matrimonium coitum licitum eſſe dicerent. 295.2.b
Gentiles nunquam nouæ religionis nomine reos vllos peregerunt, niſi ex quo Chriſtiana religio effloruit. 643.2.a
Gentiles in Scriptura ſæpe peccatorum nomine dicuntur. 478.2.d
Gentilium, & Samaritanorum quantum Iudei conſuetudinem auerſarentur. 479.1.a, Græci Gentiles omnes dicti ſunt, & cur. 483.1.c
Gentilitas a Chriſto ſubiuganda ſic erat, vt eius primitiæ eſſent milites. 457.2.a
Gentiles nobiles Chriſto cœperunt adhærere, ex Iudæis viles perſonæ b
Gentilitas fuit occidenda, antequam inſereretur in Eccleſiam. 446.2.b
Genua non flectere in oratione tempore Quinquageſimæ in more fuit poſitum apud Chriſtianos 765.1.c, quod ſi Paulus hoc non ſeruauit, hoc fecit, quia priuatim orauit.d
Gerſonis de quodam Auctore liber turpis, & de ipſo libro iudicium. 719.1.c,d
Γινώσκω verbi vis & emphaſis. 502.1.a
Gnidus quid ſit, vrbſne an promontorium, & vbi ſit. 861.2.d
Gloria Dei Deus ipſe dicitur, & Chriſtus ipſe. 340.1.b
Gloriam Deo ſinceram tribuere lubrica res eſt, & difficilis. 777.1.c
Gloria cur beatitudo dicatur. 276.1.b
Gloria Dei in Scriptura quid ſit. 339.2.d, eſt res quædam excellentiſſima. 340.1.a
Grabatarij qui vocentur in concilio Antiſiodorenſi. 218.2.b
Grabatus quid ſit, & eius vſus frequens. 218.2.c
Gradenſis Patriarcha quando cœpit. 475.2.a
Græca phraſi participium verbo iunctum vim habet infinitiui. 816.2.c
Græcorum lingua maxime patens, & multa de Græcis congeſta. 483.1.c
Græcorum regnum in ſacris literis quodnam vocetur.e
Græci quinam ſint, contra quos Paulus Ieroſolymis prædicauit. 421.2.c
Græci, & Gentiles iidem ſunt. 483.1.c, 558.2.b
Græci per orbem diſperſi peregrina vocabula mutuati, in varia ſciſſi ſunt idiomata. 561.1.a
Græci pueri à Platone cur ſint vocati. 181.1.e
Græci, qui murmurarunt cõtra Apoſtolos, qui fuerint. 244.2.e
Græci Gentiles omnes in Scriptura ſæpe dicuntur. 145.1.a, cur potius hi, qui murmurarunt, dicti ſint Græcizantes, quam Græci b
Græcorum viduæ qua ratione deſpicerentur ab Hebræis.2.e
Græci ſchiſmatis auctores. 246.1.c
Γραικὸς vox, qua vtitur Hieronymus, antiquior eſt quam Ἕλληνος vel Ἀχαιός. 482.2.a
Gramatici nomen quid ſignificet. 181.2.
Gratias agere poſt ſumptum cibum Dei præceptum eſt. 146.1.e
Gratia Dei ſufficiens, ſed non efficax, eſt gratia vacua. 575.2.e
Gratiam ſufficientem, Deus Gentibus ante ſuum aduentum eſt impertitus. 567.2.e, quamuis eis gratiam efficacem denegarit, quod copioſe tractatur.d
Gratiæ Dei tradi quid ſit. 573.1.d
Gratia Dei præueniens, & adiuuans, quæ ſint.2.d
Gratia ſufficiens, & efficax aſtruuntur: illa datur omnibus, hæc non item. 669.2.e
Gratia efficax, & liberum arbitrium conciliantur. 113.1.e
Gratia Dei quale donum ſit. 77.2.e
Gratiæ gratis datæ poſſunt eſſe in peccatoribus. 706.2.e
Gratiæ gratis datæ non ſunt habitus. 571.2.b
Gratiæ incertitudo tam præſentis, quam conſequendæ vnde probatur. 573.1.e
Gratia Dei indignum reputare ſe quiſque debet, ſed eam non debet oblatam ſpernere. 552.2.d
Gratiæ efficacis vis. 555.1.c
Gratiæ Dei refert accepta omnia Dei beneficia Paulus. 854.1.a
Gratia miraculorum, & Prophetiæ quomodo ſit in hominibus. 154.2.b
Gratia omnis quomodo caſu venire quodammodo dici poſſit. 444.2.d
Gratia vnde dicatur, & quid generali nomine comprehendat. 472.2.e, & quid ſpecialiter ſignificet. 473.1.a
Gratia eſt donum creatum, quod eſt in eo, cui datur, ſiue tranſeunter, ſiue permanenter.c
Gratia quid ſit iuxta Concilii Tridentini Catechiſmum.e
Gratia per modum liquoris recepti inhæret in anima 2.a
Gratiæ nomine conuerſio Gentilium deſignatur, & cur. 484.1.c
Gratia Dei vigilantem exigit, & ad eam recipiendam, & fouendam. 16.1.a
Gratiam inuenire apud Deum quis dicatur, & quid illud ſit. 327.1.c
Gratiam inuenire is etiam dicitur, qui minore adiutus maiorem concupiuit.d,e
Gratiam inuenire apud Deum maius eſt, quam coram Deo, vel in oculis Dei.2.a,b
Gratitudo erga benefactorem ſedulo retinenda. 157.2.d
Gregorij magni ſingularis humilitatis exemplum. 456.1.c
Gregorij Niſſeni quædam de Chriſti morte opinio non ſequenda. 542.2.d
Guſtus, ſeu guſtatio quam partem cibi ſignificet. 445.2.d

H.

HAbitus corporis idem ad Deum, & Sanctos colendos referri poteſt. 454.2.d
Habitu diſtincto vtebantur Pontifices in communibus iudiciis. 806.1.c
Hebraica lingua Deus Patribus loqui conſueuerat. 851.1.b
Hæreditas cur ſortis nomine deſignetur. 59.2.b
Hæreditas beatitudo vocatur, & aliis pluribus nominibus. 759.1.c.760.1.e
Hæreditatem hanc Pater vnico Filio dedit, qui voluit eam pluribus aliis impertiri. 2.a
inter Hæreditatem Dei, & hominum quæ ſit differentia, & multa alia de eadem. b, item inter Euæ hæreditatem, & Chriſti c, d
Hæres Chriſti cur dici poſſit, cum habeat Patrem ſemper viuentem.e
Hæreditatis nomen ſola vita æterna meretur. 760.1.a
Hæreditas quomodo Patri aſſignetur, cum mori nõ poſſit. b, c
in Hæreditatis nomine ſpectandum id ſolum, quod perfectionem importat d
Hæreditas non acquiritur ſine bonis operibus.e
quanta ſit inter Hæreditatem Chriſti, & noſtram differentia. 2.a
Hæreſis nomen male ſonat, & ſignificat errorem circa doctrinam. 223.1. b, c
Hæreſis ab αἱρέομαι, quod eſt eligo, dicitur, & Hæretici partiarij dici poſſunt. ibid.
Hæreſis non poteſt ad fidem noſtram adaptari, & cur.d
Hæretici cauſari non poſſunt, obediendum magis Deo, quam hominibus, quando ab Eccleſia ad aliquid faciendum compelluntur. 232.2.b
Hæreticus quis ſit dicendus, & quomodo omnes Hæretici ambitioni, & gloriæ propriæ ſtuduerint. 365.1.c
Hæretici magicæ cultores, & fautores, tam veteres quam noui. 375.2.c
Hæretici exeunt, & ſeipſos diuidunt ab Eccleſia, vt ſchiſmatici. 603.1.d
Hæretici, & ſchiſmatici idem non ſunt. & non pertinent ad Eccleſiam ibid. & e
Hæreticorum, & ſchiſmaticorum quanta ſit malitia, & improbitas. 2.a
Hæretici proprium eſt ſuo ſenſu duci.e, quo argumento maxime vrgentur. 604.1.a
Hæretici non poſſunt probare ius eligendi miniſtros eſſe penes populum. 574.2.c. abutentes libertate, quam habemus ab oneribus legis, ad immunitatem mandatorum Dei, & Eccleſiæ, arguuntur. 587.1.d
Hæreticus dicitur aliquando, qui infidelis plane eſt: ſic intelliguntur nuptiæ inter Catholicum & Hæreticum prohibitæ. 825.1.c
Hæretici noſtri tam ſunt impudentes, vt penetrationem omnem dimenſionem negent. 502.1.c, qui negant Angelum nobis adeſſe cuſtodem, grauiter arguuntur. 506.1.e
Hæretici quantæ olim fuerunt abominationi fidelibus 152.2.a
ab Hæreticis exigi poſſunt miracula, quæ ſi non præſtant, non ſunt audiendi. 140.1.a, b
Hæretici in ſua doctrina nolunt ſibi obſiſti, & ſi obſiſtatur, tacent. 142.2.d
Hæretici cum torrentibus velociter ac præcipitante decurrentibus, tranſeuntibus, deficientibus comparantur. 140.1.c
Hæretici Apoſtolorum conſuetudine abuſi, ſecum mulieres turpes ducebant. 146.2.c
Hæretici loquuntur peruerſa, quia omnia peruertunt. 756.1.b
Hęretici quamuis Chriſti nomen non reſpuant, à ſe tamen ſuos denominari volunt.c
Hęreſeos nutrices, luxuria, lucrum, ambitio.d. ſunt plures magiſtri, de quibus Iacobus. ibid.
Hæreticorum concordia ſimilis concordiæ Pilati, & Herodis. 757.1.a
Hæretici numquam potuerunt Dæmones eiicere, quod Catholici faciunt. 712.1.a
inter Hęreticos, & infideles, præſtigiatores, & ſagæ maxime dominantur.b, eos Dæmones obſident, vel iis aſſident.c
Hæreticos exterminandos eſſe qui doceant, & eorum deſcriptio. 756.1.b
Hæretici, quos Paulus futuros prædixerat, ipſo viuente, venerunt.d
Hæretici maxime telo immemorialis præſcriptionis iugulantur. 758.1.a
Hæretici puniri iure poſſunt, & non ſolum ſuo ſenſui relinqui. 553.1.b
Hæretici qua in re Iudæos imitentur. 811.1.b
Hæretici non diſputant ſtudio veritatis cognoſcendæ, ſed impugnandæ; & ideo publice cum eis diſputare nihil iuuat. 263.2.d
Hæretici, & qui impugnarunt Chriſti fidem, de ſeruili ſtirpe nati ſunt. 264.2.d
Hæretici quot, & quando fidem negari poſſe dixerunt. 367.1.c, d
Hæretici poſſunt ſuppliciis Pauli exemplo ad fidem adigi. 368.2.b
Hæretici nullum habent ius prædicandi verbum Dei, vt probatur. 604.1.b
Hæreticis nomen Chriſtianum Patres denegant. 487.1.a
Hæreticis Spiritus ſanctus non adeſt, nec hi quicquam definire poſſunt ad fidem ſpectans. 605.1.e
Hæreticorum calumnia cuique licere ſcrutari Scripturas, & multo magis Pontificum, & Conciliorum decreta. 653.1.a, b
Hæreticorum χρηστολόγων apud Paulum quid denotent. 8.2.d
Hæſitare quid ſit. 450.1.c
Hebræi non diſtinguunt inter pronomen *Suus* & *Eius*, cum exemplis. 633.2.c
Hebræa lingua dicta eſt Syra, vel Syrochaldaica Chriſti tempore. 597.1.d
Hebrææ reipublicæ ordo quis fuerit. 535.1.b, c, d, e
Hebræis nominibus Latinas, vel Græcas admiſcere deriuationes ineptum eſt. 104.2.
Hebræi nomine quis primus dictus ſit, & vnde dicatur hoc nomen. 245.1.e, dicitur Græce περάτης, id eſt, tranſitor, & cur. 2.a, ab Heber ductum potius nomen eſt.b
Hebræa lingua ab Heber etiam dicta eſt.c
Hebræi cur per quadraginta annos in deſerto manſerint. 318.1.d, quid hoc ſignificet, & quomodo in deſerto male ſe ſe geſſerint. c, quadraginta annos tantum, & non plures Hæbræi in eo verſati ſunt.2.a
Hebræis ante horam ſextam prandere non licebat. 99.2.a, Romanis etiam mos erat id ea horá facere.b
apud Hebræos ientacula non erant. 100.2.a
Herodes occidit milites Petrum cuſtodientes, ſine culpa ipſorum, & Dei. 509.1.a, quomodo venerit Cæſaream, & cur.e
Herodes quali veſte vſus ſit. 511.1.c
Herodes Agrippa fuit is, ſub quo Iacobus mortuus, & de quibuſdam aliis eiuſdem nominis. 493.1.c, d, fuit Agrippa, nec aliter ab Hiſtoricis vocatur.e, fuit regionis Iudaicæ ſtudioſiſſimus.2 a
Herodes Agrippa proficiſcitur in Cæſariem, & quare. 509.1.e
quomodo percuſſus eſſe dicatur. 513.1.c
Herodis prætorium Cæſareæ conſtructum quale fuerit. 818.2.d
Herodes pro Deo habitus, cultuſq. 512.2.e, is quod adulatoribus ſuis ſuccenſus non fuerit, reprehenditur. d
Herodis mors deſcribitur ex Ioſepho. 513.1.c, d, cur tam diram mortem ſubierit. 2.e
Herodes quilibet tyrannus dictus. 515.1.a
Herus quidam ſeruum, quem prius habuerat fidelem, ex monachiſmo ad ſe redeuntem habere noluit. 439.1.e
Hieroglyphicæ literæ quales eſſent, & quis earum vſus 303.2.a
Hieronymi modeſta reſponſio ad eos, qui eius interpretationem loci Ezechielis reprehenſuri erant. 716.2.b
Hierotheus fueritne Athenarum Epiſcopus & an Hiſpanus. 678.1.e
Hiſtorias ſacras ſcribere ſacris hominibus competit, & profanæ etiam ſine ductu Spiritus ſancti, vt par eſt, ſcribi non poſſunt. 4.2.a
Hiſtoriæ laus Actorum libro accommodatur.d
Hiſtoriæ vtilitas quanta ſit. 197.2.c
Hiſtrionis eſt non Doctoris morum, docere, & non facere. 8.1.d
Hominum peruerſorum varia genera cur Deus permittat. 788.2.c
Hominem ſe eſſe noſſe quanti referat. 456.2.b
Homines qui & quot dum aliquid ſibi diuinitatis arrogant miſerrime pereunt 459.2.c
Homines qua ratione Deo viſo conſternentur & corruant 401.1.d
Hominis mens nũquam melius ſuas tenebras diiudicat, quam cum diuinæ ſapientiæ luce illuſtratur.e
Homo ab homine doceri debet, vt Paulus ab Anania.2.c
Homo ſecundum naturam pollutus nullus eſt. 446.2.a
Homines non ſic beneficiis adducuntur, ac timore caſtigantur. 116.2.b
Homines quare à Græcis μέροπες dicti. 85.1.
Homines ex vno omnes prodierunt, id eſt, ex Adam, & quomodo Gręca lectio conſtet, quę habet ex vno ſanguine 668.1.d, e. Hominis magna miſeria, ſine illo eſſe, ſine quo non poteſt eſſe. 671.2.
Homines ſpirituales non ſunt trunci & hebetes, ſed humani & ciuiles. 581.2.
Homines ſapientiores in ſæculo, in religione humilibus non conſentiunt ſæpenumero. 581.2.

Homo ab homine quomodo regi poſſit, non à lege tantum, vt voluit Plato. 753.2.e
Homo voluntate ſua quomodo credat, aliis non credentibus. 554.2.b
Honeſtis hominibus cur honores conferantur, & pulchri homines honeſti appellantur. 556.1.a
Honor & veneratio externa eadem eſt, quæ Angelis, & hominibus & Deo ipſi datur, ſed interna longe diſpar. 454.2.d
Honores diuinos non admiſit Daniel. quidam tamen admiſerunt, quia ſciebant illos in Dei perſona ſibi exhiberi. 565.2.b
Honorare & honeſtus, & honeſtas dicere, diuitem eſſe: & diuitiæ. 555.2.d
Honeſti homines ſunt bene compoſiti & ornati.
Honorare Deum de ſua ſubſtantia quid ſit 761.2.d
Honorare & honor, pro ditare, & diuitiis in Scriptura frequẽs. 884.1.b
Hora eadem idem eſt, ac eodem puncto. Hebr. שעה ſchahhah. 794.2.a
Hora nona, quæ & quot myſteria operata ſunt. 440.1.b
Hora ſexta, quæ & quot myſteria peracta ſint. 443.1.d
Hora tertia noctis quæ hic dicatur. 810.1.a
Horæ inæquales cum noctu, tum interdiu Hebræis erant, & quæ hic dicitur tertia, potuit concurrere cum tertia Horologij Italici. ibid.
Hora crucifixionis Chriſti quomodo dicatur tertia vel ſexta. 100.1.d
Hora tertia cur Spiritus ſanctus ſit miſſus.2.b
Hora tertia in iure vocatur ſacra.d
Horæ Canonicæ vnde ortæ, & qui de eis ſcripſerint. 149.2.d
Hora nona eſt orationis hora, & cuius rei ſignum.e
Hora nona cur claudus ſanatus ſit. 150.1.e
Hoſpes minor eſt potius recipiendus quam maior. 776.1.c
Hoſpitalia in lege veteri fuerunt erecta. 451.1.e
Hoſpitalitatis commendatio, & qui in ea excelluerint, & excellere debeant. 628.1.a
Hoſpitalitas debet eſſe coniuncta cum hilaritate & ſimplicitate. 14
Hoſpitium non mutandum à prædicatore Euangelico cur Chriſtus præceperit. 433.1.b, hoc tamen rationabili aliqua ratione fieri poteſt.c
Hoſpitalitas propria Patriarcharum teſſera. 451.2.c, ipſius laudes ampliſſimæ exemplis veteris & noui teſtamenti. 451.2. 452.1. in Oriente fuit maxime neceſſaria, & cur. 452.1.b, qui hoſpitalitatem ſectati non ſunt grauiter a Deo puniti ſunt.e
Inhoſpitales populi qui & quot.a 2,b
Iupiter Hoſpitalis dictus eſt. 453.1.a
Hoſpitalitatis cura Epiſcopis maxime demandata eſt 150.2.c, viri qui id genus charitatis exercuerunt, monachi item, & ordines ipſorum. ibid. & 151.1.a, conteſſeratio eſt communionis Chriſtianæ. 151.1.b
Hoſpitium Pauli qualenam in Vrbe fuerit, ad cuius ſimilitudinem, religioſorum domicilia, qui publico deſeruiunt, componi debent. 891.2.a
Hortari etiam [illegible] dicitur, & huius verbi ſignificatio. 700.2.d
Humanæ conditionis conſideratio nos ad hoſpitalitatem promouet. 451.2.d
Humani fauoris inconſtantia & leuitas, & qui ex ſummis honoribus ad humilem ſtatum deſcenderint. 571.1.d, Chriſtus hoc ipſe expertus eſt.e, Gilimer item Gothorum & in Græcis Epaminondas & Demetrius Phalereus.2.a
Humaniores literæ multum ad explicationem ſacrarum literarum iuuant, & ex eis magna vtilitas percipi poteſt 672.1.a,b, in his tamen ſeruandus modus, & vituperantur Doctores qui ſua ſcripta ſacra profanorum teſtimoniis infarciunt.e, contra eos quid faciunt ſententiæ Doctorum, & Patrum decreta.2.a, ſunt pædagogi vice ad Chriſtum, ſicut lex Iudæis.c
Humanitas Chriſti non habet à ſuo ſuppoſito vt ſit Deus, ſed vt ſit Dei. 116.1.
Humano generi duæ res ſunt ſalutares imperare & ſubiici. 691.2.c
Humana arrogantia deprimitur hac phraſi *ſi Dominus voluerit*. 696.1.c
Humilitas Epiſcopos & Prælatos quantum deceat. 747.1.b
Humilitatis gradus plures ſunt, & erga inimicos maxime eſt oſtendenda.c, omnis humilitas quænam ſit ex Pauli doctrina.d
Humilitatis laudes ex Chryſoſtomo. 566.1.b

I

Iacob Prophetiam de Chriſto quidam de Saule interpretantur, ſed redarguuntur. 536.1.
Iacob Deus cur ſpecialiter dicatur, & domus Iacob Iſraelitæ. 328.1.d
Iacob in domo cur ſpecialiter regnaturus Chriſtus prædicitur.e
Iacobus Maior an in Hiſpania fuerit ſub dubio eſt 495.1.a
Iacob. Ioannis frater cur poſt fratrem ponatur 38.2.e, cur Boanerges dicti ſint. 39.1.c, cur tonitrui filij dicantur. ibid Iacob Alphæi filius vel Cleophæ. 44.1.c, idem minor, & frater Domini dictus eſt, & cur.d, non fuit filius Ioſeph ſponſi B.V. ibid. & e, fuit ſanctificatus in vtero. 45.1.c, cognomentum habuit iuſti, & iuſtus vere fuit.d, eius cædes exiſtimata fuit cauſſa excidij Ieroſolymitani 2.a, primus ſolemniter ſacrum fecit ibid. an fuerint tres Apoſtoli qui Iacobi nomen habuerint. ibid. duo tantum fuerunt Apoſtoli hoc nomine dicti.c
Iacobus maior dictus, cur frater Ioannis vocetur. 493.2.c, cur iſte ad necem potiſſimum quæſitus ſit.d, cur is non reliqui Apoſtoli morte ſublatus fuit.e, fuit Apoſtolorum protomartyr 494.1.a. quando mortuus ſit.b, Iacobus, quo minus vixit, eo magis poſt mortem clarus euaſit 2.d, eius Eccleſia in Hiſpania, quot & quantis priuilegiis dotata.e, de eius in Hiſpaniam aduentu, & tranſlatione qui ſcripſerint. 495.1.b,c
Iacobus dicens *iudico ego*, non locutus eſt quaſi ſummam poteſtatem haberet, ſed ſolum ſuam ſententiam dixit 593.2.b
Iacobus cur ſuæ ſententiæ extare decretum voluerit. 598.1.c,d
Iacobi epiſtola eſt, quæ eſt inter Canonicas prima. 601.1.e
Iacobus frater Domini cur in Concilio poſt Petrum ſententiam dixerit. 588.2.b
Iacobus ſententiam dixit, quam totum Concilium ſequutum eſt, & quid ex eo hæretici colligant. 593.1.b,c, reſpondetur his quæ ab hæreticis dicuntur.c,d
Iacobi duo tantum fuerunt, iique Apoſtoli. 45.2.c
Iacobi minoris qui, & frater Domini dictus eſt epiſtola canonica.d, diluuntur argumenta, quib. probatum eſt tres fuiſſe Iacobos. 46.1.a
Iacobus minor fuit Ieroſolymitanus Epiſcopus.b, eius laudes.c, eius epiſtola potius Catholica, quam Canonica eſt dicenda, & eius laudes. e,& 2.a
Iacobi Apoſtoli mors quando contigerit. 776.2.b
Iacobus ſe exhibet protectorem Iudæorum, qui Chriſtiani facti ſunt. 777.1.e
Ianuæ templi quando Paulus comprehenſus quomodo clauſæ. 785.1.c. cur a cuſtodibus templi clauſæ ſint.d,e
Iaponij Reguli Romam venientes primitias ſuæ gentis Deo obtulerunt 24.1.c, cum Iaponiis Beati Xauerij noſtri diſputatio, de maioribus ipſorum nunquam luce Fidei illuſtratis c,d
Iaſon, vel Mnaſon fuit Chriſti Diſcipulus 648.1.d, de eo multa, vt duone ſint, an vnus intelligatur.e, 2.a, duos fuiſſe auctor concludit.2.b, fueritne auctor libri inſcripti Altercatio Iaſonis, & Papiſci.d,e
Ἱκανὸς ſufficiens ſignificat, & multa alia. 793.1.d
Iconium oppidum vbinam eſſet, & plura etiam eiuſdem nominis oppida. 556.2.e
Iconij multa paſſus eſt Apoſtolus. 559.2.
Idiota quid ſignificet apud Latinos, & de quodam, qui Idiotæ nomen ſibi vſurpauit. 189.2.a, ab illiterato quomodo differat b
Idola non ſunt Icones, & imagines, quas fideles ſuſpendunt. 655.2.c
Idolum, & Icon quomodo differant vſu Eccleſiaſtico. ibid.
Idololatriæ nomen quid comprehendat.d
Idolon, & Icon vnde dicantur.d,e
Idolum non eſt imago omnis, quam cultu, & veneratione proſequimur. 656.1.a, Imago, & Icon quantum diſtinguantur b
Idololatriæ gradus quintuplex, & qui illi. 673.2.d
Idola frangentes quando in numerum martyrum computari poſſunt. 663.1.b, martyres qui hoc fecerunt, & de Auda Perſa, & aliis.b,e
Idolorum templa non deſtruenda, ſed conuertenda in pium vſum. 2.a, ea Apoſtoli non deſtruxerunt, ſed diuina virtute euerterunt. ibid.
Idola Dij eſſe non poſſunt. 673.2.a
Idolum dicitur Auen, Hebraice aon, id eſt vanitas, & iniquitas, id eſt, auon. 566.2.c
Idoli alia nomina, quæ idem denotant. ibid. & d
Idololatria non poteſt non eſſe magno damno.e
Idolorum origo, & vbi primum de his in Scriptura fiat mentio. 567.1.a
Idolothyta comedi poſſunt citra ſcandalum. 594.2.a, cur comedi ea fas non ſit. ibid. Paulus Corinthiis ſcribens cur non eos plane ab eis deterruerit.c, Iulianus Apoſtata idolothytis veſci Chriſtianos quomodo compellere voluerit, & quid circa hæc ſeruatum ſit.d, ea non eſſe manducanda, etiam neceſſitate compellente, Auguſtinus tradit. 595.1.b, ea comedenda eſſe qui ſentiant.c
Idumæa, ſeu Eſau populum Gentilium, & Iacob populum Iudaicum

daicum ſignificat. 592.1.a
Idumæos pro Romanis ponentes Rabbini arguuntur. 591.2.b
Idumæa Gentilitatem ſignificat.c
Idumæa vox Hebraice & Edom, & Adam poteſt ſignificare, c, & 592.1.a
Ieiunij dies quinam eſſent, de quibus Lucas agit.862.2.d, fuiſſe ieiunium Chriſtianum quatuor temporum, qui opinentur, & qua ratione. e, fuit potius hoc ieiunium profanum, quam ſacrum, potuit tamen hoc tale eſſe. 863.1 b,c
Ieiunia præcedere debent ordinationes ſacras. 522.1.d
Ieiunia Chriſti, & ſimilia Sanctorum prolixa ſine miraculo non fuerunt. 871.2.d
à Ieiunio Diei Dominicæ cauendũ contra Manichæos. 872.1.c
Ieiunium naturale, quod requiritur ad Miſſam celebrandam, eſt arctius eo, quod Eccleſiaſticum dicitur. 520.2.a
Ieiunio non officit Dominica dies.b
Ieiunij obſeruatio pars eſt cultus diuini. c
Ieroſolymitana & Conſtantinopolitana Eccleſia quando factæ ſunt ſedes Patriarchales. 475.1.c
Ieroſolymitana ſynodus præceſſit Antiochenam. 483.2.c
Ieroſolymitana ſedes cur ſubeſſet Cæſarienſi. 834.1.c
Ieroſolymis Chriſtus non diſcedendum præcipit quid moraliter ſignificet. 13.1.c, quæ ſint eius nominis falſæ etymologiæ d
Ieruſalem nominis etymologia eſt timere Salem.2.a, vel videbit Salem, ſcilicet Dominus, vel viſio pacis.ibid. illius vrbis amplitudo, & qui eam amplificauerint.d
Ieruſalem pro cœlo Ieroſolymæ pro vrbe terrena, & quare.14.1.b
Ieruſalem à Patribus Niceni concilij ſummo honore habita. 474 2.d
Ieruſalem Iudæi numero duali efferunt, & quid cauſæ ſit. 14.1.a, qualiter inſtauranda, & quale regnum in ea Iudæorum futurum ſit.16.2.d, ab Ieruſalem verbi Dei prædicatio incipere debuit, & cur. 22.1.a, & quod de ea dicitur de tota Iudæa eſt intelligendum. 2.a, cur euerſio eius, & Iudæorum diſſipatio dilata tamdiu ſit. b, cur electa aſcenſioni non fuerit. 24.2.c
Ieroſolymitana ſedes, cur præcipuo honore digna. 46.1.c
Ieſſæni, vel Ieſſæi primi Chriſtiani diu rerum omnium communitatem ſeruarunt. 141.2 d
Ieſſæi Chriſtiani dicti ſunt à Iudæis per contemptum. 537.1.a
Ieſſe non hominis, ſed regionis nomen. 536.2.c
Ieſus dictus eſt Ioſue, & alij, & cur, idemq; nomen Chriſti Saluatoris, & aliorum quorumdam.316.2.a, nomen Iehoſuah, & Ioſuah idem eſt nomen.b
Ieſus ab Hebræis Saluator noſter dicitur, & cur.c
Ieſu Chriſti diuinitas vbi probatur, & contra illam impij Franciſci Dauidis argumenta refelluntur. 549.2.a
Ieſu & Chriſti nominis inuocatio contra Dæmones vim maximam habent. 711.2.b, cur potius vi huius nominis, quam Patris, vel Spiritus ſancti Dæmones pellantur, de huius nominis excellentia.c
Ieſu nominis vi ſola expulſi ſunt dæmones. 712.2.e
Ieſu nomen per contemptum a Feſto dicitur, quod tamen tunc celebre plurimum apud Gentes erat. 841.1.a
Ieſus Nazarenus Chriſtus per contemptum à Iudæis dictus eſt, ſed fieri aliter poteſt. 269.2 e
Ieſus Nazarenus qua ratione legem perfecit, & compleuit non deſtruxit. 271.1.e
Ieſum purum hominem qui, & quot hæretici dixerint, & poſtea Chriſtum, vel Filium Dei factum. 464.2.e, 465 1.a
Ieſum fecit Deus, & Chriſtum, & hominem quomodo ſit verum. 120.1.d,e
Ieſus eſt vnum, ſed duas habet naturas e
Ieſus eſt factus Deus, id eſt, declaratus 2.a
Ieſus factus eſt, qui crucifixus eſt.d
Iethro quadrinomius fuit, & quomodo Moſem acceperit.310.1 d, cur filiam Moſi vxorem dederit.2.a
patris noſtri Ignatij, factum aliquod Pauli facto ſimile.642.2.e
Ignatius in principio epiſtolarum quomodo ſcripſerit.602.2.b
Ignis forma, in qua Spiritus datus quæ, & quanta denotet.80.1 a,b
Ignis, qui deſcendit de cœlo ſuper ſacrificia Abelis, Abrahami, &c. fuit indicium Spiritus ſancti.c
Ignis inter res viſibiles magis ad diuinitatẽ, quã aliæ accedit.e
Ignem pro Deo plurimæ gentes habuerunt. 2 b, c, per ignem traducendi liberos mos horrendus vnde manarit.d
in Ignis forma Spiritus ſanctus aliquibus viſus narratur. 81.1.a
Ignobiles viri contumelioſi, & ſeditionum auctores, & hæreſeon 711.1.e
Ignorantia quædam non excuſat, ſed exaggerat peccatum, & quæ illa ſit. 415.1.e
Ignorantia de Chriſto, non excuſabat Cornelium. 438.1.a
Ignorantiam Chriſto tribuere, eſt hæreſis. 19.1.c
Ignorare idem eſt, quod reprobare, & refutare. 540.2.c
Ignoti Dei ara cui poſita fuerit, & quam originem habuerit 663 2 a, vnumne, an plures Deos hoc nomine Athenienſes coluerint.c,d
Incerti Dij fuerunt Romæ, & qui hi eſſent.e
Incertus etiam, & ignotus Hebræorum Deus à profanis habitus. 664.1.a
Ignoti Dei ſub nomine verum Deum Athenienſes coluerunt.d
Ignotus Deus vnus tantum Athenis fuit.2.a
Ignoti Dei aram Chriſto dicatam qui ſcribant.d
Imago Dei, & ſanctæ Trinitatis formari quadam ratione poteſt. 666.2.b
cur Imago Dei in veteri Teſtamento haberi non poterat. d, res ſenſibiles tamen, vt arcam, & propitiatorium adorabant. ibid.
Imagines Cherubin, & ſimilium erant vt appendices tantum, ad ornatum, non ad adorandum propoſitæ e
in Imaginibus non colitur Deus, quaſi cultus terminetur in illis 2.c
Imagines conferunt ad excitandam Dei memoriam. d, ex his non tantum idiotæ, ſed & docti ſpirituale commodum referunt.2.a
Imagines Dei, & diuorum quomodo pingi poſſint. 673.2.c
Imago ſculptilis diſtinctius fuit Iudæis prohibita. ibid.
Imagines extra templa à Chriſtianis recte exponuntur, & cur. 662.1.e
Imaginum ruptor non fuit Paulus, & idola quando liceat frangere. 663 1.a
Imago Chriſti, ſicut & Sanctorum omnium formari poteſt. 666.2.a,b
Imaginum cultum redarguentes reprehenduntur. 330
Imagines Chriſti ſingularem eius pulchritudinem denotant. 300.1 a
In, per quid ſignificet, & ἐν vox Græca reſpondens. 2 a
Immolare animal cum cauda quid ſit. 485.1.b
Impende te in illis, Græce ἐν τούτοις ἴσθι, quid ſignificet. 779.2.a
Imperator pingitur cum mundo, & Deus etiam, quid hoc ſignificet. 53
Imperatores qui pedes ſibi oſculari voluerunt, inconſulte fecerunt. alij non. 455.1.b
Impios inter ſe diſſidere & eos ad diſſidium etiam excitare, quomodo verũ ſit. 808.1 c
Impij hominis ſocietas ſocijs damnum & calamitatem affert. 868 2 c
Impij qua ratione animo ſint affecti. 234.2.e
Impij & peccatores non ſunt contemnendi. 448.2 c
Impij qui ſibi diuinos honores vſurpare voluerunt grauiter à Deo puniti ſunt. 513.2.c
Implere promiſſionem filiis noſtris, idẽ eſt, quod nobis. 543.1.c
Impoſitio manuum qua vſus eſt Ananias in Paulum qualis fuerit. 410.2.d
Immortalitas animæ ex cura ſepulchri comprobatur. 547.2.d
In cum accuſatiuo valet idem, quod cum ablatiuo, & contra. 182.2 d, ſignificat etiam propter. 185.2.a
In præpoſitio pro, ei frequens in Scripturis. 10.1.d
In præpoſitio, & ב Hebraica pro per frequens.174.1.d, ponitur etiam pro de 178.2.b, & pro accuſatiuo circa prępoſitionẽ.c
In pro inter in Scriptura frequens, cum multis exemplis. 965.a
In diebus illis, cur dicatur initio Epiſtolæ, & initio Euangelij, In illo tempore.53.1.b, melius.c
In veritate, ſpecies eſt iuramenti. 460.1.d
In brachio excelſo, quid ſit. 532.1.b
Incarnationis myſterium à carne dictum eſt, cur. 203.1.b
in Verbi Incarnatione lex Euangelica fundata eſt.e
Incarnatio Chriſti quomodo fuerit neceſſaria. 188.2.a
Incarnatio cognoſci non poteſt ſine fide S. Trinitatis. 705.1.e
Incipere quomodo Hebræi dicunt. 689 2.b
Iacobitæ quot ſint in Ægyptum ingreſſi, an ſexaginta ſex, an vero ſeptuagintaquinque. 293.1 c, ingreſſi ſunt ſeptuagintaquinque, non in ſe, ſed parentibus.2.c
Iacob Patriarchæ mors qualis fuerit. 294.1.b
Increpatio aeris Principis, vel nimius mœror quibuſdam vitam abſtulit. 210.1.c
in Increpationibus duris verbis Chriſti, & Apoſtolorum exemplo vti licet. 526.1 a
Indecens, Græce ἄτοπον, quidnam dicatur. 835 2.b
Infernus ſumi non poteſt pro ſepulcro. 118 2 c
in Infernum deſcendere quid ſit iuxta Hæreticos. 118 1.c
Infernus varie in Scriptura ponitur, pro ſepulchro, pro limbo. 114.1.c
Inferni dolores qua ratione Chriſtus ſoluerit. 2.b, & clarius. 115.1.c
Infernus item limbum comprehendit.2.b, in eo Chriſtus non potuit detineri e

Infideles ſuauitate morum magis, quam miraculis conuerti poſſunt. 847.2.b

Ingrediens, & egrediens quam vim habeat apud Hebræos. 422.1.b

Inhoſpitales populi qui, & quot, 452.2.a

Initia quatuor quid ſignificent. 445.2.b

Iniuria, Græce *ὕβρις*, quidnam ſit, & an damnum, quod cum culpa datur. 863.2.a

Inimicus omnis iuſtitiæ quis dicatur. 526.2.e

Inimici Chriſti ab eo debellandi qui ſint. 125.2.c

Inimicorum ſubiugandi mos antiquus, eos pedibus ſupponere.2.e

Inquirere, Græce *ἀνακρίνειν* quam vim habeant. 508.2.e

Inſanus Paulus habitus eſt, & Apoſtoli, & Chriſtus ipſe. 855.1.e

Inſaniæ, ſeu melancholiæ præter modum ingenioſi obnoxij ſunt, & multa de inſania 2.b

Inſaniæ vitium quomodo Paulus à ſe auerterit.c

Inſinuare quam vim habeat. 646.2.b

Inſulæ multæ inundationum impetu à terra auulſæ. 885.2.e

Intendere in Concilium, Græce *ἀτενίσας* cur Paulus dictus ſit 803 2.a

Interfectio ſui ipſius peior, quam cuiuſuis alterius, eiuſque deteſtatio 657 1.a, ignorantia quoſdam excuſare poteſt. ibid Stoicorum hac de re dogma, & aliarum gentium mores.b, barbara talis eſt conſuetudo, & mortem ſibi inferre eſt animi puſilli c

Interponere nomẽ Ieſu Chriſti in concionibus quid ſit 683 2.b

Interpretari ſcripturas publice quomodo liceat 530.2 d

Interpretes ſeptuaginta ſumma fide digni in Scripturæ interpretatione habẽdi ſunt. 293.1 c, cur hos Lucas potius, quam Scripturam Hebraicam ſit ſequutus 2.b

Inteſtinum bellum, & fur domeſticus maxime nocent. 755.2.e, quod Eccleſiæ adaptatur; grauiora mala a domeſticis, … ab externis paſſæ. ibid.

Intrat Deus quia vult, ſed volente, & conſentiente alio 576 2.a

Intueri, & reſpicere in Scriptura ſæpe in bonam partem ſumitur 153.1,c

Intueri, ſeu reſpicere in aliquem eſt ſpem in eo ponere e

Inuadere *ἐφαλλεσθαι* recte dicitur contra auctorem Græci Theſauri 880.2.a

Inualit vipera Paulum, non momordit.b

Inuidiæ eſt quædam abſcondere, & inſipientiæ omnia dicere. 748.2 b

Inuocare ſuper aliquem aliquid, vt nomen Dei, quid ſit. 592.1 d

Ioannes non ignorauit Angelum eſſe, quem voluit adorare. 454.2.c

Ioannes prædicabat Baptiſmum præparatorium ad pœnitentiam, & in remiſſionem peccatorum, quam conſequerentur per Chriſtum 463.2.e

Ioannis Baptiſmum præter ipſum nemo conferebat. 703.2.d

Ioannis Baptiſmo ante Chriſti mortem Apoſtoli non baptizarunt.e

Ioannes quomodo Chriſtum venturum prędicauerit, cum iam veniſſet. 704.1

Ioannis Baptiſtæ præclara epitheta. 538.1.e, quomodo prædicarit ante faciem Chriſti.2.c, eius Baptiſmus dicitur, pœnitentiæ, non Chriſti, & cur, & differentia inter illa duo Baptiſmata.c,d

Ioannis Baptiſma quomodo dicatur eſſe in remiſſionem peccatorum.e, cur Præcurſoris nomen habuerit 539.1.b

Ioannes cum ſe Chriſtum non eſſe affirmauit, magnum Chriſto honorem exhibuit.2.a

Ioannes ſe bis non eſſe Chriſtum affirmauit.b

Ioannes, cum ſe fateretur indignum, vt Chriſti calceamenta portet, quamuis humilis, eſt vera tamen confeſſio. 540 1.c, dignus quomodo fuerit id facere.d

Ioannis Baptiſtæ encomia. 15.2.b

Ioannes nomen ante Baptiſtam non fuiſſe alteri impoſitum quis dixerit c

Ioannes cognomento Marcus comes Apoſtolorum quale officium habuerit. 523 2.b

Ioannes Euangeliſta cur ſecundus poſt Petrum ſit nominatus. 38 2.b, cum Petro magna ei fuit familiaritas, & eum Chriſtus peculiariter dilexit.c, eius alia encomia.d, cum vocatus eſt, erat pene puer ibid. dictus eſt tonitrui filius, eo quod dũ Euangelium ſcriberet tonitrua ſint audita. 39.1.c

Ioannes Euangeliſta vt fuerit cognitus toti Synedrio. 189 1.e

Ioel Propheta quis, & quid ſignificet eius nomen, & alia de eo. 101.1.e

Ioelis Prophetia impleta eſt, de deſcenſu Spiritus ſancti ingentes. 473.1.e

Ionas cur tres integros dies in ventre ceti manſerit. 542.1.e

Ionas Doctoris typus videtur, & quæ illius ſunt, Doctoribus accommodantur. 485.2 c

Ioppe vrbs, & portus deſcribitur 427.2.b, quis ei nomen dederit.d

Ioſeph, B.V. ſponſus perpetuam coluit virginitatem 51.2.a

Ioſeph Barſabas cognominatus Iuſtus, cur in Apoſtolum non fuerit electus. 66.2.c, Chriſti cognatus non fuit, & alius à Barnaba.d, etymologia nominis eſt filius conuerſionis, vel reuertens.e, quare ſit dictus Iuſtus, & Romano nomine.2.a, b, quid paſſus ſit & quid dixerit. c, non ægre tulit Mathiam ſibi prælatum. 71.1.e

Ioſeph cur ſit venditus a fratribus. 287 2.a

Ioſeph maxime commendatur in ætate XVII. annorum poſitus, & laudem meretur, quod fratres ad patrem detulerit.c

Ioſeph non eſt venditus eodem pretio, quo Chriſtus. 60.2.e

Ioſeph venditus eſt viginti argenteis non triginta. ibid. venditus eſt Iſmaelitis & Madianitis, & quomodo hoc ſit intelligendum d, e, cur his potius venditus ſit, quam aliis. 2.a, cur dicatur venditus Ægyptiis.b, Ioſeph in Ægypto quot aduerſa ſit paſſus, a quibus eum Deus liberauit c, non fuit Magus, vt mentitus eſt Iuſtinus d vnde præpoſitus Ægypti ſit conſtitutus 289.2 c, Ioſephi mirabilis mutatio d in quot quamtiſque figura Chriſti fuerit.d, e, ex Ioſeph calamitatibus quot poſſumus documenta colligere. 290.1.c

Ioſeph fuit præfectus annonæ in terra Ægypti, quod munus perhonorificum fuit etiam apud Romanos. 291.2.c

Ioſeph cur non de ſuo ſtatu in Ægypto patrem monuerit. 292. 1.c, ejus Pater ſtatum ipſius ignorauit, vt Prophetiæ complerentur.e, Iudæos hoc deſignat in Meſſiæ ignoratione verſaturos 2.a

Ioſeph in fratres ſuos cur adeo aſpere ſe geſſerit.c

Ioſeph merita cum regi & proceribus conciliabant. 293.1.a

Ioſeph cur ſtatim poſt mortem transferri noluerit. 295 1.a

Ioſeph mors, & cur ante fratres ſuos obierit. 294.1.c,d

Ioſeph cur tam ſollicite transferri ſua oſſa mandauerit.d, vbi ſit ſepultus.2.a

Ioſephi de Chriſto teſtimonium non omnino verum. 578.2.e

Ioſephus hiſtoricus dictus eſt Flauius, & cur. 397.1.a

Ira Dei quomodo aſcendere dicatur. 445 1.a

Iræ cauſa Herodis Agrippæ in Syrios & Sidonios quænam fuerit. 509.2 b

Iratis molliter eſt reſpondendum cum exemplis 99.1.c, inter alia Chriſti, & Apoſtolorum de hac re dicta & facta.d

Irenæus quomodo probet Deum vnum veteris & noui Teſtamenti. 462.1.d,e

Irridentium ſermones diuinos peſſimum genus hominum eſt. 676.2.c

Irriſio erroris & pertinaciæ ſignum eſt, erroris riſus d

Irriſores Apoſtolorum non fuerunt Gentiles ſed Iudæi. 95.2.d

Irriſio in corde iuſti grauis ſagitta eſt.c, quod multis & exemplis, & Scripturæ ſententiis probatur. 96.2.a,b,c, pœnæ irriſoribus diuinitus illatæ e

Irriſio verbis tacitiſque conſtare ſolet.2.a

Iris quid ſignificet 457.2.e

Iſrael pro toto populo ponitur, & pro parte illius populi 18 1 c non bene exponitur *vir videns Deum*, aut *mens*. 2. a, vera etymologia eſt *fortis contra Deum* c, aliæ eius etymologiæ.d

Iſraelitæ quomodo dicuntur in Ægypto fuiſſe multiplicati. 296.2.d, e, de eorum regno in Ægypto Manethon redarguitur. 297.1.a, quanta eorum in Ægypto fuerit multitudo. b, eorum incrementum tribuendum eſt miraculo. d, Hebræorum delirium de eorum multiplicatione Meſſiæ tempore. ibid. Creuerunt in Ægypto peculiari Dei virtute. 298. 2. b

Iſraelitæ quomodo trans Damaſcum tranſlati ſint, & quam late diſſeminati ſunt. 324 2.c, d, circa hanc trãſlationem quomodo conciliandi ſint Propheta, & Stephanus.e, quare & à Chriſto & a Ioanne progenies viperarum ſint dicti. 333.1.c

Iſraelitæ an totos XL. annos hoſtias in deſerto non immolauerint. 323.1.c, hoc dicitur quia valde paucæ fuerunt.d

Iſraelitæ quando cœperunt colere Moloch. 324.1.a

ἱστορῆσαι plus eſt quam *ἰδεῖν* 420.2.b, Hiſtorici officium quodnam ſit 425.2.e

Italia nulla eſt huius nominis ciuitas, ſed Italica. 575.1.b

Italicæ cohortes plures. 437.1.e

Ite in pace, paræmialis figura eſt apud Hebræos. 642.1.a

Iubeo, & Græcum *κελεύω*, quam vim habeant. 136.1 d

Iudę Tribui quę ſignificat Eccleſiam, qui reſtituerunt. 590.2.e

Iudæa cur Idumæa dici potuit. 591.1.d

Iudæi alienis nominibus dicti propter morum imitationem. ibid.

Iudæa fuit regio populoſiſſima. 203.1.e

Iudææ deſcriptio. 91 2.c

Iudæi vnde ita cognominati. 22 2.a, quinam præterea cognominati ſint Romani. 93. 1.e quot, & quanta mala Eccleſiæ intulerint. 334.1.a, odium in Chriſtianos ſemper illud ſuum retinuerunt, & in eos, quantum potuerunt, ſæuierunt.b, eorum maledicta, irriſiones, & alia in nos patrata. d, ſunt

fontes perſecutionum noſtrarum. e, miſerunt homines in principio noſtræ fidei per orbem, qui nos diffamarent.ibid. multæ in nos perſecutiones ab eis excitatæ 2. b, Chriſtianum nomen mentiti ſunt, vt Chriſtianorum communitate gauderent. c, pueros Chriſtianos in cruce necarunt, & per ſubornatos leproſos puteos veneno in Gallia infecerunt. d, e, ex Gallia, & aliis regnis expulſi ſunt 535.1.a, in imaginem Chriſti, & ſacram Euchariſtiam quid ſceleris admiſerint b, c, corrupiſſe dicuntur Scripturam ſacram, & Thalmudicæ contra Chriſtianos eorum leges.d, non poſſunt feria quinta in paraſceue, & aliquot aliis domo exire. 2. a, non poſſunt publicis muneribus fungi. b, Romani Pontifices quid eis concedant & pro eorum ſalute quid ſtatuerint.b,c,d, quanto eos Nicor quidam odio ſit proſecutus.e
Iudæi cur proditores Chriſti dicti ſint. 536.1.d
Iudæi ſe vere cordibus circumciſos oſtendant. 544 1.d
Iudæi cur admirati ſint de doctrina Chriſti, & Apoſtolorum. 189.2.b
Iudæi Synagogarum ac totius orbis fouebantur myſteriis. 489.1.b
Iudæorum populus erga Apoſtolos bene animatus fuit 190.1.c
Iudæorum reſpublica a quibus adminiſtrata fuerit. 535.1 b, eam Iudices qualiter adminiſtrauerint. c, quomodo Deus eo tempore eius curam haberet. d, ei Regem præeſſe populus Deo diſplicuit.2.a
Iudæorum imperium qua ratione in tribu Iuda vſque ad Chriſtum fuerit.b
Iudæorum in abſtinentia ciborum immundorum obſeruantia. 448 1 a
Iudæi quomodo Chriſtum interfecerant, quamuis id Gentiles fecerunt. 541.1 d
Iudæi non cremarunt corpora defunctorum, ſed terræ mandarunt. 547.1 c
Iudæis quantum curæ fuerit in ſepulchro condi. 548.1.b
Iudæi pœna capitis non puniebant.494.1.d, cum poteſtate Romanorum hanc etiam pœnam ex eorum moribus ſuſceperunt.c, cur apud Iudæos aliquorum capita amputata leguntur.ibid quid ſenſerint Perſæ, & Romani de eo.2.a
Iudæi, & Iſraelitæ, & Hebræi, quamuis vnum ſint, differunt. 109.2.a
Iudæi quomodo peccarunt in Chriſti crucifixione. 114.1.c
Iudæi lapides iactare, vel ſimilia facere cur cōſueuerint.556.1 c
Iudæorum in Chriſtianos mala mens. 558 2.b
Iudæorum cuiuſdam inuectiuæ in Apoſtolos ſumma.570.2.c
Iudæi iam inde ab initio duplicem in Eccleſia errorem excitarunt. 578.2.b
Iudæorum ſuperbia vbi prædicta ſit decumeſcenda. 481.1.b
Iudæorum formidoloſa laudatio à Gregorio cur dicta ſit. 481. 1. d
Iudæis prius conueniebat verbum Dei annunciari, quam Gentibus. 552.1.c
Iudæos reiiciendos, qui, & quales Prophetæ prædixerint. 2.a
Iudæorum grauis perfidia in quo ſita ſit 646. 2. c, Chriſtum, quem veniſſe quidam dicunt, qualem fingant.d, colentes Iudæ ſunt proſelyti. 647.1.b
Iudæi pauci conuertebantur tunc, proſelyti autem, & Gentiles multi.c
Iudæi cur tam multi initio conuerſi ſint, poſtea tam pauci.ibid.
Iudæi an Chriſtum per ignorantiam interfecerint. 164.2.a
Iudæi omnes potuerunt cognoſcere Chriſtum iuſtum eſſe, & innocentem. b, & in Scripturis exercitati illum eſſe verum Meſſiam.c, Iudæorum vulgus quid de eo crediderit. 165.1.b
Iudæorum Principes non crediderunt illum eſſe verum Deum, & Dei filium conſubſtantialem.d, Meſſiam eſſe credere debuerunt, & cum ſine paſſionibus erant, facile ei aſſentiebantur. c, ſub Paſſionis tempus pauci de eo bene ſentiebant. 2. b, Meſſiam eſſe non crediderunt.d
Iudæi primatum ad fidem Chriſti inuitati fuerunt. 171.1 a
Iudæis omnis prorſus interficiendi poteſtas ſublata erat. 179. 1. a
Iudæi habitantes Ieruſalem qui fuerint, & vnde. 86.1
Iudæi in poſtulanda gratia parum gratioſi ſunt. 835.1.a
Iudæi parietem contra Herodis palatium extruentes, eum, & Feſtum offenderunt. 839.1.c
Iudæi, & ſimul cum eis Chriſtiani vrbe pulſi à Claudio Imperatore, & cur.681.1.e, de Iudæorum hac expulſione non meminit Ioſephus. 2. b, eiuſdem pro Iudæis edictum narrat. ibid.c
Iudæi prætextu pietatis à nobili fœmina aurum extorſerunt Romæ. 681.1.a
Iudæorum Cabala de exercendo aliquo artificio.b
Iudæi ægre ad pietatem traduci poſſunt. 714.2.b
Iudæorum quanta fuerit multitudo ad feſta conuenientium. 88.2.c
Iudæi omnes erant qui Ieroſolymis conuenerant. 90.2.d
Iudæi qui contra Paulum ſeditionem conciderunt Ieroſolymis, qui fuerint. 695 1
Iudæi cur nondum Chriſtiani ab Apoſtolis fratres dicti. 790. 2 c
Iudæorum in Paulum impudentia quanta. 815 2.a
Iudæorum religio à Feſto ſuperſtitio dicta eſt, quia videlicet vergeret ad interitum 841.1.a
cum Iudæis commercium, & ſocietatem qui, & quot interdixerint 747.2.c
Iudæi quam plurimi initio Chriſtiani facti ſunt. 777.2.a
Iudæi in Deos Gentium nihil blaſphemum dicere ſoliti. 730. 2. c
Iudæi quomodo interficere conati ſunt, & alios etiam interfecerunt. 179.1.c
Iudæi quas cauſas cognoſcerent, & de quibus ſupplicium ſumere poterant. ibid.
Iudæorum tria tribunalia quænam eſſent. 180.2 b
Iudæi ægreferebant aliis benefieri. 185.2.b
Iudæorum ſynagogæ fontes perſecutionum. 240 2.b
Iudæi cum auctore de Pſalmo c1x.diſputatio. 214.2.a
Iudæi quænam hoc tempore cæremonialia obſeruent. 757.1.d
Iudæi tunc rerum maxima copia abundarunt, cum Deum verum coluerunt. 619 1.e
Iudæorum nomen infame toto orbe, & Chriſtiani hoc nomine etiam vocabantur. 632 2.b,c
Iudæi, qui abominabantur reliquos homines, à reliquis irridebantur. 457 1.c
Iudæi Romani de Paulo nihil ei mentiri ſunt. 890.2.b, cur illi Chriſti doctrinam ſe ignorare prætendant, cum tamen ante de ea audiuerint.d
Iudæi cur tantopere ne tota lex abrogaretur formidarunt.777. 2. d
Iudæi Paulum perſequentes ab eodem excuſantur, & merito laudantur. 791.2 d,e
Iudæi vnde habuerint, vt in Paſchate reum vnum liberarent. 162.2 c
Iudæos qua ratione Deus vltus ſit, eo quod Barabbam Chriſto prætulerint 163.1.b
Iudæi quomodo falſa putant Chriſtum feciſſe miracula.2 d
Iudæi ad finem mundi conuertendi ſunt 17, 1.a, vnde nomen habuerunt, & Iudæa quæ regio ſit. 22.1.c,d
Iudæi Romæ vbi habitauerint, & nunc habitent. 406.1.b
Iudæorum conſilii contra Chriſtum quales. 479.1 a
Iudæorum natio factioſa ſemper habita eſt, & in tractandis negotiis impotens. 810.2.e
Iudæorum feſta, quæ vno tantum die, & quæ pluribus conſtabant. 495.2. d,e, dedicationis feſtum cur octo dies durauerit, vbi & de octauis noſtrorum feſtorum. e, & 496.1.a
Iudæi ſuæ gentis fœminas ſorores, ſicut viros fratres vocant. 415 2.c
Iudæi qualiter ad vitulum adorandum inducti fuerint. 319. 2. d, id refellitur.e
Iudæi vnumne Deum ſub ſpecie vituli an plures adorauerint. 320.1.b
Iudæorum magna ingratitudo, & in Moſem, & in Deum
Iudæi, & Aaron peccatum hoc magnum fuit. 2.d,e
Iudæi, & Græci quibuſdam Paulus ſtatim poſt conuerſionem Ieroſolymis diſputauit, qui fuerint. 412.1.c
Iudæis nihil acerbius accidere poterat, quam cum Paulo de Chriſto diſputatio.e
Iudaica in Paulum ſæuitia, cum eos iuridica forma deſeruit. 689.1.d
Iudæorum proprium eſt vitium cor habere durum: quo tamen Gentiles etiam laborarunt. 707.2.a
Iudas ſeditionis auctor quis fuerit. 238.1.c
Iudas Barſabas ab Apoſtolis cum Sila miſſus quis fuerit. 599.1. c, an fuerit is, qui Paulum cæcatū excepit hoſpitio. 600.1.d
Iudas Apoſtolus Iacobi cur dictus 47.2. b, dictus etiam Lebbæus eſt & quid ſibi velit hoc nomen.ibid Thaddęus etiam cur ſit dictus.c, Thaddæus, & Lebbęus, quid ſignificent hęc nomina.d, duo Iudæi qui Thaddæi dicerentur non fuerūt, ſed vnus tantū.e, de eius epiſtola.48.1.b, eſt canonica.ibid.
Iudas, apud quem Paulus hoſpitabatur Damaſci quis fuerit. 406.1.a
Iudas cum electus eſt Apoſtolus, bonus fuit. 57.2.b, & bonus permanſit. c, perſeuerauit vſque ad loculorum officium, & cur ad hoc officium electus ſit. ibid.
Iudas & Iudæi qua amentia furoreque ducti fuerint ad comprehendendum Ieſum. 437.1.c
Iudam elegit cur Chriſtus, quem præuidit fore malum, ſed non malum. d, e, eum colebant Caiani hæretici.e, vnde ſit dictus Iſcariothes. 58.1.b, mentiantur qui eum Gallum putant.c, Marmotis. ibid.
Dux eorum, qui comprehenderunt Ieſum, cur ſit dictus 59. 1.a, eius quot, & quanta fuerint miracula.e, fuit aliquando

ſanctus.2.a, cur dictus ſit poſſidere agrum de mercede iniquitatis. 60.1.c
eum quomodo Satanas ad hoc ſcelus impulerit. 58.1.e, Chriſtum non vendidit, vt occideretur 2.a, Chriſti reprehenſione indignatus commotus ad id ſcelus patrandum fuit.b, a Dæmone quomodo poſſeſſus dicatur.c, a Chriſto cur diabolus dictus.d
Iudæ inſania cum cohorte ad Chriſtum comprehendendum profecti. 437.1.c
Iudas cum quibus nequiſſimis hominibus comparatur.61 2 c, peiore manu perire non potuit, quam ſua, & ei commiſſum eſt de ſe ſupplicium.d
Iudæ commoratio, de qua in Pſalmo ſexageſimo octauo quænam ſit, & cur deſerta dicatur. 63.1.c, Pſalmus CVIII quomodo ei conueniat. 2.c,d
Iudæ lapſus quomodo ſit nobis ob oculos proponēdꝰ.64 2.b.c
Iudas inſignis eſt præuaricator, & quid ſit præuaricari.68.1 d,e, abiit in locum ſuum, & quis ille ſit.c, cur Iudas electus eſt ad Apoſtolatum, in quo non erat perſeueraturus. 2 c
Iudæ mors qualis, & quam horrenda a diuerſis diuerſa narretur 61.1 c,d, in aere cur ſit mortuus, & multa alia de genere mortis ad mores ſpectantia.d,e
Iudæ auaritia notata ab Eccleſia. 2.b, eius exemplum illuſtre, & horrendum, & cauendum à viris religioſis c
Iudex, qui male iudicauit, quam pœnam ſubire debeat iure ciuili 816.2.d
Iudicis corrupti pœna à Cambyſe inflicta.e
Iudices, qui lites protrahunt, vt litigantium exhauriant facultates, arguuntur. 835.2.c
Iudicare in Scriptura, cui reſpondet Hebraice דין dun, & Græce κρίνω, quam vim habeat. 284.1.d
Iudicare qua ratione Chriſto competat 468.1.a, quomodo vt Deo, & homini hoc ei competat, & qua ratione a Patre illam poteſtatem acceperit.c
Iudicet quomodo Chriſtus ſingulas animas ſtatim atque corpore ſolutæ ſunt.2.a
Iudicandi poteſtas fuit Chriſto connaturalis.b
Iudiciariæ poteſtatis exercitium quando initium in Chriſto habuit. ibid.
Iudicium Chriſtus dum viueret, detrectauit.c
Iudicare ſe Chriſtus in quo ſenſu neget.d
Iudicabit Chriſtus viuos & mortuos, & qui illi ſint. e,469.1.a
Iudicandi ſunt omnes homines. 2.a
Infantes Iudicandi cum aliis ſunt. c, Angeli etiam tam boni, quam mali.e
Iudicij ſententia cur publice ferenda ſit. 470.1 a
Iudices mercatorum quam poteſtatem habeant & quinam ſint forenſes. 731 1.d (685.1 b
Iudices Iudæi manus abluebant damnaturi reum ad mortem.
Iudicij ordo requirit, vt nemo non citatus, & conuinctus damnetur. 215
Iudicium Dei inſcrutabile in quibus appareat. 637.2.a
Iudicium ibi fieri debet, vbi patrata eſt iniuſtitia. 615.1.d
Iudicij forma peruertitur, cum iidem ſunt accuſatores, & teſtes 2.d
coram Iudice non reſidebant, qui cauſas habebant quamuis honorati. 817.2.c
in Iudicijs quæ ſeruata ſit forma in accuſatione, & defenſione, tam apud Romanos, quam alias gentes. 803 2 d
Iudici Chriſtus non ligat manus ad ſceleratos coercendos. 805.2.a
de Iudicio diuino apud Iudices, & magnates maxime prædicandum. 830.1.c
Iudicibus ad iudicium vel peruertendum vel accelerandum nõ dandæ pecuniæ. 831.2 a
Iudices ad audiendum faciles habere debent aures, cum exemplis Imperatorum. 840 2.a
Iudicij dies extremus agnitus à Iudæis, à Gentilibus non cognitus. 675.1.c, Philoſophis tamen nõ fuit in compertus.2.a
Iudicabit Chriſtus vt Deus, ſed in humana forma e
Iulianus Apoſtata legem tulit, ne Chriſtiani literas humaniores profiterentur, ſed reprehenſus ab Ethnicis, mutauit conſilium.235.2.c, ob id ſcholas aliqui reliquerunt d
Iulianus Apoſtata Chriſtianis humanitatis ſtudia inuidit, & eos illa profiteri prohibuit: quod Ammianus Ethnicus improbauit. 672.1.d
Iulitta Martyr cur paſſa ſit martyrium. 720.1 d
Iuncus marina, vel papyrus in Ægypto quæ arbor ſit. 301.2.b, quomodo quę de papyro dicuntur iunco accommodari poſſit.c
Iuramentum in Scriptura ponitur pro ſimplici, ſed firmiſſimo promiſſo. 121.1.b
Iurare execratorium iuramentum cur Deus non poſſit. ibid.
Iurare licet exemplo Dei, ſed cum maxima cautione.c
Iurare an Deum deceat. 121.2.d
Iurare per Deum & nomen eius eſt idem. 122.1.a
Iuriſdictio Epiſcoporum a quo procedat.753.2.e, è miniſterio humano, quamuis vocatio, & character ſit à Deo 754.1.a
Iuſtificatio eſt conuerſio, & creatio quædam, & cur. 166.2.d, hæc quomodo fiat:neque enim eſt ſola noua vita.e
Iuſtificatio non ſoli fidei, ſed & aliis virtutib. tribuitur. 471.1.d
Iuſtificatio per fidem eſt, quæ tamen ſola non ſufficit. 549.1.c
Iuſtificatio etiam poſt baptiſmum ſit gratis, neque ſatisfactionis opera eam tollunt.d e
Iuſtificatio eſt per Chriſtum, vt cauſam efficientem, & per infuſam iuſtitiam, vt formalem cauſam. 2.c
Iuſtificatio datur iis, qui ſyncere colunt Deum ſine cæremonialibus obſeruantiis. 586.2.a
Iuſtificans gratia non eſt in omnibus par, & æqualis.b
Iuſtificationis noſtræ præparationes ex gratia præueniente adſcuntur. 794.1.c
in Iuſtificatione voluntas noſtra libere cooperatur. 795.1.a
Iuſtificationis cauſæ. 2.b
ad noſtram Iuſtificationem quomodo Baptiſmus concurrat ſine iniuria Chriſti.b,c
Iuſtificatio noſtra in remiſſione peccatorum conſiſtit, ſed non eſt in ea tota 168.1 quomodo ſit in virtutibus infuſis & non in ſola peccatorum remiſſione.ibid, hoc probatur fuſe. ibid.
Iuſtificatio quid ſit ibid.
Iuſtificatio non eſt imputatiua, ſed inhærens gratia. ibid.
Iuſtificationis ſuprema diſpoſitio eſt amor Dei. 412.1.d
Iuſtini Iunioris Imperatoris ſub mortem pium monitum 511.2 b
Iuſtinianus depictus globum tenens cum cruce, quid denotat. 844.2 d, de eadem effigie quid Creſcerus ſcribat e
Iuſtitia generalis virtus, & multa alia de eadem virtute. 461.1.a, eſt etiam eleemoſyna b
Iuſtus idem eſt, quod ſanctus, & miſericors in Scriptura. ibid.
Iuſtificatio mandata diuina appellantur, & cur.d
Iuſtitiæ vniuerſalis lex eſt non punire reum nondum auditum, & damnatum. 805.1.d
Iuſtitiæ quem cauſa deſerit, ad vim, fraudemque confugit. 871.1.a
de Iuſtitia, & caſtitate, & iudicio coram quibus maxime agendum. 829.2.c, hæc tria tres partes officij Chriſtiani continent e
Iuſti nomen ab his Prophetis Chriſti tributum, qui inſignes pro Chriſto perſecutiones paſſi ſunt. 336.1.a,b
Iuſti huius nomen etiam Melchiſedec præ ſe tulit.c
Iuſti cum certant, iucundum de ſe Deo præbent ſpectaculum. 544.1.d
Iuſti in lege naturæ aliqui erant ſine explicita in Chriſtum fide. 438.2.c
Iuſtinianus aſſignat ſecundum locum Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ, ſed fallitur. 475.1.e
Iuſtus Dei proprium epitheton, & Chriſti hominis. 162.2 c
Iuſtitia Chriſti qualis, & ſatisfecit Deo de rigore iuſtitiæ ſummo modo.d
Iuſtum nullum in hac vita eſſe poſſe Hæretici affirmantes redarguuntur. 537.2.b
Iuſti tempore acerbiſſimo, & in die ipſo iudicij quales futuri ſint. 167.2.e
Iuſtus vir, magnus murus patriæ, illius fides nos ſeruat. & iuſtitia defendit 869.1 b
in Iuſto viro, vel certe aliqua virtute inſigni quantum præſidium vrbibus poſitum ſit, exemplis Auguſti, & aliorum demonſtratur.c,d
Iuſtus amittere iuſtitiam poteſt, & à fide deficere. 551.2.d
Iuſtus Epiſcopus Lugdunenſis cur in eremum ſeceſſerit. 784.2.d
Iuuenes vnde dicti ſint. 214.1.b
Iuuenum nomine famuli vel milites intelliguntur. 214.2.b

K

KAnonion quid ſit. 507.1.d
Kemnitius mentitur, & loco Scripturæ abutitur. 605.1.c
Κλῆρος vnde dicatur 69.1.b

L

LAcrymabiles ſunt boni viri, & qui ſine lacrymis ſunt, beſtiæ ſunt. 765.2.a
Lacrymis magis, quam atramento Paulus chartas inficiebat. 747.2.a
Lacrymari cur oporteat Sacerdotes, dum peccata pœnitentium audiunt.d
Lacrymæ Pauli die, ac nocte ſine ceſſatione quomodo intelligendæ. 758.1.c
Lacrymari ſigæ negantes refelluntur. 765.2.b
Lacrymarum donum Dei quoddam eſt.c
Lacrymarentur cur Paulus & cæteri Sancti. 747.2.a
Lacrymæ orantium dulciores ſunt, quam gaudia theatrorum, ſunt arma Sacerdotum, & ſimilia.b, c

Laconice ſcribere quid ſit 608.1.c

Lactis alimonia qualis, & quomodo matres lactare debeant filios, cum multis exemplis. 518.2.e

Lac non præbens filio, integra mater non eſt, & alia multa ſimilia. 519.1.a

Laicus cum dat Epiſcopo, vel Presbytero, datum melius eſt, quam acceptum: ſed non dans, quam accipiens. 764.1.d

Laici de fide diſputare non debent, nec prædicare. 531.1.a

Laicorum gradus in Eccleſia infimus quis ſit. 60.1.b

Lapidatio fuit proprium blaſphemantium ſupplicium. 345.1.e

alia etiã ſcelera à Iudæis eo ſupplicio vindicabantur. 346.1.a

Lapidatione cur Deus certa ſcelera puniri voluerit e

Lapidandis veſtes detrahebantur. 2.b

Lapidandis manus à teſtibus imponebantur, & cur hoc fieret. 347.1.a,c

Lapidantes cur veſtes poſuerint. 2.a

Latria ſoli Deo debetur. 329.1.c, 437.2.b, cuius rei ratio eſt, quia ille ſolus ſit Altiſſimus. 329.1.c

Latus Petri punctum quid indicet. 499.1.c

Laudat ſeipſum Paulus cum ſumma modeſtia, & alij Sancti. 746.2.b

qua ratione Laudare ſeipſum conueniat c, ex Plutarcho quæ rationes ad id faciendum colliguntur, omnes in noſtris cõtinentur. d, e

Laudare ſe temere eſt impudentis. e

Laus magna eſt bonum eſſe eorum iudicio, qui alienam religionem ſequuntur. 451.1.a

Lazarum cur Chriſtus magna voce clamans ſuſcitarit. 560.2.c

Lectio pia ad menſam adhibenda, & qui de ea Canones. 743.1.e quinam id factitarint, etiam profani d

Lectorum ordo in Eccleſia qualis, & vt Iulianus Apoſtata eum ordinem exercuerit. 530.2.b,a

Legata pia quanta ſollicitudine ſoluenda ſint, cum exemplis. 111.2.c

Legio quot conſtaret militibus. 436.2.d

Legionum nomina vnde ſumpta. 437.1.d

Λειτουργεῖν, & Λειτουργία quid ſignificent. 519.1.e.2.a

Leo Papa quomodo remiſſionem omnium peccatorum adeptus ſit excepta manuum impoſitione. 250.2.d

Leonis x. decretum aduerſus illos qui certum diem Iudicij prædicare vel aſſerere præſumunt. 20.2.d

Leonina vrbs à quo, & ad quid inſtituta 490.1.a

Leontius Tripolis Epiſcopus quo honore excipi ab Euſebia vxore Conſtantij Imperatoris voluerit, ſi ea illum ad ſe venire voluerit. 456.1.a

Lex Moſis quam imperfecta, & eius Sacramenta quam infirma ad iuſtificationem 548.2.c,d, quid operarentur ad iuſtificationem. e

ſub Lege Moſis poſiti per Chriſti fidem iuſtificabantur. 549.1.a

Lex vtraque gratiæ, & Moſis qua ratione in modo dandi conuenerint. 78.1.

Lex noua à veteri in modo dandi quomodo differat. 75.2.c

Lex quo die data ſit valde incertum. 74.2.c, de eo variæ opiniones. d, e

Lex vni Moſi data, Spiritus ſancti lex noua pluribus. 75.2.c

Lex noua, i Spiritus ſancti ſtabilienda fuit, vt lex vetus multis ſignis & prodigiis. ibid.

Lex Euangelica, lex amoris eſt. 437.2.c

Lex factorum, & lex fidei quomodo differant. 585.1.a

Lex diuinitus data, vt quæ reuelantur à Deo prius ſuperioribus, & per eos inferioribus reuelentur. 25.1

Legis auctor Deus eſt, licet Angelorum miniſterio ſit vſus. 336.2.d

Lex cur vocari poſſit Angelica. ibid. in datione legis an plures Angeli interceſſerint. 337.1.a

Lex à Iudæis ſeruata non eſt c, & 2.a

Leges datæ ſunt ab aliquo numine, vt legiſlatores finxerunt. 319.1.b, laus legis maxima dare vitam. c

Legis tranſgreſſorum quatuor ſunt ſpecies. 2.b

Leges qua ratione ſanciendæ ſint, vt ſint ſanctæ. 249.2.a

Legio varia & multiplex apud Romanos. 436.2.d

Libellatici quinam eſſent, diuerſi ab his, qui pecunia vitã redimebant. 831.2.c [1.d

Liberalitas quomodo eſſe poſſit in prima infuſione gratiæ. 459.

Liberi qualiter educandi, & de liberorum educatione qui ſcripſerint. 305.2.c

Libertas arbitrij tanta eſt, vt etiam Spiritui ſancto poſſit reſiſtere. 332.2.d

Libertas arbitrij in repudianda & acceptanda gratia conſiſtit, gratiæ autem vis in præuenienti vocatione elucet maxime. [illegible] 2.c. in ea acceptanda vtrumque conſtanter tuendum contra Pelagianos & Lutheranos. 133.1.a

Libertini qui cum Stephano diſputarunt quales fuerint 264.1.c

Liberti & Libertini quomodo differant. 2.c (265.1.a

Libertini illi non ſic dicti ſunt à quadam regione, vt vult Beza.

Liberum arbitrium aſtruitur. 209.1.a

Libros qui obtulerunt Epheſij comburendos non fuerunt Chriſtiani. 716.1.d,e

Libri combuſti quæ vtilia continebant. 717.2.a

Libri impij & impuri flammis tradendi. d

Libri auctorum ipſorum iudicio publice cremandi quinam ſint, & qui poſt vana ſua ſcripta, ſe ad pia ſcribenda tranſtulerunt. 2.718.1.a

Libri aſtrologiæ iudiciariæ comburendi omnes. b, & hæretici. d

Libri alij cur ſacri, alij non quamuis forte fuerint ab eodem Auctore exarati. 2.1.d

Librorum pretium qui Epheſi combuſti ſunt quãtum. 718.2.c, hoc pretium non iuxta Hebræorum monetam, ſed Romanam æſtimandum. e

Libros anus Tarquinio Superbo obtulit, de quibus pretium ingens etiam poſt aliquos combuſtos petiit. 719.1.b

Libya quæ ſit regio & vnde dicta. 95.1.b

Lictores quinam ſint & vnde dicti. 640.2.b

Lictor carnificis officio fungebatur. c, quomodo differebat à viatore. d, vocantur Brutij & Brutiani. e, ex his fuerunt qui Chriſtum flagellarunt. 641.1.a

Lictores apud Hebræos quinam eſſent. e

Lictores ſumuntur pro viatoribus. d

Lignum pro ligneis vinculis, & eius varia nomina. 635.1.d

Lignum vocatur Crux & de notione huis nominis. 232.2.a,b

Limbus Patrum adſtruitur. 315.2.c,d

Linguarum prima diuiſio, in quot ſit facta neſcitur. 85.2.e

Lingua Adam tam copioſa fuit, vt contineret omnium gentium linguas, hoc tanquam improbabile reiicitur. d

Linguarum confuſio ex peccato orta: & cur donum linguarum primitiuæ Eccleſiæ ſit datum. e

Linguarum diuerſitas iam eſt vtilis & ad quid. 86.1.b

Linguam ſuam propagare cum imperio Principes voluerunt, Græci, Romani, Gothi. c, d

Linguarum donum iam non eſt neceſſarium 2.a

Linguarum dono cur nunc orbis prædicatores careant. b

Linguarum dono qui & quot præditi fuerunt. c

Linguarum ſtudium maximi fieri debet, & de ea Pontificis conſtitutio. e

Linguarum donum quomodo ab interpretatione ſermonum differat. 87.1.b

Linguæ quib. loquebantur Apoſtoli, fuerintne multæ an vna. 89.2.b

Linguarum varietas vnde oritur. 561.1.b

Lingua optime Symbolum Spiritus ſancti à Patris Verbo procedentis. 79.1.e, in linguis diuiſio quid denotet. 2.b

Lingua Zachariæ ligata cum Ioannes erat in vtero, & ſoluta poſtquam ille natus eſt, quid ſignificet. c

Linguæ quæ erant Spiritus ſancti indices, in qua parte corporis ſederint. 81.1.d, capiti inſiderunt, cuius rei multæ cauſæ proferuntur. 2.a, b

Linguarum donum non fuit, vt ſemel loquendo diuerſis linguis viderentur loqui, ſed vt nunc hanc nunc illam loquerentur, 84.2.d, vtrumque modum varij aſſerunt. c, 85.1.a

Linguarum doni figura manna fuit. 85.1.a

Linguarum donum vbi prædictum. c, cur datum ſit hoc donũ. c, donum hoc comprehendit omnes linguas quæ ſunt in mundo. 2.a

Linguæ ſonum peculiarem quælibet habet prouincia. 89.2.

Linguæ in quibus Spiritus ſanctus deſcendit, quomodo intelligantur fuiſſe diſpertitæ. 79.1.a, qui dixit diſpertitas linguas ideo dictas quaſi ſuaues & volubiles eſſent, non omnino probatur. c

Linguam ignis habet in Scriptura. ibid.

Linguam diuiſam homines habentes vbi fuerint, & miraculũ quod de eis narratur. d, e

Lingua Romana Romani vſi ſunt in Græcia & Aſia. 787.2.c

Lingua Hebræa non erat pura Chriſti tempore, ſed mixta Syriacæ ſeu Chaldaicæ. 789.2.b

Lingua Punica cur Hebrææ ſit affinis. 482.1.b

Linguæ Græcæ vſus maxime vniuerſalis. 483.1.c

Linteum de cœlo veniens, à Petro viſum, quid denotet. 445.1.e, initia quatuor, quibus hoc linteum demiſſum eſt quid ſignificent. 2.b, quid ſignificent animalia in eo linteo contenta. c, 446.1.a, de piſcibus cur in hoc linteo non fiat mentio. 446.1.d, ter demiſſum & ſubtractum an fuerit, vel ſemel tantum, & cur, vbi de ternario numero agitur. 449.1.c

Lintei in cœlum receptio quid ſignificet. d

Literæ commendatitiæ apud Chriſtianos quæ & quales. 421.1.d

Literarum communicatio perutilis, & de literis annuis noſtræ Societatis. 367.2.c

Literis Superiorum quando tam prompte obedire non poſſit. 683.2.d

Literas Apoſtoli & alij ſimiles ſolebant notis & fidelibus ſuis committere. 600 2.a

Literas manu ſua vel aliena Apoſtoli an ſcripſerint.b

Literas Paulus non dictauit Amanuenſi, qui poſtea eas ſuo marte ſcriberet.d

Literæ credentiales aut fiduciariæ quæ ſint. 605.2.b, Decretales item. ibid.

Liuor maximus inuidere veritatis cognitionem etiam exteris. 190.1 c

Locus ſanctus eſt templum, vel ciuitas Ieruſalem.269.1.d, cur Ieruſalem ſic dicta ſit.e, à Chriſto longe ſanctior & Chriſtianorum pietate reddita eſt 2.b, etiam poſt Chriſti cædem.ibid, quis oratione aptior dicatur. 443.1.a

Lucas piſcator non fuit nec imperitus linguæ Græcæ. 2.d

Lucæ modeſtia res ſuas ſilentio ſupprimentis. 737.1.c

Lucas dupliciter modeſtus fuit, & quomodo, 651.2.d

Lucas optime cum ſuo Euangelio librum Actorum coniunxit, & cur.

Lucas poſt ſuum ex Vrbe diſceſſum vbi verſatus ſit. 896.1.b

de Luca quænam certa ſint.2.2.a, quæ de eodem dubia ſunt.b, Euangelium & Acta cur ſeparatim ſcripſerit.d

Lucas Græce ſcripſit & polite. ibid.

Lucæ nominis etymon.c, fuit proſelytus & Hebraicæ linguæ non ignarus 3 1.a, fuit eloquens ſatis in ſuis b

Lucas quo primum tempore Pauli comes eſſe cœperit, & quomodo Pauli comes indiuiduus à Hieronymo dicatur. 622.1.c.d

Lucas cum aliis ad magiſtratus tractus dicitur, quod ipſe de ſe tacet. 631.2 c

Lucius Cyrenenſis qui fuerit, & qui de eo meminerint. 518.2.a

Lucrifacere damnum vel iniuriam is dicitur, qui ſua culpa in illud incidit. 867.2.b

Lucrifacere iniuriam illatam quis dicatur. ibid.

Ludus quem luſerunt Iudæi idololatræ, qualis fuerit. 311 2.b

Ludus quem Dauid luſit coram Domino exponitur eleganter ſimul & pie. 96.1.b

Lumen quod vidit Paulus, & eum, & comites eius ambiuit. 850.2 e

Lupi ſimilitudine Chriſtus frequenter vtitur, & cur. 755.1.b

Luporum appellatio apte conuenit hæreticis. d, cur potius per Lupos hæretici deſignentur.e

Lupos Patres vocant hæreticos. 2.a

Lupi proprietates hæreticis adaptantur.b

Lutherus & Zuinglius diabolo magiſtro vſi ſunt. 576.1.a

Lutheris faſtus intolerandus, qui tamen ſuam doctrinam a Dæmone hauſit. 480.2.c

Lutherus impius Paulum aſſerit impura in Theclam cupiditate incenſum. 558.2.c

Lutherus totum ius canonicum cremandum curauit. 718.1.b

Lux, quæ Paulum circumfulſit phyſice quid fuerit. 396.1.c

Lux illa fuit cauſa caſus, quo Paulus cecidit.b

Lux, & vox præſentię diuinæ teſtimonium ampliſſimũ.397.1.c

Luxuria, ſeu in cibis intemperantia, & magna epularum abundantia à duobus Poetis arguitur. 144 2.c,d

Lycaonia Lyſtra, & Derbe quæ ſint. 560.1.2,b

Lyddæ deſcriptio, & ſitus, cui reſtauratæ nomen fuit Dioſpolis 425.2.c

Lydi ſeruitutis nomine male apud veteres audiuerunt. 626.1.a

Lydiæ purpurariæ fides prædicatur ſummopere.627.2.b, apud hanc cur Apoſtoli vi quadam diuertere coacti ſint.2.d, cur Paulus eiectus Philippis domum eius ingreſſus ſit e

Lydia mulier, vnde nomen habuerit, & quæ regio ſit Lydia. 625 1.c fueritne hæc Iudæa, an pagana, & hoc vltimum potius probatur.627.1.a, cur aliis credentibus ipſa ſola dicatur crediſſe c

Lyſtram pro Myram in Actis qui poſitũ putent. 861.1.c, d, retinenda tamen lectio vulgata aſſeritur, & duplicem eſſe Lyſtram. c,& 2.a

M.

Macarius Monachus à ſerpente morſus quid fecerit. 881.2.a

Macchiauellus qui habet hanc ſententiam: *vis regnare diuide*, arguitur. 808.1.e

Macedonia deſcribitur, & eius nomina tam antiqua, quam noua. 621.1.c,d

Macetæ nomen à dictione Cethim dictum ei competit.2.c

Macedoniæ prima pars quæ ſit. 623.1 b

Macharis Abbatis in diuinis ſermonibus vigilantia. 740.2.a

Madian quæ vrbs fuit, & Madianæa regio quæ ſit. 510.1.c

Magdeburgenſes qui nullius feſti, præter Paſchatis antiquos meminiſſe ſcribunt, redarguuntur. 745 2.a

Magiſtratibus pro aliis neceſſaria bona fama. 99. .c

Magiſtratus, boni vel viri, vel homines appellantur ab Auguſtino. 7.1.c

Magiſtratui duo vitanda extrema. 247.1.b

Magiſtratus in principio laudem quærunt iuſtorum 689 1.c

Magiſtratus politici Eccleſiaſtica nec Eccleſiaſtici ſecularia tractare debent. 2.e

Magiſtratus vterque, & politicus & Eccleſiaſticus in Paulum conſpirat. 834.2.a

Magiſtratus an perpetuari, an ſubinde mutari debeant quæritur c,d

Magiſtratus ſummus, ſeu ſacer, ſeu prophanus perpetuari poteſt, & debet. ibid.& e

Magiſtratui iniuria facta tunc eſt grauior, cum ipſe eſt in officio. 692.2.a

Magiſtratum contemni, vel odio haberi, plane neſcias quid peius ſit b

à Magiſtratu ciui magnum accidit Eccleſiæ emolumentum. 709.1 b

Magiſtratus templi quiſnam eſſet, & quod eius officium.177.2.b, eorum erant diuerſi gradus. c, nõ fuerunt illi, quibus ſepulcri cuſtodia data. d, qui ad comprehendendum Ieſum miſſi ſunt, fuerunt ex hoc numero. c,& 178.1.a

Magiſtratus abutens ſua poteſtate, indignum ſe reddit, vt ei debitus honor habeatur. 806.2.c

Magiſtratui maledicentium pœna.807.2.b, quid de Magiſtratui maledicentibus in vtroque iure ſancitum.b,c, & quid iure diuino a

Magiſtratuum corda in Apoſtolos mutauit Deus, 640.1.d

Magiſtratus de Apoſtolis ſermo quid indicaret. 641.2.b

Magiſtratus templi an recte Græcum στρατηγὸς exprimat contra Sigonium diſputatur. 229.1.c,2.a

Magiſtratus huius miniſtri qui fuerunt. 230.1 a

Magiſtratus cur timuerint cum Apoſtolos ciues Romanos eſſe audierunt, cum exemplis eorum, qui ob ſimilem cauſam mulctati ſunt. 645.1.d,e

Magiſtratus politici, & Eccleſiaſtici res nouas molientibus opponere ſe debent. 259.2.a

Magiſtratus vel alij in gradu poſiti, non volunt videri inſipienter egiſſe. 240.1.a

Magiſtratus Eccleſiaſtici tulerunt leges ciuilibus repugnantes. 248.2.c

Magiſtri noſtri in Chriſto quanta ſint proſequendi reuerentia. 158 2.c, exemplum Cyprianus proponitur. ibid.

Magnalia Dei, de quibus ſunt locuti Apoſtoli qualia. 95.2.c

Magnificat verbum à quibus vſurpari ſolitum.d

Magnificat homo Deum, & Deus hominem, & quomodo.217.2.a

Magi, & incantatores promittunt plurima, ſed nihil præſtant. 629.1.c

Magi ſunt viliſſimi, & abiectiſſimi homunciones, nec eſt in poteſtate Dæmones diuitiis quos voluerit cumulare.d

Magus Apuleius nihil ex magia conſecutus eſt, Dauid ſine ea omnia ſumma. 2.a

Magni Dei apud Gentiles quinam eſſent. 723.2.c

Magnus Deus eſt pro colentis affectu. 724.1.a

Magnus Deus vnus eſt, Deus verus, ſic etiam à Sibylla vocitatus.c,d

Magorum ex genere rari conuertuntur præter Cyprianum. 367.2.a

Magi nomen laudabile infame euaſit, & de variis Magorum generibus. 364.1.d

Magi apud Perſas quales fuerint.e

Magi naturales qui excellentes credantur. 2.a

Magos, qui Dæmonis arte opera exercere negant, damnantur.b

Magos impuros qui ſancti proſtrauerunt.d

Magi ſicut in Ægypto ſe Moſi, ſic Apoſtolis ſe oppoſuerunt. ibid

Magi quocumque nomine cenſeantur, Deo faciunt iniuriam. 366.2.a, Moſes eos nõ viuere quidem pati voluit, ſed populum vindicem conſtituit.b

Magi, & ſimiles in cuſtodiam miſſi ope Dæmonum an liberari poſſint, & concluditur poſſe.224.2.c, probatur exemplo Apollonij Tyanæi Magi peſſimi. 229.2.c

Magi habiti ſunt Chriſtus, Apoſtoli, Chriſtiani omnes 184.1.c

Magus non recipiendus ad pœnitentiam, niſi libros de Magia combuſſerit. 718.1 e

Magorum exemplo qui conuerſi ſunt, mouentur ſcelerati omnes ad pœnitentiam. 2.a

Maiorum virtus magnum eſt ad virtutem incitamentum. 172.2.c, ea eſt vera nobilitas, quam virtutes illuſtres pariunt. ibid.

Maiorum præcepta leges Apoſtolicæ ſunt iudicandæ. 738.2.d

Mala non ſunt, quia præuiſa, ſed præuidentur quia futura, contra, bona ſunt, quia præuidentur. [illegible]7.1.c

Malus nullus vt ſit, a Deo conditus eſt, ſed quiſque ſuo vitio malus eſt. 2.a

Maledicere creaturis etiam irrationalibus quando liceat, & quando ſit peccatum. 371.2.a

Mali homines facile in malum conſentiunt. 559.2 d

Manahen Propheta, & Doctor inter diuos relatus, & aliter eiuſdem nominis dux ſeditioſorum. 518.2.b

Manna cum Apoſtolorum ſermone in Pentecoſte comparatur. 95.2.b

Manus pro punitione, & flagello, & aliæ eius ſignificationes. 527.1 c

Manus Dei potentiam ſignificat, & multa alia. 195.1.e

Manus Dei varios eius effectus deſignat. 2.a,b

Manus, & os gladij quid ſit.c

Manus iniquitati tribuitur.d

Manum extendere, & mittere quid ſit. 196.2.e, 493 1.c

Manum expandere quid.e

Manibus eleuatis aſcendit in cœlum, & ſuis benedixit. 26.1.e

Manuum eleuatio cuius rei ſignum fuerit. 2.a,b

Manibus eleuatis orare naturale eſt,d

Manibus eleuatis orare eſt quodammodo cum Deo pugnare, & reluctari e, id maxime ſit vt Chriſti merita Crucifixi Patri repræſentemus. 27.1.b, & ad naturam orationis commendandam, quæ eſt mentis eleuatio.c

Manus eſt organon organorum vnde *διακονία*, id eſt, adminiſtratio, & ſimilia. 498.1.c

mittere Manum quid ſignificet. 493 1.c

Manum extendere, ſeu porrigere, ſignum eſt confœderationis, & amicitiæ 814.2.b

Manum inijcere eſt etiam litem intendere.c

Manus extenſio index eſt ſilentij indicendi, non autem gratiarum actionis 846 2.c

Manus extenſio quid ſignificet. ibid.

Manum Tabithæ cur Petrus poſt eam ſuſcitatam prehenderit, & de Sanctorum tactu. 432.1.b,c

Manuum impoſitio non eſt ita peculiaris ordini ſacro, vt non alijs in rebus adhibeatur. 360.1.c

Manus impoſitio cur iiſdem aliquando concedatur, aliquando negetur.d

Marcus Mariæ filius primum in Scriptura laudatus, ita vt Euangelium, quod habemus ſcripſiſſe dicatur. 503.1.d, hæc opinio teſtibus & rationibus refellitur.e, de Marco Euangeliſta, & alijs plurima, & cur illum Petrus filium vocauerit. 2.a,b, vtriuſque mors, & quædam alia de iiſdem.d

Maria Virgo conſulta priuatim de abroganda lege veteri tulit ſententiam 593 2.d

Maria Virgo quomodo cognata Elizabeth dicta ſit. 455.2.b

Maria Virgo qua ratione inueniſſe gratiam dicatur. 327.1.e

Maria Virgo a veniali peccato vel ſola, vel cum paucis excepta. 82 2.d, donum linguarum habuit, etiam ante Pentecoſten. 85.1.e

Mariæ nominis Caninij interpretatio reprobatur. 51.1 b

Mariæ nominis etymon ex Hebræo, ibid. & c, Amaritudinem maris eſſe oſtenditur. 50.2.e, Amaritudo maris qua ratione illi conueniat. 51.1.a, eius dignitates quinque præcipuæ, quas nomen ſuum denotat. ibid.

Maria fuit magiſtra magiſtrorum, & Propheliſſa Prophetarum. 50.2 d

Maria Moſis ſoror cum aliis in rebus, tum in virginitate Beatæ Virginis typus.b

huius Mariæ laudes.c

Mariæ nomen pro quinque literis totidem mulieribus celeberrimis attributum excellentiam beatæ Virginis docet. 51.1.c, Sibyllæ & Hebræi ante Chriſtum hoc nomen vaticinatæ ſunt d

Mater Dei, vel Chriſti nunquam in Scriptura aperte dicitur. c, id tamen nomen recte ei a Scriptura datur, & ex multis Scripturis probatur vera Dei Mater. 2.a

Mater Ieſu, & Maria Ieſu dicebatur communiter.c, cur pauca de ea in Scriptura habeantur. ibid. ſemper Virgo fuit, nec vllos præter Chriſtum habuit. 52.1.c

Maria Cleophæ quomodo dicta ſit illius ſoror.d, affuit in Mathiæ electione, ſed non neceſſario. 53.1 c, & in miſſione Spiritus ſancti. 75.2 d

Mariæ nominis etymologiæ diuerſæ. 50.2.c

Mariæ nomen Latino, & Græco more proferendum.1.c

Mariæ nomen nouum non eſt, pro quo Ioſephus Mariamnem habet. 2.a, Hebræi illud corrumpunt. ibid. ſponſus eius mortuus erat ante Reſurrectionem.1 e

Maria Virgo mulier etiam dicta, & cur. 49.2 b, aderat cum Apoſtolis, cum orarent, & eos ad orandum incitabat.e

Maria vltima in Actis propter eximiam ſuam humilitatem numeratur 50.1.a, eius humilitas eximia imitanda, præſertim Religioſis ex Bernardo proponitur.b

Mariæ Matri Chriſtus poſt Reſurrectionem apparuit. 11.1.c, à quo fuerit baptizata, & quando. 14.2.e, ei Dominæ nomen tributum ab antiquis. 18.1.a

Maria Virgo rogauit pro Stephano, quamdiu eius durauit lapidatio. 346.2.d, qua ratione modum, quo conceptura eſſet, ſcire voluerit. 407. 1.e, qui eam ab infidelitate liberant 2 a

Maris altitudo quanta ſit, & quomodo errent, qui illud altius terra eſſe putant. 870.2.a,b

Maria nonnulla, præcipue rubrũ, ſyluis, & nemoribus referta.c

Marius Græcas literas plane contempſit. 788.1.a

Marſi an vim habeant curandi venena, & Pſylli, vel alij [illegible]2.1.e

Martyris non ſolum nomine, ſed etiam Protomartyris Eccleſia Stephanum ornat. 797.1.b

Martyris nomen quibus olim attributum fuerit. ibid. & c

Martyr, & Confeſſor vnus, & idem dictus eſt.c,d

Martyr deſignatus quis.e

Martyr, & Confeſſor quomodo iam diſtinguantur. ibid.

Martyrum celebritates in honorem ipſorum ſunt antiquiſſimæ. 360 2.d

Martyria ſunt de voluntate Dei, ea tamen fugere licet, quando ſumus de voluntate Dei incerti. 775 2.a

Maſſilienſes cur trilingues appellati à Varrone. 86 1.e

Matres lactare filios debent, & quare. 518.2.c

Matrimonium inter fidelem, & infidelem irritum à quo tempore eſſe cœpit. 615.2.c

Matrimonium contrahere poterant Iudæi cum Idololatris, ſed non cum certis Gentibus.d

Matrimonia infidelium obſcœnis abundãt libidinibus. 616.1.a

Matthæi nomen eſt in Apoſtolorum numero quo ordine collocatum, & quam illuſtris eius ſit vocatio. 42.1.a, b, cur ex ordine Publicanorum ad Apoſtolatum vocatus ſit.b, c. contempſit pericula, quæ ſibi, ſuiſque ob ratiocinia derelicta imminebant.e

Matthæi nomen quid ſignificet 2.b, cum Moſe comparatur, & cur ad teloneum non redierit.c, eius vitæ Scriptores.d

Matthæus cur à Chriſto vocatus, conuiuium ei fecerit & de Publicano ad Apoſtolatum euectus. 1.e, cur ita facile Chriſto vocanti aſſenſus ſit. 2.a, Leui etiam dictus, & cur.b

Matthæus Euangelium primus ſcripſit, & cur de eo plura legantur in Eccleſia, quam de aliis. e, quis ex Hebræo illud Græcum fecerit. 43.1 a

Mathias quomodo ſcribendũ, & quid ſignificet. 66.2 d. in eius Miſſa cur dicatur Euangeliũ: *Cõfiteor tibi Pater*: & cur Amethyſtꝰ lapis pretioſus ex Apocalypſi illi tribuatur.e, & 67.1.&

Matthiæ electio per ſortes non præſcribit legem Eccleſiaſticis electionibus. 70 1.d

Matthiæ veterum quinam meminerint, & vbi mortuus ſit. 2.b, c fuit in lege doctiſſimus, & cur 71.2.b, eius elogia, & ſententiæ,c, in Canone Miſſæ cur de eo poſt conſecrationem mentio fiat d

Matutina oratio commendatur maxime, & frequentia eius multis exemplis roboratur. 228.1.b, Matutinæ orationis ex profanis, ſed magis ex piis officiis commendatio c,d, qui ad orationem matutinam templa non adeunt grauiter, & acriter arguuntur.e

Media regio deſcribitur, & vnde nomen habeat. 91.1.a, eius regionis vbertas & fructuum copia.b

Medicus ſpiritualis ob curandos morbos nullum genus hominum abhorrere debet. 448.2 d, iis Deus adeſt in confeſſionibus, ne ex his quæ audiunt, carnis motus ſentiant.e

Medicinam, & Oratoriam ſine ſtipendio exercendam qui docuerint 682 2.a

Melania dans Abbati Pamboni magnam pecuniæ vim quale ab eo reſponſum acceperit. 101.1.d

Melita olim ſub Saracenis a quo in poteſtatem Chriſtianorum redacta 882.2 a

Melita inſula, ad quam appulit Paulus, & quid de ea ſcribat Nebriſſenſis. 963 1.b, c. eius deſcriptio, & in Diuum Paulum deuotio. 2.a, a Carolo V. Equitibus Rhodiis data.b

Melitenſes cur barbari dicti, & eorum in Paulum, & ſocios eius humanitas. 964.2 a

Melitenſibus nulla ſerpentium genera nocere poſſunt 968.2 c, hoc poſtea confirmatur, & exemplis, ſeu ſimilibus declaratur. 969.1 a

Melita erat ſub poteſtate Romanorum Pauli tempore.e

Meminiſſe, & recordari aliquid, eſt id facere, apud ſacros, & profanos auctores. 448.1.b

Memoria poteſt eſſe de bonis & malis. ibid.

Μὲν, & δὲ particulæ, quamuis inter ſe cohæreant, non tamen id ſemper fieri ſolet. 6.1.c

Mendacium etiam officioſum nullam laudẽ meretur. 730.2.a

Mendacium nullum licitum eſſe oſtenditur. 210 1.b

Mendicantes ad valuas templi ſtare debere ſcite probatur. [illegible] 1.b,c, qui hoc prohibuerint, & quibus rationibus.e

Mendicantium curam in vnum locum conferendam quinam ſtatuerint. 2.a

Mendici, qui propter temporalia Patres ſpirituales ſectantur, arguuntur. 153.2.c

Mendici in ingreſſibus pontium ſtipem petebant. 625.1 b

Mendicitas voluntaria, & quæ accidit aliquo aduerſo caſu,

quomodo ſit adiuuanda. 150.2.b
Mendicantes validi legibus merito coercentur.e
Mendicantium cura Epiſcopis maxime curæ eſſe debet.e
Monachis etiam hæc res maxime commendata fuit. 151.1.a
Mendici Dei omnes nos ſumus.b
Præſtetne Mendicos templis arcere, vel eis ad portam mendicare permittere, quæritur. ibid.
Menſa pro epulis, & ferculis, & quales eſſent veterum menſæ. 639.2.e
Menſæ primæ, aut ſecundæ vnde dictæ ſint. 640.1.a
Mercurius Triſmegiſtus Iethro fuiſſe dicitur, & quædam alia de hoc fabuloſa. 310.1.d
Meriti vis omnis naſcitur ex interna voluntate 154.2.e
Μέρος id eſt, quod in diuiſione obuenit, & mercimoniorum genus eſt. 723.2.d
Meſopotamia regio quæ, & qualis. 91.2.b
Meſopotamia latiſſime ſumitur pro omni regione, quæ eſt trãs Euphratem, & quantum pateat. 276.2.c
Μεταξὺ εἰς τὸ σάββατον quam vim hoc habeat. 551.2.d. Scaliger, qui hic mutat aliquid, & alio modo interpretatur, arguitur.e
Michael Archangelus, vt olim ſynagogæ, ſic nunc tutelaris Eccleſiæ eſt. 225.2.b
laudes, & encomia ſancti Michaelis, & tituli, quos varij varios ei tribuunt.b,c
Miletum longe diuerſa à Melita quæ ſit. 745.1.a
Militia non eſt mala, nec Chriſtianis interdicta, vt quidam volunt, nec id ſenſit Tertullianus. 458.2.c
Militum genus infame multis vitiis, quæ enumerantur. 450.2.c
Militia cœli, & cœlorum in Scriptura quomodo ſumatur. 322.1.d
Militia cœli ſunt qui tabernaculo deſeruiunt, & ipſi Angeli.c, 2.a,b
Militia cœli omnis creatura dicitur.c
Milites legionarij a Syro dicti ſunt Romani, & cur. 815.1.e
Milites lancearij, & equites an ſint diſtincti. 2.a
Militum peditum maior eſt in omni militia numerus, quam equitum.c
Milites, qui ad comprehendendum Chriſtum venerunt, eum cur non adduxerint. 193.2
Milites vinctos cur occidere voluerint. 875.1.c
Militi probrum eſt, & capitale fugere, & tamen laude id quandoque non caret, cum exemplis. 420.1.a
Militibus rei tradebantur in cuſtodiam Romanorum tempore 497.2.c,d
Militum genus quibus vitiis infame ſit. 450.2.e
Minare, Græce ἀπελαύνω, quas habeat ſignificationes. 690.2.e
Miniſterium menſarum quid comprehendat. 149.2.a
Miniſtri omnes Regum & Principes Eunuchi appellati ſunt. & quare. 380.2.b
in Miniſterio Eccleſiæ quot, & quanta requirantur. 150.1.b
Miniſtrare Domino quid ſit, & nomen λειτουργός, & λειτουργία quam vim habeant. 518.1.e,2.a
Miniſtrare Domino pro ſacrificare qui, & quot Doctores hic ſumi affirment.2.b, quæ conuincant hic agi de ſacrificio.c, Liturgia idem eſt Græcis, quod noſtris miſſa.c, huic interpretationi fauent Græci, & Hæretici nonnulli. 520.1.b,c
Miniſtrantibus Domino cur dictum ſit, etiamſi Chriſtiani omnes non ſacrificauerint. ibid.
Miracula ſunt neceſſaria ad miſſionem extraordinariam ſtabiliendam 140.1.a, fuerunt neceſſaria, vt mundus crederet.b
Miracula nulla ediderunt falſæ religionis homines.c, quæ noſtræ ætatis Hæretici facere tentarunt, qualia ſunt.d, quæ fiunt ab improbis, cuiuſmodi ſint.2.a, cũ exiguntur ab Hæreticis, illi ea ſubterfugere non poſſunt.b
Miracula a Chriſto, & Apoſtolis facta, non fucata, ſed vera ab ipſo effectu demonſtrata ſunt. 150.1.b
Miracula Chriſti talia ſunt, vt Iudæi, qui eis non crediderunt, ſint inexcuſabiles. 112.1.a
Miracula Chriſti vera, & non præſtigioſa, & virtute ſupernaturali non ex temperamento ipſius facta.b, non fuerunt virtute Dæmonis facta.c, per illa Chriſti diuinitas teſtatiſſima.d, probant veriſſime illum eſſe Meſſiam.2.a, ita ſunt euidentia, vt ſine temeritate negari non poſſint.b
Miraculi argumentum celeritas in operando. 156.2.c
Miracula Chriſtus etiam ad fidem eorum, quorum cauſa ea fecit, temperauit.d
Miracula Chriſti, & Apoſtolorum ab Euangeliſtis vere narrata ſunt. 158.1.a
Miraculorum cauſa plerumque eſt pietas, ſed non ſemper. 159.2.a
Miracula Chriſti corpori humano vtilia fuerunt, paucis exceptis. 111.1.e, cur dicuntur virtutes.2.b
Miracula ad impetranda Sanctorum fides & noſtra adiuuat. 165.2.c
Miracula Chriſti, quomodo in nomine Chriſti ſunt.d
Miraculo perfecta ſanitas non ſemper confeſtim [illegible]. 451.2.b
Miracula Chriſti, & Apoſtolorum non differunt, quod Chriſti ſint vtilia, Apoſtolorum aliquando noxia fuerint. 218.2.d
Miracula omnia ſunt paria, quoad vim, ſed non quoad modum, & res, quæ fiunt. 2.d
Miraculorum illuſtrium auctores habent contradictores. 192.2.d
Miraculorum præſtantia conſiſtit in celeritate, & motus breuitate. 794.2.a
Miracula Deus quandoque ſenſim operatur, cum exemplis. 741.1.c
Miraculo Deus fieri non vult, quod poteſt humana induſtria. 502.1.d
Miracula quando vulgari, & quando taceri Chriſtus voluerit, & cur. 226.1.a
Miraculum eductionis Apoſtolorum è carcere apparitiones cõfirmant. 229.2.b
Miſericordia pro iuſtitia vſurpatur. 461.1.b
Miſericordiæ opera valde commendantur. 428.1.c, de his iudicio peculiaris mentio facienda ad ſalutem, vel damnationem.d
Miſſa priuata quæ ſit. 143.2.e
Miſſio in diuinis non eſt à maiore, ſed ex communi voluntate, & indicat dependentiam miſſi a mittente. 368.1.b
Miſſiones aliquot ſimiles in Scriptis reperiuntur.c
Miſſiones Societatis Ieſu quæ. 485.2.d
Mittere ſine perſona miſſa crebro in Scriptura ponitur. 461.2.e
Mitti in ſigna quam vim habere poſſit. 787.1.d
Mitylene vrbs, & inſula qualis 744.2.b. quid in ea ſingulare, & Auctoris Dictionarij Poetici circa eam error, qui refutatur.c
Modum à Deo inquirere quo aliquid fieri poſſit non ſemper eſt incredulitatis exemplum 407.1.d,e
Monachi cum habitu coloris caſtanei. 38.1.c
Monachi nomen ab vnione animorum ſumitur, in qua eſt perfecta renunciatio. 198.2.a
Monachi melius gubernantur à ſuæ religionis hominibus, quam ab Epiſcopis. 199.2.e
Monachis prælatus debet præbere neceſſaria, ſed non eadem omnibus. 202.1.a
Monachis laborare quibus conueniat, & quibus non. 682.2.c
Monachus, qui vxorem ducere volebat, repellitur. 439.1.e
Monopolium poteſt eſſe licitum. 722.2.d
Montaniſtæ hæretici fuerunt illi, quos Paulus prædixit, de quibus multa. 756.2.a
Morbi quidam in Scriptura memorantur, quos iure diuinos appellare poſſumus. 514.2.e
Morbis dum vexantur plurimi meliora promittunt, quæ ſanitati redditi non præſtant. 714.2.a
Mores ſaluant homines, non educatio à puero. 518.2.d
Mors Chriſti decreta a Deo, ſed peccatum Iudæ tantum præſcitum. 113.1.b
Mors Chriſti volita fuit à Deo, non tamen voluit, vt eam pij, nedum impij exequerentur.c
Mors Chriſti quam infallibiliter Deus voluit, quomodo cum ipſius libera voluntate, qua eam ſponte ſubiit conſtare poſſit.c,d
Mors iuſti eſt quies, impij etiam ſomnus dici poteſt. 117.1.e
Mors Chriſti remittit peccata, ſed non ſine pœnitentia & ſatiſfactione. 549.2.a
Mortem Chriſti fuiſſe præuiſam à Prophetis non minuit Iudæorum peccatum. 166.1.d
Mortem Chriſti Prophetæ qui prædixerunt, etiam pœnas Iudæis ob eam inferendas pronunciarunt. 2.a
Mors ſæpe amaritudini coniungitur. 373.2.d,e
Mors quemque voluntate Dei, vel an voluntate conſtat. 547.1.a,b
Mori quot & quibus modis Hebræi efferant.b,c
Mortem guſtare propria noui Teſtamenti phraſis, & quid ſignificet. 548.1.c
Mors ſæpe dormitio & ſomnus in Scriptura dicitur. 552.2.e, nec audiendus Chryſoſtomus, qui poſt Chriſtum mori dormire, & mortem ſomnum ſolum dictam putat. 553.1.a
Mortuos Hebræi vocant, qui ſunt in ſtatu damnationis, viuentes & in manu Dei, eos qui ſunt in ſtatu ſalutis.b
Mors cur ſomnus dicatur.c
Mors dicitur etiam nox, & vita dies in Scriptura.d
Mors ſomnus & mori dormire a prophanis etiam dicitur. e, 2.a
Mori in Domino & dormire in Domino idem ſunt, & Mortuos [illegible] ſeu efferre quid ſit. 559.1.d,e

Morte punitorum cadauera inſepulta relinqui, vel non, vbi ſeruatum. 360.1.a
Mortis propriæ ſciendæ cura non eſt curanda.20.1.b, incertam eſſe mortis horam plurimum iuuat.c
Mortis meditatio ſingulare ad reprimendum hominis faſtum remedium. 566.1.a
Morituri ne ſint omnes ante Iudicium, & quidam tradunt quod non.469.1.a,b, contraria ſententia eſt communior, & Scholaſticorum omnium. b, prior ſententia tanquam hæretica damnanda non eſt. e, neque etiam temeritatis ei inurere licet. ibid.
Mortua opera fugienda, & quæ ſint illa. 252.1.a
Mortuorum luctus moderatus reprehendi non poteſt, immoderatus ſic. 361.1.b
Mortuorum planctus ſeu luctus quamdiu durare debeat. ibid. variæ in hac re populorum conſuetudines.c.d
Mortuorum cultus & Sanctarum reliquiarum veneratio qualis. 566.1.c, d
Moſes ſeruatus eſt, à parentibus tribus menſibus.300.2.b, cur non pluribus.ibid. cur hoc Apoſtolus tribuat fidei, cùm naturali amori ſit tribuendum.c
de Moſe vulgatum erat apud Hebræos futurum eum populi liberatorem.d, quomodo fuerit expoſitus.301.1.a, de arcula in qua Moſes eſt expoſitus, & an ſit legendum θῖβις vel θίβη. b, de quo nomine longa texitur diſputatio, per totam paginam.
Moſis lex quomodo in diſpoſitione Angelorum data ſit.336.2.b
Moſes celebris ille Propheta vnde nomen habuit. 170.2.b
Moſes à viris profanis dictus, à ſacris Moyſes.c, hoc tamen non eſt perpetuum.d
Moſis parentes eum exponentes non peccarunt, & cur. 301.2.e
Moſes qualiter à filia Pharaonis inuentus & educatus ſit.302.1.
Moſis elegantia ad ſe ſpectandum omnes conuertebat. d, adoptatus a regina, qua ratione mortem effugerit.2.a
de Moſis educatione Philo quæ referat, & eius aliqua cum Ioſepho diſcrepantia. c, eius educatio miraculum cenſetur.d
Moſis cum Chriſto comparatio, & quid ſignificet eius educatio. 303.1.a, vindicantur ab impiorum calumniis. b, eius inſtructio & profectus in literis.d,e
Moſes non ſcripſit libros chryſopoiæ, nec alios ſimiles, & cur. 305.2.b
Moſes Dux bellicæ expeditionis contra Æthiopas, quid in ea geſſerit.d, habueritne duas vxores, ſed monogamus fuiſſe oſtenditur. ibid. quomodo in verbis potens fuerit. 306.1.a, quomodo ſe non eloquentem eſſe dixerit. ibid. cur ad annum vſque quadrageſimum fratres ſuos viſitare diſtulerit. d, negauit ſe filium eſſe filiæ Pharaonis, & cur.2.a, quis fuerit is quem Moſes interfecit, & quam ob cauſam.d,e
Moſes interficiendo Ægyptium an peccauerit.307.1.b, c, peccauit Auguſt.teſte.c,d, alij hoc factum defendunt. e, & 2.a, Auctor deſcendit in ſententiam, quæ Moſem à culpa liberat.c
Moſes fuit ſacerdos, & non fuit irregularis occidendo Ægyptium.d
Moſes ſe prodidit populi liberatorem, qui tamen eum repulit. e, Hebræi duo quos Moſes reconciliare niſus eſt, quid fecerint, & quinam eſſent. 308.1.a
Moſis erga eos pium officium.e
Moſes indies magis ac magis innoteſcit.2.b
Moſem non Hebræus tantum vnus, ſed omnes iudicem recuſarunt.d
Moſes rex Ægypti iunior dictus, ſine graui peccato ab Hebræis contemni non potuit.e
Moſes non fuit iudex eo tempore iuxta quoſdam. 309.1.a
Moſes quomodo & qua ratione ex Ægypto fugerit in Madian. 2.b
Moſem percuti iuſſerat Pharao, ſed lictor percuſſus cæcitate non potuit. 310.1.a
Moſes cur in Madian confugerit.d
Moſes quanti ab Hebræis fieret. 267.2.c
Moſes iure reprehenſus, quod filios incircumciſos tamdiu ſineret. 287.1.d
Moſes qua ratione nondum natus perſecutionis occiſionem dederit. 298.1.d
Moſis ortus, & quibus parentibus ſit natus, & quando.299.1.c, de eo patri datum diuinitus reſponſum, & de eius pulchritudine.d, quid ſit ἀστεῖος Græce, quo nomine Moſes dicitur, & טוב tob, Hebr.2.c
Moſis erga Deum ob beneficia gratitudo, & viciſſim Dei erga eum beneficiorum magnitudo. 310.2.b
Moſes in paſtoritia vita qualis fuerit.e
Moſi qui & quot Patres Deum reuera apparuiſſe dixerunt, tamen fuiſſe Angelum alij tradunt. 312.2.b
Moſis illa viſio quomodo magna fuerit, & quid in rubo ardente obſeruatum ſit. 313.1.d
Moſes plurimum laudatur, quod viſionem illam ſuam probare voluerit. 314.1.c
Moſes tempore datæ legis an terrore perculſus ſit.e
Moſes non prædicatur, ſed eius lex & ſcripta, nec Apoſtoli ſe, ſed Chriſtum prædicant. 598.2.c
Moſis libri in Peraſoth diuiſi quæ ſingulis Sabbatis legi ſolent 530.1.e
Moſis libri & Prophetarum quomodo legantur in Synagogis. 2.b
Moſis libri in Synagogis Iudæorum quomodo aſſeruentur, & in quanta veneratione habeantur. 382.2.d
Moſis teſtimonium de Chriſto profert Stephanus, & cur. 318. 2.e
Moſis & Chriſti ſimilitudo. ibid.
Mulieres an circumciderentur à quibuſdam populis. 285.1.b,c
Mulieres magis deuotæ quam viri. 625.1.e
cum Mulieribus Diſcipuli ſermones miſcere exemplo Chriſti non erubuerunt. ibid.
Mulierem Chriſtus non priuatim, ſed in publico, & meridiana luce eſt allocutus, vbi & de mulierum contubernio fugiendo multa.2.b
Mulierum genus pium, & officioſum. 627.2.c
Mulieres proniores ad veneficia quam viri.630.1.b, citiùs conuertuntur. 637.1.d,e
Mulierum omnium ſexus à docendi munere, & Hierarchia excluſus eſt. 50.1.d
Mulieres affuerunt cùm Spiritus ſanctus eſt miſſus. 76.1.a, in templo a viris ſeparari debere parietibus propter corruptos mores queritur Chryſoſtomus. ibid.
Mulieri interdictum non eſt priuatim docere. 700.1.b
Mulierum exempla, quæ priuatim ſummos viros erudierunt. d, à mulieribus dicere, quando turpe ſit.2.b
Mulieres perſecutionis in Apoſtolos concitatæ auctores, & alia quædam de his. 555.2.a
Mulierum ſexus deuotus.2.b
Mulierum genus querulum, & ad murmurandum procliue. 246.1.c
Mulieres miniſtrare ſuis magiſtris neceſſaria ad victum Hebræorum mos fuit non culpabilis.2.b
Mulieribus licet concionari, ſed extraordinarie. 772.1.a
Multitudo ſoluta quomodo dicatur. 809.1.e
Multitudo parit confuſionem, & diſcordiam, tam in Eccleſia quam in Religionibus. 244.2.d
Multitudinis familiare malum de ſuis queri maioribus. 245. 1.b
Multus, pro omnis, in Scriptura reperitur. 526.2.a
Multus, & plurimus, vt πολὺς apud Græcos quam vim habeant 609.1.b
Mundi finis nulla ratione ſciri poteſt. 19.2.d
Mundus Iuſtiniani tempore, & proles eius in prælio occiſus metum omnem finis mundi ſuſtulit.e
Mundorum, & immundorum animalium diſtinctio vt Noe cognita.447.2.e, horum ciborum obſeruatio modo eſt mortifera, quæ ſub lege non fuit. 448.1.a
Mundos cibos omnes futuros Chriſti tempore Hebræi dicunt.e
Municeps Græce πολίτης quis dicatur. 789.1.a
Municipale eius quando conceſſum Ciliciæ.b
Murmur, contra eos facile oritur, qui communibus rebus diſtribuendis præſunt. 246.1.e
Murmur in Eccleſia excitatum ad quid nos excitare debeat.2.a
Murmur quam facile ſedatum ſit in primitiua Eccleſia. 256.1.e
Muſicæ Eccleſiaſticæ laudes, & qui eius patroni. 636.1.a,b, eorum, qui Muſicam oderunt exempla.a
Muſtum an magis inebriet, quam vinum aliud. 96.2.c
Muſto Apoſtoli qua ratione myſtice pleni fuerint.e
Myſiæ regionis deſcriptio. 519.1.b
Myſia quædam eſt in Europa, quæ Boſna, vel Seruia dicitur. ibid.
Myſorum vltimus quis dicatur.d
Myſterium fidei ſanguis Chriſti in Euchariſtia à Paulo dicitur. 253.1.e, hæc verba Eccleſia à Paulo in conſecratione calicis accepit.2.a

N

NAm, & enim vim habent interrogandi. 729.1.e
Narrare, Græce ἐξηγεῖσθαι, quid ſignificet. 589.1.e
Narratio rerum piarum, quæ geſtæ à nobis ſunt, ad quid conferat. 777.1.a
Natare fuit tyronibus Romanis in more poſitum. 875.1, e. hoc exercitium multis exemplis commendatur. ibid. 2.a, quomodo ſit huic exercitio incumbendum. 2.b
Nathanael an ſit Bartholomæus Apoſtolus. 41.1.b, non ideo ab Apoſtolatu reiiciendus, quod doctus fuerit, ſed non fuit Bartholomæus e, & 2.a

Nathanaelem quidam putant eſſe Vrſinum, vel Vrſicinum Biturricenſem Epiſcopum.2.a, eius confeſſio digna Apoſtolatû, ſed non ideo Apoſtolus.b
Natio de quibus dicatur, ex Feſto. 88.2.b
Nationes, ſeu Gentes, quos homines comprehendant. 472.2.c
Nationes aliquæ poſt Apoſtolos ad fidem conuerſæ. 24.1.b
Nauclerus, gubernator an ſint idem, vel differant, & quomodo. 863 2.b,c
Nauigantes modo hanc modo illam dicuntur abſcondere terram. vel aperire. 770.1.b
Nauigantium oculis terræ, & ſimilia accedere, & recedere videntur. ibid.
Nauigationem perficere quid. 771.2.a
Nauem Pauli quare Deus cum vectoribus non ſeruauerit. 875.2.c
Nautarum genus durum, & infidum. 871.1.b
Nautæ feſtinare quæſtus ſui cauſa ſolent. 2.c
Nauis cur perit, non homines. 867.1.d
Nauta neque inter viuos, neque inter mortuos numerandus. 871.1.c
Nautæ quomodo ſalui eſſe potuerint, etiamſi in naui non manſiſſent.d. in naui qui ſumus in republica, vel Eccleſia Paulo obtemperare debemus, id eſt Superioribus, & Magiſtratibus.2.a
Nautæ non fuerunt plane ieiuni per quatuordecim dies.b
Nautæ quos ex Diuis maxime inuocare ſoleant. 972.1.d
Nautæ non errant, qui in nauigatione Sanctos inuocant contra Caluinum.c
Nazaræus duplex ſint perpetuus, & ad tempus, & quomodo ille ſanctificaretur. 693.1.c, vbi fieri deberet voti Nazaræi conſummatio.d
Nazaræi hoc tempore Iudæi non fiunt, & cur. 694.1.a
Nazaræorum ritu radendi capita, & offerendi Deo, vnde orta. 779.2.b
Nazaræorum votum non requirit purgationem.e
Nazaræi Chriſtiani non communicabant in ſpecie vini. & non poterant celebrare, hoc tamen non eſt certum. 782.1.d
Nazarenum Chriſtum cur Petrus nominauerit 109.2.c, frequenter ſic dictus eſt, & non eſt ita contemptibilis.d
Nazaren cur ſit, & quid ſignificet.d, etymologiæ huius nominis Chriſto adaptantur.110.1.a, & Beatæ Virgini.b
Nazareth non habetur in Scripturis, ſuo hoc nomine, ſed ſic ſub alijs.d
Nazaræus à Matthæo cur Chriſtus ſit dictus.e
Nazareni, & Galilæi a Iuliano ſimus dicti, & a Iudæis. 1.a
Nazaræorum voto Chriſtus non fuit initiatus.b
Nazareni Chriſtiani dicti, fuit tamen Nazaræorum quædam hæreſis. 822.2.a
Ne forte, Græce μήποτε, vſurpatur pro fortaſſe, vel quandoque. 893 2.b
Neapoli in Campania Petrus, & Paulus fuerunt, & ibi aliquos baptizarunt. 886.2.a
Neapolis, quæ eſt prope Macedoniam, quænam ſit. 622.2.c
Neoſienſis neſcio quæ Grammatica verbis Euangelij opponens grauiter arguitur. 451.2.d
Neceſſarium eſſe, eſt pluſquam eſſe amicum, & qui ſint neceſſarij. 454.1.a
Nemo repente fit ſummus. 202.2.a
Nemo ſequendus eſt quamuis coniunctiſſimus, dum nos ad peccandum inuitat. 206.2.c
Nephes apud Hebræos an ſit corpus mortuum, vel anima. 118.1.a
Νεωκόρος quam vim habeat, & cur Epheſus ſic dicatur. 729.2.a
Nicanor vnus ex ſeptem vbi ſit mortuus, & quid de eo habeatur. 257.2.e
Nicolaus vnus è ſeptem proſelytus, & quomodo vltimus inter ſeptem nominetur. 258.1.c
Nicolaitarum hæreſis quæ fuerit, & à quibuſdam Nicolaus ab hac culpa liberatur. e, Clemens Alexandrinus quid de eo ſcribat, quod ſingularem eius modeſtiam prodit.e, & 2.e, eius dictum, *carne vti oportere*, pie explicatur. ibid.
Nicolaitæ eius nomen falſo ſibi prætexerunt. 2. b, plurimi adhuc ab ea culpa eum excuſant tam veteres, quam recentes.c, auctor benigniorem hanc partem ſequitur, ita tamen vt nihil ſacro ordini detractum ſit, ſi fuiſſet lapſus. d, ex hoc viro quid veſtimentis capi poſſit, ſi lapſus fuiſſet.259.1.a
Nobilitas quantum ornamentum virtuti conferat, & qui de ea ſcripſerint. 436.1.c
Nobilitas vera ſita vbinam ſit, & quis vere Nobilis. 172 2.c,d
Nobilium filij degeneres quomodo à Deo vocentur.d,e
Nobilitas generis plerumque coniunctam habet nobilitatem mentis. 652.2.a
Nobilitas vera virtutis proles eſt. 386.1.a
Nobilitas alia Romana, alia Iudaica, & quomodo differrent. 395.2.b
Noe non poteſt dici humani generis auctor, vt Adam. 669.1.e
Nomine qui proprio à Deo dicuntur, vel prædeſtinati ſunt, vel Deo ſummopere dilecti. 397.2.b
Nomine proprio quem nominamus, ſignificamus nobis charum eſſe. 215.2.b
Nomina ſæpe ob aliquos euentus imponuntur. 62.1.c
Nomen Domini qualiter inuocandum, vt ſalui eſſe poſſimus. 108.2.d
Nomen Dei inuocari ſuper aliquem quid ſit. 109.1.a
Nomen Dei quid ſignificet. ibid.
Nomen Dei eſt Chriſtus ipſe.b
Nomina fœminina iunguntur cum verbis maſculinis, quando mulieres viri munera exercent. 111.1.a
Nomen Dei, & Deus idem. 112.1.a
Nomen Dei portare quid ſit, ex Hebræo. 409.1.a
Nomine Dei tetragrammato an Moſes occiderit Ægyptium. 307.1.b, 309.1.d
pro Nomine Dei proprio Græci, & Latini dicunt Dominus, & tunc hoc nomen non indicat reſpectum, ſed eſſentiam. 327.2.c
Nomina pro hominibus Græce ponuntur, & Nomen Dei pro Deo, & ſic de alijs. 55.2.a
Nomina propria apud Hebræos ſignificare aliquid valeat. 209.2.
non ſemper reſpondent Nomina rei ſignificatæ. ibid.
Nomina pro hominibus, niſi pro debitoribus apud Auctores Latinos non reperiuntur. 55.2.a
Nomina quando pro hominibus capiuntur, ſignificant excellentis nominis homines. b
cur Nomina pro hominibus capiantur.d
Nominis Dei יהוה ADONAI literas, qui in ſuo habebat, alio nomine dicebatur. 11.1.b
Nonna mater Nazianzeni laudatur ob ſilentium ſuum. 532.1.a
Nouum apud Hebræos dicitur quidquid melius, & iucundius eſt. 467.2.b
Noua nomina ad res nouas denotandas fas eſt inuenire. 486.2.c
Nubes, quæ Chriſtum aſcendentem ſuſcepit, qualis. 27.2.b
Nube cui Chriſtus vectus fuerit. c, non fuit ſplendor è Chriſti corpore eiaculatus.d, ea cui viſa a ſpectatoribus fuerit.e, per eam Pater ipſe intelligitur. 28.1.a
Nudatio veſtium, & Nudus non præſupponit plenam expoliationem, vt in Iſaia, & Dauid. 714. 1. b, Eſaiam tamen plane nudum ambulaſſe meliores Auctores tradunt. ibid. Petrus quomodo nudus fuerit, & de ἐπενδύτης, quam ipſe induit.c
de Numero quadringentorum Bongus quid commentus ſit relatu indignum. 237.2.b
in Numeris nihil myſterij latere Auctor affirmat. 426.1.c
Numeri quaternarij præſtantia. 44.2.a, & vndenarij quæ ſint myſteria. 59.1.c
Numeri in Scripturis non populari modo, ſed logico ſunt interpretandi. 293.1.d
Numeri nomen de militibus dicitur. 437.1.b
Nunc in Scriptura idem eſt, quod itaque. 316.1.d,e

O

OBedientiæ religioſæ promptum exemplum. 377.2.a
Obedientia deſideratur in Religioſis, quibus opus eſt, vt Chriſtus dicat, &c. 400.2.b.
Obedientiæ plurima exempla, & quam ſit grata Deo. 405.2.b,c
Obedientiam fides exigit, non curioſitatem. 568.1.a
Obedire Deo oportet, & hominibus etiam. 231.2.b
Obediendum eſt hominibus, quando Deo contraria non præcipiunt.d
Obediendum qui, quotve hominibus non eſſe dixerunt, quando homines Deo contraria præcipiunt.e
Obligatio quarti voti Societatis Ieſu ad quid pertineat. 486.1.a
Obnoxius optime Græce dicitur ἔνοχος, & quid ille ſit. 752.2.b
Ὄχλος, ſeu turba quid ſignificet. 451.1.b
in Oculis vis magna eſt ad animorum motus declarandos. 525.2.d
Oculi in ipſo vultu plurimum ad dicendum valent. 805.2.b
Octaua dies deſignat legem Euangelicam, & Reſurrectionem, & quædam alia de eo numero. 287.1.a
in Oculis vis maxima in omnem partem. 525.2.d
Oleum vocatur in Scriptura virtus, quę omnia præſtat & multa alia efficit. 465.1.d
Oliuarum mons cur ſit à Chriſto ad aſcenſionem electus. 24.2.c, e, de illo prophetiæ.a, non fuit in Galilæa.2.b
Oliuarum in monte Chriſtus ad iudicium veniet 32 1.c, cur ex hoc monte Chriſtus in cœlum aſcenderit moraliter. 33.2.b

Digitized by Google

Oliuarum mons, mons trium luminum dictus, & cur. 35. 1.b ab Ieroſolymis quantum diſtatet.c, quid ſit inter eum, & ciuitatem.e

Omnis pro toto, & totus pro omni in Scripturis eſt frequens. 126.1.b

Omnis pro multis in Scriptura vſurpatur, & contra multi pro omnibus.526.2.a, & pro perfecto.b,c

Ὁμοθυμαδὸν quam vim habeat. 565.2.c

Opera bona reſpectu vitæ æternæ dicuntur ſemen. 262.1.b

Opera nonnulla moralia ſolis naturæ viribus ſine gratia fieri poſſunt. 438.2.b

Opera legis & opera fidei in quo maxime differant. 519.1.d,e

Opera eorum, qui nondum ſunt iuſtificati, omnia mala non ſunt,ſed bona,quamuis non meritoria. 459.2.a

Opera noſtra pro Chriſto non ſunt plena. 166.2.c

Opifices ſtolidi opera à ſe facta Deos putant. 723.2.b

Oportet, & ſimilia quomodo in Scriptura neceſſitatem importent. 188.2.a

Ὀπτασία quid ſit, vbi Theſauri linguæ Græcæ Auctor reprehenditur. 853.1.d,e

Optimus recte dicitur is, qui κράτιστος Græce. 817.1.c

Opus manuale probroſum nō eſt, cum exemplis. 761.2.c,d, hoc curandum eſt, ne quis infirmorum grauetur.e

Opus bonum complere quid ſit, & quæ dicantur inania opera, & vacua. 575.2.a

Opus, quod Deus operatus eſt, quod nemo credet, qui audierit, quodnam ſit. 550.1.c

Orare flexis genibus eſt in more in vtroque Teſtamento. 350.1.e

Orare flexis genibus natura ipſa docet, vnde elephantus, qui genua non flectit, eſt regiæ dignitatis ſymbolum.2.a

Orandi variæ formæ, & præſertim illa, qua quis in gyrum conuoluit b,c

Orans Eccleſia pro Iudæis in Paraſceue quare genua non flectat e

Orandi præceptum ſemper quomodo intelligendum. 443.1.e

Orationis ante cibum, & poſt, qui, & quot meminerint.2.a

Orandum ſemper quomodo ſit. 490.2.e

Oratio debet ſemper eſſe in communi, & in numero multitudinis. 49.1.a

Oratio generalis melior ſpeciali.b

Orationis continuæ, & quadraginta horarum in quibuſdam Eccleſiis conſuetudo vnde manarit.c,d

Orationis nocturnæ commendatio. 504.1.a, eiuſdem qui, & quot meminerint. b, rationes cur hæ orationes probentur.c

Oratio quadraginta horarum in Italia vnde traxit initium. 497.1.d

Oratio priuata longior, breuiorne eſſe debeat, non poteſt dari certa regula; publica autem nec nimis præceps, nec longior eſſe debet. 439.2.b,c

Orationes, quæ cito ad Deum aſcendunt. 441. 1.d, eas ſtatim aſcendere facit humilitas.e

Orationis ad Orientem quæ cauſæ ſint.24.2.e, ea tanquam arcu armamur. 27.1.a

Oratio corporis humili, ac deuota collocatione iuuatur, quamuis aliter fieri poſſit. 78.2.d

Orationi locus ſuperior maxime conuenit, & myſtice quid deſignat Petrum in ſuperiora aſcendiſſe. 442. 2. e, exempla eorum, qui Orationis cauſa ſeceſſum petierunt. 443.1,a,b

Oratio ſimplex, qua Deo noſtras neceſſitates exponimus, & eius voluntati committimus, Deo eſt grata. 196.1.e

Orationi ſemper inſtandum quomodo ſit intelligendum. 48.2.c

Orationis exauditæ Deus quæ ſigna dare ſoleat. 197.1.a, terræmotus cur Deus ſignum dederit.b

Orationis locus propriè is eſt, in quo precatur. 624.2.e

Orationis antiquitus apud Iudæos, & Samaritanos certa fuerunt loca. 625.1.a

Oratio προσευχὴ pro loco orationis, vnde Proſeucha apud Iuuenalem.ibid. Græcæ vocis variæ interpretationes.c,d

Oratio verbi miniſterium præcedere debet. 255.2.c

Orationis quanta ſit neceſſitas in iis, qui fructuoſe prædicare voluerint.d

Oratio facta in Diaconorum ordinatione, qualis fuerit, & quid ex ea emanarit. 259.1.a

Oratio pro miniſterio ſacro, & ſacrificio ſumitur. 574.1.d, Græce quare προσευχὴ dicatur.e

in Oratione conſenſus maxime requiritur. 192.1.c,d

Oratio ad Patrem cur dirigatur ab Apoſtolis.2.a

Oratoris verba tantum proficiunt, quantum Iudicis prouidentia cognoſcit. 846.2.a

Oratoris fœlicitatis non exigua pars eſt auditorem nanciſci intelligentem. 847.1.c

Oratores apud Gentiles, dum orarent, ſtabant. 53.2.c

Oratoria qui conſtruebant, nomina illorum & adhærebant. 505.1.c

Ordinationes quænam fiebant in Eccleſia immediate iuſſu Spiritus ſancti 521.2.a

Ordinati, ſeu miſſi nec à Deo, nec per hominem qui ſint, & de variis miſſorum generibus.c,d

Ordinatio Pauli ad prædicandum ibi facta an fuerit ſacramentalis 522. 1.a, b, quo tempore factæ fuerit.2.d, fuiſſe ſacramentalem verior, & communior eſt ſententia, nec ordinationes, niſi ieiunij tempore celebrari debent. 1.c, d, qui eos ordinauerint, & de numero ternario Epiſcoporum ordinationibus adhibendo.e

Ordo vnum eſt ex Sacramentis.2.a

Ordinationis ritus eſſentialis eſt manuum impoſitio, quod ſatis fuſe probatur. 259.2.b, quod factum eſt ab Apoſtolis, ex Chriſti inſtitutione.d. hic ritus an fuerit in vſu in veteri Teſtamento, & quid deſignet .e, Diabolus vt ſimia ritum hunc imitatus videtur.260.1.a, myſticæ cauſę Ordinandis manus imponantur. Ibid.

Ordinationis virtute ſanctus Stephanus fecit miracula. 263.2.a

Ordinatio ſacra à ſolis Apoſtolis ſine conſenſu populi collata, Græce χειροτονία, cuius vocis vis expſicatur. 573.2.c,d

Oris percuſſio imperata Paulo, & Martyribus cur fuerit. 804.1.c

vt liceat Os percutienti ſeſe opponere, & non præbere ſe percutiendum. 805.1.c

Ὁρίζομαι quid ſignificat, & quomodo à προορίζομαι differat. 115.2.a

Ὀργυιὰ quid ſignificet. 669.2.b

Os aperire quid ſit, & quomodo Os apertum, vel patens dicatur. 380.2.d

Ore rotundo, & pleno loqui quid ſit.e

Oribeus quare Mercurio non vino, ſed lacte ſupplicaret. 96.2.d

Oſculum fuit teſſera Chriſtianitatis in ſacris præſertim. 766.1.b

Oſculari ob abuſum in Eccleſia deſitum eſt.c

rurſus de Oſculis & ſacris, & profanis.d.e

Oſcula, & baſia, & ſuauia quomodo differant.e

Oſcula, & amplexus quam crebro à priſcis Patribus vſurpata.2.c

Oſculari pedes Pontificum eſt iuſtum, cum in ipſorum perſona Petrum, imo & Chriſtū veneremur.455.2.a, quod magni Imperatores, & Principes fecerunt. b, honor hic non ſolis Romanis Pontificibus, ſed & Epiſcopis, & Monachis exhiberi olim ſolitus.d

Ὅσιον quam vim habeat. 546.2.a

per Oſtium quid ſignificetur. 505.1.c

P

PAcomius Chriſtianus factus eſt propter hoſpitalitatem ipſorum. 452.1.a

Palæſtini cur alienigenæ dicti ſunt. 457.1.c

Pamphylia quæ regio ſit, & Perge ciuitas in ea. 529.1.c,2.a

Pamphylia quæ regio ſit. 92.1.c

Panis in Scriptura quid ſignificet, & לחם lechem, vox Hebræa, & aqua etiam. 144.2.a

Panis, & aqua pro integro victu reperiuntur.b

Panis ἐπιούσιος, quem Interpres reddit quotidianum, quis ſit. 622.2.

Papæ nomen Epiſcopis omnibus tributum, Rom. Pont. proprium factum. 746.1.d

à Papa papiſtæ dici nec veremur, nec erubeſcimus, ſicut nec Romani. 757.1.b

Paphus Cypri vrbs à Paulo adita qualis. 523.2.d, in ea Machabæos martyrium paſſos quidam dixerunt.e

Parabolani qui ſint. 661.1.a

Paracleti nomen proprium eſt Spiritus ſancti, & Chriſto conuenit, necnon & Patri, his tamen non conuenit aduocati nomen, ſed Chriſto, & cur. 414.2.a

Paracleti nomen in Scriptura veteri non eſt tributum Spiritui S. & cur.c, de hoc nomine quid notandum.d

Parænesis & parænetica oratio quæ ſit. 863.1.d

Παρρησιάζομαι quam vim habeat. 230.2.c

Παρρησίαν Græce quid ſignificet. 190.2.c

Paralytici curatio quid deſignet. 246.1.d

Paralytici curationis myſticus ſenſus 2.c

Paralyticus à Petro curatus quomodo nobilis ſit dictus. 427.1.a

Paraſanga quid ſit. 510.1.d

Paries dealbatus figura parœmiali quis ſit. 805.1.b

Παροξυσμὸς quid ſit, & quomodo in bonam partem accipiatur. 612.2.c

Pars & ſors quid ſignificant, & vt ſortis nomine baptiſmus ſignificetur. 371.2.c

Parmena quid fecerit, & paſſus ſit pro Chriſto. 258.1.b

Parthiæ deſcriptio, & quinam Parthi fuerint. 90.2.e
Particula, ו vau, cauſalis eſt. 139.1.b
Paruus & magnus, maior & minor & huiuſmodi quid comprehendant 854.1.b
Paſcha vox Hebræa non Græca, & vnde deriuatur, & cur ſic dicatur. 496.1.c, quot habeat ſignificationes. 2.a,b
Paſcha celebratum a Iudæis & Chriſtianis initio eodem tempore fortaſſe. 737.1.c
Paſchatis noſtri celebrandi quæ ſit ratio. ibid.
Paſſus quæ menſura ſit, ſeu ὀργυιά. 870.1.e
Paſſus geometricus quot pedes comprehendat. 2.a
Paſtor Chriſtus dicitur, & ſæpe olim imagine Paſtoris ouem geſtantis depictus fuit. 755.1.c
Paſtoris boni Chriſti Epiſcopus officio fungitur, quod indicat amiculum ex lana contextum. ibid.
Paſtoris nomen quid Prælatum moneat.d
Paſtoris munia tria ſunt. & quæ illa. 2.b
Paſtores qualiter debent oues tractare. ibid.
Paſtori quantùm deferre debeant oues.d
Paſtor bonus oues quas paſcit orationibus Principi paſtorum commendet. 758.2.c
Paſtores & prædicatores auari eſſe non debent. 760.2.c
Paſtorem oportet iuſtis & iniuſtis debitum ſoluere, & quod illud ſit. 748.1.e
Paſtor dicitur qui præeſt in Eccleſia, iſque gregem habere dicitur. 755.2.a
Paſtori cum lupis cauenda ſocietas. 755.2.b
Paſtoralis baculus quid deſignet.c
Paſtori cauendum, ne peruerſa doceat. 757.1.d
Paſtorum epitheta propria.e
Paſtori vigilandum ſummopere. 2.a, vigilantię ſymbolum.d,e
Paſtoritia vita eſt quodammodo præludium ad regiam dignitatem, & reges Paſtores populorum dicti ſunt. 310.2.d
Paſtoritiæ vitæ commendatio. 311.1.a,b
Paſtoris nomen, & Deo, & Chriſto, & pleriſque aliis, communicatum b,c
Patara Lyciæ ciuitas S. Nicolao Epiſcopo inſignis. 769.2.d
Παίζω verbum Græcum quam vim habeat. 513.1.c
Pater aliquando notionaliter, aliquando eſſentialiter dicitur. 20.1.d
Pater dictus eſt Deus etiam in veteri Teſtamento.e
Paternitas omnis a Deo. 2.b
Pater numquam deſcendiſſe de cœlo dicitur, ſed bene Trinitas. 467.2.b
quiſque Paterfamilias Chriſti miniſter eſt. 439.1.c
Patris nomen pro Deo rarum in veteri Teſtamento. 123.2.b, in nouo Dei nomen Patrem, non tamen ſemper indicat. ibid.
Patris nomen proprius dicitur de Deo quam de creaturis.c
Pater non niſi figurate Deus ratione creaturarum dicitur.d
Pater luminum Deus qua ratione dicatur. ibid.
Patientia maxime virtus & innocentia probatur. 410.1.c
Patresfamilias domeſticis quid debeant. 20.1.c
Patres ſpirituales quo affectu filios rogent. 131.2.d,e
Patres ſpirituales quantùm de filiorum interitu dolere ſoleant. 752.1.d, eſt tamen eorum dolori modus ponendus Angelorum tutelarium exemplo, quod docebat B. P. N. Ignatius.d,e
Patris & filij vnio non eſt voluntatum, ſed eſſentiæ, nec Chriſti naturarum, ſed hypoſtatica. 198.2.d
Patria non ideo deſerenda eſt, quia nulli in ea perfecti eſſe poſſint, & qui eam minime deſerere debeant. 279.2.c
à Patria peregrinari vtiliſſimum eſt.d
Patria eſt, vbicunque eſt bene. 1.b
Patriæ amor naturalis quantus ſit.d
a Patria excidere quam graue ſit.e
Patriæ fumus luculento igne alterius ſplendidior eſt. b
in Patriæ nomine ludit iuueniliter.c
Patriæ cœleſtis amor longe potior eſſe debet amore terrenæ patriæ.e
in Patria hic non ſumus, ſed in colonia, & quantùm patriæ ſupernæ amore teneri debeamus. 2.b
Patriarcha quid ſignificet, apud antiquos, & in Scriptura. 120.1.e
Patriarchæ nomen in Eccleſia qualem vſum habeat. 2.c, Hæretici de hac voce obloquuntur.d
Patriarchales ſedes tres tantùm ab initio fuerunt, quę illæ. 474.2.e, inter eas non fuit ſedes Conſtantinopolitana diu & multum. 475.1.b
Patriarchæ quando Ieroſolymitanus & Conſtantinopolitanus antiſtites dici cœperint.c
Patriarcha Aquileienſis quando dici primum cœpit. 475.2.a, Gradenſis item & Venetus. ibid. & b
Patriarchæ Archiepiſcopi omnes dicti ſunt. ibid. Primates qui vocantur, etiam Patriarchæ nominati, qui etiam enumerantur. d, & 476.1.a
Patriarchales Eccleſiæ ratione magiſtratus ciuilis qui eis erat, aliis prælatæ ſunt. 476.1.c
Patriarchales Eccleſiæ in Vrbe quinq; & hę cur ſic dictę ſint. 2.c
Patronorum ſeu aduocatorum munus perhonorificum, & cur in propria cauſa nullus rite Patroni munere fungi poſſit. 826.2.c, niſi forte cùm vitæ ſuæ reddere rationem cogitur.d
Patroni gratuitam operam pręſtare debent iuxta Romanorum inſtituta.e
Patroni ſuorum clientium cauſſam ſibi communem facere ſolent. 825.1.c
Pauli conuerſio quo anno acciderit. 414.1.d, anno ſecundo poſt Chriſti mortem ea accidit. 2.a, vbi conuerſus ſit, & cur eius conuerſionem ſolam Eccleſia celebret.b,c
Pauli conuerſio Eccleſiæ firmitudo eſt.d
Paulus quomodo Phariſæus fuerit etiam cùm legem Euangelicam profitebatur. 808.2.b
Paulus quomodo Phariſæorum filius dicatur.c, cur ſe de reſurrectione iudicari dixerit. 809.1.a
Pauli greſſus vbique Deus dirigit. 811.2.b
Paulus recte vrtica, cypariſſus & myrtus dicitur ab Hieronymo. 398.2.d
Paulus nihil videns Chriſtum vidit. 399.2.a
Pauli conuerſio pluribus deſcribitur. 400.2.b
Paulus voluntarie obediuit, & multi, qui plus de illo quam Paulus audierunt, non ita obedierunt. ibid. vſus eſt in hac vocatione libertate arbitrij.d
Paulus ab Anania qua ratione a cæcitate curatus ſit. 410.2.e
Paulo Chriſtus apparuit in via, & non in cœlo exiſtens. 411.1.a
Paulus in baptiſmo accepit Spiritum ſanctum, & confirmationis effectum.c
cum Paulo Chriſtus cominùs loquutus eſt, qui vocem eius audiuit, & non ſocij. 412.1.a
Paulus vere ante baptiſmum gratiam habuit, & tamen baptizari debuit.b
Paulus poſt baptiſmum dictus eſt, qui antea Saulus vocabatur ſecundum quoſdam.e, variæ è Græco & Hebræo huius nominis etymologiæ. 2.b, Latina expoſitio vt germanior approbatur.c,d
de Pauli nomine & Sauli variæ Patrum ſententiæ. 413.1.e
Paulus non accepit nomen à Sergio Paulo, ſed hic potius ab illo. 2.d
Paulus fuit binomius auctoris ſententia.e, aliorum de hoc nomine opiniones, Peretij Toleti. 414.1.b
Paulus qua ratione Damaſcum ſit introductus. 404.1.a, quid fecerit in triduo, quod non manducauit, neque bibit.d, in eo triduo didicit Euangelium, & ſic Apoſtolum ſe nominat.e, quo tempore & quo anno raptus ei contigerit. 2.a,b, Non fuit raptus in eo triduo, qui baptiſmum præceſſit, ſed ſufficienter edoctus Euangelium.d,e
Paulus an Giſcalæ natus & Tharſum deinde tranſlatus ſit. 406.1.c, fuit Tharſi natus.e
Paulus qua ratione orare in raptu fuit dictus 2.d
Paulus valde iuuenis, & puer Ieroſolymam ductus eſt. 848.1.a
Paulus vult eſſe teſtes ſuos aduerſarios in cauſſa ſua b
Paulus non diſſidebat à communi Iudæorum fide.e
Paulus in Chriſtianos quomodo detulit ſententiam. 849.2.e
Paulus in catenis ſuis & vinculis gloriari ſolitus. 857.1
Paulus cur omnes optet à ſuis vinculis liberos.d
Paulus omnium ſententia abſoluitur. 2.d
Paulus non obſtante appellatione abſolui potuit.e
Paulus à quo tempore à morſibus ſerpentum cœperit eſſe liber. 881.1.c
Paulus qui homicida habitus fuerat, Deus habetur. 2.a
Pauli ſapientia ſingularis, & conſtantia præſentiſſima in naufragio. 867.1.e
Paulus ſecundum eſſe, & ſecundum operari Domini ſe profitetur. 868.1.d
Pauli triplex naufragium præter iſtud, cuius hic fit mentio. 869.2.b
Paulus ne Euchariſtiam in naui celebrauerit, & acceperit, auctor tenet non. 872.1.b
Paulus alia lingua, quam Hebraica locutus eſt, Græca fortaſſe. 851.1.c
Paulus fuit oculatus Chriſti teſtis, & vere Chriſtum vidit. 2.c, ſæpius Chriſtum vidit viſione corporea. d, eiuſdem magna libertas, & conſtantia.e
Paulus compellens blaſphemare blaſphemus fuit. 850.1.e
Pauli comites viſo lumine ceciderunt, ſed ſtatim ſurrexerunt, Paulus non item. 851.1.a
Pauli ad vocem Chriſti prompta obedientia. 853.1.a
Pauli obedientiæ commemoratio quid maxime contineat.c
Paulus ſeditionis auctor eſſe non potuit 2.b
Pauli Apoſtrophe ad Agrippam mirabilis. 856.1.c
Paulus quomodo deſiderio arſerit omnes ad ſalutem trahere declarat. 2.d

Paulus quot, & quanta geſſerit quæ Lucas omiſit. 3.1.a
Paulus à quibus in Italiam nauigare ſit iuſſus. 859.2.a,b
Paulus exemplo Chriſti cum iniquis deputatur.d
Paulus à Iulio Centurione humaniter tractatus ſibi, ſuiſque ad nauigandum procurat neceſſaria. 861.1.a
Paulus iubetur ab alio audire, quid facere debeat. 401.2.b, cur ad Ananiam miſſus ſit e, cur non omnium reuelationem à Chriſto acceperit 402.1 b, non eſt locutus iactabunde, dicens, Quid me vis facere?d, Pauli ſocij cur non crediderint æque, ac ipſe.2.c,d, cur cæcus fuerit 403 1.a
Paulus habuit hoc nomen à ſua conuerſione, & ſic vocatus fuit, ab initio ab ipſo Luca. 417.2.b,c, fuit binomius. ibid.
Pauli teſtimonium maius eſt, quam Petri, vel Ioannis. e, Iudæos quomodo confunderet, & conturbaret. 418.1.b
Paulus an ſtatim poſt conuerſionem Ieroſolymam abierit vel in Arabiam. 2.c
cur Paulus narrans fugam ſuam, tantam cum iuramento aſſeuerationem adhibet. 420.1.e
Pauli mirabilis gratia, qui mox à conuerſione mirabilis Doctor extitit. d, ei factæ ſunt inſidiæ poſt reuerſionem ex Arabia. 419.1.a, quo prætextu apud Aretam Regem à Iudæis accuſatus fuerit. e, ardebat martyrij deſiderio ſtatim à ſua conuerſione 2.c
Paulus cur voluerit aſcendere Ieroſolymam. 420.2.c. Arabia nihil dignum Apoſtolo geſſit. 421.1.a, Saulus ter viſionem cœleſtem ſibi factam expoſuit, & cur. 2.d
Paulus verus Chriſti imitator. 423.1.b
Paulus prius ad Iudæos, poſtea ad Gentiles prædicabat. 645.2.e
Paulus nunquam impoſtor creditus eſt. 646.1.a
Paulum qui accuſabant, quod Chriſtum Regem faceret, ſtulte agebant. 649.2.e
Paulus cur adoleſcens dictus ſit, cùm vir eſſet. 407.2.c
Paulus gratiam habuit antequam baptizaretur. 408.2.d
Paulus cum aliis comparatur, & maior illis oſtenditur. 409.1.c
Paulus eſt vas auri ſolidum ornatum omni lapide precioſo, d, quomodo nomen Dei portauerit. 2.a, cur dicatur Apoſtolus, & Doctor Gentium, & Petrus Circumciſionis.d, cur in epiſtola ad Hebræos nomen proprium, & Apoſtoli reticuerit. 410.1.a
Paulus cur etiam Angelos contraria fidei docentes anathemate percuſſerit. 441.2.b
Paulus quantum gaudeat de fidelibus à ſe conuerſis. 484.2.a
Pauli oratio ad Athenienſes omnino admirabilis. 664.2.a, quot, & quantos errores ſtatim initio refellat. 665.1.c, [illegible] 2.a
Paulum diſcedentem quo affectu diſcipuli comitati ſunt. 786.2.d, e
Paulus in peregrinatione Ieroſolymitana quot dies inſumpſerit. 772.2.b
Paulus in ſeipſum mortis dictat ſententiam, ſi ea dignus iudicetur. 834.2.c, nullo modo vult redire Ieroſolymam.d
Paulus quale de ſe exhibuit ſpectaculum. 843.1.d
ad Paulum Epheſi commorantem quanti erant concurſus ex tota Aſia. 723.2.a
Paulus fuit Epheſi damnatus ad beſtias, ſed diuinitus liberatus. 725.1 b, quod potiùs per Metaphoram ab eo dictum putatur.c, equo comparatur. 726.1.c
Paulus, & Barnabas quanto cum horrore diuinos honores recuſarint 565.2.a, imitati ſunt in hoc facto Angelos.d
Paulus Lyſtris cur lapidatus ſit, non Barnabas. 571.1.b
Paulum Deus mirabiliter curauit.e d
Paulus cur Philippis niſi poſt flagellationem ciuem [illegible] profeſſus ſit, Ieroſolymis vero ante flagellationem. 799.1.a
Paulus qua ratione ciuis Romanus natus ſit. 800.1.d
Paulus ciuem Romanum ſe nominans non eſt mentitus. 2.b, ex genere mortis, & aliis idem confirmatur.d, cur virgarum ſupplicium vitauerit, cui hac in re beatus Pater Ignatius ſimilis oſtenditur. 801.1.a
Paulus in Concilio Iudæorum innocentiam ſuam declarat. 804.1.b, à quo tempore Paulus à peccato mortali immunis fuerit.c
Paulus ſic tenebatur in caſtris, vt eſſet liberum cuique ad eum ingredi. 814.1.b
Paulus non diffidens diuino reſponſo, facit quod in ſe eſt, vt Romam eat. d
Paulus omnino innocens à Tribuno iudicatur, vt Chriſtus à Pilato. 817.2.d
Pauli magna innocentia, ſimulque modeſtia, vbi maxime oſtendatur. 824.2.d
Paulus ſtuduit omnibus placere in bonum, [illegible] in malum. 826.2.c
Paulus calumniam de ſeditione à ſe repellit.e
Pauli animus in aduerſis mire intrepidus deſcribitur. 751.1.b, eius vltima verba ad Epheſios quam vim habeant. 752.1.a
Pauli, & Barnabæ diſſenſio qualis. 611.2.b,c, excuſantur a delicto Apoſtoli in hoc facto, & non eſt diſſoluta eorum amicitia. c,d
Paulus reprehendit in Petro, quæ ipſe commiſit. 616.2.e, eius diſcretionis virtus. 617.1.a
Paulus cur manibus ſuis laboraret. 681.2.e
Pauli opificium quid portenderit. 682.1.e
Paulus vbique ſpirans indignationem ob profanatum Dei verbum inducitur. 683.2.e
Paulum cur [illegible] Proconſulem Iudæi deduxerint ab eo condemnandum. 689.1.a
Paulum rotondiſſe ſibi caput, & votum habuiſſe oſtendit Auctor, non Aquillam, & Priſcillam 693.1.c, d, Nazaræi votum aſſumpſit.2.b, cur hoc votum aſſumpſerit. 694.1 a, hoc votum habuit aliqua cum Nazaræorum voto ſimilia, & aliqua non.c
Paulus venit Ieroſolymam eo tempore, de quo loquitur. 697.1.a
Paulus cur Timotheum non ſanauerit, Patrem Publij Melitæ ſanauerit. 883.2,b
Paulus etſi vinctus Romam venit, oſtendit [illegible] innocentem, & nulla infamiæ labe pollutum. 889.1.e
Paulus cur vinctus Romam venit 2.e
Paulus cur Apoſtolus præ cæteris dicatur. 521.1.b, eius Apoſtolatus, & aliorum Chriſti Apoſtolorum, ſociique eius Barnabæ diſcrimen. b,c
Paulus cur ſegregatum ſe dicat. d, non fuit ſegregatus ob merita præuiſa.e
Paulus indefinite ad prædicandum Iudæis, & Gentibus ſegregatus, poſtea ad ſolis Gentibus prædicandum deputatus eſt. 522.2.e
Paulus à quo poteſtatem accepit manendi in Vrbe libere cum milite. 888 1.c, an cum vno tantum, vel pluribus fuerit 2.c, quando Romam venit. 889.1.b
Paulus cur in vrbe primos Iudæos ad ſe conuocarit.d
Paulus à Melitenſibus largo commeatu oneratus eſt. 884.1.a
Paulus quare duplex nomen habuit. 525.2.b, cur Magum cæcitate puniturus Spiritu ſancto plenus dicatur.c
Paulus cæcitate percuſſus, [illegible] ſanatus, Elymam Magum etiam cæcitate curare voluit 527.1.e
Paulum qui putarunt neſciſſe formare Græcas literas, arguuntur. 600.2.e
Paulus cur non præſcripſerit ſalutem iis ad quos ſcribebat, ſed pacem. 602.1.d
quæ Paulus præcepta ſeruari iubebat. 613.2.a
Pauli libertas in vrbe loquẽdi contrà Iudæos laudatur. 893.2.d
Pauli ſecunda ad Timotheum quando ſcripta ſit. 895.1.b
Paulus non ſolebat hoſpitari niſi apud Iudæos. 685.2.d
Paulus eſt vſus charitate prudenti hoſpiti ſuo cauens.e, vbique dignitate inſignes lucrifacit. 686.1.c, ille Chriſtum clare vidit, ſed quando.2.a, Pauli mirabilis patientia, & parſimonia. 687.2.a
Paulus cur tam ſeuere in Elymam Magum animaduerterit. 528.1.d
Pauli conuerſationis die quotquot naſcuntur, venena non timent. 881.1.b, hoc poſtea reiicitur c
Paulus Publij patrem dyſenteria laborantem cur oratione, & manuum impoſitione ſanauerit. 885.1.c
Paulus quæ, & qualia Theſſalonicæ egerit, & paſſus ex ipſius verbis demonſtratur. 651.1.d,e, qualiter apud illos conuerſatus ſit, & quid prædicauerit. 2.b
Paulus ad legendos Sibyllarum libros, & ſimiles Gentiles hortatur. 653.1.e
Paulus Berœæ cur Timotheum, & Silam reliquerit. 654.1.b, non eguit confirmatore, qui eum ſtabiliret.e
Paulus an neſcierit eum Pontificem, quem ſe neſcire profitetur. 805.2.e, eum nouiſſe qui dicant, & quibus argumentis. 806.1.b,c
Pauli oratio liberior, & falſam ironiam continens. 2.e, quomodo aduerſum ſe Pontificem hac oratione non prouocarit. 807.1.b
Paulus ſe Iudæum cur proteſtetur. 791.2.d, e, non eſt natus Giſcalis, ſed Tharſi. e, Ieroſolymam puer admodum adductus eſt. 792.1.a, quid ſibi vult, quod ſecus pedes Gamalielis edoctus ſit. ibid. quanti legem fecerit c
Paulus vſque ad mortem ipſorum Chriſtianos eſt perſecutus.e
Paulus reſeruauerat literas ſibi à Principe Sacerdotum datas. 2.e
Paulus minatur ſuis perſecutoribus immane ſupplicium, eo quod ſe perſequantur. 793 1.a, eum quæ cauſa impulerit, vt Chriſtianus fieret. ibid. plane ab omni culpa alienus oſtenditur.e

Paulus non verbo tantum, ſed & verbere compulſus eſt ad obedientiam. 794.1.a
Paulus oculatus, & auritus fuit teſtis doctrinæ, quam tradidit, ſed non totius. 791.1.c
Paulus cur feſtine Ieroſolymis egredi iuſſus ſit. 796.2.b
Paulus dat locum iræ Epheſum cedens. 734.2.a
Pauli peregrinatio deſcribi non poteſt. 735.1.a
Paulus cur Ieroſolymis Pentecoſten agere velit. 745.2.b,c
Paulus ſe omnibus Prædicatorem fingit. 619.1.d, quomodo cognouerit Angelum, qui apparuit, virum eſſe Macedonem. 621.1.c, Iudaizat alienæ ſtudens ſaluti. 624.2.a
Paulus cur inuocato Chriſti nomine Dæmonem expulerit. 630.2.a, qualiter plagis affectus ſit. 633.2.c
Pauli magna conſtantia, ſublimes ſpiritus. 642.1.c
Paulus ſe à tumultu populi ſubtraxit, ne ſe cum religione perderet 643.2.c
Pauli, & Barnabæ modeſtia, & charitas vbi maxime enituit. 581.1.d, cur ij beneuole ab Apoſtolis excepti fuerint. 582.1.a
Paulus vbi Pentecoſten celebrauerit, Ieroſolymiſne, an Cæſareæ. 772.2.c
Paulus Iacobo quantùm deferat. 785.1.b
Paulus non erat notus Apoſtolis, cùm illi Antiochiam Barnabam miſerunt. 486.1.c
Paulus collectam Corinthiis indicit, & alibi. 489.1.c
Pauli magnanimitas equi, quem Iob deſcribit, comparatione laudatur. 573.1.b
Pauli ſingularis modeſtia vbi apparuit. 579.2.d
Pauli aduentus Ieroſolymam quis, & qualis. 580.1.a, quater, vel quinquies eo venit.b
Paulus mirum in modum ſuæ vocationis beneficium exaggerat 414.2.e, planctus eius, vt nos ad plangendum excitare debeat. 415.1.a
Pauli diuerſæ comparationes, cum Rhinocerote, cum villico iniquitatis, cum Moſe Ægyptium interficiente.b
Paulus non imminuit, ſed exaggerat peccatum ſuum e
ad conuerſionem Pauli omnes modi concurrunt, quibus Deus peccatores ad ſe conſueuit vocare. 2.b
ex conuerſione Pauli morales inſtructiones c
Paulus poſt conuerſionem ſtatim prædicare aggreſſus eſt 416.1.a, accepit linguarum donum à principio, & vis, ac feruor illius concionantis qualis fuerit. e
Paulus prædicauit Ieſum eſſe Filium Dei omnium primus.c,d
Pauli conuerſio quam merito admirationi patuerit. 417.1.c
Pauli quartus aduentus Ieroſolymam poſt cõuerſionem. 697.1.a, erga Antiochiam peculiari tenebatur affectu.c
Paulus quid totos dies egerit iuxta horarum diſtributionem, 707.2.c
Paulus Ieroſolymam iturus cur Achaiam, & Macedoniam pertranſierit. 719.2.c
Pauli epiſtola ad Romanos quando ſcripta ſit. 720.1.b, voluit tantùm Romam in tranſcurſu videre, properans in Hiſpaniam c
Paulus cur ſpecioſos titulos iis dederit, de quibus ſcribebat. 2.d, cur in Aſia tamdiu verſatus ſit.e
Paulus quas paſſus ſit inſidias in Aſia. 735.1.c,d
Paulus cur cognatos omnes Iudæos appellet. 2.c, in magnis vrbibus dies feſtos celebrauit. 736.
Pauli alacritas, & robur incomparabilis. 774.2.a, b, cor eius quomodo afflictum fuerit.d, non ſolitus fratrum deſideriis obniti, hîc tamen cur hoc fecerit.2.a, egregius fuit Chriſti imitator in ſubeundis periculis.b
Pauli diſcipulorum animoſitas, & conſtantia. 776.1.a
Paulus melius dicitur incitari, quam exacerbari. 655.1.c, eius affectus erga Athenienſes qualis, & Matathiæ aſſimilatur. c,d
Paulus quare non cum aliis, ſed Stoicis, & Epicureis diſputauerit. 657.2.a
Paulus fuit ſeminiuerbius.2.c
Pauli in docendo vis. 658.2.d
Pauli prudentia vtentis teſtimonio Poetarum Gentilium apud Gentiles. 672.1.a, hoc plurimi Patres eius exemplo factitantes laudarunt b
Paulus vbique decorum ſeruauit. 675.2.d
Pauli profectio in Hiſpaniam incerta. 678.2.a
Pauli iterum prudentia in conuertendis Gentibus ſummè laudatur.c
Paulus ſuos accuſatores recriminatur, & de iis valde conqueritur. 827.1.c
Paulus grauiter laceſſitus vindictam non retulit.2.c
Paulus de hoc ſe calumniari maxime affirmat, quod ei erat maximo honori. 828.1.a
Paulus reus ſuo Iudici formidabilis, & ſuum ipſe condemnat Iudicem. 829.1.c
Paulus cuſtodi ſuo magnam exhibuit humanitatem. 637.1.c, vt per diuinam reuelationem, quæ fiebant in carcere, omnia nouerit.2.a
Paulus Chriſti ſeruus totus ſtigmaticus. 639.1.c
Paulus cur ob flagellationem conqueſtus eſt. 642.2.a, ante mortem cæſus etiam eſt.b
Paulus periculum non deprecatur, ſed illud ſubire vult lubens. 796.2.d, cur Stephani mortis memoriam excitarit. 797.2.a, in regiones valde diſſitas à Deo deſtinatus eſt. c, cur ei à Iudæis tam acriter fuerit acclamatum.d
Paulus, cum dicendum ei eſt, nunquam elinguis, aut mutus, ciuſque modeſtia ſingularis, & zelus animarum. 846.2.c
Paulus non fuit Iudæorum legis deſtructor, & legalia quædam obſeruauit. 778.1.d, quomodo ſanctificatus & purificatus fuerit. 779.1.c
Pauli ſtatura qualis, & vnde ipſe Mercurius, Barnabas Iupiter exiſtimatus ſit. 561.2.b
Paulus fuit eloquens, & in dicendo efficax. d, ſingularis eius dicendi vis. 562.1.a, an fuerit Grammaticæ imperitus. b, imperitum ſermone quomodo ſe dixerit. 563.1.b
Paulum qui laudat, tanquam Platonis eloquentia ſuperiorem. Chriſtiane eum non laudat 2.a, Auctoris de eius eloquentia, & humaniorum literarum ſcientia iudicium.a,b
Paulus, & Barnabas grauiter tentati, cùm iis diuini honores ſunt habiti. 564.1.d,e
Paulus pro Nazaræis ſumptus faciens ſe æmulatorem legis oſtendit. 779.2.b
Paulus qua ratione ad id faciendum perſuaſus ſit à Iacobo. 780.1.b,c
Pauli modeſtia, & obedientia mira prædicatur.2.c
Paulus quando necatus non fuit in templo, ſingularis fuit diuina prouidentia. 786.1.c
Paulus ligatus in templo eſt, & ſic pro Chriſto graues pœnas dare incipit.e
Paulus ſe Iudam inter Iudæos profitetur, nec mentitur. 788.2.d
Paulus catenis ſolutus eſt, vt commodius oraret. 789.2.a
Paulus mirabilis, cùm Iudæos, à quibus diriſſime tractabatur, patres, & fratres compellat. 791.1.c
Paulus quot, & quanta pro Chriſti nomine ſit paſſus. 419.1.d
in Pauli vocatione extraordinaria fuerunt omnia, & ab eo, qui non fuit Epiſcopus, confirmari potuit.2.c
Paulus vere, non ſimulate Iudæorum ritus ſeruauit. 780.2.d, purificatus dicitur, quando dies purificationis inchoauit. 781.1.b
Paulus eadem præſtitit, quæ pollutus, etiamſi pollutus non fuiſſet.c,d
Paulus obtulit ſacrificium pro purgatione ſua, quamuis purgatione non egeret.e, 2.a
Paulus in his omnibus non eſt mentitus, vt vult Caſſianus. 2.b, Syra interpretatio, & eius expoſitio, quatenus ad hunc locum ſpectat, de Pauli purificatione.b,c
Paulus hypocriſi vſus non eſt in hac ceremonia vſurpanda. 782.1.c
crimina in Paulum à Iudæis intentata. 783.1.c
Pauli in reſponſo contra Pontificem modeſtia. 807.1.b,c
Pauli prudentia mirabilis in concitandis adinuicem Phariſæis, & Sadducæis. 808.1.b
Paupertatis Euangelicæ quatuor ſunt gradus. 761.2.c
Pauperes Epiſcopi, & aliqui alij ſanctitate inſignes. 762.1.a
Paupertas coacti ad ſcelus homines facile adigit. 648.1.a
Pauperum, & mendicantium fides vacillat. ibid.
Pauperum curam habere ad Eccleſiaſticos Magiſtratus pertinet, non ad laicos. 762.2.c
Pax, & tranquillitas diuina eſt ſilentium, & motus vacuitas. 65.2.a
Pace nihil ſuauius, vtilius, iucundius, honeſtius, & multa alia encomia. 462.2.b
Pax quomodo per Chriſtum annunciata ſit. ibid.
Pacis externæ, & temporalis laudes.c
Pax vobis, ab Epiſcopis, &, cum ſpiritu tuo, dictum olim in Eccleſia. 198.2.c
Peccata ita obſcurant mentem, vt ea fidem quandoque extinguant. 585.
Peccata non remittuntur per ſolam non imputationem. 639.2.b
Peccata cùm Scriptura dicit remitti, intelligit omnia. 715.1.c
Peccata mortalia ſunt in prædeſtinatis, & reprobi etiam venialiter peccant. 537.2.c
Peccata adultorum non delentur ſine Pœnitentia 167.1.c
Peccata in iuſtificatione non raduntur, vel teguntur, ſed plane delentur.d
Peccata quando Deus tegere, vel non imputare dicitur, vere delet ibid.
Peccata quomodo deleantur.e

Peccator conuerſus gratiæ Dei voluptate perfunditur, & cur. 133.1.a
Peccatum dicitur catena, funis, vinculum, &c. & Peccator ligatus. 374.1.a
Peccatorum typus ſunt captiuitates Hebræorum, & ſimilia. b
Peccatum, ſcelus, delictum, iniquitas, fixum diſcrimen non habent. 369.
Peccatum omne contra Deum eſt. 194.1.c
Peccatum [illegible] libera noſtra voluptate pendet. 207.1.b
Peccatum an omne Diaboli inductione fiat. 208.1.c
Peccata omnia non fiunt Diaboli inſtinctu. 2.b, ſed inſigniora.c
Pecunia ex auro, & argento maxime conflatur & antiqua valde eſt. 153.2.c
Pecuniam ſe habere quomodo Petrus negauerit. 154.1.a
Pecuniam habere quomodo Apoſtolos Chriſtus vetuerit. ibidem.
Pecuniam etiam Chriſtus habuit, & eam habere licet Clericis.b
Pecuniæ contemptus virum maxime oſtendit.d
Pecunia cenſetur inter adiaphora, ſed plerumque eſt peccatorum ſeges, & materia. 371.2.c
Pecunia quot, & quantorum malorum cauſa ſit. 651.1.e
Pecuniam licet dare, ne quis cogatur ad negandam fidem. 651.1.c
Pedes ſanctorum virorum amplecti antiquus mos fuit. 202.1.a
Pedes Pontificis exoſculari licitum, immo vero decentiſſimum ibid.
ad Pedes Apoſtolorum cur fideles pecunias ſuas aſportarint.c
ad Pedes poſitio ſignificat dominum præfectum.e
Pedibus iter facere Paulus ſolebat, & Apoſtoli. 744.1.c, vnde etiam hoc Religionũ quarundam inſtitutionibus ſancitum eſt. ibid.
Pelagianorum hæreſis grauiſſima de Chriſto. 464.1.e
Penetratio dimenſionum virtute Angelica dari non poteſt. 216.1.e
Penetratio datur virtute diuina, & videtur eſſe de fide. ibid. datur in Euchariſtia, & hanc dari non poſſe putans integerrimam in partu Virginis integerrimæ virginitatem ſatis tueri non poteſt. 2.a
Penetrationem in Chriſti ingreſſu ad Diſcipulos qui tollunt, & confugiunt ad oculorum ludibria, redarguuntur.b
Penetratio qua ratione virtute diuina fieri poſſit oſtenditur.c
Penetratio non eſt magis contra naturam, quam vnum corpus in pluribus locis conſiſtere, quod fieri poteſt virtute diuina.d
Pentateuchus in quot ſectiones diſtributus fuerit. 530.1.c
Pentecoſte quid ſignificet. 73.2.c, pro die feſto celeberrimo eſt in Eccleſia antiquiſſimum nomen, ab Apoſtolis inſtitutum. ibid. arguuntur Magdeburgenſes, qui id negant.e, in eo Spiritus ſanctus eſt miſſus, & non poſt, vt manichæi ſomniantur. 74.1.a, feſtum Hebdomadarum an inciderit in diem Pentecoſtes. ibid.
Pentecoſte a nobis Dominico die recte celebratur.e, mos Hebræorum qualis in his diebus numerandis.2.b
Pentecoſte non conſtabat ſeptem diebus. 783.1.a
Pentecoſten celebrare Paulus voluit Ieroſolymis, ſed ritu Chriſtiano, non Iudaico. 745.1.c
Pentecoſtes celebratio apud Chriſtianos antiquiſſima.2.a
Pentecoſte vno tantum die celebrabatur, non pluribus. 74.2.b
inter vtramque Pentecoſten, antiquam, & noſtram quæ fuerint ſimilitudines. 75.1.a,b
Penula quid ſit maxime apud Paulum. 643.
Penula, cuius meminit Paulus, quidnam fuerit. 808.2.d
Penula, cuius Paulus meminit, quæ res fuerit. 744.1.d
Per manus facere quid ſignificat. 216.2.e
Peregrini, Græce [illegible], quænam dicantur. 660.1.e
Peregrina ſacra quæ dicebantur.2.c
Peregrinatio Compoſtellana quando cœpta. 494.2.e
Peregrinationis vſus vnde confirmetur. 745.2.b
Περιάγειν, Græce quam vim habeat. 528.1.b
Permiſſus plus eſt, quam poteſtas, & ſignificat procurationem non datam, ſed procuratam, Græce ἐπιτροπή. 850.1.b
Perſecutio magna in Eccleſia tempore Stephani, qualis. 357.1.e
in perſecutione vtrum liceat fugere. 508.1.d
in qua perſecutione Gamalielis, & Nicodemi virtus enituit. 2.b, & Magdalena, & Lazarus, & alij in Galliæ prouinciam ſunt amandati.c
quinam in ea perſecutione diſperſi fuerint.d, numerus eorum, qui diſperſi ſunt, vix iniri poteſt.e
eius perſecutionis fructus quam late patuit. 358
Perſecutioni quando reſiſtendum, & quando cedendum. 726.1.d, hoc Paſtoris officium eſt, quo Paulus functus eſt.e
Perſecutionem à Gentilibus motam contra Chriſtianos Iudæi latabantur. 727.1.c
Perſecutores ſuos in ſuum gremium Eccleſia recipit, ſed poſt aliquod ſuæ conuerſionis ſpecimen datum. ibid.
Perſecutorum Eccleſiæ mors funeſta eſt. 514.1.b
Perſeuerantia magnum eſt veræ conuerſionis argumentum 535.1.a
Perſeuerantia primorum Chriſtianorum in quatuor erat, & quæ illa b
Perſeuerantia quid ſit, & quanta eius neceſſitas. 484.2.c, donum eſt Spiritus ſancti eximium.d, de eadem plurima allegorica ex Poetis, & Doctoribus. 485.1.a
cur Pertinax χρηστολόγος à Capitolino appelletur. 8.2.d
Pertinacia quid ſit. 465.2.d
Peſtis, Græce λοιμός, pro homine perdito, & peſtilente. 822.1.e
Petronilla cur Petri filia dicatur. 503.2.e
Petri nomen & Græce, & Syriace vnde deriuetur, & quid ſignificet. 37.2.b,c
Petrus non deriuatur à petra, ſed idem eſt, quod petra.c
Petrum qui κεφαλήν, vel aliter ſunt interpretati, quomodo ſint falſi.d
Petri primatus hoc nomine declaratus. 58.1.b
Petrus ſemper nominatus primus: quod caſu factum non eſt.c, cur ante eum Iacobus ab Apoſtolo fuit nominatus. d,e
Petri mors. 41.2.e
Petri vinculorum feſtum Auguſto menſe, conuenienti tempore non celebratur. 495.2.b, cur eo die celebretur. ibid.
pro Petro oratio tam intente facta eius primatum indicat. 497.1.c
Petrus quamdiu in carcere fuerit, ſciri non poteſt, & cur prius a Deo liberatus non fuerit.2.a
Petrus, & Ioannes in Samariam cur miſſi ſunt ab Apoſtolis. 368.1.d
Petrus habuit poteſtatem excellentiæ in conferendis Sacramentis.2.d
Petrus, & Paulus pares in omnibus, excepta primatus prærogatiua: & quomodo ambo Epiſcopi Romæ dicantur. 596.2.a
Petrus cur dicatur filius Ionæ, vel Ioannis. 373.2.b
Petrus dormiens quid denotet. 497.1.b
Petrus adiuncto ſibi ſocio Paulo Simonem Romæ ſuperauit. 375.2.a
Petri primatus vnde etiam colligatur. 98.1.e, os eſt cæterorum pro omnibus loquens.2.a
Petrus actiuam, Paulus deſignat contemplatiuam vitam. 116.2.d
Petrus primus Apoſtolorum adhuc oſtenditur. 127.2.c, & rurſus eius primatus ſtabilitur. 129.1.c
Petrus Apoſtolorum Princeps, & ipſo Paulo maior, quem vt videret, Paulus Ieroſolymam petiit. 420.2.c, Dux Chriſtiani exercitus eum luſtrat, & Antiochenam fundat Eccleſiam 425.1.d
Petri prærogatiua eſt quod dicitur Iudæorum Apoſtolus. 409.2.c
Petrus & Paulus quomodo alter Iudæorum, alter Gentium fuerit Apoſtolus. 584.1.d
Petrus non habuit filios, nec filias carnales. 203.2.c
Petri primatus ex damnatione Ananiæ percipitur. 206.2.e
Petrus tam grauiter lapſos duos coniuges, cur tam ſeuere caſtigarit. 212.2.e
Petrus cum in oratione dicit, *Viri fratres*, modeſtiæ cauſa dicit. 56.2.c
Petrus erat Romæ quando Paulus ordinatus eſt. 519.1.c,d
Petrus à Chriſto ſolus ordinatus, alios Apoſtolos ordinauit. 522.1.b
ſancti Petri baſilicam Romæ adeuntes, conuertentes ſe ad ſolem orientem Chriſtum adorant. 25.2.b
Petri primatus aperte oſtenditur in Matthiæ electione. 53.1.d
Petrus quibuſcum iuit Cæſaream. 453.1.b, à Cornelio quomodo adoratus ſit, & qualem eum eſſe agnouerit. 454.1.e
Petrus quomodo ſcierit ex Cornelio Deum non eſſe acceptorem perſonarum. 460.1.b
Petrus ad Tabithæ curationem cur cito aduocatus non eſt. 428.2.a, quas ob cauſas Tabitham mortuam ſine arbitris ſuſcitare voluerit. 431.1.c, orauit genibus flexis ad eius ſuſcitationem.d, cur mortuam proprio nomine vocarit 2.a, ad mortuam cur ſermonem direxerit.b

Petrus cur ad coriarium vilem perſonam diuerterit. 433.1.b
Petrus pro aliis ſemper loquitur. 231.2.a
Petrus quare iuſſus eſt velociter ſurgere. 499.1.d, cur præcingi iubeatur ab Angelo 2.b, quomodo dicatur præcingi, vel ſuccingi.e
Petrus reprehenſus à Paulo quantam humilitatem, & modeſtiam præ ſe tulerit. 610.2.a
Petrus Linum & Cletum Epiſcopos cur Romę cõſtituit. 611.2.a,
Petrus in concilio repletus Spiritu ſancto quomodo dicatur, & qualis ſit hic Spiritus. 184.2.c
Petrus ſemper primus loquitur. 185.1.a
Petrus maxime inſignis fuit in miraculis faciendis. 219.1.c
Petri ſucceſſoribus eadẽ poteſtas eſt cum ea, quam ille habuit.e
Petrus Romæ multos conuertit ſub Claudio, quod fuit in cauſa, vt Iudæi Roma pellerentur. 582.2.b
Petrus omnium primus in Concilio locutus, ſuum primatum oſtendit. 583.2.d
Petrus gentibus prædicauit, & illis primus Eccleſiam aperuit. 584.1.d,c
Petrus Chriſto omnem ſuam miraculorum efficiendorum vim tribuit. 426.2.a, a Paralytico, quem curaturus erat, cur fidem non exegerit, ſicut nec Chriſtus ſemper 2.c, qualiter acceſſitus ſit ad ſuſcitationem Dorcadis a Ioppenſibus. 440.2.
Petrus oraturus cur ad tectum aſcenderit. 442.2.e, qua fame laborauerit, dum oraturus ad ſuperiora aſcendit. 443.2.c, apertio cœlorum eo orante quid denotet. 445.1.b,c
Petrus primus Gentiles aggregauit Eccleſiæ. 446.2.c
Petro hoc maxime conuenit, & cur.e
Petri & Pauli altercatio quando contigerit. 610.1.a, non fuit tanta quantum fuiſſe nonnulli affirmant. ibid. quænam illa fuerit, ſimulatio aliqua & fictio interceſſit, propter quam Petrum Paulus reprehenderit. c
Petrus quomodo à Paulo merito reprehenſus fuerit.d, eius auctoritas.e
Petrus cur a cibis vetitis horruerit. 448.1.a
Petrus fuit quodammodo reprehenſus his verbis, *Quæ Deus purificauit*, &c. & quomodo.e, 2.a
Petrus ſæpius Chriſto reluctatus reperitur.a.b, ſed poſt Reſurrectionem factus cautior acquieuit. 449.2.b
Petro an Angelus locutus ſit, vel Deus.d
Petro finiente ſermonem in Concilio, cur tacuiſſe omnes dicantur. 588.1.a
Petro annuente Paulus & Barnabas ea, quæ geſta fuerant in gentibus narrantur, & cur.d
Petrus an produxerit teſtimonia Prophetarum, vt vult Clemens, dubitari poteſt. 590.1.a
Petrus rogatus a ſuis ex Vrbe diſceſſit, & Chriſto iubente rediit. 726.2.a
Petrus ſolus publice gentes potuit ad Eccleſiam admittere. 441.2.c
Petrus & Apoſtoli non omnes virtutes ſtatim didicerunt, ſed paulatim. 450.1.c, libere [illegible] non vocatus, vocantibus obtulit.2.b
Petrus cur baptizari Cornelium voluerit. 474.1.c, inuitatus apud Cornelium manſit dies aliquot, & cur.e, cur potius reprehenſus ſit, quam Philippus, cum vterque Gentiles baptizauerit. 478.1.d
Petrus quam plene ſatisfecerit iis, qui eum accuſabant. 479.1.b eius ſingularis modeſtia, qui primus omnium tam benigne accuſantibus ſatisfecit. 480.1.c
Petrus è carcere eductus quomodo ſit à fidelibus exceptus. 507.2.a, cur liberationem ſuam Iacobo & aliis nunciari voluerit. 508.1.b
Petrus dedit Paulo licentiam prædicandi. 519.1.d
Petri a vinculis miraculoſa liberatio quid denotet 502.2.b
Petri fuit cuſtos Angelus, per quem è carcere eductus eſt. c,d
Petro diuinitus è cœlo prandium paratur. 444.1.a
Petrus vbi ſe liberatum ſenſit è carcere, quid ſenſerit. 503.1.b
Petrus ex carcere liberatus, quo profectus ſit. 508.1.e, 509.2.d
Petri liberatio myſtice ad Angelorum cuſtodiam refertur. 504.2.e
Petrus Bungus cum ſua ſomnia de numeris tueri vult, Scripturam vitiat 293.2.e
Phanus ſorte electus in Pontificem. 69.1.d
Pharao regum Ægypti commune nomen fuit. 289.1.b
Pharaonis nomen vnde dictum ſit, & quid ſignificet.2.a
Pharao cur gauiſus ſit cognito genere Ioſeph 293.1.a
Pharaonum qui regnarunt tempore Iſraelitarum catalogus. 297.1.e
Pharao qui afflixit populum Dei fueritne Ægyptius 2.a
Pharao qui populum afflixit, nullam illius affligendi cauſſam habuit, ſed doloſe in eum egit. 298.1.c, quot & quantis modis eum afflixit. e, quid tantis afflictionibus intenderet. 2.a, cur per populum ſuum curauerit exponendos Hebræorum filios.d, tria eiuſdem gratia ſcelera numerantur. 299.1.a
Pharaones qui regnarunt in Ægypto non vltra xxx. annos regnarunt. 300.
Phariſæorum ſecta præcipua inter Iudæos præſertim ea quæ ex domo Hillel profecta fuit, ex qua fuit Paulus. 848.1.d
Phariſæus & ciuis Romanus, & nobilis eſſe poterat. 808.2.e
Phariſæorum doctrina repugnans Sadducæis. 809.1.e
Phariſæi malo animo Paulo fauerunt. 810.2.c
Phariſæus vnde dicatur, & quid ſignificet. 235.1.b, quando cœperint, & quis eorum modus veſtiendi.c,d, quomodo fimbrias & phylacteria geſtauerint, [illegible] eorum hypocriſis circa hæc.e
Pherecides Pythagoræ præceptor, qualis, & quo genere mortis perierit. 514.1.c
Philippus, qui in Samaria prædicauit fuit vnus ex ſeptem, non Apoſtolus. 362.1.c,d
Philippus hic cur miracula fecerit, quemadmodum & Stephanus. 365.1.e
Philippus ad Apoſtolos ſcripſit, de his quæ in Samaria geſſerat. 367.2.d
Philippo an Spiritus ſanctus loquutus ſit, an vero Angelus, & hic potius fuiſſe aſſeritur. 383.1.a, laudatur ſummopere eius prudentia & modeſtia.d
Philippus ab Angelis delatus eſt in Azotum. 390.2.b, & in ipſa vrbe inuentus eſt.c
Philippus Diaconus habuit quatuor filias prophetantes. 559.1.b, de hoc & filiabus varia c,d, mors. 2.c
Philippus Diaconus cur ſit dictus Euangeliſta. 771.2.d
Philippi filiæ quomodo prophetauerint. 772.1.a, Prophetarunt Paulo ventura.2.a
Philippus Diaconus cur Euangeliſta ſit dictus. 257.2.a, vocatur etiam Apoſtolus, ſed non fuit vnus ex duodecim.b,c
Philippus primus a Chriſto vocatus Apoſtolus. 40.1.a, non fuit is, cui a Chriſto dictum eſt, *Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.* c, nomen hoc Græcum eſt non Hebræum ſignificans os lampadis.e
Philippus Imp. primus Chriſtianus.2.a
Philippi cum Nathanaele familiaritas vnde orta ſit. 41.1.b
Philippos vrbs Macedoniæ qualis ſit. 623.1.a
Philippenſium in Apoſtolos quos flagellarunt væſania. 634.2.b
Philoſophia moralis in Abraham, Phyſica in Iſaac, Metaphyſica in Iacob deſignatur, & quare. 160.1.d
Phocæ Martyris ſepulcrum quid habeat mirabile. 882.1.b
Phœnix portus quinam ſit, & vbi. 863.2.e
Phœniciæ deſcriptio, & vnde ſic dicta, & quomodo etiam incolę Syrophœnices nominentur. 481.2.e, 482.1.a, ab his Punica lingua Hebrææ affinis dicitur, & Phœnices & Chananæi idem ſunt populi.b,c
Phrygia quæ regio ſit & maior & minor. 92.2.b,c
Pigror, & pigritor, vt ὀκνῶ Græcę, quam vim habeant. 430.1.b
Pilatus quotus Iudeæ præfectus, & quot annos [illegible] ea præfuit. 161.1.b, iniquam in Chriſtum tulit ſententiam, ſed fere inuitus, ideo tamen à peccato graui non excuſatur.d, nec ei profuit lauare manus. e, fecit contra Romanorum leges Chriſtum occidendo. ibid. luit hoc ſcelus propria manu ſe perimens.2.b, non fuit Gallus, nec Ponticus.c, vnde illi Pontij cognomentum. ibid. omni ratione Chriſtum liberare contendit, & præſertim dum optionem dedit Iudæis, illius dimittendi.d
Pingendi omnis ars habita à Romanis honeſta, quam tamen Iudæi procul a ſe ablegarunt. 674.2.a,b
Piſidiæ Prouincia quænam ſit. 529.2.c
Pius vir non eſt, qui non orat ſtatis horis, aliave pia opera exequitur. 457.2.e
Platonis reſpubl. rerum omnium communitatem inducens damnatur, & Clemens Romanus à ſimili errore liberatur. 141.1.d,e
Platonem nonnulli excuſant, & qui ſint.2.e
Platonici tres naturas in Deo aſſignant, & fauent Arianiſmo. 121.2.e
Plebs quæ ſit, & Laici nomen quibus conueniat. 127.1.d
Plebs pro omni populo ſumitur, & quandoque etiam à populo diſtinguitur.e
Plebs, & populus quomodo diſtinguerentur apud Romanos, & Athenienſes.2.b
Plebs non ſignificat viliores perſonas. 502.2.e
Pluuiæ pater Deus dictus eſt, & cur ſic. 569.1.e
Pluuiæ quanta ſit commoditas ad arborum productionem.2.b
Pœna, quæ Græce [illegible] dicitur, qualis ſit. 793.1.b
Pœnas ſcelerum cur Deus in hac vita non exigat. 527.1.b
Pœnitentia ſola ab infidelitate non ſufficit. 128.1.c
Pœnitentiæ nomen horrent hæretici, & malunt reſipiſcentiam.

tiam.2.a, Catholici hòc nomen mentur, & recte.b
Pœnitentia, etiamſi reſipiſcentia dicatur, non eſt ſola vitę mutatio. ibid.
Pœnitentia quæ neceſſaria ad Baptiſmum, & alia ſacramenta accedenti.c
Pœnitentia fidem in Chriſtum præcedit, quandoque, & quandoque ſequitur. 749.2.b
Pœnitentiæ pars non eſt fides, ſed hæc diſtincta ſunt, & ea fides prior eſt. 750.1.e
Pœnitentia Chriſti Ioannis Baptiſtæ, & Apoſtolorum prædicationis initium.128.1.a, medium eſt ſaluti neceſſarium etiam ante Baptiſmum.c, eius neceſſitas tollit de remiſſione peccatorum ſine operibus hæreticorum fiduciam.d
Pœnitentia nemini neganda, & ſpes veniæ. 373.1.a
Pœnitentiæ falſæ exempla. 374.2.a
Pœnitentiæ dignitas in quo conſiſtat. 853.2.c
Pœnitentiæ dignitas non continet condignitatem meriti, quę ad remiſſionem peccatorum nulla eſt.d, poſt remiſſionem peccatorum hæc dignitas vbi erit. ibid.
contra Pœnitentiæ. Sacramentum abſurdum Kemnitij argumentum refellitur, quod duplex ſit pœnitentia. 854.1.e
Πολιτεύεσθαι, id eſt conuerſari, quam vim habeat. 804.1.d
Polluto non licebat intrare in templum. 746.1
Polycarpi ad conuitiandum Chriſto concitati reſponſum. 397.2.c
Ponere in corde, & ſimilia quid ſignificent. 209.2.b
Πονηρὸς, & πονηρία vnde dicantur, & quam vim habeāt. 647.2.d
Pontifex Romanus quo nomine alios dicat, & quibus ille dicatur nominibus. 56.2.c, quando cœperit vocari Papa, incertum.e
Pontificis poſſeſſionem Lateranenſem ineuntis mos antiquus. 154.2.a
Pontificatus Hebræorum de familia in familiam tranſlatus quomodo temporalis eſſe cœperit. 182.2.e, fuit venalis, & annus. 183.1.b
Pontificis nomen iis tributum, qui non erant, ſed qui fuerant.c
Pontifex, qui non erat, non præerat ſynedrio.e
Pontifices. qui Epiſcopos, vel Abbates nomine ſanctitatis venerati ſunt. 503.2.a
Pontifices, vel ſimiles tyrannis honorem habuerunt, quem ipſi ab ipſis accipere debebant.c
Pontificum ſingularis modeſtia, & Caluini atque Lutheri contra illos intolerabilis arrogantia. 480.2.d,e
Pontifex in Concilio conſultationem Doctorum adhibere debet, & definiens ex cathedra errare non poteſt. 783.2.b
Pontifex veriſimilius dicitur à poſſe facere, quam à faciendo ponte. 609.1.e
Pontifex accuſatoris partes contra Paulum ſumit, vel potius ſe purgaturus ob illatas Paulo iniurias ad Præſidem ſe contulit. 820.1.d, is etiam non incomitatus venit, vt eſſet maius pondus accuſationi.e
Pontifex iam nulli Principi ſubiectus eſt, ſed è contrario omnes Chriſti oues, ipſi ſubiectæ ſunt. 837.1.a
Pontus quæ regio ſit.92.1.b, infamis Medeæ amoribus, celebris Mithridate, ſed ob Marcionem hæreticum magis horrenda.ibid.eam Tertullianus ita depingit, vt nulla ſit regio inhumanior.c,d
Ponti priuilegium, quod Petrus ad eam primam Epiſtolam ſcripſerit.e
Populus in bonam partem, populi in malam ſumitur. 851.2.d
Porcij Feſti impudentia, & mendacium. 841.1.c
Porcius Feſtus nihil habet quod de Paulo ad Cæſarem ſcribat. 844.1.d
Porcij Feſti in Paulum indignatio quæ fuerit, & qua de cauſa. 855.1.d
Porcij vnde dicti, & Porciorum genus vnde dicta, & Porcius Feſtus qui fuerit. 832.2.b
Porcius Feſtus cur de Paulo cum Agrippa egerit. 859.1.a
Πυλὼν quid ſignificet, & nomina, quæ inde deducantur. 417.1.d
Porta vnde dicatur, & quid differat à ianua. 419.1.d
Porta atrij, ſeu ianua quæ ſit. 505.1.c,d
Portæ carceris poſt liberationem Petri, an clauſæ fuerint. 508.2.c
Porta ferrea quæ fuerit. 501.2.c, d, quid myſtice deſignet, & cur eam Angelus aperuerit. 502.1.a
Portæ priores ſi apertæ non fuerunt, vt ferrea, datur penetratio dimenſionum, quæ non niſi virtute diuina fieri poteſt. ibid. & b
Portus Romanus quæ ſit ciuitas, & à quo extructa. 886.1.b
Poſſeſſio vnde dicatur, & quomodo acquiratur. 834.1.c
Poſſeſſio vnde nomen habeat, & minus late patet quam κτῆσις. 142.1.c
Poſſideri à Beatis regnum Dei dicitur, & ſimilia. 592.1.b
Poſt hæc quam vim habeat. 257.2.d
Poſtulare pacem phraſi Hebræorum eſt ſalutare. 859.1.b
Poſtulantes damnationem, vel Græce αἰτῶ quid ſit, & vis nominis Græci αἰτῶ.2.c
Potentes, qui Græce δυνατοὶ dicantur. 835.2.a
Potentes, & opulenti ab imbecillibus, & infirmis dicendi vt ſuperati. 830.2.e
Potentes non libenter audiunt, quæ ad animæ ſalutem ſpectant.2.c
Poteſtas iudicandi ſecundùm ſe non contigit Chriſto per proprium meritum. 468.2.b
Potus & cibi cur Petrus meminerit, Euangeliſtæ ſolius cibi. 467.2.c
Præcepta Dei dicuntur teſtimonia, & cur. 254.2.b
Præcepta particularia pro ratione loci, & temporis ſeruanda ſunt. 613.2.e
Præcepta Apoſtolorum, & ſeniorum quænam ſint.d
Præcepta cæremonialia venerunt tantum in diſceptationem, an eſſent à Chriſtianis ſeruanda. 578.2.e
Præcepta Dei, voluntas ſigni appellantur. 557.1.d
Præcepta moralia non ſunt propria Iudæorum, ſed communia omnibus Gentibus. 582.2.c
Præcepta moralia nobis imponuntur, & ratione illorum duo Teſtamenta non diſtinguuntur. 585.2.c,586.1.a
Præcepta vniuerſæ legis quot ſint.586.1.a, cur tot præcepta data ſint.b, non fuerunt plane importabilia, ſed difficulter tantum.c
Præcepta Dei non ſunt impoſſibilia in nouo Teſtamento.e
Præcepta veteris legis cæremonialia iam non obligant. & quæ illa ſint.2.a,b
Præceptum pro prædictione diuina vſurpatur. 553.1.e
Præceptum in Scriptura dicitur quidquid Deus decreuit fieri, & ſimplex permiſſio.2.a
Præceptum legis naturæ, QVOD TIBI FIERI NON VIS, &c & aliud; QVÆCVNQVE VVLTIS, Concilio Ieroſolymitano præſcripta dicuntur, & quis verus auctor eorum. 597.2.c, Alexander Seuerus quanti prius dictum fecerit.e, explicatio huius præcepti ex Doctoribus. 598.1.a,b
Præcipitatio in Iudicio capitis maxime periculoſi. 840.1.c
Prædeſtinatio quo reſpiciat. 195.2.e, quomodo à Deo ſolo ſit. 554.2.c
Prædeſtinati non fuerunt, quotquot præordinati dicuntur.d
Prædeſtinatis non ſufficit fides.e
Prædeſtinatio ſoli Deo nota. 555.1.a
non Prædeſtinatus non poteſt ſaluari hoc quomodo ſit verū.d
Prædeſtinationis quatuor ſigna quæ ſint. 135.1.c
Prædeſtinationis magnum ſignum longi temporis in bono perſeuerantia, ſed non certum. 240.1.b
Prædeſtinationis nomē ſtricte ſumptum quid ſignificet. 470.1.b, & quid, cùm extenditur ad reprobos.c
Prædeſtinatio non cadit in Deum, tanquam in obiectum.d
Prædeſtinatio non ſequitur præparationes noſtras, ſed eas anteuertit. 794.2.e
Prædeſtinatus non eſt omnis qui ex Deo eſt, vel verba Dei audit. 687.1.e
Prædeſtinatos, & reprobos differre quidam putant, quod illi culpam agnoſcant, hi negent, falſum oſtenditur. 212.2.b
Prædicatorum tum verba, tum itinera à Deo pendent. 618.1.d
Prædicatoribus Deus occulte voluntatem ſuam ſuggerit. 2.c
Prædicatori quæ ſint neceſſaria, & cur potiùs Apoſtoli prædicabant, quam baptizabant. 474.1.b
Prædicatio quibus olim diebus haberetur. 530.1.b
Prædicationis munus ſapientioribus iniungendum, baptizandi imbecillioribus. ibid eidem alia neceſſaria. 485.2.a
Prædicatores iuxta adiutorium meritum à Deo aut excitantur ad loquendum, aut cohibentur. 618.2.d
Prædicatores quomodo apud Gentiles gerere ſe debeant. 678.2.d
Prædicatores ſe debent auditorum capacitati accommodare. 857.2.b
Prædicationis fructus in omnibus non eſt æqualis.1.b
Prædicatoris officium totum hominem exigit, ita vt ne ſpiritualibus quidem aliis rebus vacare debeat. 247.1.e
Prædicatores confeſſionibus, neque piis aliis operibus vacare debent.2.b
Prædicare proprium eſt Epiſcopi munus. ibid.
Prædicatores Apoſtolos quomodo imitari debeant.d
Prædicatoris boni officium actionem cum ſpeculatione coniungere, & ita dicere, vt libenter, intelligenter, & obedienter audiatur. 255.2.d
Prædicatores curare debent, vt qui eos audiunt, fiant meliores. 256.1.b
Prædicatores debent eſſe ſicut Angeli aſcendentes, & deſcendentes. & ſic multa ſimilia.c

Prædicatores leonum catuli dicuntur. 446.2.d
Prædicatores, Doctoreſque nunc lectioni, doctrinęque debent attendere. 87.2.e
Prædicandi mos in plateis vnde prodierit. 89.1.a
Prædicationis locus proprius eſt templum, alibi tamen fieri poteſt. b
Prędicator etiam in magna renitentia auditorum ceſſare non debet. 559.1.b,c
Præfecti annonæ Magiſtratus erat inſignis. 491.2.b
Prælati Religioſorum quomodo neceſſaria ſubditis debeant diſtribuere. 202.1.b
Prælato pro aliis neceſſaria bona fama. 99.1.e
Prælati oratione magis quam poteſtate ſubditos debent adſtringere 480.2.b
Prælati Religioſorum qua ratione ſuorum neceſſitatibus prouidere debeant 143.1.e, præuenire debent, non præuentri, nec expectare, vt neceſſitatem patiens eos adeat. 144.1.e
Prælatos, quos ipſi eligimus, facilius ferimus, quam alios. 256.2.e
Prælati abſentia magna eſt populi iactura. 320.1.e
Prælatorum reſidentia quam neceſſaria. 219.2.a
Prænomina Romanorum à numero imponi ſolita. 736.1.e
Præſcriptio vim magnam habet in Religione, & per eam vera Religio cognoſci poteſt. 825.2.e
Præſes, Græce ἡγεμὼν, quis fuerit, & quomodo ſit is, qui in prouincia ſummum poſt Principem obtinet magiſtratum. 816.2.a
Præſes nec Paulum abſoluit nec Iudæos repellit. 828.1.b
Prætorium domus eſt, in qua Prętor reſidet, & quis Prætor fuerit. 818.2.e
Prandij tempus qualenam eſſet apud Romanos, & Hebræos. 99.2.a,b
Preſbyterium quid ſignificet. 791.2.c,d
Preſbyteri vox in nouo Teſtamento vſitata pro Sacerdote, & Eccleſiæ miniſtro. 574.1.a
Preſbyteri voce cur alibi abſtinuerit Interpres. 582.1.e
Preſbyteri vnde dicantur Sacerdotes Epiſcopis minores. 181.2.b, cur ſic nominentur. e
Preſbyteri ſeu ſeniores, qui ſint in Eccleſia. 745.2.d
Pretium agri figuli quantum fuerit. 203.2.a, & quomodo hoc pretium triginta argenteis deſtinatur. b
Pretium denariorum quo Chriſtus venditus eſt, quale ſit. 718.2.d
Primi, primores, & primates qui dicantur. 647.1.e
Principis optimi eſt diſſimulare, non ſummo ſemper iure agere. 675.1.b
Principes viros virtute, & ſapientia honorare maxime decet. 383.2.e
Principes qui lectioni Scripturæ fuerint deditiſſimi. 386.2.e
Principes Iudæorum quinam fuerint. 180.1.e
Principes Sacerdotũ quinam eſſent, præter Pontifices. 183.2.d,e
Principum peccata corã populo minus arguenda ſunt. 165.2.e
Principi ſubditos placere minus mirum, ſed Principem voluntatibus ſubditorum ſe accommodare niſi in bonum, æquum non eſt. 495.2.d
Principum exempla tam ſacra, quam profana, quid id fecerunt. e
Princeps exercitus, vel peregrinorum an Romæ fuit, cui Paulus præſentaretur. 888.1.e
Principes Gentiles noluerunt ſibi obediri in his, quæ legibus, & rationi repugnant. 190.2.e
Principes Romani ſibi genua & pedes oſculari voluerunt. 455.1.a
Principis & domini exemplum in ſubditos deriuatur. & viciſſim Principum ſubditi ad malum trahuntur. 438.
Principes quidam, quamuis infideles, noluerunt iis fidere, qui a fide Chriſti defecerant. ibid.
Principes politici Eccleſiaſticas res Eccleſiaſticis permittere debent, & eis fauorẽ ſuum, ſi opus ſit, in eis præſtare 690.1.a
Principatus Eccleſiaſticus, & ſecularis in vnam coire perſonam, ſed in Eccleſia ſeparati ſunt. c
Principatus ſecularis plus apud vulgus valet, quam Eccleſiaſticus. d
Principes ad diiudicandas, & vindicandas res humanas, quam diuinas promptiores ſunt. 2.e
in Principibus non ſperandum, etiamſi aliquid in vtilitatem Eccleſiæ ab eis petamus. 815.1.a
Principes deliniuntur obſequiis, prece, pretio. 836.2.d
Principes ægre audiunt veritatem, & cum audierint, vix immorantur. 842.1.e
Principis ſecularis vita cenſura eſſe debet. 844.
Principis, Ducis, & Regis nomen Chriſto à Prophetis tributum. 232.2.c,d
Principi honeſtum eſt ſequi ſubditorum conſilia. 726.2.b
Principibus, concionari, & ius dicere maxime conuenit. 511.2.e
Πρωΐα, & Διαπρωΐα quam vim habeant. 235.2.e
Priſcæ, & Priſcillæ nomine multæ celebrantur, præter vxorem Aquilæ. 681.1.e
Priuilegia extraordinaria conceduntur non propter maiorem ſanctitatem, ſed propter Dei beneplacitum. 321.1.a
Procedere vicum vnum quid ſit. 502.1.d
Prochorus ex ſeptem Diaconis vnus quis fuerit. 257.2.c, eius nomine ſcripta extat vita S. Ioannis Euangeliſtæ, ſed apocrypha. d, multa parum certa de eo narrantur. d,e
Proconſul diſſimulans iniuriam factam alteri ad ſuam præſentiam pro tribunali grauiter arguitur. 692.1.e
Proconſulis officium, & dignitas qualis, & multa de eo. 524.1.d,e
Proconſulis officium quodnam eſſet, & de Proconſule Achaiæ 687.2.e
Proconſul cur Pauli cauſam ad ſe non pertinere dixerit. 689.2.d
Proconſules cur etiamſi vnus tantum eſſet in qualibet prouincia, dicantur. 731.2.c,d
Proditi imperij calumnia maxime ſolemnis cõtra Chriſtianos. 419.2.a
Prodigia ſine ſignis non reperiuntur, ſigna interdum abſque prodigiis. 107.1.d
Prodigia, & ſigna quid ſint, & Chriſtus totus erat prodigium. 588.1.e
Prodigium, & ſignum quid ſint, & quomodo differant. 107.2.b
Prodigij nomen plerumque in malam partem ſumitur. e
Proditio quædam ingratitudo eſt, & de pœnis proditorum. 336.1.d,e
Producere populo quid ſit, vbi & de verbo Græco προάγειν, & ἀνάγειν. 496.2.e
Profeſſoribus artium honos habitus, & Theodoſij Senioris, ad hoc exemplum. 235.2.e, 256.1.a
Proiicere veſtimenta, & iactare puluerem quid ſignificent. 798.1.b
Proiicere veſtes, ſeu iactare quas ob cauſas à Gentilibus vſitatum fuerit. d,e
Promiſſiones quædam alicui fiunt, quæ non implentur in eo, ſed in poſteris. 174.1.d
Promiſſiones factæ Abrahæ qua ratione comprehendant omnes gentes. 2.e
Promiſſiones fiunt in Scriptura, quæ non iis, quibus fiunt, ſed in ſucceſſoribus eorum complentur. 282.1.e
Propheta nullus præter Chriſtum Moſi ſimilis fuit. 171.1.c
Prophetæ a Samuele omnes quomodo cœperint. 172.1.c
Prophetę omnes quorum Scriptura extant, quando vixerint. d, Chriſtum omnes ſonant, & ſunt magnum fidei noſtræ cõtra Iudæos, & Paganos teſtimonium. e
Propheta præuidet ſemper vera, ſed falli poteſt in eo, quod deducit. 770.2.d
Prophetæ erant portentoſi in ſuis operibus. 773.1.d
Propheta non eum tantum, qui futura prædicat, ſed etiam ſanctum ſignificat. 101.1.a,b
Prophetarum teſtimonia magnum ſunt fidei noſtræ argumentum. b
Prophetiæ ſunt maiorum viſium ad probandam Chriſti diuinitatem, quam ipſa miracula. c,d
Prophetæ cur verbum Domini præfati ſoleant, hoc modo, *Dicit Dominus*. 102.1.b
Prophetæ nomen tributum eſt ſanctis hominibus. 169.1.a
Propheta qua ratione quilibet vir ſanctus dici poſſit. e
Prophetæ quomodo fuerint à mundi initio. d
Propheta ille inſignis, quem prædixit futurum Moſes eſt Chriſtus. 2.a
Prophetam illum, id eſt, Chriſtum, cur Moſes non expreſſerit, futurum Deum. d
Prophetæ nomen in plurali pro vno ponitur. 590.1.b
Propheta non tantum is eſt, qui futura prænunciat, ſed etiam qui ſacra docet. 609.1.a
Prophetæ, & alij Sancti imprecari aliis quomodo ſoleant. 807.1.e
Prophetæ Dei organa fuerunt. 166.1.e
Prophetas omnes ſe Petrus legiſſe, & intellexiſſe quomodo profiteatur. 2.a,b
Prophetæ omnes quomodo loquuti ſint de Chriſto, & cur Sancti ſint. 169.1.a, cur boni Scripturarum interpretes nominentur. c
Prophetæ dicuntur ij, qui exponunt ſacras Scripturas. 528.1.a, ij à Doctoribus quomodo diſtinguantur. c
Prophetæ minores cur dicantur, & vnus eorum liber eſt. 550.1.a
Prophetæ in plurali vnum aliquem ſignificant. ibid. & 590.1.b
Prophetiæ quæ docent, Chriſtum Gentibus prædicandum. 553.2.b
Prophetæ vtebantur ſacris ſolemniter, & quaſi proprie 714.1.b
Prophetæ plurimi a Iudæis morte mulctati ſunt. 533.2.b,c
Prophetarum cædẽ Chriſtus multis verbis Iudæis exprobrat. d

Prophetarum aliqua teſtimonia & vocatione Gentiũ. 470.2.c
Prophetam non capit perire extra Ieruſalem quid ſit.e
Prophetæ præcipui, qui per Chriſtum remiſſionem peccatorum futuram prædixerunt. 470.2.a
à Prophetis, & Apoſtolis ſolum teſtimonium in cauſa fidei petentes redarguuntur.b, c
Prophetis ſolemne eſt læta triſtibus ſubiungere. 108.2.c
Prophetas ad intelligendos Canon à Petro datus. 113.1.a
Prophetæ cur eo tempore Antiochiam conuenerint. 487.2.a
Prophetis ſolemne eſt ſigna certa rerum, quę prædicuntur, vel dare, vel expoſcere. 869.2.c
Prophetiæ maximi fiebant apud Hebręos, vnde & donum linguarum ſignificant. 103.2.a
Prophetare multa ſignificat.b
Prophetare, ſeu interpretari publice quomodo licuerit. 550.2.d
Prophetiæ, quæ reiiciendos Iudæos Gentes conuertendas indicant. 551.1.a,b
Prophetæ in Nouo teſtamento multi fuerunt.c
Prophetides etiam fœminæ fuerunt in nouo, & veteri Teſtamento.e
Prophetiæ donum non communicatur permanenter ſed in modum qualitatis tranſeuntis. 750.1.d
Prophetiæ ſpiritus ex parte aliquando tangit, & aliquando non tangit. 449.2.c
Proprietarij in religione qui dicuntur, & qua pœna ſint digni. 211.1.d, ſunt in ſterquilinio cum ſua pecunia ſepeliẽdi.2.a,b
Proſelyti quinam eſſent, & vnde nomen habuerint. 93.2.c, vocantur in Scriptura timentes Deum. 94.1.e
Proſelyta eſt omnis Eccleſia Gentium, ſed nunc ciues ſunt omnes.e
Prouidentia Dei in ferendis iuſtis perſecutionibus. 190.2.b
Prouidentiæ Dei erga iuſtos exemplum ſingulare. 796.2.c
Dei Prouidentia in nouella Eccleſia quomodo ſe prodiderit, quæ etiam in neophytis fidei, & religionis ſe prodit. 146.2.e
non Prouidentiæ tantùm, ſed & Dei iudicio tribuendum eſt, quod ex ſiti perierit vnus Monachus, alter ſit recreatus. 520.2.c
Prouidentia Dei in Chriſti miraculis non poteſt pati falſum. 112.2.a
Prouidentiá Dei, qua ad audiendos Apoſtolos multitudo confluxit qualis. 89.1.c,d, qualis etiam, qua tot, tantique populi Ieroſolymam conuenerint. 90.2.b
Prouidentia de futuro non omnis vetita. 490.2.a
Prouidentia Dei erga homines, & mulieres, qui ad ſumma munera ex inſperato a Deo vocati ſunt. 626.1.b
Prouidentia Dei ex malis bona colligit. 579.2.d
Prouidentiæ diuinæ ita fidendum, vt humana adhibeatur induſtria. 423.1.b
Prouidentia diuina facit, vt quæ improuiſa videntur conſulto fiunt. 449.2.b
Prouidentia diuina in Paulum mirabilis. 813.2.b, eadem vbi multùm eluxerit. 842.1.c
Prouidentia diuina vult, vt homines in rebus aduerſis omnia humana ſubſidia quærant. 301.2.d
Περιπατητὴς quis ſit, & cur Paulus hoc nomine dicatur. 821.2.c
Πρεσβεύω quid ſignificat. 728.1.c,d
Prouincia Gręcus ἐπαρχία, & ἔπαρχος Præfectus prouinciæ & ἐπαρχιώτης prouincialis. 818.2.a
Proximum eſſe quid ſit. 553.b
Prudentis non eſt iniurioſum quidpiam in fratres inducere. 275.2.a
Pruritus quid ſit, & prurientes auribus quinam dicantur. 661.1.e
Pſalmorum liber vnus tantùm eſt, non plures. 62.2.e, Hebraice quomodo dicatur. 63.1.a, nõ eſt improbabile plures Pſalmorum eſſe libros.b
Pſalmus ſecundus ſitne vnus cum primo, vel diuerſus. 543.2.a, b, duo diuerſi ſunt.d, de eiùs intelligentia Rabbini quid ſentiant. 544.1.a, quomodo in eo reſurrectio declaretur.c.d
Ptolomais quæ vrbs ſit, & quibus dicta nominibus. 771.2.b
Publicani nomen quam Hebræis inuiſum, & quale illorum munus. 42.1.b
Publius Martyr Athenienſis, an ſit idem cum Publio Melitenſi. 881.2.c
Puella pro ancilla, vt παῖς, & παιδίσκη pro ſeruo, & ancilla ſæpe ſumitur. 505.1.d, illa, de qua ibi non fuit ancilla.2.a
Puellæ, ſeu ancillæ viles quæ præclara geſſerint. 506.1.e
Puer qui dicitur, alias ſeruus nominatur. 193.1.d, extenditur ad alios, vt ad miniſtros honorarios.e
Dei Puer ſeu Domini Dauid ſæpe vocatur.2.b
pueri an iudicandi ſint in extremo Iudicio, 469.2.c
puerilibus in annis qui, & quot futuræ probitatis ſpecimen dederunt, ſicut Ioſeph. 287.2.b
Pulchritudo corporis eſt ſymbolum probitatis animi, & multa ad id ſpectantia. 300.1.c
Pulchritudinis exempla plurima.d,e
Pulchritudo ad ſui amorem allicit. ibid.
Puluerem cur excutere ex pedibus Chriſtus iuſſerit. 556.1.d
Puluerıs iactatio hoſtis aduentãtis commune ſignum erat. 2.b
Pulueris excuſſio ſignum erat propriorum commodorum neglectus. ibid.
Pulueris expulſio vbi fieret, an intra, vel extra vrbem.c
Punitio tam atrox cur de duobus his Anania, & Sapphira ſumpta ſit. 211.1.c
Punitionis diuinæ ſubitæ poſt lapſum exempla plurima, e
Punitio quando grauior, Græcè παραδειγματισμὸς dicitur.c
Punitio, quæ τιμωρία dicitur quando irroganda. ibid.
Punitiones non ſimiles iiſdem culpis cur non adhibitæ.2.a
Punitiones ſeueriores quid boni operentur.b
Puniti ſunt aliqui morte corporis à Deo, qui mortem animi effugerunt. 212.1.a,b
Puniti ſunt aliqui pro ſola vtilitate audientium. 213.1.b
Purgatoria pœna vnius horæ, vnius anni pœna longior viſa eſt. 428.2.b
Purgatorium vnde confirmatur. 115.1.e, & 2.a
Purificatio cordium cur prima tribuatur fidei. 585.1.e
Purificatio cordis conſiſtit in circumciſione ſpirituali. 2.a
Purificati qui dicantur, & ſunt iidem qui ſancti. 448.1.e
Purificatio, & ſanctificatio idem ſunt. 782.1.b
Purificatio plures ſignificationes habere poteſt 2.b
Purpuraria mulier cur dicta ſit, & de purpurę opificibus, & tinctoribus plurima. 626.1.d
Purpuræ vſus quibus conceſſus.2.a
Puteoli quæ ſit ciuitas in Italia. 886.1.b
Puteolanus lapis Romæ florentiſſimus quis ſit d
Puteolanorum laus magna.e
Pyra quid ſit, rogus, & buſtum. 878.2.b
Pyrethos, & pyrethia ſepta, & pyræus quid fuerint. 80.2.c
Pythagorici iuramenti formula. 44.2.b
Pythoniſſa cur puella dicatur. 628.1.c,d
Pytho vrbs Phocidis quomodo poſſeſſa. 2.a, cur Dæmones hi ventriloqui dicantur.e, quomodo fieret venter illarum mulierum tumidus. ibid.

Q

QVæſtura apud Romanos Magiſtratus honorabilis. 381.1.d
Quęſtor idem eſt cum Cimeliarcha, & quid ſit κειμήλιον, & cimelia Eccleſiarum.e
Quaternio militum quiſnam eſt, & quatuor quaterniones ſunt ſexdecim, vbi etiam de voce τετρὰς & τετράδιον. 496.1.c
Quatuor rerum genera quot, & quanta ſint. 44.1.d
Quaternarius numerus inter numeros pares primatum tenet. 44.2.a,b
Quidam non ſemper contemptum ſignificat. 205.2.b,c
Quilibet pro homine vili, & indocto vſurpatur vnde rectè vertit Interpres ὁ τυχὼν non quælibet. 709.1.e
Quinquagenarius numerus valde myſticus, & de tribus Pſalmis quinquageſimis. 75.2.e, & 2.a

R

RAbbini augantur Ieroſolymam eſſe altiſſimum totius mũdi locum. 580.2.d
Rachel cur idola patris ſui furata ſit. 567.1.b
Ῥᾳδιουργία quam vim habeat. 526.1.b
per Radicem Hebræi virgam intelligunt. 558.1.a
Receptare facinoroſos, ſeditioſos, latrones, & huiuſmodi capitale crimen eſt. 649.2.d
Rector debet ſeueritatem cum manſuetudine miſcere. 294.2.e
Rectum quid ſit, & habere cor rectum. 572.2.c
Redargutio conuincens, Græcè ἐλεγμὸς, quæ ſit. 725.2.c
Redemptio per Chriſtum non minuit noſtrum in procuranda noſtra ſalute ſtudium. 188.1.a
Redemptio noſtra ſub cœlo, & de cœlo eſt.d
Redemptio noſtra nonniſi per Chriſtum Deum, & hominem fieri potuit, hoc quomodo ſit verum.e
Redemptioni Chriſti tantùm ſinguli debent, quantum ſi ſolùm pro iis mortuus Chriſtus eſſet. 398.2.d
Redemptor Dei proprium eſt in Scriptura, quid ſignificet. 516.2.c, propriè conuenit Verbo incarnato.d
Chriſtus Redemptor noſter eſt, & nos populus redemptus e
Reges qui, & quot apud eaſdem nationes eodem nomine dicti ſunt. 289.1.c
Reges beneficiorum ſibi collatorum memores hi fuerunt qui hiſtoriis legendis vacarunt. 297.2.d,e
Reges in Synodis quale ſubmiſſionis ſignum coram Epiſcopis ediderint. 456.1.b

Regimini aliorum hi maxime idonei,qui ex his,quę peccauerunt,aliis compati didicerunt. 415.1.c
Regis ira, quam grauis, moleſtaque ſit. 510.1.a,quantum nocumenti afferat pleriſque.c
Rex nullus Iudaicæ, vel Ethnicæ religionis ſectator pro religione bellum induxit.2.d
Regis nomen per ſe honorificum,à Romanis,& aliis Gentibus nunc honorandum, nunc deteſtandum habitum. 843.2.b
Regum quorundam nomina vulgata,à voce,quæ Dominum ſignificat ſumpta ſunt. 844.1 a,b
Regnum Iuda,& Iſrael quomodo ſic dicantur, & de variis eorum nominibus. 849.1.a
Regnum Chriſti æternum. 125.1.b
Regnum Dei quale ſit quod prædicare Chriſtus docuit. 12.1.a, b, regnant etiam iuſti in hoc mundo. c, hoc quomodo acquiratur.d
Religio cum timore importat pium Dei cultum Græce λατρεία. 437.2.b
Religio proles eſt Eccleſiæ, iiſdem quibus illa exoriens initiis. 147.1.a
Religioſi vt bini procedant non ſoli vnde manarit. 149.1.e
Religioſus ſolus dæmon eſt ſolitarius.2.a
Religio Chriſtiana non perturbat rectum ordinem à natura inſtitutum. 694.
in Religione aliquid innouare, & quid tenendum ſit decernere,ad quem ſpectat.633.1.c,eius validiſſimum contra hæreticos telum eſt præſcriptio.2.a
Religionem tegere quomodo liceat, & ad id exempla Sanctorum 235.1 c, & 2.a
Religionis prætextu noua dogmata diſſeminantes non ſunt audiendi. 239.2.b
Religioſi cur maxime hominum conſortia fugere debeant. 661.1.a
Religioſi vitam cœnobiticam profitentes, vnde habuerint initium. 141.1.b, in religioſa vita ſine perfecta communitate non poteſt ſeruari amor & charitas.c
Religioſi qui dant parentibus ſua bona & non pauperibus ſunt ſacrilegi & parentes qui impediunt 200.2.c. an præſtet religioſis ſuo ordini bona dare, an aliis pauperibus. 201.1.c
Religioſi,qui laborant in proximorum ſalute curanda, debent ex iuſtitia ſuſtentari. 490.1.d
Religioſorum pauperum maxime ſubleuanda eſt inopia.490.1.d,in eis ſubleuandis ratio quædam iuſtitiæ ſeruatur.e
Religioſi quinam tam proprie ſint. 88.1.d
Religioſus plus dat quam quiuis locupletiſſimus etiam dare poſſit. 764.2.c
Religioſi ſibi ipſis indulgentes, & ciborum delectum habere volentes arguuntur. 751.1.c
Religioſis intra ſepta manentibus,nulli meliores, egreſſis nulli peiores. 755.1.c
Religioſos multi commendant,ſed non ideo à vanitatibus abſtinent. 217.1.c
Religioſi quibus incumbit iuuare proximum in media ciuitate locum eligentes prudenter faciunt. 686.1.a
Religionis contemptores quibus pœnis affectorum ſe Deus minatur. 690.1.d
Religioſi qui non admittunt graues peccatores non probantur,ſed hoc non in omnibus reprobatur. 449.1.a
Renouatio in Chriſto proprie fit per baptiſmum. 715.1.c
Repetitio eiuſdem verbi, vt manens tibi maneat, habet intenſam,& emphaticam ſignificationem,& Hebraiſmum ſapit. 209.1.b.c
Res geſtæ noſtræ ſi bonæ ſint, prædicandæ, ſi malæ occultandæ 508.1.c
Reſpectus Dei triplex,& quis ille ſit. 196.1.d
Reſpicere & aſpicere quomodo Deus dicatur,d,e
Reſpondere,ſeu ענה *hhanah*,in Scriptura quid ſignificet.159.1.d
Reſpondere quomodo dici poſſit aliquis, etiamſi interrogatus non fuerit. 451.1.c
Reſponſum accipere,Græce χρηματίζομαι, quam vim habeat. 451.1.a
Reſpublica duobus maxime collabitur vitiis, libidine & Auaritia. 829.1.a
Reſurgere à mortuis quid ſit, & qua ratione Chriſtus & alij à mortuis reſurgant. 163.2.a
Reſurrectio generalis omnium futura eſt. 469.1.c
Reſurrectio Chriſti, quomodo ex Pſal.15 probatur. 121.2.d
Reſurrectio Chriſti quot & quãta bona nobis cõtulerit. 326.2
Reſurrectionis fides non erat noua apud Iudæos, & Gentiles etiam omnino impoſſibilem eam non putabant. 849.1.c
pro Reſurrectione aliud teſtimonium. 850.1.c
Reſurrectionem Chriſti quis fuerit operatus. 10.1.e, eam humanitas Chriſti qualiter operata ſit, & quomodo illa in generali reſurrectione cõcurret.2.a, b,quot & quãta eius fuerint argumenta.e,& 11.1.a,non conuincebant proteruũ,ſed ſimplicem auditorem.11.1.a,ea ſigna qualia fuerint.ibi.& b, poſt illam Chriſtus non eſt cum ſuis continue cõuerſatus,d
Reſurrectio & glorificatio corporis eſt via ad vitam perfectam. 119.2.c
Reſurrexiſſe cum Chriſto qui maxime putandi ſunt. 121.1.a, nullam ex his fuiſſe fœminam probabile. b, quibus hoc ex patribus conceſſum fuerit.c
Reſurrectio omnibus infidelibus ad credendum impoſſibilis iudicata.658.2.a,id eſt, valde difficilis. 676.1.b,ea eſt præcipue fides Chriſtianorum. ibid.
Reſurrectio Chriſti complementum eſt omnium promiſſionum. 543 1.c
Reſurrectio eſt quædam natiuitas.545.1.b,& regeneratio.d
Reſurrectionem fieri per ventum cui Ezechiel viderit. 77.2.a
Reſurrectionis ſuæ teſtimonium Chriſtus ab Apoſtolis exigere maxime viſus eſt. 21.2.a
Reſurrectionis & ſuſcitationis diſtinctio ex D. Bernardo. 10.1.b
Reſurrectionem carnis apud Gentiles qui aſſerebant, non erant capitis rei, imo vero putabantur fauere Reipublicæ. 817.2.d
Reſurrectionem omnes Iudæi, præter Sadducæos, credebant. 826.1.b
Reſurrectio etiam peccatorum eſt futura.d
de Reſurrectione Chriſti cur Apoſtoli ferre teſtimonium iuſſi ſunt. 795.1.d
Reuelationes, ſeu diuinæ viſiones prope flumen fieri ſolitæ. 624.2.d
Reuelatio de Chriſto qualiter facta creuerit. 122.2.a
Reuelatio Petro facta eſt de incorporandis Chriſto Gentibus. 445.1.b
Reuerentia ſine amore ſeruilis eſt, amor ſine reuerentia puerilis. 581.2.d
Reuerti quomodo Deus dicatur. 590.2.d
Reuincere, Græce διακατηλέγχετο.quam vim habeat. 701.2.b
Reus etiam iuſte damnatus poteſt è carcere effugere. 637.2.b
Reus obligari non poteſt,ne fugiat.c
Rei in carcere nec crudeliter,nec negligenter curandi. 639.1.c
Rei qua ratione comprehendi poſſint. 641.2.a
Reus cuiuſcumque loci ſit, eius iudicio ſubeſt, cuius in loco crimen perpetrauit. 818.2.c
Reus in grauiore crimine aſtrictus vinculis cauſã dicit.801.1.c
Reus in iudicio prius accuſatur poſtea ſe defendere cogitur. 821.1.b
Reus quamuis nocens damnari non poteſt non auditus, & exempla plurima, ſententiæque in hanc ſententiam. 840.1.a
Reus non eſt circum agendus in ciuitate principe conſtitutus ſine cauſa 835.1.d
Reos illuſtriores mitti Romam conſueuiſſe teſtantur Hiſtorici. 838.2.a
Rei ad Vrbem mittebantur cum inſcriptione criminis, qua dicebatur elogium. 844.2.e
Reo plures horæ dabantur, quam actori, & cur Pauli oratio longior ſit, quam Tertulli. 824.1.a
Reorum capita quomodo præſcidebãtur in lege veteri.494.1.c
Reus non poteſt damnari, niſi præſentes habeat accuſatores,& defenſio ei concedatur,ius Romanũ eſt,ꝙ probatur.839.2.e
Rex pro Tetrarcha ponitur. 495.2.a
Rhetor,& Orator,& declamator quomodo differant, & Rhetor etiam pro eloquente ſumitur. 820.2.a
Rhetoris Tertulli artificioſa criminatio. 821.
Rhegium ciuitas in Calabria quę ſit, & vnde dicatur. 885.2.b, non vnum eſt in Sicilia,aliud in Calabria.d
Rhode puella vnde dicta ſit. 505.1.c,cur priuſquam aperuerit, Petrum veniſſe nunciauerit.e
Rodulphus Aquauiua Martyr,& alij eius ſocij,de quibus Bencius. 663.1.a
Rhodus inſulæ deſcriptio, & laudes. 769.1.c
Rhodi fuit nobilis ſtatua Coloſſus dicta.2.a, & multa alia.ib. capta ab Equitib.Ieroſolymitanis,à Turcis expugnata fuit.b
Romæ Petrus prædicauerat,cum Paulus ad eos venit. 618.2.b
Romanorum decreta quædam ad religionem ſpectantia, & qualem initio religionem ſint ſectati. 655.1.a
Romanum ciuẽ ſe dicens aliquis quid conſequebatur. 642.1.c
Romani ciuis ius quibus conceſſum.2.c
Romani aduenæ,& peregrini quinam ſint. 93.1.d,e
Romæ vrbis encomia,& politica,& Eccleſiaſtica.2.a
Romanorum ciuium iura propria quæ fuerint. 799.2.b
Romæ venalia omnia fuerunt olim. 800.1.a
Romanorum ciuium duo genera.2.d
Romani vtebantur nomine,prænomine,cognomine,agnomine,& qui de iis ſcripſerint. 435.2.c
Romæ ante Pauli aduentum Chriſtiani multi fuerunt, qui non ab alio,quam à Petro conuerſi ſunt. 890 2.c

Romæ Paulus primus Euangelium non prædicauit, ſed Petrus. 887.1.d
Romæ leges de naſcentibus, & mouentibus quales. 888.2.b
Romanis parentes non eadem ſeruabant feſta, nec eoſdem colebant Deos. 562.2.d
Romani veteres auaritiæ dediti, noui vero pij maxime liberalitatem ſectari ſolent. 831.1.d
erga Romanam Eccleſiam Dei ſingularis prouidentia in Pauli ad eam profectione conſiſtit. 720.1.c
Rempham idolum quodnam eſſet, cui reſpondet nomen Hebræum chiiun. 324.1.c
Rempha ſitne nomen Hebræum, vel potius chiiun.e, eius ſacrificium vocabatur Thopheth, & cur.2.a
Rotarum orbitæ, quas currus Ægyptiorum reliquerunt, veſtigia adhuc in mari viſuntur. 317.1.e
Rubrum mare quale ſit, & quomodo dicatur. 2. e, vnde nomen habeat, & cur ſic dicatur. ibid. Hebraice quare dicatur *Suph*. 318.1.b
in Rubro mari quod myſterium lateat.e
Rubus Iſraelem denotauit, & quomodo. 313. 2. a, quomodo per illud viſum Moſes animari debuit b, morales præterea aliæ plurimæ ſignificationes. c, d, allegoriæ eiuſdem variæ. e, 314.1.a, tropologiæ item eiuſdem.b
Rubus quis frutex, & cur Deus in eo apparuerit. 312.2.e
myſticæ eius Rubi ardentis ſignificationes. 313. 1.a, quæ mira in eo apparuerunt, & plurimæ Rubi ſignificationes.d, e.

S

SAbbatorum dies, & vna Sabbati, & ſimilia quam diem deſignent. 529.2.d
Sabbatorum dies, ſicut Epiphaniorum, & Dominicorum recte dicitur. 530.1.a
vna Sabbati, vel vna Sabbatorum eſt dies Dominica. 737. 2.c. vnus pro quodam, & pro ſolo accipi etiam ſolet. d, Dominico die ieiunium celebrari non debet 738. 2. b, Hæretici, qui Dominico die ieiunandum putabant, condemnati.e
Sabbathum duplex Æthiopes agnoſcunt, prius, & poſterius, & quæ ſint illa. 737.2.e
Sabbati variæ acceptiones. 624.2.c
Sabbato quantum itineris liceret conficere. 35.2.a, vnde ortum ſit, vt Sabbato liceret duo millia conficere.b
Sabbati nominis origo vnde ducta, & primo non à Sabbos, quod Bacchum ſonat. d, venit à שבת *ſchabbath*, quod eſt quieſcere.ibid. eius diei excellentia non ignota priſcis Græcis. ibid.
Sabbatum non fuit cultum à veteribus Patribus.e
in Sabbati obſeruatione Iudæorum quorundam delirium. 36. 1.b
Sabbati ieiunium Gentiles male interpretati ſunt. c, & Beroaldus etiam. d
Sacerdos nouus non ſacrificat primis quadraginta diebus. 12. 1. a
Sacerdotium Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedech ex Pſalmo ſecundo oſtenditur. 545.2.b
Sacerdotes imperiti à laicis etiam de fide erudiri poſſunt. 700. 1. e
Sacerdotibus coniugatos eſſe non expedit. 137.1.a
Sacerdotes, qui ſe deuouerant, niſi Paulum interficerent, Romam veniſſe improbabile iudicatur. 832.1 2.
Sacerdotum Princeps cur modeſte Stephanum interrogauerit. 275.1.b
Sacerdotes Iudæorum multi ad fidem conuerſi ſunt. 262. 2.a, quomodo hi occulte Chriſtum coluerint.b
Sacerdotium legale deſtruendum prædicitur Pauli verbis ad Ananiam Pontificem.804 2.c, potius ſignificatur ipſi Pontifici interitus. ibid.
Satiari qui dicuntur in Scriptura, non intelliguntur ſemper in cibo exceſſiſſe. 873.1.c, 2.a
Sacramenta non ſunt conferenda imparatis. 659.1.c
Sacramenta cur ſub ſenſibilibus formis inſtituta. 129.2.a
Sacramentorum nouæ legis proprium eſt certam habere verborum formam. 705.2.c
Sacramentis Deus non eſt alligatus, ſed gratiam illorum ſine illis confert. 472.1.c
Sacri homines apud antiquos, Græce ζάθεοι, qui fuerint. 812. 1. d
Sacrificium inter Chriſtianos nullum eſt, niſi Miſſæ. 250.
Sacrorum librorum diuerſio iuxta Hebræos. 121.2.c
Sacra Scriptura quomodo accommodari Chriſto poſſit. 123. 1. c
Sadducæi negabant Reſurrectionem, & Spiritum; quid autem ſit Spiritus, hic diſceptatur. 810.1.c
Sadducæi vnde dicti, & quis eorum auctor. 178.1.d, quales fuerint, & quæ eorum dogmata. e, cur in Apoſtolos maxime indignati fuerint. 2. d
Sadducæorum ſimiles hoſtes ſunt religionis infenſiſſimi. 224. 1.d, e
Salamis, ſeu Salamina quæ vrbs ſit, & de ea plurima alia. 523.1. d, e, eſt nunc Famaguſta à Turca capta. 2.a
Saltatio ſacra, ſeu ſuperſtitioſa, & aliqua alia. 321.2.d
Salmeronis vnius ex decem noſtris Patribus laus, & quod nam dederit nominis Ieroſolymorum etymon. 13.2.e
Salmo quæ vrbs ſit, quæ ab aliis dicitur Samonia. 862.1.b
Salomonis atrium, ſeu porticus quodnam fuerit. 159 1.a
Saluator Chriſti nomen eſt, & de hoc nomine plurima alia. 538.1.c, d
Saluator, & Redemptor eadem nomina ſunt.d
Saluator Chriſti nomen eſt, quod qui tribuere Chriſto nolunt, ſed eius loco dicunt Saluator redarguuntur.232.2.d
Saluator, Græce Σωτήρ, & quid de eo nomine M. Tullius dixerit. e, & 233.1.a
Saluatoris nomen quibus impie communicatum. 233.1.b
Salus nulli vlla in lege contigit, niſi per Ieſum Chriſtum. 587. 2. a, Pelagiani hoc negantes grauiter ab Auguſtino redarguuntur.d
Salus in principio epiſtolarum quam vim habeat. 602.1.a
Salus Deo etiam datur.c
Salutandi gratia ad Principum pedes accidere Romani ſub Imperatore ſoliti erant. 455.1.a, hoc in primis inconſulte factum, poſtea quaſi ſibi iure debitum poſteri vſurparunt. b, hoc plurimis exemplis illuſtratur.b, c
Salutare, Græce ἀσπάζεσθαι, ſine oſculis fieri poteſt. 734.2.c
Salutare, & præſertim Græce ἀσπάζεσθαι, eſt potiſſimum per oſcula. d
Salutare Dei quid ſit. 893.2.e
Salui non fiunt quotquot ſalutis viam ingrediuntur. 147.1.a
Saluianus librum a ſe ſcriptum cur ſub nomine Timothei prodire in lucem voluerit. 7.1.b
Samariæ nomen & pro ciuitate, & pro regione ſumitur. 362.1. c, vnde ſic dicta ſit.2.a
Samaritanis cur ſtatim initio Euangelium ſit prædicatum.b
Samaritani oſtendunt promptum ad audiendum Euangelium animum. 363.1.a
Samaritanorum conuerſio ab Eſaia vbi prædicta.c
Samariæ regionis deſcriptio, & vnde dicta. 22. 2. e, qua ratione venerit in poteſtatem gentium alienigenarum. 23. 1. a
vt factum ſit Samaritanos ab Hebræis odio haberi, & tanquam hæreticos æſtimari.b
Samaritanis cur poſt Iudæos Chriſtus Euangelium prædicari iuſſerit d, Euangelium Chriſti fidelius quam Iudæi, & receperunt, & retinuerunt. ibid.
Samo inſula quæ ſit, & quæ tulit, & ferat. 744. 2.d
prope Samon eſt Trogyllum promontorium, quod deſcribitur.e
Samothracia quæ regio ſit, & cur ita dicatur. 622.2.b
Sanctitas, & iuſtitia perfectionem totius iuſtitiæ Chriſtianæ vitæ continent, & Sanctum eſſe Dei, & Chriſti maxime proprium epitheton eſt. 161.2.c, & 162.1.a
Sancti viri ad iram non concitandi, cum exemplis. 928.1.d
Sancti omnes ſuas virtutes celare ſolent, & Deo omnia tribuunt. 159. 2. b, cuius rei exempla aliqua commemorantur.c
Sanctis miracula tribuenda ſunt, non tanquam primariæ cauſæ, ſed vt inſtrumentali, & diuinitus ei communicatæ.d
Sanctus proprium Chriſti epithetum, & de ſancto Triſagio. 118.2.d
Sancti eſſe debemus, vt Deum Sanctum prædicare poſſimus. 119. 1. a, cur Deus dicatur Sanctus ibid. Chriſto vt homini conuenit eſſe Sanctum, & Chriſtiani omnes vocantur Sancti.b, c, Deus qua ratione ſit Sanctus, & Chriſtus vt homo. 162.1.b, & cur. ibid.
Sancta illa ſunt, quæ quodammodo Chriſtum attingunt, vt Eccleſia, Pontifex Maximus. 162. 1. c, & alij etiam.2. a, b
Sancti viri Sanctos habuerunt, quos peculiariter coluerūt. ibid.
Sancti, qui ſe in apertum vitæ diſcrimen propulerunt, auctore Deo id fecerunt. 750.1.b
Sancti, & Sanctificati quomodo differant. 760.2.c
Sancti omnes Chriſtiani dicti ſunt, & à quibus. 407. 2. d, cur hoc nomen eius tribuatur. ibid.
Sancta Eccleſia cur dicatur.e
Sancti etiam merito Epiſcopi vocantur, & præſertim Epiſcoporum ſummus. 408.1.a
Sanctificari nomen Dei qua ratione petamus.c
Sanctificatio omnis ex Baptiſmo & Chriſti ſanguine procedit. 448. 2. b

Sanctorum Chriſto fruentium preces quam ſint hominibus ſalutares 868.2.b
Sancti etiam ſola præſentia iuuant alios, vt Paulus ſocios nauigantes.c
Sanctorum oratio poſt hanc vitam plus iuuat, quam in hac.e
Sancti qualiter domi excipiendi, & tractandi. 869.1.d
qui Sancti audiendis confeſſionibus intenti lacrymabantur. 747.2.d
Sanctorum reliquiæ magna miracula patrarunt, vt caligula Honorati, quæ mortuum ſuſcitauit. 695.1.c
Sanctorum nomen commune fuit omnibus Diſcipulis, viris, & mulieribus. 432.1.d
Sancti honorandi, & auro, argentoque decorandi, & multo magis Sanctus Sanctorum. 722.1.c
Sanctificati in vtero qui, & quot. 45.1.c
Sandalia quænam fuerint, & ſimilia calceamentorum genera. 500.1.d
Sandalia Chriſtus Diſcipulis ſuis permiſit.c
Sandaliorum vſus in ſacris quiſnam ſit, & ſandalia ſunt propria Epiſcoporum.2.c,d
Sanedrin, ſeu Synedrium ex quibus perſonis compoſitum erat. 180.1.d, ex ſeptuagintaduobus ſenioribus conſtabat. 2.c, non fuit conflatum ex ſolis hominibus tribus Iuda.d
Sanguinis eſus prohibitio non indicat homicidium prohibitum. 597.1.a
cum Sanguine carnem comedere quid ſit.c
Sanguinis eſus cur in veteri lege fuerit prohibitus, d, e, Græci abſtinentes à ſanguine quomodo errent, vel non 2.a
Sanguinis vel ſanguines ad peccata grauiora ſignificãda in Scriptura adhibentur.b
Sanguis pro vltione ſumitur, quæ eſt de aliquo peccato. 231.1.d
Sanguinem ſuper caput alicuius eſſe quid ſit. 684.2.d
a Sanguine alicuius mundum eſſe quid ſit. 685.1.a
Sanguinem Chriſti in ſuum caput recidere Iudæi timent. 231.1.c
Sanguinem alicuius in caput recidere alterius, quid ſit. ibidem.
Sanguinem Chriſti Apoſtoli in caput Iudæorum aperte inducunt.2.a 69.2.c
Sapiens ſortes comprobat. 692.c
Sapientis eſt in melius mutare conſilium. 417.1.c
Sapientia vera eſt ſuadibilis & bonis conſentiens. 775.1.c
Sapientiæ diuinæ & diabolicæ quid ſit proprium. 756.2.b
Sapientia huius mundi quæ & qualis.145.2.e, vera quę ſit.146.2.a
Sapphira nomen Hebræum quid ſignificet. 206.1.a
Sarmenta quæ ſint, & quæ φρύγανα apud Græcos. 879.2.a
Sarona ſit ne vrbs vel regio fuſe tractatur. 427.1.b, eſt regio non vrbs ſola. ibid.
Satan nomen quid ſignificet. 207.1.c
Satanas eſt ſerpens aduerſarius.e, quomodo ſit diaboli nomen proprium.2.a
Satisfactionis pars eſt, ibi pœnam luere, vbi peccatum ſit. 750.2.b
Satisfactio quam dedit Iaſon pro Paulo qualis fuerit. 650.2.a, b, ſumitur pro excuſatione & defenſione.651.a, ſic crebro vſurpatur alibi.b
Saul non fuit is de quo Iacob dixit, *Non auferetur ſceptrum de Iuda*.535.2.c, prærogatiuæ tribus ipſius per ipſum collatæ. d, quot annos regnauerit. e, illius annis variæ opiniones. 536.1.b, c, quomodo duobus annis regnaſſe dicatur.d, quomodo amotus a regno eſſe dicatur.e, eius mutationis & reprobationis deploratio.2.a,b
Saulus qualis & quantus Eccleſię perſecutor.393.2.b, eius conuerſio in ipſo perſecutionum æſtu quam admirabilis.c, ſpirans minarum cur dicatur.d
Saulus ſeu Paulus cur plures quam alij ſcripſerit epiſtolas. 394.1.c,d
Saulo cur datum ſit hoc negotium inquirendi in Chriſtianos. 395.1.d,e, non fuit tam nobilis ſanguine, quam ingenio.e, cur ſe ex tribu Benjamin, & Phariſæum affirmet.2.a, cur ei in via diuina viſio acciderit d, lux a Saulo viſa qualis fuerit e, lux hæc fuit occaſio, vt ſe Saulus præpararet ad gloriam. 396.1.b, Heliodoro comparatur, & Balaam.a
Saulus an ceciderit in faciem ſuam, vel retrorſum, neſcitur. 397.1.a, quis fuerit eius caſus.b, fuit eques potius quam pedes.c
Sauli increpatio à Deo facta qualis.2.c
Saulus cur lapidantium veſtes ſeruauerit, & non ipſe lapidauerit.347.2.b, dicitur etiam ipſe lapidaſſe.c, fueritne ea ætate adoleſcens, & quot annos natus tunc eſſet.d, erat viginti nouem annorum quando fuit conuerſus.348.2.a, nomen *Schaul* Hebræum quid ſignificet.b, Græce quid ſignificet, & Paulo quomodo conueniat.c,d
Saulus fuit diſputationis cum Stephano intentor, & extitator. 265.2.e
Saulus lupus rapax, & quomodò cum Benjamin conueniat. 361. eius ſæuitia in viros & mulieres. 362.1.a
Scabellum pedum, ſubiectionis infimæ ſignum.125.2.a, cum ſuis exemplis.ibid.& b
Scabellum Chriſti eſſe poſſunt & boni & mali. ibid.
Scæuæ filij exorciſtæ dæmones quæſtus gratia eijciebant, & cur id tentarint. 712.2.b, duo tantum ex his exorciſmum exercuerunt. 713.2.d
Scenofactoria ars quam Paulus exercuit quæ fuerit. 682.2.d, Auctor quid de ea ſentiat. 683.1.a, erat factor tabernaculorum, de quorum vſu plurima habentur.c, eius artis moralis inſtructio.d
Sceptrum quomodo dicatur ſtare in tribu Iuda. 535.2.b
Scapha quod nauigij genus ſit, Græce [illegible]. 865.2.c,d
Scheol apud Hebręos quid ſignificet.117.2.b, nunquam eſt ſepulcrum.c
Scholæ nomen varias habet ſignificationes. 708.2.b
Scholæ variæ nominantur ex iure ciuili & aliis.c, quæ fuerit Schola Tyranni.d
Scientia futurorum conditionalium in Deo certa eſt. 796.2.b
Scientia media Dei futurorum poſſibilium contingentium, quibus ex locis ſtabiliatur. 618.2.a
Sciſſio veſtium apud Iudæos vſitata, quid ſignificaret.564.2.a, non ob ſolam auditam blaſphemiam, ſed aliis de cauſis his mos inoleuerat.b, hic mos etiam apud exteras nationes vſitatus, & quid portenderet.c, ob ignominiam aliquibus ſciſſæ ſunt veſtes d, exempla externorum qui ſciderunt veſtes, & primum Iob.e, Auctores profani qui eius ritus meminerunt. 565.1.a, b, Cicero hunc morem ridet.c, Romani qui hoc factitarunt.d
Scopus omnium Apoſtolorum & Ioannis Baptiſtæ & ipſius etiam Chriſti dum concionarentur, quis.110.2.c
Scriba qui ſedauit turbas non fuit Iudæus, ſed Gentilis.728.2.d, non fuit Alexander nec Iudæus, ſed Gentilis.ibid. & e, cur vocet Deam veſtram, & ſcriba dicatur.e
Scriba quam habeat apud Hebræos. 729.1.b, huius ſcribæ tanquam maximi oratoris oratio commendatur. ibid.
Scriba hic mendacium officioſum dixit, de quo laudem non meretur. 730.2.a
Scribę peculiarem quendam modum aut ritum à Sammaia accipere potuerunt, & quinam eſſet is. 182.1.d
Scribæ & Phariſæi iidem aliquando erant, & aliquando diſtincti.2.b
Scribæ quinam eſſent apud Hebræos. 181.2.d
Scriba, Græce γραμματεύς, Hebraice, סופר *ſopher*, cur ſic dicatur.e
Scribarum officium quodnam fuerit. 182.1.a
Scribæ fuerunt vt plurimum de genere ſacerdotali, & non de tribu Simeonis.c, non ſunt orti a Sammai, ſed ab initio legis fuerunt d
Scribarum non erat vllus ordo proprius, ſed iuris peritiores erant. 810.1.b
Scripturæ vulgata editio non omnia forte continet, nihil tamen habet, quod non ad integritatem eius pertineat. 696.1.d, potens in Scriptura quis dicatur. 698.1.b
Scriptura vel Scripturæ quid ſint.c, & 2.a
Scripturæ mos, vt vnus ſuppleat circumſtantiam ab alio omiſſam. 396.2.b
Scriptura plurali numero dicit de multis, quod de paucis, vel vno tantum intelligitur.c
Scriptura tradit aliquid vel factum vel dictum, quod in ea non extat. 763.1.b, & refert quædam ante dicta, quæ non ſunt ſcripta.c
Scripturæ locus melius dicitur περιοχὴ Græce, vel *paſuka*, Syriace, quam argumentum. 384.1.b
Scripturæ diſtinctio in capitula & verſus eſt recentior. c, eius tamen aliqua diſtinctio ætate Hieronymi in Hebræo extabat.e, noui Teſtamenti diſtinctio qualis. 2.a
Scripturam lectitare non omnibus prodeſt, niſi iis qui eam prout decet interpretatam legunt. 540.2.e
Scriptura vna & eadem plures ſenſus etiam literales habere poteſt. 544.2.a
Scripturæ ſenſus accommodationis quis ſit, in quo excellit Bernardus.b
Scripturæ conſuetudo eſt narrare, quæ longe poſt facta ſunt, quaſi deinceps facta. 242.2.d
Scriptura continet pleraque omnia, quæ ex profanis literis diſci poſſunt. 304.1.c, quantum præſtet omnibus diſciplinis ſecularibus.2.b
Scripturæ cur ſic dicantur, & vnde eius nominis origo.698.2.b earum ſcientia ad quid conferat.c

Scripturam quomodo ita liceat diuidere, vt vna pars Patri, altera Filio, tertia Spiritui ſancto tribuatur. 3.2.d
Scriptura noui Teſtamenti quid breuiter complectetur.e
Scripturarum maieſtas, auctoritas, vis contra Iudæos maxime. 646.1.c
Scripturæ à Petro & Apoſtolis allatæ magnam inde auctoritatem habent. ibid.
Scriptura magnum pondus habet ad aliquid confirmandum, vel proponendum. 57.1.a
Scriptura non tam expoſita eſt calumniæ reprehenſorum, quam vel miracula, vel aliæ probationes.b
Scripturæ non ſunt tam faciles vt iactant hæretici, ſed interpretatione indigent. 136.1.b
Scriptura vocat res, vt ordinarie apparent. 139.1.b
Scripturæ ſacræ lectio maxime commendatur, modo non ſit vulgaris. 582.1.c, circa hoc maxime commendatur Eunuchus, & Principes viri ad hoc excitantur.b
Scripturæ an meliùs voce intelligibili legantur, vel ſilentio percurrantur. 583.1.b
Scripturæ ſine Doctore intelligi non poſſunt, & non ſunt faciles.c, & 2.a
Sebaſtiani Ducis Catholici ad Genſericum Regem pium dictum. 25.2.e
Seceſſus in remotiorem locum orationi locus aptus eſt. 443.1.a
Secreti ſilentiiq; ſeruandi neceſſitas in negotiis gerendis cum exemplo Papyrij Prætextati. 815.1.b
Secundus nomen proprium Diſcipuli Pauli, cur ſic dictus ſit. 736.1.c
Secta & hæreſis non ſunt idem, & hæreſis de Chriſtiana non bene dicitur, ſed male ſonat. 825.1.a
Secta nunc æque male ſonat, ac hæreſis, non tamen apud veteres.b
Sedere & ſtare in Eccleſia quando licitum & vetitum. 530.1.e
Sedere non ſimplicem ſtatum corporis, ſed & alia ſignificat. 78.2.c
Sedentes Apoſtolos Spiritum ſanctum accepiſſe, fere communis eſt Eccleſiæ doctrina.e
Sedere, & habitare idem ſunt, & variæ ſedendi, & ſeſſionis ſignificationes. 687.2.c
Seditio in bonam partem ſumitur pro ſeceſſu partium. 579.1.e
Seditionem hanc Apoſtolis excitare fuit honorificum. 2.b
Seditionis deſcriptio, quæ eſt proprium vitium multitudinis. 727.1.d
Seditioni ſedandæ vir grauis proprius. 729.1.d
Seditionis crimen ſemper grauiſſime punitum eſt. 732.2.d
Seditiones qui maximas compoſuerunt, inter quos recenſetur ſcriba.e
Seleucia ciuitas in Syria quæ ſit, & de multis aliis ciuitatibus eiuſdem nominis à Seleuco Syriæ rege conditis. 523.1.a,b
Semen Hebraice זרע *Zerah*, quomodo de Chriſto propriè ſit dictum. 147.1.c
Seminantes & metentes quando ſimul gaudeant. 484.1.e
Seminiuerbius, ſeu σπερμολόγος, quæ auicula ſit. 657.1.c, quomodo ad homines transferatur, & ad quos.2.a
Sermones olim in Eccleſia pene quotidie haberi ſoliti, & præſertim in Quadrageſima. 530.1.b
Sermones ad populum è loco ſuperiore haberi ſoliti. 531.2.b
Senatus, & Græce γερουσία, vnde dicatur. 218.2.c
Seniores Hebræorum non fuerunt iidem cum Senatoribus Romanorum. ibid.
Senecæ, & Pauli familiaritas vnde orta. 688.1.e,
Senecæ, & Pauli literæ ſuſpectæ ſunt, & dubiæ.2.b
Seneca non fuit Chriſtianus, quamuis ex eo ſententias Chriſtiani accipiant. ibid. eius errores, & quædam alia.c, iſtæ literæ ex cuius officina profectæ, & quæ in eis reprehendantur.d,e
Seniores non tam ob ætatem quam morum grauitatem dicuntur. 181.1.a
Senes qui ad Rempublicam gubernandam apti non ſunt. c, *Seigneur* Gallice, & *Signore* Italice vnde manarit.d
Senioris nomen nulli peccatori conuenit.e
Senes Græcè γέροντες vnde dicantur, & Senatus.2.a
Sententia non præcipitanda, ſed diu conſideranda cum exemplis. 236.2.c
Septenarij numeri myſticæ neſcio quæ proprietates. 277.b,c, 251.1.b,c,d
Sepeliebantur viri, & mulieres vno ſepulcro. 216.1.b
Sepulturæ locus vbi eſſet apud Hebræos. 213.2.b
Sepelire vbi ſolerent Romani, & Græci, & alij.c,d
Sepulturę qui curam haberent, quo nomine dicerentur. 214.1.c
Sepultura carere hoſtibus publicis, & ſimilibus antiquo iure Romano impoſitum fuit. 360.1.a, idemque ſub primis Imperatoribus factitatum in eos qui publice plectebantur.b
Sepulturæ corpora mandare valde quibuſdam & piis, & profanis commendatum.c, Sancti, qui in officio hoc excelluerunt.e
Sepeliri in proprio, vel maiorum ſepulcro fuit apud Hebræos magno honori, vt in alieno magno dedecori. 213.1.e,2.a
Sepulturæ Chriſtum non Gentiles, ſed eius Diſcipuli mandauerunt. 541.2.a
Sepulturam ſuſpendiariis iure Romano negatam Iudæi conceſſerunt.a,b
Sepulturam Iudæi cur his conceſſerint, & quare tanta apud veteres illius cura fuerit.c
Sepultura olim priuata, & ſeorſim ab aliis conceſſa, qui vi ex vita exceſſerant.d
Sepultura honorifica quomodo Chriſtus crucifixus dignatus ſit.e
Sepulcrum Chriſti quantum eſt ad fidem reſurrectionis roborandam argumentum. 542.1.a
in Sepulcro cur Chriſtus triduo iacuiſſe dicatur. 541.2.c
Sequere Deum, Id præceptum qui obſeruant maxime. 279.2.b
Sergius Paulus quomodo Cyprum prouinciam gubernaret. 524.2.a, fueritne de gente Sergia dubitatur.c, prudentia eius, qui facile Magi ineptias cognoſcens, eum audire voluit.d, Verbum Dei audire cur expetierit.e
Sergius Paulus qua ratione conuerſus fuit, & de eo quicquid reperiri potuit. 528.2.c,d
Seruitus ciuilis inter Chriſtianos eſſe poteſt. 106.2.a
Serui Dei nomen eſt perhonorificum, & qui, & quot illo ornati ſunt. 105.2.c
Serui Dei nomen qua ratione Chriſto conueniat.d,e
Serui Chriſti Apoſtoli ſunt, ſed cur Chriſtus eos ſeruos non appellauerit. 106.1.b
Serui cognomen apud Deum quid importet.d
Seruire Deo regnare eſt, & dignitas ſerui Dei quanta.e
Seſſio Chriſti ad dexteram Patris quid denotet. 25.2.d
Seſſio Herodis pro tribunali quid indicet. 511.2.c
Seueritas nonnulla in lege Euangelica, licet & benignitas in lege ſeuera exercita eſt. 210.2.b
Σέβομαι, & σεβόμενοι, quid ſignificent. 551.2.c
Si, particulæ variæ, & multiplices ſignificationes in Scriptura, & profanis auctoribus. 18.1.c,d
Si Dominus voluerit, phraſis eſt in actionibus noſtris adhibenda. 696.1.d, monet hæc phraſis, vt nihil nos facturos promittamus, niſi Deo volente.c, & 2.a, hac phraſi quomodo etiam Philoſophi vtendum cenſuerint.2.c
Sybillæ virgines fuerunt, & proinde vates, ſeu Prophetides. 772.1.b
Sybilla Erythræa non fuit virgo.c
Sibylla vnde dicatur.d
Sic, particula cauſalis eſt, vel illatiua. 743.2.a
Sicarij quinam fuerint. 788.1.d, non fuerunt Eſſeni.e
Sichem, in qua Ioſeph ſepultus eſt, quomodo in poſſeſſionem eius venerit, & qua ratione pater eam poſſederit. 294.2.c
Sichem ciuitas quæ, & qualis, & vbi ſita ſit. 296.1.d
Sichem duplicem eſſe melius eſt, vt ſentiamus, quam vnam tantum.2.a
Sichem eſt item nomen viri. ibid.
Sicli Hebræorum figura, & inſcriptio. 269.1.e
Sidon vrbs vnde nomen acceperit. 510.1.e, vbi ſita, & multa ad eius vrbis laudem facientia. 860.2.c, eius auctor Sidon filius Chanaan, Sidoniique, & Tyrij populum Dei grauiter afflixerunt.d
Signum apud Hebræos quid eſſet. 107.1.d
Signa diem iudicij præceſſura quæ 2.c, proprie accipi debent, non myſtice, ita tamen, vt illo poſito illum non reſpuamus. 108.1.a
Signum à Deo petere ſine tentatione Dei aliquando licuit. 68.1.a
Signum ad diſcernendos ſpiritus optimum. 440.2.e
Silas comes Pauli fuiſſe idem cum Siluano dicitur. 599.1.d, ſunt tamen, qui vtrumque diſtinguant. 2.a. potius vnus fuit, quam duo. c, de eo Pauli elogium, & quædam alia.d
Silas, & Iudas non narratores, ſed expoſitores Concilij fuerunt. 604.2.a
Silentium in Eccleſia maxime ſeruandum, & quid de eo veteres. 551.2.e
Silentiariis opus eſſet in Eccleſia, & quid illi. 552.1.b
Silentium quomodo indiceretur manuum motu, vbi etiam verbum *κατασείειν* exponitur. 507.2.c
Simeon cur in quibuſdam codicibus Græcis, & Syriacis legatur, vbi nobis eſt Simon. 588.1.d, alij, qui vocati Simon, varie ſcribuntur.e
Simonis etymologia quæ ſit. 589.1.b
Syrus Interpres in inſcriptione epiſtolarum Petri quid commiſerit.c

Similitudo eſt conciliatrix amicitiæ. 45.1.b
Simon Magus vnde, & quibus parentibus ortus, & educatio. 364.1.b, quæ ab eo geſta narrantur, non fuerunt omnia meræ præſtigiæ. 365.1.a
Simon magnum quomodo ſe prædicauerit b
Simon quando appellationes Sanctiſſimæ Trinitatis perſonis proprias vſurpauerit.d, vocans ſe virtutem Dei, Chriſtum ſe eſſe intelligebat, qui vere eſt Dei virtus.2.b
Simon alius Magus ab hoc diuerſus, cuius Ioſephus meminit.d
Simon verene an ficte crediderit, dubitatur. 366.1.c, quam multi ſint, qui eum vere non crediſſe affirment. 2.a,b, concluditur, non vere, ſed ficte ad Baptiſmum acceſſiſſe.d, exterius tantum veram fidem profeſſus eſt, & quid hoc innuerit.e, cur baptizari voluerit.367.1.a, ficte etiam pœnitens Apoſtolos orauit, vt pro ſe orarent.c, Philippo cur adhæſerit.2.b
Simon volens poteſtatem conferendi Spiritum ſanctum emere, quantum peccauerit. 370.1.b, quale fuerit eius peccatum.d, videtur habuiſſe mixtam hæreſim. 371.1.e
Simonis pœnitentia ficta, & preces vanæ. 374.1.c
Simonis res geſtæ in Samaria. 375.1.a, aliæ res eius geſtæ alibi.b Icarius eius volatus, & mors Romæ obita.d,e
Simon niger vnde ſic dictus. 518.1.c
Simon Zelotes, melius Cananæus, vel Cananites, quam Chananæus diceretur. 46.2.c, cur ſic ſit dictus.ibid. non erat Chananæus ex Chanaan.e, bene dictus eſt Zelotes. 47.1.b, eſt alius a Simone, qui poſt Iacobum fuit Ieroſolymorum Epiſcopus.b,c
Simon Chananæus non fuit ſponſus in Cana.e, fuit frater Domini.2.a
Simones duo fuerunt, vnus Apoſtolus, alter Epiſcopus.1.c
Simoniæ peccatum a Simone Mago nomen trahens, quale ſit, & qui eius rei antiquitus fuerint.370.2.d, cur hoc peccatum potius denominetur a Simone, quam ab aliis. 2.c, cur definiatur ſtudioſa voluntas emendi, vel vendendi ſpirituale, vel ſpirituali annexum. c, grauitas eius peccati quanta.d, quomodo ſit hæreſis.e
quomodo Simoniaci Spiritui ſancto aduerſentur, & de Presbytero, qui doxologicum hymnum recitare non potuit. ibid. & 371.1.a
Simoniæ peccato excommunicationis pœna recte eſt impoſita. 372.2.b
Simoniæ peccatum quot, & quantis ſuppliciis Deus vltus ſit. 374.2.d, & multa ſimilia.d,e
Simpliciores ſunt ad credendum faciliores, & cur. 217.1.a
Simplicitas omnem virtutem continet, & Deo maxime grati ſimplices ſemper extitere. 145.1.c, eſt eadem cum puritate cordis, vel non valde diuerſa.d
Simplex, Hebraice dicitur תם *tham*, cuius vocis variæ ſunt ſignificationes.ibid.& e
Simplex varie deſcribitur in perſona Iob, & tandem is dicitur, qui habet veritatem in verbis, & moribus.e, & 2.a
Simplex etiam dicitur, qui ſe in res externas, & vanas ſollicitudines non effundit, Deo vacans. 2.b, pro bruto, tardo, hebete vſurpatur.c
Simplicitas columbina à Chriſto valde commendata.d
Simplicitatis cauſa pueri, & infantes Chriſtiani dicuntur, & alia quædam de ſimplicitate. 146.1.b
Simplicitas pro liberalitate, & eius alacritate ſumitur.c, Chryſoſtomo eſt vera Dei laus.e
Simplicitas conciliabat amicitiam Chriſtianis, & eſt cordis munditia 2.b
ad Simplicitatem etiam pertinet humilitas, & manſuetudo.d
Simulacrum recte *τὸ εἴδωλον* redditur, & de hac voce multa. 662.2.c
abſque Simulacris Chriſtianorum templa fuerunt, & dicta ſunt Adita. 667.1.c
in Simulacris Deum Gentiles non coluerunt, ſed ipſa ſimulacra Deos exiſtimarunt. 673.2.c
Simulacrorum cultum quantum Scripturæ deteſtentur, & ipſi etiam Gentiles.e
Simulacra quædam cœlo delapſa finxēre veteres, quæ Palladia dicta ſunt. 729.2.d,e
Simulatio non omnis mendax eſt, & illicita. 610.1.d
Sina mons, & Horeb vnus, & idem ſunt iuxta quoſdam. 311.1.c, mons Dei cur dicatur, & mira in eo geſta. 2.a, duo montes ſunt vnam tantum radicem habentes.b
Sinæ non eſt proprium Dei eſſe montem, ſed mons Deo conuenit.d,c
Sina mons vnde ſit dictus, & de rubo, in quo Deus apparuit. 312.2.c
Sion, quæ fuit arx templi Ieroſolymitani, deſcribitur. 785.2.c
Societas malorum vitanda ſummopere. 132.1.b
a Societate malorum educi etiam per exilium inſigne eſt Dei beneficium.c
Societate malorum nihil eſt pernicioſius in ipſo conuerſionis principio.d
Societatis IESV pium inſtitutum ſortiendi Sanctum ſingulis menſibus, vnde initium habuit 70.1.b, res eſt ante quadringentos annos vſitata, qua aliqui Sancti vſi oſtenduntur ibidem.
Societatis Ieſu miſſiones quales ſint. 485.2.d, Apoſtoli illas factitarunt maxime.e, fructus earum ampliſſimus. 486.1.a
Sodomitæ inhoſpitales fuerunt. 452.1.e
Sodomitici excidij quæ veſtigia adhuc cernantur in frugibus, & qui de eo ſcripſerint. 317.2.b
Solis, & Lunæ ſtellarum tenebræ inſignem aliquam calamitatem in Scriptura ſignificant. 108.1.a
Solem qui Gentiles pro Deo coluerunt, minus errarunt, quam alij. 527.2.b
Solem venerantes Chriſtiani, à Leone Papa I. reprehenſi quomodo ſint.c
Solemnitas Dominicorum appellatur, quæ & dies Dominica, & quare. 530.1.a
Solis adorati Chriſtianos in ſuſpicionem veniſſe quidam tradunt.
Solitudo diuinis oraculis inſeruit, & laudes illius. 311.2.c, qui ſunt publicis negotiis occupati, ſolitudinem aliquando, & ſeceſſum petere debent d
Sollicitudo quædam temporalium non eſt contra præceptum Chriſti, quando eſt moderata. 490.1.e
Sollicitudo ſeculi non debet ſuffocare ſementem diuinam.2.b
Sollicitudo pro ſe, non pro aliis infirmis, & pauperibus prohibetur, quomodo hoc ſit intelligendum.c
Sollicitudo, quæ prohibetur, & quæ non.d, aurea Auguſtini de Dei ſollicitudine erga nos ſententia, nec non Patris noſtri Beati Ignatij.e
Solonis lex de iis, qui alterutram partem in ſeditione populi non ſequuntur, reprobatur. 726.2.b
Solyma pro Ieroſolymis non ſunt illorum populorum patria, quos Solymos Homerus vocat. 13.2.c
Somnium propheticum quando ſit, & quando non. 104.2.b
Somnium diuinitus quot, & quantis conceſſum.c
Somnia plurima ſunt vana, non tamen omnia.e
Somnia falſo a Deo immitti Ariſtoteles putauit, ſed reiicitur. 105.1.a
Somnia an immiſſa ſint à Deo, vel aliunde quis diiudicabit.ibidem.
Somnia quot, & quantos deceperunt.b
Somnij varij modi. 620.2.a
Somniorum genera.d
Somniorum, quę Deus, vel Angelus immittit, finalis cauſa.d,e
Somnium Pauli quale fuerit.c
Sonus obiectum auditus, & fidei, cur cum eo Spiritus ſanctus venerit. 76.2.d
Sonus ille verus fuit, cuius ſtridor ventus etiam dici potuit.e, & 77.1.a
Sopater varie à variis dictus. 735.1.e, reiiciuntur omnes aliæ voces & probatur Sopater.2.b, cur dicatur Pauli cognatus.c, in Martyrologio Soſipater dicitur. 736.1.a, Dionyſij epiſtola ad Sopatrum, non eſt ad hunc miſſa. ibid. qui alij de eo meminerint.b
Sophoniæ vaticinium de Iudæorum ſuperbia mollienda. 481.1.b
Sororis filius, filiave, vel fratris, quibus nominibus dicantur. 815.2.c
Soror Pauli, de quibus Acta loquuntur, quæ fuerit incertum. ibid.d
Sortes quid fuerint, quibus Matthias eſt electus. 69.1.a
Sortibus qui, & quot vſi ſunt, ſed profani, vt plurimum. b,c, in Veteri Teſtamento aliqui ſunt vſi.e
Sorte, qua vſi ſunt Apoſtoli ex veterum traditione non diuino inſtinctu.2.a. hoc tamen recte factum probatur.d
Sortes ſuperſtitioni obnoxiæ.c
Sortes, quæ probantur.d
viri ſanctiſſimi Sortibus vſi ſunt.e, & 70.1.a
Sortium vſus perantiquus.69.1.c, illicitæ prohibentur.2.e
Sors qua ratione ſuper Matthiam ceciderit.70.1.e, Dionyſius per eam ſortem diuini aliquid intelligit, & quid illud ſit ex ſententia plurimorum.2.a
Sortes Mathiæ fuiſſe diuinum quoddam ſignum, non humanum probatur.c Auctor valde de his ſortibus quales fuerint dubitat, & potius ſe ignorare quales fuerint, quam ſcire fatetur.e, quid alij rurſus de his Sortibus ſenſerint. 71.1.a
Soſthenes percuſſus fuit a militibus Proconſulis, & quam ob cauſam.691.1.a, cur etiamſi Iudæus a Gentilibus percuſſus ſit.d, a Chriſtianis non fuit percuſſus, vt volunt quidam. 2.a
Soſthenes non fuit Iudæus, ſed Chriſtianus.c
Soſthenes non fuit idem cum Criſpo, & Caio.e, cur dicatur

Archiſynagogus etiam Chriſtianus factus. 692.1.b
Soſthenem quanti Paulus fecerit.c
Spes, & virtus eſt, & ipſius ſpei obiectum. 826.1.a
Spes, & reſurrectio cur ſeiungantur, & quid ſit ſpes. 809.1.c
Spes non eſt in Beatis, & in nobis de nobis eſt.d
Spes, timor, & amor, ſunt in animis auditorum excitanda. 167.2.d
Spem alunt aſſiduæ in Deum preces, & cultus omnis diuinus. 849.1.c
de Spiritu meo effundam, non effundam Spiritum meum. 102.2.a
Spiritus fuſus, infuſus, & effuſus eſt, hoc quid ſit, & vbi factum eſt.b,c. non eſt acceptor perſonarum, ſed omnibus ſe communicat. 105.2.b
Spiritus ſanctus rori comparatus, & imbri, ſuauiter deſcendit, & cum impetu nos concutit. 78.1.c,d
Spiritus boni, & mali differentia, quod ille terret ab initio, & poſtea conſolatur, hic contra, vnde ſumpta ſit.e, cur in igne viſus ſit, & quod ille ſit ignis, quem ſe Chriſtus in terram veniſſe mittere diceret. 79.2.d
Spiritum ſanctum qui non veniſſe, ante Montanum, vel ſimiles qui dixerunt, ſtolidi ſunt.16.1.c, dicitur Digitus, & Virtus Dei. 20.2.d,e
Spiritus ſanctus accõmodari poteſt ſanctæ Trinitati, ſed tertiæ tamen perſonæ eſt proprium. 21.1.c
Spiritus nomen abſolute poſitum non ſemper pro bono accipitur. 211.2.d
Spiritus ſancti perſona ſubſtantialiter non fuit communicata. 83.1.d
Spiritus ſanctus non eſt virtus charitatis.e, Patres, qui eum in die Pentecoſte communicatum eſſentialiter tradunt, explicantur.2.b, quoniam viſibiliter apparuit, & manifeſta ſigna ſui aduentus dedit, eſſentialiter deſcendiſſe dictus eſt.c
Spiritus quot habeat ſignificata, & vnde ad rem immaterialem ſignificandam tractum.84.1.b, c, cur hoc nomen tertiæ perſonæ ſanctæ Trinitatis tributum ſit.d, aliquod donum Spiritus ſancti nomine, Spiritus ſanctus deſignatur. 2.a
Spiritus ſanctus nõ docuit Apoſtolis illico omnem veritatem, ſed pedetentim. 450.1.e
Spiritus ſanctus quomodo ſit loquutus, cum ad fideles verba feciſſe dicturus eſt. 520.2.d
Spiritus ſanctus cur potius locutus ſit, quam aliæ perſonæ. e, probatur Deus. 523.1.b
Spiritus qui dicitur Patris, dicitur etiam Filij, & Chriſti. 619.2.c, eius. proceſſio æque eſt à Filio, ſicut & a Patre.d
Spiritus ſancti diuinitas probatur ex decreto in Concilio, eo Auctore facto. 606.1.b
Spiritui ſancto vniuerſum redemptionis noſtræ opus attribuitur. 9.1.a
Spiritum ſanctum amor Patris & Filij produxit.2.d, poteſt dici promiſſio Patris, & promiſſus a Patre.24.2.b, eſt promiſſio noui Teſtamenti.c, bis Apoſtolis datus eſt, in terra, & in cœlo.d, procedit à Filio æque ac a Patre.2.a
Spiritum ſanctum ignorantes maxime quinam ſint. 704.2.e
Spiritum ſanctum accepit Cornelius, ſicut Apoſtoli, non tamen in tanta plenitudine. 473.2.e
Spiritus ſanctus Deus eſſe probatur. 209.2.e
in Spiritum ſanctum quomodo Ananias peccauerit. 210.1.a,b
Spiritu ſancto repleti plurimi in Scriptura dicuntur, in quo ſenſu.d
Multoties Spiritus ſanctus qua ratione dari poteſt. 65.e
Spiritus ſancti diuinitas ex quibus locis confirmetur. 758.2.a, & iterum. 755.2.e
Spiritus ſanctus æque Deus eſt, vt Pater & Filius. 773.2.c
Spiritus ſanctus deſcendit ſuper Cornelium, & alios in linguis igneis. 471.2.d
Spiritum ſanctum qui acceperunt ante Baptiſmum non detrahunt per Sacramentum collatæ. 472.1.a
Spiritus ſanctus quoties datus eſt viſibiliter.e
Spiritui ſancto reſiſtere loquenti maximum peccatum, & quæ ſit blaſphemia in Spiritum ſanctum. 266.2.b
in Spiritum ſanctum peccauerunt qui reſtiterunt Stephano, ſed non blaſphemiam in eum commiſerunt.e
Spiritus ſanctus quando ſit locutus cum viris ſanctis. 267.1.a
Spiritus ſanctus omnium, quæ Apoſtoli gerebant eſt auctor. 234.2.a
Spiritus ſanctus Chriſto teſtimonium perhibuit, & quando.b
Spiritus ſanctus teſtis eſt omni exceptione maior & Spiritus ſancti internum teſtimonium quale ſit. ibid.
Spiritus ſanctus pro diuino ſuppoſito eſt ſemper tertia ſanctæ Trinitatis perſona. 48.2.a
Spiritu ſancto plenus non poteſt ſe continere quin diuina loquatur.d
Spiritus ſanctus in Apoſtolis & aliis quomodo loquitur. 87.2.b
Spiritus ſanctus nexus, & amor Patris, & Filij, concordiæ Eccleſiæ auctor eſt. 198.2.e
Spiritus ſanctus velox magiſter eſt. 416.2.c
Spiritus ſanctus Deus demonſtratur. 531.2.c
Spiritui ſancto reſiſtere hi dicuntur, qui eius internas inſpirationes reiiciunt, contra Caluinum.d
Spiritus ſancti dona ſunt qualitates cum gratia iuſtificante connexæ, & Spiritus ſancti qua ratione donum dicatur. 372.1.a
Spiritus ſanctus expers nihil habet columbinum. 373.2.a
Spiritus ſanctus eſt noua lex in monte Sion. 75.1.b
Spiritum ſanctum non receperunt, ſoli Apoſtoli, ſed alij cum eis, & præſertim beata Virgo. 2.b, c, in cœnaculo cur ſit datus.76.1.d, cur repente miſſus.2.a, & in eius aduentu vox de cœlo audita.b
Spiritus ſanctus non aſſumpſit ea corpora in quibus apparuit, in vnionem hypoſtaticam. 77.1.a
Spiritus pro vento ſæpe ponitur.b
Spiritus nomen recte perſonæ tribuitur.c
Spiritus cum quo miſſus eſt Spiritus ſanctus quid ſignificet.d
Spiritus ſanctus eſt id in Eccleſia, & in anima iuſti, quod eſt anima in corpore.2.b, eſt quid ſimile vento.2.c, vehementia eius quid ſignificabat.e
Spiritus ſanctus tanquam in Throno Chriſtianis inſidet.81.1.d, cur deſcendit ſuper Chriſtum in ſpecie columbæ, & ſuper Appſtolos in ſpecie ignis. 2.c, præſcientiæ eius ſigna. 82.1.a
Spiritus ſancti infuſio, effuſio, & diffuſio quid ſint.e
Spiritu ſancto pleni qui dicantur, & quod ſit diſcrimen inter plenum gratia & Spiritu ſancto.2.a,b
Spirituales qualiter infirmiores inſtruere debeant. 411.2.a
Sporta qua Paulus demiſſus eſt, quid ſignificet. 420.1.c
Squamæ quæ in oculis fuerunt quales. 411.1.d, moraliter quid ſquamæ iſtæ ſignificauerint.2.b
Stare verbum quam vim habeat, & peccator non ſtare dicitur. 227.1.a
Stare verbum in Scriptura quam vim habeat. 31.2.d
Stantem nullum dici peccatorem in Eccleſia quid ſit. 32.1.a
Statio, & ſeſſio in Deo quid ſint. 340.2.b
Stare quid ſignificet. 98.1.c
Status tres hominum, inſipientium, proficientium, perfectorum vbi deſignati. 105.1.c
Statua ſalis in quam conuerſa eſt vxor Loth quomodo adhuc perſeueret inſigni plane miraculo. 34.1.d
Statuere peccatum quid ſit, & de verbo ἵστημι in hoc loco. 351.2.a
Stellæ cur quandam exercitus ſimilitudinem gerant, & qua ratione Luna regina cœli dicatur. 312.1.c
in Stellis triplex eſt exercitij proprietas, multo magis in Angelis.2.e
Stephanus quomodo Gamalielis opera ſit ſepulturæ mandatus. 359.2.c, quanta cum veneratione ſit ſepultus.d
pro Stephano preces fuſæ non ſunt, & cur.360.2.b, planctus ei exhibitus qualis fuerit, & cur.c
Stephani celebritas decernitur in Apoſtolicis conſtitutionib.d
Stephanus nomen Græcum eſt, & fuit vnus ex Græcizantibus, ſicut & alij Diaconi. 256.2.b
Stephani ſuper alios Diaconos prærogatiua.c, fuit virgo elegantis formæ, & quaſi Apoſtolus. 257.1.b, priuilegium eius ſingulare.c
Stephanus cur dictus ſit plenus gratia, ſeu fide. 263.2.b
Stephanus & viuus, & mortuus miraculis clarus.2.a,b
Stephanus cur à tot, tantiſque viris diſputando ſit impetitus. 265.2.d
in Stephanum qui diſputauit, fuit Diabolus. 266.1.b
in Stephano quomodo Spiritus ſanctus locutus ſit.d
Stephani, & Chriſti conuenientia. 267.1.c
Stephani accuſationis capita quam inania fuerunt, & parui momenti [illegible] necem illam inferendam. 271.2.b,c
Stephani accuſatores qua ratione defendi poſſint eum in iudicium adduxiſſe. 271.1.c
Stephani duo, vnus Hungariæ Rex, alter Conſtantinopolitanus, à Stephano martyres effecti. 355.1.d
Stephanus orando Paulum acquiſiuiſſe trita eſt Eccleſiæ ſententia.2.d
Stephanus ſe cum Chriſto conferens, oſtendit vtriuſque diſcrimen, & ſimul ſe pro inimicis exaudiri poſtulat. 352.1.a
Stephani mors ſuauiſſima.2.d
Stephanus quo die, & anno mortuus eſt.353.1.d, inuentionis eius dies 354.1.c
Stephani miracula ad obſtinatæ mentis leuationem efficacia duo. 2.c, & 355.1.a
Stephanus ſummo in honore habitus ab initio, eique exempla dicata.

dicata. c, varia ad ſepulcrum illius miracula.2.a, verus Ruben dictus.b,c
Stephanus Spiritu ſancto plenus qua ratione hic iterum ſit dictus. 339.1.a
Stephanus non vidit diuinitatem, neque per viſionem imaginariam Deum & Chriſtum; ſed corporaliter ſolum Chriſtum.d,quomodo hoc factum, vt Stephanus in terra poſitus in cœlo Chriſtum viderit, declaratur. 2.a
Stephani viſio fuit anagogica, media inter viſionem viæ & patriæ.b,Patres dicunt eum vidiſſe Deum,ibid.& c,alij vidiſſe ſolum Chriſtum d, de hac viſione Auctoris ſententia. 340.1.c, nihil temere de hac viſione definiendum eſt, ſed oportet ſententiam ſuam ſuſpendere.d
Stephanus cur Ieſum vidit, & cœlos apertos. 341.1.c
Stephano patienti cur Ieſus ſtare viſus eſt.d
Stephanus qua ratione Ieſum viderit in cœlo.2.c
Stephanus quibus de cauſſis ſe Chriſtum videre in cœlo prædicauerit cum tanta Iudæorum offenſione. 343.2.b,c
Stephanus ex quo vidit Chriſtum mirum concepit pro Chriſto patiendi deſiderium.c
Stephanus non dedit Iudæis ſui ipſius interficiendi cauſſam. 344.1.a
Stephanus quo in loco fuerit lapidatus. 345.2.d
Stephani lapidationis allegoriæ aliquot. 348.2.e & 349.1.a
Stephanus tot coronas habuit, quot martyrum exempla poſt ſe reliquit. 349.1.b
Stephani lapides mira patrant, quorum vnus eſt Anconæ. d, ſanguinis eius vitrea ampulla vbi ſit & mira quæ faciat. ibid.
Stephani verba *Suſcipe ſpiritum meum*, pie & eleganter variis modis efferuntur.2.d,e ſeipſum Chriſto obtulit. 350.1.b
Stephanus cur pro ſe orauerit ſtans & pro inimicis flexis genibus.2.d, de hac oratione multa pro prædicatoribus inferuntur. 351.1.a
Stephani lapidatio non fuit facta iuridice. 850. 1. a, in hac lapidatione Paulus iudicis officio functus non eſt.b,c
Stephanus dictuſne ſit cuſtos carceris, quem Paulus baptizauit. 638.1.b
Stephana quædam ſancta mulier fuit.c
Stephani vultus ſplendor & pulchritudo quanta fuerit. 271. 2. b,fuit ita glorioſus vultus,ac ſi haberet gloriam reſurrectionis. & multa ſimilia.c, eius ſpecies cum decore Moſis comparur.d,cur facies eius adeo reſplenduit.e
Stephanus multis nominibus Angelus dictus eſt, vt Dauid. 272.1.a, quomodo tam modeſte eos qui eum occidere volebant, ſalutauerit. 275.1.d
Stephanus quomodo accuſationis ſuæ capita retundat.2.b
Stephanus cur breuiter hiſtoriam Abrahæ & Ioſeph perſtrinxerit. 323.1.d
Stephanus à crimine purgatus acriter in Iudæos inuehitur non odio, ſed zelo. 331.2.b
contra Stimulum calces, ſeu *calcitrare*, quale prouerbium ſit, & quam vim habeat. 398.1.a
Stimulus ſunt Dei, Chriſtique verba, & quid faciant.c
Stridere dentibus quid ſit, & quomodo Græce dicatur. 338. 1. b, vt hoc ſignum eſt belluinæ iracundiæ.e
Stridor dentium in pœnis inferni & ſtupor quid ſint.e
verus erit hic Stridor dentium in inferno poſt reſurrectionem corporum & fletus. 2.b,c
Studiorum Societas magnum neceſſitudinis vinculũ. 421.2.b
Sub præpoſitio, cui reſpondet ὑπὸ, quam vim habeat. 481.2.d
Subditorum impietas in Principem deriuatur. 439.1.b
Subſtantia pro diuitiis, & facultatibus vſitatum nomen eſt Græce ὕπαρξις. 142.1.d
Subtrahendi verbum quam vim habeat. 748.1.d
Sudaria & ſemicinctia quid ſint. 709.2.e, de quibus nominibus & iis quæ habent ſimiles ſignificationes multa dicuntur d,e
Sudarij & ſemicinctij veteres meminerunt, & Manipulum quod vocamus pro ſudario fuit. 710. 1. b, per hæc Chriſtus maiora operatus eſt, quam quæ ipſe fecerat.d
Suffocatorum eſus an in Concilio prohibitus, & dicitur fuiſſe. 596.1.e, cur fuerit prohibitus.2.b, Græci hoc ſeruant, & Latinos qui iſtam abſtinentiam negligunt redarguunt, ſed temere.c, iterum cur hæc ſint prohibita.d
Suggeſtum, ſeu βῆμα, quis locus ſit. 511.2.d
Sulci rotarum Ægyptiorum in mari rubro hodie cernuntur. 317.1.e
Superlatiuum pro poſitiuo, vt peſſimum pro malo, Interpres ſæpe ponit. 715.2.c
Superior quando facit aliquid inſolitum, licet bonum, oſtendere debet cur id faciat. 480.1.c
Superiores non tenentur reprehenſionem ſubditorum recipere 2.c
Superioris exemplum quanti referat. 439.1.a
Superſtitio, nomen virtutis aliquãdo, quamuis crebrius in vitio ponatur de quo fuſe agitur. 662.1.d
Superſtitionis Athenienſes quomodo ab Apoſtolo arguantur. 2. b
Supplicium extremum à reis extra portam, & vallum ſumi ſolitum a Romanis veteribus. 345.1.d, & a Iudæis etiam.2.b
Supplicio extremo cur Chriſtus extra portam affici voluit. c. ad id notandum in paraſceue oratio haberi ſolita extra vrbem in cœmeteriis.d,e, ad ſupplicium aliud præterquam ad crucem, veſtiti deducebantur. 346.2.c,d
Supplicum mos tangendi genua quid ſignificat: & qui ea de re agunt. 455.1.d,e
Supponere Græce, ὑποβάλλειν, quam vim habeat. 167.1.c
Surgere in Concilio qui ſolerent, & quo modo Petrus in Concilio Ieroſolymitano ſurrexit ſedente Iacobo. 235.1.a
Surgere ſignificat prompte agere. 53.1.d
Suſcitari quot modis quis dicitur. 232.1.d,e
Suſcitatum manifeſtum fieri, quanti referat. 467.1.c
Suſtinere idem quod expectare, à verbo יחל *iachal*. 692. 2.e
Syllepſis in Scripturis frequens, qua quod vnus fecit plures feciſſe dicuntur. 30.2.d
Συγχύνομαι quid ſignificet. 89.1.e
Symbolum Apoſtolorum ab illis quomodo editum. 599.1.b
Συμβιβάζω, quam habeat ſignificationem. 418.1.c
Συμβιβάζω an certus fio, vel ſum, vel alio modo reddi poſſit. 622.1.e
Synagoga vox apud Hebræos triplicem vſum habet. 263.2.d
Synagogæ multiplices erant in vna ciuitate.e
Synagogarum origo quando cœperit. 264.1.a
Synagogæ & templum Iudæis & Gentibus patebant.c
Synagogis præerant Scribæ & Phariſæi. ibid.
Archiſynagogus quis fuerit.d
in Synagogis non conueniebant Iudæi ad tractanda maiora negotia, ſed in Concilio. 268.1.b
Synagogæ multæ erant in vna ciuitate. 395.1.a
in Synagoga liberum fuiſſe cuilibet diſſerere de quacumque re auctor pernegat. 530.2.d
Synagogæ princeps ſuas cuique vices prædicandi dabat. 532. 1. a, cur ab eo Paulus ad dicendum ſit inuitatus.e
Synagogæ nomen eſt veteris populi, vt Eccleſia noui, & cur. 216.2.a
pro Synagoga etiam Eccleſia vſurpatur.e
a Synagoga nulli arcebantur, vt verbo diuino intereſſent. 551. 1. c
Συναλιζόμενος quid ſignificet: & recte conueſcens redditur. 22. 2 b
Syncletius volens ſua retinere in monaſterio, & ſe monachum non fecit, & ſenatorem amiſit. 763.2.e
[illegible] quorum verborum vim comprehendat, quod tamen recte verbo aditio expreſſum eſt. 823.2.d
Synedrium vox Græca à Iudæis retenta. 803.2.a
Synedrij locus in templo fuit.b
Synedrio cur tribunus detulerit, ita vt ad illud venerit.c
Synedrium ex diuerſis conſtabat, & qui ei præerat, ſummus erat Sacerdos. 806.1.b,c
Synedrij loco nullus habitus eſt Iudæis reſpectus. 810.2.e
Συνέχω & συνέχομαι, quibus modis expreſſa ſint à Latino interprete. 684.1.d,e
Synodus Ieroſolymitana præceſſit Antiochenam. 483.2
Synodus non fuit quando Ieroſolymis Paulus venit cum Iacobo actutus. 776. 2. c, non fuit Synodus ſed conceſſio quædam & diſpenſatio. 778.2.c
Syriaca vocabula quot ſint in nouo Teſtamento. 789.2.c, Hebræa cur hæc dicantur.d
Syracuſana ciuitas celeberrima deſcribitur. 885.1.e
Syracuſiæ menſæ in prouerbium abierunt.2.a
Syriæ regio quot & quantas regiones complectatur. 601. 1. c, d
Syriæ pars eſt Celoſyria, in qua eſt Antiochia.e
Syrochaldaica lingua vtebantur Iudæi Chriſti tempore. 62. 1. a, in ea lingua eſt vox hacel dama.c
Syrtis vnde dicatur, & qualis ſit deſcribitur. 866.1.b
Syrtes etiam in terra ſunt, & prope Melitam Lotophagorum.d

T

TAbernacula Orientales fere omnes incolebant. 591.1.b
Tabernaculum id eſt, Chriſti corpus quomodo ſit ſuſcitatum. 590.1.e
Tabernaculum Dauid ſunt Iudæi.2.e
Tabernaculum Moloch quid ſit. 323.2.a, Moloch, & Melchon idolum Ammonitarum, & multiplex eius dictio.a,b,c, non idem eſt quod Angelus. c, quomodo Mercurium, alij Saturnum eum eſſe putauerint.e, idem fuit quod Beelphegor,

vel Priapus. ibid.
Tabernaculum quale ſit quod Moſes conſtruxit. 325.1.b, cur ſic dictum ſit, & arca fœderis.d, quid ſignificauit.e
Tabernaculum & arca quomodo tranſlata fuerint in diuerſa loca, ex quo in terram promiſſionis ſunt delata.2.a,b
Tabernaculum pro templo aliquando ſumitur.c
Tabernaculum & arca, quæ Ieremias occuluit, nunquam reperta ſunt.d, inuenta hęc ſunt Chriſti tempore, ſed myſtice tantùm. 326. 1.a, inuenientur quo tempore Elias cum Enoch conuertet ad fidem Hebræos. ibid. tunc tamen Iudaiſmus reſtaurandus non eſt.b
Tabernaculum & arcam cur Sacerdotes ad Iericho detulerunt, non Cathitæ, quorum hoc munus erat.d
Tabernaculum modo in Eccleſia quid ſit.e
Tabernaculum aliud Dauid fecit, præter illud Moſis. 327.1.b
Tabernacula cur Dauid fieri voluit, non tabernaculum.2.e
Tabernaculum pro templo ſumitur. & quando illud Dauid voluit conſtruere. ibid. ad id conſtruendum Dauid filio omnia parauit. 328.1.b
an Thabitæ piæ fœminæ moleſtum fuerit ad vitam reuocari. 432.2.a
Tacere, ſeu ſilere in Scriptura quid ſignificet. 588.1.a
Temo quid ſit, πηδάλιον Græce. 874.1.a
Tempeſtate exorta Solis aſpectus nauigantibus eripitur. 866. 2.e
In Tempeſtate qualis fuerit, & quam ob cauſam facta ieiunatio. 867.1.c
Templa qui conſtruebant, nomina illorum eis adhærebant. 503.1.c
Templarij quomodo inſtituti, & extincti. 178.1.b
Templum in ſummo honore Iudæi habuerunt, & Chriſto, & Stephano, quia de eo detraxiſſe iudicati ſunt, mortem intulerunt. 269.2.e, 270.1.a
Templi euerſionem Chriſtus non ſemel prædixit. 270.1.b, & Prophetæ alij.c, & Petrus, & Paulus Romæ.e
Templum ab Herode reparatum quam magnificum fuerit. 2.e
Templum Ieroſolymitanum ſummo honore à Gentilibus cultum. 378.2.c, Alexander in eo adoraſſe dicitur. 381.2.a
Templi ſanctitas piam honorem incutiebat, vt Paulum in eo occidere non auderent. 784.1.d
in Templo veteri non fuit ea immunitas, quæ eſt in noſtris Eccleſiis.e
Templum vetus habuit ius azyli, & non polluebatur homicidio, ſed idololatria.2.b
Templum Dei cur dictum ſit ſedes Dei. 330.2.d,e
Templum qui Hæretici vel nullum vel tantùm concionandi cauſa haberi volunt, redarguuntur. 331.1.b
Templo qualiter Deus nullo modo comprehendatur.c
Templum quatenus Deus, vel quid aliud inhabitare dicatur.e
Templum totum ſanctum erat, pars quædam tamen ſanctum dicebatur. 785.2.a
Templi ſecundi ingreſſu Chriſtiani fuerunt prohibiti, qui non fuerant Iudæi.e
Templum locus aptus eſt ad prædicandum verbum Dei. 227. 1.b, quod confirmatur Scripturis, & aliis modis.b,c
Templa ad Orientem ſpectare vnde mos fluxerit. 228.1.c
Templum Salomonis, ſeu Herodis quatuor porticus habebat, quæ illæ, & quibus patebant. 151.2.d
Templi porticus Salomonis deſcriptio, & quæ Specioſa illius porta fuerit.e
ad Templum cæcis, & claudis patebat aditus. 152.1.a, cæci, & claudi Templum non intrabant, vnde ſumptum hoc prouerbium.b
Templi Specioſam portam quis ædificauerit.d
Templum ingreſſuri Apoſtoli pauperem prius audierunt. 153. 2.a
Templum locus aptus & ad orationem faciendam, & ad prædicandum. 143.1.e
Templum fuit frequentatum à Chriſto, & Apoſtolis orationis cauſſa.2.a
Templi nomen rarum apud veteres, & cur.b
Templa vni Deo, non Martyribus ſacra, in memoriam tamen Martyrum.d, in errore verſatur, qui ſe æque bene alibi, quam in Templo oraturum putat. 149.2.b,c
Temporum ſupputatio a natiuitate Iſaac vſque ad Dauidem. 534.1.d,e, quot annis iudices apud Hebræos populum Hebræum gubernarint.e, & 2.a, Caietanus quid de his annis ſcripſerit, & Gagneius.c,d
Auctor de his Temporibus quid ſentiendum ſit incertus redditur. 535.1.a
Tempus cronologiæ cur aliquando Lucas non ſeruauerit. 515. 2.b
Tenebræ, & lux cuius rei ſymbola ſint in Scriptura. 852.1.d
Tenebræ damnationis ſtatum & lux beatitudinis deſignant.e
Tentare Spiritum Domini quid ſit. 215.2.b
Tentatio Dei quid ſit variè explicatur. 585.2.b, & ruſum quid ſit Tentare Deum.ibid.
Tentationes qui maxime graues ſuſtineant, & quantæ hoc ſit perfectionis ſignum. 232.2.b
in maximis gaudere Tentationibus perfectorum eſt, quales fuerunt Apoſtoli. 229.1.a
Tentationi qualiter reſpondendum nobis eſt. 191.1.d
Terra ad quā ire iuſſus eſt Abraham, et fuit incognita. 280.1.e, id quomodo verum ſit, etiamſi nomen eius notum habuerit.2.e, promiſſa quo tempore diuiſa fuerit. 534.1.c,d,e
per Terrorem, Angelo viſo, corpus debilitatur. 440.2.c
Tertullianus furit in Catholicos. 441.1.e
Taſtamentum, Græce διαθήκη, & Hebraice ברית *berith*, quam vim habeat. 173.1.b, non debet dici fœdus, vel pactum.c
Teſtamentum, & pactum in quo differant.d
Teſtamento qui vſi ſunt, pro Hebræo ברית *berith*, non excuſandi, ſed laudandi.e
Teſtamenti nomen Scriptura pro fœdere amat.2.a
cur Scriptura Teſtamentum dicatur.ibid.
Teſtimonium falſum res eſt maxime formidabilis, cum exemplis. 268.1.c
Teſtimonium falſum quibus pœnis vindicatum ſit.e
pœnæ a legibus, & populis in falſos Teſtes conſtitutæ. 2.a
Teſtes falſi quomodo illi fuerint, qui Stephanum accuſarunt. 271.1.c
Terra cur dicatur ſcabellum pedum Dei 330.2.b
Terræ nomine intelligitur caro Chriſti, quæ adorari iubetur.c
Terra eſt vbicumque habitatur, licet locus ſit ſublatus à ſolo. 479.1.d
Terræ facies cur dicatur extrema eius ſuperficies. 669.1.a
Terra vniuerſa ab hominibus habitata.b
Terra οἰκουμένη pro mundi aliqua terra, & vrbe ſumitur. 649. 1.a
Terræmotus à Paulo in carcere conſtituto excitati effectus mirabiles. 656.2.a, hunc etiam alij vincti perceperunt, & cur non fugerint apertis ianuis.b
Terræmotus cur factus ſit, cùm Apoſtoli Deum oraſſent. 197. 1.c
Terræmotus Deus non niſi graui de cauſſa immittit.d
Terræmotus aliquot recenſentur.e
Terræmotus vt rem inſolitam, & miram Scripturæ memorant. 2.a
Terram moueri perenni motu qui teneant, & qui contradicant. ibidem. hæc opinio eſt temeraria, & fidei contraria.b
nouum Teſtamentum eſt lex amoris, vetus timoris, quomodo hoc intelligendum multis explicatur. 586.2.d
Teſtamentum vetus grauius nouo, quia permittebat temporalia, & gratia erat noui Teſtamenti propria. e, & 587. 1.a
Teſtamentum nouum quot, & quantis bonis abundet ſupra vetus. 587.1.b,c
Tetrarchæ & Regis nomen aliquando confunditur. 493. 2.a
Thalaſſa quis locus ſit, & an pro eo dicendum Laſæa. 861.2.a, eſt ita legendum, ſicut legimus.b
Tharſus patria Diui Pauli celebris quænam ſit, & eius etymon. 788.2.d
Tharſus Iuliopolis dicta, & eius diuerſa à diuerſis Imperatoribus conceſſa priuilegia. 800 1.e
Tharſus Pauli ciuitas vnde nomen habuerit, & multa de hoc nomine. 406.2.b
Tharſus multa alia præterea ſignificat.e
Theatrum quis locus eſſet, & quomodo ad eum artifices conuenerint. 724.2.d,e
rei, qui in Theatro puniebantur. 725.1.1.a
in Theatrum qui ſe dederunt, vt ab infidelibus occiderentur, mirandi ſunt, non imitandi. 727.1.a
Thecla virgo, & martyr, quæ & qualis. 3.2.a, eius geſta Hieronymus in dubium reuocans non videtur audiendus. b
Thecla a Paulo Iconij conuerſa. 358.2.a, mundo muliebri distracto, vt Paulum viſeret, a cuſtodibus impetrauit. ibidem.
Theodas ſeditionis auctor quis fuerit. 237. 1.d, Ioſephi de eo error.e, vnus tantum fuit, & non duo, vt quidam putant. 2.e
Theodoſius Imperator quotidie Euangelium lectitabat. 43. 1.e
Theologorum eſt ſcrutari Scripturas, ſed quomodo. 652. 2.d
Theophilus quid ſignificet, & vtrum ſit commune nomen, an

dicata. c, varia ad ſepulcrum illius miracula.2.a, vetus Ruben dictus.b,c
Stephanus Spiritu ſancto plenus qua ratione hic iterum ſit dictus. 339.1.a
Stephanus non vidit diuinitatem, neque per viſionem imaginariam Deum & Chriſtum, ſed corporaliter ſolum Chriſtum d, quomodo hoc factum, vt Stephanus in terra poſitus in cœlo Chriſtum viderit, declaratur. 2.a
Stephani viſio fuit anagogica, media inter viſionem vitæ & patriæ.b, Patres dicunt eum vidiſſe Deum, ibid.& c, alij vidiſſe ſolum Chriſtum d, de hac viſione Auctoris ſententia. 340.1.c, nihil temere de hac viſione definiendum eſt, ſed oportet ſententiam ſuam ſuſpendere.d
Stephanus cur Ieſum vidit, & cœlos apertos. 341.1.c
Stephano patienti cur Ieſus ſtare viſus eſt.d
Stephanus qua ratione Ieſum viderit in cœlo.2.c
Stephanus quibus de cauſſis ſe Chriſtum videre in cœlo prædicauerit cum tanta Iudæorum offenſione. 343.2.b,c
Stephanus ex quo vidit Chriſtum mirum concepit pro Chriſto patiendi deſiderium.e
Stephanus non dedit Iudæis ſui ipſius interficiendi cauſſam. 344.1.a
Stephanus quo in loco fuerit lapidatus. 345.2.d
Stephani lapidationis allegoriæ aliquot. 348.2.e & 349.1.a
Stephanus tot coronas habuit, quot martyrum exempla poſt ſe reliquit 349.1.b
Stephani lapides mira patrant, quorum vnus eſt Anconæ.d, ſanguinis eius vitrea ampulla vbi ſit & mira quæ faciat. ibid
Stephani verba *Suſcipe ſpiritum meum*, pie & eleganter variis modis efferuntur.2.d,e ſeipſum Chriſto obtulit. 350.1.b
Stephanus cur pro ſe orauerit ſtans & pro inimicis flexis genibus.2.d, de hac oratione multa pro prædicatoribus inferuntur 351.1.a
Stephani lapidatio non fuit facta iuridice 850.1.a, in hac lapidatione Paulus iudicis officio functus non eſt.b,c
Stephanus dictuſne ſit cuſtos carceris, quem Paulus baptizauit 638.1.b
Stephana quædam ſancta mulier fuit.e
Stephani vultus ſplendor & pulchritudo quanta fuerit. 271.2.b, fuit ita glorioſus vultus, ac ſi haberet gloriam reſurrectionis. & multa ſimilia.c, eius ſpecies cum decore Moſis comparatur.d, cur facies eius adeo reſplenduit.e
Stephanus multis nominibus Angelus dictus eſt, vt Dauid. 272.1.a, quomodo tam modeſte eos qui eum occidere volebant, ſalutauerit. 275.1.d
Stephanus quomodo accuſationis ſuæ capita retundat 2.b
Stephanus cur breuiter hiſtoriam Abrahæ & Ioſeph perſtrinxerit. 323.1.d
Stephanus a crimine purgatus acriter in Iudæos inuehitur non odio, ſed zelo. 331.2.b
contra Stimulum calces, ſeu *calcitrare*, quale prouerbium ſit. & quam vim habeat. 398.1.a
Stimulus ſunt Dei, Chriſtique verba, & quid faciant.c
Stridere dentibus quid ſit, & quomodo Græce dicatur. 338.1.b, vt hoc ſignum eſt belluinæ iracundiæ.e
Stridor dentium in pœnis inferni & ſtupor quid ſint.e
verus erit hic Stridor dentium in inferno poſt reſurrectionem corporum & fletus. 2.b,c
Studiorum Societas magnum neceſſitudinis vinculū. 421.2.b
Sub præpoſitio, cui reſpondet ὑπὸ, quam vim habeat. 481.2.d
Subditorum impietas in Principem deriuatur. 439.1.b
Subſtantia pro diuitiis, & facultatibus vſitatum nomen eſt Græce ὑπάρξεις 142.1.d
Subtrahendi verbum quam vim habeat. 748.1.d
Sudaria & ſemicinctia quid ſint. 709.2.e, de quibus nominibus & iis quæ habent ſimiles ſignificationes multa dicuntur d,e
Sudarij & ſemicinctij veteres meminerunt, & Manipulum quod vocamus pro ſudario fuit. 710.1.b, per hæc Chriſtus maiora operatus eſt, quam quæ ipſe fecerat.d
Suffocatorum eſus an in Concilio prohibitus, & dicitur fuiſſe. 596.1.e, cur fuerit prohibitus.2.b, Græci hoc ſeruant, & Latinos qui iſtam abſtinentiam negligunt redarguunt, ſed temere.c, iterum cur hæc ſint prohibita.d
Suggeſtum, ſeu βῆμα, quis locus ſit. 511.2.d
Sulci rotarum Ægyptiorum in mari rubro hodie cernuntur. 317.1.e
Superlatiuum pro poſitiuo, vt peſſimum pro malo, Interpres ſæpe ponit. 715.2.c
Superior quando facit aliquid inſolitum, licet bonum, oſtendere debet cur id faciat. 480.1.c
Superiores non tenentur reprehenſionem ſubditorum recipere 2.c
Superioris exemplum quanti referat. 459.1.a
Superſtitio, nomen virtutis aliquādo, quamuis crebrius in vitio ponatur de quo fuſe agitur. 662.1.d
Superſtitionis Athenienſes quomodo ab Apoſtolo arguantur. 2.b
Supplicium extremum à reis extra portam, & vallum ſumi ſolitum a Romanis veteribus. 345.1.d, & a Iudæis etiam.2.b
Supplicio extremo cur Chriſtus extra portam affici voluit. c. ad id notandum in paraſceue oratio haberi ſolita extra vrbem in cœmeteriis.d,e, ad ſupplicium aliud præterquam ad crucem, veſtiti deducebantur. 346.2.c,d
Supplicum mos tangendi genua quid ſignificat: & qui ea de re agunt. 455.1.d,e
Supponere Græce, ὑποβάλλειν, quam vim habeat. 167.1.c
Surgere in Concilio qui ſolerent, & quo modo Petrus in Concilio Ieroſolymitano ſurrexit ſedente Iacobo. 235.1.a
Surgere ſignificat prompte agere. 53.1.d
Suſcitari quot modis quis dicitur. 232.1.d,e
Suſcitatum manifeſtum fieri, quanti referat. 467.1.c
Suſtinere idem quod expectare, à verbo יחל *iachal*. 692.2.c
Syllepſis in Scripturis frequens, qua quod vnus fecit plures feciſſe dicuntur. 30.2.d
Συγχύνομαι quid ſignificet. 89.1.e
Symbolum Apoſtolorum ab illis quomodo editum. 599.1.b
Συμβιβάζω, quam habeat ſignificationem. 418.1.c
Συμβιβάζω an certus fio, vel ſum, vel alio modo reddi poſſit. 622.1.e
Synagoga vox apud Hebræos triplicem vſum habet. 263.2.d
Synagogæ multiplices erant in vna ciuitate.e
Synagogarum origo quando cœperit. 264.1.a
Synagogæ & templum Iudæis & Gentibus patebant.c
Synagogis præerant Scribæ & Phariſæi. ibid.
Archiſynagogus quis fuerit.d
in Synagogis non conueniebant Iudæi ad tractanda maiora negotia, ſed in Concilio. 268.1.b
Synagogæ multæ erant in vna ciuitate. 395.1.a
in Synagoga liberum fuiſſe cuilibet diſſerere de quacumque re auctor pernegat. 530.2.d
Synagogæ princeps ſuas cuique vices prædicandi dabat. 531.1.a, cur ab eo Paulus ad dicendum ſit inuitatus.e
Synagogæ nomen eſt veteris populi, vt Eccleſia noui, & cur. 216.2.a
pro Synagoga etiam Eccleſia vſurpatur.c
a Synagoga nulli arcebantur, vt verbo diuino intereſſent. 551.1.c
Συναλίζομαι quid ſignificet; & recte conueſcens redditur. 12.2.b
Syncletius volens ſua retinere in monaſterio, & ſe monachum non fecit, & ſenatorem amiſit. 763.2.e
Συνεπιτίθεμαι quorum verborum vim comprehendat, quod tamen recte verbo adiicio expreſſum eſt. 823.2.d
Synedrium vox Græca a Iudæis retenta. 803.2.a
Synedrij locus in templo fuit.b
Synedrio cur tribunus detulerit, ita vt ad illud venerit.c
Synedrium ex diuerſis conſtabat, & qui ei præerat, ſummus erat Sacerdos. 806.1.b,c
Synedrij loco nullus habitus eſt Iudæis reſpectus. 810.2.e
Συνέχω & συνέχομαι, quibus modis expreſſa ſint à Latino interprete. 684.1.d,e
Synodus Ieroſolymitana præceſſit Antiochenam. 483.a
Synodus non fuit quando Ieroſolymis Paulus venit cum Iacobo acturus. 776.2.c, non fuit Synodus ſed conceſſio quædam & diſpenſatio. 778.2.c
Syriaca vocabula quot ſint in nouo Teſtamento. 789.2.c, Hebræa cur hæc dicantur.d
Syracuſana ciuitas celeberrima deſcribitur. 885.1.e
Syracuſiæ menſæ in prouerbium abierunt.2.a
Syriæ regio quot & quantas regiones complectatur. 601.1.c,d
Syriæ pars eſt Celoeſyria, in qua eſt Antiochia.e
Syrochaldaica lingua vtebantur Iudæi Chriſti tempore 62.1.a, in ea lingua eſt vox hacel dama.c
Syrtis vnde dicatur, & qualis ſit deſcribitur. 866.1.b
Syrtes etiam in terra ſunt, & prope Melitam Lotophagorum.d

T

TAbernacula Orientales fere omnes incolebant. 591.1.b
Tabernaculum id eſt, Chriſti corpus quomodo ſit ſuſcitatum. 590.1.e
Tabernaculum Dauid ſunt Iudæi.2.e
Tabernaculum Moloch quid ſit. 323.1.a, Moloch, & Melchun idolum Ammonitarum, & multiplex eius dictio.a,b,c, non idem eſt quod Angelus.c, quomodo Mercurium, alij Saturnum eum eſſe putauerint.e, idem fuit quod Beelphegor,

vel Priapus ibid.
Tabernaculum quale ſit quod Moſes conſtruxit. 325.1.b, cur ſic dictum ſit, & arca fœderis.d, quid ſignificauit.e
Tabernaculum & arca quomodo tranſlata fuerint in diuerſa loca, ex quo in terram promiſſionis ſunt delata.2.a,b
Tabernaculum pro templo aliquando ſumitur.c
Tabernaculum & arca, quæ Ieremias occuluit, nunquam reperta ſunt.d, inuenta hęc ſunt Chriſti tempore, ſed myſtice tantùm. 326.1.a, inuenientur quo tempore Elias cum Enoch conuertet ad fidem Hebræos. ibid. tunc tamen Iudaiſmus reſtaurandus non eſt.b
Tabernaculum & arcam cur Sacerdotes ad Iericho detulerunt, non Cathitæ, quorum hoc munus erat.d
Tabernaculum modo in Eccleſia quid ſit.e
Tabernaculum aliud Dauid fecit, præter illud Moſis. 327.1.b
Tabernacula cur Dauid fieri voluit, non tabernaculum.2.e
Tabernaculum pro templo ſumitur. & quando illud Dauid voluit conſtruere. ibid. ad id conſtruendum Dauid filio omnia parauit. 328.1.b
an Thabitæ piæ fœminæ moleſtum fuerit ad vitam reuocari. 432.2.a
Tacere, ſeu ſilere in Scriptura quid ſignificet. 588.1.a
Temo quid ſit, πηδάλιον Græce. 874.1.a
Tempeſtate exorta Solis aſpectus nauigantibus eripitur. 866.2.e
in Tempeſtate qualis fuerit, & quam ob cauſam facta ieiunatio. 867.1.c
Templa qui conſtruebant, nomina illorum eis adhærebant. 503.1.c
Templarij quomodo inſtituti, & extincti. 178.1.b
Templum in ſummo honore Iudæi habuerunt, & Chriſto, & Stephano, quia de eo detraxiſſe iudicati ſunt, mortem intulerunt. 269.2.e, 270.1.a
Templi euerſionem Chriſtus non ſemel prædixit. 270.1.b, & Prophetæ alij.c.& Petrus, & Paulus Romæ.e
Templum ab Herode reparatum quam magnificum fuerit. 2.e
Templum Ieroſolymitanum ſummo honore à Gentilibus cultum. 378.2.c, Alexander in eo adoraſſe dicitur. 381.2.a
Templi ſanctitas pium honorem incutiebat, vt Paulum in eo occidere non auderent. 784.1.d
in Templo veteri non fuit ea immunitas, quæ eſt in noſtris Eccleſiis.e
Templum vetus habuit ius azyli, & non polluebatur homicidio, ſed idololatria.2.b
Templum Dei cur dictum ſit ſedes Dei. 330.2.d,e
Templum qui Hæretici vel nullum vel tantùm concionandi cauſa haberi volunt, redarguuntur. 331.1.b
Templo qualiter Deus nullo modo comprehendatur.c
Templum quatenus Deus, vel quid aliud inhabitare dicatur.e
Templum totum ſanctum erat, pars quædam tamen ſanctum dicebatur. 785.2.a
Templi ſecundi ingreſſu Chriſtiani fuerunt prohibiti, qui non fuerant Iudæi.e
Templum locus aptus eſt ad prædicandum verbum Dei. 227.1.b, quod confirmatur Scripturis, & aliis modis.b,c
Templa ad Orientem ſpectare vnde mos fluxerit. 228.1.c
Templum Salomonis, ſeu Herodis quatuor porticus habebat, quæ illæ, & quibus patebant. 151.2.d
Templi porticus Salomonis deſcriptio, & quæ Specioſa illius porta fuerit.e
ad Templum cæcis, & claudis patebat aditus. 152.1.a, cæci, & claudi Templum non intrabant, vnde ſumptum hoc prouerbium.b
Templi Specioſam portam quis ædificauerit.d
Templum ingreſſuri Apoſtoli pauperem priùs audierunt. 153.2.a
Templum locus aptus & ad orationem faciendam, & ad prædicandum. 143.1.e
Templum fuit frequentatum à Chriſto, & Apoſtolis orationis cauſſa.2.a
Templi nomen tatum apud veteres, & cur.b
Templa vni Deo, non Martyribus ſacra, in memoriam tamen Martyrum.d, in errore verſatur, qui ſe æque bene alibi, quam in Templo oraturum putat. 149.2.b,c
Temporum ſupputatio à natiuitate Iſaac vſque ad Dauidem. 534.1.d,e, quot annis iudices apud Hebræos populum Hebræum gubernarint.e, & 2.a, Caietanus quid de his annis ſcripſerit, & Gagneius.c,d
Auctor de his Temporibus quid ſentiendum ſit incertus redditur. 535.1.a
Tempus cronologiæ cur aliquando Lucas non ſeruauerit. 515.2.b
Tenebræ, & lux cuius rei ſymbola ſint in Scriptura. 852.1.d
Tenebræ damnationis ſtatum & lux beatitudinis deſignant.e
Tentare Spiritum Domini quid ſit. 215.2.b
Tentatio Dei quid ſit varie explicatur. 585.2.b, & rurſum quid ſit Tentare Deum.ibid.
Tentationes qui maxime graues ſuſtineant, & quantæ hoc ſit perfectionis ſignum. 232.2.b
in maximis gaudere Tentationibus perfectorum eſt, quales fuerunt Apoſtoli. 229.1.a
Tentationi qualiter reſpondendum nobis eſt. 191.1.d
Terra ad quã ire iuſſus eſt Abraham, et fuit incognita. 280.1.c, id quomodo verum ſit, etiamſi nomen eius notum habuerit.2.c, promiſſa quo tempore diuiſa fuerit. 534.1.c,d,e
per Terrorem, Angelo viſo, corpus debilitatur. 440.2.c
Tertullianus ſunt in Catholicos. 441.1.e
Taſtamentum, Græce διαθήκη, & Hebraice ברית *berith*, quam vim habeat. 273.1.b, non debet dici fœdus, vel pactum.c
Teſtamentum, & pactum in quo differant.d
Teſtamento qui vſi ſunt, pro Hebræo ברית *berith*, non excuſandi, ſed laudandi.e
Teſtamenti nomen Scriptura pro fœdere amat.2.a
cur Scriptura Teſtamentum dicatur.ibid.
Teſtimonium falſum res eſt maxime formidabilis, cum exemplis. 268.1.c
Teſtimonium falſum quibus pœnis vindicatum ſit.e
pœnæ a legibus, & populis in falſos Teſtes conſtitutæ.2.a
Teſtes falſi quomodo illi fuerint, qui Stephanum accuſarunt. 271.1.c
Terra cur dicatur ſcabellum pedum Dei 330.2.b
Terræ nomine intelligitur caro Chriſti, quæ adorari iubetur.c
Terra eſt vbicumque habitatur, licet locus ſit ſublatus à ſolo. 479.1.d
Terræ facies cur dicatur extrema eius ſuperficies. 669.1.a
Terra vniuerſa ab hominibus habitata.b
Terra οἰκουμένη pro mundi aliqua terra, & vrbe ſumitur. 649.2.a
Terræmotus à Paulo in carcere conſtituto excitati effectus mirabiles. 636.2.a, hunc etiam alij vincti perceperunt, & cur non fugerint apertis ianuis.b
Terræmotus cur factus ſit, cùm Apoſtoli Deum oraſſent. 197.1.c
Terræmotus Deus non niſi graui de cauſſa immittit.d
Terræmotus aliquot recenſentur.e
Terræmotus vt rem inſolitam, & miram Scripturæ memorant. 2.a
Terram moueri perenni motu qui teneant, & qui contradicant. ibidem. hæc opinio eſt temeraria, & fidei contraria.b
nouum Teſtamentum eſt lex amoris, vetus timoris, quomodo hoc intelligendum multis explicatur. 586.2.d
Teſtamentum vetus grauius nouo, quia permittebat temporalia, & gratia erat noui Teſtamenti propria.e, & 587.1.a
Teſtamentum nouum quot, & quantis bonis abundet ſupra vetus. 587.1.b,c
Tetrarchæ & Regis nomen aliquando confunditur. 493.2.a
Thalaſſa quis locus ſit, & an pro eo dicendum Laſæa. 862.2.a, eſt ita legendum, ſicut legimus.b
Tharſus patria Diui Pauli celebris quænam ſit, & eius etymon. 788.2.d
Tharſus Iuliopolis dicta, & eius diuerſa à diuerſis Imperatoribus conceſſa priuilegia. 800 1.e
Tharſus Pauli ciuitas vnde nomen habuerit, & multa de hoc nomine. 406,2.b
Tharſus multa alia præterea ſignificat.e
Theatrum quis locus eſſet, & quomodo ad eum artifices conuenerint. 724.2.d,e
rei, qui in Theatro puniebantur. 725.1.1.a
in Theatrum qui ſe dederunt, vt ab infidelibus occiderentur, mirandi ſunt, non imitandi. 727.1.a
Thecla virgo & martyr, quæ & qualis. 5.2.a, eius geſta Hieronymus in dubium reuocans non videtur audiendus. b
Thecla à Paulo Iconij conuerſa. 558.2.a, mundo muliebri diſtracto, vt Paulum viſeret, à cuſtodibus impetrauit. ibidem.
Theodas ſeditionis auctor quis fuerit. 257.1.d, Ioſephi de eo error.e, vnus tantum fuit, & non duo, vt quidam putant. 2.e
Theodoſius Imperator quotidie Euangelium lectitabat. 43.1.e
Theologorum eſt ſcrutari Scripturãs, ſed quomodo. 652.2.d
Theophilus quid ſignificet, & vtrum ſit commune nomen, an

proprium. 7.1.a
Theophilus nomen eſt proprium viri,d. quis autem fuerit adhuc dubitatur. 2. a, fuit potius laicus, quam ſacer,& Lucæ diſcipulus.b,c
Theophili ex nomine quæ moralia documenta poſſimus percipere.d
Theophylus cur ſine epitheto optimi hic nominatus fuerit. e
Theſſalonica quæ vrbs ſit, & vnde nomen habeat, & de Epiſtolis ad Theſſalonicenſes.645.2.b,ei dant celebritatem.c
Theſſalonicenſes fuerunt nobiliores, qui in ea vrbe Chriſti fidem receperunt.651.2.b,quomodo verbum Dei à Paulo acceperint.c,qua ratione Scripturas ſcrutati ſint.d,hoc eis maxime licuit.e
Theſſalonicenſes non ſcrutati ſunt Scripturas, vt crederent, ſed vt in fide ſtabilirentur. 653.1.c
Theſſalonicenſium multi conuerſi ſunt, & mulierum etiam honeſtæ.2.b
qui ex Theſſalonica pro Theſſalonicenſibus & qui ex Roma pro Romanis & ſimilia Græcis vſitata.c
Theudas vnde denominetur, ex Oecumenio. 237.1.a
Thiatyrenorum ciuitas vbi eſſet, & vnde ſic dicta.626.2.c,ad hanc ciuitatem cur Ioannes ei Apocalypſi ſcribat, & ſic de Propheteſſis Montani, quæ ciuitatem illam deceperunt. d,e
Thomas quo ordine numeretur inter Apoſtolos. 40. 2. a,cur Didymus dicatur. b, eius conſtitutio de initiandis Subdiaconis.d,adiecit Symbolo, *Carnis reſurrectionem*. ibid.
Tiberius imperator, ſub quo nomen Chriſtianum in orbem erupit,prohibuit perſecutionem. 425.1.c
Timon vnus ex ſeptem quid fecerit breuiter, & oſtenditur vnus non eſſe,ſed duo. 258.1.a
Timor quidam naſcitur ex magna opinione, & reuerentia erga aliquem,cum exemplis. 139.2.b
Timori ſubditis Prælati eſſe non debent,niſi degenerent in beſtias.d
Timor quomodo in Paulum cadere potuit, etiamſi a Chriſto ea de re certior factus fuerit. 868.1.c
Timor ſeruilis,& filialis qui ſint. 106.1.c, d
Timor populi continuit perſecutores ab iniuriis Apoſtolorum,& Chriſti 191.2.b
Timor Iudæos a perſecutione Chriſti, & Apoſtolorum arcebat. 230.2.a
Timor Domini præclaris titulis inſignitur. 400.1.d
Timoris nomine lex ſcripta, imo & Deus ipſe ſignificatur. 457.2.b
Timorem qualem ex Paulo Chriſtus excuſſit. 686.2.b
Timorati viri quinam dicantur Græce εὐλαβεῖς. 359.2.a
Timotheus quando Epheſi inſtitutus ſit Epiſcopus incertum. 734.2.e
Timothei laudes ex diuo Paulo collectæ 616. 1.d.e,eius opera ſæpe Paulus vtebatur 2.a,fuit Præfectus ab ipſo Epheſiis Epiſcopus.b
Timotheum cur Paulus circumcidi ſit paſſus.d
Timotheus cur ſit ab Apoſtolo Corinthum miſſus. 720.1.e
Timotheus fuit carus Philippenſibus 2.a
Titus Iuſtus differt ab eo,ad quem Pauli exſtat epiſtola.685.2.c,cur iſte dicatur colens Deum. ibid.
Tobiæ liber Hebraice extat,ſed non in Bibliis vulgaribus Hebraicis. 277.2.e
Tolle eum,quam vim habet in Scriptura. 787.1.c
Tolle in crucem, Cicero dixit.e
Tolli de terra, vel auferri, vel abſcindi quid ſit. 798.1.a
Tonſura Clericorum,& Monachorum vnde originem habuit. 694.1.e
Tondere comam Clericis præceptum, & radere barbam prohibitum. 2.a,b
ex Tonſura Epiſcopi coronæ nomen acceperunt.c
Tonſura Monachorum, & Clericorum cuius rei ſignum ſit.d
Torqueri verbum forenſe, vnde Tortura, quæ & quæſtio dicitur. 798.2.c
ad Torturam fama non ſufficit,neque ſuſpicio leuis.d
Torturæ probatio per ſe fallax eſt, ſine debitis iudiciis præcedentibus.
à Tortura perſonæ immunes quæ ſint. 799.2.c
Tota ciuitas confundi quomodo dicatur,& ſimilia. 785.2.d
Tradere ſe impudicitiæ,& Tradi Satanæ quid ſit. 575.1.c
Traditiones Paulus retinendas docet. 758.1.d
Traditi verbi, & non ſcripti magna eſt in Eccleſia auctoritas. 763.1.c
Traditionum auctoritas ex paucis Patrum ſcriptis agnoſcenda,& veneranda eſt. 3.2.c,d
Traditiones Chriſtus ſe mutaturum prædixit. 276.1.c
Traditiones hæ non continent Kabbalam, ſed omnem Moſis doctrinam ſcriptam, vel non ſcriptam, 2. a.ſed proprie ſunt verbum non ſcriptum.b
Traditiones male impugnantur ex ſermone Pauli. 854.2.a
Traditioni Apoſtolicæ, & Eccleſiæ doctrinis inhærendum. 155.2.e
Tradendi verbum quid importet. 161.1.b
Trahitur quis ad iudicium,etiam ſine vi. 649.1.d
Tranſire,& pertranſire quam vim in Scriptura habeãt.465.2.d
Tres Tabernæ quis locus ſit. 887.2.b
Tribulatione animus ab hiſce caducis rebus ſeuocatur, quibus inſueuit. 572.2.c
Tribulatio eſt gradus,& via ad regnum cœlorum.d
Tribulationibus eo quis eſt locupletior,quo iuſtior.e
Tribulationes quę,& quanta hominibus ſuppetant, & ex quibus oriantur. 573.1.a
Tribulationem qui non patitur, timendum ne non Chriſtiane viuat.b
Tribulationes pati Deo eſt perhonorificum,& nobis, Diabolo dedecoroſum.c,d
Tribulationes non hæ, vel illæ, ſed qualibet nobis ſufferendę. 2. b
Tribulatio facit, vt ad Deum conuertamur. 396.2.d
Tribulationis fructus eſt gaudium in Spiritu ſancto. 557.2.a
Tribunal, Græce βῆμα, & prætorium & atrium,& ſimilia quęnam loca eſſent. 689.1.c
Tribunal proprie Iudicum erat, Doctorum cathedra, ſolium Regum. ibid.
Tribuni in Paulum humanitas, in eo quod ſororis eius filium lubenter excepit. 815.1.
Tribunus Lyſias cur Claudius dictus ſit. 817. 1. a, Paulum cur Iudæis eripuerit, præſidi narrans mentitus eſt.e
Tribunus qui Paulum flagellis cædi iuſſit, paratum fuit æquus. 798.2.e
Tribunus quis fuerit qui à morte Paulum liberauit. 785.2.a
Tribunus hic, nec non & milites eius fuerunt Gentiles.786.1.a
Tribunus non poterat per ſe mortis ferre ſententiam. 2.b
Tribunus qualiter militem caſtigabat, verberibus,& poſt eum reliqui. 787.2.a
Tribunus Paulum Græce interrogauit,& cur.d
Tribus duodecim comprehendunt vniuerſum Iſraelem. imo vero vniuerſitatem Gentium. 848.2.c
Tribus tredecim fuerant, ſed cur duodecim numerentur, & quomodo tribus Leui numerum faciat, vel non.d
Tribus Leui etiam poſtquam delecta eſt ad templi miniſterium connumeratur inter tribus.e
Triduo hoſpitari in locis religioſis ſolemne eſt, & factitatum Apoſtolorum temporibus. 895.2.
ſanctæ Trinitatis perſonarum attributorum certa accommodatio. 19.1.d
ſanctæ Trinitatis explicatæ fides eſt omnibus neceſſaria. 129. 2.d,eius myſterium appellatur regula & dogma Chriſtianę religionis & quare. 129. 2. d, perſonæ tres Chriſti nomine non ſatis explicantur.e
ſanctæ Trinitati toti opera omnia ſunt communia, quæ ad proprietates ſingularum perſonarum non pertinent.e
Trinitatis perſona, quæ apparuit in viſione celebri Iſaiæ.d
ſanctæ Trinitatis perſonarum inſeparabilitas tanta eſt, vt qui habet vnam perſonam, reliquas habeat. 85.2.e
ſanctæ Trinitatis dogma proprium eſt Chriſtianę fidei 84.1.d
ſanctæ Trinitatis miſterium vbi declaretur. 102.2.d,e
ſanctæ Trinitatis fides explicita Chriſtiano eſt neceſſaria. 705. 1. d
Triticum quemlibet cibum, & præſertim panem ſignificat. 873.2.b
Troas quæ regio ſit,& vnde dicatur. 620.1.b
Trophimos duos fuiſſe quidam putant,ſed non probatur.785. 2. b
Trophimus Pauli diſcipulus quando relictus infirmus Mileti & quid de eo alij ſcribant. 736. 2.a, fuit Arelatenſis Epiſcopus,& Gregorij Turonenſis memoriæ lapſus.c
Τεχνοποιΐα quidnam ſit. 533.1.c
Tu qui es, vel, *vos autem qui eſtis*, quam vim habeant. 713.1.d,ad varia exprimenda varij hiſce vocibus vſi ſunt.e
Tu videris huius phraſis quæ vis ſit. 690.2.d
Tullij Criſpoldi de Iudæorum, & Chriſtianorum ſacrificiis in fine mundi permiſcendis ſomnium. 16.2.e
Turbæ vox non concitatam multitudinem, ſed concionem & cœtum notat. 55.1.e
Turbam facere turbas pro turbationem concitare Latine dicitur. 649.1.a
Turbare orbem qui dicantur.e
ad ſpirituum diſcretionem multum facit, Turbari in primis,& poſtea conquieſcere. 440.2.e
Turris Babel à ventis euerſa. 78.1.a
Tychicus Pauli diſcipulus, & quando colatur. 736.1.c
Typhonicus ventus quiſnam eſt, & Euroaquilo. 864. 2. Εὐροκλύδων Græce dicitur, cuius nominis ratio notatur.

d, Euroaquilo ventus, qui εὐρακύλων, Græce recte dicitur. 865.1.a
Typhonicus ventus quis.c
Tyranni, & hæretici, qui Eccleſiam perſecuti ſunt dira morte perierunt. 514.1.b
Tyranni, & mali Principes non debent ſibi de terrena fœlicitate plaudere.c
in Tyranni ſchola cur Paulus docere voluerit. 708.1.b
quis fuerit iſte Tyrannus, & quæ iſta ſchola. b,c
Tyrannus nomen eſt dignitatis & in bonam æque, ac malam partem ſumitur.e, vnde hæc vox deducatur, & quando cœpit vſurpari. 2.a
Tyrannus Epheſi quis eſſe potuit ex Strabone.e
Tyrannos, ſeu quoſlibet Principes nihil magis mouet quam de mutatione ſtatus etiam leuis rumuſculus. 650 1.a
Tyranni ſunt in metu continuo, cum exemplis, & Claudij maxime, qui tunc viuebat.c
Tyrus, & Sidon quales vrbes fuerint, vbi multa de Tyriis maxime. 510.1 d, de Sidoniis.e, & 2. a
Tyri deſcriptio, & plurima ad eam ſpectantia. 770.1.d,e
Tyriorum in Paulum charitas eximia. 2. b, eorum de Paulo vaticinia d
Tyri de pietate in Apoſtolos impleta eſt prophetia. 773.1 a

V

VAle in fine Epiſtolæ vſitatum à Latinis, à Græcis. ἔῤῥωσθε. 607.2.c, d
Valefacere quid complectatur, pro quo eſt Græcum ἀσπάζεσθαι. 771.1.d
Valefacere quomodo Græce dicatur ἀποτάξασθαι. 693.1.a
Valla volens carpere noſtram editionem carpitur. 417.1.c, carpit Hieronymum, ſed immerito. 417.2.d
Vas electionis eſt vas electum, & pleræque aliæ vaſis ſignificationes. 408.2.a
Vas electionis cur Paulus dictus ſit.c
Vas oſtenſum Petro, quid myſtice ſignificet. 445. 1.d, quare ter oſtenſum. 449.1.c
Vaſis in cœlum receptio quid denotet.d
Vbiquetarij hæretici ex aſcenſione Chriſti iugulantur. 26. 1. c
Vbiquetarij non poſſunt argumentum ex ſeſſione Chriſti ad dexteram pro ſuo errore producere. 124.2.c
Vehementer, Græce εὐτόνως, quam vim habeat. 701.2.b
Venenata animalia quando ſæuiant 880.2.b
Veneni antidotum cur theriaca, Græce θηριακή, dicatur d
Ventus ſignificat res Diuinas. 77 2.c
Verberatio generale nomen quas ſub ſe ſpecies comprehendat. 620. 2.b
Verberandi an toto nudarentur corpore, vel tantum in parte diſſeritur.c
Verbum ſignificationes habet multas, ſicut & ſermo, & Græce λόγος καὶ ῥῆμα. 461.1.a,b,c
Verbum res omnis dicitur, quia verbo facta eſt. 463.2.d
Verbum cur Filius Dei dicatur e
Verbum Dei ad audiendum nullum tempus intempeſtiuum. 739 1.a
Verbum Dei olim ſtando audiri ſolitum. 740.1.a
Verba gratiæ quænam ſint. 559 1.d
Verbum Dei etiam ingeſtum prodeſt cum exemplis. 135. 2. c, d
Verbi Dei neceſſitas variis ſimilitudinibus oſtenditur.d
Verbum Dei creſcere apte qua ratione dicatur. 261.2.c
Verbum Dei quam apte ſemini comparetur. 262.1.d
Verbum vt Filium Dei ſignificat numquam dicitur ῥῆμα. 463. 2. a
Verbum, quod Sacramenti forma eſt, non eſt concionale ſed factum, & conſecratorium.d, 464.1.a, ſi hoc eſſet, pædobaptiſmus nihil valeret e
Verbum ſemper de ſecunda ſanctæ Trinitatis perſona vox Græca λόγος vertenda, de aliis indifferenter ſermo, & verbum. 6.1.a
Verbum quid magis eſt intimum quam ſermo. Ibid.
Verbi Dei prædicatio indiget multa oratione. 196.2 a
Verbi Dei prædicatio quanti facienda, & eius contemptus grauis eſt culpa. 135. 1. e, comparatur cum manna, & ſemine. 2.a
Verbi Dei perceptione Eccleſia nullum priuat.e
Verbi Dei auditorem quid maxime iuuet. 458 2.d
Verbum in Scriptura quot, & quantas ſignificationes habeat. 234.1.c
Verbum Hebræum דבר *dabar*, nunc ſermonem, nunc verbum reddit interpres. & λόγος & ῥῆμα. c, & 462.1.c
Verbo præſentis temporis, & actiuo, ſignificatur nonnunquam conſuetudo profeſſionis. 154.1.c
Verbo gratiæ Dei commendari quid ſit. 718.2.c
Verbo Dei nullum aptius telum contra lupos rapaces. 759 1.b
Verbo veritatis geniti ſumus hoc quid ſit.c
Verbum pro mandato ſumitur. 762.2.d
Verbum Domini Paulus citans quod non eſt in Euangelio, vnde illud habuerit. ibid fuit quoddam ſcitum, & Apoſtolis traditum Chriſti verbum. 763 1.a
Verba Chriſti ab Antiquis prolata, quæ non habentur in Euangelio.c
Verba quæ in futuro enunciantur, in imperatiuo exponi Hebræorum more poſſunt. 892.2.d
Verbum abſolute pro prædicatione Euangelij ponitur. 451. 2. a, pro re ſæpe in Scriptura. 462.1. b
Veritas quando etiam ſub mortis periculo publice confitenda. 191.1.c
Veritatis Euangelicæ nota vna per idiotas, & illiteratos promulgatam fuiſſe. 189.2.c, iam neceſſaria eſt pro eius tuitione eruditio.d
Veritati magnum præiudicium facit anticipata ſententia. 120. 1. c
Veritatis ab hoſte veritatis doctrina, & fides recipienda non eſt. 631 1.a
Vera ſententia ab improbo prolata recepta non eſt d
Veritas inuenitur quando recedunt affectiones. 810.1.c
Veritas in experientia eſſe, & quodammodo verſari dicitur. 460.2 b
in Veritate forma iuramenti habetur.d
Vermibus conſumpti qui, & quot perierint. 514.1.c
Verminatio grauiſſimus morbus, quo Iob etiam conflictatus dicitur. 2.a, eius deſcriptio a, b
Vernæ quinam proprie dicantur. 442.1 b
Verſus nomine quid intelligerent veteres, dum diſtinguebant libros in verſus. 384.1.d
Veſtibus ſplendidis ac pretioſis viros principes vti decet. 512. 1. c
Veſtium in ſacris vſus magnificus eſſe debet.d, viles veſtes dignitatis contemptum pariunt.e, modus in ea re adhibendus eſt. 2. a
Veſtis ſplendor non debet decipere principes.b
Veſtis regiæ nomine quid comprehendatur. 512.1.a,b
Veſtes & tunicæ, Græce ἱμάτια καὶ χιτῶνες, quæ & qualia ſint. 430.2 c,d
Veſtes oblongas geſtare Orientales conſueuerunt. 499.2.c
Veſtium plurium vſus à Chriſto ſimpliciter non fuit prohibitus. 501.1.a
Veſtis alba & candida, Græcè. λευκὴ, καὶ λαμπρά, quomodo differant. 458 1.c
Veſtes Chriſti in Transfiguratione, & qua ab Herode indutus eſt, qualis.d, e
Veſtes quibus ſciſſæ ſunt cùm Paulus & Silas ſunt comprehenſi. 633.2.d
Veſtigia Chriſti in cœlum aſcendentis in arena hærentia nulla ratione tegi potuerunt. 34.1. b, ad veſtigia iſta qualiter pius miles ſit mortuus.e
per Veſtimentum quid intelligatur. 500.2.c
Vexationem ſuam redimere reo iniuſtæ vinculis detento licet. 831.2.a
Via plures habet ſignificationes, & an via in ſingulari, à viis differant. 395.1.b,c
Viæ nomen doctrina Chriſti meretur, quia ipſe eſt via. 721. 1. b
Viæ Domini quid comprehendant, & idem ſunt quod voluntates. 516.2.d,e
Viæ vitæ quæ fuerint Chriſto notæ. 137.2.b
Vicinum ob malum aliquid mali infligitur. 292. 1.b
Vicinitas commodum & incommodum affert. 686.1.a,b
Vicus ſobrius nomine Romæ qua de cauſa deſtinatus. 96. 1. d
Vicus vrbis quid ſit, & quomodo diuidi poſſit. 405.2.d
de Vicis vrbis Romæ qui ſcripſerint e
Victorinus maluit profiteri publice fidem, quam priuatim. 422.1.d
Videri verbum in Conciliis cur dicatur, ſicut & placuit. 606.1. e, quæ huius verbi vis & vſus. 2. a
Videre de omni ſenſu intelligitur, & videre bona quid ſit. 119. 1. c
Viſus pro omni ſenſu ponitur. 124.1.c
Viduarum maximam curam habuit Eccleſia, & viduarum commendatio.
Viduæ ab officio menſuram remotæ, quibus officiis fuerint deputatæ. 261. 1. a, fuerunt declaratæ eſſe meræ laicæ. b, eæ viduæ de quibus Paulus agit, videntur fuiſſe diaconiſſæ. c
Viduæ quare ad funus Dorcadis conuenerint. 430 1.c
Vigilantij error, melius eſſe paulatim pauperibus bona ſua

erogare non ſimul omnia dare, arguitur. 142.2.a
Vigiliarum nocturnarum nobile initium, & glorioſum exemplum. 655.2.c
Vigiliæ in Eccleſia antiquitùs obſeruatæ, eaſque Ambroſius non ſuſtulit 504.1.d, quas vigilias Concilium Elibertinum prohibeat & alij.2.a
abuſus Vigiliarum non ſufficit ad eas tollendas. b, iure tamen ab Eccleſia ſublatæ ſunt, niſi in quibuſdam.c,d
Villas qui habent, quid in eis præſtare debeant. 376.1.d
Vincti etiam dicuntur, qui in liberiore carcere ſine vinculis detinentur, qualis fuit Paulus. 814.1.b
Vincula carceratorum antiquitus quæ fuerint. 498.1.b
Vini incommoda aliquot. 96.2.d
Vinum non poteſt facere quempiam multarum linguarum eloquentem, ſed vanus tantùm. 97.2.a
Vinum bibere cum Apoſtolis poſt Reſurrectionem cur Chriſtus voluerit. 467.1.c
Vinum nouum in cœlo cum electis Chriſtus bibet.2.a
Vino non eſt tribuendum, peregrinarum linguarum locutio, aut atræ bili, vel ſimilibus.b
Vini moderatus vſus probatur.d
Viperæ morſus lethaliſſimus pluſquam aliorum ſerpentum. 881.2.b
Vipera tardius occidit, quam aſpis. c
Vipera vnde dicatur, & quomodo pulli ex ea prodeant communis opinio.879.2.d, hæc opinio reiicitur.e, quomodo pariat. 880.1.b
Viperarum progenies, & genimina cur Phariſæi dicantur. 880.2.c
Vipera Paulum ſine vulnere reliquit, & quid hoc ſignificet.881.1.c
Vir pro Magiſtratu ſumitur, qualiter Chriſtus vir dicitur. 675.2.6
Vir apud Hebræos deſignat fortem, & magnæ virtutis hominem. 110.2 d
Vir non fuit Adam, ſed Chriſtus. 111.1.a
Vir nomen eſt honoris, homo vilioris conditionis.1.b
Viri nomen interdum fœminis competit.d
Viri probi & pij præſentia vel vnius, quanta bona communitati afferat, & improbi quanta mala. 291.2.c
Viri Galilæi, pro Galilæi, & ſimiles, Græciſmus eſt. 51.1.b
Virginitatis præmium, eſt prophetia proprie dicta pro prædictione rerum futurarum. 771.2.c
Virginitas ad ſapientiam optima diſpoſitio. 772.1.c
Virtus cùm indiſcrete tenetur, amittitur, cùm diſcrete intermittitur, plus tenetur. 618.2.
Virtus, quid ſignificet, cùm Spiritui ſancto iungitur. 20.2.e
Virtus in Scriptura frequens eſt pro exercitu. 312.2.d
Virtus pietaſque in familia illuſtri eniteſcit. 436..b
Vitulum qui conflauerint Aaron an populus 320.2.a, ad vitulum hunc conflandum cur inaures Aaron poſtulauerit.b
Virtutis magna vis eſt, quæ à quocumque reuerentiam extorquet. 217.1.d
Virtutes, & Poteſtates ordines Angelorum, quibus rebus præſint. 111.2.b
Virtutes, prodigia & ſigna quomodo differant c,d
Viſio per noctem Paulo facta fuit ſomnium, & fuit imaginaria. 620.1.d
Viſio qua Paulus vidit Ananiam, qualis fuerit. 407.1.a
Viſiones qui rident, arguuntur.b
Viſiones diuinæ cum timore & tremore ſolent accidere. 314.2.b, inter viſiones bonorum & malorum Angelorum quod ſit diſcrimen.d
Viſiones videre altior Prophetiæ gradus eſt, quam ſomnia ſomniare. 104.1.b
Viſiones in vigilia interdum contingunt. 501.2.a
Viſio tamen imaginaria inferior eſt ſomnio, in quo Deus loquitur. ibid. 140.1.b
Viſio certàm Prophetiæ ſpeciem continet, ſæpe tamen confunditur cum Prophetia, vt Propheta cum vidente.d
Viſio proprie, quid ſit.e
Viſio per ſolas ſpecies internas fieri poteſt.2.a
Viſitationis officium quantæ curæ paſtoribus eſſe debeat.610.2.d
Viſitationis officium fuit apud Gentiles, & ciuiles Magiſtratus.e
Viſitare debent Epiſcopi ſuas diœceſes per ſeipſos, non per Vicarium. 611.1.a
Viſitatio quantum neceſſaria ſit Epiſcopo.d, etiam profanis viſitatio curæ fuit.e
per Viſitare vis verbi Græci [illegible] recte expreſſa eſt. 589.2.b
Viſitare in Scriptura in bonam & in malam partem ſumitur, vt pro vindicare & punire.c
Viſitatio poteſt ſignificare incarnationem.d
Viſitare præcipua pars eſt muneris paſtoralis. 697.1.d
Viſus ſenſus vitæ index optimus, & vt mortui claudi oculiſoleant. 431.2.c
Vita & inſpiratio quam vim & ſignificationem ſimul iuncta habeant. 667.2.d,e
Viuere, moueri, & eſſe noſtrum, in quo conſiſtant. 671.1.c
Viui iudicandi in Iudicio finali qui intelligantur. 469.1.a
Vita hæc eſt potiùs mors quàm vita. 10.2.c
Vitæ hominum tres gradus ex Varrone.1. quando viuebant ex fructibus ſponte naſcentibus.2. quando ex feris captis.3. quando ex pecoribus. 311.1.a,b
Vita quam lex conferre dicitur, non eſt niſi humana. 319.1.d
Vita gratiæ & gloriæ dicitur, non ſubſtantialis tantum. 481.2.b
Vita noſtra quomodo ſimilis ſit molendino. 491.1.a
Vita pro modo inſtitutoque viuendi vſurpatur, an vero vita vel vitæ dici poſſit dubitatur. 847.2.d
Vitam qua ratione ſine cibo aliqui diutiùs prorogant. 871.2.e
Vita pro inſtituto aliquando ſumitur. 127.2.c
Vitæ contemplatiuæ actiones pro actiua ſunt interrumpendæ. 450.1.b
Vitæ finem ſatius ignorare, quàm ſcire. 418.2.c
Vitis Centurionum inſigne. 634.1.c
Viui nomen frequenter Deo aſſignatur, quando cum Idolis ſit comparatio. 567.1.b,c
Deus eſt ipſiſſima Vita, & quid ſignificatur, cùm Deus Viuus dicitur.c,d, Cabaliſtæ quid de hoc nomine tradunt.d
Viuens etiam, id eſt, Ζεὺς, Deorum ſummus apud Græcos dictus eſt, & cur.2.a
Vltio diuina impios plerumque ſequitur, etſi tardat quandoque. 880.2.e, cauendum tamen hac in re iudicium, omnes improbos eſſe, qui à Deo affliguntur. 881.2.a
Vltio Græce Δίκη, Dea habita, & qui de ea.b
Vmbra Petri quomodo eſſet miraculorum cauſa. 218.2.e
ex Vmbræ Petri miraculo eius primatus colligitur. 219.1.a
ex Vmbra Petri qualiter Auguſtinus argumentetur.c
ex hac Vmbra Reliquiarum & Imaginum cultus colligitur.
Vnctio inuiſibilis Chriſti quando fuit facta. 464.2.d, in ipſa conceptione gratia omnis, ac virtus communicata, in Baptiſmo manifeſtata. 465.1.c
Vnctio Chriſti corporalis non fuit, ſed ſpiritualis. 195.1.b, 465.2.a
Vnctionis vox gratiam, & charitatem, & multa alia ſignificat. 165.1.e
Vnctionis vox de Chriſto intelligitur ſecundùm humanitatem.2.a
Vnctio attribuitur Spiritui ſancto, & cur.b
Vnio hypoſtatica quomodo ſit operata incorruptionem in carne Chriſti poſt mortem. 128.2.b
Vnio animorum genuina teſſera Diſcipulorum Chriſti. 398.1.b
Vnionem animorum veram amicitiam Pythagoras ſtatuit. ibidem.
Vnio animorum in quo conſiſtit ſecundum diuerſos Patres.c, eſt veræ religionis ſignum, quod Hæreticis non conuenit. 2.a,b
Vnio hæc in omnibus Chriſtianis, ſed maxime in Religioſis eſſe debet.c
Vnum verbum, pars vna, & ſimilia quam vim habeant. 891.1.c
Vocatio Abrahæ quid denotauerit. 278.2.b
Viri perfecti renunciatio vocationi Abrahæ qualiter reſpondeat. ibid.& c
Vocare idem eſt, quod eſſe, cum multis exemplis. 365.2.b
Vocationis modus non vnus, ſed diuerſus à Deo ſeruatus.396.2.e
Vocationis diuinæ ordo quis, & qualis eſſe ſoleat. 403.2.a
Vocare Dei quid ſit. 405.2.b
in Vocatione perſiſtendum, licet in ea ſint multæ tribulationes. 769.2.e
Vocationum varij modi. 376.2.a
Vox ſecreta etiam per vocem expreſſa ſignificat. 540.2.d
Vocis nomen quam late pateat. 88.2.e
Vocatio, vt electio noſtra certa eſt, ſed cooperandum diuinis promiſſis. 873.2.c
Volens quilibet ad Chriſtum trahitur, & nemo nolens. 400.2.e
Voluntatis humanę eſt proprium conſentire vocationi, vel diſſentire. 401.2.a
Voluntate Dei quiſque vocatur, ſed ſuo credit arbitrio. 853.1.d
Voluntati diuinę ſe quodammodo opponere, & eius rationem licet exigere. 796.2.a
Vota ſunt religioſus cultus, quæ Paulus vſurpauit. 694.2.c

Vota non ſunt Chriſtianis interdicta, quod probatur contra Martyrem. 695.1.a
Vota obligant quamdiu homo ſuperſtes eſt.b
Votum cur ſic dicatur, & de nomine Voti Græco & Hebraico. c
Votum ſtultum, & ſtolida promiſſio quæ ſit, nec ſeruanda eſt. 812.2.c
Vota, ſeu iuramenta quomodo ſeruanda.d
Vt, particula quando eſt cauſalis, & quando eſt conſecutiua tantum. 68.2.a
Vxores viris occaſionem ſæpe præbent. 214.2.d
Vxores in Thracia cum viris quomodo ſepeliebantur. 216.1.c

Z.

ZAcharias cur hæſitans punitus ſit, non Petrus. 450.1.d
Zacharias Ioannis pater non fuit ſummus Pontifex. 184.1.b, fuit ſolum vnus de Sacerdotibus. ibid.
Zelus quid ſit, & quid differat ab inuidia. 214.1.b
Zelus bonus & malus eſt, ſicut & æmulatio.e
Zelator & æmulator Deus quare dicatur. ibid.
Zelus vindicandæ religionis in Chriſtianis deſideratur. d
Zonæ nomen quid ſignificet, & quid valeat, Zonam perdidit. 773.1.b
Zona ſacerdotalis qualis fuerit.2.b
Zozimo ſolemne eſt mentiri contra Chriſtianos. 654.2.e

DEO IESV CHRISTO *æterni* DEI *æterno* FILIO,
laus & gloria in æternum.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

1-6-3

Digitized by Google

Digitized by